د
قرآن کریم
ترجمه اوتفسیر
په پښتو ژبه کښې

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ۝ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ۝ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۝ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

ددې قرآنکريم او ورسره دپښتو ترجمې او تفسير دچاپ د امر سعادت د
حرمينو شريفينو خادم پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود ته حاصل شو

تشرف بالأمر بطباعة هذا المصحف الشريف وترجمة معانيه
خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ملك المملكة العربية السعودية

وَقفٌ لله تعالى من خادم الحرمين الشّريفين
الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ولا يجوز بيعه
يُوزّع مجانًا

القرآن الكريم

وترجمة معانيه إلى لغة البشتو

المجلد الأول

من بداية سورة الفاتحة إلى نهاية سورة الكهف

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف

داقرآنکريم د پښتو ترجمې او تفسير سره د خادم
الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود
لخوا د الله تعالی د رضا لپاره وقف دی
خرڅول يې منع دي
وړيا ويشل کيږي

دقرآنکريم
د معانيو پښتو ترجمه
او تفسير

لومړی ټوک
د سورة الفاتحة له پيل څخه د سورة الکهف تر پای پورې

په مدينه منوره کښې دقرآنکريم د چاپ لپاره د پاچافهد چاپخانه

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

مقدمة

بقلم معالي الشيخ: صالح بن عبدالعزيز بن محمد آل الشيخ
وزير الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد
المشرف العام على المجمع

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم:

﴿... قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ﴾.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد، القائل:

«**خيركم من تعلّم القرآن وعلّمه**».

أما بعد:

فإنفاذاً لتوجيهات خادم الحرمين الشريفين، الملك سلمان بن عبدالعزيز آل سعود، -حفظه الله-، بالعناية بكتاب الله، والعمل على تيسير نشره، وتوزيعه بين المسلمين، في مشارق الأرض ومغاربها، وتفسيره، وترجمة معانيه إلى مختلف لغات العالم.

وإيماناً من وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد بالمملكة العربية السعودية بأهمية ترجمة معاني القرآن الكريم إلى جميع لغات العالم المهمة تسهيلاً لفهمه على المسلمين الناطقين بغير العربية، وتحقيقاً للبلاغ المأمور به في قوله ﷺ: «**بلّغوا عني ولو آية**».

وخدمة لإخواننا الناطقين بلغة البشتو يطيب لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة أن يقدم للقارئ الكريم هذه الترجمة لمعاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو المسماة بـ «تفسير كابلي» وهي التي أعدّها هيئة من علماء أفغانستان بتحويلها من اللغة الأردية، وقد راجعها من قبل المجمع لجنة مؤلفة من الدكتور محمد بلال محمد أمين، والدكتور عبد السميع عبدالأول، والدكتور إسماعيل محمد عبد الغفار.

ونحمد الله سبحانه وتعالى أن وفق لإنجاز هذا العمل العظيم الذي نرجو أن يكون خالصاً لوجهه الكريم، وأن ينفع به الناس.

إننا لندرك أن ترجمة معاني القرآن الكريم -مهما بلغت دقتها- ستكون قاصرة عن أداء المعاني العظيمة التي يدل عليها النص القرآني المعجز، وأن المعاني التي تؤديها الترجمة إنما هي حصيلة ما بلغه علم المترجم في فهم كتاب الله الكريم، وأنه يعتريها ما يعتري عمل البشر كلّه من خطأ ونقص.

ومن ثم نرجو من كل قارئ لهذه الترجمة أن يوافي مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة النبوية بما قد يجده فيها من خطأ أو نقص أو زيادة للإفادة من الاستدراكات في الطبعات القادمة إن شاء الله.

والله الموفق، وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللهم تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

بِسْــــــــمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سریزه

د اسلامي چارو، اوقافو، دعـوت او ارشاد وزیر او په مدینه منوره
کښی دقرآنکریـم د چـاپ لپـاره د پـاچا فهـد مرکـز د اعلی
سرپرست عالیقدر شیخ صالح بن عبد العزیز بن محمد آل الشیخ لیکنـه

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم: ﴿... قَدْ جَآءَكُم مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ﴾ المائدة: ١٥، یعني بې شکه تاسو ته د الله تعالی لخوا رڼا او داسی کتاب راغلی دی چه پخپله هم واضح او د حق او باطل واضح کونکی هم دی، یعنی قرآنکریم.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد القائل: «خَيْرُكُمْ مَنْ تعلَّمَ القُرآنَ وَعَلَّمَه»، یعنی په تاسو کښی بهتر او غوره هغه څوک دی چه پخپله قرآنکریم زده کړي، او هم یي نورو ته وښایي... أما بعد:

د سعودی عربستان پاچا خادم الحرمين الشريفين سلمان بن عبد العزیز آل سعود حفظه الله دهغه امر په اساس چه په قرآنکریم دي هر اړخیز اهتمام وشي، او د نړۍ په شرق او غرب کښی دی مسلمانانو ته قرآنکریم او د هغه د معانیو ترجمه او تفسیر په بیلابیلو ژبو سره خپور او وررسول شي.

همداراز د اسلامي چارو، اوقافو او دعوت وارشاد وزارت پدی باور دی چه د قرآنکریم د معانیو ترجمه او تفسیر د نړۍ مهمو ژبو ته ژباړل خورا ډیر اهمیت لري، تر څو چه غیر عرب مسلمانان په قرآنکریم او د هغه په معنی او تفسیر او په هغی کښی په راليږل شوو احکامو باندي په آسانی سره پوهه شي، او د رسول الله ﷺ هغه حکم عملي شي چه فرمایي: «بلّغوا عنّي ولو آية»، یعنی څما لخوا ددین احکام نورو خلکو ته ورسوئ اګر که یو آیت کریمه هم وي.

نو په همدی خاطر د پښتنو او پښتو لوستونکو وروڼو سره د خواخوږۍ او د هغوئ د خدمت لپاره په مدینه منوره کښی د قرآنکریم د چاپ لپاره د پاچا فهد دچاپونی مرکز ډیر په خوشحالی سره پښتنو او دپښتو ژبی لوستونکو وروڼو ته دقرآنکریم د معانیو دا ترجمه او تفسیر وړاندی او (ډالی) کوي.

دا ترجمه او تفسیر په اصل کښی په اردو ژبه لیکل شوي وو، او بیا د افغانستان دعلماؤ د یو ټولي لخوا پښتو ژبی ته ژباړل شوی، چه په «کابلي» تفسیر شهرت لري، او د «مجمّع» لخوا د یو علمي هیئت (دکتور محمد بلال «امینی»، دکتور عبد السمیع، او دکتور اسماعیل) لخوا د هغی مراجعه او نظر ثاني شوی دی.

د الله جل جلاله ډیر شکر ګزار یو چه ددي لوی کار د پوره کیدو توفیق یي راکړ، اود الله سبحانه وتعالی څخه امید لرو چه زمونږ دا عمل خالص د خپلی رضا لپاره وګرزوي، او ددي جوګه شي چه خلک ورڅخه استفاده وکړي.

مونږ پوهیږو چه د قرآنکریم دمعانیو ترجمه او ژباړه- که هر څومره دقیقه هم وي- کله د هغو لویو معانیو ترجماني کولی شي کوم چه د قرآنکریم په الفاظو کښی نغښتی وي؛ ځکه دا ترجمه خو یواځی د هغو معانیو تعبیر او ژباړه ده چه دمترجم او ژباړن علم د قرآنکریم په پوهه او فهم کښی ورته رسیدلی دی.

نو دا ترجمه او تفسیر هم لکه د هر انساني او بشري عمل په څیر د خطا او نقصان څخه محفوظ نه ده، نو له دی کبله له هر محترم لوستونکي څخه هیله کوو چه که پدي ترجمه کښی ورته کومه خطا کمی او یا هم زیاتي په مخه ورشي، نو په نبوي مدینه کښی د قرآنکریم د چاپ مرکز «مجمع الملك فهد» ته دي راواستوي، تر څو چه په راتلونکو چاپونو کښی ورڅخه استفاده وشي إن شاء الله تعالی، والله الموفق وهو الهادي الى سواء السبيل، اللهم تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

د قرآنکریم د ترجمې او تفسیر په هکله لنډ معلومات

تمهید

قرآنکریم د الله تعالی هغه کلام دې چه حروف او معاني يي په خپل پيغمبر محمد ﷺ باندې رالیږلي دي، داسې پیغمبر چه د ټولو عالمونو لپاره رحمت دې، او هم مؤمنانو ته په نعمت او راحت زیرې ورکونکي او سر غړوونکو ته له عذاب او جهنم څخه ویروونکي دې، چه د الله تعالی په امر باندې دالله تعالی دین ته بلونکې او د عالم لپاره رڼا کوونکي څیراغ دې.

په راتلونکو څو صفحو کښې دقرآنکریم او دهغه د پیغام لنډه پیژندنه د لوستونکو مخې ته وړاندې کوو:

د قرآنکریم پیژندنه:

لومړې: د قرآنکریم پیژندنه، او دهغه د نومونو او صفتونو بیان:

قرآنکریم د الله جل جلاله هغه کلام دې چه پخپل پیغمبر محمد ﷺ یې نازل کړې دې، او دقرانکریم لفظ او معنا دواړه رسول الله ﷺ ته د وحیې په واسطه راغلي دي، په مصاحفو او قرآنکریمونو کښې لیکل شوې دې، او په تواتر سره له محمد ﷺ څخه تر اوسه پورې رانقل شوې دې، تلاوت او لوستل یې عبادت ګرزول شوې، او په لمونځونو کښې لوستل یې هم متعین دې.

او دا ډول وحیې چه الله سبحانه وتعالی په محمد ﷺ باندې نازله کړې ده، الله جل جلاله په قرآنکریم باندې نومولې ده، لکه چه فرمایي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾ الدهر: ۲۳، یعني بیشکه مونږ په تا باندې -اې محمده- قرآنکریم لږ لږ او د ضرورت او حاجت په مناسبت رالیږلې دې؛ څکه د قرآنکریم شان دا دې چه ولوستل شي، تلاوت یې وشي او مهمل پرینښودل شي.

همداراز الله جل جلاله ورته «الکتاب» هم ویلي دي، لکه چه فرمایي: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ النساء: ۱۰۵، یعنی الله عز وجل فرمایي: بیشکه لیږلې مو دې تا ته -أې محمد ﷺ- دا کتاب - قرآنکریم - په حقه؛ نو کتاب ورته څکه ویل شوې چه د قرآنکریم شان دا دې چه ولیکل شي، او مهمل پرینښودل شي، تر څو له ضایع کیدو څخه وژغورل شي.

همدارنګه الله تعالی د قرآنکریم مختلف صفتونه بیان کړي دي، لکه:

«فرقان» یعنی: د حق او باطل ترمنځ فرق کونکې او بیانوونکې.

«ذکر» یعنی: پند او نصیحت.

«هُدًی» یعنی : پخپله هدایت، او هم هدایت کوونکې.

«نور» یعنی: پخپله رڼا، او مؤمنانو ته رڼا کوونکې.

«شفاء» یعنی: د روحي او بدني مرضونو لپاره روغتیا او شفا ده.

«حکیم» یعنی: د حکمتونو کتاب.

«موعظة» يعنی: د وعظ او نصيحت کتاب.

او همداسی نور ډير صفتونه چه د قرآنکريم په لوي شان او دهغه درسالت په کمال باندي دلالت کوي، الله تعالی پخپل قرآنکريم کښی ياد کړي دي.

قرآنکريم ته «مُصْحَف» ځکه ويل کيږي چه د «مصحف» کلمه له هغه صحيفو څخه اخستل شوی ده چه قرآنکريم به وربانډی ليکل کيدلو.

او د «مصحف» نوم دصحابه کرامو رضي الله عنهم لخوا په هغه ليکل شوي کتاب باندي ايښودل شوی چه قرآنکريم پکښی ليکل شوی دی.

قرآنکريم د الله جل جلاله لخوا هغه وحيی ده چه جبريل عليه السلام د الله تعالی لخوا زمونږ د پيغمبر محمد ﷺ په زړه باندی نازل کړی دی، لکه چه الله جل جلاله فرمايي: ﴿وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ۝ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ۝ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ﴾ الشعراء: ۱۹۲ – ۱۹۵.

ترجمه: بيشکه ددی قرآنکريم نازليدل دعالميانو دپالونکي لخوا شويدي، او راوړونکی يي جبريل أمين عليه السلام دی، او نازل کړی يي دی ستا پر زړه - أی محمد ﷺ -؛ ددي لپاره چه ته د الله سبحانه وتعالی له عذابونو څخه د ويروونکو له جملی ځينی شی، او دا قرآنکريم په واضحه عربي ژبه باندی دی.

او زمونږ خوږ پيغمبر محمد ﷺ له نورو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام څخه بدل او نا آشنا کوم شي نه دي راوړی؛ ځکه دده ورونړو مخکښنيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام ته به هم جبريل عليه السلام له الله تعالی څخه وحيی راوړله، او الله جل جلاله پخپله ددي لوي امانت د اداء لپاره هغه څوک غوره کوي چه ورته خوښه يي شي، الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿ٱللَّهُ يَصْطَفِى مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ ٱلنَّاسِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ﴾ الحج: ۷۵.

ترجمه: الله سبحانه وتعالی غوره کوي له فرښتو نه رسولان، او هم يي غوره کوي -پيغمبران- له انسانانو څخه، بيشکه الله جل جلاله اوريدونکی او ليدونکی دی.

او الله عز وجل هغه څوک ډير ښه پيژني چه د رسالت او نبوت لپاره صالح او مناسب وي، او هم هغه څوک چه ددي امانت لپاره صالح نه وي؛ ځکه دا ټول خلک د الله تعالی مخلوق دي، او هم هغه يي ښه پيژني، الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ﴾ القصص: ۶۸.

ترجمه: ستا رب جل جلاله پيدا کوي هغه څه چه و يي غواړي، او غوره کوي هغه څوک چه و يی غواړي.

دوهم: د قرآنکريم نزول:

په پيغمبر محمد ﷺ باندي د وحيی نزول د دوشنبی په ورځ د رمضان د مياشتی په اوولسم تاريخ، شپږ سوه لسم ميلادي کال باندي په غار حراء کښی شروع شو، چه حراء دمکی مکرمی له غرونو څخه يو غر دی، کله چه جبريل عليه السلام محمد ﷺ ته غار حراء ته راغلو او دا آياتونه يي وربانډي نازل کړل چه: ﴿ٱقْرَأْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلَّذِى خَلَقَ ۝ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِنْ عَلَقٍ ۝ ٱقْرَأْ وَرَبُّكَ ٱلْأَكْرَمُ ۝ ٱلَّذِى عَلَّمَ بِٱلْقَلَمِ ۝ عَلَّمَ ٱلْإِنسَٰنَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ العلق: ۱ – ۵.

ترجمه: ولوله ! په نوم د هغه رب او پالونکي چه دا هر څه يې پيدا کړي دي، او انسان يې له يوي ټوټې وينې څخه پيدا کړې دې، ولوله، او ستا رب او پالونکې ډير عزتمند او د مهرباني خاوند دې، هغه الله چه ښودنه يې کړې ده په قلم باندي، او انسان ته يې هغه څه ښودلي دي، چه مخکې له دي څخه پري نه پوهيده.

او دقرآنکريم همدا آياتونه لومړني آياتونه دي چه په رسول الله ﷺ باندي نازل شوي دي.

بيا پيغمبر ﷺ له دغه آيتونو سره خپل کور ته په داسې حال کښې لاړ چه زړه يې له ويرې څخه رپيده، او خپله قصه يې خپلې بي بي أم المؤمنين خديجه بنت خويلد رضي الله عنها ته وکړه، او ورته يې وويل: «بې شکه چه زه خو پخپل ځان باندي ووريدم».

هغې ورته وويل: «هيڅکله داسې نه ده، ته مه ويريږه، بلکه ته خوشحاله او مطمئن شه؛ زما دې په الله تعالى قسم وي چه الله تعالى هيڅکله تا نه شرموي؛ ځکه ته له خپلوانو سره خپلوي پالې، او له هغوي سره نيکي او ښيګړه کوې، او په خبرو کښې رښتيا وايې، او تپ شوي او کمزوري له ځان سره په سورلۍ سوروې، او ميلمنو ته ميلمستيا ورکوې، او په هر ډول پيښو کښې له خلکو سره مرسته او کومک کوې».

بيا يې هغه ورقة بن نوفل ته بوتلو؛ ځکه هغه يو عالم او هوښيار سړې وو، نو خديجې رضي الله عنها ورته وويل: «أي کاکا ! ته خو دي ددې ورارہ قصه واوره» چه دې څه وايي؟

کله چه پيغمبر ﷺ خپله قصه وکړه، او هغه څه چه يې ليدلي وو ورته يې وويل، ورقة بن نوفل ورته وويل: «همدا ناموس يعنې جبريل عليه السلام همغه پرښته ده چه موسى عليه السلام ته يې هم وحيي راوړې وه، اې ارمان چه زه په هغه وخت کښې يو تکړه ځوان واې، او ارمان چه زه په هغه وخت کښې ژوندې واې کله چه تا خپل قوم له خپل کلي کور څخه وباسي» يعنې ما به ستا مرسته او کومک کړې وو.

نو رسول الله ﷺ ورته وويل: (آيا دوي به ما له خپل کلي هم وباسي؟)، ورقة ورته وويل: «هو، هيچا دغه ستا په څير دين نه دې راوړې مګر له هغه سره دښمني شوې ده، او که زه هغه وخت ته ورسيدم چه ته پکښې ددغه دين اعلان کوې نو زه به ستا په کلکه مرسته او کومک وکړم»، خو ورقة بن نوفل بيا لږ وخت وروسته وفات شو.

او قرآنکريم په رسول الله ﷺ باندي ټول يو ځل نه دې نازل شوې، لکه چه مخکني کتابونه په پخوانيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام باندي ټول يو ځل نازل شوي وو.

بلکه قرآنکريم ددرويشتو کلنو په زمانه کښې لږ لږ او ټوټه ټوټه نازل شوې دې، کله به پوره سورت نازليده، او کله به د کوم سورت يو څو آياتونه نازليدل.

د قرآنکريم په لږ لږ او ټوټه ټوټه نازليدو کښې حکمت دا وو چه د خوږ پيغمبر محمد ﷺ زړه ورباندي کلک او قوي شي، او کله چه جبريل عليه السلام ورته وحيي راوړې نو ده ته ورباندې قوت حاصليږي او ملا يې پرې کلکيږي؛ تر څو د پيغمبرۍ په لومړنيو شپيو کښې د مشرکانو د سرغړونې او سر تمبګۍ، او دهغوي ددي دين سره ددښمنۍ په مقابل کښې ورته قوت او ثابت قدمي حاصله شي.

لکه چه الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ الفرقان: ۳۲.

ترجمه: او وايي كافران چه: ولی نه نازلولې شي په محمد ﷺ باندي قرآنکريم ټول يو ځلی؟ نو فرمايي الله جل جلاله چه: نازل کړې مو دې دا قرآنکريم لږ لږ ددي لپاره چه قوي کړو پدي قرآنکريم سره زړه ستا- په حفظ او فهم د معنی سره- او لوستلې دې مونږ دا قرآنکريم پر تا باندي لږ لږ په آرام لوستلو سره.

همداراز د قرآنکريم په لږ لږ نزول کښی يوه بله تربوي او روزنيزه ګټه شته او هغه دا چه مؤمنان هم د قرآنکريم په زده کړه او د هغه د احکامو په پوهيدو کښی په تدريجي شکل سره اشنا شي، چه پدي توګه د هغی زده کول په هغی باندی په عمل کولو کښی وار او تدرج وکړې شي؛ ترڅو د هغی زده کول او پری پوهيدل، او هم په هغی باندي د کفر او شرك له تيارو څخه د ايمان او توحيد رڼا طرف ته وتل ورته آسان وي.

دريم: د قرآنکريم تدوين او ليکنه:

د نصوصو د حفظ او ساتني تر ټولو ښه وسيله د هغه ليکل دي، او هغه نص او خبره چه ونه ليکل شي د هيريدو امکان او احتمال يي ډير وي، او هر کله چه قرآنکريم دقيامته پوری د خلکو د هدايت او لارښوونی لپاره نازل شوې وو، نو ډير ضروري او اړين وو چه وليکل شي.

نو ځکه خو قرآنکريم د پيغمبر محمد ﷺ له ځانګړی اهتمام څخه برخمن وو، پدي غرض يي خپلو ځينو هغو ملګرو او اصحابو رضي الله عنهم ته -چه ليك لوست يي زده وو- امر کړې وو چه قرآنکريم وليکي، او هغوي يي د قرآنکريم لپاره خپل کاتبان او ليکوالان ټاکلي وو، چه په هغوئ کښی ډير مشهور زيد بن ثابت الأنصاري رضي الله عنه وو.

په رسول الله ﷺ چه به کله د قرآنکريم وحيی راغله، نو لومړې به يي هغه پخپله حفظ کولو، او بيا به يي دغه وحيی يو کاتب او ليکوال صحابي باندي ولوستلو چه ويی ليکي، او ويل به يي: (ضعوا هذه الآيات فی السورة التي يُذكَرُ فيها كذا وكذا).

يعنی دا آياتونه په هغه سورت کښی کيږدئ چه فلانی فلانی شي يادونه پکښی شوی ده.

نو هغوئ ته به يی ددغه آياتونو لپاره همغه ټاکلې سورت او دهغو ځاي ورپه ګوته کړ، او امر به يی وکړ چه دغه آياتونه پکښی وليکل شي، بيا به يی د هغه نازل شوي قرآنکريم په هکله خپلو صحابه کرامو رضي الله عنهم ته امر وکړ چه په دغو آياتونو ځان پوهه کړي، او هم دغه آياتونه حفظاً له يادو زده کړي، او په همدي توګه ټول قرآنکريم زمونږ دخوږ رسول الله ﷺ په ژوند کښی په ټوټو او څرمنو کښی وليکل شو.

او جبريل عليه السلام به له رسول الله ﷺ سره هر کال يو ځل قرآنکريم اړولو، او په هغه کال چه رسول الله ﷺ وفات کيدلو دوه ځلی يي ورسره واړولو، او دا اړول د سورتونو او آياتونو په همدی ترتيب سره وو چه اوس په مصاحفو کښی ليکل شوي دي، او د مسلمانانو په لاس کښی وجود لري؛ ترڅو د الله تعالی هغه وينا رښتينی او محققه شي چه فرمايي: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۞ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ القيامة: ١٧ – ١٨.

ترجمه: بیشکه پر مونږ باندې راجمع کول او راټولول ددې قرآنکریم دي په سینه ستا کښې، او لوستل ددې قرآنکریم دي پر ژبه ستا، نو کله چه مونږ ولوست دا قرآنکریم په ژبه د ملائکو، نو ته یې متابعت وکړه ددغه لوستلو، یعنی غوږ ورته نیسه.

همدارنګه الله سبحانه وتعالى فرمایلي دي: ﴿سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ﴾ الأعلى: ۶.

ترجمه: زر دې چه مونږ به ولولو پر تا باندې قرآنکریم په ژبه د جبریل اې محمد ﷺ نو بیا به یې ته نه هیروې.

څلورم: په صحیفو او ورقو کښې د قرآنکریم راجمع کول او راټولول:

د رسول الله ﷺ له وفات څخه وروسته لومړني راشد خلیفه ابوبکر الصدیق رضي الله عنه امر وکړ چه قرآنکریم په منظمو او مرتبو صحیفو کښې راټول شي؛ ځکه که د قرآنکریم حافظان وفات شي او یا هم هغه ټوټې او څرمنې چه قرآنکریمورباندې لیکل شوې دې، تلف شي، نو چه دقرآنکریم کومه برخه له منځه ولاړه نشي، او ددې کار مشري د وحیې پخواني کاتب او لیکوال زید بن ثابت رضي الله عنه په غاړه واخستله.

او کله چه قرآنکریم راټول شو، او د هغې دوباره کتنه او له صحت څخه ښه تأکد وشو چه دا لیکلې مصحف له هغه قرآن سره بلکل موافق او مطابق دې کوم چه په ټوټو او څرمنو کښې لیکل شوې او له هغه سره چه خلکو حفظاً په یادو یاد کړې وو، بیا نو دغه مصحف د ابوبکر الصدیق رضي الله عنه په کور کښې وساتل شو.

او کله چه هغه وفات شو، نو بیا ددوهم خلیفه عمر بن الخطاب رضي الله عنه په کور کښې وساتل شو، او کله چه هغه هم وفات شو، نو د أم المؤمنین حفصة بنت عمر رضي الله عنهما په کور کښې وساتل شو.

او کله چه د اسلام مقدس دین په نړۍ کښې خپور شو، او مسلمانان دې ته اړ شول چه له دوي سره دې لیکل شوي قرآن کریمونه وي چه په هغو کښې قرآنکریم لولي، نو ځینې صحابه کرامو رضي الله عنهم دریم خلیفه عثمان بن عفان رضي الله عنه ته مشوره ورکړه چه د ټولو مسلمانانو لپاره یو مصحف ولیکل شي، او په هغې باندې ټول مسلمانان سره راټول شي، او د اوسنو او روستنو مسلمانانو لپاره د امام او معتمدې نسخې په توګه وټاکل شي، نو عثمان بن عفان رضي الله عنه د صحابه کرامو هغه یو ټولي ته امر وکړ چه د قرآنکریم له حافظانو څخه وو، او لیکل یې هم زده وو، چه دغه کار په غاړه واخلي، چه ددوي سر کښې هم زید بن ثابت رضي الله عنه راتلو.

او په دې کار کښې ددوي اعتماد به په هغه مصحف او صحیفو باندې وي چه د أبوبکر الصدیق رضي الله عنه په وخت کښې پکښې قرآنکریم لیکل شوې وو، نو هغوئ دغه ټولې صحیفې په یو مصحف کښې راټولې کړې، او له هغې څخه یې څو نسخې ولیکلې، او هر یو لوي اسلامي ښار ته ترې یوه یوه نسخه ولیږل شوه، او بیا یې نورو مسلمانانو ته امر وکړو چه له دغې معتمدې نسخې څخه ځانته نور مصاحف ولیکي.

اوس په نړۍ کښې ټول مصحفونه - هغه که خطي نسخې وي، او که چاپ شوي مصحفونه وي - ددې ټولو اصل همغه مصحفونه دي چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښې لیکل شوي او

بیا نورو غتو غتو اسلامي ښارونو ته لیږل شوي دي، او ټول له هغو سره یو شان دي، او له هغو سره هیڅ اختلاف - په نص او ترتیب کښې- نلري.

او تر نن ورځې همدا لړۍ روانه ده چه مسلمانان د مصحف شریف په چاپولو ډیر ښه اهتمام کوي، او د چاپ دنوو وسایلو او نوی ټکنالوژۍ سره برابر او له هغو څخه په استفاده مسلمانان کوښښ کوي چه دقرآنکریم د نص ضبط په ډیره ښه اعلی درجې سره وشي، او په هغه رسم او طرز باندي ولیکل شي په کوم چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښې لیکل شوې وو، کوم چه په رسم عثماني باندي پیژندل کیږي.

په نبوي مدینه کښې د قرآنکریم د چاپ لپاره د ملك فهد مرکز هم ددغې لړۍ یوه ښکاره نښه ده، چه په قرآنکریم او دهغې په خدمت باندي د مسلمانانو عموماً او سعودي عربستان د حکومت خصوصاً د ډیر زیات اهتمام او حرص ښکارندوي دې، چه دوي خپل نهایي کوښښ او زیار باسي چه په ډیر ښه ډول د قرآنکریم خدمت وشي او د نړۍ مسلمانان په آسانی سره وکولي شي چه قرآنکریم ورته په ډیر ښایسته چاپ، مزیدار شکل، ښه تجلید او په پوره حفظ او اتقان سره په لاس ورشي.

پنځم: د مصحف شریف ترتیب او تقسیم:

قرآنکریم د «الفاتحة» په سورت باندی شروع کیږي، او د «الناس» په سورت باندي پاي ته رسیږي، او ټول سورتونه یي (۱۱۴) یو سل او څوارلس دي، او دا ترتیب یي توقیفي دې، یعنی له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوي دې، او همدا موجوده مصحف په نزولي ترتیب باندي مرتب نه دې؛ ځکه په نزول کښې لومړنې سورت د «العلق» سورت دې، او هغه په مصحف کښې (۹۶)م سورت دې، او صحابه کرامو رضي الله عنهم به د آیاتونو او سورت ترتیب د رسول الله ﷺ له قراءت څخه پیژندلو، کله چه به هغه ﷺ قرآنکریم لوستلو.

او اوسني مصاحف (۳۰) دیرش پارو ته ویشل شوې دې، او هره پاره یي دوه (نصفونو، نیمو) او څلورو پاوونو ته ویشل شوی ده، او دا تقسیم اکثر یي د علماوو د اجتهاد په اساس دې، او غرض یي دا دې چه د قرآنکریم لوستل ورته پدی شکل آسان وګرزي، او په تلاوت او حفظ کښې مسلمانان وکولې شي اندازه یي کړي، او په آسانه یي اندازه وپیژني.

شپږم: د قرآنکریم زده کول:

مسلمانانو د قرآنکریم په زده کولو او دهغې د نص په حفظ کولو او دهغې په تلاوت او لوستلو باندي ډیر سخت اهتمام کړې دې، تر څو هغه شان یي ولولي لکه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوي دې، دصحابه کرامو رضي الله عنهم قاریانو او حافظانو دغه قرآنکریم - هغه شان چه یي له رسول الله ﷺ څخه زده کړې وو- خپلو شاګردانو تابعینو ته ورزده کړ، ترڅو دقرآنکریم نص یی ورته ضبط کړ، او په هر آیت کریمه کښې به یي ودرول ترڅو په معنا یی ښه پوهه شي، چه په دي توګه تابعین رحمهم الله په قرآنکریم ښه پوهه شول، او هم یی پری عمل کول زده کړل.

بیا د تابعینو حافظانو او دقرآنکریم متخصصینو علماو د قرآنکریم د لوست او لولولو لپاره مدرسی جوړې کړې، او په هغه طریقه به یي خپلو شاګردانو ته قرآنکریم ورزده کولو کومه طریقه چه دوي له

صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړی وه، لکه په مختلفو وجوهو سره دقرآنکریم تلاوت کول، د نص ضبط او حفظ، د حروفو او کلماتو شمار، د سورتونو او آیاتونو ترتیب، د قراءت اتقان او د ترتیل کیفیت، نو پدي ډول همغه شان چه دوي قرآنکریم زده کړې وو، همغه طریقه مسلسله پاتی شوه، چه قرآنکریم لفظ او معاني زده کیږي، او الفاظ یي حفظاً یادیږي، او په همغه ډول لوستل کیږي، او هر زده کونکې یي له خپل شیخ او معلّم او قاري څخه مخامخ خوله په خوله په عربي فصیحه ژبه ترو تازه - لکه څرنګه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوې وو - زده کوي.

قرآنکریم په بیلا بیلو قراءتونو باندي لوستل کیږي، چه په حقیقت کښی دا د قرانکریم د کلماتو، حروفو، او په هغه د نطق د طریقی څرنګوالي ښایي.

او دا قراءتونه هم تابعینو رحمهم الله له خپلو استاذانو حافظانو او قاریانو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړي وو، او هغوي هم له رسول الله ﷺ څخه مخامخ زده کړي وو، او هغوي ته یي په دغه قراءتونو باندي د قرآنکریم د لوستلو اجازه هم ورکړی وه.

له دغه قراءتونو څخه په دی وخت کښي ډیر مشهور یي:

١/ د عاصم رحمه الله قراءت دې کوم چه دهغه شاګرد حفص بن سلیمان رحمه الله یي روایت کوي.

٢/ د نافع رحمه الله قراءت دې کوم چه د هغه شاګرد عثمان بن سعید یی - چه د «ورش» په لقب شهرت لري- روایت کوي.

او له دوي څخه یو دُوْرِي رحمه الله روایت دې چه له عَمْرو البصريّ رحمه الله څخه یي نقل کوي، او همدا شان د قالون روایت چه له نافع رحمه الله څخه یي نقل کوي.

اووم: د قرآنکریم تفسیر:

د قرآنکریم د تفسیر معنی: یعنی د هغی د معانیو وضاحت او بیان، او دیو کلام او خبری څخه هدف او مقصد هم تر هغه په لاس نه راځي تر څو چه اوریدونکې دهغه په معانیو او مفهوم پوهه نشي؛ نو ځکه خو الله تعالی د قرآنکریم لوستونکي دي ته هڅولي دي چه د قرآنکریم د معانیو په فهم او تدبر کښی سوچ او فکر وکړي، او هغه په پوره کوښښ زده کړي، لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ ص: ٢٩.

یعنی الله تعالی فرمایي: دا قرآنکریم داسی کتاب دې چه مونږ تاته- اي محمد ﷺ - در نازل کړې دې، د برکت والا کتاب دې، او ددي لپاره مو درلیږلي دې چه دا خلك یي په آیاتونو کښي سوچ تدبر او فکر وکړي،او بل ددي لپاره چه عقلمند خلك ورڅخه پند او نصیحت واخلي.

او د تدبر معنی: په هغه پوهیدل او په هغه کښي سوچ او فکر کول.

کله چه به صحابه کرامو رضي الله عنهم ته د کوم آیت کریمه په معنی کښی اشکال پیدا شو او پوهه به پری نشو، نو رسول الله ﷺ به ورته د هغی تفسیر او توضیح کوله، خو لدي کبله چه هغوئ په هغه وخت کښی په لغت عربي کښی ښه مهارت لرلو، او قرآنکریم هم د هغوئ په ژبه نازل شوې وو، نو د قرآنکریم د ډیرو آیاتونو د تفسیر له پوښتنی څخه مستغني وو؛ ځکه دغه ډیر څه هغوئ ته معلوم

او ورځرګند وو، خو څومره چه کلونه او زمانه تیره شوه، او د نبوت د زماني نه خلك لرى شول، نو هغومره د خلكو تفسير ته ضرورت زيات شو.

نو هغه څه چه د قرآنکریم د آیاتونو په تفسیر کښې له رسول الله ﷺ، صحابه کرامو رضي الله عنهم او دهغوئ له شاګردانو تابعينو څخه رانقل شوي دي د علم تفسير لومړنۍ أساس تشکيلوي، چه هغې ته د علم تفسير په اصطلاح کښې تفسير بالمأثور وايي، کوم چه د قرآنکريم په فهم او پوهه کښې ډيره مهمه وسيله ګڼل کيږي.

ځکه دا ډول روايات مونږ ته د قرآنکريم په هکله د لومړنيو پيړيو فهم او پوهه ځرګندوي؛ ځکه هغه پخواني پيړۍ د قرآنکريم په فهم او د الله تعالى او درسول الله ﷺ په مراد باندي تر نورو ښه پوهيدل؛ پدي سبب چه يو خو هغوئ په لغت عربي کښې ډيره پوهه لرله، او بل دا چه دوئ هغه واقعات پخپله پخپلو سترګو ليدلي وو د کومو د حکم د بيان لپاره چه دغه آياتونه نازل شوي وو.

١/ د تفسير انواع او ډولونه:

د علم تفسير د علماو نظرونه دعلمي اهتمام په سبب بيلابيل دي، لدي کبله مختلف ډول تفسيرونه ليکل شوي دي، چه ځيني يي د قرآنکريم په لغوي اړخ زيات اهتمام کوي، ځيني نور يي بيا په قرآنکريم کښې د فقهي احکامو اړخ زيات څيړي، او ځينې نور يي نور اړخونه څيړي، لکه: تاريخي، عقلي او سلوکي او داسې نور اړخونه، نو لدي کبله علماء تفسيرونه دوه ډولو ته ويشي:

لومړې: تفسير بالمأثور: او دا هغه تفسير دې چه د آيت کريمه تفسير په هغو رواياتو سره کوي چه له رسول الله ﷺ يا دصحابه کرامو رضي الله عنهم او يا د تابعينو رحمهم الله څخه نقل وي.

دوهم: تفسير بالرأي والاجتهاد: او دا هغه تفسير دې چه په قرآنکريم کښې له فکر، تدبر او اجتهاد په وسيله وي، او په صحيح علمي اصولو باندي ولاړ وي.

٢/ د تفسير ښه طريقه او د هغې قواعد او ضوابط:

د تفسير په تيرو يادو شوو ډولونو کښې تفسير بالمأثور لمړيتوب لري؛ ځکه دا هغه تفسير دې چه له رسول الله ﷺ يا صحابه کرامو رضي الله عنهم او ياهم لـه تابعينو رحمهم الله څخه رانقل شوې وي، او همدوي د الله جل جلاله په مراد له بل هر چا ښه پوهيږي، او کله چه د قرآنکريم د آياتونو تفسير لازيات وضاحت او بيان ته حاجتمند شي، او په تفسير بالمأثور کښې دغه مقصد نه وي اداء شوې، نو يو مفسر باندی لازم دي چه لاندينې قواعد او ضوابط په نظر کښې ونيسي:

١/ د آياتونو د تفسير په وخت کښې د هغه څه مراعات کول چه په تفسير بالمأثور کښې ثابت وي، نو داسې تفسير دې نکوي چه د تفسير بالمأثور سره ټکر ولري.

٢/ تفسير بايد د شريعت له هغه عامو أصولو او قواعدو سره موافق وي چه د قرآنکريم په نورو آياتونو کښې راغلي وي، او يا هم د پيغمبر ﷺ په صحيحو سنتو کښې بيان شوي وي، نو يو مفسر بايد پخپل تفسير کښې داسې څه راوړلو څخه ځان وساتي چه له دغه عامو أصولو او قواعدو سره ټکر ولري؛ ځکه د قرآنکريم ځينې آياتونه د ځينې نورو تفسير او توضيح کوي، خو دغه آياتو پخپل منځ کښې سره ټکر او تعارض نلري، او همدارنګه نبوي سنت هم د هغه څه توضيح او بيان کوي چه په قرآنکريم کښې په اجمال سره ذکر شوي وي، نه دا چه دهغې معارضه کوي.

۳/ مفسر باید د لغت عربي قواعدو باندي پوره علم ولري، لکه دالفاظو دلالتونه، د جملو ترکیب، د یو لفظ یا دجملې استعمال او په هر ځاي کښې د هغې مقصود او معنی؛ ځکه قرآنکریم په عربي ژبه نازل شوې دې، نو باید د عربي ژبې د قواعدو په رڼا کښې تفسیر او توضیح شي.

۴/ اړینه اوضروري ده چه دمتشابهاتو آیاتونو تفسیر دمحکمو آیاتونو په رڼا کښې وشي؛ ځکه د قرآنکریم ځینې آیاتونه د ځینو نورو تفسیر او توضیح کوي، او د قرآنکریم أکثر آیاتونه محکم او د معانیو په لحاظ واضحه او څرګند دي، خو ځینې آیاتونه یي متشابه دي، چه معاني یا دلالت یي ښه واضح نه وي، کله کله په ځینو لوستونکو باندي د هغې تفسیر ګرانیږي، نو کله چه د دغه متشابه آیاتونو تفسیر په نورو محکمو آیاتونو سره وشي، نو معنا یي ښه واضحه کیږي، الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿هُوَ الَّذِيٓ اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ۖ فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُوْنَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَاْوِيْلِهٖ ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيْلَهٗٓ اِلَّا اللّٰهُ ۘ وَالرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ يَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِهٖ ۙ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ آل عمران: ۷.

ترجمه: الله جل جلاله هغه ذات دې چه نازل کړې یي دې پر تاباندې کتاب(قرآن)، چه ځینې له دغه قرآنکریم څخه محکم آیاتونه دي، چه معاني یې ښکاره دي، دا محکم آیاتونه د کتاب (قرآن) اصل دې، او ځینې نور آیاتونه یي متشابهات دي، چه معاني یي ښه واضحه او ښکاره نه دي، نو هغه کسان چه دهغوي په زړونو کښې کوږوالې وي، نو هغوي وروسې کیږي په هغو آیاتونو پسې چه هغه متشابهات وي، او معاني یي ښه واضح نه وي له دې قرآنکریم څخه؛ لپاره د فتنې لټولو، او دهغې د حقیقي معنی پیژندلو په خاطر، او دهغه متشابه آیت تأویل او تفسیر د خپل خواهش موافق وګرزوي، حال دا چه په حقیقي معنی ددې متشابهاتو باندې بل څوک نه پوهیږي پرته له الله تعالی او راسخینو علماو څخه، هغوئ وایي: مونږ ایمان راوړې دې په دې قرآنکریم چه هغه محکم وي او که متشابه؛ ځکه ټول زمونږ د رب له لورې رانازل شوي دي، او پند نه اخلي مګر خاوندان د خالصو عقلونو.

۵/ علمي ثابت حقائقو باندې د کوني آیاتونو د تفسیر په مهال استئناس کولې شي، خو مفسر باید ددغه شان علمي نظریاتو د قرآنکریم په تفسیر کښې له ننباسلو څخه اجتناب وکړي او له دغه کار څخه ځان وساتي، ترڅو د قرآنکریم په تفسیر کښې هغه څه ونه ویل شي چه قرآنکریم هغې ته هیڅ تعرض نه وي کړې.

۶/ مفسر ته اړینه اوورباندې لازمي ده چه ډیر احتیاط وکړي او ځان له هغو فاسدو تأویلاتو څخه وساتي چه د الله جل جلاله د کلام معاني له هغو شرعي معانیو څخه لرې باسي چه زمونږ پاک شریعت راوړي دي، او یا یي د عربي ژبې له قواعدو څخه وباسي، او په دې کښې دده نیت ته اعتبار نشته، چه دده نیت ددغه آیتونو تحریف او له خپلې صحیح معنی څخه بلې معنا ته اړول وي، او که دغه نیت یي نه وي، خو سبب یي د عربي قواعدو او دلالتونو او د استعمال په وجوهو باندې د ناپوهې له کبله وي، او یا هم د هغه فاسدو معانیو له کبله وي چه مفسر یي توهم کوي، او په حقیقت کښې د الله کلام له هغې څخه منزه او پاک وي.

اتم: دقرآنکریم اعجاز:

اعجاز په اصطلاح کښې هغه صفت دې چه د یو کار کولو یا رأي یا تدبیر کښې له انساني قدرت او توان څخه پورته وي.

او معجزه يوه حادثه اصطلاح ده چې په متاخرينو كښې يې اطلاق د پيغمبرانو د نبوت او رسالت په نښو، آيتونو، او براهينو باندې كېږي، په قرآنكريم كښې دا لفظ ددې معنى لپاره نه دې استعمال شوې، بلكه ددې معنى لپاره نور ألفاظ استعمال شوي دي، لكه «آية»، «برهان» او داسې نور.

او قرآنكريم د الله جل جلاله كلام دې، په معانيو كښې يې داسې كمال، او په آيتونو، كلماتو او الفاظو كښې يې داسې كمال جمال او ښايست دې چه مخلوقات له دغسې آيتونو له راوړلو څخه عاجز دي، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتۡ مِن لَّدُنۡ حَكِيمٍ خَبِيرٍ﴾ هود: ١.

ترجمه: قرآنكريم يو داسې كتاب دې چه محكم كړې شوي دي آياتونه يې، بيا په تفصيل سره بيان شوي دي دغه آياتونه، (او رالېږل شوې دې دا قرآنكريم) له طرفه دهغه الله تعالى چه ډېر د حكمت خاوند دې، او ډېر ښه خبردار دې.

مشركانو ډېر كوښښونه كړي دي چه د قرآنكريم د مصدر په هكله خلكو ته شكونه پيدا كړي، او په دې لاره كښې يې ډېر دروغ جوړ كړي دي، او شبهات يې راپارولي او خورى كړي دي.

نو ددوئ په مقابل كښې الله سبحانه وتعالى داسې آياتونه نازل كړل چه دغه مخالفينو ته چيلنج وركوي چه كه دوي كولې شي نو ددې قرآنكريم په څېر دې يو كتاب جوړ كړي، يا دې ددې په شان لس سورتونه راوړي، كه دا هم نشي كولې نو يو سورت دې راوړي، كه چيرى دوي پخپلو دعواو كښې رښتيني وي، خو دوئ ددې ټولو څخه عاجز او كمزوري شول، او پدې قانع شول چه قرآنكريم كه څه هم په عربي ژبه دې، خو د هغه څېر كتاب جوړول ممكن كار نه دې، الله تعالى فرمايي: ﴿أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُۖ قُلۡ فَأۡتُواْ بِسُورَةٖ مِّثۡلِهِۦ وَٱدۡعُواْ مَنِ ٱسۡتَطَعۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ﴾ يونس: ٣٨.

ترجمه: آيا وايي دوي چه(محمد) له ځانه جوړ كړې دې دغه(قرآن)، ووايه (اى محمده دوي ته): چه نو راوړئ يو سورت په شان دده (په اعجاز كښې)، او راوبولى تاسې هغه څوك چه ستاسې له لاسه كيږي (دى معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غير له الله تعالى څخه كه يي تاسې صادقان (رښتيني په دغه دعوا د افتراء كښې).

بيا قرآنكريم يو ډاګيزه اعلان وكړ او دا خبره يې ورسره زمزمه كړه چه بشر خو لا څه چه پيريان هم د قرآنكريم په شان د كوم كتاب د راوړلو او جوړولو څخه عاجز او ناتوانه دي، بلكه كه دا انسانان او پيريان سره راټول شي او يو له بله سره مرسته هم وكړي، نو دا كار نشي كولې، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿قُل لَّئِنِ ٱجۡتَمَعَتِ ٱلۡإِنسُ وَٱلۡجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأۡتُواْ بِمِثۡلِ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ لَا يَأۡتُونَ بِمِثۡلِهِۦ وَلَوۡ كَانَ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٖ ظَهِيرٗا﴾ بني اسرآئيل: ٨٨.

ترجمه: اي پيغمبره ! ته خلكو ته ووايه: كچيرى انسانان او پيريان په دې خبره سره راټول شي چه ددې قرآنكريم په څېر يو كتاب راوړي او جوړ يې كړي، نو هيڅكله يې نشي جوړولې، اګر كه ددوي ځينى له ځينى نورو سره كومكيان او ملاتړي هم شي.

او قرآنكريم ځكه معجز دې چه د الله تعالى كلام دې، او د مخلوق كلام له هغه سره هيڅ مشابهت او يو رنګوالې نلري، بلكه دا قرآنكريم د لغت، كلماتو ، آياتونو په اعتبار او د هغه بلاغي او بياني صورتونو، او په دې كښې د پخوانيو او روستنيو اخبارو او رښتينو قصصو او حكاياتو، او احكامو او

تشریعاتو، او د نفسي او وجداني تأثیر، او علمي حقایقو په اعتبار د رسول الله ﷺ په رسالت او ددي قرآن په صداقت یوه معجزه او نښه ده.

او قرآنکریم څومره د طبیعي علومو علماء، د فلکیاتو، ژویو او طب او داسی نورو علماء او متخصصین په دهشت او حیرانتیا کښی اچولي دي؛ ځکه قرآنکریم د علمي حقایقو او هغه کوني اشاراتو څخه چه دغه علماء پکښی مشغول وي په داسی دقیق علمی عباراتو بحث او خبری کوي چه د چا په خیال کښی نه راځي چه له داسی امي شخصیت څخه دي صادر شي پخپله هم په یوه امّي امت کښي لوي شوې وي، او په یو داسی عالم کښی پاتی شوې وي چه له دغه معلوماتو څخه هیڅ درک ورته نه وي.

همدا سبب وو چه یو شمیر خلکو چه پکښی سوچ او فکر وکړ نو مسلمانان شول؛ ځکه هغوي پدې پوهه شول چه هغه څه چه قرآنکریم کښي راغلي دي ممکن نه ده چه هغه دي د بشر کلام وي، بلکه هغه د بشر د خالق، او ددي ټول کون د خالق او پیدا کوونکي کلام دې.

په قرآنکریم کښي څومره ډیر دلایل دي چه هغه په دي خبره دلالت کوي چه الله تعالی په ربوبیت، الوهیت او اسماو صفاتو کښی یو لا شریک له دې، چه څومره نا آشنا او غیر مسبوق کون یي پیدا کړې دې، الله تعالی فرمایي: ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ حٰمٓ السجدة: ۵۳.

ترجمه: زر دې چه وبه ښایو دوئ ته خپل دلایل د اسمانونو او ځمکی په اطرافو او څنډو کښی، او ددوي په ځانونو کښي به یي هم ورته وښایو، تردی چه دوي ته ښه واضحه او څرګنده شي چه دا قرآنکریم حق او رښتیني دې، آیا ستا رب او پالونکې (الله تعالی) کافی او بس نه دې چه هغه په هر څه باندی ګواه او شاهد دې؟.

نهم: د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه:

ترجمه دی ته وایي چه یو کلام او خبره د یوی ژبی څخه بلی ژبی ته وژباړل شي، او هیڅ ترجمه له مشکلاتو څخه خالي نه وي؛ ځکه د یو کلام لغوي صیاغت او جوړښت د یو نص له مکوناتو څخه مهم عنصر دې، او کله کله بیا د یو نص په ژباړه کښی همغه لغوي صیاغت ساتنه ګرانه وي، اګر که دغه ترجمه د هغو نصوصو هم وي چه انسانانو یي صیاغت او تألیف کړې وي.

نو که دغه ژباړه د قرآنکریم د نصوصو وي نو دا ګرانوالې نور هم زیاتیږي؛ ځکه قرآنکریم د الله سبحانه وتعالی کلام دې، او هم له هغه څخه په عربي ژبه نازل شوې دې، چه لفظ او معنا دواړه یي د الله تعالی لخوا د وحیی په واسطه راغلي دي، او د یو انسان له وسه پوره نه ده چه دا دعوا وکړي چه هغه د قرآنکریم په ټولو پوره معانیو باندی احاطه کړی ده، او یا دا چه ژباړن کولې شي چه د قرآنی نص او الفاظو دوباره صیاغت او جوړونه په هغه طریقه کولې شي په کومه طریقه چه هغه الله تعالی په عربي ژبه رالیږلې دې.

نو سره له دی چه د قرآنکریم ترجمه او ژباړنه یو ډیر ګران کار دی، خو سره له دی هم د مسلمانانو علماء په دی خبره ډیر تاکید کوي چه د نړی ټولو خلکو ته – چه هغوي په هره ژبه خبری کوي – د قرآنکریم او په هغی کښی د راغلو پیغامونو رسّول هم یو ډیر ضروري کار دې، او دا کار پرته له دي چه دقرآنکریم ترجمه وشي، او وژباړل شي په بله طریقه سر ته نه رسیږي.

او نورو ژبو ته د قرانکریم ژباړه په څو ډوله ده:

۱/ دا چه د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه وشي پرته له کوم تفسیر څخه، یعنی یوائحي د قرآنکریم دالفاظو معاني بلی ژبی ته وژباړل شي.

۲/ دا چه د ترجمی او ژباړی برسیره څه توضیح او تفسیر هم ورسره ذکر شي، نو دا به داسی وي لکه چه له عربی ژبی پرته پر بله ژبه د قرآنکریم تفسیرونو څخه یو تفسیر وي.

خو د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه که هر څومره دقیقه وي، او هر څومره که مترجم او ژباړن په دواړو ژبو ښه مهارت ولري، او د قرآنکریم د آیاتونو په معانیو باندی ښه احاطه هم ولري، خو سره له دي ټولو دغه ترجمی او ژباړی ته قرآن نه ویل کیږي، ددی خبری لاملونه دوه دي:

لومړي دا چه قرآنکریم د الله تعالی کلام دې او د الله تعالی لخوا په عربي ژبه نازل شوي دې، او هغه د بیان، ضبط او قوت په اعلی درجه کښی دې، نو ددی د آیاتونو په بله ژبه صیاغت او تألیف ددي لپاره کافي ده چه دغه ترجمی ته قرآن ویل او په قرآن نومول یو باطل کار دې.

دوهم دا چه ترجمه او ژباړه د مترجم او ژباړن له هغه فهم او پوهی څخه تعبیر دې چه دې یي د قرآنکریم له معانیو څخه فهموي، نو لکه څرنګه چه په عربي ژبه یو تفسیر ته قرآن نه ویل کیږي، نو همدارنګه دقرآنکریم د معانیو ترجمی او ژباړی ته هم قرآن ویل ممکن نه دي.

خو ددی لپاره چه د قرآنکریم د معانیو یوه ترجمه او ژباړه مقبوله او د علماو په نزد منل شوی ترجمه او ژباړه وي باید هغه ضوابط او قواعد چه علماو د قرآنکریم د معانیو د بیان لپاره ایښي دي په دغه ترجمه او ژباړه کښی مو جود وي.

او په عین وخت کښی مترجم او ژباړن له دي څخه ځان وساتي چه د قرآنکریم د ترجمی په وسیله خلکو کښی غلطی او محرّفی معناګانی خپری کړي، او یا ترجمه په هغه څه باندی مشتمله وي چه دمسلمانانو شعایرو او مقدساتو ته پکښی سپکاوې او بد وضعیتي وي، او دا داسی څه دي چه په یو شمیر هغو ترجمو کښی شته کومی چه دمستشرقینو او یا اسلام ته په درواغو منسوبو خلکو لخوا لیکل شوی دي، دوي په اصل کښي فاسدی عقیدی لري، چه له دی کبله کوشش کوي ددی عظیم اسلام نبی او شعارونه ونړوي، او د مقدس دین اسلام صحیح عقیدی او غوره شریعت کښی طعن ته لار پیدا کړي.

له همدی کبله د قرآنکریم د چاپولو لپاره دملك فهد مرکز د قرآنکریم د موثقو او صحیحو ترجمو او ژباړو چاپ او خپرونه په غاړه واخستله، ترڅو وکولاي شي د قرآنکریم لوړ او اعلی پیغام هغه خلکو ته – چه په عربي ژبه نه پوهیږي، – په ښه شان د هغوي په خپلو ژبو ورسول شي.

والحمد لله رب العالمین، وصلی الله علی نبینا محمد وعلی آله وصحابته أجمعین، والتابعین ومن تبعهم بإحسان إلی یوم الدین.

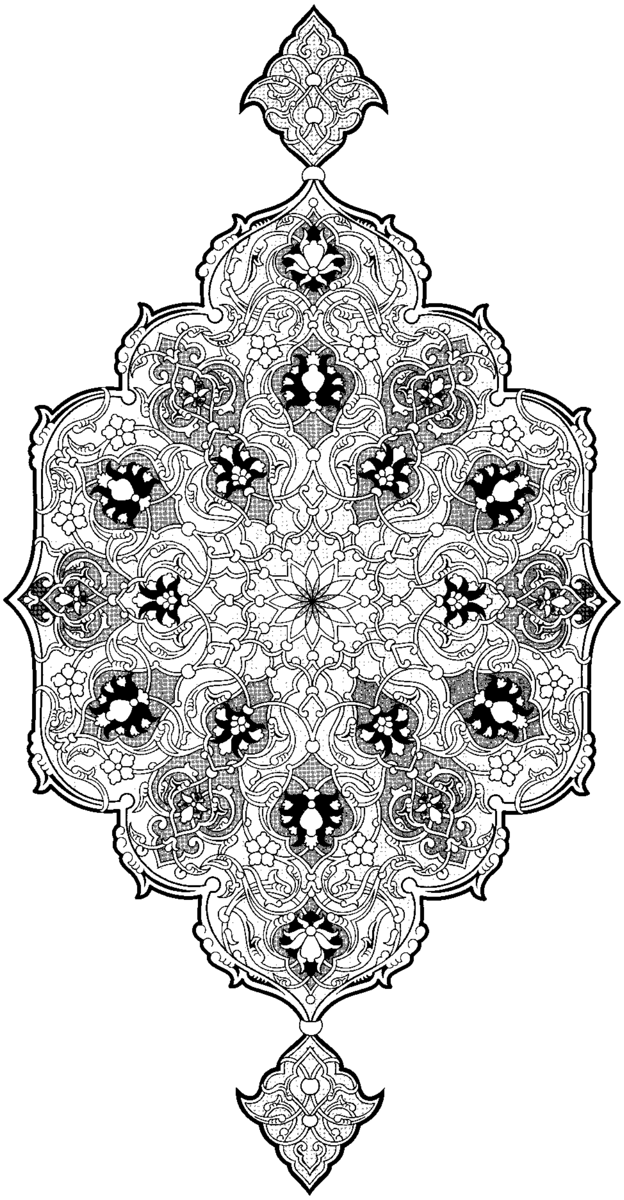

سُورَةُ الفَاتِحَة

اول جزء اول منزل

«د«الفاتحة» سورت مکي دی، (٧) آيتونه لري»

«د«المدثر «سورت نه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (١) او په نزول کې (٥) سورت دی، او (١) رکوع لري»

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ①

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان او ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: «رحمن» او «رحيم» دواړه دمبالغې صيغې دي، مګر په «رحمن» کې له «رحيم» څخه مبالغه زياته ده، په دغه ترجمه کې ددغو ټولو نکتو لحاظ شوی دی.

ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ

ټولې ستاينې (د کمال صفتونه) خاص الله لره دي.

تفسير: تر ټولو ښې او غوره ستاينې (صفتونه) چې له پيله تر آخره پورې شوي دي، يا کيدونکي دي هغه واړه خاص الله تعالى لره ښايي، ځکه چې الله تعالى د هر نعمت او هر څيز پيدا کوونکی او بخښونکی دی، او ښښنه يې عامه ده که بې واسطې وي او که په واسطې سره وي.

تنبيه: دفاتحې په سورت کې الله تعالى د (٧) څيزونو يادونه کړې ده:

(١) دنعمت يادونه لکه چې فرمايي:

رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ②

چې پالونکی دټولو مخلوقاتو دی.

تفسير: دمخلوقاتو جمعې ته (عالم) ويل کيږي، نو لدې کبله دجمعې په شکل نه راوړل کيږي، مګر په دې آيت کې دعالم دهر جنس دښودلو لپاره دجمعې په شکل راغلی دی، لکه دملائکو عالم، دانسانانو عالم، دپيريانو عالم، او نور تر څو چې دا خبره ښه روښانه شي، چې دعالم ټول افراد دالله تعالى مخلوق دی.

(٢) دښو ښو څيزونو د ورکولو او بخښلو تمه او هيله (اميد) لکه چې فرمايي:

ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ③

ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی

تفسير: يعنې ټولې ستاينې (صفتونه) خاص الله تعالى لره دي، چې دټولو مخلوقاتو پالونکی او روزونکی (تربيت کوونکی) دی، او ډېر زيات مهربان دی چې هر ساکښ (ذي روح) ته د روغ، بدن او رزق ورکوونکی دی، او پوره رحم کوونکی دی چې يواځې مؤمنانو ته داجر او ثواب، دجنت دنعمتونو او خپلې رضا او ديدار بخښونکی دی.

(٣) درب العزت «جل شأنه وأعظم برهانه» په عظمت او قدرت کې فکر کول لکه چې فرمايي:

﴿مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ﴾

څښتن (مالك) (دټولو امورو) دورځې دسزا دی.

تفسير: دسزا د ورځې (قيامت) دتخصيص لومړۍ وجه داده: چې په هغه ورځ به داسې لويې او ويرونکې پېښې (حادثې) واقع شي چې دهغو په شان به نه پخوا تېرې شوې وي، او نه به وروسته راشي، بله وجه يې داده: چې په هغه ورځ به د الله تعالی دپاک ذات له حقيقي حکومت څخه پرته دبل هيچا کوم ظاهري او مجازي واک (اختيار) او حکومت هم هيڅ نه وي ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۲ رکوع، دالمؤمن (غافر) سورت).

(۴) په عبادت کې اخلاص لرل لکه چې فرمايي:

﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾

خاص تاته عبادت کوو.

تفسير: مونږ يواځې ستا عبادت کوو، او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو، ښکاره ده چې دغسې خطاب پر اختصاص ډير ښه دلالت کوي.

(۵) دمرستې (مدد) غوښتنه لکه چې فرمايي:

﴿وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾

او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو.

تفسير: له دې آيت شريف څخه معلوميږي چې بې دالله تعالی له پاک ذات څخه بل چا ځنې ما فوق الأسباب مرسته غوښتل بيخي روا نه دي.

(۶) دهغې سمې او روښانې لارې د ښودلو غوښتنه چې مقصود ته رسوونکې ده، لکه چې فرمايي:

﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ۙ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۙ﴾

وښيه مونږ ته لاره سمه، لاره دهغو کسانو چې انعام کړی تا پر هغو باندې

تفسير: پر هغو کسانو چې انعام شوی دی څلور طايفې دي:

(۱) پيغمبران. (۲) صديقين. (۳) شهداء. (۴) صالحين. ددغو څلورو طايفو تصريح دپاک قرآن په بل ځای کې شوې ده، لکه د النساء سورت په ۶۹ آيت کې چې فرمايي: ﴿فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا﴾ ځينو علماوو ويلي دي: چې مطلب له ﴿الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ﴾ څخه «يهود» او له ﴿الضَّآلِّيْنَ﴾ څخه «نصاری» مراد دي، چې ددې مطلب دتاييدولو لپاره ډېر آيتونه او روايتونه شاهد دي، له ﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ يعنې له مستقيمې لارې څخه پاتې کسان دوه ډوله دي: يو ډول هغه کسان چه په ناپوهۍ سره له سمې لارې څخه محروم او بېرته پاتې وي، بل هغه کسان دي چې دوی سره له پوهې قصدا سرکشي غوره کړيده، پخواني او وروستني ګمراهان له دغو دوه وو طايفو څخه وتلی نشي، «نصاری» په لومړۍ او «يهود» په دويمه طايفه کې داخل دي.

(۷) له خرابو او ناوړو (غلطو) کارونو څخه دځان ساتلو غوښتنه او دپاکۍ او عصمت اميد لکه چې فرمايي:

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝٧

نه «لاره دهغو بدو كسانو چې» غضب كړى شوى پر هغو باندې او نه «لاره دهغو بدو كسانو چې» گمراهان دي.

تفسير: (يعنې مونږ ته دهغو كسانو سمه او صافه لاره وښيه چې په هغو باندې انعام شوى دى، او له هغو كسانو له كړو وړو لارو مو چې پرې غضب شوى او گمراهان دي چپ (بچ) كړه، او له بدانو له متابعت څخه مو وساته).

الله تعالى دغه سورت دخپلو بندگانو له ژبو څخه فرمايلى دى، يعنې كله چې تاسو زمونږ دربار ته حاضريږئ نو له مونږ څخه دا رنگه سوال وكړئ، نو ځكه ددې سورت يو نوم «تعليم المسئله يعنې دغوښتلو ښودنه» هم دى.

ددې سورت په لومړۍ برخه كې دالله تعالى ثنا او صفت دى، دويمه برخه يې دبندگانو ددعا لپاره ده.

سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ

«د «البقرة» سورت مدني دی، پرته له (۲۸۱)م آیت څخه چې د «حجة الوداع» په کال په منی کې نازل شوی دی».

«دوه سوه شپږ اتیا (۲۸۶) آیتونه او څلویښت (۴۰) رکوع لري».

«د » المطففین «له سورت څخه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۲) او په نزول کې (۸۷) سورت دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان او پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ

تفسیر: دغو حروفو ته «مقطعات» وایي، ددغو حروفو په اصلي معنا باندې پرته له الله تعالی څخه بل هیڅوک نه شي پوهیدی، او څوک وائي چه دغه حروف د الله تعالی او دده درسول صلی الله علیه وسلم تر منځ مخصوص رموز دي، چې مونږ ته دځینو مصالحو او حکمتونو لامله نه دي راښکاره شوي.

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَیْبَ فِیْهِ

دا کتاب نشته هیڅ شک په ده کې (چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی).

تفسیر: یعنې په دې خبره کې هیڅ شک او شبهه نشته چې قرآن د الله تعالی کلام دی، او ټول مضامین یې رښتیني او واقعي دي.

هُدًى لِّلْمُتَّقِیْنَ

(دغه کتاب) لارښوونکی دی لپاره د پرهیزګارانو.

تفسیر: له دغه ځایه دعظیم الشان قرآن تر آخره پورې د ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ﴾ ځواب دی، چې دبندګانو له خوا غوښتل شوی وو.

یعنې دغه کتاب هغو بندګانو ته لار ښیي، چې له الله تعالی څخه وېره لري، ځکه هغه څوک چې د الله تعالی څخه ویریږي هغه خامخا د ښو او بدو امورو «طاعت او معصیت» غوښتنه او پلټنه (لټون) کوي، او د چا په زړه کې چې د الله تعالی وېره نه وي، نو هغه به له طاعت سره څه علاقه او له معصیت ځنې به څه اندیښنه ولري؟.

اَلَّذِیْنَ یُؤْمِنُوْنَ بِالْغَیْبِ وَ یُقِیْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَ مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ یُنْفِقُوْنَ

هغه کسان چې ایمان (باور) لرونکي دي په غیب باندې او قائموي دوی (سم اداء کوي سره د ټولو حقوقو) لمونځ او ځینې له هغو شیانو چې ورکړي مونږ دوی ته صرفوي یې (د الله تعالی د رضا لپاره).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دهغوی له عقولو او حواسو څخه پټ دي لکه وحدانیت، رسالت، حشر، نشر، قیامت، حساب، کتاب، ملائک، جنت، دوزخ، او نور دغه واړه د الله تعالی او دهغه درسول صلی الله علیه وسلم له ارشاد سره

سم حق او يقيني ګڼي، له دې څخه دا راښکاره شوه چې ددغو غايبو او پټو شيانو منکران د هدايت له فيضه محروم او بې برخې دي.

دلمانځه له اقامت څخه مطلب دادی چې هغه تل دخپلو ټولو حقوقو او آدابو په مراعات کولو سره په ټاکلو (مقررو) وختونو کې اداء کړی شي.

دټولو عباداتو اصل درې شيان دي:

(۱) هغه امور چې دزړه سره تعلق او اړه لري.

(۲) هغه امور چې په بدن پورې متعلق او تړلي وي.

(۳) هغه امور چې په مال پورې مربوط وي.

په دې مبارک آيت کې دا درې واړه اصول په ترتيب سره ياد شوي دي.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾

او هغه کسان چې ايمان لري (دوی) په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته او (په) هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي دي لـه مخه د تـا او په آخرت دوی يقين کوي (چې ضرور راتلونکی دی).

تفسير: په تير آيت کښې دهغو کسانو يادونه وه چه له شرک نه وتلی او مسلمانان شوي دي، لکه دمکې خلک، او په دغه آيت کښې هغه کسان ياد شوي دي چه أهل کتاب ؤ او په اسلام مشرف شوی دی لکه يهود او نصاری.

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

دغه (ستايل شوي) کسان (دي) په هدايت له (جانبه) درب خپل او دغه (ستايل شوي) کسان دي هم دوی په مراد رسېدلي، (يا) او دغه (ستايل شوي) کسان هم دوی په مراد رسېدلي دي.

تفسير: يعنې دايماندارانو دغو دواړو ډلو ته چې پاس يادې شوې؛ په دنيا کې دوی ته هدايت ور په برخه شو، او په آخرت کې خپلو مرادونو ته رسيږي، له دې څخه معلوم شو؛ چې هر هغه څوک چې دايمان له نعمت او له ښو اعمالو څخه محروم او بې برخې دی؛ د هغه دنيا او آخرت دواړه بربادېږي اوس دمؤمنانو د دغو دوه ډلو له يادونې څخه وروسته د کافرانو دحالاتو يادونه کيږي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

بېشکه هغه (خاص) کسان چې کافران شوي دي؛ برابر دي په دوی وېرول ستا دوی لره او نه وېرول ستا دوی لره؛ دوی ايمان نه راوړي، (يا دا خبره) که ووېروې ته هغوی يا که ته نه وېروې هغوی؛ ايمان نه راوړي.

تفسير: له دې کفارو څخه خاص هغه خلق مراد دي، چې هغوی ته کفر مقرر شوی دی، او دايمان له دولت څخه تل بې برخې دي (لکه أبو جهل، أبو لهب، او نور) که نه، نو ښکاره ده چې ډېر کسان له هغو خلقو څنې چې کافران وو په اسلام مشرف شوي دي، او وروسته له دې نه هم مسلمانيږي.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ؕ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۫ وَّلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۟﴿۷﴾

مهر لګولی دی الله پر زړونو د دوی او پر غوږونو د دوی، او پر سترګو د دوی (یوه ځانته) پرده ده، او دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

تفسیر: دهغوی پر زړنو مهر لګول شوی دی (یعنې دحق پر خبرو باندې نه پوهیږي) او پر غوږونو باندې یې مهر لګولی شوی دی (یعنې رښتیا خبرو ته په غور سره غوږونه نه ږدي) او پر سترګو باندې یې پرده ده (یعنې دحق لاره نه ویني) دکفارو بیان هم ختم شو، اوس په دغو وروستیو دریارلسو آیتونو کې دمنافقانو حالات راځي:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۘ﴿۸﴾

او ځینې له خلقو هغه څوک دي چې وایې ایمان راوړی دی مونږ په الله او په ورځ وروستی (چې قیامت او د جزا وخت دی)، حال دا چې نه دي دوی مؤمنان.

تفسیر: یعنې د زړه له کومې یې ایمان نه دی راوړی؛ چې هغه ته حقیقي ایمان ویلی شي، یواځې په ژبې سره دمسلمانانو دتېر ایستلو لپاره دایمان اظهار کوي.

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ؕ﴿۹﴾

ټګي کوي دوی (په خپل ګمان) له الله سره او له هغو کسانو سره چې ایمان یې راوړی دی حال دا چې نه کوي ټګي دوی مګر له ځانو خپلو سره، حال دا چې دوی شعور نه لري، (او نه پوهیږي چې ضرر یې هم دوی ته رسیږي).

تفسیر: یعنې ددوی دا تېر ایستل نه په الله تعالی باندې چلیږي چې عالم الغیب دی، او نه په مؤمنانو باندې څه اثر اچولی شي، ځکه هغوی دخپل رسول صلی الله علیه وسلم په ژبه او نورو دلائلو او قراینو په وسیله د دوی له فریبکارۍ او دغابازۍ څخه خبریږي، بلکه ددې فریب وبال او دهغې خرابي په حقیقت کې هم دوی ته بېرته ورګرځي، خو سره له دې دوی دخپل غفلت، ګناه، او جهالت له امله په غور سره ورته نه ګوري، او دهغې په نقصان او زیان نه پوهیږي.

«او دغه منافقان دخپل ځان په ضرر او نقصان ځکه نه پوهیږي چې»:

فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ

په زړونو ددوی کې مرض (دشک او نفاق) دی، نو زیات کړ دوی لره الله مرض.

تفسیر: دهغوی په زړونو کې دنفاق، او داسلام له دین څخه دنفرت او له مسلمانانو سره د کینې او عناد مرض لا له پخوا موجود وو، اوس دقرآنکریم د نزول، او داسلام دشوکت د ظهور، او دمسلمانانو د ترقي، نصرت، او لوړتیا (اوچتوالی) له کبله د دوی هغه ناروغتیا لا سخته او درنه شوه.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۢ ۙ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ﴿۱۰﴾

او (مقرر) دی دوي ته عذاب ډېر دردناک په سبب ددې چې وو دوی چې دروغ به یې ویل (په اظهار د ایمان سره).

تفسیر: له دې دروغو ویلو څخه هماغه داسلام په اړه ددروغو دعوی چې ویل به یې ﴿اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ مراد ده، چې پاس تېره شوه، یعنې ﴿عَذَابٌ اَلِيْمٌ﴾ په حقیقت کې د دوی دنفاق سزا ده، نه دمطلقو دروغ ویلو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿۱۱﴾

او كله چې وويلى شي دې منافقانو ته: فساد مه كوئ په ځمكه كې نو وايي دوى بېشكه هم دا خبره ده چې مونږ هم دغه اصلاح كوونكي يو.

تفسير: لنډه دا چې منافقانو به ډول ډول فسادونه خپرول (خورول):

(۱) په نفساني خواهشونو كې غرق او دشرعي احكامو له منلو څخه نفرت كوونكي او سستي كوونكي وو.

(۲) له مسلمانانو او كافرانو (دواړو) سره به يې تګ راتګ درلود (لرلو) دخپل قدر او منزلت د لوړتيا (ترقۍ) لپاره به يې دمسلمانانو خبرې كافرانو او دكافرانو به يې مسلمانانو ته رسولې، او يو بل ته به يې چغلي او شيطاني كوله.

(۳) له كافرانو سره يې په ډير دار او مدار سره ګډون، ملاقات او معاملې كولې.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿۱۲﴾

خبردار اوسئ ! بېشكه دوى دي هم دوى فساد كوونكي مګر نه لري دوى شعور (پخپل فساد).

تفسير: هغه چارې چه منافقان يې دمصلحت او صلح په بهانې او پلمې سره كوي، هغه ټولې په حقيقت كې فساد او نفاق دی، مګر دوی نه پرې پوهيږي او شعور نه لري.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ

او كله چې وويلى شي دوئ ته چې ايمان راوړئ لكه چې ايمان راوړى دى نورو خلقو؛ نو وايي دوى: آيا ايمان راوړو مونږ لكه چې ايمان راوړى دى ناپوهانو؟ !

تفسير: دا خبرې به يې په خپلو زړونو كې راګرځولې، يا به يې يو له بل سره كولې، يا به يې له هغو ضعيفو مسلمانانو سره يادولې، چې په كومه وجه له دوی سره په پټو خبرو كې شريک وو، دا كسان چې دمنافقانو په نظر «سفهاء» ورځي، په حقيقت كې داسې ريښتيني مسلمانان دي چې د الله تعالى په احكامو باندې خپل ځانونه جاروي، او دخلكو له مخالفت څخه هيڅ انديښني او پروا نه كوي، ددوئ پر عكس منافقانو به له مسلمانانو او كافرانو دواړو سره ددنيوي ګټو په خاطر ظاهر دارى كوله، او دآخرت فكر ورسره نه وو نو ځكه يې اسلامي شريعت ته غاړه ايښودل ناپوهي ګڼله.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿۱۳﴾

خبردار اوسئ ! بېشكه دوى دي هم دوي ناپوهان، مګر نه پوهيږي دوی (په ناپوهۍ خپلې).

تفسير: په حقيقت كې همدا منافقان ناپوهان دي، چې ددنيوي بې ثباته او فنا كيدونكي اغراضو او ګټو (فائدو) له امله يې آخرت تر شا كړى، او ورڅخه بې پروا شوي دي، د فاني شي غوره كول او د باقي شي پرېښودل څومره حماقت دی؟ خو منافقان تر دې درجې پورې ناپوهان دي چې په دې ښكاره حقيقت هم نه پوهيږي.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِئُونَ ﴿۱۴﴾

او كله چې ملاقات وكړي (منافقان) له هغو كسانو سره چې ايمان يې راوړى دى، نو وايي دوى: ايمان مو راوړى دى، او كله چې يواځې شي له شيطانانو (مشرانو) خپلو سره نو وايي دوى: بېشكه مونږ له تاسو سره يو، بېشكه همدا خبره ده چې مونږ مسخرې كوونكي يو (په مؤمنانو پورې).

تفسیر: له شیاطینو (شریرانو) څخه یا هغه کفار مراد دي: چې ټولو خلقو ته به یې خپل کفر ښکاره کاوه، یا هغه منافقین مراد دي، چې دمنافقانو غټان او رئیسان ګڼل کېدل، یعنې منافقانو به خپلو مشرانو ته ویل چې: په کفر او نورو دیني معتقداتو کې مونږ بیخي له تاسو سره یو او له تاسو څخه هیڅکله نشو جلا (جدا) کېدی، او څمونږ دغه ظاهري موافقت چې له مسلمانانو سره یې کوو، داسې ونه ګڼئ چې ګوندې مونږ په رښتیا له هغو سره موافق یو، مونږ خو پر دوی ملنډې (پسخند) وهو، او مسخرې پرې کوو.

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿١٥﴾

الله ټوقې او مسخرې کوي په دوی پورې، او مهلت ورکوي دوی ته په سرکشۍ د دوي کې، حال دا چې دوی حیران دي (په خپل کار کې).

تفسیر: څرنګه چې الله تعالی مؤمنانو ته فرمایلي دي چې له منافقانو سره هم دمسلمانانو په شان معامله وکړئ، او دهغوی دمال او ځان سره څه غرض ونکړئ، نو ځکه منافقانو دخپلې ناپوهۍ له امله داسې ګمان وکړ، چې دایمان له راوړلو څخه هغه فائدې چې مسلمانانو ته وررسیږي همغه ګردې مونږ ته هم د خولې په تشو خبرو رارسیږي، او داسلام په ظاهري اظهار سره بیخي ډاډه او هوسا (مطمئن) شوي یو، حال دا چې دا کار په پای (آخر) کې منافقین په یوې سختې بلا اخته کوي، او دهغوی انجام ور خرابوي، نو اوس انصاف وکړئ، چې په حقیقت کې دا تمسخر پر مسلمانانو دی که په منافقانو؟.

تنبیه: په دې آیت کې ﴿فِيْ طُغْيَانِهِمْ﴾ د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ له فعل سره متعلق دی، مګر په ځینو نورو ډیلوي ترجمو کې له ﴿يَعْمَهُوْنَ﴾ سره تړل شوی دی، چې له هغه څخه معنی خرابه او دمعتزله وو له مسلک سره موافقه او دسنیانو له اصولو او دعربو له استعماله بیخي مخالفه او غلطه ده، چې پوهان پرې ښه پوهیږي.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دي چې پېرودلې (اخیستلې، غوره کړې) یې ده ګمراهي په هدایت سره، نو هیڅ ګټه (فائده) ونه کړه سوداګري د دوی (بلکه زیان یې وکړ) او نه وو دوی لار موندونکي (حق ته).

تفسیر: له تجارت څخه مراد هماغه د هدایت په ځای د ګمراهۍ او ضلالت غوره کول دي، چې اوس یې ذکر وشو، یعنې منافقانو په ښکاره ډول ایمان ومانه، او په زړه کې یې کفر غوره کړ، چې دهغه له امله په آخرت کې خوار او په دنیا کې بې اعتباره شول.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِيْ ظُلُمٰتٍ لَّا يُبْصِرُوْنَ ﴿١٧﴾

مثال د منافقانو (په نفاق کې) په شان د مثال د هغه چا دی، چې بل کړی وي اور (په تیو تورو تیارو کې) نو کله چې روښانه کړي دغه (اور) هغه ځایونه چې چاپېر د هغه دي، نو مړه کړي الله رڼا د دوی او پریږدي دوی په تیارو کې په دې حال کې چې هیڅ نه ویني.

تفسیر: د منافقانو حال داسې دی، لکه چې څوک په یوه تپه (توره) تیاره شپه کې د لارې د موندلو او له ضررناکو شیانو څخه د ځان په امن کولو له امله اور بل کړي، او په لوی بیابان کې یوه نرۍ لاره ځانته پیدا کړي، کله چې په رڼا کې لار

ورښکاره شي، نو الله تعالی هغه رڼا ترې مړه کړي، او هغه په همغه توره تياره شپه او ډاګ ميدان کې وچ کلک ولاړ وي، او هيڅ څيز الله نه ورښکاروي، همداسې منافقانو هم د مسلمانانو له وېرې د شهادت د کلمې له رڼا څخه غوښته چې کار واخلي، خو سم د لاسه يې لږ څه فايده (لکه د ځان او مال ساتنه) ترې واخيسته، چې ناڅاپه د شهادت د کلمې رڼا او نور منافع ګرد ورک شول، نو وروسته له مړ کېدلو څخه په دردناک عذاب اخته شول.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

(دوی) کاڼه دي، ګونګيان دي، ړانده دي، نو بېرته نه راګرځي دوی (له ګمراهۍ نه)

تفسير: يعنې کاڼه دي چې رښتيا او حقه خبره نه شي اورېدی، ګونګيان دي دحق له اقراره او رښتيا ويلو، ړانده دي دحق له ليدلو، او دخپلې ګټې (فائدې) او تاوان له کتلو نه چې څوک کوڼ هم وي، ګونګی هم وي، نو هغه به په څه ډول په لار راشي؟ هو ! که يواځې ړوند وای، نو يا به يې چاته غږ کاوه، يا به يې د کوم سړي خبره اورېده، نو له دوی څخه هيڅ هيله او توقع نه کيږي، چې له ګمراهۍ او بې لارتوب څخه مخ واړوي او په سمه لار شي.

أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِم مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۚ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾

يا (مثال د دوی) په شان د صاحبانو د زورور غټ څاڅکي باران دی (چې اوري) له طرفه د آسمانه، چې وي په دې کې تيارې، تندر، او برېښنا، نو ننه باسي دوی ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې له امله د سخت آواز د تندرونو له وېرې د مرګه، او الله احاطه کوونکی دی په کافرانو (په علم او قدرت خپل).

تفسير: دويم مثال د دغو منافقانو په شان د هغو کسانو دی، چې پر دوی له آسمانه يعنې له بره -د پاسه- نه په ډېر شدت سره باران اوري، او څو ډوله تيارې هم په هغه کې وي.

همداسې منافقان هم له يو لوري د خپلو دنيوي اغراضو او مصالحو له امله په يوه عجيبه پريشانۍ، وېره، او کشمکش کې اخته دي، او په خپلو چټي تدبيرونو سره دخپلو ځانونو ژغورل (ساتل) غواړي، مګر د الله تعالی قدرت له هر لوري کافران چار چاپېر نيولي او احاطه کړي يې دي، او دهغه له نيولو او له عذابه په هيڅ ډول نشي خلاصيدی.

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ ۖ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُم مَّشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

نژدې ده چې برېښنا وتښتوي (نور) د سترګو د دوی، کله چې رڼا کړي (برېښنا) دوی ته لاره؛ نو روان شي دوی پکې، او کله چې تياره کړي په دوی نو ودريږي، او که اراده کړې وای الله (د دوی د کونوالي او ړوندوالي) نو خامخا زائل کړي به يې وو (ظاهري قوت) د اورېدلو د دوی، او (ظاهري قوت) د ليدلو د دوی، بېشکه الله په هر څيز ښه قادر دی (چې څينې يې کڼول او ړندول دي).

تفسير: حاصل يې دا چې منافقان په خپل ضلالت او ظلماتي خيالاتو کې مبتلا دي، خو کله چې د اسلام د نور غلبې او د قوتناکو معجزو ظهور ته ګوري، او شرعي تهديد او تاکيد اوري، نو لږ څه منتبه او په ښکاره ډول د «صراط مستقيم» په لوري متوجه کيږي، او هر کله چې څه دنيوي اذيت او مشقت په نظر ورشي، نو خپل کفر باندې ټينګيږي، لکه چې

د باران په شدت او تپه (توره) تیاره کې د برېښنا له برېښېدلو سره په تللو باندې شروع کوي، او بیا بېرته وچ کلک دریږي، مګر څرنګه چې الله تعالی په هر شي باندې پوه او علیم دی، او هیڅ څیز د هغه له قدرت څخه د باندې نه دی، نو دوی ته له داسې هیلو او تدبیرونو څخې هیڅ یوه ګټه (فائده) نه ور رسیږي.

(فائده): ددې سورت له شروع څخه تر دې ځایه پورې یې ددریو ډلو ذکر وفرمایه، لمړی: دمؤمنانو، دویمه: د کافرانو چې دهغوی پر زړونو باندې داسې مهر لګول شوی دی چې هیڅکله به ایمان رانه وړي، دریمه: دمنافقانو، چې په ظاهر کې مسلمانان ښکاري، مګر دهغوی زړونه په هیڅ یو لوري نه دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

ای خلقو! عبادت وکړئ درب خپل هغه (رب چې) پیدا کړي یې یئ تاسې، او (پیدا کړي یې دي) هغه کسان چې وو پخوا له تاسې څخه؛ لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له عذابه د الله)، هغه (رب) چې ګرځولې یې ده تاسو ته ځمکه فرش، او (ګرځولی یې دی) آسمان چت، او نازلې کړې یې دي له (طرفه) د آسمانه اوبه، پس راوې ایستې په دې (اوبو) سره له هر ډول میوو څخه روزي تاسې ته، نو مه ګرځوئ له الله تعالی سره شریکان حال دا چې تاسې پوهیږئ (چې الله شریک نه لري).

وَإِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ

او که چېرې یئ تاسې په شک کې له هغه قرآنه چې ټوټه ټوټه نازل کړی دی مونږ په بنده خپل (محمد باندې) نو راوړئ تاسې یو سورت په شان دده!

تفسیر: دیوه کلام په نسبت شبهه یا له دې جهته کېدای شي چې څه خلل او ریب په کې وي، نو دهغه دفعه یې په ﴿ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ﴾ سره وفرمایله، یا یې دا صورت کېدای شي چې د چا په زړه کې دپوهې له لږوالي یا د عناد د زیاتوالي له امله څه شک او شبهه پیدا کیږي، نو څرنګه چې دا صورت ممکن بلکه موجود وو، نو ددې د لرې کولو عمده او آسان صورت یې بیان وفرمایه، چې که تاسې ددې کلام په نسبت داسې خیال لرئ چې د بشر کلام دی؛ نو تاسې هم د دی قرآن د یوه سورت د درې آیتونو په اندازه همداسې فصیح او بلیغ یو سورت جوړ او ورسره یې مقابل کړئ، کله چې تاسې سره لـه ډېر فصاحت او بلاغت، د پاک قـرآن د یوه وړوکي سورت له مقابلې څخه عاجز یئ، نو باور وکړئ چې دا د الله تعالی کلام دی، او د هیڅ کوم بنده خبره نه ده، په دی آیت کې د محمد صلی الله علیه وسلم نبوت لا ښه څرګند او مدلل شو.

وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾

او راوبولئ (ای مشرکانو!) مددګاران خپل بې له الله څخه که یئ تاسې رښتیا ویونکي (په دې دعوی کې چې دا د انسان کلام دی).

تفسیر: یعنې که تاسې په دې دعوی کې رښتیني یئ چې دا د بنده خبره ده، نو هومره پوهان، عالمان، شاعران، فصحاء، او بلغاء چې موجود دي پرته له الله تعالی؛ له ټولو څخې مدد او کومک وغواړئ، او معاونت ترې واخلئ! او په دې سره یې ولمسوئ چې ټول سره کیني او یو لنډ سورت دقرآن دڅو آیتونو په شان جوړ کړئ! یا یې دا مطلب دی چې

له الله تعالی نه په غیر ستاسې هومره معبودان چې دي؛ له ټولو څخه په ډیره تضرع او زارۍ او په دعاګانو سره غوښتنه وکړئ ! چې په دې مشکل کې له تاسو سره مدد وکړي، او څه آسانتیا در ورسوي.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَن تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

پس که ونه کړی شو تاسو (دا کار) او له سره به یې ونه کړی شئ، پس وساتئ تاسو (ځانونه) له هغه اوره چې خس (خاشاک) د هغه بنیادمان او تیږي (ګټې) دي، چې تیار کړی شوی دی (دا اور) لپاره د کافرانو.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ رِّزْقًا قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِن قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا

او زیرئ ورکړه (ای محمده) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) او کړي یې دي ښه (عملونه) په دې چې بېشکه دوی ته جنتونه دي چې بهیږي لاندې (تر ماڼیو او ونو) دهغو ویالې، هر کله چې روزي ورکړه شي دغو (جنتیانو) ته له جنتو څخه څه میوه لپاره دخوړلو؛ نو وایې دا (جنتیان): دا همغسې میوه ده چې راکړای شوې وه مونږ ته پخوا له دې نه، او را به وړه شي دوی ته میوه همرنګه (او په خوند کې سره بېله).

تفسیر: دجنت مېوې به د دنیا له مېوو سره مشابه وي، چې په شکل او صورت کې به عینا بیخي همغسې ښکاري، مګر په خوند، مزه، رائحه، خوږوالي، لطافت، او نزاکت کې به ډېر زیات فرق سره لري، او د دې دواړو په مینځ کې به د ځمکې او آسمان توپیر (فرق) وي.

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

او وي به دوی لپاره په دغو (جنتونو) کې ښځې ښې پاکې ستره، او دوی به وي په دغو (جنتونو) کې همیشه.

تفسیر: د جنت ښځې به له ظاهري او باطني نجاساتو (او رذیله ؤ اخلاقو) څخه ټولې پاکې، صافې وي.

فائده: تر دې ځایه پورې یې ددرې شیانو ذکر وفرمایه، چې په هغو پوهیدل ضروري وو:

اول: «مبدأ» یعني چې مونږ له کومه راغلي یو؟ او تر دې پخوا څه شی وو؟

دویم: «معیشت» چې څه خورو، او چېرې اوسو؟

دریم: «معاد» چې ځمونږ پای او انجام به څه کیږي؟

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا

بېشکه الله حیا نکوي (نه شرمیږي ددې خبرې نه) چې بیان کړي یو مثال (له مثالونو څخه) په میاشي سره یا چې پورته وي ترې.

تفسیر: کفارو وویل چې: «مونږ په بل دلیل سره ددې خبرې دشهادت وړاندې کوو، چې دا د الله کلام نه بلکه د بنده وینا ده، او هغه دا دی، چې یو لوی عظیم الشان سړی تل پخپلو خبرو اترو کې د ذلیلو او حقیرو شیانو له یادولو څخه ځان ساتي، او له سره ژبه نه پرې خوځوي، نو حق تعالی چې له ټولو لویانو څخه اعلی، اعظم، او اکبر دی، څرنګه په

خپل پاک کلام کې د میاشي، یا له هغه ځنې د کومې لویې خوځندې (حشرات الأرض) لکه مچ او غنې (جولاگی) مثال بیانوي، ځکه چې له (مثال) نه د (ممثل له) توضیح او تفصیل مطلوب دی، او په هغه کې د حقارت او عظمت څه خبره او مباحثه نه وي، او دا مطلوب به هلته حاصلېږي چې د (مثال) او د (ممثل له) په منځ کې پوره مطابقت وي، که (ممثل له) حقیر وي، نو ښایي چې د هغه (مثال) هم حقیر وي، که نه هغه (تمثیل) بېکاره گڼل کېږي» د ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ معنی داسې هم کیدی شي، چې له میاشي ځنې په حقارت او صغارت کې زیات وي، لکه چې په ځینو احادیثو کې ددنیا مثال دمیاشي د وزر سره کړی شوی دی.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۚ﴾

پس هر هغه کسان چې مؤمنان دي، پس پوهیږي (په یقین سره) چې بېشکه دا مثال حق دی له ربه د دوی ځخه، او هر هغه کسان چې کافران شوي دي نو وايي: (له ډېرې ناپوهۍ او عناد نه) چې د څه شیز اراده کړې ده الله په دې مثال سره (داسې کړی ده الله چې:) گمراه کوي په دې مثال سره ډېر خلق، او سمه لار ښيي (دحق) په دې سره ډېرو خلقو ته.

تفسیر: یعنې مؤمنان داسې مثالونه حق او مفید گڼي، او کافران د حقارت په ډول وايي چې: «له داسې حقیرو او سپکو مثالونو ځنې الله تعالی څه مطلب او اراده لري؟» ځواب ورکړی شوی دی چې: دغه کلام له سره تر پایه پورې هدایت دی، خو د ده نه اوربدلو ځخه ډېر خلق د گمراهۍ په کنده کې لوېږي، او ډېر خلق د هغه په مرسته د هدایت په سمه لاره درومي، یعنې دې ځخه دحق د طرفدارانو او د باطل د هوا خواهانو پوره تمیز بیلوالی او جلاوالی (جداوالې) مقصود دی، چې هغه خورا مفید او ضروري شی دی.

﴿وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾﴾

او نه گمراه کوي (الله) په دې مثال سره مگر فاسقان، هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه عهد او پرې کوي هغه چې حکم کړی دی الله په هغه سره، چې پیوند دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې، او دغه کسان هم دوی دي زیان کاران (په دنیا او عقبی کې).

تفسیر: د ﴿مَا أَمَرَ اللَّهُ﴾ قطع لکه قطع الرحم، له انبیاوو، علماوو، واعظانو، مؤمنانو، لمونځو، او نورو خیریه وو امورو نه مخ اړول چې د الله تعالی د رضا په خلاف دی، له فساد نه مراد دا دی چې: خلق به یې له ایمان ځنې زړه توري کول، او د هغه نفرت او کرکه به یې د هغوی په زړونو کې ور اچوله، او د اسلام مخالفان به یې په دې باندې تیزول چې له مسلمانانو سره مقاتله وکړي، او د مؤمنانو مقاتلې ته ملا وتړي، او د لویو اصحابو او د امت د صلحاوو عیوب ولټوي، یا یې پرې وتړي، او بیا یې مشهور کړي، چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او د محمدي دین بې احترامي د خلقو په زړونو کې کیني، او راز راز رسوم او بدعتونه به یې خپرول (خورول)، او داسلام په مخالفت کې به یې زور لگاوه.

مطلب دا دی چې د دې نا مناسبو حرکتونو له امله خپلو ځانونو ته زیان رسوي، چې له هغو ځنې نه د اسلام توهین او نه د امت د صلحاوو څه تحقیر کیدای شي.

كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۲۸﴾

څرنګه کافران کيږئ په الله باندې، حال دا چې وئ تاسې مړه، بيا (الله) ژوندي کړی تاسې (دروح په درکولو سره) بيا به (الله) مړه کړي تاسې، بيا به (الله) ژوندي کړي تاسې (په بعث سره) بيا به خاص هم ده ته وګرځول شئ (دخپلو اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعنې په اوله کې تاسې بې ځانه اجسام وئ، چې حس او حرکت در کې نه وو، لومړی عناصر وئ، وروسته د مور او پلار خواړه او غـذا شوئ، او بيا نطفه او ړيسې کلکه وينه او بيا يوه ټوټه غوښه شوئ، له لومړنيو حالاتو څخه وروسته په تاسې کې روح (سا) پو کړی شو، چې د هغه له امله لومړی دمور په رحم کې او بيا په دنيا کې ژوند کوئ، کله چې په دنيا کې د مرګ وخت راشي، او مړه شئ بيا به په قيامت کې ژوندي کيږئ چې حساب ورکړئ او خپلې عملنامې واخلئ، يعنې له قبرونو څخه به ووځئ، او د الله تعالی په حضور کې به د حساب او کتاب لپاره ودرولی شئ، نو اوس تاسې خپله انصاف وکړئ، هر کله چې تاسې له اوله تر آخره پورې د الله تعالی د احساناتو او فائدو ګرو يئ، او په هر حالت او حاجت کې ورته محتاج يئ، او هم ده ته اميد او هيله لرئ، نو په سر د هغه کفر غوره کول او د پاک الله جل جلاله نافرمانی ته ملا تړل څومره د تعجب، افسوس، او حيرانی خبره ده.

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ ۭ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۹﴾

الله هغه ذات دی چې پيدا کـړی يـې دي تاسې ته هغه شيان چې په ځمکه کې دي ټول، بيا يې قصد وکړ آسمان ته (دپيدا کولو) نو برابر يې کړل دوی اووه آسمانونه، او دې په هر څه باندې ښه عالم دی.

تفسير: په دې آيت کې دبل نعمت بيان وفرمايه، يعنې الله تعالی تاسې پيدا کړي يئ او ستاسې د بقاء او ګټې لپاره يې په ځمکه کې هر ډول شيان خورا زيات پيدا کړل، لکه دخوړلو، څکلو، او آغوستلو شيان، هو، دهر شي لپاره يې جلا جلا سامانونه او وسيلې، او وروسته له هغه يې متعدد آسمانونه پيدا کړل، چې په هغو کې تاسې ته راز راز منافع او ګټې (نفعې) شته دي.

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً ۭ قَالُوْٓا اَتَجْعَلُ فِيْهَا مَنْ يُّفْسِدُ فِيْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۭ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې ووېل پروردګار ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پيداکوونکی يم په ځمکه کې د يوه خليفه، نو ووېل پرښتو: آيا پيدا کوې ته په ځمکه کې هغه څوک چې فساد به کوي په دې ځمکه کې او تويوي به (په ناحقه سره) وينې، حال دا چې مونږ تسبيح وايو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکی کوو تاته.

تفسير: دا خبره چې پرښتو ته د بنيادمانو احوال څرنګه څرګند شوي وو؟ په دې کې ډېر احتمالات شته، يا به يې په پيريانو باندې قياس کړی وي، يا به الله تعالی پوهولې وي، يا به پوهيدلې وي چې خليفه ته خو هلته ضرورت پيښيږي، چې ظلم، فساد، او تجاوز موجود وي.

قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ۝٣٠

وویل (الله): بېشکه زه پوهېږم په هغو اسرارو چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ عَلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسۡمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ۝٣١
قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ۝٣٢

او وښودل (الله) آدم ته نومونه ټول (دپاسنيو او ځمکنيو شيانو) بيا يې وروړاندې کړل هغه ټول شيان پرښتو ته، نو ويې ويل: خبر راکړئ تاسې ما ته په نومونو ددې شيانو سره که يئ تاسې رښتيا ويونکې (پخپلې دغې وينا کې) وويل پرښتو: نسبت دپاکۍ کوو تا ته (له ټولو عيبونو او اعتراضونو) نشته هيڅ علم مونږ لره مګر په هغه شي چې ښودلی دی تا مونږ ته، بېشکه ته هم دا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند يې.

تفسير: لنډه يې دا چې حق تعالی آدم عليه السلام ته د هر شي نوم او د هغه حقيقت او خاصيت، ګټه (فائده) او تاوان وروښود، وروسته له دې چې ددې لپاره چې د هغه خاص حکمت او اساسي مصلحت پرښتو ته څرګند شي، ددغو پاسنيو ياد شوو شيانو پوښتنه يې له پرښتو څخه وفرمايله، مګر هغوی په ځواب کې پخپل عجز او قصور اعتراف وکړ، او ښې وپوهېدلې چې بې له دې عمومي معلوماتو څخه هيڅوک پر ځمکه خلافت نشي کولای.

قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِ وَأَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا كُنتُمۡ تَكۡتُمُونَ ۝٣٣

وويل (الله) ای آدمه ! خبر کړه دوی په نومونو ددې شيانو، نو کله چې آدم خبر ورکړ دوی ته په نومونو دهغو شيانو، وويل (الله): آيا نه وو ويلي ما تاسو ته، چې بېشکه زه پوهېږم په پټو شيانو د آسمانونو او د ځمکې او پوهېږم پر هغو شيانو چې ښکاره کوئ يې تاسې (په ژبه) او په هغو شيانو چې يئ تاسې چې پټوئ يې (په زړونو کې).

تفسير: وروسته له دې د آدم عليه السلام څخه د عالم د ټولو شيانو په نسبت سوال وشو، نو هغه ژر تر ژره هغه ټول ملائکو ته وربيان او ټولې پرښتې يې داسې متعجبې او حيرانې کړې، چې دده په علمي احاطه يې تحسين او آفرين وويل، نو دلته الله تعالی ملائکو ته وفرمايل: «آيا تاسو ته مو نه وو ويلي، چې بېشکه زه ښه پوهېږم په پټو شيانو د آسمانونو او دځمکې، او ښه خبر يم په هغه شيانو چې يې څرګندوئ، او پټ يې ساتئ په خپلو زړونو کې».

فائده: له دې څخه پر عبادت باندې دعلم فضيلت ثابت شو، وګورئ چې په عبادت کې پرښتې دې حد ته رسېدلې وې، چې معصومې دي، مګر څرنګه چې په علم کې د انسان څخه کمې دي، نو ځکه يې د خلافت مرتبه انسان ته داسې ورکړه چې پرښتې هم ورته تسليمې شوې.

وَإِذۡ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ أَبَىٰ وَٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ۝٣٤

او (ياد کړه ای محمده !) کله چې وويل مونږ پرښتو ته چې: سجده وکړئ آدم ته (دتحيې) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونکړه) ابليس، منع يې راوړه (له سجدې نه) او لويي يې وکړه او وو دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کې) له کافرانو څخه).

تفسير: كله چې د آدم عليه السلام خلافت مسلم شو، نو پرښتو او پيريانو ته امر وشو چې د آدم عليه السلام په لوري د تحيې (تعظيم) سجده وكړئ او هغه د خپلې سجدې قبله وګرځوئ، ددې امر دمنلو له امله ټولې پرښتې په سجده ولوېدې، مګر يواځې (ابليس) له سجدې كولو څخه سر وغړاوه، چې په اصل كې له پيريانو څخه وو.

دالله تعالى په علم كې له اوله دى كافر وو، مګر نورو ته اوس د هغه عصيان او كفر ورښكاره شو، يا يې داسې وبوله چې اوس كافر شو، ځكه چې د پاك الله امر يې د تكبر او لويي له امله ونه مانه، او دالله جل جلاله حكم يې له مصلحت او حكمت څخه مخالف او د ننګ او عار موجب وګاڼه، او يواځې له دې جهته كافر نه شو چې سجده يې ونكړه.

﴿وَقُلْنَا يَآدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾﴾

او وويل مونږ اى آدمه ! واوسيږه ! ته او ښځه ستا په جنت كې، او خورئ ! له ميوو د جنته (څه چې مو زړه غواړي) پربمانه هر چېرته مو چې خوښه وي، او مه نږدې كيږئ دې ونې ته (دمېوې خوړولو لپاره) (كه نږدې شوئ) نو شئ به له ظالمانو څخه.

﴿فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾﴾

پس وښويول دوى دواړو لره شيطان له جنته (د ونې نږدېوالي په واسطه) نو ويې ايستل دواړه له هغه جنت څخه چې وو دوى په هغه كې، او وويل مونږ چې كوز شئ (له جنته ځمكې ته) حال دا چې ځيني ستاسې به له ځيني نورو سره دښمنان وي، او شته تاسې ته په ځمكه كې ځاى دهستوګنې او اسباب د ګټې (فائدې) اخستلو تر يوه وخته پورې (چې اجل قيامت دى).

تفسير: يعني په دنيا كې به تل نه اوسيږئ، بلكه تر يوې ټاكلې مودې پورې به هلته اوسيږئ، او د هغه ځاى له شيانو څخه به ګټه (فائده) اخلئ، بيا به له ما سره مخامخ كيږئ، او هغه ټاكلى وخت هر چا لره د مړينې وخت دى، او ټولو مخلوقاتو ته په مجموعي ډول دقيامت ورځ ده.

﴿فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾﴾

پس زده كړل آدم له پروردګار خپل څخه څو كلمې پس رجوع وكړه (الله) په هغه باندې (په رحمت سره) بېشكه هم دې دى ښه توبه قبلوونكې ښه مهرباني كوونكى.

تفسير: كله چې آدم عليه السلام د الله تعالى دا عتاب واورېد، او له جنت نه ووت، نو د ندامت او پښېمانۍ په حالت كې په ژړا او واويلا او په زاري مشغول شو، په دې وخت كې حق تعالى په خپل فضل او مرحمت سره ده ته څو كلمې د القاء او الهام په توګه ورزده كړې، چې دهغو په لوستلو د ده توبه قبوله شوه، هغه كلمې دادي: ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ د (الأعراف سورت لمړى ركوع، ۲۳ آيت).

﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۖ﴾

(بيا) وويل مونږ چې: كوز شئ له جنته ټول.

تفسير: مطلب دا دى چې حق تعالى د آدم عليه السلام توبه قبوله كړه خوجنت ته يې سمدلاسه ورتګ امر ورنكړ، بلكه امر يې وكړ چې په دنيا كې هستوګنه وكړي، ځكه چې دهغه حكمت او مصلحت اقتضاء همداسې وه، ښكاره خبره

ده چې دې يې د ځمکې لپاره «خليفه» ټاکلی وو، نه د جنت لپاره، او الله تعالی همداسې فرمايلي دي: هر هغه څوک چې زما تابع او منونکی وي نو هغه ته به د دنيا هستوګنه هيڅ ضرر نه رسوي، بلکه ګټه ورته لري، هو ! نافرمانو خلقو ته دوزخ دی، د دغو دوه وو متضادو عنصرونو د بيلوالي او امتحان لپاره همدا دنيا مناسب ځای دی.

﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

پس که راغی تاسې ته له ما څخې کوم هدايت پس هر څوک چې پيروي وکړي د هدايت زما پس نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هيچېرې) خپه کيږي (او جنت ته به ځي).

تفسير: هغه صدمه او اندېښنه چې چاته د کوم مصيبت له پېښيدو څخه پخوا پېښيږي هغې ته خوف وايي، او هغه غم او خپګان چې انسان ته له مصيبته وروسته رسيږي، هغه ته حزن وايي، مثلا هغه کيفيت ته چې د يوه مريض د مړ کېدلو له تصور نه چاته ورسيږي خوف دی، او هغه کيفيت ته چې د هغه له مړ کېدلو څخه وروسته پيدا کيږي حزن وايي، مثلا د هغه خوف او حزن نفي چه په دې آيت کې شوې ده، که له هغه څخه دنيوي (خوف) او (حزن) مراد شي، نو د هغه معنی به داسې کيږي: هغه کسان چې زما له هدايت سره سم تګ کوي نو دوی ته هيڅ ددې اندېښنې ځای نشته چې دا به حق هدايت نه وي، او د شيطان له لوري به فرېب او مغالطه وي، او نه به دوی د دې له امله غمجن وي، چې اوس خو د دوی له پلار څخه جنت اخيستی شوی دی، ځکه د هدايت لار مونډونکي ته ژر تر ژره جنت ور رسيږي او که اخروي «حزن» او «خوف» مراد وي، نو به يې مطلب داسې وي چې په قيامت کې به د هدايت خاوندانو ته نه (خوف) وي، او نه (حزن) مګر د (حزن) په نشتوالي کې خو هيڅ دشک او شبهې ځای نشته، ځکه د (خوف) له نفي څخه دا اندېښنه په زړه کې رالويږي چې دجزا په ورځ کې تر انبياوو عليهم السلام پورې به هم په (خوف) او وېره کې وي، او هيڅ څوک به بې وېرې نه وي خبره داده چې (خوف) په دوه ډوله دی: کله د خوف باعث او مرجع په وېريدونکي کې ليدل کيږي لکه چې پاچاهي مجرم له پاچا څخې وېريږي، نو د (خوف) موجب جرم دی چې نسبت يې ورته کيږي، او کله د خوف منشأ (مخوف منه) وي، يعنې لکه چې يو بې ګناه شخص چې د بادشاه يا د زمري له هيبت څخه وېريږي، نو د دې وېرې سبب دا نه دی چې ګواکې دغه شخص د پاچا يا د زمري په مقابل کې کومه ګناه کړيده، بلکه د پاچا قهر او جلال، يا د زمري سبعيت، غضب او هيبت، ددغه خوف موجب ګرځېدلی دی، چې منشأ يې د پاچا خلاف يا د زمري هيبت دی، نو په دې آيت کې يې لومړی ډول (خوف) نفي کړ نه دوهم ډول، دا شبهه خو هلته وارديدله چې د ﴿فَلَا خَوْفٌ﴾ په ځای يې (لا خوف فيهم) يا ﴿لا يخافون﴾ فرمايلي وی.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي او دروغ ګڼې آياتونه ځمونږ هم دغه کسان صاحبان د اور (دوزخ) دي، هم دوی به په هغه (اور د دوزخ) کې همېشه وي. ای بني اسرائيلو ! (اولاد ديعقوبه !) ياد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې او وفا وکړئ په عهد زما (په متابعت د نبي) چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې (په دخول د جنت) او خاص له ما نه پس وويرېږئ (له مناهيو ځان وساتئ، او د دنيوي منافعو له لاس وتلو څخه مه وېرېږئ !).

تفسير: اول ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا﴾ عام خطاب وو، او په هغه کې د هغو نعمتونو ذکر وو، چې ګردو بنيادمانو ته په عمومي ډول ورکړی شوی وو، مثلا د ځمکې، آسمان، او نورو ګردو شيانو پيدايښت، بيا د آدم عليه السلام د پيدايښت، او د

هغه د خلافت او جنت ته د ادخال او نورو یادونه وشوه، اوس له بنیادمانو څخه خاص بني اسرائیلو ته خطاب کړی شوی دی، او هغه خاص نعمتونه یې ور په یاد کړي دي چې په وخت او پشت په پشت یې پر دوی انعام کړی دی، او هغه ناشکري چې دوی د نعمتونو په مقابل کې کړې ده، د هغو ګردو یادونه په مفصل ډول سره کولی شي، ځکه چه بنی اسرائیل دبنیادمانو په ټولو فرقو کې ممتاز وو، د علم خاوندان د آسماني کتابونو، انبیاوو، او دنبوت پېژندونکي او لرونکي وو، او دګردو عربو سترګې د هغوی په لور وې چې آیا بني اسرائیل زمونږ د پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق کوي که نه؟ نو له دې امله یې د انعاماتو او خرابیو یادونه په تفصیل سره فرمایلې ده چې دوی ښه پرې متأثر شي او د خجالتې په سبب ایمان راوړي، او که نه نور خلق خو به په دې وسیله د دوی له دې حرکاتو څخه واقف شي، او بیا به د هغوی په نورو خبرو باور نه کوي.

اسرائیل د یعقوب علیه السلام نوم دی چې معنی یې بنده د الله یعنی عبد الله ده.

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ﴾ الآية - یاد کړئ ای بني اسرائیلو ! نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې، چې په زرګونو انبیاء یې په دوی کې مبعوث کړي دي، (تورات) او نور کتابونه یې پر دوی نازل فرمایلي دي، دوی یې د فرعون له عذابه ژغورلي دي، د دوی تصرف او تسلط یې د شام پر هیواد قائم کړی دی، پر دوی یې د (من) او (سلوی) خواړه نازل کړي دي، له یوې تیږې څخه یې د اوبو دولس چینې دوی ته بهولي دي، او هسې نعمتونه او د عاداتو خوارق یې ور په برخه کړي دي چې د نورو خلقو په برخه شوي نه دي.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ الآية - او وفا وکړئ په عهد زما په متابعت د نبي چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې په دخول د جنت.

په (تورات) کې هسې امر شوی وو، چې تاسې د (تورات) پر احکامو ټینګ اوسئ ! او په هر نبي علیه السلام باندې چې در ویې لیږم ایمان راوړئ ! او له هغه سره ملګرتیا وکړئ ! چې د (شام) هیواد ستاسو په قبضه کې پاتې شي، بني اسرائیلو دا ګردې خبرې منلې وې، مګر بیا دوی په خپلو دغو وعدو ونه دربدل، په بد نیتي یې پیل وکړ، په رشوتونو باندې یې خبرې او مسئلې اړولې او غلطې یې ورښوولې - او حق به یې پټاوه - وروسته له دې چې خپل ریاست یې قائم کړ، د انبیاوو له اطاعت څخه یې سر وغړاوه، بلکه د ځینو په وژلو یې لاس هم پورې کړ، د (تورات) په هر ځای کې چې د محمد صلی الله علیه وسلم صفتونه او ستاینې وې هغه یې بدلې کړې، نو ددې شیانو له امله ګمراهان شول.

وَآمِنُوا بِمَآ أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوٓا أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّٰىَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا۟ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُوا۟ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

او ایمان راوړئ ! په هغه کتاب چې نازل کړی دی ما حال دا چې (تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب) چې تاسې سره دی، او مه کېږئ ! اول کافر (نه منونکي) په دې (قرآن) باندې او مه پېرئ (مه آخلئ) په آیتونو زما قیمت لږ، او خاص له ما نه وویرېږئ ! (دا کار مه کوئ !) او مه ګډوئ حق له باطل سره (خپل دروغ له رښتیا د «تورات» سره) او (مه) پټوئ ! حق حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلط او پټولو سره).

تفسیر: په (تورات) کې لیکل شوي وو، هغه پیغمبر چې د (تورات) تصدیق وکړي هغه صادق دی، نو تاسې یې ومنئ او که (تورات) ونه مني دروغ وایي.

(تنبیه): قرآني احکام په اوامرو، نواهیو او د انبیاوو په عقایدو، سوانحو، اخبارونو، او د آخرت په احوالو، او نورو شیانو کې له (تورات) او نورو پخوانیو کتابونو سره سم او موافق دی، هو ! د هغوی ځینې اوامر او نواهي منسوخ شوي دي،

مګر هغه د تصدیق ځنې مخالف نه دي، د تصدیق مخالف تکذیب دی، او د الله جل جلاله د کتابونو تکذیب بیخي کفر دی، ځینې قرآني آیتونه هم منسوخ شوي دي، مګر (نعوذ بالله) هغه ته څوك تکذیب نه وایې، ځکه چې نسخ په انشاء او تکذیب په اخبار کې راځي.

﴿وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ﴾ الآیة — او مه کیږئ اول کافر نه منونکي په دې قرآن باندې، یعنې تاسې سره له پوهې لومړني تکذیب کوونکي مه شئ! چې تر قیامته پورې به د منکرانو ګناه ستاسو په غاړه کې لویږي، که د مکې مشرکان تکذیب او انکار کوي، خو هغه د دوی له جهل او بېخبرۍ ځنې دی، او په قصد سره نه دی، نو سره له پوهې اول منکران تاسو یئ! او دا کفر له لومړني کفر څخه ډېر سخت دی.

وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾

او سم قائموئ (په ښه ترتیب سره ادا کوئ) لمونځ! او ورکوئ زکات! او رکوع وکړئ! سره له رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو مسلمانانو).

تفسیر: یعنی په جماعت سره لمونځ وکړی، خلاصه دا چه په ټولو أصولو کښې دآخر الزمان نبی صلی الله علیه وسلم پیروي وکړئ او لمونځ هم دهغه په طریقه أدا کړئ.

أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾

آیا امر کوئ تاسې نورو خلقو ته په نېکۍ سره او هېروئ ځانونه خپل؟ حال دا چې تاسې لولئ کتاب (چې په کې د قول او عمل په نه سمون وعید دی) آیا تاسې نه پوهیږئ(دخپلو افعالو په بدۍ).

تفسیر: دیهودانو ځینو عالمانو به داسې کول، چې نورو خلقو ته به یې ویل چې «داسلام دین ښه دی، او دوی به په خپله نه مسلمانېدل» دې یهودي پوهانو او نورو ظاهربینو خلقو ته به په دغسې مواردو کې داسې شبهې پیدا کېدې «کله چې مونږ د شریعت د احکامو په تعلیم کې قصور نه کوو او حقه خبره نه پټوو نو دېته به څه ضرورت پاتې وي، چې مونږ په خپله هم پرې عمل وکړو، لکه چې زمونږ له هدایت سره سم ډېر خلق شرعي احکام ادا کوي نو د (الدال علی الخیر کفاعله) په حکم سره د دوی عملونه څمونږ دي»، نو په دې آیت کې ددې دواړو مفکورو بطلان فرمایل شوی دی.

ددې آیت مطلب دا دی چې واعظ ته ښایي چې په خپل وعظ باندې خامخا عمل وکړي، او دا غرض نه دی چې فاسق دې چا ته نصیحت نه کوي.

وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلْخَٰشِعِينَ ﴿٤٥﴾ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾

او مدد وغواړئ (په هره سختۍ کې له الله) په صبر او لمانځه سره او په تحقیق دا لمونځ خامخا ډېر دروند دی مګر (نه دی دروند) په عاجزي کوونکو (خوند آخیستونکو له طاعته). هغو کسانو چې یقین کوي چې بېشکه دوی مخامخ کېدونکي دي له پروردګار خپل سره او په تحقیق سره دوی هم ده ته (په آخرت کې) بېرته ورتلونکي دي.

تفسیر: د اهل کتاب عالمانو چې د حقانیت له څرګندېدلو نه وروسته یې هم په محمد صلی الله علیه وسلم ایمان نه راووړ، د هغه لوی سبب دمال او جاه سره مینه او محبت وو؛ چې الله تعالی ددې دواړو علاج دلته ورښودلی دی، د صبر

کولو په سبب د مال مينه او حرص له مينځه ځي، او د لمونځ کولو په اثر عبوديت او تذلل پيدا کيږي، او د لويوالي مينه کميږي، او په تحقيق لمونځ ډېر درروند دی مګر نه دی درروند په عاجزي کوونکو خوند اخيستونکو له طاعته، يعنې صبر او د زړه په حضور لمونځ کول ډېر درروند او سخت کار دی، مګر دا سخت کار يواځې په هغه چا آسان دی چې عاجزي کوي او له الله تعالی نه ويريږي، او ددوی خيال او فکر په همدې لوري وي چې مونږ خامخا له الله تعالی سره مخامخ او د هغه الله په لوري ورتلونکي يو، يعنې په لمانځه کې د الله تعالی تقرب حاصليږي، ګواکې (ګويا کې) له هغه سره کتنه ده، يا به په قيامت کې د حساب او کتاب لپاره ور وړاندې کيدونکي يو.

﴿يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ٤٧﴾

ای بني اسرائيلو (ديعقوب اولادې !) ياد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی په تاسې او (بل دا ياد کړئ ! چې) بېشکه ما غوره کړي يئ تاسې (نيکونه ستاسې) په خلقو (د زمانې خپلې).

تفسير: څرنګه چې تقوی او کامل ايمان حاصلول د صبر، حضور، او په عبادت کې د غرق کيدلو په وسيله سخت وو، نو آسانه لاره يې ښيي چې هغه شکر دی، نو څکه حق تعالی خپل هغه انعامات او احسانات ور په يادوي چې وخت په وخت يې په دوی باندې کړي دي، او هم د دوی د ناوړو (نارواوو) کارونو ذکر کوي، دا يوه فطري مسئله ده، چې يواځې انسان، بلکه حيوانات هم د خپل منعم سره مينه لري، او د هغه پيروي کوي، هم دغه مضمون په څو رکوع ګانو کې په مفصل ډول بيان شوی دی.

فائده: په عالميانو باندې دبني اسرائيلو له فضيلت څخه مطلب دا دی چې دوی د پيدايښت له ابتدا څخه ددې خطاب تر نازلېدو پورې په نورو ګردو فرقو فضيلت درلود، او هيڅوك د دوی ساری (سيال) نه وو، کله چې هغوی د پاك قرآن او د آخرې زمانې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په مقابل کې ودرېدل، نو د دوی فضيلت له منځه لاړ، او د ﴿ٱلۡمَغۡضُوبِ عَلَيۡهِمۡ﴾ او ﴿ٱلضَّآلِّينَ﴾ لقب ور په برخه شو، او د محمد صلی الله عليه وعلی آله وأصحابه وسلم پيروانو (تابعدارانو) ته د ﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ﴾ صفت ورکړ شو.

﴿وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا يُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ٤٨﴾

او ووېرېږئ (له عذابه) د هغې ورځې چې لرې کولی به نه شي هيڅ نفس له هيڅ (کافر) نفس څخه هيڅ شی (له عذابه) او نه به منل کيده شي له دغه نفس څخه شفاعت (سپارښت د هيچا) او وابه نه خيستئ شي له دغه نفس څخه بدل (فديه) او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسير: کله چې څوك په کومه بلا اخته کيږي؛ نو د هغه دوستان زياتره له دې وسيلو څخه کار اخلي، لومړی د هغه د حق د ادا کولو لپاره زيار (محنت) کوي، که په دې وسيله کار ونه شو، نو د سپارښت په وسيله زيار (محنت) کوي چې هغه له دې بلا نه وژغوري (وساتي)، که يې په دې سره هم څه له لاسه ونشوه، نو خپل دوستان او مرستيالان سره ټولوي، څو د هغه د ژغورلو (ساتلو) لپاره څه تدبير جوړ کړي، که په دې توګه هم څه کار ونه شو نو بيا څه تاوان او فديه وروړاندې کوي چې خپل عزيز له هغې بلا نه خلاص کړي، که په دې څلورو طريقو هم څه ونه شي، نو خپل مرستيالان (مدد ګاران) راټولوي، څو چې د مټو په زور او قوت سره هغه وژغوري، حق تعالی هم له پورتني ترتيب سره سم دلته ارشاد فرمايي چې: کوم سړی که په هره اندازه وي، د الله تعالی دښمنانو ته له دې څلور ګونو صورتونو څخه په هيڅ يو صورت کې څه ګټه نشي رسولی.

بني اسرائیلو به ویل: که مونږ هر څومره زیاته ګناه هم وکړو، الله تعالی په مونږ عذاب نه نازلوي، او نه له مونږ څخه پوښتنه کوي، ځکه چې څمونږ پلرونه او نیکونه انبیاء تېر شوي دي، هغوی له الله تعالی څخه څمونږ مغفرت او برائت حاصلوي، نو الله تعالی فرمايي چې: ستاسې دا خیال غلط دی.

ددې آیت په سبب له هغه شفاعت څخه انکار نه کېږي، چې په هغه باندې مونږ (اهل السنت والجماعت) قائل یو لکه چې په نورو آیتونو کې مذکور دي، دغه آیت سره د ظاهري تعمیم او نور قرآني آیتونه د ﴿فَمَالَنَامِنۡ شَٰفِعِينَ﴾ (الشعراء سورت سلم آیت) په اساس یواځې په هغه شفاعت پورې تخصیص لري؛ چې شافع یا مشفوع له یا شفاعت کې کفر، شرک، او یا له مړو څخه شفاعت غوښتل شوی وي.

وَإِذۡ نَجَّيۡنَٰكُم مِّنۡ ءَالِ فِرۡعَوۡنَ يَسُومُونَكُمۡ سُوٓءَ ٱلۡعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبۡنَآءَكُمۡ وَيَسۡتَحۡيُونَ نِسَآءَكُمۡۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَآءٞ مِّن رَّبِّكُمۡ عَظِيمٞ ﴿٤٩﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړی وو، مونږ (نیکونو) ستاسې ته له عملې د فرعون څخه؛ چې رساوه به یې تاسې ته سخت عذاب، چې ذبح کول به یې ځامن ستاسې او ژوندي به یې پرېښودې (دخدمت لپاره) ښځې (لونړې) ستاسې، او په دې (حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کې مصیبت یا نعمت یا ...) کې امتحان وو له (طرفه) د پرودګار ستاسې ډېر لوی.

تفسیر: ﴿بَلَآءٞ﴾ څو معنی ګاني لري، که د ﴿ذَٰلِكُم﴾ اشاره د ذبحې په لورې واخیستلی شي، نو معنی به یې «مصیبت» وي، که نجات ته اشاره وي نو د ﴿بَلَآءٞ﴾ معنی به «نعمت» وي، او که د ذبحې او نجات دواړو په لوري اشاره وي، نو له ﴿بَلَآءٞ﴾ څخه به مطلب «امتحان» او ازموینه وي.

وَإِذۡ فَرَقۡنَا بِكُمُ ٱلۡبَحۡرَ فَأَنجَيۡنَٰكُمۡ وَأَغۡرَقۡنَآ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ وَأَنتُمۡ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې څیري کړ مونږ د تاسې لپاره بحر؛ نو نجات درکړ مونږ تاسې ته، او غرق کړل مونږ عمله د فرعون (سره له فرعون) حال دا چې تاسې ورته کتل.

تفسیر: یعنې ای بني اسرائیلو یاد کړئ هغه لوی نعمت چې ستاسې پلرونه او نیکونه د فرعون له وېرې وتښتېدل، او داسې یو ځای ته ورسېدل، چې وړاندې مخامخ دوی ته لوی درياب او وروسته په دوی پسې د فرعون لوی لښکر راته، چې هغوی را چاپېر او ټول سره ګیر او په لوی عذاب او وېر کې اخته کړي، نو مونږ تاسې ته نجات او خلاصی در کړه، او د فرعون لښکر مو ټول ډوب کړ، دا قصه وروسته په تفصیل سره راځي.

وَإِذۡ وَٰعَدۡنَا مُوسَىٰٓ أَرۡبَعِينَ لَيۡلَةٗ ثُمَّ ٱتَّخَذۡتُمُ ٱلۡعِجۡلَ مِنۢ بَعۡدِهِۦ وَأَنتُمۡ ظَٰلِمُونَ ﴿٥١﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې وعده کړې وه مونږ له موسی سره څلوېښت شپې، بیا ونیوه تاسې خوسی (سخی) (معبود) پس له (تللو) د موسی (طور ته) او وئ تاسې (په دې کار کې په خپلو نفسونو) ظالمان.

تفسیر: دا قصه او احسان هم د یادولو وړ (لائق) دی چې مونږ له موسی علیه السلام سره د (تورات) د ورکولو وعده څلوېښت شپې او ورځې کېښوده، وروسته له دې چې موسی د (طور) غره ته تشریف یووړ، بني اسرائیل د خوسي (سخي) په عبادت مشغول او لګیا شول، نو تاسې ډېر بې انصاف یې چې خوسی (سخی) مو په خپلې خدايي وټاکه (ونیوه) دا قصه هم په تفصیل سره راځي.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۵۲﴾

بیا عفوه وکړه مونږ له تاسې نه وروسته له دغه (دخوسي «سخي» دعبادت کولو نه) لپاره ددې چې تاسې شکر ګذار شئ.

تفسیر: مطلب دا چې مونږ ستاسې له دې ښکاره شرکه سره بیا هم ستاسې له دې ګناه نه تېر شو، او ستاسې توبه مو ومنله، او تاسې مو سمدلاسه لکه د فرعونیانو په شان ونه وژلئ، که څه د هغوی ګناه نسبت تاسو ته لږه هم وه، خو هلاک مو کړل چې تاسې یې شکر ادا کړئ، او څما احسان ومنئ.

وَاِذْ اٰتَیْنَا مُوْسَی الْكِتٰبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۵۳﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) او بیلوونکی (دحق او باطل) لپاره ددې چې تاسې سمه لاره وموموئ (په تورات سره).

تفسیر: کتاب خو (تورات) دی، له (فرقان) نه هغه شرعیه احکام مراد دي چې د هغوی له مخې جائزې او نا جائزې مسئلې راڅرګندیږي، یا له (فرقان) نه مقصد د موسی علیه السلام معجزې دي، چې دهغوی له مخې به د رښتیا او دروغو او دمؤمن او کافر تمیز کېده، یا به (فرقان) د همغه کتاب (تورات) بدل وي، چې په هغه سره هم حق او نا حق جلا (جدا) کیږي.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰی لِقَوْمِهٖ

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې وویل موسی قوم خپل ته

تفسیر: له قوم نه خاص همغه خلق مراد دي، چې هغوی خوسي (سخي) ته سجدې کولې.

یٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوْبُوْٓا اِلٰی بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ؕ

ای قومه زما ! بېشکه تاسې (چې یئ) ظلم کړی دی تاسې پر ځانو خپلو په سبب د نیولو د تاسې خوسي (سخي) لره (په الوهیت سره) پس توبه وباسئ (ټول) خالق خپل ته نو ووژنئ ځانونه خپل؛

تفسیر: یعني هغه کسان چې خوسي (سخي) ته یې سجده نه ده ایښې، هغوی دې هغه کسان ووژني چې خوسی (سخی) یې معبود ګڼلی، او سجده یې ورته کړې وه.

ذٰلِكُمْ خَیْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ؕ فَتَابَ عَلَیْكُمْ ؕ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ ﴿۵۴﴾

دغه (ځان وژل) ستاسې بهتر دي تاسې ته په نزد د خالق ستاسې، پس قبوله یې کړه توبه ستاسې ! بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربان دی (په توبه کوونکو).

تفسیر: عالمان په دې خبره کې سره اختلاف لري چې آیا همدا وژل کېدل توبه وه؟ او که د توبې تتمه وه؟ لکه چې څمونږ په «محمدي شریعت» کې د عمد د قاتل د توبې د مقبولیت لپاره دا خبره هم ضروري ده، چې قاتل دې د مقتول د ورثې په لاس کې وسپارلی شي، د مقتول وارثان واک او اختیار لري چې هغه قاتل ووژني، که یې بخښي.

وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿۵۵﴾
ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۵۶﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې وویل تاسې: ای موسی ! له سره به باور ونکړو مونږ په خبره ستا تر هغه پورې چې په خپله ووینو الله ښکاره، پس ونیولئ تاسې تندر حال دا چې تاسې (ورته) کتل، پس له هغه بیا ژوندي کړئ مونږ تاسې پس له مرګه ستاسې لپاره ددې چې تاسې شکر ګذار شئ.

تفسیر: هغه وخت هم ضرور یاد کړئ ! چې سره له دومره احسانونو او ښیګڼو تاسې موسی علیه السلام ته وویل چې: «مونږ په دې خبره تر هغه پورې باور نشو کولی چې دا د پاک الله خبرې دي، ترڅو مونږ پخپلو سترګو الله تعالی ونه وینو» ستاسې دهمدې غوښتنې په سبب وو چې د برېښنا په وسیله ووژل شوئ، بیا د موسی علیه السلام په دعا سره بېرته ژوندي شوئ.

دا د هغه وخت قصه ده چې موسی علیه السلام اویا (۷۰)تنه غوره سړي له ځانه سره د (طور) غره ته بیولي وو، چې د الله تعالی کلام واوري، کله چې دوی په خپلو غوږونو د پاک الله خبرې واورېدلې نو د بني اسرائیلو هم دې اویا تنو منتخبو سړیو وویل چې: «مونږ په داسې خبرو باندې چې ویونکی یې نه راښکاري او نه یې وینو؛ باور نشو کولی، مونږ ته الله تعالی راوښیه ! چې په خپلو سترګو یې په عین المشاهده ووینو، او په غوږونو سره د هغه خبرې واورو، ددې غوښتنې له امله و چې ورباندې ټکه (تندر) ولوېده، او د تندر له اثره ټول سره مړه شول.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ؕ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ؕ
وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۵۷﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې سوری ګرځولی وو مونږ په تاسې وریځ (د تیه په میدان کې) او نازل کړی وو مونږ په تاسې من (ترنجبین) او سلوی (مرځان) وخورئ ! له پاکیزو د هغو شیانو نه چې درکړې دي مونږ تاسې ته، او ظلم نه وو کړی دوی پر مونږ باندې (هیڅ په دغه عصیان سره) او لیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کاوه (په کفران او عصیان سره).

تفسیر: کله چې فرعون ډوب شو او بني اسرائیل د الله تعالی په امر سره له (مصره) نه د (شام) په لوري رهي (روان) شول، په یوه سپېره ډاګ (صفا میدان) کې د هغوی خیمې وشلېدې، او دوی د لمر له تودوالي نه سخت په عذاب شول، دلته د الله تعالی په فضل سره دوی باندې د وریځې سوری وشو، څرنګه چې دوی ته دخوړلو لپاره څه شی نه پیدا کېده، د پاک الله له لوري د دوی د خوړلو لپاره (من) او (سلوی) ورنازل شول، (من) لکه نبات یو ډېر خواږه خواړه وو، او داني به یې ترنجبین (دځوزو ګوړی) ته ورته وې، کله چې دوی د شپې له مخې ویده کېدل، سحر (ګهیځ) به ددې لښکر په شاوخوا کې د (من) انبارونه پراته وو، چې هر چا به له هغې څخه دخپل حاجت سره سم اخیسته، او «سلوی» یو مرغه دی چه مونږ ورته مرغ وایو، چې هر ماښام به ددې مرغانو په زرهاوو داني سره ټولېدلې، چې د لږ څه تیارې څخه وروسته به هر سړي له هغو څنې خپل ضرورت سره سم نیول، وریتول او خوړل به یې، تر ډېرې مودې پورې ددوی خواړه همدا (من) او (سلوی) وو.

﴿كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ﴾ - خورئ تاسې له پاکیزه د هغو شیانو چې روزي درکړی ده مونږ تاسې ته، یعنې په دې لطیفې او خوندورې غذا باندې اکتفاء وکړئ، او په ډېره خوښی سره یې وخورئ، او د بلې ورځې لپاره یې د ذخیرې (زېرمې) په ډول مه ساتئ، او له نورو سره د هغه د مبادلې غوښتنه مه کوئ.

﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ الآیه – او هیڅ ظلم نه وو کړئ دوی پر مونږ باندې په دغه عصیان سره، لیکن دوی په خپلو ځانونو باندې ظلم کوي په کفران او عصیان سره، اول یې داسې ظلم وکړ چې ددې په زېرمه (ذخیره) کولو یې پیل (شروع) وکړ، چې هغه به ورستېده، بدبویي به یې ختله، دوهم یې د هغې د مبادلې غوښتنه وکړه چې نسک، هوږه، پیاز، او نورې غلې او ترکاري راکړی شي، چې ددې له امله په راز راز تکلیفونو اخته شول.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې وویل (مونږ بني اسرائیلو ته د موسی په ژبه) چې ننوځئ ! دغې قریې (أریحا) ته، پس خورئ ! له (میوو د) دې څخه هر چېرته چې مو خوښه وي (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه او ننوځئ ! په دروازه (ددې ښار) کې سجده کوونکي او ووایئ ! (ای ربه وبخښه څمونږ ګناهونه !) چې وبخښو تاسې ته ګناهونه ستاسې، او ژر ده چې زیات به کړو نېکانو ته (اجر).

تفسیر: کله چې بني اسرائیل په دې پاس ډاګ کې له ډېرو ګرځېدلو څخه تنګ شول، او د ډېر (من) او (سلوی) له خوړلو ستړي شول، نو پر دوی امر وشو چې په هغه ښار کې ننوځئ ! چې نوم یې (اریحا) وو، او په هغه کې د (عمالقه) قوم چې د (عاد) له قومه څخه وو هستوګنه درلوده (لرله)، ځینې وایي چې: دا ښار بیت المقدس وو.

﴿وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّقُولُوا﴾ او ننوځئ په دروازه ددې ښار کې سجده کوونکي (یعنې) ددې ښار په دروازه کې د شکر سجده وکړئ !، او بیا په کې ننوځئ، دا خو بدني شکر شو، ځینې وایي چې: د تواضع او عاجزی له امله خپل ملاوې لږ څه کږې کړئ ! او په ژبه سره د خپلو ګناهونو بخښنه وغواړئ ! دا خو لساني شکر شو، هر هغه څوک چې دا دواړه کارونه کوي، دهغه ګردې خطاوې بخښلی کیږي، او د نیکو بندګانو ثوابونه ورزیاتوو.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په خپلو ځانونو) خبره په بل شان له هغې خبرې څخه چې ویلې شوې وه دوی ته؛ پس نازل کړ مونږ پر هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو عذاب له (طرفه) د آسمانه په سبب ددې چې وو دوی چې سر به یې غړاوه (د الله له فرمانه).

تفسیر: داسې تبدیلي یې په کې وکړه، چې د (حطة) په ځای یې دټوکو او مسخرو په ډول (حنطة) وویل (چې معنی یې غنم دی) او دسجدې په ځای به په خپلو کوناټیو ښوئیدل، کله چې هغه ښار ته ورسېدل، نو په هغوی کې طاعون ور ګډ شو، او په یوه ماسپښین کې اویا زره یهودان مړه شول.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې اوبه وغوښتې موسی خپل قوم ته (په میدان د تیه کې) پس وویل مونږ (موسی ته) چې ووهه په همسا خپلې سره تیږه (ګټه) (نو چې ویې وهله تیږه) پس وخوټېدلې (روانې شوې) له هغې تیږې څخه دوولس چینې.

تفسیر: دا قصه هم دهغه میدان ده، کله چې هغوی اوبه ونه میندلې، نو موسی علیه السلام پر یوه تیږه باندې خپله همسا ووهله، نو دولس چینې وبهېدې، حال دا چې د بني اسرائیلو قبیلې هم دولس دي، دځینو قبیلو سړي زیات او دځینو قبیلو سړي لږ وو، د هر قوم په تناسب یوه چینه وه، او دپیژندګلوۍ نښه یې هم دغه موافقت وو، یا داسې ټاکلی (مقرر) شوی وه چې ددې تیږې له فلانی خوا چې په فلاني لوري کومې اوبه بهیږي، هغه به د فلاني قوم اوبه وي، هغه لنډه نظره چې له هسې معجزاتو څخه انکار کوي، نو (سړي نه دي، دوی دي چپ له سړیتوبه) وګورئ ! چې «مقناطیس» په څه ډول سره اوسپنه خپل لوري ته کشوي (را کاږي) نو دې تیږې ته هم الله تعالی هسې یو قوت وربخښلی وو چې له هر لوري څخه به یې اوبه ځانته کشولې (راښکلې) او بیا به یې خپلو شاوخواوو ته بهولې.

قَدۡ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشۡرَبَهُمۡۖ كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ مِن رِّزۡقِ ٱللَّهِ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ۝٦٠

په تحقیق سره وپېژانده هر قوم ځای د اوبو څښلو خپلو (وویل مونږ) خورئ ! او څښئ ! له (خاصې) روزی د الله څخه (بې له واسطې د اسبابو) او مه تېرېږئ له حده په ځمکه کې حال دا چې ورانې کوونکي اوسئ تاسې (په خپل فساد اچولو سره).

تفسیر: یعنی بیا الله تعالی وفرمایل چې: له (من) او (سلوی) څخه خورئ، او ددغو چینو له اوبو څخه څښئ، او په جهان کې فساد مه اچوئ !

وَإِذۡ قُلۡتُمۡ يَٰمُوسَىٰ لَن نَّصۡبِرَ عَلَىٰ طَعَامٖ وَٰحِدٖ فَٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ يُخۡرِجۡ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ مِنۢ بَقۡلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَاۖ

او (یاد کړئ) هغه وخت چې وویل تاسې ای موسی ! هیڅکله صبر نشو کولی مونږ پر طعام یو (قسم د من او سلوی) باندې، پس وغواړه ځمونږ لپاره له خپل پروردګار نه چې راوباسي مونږ ته له هغو شیانو څخه چې زرغونوي یې ځمکه له سابو (ساګو) ددې، او له بادرنګو (ترو) ددې، او له هوږې (یا غنمو یا نخودو) ددې او له نسکو ددې، او له پیازو ددې.

تفسیر: دا قصه هم د همغه میدان ده، بني اسرائیلو چې د هغو غیبي طعامونو له خوړلو څخه ماړه شول نو یې په داسې وینا شروع وکړه.

قَالَ أَتَسۡتَبۡدِلُونَ ٱلَّذِي هُوَ أَدۡنَىٰ بِٱلَّذِي هُوَ خَيۡرٌۚ

نو وویل (موسی) آیا بدلوئ ! (آخلئ) تاسې هغه شی چې هغه ناکاره دی په هغه شي چې هغه ډېر غوره دی.

تفسیر: یعنې هغه (من — ترنجبین) او (سلوی — مرغان) چې له هره حیثه تاسې ته ښه دي په هوږو، پیازو، او نورو سره یې ولې بدلوئ؟

ٱهۡبِطُواْ مِصۡرٗا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلۡتُمۡۗ

(کله چې مو داسې وکړل نو) کوز شئ (دشام له تیه نه) یوه ښار ته پس بېشکه تاسې ته شته دي هغه شی چې غواړئ یې.

تفسیر: که ستاسې زړه همداسې شیانو ته کیږي، نو کوم ښار ته لاړ شئ چې ستاسې دا مطلوبه شیان ټول دروررسیږي لکه چې بیا همداسې وشول.

وَضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ الذِّلَّةُ وَالۡمَسۡكَنَةُ وَبَآءُوۡ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ ؕ

اومقرر کړی شو پر دوی (دنعمت دکفران او په خپل قسمت د نارضایی په سبب) ذلت او محتاجی، او اخته شول دوی په غضب له (جانبه د) الله.

تفسیر: ذلت او خواري هم دا ده چې یهودان تل د مسلمانانو او نصاری وو رعیت او محکوم دي، که څه هم له دوی سره ډېر مال وي، خو د پت او عزت خاوندان نه بلل کیږي، نو دا مال د هغو دخواریٔ سبب او ددوی د ځان وبال ګرځي، یهودان له حکومت او خپلواکۍ څنې چې د پت او عزت سبب دی، بیخي بې برخې دي، ولې چې دوی له هغه عظمت او عزت څخه چې الله تعالی دوی ته وربخښلي وو مخونه واړول، او رجوع یې ترې وکړه، نود الله تعالی په دې قهر او غضب اخته شول.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمۡ كَانُوۡا يَكۡفُرُوۡنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقۡتُلُوۡنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيۡرِ الۡحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوۡا وَّكَانُوۡا يَعۡتَدُوۡنَ ﴿۶۱﴾

دا (خواري او عاجزي) په سبب ددې وه چې بېشکه دوی وو کافران (منکران) په آیتونو د الله او وژل به یې انبیاء په نا حقه سره، دا (کفر او قتل) په دې سبب وو؛ چې سرکشي یې کوله (له احکامو د الله نه) او وو دوی چې له حدودو به تېریدل (دعصیان په سبب).

تفسیر: یعنې ددې ذلت او مسکنت او دالهي غضب باعث د دوی کفر او د انبیاوو علیهم السلام وژل وو، او د کفر او قتل باعث؛ دالله تعالی د احکامو مخالفت او نافرماني او دشریعت له حدودو څخه وتل وو.

اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَالَّذِيۡنَ هَادُوۡا وَالنَّصٰرٰى وَالصّٰبِـِٕيۡنَ مَنۡ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمۡ اَجۡرُهُمۡ عِنۡدَ رَبِّهِمۡۚ وَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُوۡنَ ﴿۶۲﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې یهودان شوي دي، او نصرانیان او بې دینان؛ هر هغه چا (له دوی څنې) چې ایمان راوړی دی په الله او په ورځ د قیامت باندې او عمل یې کړی دی د نېکو (سم له محمدي شریعت سره) نو وي به دوی ته ثواب ددوی په نزد د رب ددوی او نه به وي (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې او نه به دوی هیڅېرې خپه کیږي (په وخت د جزا کې).

تفسیر: یعنې دا عنایت په کومې خاصې فرقې پورې موقوف نه دی، ایمان راوړل شرط دي، نېک عمل چې د هر چا په برخه شو، همغه ثواب به مومي، نو ځکه یې وفرمایل چې: بني اسرائیل په دې خبره مغرور وو چې: «مونږ د انبیاوو علیهم السلام اولاده یو مونږ له هره خوا الله تعالی ته نږدې او ښه یو».

فائده: د موسی علیه السلام امت ته (جهود) یا (یهود) او د عیسی علیه السلام امت ته (نصاری) یا (ترسا) وایې، (صابئین) داسې فرقه ده چې هغوی په خپل ګمان سره ښه ښه شیان له هره دینه خپلو ځانونو ته غوره کړي دي، لکه چې دوی ابراهیم علیه السلام مني، د پرښتو عبادت کوي، زبور لولي، د کعبې شریفې په لوري لمونځ کوي.

وَاِذۡ اَخَذۡنَا مِيۡثَاقَكُمۡ وَرَفَعۡنَا فَوۡقَكُمُ الطُّوۡرَؕ خُذُوۡا مَآ اٰتَيۡنٰكُمۡ بِقُوَّةٍ وَّاذۡكُرُوۡا مَا فِيۡهِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُوۡنَ ﴿۶۳﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې واخیست مونږ محکم عهد ستاسې څخه، او پورته کړ مونږ په سر

ستاسې د طور (غر) واخلئ هغه څه (احکام) چې در کړې دي مونږ تاسې ته په ښه کوښښ سره، او یاد کړئ هغه (احکام) چې په هغه کې دي؛ لپاره ددې چې تاسې ځانونه وساتئ (له ګناهونو څخه).

تفسیر: وایي کله چې (تورات) نازل شو، نو بني اسرائیلو له شرارته ویل: «د (تورات) حکم درونږ او مشکل دی، د هغه تعمیل څمونږ له لاسه نه دی پوره»، ددې وینا له امله الله تعالی یوه غره ته امر وکړ چې د دوی په سرونو باندې راټیټ شي، نو په شاوخوا کې یې اورونه بل شول، او دوی ته هیڅ یو داسې فرصت او موقع پاتې نه شوه چې د (تورات) له منلو نه سر وغړوي، نو یې مجبورا د هغه احکامو ته غاړه کېښوده.

پاتې شوه دا شبهه چې د (تورات) په منلو کې د هغوی په سر باندې د غره ځړېدل څرګنده اکراه او اجبار دی چې د ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ﴾ له آیت څخه چپ او د تکلیف له قاعدې نه بیخي خلاف دی، ځکه چې د تکلیف بناء خو په اختیار باندې ده، او اکراه له اختیار سره مناقضه ده.

نو ددې شبهې ځواب دادی چې: بني اسرائیلو د موسی علیه السلام دین لا له پخوا څخه منلی وو، او څو څو ځلې یې له موسی علیه السلام څخه غوښتنه کړېوه چې «کوم هسې آسماني کتاب مونږ ته راوړئ، چې مونږ د هغه په احکامو عمل وکړو» او پر دې باندې یې معاهده سره کړې وه، نو کله چې (تورات) راغی، او هغوی ته وسپارل شو، عهد ماتولو ته یې ملاوې وتړلې، دلته پر دوی باندې د غره تعلیق د وعده خلافۍ له امله وشو، نه د موسی علیه السلام د دین د نه منلو له سببه.

ثُمَّ تَوَلَّيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۖ فَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾

بیا شاه کړه تاسې (د الله له فرمانه وګرځېدئ) پس له دغه عهده؛ نو که چېرې نه وای فضل د الله پر تاسې او رحمت (مهرباني) دده (دتوبې په قبلولو او یا تاسې ته د محمد په درلېږلو) نو هرومرو (خامخا) به شوي وئ تاسې له زیانکارانو څخه.

تفسیر: یعنې وروسته له عهد او میثاقه بیا له خپلو خبرو نه واوښتئ، که د الله تعالی فضل په تاسې باندې نه وی شوی، نو بیخي به پنا کیدئ، یعنې په همغه وخت کې به هلاکیدئ، یا دا چې سره له توبې او استغفاره او د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم له متابعته سره به مو هم هغه ګناهونه نه معافېدل.

وَلَقَدۡ عَلِمۡتُمُ ٱلَّذِينَ ٱعۡتَدَوۡاْ مِنكُمۡ فِي ٱلسَّبۡتِ فَقُلۡنَا لَهُمۡ كُونُواْ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ﴿٦٥﴾

او خامخا په تحقیق سره ښه پېژندلي دي تاسې هغه کسان چې تجاوز یې کړی وو له تاسې څخه (د ماهیانو په ښکار) په (ورځې د) شنبې کې نو وویل مونږ دوی ته چې: شئ ! بیزوګان ذلیلان (خوار شوي).

تفسیر: بني اسرائیلو ته په (تورات) کې حکم شوی وو چې «دشنبې ورځ عبادت ته مقرره ده، په دې ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ !» دې خلقو په چل او فرېب سره د شنبې په ورځ هم ښکار کاوه، نو الله تعالی دوی مسخ کړل، او د هغوی صورتونه یې د بیزوګانو په شان واړول، په دوی کې که څه هم انساني پوهه او شعور وو، او یوه به بل ته کتل، مګر خبرې یې نه شوې سره کولی او ژړل به یې، له درې ورځو وروسته ټول مړه شول، دا واقعه د داود علیه السلام په زمانه کې شوې ده، ددې پېښې تفصیل د (الأعراف) په سورت کې راځي.

فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٦٦﴾

نو وګرځاوه مونږ دا (عقوبت او مسخه) عبرت پند لپاره د هغو خلقو چې حاضر وو (ددې عقوبت په زمانه کې) او لپاره د هغو خلقو چې وروسته له دې (عقوبت څخه تر قيامته راځي) او پند لپاره د پرهېزګارانو.

وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ

او (ياد کړه اى محمده !) هغه وخت چې ووېل موسى خپل قوم ته چې بېشکه الله امر کوي تاسې ته چې حلاله کړئ يو غوا (چې قاتل در معلوم شي).

تفسير: يعنې ياد کړئ هغه وخت چې په بني اسرائيلو کې يو سړى ووژل شو، او د هغه وژونکى نه وو معلوم، او دوى هغه يو په بل باندې سره اړاوه، نو موسى عليه السلام وفرمايل: «د الله تعالى دا امر دى، چې يوه غوا حلاله کړئ او دهغې يوه ټوټه په هغه مړي ووهئ ! نو دا مړى به ژوندى شي او خپل قاتل به په خپله دروښيي»، الله تعالى په همدې ډول هغه مړى ژوندى کړ، او هغه خپل قاتل چې وارث يې وو وروښود چې د ده د مال په طمع يې وژلى وو، په نتيجه کې قاتل په قصاص ورسېد، او ورثه يې له ميراثه محروم پاتې شول.

قَالُوْٓا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ

ووېل (بني اسرائيلو) آيا ګرځوې ته مونږ مسخره؟

تفسير: يعنې له مونږ سره مسخرې کوې؟ څکه چې د غوا په حلالولو کله قاتل معلوميږي؟ او مونږ دا نه ليدلي دي، او نه مو اورېدلي دي؛ چې د غوا د غوښې ديوې ټوټې له وهلو څخه به مړى ژوندى کيږي.

قَالَ أَعُوْذُ بِاللّٰهِ أَنْ أَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿٦٧﴾

ووېل (موسى) پناه غواړم په الله له دې نه چې شم له ناپوهانو (مسخره کوونکو څخه).

تفسير: يعنې ټوکې او مسخرې کول د ناپوهانو او جاهلانو کار دى، په تېره بيا دا کار په شرعي احکامو کې نشته، او له (نبي) څخه هيڅکله کيدونکى نه دى.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ؕ

ووېل (بني اسرائيلو) چې وغواړه لپاره څمونږ له پروردګار خپل چې بيان کړي مونږ ته چې څنګه ده هغه غوا.

تفسير: يعنې څرنګه ده هغه غوا چې مړى پرې ژوندى کيږي، يعنې د هغې عمر څومره دى؟ او د هغې حالات څرنګه دي؟ زړه ده که وړه ده؟ او په څه ډول يې ومومو؟

قَالَ إِنَّهٗ يَقُوْلُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿٦٨﴾

ووېل (موسى) چې: بېشکه الله وايي: بېشکه هغه يوه غوا ده؛ چې نه ډېره زړه ده، او نه ډېره وړه ده، ميانه حاله ده په منځ ددغو (زوړوالي او وړوکوالي) کې، پس وکړئ هغه څه چې پرې مامور شوي يئ !.

تفسير: يعنې هغه غوا حلاله کړئ.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ

بیا وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه (ای موسی) لپاره ځمونږ له پروردګار خپل، چې بیان کړي مونږ ته چې څرنګه دی رنګ یې؟ وویل (موسی) چې بېشکه الله وایي: بېشکه هغه یوه غوا ده زېړه چې تک زیړ دی رنګ یې، چې خوشالوي (زړونه د) دلیدونکو وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه لپاره ځمونږ له پروردګار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څه قسم ده دغه غوا؟ (کار کوونکې ده که صحرایي ده؟).

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره یې راوښیئ چې هغه غوا څه قسم ده، او د څه کار لپاره ده ؟ .

إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

بېشکه غوا شبهه اچولې پر مونږ (ځکه زیړې غواګانې ډېرې دي) او بېشکه مونږ که اراده وکړي الله، خامخا لار موندونکي یو.

تفسیر: یعنې ددغې غوا یا قاتل موندونکي یو، په حدیث کې راغلي دي چې که «ان شاء الله» یې نه وی ویلي، نو هیڅېرې به یې دغه غوا نه وه موندلې.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ

وویل (موسی) بېشکه الله وایي: بېشکه دا یوه غوا ده چې نه ربړ (تکلیف) ایستونکي ده چې قلبه کوي ځمکه، او نه اوبه کوي (په ارټ سره) کښت (فصل)، ساتلې شوې ده (له کارونو، عیبونو، یا له نورو رنګونو) نشته هیڅ یو داغ په رنګ ددې کې.

تفسیر: یعنې په اعضاوو کې یې هیڅ نقصان نشته، او په رنګ کې یې د بل کوم رنګ هیڅ یو داغ او خال نشته، بلکه تکه زیړه ده.

قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

وویل (بني اسرائیلو موسی ته چې) اوس دې راوړه روښانه خبره، نو حلاله کړه دوی هغه غوا، او نه وو نږدې دوی (دې خبرې ته) چې دا کار به یې کړی وی. (دقیمت له ډېروالي یا د قاتل د پیدا کېدو له شرمه).

تفسیر: دا غوا د داسې یوه نېکبخت سړي وه، چې دخپلې مور خدمت به یې زیات کاوه، خلقو هغه غوا له ده نه په دومره سرو زرو سره واخیسته، چې دهغې غوا په پوستکي کې ځائیدل، او بیا یې حلاله کړه، دوی داسې نه ګڼل چې دا غوا به په دومره ګران قیمت سره په لاس راځي، او که پوهیدلي وای نو نږدې وو چې لاس یې ترېنه اخیستی وای.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې مړ کړ (پلرونو) ستاسې یو سړی نو په جګړه شوئ په هغه (مقتول) کې، او الله ښکاره کوونکی دی د هغه شي چې وئ تاسې چې پټاوه به مو هغه (قتل).

تفسیر: یعنی ستاسې پلرونو یو سړی وژلی وو، بیا یې د هغه وژل یو په بل اړول، او هغه شی چې تاسې پټاوه یعنې ایماني ضعف یا د وژونکي احوال؛ الله تعالی ددښکاره کړ.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا

نو وویل مونږ چې: ووهئ دا مړي په یوې پوټې د غوا (بیا ژوندی شو هغه مقتول)

تفسیر: یعنې کله چې یې د هغې غوا یوه ټوټه غوښه په هغه مړي ووهله، هغه مړی د پاك الله په حکم ژوندی شو، او وینې د هغه له پرهارونو وبهېدې، او د خپل وژونکي نوم یې وروښود چې د هماغه مقتول ورېرونه وو، او د خپل تره د مال او میراث په تمه یې په بیدیا (صحراء) کې هغه وژلی وو، وروسته له هغه چې ژوندی شو، او خپل قاتلان یې وښودل، بېرته ولوېد او مړ شو.

كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

همداسې (لکه چې دغه مړی یې ژوندی کړ) ژوندي کوي الله مړي (په قیامت کې) او درښیي تاسې تـه آیتونه د (قدرت) خپل لپاره ددې چې تاسې غور وکړئ.

تفسیر: یعنې همداسې چې هغه مقتول یې ژوندی کړ، الله تعالی په خپل کامل قدرت د قیامت په ورځ کې ټول خلق هم ژوندي کـوي، او دخپل کامـل قـدرت آیتونه تاسې ته درښیي، څو تاسې غور و کړئ او وپوهیږئ چې پاك الله مړي هم ژوندي کولی شي.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

بیا سخت شول زړونه ستاسې پس له دغه (ژوندي کولو د مړي) نو دغه (زړونه) په مثال دتیږې دي (په سختوالي کې) بلکه ډېر زیات دي په سختوالي کې، او بېشکه چې له ځینو تیږو ځنې خامخا هغه دي چې خوټیږي (بهیږي) له هغو څخه لویې ویالې، او په تحقیق سره ځینې له دې تیږو څخه خامخا هغه دي؛ چې چوي نو راوځي له هغو څخه اوبه، او بېشکه ځینې له دې تیږو څخه خامخا هغه دي؛ چې رارغړي (دغره له سره) له وېرې د الله، او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې کوئ یې تاسې (ای یهودانو !).

تفسیر: یعنې له ځینو تیږو څخه ډېرې ګټې رسیږي، چې ډېرې اوبه او ویالې ور څخه وځي، او له ځینو تیږو څخه لږ اوبه وځي، او د هغه لومړني قسم په نسبت لږه فائده ور څخه اخیستل کیږي، که څه هم له ځینو تیږو څخه چاته څه فائده نه رسیږي، خو په هغو کې یو ځانته اثر او تأثر موجود وي، مګر د دوی زړونه له دې درې ډولو تیږو څخه سخت دي، نه په هغو کې فائده او نه په کې د خیر کومه خبره شته، ای یهودانو ! الله تعالی ستاسې له اعمالو څخه هیڅکله بېخبره نه دی.

أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

آیا نو تمه کوئ تاسې (ای مسلمانانو) چې ایمان به راوړي دوی (په وینا ستاسو او بېشکه چې وه

یوه ډله (دپخوانیو) له دوی چې اورېده به یې کلام د الله، بیا به یې اړوله هغه خبره وروسته له هغه چې پوه به شول په هغې؛ حال دا چې دوی به پوهېدل (په دې تحریف او افتراء).

تفسیر: له فریق څخه هغه خلق مراد دي چې د طور غره ته له موسی علیه السلام سره د الله تعالی د خبرو د اورېدلو لپاره تللي وو، هغوی د طور څخه د بېرته راتګ په وخت کې له ځانه داسې خبرې تحریف او جوړې کړې، او ویې ویل: «څه چې مو له لاسه کېږي هغه وکړئ! او په څه چې مو وس نه رسېږي د هغه پرېښودل ستاسې په اختیار کې دي»، ځینې وایي چې: الله تعالی د کلام څخه مراد (تورات) دی، او له تحریف څخه دا مراد دی چې د هغه په آیاتو کې یې لفظي او معنوي تحریفونه کول، کله به یې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نعت بدلاوه، کله به یې د رجم او نور آیتونه له منځه ایستل.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

او کله چې ملاقات وکړي (یهودان) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي، وايي چې: ایمان راوړی دی مونږ، او کله چې یواځې شي ځینې د دوی له ځینو نورو سره نو وايي دوی: آیا خبروئ تاسې (ای یهودانو) مؤمنان په هغه شي چې پرانستلی دی الله په تاسې (په تورات کې) ددې لپاره چې جګړه وکړي له تاسې سره مؤمنان په نزد د پروردګار ستاسې، آیا نو نه پوهېږئ؟ (په دې چې دښمن ته حجت ورښیئ).

تفسیر: د یهودانو منافقانو به د خوشامند په توګه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه خبرې چې د دوی په مذهبي کتاب کې وې، مسلمانانو ته ویلې، نورو یهودانو به دوی ملامتول چې «د خپل کتاب سند ولې د نورو په لاسو کې ورکوئ؟ آیا تاسې نه پوهېږئ چې مسلمانان به ستاسې د پروردګار په مخ کې په همدې خبرو پر تاسې الزام اړوي؛ چې یهودان سره له دې چې ګرد سره آخر الزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم پیژني، خو بیا هم ایمان نه راوړي، نو دلته تاسې بې ځوابه کېږئ».

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

آیا نه پوهېږي دغه (یهودان) چې بېشکه الله تعالی عالم دی په هغه څه (کفر او نفاق) چې پټوي یې دوی، او په هغه څه (ایمان) چې ښکاره کوي یې.

تفسیر: یعنی الله تعالی ته د دوی ټول ظاهري او باطني احوال معلوم دي، او د دوی د کتاب له ګردو حجتو څخه خبر ورکوي، او وخت په وخت هغوی پرې پوهوي، د رجم آیت اهل کتابو له مسلمانانو څخه پټ کړی وو، خو الله تعالی هغه مسلمانانو ته ورښکاره کړ، او دوی یې رسوا کړل، دا د هغوی د پوهانو او عالمانو حال وو چې له ټولو نه پوه او د کتاب د لوستلو مدعیان وو.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾

او ځینې له دغو (یهودانو) څخه آمیان دي، چې نه پوهېږي په کتاب (تورات) باندې مګر خو (پوهېږي) په هیلو (آرزوګانو) د خپلو نفسونو او نه دي دوی مګر خو بې دلیله ګمان کوي.

تفسیر: او هغه کسان چې جاهلان دي، هغوی خو په هیڅ نه پوهېږي چې په (تورات) کې څه شی لیکل شوي دي؟

مګر په هغو څو آرزوګانو خبر دي؛ چې له خپلو پوهانو څخه يې په دروغو اورېدلي دي، لکه چې وايي: جنت ته به بې له يهودانو بل څوك نه ورننوځي، څمونږ پلرونه او نيکونه هرومرو (خامخا) څمونږ لپاره مغفرت غواړي، دا د هغوی هسې بې اصله خيالات دي چې هيڅ دليل ورته نه لري.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ بِاَيْدِيْهِمْ ۙ ثُمَّ يَقُوْلُوْنَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوْا بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا ۗ فَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيْهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُوْنَ ﴿۷۹﴾

نو عذاب (هلاك او خرابي) دی لپاره د هغو کسانو چې ليکي کتاب (له خپله ځانه) په لاسو خپلو بيا وايي دغه (محرفين خلقو ته) چې دا (ليکل شوي) له طرفه د الله دي، لپاره ددې چې واخلي په دغه کتاب (اړولي) ليك قيمت لږ، نو (عذاب او) خرابي ده دوی ته له سببه د هغه شي چې ليکلي دي لاسونو د دوی او بيا خرابي ده دوی ته له سببه د هغه کار چې کوي يې (چې رشوت اخيستل دي).

تفسير: دا هغه کسان دي چې هغوي د عوامو جاهلانو په مذاق او خوښه سره سمې خبرې له خپل لوري جوړوي، ليکي يې، او الله تعالى ته يې نسبت کوي، مثلا په (تورات) کې ليکلي وو چې «آخر الزمان رسول صلى الله عليه وسلم ښکلی مخ، تکې تورې ګڼې ولول تاو شوې څڼې، تورې سترګې، ميانه قد، غنم رنګ لري» ، دوی دا خبرې واړولې او داسې يې وليکل چې: «قد يې اوږد، سترګې يې شنې، او څڼې يې ساده، سمې او ځوړندې او زېړې دي»، چې عوام الناس د ده تصديق ونه کړي، او د هغوی په دنيوي منافعو کې څه نقصان پيدا نه شي.

وَقَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدَةً ۭ

او وايي دوی (يعني يهودان) هيچېرې به ونه رسيږي مونږ ته اور د (دوزخ) مګر څو ورځې شميرلې شوې (لږې).

تفسير: ځيني وايي: اوه ورځې، او ځيني څلويښت ورځې؛ هومره ورځې چې دوی د خوسي (سخي) په عبادت کې بوخت وو، او ځيني څلويښت کاله؛ هومره وخت چې دوی د تيه په ميدان کې سرګردان وو، ځيني وايي: هر يوه ته دومره وخت اور رسيږي، چې په دنيا کې يې ژوند کړی وي.

قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُّخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهٗٓ اَمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۰﴾

ووايه ته (ای محمده !دوی ته) آيا اخيستی دی تاسې په نزد د الله عهد (چې عذاب به نه در کوي؟) نو له سره مخالفت نه کوي الله له عهد خپل، يا وايئ (او جوړوئ) په الله هغه (دروغ) خبره چې نه پرې پوهېږئ (بلکه داسې نه دي لکه چې تاسې يې وايئ).

تفسير: يعنې دا خبره بيخي غلطه ده چې يهودان به تل په دوزخ کې نه پاتې کيږي، ځکه د «خلود في النار» او «دخول في الجنة» هغه کليه قاعده چې وروسته له دې څخه يې بيان فرمايي؛ له ټولو سره به سم له هغې قاعدې سره معامله کيږي، او يهودان له دغې عمومي قاعدې نشي وتلی.

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَّاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيْٓئَتُهٗ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۸۱﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۸۲﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ

إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

بلکه (رسيږي تاسې ته دائمي اور) هر چا چې کسب کړه بدي او چاپېره شوه پر ده ګناه دده (چې تر مرګه پورې کفر دی) نو همدغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، دوی به په هغه اور (د دوزخ) کې تل وي.

او هغه کسان چې مؤمنان دي، او عملونه کړي دي دوی د نیکۍ؛ همدغه کسان صاحبان د جنت دي، دوی به په هغه جنت کې تل وي.

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له بني اسرائیلو (اولاده د یعقوب او وویل مونږ دوی ته) چې عبادت مه کوئ! مګر یواځې د الله او (نیکي کوئ) سره له مور او پلار نیکي! او له خپلوانو سره، او له یتیمانو سره! او له مسکینانو سره! او وواییئ خلقو ته (ښې خوږې) ښایسته خبرې، او سم قائموئ لمونځ! (ادا کوئ یې د ټولو مقرراتو له رعایت سره) او ورکوئ زکات! بیا وګرځېدئ تاسې (له دې عهده) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له تاسې څخه حال دا چې همدا تاسې مخ ګرځوونکي یئ (له الهي احکامو نه).

تفسیر: د ګناه احاطه کول یا له چا څخه چار چاپېر ګناه تاوېدل دا معنی لري چې: ګناه په هغه داسې غلبه وکړي چې هیڅ خوا یې داسې نه وي؛ چې ګناه هلته انبار نه وي، تر دې که یواځې د چا په زړه کې د ایمان او تصدیق لږ اثر وي، هم ګناه په هغه احاطه نه کوي، نو دا صورت یواځې په کافرانو صادق کېدی شي، او بس.

یهودو ته خطاب جاري دی؛ چې له الهي احکامو څخه اعراض او مخ اړول، ستاسې عادت بلکه په طبیعت کې داخل شوی دی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

او (یاد کړئ ای بني اسرائیلو) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له (پلرونو) ستاسې په (تورات) چې مه توپوئ وینې خپلې او مه باسئ ځانونه خپل (یعنې یو بل په ظلم سره) له کورو خپلو، بیا عهد وکړ (پلرونو) ستاسې حال دا چې تاسې شاهدان یئ (په خپلو نفسونو په دې چې عهد تړلی وو پلرونو ستاسې او همدا مو دین دی).

تفسیر: یعنی مه خپل قوم وژنئ، او مه یې له وطنه د باندې شړئ.

ثُمَّ أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

پس (له دې عهده) تاسې هغه کسان یئ چې وژنئ ځانونه خپل (یو بل سره یا وژنئ غریبان اقرباء خپل) او وباسئ تاسې یوه ډله خپله (چې مغلوبه شي) له کورونو د دوی څخه، مرسته (مدد) کوئ یو له بل سره په دوی باندې په ګناه او ظلم.

تفسیر: په مدینه منوره کې د یهودانو دوه فرقې وې، یوه (بني قریظه)، دویمه (بني نضیر)، دوی یو له بل سره جنګېدلې، د مشرکانو هم هلته دوه ډلې وې، یوه (اوس) دویمه (خزرج)، دې دواړو به هم په خپلو منځو کې جګړې کولې، د(بني قریظه) ملګري د (اوس) ټبر وو، او د (بني نضیر) ملګري د (خزرج) ټبر وو، د جنګ جګړو په وخت کې هره یوه ډله د بلې موافقې ډلې مرستې ته ورتله، او د هغې اعانت او حمایت به یې کاوه، کله به چې یوې ډلې پر بلې ډلې نصرت او بری وموند، نو هغه مغلوبه ډله به یې له وطنه د باندې شړله، او د هغو کورونه به یې لوټل، که کوم (کتابي، یهودي) سړی به دوی ته په دې جګړو کې په لاس ورته؛ بندي کېده به، نو د هغه ملګرو به پیسې سره ټولولې او بسپنه (فدیه) به یې کوله، او هغه به یې له بنده خلاصاوه، لکه چې ددې کیفیت او چارې په نسبت په لاندنې آیت کې څه اشاره راځي.

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ

او که راشي دوی تاسې ته بندیان نو فدیه ورکوئ تاسې د دوی په ځای، شان دا چې حرام کړی شوی دی پر تاسې ایستل د هغو، آیا پس (منځ او) ایمان راوړئ تاسې پر ځینو (احکامو) د کتاب (چې فدیه ده) او کافران کېږئ په ځینو نورو (احکامو د کتاب چې بې ګناه وژنئ، په ګناه سره مرسته کوئ، د دوی مغلوبان له وطنه شړئ).

تفسیر: یعنې که د بل ټبر او قوم په لاس کې بندي شئ، نو د هغه په خلاصولو کې په ډېره مېړانه (بهادرۍ) ټول سره ولاړېږئ، او ملاوې تړئ، مګر په خپله د هغه د وینې د څښېدلو او مرۍ غوڅولو لپاره شنه ناست یئ، نو که غواړئ چې د الله تعالی په احکامو باندې عمل او ټګ وکړئ، ښایي چې په دواړو ځایو کې له هغه سره معاونت او مرحمت وکړئ، او د هغه له اعانت او حمایت څخه سر ونه غړوئ !.

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

پس نه ده سزا د هغه چا چې کوي دا (کارونه) له تاسې څخه مګر خو رسوایي ده، په ژوند د دنیا کې، او په ورځ د قیامت کې ګرځول کیږي دوی ډېر سخت عذاب (د دوزخ) ته او نه دی الله غافل له هغه څه چې کوئ یې تاسې (ای یهودانو !).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

دا هغه کسان دي چې آخیستی دی دوی ژوند د دنیا په (بې انتها نعمتونو) دآخرت، سپک به نه کړی شي له دوی څخه (دنیوي او اخروي) عذاب، او نه به له دوی سره مرسته وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ ۖ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ

او خامخا، بېشکه ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او پر له پسې استولي وو مونږ پس له موسی نور رسولان (لکه یوشع، داود، سلیمان، یحیی، او زکریا)، او ورکړې وې مونږ عیسی

څوی د مريمې ته (معجزې) ښکاره او قوي کړې وو مونږ عيسی په روح پاک سره (چې جبريل يا انجيل يا عيسوي روح دی).

تفسير: د مړي ژوندي کول، د أکمه، او أبرص او د نورو رنځورانو روغول، او ډېرو خبرو ښوول، د عيسی عليه السلام له ښکاره وو معجزاتو څخه دي، له (روح القدس) څه به جبرئيل عليه السلام مراد وي، چې تل به له مسيح عليه السلام سره وو.

أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

آيا نو هر کله چې را به غی تاسې ته کوم رسول په هغو احکامو سره چې نه به خوښول نفسونو ستاسې، نو تکبر (لويي) کاوه تاسې (له منلو د هغو احکامو) نو د انبياوو يوه ډله دروغجنه وبلله تاسې (لکه محمد، عيسی، او موسی)، او بله ډله (دانبياوو) ووژله تاسې.

وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او وايي (تمسخراً) زړونه مو په پردو کې دي (وينا پرې اثر نه کوي، داسې نه ده) بلکه لعنت کړی دی پر دوی الله په سبب د کفر ددوی، نو ډېر لږ (له دوی څخه) ايمان راوړي.

تفسير: يهودانو دخپلو نفسونو د ستايلو په وخت کې داسې ويل چې: څمونږ زړونه په غلافو او کڅوړو کې ساتلی شوي دي، او پرته څمونږ له دين څخه بل کوم دين په کې نشي ننوتلی، او نه بله کومه خبره څه اثر ورباندې اچولی شي، مونږ د بل چا په چاپلوسی، سحر بياني، او کرشمې نه غوليږو، او نه يې تابعداري کولی شو، حق تعالی فرمايي: «دوی بيخي دروغ ويونکي دي» ځکه چې دوی دخپل کفرپه سبب الله تعالی له خوا ملعون او د ده له رحمته شړل شوي دي، نو له دې امله په هيڅ ډول د حق منونکي نه دي، او له دوی څخه ډېر لږ کسان د ايمان په دولت مشرف کيږي.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ ۚ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾

او هر کله چې راغی دوی ته (اهل کتابو ته) کتاب (قرآن) له طرفه د الله، چې مصدق دی د هغه کتاب چې له دوی سره دی، حال دا چې وو دوی پخوا له دې چې فتح به يې غوښته (له الله دقرآن او محمد په راتلو سره) په هغو کسانو چې کافران وو، نو کله چې راغی دوی ته هغه رسول چې پيژندلی وو دوی (هغه رسول د تورات په ستايلو سره) کافران شول پرې، نو لعنت د الله دی په کافرانو (چې حق يې پټ او باطل يې څرګند کړ).

تفسير: هغه کتاب چې نازل شوی دی قرآن دی، او هغه کتاب چې له دوی سره پخوا له دې نه موجود وو (تورات) دی، د عظيم الشان قرآن له نزوله پخوا کله به چې يهودان د کافرانو په مقابل کې مغلوبېدل، نو دعا به يې کوله، او ويل به يې: ای الله، آخر الزمان نبي صلی الله عليه وسلم مبعوث کړه چې مونږ د هغه ملګري شو، او مشرکين مړه کړو او ..

او يا دا چې دوی به مشرکانو ته ويل: چې آخر الزمان رسول مبعوث شي، نو مونږ به د هغه ملګري او په تاسو به غالب شو، کله چې محمد صلی الله عليه وسلم مبعوث شو او د هغه د رسالت ټولې نښې يې وليدلې، نو ترې منکر او ملعون شول.

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ

بد دی هغه څه چې پلورلی (خرڅ کړي) دي دوی په هغه سره ځانونه خپل، (او هغه دا دی) چې کافران کیږي په هغه قرآن چې نازل کړی دی الله، (دا کفر) په سبب ددې حسد او کینې دی، چې (ولې) نازلوي الله له فضله خپله په هغه چا چې اراده وکړي له بندګانو خپلو.

تفسیر: یعنې هغه شی چې دوی د هغه په بدل کې خپل ځانونه خرڅوي؛ هغه د سپیڅلي پاک قرآن په مقابل کې د کفر او انکار غوره کول دي، حال دا چې د دوی دا کفر او انکار هم یواځې د دوی له ضد، کینې، او حسد نه پیدا شوی دی.

فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ

نو اخته شول په یوه غضب (چې کفر دی په محمد او قرآن) له پاسه د بل غضب (چې کفر دی په عیسی او انجیل).

تفسیر: یعنې غضب دا چې نه یواځې په قرآن، بلکه په خپل کتاب هم سره کافران او منکران شول، او بل غضب دا چې یواځې د حسد او ضد له امله یې د هغه وخت له رسول سره مخالفت وکړ، او ورځنې وګرځېدل.

وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝٩٠

او (مقرر) دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: له دې څخه معلومیږي چې هر عذاب د ذلت لپاره نه وي، بلکه هغه عذاب چې مسلمانانو ته ورکول کیږي، هغه د دوی د ګناهونو له امله دی؛ چې ترې پاک شي، نه د سپکتیا او تذلیل لپاره، یواځې هغه عذاب چې کفارو ته ورکول کیږي هغه د تذلیل عذاب دی.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ نُؤْمِنُ بِمَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ

او کله چې وویل شي دوی ته چې ایمان راوړئ په هغو (کتابونو) چې نازل کړي دي الله، وایي دوی: ایمان راوړو مونږ په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (یعنې تورات) حال دا چې کافران کیږي په هغو کتابونو چې بې لـه هغـه دي (یعنـې انجیل او قـرآن) حال دا چې دا (نور کتابونه هم) حق دي، تصدیق کوونکي دي د هغه کتاب چې له دوی سره دی (چې د الله تعالی له خوا نازل شوی دی).

تفسیر: هغه کتابونه چې بې له هغه دي، یعنې (انجیل) او (قرآن)، او هغه چې نازل شوی دی پر مونږ یعنی (تورات)، مطلب دا چې پرته له (تورات) څخه له نورو کتابونو په ښکاره ډول منکران دي، د(قرآن) او (انجیل) منونکي نه دي، حال دا چې دا کتابونه هم رښتیا حق او د (تورات) تصدیق کوونکي دي.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝٩١

ووایه (ای محمده ! دغو یهودانو ته) نو ولې به وژل تاسې انبیاء د الله (لکه شعیب، زکریا، او یحیی) پخوا (له دې څخه) که چېرې وئ تاسې ایمان لرونکي (په تورات).

تفسیر: یعنې یهودانو ته ووایه: «که تاسې په تورات ایمان لرونکي یئ، نو بیا مو ولې انبیاء ووژل؟ ځکه چې په (تورات) کې داسې حکم شته: «هر هغه نبي چې د (تورات) تصدیق وکړي، تاسې له هغه سره مرسته وکړئ، او خامخا وربانديې ایمان راوړئ!» او هغه انبیاء مو وژلي دي؛ چې پخوا له دې څخه تېر شوي دي، لکه زکریا او یحیی علیهما السلام، چې د (تورات) په احکامو یې عمل کاوه، او د (تورات) د ترویج او تاکید لپاره رالېږل شوي وو، په دې خبره کې هیڅ ناپوه ته کومه اندېښنه او شک نه پیدا کیږي، چې دې پیغمبرانو د (تورات) تصدیق کاوه.

وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿۹۲﴾

او خامخا په تحقیق سره راوړې وې تاسې ته موسی ښکاره (معجزې) بیا ونیوه تاسې خوسی (سخی) (په ألوهیت او معبودیت سره) پس د تللو د موسی (د طور غره ته) حال دا چې تاسې وئ ظالمان (پر ځانونو خپلو په دې معبود نیولو دخوسي).

تفسیر: یعنې پخپله موسی علیه السلام چې تاسې د هغه د شریعت دعوه لرونکي یاست، ددغې دعوا له امله د نورو شرائعو او حقه وو ادیانو څخه انکار کوئ، تاسو ته یې ډېرې ښکاره نښې او معجزې دروښودې، لکه همسا، ید بیضاء، د سیند څیرول او نور؛ مګر کله چې موسی علیه السلام د څو ورځو لپاره د طور غره ته لاړ، نو تاسې د هغه په غیاب کې خوسی (سخی) خپل معبود وټاکه، حال دا چې موسی علیه السلام ژوندی او دنبوت خاوند وو، نو په هغه وخت کې پر موسی علیه السلام او د هغه په شریعت ستاسې ایمان چېرې وو، چې نن آخر الزمان رسول صلی الله علیه وسلم سره د بغض، او حسد له امله تاسې موسوي شریعت داسې ټینګ نیولی دی، چې د الله تعالی احکامو ته هم غوږ نه ږدئ، بېشکه چې تاسې ظالمان یئ، او ستاسې پلرونه او نیکونه هم ظالمان وو، دا وو د بني اسرائیلو احوال د موسي علیه السلام سره، وروسته له دې د (تورات) په نسبت د هغوی د ایمان حالت بیانوي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُوا۟ مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟ ۖ
قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ قُلْ بِئْسَمَا
يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۹۳﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم دتاسې (په منلو د تورات) او پورته کړ مونږ پاس په (سرو) د تاسې د طور (غراو حکم مو ورته وکړ چه)، واخلئ هغه (احکام) چې درکړي دي مونږ تاسي ته په ښه کوښښ، او واورئ (په تدبر سره)، وویل (یهودانو) اوریدلي ده مونږ (ستا خبره) او نه دی منلی مونږ (ستا حکم)، او ورڅښلي شوې وه په زړونو ددوی کې (مینه د) خوسي (سخي) په سبب دکفر ددوی، ووایه (ای محمده ! دوی ته) بد دی هغه شی چې امر کوي تاسي ته په هغه (چې کفر دی په محمد او قرآن) ایمان ستاسې که چېرې یئ تاسې ایمان لرونکي.

تفسیر: یعنی د (تورات) د احکامو په نسبت چې کوم احکام درکړی شوي دي، هغه په پوره همت او استقلال سره ټینګ ونیسئ !، څرنګه چې غر مو په سر ځوړند وو، نو د خپل ځان له وېرې خو مو تش په ژبه یا په هغه وخت کې وویل: ﴿سَمِعْنَا﴾ یعنې د (تورات) احکام مو واورېدل، او په زړه کې یا وروسته له هغه مو ویل: ﴿وَعَصَيْنَا﴾ یعنې هغه احکام مو ونه منل.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللهِ خَالِصَةً مِّنْ دُوْنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٩٤﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه چېرې وي تاسې ته دار آخرتې په نزد د الله په خلوص (او خصوص سره يواځې) بې له (نورو) خلقو نو تمنا وكړئ د مرګ كه چېرې يئ تاسې صادقان (په دعوى د خالصوالي د جنت كې خپلو ځانو ته).

تفسير: يهودانو به ويل: «پرته له مونږ به جنت ته بل هيڅ څوك نه داخليږي، او مونږ ته هيڅ يو تكليف او عذاب نشته»، الله تعالى فرمايي: «كه په رښتيا سره تاسې جنتيان يئ، نو له مړينې څخه ولې وېرېږئ؟».

وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيْهِمْ ۗ وَاللهُ عَلِيْمٌ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ ۚ وَمِنَ الَّذِيْنَ أَشْرَكُوْا ۚ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ ۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُّعَمَّرَ ۗ وَاللهُ بَصِيْرٌ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾

او له سره به هيله (اميد) ونه كړي د مرګ هيڅكله په سبب د هغو عملونو چې وړاندې ليږلي دي لاسونو ددوى (لكه د انبياوو او نورو قتل او تكذيب) او الله ښه عالم دى په (احوالو) دظالمانو.
او خامخا به مومې ته هرومرو دوى ډېر حرصناك دخلقو نه په ژوندانه باندې، او (ډېر حارصان) له هغو كسانو ځنې (هم) چې مشركان دي، خوښوي هر يو د هغوى (يهودانو) كه عمر وركړى شي (او اوږد شي عمر يې) زر كاله، او نه دى دا كس خلاصوونكى دده له عذابه دا چې عمر ډېر وركړ شي، او الله ښه ليدونكى دى دهر څه چې دوى يې كوي.

تفسير: يعنې يهودانو داسې خراب كارونه كړي دي چې له مرګه ډېر لړې تښتي، او وېرېږي چې وروسته له مړينې مونږ ته هيڅ يوه ګټه نه رسيږي، تر دې حده پورې چې له مشركانو څخه هم دوى ډېر په ژوندې پاتې كېدلو باندې حريصان دي، په دې سره د هغوى د دعوى تغليط په ښه ډول سره وشو.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيْلَ فَإِنَّهٗ نَزَّلَهٗ عَلٰى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَرُسُلِهٖ وَجِبْرِيْلَ وَمِيْكٰلَ فَإِنَّ اللهَ عَدُوٌّ لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿٩٨﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) هر څوك چې وي دښمن د جبريل (نو مړه دې شي له قهره) ځكه چې بېشكه هغه (جبريل) نازل كړى دى قرآن په زړه ستا په اذن (او حكم) د الله، حال دا چې تصديق كوونكى دى (دا كتاب) د هغو كتابونو چې پخوا له ده دي، (لكه تورات، او انجيل) او لارښوونكى دى، او زېرى وركوونكى دى مؤمنانو ته (په جنت او د الله په لقاء سره).
هر څوك چې وي دښمن د الله او دملائكو دده او درسولانو د ده او(خصوصا) د جبريل او د ميكائيل پس بېشكه الله دښمن دى د كافرانو.

تفسير: يهودانو به ويل: «هغه پرښته جبريل عليه السلام چې پر (محمد صلى الله عليه وسلم) باندې وحي راوړي له مونږ سره دښمني لري، او ځمونږ پلرونو ته دده له لاسه لوى تكليفونه پېښ شوي دي، كه پرته له جبرئيل عليه السلام بلې كومې پرښتې دوى ته وحي راوړي وى، نو مونږ به په (محمد صلى الله عليه وسلم) ايمان راوړى واى»، نو د دوى ددې

وينا په نسبت الله تعالی داسې فرمايي: «کردې پرښتې همغه شيان کوي چې د پاک الله له لوري دوی پرې ماموري شوي وي، او له خپله ځانه هيڅ شی نه شي کولی، نو هغه کسان چې له دوی سره دښمني کوي، بېشکه چې الله تعالی د هغوی دښمن دی».

وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾

او خامخا په تحقيق نازل کړي دي مونږ تاته آيتونه روښانه، او نه کافران کيږي په دې باندې مګر فاسقان (چې د الله له فرمانه وتونکي دي).

آيا هر کله چې کولو به دوی يو عهد؛ نو غورځاوه (هيراوه او ماتولو به) دا عهد يوې ډلې له دوی څخه، بلکه اکثره د دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعني دا د هغوی پخوانی عادت دی؛ کله چې دوی له الله تعالی يا رسول الله صلی الله عليه وسلم يا له بل چا سره عهد او پيمان وتړي، نو بيا يوه ډله له دوی څخه له هغه عهد نه سترګې پټوي، او تر شا يې غورځوي، بلکه ډېر داسې يهودان هم شته چې په (تورات) باندې يې هم لا ايمان نه دی راوړی، نو داسې کسانو ته عهد ماتول او په خپلو خبرو باندې نه درېدل کومه سخته خبره نه ده.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او هر کله چې راغی دوی ته رسول (محمد) له طرفه د الله چې تصديق کوونکی دی د هغه کتاب (تورات) چې له دوی سره دی؛ نو وغورځاوه يوې ډلې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب؛ کتاب د الله لره وروسته د شاوو د دوی (او هيڅ عمل يې پرې ونه کړ) لکه چې دوی نه پوهيږي (چې دغه کتاب او رسول له جانبه د الله راغلي دي، يا په هغه کې څه صفت دی د محمد).

تفسير: له «رسول» څخه محمد صلی الله عليه وسلم مراد دی، او له «ما معهم» څخه مطلب (تورات) او له (کتاب الله) نه مقصد همدا (تورات) دی، يعني کله چې رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وأصحابه وسلم تشريف راوړ، نو دوی د (تورات) او نورو آسماني کتابونو تصديق کوونکی وو، نو د يهودانو يوې ډلې په پخپله (تورات) خپلو شاوو ته داسې وغورځاوه لکه چې بيخي يې نه وي ليدلی، او هيڅ ورنه خبر نه وي؛ چې آيا هغه هم کوم کتاب دی که نه؟ او څه اوامر او نواهي هم پکې شته که نه؟ کله چې دوی په خپل کتاب عقيده او ايمان نه لري، نو له هغوی څخه د نورو الهي احکامو په نسبت څه اميد کول پکار دي؟.

وَٱتَّبَعُوا۟ مَا تَتْلُوا۟ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُوا۟ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ ٱلسِّحْرَ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَآ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِۦ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَزَوْجِهِۦ ۚ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِۦ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ

عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۛ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ اَنَّھُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٣﴾

او متابعت وکړ یهودانو د هغه څه چې لوست به شیطانانو په (زمانه د) باچاهۍ دسلیمان کې، او نه وو کافر شوی سلیمان، ولیکن شیطانان کافران شوي وو، حال دا چې ښوده به یې خلقو ته سحر او (متابعت به یې کاوه) د هغه شي چې نازل کړی شوی وو په دوو پرښتو په (ښار د) بابل کې (چې نوم د یوې) هاروت او (دبلې) ماروت (دی)؛ او نه به کوله ښودنه دوی دواړو هیچا ته تر هغه پورې چې وبه ویل دواړو: بېشکه همدا خبره ده چې مونږ ازمېښت یو (له جانبه د الله) نو مه کافر کېږه (په زده کولو د سحر) نو زده کاوه به هغوی له دوی دواړو نه هغه شی چې بیلتون به یې کاوه په هغه سره په منځ د مېړه (خاوند) او ښځې د هغه کې؛ او نه وو دوی ضرر رسوونکي په دغه سحر سره هیچا ته مګر په اذن (حکم) د الله سره؛ او زده کوي دوی (یعني یهودان) هغه څه چې ضرر رسوي دوی ته او نفع نه رسوي دوی ته، او خامخا په تحقیق پوهېدل دوی چې خامخا هغه څوک چې اخلي (زده کوي) سحر؛ نشته ده لره په آخرت کې هیڅ برخه (دنیکۍ)؛ او خامخا ډېر بد دی هغه شی چې خرڅ کړی دی دوی په هغه شي سره (حصه د) ځانو خپلو که چېرې وای دوی چې پوهېدلی (په بد انجام د سحر نو نه به یې زده کاوه)، او که په تحقیق دوی ایمان راوړی وای، او پرهیز یې کړی وای (له سحر او له یهودیته) نو خامخا ثواب له طرفه د الله څخه ډېر غوره دی (له دې سحر او رشوت د تورات په تحریف)؛ که وای دوی چې پوهېدلی (په بهترۍ د «تورات» نو سحر به یې نه زده کاوه، او له پاک الله څخې به وېرېدل، او له مناهیو به لرې ګرځېدل).

تفسیر: لنډه یې دا چې یهودانو دین او کتاب پرېښود، او د سحر، جادو، او کوډو تابع شول، او جادو له دوو خواوو په خلقو کې خور شو:

(۱): د سلیمان علیه السلام په زمانه کې په دې سبب چې پیریانو او انسانانو ناسته او ولاړه سره درلوده، نو بنیادمانو له شیطانانو څخې کوډې زده کولې، او دا به یې سلیمان علیه السلام ته منسوبولې؛ چې دا کوډې مونږ ته له ده څخې رارسېدلې دي، او ده دهمدې کوډو په زور پر خلقو حکمونه چلول، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: «دا کار کفر دی، او د سلیمان نه دی».

(۲) (هاروت) او (ماروت) دوه پرښتې چې (بابل) په ښار کې د بنیادمانو په صورت اوسېدلې، او دوی ته د سحر او جادو علم ښه معلوم وو، د سحر هر طالب به چې دوی ته ورته، نو دوی به هغه ته نصیحت کاوه چې «سحر مه زده کوه! چې د سحر له امله سړی کافر او ایمان ته یې زوال وررسیږي»، که سره له دغه نصیحته به دا د سحر طالب د سحر له زده کولو څخه لاس نه آخیست، نو یې ورښود، پاک الله د (هاروت او ماروت) په ذریعه د خپلو بندګانو آزموینه کوله، نو ځکه فرمایي چې: «له هسې علومو څخې آخرت ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، بلکه ډېر نقصان رسوونکي دي، او په دنیا او آخرت کې پرته له نقصانه بل څه فائده په لاس نه ترې راځي، او بې د الله تعالی له حکم او ارادې هیڅ اثر نه پرې مرتبیږي، که دوی د دین علم او د کتاب علم زده کاوه، نو د دواړو دارینو اجر او ثواب به یې په برخه کېده، کله چې د دین او کتاب یې پرېښود. ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ﴾ شول.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوْا ۭ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٠٤﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) مه وایئ تاسې (لفظ د) «راعنا» (رسول

الله ته) او ووایئ (په ځای د «راعنا» لفظ د) «انظرنا»، او واورئ تاسې (حق د زړه په غوږو)، او شته دی لپاره د کافرانو عذاب دردناك (د دوزخ).

تفسیر: یهودان به چې کله رسول الله مبارك په مجلس کې کېناستل او د دوی خبرې به یې اورېدلې، په ځینو خبرو به چې ښه نه پوهېدل، یا به یې نه اورېدلې؛ د هغو تحقیق به یې بیا په تکرار سره کاوه، او ویل به یې: ﴿رَاعِنَا﴾، یعنې څمونږ په لورې توجه وفرمایئ ! او رعایت مو وکړئ ! ددې کلمې د اورېدلو په اثر به کله کله مسلمانانو هم داسې ویل، نو پاك الله منع کوي چې داسې مه وایئ، او که وایئ هم نو ﴿انْظُرْنَا﴾ ووایئ، چې د هغه معنی هم همغه ده، او د خبرو د شروع څخه پوره متوجه اوسئ ! چې بیا پوښتنې ته محتاج نه شئ ! یهودانو دا خبره د فریب او بد نیتی له امله ویله، او دا کلمه به یې په داسې ژوولې ژبه ادا کوله چې «راعینا» تورې به هم ترې وخوت، چې معنی یې آی څمونږ شپونه ! ده، برسېره په دې د یهودانو په نزد ﴿رَاعِنَا﴾ احمق او ناپوه معنی هم ورکوي.

مَا یَوَدُّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْکِتٰبِ وَلَا الْمُشْرِکِیْنَ اَنْ یُّنَزَّلَ عَلَیْکُمْ مِّنْ خَیْرٍ مِّنْ رَّبِّکُمْ ؕ وَاللّٰهُ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ یَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ﴿۱۰۵﴾

نه خوښوي (دوست نه ګڼي) هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل کتابو څخه او (نه) له مشرکانو څخه دا (خبره) چې نازل کړي شي په تاسې کومه ښه خبره (لکه وحي، نصرت) له ربه ستاسې (د کینې له مخې)، أو الله خاصوي په رحمت خپل سره هغه څوك چې اراده (یې) وکړي (د تخصیص په رحمت سره)، او الله خاوند د فضل ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې کفار که یهودان دي، که د مکې مشرکان؛ په دې نه دي خوشحال چې پاك قرآن په تاسې باندې نازل شوی دی، بلکه یهودانو داسې غوښتل او هیله یې درلوده، چې وروستی نبي صلی الله علیه وسلم په (بني اسرائیلو) کې مبعوث شي، او د مکې د مشرکانو خوښه دا وه، چې د دوی له ټبره دې وي، مګر دا خو د الله تعالی لوی فضل او مرحمت دی؛ چې وروستی نبي صلی الله علیه وسلم یې ستاسې د امیانو په ټبر کې پیدا کړ.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰیَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَیْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ؕ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۰۶﴾

هغه چې منسوخ کوو مونږ له کوم آیته یا هېروو یې (له زړونو) د مؤمنانو څخه؛ نو رالېږو بهتر له هغه (پخواني څخه په سهولت او کثرت د اجر کې) یا په مثل د هغه (په تکلیف او ثواب کې)، آیا نه پوهېږې ته چې بېشکه الله په هر څه ښه قادر دی(نو رالېږي بهتر له منسوخه یا د هغه په مثل)؟.

تفسیر: دا هم د یهودانو پیغور دی، کله چې ستاسې په کتاب کې ځینې آیتونه منسوخ کیږي؛ نو وایي: «که دا کتاب په رښتیا د پاك الله له لوري وي، نو کله چې الله تعالی دهغې نسخې له سببه چې مونږ او تاسې اوس پرې خبرېږو ؛ لا له پخوا څخه خبر وو؛ نو ولې به یې یو داسې آیت لېږه؟» نو الله تعالی فرمایي چې: نه په لومړنی خبره کې څه عیب وو، او نه په وروستی خبره کې کوم عیب شته، خو ﴿اَحْکَمُ الْحٰکِمِیْنَ﴾ د وخت په تناسب او ل هغه حکم مناسب و ګڼه، او بیا یې دغه حکم لازم وباله (وګڼه).

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْکُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا لَکُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِیٍّ وَّلَا نَصِیْرٍ ﴿۱۰۷﴾

آیا نه پوهیږې ته چې بېشکه الله (چې دی) همده لره دی سلطنت (او پاچاهي) د آسمانونو او دځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې و ما فیهما ملکا، خلقا، وعبیدا)، او نشته تاسې ته غیر له الله نه هیڅ دوست؛ (چې ومو ساتي له بلیاتو) او نه مددګار (چې له نازله عذاب مو خلاص کړي).

تفسیر: یعنې دلته خو د الله تعالی قدرت او ملکیت په ګردو باندې شامل دی، او هلته په خپلو بندګانو اعلی درجه عنایت او مرحمت لري، نو اوس دبندګانو په منافعو او مصالحو باندې غیر دده له ذاته بل څوك پوهېدی شي؟ او څوك دده په اندازه بندګانو ته منافع او ښېګنې رسولی شي؟.

أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿۱۰۸﴾

آیا اراده لرئ تاسې چې سوال و کړئ له رسول خپله (محمد څنې) لکه چې سوال کړی شوی وو له موسی څخه پخوا له دې (راز راز نا مناسبو طریقو)، او هر څوك چې بدلوي (او غوره کوي) کفر په ایمان (چې ایمان ورکوي او کفر اخلي)؛ نو په تحقیق ورکه یې کړه سمه لاره (او له حقې لارې څخه چپ او بې لارې شو).

تفسیر: یعنې د یهودو په شان بې ضرورته او د سرکشی پوښتنې مه کوئ، څکه داسې پوښتنې د کفر او ګمراهی لار ده.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ

خوښوي (او دوست ګڼي) ډېر د اهل کتابو څخه (دا) چې وګرځوي دوی تاسې پس له ایمان راوړلو ستاسې کافران؛ دحسد (له سببه)، چې (لـه خبیثو) نفسونو د دوی (پیدا شوی) دی، وروسته له هغه چې ښکاره شو دوی ته حق (چې رسول، قرآن، او داسلام دین دی)، نو عفوه وکړئ! (دوی ته) او مخ ترې وګرځوئ! (او جزا مه ورکوئ!) تر هغه پورې چې راولیږي الله امر خپل (په جهاد ددوی یا په جزیه اخیستلو له دوی نه).

تفسیر: یعنې تر هغه پورې تاسو دهغوی په خبرو صبر او تحمل وکړئ! چې څمونږ له لوري تاسو ته کوم حکم راشي؛ لکه چې په پای (آخر) کې محمد صلی الله علیه وسلم ته داسې حکم راغی چې ټول یهودان دمدینې منورې له چار چاپېره څنې وشړئ!.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۰۹﴾

بېشکه چې الله په هر شي ښه قادر دی (نو هرومرو له دوی نه انتقام اخلي).

تفسیر: یعنې له خپل ضعف له امله اندېښنه او تردد مه کوئ!، څکه چې پاك الله په خپل قدرت سره تاسې غالب او عزیز، او یهودان مغلوب او ذلیل کوي، یا دا چې ډیل او تعطیل د عجز له امله نه دی.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۱۱۰﴾

او سم دروئ (ادا کوئ له ټولو حقوقو سره) لمونځ، او ورکوئ زکات، او هغه شی چې مخکې لېږئ لپاره د څانو خپلو له نیکی (لکه صله رحمي، او صدقه) وبه مومئ (ثواب د) هغه په نزد د الله، بېشکه الله په هغه شي چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی (نو نه ضایع کیږي اعمال ستاسې، او جزا یې درکوي).

تفسير: يعني د هغوی په ضرر او ايذاء باندې صبر وکړئ، او په عباداتو کې بوخت (مشغول) او لګيا اوسئ !، ځکه چې الله تعالی ستاسې له کارونو څخه هيڅکله غافل او بېخبر نه دی، ستاسې هيڅ يو ښه کار نشي ضايع کيدی.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ

او وايي: (اهل کتاب) له سره به نه ننوځي جنت ته مګر هغه څوک (به ننوځي) چې وي يهودي يا نصراني؛

تفسير: يعني يهودان خو وايي چې: «پرته له مونږ بل هيڅوک جنت ته نشي ننوتلی»، او نصرانيان وايي چې: «پرته له مونږ بل هيڅوک جنت ته نشي ننوتلی».

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

دا نفساني غوښتنې د دوی دي، ووايه (ای محمده ! دوی ته) راوړئ دليل خپل (پر دې خبره) که چېرې يئ صادقان (په دې وينا کې، نه ده داسې) بلکه هر څوک چې وسپاري ځان خپل الله ته حال دا چې دی نيکوکار وي، نو دی ده لره اجر دده په نزد د رب دده، او نه به وي هيڅ (قسم) ويره په دوی باندې، او نه به دوی (هيڅېرې) خپه کيږي (دجزا په وخت کې).

تفسير: يعني چا چې د الله تعالی احکام ومنل، او د هغو متابعت يې وکړ، که څه هم دا احکام د هر نبي له لوري ورته رسيدلي وي، او په خپل قوميت او اصولو باندې يې د يهودانو په شان تعصب ئي ونکړ، نو هغوی لره ښه اجر دی، او نه په هغوی کې داسې کومه خبره شته چې د هغې له امله به دوی په ويره کې وي، او نه به دوی غمجن وي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ

او وايي يهودان چې: نه دي نصرانيان په هيڅ شي (له حق دين څخه) او وايي نصرانيان چې: نه دي يهودان په هيڅ شي (له حق دين څخه) حال دا چې دغه (يهودان او نصرانيان) لولي دوی کتاب (دالله).

تفسير: يعني کله چې يهودانو (تورات) لوستلو؛ نو پوهه شول چې نصرانيان عيسی عليه السلام د الله جل جلاله ځوی بولي، او په دې مسئله ښه پوه شول چې دوی بېشکه کافران دي، او نصرانيان د (انجيل) له لوستلو ځنې په دې ښه وپوهېدل، چې يهودان د عيسی عليه السلام د نبوت د نه منلو له امله کافران شول.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

همدارنګه ويل هغو کسانو چې نه پوهېدل (لکه مجوسيان او مشرکان) په شان د ويلو ددغو (کتابيانو) نو الله به حکم وکړي په منځ ددوی کې په ورځ د قيامت په هغه شي کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف (او جګړې) کولې.

تفسير: له دې جاهلانو څخه د عربو مشرکين او بت پرستان مراد دي، يعني همغسې چې يهود او نصاری يو بل کافر او

ګمراه ګڼي؛ همداسې بت پرستان هم پرته له خپلو ځانو نور ټول ګمراهان او بې دينان بولي، نو دوی دې په دنيا کې هسې خبرې کوي، په قيامت کې به د هغو په نسبت فيصله وشي.

فايده: دلته داسې يوه شبهه پيدا کيږي، کله چې يې ﴿كَذٰلِكَ﴾ وفرمايل، نو بيا د ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ فرمايلو ته څه حاجت وو؟ ځينې مفسران هسې ځواب وايي چې: ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ د ﴿كَذٰلِكَ﴾ توضيح او تاکيد دی، او ځينې وايي چې دلته جدا جدا دوه تشبيه ګاني دي؛ نو ځکه يې دوه لفظونه وفرمايل، له يوې تشبيه څخه دا غرض دی چې د دوی او د دوی د وينا په منځ کې مشابهت سره شته، يعنې څرنګه چې دوی نورو ته ګمراه وايي، دوی پخپله هم ګمراهان دي، او له بلې تشبيه څنې دا غرض دی: لکه چې کتابيانو دا بې دليله دعوی د خپلو نفساني اغراضو او عداوتونو له امله کوله، همداسې بت پرستان هم بې دليله يوازې د نفساني غوښتنو له امله داسې دعوی کوي.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُّذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ وَسَعٰى فِىْ خَرَابِهَا ؕ

او څوک دی لوی ظالم (بلکه نشته) له هغه چا څخه چې بندوي مسجدونه د الله له دې چې ياد کړی شي په هغو کې نوم د الله، او کوښښ کوي په ورانولو (او شاړولو) د هغو کې.

تفسير: که څه هم ددې آيت د نزول سبب نصاری دي؛ چې دوی له يهودانو سره مقاتله وکړه (تورات) يې وسوځاوه، او بيت المقدس يې خراب کړ، يا د مکې مشرکان دي، چې هغوی د بغض، عناد، او تعصب له کبله مسلمانان په (حديبيه) کې ستانه کړل، او د بيت الله له زيارت نه يې محروم وګرځول، مګر هغه کسان چې هر کوم مسجد ورانوي، نو هغوی هم په دې حکم کې داخل دي.

اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا خَآئِفِيْنَ ؕ

دغه کسان نه دي لايق دوی ته؛ دا چې ننوځي دغو مسجدونو ته مګر وېرېدونکي (له مؤمنانو څخه).

تفسير: يعنې له دې کفارو سره خو لايق داسې وو چې د الله تعالی مساجدو ته سره له وېرې او تواضع، ادب، او تعظيم ورننوتلی، نو دا خو ښکاره ظلم دی؛ چې کفارو هلته بې حرمتي وکړه، يا يې مطلب دا دی: چې په عزت او حکومت دوی په دې ملک کې د اوسېدلو وړ نه دي، لکه چې همداسې هم وشول؛ چې د الله تعالی له لوري مکه معظمه او (شام) مسلمانانو ته ورکړل شول.

لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَّلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿١١٤﴾

دوی ته په دنيا کې ذلت دی، او (شته) دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی (په سبب د کفر او ظلم د دوی).

تفسير: يعنې په دنيا کې مغلوب شول، او په قيد کې و لوېدل، او مسلمانانو ته به يې جزيه ورکوله.

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۗ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ ؕ

او خاص الله لره دی مشرق او مغرب، نو هر لوري ته چې مخ وګرځوئ (په لمانځه کې) نو همدغه لوري ته د الله مخ يا قبله ده.

تفسير: ځينې وايي چې: «په سفر کې په سورلو باندې د نوافلو د ادا کولو په نسبت، يا کله چې په سفر کې قبله مشتبه شوې وه؛ دا آيت نازل شوی وو».

إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

بېشکه چې الله پراخ دی (رحمت د ده) ښه عالم دی.

تفسير: يعني د هغه رحمت هر چېرې عام دی، تر يوه ځاى پورې څه اختصاص نه لري، د دوی له نيتونو، مصالحو، او اعمالو څخه په ښه ډول خبر دی، او ښه پوهيږي چې د بندګانو په حق کې کوم شی مفيد او کوم شی مضر دی؟ او سم له هغو سره حکم صادروي، هر څوک چې سم له هغه سره عمل کوي هغه ته ښه جزاء او هر څوک چې له هغه څخه مخالف تګ کوي هغه ته بده سزا ورکوي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۗ سُبْحَانَهُ ۖ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

او وايي (کفار: يهودان او نصرانيان داسې چې) نيولی دی الله ځوی، پاکي ده ده لره (له ځوی څخه)؛ بلکه دی ده لره هر هغه شيان چې په آسمانونو او ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې: ملکًا، خلقًا، وعبيدًا)؛ ټول ده لره حکم منونکي (او مغلوب) دي.

نوی (بې له نمونې) پيدا کوونکی د آسمانونو او دځمکې دی؛ او هر کله چې اراده وکړي د يوه کار نو بېشکه همدغه خبره ده چې وايي هغه کار ته چې وشه ! نو هغه وشي.

تفسير: يهودانو عزير عليه السلام ته او نصرانيانو عيسی عليه السلام ته د الله تعالى ځوی و يل، الله تعالى فرمايي چې: د ده ذات له ټولو هسې خبرو څخه پاک او منزه دی، بلکه ټول موجودات بيخي د ده مملوک، مخلوق، او مطيع دي.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ ۗ

او وايي هغه کسان چې دوی نه پوهيږي (يا ځان نه پوهوي) ولې خبرې نه کوي له مونږ سره الله (پخپله) يا ولې نه راځي مونږ ته يوه نښه (دقدرت (معجزه) په صدق ستا).

تفسير: يعني هغه جاهلان يا متجاهلان چې په کتابيانو او بت پرستانو کې دي؛ هغوی ټول سره وايي چې الله تعالى ولې بې وسيلې له مونږ سره خبرې نه کوي؟ يا کومه يوه داسې نښه نه راښيي چې مونږ د هغې له اورېدلو يا ليدلو څخه ستا د رسالت تصديق وکړو.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ۘ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۗ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

همدارنګه به ويل هغو کسانو (چې وو) پخوا له دوی څخه په شان د خبرې د دوی؛ يو رنګ شوي دي زړونه ددوی؛ په تحقيق سره بيانې کړي دي مونږ معجزې (نښې دتوحيد او نبوت) هغو خلقو ته چې دوی يقين کوي (او هيڅ شبهه او عناد په کې نشته).

تفسير: الله تعالى فرمايي چې: «پخوانيو خلقو هم داسې د جهالت خبرې کولی» ، دا کومې نوې خبرې نه دي، او هغو کسانو ته چې يقين او باور کوونکي دي مونږ د بر حقه نبي نښې بيان فرمايلې دي، او هغه کسان چې په خپل ضد او عداوت باندې ټينګ ولاړ دي، او انکار کوي؛ نو دا يواځې حسد او عناد دی.

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۖ وَلَا تُسۡـَٔلُ عَنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بېشکه مونږ لیږلی یې ته (ای محمده !) په حقه سره زېری ورکوونکی (په نعیم) او وېروونکی (له جحیم)، او ته به ونه پوښتل شې له صاحبانو د دوزخ څخه.

تفسیر: یعني پر تاسې باندې ددې خبرې هیڅ الزام نشته؛ چې هغوی مو ولې په اسلام نه دي مشرف کړي.

وَلَن تَرۡضَىٰ عَنكَ ٱلۡيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمۡۗ

او هیڅ کله به راضي نه شي له تا نه (ای محمده !) یهودان او نه نصرانیان؛ تر هغې پورې چې متابعت وکړې ته د دین د دوی؛

تفسیر: یعني یهودان او نصرانیان دحق له منلو سره هیڅ علاقه او کار نه لري، دوی په خپل ضد باندې کلك ولاړ دي، او له سره ستاسې دین نه مني، که بالفرض تاسې د هغوی تابع شئ نو خوښیږي، او دا ممکنه او کېدونکې خبره نه ده، نو اوس دې د هغوی د موافقت امید ونه کړی شي.

قُلۡ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلۡهُدَىٰۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) بېشکه هدایت د الله (اسلام) هم دغه هدایت دی (او بس).

تفسیر: یعني په هره زمانه کې همغه دین معتبر او هدایت وو چې د هغه وخت نبي به د هغه هدایت کاوه، او اوس هغه دین؛ د اسلام پاکه طریقه ده، نه دیهودانو او نصرانیانو دود (رواج) او دستور.

وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ ٱلَّذِي جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

او قسم دی که چېرې پیروي وکړې ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغلی دی تا ته له علمه نو نه به وي تا لره له (عذابه د) الله هیڅ دوست (ساتونکی له بلیاتو) او مددګار (خلاصوونکی له نازله وو عذابونو).

تفسیر: دا یوه فرضي خبره ده، یعني که بالفرض تاسې داسې وکړئ؛ نو له الهي قهره هیڅوك خپل ځان نه شي ژغورلی (بچ کولی) یا یې منظور د امت تنبیه ده؛ چې که کوم سړی مسلمان شي، او په قرآني احکامو پوهیږي، او بیا له اسلامه مخ واړوي، نو هیڅوك دې له عذابه نشي ژغورلی (ساتلی).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب لولي (دغه د اهل کتاب مؤمنان) دا کتاب په حق لوستلو د هغه سره؛ هم دغه کسان ایمان راوړي په دغه (کتاب پر ته له محرفینو)؛ او هغه څوك چې کافر شي په ده نو دغه کسان هم دوی دي زیانکاران (چې ایمان په کفر بدلوي).

تفسیر: په یهودانو کې لږ کسان منصفان هم وو چې خپل کتابونه یې داسې لوستلي او پرې پوهیدلي وو؛ چې په الفاظو کې یې تحریف نه کاوه، په معنی د هغه کې یې فکر چلاوه، او په مقتضی یې عمل کاوه، او په پاك قرآن یې ایمان راوړی وو، لکه (عبد الله بن سلام رضي الله عنه)، او د هغه ملګری، یعني دوی (تورات) په غور سره لوست، او هم دوی ته ایمان په برخه شو، او هغه کسان چې له خپل کتاب څخه یې انکار وکړ، او په هغو کې ئي ګوتې ووهلې، او سره واپې ړاوه، او تحریف یې وکړ، نو دوی زیانکاران، خائنان، او خاسران شول.

يٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

ای بني اسرائيلو (اولاده د يعقوبه !) ياد کړئ نعمت زما هغه چې انعام کړی دی ما پر تاسې، (او بل دا ياد کړئ چې) بېشکه ما غوره کړي يئ تاسې (يعني نيکونه ستاسې) پر خلقو (د زماني ستاسې). او ووېرېږئ له (عذابه د) هغې ورځې چې لرې کولی به نشي هيڅ نفس له هيڅ (کافر) نفس څخه هيڅ شی (له عذابه)، او نه به شي قبلولی له دغه نفس څخه بدل (فديه) او نه به نفع رسوي ده ته شفاعت (سپارښت د هيچا)، او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسير: د هغو خبرو يادونه چې په شروع کې بني اسرائيلو ته شوې وه، اوس بيا د هغو ټولو حالاتو د يادولو څنې وروسته بيا هم د همغو يادونه د تاکيد او تنبيه او ويښولو له امله کړی شوې ده، چې ښه يې په زړه شي او د هدايت په لوري راواوړي، او لا ښه ځرګنده شي چې له دې قيصې څخه اصلي مقصد همدا دی.

وَإِذِ ٱبۡتَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٖ فَأَتَمَّهُنَّۖ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وازمايه ابراهيم لره پروردګار د ده په څو خبرو؛ نو ده پوره کړې هغه (خبرې).

تفسير: لکه اوامر - نواهي - او سنن - د حج افعال- ختنه - سر بېلول (د سر لار ايستل) مسواک او نور چې ابراهيم عليه السلام د الله تعالى د احکامو سره سم هغه ټول په ډېر اخلاص سره په ځای راوړي دي، او ټول يې په ډېر ښه ډول سره ادا او انتها ته رسولي دي، او له همدې امله د خلقو امام او پيشوا ګرځول شوی دی.

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامٗاۖ

وويل (الله) چې بېشکه زه ګرځوونکی يم تا لره لپاره د خلقو مقتدا (په دين کې).

تفسير: يعني ټول (راتلونکي) انبياء به ستاسې په متابعت باندې ټک وکړي.

قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِيۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهۡدِي ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾

وويل (ابراهيم) او له اولادې مې هم (مقتديان وګرځوه)، نو وفرمايل (الله) نه رسيږي عهد زما کافرانو ته.

تفسير: (بني اسرائيل) په دې ډېر مغرور وو؛ چې مونږ د ابراهيم عليه السلام اولاد يو، او الله تعالى له (ابراهيم عليه السلام) سره وعده فرمايلې ده؛ چې نبوت او مشري به ستا په اولاده او نسل کې پاتې وي، او مونږ د (ابراهيم عليه السلام) په دين باندې يو، او ګرد دهغه دين منو، اوس پاک الله دوی پوهوي، چې د الله تعالى هغه وعده له هغو کسانو سره وه، چې د نيکۍ پر لار يې ټک کاوه.

(ابراهيم عليه السلام) دوه ځامن درلودل (لرلو)، تر يوې مودې پورې د (اسحاق عليه السلام) په اولاده کې مشري او نبوت وو، اوس د (اسماعيل عليه السلام) خيلخانې او اولادې ته رسېدلې دي، ځکه چې ده د خپلو دواړو ځامنو په نسبت دعا کړېده، او فرمايلي يې دي چې: داسلام دين تل يو دی، ښايي چې ټول رسولان او امتيان په همغې يوې لارې لاړ شي، او هغه دا ده: کوم حکم چې پاک الله د رسولانو په وسيله رالېږلی؛ ومنل شي، چې اوس په دغه دين

باندې يواځې مسلمانان تګ کوي، او تاسې له دې طريقې ځنې مخ اوړولی دی، په لومړنيو آياتو کې يې خپلې ښيګڼې (فائدو) او انعامات را و ښوول، او س د هغوی هغه شبهه ردوي او دفعه کوي، چې بني اسرائيل خپل ځانونه د ټول عالم امام او متبوع او له ټولو ځنې ښه او افضل ګڼل، نو ځکه يې د بل هيچا متابعت نه کاوه.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وګرځوله مونږ کعبه ځای د ثواب (او اجتماع) خلقو ته او ځای د امن.

تفسير: يعني هر کال د حج لپاره خلق هلته سره راټوليږي، او هلته د حج ارکان ادا کوي، نو دا خلك له دوزخ له عذابه ساتلې او مأمون کيږي، يا هلته په بل هيچا څه تجاوز او تيری نه کيږي.

وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

او ونيسئ (ای مؤمنانو !) له ځای د (درېدلو د) ابراهيم ځنې ځای دلمانځه (أو طواف او دعا).

تفسير: «مقام ابراهيم عليه السلام» هغه تيږه ده، چې ابراهيم عليه السلام د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې پرې درېده، په دې تيږې باندې د ابراهيم عليه السلام د پښو نښې دي، او دی په همدې تيږې باندې د حج د دعوت لپاره درېدلی وو، اوس حکم دی، چې له دې تيږې (ګټې) نږدې لمونځ وکړل شي، او دا حکم استحبابي دی.

وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿۱۲۵﴾

او حکم کړی وو مونږ ابراهيم ته او اسماعيل ته؛ چې پاك کړئ ! (او پاك وساتئ ! تاسې دواړه پلار او ځوی) کور (د عبادت) ځما لپاره د طواف کوونکو او معتکفينو (يا دمسافرانو او مقيمانو) او (لپاره د) رکوع کوونکو، سجده کوونکو، (لمونځ کوونکو).

تفسير: يعني دلته دې خلق خراب کارونه ونه کړي !، او د هغه په چپ چاپېر (چار چاپيره) کې دې ناولې ونه ګرځي، او طواف دې په طهارت سره وکړي !، او له ټولو چټليو (ګندګيو) ځنې دې بيت الله شريف پاك، صفا وساتل شي !.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه ځما ! وګرځوه دا ښار (چې کعبه مې په کې ودانه کړېده) ځای دامن.

تفسير: د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې ابراهيم عليه السلام داسې دعا کړې وه، چې دا ميدان دې ودان او مأمون ښار وي !، لکه چې همداسې هم وشول.

وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او روزي ورکړه اوسيدونکو ته يې له هر راز ميوو نه، هر هغه چا لره چې ايمان يې راوړی دی له دوی ځنې په الله او په ورځ آخره باندې (چې د قيامت ورځ ده).

تفسير: يعني ددې ځای هغو اوسيدونکو ته چې مسلمانان وي، رزق او روزي وروروسوه !، او ميوې ور ډېرې کړه !، او کافرانو ته يې دعا ونه فرمايله، چې هغه پاك ځای د کفارو له پليتی او ګندګی څخه پاك او صاف پاتې وي.

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

وفرمايل (الله): او هر څوك چې كافر شو، نو فايده به وركړم هغه ته لږه بيا به په زور (او خوارۍ) بوځم دى عذاب د اور (د دوزخ) ته، او بد ځاى د ورتلو دى (هغه اور).

تفسير: حق تعالى فرمايي چې په دنيا كې كفارو ته رزق وركاوه شي، او د رزق حال لكه (امامت) داسې نه دى؛ چې هغه ما سوا له ايمان لرونكي بل چا ته نه وررسيږي.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

او (ياد كړه اى محمده !) هغه وخت چې پورته كړل ابراهيم تاداوونه (بنيادونه) د كعبې او اسماعيل (هم ، او دواړو به ويل) اى ربه ځمونږ ! ته قبول كړه (دا كار) له مونږ څخه، بېشكه ته چې يې همدا ته ښه اوريدونكى، ښه پوهېدونكى يې.

تفسير: يعنى دا كار مونږ ته په خپل دربار كې قبول كړه !(چې د كعبې ودانول دي)، ته د ټولو دعاوې اورې، او د دوى په نيتونو باندې پوهېږې.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

اى ربه ځمونږه ! او وګرځوه مونږه حكم منونكي ستا، او (وګرځوه) له اولادې ځمونږ يوه ډله حكم منونكي ستا، او وښيه مونږ ته احكام د حج زمونږ، او قبوله كړه توبه ځمونږ، بېشكه ته همدا ته چې يې ښه توبه قبلوونكى، ښه مهربان يې.

اى ربه ځمونږ ! پيدا كړه (وليږه) په دوى كې يو رسول له دوى ځنې؛ چې دي لولي پر دوى باندې آيتونه ستا (چې دتوحيد او نبوت دلايل دي)، وښيي دوى ته كتاب (قرآن) او حكمت (شرعي احكام) او پاك كړې دوى (له ګناهونو)، بېشكه ته همدا ته يې ښه غالب دحكمت خاوند (په خپل كار كې).

تفسير: دا دعا ابراهيم او دده ځوي اسماعيل (عليهما السلام) دواړو كړېده، چې ځمونږ په نسل كې يوه حكم منونكې ډله پيدا كړه !، او يو داسې رسول په دوى كې وليږه ! چې هغو ته كتاب او حكمت وښيي !، نو داسې يو نبي چې د دوى دواړو له اولادڅخه دى پرته له خاتم المرسلين محمد صلى الله عليه وسلم څخه بل څوك نه دى، نو ددې له امله د يهودانو د پخوانيو خيالاتو پوره ترديد وشو.

له (علم الكتاب) ځنې قرآن او دهغه ضروري مطالب او معاني مراد دي، چې له عبارت څخه واضح او ښكاره كيږي، او له (حكمت) څخه سنت او د دين فهم مراد دى.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾

او ځوک دی چې مخ ګرځوي له دين دابراهيم څخه (هيڅوک يې نه ګرځوي) مګر هغه ځوک چې احمق ګرځولی وي ده ځان خپل، او البته په تحقيق غوره کړی وو مونږ ابراهيم په دنيا کې (په نبوت، خلت، او دبيت الله په تعمير سره)؛ او بېشکه دې په آخرت کې له (خاصو) نېکانو څخه دی.

او (ياد کړه) کله چې وويل ابراهيم ته رب د ده، چې غاړه کيږده (ځما احکامو ته) نو وويل (ابراهيم): غاړه مې اېښې ده رب د عالميانو ته.

او وصيت کړی وو په دېن خپل سره ابراهيم ځامنو خپلو ته، او يعقوب (هم)، چې ای ځامنو ځما ! بېشکه چې الله غوره کړی دی تاسې دين (د اسلام) نو له سره مه مرئ تاسې مګر په هغه حال کې چې تاسې مسلمانان يئ، چې (پر اسلام تر ځنکدن او مرګ ثابت اوسئ !).

تفسير: د هغه ملت او مذهب چې شرف يې ذکر شو، د همدې ملت وصيت ابراهيم او يعقوب (عليهما السلام) خپلو اولادو ته فرمايلی وو، نو هر هغه ځوک چې دا وصيت ونه مني، نو دی د هغو له ويناوو ځنې هم سر غړوي.

يهودان وايي چې: «يعقوب عليه السلام خپلو اولادو ته د (يهوديت) وصيت فرمايلی دی»، دا وينا بالکل دروغ ده، لکه چې په وروستني آيت کې راځي.

له دې آيت څخه مقصد نهي ده له ترکه د اسلامه، نه له مرګه. لکه چې ويلی شي: «**لا تصل إلا وأنت خاشع !**» يعنې لمونځ مه کوه ! ای لمونځ کوونکيه ! مګر په هغه حال کې چې يې ته ويرېدونکی د الله څخه.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى ۖ قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

آيا وئ تاسې حاضران په هغه وخت کې، چې راغې يعقوب ته (اسباب د) مرګ، کله چې وويل (يعقوب) ځامنو خپلو ته چې: د څه شي عبادت به کوئ پس له (مرګه) ځما؟ نو وويل دوی چې: عبادت به کوو د معبود ستا، او د معبود د پلرونو ستا چې ابراهيم او اسماعيل او اسحاق دي، هغه الله ته چې يو دی (شريک نه لري) او مونږ ټول هغه ته غاړه اېښودونکي يو.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

دغه يو ټولی وه چې په تحقيق تېر شوی دی، هغوی ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي يې وي، او تاسې ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسی پوښتل کيږئ له هغه څه چې وو دوی چې کاوه به يې (هغه).

تفسير: يعنې يهودانو او نصرانيانو يقين درلود (لرلو) چې «د مور او پلار په ګناهونو به ځامن نيول کيږي، او د هغوی په ثوابو کې به هم برخه آخلي»، دا وينا بيخي غلطه او چټي (بېکاره) ده، بلکه د هر چا عمل د ده د لارې مل، او چاره يې تر غاړه ده، څه يې چې کړلي وي، هغه به ريبي، او هر څه يې چې کړي وي؛ هغه به يې په مخ کې راځي، ښه وي که بد.

وَقَالُوا۟ كُونُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ تَهْتَدُوا۟ ۗ

او وايي دوی (کتابيان مسلمانانو ته): چې شئ ! يهودان يا (شئ) نصرانيان چې سمه لاره وموموئ.

تفسير: مطلب دا دی چې يهودان مسلمانانو ته وايي چې يهودان شئ ! او نصرانيان دوی ته وايي چې: نصرانيان شئ چې هدايت مو په برخه شي.

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرٰهٖمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې مونږ داسې نه کوو) بلکه (متابعت کوو) ددين د ابراهيم چې په يوه لوري وو (يعني ټينګ ولاړ وو پر حق او بيزار وو له باطل څخه)، او نه وو دی له مشرکانو څخه.

تفسير: يعني ای محمده ! (صلی الله عليه وسلم) دوی ته ووايه چې ستاسې دا وينا هيڅ د منلو وړ نه ده، بلکه مونږ د ابراهيم عليه السلام له هغه ملت سره بالکل سم او موافق يو؛ چې له ګردو خرابو مذاهبو څنې بېل دی. په دې خبره کې چې نه وو دی له شرک کوونکو څنې؛ دې خبرې ته اشاره ده چې تاسې دواړه فرقې په شرک کې اخته يئ، بلکه د عربو نور مشرکان هم چې د ابراهيمي مذهب مدعيان وو، د شرک او کفر په سيند کې لاهو وو. له دې آيته په هغو هم رد وشو. له انصاف له مخې اوس له دې دوه وو فرقو څخه هيڅ يوه هم په ابراهيمي مذهب باندې نه ده، او يواځې مونږ مسلمانان په ابراهيمي مذهب پاتې يو.

فائده: په هر شريعت کې درې خبرې وي:

(۱) عقايد، لکه توحيد، نبوت، او نور مؤمن به شيان، نو په دې کې ټول آسماني دين لرونکي شامل، شريک، او موافق دي، او اختلاف له سره په کې ممکن نه دی.

(۲) د شريعت کليه قواعد، چې له هغو څنې جزئيات او فرعي مسائل حاصليږي، او په ټولو جزئياتو کې تل هماغه کليات ملحوظ او تر کتنې لاندې وي، او في الحقيقه ملت دهمدې اصولو او کلياتو نوم دی، او د محمد صلی الله عليه وسلم د ملت (دين) او د ابراهيمي ملت توافق او اتحاد هم په همدغو کلياتو کې دی.

(۳) د ګردو کلياتو او ټولو اصولو او فروعو مجموعه چې هغه ته شريعت وايي، چې ددې خلاصه داسې شوه چې د محمد رسول الله او ابراهيم خليل الله (عليهما الصلاة والسلام) ملت سره يو دی، او د دوی شريعتونه سره بېل بېل دي.

قُولُوٓا آمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنْزِلَ إِلٰىٓ إِبْرٰهٖمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَآ أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

ووايئ (ای مؤمنانو !) چې ايمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی په مونږ او په هغو (صحيفو) چې نازل کړی شوي دي، ابراهيم ته، او اسماعيل، او اسحاق، او يعقوب، او اولادې (ددوی) ته، او په هغو (کتابونو او معجزاتو) چې ورکړی شوي موسی ته، او (ورکړي شوي دي) عيسی ته، او (پر) هغو (کتابونو) چې ورکړی شوي دي (نورو) انبياوو ته له ربه د ددوی نه، حال دا چې نه کوو فرق په منځ د يوه تن له دوی څنې (په نبوت او نه نبوت سره) او مونږ الله ته غاړه ايښودونکي يو.

تفسير: يعني مونږ په ټولو انبياوو او کتابونو ايمان لرو، او ټول حق ګڼو، او هر يو له دوی څنې په خپله زمانه کې واجب الاتباع بولو. مونږ د الله تعالی حکم منونکي يو، او وايو چې په هره زمانه کې هر نبی عليه السلام چې هر الهي حکم له ځانه سره راوړی دی؛ د هغو منل او اتباع ضروري دي، پر ته له کتابيانو څنې چې له خپل دين څخه په غير د نورو

ټولو اديانو تکذيب کوي، اګر که د دوی دين منسوخ شوی هم و ي، او د انبياوو هغه احکام دروغ ګڼي، چې د الله تعالى احکام دي.

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۳۷﴾

نو که ايمان راوړي (دا يهود او نصارى) لکه چې تاسې ايمان راوړی دی په هغه (مؤمن به شيانو بې له فرقه) نو په تحقيق يې وموندده سمه لاره، او که يې مخ وګرځاوه (له ايمانه) نو بېشکه خبره همدا ده چې دوی (له تاسې سره) په مخالفت کې دي، نو ژر ده چې کافي به شي په (دفع د شر) د دوی کې تا لره الله، او هم دې دی ښه اورېدونکی (داقوالو) ښه عالم (په احوالو).

تفسير: يعني ددوی له دښمنۍ او ضد څخه مه وېرېږه !، پاک الله د هغوی له شر او ضرر څخه ستاسې ساتونکی دی، هغوی تاسې ته هيڅ ورانی نه شي رسولی، الله تعالى د ټولو خبرې اوري، او په ټولو احوالو او نيتونو خبر او پوه دی.

صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿۱۳۸﴾

(او وايئ: ای مؤمنانو ! چې مونږ الله رنګ کړي يو) په رنګ د الله، او څوک ښه دی له الله څخه له جهته د رنګه (ددين)، او مونږ خاص ده لره عبادت کوونکي يو.

تفسير: يهودان له دې آيتونو څخه واوښتل او اسلام يې ونه مانه، او نصرانيانو هم انکار وکړ، او د لافو او باتو په ضمن کې به يې ويل چې: «له مونږ سره داسې يو رنګ شته چې له مسلمانانو سره نشته».

دنصرانيانو دا دود (رواج) وو چې يو ډول زېړ رنګ يې جوړ کړی وو، او کله به چې په دوی کې کوم وړوکی پيدا کېده، او يا به کوم سړی د دوی په دين کې داخلېده، نو دوی به په هغه رنګ رنګاوه، او په هغه کې به يې غوټه کاوه، چې سوچه او ستره نصراني شي، نو پاک الله فرمايي چې: «ای مسلمانانو ! ووايئ چې مونږ د الله تعالى په رنګ سره رنګ شوي يو؛ چې ايمان دی، حق دين مو منلی دی چې ددې حق دين له منلو او ننوتلو څخه وروسته ټولې ناپاکۍ او ناولتياوې او نور کثافات (خيري) بيخي لرې کيږي، او هر مسلمان په کې پاک، صاف کيږي».

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿۱۳۹﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا جګړه کوئ تاسې له مونږه سره په (دين) د الله کې؛ حال دا چې هغه دی رب زمونږ او رب ستاسې، او مونږ لره دي عملونه زمونږ، او تاسې لره دي عملونه ستاسې، او مونږ خاص الله لره په اخلاص (عبادت کوونکي) يو.

تفسير: يعني د الله تعالى په نسبت ستاسې داسې نزاع او جګړې کول او داسې ګڼل چې د الله تعالى د رحمت او عنايت لايق او مستحق پرته له مونږ څخه بل هيڅوک نشته؛ خوشې بېکاره خبره ده، او هغه پاک ذات همغسې چې ستاسې رب دی، زمونږ رب هم دی، او مونږ څه عملونه چې کوو، خالص الله تعالى لره يې کوو، مونږ تاسې غوندې يوازې په خپلو پلرونو او نيکونو افتخار نه کوو، او په تعصب، نفسانيت، او حسد کې اخته نه يو، نو بيا به ولې زمونږ عملونه د پاک رب په دربار کې نه منل کيږي؟ !

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصٰرٰى ۗ قُلْ ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللّٰهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَتَمَ شَهٰدَةً عِندَهُۥ مِنَ اللّٰهِ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۴۰﴾

آيا وايئ تاسي (ای کتابیانو !) چې بېشکه ابراهیم او (دده ځامن او لمسي) اسماعیل او اسحاق او یعقوب او اولاد (د دوی) وو دوی (ټول) یهودیان یا نصرانیان؛ ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا تاسي ښه پوهیږئ که الله؛ او څوک دی زیات ظالم له هغه چا نه چې پټوي له خلقو (ثابته) شاهدي په نزد د ده له طرفه د الله؛ او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې تاسې يې کوئ.

تفسیر: د ابراهیم او اسماعیل او نورو انبیاوو (علیهم السلام) په نسبت چې کتابیانو داسې دعوی کوله چې: دوی یهودیان یا نصرانیان وو؛ ښکاره او صریحه دروغ ده، برسېره پر دې حق تعالی فرمایي: ﴿مَا كَانَ إِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا﴾ (د آل عمران سورت ۶۷ آیت) نو اوس راوښیئ ! چې ستاسې پوهه او علم زیات دی، که د هغه (علام الغیوب الله تعالی)؟ .

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴۱﴾

دغه یوه ډله وه چې په تحقیق تېره شوې وه، هغوی لره ده (جزا) د هغه څه چې کړي يې وي، او تاسې لره ده (جزا) د هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسی پوښتل کیږئ له هغه څه چې وو دوی چې کول به يې.

تفسیر: همدا آیت وړاندې تېر شوی دی، هر کله چې ددې کتابیانو په زړونو کې تکبر او غرور ځای نیولی وو، او داسې يې ګڼل چې ځمونږ اعمال هر څومره چې خراب وي، بیا به هم ځمونږ پلرونه شفاعت کوي، او بخښنه به راته غواړي، نو ځکه دداسې چټي خیالاتو د لا ښه تردید کیدلو لپاره يې هغه آیت بیا مکرر بیان وفرمایه، داسې وپوهیږئ چې په پخواني آیت کې کتابیانو ته خطاب وو، او په دې آیت کې (محمدي) امت سره مخاطبه ده، چې په دې چټي خیال کې د هغوی متابعت او پیروي مه کوئ !، ځکه چې دا راز هیلې او توقعات هر سړی د خپلو مشرانو او مړو ځنې په خپل زړه کې کولی شي، چې داسې تخیلات او توقعات بیخي غلط او چټي دي، اوس وروسته له دېنه د یهودانو او نورو مشرکانو دیوې بلې ناپوهۍ او حماقت څخه اطلاع ورکول کیږي، چې د قبلې د تحویل په نسبت عنقریب راتلونکې ده.

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰىهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ۚ

ژر ده چې وبه وايي ناپوهان له خلقو چې څه شي وګرځول دوی (یعني رسول صلی الله علیه وسلم او مؤمنان) له قبلې د دوی څخه، هغې نه چې وو دوی په هغې باندې؟

تفسیر: کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مکې شریفې څخه مدینې منورې ته تشریف راوړ، تر ۱۶ — ۱۷ میاشتو پورې يې د بیت المقدس په لوري لمونځ کاوه، وروسته مامور شول، چې د کعبې شریفې په لوري خپل مخ وګرځوي، دلته یهودان اومشرکان، منافقان او ځینې ضعیف الاعتقاد مسلمانان په اندېښنو او شبهو کې ولوېدل، او مخالفانو په ټوقو او مسخرو لاسونه پورې کړل، او داسې به يې ویل: «دوی خو تر اوسه پورې د بیت المقدس په لورې چې د ټولو انبیاوو قبله وه، لمونځ کاوه، نو اوس په دوی څه وشول، چې هغه د پخوانیو انبیاوو قبله يې پرېښوده؟ او د کعبې په لوري يې مخ وګرځاوه؟»، چا به ویل چې: «دیهودانو د عداوت له امله يې داسې وکړل»، ځینو به ویل چې: «دې په خپل دین کې متردد او متحیر دی، چې له دې چارو ځنې د ده تذبذب او عدم نبوت راښکاره کیږي»، نو الله تعالی ځواب ورکړ چه:

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۭ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَاۗءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۴۲﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لره دی مشرق او مغرب (بلکه ټول جهات) هدايت کوي هغه چا ته چې اراده (دهدايت يې) وکړي (طرف) د لارې سمې ته (چې اسلام دی).

تفسیر: يعنې ای محمده ! دغو ناپوهانو ته ووايه چې: نه مونږ ديهودانو له عداوته، او نه د بل کوم نفساني تعصب له امله، او نه له خپلې شخصي رايې له متابعته، خپله قبله بدله کړېده، بلکه مونږ يوائې د الله تعالی د فرمان په اثر، چې ځمونږ د حق دين اساس دی، دا قبله بدله کړه، تر هغه وخته پورې چې مونږ مامور وو چې دبيت المقدس په لورې لمونځ وکړو، نو مونږ هغه حکم ومانه، اوس چې مونږ مامور شوي يو، چې د کعبې شريفې په لورې مخ وګرځوئ ! نو مونږ دزړه له کومې دا حکم هم ومانه، نو ددې په نسبت له مونږ ځنې داسې پوښتنې، او پر مونږ دا راز اعتراضونه کول سخت حماقت دی.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَاۗءَ عَلَي النَّاسِ وَيَكُـوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَيْكُمْ شَهِيْدًا ۭ

او همداسې (لکه چې هدايت مو درته کړی دی) ګرځولي يئ مونږ تاسې يوه ډله غوره لپاره ددې چې شئ شاهدان په نورو خلکو (دجزا په ورځ د انبياوو له خوا) او چې شي (محمد) رسول (د الله) پر تاسې (ای محمدي امته !) شاهد.

تفسیر: يعنې هماغسې چې کعبه ستاسو قبله ده، او د ابراهيم عليه السلام قبله ده، او له ټولو قبلو ځنې افضله ده، همدا راز مې تاسې هم له ټولو امتونو ځنې افضل، او ستاسې رسول مې هم له ټولو نبيانو او رسولانو څخه اکمل منتخب او غوره کړی دی، چې ددې فضيلت او کمال له سببه تاسې د نورو ټولو امتونو په مقابل کې داسې شاهدان چې مقبول الشهادت وي منل کيږي، او محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ستاسې په عدالت او صداقت شاهدي ورکوي، لکه چې په احاديثو کې راغلي دي «کله چې د پخوانيو امتونو کافران د خپلو رسولانو د دعوی تکذيب وکړي، او ووايي چې: مونږ ته په دنيا کې د هيچا له خوا هدايت او لار ښوونه نه ده شوې، نو په دغه وخت کې محمدي امت د رسولانو د دعوی په صداقت باندې شاهدي ورکوي»، او محمد صلی الله عليه وسلم ددوی په صداقت او عدالت باندې شاهدي ورکوي، دلته به نور امتيان وايي چې: «دوی نه ځمونږ په زمانه کې وو، او نه بيخي مونږ او دوی سره ليدلي دي، نو د دوی شاهدي په مونږ څرنګه اوربدله کيږي؟؟» دلته به محمدي امت داسې ځواب ورکوي چې: «مونږ ته دا ټولې خبرې د الله تعالی له کتابه او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له ښوونې څخه را ښکاره شوې، او دغه امر مونږ ته د (علم اليقين) تر حده رسيدلی دی، نو ځکه مونږ پر تاسې شاهدي لولو.

فائده: د (وسط) معنی يعنې معتدل، مطلب دا دی چې: محمدي امت بيخي په سمه لار دی، چې په هيڅ ډول د هيڅ شانې کوږوالي شائبه په کې نشته، او له افراط او تفريط څخه بيخي پاک دی.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِىْ كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰي عَقِبَيْهِ ۭ

او نه ده ګرځولې مونږ (دا) قبله هغه چې وې ته (پخوا له هجرت نه) په هغې باندې مګر لپاره ددې چې مونږ معلوم کړو هغه څوک چې پيروي کوي د رسول له هغه چا چې بېرته ګرځي په پندو خپلو (کفر ته).

تفسیر: يعنې اصلي قبله خو همدغه کعبه وه، چې د ابراهيم عليه السلام له زمانې را هيسې پاتې ده، د څو ورځو له مخې چې ستاسې قبله بيت المقدس ټاکلې (مقرر) شوې وه، يوائې د امتحان لپاره وه، چې څوک له تاسې امر منونکي

پاتې کیږي؟ او څوک مخ اړوي؟ نو هر څوک له دوی څخه چې پر ایمان باندې قائم پاتې دي، د هغوی درجې لوړې دي.

فائدة: په دې آیت کې ﴿لِنَعْلَمَ﴾ چې د مستقبل صیغه ده، او په ﴿حَتّٰى نَعْلَمَ﴾ ﴿فَلَيَعْلَمَنَّ﴾ ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ﴾ ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ﴾ ﴿اِلَّا لِنَعْلَمَ﴾ او نورو آیتونو کې چې د مستقبل کلمې راغلي دي، محققین هغه علم حالي بولي، چې له وجود څخه وروسته ښکاره او متحقق کیږي، او په هغه باندې جزا او سزا - مدح او ذم مترتب کیږي، او همدا یې غوره کړی دی.

﴿وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ﴾

او بېشکه دی دا ګرځېدل (کعبې ته) هرو مرو (خامخا) ډېر درانه، مګر نه دي (درانه) په هغو کسانو چې سمه لاره ورته ښوولې ده الله.

تفسیر: لومړی څمونږ د رسول صلی الله علیه وسلم لپاره بیت الله شریف قبله مقرره شوې وه، بیا د څه وخت لپاره د امتحان په توګه بیت المقدس قبله مقرره شوه، او ټول پوهیږي چې امتحان په هغه شي کې وي؛ چې په نفس باندې دروند وي، نو پاک الله فرمایي چې: بېشکه د کعبې شریفې په ځای بیت المقدس قبله ګرځول په خلقو ښه ونه لګیدل، په عوامو مسلمانانو له دې سببه چې هغوی عموما عرب او قریش او د کعبې شریفې په افضلیت معتقد وو، کله چې په دوی د دوی له خیال، عادت، رسم، او رواج څخه مخالف کار تحمیل شو، نو متأثر شول، او د خواصو وپرېدلو سبب دا وو، چې د ابراهیمي دین څخه دا عمل مخالف وو، چې دوی د هغه په موافقت مامور وو.

﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ﴾

او نه دی الله چې ضایع کړي ایمان (لمونځ) ستاسې (ای مؤمنانو !) بېشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندې خامخا ډېر مهربان دی (پوره رحم کوونکی دی).

تفسیر: یهودانو ویل: کله چې مو اصلي قبله بیت الله وه، نو ستاسې ددومره مودې هغه لمونځونه چې د بیت المقدس په طرف مو کړي دي؛ ټول ضایع شول، ځینې مسلمانانو ته داسې شبهې ورولوېدې، کله چې بیت المقدس څمونږ اصلي قبله نه وه، نو هغه مسلمانان چې په هغه حالت کې مړه شوي دي، د هغوی په ثواب کې به هم نقصان واقع شوی وي، البته ژوندي مسلمانان به په راتلونکي زمانه کې د هغه تلافي وکړي، نو دا آیت نازل شو: کله چې تاسې یوائې دځپل ایمان او د پاک الله د اطاعت له کبله دبیت المقدس په لوري لمونځ کړی دی، نو ستاسې اجر او ثواب ته څه زیان نه پېښیږي.

﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا﴾

په تحقیق سره وینو مونږ (بیا بیا) ګرځول دمخ ستا په (طرف د) اسمان، نو مونږ به وګرځوو خامخا تا هغې قبلې ته چې ته یې خوښوې.

تفسیر: کله چې مسلمانانو ته یهودانو طعني او پیغورونه ورکول او ویل یې: «دا نبي چې څمونږ له شریعت څخه مخالف او له ابراهیمي دین سره سم کار کوي، ولې څمونږ د قبلې په لوري لمونځ کوي؟»، نو څکه ددغو سببو له امله په هغه زمانه کې چې دوی د بیت المقدس په لوري لمونځ کاوه، نو دهغه په زړه کې تل داسې خبرې ګرځېدلې، که د الله تعالی له لورې حکم راکړی شي، چې بیا د کعبې په لوري لمونځ وکړم، او په دې شوق کې به یې کله کله د آسمان په لوري مخ اړاوه، او هر طرف ته به یې کتل، چې ښایي په هغې پرښتې باندې یې سترګې ولګیږي، چې داسې زیری ورکړي، نو په دې مناسبت پر دوی دغه آیت نازل شو، او د کعبې شریفې د استقبال دا حکم راغی.

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

نو وګرځوه مخ خپل په لوري د مسجد الحرام (كعبې ته په لمانځه كې).

تفسير: يعني د كعبې شريفې په لورې، مسجد الحرام يې ځكه بولي؛ چې هلته مقاتله كول، د حيواناتو ښكار كول، د ونو او وښو پرې كول او نور شيان حرام دي، كله چې د قبلې د تحويل دا حكم نازل شو، صحابه كرامو رضي الله عنهم د قباء په مسجد كې د سهار لمونځ كولو، مخونه يې شام خوا ته وو، هغوى ته يو سړى راغى، ورته ويې ويل چې: په رسول الله صلى الله عليه وسلم آيتونه نازل شول، چې په كې قبله د كعبې شريفې خوا ته وګرځول شوه، نو لمونځ كوونكو په لمانځه كې كعبې شريفې ته مخونه را وه ګرځول، (صحيح البخاري، حديث (۴۴۹۰).

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او په هر ځاى كې چې اوسئ نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل (په لمانځه كې) په لوري دهغې (كعبې).

تفسير: يعني په سفر يا په حضر كې په مدينې منورې يا په بل ښار كې، په وچه يا په درياب كې، په غره يا په ډاګ (صحرا) كې، يا پخپله بيت المقدس، يا په بل كوم ښار كې، هر چېرې چې يئ دبيت الحرام په لوري لمونځ ادا كړئ !.

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

او بېشكه هغه كسان چې دوى ته وركړل شوى دى كتاب خامخا پوهيږي دوى چې بېشكه دا (استقبال الكعبة) حق دى له لوري د رب د دوى، او نه دى الله ! غافل له هغو كارو ځنې چې كوي يې دوى.

تفسير: يعني هغه اعتراضونه چې كتابيان يې د قبلې د تحويل په نسبت كوي، هغوى ته هيڅ غوږ مه ږدئ !، ځكه چې د هغوى په آسماني كتابونو كې دا خبره ښكاره ده، چې خاتم المرسلين صلى الله عليه وسلم به د څه مودې له مخې بيت المقدس په لوري لمونځ كوي، او په پاى (آخر) كې به د كعبې شريفې په لوري لمونځ كوي، او دا هغو ټولو ته معلوم دى، چې د محمدي امت اصلي او دائمي قبله به د ابراهيمي دين سره سمه وي، نو ځكه هغوى دا د قبلې تحويل هم حق ګڼي، خو د حسد له مخې هر څه يې چې په خوله راځي هغه وايي، الله تعالى ددوى په ټولو خبرو ښه عالم دى، او د دوى د ويناوو نتائج به يوه ورځ هغوى ته څرګند كړي.

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ

او قسم دى خامخا كه ته راوړې هغو كسانو ته چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب په هر قسم دليل سره؛ نه به شي تابع دوى د قبلې ستا، او نه يې ته (اى محمده !) تابع كېدونكى د قبلې د دوى، او نه دي ځيني د دوى تابع كېدونكي دقبلې دځينو (نورو).

تفسير: يعني دوى داسې معتصب دي، كه ته هغه ټولې ممكن الوقوع نښې دوى ته وښيې، خو بيا هم ستا قبله نه مني، دوى خو په دې غوښتنه او آرزو كې دي، چې په څه ډول تاسې د خپل ځان تابع وګرځوي، مګر د دوى دا خيال چټي او باطل دى، ته هيڅكله د هغوى د قبلې متابعت نشې كولاى، ځكه چې دا د كعبې استقبال تر قيامته پورې نشي منسوخ

کيدای، أو کتابيان هم يو له بله سره د قبلې په امر کې ډېرې جګړې او خبرې لري، د يهودانو قبله د بيت المقدس صخره ده، او د نصرانيانو قبله د بيت المقدس هغه شرقي خوا ده، چې د عيسی عليه السلام د روح نفخ په کې شوی وو، کله چې دوی په خپلو مينځو کې نه جوړيږي، نو له مسلمانانو څخه ددې نقيضو متابعت غوښتل، يواځې جهل او حماقت دی.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

او خامخا که بالفرض تابع شې ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغی تاته له علمه (چې وحيې ده) بېشکه ته به په دغه وخت کې خامخا يې له ظالمانو څخه.

تفسير: يعنې قطع نظر له دغو دلائلو څخه که د لرې موديې له مخې دا ومنل شي، چې (نعوذ بالله) څمونږ رسول صلی الله عليه وسلم د کتابيانو د قبلې متابعت د وحيې له نزوله او يقيني علم څخه په خلاف وکړي، نو په دې محال تقدير دوی بېشکه د بې انصافانو له ډلې څخه شمېرل کيږي، او له يو نبي څخه دداسې شنيع امر کېدل ممکن الوقوع نه دي، نو ښکاره شوه چې د کتابيانو د قبلې متابعت له تاسې څخه له سره ممکن نه دی، ځکه چې بيخي له علمه چپ دی، يعنې جهل او ګمراهي ده.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾
الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب؛ پيژني دوی هغه (يعنې محمد او اسلام د دوی د کتابو په تعريف) لکه چې پيژني دوی ځامن خپل، او په تحقيق چې يوه ډله له دوی څخه خامخا پټوي حق (وصف د محمد) حال داچې دوی پوهيږي (په حقانيت د اسلام او نبوت د محمد «صلی الله عليه وسلم»).
حق ثابت دی له رب ستا نو مه کيږه ته خامخا له شک کوونکو څخه !.

تفسير: يعنې کتابيان تا ډېر په ښه شان سره پيژني، او ستا د نسب، قبيلې، مولد، مسکن، شکل، اوصاف، او له ټولو احوالو څخه په ښه شان سره پوه او خبر دي، چې ددې علامو او ښه پيژندګلوۍ له امله هغوی ستاسې په موعوده نبوت ښه علم او باور لري، او داسې مو ښه پيژني لکه چې په ډېرو هلکانو کې خپل ځامن بې له تردده او تأمله پيژني، مګر د دوی له مخالفت څخه هيڅ اندېښنه مه کوه ! او هيڅ تردد په کې مه لره !.

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

او هر يوه (امت) لره يوه قبله ده، چې هغه مخ ګرځوونکي دي هغې ته (په لمانځه کې)، نو تاسې ورانديې شئ ! (يو تر بله) نيکيو ته، هر چېرته چې يئ (تاسې) رابه ولي تاسې الله ټول (په قيامت کې لپاره د جزاء د اعمالو)، بېشکه چې الله په هر شي باندې قادر دی.

تفسير: يعنې الله تعالی هر ملت لره يوه قبله ټاکلې (مقرره کړې) ده، چې د هغې په لوري د عبادت په وخت کې مخ ورګرځوي، يا هغه مسلمانان ملتونه چې د کعبې په بېلو بېلو اړخونو لکه شرق، غرب، شمال، او جنوب کې پراته دي؛ نو په دې باب بحث کول، يا پخپله قبله او سمت باندې جګړې ته ملا تړل، عبث او خوشې خبره ده، هو ! هغه نيکي چې مطلوب او مقصود ده، د هغې په لوري پېش قدمي او وړاندې تګ کول په کار دي.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾
وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او هر ځاي ته چي ووځې ته (ای محمده !) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او بېشکه دا مخ ګرځول کعبې ته خامخا حق دي له طرفه د رب ستا، او نه دی الله بې خبر له هغه شي چې تاسې يې کوئ.
او هر ځاي ته په هر وخت کې چې ووځې ته (ای محمده ! سفر ته، او قصد د لمانځه وکړې) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او په هر ځای او هر وخت کې چې يئ (ای مؤمنانو) نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل په لوري د هغې (کعبې).

تفسير: د قبلې تحويل يې مکرر او بيا بيا ځکه وفرمايه چې د هغه علل او عوامل متعدد دي، نو د هر علت د ښکندولو لپاره دغه حکم تکرار شوی دی، له ﴿قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ﴾ الآيه - څخه معلوميږي چې د خپل رسول د خوښې او رضا او دهغه د تکريم لپاره يې هم دا حکم کړی دی.

﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا﴾ څخنې معلوميږي چې د الله عادت په همدې باندې جاري دی، چې هر ملت او هر پيغمبر ته چې د مستقل شريعت خاوند وي، د هغه له شان سره مناسبه مستقله قبله ټاکي (مقرروي).

او د ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ څخه معلوميږي چې ددې ذکر شوي حکم علت دا دی چې د مخالفانو الزام عائد نشي، يا به د دې تکرار سبب داسې وي؛ چې اول: د قبلې مسئله د خاص اهتمام وړ (لائق) ده، دويم: په الهي احکامو کې نسخ واقع کېدل، د ناپوهانو له پوهې څخنې خورا (ډېر) لوړ کار دی، دريم: د قبلې تحويل اوله نسخه ده چې په محمدي شريعت کې ظاهره شوې ده، نو ځکه د هغې بيا بيا تکرار او تأکيد عين حکمت او بلاغت دی، يا به دا وجه وي چې په اول آيت کې د احوالو تعميم، او په دويم آيت کې د امکنه وو تعميم، او په دريم آيت کې د ازمنه وو تعميم مراد دی.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي

ددې لپاره چې نه وي خلقو (يعني يهودانو او مشرکانو) ته په تاسې هيڅ اعتراض، مګر (اعتراض) د هغو کسانو چې ظالمان دي له دوی څخنې، نو مه وېرېږئ له (اعتراضو) د دوی څخه او وو يرېږئ له ما څخنې (او زما نافرماني مه کوئ !).

تفسير: يعني کعبې ته مخ ګرځول؛ ددې لپاره چې په تورات کې ذکر شوي وو، چې د ابراهيم عليه السلام قبله بيت الله دی، او دآخرې زمانې نبي صلی الله عليه وسلم ته به هم د هغه په لوري د مخ ګرځولو حکم کيږي، که په محمد صلی الله عليه وسلم باندې د قبلې د تحويل حکم نه کېدی؛ نو يهودانو به خامخا په دوی الزام اړاوه، له بل لوري به د مکې مشرکانو داسې ويل چې: د ابراهيم عليه السلام قبله خو کعبه وه، دا نبي چې د ابراهيمي دين مدعي دی، نو د هغه له قبلې څخنې ولې مخالفت کوي؟ نو اوس د قبلې د تحويل د حکم له کبله دوی دواړو ته د اعتراض ځای پاتې نه شو، مګر بې انصافان اوس هم پر تاسې باندې په څه نا څه الزام اړولو کې بوخت (مشغول) دي، نو د دغسې اعتراضاتو هيڅ پروا ونکړئ ! او تل ځمونږ د حکمونو تابع اوسئ !.

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

او لپاره د دې چې پوره کړم زه نعمت خپل په تاسې باندې (په هدايت سره) او ښايي چې تاسې لار وموميئ (حق ته).

تفسیر: یعني دا قبله مو تاسې ته ددې له امله مقرره کړېده، چې د دښمنانو له پیغورونو څخه خلاص شئ، او د هغو په سبب زمونږ د انعامونو، اکرامونو، مستحق او د انوارو او هدایاتو پوره وړ شئ.

كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾

لکه چې لیږلی دی مونږ په تاسې کې رسول له جنس د تاسې (لپاره د اتمام د نعمت خپل) چې لولي په تاسې آیتونه (قرآن) زمونږ، او پاکوي تاسې (له کفره) او ښیي تاسې ته کتاب (قرآن)، او (دهغه عمیق اسرار او) احکام، او ښیي تاسې ته هغه شیان چې نه وئ تاسې چې پرې پوهېدئ.

تفسیر: یعني د نعمت د اتمام، او د هدایت تکمیل پر تاسې داسې شوی دی، لکه چې پخوا له دې نه په تاسې کې داسې یو رسول مبعوث شوی دی، چې تاسې ته د الله تعالی احکام در ښیي.

فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

نو یاد کړئ (تاسې) ما (په قلبي او بدني طاعت سره) نو زه به هم یاد کړم تاسې (په ثواب سره) او شکر وباسئ ! ما لره په (طاعت) او مه کافران کیږئ په ما باندې (په معصیت سره !).

تفسیر: کله چې څمونږ د لوري په تاسې مکررًا د نعمت اتمام شوی دی، نو اوس پر تاسې هم لازم دي، چې ما په ژبه، زړه، ذکر، فکر، او هر ډول سره یاد کړئ !، او حکم مې ومنئ !، چې مونږ به هم تاسې یادوو، او نوي نوي رحمتونه او عنایتونه به پر تاسې کوو، او زما د نعمتو شکریه په ښه شان سره ادا کړئ !، او زما له نا شکرۍ او معصیت څخه ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ) !.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) مدد وغواړئ (تاسې) له (الله څخه) په صبر (له معصیته او مصیبت په طاعت) او لمانځه سره، بېشکه چې الله له صبر کوونکو سره دی.

تفسیر: کله چې ذکر، شکر، او د کفران ترک چې په لمړي آیت کې یې ذکر راغلی دی، ټولو شرعي طاعاتو او منهیاتو ته شامل دی، چې د هغوی په ځای کول ډېر سخت کار دی؛ نو د هغه د سهولت او آسانی لپاره یې دا طریقه را ښوولې ده، چې د) صبر او صلاة (په وسیله، او د هغو د مداومت په ذریعه ټول کارونه په تاسې آسانیږي، او په دې آیت کې دې خبرې ته اشاره ده، چې په جهاد کې زیار (محنت) باسئ ! او په هغه کې صبر لویه درجه لري، چې د هغه ذکر وروسته راځي.

وَلَا تَقُولُوا۟ لِمَن يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتٌۢ ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

او مه وایئ تاسې هغه چا ته چې ووژل شي په لاره د الله (جهاد) کې چې (دوی) مړه دي، (دوی مړه نه دي) بلکه ژوندي دي، ولیکن تاسې نه پوهېږئ (د دوی په ژوندانه).

تفسیر: یعنې هغه څوک چې د الله تعالی په لار کې ووژل شي هغه مړ نه دی، بلکه ژوندی دی، مګر تاسې د هغه په برزخي ژوندانه خبر نه یئ !، او نه یې کیفیت در ښکاره دی، او دا هم د صبر نتیجه ده.

وَلَنَبۡلُوَنَّكُم بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلۡخَوۡفِ وَٱلۡجُوعِ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِۗ

او خامخا مونږ آزمويو تاسې په يوه شي چې هغه عبارت دی (ددښمن) له وېرې، او له لوږې (قحط) او له کموالي د مالونو (په راز راز آفتونو سره) او د نفسو (په قتل، موت، مرض، او نورو) او د مېوو (په آسماني او ځمکني آفتونو سره).

تفسير: يا به مراد د الله خوف، د روژې لوږه، د زکات نقصان، د بدن امراض، او د اولاد موت وي چې (ثمرة الفؤاد) يې بولي، لومړی د هغو کسانو ذکر وو، چې د صبر لوړې مرتبې يې حاصلې کړې دي، يعنې «شهيدان»، اوس فرمايي چې: الله تعالی عموما په لږ لږ تکليف او مصيبت سره وخت په وخت له تاسې څخه امتحان اخلي، او د صبر آزموينه مو کوي، ځکه چې د صابرينو په ډله کې داخلېدل څه آسان کار نه دی، نو له همدې امله يې لا له پخوا څخه تنبيه وفرمايله.

وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٥٥ ٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَٰبَتۡهُم مُّصِيبَةٞ قَالُوٓاْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ١٥٦ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَرَحۡمَةٞۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُهۡتَدُونَ ١٥٧

او زېری ورکړه صبرکوونکو ته (په جنت سره، صبر کوونکي) هغه کسان دي؛ کله چې ورورسېږي دوی ته څه مصيبت، نو وايي دوی: بېشکه مونږ (مملوک) د الله يو، او بېشکه مونږ هم دغه (الله ته) بيا ورتلونکي يو (په آخرت کې)، دغه کسان په هم دوی ده ثناء او صفت او په نېکه يادونه (له طرفه د) رب د دوی، او مهرباني ده، او دغه کسان هم دوی دي سمه لاره موندونکي (حق ته).

تفسير: د ﴿صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ﴾ مراد: د الله تعالی لخوا ثناء ويل، د هغه نوم نښان پورته کول، اوچتول، او ځان ته نژدې کول دي، لکه په جلاء الأفهام لابن القيم کې چې راغلي دي (ص ۷۸).

إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلۡمَرۡوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِۖ

بېشکه صفا او مروه (چې په مکه کې دوه غرونه دي) له نښو (د عبادته) د الله څخه دي.

تفسير: مخکې د قبلې د تحويل او په نورو قبلو باندې د کعبې د افضليت ذکر وو، اوس دهغه د محل او د حج او عمرې د ادا کولو ذکر فرمايي؛ څو چې د ﴿وَلِأُتِمَّ نِعۡمَتِي عَلَيۡكُمۡ﴾ تصديق او تکميل په ښه ډول سره وشي، يا دا چې پخوا له دې يې د صبر د فضيلت ذکر وفرمايه، اوس فرمايي: وګورئ! صفا او مروه چې په (شعائر الله) کې داخل دي، او په حج او عمره کې د دوی په منځ کې له دې سببه «سعي» کول ضروري دي، چې همدا د صابرينو يعنې «بي بي هاجرې» د ځوی «اسماعيل» عليهما السلام لـه آثارو څخه دي.

فَمَنۡ حَجَّ ٱلۡبَيۡتَ أَوِ ٱعۡتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَاۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيۡرٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ١٥٨

نو هر څوک چې (اراده د) حج وکړي د بيت الله يا (اراده د) عمرې (وکړي) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې چې طواف وکړي په دې دواړو، (يعنې ددواړو ترمنځ سعي وکړي) او هر څوک چې وکړي په خپله خوښه څه نيکي نو بېشکه الله شکر قبلوونکی، ښه عالم دی.

تفسير: «صفا» او «مروه» په مکه معظمه کې دوه غرونه دي، د مکې خلق د ابراهيم (على نبينا وعليه الصلاة والسلام) له زمانې راهيسې همېشه حجونه کوي، او د حج کولو په وخت کې د دغو غرونو تر منځ سعي کوي، د کفر په زمانه کې کافرانو په دغو غرونو دوه بتان درولي وو، چې د هغو تعظيم به يې کاوه، او داسې به يې ګڼل، چې دا طواف

او سعي د هغو دواړو د تعظیم لپاره دی، کله چي د اسلام پاك دین خپور (خور) شو، او خلق له بت پرستی ځنې تائب شول؛ نو داسې خیال وشو، چې د «صفا» او «مروه» طواف د هغو بتانو د تعظیم لپاره وو، نو څرنګه چې د بتانو تعظیم حرام شو، نو ښایي چې د «صفا» او «مروه» تعظیم هم ممنوع شي، ځکه چې دا خبره هغوی ته معلومه نه وه، چې د «صفا» او «مروه» طواف په اصل کې د حج لپاره وو، او کفارو که له خپله جهالته پر دوی باندې بتان درولي وو؛ هغه ترې لرې کړل شول، کله چې د مدینې منورې انصارو د کفر په زمانه کې هم د «صفا» او «مروه» طواف بد ګاڼه، نو داسلام په زمانه کې هم دوی ته د هغوی د طواف په نسبت څه اندېښنه پیدا شوه، او د رسول الله مبارك څخه یې په دې باره کې داسې هدایت وغوښت «مونږ پخوا د «صفا» او «مروه» طواف نه کاوه، او س د هغه په نسبت څه هدایت راکوئ؟» په دې مناسبت دا آیت نازل شو، او دواړو فرقو ته دا وروښوول شول؛ چې د «صفا» او «مروه» تر منځ به سعي طواف کې کومه ګناه او خرابي نشته، بلکه دا په اصل کې د الله تعالی نښې دي، او د هغوی طواف کول په کار دي.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۙ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی له خلقو څخه) هغه شی چې نازل کړی دی مونږ له ښکاره وو (احکامو او واضحو دلائلو) او د هدایت (خبرې) پس له هغه چې بیان کړي دي مونږ هغه لپاره د خلقو (یعنې بني اسرائیلو) په کتاب (تورات) کې.

تفسیر: له دغو خلقو څخه یهودان مراد دي، چې دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق او د قبلې د تحویل خبره او نور چې په تورات کې وو؛ پټول، او همدا راز هغه کسان چې د دنیوي اغراضو له امله یې د پاك الله حکمونه پټول، هغوی هم د دغه آیت په حکم کې داخل دي.

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

دغه کسان چې دي لرې کوي دوی لره الله له رحمت خپل، او لعنت وایي پر دوی لعنت ویونکي (له پرښتو، انسانانو، پیریانو، او نورو مخلوقاتو).

تفسیر: لعنت کوونکي له جنیاتو، انسانانو، ملائکو، بلکه له ټولو ذي روحو شیانو څخه عبارت دی، ځکه چې د دوی د حق پټولو له وبـاله په عالم (نړۍ) کې قحط، وبا، طاعون، او نورې راز راز بلاګانې خپرېږي (خورېږي)، نو له دې سببه: نه یواځې حیواناتو ته، بلکه تر جماداتو پورې هم تکلیف او صدمه ورپېښېږي، نو ځکه ټول کائنات پر دوی باندې لعنت کوي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

مګر هغه کسان چې بېرته وګرځېدل (له شرکه او پټولو د نعمت)، او نېك یې کړ عمل خپل، او بیان یې کړه (حقه خبره) نو دغه کسان (چې دي) رجوع به وکړم زه په رحمت سره په دوی باندې، او همدا زه ښه توبه قبلوونکی، پوره رحم کوونکی یم (دتوبې په منلو او د رحمت په نزول).

تفسیر: یعنې که څه هم د دوی د حق پټولو له امله ځینې خلق په ګمراهۍ کې لوېږي، خو کله چې دوی د حق پټولو څخه توبه وباسي، او د حق اظهار په ښه ډول سره وکړي، نو مونږ د لعنت پر ځای په هغوی باندې خپل رحمت نازلوو، ځکه چې مونږ تواب او رحیم یو.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۱۶۱﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شي او مړه شوي دي حال دا چې دوی کافران وو (په وخت د مرګ کې)؛ دغه کسان (چې دي) پر دوی باندې دی لعنت د الله او (لعنت) د ملائکو او (لعنت) د خلقو ټولو (یعنې د ټولو هغو مخلوقاتو چې لعنت ته یې اهمیت ورکاوه شي).

تفسیر: یعنې هغه څوک چې پخپله حق پټ کړي، یا د بل چا د حق پټولو له سببه ګمراه شي، او تر آخره پورې کافر پاتې شي، او توبه یې په برخه نه شي، نو هغه تل ملعون او جهنمي دی، وروسته له مرګه د هغه توبه نه قبلیږي.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۱۶۲﴾

حال دا چې همېشه به وي دوی په لعنت (یا اور) کې، نه به سپکاوه شي له دوی څخه عذاب، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي (د توبې، یا به په رحمت سره ورته نه کتل کیږي).

تفسیر: یعنې په دوی باندې به عذاب یو رنګ او دوام لرونکی وي، او داسې به نه کیږي چې د دوی په عذاب کې څه لږوالی پېښیږي، یا کومه شیبه به د هغوی عذاب لرې کیږي.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿۱۶۳﴾

او معبود ستاسې معبود یو دی، نشته بل څوک لایق د عبادت مګر همدی خورا (ډېر) مهربانه پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې ستاسې د ټولو حقیقي معبود داسې یو ذات دی، چې د تعدد احتمالات له سره په کې نشته، نو هر هغه څوک چې د هغه له احکامو څخه سر غړوي، هغه بېخي مردود او تباه دی.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿۱۶۴﴾

بېشکه په پیدا کولو د آسمانو او (په پیدا کولو) د ځمکې کې، او په اختلاف د شپې او د ورځې کې (چې اوږدیږي، لنډیږي پر له پسې رڼا او تیاره راځي، یخیږي او ګرمیږي)، او په بېړیو هغو کې چې رواني وي په دریاب کې، په هغه سره چې فائده رسوي خلقو ته، او په هغه څه کې چې نازل کړي دي الله له (طرفه د) آسمانه له اوبو څخه، نو ژوندی (زرغونه) کړې یې ده په هغو (اوبو) سره ځمکه وروسته د مرګه (وچوالي) د هغې، او خپاره (خواره) کړي یې دي په دې ځمکه کې له هر قسمه خوځېدونکو (حیواناتو) څخه، او په ګرځولو (بدلولو) د بادو کې، او په هغې وریځې چې مسخره کړی شوې ده په مینځ د اسمان او د ځمکې کې، خامخا دلیلونه دي (په وحدانیت د الله باندې) لپاره د هغه قوم چې د عقل څښتنان (خاوندان) دي.

فائدة: په ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ کې دالوهیت او عبادت د توحید، او په ﴿الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ﴾ کې د صفاتو، ثبوت دی، او په ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ﴾ الآیه - کې د ربوبیت د توحید ثبوت دی، چې ددغو ستاینو او صفاتو په سبب د مشرکانو ټولې شبهې په کلي ډول سره رد شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا

اوځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې نيسي بې له الله څخه شريکان (په عبادت کې).

تفسير: يعنې په بنيادمانو کې چې په عقل او شعور کې له ټولو مخلوقاتوځنې افضل دي، ځينې داسې هم دي، چې سره له ښکاره او سابقه دلائلو بيا هم غير له الله تعالی ځنې نور شيان د حق تعالی سره په عبادت کې شريک ګڼي، او د ده جل جلاله سره يې برابروي.

يُحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ

چې مينه او محبت کوي دوی د هغوی سره لکه چې مينه کوي د الله سره.

تفسير: يعنې يوائې په اقوالو او اعمالو کې خپل شريکان د حق تعالی سره نه برابروي، لکه آن تر قلبي محبت پورې چې د اعمالو د صدور اصل او اساس دی، د دوی شرک او مساوات رسيدلی دی، چې د شرك اعلی درجه ده، او شرك في الأعمال د هغه فرعه او تابع دی.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، ډېر ټينګ دي له جهته د مينې له الله سره.

تفسير: يعنې هغه محبت چې مشرکين يې له خپلو باطلو معبودانو سره لري، مؤمنان له هغه ځنې خورا زياته مينه له الله تعالی سره لري، ځکه چې د مشرکانو مينه ددنيا په مصائبو کې زائليږي، او د آخرت د عذاب د ليدلو په اثر دوی له خپلو باطلو معبودانو ځنې بيخي بېزاره کيږي، لکه چې په وروستي آيت کې راځي، بالعکس د مؤمنانو محبت او مينه له خپل پاك الله سره په راحت او مصيبت، روغتيا او ناروغتيا، په دنيا او آخرت، په پټه او ښکاره کې برابره، او هيڅ تغيير نه مومي، او تل دوامداره او باقي وي، او هم هغه محبت چې اهل الايمان يې له الله تعالی سره لري، له هغه محبت ځنې خورا ډېر او زيات دی؛ چې مؤمنان يې له ما سوی الله يعنې انبياوو، اولياوو، ملائکو، عابدانو، صالحانو، علماوو، فضلاوو، آباوو، اجدادو، اموالو، اولادونو، ښځو، دوستانو، دنيا او ما فيها سره لري، ځکه چې مؤمنان له الله تعالی سره د هغه د عظمت او شان سره سم بالأصاله او بالاستقلال مينه او محبت لري، او له نورو سره بالواسطه، او د حق تعالی له حکم سره سم له هر يوه سره د هغه د مرتبې او مقام په ميچ (اندازه) مينه کوي.

هو ! د الله تعالی او د ما سوی الله جل جلاله په محبت اومينه کې مساوات او برابري کول، که هر څومره هغه لوی سړی هم وي، نو خالص شرك او د مشركانو کار دی.

په تعظيم ادب کې زيار کاري صديق *** د رتبې نه کوي فرق چېرې زنديق

وَلَوْ يَرَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

او که ووينې هغه کسان چې ظلم يې کړی دی (په خپلو نفسونو په شرك سره) په هغه وخت کې چې ووينې دوی عذاب (هلته به وپوهيږي) چې بېشکه ټول قوت خاص الله لره دی ، او بېشکه چې الله سخت عذاب ورکوونکی دی (نو د الله تعالی پرته د بل چا عبادت به يې نه کاوه).

اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

کله چې بېزاره شي هغه کسان چې متبوعان (مشران) دي؛ له هغو کسانو څخه چې تابعان (او کشران) دي، او ووينې دوی عذاب، او منقطع (غوځ) شي په دوی (هغه ټول) اسبابونه (د خپلوی علايق).

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ

او وايي هغه كسان چې تابعان وو: كاشكې واى مونږ لره بيا ورتلل (دنيا ته) نو بېزاره به شو مونږ له دې متبوعانو څخه، لكه چې بېزاره شوي دي دوى له مونږ څخې.

كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

همداسې (لكه چې وښوده پاک الله دوى ته د عذاب سختي او د يوه بل نه بېزاري) وبه ښيي دوى ته الله (ناكاره) عملونه د دوى افسوسونه په دوى باندې، او نه به وي دوى وتونكي هيڅېرې له اور (د دوزخ) نه.

تفسير: يعنې د هغوى ښې او بدې چارې ټولې د حسرت او ارمان موجبات كيږي، او له هيڅ عمل څخه به دوى ته هيڅ يوه ګټه او فائده ونه رسيږي، او تل به په دوزخ كې اوسيږي، بالمقابل موحدين او د ايمان خاوندان كه د خپلو ګناهونو له سببه دوزخ ته لاړ هم شي؛ په پاى (آخر) كې ترې ووځي، او د خپلو ښو چارو ښه بدل مومي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ

اى خلكو ! خورئ تاسې له (ځينو هغو) شيانو څخه چې په ځمكه كې دي، حلال پاک (بې شبهې)، او پيروي مه كوئ تاسې د (اثر د) قدمونو د شيطان ! (شيطان پسې مه ځئ، او دده په وسوسه د هوى او هوس متابعت مه كوئ).

تفسير: عربانو به بت پرستي كوله، او د بتانو په نامه به يې حيوانات سرخوشې ايله (آزاد) پرېښودل، او له هغو ايله خوشې شويو حيواناتو څخه به يې ګټه او فائده اخيستل حرام ګڼل، چې دا هم يو راز شرک دى، ځكه چې د حلال او حرام ټاكل او ښلول دالله تعالى كار دى، او پرته (بغير) له الله تعالى څخه په داسې كارونو كې د بل چا خبرې ګواكې شرک ته تمايل او ترجيح ده، نو له همدې سببه يې په لومړني آيت كې د شرک خرابي بيان كړه، اوس د حلال د تحريم څخه ممانعت فرمايي، چې خلاصه او لنډه يې داده: هر هغه شى چې په ځمكه كې پيدا كيږي، تاسې له هغه څخه خورئ !، په دې شرط چې شرعا حلال، طيب، او روا وي، يعنې نه (في نفسه) حرام وي، لكه مرداره او خنزير، او ﴿وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ يعنې هغه ساكښان (ذي روح) چې د هغو د حلالولو په وخت كې پرته د الله تعالى له نامه څخه د بل چا نوم پرې ويلى شوى وي، او د هغو له حلالولو څخه يې غير الله ته قربت مقصود وي، او نه كوم عارضي امر له سببه په هغه كې حرمت پيدا شوى وي، لكه د غصب، غلا، رشوت، او د سود مالونه، چې له دغو ټولو څخه اجتناب او ځان ساتل ضروري دي، او دشيطان پيروي هيڅكله مه كړئ ! چې په خپل سر هر شي چې مو زړه غواړي؛ حلال يې وګڼئ لكه ﴿وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ او هر شى چې مو زړه غواړي حرام يې وبولئ لكه (بحيره، سائبه، وصيله، او حام).

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

بېشكه چې شيطان تاسې لره دښمن دى ښكاره. بېشكه همدا خبره ده چې حكم كوي شيطان تاسې ته په بد او قبيح كار سره (چې عقلا او نقلا منفور وي)، او (امر كوي تاسو ته) چې ووايئ تاسې په الله هغه خبرې چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

تفسير: يعنې مسئلې او شرعي احكام له خپل لورې جوړوئ، لكه چې په ډېرو ځايو كې ليده كيږي، چې سربېره پر جزئي امورو، په اعتقادي امورو كې هم له شرعي نصوصو څخه سترګې پټوئ، او له خپله ځانه نوي حكمونه جوړوئ، او په قطعي نصوصو او د سلفو په اقوالو كې تحريفونه، اړول راړول كوئ.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿۱۷۰﴾

او کله چې وويل شي دوی ته چې: پيـروي وکړئ تاسې د هغه حکم چې نازل کړی دی الله (چې قرآن او سنت دی) نو وايي (چې د قرآن پيروي نه کوو) بلکه پيروي کوو د هغه حکم چې موندلي دي مونږ په هغه پلرونه خپـل (آيا دوی د خپلوپلرونو متابعت کوي؟) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه پوهېدل په هيڅ شي (د دين له احکامو څخه) او نه يې لاره موندلې وه (حق ته).

تفسير: يعنې دوی وايي چې د حق تعالی د احکامو په مقابل کې، د خپلو پلرونو او نيکونو پيروي او متابعت کوو، او دا هم شرک دی، لکه چې ځينې ناپوهه مسلمانان د کونډو په نکاح او د ښځو د ميراث په نسبت او نورو باطلو رسومو کې هم داسې خبرې کوي، او ځينې که څه هم په ژبه داسې چټې (بېکاره) او فضولې خبرې نه کوي، مګر د هغوی له عمل څخه دا خبرې ښکاره او څرګندېږي، حال دا چې داسې اقوال او افعال داسلام له اصولو چپ او مخالف دي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً

او حال د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او حق پرست يې حق ته رابلې) لکه حال د هغه چا دی چې ناري وهي هسې يو شي ته، چې نه اورې هيڅ مګر تشه بلنه او غږ.

تفسير: يعنې هدايت ته د کافرانو رابلل داسې دي لکه چې کوم شپون (شپونکی) يا غوبه څريدونکو ساکښانو (ذي روحو) ته په بيديا کې نارې وهي، چې هغوی پرته له آوازه بل په هيڅ شي نه پوهيږي، همدارنګه حال د کافرانو دی، چې نه دوی پخپله پوهيږي، او نه د پوهانو او عالمانو خبرې مني.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۱۷۱﴾

(دوی) کاڼه دي، ګونګيان دي، ړانده دي، نو دوی هيڅ عقل نه لري (چې حق ته لاره ومومي).

تفسير: يعنې دا کافران کاڼه دي، چې د حق خبرې بيخي نه اوري، او ګونګيان دي، چې د حق خبرې نه وايي، او ړانده دي، چې سمه لار نه ويني، لنډه يې دا چې: دوی په هيڅ شي نه پوهيږي، ځکه چې د دوی دا درې حواس او قوي فاسدې شوي دي، نو د علم تحصيل، او د پوهې زده کول به څرنګه صورت ومومي؟.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۱۷۲﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! (يعنې ای مؤمنانو) خورئ تاسې ! له پاکو حلالو هغوشيانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او شکر وباسئ ! الله لره (په دغو حلالو شيانو) که چېرې يئ تاسې چې خاص ده لره عبادت کوئ.

تفسير: اوس پاک الله له کافرو څخه اعراض وفرمايه، او په خاصه توګه يې مسلمانانو ته توجه وکړه، او دوی يې مأمور کړل چې له روا او بې شبهې پاکو شيانو څنې وخوري !، او خپل انعام يې ښکاره کړ، او د شکر د ادا کولو امر يې وفرمايه.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړي دي (الله) په تاسې باندې (خوراک) د مردارې.

تفسیر: مرداره هغه ده چې دا په خپل سر ومري، یعنې حلال نه شي، یا له شرعي طریقې څخه پر ته حلال یا ښکار کړای شي، لکه چې ژوندۍ کړی شي، یا د کوم ژوندي ساکښ (ذي روح) کومه عضوه (غړی) پرې کړی شي، یا په لرګي، تیږې، او ټوپک سره وویشتل شي، یا له پاسه ولویږي او مړ شي، یا د بل کوم حیوان د ښکر د وهلو په اثر مړ شي، یا یې کوم داړونکي یا څیروونکي ځناور وداړي، یا یې وڅیري، یا د حلالولو په وخت کې قصدا پرې تکبیر ونه وایي او مړ شي، دا ټول سره په مردارو کې داخل او حرام دي، البته دوه ساکښان (ذي روح) بې له ذبحې مونږ ته حلال دي، چې کب (ماهي) او ملخ دي، او د استثناء دا امر هم د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وأصحابه وسلم د حدیث په موجب شوی دی.

وَالدَّمَ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) وینې (بهېدونکې).

تفسیر: له وینې څخه مراد هغه وینه ده چې له رګو څخه وبهیږي، او د ذبحې په وخت کې داري ووهي، او راووځي، پاتې شوه هغه وینه چې په غوښه کې وي، یا ور پورې لګېدلې وي، هغه ناروا نه ده، بلکه حلاله او پاکه ګڼل کیږي، نو که څوک کله غوښه بې له مینځلو (وینځلو) پخه کړي، خوراک یې ناروا نه دی، خو دنظافت او سپېڅلتیا (پاکۍ) له اصولو څخه لرې کار دی، د «ینې» او «توري» (چې تړلې شوې وینې دي) خوراک د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وأصحابه وسلم د حدیث په موجب حلال او روا شوي دي.

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) غوښې د خنزیر.

تفسیر: خنزیر ژوندی وي که مړ، له شرعي قاعدې سره سم حلال شوی وي که نه، په هر صورت سره قطعا حرام دی، او د خنزیر ټول اجزا لکه غوښه، پوستکی، هډوکي، ویښتان، نوکان، پلې، غړي، وازده، او نور ټول ناپاک دي، او له هغوی څخه فائده او کار اخیستل ناروا او حرام دی.

کله چې په دې ځای کې د خوراکي شیانو ذکر دی نو ځکه یواځې د غوښې حکم راښودلی شوی دی، مګر په دې خبره باندې د ټول امت اجماع ده، چې خنزیر بېشکه «نجس العین» دی، ځکه چې په بېغیرتي، بې حیایي، او په حرص او نجاستونو ته په رغبت کې له ټولو ساکښانو (ذي روحو) څخه وړاندې دی، او له همدې امله الله تعالی د خنزیر په نسبت فرمایي: ﴿فَإِنَّهُ رِجْسٌ﴾ نو د هغه هیڅ یو جز نه پاک دی، او نه د هیڅ قسم فائدې اخیستلو وړ دی، هغه کسان چې د خنزیر غوښې ډېرې خوري، یا یې له نورو اجزاوو څخه فائدې اخلي، په هغو کې هم د خنزیر رذیله افعال ډېر په واضح ډول سره لیدل کیږي.

وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) هر هغه حلال کړی شوی چې آواز کړی شوی وي په هغه باندې (په وخت د ذبحې کې) بې له پاک الله.

تفسیر: له ﴿وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ﴾ څخه دا مطلب دی چې: پر دې ساکښانو (ذي روحو) باندې پرته د الله تعالی له نامه د بل کوم بت یا بل شي نوم واخیستل شي، یعنې پرته د الله تعالی له نامه د کوم بت، جن، خبیث روح، پیر، مرشد، نبي، یا دنورو په نامه وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه ساکښ (جاندار) روح هغه ته نذر کړي، د هغه د تقرب یا رضا غوښتنې په نیت یې ذبح کړي، او محض د ده دخوښۍ په غرض یې د هغه ساکښ (جاندار) ساه اخیستل مقصود وي، نو ددې ټولو

حيواناتو د غوښو خوړل حرام دي، كه څه هم د دوی د ذبحې په وخت كې تكبير هم وويل شي، او د الله تعالی لوی نوم هم پرې واخيستل شي، ځكه چې پرته د روح له پيدا كوونكي څخه بل چا ته د روح نذر او نياز كول له سره درست نه دي، نو د هر جاندار روح چې «غير الله» ته نذر كړی شي، د هغه د مرداری او خباثت مرتبه د مردارې له خباثت څخه زياته ده، ځكه چې په مرداره كې فقط دومره خرابي شته، چې د هغه روح د پاك الله په نامه نه دی وتلی، او دلته د هغه روح د غير الله په نامه نذر شوی دی، چې عين شرك دی، هماغسې چې خنځير او سپی د ذبحې په وخت كې د تكبير ويلو له امله نه حلالېږي، په مرداره باندې هم د الله تعالی د نامه له ويلو څخه څه فايده نه حاصلېږي، همداسې د هر جاندار روح چې غير الله ته نذر شي، يا يې په نامه كړی وي، نو د ذبحې په وخت كې په هغه باندې د الله تعالی د نامه له اخيستلو څخه له سره هيڅ فايده نه حاصلېږي، او نه حلال كيدای شي، كه د غير الله په نامه باندې له ټاكلو څخه وروسته نذر كوونكی له خپل دې نيت څخه رجوع او ترې توبه وكړي، او بيا يې ذبحه كړي، نو د هغه په حلالوالي كې هيڅ شك او شبهه نه پاتې كيږي.

عالمانو تصريح فرمايلي دي: كه د كوم پاچا د راتګ په وخت كې د تعظيم په نيت ساكښ (ذي روح) ذبح كړ شي، يا د كوم جن (پيري) له اذيت څخه د نجات له امله، د هغه په نامه كوم ذي روح حلال كړ شي، يا د توپ ويشتلو، يا د نذر پخولو، يا د كوم نياز وركولو په وخت كې ساكښ (ذي روح) ذبح كړ شي، اګر كه د ذبحې په وخت كې د الله تعالی نوم هم پرې ياد كړی شي، دا جاندار بيخي مردار او حرام او فاعل يې سخت ګناهګار دی.

په حديث شريف كې هم راغلي دي: «لعن الله من ذبح لغير الله» يعنې په هغه چا د پاك الله لعنت دی چې غير الله ته د تقرب او تعظيم په نيت ذي روح ذبح كړي؛ كه د ذبحې په وخت كې د الله تعالی نوم پرې ياد كړي، يا يې ياد نه كړي، هو ! په دې كې هيڅ حرج نشته چې ذي روح د الله تعالی په نوم ذبح، او د هغه غوښه فقيرانو ته وركړي، او ثواب يې كوم قريب ته وروبخښل شي، ځينی كاره تلونكي په هسې مواقعو كې داسې پلمې جوړوي چه دپيرانو او نورو په نيازونو او نذرونو كې زمونږ مقصود دادی چې فقيران ماړه شي، او ثواب يې مړو ته صدقه شي، نو لومړی بايد دوی وپوهيږي چه دالله تعالی په مخكې داسې پلمې پرته له ريا نه بل څه نفع نه رسوي، دوهم داچې كه ددغه نذر شوي حيوان پر ځای هغو سره غوښه واخيستل شي، او فقيرانو ته وركړل شي او يا هم وربانديې پخه وخوړل شي نو دغه خيرات او صدقه به پرې ادا شي آيا دا ښه كار نه دی.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ

نو هغه څوك چې اړ (ضرورتمند) شي (د دې حرامو خوړلو ته) حال دا چې نه ظلم كوونكی او نه تجاوز كوونكی وي (له قدر د كفافه) نو نشته ګناه په ده باندې.

تفسير: يعنې دا ذكر شوي شيان خو حرام دي، مګر كه څوك د لوږې له امله مرګ ته نږدې شوی وي، او د ناچارۍ په وخت كې يې وخوري، په داسې سړي باندې هيڅ ممانعت نشته، په دې شرط چې هيڅ نافرماني او زياتوالی ونه كړي، نا فرماني داده چې: د اضطرار او ناچارۍ له پېښيدلو څخه پخوا د هغو د خوړلو لپاره ملا وتړي. زياتوالی دا دی چې د ضرورت له اندازې څخه ډېر وخوري، او خپله ګېډه ښه پرې وپړسوي، بلكه ښايي چې دومره وخوري، چې ونه مري، او يا يې هم له ځان سره زخيره او بل وخت ته وساتي.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۷۳﴾

بېشكه چې الله لوی بخښونكی پوره رحم كوونكی دی.

تفسیر: یعني پاک الله ډېر لوی بخښونکی دی، د بندګانو هر راز ګناهونه بخښي، نو بیا به نو دداسې ناچار او مضطر سړي ګناه ولې نه بخښي؟ !، او په خپلو بندګانو باندې ډېر مهربانه دی، چې د مجبورۍ په حالت کې یې دوی ته ښکاره اجازه ورکړې ده.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَٰبِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی) هغه څه چې نازل کړي دي الله چې کتاب دی.

تفسیر: یعني هغه حکمونه چې الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت نازل کړي دي، یهودانو پټ کړل، او له خپل لوري یې په هغو کې زیاتوالی او کموالی وکړ، لکه چې په پخواني آیت کې ذکر شو، همداسې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه صفتونه چې په آسماني کتابونو کې لیکلي شوي وو، دوی پټ کړل، او په خپله خوښه یې تغییر په کې وکړ، چې دا دواړه لویه ګناه ده.

وَيَشْتَرُونَ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا

او دوی (اخلي) د پټولو په عوض کې قیمت لږ.

تفسیر: یعني د الله تعالی په نافرمانۍ او د خلق الله په ګمراهۍ باندې یې بسوالی ونه کړ، بلکه د هغه حق پټولو په عوض کې به یې له هغو کسانو څخه چې د ګمراهۍ په کندو کې یې غورځول؛ رشوت او بډې هم اخیستلې، او په هغو مالونو باندې به یې د هدیې، نذرانې، او شکرانې نومونه ایښودل، حال دا چې داسې حرامخوري د مردارو او د خنزیرو د خوړلو څخه هم ډېره بده ده، نو اوس ښکاره ده چې د هسې بدو حرکاتو سزا هم خورا (ډېره) سخته ده، لکه چې وروسته بیانیږي.

أُولَٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلَّا ٱلنَّارَ

نو دغه کسان (چې د حق پټوونکي دي) نه خوري (نه اچوي دوی) په ګېډو خپلو کې مګر اور (د دوزخ او د اور موجبات).

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ

او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله په ورځ د قیامت کې (په خوښۍ سره).

تفسیر: له دې آیت څخه داسې شبهه لوېدی شي، چې له نورو آیتو څخه هسې ښکاري چې الله تعالی به د قیامت په ورځ کې له دوی سره کلام کوي، نو دلته د کلام له نه کولو څخه مطلب څه دی؟ جواب: یعني د لطف او مرحمت کلام به له دوی سره نه کوي، او د تخویف، تذلیل، تهدید، او وعید په ډول به له دوی سره غږیږي، چې له دې غږېدلو څخه به دوی ته ډېر ربړ او تکلیف پېښیږي.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

او نه به پاک کړي (الله) دوی (له کفره).

تفسیر: یعني اهل د ایمان هر څومره چې ګناهګار وي، نو بیا هم په دوزخ کې د خپلې ګناه په اندازه یوه ټاکلې موده تېروي، او هر کله چې له ګناه څخه پاک شي، خامخا جنت ته داخلیږي، پرته له کفارو چې هغوی تل تر تله په اور کې پاتې کیږي، او بیخي نه پاکیږي، او د جنت د داخلېدلو وړ او لایق نه ګرځي، ځکه چې دوی د شرکیه امورو په سبب

داسې «نجس العين» ګرځېدلي وي، چې هغه نجاست په هيڅ ډول له دوی څخه نه جلا (جدا) کيږي، او د عاصي مسلمان حال داسې و نه ګڼئ! لکه چې په يوه پاک شي نجاست لوېدلی وي، هر کله چې هغه زايل شي، نو هغه شي بيا پاکيږي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

او دی دوی لره عذاب دردناک.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ

دوی هغه کسان دي چې پېرودلې (اخيستې) (غوره کړې) يې ده ګمراهي په بدل د هدايت، او عذاب په بدل د مغفرت کې.

فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾

نو (ځای د تعجب دی چې) څومره صبر کوونکي دي دوی (يعنې کفار) په اور (د دوزخ).

تفسير: يعنې په خپله خوښه د اور د ننوتلو موجبات اختياروي، ګواکې اور د دوی په نېز دومره ډېر مرغوب او محبوب دی، چې په خپلو ځانونو او مالونو يې اخلي، که نه په دې خبره باندې خو هر څوک پوهيږي چې د اور په عذاب باندې صبر کول څرنګه دی؟ .

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

دا (عذاب دوی لره) څکه دی چې بېشکه الله نازل کړی دی کتاب په رښتيا سره، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف يې کړی دی په کتاب کې خامخا په (هسې) مخالفت کې دي (چې له حقه لرې دي.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نه ده نيکي (يواځې دا کار) چې وګرځوئ مخونه خپل (په لمانځه کې) طرف د مشرق يا مغرب ته.

تفسير: «غوره او ښه نيکي چې د مغفرت او هدايت لپاره کافي وي، يواځې دا نه ده، چې تاسې تش خپل مخونه په لمانځه کې د مشرق يا مغرب په لوري وګرځوي، او د صحيحو عقايدو او ضروري اعمالو بيخي پروا ونه کړئ».

وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا ۖ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۗ

وليکن غوره نيکي (نيکي) د هغه چا ده چې ايمان يې راوړی وي په پاک الله او (ايمان يې راوړی وي) په ورځ آخرې، او په (ټولو) پرښتو، او په (ټولو) کتابو، او (ايمان يې راوړی وي) په (واړو) انبياوو، او ورکوي (خپل) مال سره د محبت د مال نه (فقيرانو) خپلوانو ته، او (ورکوي) خپل مال (فقيرانو) يتيمانو ته او مسکينانو ته، او (ورکوي خپل مال) مسافرانو ته او نادارو سوالګرو ته، او په آزادولو (د مريو) کې، او سم دروي (په ترتيب ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (خپل)،

او ورکوي زکات، او (بل خاوند دنېکۍ) وفا کوونکی دی په وعدو خپلو کله چې دوی وعده کوي (له خالق یا له مخلوق سره)، او (صفت کوو د) صبر کوونکو په سختیو او په رنځونو کې او په وخت د جنګ (په لاره د پاک الله) کې.

تفسیر: یعني هغه نیکي او ښېګڼه دهدایت او مغفرت سبب کیدای شي چې په ټولو ایمانیاتو ایمان ولري، او هم ددین نور ارکان پر ځای کړي.

کله چې یهودان او نصرانیانو په دغو ښو عقایدو، اعمالو او اخلاقو کې قاصر او ناقص وو، او په راز راز ډولو یې په دې ستایلو صفاتو کې خلل او نقصان پېښاوه، لکه چې په قرآني آیتونو کې دغه ذکر شته، نو اوس که یهودان او نصرانیان یواځې د قبلې په استقبال باندې نازیږي، او خپل ځانونه د هدایت په طریقې باندې مستقیم ګڼي، او ځانونه د مغفرت لایق بولي، نو دا د هغوی ناپوهي او چټي (بېکاره) خیال دی، تر هغه پورې چې دا کتابیان په دغو انتقاداتو، اخلاقو او اعمالو چې په دې کریمه آیت کې مفصلا ذکر شوي دي ټینګ ونه دریږي، او عمل پرې ونه کړي، یواځې د قبلې له استقبال څخه هغوی ته هدایت نه په برخه کیږي، او نه د الله تعالی له عذابه څخه نجات مومي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

او دغه (ستایلي شوي) هغه خلک دي چې صداقت یې کړی دی (په دین، متابعت دحق، او غوښتنې د نېکۍ کې) او دغه کسان همدوی دي پرهېزګاران (ځان ساتونکي له ناوړو (بدو) اعمالو څخه).

تفسیر: یعني هغه خلک چې په ذکر شویو اعمالو، اخلاقو او اعتقاداتو سره متصف دي، همدغه خلک په اعتقاداتو، ایمان او دین کې، یا په خپل قول او اقرار کې، یا په خپلواخلاقو او اعمالو کې رښتوني دي، یا له ګناه او خرابو خبرو څنې، یا د الله تعالی له عذاب څخه ځان ژغورونکي (ساتونکي) دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) فرض کړی شوی دی په تاسو باندې قصاص (برابروالی) په وژلي شویو کې (که عمدا وي).

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کې په عربو او یهودانو کې داسې دستور وو، چې د شریف النسب کسانو د وژل شویو غلامانو په بدل کې به یې د کمزور نسبه خلقو آزاد سړی، او د شریفانو د وژل شویو ښځو په بدل کې به یې نارینه، او د یو آزاد شریف سړي په بدل کې به یې دوه تنه قصاصول او وژل، نو پاک الله په دې آیت کې داسې حکم و فرمایه چې: «ای ایمان لرونکو ! مونږ په تاسې باندې په مقتولینو کې برابري او قصاص فرض کړی دی»، د «قصاص» معنی په لغت کې برابري او مساوات دی، نو دا دستور چې تاسې له ځانه ایستلی دی، چې د شریف نسب او د کمزوري نسب په منځ کې فرق کوئ، خوشې او فضول کار دی.

فائده: په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾ کې اشاره ده، چې یهودان او نور کسان چې په کوم دستور باندې په قصاص عمل کوي، هغه د دوی بې بنیاده ایجاد دی، چې د الله تعالی له احکامو څنې بیخي چپ (غلط) دی، چې د دوی له هسې چارو څنې دا راښکاریږي، چې دوی د پخوانیو یاد شویو اصولو له کبله (وجهې) نه په کتابونو، او نه په پیغمبرانو په سم ډول سره ایمان لرونکي دي، او نه د الله تعالی په عهد باندې وفادار دي، او نه د سختۍ او مصیبت په حالت کې له صبر او تحمل سره څه علاقه لري، او نه د خپل کوم عزیز او قریب د وژلو په وخت کې له صبر او تحمل

څخه کار اخلي، او نه د نفسي غوښتنو څخه ځان ژغوري (ساتي)، بلکه د الله تعالی له احکامو او دانبیاوو له ارشاداتو، او د کتاب الله له حکمونو څنې غاړه غړوي، او د بېګناهو خلقو په وژلو حکم ورکوي.

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ

اصیل په اصیل باندې (قصاصیږي).

تفسیر: دا توضیح د هغې برابری دې چې حکم یې صادر شو، مطلب یې دا دی: د هر آزاد نارینه په «قصاص» کې یواځې همغه یو آزاد نارینه وژل کیدی شي، چې د هغه وژونکی دی، داسې نه چې د یوه قاتل په عوض کې له یوې قبیلې څنې دوه تنه یا زیات له هغو څخه په خپله خوښه ووژل شي.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

او مریی په مریي باندې (قصاصیږي).

تفسیر: یعني د هر مقتول غلام په مقابل کې هماغه غلام وژل کیږي، چې قاتل یې دی، داسې به نه کیږي چې د کوم شریف سړي د غلام په قصاص کې دهغه قاتل په ځای چې د کم نسبو خلقو غلام دی، کوم آزاد سړی ووژل شي.

وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى

او ښځه په ښځه باندې (قصاصیږي).

تفسیر: یعني د هرې ښځې په «قصاص» کې یواځې همغه ښځه وژل کیږي، چې د هغې قاتله ده، داسې نه شي کېدی، چې د کومې شریفې ښځې په «قصاص» کې هغه کم نسبه ښځه ژوندی پرېښوده شي، چې قاتله ده، او د دې له تېر څنې کوم نارینه وواژه (قتل) شي.

خلاصه یې داسې شوه چې هر آزاد د بل آزاد سره، او هر غلام د بل غلام سره برابر دی، نو ښایي چې په قصاص کې هم مساوات وي، او هغه تعدي او تجاوز چې کتابیانو او د عربو جاهلانو کاوه، بیخي ممنوع دی.

فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ ۢ بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَاۤءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ؕ

نو هغه څوک چې عفوه وکړه شي (مصلحتا) ده ته له (قصاصه د اسلامي) وررور د ده نه څه شی، نو لازمه ده (په دې عفو کوونکي) مطالبه د دیت (له قاتله) په ښه وجه سره، او ورکول (د دیت دي) هغه (عفوه کوونکي) ته په ښه وجه سره.

تفسیر: یعني که د مقتول له وارثانو څنې کوم وارث خپل حق وبخښي، نو قاتل نه پرې قصاصیږي، بلکه ګورو به چې هغو وارثانو په څه ډول سره هغه قاتل بخښلی دی؟ بې له مالي معاوضې څخه یواځې د ثواب په غرض؟ یا د شرعي دیت په مقابل کې؟ یا د مصالحې په توګه د څه مال په مقابل کې؟ یعني له «قصاص» څنې څرنګه تېر شوی دی؟ او د هغه په مقابل کې په څه شي راضي شوی دی؟ په اول صورت کې قاتل د وارثانو له مطالبې څنې بیخي خلاصیږي، او په نورو صورتونو کې قاتل لره ښایي چې هغه معاوضه په ډېر ممنونیت او خوښې سره ادا کړي !.

ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ؕ

دا کار (د قصاص جواز یا دیت یا عفوه) آساني ده له (طرفه) د رب ستاسې، او مهرباني ده (چې اختیار یې تاسې ته درکړ).

تفسیر: یعني دا اجازه چي «په قتل عمد» کې که غواړئ قصاص واخلئ، که غواړئ دیت واخلئ، که مو زړه غواړي وبي بخښئ، دا د پاك الله له خوا تاسې ته یو لوی سهولت او خورا (ډېره) مهرباني ده، یعني د مقتول په وارثانو او قاتلانو په دواړو باندې داسې یوه اساني او لوربینه (پېرزوینه) ده، چې په پخوانیو خلقو باندې نه وه، لکه چې په یهودانو «قصاص» او په نصرانیانو «دیت» یا عفو مقرره وه.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ﴿۱۷۸﴾

نو هر چا چې زیاتوالی وکړ (په ظلم او وژلو د قاتل) وروسته له دې فیصلې (چې دیت یا عفوه ده) نو ده لره دی عذاب دردناك (د دوزخ په عقبی کې، او قصاص په دنیا کې).

تفسیر: یعني که وروسته له دې تخفیف او رحمت څخه هم څوک بیا مخالفت او د جاهلیت په دود (رواج) او دستور باندې تګ کوي، یا د عفوې او دیت له منلو څخه وروسته قاتل وژني، نو ده ته په آخرت کې سخت عذاب دی، یا اوس هم هغه وژل کیږي.

وَلَكُمْ فِی الْقِصَاصِ حَیٰوةٌ

او تاسې لره دی په قصاص کې (لوی) ژوندون.

تفسیر: یعني اګر که «قصاص» په ښکاره سره سخت او درون ښکاري، مګر پوهان ښه پوهیږي، چې دا حکم د یو لوی ژوندون سبب دی، ځکه چې هیڅوك د «قصاص» د ویرې د بل قتل ته هیڅکله اقدام نه کوي، نو ددې له امله د دواړو ځانونه محفوظ پاتې کیږي، او د قصاص په وسیله د قاتل او مقتول د دواړو ټبرونه هم له وژلو او د وینې له تویولو او بدیو ځنې محفوظ او مطمئن کیږي.

په عربو کې (لکه دېښتنو په شان) داسې یو دود (رواج) او دستور وو چې هغوی به د قاتل او غیر قاتل فرق نه کاوه، او په هر چا باندې به یې چې لاس بر کېده؛ هماغه به یې واژه، او په دواړو ډلو کې به دهمدې له امله تل جنګ او جګړه وه، او د یوه تن د وینې د تویولو په سبب به په زرهاوو کسان وژل کېدل، کله چې د اصلي قاتل څخه «قصاص» واخیستل شي، نو دا ټول انسانان محفوظ او مصون پاتې کیږي.

یّٰاُولِی الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

ای خاوندانو د عقلونو! لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له ناحقو وینو څخه).

تفسیر: یعني د «قصاص» له وېرې د بل چا له وژلو ځنې ځانونه وساتئ، یا خپل ځانونه د «قصاص» په سبب د آخرت له عذابه وساتئ، یا کله چې تاسې ته د «قصاص» د حکم حکمت در څرګند شو، نو د هغه له مخالفت ځنې چې د «قصاص» ترک دی؛ ځانونه وساتئ!.

كُتِبَ عَلَیْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَیْرَا ۨ الْوَصِیَّةُ لِلْوَالِدَیْنِ وَالْاَقْرَبِیْنَ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَی الْمُتَّقِیْنَ ﴿۱۸۰﴾

فرض کړی شوی دی په تاسې باندې کله چې حاضر شي یو له تاسې ته (اسباب) د مرګ؛ که پرېږي ایښې یې وي څه مال: وصیت کول لپاره د مور او پلار او (نورو) خپلوانو په ښه انصاف سره، دا حکم لازم دی په پرهېزګارانو باندې.

تفسير: په خلکو کې داسې دود (رواج) او دستور وو، چې د مړي ټول مال به يې د هغه ښځې او اولادې ته ورکاوه، بلکه مخصوصاً به هلکانو ته ورکاوه کېده، مور او پلار او نور خپلوان به له هغه څخه بې برخې پاتې کېدل، په دې آيت کې ارشاد وشو چې: مور او پلار او ټولو خپلوانو ته په انصاف سره وصيت کول پکار دي، او په مړ کېدونکي (محتضر) باندې سم له هغه سره وصيت کول فرض شول، او دا وصيت تر هغه وخته پورې فرض وو؛ چې د ميراث آيت نه وو نازل شوی، کله چې د (النساء) په سورت کې د ميراث احکام نازل شول، او پاک الله د ټولو برخې بيان کړې، نو اوس په ميت باندې په خپله متروکه کې وصيت فرض نه دی، او ضرورت ورته نشته، هو ! د مستحب په اندازه منلی شوی دی، خو د وارث لپاره وصيت کول جائز نه دي، او هم د مال له يوه ثلث څخه زيات وصيت کول نه دي روا، او که وصيت د سړي د پور (قرض)، امانت، وديعت، او نورو راکړو ورکړو په متعلق وي؛ نو د هسې چارو وصيت اوس هم فرض دی.

فَمَنۢ بَدَّلَهٗ بَعۡدَ مَا سَمِعَهٗ فَاِنَّمَاۤ اِثۡمُهٗ عَلَى الَّذِيۡنَ يُبَدِّلُوۡنَهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيۡعٌ عَلِيۡمٌ ؁۱۸۱

نو هر چا چې بدل کړ دا وصيت وروسته له هغه چې وايې ورېده هغه، نو همدا خبره ده چې ګناه د دې (بدلولو) په هغو کسانو باندې ده چې بدلوي دا (وصيت) بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه پوهيدونکی دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې مړي خو له انصاف سره سم وصيت وکړ او مړ شو، مګر ورکوونکي (وارث) په هغه وصيت باندې عمل ونه کړ، نو په دې صورت کې په مړي باندې هيڅ ګناه نشته، مړي خو خپل فرض ادا کړی دی، او هغه کسان ګناهګار کيږي چې له وصيت څخه چپ (غلط) او مخالف کار کوي.

فَمَنۡ خَافَ مِنۡ مُّوۡصٍ جَنَفًا اَوۡ اِثۡمًا فَاَصۡلَحَ بَيۡنَهُمۡ فَلَاۤ اِثۡمَ عَلَيۡهِ ؕ

نو هغه څوک چې وېرېږي له وصيت کوونکي څخه د ظلم (په خطا سره) يا د ګنا (په قصد سره) نو اصلاح وکړي په مينځ د دوی (د موصي او موصی له) کې، نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې.

تفسير: يعنې که چاته د مړي په وصيت کې داسې شبهه ور ولوېږي، يا يوه شي چې دا مړی له کوم سببه غلط شوی دی، او بې ځايه يې د کوم سړي رعايت کړی دی، او د بل سړي حق يې تر پښو لاندې کړی، يا يې د پاک الله له حکم څخه مخالفت کړی دی، او دا مصلح د وارثانو په مينځ کې د شريعت له حکم سره سمه برابره مصالحه وکړي، نو په دغه مصلح باندې هيڅ ملامتي او ګناه نشته، او په وصيت کې داسې تغيير او تبديل جايز بلکه بهتر دی.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ؁۱۸۲

بېشکه الله ښه بخښونکی پوره رحم کوونکی دی (په هغه چا چې د الله د احکامو په اجراء کې ډېر احتياط کوي).

تفسير: يعنې حق تعالی ګناهګاران بخښي، نو هر څوک چې دا اصلاح په غرض يوه خرابي له مينځه لري کوي، ده ته هرومرو مغفرت کوي، يا يې معنی داده چې د هغه وصيت کوونکي بخښونکی دی، چې نا جائز وصيت يې کړی وي، او بيا په خپل نا جايز وصيت باندې پوه شوی وي، او له هغه وصيت څخه په خپل ژوند کې بېرته ګرځېدلی وي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ﴾

اې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (اې مؤمنانو !) فرض کړی شوې ده په تاسې باندې روژه؛ لکه چې فرض کړی شوې وه په هغو کسانو چې پخوا له تاسې څخه وو (لکه پخواني امتونـه او پیغمبـران تر آدمه پورې).

﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

لپاره د دې چې تاسې ځان وساتئ (له ګناهونو څخه او پرهېزګاران شئ، ځکه چې روژه د شهواني قوې ماتوونکې ده).

تفسیر: یعنې روژه مسلمان د نفسي خواهشونو پرېښودلو سره عادي کوي، او په دې وسیلې سره کولی شي چې خپل نفس له هغو نفساني خواهشونو او شرعي محرماتو څخه وساتي، چې نفس ته ډېر عزیز او ګران وي، روژه د انسانانو په نفسونو کې د شهواني قواوو په ضعیفولو کې ډېر ښه اثر کوي، او په انسانانو کې د تقوی او پرهېزګارۍ روحیه تقویه کوي، په روژه کې لوی حکمت: د سرکښ نفس اصلاح، او د شریعت د هغو احکامو آساني او سهولت دی، چې د هغو کول پر نفس باندې ګران او درانه وي، تر څو چې روژتي متقي شي.

﴿أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ﴾

یو څو ورځې شمېرلې شوې (لږ چې د رمضان ۲۹ یا ۳۰ ورځې دي).

﴿فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾

پس هر څوک چې وي له تاسې څخه ناجوړ یا وي په سفر (او روژه وخوري) نو (پر ده باندې لازم دي روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسیر: بیا په دې لږه موده کې یې دومره سهولت او آساني فرمایلې ده، چې که څوک داسې ناروغ وي، چې روژه نیول ورته تکلیف پېښوي، یا مسافر وي، نو واک او اختیار لري چې روژه ونه نیسي، بیا دې د هغو ورځو قضایي وروسته له رمضان المبارک څخه ونیسي، چې په رمضان المبارک کې یې د معذرت له کبله (وجهې) خوړلې وې، خوښه یې چې دا قضایي جلا جلا (جدا جدا) راوړي او که یو ځای.

﴿وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾

او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیول طاقت نه لري فدیه ورکول دي، (یا) او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیولو طاقت لري فدیه ورکول دي (او دا حکم په اول کې وو بیا منسوخ شو) طعام د یوه مسکین (د یوې روژې په برابری).

تفسیر:

(۱) د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «چې طاقت نه لري» سره په دې سبب ده، چې همزه لپاره د سلب شي، یا د «لا» کلمه په کې مقدره شي، یعنې چې طاقت ترې سلب شوی وي لکه شیخ فاني.

(۲) او د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «طاقت لري» سره بنا په ظاهر د آیت سره ده، یعنې هغه خلق چې د روژې نیولو طاقت لري، خو په اول د اسلام کې د بیخي عادت نه لرلو په سبب، دوی ته د یوې کاملې میاشتې

پرله پسې روژه نيول ډېر ګران او دروند کار وو، نو د دوی د آسانۍ لپاره داسې فرمايل شوي وو چې: که تاسې ته کوم عذر لکه مرض يا سفر په مخ کې نه وي، مګر يوائې د عادت نه لرلو په سبب تاسې ته روژه سخته وي، نو تاسې اختيار لرئ چې روژه نيسئ، يا دروژې فديه ورکوئ. د يوې روژې فديه يوه مسکين ته په مړه ګېډه د دوه وختو طعام ورکول دي، بيا نو کله چې خلق له روژې سره عادي شول، دا حکم منسوخ او اجازه پاتې نه شوه، چې ددې نسخې بيان په ورستني آيت ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ کې راځي، ځينې له ﴿طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾ څخه «صدقة الفطر» هم مرادوي، چې په دې تقدير سره يې معنی داسې کيږي «هغه کسان چې د فديې ورکولو طاقت لري، دوی دې د يوه مسکين د خوراک په اندازه طعام ورکړي !» چې اندازه يې د خوراکي شيانو يو پيمانه ده، په دغه تقدير لکه اوله ترجمه دا آيت منسوخ نه دی، هغه خلق چې اوس هم داسې وايي: «خلق په رمضان کې اختيار لري چې روژه نيسي يا په فديه اکتفاء کوي، او روژه قطعي حکم نه دی» نو دا د جهل او ناپوهۍ وينا ده، يا يې ويونکي بې دين دي.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهٗ ؕ

پس هر څوک چې پخپله خوښه (زيادت) وکړي کومه نيکي کې، نو دغه بهتره ده ده لره.

تفسير: يعني د يوې ورځې له خوراک څخه زيات يوه مسکين ته ورکړي، يا د څو تنو مسکينانو ګېډې مړې کړي، نو سبحان الله دا ډېره ښه ده.

وَاَنْ تَصُوْمُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۴﴾

او روژه نيول ستاسې (سره د افطار له رخصته) ډېر بهتر دي تاسې ته (له خوړلو څخه) که چېرې يئ تاسې چې پوهيږئ (دروژې په فضيلت).

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِیْۤ اُنْزِلَ فِیْهِ الْقُرْاٰنُ هُدًی لِّلنَّاسِ وَ بَیِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰی وَالْفُرْقَانِ ۚ

مياشت د روژې هغه مياشت ده چې نازل کړی شوی دی په دې کې قرآن چې هدايت دی لپاره د خلقو، او دليلونه دي ښکاره (له جنسه د هغو شيانو) چې هغه لاره ښيي، او بېلوونکی د حق او باطل دی.

تفسير: پاک قرآن رمضان المبارک کې له لوح محفوظ څخه اول آسمان ته ټول سره يو ځای نازل شوی دی، بيا له هغه ځای څخه له ضرورت سره سم او د احوالو په مقتضی په محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په (۲۳) کلونو کې ټوټه ټوټه (لږ لږ) نازل شوی دی، او « جبريل عليه السلام» د سيد المرسلين خاتم النبيين صلی الله عليه و علی آله وصحبه وسلم په حضور په هر رمضان المبارک کې د نازل شوي قرآن عظيم ختم کاوه، او بيا بيا يې د تکرار په ډول ځمونږ رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته اوراوه، چې له دغو ټولو حالاتو او خبرو څخه د رمضان المبارک فضيلت او له قرآن عظيم الشان سره د هغې مناسبت او خصوصيت ښه ښکاريږي، او د همدې له امله په همدې مياشت کې «تراويح» هم مقررې شوي دي، نو ښايي چې په دې مياشت کې د پاک قرآن خدمت په ډېر شوق او ښه اهتمام سره وشي ! ځکه چې دا مياشت د همدې لپاره مقرره او معينه شوې ده.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ؕ

نو هر څوک چې ومومي له تاسې (ای مکلفينو) دا مياشت نو ضرور دې روژه ونيسي د هغې (مياشتې).

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

او هغه څوک چې وي ناجوړه يا په سفر کې بوزه وي، نو (پر ده باندې دي روژه نيول) په شمار (د خوړليو شويو ورځو) له ورځو نورو.

تفسير: له دې عام حکم څخه دا معلوميږي چې ښايي مريض او مسافر ته به هم د افطار او د قضا اجازه نه وي پاتې، او لکه چې د روژې توان لرونکي اوس له افطار څخه منع شوی دی، همداسې به مسافر او مريض هم له افطار څخه منع شوی وي، نو ځکه يې د مسافر او مريض ذکر بيا په صاف ډول وفرمايه، چې دوی ته په رمضان المبارک کې د افطار کولو، او په نورو ورځو کې د هغه د قضا راوړلو اجازه اوس هم د پخوا په شان باقي پاتې ده.

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

اراده لري الله په تاسې د آسانتيا، (چې مسافر او مريض يې مخير کړ)، او اراده نه لري په تاسې باندې د سختۍ، او لپاره د دې چې پوره کړئ (تاسې په قضا سره) شمار (دروژې د مياشتې) او چې په لويي سره ياد کړئ الله، په دې چې هدايت يې کړی دی تاسې ته، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ (د رخصت، آسانۍ او په نعمتونو باندې).

تفسير: مطلب دا دی: الله تعالی چې په اول کې د رمضان المبارک د روژې د نيولو حکم وفرمايه، او د معذرت له سببه يې مريض او مسافر ته د افطار کولو اجازه وفرمايله، او په نورو وختونو کې يې د هغو قضا شويو ورځو په شمار د هغو قضايي په مونږ او تاسې باندې واجبه وګرځوله، او پـه دې قضايي کـې يـې د يو ځای يا سره جلا جلا (جدا جدا) نيولو قيد له مينځه ووېست، نو په دې کې يې ځمونږ او ستاسې د سهولت او د آسانۍ لحاظ وکړ، چې په مونږ او تاسې باندې څه تکليف واقع نه شي، او دا هم منظور دی چې: تاسې د خپلې روژې شمير پوره کړئ، څو چې په ثواب کې مو څه لږوالی رانشي، او دا مو هم تر نظر لاندې وي، چې تاسې د دې خير او خورا ښې طريقې په هدايت د پاک الله لويي او عظمت بيان کړئ، او د هغه د عزت، جبروت، او کبريا يادونه وکړئ !، او دا هم مطلوب دی چې پر دغو نعمتونو باندې شکر وباسئ !، او د شکر کوونکو په ډله کې ننوځئ !.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

او کله چې پوښتنه وکړي (ای محمده !) له تا څخه بندګان ځما (له لرېوالي او نږديوالي) ځما، نو بېشکه زه نژدې يم (دوی ته په علم او اجابت سره) قبلوم زه سوال د غوښتونکي په هغه وخت کې چې وبولي ما، نو ښايي چې دوی هم ومني حکم زما (اطاعت) او ټينګ دي اوسي په ايمان په ما باندې؛ ښايي چې دوی په سمه لاره محکم پاتې شي.

تفسير: په لومړني آيت کې د الله تعالی د لويي او عظمت حکم بيان شوی وو، نو په دې نسبت ځينو خلقو پوښتنې وکړې چې: «ځمونږ رب که لرې وي نو مونږ به په زور سره ورغږ کړو، او که نژدې وي نو ورو ورو به ورسره وغږيږو»، په دې سبب د آيت نازل شو، يعني الله تعالی نژدې دی، هره خبره اوري، که ورو ورو وغږيږئ !، او که په چيغو ورنارې کړئ !، هغه ټول اوري، په هغو ځايو کې چې په زور سره د تکبير ويلو حکم شوی وي؛ د هغو وجوه او اسباب نور په همغو ځايو پورې محدود او خاص دي، او سبب يې دا نه دی چې الله تعالی (معاذ الله) ورو خبره نه اوري.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ

حلال کړې شوې دی تاسې ته په شپه د روژې کې یو ځای والې (جماع) ښځو خپلو سره.

تفسير: د رمضان المبارك په شپو کې چې وروسته له خوبه خوړل او څښل او له خپلو ښځو سره نژدې کېدل حرام وو، په هغه کې يې هم آساني وفرمایله، اوس که د شپې په هره برخه کې مو هرې مشروعې او مرغوبې چارې ته زړه کیږي، هغه وکړئ !.

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ

دوی لباس دي تاسې لره، او تاسې لباس يئ دوی لره.

تفسير: له لباس او کاليو (جامو) څخه خورا (ډېر) اتصال او ډېر اختلاط مقصود دی، يعنې همغسې چې ستاسې په وجود کالي نښتي او پیوست دي، همدارنګه ښځه او نارينه هم ډېر سره نژدې او د شودو او شکرې په شان يو له بل سره ګډون او امتزاج لري.

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ

معلوم دي الله ته چې بېشکه تاسې يئ چې خيانت کوئ په ځانو خپلو.

تفسير: له خپل نفس سره له خيانت کولو ځنې مطلب دا دی، چې له ويديدلو څخه وروسته تاسې خپلو ښځو ته نژدې کيدئ !، او د پاك الله د حکم د مخالفت له سببه ستاسې نفس د عقاب مستحق ګرځېده، نو پاك الله په خپل فضل او کرم سره تاسې معاف کړئ، او وروسته له دې تاسې ته اجازه وشوه، چې په ټوله شپه کې هر هغه حلال عمل چې مو زړه غواړي ويې کړئ !.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ

پس رجوع يې په رحمت سره وکړه په تاسې باندې او عفوه يې وکړه له تاسې (د تېر خيانت) نو اوس جماع کوئ ! له خپلو ښځو سره (د روژې په شپو کې) او وغواړئ هغه شی چې ليکلي (مقرر کړي دي) الله ستاسې لپاره.

تفسير: يعنې هغه اولاد چې په لوح محفوظ کې ستاسې لپاره د الله تعالی له لوري مقدر شوي دي، ښايي چې د ښځو په مباشرت کې همغه مطلوب وي، او تش شهواني کارونه مو مقصود نه وي، په دې کې د عزل کراهت، او د لواطت ممانعت ته هم اشاره ده.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ

او خورئ ! او څښئ ! تاسې تر هغه پورې چې ښکاره شي تاسې ته تار سپين (جدا) له تاره توره (چې سپين تار) له سبا ځنې (دی).

تفسير: يعنې همغسې چې په ټوله شپه کې د مجامعت اجازه ورکړی شوې ده، همداسې د رمضان المبارك په شپو کې هم تر سپيده داغه پورې د خوړلو او څښلو اجازه ورکړی شوې ده.

ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى الَّيْلِ

بیا پوره کړئ ! روژه (خپله) تر شپې پورې،

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عٰكِفُونَ فِي الْمَسٰجِدِ

او مه نژدې کیږئ ! ښځو ته (په جماع سره) حال دا چې تاسې معتکفان یئ په مسجدو کې.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

دا احکام او حدود د الله دي، نو مه نژدې کیږئ دوی ته (په ماتولو سره)، همداسې (لکه چې دا یې در ته بیان کړل) بیانوي الله آیتونه خپل لپاره د خلقو چې دوی ځان وساتي (د دې حدودو له مخالفته).

تفسير: هغه د حل او حرمت حکمونه چې د روژې او اعتکاف په نسبت تېر شول، د الله تعالی له خوا مقرر شوي دي، ښايي چې له دغو څخه هيڅ تجاوز ونه کړئ ! بلکه هغو ته هيڅ مه نژدې کيږئ ! يا يې مطلب دا دی چې پخپله رأيه يا د بل کوم حجت په اساس د يوه ويښته په اندازه هم ځنې مه لرې کېږئ !.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مه خورئ مالونه خپل په خپل منځو کې په ناحقه سره.

تفسير: د حرام مال نه خوړل، او روژه ترې نيول، د ژوند په ټول عمر کې يو ضروري امر دی، او د هغه لپاره کومه ټاکلې زمانه او حد نشته، لکه غلا، خيانت، ټګي، رشوت، غصب، قمار، ناروا بيه، سود او نور چې په دغه ډول د مال ګټل بالکل حرام او نا جايز دي.

وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

او مه رسوئ ! دا مال تر حاکمانو پورې لپاره د دې چې وخورئ (تاسې په دې رسولو سره) يو څه له مالو د خلقو ځنې په ظلم (نا حقه سره) او تاسې پوهيږئ (چې دا ظلم دی).

تفسير: «مه يې رسوئ تر حاکمانو پورې»: يعنې د کوم سړي د مال خبر ظالمو حاکمانو ته مه رسوئ، يا خپل مال د رشوت په ډول حاکمانو ته مه ورکوئ ! چې حاکم د خپل ځان مل کړئ، او د بل چا مال د هغه په زور سره وخورئ، همدا راز د دروغو په شاهدي، يا د دروغو په دعوی، د بل چا مال مه آخلئ ! او حال دا چې تاسې په خپله ناحقي هم پوهيږئ.

يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ

پوښتنه کوي خلق له تا څخه (ای محمده !) له حاله د نويو مياشتو.

تفسير: خلقو د سپوږمی د دې زياتوالي او کموالي په نسبت څمونږ له رسول اکرم صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلم څخه پوښتنې وکړې، نو دا آيت نازل شو.

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دا مياشتې ټاکلي (مقرر) شوي وختونه دي لپاره د خلقو او دحج.

تفسير: يعني اى محمده ! دوى ته ووايه چي د سپوږمۍ په ختلو او بدلون سره ډېرې چارې او معاملې تعلق لري، او د سپوږمۍ په وسيله ديني ورځې، د عباداتو او معاملاتو وختونه، د قرض، اجارې، حمل، رضاعت، روژې، زكات، عدت، عقود، شروط، مزدوري، او د نورو شيانو نېټې څرګندېږي، او هره يوه نېټه او تاريخ له هغې څخه پر ډېر ښه شان سره ښكارېږي، په تېره بيا د «حج» د تخصيص بله وجه همدا ده چې: «ذو القعدة الحرام، ذو الحجة الحرام، محرم الحرام، او رجب المرجب» دا څلور مياشتې حرامې مياشتې بللې كيدې، چې په دغو مياشتو كې جنګ او وژل حرام وو، كه په دغو مياشتو كې به عربو ته كوم جنګ پېښېده، نو هغوى به تاريخونه سره وړاندې وروسته كول، او په يوه پلمه (تدبير) او بهانه سره به يې په هماغو حرامو مياشتو كې جنګونه كول، مثلا كه په «ذو الحجة» يا «محرم» كې به له جنګ سره مخامخ كېدل، نو هغه به يې په «صفر» سره تعبير كاوه، او كله چې به «صفر» كې كوم كار د دوى په مخ كې راته، نو هغه به يې په «ذو الحجة» يا «محرم» ياداوه، نو د دوى د دې خيال د ابطال له امله يې دلته د «حج» تصريح وفرمايله، هغه ورځې چې حق تعالى جل وعلى شأنه د «حج» لپاره ټاكلي دي، په هغو كې وړاندې وروسته كول، هيڅكله جايز نه دي، اوس له دې نه وروسته د «حج» او د هغه متعلقات او احكام تر ډېر ځاى پورې ذكر كيږي.

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

او نه ده نيكي (دا كار) چې راځئ (تاسې) كورو ته د شا له لوري د هغو، او ليكن (خاوند) د نيكۍ هغه څوک دى چې ويرېږي (له الله په ترک د مخالفت كې)، او راځئ ! كورو ته له طرفه د دروازو د هغوى، او وويرېږئ له الله څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (د الله له عذاب) او په خپل مراد ورسېږئ.

تفسير: د جاهليت په زمانه كې داسې دود (رواج) او دستور وو، چې كله به دوى د «حج» احرام وتاړه، او له خپلو كورونو څني به وتل، او بيا به اتفاقا هغوى ته كوم هسې ضرورت پېښېده چې ببرته به د خپل كورو ورتګ ته اړ كېدل، نو د دروازو له لارې به نه ورتلل، او په بام باندې به ورختل، او له هغې لارې به خپلو كورو ته ورننوتل، يا به د شا له خوا پكې ننوتل، يا به يې د شا له لوري سورى واهه، او پكې به ننوتل، او دا كار به يې نيكي او ښېګڼه ګڼله، نو څكه پاک الله دا كار غلط وښود.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ

او جنګ كوئ (اى مؤمنانو !) په لاره د الله كې ! له هغو كسانو سره چې جنګ كوي له تاسې سره.

وَلَا تَعْتَدُوا ۚ

او مه كوئ تيرى، زياتى (پر هيچا باندې اى مؤمنانو !).

تفسير: يعني تېرى مه كوئ، ددې معنى دا ده چې په جنګ كې دې وړو كي، ښځې، او سپينږيري قصدا ونه وژل شي ! او دننه په بيت الحرام كې دې په جګړو باندې لومړى پيل (ابتدا) ونه كړل شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ

بېشكه چې الله تعالى محبت نه كوي تېري كوونكو سره له حده. او ووژنئ ! دوى په هر ځاى كې چې مومئ دوى، او وباسئ ! دوى له هغه ځايه چې ايستلي دي دوى تاسې لره.

تفسير: هر چېرې چې يې مومئ ويې باسئ، يعنې په «حرم» کې وي يا پرته له حرمه، له هغه ځايه چې تاسې يې ايستلي يئ، يعنې له مکې معظمې څخه يې وباسئ.

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ

او فتنه (شرک او له دين څخې اړول) ډېر سخت دي له وژلو څخه.

تفسير: يعنې له دين څخې ګرځېدل، يا له دين څخې د بل چا ګرځول، له هغو وژلو څخه چې په أشهر الحرم کې واقع شي؛ ډېره لويه ګناه ده، مطلب يې دا دی چې د مکې معظمې په حرم کې د کفارو شرک او کفر او نورو ته د کفر او شرک په لوري لاربنوونه کول ډېر قبيح کار دی.

وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۖ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

او جنګ مه کوئ ! له دوی سره د مسجد الحرام په خوا کې تر هغه پورې چې وجنګيږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې، پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ ! دوی، همداسې (لکه تېرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو.

تفسير: يعني مکه معظمه خامخا د امن ځای دی، ولې که هغوی پر تاسې باندې برید وکړي، يا په ظلم باندې لاس پورې کړي، او په ايمان راوړلو کې له تاسې سره دښمني وکړي، چې دا خبره له وژلو څخې هم سخته ده، نو بيا هغوی لره امان نه پاتې کيږي، او هر چېرې چې يې وموم‌ئ ويې وژنئ ! آخر ته چې مکه معظمه فتح شوه، رسول اکرم صلى الله عليه وسلم همداسې امر وفرمايه: «هغه څوک چې د مسلمانانو په مخ کې توره په لاس ودرېږي، ويې وژنئ ! او نورو کسانو ته امن ورکړئ».

فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

پس که منع راوړي (له شرکه، نو الله به يې وبخښي) نو بېشکه الله ډېر بخښونکی، پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې سره له دومره خبرو که اوس هم دوی ايمان راوړي، او له کفر او شرک څخې توبه وباسي، نو د هغوی توبه منله کيږي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

او جنګ کوئ تاسې ! له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد)، او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چېرې وګرځېدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تېری مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

مياشته حرامه په بدل د مياشتې حرامې کې ده، او تعظيمونه (د دې شيانو) سره برابر دي، پس هر چا چې تېری وکړ پر تاسې باندې نو تاسې هم تېری کوئ ! په هغوی باندې په شان د هغه

چې تېرى يې کړى وو پر تاسې باندې، او وويرېږئ له الله څخه ! او پوه شئ ! چې بېشکه الله له پرهېزګارانو سره دى (په علم او نصرت سره).

تفسير: دا د حرمت مياشت يعنې «ذو القعدة الحرام» چې د عمرې لپاره يکې دروميږ، د هغه حرمت مياشتې په ځاى دہ، چې د پروسږ کال تېر شوي کال په «ذو القعدة الحرام» کې تاسې د کفارو له خوا د عمرې او د بيت الله شريف له زيارت څخه ممنوع شوي وئ، او پرې يې نه ښودئ چې مکې معظمې ته لاړ شئ.

وانفقوا في سبيل الله ولا تلقوا بأيديكم إلى التهلكة

او صرفوئ (مالونه خپل) په لاره د الله کې ! او مه غورځوئ ځانونه خپل په هلاکت کې (چې جهاد ترک کړئ ! او خپل مالونه په غزا کې ونه لګوئ !).

وأحسنوا إن الله يحب المحسنين ﴿١٩٥﴾

او نيکي کوئ ! (له هر چا سره مخصوصا له غازيانو سره) بېشکه چې الله دوستي کوي له نېکو کارانو سره.

وأتموا الحج والعمرة لله فإن أحصرتم فما استيسر من الهدي ولا تحلقوا رءوسكم حتى يبلغ الهدي محله

او پوره ادا کړئ حج ! او عمره خاص الله لره، بيا که چېرې منع کړى شوئ (له تمامولو د حج او عمرې) نو (واجب دى پر تاسې) هغه څه چې آسان دي له هديې څخه (چې مذبوحه ده) او مه خريئ ! (اى محصرانو !) سرونه خپل تر هغه پورې چې ورسيږي هديه (چې مذبوحه ده) ځاى د حلالې خپلې ته.

تفسير: مطلب دا دى: کله چې څوک «حج» يا «عمره» شروع کړي يعنې احرام وتړي؛ نو پر هغه باندې دا خبره لازمه ده، چې پوره يې کړي، او روا نه ده چې هغه په نيمايي کې پرېږدي، او له احرام څخه ځان وباسي، مګر که کوم دښمن يا مرض ورپېښ شي، او د هغه له سببه «حج» او «عمره» پاى ته ونشي رسولى، نو پر ده باندې دم اوړي، چې له خپل توان سره سم حيوان حلال کړي، چې ادنى يې يو پسه دى، او دا حيوان به د بل چا په وسيله مکې شريفې ته ليږي، او دا دې هم ورته ووايي چې: تر دغې ورځې پورې دا مذبوحه د حرم ځمکې ته ورسوه ! او هلته يې ذبحه کړه ! او هر کله چې ډاډه شي، چې اوس د ده مذبوحه ذبحه شوې ده، نو هلته دا خپل وېښتان لنډ يا وخريي، او پخوا له هغه دې هيڅکله ځان نه حلالوي، داسې وينې ته د «حصار وينه» وايي، چې د «حج» يا د «عمرې» د نه تمامولو له سببه پر «حاجي» يا «معتمر» باندې اوړي.

فمن كان منكم مريضا أو به أذى من رأسه ففدية من صيام أو صدقة أو نسك

نو هر څوک چې وي له تاسې ځنې ناجوړه، يا وي په ده باندې تکليف له (طرفه) د سر د ده، نو لازمه ده په ده باندې فديه له روژې څخه، يا له خيراته، يا له حلالولو (د پسه).

تفسير: يعنې که د «احرام» په حالت کې څوک رنځور شي، يا د هغه په سر کې درد يا زخم وي، نو هغه لره د ضرورت له امله د احرام په حالت کې هم سر خرييل، يا د وېښتانو لنډول روا دي، مګر د هغه «فديه» دې ورکوي، چې هغه د

درې ورځو روژه نیول، یا شپږو تنو مسکینانو ته طعام ورکول دي، یا د یوه پسه (ګډ) حلالول دي، دا وینه د «جنایت وینه» بولي، چې د «احرام» په حالت کې د ناچارۍ له کبله د «احرام» د مخالفو امورو په کولو باندې لازمیږي.

﴿فَإِذَآ أَمِنتُمۡ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلۡعُمۡرَةِ إِلَى ٱلۡحَجِّ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۚ﴾

نو هر کله چې په امن شئ پس هر چا چې نفع واخیسته په عمرې سره (چې یو ځای یې کړه) له حج سره نو (واجب) دي پر ده باندې هغه چې آسان وي له هدیې څخه (چې مذبوحه ده).

تفسیر: یعني هغه «محرِم» چې د دښمن اومرض له خوا مطمئن وي، اعم له دې نه چې هغه ته له سره کومه اندېښنه ورپېښه نه شي، یا خو دښمن یا رنځورۍ څه عارضه او حادثه ورپېښه شوي وي، خو په خیر سره زائله او له مینځه ورکه شوي وي، او د هغه له امله د هغه په احرام او «حج» او «عمره» کې څه خلل ورپېښ شوی نه وي، هغه لره ښایي چې فکر وکړي که «حج» او «عمره» یې دواړه سره یو ځای ادا کړي وي، یعنې «قِران» یا «تمتُّع» یې کړی وي، او «اِفراد» یې نه وي کړی، نو په ده باندې یو پسه یا د غویي یا د اوښ اومه برخه قرباني اوړي، چې دې وینې ته د «قران» او «تمتع» وینه وایي.

﴿فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٖ فِي ٱلۡحَجِّ وَسَبۡعَةٍ إِذَا رَجَعۡتُمۡۗ تِلۡكَ عَشَرَةٞ كَامِلَةٞۗ﴾

هر چا چې ونه مونده هدیه (چې مذبوحه ده) نو (واجب) دی په ده باندې روژې د درې ورځو په (ورځو د) حج کې، او اوه ورځې (نورې) کله چه وګرځئ (تاسې) دا لس ورځې دي پوره.

تفسیر: یعني هغه څوک چې «قران» او «تمتع» یې وکړه، او مذبوحه ورته میسره نشوه، نو هغه لره ښایي چې درې ورځې د «حج» په ورځو کې روژه ونیسي، چې د «عرفې» یعنې د «ذي الحجې» په نهمه ورځ کې پای (آخر) ته ورسیږي، او اوه ورځې د «حج» له فراغت څخه وروسته روژه ونیسي، چې دا ټولې لس ورځې شوې.

﴿ذَٰلِكَ لِمَن لَّمۡ يَكُنۡ أَهۡلُهُۥ حَاضِرِي ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ﴾

دا (حکم د تمتع) هغه چا لره دی، چې نه وي عیال د ده اوسېدونکی په (حوالي «احاطه» د) مسجد حرام کې.

تفسیر: یعني قران او تمتع یا وجوب د هدیې یا د لسو ورځو روژو حکم په نادار؛ هغه چا لپاره دی چې په مسجد الحرام کې یعنې په مکه معظمه کې یا هغې ته نږدې نه اوسیږي، بلکه د «حل» یعنې له «میقات» څخه د باندې هستوګنه ولري.

﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ١٩٦ ٱلۡحَجُّ أَشۡهُرٞ مَّعۡلُومَٰتٞۚ﴾

او وویریږئ له الله څخه او پوه شئ! چې بېشکه الله ډېر سخت عذاب ورکوونکی دی. (وخت د) حج (څو) میاشتې معلومې دي.

تفسیر: د شوال المکرم له اول څخه نیولې د لوی اختر یعنې د «ذي الحجة الحرام» د لسمې شپې تر سهاره پورې، ددې میاشتو نومونه (أشهر الحج) دي، ځکه چې د حج احرام د همدې مودې په منځ کې وي، که پخوا له دې څوک د حج «احرام» وتړي، نو هغه ناجائز یا مکروه وي، یعنې د حج لپاره څو میاشتې مقررې دي، او ټولو ته ښکاره دي، هغه تغییر او تبدیل چې د عربو مشرکینو به د خپل ضرورت له مخې په دې میاشتو کې کاوه، او د هغو په نسبت په بل آیت کې داسې فرمایلي شوي دي: ﴿إِنَّمَا ٱلنَّسِيٓءُ زِيَادَةٞ فِي ٱلۡكُفۡرِ﴾ هغه بیخي بې اصله او باطل دی.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ

نو هر چا چې فرض كړ (په خپل ځان) په دې مياشتو كې حج؛ نو نه دې كوي جماع (او نه دواعي د هغې) او نه ګناهونه او نه جګړې په (ورځو) د حج كې، او هر څه چې كوئ (تاسې) له نېك كار څخه، نو پوهيږي په هغه باندې الله.

تفسير: «حج» يې لازم كړ يعنې «احرام» يې وتاړه په داسې ډول چې په زړه يې نيت وكړ، او په خوله يې «تلبيه» وويله.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

او توښه واخلئ (له ځانو سره) نو بېشكه بهتره توښه ځان ساتل دي له سواله، او وويرېږئ ! له ما څخه اى خاوندانو د (صافو) عقلو !.

تفسير: يو داسې غلط دود او دستور په كفر كې دا هم وو، چې بې د لارې دخرڅه د تش لاس «حج» ته تلل يې ثواب ګڼل، او هغه ته به يې «توكل» وايه، او هلته به تلل، له هر چا څخه به يې سوال او غوښتنې كولې، نو الله تعالى هغو كسانو ته چې قدرت لري؛ امر وركوي چې هغوى دى د لارې خرڅه له ځان سره اخلي، او بيا دې «حج» ته ځي، او بې له زاد او راحلې دې لاړ نه شي، چې هم پخپله دى سرګردانېږي، او نورو ته هم سرګرداني پېښوي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ

نشته په تاسې باندې هيڅ ګناه په دې كې چې غواړئ روزي له فضل د رب خپل.

تفسير: كه د «حج» په سفر كې سوداګري هم وكړئ څه ګناه نه لري، بلكه مباح ده، خلق له دې خبرې څخه په شبهه كې وو، چې ښايي له تجارت كولو څخه به په «حج» كې څه نقصان پېښېږي، نو اوس داسې هدايت صادر شو: هغه څوك چې اصلي مقصود يې «حج» وي، او د هغه په ضمن كې سوداګري هم وكړي، نو د هغه په ثواب كې به څه نقصان نه راځي.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ

نو هر كله چې راكوز شئ له عرفات څخه نو يادوئ الله په مشعر الحرام (مزدلفې) كې.

تفسير: په ټوله مزدلفه كې هر چيرى ودريدل جائز او روا دي، پرته دوادي محصر څخه، چې هلته دي نه ودرېږي.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

او يادوئ دي (يعنې الله) لكه چې لاره يې در ښودلې ده تاسې ته، او بېشكه چې وئ تاسې پخوا له هدايته خامخا له ګمراهانو څخه.

تفسير: يعني كفارو خو به هم د پاك الله ذكر كاوه مګر په شرك سره، نو ښايي چې هسې ذكر دې ونه كړى شي، بلكه سره له توحيده يې همغسې ذكر و كړئ، چې تاسو ته يې هدايت دركړى دى.

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

بيا راكوزېږئ ! (اى قريشو د طواف لپاره) له هغه ځايه (عرفات څخه) چې راكوزيږي (نور) خلق (مزدلفې ته)، او مغفرت وغواړئ له الله څخه (د خپلو ګناهونو)، بېشكه چې الله ښه مغفرت كوونكى (د ګناهونو) پوره رحم كوونكى دى.

تفسير: د کفر په زمانه کې يوه غلطي دا هم وه، چې مکيان (مکې والا) به تر عرفاته پورې نه تلل، ځکه چې عرفات له حرم څخه د باندې دی، بلکه د حرم په حد کې به چې مزدلفه ده، درېدل، او د مکې شريفې له قريشو څخه پرته نور ټول به تر عرفات پورې تلل، او بيا به له عرفات څخه د طواف لپاره مکې شريفې ته راتلل، نو ځکه يې وفرمايل: «له هغه ځايه چې ټول خلق دطواف لپاره راځي، تاسې هم همغه ځای ته ورشئ، او له هغه ځايه (له عرفات) د طواف لپاره بېرته راشئ، او په خپلو پخوانيو ګناهونو باندې نادم اوسئ !».

فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

نو هر کله چې ادا کړل تاسې افعال د حج خپل، نو يادوئ الله لکه چې يادول تاسې پلرونو خپلو لره (په جاهليت کې په فخر سره) بلکه يادوئ الله په ډېر زيات يادولو سره.

تفسير: يعنې د «ذي الحجة الحرام» په لسمه کې چې د «حج» د افعالو يعنې د جمرو ويشتلو، قرباني کولو، سر خريلو، يا د ويښتانو لنډولو، د کعبې شريفې د طواف، او د صفا او مروی له سعيې فارغ شوئ، نو د منی د قيام په وخت کې د الله تعالی ذکر وکړئ !، لکه چې د کفر په زمانه کې تاسې د خپلو پلرونو او نيکونو ذکر کاوه، بلکه له هغه څخه دې هم زيات ذکر وکړی شي !.

دوی له قديمې زمانې راهيسې داسې عادت درلود، چې د «حج» له فراغت څخه وروسته به درې ورځې په منی کې ډېره کېدل، او لوی بازار به يې جوړاوه، او د خپلو پلرونو او نيکونو ستاينه او يادونه به بې کوله، او د دوی لوينې او فضائل به يې بيانول، نو ځکه پاک الله له هسې وېناوو څخه هغوی منع کړل، او ويې فرمايل چې: په دې ورځو کې د الله تعالی ذکر ډېر وکړئ، او د هغه الله جلت عظمته د لويې او عظمت يادونه وکړئ !.

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾
وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ
النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۚ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

نو ځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې وايي ای ربه څمونږ ! راکړه مونږ ته په دنيا (لږ ژوند) کې (څمونږ برخه، مال او جاه) او نشته ده لره په آخرت کې هيڅ برخه، او ځينې له دوی څخه هغه څوک دي چې وايي: ای ربه څمونږ ! راکړه مونږ ته ! په دنيا (لږ ژوند) کې نيکي (نعمت) او په آخرت کې نيکي (جنت)، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)، دغه کسان شته دوی لره لويه برخه له سببه د هغو (ښو اعمالو) چې کړي دي دوی (هغه)، او الله ژر اخيستونکی د حساب دی (چې ډېر ژر د ټولو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: غوښتونکي په دوه ډوله دي: يو خو هغه دي چې د هغوی مطلوب يوازې دنيا ده، او د هغوی دعا هم دغه ده: «هر هغه دولت او عزت چې مونږ ته راکول کيږي، په همدې دنيا کې دې راکړ شي»، نو داسې خلق د آخرت له نعمتونو څخه بې برخې دي، بل هغه دي چې د هغوی مقصود آخرت دی، چې د دنيا ښېګڼې (فائدو) او نيکی يعنې د عبادت توفيق او نور، او د آخرت ښېګڼې (فائدو) او نيکی يعنې ثواب، رحمت او جنت دواړه غواړي، نو داسې کسانو ته په آخرت کې د هغوی د حج او دعا او حسناتو پوره برخه وررسيږي.

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ

او يادوئ ! الله (د تكبيراتو په ويلو سره) په څو ورځو شمېرل شويو (د تشريق) كې.

تفسير: له ﴿اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ﴾ څخه د «ذي الحجة الحرام» يوولسمه، دولسمه، او ديارلسمه ورځ مراد ده، چې په دې ورځو كې خلق له «حج» څه فارغيږي، او مامور دي چې په «منى» كې واوسيږي، په دې ورځو كې د جمرو ويشتل، او له هر لمانځه څخه وروسته د تكبيراتو ويل اجراء كړئ ! او په نورو وختونو كې هم دلته تكبير او تهليل په ډېر محبت سره ووايئ !، او د پاك الله په ذكر كې كثرت او مداومت وكړئ !.

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۙ لِمَنِ اتَّقٰى ؕ

نو هر چا چې بيړه (تلوار) وكړه (په تلو كې له منى مكې ته) په دوو ورځو كې (چې «۱۱» «۱۲» د ذي الحجې دي) نو نشته هيڅ ګناه پر دغه تلوار كوونكي، او هر چا چې تأخير وكړ (او درې ورځې په منى كې پاتې شو) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې، دا بېګناهي هغه چا لره ده، چې پرهېز يې كړى وي (له مناهيو څخه).

تفسير: ګناه خو دا ده چې له شرعي ممنوعاتو څخه پرهېز ونه كړئ، او هغه څوك چې له الله تعالى څخه ووېرېږي، او په تېره بيا د «حج» په وخت كې تقوى او پرهېزګاري هم وكړي، نو بيا په دې خبره هيڅ نه ګناهګارېږي ؛ چې په «منى» كې دوه ورځې هستوګنه وكړي، يا درې ورځې پكې واوسيږي، څكه چې الله تعالى دا دواړه جايز فرمايلي دي، ولې افضل او بهتر خو په «منى» كې د درې ورځو قيام دى.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۰۳﴾

او (تل) ووېرېږئ ! له الله څخه، او پوه شئ چې بېشكه تاسې خاص الله ته ورټولېږئ (په قيامت كې د مكافاتو «جزا او سزا» لپاره).

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِيْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿۲۰۴﴾
وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيْهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿۲۰۵﴾
وَاِذَا قِيْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۲۰۶﴾

او ځيني له خلقو څخه هغه څوك دي چې په تعجب كې آچوي تا خبره د ده په (كارو د دې) ژوندون لړ كې، او شاهد كوي دې الله په هغه شي چې په زړه د ده كې دي، حال دا چې دى ډېر سخت دى په جګړه او عداوت كې، او كله چې بېرته وګرځي (له تانه اى محمده !) نو ګرځندى ګرځي په ځمكه (د مدينې) كې لپاره د دې چې فساد وكړي په ځمكه كې، او هلاكوي كښت (فصل) او ساكښان (ذي روح) (په سوځولو او وژلو سره) حال دا چې الله نه خوښوي فساد (او معصيت).

او كله چې وويل شي ده ته: چې ووېرېږه له الله ! نيسي دى غرور (عار او ننګ په كولو د) ګناه، بس كافي دى ده لره (عذاب د اور) د دوزخ او هرومرو (خامخا) بد بستر دى (دا اور د دوزخ).

تفسير: دا حال د منافق دی، چې په ښکاره سره خوشامندي او تعلق کوي، او الله تعالی ځانته شاهد ګرځوي، او وايي چې: زه «رښتين يم، او په زړه کې مې د اسلام محبت دی»، خو د جګړې، داړې، غلا، لوټ او تالان ځني هم خپل مخ نه اړوي، او که له هسې چارو يې څوک منع کړي؛ نه منع کيږي، بلکه ضد او مخالفت کوي، او په خپلو بدو چارو کې ترقي کوي.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ نَفْسَهُ ابْتِغَاۤءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾

او ځني له خلقو څخه هغه څوک دي چې خرڅوي نفس خپل لپاره د طلب د رضا د الله (چې له خپله ځانه او ماله تېرېږي)، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو باندې (چې د ده په توفيق له ځانه او ماله تېرېږي).

تفسير: وايي چې صهيب رومي (رضي الله عنه) غوښتل چې د هجرت په اراده د رسول الله صلی الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم حضور ته حاضر شي، په لار کې د مشرکينو په لاس کنبيوت (راګېر شو)، صهيب رضي الله تعالى عنه هغوی ته وويل: «زه خپل کور او ټول مال تاسو ته په دې شرط درکوم، چې ما خوشې کړئ ! چې مدينې ته لاړ شم، او له هجرت څخه مې مخه مه نيسئ !»، په دې باندې هغوی راضي شول، او صهيب رضي الله تعالى عنه يې پرېښود چې د رسول صلی الله عليه وسلم په حضور مشرف شي، نو دا آيت د مخلصينو په تعريف کې نازل شوی دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِی السِّلْمِ كَآفَّةً ۪

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) ننوځئ ! په اسلام کې (دهغه له ټولو شرايطو سره) ټول.

تفسير: يعني په ظاهر او باطن، او په عقيده او عمل کې يواځې د اسلام د احکامو متابعت وکړئ !، او نه چې په خپل سر او عقل، يا د بل چا په خوله کوم حکم ومنئ !، يا کوم کار وکړئ !، نو له دې ځنې «بدعت» قلعه او قمعه او له بېخه ويستل مقصود دي، ځکه چې «بدعت» په حقيقت کې همدا شی دی، چې د بل چا کومه عقيده يا کوم عمل چې ښه او مستحسن وګڼلی (وګڼلی) شي، هغه له خپل لوري په دين کې داخل کړی شي، مثلا لمونځ او روژه چې أفضل د عبادتونو دي، که بې له شرعي حکمه يې څوک له خپله ځان مقرر کړي بدعت دی، لکه د اختر په ورځ په عيدګاه کې په نفلونو باندې امر وركول، يا د اخترونو په ورځو کې د روژې نيول.

وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾

او مه کوئ پيروي د قدمونو د شيطان ! بېشکه دا (شيطان) تاسې لره دښمن دی ښکاره.

تفسير: يعني په خپلې وسوسې سره بې اصله شيان ستاسو په زړونو کې اچوي، او په دين کې بدعتونه شاملوي، او دين مو خرابوي، او تاسې هم هغه غوره کوئ.

فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۰۹﴾

بيا که وښويېدئ تاسې وروسته له هغه چې راغلي دي تاسې ته ښکاره دلائل؛ نو وپوهېږئ چې بېشکه الله ډېر غالب دی (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿۲۱۰﴾

انتظار نه کوي دوی مګر د دېته چې راشي دوی ته الله په سيورو کې له وريځو څخه او (راشي دوی ته) پرښتي (د عذاب) او خلاص شي کار (د اهلاک د دوی) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کیږي ټول کارونه (په قيامت کې د مجازاتو لپاره).

تفسير: يعني هغه کسان چې د حق تعالی له دې صافو او ښکاره وو احکامو څخنې مخالف کار کوي، او له خپل کاره تګه نه اوړي، او سمې صافې لارې ته نه راځي، نو دوی په پاک قرآن او رسول معظم صلی الله عليه وسلم باندې يقين او باور نه لري، اوس ګواکې دوی دې خبرې ته سترګې نيولي دي، چې خپله الله تعالی او د هغه پرښتې پر دوی باندې راشي، او د جزا او سزا کومه واقعه چې په «قيامت» کې راتلونکي ده، هغه په همدا نن ورځ پای (آخر) ته ورسيږي، او فيصله شي، خو بالآخره د ټولو امورو حساب او کتاب، ثواب او عقاب، او د ورتګ ځای همغه رب الأرباب دی، او د ټولو مرجع او مآب همغه عزيز الوهاب دی، او ټول احکام د همغه الملک القادر له حضوره صادريږي، او په دې کې هيڅ يوه د تردد خبره نشته.

سَلْ بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍ ۗ

پوښتنه وکړه (ای محمده !) له بني اسرائيلو څخه: چې څومره ورکړي دي مونږ دوی ته له دلائلو څرګندو څخه؟.

تفسير: له دې نه يې پخوا فرمايلي وو چې د حق تعالی د صاف حکم له ښکاره کېدلو څخه وروسته، له هغه څخنې مخالفت، د عذاب موجب دی، اوس د هغه په تاييد کې فرمايي چې: په خپله له بني اسرئيلو اولاده د يعقوب څخنې پوښتنه وکړي، چې مونږ دوی ته څومره ښکاره آيات او صريح او واضح احکام رالېږلي دي؟ کله چې دوی له هغو څخنې منحرف او چپ شول، نو څمونږ په عذابو اخته شول، او داسې نه دی چې مونږ پخوا له نافرمانۍ څخه هغوی په عذاب اخته کړي وو.

وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَإِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۲۱۱﴾

او هر څوک چې بدل کړي نعمت د الله (په نا شکرۍ سره) وروسته له هغه چې راغلی وو دا (نعمت) ده ته، نو بېشکه الله؛ سخت دی عذاب (د ده).

تفسير: يعني دا قاعده خو خامخا محققه ده، هر هغه څوک چې د پاک الله له احکامو او هداياتو څخه مخالفت کوي، يا يې آيات بدلوي، او د هغه د احساناتو او انعاماتو کفران کوي، نو بيا د هغه عذاب ډېر سخت دی، په داسې ډول چې په دنيا کې دې ووژل شي، يا دې کور او مال لوټ کړ شي، يا دې جزيه پرې کېښوده شي، چې تل خوار او ذليل واوسيږي، په عقبی کې همېشه تل تر تله په دوزخ کې پاتې کيږي.

فائدة: له نعمت رسېدلو څخه دا مطلب دی چې په هغه باندې يې علم حاصل شي، يا بې له تکلفه يې په لاس ورشي.

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا ۘ

ښايسته کړی شوی دی هغو کسانو لره چې کافران شوي دي دغه ژوند لږ خسيس، او مسخرې کوي دوی پر هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (په سبب د فقر د دوی او غنی خپلې).

تفسیر: هر کله چې به د مشرکانو مشران پر «بلال رضي الله تعالی عنه» یا «عمار رضي الله تعالی» عنه یا «صهیب رضي الله تعالی عنه»، یا د مهاجرینو پر نورو فقراوو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین باندې تېرېدل، یا به یې دوی لیدل، نو پر دوی باندې به یې تمسخر کاوه، او خندل به یې، او ویل به یې چې: «دغه ناپوهانو ته وګورئ ! چې د آخرت په خیال د دنیا تکالیف، او مصائب پر ځانو باندې اخلي، او محمد صلی الله علیه وسلم ته وګورئ ! چې ددغو فقیرانو په ملګرتوب غواړي چې د عربو پر مشرانو برۍ ومومي، نو ځکه دوی تل د غلبې په فکر کې لګیا، او د دنیا د اصلاح په چورت کې مشغولتیا لري».

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

او هغه کسان چې یې ساتلي دي (ځانونه له شرکه) د پاسه د دوی (یعنې کفارو) به وي په ورځې د قیامت کې، او الله روزي ورکوي هغه چا لره چې اراده وکړي بې له حسابه (ډېره پراخه).

تفسیر: الله تعالی د هغوی په ځواب کې ارشاد فرمایي: دوی نه پوهیږي چې همدا فقیران او غریبان به د قیامت په ورځ له دوی ځنې اعلی او لوړ وي، او الله تعالی په دنیا او عقبی کې هغه چاته چې اراده وفرمایي بېشماره رزق او روزي ورکوي.

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً ۫ فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۪ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيْمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۗ وَمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ اِلَّا الَّذِيْنَ اُوْتُوْهُ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ ۗ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢١٣﴾

وو ټول خلك (په ابتدا کې) ټولی یو په یوه حق دین (بیا ځنې کافران او ځنې مسلمانان پاتې شول) پس ولېږل الله انبیا زیري ورکوونکي (مؤمنانو ته په نعیم سره) او وېرووونکي (کافرانو ته په جحیم سره)، او راویې لېږه له دوی سره کتاب (بیانوونکی ددین) په حقه سره، لپاره ددې چې حکم وکړي (الله یا نبي یا کتاب) په مینځ د خلکو کې په هغه کار کې چې اختلاف کړی دی دوی په هغه کې، او اختلاف نه دی کړی په هغه (حق یا کتاب یا اسلام) کې مګر هغو کسانو چې ورکړی شوی وو دوی لره کتاب، (اختلاف یې چې کړی وو) وروسته له هغه چې راغلي وو دوی ته دلیلونه ښکاره په سبب د کینې په مینځ د دوی کې، پس سمه صافه لاره وښووله الله هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی هغه شي ته چې جګړه کړې وه دوی په هغه کې (چې عبارت دی له حقه) په اذن (حکم) خپل سره، او الله هدایت کوي هغه چا ته چې اراده (یې د هدایت) وکړي طرف د لارې سمې ته.

تفسیر: د آدم علیه السلام له وخته راهیسې همدا یو حق دین پاتې دی، وروسته له هغه څخه تر یوې مودې پورې هغه دین پاتې وو، او بیا خلقو په هغه کې اختلاف وکړ، نو پاك الله د هغو د اختلافاتو د لرې کولو لپاره خپل انبیاء ولېږل.

فائدة: له دې آیت ځنې دوه خبرې معلومیږي:

(١) دا چې الله تعالی هغه رسولان او متعدد کتابونه چې رالېږلي یې دي، ددې لپاره نه دي چې د هرې فرقې لپاره بېله لاره وښیي، بلکه ټولو لره الله تعالی اصلا هماغه یوه لاره مقرره کړېده، کله چې دوی له هغې سمې لارې ځنې وښوئېدل، نو الله تعالی دوی ته بیا رسول صلی الله علیه وسلم او کتاب ورولېږل، چې

سم د هغو له احکامو سره ټګ وکړي، کله چې وروسته له هغه هغوی بیا ګمراهان شول، بیا بل نبي علیه السلام او بل کتاب الله دوی ته ورواستول شو، چې دوی په یوه لاره باندې قائم پاتې شي، ددې خبرې مثال داسې دی چې روغتیا یوه ده، او ناروغي ګانې بېشمارې دي، کله چې یوه ناروغي پیدا شوه نو سم د هغه له علاجه سره یې یوه دوا او پرهېز وفرمایه، څه وخت چې بل کوم مرض پیدا شو نو له هغه سره یې بله دوا او پرهېز وټاکه (مقرر کړ)، اوس یې په آخر کې هسې یوه طریقه او قاعده وفرمایله، چې په هغې سره له ټولو ناروغیو نجات ممکن دی، او د ټولو په بدل کفایت کوي، او هغه د اسلام پاکه طریقه ده، چې د هغې لپاره آخر الزمان رسول صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم او دا عظیم الشان فرقان لېږلی شوی دی.

(۲) دا خبره معلومیږي چې د الله تعالی همدا سنت جاري دي، چې بدانو د رسولانو په خلاف په هر وخت او هره زمانه کې کار کاوه، او د هر آسماني کتاب په نسبت به یې اختلاف درلود (لرلو)، او دحق او حقانیت په نسبت به یې تل جنګ او جګړې کولې، او په همدې کې به بوخت (مشغول) او لګیا وو، نو اوس نه ښایي چې د ایمان اهل د کافرانو له بد سلوکی او فساد څخه زړه تنګي او خفه شي.

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَّثَلُ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَآءُ وَالضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُوْا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ اَلَآ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ ﴿٢١٤﴾

آیا ګمان کوئ تاسي (ای مؤمنانو!) چې ننه به وځئ تاسو جنت ته، حال دا چې راغلي به نه وي په تاسي باندې په مثل (د سختیو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې نه، چې رسیدلې وه دوی ته سختي (لکه فقر) او رنځ، او ګرځول شوي وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پورې چې ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وو سره له ده چې: کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شئ! واورئ! چې بېشکه نصرت د الله نږدې دی (مؤمنانو ته).

يَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ

پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده! مؤمنان) چې څه شی خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟).

تفسیر: په پخوانیو آیتو کې په کلي ډول دا مضمون په ډېر تاکید سره بیان شو چې کفر او نفاق پرېږدئ!، او په اسلام کې په پوره ډول سره ننوځئ، او د پاک الله جل جلاله د حکم په مقابل کې بل د هیچا خبرې ته غوږ مه ږدئ!، او د الله تعالی په خوښی کې خپل ځان او مال جار (قربان) کړئ!، او هر راز شدت او تکلیف پر ځان باندې واخلئ!، له دې ځای نه وروسته ددې کلیې په نسبت د جزئیاتو تفصیل بیانیږي، چې د ځان او دمال او نورو معاملاتو په نسبت لکه نکاح، طلاق، او نورو پورې تعلق لري، چې ددې کلیې تحقیق او تاکید په ښه ډول سره په زړه کې کښیني.

قُلْ مَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿٢١٥﴾

ووایه (ای محمده!) هر شی (لږ یا ډېر) چې صرفوئ (خرڅ کوئ) تاسې له مالو څخه؛ نو (یې صرف کړئ) لپاره د مور او پلار او (لپاره د) خپلوانو او (لپاره د) یتیمانو او مسکینانو (چې څه شی

نه لري) او (لپاره) مسافرانو، او هر هغه څه چې (يې) کوئ تاسې له نېک کاره؛ نو بېشکه چې الله
په هغه باندې (لکه په نورو اشياوو) ښه عالم دی.

تفسير: ځينې اصحاب چې مالداران وو، له رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم څخه يې پوښتنه وکړه چې: له مال څخه مونږ څه صرف کړو؟ او په څه شي باندې يې ولګوو؟ نو ځکه داسې حکم وشو، چې لږ يا ډېر هر څه چې د الله تعالی لپاره صرفوئ (خرچ کوئ)، هغه د مور او پلار او أقاربو او يتيمانو، او محتاجانو او مسافرانو لپاره دي، يعنې که د ثواب د حصول لپاره يې ښندل او صرفول غواړئ، نو هغومره مو چې زړه غواړي صرف يې کړئ !، د هغه لپاره څه تعيين او تحديد نشته، هو ! دا ضروري ده چې هغه په همغو مواقعو باندې صرف کړ شي، چې مونږ يې درښيو !.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

فرض کړی شوی دی پر تاسې باندې جنګ کول (له کفارو سره).

تفسير: يعنې د دين له دښمنانو سره جنګېدل فرض کړی شوي دي.

فائده: تر هغه وخت پورې چې رسول الله صلی الله عليه وسلم په مکې شريفې کې اوسېده، په جنګ سره مجاز نه وو، کله چې يې مدينې منورې ته هجرت وفرمايه، نو دوی ته د مقاتلې اجازه وشوه، مګر يواځې د هغو کفارو په مقابل کې چې له مسلمانانو سره جنګېږي، وروسته تر دې له ټولو کفارو سره د مقاتلې اجازه وشوه، او «جهاد» فرض شو، او که د دين دښمنان پر مسلمانانو بريد او تعرض وکړي، نو پر مسلمانانو باندې «جهاد» فرض عين ګرځي، که نه فرض کفايي دی، ولې په دې شرط سره چې د «جهاد» هغه ټول شرطونه وموندلی شي، چې په فقهيه وو کتابونو کې راغلي دي، هو ! هغه خلق چې له هغو سره مسلمانان مصالحه وکړي، يا له دوی سره معاهده ولري، يا کفار د مسلمانانو تر حفاظت او امن لاندې راشي؛ نو له هسې کفارو سره جنګېدل، يا د دوی په مقابله کې د دوی له مخالفينو سره مرستې (مدد) کول؛ مسلمانانو ته هيڅکله روا نه دي.

وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

حال دا چې دغه (جنګ) بد ښکاري تاسې ته.

تفسير: د بد ښکاره کېدلو مطلب دا دی چې: پر نفس باندې سخت او درونډ معلومېږي، دا نه چې د رد او د انکار وړ په نظر راځي، او له حکمت او مصلحت څخه مخالف ورښکاري، او د تنفر او خفګان موجب وي، نو په دومره خبره باندې پر هيچا باندې هيڅ الزام نشته، ځکه چې انسانان بالطبع له ژوندانه سره ډېر عشق او مينه لري، او بل هيڅ شی له ژوندانه سره نه برابروي، نو ځکه جنګ او مقاتله انسانانو ته فطرتا درونډ او سخت کار ښکاري.

وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

او ښايي چې بد ګڼئ تاسې يو شی حال دا چې هغه ډېر بهتر وي تاسې لره، او ښايي چې ښه وګڼئ
تاسې يو شی، حال دا چې هغه به ډېر بد وي، تاسې ته، او الله عالم دی (په خير ستاسې) او تاسې
نه پوهېږئ (په خير خپل).

تفسير: يعنې دا خبره ضروري نه ده، چې هر هغه شی چې تاسې يې خپل ځان ته نافع يا مضر وګڼئ، هغه په رښتيا سره هم ستاسې په حق کې همغسې وي، بلکه کيدای شي، چې تاسې يو شی د خپل ځان لپاره بد وګڼئ، او هغه په واقع کې

مفيد وي، يا کوم شی تاسې ښه وګڼئ، او هغه په حقيقت کې مضر وي، دا چې تاسې وايئ: «په جهاد کې د ځان، او مال دډېرو شيانو نقصان دی، او د (جهاد) په پرېښودلو او ترک کې د ټولو حفاظت دی»؛ خوشې يو چټي او فضول خيال دی، تاسې نه پوهېږئ چې په جهاد کې د دنيا او آخرت لوی لوی منافع شته، او د جهاد په ترک کې ډېر ډېر نقصانات دي، ستاسې په ګټه او تاوان، نفعه او نقصان باندې يواځې الله (تعالی جلت کلمتُه) ډېر ښه پوهيږي، او تاسې نه پرې پوهېږئ، نو ځکه هر هغه حکم چې الله تعالی يې پر تاسې کوي، هغه خامخا حق دی، او تاسو يې د زړه له کومې ومنئ، او په هسې چټي (بېکاره) خيالاتو پسې مه ګرځئ !.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ؕ

پوښتنه کوي خلق له تا نه (ای محمده !) له مياشتې حرامې څخه له جنګ کولو په دې کې (چې روا دی که ناروا؟).

تفسير: فخر عالم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم د مسلمانانو يو ټولی د کفارو د مقابلې لپاره ولېږه، دوی کفار ووژل، او مالونه يې په غنيمت سره راوړل، مسلمانان ښه پوهېدل چې هغه د «جهاد» وخت د جمادی الأخری وروستنی عشره، او د رجب المرجب اوله شپه ده، کافرانو ددې په نسبت په طعنې ويلو باندې پيل (شروع) وکړ: چې محمد صلی الله عليه وسلم حرامه مياشته حلاله کړه، او خپلو امتيانو ته يې حکم ورکړی دی چې په اشهر الحرم کې دې هم له خلکو سره جګړې وکړي، او د دوی مالونه دې په ولجه (غنيمت) او لوټ يوسي، په دې ملحوظ مسلمانان د رسول أکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم په حضور کې حاضر او پوښتنه يې وکړه چې: «اوس څه حکم دی؟ له مونږ ځنې خو اشتباها دا کار صادر شوی دی؟» په دې تقريب دا آيت نازل شو.

قُلْ قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ ؕ

ووايه (ای محمده ! دغو سائلينو ته) چې جنګ کول په دې (أشهر الحرم) کې (عمدا) لويه ګناه ده.

تفسير: يعنې په حرامه مياشته کې جنګېدل، خو بېشکه د ګناه خبره ده، ولې لويو أصحابو رضي الله عنهم سم له خپلو پوهنو سره په جمادی الثاني کې «جهاد» کړی وو، او په حرام مياشته کې يې چې رجب المرجب دی؛ نه وو کړی، نو د دې له امله (وجهې) د عفوې مستحق دي، او په دوی باندې هيڅ يو الزام نه اوړي، نو په هغوی داسې الزام لګول بې انصافي ده.

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ

او منع کول له لارې (دين) د الله څخه، او کافر کېدل په الله، او (منع کول له) مسجد حرام نه، او ايستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډېره لويه ده، په نزد د الله (له قتاله په أشهر الحرم کې).

تفسير: يعنې د اسلام څخه د مسلمانانو ممانعت، او پخپله د اسلامي ديانت څخه بغاوت، او د بيت الله شريف د زيارت څخه د خلکو مخ نيول، او د مکې معظمې اوسيدونکې د باندې شړل؛ دا خبرې د أشهر الحرم له مقاتلې څخه هم لويې ګناوې دي، او حال دا چې کفار پرله پسې هسې کارونه کوي، لنډه يې دا چې «په حرامه مياشته کې بې سببه او نا حقه جنګېدل خو بېشکه لويه ګناه ده، مګر هغه خلق چې په حرم شريف کې کفر خپروي (خوروي)، او لوی لوی فسادونه په کې کوي، او په اشهر الحرم کې هم د مسلمانانو د (آزارولو) څخه لاس نه اخلي، نو له هسې کفارو سره د جنګېدلو

ممانعت نشته، برسېره په دې کله چې پخپله مشرکان په داسې بدو أمورو کې لګیا دي، نو په داسې یوه وړوکې ګناه باندې، چې هغه هم د لا علمی له امله واقع شوې ده، پر مسلمانانو باندې دداسې ظالمانو او متجاوزو (حد نه تېرېدونکو) کافرانو له لوري طعنې وهل؛ د شرم او تعجب خبره ده».

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ

او فتنه (له دین څخه د خلقو ایستل) ډېره لویه (ګناه) ده له جنګ څخه.

تفسیر: یعنې په دین کې فتنه او فساد اچول چې خلق له دین څخه وګرځي، له هغه قتل نه چې له مسلمانانو څخه سهوا په حرامه میاشت کې واقع شوی دی؛ په څو درجو بد دی.

مشرکانو داسې عادت درلود، چې د اسلامي دین په خبرو کې یې راز راز شبهې او خدشې پیدا کولې، څو نور خلک په شبهو کې ولوېږي، او د اسلام دین ونه مني، لکه چې په همدې پېښه کې چې دځینو مسلمانانو له لوري سهوا په أشهر الحرم کې واقع شوې وه، مشرکانو ډېرې خبرې وکړې، او له دې ویناوو ځنې د هغوی مقصد دا وو چې نور خلک د اسلام له قبلولو ځنې متنفر کړي، نو یې لنډه داسې شوه: «په هغه قتل باندې چې د مسلمانانو له لاسه صادر شو؛ مشرکان پیغورونه ورکوي، چې خلق د حق دین له لارې واړوئ، حال دا چې دا د دوی فتنه، او له حق دین ځنې لغځول (ښویول) له قتل څخه په څو درجو مذموم او شنیع دی».

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ

او همېشه به وي دوی (یعنې کافران) چې جنګ به کوي دوی له تاسې سره تر هغه پورې چې بېرته وګرځوي دوی تاسې له دینه ستاسې که یې لاس ورسیږي (او موقع ومومي).

تفسیر: یعنې تر څو چې تاسې په حق دین باندې قائم اوسېږئ، دا مشرکان په هیڅ یوه حالت او په هیڅ یوه موقع کې، ستاسې له مقاتلې او مخالفت څخه لاس نه اخلي، اګر که د مکې معظمې په حرم شریف او أشهر الحرم کې هم وي، لکه چې د حدیبیې په عمره کې یې همداسې وکړل، چې کافرانو نه د مکې شریفې حرمت وساته، او نه یې د حرامو میاشتې څه لحاظ وکړ، او بې سببه یې یواځې د بغض او عناد له امله قتل او جدال ته ملاوې وتړلې، او مسلمانان یې مکې شریفې ته له ورتګ څخه ستانه کړل، او پرې یې نه ښودل چې عمره ادا کړي، بیا نو دداسې معاندینو طعنې او بد ویلو ته نه ښایي چې څه اهمیت ورکړ شي، او نه ښایي چې له هغوی سره په أشهر الحرم کې له مقاتلې کولو څخه ډډه (څنګ) وشي.

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

او هر څوک چې ګرځي له تاسې نه له دینه خپل، پس مړ شي حال دا چې دی کافر وي، نو دغه کسان ضایع شوي دي (تېر) عملونه د دوی په دنیا او آخرت کې، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي هم دوی به په دې (اور) کې همېشه وي.

تفسیر: یعنې له اسلامي دین څخه غاړه غړول او په کفر باندې تر آخره پورې ټینګ پاتې کېدل داسې یوه سخته بلا ده، چې د ګرد عمر نیکي له منځه وړي، په دنیا کې د هغوی مال او ځان محفوظ نه پاتې کیږي، نکاح یې فسخ کیږي، له میراث ځنې بې برخې پاتې کیږي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی، او جهاد یې کړی دی په لاره (دین) د پاک الله کې، دغه کسان امید لري دوی د رحمت (مهرباني) د الله او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: له لومړني آیت څخه پورتنیو اصحابانو ته دا خبره معلومه شوه چې پر مونږ باندې په دې باره کې هیڅ مؤاخذه نشته، مګر په دې تردد کې پاتې وو چې: آیا مونږ ته د هغه «جهاد» چې مونږ کړی دی ثواب رارسیږي که نه؟ نو دا آیت نازل شو، هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هجرت یې کړی دی، او د الله تعالی لپاره بې د کوم شخصي غرض څخه یې د هغه له دښمنانو سره «جهاد» کړی دی، نو دوی بېشکه د الله تعالی د رحمت امیدوار، او د هغه مستحق دي، او پاک الله د خپلو بندګانو خطاوې بخښي، او پر دوی باندې رحم کوونکی دی، نو الله تعالی به هسې مطیعان او حکم منونکي بندګان نه محروموي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده!) (له حکمه د څښلو) د شرابو، او (له کولو د) قمار نه.

تفسیر: د شرابو او قمارو (جواري) په نسبت څو آیتونه نازل شوي دي، او په هر یوه کې د هغو خرابي راښکاره شوې ده، آخر یې د (المائدة) په (٩٠) آیت (١٢) رکوع کې په ښکاره ډول سره ممانعت وکړ شو، نو ټول هغه شیان چې نشه راوړونکي دي له یوه مخه حرام دي، او هغه شرطونه چې په کوم شي باندې تړل کیږي، او ګټل او بایلل په کې وي؛ حرام دي، او یوه طرفه شرط تړل حرام نه دي.

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ

ووایه (ای محمده! دوی ته) په دې دواړو کې ګناه لویه ده، او ګټې دي لپاره د خلقو، او ګناه د دې دواړو ډېره لویه ده له ګټې دی دواړو نه.

تفسیر: د شرابو له څښلو څخه هغه عقل چې انسان له ټولو بدو امورو څخه ځان پرې ژغوري (ساتي)، زائل کیږي، او سړی د «مأمور به» پرېښولو او د ممنوع عنه کولو ته باعث کیږي، چې جنګ، قتل، او نورې خرابۍ ترې پیدا کیږي، او راز راز هسې روحاني او جسماني ناروغۍ ورځنې ځیږي، چې ډېر ځلې د هلاکت موجب ګرځي، او په قمار کې د حرام مال خوړل، غلا کول، او د مال او عیال تضییع او یو له بل سره دښمني مینځ ته راځي، او راز راز ظاهري او باطني مفاسد ترې پیدا کیږي، هو! په دوی کې څه سرسري ګټې هم شته، مثلا د شرابو له څښلو څخه مؤقتا خوند، لذت، خوښي او سرور ورحاصلیږي، او له قمار وهلو ځنې بې له مشقته ویړیا مال او شته په لاس ورځي.

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ ۗ

او پوښتنه کوي دوی (ای محمده!) له تا ځنې چې څومره خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟)
ووایه (ای محمده! دوی ته: صرف کړئ هغه چې وي) زیات (ستاسې له خرڅ نه).

تفسیر: ځمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلقو داسې پوښتنې کړې وې چې: «د الله تعالی لپاره څومره مال صرف کړ شي؟» حکم وشو چې: «هغه مال د پاک الله په لاره کې صرف کړئ! چې ستاسې له ضروري مصارفو څخه زیات وي»، ځکه څنګه چې د آخرت فکر یو ضروري او حتمي کار دی، ددنیا فکر هم یو ضروري کار دی.

هو! که تاسې خپل ټول مال په یوه لاره کې صرفوئ، نو خپل ضروریات به څرنګه پوره کړی شئ؟ او هغه حقوق چې په تاسې باندې لازم دي، هغه به څنګه ادا شي؟ او په دې تقدیر: الله تعالی خبر دی چې د دنیوي او اخروي په څه راز راز خرابیو کې به اخته کېږئ.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ

همداسې (مخکني بیان په شان) بیانوي الله تاسې ته احکام لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ د (الله تعالی په دلائلو او احکامو کې) په (کارونو د) دنیا او آخرت کې.

تفسیر: یعنې فاني دنیا خو د حوائجو ځای دی، او باقي عقبی خو د ثوابونو ځای دی، نو ځکه په ډېر فکر او اندېښنه سره ښایي چې په هر امر کې سم د هغه له حال سره مال صرف کړ شي! او اخروي او دنیوي مصالح دې دواړه په نظر کې ونیول شي.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ؕ

او پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده! له معاملاتو د) یتیمانو؛

تفسیر: ځینو خلقو به د یتیمانو په مالو کې احتیاط نه کاوه نو د هغه په نسبت داسې حکم صادر شو ﴿وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ﴾ او ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا﴾ الآیه — دلته هغه کسان چې د یتیمانو پالنه یې کوله وو پرېدل او د هغوی ډوډۍ او نور لګښت (خرچه) یې له خپله ځانه بیخي جلا کړه، ځکه چې د یتیمانو مالونه د شرکت په حالت کې خوړل کېدل، دلته داسې یوه سختي پېښه شوه چې کوم شی به یتیم لپاره تیارېده د هغه پاتې برخه به غوځارېده، او په دا رنګه احتیاط کې د یتیمانو نقصان کېده، نو ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې دا خبره عرض شوه؛ نو ددې په نسبت دا آیت نازل شو:

قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ؕ وَاِنْ تُخَالِطُوْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ؕ

ووایه (ای محمده! دوی ته چې سمول (برابرول) او ساتل او) اصلاح د مال د دوی بهتر دي (له بېزارۍ نه)، او که یو ځای کړئ (خرځ د) دوی (له ځانه سره نو) دوی ورونه ستاسې دي، او الله ته معلوم دی ضایع کوونکی د (مال له) اصلاح کوونکي نه.

تفسیر: یعنې مقصود خو یواځې هم دا خبره ده؛ چې د یتیم د مال اصلاح، اداره، او ساتنه دې په ښه ډول سره وکړی شي!، نو هر وخت چې په جداوالي کې د یتیم ګټه وي، هغه دې اختیار او غوره کړی شي! او چېرې چې په شرکت کې د یتیم خیر او ښېګڼه (فائده) ولیده شي، نو د هغه خرځ هم د خپل ځان له خرځ سره ګډ کړی شي!، په دې کې هیڅ یوه مضائقه او خبره نشته چې کله تاسې د هغوی له خوړو څخه وخورئ!، او کله په دوی باندې له خپلو خوړو څنې وخورئ!، ځکه چې هغه یتیمان خو ستاسې دیني یا نسبي وروڼه او خویندې دي، او د وروڼو ګډون په خوړلو کې څه بده خبره نه ده، هو! دا یوه ضروري خبره ده چې دیتیمانو د اصلاح او ګټو رعایت دې په پوره ډول سره وکړی شي!، او پاک الله ښه عالم دی چې په دې شرکت کې د چا مقصود خیانت او د یتیم د مال فساد دی؟ او د چا منظور د یتیمانو اصلاح او دوی ته نفع رسول دي؟

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ

او كه اراده كړي وای الله (دمشقت ستاسې) نو خامخا به يې مشقت راوستلی وو په تاسې باندې.

تفسير: مشقت راوستل يعنې په خوړلو او څښلو كې به يې د يتيمانو مشاركت د اصلاح په توګه (طور) هم مباح نه ګرځاوه، يا دا كه بې علمه او بې قصده به په كې كوم كموالی يا ډېر والی پېښېده؛ په هغه كې به يې هم مؤاخذه كوله.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۲۰﴾

بېشكه چې الله ښه غالب (د احكامو په انفاذ كې قوي) ښه تدبير والا دی (چې هر كار په حكمت او مصلحت سره كوي).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ؕ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ؕ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ

او په نكاح مه آخلئ ! مشركې ښځې تر هغه پورې چې ايمان راوړي دوی، او خامخا وينځه مؤمنه بهتره ده له مشركې اصيلې ښځې، اګر كه ښه درښكاره شي تاسې ته هغه (كافره)، او په نكاح مه وركوئ (مسلمانانې ښځې) كافرانو ته تر هغه پورې چې ايمان راوړي دوی، او خامخا مريي مؤمن بهتر دی له كافر سړي نه، اګر كه ښه درښكاره شي تاسې ته (هغه كافر).

تفسير: لومړی د مسلمان نارينه له كافرې ښځې سره او د كافر له مسلمې سره د نكاح اجازه وه، په دې آيت سره هغه امر منسوخ شو، كه نارينه يا ښځه مشركه وي، نو د هغې نكاح له مسلمان سره روا جائز نه ده، يا كه وروسته له نكاح څخه يو له زوجينو څخې مشرك شي؛ نو پخوانی نكاح ماتيږي.

او مشرك دېته وايي چې: يا خو د الله جل جلاله سره د هغه په ذات يا په صفاتو كې بل څوك مشابه او يو شان وګڼي، او يا هم د الله تعالی سره د بندګی او عبادت په يو ډول او نوع كې بل څوك شريكوال او برخمن وګڼي، لكه په سجده، سرټيټولو، په غياب كې چيغه وهلو، نذر او منښته منلو، او هر نوع ما فوق الأسباب حاجت غوښتلو او را بلنه كې.

فائدة: د اهل كتابو ښځو سره د مسلمان نارينه نكاح روا ده، ځكه دا د نورو آيتونو څخه ثابته ده.

اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۖۚ وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۲۱﴾

دغه (كافر) كسان بولي (خلق په بد عمل سره) په لوري د اور (د دوزخ)، او الله بولي (خلق) په لوري د جنت او مغفرت په اذن (حكم او ارادې) خپلې سره، او بيانوي احكام خپل خلقو ته لپاره د دې چې دوی نصيحت ومني (پند واخلي).

تفسير: يعنې له مشركينو نارينه وو او مشركانو ښځو سره اختلاط او دهغوی أقوالو ته غوږ نيول، او دهغوی أفعالو ته كتل له هغوی سره نفرت كموي، او دهغوی سره دمينې او محبت سبب ګرځي، او ددې كار انجام دوزخ دې، نو ځكه له مشركانو سره نكاح بيخي حرامه او له هغې څخه اجتناب لازم كار دي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ

او پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (احکامو د) حیض څخه، ووایه (ای محمده ! دوی ته) دا یوه پلیتي ده، نو په څنګ (جدا) شئ (له جماع د) ښځو (خپلو) په وخت د حیض کې، او مه نژدې کیږئ ! (په جماع سره) دوی ته تر هغه پورې چې (ښې) پاکې شي.

تفسیر: «حیض» هغو وینو ته وایي چې له ښځو څخه د هغو له عادت سره سم بهیږي، په دې حالت کې مجامعت، لمونځ، روژه، طواف، د قرآن تلاوت، مسجد ته ننوتل ټول ناروا دي، خو هغه وینه چې بې له عادت څخه لیدل کیږي، هغه ناروغي ده، نو په دې ناروغی کې چې د فقهاوو په اصطلاح «استحاضه» وایي؛ دغه پاس ټول ممنوعه شیان راو دي، او د هغې وینې حال هسې دی لکه چې له کوم زخم یا پوزې یا رګ وهلو څخه وینه بهیږي.

یهودانو او مجوسیانو د «حیض» په وخت کې له ښځو سره ډوډۍ خوړل، او په یوه کور کې هستوګنه کول، او نور شیان هم ناجایز ګڼل، مګر نصرانیانو حتی د حائضاتو له مجامعت څخه هم ځانونه نه ژغورل (ساتل)، مسلمانانو په دې مورد کې له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنه وکړه، نو دا آیت نازل شو، پیغمبر صلی الله علیه وسلم په ښکاره ډول سره فرمایلي دي چې: د «حیض» په حالت کې مجامعت حرام دی، لیکن له دوی سره خوړل، څښل، هستوګنه، ناسته ولاړه ټول روا دي، او د یهودانو افراط او د نصرانیانو تفریط دواړه مردود شول.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ

نو هر کله چې ښې پاکې شوې دوی؛ نو راځئ دوی ته (په جماع سره) له هغه ځایه چې حکم کړی دی تاسې ته الله.

تفسیر: له هغه ځای څخه چې د مجامعت اجازه په کې ورکړی شوې ده، یعنې د مخ له خوا چې له هغه ځایه کوچنیان (بچي) زیږي، او بل ځای ته راتګ (یعني لواطت) حرام دی.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

بېشکه چې الله خوښوي بیا بیا توبه ایستونکي (له ګناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي (له پلیتیو څخه).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې توبه کوي له هغې ګناه څنې چې له دوی څنې اتفاقا صادره شوي وي؛ مثلا د «حیض» په حالت کې د «وطي» مرتکب شوي وي، او هغه کسان چې له ناپاکی یعنې له ګناهونو او د «حیض» په حالت کې: له «وطي» او د نجسې موقعې له «وطي» څنې ځان ژغوري (بچ کوي).

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ۖ

ښځې ستاسې ځای د کرلو (د نسل) ستاسې دي، نو راځئ ځای د کرلو خپلو ته (چې قُبُل دی) په هرې طریقې سره چې خوښه وشي ستاسې.

تفسیر: یهودانو د شا له لوري په روا ځای کې له ښځو سره مجامعت کول ممنوع ګڼل، او ویل به یې: «که څوک داسې مجامعت وکړي؛ هغه کوچنی (بچی) چې له هسې مجامعت څنې پیدا کیږي احول (کوږ سترګی) (چپی) به وي»، کله چې څمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څنې په دې مورد کې پوښتنه وشوه، نو دا آیت نازل شو، «یعنې ستاسې ښځې تاسو لره لکه ستاسو کښت (فصل) داسې دي، چې په دوی کې نطفه د تخم په شان او اولاد

د پیداوار غونډې دي، یعني له هغه څخه مقصد د نسل پاتې کېدل، او اولاد زېږېدل دي، نو تاسې واک (اختیار) لرئ چې: له خپلو ښځو سره د مخ له خوا، ناسته، یا ملاسته، یا ولاړه، یا په اړخ، یا د شا له لوري، د مخ په خوا په هر ډول مو چې زړه غواړي مجامعت وکړئ !، مګر دا خبره ضروري ده، چې تخم شیندل دې په همغه خاصه موقع کې وي، چې له هغه څخه مولود موجودیږي، یعني مجامعت دې هرومرو (خامخا) په فرج کې وشي !، او له لواطت ځنې دې خامخا ځان وژغوري ! (وساتي)، ځکه چې هغه ځای د مرداري او نجاست دی، د یهودانو دا خیال غلط دی چې؛ له هسې مجامعت ځنې احول «چپی» مولود موجودیږي».

وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ

او په مخ کې ولېږئ تاسې ! د پاره د ځانو خپلو (نیک عمل) !

تفسیر: یعني صالحه اعمال تل د ځان لپاره کوئ ! یا دا چې له «وطي» ځنې مو ښایي صالح اولاد مطلوب وي، او یواځې نفساني حظ مو مقصود نه وي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ

او ووېرېږئ ! له الله څخه او وپوهېږئ ! چې بېشکه تاسې ملاقات کوونکي يئ له الله سره، او زیری ورکړه (ای محمده !) مؤمنانو ته(دجنت). او مه ګرځوئ ! (نوم د) الله نښانه لپاره د قسمونو خپلو پر دې چې (نه) به نیکي کوئ، او (نه) به پرهېزګاري کوئ او (نه) به روغه کوئ په مینځ د خلقو کې.

تفسیر: یعني د کوم ښه کار په نه کولو باندې په الله تعالی قسم یادوئ، مثلا له خپلې مور او پلار سره به خبرې نه کوم، یا فقیرانو ته به خیر خیرات نه ورکوم، یا له هیچا سره به مصالحت یعني روغه نه کوم، یعني په هسې قسمو کې چې د پاک الله نوم د خرابو کارو وسیله ګرځوئ، نو وروسته له دې هسې قسمونه مه خورئ ! که څوک بیا داسې قسمونه یادوي، نو د هغه ماتول، او «کفاره» یې ورکول پرې واجبیږي.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو اعمالو) دی.

تفسیر: یعني هر څوک چې قسم یادوي الله تعالی یې اوري، که څوک د پاک الله د جلال او عظمت له وېرې له قسم خوړلو څخه ځان ساتي، نو (سمیع علیم الله) د هغه په نیت ښه عالم او ښه خبردار دی، ستاسې هیڅ یوه پټه او ښکاره خبره له الله تعالی څخه پټه نه ده، نو ځکه د زړه په نیت او د ژبې په خبرو او نورو کارونو کې ډېر زیات احتیاط په کار دی.

لَّا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

نه نیسي الله تاسو لره په لغوه او بیهوده قسمونو ستاسو باندې.

تفسیر: لغو او چټي (بېکاره) قسم هغه دی: چې له خولې ځنې سم له عادته یا عرفه سره چټي پټې ووځي، او د زړه له کومې او په عمدي او ارادي ډول سره نه وي، له هسې قسم یادولو ځنې نه په چا باندې «کفاره» اوړي، او نه پرې ګناهګاریږي، هو ! که څوک په قصد او ارادې سره د قسم الفاظ لکه «والله» «تالله» ووایي، او له دې قسم ځنې یې یواځې تاکید مقصود وي، او قسم خوړل یې په زړه نه وي، نو پرې «کفاره» اوړي، د «کفارې» بیان وروسته راځي.

وَلٰكِنۡ يُّؤَاخِذُكُمۡ بِمَا كَسَبَتۡ قُلُوۡبُكُمۡ‌ؕ

او لېکن نیسي (الله) تاسې په هغه (قسم) چې قصد کړی وي (د هغه) زړونو ستاسې (پس له حنثه).

تفسیر: یعنې هغه قسم چې عمدي او په قصد سره وي، او په هغه کې زړه او ژبه سره بیخي یو شی وي؛ نو دهسې قسم په ماتولو باندې هرومرو (خامخا) «کفاره» اوړي.

وَاللّٰهُ غَفُوۡرٌ حَلِيۡمٌ ﴿۲۲۵﴾

او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیئاتو) دی ښه تحمل کوونکی دی (په تاخیر د عقوبت لپاره د انابت).

تفسیر: «غفور» یعنې مغفرت کوونکی دی، چې په لغو او چټي (بېکاره) قسمو باندې مؤاخذه نه کوي، او «حلیم» دی چې په مؤاخذه کې تلوار نه کوي، ښایي چې بنده توبه وکړي.

لِلَّذِيۡنَ يُؤۡلُوۡنَ مِنۡ نِّسَآئِهِمۡ تَرَبُّصُ اَرۡبَعَةِ اَشۡهُرٍ‌ۚ فَاِنۡ فَآءُوۡ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۲۲۶﴾ وَاِنۡ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيۡعٌ عَلِيۡمٌ ﴿۲۲۷﴾

دی هغو کسانو لره چې قسمونه کوي له (جماع د) ښځو خپلو نه (مطلقا یا تر څلورو میاشتو پورې) انتظار د څلورو میاشتو، نو که بیا رجوع وکړه دوی (او سره یو ځای شول) پس بېشکه چې الله ښه بخښونکی (د خطیئاتو) پوره رحم کوونکی دی. او که قصد وکړ دوی د طلاق (او رجوع یې ونه کړه) پس بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسیر: ایلاء قسم او سوګند خوړولو ته وایي، که څوک قسم وخوري چې خپلې ښځې ته به تر ټاکلي مودې نه نژدې کیږم، نو دا موده که له څلورو میاشتو کمه وه، نو ورته روا ده چې ددغې مودې تر پایه انتظار وکړي، او بیا وروسته ورسره جماع وکړي، په دغه موده کې ښځه حق نه لري چې د رجوع مطالبه ورڅخه وکړي، لکه چې دا صورت د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه بخاري شریف او صحیح مسلم کې ثابت دی.

او که دغه موده تر څلورو میاشتو زیاته وه، نو د څلورو میاشتو په پوره کېدو سره ښځې ته روا ده، چې له سړي څخه وغواړي چې یا ورته طلاق ورکړي، او یا ورته رجوع وکړي، نو د جمهورو مذهب دا دی چې تش د څلورو میاشتو په تېرېدو سره طلاق نه واقع کیږي، او بعض علما وایي چې په بائن طلاق سره طلاقیږي.

وَالۡمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصۡنَ بِاَنۡفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوۡٓءٍ‌ؕ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنۡ يَّكۡتُمۡنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِىۡٓ اَرۡحَامِهِنَّ اِنۡ كُنَّ يُؤۡمِنَّ بِاللّٰهِ وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ‌ؕ

او طلاقې کړی شوې ښځې دې انتظار کوي په ځانو خپلو (له نکاح نه تر) درېو حیضو (کاملو) پورې، او نه دي روا دوی لره چې پټوي به دوی هغه شی چې پیدا کړی دی الله په ارحامو د دوی کې (له ولده یا حیضه) که وي دوی چې ایمان لرونکي وي په الله او په ورځې آخرې (چې قیامت دی).

تفسیر: کله چې نارینه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو هغه ښځه له بل چا سره تر هغه پورې خپله نکاح نشي تړلی، څو چې درې «حیضه» يې پوره نشي، دا د دې لپاره که چېرې حامله وي، حمل به يې ښکاره شي، او د یوه اولاد، به د بل چا نه شي، نو ځکه پر ښځې باندې فرض دي چې هر هغه شی چې د هغې په ګېډه کې وي؛ هغه ښکاره کړي، حمل وي، او که حیض وي، او دې مودې ته په شرع کې «عدت» وايي.

فائده: دلته له مطلقاتو ځنې خاص هغه ښځې مراد دي، چې هغوی ته له نکاح څخه وروسته د صحبت (مجامعت) یا «شرعي خلوت» نوبت وررسېدلی وي، او دې ښځو ته «حیض» هم ورځي، پر هغې ښځې باندې چې ورسره مجامعت یا «صحیحه خلوت» نه وي شوی، وروسته له طلاقه بيخي «عدت» نشته، او هغه ښځه چې بيخي نه حائضه کیږي، مثلا وړه یا داسې بوډۍ او زړه وي چې له وینې پاکه وي، یا حامله وي، نو په دوه وو وړاندنیو (اولنو) صورتونو کې؛ د دوی د عدت موده درې میاشتې ده، او د اولاد لرونکې (حاملې) عدت، د هغې د اولاد زېږول (د حمل وضعه) ده، هغه ښځه چې خپلواکه (آزاده) نه وي، بلکه وینځه وي، که حائضه کیږي؛ نو د هغې د عدت موده دوه حیضه دي، که نه حائضه کیږي، نو د صغارت او کبارت په صورت کې د هغې عدت یوه نیمه میاشته ده، او په هغه صورت کې چې حامله وي، نو د اولاد زېږول (د حمل و ضعه) ده، دا تفصیلات له نورو آیتونو او احادیثو څخه ثابت شوي دي.

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ

او میړونه (خاوندان) د دوی ښه لائق (حقدار) دي په بیا کولو د ددې ښځو په دې موده کې که اراده لري دوی د جوړښت (په خپلو منځو کې).

تفسیر: یعنې که نارینه د عدت په موده کې وغواړي چې هغه ښځه بېرته ځان ته وګرځوي؛ کولی شي، که څه هم د هغې ښځې خوښه نه وي، خو ښايي چې په دې ګرځولو کې مقصود ښه سلوک او اصلاح وي، او ښځه ونه ربړوي، او ويې نه وېروي، او په دې يې نه مجبوره وي چې خپل «مهر» ورپرېږدي، چې دا ټول ظلم او تېری دی، که داسې کوي ګناهګاريږي، که څه هم رجعت يې صحیح دی.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ

او شته دي ښځو لره (حقوق په میړونو (خاوندانو) باندې) په شان د هغو (حقوقو) چې په دوی دي (د خاوندانو) په معروف (ښه وجه) سره، او شته نارینه وو لره په دې ښځو باندې بهتروالی (فضیلت).

تفسیر: یعنې دا امر خو حق دی، همغسې چې د نارینه وو حقوق پر ښځو باندې دي، همغه شانې د ښځو حقوق په نارینه وو باندې هم دي، چې سم له اصولو سره د هغو حقوقو په ځای راوړل؛ پر دواړو باندې ضروري دي، نو اوس نارینه لره ښايي چې له خپلې ښځې سره په هیڅ ډول (طریقه) بده ګذاره او خراب سلوک ونه کړي، بلکه د ښځې هر راز حق تلفي ممنوعه ده، مګر دا یو فضیلت او فوقیت نارینه پر ښځو باندې لري، چې د رجعت واک او اختیار خامخا نارینه لره دی.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

او الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ) او د حکمت والا دی.

اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِيْحٌۢ بِاِحْسَانٍ

(رجعي) طلاق دوه کرته دی، نو بیا ساتنه (د ښځو) ده (په رجوع سره) په معروف (ښه وجه) سره، یا پرېښودل دي (ددې ښځو) په ښه وجه سره.

تفسیر: پخوا له اسلام څخه داسې دود (رواج) او دستور وو، چې لس شل ځلې هر څومره چې د نارینه زړه غوښته، خپلې ښځې ته به يې طلاق ورکاوه، مګر پخوا د عدت له ختمېدلو څخه به يې بیا رجعت ورته کاوه، او بیا به يې طلاق کوله، او په دې ډول ځینو نارینه وو خپلو ښځو ته زیات تکلیف او زحمت ورپېښاوه، نو بنا پر دې دا آیت نازل شو، هغه طلاق چې رجعت په کې کیدی شي، ټول سره دوه ځلې دی، چې په هغه کې نارینه واکمن دي چې د «عدت» په شپو کې بېرته له سره رجعت وکړي، یا يې په ښه ډول سره خوشې کړي، وروسته د «عدت» له تېرېدلو څخه «رجعت» نه پاتې کيږي، هو ! که دوی دواړه بیا سره خوښ وو، بیا نکاح تړلی شي، او که درې طلاقه ورکړي، نو بیا سره له خوښې هم دوی نکاح نشي سره تړلی، تر څو چې هغه ښځه بل مېړه (خاوند) ونه کړي، او له هغه سره جماع او خلوت ونه کړي.

فائده: له «امساك بمعروف» او له «تسریح باحسان» څخه دا غرض دی چې که رجعت کوي نو ښايي چې د موافقت او حسن معاشرت لپاره وي، او د ښځې بند ساتل او ربړول (ازارول) مقصود نه وي، لکه چې د دوی په منځ کې دستور وو، که نه په سهولت او ښه ډول سره دې پرېږدي.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّآ اَنْ يَّخَافَآ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ

او روا نه دي تاسو ته (ای خاوندانو) چې واخلئ تاسې له هغه مال څخه چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په «مهر» کې) هیڅ شی، مګر که وېرېږي دوی (یعنې مېړه «خاوند» او زوجه) چې ونه شي ساتلی دوی دواړه احکام د الله.

تفسیر: یعنې نارینه وو لره دا روا نه ده؛ چې له ښځو څنې د طلاق په بدل کې هغه مهر بېرته واخلي چې ورکړی يې دی، هو ! دا هلته روا دی چې څه نا چاري وي، او په هیڅ ډول د دوی په منځ کې موافقت سره رانشي، او دوی له دې خبرې څنې وېرېږي، چې دمخالفت له شدته د الله تعالی په احکامو باندې ټینګ نه شي پاتې کېدی، او په ښه ډول یو له بله سره معاشرت او ژوندون نشي کولی، او د نارینه له جانبه د زوجې د حقوقو په ادا کې څه تېری او قصور هم نه وي، که نه دهغه مال اخیستل نارینه لره ناروا او حرام دي.

فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيْمَا افْتَدَتْ بِهٖ

پس که وېرېږئ تاسې چې ونه شي ساتلی دوی (دواړه) حکمونه د الله (په زوجیه وو امورو کې) نو نشته هیڅ ګناه په دوی دواړو باندې په هغه شي کې چې فدیه ورکړي په هغه سره (دا ښځه او ځان خلاص کړي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! که تاسې له دې نه وېرېږئ چې د نارینه او ښځې په منځ کې داسې جګړې او مخالفتونه دي؛ چې د هغوی په ژوندون کې موافقت نه سره راځي، نو په دې صورت کې په دوی باندې څه ګناه نشته، چې ښځه څه مال ورکړي، او خپل ځان د هغه د نکاح له قیده جدا کړي، او نارینه د هغې مال واخلي، دېته «خلع» وایي، کله چې د ضرورت په حالت کې د مېړه (خاوند) او د زوجې لپاره «خلع» روا شول، نو ټولو مسلمانانو ته ښايي چې په دې کې سعي وکړي.

فائده: يوه ښځه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضور ته حاضره شوه، او ويې ويل: چې زه له خپل ميړه (خاوند) څخه خفه يم، او نه غواړم چې د هغه سره واوسم، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې د دې موضوع تحقيق وفرمايه، هغې ښځې وويل چې: ميړه (خاوند) مې نه زما د حقوقو په ادا کولو کې کمي کوي، او نه زه د هغه په اخلاقو او ديانت باندې څه اعتراض لرم، خو زما هغه طبعا بدې شي، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هغې ښځې څخه «مهر» بېرته واخيست، او ميړه ته يې ورکړ چې طلاقه يې کړه، نو په دې مناسبت دا آيت نازل شو.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۲۲۹﴾

دا (ذکر شوي احکام) حدود د الله دي، نو تاسې مه تېرېږئ ! له حدودو د الله، او هر (هغه) څوک چې تېرېږي له حدودو د الله نه، نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعني دا ټول مذکوره احکام: طلاق، رجعت، خلع، حدود او قواعد دي، د پاک الله مقرره اصول دي، نو د هغو تعميل او پابندي ډېره ضروري ده، او ښايي چې هيڅ يو قسم مخالفت تغيير او کوتاهي په هغه کې ونه کړه شي !.

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ۗ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يَّتَرَاجَعَآ اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُّقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۰﴾

نو (وروسته له دې دوو طلاقو څخه) که بيا يې طلاقه کړه دا ښځه (درېم ځلې) پس بيا حلاله نه ده (دا ښځه) ده لره پس (له دې نه)، تر هغه پورې چې په نکاح واخلي دا ښځه ميړه (خاوند) بل پرته له ده نه، نو که طلاقه کړه دوهم ميړه (هم) دا ښځه (او عدت يې تېر شو) پس نشته هيڅ ګناه په دغو دواړو ښځه او لومړني ميړه، چې بيا سره رجوع وکړي دواړه، که ګمان وي ددې خاوند او ښځې په دې چې قائم به کړي دوی احکام د الله (او په ځای به يې کړي)، او دا (ذکر شوي احکام) حکمونه د الله دي چې بيانوي يې (دهغه) قوم لپاره چې پرې پوهيږي (او په مقتضی دعلم عمل کوي).

تفسير: يعني که ميړه (خاوند) خپلې ښځې ته درېم ځلي «طلاق» ورکړي، نو بيا به هغه ښځه ده ته هيڅ نه روا کيږي، تر څو هغه ښځه له بل کوم سړي سره خپله نکاح ونه تړي، او هغه بل خاوند له دې سره صحبت (جماع) ونه کړي، او بيا پخپله خوښه سره «طلاق» ور نکړي، او د هغه دويم ميړه عدت هم پوره نشي، وروسته له دې نه چې د «فقهاوو» په اصطلاح ورته «حلاله» وايي د هغه لومړني خاوند سره دويمه نکاح هلته تړل کيږي، چې د پاک الله د احکامو د ساتلو فکر له دوی سره وي، يعنې هر يو د بل حقوق په ښه شان سره وساتي، او پخپلو نفسونو باندې په ښه شان سره اعتماد او اطمينان ولري، که نه خامخا بيا د دوی په منځ کې جنګ جنجال او شور ماشور پېښيږي، او بيا د حقوقو اتلاف ته نوبت رسيږي، او په ګناه کې اخته کيږي، حال دا چې د نکاح اساس په محبت، مينه، الفت او ښه ژوندون د نکاح غرض او غايه ده، اګر که د صحت شرط يې نه دی.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۪ وَلَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا ۚ

او کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې پس ورسيدې دوی (آخر د) عدت خپل ته (يعنې چې د عدت ختمېدلو ته نژدې شي) نو وساتئ ! دوی په ښه ډول سره (يعنې رجوع ورته وکړئ !) يا

خوشي كړئ ! دوی په معروف (ښه ډول سره) او مه ساتئ تاسو ! دا ښځې (په رجعت سره) لپاره د ضرر رسولو له جهته ددې چې (پر دوی باندې) تيرئ وكړئ !.

تفسير: يعني د عدت تر ختمېدلو پورې مېړه (خاوند) واكمن او مختار دی، چې له هغې ښځې سره بيا موافقت او اتحاد وكړي، او رجوع ورته وكړي، يا يې په خوښې او خوشالی سره بيخي پرېږدي، دا هيڅكله ورته روا نه ده چې په بند كې يې وساتي، او د ربړولو (ازارولو) لامله بيا رجوع ورته وكړي، لكه چې ځينو سړيو همداسې كول.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ؕ وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ؗ وَّاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٢٣١﴾

او هر څوك چې وكړي داسې كار نو په تحقيق سره ظلم يې وكړ په ځان خپل، او مه ګرځوئ ! آياتونه د الله (داسې چې په اعراض او تهاون سره) مسخرې (پرې وكړئ !) او ياد كړئ ! نعمت د الله (چې اسلام دی) په تاسې باندې، او (ياد كړئ !) هغه چې نازل كړی دی (الله) په تاسې باندې چې كتاب دی او حكمت (سنت د رسول الله صلى الله عليه وسلم) دی، چې پند دركوي الله تاسې ته په هغو (نازل شوو احكامو) سره، او وويرېږئ ! له الله نه او پوه شئ ! تاسې چې بېشكه الله په هر شي باندې ښه پوه دی.

تفسير: په نكاح، طلاق، ايلاء، خلع، رجعت، حلاله او نورو كې لوی لوی حكمتونه او مصلحتونه دي، په دوی كې پلمې (تدبيرونه) او بهانې كول، او د بيهوده او چټي اغراضو لامله مداخله كول؛ داسې دي لكه چې څوك د پاك الله جل وعلى شأنه په احكامو باندې مسخرې او ټوقې كوي (نعوذ بالله من ذلك) ! مثلاً چې څوك رجعت وكړي، او مقصود يې داسې وي، چې ښځه وربړوي (تكليف كړي)، نو پاك الله ته داسې خبرې او ارادې ټولې ښكاره دي، او له داسې پلمو (فريبونو) څخه پرته له ضرره بل كوم شی په لاس نه ورځي.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ

او هر كله چې طلاقې كړئ تاسې ښځې، پس ورسېدې دوی ټاكلې (مقررې) مودې خپلې ته (په دې شانې چې عدت يې تېر شي) نو مه منع كوئ تاسې دوی ! له دې نه چې په نكاح واخلي دوی مېړونه خپل كله چې دوی سره خوښ وي په خپلو منځو كې په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسير: يوې ښځې ته د دې خاوند يو يا دوه طلاقه وركړل، او بيا يې «عدت» كې «رجعت» هم ورته و نه كړ، كله چې د دې ښځې د عدت موده ختمه شوه، نو د نورو غوښتونكو په منځ كې د دې مخطوبې ښځې هغه پخوانی مېړه هم د خپلې نكاح پيغام ورولېږه، ښځه هم په دې خبره باندې خوښه وه، مګر د دې ښځې ورور ته قهر ورغی، او دا نكاح يې معطله كړه، په دې خبره باندې دا حكم نازل شو، چې ښايي د ښځې خوشالي او هوسايي (آرام) تر نظر لاندې ونيوله شي !، او لازم دي چې هغې له خوښې سره سم نكاح وتړله شي !، او نه ښايي چې د كوم بل چا خيال او ناخوښي پكې مداخله وكړي، دا خطاب عام دی، او ټولو هغو كسانو لره شامل دی، چې د ښځو د نكاح مخه نيسي، عام له دې نه چې دا منع كوونكی همغه لومړنی خاوند وي، چې دې ښځې ته يې طلاق وركړی دی، او اوس د ښځې مخه نيسي چې له بل چا سره نكاح ونه تړي، يا د دې ښځې كوم ولي او وارث وي، چې دا ښځه نه پرېږدي چې همغه خپل پخوانی مېړه

يا بل کوم خاوند وکړي، خو ددې مقصد دا نه دی چې د ولي له اجازې پرته نکاح کولی شي، ځکه چې د ولي اجازه په نکاح کې شرط ده، لکه چې په صحيحو أحاديثو کې د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه ثابت دي.

ذٰلِكَ يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

دا (حکم د نه منع کولو) پند ورکاوه کيږي، په ده سره هغه چاته چې وي دی له تاسې نه؛ چې ايمان لري په الله او په ورځې آخرې باندې.

تفسير: يعنې له هغه حکمه چې مذکور شو ايماندارو ته پند ورکاوه شي، ځکه چې له دې پند څخه هم دوی ګټه اخلي، او که نه دا پند ورکول د ټولو خلقو لپاره دی، او په هغه کې د هيڅا څه خصوصيت نشته، او دمؤمنانو له اختصاص څخه ضمنا نورو ته تهديد او دهغو تحقير هم ترې څرګنديږي.

ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۲﴾

دا (د منع او ضرر ترک) ډير غوره دی تاسې (او دوی) ته، او ښه پاکيزه دی، او الله عالم دی (پر هر شي) او تاسې نه پوهيږئ (په خپل خير هم).

تفسير: يعنې د هغې ښځې په نه ستنولو (واپس کولو) له نکاح څخه او د هغې ښځې په نکاح کې داسې ښېګڼه (فائده) او پاکيزګي ده چې د نکاح په ممانعت کې هغه هيڅ کله نشته، کله چې ښځه خپل لمړني مېړه ته راغبه وي، نو ښايي چې له هغه سره يې نکاح وتړله شي، ځکه په دې نکاح کې هسې ښېګڼه او پاکيزګي ده چې د بل چا په نکاح کې داسې ښېګڼه هيڅ نشته، الله تعالی ته د هغوی د زړه خبرې او راتلونکې ګټې او تاوان داسې ښه معلوم دی، چې تاسې پرې نه پوهيږئ.

وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۗ

او ميندې (مورګانې) دې شودې (پی) ورکوي اولاد خپل ته دوه کاله پوره، دا (حکم) هغه چا لره دی چې اراده لري د دې چې پوره کړي (نېټه د) تي ورکولو.

تفسير: يعنې په ميندو باندې حکم دې چې خپل اولاد ته دې تر دوو کلو پورې شودې ورکړي !، او دا موده هغه چا لره ده چې مور او پلار يې وغواړي؛ چې هغه موده پوره کړي، که نه په دې موده کې لږوالی هم روا دی، لکه چې په وروستنـي آيت کې راځي، او په دې حکم کې هغه ميندې هم داخلې دي، چې د هغوی نکاح باقي وي، يا طلاقې شوې وي، او يا د هغوی د «عدت» موده تېره وي، هو ! دومره فرق شته چې په هر حال مېړه (خاوند)به نفقه او کالي (جامې) منکوحې ته او معتدې ته ورکوي، عام له دې نه چې ښځه هغه مولود ته شودې ورکوي، يا يې نه ورکوي، او کله يې چې «عدت» ختم شو، نو بيا به نفقه او کالي (جامې) د شودو ورکولو لامله ورکوي، او له آيت څخه دا معلومه شوه چې د شودو ورکولو د مودې انتهاء پوره دوه کاله ده، چې ښايي هغه موده په مور يا په بله کومه ښځه باندې پوره شي !، او پلار هم په هم دغو دوو کلونو کې مجبور دی چې د خپل وړوکي د شودو اجرت اداء کړي !، او دا ترېنه معلوميږي چې د شودو ورکولو موده له دوه کلونو څخه زياته نه ده.

وَعَلَى الْمَوْلُوْدِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۗ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌ ۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ ۚ

او ده پر هغه چا باندې چې بچي زيږول شوی دی ورته (يعنې پلار)، روزي د دوی (يعنې د ميندو) او کالي (جامې) د دوی (يعنې د ميندو) په معروف (سم له دستوره) سره، او زور نشي کولی په

هیڅ نفس باندې مګر په اندازه د توان د ده سره، نه دې ضرر رساوه کیږي مور ته په سبب د ولد ددې سره، او نه (دې ضرر رساوه شي) پلار ددې ولد ته په سبب د ولد د ده سره.

تفسیر: یعنې پلار ته ښایي چې د ورو کي مور ته ډوډۍ او کالي (کپړې) په هر حال کې ورکړي ! په اول صورت کې ددې لامله چې هغه د ده په نکاح کې ده، او په دویم صورت کې د دې لپاره چې په «عدت» کې ده، او په دریم صورت د شودو ورکولو اجرت په ده باندې کیږي، او نه ښایي چې د وړوکي مور او پلار یو بل ته د هغه وړوکي لامله څه ربړ (آزار) او تکلیف ورکړي، مثلا مور ته لازم نه دي چې بې سببه له شودو ورکولو څخه مخ واړوي، یا پلار بې سببه وړوکی له مور څخه جلا (جدا) کړي، او د بلې کومې ښځې په شودو یې وروزي، یا د هغه د مور په نفقه او پوښاک کې څه تنګي وکړي.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ

او شته په وارث (د پلار) باندې په شان د هغه (نفقه چې په پلار وه).

تفسیر: یعنې که پلار مړ شي، نو په وړوکي او د وړوکي په وارثانو باندې هم دا خبره لازمه ده چې د شودو رودلو په موده کې د هغه مور ته د ډوډۍ او کالیو (جامو) مصارف ورکړي، او هیڅ څه تکلیف ورته ونه رسوي !، او له وارث څخه هغه وارث مراد دی چې محرم هم وي.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

نو که غواړي دوی دواړه (مور او پلار) بېلول (دماشوم له تي څخه یخوا له دوه کلونو څخه) په خوښۍ سره چې وي له دوی دواړو نه او په مشورې (د دواړو سره) پس نشته هیڅ ګناه پر دوی باندې (په دې کې).

تفسیر: یعنې که مور او پلار د کوم مصلحت له امله د دوه کلونو په منځ کې له مشورې او رضامندۍ څخه وروسته؛ وړوکی له تي بېلوي، او شودې نه ورکوي، نو پکې څه ګناه نشته، مثلا چې دمور شودې ښې نه وي.

وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ

او که قصد وکړئ تاسې چې دایي ونیسئ ! (بله ښځه لپاره) د تي ورکولو اولاد خپل ته؛ نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې کله چې وسپارئ تاسې هغه شی چې قصد د ورکولو کړي وي تاسې دوی ته په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسیر: یعنې ای نارینه وو ! که تاسې د کوم مصلحت او ضرورت لامله علاوه له موره د بلې کومې ښځې په شودو باندې خپل وړوکی وروزئ (وپالئ) نو په دې کې هم څه ګناه نشته، مګر داسې نه چې د مور له برخې او حق څخه کوم شی کم شي، بلکه سم له دود (رواج) او دستور سره د کوم شي ورکول چې مور لره وي؛ هغه پوره ورکړئ ! او دا مطلب هم کېدی شي چې د دایي حق پوره ورکړئ !.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

او وویرېږئ ! له الله، او پوه شئ ! چې بېشکه الله په هغو شیانو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی

دی. او هغه کسان چې مره شي له تاسې نه او پرېږدي دوی ښځې؛ انتظار دې کوي دا ښځې (د نکاح کولو څخه) په ځانو خپلو څلور میاشتې او لس (ورځې).

تفسیر: پخوا له دې نه دا خبره تېره شوه چې د طلاق په عدت کې د درې حیضونو انتظار دی و کړی شي !، اوس فرمایي چې د مرګ په عدت کې دې د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار وباسي !، په دې موده کې که دا خبره ښکاره شوه، چې هغه ښځه حامله نه ده، نو له بل چا سره د نکاح تړلو اجازه ورته شته، که نه وروسته د اولاد زېږولو څخه ورته اجازه ده؟، ددې تشریح به د «الطلاق» په سورت کې راشي، په حقیقت کې درې حیضه یا د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار د حمل د ښکاره کېدلو لپاره تاکلی شوی دی، (او د وینځې عدت د اصلیې نیمایي دی).

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

نو کله چې ورسیږي دوی مودې د عدت خپل ته، پس نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې په هغه کار کې چې کوي یې دا ښځې په (حق د) نفسونو خپلو کې په ښه توګه (سم له شرعي اصولو سره.

تفسیر: کله چې کونډې ښځې خپل عدت پوره کړي، یعنې غیر حامله ښځه څلور میاشتې او لس ورځې، او حامله ښځه د اولاد تر راوړلو پورې معطله شوه، نو بیا دوی ته د شریعت له احکامو سره سم له بل چا سره د نکاح تړلو اجازه شته، او نه پرې ګناهګاریږي، زینت، عطر وهل، او د خوشبویۍ استعمالول ټول ورته جائز دي.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَن تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ

او الله په هغو شیانو چې کوئ (یې) ښه خبردار دی (نو جزا به پرې در کړي). او نشته هیڅ ګناه په تاسې باندې په هغه (کار) کې چې اشاره کوئ تاسې په هغه سره، چې غوښتل (دهغو) ښځو دې (چې په عدت کې وي) یا (یې) پټ ساتئ په زړونو خپلو کې، معلوم دی الله ته چې بېشکه تاسې ژر به یاد کړئ په غوښتلو سره د نکاح دا ښځې، ولیکن وعده مه کوئ ! له دوی سره (د نکاح) په پټه مګر (همدا) چې ووایئ تاسې ویل ښه ! (نیک له شریعت او رواجه سره سم) او مه کوئ قصد (د تړلو) د غوټې د نکاح (د دوی) تر هغه پورې چې ورسیږي ټاکلې (مقرر) عدت انتها د نېټې خپلې ته.

تفسیر: ددې آیت خلاصه داده: کله چې ښځه د خپل مېړه (خاوند) له نکاح څخه جلا شوه، نو تر هغه پورې چې د دې «عدت» پوره شوی نه دی، بل چا ته دا خبره جائزه نه ده، چې له هغې سره خپله نکاح وتړي، یا صافه وعده له هغې څخه واخلي، یا په ښکاره ډول سره پیغام ورولیږي، لیکن که په زړه کې نیت وکړي، چې وروسته له عدته به له هغې سره خپله نکاح وتړم، یا په اشاره سره خپل مطلب ورواوروي، چې بل څوک له ده نه وړاندې پیغام ور ونه لیږي، کله چې هغې ښځې ته واوروي چې: «ستا غوندې مېرمنې ته قدر او عزت هر څوک ساتي، یا زه غواړم چې له کومې پتمنې (غیرتي) مېرمنې سره خپله نکاح وتړم» نو دی په هسې خبرو باندې هیڅ نه ګناهګاریږي، مګر صاف او ښکاره پیغام هیڅکله باید ور ونه لیږي.

وَاعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ فَٱحۡذَرُوهُۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٞ ﴿٢٣٥﴾

او پوه شئ تاسې ! چې بېشكه الله معلوم دى ده ته هغه څه چې په زړونو ستاسې كې دي، نو ووېرېږئ ! له ده نه (او د نا مشروع شي قصد مه كوئ !) او پوه شئ تاسې ! چې بېشكه الله ښه بخښونكى (د خطيئاتو) ډېر تحمل والا دى (د عقوبت په تأخير لپاره د انابت).

لَّا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ إِن طَلَّقۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ مَا لَمۡ تَمَسُّوهُنَّ أَوۡ تَفۡرِضُواْ لَهُنَّ فَرِيضَةٗۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى ٱلۡمُوسِعِ قَدَرُهُۥ وَعَلَى ٱلۡمُقۡتِرِ قَدَرُهُۥ مَتَٰعَۢا بِٱلۡمَعۡرُوفِۖ حَقًّا عَلَى ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

نشته هيڅ تكليف (ګناه) په تاسې باندې كه طلاقې كړئ تاسې ښځې (خپلې) تر څو چې صحيح خلوت مو نه وي كړى له دوى سره، او مقرر كړى مو (نه) وي له پاره د دوى ټاكلى مهر، او څه خرڅ وركړئ ! دوى ته (واجب) دى پر غني (مېړه) باندې په اندازه (د توان) د ده، او (شته) په فقير (مېړه) په اندازه (د توان) د ده، خرڅ چې په معروف (سم له اصولو) سره وي، حق (لازم) دى په نيكي كوونكو (مسلمانانو) باندې.

تفسير: كه د نكاح تړلو په وخت كې د مهر ذكر ونشو، او بې د مهر له ټاكلو څخه نكاح وتړله شوه، نو دا نكاح صحيح او روا ده، او مهر به وروسته له نكاح څخه مقررېږي، ليكن په دې صورت كې كه پخوا له صحيحه خلوته او لاس ورغځولو او مجامعت څخه مېړه طلاق وركړي، نو څه مهر پرې نشته، خو په مېړه باندې لازم دي چې له خپله طرفه هغې ښځې ته څه شى وركړي، هغه دا چې لږ تر لږه درې كالي (جامې)، كميس، پرتوګ، او ټكرى دى سم له خپله حاله سره په ډېره خوښۍ او خوشالي سره وركړي !.

وَإِن طَلَّقۡتُمُوهُنَّ مِن قَبۡلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدۡ فَرَضۡتُمۡ لَهُنَّ فَرِيضَةٗ فَنِصۡفُ مَا فَرَضۡتُمۡ إِلَّآ أَن يَعۡفُونَ أَوۡ يَعۡفُوَاْ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ عُقۡدَةُ ٱلنِّكَاحِۚ وَأَن تَعۡفُوٓاْ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۚ وَلَا تَنسَوُاْ ٱلۡفَضۡلَ بَيۡنَكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

او كه طلاقې كړئ تاسې دوى (يعنې ښځې) پخوا له مسه كولو د دوى (يعنې د ښځو) او په تحقيق سره ټاكلى مو وو لپاره د دوى مهر، نو (لازم) دي (په تاسې باندې) نيمايي د هغه څه چې ټاكلي مو وي، مګر كه عفوه وكړي دا ښځې (چې ټول مېړه ته ورپرېږدي) يا عفوه وكړي هغه سړى (مېړه) چې په لاس د ده كې ده غوټه د نكاح (چې كامل مهر وركړي)، او دا چې عفوه وكړئ تاسې (اى ښځو او مړونو دغه عفوه) ډېره نږدې ده پرهېزګارۍ ته، او مه هېروئ تاسې فضل (احسان كول) په خپلو منځو كې، بېشكه الله پر هغه څه چې كوئ يې تاسې ښه ليدونكى دى.

تفسير: كه د نكاح په وخت كې مهر مقرر شوى وي، او له لاس وروړلو څخه پخوا مېړه (خاوند) خپلې ښځې ته طلاق وركړي، نو نيمايي مهر پرې لازمېږي، مګر كه ښځه يا هغه نارينه چې د نكاح د غوټې تېنګول او پرانيستل د هغه په اختيار كې دي؛ له خپل حقه تېر شي؛ ښه دى، د ښځې ښېګڼه داده چې هغه نيم مهر هم ورپرېږدي، او د نارينه ښېګڼه داده چې هماغه مقرر مهر پوره ور ورسوي، او كه پوره مهر يې رسولى وي، نو نيم دې ترې بېرته وانخلي، بلكه ټول مهر دې ورپرېږدي، بيا يې وفرمايل: «كه نارينه ور تېر شي، نو له (تقوى) سره ډېر وړ او مناسب دى، ځكه چې پاك الله نارينه ته لويي وركړې ده، او د نكاح د ساتلو، او دطلاق وركولو واكمن او مختار يې ګرځولى دى»، كله چې د نكاح په سبب په ده باندې ټول «مهر» لازمېږي، او اوس دې غواړې چې په لاس نه وروړلو او په طلاق وركولو سره

ځان د نيمايي مهر څخه خلاص کړي، نو دا کار له تقوی سره مناسب نه دی، ځکه چې د ښځې له پلوه هيڅ قصور نه دی شوی، او هر څه چې شوي دي، د نارينه له خوا شوي دي، نو بنا په دی نارينه لره ښايي چې له عفوې او مهربانۍ (بهادرۍ) څخه کار واخلي.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

ساتنه کوئ تاسې ! پر (ټولو) لمونځونو باندې او (خصوصا) په لمانځه منځنۍ باندې (چې مازديګر دی)، او ودرېږئ تاسې ! الله ته وېرېدونکي (په ادب سره).

تفسير: له منځني لمانځه څخه مراد د مازديګر لمونځ دی، چې د شپې او ورځې په منځ کې دی، ددې لمانځه تاکيد يې ځکه زيات وفرمايه، چې په دې وخت کې دنيوي مشاغل او کارونه ډېر پېښېږي، او ويې فرمايل چې ودرېږئ په ادب سره !، يعني په لمانځه کې هسې کوم حرکت ونه کړئ، چې له هغه څخه داسې څرګند شي، چې ګواکې تاسې لمونځ نه کوئ، يا مو لمونځ پرېې مات شي، لکه خوړل، او څښل، يا له چا سره خبرې کول، يا خندل، يا يې د ټولو حقوقو ساتنه کوئ، لکه: طهارت، اذان، اقامت، جمعه او جماعت، د نيت خلوص، حضور، خشوع، خضوع، طمأنيت، فرائض، واجبات، سنن، او مستحبات.

فائده: د طلاق په حکمونو کې د لمانځه د حکم بيانول، يا دا وجه لري چې نه ښايي دنيوي معاملې، او يو له بله سره جګړې تاسې د پاک الله له ياده غافل کړي، يا يې دا وجه ده، چې د هوا او هوس بندګانو ته د حرص او بخل د غلبې له امله د عدل پوره کول، او له انصاف څخه کار اخيستل، او بيا هغه هم د رنځ او د طلاق په حالت کې، ډېر سخت او درانه دي، بيا په داسې صورت کې چې: د ﴿وَأَنْ تَعْفُوا﴾ او د ﴿وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ﴾ رعايت هم په کې وشي، له هغوی څخه د هسې تعميل توقع او هيله (اميد) لرل، بيخي مستبعد او لرې په نظر راځي، نو چاره يې داسې وفرمايله چې: د لمانځه محافظت او دهغه ساتنه، او تل ادا کول، او د هغه د ټولو حقوقو او شرايطو رعايت، د هغو عمده علاج دی، ځکه چې لمونځ د فضايلو په تحصيل او د رذائلو په ازاله کې لوی اثر لري.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

نو که وېرېدئ تاسې (له دښمنه يا له بل شي نه) نو (لمونځ کوئ تاسې !) په پياده تګ يا په سورلۍ سره، نو کله چې په امن شئ تاسې، نو يادوئ تاسې ! الله لکه چې ښوولی يې دي تاسې ته هغه څه چې نه وئ تاسې چې (پرې) پوهېدئ.

تفسير: يعني د جنګ او ددښمن د وېرې په وخت کې له مجبوريته په سورلۍ او پياده تګ کې هم په اشاره سره لمونځ کول روا دي، اګر که د هسې لمونځ کوونکي مخ د قبلې په لورې هم نه وي.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ

او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی (خپلې) ښځې (لازم دی پر دوی باندې چې) وصيت دې وکړي لپاره د ښځو خپلو، د خرڅ ورکولو تر يوه کاله پورې، بې له ايستلو (له خپلو کورونو څخه).

تفسير: دا حکم پخوانی دی، کله چې د ميراث احکام نازل شول، او د ښځو برخې څرګندې شوې، او د ښځې د «عدت» موده څلور مياشتې او لس ورځې وټاکلی شوې، نو وروسته له هغه د دې آيت حکم منسوخ شو.

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۴۰﴾

نو كه پخپله ووتلې (دا ښځې له خپلو كورونو څخه) نو نشته هيڅ ګناه (او نفقه او مسكن) په تاسې باندې په هغه شي كې چې كوي يې دوى په خپلو ځانو كې له معروفه (له ښو كارونو چې پاكي او زينت دى) او الله ډېر غالب (قوي په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا دى (چې هر كار په حكمت او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعنې كه هغه ښځه په خپله خوښه د كال له ختمېدلو څخه پخوا له كوره ووځي، نو اى وارثانو! په دې كار كې چې ښځه يې سم له شريعته سره د خپلو ځانو لپاره وكړي، په تاسې باندې هيڅ ګناه او وبال نشته، يعنې كه وغواړي چې مېړه وكړي، يا ښه كالي واغوندي، او عطر استعمال كړي، په دې كې په دوى باندې هيڅ يو حرج نشته.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۲۴۱﴾

او شته طلاقې كړى شويو ښځو ته خرڅ وركول په معروفې (نېكې طريقې) سره، چې مقرر لازم كړى شوى دى په پرهېزګارانو باندې.

تفسير: پخوا له دې نه د خرڅ يعنې د كاليو (جامو) وركولو حكم د هغه طلاق په نسبت راغلى وو، چې نه «مهر» ټاكلى شوى وي، او نه مېړه لاس وروړي، اوس په دې آيت كې همدغه حكم د نورو لپاره هم صادر شو، مګر دومره فرق شته، چې ټولو طلاق وركړى شويو لره كالي (جامې) وركول يواځې مستحب دي، او كوم ضروري امر نه دى، او په لومړني صورت كې ضرور دى.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۲۴۲﴾

همداسې (لكه چې دا احكام يې بيان كړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه (احكام) خپل، لپاره ددې چې تاسې وپوهېږئ! (او شرعي احكامو ته عقل متوجه كړئ)!.

تفسير: يعنې څرنګه چې الله تعالى دلته د نكاح، طلاق، او عدت احكام بيانوي، همدا راز خپل احكام او آيتونه واضح فرمايي، څو چې پرې وپوهېږئ!، او عمل پرې وكړئ.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۲۴۳﴾

آيا نه دې ليدلي تا (يعنې نه دى رسېدلى علم ستا اى عبرت آخيستونكيه) قصې د هغو كسانو ته چې وتلي وو له كورونو خپلو نه، حال دا چې دوى په زرګونو وو، (او وتلي وو) له وېرې د مرګه، پس وفرمايل دوى ته الله، چې مړه شئ (پس مړه شول) بيا يې ژوندي كړل دوى، بېشكه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل (مهرباني) دى په خلكو باندې، وليكن ډېر د خلكو شكر نه باسي (لكه چې ښايي، او پند ترې نه اخلي).

تفسير: دا ديوه پخواني امت قصه ده چې څو زره سړي له خپلو كورنيو سره له خپل هيواد څخه ددې له امله وتښتېدل، چې له دښمن څخه وېرېدل، او له جنګ څخه يې خپل ځانونه ګوښه كول، يا له وبا څخه وېرېدل، او په تقدير او توكل باندې يې يقين او باور نه وو، بيا كله چې دوى يوه ځاى ته ورسېدل، د الله تعالى په حكم ټول سره مړه شول، او وروسته

د خپل نبي عليه السلام په دعا او غوښتنې سره بېرته ژوندي شول، چې له خپلو پخوانيو ګناهونو څخه توبه وکړئ، او وروسته له دې نه په ښو کارونو مشغول شئ، د دې پېښې قيصه ځکه دلته فرمايي، چې د کافرانو له «جهاد» يا د في سبيل الله له خرڅه د مال او د ځانو د مينې او محبت له سببه نه ښايي چې سرې مخ واړوي، او ودې پوهيږي چې که الله تعالى حکم وکړي، نو له هغه څخه د ژغورنې هيڅ يو صورت او چاره نشته، او که د ژوندون اراده وفرمايي، نو مړی په يوه سلګۍ کې بيا ژوندی کولی شي، د مرګ څخه د ژونديو ژغورنه کومه لويه خبره نه ده، نو بيا د هغه د حکم په تعميل کې له مرګ څخه وېربدل، او له «جهاد» څخه ځان ايستل يا د افلاس له وېرې له خيراتونو او صدقاتو څخه لاس نيول او پر نورو باندې د احسان او فضل او عفوې ورونه تړل، برسېره په بد نيتۍ پوره ناپوهي او حماقت هم دی.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۚ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

او جنګ کوئ (ای مؤمنانو !) په لاره د الله کې (ددين د ترقۍ لپاره) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په ټول احوالو) دی. څوک دی هغه سړی چې قرض ورکوي الله لره قرض نېک (د زړه له اخلاصه د الله په لاره په صرفولو سره) نو زيات به کړي الله (ثواب د) قرض ده لره په زياتوالي ډېر، او الله تنګوي (رزق) او پراخوي (رزق) او هم (خاص) بيا به ده ته بيولي کيږئ ! (د اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعني کله چې دا خبره ښکاره شوه چې: ستاسې ځان او مال د پاک الله په حکم کې دی، نو اوس تاسې ته ښايي چې د الله تعالى د دين لپاره د کافرانو سره جنګ وکړئ !، او وپوهيږئ چې پاک الله ټول شيان ګوري، او د بهانو کوونکو او د نورو ټولې خبرې اوري، او پرې پوهيږي، او ښايي چې د الله تعالى په لاره کې مال صرف کړئ !، او له تنګسۍ او فقيرۍ څخه هيڅ انديښنه ونه لرئ، او وپوهيږئ چې تنګسه او پراخي او نور شيان ټول د پاک الله په واک او اختيار کې دي، او د ټولو مرجع او ورتګ دده په لوري دی. «قرض حسنه» هغه پور (قرض) ته وايي چې له ورکولو څخه وروسته د هغه د بېرته اخيستلو زياته تقاضا ونه کړای شي، او پور (قرض) ورکوونکی په پوروړي باندې خپل منت او احسان کښېنږدي، او عوض او بدل يې ونه غواړي، او هغه ته په سپکه سترګه ونه ګوري، او الله تعالى ته د مال ورکولو څخه دا مراد دی، چې سړی د «جهاد» او «غزا» په لاره کې خپل مال صرف کړي، او په اخلاص يې وښندي، يا يې محتاجانو ته ورکړي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ

آيا نه ده کتلي تا (يعني نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت اخيستونکيه په قيصې د !) ډلې له بني اسرائيلو وروسته له موسى نه.

تفسير: له دې قصې څخه د حق تعالى هغه قبض او بسط ښه ثابتيږي، چې ذکر يې پخوا له دې نه وشو يعنې فقير ته پاچايي ورکوي، او له پاچايانو څخه پاچايي اخلي، ضعيف قوي ګرځوي، او قوي ضعيف.

إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

کله چې وويل دوی يوه نبي ته (چې راغلی وو) دوی ته چې: مقرر کړه مونږ ته يو پاچا چې جنګ وکړو (مونږ په تدبير او اتفاق د هغه) په لاره د الله کې، (نو) وويل (نبي): آيا نږدې ياست

چې (يعنې توقع شته) كه فرض كړى شي په تاسو باندې جنګ؛ چې ونه كړئ جنګ (بلكه دا توقع شته)؟ وويل دوى: څه (مانع) دى موږ لره چې وبه نه كړو جنګ په لاره د الله كې؟ حال دا چې په تحقيق سره ايستلي شوي يو موږ له كورونو خپلو او له ځامنو خپلو (په ظلم سره او دا سبب د جنګ دى) نو كله چې فرض كړى شو په دوى باندې جنګ نو وګرځېدل دوى (ټول له جنګه) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له دوى نه، او الله ښه عالم دى په ظالمانو باندې (نو جزا وركوي دوى ته).

تفسير: له موسى عليه السلام څخه وروسته تر يوې مودې پورې د بني اسرائيلو چارې ښې وې، بيا كله چې د دوى نيتونه خراب شول، نو پر دوى باندې يو ظالم كافر پاچا چې جالوت نومېده، مسلط شو، دوى يې له ښاره وويستل، او د دوى كورونه يې لوټ كړل، او مريان يې وګرځول، بني اسرائيل وتښتېدل، او په بيت المقدس كې سره ټول شول، په دې وخت كې دوى له خپل نبي څخه وغوښتل، چې يو پاچا موږ ته مقرر كړه ! چې موږ د هغه په ښوونه او ملګرتيا سره في سبيل الله «جهاد» وكړو.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوٓا۟ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ ۖ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

او وويل دوى ته نبي د دوى، چې بېشكه الله په تحقيق سره مقرر كړى دى تاسې ته طالوت پاچا، وويل دوى (يعنې بني اسرائيلو) چې: څرنګه به وي ده لره (يعنې طالوت لره) پاچاهي پر موږ باندې؟ حال دا چې موږ ډېر مستحق يو په پاچايي سره له ده نه، او نه ده وركړى شوې (ده ته) پراخي له مال څخه، وويل (نبي): چې بېشكه الله غوره كړى دى دا طالوت په تاسې باندې او زيات كړى يې دى هغه له جهته د پراخۍ په علم او (په) جسم كې، او الله وركوي ملك (سلطنت) خپل هر چا ته چې اراده وكړي (د وركولو يې)، او الله پراخ دى (احسان، فضل رحمت، د ده) ښه عالم دى، (په استعداد او مراتب د هر چا).

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ءَايَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

او وويل دوى ته (د يعقوب اولادې ته) نبي د دوى چې بېشكه علامه د پاچايي د ده (د طالوت) دا ده، چې رابه شي تاسې ته (يو) صندوق «چې وي به» په هغه كې اطمينان او ډاډ د زړه، له (طرفه د) رب ستاسې او باقي پاتې شوي له هغه شيانو چې پرېښي وو اولادې د موسى او اولادې د هارون، حال دا چې بار كړي به وي هغه (صندوق) پرښتو، بېشكه چې په دې (راتلو د دې صندوق) كې خامخا علامه ده (په پاچايي د طالوت) تاسې ته كه چېرې يئ تاسې مؤمنان (يقين لرونكي — نو ويې منئ).

تفسير: په بني اسرائيلو كې له پخوا زمانو راهيسې يو صندوق موجود وو، چې د هغه په منځ كې به د موسى او هارون اونورو انبياوو عليهم السلام ځينې تركه او پاتې شوي شيان وو، كله چې جالوت برى وموند، نو دا صندوق يې هم له دوى ځنې واخيست، خو څرنګه چې د الله تعالى اراده داسې وه، چې هغه صندوق بېرته بني اسرائيلو ته وركړي، نو

داسې وشوه چې دا صندوق ملائکو واخیست، او آسمان ته یې پورته کړو، او بېرته یې راکوز کړ، او د طالوت په مخ کې یې په داسې حال کې کېښود، چې بني اسرائیلو ورته کتل، بني اسرائیلو ددې علامو په لیدلو؛ د طالوت په پاچايی باندې باور وکړ، او په نتیجه کې طالوت د جالوت پر لښکر باندې سره له خپل فوځه حمله او یرغل ور ووړ، خو په دې وخت کې موسم خورا ګرم وو، او تودوخه (ګرمي) ډېره زیاته وه.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۚ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ۚ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

نو کله چې راووت طالوت سره د لښکرو (نو) وویل طالوت چې: بېشکه الله ازمويونکی ستاسې دی په يوه ویاله (نهر) سره، نو هر هغه څوک چې (اوبه) وڅښي له هغې ویالې (نهر) څخه؛ نو نه دی له (تابعانو) زما، او هر هغه څوک چې ونه څکي دا (اوبه) نو بېشکه دی له (تابعانو) زما دی، مګر (خو له تابعانو ځما دي) هغه څوک چې اخلي یو ورغوی اوبه په لاس خپل، نو ويې څښلې (دوی اوبه) له هغې (ویالې، ټولو) مګر (ونه څښلې زیات له یوه ورغوي نه) لږو له دوی نه، نو کله چې تېر شو له هغه ویالې نه دی (یعنې طالوت) او هغه کسان چې ایمان لرونکي وو (تېر شول) له ده سره وویل دوی (متخلفینو) (وروستو پاتې کېدونکیو) چې: نشته طاقت مونږ لره نن ورځ له جالوت سره او لښکرو د ده سره (د جنګ کولو)، وویل هغو کسانو چې یقین یې وو (په دې) چې بېشکه دوی ورتلونکي دي الله ته: ډېر (کرته) له لږو ډلو (د مؤمنانو) غلبه کړې وه (دغې لږې مؤمني ډلې) په ډلې ډېرې (د کفارو سرکښانو) په اذن (حکم) د الله سره، او الله سره له صابرانو دی (په نصرت او اثابت).

تفسیر: خلق له هوسه، د طالوت سره د تللو او حرکت په نیت ټول سره تیار شول، بیا طالوت وغوښتل، چې دوی وازمویي، په لومړي مزل کې اوبه نه وې، خو کله چې په دوهم مزل د اوبو ویالې ته ورسېدل، نو طالوت حکم وکړ: «هغه ځلمي مجاهد چې له یوه ورغوي (لپې) څخه زیاتې اوبه وڅښي، له ما سره دی نه درومي !» په نتیجه کې له دوی څخه یواځې «۳۱۳» تنه ځلمیان پاتې شول، او نورو ډېرې اوبه وڅښلې او جلا شول، هغه ځلمیان چې له یوه ورغوي څخه یې زیاتې اوبه نه وې څښلې، د هغوی تندې بیخي ماتې شوې، خو د هغو کسانو چې زیاتې اوبه یې څښلې وې، د هغو تندې لا پسې زیاتېدې، او د وړاندې تللو توان یې نه درلود (لرلو).

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

او کله چې راووتل (مخامخ شول) دوی لپاره د (جنګ) د جالوت او دلښکرو د ده، نو وویل دوی (یعنې مؤمنانو): ای ځمونږ ربه ! نازل (را توی) کړه پر مونږ صبر، او کلک کړه قدمونه ځمونږ (په جنګ کې) او مرسته وکړه له مونږ سره ! په قوم کافرانو !. مات کړل مؤمنانو دوی (یعنې کافران) په اذن (حکم) د الله سره او مړ کړ داود جالوت لره، او ورکړ ده ته (یعنې داود ته) الله سلطنت او حکمت (نبوت) او ويې ښودل ده ته له هغو شیانو چې اراده یې کوله، او که چېرې

نه وي دفع (منع) کول د الله خلقو لره، ځينو د دوی لره، په ځينو نورو سره، (نو) خامخا به خرابه شوې وه ځمکه (هيواد په ظلم سره)، وليکن الله څښتن (خاوند) د فضل (احسان) دی په خلقو باندې (نو ځينې په ځينو نورو سره له فساد څخه منع کوي).

تفسير: داود عليه السلام له دې پخوا يو عادي سړی وو، کله چې هغه د طالوت په لښکر کې د جالوت مخې ته د غزا لپاره لاړ، او د جالوت په وژنه بريالی شو، نو په دې سره د جالوت لښکر ماته وخوړه، او الله تعالی داود عليه السلام ته نبوت، پاچاهي، د زغرو جوړول، او د مرغانو په خبرو باندې پوهه ورکړه.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۭ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۵۲﴾

دا چې تېر شول آيتونه (دلائل) د الله دي چې مونږ يې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او بېشکه ته چې يې (ای محمده !) هرو مرو (خامخا) (ځمونږ) له مرسلانو څخه يې.

تفسير: دا دبني اسرائيلو قصه وه، چې تېره شوه، يعنې د زرهاوو سړيو وتل، او د هغوی ناڅاپه مړه کېدل او ژوندي کېدل، او دطالوت پاچا کېدل، دا ټول د الله تعالی د قدرت علامې دي، چې تاته اورولی کيږي، او ته ای محمده ! «صلی الله عليه وسلم» بېشکه د الله تعالی له رسولانو (استازو) څخه يې، يعنې همغسې چې پخوا له تا څخه مرسلان مبعوث شوي دي، ته هم د هغوی په شان په حقه او يقين مرسَل يې، چې د پخوانيو زمانو قصې په خورا (ډېر) ښه ډول بيانوي !، حال دا چې دا خبرې تا نه په کوم کتاب کې ليدلې دي !، او نه دې له چا څخه اورېدلې دي.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰي بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ۭ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ۭ

دا ټول رسولان (چې له آدم تر محمده پورې ياد شول) فضيلت ورکړی دی مونږ ځينې د دوی ته پر ځينو نورو، ځينې له دوی څخه هغه دي چې خبرې کړې دي الله (له دوی سره چې آدم، موسی، او محمد دي) او پورته کړي يې دي ځينو د دوی ته درجې (لکه محمد) او ورکړی دی مونږ عيسی ځوی د مريمې ته ښکاره معجزې، او قوي کړی دی مونږ هغه په روح القدس (جبريل) سره.

تفسير: دې رسولانو ته چې ذکر يې وشو، مونږ فضيلت ورکړی دی؛ ځينو ته پر ځينو نورو باندې (د رسالت نه برسېره په نورو صفاتو سره)، ځنې په دوی کې داسې دي چې الله جل جلاله له هغوی سره کلام کړی دی، لکه آدم، موسی او محمد عليهم السلام، ځينې د ګرد جهان لپاره ټاکلي (مقرر) شوي دي، لکه ځمونږ محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم چې په دغه شرف سره مخصوص او مبعوث شوی دی، او د ځينو درجې يې لوړې کړې دي، لکه چې ځينې د يوه کلي او ځينې د يو ښار، او ځينې د يوه قوم لپاره مقرر شوي دي، او عيسی عليه السلام ته ښکاره معجزې ورعنايت شوې دي، لکه: مړی ژوندی کول، د أکمهو (مورزاد ړندو) أبرصو (برګو) او نورو روغول، او مرسته ورکړه مونږ هغه ته په پاک روح سره يعنې جبريل عليه السلام مو د هغه د مرستې لپاره ولېږه.

وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَاۗءَتْھُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْھُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَمِنْھُمْ مَّنْ كَفَرَ ۭ وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۣ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿۲۵۳﴾

او که اراده کړې وی الله (د ټولو خلقو د هدايت) نو نه به وو کړی جنګ (او اختلاف) هغو کسانو چې وروسته له دې رسولانو څخه وو (د دوی له امتونو څخه) وروسته له هغه څخه

چې راغلي دوی ته ښکاره معجزې، ولیکن دوی اختلاف (او جګړې) سره وکړې، نو ځیني له دوی څخه هغه څوک دي چې ثابت پاتې شوي دي په ایمان، او ځیني له دوی څخه هغه څوک دي، چې کافران شول، او که اراده کړي وی الله (د دوی د هدایت) نو دوی به نه وو کړی (مخالفت او) مجادله، ولیکن الله کوي هغه کار چې اراده لري (د چا د هدایت او ضلالت).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ

ای هغو کسانو ! چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) خرچ کړئ (په زکات یا په جهاد یا په نورو واجبو صدقاتو کې) ځیني له هغو مالونو څخه چې درکړي دي مونږ تاسې ته پخوا د راتلو د هغې ورځې نه چې نه پېردول (اخیستل) او نه پلورل (خرڅول) په کې شته (چې سړی مال پیدا کړي بیا پرې ځان له عذابه خلاص کړي)، او نه دوستي او نه شفاعت (او نه بې د الله د اذن او اجازې نه سپارښت پکې شته).

تفسیر: یعني د عمل کولو وخت همدا دی په آخرت کې نه عمل پلورل (خرڅول) او نه پېردول (اخیستل) کیږي، او نه په خپلوی، دوستی، او آشنایی سره په لاس راځي، او نه په سپارښت سره څوک ځان خلاصولی شي، تر څو یې چې پاک الله پرې نه ږدي، چې د هغه نیوونکی دی، یا د ده په نسبت د شفاعت امر ونه کړي.

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝٢٥٤

او کافران هم دوی دي ظالمان (نو ای مؤمنانو تاسې د دوی په شان مه کېږئ !).

تفسیر: یعني په خپله کفارو په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ، چې د هغه له شامته، په سختو عذابونو ککړ شول، چې په آخرت کې نه د چا دوستي او خپلوي دوی ته ګټه او نفع رسولی شي، او نه یې سپارښت په ښه ورتلی شي.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

الله (چې دی)؛ نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دی دی، چې تل ژوندی، په یو حال باقي، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: له لومړني آیت څخه د حق تعالی عظمت او شان هم معلومیږي، وروسته له هغه دا آیت نازل شو، چې د ذات توحید، او د هغه تقدس، جلال، او د عظمت غایت په ډېر وضاحت سره په کې بیان شوی دی، ددې آیت لقب «آیة الکرسي» دی، چې په مبارک حدیث کې د کتاب الله خورا (ډېر) لوی آیت ښودل شوی دی، او ډېر فضیلت او ثواب یې منقول دی، اصلي خبره دا ده چې حق تعالی پخپل کلام کې درې ډوله مضامین ځای په ځای بیان کړي دي:

(۱) د توحید او صفاتو علم.

(۲) د احکامو علم.

(۳) د قصصو او حکایاتو علم، چې له دغه علم څخه هم د توحید او صفاتو تقریر او تایید مقصو دی، یا د علم الأحکام تاکید او ضرورت مطلوب دی، چې یو د بل لپاره لکه علت او علامت داسې دي، د حق تعالی صفات د شرعیه وو احکامو لپاره منشأ او اصل دی، او شرعیه احکام د الله جل جلاله صفاتو ته لکه ثمرات او فروع داسې دي، «آیة الکرسي» د توحید او صفاتو په موضوع کې یو ممتاز حیثیت لري، او په دې سره یې د ګردو

(ټولو) حکمونو اساس او ريښې (ريښې) په زړونو کې داسې ټينګې او مضبوطې کړې، چې که څوک يې د ايستلو کوښښ وکړي، ايستلی يې نه شي.

لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۖ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

نه نيسي ده لره پرکالي د خوب (يعنې نه راځي په الله د خوب پرکالي او پرېشاني)، او نه په خپله خوب، الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملكاً، خلقاً، وعبيداً)، څوک به وي هغه چې سپارښت (سفارش) وکړي په نزد د ده؟ (هيڅوک يې نشي کولی !) مګر (خو کولی شي) په اذن (حکم) د ده سره، عالم دی په هغو شيانو چې په مخ د مخلوقاتو کې دي (د دنيا له امورو) او په هغو شيانو چې وروسته له دوی دي (د عقبی له امورو) او نه شي احاطه کولی دوی په هيڅ له معلوماتو د ده، مګر (احاطه کولی شي) په هغه شي چې اراده وکړي (الله د هغه شي د معلومولو دوی لره)، پراخه ده کرسی د ده په ټولو اسمانونو او ځمکې باندې، او نه ستومانه کوي ده لره ساتنه د اسمانونو او ځمکې، او هم دی (الله) دی (له ګردو ځنې) خورا (ډېر) پورته، خورا (ډېر) لوی دی.

تفسير: په دې آيت کې د پاک الله د ذات د توحيد او د صفاتو د عظمت بيان شوی دی، چې الله يو او تل دی، او هيڅوک د هغه شريک نه دي، د ګردو مخلوقاتو موجد او مالک همدی دی، له ګردو (ټولو) نقصاناتو او هر راز تبدلاتو او فتورو ځنې پاک او منزه دی، په ګردو شيانو باندې ددې علم کامل او په ټولو باندې پوره قدرت لري، خورا لوړه درجه او عظمت ورته حاصليږي، هيچا ته دومره مجال نشته، او نه حق لري چې بې د ده له حکمه څخه د بل سپارښت وکړی شي، او هيڅ يو داسې کار او امر نشته چې د هغه کول ده ته کومه سختي او مشکلات ولري، په ټولو شيانو لوړ او اوچت او لوی دی، د الله تعالی د کبرياء او لويي په مقابل کې ګرد (ټول) حقير دي، له دې ځنې دوه په زړه پورې مضمونونه څرګنديږي:

(١) دحق تعالی ربوبيت او حکومت او ځمونږ او د نورو مخلوقاتو محکوميت او عبوديت، چې د هغه له مخې د حق تعالی ګرد ذکر شوي، او نا ذکر شوي احکام بې له څرنګه، او څه ويلو ځنې واجب التصديق او واجب التعميل کېدل، او د هغه په احکامو کې د هيڅ يو راز شک او شبهې اعتبار نه کول معلوم شول، او يواځې دداسې کمالي صفتونو خاوند ددې مستحق دی چې يواځې د همغه عبادت او بندګي وشي.

(٢) کله چې له پخوانيو ذکر شوو ډېرو عباداتو او معاملاتو څخه او د نعمتونو او عذابونو له ليدلو ځنې چاته داسې شبهه پيدا کېده، چې د هر سړي دومره زيات معاملات او عبادات دي، چې هغه ګرد دومره زياتيږي، چې د حساب او کتاب او انضباط لاندې د هغو راتلل محال، بلکه نا ممکن په نظر راځي، بيا د هغو په مقابل کې هر يوه ته ثواب او عقاب ورکول، له عقله وتلې او نا ممکنه په نظر راځي، نو په دې آيت کې حق سبحانه وتعالی څو داسې خپل مقدس صفات بيان کړل، چې هغه ګرد خيالات او چرتونه په اسانۍ لرې شو، يعنې د هغه علم او قدرت داسې کامل دی، چې هيڅ يو شی داسې نه دی، چې د هغه ځنې بهر او خارج وي، د هغه کثير الصفات ذات علم او قدرت چې دومره لوړ او غير متناهي او تل يو شان قائم او باقي دی،

نو هغه ته د جهان د ګردو جزئياتو انضباط، او دهغوی د ثواب اوعقاب ورکول کوم سخت او ګران کار نه دی، بلکه ډېر اسان دی.

﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ﴾

نشته هيڅ زور په (منلو) د دين کې، په تحقيق سره ښکاره شوې ده سمه لار (د ايمان) له ګمراهۍ (کفر) څخه.

تفسير: کله چې د توحيد ګرد دلائل په ښه شان سره بيان شول، چې له هغو څخه هيڅ يو کافر ته هم هيڅ يو عذر پاتې نه شو، نو اوس په زور او زياتي سره د هيڅ مسلمانولو ته حاجت پاتې نه شو، ښايي چې عاقلان خپله وپوهيږي، او په شريعت کې هم داسې حکم نشته، چې په زور سره څوک مسلمانۍ ته اړ (مجبور) کړی شي: د ﴿أَفَأَنتَ تُكۡرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ﴾ [سورت يونس ۹۹ آيت]، د نص په اساس هغه څوک چې «جزيه» مني، د هغه ځان او مال محفوظ او ساتلی پاتې کيږي.

ځيني وايي چې: «دا اخبار دی په معنی د نهي، يعنې په زور او زياتي سره هيڅوک دين ته مه اړ (مجبور) کوئ !، دغه نهيې يا خو عامه او د «التوبه» د (۱۰) رکوع په (۷۳) آيت سره چې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡ﴾ دی، منسوخه ده، يا خو تر اهل کتابو پورې خاصه ده، چې په «جزيه» ورکولو سره خپل ځان ساتلی شي، نو په دغه تقدير سره به نه وي منسوخ».

﴿فَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَاۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝٢٥٦﴾

پس هر څوک چې کافر (منکر) شو له (عبادت د شيطان او) بتانو، او ايمان يې راووړ په (وحدانيت) د الله باندې، نو په تحقيق سره يې ټينګه نيولې ده کړۍ کلکه چې له سره نشته پرې کېدل هغې لره، او الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: يعنې کله چې هدايت او ضلالت په منځ کې تميز وشو، نو اوس څوک چې له ضلالت څخه مخ اړوي، او هدايت خوښوي نو هغه داسې يوه ټينګه او مضبوطه کړۍ نيولې ده، چې د هغې د شکېدلو او خوشې کېدلو هيڅ خوف او ويره نشته، او حق تعالی ګرد (ټول) ښکاره اقوال ښه اوري، او په ټولو پټو کارونو او نيتونو او د زړونو په خبرو او احوالو باندې ډېر ښه عالم دی، او له ده څخه د هيڅا خيانت او بد نيتي پټې نه پاتې کيږي.

﴿ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَوۡلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّٰغُوتُ يُخۡرِجُونَهُم مِّنَ ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَٰتِۗ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ۝٢٥٧ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِي حَآجَّ إِبۡرَٰهِـۧمَ فِي رَبِّهِۦٓ أَنۡ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلۡمُلۡكَ إِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِـۧمُ رَبِّيَ ٱلَّذِي يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحۡيِۦ وَأُمِيتُۖ قَالَ إِبۡرَٰهِـۧمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأۡتِي بِٱلشَّمۡسِ مِنَ ٱلۡمَشۡرِقِ فَأۡتِ بِهَا مِنَ ٱلۡمَغۡرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِي كَفَرَۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٢٥٨﴾

الله دوست (مددګار) دی د هغو کسانو چې مؤمنان دي، چې باسي دوی له تيارو (د کفر او ګمراهۍ نه) د رڼا (د ايمان او هدايت) لوري ته، او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي، دوستان د دوی شيطانان دي، چې باسي دوی له رڼا (د فطري ايمان او هدايت نه) د تيارو (د کفر او ګمراهۍ)

لورې ته دغه کسان (چې فطري ايمان يې په عملي کفر سره بدل کړی دی) صاحبان د اور (د دوزخ) دي، هم دوی په دې اور کې تل پاتې کېدونکي دي، آيا نه دی لیدلی تا (يعنې ای محمده ! ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (نمرود) ته چې جګړه (حجت بازي) يې کړې وه ابراهيم سره په (حق د) رب د ده کې، له دې جهته چې ورکړی وو ده ته الله ملکـ (سلطنت)، کله چې وويل ابراهيم: رب زما هغه ذات دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، وويل (نمرود): چې زه (هم) ژوندي کول کوم (واجب القتل په عفوې سره) او مړ کول کوم (بېګناه په ظلم سره)، وويل ابراهيم: «نو بېشکه الله راولي لمر له (لوري د) مشرقه، نو ته (ای نمروده !) راوله هغه (لمر) له (لوري د) مغربه !»، نو حيران (او شرمنده) شو هغه څوکـ چې کافر شوی وو (يعني نمرود)، او الله نه ښيي (د خير سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: په لومړي آيت کې د مؤمنانو او د کافرانو او د اسلام د نور او د کفر د ظلمت ذکر وو، اوس د هغو د تاييد لپاره څو مثالونه راوړي، په لومړي مثال کې: د «نمرود» پاچا ذکر دی، چې ده د خپلې شهنشاهۍ په غرور خلق دې ته مجبورول چې سجدې ورته وکړي، کله چې ابراهيم عليه السلام له ده سره مخامخ شو، ابراهيم عليه السلام وويل چې: «زما رب هغه ذات دی چې ژوندي کول او مړه کول د ده په واکـ (اختيار) کې دي»، «نمرود» وويل چې: «دوه تنه بنديان چې يو واجب القتل او بل بېګناه وي ژر را حاضر کړئ !» نو سمدلاسه «نمرود» حکم وکړ، چې: «واجب القتل بندي دې خوشې (آزاد) شي ! او بې ګناه بندي دې ووژل (قتل) شي !» او په پای (آخر) کې يې ابراهيم عليه السلام ته وويل: «ودې ليدل، چې زه هم هر سړی چې و غواړم؛ وژنم يې، او هر څوکـ چې وغواړم؛ ژوندی کوم يې»، دلته ابراهيم عليه السلام د لمر دليل ور وړاندې کړ، او هغه مغرور احمق يې ساکت او بې ځوابه کړ، خو هدايت يې په برخه نه شو، يعنې سره د بې ځوابه پاتې کېدو د ابراهيم عليه السـلام ارشاد ته يې غوږ کښېنښود، او ايمان يې رانه وړ، يا داسې ووايئ چې د ابراهيم عليه السلام ددويم سوال ځواب يې ونشو ويلی، حال دا چې همغسې لکه نمرود چې د ده اول سوال ځواب ورکړی وو، د هم داسې ځواب ورکولو امکان دلته هم وو، چې داسې يې ويلي وای: (چې د مشرق نه يې زه راخېژوم، ستا معبود دې له مغربه راوخېژوي).

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ

يا (آيا ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (عُزَير) ته چې تېر شو په يوې قريې او هغه (قريه) پرېوتلې وه (ديوالونه يې) پر بامو د دوی باندې، (نو عزير) وويل: څرنګه به (بيا ودانه او) ژوندی کړي الله دا (قريه يا يې خلق) وروسته له (ورانېدا او) مړ کېدو (د اهل) دهغې؟ نو مړ کړ دی الله (او مړ يې پرېښود) سل کاله، بيا يې پورته (ژوندی) کړ دې.

تفسير: هغه سړی چې عُزَير عليه السلام وو، چې په لاره کې په يوه وران ښار باندې تېر شو، چې د هغه ګرد ديوالونه برسېره پر چتونو باندې لويدلي وو، نو د ده په زړه کې دا خبره تېره شوه، چې د دې ښار ګرد اوسېدونکي مړه شوي دي، نو دوی به څرنګه د حق تعالی له لوري بيا ژوندي شي؟ او دا ښار به بيا څرنګه ودان شي؟ دلته د ده روح قبض او سا يې الله تعالی ته وکښله، او خر يې هم مړ شو، سل کاله همداسې مړ پاتې شو، عُزَير عليه السلام وروسته له سلو کلونو بيا ژوندی کړ شو، ګوري چې د ده د خوړلو او څښلو شيان همغسې صاف، پاکـ، او تازه ورته پراته دي، او د ده خر چې مړ شوی وو، هډوکي يې ګرد سره وراسته شوي، او کوټه پراته وو، اوس همغه هډوکي د ده تر سترګو لاندې بيا ژوندي شول.

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ

وویل (الله عُزیر ته چې): «څومره ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته)»، وویل (عُزیر): «ځنډ (تاخیر) مې کړی دی یوه ورځ، یا یوه برخه د ورځې».

تفسیر: کله چې عُزیر علیه السلام مړ کېده، لمر لږ څه هسک (اوچت) راغلی وو، او کله چې بیا ژوندی شو، لا ماښام شوی نه وو، نو لمړی یې داسې خیال کړی وو، که زه دلته پرون ویده شوی یم، خو یوه ورځ، او که همدا نن ویده شوی یم، خو لا پوره یوه ورځ هم نه ده تېره.

قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۖ وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ ۖ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۚ

وویل (الله داسې نه ده لکه چې ته وایې): بلکه ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته) سل کاله، نو وګوره خوړو خپلو ته، او (شیانو) د څښلو خپلو ته، چې هیڅ نه دي خراب شوي (سره له تېرېدلو د سلو کلونو)، او وګوره خره ته دې (چې هډوکي یې څرنګه تک سپین ځلیږي)، او لپاره ددې چې مونږ وګرځوو تا دلیل (د قدرت) لپاره د خلقو (په بیا ژوندي کېدو سره) او وګوره طرف د هډوکو (د خره خپل) ته چې څرنګه راخوځوو (مونږ) هغه، بیا ورآغوندو هغوی ته غوښه.

تفسیر: عُزیر علیه السلام په مخ کې هغه ګرد (ټول) هډوکي د بدن له ترکیب سره سم ټول کړل شول، بیا هغوی باندې غوښې زرغونې شوې، او پوستکي پرې وغوړېدل، بیا د الله تعالی په قدرت په هغه کې سا ننوتله، او له خپل ځای څخه پاڅېده ! او ودرېده، او ویې هنګل (اواز یې وکړو).

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

نو کله چې ور ښکاره شو ده ته (دا حال په مشاهده سره نو) وویل (عُزیر چې اوس) پوهېږم (په مشاهده سره هم) چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه قادر دی.

تفسیر: کله چې عزیر علیه السلام دا ګردې (ټولې) پېښې په خپلو سترګو ولیدې، نو ویې ویل: چې لا مې ښه باور او یقین راغلی چې پاک الله په هر شي باندې ښه قادر دی، یعني په دې خبره باندې خو پخوا له دې نه هم معتقد وم، چې د مړي ژوندي کول الله جل جلاله ته ډېر آسان کار دی، خو اوس مې د ده دا قدرت په خپلو سترګو ولید، «دا یې مطلب نه دی چې پخوا یې په یقین کې څه کمی وو، هو ! داسې ننداره یې په خپلو سترګو نه وه لیدلې».

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل ابراهیم: ای ربه زما وښیه ماته چې څرنګه ژوندي کوې ته مړي؟ وویل (الله): آیا ستا لا باور نشته (په ژوندي کولو د مړو؟ بیا) وویل (ابراهیم): چې هو ! (باور مې شته) ولیکن (غواړم دا) د دې لپاره چې مطمئن شي زړه زما.

تفسیر: لنډه یې دا چې یقین یې پوره وو، خو یواځې د مشاهدې او د عین الیقین غوښتونکی وو، چې هغه خامخا په کتلو باندې موقوف دی.

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ

وويل (الله): نو ونيسه ! څلور له مرغانو نه، پس رانږدې کړه ! دوی ځان خپل ته، (بيا يې حلال کړه !) بيا يې کېږده ! په هر يوه غره باندې له دوی څخه يوه يوه برخه، بيا راوبوله ! (اې ابراهيمه !) دوی (يعنې دغه مرغان) رابه شي دوی تاته(اې ابراهيمه !) په منډو.

تفسير: د پاک الله له ارشاد سره سم ابراهيم عليه السلام څلور مرغان واخيستل، او څلور واړه يې له خپله ځانه سره آموخته کړل، چې په بللو باندې به هر يو په تلوار سره ورته راته، او د ده معرفت او پيژندګلوي هم له هغو سره ډېره زياته شوه، بيا يې د پاک الله په امر سره دا څلور واړه مرغان حلال کړل، او په څلورو غرونو يې د دې مرغانو اجزاء سره ووېشلې، او دې په خپله د دې څلورو واړو غرونو په منځ کې ودرېده، او يوه مرغه ته يې غږ وکړ، نو د هغه سر د يوه غره له سره والوت، او په هوا شو، د هغه پښې، ځانګونه، او تنې هم ورسره والوتې، او په هوا کې سره ونښتلې، او روغ رمټ بېرته په ځمکه کې کيناست، او د ابراهيم عليه السلام مخ ته په خپلو پښو راغی، همداسې د دويم، درېم، او څلورم مرغه اجزاء پرله پسې الوتلې، او په هوا کې سره پيوند کېدلې، او د خپلو جثو له جوړېدولو وروسته د خليل الله ابراهيم په مخ کې په خپلو پښو راتلل، يا دا چې ځان ته يې رانژدې کړه !، او حلال يې کړه، او غوښې، هډوکې، بڼې، او پښې يې ټول سره وټکوه، او سرونه يې له ځان سره وساته !، دا ګډه غوښه يې سره ګلوله ګلوله کړه !، او په څلورو غرونو باندې يې کېږده، بيا ورنارې کړه ! نو رابه شي دوی تاته بېرته په تلوار سره.

وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

او پوه شه ! (اې ابراهيمه !) چې بېشکه الله ډېر غالب دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ۗ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

مثال (صفت د نفقې او ورکړې) د هغو کسانو چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې په مثل د يوې دانې (د تخم) دی چې زرغونه کړي دا (دانه) اوه وږي، په هر يوه وږي کې سل (سل) دانې وي، او الله زياتوی (اجر) لپاره د هغه چا چې اراده وکړي (د اجر دزياتولو)، او الله پراخ دی (احسان، فضل، او رحمت دده)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې د الله تعالی په لاره کې د لږ مال ثواب هم ډېر دی، لکه چې له يوې دانې ځنې اوه سوه دانې پيدا کيږي، او الله تعالی چې هر چا ته اراده وفرمايي لا يې پسې زياتوي، او له اوو سوو ځنې اوه زره او له دې نه يې هم زياتوي، او الله جل جلاله لوی مغفرت کوونکی، او د هر صرف کوونکي په نيت، او د هغه د صرف شوي مال په مقدار، او د مال په کيفيت او په نورو شيانو باندې ښه عالم دی، او د هر يوه سره مناسبه معامله کوي.

الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى ۙ لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې بيا نه ورپسې کوي (دوی) په هغه شي پسې چې خيرات کړی يې دوي (بارول د) احسان او نه (رسونه د) ضرر،

(شته) لپاره د دوی اجر (د نفقې ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نه به وي هيڅ ډول وېره په دوی باندې او نه به دوی (هيڅکله) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

تفسير: هغه خلق چې د الله تعالى په لاره کې مال مصرفوي، او د هغه صرف شوي مال په نسبت نه په ژبه چا باندې احسان ږدي، او نه چاته د هغه په مقابل کې په پيغور ورکولو او خدمت اخيستلو، او تحقير کولو، زحمت پېښوي (يعنې هيڅ ډول قولي، يا فعلي رنځ او آزار نه ور رسوي)، نو د هغوی لپاره کامل ثواب شته دی، او نه د ثواب له کمېدلو څخه به دوی ته څه وېره او اندېښنه نه وي، او نه د ثواب له نقصانه غمجن کيږي.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ أَذًى ۗ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

خبره معروفه نېکه (خوږه پسته فقير ته) او عفوه (ده ته که الحاح يا شور وکړي) ډېره ښه ده له خيراته چې په هغه پسې وي ضرر (رسونه په منت يا په پيغور د سوال سره)، او الله غني دی (بې پروا له هر چا او له هر شي) نهايت تحمل والا (د عذاب په وروسته والي د پښېمانتيا لپاره).

تفسير: يعنې سوالګر ته په ورو ځواب ورکول، او د هغه له ټينګار او بدخويي څخه تېرېدل له هغه خيرات څخه ښه دی چې ځو ځلې يې سپک کړي، او ويې شرموي، يا پيغور ورکړي، يا احسان پرې کېږدي، او الله تعالى «غني» دی، چې د هيچا (انفاق ته چې په من او اذى وي او) مال ته څه حاجت او اړه (احتياج) نه لري، هغه خيراتونه او «صدقې» چې تاسې يې د هغه په لاره کې ورکوئ، وپوهېږئ چې خپلو ځانونو ته يې ورکوئ، او «حليم» دی چې په هسې رېږولو (تکليف ورکولو) باندې د عذاب په مقررولو او لېږلو کې تلوار نه کوي.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى ۙ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۖ

ای هغو کسانو ! چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه باطلوئ تاسې خيراتونه خپل (مه ضايع کوئ ثوابونه يې) په احسان بارولو او ايذا (او ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب او د انفاق) د هغه (سړي) چې صرفوي مال خپل لپاره د ښودنې د خلقو او ايمان نه لري په الله، او په ورځې آخرې باندې (چې قيامت دی).

تفسير: دا ارشاد چې هغه په الله تعالى او د قيامت په ورځې يقين نه لري؛ نو دا د «صدقې» د ابطال لپاره قيد او شرط نه دی، څکه چې «صدقه» خو يواځې له رياء څخې باطله کيدی شي، اګر که صرف کوونکی يې مؤمن هم وي، مګر دا قيد يې يواځې د دې لپاره زيات کړ، چې معلومه شي، چې رياء کاري د مؤمن له شانه لرې ده، بلکه دا کار د منافقانو له حاله سره وړ (لائق) او مناسب دی.

فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ صَلْدًا ۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

نو مثال د دې (ريا کار په صرفولو د مال کې) په شان دصفت د هغې ښوئې تيږې (ګټې) دی، چې پرتې وي په هغې باندې څه خاورې، پس ورسيږي هغې ته زورور باران، نو پرېږدي دغه تېږه (ګټه) پاکه (صافه له ګرده)، نه به قادريږي (دا ريا کاران) په هيڅ شي باندې (له ثوابه د) هغه شي چې کسب کړی دی دوی، او الله نه ښيي (سمه صافه لار د خير او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسیر: مخکې وویل شول چې: په اخلاص سره خیرات ورکول هسې دي؛ لکه چې له یوې کرلې شوې دانې څخه (۷۰۰) دانې پیدا شي، اوس فرمايي چې: په «خیرات» کې نیت شرط دی، که څوک د «ریاء» او خلقو ته د ځان ښوولو په نیت «صدقه» ورکړي، نو د هغه مثال هسې وګڼئ لکه چې څوک کومه دانه پر یوه داسې ښویه تیږه (ګټه) باندې وکري، چې پر هغې باندې لږ څه خاوره پرته وي، خو کله چې باران ودریږي، نو هغه بیخي صافه او پاکه شي، نو په هغې باندې به هغه دانه څنګه زرغونه شي؟ هم داسې به په صدقاتو کې ریاکارانو ته څه ثواب ورسیږي؟ بلکه نه وررسیږي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

او مثال د هغو کسانو چې صرفوي (لګوي) مالونه خپل لپاره د طلب د رضا د الله، او لپاره د ثبات (د زړه او صدق چې پیدا دی) له نفسونو ددوی څخه (په ایمان باندې) په شان د یوه باغ دی په لوړه ځمکه (مستعده مامونه) باندې، چې ورسیږي دې (باغ) ته زورور باران؛ نو ورکړي میوې خپلې دوچنده، نو که ونه رسیږي (باغ) ته زورور باران نو نری باران (یا پرخه پرې اوري هم) کافي ده، او الله په هغو شیانو چې تاسې یې کوئ ښه لیدونکی دی.

تفسیر: له زورور باران څخه مراد ډېر مال صرفول دي، او له نري څخه د لږ مال صرفول مقصد دي، د زړونو له تثبیت څخه مطلب داد دې، چې ثابت کړي زړونه په ثواب میندلو کې، یعنې یقین ولرئ چې د خیرات ثواب خامخا دوی ته رسېدونکی دی، که د دوی نیت سم وي، نو له ډېرو صرفولو څخه به دوی ته ډېر ثواب ور رسیږي، او په لږ خیرات سره د ثواب فائده ورحاصلیږي، لکه چې په خالصې (مستعدې، هوارې، معتدلې، هواداري، او لمریزې) ځمکې (یو ښکلی ښه میوه دار) باغ وي، نو څومره چې باران (متدرجا) ووریږي، هغومره ګټه به ور ورسیږي، که یې نیت سم نه وي، په هره اندازه چې زیات مال صرف کړي، هغومره مال یې ضایع، او دې زیانمن کیږي، څکه چې په زیات مال ورکولو کې به ریا او ځان ښوول هم زیات وي، لکه چې په ښویه تیږه باندې دانه نه زرغونیږي، نو څومره زورور باران چې ووریږي، هغومره زیان رسوي.

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

آیا خوښوي یو له تاسو څخه دا چې وي دې ده لره یو باغ له خرماوو څخه، او له انګورو څخه، چې بهیږي له لاندې (د ونو) د هغو ویالې، چې وي ده لره په دغه (باغ) کې له (نورو) هر ډوله (قسمه) میوو، او ورسیږي ده ته زوړوالی، او وي ده لره اولاد ضعیفان، پس ورسیږي هغه (باغ) ته سخت باد، چې وي په هغه کې اور؛ نو وسوځي دا (باغ) هم داسې (په شان د دې تېر شوي بیان)، بیانوي الله تاسې ته دلائل (د خپل قدرت) لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ ! (په هغه کې او ترې پند واخلئ !).

تفسیر: دا مثال د هغه چا دی چې د ریا او ځان ښکارولو، او د خلقو د خبرولو لپاره خیر او خیرات کوي، یا د خیرات ورکولو په مقابل کې پر مسکینانو باندې خپل منت او احسان ږدي، یا ایذاء، او ضرر وررسوي، یعنې دا داسې دی لکه چې یو سړی د خپل ځلمیتوب، او قوت په وخت کې یو ښه باغ (بڼ) تیار کړي، چې د ضعف

او زړښت په وخت کې يې مېوې وخوري، او د ضرورت په وخت کې يې په ښه او کار ورشي، نو کله چې دي ضعيف او سپين ږيرى شي، او د هغه باغ مېوې هم خپلې ترقى او زياتوالي ته ورسيږي، نو دا باغ د ده د عين احتياج او اړتيا (محتاجى) په وخت کې وسوځي، يعنې خير خيرات او صدقات لکه مېوه دار باغ داسې دى، چې د هغه مېوه په آخرت کې په کار ورځي، کله چې د چا نيت خراب وي، نو د ده دا باغ سوځي، نو بيا د هغه مېوه چې ثواب دى، په آخرت کې څرنګه د هغه په ښه ورشي؟ حق سبحانه و تعالى داسې په ښکاره او صاف ډول سره خلقو ته پند ورکوي، او دوى پوهوي، څو ښه وپوهيږي، او د ده د قدرت په علائمو او آثارو ښه غور، او فکر وکړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

اى هغو کسانو ! چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) خرڅ کوئ ! له حلالو (پاکو، غورو) دهغو مالونو چې (په کسب سره) تاسې ګټلي او له هغو (شيانو) چې ايستلي دي مونږ تاسې لره له ځمکې څخه (د حلالو، پاکو، غورو شيانو)، او قصد مه کوئ تاسې د (ورکولو) دخبيثو (حرامو نابودو شيانو) له هغه ماله چې لګوئ يې تاسې (د الله په لاره کې) حال دا چې نه يئ تاسې اخيستونکي د هغه (ناکاره شي په خپل حق کې) مګر (خو يې داسې اخلئ) چې ستر ګې پټې کړئ په (اخيستو د) هغه کې، او پوه شئ ! چې بېشکه الله غني دى (بې پروا له هر چا او هر شي، ورته تل ښه ستاينه «صفت» او) ثنا ويلى شوى.

تفسير: يعني دالله تعالى په نزد دصدقاتو دمقبوليت شرط دا دي چې خيرات دي دحلال مال څخه وي او هيڅ شبهه دې په کې نه وي او هم په مال ښه او غوره شيان بايد خيرات او صدقه شي لکه څرنګه چې يو خراب مال قبلول ستاسې زړه نه غواړي، دالله په لار کې يې هم مه ورکوئ نو الله تعالى هم ښه او غوره شي خوښوي.

ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

شيطان وعده درکوي تاسې ته دخوارئ (او وېروي مو چې خوار به شئ)، او حکم کوي تاسې ته په (کولو د) ناوړو (غلطو) کارونو، (لکه بخل)، او الله وعده کوي له تاسې سره د مغفرت (د ګناهونو) له خپله (لوري) او د فضل (د انفاق په بدل کې)، او الله پراخ دى (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دى (پر ټولو احوالو).

تفسير: که د چا په زړه کې داسې خيال وګرځي: «که خيرات ورکړم، نو خوار او مفلس به شم»، نو ښايي چې دې يقين او اعتماد ولري: چې دا خبره د شيطان له خوا دهغه په زړه کې لوېدلې ده، او داسې دې نه وايي چې: «ما خو د شيطان شکل په ستر ګو نه دى ليدلى، نو د هغه حکم به ماته څرنګه القاء کيږي؟» او که دا خيال يې په زړه کې وګرځي، چې د «صدقې» او خيرات په وسيله يې مغفرت ور په برخه کيږي، او په مال کې يې زياتوالى او بر کت پيدا کيږي، نو ودې پوهيږي، چې دا خبره د الله تعالى له خوا د هغه په زړه کې لوېدلې ده، نو دالله جل جلاله شکر دې وباسي، او د الله عم نواله په خزانه کې د هيڅ شي کمى نشته، او د ګردو په ظاهر او باطن «خبير» دى.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿۲۶۹﴾

ورکوي (الله) حکمت (نافع علم سره له عمله) هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو يې) او هر چا ته چې ورکړ شو حکمت (نافع علم سره له عمله) نو په تحقيق سره ورکړی شو (ده ته) خير ډېر، او نه اخلي پند مګر خاوندان د عقلونو (صافو چې د وهم او نفسي غوښتنو شوائب په کې نه وي).

تفسير: يعنې هر هغه چا ته چې الله اراده وکړي، علم تحقيق، د عمل تدقيق، او د ديني خبرو او خيرات ورکولو پوهه ورکوي، چې په کوم نيت؟ او له کوم مال څخه؟ او چا ته؟ او کوم ډول سره يې محتاج ته ورکړي؟، او هر چا ته چې پوهه ورکړی شوې ده، هغه ته د دنيا او عقبی لوی نعمت او ښېګڼه په برخه شوې ده، ابو الليث رحمه الله وايي چې: «الله جل جلاله دنيوي مال ته ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ﴾ او علـم ته ﴿خَيْرًا كَثِيْرًا﴾ فرمايلي دي، نو ښايي چې علم او پوهنې ته ډېر اهميت ورکړی شي !».

وَمَآ أَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَإِنَّ اللهَ يَعْلَمُهُ ۗ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿۲۷۰﴾

او هغه شی چې صرف کړئ تاسې له نفقې (لکه زکات او خيرات، لږ يا ډېر) يا (يې) لازم کړئ (پخپل ځان) له کوم نذره، نو بېشکه الله تعالی ته معلوم دی هغه، او نشته لپاره د ظالمانو (چې بې ځايه مال صرفوي) هيڅ مدد کوونکی (ساتونکی له عذابه د الله).

فائده: «نذر» په منلو سره واجبېږي، نو که بيا يې ادا نه کړي ګناهګارېږي، «نذر» پرته د الله تعالی په نامه؛ د بل چا په نامه روا نه دی.

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَإِنْ تُخْفُوْهَا وَتُؤْتُوْهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۗ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّاٰتِكُمْ ۗ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۲۷۱﴾

که ښکاره کوئ تاسې خيراتونه پس ښه کار دی (ښکاره کول د) هغه، او که پټوئ يې تاسې (په وخت د ورکولو کې) او ورکوئ يې تاسې فقيرانو ته نو دا (پټ ورکول بهتر او) خير دی تاسې ته، او لرې به کړي (الله) له تاسې نه ځينې د ګناهونو ستاسې، او الله په هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار دی (او هيڅ شی ترې پټ نه دی).

تفسير: که خلقو ته د ورښوولو په نيت نه وي، نو خيرات ورکول په ښکاره ډول سره بهتر دی، چې د نورو شوق او رغبت هم ورته وشي، او په پټه سره هم خيرات ورکول ښه دي، چې اخيستونکي ته حيا ورنشي، لنډه يې دا چې اظهار او اخفاء دواړه بهتر دي، مګر د هرې موقع او مصلحت لحاظ يوه ضروري خبره ده.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْنَ إِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللهِ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۲۷۲﴾

نشته پر تا باندې (پر سمه صافه لاره) برابرول د دوی، وليکن الله (په سمه صافه لاره) برابروي هغه څوک چې اراده وکړي (د برابروالي يې) او هر هغه شی چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال

نه) پس لپاره د نفسونو (ځانونو) ستاسې دی، او نه صرفوئ تاسې (کوم شي اې مؤمنانو !) مګر (صرفوئ يې) خاص لپاره دليدو د مخ د الله جل جلاله، او هر هغه شی چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال نه) نو پوره به درکړ شي تاسې ته (ثواب د هغه) او په تاسې به ظلم ونه کړ شي (د ثواب په کموالي سره).

تفسير: کله چې رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم خپلو اصحابو ته امر ورکړ؛ چې له مسلمانانو ځني پرته بل هيچا ته خيرات مه ورکوئ !، او په دې امر سره دا مصلحت وو چې د مال او شتو له امله کافران د اسلام په لوري راغب شي، نو وروسته له دې نه يې داسې امر وفرمايه چې: دا ثواب به هلته دررسيږي، چې له خيرات ورکولو ځنې د الله تعالی خوښې مطلوبه وي، نو دا آيت نازل شو، او په دې کې عام حکم راغی، چې د پاک الله په لاره کې چې هر چا ته مال ورکړئ؛ د هغه ثواب تاسو درکاوه کيږي، د مسلم او غير مسلم څه تقييد نشته، يعنې هر چا ته صدقه ورکوئ، ښايي چې يواځې د پاک الله په نامه وي، په هغه کې د مسلمان او نا مسلمان څه تخصيص نه دی پکار، يواځې په صدقه ورکولو کې دغه خبره ضروري ده، چې محض «لوجه الله» وي.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِى الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۲۷۳﴾

(خيراتونه) ستاسې لپاره د هغو فقيرانو دي چې بند کړی شوي دي په لاره د الله (په جهاد او نورو طاعاتو) کې، چې توان نه لري دوی د ګرځېدلو په ځمکه کې (لپاره د معاش او تجارت، د الله په اطاعت او عبادت کې د مشغولتيا په سبب)، ګمان کوي په دوی باندې ناپوه (په حال د دوی) د غنيانو، په سبب د نه سوال کولو په کوښښ سره، پيژنې به ته (اې سامعه !) دوی، په څېرو (علائمو د تواضع او اثر د مجاهدې) د دوی سره، نه کوي دوی سوال له خلقو ځني په سختۍ (په الحاح او کوښښ) سره، او هر شی چې تاسې صرفوئ (يې په هر شي کې) له خيره (له مال نه) پس بېشکه الله په هغه باندې (هم) ښه عالم دی.

تفسير: يعنې داسې خلقو ته صدقه ورکول ډېر ثواب لري، چې د الله جل وعلی شأنه په لاره کې او دهغه د دين په کار کې مشغول او مقيد وي، او د تګ او راتګ او د خوړو، لباس، او نورو له ګټلو ځنې پاتې وي، او هيچا ته خپل حاجت او اړتيا (محتاجي) نه ښکاروي، لکه د رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې اصحاب داسې هم وو؛ چې دوی خپل کور کهول خوشې کړی وو، او د (صفي) په اصحابو کې شامل شوي وو، او پخپله خوښه او رضا سره د پاک محمد صلی الله عليه وسلم صحبت او خدمت يې خپلو ځانو ته غوره کړی وو، ديني علوم به يې زده کول، مفسدينو او شر اچوونکو سره به يې «جهاد» کاوه، همداسې اوس هم پر مسلمانانو باندې د هغو کسانو امداد او مرسته حتمي او ضروري ده، چې د قرآن عظيم الشأن په يادولو، يا د ديني علومو په تحصيل کې بوخت او مشغول دي، د څېرې له پېژندلو ځنې دا مطلب دی چې د هغوی څېرې ډېرې ژېړې او بدن يې نری را بربنبي، او د جد او جهد آثار د هغوی په مخونو کې له ورايه ښکاريږي.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۲۷۴﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل (د الله په لاره کې) په شپه او ورځ کې په پټه او په ښکاره؛ پس (شته) دوی ته اجر (ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نشته (هيڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی هيڅکله غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ؕ

هغه کسان چې خوري (يعنې اخلي) سود (له خلقو)؛ نه پاڅيږي دوی (د قيامت په ورځ کې) مګر (پاڅيږي داسې) لکه چې پاڅيږي هغه څوک چې حواس يې خراب کړي وي شيطان له (خپله) اثره، دا (حال د دوی) په سبب د دې دی، چې دوی ويل چې: بېشکه هم دا خبره ده، چې تجارت خو هم داسې دی (په جواز کې) لکه سود، حال دا چې حلال کړی دی الله تجارت او حرام کړی يې دی سود.

تفسير: سود خور په قيامت کې داسې له خپل قبر څخه پورته کيږي، لکه لېونی او هغه څوک چې حواس يې خراب شوي وي، او دا حالت به د دې له امله وي، چې ده حلال او حرام سره ګډول، او دا يې ځکه کول چې په دغو دواړو کې يې ګټه مقصوده وه، او دا دواړه يې حلال ګڼل، حال دا چې د «بيعې» او «ربا» په منځ کې ډېر فرق شته، «بيع» دالله تعالی لخوا حلاله، او «ربا» حرامه ده.

فائده: هغه نفع چې په «بيع» کې ده؛ هغه د مال په مقابل کې ده، لکه څوک چې د يوې درهمې جامه په يوه نيمه درهمه خرڅه کړي، او «سود» هغه دی چې څوک پکې بلا عوضه نفع واخلي، لکه چې د يوې درهمې په عوض کې دوې درهمې واخلي، په لومړني صورت کې کله چې جامې او درهمې دواړه سره بېل بېل شيان دي، او د دوی د هر يوه نفع او غرض سره جلا (جدا) دی، نو ځکه د هغوی په منځ کې موازنه او «مساوات في نفسه» صحيح نه دی، او کله چې خرڅولو او اخيستلو ته حاجت پيدا شي، نو د موازنې او مساوات لپاره دخلقو د ضرورت او حاجت څخه پرته بل کوم شی نشته، او د دوی د هر يوه ضرورت او رغبت له حده زيات مختلف دی.

فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ؕ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ ؕ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۷۵﴾

پس هر څوک چې راشي ده ته پند له (طرفه د) رب د ده؛ پس منع شو (له سوده) پس معاف دی ده ته هغه شی چې پخوا يې اخيستی دی، او معامله يې الله ته (سپارلې شوې) ده، او هر څوک چې بېرته وګرځېده (سود ته او حلال يې وګاڼه) نو دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، چې دوی به په دې اور کې تل وي.

تفسير: يعنې هغه سود چې له حرمت څخه يې پخوا اخيستی دی په دنيا کې؛ د هغه د استرداد امر د هغه خاوند ته نه ورکاوه کيږي، يعنې تاسې حق نه لرئ چې د هغه مطالبه وکړئ، او په آخرت کې حق سبحانه وتعالی اختيار لري؛ چې هغه پخپل فضل او مرحمت سره وبخښي، خو وروسته له حرمته، که بيا هم څوک د سود له اخيستلو څخه لاس وانخلي، بلکه بې پروا يې وخوري، نو هغه دوزخي دی، او د الله تعالی د حکمونو په مقابل کې د خپلو عقلي دليلونو د وړاندې کولو سزا يې همغه ده چې پاک الله يې فرمايي.

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيْمٍ ﴿۲۷۶﴾

ورک کوي الله (برکت د) سود، او زياتوي (ثواب د) خيراتونو، او الله محبت نه کوي له هر سخت کافر ګناهګار سره (بلکه دغه ناشکر د حرامو حلالوونکی معذبوي هم).

تفسير: الله تعالی د سود مال نابود او تباه کوي، يعنې په هغه کې هيڅ خير او برکت نه وي، بلکه د هغه اصل مال هم ضائع کيږي، په حديث کې راغلي دي، چې: «د سود مال په هره اندازه چې زيات شي؛ آخر يې افلاس او تاوان دی»،

او دخیرات د مال له زیادت ځنې دا مطلب دی چې په هغه مال کې زیادات راځي، او پاك الله په هغه کې خیر او برکت ږدي، او د هغه ثواب ډېروي، لکه چې په احادیثو کې هم راغلي دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۷۷﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) او کوي دوی ښه (عملونه) او قائموي دوی (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو په ترتیب) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، شته دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هیڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅکله) غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۲۷۸﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) ووېرېږئ ! له الله نه، او پرېږدئ ! هغه چې پاتې شوي دي له سوده؛ که یئ تاسې مؤمنان (ایمان لرونکي په شریعت په رښتیا سره).

تفسیر: یعنې پخوا له دې ممانعت ځنې؛ څه سود مو چې اخیستی ده بلا پسې، خو وروسته له دې ممانعته هغه سود چې اوښتی دی، مه یې اخلئ !.

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۲۷۹﴾

پس که ونه کړ تاسې (دا کار) نو آگاه شئ (او ځان تیار کړئ) تاسې جنګ ته له (طرفه د) الله او رسول د ده، او که توبه ګاره شوئ تاسې (له اخیستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسې، مه کوئ تاسې ظلم (چې سود به هم غواړئ) او نه دی ظلم کاوه شي پر تاسې (چې له رأس المال ځخه مو څه ستون کړی شي).

تفسیر: یعنې هغه پخوانی سود مو چې اخیستی دی، که هغه په خپل رأس المال کې حساب او له رأس المال ځنې یې کم کړئ، نو پر تاسې باندې ظلم او تېری کیږي، او وروسته له ممانعته که تاسې اوښتی سود وغواړئ، نو دا ستاسو ظلم دی.

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۸۰﴾

او که وو پوروړی (قرض وړونکی) خاوند د ناداری نو پر تاسې لازم دی انتظار پوروړی (قرض وړونکی) ته تر وخته د پراخی – د پوروړي (قرض وړونکي) او دا چې بخښنه وکړئ تاسې (دی پوروړي ته) خیر (ډېره بهتره) ده تاسې ته که یئ تاسې چې پوهېږئ (په هغه خیر).

تفسیر: یعنې کله چې د سود ممانعت وشو، او د هغه اخیستل او ورکول موقوف شول، نو اوس تاسې خپل پور (قرض) له مفلس پوروړي ځنې درګرده غواړئ، داسې غوښتنه نه ده پکار، بلکه ناداره لره مهلت ورکړئ ! او که مو د لاسه کیږي هغه (قرض) وروبخښئ !.

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

او وویرېږئ تاسې له (عذابه د) هغې ورځې چې بېرته بېول کیږئ تاسې په هغې کې طرف د الله ته، بیا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا) د هغه عمل چې (ده له خیره یا شره) کړی وي، او په دوی به ظلم ونه کړ شي (د عذاب په ډېروالي یا د ثواب په لږوالي سره).

تفسير: يعني په قيامت کې به د ګردو اعمالو جزا او سزا ورکوله کيږي، نو اوس دې هر څوک فکر وکړي چې ښه کار کوي که بد؟ ګټه او سود اخلي؟ يا خيرات ورکوي؟

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) کله چې یو له بله سره معاملې کوئ تاسې په پور (قرض) سره تر نېټې ټاکلې (مقرر کړې) شوې پورې؛ نو ولیکئ تاسې هغه (پور – قرض)! او ودې لیکي (کاغذ د پور – قرض) په منځ ستاسې کې یو کاتب په عدل (انصاف سره واقعا، نه کم او نه زیات)، او منع دې نه راوړي (هیڅ یو) کاتب (د دې کاغذ) له لیکلو څخه، (او ښایي چې ولیکي دا معامله) هغسې چې ښوونه کړېده کاتب ته الله، نو ودې لیکي، او بیان دې وکړي (کاتب ته) هغه څوک چې په ده باندې حق (پور – قرض) دی، او ودې ویرېږي (کاتب) له الله چې رب د ده دی، او نه دې کموي له هغه (حقه) هیڅ شی، (یعنې دی دې هم په اقرار کې هیڅ زیاتوالی او کموالی، تغییر او تبدیل نه کوي).

تفسیر: د پور (قرض) په نسبت داسې معلومیږي چې دا ډول معامله جائزه ده، مګر هر کله چې دا معامله په راتلونکې مودې پورې اړه لري، او د هېرې، مړینې (مرګ)، نشتوالي، او د نورو جنګ جګړو احتمال هم په کې شته، نو ځکه ضروري ده چې د هغې د ادا کولو نېټه په داسې اهتمام سره وټاکله (مقرره) شي!، چې وروسته له هغه داسې کومه جګړه او مخالفت په کې پېښ نه شي، او د هغې صورت همدا دی چې دا خبره پر یوه کاغذ باندې ولیکئ، او د بېرته وررسولو نېټه وټاکله (مقرره) شي!، او د پور (قرض) ورکوونکي او پوروړي (قرض وړونکي) نومونه او ښکاره پېژندګلوي، او د هغې معاملې پورې نور ترلې تفصیلات او لازمي خبرې په صاف او ښکاره ډول سره ولیکلی شي!، او لیکونکي (کاتب) لره ښایي چې بې له انکاره همغسې چې د شرعې شریفې حکم دی؛ له هغه سره یې سم او برابر ولیکي!، او له عدل او انصاف څخه لرې نه شي!، ښه خو دا دی چې دا حجت خپله پوروړی (قرض وړونکی) پخپل قلم سره ولیکي!، یا یې لیکونکي ته ووایي، چې هغه یې سم د ده له وینا سره ولیکي، او د بل چا په حق کې هیڅ ډول نقصان او تاوان پېښ نه کړي!.

فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ

پس که وو هغه څوک چې په ده باندې حق (پور یا قرض) دی؛ کم عقل (مبذر، بې وقوف، او لېونی) یا ضعیف (لکه ووړ، یا ډېر زوړ «بوډا»)، یا یې توان نه وي چې اقرار وکړي (چې ګنګ

وي، یا د کاتب په ژبه نه پوهیږي) دی پخپله، نو بیان دې وکړي ولي (واکدار) د ده په عدل (انصاف سره چې سمه خبره ووایي، نه کمه نه زیاته).

تفسیر: یعني هغه مدیون او پوروړی چې کم عقل یا ناپوه یا مبذر یا ضعیف یا سست یا بېړا وي، لکه چې ووړ، یا زوړ، او د معاملې د پوهېدلو پوهه نه لري، یا د هغې معاملې لازمي خبرې لیکونکي ته نشي ویلی (لکه چې ګونګی وي، یا د کاتب په ژبه نه پوهیږي) نو په داسې صورت کې د مدیون - واکدار یا وارث یا ولي یا وصی دې هغه معامله په عدل او انصاف سره بې له زیاتوالي او کموالي پای ته ورسوي !، او لیکونکي ته دې ووایي چې ویې لیکي.

وَاسْتَشْهِدُوْا شَهِيْدَيْنِ مِنْ رِّجَالِكُمْ ۚ فَإِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى ؕ

او شاهد ونیسئ تاسې (په خپلو معاملاتو کې) دوه شاهدان له سړیو ستاسې (چې مسلمانان، عاقلان، او بالغان وي) پس که نه وو دوه نارینه (شاهدان) نو یو سړی دې وي او دوه ښځې له هغو کسانو چې تاسې ترې راضي یئ (د عدالت له کبله) له شاهدانو (د ښځو دا تعدد د دې لپاره دی که) هېره کړي (دا شاهدي) یوه له دې دواړو؛ نو ور په یاد به کړي هغه یوه له دې دواړو (چې ور په یادوي) هغې بلې (هېر زړې ته).

تفسیر: او تاسې ته ښایي چې په دې معاملې کې لږ تر لږه دوه نارینه یا یو نارینه او دوې ښځې شاهدانې ونیسئ !، (ځکه چې په ښځو کې عقل کم او هېره ډېره وي) او شاهد هم ښایي د غوره کولو وړ یعني لائق د اعتماد او د اعتبار خاوند وي «له سړیو ستاسې»؛ یعني هغه دوه تنه مسلمانان، عاقلان، بالغان، او اصیلان وي، او د کافر شاهدي قبوله نه ده».

وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوْا ؕ وَلَا تَسْـَٔمُوْٓا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا اِلٰٓى اَجَلِهٖ ؕ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُوْٓا

او نه دې منع راوړي شاهدان کله چې وبلل شي دوی (شاهدي ته)، او مه خوابدي کیږئ (ای معامله دارانو !) له دې چې ولیکئ دا (حق که) لږ وي او که ډېر وي تر نیټې د هغې پورې، دا (لیکل) ستاسې پوره عدل دی په نزد د الله، او ښه مرسته کوونکی (ډېر محکم) دی لپاره (د اداء) د شاهدۍ، او ډېر نږدې دی دې ته چې شکمن نه شئ تاسې (د دې معاملې په نېټه او مقدار کې).

تفسیر: یعني هر کله چې څوک د شاهد کېدلو یا د شهادت د اداء کولو لپاره وغوښتل شي، نو منع دې نه راوړي، او نه دې انکار او نه دې په کې سستي کوي !، او ښایي چې د معاملاتو په لیکلو کې هیڅ ډول قصور او اهمال ونه کړ شي ! (تر دې چې نېټه دې هم په کې ولیکلی شي !) عام له دې نه چې هغه معامله وړوکې وي، که لویه، ځکه پوره عدل او انصاف په همدې کې دی، او په شهادت کې هم زیات ډاډ په همدې لیک باندې دی، او د نه هېرېدو او نه تېروتلو او د هیڅا د حق د نه ضایع کېدلو اطمینان او تسلي هم په همدغه لیک باندې ده.

اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيْرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوْهَا ؕ وَاَشْهِدُوْٓا اِذَا تَبَايَعْتُمْ ۪ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ۬ ؕ

مګر که وي (دا معامله) ستاسې تجارت په حضور (لاس په لاس) چې چلوئ یې تاسې (په راکړه او ورکړه سره) په خپلو منځو کې پس نشته پر تاسې باندې هیڅ ګناه چې ونه لیکئ تاسې دا

(معامله)، او شاهدان ونیسئ تاسې ! کله چې یو له بله سره اخیستل او یا خرڅول کوئ تاسې !، او نه دې رسوي نقصان کاتب او نه شاهد، (یعنې په کتابت او شهادت کې دې څه زیاتوالی او کموالی نه کوي - یا) او ضرر دې نه رسولی شي کاتب ته، او نه شاهد ته (یعنې که معذور وي، زور دې پر هیڅا و نه کړ شي).

تفسیر: یعنې که د سوداګرۍ معامله لاس په لاس وي، د جنس په بدل کې جنس یا نغده معامله وي، او د پور (قرض) معامله نه وي، نو په دې صورت کې یې نه لیکل وبال نه دی، خو شاهد نیول په هسې معاملو کې ضرور دي، چې په هغې کې وروسته له دې نه کومه جګړه او جنجال پېښ نه شي، او ښايي چې لیکونکی او شاهد هیڅا ته کوم تاوان ورپېښ نه کړي، یعنې نه دې مدعي او نه دې مدعی علیه ته څه نقصان او تاوان رسوي، بلکه همغه حق دې ادا کړي، چې د ده په غاړه واجب دی (او هم داسې کاتب او شاهد ته دې هم څه ضرر نه رسوي).

وَإِنْ تَفْعَلُوْا فَإِنَّهٗ فُسُوْقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۗ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ۗ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۸۲﴾
وَإِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَّلَمْ تَجِدُوْا كَاتِبًا فَرِهٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ ۗ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ
أَمَانَتَهٗ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۗ وَمَنْ يَّكْتُمْهَا فَإِنَّهٗ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ
عَلِيْمٌ ﴿۲۸۳﴾

او که وکړ تاسې (دا کار د اضرار) نو بېشکه دا ګناه ده (لاحقه) په تاسې پورې، او وویرېږئ تاسې له الله نه، او ښوونه (د احکامو) کوي تاسې ته الله، او الله په هر شي باندې ښه عالم دی، (او ګرد شیان ورته ښه معلوم دي). او که یئ تاسې په سفر باندې او ومو نه موند کوم کاتب نو (واخلئ) ګروې قبض کړی شوې، پس که امین (معتبر) وګڼل ځینو ستاسې ځینې (نور، چې ګروي یې وانه خیستله) نو اداء دې کړي هغه څوك چې امین ګرځولی شوی وي امانت د ده (یعنې د پور ورکوونکي)، او ودې ویرېږي له الله څخه چې رب د ده دی، او مه پټوئ شهادت (ای شاهدانو یا ای مدیونانو ! چې ګویا اقرار هم په خپل ځان باندې شاهدي ده)، او هر چا چې پټه کړه دا (شاهدي) نو بېشکه شان دا دی چې: ګناهګار دی زړه د ده، او الله (په هغو کارونو) چې کوئ (یې تاسې) ښه عالم دی، (او هر شی ښه ورته معلوم دی).

تفسیر: یعنې که په سفر کې د قرض او پور معامله درپېښه شي، او حجت او سند لیکلو ته موقع او فرصت نه وي، او لیکونکي مو په لاس درنشي، نو پوروړی (قرض وړونکی) دې د خپل پور (قرض) په عوض کې کوم شی ګرو (ګاڼه) ورته کیږدي.

فائده: په «سفر» کې د «حضر» په نسبت ګروي (ګاڼې) ته زیات ضرورت پېښیږي، ځکه لیکل او شاهدي په «حضر» په اسانی سره صورت مونډلی شي، او پور (قرض) ورکوونکي ته په اسانی سره اطمینان او تسلي پیدا کیږي، نو ځکه په سفر کې د «رهن» او ګروۍ (ګاڼې) اخیستلو حکم وشو، که نه په «حضر» او د لیکونکي او شاهدانو په موجودیت کې هم د ګروۍ (ګاڼې) اخیستل روا دي، که پور (قرض) ورکوونکی پخپل پوروړي (قرض وړونکي) باندې اطمینان او اعتبار لري، او پرې ډاډه وي، او ترې ګروي (ګاڼه) ونه غواړي، نو پر پوروړي لازم دي چې د پور (قرض) د خاوند حق پوره او کامل ادا کړي !، او له الله تعالی جل جلاله ځنې وویرېږي !، او د حق د خاوند په حق کې دې په امانت سره معامله وکړي !.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۲۸۴﴾

(خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي: (له مواليدو، عناصر، او نورو ټولو علوياتو او سفلياتو، سره له اسمانو او ځمکې ملكاً وخلقاً وعبيداً)، او كه ښكاره كړئ تاسې هغه (ارادې او بد نيتونه) چې په زړونو ستاسې كې دي، يا پټ كړئ تاسې هغه، حساب به وكړي له تاسې سره په هغه باندې الله، پس مغفرت كوي هغه چاته چې اراده وكړي (الله د مغفرت يې) او په عذابوي به هغه څوك چې اراده وكړي (الله د عذابولو يې) او الله په هر شي باندې ښه قادر دی (له ثوابه او عقابه او حسابه هم).

تفسير: هغه پاک ذات چې پر مونږ باندې د عبادت استحقاق لري، ښايي چې مالك وي، هغه ذات چې ځمونږ د ټولو پټو او ښكاره وو كارونو حساب او كتاب اخيستی شي، ښايي چې په ګردو امورو باندې ښه «عليم» او «خبير» وي، او هغه ذات چې ځمونږ د تمامو شيانو حساب اخيستی شي، او مونږ ته د ښو او بدو چارو په مقابل كې جزا او سزا راكولی شي، ښايي چې په ګردو شيانو باندې قدرت ولري، او ښه قادر وي، نو دلته يې بيا هم دا درې واړه كمالات بيان كړل؛ چې هغه «ملك، علم، قدرت» دی، او د همدې صفاتو ذكر يې په «آيت الكرسي» كې هم فرمايلی دی.

مطلب يې دا دی (حق سبحانه وتعالی) د ګردو شيانو مالك او خالق دی، د ده علم په ګردو مخلوقاتو او موجوداتو باندې محيط دی، د ده قدرت پر ټولو حاوي او شامل دی، نو بيا د هسې مالك الملك، عليم، بصير، او قدير ذات احكام نه منل عام له دې نه چې د الله تعالى دغه نافرماني په پټه سره وي كه په ښكاره سره، څرنګه به مناسب وي؟ او بيا به دا نافرمان بنده څنګه د الله تعالى له عذابه ځان ژغوري (ساتي)؟

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿۲۸۵﴾

ايمان راوړی دی رسول په هغه شي چې نازل كړی شوی دی ده ته له (طرفه د) رب د ده، او مؤمنانو (هم ايمان راوړی دی) ټولو (دوی) ايمان راوړی دی په الله باندې، او په پرښتو باندې د ده، او په كتابونو د ده، او په رسولانو د ده (په داسې حال كې چې وايي دوی) فرق نه كوو په منځ د هيڅ يو (رسول) له رسولانو د الله كې، او وايي (رسول الله او مؤمنان): واورېده مونږ (پيغام ستا)، او قبول كړ مونږ (حكم ستا، غواړو) مغفرت ستا ای ربه ځمونږ، او (خاص) تا ته دي درتلل (د هر چا).

تفسير: كله چې له لومړني آيت څخه دا خبره ښكاره شوه چې د هغو خبرو هم پوښتنه او حساب اخيستل كيږي؛ چې په زړونو كې ګرځي، نو أصحاب كرام رضي الله عنهم وويرېدل، او له دې آيت څخه داسې زيات متأثر شول، چې د هغه په شان له هيڅ يوه بل آيت څخه نه وو متأثر شوي، نو دوی پاک رسول صلی الله عليه وسلم ته شكايت ور ووړ، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ يعنې كه څه سختي مو په نظر درځي، يا څه خپګان درپېښ شي، نو د حق تعالى د دې امر او ارشاد په منلو او تسليم كې لږ څه توقف او ډيل مه كوئ !، او د زړه له اخلاصه عرض ورته وكړئ چې ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ دوی د رسول الله صلی الله عليه وسلم امر او ارشاد سره سم كار وكړ، نو دغه كلمات د زړه د انشراح په توګه (طور) د دوی پر ژبو باندې جاري شول، چې د هغه مطلب دا

دي چې: مونږ ایمان لرونکي یو پر الله تعالی چې (واحد، احد، صمد، لا شریک له، ازلي، ابدي، د کمال په ټولو صفاتو موصوف، او له هر عیب او نقصان څخه پاک دی، او یوائې همدې د عبادت او بندګی مستحق دی)، او ایمان لرونکي یو پر ملائکو د الله چې: مقربې بندګانې د الله تعالی دي، نه ذکور دي، نه اناث، او د الله تعالی ډېرې مطیعې او حکم منونکي، او یوه «طرفة العین» هم د الله تعالی له عبادت، تسبیح، او تقدیس څخې نه غافلیږي، او ایمان لرونکي یو په ټولو کتابونو د الله تعالی چې دغه ټول کتابونه د الله تعالی له طرفه لیږل شوي دي، او ایمان لرونکي یو په رسولانو د الله چې ګرد په حق دي، او بیخي له دروغو معصوم دي، هر څه چې وایي او راوړي یې دي؛ هغه ټول له الله جل جلاله څخه دي، او فرق نه کوو مونږ په اصل د رسالت کې په منځ د هیڅ یو له دغو رسولانو، او د الله تعالی د حکم اطاعت مو وکړ، یعنې خپګان، خطره، او نورې ګردې خرخشې مو پرېښودې، او د الله تعالی ارشاد مو تعمیل کړ، او د هغه لپاره مو خپله تیاري او چمتوالی ښکاره کړ، حق تعالی دا خبره قبوله کړه، نو دا دواړه آیتونه نازل شول، اول: ﴿اٰمَنَ الرَّسُوْلُ﴾ الآیه – چې حق سبحانه وتعالی په ده کې د رسول صلی الله علیه وسلم او وروسته له هغه د ده د هغو اصحابو چې هغوی ته ذکر شوی تشویش پېښ شوی وو، او په دې سره یې دفع وشوه، د ایمان مدح او ستاینه (صفت) په تفصیل سره وفرمایله چې: له هغې څخه د هغوی زړونه ډاډه او اطمینان یې ترقي وکړي، او هغه پخوانۍ خطرې یې ورکې شي، او وروسته له دې نه په بل آیت کې چې ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ الآیه – دی فرمایي چې: له توان او مقدرت زیات هیڅا ته تکلیف نه ورکاوه کیږي، او که د چا په زړه کې د ګناه خیال او کومه خطره وګرځي، خو په هغه باندې عمل نه کوي، نو پر ده باندې هیڅ ګناه نشته، او سهو او تېرواته یې هم معاف دي، لنډه یې دا چې صاف یې وفرمایل چې: له هغو خبرو ځنې چې ځان ژغورل (ترې سخت دي)، لکه د خراب کار خیال، خطره، تېرواته، او سهو په هغو باندې هیڅ مؤاخذه نشته، هو په هغو خبرو باندې چې د بنده په واک (قبضه) او اختیار دي نیول کیږي، نو پخوانی آیت چې ورڅخه د اصحابو تشویش پیدا شوی وو، ښایي چې د هغه معنی هم د دویمې قاعدې سره سمه واخیستله شي، لکه چې هم داسې وشوه، او دغه یاده شوې خطره داسې بیخي له منځه لاړه، سبحان الله !.

فائده: له دې چې «نه کوو فرق په منځ د هیڅ رسول له رسولانو د الله کې» دا مطلب دی، چې مونږ د یهودانو او نصرانیانو په شان نه یو، چې هغوی یو رسول مني، او بل رسول نه مني.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۭ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۭ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِيْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۥ وَاغْفِرْ لَنَا ۥ وَارْحَمْنَا ۥ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَي الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۸۶﴾

تکلیف نه ورکوي، او نه مکلف کوي الله هیڅ نفس مګر (په اندازې د) طاقت د ده، (دی) دې نفس لره (ثواب د) هغه نیک عمل چې کړی (یې) دی، او (شته) په ده باندې (وبال د هغه بد عمل) چې کړی یې دی، ای ربه څمونږه ! مه نیسه مونږ که هېر کړو (حکم ستا)، یا په خطا سره وکړو (ګناه) ای ربه څمونږه !، او مه باروه پر مونږ باندې دروند بار ! لکه چې بار کړی وو تا دغه (بار) پر هغو کسانو چې وو پخوا له مونږ، ای رب څمونږه ! او مه باروه ته په مونږ باندې هغه (تکلیف) چې نه وي هیڅ طاقت مونږ ته په هغه سره، او محوه کړه (ګناهونه) له مونږه، او مغفرت وکړه مونږ ته، او رحم وکړه پر مونږ باندې، هم ته یې مولی (مددګار) څمونږ؛ نو مدد وکړه له مونږ سره ! پر قوم کافرانو باندې.

تفسیر: په هغو دعا وو او غوښتنو سره چې مونږ مامور شوي یو، دهغو مقصود دا دي چې: «بېشکه ته پر مونږ باندې د هر ډول حکومت حق او دعبادت استحقاق لرې، مګر ای څمونږ ربه! ښايي په خپل رحمت او کرم سره مونږ ته داسې حکم صادر کړې چې د هغه کول (تعمیل) پر مونږ باندې سخت او دروند نه وي، او نه مونږ په تېروتلو او سهو باندې ونیسې !، او نه د پخوانیو امتونو په شان پر مونږ باندې شدید حکمونه نازل کړې ! او نه څمونږ له طاقته څنې زیات کوم حکم پر مونږ مقرر کړې، سره له هسې آسانۍ او سهولته که له مونږ څنې کومه خطا او تقصیر څرګند شي له هغه څنې را تېر شه !، او ومو بخښه ! او پر مونږ رحم وکړه»، په حدیث کې راغلي دي چې دا ګردې دعاوې ومنلی شوې، او په هغو سختیو پسې چې لويو اصحابو رضي الله تعالی عنهم ته وريپېښې شوې وې؛ اوس د الله تعالی په فضل او کرم او رحمت سره څمونږ له هرې یوې سختۍ څنې ډاډ، امن او سلامتي په برخه شوې ده، نو اوس مونږ د دومره یوې خبرې هیلمند (امیدوار) یو چې د پاک الله په فضل او کرم سره په کفارو باندې هم بریٔ وموږ، او پاک الله دې پر مشرکینو باندې هم مونږ ته بریٔ او غلبه را عنایت کړي !، که نه د دوی له لوري راز راز زحمتونه او تکالیف، دیني او دنیوي هر ډول زحمتونه راوړاندې کیږي، او له هغه صعوبت او سختۍ څنې چې د الله تعالی په فضل او کرم سره ژغورلي (ساتلي) شوي یو، د کفارو د غلبې په حالت کې به بیا هم همغه اندېښنه او خرخشه (بد خیال) زمونږ د سودا او خپګان موجب ګرځي.

تمت سورة «البقرة» بفضل الله رب البرية، يا من لک الکبرياء في الدنيا والآخرة، أدخلنا بکرمک في عبادک الکرام البررة.

سُورَةُ آلِ عِمۡرَان

«د»آل عمران« سورت مدني دی، دوه سوه آیتونه او شل رکوع لري، په تلاوت کې دریم، او په نزول کې (۸۹) یم سورت دی، د «الأنفال» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسۡمِ اللَّهِ الرَّحۡمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ۞ اللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الۡحَيُّ الۡقَيُّومُ ۞

الله «چې دی» نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دې دی، چې تل ژوندی، په یو حال باقي، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: د نجران د عیسایانو یوه شپېته کسیزه جرګه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، په دوی کې درې تنو ډېر شهرت او امتیاز درلود: (۱) »عبد المسیح عاقب«، په امارت او سیادت کې، (۲) »أیهم السید«، په رأیه او تدبیر کې، (۳) »أبو حارثة بن علقمة«، په مذهبي علومو کې د نصرانیانو لوی عالم، »أبو حارثة« اصلاً له مشهورې قبیلې (بني بکر بن وائل) سره تعلق درلود (لرلو)، بیا پوخ نصراني شو، د روم سلاطینو د ده د مذهبي صلابت، مجد او شرف د لیدلو له امله یې زیات تعظیم او تکریم کاوه، او ډېره مالي مرسته یې ورسره کوله، او یوه کلیسا یې ورته جوړه کړه، او د مذهبي چارو په اعلی منصب یې مأمور کړی وو، دا جرګه د رسالت په دربار کې په ډېر شان او شوکت سره حاضره شوه، او په متنازع فیها مسایلو کې یې له رسول صلی الله علیه وسلم سره خبرې وکړې، چې د هغو پوره تفصیل د محمد بن اسحاق رحمه الله په «سیرت» کې منقول دی.

د آل عمران د سورت اتیا، یا نوي لومړني آیتونه ددې واقعې په نسبت نازل شوي دي، عیسایانو لومړنی او بنیادي عقیده دا وه چې مسیح علیه السلام کټمټ (هو بهو) پخپله الله یا د الله ځوی، او یا له دریو معبودانو څنې دی (معاذ الله).

ددې سورت په لومړني آیت کې د پاک الله د خالص توحید ذکر راغلی دی، او د هغه د «حي» او «قیوم» کوم صفات چې ذکر شوي دي، په هغو سره د عیسایانو دعوی په ښکاره ډول باطله شوې ده، لکه چې څمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د مناظرې په دوران کې دوی ته وفرمایل: «آیا تاسي نه پوهیږئ چې الله تعالی حي «ژوندی» دی، او هغه لوي ذات ته مرګ هیڅکله نه پېښیږي، او پاک الله ګردو مخلوقاتو ته وجود ورکړی دی، او د دوی د ژوندانه اسباب یې ور پیدا کړي دي، او پخپل کامل قدرت سره د دوی ساتونکی او اداره کوونکی دی.

په خلاف د دې په عیسی علیه السلام باندې به د مرګ او فنا وار خامخا راتلونکی وي، او دا یوه ښکاره خبره ده؛ هغه څوک چې خپله هستي او ژوندون نشي ساتلی، نو د نورو مخلوقاتو ژوندون او هستي به په څه ډول سره وساتلی شي؟ هر کله چې هغو نصرانیانو، څمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم دا وینا واورېده، نو ګردو سره وویل: بېشکه رښتیا ده، ښایي چې دوی به دا غنیمت ګڼلی وي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپله اعتقاده سره سم د «عیسی یأتي علیه الفناء» سوال کوي، یعنې په عیسی علیه السلام باندې خامخا فنا راتلونکې ده، که یې مونږ ځواب په نفي ورکړو، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم څمونږ د عیسایانو له عقیدې سره سم چې «ډېره موده کیږي، چې عیسی علیه السلام مړی شوی دی» مونږ په صریح ډول سره لا زیات ملزم، مفحم، او ساکتولی شي، نو ځکه یې مصلحت ونه لید چې په لفظي مناقشه کې خپل ځانونه وغورځوي.

او ممکن دی چې دا نصرانيان له هغو فرقو څني وي، چې له اسلامي عقيدې سره سم د مسيح عليه السلام له قتل او صلب څنې انکار کوي، او د جسماني رفعې قائلان وي، لکه چې «حافظ ابن تيمية» په «الجواب الصحيح» کې او د «الفارق بين المخلوق والخالق» مصنف تصريح کړې ده، چې د شام او د مصر نصرانيان لومړی په عمومي ډول سره په همدې عقيده باندې وو، وروسته له ډېرې (زمانې) «پولوس» نومي د «صلب» د عقيدې اشاعت وکړ، بيا دا خيال له اروپا څخه مصر، شام او نورو ځايو ته ورسېد، په هر حال د نبي صلی الله عليه وسلم له لوري د «ان عيسى أتى عليه الفناء» په ځای «يأتي عليه الفناء» فرمايل، په داسې حال کې چې په لومړنی جملې سره د مسيح د ألوهيت ترديد په ښه ډول سره کيږي، او په هغه موقع کې ښه ښکاره او مسکت جواب کېده، دا خبره دې ښکاره وي، چې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم د الزام په وخت کې هم دا لازمه ونه ګڼله چې په مسيح عليه السلام باندې پخوا له مړ کېدو د مرګ اطلاق وکړي.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

نازل کړی (ټوټه ټوټه لېږلی) دی په تا باندې کتاب (قرآن) په حقه (په رښتينو اخبارونو او واضحو دلائلو).

تفسير: يعنې قرآن کريم چې عين حکمت، او له مصالحو سره موافق دی، په نهايت ښه وخت کې سره له رښتيا او انصاف راښکته شوی دی.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْإِنْجِيْلَ ۝ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

حال دا چې تصديق کوونکی دی د هغو (کتابونو) چې پخوا له ده نه دي، او نازل کړی (يو ځلې لېږلی) دی تورات او انجيل پخوا (له دې قرآنه) لپاره د هدايت د خلقو.

تفسير: يعنې قرآن عظيم الشأن د پخوانيو أسماني کتابونو تصديق کوونکی دی، او هغو پخوانيو کتابونو تورات، انجيل او نورو هم لا له پخوا څخه د پاک قرآن د نزول زېری خلقو ته ورکړی وو، او د ده د راوړونکي په لوري يې خلقو ته لارښوونه کوله، او د خپل وخت له اقتضا سره يې سم خلقو ته احکام او هدايات ورکول.

ګواکې دا يې راښکاره کړه چې د مسيح عليه السلام د «ألوهيت» يا د «ابنيت» عقيده په هيڅ يوه اسماني کتاب کې نه وه، ځکه چې د دين د اصولو په اعتبار ګرد اسماني کتابونه يو له بل سره متفق او متحد دي، او د مشرکانو د عقائدو تعليمات په هغوی کې نشته.

وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ

او نازل کړی يې دی فرقان «يعنې هسې کتابونه چې د حق او باطل بېلوونکي دي».

تفسير: يعنې د هرې زمانې سره يې سم داسې شيان را نازل کړل، چې د حق او باطل، حلال او حرامو، دروغو او رښتيا په منځ کې فيصله کوونکي دي، په دې کې قرآن کريم، سماوي کتابونه، او د انبياوو عليهم السلام معجزات ګرد سره داخل دي، او په دې لوري هم اشاره وشوه چې په هغو مسايلو کې چې يهودان او نصرانيان له پخوا راهيسې جګړې کوي، د دې اختلافاتو فيصله هم د همدې پاک قرآن په وسيله کيږي.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝٤﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي په آياتونو د الله (چې قرآن او نور حقاني كتابونه دي) شته دوى لره عذاب سخت، او الله ډېر غالب (قوي د احكامو په انفاذ) څښتن (خاوند) د انتقام (او د سخت عذاب) دى.

تفسير: يعنې داسې مجرمان؛ نه بې سزا پاتې كيږي، او نه دوى د ده له زبردست اقتدار څخه ځان ژغورلى (ساتلى) او نه ترې تښتېدلى شي، په دې كې هم د مسيح عليه السلام د الوهيت د ابطال په لوري يوه لطيفه اشاره وشوه، ولې هر كله چې پوره اقتدار او اختيار الله تعالى لره ثابت شو، نو ښكاره ده چې هغه په مسيح عليه السلام كې نه موندل كيږي، بلكه مسيح عليه السلام به د نصرانيانو د عقيدې په اساس څرنګه كولى شي چې نورو ته سزا وركړي، هر كله چې پخپله ده سره له زياتې تضرع او الحاح د ظالمانو له مُنګلو ځنې خپل ځان ونه شو ژغورلى (ساتلى)، نو بيا دې پخپله الله ! يا د الله ځوى ! څرنګه كېدى شي؟ ځوى هغه څوک كيدي شي، چې د پلار له نوعې څخه وي، نو ځكه ښايي چې د الله جل جلاله ځوى خامخا لكه الله جل جلاله غوندې وي، يوه عاجز مخلوق ته د مطلق قادر ځوى ويل؛ په حقيقت كې پر الله تعالى او عيسى عليه السلام دواړو باندې سخت عيب لګول دي، العياذ بالله.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۝٥﴾

بېشكه الله؛ پټ نه دى په ده باندې هيڅ شى په ځمكه او په اسمان كې (د مخلوقاتو له ټولو احوالو).

تفسير: يعنې همغسې چې د هغه اختيار او اقتدار كامل دى، علم يې هم محيط دى، همدې سره تنبيه وركړه شوه چې مسيح عليه السلام هم دومره پوهيده چې الله تعالى ورښوولي وو، لكه چې څمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په ځواب كې هم د نجران نصرانيانو اقرار وكړ، او نن د مروّجو انجيلو له مخې هم ثابته ده.

﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٦﴾

الله هغه (ذات) دى چې جوړوي صورتونه ستاسې په رحمو (د ميندو) كې، په هغه ډول چې اراده وكړي (د جوړولو يې)، نشته بل هيڅ لايق د عبادت مګر هم دې دى، ډېر غالب (قوي د احكامو په انفاذ) ښه تدبير والا (چې هر كار په حكمت او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعنې الله تعالى له خپل علم، حكمت، كامل قدرت او كمال سره سم هر څنګه چې يې اراده وكړه، همغسې يې د مور په نس كې ستاسې صورت جوړ كړ، او جوړوي يې، نارينه يا ښځه، ښايسته يا بدرنګه، او څرنګه چې يې اراده وه، پيدا كوي يې له يوه ځاځكي اوبو ځنې، په څو ډولو تحولاتو يې د بنيادم بڼه (شكل) راباسي، او هغه ته پوهه او عقل وركوي، هغه ذات چې قدرت او صنعت يې داسې وي؛ نو د هغه په علم كې به څه نقصان وي؟ يا هر هغه انسان چې ده پخپله د خپلې مور د ګېډې په څو تيارو كې هستوګنه كړې وي، او د نورو وړوكيو غوندې خوري، او ښبې، او له وړاندې او وروسته ځنې اودس ماتي ته كښيني، نو داسې يو شخص ته به د پاک الله شريک يا ځوى يا لمسى ويل څرنګه وي؟ ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾ عيسايانو به داسې پوښتنې كولې: «هر كله چې مسيح عليه السلام په ښكاره ډول پلار نه لري، نو پرته له الله تعالى به يې څوک پلار وي؟» نو په ﴿يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ كې ددې خبرې ځواب هم وشو، يعنې الله تعالى قدرت لري چې په رحم كې، چې په هر ډول سره يې اراده وي، د انسان شكل تياروي، عام له دې نه چې د مور او پلار له يو ځاى كېدلو څخه وي، يا كه يواځې د مور ځنې، نو ځكه يې

وروسته له دې نه وفرمايل: ﴿هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ﴾ يعنې الله تعالی هسې لوی زورور ذات دی، چې د هغه قدرت هيڅ څوک نشي محدودولې، او د داسې يوه حکمت څښتن (خاوند) دی، چې هر چېرې هر شی مناسب وګڼي، هغه کوي، «بي بي حواء» يې بې موره، او مسيح عليه السلام يې بې پلاره، او آدم عليه السلام يې بې له موره او پلاره پيدا کړل، د الله تعالی په حکمتونو باندې څوک احاطه کولی شي؟

﴿هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ مِنْهُ ءَايَٰتٌ مُّحْكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ﴾

الله هغه (ذات) دی چې نازل کړی (لېږلی) يې دی پر تا باندې کتاب (قرآن)، چې ځينې له ده نه آيات محکمات دي (چې معاني يې ښکاره دي)، دا (محکم آيات) اصل د کتاب دي (چې د شرعيه وو احکامومبنی دي) او نور (ځينې آيات) متشابهات دي (چې معنی يې معلومه او معينه نه ده)، نو هر چې هغه کسان دي چې په زړونو د دوی کې کوږوالی دی؛ پس پيروي کوي دوی د هغو (کلماتو) چې متشابه وي له دې (قرآنه)، لپاره د طلب د فتنې (او ګمراهي) او لپاره د طلب د معنی د هغو.

تفسير: يعنې هغه کسان چې د هغوی په زړونو کې له حق څخه باطل خوا ته ميلان دی، لکه بدعتيان او زنديقان، نو هغوی په قرآن کريم کې په متشابه ځايونو پسې ګرځي، په کوم کې چې دوی خپل هغه خطا احتمال وينې؛ چې د دوی د شبهو او د خطا عقيدې لپاره دليل شي، لکه «کلمة الله» د عيسی عليه السلام په هکله، او همدارنګه «روح منه» د هغه په هکله، او حروف مقطعات د ځينو علماوو په نظر، او يا هم د الله تعالی د ذات او د صفاتو د کيفيت پېژندل، چې ددغه کيفيت علم د الله تعالی څخه پرته بل چا ته نشته، ځکه د دوی اصلي هدف ګمراهي او د فتنې لټول دي.

او هر چې د الله تعالی صفات دي، لکه «يد الله» يعنې د الله تعالی لاس، «وجه الله» يعنې د الله تعالی مخ، د الله تعالی استواء يعنې په عرش بلکه په ټولو مخلوقاتو اوچتوالی او پورته والی، په قيامت کې د قضاء ميدان ته دالله تعالی راتلل، او د خلکو تر منځ فيصلې کول، دا او داسې نور هغه صفتونه دي چې الله تعالی په خپل کتاب قرآن شريف او يا هم د رسول الله صلی الله عليه وسلم په صحيحو احاديثو کې د الله تعالی لپاره ياد کړي وي نو مونږ ايمان لرو چې هغه دالله تعالی صفتونه دي، معنی يې ښکاره ده، هيڅ نوع اشکال نه لري، چې «يد الله» يعنې د الله تعالی لاس، او «وجه الله» يعنې د الله تعالی مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالی له شان سره لايق او مناسب وي، ځکه حتی د مخلوقاتو د لاسونو، مخونو، سترګو، قوتونو، او نورو صفاتو تر منځ سره توپير شته، او سره يو شان نه دي، نو الله تعالی چې د ټولو مخلوقاتو خالق او پيدا کوونکی دی، په طريق اولی سره په ذات او صفاتو کې د مخلوق د ذات او صفاتو څخه جلا او له هغوی څخه توپير لري، نو د الله تعالی سره په ذات او صفاتو کې هيڅ شی يو شان نه دي، نو مونږ په کې نه تمثيل کوو، نه تحريف، نه تعطيل، او نه تأويل.

تمثيل دېته وايي چې د الله تعالی سره په ذات او يا په صفاتو کې بل څوک يو شان وګڼل شي.

تحريف دېته وايي چې د الله تعالی د صفاتو لفظ يا معنی له خپل اصل حقيقت څخه واړول شي.

تعطيل: دېته وايي چې په قرآنکريم او صحيحو أحاديثو کې د الله تعالی لپاره ثابت شوي نومونه يا صفتونه نفي او له هغه څخه انکار وشي.

تکييف: دېته وايي چې د الله تعالی د ذات او يا دصفاتو کيفيت بيان کړی شي، او دا ځکه چې د الله تعالی ذات مخلوقاتو نه دی ليدلی، او نه د هغه په شان بل څوک شته؛ چې قياس يېورباندې وشي، او نه هم الله او رسول صلی الله عليه وسلم دغه کيفيت بيان کړی دی، چې مونږ پرې اعتماد وکړو.

تأویل: دېته وايي چې د الله تعالی د صفاتو نصوص له خپلې صحیح معنی څخه دیو نوع شبهی له کبله بلې بدلې معنا ته واړول شي.

وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ

حال دا چې نه پوهیږي په (حقیقي معنی او) مطلب د هغه مګر الله «چې دغه متشابهات هم لکه نور ټول شیان ور معلوم وي).

تفسیر: یعنې ددې متشابهاتو حقیقي کنهه او کیفیت بل هیڅ چا ته معلوم نه دی، مګر یواځې الله جل جلاله ته دا هر څه ښکاره دي، ځکه چې دهغه لفظ مراد چې ظاهر الدلالت نه وي، هغه پرته له متکلمه بل هیچا ته معلوم نه وي.

وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ۝

او هغه کسان چې پاخه دي په علم کې وايي دوی چې: ایمان راوړی دی مونږ په دې (متشابه، په مثل د ایمان ځمونږ په محکم باندې چې دواړه حق دي، ځکه) دا ټول (محکم او متشابه) له طرفه د رب ځمونږ دي، او پند نه اخلي (په دې) مګر (خو پند اخلي) خاوندان د عقلونو (خالصو).

تفسیر: هر کله چې د نجران نصرانیان له ګردو دلائلو څخه عاجز شول، نو د معارضې په ډول یې وویل: «آخر تاسې خو مسیح «کلمة الله» او «روح الله» ګڼئ، نو ځمونږ د مدعی داثبات لپاره همدومره الفاظ کافي دي»، دلته د هغې تحقیقي ځواب د یو عام اصل، قاعدی او ضابطې په صورت ورکړ شوی دی، چې د هغه له پوهېدلو څخه وروسته د زرګونو منازعاتو او مناقشاتو خاتمه کېدی شي، داسې وپوهیږئ چې نه یواځې په عظیم الشأن قرآن کې بلکه په ټولو اسماني کتابونو کې دوه ډوله آیتونه شته:

(۱): هغه آیتونه دي چې مراد یې ښکاره او ټاکلی (مقرر) وي، یعنې د عبادت، لغت، ترکیب، او نورو په لحاظ د هغه په الفاظو کې څه اجمال او ابهام نه وي، او نه یې عبارت د څو معناګانو احتمال لري، او نه یې هغه مدلول چې ورڅخه پوهېدلی شوی دی له عامو مسلّمو قواعدو څخه چپ وي، نو داسې آیتونو ته (محکمات) وايي، او په حقیقت کې د کتاب د ګردو تعلیماتو او احکامو بېخ او د اصولو اصل همدا محکمات آیتونه دي.

(۲) د «متشابهاتو» آیتونه دي، چې د هغو مراد ښکاره نه دی، او باید چې د متشابهاتو آیتونه دې محکماتو آیتونو ته راجع کړل شي !، او ودې کتل شي چې هغه معناګانې چې لـه محکماتـو څخه مخالفې وي، د هغو دې بیخي نفي وکړه شي، او د متکلم مقصد همغه شی واخیستل شي چې د محکماتو له آیتونو څخه مخالف نه وي، او که سره له اجتهاده او ډېر کوښښ د متکلم مراد په پوره ډول سره متعین نه کړ شي، نو د هر شي د پوهېدلو دعوی دې پرېښوده شي !، او له حده څخه دې وړاندې تېرې ونه کړل شي !، ځکه چې د علم لږوالي او د استعداد د قصور له امله په ډېرو حقایقو باندې ځمونږ فکر نشي رسېدی، او ځمونږ عقل د هغه له پوهېدلو څخه قاصر دی، او دا دې هم په همغه فهرست کې شامل کړل شي !، خبردار چې داسې تأویلات او وړاندې وروستوالی دې ونه کړل شي ! چې د دین د مسلّمو اصولو او محکمو آیتونو څخه مخالف وي.

دقرآن چې شوک له ځانه کړي تأویل *** چې دشرعې پکې نه وي هیڅ دلیل

په مرض د ګمراهی سره علیل دی *** په عقبی به یې رب سپک کړي ډېر ذلیل

مثلاً قرآن حکیم د مسیح علیه السلام په نسبت تصریح فرمايلې ده: ﴿إِنۡ هُوَ إِلَّا عَبۡدٌ أَنۡعَمۡنَا عَلَيۡهِ﴾ یا ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٖ﴾ الآیه - یا ﴿ذَٰلِكَ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَۖ قَوۡلَ ٱلۡحَقِّ ٱلَّذِي فِيهِ يَمۡتَرُونَ﴾ یا ﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٖۖ سُبۡحَٰنَهُۥٓ﴾ او ځای په ځای

يې د هغه د الوهيت او ابنيت ترديد كړى دى، اوس كه يو سړى له دې ګردو محكماتو آياتونو څخې سترګې پټې كړي، او په ﴿وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ او نورو متشابهاتو پسې منډې وهي، او د دغو معنى چې له محكماتو سره سمه وي؛ پرېږدي، او هسې يوه سطحي معنى غوره كوي، چې د كتاب الله له عمومي تصريحاتو او متواترو بياناتو څخې منافي وي، نو دا كه كاږه تلل او سرزوري نه ده، نو څه ده؟ ځينې سخت زړي خو غواړي چې دا راز مغالطې واچوي، او خلق د ګمراهۍ په كنده كې نسكور كړي، او ځينې متزلزل او سست عقيده كسان له داسې متشابهاتو څخې له خپلې رايې او غوښتنې سره سم تأويلات كوي، او غواړي چې په ډېر كوښښ او سعي سره څه نا څه مطلب ترې راواخلي، حال دا چې د هغوى صحيح مطلب خو يواځې الله تعالى ته معلوم دى، او همغه پخپل فضل او كرم سره هر چا ته چې هر څومره اراده وكړي همغومره ورښيي، هغه كسان چې مضبوط علم لري، دوى محكمات او متشابهات دواړه حق ګڼي، او يقين لري چې دا دواړه له يوې چينې راوتلي دي، او په دوى كې د تناقض هيڅ امكانات نشته، نو دا مضبوط عالمان هغه متشابهات محكماتو ته راجع كوي، او د هغو له مخې په مطلب يې ځان پوهوي، او هغه برخه چې د دوى د پوهې له دائرې څخې وتلې وي، د هغې معنى او تأويل الله تعالى ته پرېږدي، او وايي چې: د دې په معنى باندې پاك الله ښه پوهيږي، څمونږ كار هم دا دى چې ايمان پرې راوړو.

كوم اجمال چې په كلام كې عارضيږي

خپل قائل پرې له هر چا نه ښه پوهيږي.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

(وايي دغه راسخون) اى ربه څمونږه ! مه كږوه ! زړونه څمونږ وروسته له دې نه چې په سمه صافه لاره دې برابر كړي يو، او وبخښه (عنايت كړه) مونږ ته له نزده خپله رحمت، بېشكه ته همدا ته ډېر بخښونكى يې (د نعمت او رحمت).

تفسير: يعنې «راسخين في العلم» په خپل ايماني قوت او علمي كمالاتو باندې نه مغرور او نه ډاډه كيږي، بلكه تل له حق سبحانه وتعالى څخې د لا زيات استقامت او د لا زيات فضل او عنايت غوښتونكي دي، چې ګټلې پانګه (سرمايه) يې له لاسه ضايع نشي، او الله دې نه كړي چې د زړونو له سمېدلو څخې وروسته بيا دوى كاږه شي، په حديث شريف كې راغلي دي چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم خپل امت ته د تعليم په توګه زياتره داسې دعاوې كولې «يا مقلب القلوب، ثبت قلبي على دينك»: اى اړونكيه د زړونو ! ثابت وساته زړه زما پر دين خپل !.

رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

اى ربه څمونږه ! بېشكه ته يو ځاى كوونكى د (ټولو) مخلوقاتو يې (په بعث سره په محشر كې) لپاره د (حساب د هغې) ورځې، چې نشته هيڅ شك شبهه په (راتلو د) د هغې كې، بېشكه چې الله نه كوي مخالفت له وعدې «خپلې» نه.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْـًٔا ۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي له سره به دفعه نه كړي له دوى څخې مالونه د دوى او نه اولاد د دوى؛ له (عذابه د) الله نه هيڅ شى (نه لږ، نه ډېر، نه په دنيا نه په عقبې)، او دا كسان همدوى دي خس د اور (د دوزخ).

تفسير: د قيامت له ذکر سره يې د کافرانو انجام هم راوښود، چې هيڅ شی دوی په دنيا او آخرت کې د الله تعالی له عذاب ځنې نشي ژغورلی (ساتلی)، لکه چې د دې سورت په اوله کې وليکل شو، په دې آيتونو کې اصلي خطاب د نجران جرګې ته دی، چې ښايي هغې ته د نصرانيانو د مذهب او د نصرانيانو د قوم لوی نماينده وويل شي.

كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ۭ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۱۱﴾

(حال د دوی داسې دی) لکه حال (عادت) د تابعانو د فرعون او (لکه حال عادت) د هغو کسانو چې پخوا له دوی ځنې وو، (لکه عاديان او ثموديان) چې نسبت د دروغو به يې کاوه آيتونو ځمونږ ته، پس ونيول دوی لره الله (په عذاب مهلکـ سره) په سبب د ګناهونو د دوی، او الله سخت دی عذاب (د ده، يعنې پر کافرانو يې عذاب سخت او عقاب يې تل دی).

تفسير: يعنې د هيچا پلمې (منصوبې) او بهانې نشي چلېدی، او لکه چې هغوی نيولي شوي دي، تاسې هم د الله تعالی له نيولو ځنې ځان نشئ ژغورلی، او نيولي کيږئ.

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ۭ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۱۲﴾

ووايه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي: ژر به مغلوب کړی شئ تاسې (په وژلو يا شړلو سره په دنيا کې)، او جمع به کړی شئ تاسې (شړلی به شئ په عقبی کې) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنې دی (دغه دوزخ).

تفسير: يعنې هغه وخت راتلونکی دی، چې ژر به تاسې ګرد يهودان، نصرانيان او مشرکين د الله تعالی د لښکرو په مخ کې مغلوب شئ، او خپله وسله به ور واچوئ، دا خو د دنيا سپکتيا ده، د آخرت هغه خورا سور ځای چې تاسې ته تيار شوی دی؛ هغه خو بېل دی.

په ځينو روايتونو کې دي، چې د بدر له برې څخه وروسته رسول اکرم صلی الله عليه وسلم يهودانو ته وفرمايل: «تاسې هم حق دين ومنئ، که نه ستاسې حال به هم همغسې شي لکه چې د قريشو شو !» دوی وويل: «ای محمده ! تاسې په دې باندې مه تېروځئ چې د قريشو په خو بې تجربو سړيو باندې مو برئ موندلی دی، که ستاسې مقابله له مونږ سره وشي نو هلته به وپوهيږئ، چې مونږ څرنګه جنګياليان يو؟ نو په دې مناسبت دا آيتونه نازل شول.

ځينې وايي چې: د بدر د برې ليدلو په اثر ځينې يهودان د تصديق لوري ته متمايل شول، خو ځينو نورو دوی ته وويل: ګورئ تلوار مه کوئ ! او صبر وکړئ ! چې وروسته له دې نه څه پېښيږي؟، په دوهم کال کې د احد د عارضې ماتې له ليدلو ځنې د دوی زړونه لا پسې سخت شول، او حوصله يې زياته شوه، تر دې چې پخپل تړون باندې هم ونه درېدل، او د مسلمانانو د جنګـ لپاره يې تيارۍ وکړې، کعب بن أشرف له شپېتو تنو سپرو (سورو) سره مکې معظمې ته لاړ، او د ابو سفيان او د قريشو د نورو غټانو سره ملګري شول، او ويې ويل: مونږ له تاسې سره متحد يو، او ښايي چې ګرد سره يو محاذ قايم کړو، او له محمد صلی الله عليه وسلم سره وجنګيږو !، نو په دې باره کې دا آيت نازل شو، والله أعلم.

په هر حال ! له لږو ورځو څخه وروسته الله تعالی دا راوښووله، چې په «جزيرة العرب» کې به د مشرکانو نوم پاتې نشي، بني قريظه عهد ماتوونکي يهودان په خپله سزا ورسېدل، بني نضير له مدينې منورې ځنې وشړل شول، د نجران نصاری داسې خوار او سپکـ شول، چې کلنی «جزيه» ورکول يې ومنل، او نړدې تر زرو کلونو پورې د دنيا ډېرو مغرورو او خورا (ډېر) متکبرو قومونو د مسلمانانو په تهذيب، تعليم، او ترقي اعتراف کاوه، فالحمد لله علی ذلکـ.

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

په تحقیق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه ای ناظرینو !) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولې (په «بدر» کې لپاره د جنګ)، یوه فرقه داسې وه چې جنګ یې کاوه په لاره د الله کې، او بله فرقه داسې وه چې کافره وه، لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی، په لیدلو د سترګو سره، او الله قوت ورکوي په نصرت (مرستې، مدد) خپل سره هر چا ته چې اراده وکړي (د نصرت)، بېشکه په دې (زیات او کم لیدلو) کې خامخا عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د بصیرت.

تفسیر: د بدر په غزا کې د کافرانو شمېر نږدې زر ته وو، چې له دوی سره اوه سوه اوښان، سل آسونه هم وو، په بل لوري کې مجاهدین له درې سوو څخه لږ زیات وو، چې له هغوی سره اویا اوښان، دوه آسونه، شپږ زغرې، اته توري یا چړې وې، او یوه ننداره (تماشه) دا وه، چې هر یوه لښکر ته به بل مخامخ لښکر دوه چنده په نظر ورته، چې د هغه نتیجه داسې شوه؛ چې کافرانو په زړونو د مسلمانانو د دې ډېروالي له تصوره وېره ور ولوېده، او مسلمانانو ته د کافرانو له دې دوه چنده شمېر څخه په پاک الله باندې لا ډاډینه (تسلي) او اعتماد پیدا شو، او د ده په لوري متوجه، او په پوره توکل، صبر، او استقلال سره یې د الله تعالی په دې وعدې باندې چې ﴿فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ﴾ ده، اعتقاد او اعتماد وو، او د بري او نصر هیلمند (امید کوونکي) وو، که پوره شمېر دوی ته ورښکاره کېدی، چې درې چنده وو، نو ممکن وو چې وېره به دوی ته پېښېده، او دغو دواړو ډلو ته دوه چنده ښکارېدل په ځینو احوالو کې وو، که نه په ځینو احوالو کې هر یوه لښکر ته بل مخامخ لښکر لږ په نظر ورته، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې به راشي.

په هر حال د هغسې یوې لږې، او بې سرو سامان ډلې، د داسې یوې مضبوطې او پیاوړې (محکمې) ډلې په مقابل کې، دهغې پخوانۍ وینا سره سم چې په مکې معظمې کې شوې وه، دا رنګ بریالي (کامیاب) کېدل د بصیرت او عقل خاوندانو ته یوه لویه عبرتناکه واقعه، او ښه نمونه ده.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ

ښایسته کړی شوې دي خلقو ته محبت (مینه) د مرغوبو خوندورو شیانو چې ښځې دي.

تفسیر: یعنې کله چې سړی له هغو سره علاقمند (تعلق لرونکی)، او له الله تعالی څخه غافل شي، نو بناء پر دې په حدیث کې راغلي دي: «ما ترکت بعدي فتنة أضر علی الرجال من النساء»: «ما نه ده پرېښې وروسته له خپله ځانه یوه فتنه چې زیاته ضرر رسوونکې وي نارینه وو ته له ښځو څخه».

هو ! که له ښځو څخې مقصود عفت او د اولادو کثرت وي، نو مذموم نه - بلکه مطلوب او مندوب دي، لکه چې رسول الله مبارك صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «د دنیا ډېر ښه متاع هغه ښه ښځه ده، چې که هغې ته وګورې؛ خوښ شې، که حکم ورته وکړې؛ حکم دې ومني، که ور څخې غایب شې؛ نو مال دې او خپل عصمت او عفت په ښه شان سره ساتي».

همداسې هومره شیان چې وروسته له دې نه د دنیا د متاع په سلسله کې یاد شوي دي، د هغو ګردو ښه والی او بدوالی دنیت او عمل په تفاوت سره متفاوت کېږي، خو څرنګه چې په دنیا کې هسې افراد ډېر دي، چې د عیش او عشرت په سازونو او سامانونو کې ډوب پراته دي، او الله تعالی او خپل انجام هیروي، نو ځکه د «زين للناس» کلام په ظاهر کې عام راوړل شوی دی.

وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ

او ځامن دي او ډېر مالونه چې راټول کړی شوي دي له سرو زرو نه، او سپينو زرو نه، او آسونو نه؛ چې نښان داره (يا ښايسته) کړی شوي وي.

تفسير: يعنې هغه آسونه چې لمبر يا نښان پرې اېښود شوی وي، يا هغه ښايسته او ښکلي اسونه چې په لاسونو، پښو، او تندې باندې يې نښې وي، يا هغه آسونه چې په څر ځای (چراګاه) ورشو کې د څر لپاره خوشې پرېښودل شوي دي.

وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿۱۴﴾

او نور چارپايان (لکه اوښ، غويی، پسه) او کښت (يا مزرعه) دي، دغه (۶ واړه شهوتونه) فايده اخيستل د ژوندون د دنيا دي، او (خاص) دالله په نزد دی ښه ځای د ورتللو(چې جنت دی).

تفسير: يعنې ابدي فلاح له دې شيانو څخه په لاس نه راځي، يواځې د دنيا د څو ورځو موقتي ګټه ترې اخيستل کيږي، که ډک له برې او کاميابی مستقل او ښه ځای غواړې؛ نو هغه د الله تعالی سره مونډل کيږي، نو تل د الله جل جلاله د خوښې او د قرب د حصول په فکر کې ووسئ ! په وروستني آيت کې دا راښيي چې هغه ښه ځای کوم دی، او هغه کومو خلقو ته ور رسيږي؟

قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ۗ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ووايه (ای‌محمده ! دوی ته) آيا خبر درکړم تاسې ته په بهتر (څيز) له.دغو (۶ واړو دنيوي خوندونو) نه؟، (شته) لپاره د هغو کسانو چې متقيان دي (د الله احکام تعميلوي) په نزد د رب د دوی؛ جنتونه چې بهيږي به لاندې له (ماڼيو او ونو د) هغوی ويالې، چې تل به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او (دوی لپاره) ښځې به وي ښې پاکې.

تفسير: يعنې له هر راز صوري او معنوي نجاستونو او ګندګيو څخه به «چې دنيوي ښځې طبعا يا أخلاقا په هغو ککړې او ناولې کيږي» پاکې او صافې وي.

وَّرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ۗ

او رضامندي (لويه به وي له کريمه ربه دوی ته) له جانبه د الله.

تفسير: آيا له دغه څخه به بل کوم لوی نعمت او کوم ښه احسان او انعام وي؟ نه ! په حقيقت کې جنت د دې لپاره مطلوب او مرغوب دی، چې د رضا محل، او د الله د ليدلو ځای دی.

وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ ۢ بِالْعِبَادِ ﴿۱۵﴾

او الله ښه ليدونکی دی دبندګانو (نو هر چا ته به د خپل عمل جزا ورکړي).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې رسول الله مبارک فرمايي: «کله چې الله تعالی ته کوم بنده محبوب وي، نو دې له دنيا څخه داسې لرې ساتي، او ترې پرهېزوي يې، لکه چې تاسې خپل کوم ناروغه له مضرو اوبو او ناوړه (ګنده) خوړو څخه پرهېزوئ».

الَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾

هغه (متقيان) چې وايي: «اې ربه څمونږه ! بېشکه مونږ ايمان راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو)، نو مغفرت وکړه مونږ ته د ګناهونو څمونږ، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)».

تفسير: معلومه شوه چې د ګناه د مغفرت لپاره ايمان راوړل شرط دي.

اَلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿١٧﴾

(هسې متقيان چې) صبر کوونکي دي، (په طاعت او مصيبت او له معصيت څخه) او صادقان دي (رښتيني دي په ايمان) او په ځای راوړنکي دي د حکم (د الله) او خيرات ورکوونکي دي په رضا د (الله) او مغفـرت غوښتونکـي دي په آخر د شپو کې.

تفسير: يعني د الله تعالی په لاره کې لوی لوی ربړونه (مصيبتونه) او تکليفونه په ځان اخلي، او د الله تعالی د احکامو په منلو کې ټينګ ولاړ وي، او له ګناه او معصيت څنې تل ځان ژغوري (ساتي)، په ژبه، نيت، زړه، او په معامله کې بيخي رښتينی وي، په پوره تسليم او انقياد سره د الله تعالی ګرد احکام په ځای کوي، او د الله تعالی له خوا ورکړی شوی مال د هغه په ښوونې سره لازمو ځايو کې صرفوي، او د شپې په آخره برخه کې (چې د طمأنينت او اجابت وخت دی، او په هغه وخت کې له خوبه پاځېدل کوم آسان کار نه دی) له خپل رب څنې د خپلو ګناهونو او تقصيراتو مغفرت غواړي، لکه چې د ۲۶ جزء د (الذاريات) د لومړي رکوع په ۱۷ آيت کې راغلي دي: ﴿كَانُوْا قَلِيْلًا مِّنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُوْنَ﴾ يعنې د شپې زياته برخه په عبادت کې تېروي، او د سبا ختو نه مخکې وخت کې استغفار وايي چې؛ اې الله ! څمونږ هغه تقصيرات او نيمګړتياوې چې په عبادت کې رانه شوي دي، پخپل فضل او کرم سره يې وبښه !.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

شاهدي ادا کړې ده الله (د وحدانيت) په دې شان چې نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر هم دې دی.

تفسير: په ابتداء کې د نجران له نصرانيانو سره مخاطبه وه، او په ډېر لطيف صورت سره يې د مسيح عليه السلام د ألوهيت د عقيدې ابطال او د خالص توحيد اعلان او د ايمان راوړلو ترغيب يې ورکړ، په منځ کې يې د هغو موانعو ذکر وفرمايه چې د حق له وضاحت سره انسان د ايمان له شرفه محروم او بې برخې کوي، چې مال، اولاد، او د عيش او عشرت نور ساز او سامان دی.

په دې آيتونو کې د مؤمنانو د صفاتو له بيانولو څخه وروسته بيا د توحيد او نورو اصلي مضمونونو په لوري رجوع وشوه، يعنې د خالص توحيد په منلو کې څه تردد او اندېښنه کېدی نه شي ځکه چې په خپله الله تعالی په خپلو کتابونو کې پرله پسې د همدې مضمون په حقانيت باندې شاهدي لولي، او د هغه د فعلي کتاب (د کائناتو پاڼې) هر يوه پاڼه، بلکه هره يوه نقطه شاهدي ورکوي، چې له رب العالمين جل وعلا شأنه څخه پرته بل هيڅوک د عبادت وړ (لايق) نه شي کېدی.

«وفي كل شيء له آية ***** تدل على أنه واحد»

«په هر شي کې دی دليل، چې الله دی بې مثيل».

﴿سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ؕ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ﴾ (۲۵م جزء، د حم السجده ۶ مه رکوع، ۵۳م آيت).

وَالْمَلٰٓئِكَةُ

او (شاهدي اداء کړې ده) پرښتو (د وحدانيت په اقرار سره).

تفسير: ښکاره ده چې د پرښتو شاهدي د الله جل جلاله له شاهدي ځنې هيڅکله مخالفه کېدی نشي، پرښته خو د هغه مخلوق نوم دی، چې د صدق او د حق له لارې ځنې غاړه نشي غړولی، لکه چې د پرښتو ټولې تسبيح او ګرد تمجيد په عمومي ډول د باري تعالی په توحيد او تفريد باندې مشتمل دي.

وَاُولُوا الْعِلْمِ

او (شاهدي اداء کړې ده) خاوندانو د علم (له انبياوو او مؤمنانو د وحدانيت په اعتقاد سره).

تفسير: علم والا په هره زمانه کې د توحيد شهادت ورکوي، او نن ورځ په عمومي ډول سره د توحيد په خلاف يو لفظ ويل، له مطلق جهل سره مرادف ګڼل کيږي، مشرکان هم په خپلو زړونو کې د توحيد اصول مني، او علمي اصول هم د شرک د عقائدو مؤيد نه دي، (له دې نه د علم فضيلت، او د پوهنې په لوري تشويق او رغبت ثابت شو، نو ښايي چې هر مؤمن د علم او معرفت په تحصيل کې بيړه (تلوار) او کوښښ وکړي !).

قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۱۸﴾

په دې حال کې چې ثابت دی (الله) په عدل سره، نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر همدی دی، ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د عدل او انصاف کولو لپاره دوه خبرې ضروري دي.

(۱) دا چې منصف داسې زورور غالب وي، چې هيڅوک د هغه له فيصلې نه سر ونشي غړولی.

(۲) حکيم وي، چې په حکمت او پوهې سره د هر شي تدقيق او څېړنه (تحقيق) له هرې خوا ځنې وکړلی شي، او په پوره دقت او قوت سره وکړلی شي، چې خپله فيصله صادره کړي، او هيڅ يو نا مناسب او بې موقع حکم ونه کړي، څرنګه چې حق سبحانه وتعالی عزيز او حکيم دی، نو ځکه د هغه په مطلق عدالت هيڅ يوه شبهه نشي واردېدې.

غالبا په دې لفظ د «قائما بالقسط» سره د نصرانيانو د کفارې مسئله هم ترديده شوه، په رښتيا سره دا څه عدل او انصاف دی، چې د نرو جرمونه يواځې پر يوه سړي باندې بار کړل شي، او همغه يو مجرم چې سزا ومومي، نور ټول مجرمان د تل لپاره پاک او بري شي، حال دا چې د عادل او حکيم الله تعالی لوی دربار له هسې ګستاخۍ او سپين سترګۍ ځنې خورا (ډېر) لوړ دی.

اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ

بېشکه (غوره او مقبول) دين په نزد د الله دين د اسلام (يعني محمدي شريعت) دی.

تفسير: د «اسلام» اصلي معنی ځان سپارل او غاړه کېښودل دي، اسلام ته هم له همدې امله «اسلام» ويلی شي، چې هر مسلمان بيخي خپل ځان الله تعالی ته سپاري، او د ده ګردو احکامو ته غاړه ږدي، او په وحدانيت باندې اعتقاد او اقرار کوي.

ګواکې «اسلام» د انقیاد او تسلیم او د مسلمانی د احکامو د منلو بل نوم دی، هسې خو له شروع څخه د آخر الزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم تر زمانې پورې ټولو پیغمبرانو علیهم السلام همدا د «اسلام» دین راوړی، او په خپلو زمانو کې یې خپلو قومونو ته له وخت سره مناسب احکام وررسولي، او د طاعت او عبادت او د حکم منلو او د (الله واحد، احد، صمد) د خالص پېژندلو او عبادت کولو په جانب یې خلق بللي، خو په دې سلسله کې څمونږ خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ګرد عالم ته داسې یو اکمل او ډېر جامع او عالم شموله (ټول جهان ته شامل) او نه نسخ کېدونکی هدایت راوړی دی، چې دا مبارک دین نه یواځې ګردو سابقه وو او حقه وو شرائعو لره شامل دی، بلکه د نورو زیاتو ښېګڼو او خصوصیاتو لرونکی هم دی، چې دا لاربښوونې پخپل دې خصوصي رنګ سره د «اسلام» په نامه موسومې او ملقبې شوي دي.

په هر حال په دې آیت کې د نجران دنصرانیانو په مخ کې عموما اعلان کړی شوی دی، چې دین او مذهب یواځې د همغه شي نوم کېدی شي، چې بنده په هغه سره د زړه له اخلاصه خپل ځان او مال پاک الله ته ور وسپاري، او په هر وخت کې هر هغه حکم چې د هغه له جانبه وررسیږي؛ هغه بې له وړاندې او وروسته کولو، او څه ویلو څخه ژر تر ژره ومني، او تعمیل یې کړي، او تل د خپل تسلیم غاړه الله ته کېږدي.

نو هغه څوک چې الله تعالی ته ځامن او لمسي ټاکي، او مسیح او مریمې علیهما السلام دتصویرونو او دصلیب دشکل عبادت کوي او دخنزیر (سوډر) غوښه خوري، انسان ته الله وائی او الله لکه دانسان په شان ګڼي، او دانبیاو او اولیاو وژل ورتـه آسان کار ښکاري، دحق دین دمحو کولو لپاره کوششونه کوي، او دهغه رسول قصداً او عمداً تکذیب کوي، چې دموسی او عیسی علیهما السلام دبشارتونو سره سم مبعوث شوي او یا هغه ناپوهان چې دتیګو، ونو، ستورو، لمر، او سپوږمۍ او نورو عبادت کوي او دحلالو او حرامو معیار یواځې خپل نفساني خواهشات ګڼي، آیا له دوی څخه څوک ددې خبرې وړ دي چې ځان ته مسلم ووائي او دابراهیمي ملت دپیروۍ دعوه وکړي؟.

وَمَا اخۡتَلَفَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡكِتٰبَ اِلَّا مِنۡۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ الۡعِلۡمُ بَغۡيًاۢ بَيۡنَهُمۡ‌ؕ

او اختلاف نه دی کړی هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (چې یهودان او نصرانیان دي) مګر وروسته له هغه چې راغی دوی ته علم (په توحید د الله او نبوت د محمد باندې) په سبب دضد، حسد، کینې، چې وه په منځ د دوی کې.

تفسیر: یعنې «اسلام» یو واضح او روښانه دین دی، هغه دلایل چې ثابتوي؛ چې موسی او عیسی علیهما السلام پیغمبران دي، او «تـورات» او «انجیـل» آسماني کتابونه دي، له هغو څخې خورا ښه، ټینګ، قوي، او زورور دلائل د محمد صلی الله علیه وسلم په رسالت، او د القرآن العظیم په کلام الله توب باندې شته، بلکه پخپله همغه کتابونه د دوی په حقانیت باندې شاهدي ورکوي، خالص توحید یو صاف او ښکاره مضمون دی، چې د هغه په خلاف د څوی او دپلار مفکوره یوه داسې چټي (بېکاره) دعوی ده، چې هیڅ علمي اصول د هغه تایید نه کوي، اوس چې کتابیان له اسلام سره مخالف شوي دي، نو د دې روښو حقائقو تکذیب ته یې ملاوې تړلي دي، او د الله تعالی له حکم منلو څخې غاړه غړوي، نو د دې مخالفت سبب پرته له ضد، حسد، عناد، او د مال او جاه له حرصه بل شی نشي کېدی.

وَمَنۡ يَّكۡفُرۡ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيۡعُ الۡحِسَابِ ﴿۱۹﴾

او هر څوک چې کافر کیږي (انکار کوي) په آیتونو د الله (او احکام او د قدرت او وحدانیت علامې ونه مني) پس بېشکه الله ډېر ژر حساب والا دی (نو یې ژر په سزا رسوي).

تفسیر: په دنیا کې هم، او په آخرت کې خو خامخا پوره حساب او کتاب ورسره کوي، بیا به یې هرومرو د عمل په قدر په سزا رسوي.

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰﴾

پس که بیا جګړه کوي دا (کافران) له تا سره (له دغو دلائلو وروسته هم) پس ووایه: (ای محمده ! دوی ته چې) ما خالص تابع کړی دی مخ خپل (یعنې ځان خپل احکامو د) الله ته، او هر هغه څوک چې متابعت کوي زما (هغه هم خپل ځان الله ته سپارلی دی)، او ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (یعنې یهودانو او نصرانیانو ته) او ناپوهانو (مشرکانو د عربو) ته: آیا اسلام راوړی تاسې؟ (یعنې اسلام راوړئ !) پس که اسلام راوړ دوی، پس په تحقیق چې ومونده دوی سمه صافه لاره، او که وګرځېدل دوی (له اسلامه) پس بېشکه همدا خبره ده چې پر تا تش تبلیغ (د هدایت) دی، او الله ښه لیدونکی دی د بندګانو.

تنبیه: د عربو مشرکانو ته یې ځکه اُمّي (ناپوه) وویل، چې له دوی سره د سماوي کتابونو څه پوهه او تعلیم نه وو.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۲۱﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿۲۲﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران کیږي پر آیاتونو (احکامو) د الله باندې، او وژني دوی انبیاء په ناحقه سره، او وژني هغه کسان چې حکم کوي هغوی په عدل (او انصاف) سره له خلقو څخه؛ پس زېری وکړه دوی ته په عذاب دردناک سره. دا همغه کسان دي چې باطل (ضائع) شوي دي (نېک) عملونه د دوی په دنیا کې (له لعنت او مذلت څخه یې پرې نجات ونه موند) او (هم) پـه آخرت کې (چې له دوزخه پرې خلاص نشول) او نشته دوی ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ

آیا نه ګورې ته هغو کسانو ته چې ورکړی شوی وو دوی ته څه برخه له کتابه (تورات) نه.

تفسیر: یعنې هغه لږه یا ډېره برخه د «تورات» او «انجیل» او نورو چې له لفظي او معنوي تحریفاتو او اړولو ځنې پاتې ده، یا د کتاب هغه لږه یا ډېره برخه چې د هغې پوهه او فهم د دوی په برخه شوی دی.

يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿۲۳﴾

حال دا چې وباله شي دوی طرف د کتاب د الله ته لپاره د دې چې حکم وکړي (دا کتاب) په منځ د دوی کې؛ بیا مخ ګرځوي یو ډله له دوی نه، حال دا چې دوی تل شنګ کوونکي دي (له قبوله د حقه په تغافل سره).

تفسير: يعني كله چې دوی را وبلل شي، چې د هغه لوی قرآن په لوري راشي ! چې ستاسې د منل شويو كتابونو له زيري سره سم راغلی دی، او ستاسې د ټولو جګړو فيصلې په ښه ډول سره كوي، نو د هغوی د پوهانو يو ډله ځان ناګاره (ناخبره) اچوي، او په تغافل سره ترې مخ ګرځوي، حال دا چې د لوی قرآن په لوري بلنه په حقيقت كې د «تورات» او «انجيل» په لوري بلنه ده.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

دغه (ګرځېدل د دوی) په سبب د دې دي؛ چې بېشكه دوی (يهودان) وايي: له سره به ونه رسيږي مونږ ته اور (د دوزخ) مګر يو څو ورځې شمېرلې شوې (لږې)، او غره كړي (تېر ايستلي) دي دوی په دين خپل كې هغه شي چې وو دوی چې دروغ به يې جوړول (په دين كې).

تفسير: يعني د هغو د تمرد او طغيان او په ګناهونو باندې د زړورتيا علت دا دی چې د سزا څخه وېره نه لري، د دوی خورا (ډېر) لوی دروغ چې له خپل ځانه يې جوړ كړي دي دا دي: «كه مونږ ډېره سخته ګناه هم وكړو، نو فقط له شمېرلو ورځو څخې زياته موده به نه په عذابېږو» لكه چې تفصيل يې اول جزء د «البقرة» سورت په ۸۰ آية ۸ ركوع كې تېر شو.

او همدا راز يې نور دروغ او چتې (بېكاره) خبرې له خپلې ګېډې څخه رايستلي دي، مثلا چې مونږ د الله منلي ځامن يو، يا د انبياوو له اولادې څخې يو، او الله تعالی له يعقوب عليه السلام سره وعده كړېده، چې د هغه اولادې ته به سزا نه وركوي، او كه سزا يې هم وركوله، د قسم په ځای كولو لپاره به يو جزئي او مؤقتي عذاب وي.

نصرانيانو خو د كفارې مسئله را ايستلې ده، او د خپلې ګناه او سوال او ځواب خبرې يې بيخي خلاصي كړي دي، «اللهم أعذنا من شرور أنفسنا».

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

نو څه حال به وي هغه وخت كله چې يو ځای كړو مونږ دوی لپاره د (حساب د هغې) ورځې چې نشته هيڅ شك په (راتلو د) هغې كې، او پوره به وركړه شي هر نفس ته جزا د هغه عمل چې كړی يې وي، حال دا چې په دوی به ظلم ونه كړی شي (د حسناتو په كمولو يا د سيئاتو په زياتولو).

تفسير: يعني په وهمي جرائمو باندې به سزا نه وركوله كيږي، بلكه پر هغو چارو باندې به دوی ته سزا وركوله كيږي، چې د هغه جرم ثابت وي، او دوی يې په خپله هم مني، او هومره چې دوی استحقاق لري، له هغې څخې زياته سزا هغوی ته نه وركوله كيږي، او نه به د چا خورا لږه نيكي ضايع كېدی شي.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

ووايه (ای محمده !) يا الله (ای) مالكه د سلطنت (واكداره د پاچاهی !) وركوې ته سلطنت هر هغه چا ته چې اراده وكړې (يا الله د وركولو يې) او بېرته اخلې سلطنت له هر هغه چا څخې چې اراده وكړې (دبېرته اخيستو يې) او عزت وركوې هر هغه چاته چې اراده وكړې (يا الله د عزت

یې) او خوار ذلیل کوې هر هغه څوك چې اراده وکړي (دذلت يې)، په لاس ستا کې (هر راز) خير (ښېګڼې) دي، بېشکه ته (يا الله) پر هر شي باندې ښه قادر يې (هم په ورکولو، هم په اخيستلو، هم په عزت، هم په ذلت).

تفسير: يهودانو او منافقانو په مسخرو او د ټوکو په ډول سره ويل: «وګورئ ! دا خواران چې د قريشو د حملې او يرغل له وېرې د مدينې په چارچاپېر کې خندقونه کندي، د (قيصر) او (کسرى) د تاج او تخت د نيولو خوبونه ويني»، مګر الله تعالى د څو کلونو په منځ کې دا ټولې وعدې ټولو ته وروښودې، چې د (روم) او (پارس) د خزانو هغه ګردې کيلیګانې (کنجيانې) يې چې د هغو وعده يې له پاك رسول صلى الله عليه وسلم سره کړې وه، د عمر فاروق اعظم رضي الله عنه په زمانه کې يې څرنګه د مسلمانانو لاس ته وروستلې، او په څه ډول سره د اسلامي مجاهدينو په منځ کې وويشلی شوې؟

اصلي خبره خو داده چې دا مادي عزت او سلطنت څه شی نه دی، ګواکې دا دعا يو راز پېشګويي وه چې عنقريب د دنيا نقشه بدليدونکې ده، هغه قوم چې له دنيا څخه لرې او جلا پروت وو، د دنيا د لويو سلطنتونو او عزتو خاوند به شي، او هغه کسان چې پاچاهي يې کوله، دوی به د خپلو بدو عملونو له امله د خوارۍ او ذلت په کندو کې وغورځول شي.

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

ننه باسې (ته يا الله) شپه په ورځ کې (چې تل په پسرلي کې له شپو کموې، او په ورځو کې يې زياتوې) او ننه باسې (ته يا الله) ورځ په شپه کې (چې تل په مني کې له ورځو کموې، او په شپو کې يې زياتوې).

تفسير: يعنې کله چې شپه لنډه وې ورځ اوږده وې، او کله ددې عکس کوې، مثلا په يوه موسم کې (د جدي اوله) شپه ۱۴ ګړۍ، او ورځ لس ګړۍ کوې، او څو مياشتې وروسته (د سرطان اوله) کې له شپې څخه ګړۍ لنډوې، او په ورځ باندې يې زياتوې، او شپه لس ګړۍ کوې، څکه چې لمر او سپوږمۍ او ګرد ستوري او نور بې ستا له ارادې څخه يو ذره هم حرکت نشي کولی.

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

وباسې (ته يا الله !) ژوندی له مړي نه (لکه حيوان له نطفې نه، مرغه له هګۍ، کامل له ناقص) او وباسې (ته يا الله !) مړی له ژوندي نه (لکه نطفه له حيوان، هګۍ له مرغه، ناقص له کامل نه).

تفسير: يعنې لکه هګۍ له چرګې څخه او چرګه له هګۍ څخه، بنيادم له نطفې څخه، او نطفه له بنيادم څخه، له جاهل څخه عالم، او له عالم څخه جاهل، له کامل څخه ناقص، او له ناقص څخه کامل ايستل او جوړول همدا ستا کار دی.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۷﴾

او روزي ورکوې (ته يا الله) هر هغه چا ته چې اراده وفرمايې (د روزي ورکولو يې ډېره زياته) بې حسابه.

تفسير: «يهودانو هسې ګڼله هغه لويي چې پخوا په مونږ کې وه؛ هغه به تل پاتې وي، او د الله تعالى له قدرت څخه غافل وو، چې الله تعالى هر هغه چاته چې اراده وکړي، عزت او سلطنت ورکوي، او هغه چا ته چې اراده وکړي، ذلت او

نکبت ورکوي، په جاهلانو کې کامل پیدا کوي (لکه چې د عربو په امیانو کې یې محمد صلی الله علیه وسلم) او له کاملانو څنې جاهلان پیدا کوي، (لکه چې په بني اسرائیلو کې یې وکړ) او هر هغه چا ته چې اراده یې وشي، (حسي او معنوي) بې حساب رزق ورکوي».

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّآ أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰىةً ۗ

نه دې نیسي مؤمنان کافرانو لره دوستان بې له مؤمنانو (یعنې مؤمنان دې یو له بله سره دوستي وکړي)، او هر څوک چې وکړي دا (کار یعنې دوستي له کفارو سره) نو نه دی (د ده تعلق) له (دین د الله یا د دوستۍ د) الله سره په هیڅ شي کې، مګر (خو روا ده دغه دوستي) که څان ساتئ تاسې له دوی نه په څان ساتنه سره.

تفسیر: یعنې کله چې د حکومت او د سلطنت او د جاه او عزت او د هر راز تقلباتو او تصرفاتو واګې یواځې د پاک الله په لاس کې دي، نو هغو مسلمانانو لره چې په صحیحه معنی سره باور لرونکي دي، نه ښایي چې دخپلو دوستانو په دوستۍ او د خپلو اسلامي ورونړو په وروروليی اکتفا ونه کړي، او خامخا د الله جل جلاله د دښمنانو سره دوستي او مدارات وکړي، څکه چې الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم دښمنان هیچېرې د مسلمانانو دوستان نه شي کېدی، هو ! د تدبیر او انتظام په درجه کې د کفارو له لوی ضرر څخه د خپلې ضروري ژغورنې (ساتنې) او د حفاظت صورتونه په مشروعو او معقولو طریقو سره غوره کول، د «ترک موالات» له حکم څنې په دې ډول سره مستثنی دي، لکه چې د ۹ م جزء (د الأنفال په ۱۶ آیت ۲ رکوع) کې له ﴿وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ﴾ څنې ﴿إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ﴾ مستثنی کړی شوی دی، همغسې چې هلته د «تحرف» او د «تحیز» په حالت کې حقیقتا «فرار من الزحف» نه وي، او یواځې صورتًا وي، دلته هم ﴿إِلَّآ أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰىةً﴾ حقیقي موالات نه دی، او تش صوري «موالات» دې وګڼل شي ! چې مونږ هغه د «مدارات» په نامه سره یادوو، ددې مسئلې تفصیل دې (۶ جزء د «المائدة» په ۸ رکوع د دې ۵۱ آیت د فوائدو په شرح کې وکتل شي !) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ﴾ الآية.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿۲۸﴾

او ویروي تاسې لره الله له نفس خپل نه، او (خاص) طرف د الله ته دې ورتله (ستاسې او د ټولو).

تفسیر: یعنې د مؤمن په زړه کې ښایي اصلي وېره له پاک الله څخه وي، او داسې کومه خبره دې نه کوي، چې د الله تعالی د ناراضۍ سبب شي، لکه چې له اسلامي جماعت څنې تجاوز وکړي، او بې له ضرورته له کافرانو سره ظاهري یا باطني «موالات» وکړي، یا د ضرورت په وخت کې د موالاتو د غوره کولو په صورت کې له شرعي حدودو څنې تېرۍ او تجاوز وکړي، یا یواځې موهوم او حقیر خطرونه یقیني او مهم ثابت کړي، یا دا ډول مستثنیات یا شرعي رخصتونه د خپلو نفساني غوښتنو آله وګرځوي، نو داسې کسانو لره ښایي چې دا خبره هم په یاد ولري چې دوی ګرد دپاک الله لوی دربار کې حاضریدونکي دي، او هلته به دوی د خپلو دغو دروغو، حیلو، او پلمو (منصوبو) جزا مومي.

ښایي د قوي مؤمن شان، او دصحیح مسلمان ایمان داسې وي، چې له رخصت څنې تېر شي !، او عزیمت او فعالیت ته متوجه او څیر شي !، او له مخلوق څنې ونه ویرېږي، او تل تر تله له خالق جل و علا څنې ووېرېږي.

قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ط

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که پټ کړئ تاسې هغه شی چې په سینو (زړونو) ستاسې کې دی، یا ښکاره کړئ تاسې هغه؛ معلوم دی هغه (هم) پاک الله ته.

تفسیر: یعنې ممکن دی چې بنیادم خپل نیت او د زړه خبره له نورو څنې پټه کړي، ولې په دې ډول الله تعالی نشي ترې ایستلی، ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾، د (۱) جزء د «البقرة» سورت ۲۷ رکوع، ۲۲۰ آیت.

وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط وَاللَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۲۹﴾

او معلوم دی (الله ته ټول) هغه شیونه چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو) او هغه شیونه چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو، نو الله ته ستاسې پټ او ښکاره هم معلوم دي) او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې د داسې متخلفینو تعذیب دی).

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ ۚ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ط

(او وویرېږئ له) هغې ورځې چې مومي به هر نفس (په کې) هر هغه څه چې کړي وي له خیره (له نیکی په خپل مخ کې) حاضر کړی شوی، او هر هغه څه چې کړي وي ده له بدی نه، آرزو به کوي دا (نفس) د دې چې کاشکې په منځ د دې (نفس کې) او په منځ د دغه (بد عمل) کې مسافه وی لرې (اوږده).

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ط وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿۳۰﴾ ع

او ویروي تاسې الله له نفس خپل نه، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو (خپلو).

تفسیر: دا هم د ده له مهربانی څنې ده؛ چې د هغې لوېې ویرووونکې ورځې له راتګه تر مخه تاسې ور څنې ډاروي، او په تکرار سره مو خبروي، چې له خرابو چارو څخه مخصوصا د کافرانو له دوستۍ څنې مو ځانونه وژغورئ (وساتئ) ! او د ښېګڼې (خیر) په لاره باندې سم لاړ شئ، او د قهار پروردګار له قهر څنې مو ځانونه لا له پخوا وساتئ !، د پاک قرآن دا ځان ته یو دستور دی، چې عموما له خوف سره د رجا مضمون ګډ اوروي، دلته یې هم د ترهیب او ویرې د مضمون د معتدل کولو له امله ﴿وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾ په آخر کې راوړ، یعنې له الله جل جلاله څخه وویرېږئ، او خراب او بد کارونه پرېږدئ !، نو د ده مهرباني به بیا تاسې د استقبال لپاره تیاره ده.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ط وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۳۱﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې یئ تاسې چې محبت کوئ له الله سره، پس متابعت وکړئ زما، چې محبت به وکړي الله له تاسې سره، او مغفرت به وکړي تاسې ته د ګناهونو ستاسې، او الله مغفرت کوونکی د (خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: د الله تعالی د دښمنانو د موالات او محبت له منع کولو څخه وروسته د الله تعالی د مینې او محبت معیار راښیي، یعنې که په دنیا کې څوک د خپل حقیقي مالک د محبت دعوی یاخیال لري، نو لازم دي چې هغه د محمدي (صلی الله وسلم علی محمد) دین د متابعت په محک (کسوټۍ) باندې وسولولی شي، چې دده دروغ او رښتیا ښکاره شي،

هر سړی په هره اندازه چې د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت باندې سم ځي، او د اسلامي دین رڼا د خپلې لارې مشعل ګرځوي، نو ښايي په همغه اندازه سره د الله تعالی په محبت کې صادق او سوچه وپېژندل شي، او په هره اندازه چې دی په دې دعوی کې رښتین وي، په همغه اندازه سره هغه د محمد صلی الله علیه وسلم د شریعت په پیروی کلک او ټینګ ګڼلی شي، چې د هغه مېوه به ده ته داسې په لاس ورځي، چې پاک الله به د ده سره مینه کوي، او د الله تعالی د مینې، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د متابعت په برکت به د ده هغه پخواني ګناهونه معاف، او وروسته له هغه به، د پاک الله د راز راز ظاهري او باطني مهربانیو مورد وګرځي.

ګواکې د توحید له بیان څخه وروسته له دې ځایه د نبوت په بیان شروع کیږي، او د آخر الزمان پیغمبر رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت ته بلنه کیږي.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې اطاعت کوئ تاسې د الله او د رسول (د الله چې محمد دی)، پس که وګرځېدل دوی (له دې اطاعت نه) پس بېشکه الله دوستي نه کوي له کافرانو سره (نو په عذابوي يې).

تفسیر: یهودانو او نصرانیانو به ویل چې: ﴿نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ «مونږ د الله تعالی ځامن او دوستان یو»، دلته دا ښکاره شوه چې کافر هیڅکله د الله تعالی محبوب نشي کېدی، او که په رښتیا سره مو د هغه محبوبیت پکار وي، نو د هغه د احکامو په تعمیل کې زیار (محنت) وکړئ، او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم احکام ومنئ، او د الله تعالی د لوی محبوب او دوست د سنتو متابعت وکړئ !.

د نجران جرګې همداسې ویلي وو، چې مونږ د مسیح علیه السلام تعظیم اوعبادت د الله تعالی د تعظیم او د محبت لپاره کوو، په دې سره د هغو ځواب هم ورکړ شو.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ

بېشکه چې الله غوره کړی دی آدم او نوح او اولاده د ابراهیم (او ابراهیم) او اولاده دعمران (او عمران).

تفسیر: «یعني بېشکه الله غوره کړی دی آدم علیه السلام په نبوت، رسالت، د اسماوو په تعلیم، د ملائکو په سجده، په بې له مور او پلاره پیدا کولو او د ټولو انسانانو په پلارتوب سره، او غوره کړئ يې دی نوح علیه السلام په نبوت، رسالت، د عمر په اوږدوالي، او د پخواني شریعت په منسوخولو سره، او ابراهیم علیه السلام او آل د ده چې اسماعیل علیه السلام او اسحاق علیه السلام او د دوی اولاده؛ چې څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په دغه اولاده او آل کې داخل دی، او آل د (عمران) چې موسی او هارون، او بي بي مریمه او عیسی علیهم السلام په کې شامل دي؛ په خلت، رسالت، او نورو مفاخرو او محامدو سره».

عمرانان دوه دي: يو د موسی علیه السلام پلار، دویم د مریمې رضي الله تعالی عنها پلار، زیاتره پخواني او وروستني علما له دې (عمران) څخه ثاني (عمران) مرادوي، ځکه چې ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ﴾ د همغه دویم (عمران) له کورنۍ څخه قصه کوي، او غالبا ددې سورت نوم به هم له همدې امله (آل عمران) ایښودل شوی وي، چې په هغه کې د ثاني (عمران) د کورنۍ (یعني د عیسی علیه السلام او مریمې رضي الله تعالی عنها) قصه په بسط او تفصیل سره ذکر شوې ده.

عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۳﴾ ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنْۢ بَعْضٍ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۴﴾

پر ټولو خلقو (د زماني خپلي په رسالت او روحاني او جسماني خصائصو سره). حال دا چې اولاده وو ځيني د دوی له ځينو نورو څخه، او الله ښه اورېدونکی دی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو).

تفسير: د آدم عليه السلام دا انتخاب او غوره والی، فضل او شرف چې مونږ يې په «نبوت» سره تعبيروو، د ده په شخصيت پورې محدود نه وو، بلکه د ده په اولاده کې نوح عليه السلام ته هم ورسېد، بيا له ده څخه د ده په اولاده کې ابراهيم عليه السلام ته ورسېد، له دې ځايه يې يو نوی صورت پيدا کړ، له آدم او نوح عليهما السلام څخه وروسته څومره انسانان چې په جهان کې پيدا شوي دي، دوی ګرد د همدې دوو معظمو رسولانو له اولادې څخه وو، او الله تعالی په خپل محيط علم او کامل اختيار سره په راتلونکو پېړيو کې هم د زرهاوو کورنيو په منځ کې، د دې لوی منصب لپاره د ابراهيم عليه السلام کورنۍ مخصوصه کړه، څومره انبياء او رسولان چې له ابراهيم عليه السلام څخه وروسته مبعوث شوي دي، هغه ټول د ده د دوو ځامنو «اسحاق عليه السلام، او اسماعيل عليه السلام» له اولادې څخه وو.

څرنګه چې د نسب سلسله عموما پلار ته منسوبېږي، او مسيح عليه السلام بې پلاره پيدا شوی وو، نو داسې وهم کيدی شو چې د ده نسل به د ابراهيم عليه السلام له نسل څخه مستثنی وي، له دې کبله الله تعالی آل دعمران او ﴿ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنْۢ بَعْضٍ﴾ وفرمايه، او په دې سره يې تنبيه ورکړه: چې هر کله مسيح عليه السلام يواځې د خپلې مور له ګېډې څخه پيدا شوی دی، نو د هغه د نسب سلسله هم د مور له لوري اخيستل کيږي، نه چې معاذ الله د الله تعالی له لوري، او ښکاره ده چې د ده د مور صديقې مريمې رضي الله تعالی عنها د پلار د نسب سلسله بالآخره ابراهيم عليه السلام ته رسيږي، نو د (عمران) آل او د ابراهيم عليه السلام آل دواړه سره يو دي، او هيڅ يو رسول له ابراهيمي کورنۍ څخه د باندې پاتې نه شو.

اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّيْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِيْ بَطْنِيْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۳۵﴾

(ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وويل ښځې د عمران چې: ای ربه زما! بېشکه ما، نذر کړی مې دی تاته هغه شی چې په ګېډه زما کې دی، حال دا چې هغه به آزاد وي (له نورو مشاغلو د بيت المقدس خدمت ته)، پس قبول کړه ته (ای ربه! دا نذر) له ما نه، بېشکه ته چې يې هم دا ته يې ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسير: د «عمران» ښځې دخپلې زماني له دوده (رواجه) سره سم پخپل ځان باندې نذر منلی وو، چې «ای ربه! هغه هلك چې زما په ګېډه کې دی، ستا په نامه دې آزاد او خوشې وي»، د دې خبرې مطلب دا دې چې هغه له ګردو دنيوي مشاغلو او له نورو شيانو څخه خلاص او تل به د الله جل جلاله په عبادت کې بوخت (مشغول) او د معبد په خدمت کې به لګيا وي، ای الله جل جلاله! ته له خپلې مهربانۍ څخه زما دا نذر قبول کړه! ته زما عرض اورې، او زما نيت او اخلاص تاته ښه معلوم دی، ګواکې په دې لطيف ډول سره يې وغوښت چې هلك ور په برخه شي، ځکه چې جينۍ د هغه خدمت لپاره نه قبلېده.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّيْ وَضَعْتُهَآ اُنْثٰى ۗ

پس کله چې ويې زېږاوه هغه (نذر) نو وويل (ښځې دعمران) چې: ای ربه زما، بېشکه زه چې يم ومې زېږاوه هغه (نذر) حال دا چې ښځه (جينۍ) ده.

تفسیر: دا يې په حسرت او افسوس سره وويل، ځکه چې هغه پېښه د دې له توقع او هيلې څنې پرته پېښه شوې وه، او د جونو د خدمت منلو دستور په معابدو کې نه وو.

وَاللّٰهُ اَعۡلَمُ بِمَا وَضَعَتۡؕ وَلَیۡسَ الذَّکَرُ کَالۡاُنۡثٰیۚ

او الله ښه پوه دی په هغه شي چې زېږولی وو دې (د عمران ښځې)، او نه دی نارينه (چې هغې غوښتی وو لپاره د خدمت د بيت المقدس) په شان د دې ښځې (جينۍ).

تفسير: دا د الله جل جلاله کلام دی، چې د حکايت په منځ کې د معترضې جملې په ډول نازل شوی دی، يعنې هغې ته ښکاره نه وه چې څه يې زېږولي دي؟ د دې جينۍ قدر او قيمت الله تعالى ته ښه معلوم دی، هغه هلک چې دې غوښت دې جينۍ ته کله رسېدی شي، دا جينۍ بالذات مبارکه ده، او د دې په وجود کې يو عظيم الشأن مبارک هلک پروت دی.

وَاِنِّیۡ سَمَّیۡتُہَا مَرۡیَمَ وَاِنِّیۡۤ اُعِیۡذُہَا بِکَ وَذُرِّیَّتَہَا مِنَ الشَّیۡطٰنِ الرَّجِیۡمِ ﴿۳۶﴾

او بېشکه ما نوم کېښود د دې مريمه، او بېشکه زه پناه نيسم دې لپاره تا پورې او اولاد د دې (مريمې ته) له شيطان مردود (رټلي شوي) نه.

تفسير: حق تعالى دا دعا قبوله کړه، په حديث شريف کې دي: «هر کله چې د بنيادمانو اولاده د زېږېدلو په وخت کې له موره جلا شي، او په ځمکه ولوېږي، نو شيطان يې مس کوي، مګر عيسى عليه السلام او مريمه رضي الله تعالى عنها له دې مس څخه مستثنى دي»، ددې حديث مطالب دنورو احاديثو له يو ځای کولو سره داسې کېږي، چې هر مولود اصلا په صحيح فطرت پيدا کېږي، چې دغه فطرت له لوينې او د ده د عقل او تميز له ظهور څخه وروسته ځرګندېږي، و لې د شاوخوا د حالاتو او خارجي اثراتو له امله ډېر ځلې د هغه اصلي فطرت ورکېږي، چې د دغه مطلب تعبير په حديث کې په «فأبواه يهودانه و ينصرانه» سره شوی دی، بيا څنګه چې د ايمان او طاعت تخم د ده د فطرت په جوهر کې پټ او په غير مرئي ډول ايښود شوی دی، حال دا چې په هغه وخت کې ايمان لا څه، چې د غټو غټو محسوساتو له ادراک او شعور نه هم هغه مولود عاجز وي، په همدې توګه د ولادت په وخت کې په غير محسوس ډول د شيطان په مس کولو سره خارجي اثر شروع کېږي، دا ضروري نه دی چې هر څوک د شيطان د مس کولو اثر قبول کړي، يا که يې قبول نه کړي، نو وروسته له هغه؛ هغه اثر همغسې پاتې هم وي.

فَتَقَبَّلَہَا رَبُّہَا بِقَبُوۡلٍ حَسَنٍ وَّاَنۡۢبَتَہَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ وَّکَفَّلَہَا زَکَرِیَّا ۚ

پس قبول کړه دا (مريمه) رب د دې (د نارينه په ځای) په قبلولو ښو سره، او زرغونه (لويه) يې کړه په زرغونولو (لويولو) ښو سره، او (الله) کفيل وګرځاوه دې لره زکريا عليه السلام.

تفسير: يعنې اګر که جينۍ وه، خو الله تعالى هغه له هلک څنې زياته وګرځوله، او ويې منله، د بيت المقدس د مجاورينو په زړونو کې يې د اخبره واچوله، چې له عام دود (رواج) او دستور څخه پرته هغه جينۍ د بيت المقدس په خادمانو کې شامله کړي، او همغسې يې مريمې رضي الله تعالى عنها ته هم د قبول صورت ورعطا او خپل منلي بنده زکريا عليه السلام ته يې په کفالت ورکړه، او په خپل دربار کې يې په ښو منلو سره سر لوړي ورکړه، په جسماني، روحاني، علمي، اخلاقي، او له هر حيثه يې زياته ترقي ور په برخه کړه، کله چې په مجاورينو کې د دې د پالنې په نسبت جګړه پېښه شوه، نو د انتخاب قرعه د زکريا عليه السلام په نامه وخته، چې دا جينۍ د خپلې ترور د شفقت په غېږ کې تربيت

وومومي، او د زکریا علیه السلام له علم او دیانت څخه ګټوره شي، زکریا علیه السلام د مریمې رضي الله تعالی عنها په تربیت او مراعات کې ځومره یې چې د لاسه کېده هم هغومره یې کوښښ کاوه، کله چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها پېغله شوه، نو مسجد سره یې نږدې ورته یوه ځانته حجره مخصوصه کړه، چې دې بي بي به ټوله ورځ هلته عبادت کاوه، او د شپې له مخې به بهرته خپلې ترور کره ورتله.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

هر کله به چې ننوت دې ته زکریا په محراب (په عبادت خانه) کې نو موندله به یې له (مریمې) سره څه روزي (یعنې مېوې د ژمي په اوړي، او مېوې د اوړي په ژمي کې).

تفسیر: د اکثرو اسلافو په نزد له (رزق) څخه مراد ظاهري خواړه دي، وایي چې له بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها سره بې موسمه مېوې پیدا کېدې، د اوړي تازه مېوې په ژمي کې، او د ژمي تازه مېوې به په اوړي کې له دې سره تل پرتې وې.

قَالَ يٰمَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا ۭ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاۗءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۷﴾

وویل (زکریا): ای مریمې له کومه (راغلې) ده تاته دا روزي؟ وویل (مریمې زکریا ته): چې دا (روزي) له طرفه د الله ده، بېشکه چې الله روزي ورکوي هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د روزي ورکولو یې ډېره پرېمانه) بېحسابه.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ ۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ اِنَّكَ سَمِيْعُ الدُّعَاۗءِ ﴿۳۸﴾

په دغه ځای (یا وخت) کې دعا (غوښتنه) وکړه زکریا له ربه خپله، وویل (زکریا): ای ربه راوبخښه! (راکړه) ما ته له نزده خپل اولاد ښه پاکیزه! بېشکه ته ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعا یې.

تفسیر: زکریا علیه السلام بیخي سپین ږیری او (۱۲۰) کلن شوی وو، ښځه یې (۹۸) کلنه او بیخي شنډه وه، دوی ته د اولاد پیدا کېدلو هیڅ یوه ښکاره هیله نه وه، د بي بي مریمې د دې فوق العاده خیر او برکت او خوارقو د لیدلو په سبب ناڅاپه د زکریا علیه السلام په زړه کې یو جوش پیدا شو، او سمدلاسه یې دا په زړه کې وګرځېده، چې ماته هم ښایي چې اولاد په نسبت د پاک الله په دربار کې دعا وکړم، هیله شته چې ماته به همدا مېوه بې له موسمه راکړه شي، یعنې په دې زړښت (بوډا والي) کې به د پاک الله په مهرباني اولاد را په برخه شي، د «ذرية» اطلاق په واحد او کثیر یو رنګ کاوه شي.

فَنَادَتْهُ الْمَلٰۗىِٕكَةُ وَهُوَ قَاۗىِٕمٌ يُّصَلِّيْ فِي الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى

نو ور نارې کړې ده ته (زکریا ته) پرښتو (جبریل) حال دا چې دې ولاړ وو، لمونځ یې کاوه په محراب کې (عبادت خانه) کې چې بېشکه الله زېری کوي په تا د یحیی (چې ستا ځوی به وي).

تفسیر: دعا یې ومنله شوه، زېری ور ورسېد چې ستا په کور کې یو هلک پیدا کېږي، چې د هغه نوم یحیی علیه السلام ایښود شوی دی، د «الملائكة» کلمه د جمعې په صورت سره راوړل یا به تعظیما وي، یا به د ملائکو جنس ور څخه مراد وي.

مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

حال دا چې تصديق كوونكى به وي په يوه كلمه سره چې (له طرفه د) الله ده.

تفسير: له يوې كلمې څنې دلته مسيح عليه السلام مراد دى، چې د الله تعالى د حكم سره سم بې له پلاره پيدا شوى دى، يحيى عليه السلام لا له پخوا څخه خلقو ته خبر وركاوه، چې مسيح عليه السلام پيدا كيدونكى دى.

وَسَيِّدًا وَّحَصُورًا

حال دا چې سردار به وي (د خپل قوم په علم، حلم او تقوى سره) او ډېر منع راوړونكى به وي (له شهواتو سره له قدرته).

تفسير: يعنې له لذاتو او شهواتو څنې به زيات ځان ساتونكى وي، او د الله تعالى په عبادت كې به دومره لګيا وي چې د ښځې په لوري به د التفات كولو وار هم نه ورته رسيږي، دا د يحيى عليه السلام د مخصوص حال بيا ن وو، چې له هغه څخه د محمدي امت لپاره كومه قاعده نشي كېدى، ځمونږ د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم پوره امتياز دا دى چې د عبادت له كمال سره يې د معاشرت كمال يو ځاى كړ.

وَنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِينَ ﴿۳۹﴾

او نبي به وي له (ډلې د) صالحانو نه (چې نه به خطا كيږي، او نه به ګناه ته قصد كوي).

تفسير: د صلاح او رشد په اعلى مرتبه باندې به فائز كيږي، چې هغه ته «نبوت» ويل كيږي، يا د «صالح» معنى نېك عمله وي، چې په هغه تقدير به د هغه معنى خورا (ډېر) نيك عمل كيږي.

قَالَ رَبِّ أَنّٰى يَكُونُ لِي غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿۴۰﴾

وويل (زكريا) «اى ربه ځما! څرنګه به پيدا كيږي ما لره هلك؟ حال دا چې په تحقيق رسېدلى دى ماته زوړوالى او ښځه مې (هم) شنډه ده»، وويل (جبريل): همداسې (له زوړ او زړې شنډې څخه د اولاد پيدا كول په شان) الله كوي هغه كار چې اراده وفرمايي (د كولو يې كه مخالف وي له عادته يا موافق).

تفسير: يعنې د هغه قدرت او مشيئت د اسبابو په سلسلې پورې تړلى نه دى، اګر كه په دې عالم كې د هغه عادت همداسې دى چې له عادي اسبابو څخه مسبّبات پيدا كوي، خوكله كله د عادي اسبابو په خلاف په غير معمولي طريقې سره د يوه شي پيدا كول هم د هغه خاص عادت دى، اصل دا دى چې مريمې صديقې رضي الله تعالى عنها ته په خارق العاده ډول رزق رسېدل، او ډېر غير عادي واقعات ورڅرګندېدل، د دې وضعيت په ليدو سره د بي بي مريمې په حجره كې ناڅاپه د زړه له كومې د زكريا عليه السلام دعا كول بيا ده ته او د ده شنډې ښځې ته په عين زړښت كې په غير عادي توګه اولاد وركول، بايد د الله تعالى دغه ګردې (ټولې) علامې د هغه عظيم الشأن آيت تمهيد وګڼلى شي، چې د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها له وجوده بې د زوج له نږدې كېدلو په قريب مستقبل كې ظاهر كېدونكى وو.

ګواكې د يحيى عليه السلام په غير معتاد ولادت باندې ﴿كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾ فرمايل تمهيد وو لپاره د ﴿كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾ چې وروسته له دې نه د مسيح عليه السلام د غير معتاد ولادت په سلسله كې راتلونكى دى.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ؕ

ويل (زکريا) ای ربه ځما ! وګرځوه ما لره څه علامه (د حمل چې لا زما د شکر کولو سبب شي).

تفسير: يعني چې له هغه ځنې ځرګند شي چې اوس حمل قرار نيولی دی، تر څو ده ته د ولادت د آثارو د نږدېوالي د ليدلو له کبله يوه نوي خوشالي هم حاصله او د نعمت په شکر کې زياتره لګيا شي.

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ؕ

نو وويل (جبريل): «علامه» ستا داده چې خبرې به نه کوې ته له خلقو سره درې ورځې (او شپې) مګر په اشاره سره.

تفسير: يعني هلته به تاته دا حالت درپېښ شي چې تر درې ورځو او شپو پورې به له خلقو سره پرته له اشارې هيڅ خبرې ونشې کړی، او ستا ژبه به يوائې د پاک الله په ذکر کې لګيا اوسي، نو وپوهېږه چې اوس حمل مستقر شوی دی، سبحان الله ! هسې علامه يې ټاکلې (مقرر کړې) ده چې د علامو علامه وي، او د خبرېدلو ځنې کوم غرض چې د نعمت شکر دی، هغه هم علی وجه الکمال حاصل شي، ګواکې که وغواړې چې پرته د الله تعالی له ذکر او فکر ځنې کوم شی ووينې، نو په خپله ژبه سره يې نشي ويلی.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ۝۴۱

او يادوه رب خپل ډېر (لپاره د شکر) ! او تسبيح وايه (لمونځ کوه) ! په آخر د ورځې کې، او په اول د ورځې کې.

تفسير: يعني په دغه وخت کې ښايي چې ډېر زيات د الله تعالی په ذکر او فکر کې مشغول، او سبا او بېګا په تسبيح او تهليل کې مصروف اوسې ! معلومېږي چې له بنيادمانو سره خبرې نه کول يو اضطراري کار او د دې لپاره وو، چې هغه ورځې يوائې د پاک الله ذکر، شکر، او فکر ته فارغې او تشې پاتې شي، مګر په ذکر او شکر بوختېدل او مشغولېدل اضطراري نه وو، بلکه په هغه مأمور شوی وی.

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ۝۴۲

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل پرښتو (يعني جبريل): ای مريمې ! بېشکه چې الله غوره کړې يې ته (په کرامت اوعبادت) او پاکه کړې يې ته (له بدو اقوالو او احوالو څخه) او غوره کړې يې ته په ګردو (ټولو) ښځو د عالميانو (يعني پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسير: يعني پرښتې بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها ته وويل: چې ته د پاک الله له خوا ځنې لا پخوا غوره شوې يې، چې سره له جلتوبه (جينکتوبه) د بيت المقدس په خادمانو کې د نذرانې په توګه منلې شوې يې، او راز راز لوړ احوال او عالي کرامات در عنايت شول، ښه اخلاق، پاک طبيعت، ظاهري او باطني نزاهت يې دروبانبه، او د خپل مسجد د خدمت وړ (لائقه) يې ورګرځولې، او تا ته يې د ګرد (ټول) جهان پر ښځو په ځينو وجوهو کې فضيلت درکړ، مثلا په تا کې يې هسې يو استعداد کېښود، چې بې د بشر له مس کولو څخه يوائې د پاک الله په کامل قدرت لکه عيسی عليه السلام غوندې يو اولو العزم رسول له تا څخه پيدا شي، چې په دنيا کې داسې سرلوړې او امتياز د هيڅ يوې بلې ښځې په برخه شوی نه دی.

يَٰمَرۡيَمُ ٱقۡنُتِي لِرَبِّكِ وَٱسۡجُدِي

اى مريمې فرمان برداره شه !(ولاړه شه !بندګي کوه) لپاره د رب خپل !او سجده کوه !

تفسير: يعنې کله چې الله تعالى داسې عزت او لوړه مرتبه تاته درکړه، نو ښايي چې ته له اخلاص او تذلل سره د خپل رب جل جلاله په مخ کې سر ښکته کړې !او د عبوديت د وظائفو په انجامولو کې لا زياته لګيا او مشغوله اوسې !څو هغه لوى امر چې د هغه د ظهور لپاره ته د وسيلې په ډول درولې شوې يې؛ ښکاره شي.

وَٱرۡكَعِي مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾

او ركوع كوه ! له نورو ركوع كوونكو سره (له نورو لمونځ كوونكو سره په جماعت لمونځ كوه !).

تفسير: لکه چې رکوع کوونکي د پاک الله په مخ کې «رکوع» ته ځي، ته همغسې «رکوع» ته ولاړه شه !يا يې دا مطلب چې په جماعت سره لمونځ ادا کړه !، او څنګه چې لږ تر لږه په رکوع کې له امامه سره شامليدونکې، د هغه رکعت نيوونکې ګاڼه شي، نو ښايي د دې له امله (وجې) لمونځ د رکوع په عنوان سره ياد کړى شوى وي، په دې تقدير سره که په «اقنتي» کې له «قنوة» څخه «قيام» مراد شي، نو د «قيام» رکوع، او سجود يعنې د لمانځه د درې واړو هيئتونو ذکر به په آيت کې راځي.

(تنبيه): امکان لري چې په هغې زمانې کې به ښځې په عمومي ډول سره په جماعت کې شريکېدې، يا خاص له فتنې څخه د مأمون پاتې کېدلو په صورت به دوى ته اجازه شوې وي چې جماعت وکړي، يا به دا د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها خصوصيت وي، يا به بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها پخپله حجره کې يواځې، يا له نورو ښځو سره په ګډه امام پسې اقتداء کوله، او لمونځونه به يې کول، دا ګرد احتمالات شته، والله أعلم.

ذَٰلِكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡغَيۡبِ نُوحِيهِ إِلَيۡكَۚ

دا (د مريمې، زكريا، او د يحيى ذكر شوې قصې) له اخبارونو د غيبو څخه دي، چې مونږ يې په وحيې سره درليږو تاته (اى محمده !).

تفسير: يعنې په ظاهره کې ته لوستونکى او ليکونکى نه يې، او نه پخوا له دې نه تا له اهل کتابو سره کوم د اعتبار وړ صحبت کړى دى، چې د هغه په وسيله د تېرو پېښو داسې تحقيقي معلومات ولري، او که هغوى سره صحبت وکړى شي، نو بيا هم له هغو څخه نه شي مستفيد کېدى، ځکه چې هغوى پخپله د اوهامو او خرافاتو په تيارو کې لويدلې دي.

وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ يُلۡقُونَ أَقۡلَٰمَهُمۡ أَيُّهُمۡ يَكۡفُلُ مَرۡيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ يَخۡتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

او نه وې ته (اى محمده ! حاضر) په نزد د دوى (يعنې احبارو د بيت المقدس) كله چې دوى غورځول قلمونه خپل (په اوبو كې چې په دې قرعې سره معلوم كړي) چې كوم له دوى څخه تربيه وكړي د مريمې، او نه وې ته په نزد د دوى كله چې دوى جګړې سره كولې (په كفالت د مريمې كې).

تفسير: کله چې بي بي مريمه رضي الله تعالى عنها د نذر په دود (دستور) ومنله شوه، نو د مسجد د مجاورانو په منځ کې سره جګړه شوه، چې د دې روزنه د چا په برخه شي؟ تر څو چې خبره قرعې اچولو ته ورسېده، ګردو مجاورانو

خپل هغه قلمونه چې په هغو سره به يې «تورات» ليکه، په بهېدونکې اوبو کې واچول، او دا يې سره وويل: «د هر چا قلم چې د دې بهيدونکو اوبو په سر ودرېږي، او اوبه يې يونسې، بلکه د اوبو د جريان په ضد لاړ شي، نبايي همغه د دې بي بي پالونکی وپېژنده شي»، په دې کې قرعه د زکريا عليه السلام په نامه وختله، او حق خپل حقدار ته ورسېده.

اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ۖ اسْمُهُ الْمَسِيْحُ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيْهًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿۴۵﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ملائکو (يعني جبريل): ای مريمې ! بېشکه الله زېری درکوي تاته په يوې کلمې سره چې له طرفه د ده ده، نوم د هغه مسيح عيسی ځوی د مريمې دی، په دې حال کې چې مرتبې والا دی؛ په دنيا کې (په طاعت او نبوت) او آخرت کې (په رفعت او شفاعت) او (د الله) له مقربانو څخه دی.

تفسير: عيسی عليه السلام ته دلته او دقرآنکريم په نورو آيتونو کې «کلمة الله» له دې کبله ويل شوی دی چې د هغه ځيږېدل د عام عادت په خلاف پرته د پلار له واسطې څخه يوازې د الله تعالى په حکم سره وو، نو ځکه يې نسبت مستقيما د الله تعالى حکم ته وشو، لکه د الأنفال سورت په ۱۷ آيت کې چې فرمايي: ﴿وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى﴾

تنبيه: د «مسيح» لفظ اصلا عبراني دی، چې لومړی له دې نه «ماشيح» يا «مشيحا» وو، چې د هغه معنى «مبارک» او معرب يې «مسيح» دی، پاتې شوه دا خبره چې «دجال» ته مسيح ولې ويل کيږي؟ نو دغه لفظ بالاجماع عربي دی، چې د هغه د تسميې وجه پخپله موقع کې په څو ډولو سره بيان شوې ده، د مسيح عليه السلام بل نوم يا لقب عيسی عليه السلام دی، چې په عبرانې ژبه کې «ايشوع» وو، او د هغه معرب «عيسى» شو، چې معنی يې «سيد» دی.

دا خبره په خاص ډول د توجه وړ ده، چې دلته لوی قرآن د «ابن مريم» کلمه مسيح لره د عَلَم او نوم د جزء په ډول استعمال کړه، ځکه چې پخپله يې بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها ته د زيري ورکولو په وخت کې داسې وويل: چې تاته د «کلمة الله» زېری درکول کيږي، چې د هغه نوم به «المسيح عيسى ابن مريم» وي.

ورسته يې ﴿وَجِيْهًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ وويل، او داډ يې ورکړ؛ چې الله تعالى به يې نه يوازې په آخرت کې بلکه په دنيا کې به يې د لوی عزت او وجاهت او مرتبې خاوند کړي، او د دښمنانو الزامات به دروغ کړي، د «وجيه» په لفظ باندې دلته داسې ويوهېږئ ! لکه چې د موسی عليه السلام په نسبت الله فرمايلي دي: ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اٰذَوْا مُوْسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوْا ۗ وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيْهًا﴾ (۲۲ جزء، د احزاب سورت ۶۹ آيت، ۹ رکوع).

ګواکې هغو کسانو ته «وجيه» وايي چې دوی په خصوصي ډول له دروغو، طعنو، او بدو الزاماتو څخه د الله تعالى په مهرباني برائت حاصلوي، هغه د باطني خبث څښتنان (خاوندان) چې د مسيح عليه السلام د نسب په نسبت طعنې کوي، يا کوم انسان په دروغو سره د هغه پلار بولي، يا يې د واقع په خلاف مصلوب يا مقتول يا يې د ژوندانه په حالت کې مړ بولي، يا د ألوهيت او ابنيت او نورې باطلې عقيدې او د مشرکانو تعليمات ده ته منسوبوي، نو پاک الله به مسيح عليه السلام له دې ګردو الزاماتو څخه په دنيا او آخرت کې په ښکاره ډول سره پاک او بري وګرځوي.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَّمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۴۶﴾

او خبرې به کوي له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ يا په ځانګو يا په طفوليت) کې او په کهولت (پوره عمر) کې، او له صالحانو څخه به وي.

تفسير: يعني خورا (ډېر) ښايسته او په اعلى درجه نېك به وي، اول به دمور په غېږ كې، او بيا به په لويوالي كې عجيبې او غريبې خبرې كوي، په دې الفاظو سره په حقيقت كې د بې بې مريمې رضي الله تعالى عنها پوره تسكين وكړ شو، له پخوانيو بشارتونو او زېرو ځنې ممكن وو چې هسې خيال وكړي چې دغه وجاهت خو به يو وخت ورته حاصليږي، مګر د طعن او د پيغور سلسله د ولادت څخه وروسته سمدستي شروع كيږي، نو په دې وخت كې به په څه ډول سره ځان بري او پاك كړم؟، ددې خبرې ځواب يې وركړ، چې مه ويرېږه ! تاته به د ژبې خوځولو هيڅ ضرورت نه پاتې كيږي، بلكه ته دا ور ښكاره كړه چې «زه نن روژه يم، او له خبرو ځنې مې خوله تړلې ده، زما هلك به پخپله ژبه تاسې ته ځواب دركوي»، لكه چې دا مطلب د «مريم» په سورت كې په پوره تفصيل سره راځي.

قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِىْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِىْ بَشَرٌ ؕ

وويل (مريمې): «اى ربه ځما ! څرنګه به پيدا شي ما لره ځوى؟ حال دا چې مس كړې نه يم هيڅ بشر (نارينه، نه په نكاح سره، نه په سفاح «بدكارۍ» سره)».

تفسير: معلومه شوه چې بي بي مريمه رضي الله تعالى عنها له دې زيري ځنې داسې وپوهېده، چې هلك په همدې موجوده حالت كې پيدا كېدونكى دي، كه نه د تعجب هيڅ يوه موقع نه وه.

قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ۝

وويل (جبريل) همداسې (بې د نارينه له مس څخه) الله پيدا كوي هغه چې اراده وفرمايي (د پيدا كولو يې) هر كله چې اراده (حكم) وكړي (الله) د يوه كار، پس بېشكه همدا خبره ده چې ووايي هغه شي ته چې (پيدا) شه ! پس (پيدا) شي.

تفسير: يعني په همدې ډول بې د بشر د «مس» او لاس لګېدلو ځنې پيدا كيږي، د ده دعادت له مخالفت ځنې تعجب مه كوه !، الله تعالى د هر شي په هر رنګ چې اراده وكړي؛ هغه كېدونكى دى، د ده د قدرت تحديد امكان نه لري، د هر كار د كولو اراده چې وكړي، همغه كيږي، الله تعالى جل جلاله و أعظم شأنه نه مادې ته محتاج دى، او نه اسبابو ته ضرورت لري.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۝

او ورزده كوي هغه ته (الله) كتاب (ليك) او حكمت (د شرعي احكامو علم، ژورې خبرې) او «تورات» او «انجيل».

تفسير: يعني ډېر ښه ليكل به ور زده كړي، يا به د ټولو كتابونو هدايت او د «تورات» او «انجيل» علم ده ته په خصوصي ډول سره ورښيي، او خورا (ډېر) زياتې د حكمت ژورې خبرې وريادوي، او ممكن دى چې له كتاب او حكمت ځنې قرآن او سنت مراد وي، ځكه چې مسيح عليه السلام به د نزول څخه وروسته څمونږ د پاك قرآن او د رسول الله مبارك له سنتو سره سم كار كوي، او حكم به صادروي، او دا هم په هغه صورت كې امكان لري، چې ده ته ددغو شيانو علم او پوه وركړه شي. والله أعلم.

وَرَسُوْلًا اِلٰى بَنِىْۤ اِسْرَآءِيْلَ ۙ۬ اَنِّىْ قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۙ

او (ليږو يې) رسول طرف د بني اسرائيلو (اولادې د يعقوب) ته (چې وايي دوى ته) بېشكه زه په تحقيق راغلى يم تاسې ته په لويه علامه (دخپل صدق سره) له ربه ستاسې نه.

تفسیر: یعنې له مبعوث کېدلو څخه وروسته خپل قوم بني اسرائیلو ته به هسې وايي.

أَنِّيٓ أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ

بېشکه زه جوړوم تاسي ته (ای بني اسرائیلو) ! له خټو څنې په شان د شکل د مرغه؛ نو پو کړم په دې (شکل) کې، پس کیږي (هغه شکل) مرغه (الوتونکی) په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: یواځې د شکل او صورت جوړولو څخه په «خلق» سره تعبیر کول، تش ظاهري حیثیت دی، لکه چې په صحیح حدیث کې معمولي تصویر کښل په «خلق» سره تعبیر شوی دی: «أحیو ما خلقتم»، یا په الله باندې د «احسن الخالقین» اطلاق دا راوښوول چې دا لفظ یواځې د ظاهري صورت په لحاظ د ما سوی الله په نسبت ویل کېدی شي، که څه هم د تخلیق په لحاظ له الله تعالی څنې پرته بل هیڅا ته خالق نشي ویل کېدی، ښایي چې له همدې کبله یې داسې نه دي فرمایلي: «أني أخلق لکم من الطین طیرا» «زه له خټو څنې مرغه جوړوم» او داسې یې وفرمایل چې: «زه له خټو څخه د مرغه د شکل په شان جوړوم، او په هغه کې پو کوم، نو بیا هغه خټه د الله تعالی په حکم سره الوزي»، په هر حال دا معجزه یې دوی ته وروښوده.

وَأُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ وَأُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ

او روغوم مورزادې (پیدائشي) ړوند، او پیس (برګک) او ژوندي کوم مړي په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: په هغه زمانه (پېړۍ) کې د طبیبانو او حکیمانو ډېره ترقي او زور وو، نو مسیح علیه السلام ته داسې معجزې مرحمت شوې، چې د خلقو په منځ کې پر ګردو (ټولو) لویو طبیبانو باندې د ده تفوق او لویوالی ثبت کړي، او ګرد طبیبان د هغو له معالجو څخه عاجز وي، بلا شبهه د مړي ژوندي کول؛ د الله تعالی له صفاتو څنې دی، لکه چې د «باذن الله» له قیده صافه ښکاره ده، مګر د دې له امله چې مسیح علیه السلام د هغه وسیله ګرځېدلی دی، نو یې توسعا په خپل لوري نسبت کوي.

تنبیه: «معجزه» هغه ده چې د پاک الله د عمومي عادت په خلاف د نبوت د مدعي له خوا د خپل تصدیق لپاره ښکاره شي، نو که داسې نصوص واخیستی شي، چې د کوم شي په نسبت د الله تعالی عمومي عادت په کې بیان شوی وي، او بیا ترې داسې استدلال و کړي؛ چې په دې سره د معجزاتو نفي کیږي، بیخي له معجزاتو څخه انکار، او د خپل غباوت او حماقت اظهار دی، که «معجزه» له عمومي قانون او عادت سره برابره راشي، نو هغې ته به څوک «معجزه» وايي؟ د مسیح علیه السلام بې پلاره پیدا کېدل د ابرص او اکمه روغول، د مړي ژوندي کول، او د نورو معجزاتو ورښوول، د مسلمانانو په ګردو اخلافو او اسلافو کې یوه منلې شوې خبره ده، د اصحابانو رضي الله تعالی عنهم او تابعینو (رحمهم الله) په اقوالو کې یوه خبره هم داسې نشته، چې د مسیح علیه السلام د دې معجزاتو په نسبت څه تردد په کې ښکاره شوی وي.

وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ ۚ

او خبروم زه تاسې په هغه شي چې تاسې (یې) خورئ ! او (خبروم زه تاسې) په هغه شي چې تاسې (یې) ساتئ په کورونو خپلو کې.

تفسیر: وروسته له دې نه په څېنو غیبي شیانو باندې عام له دې چې د ماضي وي، که د مستقبل؛ تاسې خبروم، له عملي معجزې څخه وروسته د یوې علمي معجزې ذکر فرمایي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بېشکه په دې (معجزو) کې خامخا نښانه ده تاسې ته، که يئ تاسې مؤمنان (يقين لرونکي زما په نبوت) حال دا چې مصدق يم د هغه (کتاب) چې پخوا له ما (نازل شوی) دی چې تورات دی، او (بل راغلی يم تاسې ته) لپاره د دې چې حلال کړم لپاره ستاسې ځينې له هغو شيانو چې حرام کړی شوي وو په تاسې باندې.

تفسير: يعنې د «تورات» تصديق کوم، چې د پاک الله کتاب دی، او د هغه عمومي اصول او احکام پخپل حال باندې قايم پاتې دي، او د الله تعالی په حکم د دې زمانې په تناسب سره څه جزئي او فرعي تغييرات پکې کيږي، مثلا د هغه ځينې احکام چې ډېر سخت او درانه وو لرې کيږي، (لکه چې په موسوي شريعت کې د خالي د ورځې تعظيم، د ماهي او د اوښ د غوښې او د وازدې تحريم چې د ۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۴۷) آيت او (۱۸) رکوع کې راغلي ، هغه ورته حلال شول، نو واک (اختيار) لرئ چې د هغه نوم نسخ ږدئ ! او که تکميل؟

وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

او راغلی يم تاسې ته په (هر قسم) معجزې له (طرفه د) رب ستاسې، نو وويرېږئ تاسې له الله او ومنئ (وينا) زما (د الله په توحيد او زما په اطاعت کې).

تفسير: يعنې کله چې تاسې زما د صداقت دلائل وليدل، نو اوس له الله جل جلاله څخه وويرېږئ ! او د هغه بندګي وکړئ ! او زما خبرې ومنئ !.

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشکه چې الله رب ځما دی او رب ستاسې دی؛ نو بندګي کوئ تاسې د ده ! هم دا لاره ده سمه صافه (رسوونکې مقصود ته).

تفسير: يعنې له ګردو خبرو ځنې يوه خبره، او له ګردو اصولو يو اصل هم دا دی: هغه دا چې پاک الله ومنئ ! چې زما او ستاسې يو شان رب او پالونکی دی، (او د پلار او ځوی تعلقات او نور) په کې مه پيدا کوئ ! او دهغه بندګي وکړئ ! د الهي رضا موندلو سمه لاره هم دا توحيد، تقوی، او د رسول اطاعت دی، بنايي چې تاسې پرې لاړ شئ ! چې هغه ته په ښه ډول سره ورسېږئ.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ

نو کله چې معلوم کړ عيسی (په محسوس ډول) له بني اسرائيلو څخه کفر (چې د مسيح د قتل اراده يې وکړه !).

تفسير: يعنې مسيح عليه السلام وپوهېده چې دغه يهودان ځما دين نه مني، بلکه ځما په دښمنۍ او ضرر رسولو پسې لوېدلي دي.

قَالَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ

ووېل (عيسی عليه السلام چې) څوک دي مددګاران ځما په طرف (لاره) د الله کې؟.

تفسیر: یعني څما مله او ملګري شئ ! او دپاك الله د دین انتشار او تعمیم او ترویج کې له ما سره مدد او مرسته (تعاون) وکړئ ! او زما له انصارو څنې شئ !.

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ

وویل حواریونو: مونږ یو مددګاران د (دین د) الله !

تفسیر: له الله تعالی سره مدد کول دا دي چې د هغه دین ته راشئ، او د هغه دین ومنئ، او د انبیاوو مرسته (ملګرتیا) او مدد وکړئ، لکه چې د مدینې منورې انصارو څمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم او د حق دین په منلو کې خپلې مرستې ښکاره کړې.

آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

ایمان مو راوړی دی په الله، او شاهد شه ته (ای عیسی !) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان یو.

تفسیر: «حواریون» کومو کسانو ته ویل کیږي؟ مشهوره داده چې لومړی هغه دوه تنه چې د عیسی علیه السلام تابعان شول، دوبیان وو، او د کالیو (جامو) وینځلو له امله به خلقو دوی ته «حواریون» ویل، عیسی علیه السلام دوی ته وویل چې: کالي وینځل پرېږدئ ! راشئ ! چې زه تاسې ته د زړه وینځل دروښیم ! دوی له ده سره ملګري شول، وروسته له دې د ده دنورو ملګرو لقب هم داسې شو.

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

ای ربه څمونږ ! ایمان راوړی دی مونږ په هغه کتاب (انجیل) چې نازل کړی دی تا، او پیروي مو کړې ده د رسول (ستا عیسی علیه السلام) نو ولیکه مونږ سره له شاهدانو (په وحدانیت او رسالت).

تفسیر: وروسته له دې نه چې د رسول په مخ کې یې اقرار وکړ، د الله جل جلاله په حضور کې یې هم داسې اقرار وکړ، چې «مونږ پر انجیل باندې ایمان راوړی دی، او ستا د رسول متابعت مو هم کړی دی، نو ته پخپل فضل او توفیق او کرم سره څمونږ نومونه د منونکو په فهرست کې ولیکه ! او څمونږ د ایمانداری تصدیق وفرمایه، او هسې توفیق را په برخه کړه چې تل په ایمان باندې ټینګ اوسو، او څمونږ د بیا کافر کېدلو احتمال له سره پاتې نشي».

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

او مکر وکړ کفارو (په عیسی باندې) او مکر وکړ الله، او الله خیر (بهتر) د ماکرینو دی.

تفسیر: «مکر» لطیف او خفیه تدبیر ته وایي، که دا پټ تدبیر د ښو کارونو لپاره وي، ښه دی، او که د بدو کارو لپاره وي، نو بد دی، نو څکه په ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ کې یې له «مکر» سره «سیئ» قید زیات کړی دی، او دلته الله جل جلاله ته «خیر الماکرین» ویلی شوي دي، مطلب دا دی: یهودانو د عیسی علیه السلام په مخالفت کې راز راز پلمې (منصوبې) او سازشونه او د پټو تدبیرونو جوړول شروع کړل، تر دې چې د پاچا غوږونه یې د مسیح علیه السلام له مخالفت نه ډک کړل، او داسې یې وویل: «دا سړی معاذ الله ملحد دی، او غواړي چې «تورات» بدل کړي، او ګرد خلق د یهودانو له دین څنې واړوي»، پاچا د مسیح علیه السلام د نیولو امر صادر کړ، هلته داسې خبرې کېدې، او دلته د الله تعالی لطیف او خفیه تدبیر د هغوی په ماتولو کې خپل کار کاوه، چې د هغه ذکر وروسته راځي، بېشکه د الله تعالی تدبیر له ګردو څنې داسې ښه، کلک، بهتر او مضبوط دی، چې هیڅوك هغه تدبیر نشي ماتولی.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ
اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ
تَخْتَلِفُونَ ﴿۵۵﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن
نَّٰصِرِينَ ﴿۵۶﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّٰلِمِينَ ﴿۵۷﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل الله: ای عیسی ! بېشکه زه اخیستونکی یم تا لره (له ځمکې) او پورته بېوونکی یم تا لره طرف ځما ته، او پاکوونکی (لرې کوونکی) یم تا لره له هغو کسانو څخه چې کافران (منکران) شوي دي او ګرزونکی یم دهغو کسانو چې متابعت یې کړی دی ستا؛ د پاسه د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي؛ تر ورځې د قیامته پورې، بیا (خاص) طرف ځما ته دی راتګ ستاسی، او زه به حکم وکړم په منځ ستاسې کې په هغه شي کې چې وئ تاسې چې په هغه کې اختلاف به مو کاوه.

نو هر هغه کسان چې کافران شوي دي، نو زه به په عذاب کړم دوی په عذاب سخت سره، په دنیا او په آخرت کې، او نه به وي دوی ته هیڅ مدد کوونکی (د عذاب په دفع کې).

او هر هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) نو پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او الله محبت نه کوي ظالمانو سره.

تفسیر: کله چې یهود سره را ټول شول، او د هغوی پاچا د عیسی علیه السلام د وژنې او په دار کولو فیصله وکړه، نو الله تعالی ددې په مقابل کې عیسی علیه السلام ته ډاډ ورکړ، چې دوی تاته هیڅ ضرر نشي رسولی، بلکه تا به زه روغ رمټ اسمان ته پورته کړم، او بیا به په مقرر وخت کې بېرته ځمکې ته راشې، او هغه مقصد به پوره کړې، د کوم لپاره چې ته لېږل شوی یې، او هغه څوک چې ستا پیروان دي؛ په نورو به یې سر لوړي کړم، او بیا به په اخرت کې ستاسو تر منځ په خلافي مسائلو کې فیصله وکړم.

د ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا﴾ څخه معلومیږي، چې دا وعده په دنیا کې تر سره کیږي، او مؤمنانو ته به دنیوي او أخروي أجرونه ورکول کیږي، د «اهل السنت والجماعت» عقیده دا ده چې کله یهودو د عیسی علیه السلام د وژنې پرېکړه وکړه، نو الله تعالی هغه ژوندی اسمان ته پورته کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم متواتر أحادیث په دې دلالت کوي چې کله دنیا له کفر او ظلم څخه ډکه شي، نو الله تعالی به عیسی علیه السلام د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت او دهغه دنفاذ لپاره دنیا ته راوه لیږي، بیا به عیسی علیه السلام دجّال او د هغه پیروان یهود مړه کوي، تر دې چې کاڼي او بوټي به مسلمان رابلي، چې راشه، زما تر شا یهودي پټ دی، مړ یې کړه.

عیسی علیه السلام به صلیب مات کړي، خنزیران به ووژني، او د مسلمانانو تر منځ به خلاف ورک شي، او د الله تعالی حق دین به په نړۍ کې نافذ شي.

د ﴿مُتَوَفِّيكَ﴾ په اړه د یادونې وړه ده چې «أبو البقاء الكفوي» په خپل کتاب «کلیات» کې وایي چې: «توفي» په عام استعمال کې د مړ کولو، او روح اخیستلو په معنی استعمال شوې ده، او د بلغاوو په استعمال د پوره اخیستلو په معنی دی، او «توفّي» د مرګ په معنی هم ځکه راځي چې په مرګ سره کوم خاص غړی نه بلکه روح له پوره بدن څخه اخیستل کیږي، لکه چې څرنګه چې د بلغاوو اصطلاح ده، نو د عیسی علیه السلام روح د بدن سره پوره آسمان ته خېژول شوی دی، خو هر کله چې داسې واقعات کم وي؛ چې روح او بدن دواړه دې الله تعالی پورته کړي، لکه د عیسی علیه السلام په شان، او په مقابل کې یې یوائې دروح اخیستل غالب وو، نو ځکه د «توفي» استعمال په مرګ کې ډېر کیږي،

او غالبا ورسره د «موت» لفظ ذکر کیږي، لکه په: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾ (الزمر ۴۲)، دلته د توفي النفس دوه صورتونه یاد شوي دي، یو مرګ، او بل خوب، همدا راز په ﴿يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم﴾ دلته د «توفي» اطلاق په خوب باندې شوی دی، چې د پوره روح قبض هم په کې نشته، نو له دې کبله که د «آل عمران»، او «المائدة» سورتونو په دوو آیتونو کې ((توفي)) د رفع الروح مع البدن په معنی شي، نو کوم ناشونی کار نه دی، او خصوصا همدا د جمهورو قول هم دی، او د ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحیح روایتونو کې ثابت دي، چې عیسی علیه السلام ژوندی اسمان ته خېژول شوی دی، او د هغه له ژوندي پورته کېدو او په آخره زمانه کې بېرته دنیا ته راتللو څخې انکار له هیچا سلف او خلف څخې منقول نه دی، بلکه امام ابن حجر عسقلاني په تلخیص الحبیر کې په دې باندې اجماع نقل کړېده، او له ده څه پخوا امام ابن کثیر، او نورو د عیسی علیه السلام د نزول احادیثو ته متواتر ویلي دي.

ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

دا (چې تېر شول) مونږ یې لولو پرتا (ای محمده !) له آیتونو او دین (یا پند یاقرآن یا لوح محفوظ) محکم څخه (چې هیڅ تغییر او تبدیل نه لري).

بېشکه مثل (صفت) د عیسی په نزد د الله په شان د مثل (صفت) د آدم دی، چې (الله) جوړ کړ هغه (آدم) له خاورو څخه بیا یې وویل ده (آدم) ته (بشر) شه ! پس (بشر) شو.

تفسیر: نصرانیانو په دې خبره څمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ډېرې جګړې وکړې چې عیسی علیه السلام بنده نه دی، بلکه د الله تعالی ځوی دی، نو په آخر کې یې وویل: «که عیسی د الله ځوی نه دی نو ته وواېه چې پلار یې څوک دی؟» نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو چې آدم علیه السلام خو نه پلار درلود (لرلو) او نه مور، نو کـه اوس عیسي علیه السلام پلار نه لري، نو دا د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کې کومه عجیبه خبره نه ده «موضح القرآن»، نو په دې حساب سره ښایي چې آدم علیه السلام ته د الله جل جلاله زوي وواېه شي، څکه چې ستاسې په زعم دلته زورور دلائل شته، حال داچې د دې خبرې ویونکی هیڅوك نه دي.

الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

حق (هغه دی چې) راغلی دی له جانبه د رب ستا (د عیسی په شان کې) نو مه کېږه له شك کوونکو څخه.

تفسیر: یعنې د مسیح علیه السلام په نسبت کومه خبره چې الله جل جلاله فرمایلي ده هغه داسې حقه ده، چې د شك او شبهې هیڅ ځای په کې نشته، او په صحیح او حقیقي خبره باندې په پوره ډول سره دوی وپوهول شو.

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

نو هر څوك چې جګړه کوي له تا سره په (باره د) عیسی کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته (صحیح) علم (د عیسی په بندګی او نبوت) نو وواېه (ای محمده ! دوی ته) راځئ ! چې راوبولو ځامن څمونږ، او ځامن ستاسې، او ښځې څمونږ، او ښځې ستاسې، او ځانونه خپل، او ځانونه ستاسې، بیا به التجا عاجزي وکړو (په دعا کې) نو وبه ګرځوو مونږ (وبه وایو) لعنت د الله په دروغجنانو باندې.

تفسير: الله تعالى حکم وفرمایه: که د نجران نصرانیان سره له دومره پوهولو بیا هم ونه پوهیږي، نو له دوی سره «مباهله» وکړه! چې د هغې لپاره داسي یو مؤثر او مکمل صورت تجویز کړی شو، چې دواړه ډلې دې له خپل اولاد سره حاضرې شي! او د زړه له کومې دې په ډېر اصرار او عاجزۍ سره داسي دعاوې وکړي: «هر یو له مونږ څخه چې دروغ وایي په هغه باندې دې دالله تعالی لعنت او عذاب ولوېږي!».

دا د «مباهلې» اقدام په اول سر کې د دې خبرې اظهار کوي چې کومه ډله تر کومې اندازې پورې په خپلو زړونو کې پخپل صداقت او حقانیت باندې باور او یقین لري؟ لکه چې د «مباهلې» د دعوت له اورېدلو څخه وروسته د نجران جرګې مهلت واخیست، او ویې ویل چې: «مونږ په دې مورد کې مشوره سره کوو بیا به ځواب وایو»، د مشورې په معرکې کې د دوی پوهانو او تجربه کارانو وویل چې: «ای د نصرانیانو ډلې! تاسې پخپلو زړونو کې په یقین سره پوهېږئ؛ چې دا محمد نبي مرسل دی، او مسیح علیه السلام د ده په نسبت صافې فیصلې او ښکاره خبرې کړې دي، او تاسې ته دغه خبره هم څرګنده ده، چې الله د اسماعیل علیه السلام په اولاده کې د نبي د لېږلو وعده کړې ده، او هیڅ لرې نه ده چې دا به همغه نبي وي، نو له نبي سره د کوم قوم د مباهلې او ملاعنې کولو همدا نتیجه کېدی شي چې د هغه هیڅ یو لوی او وړوکی د الله تعالی له عذاب څخه نه خلاصیږي، او د نبي د لعنت اثر تر ډېرو نسلونو پورې پاتې کیږي.

ښه خو به دا وي چې اوس مونږ له ده سره روغه وکړو، او د خپلو کلیو په لوري بېرته لاړ شو، ځکه چې له ګردو عربو سره د جنګ کولو قوت په مونږ کې نشته».

د نجرانیانو د جرګې ګردو سړیو همدا تجویز ومانه، او څمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لوري ورروان شول، په هم دې وخت کې محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم سره له حسن، حسین، فاطمې، او علي المرتضی رضي الله تعالی عنهم اجمعین د باندې وتل.

کله چې د نجرانیانو د لوی پادري سترګې په دې نوراني صورتونو باندې ولګېدې، بې واکه یې وویل چې: «زه هسې پاک نوراني صورتونه وینم، چې د دوی په دعا به غرونه له خپل ځایونو څخه وخوځولی شي، هسې نه چې د دوی له «مباهلې» څخه مونږ هلاک شو، او نه چې د دوی د ښېرا له امله یو نصراني هم په ځمکه کې پاتې نشي»، بالآخر دوی مقابله پرېښوده او روغه یې سره وکړه، او کلنی «جزیه» یې ومنله، او صلحه یې سره وکړه، او بېرته ولاړل، د نبي صلی الله علیه وسلم حدیث دی: «که نصرانیانو «مباهله» کړې وی نو دا ګرده وادي به اور ګرځېدلې وای، او پر دوی باندې به اور اورېده، او الله تعالی به نجرانیان په کلي ډول له منځه وړي وای، او د یوه کال په منځ کې به ګرد نصرانیان مړه شوي وای».

تنبیه: لوی قرآن دا نه دي راښوولي چې وروسته له رسول الله صلی الله علیه وسلم به هم د «مباهلې» صورت اختیاراوه شي، که نه؟ او دا چې د «مباهلې» اثر به همغسې ظاهرېږي لکه چې د محمد صلی الله علیه وسلم له «مباهلې» څخه ظاهرېدونکی وو؟ د ځینو اسلافو د عمل له طریقې او د ځینو حنفي فقهاوو رحمهم الله له تصریحاتو څخه معلومیږي چې: د «مباهلې» جواز تر اوسه پورې هم باقي دی، مګر په هغو شیانو کې چې د هغوی شرعي ثبوت بیخي قطعي وي، او دا خبره ضروري نه ده چې په «مباهلې» کې دې کوچنیان (ماشومان) او ښځې هم شاملې کړلی شي، او نه پر «مباهله» کوونکو باندې د هغه ډول عذاب راتلل ضروري وي، چې څمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د «مباهلې» له امله راته، بلکه دا یو ډول د حجت اتمام دی، چې وروسته له هغه څخه د مناقشې ابواب تړل کیږي.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ

بېشکه دا (حال د عیسی او د مریمې چې تا ته بیان شو) خامخا دا بیان حق دی او نشته هیڅ بر حق معبود مګر یواځې الله دی.

تفسیر: د «مباهلې» له بلنې څخه دا راڅرګنده شوه، چې مباهله د دې لپاره وي چې هر هغه څه چې په قرآن کې د مسیح علیه السلام په باره کې ویلي شوي دي، هغه حق او رښتیا دي، او د الله تعالی دربار له هر ډول شرک او پلار او ځویتوب او نورو تعلقاتو څخه بیخي مبرا او پاک دی.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

او بېشکه الله خامخا هم دې ډېر غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ کې) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: پخپل کامل قدرت او حکمت سره به د رښتین او دروغجن سره همغسې معامله وکړي، چې د هر یوه له حاله سره هغه وړ او مناسبه وي.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

نو که وګرځېدل دوی (ایمان ته یې شا کړه او اسلامي احکام یې و نه منل) پس بېشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو (نو جزا به ورکړي دوی ته).

تفسیر: که نه یې په دلائلو سره منې او نه «مباهلې» ته تیارېږې، نو پوه شه چې د دوی مقصود د حق اثبات نه دی، او نه پخپلو زړونو کې د خپلو عقایدو پر صداقت باندې څه یقین او باور لري، یواځې فتنه او فساد خورول د دوی مطلب دی، نو ته ښه وپوهېږه چې ګرد مفسدان د الله تعالی تر نظر لاندې دي (او بې له مجازاتو یې له سره نه پرېږدي).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ

ووایه (ای محمده !) چې ای اهل کتابو ! راشئ تاسې په طرف د یوې کلمې (خبرې)، چې برابره ده په منځ ځمونږ او ستاسې کې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه کوو مګر یواځې د الله، او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی، او نه به نیسي ځینې ځمونږ ځینې نور معبودان غیر له الله (لکه چې تاسې کتابیان احبار او رهبان نیسئ).

تفسیر: کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم اهل کتاب توحید او د یوه الله عبادت ته راوبلل، نو هغوی وویل چې: مونږ خو الله تعالی منو، او مسلمانان یو، نو ځکه یې ورته وویل: چې کله مونږ او تاسو په دعوا کې او د الله تعالی په منلو کې شریک یو؛ نو راځئ چې په نصوصو کې تحریف پرېږدو، او د الله تعالی څخه پرته د بل هیچا بندګي او عبادت ونکړو، او د الله تعالی سره په بندګۍ کې او نورو مخصوصو صفاتو کې بل شی شریک نه کړو، که هغه نبي وي، ولي وي، مرشد او پیر وي، او که فقیر وي، او دوی ته د ألوهیت حقوق او صفات ورنکړو، لکه: حلالول، حرامول، کوم چې د اهل کتابو خاص صفت وو، لکه چې الله تعالی فرمایي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ (د التوبه سورت، ۳۱ آیت).

فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿۶۴﴾

نو كه وگرځېدل دوى (له توحيد، او اسلامي احكامو ته يې شا واړوله) پس ووايئ تاسې (اى مؤمنانو كتابيانو ته چې) شاهدان شئ تاسې په دې چې په تحقيق مونږ مسلمانان يو (او تاسې نه يئ).

تفسير: يعني اى كتابيانو ! تاسو د توحيد او داسلام له دعوي سر ه دالله تعالى ځيني غاړى غړوى، او مونږ مسلمانان الحمد لله په هغې باندى ټينګ ولاړ يو، او خپل ځانونه يو الله ته سپارو او دهغه فرمان منو، او تاسي د خپل نبى حكم نه منى.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنجِيلُ إِلَّا مِن بَعْدِهِ ۚ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۶۵﴾ هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ
فِيمَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۶۶﴾

اى اهل د كتابو ! ولې جګړه كوئ تاسې (په شان د) ابراهيم كې (په دې شان چې هر يو له تاسې يې پخپل دين ګڼئ) حال دا چې نه دى نازل كړى شوى «تورات» او «انجيل» مګر (په سلهاوو كلونو) وروسته له ده، آيا نو هيڅ عقل نه لرئ تاسې (چې داسې چټي (بېكاره) خبرې كوئ؟). خبردار شئ ! تاسې هغه كسان يئ چې جګړه مو كړې ده (له ډېره حماقته) په هغه شي كې چې وو تاسې په هغه كې څه علم، نو ولې جګړه كوئ تاسې په هغه شي كې چې نشته تاسې لره په هغه كې هيڅ علم، حال دا چې الله پوهېږي (په هغه شي هم چې تاسې په كې جګړه كوئ) او تاسې نه پوهېږئ (جاهلان يئ).

تفسير: لكه چې په توحيد او د اسلام په دعوى كې ګرد سره مشترك وو، هم داسې د ابراهيم خليل الله عليه السلام په تعظيم او تكريم كې هم ټول سره شريكان وو، او له يهودانو او نصرانيانو څخې هرې ډلې ببله دعوى كوله چې ابراهيم عليه السلام څمونږ په دين وو، يعنې (معاذ الله) يهودي يا نصراني وو، ددې ځواب يې داسې وركړ چې «تورات» او «انجيل» چې د هغو پيروانو ته يهودي او يا نصراني وايي، په سلهاوو كلونو وروسته له ابراهيم عليه السلام څخې نازل شوى دى، نو بيا ابراهيم عليه السلام ته يهودي يا نصراني څرنګه ويلى شي؟ بلكه په دې ډول چې تاسې يهودي يا نصراني يئ، په دې وصف او معنى پخپله موسى يا عيسى عليهما السلام ته هم يهودي يا نصراني نه ويل كيږي، او كه دا مطلب وي چې د ابراهيم عليه السلام شريعت څمونږ له مذهب سره ډېر نږدې وو، نو دا هم غلطه ده، ځكه چې تاسې په دې باندې له كومه پوه شوئ؟.

دا خو ستاسې په كتابونو كې نشته، نو تاسې ولې په هغو مواردو كې جګړه كوئ؟ چې تاسې بيخي له هغو څخه بېخبره يئ، او له سره پرې نه پوهېږئ؟ الله تعالى ته ښه معلومه ده، چې ابراهيم عليه السلام څه وو؟ او نن په دنيا كې د كومې ډلې مسلك هغه ته ډېر نږدې دى؟

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۶۷﴾

(پاک الله د ابراهيم عليه السلام د پاكوالي په باره كې فرمايي چې) نه وو ابراهيم يهودي او نه نصراني، وليكن وو دى حنيف (په حق ټينګ ولاړ، او له باطل ښخه بېزاره) مسلمان (حكم منونكى د الله) او نه وو (ابراهيم) له مشركانو نه.

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام به خپل ځان «حنيف» يا «مسلم» باله، د «حنيف» معنى دا ده چې د حق په سمه لاره باندې برابر درومي، او نورې ګردې باطلې لارې پرېږدي، او د «مسلم» معنى حکم منونکى دى، نو اوس تاسې پخپله اټکل وکړئ ! چې نن کومې ډلې له ګردو ځنې خپل غير مشروع تعلقات شکولي (پرېکړي) دي؟ او د الله تعالى لاره يې ټينګه نيولې ده؟ او خپل ځان يې بيخي الله جل جلاله ته سپارلى دى؟ نو همغه به ابراهيم عليه السلام ته زيات اشبه او نږدې وي.

تنبيه: دلته په «مسلماً» کې د اسلام څخه خاص محمدي شريعت مرادول ضروري نه دي، ځکه چې معنى يې تش تسليم، تفويض، او فرمان منل دي، چې هغه د ګردو انبياوو دين دى، خو ابراهيم عليه السلام په دې خصوصيت سره دا نوم او لقب زيات روڼ کړى دى.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا

بېشکه ډېر نږدې له خلقو نه ابراهيم ته خامخا هغه کسان دي، چې متابعت يې کړى وو د ده (يعني خپل امت يې) او دا نبي (محمد) دى، او هغه کسان دي چې ايمان يې راوړى دى (له محمدي امته).

تفسير: الله تعالى راوښوده چې له ابراهيم عليه السلام سره د ده د زماني امت زيات مناسبت درلود (لرلو)، او په وروستنيو امتونو کې يې محمدي امت، د دغه پيغمبر امت هم په نامه او هم په دود او دستور کې له ابراهيم عليه السلام سره زيات مناسبت لري، او د دې امت پيغمبر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم خَلْقًا (په پيدايښت) خُلُقًا (په عادت) صورت او سيرت کې له ابراهيم عليه السلام سره ډېر زيات شبيه دى.

وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

او الله ولي (دوست ناصر حافظ) د مؤمنانو دى (چې له دوى سره مرستې کوي، او ښه اجر ورکوي).

تفسير: يعني د خپلې لارې په حقانيت باندې د بل موافقت او مشابهت يواځې هلته دليل راوړل کيږي، کله چې پخپله په ده باندې وحي نه راځي، نو الله جل جلاله د مسلمانانو «ولي» دى، چې دوى (مستقيما او په سمه لاره) د ده په حکم باندې درومي «موضح القرآن».

وَدَّت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

دوست ګڼي هيله کوي يوه طائفه له اهل کتابو څخه د دې چې (په کوم قسم وښويوي) ګمراه کړي تاسې، او نه ګمراه کوي (په واقع کې، نه ښويوي) دوى مګر نفسونه خپل (چې عذاب او وبال يې هم دوى ته راجع کيږي) او (په دې) نه پوهيږي دوى.

تفسير: پخوا يې ويلي وو: ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دلته يې راوښوده، لکه چې د مؤمنانو «ولي» الله تعالى دى، نو ستاسې مکر او پلمې (منصوبې) پر دوى باندې هيڅ نشي چلېدى، بېشکه چې ځينې کتابيان غواړي چې د خپلو ځانونو په شان مسلمانان هم له سمې لارې ځنې واړوي، خو مسلمانان د دوى په جال کې نه نښلي، هو ! دغه خلق خامخا پخپله ګمراهي او وبال کې زيادت کوي، او د دوى د دې اغوا کوونکو کوښښونو ضرر هم دوى ته بېرته ور رسيدونکى دى، چې په هغه باندې دوى اوس نه پوهيږي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَكۡفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمۡ تَشۡهَدُونَ ۝٧٠

اې اهل كتابو ! ولې كافران (منكران) كيږئ تاسې په آيتونو د الله (قرآن) باندې حال دا چې تاسې شاهدان يئ (اقرار كوئ په حقانيت د كلام الله او نعمت د رسول الله).

تفسير: يعنې تاسې په «تورات» او نورو باندې قائلان يئ ! چې په هغو كې د «محمد صلى الله عليه وسلم» او دلوى قرآن په نسبت بشارتونه او زيري شته، او په هغو باندې تاسې ښه خبر يئ، او په پټو مركو كې تاسې پر دې شيانو باندې اقرار او تصديق هم كوئ ! نو بيا ظاهرا او په ښكاره ډول ولې له هغو څخه مخالفت كوئ؟ او پر پاك قرآن باندې ولې ايمان نه راوړئ؟ او د خاتم الأنبياء تصديق د څه لپاره نه كوئ؟ ښه وپوهيږئ چې له قرآن عظيم الشأن څخه انكار په حقيقت كې له ټولو پخوانيو اسماني كتابونو څخه انكار دى.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَلۡبِسُونَ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُونَ ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۝٧١

اې اهل كتابو ! ولې ګډوئ تاسې حق له باطلو (خپل دروغ له رښتيا آسماني كتابونو سره؟ او پټوئ تاسې حق (د محمد نبوت) حال دا چې تاسې پوهيږئ (په دې خلطولو او پټولو).

تفسير: دوى د «تورات» څينې حكمونه د دنيوي غرضونو او مالونو له امله بيخي لغوه كړي وو، په څينو آياتو كې يې لفظي تحريفات او د څينو معنى يې بدله كړې، او څينې شيان يې لكه د آخر الزمان نبي صلى الله عليه وسلم بشارتونه بيخي پټ كړي وو، او څوك يې پرې نه خبرول.

وَقَالَت طَّآئِفَةٞ مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَجۡهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكۡفُرُوٓاْ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ۝٧٢

او وويل يوې طائفې له اهل كتابو (بلې طائفې ته) چې ايمان راوړئ په هغه (قرآن) ! چې نازل كړى شوى دى په هغو كسانو چې مؤمنان دي، (يعنې اې كتابيانو ايمان راوړئ) په اول د ورځې كې او كافران شئ (اې كتابيانو بيا) په آخر د ورځې كې؛ لپاره د دې چې دوى (يعنې مؤمنان هم لكه كتابيان) (له ايمانه) وګرځي.

تفسير: په دې آيت كې د كتابيانو د چالاكيو او د خيانتونو ذكر كيږي، چې يو له هغو څخه دا وو، چې د دوى څينې سړي د ګهيځ (سهار) په وخت كې په ښكاره ډول سره مسلمانېدل، او له مسلمانانو سره به يې لمونځونه كول، او د ماښام په وخت كې به يې ويل: «مونږ له خپلو لويو لويو علماوو څخه تحقيق كړى دى، چې دا هغه رسول نه دى چې زيرى يې راكړى شوى دى، او د تجربې له مخې هم د ده حالات د اهل الحق په شان را څرګند نه شول، نو څكه له اسلامه څخه بېرته اوړو».

ښكاره ده چې نتيجه به داوى چې د هسې اوضاعو له امله به نور ډېر ضعيف الايمان كسان هم بېرته واوړي، او داسې به وګڼي چې ضرور به د اسلام په دين كې دوى څه نه څه عيب او نقص ليدلى وي، چې دې خلقو وروسته د هغه له منلو څخه له هغه څخه مخ واړاوه، او هم د عربو په جاهلانو كې د كتابيانو د علم او فضل لوى شهرت وو، نو څكه داسې يو خيال هم پيدا كېده، چې كه دا نوى مذهب حق واى، نو داسې پوهانو به غاړه ترې نه غړوله، بلكه له ګردو څخه به يې پخوا هغه مانه.

وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ

اومه منئ تاسې (اې کتابیانو د هیڅا) مګر د هغه چا چې متابعت يې کړی وي د دين ستاسې (چې يهوديت دی).

تفسیر: یعني هغه یهودان چې مسلمانانو ته د نفاق په ډول خپل ځانونه مسلمانان ښکاره کوي، دوی ته دې دا ښه معلومه وي، چې هغوی په رښتیا مسلمانان شوي نه دي، بلکه همغسې یهودان دي، او په اخلاص سره د هغو یهودانو خبرې اوري؛ چې د هغوی په دين باندې رهي (روان) دي، او د موسوي شريعت د اتباع دعوی کوونکي دي.

ځینو د ﴿وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ﴾ معنی داسې کړې ده چې: «په ظاهري ډول سره تاسې ایمان راوړئ! او خپل ځان مسلمان ښکاره کړئ! دا دې یواځې د هغو خلقو لپاره وي چې ستاسې پر دين باندې ټک کوي»، يعني په دې تدبير سره ښايي د خپلو هم مذهبانو ساتنه مو مقصود وي، چې دوی مسلمانان نشي، يا هغه کسان چې مسلمانان شوي، په دې چل او تدبير سره بېرته مرتدان شي.

قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ

(فرمايي الله چې اې محمده دوی ته) ووايه: بېشکه هدايت (حق دين) همدا هدايت د الله (اسلامي دين دی).

تفسیر: يعني هدايت خو د الله تعالی په ورکولو سره مونده کيږي، د هر چا په زړه کې چې الله تعالی د هدايت رڼا واچوي، هغه ستاسې په هسې چلونو او فريبونو نه ګمراه کيږي.

أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ

او دا (تدبيرونه ستاسې اې کتابيانو د حسد له مخې دي، په دې) چې ولې ورکړی شي يو چا ته په مثل د هغو (فضائلو) چې در کړی شوي دي تاسې ته، او (لپاره د بد ګڼلو د دې خبرې چې مؤمنان) حجت قائم کړي، او غالب شي پر تاسې په نزد د رب ستاسې (د حجت له مخې).

تفسیر: يعني هسې مکرونه او تدبيرونه يواځې د حسد له امله کوئ، هغه دا چې نورو ته داسې شريعت او نبوت او رسالت ولې ورکول کيږي؟ لکه چې پخوا دوی ته ورکړی شوی وو، يا په مذهبي او ديني جد او جهد کې نور خلق ولې پر تاسې باندې غالب او وړاندې ځي؟ او د الله تعالی په مخکې تاسې ملزم کوي.

يهودانو تل داسې خيالات شائع کول چې «په دنيا کې يواځې هم دا ځمونږ قوم د شرعي علومو اجاره داران دي، «تورات» پر مونږ باندې رانازل شوی دی، موسی عليه السلام غوندې يو أولوا العزم نبي په مونږ کې مبعوث شوی دی، نو د عربو اميانو له دې فضل او کمال سره څه تناسب لري؟».

مګر د «تورات» د (سفر استثناء) هغه عظيم الشأنه پخوانی وينا نشي غلطېدی چې په هغې کې دا راښوولي شوي وو چې الله تعالی به د بني اسرائيلو په ورونو بني اسماعيلو کې موسی عليه السلام غوندې د مستقل شريعت خاوند يو نبي راوليږي، او خپل کلام لوی قرآن به د هغه په خوله کې واچوي ﴿إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَٰهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾ (۲۹ جزء د المزمل سورت ۱۵ آيت، ۱ رکوع) لکه چې بني اسماعيلو ته دا لوي دولت ور په برخه هم شو، او دوی د علم، فضل، حجت، برهان، او د مذهبي جد او جهد په ميدان کې نه يواځې له بني اسرائيلو ځني، بلکه له ټولو نړيوالو ځني وړاندې تللي دي، فالحمد لله على ذلک.

قُلۡ إِنَّ ٱلۡفَضۡلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤۡتِيهِ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٞ ۝٧٣ يَخۡتَصُّ بِرَحۡمَتِهِۦ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ ٱلۡعَظِيمِ ۝٧٤

ووایه (ای محمده !) چې بېشکه فضل (علم او حکمت) د الله په لاس کې دی، ورکوي يې هغه چا ته چې اراده يې وکړي، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (د احسان په اهل هم). خاصوي په مهربانۍ خپلې (چې اسلام یا قرآن یا نبوت دی) هغه څوک چې اراده وکړي، او الله څښتن د فضل (مهربانۍ) ډېرې لويې دی (پر مؤمنانو باندې).

وَمِنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ مَنۡ إِن تَأۡمَنۡهُ بِقِنطَارٖ يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيۡكَ وَمِنۡهُم مَّنۡ إِن تَأۡمَنۡهُ بِدِينَارٖ لَّا يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيۡكَ إِلَّا مَا دُمۡتَ عَلَيۡهِ قَآئِمٗاۗ

او ځيني له اهل کتابو څخه هغه څوک دي، که امين کړې ته دې په ډېر مال باندې، نو بېرته به وسپاري دا (مال) تاته، او ځيني له دوی څخه هغه دي، که امين کړې ته هغه په يوه دينار باندې، نو اداء به نه کړي دې دا دينار تاته، مګر که يې ته هميشه په ده ولاړ (لپاره د غوښتلو).

تفسير: د اهل کتابو د ديني خيانت او نفاق په سلسله کې د دنيوي خيانت ذکر هم راغی، چې له هغه څنې دا خبره هم راڅرګنديږي، هغه کسان چې د لږ شي له امله خپل نيتونه خرابوي، او د امانتدارۍ رعايت نه کوي، نو له دوی څنې څرنګه داسې هيله اوتوقع کېدی شي، چې په ديني معاملاتو کې امين ثابت شي، په دوی کې ډېر داسې کسان شته دي، چې که له هغو سره زيات مال لا څه؟ که يو دينار په اندازه طلا هم امانته کېښوده شي، نو لږ موده وروسته ترې منکريږي، او تر څو چې څوک د غوښتلو او تقاضا لپاره هر وخت د دوی په سر باندې ولاړ نه وي، نه يې ادا کوي.

مګر په دې کې شک نشته، چې دوی ټول سره يو شان نه دي، په دوی کې ځيني داسې کسان هم شته، که له هغوی سره د سرو زرو يوه لويه ډېرۍ هم کېښوده شي، نو يو بځرکی به هم ترې خيانت نه کړي، خو هم دا ښه معامله داران او امين کسان دي چې له يهوديت څنې بېزار کيږي، او د اسلام په دائره کې ننوځي، لکه (عبد الله بن سلام) او نور رضي الله تعالى عنهم أجمعين.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَالُواْ لَيۡسَ عَلَيۡنَا فِي ٱلۡأُمِّيِّـۧنَ سَبِيلٞ

دغه (په امانت کې خيانت) په سبب د دې دی، چې بېشکه دوی (کتابيانو) ووېل: نشته پر مونږ باندې په (حق) د دې اميانو کې هيڅ ګناه (چې مالونه يې وخورو).

تفسير: يعني د پرديو د حق خوړلو لپاره يې دا مسئله جوړه کړېده، چې «د عربي اميانو د مالونو خوړل چې څمونږ په دين کې نه دي داخل، په هر ډول سره چې څمونږ لاس ته راشي؛ روا دي، که د نورو مذاهبو په امانت مال کې خيانت وکړ شي، نو په هغه کې هم هيڅ ګناه نشته، مخصوصا هغه عرب چې د خپلو پلرونو له دين څخه ګرځيدلي او مسلمانان شوي دي، الله تعالى د هغوی مال مونږ ته حلال ګرځولی دی»، نو الله «جل وعلا شأنه» د دغو کتابيانو عتاب کې چې د داسې شيانو نسبت الله جل جلاله ته کوي، داسې فرمايي:

وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ۝٧٥

او وايي دوی (کتابيان) پر الله باندې دروغ (په دې دعوی کې) حال دا چې دوی پوهيږي (پخپلو دغو دروغو ترلو باندې).

تفسیر: یعني سره له پوهې په قصد سره دروغ خبرې الله جل جلاله ته منسوبوي، په امانت کې د خیانت کولو اجازه هیڅکله الله تعالی نه ده فرمایلې، نن هم ځمونږ د فقهي کتابونو مسئله همدا ده چې: «نه د مسلمان او نه د کافر په امانت کې خیانت جائز دی»، (بیا الله تعالی فرمایي):

بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ۝

(ولې نشته عذاب) بلکه شته ! هو هر څوک چې وفا وکړي په عهد خپل (چې ایمان په نبي او د امانتونو ادا کول دي) او پرهېزګاري وکړي (ځان وساتي له کفر او خیانته) نو بېشکه الله مینه او محبت کوي پرهېزګارانو سره.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝

بېشکه هغه کسان چې اخلي دوی په عهد د الله باندې (چې ایمان په نبي او اداء د امانت دی) او په (دروغو) قسمونو خپلو باندې قیمت لږ (دنیوي، د هغه د نه منلو په عوض)، دغه کسان نشته هیڅ برخه د دوی لپاره په آخرت کې، او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله (په خوښی) او نه به وګوري دوی ته (الله په رحم سره) په ورځې د قیامت کې، او نه به پاک کړي دوی (الله له کفره) او (شته) دوی ته عذاب دردناک (په سبب د دغو بدو افعالو د دوی).

تفسیر: دا د یهودانو صفت وو چې «الله تعالی له دوی څخه اقرار اخیستی وو، او دوی ته یې قسمونه ورکړي وو، چې له هر نبي سره به مرستې کوي !» بیا دوی د دنیوي مقاصدو له امله له هغه څخه واوښتل، او هر هغه څوک چې د دنیوي ګټې اخیستلو لپاره په دروغو قسمونه خوري؛ د ده حال هم دا دی.

وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيْقًا يَّلْوٗنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ

او بېشکه ځینې له دوی څخه خامخا یو فریق دی، چې اړوي دوی ژبې خپلې په (لوستلو د) کتاب کې لپاره ددې چې وګڼئ تاسې دا (محرف عبارتونه) له کتاب (حق منزّل نه) حال دا چې نه دي (دا محرف عبارتونه) له کتاب (منزل) څخه، او وایي دوی چې دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله دي، حال دا چې نه دي دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله.

تفسیر: یعني په اسماني کتاب کې یې ددغسې شیانو زیادت او حذف وکړ، او هغی ته به یې بیا دالله کلام ویلو او عوام به یې ورباندې تیر ایستل، خو دوئ پخپله هم دا تحریف شوی کتاب په مجموعي هیئت دالله تعالی کتاب نه ګاڼه ځکه په هغی کې یې قسم قسم تصرفات کړی وو، د (بایبل، انجیل) نسخې چې نن ورځ په دنیا کې شته، د هغوی په منځ کې هم داسې شدید اختلافات موندل کیږي، چې سړی ورته حق حیران پاتې کیږي، او داسې مضامین هم په کې لوستل کیږي چې سړی له واره پرې پوهیږي؛ چې دا هیڅکله د الله تعالی له جانبه نه دي نازل شوي.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۞ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ

او وايي دوی (يعنې کتابيان) په الله باندې دورغ، حال دا چې پوهيږي دوی (پخپلو دروغ ويلو). نه ښايي هيڅ بشر ته چې ورکړی ده ته الله کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) او نبوت، بيا ووايي خلقو ته چې: شئ تاسې بندګان (عبادت کوونکي) ما لره بې له الله څخه.

تفسير: د (نجران) د جرګې د خبرو او اترو په ترڅ کې څينو يهوديانو او نصرانيانو ويلي وو: «ای محمده ! آيا تاسې دا غواړئ چې مونږ ستاسې همغسې عبادت وکړو، لکه چې نصرانيان د عيسی بن مريم عليه السلام عبادت کوي؟» رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «معاذ الله چې مونږ د غير الله عبادت وکړو، يا نورو ته د هسې کارونو دعوت ورکړو، حق تعالی مونږ د دې کار لپاره نه يو راليږلي»، نو د دې خبرې په نسبت دا آيت نازل شو.

يعني هر هغه بشر ته چې حق تعالی کتاب او حکمت او د فيصلې قوت ورکړي، او د رسالت په منصب باندې يې سر لوړی وګرځوي، چې دې په ډېر ښه ډول سره د الله تعالی پيغام نورو خلقو ته ورسوي، او د بندګۍ او د وفادارۍ په طرف يې متوجه کړي، د هغه کار هيڅکله داسې نشي کېدی، چې خلق د الله تعالی له خالصه بندګۍ څنې واړوي، او د خپل ځان يا د بل کوم مخلوق بندګۍ ته يې وبلي.

له همدې ځايه د انبياوو د عصمت مسئله خرګنديږي «کما نبه عليه أبو حيان رحمه الله في البحر».

کله چې انبياء عليهم السلام له ادنی عصيان څنې هم پاک دي، نو بيا د شرک او د پاک الله په مقابل کې د بغاوت امکان چېرې پاتې کيږي؟ له دې څنې د نصرانيانو د هغې دعوی ترديد هم وشو، چې ويل به يې: «د مسيح عليه السلام د ابنيت او د ألوهيت عقيده مونږ ته پخپله مسيح عليه السلام راښوولې ده»، او هغو مسلمانانو ته هم نصيحت وکړل شو، چې هغوی د رسول الله مبارک حضور ته عرض کړی وو، چې مونږ ته اجازه راکړئ ! چې د سلام اچولو په ځای تاسې ته سجده وکړو، او پر کتابيانو باندې هم تعريض وشو، چې هغوی خپلو احبارو او رهبانو ته د ألوهيت درجه ورکوله، العياذ بالله.

تنبيه: په ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ﴾ الآيه - کې د أبو حيان «رحمه الله» په نزد هم داسې نفي ده، لکه چې په ﴿مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا﴾ کې، يا په ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ کې ده، وهو أصوب عندي (يعنې نفي د امکان).

وَلَٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۞

وليکن (وايي چې) شئ تاسې عالمان عاملان په سبب د دې چې يئ تاسې چې ښوونه کوئ (خلقو ته) کتاب (شرعي أحکام) او په سبب د دې چې يئ تاسې چې تدريس کوئ (او درس اخلئ، پخپله دا کتاب لولئ، او نورو ته يې هم لولوئ).

تفسير: يعني: «هر هغه څوک چې د الله تعالی له جانبه په نبوت سره وستايل شي، او دې خلق له کفر او شرک څنې راباسي، او د مسلمانی په لوري يې راولي، نو بيا به دې څرنګه هغو ته کفر ورزده کوي؟ هو ! تاسې ته (ای کتابيانو) داسې ويل کيږي، چې له تاسې څنې هغه کسان چې پخوا له دې نه ديندار وو، اوس د هغوی په شان ديندار او د کتاب لوستونکي او زده کوونکي نه دي پاتې، او زما په صحبت کې اوس ممکن دي چې همغه کمال بيا حاصل کړئ ! او عالم، حکيم، فقيه، مدبر، عارف، متقي، او ښه الله پرست شئ !، او دا شرف تاسې ته د لوی قرآن له لوستلو او لولولو او پوهېدلو څخه په لاس درتلی شي.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ أَرْبَابًا

او نه کوي امر تاسې ته (الله يا نبي) د دې چې ونيسئ تاسې پرښتې او انبياء معبودان.

تفسير: لکه چې نصرانيانو مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام ته او ځينو يهودانو عُزير عليه السلام ته او ځينو مشرکينو پرښتو ته معبودان ويل، هر کله چې پرښتې او رسولان له الله جل جلاله سره په عبادت کې نشي شريکېدی، نو تيږې، صليب اونور په کوم شمېر کې راځي.

أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۸۰﴾

آيا امر کوي (الله يا نبي) تاسې ته په کفر سره، وروسته له دې نه چې يئ تاسې مسلمانان (غاړه ايښودونکي شرعي احکامو ته).

تفسير: يعنې لومړی نبيانو کوښښ وکړ چې خلق رباني د الله خاص بندګان، موحدين، او مسلمانان وګرځوي، هر کله چې خلقو هغه ومانه، نو آيا هغوی بيا دوی د کفر او شرک په لوري بيايي، او خپل زيار (کوښښ) او ګرد زحمتونه په خپلو لاسونو سره ابته او بربادوي، دا خبره فهم ته نشي راتلی.

وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿۸۱﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخيست الله عهد محکم له ټولو انبياوو چې خامخا هغه شی چې درکړم زه تاسې ته، چې هغه کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) دی، بيا راشي تاسې ته رسول (محمد)، چې مصدق (رښتيا کوونکی) دی د هغه کتاب چې له تاسې سره دی، نو هرومرو به ايمان راوړئ تاسې خامخا په هغه، او هرومرو مدد به کوئ تاسې خامخا ورسره، وويل (الله دوی ته): آيا اقرار وکړ تاسې په دغه (ايمان او نصرت) او واخيسته (قبوله کړه) تاسې پر دې (ايمان او نصرت) ټينګه وعده ځما؟ وويل دوی: اقرار وکړ مونږ (په دې)، وفرمايل (الله): نو تاسې شاهدان اوسئ (پخپل نفس او اتباعو) او زه هم له تاسې سره له شاهدانو ځنې يم (پر تاسې او په هغوی باندې په دې اقرار کې).

تفسير: يعنې هيڅ يو نبي د خپلې بندګۍ تعليم نشي ورکولی، بلکه د يوه الله جل جلاله بندګي ورښيي، هو ! رسولانو ته دا حق شته چې خلق دې پر دوی باندې هم ايمان راوړي، او د دوی خبرو ته دې غوږ کېږدي، او له دوی سره دې هر راز مرستې (مدد) وکړي، عام خلق لا څه بلکه الله تعالی له خپلو انبياوو عليهم السلام ځنې هم داسې ټينګ عهد او پيمان اخيستی دی؛ چې هر کله له تاسې ځنې وروسته کوم نبي راشي، چې يقينا د پخوانيو انبياوو عليهم السلام او د هغو د کتابونو به په اجمال يا په تفصيل سره تصديق کوي، نو ضروري خبره ده، چې لومړی نبي دې د وروستني نبي پر صداقت باندې ايمان راوړي، او د هغه مرسته دې وکړي !، که عمر يې د هغه زمانې ته ورسېږي، نو بالذات پخپله او که نه خپل امت ته دې پوره هدايت ورکړي، چې په وروستني راتلونکي نبي باندې هرومرو ايمان راوړئ، او د هغه نصرت او اعانت وکړئ، ځکه چې داسې وصيت کول، هم د هغه په مرسته کې داخل دی.

له دې عامې قاعدې څخه د سپېڅلې ورځې په شان ښکاره ده، چې څمونږ په خاتم الأنبياء محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړل او د هغوى د مدد کولو عهد به بلا استثناء له ګردو پخوانيو انبياوو عليهم السلام څخه اخيستى شوى وي، او دوى له خپلو امتيانو څخه دا قول او اقرار اخيستى دى.

فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۸۲﴾

نو هر څوک چې بېرته وګرځېد وروسته له دې (د ايمان او نصرت له عهده) نو دغه (شا ګرځوونکي کسان) هم دوى فاسقان دي (چې عهد ته يې شا کړې ده).

اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا

آيا نو غير له دين د الله څخه غواړي (دوى بل دين) حال دا چې (خاص) الله ته غاړه اېښې ده، هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او په ځمکه کې دي (له سفلياتو، سره له آسمانونو او ځمکو) په خوښه يا په زوره.

تفسير: يعني هر کله چې د حق تعالى کوم حکم د صادق القول رښتين رسول په وسيله تاسې ته در ورسيږي، د هغه په مقابل کې غاړه کېږدئ! نو اوس کوم احکام او هدايات چې سيد المرسلين خاتم النبيين محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم راوړي دي، هغه هم د الله تعالى دين دى، آيا تاسې هغه پرېږدئ؟ او د نجات او فلاح بله کومه لاره لټوئ؟.

بنيادم ته نه ښايي چې پخپل شوق، مينه، رغبت، او خوښې سره د هغه پاک الله له احکامو څخه غاړه وغړوي، چې د هغه د تکويني حکم لاندې آسمان او ځمکه او ګرد موجودات دي، او د هغه دحکم په اثر موجود شوي دي، عام له دې نه چې هغه تکويني حکم د مخلوقاتو په اراده او خوښې سره وي، لکه د پرښتو او فرمان منونکو بندګانو په اطاعت کې، يا په مجبورى او ناچارى سره وي، لکه د دنيا په ذره ذره کې د هغو آثارو او حوادثو ظهور چې د هغوى وقوع او ظهور د مخلوق له مشيئت او ارادې څخه پرته وي، او يواځې د پاک الله د احکامو او مشيئت او ارادو تابع وي.

وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴿۸۳﴾

او بيا (خاص) همدې الله تعالى ته بېرته بيولي کيږي (د ټول خلق د مجازاتو لپاره، نو ښايي چې ټول هدايت او اسلام ځانته غوره کړي).

تفسير: د ګردو لومړنيو او وروستنيو ورتګ د همغه پاک الله په لوري دى، نو عقلمن ته ښايي چې له پخوا څخه خپل ځان تيار کړي! او تل د الله تعالى په اطاعت اوعبادت کې مصروف اوسي! که نه په آخرت کې به بې مخه، مايوسه، شرمنده، او تېټ سترګى وي.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ
وَمَآ اُوْتِيَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۸۴﴾

ووايه (اى محمده! کتابيانو ته چې) ايمان راوړى دى مونږ په الله، او په هغه کتاب چې نازل کړى شوى دى پر مونږ (چې قرآن دى) او پر هغو (صحيفو) چې نازلې کړى شوي دي پر ابراهيم او (پر) اسماعيل او (پر) اسحاق او (پر) يعقوب او (پر) اولاده (د دوى) باندې، او (پر) هغو چې ورکړى شوي دي موسى ته (چې تورات دى)، او عيسى ته (چې انجيل دى)، او نورو انبياوو ته

(چې نور آیتونه دي)؛ له (جانبه د) رب د دوی، (حال دا چې) نه کوو فرق په منځ د هیڅ یوه د دوی (په نبوت او نه نبوت کې، او داسې نه کوو چې ځینې به منو او ځینې به نه منو) او مونږ (خاص) الله ته غاړه ایښودونکي یو.

تفسیر: یعنې هر هغه څه چې په هره زمانه کې د الله تعالی له جانبه نازل شوي، یا کوم رسول ته ورکړی شوي دي، مونږ هغه ګرد بلا تفریق منو، دا خبره د یوه حکم منونکي مسلم له وصف او شان څخه لرې ده، چې لکه کتابیان ځینې رسولان ومني، او ځینې ونه مني.

ګواکې په آخر کې یې د ﴿وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ﴾ له ویلو څخه د اسلام حقیقت راوښود، او خبر یې راکړ چې اسلام د هیڅ یوه حقاني رسول او د هیڅ یو آسماني کتاب تکذیب نه کوي، بلکه ګرد شرعي احکام په ډېر محبت او اهتمام سره قبلوي، او د اسلام په نزد څرنګه چې د لوی قرآن او د عربي نبي علیه السلام نه منل کفر دی، هم داسې له بل کوم نبي علیه السلام او آسماني کتاب څخه انکار کول هم کفر دی.

بېشکه د نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم شان ښایي چې هم داسې وي؛ چې دې د ګردو پخوانیو کتابونو او رسولانو مصدق شي، او په دې ډول سره هغه ګردو اقوامو ته چې د دوی لپاره محلي او مقامي (نذیر) او (هادي) راغلي وو، د «جمعیة الکبری» تر لویې جنډې لاندې دجمع کېدلو لاره وروښيي.

تنبیه: همداسې یو مضمون په اول جزء د «البقرة» سورت په (۱۳۶) آیت ۱۶ رکوع کې تېر شوی دی، ښایي چې دلته دې هم له همغه څخه استفاده وشي.

وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾

او هر څوک چې غواړي غیر له اسلامه (چې توحید او د الله احکامو ته انقیاد دی) بل دین، نو له سره به ونه منل شي له ده نه، حال دا چې وي به دی په آخرت کې له زیانکارانو (چې د اسلام د پرېښودلو په سبب به تل په دوزخ کې پاتې کیږي).

تفسیر: یعنې هر کله چې د الله جل جلاله دین «اسلام» پخپل مکمل صورت سره راورسېد، نو وروسته له هغه هیڅ څوک کوم د دروغو یا نا مکمل دین نشي منلی، د لمر د راختلو څخه وروسته د تیلي، ډیوې، یا ګیس لګول یا د برېښنا او د ستورې د رڼا لټول چټې کار او ناپوهي ده، د محلي نبیانو د هدایت رڼا تېره شوه، اوس له ګردو څخه لوی او وروستني او عالمګیر نبوت او هدایت څخه رڼا اخیستل په کار دي.

كَيۡفَ يَهۡدِي ٱللَّهُ قَوۡمٗا كَفَرُواْ بَعۡدَ إِيمَٰنِهِمۡ وَشَهِدُوٓاْ أَنَّ ٱلرَّسُولَ حَقّٞ وَجَآءَهُمُ ٱلۡبَيِّنَٰتُۚ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٦﴾

څرنګه به سمه صافه لار وښيي الله (بلکه نه ښيي هغه) قوم ته چې کافران شوي دي وروسته له ایمان راوړلو د دوئ، حال دا چې شاهدي ورکړې ده دوی په دې چې بېشکه رسول حق دی، او راغلي دي دوی ته معجزې ښکاره، او الله نه کوي هدایت (نه ښيي سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (چې اسلام په کفر بدلوي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته سره له پوهې کفر اختیار کړي، یعنې په زړه کې یقین لري، او په سترګو یې ګوري، بلکه پخپلو خاصو مرکو (جرګو) کې اقرار کوي چې؛ دا رسول رښتین دی، د ده

د حقانيت او صداقت روښانه دليلونه، ښکاره علامې، او ځرګند زيري دوی ته رسېدلي دي، خو سره له هغه هم کبر، حسد، حب د جاه او مال او نور د اسلام له منلو څخه د دوی مخه نيسي، او د کفر او عدوان له پرېښودلو څخه مانع کيږي، لکه چې د يهوديانو او نصرانيانو هم دا حال وو، له هسې معاندينو څخه چې سرزوري او ضديت لري؛ څه توقع او هيله کېدی شي، چې سره له هسې رويې به دوی ته د الله تعالی له خوا نجات او فلاح ور په برخه کيږي؟ او دوی به په هسې لاره باندې بيايي چې دی ترې خوښ او دوی جنت ته رسوي؟

أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۸۷﴾

دغه کسان جزا د دوی دا ده چې بېشکه پر دوی دی لعنت د الله (چې لرې کوي دوی له رحمت خپل) او (لعنت) د پرښتو او (لعنت) د خلقو د ټولو (مخلوقاتو).

تفسير: يعنې الله تعالی، پرښتې، او مسلمانان ګرد لعنت پرې وايي، بلکه هر انسان حتی پخپله دغه ملعونان هم پر خپل ځان باندې لعنت وايي، يعنې کوم وخت چې دوی داسې وايي: «پر ظالمانو او دروغ ويونکو باندې دې د الله لعنت وي !» اګر که دوی په هغه وخت کې په دې باندې نه پوهيږي، چې دا لعنت پخپله پر دوی باندې هم واقع کيږي.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۸۸﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۸۹﴾

حال دا چې تل به وي دوی په دغه (لعنت يا اور يا عقوبت) کې، نه به سپکولی شي له دوی څخه عذاب (د دوزخ)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، (د توبې، يا به نه کتلی کيږي دوی ته په رحمت سره). مګر هغه کسان چې توبه يې وکښله (بېرته اسلام ته راوګرځېدل) وروسته له دې (ارتداده)، او نېک يې کړل (عملونه خپل)، نو بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿۹۰﴾

بېشکه هغه کسان (له يهودو) چې کافران شوي دي (په انجيل او عيسی) وروسته له ايمان راوړلو د دوی (په تورات او موسی)، بيا يې زياتوالی وکړ په کفر کې (په نه منلو د قرآن او محمد)؛ له سره به نه قبليږي توبه د دوی (چې دوی توبه ونه کړي تر غرغرې پورې)، او دغه کسان هم دوی ګمراهان دي.

تفسير: يعنې هغه کسان سره له دې چې په حق پوهيږي، او بيا په قصد سره ترې منکران شوي دي، او تر آخره پورې په همغه انکار کې ترقي او پرمختګ کوي، نه له کفر څخه د مخ ګرځولو نوم اخلي، او نه د حق او د اهل حق له عداوته څخه لاس نيسي، بلکه حق خوښوونکو سره بحث، مناظره، جنګ او جنجال کوي، او کله چې د مرګ وخت ورسيږي، او پرښته د دوی سا راکاږي، دلته نو د توبې په فکر کې ولويږي.

يا کله د کوم شخصي مصلحت له امله په ښکاره ډول او په رسمي صورت سره توبه کوي، يا په کفر باندې پوره ټينګ ولاړ وي، خو له ځينو هغو اعمالو څخه توبه وباسي چې دې يې پخپل زعم سره ګناه ګڼي، نو له دغې توبې څخه هيڅ ګټه نه اخيستله کيږي، او نه د الله جل جلاله په دربار کې د هغې د منلو اميد او انتظار کيږي، او داسې خلقو ته په رښتيا سره هسې توبه نه ور په برخه کيږي، چې د قبلولو وړ وي، تل تر تله د دوی کار: د ګمراهی په بيديا (صحرا) کې لالهانده او سرګردان ګرځېدل دي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او مړه شوي دي، حال دا چې دوی کافران دي؛ نو له سره به قبول نشي له يوه د دوی څخه په اندازه د ډکوالي د ځمکې سره زر.

تفسير: يعني لکه د دنيوي حکومتونو په شان هلته د سرو او سپينو زرو په رشوت سره کار نه چليږي، هلته خو يواځې د ايمان دولت پکار راځي، فرض يې کړئ ! که له يوه کافر سره د سرو زرو دومره لوی لوی امبارونه پراته وي، چې له هغو څنې د ګردې ځمکې مخ ډک شي، او هغه بيخي خيرات کړي، نو د الله تعالى په دربار کې د يوې ذرې په اندازه هم هغه څه ارزښت او اهميت نه لري، او نه په آخرت کې له داسې اعمالو څنې څه فايده وررسيږي، ځکه چې د عمل روح ايمان دی، نو هر عمل چې له ايمان څنې تش وي، هغه د مړ عمل په شان ګڼل کيږي، چې د آخرت په ابدي ژوندون کې هيڅ کار نه ترې اخيستل کيږي.

وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

او اګر که فديه ورکړې دې دغه (ټول سره زر) سره، دغه کسان (چې په کفر مړه دي) شته دوی لره عذاب دردناک، او نشته دوی لره هيڅ مددګاران (چې مرسته ورسره وکړي).

تفسير: يعني فرض يې کړئ ! که له کافرو سره هلته دومره مال وي، او پخپله دی له خپل لوري دا وغواړي، چې هغه د فديې په ډول الله جل جلاله ته وړاندې کړي، چې دا له ما څنې واخله ! او ما پرېږده، نو بيا هم دا فديه ترې نه منله کيږي، دا مقصد په ۶ جزء المائدة ۳۶ آيت، شپږمه رکوع کې هم راځي.

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

له سره به ونه مومئ تاسې (پوره) نېکي، تر هغه پورې چې خرچ کړئ تاسې (په لاره د الله کې) ځيني له هغو شيانو چې ستاسې خوښ وي، او هغه چې خرچ کوئ (يې) تاسې له يوه شي (لږ وي که ډېر) پس بېشکه الله په هغه (هم) ښه عالم دی.

تفسير: يعني الله جل جلاله ته معلوم دي چې تاسې څه شی او له کوم ځايه او د څه مقصد لپاره خرڅ کړی دی؟، څومره محبوب او په زړه پورې شيان چې په هره طريقه په اخلاص او ښه نيت سره چې د الله جل جلاله په لاره صرفوئ ! سم له هغه سره د الله تعالى له لوري تاسې ته هم د هغه بدل درکول کيږي، چې تاسې يې هيلمن (اميدوار) يئ ! که د اعلى درجې نيکي حاصلول غواړئ؟؛ نو له خپلو ډېرو محبوبو او ډېرو ګرانو شيانو څنې څه شی د الله تعالى د لارې لپاره وټاکئ ! (مقرر کړئ).

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ ۗ

ټول طعام (د خوړلو شيان) وو حلال بني اسرائيلو (ځامنو د يعقوب) ته مګر هغه (طعامونه) چې حرام کړي وو اسرائيل (يعقوب) پر ځان خپل (د اوښانو له غوښو او شودو) پخوا له هغه چې نازل (لېږل) کېده تورات.

تفسير: يهودانو ځمونږ (رسول الله صلى الله عليه وسلم) او مسلمانانو ته ويل چې: «تاسې خپل ځانونه د ابراهيم عليه السلام د دين تابعان بولئ ! حال دا چې تاسې داسې شيان خورئ چې هغه د الله تعالى له جانبه په ابراهيم عليه السلام او

د ده په کورنۍ حرام شوي وو، لکه د اوښې شودې او غوښې»، الله جل جلاله فرمايي: ټول هغه شيان چې اوس يې خلق خوري د ابراهيم عليه السلام په وخت هم حلال وو، او د «تورات» له نزوله پخوا نه وو حرام شوي، هو ! په «تورات» کې ځينې شيان په خاص ډول سره پر بني اسرائيلو باندې حرام شول، مګر د اوښ له غوښې ځنې پخوا د «تورات» له نزوله اسرائيل (يعقوب) عليه السلام قسم کړی وو، چې د ده په پيروی ګردې اولادې يې د اوښ د غوښې د خوړلو ځنې ځانونه وساتل.

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

ووايه (ای محمده ! يهودانو ته) نو راوړئ تاسې (صحيح) تورات، پس ويې لولئ تاسې (د خپل تصديق لپاره) که يئ تاسې صادقان.

تفسير: يعني که تاسې (رښتين يئ چې دا شيان د ابراهيم عليه السلام په وخت کې حرام وو، نو راشئ ! او دا حکم پخپل منلي کتاب «صحيح تورات» کې راښکاره کړئ ! که په هغه کې مو راونه ښوده؛ نو په دې خبره کې د هيڅ شک او شبهې ځای نشته، چې تاسې کاذبان او مفتريان يئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې يهودان د دې زورور اعلان او بلنې استقبال ته حاضر نشول، او په دې طريقه سره ځمونږ د «نبي صلی الله عليه وسلم» په صداقت باندې يو بل دليل هم قائم شو.

فَمَنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾

(نو فرمايي الله) پس هر چا چې وتړل په الله دروغ وروسته له هغه (چې د حرمت، حجت، او جهت يې ښکاره شو) پس دغه کسان (چې حق پرېږدي او باطل خوښوي) هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعني دا به لويه بې انصافي وي؛ که د دې حجت له ظهوره مو وروسته بيا هم تاسې په همدې باندې ټينګ اوسئ او وايئ چې: دا شيان د ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې حرام دی، او مونږ د ابراهيمي دين اصلي پيروان يو.

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ ۗ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) رښتيا فرمايلي دي الله (په دې تحليل او تحريم کې هم) نو متابعت وکړئ تاسې د دين د ابراهيم چې حنيف وو (په حق ټينګ ولاړ او له باطل څخه بېزاره) او نه وو له مشرکانو.

تفسير: يعني الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت او هم د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم او د اسلام په باب کې هسې صافې صافې او رښتيا رښتيا خبرې اورولې دي، چې هغه هيڅوک دروغولی نشي، اوس ښايي چې تاسې هم د مسلمانانو په شان د ابراهيم عليه السلام د اصلي دين تابعان شئ ! او د ابراهيمي اصولو متابعت وکړئ ! چې په هغه کې ډېر لوی شی خالص توحيد وو، او د عُزير عليه السلام، مسيح عليه السلام احبارو (علماء) او رهبانانو (پيرانو) عبادت پرېږدئ ! او پاخه موحدان مسلمانان شئ !.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ

بېشکه لومړنۍ کوټه (بيت الله) چې جوړه شوې ده (له ګردو نه پخوا د عبادت لپاره) خلقو ته خامخا (هغه کوټه) هم دا ده چې مکه کې ده.

تفسیر: د مسلمانانو په دې دعوی چې: مونږ له هر چا ځینی زیات ابراهیم علیه السلام ته نږدې یو؛ یهودو اعتراض کولو چې «د ابراهیم علیه السلام او د هغه د اولاد څخه رالیږل شوي پیغمبران خو په شام کې استوګن او بیت المقدس یې قبله وه، او تاسو په حجاز کې استوګن او کعبه مو قبله ده، نو د ابراهیم علیه السلام پیروي او نږدیوالې مو له کومه شو؟»».

جواب وشو چې له ټولو ځنې لومړنی برکتي خونه (کور) چې د خلکو د مخ ګرځولو لپاره جوړه شوې ده؛ هغه همدا کعبه ده، چې په مکه مکرمه کې ده، او همدا د ابراهیم علیه السلام قبله وه، او مقام ابراهیم په هغې کې دی.

مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۶﴾ فِيْهِ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ

حال دا چې برکت ناکه او لاره ښوونکې ده خلقو ته (د جنت). (شته) په دې کوټه کې آثار ښکاره (ځینې یې) مقام د ابراهیم دی، او هر څوک چې ننوت په دې (کعبه) کې نو شي به په امان کې.

تفسیر: حق تعالی له ابتداء څخه (بیت الله شریف) په ظاهري او باطني، حسي اومعنوي برکاتو سره معمور کړی دی، او د ګرد جهان د هدایت سرچینه یې ګرځولې دی، همدې ځای ته د (حج) د مناسکو د اداء کولو لپاره دجهان ګرد (ټول) انسانان ور دعوت شوي دي، د اسلام د جهان نیوونکې دین تابعان په مشرق او مغرب، شمال اوجنوب کې مامور دي چې د هم دې (بیت الله شریف) په لوري خپل مخونه وګرځوي، او لمونځونه اداء کړي، د دې په طواف کوونکو باندې د برکاتو او انوارو عجیب او غریب افاضات اوري، پخواني انبیاء علیهم السلام هم د حج د اداء کولو لپاره په ډېر شوق او ذوق سره تلبیه ویونکي له همدې شمعې پروانه کېدل، او تل تر تله د دې داخلېدونکي مأمون او مصون ګڼل کېدل، له دې سره نږدې د ابراهیم علیه السلام د مقام وجود دا راښیي چې دلته د ابراهیم علیه السلام پل (قدم) هم رسېدلی دی، او د هغه روڼ تاریخ (چې د ګردو «ټولو» عربو په نزد بې له انکاره منل شوی دی) دا راښیي، چې دا هم هغه تیږه (ګټه) ده، چې ابراهیم علیه السلام پرې دربېده، او د (کعبې شریفې) دیوالونه یې جوړول، پر دغې تیږې (ګټې) باندې د ابراهیم علیه السلام د قدم اثر ثابت او تر نن ورځې پورې محفوظ پاتې دی.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۷﴾

او (واجب دی) الله لره پر خلقو حج (قصد کول په نیت د حج) د (دې) بیت (الله، دا) دی پر هغه چا چې قدرت لري طرف د ده ته د لارې، او هر څوک چې کافر شو (ویې نه مانه) نو بېشکه الله بې پروا دی له ټول عالم (یعني له هر چا او هر شي).

قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۸﴾

ووایه (ای محمده !) ای اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کیږئ تاسې په آیتونو د الله، او الله ښه شاهد دی پر هغو کارونو (هم) چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: یعنې د حق او صداقت د واضحو دلائلو او د قرآن عظیم د داسې رښتیا او پخو خبرو له اورېدلو څخه وروسته په تاسې باندې څه شوي دي، چې سره له کتابیت پرله پسې د کلام الله او د هغه د راوړونکي په انکار باندې ټینګ ولاړ یئ؟.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۹۹﴾

ووایه (ای محمده !) چې ای اهل د کتابونو ! ولې تاسې منع کوئ (اړوی) له لارې د الله څخه هغه څوک چې ایمان یې راوړی؟ لټوئ تاسې لارې د الله ته کوږوالی (عیب) حال دا چې تاسې یئ شاهدان (عالمان په حقانیت د محمدي دین)، او نه دی الله بې خبره له هغه شي نه چې تاسو یې کوئ (نو تاسې ته جزا درکوي).

تفسیر: یعني نه یوائې دا چې تاسې پخپله د ایمان د سعادت له حاصلولو څخې محروم یئ، بلکه غواړئ چې نور هم د الله تعالی له لارې څخې ستانه (واپس) کړئ ! او تاسې دا حرکتونه یوائې د جهل او ناپوهی له امله نه کوئ !، بلکه سره له پوهې په قصد سره یې کوئ، او سمې خبرې کږوئ، او تل د هم داسې نا مناسبو حرکاتو د جوړولو په فکر کې مشغول یئ، الله تعالی ستاسې له دې ګڼه وډ، او کږو خبرو څخه بې خبره نه دی، او په مناسب وخت کې به د دې ګردو خبرو سزاوې یو ځای در کړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿۱۰۰﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) که تاسې حکم ومنئ د یوه فریق له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، نو بېرته به وګرځوي تاسې وروسته له ایمانه ستاسو کافران.

تفسیر: دلته مسلمانانو ته نصیحت کیږي، چې تاسې ولې د دې مفسدانو په دې اشارو باندې فرېب خورئ؟ د دوی له دې تېر ایستلو څخې ځان وساتئ ! که نه دا اندېښنه شته چې ورو ورو به تاسې د ایمان له رڼا څخې باسي، او د کفر په توره تیاره کنده کې به مو غورځوي.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۱۰۱﴾

او څرنګه به تاسې کافران کیږئ، حال دا چې لوستل کیږي پر تاسې آیتونه د الله، او دی په تاسې کې رسول د الله، او هر څوک چې منګولې خښې کړي (د الله په دین) نو په تحقیق ښودنه وشوه ده ته په طرف د لارې سمې.

تفسیر: یعني هغه قوم چې د دوی په منځ کې پیغمبر صلی الله علیه وسلم تشریف لري، او شپه او ورځ د الله تعالی له جانبه دوی ته په زړه پورې خبرې آوروي، او د هغه روح پالونکي لوی آیتونه او مهم دلائل ښکاروي، نو ډېره لرې ده چې وروسته له ایمان راوړلو څخه داسې قوم بیا کافر شي، یا د کافرانو په شان کار وکړي.

فائده: د مدینې منورې د انصارو دوو قبیلو «اوس» او «خزرج» پخوا له اسلامه پخپلو منځونو کې سخت عداوت او دښمني درلوده (لرله)، په ډېرو وړو وړو خبرو باندې به په داسې سختو جنګونو او وینو تویولو سره نښتل، چې تر کلونو کلونو پورې دا جنګ اوږدېده.

لکه چې د «بعاث» مشهور جنګ «۱۲۰» کلونو پورې اوږد شو، آخر د اسلام د تعلیم او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحبت په اثر دغه دواړه قبیلې سره ملې، او پخپلو منځونو کې لکه شودې او شکرې شولې، او د اخوت او صمیمیت (دوستی) ډېر ټینګ تعلقات د دوی په منځ کې سره قائم شول.

د مدينې منورې يهودان د دې دواړو دښمنو او غليمو قبيلو په دې طريقه مينه او محبت ډېر خپه او غمجن وو، يو ړوند يهودي (شماس بن قيس) يو فتنه اچوونکی سړی ولمساوه چې ته په داسې يوې لوئې جرګې کې چې دا دواړه قبيلې سره په کې ناستې وي، په يو چم (چل) د (بعاث) د جنګ خبره وښوروه ! کله چې هغه فتنه اچوونکي سړي يوه مناسبه موقع پيدا کړه او د (بعاث) څو غيرت پاروونکي اشعار يې ولوستل، د دې اشعارو له اورېدلو څخه سمدلاسه خبره د خولې له خبرو څخه تېره او تر تورو او نېزو پورې ورسېده، مګر پخوا له دې نه چې ويني تويې شي، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د معظمو مهاجرينو له يوې ډلې سره پر موقع وروړسېدل، او ويې فرمايل: «ای د مسلمانانو ډلې ! له الله تعالی څخه وويرېږئ ! زه ستاسې په منځ کی موجود يم، بيا دا د جاهليت خبرې او بلنې د څه لپاره کيږي؟ الله تعالی تاسې ته هدايت وکړ ! او په اسلام يې مشرف کړئ، او د ناپوهی له تيارو څخه يې وويستئ، نوآيا بيا تاسې د هغو کفرياتو او لغوياتو په لورې ژر بېرته ګرځئ؟ چې له هغو تورو تيارو څخه هم دا اوس د باندې وتلي يئ؟»، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دې رسالت د مؤثرې وينا په اثر (اوس) او (خزرج) دواړو خپلې وسلې وغورځولې، او يو له بله سره يې په ډېره مينه، روغبړ، معانقه، او مصافحه وکړله.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) وويرېږئ له الله نه په حق وېرې د ده !، او مه مرئ مګر په دې حال کې چې يئ تاسې مسلمانان (موحدان).

تفسير: يعنې ستاسې مسلمانانو په زړونو کې ښايي د الله تعالی پوره وېره وي، او سم له خپله توانه د پرهيزګاری او تقوی له لارې لرې ولاړ نه شئ ! او تل د الله جل جلاله نه د استقامت غوښتونکي اوسئ.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ

او منګولـې ولګوئ (ای مؤمنانو !) په رسئ د الله (چې قرآن دی) ټول او مه سره مختلف کېږئ (وروسته له اسلامه).

تفسير: يعنې ګرد سره يو شئ ! او د پاک قرآن احکام ټينګ ونيسئ ! چې د پاک الله کلکه رسی ده، د «تمسک بالقرآن» مطلب داسې نه دی، چې پاک قرآن د خپل ځان او د خپلو آراوو ، هواوو، او د هوسونو تابع وګرځولی شي، بلکه د لوی قرآن صحيح مطلب هم هغه دی، چې د صحيحو احاديثو او د صالحينو اسلافو له متفقو تصريحاتو څخه مخالف نه وي.

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا

او ياد کړئ تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت (احسان) د الله پر تاسې، کله چې وئ تاسې دښمنان نو ألفت (مينه) يې پيدا کړه په منځ د زړونو ستاسې کې، نو وګرځېدئ تاسې په نعمت (رحمت) د الله سره (اسلامي) وروڼه.

تفسير: يعنې د سلهاوو کلونو عداوتونو او کينې يې له منځه ورکې کړې، او الله تعالی د خپل محبوب رسول الله صلی الله عليه وسلم په سبب تاسې اسلامي خواږه وروڼه سره وګرزولی چې د هغه په اثر ستاسې دين او دنيا سم شول.

وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ۗ

او وئ تاسې په غاړه د كندې له اوره (د دوزخ، په سبب د ګمراهۍ او كفر) نو خلاص يې كړئ تاسې له هغه (اور په اسلام سره).

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

هم داسې (لكه چې د اتفاق مفاد او د نفاق ضرر يې بيان كړل) بيانوي الله تاسې ته دلائل خپل لپاره د دې چې تاسې په سمه صافه لاره ثبات او دوام ومومئ !

تفسير: يعني د دې خبرو له داسې ښكاره او صاف ويلو څخه دا مقصود دى، چې تاسې تل په سمه او صافه لاره باندې لاړ شئ ! او دهسې مهلكو او خطر لرونكو غلطيو بيا اعاده ونه كړئ ! او د هيڅ شيطان په اغواء سره د استقامت لاره پرې نه ږدئ !.

وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

او وي دې (تل) له تاسې څخه يوه ډله چې بولي (خلق) په طرف د خير (اسلام) او امر (حكم) كوي (خلقو ته) په معروف (نېكۍ) سره او منعه كوي (خلق) له منكر (بدۍ) نه، او دغه (آمرين بالمعروف ناهين عن المنكر) هم دوى دي په مراد رسيدلي او كامياب.

تفسير: يعني تقوى، اعتصام بحبل الله، اتحاد، اتفاق، او اسلامي مؤاخات دا ټول هلته باقي پاتې كېدى شي، چې په مسلمانانو كې يوه ډله خاص د دعوت او ارشاد لپاره وي، او د دې ډلې وظيفه هم دا وي، چې د خپل قول او عمل په وسيله د دنيا اهل د قرآن او سنت په لوري وبولي، او كله چې خلق په ښو كارونو كې سست يا په خرابو كارونو كې اخته ووينې، نو دوى د نېكۍ په لوري وبولي، او متوجه يې كړي، او له بدو كارونو څخه يې وژغوري (وساتي)، او په دې كار كې د خپل توان او قدرت په اندازه كوتاهي ونه كړي !.

ښكاره ده چې دا كار هم هغه كسان كولى شي چې د معروف او منكر په علم باندې خبر وي، او د قرآن او سنت له پوهې سره، هوښيار، ذكي، موقع پېژندونكى هم وي، كه نه امكان لري، چې يو جاهل سړى به معروف منكر، او منكر معروف وګڼي، او د اصلاح په ځاى به ګرد (ټول) نظام خراب او مختل كړي.

يا به د يوه منكر اصلاح داسې كوي، چې له هغه څخه نور ډېر منكرات پيدا كيږي، يا د نرمۍ په ځاى به سختي او د سختي په ځاى كې به نرمي كوي.

ښايي له همدې امله له مسلمانانو څخه يو مخصوص جماعت د همدې كار لپاره مأمور كړى شوى دى، چې له هره پلوه دوى د «دعوت الى الخير» او «امر بالمعروف» «نهي عن المنكر» وړ او لايق وي، چې نبوي حديث كې راغلي دي، «كله چې خلق په منكراتو كې اخته شي، او هيڅوك نه وي چې دوى له هغو څخه وژغوري (وساتي)، نو د عمومي عذاب د راتګ انديښنه شته».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۰۵﴾

او مه کېږئ تاسې په شان د هغو کسانو چې سره جلا (جدا) شول، او اختلاف (جګړې) یې وکړې د دین په اصولو کې وروسته له هغه چې راغلي وو دوی ته دلائل ښکاره (د اسلام د حقیقت)، او دا (متفرقان مختلفان مقرر دي) دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ).

تفسیر: یعني لکه یهودانو او نصرانیانو غوندې مه کېږئ چې د الله تعالی د صافو او ښکاره وو احکامو له رسېدلو څخه وروسته بیا هم په تشو اوهامو او هوسونو پسې ولوېدل، او د شرعي په اصولو کې سره متفرق او په فروعو کې سره مختلف او جلا جلا (جدا جدا) شول، په پای کې ګوند او ګوند بازئ د دوی مذهب او قومیت وران او ویجاړ او تباه کړ، او ګرد (ټول) سره د الله تعالی په عذاب ښېل ښکېل ککړ شول.

تنبیه: له دې آیت څخه د هغو اختلافاتو او ډلې ډلې کېدلو مذمومیت او تباهي معلومه شوه؛ چې د شریعت د صافو احکامو له خبرېدلو وروسته پیدا شي، د افسوس ځای دی چې د ننني مسلمانانو په منځ کې په سلهاوو ګوندونه (ډلې) د اسلامي شریعت له ښکاره وو صریحو، مسلّمو او ټینګو اصولو څخه جلا (جدا) شوي دي، او د دوی په منځ کې اختلافونه اچول شوي دي، او د دې اختلاف او انشقاق عاملین د همدې عذاب لاندې راغلي دي.

بیا هم د شکر ځای دی، چې د دې بې تمیزئ په طوفان کې د الله تعالی او د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم له وعدې سره سم یو عظیم الشأن جماعت د پاک الله دا رسۍ ټینګه نیولې ده، او د «ما أنا علیه وأصحابي» په مسلک باندې قائم دي، (الحمد لله) او د قیامت تر ورځې به قائم وي.

پاتې شول هغه فرعي اختلافونه چې د لویو اصحابو رضي الله عنهم او د مجتهدینو ائمه وو په منځ کې شته، هغه له دې آیت سره هیڅ تعلق نه لري، د دې فرعي اختلافونو پر اسبابو باندې شاه ولي الله «رحمه الله» په خپلو تصانیفو کې کافي او شافي بحث کړی دی.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

په هغه ورځ چې سپین به شي (ځینې) مخونه (د مؤمنانو) او تور به شي (ځینې) مخونه (د کافرانو).

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

پس هر هغه کسان چې تور شوي دي مخونه د دوی (نو و به ویل شي دوی ته) آیا کافران شوي یئ تاسې وروسته له ایمان راوړلو ستاسې؟.

تفسیر: د دې الفاظو اطلاق پر مرتدانو، منافقانو، کتابیانو، او عامو کافرانو یا پر ګردو مبتدعینو، فساقو، او فجارو باندې کېږي:

«مرتد» هغه ته ویل کېږي، چې وروسته له ایمان راوړلو څخه بیا کافر شي.

«منافق» هغه دی چې په ژبې سره اقرار کوي، خو په زړه کې ترې انکار لري، او کافر وي.

«کتابي»: پخپلو انبیاوو او کتابونو باندې د ایمان لرلو مدعي وي، چې د دې مطلب داسې کېږي چې دوی هغه ګرد زیري چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په نسبت ورکړی شوي دي؛ ومني، او سم له هغو هدایاتو سره څمونږ پر

رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړي، مګر دوی په خپل انکار کې له ګردو ځنې په مخ لاړل، ګواکې دوی وروسته له ایمان راوړلو پر خپل کتاب او نبي بیا کافریږي.

«مبتدع» هغه دی چې تش په خوله دعوی کوي چې مونږ د قرآن شریف او سنت تابعان یو، او پر نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې مو ایمان راوړی دی، مګر وروسته له هغه ډېر بې اصله او باطل شیان په دین کې شاملوي، یا د دین له ځینو ضروریاتو ځنې انکار کوي، او له اصلي دین څخه د باندې وځي، همدا طریقه دوی هم تر یوه درجې پورې په ﴿أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ﴾ سره مخاطبوي.

پاتې شول «فساق» چې د هغو ی عقیده صحیحه وي، که دغه خطاب هغوی ته وي، نو مطلب به یې داسې وي چې د ایمان له راوړلو ځنې وروسته دوی خپل عمل د کافرانو په شان ولې وګرځاوه؟ ګواکې له کفر څخه به عملي کفر مراد وي.

او که د عامو کفارو په حق کې دا خطاب ومنل شي، نو حاصل یې دا دی: پاك الله ګرد د فطرت په دین باندې پیدا کړئ، نو تاسې هغه ایماني فطرت ولې ضائع کړی دی؟ او ولې کافران شوي یئ؟ نور د آیت له ښکاره سیاقه را معلومیږي چې دلته کفر فعلي کفر، یعني مذموم اختلاف او تفریق مراد دی.

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

نو وڅکئ عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې کافران کېدلئ. او هر هغه کسان چې سپین شوي دي مخونه د دوی نو وي به دوی په رحمت د الله (کې)، چې دوی به په هغه کې تل وي.

تفسیر: ځکه چې جنت یواځې په عمل سره نه موندل کیږي، او سره له عمله د الله تعالی رحمت او فضل هم ورته پکار دی، او جنت همداسې یو ځای دی، چې هلته الله تعالی د هوسایی (قرارۍ) او آرامی او ښه ژوندون هر راز اسباب او سامان مهیأ (تیار) کړی دی.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

دا (چې تېر شول) آیتونه د الله دي، مونږ یې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او نه دی الله چې اراده به کوي دظلم لپاره د عالمیانو (د عقاب په زیاتوالي یا د ثواب په لږوالي). او (خاص) الله لره دي هر هغه څهٔ چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، (سره له اسمانونو، ځمکو، ملکاً، خلقاً، او عبیداً) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کیږي ګرد کارونه (نو هر چا ته به د دوی له اعمالو سره سمه جزا ورکوي).

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

یئ تاسې (ای محمدي امته !) خیر (بهتر د هر هغه) امت چې ایستلي شوي دي لپاره د خلقو.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! الله تعالی تاسې له ګردو (ټولو) امتو ځنې افضل او بهتر ګرځولي یئ ! د الله تعالی په ازلي علم کې له پخوا څخه هم دا مقرر او مقدر شوي وو، چې د هغه خبر ځینو پخوانیو انبیاوو علیهم السلام ته هم ورکړی

شوی وو، څرنګه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له ګردو (ټولو) انبیاوو علیهم السلام څخه افضل او بهتر دی، د ده امت هم له ګردو (ټولو) امتونو او اقوامو څخه ښه او بهتر دی، ځکه چې له ګردو (ټولو) څخه اشرف او اکرم رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په برخه شوی دی، او ډېر زیات پاتې کېدونکی او ښه کامل یې په نصیب دی.

تنبیه: د دې آل عمران سورت په ۸۱ آیت ۹ رکوع په ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ﴾ الآیة - کې څمونږ د نبي کریم (علیه أفضل الصلاة والتسلیم) د کبری امامت او جامعیت بیان شوی وو، د آل عمران سورت په ۹۶ آیت ۱۰ رکوع کې په ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا﴾ الآیة - کې د ده امت د قبلې علویت او لوړه مرتبه وښوووله شوه، د آل عمران سورت په ۱۰۳ آیت ۱۱ رکوع کې په ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾ الآیة - کې یې د ده د امت د کتاب او د شریعت مضبوطي ښکاره کړه، او د لته د دې آل عمران د سورت په ۱۱۰ آیت ۱۱ رکوع کې د دې مرحومه امت د فضیلت او عظمت اعلان کولی شي.

تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

چې حکم کوئ تاسې (هر چاته) په معروف (نېکۍ) سره، او منع کوئ تاسې (هر څوک) له منکر (بدۍ) څخه.

تفسیر: په «منکر» کې خراب کارونه: لکه کفر، شرک، بدعتونه، قبیحه رسوم، فسق فجور، هر راز بد اخلاق، او غیر معقولې خبرې شاملې دي، له دې منکراتو څخه ممانعت هم په څو ډولونو وي، کله په ژبه، کله په لاسونو، کله په قلم، کله په توره او ټوپک لکه په «اکبر جهاد» سره، الغرض هر راز جهاد په دې کې داخل دی، دا صفت په داسې عمومیت او اهتمام سره چې په محمدي امت کې لیده کېږي، په پخوانیو امتونو کې د هغه مثال او نظیر نه موندل کېږي.

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

او ایمان لرئ په الله باندې (په دوام او ثبات سره).

تفسیر: په الله جل جلاله باندې په ایمان لرلو کې د ده پر توحید، د ده پر رسولانو، د ده پر کتابونو، د ده پر پرښتو او نورو مؤمن به شیانو باندې ایمان لرل هم داخل دي، رښتیا خو دا ده چې د خالص توحید شیوع (خورول) او اهتمام په دې اندازې سره چې «لله الحمد» په محمدي شریعت کې شته؛ په نورو امتونو کې نه وو، عمر رضي الله عنه فرمایلي دي: «هر سړی چې له تاسې څخه غواړي چې په دی امت (خیر الأمم) کې داخل شي، ښایي چې د الله تعالی شرط پوره کړي !»، یعني «امر بالمعروف، نهي عن المنکر» او «ایمان بالله» چې د هغه حاصل پخپله د ځان اصلاح او د نورو اصلاح ده، ځان ته دې غوره کړي، چې دا کار د صحابه وو «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» له شان څخه دي.

وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

او که ایمان راوړی واي اهل کتابو (په قرآن او محمد نو) خامخا به وو (دا ایمان بهتر) خیر دوی لره، څخه له دوی څخه مؤمنان دي، او زیات د دوی فاسقان دي (نافرمانان متمردان په کفر).

لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى ۖ وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾

له سره به ضرر ونه رسوي تاسې ته (دغه فساق په هیڅ باب کې) مګر په (لږ) تکلیفولو (د ژبې)، او که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وبه ګرځوي دوی تاسې ته شاوې (خپلې تېښتې ته)، بیا به له دوی سره مرسته ونه کړه شي، (بلکه له تاسې سره به د خالق مرستې وي).

تفسیر: لله الحمد دغه پخوا و یل حرف په حرف ثابت شول، او دلویو اصحابو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین په زمانه کې دا ګردې پېښې پر کتابیانو باندې اجراء او تطبیق شوې، کتابیانو د اسلام او مسلمانانو د ناکامۍ او تباهۍ لپاره ډېر زیات تکلیفونه وګالل، او راز راز پلمې او دسیسې یې جوړې کړې، او زیات زور یې ولګاوه، مګر د مسلمانانو یوه وېښته ته یې هم څه نقص او ضرر ونه شو رسولی، هر چېرې چې مقابله وشوه، د «حمر مستنفره» په شان تښتېدل، او په هر ځای کې به د الله تعالی نصرت او امداد د همدغه خیر الأمم په نصیب وو، او دښمنان به د بد حواسۍ او بېکسۍ په حال کې مقهور او مخذول کېدل، هر لورې ته به تښتېدل، یا به بندیان کېدل، یا به یې د تسلیم غاړه کښېنوده، یا به جهنم ته رسېدل، فلله الحمد والمنه.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ

مقرر کړی شو په دوی باندې ذلت (خواري په سبب د کفران د نعمت) په هر ځای کې چې وموندلی شي دوی (هیڅ وخت به عزت دوی ته نه وي) مګر (چې منګولې ولګوي) په رسۍ د الله او په رسۍ د خلقو (پناه د مسلمانانو).

تفسیر: دا آیات د کتابیانو له جملې څخه خاص په یهودانو پورې متعلق ښکاري، لکه چې د کلام له سیاقه او د قرآن کریم له نورو آیتونو څخه ظاهر دي، یعنې خورا (ډېر) دولتمندان یهودان هم په آزادۍ او خپلواکۍ سره د خپل ځان او مال حفاظت نشي کولی، ځکه چې دوی هیچېرې د کوم آزاد او مستقل حکومت مالکان نه دي، او په ګرده دنیا کې بې پته او بې عزته پراته دي، او یواځې ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ په وسیله دوی لږ څه هوسایي (آرام) او ژوندون کوي، ځینو مفسرینو له ﴿إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ﴾ او له ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ څخه د الله تعالی ذمه او د مسلمانانو عهد مراد کړی دی، یعنې پر ته له دې چې له مسلمانانو سره عهد وکړي، او د الله تعالی په ذمه کې راشي.

وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ
وَيَقْتُلُونَ الْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

او وګرځېدل (اخته شول) دوی په غضب (قهر) له (جانبه د) الله او مقرر کړل شو پردوی باندې مسکنت (محتاجي) دا (محتاجي او غضب) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی وو چې کافران کېدل په آیتونو د الله، او وژل به یې انبیاء په نا حقه سره (پخپل اعتقاد هم)، دا کفر او قتل په هغه سبب وو چې سرکښي کوله، او وو دوی چې له حدودو به تېرېدل (د عصیان په سبب).
تفسیر: همدغه مضمون د «البقرة» سورت په ۶۱ آیت ۷ رکوع کې تېر شوی دی، د هغه فائده دې دلته هم ولوستل شي !.

لَيْسُوا سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ ءَايَٰتِ اللَّهِ ءَانَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ
يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ
وَيُسَٰرِعُونَ فِي الْخَيْرَٰتِ ۖ وَأُولَٰٓئِكَ مِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾

نه دي دوی (ټول اهل کتاب سره) برابر، ځینې د اهل کتابو یوه فرقه ده، چې سمه ولاړه ده (په حق باندې) چې لولي دوی آیتونه د الله په ساعتونو د شپې، حال دا چې دوی سجدې کوي. ایمان راوړي په الله باندې او په ورځې آخرې، (د قیامت) باندې، او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره، او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) څخه، او تلوار کوي په ښو کارونو کې (تاخیر نه کوي)، او دغه کسان له صالحانو څخه دي.

تفسير: د دې ګردو (ټولو) کتابيانو حال يو شان نه دی، د دومره بدانو په منځ کې څه ښه کسان هم شته، او د دې مسخه شويو اشقياوو په منځ کې ځينې سعيد ارواح هم موجود دي، چې دوی ته (حق سبحانه وتعالی) د حق منلو توفيق ور کړی دی، او د اسلام په غيږ کې ننوتلي دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُّكْفَرُوْهُ ط

او هر څه چې کوي دوی له خيره (ښه) پس له سره به ضايع نه کړی شي، د دوی (ثواب د) هغه کار.

تفسير: بلکه دوه مثله اجر به مومي، لکه چې د «القصص» په ۵۴ آيت ۶ رکوع کې داسې يو آيت لولو: ﴿أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا﴾ او په صحيح حديث کې نبي کريم «عليه الصلاة والتسليم» د هغه تشريح فرمايلې ده.

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۱۵﴾

او الله ښه عالم دی پر (احوالو) د پرهېزګارانو (هم).

تفسير: د همدې له امله چېرې چې د يهودانو د خرابيو ذکر راځي، حق سبحانه وتعالی دا پرهېزګاران ترې مستثنی کوي، او سم د دوی له تقوی او پرهېزګارۍ سره په دنيا او آخرت کې له هغوی سره بېخي ممتازه معامله کوي.

إِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ شَيْئًا ۖ وَأُولٰٓئِكَ أَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۱۶﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُوْنَ فِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيْحٍ فِيْهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوْٓا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ط

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی څخه مالونه د دوی، او نه اولادونه د دوی له (عذابه) د الله هيڅ شی !، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ دي)، دوی به په هغه (اور) کې تل وي (بې انتهاء، بلا انقطاع)، مثال د هغه مال چې صرفوي (يې کافران د الله په لاره کې) په دې ژوندانه د دنيا (لږ خسيس) کې؛ په شان د مثال د هغه باد دی، چې وي په دې باد کې ډېره يخني (يا اور) چې ورسېږي (دا باد) کښت (فصل) د يوه قوم ته چې ظلم يې کړی دی پر ځانونو خپلو، پس هلاک کړي دغه کښت (فصل).

تفسير: د صالحانو او د متقيانو په مقابل کې د لته د کافرانو د حال او د انجام ذکر فرمايي: کافران هر څومره چې مال او قوت په دنيا کې ولګوي، اګر که دوی يې پخپل زعم لوی ثواب او ښه خيرات وګڼي، په آخرت کې يې هيڅ قدر او پوښتنه نه کېږي.

پر ته له ايمان د هر عمل مثال داسې وګڼئ، لکه چې کوم شرير يا ظالم فصل وکري، يا په باغ کې نيالګي کېږدي، او د هغه له څو ورځو زرغونتيا او ښکلي ننداري څخه خوښ شي، او راز راز هيلي او اميدونه د هغو په نسبت پخپل زړه کې وګرځوي، چې ناڅاپه د هغه دشرارت او د بدبختۍ په اثر سخته سيلۍ ولګېږي، او پر هغو شينکو باندې دومره واوره او ږلۍ ولوېږي، چې يو په يو هغه تک شين فصل او باغ خراب کړي، او ويې سوځوي، او دې په پای (آخر) کې د دې تباهۍ په نسبت خپلې ګوتې وچيچي، او خاورې په سر باد کړي، نه يې اميدونه په ځای شي، او نه د اړې او احتياج په وخت کې د هغه له پيداواره منتفع شي.

او کله چې دا تباهي دظلم او د شرارت سزا وه، نو ځکه پر دغه مصيبت باندې څه اخروي اجر هم لکه چې مؤمنانو ته په داسې مواردو کې ور رسيږي؛ په لاس نه ورځي، کټ مټ (هو بهو) همدا د هغو کفارو احوال دي، چې په شرک او کفر باندې ټينګ ولاړ دي، او پخپلو خيالاتو او چرتونو (وهمونو) ډېر خير او خيرات ورکوي.

پاتې شول هغه کمبختان چې د هغوی زور، قوت، مال او شته د حق او د اهل حق په دښمنۍ، يا په فسق او فجور کې لګيږي؛ نو د دوی د حال پوښتنې نه دي پکار، ولې چې دوی نه يوازې خپل مال خوشې چټي (فضول) صرفوي، بلکه په دې مال صرفولو سره ځان ته لا نور زيان او وبال هم اړوي، دې ګردو ته ښايي چې په ياد يې ولري، «مال وي، که اولاد، هرشی چې وي، د الله تعالی د عذاب مخه نشي اړولی، او نه د متقيانو په مقابل کې دوی پخپلو هيلو باندې برې مومي.

تنبيه: «ريح» مفرد لفظ په قرآنکريم کې عموما د عذاب په مورد کې مستعمل شوی دی، لکه ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا﴾ او ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ الآية ـ او د «رحمت» په موقع کې د جمعې لفظ «رياح» راغلی دی ﴿يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ﴾ او ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾ الآية ـ او ﴿يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا﴾ الآية ـ کذا ذکره أبو حيان.

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

او نه دې ظلم کړی پر دوی باندې الله، وليکن پر ځانو خپلو ظلم کوي دوی (په کفر سره چې د حسناتو د ضياع موجب دی).

تفسير: داسې دې ونه ګڼل شي، چې «هر کله د کافرانو هيڅ يوه نيکي نه منله کيږي، نو پر دوی باندې معاذ الله د الله تعالی له جانبه ظلم او تېری شوی دی»، داسې نه ده ! ځکه چې دوی دا ظلم پخپلو ځانونو باندې پخپل لاس کړی دی، که دوی کفر او شرک خپلو ځانونو ته نه غوره کولی، نو دغه بده ورځ به ورته نه پېښېده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې دوستان د راز (له هيڅ فرقې نه چې وي) غير له تاسې (مؤمنانو)، هيڅ کمی نه کوي دوی له تاسو سره د فساد (او ضرر رسولو)، دوست ګڼي دوی ضرر ستاسې، په تحقيق ښکاره شوی دی بغض او دښمني له خولو د دوی نه، او هغه بغض چې پټوي يې سينې (زړونه) د دوی؛ ډېر لوی دی (له هغه چې په خوله يې وايي)، په تحقيق بيان کړي دي مونږ تاسې ته علامې (د نفاق د دوی)، که يئ تاسې عقل چلوئ پکې (پوهيږئ).

تفسير: حق تعالی دلته په صاف او ښکاره ډول سره تنبيه راکړه، چې مسلمانان دې د خپل حقيقي مسلمان ورور څخه پرته بل چا ته د خپل د زړه خبره او پټه مرکه (راز) نه ورښيي، ځکه که يهودي وي يا نصراني، منافق وي که مشرک؛ له دوی څخه هره يوه ډله چې وي ستاسې حقيقي خير غوښتونکي نه دي، بلکه دا خلق تل په دې کوښښ کې لګيا دي، چې تاسې تېر باسي، او په هر فريب سره چې وشي، څه زيان در ورسوي، او په ديني او دنيوي خرابيو کې تاسې اخته کړي، د دوی خوښه همدا ده چې تاسې په تکليف کې اوسئ، او په يوه نه يوه تدبير تاسې ته کوم ديني يا دنيوي نقصان دررورسيږي.

هغه دښمني او بغض چې د دوی په زړونو کې دی، هغه خو ډېر زيات دی، ليکن ډېر ځلې داسې هم کيږي، چې دوی د عداوت او غيظ د جذباتو په مقابل کې مغلوبيږي، د همدې حسد او دښمنۍ له امله د دوی ژبې د دوی په واک (قبضه) او اختيار کې نه دي.

نو د عقلمند سړي دا کار نه دی، چې هسې خبیث باطن دښمنان خپل رازداران وګرځوي، حق تعالی د دوست او دښمن علامې، او د موالاتو او نورو احکامو په ښکاره ډول سره بیان فرمایلي دي، په هر هغه چا کې چې عقل وي، له هغه څخه به کار اخلي، (د کفارو د موالاتو په نسبت څه تفصیل پخوا له دې نه په همدې سورت کې تېر شوی دی، او څه نور په «المائده» او نورو کې راځي.

هَٰٓأَنتُمْ أُو۟لَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ

واورئ خبردار شئ ! تاسې هغه کسان يئ چې دوستي کوئ له دوی سره، او نه کوي دوستي دوی له تاسې سره، او تاسې ایمان لرونکي يئ پر ټولو کتابونو.

تفسير: يعنې دا څومره بې موقعه خبره ده چې تاسې د هغوی په دوستی باندې نازېږئ ! او هغوی ستاسې دوستان نه دي، بلکه ستاسې بېخ ایستونکي دښمنان دي، او عجيبه لا دا ده چې تاسې آسماني کتابونه اعم له دې چې هغه د هر قوم وي، او په هره زمانه کې معمول وي، پر هر نبي الله باندې چې نازل شوي وي؛ ګرد منئ، (پر هغو باندې چې حق تعالی يې نومونه راښودلي دي بالتفصیل، او پر هغوی باندې چې نومونه يې نه دي راښودلي بالاجمال ایمان لرئ)، په خلاف د دې دا خلق ستاسې کتاب اونبي عليه السلام نه مني، بلکه دوی پر خپلو کتابونو او انبياوو باندې هم صحيح ایمان نه لري، په دې لحاظ سره ښه خو به داسې وو چې هغوی به له تاسې سره مینه او محبت کولی، او تاسې به له دوی څخه لرې ګرځېدئ ! او نفرت او بېزاري به مو ښکاروله، مګر دلته خو معامله سرچپه او بالعکس ده.

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا

او کله چې يو ځای شي دوی له تاسې سره نو وايي دوی: ایمان مو راوړی دی.

تفسير: منافقينو خو به تل هم داسې ويل: «عامو يهودانو او نصرانيانو هم پخپلو خبرو او اترو او مباحثو کې آمنا ـ مونږ مؤمنان يو !» ويل، له دې وينا څخه د هغو مقصد دا وو چې مونږ په خپلو کتابونو باندې ایمان لرو، او هغه منو !.

وَإِذَا خَلَوْا۟ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ

او کله چې يواځې شي دوی نو چیچي دوی په تاسې باندې سرونه د ګوتو له (ډېره) قهره.

قُلْ مُوتُوا۟ بِغَيْظِكُمْ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) مړه شئ په قهر (او بغض) خپل سره.

تفسير: يعنې الله تعالی اسلام او مسلمانانو ته لا زيات ترقيات او فتوحات ور په برخه کوي، نو تاسې پخپل غیظ، غضب، او غصه کې ومرئ ! که له ډېرو لغتو وهلو څخه مو سا وخيژي، خو بيا به هم ستاسې دا هيلي او آرزوګانې نه پوره کيږي، او الله تعالی هرو مرو اسلام غالب او مسلمانان بريالي کوي.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

ببشکه چې الله عالم دی په هغو (خبرو هم) چې په سينو (زړونو) کې دي (نو دوی ته پرې جزاء ورکوي).

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

که ورسیږي تاسي ته کومه ښېګڼه (لکه فتح یا غنیمت) نو خپه کوي دوی، او که ورسیږي تاسې ته کومه بدي (خپګان، لکه قتل یا هزیمت) نو خوشالیږي دوی په سبب د هغه.

تفسیر: که ستاسي لږ څه ګټه او فائده د دوی تر ستر ګو شي، مثلاً ستاسې اتحاد یو جهتي، پر دښمنانو باندې غلبه، او نور وویني، نو د رخې (کینې) او حسد په اور کې نیني نیني کیږي، او که چېرې پر تاسې کوم مصیبت یا خپګان راشي، نو دوی له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ پخپلو کالیو (جامو) کې نه ځاییږي.

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿۱۲۰﴾

او که صبر وکړئ تاسې (پر اضرارو د دوی) او ځان وساتئ تاسې (له دوستۍ د دوی) نو ضرر به ونه رسوي تاسې ته مکر، فریب د دوی هیڅ شی، بېشکه چې الله په هغو کارونو چې دوی (یې) کوي (هم) ښه احاطه کوونکی (او هر شي ورته معلوم) دی.

تفسیر: ممکن وو چې چاته دا خیال پیدا کېده، چې که مونږ له دوی سره دوستانه تعلقات ونه لرو، نو دوی ته به لا زیات غیظ او غضب ورځي، او څمونږ په خلاف به تدبیرونه کوي، او لا زیات زیان به راورسوي، ددې ځواب یې داسې ورکړ چې: که تاسې په صبر او استقلال، تقوی او طهارت باندې ټینګ ولاړ اوسئ، نو د هغوی به هیڅ ډول مکر او فریب پر تاسې نه چلیږي.

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۲۱﴾ إِذْ هَمَّتْ
طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۲۲﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ
وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۲۳﴾

او (یاد کړه ای محمده!) چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تیارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځایونه لپاره د جنګ، او الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ګردو احوالو). کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې د دې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی وو، او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان. او خامخا په تحقیق مرسته (مدد) کړی وو له تاسې سره الله په (جنګ) د بدر کې، حال دا چې تاسې کمزوري وئ، نو وویرېږئ له الله نه، لپاره د دې چې شکر وکړئ تاسې (د نعمتونو او احسانونو د ده).

تفسیر: په دې آیت کې د (احد) د غزا واقعه یاده شوې ده، دا واقعه داسې وه، چې د هجرت په (۲) کال د رمضان المبارک په میاشت د (بدر) په مقام کې د مسلمانانو او قریشو د فوځونو په منځ کې لوی تصادم واقع شو، چې په هغه کې د مکې معظمې له کفارو (۷۰) نومیالي سړي مقتول او (۷۰) تنه بندیان شول، له دې تباه کوونکې او سپکوونکې ماتې څخه د قریشو د انتقام لمبې پورته شوې، او د هجرت په (۳) کال له قریشو سره نورې قبیلې هم پر (مدینې منورې) باندې د تعرض په قصد ووتلې، تر دې چې له دوی سره ښځې هم د جنګ په نیت او د دې لپاره چې د ضرورت په وخت کې نارینه وو ته غیرت ورکړي، او د دوی د ماتې مخه ونیسي؛ روانې شولې.

کله چې دغه درې زریزه لښکر په وسلو او تجهیزاتو (تیارو) سره له مدینې منورې څخه (۳) یا (۴) میله لرې (د احد) د غره سره نږدې د چهارشنبې په ورځ د شوال (۱۲) د هجرت په دریم کال واړول، نو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم

له خپلو اصحابو سره جرګه او مشوره وکړه، د رسول الله مبارک رایه داسې وه، چې پخپله په مدینې منورې کې اسلامي مجاهدین پاتې شي، ځکه چې په هم هغه ځای کې هم د مکې معظمې له کفارو سره په ډېر آسانۍ سره غزا کېدی شي،او د دې فکر تایید د دوی له یوه خوب څخه هم شوی وو.

دا لمړی ځل وو چې له رئیس المنافقین (عبد الله بن أُبيّ) څخنې هم رایه واخیسته شوه، چې د ده رایه هم د رسول الله مبارک له رایې سره موافقه وه، مګر ځینې هغه پر جوش مسلمانان چې د بدر په غزا کې نه وو شامل شوي، او د غزا او شهادت په درجې موندلو پسې مضطرب وو، په دې باندې ټینګ شول چې مونږ ته ښایي چې له ښاره د باندې ووځو، او هلته له کفارو سره مقابله وکړو، تر څو دښمن د ضعف او د وېرې ګمان پر مونږ باندې ونه کړي، د آراوو اکثریت په وتلو باندې غوټه شو.

په همدې شور ماشور کې رسول الله صلی الله علیه وسلم کورته ولاړ او ځغره یې واغوسته، او خپله وسله یې واخیسته، او د غزا په نیت د باندې ووت، د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په غیاب کې ځینو کسانو ته هسې یو خیال پیدا شو چې «مونږ ولې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خیاله مخالف دوی ته عرض وکړ، چې د غزا لپاره د باندې ووځي !» نو ځکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کور څخنې د راوتلو په وخت کې د دوی په لوړ حضور کې عرض وشو: «یا رسول الله ! کله چې ستاسې پاکه اراده پر دې باندې ده چې هم دلته مدافعه وکړو، نو راځئ چې هم دلته سنګر ونیسو»، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «یو نبي ته دا خبره مناسبه نه ده، کله چې دې ځغره واغوندي، او وسله په لاس واخلي، او غزا ته خپله ملا وتړي، بیا بې له قتاله وسله له ځانه لرې کړي».

کله چې دوی له مدینې منورې څخنې د باندې تشریف یووړ، نږدې زر تنه مجاهدین له دوی سره وو، مګر عبد الله بن أُبَيّ نږدې سره له (۳۰۰) سړیو (چې ځینې مسلمانان هم په کې وو) له لارې بېرته وګرځېدل، او ویل به یې: «کله چې ده زما په خبره باندې غوږ کښېنښود، او زما په مشوره یې عمل ونه کړ، نو مونږ هم دې ته اړ نه یو چې وجنګېږو، او خامخا خپل ځانونه مړه کړو»، ځینو مشرانو (ابن أُبَيّ) ویوهاوه چې «راځه ! چې غزا ته ولاړ شو ! چېرې ځې» خو (ابن أبي) ونه منله، او ټول سره ستانه (واپس) شول.

په پای کې رسول الله مبارک سره له (۷۰۰) مجاهدینو د جنګ ډګر (میدان) ته ورسېدل، او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وتړل، او هر یو ټولی یې په مناسب ځای کې وټاکه (مقرر کړه)، او هغوی ته یې خپل وظیفې وروښودلې، او امر یې وفرمایه: «تر څو چې زه د جنګ حکم در نه کړم ؛ تاسې مه جنګېږئ !، او په خپلو ځایونو کې منتظر اوسئ !».

په دې منځ کې د عبد الله بن أُبَی د جلا والي او د تحریک په اثر د دوو قبیلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کې څه کمزوري ورپیدا شوه، او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله یې زړونه سره ورېږدېدل، او داسې خیال ورپیدا شو چې د جنګ له ډګره ځان بېرته وکاږي، مګر «حق جل وعلی شأنه » د دوی لاس ونیوه، او له دوی سره یې مرسته وکړه، او زړونه یې ټینګ کړل، او دا یې ور په زړه کړ، چې د مسلمانانو اعتماد او ډاډینه ښایي یواځې په الله تعالی باندې وي، او ښایي تل تر تله د الله تعالی په اعانت او نصرت باندې متوکلان وي، تعداد، سامان، لوازم اوتجهیزات او نور دومره اهمیت نه لري، کله چې الله تعالی څوک غواړي چې مظفر او منصور وګرځوي؛ نو له ګرد ساز او سامان څخنې یې مستغني او بې پروا کوي، او غیبي تایید «فتح مبین» ور په برخه کوي، لکه چې د «بدر» په غزا کې داسې وشو.

نو مسلمانانو ته ښایي چې تل له الله تعالی څخنې وویرېږي، څو د الله تعالی له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډېر شکر کولو موقع په لاس ورشي، د «بدر» دغزا پوره تفصیل د «الأنفال» په سورت کې راځي، د هغه په فوائدو کې دې وکتل شي.

تنبیه: له دوو فرقو څخه مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دي، اګر که په دې آیت کې دوی ته نرې شانته «اخطار» ورکړې شوی دی، مګر ددې قبیلې ځینو مشرانو به فرمایل چې: «د دې آیت په نه نازلېدو مونږ نه وو خوښ، بلکه پر نزول یې خوښ یو» ځکه چې ﴿وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زېری د ده له ویړې څخه لوی دی».

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾﴾

(یاد کړه ای محمده !) کله چې ویل تا مؤمنانو ته چې: آیا کافي (بس) به نه شي ستاسي دا چې مرسته (مدد) وکړي له تاسې سره رب ستاسې په درې زرو له پرښتو چې رالېږلی شوي وي (له آسمانه).

تفسیر: یعنې چې له آسمانه خاص د همدې کار لپاره نازل کړی شوي وي، د اکثرو علماوو په نزد دا راجح دی، چې دا واقعه د «بدر» د غزا ده، کله چې مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحې او تجهیزاتو له لیدلو څخه اندېښنې او تشویش پیدا شو، نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی لپاره داسې وفرمایل، او داسې وشوه، لکه چې د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسېده، د «الأنفال» په سورت کې ددې مفصل بیان راځي.

﴿بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾﴾

هو ! (درې زره بس کیږي) ! که تاسې صبر وکړئ او وویرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسې؛ په دغه ساعت (بې له ځاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسې سره رب ستاسې په پنځو زرو سره له پرښتو چې علامې لرونکې به وي.

تفسیر: څرنګه چې په «بدر» کې د کفارو شمېر یو زر تنه وو، لومړی یې د هغه په تناسب د یو زر پرښتو وعده وفرمایله، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې راځي، بیا یې د مسلمانانو د وېرې د لرې کولو لپاره د دوی شمېر درې چنده وفرمایه، ځکه چې د کفارو شمېر د مسلمانانو د شمیر په نسبت درې چنده وو.

وروسته له دې نه د (شَعبي) له روایت سره سم کله چې مسلمانانو ته دا خبره ورسېده چې (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته راځي، نو یو نوې اضطراب پیدا شو، په دې وخت کې الله تعالی د زیات تسکین لپاره وعده وفرمایله: که له صبره او تقوی څخه کار واخلئ، نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسې د مرستې لپاره درولیږو، که د مشرکانو مرسته ناڅاپه وررسېده، نو بیا هم څه اندېښنه مه کوئ ! ځکه چې الله تعالی سم د لاسه په عین وخت کې بیا تاسې سره مرسته کوي.

ښایي چې د پنځو زرو شمېر ددې له امله ویلی شوي وي، چې لښکر په پنځو برخو ویشلی کیږي، نو هرې برخې ته یو یو زر مرسته ورکوله کېده، څرنګه چې د (کرز بن جابر) مرسته ونه رسېده، نو ځکه ځینې وایي چې: د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړې شوه، ولې چې هغه وعده په ﴿وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا﴾ پورې معلقه وه.

د ځینو قول داسې دی چې پنځه زره پرښتې نازلې شوې. والله أعلم.

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته مګر لپاره د خوشالتیا ستاسې، او لپاره د دې چې تسکین ومومي زړونه ستاسې په دې سره، او نه ده مرسته مګر له (جانبه د) الله چې ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني دا ګرد غیبي سامان په فوق العاده ډول سره د ظاهري اسبابو په صورت یوائې دې لپاره مهیأ کړی شوی دی، چې ستاسې له زړونو ځنې ویره او اضطراب لرې شي، سکون او اطمینان ستاسې په برخه شي، که نه د الله تعالی مرسته په هسې شیانو باندې محدود او مقصور نه دی، او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه او تعلق لري، که الله تعالی اراده وفرمایي، نو یوائې پخپل قوي قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسې بریالي کوي، یا بې ستاسې له جهاده او ربړ ګاللو (تکلیف تېرولو) څخه کافران نا مراد او زیانمن کوي، یا له یوې پرښتې ځنې همدا کار اخلي، چې اوس یې له (۵۰۰۰) ځنې اخلي.

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾

(الله کومک درکړ) ځکه چې هلاک کړي ځيني له هغو کسانو چې کافران شوي دي، یا یې ذلیل (خواروزار) کړي، پس بېرته ولاړ شي (په ماتې سره) محروم.

تفسیر: یعني د پرښتو له لېږلو ځنې ستاسې امداد مقصود وو، چې ستاسې زړونه ډاډه او کلک شي ! او د الله تعالی له جانبه پوره بشارت او اطمینان ومومئ ! او په سکون سره په ډېره بهادرۍ د دښمن مقابله وکړئ ! چې له هغه ځنې دا غرض وو چې دا د کفارو زور مات شي، او د دوی مټونه پرې شي او څه نومیالي (نامور) ووژلی شي، او څه ترې په ذلت سره بندیان شي.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

نشته تا لره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لري دهر شي) یا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې، یا به عذابوي (الله) دوی، پس بېشکه دوی ظالمان دي.

تفسیر: د (احد) په غزا کې (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوي وو، چې په هغوی کې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حمزه رضي الله تعالی عنه هم وو، مشرکانو په ډېره وحشیانه ډول سره شهدا مثله کړي هم وو، یعني پوزې، غوږونه، او نور اعضاء یې ترې پرې او ګېډې یې ورڅیرې کړې وې، تر دې چې د حمزه رضي الله تعالی عنه زړه او ځیګر هم هندې (د أبو سفیان ښځې) وایستل، او ویې ژوول، ددې غزا مفصله واقعه به وروسته راشي، لنډه یې دا چې نبي کریم «علیه افضل الصلاة والتسلیم» ته په دغې غزا کې د سترګو د بد نظر ضرر ورسېد، او له مخنیو څلور غاښونو ځنې لاندې نبی غاښ په شهادت ورسېد، د (خول) کړۍ یې ماتې شوې، او دده مبارک په مخ کې ننوتې، او د ده مبارک تندی زخمي شو، او دده مبارک وجود په وینو تک سور شو، په همدې وخت کې د ده مبارک پښه هم وښویېده، او پر ځمکه ولوېد، کافرانو دا مشهوره کړه (ان محمدا قد قتل)، «بېشکه محمد ووژل شو»، د دې خبرې له اورېدلو ځنې ګرد مسلمانان وارخطا شول، په دغه وخت کې د ده له مبارکې خولې ځنې دا جمله ووته: «هغه قوم به څنګه فلاح ومومي چې د خپل هغه رسول مخ یې په وینو سور (ژوبل) کړ، چې دوی د الله جل جلاله په لوري بولي؟»، هو ! دمشرکانو د وحشیانه شدائدو او ظلمونو دلیدلو په اثر دوی متأثر شول، او د کفارو څو نومیالیو (نومورو) متجاوزینو ته یې د ښېرا کولو اراده وفرمایله.

څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد سره په خپلو کړو پښیمانه کړل، او د اسلام په سر تېرو لښکرو کې شامل شول، الغرض په ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ کې یې محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبیه وفرمایله، چې بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی، د هر شي اراده چې الله تعالی وفرمایي هم هغه کوي، که څه هم کافران ستاسې دښمنان دي، او پر تاسې ظلم کوي، خو که الله جل جلاله اراده وفرمایي هغوی ته هدایت کوي، او که یې اراده وشي عذاب ورکوي، نو ته له خپله ځانه هغوی ته ښېرا مه کوه !.

په ځينو روايتونو کې د دې آيتونو په شان نزول کې بل رنګ معلوميږي چې دلته د هغوى د تفصيل د ليکلو ځاى نشته، په «فتح الباري» کې څو ځايه پر هغه باندې پوره بحث شوى دى، فليراجع.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاۗءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ؀

او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي او هر څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا او عبيدًا)، بخښنه کوي الله هر هغه چاته چې اراده وفرمايي د بخښني يې، او په عذابوي الله هر چا ته چې اراده وفرمايي د عذاب يې، او الله ښه بخښوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰٓوا

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) مه خورئ سود !

اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۠

په دې حال چې دوه چنده پر دوه چنده وي.

تفسير: د دې مطلب داسې نه دى چې لږ سود اخلئ ! خو دوه چنده او درې چنده يې مه اخلئ !؛ خبره داده چې د جاهليت په زمانه کې به خلقو سود او سوايي اخيستل، لکه چې نن ورځې په عامو او اکثرو بينکونو کې رواج دى، همدا صورت يې په ﴿اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً﴾ سره تعبير وفرمايه، يعنې اول خو سود مطلقا حرام او قبيح دى، او بيا دا صورت خو يې ډېر زيات شنيع او بد دى، لکه چې څوک ووايي: «خانه ! په مسجد کې ښکنځلې مه کوه !» نو ددې خبرې مطلب داسې نه کيږي، چې له مسجد د باندې د ښکنځلو اجازه شته، بلکه داسې الفاظ د زيات تقبيح او تشنيع په موقع کې ويل کيږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ؀

او ووېرېږئ له الله څخه ښايي چې په مراد به ورسيږئ (خلاص به شئ تاسې د الله له قهره).

تفسير: يعنې په سود خوړلو کې هيڅ نيکي نشته، بلکه ښېګڼه (ښه والى) په دې کې ده، چې له الله جل جلاله څخه ووېرېږئ ! او د سود خوراک پرېږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ؀

او ووېرېږئ ! له اوره چې تيار کړى شوى دى لپاره د کافرانو.

تفسير: يعنې سود خور دوزخ ته ځي، چې هغه اصلا د کفارو لپاره جوړ کړى شوى دى.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ؀

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ) د رسول (د الله)، لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړى شي.

تفسير: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم منل هم په حقيقت کې د الله جل جلاله حکم منل دي، ځکه چې همده حکم راکړى دى، چې مونږ د ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم حکم هم ومنو، او د هغه پوره اطاعت وکړو،

هغه احمقان چې د اطاعت او عبادت په منځ کې څه فرق نه کوي، دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت په شرک سره تعبیروي، څرنګه چې د أحد په غزا کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخه مخالفت شوی وو، لکه چې وروسته راځي، نو ځکه د راتلونکي زماني لپاره تنبیه ورکوله کیږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فلاح او بري هیله هلته کېدلی شي، چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو باندې عمل او ټګ وکړی شي.

وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

او تلوار وکړئ په طرف د (هغو اعمالو چې سبب د) مغفرت د رب ستاسې او (سبب د دخول د) جنت (دی).

تفسیر: یعنې دهغو اعمالو او اخلاقو په لوري منډې ووهئ ! چې د الله تعالی له وعدې سره سم د هغه په کولو سره د بخشش وړ (لایق) او د جنت مستحق ګرځئ.

عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ

چې پلنوالی د هغه جنت (لکه پلنوالی د) آسمانونو او ځمکې دی.

تفسیر: څرنګه چې د بنیادمانو په مغزو کې د ځمکو او آسمانونو له وسعت څخه زیات بل کوم وسعت نشي راتلی، نو ځکه یې د پوهولو لپاره د جنت عرض له هغه سره تشبیه کړ، ګواکې دا یې راوښودل چې د جنت عرض له دې څخه زیات وګڼئ، کله چې د جنت عرض (سور) دومره وي، نو الله تعالی ته ښه معلوم دی، چې د هغه طول (اوږدوالی) به څومره وي؟

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ

تیار کړی شوی دی دغه (جنت) لپاره د پرهېزګارانو. هغه کسان چې نفقه ورکوي (مال لګوي د الله په نامه) په خوښۍ (یا ارزانۍ یا شتمنۍ کې) او تکلیف (یا قیمتۍ یا تنګسه کې).

تفسیر: یعنې نه په عیش او خوښۍ کې الله تعالی هیروي، او نه دتنګسۍ اوتکلیف په وخت کې د الله تعالی په نامه باندې له ورکړې څخه ځان ساتي، په هره موقع او په هر حال کې سم له خپله توانه د خیراتو او صدقاتو لپاره تیار وي، او د سود خورانو په شان بخیلان او خزانه داران نه دي، ګواکې سره له بدني جهاده مالي جهاد هم کوي.

وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

او چې زغمونکي د قهر دي (سره له قدرته) او عفوه کوونکي دي له خلقو (چې پرې وکړي زیاتۍ او ظلم) او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: د قهر او غوصې زغمل لوی کمال دی، برسېره پر هغه دا ډېر ښه او لوی کار دی، چې د خلقو تجاوزات او غلطیانې هم بیخي معافوي، او نه یې یواځې معافوي، بلکه له هغوی سره احسان، او نیکي هم کوي، غالبا پخوا له دې نه د کومو خلقو په نسبت چې د نه ښېرا کولو امر، ارشاد، او اشاره ورته شوې وه، دلته د هغوی په نسبت د غصې او د قهر زغمل، او دعفوې او د تېرېدلو څخه د کار اخیستلو ترغیب ورکړی شوی دی.

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ

او هغه کسان کله چې وکړي دوی کومه لویه ګناه یا ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو باندې (په کولو د وړو ګناهونو).

تفسیر: یعنې بیخي په ښکاره ډول سره که څوک داسې د بې حیایی کوم کار وکړي، چې د هغه اثر متعدي وي، او نورو ته هم ورسیږي، یا د کوم داسې خراب حرکت مرتکب شي، چې د هغه ضرر لازمي او یوائې د ده په ځان پورې محدود وي.

ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۳۵﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿۱۳۶﴾

نو یاد کړي دوی الله پس مغفرت وغواړي دوی لپاره د ګناهونو خپلو، او څوک دي چې مغفرت کوي د (ټولو) ګناهونو (هیڅوک یې مغفرت نه کوي) مګر (مغفرت یې کوي) الله، او نه کوي مداومت دوی پر هغه ګناه چې کړې ده دوی، حال دا چې دوی پوهیږي (چې مونږ بد کړي دي)، همدا (متقیان چې ذکر شول) جزاء د دوی مغفرت دی (له جانبه) د رب د دوی، او جنتونه دي چې بهیږي لاندې له (ونو او ماڼیو د) هغو ویالې، چې تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې، او ښومره ښه دی اجر دعاملینو (دغه مغفرت او جنت).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عظمت او جلال، د ده عذاب او ثواب، د ده حقوق او احکام، د ده د عدالت سره مخامخ کېدل، او د ده وعد او وعید په زړه کې یاد کړي، او د ده یادونه په ژبه سره هم شروع کړي، ورڅخه وویریږي، او په نامه سره یې وبولي، او د ده د لویي او کبریاء په مقابل کې سر په سجده کېږدي، بیا په هغې شرعي طریقې چې د ګناهونو د استغفار لپاره مقرره ده؛ عفوه او مغفرت وغواړي، مثلاً چې دحقدارانو حق أداء کړي او یا هم ورڅخه عفوه وغواړي او د الله تعالی په حضور کې توبه او استغفار وکړي، او په هغې ګناه باندې چې دبشریت په مقتضا ترې صادره شوې ده مداومت ونکړئ بلکه په دې باندې وپوهیږي، چې حق تعالی د بندګانو ربښتیانی توبه مني، که دی په ندامت او اقلاع سره توبه وباسي، او د ده په حضور کې په خلوصیت او انابت سره حاضر شي، نو دغه خلق هم په دویمه درجه متقیانو کې داخل دي، چې د هغوی لپاره جنت تیار شوی دی، حق تعالی د دې تائبینو ګناه عفوه کوي، او دوی ته پخپل جنت کې ځای ورکوي، او هغه توبه او نېک عمل چې دوی کړی وي، دوی ته د هغه ډېر ښه عوض ورکول کیږي.

قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿۱۳۷﴾

په تحقیق تېرې شوي دي پخوا له تاسې ډېر طریقې (د کفارو د هلاک) نو وګرځئ ! (تګ وکړئ) تاسې په ځمکه (جهان) کې پس وګورئ ! چې څرنګه وو عاقبت (انجام) د نسبت کوونکو د دروغو (رسولانو ته).

تفسیر: یعنې پخوا هم له تاسې څخه ډېر اقوام او ملل تېر شوي دي، او لویې پېښې شوي دي، او د الله تعالی عادت هم وار په وار معلوم کړی شوی دی، که له دوی ځنې هغه کسان چې د انبیاوو علیهم السلام په عداوت، او د حق د تکذیب لپاره یې ملاوې تړلې دي، او د الله جل جلاله او د ده (رسول) له تصدیق او اطاعت څخه یې مخ اړولی دی، او

په حرامخوری، ظلم او عصیان باندې یې اصرار کړی دی، دهغوی انجام څومره خراب شوی دی ! او د دوی د تباهی علائم او آثار وګورئ، چې نن هم ستاسې د مملکت په شاوخوا کې نړدې موجود دي.

﴿هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ﴾ ١٣٨

دا (قرآن) بیان دی لپاره د (ټولو) خلقو او هدایت (لارښوونه) او موعظت (نصیحت) دی پرهیزګارانو ته.

تفسیر: یعنې د عامو خلقو د غوږونو د خلاصولو لپاره دغه قرآني مضامین بیانیږي، چې د هغو د اورېدلو څخه له الله تعالی څخه ویرېدونکي خلق هدایت او پند اخلي، مګر هغه کسان چې د دوی په زړونو کې د الله تعالی خوف نه وي، نو دوی به د نصیحت کوونکو له تنبیهاتو څخه څه ګټه واخلي؟

﴿وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ﴾ ١٣٩

او مه سستېږئ تاسې ! او مه خپه کېږئ تاسې ! او هم دا تاسې غالبان یئ که یئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).

تفسیر: دا آیتونه د (أحد) د غزا په باره کې نازل شوي دي، کله چې مجاهدین د ډېرو زخمونو له لاسه ټوټې ټوټې وو، او د دوی د ډېرو لویولویو جنګیالیو او نومیالیو شهیدانو غوږونه او پوزې او نور اعضاء پرې کړی شوي او مثله وو، او د دوی جنازې تر سترګو لاندې پرتې وې، محمد «علیه الصلاة والسلام» هم د شقیانو له لاسه په مات غاښ او ژوبل تندي په وینو رنګ په نظر راته، ظاهرا له هر لوري د ماتې او شکست منظره ښکارېده، د دې ناامیدیو او سختیو په هجوم کې د الله تعالی دا زورور او مؤثر بشارت غوږونو ته ورسېد: ﴿وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ﴾ وګورئ ! چې له ډېرو سختیو څخه مه ویرېږئ ! او د الله تعالی د دښمنانو په مقابل کې نامردي، سستي، او بې زړه توب مه کوئ !، او په دې درپېښو شویو حوادثو او مصائبو باندې مه غمجن کېږئ ! او مات زړه او ورانه خوله مه کینئ، چې دا له تاسې سره وړ او د مؤمنانو دستور نه دی ! او په یاد ولرئ چې هم دا نن هم دا تاسې معزز، سرلوړي، او غیرتمن یئ ! چې د حق په حمایت کې تکلیفونه تېروئ، او ځانونه قربانوئ ! نو په یقین سره وروستنی بری هم ستاسې دی، او په پای (آخر) کې هم دا تاسې غالب او کامیاب یئ، خو په دې شرط سره چې د ایمان او ایقان په لاره مستقیم ووسئ ! او د الله تعالی پر وعدو پوره باور ولرئ ! او له «جهاد» في سبیل الله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له اطاعت څخه قدم بېرته وانخلئ !.

﴿اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ۭ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾

که ورسیږي تاسې ته زخم نو په تحقیق رسېدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسې، او دا ورځې (د ژوندون) اړوو راړوو یې (په وار) په منځ د خلقو کې.

تفسیر: هغه شدید نقصان چې مسلمانانو ته په جنګ کې رسېدلی وو، دوی له هغه څخه ډېر خپه او غمجن وو، برسېره پر هغه د منافقانو او دښمنانو د ډېرې طعنې څخه هم ډېر په ربړونو کې وو، منافقانو به ویل: «که محمد په رښتیا سره د الله رسول وای، نو دومره نقصانونه به ولې ورته رسېدل؟ یا دلږې مودې له مخې به ولې ماتې ورته پېښېدې؟.

په دې آیتونو کې الله تعالی مسلمانانو ته تسلي ورکړه، چې که په دې غزا کې تاسې ته ربړ او تکلیف در پېښ شو، نو تر دې د مخه همدا راز تکلیفونه مقابل لوري ته هم رسیدلي دي، د «احد» په غزا کې ستاسې (۷۵) سړي شهیدان او ډېر غازیان زخمیان شول، حال دا چې یو کال پخوا له دې نه د «بدر» په غزا کې د کفارو اویا سړي مردار، ډېر سړي

يې زخميان، اويا تنه يې گرفتار شول، او لومړۍ په هم دې «أحد» کې د دوی ډېر جنگيالي مقتول او مجروح شول، لکه چې د ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ﴾ له الفاظو څخه ښکاره ده، لنډه يې دا چې خپل نقصان د هغوی له نقصان سره موازنه او پرتله کړئ ! څو دغه خبره له ورا درښکاره شي، چې تاسې ته د غم او خپگان هيڅ يوه موقع نه ده پاتې.

وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

او لپاره د دې چې معلوم کړي الله هغه کسان چې ايمان لرونکي دي.

تفسير: يعني د دې لپاره چې الله تعالی رښتين ايمان لرونکي له منافقانو څخه جلا (جدا) کړي، او د دواړو رنگونه او ښې جلا جلا په نظر راشي.

وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ۭ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

او (بل د دې لپاره چې) ونيسي (الله) له تاسې څخه شهيدان، او الله محبت نه کوي ظالمانو (کافرانو) سره.

تفسير: له ظالمانو څخه که د مشرکانو هغه ډله مراد وي، چې د «احد» په غزا کې د مسلمانانو په مخامخ کې ولاړ وو، نو مطلب به يې داسې کيږي چې: د دوی د دې عارضي بري سبب دا نه دی چې پاک الله له دوی سره محبت لري، بلکه دا بری نورو اسبابو باندې بنا دی، او که له ظالمانو څخه هغه منافقين مراد وي چې په عين موقع کې له مسلمانانو څخه جلا (جدا) شول، نو دا راښکاروي: چې دوی د الله تعالی په نزد مبغوض دي، نو ځکه د ايمان او شهادت له لويې درجې څخه بې برخې او لکه مرداره لرې وغورځول شول.

وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۴۱﴾

او (بل لپاره د دې چې پاک او صاف کړي) الله (له گناه څخه) هغه کسان چې ايمان لرونکي دي او هلاک کړي (الله) کافران.

تفسير: يعني ماتې او برۍ دواړه بدليدونکي شيان دي، خو په دې غزا کې يې مسلمانانو لره د شهادت د لوړې درجې ورکړه مطلوب وه، او د مؤمنانو او منافقانو آزموينه اومعلومول يا له گناهونو څخه پاکول مقصود وو، او په ورو ورو سره د کافرانو فنا او محو کول منظور وو، چې هغوی په عارضي غلبې او مؤقتي بري باندې مسرور اومغرور شي، او په کفر او طغيان کې له پخوا نه لا زياته ترقي او پرمختگ وکړي، او ښه په کې بوخت او لگيا شي، او د الله تعالی د قهر او غضب ښه وړ او مستحق وگرځي، نو د دې له امله دا عارضي ماته د مسلمانانو په برخه شوه، که نه پاک الله له کفارو څخه خوښ او راضي نه دی.

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جٰهَدُوْا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۴۲﴾

(بلکه) آيا گمان کوئ تاسې د دې چې ننه به وځئ جنت ته، حال دا چې معلوم کړی به نه وي الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چې جهاد يې کړی دی له تاسې څخه، او (نه وي په علم الظهور سره) معلوم کړي (الله) صابران (ثابتان په سختيو کې).

تفسير: يعني الله تعالی تاسې د جنت دغه اعلی مقاماتو او لوړو درجو ته رسوي، نو آيا تاسې داسې گڼئ چې هم داسې بې له هيڅ سختی تېرولو څخه آرام هم هغه ځای ته رسېږئ؟ او الله تعالی به له تاسې څخه څه پوښتنه نه کوي؟ او امتحان

به له تاسې څخه نه اخلي؟، چې څومره کسان له تاسې څخې د الله تعالی په لاره کې جنګېدونکي دي؟ او څومره کسان د جنګ په وخت کې ثابت قدم پاتې کېدونکي دي؟ داسې خیال مه کوئ، ځکه چې لوړو ځایونو ته هم هغه سړی رسېدلی شي، چې د الله تعالی په لاره کې هر ډول مصائب او متاعب پر ځان اخلي، مشکلات تېروي، او دځان قربانولو او مصاعبو لپاره تل تیار ولاړ وي.

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿۱۴۳﴾

او خامخا په تحقیق وئ تاسې چې آرزو به مو کوله د مرګ پخوا له هغه چې تاسې پېښېدئ پر دغه (مرګ) نو په تحقیق ولید تاسې دا (مرګ) حال دا چې تاسې (ورته) کتل.

تفسیر: هم هغه اصحاب کرام رضي الله عنهم چې د «بدر» د غزا له شرکته بې برخې پاتې وو، دوی د «بدر» د شهیدانو د ډېرو فضائلو له اورېدلو څخې داسې تمنا او ارزو کوله، چې کاشکې الله جل جلاله بیا موقع راولي، چې مونږ هم د الله په لاره کې ووژلی شو، او د شهادت دا لوړه مرتبه حاصله کړو، هم دوی د «أحد» په غزا کې دغه مشوره وړاندې کړې وه، چې راځئ له مدینې منورې نه د باندې ووځو ! او هلته له غلیم سره وجنګېږو، دوی ته فرمایي: هغه شی چې تاسې یې تمنا کوله، ستاسې تر ستر ګو لاندې راغی، نو اوس د پرمختګ په ځای، بېرته ولې ځان باسئ؟، په حدیث کې راغلي دي چې: «د دښمن د لیدلو تمنا مه کوئ ! مګر که ورسره مخامخ شئ، نو ثابت قدم اوسئ».

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿۱۴۴﴾

او نه دی محمد مګر (دی) یو رسول (د الله)، په تحقیق تېر شوي دي له ده نه پخوا (ډېر) رسولان، آیا نو که مړ شي (محمد) یا شهید کړی شي نو بېرته به وګرځئ تاسې پر پوندو خپلو (کفر ته)، او هر څوک چې بېرته وګرځېد، په پوندو خپلو (کفر ته) نو له سره به زیان ونه رسوي الله ته هیڅ شی، او ژر به جزاء ورکړي الله شکر ګذارانو ته (د اسلام په نعمت).

تفسیر: واقعه داده چې د «احد» په غزا کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د جنګ نقشه جوړه کړه، د ګردو صفونو له جوړولو څخه وروسته یوه دره پاتې شوه، چې له هغې درې (وټ) څخه اندېښنه وه چې د کفارو لښکر د شا له لوري یرغل (حمله) رانه وړي، نو د دې درې په یوې لوړې څوکې کې رسول مبارک صلی الله علیه وسلم پنځوس تنه زورور غشي ویشتونکي وټاکل، چې د هغوی رئیس عبد الله بن جُبیر رضي الله عنهم وو، او پر دوی یې زیات تاکید وکړ چې «مونږ په هر حالت چې یو، ودې اوسو خو تاسې هرو مرو (خامخا) همدا څوکه وساتئ ! او پخپلو غشو سره د همدغې درې ساتنه وکړئ ! اعم له دې نه چې نور مجاهدین غالب وي، که مغلوب، تر دې که تاسې ووینئ چې مرغان د هغوی غوښې خوري، خو بیا هم له خپله ځایه مه خوځېږئ !.

خو کله چې دښمن مات شو، او مجاهدینو د غنیمت پر اموالو باندې قبضه کول شروع کړل، کله چې دغه نندارہ هغو (۵۰) تنو غشو ویشتونکو ته ورځرګنده شوه، نو یې داسې ګومان وکړ چې ګواکې فتح کامله شوه، او دښمن تښتي، نو څمونږ دلته چټي (بېکاره) کیناستل څه پکار دي؟ ښه خو داده چې د غلیم تعقیب وکړو، او په غنیمت کې هم خپله برخه واخلو، عبد الله بن جُبیر (رضي الله عنه) د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم توصیه او ارشاد دوی ته ور په یاد کړ، خو دوی هسې وګڼل چې لکه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصلي مقصد او هدف بیخي پوره کړی دی، اوس نو په دې ځای کې ولې وزګار کینو.

په دې خيال کې ګرد تېروتل، يوازې عبد الله بن جبير رضي الله تعالى عنه له (۱۱) تنو نورو ملګرو رضوان الله تعالى عليهم سره د هغې درې د ساتنې لپاره پاتې شول، د مشرکينو سواره د خالد بن وليد په رياست چې تر دغه وخت پورې په اسلام لا مشرف شوی نه وو، د تېښتې په منځ کې يو ځلې بېرته واپس شوه، او د هم دغې درې له لورې يې پر مسلمانانو حمله (يرغل) يوووړ، لسو دولسو غشو ويشتونکو ونشو کولی چې د هغو سورو مخه ونيسي، خو سره له هغه هم عبد الله بن جُبير سره د خپلو ملګرو رضي الله تعالى عنهم ښه په بهادرۍ سره تر دې حده پورې مدافعه وکړه، چې ځانونه يې ګرد سره قربان کړل.

مسلمانان مجاهدين چې د شاه له جانبه بيخي مطمئن وو، ناڅاپه پر دوی باندې د مشرکانو سواره ورغلل، او دمخې له لورې د مشرکينو هغه فوځونه هم بېرته وروګرځېدل چې پخوا له دې نه تښتېدلي وو، او سخت جنګونه سره ونښتل، او مجاهدين د کفارو له لورې محصور او سخت ويروونکي جنګ ته مجبور شول، نو ځکه ډېر مسلمانان سره شهيدان او زخميان شول.

په همدې تهلکه او پرېشانۍ کې (ابن قميئه) يوه غټه تيږه (ګټه) د رسول الله مبارک په لورې ورووېشته، چې د هغې په اثر د رسول الله مبارک پاک غاښ شهيد او منوره څېره يې زخمي او ژوبله شوه، (ابن قميئه) غوښتل چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم وژلو ته هم اقدام وکړي، مګر اسلامي عَلَم وړونکی «مصعب بن عُمير رضي الله عنه» مدافعه وکړه، خو رسول الله مبارک د زخم له شدته پر ځمکه ولوېد، کوم شيطان غږ وکړ، چې «محمد ووژل شو»، د دې بدې خبرې په اورېدلو سره مسلمانان وارخطا شول، او پښې يې سستې شوې، او لاس تر زنې پاتې شول، ځينې مسلمانان مبهوت او حيران کيناستل، ځينو ضعفاوو ته هسې خيال پيدا شو، چې د مشرکانو له رئيس ابو سفيان ځنې پناه وغواړي، ځينو منافقانو وويل: «کله چې محمد ووژل شو، نو موږ اسلام بيخي پرېږدو، او خپلو پخوانيو مذهبونو ته بېرته ګرځو».

په دې وخت کې أنس بن النضر د أنس بن مالک تره وويل: «که محمد صلى الله عليه وسلم په شهادت ورسېد، نو د محمد صلى الله عليه و سلم رب خو ژوندی دی، او وروسته د محمد صلى الله عليه وسلم له شهادت څخه ځموږ ژوند څه پکار دی؟ په دې مبارکه لاره کې چې رسول الله مبارک خپل ځان قربان کړی دی، ښايي چې موږ هم ځانونه قربان کړو !»، دا يې وويل او پر کفارو يې حمله او يرغل ورووړ، او د جنګ ډګر ته لکه زمری ور ورانډې شو، او تر هغه پورې په بهادرۍ وجنګېد، چې په شهادت ورسېد، رضي الله عنه !.

په دې وخت کې د رسول الله مبارک غږ پورته شو:

«إلي عباد الله ! أنا رسول الله» «ځما په لورې راشئ ! ای د الله بندګانو، زه د الله رسول يم» کعب بن مالک رضي الله عنه د رسول الله مبارک غږ وپېژاند او چيغه يې وکړه: «ای مسلمانانو ! زېرۍ مې درباندې، چې رسول الله مبارک لله الحمد ژوندی دی !»، دلته ددې غږ د اورېدلو په اثر ګرد مسلمانان هم هغه لور ته ورتګ شروع کړ، او سمدلاسه (۳۰) تنه اصحاب د ده مبارک په ګرد چاپېر کې غونډ شول، او په سخته مدافعه يې شروع وکړه، او د مشرکانو فوځ يې بيا سره تيت او پرک (منتشر) کړ، په دې موقع کې سعد بن أبي وقاص، طلحه، أبو طلحه، قتاده بن النعمان، او نورو أصحابو رضي الله عنهم أجمعين ډېر زيات ربړونه وګالل (تکليفونه تېر کړل)، او خپل سرونه يې پخپلو ورغويو کې ونيول، او سخت جنګونه يې له کفارو سره وکړل، تر دې چې مشرکانو بيخي ميدان پرېښود، او بيا تېښتې ته اړ او مجبور شول، او دا آيت نازل شو: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ الآيه ـ يعني محمد صلى الله عليه وسلم هم يو بنده او رسول د الله دی، الله خو نه دی، له ده ځنې پخوا ډېر رسولان تېر شوي دي، چې وروسته له هغوی ځنې هغوی تابعانو د هغوی دين ساتلی دی، او خپل ځان او مال ترې جار (قربان) کړی دی، مګر هغه دين يې له لاسه نه دی ايستلی، او تل يې قائم ساتلی دی.

د رسول الله صلى الله عليه وسلم انتقال له دې فاني دنيا ځنې کومه د تعجب خبره نه ده، که دا وخت نه وي نو په بل کوم وخت کې خو هرو مرو (خامخا) دې وفات کيږي، که کوم وخت دې وفات يا بالفرض په شهادت ورسيږي، نو

آیا تاسې به د دین له خدمت، یا د هغه له حفاظت نه ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ؟ او له «جهاد» في سبیل الله ځنې به مخ اړوئ؟ لکه چې اوس د ده د قتل د خبر له اورېدو ځنې ډېر کسان بې حوصلې شول، او له پښو ولوېدل، یا د منافقینو له مشورو سره سم -العیاذ بالله- بیخي مخ اړوئ؟ او بېرته کافران کیږئ؟ له تاسې ځیني داسې هیله هیڅکله نه کیږي، که څوک داسې وکړي نو خپل ځان ته به نقصان ورسوي، اوالله تعالی ته هیڅ زیان نشي رسولی، الله جل جلاله ستاسې مرستې (مدد) ته محتاج نه دی، بلکه تاسې شکر وکړئ که هغه تاسې ته د دین لار نه وي درښودلې، او د دین په خدمت کې يې نه وئ مشغول کړي نو ستاسې حال به څه و؟

«او شکر هم دا دی چې مونږ لا زیات د دین په خدمت کې مضبوط او ثابت قدم اوسو»، په دې کې اشاره ده چې د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کې به ځیني خلق له دین څخه اوړي، او هغه کسان چې په دین باندې قائم پاتې وي، هغوی ته به لوی اجر وي، لکه چې هم داسې پېښه هم وشوه، چې ډېر خلق مرتدان شول، او د صدیق اکبر رضي الله تعالی عنه په وسیله بېرته په اسلام مشرف شول، او ځیني ترې ووژل شول.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتٰبًا مُّؤَجَّلًا ؕ

او نشته هیڅ نفس لره دا چې مړ شي مګر په اذن (حکم) د الله سره، چې لیکلی شوی دی (دا مرګ) په یوه مقرر وخت کې (چې نه وړاندې او نه وروسته کیږي).

تفسیر: نو هر کله چې هیڅوک بې د الله تعالی له حکمه نه شي مړ کیدای، اګر که د موت ډېر اسباب هم سره غونډ شوي وي، او د هر سړي موت په مقرر وخت کې راتلونکی دی، نو پر الله تعالی باندې توکل کوونکو ته له دې مرګه ویرېدل نه ښایي، او نه د کوم لوي یا واړه د موت د اورېدلو له خبره ښایي چې سړی مایوس او نا امیده شي، او بیخي غمجن کیني.

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د دې دنیا نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (دنیوي بدل).

تفسیر: یعنې که الله جل جلاله اراده وفرمایي، لکه چې په (۱۵) جزء د (بني اسرائیل سورت) په ۱۸ آیت ۲ رکوع کې مونږ داسې یو آیت لولو: ﴿عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ﴾.

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا ؕ

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د آخرت، نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (أخروي ثواب).

وَسَنَجْزِي الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۵﴾

او ژر به جزا (ثواب) ورکړو مونږ شکر ګذارو (احسان منونکو) ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې پر دغه دین ثابت قدم پاتې کیږي، هغوی ته هم په دین او هم په دنیا کې اجر ور په برخه کیږي، خو که څوک د دې لوی نعمت په قدر باندې پوهیږي (کذا في الموضح).

وَكَأَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قٰتَلَ مَعَهٗ رِبِّيُّوْنَ كَثِيْرٌ فَمَا وَهَنُوْا لِمَآ اَصَابَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
وَمَا ضَعُفُوْا وَمَا اسْتَكَانُوْا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۴۶﴾

او ډېر له انبیاوو څخه وو چې د دوی په مرسته (مدد) جنګېدلي وو رباني سړي ډېر، نو هیڅ قدر به نه سستېدل هغوی له سببه د هغه تکلیفه چې رسېدلی به وو دوی ته په لاره د الله کې، او نه ضعیفان کېدل (په جنګ کې) او نه به سر ټیټاوه دوی (دښمن ته)، او الله محبت کوي صبر کوونکو سره.

تفسیر: یعنې له تاسې څخه پخوا ډېر د الله تعالی خاص بندګان له انبیاوو علیهم السلام سره مله شوي، له کفارو سره یې جنګ کړی دی، چې په هغو کې ډېر زیات تکالیف او ربړونه یې ګاللي دي، خو په دغو شدائدو او مصائبو کې هم دهغوی په ارادو کې هیڅ یوه سستي نه وه واقع شوې، نه یې همت بایلودلی وو، نه یې خپل ځان کمزوری ښکاراوه، نه یې د دښمن په مخ کې سر ښکته کاوه، الله تعالی له هسې ثابت قدمو بندګانو سره خاص محبت لري.

په دې سره هغو مسلمانانو ته تنبیه ورکوي او په غیرت یې راولي، چې په «اُحُد» کې له دوی څخه کمزوري څرګنده شوې وه.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوْا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِيْٓ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ
اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۴۷﴾

او نه وه وینا د دوی (یعنې وینا د مجاهدینو) مګر دا چې ویل دوی: ای ربه څمونږه! وبخښه مونږ ته ګناهونه څمونږ! او له حده تېرېدل څمونږ! په (دې) کار څمونږ کې، او ثابت (ټینګ کړه) قدمونه څمونږ (په طاعت خپل کې)! او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره په قوم کافرانو!.

تفسیر: یعنې د مصائبو او شدائدو په هجوم کې یې نه د وېرې کومه خبره وویله، او نه له مقابلې څخه ستانه (واپس) شول، او نه یې د دښمن اطاعت ومانه، نه یې یوه خبره له خپلې خولې څخه وویسته، که یې وویل، خو همدا یې وویل: «ای الله! ته څمونږ ټول تقصیرات عفوه کړه! او څمونږ ګرد تېري را معاف کړه! او څمونږ زړونه مضبوط او ثابت وساته! څو څمونږ قدمونه د حق له لارې څخه ونه ښویېږي، او مونږ ته د کافرانو په مقابله کې مرسته (مدد) راکړه!».

دوی هسې ګڼي چې ډېر ځلې د مصائبو په راتګ کې د خلقو ګناهونه او د هغوی تقصیرات دخل لري، او له مونږ څخه کوم سړی دا سې دعوی کولی شي، چې له هغه څخه هیڅکله هیڅ یو تقصیر نه دی صادر شوی.

په هر حال د دې په ځای چې له مصیبت څخه سړی وویرېږي، او خلقو ته پناه یوسي، ښه خو داده چې پاک پروردګار ته پناه یوسي، او هغه مالک الملک والملکوت صاحب الکبریاء والجبروت ته دې سر ښکته کړي!.

فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۴۸﴾

نو ورکړل دوی ته الله ثواب د دنیا او ښه ثواب د آخرت، او الله محبت کوي د نیکي کوونکو سره.

تفسیر: یعنې په دنیا کې یې د هغوی فتحه او ظفر په برخه کړ، وجاهت او قبول یې ورعطا کړ، او د آخرت لوی ثواب یې په برخه شو، وګورئ! هغه کسان چې له الله تعالی سره خپله معامله په ښه ډول سره ساتي، او ښه کارونه کوي. له هغوی سره الله تعالی داسې محبت کوي، او هغوی ته داسې ثمره ورکوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿۱۴۹﴾

اې هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اې مؤمنانو !) كه اطاعت وكړئ تاسې د هغو كسانو چې كافران شوي دي؛ نو بېرته به وګرځوي دغه (كفار) تاسې په پوندو ستاسې (د كفر خوا ته) نو وبه ګرځئ تاسې زيانكاران (يعني بيا به مو كافران كړي).

بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿۱۵۰﴾

بلكه الله مولى مرسته كوونكى، يا (دوست لرونكى) ستاسې دى، او هم دى ډېر ښه د ټولو مرسته كوونكو دى.

تفسير: نو څكه ښايي د هم دغه الله تعالى چې څمونږ مولى او (خير الناصرين) دى؛ خبره ومنله شي !او په مرسته باندې يې اطمينان وشي !، د هرچا چې مددګار الله تعالى وي، هغه به دې ته څه احتياج لري، چې د الله تعالى د دښمنانو د معاونت او مرستې انتظار ولري، يا به د هغوى په مخ كې د اطاعت غاړه ږدي.

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا ۖ وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ ۚ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۵۱﴾

ژر به وغورځووو مونږ په زړونو د هغو كسانو كې چې كافران شوي دي رعب (هيبت ـ وېره) په سبب د شريك نيولو د دوى د الله سره هغه شي چې نه دى نازل كړى (الله) په (شريك نيولو د) هغه كوم برهان (دليل) او ځاى د هستوګنې د دوى اور (د دوزخ) دى، او بد ځاى د هستوګنې د ظالمانو دى (دا اور د دوزخ).

تفسير: يعنې څرنګه چې أبوسفيان سره له خپلو فوځونو د جنګ له ميدانه نا أميده وتښتېد، په لار كې داسې خيال ورته پيدا شو چې: «مونږ ولې يو اسلامي سترى ستومان ژوبل فوځ همغسې پرېښود؟ او ولې ترې راغلو؟ راځئ ! چې بېرته وګرځو، او د دوى كار سره تمام كړو»، مګر د حق تعالى د هيبت او د اسلام د رعب په اثر يې همت ونشو كړى، چې دا خيال عملي كړي، پر ته له دې مسلمانانو مجاهدينو تر (حمراء الأسد) پورې كفار تعقيب كړل، او وروسته له هغه يې بيا كفارو ته هيڅ موقع ورنه كړه چې د «أحد» واقعات بيا اعاده شي.

تنبيه: تر هغه چې مسلمانان حقيقي مسلمانان وو، تل كفار له دوى څخه خائف او مرعوب وو، بلكه تر نن پورې مونږ مشاهده كوو چې د مسلمانانو د سخت انتشار، تشتت، ضعف، او تنزل سره سره د دنيا ګرد كافران له دوى ويدو ځمريانو څخه ويرېږي، او تل په دې فكر كې دي چې دا توريالى قوم بيا ويښ نه شي، په علمي او مذهبي مناظرو كې هم د اسلام همدا رعب مشاهده كېږي، په حديث شريف كې راغلي دي چې: «زما رُعب د يوې مياشتې له مسافې څخه د دښمنانو په زړونو كې اچول شوى دى»، بېشكه د هم هغه اثر دى، چې مسلمه أمت ته هم په برخه شوى دى: فلله الحمد على ذلك والمنة.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ ۖ

او خامخا په تحقيق رښتيا كړه تاسې ته الله وعده خپله په هغه وخت كې كله چې وژل تاسې كافران په اذن (حكم) د الله سره.

تفسير: لکه چې الله تعالى خپله وعده د «أحد» د جنګ په ابتداء کې رښتيا ښکاره کړه، او مسلمانانو د الله تعالى په امر باندې کافران تار په تار او ډګر يې په وينو سور کړ، (۷) يا (۹) هغه سړي چې د هغوی په لاسونو کې د مشرکانو بيرغ وو، پرله پسې يې ووژل، او ځای په ځای يې کوټه کړل، او د ګردو ککرۍ هلته په وينو سرې او ککړې شوې، په آخر کې کفار د ډېرې وېرې له لاسه بد حواسه شول، او ګرد وتښتېدل، مسلمانانو د فتح او برې ځيره صافه وليدله، او په مخ کې ورته د غنيمت د اموالو انبارونه پراته وو.

حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلۡتُمۡ وَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ وَعَصَيۡتُم

تر هغه وخته پورې چې بې زړه شوئ تاسې او (پخپلو منځونو کې) سره مخالف شوئ په امر (د نبي) کې او نافرماني وکړه تاسې (د خپل نبي).

تفسير: يعنې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې کوم حکم غشو ويشتونکو ته ورکړی وو، له هغه ځنې مخالف کار وکړ شو، او دوی پخپلو منځونو کې په جګړو سره اخته شول، ځنيو وويل چې: «مونږ لره ښايي چې هم دلته ټينګ ودرېږو، او هيڅ ترې ونه خوځېږو»، ډېرو کسانو وويل چې: «اوس هيڅ ضرورت نشته، چې دلته وزګار کينو، ځئ ! چې ځو غنيمت حاصل کړو»، آخر زياترو غشو ويشتونکو خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل، او مشرکانو له هم هغه ځايه ناڅاپه پرې حمله (يرغل) راوړ، له بلې خوا د رسول الله مبارک د قتل خبر مشهور شو، دغو شيانو د دوی پر زړونو کې کمزوري پيدا کړه، چې د هغه نتيجه د بې زړه توب (فشل) په صورت ظاهره شوه، ګواکې د بې زړه توب سبب جګړه، او دجګړې سبب عصيان وو.

مِّنۢ بَعۡدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنۡيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۚ

له هغه وروسته چې دروښود تاسې ته (الله) هغه شی چې ستاسې خوښ وو (له نصرت او غنيمت څخه) ځينې له تاسې هغه دي چې خوښوي دنيا (دا ژوندون لږ خسيس) او ځينې ستاسې هغه دي چې خوښوي آخرت.

ثُمَّ صَرَفَكُمۡ عَنۡهُمۡ لِيَبۡتَلِيَكُمۡۖ

بيا (الله) وګرځولئ تاسې له کافرانو څخه (په تېښته سره) لپاره د دې چې وازمويي تاسې.

تفسير: يعنې پخوا خو کفار ستاسې لـه مخې تښتېدل، او اوس خو تاسې مسلمانان د هغوی په مخ کې تښتئ ! ستاسې د غلطۍ او قصور له امله دغه معامله سرچپه شوه، او په دې کې ستاسې آزموينه ده، څو مخلص او غير مخلص مسلمانان صاف پکې ښکاره شي.

وَلَقَدۡ عَفَا عَنكُمۡۗ

او خامخا په تحقيق عفوه وکړه (الله تاسې ته).

تفسير: يعنې کومه غلطي چې شوې وه هغه پاک الله تاسې ته بيخي معافه کړه، اوس دغه هيچا ته جائزه نه ده، چې د دې حرکت له سببه پر بل چا باندې طعن او تشنيع ووايي.

وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۵۲﴾

او الله څښتن (مالک) د لوی فضل (رحمت، مهرباني، احسان) دی پر مؤمنانو باندې.

تفسير: يعنې الله تعالى د داسې مهرباني او فضل څښتن (مالک) دی چې د مؤمنانو تقصيرات معافوي، او په عتاب کې هم د لطف او شفقت خوا تل د ده ملحوظه وي.

اِذْ تُصْعِدُوْنَ وَلَا تَلْوٗنَ عَلٰٓى اَحَدٍ وَّالرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ فِيْٓ اُخْرٰىكُمْ

(ياد کړئ) هغه وخت چې تلئ منډې وهلې تاسې (بېرته مو شا ګرځوله)، او نه مو کتل هيچا ته، حال دا چې رسول (د الله) بللئ تاسې وروسته ستاسې.

تفسير: يعنې تاسې تنبتېدئ او پر غرونو او ميرو باندې ختلئ، او منډې مو وهلې، او له وارخطايي مو شا ته نه کتل، په دې وخت کې رسول الله مبارک ځای په ځای ثابت او مستقيم ولاړ وو، او تاسې يې له دې قبيح حرکت څخه منع کولئ، او تاسې يې خپل لور ته بللئ، مګر تاسې د ډېر تشويش او اضطراب له امله د هغه آواز کله اورېده؟ تر څو چې کعب بن مالک رضي الله تعالى عنه چيغې وکړې، او خلقو دا چيغې واورېدې، او بېرته ستانه شول، او د خپل مقدس رسول صلى الله عليه وسلم په شاو خوا کې سره راټول شول.

فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ اَصَابَكُمْ ؕ

نو سزا يې درکړه تاسې ته يو غم په سبب د بل غم، لپاره د دې چې خپه نه شئ تاسې په هغه شي چې پاتې شو له تاسې (له غنيمت څخه) او نه په هغه شي چې ورسېد تاسې ته (د جنګ له تکليف نه).

تفسير: يعنې تاسې د خپل رسول الله صلى الله عليه وسلم زړه تنګ کړ، چې د هغه په بدل پر تاسې باندې هم تنګي راغله، هو ! د غم په عوض غم دروررسېد تر څو چې وروسته له دې نه مو دا په ياد وي، چې په هر حالت کې بنايي د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر حکم باندې ټګ وکړئ ! اعم له دې چې کوم منفعت لکه غنيمت او نور څه ستاسې له لاسه ووځي، يا کومه بلا ستاسې په مخه درشي.

تنبيه: اکثرو مفسرينو د ﴿فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ﴾ معنى داسې کړېده چې: الله تعالى تاسې ته د يوه غم د پاسه بل غم درکړ، يعنې يو غم د لومړنۍ فتحې او بري له لاسه وتلو له امله، او بل غم ستاسې د سرېو د وژل کېدلو، او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د شهادت د خبر خورېدلو په سبب وو.

ځينو داسې مطلب اخيستی دی چې د فتحې او غنيمت له لاسه وتلو، او د مالي او بدني نقصان ګاللو کوم غم چې وو، دهغه د پاسه يو بل لوی غم تاسې ته درورسېد؛ چې د هغه له امله هغه پخواني غمونه ګرد له تاسې څخه هېر شول، يعنې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د شهادت آوازه چې د دې غم له شدته وړاندنۍ وروستنۍ ګردې خبرې له تاسې هېرې شوې، تر دې چې د رسول کريم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» غږ مو هم وانه ورېد، لکه چې پر يوه لوري د بېخي ملتفت کېدلو په وخت کې له بل لوري څخه طبعا غفلت او ذهول پېښېږي.

وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۵۳﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه شي چې تاسې يې کوئ (لکه نور شيان).

تفسیر: یعنې ستاسې له احوالو او نیتونو څخې ښه خبردار دی، او سم له هغو سره به درسره معامله کوي.

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُّعَاسًا يَّغْشٰى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ

بیا یې نازل کړ (راولېږه) پر تاسې باندې وروسته له دې غمه امن (بېغمي) پرکالي د خوب چې لاندې یې کړه یوه طائفه له تاسې (چې مؤمنان وو).

تفسیر: یعنې په دې غزا کې د هر چا په برخه کې چې شهادت وو شهیدان شول، او د هر چا په برخه کې چې ماتې وه ماتې یې وکړه، او هغه مخلص مجاهدین چې د «جهاد» په میدان کې باقي پاتې شول، حق تعالی په هغوی باندې یو راز داسې د خوب پرکالي راوستله، چې په عین ولاړه کې پر کالي یوړل، د طلحه رضي الله تعالی عنه له لاسه څو ځلې چاړه پر ځمکه ولوېده، د ایو حسي اثر له هغه باطني اطمینان او سکون څخه وو، چې په هسې لویه هنګامه او ډېر سخت شور ماشور کې د مؤمنانو پر زړونو باندې محض د الله تعالی په فضل او مرحمت سره وارد شو، او وروسته له هغه د دوی له زړونو څخه د دښمن خوف او وېره بیخي ورکه شوه، دغه کیفیت په عین هم هغه وخت کې ورپېښ شو، چې د مجاهدینو په لښکر کې څه نظم او نسق قائم نه وو، او ډېر شهیدان په خاورو او وینو رنګ پراته وو، مجاهدین د ډېرو زخمونو له امله ټُکر ټُکر وو، د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د قتل آوازه د دوی ګرد فکر، هوښ، حواس وړي وو، ګواکې دغه خوب د ویښېدلو لپاره وو، پر مؤمنانو باندې پرکالي راغله، او د دوی هغه ګرده ستوماني او ستړتیا یې له منځه ورکه کړه.

وَطَآئِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ

او بله طائفه وه (له تاسې چې منافقان وو) په تحقیق په فکر کې غورځولي وو دوی نفسونو د دوی.

تفسیر: دا ویریدونکي او خائفان منافقان چې له دوی سره نه د اسلام غم او نه د نبي اکرم صلی الله علیه وسلم څه درد وو، له دوی سره یوازې د دوی د ځان فکر وو، او په هغه کې بیخي ډوب تللي وو، او په خپلو زړونو کې به یې دا فکرونه کول، نه چې د أبو سفیان لښکر بیا کومه حمله او یرغل راوړي، او مونږ ته بیا کوم جنګ او جنجال راپېښ کړي، که داسې وشي نو څمونږ حال به هلته څه وي؟ نو په هسې وېره، اندېښنو، او چرتونو کې پر دوی باندې نه پرکالي او نه خوب راته.

يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

چې ګمانونه به کول دوی په الله باندې (ګمان) نا حقه (لکه) ګمان د جاهلیت.

تفسیر: یعنې داسې ګمان کوي چې د الله تعالی وعدې چېرې ولاړې؟ معلومیږي چې اوس د اسلام قصه پای (آخر) ته ورسېده، اوس رسول او مسلمانان خپلو کورونو ته بیا بېرته تلونکي نه دي، ګرد هم دلته شهیدان کیږي، لکه چې په ۲۶ جزء د «الفتح» سورت په ۱۲ آیت ۲ رکوع کې فرمایي: ﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّنْقَلِبَ الرَّسُوْلُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ اِلٰٓى اَهْلِيْهِمْ اَبَدًا﴾.

يَقُوْلُوْنَ هَلْ لَّنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ

وایي دوی چې آیا شته مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟ (هیڅ نشته).

تفسیر: یعنې آیا څمونږ کار څه لا باقي دی، یا بیخي خلاص شوی دی، یا دا چې مونږ ته چې د محمد صلی الله علیه وسلم د مرستیانو څخه یو څه فتح او ظفر په لاس راغی؟.

یا دا معنی څه چې د الله تعالی اراده وه، هغه یې وکړه، څمونږ یا د بل په هغه کې څه واک دی؟ دا د الفاظو ظاهري معنا وه، لیکن هغه چې د دوی د زړونو نیت وو، وروسته له دې نه راځي.

قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ

ووایه (ای محمده! دوی ته چې) بېشکه امر (د نصرت یا هزیمت کار) ټول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کیږي).

تفسیر: یعنې دا د منافقانو قول «كلمة حق أريد بها الباطل» دی، بېشکه دا صحیح ده چې ستاسې په لاسونو کې هیڅ نشته، او ټول کارونه د الله تعالی په قدرت او اختیار کې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمایي، د هغه حال سنبالوي، یا یې له جنجاله ډکوي، غالب یا یې مغلوبوي، آفت ور رسوي، یا راحت برې یې په برخه کوي، یا ناکامي، هم دا یوه واقعه د یوه قوم لپاره رحمت او د بل قوم لپاره زحمت ګرځوي.

يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا

پټوي دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو کې هغه (خبرې) چې نه یې درښکاروي تاته (ای محمده!)، وایي دغه (منافقان یو تر بله): «که چېرې وای مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) یو شی، نو نه به وو وژلي شوي مونږ دلته (په دې غزا د «أحد» کې).

تفسیر: د دوی د زړه پټه خبره دا وه چې ﴿هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ﴾ به یې ویل، او په زړه کې به یې د هغه معنی داسې کوله ﴿مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾ او له مخلصو مسلمانانو څنې به جلا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې سره ویل: «خانه! دوی په اول کې څمونږ خبرو ته غوږ کېښنبود، او د څو سرتېرو او نا تجربه کارو ځلمیانو په وینا سره له مدینې څخه د باندې د غزا لپاره ووتل، آخر یې پخپلو مخونونو باندې سختې څپېړې وخوړلې، که لږ څه واک (قبضه) او اختیار څمونږ په لاس کې وی، او څمونږ په مشورو باندې یې عمل کړی وای؛ نو دومره نقصانونه به یې ولې ګالل (تېرول)، او څمونږ له ګوند څنې به ولې دومره سړي وژل کېدل؟ (زیاتره منافقین نسبا د مدینې منورې له انصارو سره شامل وو، نو ځکه یې په ﴿مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾ کې د هغوی وژل د خپل ځان وژل وبلل)، یا دا مطلب که د رسول الله مبارک له وینا سره سم فتح او ظفر او غلبه د مسلمانانو لپاره وای، نو دا د قتل او جرحی مصیبت به ولې پر مونږ باندې راته.

قُل لَّوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ

نو ووایه (ای محمده! دوی ته) که وی تاسې په کورونو خپلو کې (نو) خامخا به راوتلي وو هغه کسان چې مقرر شوی وو په دوی باندې وژل طرف د ځایو د پرېوتلو خپلو ته.

تفسیر: یعنې له دې افسوس څخه هیڅ په لاس نه درځي، الله تعالی د هر چا د اجل او سبب وخت لیکلی دی، هیڅکله هغه نه بدلیږي، که تاسې پخپلو کورونو کې هم پټېدئ، او فرض یې کړئ که ستاسې رایه هم آورېده کېدی، نو بیا به هم هغه کسان چې د هغوی وژل کېدل د «أحد» په نږدې ځایونو کې مقدر وو، خامخا به په یو نه یو سبب سره هم هغه خوا ته تلل، او هم هغلته به وژل کېدل، دا د الله تعالی انعام دی په کوم ځای کې چې د هغوی وژل مقدر وو، هم هغلته ووژل شول، مګر د الله تعالی په لاره کې په ډېره زړورتیا او خوښی سره شهیدان شول.

وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

او (دغه معامله الله تعالی په أحد کې وکړه) لپاره د دې چې وازمويي الله هغه شی چې په سينو (زړونو) ستاسې کې دی، او لپاره د دې چې ښکاره کړي (الله) هغه شی چې په زړونو ستاسې کې دی، او الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سينو کې پرتې دي (لکه نور شيان).

تفسير: مقصود دا وو چې ستاسې له ګردو څخه يو امتحان واخيستل شي، تر څو هر هغه شيان چې ستاسې په زړونو کې دي هغه د باندې ووځي، د امتحان په بټۍ کې سره او ناسره پخپله سره بيل کړي، مخلصين د خپلو بريو صله او انعام ومومي، او د هغوی زړونه د سبا لپاره له وسوسو او کمزوريو څخه پاک او صاف شي، او د منافقانو د زړونو نفاق ښکاره شي، او خلق په ښکاره ډول د دوی له باطني پليتۍ څخه خبر کړي.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۖ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

بېشکه هغه کسان (له تاسې) چې وګرځېدل دوی (له جنګ نه) په هغې ورځې کې چې مخامخ شول سره دواړه فوځونه، بېشکه همدا خبره ده چې ښويولي وو دوی لره شيطان په سبب (د شامت) د ځينو هغو ګناهونو چې کړي وو دوی، او خامخا په تحقيق عفوه کړېده الله دوی ته، بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ښه تحمل کوونکی دی (د عقوبت په تأخير د رجوع لپاره).

تفسير: له مخلصينو څخه هم ځنې وختونه څه وړه يا لويه ګناه صادريږي، همغسې چې له يوه طاعت څخه د بل طاعت توفيق زياتيږي، هم داسې د يوې ګناه له نحوسته شيطان ته موقع په لاس ورځي، او سړی د نورو غلطيو او ګناهونو په لوري ښويوي، او ورته چمتو (تيار) کوي يې.

د «احد» په غزا کې هم هغه مخلص مسلمانان چې خپل سنګرونه (مورچې) يې پرېښې وو، دا کار يې د کومې پخوانۍ ګناه له شامته وو چې شيطان دوی تېر ايستل، او ويې ښويول يوه ګناه خو دا وه، چې ډېرو غشو ويشتونکو د رسول کريم صلی الله عليه وسلم د حکم اطاعت و نه کړ، مګر د الله تعالی فضل وګوره چې د هغې مقابلې کې يې دوی ته د کومې سختې ماتې سزا ور نه کړه، برسېره پر هغه د دې حضراتو ګرد ګناهونه يې معاف کړل، چې هيڅ يو تن له دوی ځنې ګناهګار پاتې نه شو، او هيڅوک حق نه لري چې په هغوی باندې طعن يا څه ملامتي ووايي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) مه کېږئ تاسې لکه هغه کسان چې کافران شوي دي.

تفسير: يعنې تاسې لکه دا کافر منافقان هسې لغو او چټي خيالاتو ته پخپلو زړونو کې ځای مه ورکوئ، چې که مونږ پخپلو کورونو کې ناست وای؛ نو نه به وژل کېدلو.

وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ

او ويل به دوی په (حق د) وروڼو خپلو کې.

تفسیر: څرنګه چې منافقان په ظاهره کې مسلمانان شوي وو، نو ځکه يې مسلمانانو ته ورونه ويل، يا دا چې په نسبي ډول دوی د مدينې منورې د انصارو له ورونو څخه وو، او څنګه يې چې دا خبرې د خير خواهۍ او همدردۍ په دود کولې، نو ځکه د «اخوان» لفظ سره يې تعبير وکړ شو.

إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ

کله به چې سفر ته وتل دوی په ځمکه (په ملک کې) کې، يا به وو دوی غزا کوونکي، که چېرې وای دوی له مونږ سره؛ نو نه به وو مړه شوي دوی، او نه به قتل کړی شوي وو دوی، لپاره د دې چې وګرځوي الله دا (ګمان) حسرت (افسوس، ارمان) په زړونو د دوی کې.

تفسیر: يعنې که دا شهيدان شوي مسلمانان له مونږ سره پخپلو کورونو کې او سېدی نو ولې به وژل کېدل؟ دا وينا د دې له امله ده چې د آورېدونکو مسلمانانو په زړونو کې حسرت او افسوس پيدا شي، مګر مسلمانان داسې ناپوهان نه وو، چې په هسې فريبونو به غوليدل، بلکه له هسې خبرو څخه بالعکس د منافقانو غيرت او اعتبار لاړ.

ځينو مفسرينو چې په ﴿لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾ کې «لام» د عاقبت لپاره اخيستی، نو داسې معنی يې کړېده: «د منافقانو پر ژبه او په زړه باندې ځکه داسې خبرې جاري وې، چې الله تعالی تل دوی د افسوس او حسرت په اور کې وسوځوي، او په کې پرې يې ږدي»، او د دوی بل حسرت به دا وي چې مسلمانان ولې ځمونږ په شان نه شول، او ځمونږ په خبرو باندې ولې چا غوږ کېښنبود؟ ګواکې په دې تقدير سره د ﴿لِيَجْعَلَ﴾ تعلق د ﴿لَا تَكُونُوا﴾ الآيه ـ سره هم کېدی شي.

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ

او الله ژوندي کول (ژوندي پرېښودل) او مړه کول کوي.

تفسیر: يعنې ژوندي کول او مړه کول د الله تعالی کار دی، خورا ډېر کسان په خپل ګرد عمر کې سفرونه کوي، او په جنګونو کې شامليږي، مګر مرګ دوی ته د هغوی په کورونو او د دوی په بسترو کې وررسيږي، مګر بيا هم دوی وايي: «سړی په خپل کور کې له هر ډول مصيبتونو او اندېښنو څخه ساتلی وي»، ډېر کسان داسې شته دي، چې عادتاً په خپلو کورونو کې اوسيږي، مګر په پای (آخر) کې داسې يوه وسيله وربرابريږي، چې دوی له خپله کوره وځي، او هم هغلته د باندې مړه يا ووژل شي، د بندګانو په هسې تدبيرونو مرګ ېبرته کېدونکی او بچ کېدونکی نه دی.

خالد بن وليد رضي الله عنه د خپل وفات په وخت کې وويل: «زما په بدن کې هسې يوه لوېشت ځای نشته چې د تورو، او غشو له زخمه خالي وي، مګر زه نن لکه يو اوښ غوندې په خپل بستر او کور کې مرم».

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

او الله پر هغو (ټولو) شيانو چې تاسې يې کوئ ښه ليدونکی دی.

تفسیر: يعنې الله جل جلاله ته معلوم دي چې منافقان او کافران پر کومه لاره باندې درومي؟ او مسلمانان تر کوم ځای پورې د دوی له تشبه او پيروی څخه ځانونه ساتي؟ نو هر يوه ته الله تعالی د ده له حاله سره مناسب بدل ورکوي.

وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ۝١٥٧ وَلَئِن مُّتُّمْ
أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ۝١٥٨

او قسم د ی خامخا که ووژلی شوئ تاسې په لاره د الله کې یا مړه شوئ تاسې (په لاره د الله کې) نو خامخا مغفرت له جانبه د الله او رحمت (مهرباني د الله) خیر (ډېر ښه) دی له هغو (مالونو) چې دوی یې جمع کوي. او قسم دی که مړه شوئ تاسې یا ووژلی شوئ تاسې نو خامخا به الله ته راجمع کړی شئ تاسې (ټول).

تفسیر: یعني فرض یې کړئ چې که تاسې سفر یا «جهاد» ته ونه وځئ ! او في الحال په یو چل ځان له مرګه وساتئ، مګر دا خبره ضروري ده چې کله نه کله به تاسې مرئ !، یا به ووژل کیږئ، بیا به په هر حال سره تاسې ټول د الله تعالی په مخ کې حاضریدونکي او ګرد سره جمع کیدونکي یئ، هلته به تاسې و پوهېږئ، چې هغه بختور کسان چې د الله تعالی په لاره کې او په ښو کارونو کې مري یا وژل کیږي، دوی ته د الله تعالی له مغفرت او مهرباني څخه څومره ډېره برخه ور په برخه کیږي؟ چې د هغې په مقابل کې د نیوي ګټې او ګرد جمع کړی دولت او ثروت هیڅ دی.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ۝١٥٩

نو په سبب د رحمت د الله (چې پر تا شوی دی ای محمده ! تل) نرمي کوې ته دوی ته، او که وې ته (ای محمده !) بد خوی سخت زړی نو خامخا به تار په تار شوي وو (اصحاب) له چاپېره ستا څخه (ای محمده !)، نو عفوه وکړه دوی ته (د دوی له تجاوز نه پر تا) او مغفرت وغواړه (له الله) دوی ته (د تقصیراتو د دوی)، او مشوره وکړه له دوی سره (په کار) امر کې، نو کله دې چې ټینګه اراده وکړه (ای محمده ! د یوه کار کولو ته) نو توکل (اعتماد) وکړه پر الله باندې، بېشکه الله محبت کوي توکل کوونکو سره (چې بریالي کوي یې او د رشد او صلاح لاره ورښیي).

تفسیر: الله تعالی مسلمانانو ته د هغوی په تقصیراتو باندې تنبیه وفرمایله، او د عمومي عفوې د اعلان له اورولو څخه وروسته یې دوی ته نصیحت وکړ، چې بیا د دې ډلې په خبرو باندې چې د لستوني ماران دي؛ مه تېروځئ ! په دې آیت کې یې د هغوی د تقصیر د عفوې تکمیل وکړ.

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ﴾ یعني د الله تعالی څومره زیات رحمت پر تاسې او دوی باندې دی، چې تاسې یې دومره خوش اخلاق او خوش خوی وګرځولئ، که کوم بل څوک وي نو الله تعالی خبر دی، چې په دغومره یوه لویه واقعه کې به یې څه سخته رویه غوره کوله؟ او برسېره په دې دا د الله تعالی څومره مهرباني ده، چې تا غوندې شفیق او نرم زړه رسول یې هغوی ته وراستولی دی، فرض یې کړئ که په مزاج کې مو شدت وای، نو دا قوم کله ستاسې په خواوو شا کې ټولېدلی شو، که له دوی څنې کومه غلطي کېدی، او تاسې له دوی سره سختي کولی، نو د شرم او دهشت له امله به ستاسې مخ ته نشوی راتلی، نو له دې امله به دوی له ډېر خیر او سعادت څخه بې برخې پاتې کېدل.

إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۶۰﴾

که مرسته وکړي له تاسي سره الله (لکه چې په بدر کې يې وکړه) نو نشته (هيڅ) غالب پر تاسې باندې، او که مرسته ونه فرمايي له تاسې سره (الله لکه چې په أحد کې يې پرېښودئ) نو څوک دی هغه چې مرسته به وکړي له تاسې سره وروسته له هغه (خذلان د) الله؟(هيڅوک نشته !) او خاص پر الله دې پس توکل (اعتماد) وکړي مؤمنان.

تفسير: پخوا يې رسول صلی الله عليه وسلم ته فرمايلي ووچې «په الله تعالی توکل وکړئ !» دلته دا راښيي، چې د توکل او اعتماد وړ (مستحق) او لائق هم هغه لوی ذات دی چې له ګردو(ټولو) څخې قوي او غالب دی، ګردو (ټولو) مسلمانانو ته ښايي چې د ده پر مرستې (مدد) باندې توکل وکړي، پاک الله وروسته له دې نه له خپل لوري د مسلمانانو د تقصيراتو معافول او پر خپل رسول صلی الله عليه وسلم باندې يې د هغو د معافولو نصيحت هغوی ته فرمايي، چې د هيچا په خبرو باندې مه خطا وځي ! او خالص پر الله تعالی باندې توکل او اعتماد ولرئ ! نو د هغه مرسته (مدد) به در ورسيږي، او هيڅ يو طاقت به پر تاسې باندې نه غالبيږي، لکه چې د «بدر» په غزا کې مو وليد، او که د کوم مصلحت له امله ستاسې مرسته ونه کړي، نو بيا هيڅوک تاسې ته مرسته نشي دررسولی، لکه چې د «احد» په غزا کې تاسې ته تجربه وشوه.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۶۱﴾

او نه ښايي هيڅ نبي ته چې څه شی پټ کړي، او هر څوک چې څه شی پټوي نو را به وړي (دا پټوونکی) په هغه سره چې ده پټ کړی وي، په ورځې د قيامت کې، بيا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا د) هغه عمل چې کړی وي ده، او پر دوی به ظلم ونه کړی شي، (په تزييد د عذاب، يا تنقيص د ثواب کې).

تفسير: له دې څخې غرض د مسلمانانو پوهول دي، چې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم له عظمت، عصمت، او امانت څخه ځان خبر کړئ، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په نسبت هيڅکله چټي (فضول) او بيهوده خيالات په زړه کې ونه ګرځوئ ! مثلاً، داسې ګمان ونه کړئ ! چې له غنيمت څخې به يې څه مال پټ ساتلی وي، العياذ بالله، ښايي دا يې ځکه فرمايلي وي چې هغو غشو ويشتونکو ته چې د غنيمت لپاره يې خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل؛ ګوندې داسې خيال په زړه کې ګرځېدلی وي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به مونږ ته له غنائمو څخه برخه نه راکوي، يا به ځينې شيان له مونږ څخې پټ ساتي.

تنبيه: د «غلول» اصلي معنی د غنيمت په مال کې خيانت کول دي، خو کله د مطلق خيانت په معنی هم راځي، خو کله محض د يوه شي په پټولو باندې هم د هغه اطلاق کيږي، لکه چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: «غلُّوا مصاحفكم».

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿۱۶۲﴾

آيا نو هغه څوک چې متابعت کوي د رضامندی د الله، په شان د هغه چا دی چې اخته شي په قهر سره له (طرفه د) الله (د الله دغوصې مورد وګرځي؟ بلکه نه دی) او ځای د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې رسول الله مبارک چې په هر حال کې نه یواځې د الله تعالی د مرضی تابع دی، بلکه غواړي چې نور خلق هم د الله تعالی د مرضی تابع وګرځوي، آیا دې د هغو خلقو کار کولی شي چې د الله تعالی د غضب وړ او د دوزخ مستحق وي؟ ممکن نه دی !.

هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٦٣﴾

دوی (د الله تعالی د رضا تابعان خاوندان د متفاوتو) درجو دي په نزد د الله کې، او الله ښه لیدونکی دی په هغو شیانو (هم) چې دوی (یې) کوي.

تفسیر: یعنې نبي علیه السلام او بل مخلوق له سره نه دي برابر، له طمعې او له نورو سپکو او ذلیلو کارونو سره انبیاء علیهم السلام هیڅ تعلق نه لري، الله تعالی ته ټول معلوم دي، چې څه درجې لري؟ او ټول کارونه ورڅرګند دي، آیا الله تعالی به هسې ټیټ طبیعت لرونکو سړیو ته د نبوت منصب څرنګه ورکوي؟ (العیاذ بالله).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

خامخا په تحقیق احسان کړی دی الله پر مؤمنانو باندې کله چې مبعوث کړ (راولیږه الله) په دی (مؤمنانو) کې رسول له نفس (جنس) د دوی نه.

تفسیر: یعنې د هم دوی له جنسه او له قومه یې یو بنیادم رسول ورلیږلی دی، چې له هغه سره کیناستل، خبرې اترې کول په ژبه یې پوهېدل آسان دي، او د هغه له احوالو، اخلاقو، د ژوندانه له سوانحو، امانت، دیانت، طهارت او د الله تعالی ځنې له وېرې څخه یې خبر یئ، او کله چې ستاسې د هم دې قوم او قبیلې له یوه سړي څخه معجزه ښکاره شي او تاسې هغه وګورئ نو په یقین راوړلو کې زیات سهولت راځي.

فرض یې کړئ که کوم پېرى (جن) یا پرښته (ملک) د رسول په صفت لیږل کېدی، نو د ده د معجزاتو د کتلو په وخت کې هسې خیال ممکن وو: څرنګه چې هغه د بشر له جنسه جلا مخلوق دی، ښایي چې دغه خوارق د ده دملکی او جنّي طبیعت او د نوعي صورت خاصه نتیجه وي، ځمونږ عجز له هغه څخه د نبوت دلیل نشي کېدی.

يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٦٤﴾

چې لولي (دغه رسول) پر دوی باندې آیتونه د الله، او پاکوي دوی (په توحید سره له ګناه، کینې، او شرکه) او ښیي دوی ته کتاب (قرآن) او حکمت (نبوي سنت او شرعي احکام) او بېشکه وو دوی (له دې نه) پخوا هرو مرو په ګمراهی ښکاره کې.

تفسیر: هم دا مضمون د البقرې د سورت په (۱۲۹) او (۱۵۱) آیتونو کې تېر شوی دی، خلاصه یې داده چې څلور شیان یې بیا ن کړي دي:

(۱) د آیتونو «تلاوت»: چې د هغو په ظاهري معنی باندې د دې له امله چې د ژبې خاوندان دي، پوهیږي او عمل پرې کوي.

(۲) د نفسونو «تزکیه» (د نفساني ککړو او د شرک او معصیت له ګردو مراتبو څخه د دوی د زړونو پاکول او ښه صیقل کېدل): دا شی د «آیات الله» د عمومي مضامینو له تعمیل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له صحبت او په آیات الله کې له تدبر څخه باذن الله حاصل شوی وو.

(۳) «تعليم الكتاب» (هغوی ته د کتاب الله مراد ورښودل، مثلا که اصحابو کرامو به يو لفظ د ظاهري مدلول، عمومي تبادر او محاورې له لحاظه تفسيرولو، او د مشکلاتو سره به مخامخ شول، په دې وخت کې به پيغمبر صلی الله عليه وسلم د کتاب الله اصلي مراد بياناوه، او د دوی اشتباه به يې لرې کوله، لکه چې په ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ الآية ـ او نورو ځايونو کې دغه طريقه عملي شوې وه.

(۴) د «حکمت» تعليم، يعنې د قرآن او سنت ښودنه او د هغې وضاحت او بيانول، او د غير واضحو نصوصو تفسير او توضيح کول.

رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی په اعانت او توفيق دا پاتې قوم د علم او عمل په اعلی مراتبو باندې فائز کړ، چې له سلهاوو پېړيو را په ديخوا په انتهايي جهل او وحشت او ښکاره ګمراهۍ او ضلالت کې ډوب وو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د څو ورځني تعليم او صحبت په برکت د ده اصحاب رضي الله عنهم أجمعين د ګردې دنيا لارښوونکي او معلمان شول، نو دوی لره ښايي چې د دې لوی نعمت قدر وپيژني، او هيڅکله په هېره سره هم هسې کوم حرکت ته اقدام ونه کړي، چې له هغه څخه د دوی زړه خوږ او متألم شي.

﴿أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا﴾

آيا کله چې در ورسېد تاسې ته (په احد کې له کفارو څخه) يو مصيبت چې په تحقيق سره رسولی وو تاسې (کفارو ته په بدر کې) دوه چنده له دې غمه، نو وويل تاسې: له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟) يا رسېدلي وئ تاسې په دوه چنده له نصرته (ای مسلمانانو په بدر کې) نو وويل تاسې له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟).

تفسير: يعنې د «احد» په غزا کې هغه تکليف او نقصان چې تاسې وګاله، د هغه په نسبت په تعجب سره وايئ چې: مونږ مسلمانان مجاهدين وو، او د الله تعالی په لاره کې د ده له دښمنانو سره د جنګېدلو لپاره وتلي وو، او الله تعالی د پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم په مبارکه ژبه مونږ ته د نصرت او مرستې وعده هم راکړې وه، نو بيا دا مصيبت پر مونږ باندې ولې نازل شو؟.

د هسې وينا کولو په وخت داسې فکر په کار دي، چې هومره تکليف تاسې ته رسېدلی دی، د هغه تکليف دوه چنده ستاسې له لاسه کفارو ته هم رسېدلی دی، په «احد» کې تقريبا ستاسې (۷۰) تنه شهيدان شول، او په «بدر» کې د کفارو (۷۰) تنه ووژل شول، او (۷۰) تنه نور کافران داسې بنديان شول چې د هغوی وژل ستاسې په پوره واک (قبضه) کې وو.

بيا په «احد» کې هم لومړی د کفارو زيات له شلو تنو مقتولان شول.

که د لرې مودې له مخې تاسې مغلوبان شوئ ! نو په «بدر» کې تاسې کفارو ته سخته ماته وررسولې وه، او په «احد» کې هم کله چې تاسې خپلې پښې ټينګې او په مېړانه وجنګېدئ ! نو کفار وتښتېدل، او د جنګ ډګر يې پرېښود، نو په داسې صورت کې انصافا تاسې لره له خپلو تکاليفو څخه شکايت کولو او زيات خپه کېدلو موقع نه ده پاتې.

﴿قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دا (مصيبت او تکليف) له جانبه د نفسونو ستاسې دی !

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۶۵﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۶۶﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا

بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم). او کوم (غم) چې دررسېدلی دی تاسې ته په هغې ورځې کې چې سره یو ځای شوي وو فوځونه پس (هغه) په اذن (حکم) د الله سره (وو)، او لپاره د دې چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) مؤمنان، او (بل) لپاره د دې وو چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق یې کړی وو.

تفسیر: کله چې الله تعالی اراده وفرمایي برۍ ورکوي، او کله چې اراده وفرمایي ماتې ور په برخه کوي، مغلوبیت د دې له امله نه دی چې الله تعالی په هغه وخت کې پر بري ورکولو باندې قادر نه وو، بلکه د دې لپاره دی چې ستاسی له کسب او اختیار څخه داسې یو صورت پیدا شوی دی، چې په کلي غلبې ورکولو کې مصلحت نه وو، په هر حال هر څه چې شوي دي د الله تعالی په حکم او مشیئت سره شوي دي، چې د هغه سبب تاسې و ئ، او په هغه کې حکمت دا وو، چې له یوه لوري د هر مخلص مؤمن د ایمان او د اخلاص، او له بل لوري د هر منافق د نفاق درجه ظاهره شي، کامل او ناقص سره جدا، او د مخلص او غیر مخلص په منځ کې هیڅ التباس پاتې نشي، او دا گرد په علم شهودي سره هم همغسې معلوم کړي، لکه چې په علم غیبي سره ورته معلوم دي.

وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا

او وویلی شي دغو (بېرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له کفارو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړئ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!).

تفسیر: د جنگ له شروع کېدلو څخه پخوا کله چې رئیس المنافقین عبد الله بن أُبي غوښتل چې له (۳۰۰) سړیو سره بېرته ستانه شي، نو په دې وخت کې هغو ته وویل شول چې: «د جنگ په عین موقع کې چېرې تښتئ؟ که د اسلام په دعوی کې صادق یئ؟ دالله تعالی په لاره کې جنگ وکړئ! که د الله تعالی په لاره کې د دین لپاره نه جنگېږئ نو د وطني او قومي حمیت او غیرت یا د خپلو اموالو او اولادونو د حفاظت لپاره خو د دښمن مدافعه وکړئ، ځکه که دښمن برۍ ومومند، نو په انتقام اخیستلو کې به د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې هیڅ تمیز او تفریق نه کوي، او د نورو مسلمانانو په شان به تاسې ته هم نقصان دررسیږي».

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ

نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنگ نو خامخا به مونږ متابعت کړی وو ستاسې.

تفسیر: یعنې جنگ پېښېدل مونږ ته یقیني په نظر نه راځي، او دا خوشې چتي یوه اوازه ده، که مونږ پوهېدو چې په رښتیا سره جنگ پېښېدونکی دی، نو خامخا به مو ستاسې ملگرتیا کوله، یا دا مطلب که کومه منظمه او با قاعده مقابله وای، نو مونږ به له تاسې سره پاتې کیدو، ښه نو دا کومه مقابله ده، چې له یوه جانبه (۳۰۰۰) لښکر، او له بله جانبه یواځې (۱۰۰۰) بې وسلې او بې سامانه مسلمانان وو، دا خو جنگ نه دی، محض خپل ځان په هلاکت کې غورځول دي.

«یا له ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا﴾ څخه یې داسې ښکارول چې خانه! که مونږ په جنگي فنونو، اصولو، او ترتیباتو پوهیدئ، نو له تاسې سره به پاتې کېدو، گواکې په زړه کې یې طعنې ورکولې، چې څمونږ په مشورو باندې تاسې تنگ ونه کړ، او د نورو په نظریو باندې تاسې عمل وکړ، نو مونږ ستاسې په نزد د جنگ له اصوله ناپوهان یو، او تاسې پوهان یئ! نو د

څه لپاره مونږ له خپلو ځانو سره بیایئ؟»، لنډه یې دا چې د دروغو پلمې یې جوړې کړې، او بېرته لاړل، الله تعالی د منافقانو په تکذیب کې وایي:

هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره یې کوله) ډېر نږدې وو له دوی نه په نسبت سره د ایمان.

تفسیر: منافقان په زړه کافران او په خوله مسلمانان وو، او تش په ژبه له مسلمانانو سره یو ځای وو، د «احد» د جنګ په عین موقع کې دوی له نبي علیه السلام او نورو مسلمانانو څخه جدا او بېرته شول، او حیلې او پلمې یې جوړې کړې، د دې دوه کارونو څخه د دوی نفاق څرګند شو، او په ظاهر کې هم دوی د ایمان په نسبت کفر ته ډېر نږدې شوي دي، او پخپل دې فعل سره مسلمانانو ته زیان او کفارو ته تقویه رسوي.

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿۱۶۷﴾

وایي دوی (منافقان) په خولو خپلو سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).

تفسیر: یعني په ژبه خو دوی ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ﴾ ویل، او هغه شی چې د دوی په زړونو کې دی صاف یې نه وایي، د دوی په زړونو کې دا وو: «ښه دی چې مسلمانان مغلوب او ذلیل شي، او مونږ له ډېرې خوښۍ څخه اتڼونه واچوو».

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ

هغه (منافقان) چې ویل یې په (حق د) ورونو خپلو کې حال دا چې دوی (پخپله) ناست وو (له جنګه): که دوی (د احد غازیانو) څمونږ خبرې منلې وې، نو نه به وو وژل شوي.

قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۶۸﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) نو لرې کړئ تاسې له ځانونو خپلو څخه مرګ که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دې خبره کې چې تاسې سره د مرګ دفعه شته).

تفسیر: یعني که د کور په کیناستلو سره ځانونه ژغورل (ساتل) کیږي، نو کورو به چې د مرګ مخه به تاسې څرنګه نیسئ، چې تاسې کورو ته ننوځئ، که سره له دې چې په کورونو کې پاتې شوي یئ، بیا هم د مرګي له منګولو څنې ځانونه نشئ ژغورلئ (بچ کولئ) نو بیا ولې د توریالیو غوندې د جنګ په میدان کې د عزت مرګ نه غوره کوئ.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۱۶۹﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۷۰﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۷۱﴾

او له سره ګمان مه کوئ (ای محمده یا ای سامعه!) پر هغو کسانو چې وژل شوي دي دوی په لاره د الله (جهاد) کې د مړو (مړه نه دي)، بلکه ژوندي دي په نزد درب خپل رزق ورته ورکولی

شي (له جنتي مأکولاتو او مشروباتو څخه). په دې حال کې چې خوشاله دي دوی په هغه شي باندې چې ورکړي دي دوی ته الله له فضله خپله، او خوشالیږي دوی (په راتلو د) هغو کسانو باندې چې لا نه دي رسیدلي دوی تر هغو پورې وروسته د دوی نه، په دې شان سره چې نه به وي (هیڅ قسم) ویره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅېږي) غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره). خوشالیږي دوی په نعمت باندې له (جانبه د) الله، او (دده په) فضل باندې، او (په دې چې) بېشکه الله تعالی نه ضایع کوي اجر د مؤمنانو (بلکه پوره یې ورکوي).

تفسیر: یعني د کور ناستي د مرګ مخه نشي نیوی، هو ! سړی له هغه مرګه بې برخې کوي، چې د مرګ په ځای ورته ابدي ژوندون ویلی شي، شهیدانو ته وروسته له شهادته یو مخصوص ډول ژوند ور په برخه کیږي، چې نورو مړو ته هغسې ژوند نه ورکول کیږي، دوی ته د الله تعالی ممتاز قرب حاصلیږي، او په ډېرو لویو درجاتو او مقاماتو باندې فائز کیږي، د جنت رزق دوی ته په ازادئ سره وررسیږي.

څرنګه چې مونږ په یوه طیاره کې کینو، او په ډېر لږ وخت کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ الوځو او درومو، د شهیدانو ارواح هم د شنو مرغانو په ججورو کې د جنت ننداري کوي، د دې شنو مرغانو کیفیت او لویوالی الله تعالی ته معلوم دی، د هغه ځای شیونه څمونږ د خیال په احاطه کې کله راتلی شي، په دې وخت کې شهیدان به بېشانه خوشحال وي، بیا نه یوازې دا چې دوی پخپلو احوالو باندې دومره خوښ او خوشحال دي، بلکه د هغو مسلمانانو غم هم ورسره وي چې له دوی څخه وروسته پاتې دي، او په في سبیل الله «جهاد» او نورو خیریه وو امورو کې مشغول دي، هغوی هم که څمونږ په شان د الله تعالی په لاره کې ووژل شي، یا اقلا د ایمان له دولت سره ومري، د دوی له ایماني رتبې او حیثیت سره سم همداسې خوندور او بې ویرې ژوندون به ور په برخه کیږي.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې د «احد» یا د «بئر معونه» شهیدان جنت ته رسیدلي دي، له الله تعالی څخه یې تمنا کړې: «کاشکې څمونږ د دې عیش او تنعم خبر څمونږ نورو وروڼو ته څوک ورسوي، چې هغوی د دې خوندور ژوند په لوري ژر راوځغلي، او ځانونه له مونږ سره ونښلوي، او له «جهاد» څنې خپل ځانونه هیڅ ونه ساتي»، حق تعالی وفرمایل: چې زه یې ور رسوم، نو یې دا آیت نازل او دوی یې هم مطلع کړل، چې مونږ ستاسو له امیدونو سره سم دا خبر دنیا ته وررساوه، نو هغه شهیدان له دې څنې لا خوشاله شول.

ٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ مِنْهُمْ وَٱتَّقَوْا۟ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدْ جَمَعُوا۟ لَكُمْ فَٱخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَٰنًا وَقَالُوا۟ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

هغه کسان چې حکم یې منلی دی د الله او (حکم یې منلی دی د) رسول (د الله) پس له هغه چې رسېدلی وو دوی ته زخم (تکلیف مشقت) شته لپاره د هغو کسانو چې نیکي یې کړې له دوی نه (د الله د حکم په منلو سره) او پرهېزګاري یې کړې ده؛ اجر ډېر لوی (د جنت). (دوی) هغه کسان دي چې وویل دوی ته (ځینو) خلقو چې : بېشکه (دمکې) خلق په تحقیق سره راټول شوي دي ستاسې (د جنګ) لپاره، نو وویرېږئ ! له دوی نه (یا) په تحقیق سره ټول کړی یې دی (سامان د مقابلې) ستاسې لپاره؛ نو وویرېږئ له دوی نه، پس (دغو ویرولو) لا زیات کړ ایمان د دوی(یقین زړورتوب)، او وویل دوی: بس دی مونږ ته الله، اوڅومره ښه وکیل (کار جوړوونکی) دی (الله).

تفسیر: کله چې ابو سفیان له «احد» څخه د مکې معظمې په لوري بېرته روان شو، نو په لاره کې دا خیال ورته پیدا شو، چې له مونږ څخې لویه غلطي وشوه، چې مجروح او مغلوب مسلمانان مو هم همغسې پرېښودل، او بېرته ترې راغلو، نو یې جرګه سره وکړه، او دا یې سره غوټه کړه چې راځئ ! بېرته مدینې ته لاړ شو، او د هغو قصه بیخي پای ته ورسوو، کله چې دا خبر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسېد، نو اعلان یې وکړ، «هغه غازیان چې پرون له مونږه سره په غزا کې شریکان وو، نن دې بیا د دښمن د تعقیب لپاره تیار شي !».

مجاهدین سره له دې چې ستړي او ستومان او له زخمونو څخې یې وینې بهېدې، د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې دعوت ځواب یې په (لبیک) سره ووایه، رسول الله مبارک د مجاهدینو د لښکر سره تر یو ځای پورې چې (حمراء الأسد) نومېږي، او له مدینې منورې څخه تقریبا اته میله لرې دی؛ لاړل، د ابو سفیان په زړه کې د دې خبرې له اورېدلو څخه چې مسلمانان څمونږ د تعقیب لپاره را درومي، سخته وېره ولوېده، او د خپلې دویم ځلي حملې اراده یې فسخ کړه، او په ډېر تلوار د مکې معظمې په لوري په منډو شول.

د عبد القیس یوه تجارتي قافله د مدینې منورې په لوري راتله، ابو سفیان د دې قافلې سړیو ته څه رشوت ورکړ، چې: «تاسې په مدینې منورې کې داسې اخبار نشر کړئ، چې د هغو له اورېدلو څخه مسلمانان له مونږ مکیانو څخې وویرېږي، کله چې هغوی په مدینې منورې کې دا خبر مشهور او خور کړ، چې «مکیانو بیا یو لوی لښکر او ډېر سامان د مسلمانانو د بېخ ویستلو په نیت سره ټول کړی دی»، ددې د اورېدلو په اثر مسلمانانو د خوف او وېرې په ځای وویل: ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ د ټولې دنیا په مقابل کې مونږ لره یواځې الله تعالی کافي دی ! نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو.

﴿فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ﴾ ۱۷۴

نو بېرته راوګرځېدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسېده دوی ته هیڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوی د رضامندۍ د الله، او الله څښتن (مالك) د فضل (احسان، رحمت) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی فضل ته وګورئ ! چې نه جنګ او جګړه ورپېښه شوه، نه کوم اغزی د دوی په پښو کې مات شو، او وېړیا یې ثواب وګاټه، او له تجارت څخې یې ګټې واخیستلې، او پر دښمنانو باندې یې خپله وېره کېښوده، او خپل شان او شوکت یې ور څرګند کړه، او د الله تعالی له خوښۍ سره بېرته صحیح سالم او (روغ، رمټ) خپلو کورونو ته وګرځېدل

تنبیه: د «حمراء الأسد» په غزا کې له یوې تجارتي قافلې سره د مالونو بیع او شراء شوې وه، او مسلمانانو له هغه تجارت څخه ډېره ګټه اخیستې وه، اغلبا له «فضل» څخه همدغه مالي نفع مراد ده.

﴿إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ ۱۷۵

بېشکه دا سړی شیطان دی چې ویروي تاسې (ای مؤمنانو) له دوستانو خپلو (چې کفار دي) نو مه ویرېږئ تاسې له کفارو ! او وویرېږئ زما (د أحکامو له ترک) څخه، که یئ تاسې مؤمنان (په حق سره).

تفسیر: په ﴿يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ﴾ کې اول مفعول محذوف دی، «أي يخوفكم أولياءه الكفار»، یعنې ښوك چې له هغه لوري څخه راغی او ویروونکي خبرې خپروي هغه شیطان دی، یا د شیطان په اغواء سره داسې کوي، چې له دې نه د هغه

مقصد د ادی چې د خپلو لويو ملګرو او د نورو خپلوانو خوف او وېره پر تاسې باندې واچوي، نو که تاسې مؤمنان يئ، نو له دې شيطانانو څخې بيخي مه وېرېږئ ! او يواځې له ما څخې ووېرېږئ !.

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او غمجن دې نه کړي تا هغه کسان چې منډې وهي (جلتي کوي) دوی په جانب د کفر (د منافقانو او مرتدانو)، بېشکه دوی به له سره هيڅ ضرر ونه رسوي الله ته د هيڅ شي (بلکه ضرر رسوي ځانونو خپلو ته)، اراده لري الله د دې چې مقرر نه کړي د دوی لپاره هيڅ برخه (نعمت) په آخرت کې او (مقرر) دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

بېشکه هغو کسانو چې اخيستلی يې دی (بدل کړی يې دی) کفر په ايمان سره؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هيڅ شی، او (مقرر دی) دوی ته عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسير: دغه تکرار د تاکيد لپاره دی، او د منافقانو او مرتدانو له تخصيص څخه وروسته ټولو کفارو ته شامل دی، يعنې هغه کسان چې فطري ايمان يې بدل او کفر يې اختيار کړ، اعم له دې نه چې يهودي وي که نصراني وي، مشرک وي که منافق، يا بل څوک، او دوی ټول سره يو ځای هم شي، خو بيا هم دوی د الله تعالی هيڅ شی نشي خرابولی، هو ! دوی په خپل لاس خپله پښه په تبر وهي، چې په نتيجه کې به د دردناک عذاب مورد ګرځي.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

او ګمان دې نه کوي هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې بېشکه دا چې مهلت ورکوو مونږ دوی ته خير (غوره) دی لپاره د ځانونو د دوی، (داسې نه ده بلکه) بېشکه هم دا خبره ده چې تل مهلت ورکوو مونږ دوی ته لپاره د دې چې زياته کړي د دوی ګناه، او (مقرر) دی دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسير: يعنې امکان لري چې کافران خپل اوږد عمر، خوښي، خوشالي، دولت، ثروت، عزت، او د نورو شيانو زيادت ته وګوري، هسې اټکل وکړي: «که مونږ په رښتيا سره مغضوب او مطرود وای، نو دومره پراخي او مهلت ولې راکاوه کيږي؟ او دهسې ښه ژوندون او ارام په حالت کې د څه لپاره شپې او ورځې تېروو؟» نو واضحه دې وي، چې دغه مهلت ورکول د دوی په حق کې کومه ښه خبره نه ده، او د مهلت ورکولو نتيجه به هم داسې وي، چې دوی به بيخي په ګناهونو کې ډوبيږي، او د کفر په حالت کې به مري دوی هسې فکر کوي چې مونږ په خورا لوی عزت کې يو، حال دا چې ډېر ذليل او خورا سپکوونکی عذاب د دوی لپاره تيار دی، نو اوس قضاوت او ښه فکر په کې وکړئ ! چې دغه مهلت د هسې کسانو په حق کې ښه دی که ؟ (نعوذ بالله من شرور أنفسنا).

مَّا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ ۖ

نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې يئ تاسې (ای خلقو !) پر هغه، تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه څخې، او نه دی الله چې خبر کاندي تاسې په غيب باندې (چې

د منافقانو تمیز دی له مخلصانو څخه)، ولیکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې).

تفسیر: یعنې همغسې چې د دنیا خوشالي او مهلت د کفارو په حق کې د مقبولیت دلیل نه دی، همداسې که مخلصو مسلمانانو ته مصیبتونه ورپېښ شي، نو هغه هم د دې خبرې دلیل نشي کېدی، چې هغوی د الله تعالی په نزد مغضوب دي.

خبره داده چې الله تعالی مسلمانان هسې بې خبره نه پرېږدي، چې تر اوسه پاتې دي، یعنې ډېرو کفارو به د نفاق له لارې د اسلام کلمه ویله، او د تېر ایستلو لپاره به له دوی سره ګډېدل، چې د دوی د ظاهري احوالو په لحاظ د منافق د لفظ ویل ورته مشکل وو، نو ځکه ضروري ده چې الله تعالی داسې واقعات او حالات وړاندې کړي چې د هغو په وسیله پاک، ناپاک، اومه، او پاخه په ښکاره ډول سره جلا شي.

بېشکه چې الله تعالی ته آسان وو، چې ګرد مسلمانان بې له امتحانه د منافقانو له نومونو او کارونو څخه خبر کړي، لیکن د هغه حکمت او مصلحت د دې مقتضي نه دی، چې ټول خلق له دې غیبي امورو څنې خبر کړي، هو ! دهسې کارونو لپاره خپل رسولان انتخابوي، او د څومره غیبي اطلاعاتو او یقیني اخبارونو د اطلاع ورکولو اراده چې وفرمايي هم هغومره ورکوي.

خلاصه یې داسې شوه چې «عامو خلقو ته بې واسطه د کومې پټې خبرې یقیني اطلاع نه ورکوله کېږي، او انبیاء علیهم السلام ته هومره اطلاع ورکوي، چې د الله تعالی اراده وي».

فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

نو ایمان ولرئ تاسې (ای مؤمنانو !) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ایمان قائم پاتې اوسئ ! او پرهېزګاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډېر لوی (په جنت کې).

وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا۟ بِهِۦ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ

او ګمان دې نه کوي له سره هغه کسان چې بخیلي کوي دوی په هغه شي چې ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله، چې دا بخل خیر دی (غوره دی) دوی ته، بلکه دا (بخل ډېر بد) شر دی دوی ته، ژر به په غاړه کې ورته امیل کړ شي هغه چې بخیلي کړې ده دوی په هغه شي کې؛ په ورځې د قیامت.

تفسیر: یهودان، او منافقان هم هغسې چې د جهاد په موقع کې تښتي، د مال د صرفولو په وخت هم ځان بچ کوي، خو څرنګه چې له «جهاد» څنې تښتېدل او د څو ورځو مهلت حاصلول د دوی په حق کې چندان ښه نه دي، هم دا راز د بخل او شومتیا له امله ډېر مال غونډول هم دوی ته هیڅ ګټه نشي ورسولی.

که په دنیا کې کوم مصیبت دوی ته ورپېښ شو، نو د قیامت په ورځ کې به یقینا دا ټول شوی مال د عذاب په صورت د دوی په غاړه کې طوق (غاړکۍ) غوندې ورلوېږي، په دې ضمن کې یې مسلمانانو ته هم یادونه وکړه چې د «زکات» په ورکولو او د نورو ضروري مصارفو په صرفولو کې هیڅکله نه ښايي چې ځانونه وسپموي (بچ کړي)، که نه هر هغه چا چې په بخل او حرص او نورو سپکو خصلتونو کې د یهودانو منافقانو دستور اختیاروي، هغه ته به د

هغه د درجې سره سم سزا ورکوله کېږي، دوی دې منتظر اوسي لکه چې له صحیحه وو احادیثو څخه ثابته ده، «چې د زکات د مانعینو مال به د سخت زهر لرونکي مار په صورت متمثل کېږي (جوړیږي) او د دوی تر غاړې به چاپېرېږي»، نعوذ بالله منه !.

وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص الله لره دی میراث د آسمانونو او د ځمکې (د دغو دواړو د اهل فنا څخه به وروسته هر څه هم هغه حقیقي وارث او مالک ته پاتې کېږي).

تفسیر: یعنې آخر تاسې مرئ، او ستاسې ګرد مال د هغه په لاس کې پاتې کېږي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۱۸۰﴾

او الله پر هغو (کارونو هم) چې کوئ (یې) تاسې ښه خبردار دی (نو د ټولو جزا به درکړي).

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ

خامخا په تحقیق اورېدلې ده الله خبره د هغو کسانو چې ویلي یې وو: بېشکه الله فقیر دی، او مونږ غنیان یو (چې له مونږه قرض غواړي).

تفسیر: یعنې یواځې هم دومره نه ده چې یهودان د ډېر بخل له لاسه د پیسو په صرفولو باندې نه پوهیږي، بلکه هر کله چې د الله تعالی په لاره کې د صرفولو حکم اوري، نو ټوکې کوي او د حق تعالی په جناب کې سپین سترګي کوي، او له چټي خبرو څخه نه شرمیږي، لکه څه وخت چې د ﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ آیت نازل شو، ویې ویل چې: الله تعالی له مونږ څخه قرض غواړي، نو الله تعالی فقیر او محتاج او مونږ غنیان یو، حال دا چې یو ناپوه او جاهل هم په دې خبره باندې پوهېدی شي، چې د (انفاق في وجوه الخیر) تعبیر په قرض سره د انتهایي رحمت او شفقت اظهار دی، او دا ښکاره خبره ده چې الله تعالی مونږ ته امر کوي چې د هغه له راکړي مال څخه د خپلو مصالحو، دیني، او دنیوي ګټو لپاره مصرف وکړو، او د ده لوی ذات ته ځمونږ له دې صرفولو هیڅ یوه فائده نه رسیږي، دا د هغه لوی کرم او احسان دی، چې د هغو د صرفولو ډېر ښه معاوضه ورکول یې هم پخپله ذمه نیولي دي، او هغه یې د قرض (پور) په لفظ سره اداء کړې ده، او دا لزوم یې لا زیات مؤکد کړی دی، مګر یهودان د خپل باطني خبث په سبب د الله تعالی دې احسان منلو په ځای په داسې الفاظو پورې خاندي، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: ما ستاسې دا ګردې خبر اورېدلې دي، او د هغو په نسبت هره کاروایي چې لازمه وي کوم یې، تاسې منتظر اوسئ !.

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿۱۸۱﴾

ژر به مونږ لیکلي و ساتو هغه خبرې چې دوی ویلي دي او (لیکلي به وساتو) وژل (د نیکونو) د دوی انبیاوو لره په ناحقه سره (په خپل اعتقاد سره هم)، او وبه وایو مونږ (دوی ته چې) وڅکئ عذاب د اور سوځوونکي !.

تفسیر: یعنې له عامې ضابطې سره سم ستاسې دا ملعون او ناپاکه اقوال د سیئاتو په هم هغه دفتر کې لیکو؛ چې هلته ستاسې د قوم ملعون او ناپاکه افعال هم درج دي، لکه د معصومو انبیاوو علیهم السلام په نا حقه سره وینې تویول، ځکه همغسې چې دا نا مناسبه جمله ستاسې د الله تعالی د پېژندلو یوه نمونه ده، هغه نامناسبه کار هم ستاسې د انبیاوو له تعظیم

څخه یوه نمونه ده، کله چې ستاسې دا پوره عملنامه در وړاندې کړه شي، نو هلته به وویل شي: چې اوس د خپلو بدیو او شرارتونو خوند وڅکئ ! او همغسې چې تاسې په طعن او تمسخر سره د اولیاء الله «رحمهم الله» زړونه سوځول، نو اوس تاسې هم د الله تعالی د عذاب په بټۍ کې وسوځئ !.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۸۲﴾

دا (عذاب) په سبب د هغه دی چې پخوا لیږلي دي (کړي دي) لاسونو ستاسې او بېشکه چې الله نه دی ظلم کوونکی په بندګانو.

تفسیر: یعنې هر څه چې یې ګټلي وو؛ هم هغه یې په مخه ورغلل، د الله تعالی له جانبه د یوې ذرې په اندازه هم ظلم نه کیږي، لکه د «النساء» په (۴۰) آیت (۶) رکوع کې داسې لولو: ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾.

اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ ۭ

هغه کسان چې وايي: بېشکه الله پیغام (وصیت) کړی دی مونږ ته چې ایمان به نه راوړو مونږ په هیڅ رسول تر هغه پورې چې راوړي مونږ ته (هسې) قرباني چې یې وخوري اور.

تفسیر: له ځینو رسولانو څخه داسې معجزې ظاهرې شوي دي، چې قرباني یا بل کوم شی به یې د الله تعالی په نامه نذر کاوه، نو له آسمانه به اور راته، او هغه به یې خوړ، او دا به د قبول علامه وه، اوس یهودان بهانه کوي چې مونږ ته داسې حکم شوی دی، چې له هر چا څخه چې دا معجزه ونه وینئ ! په هغه باندې یقین مه کوئ ! او دا محض د دروغو بهانې دي، ځکه چې دا راز حکمونه هیچېرې د هغو په کتابونو کې نه وو، او نه نن ورځ په کې شته، او نه د ټولو پیغمبرانو په نسبت دا ادعا ثابته کېدی شي، چې هغوی ته هسې کومه معجزه ورکړی شوې وه، هر رسول علیه السلام ته الله تعالی د هغه د وخت او زمان سره سم مناسبې معجزې ورکړي دي، او دا لازم نه دي چې هر نبي علیه السلام ته دې هم هغه یوه معجزه ورکړي، چې د هغه له ورښودلو څخه د هغه صداقت ثابت شي.

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۳﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) په تحقیق راغلي وو تاسې ته (ډېر) رسولان پخوا له ما په ښکاره وو معجزو او په هغه شي سره چې ویلي دي تاسې (چې قرباني ده بیا) نو ولې ووژل (نیکونو) ستاسې هغوی که یئ تاسې صادقان (چې هم هغه رسول به منئ چې قرباني یې په اور کې وسوځوي).

تفسیر: یعنې که په رښتیا سره پخپلې دې دعوی کې تاسې رښتین یئ؟ او پر دې خاصې معجزې باندې ستاسې ایمان راوړل موقوف دي، نو تاسې پخوا له دې د هسې انبیاوو علیهم السلام په وژلو باندې ولې جرأت وکړ، چې د خپل صداقت لپاره له نورو ښکاره وو معجزاتو سره دا معجزه یې هم درښودلې وه، ستاسې د اسلافو دا فعل چې تاسې هم پر هغه باندې راضي یئ، او تر نن ورځې پورې پرې خوښي کوئ، آیا د دې خبرې دلیل نه دی چې دا ټولې ستاسې پلمې (بهانې) حیلې، فساد او سرزوري ده چې وایئ: هر رسول علیه السلام تر څو همدا خاصه معجزه را ونه ښیي؛ مونږ به یې نه منو.

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿۱۸۴﴾

پس که نسبت د دروغو وکړي دوی تاته (ای محمده ! نو مه خپه کیږه ! ځکه) پس په تحقیق

نسبت د دروغو کړی شوی وو ډېرو رسولانو ته پخوا له تا، چې راغلي وو دوی په ښکاره وو معجزو او په صحیفو (د شرعي احکامو) او په کتاب روښان (بیانوونکی د حلال او حرام).

تفسیر: تاسې ته تسلي او ډاډ درکولی شي، چې د دې ملعونانو له دې کړو بحثونو او سر زوریو څخه مه خپه کېږئ ! او مه د نورو مکذبینو څه پروا کوئ ! له تاسې څخه پخوا نور داسې رسولان هم دروغجن بلل شوي دي، چې معجزې او ورکې صحیفې او لوی کتابونه یې له ځانه سره راوړي وو، د صادقو انبیاوو علیهم السلام تکذیب د معاندینو پخوانۍ عادت دی، او تاسې ته ای محمده ! «صلی الله علیه وسلم» کومه نوې خبره نه ده دروړاندې شوې.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ

هر یو نفس څکونکی د مرګ دی، او بېشکه همدا خبره ده چې پوره به درکړی شي تاسې ته اجرونه ستاسې په ورځ د قیامت کې.

تفسیر: یعنې د مرګې خوند به هر څوک څکې، وروسته له هغه به په قیامت کې هر مصدق او مکذب (ټول نیکانو او بدانو) ته د هغه دعمل پوره بدل ورکول کیږي، له کامل او پوره څخه ممکن دا مطلب وي چې د هغه لږ څه بدل به د قیامت څخه د مخه مثلا په دنیا یا په قبر کې به هم ورته رسیږي.

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

نو هر څوک چې لرې کړی شو له اوره (د دوزخ) او داخل کړی شو جنت ته، نو په تحقیق مراد یې وموند (بریالی شو)، او نه دی ژوندون لږ خسیس مګر پنګه د غولېدلو، (چې نفعه یې لږه او فنا یې ژر ده).

تفسیر: یعنې د دنیا دا مؤقتي بهار (سمسور) ډول او سینګار ډېر تېر ایستونکي شیان دي، چې په هغو باندې ډېر ناپوهان تېروځي، او بیخي په دنیوي امورو کې مشغول او له اخروي چارو څخه غافلیږي، حال دا چې د هر انسان اصلي برئ په دې کې دی چې پخپل دنیوي ژوندانه کې د خپل آخرت لپاره ګټې او هسې عملونه وکړي، چې د الله تعالی د عذاب څخه سړی وژغوري (وساتي)، او جنت ته یې ورسوي.

تنبیه: په دې آیت کې د هغو څینو متصوفینو تردید هم وشو، چې دوی هسې ادعا کوله «مونږ نه جنت غواړو، او نه له دوزخه ویرېږو» معلومه شوه چې له دوزخ څخه ځان ساتل او جنت ته ننوتل اصلي کامیابي او اساسي برئ دی، او هیڅ یوه ډېره اعلی کامیابي د جنت له هستوګنې څخه د باندې د هیڅا په برخه نشي کېدی، په حدیث کې راغلي دي: «وحولها نُدَنْدِن». او د الله تعالی د لیدلو نعمت هم په جنت کې حاصلیږي.

الله تعالی دې له خپله فضله او کرمه ، مونږ ته هم دا برئ او رحمت را په برخه کړي ! آمین.

لَتُبْلَوُنَّ فِيٓ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ۗ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوٓا أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

قسم دی چې خامخا وبه ازمویل شئ تاسې خامخا په مالونو خپلو (په زکات) او (په) ځانونو خپلو (په جهاد) او خامخا به واورئ تاسې بالضرور له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب

له تاسې څخه پخوا، او له هغو کسانو چې شريکان نيسي (په الله پورې)؛ ضرر (بد ويل) ډېر، او که صبر و کړئ (په طاعت او مصيبت او له معصيت) او پرهېزګاري وکړئ تاسې (له بدو کارونو) نو بېشکه دا (صبر او تقوی) د همت له کارونو څخې دی.

تفسير: دا خطاب مسلمانانو ته دی چې وروسته له دې به هم په ځان او مال ستاسې ازموينه کيږي !، او هر راز ځان جارولو (قربانولو) ته به اړ کيږي ! وژل کېدل، زخمي کېدل، د قيد او بند تکليفونه پر ځان ګالل، ناروغېدل، د مالونو زيانيدل، له خپلو خپلوانو څخې جلا کېدل، او همدا راز د نورو مصيبتونو ګالل به درپېښيږي، او هم به د کتابيانو او د مشرکانو له ژبې ډېرې زړه دردوونکې خبرې آورئ !، چې د دغو ګردو علاج په صبر او تقوی سره کيږي، که تاسې په صبر او استقلال او پرهېزګاری سره د دغو سختيو مقابله وکړئ؛ نو دا به د ډېر همت او د اولوالعزمی کار وي، چې د هغه تاکيد حق تعالی فرمايلی دی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې واخيست الله عهد محکم له هغو کسانو څخې چې ورکړې شوې دی دوی ته کتاب، چې خامخا به بيانوئ تاسې دا (کتاب) خلقو ته، او نه به يې پټوئ تاسې، نو وغورځاوه دوی دا (کتاب) وروسته له شاوو خپلو، او وايې خيست په (عوض د) دې (کتاب) قيمت لږ، نو بد اخيستل د دوی (دغه اخيستل) دي (يا نو څومره بد دی هغه شی چې دوی يې اخلي).

تفسير: يعنې د اهل الکتاب له علماوو څخې عهد اخيستی شوی وو، هغه احکام او بشارتونه چې په کتاب الله کې دي؛ ښايي هغه په ښه ډول نورو خلقو ته وروښيئ ! او هيڅ يوه خبره مه ترې پټوئ ! او مه يې معناګانې بدلوئ ! مګر دوی هيڅ څمونږ د دې امرونو پروا ونه کړه، او د لږې ګټې لامله يې هغه ګرد عهدونه او پيمانونه مات او شرعي حکمونه يې بدل، او د الله تعالی په آيتونو کې يې لفظي او معنوي تحريفات وکړل، د هغه شي ښکاره کول چې ډېر زيات ضروري وو، يعنې د فخر الأولين خاتم المرسلين صلی الله عليه وسلم بشارت يې بيخي پټ کړ.

دلته يې ضمنا څمونږ اسلامي علماوو ته هم تنبيه وفرمايله، چې که تاسې د دنيا په مينه کې اخته شوي يې هسې مه کوئ ! (بلکه په هر وخت ، هر ځای او د هر چا په مقابل کې امر بالمعروف او نهي عن المنکر کوئ ! او هيڅکله او هيچېرې شرعي احکام له خلقو څخې مه پټوئ ! څکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم هم فرمايلي دي: «هر چا چې پټ کړ علم له اهل د علم څخه؛ قيضه به شي په قيضه د اور سره».

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

له سره مه کوه ګومان (ای محمده !) په هغو کسانو چې خوشاليږي په هغه کار چې کړی دی دوی (د خلقو له بې لارې کولو څخه) او مينه کوي دوی په دې؛ چې وستايل شي دوی په هغه کار چې نه وي کړی (له تمسکه په حق، او دوی ګمراهان دي)، پس له سره مه ګڼه ته دوی خلاصيدونکي له عذاب (بلکه په دوزخ کې دي)، او مقرر دی دوی لره عذاب درد رسوونکی.

تفسير: يهودانو غلطي مسئلې ښوولې، رشوتونه (بډې) يې خوړلې، د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم صفتونه او بشارتونه يې عمداً پټول، او بيا به خوښ وو چې مونږ ښه كار كړى دى، او هيڅوك څمونږ هسې چالاكۍ نشي نيولى، او اميدوار وو چې خلق هم څمونږ تعريفونه (ستاينې) وكړي، او ووايي چې: لوى لوى عالمان، ديندار او حق خوښوونكي دي.

د بل لوري د منافقانو حال هم د دوى له احوالو سره مشابه (ورته) وو، كله چې د «جهاد» موقع راتله؛ دوى پخپلو كورونو كې پټېدل، او پخپل دې پټ كښېناستلو باندې هم خوښېدل، او يو له بله سره به يې ويل: «وګورئ چې مونږ په ښه چالاكۍ سره خپل ځانونه وژغورل (بچ كړل)».

تنبيه: اګر كه په دې آيت كې د يهودانو او منافقانو يادونه ده، مګر ضمنا مسلمانانو ته هم دا مقصد اوراوه كيږي چې، د خرابو كارونو په كولو باندې مه خوښېږئ! او د ښو كارونو په كولو سره مه مغروريږئ! او كوم كار چې ښه نه وي، د هغه په نسبت د تعريف هيله مه لرئ! بلكه د هغه له كولو څخه وروسته د هغه د مداحي (ستايلو) هوس مه كوئ!.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَاللّٰهُ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ١٨٩

او خاص الله لره دى سلطنت د آسمانونو او ځمكې (سره له آسمانونو او ځمكې ملكاً وخلقاً وعَبيداً)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دى (نو مسلمانانو ته ثواب، او كافرانو ته عذاب وركوي).

اِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ١٩٠

بېشكه په پيدا كولو د آسمانونو او ځمكې كې (سره له هغو شيانو چې په دې دواړو كې دي) او په اختلاف د شپې او ورځې كې (چې تل اوږديږي، لنډيږي، پرله پسې ځي او راځي، كله رڼا كله تياره، كله يخ او كله توديږي) خامخا دلائل دي (د الله) لپاره د خاوندانو د (خالصو) عقلونو.

تفسير: يعنې كله چې هوښيار انسان د آسمان او د ځمكې په پيدايښت، د هغوى په عجيبو غريبو احوالو او روابطو، او د شپې او د ورځې په مضبوط او محكم نظام كې غور كوي، نو يقين كوي چې دغه مرتبه او منظمه سلسله خامخا د يو كل اختيار، مطلق قادر، او د لوى خالق په لاس كې ده، چې په خپل عظيم قدرت او اختيار سره يې د هر وړو كي او لوى مخلوق حد بندي كړېده، او هيڅ يو شي ته د دې خبرې مجال نشته، چې د خپل حد او د عمل له دائرې څنې د باندې پښه كيږدي، كه د دې عظيم الشأن مشين يوه پرزه، يا د دې لويې كارخانې يو مزدور هم د هغه على الاطلاق مالك له قدرت، او اختيار څنې د باندې واى، نو د ټول عالم دا مكمل نظام به له سره ټينګ نه پاتې كېده.

(لنډه دا چې ددې دنيا په ټولو موجوداتو كې د هغه الله جل جلاله په يووالي او يواځې د هغه د بندګۍ په استحقاق ځو ځو قسمه دلائل دي، او په دې چې الله تعالى بلا شك او شبهه حكيم، عليم، أحد، صمد، رحيم، قادر او قاهر دى، نو يواځې همغه د عبادت د ټولو أنواعو مستحق دى.

الَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰي جُنُوْبِهِمْ

دغه (عاقلان) هغه كسان دي چې يادوي الله په ولاړې او په ناستې او په اړخونو خپلو (چې پراته وي).

تفسير: يعنې په هيڅ حال كې له الله تعالى څنې نه غافليږي، او د هغه ياد تل تر تله د هغوى په زړه او ژبه جاري وي، لكه چې په حديث كې د رسول الله مبارك په نسبت عائشې صديقې رضي الله عنها فرمايلي دي: «كان يذكر الله على كل

أحيانه»، چې په ولاړې لمونځ نشي کولی، په ناستې سره دې لمونځ اداء کړي، او که په ناستې لمونځ نشي کولی، نو په ملاستې دې لمونځ ادا کړي.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۹۱﴾

او فکر کوي دوی په پيدايښت د آسمانونو او ځمکې (او د ما فيهما) کې، (نو وايي) ای ربه ځمونږه ! نه دی پيدا کړي تا دا مخلوقات عبث (بې حکمته)، پاکي ده تا لره (له ټولو عيبونو) نو وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ نه) !.

تفسير: يعني له ذکره او فکره وروسته اشاره يې وفرمايله چې: هر هغه ناپوه او احمق چې د هسې صافو او صريحو دلائلو او آثارو له ليدلو څخه وروسته بيا هم الله جل جلاله نه پيژني، يا د الله تعالی شان وړوکی ګڼي، يا د عالم دا کارخانه چټي (بېکاره)، عبث، او لوبې بولي، نو د الله تعالی دربار له دې ټولو هزلياتو، خرافاتو، او چټي (فضول) خبرو ځنې پاک او صاف دی.

له دې آيت ځنې دا راښکاره شوه، چې په آسمان او ځمکه او نور قدرتي مصنوعاتو کې غور او فکر کول هلته محمود کېدی شي، چې نتيجه يې د پاک الله يادول، او د آخرت په لوري توجه وي، پاتې شول هغه ماده پرستان چې د دې قدرتي مصنوعاتو د تارونو په حلقو کې نښتي دي، او د خالق تر صحيح معرفت پورې نشي رسېدی، اګر که دنيا هغه لوی محقق او د ساينس ښه عالم وبولي، مګر د پاک قرآن په ژبه هغه له «أولوا الألباب» ځنې نه دی، بلکه په اوله درجه جاهل او احمق دی.

رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ

ای ربه ځمونږه ! بېشکه ته هر څوک چې داخل کړې اور (دوزخ) ته نو په تحقيق رسوا کړ تا هغه (ای ربه !).

تفسير: څومره چې په دوزخ کې څوک پاتې شي، هومره خوار او رسوا ګڼل شي، نو د دې قاعدې سره سم د کفارو لپاره دائمي رسوايي ده، پظه هغو آيتونو کې چې له عامو مؤمنانو څخه د خزي (رسوايي) نفي کړی شوې ده، هلته دې د هغې ځنې هم داسې وفهميږي ! (چې مسلمان ته دائمې رسوايي نشته).

وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿۱۹۲﴾

او نشته ظالمانو (کافرانو) ته هيڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

تفسير: يعني الله تعالی چې د دوزخ اچولو ته د چا په نسبت اراده وفرمايي، بل څوک د هغه حمايت نشي کولی، او نه به د شفاعت اجازه ورکړه شي، هو ! د هغو لپاره به چې په اول يا په آخر کې يې پرېښودل، يا معافول مقصود وي (لکه ګناهګاران مؤمنان) د هغوی لپاره به شفعاوو ته اجازه ورکړی شي، او وروسته له شفاعته بخښل کيږي، او دا مطلب له دې آيت نه مخالف نه دی، بلکه له نورو آيتونو او صحيحو احاديثو څخه ثابت دی.

رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا

ای ربه ځمونږه ! بېشکه مونږ واورېده (غږ) د يوه آواز کوونکي (چې قرآن يا محمد دی)، بلل يې (خلق) ايمان ته (داسې) چې ايمان راوړئ ! په رب خپل نو ايمان راوړ مونږ (په رب خپل).

تفسیر: یعني نبي کریم (علیه أفضل الصلاة والتسلیم) چې په ډېر جګ آواز سره یې ټولې دنیا ته غږ وکړ، یا لوی قرآن چې د هغه غږ هر کور ته رسېدلی دی، لومړی د عقلي ایمان ذکر وو، اوس په «آمنا» کې سمعي ایمان دی، چې په هغه کې ایمان بالرسول او ایمان بالقرآن هم درج دی.

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ﴿۱۹۳﴾

ای ربه څمونږه ! نو مغفرت وکړه مونږ ته ګناهونه (لوی) څمونږ ! او لرې کړه له مونږه، ګناهونه (واړه) څمونږ، او وفات کړه مونږ (په داسې حال کې چې دا خل اوسو) سره له ډلې د نیکانو.

تفسیر: یعني څمونږ لویه ګناه را عفوه کړه ! او په وړوکو خرابیو مو پرده واچوه ! او کله چې مونږ بیا ژوندي کوې، د ښو بندګانو په ډله کې مو شامل کړه !.

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

ای ربه څمونږه ! او راکړه مونږ لره هغه چې وعده دې کړې ده تا له مونږ سره په (ژبو د) رسولانو خپلو، اومه رسوا کوه مونږ په ورځې د قیامت کې.

تفسیر: یعني کومې وعدې چې تا د رسولانو په ژبه پر هغو باندې د ایمان او تصدیق څخه وروسته کړې دي، په هغو سره مونږ خوښ او مستفید کړه !، مثلا په دنیا کې مونږ مسلمانان بالآخره پر اعداء الله باندې غالب او منصور وګرځوه ! او په آخرت کې مونږ په جنت رضوان سره سرلوړي کړه ! او د قیامت په ورځ مو د دوی په لارښوونه بیخي له ادنی رسوایی او لرې بې عزتی څخه هم وساته !

اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿۱۹۴﴾

بېشکه ته (ای ربه) نه کوې مخالفت له وعدې (خپلې) نه.

تفسیر: یعني ای ربه ! ستا په لوی دربار کې د وعده خلافۍ هیڅ یو احتمال نشته، او په مونږ کې دا احتمالات شته، نه چې کومه داسې غلطي له مونږ څخه خرګنده شي، چې د هغې له سببه ستا له وعدو څخه مستفید نه شو، نو څکه دعا کوو چې مونږ ته پر هغو اعمالو د استقامت هسې یو توفیق راکړه ! چې پر هغه ستا له ګردو وعدو څخه فائده واخلو !.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّىْ لَاۤ اُضِيْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى ۚ بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۚ

پس قبولې کړې دوی لره (دا دعاوې) رب د دوی (په دې شان چې) بېشکه زه نه ضایع کوم عمل د هیڅ عمل کوونکي له تاسې نه، نارینه وي (دا عامل) یا ښځه وي، (څکه چې) ځینې ستاسې دي له ځینو نورو (او ماته په مکافات کې ټول سره یو یئ).

تفسیر: یعني نارینه وي که ښځه، څمونږ په دربار کې د هیچا خواري او تکلیف نه ضایع کیږي، هر څوک چې هر کار وکړي، د هغه ثمره به مومي، دلته عمل شرط دی، د نېک عمل په وسیله ښځه هم د خپل استعداده سره سم د آخرت هغه لوېي درجې حاصلولی شي، چې نارینه یې حاصلولی شي، کله چې تاسې نارینه او ښځې د انساني یوې نوعې افراد یئ، او له یوه آدم علیه السلام څخه پیدا شوي یئ ! او په اسلامي رسۍ کې سره تړلي یئ، او یو اجتماعي ژوندون لرئ، او د معاشرت په چارو کې ګرد سره شریکان یئ؛ نو عملونه او د هغو ثمرات مو هم یو شی وګنئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې رسول صلى الله عليه وسلم ته ام سلمه رضي الله تعالى عنها عرض وکړ: «يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! په قرآن کې هيڅېرې ځمونږ د ښځو د هجرت او نورو حسنه اعمالو په نسبت کوم خاص ذکر نه دی راغلی»، نو د هغې ځواب په دې آيت سره ورکړ شو.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

او هغه کسان چې هجرت کړی دی دوی (لپاره د دين) او ايستلي شوي دي دوی له کورونو خپلو (د الله په لاره کې) او ضرر رسولی شوی دی دوی ته په لاره زما کې، او جنګونه يې کړي دي (له کفارو سره) او وژل شوي دي (په غزا کې)، نو خامخا به لرې کړم له دوی نه ګناهونه د دوی، او خامخا به داخل کړم دوی په جنتونو کې، چې بهيږي له لاندې د (مانيو او ونو د) هغو ويالې.

تفسير: يعنې کله چې د کوم عمل کوونکي هيڅ يو وړوکی او لوی عمل نه ضايع کيږي، نو بيا د الله تعالى خاصو هغو بندګانو ته زياته خوښي او اجر په برخه کيږي، چې د کفر او عصيان په پرېښودلو سربېره وطن او خپلوان يې هم پرېښي، او له (دار الکفر) ځنې وتلي، او له خپلو اقاربو او دوستانو ځنې جلا (جدا) شوي، له اهل او عيال، مال او منال ځنې يې سترګې پټې کړې، او د (دار الاسلام) په لوري روان شوي دي، ځکه چې کفارو پر دوی دومره ظلم، تېری او تجاوز وکړ، چې پخپلو کورونو کې د دوی پاتې کېدل مشکل شول، د وطن له پرېښودلو او د کور او کورنيو له جدا والي سره، بيا هم د دښمنانو له ضرره په آرام نشول، او راز راز تکليفونه يې د کفارو له لاسونو څخه ګالل، او دا ګرد ددې له امله وو، چې هغوئ د الله تعالى نوم ياداوه، او د توحيد کلمه يې ويله، لکه چې د «الممتحنة» سورت په (۱) آيت (۱) رکوع کې راغلي دي: ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ او د البروج سورت په (۸) آيت کې لولو: ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾، په پای کې دا بندګان چې زما په لاره کې وجنګېدل، د دې بندګانو ګرد تقصيرات معاف کړی شوي دي، او جنت د دوی په انتظار کې دی.

ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

(جزا د نېکيو به ورکړو مونږ دوی ته) په جزا ورکولو (نېکو) سره له نزده د الله، او الله په نزد د ده دی ښه ثواب (نېکه جزا).

تفسير: يعنې ښه بدل خو الله تعالى سره دی، او بل په هيڅ ځای کې نه پيدا کيږي، يا يې دا مطلب دی: چې له دې بدل ځنې ښه بدل له الله تعالى سره دی، چې هغه د الله تعالى د لوی ذات ليدل او رضاء ده (ای الله ! خپله لقاء دې ځمونږ او د ګردو (ټولو) مؤمنانو په برخه کړه !)، آمين.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

نه دې تېرباسي له سره تا (ای سامعه !) تلل راتلل د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او تصرف د دوی) په ښارونو کې، (دا) فائده ده لږه، پس (له مرګه) ځای د دوی دوزخ دی، او بد ځای د هستوګنې دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې کفار چې دې خوا او هغې خوا د تجارت او نورو کارونو لپاره په ډېر تکبر او غرور سره په ګټې او فائدې پسې ګرځي، مسلمانانو ته نه ښايي چې پر دوی باندې تېروځي، ځکه چې دا د هغوی د څو ورځو بهار دی، که سړی

ته د څو ورځو لپاره ښه ډوډۍ او مکلف خواړه ورکړل شي، او بيا يې په دار وځړي، يا يې په دائمي حبس محکوم کړي، نو آيا دې ته عيش ويلی شي؟ عيش هغه دی چې سړی د څو ورځو له مخې لږ ډېر زحمت او تکليف په ځان وګالي، او د خپل دائمي راحت او خوشالي اسباب په اعلی درجه سره مهيأ کړي.

لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

ليکن هغه کسان چې ويرېږي دوی له ربه خپله، شته دوی لره جنتونه چې بهېږي له لاندې د (ونو او ماڼيو د) هغو وياليې، تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې.

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ

په دې حال کې چې (دغه جنتونه ځای د) ميلمستيا (يو پيشکشي) ده له جانبه د الله.

تفسير: له دې کبله يې ورته په ميلمستيا سره تعبير وکړ چې له ميلمه سره د خوړلو څښلو فکر نه وي، او په عزت او آرامۍ سره ناست وي، او په خوشالۍ کې هر شی ورته تيار وررسيږي. (والله أعلم).

وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْاَبْرَارِ ﴿۱۹۸﴾ وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا اُولٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

او هغه (باقي شی) چې په نزد د الله دی؛ خير (ډېر غوره) دی لپاره د نېکانو. او بېشکه ځينې له اهل کتابو څخه خامخا هغه څوک دي چې ايمان لري پر الله او پر هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) او پر هغه تورات او انجيل چې نازل کړی شوی دی دوی ته، حال دا چې ويريدونکي (متواضع) دي الله لره، نه اخلي دوی په آيتونو د الله قيمت لږ، هم دغه کسان (مقرر) دی دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی.

تفسير: پورته د عامو متقيانو د حال بيان وشو، اوس په کتابيانو کې چې کوم متقيان دي د هغو ذکر په خصوصيت سره فرمايي، يعنې هغو کتابيانو چې پر الله تعالی باندې يې په ښه ډول سره ايمان راوړی او قرآن عظيم الشأن يې منلی دی، او څرنګه دا عظيم الشأن قرآن بالذات د تورات او انجيل تصديق کوونکی دی، نو دوی ګواکې هغه هم ومنل، مګر نه په دې ډول چې دنيا خوښوونکي (احبار) يې مني، چې د لږ دنيوي ګټې لپاره د الله تعالی آيتونه پټوي يا يې بدلوي، بلکه د الله تعالی په مخکې په ډېره عاجزۍ او اخلاص سره غاړه ږدي، او هم هغه ډول چې د الله تعالی له درباره کتاب را نازل شوی دی، هغه يې په هم هغه اصلي رنګ سره ومنل.

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹۹﴾

بېشکه چې الله ډېر ژر دی حساب (د ده يعنې ډېر ژر حساب آخلي).

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اصْبِرُوْا وَصَابِرُوْا وَرَابِطُوْا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۲۰۰﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) صبر کوئ (په طاعت، مصيبت، او له معصيته) او ټينګ اوسئ ! په صبر (د کفارو په مقابل کې) او محکم اوسئ (په اسلامي سرحداتو کې) ! او وويرېږئ له الله ! لپاره د دې چې په مراد ورسيږئ ! (بريالي شئ ! اود دوزخه نجات ومومئ !).

تفسیر: الله تعالی د دغه سورت په پای کې مونږ مسلمانانو ته یو جامع او مانع نصیحت وکړ، چې په واقع کې د دې ګرد سورت حاصل دی، یعني ای مؤمنانو ! که فتح او برې، او د دنیا او آخرت په مراد رسېدل غواړئ ! نو سره د سختی تېرولو په طاعت کې ټینګ اوسئ ! او له معصیت څخه ځان وساتئ ! او د دښمنانو په مقابله کې خپله مضبوطي، ثابت قدمي، او مېړانه (بهادري) څرګنده کړئ ! او د اسلام د حدودو په حفاظت کې تل مشغول او لګیا اوسئ ! له هر ځایه چې د دښمن د تعرض (یرغل) اندېښنه وي، همله د اوسپنې د دیوال په شان خپل ټرونه سپر کړئ ! او پښې مو ټینګې کړئ !.

﴿وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (۱۰ جزء د الأنفال سورت ۶۰ آیت، ۸ رکوع) او په هر وخت او هر کار کې له الله جلت کلمتُه څخه وویرېږئ ! که تاسې داسې وکړل، نو وپوهېږئ چې په خپل مراد ورسېدئ.

تمت سورة «آل عمران» بفضل الله المنان نسأله الرحمة والغفران وخلود الجنة والرضوان ونصلی ونسلم الف الف مرة علیٰ رسوله وحبیبه سید الإنس والجان.

سُورَةُ النِّسَاءِ

د«النساء« سورت مدني دی، (۱۷۶) آیتونه او (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې څلورم، او په نزول کې ۹۲ یم سورت دی. وروسته د «الممتحنة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ

ای خلقو (تل) وویرېږئ له ربه خپله ! هغه (رب) چې پیدا یې کړئ تاسې له نفسه یوه نه (چې آدم علیه السلام دی) او پیدا یې کړه له دې (نفسه) جوړه د ده (چې حواء ده) او خپاره (خواره) یې کړل له دې دواړو څخه سړي ډېر، او ښځې (ډېرې).

تفسیر: لومړی یې د آدم علیه السلام له کیڼې پُښتی څنې بي بي حواء پیدا کړه، بیا یې له دوی دواړو څنې ګرد نارینه او ښځې پیدا او په ځمکه کې یې خپاره (خواره) کړل، نو په حقیقت کې الله تعالی ټول انسانان له یوه نفس او یوه سړي څنې پیدا کړي دي، مطلب یې دا دی: کله چې له عدم څنې ستاسې د ګردو پیداکوونکی او بیا ستاسې باقي او قائم ساتونکی هم هغه یو ذات دی؛ نو ښایي چې تاسې له هغه څخه وویرېږئ ! او د هغه د امر منل یو ډېر ضروري کار وګڼئ ! له دې څنې دوه مضمونونو ته اشاره وشوه:

(اول): دا چې الله تبارک وتعالی ستاسې د ټولو خالق او موجد دی.

(دویم): دا چې د ګردو انسانانو د وجود سبب هم هغه یو نفس دی، چې له هغه څنې الله تعالی نور ګرد انسانان پیدا کړل، یعني أبو البشر آدم علیه السلام.

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ

او وویرېږئ له الله ! هغه (الله) چې سوال کوئ تاسې یو تر بله په (نامه د) ده سره، او (وویرېږئ له پرېکولو) د خپلوۍ څخه.

تفسیر: سربېره پر دې چې الله جل جلاله ستاسې خالق او رب یعني موجد او بقاء درکوونکی دی، د ده د اطاعت د وجوب یوه وجه دا ده، چې تاسې د ده په وسیله ګرځولو په خپلو منځونو کې خپل حقوق او فوائد غواړئ ! او یو بل ته د هغه په نامه قسمونه ورکوئ !، وروسته له دې دا حکم دی چې له قرابته وویرېږئ ! یعني د اقاربو حقوق په ښه ډول سره اداء کوئ ! او د خپلوۍ له پرېکولو او بد سلوکۍ څنې ځانونه وژغورئ ! (وساتئ).

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝١

بېشکه الله دی پر تاسې ساتونکی (نو هیچېرې او هیڅکله ترې غافل نه شئ چې جزا درکوي).

تفسير: يعني الله جل جلاله ستاسې له ګردو (ټولو) اعمالو، افعالو، او احوالو څخه واقف دی، که د هغه د حکم متابعت وکړئ؛ نو ثواب به ومومئ، که نه د عذاب مستحق کيږئ، او ستاسې د ارحامو او خپلوی په تعلقاتو او مراتبو، او د هر يوه په مناسبو حقوقو باندې هم ښه پوهيږي، نو ځکه د هغه په نسبت هر هغه حکم چې الله جل جلاله در کړی، هغه حق وګڼئ ! او عمل پرې وکړئ !.

وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ ۠ وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا ۝۲

او ورکړئ (ای د يتيمانو اولياوو !) يتيمانو ته مالونه د دوی (پس له رشده)، او مه اخلئ تاسې خبيث (بد، حرام مال) په طيب (ښه، حلال مال !)، او مه خورئ تاسې مالونه د دوی (يعنې د يتيمانو، ګډ) له مالونو خپلو سره، (ای وليانو ! او وصيانو !) بېشکه دا (د يتيمانو د مال خوړل) ګناه لويه ده.

تفسير: ديتيمانو او لياوو او سرپرستانو ته حکم دی، هر کله چې هغوی بالغ شي، نو د هغوی مال دې پرې وسپاري !، او د سرپرستی په وخت کې دې د يتيمانو يو ښه شی نه اخلي !، او نه دې په معاوضه کې خراب او ښکته شی د هغه په مال کې شامل کړي ! او نه دی دهغوی مال له خپل مال سره ګډ کړي !، چې ويې خوري، مثلا «ولي» لره اجازه شته چې د يتيم خواړه له خپلو خوړو سره مشترک او شامل کړي، مګر دا خبره ضروري ده چې د يتيم مال ته دې څه نقصان ونه رسوي !، او داسې دې ونه شي، چې د شرکت په پلمه (بهانه) د يتيم مال وخوري، او ورڅخه استفاده وکړي، ځکه چې د يتيم د مال خوړل لويه ګناه ده.

ښايي له دې امله به د يتيم حکم په هغو احکامو کې چې په ارحامو پورې تعلق لري مخکې ذکر شوی وي، چې يتيم د خپلې بېکسی، بې سرو سامانی، مجبوری، بېچاره ګی له کبله د زيادت رعايت، شفقت او حفاظت محتاج وی لکه چې له همدی جهته په تبديل او شرکت سره د يتيم د مال خوړل ممنوع ګرځول شوي، او په راتلونکو متعددو آيتونو کې هم د يتيمانو په نسبت ځو احکام ارشاد شوي دي، چې له هغو ځنې په يتيمانو باندی لا زيات اهتمام را څرګنديږی او دا اهتمام د ګردو (ټولو) يتيمانو په حق کې دي.

هو ! هغه يتيم چې قريب او خپلوان وي، د ده په باره کې زيات تأکيد شوی دی، او همدا شان نزول او د دې آيتونو د ربط سبب هم دی، چې له عرف او عادت سره هم موافق دی، ځکه چې د يتيمانو (اولياء) غالبا هغه کسان وي چې د هغوی سره زياته خپلوي لري.

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ

او که وويرېږئ تاسې چې به ونه کړئ شئ عدل او انصاف په (حق د) يتيمانو کې نو په نکاح سره واخلئ تاسې (نورې) هغه ښځې چې خوښې (او حلالې) وي تاسو ته له ښځو؛ دوه دوه، او درې درې، او څلور څلور.

تفسير: په صحيحو احاديثو کې راغلي دي، هغه يتيمې جينکۍ چې د خپلو اولياوو تر تربيت لاندې به وي، او د هغې يتيمې او دهغې د ولي په مال او ځمکه او باغ کې به د خپلوی له لامله (له وجې) شرکت وو، نو دلته به دوه صورت وړاندې کيده:

(۱) كله به داسې پېښېده چې «ولي» ته به د دې جمال او مال دواړه مرغوب وو، او د دې ولي به د لږ څه مهر په بدل كې له دې سره خپله نكاح تړله، ځكه چې دې جينۍ به بل څوك نه درلود (لرلو)، چې د دې د حق غوښتنه يې كړې واى:

(۲): كله به داسې كېده چې د دې يتيمې جنۍ جمال به مرغوب نه وو، مگر «ولي» د دې خيال له امله: كه زه د دې نكاح له بل چا سره وتړم، نو د دې جينۍ مال به زما له لاسه ووځي، او زما په مال كې به بل څوك راسره شريك شي، نو د دې مصلحت له مخې به يې په يوه ډول له دې سره خپله نكاح تړله، خو له دې منكوحې سره به يې په زړه كې څه مينه او رغبت نه درلود (لرلو)، نو دا آيت نازل او اولياوو ته ارشاد وشو: «كه تاسې له دې خبرې څخه ويرېږئ چې د يتيمو نجونو په نسبت انصاف نشئ كولئ، او د دوى په مهر او حسن معاشرت كې له تاسې څخه تقصير پېښېږي، نو تاسې له هغوى سره نكاح مه ترئ ! بلكه نورو مرغوبه وو ښځو څخه له يوې څخه نيولې تر څلورو پورې تاسې ته اجازه شته، چې د شريعت له قاعدې سره يې سم نكاح كړئ ! چې له دې جهته يتيمو جونو ته څه نقصان ونه رسيږي، ځكه تاسې چې د هغوى د حقوقو حامي يئ؛ نو نه ښايي چې د حمايت لامله په كومې خرابۍ او گناه كې ولوېږئ !».

تنبيه: د آزاد مسلمان لپاره له څلورو ښځو او د مريي لپاره له دوو ښځو څخه زياتې په نكاح اخيستل جائز نه دي، او په احاديثو كې هم د دې په نسبت تصريحات موجود او ديني أئمه وو هم پر دې باندې اجماع كړېده، او گرد (ټول) امت ته هم دا حكم راغلى دى، يواځې د رسول الله صلى الله عليه وسلم خصوصيت او امتياز وو، چې له دې څخه د زياتو اجازه هم دوى ته وه.

فائده: د يتيمو جونو د نكاح دريم صورت هم په حديث كې راغلى دى: هغه يتيمه جينۍ چې د دې د مال او جمال د دواړو په نسبت د دې «ولي» بې رغبته وي، او د دغه عدم رغبت لامله د دې ولي د هغې نكاح له بل چا سره ترې، مگر ښكاره خبره ده، چې د دې آيت تعلق له دې صورت سره نشته.

په ﴿وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ﴾ كې «و» په معنى د «او» دى.

د دې آيت حاصل ځينو مفسرينو داسې هم بيان كړى دى چې: «كه د يتيم له مال څخه وېره كوئ ! نو له ما څخه هم سخت وويرېږئ ! او له ښځو سره معامله په نكاح سره وكوئ ! نه په سفاح سره ! او له ډېرو ښځو هم وېره وكړئ ! او له څلورو ښځو څخه زياتې مه كوئ !».

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾

نو (بيا كه) وويرېږئ تاسې چې عدل (انصاف برابري) به ونه كړئ شئ (د ښځو په منځ كې په نفقه، نوبت، او نورو كې)؛ نو يوه (اصيله كوئ) يا هغه وينځې چې مالكان شوي دي د هغو (وينځو) ښې لاسونه ستاسې (تاسې يې ملكان يئ).

تفسير: يعني كه تاسې له دې خبرې څخه ويرېږئ، چې په څو ښځو كې به سم له انصافه او مساواته معامله ونشئ كړئ؛ نو بيا فقط په يوې نكاح قناعت وكړئ ! يا يواځې پر وينځو باندې يوه وي، كه ډېرې اكتفا وكړئ ! او كه مو زړه غواړي له يوې منكوحې سره څو وينځې هم وساتئ !.

﴿ذٰلِكَ أَدْنٰى أَلَّا تَعُولُوا ۝﴾

دا (نكاح د يوې اصيلې يا د ډېرو وينځو) ښه نږدې ده دې ته چې ظلم ونه كړئ تاسې (او يو جانب ته متمائل نشئ تاسې).

تفسیر: یعني یواځې له یوې ښځې سره له نکاح کولو څخه یا فقط په خپلې یوې وینځې یا ډېرو وینځو باندې په قناعت کولو کې یا له یوې نکاحي ښځې سره د یوې وینځې یا د څو وینځو په جمع کولو کې د دې خبرې امید او توقع شته، چې تاسې له بې انصافۍ او بې عدالتۍ څخه محفوظ پاتې شئ !، ځکه هغه حقوق چې زوجات یې لري، هغسې یې مملوکې وینځې نه لري، د هغوی په منځ کې د عدالت په نه کولو سره تاسې نه مؤاخذه کېږئ، نه هغوی لره مهر شته، او نه یې د معاشرت لپاره کوم حد مقرر دی.

فائده: هر هغه څوک چې څو ښځې لري، نو په ده باندې واجب دي، چې د دوی په خوراک، پوښاک، راکړه ورکړه او نورو کې مساوات وکړي، او د شپې له مخه د وید ېدلو لپاره هم سم له نوبته له هرې یوې ښځې سره بېل بېل هستوګنه، او جلا جلا (جدا جدا) شپه تېره کړي، که کوم مېړه (خاوند) د خپلو ښځو په حقوقو کې عدالت او برابري نه کوي، نو هغه به د قیامت په ورځ کې مفلوج (ګوزڼ وهلی) پاڅیږي، او داسې به درومي چې له خپله ځانه سره به یو لاس او یوه پښه او نور نیمایي بدن کش کاږي، او که د چا په نکاح کې یوه اصیله ښځه او یوه وینځه وي، نو وینځې ته د اصیلې ښځې نیمایي نوبت او وار دی، او هغه وینځه هیڅ د نوبت حق نه لري، چې د خپل مالك په ملك کې وي بلکه له دوی سره ناسته او ملاسته د دې د بادار په خوښې پورې مربوطه ده.

وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحْلَةً ؕ

او ورکوئ تاسې ښځو (خپلو) لره مهرونه د دوی په ورکړه د خوشالۍ سره (چې فرض شوي دي له طرفه د الله پر تاسې).

تفسیر: یعني د هغو ښځو مهرونه چې تاسې نکاح ورسره تړلې ده، په خوښۍ او رغبت سره پخپله اداء کړئ، بې له دې چې د هغوی کوم حامي یا بل څوك له تاسې ځنې د حصول څه تقاضاء وکړي، که تاسې پخپل شوق او رغبت سره د خپلو ښځو مهرونه ورکوئ ! نو بیا د یتیمو نجونو په نکاح کولو کې هیڅ کوم حرج او ممانعت نشته، بلکه حرج او ممانعت خو به هلته وي، چې د دوی د مهر یا د بل کوم حق په اداء کولو کې څه درونګوالۍ ولیدل شي.

فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِیْٓــًٔا مَّرِیْٓــًٔا ۝۴

نو که راضي شوې دا (ښځې) تاسې ته (په بخښنه) له کوم شي له دې (مهره په خوشالۍ) د نفس خپل؛ نو خورئ تاسې دغه شی په داسې حال کې چې خوندوره حلاله بې ضرره وي.

تفسیر: یعني که ښځه پخپله خوښه له مهر ځنې څه شی خپل مېړه (خاوند) ته معافوي، یا یې اخلي، او بیا یې ور هبه کوي، نو په دې کې هیڅ حرج نشته، او مېړه (خاوند) دې هغه په خوښۍ سره وخوري، «هنيء» هر هغو خوړو ته وایي چې خوندور او لذیذ وي، او طبیعت یې په خوښۍ او رغبت سره قبول کړي، «مريء» هر هغو خوړو ته وایي چې په زړه پورې هضم او په ډول سره د بدن جزء او د صحت او قوت موجب شي.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِیْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِیٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ فِیْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۝۵

او مه ورکوئ (مه سپارئ) تاسې !بې عقلانو ته مالونه خپل هغه چې ګرځولي دي الله لپاره ستاسې سبب د ګزران، او روزي ورکوئ دوی ته په دې مالونو کې، او جامې ورکوئ دوی ته، او ووایئ دوی ته خبره معروفه (نېکه، خوږه، پسته، معقوله).

تفسیر: یعنې د ناپوهو هلکانو (لیونیانو، وړو اولادونو او ښځو) په لاس کې د دوی هغه مالونه مه ورکوئ ! چې ستاسې په تصرف کې وي، او الله تعالی هغه انسانانو لره د معیشت سامان جوړ کړی دی، بلکه هغه په پوره حفاظت سره وساتئ ! او د هلاکت له اندېښنې څخه يې وژغورئ (وساتئ) !، او تر څو پورې چې دوی پخپله نفع او نقصان باندې ونه پوهیږي؛ تر هغه وخته پورې ورته له همغه ځنې خوراك او کالي (جامې) ورکوئ ! او تسلي ورکړئ چې دا ګرد مال ستاسې دی، مونږ ستاسې فائده غواړو، کله چې تاسې پوه شوئ؛ دا ګرد مال تاسې ته درکاوه کیږي.

(یا دا معنی چې مه سپارئ کم عقلو، لیونیانو، یتیمانو، او ښځو خپلو ته، مالونه خپل د دوی د بلوغ تر وخته پورې، او خوراك او پوښاك دوی ته ورکوئ ! او د لاسه کوئ يې ! او نه ښایي چې مالونه بې ځایه ولګول شي، ځکه چې مالونه د بدن د قوام او د ټولو کارونو د سرته رسولو سبب دی، یعنې د مالونو په وسیله په دنیا کې مأکول، مشروب، ملبوس، مسکن او نور، او په دین کې زکات، خیرات، حج، عمره، نفقه، صدقه او نور منځ ته راځي).

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰٓى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَإِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوٓا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۚ

او وازمویئ تاسې یتیمان تر هغه پورې کله چې ورسیږي دوی (حد، د) نکاح ته، نو که ومونده تاسې له هغو نه هوښیاري (په معاملاتو او د مال په ساتنه کې) نو وسپارئ تاسې هغوی ته مالونه د هغوی !.

تفسیر: یعنې یتیمانو ته ښوونه او د دوی روزنه او ازموینه د بلوغ تر وخته پورې کوئ !، که وروسته له بلوغه په دوی کې د ګټې او د تاوان پوهه او د مال د انتظام او د حفاظت تمیز ومومئ ! نو د دوی مال وروسپارئ ! د یتیمانو د ورښوونې او ازموینې عمده صورت همدا دی، چې د معمولي او د کم قیمت شیانو بیع او شراء په دوی باندې وکړل شي !، او د هغو طریقه دې دوی ته وروښوول شي !.

وَلَا تَأْكُلُوهَآ إِسْرَافًا وَّبِدَارًا أَنْ يَّكْبَرُوا ۚ

او مه خورئ تاسې دا (د یتیمانو ناپوهانو مالونه) په اسراف سره (چې له ضرورته زیات وي) او په جلتۍ سره (پخوا له حاجته، د ویرې د دې) چې دوی به لوی شي (نو وابه يې خلي).

تفسیر: یعنې د یتیمانو مال له ضرروته زیات صرفول منع دي، لکه چې د یوې پیسې په ځای دوه پیسې صرف کړي، او دا هم منع ده، چې له دې خبرې ځنې وویریږي ! که دا یتیم لوی شي، نو خپل مال به له ما ځنې بېرته واخلي، نو په صرفولو کې يې تلوار په کار دی، خلاصه يې داسې شوه، چې باید د یتیم مال د ضرورت په اندازه او د وخت له غوښتنې سره سم صرف شي.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ

او هر څوك چې وي مالداره نو ښایي ځان پاك وساتي (د یتیمانو له مالونو څخه) او هر څوك چې وي فقیر، نو خوري دې له دې مال څخه په معروف (له دستور سره سم د مزدورۍ په اندازه) سره.

تفسیر: یعنې «ولي» دی د یتیم مال د خپل ځان لپاره نه خرڅوي، او که د یتیم پالونکی او تربیه کوونکی محتاج وي، کولی شي چې د خپل خدمت په اندازه د یتیم له مال ځنې خپله مزدوري واخلي ! مګر غني ته له سره څه اخیستل روا نه دي.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ۝

نو کله چې ورکړئ (وسپارئ) تاسې دغو (یتیمانو) ته مالونه د دوی، نو شاهدان ونیسئ تاسې پر دوی باندې، او کافي دی الله په دې حال کې چې ښه حساب کوونکی (او جزا ورکوونکی) دی.

تفسیر: کله چې د کوم وړوکي پلار مړ شي، نو ښایي چې د ځو مسلمانانو په مخ کې د یتیم مال ولیکل شي ! او بیا یې امانتدار ته وسپاري ! کله چې دا یتیم بالغ او هوښیار شي، نو سم له هغه لیک سره دې د هغه مال بېرته ورکړي ! او ځومره شی چې صرف شوی وي، د هغه حساب دې هم وروښیي، او هغه شی چې پر یتیم باندې سپاري، ښایي چې په هغه باندې هم شاهدان ونیسي، او ور ویې ښیي، ځو د راتلونکي اختلاف او جګړې په وخت کې خبره په سهولت سره صافه، او شخړه ورکه شي.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝

شته نارینه وو لره (هم، لوي وي که واړه) نصیب د دوی له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو، او شته ښځو لره (هم، لویې وي که وړې) نصیب (برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو هغه (مبلغ) چې لږ وي له دې ماله او که ډېر وي، نصیب (برخه) مقرر کړی شوی (له طرفه د الله نه).

تفسیر: د رسول اکرم صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم له زمانې څخه پخوا دا رسم وو، چې لویو او وړو جینکو او نابالغانو هلکانو ته به یې میراث نه ورکاوه، او یواځې هغو نارینه وو ته به یې میراث رسېده، او وارثان ګڼل کېدل؛ چې لویان او د دښمنانو د مقابلې او مقاتلې لیاقت به یې درلود، چې په دې سبب وړو یتیمانو ته له میراث ځنې هیڅ شی نه ورکول کېده، نـو د دوی پـه نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې داده: «دمور او پلار او نورو خپلوانو له متروکه مال ځنې نارینه وو یعنې ځامنو لره اعم له دې نه چې وړوکی وي یا ځلمی د دوی برخه رسیږي، او ښځو لره یعنې لوڼو ته اعم له دې چې وړوکې وي یا پېغلې د مور او پلار او نورو خپلوانو له ترکې ځنې د دوی برخه ورکولی کیږي، او دا برخې ټاکلې شوې دي، هغه متروکه مال لږ وي، که ډېر؛ د هغو ورکول ضروري دي، په دې سره د جاهلیت د بد رسم ابطال وشو، او د یتیمانو او د نورو د حقوقو حفاظت یې وفرمایه، او د دوی د حق تلفی مخه یې بیخي ونیوله.

فائده: په دې آیت کې د حق لرونکو حق او د هغه تقرر او تعیین بالاجمال راښوول شوی دی، په وروستنی رکوع کې د وارثانو د برخې تفصیل راښوول کیږي.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝

او کله چې حاضر شي ویش (تقسیم د میراث) ته خاوندان د خپلوۍ (چې وارثان نه وي) او یتیمان او مسکینان؛ نو روزي ورکوئ تاسې دوی لره له هغه (میراثه) او ووایئ تاسې دوی ته خبره معروفه (خوږه معقوله).

تفسیر: یعنې د میراث د تقسیم په وخت کې چې ټول خپلوان یو تر بله سره ټول شي، که له دې خپلوانو څخه ځینې داسې وي چې هغوی ته میراث نه ورسیږي، یا یتیم او محتاج وي، نو دوی ته څه خواړه ورکړئ ! او رخصت یې

کړئ ! یا له موقع سره مناسب کوم شی له ترکې ځنې ورته ورکړئ ! ځکه چې داسې سلوک مستحب دی، که د میراث په مال کې د خوراک ور شی نه وي، یا یې موقع نه وي، لکه چې هغه د یتیمانو مال وي، او مړي وصیت هم نه وي کړی، نو له دې خپلوانو سره ښې مناسبې او معقولې خبرې وکړئ ! او رخصت یې کړئ ! یعنې په پسته ژبه سره له دوی ځنې معذرت وغواړئ ! او داسې ورته ووایئ چې: «دا مال د یتیمانو دی، او مړي وصیت هم نه دی کړی، نو ځکه مونږ مجبور یو، چې له تاسې ځنې معذرت وغواړو».

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۝٩

او ودې ویریږي (د یتیمانو پر ضیاع) هغه وصیان که پریږدي دوی پس له (مرګه) خپل اولاد ضعیفان (نو) ویریږي به دوی په دغو (اولادونو چې وروسته له مونږ به دوی هم داسې شي) پس ودې ویریږي دوی له الله ځخه او ودې وایي دوی ته خبره سمه خوږه.

تفسیر: په اصل کې دا ارشاد د یتیم د «ولي» او «وصي» لپاره دی، نورو ته هم درجه په درجه ښایي چې د دې خبرې خیال وساتي، مطلب دا چې هر سړی سره دې دا اندېښنه وي، «نه چې زما له مرګه وروسته زما له اولادې سره څه سخته معامله وکړه شي»، نو ددې لامله تاسو لره هم ښایي چې له یتیمانو سره همغسې معامله وکړئ، چې تاسې یې خپلو ځامنو ته پس له مرګه غواړئ، او له الله تعالی ځنې وویرېږئ ! او له یتیمانو سره سمې ښې خوږې خبرې کوئ ! یعنې هسې معامله له دوی سره وکړئ، چې په هغې باندې د دوی زړه مات نشي، او نه دوی ته څه تاوان ورسیږي، بلکه تل تر تله د هغوی د اصلاح، ښېګڼې (ښه والي)، تعلیم، تربیې، تأدیب، او تهذیب خیال ولرئ، (او قریب الموت مریض ته نصیحت وکړئ ! چې په وصیت کې د ورثې د حقوقو له تضییع ځنې ځان وساتئ، او د شهادت کلمه او توبه په خوله کې ورکړئ ! او د ترکې او د قسمت حاضرینو سره ښه د انسانیت او مېړانې وضعیت وکړئ !.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ۝١٠

بیشکه هغه کسان چې خوري دوی مالونه د یتیمانو په ظلم سره (بې له شرعي اذنه) خبره دا ده چې خوري دوی (اچوی) په ګېډو خپلو کې سور اور، او ژر به ننه وځي دوی اور سخت ګرم ته.

تفسیر: هر هغه څوک چې د یتیم مال بلا استحقاقه خوري، هغه خپله ګېډه د جهنم له اوره ډکوي، یعنې د هسې خوراک انجام به داسې کیږي، او دا یې په آخره جمله کې راښکاره کړه.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ

حکم کوي تاسې ته الله په (حق د میراث د) اولاد ستاسې کې چې (تاسې مړه شئ)، شته نارینه لره (له میراثه) په مثل د برخو د دوو ښځو.

تفسیر: که د کوم میت په اولاده کې هلک او جینۍ دواړه وي، نو هغوی ته د میراث ورکولو دا قاعده ده، چې یوه هلک ته به د دوو جینکو حصه ورکوله کیږي، مثلا که یو هلک او دوه جینکۍ وي، نو نیمایي مال هلک ته او بله نیمه یې هغو دوو جونو ته ورکوله کیږي، او که یو ځوی او یو لور ترې پاتې وي، نو دوه ثلثه هلک ته او یو ثلث جینۍ ته ور رسیږي.

﴿فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾

نو که وو دا (اولاد خالصې) ښځې پورته له دوو څخه (یا دوه) نو (شته) دوی لره دوه ثلثه (دوه دریمې برخې) د هغه مال چې پریښی وي (مړي)، او که وه دا (مولوده لور) یوه؛ نو هغې لره نصف (یعنې نیمایي د ترکې دی).

تفسیر: یعنې او که د کوم مړي په اولاده کې یواځې ښځې یعنې لوڼې پاتې شي، او څوی نه وي ترې پاتې، نو که دا جونه له دوه څخې زیاتې، یا دوه وي، بیا هم هغو ته همدا دوه ثلثه (دوه دریمې) رسیږي، او که یواځې یو جینۍ ترې پاتې وي، نو دې ته د پلار نیمایي ترکه ور رسیږي.

تنبیه: د ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾ په ذیل کې دا راڅرګنده شوه، چې یوې جینۍ ته له یوه هلك سره یو ثلث ور رسیږي، نو له دې څخې معلومه شوه چې یوې جینۍ ته به له بلې جینۍ سره په طریق الأولی یو ثلث ور رسیږي، څکه چې د هلك حصه د جینۍ له حصې څخې زیاته ده، نو کله چې د هلك په سبب د دې برخه له یوه ثلث څخه کمه نشوه، نو د بلې جینۍ له سببه به څرنګه هغه برخه لږ کېدی شي؟ کله چې د دوو جونو حکم په پخواني آیت کې معلوم شوی وو، نو څکه په دې کې له دوو څخې د زیاتو لوڼو حکم هم راښیي، چې چاته داسې کومه شبهه پیدا نشي، کله چې د دوو لوڼو حق د یوې جینۍ له حق څخې زیات وي، نو ښایي د درو او څلورو او د ډېرو برخې به له هغه زیات وي، حال دا چې خبره داسې نه ده، بلکه کله چې لوڼې له یوې څخې زیاتې وي، دوه وي، که لس، که زیاتې، هغو ګردو ته به همغه دوه ثلثه رسیږي.

فائده: د اولاد د وراثت دوه صورتونه په آیت کې ذکر شول:

(۱): دا چې هلك او جینۍ دواړه نوعه اولاد موجود وي.

(۲) دا چې لوڼې ولري، او دا دوه صورتونه لري، چې یوه لور وي، یا له یوې زیاتې وي، نو اوس یواځې یو صورت پاتې دی چې یواځې هلکان ولري، نو دهغه حکم دادی چې ګرد میراث به هغوی ته وررسیږي، اعم له دې چې یو وي که ډېر.

﴿وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ﴾

او شته مور او پلار د ده (مړي) ته لپاره د هر یوه له دې دواړو سدس (شپږمه برخه) له هغه مال چې پریښی وي (مړي) که وي مړي لره ولد (څوځات).

تفسیر: او س د مور او پلار د میراث درې صورتونه بیان فرمایي: د اول صورت خلاصه داده: «که د میت اولاده څوی یا لور وي، نو د میت مور او پلار ته د ده له ترکې څخې هر یوه ته سدس، شپږمه برخه ور رسیږي».

﴿فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ﴾

نو که نه وي ده لره ولد (څوځات) حال دا چې میراث اخلي له ده (مړي څخه یواځې) مور او پلار د ده؛ نو دي مور د ده لره ثلث (دریمه برخه د ترکې، او نوره ټوله د پلار ده).

تفسیر: د دوهم صورت خلاصه دا ده: «که میت هیڅ اولاد ونلري، او یواځې مور او پلار یې وارث وي، نو د هغه مور ته یو ثلث «دریمه» ور رسیږي، یعنې نور پاتې دوه ثلثه د هغه پلار ته ور رسیږي.

فَإِنْ كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ

نو که وي مړي لره وروڼه (یا خویندې) نو شته مور د ده لره سدس (د ترکې شپږمه برخه).

تفسیر: درېیم صورت دا دی: که د میت له یوه څخه پورته وروڼه او خویندې وي، که سکنې وي، که د پلار له لوري یا د مور له لوري وي، او اولاد هیڅ ونه لري، نو په دې صورت کې د ده مور ته سدس (شپږمه) برخه ور رسیږي، یعنې باقي ګرد د هغه پلار ته پاتې کیږي، ورور او خور ته هیڅ نه ور رسیږي.

مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ

پس له (اداء کولو د) وصیت څخه چې وصیت وکړي میت په هغه سره، یا پس (له ادا کولو) د دَین څخه.

تفسیر: یعنې هومره چې د وارثانو برخې ذکر شوي دي، دا ټولې د میت د وصیت، او د هغه د قرض له اداء کولو څخه وروسته وارثانو ته ورکولی کیږي، او د وارثانو حق فقط په هغومره مال کې کیږي، چې د وصیت او د قرض د مقدار له ایستلو څخه وروسته پاتې کیږي، او نصف (نیمایي) او ثلث (درېیمه برخه) او نور له همدې پاتې مال څخه مراد دي، نه له ګرد مال څخه.

فائده: د میت مال دې اول د ده په ګور او کفن کې ولګاوه شي ! څه چې له هغه څخه پاتې شي، له هغه څخه دې د ده قرض ورکړ شي ! څه چې د ده له قرض څخه پاتې شي، له هغه څخه تر یوه ثلثه پورې (درې یمې برخې) پورې دې د مړي په وصیت کې صرف کړ شي !، وروسته له ګور او کفن او قرض او پس له أداء د وصیت څخه (د مال په ثلث کې): په پاتې متروکه کې ګرد وارثان شریک دي، او هغه ترکه پر دوی باندې ویشله کیږي.

ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

پلرونه ستاسې او ځامن ستاسې نه پوهیږئ تاسې چې کوم یو له دوی زیات نږدې دی تاسې ته له جهته د نفعې، (دا برخې فرض شوي دي) مقرره برخه له (جانبه) د الله، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: په دې آیت کې یې دوه ډوله (قسمه) میراث بیان کړ، د اولاد میراث او د مور او پلار، اوس فرمایي: څرنګه چې دا خبره تاسې ته معلومه نه ده، چې له کوم یوه څخه به تاسې ته نفع؟ او څومره نفع در ورسیږي؟، نو ځکه په دې کې تاسو ته نه ښایي چې څه مداخله وکړئ، هره برخه او حصه چې الله تعالی هر چا ته مقرره کړېده، د هغه رعایت وکړئ ! ځکه چې الله تعالی پر هر شي باندې ښه خبردار او لوی حکمت والا دی.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَٰجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۚ

او شته تاسې ته نیم د هغه مال چې پرېښی دی ښځو ستاسې که نه وي دې ښځو لره ولد (ځوځات)، نو که وي دې ښځو لره ولد (ځوځات) نو تاسې لره شته څلورمه برخه له هغه ماله چې پرېښی وي دې ښځو پس (له ادا کولو) د وصیت نه چې وصیت یې کړی وي (دې ښځو) په هغه سره یا (پس له اداء کولو د) دین څخه (چې وي په دې ښځو باندی څه قرض).

تفسیر: اوس د زوجینو د میراث بیان کاوه شي، چې مېړه (خاوند) لره د ده د ښځې له مال څخه نیمايي ور رسیږي، که دا ښځه اولاد ونه لري، او که اولاد ولري، اعم له دې چې یو ځوی یا یوه لور یا ډېر ځامن او لوڼې، له دې مېړه (خاوند) ځنې، یا له بل مېړه (خاوند) ځنې ولري، نو مېړه (خاوند) ته د دې له مال ځنې ربع (څلورمه برخه) وروسته له ورکولو د قرض او وصیت څخه ور رسیږي.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ ۚ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ

او شته دې ښځو لره څلورمه برخه له هغه مال چې پرېښی وي تاسې که نه وي تاسې لره ولد (ځوځات)، نو که وو تاسې لره ولد (ځوځات) نو دې ښځو لره ثمن (اتمه برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي تاسې پس له ادا کولو د وصیت چې وصیت کوئ تاسې په هغه سره، یا پس له اداء کولو د دَین (قرض، چې وي پر تاسو ای خاوندانو).

تفسیر: او هم داسې ښځې لره چې مېړه (خاوند) یې اولاد نه لري، د دې د مېړه (خاوند) له مال څخه ربع (څلورمه برخه) ور رسیږي. که اولاد لري اعم له دې چې له همدې ښځې څخه وي که له بلې ښځې څخه؛ نو ښځې ته ثمن (اتمه برخه) د دې د مېړه (خاوند) له هغه مال څخه ور رسیږي، چې د وصیت او قرض له ادا کولو څخه وروسته پاتې وي، له هر قسم مال څخه نغد وي که جنس، وسله وي که ګاڼه (زېور)، سرای وي که باغ، پاتې شو د ښځې مهر، هغه له میراث ځنې جلا او په قرض کې داخل دی، دا ټول دوه صورتونه لري، لکه چې د نارینه د میراث صورتونه هم دا دوه وو.

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ۚ

او که وو یو سړی چې میراث ترې وړل کیږي کلاله (بې ولده بې والده) یا ښځه وه (هم داسې کلاله) حال دا چې وي دې مړي لره (یو اخیافي) ورور یا (اخیافي) خور پس شته هر یوه لره له دې (اخیافي) ورور او خوره سدس (شپږمه برخه د ترکې).

تفسیر: له دې ځایه د «اخیافي» ورور او خور ذکر دی، چې یواځې په مور کې سره شریکان وي، نو ښايي وپوهیږئ ! چې د پلار او ځوی د پاتې کېدلو سره ورور او خور ته هیڅ نه ور رسیږي، هو ! که والد او ولد نه وي، نو ورور او خور ته به میراث ورسیږي، ورور او خور په درې ډوله دي:

(۱): سکني چې په مور او پلار کې سره شریکان وي، چې دوی ته «عیني یا أعیاني» وايي.

(۲) «علاّتي» چې یواځې په پلار کې سره شریکان وي.

(۳) «أخیافي» چې یواځې په مور کې سره شریکان وي.

په دې آیت کې د «أخیافي» ذکر دی، کله چې د متعددو اصحابو کرامو په قرائتونو کې د ﴿وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ﴾ څخه وروسته د «من الأم» کلمه په تصریح سره شته، او په دې باندې د ګردو اصحابو اجماع ده، چې په دې ځای کې له (أخ) څخه أخیافي ورور مراد دی.

د دې آیت مطلب دا دی چې هر هغه میت نارینه وي که ښځه چې مور او پلار او لور او ځوی هیڅ نه لري، او یواځې یو «أخیافي» ورور یا خور ولري، نو له دې دواړو څخه هر یوه ته سدس (شپږمه برخه) ور رسیږي، او د نارینه او ښځې یعنې د «أخیافي» ورور او خور برخه برابره ده، او هیڅ زیادت او کمی په کې نشته، پاتې شو دوه ډوله ورور

او خور: يعنې «عيني» او «علاتي» نو د دې دواړو حکم لکه د اولاد داسی دی، په دې شرط چې د مړي پلار او ځوی هيڅ نه وي، مقدم «عيني» دی، که هغه نه وي نو «علاتي» دی، د «النساء» د سورت په آخر کې د دې دواړو د ميراث ذکر هم راځي.

﴿فَإِنْ كَانُوٓا أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِي الثُّلُثِ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصٰى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ﴾

نو که وو (ورونړه خويندې د کلالې) زيات له دغه (يو ورور او خور څخه) نو دوی ګرد سره شريکان دي په ثلث (دربمه برخه د ترکې) کې وروسته له (اداء کولو د) وصيت چې وصيت کولی شي په هغه سره، يا پس (له اداء کولو) د دَين، په دې حال کې چې (نورو ته) نقصان ونه رسوئ (په دې وصيت کې).

تفسير: يعنې که د «أخيافي» ورور او خور له يوه څخه زيات وي، نو دوی ګردو (ټولو) ته همغه يو ثلث (دربمه برخه) په ميراث ور رسيږي، او په لومړني صورت کې هغه «سدس» (شپږمه) او په وروستني صورت هغه «ثلث» چې ورکاوه کيږي، له وصيت او قرض څخه وروسته څه مال چې باقي پاتې کيږي؛ له همغه څخه دا «ثلث» يا «سدس» ورکاوه کيږي، او وصيت هلته صحيح او پر ميراث باندې مقدم کېدی شي، چې په هغه کې د نورو څه زيان نه وي، او دا زيان دوه صورتونه لري:

(۱): دا چې له يوه «ثلث» څخه يې د زيات مال وصيت کړی وي.

(۲): دا چې د هغه وارث لپاره چې هغه ته له ميراث څخه هم برخه ور رسيږي؛ څه وصيت وکړي، په دې دواړو صورتونو کې وصيت صحيح نه دی، هو ! که ګرد ورثه هغه وصيت سره مني، نو ښه ! که نه هسې وصيتونه ګرد مردود دي.

فائده: څرنګه چې له وارثانو څخه اندېښنه وه، چې د ميت له ترکې څخه به د ميت وصيت او قرض اداء نه کړي، بلکه ټول مال به د خپلو ځانونو لپاره وساتي، نو ځکه يې له ميراث سره هر ځلې د وصيت او د دين د حکم تأکيد بيان کړ، او کله چې وصيت تبرع او احسان دی، او ډېر ځله يو معين سړی د دې مستحق نه وي، او له دې سببه د هغه د ضايع کېدلو احتمال قوي وو، نو ځکه يې د اهتمام او احتياط لامله په هر ځای کې له دين (پور) څخه د وصيت ذکر د مخه فرمايلی دی، حال دا چې د وصيت درجه له دين څخه وروسته ده، لکه چې پخوا تېره شوه، (يعنې لکه چې هيڅوک د دين په اداء کې غفلت نه کوي، همداسې دې په وصيت کې هم نه کوي !) او هم وصيت د مورث حق دی لکه تجهيز او تکفين، پرته له وراثت او قرض څخه چې هغه د نورو حق دی، نو له دې حيثيته به وصيت له قرض څخه مقدم وي، اګر که له بلې وجې قرض په وصيت باندې وړاندې دی، او دلته د ﴿غَيْرَ مُضَآرٍّ﴾ قيد زيات شوی دی، همدا قيد به په نورو سابقه ځايونو کې هم معتبر وي.

﴿وَصِيَّةً مِّنَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَلِيْمٌ ﴿١٢﴾﴾

وصيت کوي الله تاسې ته وصيت له (جانبه) د الله، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ډېر تحمل والا (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: هغه ميراثونه چې د دې رکوع له شروع څخه تر دې ځايه پورې بيان شوي دي، پنځه دي:

(۱) ځوی، لور (۲) مور، پلار (۳) مېړه (خاوند) (۴) ښځه (۵) أخيافي ورور، خور.

همدې پنځو واړو ته ذوي الفروض يعني د معلومو برخو خاوندان وايي (په استثناء د ځوی چې عصبه دی) د دې پنځو واړو د ميراث أحكام يې بيان کړل، په پای کې يې د تاکيد په ډول وفرمايل: «دا حکم د پاک الله دی، او تعميل يې ضروري دی، او الله جل جلاله ته هر شی معلوم دی، چې کوم يو اطاعت کوي، او کوم يو غاړه غړه وي؟ او کوم يو په ميراث، وصيت، او قرض کې له حق او انصاف سره سم کار کوي، او کوم يو بې انصافي کوي، او ضرر رسوي؟ او په دې خبره دې هيڅوک ونه غوليږي، چې د ظلم او بې انصافۍ په سزا کې ولې تأخير کيږي؟ ځکه چې د الله تعالى حلم ډېر کامل دی.

فائده: ښايي وپوهيږو چې پرته له «ذوي الفروضو» څخه چې د هغو ذکر په همدې رکوع کې تېر شو، يو بل قسم وارث هم دی، چې هغه ته «عصبه» وايي، او هغو لره کومه معينه برخه لکه نصف (نيمايي) او ثلث (درېيمه) او ثلثان (دوه برخې له درې برخو) او ربع (څلورمه برخه) او سدس (شپږمه برخه) او نور نه ده مقرره، بلکه هر هغه شی چې له «ذوي الفروضو» څنې کوم يو نه وي، نو د هغه ټول مال (عصبه) ته ور رسيږي، او که «ذوي الفروض» او «عصبه» دواړه وي، نو اول «ذوي الفروضو» ته او که ترې پاتې نشو «عصبې» ته هيڅ نه ور رسيږي، او اصلي «عصبه» هغه دی چې نارينه وي، ښځه نه وي، او د ده او د مړي په مينځ کې د ښځې واسطه هم نه وي، او د دوی درجې څلور دي:

(۱) ځوی او لمسی.

(۲) پلار او نيکه.

(۳) ورور او وراره.

(۴) تره او د تره ځوی يا د ده لمسی.

که څو تنه «عصبه» موجود وي، نو ميراث همغو عصبه وو ته رسيږي؛ چې مړي ته نږدې وي، لکه د لمسي په مقابل کې ځوی، او د وراره په مقابل کې ورور وړاندی دی، نو بيا د «أخيافي» او «علاتي» په مقابل کې «أعياني» مقدم دی، ددې څلورو واړو په استثناء او له ورور سره خور هم «عصبه» کيږي، دا اصلي «عصبه» نه دي، بلکه غير اصلي دي، پرته له اولاده او ورونو څخه د نورو نارينه وو سره ښځې نه «عصبه» کيږي، مثلاً د تره ځوی «عصبه» دی، مګر ده سره د تره لور «عصبه» نشي کېدی.

فائده: د دې پاس ذکر شويو قسمونو يعني «ذوي الفروضو» او «عصبه وو» څخه علاوه ځمونږ د امام أبو حنيفه «رحمه الله» په نزد درېم قسم وارث «ذوی الأرحام» هم شته، يعني داسې قرابت لرونکي چې د ده او دمړي په منځ کې د ښځې واسطه وي، چې نه «ذوي الفروض» وي، او نه «عصبه» لکه لمسی، نيا، خوريي، ماما، ترور، توړی او د دوی اولاده، کله چې له کوم مړي څخه نه «ذوي الفروض» او نه «عصبه» يو هم نه وي پاتې، نو د هغه ميراث «ذوو الأرحامو» ته ور رسيږي، د دې تفصيل په کتابونو کې مذکور دی.

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ ۗ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ
وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۳﴾ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۪
وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۱۴﴾

دا (د يتيمانو، ميراثونو، وصيت، او د دين تېر شوي حکمونه) حکمونه د الله دي، او هر څوک چې ومني حکم د الله او د رسول د ده؛ نو داخل به کړي الله دغه (مطيع په هسې) جنتونو کې چې بهيږي به له لاندې د (ماڼيو او ونو د) هغو وياڼې، هميشه به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او

دا (ننوتل جنت ته) مراد موندل (برى) دي ډېر لوى، او هر څوك چې نافرماني كوي د الله، او د رسول د ده، او وځي له حدوده د الله؛ نو داخل به كړي (الله) دغه (معتدي) اور ته چې همېشه به وي (دې) په هغه (اور د دوزخ) كې او (شته) ده ته عذاب ډېر سپكوونكى.

تفسير: يعنې دا پخواني ټول ذكر شوي احكام (چې د يتيمانو حقوق،وصيت او ميراث دی) د الله جل جلاله مقررې كړى شوې ضابطې او قاعدې دي، هر هغه څوك چې اطاعت كوي، او د الله تعالى احكام مني، چې په هغو كې د وصيت او د ميراث حكم هم شامل دی، نو د هغه لپاره تل جنت دی، او هر هغه څوك چې سر غړوي، او د الله تعالى له حدودو څخه بيخي خارجېږي (يعنې حلال يې حرام او حرام يې حلال ګڼي) نو هغه له ذلت او خوارۍ سره تل د جهنم په عذاب كې پاتې كيږي.

وَالّٰتِيْ يَاْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآىِٕكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِي الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰىهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا ۝۱۵

او هغه (مېرمنې) ښځې چې راځي فاحشې (د زنا قبيح كار) ته له ښځو ستاسې، نو شاهدان وغواړئ (اى قاضيانو له قاذفه) پر دوى باندې څلور تنه له تاسې (مسلمانانو نه)، نو كه شاهدي وويله (شاهدانو پر زنا) نو بندي كړئ تاسې دا (ښځې) په كوټو كې تر هغه پورې چې وفاتې كاندي دوى لره موت، يا وګرځوي (مقرر كړي) الله دوى لره كومه لاره د (خلاصې له بنده).

تفسير: «د ښځو تأديب او سمول يو ضروري امر دی، خو پر دوى باندې هيڅ قسم ظلم او تعدي كول ښه كار نه دی»، د جاهليت په زمانه كې په دې دواړو مواردو كې پر ښځو باندې ډېر تېرى او بې اعتدالي كېده، او په دې آيت كې د هغو د تأديب په نسبت حكم دی: «كه د كومې زوجې په نسبت د زنا ارتكاب معلوم شو، نو د دې لپاره څلور تنه شاهدان چې هر يو يې مسلمان، عاقل، بالغ، او آزاد وي، ونيسئ !، كه دا څلور واړه پر زنا يې شاهدي وركړي؛ نو دا ښځه دې په كوټه كې مقيده وساتي، او هسې انتظام دې وكړي ! چې له كوره ونه وځي، او له چا سره كتنه ونه كړى شي، تر څو چې هغه ښځه مړه شي، يا الله تعالى د هغې لپاره كوم حكم او سزا مقرره وفرمايي، د دې آيت د نزول تر وخته يې د زانيې لپاره كوم حد نه وو مقرر فرمايلى، بلكه د تعيين وعده يې كړه، كله چې څه موده وروسته يې په (۱۸) جزء د «النور» د سورت په (۲) آيت، اوله ركوع كې د هغې حد نازل كړه، چې د باكرې لپاره يې سل دُرې او د ثيبې لپاره «رجم» يعنې په ګټو سره ويشتل دي، تر څو چې مړه شي.

وَالَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ

او هغه دوه سړي چې راځي دې (قبيح كار ته) له تاسې، نو ايذاء ورسوئ دوى ته !.

تفسير: يعنې كه دوه تنه اعم له دې چې يو نارينه وي او بل ښځه وي، ياكه دواړه نارينه وي، يا دواړه ښځې (من حيث السحق) وي، او د بد فعل مرتكب شي، نو د هغوى سزا يې مجملا په ايذاء وركولو سره ارشاد وفرمايله، په ژبه سره وي، كه په خوله سره، هومره چې مناسب وي، د هغو د تأديب او تنبيه وركولو حكم شوى دی.

د لواطت لپاره يې كوم جدا بيان ونه فرمايه، او په هغه كې د عالمانو سره اختلاف دی، چې د «لواطت» لپاره هم هغه حد مقرر دی، چې د «زنا» لپاره ټاكلى شوى دی، يا د «لواطت» همغه سزا باقي پاتې ده چې پخوا وه، يا دهغه سزا په توره يا په بله كومه طريقه سره وژل دي.

فائده: اکثر علما دا آیت پر زنا محمولوي، او ځینو پر «لواطت» حمل کړی دی، او ځیني یې پر دواړو شامل ګڼي، (ځیني وایي: ﴿وَالّٰتِيْ﴾ - ﴿مِنْ نِّسَآئِكُمْ﴾ ....» پر سحاقاتو، او ﴿وَالَّذٰنِ﴾ - ﴿مِنْكُمْ﴾ ....» په لواطت کوونکو او ﴿اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ﴾ په زانیانو پورې مخصوص دی، نو په دغه تقدیر پاس آیت نه دی منسوخ).

فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿۱۶﴾

نو که توبه ویستله دې دواړو او اصلاح کړ دواړو (عمل خپل) نو څنګ وکړئ (مخ واړوئ) تاسې له دې دواړو نه، بېشکه چې الله دی ښه توبه قبلوونکی (د ګناهګارانو) ډېر رحم کوونکی.

اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوْبُوْنَ مِنْ قَرِيْبٍ فَاُولٰٓئِكَ يَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۷﴾

بېشکه (قبلول د) توبې په الله (د وفاء له مخې) دي لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ناکاره عمل په ناپوهۍ سره، بیا توبه وباسي دوی، په نږدې زمانه کې (له موت نه پخوا) نو دغه کسان رجوع به کوي په رحمت سره الله په دوی باندې، او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې توبه خو بېشکه داسې شی دی، چې په هغه سره د «زنا» او د «لواطت» په شان درانه جرمونه هم الله تعالی معافوي، لکه چې له پخواني آیت څخه مفهوم شو، لیکن د دې خبرې لحاظ هم ښایي خامخا وکړو، الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د توبې د قبلولو وعده فرمایلې ده، هغه اصلاً په هغو خلقو پورې مخصوصه ده، چې په بې خبرۍ او ناپوهۍ سره کومه کبیره یا صغیره ګناه ترې صادره شي، مګر هر کله چې په خپلې خرابۍ باندې منتبه او مطلع شي، نو سمدلاسه پښېمانه او توبه وکړي، نو الله تعالی داسې خطاوې خامخا (تفضلاً) ور معافوي، او پاک الله پر هر شي باندې پوهیږي، او دا خبره ورته ښکاره ده چې کوم یوه په ناپوهۍ سره ګناه کړې ده؟ او کوم یوه په اخلاص سره توبه ایستلې ده؟ او د حکمت څښتن (خاوند) دی، د هر چا توبه چې سم له حکمته سره وي قبلوي یې.

فائده: د «جهالت» او د «قریب» له قیدونو معلومیږي، هر څوک چې د ناپوهۍ لامله ګناه کوي، او وروسته له تنبیه ژر توبه کوي، نو (تفضلاً) د عدالت او د حکمت له قاعدې سره سم د هغه توبه قبلوي، او هر څوک چې په قصد او عمد سره د پاک الله له احکامو څنې د غاړې غړولو جرأت وکړي، یا وروسته د خپلې ګناه له پوهېدلو څخه په توبه ایستلو کې تأخیر او په همغه پخواني حالت باندې قیام او دوام کوي؛ نو د عدل او انصاف له قاعدې سره سم د هغه خطا اصلاً د معافولو وړ نه ده، او د هغې قبلول یواځې د الله تعالی فضل او کرم دی، چې په خپلې مهربانۍ سره د دوی دواړو توبې قبلوي، دا خو د پاک الله احسان دی، او (تفضلاً) ذمه واري فقط په اول صورت کې ده، او په نورو کې نشته.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ۚ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّيْ تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِيْنَ يَمُوْتُوْنَ وَهُمْ كُفَّارٌ ؕ اُولٰٓئِكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۱۸﴾

او نشته (وعده د قبول د) توبې لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ګناهونه، تر هغه پورې چې راحاضر شي یو د دوی ته مرګ، نو وایي: چې بېشکه ما توبه وویسته اوس، او نه (قبلېدی شي توبه) لپاره د هغو کسانو چې دوی مره شي حال دا چې دوی کافران وي، دغه کسان (چې د کفر په حالت کې مري، په عین غرغره کې توبه کوي) تیار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د داسې خلقو توبه نه قبلیږي، چې پر له پسې ګناه کوي، او له ګناه ځنې مخ نه اړوي، تر څو چې د مرګ علامې او اسباب په نظر ورشي، نو په هغه وخت کې وایي چې: زه اوس توبه کوم، او نه د هغه چا توبه قبلیږي چې د کفر په حالت کې مړ شي، او وروسته د اخروي عذاب له لیدلو څخه توبه کوي، د داسې خلقو لپاره شدید عذاب تیار دی.

تنبیه: دا دواړه آیتونه چې د توبې د قبول او د توبې د عدم قبول په نسبت دلته مذکور دي، د دوی کوم مطلب چې مونږ پاس بیان کړ، هغه د ځینو لویو محققینو له تحقیقاتو سره سم دی، او په هغه کې دا ښه والی دی چې د «جهالت» قید او د «قریب» لفظ دواړه په خپلې ظاهر ي معنی باندې قائم پاتې دي، او د «علی الله» معنی هم په سهولت سره جوړه شوه، او په دې موقع کې د توبې د قبول او عدم قبول د ذکر فرمایلو مقصد هم په ښه شان سره عیان شو، یعنې د «کیفما اتفق» توبه مقبوله نه ده، او د توبې څو صورتونه دي، او د دې په مقبولیت کې هم فرقونه شته، تر څو چې د توبې په اعتماد څوک پر ګناهونو باندې جرأت ونه کړي، او دا مقصد هم په دې صورت سره ښه حاصلیږي.

مګر نورو مفسرینو حضراتو چې علی العموم د دې آیتونو مطلب یې ارشاد فرمایلي دی، د «جهالت» قید یې «احترازي» او «شرطي» قید نه دی اخیستی، بلکه (واقعي) قید یې ګڼلی، او وایي چې: ګناه تل له جهله او حماقته څرګندیږي، او د «قریب» معنی داسې کوي چې: د موت له راتللو څخه پخوا څومره وخت چې وي، هغه ګرد ته «قریب» ویلي شي، ځکه چې د دنیا ژوندون قلیل دی.

نو په دې صورت کې یې مطلب داسې کیږي چې: «د الله تعالی هغه وعده چې د توبې د قبلولو په نسبت یې فرمایلې ده، له هغو سره ده، چې د ناپوهۍ او د خپل پای او انجام د نه کتلو لامله ګناه کوي، او بیا د موت له راتګه څخه پخوا تائب کیږي، او هغه کسان چې موت یې لیدلی او د نزعې حالت ته رسېدلي دي، یا هغه کسان چې کافران مړه شوي دي، نو د دوی توبه له سره نه قبلیږي، له دې تقریره سره به سم د توبه کوونکو د هغو د دوو بین بین صورتونه چې په لومړني تقریر کې مذکور شوي دي، په اول شق (د توبې په قبول) کې شمېرل کیږي».

فائده: کله چې د موت یقین راشي، او بل عالم په سترګو وکتلی شي، نو په هغه وخت کې توبه نه قبلیږي، هو ! د اخروي عالم له کتلو څخه پخوا توبه قبلیږي، چې له لومړني تفسیر سره په اول صورت کې د توبې قبول د عدل او انصاف له قاعدې سره سم دی، او په نورو صورتونو کې د توبې قبول یواځې د هغه په فضل او کرم سره دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُوا۟ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا۟ بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) نه دی حلال تاسې لره دا (کار) چې په میراث به اخلئ تاسې ښځې په زور سره، او مه منع کوئ تاسې دا (ښځې) د نکاح کولو نه لپاره د دې چې یوسئ (ترې واخلئ) تاسې ځینې د هغه مال چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په مهر کې) مګر چې راشي (وکاندي) دوی فاحشه (قبیح کار: نشوز یا زنا) ښکاره.

تفسیر: په پخواني بیان کې یې د ښځو د بد افعالۍ او د تأدیب او سمولو حکم ورکړی وو، اوس د اهل جاهلیت له هغه ظلم او تعدی څخه منع فرمایي، چې په ډول ډول صورتونو پر ښځو باندې اجراء کېدل، د هغو صورتونو له منځه یو صورت دا هم وو: «کله چې به څوک مړ کېده نو د دې مړي ښځه به د علاتي ځوی یا ورور یا د بل کوم وارث له لوري بندي ساتله کېده، بیا به یې که زړه غوښتل له هغې سره به یې نکاح تړله، یا به یې همغسې بې نکاح په خپل کور کې ساتله، او د هغې ټول مهر یا څه برخه به یې ترې اخیسته، یا به یې تر مرګه پورې هلته بندۍ ساتله، او د هغې د مال به وارث کېده»، نو د دې په نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې دا ده: «کله چې څوک مړ شي نو د هغه

مړي ورور يا بل كوم وارث لره دا اختيار نشته، چې هغه ښځه په زور سره په خپله نكاح كې كې راولي، او نه هغه ښځه د بل چا له نكاح منع كولى شي، هو ! كه هغې كومه صريحه بد عملي وكړله، نو له هغې بد عملۍ څخه د هغې منع كول په كار دي».

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ⑲

او ګزران كوئ تاسې (اې مړونو) له دې (ښځو) سره په ښېګې طريقې سره !، پس كه خوښې نه وې ستاسې دا ښځې نو (صبر وكړئ) ښايي چې نه به خوښوئ تاسې يو شی حال دا چې ګرځولی به وي الله په دې شي كې خير ډېر .

تفسير: يعني له ښځو سره په خبرو اترو (په افعالو او احوالو، په نفقه او كسوت، په مسكن او مأمن) او نورو معاملاتو كې په ښو خويونو سره معامله وكړئ ! د جاهليت په شان (چې د ذلت او د سختۍ سلوك له ښځو سره كېده) له هغوی سره خراب سلوك مه كوئ ! بيا ستاسې د كومې ښځې كوم خصلت او خوی او عادت خوښ نه وي، نو صبر وكړئ، كېږي چې په هغې كې كومه فائده هم وي، او ممكن دی چې تاسې ته كوم شی ښه نه درښكاري، او الله تعالى په هغه كې ستاسې لپاره ديني يا دنيوي كومه ګټه ايښې وي، نو تاسې لره تحمل كول په كار دي، او له بد خوی سره بد خويي نه ښايي چې وكړه شي.

وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ⑳

او كه اراده وكړئ تاسې (اې مړونو) د بدلولو د يوې ښځې په ځای د بلې ښځې (چې يوه طلاقه او بله نكاح كړئ !) حال دا چې وركړی وي تاسې يوې ته د دوی ډېر مال (په مهر كې هم) نو مه اخلئ تاسې (اې مړونو ! بېرته) له هغه مال نه هيڅ شی، آيا اخلئ به تاسې دغه (مال) په نا حقه (په دروغو بې موجبه) او په ګناه ښكاره (ظلم ظاهر سره).

تفسير: له اسلام څخه پخوا داسې هم كېده، كله چې به كوم مېړه (خاوند) غوښتل چې خپله پخوانۍ ښځه پرېږدي، او له بلې كومې ښځې سره نكاح وتړي، نو پر پخوانۍ ښځه باندې به يې تهمت لګاوه، او راز راز ظلم تېرئ او سختي به يې پرې راوستې، تر څو هغه مجبوره شي، او خپل مهر بېرته وركړي، چې مېړه يې هغه مهر په خپلې نوې نكاح كې ولګوي، دا آيت د دې كار څخه د منعې راوړلو لپاره نازل شو.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ㉑

او څرنګه به اخلئ تاسې هغه مال، حال دا چې په تحقيق سره رسېدلي دي ځيني له تاسې ځينو (نورو) ته (په طريقه د مباشرت سره)، او اخيستئ دی (ښځو) له تاسې نه عهد كلك (د صحبت او ممازجت «قربت» په حق كې).

تفسير: يعني كله چې نارينه او ښځه له نكاح څخه وروسته يو ځای شي، او د ناستې ملاستې وار راشي، نو د هغې په معاوضه كې ټول مهر وركول په مېړه باندې واجبېږي، نو اوس مېړه هغه مهر له دې څنې په كوم سبب اخيستی شي؟ ! او كه يې مهر نه وي وركړی نو د هغې مهر څرنګه معطلولی شي؟ اوس پرته له دې نه چې هغه مهر دا ښځه په خپله خوښه سره وركړي پرېږدي د نجات او د ژغورنې (بچ كېدلو) بله كومه لاره نه ده پاتې.

فائده: ښايي چې وپوهېږو: لکه چې وروسته له مجامعته ټول مهر د مېړه (خاوند) په غاړه لازمېږي، هم داسې که مجامعت ته وار ونه رسیږي، مګر صحیحه خلوت یې ورسره کړی وي، نو بیا هم پوره مهر واجب الأداء ګرځي، هو ! که صحیحه خلوت ته هم وار نه وي رسېدلی، او مېړه (خاوند) یې طلاق ورکړي؛ نو بیا د مسمی مهر نیمايي ورکول پرې لازمېږي.

وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

او مه اخلئ تاسې په نکاح سره هغه (ښځې) چې نکاح کړې دي پلرونو ستاسې له ښځو، مګر هغه چې پخوا له دې تېرې شوي دي، بېشکه چې دا (کار) دی فاحش (ډېر ناکاره) او ډېر مبغوض (شرعي ته)، او بده (ده دا) لاره (عُرف ته).

تفسیر: د جاهلیت خلقو له خپلو میرو میندو، او نورو ځینو محرماتو سره هم نکاح کوله، چې د هغې ذکر اوس تېر شو، نو دلته له هسې نکاح څخه هم ممانعت کاوه شي، چې تاسې له هغو ښځو سره چې ستاسې پلرونو نکاح ورسره تړلې وي؛ نکاح مه تړئ ! ځکه چې دا بېحیایي او د الله تعالی د غضب سبب، او ډېر منفور کار، او ډېره بده طریقه ده، او د جاهلیت په زمانه کې هم پوهانو هغه مذموم ګڼاه، او هسې نکاح ته یې د (مقت نکاح) او له دې نکاح څخه چې به کوم وړوکی پیدا کېده هغه ته به یې «مقتي» ویل، هسې نکاح هومره چې شوي دي، شوي دي، وروسته له دې نه دې بیخي ونه کړه شي !.

فائده: کوم حکم چې د پلار د منکوحې په نسبت دی، په همغه حکم کې د پلارنیو او مورنیو نیکونو منکوحې هم داخلي دي، اګر که د ډېرو پورته نیکونو هم وي.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّٰتُكُمْ وَخَٰلَٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ ٱلْأُخْتِ

حرامې کړی شوي دي پر تاسې میندې ستاسې او لوڼې ستاسې او (حرامې شوي دي پر تاسې) خویندې ستاسې، او عمې (ترورياني) ستاسې، او خالې (توړیاني) ستاسې، او لوڼې د ورور (وريرې ستاسې)، او لوڼې د خور (خورځې ستاسې).

تفسیر: د میرې د نکاح د حرمت له بیانولو نه وروسته اوس د هغو ګردو ښځو بیان کوي، چې له هغوی سره نکاح تړل جائز نه دي، او دا ښځې (۱۴) قسمه دي، ۷ نسبي، او ۷ سببي.

اول د هغو بیان کاوه شي، چې د نسب د علاقې له سببه حرامې دي، او هغه اوه دي: (۱) مور (۲) خور (۳) لور (۴) ترور (۵) توړۍ (۶) وریره (۷) خورځه، چې له دوی څخه له هیڅ یوې سره نکاح تړل جائز نه دي، (او حرمت یې ابدي دی).

فائده: د مور تر حکم لاندې مورنی او پلارنی نیاګانې تر آخره پورې ګردې داخلې دي، هم داسې د لور تر حکم لاندې لمسی، کړوسی تر آخره پورې ټولې داخلې دي، او په خور کې عیني (سکه چې مور او پلار یې یو وي) علاتي (چې پلار یې یو او مور یې بېله بېله وي) او أخیافي (چې پلار یې بېل بېل وي، او مور یې یوه وي) ګردې داخلې دي، او په ترور (عمې) کې د پلرونو، نیکونو، خویندې تر پورتنیو پېړیو پورې عیني وي، که علاتي یا أخیافي؛ ګردې داخلې دي، او په توړۍ (خالې) کې د مور نیا، د نیا نیا او د ګردو خویندې سره له درې واړو قسمونو داخلې دي، او په وریره کې د درې قسمونو ورونو أولاد، أولاد الأولاد ټول داخل دي، او په خورځه کې د درې قسمه خویندو أولاد، أولاد الأولاد ګرد سره داخلې دي.

وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) میندې ستاسې هغه چې تی یې درکړی وي تاسې ته، او خویندې ستاسې له جهته د تي رودلو.

تفسیر: په «نسبي» محرماتو پسې اوس د «رضاعي» محرماتو ذکر کیږي، او هغه دوه دي، (۱) رضاعي مور. (۲) رضاعي خور، او په دې کې اشاره ده چې اوه واړه خپلوۍ چې په نسب کې سره بیان شوي، په رضاعت کې هم حرامې دي، یعنې رضاعي لور، ترور، توړی، وریره، او خورځه، ګرد سره محرماتې دي، لکه چې په احادیثو کې دا حکم شته.

وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِى فِى حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِى دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا۟ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَٰٓئِلُ أَبْنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنْ أَصْلَٰبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا۟ بَيْنَ ٱلْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿۲۳﴾

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) میندې د ښځو ستاسې، او پرکټیانې ستاسې هغه چې په غېږو ستاسې کې (یې تربیت موندلی، او پیدا شوي) دي؛ له ښځو ستاسې هغه چې دخول (مجامعت) کړی وي تاسې له دوی سره، پس که نه وئ تاسې چې دخول (مجامعت) کړی دی تاسې له دوی سره؛ نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې (په نکاح) د پرکټیو کې، (او حرامې کړی شوي دي پر تاسې) ښځې د ځامنو ستاسې، هغه چې له شاګانو ستاسې (پیدا) دي، او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې دا کار) چې جمع وکړئ په منځ د دوه وو خویندو کې مګر هغه چې په تحقیق پخوا تېرې شوي دي، بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: اوس د «مصاهرې» د محرماتو ذکر دی، یعنې د نکاح د علاقې له سببه چې له چا سره نکاح حرامیږي، او هغه په دوه قسمه ده:

(اول): هغه چې له دې سره د تل لپاره نکاح نا جائزه ده، هغه د زوجې د مور او د دې زوجې لور ده، چې د هغې له موره سره تاسې جماع کړې وي، او په دوی کې تر لاندې پورې د لمسي او کړوسي ښځې هم داخلیږي، او له دوی سره ستاسی نکاح له سره روا نه ده.

(دویم): قسم هغه ده، چې له دوی سره تل د نکاح ممانعت نه وي، بلکه تر هغه پورې چې کومه ښځه ستاسې په نکاح کې وي، تر هغه پورې د دې ښځې نورو خپلوانو ښځو سره د نکاح ممانعت وي، خو کله چې هغې ښځې ته طلاق ورکړئ ! یا وروسته مړه شي، نو بیا له هغو سره به مو نکاح تړل روا کیږي، او دغه د هغې زوجې خور ده چې د زوجې په شتوالي کې له هغې سره نکاح نه ده روا، او وروسته له هغې ورسره نکاح جائزه ده، او همداسې د زوجې د عمې، خالې وریرې او خورځې حکم دی.

فائده: دا یې چې وفرمایل: ښځې ستاسې د هغو ځامنو چې ستاسې له شاګانو وي، د هغه مطلب دا دی چې: ستاسې ځامن یا لمسي نسبي وي، نه د خولې، یعنې تش ستاسې په غېږو کې لوی شوي نه وي، چې هغه ته «متبنی» وایي، او له «رضاعي» ځنې احتراز نه دی.

او د ﴿اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ مطلب دا دی چې د جاهليت په زمانه کې او له دې حکم څخه پخوا هغه اجتماع چې د دوه وو خويندو په منځ کې شوې ده، هغه معاف ده.

او ﴿فِيْ حُجُوْرِكُمْ﴾ له فرمايلو څخه دا مطلب دی «هغه چې تاسې يې پخپلې غېږې کې روزنه او پالنه کوئ، يعنې د اولاد په شان له هغوی سره معامله کوئ»، ګواکې د زړه له کومي يې اولاد ګڼئ، له دې څخه د دوی د نکاح حرمت لا ښکاره شو، او دا مطلب نه دی چې د هغوی د حرمت لپاره د هغوی پالل او روزل په غېږ کې ضروري دي.

﴿وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) مېړوښې (منکوحې) له ښځو مګر هغه (مېړوښې ـ منکوحې) چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، فرض کړی دی الله پر تاسې (تحريم د دې پورته محرماتو).

تفسير: د محرماتو له ذکر کولو څخه وروسته اوس د هغو ښځو د حرمت بيان فرمايي؛ چې د بل چا په نکاح کې وي، يعنې هغه ښځه چې د بل چا په نکاح کې وي د هغې نکاح له بل سره نه روا کيږي، تر څو چې هغه په طلاق يا وفات له خپل مېړه جدا او د طلاق يا موت عدت يې پوره نشي، نو تر دې وخته پورې هيڅوک له دې سره خپله نکاح نشي تړلی، که کومه مېړوښه (منکوحه) ښځه ستاسې په «ملك اليمين» کې راشي، نو هغه له دې حکم څخه مستثنی او پر تاسې باندې روا ده، اګر که مېړه (خاوند) يې ژوندی هم وي، او دې ته يې طلاق هم نه وي ورکړی، او صورت يې دا دی چې يو کافر نارينه له يوې کافرې ښځې سره نکاح تړلې وي، او مسلمانان پر «دار الحرب» باندې يرغل (حمله) وروړي، او هغه مېړوښه (منکوحه) ښځه اسيره کړي، او «دار الاسلام» ته يې راولي، نو دا ښځه چې د هر مسلمان په لاس ورغلې وي هغه ته حلاله ده، آګر که د هغې مېړه په «دار الحرب» کې ژوندی موجود وي، او خپلې دې ښځې ته يې طلاق هم نه وي ورکړی.

د ګردو محرماتو له بيانولو څخه وروسته تأکيد فرمايي چې دا د الله جل جلاله حکم دی، د هغه منل پر تاسې باندې لازم دي، (کتاب الله د محذوف فعل مصدر دی، يعنې کتب الله عليکم حرمة هذه المحرمات، ليکلې دي الله حرمت د دغو محرماتو پر تاسې باندې په ليکلو سره، او تقدير يې کړی په تقدير کولو سره).

﴿وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ﴾

او حلالې کړی شوي دي تاسې ته (ټولې ښځې) چې پرته له دوی څخه دي (په دې شرط) چې طلب وکړئ تاسې (د هغو) په مالونو خپلو (چې مهر دی)، په دې حال کې چې ساتکوني شئ (د خپل دين په نکاح سره) نه زنا کوونکي.

تفسير: يعنې بې له هغو (۱۵) اقسامو ښځو څخه د دوی د حرمت بيان وشو، نورې ګردې ښځې په څلورو شرطونو حلالې دي:

(۱): دا چې طلب يې کړئ ! يعنې په ژبې سره «ايجاب» او «قبول» د دواړو له خوا وشي.

(۲) دا چې مهر ورکول ومنئ !.

(۳) دا چې د هغې ښځې پخپل واک (اختيار) کې راوړل او په قيد او قبضه کې ساتل مقصود وي، او تش ورسره شهوت پرستي مقصود نه وي، لکه چې په زنا کې وي، يعنې د هميشه لپاره هغه د ده ارتينه (ښځه) شي، او بې له

پر ښنودلو او طلاقولو له خپل مېړه څخه بېلېدلی نشي، مطلب دا چې کومه موده نه وي مقرره شوي، نو له دې څنې د «متعه» حرمت ښکاره شو، چې د حق د خاوندانو پرې اجماع ده، (چې پر همدی داهل حقو اجماع هم ده).

(۴) شرط چې په نورو آيتونو کې مذکور دی، دا چې په مخفي ډول سره دوستي نه وي، يعنې لږ تر لږه دوه نارينه يا يو نارينه او دوې ښځې د دې نکاح په معامله کې شاهدان وي، که بې له شاهدانو ايجاب او قبول وشي، نو هغه نکاح نه صحيحه کيږي، او زنا بلله شي.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ؕ

پس هر هغه ښځه چې نفع واخيسته تاسې په هغې سره له دې (منکوحو ښځو) څخه نو ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی، په دې حال کې چې فرض کړی شوی دی.

تفسير: يعنې له هغې ښځې سره چې نکاح وتړله شوه، او مېړه له هغې څخه تر لږې يا ډېر ټاکلې مودې پورې نفع هم واخيسته، يا لږ تر لږه يو ځلې «وطي» يا صحيحه خلوت ته وار ورسېد، نو د دې ښځې پوره مهر ورکول لازميږي، تر څو چې هغه ښځه خپل مهر ور ونه بخښي، نو په هيڅ ډول هغه د ده له غاړې څخه نه خلاصيږي، که ښځه بيخي په کار ورنشي، او پخوا له صحيحه خلوت مېړه يې طلاق ورکړي، نو د مقرر مهر نيمايي پرې لازميږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۲۴﴾

او نشته ګناه پر تاسې باندې (ای مېړونو او ښځو !) په هغه شي کې چې راضي شوي يئ تاسې په هغې باندې پس له مقررولو (د مهر)، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په پټو او ښکارو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي.

تفسير: يعنې که زوجين د مهر له مقررولو څخه وروسته پر کومه خبره باندې سره راضي شول، مثلا ښځه په خپله خوښه له مهر څنې څه شی لږ کړي، يا نارينه پخپله رضا سره له مقرر مهر څخه څه زيات ورکړي، نو مختار دی او په دې کې هيڅ وبال نشته، او داسې دې ونه کړي چې له مقرر مهر څخه مېړه څه شی لږ کړي !، يا ښځه له هغه څخه څه زيات وغواړي، هو ! د دواړو خواوو رضا شرط ده.

(يا دا معنی چې د نفقې، صحبت، مفارقت او نورو په کيفيت کې په هر شان چې بيا سره راضي شول).

په آخره کې يې وفرمايل چې: الله تعالی ته ستاسې ګرد مصالح او هر راز نفع او نقصان ښه معلوم دی، او هر حکم چې فرمايي هغه بيخي له ګټې او حکمت څخه ډک وي، د هغه په متابعت کې ستاسې د دارينو منافع او ښېګڼې او په مخالفت کې يې ستاسې نقصان او تاوان دی.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ

او هغه څوک چې توان نه لري له تاسې له جهته د غنی د دې چې په نکاح واخلي اصيلي مؤمنې ښځې، نو (په نکاح دې واخلي) له هغو ښځو چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، له (هغو) وينځو ستاسې چې مؤمنې وي.

تفسير: يعنې هغه څوک چې د دې خبرې قدرت نه لري، چې له آزادې ښځې سره خپله نکاح وتړي، او د هغې د مهر او د نفقې تحمل وکړی شي، نو داسې سړي لره دا بهتره ده چې له کومې داسې مسلمانانې وينځې سره خپله نکاح وتړي، چې د هغې مهر لږ او نفقه يې هم آسانه وي، او که مالک يې په خپل کور کې وساتي (لکه چې اکثر يې ساتي

هم) نو مېړه (خاوند) يې د هغې له نفقې څخه فارغ البال ګرځي، او که مېړه ته يې ور وسپاري، نو بيا هم د اصيلې د نفقې په نسبت د دې وينځې په نفقه کې خامخا تخفيف شته.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ

او الله ته ښه معلوم دی ايمان ستاسې، ځينې ستاسې له ځينو نورو يئ ! (يعنې ټول د يوه پلار آدم اولاده يئ !).

تفسير: يعنې الله تعالى ته ستاسې د ټولو د ايمان اصلي کيفيت معلوم دی، تاسې لره ښايي چې په ښکاره باندې اکتفاء وکړئ !، د ځينو وينځو ايمان د الله تعالى په نزد د ځينو آزادو ښځو له ايمان څخې بهتر او افضل کېدی شي، نو د ايمان له حيثيته د وينځې په نکاح کولو کې نه ښايي چې څه انکار وکړئ، ځکه تاسې په خپلو منځونو کې ګرد سره يو او له يوه اصله پيدا شوي يئ ! او په يوه دين کې سره شريکان يئ، نو بيا له وينځو سره نکاح تړل ولې عيب او ننګ او عار ګڼئ؟ په دې کلام سره د وينځو د نکاح په لوري توجه ورکول او له دوی څخې د نفرت د احساس لرې کول مطلوب دي.

فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ

نو په نکاح واخلئ (د بل چا) وينځې په اذن د بادارانو مولاګانو د دوی، او ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی په معروف (سم له دستوره په نېکه وجه) سره، چې وي دوی عفيفې ساتلې شوې له زنا، چې نه وي زنا کوونکې په ښکاره، او نه وي نيوونکې د پټو يارانو.

فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنٰتِ مِنَ الْعَذَابِ

نو کله چې مېړوښې (واده) کړی شوې دوی، پس که راتله وکړه دوی په فاحشه (زنا) سره؛ نو په دوی باندې نصف (نيمائي) د هغه څه دی چې په اصيلو ښځو باندې دی د عذاب (له حده چې پنځوس دُرې دي).

تفسير: يعنې هر هغه آزاد نارينه يا ښځه چې له نکاح څخې يې فائده اخيستې وي، يعنې روا مجامعت يې کړی وي، او بيا زنا کوي، نو دا زاني دې سنګسار او په ګټو سره دې وويشتلی شي ! او که نکاح يې نه وي شوې، او پخوا له نکاح څخه يې زنا وکړه، نو د هغه لپاره حکم دی چې يو سل دورې دې وواهه شي، او مريې او وينځې لپاره مخکې او وروسته له نکاح څخه په هر حالت کې يواځې د پنځوسو درو وهلو حکم شته او بس.

ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۵﴾

دا (په نکاح اخيستل د وينځو) لپاره د هغه چا دي چې ويرېږي له ضرره (چې زنا ده) له تاسې نه، او دا چې صبر وکړئ تاسې (له وينځو) خير (غوره) دی تاسې ته، او الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې په تاسې کې له وينځو سره د نکاح کولو ارشاد او استحسان د هغه سړي په حق کې دی، چې له مشقت تکليف او ضرره يعنې د زنا له اخته کېدو وېرېږي، که تاسې صبر و کړئ ! او له وينځو سره نکاح ونه کړئ ! نو دا ستاسې په حق کې ډېره ښه ده، ځکه چې ستاسې اولاد به آزاد وي، هو ! له هر چا سره چې څه اندېښنه وي، چې صبر او تحمل به ونشي کولی، نو هغه ته دا بهتره ده چې په هسې حالت کې کومې وينځې سره خپله نکاح وتړي، او الله ښه بخښونکی دی لپاره د صبر کوونکو.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

اراده لري الله چې بيان کړي تاسې ته (شرعي احکام) او وښيي تاسې ته لاره د هغو کسانو چې پخوا له تاسې وو (له انبياوو، او بوځي تاسې په همغه سمه صافه لاره) او رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې د الله تعالی اراده د دې احکامو له ارشاد څخه هم دا ده، چې تاسې ته د حلالو او حرامو حال معلوم شي، او د پخوانيو انبياوو لاره در په برخه شي، لکه ابراهيم عليه السلام او نورو او مغفرت ستاسې په برخه کړي، او الله جل جلاله ته ستاسې مصالح او نور ګرد حالات پوره څرګند دي، او د الله جل جلاله په هر حکم او تدبير کې حکمت دی، که اوس د هغه د حکم اطاعت و نه کړئ؛ نو له هدايت څخه محرومېږئ، او د پخوانيو پيغمبرانو له سنتو څخه هم مخالفت کوئ ! او د الله تعالی له رحمت او مغفرت نه هم بې برخې کېږئ، (نو ځکه تاسې ته بيانوي هغه څه چې مخفي وو له تاسې نه چې هغه د وينځو احکام او حقوق، د محرماتو حدود، د مباحو د اکتساب قيود، اخروي وعد او وعيد، او د دنيوي ژوند د اصلاحاتو تحديد دی، څو چې تاسې ته د هغو انبياوو او صالحانو لاره در وښيي، چې پخوا له تاسې نه تېر شوي دي، او تاسې هغوی پسې اقتدا وکړئ !.

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

او الله اراده لري چې رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او اراده لري هغه کسان چې متابعت کوي د شهواتو (د نفس د آرزوګانو) د دې چې کاږه شئ تاسې (د حق له لارې څخه) په کږېدلو ډېرو لويو او لرې سره.

تفسير: يعنې دا مختلف قيود چې پخوا له دې نه تېر شول، له هغو څخه پر تاسې باندې رحمت فرمايل مطلوب دي، او هغه کسان چې په خپلو شهواتو کې اخته دي، دا غواړي چې تاسې له سمې لارې لرې ولوېږئ، يعنې د هغوی په شان تاسې د خپلو شهواتو اتباع وکړئ، او ګمراهان شئ.

يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

اراده لري الله ددې چې سپک کړي (بار) له تاسې نه، او پيدا کړی شوی دی انسان ضعيف (کمزوری چې د درونډ بار طاقت نه لري).

تفسير: يعنې الله تعالی انسان ضعيف پيدا کړی دی، او الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې انسان له خپلو شهواتو او مرغوباتو څخه تر کومه ځايه پورې صبر کولی شي، او له هغه څخه زيات صبر نشي کولی، نو ځکه يې په هر حکم کې د تخفيف لحاظ هم فرمايلې دی، داسې نه ده چې هر هغه شی چې د انسان لپاره مفيد ليدلی شوی دی، همغه يې ور په غاړه کړی دی، سخت وي که آسان، مثلا له ښځو څخه ځان ساتل او له شهوت نه صبر کول د انسان لپاره ډېر سخت وو، نو ځکه الله تعالی جل وعلا شأنه د ده د خواهش د پوره کولو لپاره جائزې طريقې ور وښوولې، چې په هغو سره خپل مطلب حاصل کړی شي، او داسې يې نه دي فرمايلې چې: انسان د شهوت له سر ته رسولو څخه بيخي منع کړی شوی دی، حق تعالی په خپل رحمت سره په شريعت کې تنګي نه ده فرمايلې، چې خلق حلال پر برېږدي، او د حرامو په لوري وځغلي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) مه خورئ تاسې ! مالونه د يو بل په منځونو خپلو كې په ناروا سره ! مګر (خورئ يې) كه وي دا (مالونه چې خورئ يې اموال د) تجارت (چې صادر وي) په خوښى سره له تاسو نه.

تفسير: مطلب دا دى چې هيڅا لره د هيڅا مال په ناحقه سره خوړل مثلا په رشوت، دروغ ويلو، ټګى او غلا كولو (يا په قمار يا په غصب، يا په ناحقه دعوى، يا په فاسدو عقودو او نورو) سره بيخي روا نه دي، هو ! كه سوداګري يا بيع او شراء د جانبينو په خوښې سره وشي، نو په دې كې هيڅ حرج نشته، او له دې مال څخه وخورئ !.

وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

او مه وژنئ تاسې سره ځانونه خپل (يعني يو بل، يا مه كوئ تاسې هغه كار چې ستاسې د هلاك سبب وي) بېشكه چې الله دى پر تاسې باندې ډېر مهربان.

تفسير: يعني په خپلو منځونو كې يو له بله سره مه وژنئ، بېشكه چې الله تعالى پر تاسې باندې ډېر مهربان دى، چې د بل چا په مال او ځان باندې له بې سببه تصرف كولو څخه يې منع فرمايلې ده، او تاسې ته يې داسې احكام درليږلي دي، چې په هغو كې بيخي ستاسې ښېګڼه او خير دى.

وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

او هر څوک چې وكړي دغه (تېر منهيات) په تېرېدلو سره له حقه او ظلم (تعدي) سره، نو ژر به مونږ داخل كړو دې اور (د دوزخ) ته، او دي دا (د دوزخ اور ته د دوى ننه ايستل) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسير: يعني هر څوك چې له ظلمه او تيري څخه لاس نه اخلي، بلكه په ناحقه سره د نورو مالونه خوري، يا په ظلم سره بل څوك وژني، نو د ده د هستوګنې ځاى دوزخ دى، او د هسې ظالمانو په اور كې اچول الله ته څه سختي نه لري، بلكه بيخي سهل او آسان دي، نو اوس دې څوك داسې ګمان نه كوي، چې مونږ خو مسلمانان يو، نو څرنګه به په دوزخ كې لوېږو؟ الله تعالى مالك او مختار دى، او هيڅوك دې له عدل او انصاف څخه نشي اړولى.

إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

كه ځان وساتئ تاسې له لويو د (هغو) ګناهونو څخه چې منع كولى شئ تاسې له هغو نه؛ نو لرې به كړو مونږ له تاسې نه (صغيره) ګناهونه ستاسې، او ننه به باسو مونږ تاسې په ځاى د ننوتلو ډېر ښه كې (چې جنت دى).

تفسير: هغه څوك چې له كبيره وو ګناهونو څخه ځان وساتي، چې د هغو ذكر اوس تېر شو (لكه رشوت) د بل چا د مال غصب، سرقه، په ظلم سره د بل چا وژل، او نور) نو د هغه به ګرد صغيره معاصي بخښل كيږي.

په دې آيت كې څو خبرې بحث طلبي دي، مګر د ګردو اصل هم دا دى چې د دې آيت عمده او اصلي مطلب معلوم شي، تر څو په هغه سره د ګردو امورو پوهېدل آسان شي.

«معتزله» او د دوی نور ملګري په سرسري ډول سره د دې آیت په مضمون باندې داسې پوهیدلي دي: «که له کبیره وو ګناهونو ځنې ځان وژغوئ (وساتئ) یعنې یوه کبیره ګناه هم ونه کړئ، نو بیا که یواځې صغیره ګناه هر څومره وکړئ ! هغه به ضرور دربخښل کیږي، او که له صغائرو سره کبیره هم یوه یا دوه شاملې شي، نو بیا یې معافي ممکنه نه ده، بلکه د ګردو سزاوې خامخا در رسیږي».

«اهل سنت» وایي چې: «په دې دواړو صورتونو کې الله تعالی ته د معافی او مؤاخذې اختیار بیخي محقق دی»، نو په اول صورت کې د معافی لزوم او په بل صورت کې د مؤاخذې وجوب د معتزله وو بد فهمي او ناپوهي ده، او په دی آیت کریمه باندی دمعتزله و داستدلال په ځواب کې ځینی علماء داسي وایي: «د شرط له انتفاء ځنې د مشروط انتفاء کوم ضروري امر له سره نه دی».

ځینې داسې وایي چې: «د «کبائر» له دې لفظه چې په دې آیت کې مذکور دی، أکبر الکبائر یعنې خاص شرک مراد دی، او د کبائر د لفظ د جمعي راوړلو سبب د شرک د انواعو تعدد مراد دی».

مګر مونږ له هغو ټولو څخه تېرېږو، او یواځې د همدې آیت داسې محققه او عمده معنی بیانوو چې د محققینو له ارشاد او قواعدو سره مطابقه وي، نو په غور یې واورئ:

دا خو ښکاره خبره ده چې د ﴿إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ الآیه ـ ارشاد چې دلته موجود دی، او د ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ ارشاد چې د (۲۷) جزء د «النجم» سورت په (۳۲) آیت (۱) رکوع کې موجود دی، د دواړو ارشاداتو مطلب یو شی دی، او یواځې په لفظونو کې یې لږ څه فرق سره شته، «عن ابن عباس رضي الله تعالی عنه قال: ما رأیت شیئا أشبه باللمم مما قال أبو هریرة عن النبي صلی الله علیه وسلم: إن الله کتب علی ابن آدم حظه من الزنا، أدرک ذلک لا محالة، فزنی العین النظر، وزنی اللسان المنطق، والنفس تتمنی وتشتهي، والفرج یصدق ذلک و یکذبه. انتهی»، د پوهېدلو په شرط له دې حدیث څخه د دې دواړو پخوانیو آیتونو د واقعي او تحقیقي مطلب پوره پته ولګېده، مونږ د توضیح په غرض د ذکر شوي حدیث خلاصه لیکو، عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمایي چې: «د (لمم) لفظ چې په (النجم) کې راغلی او د هغه د معافی وعده شوې ده، د هغه د تعیین او تحقیق په نسبت مونږ د ابو هریره رضي الله تعالی عنه د حدیث څخه بهتر کوم بل شی نه دی معلوم، چې خلاصه یې داده، چې رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: الله تعالی د بني آدم په ذمه باندې د زنا کومه برخه چې مقرره فرمایلې ده، هغه هرو مرو ده ته رسیدونکې ده، نو د زنا په فعل کې د سترګو برخه لیدل دي، او د ژبې برخه د هغو خبرو ویل دي چې د زنا د فعل مقدمات او اسباب پیدا کوي، او د نفس حصه دا ده چې د زنا تمنا او د هغه غوښتنه کوي، مګر د زنا د فعل تحقق او د هغه بطلان اصلا د فرجینو په عمل پورې موقوف دی، یعنې که د فرجینو ځنې د زنا صدور محقق شو، نو د سترګو، ژبې، او نفس او د نورو ګردو په زنا کې واقع کېدل محقق شول.

که د ټولو وسائلو د شتوالي سره د فرجینو فعل متحقق نشي، بلکه له «زنا» ځنې یې «توبه» او اجتناب په نصیب شي، نو اوس د زنا هغه ګرد وسائط د مغفرت لایق شول، یعنې کله چې د فرجینو زنا کول باطل شو، ګواکې د دوی ماهیت قلب شوی: د ګناه په ځای عبادت وګرځېد، مثلا یو سړی د غلا په نیت تر مسجد پورې ورسېده، مګر په مسجد او په عین موقع کې منتبه او ویښ شو، او له غلا یې توبه وایسته، او ګرده شپه یې د الله تعالی په عبادت کې تېره کړه، نو ښکاره ده هغه ورتګ چې د غلا وسیله په نظر راته؛ اوس همغه د توبې وسیله او د لمانځه سبب وګرځېد.

نو د ابو هریره رضي الله عنه د دې حدیث له اورېدلو څخه عبد الله بن عباس رضي الله عنه وپوهېد، چې «لمم» هغه خبرې دي چې په اصل کې لویه ګناه نه ده، مګر د ګناه د سبب کېدلو لامله ګناه ګرځي.

نو د آيت مطلب به داسې شي: هغه كسان چې له لويو او ښكاره وو ګناهونو څخې ځانونه ژغوري (ساتي) خو (لمم) ورځني صادريږي، مګر د لويې او اصلي ګناه له صدور څخه پخوا دوى له خپل قصور څخې تائب او مجتنب كيږي، نو اوس لكه چې ابن عباس رضي الله عنه د ابو هريره رضي الله عنه د حديث په اساس د (النجم) د سورت د آيت په مطلب باندې پوهېدلى دى؛ مونږ لره هم ښايي چې همغه معنى د ابن عباس رضي الله عنه له ارشاده سره سم د «النساء» د سورت د آيت په مطلب كې هم بې له تكلفه واخلو.

وروسته له هغه (الحمد لله) نه مونږ ته د دې خبرې ضروت پاتې كيږي چې د دې آيت په توضيح كې د صغيرې ګناه او د كبيرې ګناه مختلف تفسيرونه نقل كړو، او نه به راسره د معتزله وو د استدلال د ځواب وركول څه فكر وي، د سيئاتو د تكفير وجه او د جنت د دخول سبب آسان او له قواعدو سره سم په لاس راځي، او د اجتناب معنى هم ظاهريږي، او نورې ګردې وړې خبرې ان شاء الله تعالى په لږ تدبر سره حل كيږي.

د دواړو ذكر شويو آيتونو خلاصه د حديث له ارشاد او د ابن عباس رضي الله تعالى عنه له بيان سره سم داسې شوه: «هغه كسان چې خپل ځانونه له هسې ګناهونو څخې ژغوري (ساتي) او د هغو د ارتكاب څخې خپل نفسونه ساتي؛ چې د ګناهونو په سلسله كې مقصود او لويه ګڼل كيږي؛ نو د هغه اجتناب او ژغورنې (ساتنې) په وجه سره د دوى د هغه بد كار چې د كومې لويې ګناه د حصول په طمعه يې كړى وي؛ معافيږي، او د ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى ٱلنَّفْسَ عَنِ ٱلْهَوَىٰ فَإِنَّ ٱلْجَنَّةَ هِىَ ٱلْمَأْوَىٰ﴾ له ارشاد سره سم دا كسان پـه جنت كې داخليږي، ولې په واقع كې مطلقا صغائر په حسناتو سره بخښل كيږي، كما قال الله تعالى: ﴿إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ﴾.

وَلَا تَتَمَنَّوْا۟ مَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بِهِۦ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ

او ارمان مه كوئ تاسې د هغه شي چې غوره ګرځولى دى الله په هغه شي سره ځينې له تاسې پر ځينو نورو.

تفسير: يعنې حق تعالى چې چاته پر بل چا په كوم صفت كې شرافت، فضيلت، اختصاص او امتياز عنايت فرمايي، نو تاسې د هغه هوس او حرص مه كوئ !، چې د هغه دې نه وي، زما دې وي، ځكه دا هم ګواكې همغسې دى، چې د چا په خاص مال او ځان باندې له كوم سببه منګولې خښې كړئ ! چې د هغه حرمت اوس تېر شو، او هم له دې څخې ستاسې په منځو كې حسد او بغض پيدا كيږي، او د الله تعالى له حكمت څخه هم مخالفت لازميږي.

ځينو ښځو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت كې عرض وكړ چې: «څه سبب دى چې په هر ځاى كې الله تعالى نارينه وو ته خطاب فرمايي، او هغوى باندې حكمونه كوي، او د ښځو ذكر نه كيږي، او په ميراث كې نارينه ته دوه برخې وركولى شي؟» په دې آيت كې د دغو ګردو پوښتنو ځواب وركړ شوى دى.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبُوا۟ ۖ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبْنَ ۚ وَسْـَٔلُوا۟ ٱللَّهَ مِن فَضْلِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

شته نارينه وو لره نصيب (برخه، مقرره) په سبب د هغه عمل چې كړى وي دوى، او شته ښځو لره نصيب (برخه مقرره) په سبب د هغه عمل چې كړى وي دوى، او سوال وكړئ تاسې له الله نه د فضل (او مهربانى) د ده، بېشكه چې الله دى پر هر شي ښه عالم (ډېر دانا).

تفسير: يعنې هر يوه ته د هغه د عمل بدل پوره ورسيږي، او په هغه كې هيڅ قسم كمى نه كيږي، چې چا ته د شكايت موقع پاتې نه شي، هو ! خبره بله ده چې الله تعالى سم له خپل حكمت او رحمت سره چا ته چې خاصه لويي او فضيلت عنايت كړي، نو د هغه په نسبت حرص او شكايت كول بيځايه هوس دى.

هو ! كه د خپل عمل په معاوضه نور زيات ثواب او انعام وغواړئ؛ دا بهتره او مناسبه ده، او هيڅ تاوان او خرابي په كې نشته، كه څوك د فضل طالب وي، نو ده ته لازم دي، چې د عمل په وسيله دې د هغه طلب وكړي !، او د حسد او تمنا له پلوه دې د فضل طالب نشي ! او الله تعالى ته هر شي پوره معلوم دى، او د هر يو شي درجه او د هغه استحقاق ډېر ښه ورڅرګند (ورښكاره) دى، او له هر يوه سره د هغه د شان سره مناسبه معامله كوي، نو كه چاته الله جل جلاله فضيلت ور په برخه كوي، دا عطا يې بيخي د علم او حكمت سره سمه ده، او هيچا ته نه ښايي چې د خپلې ناپوهى له امله د هغه په نسبت څه انديښنه وكړي.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

او لپاره د هر يوه (له نارينه وو او ښځو) ګرځولي دي مونږ وارثان (چې واخلي خپلې برخې) له هغه (ماله) چې پريښى وي مور او پلار او نورو اقاربو (خپلوانو، نو مه يې وركوئ پرديو ته) او هغه كسان چې غوټه شوي دي قسمونه ستاسې (په دوستى د دوى) نو وركړئ نصيب (برخه) د دوى بېشكه چې الله دى پر هر شي باندې ښه خبردار.

تفسير: اى مسلمانانو ! مونږ ستاسې د هر يوه لپاره: نارينه وي كه ښځه، له هغه مال څخه چې مور او پلار او خپلوانو پريښى دى؛ وارثان ګرځولي دي، او هيڅوك ورڅخه بې برخې ګرځول شوي نه دي، او له هغو خلقو سره چې ستاسې معاهده شوې ده، هغوى ته برخې يې خامخا وروسوئ ! الله تعالى ته ښه معلومه ده، چې وارثانو ته څومره برخې وركړى شي؟ او هغو ته چې معاهده ورسره شوې ده، څه وركړى شي؟ او څمونږ دا احكام څوك عملي كوي؟ او څوك ترې غاړه غړوي؟

فائده: ډېرو خلقو ځان ځانته په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړى وو، او كورنى او نور خپلوان يې همغسې كافران پاتې شوي وو، نو په دې وخت كې رسول الله مبارك دوه دوه مسلمانان سره وروڼه او ملګري كړل، او هم دوى دواړه به يو د بل وارث كېدل، كله چې د دوى خپلوان هم مسلمانان شول، نو دا آيت نازل شو چې ميراث د اقرباوو او خپلوانو حق دى، پاتې شول هغه ايماني وروڼه نو هغوى ته ميراث نه ور رسيږي.

هو ! په ژوندانه كې له هغوى سره ښه سلوك لازم دي، او كه د مرګ په وخت كې هغوى ته څه وصيت وكړئ، ښه او مناسب دى، مګر په ميراث كې دوى هيڅ برخه نه لري.

اَلرِّجَالُ قَوّٰمُونَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَّبِمَآ اَنْفَقُوْا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ؕ

سړي حاكمان (مقرر شوي) دي پر ښځو باندې په سبب د دې چې فضيلت وركړى دى الله ځينې د دوى ته پر ځينو نورو باندې، او په سبب د دې چې نفقه (لګښت) كوي دوى (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو.

تفسير: په دې آيت كې د نارينه او د ښځې درجې راښيي چې د نارينه درجه د ښځې له درجې څخه لوړه ده، د درجو د فرق لامله كوم فرق چې په احكامو كې وي، هغه بيخي له حكمت سره سم او د رعايت كولو وړ دى، ښځه او نارينه د حكمت له قاعدې سره سم له سره برابر بېدى نه شي، د ښځو دا غوښتنه بيخي بېځايه ده، خلاصه دا چې الله تعالى نارينه پر ښځو باندې په دوه وو وجهو سره حاكم او د حال كتونكى ګرځولى دى:

(۱): لويه او موهوبه وجه داده چې: الله تعالى په اصل کې ځينو ته پر ځينو نورو يعنې نارينه وو ته پر ښځو باندې په علم او عمل سره (چې دا دواړه د ګردو کمالاتو مدار دي) فضيلت عطا فرمايلې دی، چې د هغو تشريح په احاديثو کې شته، (يعنې په عقل، علم، صبر، حلم، پوهې، عصوبت، سهم، اذان، اقامت، جمع، جماعت، امامت، جمعه، خطبه، اعياد، عزت، شرافت، امارت، خلافت، نبوت، وحي، قوت، جهاد، عطا، سخا، حزم، عزم، او نورو سره الله تعالى نارينه ته پر ښځو باندې فضيلت او لويي ور عطا کړېده).

(۲): کسبي وجه دا ده چې نارينه پر ښځو باندې خپل مال صرفوي، او د مهر، خوړو کاليو او د نورو ضرورياتو تکفل کوي، مطلب دا دی چې ښځو لره ښايي چې د نارينه حکمونه ومني.

فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ۚ

نو نيکې ښځې هغه دي چې ، حکم منونکې دي (د مېړونو خپلو) ساتونکې دي په غياب د مېړونو (خپلو کې د ځانونو خپلو او د خپلو مېړونو د کورونو، مالونو، او اولادونو) په سبب د هغه چې ساتلي دي الله (دوی ته له حقوقو پر مېړونو).

تفسير: يعنې هغه ښځې چې نېکې دي، دوی د خپلو مېړونو اطاعت کوي، او سم د الله تعالى له حکمه د خپل مېړه په غياب کې د هغه په خوښې او رضا خپل ځان، او د مېړه د مال او اولاد حفاظت کوي، او پخپل ځان او د مېړه په مال او اولاد او نورو کې هيڅ ډول خيانت نه کوي.

وَالّٰتِيْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ ۚ

او هغه ښځې چې ويرېږئ تاسې له سرکشۍ (بد ګزرانۍ) د دوی نه، نو نصيحت وکړئ دوی ته، او پرېږدئ تاسې دوی په ځای د خوب کې (که په نصيحت سمې نه شوې) او ووهئ تاسې دوی (که په بېلتون هم سمې نه شوې).

تفسير: يعنې که کومه ښځه له خپل مېړه سره بد ګزراني وکړي، نو ښايي (چې مېړه دې دغه ښځه د ښېښتنانو په حقونو او تعظيم) په ژبه وپوهوي، چې نور دې هسې نه کوي، که يې ونه منله، نو بيا دې په همغه خونه (کور) کې په ګوښې (يواځې) بستره کې پرېږدي، او که په دې هم سمه نه شوه، نو داسې دې ووهي، چې د دې په وجود کې د وهلو اثر پيدا نشي، يا يې هډوکي مات نشي، د هر تقصير لپاره يوه درجه وي، نو سم له هغې سره د هغې د تأديب او تنبيه اجازه شته، چې دهغې درې درجې په ترتيب سره په آيت کې مذکوري دي، وهل وروستنۍ درجه ده، په معمولي او سرسري قصور باندې دې نه وهي، هو ! که قصور يې زيات وي، نو بيا يې په وهلو کې هيڅ حرج نشته، او څومره چې مناسب وګڼي هغومره دې ووهي، مګر د دې خبرې لحاظ په کار دی، چې هډوکي يې مات نشي، او داسې يو پرهار ورته ونه رسيږي، چې د هغه اثر باقي پاتې شي.

فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ۗ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيْرًا ﴿٣٤﴾

نو که اطاعت يې وکړ (غاړه يې کېښوده) تاسو ته نو مه لټوئ تاسې پر دوی باندې لاره (د ضرر او اذيت) بېشکه الله دی ډېر پورته، ډېر لوی (له ټولو اشياوو).

تفسير: يعنې که هغه ښځې ستاسې په نصيحت يا بيلتون (جدايي) يا تأديب يا وهلو سمې شوې، او له نافرمانۍ څخه يې لاس واخيست، نو تاسې هم لاس ترې واخلئ، او خامخا د دوی په پړ کولو پسې مه ګرځئ ! او له الله څخه وويرېږئ !

بېشکه الله جل جلاله پر تاسې ټولو غالب او په ګردو باندې حاکم دی، مه د ښځو په معاملو کې هرو مرو له بد ګمانی څخه کار اخلئ ! او مه په لږ قصور باندې دوی ته سخته سزا ورکوئ ! بلکه د هر قصور لپاره یو حد او اندازه ده، او د ښځو په تأدیب کې وهل وروستنۍ درجه لري.

وَإِنۡ خِفۡتُمۡ شِقَاقَ بَيۡنِهِمَا فَٱبۡعَثُواْ حَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهِۦ وَحَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهَآ

او که وویرېږئ تاسې له مخالفت څخه په منځ د مېړه او ښځې کې؛ نو ور ولېږئ (مقرر کړئ تاسې) یو منصف له خپلوانو د دې سړي او بل منصف له خپلوانو د دې ښځې نه.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! که تاسې ته اندېښنه وي چې په مېړه (خاوند) او ښځې کې ضد او مخالفت دی، او دوی پخپله جګړه نشي پرېکولی، نو تاسې ته ښايي چې یو منصف د مېړه له خپلوانو نه، او یو منصف د ښځې له خپلوانو څخه مقرر کړئ ! او د فیصلې لپاره یې زوجینو ته ولېږئ ! ځکه چې اقاربو ته به د دوی نور حالات هم معلوم وي، او له دوی څخې د خیر غوښتلو امید هم ډېر کاوه شي، دا دواړه منصفان به د حالاتو تحقیقات کوي، او د هر چا چې هومره قصور وي؛ هغه به پوهوي، او د دوی په منځ کې به د موافقت فضا پیدا کوي.

إِن يُرِيدَآ إِصۡلَٰحٗا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرٗا ٣٥

که اراده لري دغه (زوجین یا حکمین) د اصلاح (او جوړښت) نو موافقت به پیدا کړي الله د دغو (زوجینو) په منځ کې، بېشکه الله دی ښه عالم (د زوجینو په مصالحو هم) ښه خبردار (د حکمینو په مقاصدو هم).

تفسیر: یعنې که دواړه منصفان د زوجینو په منځ کې د اصلاح قصد کوي، نو الله جل جلاله د دوی د ښه نیت او کوښښ لامله د زوجینو په منځ کې موافقت پیدا کوي، بېشکه چې الله تعالی ته د ګردو شیانو علم شته، د نزاع د لرې کولو او د اتفاق د حصول اسباب او کیفیات ګرد هغه ته ښه معلوم دي، نو ځکه د زوجینو د نزاع په لرې کېدو به هیڅ سختي نه پېښیږي ان شاء الله تعالی.

وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ

او عبادت کوئ تاسې د الله ! او مه شریکوئ تاسې له ده سره هیڅ شی !

تفسیر: په الله تعالی باندې ایمان ولرئ، او د آخرت د ثواب په امید یې عبادت او بندګي وکړئ، فخر (ویاړ) او ریاء او ښودنې سره مال ورکول هم شرک دی، مګر په لږه درجه.

وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنٗا وَبِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡجَارِ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡجَارِ ٱلۡجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلۡجَنۢبِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخۡتَالٗا فَخُورًا ٣٦

او (نیکي کوئ) له مور او پلار سره په نیکي کولو او (نیکي کوئ !) له خپلوانو سره، او (نیکي کوئ !) یتیمانو سره او (نیکي کوئ !) له مسکینانو سره، او (نیکي کوئ !) له همسایه ګانو سره چې قریب وي (په نسب یا په همسایګی کې)، او (نیکي کوئ !) له همسایه سره چې بعید وي

(په نسب یا په همسایګۍ کې) او (نیکي کوئ !) له هغه ملګري سره چې په څنګ کې و ي او (نیکي کوئ !) له مسافر سره، او (نیکي کوئ !) له هغو (وینځو، مریو) سره چې مالکان وي (ور لره) ښې لاسونه ستاسې، بېشکه چې الله محبت نه کوي هغه چا سره چې وي کبر کوونکی، ډېر فخر کوونکی.

تفسیر: د یتیمانو، ښځو، وارثانو، او زوجینو حقوق او له دوی سره حسن معامله یې بیان کړه، اوس داسې ارشاد فرمایي چې: د هر یوه حق د هغوی د مرتبو په اندازه او د خپلوۍ او احتیاج په تناسب ادا کړئ !، له ګردو څخه پخوا د الله تعالی حق دی، بیا د مور او پلار، بیا درجه په درجه د نورو خپلوانو او حاجتمندانو.

قریب او غیر قریب همسایه (ګاونډي) څخه به نسبي یا مکاني قرب او بعد مقصود وي، په نسبي قرب کې دا مطلب دی، چې د خپلوانو همسایه حق له پردي همسایه څخه زیات دی، او په مکاني قرب کې به دا مدعا وي چې: د نږدې همسایه حق د لرې همسایه له حق څخه زیات دی، یعنې چې په لرې فاصله کې اوسیږي.

په ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ کې د سفر، حضر، او د کاروبار رفیقان او شریکان او د یوه بادار (آقا) دوه نوکران او د یوه استاذ دوه شاګردان، دوست، شاګرد، او نور ټول داخل دي، په مسافرئ کې مېلمه او غیر مېلمه دواړه راغلل، او مملوک برسېره پر مریې او وینځې نورو حیواناتو ته هم شامل دی.

په آخر کې یې وفرمایل: د هغو په مزاج کې چې تکبر (لویي) خودپسندي وي، هغه بل هیڅوک له خپل ځان سره برابر نه ګڼي، او په خپل مال باندې مغرور، او په عیش کې مشغول وي، نو هسې کسان چې دا حقوق نه اداء کوي، له دوی څخه احتراز وکړئ، او ځانونه ترې وژغورئ (بچ کړئ !).

اِلَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ وَيَأْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُوْنَ مَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۗ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿۳۷﴾

هغه کسان چې بخیلي کوي دوی او امر کوي (نورو) خلقو ته (هم) په بخیلۍ (شومتیا) سره، او پټوي دوی هغه شی چې ور کړی دی دوی ته الله له مهربانۍ خپلې، او تیار کړی دی مونږ کافرانو ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې الله تعالی هغه متکبر سړی نه خوښوي، چې بخیلي کوي او خپل مال او دالله جل جلاله ورکړی علم له خلقو څخه پټوي، او هیچا ته نفع نه رسوي، او په قول او عمل سره نورو ته هم د بخیلۍ ترغیب ورکوي، او د دې کافرانو لپاره مونږ د ذلت عذاب تیار کړی دی.

فائده: دا آیت د یهودانو په حق کې نازل شوی دی، چې د في سبیل الله د خرڅ په صرفولو کې یې هم پخپله بخیلي کوله، او هم به یې مسلمانان ترې منع کول، او د محمد صلی الله علیه وسلم اوصاف او د اسلام د حقانیت هغه آیتونه یې چې په «تورات» کې موجود وو؛ پټول، نو مسلمانانو لره له دې نه احتراز او ځان ساتنه پکار ده.

وَالَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ وَمَنْ يَّكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهٗ قَرِيْنًا فَسَآءَ قَرِيْنًا ﴿۳۸﴾

او هغه کسان چې صرفوي دوی مالونه خپل لپاره د ښودنې خلقو ته، او نه لري ایمان په الله باندې، او نه پـه ورځـې آخرې (د قیامت) باندې، او هر څوک چې وي شیطان د ده ملګری؛ نو بد ملګری دی (دا شیطان).

تفسیر: او دا متکبران هغه کسان دي؛ چې خپل مالونه نورو خلقو ته د ځان د ښوولو لپاره صرفوي، یعنې د الله تعالی لپاره له صرفولو څخه دې پخپله هم بخیلي کوي، او نورو ته هم د بخیلۍ ترغیب ورکوي، لیکن خلقو ته د ځان ورښوولو لپاره خپل مالونه صرفوي، دوی نه پر الله جل جلاله باندې ایمان لري، او نه په قیامت باندې باور لري؛ چې د حق تعالی د رضا حصول او د اخروي ثواب تحصیل د دوی مقصود وي، او د الله تعالی په دربار کې خوښ او مقبول کار دا دی، چې دا مال هغه حقدارانو ته ورکړ شي، چې د هغوی ذکر وشو، او په ورکولو کې یې د الله تعالی خوښي او د آخرت د ثواب توقع وي.

له دې ځنې ښکاره شوه چې د الله تعالی په لاره کې همغسې چې بخل کول خراب کار دی، هم داسې ریاکاري او د خلقو د ښوولو لپاره مال لګول هم خراب کار دی، او داسې کار همغه کسان کوي، چې د دوی رفیق شیطان وي، چې دوی پر هسې کارونو لمسوي، او تیاروي یې.

وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ۝۳۹

او څه نقصان به وو په دې کفارو (باندې) که ایمان راوړی وای دوی په الله او ورځې آخرې (د قیامت) باندې، او صرف کړی وای دوی ځینې د هغه شي چې ورکړی دی دوی لره الله، او دی الله په (ټولو اعمالو د) دوی باندې (هم) ښه عالم.

تفسیر: یعنې د کافرانو په دې کې هیڅ نقصان نه وو که دوی د کفر په ځای پر الله تعالی او د قیامت په ورځ باندې ایمان راوړی وای، او د بخل او ریا په ځای یې د الله تعالی په لاره کې خپل مال صرفولی، بلکه بیخي د دوی نفع وه، ضرر او زیان خو په دې کې دی چې دوی یې اوس غوره کوي، او الله تعالی ته معلوم دي چې دوی یې په څه؟ او په کوم نیت کوي؟ د همغه عوض به هغوی ته ورکاوه شي.

په پخواني آیت ﴿وَالَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ﴾ کې د مال نسبت د هغوی په لوري شوی وو، اوس د ﴿وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ﴾ په فرمایلو کې داسې یوه لطیفه اشاره ده، چې هغو کسانو دغه مال د خپل ځان بللی، په هر څه یې چې زړه غوارړي لګوي یې، دوی ته دا مناسب وو، چې هغه مال یې د الله تعالی مال ګڼلی، او همغه لاره کې یې لګولی چې الله جل جلاله له حکمه سره سم وای.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُّضٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ اَجْرًا عَظِيْمًا ۝۴۰

ببشکه چې الله نه کوي ظلم په اندازې د یوې ذرې، او که وي دا (ذره) نیکي (نو) دوه چنده به کړي هغه (نیکي) او ور به کړي (محسن ته الله) له نزده خپله ثواب ډېر.

تفسیر: یعني الله تعالی د هیچا حق د یوې ذرې په اندازه هم نه ضایع کوي، نو په دې کافرانو باندې چې عذاب مسلط کیږي؛ عین انصاف دی، او د دوی د بد عملی بدل دی، او که د یوې ذرې په اندازه څوک نیکي ولري نو «اضعافا مضاعفه ـ څو چنده» به د هغه اجر مومي، او پاک الله به له خپل لوري عظیم ثواب د انعام په طور هم ور عنایت کوي.

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيْدٍ وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَاۗءِ شَهِيْدًا ۝۴۱

نو څرنګه (حال) به وي په هغه وخت کې چې راولو مونږ له هر یوه (پخواني) امت څخه یو شاهد (د دوی له انبیاوو څخه) او راولو مونږ تا (ای محمده!) پر دغه (محمدي امت باندې) شاهد (احوال ویونکی).

تفسير: يعني د دې كافرانو به څرنګه بد حال وي، كله چې مونږ له هر امت او هر قوم څخه هسې شاهدان راولو چې د دوی د حالاتو بيان كوونكى او د دوی د واقعي معاملاتو ظاهر كوونكى دی.

له دې نه مراد د هر امت نبي او د هر عهد صالح او معتبر خلق دي، چې دوی به د قيامت په ورځ كې د نافرمانی او د فرمان منونكو فرمان منل بيانوي، او په ګردو حالاتو باندې به شاهدي لولي، نو ای محمده ! صلى الله عليه وسلم تا به هم پر دوی يعنې ستاسې پر امت لكه د نورو انبياوو عليهم السلام په شان احوال ښوونكى او شاهدي لوستونكى دروو.

او داسې احتمال هم لري چې د «هؤلاء» اشاره د پخوانيو انبياوو عليهم السلام يا د پورته ذكر شويو كافرانو په لوري وي.

كه انبياء عليهم السلام مراد شي؛ نو د هغوی پر صداقت باندې هغه وخت شاهدي لولي چې د دوی امتيان د دوی تكذيب كوي.

كه كفار ترې مطلب شي نو مدعا به يې داسې كيږي: همغسې چې پخواني انبياء عليهم السلام د خپلو امتونو د كفارو او د فساقو په فسق باندې شاهدي لولي، ته به هم ای محمده ! صلى الله عليه وسلم د هغوی پر بد عملی باندې شاهد كېږې، چې له دې شهادت څخه به د دوی خرابي او بدي لا ښه محققه كيږي.

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

په دغه ورځ كې به آرزو كوي هغه كسان چې كافران شوي وو او نافرماني يې كړې وه له رسوله، دا چې كاش كه همواره كړی شوي وای پر دوی باندې ځمكه، او نه به پټوي دوی له الله څخه هيڅ خبره.

تفسير: يعني په همغه ورځ كې چې له هر امت څخه به د دوی د حالاتو بيان كوونكي وبللی شي، نو كافران او نافرمانان به داسې تمنا كوي، چې كاشكې مونږ له ځمكې سره برابر او په خاورو كې ګډ او بيخي فنا وای، او نن پيدا نه وای، چې له مونږ سره حساب او كتاب نه كېدی !، دا خلق به هيڅ يوه خبره له الله تعالى څخه نشي پټولی، او د ذرې ذرې حساب به له دوی څخه اخيستل كيږي.

په آخر كې بيا مسلمانانو ته صريح خطاب فرمايي او مخصوصا د لمانځه په نسبت چې: «له ګردو عباداتو څخه اولی، اعلی، او افضل دی، او په شريعت كې چې هومره د هغه اهتمام شوی، او د هغه اركان، شرايط، آداب او نور مفصل ښودلی شوي دي، د نورو عباداتو په دې اندازه سره اهتمام نه دی شوی» نو دلمانځه په اړه يې د دوه وو خبرو تاكيد فرمايلی دی، چې د لمانځه د متعلقه امورو جسم او روح دی، او پر نفس باندې ډېر اهم او شاق او درانه ښكاري:

(۱): دا چې د نشې په حالت كې لمانځه ته مه نږدې كيږئ ! تر څو د هغو الفاظو په معانيو ښه وپوهيږئ چې ستاسې له خولو څخه وځي.

(۲): د جنابت په حال كې هم له لمانځه څخه لرې اوسئ ! تر هغه پورې چې ولامبئ ! او خپل ځانونه په غسل سره ښه پاك كړئ ! ځكه چې په لمانځه كې دوه امره مهتم بالشأن دي، چې يو يې حضور او خشوع دی، او بل يې طهارت، نظافت، او د لمانځه د متعلقه وو امورو په منځ كې هم دا دوه امره پر نفس اهم او درانده هم دي،

نشه له خشوع او حضور څخه مخالف دی، او جنابت له طهارت او نظافت سره منافي دی، ددې خاص تاکيد او تقييد د ارشاد له فرمايلو څخې دوه نفعې هم معلومېږي:

(اول): څرنګه چې د پاسنيو ډېرو ذکر شويو احکامو ادا (لکه حقوق، معاملات، بدني او مالي عبادات) او له بخل، رياء، تکبر څخې ځان ژغورل (ساتل) پر نفس باندې سخت دي، نو د دې سختی علاج راښيي، يعنې که لمونځونه د هغو له ظاهري او باطني شرائطوا او آدابو سره سم اداء کړئ، نو د دې پاسنيو ګردو اوامرو او عباداتو کې سهولت او رغبت او له ګردو منهياتو او معاصيو څخې نفرت پيدا کيږي.

(دويم): هر هغه څوک چې د لمانځه په کولو کې اهتمام او د هغه التزام کوي؛ هغه ته به د نورو مالي او بدني احکامو په تعميل کې هم آساني ورپېښيږي، او هر هغه څوک چې په نورو احکامو کې بې پروايي کوي؛ له هغه څخه د لمانځه په کولو کې هم قصور بعيد نه دی، والله أعلم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا ۚ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) مه نږدې کېږئ تاسې لمانځه ته حال دا چې تاسې مست يئ (له نشې) تر هغه پورې چې پوه شئ تاسې پر هغه شي چې (يې) وايئ تاسې، او نه په داسې حال کې چې تاسې جنب اوسئ، مګر په هغه حال کې چې اوسئ تېرودونکي د لارې (نو لمانځه ته مه نږدې کيږئ) تر هغه پورې چې تاسې غسل وکړئ.

تفسير: د کفارو او د کتابيانو دوه عيبونه په خاص ډول سره ذکر شول:

(۱): په الله تعالی باندې ايمان نه راوړل.

(۲): خپل مال د الله تعالی په لار کې نه لګول، بلکه خلقو ته د ځان ورښوولو او د خپل عزت او پت څرګندولو لپاره يې لګاوه، او ښکاره ده چې د لومړنی خرابی او عيب منشأ، خو د علم نقصان او د جهل غلبه ده، او د وروستی خرابی علت او سبب هوا، هوس، او ځان خوښی ده، چې له هغې څخه دا راښکاره شوه چې د ګمراهی سببونه دوه دي:

(اول): جهل چې په هغه کې د حق او باطل تميز بيخي نشي کېدی.

(۲) نفسي غوښتنه او شهوت، چې د هغو لامله د حق او باطل له تميزه سره؛ له حق سره سم عمل نشي کولی، ځکه چې له شهوت سره ملکي صفات ضعيف او بهيمي قواوې قوي کيږي.

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ

او که وئ تاسې مريضان (رنځوران) يا په سفر باندې (په حالت د بې اودسی يا جنابت کې) يا راشي يو له تاسې له بيديا (له بولو) نه، يا جماع وکړئ تاسې ښځو سره نو ونه مومئ تاسې اوبه (يا يې نشئ استعمالولی) نو اراده وکړئ تاسې مخ د ځمکې (خاورې) پاکې ته، نو مسحه وکړئ تاسې په مخونو خپلو او په (دواړو) لاسو خپلو (تر څنګلو پورې).

تفسير: يعني دجنابت په حالت کې دې لمونځ نه کوي، بلکه وروسته له غسل او لمبلو څخه دې ادا کړ شي !، دا حکم هلته دی چې کوم عذر نه وي، که يو داسې عذر پېښ شي، چې د اوبو استعمال د هغه لامله ممکن نه وي، او ترې معذور شي، او د طهارت حصول ضروري وي، نو په داسې وخت کې تيمم وهل کافي دي، د اوبو د استعمال معذوريت درې صورتونه لري:

(۱): ناروغي چې د اوبو استعمال ورته ضرر پېښوي.

(۲): چې په سفر کې وي، او دومره اوبه ورسره وي، چې يواځې خپله ګزاره پرې کولی شي، او که اودس پرې وکړي، تنده به ورته ضرر ورسوي، او نورې اوبه له ده څخه لرې وي.

(۳): دا چې اوبه بيخي موجودې نه وي، د اوبو د نشتوالي په تقدير يې د طهارت د ضرورت دوه صورته ښودلي دي:

(اول): له بولو او غائطو څخه وروسته د اوداسه د ضرورت په وخت کې.

(دويم): له مجامعت څخه وروسته د غسل او د لمبلو ضرروت په وخت کې.

فائده: د تيمم صورت دا دی چې پاکه ځمکه باندې دې دواړه لاسونه ووهي !، بيا دې پر خپل ټول مخ او لاسونو باندې په ښه ډول سره مسحه کړي ! خاوره طاهره ده، او د ځينو شيانو لپاره د اوبو په شان پاکوونکې هم ده، مثلاً: موزه، بوټ، ماسې، چاړه، هنداره او نور.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿۴۳﴾

بېشکه الله دی ښه عفو کوونکی (چې داسې سختي يې را آسانه کړه) ښه مغفرت کوونکی (د تقصيراتو).

تفسير: يعنې الله تعالی د ضرورت په وخت کې د تيمم اجازه راکړې ده، او خاوره يې د اوبو قائم مقام درولې ده، ځکه چې هغه سهولت او معافي ورکوونکی او د بندګانو د خطاوو معافوونکی ذات دی، او د خپلو بندګانو نفع او هوسايي (آساني) خوښوي، چې له دې څخه دا هم ښکاره شوه، چې په لمانځه کې د نشې په حالت کې چې د يوه شي په ځای بل شی لوستلی شوی وو، هغه يې هم معاف کړی دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿۴۴﴾
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿۴۵﴾

آيا نه دي کتلي تا (نه يې خبر له حاله د) هغو کسانو چې ورکړی شوی ده دوی ته څه برخه له کتابه، چې پيري (اخلي) دوی ضلالت (ګمراهي په عوض د هدايت کې)، او اراده لري دوی د دې: چې ورکه کړئ تاسې (هم) لاره (د حق)، او الله ښه عالم دی په دښمنانو ستاسې (هم، نو خبروي مو پرې چې ترې په څنګ شئ !) او کافي (بس) دی الله ولي (دوست حمايت کوونکی ستاسې) او کافي (بس) دی الله مددګار (ستاسې).

تفسير: يهودانو ته له کتاب څخه برخه ورکړی شوې ده، يعنې د هغه د الفاظو د لوستلو برخه ورکړی شوې ده، او د عمل کولو برخه چې اصلي مقصود ده، نه ده ورکړی شوې، او ګمراهي اخلي يعنې د (آخر الزمان نبي صلی الله عليه وسلم) له حالاتو او اوصافو څخه به يې د دنيايي عزت او رشوت لامله خلق نه خبرول، او پټول يې، او عمدا

به يې ترې انکار کاوه، او غوښتل يې چې مسلمانان هم له دين څخه واړوي؛ چې ګمراهان شي، او الله تعالى تاسې ته ارشاد فرمايي چې ای مسلمانانو ! ستاسې دښمنان داسې ښه معلوم دي، چې تاسې ته نه دي معلوم، نو د الله تعالى په دې ارشاد باندې اطمينان ولرئ ! او له دوی نه مو خپل ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ !) الله تعالى تاسې ته د نفعې رسولو او د زيان څخه د ساتلو لپاره کافي دی، نو ځکه له دښمنانو څخه هيڅ ډول انديښنې مه کوئ ! او په دين باندې قائم اوسئ !.

مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَ يَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّيْنِ

ځينې له هغو کسانو چې يهودان شوي دي اړوي دوی خبرې (د شريعت او محمدي اوصاف) له ځايو د دې (خبرو) څخه او وايي دغه (يهودان) واورېدله مونږ (وينا ستا) سر غړونه مو وکړه د (حکم ستا)، او (وايې يهودان)واوره (ته) په داسې حال کې چې نه يې اورولی شوی، او (وايي يهودان لفظ د) «راعنا» په تاوولو د ژبو خپلو، او په عيب ويلو سره په دين کې.

تفسير: په يهودانو کې داسې خلق هم دي، چې هغه «تورات» چې د الله تعالى له خوا نازل شوی دی؛ له خپله ځايه اړوي، يعنې لفظي او معنوي تحريفونه په کې کوي، ﴿وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ او وايي وامو وربده سر غړونه کوو)، يعنې کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يهودانو ته کوم حکم اوراوه، نو دوی به په ځواب کې وويل: وامو وربده ! يعنې ومو منلو، خو ورو به يې وويل چې: مونږ نه دی منلی، يعنې يواځې مونږ په غوږ اورېدلی دی، او په زړه مو هغه نه دی منلی.

(﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ او وايي يهودان: واوره په داسې حال کې چې نه يې اورولی شوی) يعنې کله چې يهودان له محمد صلى الله عليه وسلم سره مخاطبه کوي، نو وايي: «واوره ! دروا دې نه اورول شي !» يعنې داسې خبرې کوي، چې دوه معناګانې لري، که د يوې معنى په اعتبار دعا يا تعظيم وي، نو د بلې معنى په لحاظ ښېرا او تحقير هم کېدی شي، لکه چې دا خبره په ظاهره کې د خير دعا ده، مطلب دا چې: «ته تل غالب او معزز اوسې، هيڅکله دې تاته کومه بده او مخالفه خبره وانه اورولی شي !»، او په زړه کې به يې هسې نيت کاوه چې ته کوڼ شې ! (العياذ بالله).

(﴿وَّرَاعِنَا﴾ او وايي لفظ «راعنا» يعنې کله چې يهودان د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې راتلل، نو «راعنا» به يې هم ويل، چې د هغه معناوې هم دوه دي، يوه ښه او بله خرابه، چې د هغه بيان په اول جزء د البقره سورت په (۱۰۴) آيت (۱۳) رکوع کې شوی دی.

ښه معنى يې داده چې: «ته څمونږ رعايت وکړه ! او د شفقت نظر پر مونږ وفرمايه ! چې ستا پر مطلب باندې ښه وپوهېږو، او د څه شي پوښتنه کول چې غواړو د هغه پوښتنه وکړی شو.

او بده معنى يې داده چې د يهوديانو په ژبه دا د تحقير کلمه وه، يا به يې په ژوولې سره «راعينا» ويل، چې د هغه معنى «څمونږ شپون» دی، او دا د هغوی شرارت وو، ځکه چې هغوی ډېر ښه پوهېدل چې موسى عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام هم پسونه څر ته بيولي وو.

(﴿لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ﴾ په تاوولو د ژبو خپلو...) يعنې يهودانو به دا کلمې پخپلو خبرو کې سره ګډولې، او په داسې يو ډول سره به يې ويلې، چې د اوريدونکي فکر به يې ښې معنى ته اړاوه، او د هغو بدې معنى ته به له سره د چا ذهن نه منتقل کېده، او پخپلو زړونو کې به يې همغه خرابه معنى قصدوله، او بيا به يې پر ده باندې داسې عيب لګاوه، چې که دا سړی په رښتيا سره نبي وای؛ نو څمونږ په دې فرېب به هرو مرو (خامخا) پوهېده، نو الله تعالى د دوی دا فريبونه مسلمانانو ته په ښه ډول سره څرګند کړل.

وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَقْوَمَ ۙ وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۴۶﴾

او كه بېشكه دوى ويلي واى: واورېده مونږ (وينا ستا) او ومانه (حكم ستا په بدل د «عصينا» كې) او (كه دوى ويلي واى) واوره (بې له «غير مسمع») او نظر لره پر مونږ (په بدل د «راعنا» كې) نو خامخا به خير وو دوى ته، او ډېره سمه (وينا)، وليكن لري كړي دي دوى الله (له خپله رحمته) په سبب د كفر د دوى، پس نه راوړي ايمان (له دغو يهودانو) مګر لږ خلق.

تفسير: حق تعالى د يهودانو د دغو دريو مذمومو اقوالو له بيان كولو څخه وروسته اوس د ملامتيا او د هدايت په ډول ارشاد فرمايي: چې كه يهودانو د﴿وَعَصَيْنَا﴾ په ځاى ﴿وَاَطَعْنَا﴾ او د﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ په عوض يې يوائې ﴿وَاسْمَعْ﴾ او د ﴿وَرَاعِنَا﴾ په ځاى ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ويلى؛ نو دا به د دوى په حق كې بهتر وو، او دا خبره به په ځاى او سمه وه، او هسې به‌هودګى او شرارت ته به ځاى نه وو پاتې، چې له پاسنيو كلماتو څخه يهودان په خپلو زړونو كې بدې معناګانې اخيستلې، ليكن څرنګه چې الله تعالى دوى د خپل كفر په سبب له خپل رحمت او هدايت څخه بې برخې ګرځولي دي، نو ځكه دوى په سمه لاره باندې نه راځي، او په ګټورو خبرو باندې نه پوهيږي، او ايمان نه راوړي، مګر لږ خلق دي چې له دغو شرارتونو او خباثتونو څخه په څنګ او د الله جل جلاله له لعنت څنې محفوظ پاتې دي، لكه (عبد الله بن سلام) او د هغه نور ملګري رضي الله تعالى عنهم.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّطْمِسَ وُجُوْهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰۤى اَدْبَارِهَاۤ اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّاۤ اَصْحٰبَ السَّبْتِ ؕ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿۴۷﴾

اى هغو كسانو چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب ! (اى كتابيانو !) ايمان راوړئ تاسې ! په هغه (قرآن) چې نازل كړى دى مونږ، حال دا چې تصديق كوونكى دى د هغه كتاب چې تاسې سره دى، پخوا له هغه چې هوار كړو مونږ ډېر مخونه، نو وګرځوو دا (هوار مخونه) په شاګانو د دوى، يا پخوا لـه دې چې لعنت وكړو پر دوى لكه چې لعنت كړى وو مونږ په اصحابو (د ورځې) د شنبې، او دى امر (حكم) د الله واقع كېدونكى (خامخا).

تفسير: «اى اهل كتابو !ايمان راوړئ ! په هغه «قرآن» چې احكام يې له (تورات) سره موافق او د هغه مصدق دى، ايمان راوړئ ! پخوا له هغه څخه چې مونږ ستاسې د مخ علامې يعنې سترګې، پوزې، او نور بدل كړو.

مطلب دا چې كه تاسې ايمان را نه وړئ، نو ستاسې څېرې بدلوو، او بيا يې د شا په لوري اړوو، يعنې ستاسې مخ له چيت پيت كولو څخه وروسته د څټ په لوري او ستاسې څټ د مخ په لوري اړوو، (يا دا چې) ايمان راوړئ ! پخوا له دې نه چې مونږ ډېر مخونه محوه كړو، او د څټونو په شان يوه تخته يې وګرځوو»، يا به د شنبې د ورځې د مسخ شويو خلقو په شان تاسې هم مسخ كړو، او له تاسې څنې به ځناوران جوړ كړو.

د﴿اَصْحٰبَ السَّبْتِ﴾ قصه د «الأعراف» په سورت كې مذكوره ده.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰۤى اِثْمًا عَظِيْمًا ﴿۴۸﴾

بېشكه چې الله نه بخښي دا چې شريك ونيولى شي له (الله سره) او بخښي هغه (ګناه) چې ښكته وي له شر كه (لويه وي كه وړه) هغه چاته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې)، او هر هغه

څوک چې شریک ونیسي له الله سره نو په تحقیق ویې تړل (په الله) دروغ لوی (او ویې کړه) ګناه ډېره لویه.

تفسیر: یعنې مشرک ته له سره مغفرت نشته، بلکه دوزخ یې دائمي سزا ده، هو ! له شرک څخه ښکته چې کوم صغیره ګناهونه دي یا کبیره، هغه ګرد د مغفرت وړ دي، الله تعالی د هر چا دمغفرت اراده چې وفرمایي؛ د هغه صغیره او کبیره ګناهونه سره له څه عذاب ورکولو یا بې له عذاب ورکولو معافوي، او دا د دې په لوري اشاره ده: څرنګه چې یهودان په کفر او شرک کې مبتلا دي؛ نو دوی دې د مغفرت توقع او هیله نه کوي !.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

آیا نه دي کتلي تا (نه یې خبر له حاله د) هغو کسانو چې پاک ګڼي دوی ځانونه خپل (او په واقع کې داسې نه دي) بلکه (خاص) الله پاکوي هغه څوک چې اراده وفرمایي (د پاکۍ یې)، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی په اندازه د یوه نري تار (هم).

تفسیر: یعنې یهودان سره له دومره خرابیو بیا هم خپل ځانونه پاک او مقدس ګڼي، تر دې چې خپل ځانونه «أبناء الله» او «أحباء الله» هم بولي - چې بیخي چټي او لغوه خبره ده، بلکه د هر چا په نسبت چې الله تعالی اراده وفرمایي هغه مقدس او پاکیزه کوي، او د یهودانو په تشه وینا سره هیڅ نه کیږي، د دغو متکبرانو په ډله باندې به لږ ظلم هم نه کیږي، یعنې دغه ډله به د خپلو بدو عملونو له سببه په لوی عذاب اخته کیږي، او په دوی باندې به هیڅکله په ناحقه سره عذاب نه واردیږي.

فائده: یهودانو چې خوسي (سخي) ته عبادت کولو، او (عُزیر علیه السلام) ته یې د الله تعالی ځوی ویل، کله چې هغوی دا آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ﴾ الآیه - واورېده، نو یې ویل چې: «مونږ خو مشرکان نه یو، بلکه د الله تعالی خاص بندګان او د انبیاوو ځامن یو، او پیغمبري ځمونږ میراث دی»، نو الله تعالی د دوی دغې لوبې او ځانمنی په مقابل کې دا آیت نازل کړ.

(فتیل هغې نرۍ پردې ته وایي چې د تارونو په شان د خرماوو د زړو په چاودنو کې وي).

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

وګوره ای (محمده !) چې څرنګه تړي دوی په الله باندې دروغ او (بس) دي دا (دروغ) ګناه ښکاره.

تفسیر: یعنې څومره دتعجب خبره ده چې په الله تعالی باندې دا ډول تهمتونه کوي، او د کفر او شرک له ارتکاب سره خپلو ځانونو ته د الله تعالی دوستان وایي، او د الله تعالی په نزد د مقبولیت مدعیان دي، او داسې سخت تهمت کول د دوی د صریح ګناهګار کېدلو لپاره بیخي کافي دي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

آیا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته څه برخه له کتاب څخه، ایمان راوړي دوی په بت او په شیطان او وایي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي: دا (کفار) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي، له جهته د لارې.

تفسیر: په دې آیت کې هم د یهودانو د شرارت او خباثت اظهار دی، خبره داده کله چې د یهودانو په زړونو کې د محمد صلی الله علیه وسلم عداوت زیات شو، نو د مکې معظمې د مشرکانو سره متفق شول، او د مشرکانو د خوښی او د ضرورت له مخې یې د بتانو تعظیم وکړ، او ویې ویل چې: «ستاسې دین د مسلمانانو له دین څخه بهتر دی»، او د دې کار سبب یواځې حسد وو، او غوښتل یې چې نبوت او دیني ریاست پرته له مونږ څنې بل چاته ولې ورکړی شوی دی؟ نو په دې مناسبت الله تعالی په دوی باندې الزام اړوي، او په دې آیتونو کې هم دا خبرې مذکوري دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دا (حکم کوونکي په غوره والي د کفارو) هغه کسان دي چې لعنت کړی دی (په دوی باندې) الله، او هر هغه څوک چې لعنت (پرې) وکړي الله، نو له سره نه مومي (ته) ده لره کوم مددګار (د عذاب دفع کوونکی).

تفسیر: یعنې دا خلق سره له دې چې اهل کتاب دي، د نفساني اغراضو له سببه یې د بتانو تعظیم وکړ، او د کفر طریقه یې د اسلامي طریقې څخه افضله ښکاره کړه، نو په دوی باندې د الله تعالی لعنت دی، او په هر چا باندې چې الله تعالی لعنت وکړي، د هغه حامي او مددګار په دنیا او آخرت کې هیڅوک نشي کېدی.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

آیا شته یهودانو ته څه برخه له ملکه (له سلطنته؟ یعنې نشته ! او که شي) نو په دغه وخت کې به ور نکړي دوی خلقو ته (په اندازه د) نقیر.

تفسیر: یهودانو داسې خیال کاوه چې نبوت او د دین سرداري څمونږ میراث دی، او یواځې مونږ د هغه لیاقت لرو، نو ځکه به یې د عربي نبي صلی الله علیه وسلم د منلو او متابعت کولو څخه عار کولو، او یو له بل سره به یې ویل، بالآخر حکومت او پاچاهي مونږ ته رسیږي، که د څو ورځو له مخې دا مشرتوب نورو ته هم ور ورسیږي؛ هیڅ پروا نشته، نو په دې نسبت دا آیت نازل شو، چې مطلب یې دادی «آیا یهودانو ته په سلطنت کې څه برخه شته؟ یعنې له سره دوی په سلطنت کې څه برخه نه لري، که دوی ته سلطنت ته وروړسیږي؛ نو خلقو لره د یوې ذرې په اندازه هم فائده نه رسوي، یعنې دوی داسې بخیلان دي چې پخپله پاچاهی کې هم فقیرانو ته یوه ذره شی نه ورکوي، (حال دا چې له سلطنت سره عطاء سخاء او ورکړه لازمه ده).

(نقیر هغه داغ ته وایي چې د خورما د زړي په شا باندې وي).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

بلکه آیا حسد کوي دغه (یهودان) خلقو سره (له محمد او اصحابو سره یې) پر هغه شي چې ورکړی دی هغو ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، نو په تحقیق ورکړی دی مونږ اولادې د ابراهیم ته کتاب (تورات، زبور، انجیل) او حکمت (شرعي علوم، ژورې خبرې) او ورکړی دی مونږ دوی ته سلطنت ډېر لوی.

تفسیر: یعنې آیا که په محمد صلی الله علیه وسلم او د دوی په اصحابو باندې د الله تعالی (د نصرت، عزت، عظمت، سیادت، او د نورو) فضائلو او انعامونو له لیدلو څخه له ډېرې رخې او حسده مري؛ نو دا بیخي د دوی

لېونتوب او ناپوهي ده، ځکه چې مونږ د ابراهيم عليه السلام کورنى ته (چې اسحاق، اسماعيل، يعقوب، يوسف، موسى، داود، سليمان، عيسى، محمد صلى الله عليه وسلم او نور انبياء عليهم السلام دي) کتاب، علم، حکمت، او عظيم سلطنت عنايت کړى دى، نو بيا يهودان د څه له مخې د محمد رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم په نبوت او عزت باندې حسد او له دوى څخه انکار کوي؟ ځکه چې اوس هم نبوت او عزت د ابراهيم عليه السلام په کورنى کې دى.

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا ﴿۵۵﴾

نو ځيني له دغو يهودانو هغه دي چې ايمان يې راوړى دى په محمد، او ځيني له دغو (يهودانو) هغه دي چې مخ يې اړولى دى له محمد څخه، او بس دى دوزخ (د کفارو د عذاب لپاره) ځوښن وهونکى.

تفسير: يعني د ابراهيم عليه السلام کورنى ته الله تعالى تل تر تله بهتري او فضيلت ورکړى دى، او محمد صلى الله عليه وسلم هم له همغې کورنى څخه دى، نو که څوک بې سببه يواځې د کينې او حسد لامله محمد صلى الله عليه وسلم نه مني؛ نو دهغه د سوځولو لپاره د دوزخ لمبې وهونکى اور بس او کافى دى.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ۭ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُھُمْ بَدَّلْنٰھُمْ جُلُوْدًا غَيْرَھَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ۭ

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي په آيتونو زموږ زر به ننباسو مونږ دوى اور ته (چې په کې سوځولي شي)، هر کله چې پاخه شي (وسوځيږي) پوستکي د دوى (په اور کې نو) بدلوو مونږ دوى ته پوستکي غير له هغو، لپاره د دې چې وڅکي دوى (تل تر تله نوى نوى) عذاب.

تفسير: يعني د کافرانو په عذاب کې د نقصان او کمي د نه راتللو له سببه؛ د دوى د پوستکي له سوځېدو څخه وروسته دوى ته بل پوستکى ورآغوندو، او د هغه په عوض يې ور شين کوو، مطلب دا چې کافران به تل تر تله او يو شان په عذابونو کې آخته او مبتلا وي.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۵۶﴾

بېشکه چې الله دى ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) لوى حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني بېشکه الله تعالى ډېر زبر دست او غالب دى، د کافرانو په هسې سزا ورکولو کې الله تعالى جل جلاله ته هيڅ کومه سختي نشته، او د حکمت خاوند دى، چې کافرانو ته خپل د حکمت سره سمه دا سزا ورکوي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُھُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْھٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ لَھُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۡ وَّنُدْخِلُھُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا ﴿۵۷﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړى دى او کړي يې دي ښه (عملونه) زر به ننه باسو مونږ دوى په (هغو) جنتونو کې چې بهيږي له لاندې د (ماڼيو او ونو) د دوى ويالې، همېشه به وي دوى په دغو

(جنتونو) کې تل (بې انتهاء بلا انقطاع)، وي به دوی ته په دې جنتونو کې ښځې پاکې کړی شوې (له ټولو ناپاکیو څخه) او ننه به باسو مونږ دوی په ګڼو سیورو (په دائمي نعمت او راحت) کې.

تفسیر: یعني مؤمنان به تل تر تله په جنت کې اوسیږي، او دوی ته به هسې ښایسته ښځې ور په برخه کیږي، چې له حیض، نفاس، او نورو دنیوي ککړتیاوو څخه به بیخي پاکې، صافې، او ستره وي، دوی به په ډېرو ګڼو سیورو کې داخل کړو، چې د لمر له تودوخې او نورو څخه به بیخي محفوظ وي.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

بېشکه الله امر کوي په تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې وسپارئ تاسې امانتونه اهل د اماناتو ته، او کله چې حکم کوئ تاسې (ای قاضیانو ! ای حاکمانو !) په منځ د خلقو کې نو (امر کوي الله چې) حکم وکړئ په انصاف سره !.

تفسیر: په یهودانو کې دا عادت وو چې په امانتونو کې به یې خیانت کولو، او د خصوماتو په فیصلو کې به یې رشوتونه اخیستل، او په نورو اسبابو سره به یې د یوه پلو خاطر، لحاظ، او رعایت کولو، او د حق په خلاف به یې حکمونه کول، نو ځکه مسلمانان له هسې چارو څخه ممنوع ګرځول شوي دي.

منقول دي چې د مکې شریفې د فتحې په ورځ رسول الله مبارك اراده درلوده (لرله) چې (بیت الله) شریف ته دننه ننوځي، د کعبې شریفې کلي ساتونکي (عثمان بن طلحة رضي الله تعالی عنه) د کعبې شریفې د کلي له ورکولو څخه انکار وکړ، نو (علي رضي الله عنه) د ده له لاسه کلي (چابي) په زوره واخیستله، او ور یې پرانیست، کله چې د الله تعالی جل جلاله رسول صلی الله علیه وسلم د کعبې شریفې نه د باندې ووتلو، عباس رضي الله تعالی عنه وغوښتل چې دا د (بیت الله شریف) کلي (چابي) دې ماته راکړه شي !، دلته دا آیت نازل شو، او کلي (چابي) بېرته همغه (عثمان بن طلحة رضي الله تعالی عنه) ته وروسپارل شوه، «او تر نن ورځې پورې هغه کلي (چابي) همغې کورنۍ سره پاتې ده، عثمان بن طلحة رضي الله تعالی عنه به تل ویل: که زه پوهېدی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم کلي (چابي) غواړي؛ نو کلي به مې ترې منع کړي نه وای».

إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

بېشکه الله ښه پند درکوي تاسې ته په هغه سره (چې د امانتونو اداء او په عدل سره حکم کول دي)، بېشکه چې الله دی ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه لیدونکی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله ! او حکم ومنئ تاسې د رسول (د الله) او (حکم ومنئ) د خاوندانو د حکم له تاسې (مسلمانانو یعنې حاکمانو او مشرانو !).

تفسیر: په پخواني آیت کې یې قاضیانو او حاکمانو ته د عدل حکم وفرمایه، اوس نورو ته د حاکمانو او قاضیانو د حکم په متابعت کولو سره حکم ورکولو کیږي، چې له دې څخه دا راښکاري چې د حکامو او قاضیانو حکم منل به هلته واجبیږي، چې دوی د حق اطاعت وکړي.

فائده: د اسلامي پاچا او د ده د وزیرانو، حاکمانو، قاضیانو، لښکري مشرانو او د نورو واکدارانو حکم منل ضروري دي، تر څو چې دوی د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احکامو څخه مخالف کوم حکم ونه کړي، مګر

که د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صریحو احکامو په خلاف کوم حکم ورکوي؛ نو د دغه حکم منل له سره نه دي پکار !.

فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ

نو بیا که خلاف مو پیدا شو په یوه شي کې نو وګرځوئ تاسې (فیصله ددی کار) طرف د الله ته (د الله کتاب ته) او رسول ته (د رسول الله حدیث ته) که یئ تاسې چې (په اخلاص سره) ایمان لرئ تاسې په الله، او په ورځې آخرې (قیامت) باندې.

تفسیر: یعنې که تاسې او د أولو الأمر په منځ کې کوم اختلافات پېښ شي، چې د حاکم دا حکم د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه سره موافق دی که مخالف؟ نو د الله جل جلاله کتاب او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنتو ته رجوع وکړئ ! او د هغو له مخې د دې خبرې فیصله وکړئ ! چې آیا هغه حکم في الحقیقت د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره موافق دی که مخالف؟ او هره هغه خبره چې محققه شي، نو ښایي چې هغه بالاتفاق مسلمه او معموله وګڼئ ! او ښایي چې اختلاف له منځه ورک کړئ ! که تاسې په الله تعالی او د قیامت په ورځې باندې له زړه نه ایمان لرئ، نو خامخا به د اختلاف په صورت کې د الله تعالی او د رسول الله مبارک د حکم په لوري رجوع وکړئ ! او د کتاب الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنت د حکم له مخالفت څخه به خامخا ویرېږئ ! چې له دې څخه دا حکم را ښکاره شو، هر هغه څوک چې د الله تعالی او د رسول الله مبارک له حکم څخه تښتي؛ مسلمان به نه وي، نو څکه که د دوو مسلمانانو په منځ کې کومه جګړه پېښه شي، او یو د دوی هغه بل ته ووایي: راځه چې شریعت ته لاړ شو، او دا بل ووایي چې: زه شریعت نه پېژنم (نستغفر الله) یا زه (نعوذ بالله) له شریعت سره څه کار نه لرم، نو هغه ته مونږ په یقین سره کافر ویلی شو.

ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ۝٥٩

دغه (رجوع الله او رسول الله ته) خیر (ډېر غوره دی تاسې ته له ناقصه فکر ستاسې) او دا (رجوع) ډېره ښه ده د عاقبت له جهته.

تفسیر: یعنې خپل منازعات او اختلافات الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کول، او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم منل مفید دي، له دې نه چې پخپلو منځونو کې سره جګړې او شخړې (جنګونه) وکړئ ! یا له خپلې رایې سره سم کومه فیصله صادره کړئ، څکه چې د شریعت په لوري د رجوع کولو انجام بهتر دی.

أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزۡعُمُونَ أَنَّهُمۡ ءَامَنُواْ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓاْ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدۡ أُمِرُوٓاْ أَن يَكۡفُرُواْ بِهِۦۖ وَيُرِيدُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمۡ ضَلَٰلَۢا بَعِيدٗا ۝٦٠

آیا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې (ظاهري) دعوی کوي دوی چې بېشکه دوی ایمان راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته (ای محمده !) او په هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوی دي پخوا له تا نه (ای محمده !)؛ اراده لري دوی چې وروړي (خصومت خپل) په طرف د شیطان (کعب بن أشرف) او په تحقیق حکم کړی شوی دی دوی ته چې له دغه طاغوت څخه انکار وکړي (ویې نه مني)، او اراده لري شیطان دا چې ګمراه کړي دوی په ګمراهۍ لرې سره (له حقه).

تفسير: په (مديني منورې) کې د يوه يهودي او د يوه منافق په منځ کې په کومه خبره باندې جګړه پېښه شوه، يهودي چې په رښتيا وو، ويې ويل: «راشه ! چې محمد ته لاړ شو !»، منافق چې په نا حقه وو ويې ويل: «راځه چې (کعب بن أشرف) ته لاړ شو !»، چې د يهودانو عالم او مشر وو، بالآخر دوی دواړه د رسول الله مبارک مخې ته حاضر شول، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د جګړې د پېښې له اورېدلو څخه وروسته د يهودي حق ثابت کړ، کله چې دوی دواړه د رسول الله صلی الله عليه و سلم له حضوره د باندې ووتل، منافق وويل: «راځه ! چې عمر رضي الله عنه ته ولاړ شو، هره فيصله چې عمر رضي الله عنه وکړه همغه به سره ومنو !، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په فيصله راضي نشو، او قناعت يې ونه کړ.

اغلبا ده به هسې ګڼلې وي چې څرنګه زه د اسلام مدعي يم، نو خامخا به عمر رضي الله عنه د دې يهودي په مقابل کې څما رعايت کوي، نو عمر رضي الله عنه ته ولاړل، کله چې عمر رضي الله عنه دغه جګړه واورېده، او د يهودي له بيان څخه ورښکاره شوه چې دا جګړه د رسول الله مبارک حضور ته هم رسېدلې، او رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغې قضيې په نسبت خپله فيصله هم صادره کړېده، او د نبی صلی الله عليه وسلم له فيصلې سره سم په دغه جګړه کې هغه يهودي رښتينی او غالب پېژندل شوی دی، نو عمر رضي الله تعالی عنه دغه منافق وواژه، او ويې فرمايل: «څوک چې د داسې يو حقاني قاضي فيصله ونه مني، نو د هغه فيصله دې په دې ډول سره وکړه شي !»، د دې منافق مقتول وارث د رسول الله صلی الله عليه وسلم حضور ته راغی، او په عمر رضي الله تعالی عنه باندې يې د قتل دعوی دائره، او قسمونه يې ياد کړل، چې دې عمر رضی الله تعالی عنه ته د دې لامله تللی وو، چې ښايي هغه په دې معامله کې د دوی په منځ کې روغه او صلح وکړي، او داسې نه وو چې هغه د رسول الله مبارک له فيصلې څخه انکار او غاړه غړولې وه، نو دلته دا آيتونه نازل شول، او په دې آيتونو کې اصل حقيقت ښکاره کړی شو، او د عمر رضي الله تعالی عنه لقب «فاروق» وټاکل شو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

او کله چې وويل شي دې (منافقانو) ته راځئ ! طرف د (حکم د) هغه (کتاب) ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله (يعنې قرآن ته)، او طرف د (حکم د) رسول (د ده) ته (د جګړې د فيصلې لپاره) نو ګورې به ته منافقان چې ګرځي به له تا (له ډېرې دښمنۍ) په ګرځېدلو سره.

تفسير: يعنې که په کومه جګړه کې منافقانو ته وويل شي چې: «د هغه حکم په لوري راشئ !چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی، او د هغه د رسول په مخ کې خپلې جګړې وړاندې کړئ !» کله چې دوی ظاهرا د اسلام مدعيان دي، نو څکه په صاف ډول سره انکار نشي کولای، مګر ستاسې په حضور کې د راتللو او د الله جل جلاله د حکم له منلو څخه ځانونه ژغوري، او ېېرته ستنېږي، او غواړي چې په کوم چل او فرېب سره ځان ترې ګوښه کړي، او له رسول الله مبارک څخه پرته بل کوم ځای ته چې د دوی زړونه يې غواړي لاړ شي، او هلته خپلې جګړې فيصله کړي.

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾

نو څه به وي (حال د دوی) کله چې ورسېږي دوی ته کوم مصيبت (د منافق د وژلو غم) په سبب د هغو (ګناهونو) چې وړاندې لېږلي دي لاسونو د دوی (چې د رسول الله د حکم نه منل دي) بيا

به راشي دوی تاته (ای محمده !) چې قسمونه به خوري په الله چې اراده نه وه کړې مونږ (عمر ته په ورتلو) مګر د ښېګڼې (اصلاح) او موافقت (د جګړه کوونکو ـ نه مخالفت ستا).

تفسير: کله چې پر دوی باندې عذاب نازل شي، نو هلته به دا منافقان څه وکړی شي، پرته له دې چې د رسول الله مبارك په خدمت کې راشي، او قسمونه وخوري، چې مونږ د عمر رضي الله تعالی عنه خدمت ته يواځې د دې مقصد لپاره تللي وو، چې ښايي هغه ځمونږ په منځ کې صلحه (روغه) وکړي، او ځمونږ مقصود د رسول الله صلی الله عليه وسلم له ارشاد څخه ځان ژغورل يا غاړه غړول او اعراض نه وو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

دغه (منافقان) هغه کسان دي چې معلوم دي الله ته هغه شی (هم) چې په زړونو د دوی کې دی، نو څنګ (تغافل) وکړه ! (مخ واړوه) له دوی څخه (او ناحقه معاذير «عذرونه» يې مه منه !) او پند ورکړه دوی ته او وو ايه (ای محمده !) دوی ته په حق د نفسونو د دوی کې خبره بليغه (تأثير ناکه).

تفسير: يعنې د دوی نفاق او دروغ او نورې پلمې (تدبيرونه) ډېرې ښې ورته معلومې دي، نو اوس د الله تعالی پر حکم باندې اکتفاء او د منافقانو له خبرو څخه تغافل وفرمايه ! او د دوی په خبرو باندې هيڅ غوږ مه ږده ! مګر دوی ته په پند ورکولو او د خبرو په ورښوولو کې هيڅ تقصير مه فرمايه ! او د دوی له هدايت څخه مه نا اميده او مه مأيوس کېږه !.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

او نه دی لېږلی مونږ هيڅ رسول مګر (لېږلی مو دی) د دې لپاره چې حکم ومانه شي د ده په اذن (حکم) د الله سره، او که بېشکه دغه (منافقان) کله چې ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو راغلي وی تاته، پس مغفرت غوښتی وی دوی له الله او مغفرت غوښتی وای دوی ته رسول (د الله هم)؛ نو خامخا به موندلی وو دوی الله ښه قبلوونکی د توبې ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې الله جل جلاله هر هغه رسول چې د خپلو بندګانو په لوري لېږي، نو په دې غرض يې لېږي، چې د الله جل جلاله له حکم سره سم ګرد بندګان د هغه خبرې و منې، نو دا ضروري وه چې دې خلقو هم د رسول الله مبارك ارشاد د زړه له کومې، بې تأمله لا له پخوا څخه منلی وی، او که له ګناه او خرابی کولو څخه وروسته هم ويښ او منتبه شوي وای، او له الله تعالی څخه يې معافي غوښتې وی، او رسول الله صلی الله عليه وسلم هم د دوی لپاره د معافی دعا کړې وی، نو الله تعالی به د دوی توبه قبوله کړې وی، مګر دوی داسې خراب کار وکړ، چې اول يې د (رسول الله) له حکم څخه چې هغه هم د الله تعالی په حکم وو؛ غاړه وغړوله، نو کله چې د هغه وبال پر دوی باندې ولوېد، بيا هم منتبه او تائب نشول، بلکه د دروغو په قسمونو يې لاسونه پورې کړل، او په بې ځايه تأويلاتو پسې ولوېدل، نو د داسې کسانو مغفرت به په څه ډول سره وشي؟

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

پس قسم دی په رب ستا، چې نه مؤمنان کيږي دوی تر هغه پورې چې فيصله کوونکي او حَکَم کړي دوی تا په هغه جګړه کې چې پېښه شوې ده په منځ د دوی کې، بيا ونه مومي دوی په

نفسونو (زړونو) خپلو کې خپګان (تنګي ـ ناراضګي) له هغه شي چې حکم (فيصله) کړې وه تا، او (ويې) مني دوی په منلو سره «بې له جګړې په خوښۍ سره».

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ ؕ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيْتًا ﴿۶۶﴾ وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۶۷﴾ وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۶۸﴾

او که په تحقيق مونږ فرض کړی وی پر دغو (مدعيانو د ايمان) دا چې مړه کړئ تاسې ځانونه خپل ! يا ووځئ تاسې له کورونو خپلو ! (لکه چې بني اسرائيلو ځانونه وژلي او وتلي وو) نو نه به وو کړی دوی هغه (قتل او جلا وطني) مګر لږو کسانو له دوی نه.
او که په تحقيق دوی کړی وی هغه کار چې پند ورکولی شو دوی ته په هغه سره؛ نو خامخا به وو دا کار خير (ډېر غوره) دوی ته، او ډېر به کلک وو له جهته د محکموالي (د ايمان). او په دغه وخت کې به خامخا ورکړی وو مونږ دوی ته (خاص) له خپله درباره اجر (ثواب) ډېر لوی (جنت او نور).
او خامخا به برابر کړي (بيولی) وو مونږ دوی لارې سمې ته (او رسېدل به خپل مقصود ته).

تفسير: دوی وپوهوه ! کوم حکم چې مونږ د دوی په نسبت ورکړی دی، هغه يواځې د دوی د پند او خير غوښتلو لپاره دی، نه د ځان د هلاکولو حکم دوی ته ورکړی شوی دی، او نه له وطن څخه د جلا کېدلو، که دوی په دې سهل او آسانه حکمونو باندې ټک وکړي، نو نفاق به بيخي ورک شي، او دوی به خالص مسلمانان شي، مګر افسوس چې دوی نه پوهېږي، او موجوده حالت غنيمت نه ګڼي، چې په لږ اخلاص او ښه عمل سره دوی ته د دين او دنيا ښېګڼې ور په برخه کېږي.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿۶۹﴾

او هر څوک چې حکم ومني د الله او د رسول (د الله)؛ نو دغه کسان به له هغه چا سره وي (په جنت کې) چې انعام کړی دی الله پر دوی باندې، چې انبياء دي، او صديقان دي، او شهيدان دي، او صالحان دي، او ښه دي دغه کسان له جهته د رفاقته (چې ښه ملګري دي).

تفسير: «نبي» هغه دی چې د الله جل جلاله «وحي» پرې راځي، يعني پرښته ظاهرا د پاک الله پيغام ورته وايي، «صديق» هغه دی چې هغه پيغام او احکام چې د الله تعالی له لوري رسولانو ته راځي؛ د ده زړه پخپله په هغه باندې شهادت ورکړي او پرته له چون و چرا څخه د هغه تصديق وکړي.

«شهيد» هغه دی چې د الله تعالی او انبياوو عليهم السلام په احکامو خپل ځان په شهادت ورسوي، او تل ورته حاضر وي.

«صالح» او نېک بخت هغه دی چې له خرابو خبرو څخه يې خپل نفس او بدن اصلاح او صفا کړی وي.

مطلب دا چې دا څلور واړه ياد شوي قسمونه د امت له نورو افرادو څخه افضل دي، څکه چې د دوی ګرد اقوال، افعال، او احوال له شرعي سره موافق دي، او پرته له دوی څخه نور مسلمانان که څه هم له دوی سره په درجه کې برابر نه دي، خو که د الله تعالی او د پاک رسول په امر منلو کې مشغول وي، نو دا کسان به هم د همدوی په ذيل

کې راځي، او د دې حضراتو رفاقت د ډېرې ښېګڼې او د فضيلت خبره ده، او هيڅوك دې هغه حقير ونه ګڼي.
فائده: په دې آيت کې دې ته اشاره ده، هغه منافقين چې دهغوی ذکر شوی يا کيږي؛ له دې رفاقت او معيت څخه بې برخې دي.

ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ﴿۷۰﴾

دا (ملګرتيا) فضل (احسان، رحمت) د ی له (جانبه د) الله نه، او کافي دی الله ښه پوه (په ټولو نيتونو او عملونو هم).

تفسير: يعنې الله تعالی او دپاك رسول حکم منونکو ته د انبياوو (عليهم السلام) او صديقانو (رضي الله تعالی عنهم) او شهيدانو (رحمهم الله) او صالحانو (رحمهم الله) رفاقت ميسر کېدل د الله تعالی لوی انعام او د ده محض فضل دی، او د دوی داطاعت په عوض کې نه دی، نو له هغه ځنې منافقان بيخي محروم دي، او الله کافي دی ښه پوهيدونکی او ښه خير لرونکی، چې د هر مخلص او منافق احوال او د هر مطيع طاعت او د ده د طاعت اصلي استحقاق او د فضل مقدار مفصلا ور معلوم دی، نو اوس دې هيڅا ته د دې امورو د تفاصيلو له امله د الله جل جلاله د وعدې په پوره کېدلو کې څه انديښنه او خلجان پيدا نشي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوْا جَمِيْعًا ﴿۷۱﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی (ای مؤمنانو !) واخلئ تاسې وسلې خپلې (يا ځان له کفارو وساتئ ! او ورته هوښيار اوسئ !) بيا ووځئ تاسې (غزا ته) ډلې ډلې (جلا جلا فوځ) يا ووځئ تاسې ګرد سره يو ځای.

تفسير: دلته د «جهاد» ذکر شروع کيږي، يعنې: «ای مسلمانانو ! د منافقانو کيفيت خو تاسې ته لا له پخوا څخه معلوم شوی دی، او ستاسې خير په دې کې دی، چې تاسې د خپلو ځانونو هر قسم مدافعه وکړئ، او له با خبرئ او احتياط ځنې کار واخلئ ! اعم له دې نه چې دا کار د وسلې په قوت سره وي، که د تدبير يا د عقل او سامان په وسيله، او د دښمنانو د مقابلې لپاره له کوره د باندې ووځئ ! په متفرق صورت، يا د جمعيت په ډول، څنګه چې موقع وي.

وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيُبَطِّئَنَّ ۚ

او بېشکه ځينې له تاسې خامخا هغه څوك دي چې خامخا تأخير به کوي (په تللو کې غزا ته).

تفسير: يعنې ای مسلمانانو ! ستاسې په جمعيت کې ځينې هغسې کسان هم نونتلي دي، چې «جهاد» ته په تللو کې ځنډ کوي، او ښېرته ترې پاتې کيږي، او د الله جل جلاله د حکم تعميل نه کوي، بلکه دنيوي منافعو ته يې سترګې نيولي دي، او له دوی څخه مراد منافقان دي لکه (عبد الله بن أبي) او د هغه ملګري، چې دې خلقو په ښکاره سره اسلام منلی وو، مګر د دوی مقصود له دې خبرو څخه فقط دنيوي منافع وو، او د الله تعالی له امر منلو سره يې هيڅ ارتباط او علاقه نه وه.

فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَّعَهُمْ شَهِيْدًا ﴿۷۲﴾

نو که ورسيږي تاسې ته کوم مصيبت (لکه قتل يا هزيمت) نو وايي دا (متخلف منافق): په تحقيق انعام (فضل، احسان) کړی دی الله پر ما باندې ځکه چې نه وم (زه) له دوی سره حاضر (په جهاد کې).

فرمايي: وروسته د غزا له ورتللو به که مسلمانانو ته په «جهاد» کې کوم ربړ ورپېښېده، لکه چې زخميان يا شهيدان کېدل، يا به يې ماتې موندله، نو منافقان به ډېر خوشالېدل، او ويل به يې چې: د الله تعالى لوى فضل وو چې په جنګ کې مونږ له دوى سره يو ځاى نه وو، که نه ځمونږ هيڅ خير په کې نه وو، (الحمد لله) چې په ښه چم (چل) سره ترې خلاص شو.

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

او که ورسيږي تاسې ته فضل (احسان، رحمت) له (طرفه د) الله (لکه فتح يا غنيمت) نو خامخا هرو مرو به وايي دا (متخلف منافق) ګواکې چې نه وه په منځ ستاسې او په منځ د ده کې هيڅ دوستي (او وايي به): اى کاشکې زه (هم) وى له دوى سره، نو بريالى شوى به وم په بري ډېر لوى سره (له غنائمو).

تفسير: يعنې که په مسلمانانو باندې د الله تعالى فضل وشي، لکه چې برى ومومي، يا د غنيمت ډېر مال لاس ته ورشي، نو منافقان ډېر خپه کيږي، لاسونه سره مښي (مروړي)، غاښونه چيچي او لکه د ښمنان د حسد د غلبې له کبله وايي: «هى ! د افسوس ځاى دى ! چې مونږ ولې له مسلمانانو سره په «جهاد» کې شريکان نه شو، او له دې لويې ولجې (غنيمت) او برى ځخه خوشې چټي بې برخې پاتې شو، که مونږ له مسلمانانو سره ملګرتوب کړې واى؛ نو زيات مال به مو په لاس راغلى وى»، يعنې منافقانو ته به يواځې په خپله محرومي باندې افسوس نه وي، بلکه له خپلې محرومى ځخه به زيات د مسلمانانو په برى باندې لا ډېر زيات د حسد په رنځ او اضطراب کې لويږي، نو الله تعالى فرمايي:

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

پس جنګ دې وکړي په لاره د الله کې هغه کسان چې خرڅوي دوى حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په آخرت، او هرڅوک چې جنګ وکړي په لاره د الله کې (د دين د ترقى لپاره) پس شهيد کړى شي، يا غالب (غازي او بريالى شي پر دښمن)؛ نو ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر ډېر لوى.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او څه شوي دى پر تاسې چې جنګ نه کوئ تاسې په لاره د الله کې (د دين د ترقى لپاره) او په (خلاصولو) د ضعيفانو کې چې سړي دي، او ښځې دي، او هلکان دي، هغه کسان چې وايي دوى: «اى ربه ځمونږه ! وباسه مونږه له دې کلي (د مکې) ځخه ! چې ظالمان دي اوسيدونکي د هغې، او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم ولي (حامي، ساتونکى) ! او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم مددګار !».

تفسير: يعني ستاسې جنګېدل له کفارو سره له دوه جهته ضروري دي:

(۱): د الله تعالى د دين د لوړولو او غالبولو په غرض.

(۲): د هغو مظلومو مسلمانانو د خلاصولو لپاره؛ چې د کافرانو په لاسونو کې خوارو زار پراته دي، په مکې معظمې کې ډېر داسې مسلمانان وو، چې څمونږ له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې د مدينې منورې په لوري «هجرت» ونشو کړی، او کفارو د دغو مسلمانانو خپلوان ربړول (کړول)، او دې ته يې مجبورول چې بېرته کافران شي، نو پاک الله مسلمانانو ته امر وکړ چې تاسې ته له کافرانو سره جنګېدل ضروري دي.

ﭐلَّذِينَ ءَامَنُواْ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱلطَّٰغُوتِ فَقَٰتِلُوٓاْ أَوۡلِيَآءَ ٱلشَّيۡطَٰنِۖ إِنَّ كَيۡدَ ٱلشَّيۡطَٰنِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

هغه کسان چې ايمان لرونکي دي جنګ کوي دوی په لاره دالله کې (د دين د ترقي لپاره)، او هغه کسان چې کافران شوي دي جنګ کوي دوی په لاره د شيطان کې، نو جنګ وکړئ تاسې له دوستانو د شيطان سره !، بېشکه چې مکر د شيطان ضعيف دی.

تفسير: يعني څنګه چې دا خبره ښکاره ده چې مسلمانان د الله تعالى په لاره کې او کافران د شيطان په لاره کې جنګېږي، نو بيا مسلمانانو ته د شيطان له دوستانو يعنې کافرانو سره بلا تأمل جنګېدل ضروري دي، هر کله چې الله جل جلاله د دوی مددګار دی؛ نو نور هيڅ ډول تردد نه دی پکار، او وپوهيږئ چې د شيطان حيله او فريب کمزوری او ضعيف دی، او پر مسلمانانو باندې نه چلېږي، له دې څخه مقصد جهاد ته د مسلمانانو ترغيب او تشجيع ده.

أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمۡ كُفُّوٓاْ أَيۡدِيَكُمۡ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ

آيا نه دي کتلي تا (نه دی رسېدلی تاته حال د) هغو کسانو چې وويل شو دوی ته: ونيسئ تاسې لاسونه خپل (له جنګه په مکه کې) او قائم کړئ (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او ورکړئ ! تاسې زکات !.

تفسير: په مکې معظمې کې پخوا له هجرته کافرانو په مسلمانانو باندې ظلم او تېری کول خپل کار ګرځولی وو، مسلمانان به څمونږ د پاک رسول الله حضور ته ورتلل، او شکايتونه به يې وړاندې کول، او اجازه به يې غوښتله چې له کفارو سره مقاتله وکړي، رسول الله مبارک به مسلمانان له مقاتلې څخه منع کول، او ويل به يې چې: «ماته لا د مقاتلې حکم نه دی راکړی شوی، تاسې صبر وکړئ ! او حوصله له لاسه مه باسئ ! څکه پر مونږ باندې د صبر او ثبات او استقامت حکم شوی دی، او د لمانځه او زکات هغه حکمونه چې په تاسې باندې شوي دي؛ هغه برابر په ځای راوړئ ! څکه تر څو چې انسان د الله تعالى په اطاعت کې له خپل نفس سره «جهاد» ونه کړي، او د جسماني تکاليفو په ګاللو او دخپل مال په صرفولو زړور نشي، نو ده ته «جهاد» او خپل ځان ځارول ډېر درond وي»، همدا خبره مسلمانانو هم منلې وه (چې لمونځ کوو، زکات ورکوو، او «جهاد» ته منتظر يو).

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقِتَالُ إِذَا فَرِيقٞ مِّنۡهُمۡ يَخۡشَوۡنَ ٱلنَّاسَ كَخَشۡيَةِ ٱللَّهِ أَوۡ أَشَدَّ خَشۡيَةٗۚ وَقَالُواْ رَبَّنَا لِمَ كَتَبۡتَ عَلَيۡنَا ٱلۡقِتَالَ لَوۡلَآ أَخَّرۡتَنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٖ قَرِيبٖۗ

نو کله چې (په مدينه کې) فرض کړ شو په دوی باندې (له کفارو سره) جنګ، په دې وخت کې يوه ډله له دوی نه ويرېدله له خلقو نه په شان د ويرې (د دوی) له الله نه، بلکه ډېر زيات له جهته د

وېرېږي، او وويل دوی: ای ربه څمونږه ! ولې دې فرض کړ په مونږ باندې جنګ، ولې دې وروسته نه کړو مونږ تر هغې نېټې نږدې پورې.

تفسیر: یعنې له هجرت وروسته کله چې مسلمانانو ته له کفارو سره د جنګېدلو حکم ور کړ شو؛ نو باید چې مسلمانان خوشحاله شوي وی، چې څمونږ غوښتنې ومنلې شوې، او خپلو مرادونو ته ورسېدو، مګر ځنې ناقص مسلمانان د کفارو له مقاتلې ځنې داسې ویرېدل لکه چې څوک د الله تعالی له عذابه ویرېږي، یا له هغه څخه هم زیات ویرېدل، او هیله او آرزو به یې کوله که د لږ څه مودې له مخه بیا هم د قتال امر (وروستو شي) ښه به وي، چې مونږ ژوندي پاتې شو.

(ځینې مفسرین لیکي چې: له مرګ څخه دا وېره د طبیعي کراهت له امله وه، نه د الله تعالی له حکم څخه د غاړې غړولو له کبله).

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ۚ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿۷۷﴾

ووایه (ای محمده ! دغو ویرېدونکو ته) متاع (فائده) د دې دنیا ډېره لږه ده، او آخرت ډېر غوره دی هغه چا ته چې ویرېږي (له الله نه)، او ظلم به ونه کړی شي پر تاسې (په اندازه) د یوه ډېر نري تار.

تفسیر: یعنې څرنګه چې د ژوندانه او د دنیوي منافعو د رغبت له امله دې خلقو ته د «جهاد» حکم دروند ښکاره شو، نو ځکه حق تعالی فرمایي چې: دوی ته ووایه، دنیوي ګرد منافع حقیر او سریع الزوال دي، او اخروي ثواب هغو ته ښه او بهتر دی، نو ښایي چې تاسې په پوره شوق او همت سره په «جهاد» کې مصروف اوسئ، (او یقین وکړئ چې پر تاسې باندې به په اندازه د هغه ډېر نري تار چې د خرما د زړو په چاودونو کې دی، او د ګوتې په منبلو سره څرګندېږي، ظلم ونه کړی شي).

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ

هر چېرته چې اوسئ تاسې وبه مومي تاسې لره مرګ، اګر که اوسئ تاسې په برجونو (په کلاګانو، ماڼیو) ډېرو لوړو محکمو مضبوط کړی شویو کې.

تفسیر: یعنې که هر څومره مضبوط، محفوظ، مأمون، او بې ویرې ځای کې واوسېږئ، خو بیا هم د مرګي له لاسه ځان نه شي ژغورلئ، او خامخا مرګ تاسې ته در رسیږي، ځکه چې هر یوه لره موت مقرر شوی دی، او په خپل وخت کې خامخا هر چاته هر چېرې راتلونکی دی، نو که «جهاد» ته هم لاړ نشئ، خو بیا هم له موت څخه له سره ځان نشئ ژغورلی، خو اوس له جهاده مه ویرېږئ !، ځکه چې له موت او د کافرانو له مقاتلې څخه ویرېدل بیخي ناپوهي او په اسلام کې د مسلمانانو د نقصان دلیل دی.

وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ ۚ

او که ورسیږي دوی ته څه نیکي (لکه پراخي) نو وایي: دا (نیکي) له (جانبه) د الله ده، او که ورسیږي دوی ته څه بدي (لکه قحط) نو وایي دوی: دا (بدي) له جانبه ستا ده.

یعنې د دې منافقانو یوه بله عجیبه خبره واوره ! که د جنګ تدبیرونو ښه نتیجه ور کړه، او فتح او بری حاصل شو، او مسلمانانو ته د غنیمت او ولجې مالونه په لاس ورغلل، نو وایي: «دا د الله له

لوري دي»، يعني يوه اتفاقي خبره پېښه شوې ده، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له تدبيرونو څخې انكار كوي، او كه تدبير په ظاهر كې نتيجه ورنه كړه، او د هغه له امله هزيمت او نقصان پېښ شو، نو دلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم په تدبيرونو باندې الزامات لګوي، (يهودانو) به ويل: «له هغه كال څخه چې د محمد قدم په مدينه كې ايښود شوى دى، د غلو نرخونه پورته او د ځمكې او د باغونو حاصلات ښكته شوي دي !».

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) دا ټول (خير او شر) له (جانبه) د الله دى، پس څه سبب دى، دې قوم لره چې نه دي نږدې (دې ته) چې پوه شي دوى په هيڅ خبره باندې.

تفسير: الله تعالى فرمايي چې اى محمده ! (صلى الله عليه وسلم) دوى ته هسې ځواب وركړه چې ښه او بد (تنګي او پراخي، قحطي او ارزاني بلكه هر خير اوشر) ګرد د الله تعالى له لوري دى، په هسې خبرو كې بل هيڅوك ګوتې نشي وهلى، او نه څوك په كې مداخله كولى شي، ستاسې دا الزام په نبي باندې بيخي غلط او له يوې مخې ناپوهي ده، كوم تدبير كه ظاهري نتيجه ورنه كړي، خراب يې مه ګڼئ ! دا د الله تعالى حكمت دى چې تاسې ته ښوونه كوي، په سمه صافه لاره مو راولي، او ستاسې ازموينه كوي.

مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ وَمَا أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ
رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

هر هغه شى چې ورسېد تاته (اى انسانه !) له نېكۍ راحت، او خوشحالى څخه نو (هغه) له (جانبه د) الله دى، او هر هغه شى چې ورسېد تاته (اى انسانه !) له بدى، زحمته، او مصيبته نو (هغه) له (جانبه د) نفس ستا دى، او لېږلى يې مونږ ته (اى محمده !) لپاره د (ټولو) خلقو رسول، او بس دى الله شاهد (په رسالت ستا اى محمده !).

تفسير: يعني اصلي خبره خو همدا ده چې د ګردو نېكيو او بديو موجد اګر كه الله جل جلاله دى، مګر بنده لره ښايي چې نېكي او ښېګڼه د الله تعالى انعام، فضل، او احسان وګڼي، او بدي، خرابي، او سختي د خپلو اعمالو له شامته وبولي، او د هغه الزام په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې وا نه چوي، ځكه چې رسولان د هسې امورو موجد او سبب نشي كېدى، بلكه موجد يعني د دې خبرې پيدا كوونكى الله تعالى دى، او سبب يې ستاسې اعمال دي.

مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾

هر چاچې حكم ومنلو د رسول (د الله) نو په تحقيق چې حكم ويې ومنلو د الله، او هر څوك چې وګرځېد (له اطاعته نو مه خپه كېږه اى محمده ! ځكه چې) نه يې لېږلى مونږ ته په دوى باندې ساتونكى (څارونكى د اعمالو).

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِندِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۖ وَاللَّهُ يَكْتُبُ
مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

او وايي دوى (څمونږ كار ستا) اطاعت دى، نو كله چې راووځي دوى له تا څخه نو د شپې (په مشوره سره وايي) يو ډله له دوى غير له هغې خبرې نه چې وايې (دا طائفه تاته)، او الله ليكي هغه

خبرې چې د شپې يې (په مشوره سره) وايي دوی، نو په ځنګ شه ته ! له دوی نه (او ترې تغافل وکړه ته !) او توکل (اعتماد) وکړه په الله باندې ! او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: د دغو منافقانو يوه بله مکاري واورئ ! ستاسې به مخکې وايي: ستاسې حکم مو ومنلو، او چې د باندې لاړ شي؛ ستاسې په مخالفت مشورې سره کوي، يعنې ستا په نافرمانۍ او مخالفت په خپلو منځونو کې سره جرګې کوي، او د الله تعالی په دربار کې د دوی دا ګردې مشورې هم ليکلې کيږي، او دوی ته د دوی د ګردو اعمالو او اقوالو سزا ورکوله کيږي، نو ای نبي عليه السلام ! ته له دوی ځنې خپل مخ وګرځوه ! او د دوی د هيڅ خبرې پروا مه لره ! او خپل ټول کارونه الله جل جلاله ته وسپاره، پاک الله تاته کافي او بس دی.

«طاعةٌ» د محذوفې مبتدأ خبر دی، چې هغه «أمرُنا» دی.

ځينې مفسرين وايي چې: ﴿تَقُوْلُ﴾ د غائب مؤنث صيغه او فاعل يې ﴿طَآئِفَةٌ﴾ دی، لکه چې په دغه پاس ترجمه او تفسير کې يې ګورئ.

ځينې مفسرين يې په مخاطب مذکر سره ترجمه کوي، چې فاعل يې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم دی.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ﴿۸۲﴾

آيا نو فکر غور نه کوي دوی په دې (فصيح بليغ معجز) قرآن کې، او که وې (دا قرآن) له جانبه د غير د الله څخه نو خامخا موندلی به وو (دوی) په هغه کې اختلاف ډېر (لکه چې د بشريت کلام کې د معناګانو تناقض او د الفاظو تفاوت موندل کيږي).

تفسير: دا خلق په قرآن کريم کې غور نه کوي، چې دوی ته په صاف ډول سره دا ورڅرګنده شي، چې قرآن عظيم د الله تعالی کلام دی، وګورئ ! که لوی قرآن د الله تعالی کلام نه وی، لکه چې تاسې ګمان کوئ؛ نو ضرور به د (قرآن شريف) په ډېرو مواقعو کې راز راز اختلافونه ليدل کېدل.

وګورئ ! انسان له هر حالت سره سمې خبرې کوي، او له هغه حالت سره موافقې خبرې کوي، هر نوې حالت چې پېښيږي؛ د هغه بل حالت خيال انسان ته نه پاتې کيږي، که دا قرآنکريم د الله تعالی کلام نه وي، نو د غصې په حالت کې به يې د مهربانۍ وړ کسانو ته توجه نه کوله، او د مهربانۍ په وخت کې به يې د غصې خبرې هيرولې، او د دنيا په بيان کې به يې د آخرت لحاظ نه ساته، او د آخرت په بيان کې به يې د دنيا څه خبرې نه کولې، په بې پراويۍ کې به د عنايت څه ذکر نه وی، او په عنايت کې به د بې پروايۍ فکر نه وی، بالجمله د هر حال کلام به يې وايه، او د يوه حال کلام به يې د بل حال کلام ځنې مختلف په نظر راته، ليکن څرنګه چې (قرآن عظيم الشأن) د خالق کلام دی، نو په دې کې د دغو ګردو حالاتو او جوانبو لحاظ شته، او تر نظر لاندې نيولی شوی دی، له غور او فکر څخه وروسته معلوميږي چې په (قرآن شريف) کې د هر شي بيا د هر مقام په اقتضاء په همغه يو اسلوب سره دی.

فائده: په دی کې دې خبرې ته هم اشاره وشوه، هر څوک چې له تدبر او فهم څخه کار وانخلي، نو ده ته په دې قرآن عظيم کې د شبهاتو او اختلافاتو وهم هم لوېدی شي، مګر پوه او فهيم سړی له سره داسې نه کوي، په دې مقام کې که څوک له فهم او تدبر څخه کار وانخلي، نو ويلی شي چې اول يې وفرمايل: ﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ بيايې وفرمايل: ﴿وَمَآ أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ﴾ نو دلته خو تناقض او اختلاف راغی، (حال دا چې مونږ له هغه پاس تقرير سره هيڅ يو اختلاف نشته) والله أعلم.

وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِۦ

او كله چې راشي دې (منافقانو) ته كوم امر (خبره) له امن (نصرت) يا (كوم خبر له) ويرې (هزيمت) نو مشهورويې دوى هغه (خبر).

تفسير: يعنې په دې منافقانو او ناقصو مسلمانانو کې داسې خرابي شته، کله چې د امن کومه خبره ورځندې شي، لکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له چا سره د صلحې او روغې اراده وفرمايي، يا د اسلامي لښکرو د بري زيرى واوريدل شي، يا کومه ويروونکې خبره واوري، لکه چې دښمنان چېرې سره ټول شوي وي، يا د مسلمانانو د ماتې خبره واوري؛ نو داسې خبرې بې له تحقيقه مشهوروي او خوروي يې، چې له هغو څخه على الأكثر مسلمانانو ته نقصان او فساد پېښيږي، منافق د ضرر رسولو په قصد او ناپوه مسلمان د ناپوهى له امله داسې کوي.

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُولِى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ

او که دوى وررسولې (او پرېښې) وى دا خبر رسول (د الله) ته او حاکمانو خپلو ته له دوى نه؛ نو خامخا معلوم به وى (تدبير) د دې کار هغو کسانو ته چې ايستلى (او بېلولى شي ښه له بدو) له دوى څخې (رسول الله او اُمراء، نو تحقيق به يې شوى وى).

تفسير: يعنې که له کوم ځاى څخه کوم خبر وررسيږي، نو ښايي چې لومړى يې خپل مشر او د هغه نائبانو ته ووايي، کله چې دوى د دې خبرې تحقيق او تسليم وکړي، نو بيا دې د دوى له وينا او فيصلې سره سم د هغه نقل دې بل چا ته وکړي، او پر هغه باندې دې عمل وکړي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

او که نه وى فضل د الله پر تاسې (په اسلام) او رحمت د ده (په نزول د قرآن) نو خامخا به متابعت کړى وو تاسې د شيطان مګر (متابعت به نه وو کړى له تاسې څخه) لږو.

تفسير: يعنې که الله جل جلاله پخپل فضل ستاسې د اصلاح او تربيت لپاره احکام نه وى ليږلي، او تاسې ته يې وخت په وخت سم له ضرورته هدايت اوتنبيه نه وى فرمايلې، لکه چې په دې موقع کې يې رسول الله صلى الله عليه وسلم او مشرانو ته د رجوع کولو هدايت وفرمايه؛ نو تاسې به ګمراه شوي وئ، مګر څو خواص چې کامل العقل او کامل الايمان دي، همغسې به په ايمان قائم او ثابت پاتې واى، (د الله تعالى دا تنبيهات) انعام وګڼئ ! او په شکر ايستلو سره د هغه پوره تعميل وکړئ !.

فَقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا

نو جنګ وکړه ته په لاره د الله کې (لپاره د ترقى د دين پخپله اى محمده ! که بل چا درسره ملګرتيا نه کوله)، نه يې مکلف کړى شوى ته مګر په حق د ځان خپل او تېزوه مؤمنان (په جهاد او ورترغيبوه يې !)، نږدې ده چې الله بنده کړي (سختي د) جنګ د هغو کسانو چې کافران شوي دي.

تفسير: يعنې که د کافرانو له جنګ څخه دا منافقان او ناقص مسلمانان (چې د هغوى ذکر پاس تېر شو) ويريږي، نو اى رسوله ! ته يواځې بالذات په خپل سر په «جهاد» کولو کې توقف مه کوه ! الله جل جلاله ستا مددګار دى، او مسلمانانو

ته د «جهاد» تاکيد وکړه ! هغه کسان چې له تاسې سره ملګرتيا نه کوي، د دوی هيڅ پروا مه کوه ! هيله (اميد) شته چې الله تعالی د دې کافرانو د جنګ مخه ونيسي.

وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَأْسًا وَّاَشَدُّ تَنْكِيْلًا ﴿۸۴﴾

او الله ډېر سخت دی له جهته د هيبت، جنګ، او ډېر سخت دی له جهته د عذاب ورکولو (له دغو کفارو نه).

تفسير: يعنې د الله تعالی عذاب او له کافرانو سره د هغه جنګ ډېر سخت دی، نو هغه کسان چې د کافرانو له جنګ او د هغوی له لاسه له وژل کېدو څخه ويرېږي، نو دوی به د الله جل جلاله د قهر او د ده د عذاب تحمل په څه ډول سره وکړی شي؟

مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهٗ كِفْلٌ مِّنْهَا ؕ

او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت نېک (له شرعې سره سم) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره يوه برخه (د ثواب) په سبب د هغه سپارښت سره، او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت ناکاره (له شرعې خلاف) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره يو بار «برخه د ګناه» په سبب د هغه سپارښت سره.

تفسير: يعنې که څوک په نېکو کارونو کې سعي او سپارښت وکړي، لکه چې نبي صلی الله عليه وسلم مسلمانانو ته د جهاد ترغيب ورکوي، يا څوک په خرابو چارو کې کوښښ کوي، لکه چې منافقان او سست مسلمانان چې هم پخپله له جهاده ويرېږي، او هم د نورو د ويرولو اسباب برابروي، نو په لومړي صورت کې به د ثواب او په وروستني صورت کې به د ګناه برخه دوی ته وررسيږي، هم داسې که څوک د کوم محتاج سپارښت وکړي، او له کوم دولتمن ځنې څه ورته واخلي، نو دې به هم د هغه خيرات په ثواب کې داخلېږي، که څوک د کوم کافر يا مفسد يا سارق او نورو سپارښت وکړي، او هغه د حاکم يا د نورو له لاسه خلاص کړي، او هغه بيا فساد او غلا وکړي نو دې هم په هغه فساد او غلا کې ورسره شريک دی.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ مُّقِيْتًا ﴿۸۵﴾

او دی الله پر هر شي باندې قدرت لرونکی (نو وربه کړي جزا هر چا لره په عمل د ده سره).

تفسير: يعنې الله تعالی پر ټولو شيانو قادر او د هر شي د برخې تقسيم کوونکی دی، نو د نېکۍ او بدۍ په حصه کولو کې ده ته هيڅ کوم تکليف نه پېښېږي.

وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا بِاَحْسَنَ مِنْهَاۤ اَوْ رُدُّوْهَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ حَسِيْبًا ﴿۸۶﴾

او هر کله چې سلام وکړه شي تاسې ته په يوه سلام سره؛ نو تاسې هم (جواب د) سلام وکړئ (هغه ته) په سلام ښه سره له هغه نه، يا ور وګرځوئ همغه (سلام)، بېشکه چې الله دی پر هر شي باندې ښه حساب کوونکی (نو درسره حساب کوي او جزا درکوي).

تفسير: يعنې ای مسلمانانو ! کله چې کوم مسلمان تاسې ته دعا وکړي يا سلام واچوي، نو تاسې هم خامخا د هغه ځواب ووايئ ! يا همغه کلمه تاسې هم هغه ته وايئ ! يا له هغه ځنې ښه او بهتره دعا وکړئ ! مثلا که څوک «السلام

علیکم» ووایي؛ نو پر تاسې باندې واجب دي چې د هغه په ځواب کې «وعلیکم السلام» ووایئ، او که زیات ثواب غواړئ، نو «ورحمة الله» هم پرې زیات کړئ، او که هغه دا لفظ زیات کړي، نو تاسې پرې «وبرکاته» زیات کړئ ! او د الله تعالی په دربار کې به د هر هر شي حساب وي، او د همغه اجر به یې در رسیږي، سلام او د هغه ځواب هم په همدې کې راغلل.

فائده: په دې کې د شفاعت حسنه پوره ترغیب وشو، او د شفاعت سیئه خرابي او مضرت هم معلوم شو، ځکه الله جل جلاله هغه چا ته چې نېک شفاعت یې کړی وي، ثواب ورکوي، او هغه چاته چې په حق یې شفاعت شوی وي؛ امر کوي چې له شفاعت کوونکي سره نېکه معامله وساتي، په خلاف د سیئه شفاعت، چې له هغه ځخه د محرومیت او معصیت نه پرته بل هیڅ شی نه په برخه کیږي.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۭ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ﴿۸۷﴾

الله چې دی، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر یواځې هم دی دی، خامخا راجمع به کړي، هرومرو تاسي ورځې د قیامت ته، چې نشته هیڅ شک په هغې (ورځې یا په دې جمع) کې او څوک دي ډېر رښتیني له الله نه له جهته د خبرې؟ (هیڅ څوک نشته !).

تفسیر: یعنې د قیامت راتګ او د ثواب او عقاب د ګردو مواعیدو پوره کېدل ټول حق او رښتیا دي، او په کې به له سره تخلف نه وي، نه ښایي چې دا خبرې دې معمولي او سرسري وګڼلی شي.

فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ۭ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ۭ
وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿۸۸﴾

نو څه شوي دي پر تاسې په (معامله) د منافقانو کې چې دوه ډلې (شوي یئ)، او الله نسکور کړي دي دوی (رد کړي یې دي کفر ته) په سبب د هغو بدو اعمالو چې کړي دي دوی (لکه نفاق او له مشرکانو سره ملحق کېدل)، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې په سمه صافه لاره برابر کړئ تاسې هغه څوک چې ګمراه کړي دي الله، او هر څوک چې ګمراه (یې) کړي الله؛ پس نه به مومې ته ده ته هیڅ لاره (د هدایت).

تفسیر: په دې منافقانو کې هغه خلق هم داخل دي، چې په ښکاره ډول سره یې ایمان نه وو راوړی، بلکه ظاهراً او باطناً په کفر باندې ټینګ ولاړ وو، لیکن د (محمد صلی الله علیه وسلم) او د مسلمانانو سره به یې په ښکاره ډول سره ناسته ولاړه او د مینې او محبت معامله درلوده (لرله)، او د دوی غرض دا وو چې که دمسلمانانو لښکر څمونږ په قوم باندې یرغل (حمله) راوړي، نو څمونږ مال او ځان به په دې چم (بهانه) او حیله سره محفوظ پاتې شي، هر کله چې مسلمانانو ته معلوم شو چې د دوی تګ او راتګ په دې مقصد دی، او مونږ سره د زړه مینه او محبت نه لري، نو ځینو مسلمانانو وویل چې: «ښایي له داسې شریرانو سره ناسته ولاړه پرېښودل شي، تر څو دوی له مونږ ځنې جلا شي»، او ځینو وویل چې: «ښایي له دوی سره ناسته ولاړه ولرو، ګوندې ایمان راوړي»، نو دا آیت نازل شو چې: «هدایت او ضلالت د الله تعالی په اختیار کې دی، تاسې د هغه په فکر کې له سره مه اوسئ !، ښایي له دې خلقو سره بالاتفاق همغسې معامله وکړل شي چې وروسته له دې راځي، او په خپلو منځونو کې دوه ډلې مه کېږئ».

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوهُمْ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا
وَّلَا نَصِيرًا ﴿۸۹﴾

دوست گڼي دوی (او غواړي دا مرتدان) كه تاسې (هم) كافران شئ لكه چې كافران شوي دي (دوی) نو شئ به تاسې او دوی (ګرد سره) برابر (په كفر كې)، نو مه نیسئ تاسې (هيڅوك) له دوی نه دوستان تر څو چې (د زړه نه ايمان راوړي او) هجرت (هم) وكړي په لاره د الله كې، نو كه وګرځېدل دوی (له لارې د الله) نو ونيسئ تاسې دوی (او بنديان يې كړئ) او ويې وژنئ تاسې دوی، هر چېرې چې وموندل تاسې دوی، او مه نيسئ تاسې (هيڅوك) له دوی څخه دوست او نه مددګار (په خپلو نورو دښمنانو باندي).

تفسير: يعني دا منافقان په كفر باندې داسې ټينګ ولاړ دي، چې پخپله خو ايمان نه راوړي، بلكه دا غواړي چې تاسې هم د هغوی په شان كافران او واړه سره برابر او يو شان شئ، نو اوس تاسې ته نبايي تر څو چې دوی ايمان رانه وړي، او خپل ګرد نفساني اغراض پرې نه ږدي، (او د حق او حقانيت په جانب په صدق او اخلاص سره روان نشي)، تر هغه پورې تاسې له دوی سره دوستي مه كوئ ! كه دا خلق د زړه له كومي ايمان رانه وړي، او د الله جل جلاله په لاره كې هجرت ونه كړي، نو دوی بنديان كړئ ! او هر چېرې چې وموموئ ويې وژنئ ! او له دوی څنې په كلي ډول سره اجتناب وكړئ ! او څانونه ترې وژغورئ (بچ كړئ) او هيڅ راز تعلق او ارتباط له دوی سره مه لرئ !.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلٰى قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ أَوْ جَآءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ
يُّقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۗ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقٰتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ
يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿۹۰﴾

مګر (مه وژنئ او مه بندي كوئ) هغه كسان چې وتړي دوی څانونه خپل (او امان وروړي) هغه قوم ته چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی كې عهد، پيمان وي، يا راشي دوی تاسې ته حال دا چې تنګې شوي وي سينې (زړونه) د دوی، (او بد ګڼي دا خبره) چې جنګ وكړي له تاسې سره (د خپل قوم په مرسته)، يا جنګ وكړي دوی له قوم خپل سره (ستاسې په مرسته)، او كه اراده كړي وای الله نو خامخا زورور كړي به يې وی دوی په تاسې نو خامخا به جنګېدل له تاسې سره، نو كه څنګ وكړ دوی له تاسې، پس ونه كړ جنګ دوی له تاسې سره، او دروړاندې كړه دوی تاسې ته روغه (او امان وغواړي له تاسې نه)؛ نو نه ده ګرځولې الله تاسې ته پر دوی هيڅ لاره (د نيولو او وژلو او مال اخيستلو).

تفسير: يعني د دې ظاهري او باطني مينې او محبت له امله د دوی له قيد او قتل څخه څانونه مه ژغورئ (ساتئ) ! مګر په دوه حالتونو كې:

(۱): له هغو خلقو سره چې تاسې روغه كړي وي، له هغوی سره دوی هم معاهده او مصالحه ولري، نو دوی هم په صلح كې داخليږي.

(۲): هغه كسان چې له جنګ څنې عاجزان شي، او له تاسې سره صلح وكړي، او د دې خبرې عهد او پيمان وكړي؛ چې نه به د خپل قوم په طرفدارۍ له تاسې سره جنګ وكړي، او نه به له تاسې سره ملګري شي چې له خپله

قومه سره وجنګیږي، او پر دې عهد باندې ټینګ هم پاتې شو، نو له هسې خلقو سره مه جنګیږئ، او د دوی مصالحه منظور کړئ ! او دا د الله تعالی له احسانه وګڼئ، چې دوی ستاسې له جنګ څخه مخ اړوي، که الله تعالی اراده فرمایلې وی، نو دوی به یې پر تاسې باندې زړور، زوروور او غالب ګرځولي وای.

سَتَجِدُونَ اٰخَرِیْنَ یُرِیْدُوْنَ اَنْ یَّاْمَنُوْكُمْ وَ یَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْؕ كُلَّمَا رُدُّوْۤا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا فِیْهَاۚ فَاِنْ لَّمْ یَعْتَزِلُوْكُمْ وَ یُلْقُوْۤا اِلَیْكُمُ السَّلَمَ وَ یَكُفُّوْۤا اَیْدِیَهُمْ فَخُذُوْهُمْ وَ اقْتُلُوْهُمْ حَیْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْؕ وَ اُولٰٓىٕكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَیْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِیْنًا۠ ﴿۹۱﴾

ژر به ومومئ تاسې یو بل (قوم) چې اراده به لري دوی د دې، چې په امان شي له تاسې (هم) او په امان شي له قومه خپله (هم)، هر کله چې وبلل شي دوی فتنې (فساد، کفر) ته نو نسکور پریوځي په فساد کې، بیا که ونشول په څنګ دوی له تاسې نه او دروړاندې یې نکړه تاسې ته روغه (او د امان طلب) او بند یې نه کړل لاسونه خپل (له جنګه) نو ونیسئ تاسې دوی (او بندي یې کړئ) او ووژنئ تاسې دوی په هر ځای کې چې ومومئ تاسې دوی، او دا ټول خلک ګرځولي دي مونږه تاسې لره پر دوی باندې برهان (دلیل) ښکاره (د دوی په قتل، او بند چې د دوی د ټګۍ په سبب وررسیږي).

تفسیر: یعني ځینې خلق داسې هم دي چې له تاسې سره عهد کوي، چې نه به له تاسې سره جنګیږي، او نه به له خپله قومه سره، تر څو ستاسې او د خپل قوم له لوري یعنې د دواړو خواوو څخه مأمون او ډاډه شي، لیکن دوی په دې عهد باندې ټینګ نه پاتې کیږي، بلکه هر کله چې د خپل قوم برۍ او غلبه وګوري، له هغوی سره مرسته کوي، نو د هسې خلقو له تجاوز څخه تاسې هم مه تېرېږئ ! ځکه چې ستاسې لاس ته خو صریح حجت راغلی، او دوی خپل عهد پخپله مات کړی دی.

وَ مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ یَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـٴًـاۚ

او نه ښایي (یا نه دي روا) هیڅ مؤمن ته (یا نه دی د مؤمن کار) دا چې مړ کړي (بل) مؤمن مګر په خطا سره.

تفسیر: په دې موقع کې د خطا د قتل احکام بیان فرمایي، او دا را څرګندوي چې د اسلامي کلمې د ویونکي وژل لویه ګناه ده، هو ! که چیرې په خطا سره ووژل شي؛ نو دا د مجبورۍ خبره ده، او د هغه احکام بیانیږي، او په دې ضمن کې د مجاهدینو فضیلت او (دار الکفر) څخه د (دار الاسلام) په لوري د هجرت کولو ضرورت او د سفر او د خوف د لمونځونو کیفیت هم بیانیږي.

فائده: د خطا قتل یعني د مسلمان وژل په خطا سره څو صورتونه لري، لکه چې پر کوم مسلمان باندې د ښکار په ګمان په غلطه ګزار وکړي، او ویې وژني، یا ګولۍ یا غشی یا نور له ښکار څخه وتلی، یا ختلی، پر کوم مسلمان باندې ولګیږي.

د خطا قتل یو صورت دا هم کېدی شي، چې یو مسلمان له (دار الاسلام) څخه د خپلو چارو لپاره (دار الحرب) ته لاړ شي، او د کافرانو په منځ کې وي، او پر هغه باندې کوم بل مسلمان د کافر ګمان وکړي، او په بې خبرۍ سره یې ووژني، او دلته د همدې صورت بیانول مقصود دي، ځکه چې مجاهدینو ته علی الأکثر داسې پیښې ورپیښېږي دي.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟ ۚ فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ
لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ
وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿۹۲﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په خطا سره نو (شته پر قاتل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن، او (بل) ديت دی سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، مګر دا که معاف کړي دا (وارثان دغه قاتل)، پس که وو (دا مقتول) له (هسې) قومه چې دښمن وي تاسې لره، حال دا چې دا (مقتول) مؤمن وي؛ نو (شته پر قاتل تش) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن (بې له ديته)، او که وو دا مقتول له (هسې) قومه چې په منځ ستاسې او په منځ د هغه قوم کې عهد وي، نو (شته پر قاتل يو) ديت سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، او (بل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن دې، پس هر څوک چې ونه مومي (مريي يا مال چې پرې مريي واخلي)؛ نو (پرې) روژه نيول د دوو مياشتو دي پرله پسې (بلا انقطاع، لپاره د قبلولو د) توبې له (جانبه د) الله، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) لوی حکمت والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: په دې آيت کې د خطا قتل دوه جزاګانې ښوول شوي دي:

لومړی د مسلمان مريي آزادول، او که له قدرت يې پوره نه وي، نو دوې مياشتې متصلې روژه نيول دي، دا د الله تعالی په دربار کې کفاره او د قاتل د خطا تلافي ده.

دويم د هغه مقتول وارثانو ته د وينو بدل او ديت ورکول دي، چې دا د هغوی حق دی، او دغه ديت د دوی په معافولو سره معافېدی هم شي، مګر کفاره د چا په معافولو سره نه معافيږي.

او د خطا قتل درې صورتونه لري، ځکه هغه مسلمان چې په خطا سره وژل شوی دی، د ده ورثه به يا مسلمان وي، يا به کافر، که کافر وي، نو له ده سره به يې مصالحه وي، يا دښمني، په ړومبنيو دواړو صورتونو کې د مقتول وارثانو ته د ويني بدل ورکول لازميږي، په دريم صورت کې د وينې بدل نه لازميږي، او کفاره به په درې واړو صورتونو کې لازم الأداء وي.

وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿۹۳﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وګڼي) نو جزا د ده دوزخ دی، (په داسې حال کې) چې تل به وي دی (دغه حلال ګڼونکی د قتل) په هغه «دوزخ» کې، او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندې، او لرې کړی دی (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه، او تيار کړی يې دی ده ته عذاب ډېر لوی.

تفسير: يعني که يو مسلمان بل مسلمان په غلطۍ سره نه، بلکه په قصد سره او سره له دې چې ښه يې پېژني چې مسلمان دی، خو وژني يې؛ نو د ده لپاره په آخرت کې جهنم او لعنت او لوی عذاب دی، او په کفاره سره ترې نه خلاصيږي، او دنيوي سزا يې همغه ده چې په (۲) جزء د البقره سورت په (۱۷۸) آيت (۲۲) رکوع کې تېره شوې ده، (چې هغه قصاص او کسات اخيستل دي).

فائده: د ګردو عالمانو په نزد (خلود في النار) هغه چا لره دی چې د مسلمان وژل حلال ګڼي، ځکه چې د هغه په کفر کې شک نشته، يا به له «خلود في النار» (تل تر تله) ځني تر اوږدې مودې پورې په جهنم کې هستوګنه مراد وي، يا

خو به داسې قاتل مستحق د همداسې لويې سزا وي، وروسته الله تعالى پخپله مالك او مختار دی، او «خلود في النار» او «خروج عن النار» دواړه د ده كار دی، هر څه چې اراده يې وي؛ همغسې كوي، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا ضَرَبۡتُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلَا تَقُولُواْ لِمَنۡ أَلۡقَىٰٓ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسۡتَ مُؤۡمِنٗا تَبۡتَغُونَ عَرَضَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٞۚ

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) كله چې سفر كوئ تاسې په لاره د الله كې (جهاد ته) نو ښه تحقيق وكړئ، او مه وايئ تاسې هغه چا ته چې در اچوي تاسې ته سلام چې: نه يې ته مؤمن (او د اسلام كلمه دې له ويرې ويلې ده)، غواړئ تاسې مال (اسباب) د دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس، او كه واقعي غنيمت غواړئ) پس دې الله سره غنيمتونه ډېر.

تفسير: رسول اكرم صلى الله عليه وسلم يو لښكر د غزا «جهاد» په غرض پر يوه قوم باندې ورواستاوه، په دې قوم كې يو سړی (مرداس نامه) مسلمان وو، چې له خپل مال اسباب او مواشي سره له كفارو څنې جلا شوی او بېل ولاړ وو، كله چې دی له مسلمانانو سره مخ شو نو «السلام عليكم» يې وويل، مګر أسامه بن زيد رضي الله تعالى عنه داسې ګومان وكړ چې دا هم كافر دی، او د خپل مال او ځان د خلاصولو لپاره ځان مسلمان راښكاروي، نو هغه يې وواژه، او هغه مال او اسباب او مواشي يې ګرد تربنه واخيستل.

(ځينې وايي: كله چې مقداد رضي الله تعالى عنه هغه سړی ووژاه، چې كلمه يې ويله، او د قتل سبب يې دا وباله، چې ده غوښتل چې په دې حيلې سره مال، عيال، او ځان خلاص كړي) نو دا آيت نازل شو، او مسلمانانو ته تنبيه او تاكيد وفرمايل شو، كله چې تاسې د «جهاد» لپاره سفر كوئ، له تحقيق څخه كار اخلئ !، او بې له فكره او پوهې څخه كوم كار مه كوئ ! او هغه څوك چې تاسې ته خپل ځان مسلمان دربنكاره كړي، نو د ده د اسلام په منلو كې له سره انكار مه كوئ ! او له الله جل جلاله سره ډېر زيات غنائم شته، نو هسې حقير سامان ته له سره مه ګورئ !.

(وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې واقعې لـه اورېدلـو سخت خپه شو، او پـه هغې صحابي باندې په قهر شو، او د دغه بې موجبه قتل د سبب له اورېدلو څخه وروسته يې وفرمايل: «هلا شققت قلبه» ـ آيا د ده زړه دې څيرې كړی وو؟ چې ته وپوهېدې، چې دې رښتيا وايي كه دروغ؟).

كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبۡلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَتَبَيَّنُوٓاْۚ

همداسې وئ تاسې (هم چې يواځې د اسلام په اظهار سره مأمون شوي وئ) پخوا له دې، نو فضل وكړ الله په تاسې، نو ښه تحقيق كوئ (او هيچا ته تش په شبهه ضرر مه رسوئ !).

تفسير: تاسې پخوا له دې همداسې وئ، يعنې پخوا له اسلامه د دنيوي اغراضو له امله تاسې هم داسې په ناحقه وينې تويولې، ليكن اوس سره له اسلامه داسې له سره مه كوئ !، بلكه د هغه چا په وژلو كې هم احتياط كوئ، چې دهغه د مسلمان كېدو احتمال وي.

يا يې دا مطلب دی چې له دې نه پخوا د اسلام په شروع كې تاسې هم د كافرانو په ښارونو كې اوسېدئ، او تاسې د كوم مستقل حكومت او د كوم مستقل ځای خاوندان نه وئ، نو لكه چې په هغه حالت كې هم ستاسې ظاهري اسلام اعتبار درلود او ستاسې د ځان او د مال حفاظت او رعايت شوی وو، نو همداسې په تاسې باندې هم لازم دي، چې د نورو ظاهري مسلمانانو د مال او د ځان رعايت او حفاظت وكړئ، او بې له تحقيقه څوك ونه وژنئ ! او ښايي چې له احتياط دقت او غور څخه كار واخلئ !.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿۹۴﴾

بېشکه الله دی په هغه څه چې تاسې (يې) کوئ ښه خبردار (نو پرې جزا درکوي).

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې په ظاهري اعمالو او زړونو په پټو خبرو باندې خبر دی، نو وروسته له دې که څوک وژنئ محض (د الله تعالی) په حکم سره يې وژنئ ! او اصلا په هغه کې خپل هيڅ غرض ته مداخله مه ورکوئ ! او دا مقصد دې که کوم کافر د خپل مال او د ځان له ويرې ستاسې په مخ کې د اسلام اظهار وکړي، او تاسې تېر باسي، او په چم (بهانه) او فرېب سره خپل ځان وژغوري (بچ کړي)، نو الله تعالی ته ټول شيان معلوم دي، او د هغه له عذاب څخه هيڅوک خپل ځان نشي ژغورلی، (ساتلی) مګر تاسې هغه ته هيڅ مه وايئ ! دا ستاسې کار نه دی، مونږ به له هغو سره ګورو.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿۹۵﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ

نه دي برابر (الله ته) کيناستونکي (په کور کې) له مؤمنانو نه (له جهاده) - بې له خاوندانو د عذره - او جهاد کوونکي په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره) په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره، فضيلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته په (لګولو د) مالونو خپلو سره، او (په جارولو د) ځانونو خپلو سره پر کيناستونکو باندې (له معذرته) په درجه کې، او له ټولو سره (که مجاهد وي که معذور ناست) وعده کړې ده الله د ښې جزا (جنت)، او فضيلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته پر کيناستونکو (له معذرته) په اجر عظيم ډېر لوی سره؛ چې مرتبې دي (لوېې چې په عزت او کرامت کې سره متفاوتې دي) له (جانبه د) الله او مغفرت دی او رحمت دی.

تفسير: له دې نه پخوا يې مسلمانانو ته د خطا او ناپوهۍ د قتل په نسبت عتاب او تنبيه فرمايلې وه، نو هسې احتمال کېدی شو چې څوک به له زړه «جهاد» ونشي کولی، ځکه چې مجاهدينو ته داسې پېښې ډېرې ورپېښېږي، نو ځکه يې د مجاهدينو د فضيلت بيان وفرمايه، او دوی ته يې د «جهاد» رغبت ورکړ.

ددې آيت خلاصه دا ده چې په ګوډو، شلو، ړندو، ناروغو او معذورو خلقو باندې د «جهاد» حکم نشته، باقي په نورو ګردو مسلمانانو کې د مجاهدينو درجې داسې لوېې دي، چې د «جهاد» تارکين له سره هغسې درجې نه لري، اګر که هغوی هم جنتيان دي، له دې ځنې دا ښکاره شوه، چې «جهاد» فرض کفايي دی، او فرض العين نه دی، يعنې که د مسلمانانو يو تعداد د جهاد لپاره کفايت وکړي، او په هغوی باندې ضرورت رفع شي، نو پر «جهاد» نه کوونکو باندې هيڅ يوه ګناه نه اوړي، او که نه دوی ټول ګناهګارېږي.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿۹۶﴾

او دی الله ښه ښښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې حق تعالی غفور او رحيم دی، د «جهاد» کوونکو په باره کې د اجر مغفرت او رحمت هغه وعدې چې شوي دي؛ خامخا پوره کوي، يا دا که د مجاهدينو له خوا کوم مسلمان سړی په ناپوهۍ سره ووژل شو، نو دوی به حق تعالی معافوي، نو د دې انديښنې له امله تاسې له جهاد څخه مه ستنېږئ !.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾

بېشکه هغه کسان چې وفات کړي وي دوی لره ملائکو (د مرګ) په داسې حال کې چې وي دوی ظلم کوونکي په ځانونو خپلو، وايي ورته (ملائکې): په کوم حال کې وئ تاسې (په خپلو دیني چارو کې؟) وايي دوی چې: وو مونږ ضعيفان کړی شوي په ځمکه کې (د کفارو په لاس، بیا ملائکې ورته) وايي چې: آيا نه وه ځمکه د الله ارته (پراخه)؛ پس چې هجرت کړی وای تاسې په دې (ځمکه کې)، نو دا (تارکان د هجرت) ځای د دوی دوزخ دی، او ناکاره ځای د ورتلو دی (دا دوزخ). مګر (نه عذابيږي) هغه څوک چې په رښتيا سره ضعيفان دي له نارينه وو او له ښځو او له ماشومانو چې نه توانيږي (او نه لري هيڅ) حيله (تدبير) او نه پيژني دوی لاره (د چيرې تللو له دار الحربه). پس دا عاجزان (چې دي) ښايي چې الله (يعني هيله ده له الله چې) عفوه وکړي (ګناهونو د) دوی نه، او دی الله ښه عفوه کوونکی (د معذورانو) ښه بخښونکی (د خطياتو).

تفسير: د آيت خلاصه داده «هغه کسان چې پر خپلو ځانونو باندې ظلم کوي، يعنې له کافرانو سره يو ځای اوسيږي، او هجرت نه کوي، نو پرښتې به له دوی څخه د ځنکدن په وخت کې پوښتنې کوي، چې په کوم دين وئ تاسې؟» دوی به وايي چې: «مونږ مسلمانان يو، مګر په دنيا کې مو د ضعف او کمزورۍ له امله د دين خبرې نشوې کولی»، نو بيا پرښتې ورته ووايي چې: «د الله تعالی ځمکه خو ډېره پراخه او ارته وه، او ستاسې له واکه (اختياره) هم دا پوره وه، چې له هغه ځايه مو هجرت کړی وای»، نو د هسې خلقو ځای دوزخ دی.

هو ! هغه کسان چې په رښتيا سره ضعيفان دي، لکه ښځې او ماشومان چې نه هجرت کولی شي، او نه هغوی ته د هجرت تدبير او لاره معلومه وي، نو دوی د معافۍ وړ دي.

فائده: له دې څخه راښکاره شوه: په هر هغه ملک کې چې مسلمانان په ښکاره ډول سره شرعي ژوندون نشي کولی، له هغه ځايه هجرت کول پر دوی باندې فرض دي، پرته له هغه کسانو چې بيخي بې وزله او معذوران دي، نور هيچا ته اجازه نشته، چې هلته پاتې شي.

وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾

او هر څوک چې وطن پريږدي او (او لاړ شي) په لاره د الله کې، نو وبه مومي (دی) په ځمکه کې (په مقابل د هجرت کې) د آرامۍ ځايونه ډېر، او پراخي (د روزۍ)، او هر څوک چې ووځي له کوره خپله په داسې حال کې چې هجرت کوونکی وي طرف د الله او رسول ته (جهاد، علم، او نورو مشروعو امورو ته) بيا ومومي (لاندې کړي) ده لره مرګ (بهر له کوره)؛ نو په تحقيق واقع شو اجر (ثواب) د ده پر الله باندې، او دی الله ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: په دې آیت کې د هجرت ترغیب دی، او مهاجرینو ته تسلي او ډاډینه ورکوله شي، یعنې هر هغه څوک چې خاص د الله تعالی لپاره هجرت کوي، او خپل وطن (هیواد) پرېږدي (او د جهاد یاعلم یا حج یا اطاعت یا قناعت یا زهد یا حلال او طیب رزق لپاره سفر کوي) نو د ده د هستوګنې لپاره به ډېر ځایونه پیدا کیږي، او د ده په روزۍ او خوړو کې به ډېره پراخي راشي، نو د هجرت کولو په وخت کې له هسې خبرو څنې مه ویرېږئ ! چې مونږ به چېرې اوسیږو؟ او څه شی به خورو؟ او له دې څنې هم اندېښنه مه کوئ ! نه چې په لاره کې مړه شو، او نه چې د دې لوري او هغه لوري له دواړو څخه بې برخې پاتې شو، ځکه چې په هسې صورت کې هم د هجرت پوره ثواب در رسیږي، او موت خو پوره په خپله نېټه راځي، او له خپل مقرر وخت څخه وړاندې او وروسته کیږي نه.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ ۖ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكٰفِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾

او کله چې سفر کوئ تاسې په ځمکه (په ملکونو) کې پس نشته پر تاسې هیڅ ګناه (وبال) په دې کې چې څه لنډوالی وکړئ تاسې له لمانځه (له رباعي څخه، نه له ثلاثي او ثنايي نه) که ویرېدئ تاسې له دې چې په فتنه کې به واچوي (ضرر به ورسوي) تاسې ته هغه کسان چې کافران شوي دي، بېشکه چې کافران دي تاسې لره دښمنان ښکاره.

تفسیر: یعنې کله چې د «جهاد» او د نورو احکامو لپاره سفر کوئ او له کافرانو څنې (چې ستاسې صریح دښمنان دي) ددې خبرې وېره وي، چې دوی به فرصت ومومي او تاسې به وربړوي (تکلیف کړي)؛ نو خپل لمونځونه لنډ کړئ ! یعنې هر هغه لمونځ چې تاسې په حضر کې څلور رکعته کاوه، او س هغه دوه رکعته وکړئ !.

فائده: د کافرانو د ضرر رسولو وېره په هغه وخت کې موجوده وه؛ چې دا حکم نازل شو، کله چې دا وېره له منځه ورکه شوه، نو بیا هم څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم تل په سفرونو کې خپل (رباعي) لمونځونه قصر کول، او اصحابو ته یې هم د قصر په نسبت تأکید فرمایه، اوس هم په مسافرۍ کې د قصر کولو حکم دی، دا ذکر شوې وېره وي که نه وي، ځکه چې دا د الله تعالی فضل او مهرباني ده، او ښایي چې په ډېره خوښۍ سره ومنله شي، لکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې هم داسې ارشاد شوی دی.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا أَسْلِحَتَهُمْ ۖ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَّرَآئِكُمْ ۖ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَّاحِدَةً ۚ

او کله چې اوسې ته (ای محمده !) په دوی کې (د دښمنانو د وېرې په وخت کې)؛ پس اقامت وکړې ته دوی ته د لمانځه (نو لښکر خپل دوه طائفې کړه) پس ودې دریږي یوه طائفه له دوی څخه له تاسره، او وادې خلي دا (لمونځ کوونکي) وسلې خپلې، نو کله چې سجده وکړه (دوی د دوه رکعتي په اول رکعت کې او د درې رکعتي او څلور رکعتي په دویم رکعت کې) پس شي دې دوی له وروسته ستاسې، او رادې شي طائفه بله چې نه وي کړی لمونځ دوی؛ پس لمونځ دې وکړي دوی له تا سره، او وادې خلي دوی (هم اسباب د) بیدارۍ خپلې (او د ځان د مدافعې له دښمنه) او وسلې خپلې، خوښوي هغه کسان چې کافران شوي دي (دا) که په یو ډول (طریقه)

سره غافلان شئ تاسې له وسلو خپلو څخه، او له اسبابونو خپلو څخه، ځو حمله وکړي دوی پر تاسې باندې حمله یوه.

تفسیر: پخوا د سفر د لمانځه بیان وو، اوس د خوف د لمانځه بیان دی، یعنې د کافرانو د لښکرو په مقابله کې دې د مسلمانانو لښکر دوه برخې شي !، یوه برخه دې د دښمن مخ ته ودریږي ! او بله برخه دې له امام سره نیم لمونځ اداء کړي !، او بیا دې دوی د دښمن مخې ته لاړ شي !، او هغه بله برخه خلق دې راشي !، او له امام سره دې هغه پاتې لمونځ اداء کړي !، او د امام له سلام ګرځولو څخه وروسته دې دواړه ډلې د خپلو لمونځونو پاتې برخې یواځې یواځې ادا کړي !، که د ماښام لمونځ وي، لومړۍ ډله دې دوه رکعته او دویمه ډله دې یو رکعت لمونځ له امام سره وکړي !، او په داسې حالت کې د لمانځه په منځ کې تګ راتګ معاف دی، او د توري، ځغرې، ډال، او د جنګ د نورو سامانونو د ځان سره لرل هم د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم ارشاد دی، او دا د دې لپاره چې کفارو ته کومه موقع په لاس ور نه شي، او یو ځلې ګرد سره په ګډه حمله او یرغل را نه وړي.

وَلَاجُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ إِن كَانَ بِكُمۡ أَذٗى مِّن مَّطَرٍ أَوۡ كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَن تَضَعُوٓاْ أَسۡلِحَتَكُمۡۖ وَخُذُواْ حِذۡرَكُمۡۗ

او نشته هیڅ ګناه (وبال) پر تاسې باندې که چیرې وي په تاسې باندې څه ضرر (تکلیف) له بارانه یا وئ تاسې ناجوړه چې کېږدئ تاسې وسلې خپلې، او ونیسئ (په هر حال کې اسباب) د بیدارۍ خپلې (د خپل ځان د مدافعې لپاره له دښمنه).

تفسیر: که د باران یا رنځورۍ یا د کمزورۍ له سببه د وسلو اخیستل او چلول مشکل وي، نو په داسې حالت کې د هغو د کېښودلو اجازه شته، مګر د خپل ځان ساتنه دې کوي، مثلا ځغره، ډال (توره، تومانچه، ټوپک، ماشینګن او نور) دې له ځانه سره ولري.

فائده: که د دښمنانو له وېرې دومره مهلت او فرصت په لاس ورنشي، چې «صلاة الخوف» (د وېرې لمونځ) له پاس ترتیب سره سم اداء کړی شي، نو د جماعت لمونځ دې موقوف کړي، او هر مجاهد دې یواځې یواځې لمونځ وکړي !، که له سپرلۍ (سورلۍ) ځنې هم د ښکته کېدلو موقع ور میسره نشي، همغسې دې سپور (سور) په اشارې سره لمونځ وکړي !، او که دښمنان ورته نږدې وي، او په هیڅ ډول لمانځه ته وزګار نه وي، نو دلته دې لمونځ مؤخر او بیا دې قضایي راوړي.

إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٗا مُّهِينٗا ١٠٢

بېشکه الله تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له حکم سره سم له تدبیر، احتیاط، او اهتمام څخه کار و اخلئ !، او د الله تعالی فضل ته هیلمند او امیدوار اوسئ !، چې دی به کافران ستاسې په لاس سپک، خوار، او ذلیل کړي، نو له کافرانو ځنې مه ویرېږئ !.

فَإِذَا قَضَيۡتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ قِيَٰمٗا وَقُعُودٗا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمۡۚ

بیا کله چې اداء کړئ تاسې لمونځ نو یادوئ تاسې الله (یا) پس کله چې اراده وکړئ تاسې د ګزارلو د لمانځه؛ نو یادوئ تاسې الله په ولاړې، او په ناستې، او پر اړخونو خپلو، (یا) په ولاړې (که روغ یئ) او په ناستې او پر اړخو خپلو (که ناروغه یئ).

تفسیر: یعني که د خوف په وخت کې د تنګۍ او بې اطمینانۍ له امله په لمانځه کې کوم ډول قصور راشي، نو د «صلاة الخوف» له تمامېدلو څخه وروسته په هر وخت او هر حالت کې (ولاړ يئ که ناست یا ملاست) الله تعالی یاد کړئ !، تر دې چې عین د مقاتلې او هجوم او یرغل (حمله) په وخت کې هم، ځکه چې د وخت تعیین او د نورو قیودو رعایت کول د لمانځه په حالت کې وو، چې د زورورو دښمنانو د مقابلې په وخت کې د هغو د اداء کولو له امله تنګي، او بې اطمینانی او د نورو پېښو احتمال کېدی شي، پرته له لمانځه څخه په هر حالت کې بې د و خت له تعیینه هم تاسې الله تعالی یادوئ !، او نه ښايي چې په هیڅ حالت کې د الله له یاده غافل شئ !.

عبد الله بن عباس رضي الله تعالی عنه د دې آیت په آخر کې فرمایلي دي: «هغه څوک چې عقل او حواس يې د کومې پېښې له امله له کاره لویدلي او معذور شوي وي، نو هغه معذور ګڼل کېږي، که نه هیڅوک په هیڅ وخت کې د پاک الله له یادولو څخه نشي معذور کېدی».

فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّ الصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

پس کله چې په آرام شوئ؛ نو قائموئ تاسې (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ !، بېشکه چې لمونځ دی پر مؤمنانو باندې فرض کړی شوی په معلومو اوقاتو کې.

تفسیر: یعني کله چې ذکر شوی خوف لرې او زړونه مو ډاډه شي، نو هر لمونځ چې کوئ ښايي چې د ارکانو له تعدیل، د شرایطو له رعایت، او د آدابو له محافظې او اطمینان سره يې اداء کړئ !، لکه چې د امنیت په حالت کې اداء کولی شي، د زائدو حرکاتو اجازه چې درکړی شوې ده، هغه د خوف په لمانځه پورې مخصوصه ده، بېشکه چې لمونځ په خپل معین او ټاکلي وخت کې فرض شوی دی، نو ښايي په سفر او حضر، په اطمینان او خوف، او په هر حالت کې پخپل ټاکلي وخت کې دې خامخا ادا کړ شي !، داسې نه چې هر کله مو زړه وشي؛ اداء يې کړئ !.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

او سستي (بې همتي ای مؤمنانو !) مه کوئ ! په طلب (تعقیب او جنګ) د قوم د کفارو کې، که يئ تاسې چې دردمن کېږئ !، نو بېشکه دوی (هم) دردمن کېږي همغسې چې تاسې دردمن کېږئ، او هیله لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (کفار) (يې) او دی الله (په هر شي) ښه عالم ښه حکمت والا، (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني د کفارو په پلټنه (لټونه) او د دوی په تعقیب کې له همت څخه کار واخلئ ! او څه کوتاهي او سستي پکې مه کوئ، که تاسې ته د دوی له جنګه کوم زخم او درد دررسېدلی دی؛ نو هغوی هم په همداسې تکالیفو کې آخته، او په دې کې له تاسو سره شریکان دي، او وروسته له دې نه هم تاسې له الله جل جلاله څخه د هسې شیانو امیدوار يئ !، چې دوی له سره په هغو کې څه برخه نه لري، یعني په دنیا کې په کفارو باندې برې، او په آخرت کې لوی ثواب.

الله تعالی ته ستاسې ټول مصالح او اعمال ډېر ښه معلوم دي، او د الله تعالی د هر حکم (چې په هغه کې ستاسې دیني او دنیوي ډېر مصالح او خورا حکمتونه دي) امتثال او منل غنیمت او لوی نعمت وګڼئ.

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىٰكَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

بېشکه موږ نازل کړی (لېږلی) مو دی تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره لپاره د دې

له خپلو اصحابو سره جرګه او مشوره وکړه، د رسول الله مبارک رایه داسې وه، چې پخپله په مدینې منورې کې اسلامي مجاهدین پاتې شي، ځکه چې په هم هغه ځای کې هم د مکې معظمې له کفارو سره په ډېر آسانۍ سره غزا کېدی شي،او د دې فکر تایید د دوی له یوه خوب څخه هم شوی وو.

دا لمړی ځل وو چې له رئیس المنافقین (عبد الله بن أُبيّ) څخې هم رایه واخیسته شوه، چې د ده رایه هم د رسول الله مبارک له رایې سره موافقه وه، مګر ځینې هغه پر جوش مسلمانان چې د بدر په غزا کې نه وو شامل شوي، او د غزا او شهادت په درجې موندلو پسې مضطرب وو، په دې باندې ټینګ شول چې مونږ ته ښایي چې له ښاره د باندې ووځو، او هلته له کفارو سره مقابله وکړو، تر څو دښمن د ضعف او د وېرې ګمان پر مونږ باندې ونه کړي، د آراوو اکثریت په وتلو باندې غوټه شو.

په همدې شور ماشور کې رسول الله صلی الله علیه وسلم کورته ولاړ او ځغره یې واغوسته، او خپله وسله یې واخیسته، او د غزا په نیت د باندې ووت، د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په غیاب کې ځینو کسانو ته هسې یو خیال پیدا شو چې «مونږ ولې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خیاله مخالف دوی ته عرض وکړ، چې د غزا لپاره د باندې ووځي !» نو ځکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کور څخې د راوتلو په وخت کې د دوی په لوړ حضور کې عرض وشو: «یا رسول الله ! کله چې ستاسې پاکه اراده پر دې باندې ده چې هم دلته مدافعه وکړو، نو راځئ چې هم دلته سنګر ونیسو»، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «یو نبي ته دا خبره مناسبه نه ده، کله چې دې ځغره واغوندي، او وسله په لاس واخلي، او غزا ته خپله ملا وتړي، بیا بې له قتاله وسله له ځانه لرې کړي».

کله چې دوی له مدینې منورې څخې د باندې تشریف یووړ، نږدې زر تنه مجاهدین له دوی سره وو، مګر عبد الله بن أُبَيّ نږدې سره له (۳۰۰) سړیو (چې ځینې مسلمانان هم په کې وو) له لارې بېرته وګرځېدل، او ویل به یې: «کله چې ده زما په خبره باندې غوږ کښېنښود، او زما په مشوره یې عمل ونه کړ، نو مونږ هم دې ته اړ نه یو چې وجنګېږو، او خامخا خپل ځانونه مړه کړو»، ځینو مشرانو (ابن أبَيّ) وپوهاوه چې «راځه ! چې غزا ته ولاړ شو ! چېرې ځې» خو (ابن أبي) ونه منله، او ټول سره ستانه (واپس) شول.

په پای کې رسول الله مبارک سره له (۷۰۰) مجاهدینو د جنګ ډګر (میدان) ته ورسېدل، او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وتړل، او هر یو ټولی یې په مناسب ځای کې وټاکه (مقرر کړه)، او هغوی ته یې خپل وظیفې وروښودلې، او امر یې وفرمایه: «تر څو چې زه د جنګ حکم در نه کړم ؛ تاسې مه جنګېږئ !، او په خپلو ځایونو کې منتظر اوسئ !».

په دې منځ کې د عبد الله بن أُبَی د جلا والي او د تحریک په اثر د دوو قبیلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کې څه کمزوري ورپیدا شوه، او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله یې زړونه سره ورېږدېدل، او داسې خیال ورپیدا شو چې د جنګ له ډګره ځان بېرته وکاږي، مګر «حق جل وعلی شأنه » د دوی لاس ونیوه، او له دوی سره یې مرسته وکړه، او زړونه یې ټینګ کړل، او دا یې ور په زړه کړ، چې د مسلمانانو اعتماد او ډاډینه ښایي یواځې په الله تعالی باندې وي، او ښایي تل تر تله د الله تعالی په اعانت او نصرت باندې متوکلان وي، تعداد، سامان، لوازم اوتجهیزات او نور دومره اهمیت نه لري، کله چې الله تعالی څوک غواړي چې مظفر او منصور وګرځوي؛ نو له ګرد ساز او سامان څخې یې مستغني او بې پروا کوي، او غیبي تایید «فتح مبین» ور په برخه کوي، لکه چې د «بدر» په غزا کې داسې وشو.

نو مسلمانانو ته ښایي چې تل له الله تعالی څخې وویر یږي، څو د الله تعالی له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډېر شکر کولو موقع په لاس ورشي، د «بدر» دغزا پوره تفصیل د «الأنفال» په سورت کې راځي، د هغه په فوائدو کې دې وکتل شي.

تنبیه: له دوو فرقو څخې مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دي، اګر که په دې آیت کې دوی ته نرۍ شانته «اخطار» ورکړی شوی دی، مګر ددې قبیلې ځینو مشرانو به فرمایل چې: «د دې آیت په نه نازلېدو مونږ نه وو خوښ، بلکه پر نزول یې خوښ یو» ځکه چې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زېری د ده له وېرې څخې لوی دی».

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ﴾ ﴿۱۲۴﴾

(یاد کړه ای محمده !) کله چې ویل تا مؤمنانو ته چې: آیا کافي (بس) به نه شي ستاسې دا چې مرسته (مدد) وکړي له تاسې سره رب ستاسې په درې زرو له پرښتو چې رالېږلی شوي وي (له آسمانه).

تفسیر: یعنې چې له آسمانه خاص د همدې کار لپاره نازل کړی شوي وي، د اکثرو علماوو په نزد دا راجح دی، چې دا واقعه د «بدر» د غزا ده، کله چې مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحې او تجهیزاتو له لیدلو څخې اندېښنې او تشویش پیدا شو، نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی لپاره داسې وفرمایل، او داسې وشوه، لکه چې د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسېده، د «الأنفال» په سورت کې ددې مفصل بیان راځي.

﴿بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ﴾ ﴿۱۲۵﴾

هو ! (درې زره بس کېږي) ! که تاسې صبر وکړئ او وویرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسې؛ په دغه ساعت (بې له ټاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسې سره رب ستاسې په پنځو زرو سره له پرښتو چې علامې لرونکې به وي.

تفسیر: څرنګه چې په «بدر» کې د کفارو شمېر یو زر تنه وو، لومړی یې د هغه په تناسب د یو زر پرښتو وعده وفرمایله، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې راځي، بیا یې د مسلمانانو د وېرې د لرې کولو لپاره د دوی شمېر درې چنده وفرمایه، ځکه چې د کفارو شمېر د مسلمانانو د شمیر په نسبت درې چنده وو.

وروسته له دې نه د (شَعبي) له روایت سره سم کله چې مسلمانانو ته دا خبره ورسېده چې (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته راځي، نو یو نوې اضطراب پیدا شو، په دې وخت کې الله تعالی د زیات تسکین لپاره وعده وفرمایله : که له صبره او تقوی څخه کار واخلئ، نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسې د مرستې لپاره درولېږو، که د مشرکانو مرسته ناڅاپه وررورسېده، نو بیا هم څه اندېښنه مه کوئ ! ځکه چې الله تعالی سم د لاسه په عین وخت کې بیا تاسې سره مرسته کوي.

ښایي چې د پنځو زرو شمېر ددې له امله ویلی شوي وي، چې لښکر په پنځو برخو ویشلی کېږي، نو هرې برخې ته یو یو زر مرسته ورکوله کېده، څرنګه چې د (کرز بن جابر) مرسته ونه رسېده، نو ځکه ځینې وایي چې: د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړې شوه، ولې چې هغه وعده په ﴿وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا﴾ پورې معلقه وه.

د ځینو قول داسې دی چې پنځه زره پرښتې نازلې شوې. والله أعلم.

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ ﴿۱۲۶﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته مګر لپاره د خوشالتیا ستاسې، او لپاره د دې چې تسکین ومومي زړونه ستاسې په دې سره، او نه ده مرسته مګر له (جانبه د) الله چې ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني دا ګرد غیبي سامان په فوق العاده ډول سره د ظاهري اسبابو په صورت یواځې دې لپاره مهیأ کړی شوی دی، چې ستاسې له زړونو ځنې وېره او اضطراب لرې شي، سکون او اطمینان ستاسې په برخه شي، که نه د الله تعالی مرسته په هسې شیانو باندې محدود او مقصور نه دی، او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه او تعلق لري، که الله تعالی اراده وفرمایي، نو یواځې پخپل قوي قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسې بریالي کوي، یا بې ستاسې له جهاده او رېړ ګاللو (تکلیف تېرولو) څخه کافران نا مراد او زیانمن کوي، یا له یوې پرښتې ځنې همدا کار اخلي، چې اوس یې له (۵۰۰۰) ځنې اخلي.

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ﴿۱۲۷﴾

(الله کومک درکړ) څکه چې هلاک کړي ځینې له هغو کسانو چې کافران شوي دي، یا یې ذلیل (خوار وزار) کړي، پس بېرته ولاړ شي (په ماتې سره) محروم.

تفسیر: یعني د پرښتو له لېږلو ځنې ستاسې امداد مقصود وو، چې ستاسې زړونه ډاډه او کلک شي ! او د الله تعالی له جانبه پوره بشارت او اطمینان وموئ ! او په سکون سره په ډېره بهادرۍ د دښمن مقابله وکړئ ! چې له هغه ځنې دا غرض وو چې دا د کفارو زور مات شي، او د دوی مېونه پرې شي او څه نومیالي (نامور) ووژلی شي، او څه ترې په ذلت سره بندیان شي.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿۱۲۸﴾

نشته تا لره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لري دهر شي) یا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې، یا به عذابوي (الله) دوی، پس بېشکه دوی ظالمان دي.

تفسیر: د (احد) په غزا کې (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوي وو، چې په هغوی کې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حمزه رضي الله تعالی عنه هم وو، مشرکانو په ډېره وحشیانه ډول سره شهدا مثله کړي هم وو، یعنې پوزې، غوږونه، او نور اعضاء یې ترې پرې او ګېډې یې ورڅیرې کړې وې، تر دې چې د حمزه رضي الله تعالی عنه زړه او ځیګر هم هندې (د أبو سفیان ښځې) وایستل، او ویې ژوول، ددې غزا مفصله واقعه به وروسته راشي، لنډه یې دا چې نبي کریم «علیه افضل الصلاة والتسلیم» ته په دغې غزا کې د سترګو د بد نظر ضرر ورسېد، او له مخنیو څلور غاښونو ځنې لاندې ښی غاښ په شهادت ورسېد، د (خول) کړۍ یې ماتې شوې، او دده مبارک په مخ کې ننوتې، او د ده مبارک تندی زخمي شو، او دده مبارک وجود په وینو تک سور شو، په همدې وخت کې د ده مبارک پښه هم وښویېده، او پر څمکه ولوېد، کافرانو دا مشهوره کړه (ان محمدا قد قتل)، «بېشکه محمد ووژل شو»، د دې خبرې له اورېدلو ځنې ګرد مسلمانان وارخطا شول، په دغه وخت کې د ده له مبارکې خولې ځنې دا جمله ووته: «هغه قوم به څنګه فلاح وموي چې د خپل هغه رسول مخ یې په وینو سور (ژوبل) کړ، چې دوی د الله جل جلاله په لوري بولي؟»، هو ! دمشرکانو د وحشیانه شدائدو او ظلمونو دلیدلو په اثر دوی متأثر شول، او د کفارو څو نومیالیو (نومورو) متجاوزینو ته یې د ښېرا کولو اراده وفرمایله.

څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد سره په خپلو کړو پښیمانه کړل، او د اسلام په سر تېرو لښکرو کې شامل شول، الغرض په ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَىْءٌ﴾ کې یې محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبیه وفرمایله، چې بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی، د هر شي اراده چې الله تعالی وفرمایي هم هغه کوي، که څه هم کافران ستاسې دښمنان دي، او پر تاسې ظلم کوي، خو که الله جل جلاله اراده وفرمایي هغوی ته هدایت کوي، او که یې اراده وشي عذاب ورکوي، نو ته له خپله ځانه هغوی ته ښېرا مه کوه !.

په ځینو روایتونو کې د دې آیتونو په شان نزول کې بل رنګ معلومیږي چې دلته د هغوی د تفصیل د لیکلو ځای نشته، په «فتح الباري» کې څو ځایه پر هغه باندې پوره بحث شوی دی، فلیراجع.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲۹﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي او هر څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا او عبیدًا)، بخښنه کوي الله هر هغه چاته چې اراده وفرمايي د بخښني يې، او په عذابوي الله هر چا ته چې اراده وفرمايي د عذاب يې، او الله ښه بخښوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) مه خورئ سود !

اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۪

په دې حال چې دوه چنده پر دوه چنده وي.

تفسیر: د دې مطلب داسې نه دی چې لږ سود اخلئ ! خو دوه چنده او درې چنده يې مه اخلئ !؛ خبره داده چې د جاهلیت په زمانه کې به خلقو سود او سوايي اخیستل، لکه چې نن ورځې په عامو او اکثرو بینکونو کې رواج دی، همدا صورت يې په ﴿اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً﴾ سره تعبیر وفرمايه، یعنې اول خو سود مطلقا حرام او قبیح دی، او بیا دا صورت خو يې ډېر زیات شنیع او بد دی، لکه چې څوک ووايي: «خانه ! په مسجد کې ښکنځلې مه کوه !» نو ددې خبرې مطلب داسې نه کیږي، چې له مسجد د باندې د ښکنځلو اجازه شته، بلکه داسې الفاظ د زیات تقبیح او تشنیع په موقع کې ویل کیږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۳۰﴾

او وویریږئ له الله څخه ښایي چې په مراد به ورسیږئ (خلاص به شئ تاسې د الله له قهره).

تفسیر: یعنې په سود خوړلو کې هیڅ نیکي نشته، بلکه ښېګڼه (ښه والی) په دې کې ده، چې له الله جل جلاله څخه وویریږئ ! او د سود خوراک پریږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْۤ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۱﴾

او وویریږئ ! له اوره چې تیار کړی شوی دی لپاره د کافرانو.

تفسیر: یعنې سود خور دوزخ ته ځي، چې هغه اصلا د کفارو لپاره جوړ کړی شوی دی.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ) د رسول (د الله)، لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړی شي.

تفسیر: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم منل هم په حقیقت کې د الله جل جلاله حکم منل دي، ځکه چې همده حکم راکړی دی، چې مونږ د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم هم ومنو، او د هغه پوره اطاعت وکړو،

وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيْدًا ﴿۱۱۶﴾

او هر څوك چې شريك ونيسي (كوم شی) له الله سره؛ نو په تحقيق ګمراه شوی دی په ګمراهی لرې (له حقه).

تفسير: يعني له هدايت څخه لرې ولوېد، ځكه چې له الله جل جلاله څني په صراحت سره منحرف شو، او د پاك الله په مقابل كې يې خپل معبود بل څوك وګرځاوه، او د شيطان مطيع شو، او د الله تعالى له اطاعت او د هغه له رحمت څني بيخي مستغني شو، نو هر څوك چې دومره لرې ولوېږي، هغه به په څه ډول سره د الله تعالى د رحمت او د ده د مغفرت مستحق شي ! بلكه د داسې سړي مغفرت نبايي له حكمت څني مخالف دی.

إِنْ يَّدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖٓ إِلَّآ إِنٰثًا ۚ وَإِنْ يَّدْعُوْنَ إِلَّا شَيْطٰنًا مَّرِيْدًا ﴿۱۱۷﴾ لَّعَنَهُ اللّٰهُ ۘ

نه بولي دوی (عبادت نه كوي دا مشركان) بې الله نه مګر د ښځو، او نه بولي (عبادت نه كوي دوی) مګر د شيطان سركښ چې لرې كړی دی الله (له رحمته خپله).

تفسير: يعني هغه شيان چې دغو مشركانو له الله تعالى څني پرته خپل معبودان ګرځولي دي، په هغو كې هغه بتان هم شامل دي، چې دوی پر هغو باندې د ښځو غوندې نومونه ايښي دي، لكه «عزی، مناة، نائلة، او نور» او كه حقيقت ته وګورئ؛ نو دغه مشركان د ملعون او سركښ شيطان عبادت كوي، او همدې شيطان دا مشركان تېرايستلي دي، او مشركان په دې بت پرستی كې د شيطان امر مني، او د هغه زياته خوښي ځان ته حاصلوي، په دې سره د مشركانو انتهايي ضلالت او جهالت ښكارول مقصود دي، وګورئ !.

اول خو له دې څخه بل لوی ضلالت شته؟ چې بې له الله جل جلاله بل څوك خپل معبود وګرځوي؟، نو بيا چې معبود يې ګرځولی دی، څه شی دی؟ تيږې؛ چې په هغو كې هيڅ قسم حس او حركت هم نشته، او د ښځو په نومونو سره هم موسوم دي، او د چا په وينا او ښوونه؟، د هغه شيطان په لمسونه چې د پاك الله له درباره مردود رټلی او ملعون شوی دی، نو آيا د دې ضلالت او جهالت بل كوم نظير چېرې پيدا كېدی شي؟ او خورا (ډېر) لوی احمق هم دا خبره منلی شي؟

وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ﴿۱۱۸﴾

او وويل (شيطان) چې خامخا به ونيسمه خامخا زه (ای الله !) له بندګانو ستا نه يوه برخه مقرره كړی شوې.

تفسير: يعني كله چې شيطان د سجدې په نه كولو سره ملعون او مردود شو، نو په هغه وخت كې يې وويل: «زه خو تباه او فنا شوم، مګر ستا له بندګانو د آدم عليه السلام له اولادې څني به زه يو معلوم مقدار او لويه برخه لمسوم او خطا باسم، او له خپله ځانه سره به يې جهنم ته بيايم»، لكه چې په «الحجر» او په «بني اسرائيل» او نورو سورتونو كې مذكور دي، مطلب يې دا دی چې شيطان له متمرد او ملعون كېدلو څخه علاوه خو له اولې ورځې راهيسې د ګردو بني آدمانو دښمن او بدي غوښتونكی دی، او خپله دښمني يې په صاف ډول سره ښكاره كړېده.

د مقررې حصې اخيستلو يوه معنی دا هم ده، چې ستا بندګان به پخپلو مالونو كې ما لره هم يوه برخه ټاكي (مقرروي)، لكه چې خلق بتانو، جنياتو، او پرته له الله نورو ته نذرونه او نيازونه وركوي.

وَّلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ؕ

او زه به هرو مرو (لازماً) ګمراه کړم دوی، او لازماً زه به په باطلو امیدو کې خامخا واچوم دوی، او لازماً زه به امر وکړم خامخا دوی ته چې پس لازماً څیروي به دوی خامخا غوږونه د چارپایانو، او زه لازماً امر وکړم دوی ته؛ پس لازما تغییر به ورکړي دوی خامخا پیدایښت د الله ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې زما په برخه کې راځي؛ دوی له حقې لارې څخه ګمراه کوم، او د دوی په زړونو کې به د دنیوي ژوندون او د فاني دنیا مینه اچوم، او دوی به له قیامت، حساب او کتاب، او نورو اخروي امورو څخه غافل کوم، او دا خبره به دوی ته ورښیم چې د څناورانو غوږونه څیري کړي، او د بتانو په نامه یې خوشې کړي، او د الله تعالی پیدا کړي صورتونه او د هغو مقررې کړې څېرې واړوي.

فائده: د کافرانو دستور وو چې د غوا خوسی، د مېږې (ګډې) وُری، او د اوښ جونګی به یې د بت په نامه کول، او د هغو غوږونه به یې څیرول، او په غوږونو کې به یې نښې اچولې، بیا به یې سرخوشي پرېښودل.

د صورت بدلول لکه خصي کول، یا په ستنو سره د بدن سوري کول، او په هغه سره شنه یا بل ډول خالونه ایښول، یا زرغون داغ ورکول، یا د وړوکي پر سر باندې په کوم اسم او رسم سره کمڅۍ او بل رنګ ویښتان د بل چا په نامه پرېښوول دي (یا په منهیاتو کې د خپلو اندامونو خوځول، یا د حلالو تحریم یا د حرامو تحلیل او نور) چې په مونږ مسلمانان باندې لازم دي؛ چې له دغو ګردو کارونو څخه خپل ځانونه وژغورو (وساتو)، د ږیرې خریيل هم په همدې تغییر کې داخل دي، او د الله تعالی هر څومره احکام چې دي؛ په هر یوه کې تغییر کول ډېره سخته خبره ده، هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی دی، د هغه حرامول، یا یې حرام ګڼل؛ انسان له اسلام څخه باسي.

نو هر څوک چې په داسې خبرو کې مبتلا وي؛ په یاد دې ولري، چې د هغه شیطان په همغه ټاکلې (مقرره) برخه کې داخل دی، چې ذکر یې اوس تېر شو.

وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۹﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيْهِمْ ؕ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿۱۲۰﴾ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؗ وَلَا يَجِدُوْنَ عَنْهَا مَحِيْصًا ﴿۱۲۱﴾

او هر څوک چې ونیسي شیطان دوست بې له الله؛ نو په تحقیق زیان یې وکړ زیان ښکاره. وعده کوي (شیطان) له دوی سره، او په باطلو امیدونو کې غورځوي دوی، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر په فریب، دغه (تابعان د شیطان) ځای د دوی جهنم (دوزخ) دی، او نه به مومي دوی له دې دوزخه هیڅ ځای د تېښتې (او خلاصي).

تفسیر: یعنې کله چې د شیطان خباثت او شرارت، او د ده د عدوات کیفیت ښه معلوم شو؛ نو اوس په دې کې هیڅ شک پاتې نه شو، هر هغه څوک چې له خپل حقیقي معبود څخه منحرف او د شیطان موافقت کوي، په سختو نقصانونو کې لوېږي، د شیطان ټولې وعدې او امیدونه محض فرېب دی، او نتیجه یې داسې کیږي چې د دوی د ګردو د هستوګنې ځای دوزخ دی، او له دوزخ څخه د دوی د وتلو هیڅ یو امکان نشته.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿۱۲۲﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) نو ژر به داخل کړو مونږ دوی په جنتونو کې چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د دوی ویالې، چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، وعده کړېده الله حقه (وعده)، او څوک دی زیات صادق (رښتین) له الله نه په خبره (او وعده) کې.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د شیطان له فساد څخه محفوظ دي، او د الله تعالی له ارشاده سره سم یې ایمان راوړی دی، او ښه عملونه یې کړي دي، دوی به تل په داسې جنتونو او باغونو کې ښه ژوندون کوي، چې د تل لپاره په کې پسرلی وي، او دا د الله تعالی وعده ده، چې له دې څخه د بل هیڅ وعده رښتیا کېدی نشي، نو بیا د هسې رښتیا او پخې وعدې پرېښودل، او د شیطان په دروغو خبرو باندې خطا وتل، څومره ګمراهي او په څه اندازه ځانته ضرر رسول دي؟

لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ ۗ مَن يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِن دُونِ
اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿۱۲۴﴾

نه دی (ثواب او عقاب مرتب) پر امیدونو (ارزوګانو) ستاسې او پر امیدونو (ارزوګانو) د اهل کتابو، (بلکه پر ښو عملونو پورې مربوط دي)، هر څوک چې وکړي ناکاره کار؛ نو جزا به ورکړل شي ده ته په هغه سره، او نه به مومي دغه (ګناهګار) د ځان لپاره بې له الله نه هیڅ ولي (دوست)، او نه مددګار (چې دی له عذابه خلاص کړي). او هر څوک چې عمل وکړي له (ځینو) نېکو (کارونو) له نارینه وو او له ښځو، حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو دغه (نېکوکاران) داخل به شي په جنت کې، او ظلم به ونشي په دوی (په اندازه) د نقیر (هم، یعنې پر دوی به هیڅ شي کې هیڅ ظلم نه کیږي).

تفسیر: د کتابیانو یعنې د یهودانو او نصرانیانو دا خیال وو، چې مونږ د الله تعالی خاص بندګان یو، او پر هغو ګناهونو چې نور خلق نیول کیږي؛ مونږ نه نیول کیږو، انبیاء علیهم السلام څمونږ حمایت کوي، او مونږ ته نجات راکوي، او د اهل الاسلام نادانانو به هم داسې خیال کولو، نو الله جل جلاله وفرمایل: «چې نجات او ثواب د چا په امید او خیال موقوف او منحصر نه دی، هر څوک چې بد کوي بد به مومي، او تکلیف به ګالي هر څوک چې وي، د الله تعالی له حساب، کتاب، او عذاب څخه ځان نشي ژغورلی، او نه یې څوک حمایت او طرفداري کولی شي، پاک الله چې هر څوک ونیسي؛ همغه یې خوشې کوي او نجات ورکوي، لکه چې په همدې لږه او خسیسه دنیا کې الله تعالی رنځ او درد د چا په برخه کړي، بې له الله جل جلاله بل هیڅوک هغه نشي ترې لرې کولی، هر هغه څوک چې ایمان ولري، او نیک عمل وکړي؛ نو هسې کسان به په جنت کې داخلیږي، او د خپلو نېکیو پوره ثواب به مومي.

خلاصه داچې د ثواب او عقاب تعلق له عقائدو او اعمالو سره دی، د چا په امید او ارزو سره هیڅ نشي کېدی، نو داسې امیدونه په لغته ووهئ !، او په نېکو کارونو کې زیار (محنت) وباسئ !، او همت وکړئ !.

(نقیر هغه داغ ته وایي چې د خرما د زړي په شا طرف باندې وي).

وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا ﴿۱۲۵﴾

او څوک دي ډېر غوره له جهته د دين له هغه چا چې تابع يې کړخولى وي مخ خپل (يا ځان خپل خاص حکم د) الله ته، حال دا چې دى نېکوکار وي، او متابعت يې کړى وي د ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې دى حنيف وو (په حق دين کلک ولاړ وو او له باطل ځنې بيزار وو)، او نيولى دى الله ابراهيم دوست (خاص خپل).

تفسير: پخوا معلومه شوه چې د الله تعالى په نزد يوائې اعتقاد او اعمال اعتبار لري، او خوشې چټې هيلې (بهانې)، اميدونه، او ارزوګانې هيڅ يوه نتيجه نه ورکوي، اهل کتابو او نورو ګردو لره همدا کليه قاعده مقرره ده، چې په دې کې اهل د اسلام ته اشاره ده، يعنې د صحابه وو رضي الله تعالى عنهم تعريف او فضيلت او د اهل کتابو مذمت او خرابي ده، اوس په ښکاره ډول سره فرمايي چې په ديانت کې له داسې سړي سره څوک مقابله کولى شي، چې د الله تعالى له حکمونو ځنې غاړه نه غړوي، او په نېکو کارونو پسې له زړه ګرځي؟ او په رښتيا سره د ابراهيم عليه السلام د ملت او دين ښه متابعت کوي، چې هغه له ګردو ځنې ځان شکولى، او له پاک الله سره يې خپل تعلق او ارتباط ټينګ کړى وو، او پاک الله هم هغه په خپلې دوستۍ او خلت سره غوره کړى وو، ښکاره ده چې دا درې واړه صفتونه په صحابه وو (رضوان الله تعالى عليهم أجمعين) کې د کمال په توګه موجود وو، نه په کتابيانو کې، نو په دې قيودو سره د اهل کتاب هغه ارزو او هيله چې پخوا تېره شوه، ببخي باطله او چټي ثابته شوه.

وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيْطًا ﴿۱۲۶﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه شيان چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً وعبيداً)، او دى الله پر هر شي ښه احاطه کوونکى (په خپل علم او قدرت سره).

تفسير: يعنې په ځمکه او آسمان کې څه شيان چې دي سره له اسمانونو او ځمکو د هغو ګردو خالق الله تعالى دى، او دغه ګرد شيان د پاک الله بندګان، مخلوق، مملوک او د ده جل وعلا شأنه په واک (اختيار) او قبضه کې دي، او پخپل رحمت او حکمت سره له هر چا سره هره معامله چې اراده وفرمايي؛ همغه کوي، پاک الله هيچا ته څه اړه او احتياج نه لري، هيڅوک دې په دې سره ډاډه نشي، او نه دې تېروځي چې زه يې دوست او خليل يم، او د ټولو خلقو د خير او شر دګردو اعمالو په جزا او سزا کې دې هيڅوک هيڅ يو تردد او انديښنه ونه کړي !.

وَيَسْتَفْتُوْنَكَ فِى النِّسَآءِ ؕ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِيْهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتٰبِ فِىْ يَتٰمَى النِّسَآءِ الّٰتِىْ لَا تُؤْتُوْنَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُوْنَ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُوْمُوْا لِلْيَتٰمٰى بِالْقِسْطِ ؕ

طلب د فتوى کوي دوى له تانه په باب (د ميراث د) ښځو کې، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله فتوى (حکم) درکوي تاسې ته به (باب د) دوى کې، او (بل د) هغه شي (حکم درکوي) چې لوستلى شي پر تاسې په کتاب (قرآن) کې په (باب د)يتيمانو ښځو کې، هغه چې نه ورکوئ تاسې دوى ته هغه (ميراث) چې فرض کړى شوى دى دوى ته، او مينه کوئ تاسې دې کار ته

چې نکاح کړئ تاسې دوی، او (حکم درکوي الله په حق) د ضعيفانو کې له وړو هلکانو نه، او (بل دا حکم درکوي) چې ودرېږئ تاسې په حق د يتيمانو کې په عدل (انصاف) سره (په ميراث او مهر کې).

تفسير: ددې سورت په اول کې يې د يتيمانو د حق د اداء کولو تاکيد فرمايلی وو، د يتيمو جونو اولياء لکه د اکا ځوی که پوه شي، چې زه د دې پوره حق اداء کولی نشم، نو دی دې خپل ځان ته نه نکاح کوي !، بلکه بل چاته دې په نکاح ورکړي !، او دی دې د هغې حامي او کومکي (مددګار) شي.

خو له تجربې ځنې مسلمانانو ته دا ور معلومه شوه، چې په ځينو ځايونو کې د جونو په حق کې هم دا بهتر وو؛ چې د خپل «ولي» په نکاح کې راشي، او «ولي» د دې رعايت داسې کوي؛ چې بل څوک يې نه کوي، نو له دې امله مسلمانانو له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د داسې نکاح اجازه وغوښتله، د دې استدعا په نسبت دا آيت نازل شو، او دوی ته اجازه ورکړه شوه، او ويې فرمايل: «هغه ممانعت چې پخوا له دې نه شوی وو؛ هغه خاص په هغه صورت کې وو چې د دوی حق په پوره ډول سره اداء نه کړئ، او د يتيمانو د حق د اداء کولو تاکيد يې فرمايلی وو، او که څوک له يتيم سره د ښه سلوک او ښېګڼې په اراده نکاح تړي، نو اجازه ده».

فائده: په عربو کې داسې عام دستور وو، چې ښځې، وړوکي او يتيمان به يې له ځينو حقوقو ځنې بې برخې او محروم ګرځول، او دوی ته به يې ميراث نه ورکاوه، او ويل به يې چې ميراث د هغه چا حق دی، چې له دښمنانو سره وجنګيږي، او له يتيمو جونو سره د دوی اولياوو نکاح تړله، او د دوی په نفقه، مهر، کسوت او نورو کې يې کمی کولو، او په مالونو کې به يې بېځايه تصرفات کول.

خلاصه داده: د الله تعالی حکم واجب الاتباع دی، او د الله تعالی د حکم په مقابل کې د هيچا عقل، فکر، ارزو، دستور، حکم، قياس، بيخي د اعتبار وړ او قابل کېدی نشي، او د الله تعالی دحکم په مقابل کې د بل چا د خبرو اورېدل او عمل پرې کول او د الله تعالی د حکم پرېښودل صريح کفر او ګمراهي ده، او دا مضمون يې په بليغو تاکيداتو سره ظاهر او ښکاره کړ، اوس د همغو پخوانيو آيتونو په حواله د ښځو او د يتيمو جونو نکاح په متعلق ځينې نورې مسئلې هم رانېسي، څو چې له دې تاکيداتو څخه وروسته د ښځو د حقونو په ورکولو کې د هيچا هيڅ يوه خبره پاتې نشي.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

او هر څه چې کوئ تاسې له خير (نېکۍ) پس بېشکه چې الله دی پر هغه ښه عالم (او هغه هم لکه نور اشياء ورمعلوم دي).

تفسير: يعنې الله تعالی ته ستاسې يوه يوه ذره نيکي هم معلومه ده، نو د يتيمانو او ښځو په حق کې هره ښېګڼه (ښه کار) چې وکړئ ! د هغې ثواب هرو مرو (خامخا) مومئ !.

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

او که کومه ښځه ويرېده له مېړه خپله د سرکشي (د حقوقو په منع او د صحبت په ترک)، يا د مخ ګرځولو (له مجلسه او خبرو)؛ پس نشته ګناه پر دغو دواړو په دې کې چې صلح وکړي دوی پخپلو منځونو کې يو شان صلح، او صلح کول خير (ډېر غوره) دي.

تفسير: يعنې که کومه ښځه د خپل مېړه زړه له خپله ځانه خپه ووينې، او د هغه د خوښۍ او متوجه کولو لامله له خپل مهر يا نفقې او نورو ځنې لږ څه ورپرېږدي، او هغه له خپله ځان خوښ کړي؛ نو په دې مصالحت کې د هيچا په ذمه ګناه نشته، د زوجينو په منځ کې مصالحت او موافقه ډېره ښه خبره ده، هو ! بې له سببه د ښځو خپه کول او بې له رضا د دوی په مال کې تصرف کول ګناه ده.

ځينو مفسرينو د صلحې صورت داسې ليکلی دی: «ښځه مهر يا نفقه مېړه (خاوند) ته ورپرېږدي، کُلاً يا بعضاً، يا خپل وار خپلې بنې ته خوشې کړي، او مېړه (خاوند) دې طلاق نه ورکوي ! او تري ځنګ (ډېره) دې هم نه کوي !، او خبرې اترې دې ورسره کوي».

وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ۚ

او حاضر کړی شوی دی (اينبودل شوی دی) په زړونو کې حرص (او د زړونو په منځ کې بخيلي موجوده ده).

تفسير: يعنې د هر چا په زړه کې د خپل ځان نفع او د مال حرص او بخيلي شته، نو که ښځه نظر کوم مصلحت ته خپل مېړه (خاوند) ته کومه نفع ورسوي، نو نارينه ترې خوښېږي، «او که نارينه خپلې ښځې ته کومه نفع ورسوي؛ نو دا ښځه ترې خوشالېږي، ليکن د حرص، بخيلي، اعراض، او بې پروايي له کبله مېړه (خاوند) ته غاړه نه ږدي، او له خپلو حقوقو لږ څه هم نه ورته تېرېږي، او مېړه (خاوند) هم د ښځې ښه ساتلو او د دې د لږو حقوقو اداء کولو ته نه تيارېږي».

وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

او که نيکي وکړئ تاسې ! (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وکړئ تاسې (له نشوزه او خصومته) نو بېشکه چې الله دی په هغه شي چې کوئ يې تاسې (له محبته او خصومته) ښه خبردار (نو ستاسې د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسير: يعنې که له ښځو سره ښه سلوک وکړئ ! او له بد سلوکۍ او جنګونو او جنجالونو ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی ستاسې له ګردو خبرو ځنې خبردار دی، د نيکۍ ثواب به خامخا تاسې ته درکوي، ښکاره ده چې په دې صورت کې اعراض او خپګان نه پېښېږي، او د رضا کولو او له خپل حق ځنې د تېرېدلو ضرورت نه پاتې کېږي.

وَلَن تَسْتَطِيعُوا أَن تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۖ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ۚ

او له سره به طاقت رانه وړئ تاسې (ای د ډېرو ښځو مېړونو !) د دې چې عدل وکړئ (او برابروالی وساتئ په هر شي کې) په ما بين د ښځو خپلو کې اګر که ډېر حرص وکړئ تاسې (عدل ته)، نو مخ مه ګرځوئ تاسې (له يوې ښځې) په کامل مخ ګرځولو سره؛ چې پس پرېږدئ دا (ښځه) په شان د ځوړندې شوې؛ (چې نه يې طلاقوئ، او نه د مېړه توب معامله ورسره کوئ).

تفسير: يعنې که څو ښځې ستاسې په نکاح کې وي، -او دغه ستاسې له لاسه نه کېږي؛ چې د زړه مينه او په هر امر کې بېخي مساوات او برابري رعايت له هرې يوې سره وکړئ-؛ نو داسې ظلم او تېری هم مه کړئ ! چې بېخي يوه لورې ته وښويېږئ او ميلان وکړئ، او هغه بله ښځه همغسې په منځ کې ځوړنده پرېږدئ، نه يې هوسا (خوشاله) او آرامه ساتئ، او نه يې بېخي جلا (جدا) کوئ چې له بل چا سره خپله نکاح وتړي.

وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾

او كه اصلاح وكړئ تاسي (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وكړئ (له ظلمه) نو بېشكه چې الله دی ښه مغفرت كوونكی (د خطياتو) ډېر رحم كوونكی.

تفسير: يعني كه د اصلاح او د مصالحت معامله وكړئ، او حتی المقدور له ظلم، تعدي، او حق تلفی څخه خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی ښنونكی دی.

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّنْ سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

او كه سره بېل شول دواړه (زوجين په طلاق سره) نو بې پروا به كاندي الله هر يو له دوی نه په خپله پراخه مهرباني، او دی الله پراخ (رحمت، فضل، او احسان د ده) تدبير والا (چې هر كار له حكمت او مصلحت سره سم كوي).

تفسير: يعني كه زوجين بېلوالی غوره كړي، او دطلاق وار ورسيږي، نو هيڅ حرج نشته، الله تعالی د هر يوه كار جوړوونكی دی، او د ګردو حاجاتو پوره كوونكی دی، په دې كې دې لوري ته اشاره ده، چې ښايي ښځه په راحت او هوسايي (آرام) كې وساتله شي !، او ايذاء او ربړ (تكليف) ورته ونه رسوئ ! او كه داسې ښه ژوندون يې له لاسه پوره نه وي، نو بيا ښه ده چې طلاق ور كړي، والله أعلم.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره د اسمانو او ځمكې ملكاً، خلقاً، او عبيداً)، او خامخا په تحقيق حكم كړی دی مونږ هغو كسانو ته چې وركړی شوی دی دوی ته كتاب پخوا له تاسې، او (هم خاص حكم كړی دی مونږ) تاسې ته د دې چې وويرېږئ ! له الله، او كه تاسې كافران شئ؛ نو بېشكه (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره د اسمانو او ځمكې ملكاً، خلقاً، او عبيداً)، او دی الله ښه غني (ډېر بې پروا له هر چا او هر شي)، ښه ستايلی شوی (په ډېرو ښو صفاتو سره). او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره د اسمانو او ځمكې ملكاً، خلقاً، او عبيداً)، او بس دی الله وكيل (ښه كار جوړوونكی).

تفسير: د دې دواړو آيتونو خلاصه دا ده چې: تاسې او له تاسې څخه ګردو پخوانيو خلقو ته دا حكم اورول شوی دی، چې له الله تعالی څخه وويرېږئ !، او د ده له احكامو څنې نافرماني مه كوئ ! او ترې غاړه مه غړوئ !، نو كه اوس څوك د الله جل جلاله حكم نه مني؛ نو الله جل جلاله د ګردو شيانو مالك دی، او د هيچا پروا نه لري، يعني دی خپل ځان ته نقصان رسوي، او پاك الله ته هيڅ يو تاوان نشي رسولی، كه د الله تعالی احكام ومنئ؛ نو په دې باور ولرئ ! چې الله جل وعلا شأنه چې دګردو شيانو مالك دی، ستاسې ګرد كارونه درجوړوي.

درې ځلې يې وفرمايل: هر هغه شيان چې په ګردو اسمانونو او ځمكه كې دي؛ د الله تعالی دي:

له (۱) نه پراخي او وسعت مقصود دی، يعنې د هغه په دربار کې د هيڅ يو شي کمی نشته.

له (۲) نه د بې نيازۍ او بې پروايۍ بيان مقصود دی، يعنې که تاسې منکران يئ، الله (جل جلاله) د هيڅا پروا نه لري.

له (۳) نه د رحمت او د کار جوړولو اظهار دی، په دې شرط سره چې تاسې پرهېزګاران او متقيان اوسئ !.

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾

که اراده وفرمايي (الله د بيولو او مړه کولو ستاسې) نو بو به ځي(فنا به کړي) تاسې (په موت سره) ای خلقو ! او رابه ولي نور خلق (په پيدا کولو سره)، او دی الله پر دغه (اعدام او ايجاد هم) ښه قادر (او پوره قدرت لري).

تفسير: يعني الله تعالی پر دې باندې هم قادر دی، چې تاسی ګرد سره فناء کړي، او د دنيا له مخې مو لرې کړي، او ستاسې په ځای نور مطيعان او حکم منونکي خلق پيدا کړي.

له دې ځنې هم د الله تعالی د بې پروايۍ او د استغناء اظهار ډېر ښه راښکاره کېږي، او غاړه غړوونکو ته هم پوره تهديد او تخويف وشو.

مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِندَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ

هر څوک چې وي چې وغواړي ثواب (بدل) د دې دنيا؛ نو دی په نزد د الله ثواب (بدل) د دنيا او (ثواب) د آخرت.

تفسير: يعني که تاسې د الله تعالی د احکامو متابعت وکړئ؛ نو تاسې ته د دنيا او آخرت د دواړو ثوابونه او اجرونه درکول کيږي، نو بيا يواځې په دنيا پسې ګرځېدل او د الله تعالی د احکامو د نه منلو په اثر له آخرت (بلکه له دنيا) څخه هم ځان محروم او بې برخې ګرځول لويه ناداني ده.

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعني الله تعالی ستاسې ګرد کارونه ويني، او ستاسې ګردې خبرې اوري، هر شی چې غواړوئ، که اراده وفرمايي؛ نو همغه به درکوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې تل محکم ولاړ ! په انصاف سره شاهدان (خاص) لپاره د الله، اګر که وي (شاهدي) پر نفسونو ستاسې (چې زيان مو وي په کې) يا (په) والدينو (مور او پلار ستاسې) يا (په) اقاربو (خپلوانو ستاسې).

تفسير: يعني ښايي چې په رښتيا او د الله تعالی له حکم سره سمه شاهدي ورکړئ ! اګر که په دې حقه شاهدي کې ستاسې يا ستاسې د کوم عزيز او قريب خپلوان زيان هم وي، هر هغه خبره چې رښتيا وي، ښايي چې په ښکاره ډول سره اظهار کړل شي، او د دنيوي نفعې لپاره اخروي نقصان وانخلئ.

إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا ۚ

که وي دغه (مشهود علیه او مشهود له) غني (شتمن) یا فقیر (محتاج) نو الله ډېر خیر غوښتونکی دی پر دوی (له تاسې نه)، نو مه کوئ تاسې متابعت د هوا (د نفساني خواهشونو) چې انصاف وکړئ تاسې (او له حقه مه تېرېږئ ! یا چې عدول وکړئ له حقه).

تفسیر: یعني په رښتیا شاهدۍ کې د خپلې کومې نفساني غوښتنې متابعت ونه کړئ ! چې د شتمنو رعایت وکړئ، او پر محتاجو باندې ورحمېږئ، او حقه خبره پټه کړئ، هر هغه شی چې حق وي؛ همغه ووایئ، الله تعالی له تاسې څخه زیات د هغوی د خیر او ښېګڼې اراده لري، او د دوی په مصالحو باندې ښه پوه او خبردار دی، او د ده په دربار کې د هیڅ شي کمی نشته.

وَإِن تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

که واړوئ تاسې (خپلې ژبې) یا څنګ وکړئ تاسې (له شاهدۍ نه) نو بېشکه الله دی پر هغه شي چې کوئ (یې) تاسې ښه خبردار (نو سم د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسیر: د ژبې اړول دا دي چې رښتیا خبره ووایئ، مګر خو په پېچلو او تاو کړیو الفاظو، چې د هغو له اورېدلو څخه اورېدونکي په شبهه کې لوېږي، یعني صافه صافه او رښتیا خبره نه وایئ. او ځان ترې ژغورل (بچ کول) او په څنګ (ډډه) کېدل دا دي چې: پوره خبره ونه وایئ، بلکه هغه خبرې چې په کار راځي هغه پرېږدئ، نو په دې دواړو صورتونو کې یې اګر که دروغ نه دي ویلي، مګر د حق د نه ښکاره کولو له امله ګناهګارېږي، او ښایي چې هرو مرو شاهدي پوره او په رښتیا الفاظو ورکړه شي !، (یا دا چې د شهادت له اداء څخه مخ واړوئ، او پټ یې کړئ).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ثابت او خالص کړئ تاسې ایمان خپل پر الله او رسول د ده (محمد) او په هغه کتاب (قرآن) چې ټوټه ټوټه یې نازل کړی دی پر رسول خپل (محمد) باندې، او پر هغه کتاب چې ټول یې یو ځل نازل کړی دی پخوا (له قرآن په نورو رسولانو)، او هر څوک چې کافر شي پر الله، او پر ملائکو (پرښتو) د دغه (الله) او پر کتابونو د دغه (الله) او پر رسولانو د دغه (الله) او پر ورځې آخرې (چې قیامت دی)؛ نو په تحقیق ګمراه شوي دي په ګمراهۍ لرې سره (له حقه).

تفسیر: یعني هر څوک چې ایمان راوړي نو ضرور دي چې د الله تعالی پر ګردو احکامو او ارشاداتو د زړه له کومې یقین ولري، که د الله تعالی له احکامو او ارشاداتو څخه پر یوه حکم هم یقین ونه کړي؛ نو هغه مسلمان نه دی، او تش د ژبې وینا او د خولې اظهار هیڅ کوم اعتبار نه لري.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

بېشکه هغه کسان (یعني یهودان) چې ایمان یې راوړی دی (په موسی) بیا کافران شوي دي (په عبادت د خُسي سره)، بیا یې ایمان راوړی دی (په توبه ایستلو سره)، بیا کافران شوي دي (په

انجیل او عیسی باندې) بیا زیات شوي له جهته د کفره (په محمد باندې) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښیي دوی ته سمه صافه لاره (څو چې دوی په خپل کفر کې دوام لري).

تفسیر: یعنې په ظاهر کې مسلمانان او په زړه کې مذبذب پاتې وو، او په آخر کې بې له یقین کولو مړه شول، نو دوی ته د نجات لاره نه موندله کیږي، دوی کافران دي، او ظاهري مسلماني یې هیڅ په کار نه ورځي، له دې نه منافقین مراد دي.

او ځینې وایي چې: دا آیت د یهودانو په باره کې نازل شوی دی، چې لومړی یې ایمان راوړ، بیا د خُسي په عبادت کولو سره کافران شول، بیا یې توبه وکړه او مؤمنان شول، بیا له عیسی علیه السلام څخه منکران او پرې کافران شول، وروسته له دې د محمد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) له رسالته یې هم انکار وکړ، او په کفر کې یې لا پسې ترقي وکړه.

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۱۳۸﴾ اِلَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿۱۳۹﴾

زیرې ورکړه (ای محمده !) منافقانو ته په دې چې بېشکه شته دوی ته عذاب دردناك. هغه کسان چې نیسي دوی کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو، آیا لټوي دا (منافقان) له کافرانو څخه عزت، پس بېشکه (دنیوي او اخروي) عزت خاص الله لره دی ټول.

تفسیر: یعنې منافقان چې له مسلمانانو ځنې جلا کیږي، او که کافرانو سره دوستي کوي، د هغوی لپاره سخت عذاب دی، د منافقانو دغه خیال چې «مونږ ته د کفارو د ناستې او ولاړې لامله دنیوي عزت رسیږي» بیخي غلط دی، ځکه چې ګرد عزتونه د الله تعالی له خوا دي، هر څوك یې چې اطاعت کوي؛ د ده په برخه عزت رسیږي، خلاصه یې داسې شوه چې داسې خلق به په دنیا او آخرت دواړو کې خوار او ذلیل اوسي.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِىْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖٓ ۖ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِىْ جَهَنَّمَ جَمِيْعًا ۙ ﴿۱۴۰﴾

او په تحقیق (پخوا) نازل کړی دی (الله) پر تاسې په کتاب (قرآن) کې دا حکم «هر کله چې واورېدل تاسې (په یوه مجلس کې) آیاتونه د الله چې کفر (او انکار) کولی شي په دې آیتونو، او مسخرې کولی شي په هغو پورې؛ نو مه کېنئ تاسې له دوی سره (ای مؤمنانو !) تر هغه پورې چې مشغول شي دوی په خبره بله کې (که نه) په تحقیق تاسې (هم) په دې وخت کې د هغو په شان شئ (په ګناه کې)، بېشکه چې الله یو ځای کوونکی دی د منافقانو او د کافرانو په جهنم (دوزخ) کې د ټولو (په یو ځای کې).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! الله تعالی پخوا له دې نه په قرآن عظیم الشأن کې تاسې باندې داسې حکم نازل کړی دی: «په هر هغه مجلس کې چې د الله تعالی پر احکامو تمسخر او له هغو څخه انکار کیږي، هلته له سره مه کېنئ ! که نه تاسې هم همغسې ګڼل کیږئ، هو ! که هغوی په نورو خبرو کې مشغول شي؛ نو په هغه وخت کې له هغوی سره د کیناستلو هیڅ ممانعت نشته»، د منافقانو په مجلسونو او مرکو کې د الله تعالی له احکامو او له آیتونو څخه انکار او

وربانـدې تمسخر کېـده، نو پـه دې مناسبت دا آيت نازل شـو، او دا چې يې وفرمايل: «حکم نازل شوی دی پر تاسې باندې؛ دې آيت ته اشاره ده: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ الآيه - چې پخوا له دې نه نازل شوی وو».

فائده: له دې نه معلومه شوه، هر هغه څوک چې په مجلس کې په خپل دين باندې طعن او عيب اوري، او بيا هلته کيني، او اوري يې، اګر که هغه پخپله څه ونه وايي؛ «منافق» دی.

﴿الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

هغه منافقان چې هميشه منتظر دي (حوادثو) ستاسې ته، نو که وو تاسې ته برئ له (لوري) د الله، نو وواييي دا (منافقان مسلمانانو ته) چې: آيا نه وو مونږ له تاسې سره؟ او که وه کافرانو ته برخه (د برې) نو وايي دا (منافقان کفارو ته) چې: آيا غالب شوي نه وو مونږ پر تاسې او (آيا) ومو نه ژغورلئ (بچ مو نه کړئ) تاسې له مؤمنانو څنې؟

تفسير: يعنې دا منافقان هغه کسان دي چې پر له پسې ستاسې د کمۍ په انتظار کې دي، بيا که برئ (فتح) ستاسې په برخه شوه؛ نو تاسو ته وايي: «آيا مونږ له تاسې سره نه وو؟ (بلکه وو)، د ولجې (غنيمت) په مال کې مونږ هم له خپلو ځانونو سره شريک کړئ !»، او که کافرانو ته په جنګ کې څه شی په لاس ورشي، يعنې کفار غالب شي؛ نو هغوی ته وايي: «آيا مونږ تاسې باندې غلبه نه وه کړې؟ يعنې پر تاسې باندې غالب او په دې قادر وو چې تاسې قتل کړو، خو مونږ له تاسې څنې لاس واخيست، نو آيا مونږ ستاسې حفاظت نه دی کړی؟ آيا مونږ تاسې د مسلمانانو له ضرره نه وی ژغورلي (بچ کړي)؟ نو په ولجه (غنيمت) کې مونږ ته هم برخه راکړئ !».

فائده: له دې څنې معلومه شوه، که څوک سره له دې چې په حقاني دين کې هم وي، او له ګمراهانو سره پټې خبرې او ځان ته جوړښت لري؛ نو دا وضعيت يې هم د «نفاق» خبره ده.

﴿فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ (۱۴۱)

نو الله به فيصله وکړي په مينځ ستاسې کې په ورځې د قيامت کې، او له سره به ونه ګرځوي الله لپاره د کافرانو پر مؤمنانو باندې هيڅ لاره (د حجت او د برې).

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې او د دوی په منځ کې حکم او فيصله کوي، چې تاسې جنت ته بيايي، او دوی په دوزخ کې اچوي، په دنيا کې هر څه چې د دوی له لاسه کيږي؛ هغه دې وکړي ! خو نتيجې به يې وګوري، مګر سره له هغه دوی د مؤمنانو هيڅ شی نه شي خرابولی، او نه يې له مينځه لرې کولی شي، چې همدغه (مسلمانانو ته ضررونه) د دوی د زړه ارزو او تمنا ده.

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾

بېشکه چې منافقان ټګي کوي (په اظهار د اسلام او اخفاء د کفر) له الله سره، او الله د دوی د ټګۍ په مقابل کې له دوی سره ټګي کوي.

تفسير: يعنې په زړه کې کافر او په ښکاره مسلمان دی، څو د دواړو خواوو له ضرر او ايذاء څخه محفوظ پاتې وي، او له دواړو خواوو ګټې او فائدې واخلي، حق سبحانه وتعالی د دوی د دې غولونې او ټګۍ دا سزا ورکړه، چې د هغوی ګرد شرارتونه او پټ خباثت يې خپل پاک نبي صلی الله عليه وسلم ته ښکاره کړ،

او دوی یې ذاسې ذلیل او خوار کړل؛ چې بیخي له کاره ووتل، او د هیڅ اعتبار وړ نشول، او ګرد چلونه او فریبونه یې مسلمانانو ته ښکاره شول، او هغه سزا چې دوی ته په آخرت کې وررسیږي، هغه یې هم راخرګنده کړه، لکه چې په راتلونکو آیتونو کې یې ذکر راځي، خلاصه یې دا چې د دوی له دغې ټګۍ څخه هیڅ ونشول، او د الله تعالی له لوري دوی په داسې یوه مغالطه کې ولوېدل، چې دنیا او آخرت دواړه د دوی له لاسه لاړل.

وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

او هر کله چې پاڅیږي دغه (منافقان) لمانځه ته؛ نو پاڅیږي سست، ښیي دوی خلکو ته (ځان خپل چې مونږ هم مسلمانان یو)، او نه یادوي دوی الله مګر (ریایې یادول) لږ.

تفسیر: یعنې لمونځ چې نهایت ضرروي او خالص عبادت دی، او د هغه په اداء کولو کې هیڅ یو قسم ځاني او مالي ضرر او اندېښنه هم نشته؛ منافقان له هغه څخه هم ځانونه باسي، او که کله یې له مجبوریته کوي، هغه هم تش د ریا او د نورو د ښوولو او تېر ایستلو لپاره یې کوي، څو نور د دوی له کفر څخه خبر نشي، او مسلمانان وګڼل شي، نو بیا له داسې خلقو څخه د څه خبرې توقع کېدی شي، او دی څرنګه مسلمانان کېدی شي؟.

مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

په دې حال کې چې دوی متحیران مترددان دي په مینځ د دغه (ایمان او کفر)، نه (بیخي) په طرف د دغو (مؤمنانو دي په باطن کې) او نه بیخي په طرف د هغو (کفارو) دي (په ظاهر کې)، او هر څوک چې ګمراه (یې) کړي الله؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته لاره (د حق).

تفسیر: یعنې منافقان خو بیخي په تردد او حیرت کې دي، نه دوی په اسلام باندې اطمینان لري، او نه په کفر ډاډه دي، او په سخته پرېشانۍ کې مبتلا دي، کله یوه لوري ته تمایل کوي، او کله بل لوري ته خپل میلان ښکاره کوي، او الله تعالی چې د هر چا د ګمراهۍ او پرېشانۍ اراده وفرمایي؛ نو هغه به د نجات لاره چېرې ومومي؟.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه نیسئ ! تاسې کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو څخه، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې پیدا کړئ الله لره پر تاسې برهان (حجت صریح الالزام) ښکاره. بېشکه منافقان دي په طبقه ډېره ښکته کې له اوره (د دوزخ)، او له سره به نه مومې ته دوی ته مددګار (له عذابه خلاصوونکی).

تفسیر: یعنې له مسلمانانو څخه جلا کېدل، او له کفارو سره دوستي او یو ځای کېدل، د نفاق دلیل دی، لکه چې منافقان یې کوي، نو تاسې لره ای مسلمانانو ! داسې کار بیخي نه ښایي !، که نه د پاک الله صریح الالزام، ښکاره برهان، او پوره حجت به په تاسې قائم شي، چې تاسې هم منافقان یئ، او د منافقانو لپاره د دوزخ ډېره ښکته طبقه مقرره ده، او هیڅ څوک له دوی سره مرسته او مددګاري نشي کولی؛ چې دوی له هغې طبقې څخه وکاږي، یا یې په عذاب کې څه تخفیف راولي، مسلمانانو لره ښایي چې له داسې خبرې څخه بیخي لرې وګرځي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي (له نفاقه)، او اصلاح کړي (اعمال خپل) او منګولې خښې کړي په (دین د) الله، او خالص کړي دین خپل (له ریا او ښودنې) خاص الله لره؛ نو دغه (تائبین مصلحین، معتصمین، مخلصین) به وي سره له مؤمنانو (په دارینو کې)، او ژر به ور کړي الله (ټولو) مؤمنانو ته (په دنیا او په عقبی کې) ثواب ډېر لوی.

تفسیر: یعنې هغه منافق چې له خپله نفاقه توبه وباسئ او خپل اعمال ښه کړي، او د الله تعالی غوره دین ښه مضبوط او کلک ونیسي، او پر پاک الله توکل وکړي، او له ریا او له نورو خرابیو څخه خپل دین پاک او صاف وساتي؛ نو هغه خالص مسلمان دی، او په دین او دنیا کې به له نورو مؤمنانو سره وي، مخصوصا ایمان لرونکو لره ډېر لوی ثواب رسیدونکی دی، او هغه منافقانو ته به هم له هغو حقیقي مؤمنانو سره ثواب رسېدونکی وي؛ چې له نفاقه یې په رښتیا توبه ایستلې وي.

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

څه کوي الله په عذاب ستاسي (او ولې به عذاب درکوي تاسي ته؟) که شکر وباسئ تاسي، (په دین دالله او په صدق توبه وباسئ) او ایمان ولرئ تاسې، او دی الله شکر قبلوونکی، ښه عالم (پر ګردو شیانو).

تفسیر: یعنې الله تعالی د ښو کارونو قدر کوي، او د بندګانو پر ګردو کارونو او خبرو باندې ښه عالم دی، نو هر هغه څوک چې د الله جل جلاله حکم ته په امتنان او شکر ایستلو سره غاړه ږدي، او هغه باندې له زړه یقین لري؛ نو الله تعالی عادل او رحیم دی، او داسې خلق له سره نه په عذابوي، او د داسې کسانو تعلق او ارتباط له عذابه سره بیخي نه وي، بېشکه الله تعالی سرکښان او غاړه غړوونکي په خپل عذاب اخته کوي.

«اللهم إنا نشكرك ونؤمن بك فقنا العذاب، وارزقنا الثواب، وكان الله شاكرا عليما».

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

نه خوښوي الله ښکاره ویل د بدې خبرې (لکه چې نه خوښوي پټ ویل د دې بدو هم) مګر (ښکاره ویل) له هغه چا چې ظلم پرې شوی وي، او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په پټو او ښکاره وو).

تفسیر: یعنې که په چا کې کوم دیني یا دنیوي عیب وي، نو نه ښایي چې هغه مشهور کړ شي، الله تعالی د ټولو خبرې اوري، او پر ټولو کارونو باندې پوهېږي، او هر یوه ته سم له هغه سره جزا ورکوي، داسې بد ویلو ته «غیبت» ویل کېږي، هو ! مظلوم لره اجازه ده، چې د ظالم ظلم خلقو ته بیان کړي، همدارنګه په ځینو نورو صورتونو کې هم «غیبت» روا دی، او ښایي دا حکم یې دلته د دې لپاره فرمایلی وي؛ چې مسلمانانو ته نه دي لازم چې د کوم «منافق» نوم مشهور او په ښکاره ډول یې بدنام کړي، چې په دې تور ونه خوري، او لا سرکښه، بېباکه او بې پروا نشي، بلکه مبهم نصیحت دې وکړ شي، «منافق» به خپله وپوهېږي، یا دې ځانته په ګوښه (تنهایي) کې نصیحت ورته وکړي، په دې سره ممکن دی چې هدایت ومومي، او پند واخلي، لکه چې رسول اعظم صلی الله علیه وسلم هم داسې کول، او د هیچا نوم به یې نه مشهوراوه.

إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

که ښکاره کړئ تاسې خير (نيکي ـ طاعت) يا پټوئ دغه (خير) يا عفوه کوئ له بدئ (چې ظلم دی)؛ نو بېشکه الله (هم) دی ښه عفوه کوونکی (ګناهګارانو ته سره له قوت او قدرته) ښه قادر (په عذاب د ظالم او ثواب د مظلوم او نورو).

تفسير: په دې آيت کې مظلوم ته د معافولو ترغيب ورکول منظور دي، چې الله تعالى سره له قدرت او زبردستۍ د خطا کوونکو خطاګانې ورمعافوي؛ نو عاجز او لاس لاندې بنده ته په اولى طريقه سره ښايي چې د نورو قصور ور معاف کړي، خلاصه يې داده: مظلوم ته جائز دي چې له ظالم څخه خپل بدل واخلي ! مګر افضل خو دادی چې صبر وکړي، او ور څخه تېر شي !، په دغه آيت کې دې لوري ته اشاره ده، که د منافقانو اصلاح غواړئ نو د دوی پر ايذاء او ضرر رسولو صبر وکړئ ! او په پسته ژبه او په پټه سره دوی وپوهوئ !، له ښکاره طعن او لعن او بد ويلو څخه خپل ځانونه وساتئ، او په ښکاره ډول هغوی سره مخالفت مه کوئ !.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) کېږي پر الله، او پر رسولانو د الله، او اراده لري (غواړي) دوی چې تفريق (بېلتون) وکړي په منځ د الله، او رسولانو د الله کې، او وايي دوی چې: مونږ ايمان راوړو پر ځينو، او کافران (منکران) کېږو پر ځينو (نورو رسولانو)، او اراده لري (غواړي) دوی چې ونيسي په منځ د دې (کفر او اسلام کې) يوه لاره. دغه (تفريق کوونکي) هم دوی کافران دي (په کمال د کفر او) په حقه سره، او تيار کړی دی مونږ لپاره د کافرانو عذاب ډېر سپکوونکی (د دوزخ).

تفسير: له دې ځايه د يهودانو ذکر دی، څرنګه چې په يهودانو کې نفاق ډېر وو، او د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په زمانه کې چې منافقان عموما يهودان وو، يا يې له يهودانو سره رابطه او محبت درلود (لرلو) او د يهودانو پر مشورو باندې يې کار کولو؛ نو ځکه يې په پاک قرآن کې زياتره د دې دواړو ډلو ذکر يو ځای فرمايلی دی.

د دې آيت خلاصه دا ده: «هغه کسان چې له الله جل جلاله او د ده له رسولانو منکران دي، او غواړي چې د الله تعالى او د ده د رسولانو په مېنځ کې فرق وکړي، يعنې پر الله باندې ايمان راوړي، او پر رسولانو يې ايمان را نه وړي، او ځينې رسولان يې ومني، او ځينې يې ونه مني، د هغوی مطلب دا دی چې د اسلام او کفر په مېنځ کې يو نوی مذهب د خپلو ځانونو لپاره جوړ کړي، همدغه کسان اصلي او پاخه کافران دي، د دوی لپاره د خوارئ او د ذلت عذاب تيار دی.

فائده: د الله تعالى منل هلته معتبر دي چې د خپلې زمانې د نبي عليه السلام تصديق هم وکړي، او د هغه حکم هم ومني، بې د نبي عليه السلام له تصديقه د الله تعالى منل بې فائدې دي، او څه اعتبار نه لري، بلکه د يوه نبي عليه السلام تکذيب د الله تعالى او د ګردو انبياوو عليهم السلام تکذيب ګڼل کېږي، کله چې يهودانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم تکذيب وکړ؛ نو د الله تعالى او د ګردو انبياوو عليهم السلام په تکذيب کوونکو کې ګډ او ډېر سخت کافران وګڼل شول.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی پر الله او پر (ټولو) رسولانو د (الله)، او نه دی کړی دوی تفريق (بيلتون) په مينځ د هيڅ يوه کې له دوی نه (په نه منلو سره)، دغه (مؤمنان په ټولو مؤمن به شيانو)؛ ژر به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه (ثوابونه) د دوی، او دی الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې هغه کسان چې په منځ د هيڅ يو له انبياوو عليهم السلام کې يې جلا (جدا) والې ونه کړ، بلکه په الله جل جلاله او د ده پر ګردو (ټولو) رسولانو عليهم السلام باندې يې ايمان راوړ؛ نو الله تعالی په خپل فضل او مرحمت سره دوی ګردو ته لوی ثواب ورکوي، له دې څخه هغه مسلمانان مراد دي، چې پر الله تعالی او پر محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم او پر نورو ټولو رسولانو عليهم السلام او نورو ګردو مؤمن به شيانو باندې يې ايمان راوړی دی.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾

سوال کوي له تا نه (ای محمده !) اهل کتاب (يهودان) د دې چې نازل کړې ته پر دوی (لکه تورات يو ليکلی) کتاب له اسمانه، نو په تحقيق سوال کړی وو دوی (يعنې پلرونو د دغو يهودانو) له موسی څخه ډېر لوی له دغه (سواله)، پس ويلي وو دوی (موسی ته) چې: وښيه مونږ ته الله ښکاره (مخامخ)، نو ونيول دوی لره صاعقه (تندر) په سبب د ظلم د دوی (چې د الله د ليدلو سوال وو په دنيا کې)، بيا ونيوه دوی خُسی (په الوهيت سره) پس له هغه چې راغلي دوی ته ښکاره معجزې (په توحيد)، پس عفوه وکړه (تېر شو) مونږ له دې ګناه (د دوی په توبه کولو سره)، او ورکړی وو مونږ موسی ته غلبه صريحه (برهان ښکاره).

تفسير: د يهودانو څو مشران د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شول، او ويې ويل: «که ته په رښتيا سره رسول يې؛ نو يو ليکلی شوی کتاب يو ځلې له اسمانه راوړه ! لکه چې موسی عليه السلام تورات راوړی وو»، نو پر دغې خبرې دا آيت نازل شو، او د دې رکوع ټول الزامات د دوی په ځواب کې ذکر کيږي، او وروسته له هغه تحقيقي ځواب ورکوي.

د آيت مطلب دا دی: ای محمده ! (صلی الله عليه وسلم): يهودان له تا څخه عناداً د هسې کتاب مطالبه کوي، د دوی داسې بيباکي او سرکښي د تعجب خبره نه ده، د دوی پلرونو له دې څخه هم لويه او سخته غوښتنه له خپل نبي موسی عليه السلام څخه کړې وه؛ چې مونږ ته الله تعالی په ښکاره ډول سره راوښيه !، که نه مونږ ستا خبره نه منو، لکه چې په اول جزء د البقره سورت په (۵۵) آيت (۶) رکوع کې تېر شو، نو څکه پر داسې ويونکو باندې تکه ولوېده، او ګرد سره مړه شول، بيا الله تعالی د موسی «عليه السلام» په دعا سره دوی ژوندي کړل، د دومره عظيم الشأنو معجزو له ليدلو سره بيا د خُسي په عبادت کې مشغول شول، بيا الله تعالی دوی وبخښل، دا واقعه د البقره په سورت کې لږ څه په تفصيل سره ذکر شوې ده.

وَرَفَعۡنَا فَوۡقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَٰقِهِمۡ

او پورته کړی وو مونږ برسېره پر دوی (غر د) طور لپاره د (قبول د کلکې) وعدې د دوی (چې د موسوي شريعت په منلو سره يې کړې وه).

تفسير: يعني هر کله چې يهودانو وويل: چې د «تورات» حکم سخت دی، مونږ يې نه منو، نو دلته د «طور» غر له ځمکې څخه ورپورته او د دوی پر سرونو باند ځوړند شو (چې له خپله عهده سره سم) د «تورات» احکام ومني، او مضبوط او کلک يې ونيسي، که نه دا غر ستاسې په سر لوېږي.

وَقُلۡنَا لَهُمُ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا

او ويلي وو مونږ دوی ته چې ننوځئ ! په وره (د ايليا د ښار) سجده کوونکي.

تفسير: په يهودانو باندې حکم وشو، چې په سجده کولو سره ښار ته ننوځي، او د ننوتلو په وخت کې مو سرونه راښکته کړئ !، دوی د سجدې کولو پر ځای په خپلو کوناټيو وښوربدل، او وښوييدل.

وَقُلۡنَا لَهُمۡ لَا تَعۡدُواْ فِي ٱلسَّبۡتِ وَأَخَذۡنَا مِنۡهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظٗا ﴿١٥٤﴾

او ويلي وو مونږ دوی ته چې مه تېرېږئ له (حده) په (ورځې د) شنبې کې (د ماهيانو په ښکار سره)، او اخيستې وه مونږ له دوی څخه وعده محکمه (مضبوط قول په دغه خبره).

تفسير: په يهودانو باندې حکم شوی وو، چې د شنبې (خالي) په ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ ! او په دې ورځ کې له ګردو ورځو څنې ډېر کبان په اوبو کې دوی ته په نظر ورتلل، نو يهودانو داسې چل او حيله جوړه کړه، چې د سيند په غاړو کې يې حوضونه جوړ کړل، او د شنبې په ورځو کې به يې کبان په هغو حوضونو کې ننه ايستل، او ساتل، او په نورو ورځو کې به يې ښکار کول، د دې فرېب او عهد ماتولو لامله الله تعالى له دوی څنې بيزوګان جوړ کړل، چې په څناورانو کې ډېره خسيسه او مکاره طبقه ده.

فَبِمَا نَقۡضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ وَكُفۡرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتۡلِهِمُ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقّٖ وَقَوۡلِهِمۡ قُلُوبُنَا غُلۡفُۢۚ بَلۡ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيۡهَا بِكُفۡرِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿١٥٥﴾

پس (په سزا ورسولی شو دوی) په سبب د ماتولو د دوی د کلک عهد خپل، او په سبب د کفر د دوی په آيتونو د الله باندې، او په سبب دوژلو د دوی انبياوو لره په ناحقه (په خپلې عقيدې سره هم)، او په سبب دويلو د دوی (دا خبره نبي ته د تمسخر په ډول) چې زړونه مو په پردو کې پټ دي (ستا وينا پرې اثر نه کوي، نو الله د دغو يهودانو په رد کې فرمايي چې: داسې نه ده لکه چې تاسې يې وايئ) بلکه مهر (د غفلت) وهلی دی الله په زړونو د دوی په سبب د کفر د دوی، پس ايمان نه راوړي دوی مګر لږ (د دوی نه).

تفسير: يعنې يهودانو هغه عهد مات کړ، نو الله تعالى په دوی باندې په دې عهد ماتولو او د نورو آيتونو په انکار، او د انبياوو عليهم السلام په نا حقه وژلو او د دوی په دې وينا باندې چې ځمونږ په زړونو باندې پردې او پوښونه دي؛ خورا سخت سخت عذابونه نازل کړل.

کله چې ځمونږ رسول صلی الله علیه وسلم یهودانو ته دحق دین دمنلو دعوت ورکولو نو، دوی به ویل چې: «ځمونږ زړونه په پردو کې دي، او ستا خبرې هلته نه رسیږي»، الله تعالی فرمايي چې: خبره داسې نه ده، بلکه د دوی د کفر او انکار په سبب د دوی پر زړو باندې الله جل جلاله مهر لګولی دی، چې د دغه مهر له امله ایمان د دوی په برخه نشي کېدی، مګر لږ څه کسان له دې نه مستثنی دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه نور ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ

او په سبب د کفر د دوی (مکررا) او (په سبب د) ویلو د دوی پر مریمې دروغ غټ (د زنا). او (په سبب د) ویلو د دوی (داسې چې): بېشکه وژلی دی مونږ مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله (په ګومان خپل).

تفسیر: او له دې جهته چې د عیسی علیه السلام څخه منکران شول، او بل یې کفر ځانونو ته غوره کړ، او پر بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها یې لوی تهمت (تور) وکړ، او د دوی پر دې خبرې باندې چې په افتخار سره به یې ویل: «مونږ وژلی دی عیسی ځوی د مریمې چې د ده له اظهار سره سم د الله تعالی رسول وو»، نو د دې ګردو جهتونو له امله پر یهودانو باندې عذابونه او مصیبتونه نازل شولو، (که لفظ د «رسول الله» د یهودانو وینا وي نو استهزاء ده، او که د الله جل جلاله وي؛ نو استیناف یعنې ځانته جمله ده منصوب بالمدح ده، یعنې مدح کوم د رسول الله، نو فرمايي: الله په تکذیب د یهودانو کې).

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

حال دا چې نه وو وژلی دوی (عیسی واقعاً) او نه پر دار کړی وو دوی هغه (یقینا)، ولیکن مشتبه کړی شو (دغه وژلی شوی په دار وهلی شوی په عیسی سره) دوی ته، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف کړی دی دوی په (حق د) عیسی کې خامخا په شک کې دي په (شان) د ده کې، نشته دوی ته په (شان) د ده کې هیڅ علم مګر تش متابعت د ګومان (خپل)، او نه وو وژلی دوی عیسی (په وژلو یقیني سره). بلکه پورته کړی وو دی الله طرف خپل ته، او دی الله ښه قوي غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت کوي).

تفسیر: الله تعالی د دوی د دې وینا تکذیب کوي، او فرمايي چې: دغو یهودیانو په واقع کې عیسی علیه السلام نه دی وژلی، او نه یې په دار کړی وو، هغه مختلفې خبرې چې یهودان یې په دې باره کې کوي؛ له خپله فکره او اټکله یې وايي، او د الله تعالی له لوري په شبهه کې اچول شوي دي، او له دوی څخه هیڅوک په اصلي خبرې نه دي خبر، رښتیا خبره دا ده چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، او الله تعالی پر ګردو شیانو باندې قادر او په هر کار کې یې یو حکمت دی.

خبره دا ده کله چې یهودانو د عیسی علیه السلام وژلو ته عزم او قصد وکړ، نو لومړی یو سړی د عیسی علیه السلام کور ته ننوت، کله چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، نو پاک الله د دې سړي شکل لکه د عیسی علیه السلام غوندې واړاوه، او ورسره مشابه یې کړ، څرنګه چې نور یهودان هغه پسې د عیسی علیه السلام کور ته ننوتل، هغه سړی یې چې نوم یې طیطاؤش وو؛ مسیح وګاڼه، او ویې واژه، وروسته له هغه دوی ته داسې یو خیال پیدا شو، چې «د دې مصلوب مخ خو د مسیح له مخ سره ډېر مشابه دی، او نور بدن یې ځمونږ د ملګري په شان راښکاري»، چا ویل: «که

دا مقتول مسيح وي؛ نو ځمونږ سړی «طيطاؤش» چېرې لاړ؟ او که دا ځمونږ سړی دی؛ نو مسيح چېرې دی؟»، تش په اټکل او ګمان هر چا هر څه ويل، او اصلي خبره له دوی څخه هيڅوک ته ښکاره نه وه، رښتيا خو همدا ده چې په يقين سره عيسى عليه السلام دوی له سره وژلی نه دی، بلکه الله آسمان ته پورته کړی دی، او يهودان يې په شبهه کې اچولي دي.

وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

او نشته هيڅوک له اهل کتابه مګر قسم دی خامخا چې ايمان به راوړي دوی خامخا (په وخت د نزعې خپلې يا په وخت د نزول د عيسى) پر دغه (عيسى) پخوا له مرګه د ده څخه، او په ورځ د قيامت به وي (عيسى) پر دوی باندې شاهد (چې يهودانو ونه منلم، او نصرانيانو «ابن الله» وبللم).

تفسير: عيسى عليه السلام پر آسمان کې ژوندی موجود دی، کله چې «دجال» پيدا شي؛ نو هله به عيسى عليه السلام بيا دغې ځمکې ته تشريف راوړي، او «دجال» به وژني، او يهودان او نصرانيان به په ده باندې صحيح ايمان راوړي، چې بېشکه عيسى ژوندی دی، مړ شوی نه دی، او د قيامت په ورځ کې به عيسى عليه السلام د دوی دغه ګرد اعمال او حالات اظهاروي، «چې يهودانو ځما تکذيب او مخالفت کاوه، او نصرانيانو ما ته د الله جل جلاله ځوی ويل».

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾

نو په سبب د ظلم د هغو کسانو چې يهودان دي؛ حرام کړل مونږ پر دوی باندې طيبات (هغه ډېر پاک شيان) چې حلال کړی شوي وو دوی ته، او (په سبب د) اړولو (منع کولو) د دوی له لارې د الله څخه ډېر (خلق). او (په سبب د) اخيستلو د دوی سود (له خلقو نه) حال دا چې په تحقيق منع کړی شوي وو دوی (په تورات کې) له دغه (سوده)، او (په سبب د) د خوړلو د دوی مالونه د خلقو په نا حقه سره (چې رشوت او نور ناروا شيان دي)، او تيا ر کړی دی مونږ لپاره د کافرانو له دوی څخه عذاب ډېر دردناک.

تفسير: د موسى عليه السلام له زماني راهيسې اهل کتاب پرله پسې په ډېرو سرغړولو، عهد ماتولو، او د انبياوو عليهم السلام په ايذاء او ضرر رسولو کې مشغول وو، نو ای محمده صلى الله عليه وسلم ! «اوس که دوی د عناد له مخې له تا څخه د (تورات) غوندې يو کتاب دفعتاً يو ځلې طلب کړي، او په قرآن عظيم الشأن باندې (چې له ګردو کتابونو څخه افضل دی) کفايت ونه کړي؛ نو له دې متعصبو او نالايقو څخه هيڅ لرې او مستبعد نه ده، د دوی له هسې نالائقو حرکاتو څخه تعجب مه کوه ! او مه حيرانېږه ! د دوی ګرد پخوانـي او وروستني وړوکـي او لوی حرکات مونږ ته ښه معلوم دي، مونږ د دوی لپاره په دنيا کې خورا (ډېر) سخت شريعت معين کړی، او په آخرت کې مو هم ډېر سخت عذاب ورته مقرر او تيار کړی دی.

لَّٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ ۚ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

ليکن هغه (کسان) چې پاخه دي په علم کې له دوی څخه او ايمان لرونکي دي؛ ايمان لري په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته، او (ايمان لري) پر هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي

دي ېخوا له تا څخه، او (ايمان راوړي پر ټولو انبياوو) سم قائم كوونكو د لمانځه، او هغه كسان چې وركوونكي دي زكات لره، (يا) او (صفت كوو د) سم قائم كوونكو د لمانځه، او هغه كسان چې وركوونكي دي زكات لره، او ايمان راوړونكي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دى)، دغه (كسان چې د صحيح ايمان او صالح عمل لرونكي دي) ژر به وركړو مونږ دوى ته ثواب ډېر لوى (جنت، رضا، او لقا).

تفسير: يعني د بني اسرائيلو هغو كسانو چې مضبوط علم يې درلود (لرلو)، لكه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري رضي الله تعالى عنهم، او هغه خلق چې د ايمان خاوندان دي، دوى قرآن، تورات، انجيل او نور ګرد مني، د لمانځه د سم اداء كوونكي له مدح او صفت او ښه حال څخه ښه پوښتنې كوې !، او زكات وركوونكي او ايمان لرونكي په الله او په قيامت چې دي؛ مونږ دغو ستايل شويو كسانو ته خورا (ډېر) لوى ثواب او اجر وركوو، پرته له لومړني فريق چې د هغوى لپاره خورا سخت عذاب موجود دى.

(پاس په تحت اللفظ كې د ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَوٰةَ﴾ دوه ترجمې ليكلې شوي دي:

(۱): چې «المقيمين» په ﴿بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ عطف، او ترې انبياء مراد شي، يعني «يؤمنون بالكتاب وبالأنبياء المقيمين الصلاة».

(۲): چې «يؤمنون» خبر شي د «الراسخون» چې مبتدأ دى، او «المقيمين» په مدح سره منصوب شي، چې د هغه تركيب تقرير اوس تېر شو.

﴿إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ﴾

بېشكه چې مونږ وحي مو كړېده تاته (اى محمده !)

تفسير: اهل كتابو او د مكې معظمې مشركانو او نورو كفارو د قرآن مجيد په حقانيت او صداقت كې راز راز شبهې پيدا كولې، وګورئ ! چې دلته يې داسې وويل: «لكه چې تورات يو ځاى او يو ځلې آسمانه رانازل شو، ښايي هم هغسې ته هم يو كتاب له آسمانه راوړې، بيا تا رښتينى نبي ګڼو،» نو الله تعالى آيتونه نازل كړل، او حقيقت يې راښكاره كړ، او د وحي عظمت يې راڅرګند كړ، او د كفارو د ګردو شبهاتو ترديد يې وفرمايه، او د الله تعالى د وحي متابعت يې په تعميم، او د قرآن مجيد اطاعت يې په تخصيص سره بيان وفرمايه، او دا يې راوښوده، چې د الله جل جلاله حكم منل پر ګردو باندې فرض دى، او د هيچا هيڅ يو عذر په دې كې نه منل كيږي، هر څوك چې د ده په تسليم كې تردد يا تأمل يا انكار كوي؛ هغه ګمراه او بې دين دى، اوس له دې ځايه تحقيقي ځواب وركول كيږي، دغه ده چې فرمايي:

﴿كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ﴾

لكه چې وحي كړې وه مونږ نوح ته، او (نورو) انبياوو ته پس له ده (لكه هود، صالح، لوط، شعيب او نور).

تفسير: وحي خاص د الله تعالى حكم او د ده هغه پيغام دى، چې په انبياوو عليهم السلام باندې نازليږي، او همغسې چې پر پخوانيو انبياوو باندې د الله جل جلاله وحي نازله شوې ده؛ همغسې پر محمد صلى الله عليه وسلم باندې هم الله تعالى خپله وحي نازله كړېده، نو هر هغه چا چې هغه پخوانۍ وحي منلې ده؛ ښايي چې دا هم هرومرو ومني، او هر هغه چې له هغې څخې انكار كوي؛ ګواكې له ګردو څخې انكار كوي.

د نوح علیه السلام له زماني پخوا د الله جل جلاله او د انبیاوو علیهم السلام د حکم پر مخالفت باندې عذاب نه نازلېده، بلکه دوی به معذور ګڼل کېدل، او د تعطیل او تأخیر رعایت به پکې کېده، او ډېر زیات کوښښ به د دوی په پوهولو صرفېده، د نوح علیه السلام په زمانه کې کله چې مذهبي تعلیم ښه ظاهر شو، او خلقو ته د الله تعالی د احکامو په متابعت کې هیڅ یوه خفاء پاتې نه شوه؛ نو دلته پر غاړه غړوونکو باندې عذاب نازل شو، اول د نوح علیه السلام په زمانه کې طوفان نازل شو، وروسته له هغه د هود علیه السلام او صالح علیه السلام او شعیب علیه السلام په زمانو کې کافرانو باندې نور راز راز عذابونه نازل شول، نو د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د وحي تشبیه څخه د هغو پخوانیو انبیاوو له وحیو سره اهل کتابو او د مکې معظمې مشرکانو ته پوره تنبیه ورکړل شوه، او دوی ته دا خبره لا څرګنده کړې شوه، هر څوک چې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم وحی یعنې قرآن عظیم الشأن نه مني، نو هغه هم د لوی عذاب وړ او مستحق ګرځي.

وَاَوۡحَیۡنَاۤ اِلٰۤی اِبۡرٰهِیۡمَ وَاِسۡمٰعِیۡلَ وَاِسۡحٰقَ وَیَعۡقُوۡبَ وَالۡاَسۡبَاطِ وَعِیۡسٰی وَاَیُّوۡبَ وَیُوۡنُسَ وَهٰرُوۡنَ وَسُلَیۡمٰنَ ۚ وَاٰتَیۡنَا دَاوٗدَ زَبُوۡرًا ﴿۱۶۳﴾ وَرُسُلًا قَدۡ قَصَصۡنٰهُمۡ عَلَیۡكَ مِنۡ قَبۡلُ وَرُسُلًا لَّمۡ نَقۡصُصۡهُمۡ عَلَیۡكَ ؕ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوۡسٰی تَكۡلِیۡمًا ﴿۱۶۴﴾

او (لکه چې) وحي کړې وه مونږ ابراهیم ته، او اسماعیل ته، او اسحق ته، او یعقوب ته، او اولادې (د یعقوب) ته، او عیسی ته، او ایوب ته، او یونس ته، او هارون ته، او سلیمان ته، او ورکړی وو مونږ داود ته زبور. (لېږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې په تحقیق سره قصه کړې ده مونږ د دوی پر تا (ای محمده !) پخوا له دې نه، او (لېږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې نه مو دي کړي قیصې د هغوی پر تا (ای محمده !)، او خبرې کړي دي الله له موسی سره په خبرو کولو سره.

تفسیر: له نوح علیه السلام څخه وروسته انبیاء علیهم السلام یې په اجمال، او هغه انبیاء علیهم السلام یې چې په دوی کې مشهور او جلیل القدر او اولوا العزم دي؛ په تخصیص او تفصیل سره ذکر کړل، چې له دې څنې دا ښه معلومه شوه، هغه وحي چې پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې نازله شوې ده، د هغې حقانیت او د هغې منل همداسې ضروري دي؛ لکه چې د نورو اولوا العزمو او مشاهیرو انبیاوو علیهم السلام وحي منل ضروري وو.

او دا هم راښکاره شوه، چې پر نورو انبیاوو باندې چې وحي راتلله: کله به دوی ته پرښتو پیغام راوړ، او کله به هغوی ته لیکلی کتاب ورورسېد، کله به د ملائکو له وسیلې پرته په خپله الله تعالی خپل رسول سره خبرې کولې، مګر په دې ګردو صورتونو کې څرنګه چې د الله تعالی حکم دی او د بل چا حکم نه دی؛ نو پر بندګانو باندې د هغه اطاعت یو شان فرض دی، اعم له دې چې تر بندګانو پورې د هغه د رسېدلو طریقه تحریري وي، که تقریري وي، او که پیغام وي، نو اوس د یهودانو دا وینا: «که تاسې د تورات غوندې یو کتاب یو ځلې له آسمانه په مونږ نازل کړئ؛ نو مونږ به تا رښتینی ګڼو، که نه نو دا ډېره د ناپوهۍ، بې ایمانۍ، او حماقت خبره ده» صریح کفر او ښکاره حماقت دی.

رُسُلًا مُّبَشِّرِیۡنَ وَمُنۡذِرِیۡنَ لِئَلَّا یَكُوۡنَ لِلنَّاسِ عَلَی اللّٰهِ حُجَّةٌۢ بَعۡدَ الرُّسُلِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِیۡزًا حَكِیۡمًا ﴿۱۶۵﴾

(او لېږلي مو دي) رسولان چې زیري کوونکي دي (مؤمنانو ته په جنت) او ویروونکي دي (د کفارو په جحیم)، لپاره د دې چې پاتې نشي خلقو ته پر الله باندې هیڅ حجت (دلیل، عذر، بهانه)

وروسته له (لېږلو) د رسولانو، او دی الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: الله تعالى پرله پسې خپل انبياء عليهم السلام رالېږلي دي، چې مؤمنانو ته زيری ورکړي، او کافران وويروي، تر څو د قيامت په ورځ کې خلقو ته د دې عذر او بهانې ځای پاتې نشي؛ چې ووائي: مونږ ته ستا رضا او غير رضا معلومه نه وه، ګنې خامخا به مو په هغې باندی تګ کړی وو، نو ځکه الله تعالى خپلو رسولانو ته معجزې ورکړې، او ور وې لېږلې، او رسولانو هم د حق لارې خلقو ته وروښودلې، نو وروسته له دې نه د حق دين په منلو کې د هيڅا عذر او پلمه (بهانه) نه اورېدل کيږي.

لَٰكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿۱۶۶﴾

ليکن الله شاهدي لولي (اظهار، اقرار کوي) په هغه شي چې نازل کړی يې دی تاته (ای محمده !)، چې نازل کړی يې دی دا (معجزه قرآن پر تا) په علم خپل سره، او ملائکې هم شاهدي لولي (په نبوت ستا)، او بس دی الله حق ظاهر کوونکی، (نو د دوی شهادت ته حاجت نشته).

تفسير: يعني وحي به په هر رسول باندې نازلېده، دا کومه نوې خبره نه ده، او ګردو ته معلومه ده، ليکن په دې قرآن کې الله تعالى خپل خاص علم رالېږلی دی، او الله تعالى به دا حق ظاهروي، لکه پوهان چې پرې پوهيږي، هغه علوم او حقائق چې له دې قرآن عظيم څخه حاصل شوي دي، او پرله پسې حاصليږي، هغه له نورو کتابونو څنې له سره په لاس نه دي راغلي، او هومره هدايت چې خلقو ته د محمد صلى الله عليه وسلم له رسالته رسېدلی دی، د بل چا له رسالته نه دی رسېدلی، ځکه چې د ده نبوت عام دي ټولو خلکو، انسانانو او پيريانو ته.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿۱۶۷﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿۱۶۸﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿۱۶۹﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي (د محمد له نبوت څخه)، او منعه کړي يې دي (خلق) له لارې د الله (اسلام) څخه؛ په تحقيق سره ګمراه شوي دي په ګمراهۍ ډېرې لرې سره (د حق له لارې نه). بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او ظلم يې کړی دی (په پټولو د نعت د محمد يا په منعه د مؤمنانو له ايمانه) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښيي دوی ته سمه صافه لاره (څو چې دوی کافران دي) مګر (وبه ښيي دوی ته) لاره د دوزخ چې همېشه به وي دوی په هغه کې تل تر تله (بې انتها بلا انقطاع)، او دی دغه (ادخال او خلود في النار) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسير: د قرآن مجيد او د محمد صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم له تصديق او توثيق څخه وروسته فرمايي: «هغه کسان چې ستا له رسالت څخه منکران شول، او ستا هغه اوصاف او حالات چې په «تورات» کې موجود وو، هغه يې ګرد پټ کړل، او خلقو ته يې د هغو په ځای نور مهمل شيان ورخرګند کړل، او نور يې هم له حقاني دين څخه واړول؛ نو داسې کسان له سره نه د هدايت وړ او نه د مغفرت مستحق دي»، له دې نه دا خبره ښه ښکاره شوه، چې هدايت يوازې د محمد صلى الله عليه وسلم په متابعت کې منحصر دی، او ګمراهي د محمدي شريعت د مخالفت نوم دی، چې په دې سره د يهودانو پوره سرزنښ او ترټنه وشوه، او د دوی د خيالاتو غلطول لا ښه واضح شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته رسول (محمد) په حق (قرآن یا اسلام) سره له (طرفه د) ربه ستاسې، نو ایمان راوړئ (او قصد وکړئ ! دهغه شي چې) خیر دی تاسې ته، او که کافران شوي یئ تاسې پس بېشکه خاص الله لره دي هغه شیان چې په آسمانونو کې دي، او (هغه شیان چې په) ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً اوعَبیداً)، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ستاسې او ستاسې د کتاب تصدیق، او ستاسې د مخالفینو یعنې د اهل کتاب تغلیظ او تضلیل یې بیان کړ، اوس ګردو خلقو ته ندا کولی شي چې: «ای خلقو ! زما صادق رسول له رښتیني کتاب او حق دین سره تاسې ته درغلی دی، ستاسې خیر په همدې کې دی، چې د هغه ګردې خبرې ومنئ ! او که یې ونه منئ؛ نو ستاسې دغه کفر الله جل جلاله ته هیڅ ضرر نشي رسولی، ځکه چې خاص الله جل جلاله لره هغه شیان دي، چې په اسمانونو او ځمکو کې دي، او الله جل جلاله ستاسې په ګردو احوالو او افعالو خبردار دی، ستاسې د ټولو اعمالو پوره حساب او کتاب کوي، او بدل یې در کوي.

فائده: له دې ارشاداتو څخه واضحه معلومه شوه، د هغو وحیو منل فرض دي؛ چې پر انبیاوو علیهم السلام باندې نازلې شوي دي، او له هغو څخه انکار کول کفر دی.

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ
رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ
ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ

ای اهل کتابو ! مه کوئ ! تاسې مبالغه (تجاوز له حدودو) په دین ستاسې کې او مه وایئ تاسې پر الله مګر (ویل) حق (رښتیا)، بېشکه همدا خبره ده بله نه ده چې مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله دی، او (داسې) کلمه د ده ده، (یعني پیدا شوی دی په کلمې د «کن» سره) چې لېږلې یې وه دغه (کلمه د هغه مور) مریمې ته، او روح دی له جانبه د الله، نو ایمان راوړئ په الله او په رسولانو د ده (الله) !، او مه وایئ تاسې (داسې چې معبودان) درې دي، منع شئ (له دې وینا، اختیار کړئ توحید چې) خیر دی تاسې تـه، بېشکه همدا خبره ده چې الله حق معبود یو دی (بې شریکه بې عیبه)، پاکي ده ده لره له دې چې شي ده ته (نسبت د) ولد،

تفسیر: کتابیانو د خپلو انبیاوو علیهم السلام په تعریف کې له مبالغې څخه کار آخیست، او له حدودو د باندې وتل، او خپل انبیاء علیهم السلام یې د الله ځامن بلل، نو الله تعالی فرمایي چې: «د دین په خبرو کې مبالغه مه کوئ ! هومره خبره چې محققه وي له هغې څخه څه زیاتوالی مه کوئ ! او د الله تعالی د مقدس شان په نسبت هم هغه خبرې وایئ؛ چې بیخي رښتیا او محققې دي !، او له خپله ځانه هیڅ شی مه وایئ !، له تاسې څخه ځومره لویه غلطي شوې ده، چې عیسی علیه السلام ته چې د الله جل جلاله رسول او د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی دی؛ د وحیې په خلاف د الله جل جلاله ځوی وایئ، او د درې معبودانو معتقدان شوي یئ، یو الله جل جلاله، دویم عیسی علیه السلام، درېم بي بي مریم رضي الله تعالی عنها، له داسې خبرو څخه مو خولې ونیسئ !، او الله تعالی واحد احد دی، هیڅوک له ده سره شریک نه دی،

او نه يې څوک اولاد کېدی شي، د ده پاک ذات له دې ګردو شيانو څخه پاک او منزه او مقدس دی، دا ګردې خبرې له دې نه پيدا شوي دي، چې تاسې د وحيې اطاعت ونه کړ، که تاسې د وحيې اطاعت او متابعت کولی؛ نو الله تعالی ته به مو د اولاد نسبت نه کولو.

او د درې معبودانو په منلو سره به مو ځانونه صراحتاً نه مشرکانول، او د سيد الرسل محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم او د افضل الکتب قرآن مجيد او فرقان حکيم تکذيب به مو نه کولو، او داسې پاخه کافران به نه کېدئ.

فائده: د کتابيانو يوې ډلې د عيسی عليه السلام رسالت هم ونه مانه، او د ده په وژلو پسې يې ملاوې وتړلې، چې د هغه ذکر پخوا تېر شو، بلې ډلې له دې نه تېری کړی، عيسی عليه السلام يې د الله ځوی وګانه، او دواړه ډلې کافرانې شوې، د دې دواړو فرقو د ګمراهی سبب همدا شوه چې له وحيې څخه يې مخالفت وکړ، له دې نه ښکاره شوه چې نجات يوائې د وحيې په متابعت پورې منحصر دی.

لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۱۷۱﴾

خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سفلياتو سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً او عبيدًا) او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: يعني په آسمانونو او ځمکو کې له لاندې تر پاس پورې هر څه شيان چې دي؛ ټول د الله تعالی مخلوقات، مملوکات، او بندګان دي، او بيا ووايئ چې: د الله تعالی شريک او ځوی څوک او څرنګه کېدی شي؟ او الله تعالی د ګردو کارونو جوړوونکی دی، او د ګردو کارونو د جوړولو لپاره هم هغه بس او کافي دی، بل هيڅا ته حاجت نشته، نو اوس ووايئ چې: الله جل جلاله به شريک يا ځوی ته څرنګه محتاج شي؟ .

خلاصه يې دا چې نه په کوم مخلوق کې د ده د شريک کېدلو څه قابليت او لياقت شته، او نه د ده په پاک ذات کې د هغه د ځايېدلو څه امکان شته، او نه دې ورته څه اړتيا (احتياج) او حاجت لرې، نو له دې نه دا معلومه شوه چې له مخلوقاتو څخه کوم يوه مخلوق ته د الله تعالی شريک يا ځوی ويل د هغه چا کار او فکر دی؛ چې له ايمان او عقل دواړو څخه محروم او بې برخې وي.

فائده: له پاس مضمون څخه دا خبره ښکاره شوه: هر هغه څوک چې د الله تعالی لپاره ځوی يا بل کوم شريک پيدا کوي؛ نو دی په حقيقت کې الله تعالی د ګردو موجوداتو پيدا کوونکی نه ګڼي، او ګرد موجودات د پاک الله مخلوق نه بولي، او هم الله جل جلاله د ګردو حاجتونو د پوره کولو او کار جوړولو لپاره کافي نه ګڼي، او ګواکې الله جل جلاله د الوهيت له مرتبې څخه وباسي، او په مخلوقاتو او ممکناتو کې يې داخلوي.

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ ؕ

له سره ننګ (او عار) نه کوي مسيح له دې نه چې شي بنده لپاره د الله، او نه (ننګ او عار کوي) پرښتې چې مقربې دي (د الله له بندګی څخه).

تفسير: يعني د الله جل جلاله عبوديت، عبادت او د ده حکمونه په ځای راوړل يو اعلی درجه شرافت او عزت دی، د دې لوی نعمت د قدر، اهميت او د ضرورت پوښتنه دې له مسيح عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام او مقربينو ملائکو څخه وکړی شي ! نو دوی د الله تعالی په عبادت ولې شرميږي؟ او عار او ننګ ترې کوي؟ هو ! ذلت او بېغيرتي خو د ما سوا الله په بندګی کې ده، لکه چې نصرانيان مسيح عليه السلام ته «ابن الله» وايي، او خپل معبود يې

ټاکلی دی، او مشرکان پرښتې د الله تعالی لوښې ګڼي، د دوی او د بتانو عبادت کوي، او د دوی لپاره تل ترتله عذاب او ذلت او سپکاوی شته.

وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا
فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٧٣﴾

او هر هغه څوک چې ننګ (او عار) وکړي له عبادت د دغه (الله) څخه او تکبر (لويي) وکړي) نو ژر به راجمع کړي (الله) دوی طرف خپل ته ټول (لپاره د جزا ورکولو). پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) پس پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه د دوی (چې وعده يې ورسره کړې شوې ده)، او زيات به (هم) ورکړي دوی ته له مهرباني خپلې، او هغه کسان چې ننګ (او عار) يې کړی وي، او تکبر (لويي) يې کړي وي (د الله له عبادت څخه) نو عذاب به ورکړي دوی ته (الله) عذاب دردناک، او نه به مومي دوی ځان ته بې له الله هيڅ دوست (نافع په آفاتو کې) او نه هيڅ مددګار (د افع د عذاب).

تفسير: يعنې هر هغه سړی چې د الله تعالی له عبادت څخه سرکښي کوي، او غاړه ترې غړوي؛ نو دی به له سره بې پوښتنې پاتې نه شي، بلکه يوه ورځ به دوی ګرد د الله تعالی په مخ کې ټول کړل شي، او حساب به ورسره وشي، نو هغه کسان چې ايمان يې راوړی وي، او ښه کارونه يې کړي وي، يعنې د پاک الله بندګي يې پوره په ځای کړې وي؛ نو دوی ته به د خپلو ښو کارونو پوره اجر او ثواب ورکړل شي، بلکه د الله تعالی په فضل او مهرباني به د هغوی له ثواب څخه زيات نور خورا لوی لوی نعمتونه هم ورکړی شي، او هغه کسان چې د پاک الله له عبادت نه يې سر غړولی وي، په لويو عذابونو کې به آخته شي، او هيڅوک به له هغو کسانو په داسې سختې کې هم د دوی خير غوښتونکی او مددګار نه وي؛ چې دوی هغه د الله تعالی په بندګۍ کې شريک کړی وو.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَاۤ اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا
مُّسْتَقِيْمًا ﴿١٧٥﴾

ای خلقو ! په تحقيق راغلی دی تاسې ته برهان (دليل، سند، حجت چې محمد دی) له (طرفه د) رب ستاسې، او نازل کړی دی مونږ تاسې ته نور (رڼا) واضح ښکاره چې (قرآن دی). پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په الله او منګولې يې خښې کړي دي په (دين د) ده؛ نو ژر به داخل کړي (الله) دوی په رحمت کې چې له جانبه د ده دی، او په مهرباني کې او هدايت به وکړي (وښيي الله) دوی ته خپل لوري ته لاره سمه صافه (د اسلام او اطاعت).

تفسير: پخوا له دې نه د الله جل جلاله د وحي او بالخصوص د قرآن عظيم د عظمت او د هغه د حقانيت بيان او د هغه د متابعت د تاکيد ذکر وو، او د هغه په ذيل کې د مسيح عليه السلام د الوهيت او د ابن الله توب ابطال څخه وروسته بيا د هم هغه اصلي او ضروري خبرې په نسبت ګردو ته تاکيد کيږي: چې ای خلقو ! تاسې ته د رب العالمين جل جلاله له

خوا کامل حجت او روښانه رڼا در رسېدلې ده، چې ستاسې هدایت ته بېخي کافي او وافي ده، یعنې قرآن عظیم الشأن، نو هر هغه څوک چې پر الله جل جلاله باندې ایمان راوړي او دغه مقدس کتاب مضبوط ونیسي؛ نو دی به د الله جل جلاله په رحمت او فضل کې داخلیږي، او هر څوک چې له هغه څخه مخالفت کوي، د دوی ګمراهي او خرابي فقط همدغه مخالفت ګڼل کیږي.

يَسۡتَفۡتُونَكَ قُلِ ٱللَّهُ يُفۡتِيكُمۡ فِي ٱلۡكَلَٰلَةِۚ

طلب د فتوی کوي دوی له تانه (ای محمده ! د کلالې) نو ووایه: چې الله فتوی درکوي تاسې ته په (میراث) د کلالې کې.

تفسیر: د «کلاله» معنی کمزور او ضعیف او دلته ترې مراد هغه مړی دی؛ چې د ده په وارثانو کې پلار او اولاد هیڅوک نه وي، لکه چې پخوا له دې هم بیان شو، ځکه چې اصلي وارث والد او ولد دی، څوک چې دا نه لري؛ نو د ده حقیقي ورور او خور د ځوی او لور حکم لري، او که «حقیقي» نه وي، نو همدا حکم په «علاتي» کې هم دی: چې په پلار کې سره شریکان وي، که یوه خور وي نیمایي، که دوه خویندې وي دوه ثلثه، که ورور او خور دواړه وي؛ نو نارینه ته دوه برخې او ښځې ته یوه برخه وررسیږي، که تش یو ورور وي، خور هیڅ نه وي؛ نو دی د خور د مال وارث کیږي، یعنې ده ته هیڅ یوه برخه معینه نه ده، بلکه ټول وړي، ځکه چې هغه «عصبه» دی، لکه چې په راتلونکي آیت کې دا ګرد صورتونه مذکور دي، اوس پاتې شو، هغه خور او ورور چې یوازې په مور کې شریکان وي، چې دوی ته «أخیافي» وایي، نو د هغه حکم دغه سورت په شروع کې فرمایل شوی دی، او برخه یې معینه ده.

إِنِ ٱمۡرُؤٌاْ هَلَكَ لَيۡسَ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَهُۥٓ أُخۡتٞ فَلَهَا نِصۡفُ مَا تَرَكَۚ

که یو سړی مړ شي چې نه وي ده لره ځوی (او نه پلار) او وي ده لره یوه خور (عینیه یا علاتیه) نو (مقرر) دی دې ته نصف (نیم) د هغه مال چې پریښی وي (مړي).

تفسیر: یعنې که یو سړی مړ شي او یوه خور ولري، نه ځوی ترې پاتې وي او نه پلار؛ نو دې ته د میراث نیمایي مال ور رسیږي.

وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمۡ يَكُن لَّهَا وَلَدٞۚ

او دا ورور میراث وړي له دې خور څخه که نه وي دې لره ځوی (ځوځات).

تفسیر: یعنې که د دې په عکس کومه ښځه بې ولده مړه شي، او له دې څخه «أعیاني» یا «علاتي» ورور پاتې شي، نو دا ورور د خپلې خور د مال وارث کیږي، ځکه چې «عصبه» دی، او که له دې ښځې څخه ځوی پاتې وي؛ نو ورور ته یې هیڅ نه ور رسیږي، او که ترې لور پاتې وي، نو هغه مال چې د لور د برخې ورکولو څخه وروسته پاتې وي؛ ورور ته وررسیږي، که «أخیافي» ورور یا خور یې پریښي وي، نو هغه ته شپږمه برخه معینه ده، لکه د دې سورت په ابتداء کې ارشاد وشو.

فَإِن كَانَتَا ٱثۡنَتَيۡنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَۚ

نو که وي دا خویندې دوه (یا زیاتې) نو مقرر دی دواړو ته دوه ثلثان له هغه ماله چې پریښی دی (مړي).

تفسير: او كه دوه يا له دوو څخې زياتې خويندې ترې پاتې شي، نو دوی ته دوه ثلثه رسيږي.

وَإِن كَانُوٓاْ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ

او كه وو دا (وارثان) ورونړه او خويندې نارينه او ښځې؛ پس مقرر دی هر نارينه ته په اندازه د برخې د دوو ښځو.

تفسير: يعنې څه ورونړه او څه خويندې پريږدي، نو ورور ته دوه برخې او خور ته يې يوه برخه ور رسيږي، لكه چې د اولاد حكم دی.

يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّواْ

بيانوي الله تاسې ته (احكام د ميراث) چې ګمراه (او خطا) نه شئ تاسې.

تفسير: يعنې رحيم او كريم الله محض د خپلو بندګانو د هدايت او د دوی د فلاح او نجات لپاره خپل صادق او حق احكام بيان فرمايي، لكه چې دلته يې د «كلاله» ميراث بيان كړی دی، الله جل جلاله له ګردو څخه غني او بې نياز دی، نو كه اوس څوك د الله تعالی د داسې مهرباني قدر ونه كړي، بلكه د ده د حكم څخه انحراف وكړي؛ نو هغه تل تر تله كمبخت او شقي پاتې كيږي.

له دې څخې دا راښكاره شوه چې بندګانو ته ښايي چې د ګردو احكامو متابعت وكړي، او كه په كوم معمولي او جزوي امر كې هم مخالفت كوي، نو ګمراه كيږي، نو بيا هغه كسان چې د ده په پاک ذات او په كماليه وو صفاتو كې د ده د حكم څخه مخالفت كوي، او خپل اعتقاد او خپله غوښتنه د الله جل جلاله په مقابل كې د ځان مقتدا ګرځوي، د هغو د ضلالت او خباثت درجه همدې نه قياس كړئ، چې په څه اندازه به وي.

وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿١٧٦﴾

او الله پر هر شي ښه عالم دی (نو د بندګانو مصالح هم په حيات او هم په ممات كې و رته معلوم دي).

تفسير: ېخوا له دې نه معلومه شوې وه، چې الله تعالی د خپلو بندګانو هدايت خوښوي، اوس فرمايي چې ده ته ټول شيان معلوم دي، نو مطلب يې داسې شو، چې په ديني مسائلو كې كه تاسې ته كوم ضرورت پېښ شي، د هغه پوښتنه كوئ ! كله چې د دې ارشاد په تعميل كې لويو اصحابو رضي الله تعالی عنهم د «كلاله» د مسئلې پوښتنه وكړه؛ نو د هغوی د تحسين په لوري، او وروسته له دې نه د داسې سوالاتو كولو په نسبت د ترغيب اشاره فهميږي، او دا هم ترې مفهوميږي، چې الله جل جلاله ته ټول شيان معلوم دي او تاسې ته نه؛ نو دا هم نشئ ښوولئ چې په «كلاله» او په نورو صورتونو كې هغه برخې چې مقررې شوي دي، د هغوی حقيقي علت څه شی دی؟ او بيا د بني آدمانو عقل د دې خبرې قابل كله كېدی شي؛ چې د حق سبحانه وتعالی په ذات او صفاتو كې په خلاف د وحيې جرأت وكړي، كله چې دوی د خپلو تعلقاتو او د اقاربو او د خپلوانو له فرق او امتياز څخه عاجز او ناتوانه دي، نو د الله تعالی په بې مثله او بې سياله او بې شريكه ذات او صفاتو باندې د پاک الله له ښوونې څخه پرته څرنګه وپوهيږي؟ او په څه ډول يې راښكارولی شي؟.

تمت سورة «النساء» بفضل الله خالق الأرض والسماء !

ونرجو منه فی الدنيا النعماء وفی الآخرة حسن اللقاء !

سُورَةُ الْمَائِدَة

د«المائدة» سورت مدني دی، پرته له (۳) آیته چې په عرفات په «حجة الوداع» کې نازل شوی دی، په تلاوت کې (۵)، او په نزول کې (۱۱۲) سورت دی، (۱۲۰) آیتونه او (۱۶) رکوع لري. وروسته د «الفتح» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ ۭ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) پوره کړئ تاسې ګرد عهدونه.

تفسير: له عقودو څخه ټول لوظونه او پيمانونه مراد دي، برابره خبره ده چې هغه د الله تعالی سره وي، او که له مخلوق سره وي، له همدې تقرير سره سم د عقودو او مواعيدو په تفسير کې هغه مختلف شيان چې له اسلافو څخې منقول دي؛ هغه ټول سره تطبيقيږي، او په دې آيت کې د (ای مؤمنانو) د خطاب له لفظ څخه زيات لطف حاصليږي.

اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيْمَةُ الْاَنْعَامِ

حلال کړی شوي دي تاسې ته (پس له شرعي ذبحې بې ژبي) چارپايان د انعامو (لکه اوښان، غوايان او پسونه).

تفسير: په (۶) جزء د «النساء» د سورت په (۱۶۰) آيت (۲۲) رکوع کې مونږ ولوستل چې: پر يهودانو باندې د دوی د ظلم او بد عهدۍ په سزا ځينې حلال او طيب شيان حرام، او دوی ترې محروم کړی شوي وو ﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبٰتٍ﴾ چې تفصيل يې د «الأنعام» په سورت کې راځي، دې مرحومه امت ته د عهدونو له ايفاء له هدايت سره؛ له دې شيانو څخې د انتفاع اجازه هم ورکړی شوې ده، يعنې اوښ، غويي، پسه، وزه او له دې جنسه څخه ګرد أهلي او وحشي (کورني او ځنګلي) چارپايان لکه هوسۍ، غش غويي او نور ستاسې لپاره په هر حالت کې حلال کړی شوي دي، بې له هغو حيواناتو يا حالاتو چې د هغو په متعلق؛ يا حق تعالی په قرآن عظيم، يا د خپل نبي کريم صلی الله عليه وسلم په ژبه د ده په احاديثو کې ستاسې د جسماني يا روحاني يا اخلاقي مصالحو له امله ممانعت فرمايلی وي.

اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ

مګر (حلال نه دي) هغه چې لوستې به شي په تاسې باندې (وروسته له دې نه).

تفسير: غالبا له دې څخه مراد هغه شيان دي چې د همدې سورت په دريم آيت کې بيان کړی شوي دي، يعنې ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ څخه نيولې تر ﴿ذٰلِكُمْ فِسْقٌ﴾ پورې.

غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ۭ

حال دا چې نه يئ تاسې حلال ګڼونکي د ښکار حال دا چې تاسې احرام تړونکي يئ !.

تفسیر: د مُحرِم لپاره يواځې د وچې د ساكښانو (ذي روحو) ښكار روا نه دى، او د سيند د ښكار اجازه ورته شته، كله چې د احرام دومره رعايت شوى دى، چې په هغه كې ښكار كول ممنوع ګرځول شوي دي، نو د حرم شريف د حرمت او عزت لحاظ ښايي له دې نه په درجو زيات وي، يعنې د حرم د ساكښانو (ذي روحو) ښكار د محرم او غير محرم د ګردو لپاره حرام وي، لكه چې د ﴿لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ﴾ له عمومه څخه معلوميږي.

﴿إِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①﴾

بېشكه الله حكم كوي (په تحليل او تحريم كې) د هر هغه څه چې اراده وفرمايي.

تفسیر: يعنې هغه الله جل جلاله چې ګرد مخلوقات يې پيدا كړل، بيا يې پخپل حكمت او كمال سره د دوى په منځ كې د مراتبو فرق ښكاره كړو، په هره نوعه كې يې سم د هغه له استعداده بېل بېل فطري خواص او قواوې په وديعت كېښودې، د حيات او د ممات مختلف صورتونه يې تجويز كړل، بېشكه همغه الله جل جلاله ته پخپلو مخلوقاتو كې دا حق هم حاصل دى؛ چې د خپل كامل اختيار، محيط علم، بالغه حكمت په اقتضاء هر هغه شى چې هر چا ته په هر حالت كې اراده وفرمايي؛ حلال يا حرام يې كړي .﴿لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ﴾.

﴿يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) مه ګڼئ حلال (مه بې حرمته كوئ !) شعائر (نښې د دين) د الله (چې د حج مناسك دي).

تفسیر: يعنې هغه شيان چې د حق تعالى د عظمت او معبوديت لپاره خاص علامات او نښې مقررې شوي دي؛ د هغوى بې حرمتي مه كوئ ! چې دې كې حرم محترم، بيت الله شريف، جمرات، صفا، مروه، هدي، احرام، مساجد، آسماني كتابونه او نور ګرد حدود او فرائض او ديني احكام شامل دي، وروسته له دې علائمو او نښو څخې د ځينو مخصوصو شيانو ذكر فرمايي چې په مناسكو پورې تړلي دي، لكه چې له دې آيت څخه پخوا په بل آيت كې د مُحرِم ځينې احكام ذكر شول.

﴿وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ﴾

او مه (بې عزته كوئ !) مياشته حرمت والا (په قتال او جدال سره).

تفسیر: حرمت والا مياشتې څلور دي، لكه چې د «التوبة» د سورت په (۵) ركوع (۳۶) آيت ﴿مِنْهَآ أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ كې مذكور دى، او هغه (محرم، رجب، ذي القعدة، ذي الحجة) دي، او تعظيم او احترام يې دا دى، چې ښايي په دې مياشتو كې له نورو مياشتو څخې د نېكى او تقوى زيات التزام وكړ شي !، او ښايي چې له شر او فساد څخه د ځان ژغورلو (بچ كولو) لپاره ډېر اهتمام وشي !، خصوصا نه ښايي چې حُجّاج وربړوي، يا د بيت الله له حج څخه يې ستانه (واپس) كړي.

اګر كه دا امور د كال په دولسو مياشتو كې واجب العمل دي، مګر بالخصوص په دې محترمو مياشتو كې پرې ډېر زيات تاكيد شوى دى.

﴿وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ﴾

او مه (بې حرمته كوئ ! د) هغه ساكښ (ذي روح) چې د كعبې هديه وي (بې قلادې) او نه هغه (هديه) چې په غاړه كې يې قلادې وي (او د كعبې په لوري بيولې كيږي).

تفسير: (قلائد) د قلاده جمع ده، چې له هغې څخه هغه طوق يا هار يا غاړكى يا غړوندى مراد دى؛ چې د «هدي» د حيوان په غاړه كې د علامې او نښې په ډول اچول كيږي، څو د «هدي» حيوان پرې وپېژندل شي، او له تعرض څخه مأمون وي، او ليدونكي ته د هسې عمل د كولو ترغيب هم وشي، قرآنكريم د دې شيانو تعظيم او حرمت باقي پرېښود، او د «هدي» او د هغې د علائمو او نښو سره تعرض كول يې ممنوع كړل.

وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَٰنًا ۚ

او مه (بې عزته كوئ !) قصد كوونكي (ورتلونكي) د كور حرمت والا ته (د حج يا د عمرې لپاره)، حال دا چې غواړي دوى فضل له (جانبه د) رب خپل او (د ده) خوښي.

تفسير: په ظاهر كې د غه وياړ (فخر) يواځې د مسلمانانو دى، يعني هر هغه مخلص مسلمان چې د حج يا د عمرې لپاره ځي؛ د هغه تعظيم او احترام وكړئ ! او د دوى په لاره كې ډېرې مه اچوئ ! او ربړ (تكليف) مه ور رسوئ !.

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَٱصْطَادُوا۟ ۚ

او كله چې (له احرامه څخه) حلال شوئ پس ښكار كوئ تاسې (كه مو خوښه وي).

تفسير: يعني د ښكار هغه ممانعت چې د احرام په حالت كې كړى شوى وو، د احرام له اتمام نه وروسته پاتې نشو.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا۟

او باعث دې نكړي تاسې دښمني د يوه قوم (لدى سببه) چې منعه كړي دي دوى تاسې لره له مسجد حرام څخه؛ په دې چې تاسې تجاوز وكړئ (پر هغوى په انتقام اخيستلو).

تفسير: يعني (د كافر قوم بغض او دښمني دې تاسې دې ته اړ او باعث نه كړي؛ چې له خپله حده تېر شئ، او د دې تېرو شيانو حرمت ونه ساتئ)، هغه شعائر چې په لومړني آيت كې د الله تعالى له خوا لوى او محترم ښودل شوي وو، د مشركانو له لوري په شپږم كال كې توهين او سپك شول، رسول الله مبارك نږدې له (۱۵۰۰) اصحابو سره د «ذي القعدة الحرام» په مياشت كې محض د عمرې د اداء كولو په قصد له مدينې منورې څخه رهي (روان) شول، كله چې «حديبيې» ته ورسېدل، مشركانو دوى د دې اسلامي عبادت له اداء كولو څخه منع كړل، دوى نه د احرام حالت، نه د كعبې شريفې د حرمت، نه د «شهر الحرام» د احترام، نه د «قلائد» او نه د «هدي» څه لحاظ او خاطر وكړ.

مسلمانانو د «شعائر الله» له دې توهين او د مذهبي فرائضو له دې ممانعت څخه چې د دې ظالم او وحشي قوم له لوري وشو؛ كه هر څومره د غيظ، غضب، بغض او عدوات اظهار كړى وى؛ حق يې درلود (لرلو) او بېځايه نه وو، او كه د دوى په مقابله كې د انتقام په ځوښ (جوش) كې له سده وتلي وى، او په كوم اقدام باندې يې لاس پورې كړى وى؛ هم ښاييدل او ممكن وو، ليكن د اسلام محبت او عدوات هم په عدل، انصاف او حقانيت بنا دي، لكه چې قرآن كريم د داسې جابرو او ظالمو دښمنانو په مقابل كې هم مسلمانانو ته حكم وركړ چې: «خپل جذبات دې تر اداري لاندې ونيسي»، ځكه چې انسان د ډېر محبت او زيات عداوت په وخت كې په ځوښ (جوش) راځي، او د خپل ځان ادراه هيڅ نشي كولى، او له حده تېرى كوي، نو ځكه يې وفرمايل چې: ښايي د خورا (ډېر) سختو دښمنانو عداوت او دښمني هم تاسې د عدل او انصاف له دائرې څخه ونه باسي، او د عدل او انصاف واګې مو له لاس څخه خوشې نه شي.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ

او مرسته کوئ تاسې یو تر بله په نېک کار او تقوی (پرهېزګارئ) کې، او مه کوئ تاسې مرستې یو تر بله پر ګناه او پر عدوان (ظلم تجاوز).

تفسیر: که کوم سړی بالفرض د انتقام په ځوښ (جوش) کې راشي، او تېرئ وکړي؛ نو د هغه د ممانعت تدبیر دا دی چې دمسلمانانو جماعت دې نه یواځې له ده سره په هغه ظلم او عدوان کې مرسته ونه کړي، بلکه ګرد سره دې لاس یو، او د نیکئ او تقوی مظاهره دې وکړي ! (او د ده د زیادت او بې اعتدالئ مخه دې ونیسي !.

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

او وویرېږئ تاسې له الله څخه، بېشکه چې الله ډېر سخت دی عذاب (د ده متخلفینو لره).

تفسیر: یعنې د حق پرستئ او انصاف خوښولو او د ګردو ښو اخلاقو بیخ د پاک الله څخه وېره ده، او که د الله جل جلاله څنې وېره، او په نېکئ کې تعاون او په بدئ کې عدم تعاون نه وئ؛ نو د عمومي عذاب د وقوع اندېښنه وه (أعاذنا الله منه !)، څرنګه چې الله جل جلاله د هغو شیانو د بیان اراده وفرمایله، چې وعده یې په ﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ کې کړې شوې وه، نو دا آیت نازل شو:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ۚ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ

حرام کړی شوی دی پر تاسې (خوراک د) مردار (حیوان) او (د بهیدونکې) وینې، او د غوښې د خنځیر، او د هر هغه (حلال کړی شوي حیوان) چې آواز کړی شوی وي بې له (نامه) د الله (د بل شي) په هغه باندې (د ذبحې په وخت کې)، او د خپه کړی شوي، او د کوتک (او د نورو) وهلی شوي، او د غورځېدلي (له پاسه ژورې ته)، او د ښکر، او د هغه چې (ترې) خوړلي وي ځناورانو، مګر (روا دی) هغه چې حلال (یې) کړئ تاسې (او روح په کې وي)، او (حرام دی) هغه چې ذبح کړی شوي وي (په نامه د کوم ممنوعه ځای یا شي) او دا چې تقسیم وکړئ تاسې په غشو د قمار سره، دغه (تېر محرمات یا تقسیم یا تفاؤل په دې غشو سره ګناه او) فسق دی.

تفسیر: یعنې حرام کړی شوي دي پر تاسې دغه لس شیان:

۱ - «میتة» یا مرداره چې بې ذبحې مړه شوي وي (بې له ماهي او ملخه) حرامه ده، «میتة» هغه واجب الذبح حیوان ته ویلی شي، چې بې له حلالولو په خپل مرګ مړ شي، او وینه او غریزي حرارت یې په غوښه کې محتقن او جذب شوي پاتې شي، چې د هغه له زهریله توب او ګندګئ څنې خو راز بدني او دیني ضررونه پیدا کیږي.

۲ - د بهیدونکې وینې خوراک حرام دی، لکه چې په (۸) جزء د الأنعام په (۱۴۶) آیت (۱۸) رکوع کې ﴿أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا﴾ راغلي دي.

۳ - د خنځیر د غوښې خوراک حرام دی، او د خنځیر د نورو ګردو اجزاوو څخه تر نوکانو او وېښتانو پورې هم هر راز انتفاع نا روا ده.

۴ – د هغه مذبوح خوراک حرام دی؛ چې بې د الله تعالی له نامه څخه د بل چا نوم پرې یاد کړی شوی وي.

۵ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په خپه کېدلو (زندی کېدلو) یې روح (سا) ختلې وي.

۶ – د هغه مړه خوراک حرام دی، چې په کوتک یا په غونډه تیږه (ګټه) چا وهلی وي.

۷ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې لوېدلی وي له غره یا له کمره یا په کوهي کې.

۸ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې بل غوايي په ښکر وهلی وي.

۹ – د هغه مړه حیوان خوراک حرام دی؛ چې درندګانو ترې څه اندازه غوښه خوړلې وي او بیا یې روح ختلی وي، (مګر هغه مړ له دې پنځو واړو وروستنیو څخه چې ژوندی پاتې وي، او بیا یې په نامه د الله جل جلاله ذبح کړي، نو د هغه خوراک روا دی).

۱۰ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په هغو تیږو (ګټو) ذبح کړی شوی وي چې د «کعبې شریفې» نه ګېر چاپېره ولاړې دي، او مشرکانو به د تعظیم لپاره پرې قرباني کولې، یا ترې مطلق بتان مراد دي.

لږ څه وړاندې د «هدي» د ادب او احترام ذکر تېر شو، یعنې هغه ساکښ (ذي روح) چې د تقرب الی الله په نیت د الله تعالی له ګردو څخه د پخوانی معبد مکې معظمې ته د نذر په ډول بېول کېدل، او هلته به ذبح کېدل، د هغه په مقابل کې د هغه ساکښ (ذي روح) ذکر یې وفرمایه، چې د بل چا په نامه یا د بیت الله څخه ما سوی په بل کوم ځای کې د بل چا یا د بـل ځای د تعظیم لپاره ذبح کیږي (موضح القرآن).

په دې دوهـم صورت کې د نذر نیت هم في الحقیقت د غیر الله په نامه وي، اګر که د ذبحې په وخت کې له ژبې څخه «بسم الله، الله اکبر» هم وویل شي، سم له دې تقریر سره د ﴿وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ﴾ او د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ﴾ فرق واضح شو (ابن کثیر رحمه الله).

﴿وَأَن تَسْتَقْسِمُوا۟ بِٱلْأَزْلَٰمِ﴾: «او حرام کړی شوي دي دا چې تقسیم وکړئ تاسې د قمار په غشو سره»، ځینې مفسرین د «ازلام» ځنـې د تقسیـم غشي مرادوي، چې د جاهلیت په زمانه کې د ذبحې غوښې او د نورو تقسیم لپاره استعمالېدل، او هغه د قمار (جوارۍ) یو صورت وو، لکه نن ورځ د کاغذ اچولو (لاټرۍ) رسم دی، لیکن د «حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله» او نورو محققینو په نزد دا خبره راجحه ده، چې له «ازلام» څخه غشي مراد دي، چې په هغه سره د مکې معظمې مشرکانو د کوم اشکال او تردد په وخت کې به د خپلې ارادې او د چارې فیصله او پرېکړه پرې کوله، دا غشي بـه یـې په بیت الله کې د قریشو خورا (ډېر) لوی بت (هُبل) سره کېښودل، د دې غشو پر ځینو باندې داسې لیکل شوي وو «أمرني ربي» = «حکم راکړی دی ما ته رب ځما»، او پر ځینو یې داسې لیکلی شوي وو «نهاني ربي» = «منع کړی یم زه رب ځما» همداسې پر هر غشي یوه قیاسي او اټکلي خبره لیکلې شوې وه.

کله چې به دوی ته په کومه خبره کې څه تردد او اندېښنه پېښېده؛ نو دوی به تلل او یو غشی به یې راخیست، که د «أمرني ربي» والا غشی به یې په لاس ورته؛ نو په کار به یې شروع کوله، او که مخالف له هغه به یې په لاس ورته؛ نو له کار ځنې به تښتېدل، وعلی هذ القیاس ګواکې دا له بتانو ځنې یو راز مشوره او استعانت وو، څرنګه چې د دې رسم بنا پر خالص شرک، جهل، اوهام پرستی، او په افترا علی الله باندې وه؛ نو ځکه «قرآن کریم» په متعددو مواقعو کې په نهایت تغلیظ او تشدید سره د هغه حرمت ښکاره کړ.

سم له دې تقریر سره د «ازلام» ذکر له «النصب» سره مناسبت پیدا کړ، او دا یې له مردارې وینې او خنځیر او نورو ډېرو خبیثو او ګنده وو شیانو د تحریم له سلسلې سره منسلک، او دا یې راښکاره کړه چې د دوی معنوي او اعتقادي نجاست او خباثت، له دې شیانو له پلیتی ځنې لږ نه دی، لکه چې په بل آیت کې د «رجس» له اطلاقه څخه دا خبره لا ښه څرګندیږي.

﴿اَلۡيَوۡمَ يَئِسَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مِنۡ دِيۡنِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَاخۡشَوۡنِ﴾

نن ورځ نا امیده شول هغه کسان چې کافران شوي دي له (ابطاله د) دین ستاسې، نو مه ویرېږئ له دغو (کفارو نه ای مؤمنانو) او وویرېږئ له ما نه (چې ستاسې خالق یم).

تفسیر: دا آیت هغه وخت نازل شو چې د ژوندانه په ټولو څانګو او د هدایت د علومو د هرې موضوع په متعلق کې اصول او قواعد داسې ممهد، او د فروعو او جزئیاتو بیان هم په هومره کافي تفصیل او جامعیت سره منظم شوی وو؛ چې د اسلام پیروانو ته تر قیامت پورې د الهي دین څخه ما سوا بل کوم دین بیخي د منلو او د التفات وړ (مستحق) او لایق نه وو پاتې شوی.

مکه معظمه فتحه شوې وه، اصحاب کرام رضوان الله تعالی علیهم أجمعین سره له کاملې وفا له خپل الله «جل وعلا شأنه» سره خپل عهد او پیمان پوره کولو، هغه قوم چې د ګنده او پلیتو غذاګانو او د مردارو حیواناتو په خوړلو عادت درلود (لرلو)؛ له مادي او معنوي طیباتو څخه خوند اخیستی وو، د الله جل جلاله د شعائرو احترام په زړونو کې راسخ او ټینګ شوی وو، د ګومانونو او اوهامو تارونه او جالونه او د انصابو او ازلامو عقیدې بیخي شلېدلې وې، او شیطان د تل لپاره له دې څخه چې په «جزیرة العرب» کې یې عبادت وشي؛ بیخي مأیوس شوی وو، نو نظر دغو حالاتو ته ارشاد وشو: ﴿اَلۡيَوۡمَ يَئِسَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مِنۡ دِيۡنِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَاخۡشَوۡنِ﴾ .

یعني نن کفار له دې خبرې څخه مایوس کړی شوي دي، چې تاسې له خپل قیّم دین څخه واړوي، او بیا مو د «انصاب» او «ازلام» او نورو په لوري بوځي، یا د اسلامي دین د مغلوبولو توقعات په خپلو زړونو کې وګرځوئ، یا په دیني احکامو کې د تحریف او تبدیل امیدونه ولرئ، نن تاسې ته یو کامل او مکمل دین در رسېدلی دی، چې وروسته په هغه کې د هیڅ یو قسم ترمیم ضرورت او امکان نشته، د الله جل جلاله انعام پر تاسې شوی دی، چې وروسته له دې نه ستاسې له طرفه د هغه د ضایع کېدو هیڅ اندېښنه نشته، پاک الله تر ابده پورې همدا د اسلام دین ستاسې لپاره غوره کړی دی، نو ځکه وروسته له دې نه د کوم ناسخ د راتللو احتمال هم نه دی پاتې.

په داسې حالاتو کې تاسې ته هیڅ سبب او دلیل نشته، چې له کفارو څنې وویرېږئ، ولې چې کفار تاسې ته هیڅ نقص او تاوان نشي در رسولی، هو ! د هغه لوی محسن او حقیقي منعم له قهره او ناراضی څخه تل وویرېږئ !، چې د ده په واک او اختیار کې ستاسې فلاح او نجاح او ګټه او زیان دی.

ګواکې په ﴿فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَاخۡشَوۡنِ﴾ کې یې په دې مطلب تنبیه فرمایلې ده، چې وروسته له دې نه مسلمانانو ته د کفارو له لوري تر هغه وخته پورې هیڅ وېره او اندېښنه نه ده پکار؛ تر څو چې په دوی کې د الله «جل وعلا شأنه» وېره، او د تقوی شان موجود وي.

له ﴿اَلۡيَوۡمَ﴾ څنې دلته یوه معینه ورځ نه ده مقصود، بلکه حاضره زمانه، او ورپورې متصلې راتلونکې زمانې مقصد دی، او ځینې ترې یوم النزول مرادوي؛ چې هغه د هجرت د نهم کال د ذي الحجې د نهمې نېټې د جمعې او عرفې مازدیګر وو.

﴿اَلۡيَوۡمَ اَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِيۡنَكُمۡ﴾

نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسې ته دین ستاسې (اصُولاً او فروعاً).

تفسیر: یعني د ده په اخبارونو او قصصو کې پوره صداقت، او په بیان کې یې پوره تأثیر، په احکامو کې یې پوره اعتدال شته، هغه حقائق چې په پخوانیو کتابونو او نورو آسماني ادیانو کې محدود او نا تمام وو؛ د هغوی تکمیل او تعمیم هم

دې قيم دين سره و کړ شو، هغه احکام چې کتاب الله او د رسول الله سنتو د «حل» او «حرمت» او نورو احکامو په نسبت تنصيصا يا تعليلا صادر کړي دي، د هغوی اظهار او ايضاح خو همېشه کيږي، ليکن د زيادت يا قلت د ترميم ګنجائش په کې له سره نشته.

وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

او تمام (پوره) مې کړ پر تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت خپل (د دين په اکمال).

تفسير: له ګردو څخه لوی احسان خو همدا دی؛ چې اسلام غوندې يو مکمل او ابدي دين او د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم په شان يو لوی (نبي) يې تاسې ته مرحمت فرمايلی دی.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

او غوره کړ ما تاسې ته اسلام له جهت د دين (ډېر پاکيزه په ټولو اديانو کې).

تنبيه: دغه د ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ الآيه ـ آيت نازلول هم د لويو نعمتونو له جملې څخه يو نعمت دی؛ نو ځکه ځينو يهودانو د عمر فاروق رضي الله عنه په حضور کې عرض وکړ: «يا أمير المؤمنين ! که دا آيت پر مونږ نازل شوی وو؛ نو مونږ به يې «يوم النزول» د خپل ځان لپاره اختر ګرځولی وی»، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه وفرمايل: «په هغې ورځې کې چې دا آيت نازل شو؛ پر مونږ مسلمانانو دوه اخترونه سره جمع شوي وو»، دا آيت د هجرت په (۹) کال د «حجة الوداع» په موقع د عرفې او جمعې په ورځې د مازيګر په وخت په داسې حالت کې نازل شو، چې د «عرفات» په ميدان کې د نبي کريم «صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أفضل الصلاة والتسليم» د اوښې په چپ چاپېر کې له (۴۰۰۰۰) تنو څخه زيات اتقياء او ابرار «رضي الله تعالى عنهم أجمعين» سره راټول شوي وو، وروسته له دې نه رسول الله مبارک فقط (۹۱) يا (۸۱) نورې ورځې په دنيا کې تشريف درلود (لرلو).

فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝٣

نو هر څوک چې اړ شو (خوراک د حرام شي ته) په سخته لوږه کې، حال دا چې نه وي مائل ګناه ته (په خوراک زيات له کفافه يا د لذت لپاره)؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی (چې نه يې نيسي په دغه خوراک).

تفسير: يعنې د حلالو او حرامو قانون خو مکمل شوی دی، اوس په هغه کې هيڅ ډول تغيير او تبديل نشي کېدی، هو ! مضطر چې د لوږې او تندې له شدته بې تابه او ناچاره شوی وي، که حرام شی وخوري، يا يې وڅښي، او خپل ځان له هلاکت څخه پرې وژغوري (وساتي)، په دې شرط چې د ضرورت له مقداره متجاوز نشي، او لذت ترې مقصود نه وي ﴿غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾؛ نو حق تعالى به دا د حرامو تناول په خپل فضل او مهربانۍ سره ورمعاف کړي، ګواکې هغه شی خو همغسې حرام پاتې دی، مګر هغه سړی چې د دې حرامو خوړونکی او څښونکی وي؛ د الله تعالى په نزد مجرم نه ګڼل کيږي، دا هم د نعمت د اتمام يوه نوعه ده.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده !) چې کوم شی حلال کړی شوی دی دوی ته؟ ووايه: حلال کړی شوي دي تاسې ته طيبات (پاک شيان).

تفسیر: په لومړني آیت کې د حرامو شیانو بیان وشو، نو په طبیعي ډول سره داسې یو سوال پیدا کیږي، چې حلال شیان کوم کوم دي؟ نو ځواب یې ورکړ شو، چې د حلالو دائره خو ډېره وسیعه ده، هغه شیان پرېږدئ چې په هغو کې دیني یا بدني نقصانونه دي، نور د دنیا ګرد پاکیزه او ستره شیان حلال دي.

وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

او (حلال کړی شوی دی تاسو ته ښکار د) هغه چې ښوونه کړي وي تاسې له (ټولو اقسامو) ښکار کوونکو (حیواناتو یا مرغانو) څخه چې ښوونه کوونکي اوسئ تاسې (په ښکار ځغلولو د دوی) چې ښوونه وکړئ تاسې ورته له هغه نه چې ښوولي دي تاسې ته الله، پس خورئ تاسې له هغه ښکاره چې نیولی یې وي تاسې ته (له انعامو او طیورو نه) او یادوئ تاسې نوم د الله په هغه (ښکاري حیوان کله چې ښکار ته یې لېږئ !) (یا) او یادوئ تاسې نوم د الله په (حلالولو د) هغه (ښکار کې که ژوندی مو مینده کړ).

تفسیر: د ښکاري سپي او باز او نورو ښکار کوونکو ساکښانو (ذي روحو) ښکار په دې شرطونو سره حلال دی:

۱ - دښکار کوونکو ذي روحو ښه عادت کول، چې تعلیم یې موندلی وي.

۲ - پر ښکار باندې خوشې کړ شي.

۳ - په همغه طریقه سره تعلیم ورکړی شوی وي؛ چې په شریعت کې د اعتبار وړ وي، یعنې سپي او نورو ته داسې تعلیم ورکړی شوی وي؛ چې ښکار ونیسي، او همغسې یې خپل خاوند ته وروړي، او ویې نه خوري، او باز ته داسې تعلیم ورکړی شوی وي؛ چې د بلنې په وخت کې خپل خاوند او بلونکي ته ژر بېرته ورشي.

که سپی ښکار په خپله وخوري، یا باز چې په بلنه سره بېرته رانشي، نو داسې فهمېږي کله چې دوی د خپل خاوند په بلنه بېرته نه راځي، او د ده په خوله نه کیږي؛ نو هغه ښکار هم د خپل خاوند لپاره نه، بلکه خپلو ځانونو ته یې کړی دی.

۴ - د خوشې کولو په وخت کې د الله تعالی نوم یاد کړ شي ! یعنې بسم الله وایي ! او ورخوشې یې کړي، د دې څلورو واړو شرطونو تصریح خو په قرآني نص کې شوې ده.

که له دې شرطونو څخه یو شرط هم مفقود شي، نو هغه ښکار چې ښکاري ساکښ (ذي روح) وژلی وي؛ حرام دی، هو ! که مړ شوی نه وي، او ذبح کړ شي، نو د ﴿إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ په قاعده سره جلا کیږي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝

او وویرېږئ تاسې له الله !، بېشکه چې الله ډېر چابک دی حساب (د ده، چې ډېر ژر د ګردو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسیر: یعنې په هر حالت کې له الله تعالی څخه وویرېږئ ! چې چېرې د «طیبات» په استعمال او د ښکار او د نورو شیانو د منتفع کېدلو په وخت کې له شرعي حدودو څخه متجاوز نشئ !.

﴿ٱلۡيَوۡمَ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُۖ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حِلّٞ لَّكُمۡ وَطَعَامُكُمۡ حِلّٞ لَّهُمۡۖ وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ
ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِن قَبۡلِكُمۡ إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحۡصِنِينَ غَيۡرَ
مُسَٰفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِيٓ أَخۡدَانٖۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ
ٱلۡخَٰسِرِينَ ٥﴾

نن ورځ حلال کړی شوي دي تاسې ته ټول طيبات (پاکيزه شيان) او (هر قسم) طعام د هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب حلال دی تاسې ته، او (هر قسم) طعام ستاسې حلال دی دوی ته، او (حلالې دي تاسې ته بې مېړه ـ بې خاونده) پاک لمنې اصيلې ښځې له مؤمنانو ښځو څخه او پاک لمنې (بې مېړه ـ بې خاونده) اصيلې ښځې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب له تاسې پخوا، کله چې ورکړې دغو (ښځو) ته مهرونه د دوی (ای مېړونو د نکاح د قيد راوړلو لپاره)، حال دا چې نکاح کوونکي يئ تاسې نه زنا کوونکي (ښکاره) او نه نيوونکي د يارانو (په پټه سره)، او هر څوک چې کافر (منکر) شو په ايمان (او مؤمَن به شيانو) پس په تحقيق ضايع (باطل) شو عمل د ده، او دی به آخرت کې له زيانکارانو څخه وي.

تفسير: دلته له «طعام» څخه مراد «ذبيحه» ده، يعنې که کوم يهودي يا نصراني (په دې شرط چې وروسته د اسلام له ارتداده يهودي يا نصراني نه وي پاتې) که د حلال ساکښ (ذي روح) د حلالولو په وخت کې د غير الله نوم وا نه خلي؛ نو د هغه خوراک مسلمان ته حلال دی، د مرتد احکام بېل دي.

د کتابيانو له يوه مخصوص حکم سره يې بل مخصوص حکم هم بيان کړ، يعنې له کتابي ښځې سره نکاح تړل په شريعت کې جايز، او له مشرکې ښځې سره ناروا دي، لکه چې د دويم جزء د البقره سورت په (۲۲۱) آيت (۲۷) رکوع کې مو ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلۡمُشۡرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤۡمِنَّ﴾ ولوست.

مګر دا خبره په ياد ولرئ چې څمونږ په زمانه کې «نصارى» عموما په نامه «نصارى» پاتې دي، په دې نصرانيانو کې زياتره داسې کسان دي، چې نه پر کوم آسماني کتاب قائلان دي، نه الله جل جلاله منې، نه رسول، نه مذهب لري، نو ځکه د اهل کتابو اطلاق پر دوی نه شي کېدی، لهذا د دوی په مذبوحو او ښځو باندې هغه احکام نه مرتب کيږي؛ چې د حقيقي کتابيانو په ذبائحو او ښځو مرتب دي.

دا خبره دې هم په نظر کې ونيول شي ! چې د يوه شي د حلالېدو دا معنى ده، چې پکې «في حد ذاته» د تحريم کومه وجه نه وي، ليکن که خارجي اثرات او حالات داسې وي، چې له هغه حلال شي څخه په ګټه اخيستلو کې د ډېرو محرماتو ارتکاب واقع کيږي، بلکه په کفر کې د مبتلا کېدو احتمال هم وي، نو له هسې حلال شي څخه د ګټې اخيستلو اجازه نه ورکوله کيږي.

په موجوده زمانه کې له يهودو او نصاراوو سره خوړل او څښل، او بې ضرروته اختلاط او ګډون کول او د دوی د ښځو په جال کې ځان بندول، هسې خطرناک او ويروونکي نتايج لري، چې هغه د هيچا له نظره پټ نه دي، نو د داسې بدۍ او بې دينۍ له اسبابو، او ذرائعو څخه هرومرو (خامخا) اجتناب په کار دی !.

له کتابيانو ښځو سره چې د نکاح تړلو اجازه شوې ده، د هغه فائده ښايي دا وي چې د مؤمن حقانيت او اسلامي اخلاق د ښځې په زړه کې ځای ونيسي، داسې نه چې مؤمن پر هغو کتابيانو هسې مين او مفتون شي، چې بالعکس خپله ايماني متاع له لاسه وباسي، او په سپېره ډاګ ميدان کې کيني، او د ﴿خَسِرَ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةَ﴾ مصداق شي، کله چې له کافرې

ښځې سره د دې فتنې احتمال قوي کېدى شي، نو ځکه د ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ تحديد خورا (ډېر) مناسب او پر خپل ځاى کې دى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ۚ

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو!) کله چې پاڅېږئ تاسې لمانځه ته (او بې اوداسه يئ) نو وومينځئ تاسې مخونه خپل او لاسونه خپل تر څنګلو پورې (سره له څنګلو) او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو او (وومينځئ تاسې) پښې خپلې تر پړکيو پورې (سره له پړکيو)،

تفسير: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ کله چې پاڅېږئ تاسې لمانځه ته يعنې که له خوبه پاڅېږئ يا دنيوي مشاغلو څخه لاس باسئ او لمانځه ته ولاړ شئ، نو لومړى اودس وکړئ! ليکن اودس کول هلته ضرور دي چې سړى اودس ونه لري، د دې آيت په آخر کې د دې احکامونو هغه غرض او غايې څخه چې په ﴿وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ کې فرمايلى شوى دى؛ معلومېږي چې د لاسونو، خولې، او نورو اعضاوو د وينځلو وجوب د دې لپاره دى چې حق تعالى تاسې پاک کړي، او په خپل دربار کې تاسې ته ځاى درکړي، نو که دا پاکي لا له پخوا څخه حاصله وي، او د اوداسه کوم ماتوونکى شى په مينځ کې پېښ شوى نه وي، نو د پاکو اندامونو د بيا پاکولو هيڅ ضرورت نشته، بلکه د هغه په ضروري کولو سره په «امت» باندې حرج پېښېږي، چې د هغه نفي په ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾ کې کړى شوې ده، هو! که زيات نظافت، نورانيت، او نشاط حاصلولو لپاره نوى اودس وکړى شي، نو مستحب دى.

﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ «او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو» يعنې لوند لاس پر سر باندې راکاږئ!.

﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ «او وومينځئ تاسې پښې خپلې تر پړکيو پورې» د (أرجلكم) معطوف عليه مغسولات دي، يعنې همغسې چې د مخ او د لاسونو د وينځلو حکم دى؛ پښې دې هم تر پړکيو پورې ووينځلى شي، او د سر غوندې مسح ورته کافي نه ده، لکه چې ځمونږ «أهل السنت والجماعت» پرې اجماع کړېده، او له ډېرو احاديثو څخه هم دا ثابته شوې ده، چې که په پښو موزې نه وي، نو وينځل يې فرض دي، (مګر پر بوټونو او موزو سم له هغو شرائطو چې په فقهي کتابونو کې مذکور دي؛ مقيم لره يوه شپه او ورځ او مسافر لره تر درې شپو او ورځو پورې مسح کول هم روا دي.

وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ

او که وئ تاسې جنبان (يعني په جنابت کې وئ) نو ښه ځان پاک کړئ!

تفسير: يعنې له جنابت څخه د پاکېدلو لپاره يواځې د همدې څلورو واړو اعضاوو وينځل او مسح کول کافي نه دي، بلکه د بدن ټولې سطحې ته تر هغو ځايونو پورې چې د اوبو رسونه ورته بې له ضرره ممکن وي؛ د اوبو رسونه ضروري ده.

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ

او که وئ تاسې مريضان (رنځوران او اوبه درته مضرې وې) يا په سفر (کې وئ) يا راغى يو له تاسې له ځايه د بولو څخه (يعني بې اودسه شوئ) يا جماع وکړئ تاسې له ښځو سره، نو ونه مومئ

تاسې اوبه؛ نو قصد وکړئ تاسې د خاورې پاکې نو (ووهئ لاسونه دوه ځلې پر ځمکه او) ومښئ تاسې (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغې (خاورې) څخه، اراده نه لري الله (د تطهير په دې تکليف کې پر تاسې دا) چې مقرر کړي پر تاسې څه حرج (تنګوالى يا سختي).

تفسير: د اوداسه او غسل په تيمم کې هيڅ فرق نشته، ځکه د تيمم له مشروعيت څخه چې کوم غرض دی؛ هغه په هر صورت کې په يو شان حاصليږي.

تنبيه: د ﴿أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ ترجمه چې په جماع سره شوې ده، د ابن عباس رضي الله تعالى عنه او ابو موسى اشعري رضي الله تعالى عنه له تفسير سره موافقه ده، چې ابن مسعود رضي الله تعالى عنه هم هغه سکوتا منلې ده (کما في البخاري).

﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمۡ وَلِيُتِمَّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ٦﴾

او ليکن اراده لري (الله د دې) چې پاک کړي تاسې (له صوري او معنوي پليتۍ نه) او د دې لپاره چې پوره کړي (الله) نعمت (احسان) خپل پر تاسې (په اسلام او د شرائعو په بيان) لپاره د دې چې تاسې شکر ګذار شئ !.

تفسير: دا ښوونه هم في حد ذاته يو نعمت دی، او په ظاهري بدن باندې له اوبو تېرولو يا په خاورو سره له مسح کولو څخه بنده ته باطني پاکي ورکول بل نعمت دی، بنده لا د لومړنيو نعمتونو شکر نه وو ادا کړئ، او د هغو د شکر د اداء کولو په قصد وو، چې په دې نويو نعمتونو فائض شو، نو ځکه ارشاد وشو ﴿لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ﴾ يعنې د پخوانيو نعمتونو له يادولو څخه پخوا د دې جديدو نعمتونو شکر ښايي اداء کړئ ! چې د اوداسه د احکامو په ضمن کې پر تاسې شوي دي.

﴿وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِي وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذۡ قُلۡتُمۡ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ٧﴾

او ياد کړئ تاسې نعمت (احسان، رحمت) د الله پر تاسې (چې اسلام دی) او (ياد کړئ) عهد محکم د الله هغه (عهد) چې محکموالى کړی دی (الله) له تاسې سره په هغه سره کله چې وويل تاسې: واورېده مونږ (وينا ستا) او ومو منه (فرمان ستا)، او وويرېږئ له الله (په هېرولو د نعمت او ماتولو د بيعت کې) بېشکه چې الله ښه عالم دی په خبرو د سينو (او په حالاتو د زړونو هم).

تفسير: غالبا دا همغه عهد دی چې په «۳» جزء د «البقره» سورت په خاتمه په (۲۸۵) آيت (۴۰) رکوع کې يې د مؤمنانو له ژبې څخه نقل فرمايلى وو: ﴿وَقَالُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ﴾ کله چې اصحاب کرام رضي الله تعالى عنهم د محمد صلى الله عليه وسلم پر مبارک لاس بيعت کولو، په دې وخت کې يې هم داسې اقرار کولو چې: «مونږ له خپل توان سره سم ستاسې هره خبره اورو، او منو يې، برابره ده چې هغه ځمونږ له طبيعت سره موافقه وي او که مخالفه»، دا خو عمومي عهد وو، وروسته له دې اسلام د ځينو ارکانو له حاله سره مناسب د خپلو نورو اهمو شيانو په نسبت خصوصي عهد هم له دوی ځنې اخيستل کېده.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې محکم ولاړ (په حق باندې) لپاره د الله (اوسئ تاسې !) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره.

تفسیر: ﴿قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ﴾ کې د حقوق الله او په ﴿شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ﴾ کې د حقوق العباد په لوري اشاره ده، همداسې يو آيت په (۵) جزء د «النساء» سورت په (۱۳۵) آيت (۲۰) ركوع کې تېر شوی دی، چې د دې دواړو په مينځ کې فقط دومره فرق شته، چې هلته «بالقسط» يې له «الله» څخه مقدم کړی دی، او ښايي چې وجه يې دا وي چې هلته د «حقوق العباد» ذکر له اوله جريان درلود (لرلو)، او دلته له پخوا راهيسې د «حقوق الله» تأکيد جريان لري، نو په دې ملاحظه هلته د «بالقسط» او دلته د «الله» تقديم مناسب شو، برسېره پر دې دلته په لحاق کې له مبغوض دښمن سره د معاملې کولو ذکر دی، چې له هغه سره د «قسط» تذکر ضرور دی، او هلته د سورت «النساء» د آيت په لحاق کې د محبوبو شيانو ذکر دی، نو ځکه هلته له ګردو څخه محبوب د پاک الله د ذکر تذکر شوی دی.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم په دې باندې چې عدل انصاف به ونه کړئ تاسې.

تفسیر: د «عدل» معنی دا ده چې له بل چا سره بې له افراطه او تفريطه همغسې معامله وکړئ چې هغه واقعي د هغې مستحق وي، د عدل او د انصاف تله ښايي داسې سمه او برابره وي چې نه ډېره زياته دوستي، او نه ډېره سخته دښمني وکولی شي، چې د هغې يوه پله درنه کړي.

اِعْدِلُوْا ۟ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۡ

عدل (انصاف) وکړئ تاسې !، همدا (عدل) ډېر نږدې دی تقوی (پرهېزګارۍ) ته.

تفسیر: «تقوی» د هغه معنوي کيفيت نوم دی، چې د هغو شيانو له اجتناب او ځان ژغورنې (ساتنې) څخه حاصلېږي، چې شرعاً مهلك يا په کومه درجه سره مضر وي، او يو خاص نوراني کيفيت دی چې د انسان په زړه کې راسخيږي، د «تقوی» د تحصيل نږدې او لرې اسباب ډېر دي، ګرد حسنه اعمال او د خير خصال «د تقوی» له اسبابو او معداتو څخه شمېرلی شي، ليکن معلومېږي چې «عدل» او «قسط» يعنې له دوسته او دښمنه سره يو شان معامله کول، او د حق په معامله کې د محبت او عداوت د جذباتو تر تأثير لاندې نه راتلل، د «تقوی» د حصول د خورا مؤثرو او د ډېرو قريبو اسبابو څخه دي، نو يې ځکه ﴿اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾ وفرمايل، يعنې دا عدل چې حکم يې ورکړ شو «تقوی» ته ډېر نږدې دی، چې د هغه له ممارست او کولو څخه وروسته د «تقوی» کيفيت ډېر ژر حاصلېږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝۸

او وويرېږئ تاسې له الله (نو ظلم مه کوئ !) بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو چې کوئ يې تاسې.

تفسیر: يعنې داسې عدل او انصاف وکړئ ! چې مخه يې هيڅ ډول دوستي يا دښمني نشي نيولی، او د هغه له غوره کولو څخه انسان په آسانۍ سره متقي کېدی شي، د «تقوی» د حصول يواځينی لار د الله تعالی وېره ده، او د هغه له انتقام څخه خوف دی، او دا خوف د ﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ﴾ په مضمون کې له ځو ځو ځلې تفکر او تدبر کولو څخه پيدا کيږي.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝۹

وعده کړېده الله له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه د دې چې مقرر دی) دوی ته مغفرت او اجر ډېر لوی (په جنت کې).

تفسير: يعني نه يواځې دا چې د هغوی هغه قصور به وربخښو چې د بشريت په اقتضاء له هغوی ځنې صادريږي، بلکه عظيم الشأن اجر او ثواب به هم دوی ته عطا فرمايو.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي او نسبت د دروغو يې کړی دی آياتو ځمونږ ته؛ همدغه کسان دي صاحبان (ملګري د اور) د دوزخ. ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) ياد کړئ تاسې احسان د الله (چې) پر تاسې (دی) کله چې قصد وکړ يوه قوم د دې چې راوغځوي دوی تاسې ته لاسونه خپل (او تاسې مړه کړي) نو منع يې کړل لاسونه د دوی له تاسې څخه، او وويريږئ تاسې (په هېرولو د نعمتونو کې) له الله څخه، او خاص په الله پس خامخا توکل دې وکړي مؤمنان (چې الله کافي دی په رسولو د خير او لرې کولو د شر کې).

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنتُم بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ فَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

او خامخا په تحقيق اخيستې ده الله وعده محکمه له بني اسرائيلو، او ولېږل (مقرر کړل) مونږ له دوی نه دوولس (تنه) مشران (ضامنان د قوم د دوی په وفا د وعدې سره)، او وفرمايل الله (بني اسرائيلو ته) بېشکه زه له تاسې سره يم (په معاونت او نصرت سره) (او ويې فرمايل: قسم دی) خامخا که قائم کړئ تاسې (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکړئ تاسې زکات (د اموالو خپلو مستحقانو ته)، او ايمان راوړئ تاسې په رسولانو زما، او مدد (او تعظيم) وکړئ تاسې د دوی، او قرض ورکړئ تاسې الله ته قرض نېک (ښه ورکړه بې منته، بې احسانه، بې ضرره د زړه له اخلاصه نو)، خامخا لرې به کړم زه له تاسې څخه ګناهونه ستاسې، او خامخا داخل به کړم زه تاسې هسې جنتونو ته چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو د) هغو ويالې، نو هر څوک چې کافر شو وروسته له دې (وعدې) له تاسې نه؛ نو په تحقيق ورکه کړې يې ده سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: ﴿إِنِّي مَعَكُمْ﴾ خطاب همغو د بني اسرائيلو دوولسو سردارانو ته دی، يعنې تاسې خپل فرض اداء کړئ !، زما حمايت او امداد له تاسې سره دی، يا ګردو بني اسرائيلو ته دی : چې زه له تاسې سره يم، يعني هيڅ وخت ما له خپل ځانه لرې مه ګڼئ ! هر هغه معامله چې په هر ځای او په هر وخت کې يې په پټه يا په ښکاره تاسې وکړئ زه يې ګورم، او اورم يې، نو څکه هر شی چې کوئ، ښايي چې په پوهه او هوښياری سره يې وکړئ !.

﴿وَآمَنتُم بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ «او ايمان راوړئ، يقين وکړئ تاسې په رسولانو ځما، او مدد او تعظيم وکړئ تاسې د دوی»، يعنې هر هغه رسول چې له موسی عليه السلام څخه وروسته راځي، د هغوی د ټولو تصديق او د زړه له کومې د دوی تعظيم وکړئ ! او د حق د دښمنانو په مقابل کې له هغوی سره په خپلو ځانونو او مالونو دواړو سره معاونت او مرستې (مدد) وکړئ.

﴿وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ﴾ یعنې ورکړه کوئ ! په لاره د الله لپاره د ترقۍ د دین، له قرض ورکولو څخه مراد دا دی: چې د دین او د الله د رسولانو په حمایت او ساتنه کې خپل مالونه صرف کړئ ! همغسې چې قرض ورکوونکي خپلې روپۍ په دې مقصد بل ته پور (قرض) ورکوي، چې د ده روپۍ به بېرته ور رسیږي، او قرض اخیستونکی د هغه ادا کول په خپله ذمه لازمه ګرځوي، همدا شان د همغه الله تعالی له ورکړې شوي مال څخې هر شی چې دلته د هغه په لاره کې صرف کړ شي، هغه به له سره نه لړ او نه ورک کیږي، حق تعالی د کومې مجبورۍ له امله (وجهې) نه بلکه محض په خپل فضل او رحمت سره یې دا په خپله ذمه لازمه کړېده، چې هغه شی به سره له ډېرې ګټې در رسوي.

﴿قَرْضًا حَسَنًا﴾ «پور (قرض) نېک: ښه ورکړه، بې منته، بې احسانه، او بې ضرره د زړه له اخلاصه»، له نېک څخې مراد دا دی چې په اخلاص یې ورکوئ ! او له محبوبو او له مرغوبو شیانو او د حلالو، پاکو، صافو، او ښو مالونو څخه یې ورکړئ ! (او څواب د قسم دا دی):

﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ «نو خامخا به لرې کړم له تاسې څخه ګناهونه ستاسې» یعنې کله چې نیکۍ ډېرې شي؛ بدۍ بدلوي او محوه کوي یې، کله چې انسان د الله تعالی د عهد په پوره کولو کې زیار باسي (محنت کوي)، او کوښښ کوي نو حق تعالی ترې نورې کمزورۍ او نیمګړتیاوې لرې کوي، او د خپلې خوښې او قرب په مقام کې ورته ځای ورکوي.

﴿فَمَن كَفَرَ﴾ الآیه - یعنې له هسې صاف او پاخه عهد او پیمان څخه وروسته هم که څوک د الله تعالی په عهد وفا ونه کړي، او غدر او خیانت ته ملا وتړي، نو وپوهېږئ چې ده د کامیابۍ او د نجات سمه لار ورکه کړې ده.

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

نو په سبب د ماتولو د دوی د کلکې وعدې خپلې لعنت وکړ مونږ پر دوی او ګرځولي دي مونږ زړونه د دوی سخت (چې هیڅ پند نه آخلي) چې اړوي (لرې کوي) دوی کلمې (د تورات مخصوصا محمدي نعت) له ځایونو خپلو (او په خپلې ناپاکې مدعا یې اړوي)، او هېره کړې ده دوی (غټه) برخه اخیستل له هغه شي چې پند ورکړې شوی وو دوی ته په هغه سره (په تورات کې چې هغه متابعت د محمد وو)، او همېشه به یې ته (ای محمده !) چې خبرېږې په کوم خیانت له دې (یهودانو نه) مګر لږ (کسان) له دوی نه، نو عفوه وکړه (ای محمده !) دوی ته، او مخ وګرځوه (له دوی نه)، بېشکه چې الله خوښوي احسان کوونکي.

تفسیر: د «لعن» معنی (طرد، ابعاد، شړل او لرې کول) ده، یعنې د عهد ماتولو او د غدارۍ له سببه مونږ دوی له خپل رحمت څخه لرې وغورځول (یا مسخه مو کړل یا جزیه مو پرې کېښوده)، او د دوی زړونه مو سخت کړل، په ﴿فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ﴾ کې ظاهر وفرمایل چې د دوی د ملعونیت او زړه سخت کېدلو سبب هغه عهد ماتول او بې وفایي ده، چې د دوی خپل فعل دی، اما پر اسبابو باندې د مسبباتو مرتبول څرنګه چې د الله تعالی کار وو، نو په دې لحاظ ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾ نسبت د الله جل جلاله په لوري وکړ شو.

﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ﴾ «اړوي دوی کلام د تورات، مخصوصا محمدي نعت له ځایونو خپلو څخه په خپلې ناپاکې مدعا» یعنې د الله تعالی په کلام کې تحریف کوي، کله د هغه په الفاظو کې، کله د هغه په معانیو کې، کله په تلاوت کې، د تحریف دغه ګرد اقسام په قرآنکریم او د احادیثو په کتابونو کې ذکر شوي دي، چې پر هغو باندې لږ څه اعتراف د نن ورځې اروپایي نصاراوو هم کړی دی.

﴿وَنَسُوا حَظًّا﴾ یعنې لازم خو دا وو چې اهل کتاب د دغو آسماني کتابونو له قیمتدارو پندونو څخې فائدې اخیستلې وای، مثلاً د نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم د راتګ او د نورو دیني مهماتو په نسبت د هغو په کتابونو کې ارشادات موجود وو، مګر دوی په خپلو شرارتونو او غفلتونو اخته او دا ګرد شیان یې له یاده وویستل، بلکه د پندونو هغه ضروري برخې یې هم ورکې کړې، او اوس هم هغه پندونه او مفیدې خبرې چې د خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم له خولې هغوی ته کیږي؛ د هغو هیڅ یو اثر نه قبلوي.

﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ﴾ یعنې د دوی د دغابازۍ او خیانت کارۍ سلسله تر نن و رځې پورې جاري ده، او وروسته له دې نه به هم جاري وي، نو ځکه تل تاسې د دوی پر یوې نه یوې دغابازۍ، مکر، فریب، او خیانت باندې خبرېږئ، (په خائنة کې «ة» لپاره د مبالغې ده لکه علامة او نسابة کې).

﴿إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ﴾ مګر لږ کسان له دوی نه چې هغوي خیانت نه دی کړی او نه یې کوي، لکه عبد الله بن سلام او نور چې په اسلام کې داخل شوي دي، رضي الله تعالی عنهم.

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾ الآیة - قتاده او نورو «رحمهم الله» ویلي دي: چې دا آیت په ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ سره منسوخ شوی دی، مګر دېته هیڅ حاجت نشته، ځکه د قتال له حکمه دا نه لازمیږي؛ چې په هیڅ وخت او هیڅ موقع کې دې هم د داسې قوم په مقابله کې له عفوې او اغماض او تألیف القلوب او تېرېدلو څخې کار وانخیستل شي، (بیضاوي وایي چې: عفو او صفح مشروط دي په دې شرط سره چې دوی توبه وباسي او ایمان راوړي، یا صلح وکړي او جزیه ومني، نو په دې تقدیر سره نسخ نشته، او که عفو او صفح دواړه مطلق وي، نو دا حکم به د سیف په آیت سره منسوخ وي).

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

او ځینو له هغو کسانو څخه چې وایي دوي: بېشکه مونږ نصرانیان یو؛ اخیستی وو مونږ محکم عهد د دوی، نو هېره کړه دوی (غېته) برخه آخیستل له هغه شي چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره، نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کې عداوت (دښمني) او بغض (کینه) تر ورځې د قیامته پورې، او ژر به خبر ورکړي دوی ته الله په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: یعنې (و أخذنا من النصاری میثاقهم کما أخذنا ممن قبلهم) د نصاری د کلمې مأخذ یا «نصر» دی، چې معنی یې مدد کول دي، یا د «ناصره» په لوري منسوب دی چې په شام کې د هغې قریې نوم دی، چې هلته مسیح علیه السلام هستوګنه درلوده (لرله)، نو ځکه ورته ناصري مسیح علیه السلام هم وایي، هغه کسان چې خپل ځانونه یې «نصاری» بلل، ګواکې دوی د دې خبرې مدعیان وو، «چې مونږ د الله تعالی د حق دین او د انبیاوو علیهم السلام رښتیني حامیان او ناصران یو، او د ناصري مسیح له متابعانو څخې یو»، د ژبې د دعوی او ظاهري افتخار سره سره هغه لاره چې دوی د دین په چارو کې غوره کړې وه په آینده کې به ذکر شي.

﴿أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ﴾ - «اخیستی وو مونږ محکم عهد له نصرانیانو نه هم په انجیل کې چې هغه د محمد صلی الله علیه وسلم متابعت وو» یعنې د یهودانو په شان له دوی څخې هم کلك عهد اخیستلی شوی، لیکن دوی هم په عهد ماتولو او بې وفایۍ کې له خپلو پخوانیو څخه هیڅ کم نه وو، دوی هم له هغو ښو پندونو څخې هیڅ یوه فائده وانخیسته، چې پر هغو باندې ابدي فلاح او نجات مرتب وو، بلکه په «انجیل - بایبل» کې یې د نصائحو هغه برخه بیخي پرېښوده،

چې في الحقيقت د مذهب مغز وه (او هم دمحمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم د متابعت په نسبت یې د هغه احکام ونه منل).

﴿فَأَغْرَيْنَا﴾ الآية ـ «نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کې عداوت، دښمني، بغض او کینه» یعني د نصرانیانو په منځ کې یا د یهودانو او نصاراوو په منځ کې به تل تر تله جګړې او عداوتونه قائمیږي، او د آسماني تعلیماتو له ضایع کېدلو او هېرولو ځنې کومه نتیجه چې پیښېدونکې وه؛ هغه پېښه شوه.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ﴾ الآية ـ یعني په آخرت کې به په ښه ډول سره او په دنیا کې به هم د ځینو واقعاتو په وسیله هغوی د دوی د بدو کارونو نتیجه ور معلومه شي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ۚ

ای اهل د کتابو ! په تحقیق درغلی دی تاسې ته رسول ځمونږ (محمد) چې بیانوي (ښکاروي) تاسې ته ډېر له هغو شیانو چې وئ تاسې چې پټول به مو له کتابه (تورات او انجیل نه لکه د رجم آیت او محمدي نعت) او عفو کوي (تېرېږي) له ډېرو شیانو،

تفسیر: دا ګردو یهودانو او نصرانیانو ته خطاب دی، چې هغه نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم تشریف راووړ، چې د ده د راتګ بشارت ستاسې په کتابونو کې سره له دومره تحریفاتو لا هم څه نه څه په یوه نه یوه عنوان شته، او پاک الله د دې رسول صلی الله علیه وسلم ته خپل پاک کلام ورلیږلی دی، او هغه حقایق یې تکمیل کړل چې له مسیح علیه السلام څخه ناتمامه پاتې وو، د «تورات» او «انجیل» هغه خبرې چې تاسې پټولې او تغییر او تبدیل مو پکې کولو، له هغو څخه ګردې ضروري خبرې هم دې رسول آخر الزمان صلی الله علیه وسلم تاسې ته ظاهرې کړې دي، او له هغو خبرو ځنې تېر شوی دی چې اوس هغو ته دومره ضرورت نه دی پاتې، او یا په اظهار کې یې څه مصلحت نه وو.

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

په تحقیق درغلی دی تاسې ته له (طرفه د) الله ځنې نور (رڼا یعني محمد) او کتاب مبین (روښان بیانوونکی قرآن). چې هدایت کوي په (هر یوه) له دې سره الله هغه چا ته چې تابع وي د رضا د ده لارې د سلامتی ته، او باسي دوی له تیارو (د کفر، شک، جهل) څخه نور (رڼا د ایمان، یقین او علم) ته په اذن (حکم، اراده، توفیق) خپل، او هدایت (ښوونه) کوي دوی ته (په طرف د) لارې سمې صافې (د توحید).

تفسیر: ای محمده ! «صلی الله علیه وسلم» ووایه دوی ته چې: د الله تعالی په ډېرې زوروړې رڼا سره ګرد جهان روڼ شوی دی، که د ابدي نجات پر سمه لاره باندې تلل غواړئ نو په دې رڼا کې د الله تعالی د رضا او خوښې حاصلولو پسې شئ ! چې د سلامتی ګردې لارې به سمې او خلاصې ومومئ، او له تیارو ځنې به ووځئ، په دغه رڼا کې به بې له ربړه (مصیبته) او تکلیفه تللی شئ، او د هغه پاک الله د رضا او خوښې چې تابع شوي یئ د هغه په لارښوونې او لاس نیونې سره به ﴿صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ بې تکلیفه طی کولی شئ.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ؕ

خامخا په تحقيق كافران شوي دي هغه كسان چې وايي دوى: بېشكه چې الله همدا مسيح ځوى د مريمې دى.

تفسير: يعنې دوى وايي چې: الله بې له مسيح عليه السلام څخه كوم بل شى نه دى (معاذ الله)، وايي چې په نصرانيانو كې دا د «يعقوبيه وو» د فرقې عقيده ده چې د دوى په نزد د مسيح عليه السلام په قالب كې الله تعالى حُلول كړى دى (معاذ الله).

قُلْ فَمَنْ يَّمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُّهْلِكَ الْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ؕ

ووايه (اى محمده ! دغو نصرانيانو ته) نو څوک به مالک شي (د منعې) له الله څنې د يوه شي؟ كه اراده وفرمايي (الله) ددې چې هلاک كړي مسيح ځوى د مريمې او مور د ده او هومره خلق چې په ځمكه كې دي ګرد سره ټول (بلكه هيڅوک يې نشي كولى).

تفسير: يعنې فرض كړئ كه قادر او قهار الله جل جلاله داسې اراده وفرمايي چې مسيح عليه السلام او بي بي مريم او ټول وړاندني او وروستني د ځمكې اوسيدونكي سره يو ځاى كړي، او په يوه شېبه (يو ساعت) كې ګرد (ټول) سره مړه كړي، نو همدا تاسې وښيئ ! چې څوک به يې د ارادې مخه ونيولى شي؟

يعنې كه له ازله تر ابده پورې ګرد انسانان هم سره فرضا ټول كړل شي، او الله جل جلاله په يوه آن كې د دوى د هلاكولو اراده وفرمايي؛ نو د دوى ګرد (ټول) اجتماعي قوت هم د الله تعالى د ارادې مخه د لږ وخت لپاره هم نشي ځنډولى (ملتوي كولى)، ځكه چې د مخلوقاتو محدود او وركړ شوى قوت او قدرت د الله تعالى د قدرت په مقابل كې داسې پوره عاجز او لاشى دى؛ چې پر هغه همدا خلق اعتراف كوي، چې د دوى په رد كې دا خطاب كيږي، بلكه په خپله مسيح ابن مريم عليه السلام هم چې هغه خلق يې الله بولي؛ هم په دې باندې معترف دى لكه چې د «مرقس» په «انجيل» كې د مسيح عليه السلام دا مقوله موجوده ده، نو كله چې مسيح عليه السلام چې تاسې يې الله بولئ، او د هغه ماجده والده صديقه بي بي مريمه چې ستاسې په زعم د الله مور ده، كه دا دواړه هم سره له ګردو (ټولو) هغو كسانو چې د ځمكې په سر هستوګنه لري، يو ځاي شي؛ د الله تعالى د مشيئت او ارادې په مقابل كې عاجز او ناتوان دي، نو تاسې پخپله فكر او اټكل وكړئ ! چې پخپله د هغه يا د هغه د والدې يا د بل كوم مخلوق په نسبت به د الوهيت دعوى كول څومره ګستاخي او سپين سترګي توب وي؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ؕ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ

او خاص الله لره دى ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمكې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په مينځ د دوى كې دي، پيدا كوي (الله) هغه چې اراده يې وفرمايي د (پيدا كولو يې).

تفسير: يعنې هر څه يې چې اراده وي او په هر ډول چې اراده وفرمايي؛ هغه كوي، مثلا مسيح عليه السلام يې بې پلاره او حواء رضي الله تعالى عنها يې بې له موره او آدم عليه السلام يې بې له موره او بې له پلاره پيدا كړى دى.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۷﴾

او الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی (نو بې له پلاره بې له موره او بې له والدینو یې هم پیدا کوي).

تفسیر: د هیڅا زور د الله جل جلاله په مقابل کې نه چلیږي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصٰرٰى نَحْنُ أَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَأَحِبّٰٓؤُهُ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ ۖ

او ویل یهودانو او نصرانیانو چې مونږ ځامن د الله یو (په قرب او منزلت کې) او دوستان د ده یو، ووایه (ای محمده ! دې کتابیانو ته): نو ولې په عذابوي (الله) تاسې په سبب د ګناهونو ستاسې؟.

تفسیر: څرنګه چې د حقیقت له مخې د کوم مخلوق «ابن الله» کېدل بالکل محال او بدیهي البطلان دي، او د ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهٗٓ﴾ (۶ جزء د المائده سورت (۵۴) آیت (۸) رکوع) د مضمون له مخې الله تعالی محبوب ګرځېدل ممکن وو؛ نو ځکه په دې جمله کې اول د «محبوبیت» د دعوی تردید وشو، یعنې هغه قوم چې د ښکاره بغاوتونو او ډېرو شدیدو ګناهونو له سببه دلته په څو قسمو رسواییګانو او عذابونو کې نیولی شوی دی، او په آخرت کې هم عقلا او نقلا د حبس دوام د سزا استحقاق لري، آیا د داسې باغي او عاصي قوم په نسبت د یوې لمحې لپاره هم کوم ذي شعور داسې خیال کولی شي چې: دا به د الله تعالی محبوب او مکرم وي؟ پاک الله له هیچا سره نسبي علاقه نه لري، د ده مهرباني او محبت یواځې له اطاعت او حسن عمل څخه حاصلېدی شي.

بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ

بلکه تاسې (هم) یو بشر (بنیادم) یئ د هغو مخلوقاتو له جملې نه چې الله پیدا کړي دي.

يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ

مغفرت کوي (الله) هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې) او عذابوي هغه څوک چې اراده وفرمایي (د عذاب یې).

تفسیر: ځکه چې همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چې څوک دمغفرت وړ (لایق) او کوم یوه ته سزا ورکړه شي؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿۱۸﴾

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکې او (سلطنت) د هغو شیانو چې په منځ د دوی کې دي، او خاص هم ده ته دي بیا ورتلل (د ټولو، نو وربه کړي هر چا لره جزا د عمل د ده).

تفسیر: نو د هر چا د معافولو اراده چې دی په خپل فضل او رحمت او حکمت سره وفرمایي، یا سم له عدل او انصاف سره د چا د سزا ورکولو اراده ولري، په دې کې څوک له ده سره مزاحم کېدی نه شي، نه کوم مجرم ته د دې خبرې توان او قدرت شته، چې د ده له سلطنت او ځمکې او آسمان څخه د باندې ووځي، او نه دا چې په آخرت کې چېرې وتښتي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ

اې اهل د كتابو ! په تحقيق درغلى دى تاسې ته رسول ځمونږ (محمد) بيانوي تاسې ته (شرعي أحكام) په (وخت د) انقطاع د رسولانو (او معطل كېدو د وحيې) كې چې بيا چېرې ونه وايئ تاسې (په قيامت كې) چې: نه وو راغلى مونږ ته هيڅ زېرى كوونكى (په نعيم سره) او نه ويروونكى (په جحيم سره) نو په تحقيق راغى تاسې ته زېرى كوونكى او ويروونكى،

تفسير: ﴿فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞ﴾ «نو په تحقيق راغى تاسې ته زېرى وركوونكى او ويروونكى» له مسيح عليه السلام نه نږدې (۶۰۰) كاله وروسته د انبياوو د راتګ سلسله منقطع شوې وه، او ګرده دنيا تر «ما شاء الله» پورې د جهل او غفلت هوسونو او اوهامو په تيارو كې لوېدلې وه، د هدايت ډېوه مړه شوې وه، د ظلم، عدوان، او الحاد تكې تورې ورېځې پر ګرد (آفاق) خورې شوې وې، په دې وخت كې د ګرد جهان د اصلاح لپاره پاك الله جل جلاله له ګردو ځنې لوى «هادي»، «بشير» او «نذير» راولېږه، چې جاهلانو ته د دارينو د فلاح لارې ور وښيي، او غافلان په خپل تخويف او انذار سره ويښ كړي، او تيت همتان د بشاراتو په آورولو سره په شوق راولي، په دې شان په ګردو مخلوقاتو كې د الله تعالى حجت تمام شو، كه څوك يې ومني، او كه يې ونه مني.

وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ۝١٩

او الله پر هر شي ښه قادر دى (چې له هغې جملې نه د نبيانو عليهم السلام د سلسلې د قطع كېدو څخه وروسته د محمد صلى الله عليه وسلم ارسال دى).

تفسير: يعني كه تاسې د دې رسول خبره وا نه ورئ؛ نو الله تعالى قدير دى چې بل يو قوم ستاسې په ځاى ودروي، چې د الله تعالى پيغام به په پوره ډول سره ومني، او د الله تعالى له رسول سره پوره ملګرتيا وكړي، د الله تعالى كار په تاسې باندې هيڅ نه دى موقوف.

وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكٗا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمۡ يُؤۡتِ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٢٠

او (ياد كړه اې محمده !) هغه وخت چې وويل موسى قوم خپل ته اې قومه (ځما) ياد كړئ تاسې نعمت (احسان) د الله پر تاسې باندې كله چې وګرځول (الله) په تاسې كې (ډېر) انبياء او وګرځول (الله) په تاسې كې (يا له تاسې نه) پاچايان، او در يې كړ تاسې ته هغه چې نه يې وو وركړى هيڅ يوه ته له خلقو (د زمانې ستاسې).

تفسير: ﴿إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ﴾ «كله چې وګرځول الله جل جلاله په تاسې كې ډېر انبياء يعنې ستاسې د أعلى جد ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې تر نن ورځې پورې څومره ډېر انبياء عليهم السلام ستاسې په منځ كې پيدا شوي دي، مثلا اسماعيل، اسحق، يعقوب، يوسف، او پخپله موسى او هارون عليهم الصلوات والتسليمات، او وروسته له دوى نه هم دا سلسله تر يوې اوږدې زمانې پورې قائمه پاتې وه (چې تاسې ته به دوى ارشادات كول او پرې مشرف او معزز كېدلى به).

﴿وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا﴾ او وګرځول (الله په) تاسې (کې یا له تاسې نه) پاچایان یعنې د (فرعون) له خورا ذلت، سپکتوب، او غلامۍ څخه مو آزادي درکړه، او د فرعونیانو په اموالو او املاکو مو مسلط ورګرځولئ، او له دې نه وړاندې ستاسې له منځه مو یوسف علیه السلام ته څرنګه د (مصر) په خزائنو او سلطنت تسلط عطا فرمایلی وو، بیا وروسته مو هم سلیمان علیه السلام او نور انبیاء علیهم السلام او پاچایان پیدا کړل، ګواکې د دین او دنیا له دواړو لویو نعمتونو سره مو تاسې ته سرلوړي درکړه، څکه چې په دیني مناصبو کې خورا لوی منصب نبوت، او په دنیا کې آخري اقبال آزادي او پاچاهي ده، چې دا دواړه شیان الله (جل وعلا شأنه) تاسې ته ای بني اسرائیلو در عطاء او مرحمت فرمایلي دي.

﴿وَآتَاكُم﴾ الآیة - «او در یې کړ تاسې ته ای بني اسرائیلو هغه شیان چې ورکړي یې نه وو هیڅ یوه ته له خلقو د زماني ستاسې».

د ﴿أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾ حمل پر عمومو باندې به څکه صحیح نه وي؛ چې څمونږ د محمدیه امت په نسبت په خپله په قرآن کریم کې تصریح ده: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت ۱۱۰ آیت ۱۲ رکوع) ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ﴾ (۲ جزء د البقرة سورت ۱۴۳ آیت ۱۷ رکوع).

يَٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿۲۱﴾

ای قومه (څما) ننوځئ تاسې څمکې پاکې کړی شوې (د بیت المقدس، یا د شام، یاد ایلیا، یا د اریحا) ته، هغه څمکه چې مقرر کړېده الله تاسې ته (په لوح محفوظ کې په شرط د ایمان ستاسې) او بېرته مه ځئ تاسې په شاګانو خپلو (له جهاده) نو وبه ګرځئ تاسې زیانکاران (په سعي خپلې).

تفسیر: یعنې الله تعالی پخوا له دې نه له ابراهیم علیه السلام سره وعده فرمایلې وه، چې ستا اولادې ته به دا ملك ورکوم، او هغه وعده هرو مرو پوره کېدونکې ده، هغه خلق به نېکمرغه او بختور وي؛ چې د هغو په لاسو او وسیله دغه پوره شي.

«نو ننوځئ ! دې پاکې څمکې ته ! او شا مه ګرځوئ ! له جهاده که نه نو سخت نقصان به وګالئ، یعنې په جهاد في سبیل الله کې بې زړه توب، ویره، او بې همتي مه کوئ ! او د مریتوب (غلامۍ) د ژوندون په لور منډې مه وهئ !».

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿۲۲﴾

وویل دغو (بني اسرائیلو) ای موسی ! بېشکه په دې څمکه کې یو قوم دی ډېر زورور (چې مونږ یې د مقابلې طاقت نه لرو - یعنې ډېر قوي هیکل، مېړني، پیاوړي او له رعبه ډك او ویروونکی دی) او بېشکه مونږ له سره نه ننوځو په دغې څمکې کې تر هغې پورې چې ووځي دوی له دې (څمکې نه) نو که ووځي دوی له دې ځایه (بې له جنګه) نو بېشکه مونږ ننوتونکي یو.

تفسیر: یعنې د مقابلې همت په مونږ کې نشته، هو ! بې د لاسونو او پښو د خوځولو څخه پخه او تیاره خورو، تاسې د خپلې معجزې په زور دوی وباسئ !.

قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِیۡنَ یَخَافُوۡنَ اَنۡعَمَ اللّٰہُ عَلَیۡہِمَا ادۡخُلُوۡا عَلَیۡہِمُ الۡبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلۡتُمُوۡہُ فَاِنَّکُمۡ غٰلِبُوۡنَ ۬ۚ

وویل دوو سړیو له هغو کسانو چې وېرېدل (له الله نه) چې انعام (احسان) کړی وو الله په دوی دواړو چې ورننوځئ پر دوی (حمله کوونکي) په دروازو کې !، نو کله چې ورننوتئ تاسې دروازې ته نو بېشکه همدا تاسې به غالبان یئ (پر هغوی ځکه چې دوی بې زړه دي).

تفسیر: دا دوه سړي یو «یوشع بن نون رحمه الله» او بل «کالب بن یوفنا رحمه الله» وو، چې له الله تعالی څخه ویرېدل، نو ځکه د (عمالقه) او نورو څخه هیڅ نه ویرېدل.

وَعَلَی اللّٰہِ فَتَوَکَّلُوۡۤا اِنۡ کُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِیۡنَ ﴿۲۳﴾

او (خاص) پر الله پس توکل وکړئ تاسې ! که یئ تاسې مؤمنان (باور لرونکي په وعده د الله).

تفسیر: معلومه شوه چې د مشروعو اسبابو پرېښودل «توکل» نه دی، بلکه «توکل» دا دی چې د کوم نېک کار په کولو کې انتهایي سعي او کوښښ او آخري جد او جهد وکړ شي، بیا د هغه په مثمر او منتج کېدلو کې پاک الله ته هیله او هغه ته اسره وکړئ ! او په خپل زیار او کوښښ ونه نازېږئ ! او مه مغرورېږئ !، باقي د مشروعو اسبابو پرېښودل او تش تور امیدونه او هیلې لرل، له سره «توکل» نه، بلکه تعطل دی.

قَالُوۡا یٰمُوۡسٰۤی اِنَّا لَنۡ نَّدۡخُلَہَاۤ اَبَدًا مَّا دَامُوۡا فِیۡہَا فَاذۡہَبۡ اَنۡتَ وَرَبُّکَ فَقَاتِلَاۤ اِنَّا ہٰہُنَا قٰعِدُوۡنَ ﴿۲۴﴾

وویل دغو (بني اسرائیلو) ای موسی ! بېشکه چې مونږ له سره نه ننوځو دې ښار ته هیڅکله؛ څو چې وي دغه (عمالقه) پکې، پس ځه ته او (ځي دې) رب ستا نو جنګ وکړئ تاسې دواړه، بېشکه مونږ دلته ناست یو (له جنګه، په انتظار د برې ستا).

تفسیر: دا د هغه قوم مقوله او وینا ده چې د ﴿نَحۡنُ اَبۡنٰٓؤُا اللّٰہِ وَاَحِبَّآؤُہٗ﴾ مدّعیان وو، مګر داسې ګستاخي او سپین سترګي کول د دوی د دائمي تمرد او پرله پسې سرکښی او طغیان څخه هیڅ لرې او مستبعد نه دی.

قَالَ رَبِّ اِنِّیۡ لَاۤ اَمۡلِکُ اِلَّا نَفۡسِیۡ وَاَخِیۡ فَافۡرُقۡ بَیۡنَنَا وَبَیۡنَ الۡقَوۡمِ الۡفٰسِقِیۡنَ ﴿۲۵﴾

وویل (موسی) ای ربه (خما) بېشکه زه مالك نه یم (اختیار نه لرم) مګر د ځان خپل او د ورور خپل (چې هارون دی) نو بیلتون (جدایي) وکړه په منځ څمونږ او په منځ د قوم فاسقانو کې (چې د فرمان له دائرې نه وتلي دي).

تفسیر: موسی علیه السلام د دوی د دې وینا څخه خورا زیات خپه شو، او د خپګان په حالت کې یې دا پورتنی دعا وکړه، څرنګه چې له ګردو قومونو څخه د حکم نه منل او بې زړه توب او عصیان لیدل کېده، نو ځکه یې په دعاء کې پرته له خپل ځان او له خپل ورور چې هغه هم یو معصوم نبي وو، د بل چا ذکر و نه فرمایه، یوشع «رحمه الله» او کالب «رحمه الله» هم د دوی دواړو سره طبعا راغلل.

قَالَ فَاِنَّہَا مُحَرَّمَۃٌ عَلَیۡہِمۡ اَرۡبَعِیۡنَ سَنَۃً ۚ یَتِیۡہُوۡنَ فِی الۡاَرۡضِ ؕ فَلَا تَاۡسَ عَلَی الۡقَوۡمِ الۡفٰسِقِیۡنَ ﴿۲۶﴾ ع

نو وفرمایل (الله) پس بېشکه دغه (مقدسه ځمکه) حرامه کړی شوې ده پر دوی باندې (ننوتل

هغې ته) څلوېښت کاله، چې حیران سرګردان به ګرځي دوی په (همدې) ځمکه کې، نو مه خپه (او متأسف) کېږه پر قوم فاسقانو (وتونکي له فرمانه).

تفسیر: یعنې د بیلتون دعاء په حسي او ظاهري ډول سره خو قبوله نشوه، هو ! معناً بیلتون وشو، چې دوی ټول سره په الهي عذاب کې اخته شول، حیران او سرګردان به سره ګرځېدل، او موسی او هارون علیه السلام د رسالت په پوره اطمینان او ډاډه زړه سره خپل د ارشاد او اصلاح پر منصب قائم پاتې شول، لکه چې په کوم کلي کې عمومي طاعون یا وبا ګډه شوي وي، او د زرهاوو ناروغانو په منځ کې دوه درې تنه پیاوړې (مضبوط) او قوي القلب سړي وي، چې د دوی په دارو او درمل، معالجه، تفقد، او چاره جوړولو کې مشغول وي.

که د ﴿فَافۡرُقۡ بَیۡنَنَا﴾ معنی د «بیلتون وکړه» په ځای په «فیصله وکړه» سره شوي وي، نو دا مطلب به لا زیات واضح شوی وي، شاه صاحب لیکي چې: دا ګرده قصه یې کتابیانو ته واوروله، په دې مناسبت که تاسې هم د نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم رفاقت ونه کړئ ! لکه چې ستاسې نیکه ګانو د موسی علیه السلام له رفاقته سر غړولی وو، او له جهاده څخه یې ځانونه بېرته ایستلي وو، نو دا نعمت به هم د نورو په برخه کیږي، لکه چې په برخه یې هم شو.

وَاتۡلُ عَلَیۡهِمۡ نَبَاَ ابۡنَیۡ اٰدَمَ بِالۡحَقِّ ۘ

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (بني اسرائیلو یا پر قوم خپل) خبر د دواړو ځامنو د آدم (چې هابیل او قابیل وو) په حقه سره.

تفسیر: یعنې د آدم علیه السلام د دوو صُلبي ځامنو (قابیل) او (هابیل) قصه او واقعي حال دوی ته واوروه ! څکه چې په دې قصه کې د هغه یوه ورور ذکر دی، چې د خپل بل ورور پر مقبولیت او تقوی یې حسد او رخه (کینه) کړېوه، او په همدې غیظ او قهر سره یې هغه په ناحقه سره وواژه، او د ناحقې وینې د عواقبو بیان پکې کړی شوی دی.

اِذۡ قَرَّبَا قُرۡبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنۡ اَحَدِهِمَا وَلَمۡ یُتَقَبَّلۡ مِنَ الۡاٰخَرِ ؕ

کله چې پیش کړه دواړو قرباني (د پسه او د غنمو د ستری الله ته)، نو قبول کړ شو (پسه) له یوه د دې دواړو نه (چې هابیل وو) او قبوله نشوه (د غنمو ستری) له بله (چې قابیل وو).

تفسیر: یعنې د هغې جینی نکاح چې آدم علیه السلام له خپل دستور سره سم له (هابیل) سره وتړله؛ (قابیل) د هغې غوښتونکی شو، آخر د آدم علیه السلام په اشاره سره دوی دواړو د الله تعالی په دربار کې څه نذر وړاندې کړ، تر څو دغه جینۍ د همغه چا شي، چې نذر یې د پاک الله په دربار کې مقبول شي، آدم علیه السلام ته داسې یقین پیدا شوی وو، چې همدا د (هابیل) نذر به ومنل شي، لکه چې همداسې وشو، او آسماني اور ښکاره شو، او د (هابیل) نذر یې یوووړ، او همدا په هغه وخت کې د «قبول عند الله» قرینه او علامه وه.

قَالَ لَاَقۡتُلَنَّكَ ؕ

وویل (قابیل) چې خامخا به ووژنم تا هرو مرو (خامخا) (ای هابیله !)،

تفسیر: یعنې (قابیل) د دې مقبولیت له لیدلو څنې د حسد او رخې (بغض) په اور کې وسوځېد، او د دې په ځای چې د مقبولیت وسائل ځان ته غوره کړي، له ډېره غیظه او غضبه یې په خپل حقیقي ورور باندې د وژلو توربرېښ وکړ.

قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

وويل (هابيل قابيل ته) چې بېشكه همدا خبره ده چې قبلوي الله (قرباني) له پرهېزګارانو نه.

تفسير: يعني (هابيل) وويل چې: په دې کې ځما څه قصور دی، د الله تعالی په دربار کې د هيچا زور او قوت نه چليږي، او يواځې هلته تقوی پکاريږي، ګواکې ځما هغه نذرانه چې مقبوله شوه، د هغې سبب تقوی وه، که ته هم ځان ته تقوی غوره کړې؛ نو الله تعالی له تا سره څه مخالفت نه لري.

لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۖ إِنِّيٓ أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾

قسم دی خامخا که دې راوغځاوه تا (ای قابيله) ما ته لاس خپل لپاره د دې چې ته ووژنې ما؛ نو نه يم زه غځوونکی د لاس خپل تا ته چې ووژنم تا، بېشکه زه وېرېږم له الله چې رب (پالونکی د ګردو) عالميانو دی.

تفسير: ﴿إِنِّيٓ أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَٰلَمِينَ﴾ الآية -«بېشکه چې زه وېرېږم له الله چې پروردګار د ګرد جهان دی» يعني زه له تا څخه نه وېرېږم، بلکه له الله تعالی څخه وېرېږم، او غواړم تر هغه پورې چې شرعا امکان وي، د خپل ورور په وينو خپل لاسونه ونه لړم.

أيوب سختياني (رحمه الله) به ويل: په محمدي امت کې هغه لومړنی سړی چې په دې آيت يې عمل وکړ، او خلقو ته يې خپل دا تعميل ورښکاره کړ؛ صاحب الحياء، جامع آيات القرآن ذو النورين سيدنا (عثمان بن عفان رضي الله عنه) وو «ابن کثير» - چې ده خپل سر جار (قربان) کړ، ولې په دې باندې خوښ او رضا نشو؛ چې د ده د سر په مقابل کې د يوه مسلمان ګوته هم پرې شي، رضي الله تعالی عنه.

إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَٰبِ النَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ الظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾

په تحقيق زه اراده لرم د دې چې رجوع وکړې (اخته شې) ته په ګناه د (وژلو) زما او په ګناه خپلې (چې پخوا دې کړې وه) نو شې به ته له صاحبانو (ملګريو) د اور (د دوزخ)، او همدا (اور) دی جزا د ظالمانو (چې په ناحقه وينې تويوي).

تفسير: يعني ځما د قتل ګناه هم له خپلو نورو ګناهو سره يو ځای کړه، ستا د ګرد عمر ګناهونه ستا پر غاړه ثابت دي، او زما د وينې ګناه به هم لا پرې زياته شي، او د مظلوميت له امله (وجې) به زما ګرد ګناهونه رامعاف شي، ابن جرير «رحمه الله» د مفسرينو اجماع نقل کړېده چې ﴿بِإِثْمِي﴾ معنی همدا ده.

باقي هغه کسان چې دا يې ليکلي دي چې: په قيامت کې به د مظلوم ګناه په ظالم باندې اچوله کيږي؛ هغه مضمون هم په يوه حيثيت سره صحيح دی، مګر د محققينو په نزد هغه د دې آيت تفسير نه دی.

اوس د (هابيل) د کلام حاصل دا دی «که تا هم داسې نيت کړی وي، چې ځما د وژلو وبال پر خپله غاړه واخلې، نو ما داسې اراده کړېده، چې د خپل ځان هيڅ مدافعه له خپله لوري ونه کړم، تر څو چې د عزيمت د ترک خبره هم پر ما باندې رانشي».

﴿فَطَوَّعَتْ لَهُۥ نَفْسُهُۥ قَتْلَ أَخِيهِ﴾

نو ښایسته کړ دغه (قابیل) ته (امّاره) نفس د ده: وژل د ورور د ده (چې هابیل وو)

تفسیر: ښايي په ابتداء کې لږ څه وېره او خوف ورپيدا شوی وي، او ورو ورو امّاره نفس به دا خيال پوخ کړی وي، او همدا کيفيت عمومًا د معاصيو په ابتداء کې پيدا کيږي.

﴿فَقَتَلَهُۥ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ۝٣٠﴾

بيا وواژه (قابيل) دغه (هابيل) نو وګرځېد (قابيل په دنيا او عُقبیٰ کې په سبب د قتل د هابيل) له زيان کارانو.

تفسير: دنيوي خُسران خو دا دی چې داسې يو ښه ورور يې له لاسه وايست؛ چې د ده مټ او ملاتړ وو.

په حديث شريف کې راغلي دي: «ظلم» او «قطع رحم» دا دواړه داسې ګناهونه دي، چې له آخرته پخوا په همدې دنيا کې د هغو سزا ورکوله کيږي»، او اخروي خسران يې دا دی چې په دنيا کې د ظلم، قطع رحم، قتل عمد، او د بد امنۍ د دروازې له خلاصولو څخه (قابيل) د هغو ګردو ګناهونو د سزا مستوجب هم کيږي؛ چې وروسته له دې نه له دې نوعې ګناهونو څنې په دنيا کې وکړی شي، او دی به په هغو ګردو کې د باني کېدلو له وجې شريک ګڼه شي، لکه چې په حديث شريف کې هم مصرح ده.

﴿فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى ٱلْأَرْضِ لِيُرِيَهُۥ كَيْفَ يُوَٰرِى سَوْءَةَ أَخِيهِ ۚ قَالَ يَٰوَيْلَتَىٰٓ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا ٱلْغُرَابِ فَأُوَٰرِىَ سَوْءَةَ أَخِى ۖ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ ۝٣١﴾

نو ولېږه الله يو کارغه چې کيندل يې کول په ځمکه کې (په منبوکه او پنجو خپلو سره) لپاره د دې چې وښيي دغه (قابيل) ته چې څرنګه پټه کړي جثه د ورور خپل (هابيل)، وويل (قابيل): ای افسوسه څما راشه دغه دې وخت دی (يعنې افسوس دی ماته) آيا عاجز وم زه له دې چې کېدی په شان د دې کارغه (په پوهه کې) نو پټه کړې به مې وه جثه د ورور خپل، نو وګرځېد (قابيل په دې قتل د هابيل سره) له پښېماني کوونکو څخه.

تفسير: کله چې پخوا له دې نه بل کوم انسان نه وو مړ، نو ځکه (قابيل) پس له وژلو د (هابيل) څخه نه پوهېده چې دی د خپل ورور له مړي سره څه وکړي؟ تر څو چې يې يو کارغه وليد چې په ځمکه کې کنده کيني - او د بل کوم کارغه مړی پکې پټوي، نو د هغه له ليدلو څنې د (قابيل) سر ته څه عقل ورغی، او له خپل ځانه سره يې وويل چې: «ښايي زه هم د خپل ورور مړی په ځمکه کې همداسې خښ کړم»، او ده ته ارمان او افسوس هم ورغی چې: «زه په پوهه، عقل او فهم او له ورور سره په خواخوږۍ او همدردۍ کې له دې کارغه څخه هم ښکته يم»، ښايي چې حق تعالی د دې له امله د يوه ادنی ساکښ (ذي روح) په وسيله (قابيل) ته داسې تنبيه ورکړه چې هغه له خپله وحشته او حماقته لږ څه وشرميږي، او متأثر شي.

په ساکښانو (ذي روحو) کې د کارغه دا خصوصيت دی، چې د خپل ورور د مړي په ښکاره پاتې کېدلو باندې ډېر زيات شور ماشور کوي.

﴿فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ﴾ «نو وګرځېد قابيل په دې قتل د هابيل سره له پښېماني کوونکو څخه»، هغه افسوس او ارمان ښه نافع دی، چې له ګناه څنې معذرت، انکسار، فکر او تدارک هم وي، په دې موقع کې د (قابيل) افسوس او ارمان کول د الله تعالی په عصيان او نا فرمانۍ نه وو، بلکه په خپل هغې بدحالۍ باندې وو، چې د خپل هغه ورور (هابيل) له وژلو څخه وروسته ور رسېدلې وه.

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ

په سبب د دې (قتل) ليکلي وو (حکم کړی وو) مونږ پر بني اسرائيلو چې بېشکه شان دا دی: هر څوک چې ووژني يو نفس بې له (عوض، بدل د) بل نفس نه (يا بې) له فساده په ځمکه کې (چې په ملک کې يې فساد کړی وي) نو ګواکې وژلي يې دي خلق ټول، او هر چا چې ژوندی کړو دغه (يو نفس چې سبب شي د ژوندون يې) نو ګواکې ژوندي کړي يې دي خلق ټول.

تفسير: په ملک کې د فساد اچولو ډېر صورتونه دي، مثلا العياذ بالله اهل حق له حق دين څخه منع کړي، يا د انبياوو عليهم السلام اهانت وکړي، يا مرتد شي، او د دې خبرې وسيله وګرځي چې نور کسان هم له خپله ځانه سره مرتد او بې ديني ته يې ترغيب کړي، (يا لاره وهل يا زنا د محصن) وقس على ذلک.

«او هر چا چې ژوندی کړ يو نفس: چې سبب شي د ژوندون يې؛ نو ګواکې ژوندي کړي يې دي خلق ټول».

لومړی د ځمکې په مخ کې لويه ګناه همدا پېښه شوه، چې (قابيل) د (هابيل) قاتل شو، او وروسته له هغه ناحقه قتل رسم شو، نو ځکه په «تورات» کې داسې فرمايل شوي دي: «که څوک يو سړی ووژني؛ ګواکې چې ګرد خلق ووژني»، يعنې د يوې ناحقې وينې له تويولوځنې نور هم پر هغه جرم زړور کېږي، نو په دې حيثيت سره هر هغه سړی چې بل ووژني؛ ګواکې د بد امنۍ تاداو (بنياد) ږدي، او هغه د ګردو انسانانو د وژلو او د عمومي بد امنۍ ور پرانيځي، او هغه څوک چې يو سړی ژوندی کوي، يعنې د کوم ظالم قاتل له لاسه يې ژغوري (ساتي)؛ يا هم د کوم ناروا قتل مخه نيسي، ګواکې دی په خپل دې عمل سره نورو ګردو انسانانو ته هم د ژغورلو (ساتلو) او مأمون پاتې کېدلو دعوت ورکوي، او دغې نېکۍ ته دوی ګرد سره رابولي.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ ۝۳۲

او خامخا په تحقيق راغلي وو دوی ته رسولان ځمونږ په حکمونو ښکاره، بيا په تحقيق سره ډېر له دوی نه پس له دې (راتلو د رسولانو نه هم) په ځمکه (په ملک) کې خامخا مسرفان (له حده تېريدونکي) دي.

تفسير: ځينې علماو له «بينات» څخه ښکاره حکم مراد کړی دی، او دا هم ممکن دي چې له «بينات» څخه هغه ښکاره معجزې او دلائل مراد وي، چې هغو سره د کوم رسول د ﴿مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ کېدلو تصديق وشي، يعنې د (بني اسرائيلو) ډېرو خلقو داسې ښکاره آثار ليدلي دي، او ډېر هسې ښکاره حکمونه يې اورېدلي دي، خو سره له هغه هم له خپل ظلمه او طغيانه او تيري څخه يې لاسونه نه دي اخيستي، د معصومو انبياوو عليهم السلام وژل او په خپلو منځو کې ناحقې وينې تويول د دوی دائمي عادت دی، او نن ورځ هم د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم د قتل (معاذ الله) يا ايذاء او د مسلمانانو آزار او تذليل لپاره هر راز ناولي پلمې (منصوبې) او سازشونه کوي.

اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُّقَتَّلُوْٓا اَوْ يُصَلَّبُوْٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ۭ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝۳۳

بېشکه همدا خبره ده چې جزا د هغو کسانو چې جنګ کوي دوی له (دوستانو) د الله او د رسول

د ده سره، او سعي کوي (منډې وهي) دوی په ځمکه (په ملك) کې لپاره د فساد (او بد امنۍ غورځولو) چې دوی ووژلی شي، يا دې په دار کړ شي، يا دې پرې کړی شي لاسونه د دوی او پښې د دوی سره مخالفې (يعنې ښي لاس او کيڼه پښه يا عکس د دې) يا دې وشړلی شي له ځمکې (په حبس سره يا له هغه ځايه بل لرې ځای ته) دا (مذکوره جزا) دغو (غلو) ته رسوايي ده، په دنيا کې او (شته) دغو (غلو) ته پـه آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسير: اکثر مفسرين له دې څخه لاره شوکول او داړه اچول مرادوي، مګر که دا الفاظ په خپل عموم باندې پرېښود شي؛ نو مضمون لا وسيع کيږي، د دې آيت هغه شان نزول چې په صحيحو احاديثو کې راغلی دی، هغه هم د همدې مُدّعا مُقتضي دی، چې دا الفاظ پر خپل عموم پرېښود شي.

«له الله جل جلاله يا د ده له رسول صلی الله عليه وسلم سره جنګ کول» يا «په ځمکه کې فساد يا بد امني خورول» دا دواړه لفظونه داسې دي، چې په دې کې د کفارو حملې، د ارتداد، فتنې، لار شکول، داړه اچول، نا حق قتلول، نهب، مجرمانه پلمې (منصوبې)، اغوا کوونکي نشرات، او مضر تبليغات ګرد سره داخلېدی شي، او له دې ځنې هر يو جرم داسې دی، چې د هغه مرتکب له دې څلورو واړو سزاګانو څخه چې پاس په دې آيت کې ذکر شوي دي، د يوې نه يوې هرو مرو مستحق ګرځي.

د غلو احوال څلور صورتونه لري:

۱ - چې مرګ يې کړی وي، مګر مال وړلو ته يې لاس نه وي رسېدلی. (نو داسې غله دې مړه کړی شي !).

۲ - چې هم يې مرګ کړی وي، او هم يې مال وړی وي، (نو داسې غله دې وروسته له وژلو پر دار کړی شي !).

۳ - چې مال يې لوټ کړی وي، خو مرګ يې نه وي کړی (نو د داسې غله دې لاسونه او پښې سره مخالفې پرې کړی شي).

۴ - چې نه يې وژل کړي و ي، او نه يې مال وړی وي، او د قصد او تياری نيولو څخه وروسته نيول شوی وي، (نو داسې غله دې په بندې کولو سره د مځکې له مخ څخه ورک شي)، په دغو څلورو حالتونو کې بالترتيب هم دا څلور سزاګانې مقررې دي، چې پاس (په آيت او بين القوسين کې) ذکر شوي دي، د غلو بل کوم لرې ځاي ته فرارول او هلته يې بندې کول او قيد ساتل د امام (ابو حنيفه رحمه الله) مذهب دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي پخوا له هغه نه چې قادر شئ (تاسې) پر هغوی باندې (نو دا حدود الله ترې ساقطيږي) نو پوه شئ په دې چې بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: دا پاس ذکر شوې سزاوې چې د حدود الله او «حق الله» پر ډول دي، دا ګردې پخوا له نيولو څخه په توبه ايستلو سره معافېدی شي، مګر حقوق العباد نشي معافېدلی، يعنې که د چا مال يې اخيستی وي؛ نو ضمان ورکول پرې اوړي، که قتل يې کړی وي، نو قصاصيږي، هو د دې شيانو معافول د مال د خاوند او د مقتول د ولي حق دی.

تنبيه: له دې حد څخه ما سوا نور حدود په توبه باندې له سره نه ساقطيږي، لکه د زنا حد، د شرب الخمر حد، د سرقې حد، د قذف حد.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ﴾

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني اې مؤمنانو !) ووېرېږئ تاسې ! له الله، او طلب کړئ ! ده ته وسيله (په طاعت سره).

تفسير: د «الوسيلة» تفسير ابن عباس رضي الله تعالى عنه، مجاهد، أبو وائل، حسن او نورو أسلافو او مشرانو رحمهم الله په «قربت» سره کړی دی، نو د وسيلې لټولو معنی به دا وي چې: د هغه د قرب وسيله ولټوئ !، قتادة «رحمه الله» ويلي دي: «أي تقربوا إليه بطاعته والعمل بما يُرضيه» «د الله تعالی نژدېوالی حاصل کړئ ! په حکم منلو د ده او په غوره عمل»، يو شاعر وايي:

إذا غفل الواشون عُدنا لوصلنا *** وعاد التصافي بيننا والوسائل

په دې کې هم دغه د قرب او اتصال معنی مراد ده، او همداسې دی هغه چې په حديث کې راغلي دي چې «وسيله» په جنت کې يو ډېر ښه اعلی منزل دی، چې د دنيا کوم يوه بنده ته ور رسيږي، رسول الله مبارک ارشاد فرمايلي: «وروسته لـه آذانه له الله جل جلاله څخه ځما لپاره هم دغه مقام وغواړئ !»، نو د هغه مقام نوم هم «وسيله» د همدې له امله ايښی شوی دی، چې د جنت له ګردو منازلو څخه هغه مقام (عرش الرحمن) ته نژدې دی، او حق تعالی د قرب په مقاماتو کې له ګردو څخه پاس واقع دی.

په هر حال لومړی يې وفرمايل چې: ووېرېږئ ! له الله جل جلاله څخه، ليکن دا وېرېدل داسې نه دي لکه چې سړی له مار يا لړم يا زمري يا ليوه يا نورو څخه وېرېږي !او ترې لرې تښتي؛ بلکه له دې خبرې څخه ووېرېږئ چې د ده له خوښې او رحمت څخه لرې چېرې ونه لوېږئ ! نو ځکه يې وروسته له ﴿ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ څخه ﴿وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ﴾ وفرمايل، يعني د ده له ناخوښۍ، لرېوالي، او بېلتون څخه ووېرېږئ !، او د وصول او قرب الی الله د حصول لپاره کوښښ وکړئ !، او ښکاره ده چې له کوم شي سره مونږ هلته قريب کېدی شو، چې تر هغه پورې د رسېدلو ګردې لارې قطعې (طی) کړو، او پر هغې باندې په تللو هغه ته ور رسېدی شو، نو د همدې په نسبت فرمايي: ﴿وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ﴾ «جهاد وکړئ د ده په لاره کې» يعني پر هغې باندې د تللو ښه پوره کوښښ وکړئ ﴿لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ «څو تاسې دهغه قرب حاصل کړئ، او په خپل مراد ورسېږئ او بريالیان (کامياب) شئ !».

«توسل» يوله هغه الفاظو څخه دی چې په هغی کې اجمال او ابهام دی، نو دهغی نفي مطلقاً يا اثبات مطلقاً دواړه صحيح نه دي، بلکه په دې کې تفصيل دی، ځکه توسل په دوه ډوله دی:

لومړی: روا او مشروع توسل، لکه د الله تعالی په نومونو، صفتونو توسل کول، او هغه الله تعالی ته وسيله ګرځول، لکه چې ووايي: اې الله، ته رحيم يې، پر مونږ رحم وکړې، ته غفور، غفار يې، مونږ ته ګناهونه را معاف کړې، ته رزاق يې، مونږ ته روزي راکړې، ته خالق، وهاب يې؛ مونږ ته اولاد راکړې، او همداسې نور نومونه او صفتونه.

او يا هم پر خپل کوم نېک عمل، يا پر خپل ايمان، يا د الله تعالی سره، يا د هغه د رسول صلی الله عليه وسلم سره، يا د صحابه کرامو او نېکانو مسلمانانو سره پر محبت کولو توسل وکړې، يعني الله تعالی ته يې وسيله کړې، او له الله تعالی څخه د دغه نېک عمل په وسيله کومه غوښتنه وکړې، لکه د آل عمران سورت په دې آيت کې چې راغلي: ﴿رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعۡنَا مُنَادِيٗا يُنَادِي لِلۡإِيمَٰنِ أَنۡ ءَامِنُواْ بِرَبِّكُمۡ فَـَٔامَنَّاۚ رَبَّنَا فَٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرۡ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلۡأَبۡرَارِ﴾.

او يا لکه چې د حديث الغار هغه درې کسانو قيصه چې هغوی په يوې باراني ورځ په کوم غار کې ننوتي وو، او بيا د غار خوله پر کومه غټه تيږه بنده شوه، او هيڅ کومه لار د خلاصون نه وه، نو درې واړو سره مشوره وکړه چې نن ورځ بايد الله تعالی ته خپل هغه نېک عمل وسيله کړو چې مخکې مو کړی وو، او بيا هر يوه خپل خپل عمل الله ته وسيله کړ، او الله له دغه مصيبت څخه خلاص کړل.

او په آیت کې هم ورته اشاره شوې ده، چې د وسیلې د امر نه وروسته یې د جهاد في سبیل الله امر کړی دی، او دا هم یو بهتر عمل دی.

او یا هم کوم نېک صالح ژوندي انسان ته ورشي، او دعا ورڅخه وغواړي، چې ماته دعا وکړه، چې الله تعالی مې دغه مقصد پوره کړي، لکه چې صحابه کرام به رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورتلل، او دعا به یې ترې غوښتله.

دویم ډول: ممنوع توسل دی، او هغه په دوه ډوله دی:

لومړی ډول: شرکي توسل، چې په هغه کې د الله تعالی څخه پرته بل چاته آواز، چیغه، او له هغه څخه د حاجت غوښتنه شوې وي، ځکه چې دا په اصل کې توسل نه بلکه دعا او استغاثه ده، چې په مافوق الأسباب امورو کې عبادت ګڼل کیږي، او هغه یواځې د الله تعالی حق دی، نو بل څوک په کې شریکول د الله تعالی سره شرک او کفر ګڼل کیږي، لکه چې یو مړي یا غائب څخه څه حاجت وغواړي، یا ورته ووایي چې: زما لپاره دغه حاجت له الله نه وغواړه.

دویم ډول: بدعي توسل، چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم د هغه له وفات څخه وروسته الله جل جلاله ته وسیله کړي، لکه چې ووایي: د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په خاطر، وسیله، یا په روی زما دغه حاجت پوره کړه، نو دا کار بدعت ګڼل کیږي، ځکه په شریعت کې د دې اجازه نه ده شوې، او نه هم د هغه صحابه کرامو دغه ډول توسل کړی دی.

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

او جهاد وکړئ په لاره د ده کې (د کلمة الله د اعلاء په غرض) لپاره د دې چې په مراد ورسېږئ (خلاص شئ له عذابونو).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، که وي دوی ته هغه (اقسام د اموالو) چې په ځمکه کې دي ټول، او په قدر د دې نور (هم) له دې سره شي، لپاره د دې چې فدیه وکړي دوی په هغه سره له عذابه د ورځې د قیامت څخه؛ نو قبوله به نه کړه شي (دا فدیه) له دوی څخه، او شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسیر: د آخرت برئ او کامیابي په «تقوی»، «ابتغاء الوسیلة» او په «جهاد في سبیل الله» سره حاصلېدی شي، او په رشوت او فدیه او نورو پلمو (منصوبو) سره له سره نه حاصلیږي.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

اراده به کوي (غواړي به) دوی چې ووځي دوی له اوره (د دوزخ) حال دا چې نه به وي دوی وتونکي له هغه اوره، او شته دوی ته عذاب دائم (بې انتهاء بلا انقطاع).

تفسیر: له ډېرو احادیثو څخه ثابته شوې ده، چې ډېر ګناهکار مؤمنان به تر یوې مودې پورې په دوزخ کې پاتې کیږي، او بیا به ایستلی کیږي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره به جنت تـه داخلیږي، دا آیت له دغو احادیثو څخه مخالف نه دی، ځکه دلته په دې آیت کې له ابتداء څخه یواځې د کفارو حال بیان شوی دی، او د مؤمنانو په نسبت هیڅ یوه خبره نشته.

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللهِ ۗ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ ۳۸

او غل (نارينه) او غله (ښځه) نو پرې کړئ تاسې لاسونه د دوی (دواړو) لپاره د جزا د هغه عمل چې کړی دی دواړو د تنبيه لپاره له جانبه د الله، او الله ډېر قوي دی (غالب په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: ﴿جَزَآءً﴾ الآية - يعنې هغه سزا چې غله ته ورکوله کيږي، هغه د مسروقه مال سزا نه ده، بلکه د ده د فعل «سرقې» سزا ده، تر څو چې په هغه سره نور غله ويښ او تنبيه شي، بلا شبهه پر هر هغه ځای کې چې دا حدود جاري کيږي؛ نو دوه ـ درې غلو ته د سزا ورکولو څخه وروسته د غلا وَر بيخي بنديږي.

نن ورځې د نوي «تهذيب» مدّعِيان دا راز حدود وحشيانه سزا بولي، ليکن که غلا کول د دې صاحبانو په نزد «يو مهذب کار» نه وي؛ نو يقينا د دوی «مهذبه» سزا د دې غير مهذب کار (غلا) استيصال او له منځه وړلو کې له سره مؤثر نشي واقع کېدی، که د لږ څه سختی په تحمل سره ډېر غله مهذب شي؛ نو ښايي چې دغه د تهذيب حاملان او مدعيان خوښ شي، ځکه چې د دوی له «تهذيبي مشين» سره دغه «وحشت» مدد کوي.

ځينې په نامه مفسرين هم په دې کوښښ کې دي، چې «قطع اليد» لاس پرې کول د غلا انتهايي سزا وټاکي ! (مقرر کړي)، او له دې ځنې ښکته او خفيفه سزا له حق شريعت څخه حاصله او استخراج کړي، مگر مشکل خو دادی چې له دې ځنې ښکته سزا نه په قرآن کريم کې چېرې شته، او نه د نبوت په عهد او د لويو اصحابو په زمانو کې د هغې کوم نظير او مثال ليدلی شوی دی، آيا کوم سړی داسې دعوی کولی شي، چې په دومره اوږده زمانه کې په هغو غلو کې چې نيولي شوي دي يو تن هم ابتدايي غل نه وو، چې پر هغه باندې يواځې د جواز په ملحوظ د لاس پرې کولو په ځای کومه ابتدايي سزا تطبيق او جاري شوي وي؟.

کوم ملحد په پخوانی زمانه کې پر «حد السرقه» داسې يوه شبهه کړې وه: «کله چې شريعت د يوه لاس ديت پنځه سوه ديناره مقرر کړی دی، نو داسې يو قيمتدار لاس (چې پرې پرېکولو يې پنځه سوه ديناره واجبيږي) د پنځو يا لسو روپيو په غلا کولو به څرنگه امکان ولري، چې پرې کړی شي؟» يوه عالم د ده په ځواب کې څنگه ښه ويلي دي !: «إنها لما كانت أمينة كانت ثمينة، فلما خانتْ هانتْ» «کله چې هغه لاس امين وو؛ قيمت يې درلود (لرلو)، کله چې يې غلا وکړه او خائن شو؛ نو ذليل شو»، نو قيمت يې کم شو.

﴿وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ «او الله ډېر قوي غالب دی، ښه حکمت والا» لکه چې غالب دی نو ځکه حق لري هر هغه حکم چې اراده يې وکړي؛ جاري يې کړي، او هيڅوک د ده په مقابل کې څه نشي ويلی، او څنگه چې ورسره حکمت والا هم دی؛ نو ځکه د دې خبرې هيڅ احتمال نشته، چې تش د خپل کامله اختياره کار واخلي، يا بېځايه حکم نافذ کړي، او د خپلو ناتوانو بندگانو د مالونو د ساتنې لپاره څه انتظام ونه کړي ـ دا د ده له عزت او غلبې سره منافي دی ـ او د غلو او داړه مارانو هم داسې خوی او آزاد (او بې له نښې) پرېښودل د ده له حکمت څخه مخالف کار دی.

﴿فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ۳۹

نو هر چا چې توبه وويسته (له بدو کارونو) وروسته له ظلم خپل او اصلاح (ښه يې کړ عمل خپل)؛ پس بېشکه الله رجوع کوي (په رحمت سره) په ده، بېشکه الله ډېر مغفرت والا دی (د خطياتو) ښه مهربان دی.

تفسير: يعنې توبه که رښتيا او د زړه څخه وي، چې د هغې لپاره دا هم ضروري ده، چې د غلا مال دې د هغه مالک ته بېرته ورکړي، او که ترې تلف شوی وي؛ نو ضمان دې ورکړي، او که ضمان هم نشي ورکولی؛ نو ښښنه دې ترې وغواړي،

او پر خپل دغه فعل دې نادم او پښېمانه شي، او وروسته له هغه دې ترې د ځان ژغورنې (بچ کولو) عزم وکړي، نو له داسې توبې ايستلو ځنې هيله (امکان) او اميد شته چې حق تعالى له ده څخه أخروي عقوبت هم لرې کړي، چې د هغه په مقابل کې دنيوي سزا هيڅ اهميت نه لري.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

آيا نه پوهېږې (اى محمده ! يا اى سامعه) چې بېشکه الله (خاص) دى ده ته ملك (سلطنت) د آسمانونو او ځمکې، په عذابوي (الله) هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د عذاب يې)، او مغفرت کوي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دى (نو په تعذيب او مغفرت هم قادر دى).

تفسير: کله چې حقيقي سلطنت او حکومت د الله تعالى دى، نو بلا شبهه دى اختيار لري، هر هغه څوك چې مناسب وګڼي، معاف يې کړي، او هر هغه چا ته چې په خپل حکمت او عدل سره د سزا ورکولو اراده وکړي، سزا ورکوي، او نه يواځې دا چې د ده په معافولو او سزا ورکولو کې ده ته کلي اختيارات حاصل دي، بلکه د دې اختياراتو له استعمالولو څخه يې هيڅوك نشي منع کولى، ځکه چې دى پر هر شي باندې پوره قوت او قدرت لري.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا ۛ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِن بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۖ

اى (ځما) رسوله (محمده !) په غم کې دې نه آچوي تا (فعل د) هغو کسانو چې جلتي کوي (او عناداً ځانونه غورځوي) په کفر کې؛ له هغو کسانو چې ويل دوى: ايمان راوړى دي مونږ (تش) په خولو، حال دا چې ايمان نه وو راوړى زړونو د دوى، او ځينې له هغو کسانو چې يهوديان دي (يعنې د بني قريظې يهوديان او د مدينې منافقان) ډېر اورېدونکي دي لپاره د دروغ ويلو، ډېر اوريدونکي دي (د خبرو ستا يعني دوى جاسوسان دي لپاره د رسولو) قوم بل ته چې نه دي راغلي تاته، آړوي دوى کلمې (د تورات) وروسته له هغو ځايونو خپلو څخه (چې الله ايښي دي).

تفسير: په پخوانيو آياتونو کې د داړې، غلا او د نورو د حدودو بيان وکړ شو، اوس د ځينو هغو نورو اقوامو احوال اورول کيږي، چې دوى په حدود الله کې تحريفات وکړل، او خپل ځانونه يې د لوى عذاب مستحق وګرځول، «بغوي» رحمه الله د دې واقعې تفصيل داسې ليکلى دى:

«د خيبر يو محصن نارينه يهودي له يوې يهودۍ ښځې سره چې محصنه وه؛ زنا وکړه، سره له دې چې په (تورات) کې د دې جرم سزا رجم (په ګټو سره ويشتل) وو، مګر د دې دواړو اعتبار او لويې د هغه «رجم» د اجراء کېدلو مانع وګرځېدل، نو په خپلو منځونو کې يې سره مشوره وکړه، او ويې ويل: «دا سړى چې په يثرب کې دى محمد صلى الله عليه وسلم، د ده په کتاب کې د زاني لپاره د (رجم) حکم نشته، بلکه د دُرې وهلو حکم شته، نو د «بني قريظې» له يهودانو ځنې څو سړي ورولېږئ ! ځکه چې «بني قريظه» د محمد همسايګان او له محمد سره د روغې معاهده هم لري، چې دوى د هغه خيال معلوم کړي»، هماغه وو چې يو څو تنه د دې خبرې لپاره ولېږل شول، چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم نظريه معلومه ـ او دا پوښتنه ترې وکړي چې د «محصن زاني» لپاره څه سزا تجويزوي؟ « که دى د دُرې وهلو د سزا حکم وکړي؛ نو ترې اقرار

واخلئ او ويې منئ، او كه د (رجم) حكم واورئ؛ نو مه يې منئ !» د دوى د دې پوښتنې په نسبت رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «آيا تاسې زما پر فيصله قانع او راضي يئ؟» دوى اقرار وكړ چې «هو !»، دلته د پاك الله له لوري جبرئيل عليه السلام د «رجم» حكم راووړ، مګر هغوى له خپل اقراره بېرته وګرځېدل، بالآخر رسول اكرم صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «ستاسې لوى عالم د «فدك» اوسېدونكى (ابن صُوريا) څنګه سړى دى؟ ګردو وويل چې: «نن په ګرد جهان كې د ده په شان په موسوي شرائعو ډېر پوه او ښه عالم بل څوك نشته»، رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه راوغوښت، او په ډېر سخت حلف سره يې ترې پوښتنه وكړه چې په «تورات» كې پر دغې ګناه څه سزا مقرره ده؟ سره له دې چې نورو يهودانو د دغه حكم په پټولو كې له هر ممكن كوښښ څخه كار آخيست ـ ولې د دوى دغه پرده د عبد الله بن سلام په وسيله له منځه تللې وه، او حقيقت ښكاره شوى وو، خو سره له هغه (ابن صُوريا) چې د دوى مُسَلّم او معتمد عالم وو؛ په هر ډول سره چې وو، په دغې خبرې يې اقرار وكړ، چې د دې جرم سزا په «تورات» كې همدا (رجم) دى، وروسته له هغه (ابن صُوريا) هغه ګرد حقائق هم څرګند كړل، چې يهودانو په څه ډول سره د (رجم) حكم ليرې او د هغه په ځاى يې دا حكم ليكلى دى چې: زاني دې په دُرې سره ووهلى شي، او مخ يې تور او په خره باندې دې چپه سپور ګرځاوه شي.

الحاصل رسول أكرم صلى الله عليه وسلم پر هغو دواړو (نارينه او ښځې) باندې د (رجم) امر جاري كړ، او ويې فرمايل: «اې الله ! زه نن هغه لومړنى سړى يم، چې ستا دا حكم مې په داسې حال كې په دنيا كې جاري كړ؛ چې هغه مړ شوى وو».

د «سماعون» معنى ډېر اوريدونكي او غوږ جارايستونكي ده، نو بيا د «ډېرو اورېدلو» اطلاق كله كله په جاسوسى هم كيږي، او كله يې معنى په «زيات قبول كوونكو» هم كيږي لكه «سمع الله لمن حمده» يعنې د اورېدلو معنى قبول كول دى، شيخ الهند «رحمه الله» دلته اوله معنى مراد كړې ده، ليكن ابن جرير «رحمه الله» او نورو محققينو پر دويمې معنى حمل كړې ده.

﴿سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ﴾ يعنې د دروغو او باطلو ډېر منونكي او قبول كوونكي.

﴿سَمَّٰعُونَ لِقَوۡمٍ ءَاخَرِينَ﴾ يعنې بل جماعت (چې د خيبر يهودان دي) چې د (بني قريظه) سړي يې ليږلي وو، او هغوى پخپله تاسې ته درنه غلل، د دوى د خبرو زيات منونكي، (او دغه يهودان داسې كسان دي چې) د الله تعالى په احكامو كې تحريف كوي، يا د يو ځاى خبرې په بل ځاى پورې لګوي، (لكه د «رجم» آيت پټوي، او د هغه په ځاى دُرې او مخ تورول ښيي).

يَقُولُونَ إِنۡ أُوتِيتُمۡ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمۡ تُؤۡتَوۡهُ فَٱحۡذَرُواْۚ

وايي دغه (د خيبر يهوديان خپلو لېږليو شويو ته): كه دركړى شي تاسې ته دا (محرّف حكم) نو وايي خلئ ! (او ويې منئ !) او كه درنه كړى شو تاسې ته دا (حكم) نو ويرېږئ تاسې (له قبوله د هغه).

تفسير: يعنې كه د دُرې وهلو حكم وموميئ، هغه ومنئ ! كه نه ! ګواكې دوى غواړي چې د الله تعالى شريعت د خپل هوا او هوس تابع كړي.

وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتۡنَتَهُۥ فَلَن تَمۡلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔاۚ

او هر هغه څوك چې اراده وكړي الله د فتنې (د ګمراه كولو) يې نو له سره به مالك نشې ته (اې محمده !) د ده لپاره له الله نه د هيڅ شي (چې فتنه او هلاك ترې دفعه كړې).

تفسير: هدایت او ضلالت، خیر او شر، هر شی بې د الله تعالی له ارادې څخه نشي موجودېدی، دا داسې یو اصل دی، چې انکار یې له تسلیم څخه ډېر مشکل دی، فرض یې کړئ ! یو سړی د غلا کولو اراده وکړي، لیکن د الله تعالی اراده دا وي چې هغه غلا ونه کړي، نو که دا سړی په خپله اراده کې برئ ومومي نو لازمېږي چې (معاذ الله) الله تعالی د ده په مقابل کې عاجز شو، او که د الله تعالی اراده د بنده پر ارادې غالبه شي، نو لازمېږي چې په دنیا کې دې هیڅېږې د غلا او د نورو بدو کارونو هیڅ نوم او اثر پاتې نشي ـ او که د الله تعالی د خیر او د شر د هیڅ یوه اراده نه کوي، نو له هغه څخه (معاذ الله) د ده تعطل، غفلت او سفاهت لازمېږي، «تعالی الله عن كل الشّرور وتقدّس».

خو لنډ ځواب یې دا دی چې د الله تعالی اراده په دوه ډوله ده:

۱ - کَـوْني او قدري اراده: او هغه دا چې الله تعالی د کوم شي د وجود اراده په تقدیر، او ازل کې کړې وه، نو دا کَـوْني قدري اراده ده، او هغه نه خطا کیږي، بلکه خامخا هغه شی موجودیږي، نو همغه یې په تقدیر کې لیکلی وي، ځکه د الله تعالی علم دهغه په تقدیر باندې لومړی دی، هغه ته معلومه ده چې کوم معین شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو هغه به څه کوي، نو په دغه تقدیري اراده ثواب او عذاب مرتب نه دی، او نه ورسره د الله تعالی رضا او خوښې شرط ده.

۲ - شرعي او دیني اراده: او هغه دا چې الله تعالی د خپل مخلوق څخه د خیر فعل او د شر څخه اجتناب غواړي، او د خیر او شر په کولو کې یې هغه ته اختیار ورکړی دی، او په همدې اراده باندې ثواب او عذاب مرتب دی، ځکه ددې ارادې په مقتضی که کوم شی موجودیږي، د الله تعالی خوښ دی، محبت ورسره لري.

او همدې ته په حدیث شریف کې اشاره شوې ده چې: «اعملوا فكل ميسّر لما خُلق له» ـ ترجمه: «تاسې نېک عملونه کوئ، ځکه هر چا ته د هغه عمل توفیق ورکول کیږي، چې د کوم لپاره پیدا شوی وي».

حاصل دا چې د معاصیو او ګناهونو واقع کېدو ته د الله جل جلاله دوه قسمه ارادې متوجه دي:

(۱) شرعي اراده، چې له بنده څخه غواړي چې ګناه ونه کړي، نو دلته بنده ته اختیار دی، چې کوي او که نه، که ویې کړي؛ نافرماني شوه، او سزا به ورکوي، او که نه تابعداري شوه ثواب ورکوي.

(۲) کوني اراده: کومه چې الله د خپل قدیم علم مطابق لیکلې ده، چې فلانی شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو دغه ګناه کوي، او هغه یېورباندې لیکلې ده، خو د ده دا ګناه کول دلته د شرعي ارادې خلاف، او د کوني ارادې سره برابر دي، ځکه په کوني اراده کې مراد نه بدلیږي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

دغه (یهودان او منافقان) همغه کسان دي چې اراده نه ده فرمایلې الله (د دې) چې پاک کړي زړونه د دوی (له کفر نه)، (شته) دوی ته په دنیا کې ذلت (شرمندګي) او شته دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسير: دا شبهه چې الله جل جلاله پر دې باندې قادر دی؛ چې د دوی هغه ګرد شرارتونه او غلطې چارې جبرا منع کړي، او دوی مجبور وګرځوي، چې هیڅ ضد او سرزُوري ونشي کړی، نو بېشکه زه دا منم چې د الله تعالی د قدرت په مقابل کې دا کوم مشکل کار نه دی، لکه چې په (۱۱) جزء د یونس د سورت په (۹۹) آیت (۱۰) رکوع کې داسې یو آیت لولو: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾.

ليکن د دې دنيا ګرد نظام داسې کښېښود شوی دی، چې بندګان د خير او شر په اکتساب کې مجبور نه دي، او که ټول يواځې د خير په کولو سره مجبور شوي وي، نو د عالم د تخليق حکمتونه او مصالح به نه پوره کېدل، او د حق تعالی ډېر صفات به نه راڅرګندېدل، مثلا د عفو، غفور، حليم، منتقم، ذو البطش، الشديد، قائم بالقسط، مالك يوم الدين او د نورو په مناظرو به نه پوهيدو، حال دا چې د دې عالَم د پيدا کېدو اصلي غرض او غايه دا ده چې د الله تعالی صحيح بندګي او عبادت وشي، او د هغه د ګردو (ټولو) کماليه وو صفاتو مظاهره وشي، هر هغه مذهب يا انسان چې الله تعالی فاعل مختار ګڼي، د خپلې دې دعوی په پای (آخر) کې پر ته له دې غرض څخه بل شی نشي ښوولی، ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (۲۹ جزء د الملك سورت (۲) آيت (۱) رکوع) له دی نه د زيات تفصيل ځای دلته نشته، بلکه دومره ليکل هم ځمونږ له موضوع څخه زيات دي.

سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۖ

(دوی) ډېر اوريدونکي (منونکي دي) لپاره د دروغ ويلو، ډېر خوړونکي دي د حرامو، نو که راغلل دوی تاته؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې يا مخ وګرځوه له دوی نه.

تفسير: له ابن عباس، مجاهد، عکرمه او نورو اکابرو سلفو رضي الله عنهم څخه منقول دي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته دا اختيار په ابتداء کې وو، په آخر کې کله چې د اسلام تسلط او نفوذ کامل شو، نو داسې ارشاد وشو: ﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ اللَّهُ﴾ «يعني د دوی د منازعو فيصلې د شريعت له حکم سره سمې وکړه !» مطلب دا چې د اعراض او ځان په څنګ کولو څه ضرورت نه دی پاتې.

وَإِن تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿۴۲﴾

او که مخ وګرځوې له دوی نه (او حکم ونه کړې) نو له سره به ضرر ونه رسوي دوی تاته د هيڅ شي، او که حکم (پرېکړه) دې کوله؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې په عدل (انصاف) سره، بېشکه الله دوست ګڼي عدل کوونکي (په حکم کې).

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ وَمَآ أُو۟لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۳﴾

او څرنګه به حکم (منصف) وګرځوي دوی تا (ای محمده !) حال دا چې له دوی سره تورات دی چې (شته) په هغه کې حکم د الله، بيا ګرځي دوی (له هغه حکم ستا څخه) پس له هغه (چې دوی ته حکم وګرځولې)، او نه دي دغه کسان له سره باور کوونکي (نه په تا او نه په کتاب خپل).

تفسير: يعني يهودان د هغه «تورات» په فيصله چې آسماني کتاب يې ګڼي؛ نه راضي کيږي، نو په حقيقت کې دوی پر هيڅ يو کتاب باندې ايمان نه لري، نه پر قرآنکريم، نه پر «تورات» باندې.

پخوانی رکوع کې يې د «تورات» او د «انجيل» مدح وفرمايله، او تنبيه يې راکړه چې دغو نالائقانو د داسې عمده کتاب (چې په کې ډېر علوم او هدايات وو) قدر ونه کړ، او داسې يې ضايع کړ، چې نن د اصلي شي پته لګول هم په کې مشکل شوي دي.

إِنَّآ أَنزَلۡنَا ٱلتَّوۡرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌۚ

بېشکه مونږ نازل کړې (لېږلې) مو دی تورات (چې شته) په هغه کې هدایت (لار ښوونه حق ته) او رڼا (چې شرعي احکام پرې منکشف کیږي).

تفسیر: یعني د وصول الی الله طالبانو ته هدایت ـ او د هغو کسانو لپاره چې د شبهاتو او مشکلاتو په تیارو کې بند پاتې دي؛ د رڼا کار ورکوي.

يَحۡكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسۡلَمُواْ لِلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلۡأَحۡبَارُ

حکم به کاوه په هغه سره انبیاوو (د بني اسرائیلو) هغو چې حکم منونکي وو دوی (د الله) هغو کسانو ته چې یهودیان وو، او (حکم به کاوه پرې) رباني عارفانو او عالمانو (د دوی).

تفسیر: یعني په «تورات» کې داسې عظیم الشأن دستور العمل وو؛ چې ډېرو انبیاوو، اهل الله وو او علماوو به د هغه له هدایتونو سره سم حکمونه صادرول، او د منازعو او جګړو پرېکړې به یې په هغو سره کولې.

بِمَا ٱسۡتُحۡفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُواْ عَلَيۡهِ شُهَدَآءَۚ

په سبب د هغه شي چې طلب د حفاظت یې شوی وو له دوی څخه چې کتاب د الله دی (یا) د دې لپاره چې دوی ساتونکي درولی شوي وو پر کتاب د الله باندې، او وو دوی په هغه باندې شاهدان (په حقانیت یې یا ساتونکي له تبدیله).

تفسیر: یعني دوی د «تورات» د ساتنې ذمه واران ګرځولی شوي وو، او څمونږ د قرآنکریم په شان د ﴿وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ﴾ وعده له هغه سره نه وه شوې ـ نو تر هغې پورې چې علماوو، احبارو، او نورو د خپلو ذمه واریو احساس کاوه؛ «تورات» محفوظ او معمول به وو، آخر د دنیا خوښوونکو بدو علماوو په لاسونو تحریف او ضایع شو.

فَلَا تَخۡشَوُاْ ٱلنَّاسَ وَٱخۡشَوۡنِ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِـَٔايَٰتِي ثَمَنٗا قَلِيلٗاۚ

نو مه ویرېږئ تاسې له خلقو نه (په اظهار او اجراء د حق کې) او وویرېږئ له ما (په پټولو د حق کې) او مه پېرئ (مه اخلئ) تاسې په آیتونو څما قیمت لږ (چې هغه رشوت او جاه دی).

تفسیر: یعني د خلقو له خوفه یا د دنیوي طمعې له امله (وجې) په آسماني کتاب کې تبدیل او تحریف مه کوئ ! او د هغه احکام او اخبار مه پټوئ ! او د الله تعالی له تعذیبه او انتقامه وویرېږئ ! د «تورات» د عظمت شان او مقبولیت له څرګندولو څخه وروسته دا خطاب یا خو د یهودانو هغو رئیسانو او عالمانو ته کړی شوی دی، چې د قرآنکریم د نزول په وخت کې وو، څکه چې هم دوی د (رجم) له آیت څخه انکار کړی وو، او د نبي کریم «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» په نسبت پخوا ویل یې پټ کړي وو، او د هغه په معناګانو کې یې عجیب قسم تحریف او تبدیل او وړاندې وروسته والی کړی وو، یا په دې منځ کې امت مسلمه ته نصیحت دی، چې تاسې د نورو اقوامو په شان په هیڅ وجه له هیچا څخه مه ویرېږئ ! یا د مال او جاه په محبت کې په دغه اندازه مه اخته کېږئ ! ؛ چې آسماني کتاب ضایع کړئ، لکه چې لله الحمد دغه محمدي امت د خپل لوی قرآن یو توری هم نه دی لږ کړی، او نه یې ورک کړی، او تر نن پورې د پاک قرآن مطالب له هر راز تغییر او تحریف څخه محفوظ او مصون دي، او تل به په دې مقصد لکه نن او پرون بریالي او کامیاب وي، او د مبطلینو او محرفینو هر راز زیار (محنت) او کوښښ به په دغه مورد کې بې اثره او ناکامه ثابتیږي.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٤٤﴾

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي کافران.

تفسیر: د ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ سره سم له حکم نه کولو څنې غالبا دا مراد دی، چې د منصوصو حکمونو له وجوده انکار وکړي، او د هغه په ځای نور احکام په خپله رایه او غو ښتنه سره منځ ته راوړي، لکه چې یهودانو د (رجم) د حکم په نسبت همداسې کړي وو، نو د داسې خلقو په کفر کې هیڅ شبهه نشته، او که داسې مراد وي، چې ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ عقیدتاً مني، او پر خلاف د هغه عملا فیصله کوي، نو له کافر څنې به عملي کافر مراد وي، یعنې د هغه عملي حالت د کافرانو په شان دی.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ ؕ

او لیکلي (فرض کړي) وو مونږ پر دغو (یهودانو) په دې (تورات) کې چې بېشکه نفس دې ووژلی شي په (بدل د بل) نفس کې، او سترګه دې (ړنده شي) په (بدل د بلې) سترګې کې، او پوزه دې (پرېکړه شي) په (بدل د بلې) پوزې، او غوږ دې (پرېکړی شي) په (بدل د بل) غوږ، او غاښ دې (وویستلی شي) په (بدل د بل) غاښ کې، او پرهارونه قصاص (بدل) دي برابر.

تفسیر: د قصاص دا حکم په موسوي شریعت کې وو، او د اصولو د ډېرو علماوو تصریح کړېده، چې هغه پخواني شرائع چې څمونږ قرآنکریم یا څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه نقل کړي دي، په دې شرط چې د هغو په نسبت رسول الله مبارك کوم انکار یا ترمیم نه وي فرمایلی؛ د دې امت په حق کې هم تسلیم دي، ګواکې بې له رده او له انکار د هغه اورول د تلقي بالقبول دلیل دی.

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ؕ

نو هر چا چې عفوه وکړه د دې قصاص نو دغه عفوه کفاره ده ده ته (یعنې دی په دغې عفوې سره له ګناه پاکیږي).

تفسیر: یعنې د جروحو او زخمونو د قصاص معافول د مجروح د ګناهونو کفاره ګرځي، لکه چې په ځینو احادیثو کې د دې خبرې تصریح شوې ده، او ځینو مفسرینو دا آیت د جارح په حق کې ګڼلی دی، یعنې که مجروح جارح ته معافي وکړي، نو د جارح ګناه معافیږي، و الراجح هو الأول.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٥﴾

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لیږلی دی) الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسیر: یهودانو د قصاص له حکم څخه هم مخالفت وکړ، په دوی کې «بني نضیر» چې ډېر معزز او قوي ګڼل کېده؛ له «بني قُریظه» څخه یې پوره دیت حصولاوه، او کله چې د دوی د تأدیې نوبت راته؛ نو نیمایي دیت به یې ادا کاوه، ځکه چې «بني قُریظه» د کمزورۍ له امله (وجې) له دوی سره همداسې معاهده تړلې وه.

اتفاقا د «بني قُريظه» له خوا د «بني نضير» سړی ووژل شو، دوی د خپل پخواني دستور سره سم خپل پوره دیت وغوښت، «بني قريظه» د دوی په ځواب کې وویل: «ځئ ! هغه زمانه تېره شوه، چې مونږ ستاسې د زور او قوت په سبب مجبور شوي وو، او دغه ظلم مو په غاړه اخیستی وو، اوس محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم مدینې منورې ته تشریف راوړی دی، او د ده مبارکه دوره ده، او دا امکان نه لري؛ چې مونږ د هغه دیت په مقابل کې چې له تاسې ځنې یې اخلو دوه چنده یې تاسې ته درکړو»، د دې وینا غرض او غایه دا وه، چې اوس د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په موجودیت کې محال دی، چې کوم قوي یو ضعیف لتاړ (چیت) او تر پښو لاندې کړي، یا یې وځپښي، ځکه چې په دې خبره باندې دګردو باور وو؛ چې محمد علیه السلام د هر ضعیف او قوي سره یو شان عدل او انصاف فرمايي، او د اقویاوو د ظلم او تیرې په مقابل کې د ضعفاوو مرستې او لاس نیوی کوي.

د دې معاملې پای او انجام داسې شو، چې دوی ګرد سره محمدي دربار او عدلیې ته وروړاندې شول، او د «بني قُريظه» هغه خیال چې د هغه عدل او انصاف د مظهر په نسبت یې کړی وو؛ کټ مټ (هوبهو) درست او صحي وخوت.

د قصاص له حکم څخه وروسته ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ الآیة ـ له فرمایلو څخه د دې واقعې په لوري اشاره ده، او څرنګه چې یې د «رجم» په شان د «قصاص» د حکم له مشروعیت څخه صریحا انکار نه وو کړی، بلکه وروسته له مفاهمې او مشاورې به یې د شرعي حکم په خلاف یو حکم قائموه، نو دا د عدل له قانون څخه اعتقادي مخالفت نه بلکه عملي مخالفت وو، نو ځکه یې د «کافرون» په ځای «ظالمون» وفرمايل، یعنې دا صریح ظلم دی، چې له قوي څخه کم او له ضعیف څخه زیات دیت واخیستل شي.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ ۖ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۴۶﴾

او ولېږه مونږ وروسته له دغو انبیاوو (یا پر پلو د دوی) عیسی ځوی د مریمې (یعنې چې د هغوی د پښو پر منلېو، دی هم رهي «روان» وو) حال دا چې مصدق (رښتیا ګڼونکی) وو د هغه کتاب چې پخوا له ده وو له تورات (چې هغه هم حق سماوي کتاب دی) او ورکړی وو مونږ ده (عیسی) ته انجیل (حال دا) چې په هغه کې هدایت وو (حق ته) او نور (رڼا) وه (بیان وو د شرعي احکامو)، او حال دا چې مصدّق (موافق) وو د هغه کتاب چې پخوا وو د ده نه له تورات څخه او هدایت (لار ښوونکی) وو او موعظه (پند) وو لپاره د پرهېزګارانو.

تفسیر: یعنې عیسی علیه السلام په خپله ژبه د «تورات» تصدیق وفرمایه، او هغه کتاب «انجیل» چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ هغه هم د «تورات» مصدق دی، او د «انجیل» نوعیت هم په رڼا او هدایت او لارښوونه کې د «تورات» په شان وو، د احکامو او شرائعو په اعتبار هم د دې دواړو په منځ کې لږ څه فرق وو، لکه چې ﴿وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾ کې اشاره ده، او دا فرق د «تورات» له تصدیق سره څه منافات نه لري، لکه چې نن مونږ عظیم الشأن قرآن منو، او یواځې د هغه د احکامو په تسلیمولو سره لله الحمد د ګردو سماوي کتابونو تصدیق هم کوو؛ چې د الله تعالی له جانبه دي.

وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿۴۷﴾

او (فرمایلي وو الله) حکم دې وکړي اهل (عالمان) د انجیل په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله په هغه (انجیل) کې، او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي فاسقان.

تفسیر: یا خو دا حکم هغو نصرانیانو ته چې د انجیل د نزول په وخت کې موجود وو؛ ورکړی شوی وو، چې د هغه نقل دلته فرمايي، او کیږي چې هغو نصرانیانو ته به چې د قرآن عظیم د نزول په وخت کې مخاطب وو؛ ویلی شوی وي، هر هغه څه چې الله تعالی په «انجیل» کې نازل کړي دي، سم له هغه سره دې عادلانه حکم وکړي ! یعنې د هغو پخوا ویلو په پټولو یا په لغوو او مهملو تأویلاتو او بدلولو سره دې کوښښ نه کوي ! چې په «انجیل» کې د آخر الزمان او مقدس رسول صلی الله علیه وسلم «فارقلیط» په نسبت د مسیح علیه السلام له ژبې ویلي شوي دي، دا به د الله تعالی سخته نافرماني وي، چې د هغه جلیل هادي او لوی مصلح په نسبت چې مسیح علیه السلام داسې فرمایلې دي: «کله چې هغه حق روح راشي، نو تاسې ته به رښتینې ګردې لارې دروښيي»، نو تاسې د هغه تکذیب ته ملاوې مه تړئ ! او ابدي خُسران مه قبلوئ، آیا د مسیح علیه السلام او د هغه د الله جل جلاله د حکم منلو معنی هم دا ده؟ (له سره نه ده ! او ځینې مفسرین وايي چې: دغه امر د «انجیل» له نسخې څخه پخوا وو).

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

او نازل کړی (لیږلی) دی مونږ تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره چې مصدّق (حق ګڼونکی) دی د هغه چې (نازل شوی دی) مخکې له ده نه له کتابونو څخه او ساتونکی دی پر (مضامینو د) هغه (یعني شاهد دی په حقانیت د جنس د هغه کتاب).

تفسیر: د «مهیمن» معنی داسې بیان کړی شوې ده: أمین، غالب، حاکم، محافظ او ساتونکی، او د هرې معنی په اعتبار چې وي، د قرآنکریم «مهیمن» توب د سابقه وو کتابونو لپاره صحیح دی، د الله تعالی هغه امانت چې په تورات، انجیل او نـورو آسماني کتابونو کې په ودیعت ایښی شوی وو؛ هغه له زوائدو سره په قرآن کې محفوظ دی، چې په هغه کې هیڅ خیانت نه دی شوی، او هغه ځنې فرعي شیان چې په هغو کتابونو کې په هغې زمانې یا د هغو مخصوصو مخاطبینو لپاره حسب الحال وو؛ هغـه د پاک قرآن له خوا منسوخ شو، او د هغو د ناتمامو حقائقو تکمیل یې وفرمایه، او له هغې برخې څخه یې چې د دې زمانې په اعتبار غیر مهم ووو؛ منصرف شو.

فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ

نو حکم کوه (ای محمده !) په منځ د دغو (کتابیانو هم که تاته راغلل) په هغه وحی چې لیږلې دی الله (تاته).

تفسیر: د یهودانو په منځ کې څه جګړه سره پېښه شوې وه، یوه ډله یې (چې په هغې کې لوی لوی مشهور علماء او مقتدیان شامل وو) د محمد صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، او د هغې جګړې فیصله یې وغوښته، او دا یې هم وویل چې: تاسې ته ښکاره ده، چې ګرد یهوان څمونږ په واک او اختیار کې دي، که تاسې خپله فیصله سم څمونږ له غوښتنې سره وکړه؛ نو مونږ ګرد مسلمانیږو، رسول أکرم صلی الله علیه وسلم دا رشوتي اسلام ونه مانه، او د دوی له دغې غوښتنې څخه یې صاف انکار وفرمایه، نو په دې مناسبت (او د دې نظریې په تأیید) دا آیت نازل شو (ابن کثیر).

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ

او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی (او مه اوړه) له هغه شي څخه چې راغلی دی تاته له حق څخه.

تفسير: هغه کسان چې دا راز آيتونه د نبي صلى الله عليه وسلم د عصمت له شان څخه مخالف تصور کوي؛ ډېر ناپوه او قاصر الفهم دي:

۱ - له يوه شي څخه د چا منع کېدل د دې خبرې دليل نشي کېدی، چې د هغه شي مرتکب کېدل غواړي چې ورڅخه منع شوی وی.

۲ - د انبياوو «عليهم الصلاة و السلام» له معصوميت څخه مطلب دا دی، چې له دوی څخه د الله تعالی معصيت نه صادرېږي، يعني هر کار باندې چې وپوهيږي هغه د الله جل جلاله خوښ نه دی؛ هغه نه کوي، او که اتفاقا کوم وخت په هېره او خطا يا د رايې او اجتهاد په غلطۍ سره د راجح او افضل په ځای مرجوح او مفضول اختيار کړي، يا غير مرضي؛ مرضي وګڼي، او پرې عمل وکړي، چې هغه ته اصطلاحا (زلت «لغزش او ښويدنه» وايي)، نو داسې واقعات د عصمت له مسئلې سره منافي نه دي، لکه چې د آدم عليه السلام او دځينو نورو انبياوو «عليهم الصلاة و السلام» واقعات د دې قضيې شاهد دي، د دې حقيقت له پوهېدلو څخه وروسته د ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ﴾ او ﴿وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾ او د دې په شان د نورو آيتونو د مطلب په پوهېدلو کې هيڅ قسم تردد او اندېښنه نه پاتې کيږي.

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

هر چا ته مقرر کړی مونږ له تاسې (ای امتونو !) يو شريعت (اصول) او لاره روښانه.

تفسير: يعني الله تعالی د هر أمت لپاره د دوی له احوالو او استعدادونو سره مناسب او جلا دستور او دکار طريقه مقرره کړېده، او سره له دې ګرد انبياء او ملل په هغو ديني آسماني اصولو او کلي مقاصدو کې چې پرې د ابدي نجات مدار دی؛ يو له بل سره متحد او يو د بل مصدّق دي.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

او که اراده فرمايلې وای الله نو خامخا به يې ګرځولي وئ تاسې امت يو (متفق په يو دين)، او مګر (يې بېل بېل کړئ) ددی لپاره چې وازمويي تاسې په هغه کې چې تاسې ته يې درکړی دی (له مختلفو شرائعو چې مطيع او عاصي سره بېل کړي).

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ

پس وړاندې شئ تاسې يو تر بله نېکيو ته (او د فضائلو په اکتساب او له رذائلو څخه په اجتناب کې تلوار کوئ !).

تفسير: يعني د شرائعو د اختلاف له ليدلو څخه په قيل او قال، جنګ او جنجال او کړو بحثونو کې مه لوېږئ ! او وخت مه ضايع کوئ ! او د وصول الی الله د اراده کوونکو عملي ژوندون د تعقيب لپاره منډې ووهئ ! او د هغه عقائدو او اعمالو د محاسنو او د ښېګڼو (فائدو) په اخيستلو کې چالاکي ښکاره کړئ ! چې د آسماني شريعت له خوا تاسې ته دروړاندې کړی شوي دي.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿۴۸﴾

(خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله دي ستاسې د ټولو، نو خبر به کړي تاسې (په قيامت کې) په هغه (امر د دين) چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کاوه.

وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ ۖ

او (ته لېږلی یې مونږ او دغه حکم مو فرمايلی دی تاته) چې حکم کوه ! په منځ د دوی کې په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله، او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی، او ویره کوه ! (ځان ساته) له دوی نه، چې وا (نه) اړوي (ونه ګرځوي) تا له ځینې هغه شي څخه چې نازل کړی (لېږلی) دی الله تاته (ای محمده !).

تفسير: یعني یو تر بله په اختلافاتو کې که څه هم ټوله دنیا سره لاس او ګریوان وي، خو تاسې ته هم دا حکم دی چې سم له ﴿مَآ أَنزَلَ اللَّهُ﴾ سره حکم وکړئ ! او د هیچا د ویلو او د اورولو هیڅ پروا مه کوئ.

فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ

نو که وګرځېدل دوی (له نازل شوو حکمونو) پس پوه شه (ته ای محمده !) چې بېشکه هم دا خبره ده چې اراده لري الله چې ورسوي دوی ته (سزا په دنیا کې) په سبب د ځینو ګناهونو د دوی.

تفسير: پوره سزا به په قیامت کې مومي، لیکن لږ څه سزا دلته په دنیا کې هم مجرم ته ورکوله کیږي، تر څو نورو لیدونکو ته هم له هغې ځنې یو قسم تنبیه ورحاصله شي.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ۝٤٩

او بېشکه ډېر له خلقو څخه خامخا فاسقان دي (د الله د اطاعت څخه متمردین دي).

تفسير: یعني تاسې د خلقو د اعراض او انحراف ځنې ډېر مه خپه کېږئ، په دنیا کې تل فرمانبردار بندګان لږ وي: ﴿وَمَآ أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ (۱۳ جزء د یوسف سورت (۱۱) رکوع (۱۰۳) آیت).

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ۝٥٠

آیا پس حکم د جاهلیت غواړي دوی؟ (او د الله له حکمونو ځنګ کوي) او خوک ډېر ښه دي له الله څخه له جهته د حکم هغه قوم ته چې یقین لري (په الله یعني هیڅوک نه دي).

تفسير: یعني هغه کسان چې د الله تعالی په مالکیت او شاهنشاهۍ او کامل رحمت او محیط علم باندې کامل یقین لري؛ د دوی په نزد په دنیا کې د هیچا حکم د الله تعالی د حکم په مقابل کې د التفات وړ نشي کېدی، نو بیا ولې دا خلق د الله تعالی د احکامو د رڼا له راتللو څخه وروسته د ظنونو، اهواؤو، آراؤو، کفر، او جاهلیت د تیارو په لوري تلل خوښوي؟.

يَآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰٓ أَوْلِيَآءَ ۘ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) مه نیسئ تاسې یهودیان او نصرانیان دوستان ! (چې له دوی سره موالات او مودت وکړئ !).

تفسیر: «أولیاء» د ولي جمع ده، «ولي» دوست ته هم وایي، د «قریب، ناصر، مددګار» په معنی هم راځي، مقصد دا دی چې مسلمانان له یهودو او نصاراوو بلکه له ګردو کفارو سره (لکه چې په (۵) جزء د النساء سورت په (۲۱) رکوع (۱۴۴) آیت کې تصریح شوې وه چې مسلمانان دې له کفارو سره) دوستانه تعلقات نه قائموي، په دغه موقع کې دې دا ملحوظ وي، چې موالات، مروءت، مصالحت، حسن سلوک، رواداري، عدل او انصاف دا ګرد شیان سره بېل بېل دي، د اسلام اهل که مصلحت وګوري، نو له هر کافر سره مشروع صلح، عهد او پیمان تړلی شي: ﴿وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ (۱۰ جزء د أنفال سورت ۸ رکوع، ۶۱ آیت).

د عدل او انصاف حکم لکه چې له تېرو آیتونو څخه معلوم شوی دی، د مسلم او کافر بلکه د بشر د هر فرد په حق کې لازم دی، دمروءت، حسن سلوک او د رواداری معامله له هغو کفارو سره کېدی شي، چې د اسلامي جماعت په مقابل کې د عناد او دښمنی مظاهره ونه کړي، لکه چې د «الممتحنه» په سورت کې په همدې خبره تصریح شوې ده، پاتې شو «موالات» یعني دوستانه، اعتماد، او یو له بل سره د ورورګلوۍ مرسته، مدد، او معاونت؛ نو هیڅ یو مسلمان حق نه لري، چې دغسې تعلقات له کوم غیر مسلم سره قائم کړي، - هو ! د صوري موالاتو چې تر ﴿إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً﴾ لاندې داخل دي، او عمومي تعاون اجازه شته، چې ترې د اسلام او مسلمانانو په وضعیت او طرز عمل کوم خراب اثر نه لوېږي، له ځینو راشدو خلیفګانو څخه چې په دې مورد کې فوق العاده تشدید او تضییق منقول دی؛ هغه دې محض په سد ذرائع او مزید احتیاط مبني وګڼل شي !.

بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

(دوی یو تر بله) ځیني دوستان دي د ځینو نورو (ځکه چې ټول سره په کفر کې شریک دي او ګرد سره تاسې ته متفق دي).

وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ

او هر چا چې دوستي وکړه له دوی سره له تاسې څخې؛ نو بېشکه چې دی له همدوی څخې دی (نو مؤمنان دې ځان وساتي له دوستۍ د کفارو).

تفسیر: یعنې د هم دوی په ډله کې شامل دي، دا آیتونه د رئیس المنافقین «عبد الله بن أبيّ» باره کې نازل شوي دي، د ده تعلقات له یهودانو سره زیات دوستانه وو، د ده داسې ګمان وو، که پر مسلمانانو باندې کومه پېښه یا ربړ (تکلیف) واقع شي، او محمدي جماعت مغلوب شي، نو له یهودانو سره به ځمونږ دا دوستي په ښه راشي، د همدې واقعې په لوري په پخواني آیت کې اشاره وشوه.

نو في الحقیقت له یهودانو سره د منافقانو د موالات اصلي منشأ همدا وه، چې یهودان د اسلامي جماعت مقابل او د اسلامي مذهب ډېر بد دښمنان وو، ظاهره ده: هر هغه څوک چې له یهودو او نصاراوو یا له کفارو یا له بل کوم مشرک جماعت سره په دې نیت او حیثیت موالات وکړي، چې هغه د اسلام دښمنان وي؛ نو د هغه په کفر کې هیڅ شبهه نشته، په منافقانو کې ځینې نور کسان هم وو، چې هغوی په «أحد» کې کله چې دجنګ وضعیت بدل شو، او د حرب فضاء یې مکدره او خړه پړه ولیده، داسې ویناوې یې کولې، چې اوس به مونږ له فلاني یهودي او فلاني نصراني سره دوستي او ملګرتیا کوو، او که ضرورت پېښ شو، د هغو په دین کې به هم داخلیږو، نو د دا رنګ خلقو په نسبت هم د ﴿وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ ظاهري مدلول علانیه صادقیږي.

پاتې شول هغه مسلمانان چې له داسې نيت او منشأ څخه پاک وي، او له يهودانو يا نصرانيانو سره خپل دوستانه تعلقات قائموي، نو د دوی په نسبت هم قوي خطره موجوده ده، چې دوی د کفارو له ډېرې ناستې ولاړې او اختلاط نه متأثر کيږي، او ورو ورو به د دوی مذهب اختياروي، يا لږ تر لږه د کفر له شرکيه شعائرو او رسومو څخه دوی ته کراهت او نفرت نه پاتې کيږي، نو په دې اعتبار د ﴿فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡ﴾ اطلاق پر دوی باندې هم کېدی شي، لکه چې د (المرء مع من أحب) حديث د همدې مضمون په لوري اشاره کوي.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٥١

بېشکه الله هدايت نه کوي قوم ظالمانو ته (چې ظلم کوي په ځانونو خپلو په دوستۍ کولو د کفارو سره).

فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمۡ يَقُولُونَ نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ

نو وبه وينې ته هغه کسان چې په زړونو د دوی کې مرض (رنځ د نفاق) دی؛ چې ځغلي به په (دوستۍ د) دوی کې، وايي به دوی (په عذر کې چې): وېرېږو له دې نه چې وبه رسيږي مونږ ته کومه حادثه.

تفسير: دا همغه کسان دي چې د دوی په زړونو کې د شک او نفاق مرض دی، او د الله تعالی پر وعدو باندې اعتماد او د مسلمانانو پر حقانيت يقين نه لري، نو ځکه په منډو منډو ځي، او د کافرانو په غېږو کې پناه نيسي، تر څو د موهومې غلبې په وخت کې د فتحې له ثمراتو څخه متمتع شي، او د دوی په زعم کې له هغو آفاتو او ګردشونو څخه چې پر اسلامي جماعت راتلونکي دي؛ محفوظ پاتې شي.

د ﴿نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ﴾ معنی همدا ده، چې د دوی په زړونو کې مکنونه وه، ليکن همدا د ﴿نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ﴾ الفاظ کله چې د محمد صلی الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو په مخ کې له يهودانو سره د دوستانه تعلقاتو لرلو لپاره ويل، نو د زمانې د ګردش مطلب به يې معذرتاً داسې ظاهراوه، چې يهودان څمونږ بېپاريان او معامله داران دي، مونږ له دوی څخه قرض او پور آخلو، که مصيبت يا قحط يا بله کومه پېښه راشي؛ نو دوی د همدې دوستانه تعلقاتو له امله (وجې) څمونږ په ښه او کار راځي، او د اړتيا (احتياج) په وخت کې څمونږ لاس نيسي»، د همدې خيالاتو ځواب وروسته له دې ورکاوه کيږي.

فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَ بِٱلۡفَتۡحِ أَوۡ أَمۡرٖ مِّنۡ عِندِهِۦ فَيُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ نَٰدِمِينَ ۝٥٢

نو نژدې ده چې الله به راولي برى او فتح (د رسول خپل په تقويت د اسلام سره) يا (به راوړي بل) يو حکم له خپل جانبه (په اظهار د حال د منافقينو)؛ نو وبه ګرځي دوی په هغه شي چې پټ کړی دی دوی په نفسونو خپلو کې (له شک او دوستۍ د کفارو) پښېمانه.

تفسير: يعنې هغه وخت نژدې دی چې الله تعالی خپل نبي صلی الله عليه وسلم ته قاطعه فتوحات او ځرګند برى عطا کړي، او مکې معظمې ته چې د ګردو عربو يو مِلي شوی مرکز وو، په فاتحانه صورت سره ننوځي، يا ما سوا له دې په خپل قدرت او حکم سره څه نور امور ور د مخه کړي؛ چې د هغو امورو له ليدلو څخه د منافقانو دا ګرد باطل توقعات خاتمه ومومي، او دوی ته دا ورځرګند شي، چې د اسلام له دښمنانو سره د موالاتو او دوستۍ نتيجه بې له دنيوي ذلت او رسوايي او اخروي دردناک عذاب څخه بل هيڅ شی نشته، کله چې د فضيحت او خُسران دا نتائج ورپېښ شي، نو هلته به بې له افسوسه او ارمانه بل هيڅ شی په لاس نه ورځي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

او وايي به هغه كسان چې مؤمنان دي (له تعجبه) آيا دا همغه كسان دي چې قسمونه كول دوى په الله سخت قسمونه خپل چې بېشكه دوى خامخا له تاسې سره دي (په دېن كې، نو فرمايي الله): باطل شول عملونه د دوى؛ نو وگرځېدل دوى زيانكاران. اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) هر څوك چې مرتد شو (وگرځېد) له تاسې نه له دين خپل څخه؛ نو عنقريب به راولي الله داسې يو قوم چې محبت كوي (الله) له هغوى سره، او محبت كوي دوى له الله سره، متواضع او مهربان به وي پر مؤمنانو، غالب زبردست به وي پر كافرانو باندې، جهاد به كوي دوى په لاره د الله كې (لپاره د ترقى د دين) او نه به ويرېږي دوى له ملامتيا د هيڅ ملامت كوونكي، دا (مذكوره صفات) فضل د الله دى، وركوي يې هغه چا ته چې اراده وكړي، او الله پراخ دى (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم (خبردار په ټولو احوالو).

تفسير: د انسان لوى سعادت او برى او د الله جل جلاله فضل دا دى چې دى په خپله د فتنې په وخت كې د حق پر لاره ثابت قدم پاتې شي، او په دې فكر كې وي، چې نور مؤمنان هم له هلاكته وژغوري (وساتي)، هغو بندگانو ته چې د پاك الله اراده وي، له دې اعلى سعادت او لوى فضل څنې وافره برخه وركوي، د ده فضل غير محدود دى، او هغه عليم او خبير ذات ته ښه معلوم دي، چې كوم يو بنده د هغه اهل او مستحق دى.

تنبيه: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په تقريب كې د دې آيت د دغې پخوا وينا په تصديق د عربو درې طائفې مرتدې شوې:

۱ - بني أسد (د طليحة بن خويلد) قوم چې د پيغمبرۍ دعوى يې كړې وه، او خالد بن وليد رضي الله تعالى عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له جانبه د دوى په جهاد مأمور شو، چې طليحه ترې شام ته وتښتېد، او بيا يې اسلام راوړ.

۲ - بني مُدلج د يمني (الأسود العَنْسي) قوم چې ده هم د پيغمبرۍ دعوه كړې وه، او پر تمام (يمن) متصرف شو، بيا د نجاشي د خوريي (فيروز الديلمي) په لاس د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په شپه كې ووژلى شو.

۳ - بني حنيفه د (مُسيلمة الكذاب) قوم چې ده هم د پيغمبرۍ دعوه كړې وه، بيا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له وفاته وروسته د (صديق أكبر) په خلافت كې د وحشيّ بن حرب (د أمير حمزه رضي الله تعالى عنه د قاتل) په غشي او د (عبد الله بن زيد الأنصاري) په تورې ووژلى شو، او د صديق أكبر رضي الله تعالى عنه په عهد كې (۷) طائفې نورې هم مرتدې شوې:

(۱) فزاره. (۲) كينده. (۳) غطفان. (۴) بنو بكره. (۵) بنو يربوع. (۶) بنو سُليم. (۷) د بنو تميم ځينې سړي، او د عمر فاروق رضي الله تعالى عنه په عهد كې غسّان د (جبلة بن الأيهم) قوم نصرانيان شول، او (شام) ته وتښتېدل.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَهُمْ رَٰكِعُونَ ﴿۵۵﴾

بېشکه همدا خبره ده چې دوست ستاسې (خاص) الله او رسول د ده دی، او هغه کسان چې مؤمنان دي، (مؤمنان) هغه کسان دي چې قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (یا) (صفت کوو د) هغو کسانو چې قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، او هم دوی رکوع (عاجزي) کوونکي دي (په لمونځ او زکات خپل کې) (یا) او ورکوي دوی زکات (خیرات) حال دا چې دوی په رکوع (د نفلي لمونځ) ولاړ وي.

تفسیر: په دې آیت کې دا ښوولي شوي دي؛ چې د دوی اصلي رفیق ما سوا له الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مخلصو مسلمانانو څخه بل هیڅوک نشي کېدی.

وَمَن يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَٰلِبُونَ ﴿۵۶﴾

او هر څوک چې دوستي کوي له الله سره، او له رسول د ده سره، او له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ نو بېشکه چې ډله د الله هم دوی دي غالبان (پر ټولو).

تفسیر: په خصوصیت سره دغه آیت د عُباده ابن صامت رضي الله تعالی عنه په صفت کې نازل شوی دی، څکه د ده تعلقات د (بني قینقاع) له یهودانو سره ډېر ښه وو، مګر ده د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه و سلم د موالاتو او د مسلمانانو د رفاقت له امله (وجې) له هغوی سره خپل تعلقات پرې کړل، رضي الله تعالی عنه.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَآءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۵۷﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه نیسئ ! هغه کسان چې نیولي دي دوی دین ستاسې مسخره او لوبې؛ له هغو کسانو څخه چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسې، او (مه نیسئ) کافران دوستان، او وویرېږئ له الله څخه (په ترک د دوستۍ د کفارو کې) که یئ تاسې مؤمنان (په رښتیا سره).

تفسیر: دلته له کفارو څنې مشرکین مراد دي، لکه چې له عطف څنې ظاهر دی.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَوٰةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿۵۸﴾

او کله چې غږ کوئ تاسې (او خلق رابولئ) لمانځه ته (یعنې اذان کوئ !) نو نیسي دوی هغه (لمونځ یا اذان) مسخرې او لوبې (او ورپورې خاندي)، دا (مسخرې) په سبب د دې دي؛ چې دوی یو قوم دی چې هیڅ عقل نه لري.

تفسیر: یعنې کله چې اذان کوئ؛ نو دوی سوځي، او له ډېره قهره پرې مسخرې کوي، چې دا تمسخر د دوی د لوی حماقت او بې عقلۍ دلیل دی.

قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ هَلۡ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنۡ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلُ وَأَنَّ أَكۡثَرَكُمۡ فَٰسِقُونَ ﴿۵۹﴾

ووایه (ای محمده !) چې ای اهل کتابو ! آیا عیب ګڼئ تاسې له مونږه (او کینه کوئ یعنې نه کوئ) مګر په دې سبب چې ایمان راوړی دی، مونږ پر الله او پرهغه کتاب چې لیږلی شوی دی مونږ ته، او پر هغو (کتابونو) چې لیږلي شوي دي پخوا (له دې نه) او (بل په دې سبب) چې بېشکه زیات له تاسې فاسقان دي.

تفسیر: یعنې استهزاء کوونکي سره له دې چې د کتاب او په شریعتونو باندې د پوهې دعوی کوي؛ دوی دې لږ څه فکر وکړي ! او د انصاف له مخې دې راوښیي ! چې دوی له مسلمانانو سره دومره ضد او کینه ولې کوي؟ بې له دې چې مونږ د واحد لا شریک له «الله» او د ده پر ټولو منزلو کتابونو او د ده پر ګردو لېږل شویو رسولانو باندې په صدق سره ایمان لرو، او بالمقابل د استهزاء کوونکو دا حال دی؛ چې نه د الله تعالی په ربنتیا او صحیح توحید قائم دي، او نه د ګردو انبیاوو علیهم السلام او رسولانو علیهم السلام تصدیق او تکریم کوي، نو اوس همدا تاسې د انصاف له مخې ووایئ: چې د دغو د الله تعالی د منتها درجې نافرمانانو د الله تعالی پر فرمان منونکو بندګانو باندې خندل، ملنډې وهل، طعن او تشنیع به څرنګه وي؟ او تر کومه ځایه پورې دوی ته دا حق حاصل دی؟ .

قُلۡ هَلۡ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِۚ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيۡهِ وَجَعَلَ مِنۡهُمُ ٱلۡقِرَدَةَ وَٱلۡخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَۚ أُوْلَٰٓئِكَ شَرّٞ مَّكَانٗا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿۶۰﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا خبر کړم تاسې په (هغه چا چې) ډېر بد (عیب لري) له دې (چې تاسو یې څمونږ عیب ګڼئ) له جهته د جزا په نزد د الله (ډېر بد) هغه څوک دی؛ چې لعنت کړی دی پر هغه الله او غضب یې کړی دی پر هغه، او ګرځولي یې دي له ځینو د دوی څخه بیزوګان او (له ځینو د دوی څخه) خنزیران او (هغه کسان دي چې) بندګي یې کړېده د شیطان، همدا (ملعونان) ډېر بد دي له جهته د ځای (چې دوزخ دی) او ډېر ګمراه دي له سمې صافې لارې (د حق دین څخه).

تفسیر: یعنې که پر «ایمان بالله» استقامت او په هغه شي د زړه تصدیق چې د الله تعالی له لوري په هره زمانه کې نازل شوی دی؛ ستاسې په زعم کې د مسلمانانو ډېر لوی جرم او زښته (ډېره) لویه ګناه ده، او له دې لامله تاسې دوی د طعن او ملامتی مورد ګرځوئ؛ نو راځئ چې زه تاسې ته د داسې یو قوم پته او سراغ درکړم، چې په خپل شرارت او ګندګی کې بدترین د مخلوقاتو دي، او د الله د لعنت او د غضب اثر نن هم پر دوی باندې ظاهره او ښکاره دی، او د دوی ډېر افراد د خپلو مکاریو او بېحیاییو او د دنیوي حرص په سزا، بیزوګان او بد ځناوران ګرځېدلي وو، او د الله جل جلاله له بندګی ځنې وتلي د شیطان غلامي یې غوره کړې وه، که انصاف وکړئ شئ؛ نو په اصلي معنی سره بدترین د مخلوقاتو او ګمراه قوم هم دوی دي، او همدوی ستاسې د طعن او استهزاء مستحق کېدی شي.

وَإِذَا جَآءُوكُمۡ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُواْ بِٱلۡكُفۡرِ وَهُمۡ قَدۡ خَرَجُواْ بِهِۦۚ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا كَانُواْ يَكۡتُمُونَ ﴿۶۱﴾

او کله چې راشي (دا منافقان) تاسې ته وایي دوی چې ایمان راوړی دی مونږ، حال دا چې په تحقیق ننوتلي دي دوی (ستاسې په مجلس کې) په کفر سره، او دوی په تحقیق وتلي هم دي

(ستاسې له مجلس څخه) په کفر سره، او الله ښه عالم (ښه خبر) دی په هغه چې وو دوی چې پټول (به يې له نفاقه).

تفسير: دلته د ځينو هغو مخصوصو استهزاء کوونکو افرادو بيان دی، چې په غياب کې به يې پر اسلامي مذهب طعن او تشنيع او پر مسلمانانو به يې مسخرې کولې، ليکن کله به يې چې له نبي کريم صلی الله عليه وسلم يا له مخلصو مسلمانانو سره ليدل، نو د نفاق له لارې څخه به يې خپل ځان مسلمان ښکاره کولو، حال دا چې له اوله تر آخره پورې به د يوې شيبې له مخې هم د دوی تعلق له اسلامه سره نه وو، او نه به د رسول الله صلی الله عليه وسلم زباني وعظ او تذکير پر دوی څه اثر غورځاوه.

نو آيا دوی د ايمان او د اسلام په تش لفظ ويلو سره (معاذ الله) الله تېرايستی شي؟ که د هغه عالم الغيب والشهاده په نسبت چې پر هر قسم زړه او دهغې په پټو اسرارو مطلع دی، د دوی ګمان داسې وي، چې د ده خوښې تش په لفظي ايمان او يوائې د خولې په وينا سره حاصلولی شو؛ نو له دې ځنې پورته بل کوم يو حرکت د استهزاء او تمسخر وړ (لائق) دی؟ ګواکې له دې ځايه د يهودو او نصاراوو د هغو خندوونکو افعالو او حرکاتو بيان شروع شو، چې د هغو له تنبيه څخه وروسته د مسلمانانو د استهزاء کولو په ځای، هغوی پخپله د استهزاء وړ (لايق) ګرځي، په وروستنيو آيتونو کې هم د همدې مضمون تتميم او تکميل دی.

وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

او ته به وينې ډېر له دغو (منافقانو) څخه چې منډې به وهي په ګناه کې (چې حصول د حرامو يا دروغ ويل دي) او په ظلم کې (چې زيادت دی په معاصيو کې) او په خوراک د دوی حرامو لره (لکه رشوت) خامخا بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو يې.

تفسير: غالبا له «اثم» څخه لازمي او له «عدوان» څخه متعدي ګناه مراد ده، يعنې د دې خلقو حال دا دی چې په ډېر شوق او رغبت سره د هر قسم ګناهونو په لورې منډې وهي، اعم له دې چې د هغو اثر د دوی په ذات پورې محدود پاتې شي، يا نورو ته هم وررسيږي، د هغو خلقو چې اخلاقي حالت يې داسې سپک او وران وي، او په حرام خوړلو کې د دوی عمل داسې وي، نو د دوی په خرابۍ کې څه شبهه پاتې نه ده، دا د دوی د عوامو حال او خوی وو، وروسته له دې نه د دوی د خواصو بيان شوی دی.

لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

ولې نه منع کوي دوی رباني عارفان او عالمان له ويلو د دوی د ګناه (د دروغو خبرو) او له خوړلو د دوی د حرامو (لکه رشوت او سود)، خامخا ډېر بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو يې (چې هغه سکوت دی له نهي د منکر نه).

تفسير: هر کله چې الله تعالی کوم قوم تباه کوي، نو د هغو عوام په ګناهونو او نافرمانيو کې ډوبيږي، او د هغو خواص يعنې علماء او مشايخ ګونګي شيطانان ګرځي، د بني اسرائيلو هم دا حال شو، چې عوام يې عموما په دنيوي لذائذو او شهواتو کې لګيا او د الله تعالی عظمت او جلال او د ده قوانين او احکام يې هېر کړل، او هغه کسان چې علماء او مشايخ ګڼل کېدل، د «أمر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» فريضه يې پرېښوده، ځکه چې د دنيا په حرص او د شهوت

په اتباع کې دوی له عوامو څنې هم وړاندې تللي وو، له مخلوق څخه خوف یا د دنیا طمع د حقاني غږ د پورته کولو مانع وګرځېدل.

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾

او وایي یهودیان لاس د الله بند کړی شوی دی (یعني مونږ ته هیڅ نه راکوي، او روزي یې راباندې تنګه کړې ده).

تفسیر: یعني د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د بعثت په وخت کې د کتابیانو زړونه د دوی د شرارت، کفر، طغیان، بدکاریو، حرام خوړلو او د نورو خرابو کارونو له ممارسته دومره مسخ شوی وو؛ چې د الله تعالی په دربار کې له سپین سترګی او ګستاخی څخه هم هیڅ نه ویرېدل، د پاک الله مرتبه د دوی په نزد د یوه معمولي انسان له مقام څخه څه زیاته نه وه، د حق تعالی په دربار کې به یې بې تکلفه داسې واهي او خوشي چټي (بېکاره) خبرې کولې، چې د هغو له اورېدلو څخه د هر چا وېښتان جګ (نېغ) درېدل.

کله به یې ویل: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ «بېشکه الله فقیر دی او مونږ غنیان یو» کله به دا الفاظ د دوی له خولې څخه وتل: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ «د الله لاس بند شوی دی» د دوی مراد به یا هغه شی وو چې ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ﴾ څخه یې مراداوه، چې معاذ الله تعالی فقیر شوی دی، او (استغفر الله) د ده په خزانه کې څه نه دي پاتې، یا به «غلّ الید» کنایه له بخل او امساکه وي، یعنې فقیر شوی خو نه دی، مګر په دې ورځو کې بخیلي او کنسکي (کنجوسي) کوي (العیاذ بالله).

﴿غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

تړلي دې وي (یا تړلی شوي دي) لاسونه د همدوی، او لعنت کړی شوی دی پر دوی په سبب د هغه چې وایي دوی، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي (کشاده) دي، روزي ورکوي (هر چا ته او صرفوي یې) هر رنګه چې اراده وفرمایي.

تفسیر: دا د ښېرا په ډول پخوا ویل یا د دوی د واقعي احوالو څخه خبر ورکول دي، لکه چې واقعي بخل او جبن (یا ذلت او مسکنت) د دوی د خیراتونو استعداد ورک کړی، او د خیر لاسونه یې بیخي بند کړي وو، ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ «داسې نه ده، لکه چې دوی وایي، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي او جود یې ډېر او کرم یې له حده تېر دی».

چېرې چې الله تعالی ته «وجه» «یدین» «سمع» «بصر» «کلام» او نور نعتونه ذکر کړی شوي دي، نه ښایي چې سړی تېروځي، داسې توهم وکړي چې (معاذ الله) هغه پاک ذات هم د مخلوقاتو په شان دی، حال دا چې داسې نه دی، بلکه همداسې چې د الله تعالی ذات او وجود بېمثال او بې نظیر او بې ساری وحده لا شریک له دی؛ د ده جل جلاله حیات، علم، او نور ګرد نعتونه او صفتونه هم هیڅ یو نظیر، او مثال نه لري.

خلاصه: همداسې چې د الله تعالی ذات دی؛ همغسې د الله د «وجه، سمع، بصر، ید» او د نورو نعتونو، او صفاتو کیفیت هم د ده د اقدس ذات سره لایق او د ده د اعلی شأن سره وړ دي، او څمونږ تعبیر او بیان له احاطې څخه بالکل وتلی او وراء الوراء دی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت ۱۱ آیت ۲ رکوع).

البته د دې ټولو صفاتو معناګانې څرګندې دي، چې د «ید» معنی لاس، د «وجه» معنی مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالی د شان سره لایق او مناسب دي، او د کیفیت علم یې یواځې الله ته معلوم دی.

﴿يُنفِقُ كَيۡفَ يَشَآءُ﴾ روزي ورکوي هر چا ته او صرفوي يې هر رنګه چې اراده وفرمايي په بالغه حکمت او مصلحت خپل، يعنې په دې باندې هم دی ښه پوهيږي چې « په بالغه حکمت او کامله مصلحت او مطلقې ارادې او مشيئت خپل) په کوم وخت، او په چا، او په څه، او څومره صرف کړه شي؟ کله د امتحان يا اصلاح په غرض يو وفادار بنده په تنګسه او عسرت باندې مبتلا کوي، کله ده ته د وفادارۍ په مقابل کې له اخروي نعمتونو څخه د مخه د دنيوي برکاتو وَرُونه هم خلاصوي.

بالمقابل يوه مجرم او متمرد ته پخوا د آخرت له سزا څخه؛ د تنګسې، د ژوند د تنګوالي او د دنيوي نورو مصيبتونو او آفتونو سزا ورکوي، او کله ورته دنيوي ساز او سامان پراخوي، او زيات مهلت ورکوي، چې يا د الله تعالی له احساناتو څخه متأثر او له خپل فسق فجور څنې وشرميږي، يا د خپل شقاوت جام تر څنډو (غاړو) ډک کړي، او د انتهايي سزا مستحق شي، د دې مختلفو احوالو او اغراضو او متنوعو حکمتو په موجوديت کې د کوم سړي د مقبوليت يا د مردوديت فيصله د پاک الله په اطلاع سره يا په خارجي قرائنو يا د احوالو په بناء سره کولی شي، لکه چې د يوه غله لاس پرېکړی شي، يا د ډاکټر له خوا د کوم رنځور لاس پرېکړی شي، د دواړو په نسبت مونږ د خارجي احوالو او قرائنو له مخې پوهېدلی شو؛ چې هغه د سزا په ډول (طريقه) او دغه د دواء په قسم د شفقت او علاج له امله (وجې) پرېکړی شوی دی.

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗاۚ﴾

او خامخا زياتوي هرومرو ډېرو ته له دوی نه هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته له ربه ستا سرکښي او کفر.

تفسير: د دوی د سپين سترګۍ او ګستاخۍ ځواب ورکړی شوی دی، ليکن د قرآن کريم له هسې حکيمانه ځوابونو څخه د دې معاندينو او سفهاوو تسکين نه حاصليږي، بلکه د الله تعالی د کلام له اوريدلو څخه دوی په خپل شرارت او انکار لا پسې ټينګار (همېشه والی) او زيادت کوي، که صحي غـذاء د يوه رنځور معدې ته ورسيږي، خو د هغې له سببه د ده مرض لا زيات شي؛ نو دا به د هغې غـذا خرابي او قصور نه وي، بلکه د مريض د مزاج ورانی او خرابی به وي.

﴿كَثِيرٗا﴾ د ﴿وَلَيَزِيدَنَّ﴾ لپاره مفعول دی او پر فاعل باندې چې ﴿مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ﴾؛ مقدم دی.

﴿وَأَلۡقَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ﴾

او غورځولی دی مونږ په منځ د دوی کې عدوات (دښمني) او بغض (نفرت) تر ورځې د قيامت پورې.

تفسير: هومره چې د دوی شرارت او انکار ترقي کوي؛ هغومره د اسلام او مسلمانانو پر خلاف سازشونه او پلمې (منصوبې) جوړوي، او د جنګ د اور لګولو لاره تياروي، ليکن د دوی په خپلو منځونو کې هم داسې يو نفاق لوېدلی دی، چې له سره نه ورکيږي، نو له همدې سببه د اسلامي أخوت په خلاف د دوی جنګي تياری برۍ ونه مونده.

﴿كُلَّمَآ أَوۡقَدُواْ نَارٗا لِّلۡحَرۡبِ أَطۡفَأَهَا ٱللَّهُۚ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادٗاۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝٦٤﴾

هر کله چې بلاوه دوی اور لپاره د جنګ (د رسول الله سره نو) مړ کولو به هغه (اور) الله، او سعيه کوي (ځغلي) دوی په ځمکه کې لپاره د فساد اچولو، او الله نه خوښوي فساد کوونکي (نو په سزا يې رسوي).

تفسير: له دې نه معلومه شوه: تر څو په مسلمانانو کې يو له بل سره محبت او أخوت مُستحکم وي، او دوی د رُشد او صلاح په لاره سم رهي (روان) وي، او له فتنې او فساد څخه اجتناب کوي، لکه چې په «اصحابو کرامو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين» کې دغه خصلتونه وو، تر هغه وخته پورې د کتابيانو ګرد کوښښونه د دوی په مقابل کې بېکاره ثابتيږي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتٰبِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿۶۵﴾

او که بېشکه اهل کتابو ايمان راوړی وی په (محمد صلى الله عليه وسلم)، او پرهېز يې کړی وی (له معاصيو څخه) نو خامخا لرې کړی به وی مونږ له دوی څنې ګناهونه د دوی، او خامخا ننويستلي به وو مونږ دوی جنتونو د نعمتونو ته (هغه جنتونو ته چې نعمتونه په کې دي).

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرٰىةَ وَالْإِنْجِيْلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِّنْ رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوْا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ

او که بېشکه دوی درولی وی (احکام د) تورات او انجيل (د احکامو په تعميل سره يې) او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوي دي دوی ته له (جانبه د) رب د دوی (د محمد صلى الله عليه وسلم په وسيله) نو خامخا خوړلې به يې (مېوې) له پاسه (د سرونو) خپلو او (غلې) له لاندې د پښو خپلو (د ځمکې نه).

تفسير: يعنې که د قرآنکريم يې (چې له تورات او انجيل څخه وروسته د دوی د تنبيه او هدايت لپاره نازل شوی دی) په عمل سره قائم کړی وی، ځکه چې بې د قرآنکريم له تسليم څخه د «تورات» او د «انجيل» او د ګردو آسماني کتابونو د اقامت مطلب اوس همدا کېدی شي، چې قرآن عظيم او رسول کريم صلى الله عليه وسلم ومني، چې د پخوانيو کتابونو له پېش بينيو او پخوا ويلو سره سم رالېږلی شوی دی، ګواکې د «توارت» او «انجيل» د اقامت حواله يې ورکړه، او تنبيه يې وفرمايله چې که دوی قرآن کريم ونه مني؛ نو د هغه مطلب د ادی چې دوی د خپلو کتابونو له منلو څخه هم منکران شوي دي.

مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۚ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُوْنَ ﴿۶۶﴾

ځينې له دوی نه يو امت دی مقتصد (يوه ډله ده منصفه او ميانه تلونکې)، او ډېر له دوی څخه بد دی هغه کار چې کوي يې دوی.

تفسير: دا هغه معدود افراد دي، چې دوی د فطري سعادت او د اعتدال د لارې د اختيارولو له امله (وجې) د حق غږ ته لبيک ويلی دی، لکه (عبد الله بن سلام) او د حبشې پاچا «نجاشي» او نورو رضي الله عنهم.

يٰٓأَيُّهَا الرَّسُوْلُ بَلِّغْ مَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ وَإِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ ۚ
وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۶۷﴾

ای رسوله (ځما) ورسوه (ته ټول) هغه شی چې نازل کړی شوی دی تاته له (جانبه د) ربه ستا، او که دې ونه رساوه (ټول) نو نه دی رسولی تا هيڅ پيغام د ده، او الله ساتي تا له (شره د) خلقو، بېشکه الله نه ښيي (سمه لاره) قوم کافرانو ته.

تفسير: په تجربې رسېدلې ده، چې انسان د تبليغ د فريضې په اداء کولو کې د څو وجوهاتو له امله (وجې) مقصّر پاتې کيږي، يا خو له ده سره د خپلې فريضې د اهميت کافي احساس او مينه نه وي، يا د خلقو له عمومي مخالفت څخه د

شدید نقصان رسېدلو ، یا کم له کم د ځینو فوائدو د فوت خوف وي، یا د مخاطبینو د عمومي طغیان او تمرد له امله (لکه چې په پخوانیو او وروستنیو آیتونو کې د کتابیانو په نسبت ښوولی شوی دی)، د تبلیغ له مثمر او منتج کېدلو ځنې مایوسي وي، د (۱) په ځواب کې: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ﴾ تر ﴿فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ پورې، او د (۲) په ﴿وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ﴾ او د (۳) په ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ﴾ سره ورکړی شوی دی.

یعنې ته خپل فرض اداء کړه ! الله تعالی ستا د ځان، عزت او پت ساتونکی دی، الله تعالی به د ګردې ځمکې د مخ دښمنانو ته هم موقع ور نه کړي، چې ستا په مقابل کې د بري لاره ومومي، باقي هدایت او ضلالت د الله تعالی په لاس کې دی، داسې قوم چې فقط کفر او انکار ته یې خپلې ملاوې تړلي وي، که په سمه لاره رانشي؛ نو ته غم مه کوه ! او مه مأیوسه کېږه ! او خپله دغه مقدسه فریضه مه پرېږده !، ځمونږ نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دې ربّاني هدایاتو او آسماني اصولو سره سم ګرد امت ته د هر وړوکي او لوی شي تبلیغ وفرمایه، او د انساني نوعې خواصو او عوامو ته هره هغه خبره چې هرې طبقې ته لایقه، او د هر چا له استعداده سره موافقه وي؛ بې له زیادته او نقصانه او بې له خوفه او خطره وروښوده، او ویې رسوَله، او د الله تعالی حُجت یې پر بندګانو تمام کړ، او له وفاته څخه تقریبا دوه نیمې یا درې میاشتې پخوا د «حجة الوداع» په موقع کې چې هلته له (۴۰،۰۰۰) تنو څخه زیات د اسلام خادمانو او د تبلیغ محبّانو اجتماع درلوده، دوی ته «علی رؤوس الأشهاد» اعلان وفرمایه، چې «ای الله ! ته شاهد اوسه ! چې ما (ستا أمانت) ورساوه».

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ

ووایه (ای محمده !) چې ای کتابیانو ! نه یئ تاسې پر هیڅ شي (له حقه دینه) تر هغه پورې چې قائم کړئ تاسې (ودروئ په عمل سره ګرد احکام د) «تورات» او «انجیل» او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاسو ته له (لوري د) ربه ستاسې.

تفسیر: یعنې قرآنکریم د ګردو سماوي کتابونو خاتم او مُهیمن دی، په ۶ جزء د المائده سورت په (۴۸) آیت (۷) رکوع کې د دې آیت تفسیر تېر شوی دی.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾

او خامخا زیاتوي هرو مرو (خامخا) ډېرو ته له دوی څخه هغه شی چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاته له جانبه د رب ستا (یعني چې قرآن زیاتوي دوی ته) سرکښي او کفر، نو مه خپه کېږه (او افسوس مه کوه) پر قوم کافرانو.

تفسیر: یعنې د دې غم او افسوس له کبله (وجې) مه خپه کېږئ ! خپل فرض په امن او اطمئنان سره اداء کوئ !.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (تش په ژبو) او هغه کسان چې یهودیان دي او (فرقه د) ترسایانو او نصرانیانو (د دوی حکم همداسې دی) هر څوک چې ایمان راوړي په الله او په ورځ آخره (چې ورځ د قیامت ده د زړه په صدق سره) او عمل وکړي نېک (عمل)؛ نو نشته (هیڅ قسم) وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هیڅکله) خپه کیږي (د اجر په نقصان سره).

تفسير: د «ايمان بالله» لاندې دا ګرد (ټول) شيان داخل دي: فرض کړئ! يو سړی د نبوت د روښانو دلائلو د موجوديت سره سره د رسول الله صلى الله عليه وسلم توهين کوي (او دی د نبوت په دعوی کې دروغجن ګڼي، چې همدا د هغه توهين دی) نو آيا د يوه حکومت د سفير توهين او د سفارت د صافو او صريحو اسنادو تکذيب، د هغه حکومت تکذيب او توهين نه دی؟ همداسې وپوهېږئ! هر هغه څوک چې د يوه رښتين رسول عليه السلام تکذيب کوي، او هغه نه مني؛ دغه في الحقيقت د الله تعالى د هغو صافو او صريحو آثارو او دلائلو تکذيب دی، چې د ده د نبوت د تصديق لپاره يې نازل کړي دي: ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳۳) آيت (۴) رکوع).

آيا د الله تعالى د صريحو آيتونو او ښکاره دلائلو له دروغ ګڼلو څخه وروسته د «ايمان بالله» دعوی پاتې کېدی شي؟ د هغو تفصيلاتو په لوري چې قرآن کريم د «ايمان بالله» او عمل صالح په اجمالي عنوان سره دلته اشاره فرمايلې ده؛ به نورو مواضعو کې هغه په ښه شرح او بسط مذکور دي.

څما په نزد زيات صحيح او قوي قول همدا دی چې: «صابئين» په عراق کې يوه فرقه وه، چې د هغو مذهبي اصول عموما د اشراقي حکماوو او طبيعي فلاسفه وو له اصولو مأخوذ وو، دې خلقو د روحانيانو په نسبت زياته غُلُوّ او ډېره مبالغه کوله، بلکه د هغوی عبادت به يې کاوه، د دوی خيال داسې وو چې: يواځې د مجردو ارواحو او تش د فلکي مدبراتو او نورو په استعانت او استعداد موږ تر «رب الأربابه» يعنې لوی معبود پورې رسېدی شو، نو څکه موږ ته ښايي چې په شاقه رياضتونو او د شهواتو په کسر په روح کې تجرد او صفايي پيدا کړو، او له روحاني عالم سره خپله علاقه ټينګه کړو، بيا د دوی په خوشالي او لاس نيولو تر الله تعالى پورې رسېدی شو، د انبياوو د اتباع ضرورت نشته، د کواکبو د مدبّره ارواحو او همداسې د نورو روحانياتو په خوشالولو کې به يې له خپله ځانه د هغوی هيکلونه (تصويرونه) جوړول، او د دوی په ارواحو به يې لمونځ، روژه، قرباني او نور شيان کول.

خلاصه دا چې د «حنفاوو» په مقابل کې د «صابئينو» جماعت وو، چې د هغه ډېره لويه حمله پر نبوت او د ده پر لوازمو او خواصو باندې وه، د حنيف ابراهيم عليه السلام د بعثت په وخت کې (د نمرود) قوم صابئُ العقيده وو، چې د دوی په ترديد او ابطال کې د الله تعالى خليل د فداکارۍ او ايثار اظهار وکړ.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

خامخا په تحقيق اخيستی دی موږ وعده ټينګه له بني اسرائيلو (اولادې د يعقوب) څخه، او لېږلي وو موږ دغو (بني اسرائيلو) ته رسولان (چې ور ياد کړي دغه عهد او ور بيان کړي شرعي أحکام)، هر کله چې به راغی دوی ته کوم رسول په هغه (شرعي حکم) سره چې نه خوښاوه (هغه شرعي حکم لره) نفسونو د دوی، ځينې رسولان (لکه موسی او عيسی) يې دروغجن وګڼل او ځينې رسولان (لکه يحيی، زکريا) به يې وژل.

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

او ګومان کړی وو دغو (بني اسرائيلو) د دې چې نه به وي (او نه به رسيږي دوی ته) هيڅ فتنه (خرابي د انبياوو په دغه تکذيب او قتل کې)، پس ړانده شول (د حقې لارې له ليدلو څخه)

او كانه شول (د حق له اوربدلو څخه) بيا رجوع (په رحمت سره) وكړه الله په دوى باندې، بيا (دوهم ځلي) رانده او كانه شول (د حق له ليدلو او اوربدلو څخه) ډېر له دوى ځنې (په انكار سره له محمده)، او الله ښه ليدونكى دى د هغو كارونو (هم) چې كوي (يې) دوى.

تفسير: يعني بني اسرائيلو پوخ عهد او پيمان مات او له الله تعالى سره يې بد عهدي او غداري وكړه، د ده رسولان يې دروغجنان كړل، او ځيني يې ووژل، دا خو د دوى د «ايمان بالله او صالح عمل» حال وو.

د «ايمان باليوم الآخر» اندازه يې له دې نه قياس كړئ ! چې د دومره شديدو مظالمو او باغيانه جرائمو له ارتكاب سره سره بيخي هوسا (خوشاله) او بې غمه ناست دي، ګواكې دوى په دې فكر كې هيڅ نه دي، چې دوى د دغو خپلو بدو چارو د سزاوو ګالونكي (برداشت كوونكي) دي، يا د دې ظلم او بغاوت خرابې نتيجې به كله د دوى مخې ته راتلونكې وي.

په همداسې خيالاتو او چرتونو كې د الله تعالى له دلائلو او كلام څخه بيخي رانده او كانه شول، او داسې كارونه يې وكړل، چې د كولو نه وو، تر دې چې ځينې انبياء عليهم السلام يې قتل او ځيني يې بنديان كړل، آخر الله تعالى پر دوى «بخت نصر» مسلط كړ، بيا د يوې اوږدې مودې څخه وروسته د «پارس» ځينو پاچاهانو دوى د «بخت نصر» د ذلت او رسوايي له قيده خلاص كړل، او له (بابل) څخه يې د (بيت المقدس) په لوري بېرته ولېږل، په دې وخت كې دې خلقو توبه وويسته، او د خپل حال د اصلاح په لوري متوجه شول، او الله تعالى هم د دوى توبه قبوله كړه، ليكن لږ څه موده وروسته بيا دوى په خپلو همغو شرارتونو او بدو چارو لاس پورې كړ، او بيخي رانده او كانه شول، او د زكريا عليه السلام او يحيى عليهما السلام په قتل يې جرائت وكړ، او د عيسى عليه السلام قتل ته هم تيار شول.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾

خامخا په تحقيق كافران شوي دي هغه كسان چې وايي دوى (له ډېره جهله) چې بېشكه الله همدغه مسيح ځوى د مريمې دى، او ويل به مسيح چې: اى بني اسرائيلو (اولادې د يعقوبه !) عبادت كوئ تاسې د (يواځې هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دى، بېشكه شان دا دى هر چا چې شريك ونيو له الله سره (په عبادت كې بل شى) نو په تحقيق حرام كړى دى الله په دغه (مشرك) باندې جنت، او ځاى د ده اور (د دوزخ دى)، او نشته ظالمانو ته هيڅ مدد كوونكي (چې عذاب ترې دفعه كړي).

تفسير: له دې ځايه د نصرانيانو د «ايمان بالله» كيفيت ښودل كيږي، د دوى د ايمان بالله حال دا دى، چې د عقل په خلاف او له سليم فطرت څخه چپ (مخالف) او د مسيح عليه السلام له تصريحاتو ځنې مخالف د مسيح عليه السلام د بي بي مريمې له ځوى ځنې په خپله الله جوړوي، حال دا چې پخپله مسيح عليه السلام د الله تعالى په ربوبيت او لكه نور انسانان پخپل مربوبيت بندګۍ باندې ظاهر باهر اقرار او اعتراف كوي، او د هغه خرابې او ورانې يې په ډېر زور او شور سره بيان كړى دى، چې په هغه كې د ده امت مبتلا كېدونكى وو، بيا هم دا رانده عبرت نه آخلي.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۘ

خامخا په تحقيق كافران شوي دي هغه كسان چې وايي دوى چې بېشكه الله دريم له دريو (معبودانو) څخه دى.

تفسير: يعني مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام او الله جل جلاله يا مسيح عليه السلام او مريم رضي الله تعالى عنها او الله جل جلاله درې واړه معبودان دي (العياذ بالله) په دوى کې يوه برخه د الله شوه، بيا هغه درې واړه يو او هغه يو درې دي.

د عامو نصرانيانو عقيده همدا ده، او دغه د عقل او بداهت نه خلاف عقيده په عجيبو تاو کړو او پېچلو عباراتو سره اداء کوي، او کله چې په دغه مفهوم څوک نه پوهيږي، نو هغه يو ما وراء العقل حقيقت بولي.

وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا۟ عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾
أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾

حال دا چې نشته (بل) هيڅ لايق د عبادت مګر (خو شته) معبود يو (چې الله دى)، او که وانه وښتل دوى (له شرکه توحيد ته او) له هغې خبرې چې وايـي؛ نو خامخا وبه رسيږي هرو مرو (خامخا) هغو کسانو ته چې کافران (پاتې) شـوي دي لـه دوى څنـې عـذاب دردناک. آيا نو توبه نه کوي دوى الله ته (له دې ويلو) او (نه) غواړي بخښنه له ده څخه (له دې بدې وينا يعنې توبه دې وباسي او معافي دې وغواړي)، او الله ښه مغفرت کوونکى (د خطياتو) ډېر مهربان دى.

تفسير: دا د هغه «غفور رحيم» شان دى، چې داسې ياغي او ګوستاخ مجرم هم کله چې په زړه کې وشرميږي، او د حقيقي اصلاح په عزم او ارادې حاضر شي، نو په يوه شېبه (ساعت) کې د ده د ګرد عمر جرائم ورمعافوي.

مَّا ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ ٱلطَّعَامَ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ
نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ ٱنظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

نه دى مسيح ځوى د مريمې مګر يو رسول دى، (او معبود نه دى)، په تحقيق تېر شوي دي پخوا له ده څخه (نور ډېر) رسولان، او مور د ده صديقه (ډېره رښتينې) وه، وو دوى دواړه (مور او ځوى) چې خوړه به يې طعام (په شان د نورو مخلوقاتو، نو څرنګه به معبود او الله شي؟)، وګوره ! څرنګه بيانوو مونږ دوى ته دلائل (د توحيد) بيا وګوره (دوى ته) چې څرنګه چپ کولى شي دوى (له حقه).

تفسير: يعني له هغه مقدس او معصوم جماعت څخه دغه مسيح عليه السلام هم يو فرد دى، نو دى معبود ګرځول ستاسې سفاهت دى، د جمهور امت تحقيق همدادې چې په ښځو کې نبوت نه دى راغلى، او دا لوى او لوړ منصب نارينه وو لره مخصوص دى: ﴿وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ﴾ (۱۳ جزء د يوسف د سورت (۱۰۹) آيت (۱۲) رکوع).

بتول بي بي مريم رضي الله تعالى عنها هم يوه وليه بي بي وه، نبي نه وه، له غور کولو څخه وروسته معلومېدى شي، هر هغه څوک چې خوړلو او څښلو ته اړ (مجبور) وي، نو دى د دنيا هر شي ته محتاج وي، ځمکه، هوا، لمر، حيوانات حتى له بولو او غائطو او نورو ضرورياتو څخه هم نشي مستغني کېدلى، بيا هم تاسې واياست !، هغه ذات چې د نورو انسانانو په شان د خپل ژوندون او بقاء لپاره له عالم أسباب څخه مستغني نه وي، نو دى څرنګه معبود کېدى شي؟ دا داسې قوي او واضح دليل دى، چې عالم او جاهل يو شان پرې پوهېدى شي، يعنې خوړل او څښل له الوهيت سره منافي دي.

قُلۡ أَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمۡلِكُ لَكُمۡ ضَرًّا وَلَا نَفۡعًاۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته چې) آیا عبادت کوئ تاسې بې له الله څخه د هغه شي؛ چې مالک نه دی لپاره ستاسې د (د فع کولو د) ضرر او نه د (رسولو د) نفع، او الله هم دی ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعني لکه چې مسیح علیه السلام ته یې الله ووایه؛ نو لازم دی چې معبود هم ورته ووایي، مګر معبود ګرځېدل یواځې د هغه ذات سره مختص دی؛ چې د هر قسم نفع او ضرر مالک او پوره اختیار لرونکی وي، ځکه چې عبادت د انتهایي تذلل نوم دی، او انتهایي تذلل د هغه ذات په مقابل کې اختیار کولی شي، چې د انتهایي عزت او غلبې لرونکی وي، په هر آن کې د ګردو خبرو اورېدونکی او د ټولو پر احوالو پوهېدونکی وي، په دې سره د تثلیث د شرکیې عقیدې او د ګردو مشرکینو د نورو باطله عقائدو ردّ هم وشو.

قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓاْ أَهۡوَآءَ قَوۡمٖ قَدۡ ضَلُّواْ مِن قَبۡلُ وَأَضَلُّواْ كَثِيرٗا وَضَلُّواْ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

ووایه (ای محمده!) چې ای اهل کتابو: مه کوئ تجاوز (له حده او مه کوئ مبالغه) په (خبره) د دین کې په ناحقه سره، او مه کوئ متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د (هغه) قوم چې (له ډېره جهله) په تحقیق ګمراه شوي دي پخوا (له دې نه)، او ګمراهان کړي دي دوی ډېر (خلق)، او ګمراه شوي دي دوی له سمې صافې لارې.

تفسیر: د عقیدې تجاوز او مبالغه دا ده چې یو بشري مولود معبود وګرځوئ، او په عمل کې مبالغه دا ده چې هغه ته «رهبانیت» وایئ ﴿وَرَهۡبَانِيَّةً ٱبۡتَدَعُوهَا مَا كَتَبۡنَٰهَا عَلَيۡهِمۡ﴾ (٢٧ جزء د الحدید سورت (٢٧) آیت (٤) رکوع).

د یهودانو له هغو قبائحو څخه چې بیان کړل شول؛ ظاهرېږي چې په دنیا پرستۍ کې د ډوبېدلو له سببه د دوی په نزد کې د دین او دیندارانو هیڅ څه عظمت او وقعت نه وو، تر دې چې د انبیاوو علیهم السلام اهانت او قتل او نور د دوی خاص شعائر وو، پر خلاف د دوی نصرانیانو د انبیاوو علیهم السلام په تعظیم کې دومره غُلُوّ وکړه، چې له دوی ځنې ځینو ته یې د الله ځوی هم ویل، او دنیا یې پرېښوده، او «رهبانیت» یې اختیار کړ.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوٓاْ أَهۡوَآءَ قَوۡمٖ﴾ الآیه ـ «او مه کوئ تاسې متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د قوم» یعني په اصلي «انجیل» او نورو حقو آسماني کتابونو کې د دې شرکي عقیدې هیچېرې څه اثر او پته نه وه لګېدلې، وروسته بیا د «یوناني بت پرستانو په تقلید هغه د (پولوس) له خوا ایجاد شوه، چې پر همغې غلطۍ لارې نور ګرد سره رهي (روان) او تېنګ پاتې شول»، له داسې ړانده تقلید څخه د نجات هیله (امید) او توقع لرل هیڅ یو عاقل لره نه ده پکار.

لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ﴿٧٨﴾

لعنت کړی شوی دی په هغو کسانو چې کافران شوي دي له بني اسرائیلو څخه په ژبه د داود سره او (په ژبه د) عیسی ځوی د مریمې، دا (لعنت پر دوی) په سبب د دې وو چې نافرماني یې کوله (له احکامو د الله) او وو دوی چې تېرېدل به (له حدودو د الله).

تفسير: هسې خو په ګردو آسماني کتابونو کې پر کافرانو لعنت ويل شوی دی، ليکن د بني اسرائيلو پر کافرانو څنګه چې دوی په عصيان او تمرد کې په داسې شان له حده تېر شول؛ چې نه مجرم په هيڅ ډول سره د جرائمو له ارتکابه بېرته ګرځېده، او نه غير مجرم د مجرم مخه نيوله، او د منکراتو او فواحشو پر مرتکبينو باندې د هيڅ يو قسم انقباض، تکدر، او خفګان اظهار هم نه کېده، نو دلته الله تعالى د داود او مسيح عليهما السلام په ژبه پر دوی لعنت ووايه، همغسې چې په ګناهونو کې د دوی جسارت له حده او اندازې تېرى او تجاوز کړی وو؛ نو دا لعنت هم د داسې جليل القدرو انبياوو په توسط پر دوی وويل شو، چې په فوق العاده ډول سره تباه کوونکی ثابت شو، غالبا د همدې لعنت په نتيجه کې له دوی څخه ډېر افراد ظاهرا او باطنا د بيزوګانو او بدو ځناورو په شکل مسخ او بدل کړل شول.

كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ

وو دوی چې يو بل به يې سره نه منع کول له هغه بد عمله چې کاوه به دوی هغه.

تفسير: د «لا يتناهون» دوه معنې کېدی شي: (١) نه ستانه کېدل (كما في روح المعاني). (٢) يو بل به يې نه ستناوه (كما هو المشهور)، کله چې بدي په يوه قوم کې منتشره او خوره شي، او په هغوی کې کوم يو منع کوونکی او ستنوونکی هم نه وي؛ نو د عمومي عذاب انديښنه شته.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ

(قسم دی) خامخا بد وو هغه کار چې وو دوی چې کاوه به يې. ته به وينې ډېر له دوی چې دوستي به کوي له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي.

تفسير: له کافرانو څخه مراد مشرکين دي، او د دې آيتونو مصداق د مدينې منورې يهودان وو، چې دوی د مکې معظمې له مشرکانو سره جوړه او له مسلمانانو سره يې جنګ کړی وو.

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾

(بيا قسم دی چې) خامخا بد وو هغه شی چې پخوا ليږلي وو دوی ته ځانو د دوی (چې هغه شی موجب وو) د دې چې په غضب شو الله پر دوی، او په عذاب کې دوی به تل وي.

تفسير: يعنې د اعمالو هغه ذخيره چې پخوا له مرګه يې آخرت ته لېږي؛ داسې ده چې دوی د الهي غضب او د ابدي عذاب مستحق ګرځوي.

وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ

او که وی دوی چې ايمان يې راوړی وی (د زړه نه) پر الله او نبي (محمد يا موسى) او په هغه کتاب چې نازل شوی دی ده ته، نو نه به وو نيولي دوی دا مشرکان دوستان.

تفسير: له «النبي» څخه ځينې مفسرين موسى عليه السلام او ځينې محمد صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم مرادوي، مطلب يې داسې شو: که يهودانو په رښتيا سره د موسى عليه السلام په صداقت او تعليماتو يقين درلود (لرلی)، له مشرکانو سره به يې دوستي نه کوله، يا که دوی پر نبي عليه السلام په اخلاص سره ايمان راوړی وي؛ نو داسې حرکت به له دوی څخه نه صادرېده، چې د اسلام له دښمنانو سره ناسته ولاړه او جوړه وکړي، په دې دوهم تقدير سره به دا آيت د يهودو د منافقانو په حق کې وي.

وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فٰسِقُونَ ﴿٨١﴾

او لېکن ډېر (کسان) له دوی څخه فاسقان دي (د ایمان له دائرې څخه وتونکي).

تفسیر: یعني د الله تعالی او د خپل منلي رسول سره د ډېرې نافرمانی کولو له امله (وجې) دوی ته داسې یو حالت پیدا شو، چې اوس د موحدینو په مقابل کې مشرکینو ته ترجیح ورکوي، د افسوس ځای دی چې نن هم زیاتره په نامه سره مسلمانان همداسې دي، چې د مسلمانانو او د کفارو د مقابلې په وخت کې له کفارو سره دوستي کوي، او د کفارو حمایت او وکالت کوي.

«اللهم احفظنا من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا»

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الْيَهُوْدَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ
مَّوَدَّةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰى ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا
وَّاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٨٢﴾

خامخا مومي به ته ډېر سخت له ټولو خلقو له جهته د عدوات (دښمنی) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ یهودیان او (بل) هغه کسان چې مشرکان دي، او خامخا مومي به ته ډېر نژدې له ګردو (ټولو) خلقو څخه له جهته د دوستی له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ هغه کسان چې وایي بېشکه مونږ نصاری یو، دا (دوستي) په سبب د دې ده؛ چې بېشکه ځیني له دوی رښتین عالمان او زاهدان پوهان دي، او بېشکه چې دوی نه کوي تکبر او لویي (له منلو د حقه).

وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ
يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ
يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ
فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿٨٦﴾

او کله چې واوري دوی هغه (کلام د الله قرآن) چې نازل (راښکته) شوی دی رسول ته (نو) وینې به ته سترګې د دوی چې بهیږي (تویږي) له اوښکو؛ له جهته د دې چې وپېژانده دوی له حقو (خبرو د الله)، وایي دوی: ای ربه ځمونږه! ایمان راوړی دی مونږ (په قرآن او رسول ستا) نو ولیکه مونږ له شاهدانو (منونکو). او څه باعث دی پر مونږ چې نه به راوړو ایمان په الله، او په هغه څه چې راغلی دی مونږ ته له حق څخه (چې رسول او قرآن دی) حال دا چې طمع (هیله، امید) لرو د دې چې داخل به کړي مونږ رب ځمونږ سره له قوم صالحانو (چې محمدي امت دی په جنت کې)، پس بدل ورکړ دوی ته الله په سبب د هغه چې ویلې دوی جنتونه چې بهیږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی ویالې، چې تل به وي دوی په هغو کې، او دا (جنت) جزاء د محسنانو (نیکی کوونکو) ده. او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي او نسبت د دروغ یې کړی آیتونو ځمونږ ته؛ همدغه کسان صاحبان د جحیم (ملګري د دوزخ) دي.

تفسیر: په دې آیتونو کې دا ښوولې شوي دي؛ چې د یهودانو دوستي له مشرکینو سره محض د اسلام او مسلمانانو د بغض او عداوت له سببه ده، د هغو قومونو له جملې څخه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورسره زیاته سابقه

درلوده (لرله)، یهودانو او مشرکینو دواړو قومونو په ترتیب سره له اسلام او مسلمانانو سره سخت بغض او عداوت درلود (لرلو).

د مکې معظمې د مشرکانو ضرر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خو «أظهر من الشمس» دی، لیکن ملعونو یهودانو هم له ډېرو سپکو او ناوړو حرکاتو څخه لاس نه آخیسته، په داسې حال کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مطمئن او ډاډه ناست وو؛ لویه تیره یې پرې وروغړوله چې په شهادت یې ورسوي، په طعام کې به یې زهر وراچول، سحر او کوډې به یې پرې کولې.

لنډه یې دا چې یو غضب به یې وروسته له بل غضب او یو لعنت به یې پس له بل لعنته ځانته ګاټه، بالمقابل سره له دې چې نصاری هم په کفر کې مبتلا وو، او له اسلام سره یې حسد او رخه(کینه) درلوده، او داسې سترګې یې نه درلودې؛ چې په هغو سره د مسلمانانو عروج وکتلی شي، بیا هم په دوی کې د حق منلو استعداد له دې دواړو فرقو څخه زیات وو، د دوی زړونه د اسلام او د مسلمانانو محبت او مینې ته نسبتا ژر مائل کېدل.

لکه چې د روم (قیصر) او د مصر پاچا (مقوقس) او د حبشې ټولواک (پاچا) نجاشي هغه سلوک چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د رسالت له دعوت سره کړی دی؛ د دې خبرې شاهد دی، چې په هغه وخت کې د حق منلو او د مسلمانانو د دوستۍ صلاحیت او استعداد په دوی کې د نورو اقوامو په نسبت زیات وو.

کله چې د اصحابو یو ډله د مشرکانو د ظلم او تیري له لاسه پکو (تنګه) شوه؛ نو د (حبشې) په لورې یې هجرت وکړ، او مشرکان تر هغه ځایه پورې هم د مسلمانانو په تعقیب کې وو، او (نجاشي) ته یې د دوی په خلاف ویناوې وکړې، نو (نجاشي) یوه ورځ دغه مسلمانان خپل حضور ته وروغوښتل، او څه پوښتنې یې له دوی څخه وکړې، او د مسیح علیه السلام په نسبت یې هم د دوی عقیدې ځان ته ښکاره کړې، جعفر رضي الله عنه د «مریم» د سورت څو آیتونه ورته ولوستل، او خپلې عقیدې یې په صاف ډول وربیان کړې، په (نجاشي) یې ډېر زیات تأثیر وکړ، او اقرار یې وکړ: «څه شیان چې د مسیح علیه السلام په نسبت بیان فرمایلي شوي دي؛ بیخي رښتیا او بالکل صحیح دي»، (نجاشي) د پخوانیو کتابونو له بشارتونو سره سم محمد صلی الله علیه وسلم آخر الزمان نبي ومانه.

دا قصه اوږده ده، لنډه یې دا چې له هجرت څخه څو کاله وروسته د حبشې پاچا یوه جرګه (چې پر اویا تنو جدید الاسلامو عیسایانو مشتمله وه) د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم أقدس خدمت ته ولېږله، کله چې دا جرګه مدینې منورې ته ورسېده، او د قرآن کریم له اورېدلو څخه خوندوره شوه؛ نو د الهي کلام له اورېدلو څخه دوی ته زیات رقّت پیدا شو، او په ژړا شول، او په داسې حالت کې چې د دوی له سترګو اوښکې بهېدې؛ پر ژبو یې د «ربّنا آمنّا» کلمات جاري وو، په دی آیتونو کې دهمغې جرګې حال بیان شوي دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحَرِّمُواْ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ۝٨٧ وَكُلُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلٗا طَيِّبٗاۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِيٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤۡمِنُونَ ۝٨٨

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه حراموئ تاسې پاك لذیذ له هغو شیانو نه چې حلال کړي دي الله لپاره ستاسې، او مه کوئ تېری تاسې (له حدودو د الله)، بېشکه الله نه خوښوي تېرېدونکي له حدودو. او خورئ تاسې له هغه څیزه چې رزق (روزي) درکړې ده تاسې ته الله (چې) حلاله پاکیزه (ده) او وویرېږئ له الله څخه، هغه (الله) چې تاسې پرې ایمان لرونکي یئ !.

تفسیر: هیڅ یو آسماني کتاب تر نن پورې داسې جامع، معتدل، او فطري تعلیم د انساني ترقیاتو د هرې شُعبې په نسبت نه دی وړاندې کړی، لکه چې په دغو دوو آیتونو کې د قرآنکریم له خوا وړاندې شوی دی، په دې آیتونو کې الله تعالیٰ مسلمانان په صاف ډول سره له دې نه منع کړي دي، چې دوی کوم لذیذ، حلال، او طیب شی په خپلو ځانونو عقیدتاً یا عملاً حرام وګرځوي، نه یواځې هم دا بلکه دوی ته الله تعالیٰ له حلالو او طیبو نعمتونو څخه د متمتع کېدلو ترغیب هم ورکړی دی، مګر سره له سلبي او ایجابي شرطونو:

(۱) چې اعتداء (حد نه تجاوز) ونه کړئ، او له حده تېر نشئ.

(۲) چې تقوی اختیار کړئ، او له الله جل جلاله څخه ووېرېږئ.

د اعتداء دوه مطلبه کېدی شي، له حلالو شیانو سره لکه د حرامو په شان معامله کول، او د نصرانیانو په شان په رهبانیت کې مبتلا کېدل، یا د لذائذو او طیباتو په متمتع کېدلو کې د اعتدال له حده تېرېدل، تر دې چې په لذتونو او شهوتونو کې داسې لګیا او منهمک کېدل، چې د یهودانو په شان یواځې دنیوي ژوندون خپل مقصد او مطمح نظر وګرځوي.

الغرض د غُلُوّ، جفا، افراط او تفریط په منځ کې یوه متوسطه او معتدله لاره اختیارول په کار دي، نه په دنیوي لذتونو کې د ډوبېدلو اجازه شته، او نه د «رهبانیت» له لارې د مباحاتو او طیباتو پرېښودل په کار دي، د «رهبانیت» له لارې قید مو ځکه کېښود، چې په ځینو وختونو کې د بدني یا نفسي علاج لامله له کوم مباح څخه پرهېز کول په عارضي ډول سره په ممانعت کې داخل نه دی.

او همدا راز مسلمان په تقوی سره مأمور دی، چې د هغې معنی دا ده: چې له الله جل جلاله څخه ووېرېږي، او له ممنوعاتو څخه اجتناب وکړي، له تجربې څخه معلومه شوې ده، چې د ځینو مباحاتو استعمالول په ځینو وختونو کې د کوم حرام یا ممنوع شي ارتکاب ته مفضي کیږي، د داسې مباحاتو پرېښودل ــ نه د عهد یا تقرب او قسم (لوړې) په توګه (طور) سره؛ بلکه د احتیاط په ډول ښه دي، که کوم سړی یې په کوم وخت کې سره د اباحت له اعتقاده ترک کړي، نو دغه «رهبانیت» نه دی، بلکه په ورع او تقوی کې شامل دی: «لا یبلغ العبد أن یکون من المتّقین حتّی یدع ما لا بأس به حذراً ممّا به بأس ــ الترمذي»، الحاصل د اعتدا ترک او د تقوی د اختیار د قید له ملحوظ سره له هر قسم طیباتو څخه استفاده کېدی شي، او د ژوندانه په هر اړخ کې د پرمختګونو وَرُونه پرانیستلی شي.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ أَيْمَانِكُمْ

نه نیسي تاسې الله په لغوه سره په قسمونو ستاسې کې.

تفسیر: یعنې پر دوی په دنیا کې هیڅ کفاره نشته، لکه چې په «منعقد یمین» کې واجبه ده، د «لغو» او بېهوده قسم تفسیر په (۲) جزء د البقره سورت په (۲۲۵) آیت (۲۸) رکوع کې پخوا لیکلی شوی دی.

وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ ۖ فَكَفَّارَتُهُۥٓ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَٰكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّٰرَةُ أَيْمَٰنِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوٓا أَيْمَٰنَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۸۹﴾

ولیکن نیسي تاسې په (ماتولو د) هغه (عهد) سره چې کلک کړي وي تاسې قسمونه (پر هغه، په قصد د زړه سره)؛ نو کفّاره (د ماتولو) د دې (قسم) طعام ورکول دي لسو مسکینانو ته له اوسطې

(درجې) د هغو خوړو چې طعام ورکوئ تاسې (په هغه سره) کورنیو خپلو ته، یا جامې ورکول دي دغو (لسو مسکینانو) ته یا آزادول د (یوې) غاړې دي (د مریي)، نو هر څوک چې ونه مومي (له دغو درې واړو کفّاراتو یو هم) نو روژه نیول د درو ورځو دي، دا (مذکور شیان) کفاره د قسمونو ستاسې ده، کله چې قسم یاد کړئ تاسې (او بیا یې مات کړئ)، او ساتئ تاسې قسمونه خپل (له هر قسم نقصانه)، همداسې (چې د یمین احکام یې بیان کړل) بیانوي الله تاسې ته آیتونه خپل لپاره د دې چې شکر وکاږئ په دې نعمت او احسان او شرعي بیان.

تفسیر: یعنې له قسم ماتولو څخه وروسته کفاره اوړي، چې هغه یو له دغو څلورو واړو کارونو څخه دی:

(۱) طعام ورکول دي لسو تنو مسکینانو ته، په طعام ورکولو کې اختیار لرئ چې لس تنه مسکینان په خپل کور کې مېلمانه کوئ، او مړوئ یې، یا د «فطر» د صدقې په اندازه هر مسکین ته غَله ورکوئ (له اوسطې نه د دوو وختو طعام مراد د، سره د ګُکلي ـ کتغ) ځکه چې اعلی یې (۳) وخته سره له نورو لوازمو دی، او ادنی یې یو وخته سپوره ډوډی ده).

(۲) داسې جامه ورکول دي چې په هغې سره د مسکین د بدن اکثره برخه پټه شي، مثلا کمیس، یا پرتوګ یا ټیکری (یا هغه چې د عورت ستر راولي، او لمونځ پرې وشي).

(۳) د یوه مریي آزادول دي، (او په دغو درې واړو کې سړی مخیّر دی چې هر یو کوي).

(۴): روژه نیول دي، چې متواتر پرله پسې درې ورځې دي روژه ونیسي، د ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ﴾ د «نه میندلو» څخه مراد دا دی، چې د نصاب خاوند نه وي، (کما في روح المعاني).

﴿وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ﴾ «او ساتئ قسمونه خپل» یعنې اول خو د قسم له کولو څخه ژبه وساتئ، او که یې کله وکړئ، او په ماتولو کې یې خیر نه وو، نو بیا یې له ماتولو څخه وساتئ، او که در څخه مات شو، نو بیا یې د کفارت له ترک کولو څخه وساتئ.

په بل عبارت: د قسمونو حفاظت دا دی: چې پر هرې خبرې بې له ضرورته قسم ونه خوري؛ چې دغه ښه عادت نه دی، او که قسم یې وکړ؛ نو تر مقدوره دې وساتي (که په ماتولو کې یې خیر وي؛ مات دې کړي او کفاره دې ورکړي !) او که له کوم سببه یې مات کړي؛ نو کفاره دې اداء کړي، دا ګرد شیان د یمین په حفاظت کې داخل دي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۝٩٠

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !): بېشکه همدا خبره ده چې شراب او قمار او بتان او غشي (د فال، دا څلور واړه شیان) پلیت دي له کار د شیطان څخه دي؛ نو ځان وساتئ تاسې له دې څخه لپاره د دې چې نجات ومومئ تاسې (په دې ځان ساتلو سره).

تفسیر: د «انصاب» او د «ازلام» تفسیر په (۶) جزء د المائده سورت په (۳) آیت په اوله رکوع کې د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوْا بِالْاَزْلَامِ﴾ په ذیل کې تېر شو، لـه دې آیت څخه پخوا هم ځینې آیتونه د شرب الخمر (شراب څښلو) په نسبت نازل شوي وو، اول دا آیت نازل شوی وو: ﴿يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيْهِمَآ اِثْمٌ كَبِيْرٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَآ اَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا﴾ (۲ جزء د البقره سورت (۲۱۹) آیت (۲۷) رکوع) اګر که په دغه آیت کې هم د خمر د تحریم په لوري صریحه اشاره شته، مګر

ځرنګه چې په هغه کې په صاف طور سره د خمر د پرېښودلو حکم نه وو؛ نو ځکه عمر رضي الله تعالی عنه د هغه له اورېدلو څخه وروسته وويل: «اللهم بيّن لنا بيانا شافيا»، وروسته له دې نه بل آيت راغی: ﴿يَآأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى﴾ الآيه ـ (۵ جزء د النساء سورت (۴۳) آيت (۷) رکوع)، په دې کې هم د خمرو د تحريم تصريح نه وه، اګر که د نشې په حالت کې له لمانځه څخې ممانعت شوی دی، او دغه قرينه وه په دې خبره باندې چې غالباً دا شی عنقريب بيخي حرام کېدونکی دی، مګر ځنګه چې په عربو کې د شرابو د څښلو رواج ډېر زيات وو، او له هغو څخه دفعتاً ځان ژغورل (بچ کول) د مخاطبينو په لحاظ سهل او آسان نه وو، نو ځکه په نهايت حکيمانه ډول سره يې متدرجاً لومړی د شرابو نفرت په زړونو کې ورواچاوه، او بيا ورو ورو د تحريم له حکم سره مأنوس کړل، لکه چې عمر رضي الله تعالی عنه د دې دويم آيت له اورېدلو څخه بيا هغه الفاظ تکرار کړل چې: «اللهم بيّن لنا بيانا شافيا»، څو د (المائده) سورت دا آيتونه چې مونږ يې په تلاوت سره اوس مشرّف يو؛ له ﴿يَآأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّمَا الْخَمْرُ﴾ څخه تر ﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ﴾ پورې نازل شول، چې د بت پرستۍ په شان په دې کې په ډېر صاف او ښکاره ډول سره له دې ناولي او مردار شي څخه د اجتناب کولو هدايت راکړی شوی دی، لکه چې عمر رضي الله تعالی عنه د ﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ﴾ له اورېدلو څخه وروسته په زوره نارې کړې: «انتهينا انتهينا يا ربنا !» او خلقو د شرابو چاټۍ ګانې ماتې کړې، او شرابخانې له شرابو څخه تشې شوې، د مدينې منورې په کوڅو کې لکه د باران اوبه شراب بهېدل.

اِنَّمَا يُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ اَنْ يُّوْقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ ﴿۹۱﴾

بېشکه چې همدا خبره ده؛ غواړي شيطان چې واچوي په منځ ستاسې کې عداوت (دښمني) او بغض (کينه په څښلو) د شرابو کې او (کولو د) قمار کې، او اړوي تاسې له ياده د الله او له لمانځه څخه، نو آيا يئ تاسې منع کېدونکي (اوښتونکي له دې بدو کارونو؟ بلکه واوړئ).

تفسير: کله چې د شرابو د څښلو له اثره د سړي عقل او سد (هوش) له سر څخه لاړ شي، نو ډېر ځلې شرابيان د ليونيانو په شان په خپلو منځو کې جنګونه او جګړې سره کوي، او يو له بل سره وهي، او يو له بل سره عداوتونه او عنادونه کوي، همدغه حال بلکه له دې څخه زيات د قمار (جوارۍ) دی، د قمار په وړلو او بايللو کې سختې جګړې، منازعې او فسادونه پېښېږي، چې د هغو په وسيله شيطان ته ښه موقع د شور ماشور اچولو لپاره په لاس ورځي، دا خو يې ظاهري خرابي شوه، باطني نقصان يې دا دی، چې د هسې شيانو په مشغولېدو سره انسان د الله تعالی له ياد او عبادت څخه بيخي غافلېږي.

فائده: په دغو دواړو آيتونو کې د شرابو او قمار د حرمت تاييد او تاکيد په لس ډوله (قسمه) شوی دی:

(۱) دا چې جمله يې په «انما» سره شروع فرمايلې ده، تاکيد افاده کوي.

(۲) د بت پرستۍ په شان يې وفرمايل.

(۳) پليت يې وبلل.

(۴) د شيطان عمل يې وباله.

(۵) د اجتناب امر يې ترې صادر کړ.

(۶) دا چې اجتناب يې د نجات سبب دی.

(۷) دا چې د بغض، عداوت، او کينې موجب دی.

(۸) دا چې د الله له ذکر او یاد څخه ګرځوونکی دی.

(۹) دا چې حصاروونکی دی له لمانځه.

(۱۰) دا چې صریح امر صادر شوی دی، چې د شرابو له څښلو او قمار وهلو څخه واوړئ !.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

او ومنئ تاسې (حکم د) الله، او ومنئ تاسې (حکم د) رسول (د الله)، او وساتئ تاسې (ځان له مخالفت د دوی)، پس که وګرځېدلئ تاسې (له احکامو د دوی) نو پوه شئ ! چې بېشکه همدا خبره ده چې: پر رسول ځمونږ (محمد) هم دا رَسَونه (د پیغام) ده ښکاره (روښان په ښه وجه سره).

تفسیر: یعنې که د یوه شي ګټې او ضررونه تاسې نشئ احاطه کولی؛ نو بیا هم د الله تعالی د احکامو امتثال وکړئ، او د الهي قانون له تخلّفه ځان وساتئ ! او که مو ځانونه ترې ونه ساتل؛ نو ځمونږ رسُول الهي احکام او قوانین تاسې ته په ښکاره ډول سره در رسولي دي، د تخلّف نتیجې ته تاسې پخپله فکر وکړئ ! چې څه به کیږي؟ د هغه اضرار یقینا تاسو ته رسیدونکي دي.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وَّآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وَّآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وَّأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

نشته پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وي او کړي یې وي ښه (عملونه) هیڅ ګناه په هغه شي کې چې خوړلي دي دوی (له حرمت څخه پخوا) کله چې راتلونکو څخه ځان وساتي، او ټینګ وي په ایمان کې، او کوي ښه (عملونه)، بیا ځان ټینګ کړي (له محرّماتو) او ایمان راوړي (په تحریم د محرّماتو هم)، بیا (وروسته له هغه) پرهېز کوي (له شبهاتو هم)، او احسان کوي (له خلقو سره یا ښه کړي ګرد اعمال خپل)، او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: په نهایت قوي او صحیحو احادیثو کې راغلي؛ کله چې د خمر د تحریم آیتونه نازل شول، نو اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم سوال وکړ: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! د هغو مسلمانانو احوال به څه وي، چې د تحریم له حکم څخه پخوا یې شراب څښلي، او په همغه حالت کې مړه شوي دي؟» مثلا هغه ځینې اصحاب چې شرا ب یې څښلي وو، او د «احد» په غزا کې شریک شوي وو، او په هغه حالت کې په شهادت ورسېدل، چې په معده کې یې شراب هم موجود وو، نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو.

د الفاظو له عموم او د نورو روایاتو له کتلو څخه د دې آیت مطلب دا دی: هغه کسان چې د ایمان او د نېک کار او صالح عمل خاوندان وي، ژوندي وي که مړه؛ هغوی ته د یوه مباح شي په خوړلو کې د اباحت په وخت کې هیڅ مضایقه نشته، خصوصا بیا هغو کسانو ته چې په عامو احوالو کې په تقوی او د ایمان په خصائلو سره متصف وي، او بیا په همدې خصائلو کې یې پرله پسې ترقي کړې وي، تر دې چې د ایمان او تقوی په مدارجو کې یې دومره ترقي کړې وي؛ چې د احسان تر مرتبې پورې رسیدلي وي.

د ایمان او یقین مراتب د قوت او ضعف په لحاظ تفاوت سره لري، له تجربو او شرعي نصوصو څخه ثابته ده، څومره چې سړی په ذکر او فکر په صالح عمل او په جهاد في سبیل الله کې ترقي وکړي، په همغه اندازه د الله تعالی خوف او زړه یې د ده د عظمت او جلال له تصوره معمور او ایمان او یقین یې مضبوط او مستحکم کیږي.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيْكُمْ وَ رِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّخَافُهٗ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۹۴﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) خامخا ازمویي تاسې هرو مرو (خامخا) الله په یوه شي له ښکار نه (په وخت د احرام کې)؛ چې رسیږي (ځینو د) هغو ته لاسونه ستاسې (چې واړه دي)، او (ځینو د هغو ته) نیزې ستاسې (چې غټ دي، دغه ازمېښت) لپاره د دې دی چې ښکاره (معلوم) کړي الله هغه څوک چې ویریږي له ده په غیب سره (بې له لیدلو او بېل یې کړي د ضعیف الایمان څخه)، نو هر هغه چې له حده تېرى وکړي (په کولو د ښکار په احرام کې) پس له دې (منعې له ښکاره) نو دی ده ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د احرام په حالت کې د ښکار له نه کولو څخه مطلب دا دی: چې د الله تعالی له طرفه په مُطیعو او امر منونکو بندګانو دغه امتحان دی، چې دوی د احرام په حالت کې کله چې له ښکار سره مخامخ شي، او په آسانۍ سره د هغه په ویشتلو او نیولو هم قادر وي؛ نو څوک دی چې بې له لیدلو څخه له الله تعالی څخه وویریږي؟ او د هغه د حکم امتثال وکړي؟ او له اعتداء (د الهي احکامو له تجاوز کولو) څخه د الهي سزا له امله (وجې) وویریږي؟.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ وَمَنْ قَتَلَهٗ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا ۢ بٰلِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسٰكِيْنَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ ۗ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ ۗ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۹۵﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه وژنئ تاسې ښکار حال دا چې تاسې محرمان اوسئ، او هر هغه څوک چې ووژني دا (ښکار) له تاسې څخه په قصد سره نو (پرې) بدل دی په مثل د هغه چې وژلی (یې) دی له چارپایانو څخه، چې حکم به کوي په هغه سره دوه خاوندان د عدل (انصاف) له تاسې (مسلمانانو) څني، په دې حال چې هغه (د بدل حیوان) د نذر په ډول (طریقې) ورسولی شي کعبې ته، یا (پرې) کفّاره ده طعام د(څو تنو) مسکینانو، یا په برابرۍ د هغه (طعام) روژه نیول دي، لپاره د دې چې وڅکي سختي د عمل خپل، عفوه کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي، او هر هغه څوک چې بېرته وګرځېد (ښکار کولو ته په احرام کې) نو بدل به واخلي الله له ده څخه، او الله ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، څېښتن (خاوند) د بدل اخیستو دی (له مجرمینو نه).

تفسیر: یعنې مه وژنئ ای مؤمنانو ! ښکار کله چې تاسې په احرام کې اوسئ ! یعنې هر هغه حیوان چې له تاسې څخه ترهېدونکی وي، غوښه یې حلاله وي او که حرامه، بې له تپوس، غټ کارغه (باښه)، لړم، موږک، او خوړونکي سپي، چې د دې پنځو واړو قتل په احرام کې هم روا دی، او په یو روایت کې د لړم په ځای مار، او د سپي په ځای لېوه راغلی دی، او هر څه چې میاشي، وربږې، کنې، شمشتې او مېږې دي؛ ځمونږ د حنفیانو په مذهب عفوه دي.

﴿وَمَنْ قَتَلَهٗ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا﴾ «او هر هغه څوک چې ووژني دا ښکار له تاسې په قصد سره» له دغه قصد څخه دا مطلب دی، چې خپل احرام یې په یاد وي، او په دې هم مستحضر وي، چې د احرام په حالت کې ښکار جائز نه دی، دلته یې یواځې د «متعمّد» حکم وفرمایه، چې د ده د فعل سزا دا ده، او الله تعالی کوم انتقام چې آخلي هغه بېل دی، لکه چې ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ﴾ سره یې تنبیه وفرمایله.

﴿عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ﴾ «عفوه کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي»، يعني د حکم له نزوله پخوا، يا لومړی له اسلامه د جاهليت په زمانه کې که چا داسې حرکت کړی وي؛ نو اوس الله تعالی څه سزا نه ورکوي، حال دا چې له اسلامه پخوا هم عربو د احرام په حالت کې داسې ښکار کول ډېر بد ګڼلو، نو ځکه پر هغه هم مؤاخذه بېځايه نه وه، چې هغه شی چې ستاسې په زعم سره هم په جرائمو کې داخل وو؛ د هغه ارتکاب ولې کړی شوی دی؟.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ او الله ښه قوي غالب دی په انفاذ د احکامو، څښتن (خاوند) د بدل اخيستو دی له مجرمينو څخه، يعني نه کوم مجرم د ده له قبضې څخه تښتېدلی شي، او نه الله جل جلاله د عدل او حکمت په اقتضاء له هغو جرائمو ځنې چې د سزا ورکولو وړ (لائق) دي تېرېدونکی دی (مګر هغه چا ته چې اراده وفرمايي دعفو کولو).

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

حلال کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) ښکار د بحر او طعام د بحر لپاره د نفع اخيستو ستاسې، او لپاره د (نورو) مسافرانو (چې وچ يې کاندي)، او حرام کړی شوی دی په تاسې ښکار د وچې څو چې اوسئ تاسې محرمان، او وويرېږئ تاسې له الله هغه چې هم ده ته به ورټول کړل شئ تاسې.

تفسير: «په احرام کې د درياب ښکار يعنې ماهئ (کب) حلال دی، او د سيند خواړه يعنې هغه ماهي چې له اوبو ځنې بېل او مړ شوی وي، او ده هغه نه وي نيولی؛ هم حلال دی، الله تعالی وفرمايل چې: دا مو ستاسې د فائدې له امله (وجې) روا کړی دی، بيا دې څوک داسې ګومان ونه کړي، چې دا د حج په طفيل حلال شوی دی، ويې فرمايل: چې د نورو ګردو (ټولو) مسافرانو د فائدې لپاره ماهي اګر که په تالاو کې وي، هغه هم د سيند د ښکار حکم لري، دا د هغه ښکار حکم معلوم کړی شوچې په احرام کې وی (د مکې معظّمې) په لوري قصد دی، چې په هغې او د هغې په شاوخوا کې تل ښکار کول حرام دي، بلکه هلته د ښکار وېرول او تښتول هم حرام دي».

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ۚ

ګرځولې ده الله کعبه چې کوټه ده د بزرګۍ (او عبادت او دعزت) (باعث) د قيام (او انتظام) لپاره د خلقو، او مياشته بزرګه (هم) او مذبوحه نذر شوی کعبې ته (هم) او آمېل داره چارپايان (هم چې بيولی شي کعبې ته).

تفسير: کعبه شريفه د خلقو د ديني او دنيوي دواړو حيثيتونو د قيام او انتظام باعثه ده، حج اوعمره خو هغه عبادتونه دي؛ چې د دوی اداء مستقيما په کعبې شريفې پورې اړه (احتياج) لري، ليکن د لمانځه لپاره هم د قبلې استقبال شرط دی، په دې ډول سره کعبه شريفه د خلقو د ديني عباداتو د قيام سبب شوې ده، بيا کله چې په حج او نورو مواقعو کې له ګردو (ټولو) اسلامي ملکونو ځنې په لکونو مسلمانان هلته سره ټولېږي، نو دوی بېشماره تجارتي، سياسي، اخلاقي، مذهبي، او روحاني فوائد هم حاصلولی شي، الله تعالی دغه ځای «حرم آمن» ګرځولی دی، نو ځکه نه يواځې هلته انسانانو، بلکه نورو ساکښانو (ذي روحو) ته هم امن په برخه کېږي.

د جاهليت په زمانه کې چې ظلم او وينې تويول او فتنه او فساد خورول محض عادي او معمولي خبرو په شان وو، يوه سړي د خپل پلار په قاتل باندی هم په حرم شريف کې تعرض نشو کولی، له مادي حيثيته هر انسان د دې منظرې او ننداري له ليدلو څخه حيرانيږي، او په چرت (خيال) کې لوېږي، چې په ﴿بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ﴾ کې په دومره افراط سره

د خوړلو او څښلو او د فواکهو او مېوو د نفیسو اقسامو او نورو څخه دومره زيات شیان له کومو ځایونو څخه راوړل کيږي؟ دا ګرد (ټول) حیثیتونه ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ کې معتبر کېدی شي.

محققانو په نزد د ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ مطلب دا دی چې: د کعبې شریفې مبارك وجود د کل عالم د قيام او د بقاء باعث دی، د دنيا ودانتيا تر هغه وخته پورې ده، څو بیت الحرام او د ده احترام کوونکي مخلوقات موجود وي، او کله چې الله تعالی داسې اراده وفرمایي، چې دې عالَم او د هغه کارخانې ته خاتمه ورکړي؛ نو له ګردو (ټولو) کارونو څخه د مخه همدا مبارك محل چې «بيت الله شريف» ورته وايي؛ پورته کاوه شي، لکه چې د ځمکې د جوړولو په وخت کې له ګردو (ټولو) څخه د مخه همدا متبرّك محل جوړ شوی وو، ﴿اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِىْ بِبَكَّةَ﴾ الآيه .

د بخاري «رحمه الله» په حدیث کې دي، چې یو تك تور حبشي (چې د «ذو السّويقتين» په نامه يې لقب ياد کړی دی) د کعبې د عمارت يوه يوه ډبره (ګټه) به ونړوي، اما تر څو پورې چې الله تعالی د دې جهان د نظام او قوام اراده لري، هيڅ يو زورور او خورا قوي قوم هم دکعبې شریفې د انهدام په مقصد کې نشي بریالي (کامیاب) کېدی، او هيڅوك او هيڅ ملت په داسې ناپاکې ارادې له سره نشي کامیابېدی، د «أصحاب فيل» له قصې هر مسلمان خبر دی.

﴿ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۹۷﴾﴾

دا (تېر بيان) لپاره د دې دی چې پوه شئ تاسې چې بېشکه الله عالم دی په هر هغه شي چې دی په آسمانونو کې، او په هر هغه شي چې دی په ځمکه کې، او بېشکه الله په هر شي باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعنې کعبه شريفه ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ ګرځول چې په هغې کې ديني او دنيوي مصالح رعايت شوي دي، او هغه خورا (ډېره) لويه پېشګويي چې په ظاهر کې له قياس څخه مخالفه ښکاري؛ د دې دليل دی چې په ځمکه او آسمانونو کې هيڅ شی د پاك الله جل جلاله له علم څخه وتلی نشي.

﴿اِعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۹۸﴾﴾

پوه شئ چې بېشکه الله ډېر سخت دی عذاب د ده (هغه چا ته چې تل د حرامو ارتکاب کوي) او بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: يعنې هغه حکمونه چې د احرام په حالت کې يا د کعبې شريفې د احترام او نورو په متعلق ورکړی شوي دي، که له هغوی څخه عمداً مخالفت وکړئ ! نو وپوهېږئ ! چې د الله تعالی عذاب ډېر سخت دی، او که په سهوې او نسيان سره تقصير در څخه وشي، نو په کفّاره او نورو سره يې تلافي وکړئ ! بېشکه چې الله جل جلاله لوی ښښونکی او مهربان دی.

﴿مَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ ۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا تَكْتُمُوْنَ ﴿۹۹﴾﴾

نشته په غاړه (په ذمه) د رسول څه مګر رسونه (د پيغام) ده، او الله عالم دی په هغه شي (هم) چې ښکاره کوئ يې تاسې او په هغه شي (هم) چې پټوئ يې تاسې.

تفسير: رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی د قانون په ابلاغ سره خپل فرض اداء کړ، او د حق تعالی حجت په ګردو (ټولو) بندګانو تمام شوی دی، اوس هر څه او هر هغه عمل چې په ظاهر او باطن کې وکړئ ! الله تعالی ته معلوم دی، د حساب او جزاء په وخت کې به يوه يوه ذره هم ستاسې په مخ کې ښکاره او در ايښوده کيږي.

قُل لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) نه برابرېږي خبيث (ناپاک) او طيّب (پاک) اګر که ښه درښکاره شي تاته ډېروالی د خبيث (ناپاکه)، نو وويرېږئ ! تاسې له الله اې خاوندانو د (صافو) عقلونو لپاره د دې چې تاسې نجات ومومئ.

تفسير: طيب او خبيث يو شان نه دي، (او بيخي بد له ښو سره نه برابرېږي، يعني حرام او حلال، ناپاک او پاک، کره او ناکره په اموالو کې او همداسې طالح او صالح، کافر او مسلم، کاذب او صادق په اشخاصو کې نه دي برابر، بلکه دغه حکم عام دی، او په هر څه کې جاري کېږي)، لږ شی چې طيب او حلال وي، له ډېرو خبيثو او حرامو شيانو څخه ښه او بهتر دی، عقلمند ته لازم دي، چې همېشه طيب او حلال شی اختيار کړي ! او د خرابو شيانو په لوري له سره ونه ګوري ! اګر که ډېر زيات او خورا (ډېر) ښه هم ښکاره شي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني اې مؤمنانو !) مه کوئ تاسې پوښتنې له (هغو) شيانو که ښکاره کړی شي تاسې ته (ځواب د هغو) (نو) خپه به کړي تاسې (هغه ځواب)، او که پوښتنې وکړئ تاسې له (حاله) د هغو (شيانو) په داسې وخت کې چې نازل کاوه شي قرآن (يعني وحيې راځي نو) ښکاره به کړی شي تاسې ته، عفوه کړېده الله له هغو (تېرو پوښتنو) او الله ښه بښونکی (د خطياتو) ډېر تحمل والا دی (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: په دې آيتونو کې تنبيه فرمايي چې هغو شيانو په متعلق فضول، چټي (بېکاره) او له موضوع څخه لرې سوالونه مه کوئ ! چې په هغو کې شارع تصريحاً څه نه دي بيان کړي، همغسې چې د تحليل او تحريم په سلسله کې د شارع بيان د هدايت او بصيرت موجب دی؛ د هغه سکوت هم د رحمت او سهولت سبب دی، هر هغه شی چې الله تعالی په خپل حکمت او عدل سره حلال يا حرام فرمايلی دی، همغه حلال يا حرام شوی دی، او له هغه شي څخه يې چې سکوت فرمايلی دی؛ په هغه کې توسع او پراختيا شته، مجتهدانو ته د اجتهاد موقع پاتې او د هغه په فعل او ترک کې عامل آزاد دی.

په حديث کې دي چې «نبي کريم صلی الله عليه وسلم ارشاد وفرمايه چې: «اې خلقو ! الله تعالی پر تاسې حج فرض کړی دی» يوه سړي پوښتنه وکړه: «آيا په هر کال کې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ؟» ويې فرمايل: «که ما ويلي وی (هو !) نو د هر کال لپاره به واجبېده، او بيا به تاسې د هغه په اداء نه قادرېدئ، په هر هغه شي کې چې زه تاسې آزاد پرېږدم؛ تاسې هم له ما څخې پوښتنې مه کوئ»، په يوه حديث کې يې فرمايلي: «په مسلمانانو کې هغه سړی لوی مجرم دی، چې د ده په پوښتنې داسې يو شی حرام شوی وي؛ چې هغه حرام نه وو»، په هر حال دا آيت د شرعي احکامو په نسبت د داسې بې ضرورته او له موضوع څخه د لرې سوالونو وَرُونه بندوي.

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

په تحقيق پوښتنه کړېوه د داسې خبرو يو قوم پخوا له تاسې، بيا وګرځېدل پرې کافران (منکران).

تفسير: (لکه چې ثموديانو صالح عليه السلام ته ويلي وو: چې له کاڼي څخه مونږ ته اوښه راوباسه، او لکه چې بني اسرائيلو لپاره د غزا کولو له (اشموئيل) څخې پاچا غوښتى وو، کله چې (طالوت) پاچا شو؛ نو بيا يې غزا ونه کړه، او د عيسى عليه السلام نه د ده قوم خنچه طلب کړې وه)، په صحيح حديث کې دي، چې پخواني قومونه د سوالونو له کثرته او د خپلو انبياوو عليهم السلام سره د اختلاف له سببه هلاک شول.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْۢ بَحِيْرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ وَّلَا وَصِيْلَةٍ وَّلَا حَامٍ ۙ وَّلٰكِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۖ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰۳﴾

نه دي روا کړي الله له هيڅ بحيرې او نه سائبې او نه وصيلې او نه حام، وليکن هغه کسان چې کافران شوي دي؛ تړي پر الله دروغ (بهتان) او ډېر له دوی څخې نه پوهيږي (په حق او باطل).

تفسير: بحيره ـ سائبه ـ وصيله ـ او حام دا ګردي (ټولي) د جاهليت د زماني له رسومو او شعائرو سره تعلق لري، مفسرينو د دغو په تفسير کې ډېر اختلاف سره کړی دی، ممکن دی له دوی څخې د هر لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو باندې وشي.

مونږ يواځې د سعيد بن المسيّب «رحمه الله» تفسير له صحيح بخاري «رحمه الله» څخه نقلوو:

((بحيره» هغه ساکښ (ذي روح) وو چې شودې يې د بتانو په نامه کېدې، او له هغو څخې بل هيڅا فايده نه اخيستله، «سائبه» هغه ساکښ وو چې د بتانو په نامه لکه د هندوانو «سانډ» خوشې کېده، «وصيله» هغه ښځه اوښه وه، چې پرله پسې يې څو داسې ښځی جونګکي (بچي) ځيږولي وي؛ چې په منځ کې به يې يو نر جونګکی (بچی) نه وو، او بيا به د بتانو په نامه خوشې ګرځېده، «حام» هغه نر اوښ وو، چې پر خاصو څو اوښو باندې به ختلی وو، او بيا به خوشې کېده).

علاوه پر دې چې دا شيان د شرک د شعائرو څخې وو، د هغو ساکښانو (ذي روحو) غوښې او شودې او سپرلی (سورلی) او نور شيان چې الله جل جلاله حلال کړي دي، او ښايي چې خلق له هغو څخې منتفع شي، پر هغو باندې د حل او حرمت قيود له خپل لوري اېښودل، ګواکې د خپل ځان لپاره د تشريع منصب تجويز کولو په شان وو.

د دغو مشرکينو بل لوی ظلم دا وو چې د خپل شرک رسوم يې د الله تعالی د خوښې او قربت ذريعه ګڼله، نو دغه ځواب داسې ورکړ شو، چې الله تعالی دا رسوم نه دي مقرر کړي، د دوی مشرانو په الله تعالی دا بهتان تړلی وو، چې اکثرو بې عقلانو او عامو خلقو هم هغه منلی وو، الغرض دلته يې تنبيه فرمايلې ده، همغسې چې فضول او بېکاره سوالونه او په شرعي احکامو کې تشديد او سختي پيښول جرم دی؛ له هغه څخې زيات لا دغه جرم دی، چې بې د شارع له حکمه يواځې په خپلو آراوو او اهواوو سره د حلالو او د حرامو تجويزونه وکړئ.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ۚ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿۱۰۴﴾

او کله چې وويل شي دوی ته چې راشئ تاسې هغه شي ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله او (راشئ) په لوري (د حکم) د رسول (د الله) نو وايي دوی: بس دی مونږ ته هغه دين چې موندلي دي مونږ پر هغه (دين) پلرونه خپل، آيا (بس دی دوی ته) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه به پوهېدل په هيڅ شي او نه به يې لاره موندله (حق ته).

تفسیر: د جاهلانو له ګردو ځنې لوی حجت همدغه دی: «هغه کار چې مونږ ته له پلرونو او نیکه ګانو ځنې راپاتې دی، آیا مونږ له هغه ځنې څرنګه مخالفت وکړو؟» نو دوی ته وروښودل شول: «که ستاسې اسلاف له بې عقلی یا ګمراهی د هلاکت په ژوره کنده کې لویدلي وي، نو آیا تاسې هم د همغو پر قدم (پله) باندې درومئ؟».

شاه صاحب لیکي: «که د پلار حال معلوم وي، چې د حق تابع او د علم خاوند وو، نو د هغه لاره دې ونیسي ! که نه (د پلار متابعت) عبث دی»، یعنې کیفما اتفق د ړندو په شان تقلید جایز نه دی.

یَٰٓأَیُّهَا ٱلَّذِینَ ءَامَنُوا۟ عَلَیۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا یَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَیۡتُمۡۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِیعࣰا فَیُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ۝١٠٥

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) لازمه ونیسئ پر ځانونو (اصلاح او ساتنه د) ځانونو او نفسونو خپلو، هیڅ زیان نه رسوي تاسې ته (ګمراهي د) هغه چا چې ګمراه شوی دی، کله چې په سمه صافه لاره اوسئ تاسې، (خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي (الله په قیامت کې) تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې که کفار د خپلو پلرونو او نیکونو له تقلیده، له دومره پنده او پوهې سره هم نه راګرځي؛ نو تاسې مه غمجن کېږئ ! زیات له دې نه خپل ځان مه ربړوئ (تکلیف کوئ) د بل چا له ګمراهی ځنې تاسې ته هیڅ زیان نه در رسیږي !، په دې شرط چې تاسې پر سمه لاره تګ وکړئ ! سمه لاره همدا ده چې انسان ایمان او تقوی غوره کړي، او له بدې څخه خپل ځان وژغوري (وساتي)، او د نورو د اصلاح او ژغورلو (بچ کولو) لپاره امکاني زیار (محنت) وکاږي، او کوښښ وکړي، که بیا هم خلق له بدو کارونو څخه لاس وانخلي، نو هغه هیڅ زیان نه لري.

که له دې ځنې داسې یو مطلب واخیستل شي: «کله چې یو سړی خپل لمونځونه او روژې او نور واجبات په ښه ډول (طریقه) سره اداء کړي، نو د «امر بالمعروف نهي عن المنکر» له ترکه ده ته هیڅ یو تاوان نه رسیږي؛ بیخي غلط دی»، د «اهتداء» لفظ «امر بالمعروف» او د هدایت نورو ګردو (ټولو) وظائفو لره شامل دی، او له سره نه ښایي چې یو مسلمان سړی داسې ووایي: «د بل چا ګمراهي ما ته ضرر نه رسوي»، ځکه چې دغه خو پخپله ښه خبره نه ده، چې سړی د بل له منکره مانع نشي.

اګر که په دې آیت کې د خبرې مخ د مسلمانانو په لوري دی، لیکن په هغه سره د هغو کفارو تنبیه هم مقصود ده، چې د خپلو پلرونو او نیکونو د حق له لارې ځنې کاږه شوي هم وي؛ نو بیا هم تاسې عمداً د هغوی پیروي کوئ؟ ! ولې خپل ځانونه په دغه چټې (بېکاره) متابعت سره د هلاکت په کنده کې اچوئ؟ ! اوس هغوی پر بېږدئ ! او د خپلو عاقبتونو په فکر کې ولوېږئ ! او په خپلو ګټو او نقصانونو په ښه شان وپوهېږئ ! که پلرونه او نیکونه ګمراهان وي، او د دوی اولاده پر خلاف د هغوی پر سمه لاره تګ وکړي؛ نو د پلار او نیکه نه داسې مخالفت اولادې ته له سره مضر نه دی، داسې خیالات بیخي ناپوهي او جهالت دی چې: «په هیڅ یوه حال کې اولادې ته نه ښایي چې د پلار او نیکه له طریقې څخه خپل قدم چپ او مخالف کېږدي، که نه پوزه به یې پرې شي؟».

عقلمنو لره ښایي چې د انجام خیال ولري ! ځکه چې وړاندې او وروسته د الله تعالی په مخ کې ټول سره یو ځای وړاندې کېدونکي دي، او هلته به له هر چا سره خپل عمل مل وي، او خپله جزا به ومومي، او خپل کرلي به ریبي، ﴿إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِیعࣰا﴾ الآیه - «خاص طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي الله په قیامت کې تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې کول به مو» یعنې هغه چې ګمراه پاتې شوي، او هغه چې لاره یې موندلې؛ د هغو ټولو نېک او بد عملونه او نتائج به هغو ته ورمخامخ کېږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ شَهَٰدَةُ بَيۡنِكُمۡ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلۡمَوۡتُ حِينَ ٱلۡوَصِيَّةِ ٱثۡنَانِ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ أَوۡ ءَاخَرَانِ مِنۡ غَيۡرِكُمۡ إِنۡ أَنتُمۡ ضَرَبۡتُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَأَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةُ ٱلۡمَوۡتِۚ تَحۡبِسُونَهُمَا مِنۢ بَعۡدِ ٱلصَّلَوٰةِ فَيُقۡسِمَانِ بِٱللَّهِ إِنِ ٱرۡتَبۡتُمۡ لَا نَشۡتَرِي بِهِۦ ثَمَنٗا وَلَوۡ كَانَ ذَا قُرۡبَىٰ وَلَا نَكۡتُمُ شَهَٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذٗا لَّمِنَ ٱلۡأٓثِمِينَ ١٠٦

اې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې اې مؤمنانو !) شهادت په منځ ستاسې کې کله چې حاضر شي یوه د ستاسې ته (علامې د) مرګ په وخت د وصیت کې (شهادت) د دوو تنو دی، چې دواړه خاوندان د عدل (انصاف) وي له تاسې (مسلمانانو) څخه، یا دوه تنه نور شاهدان غیر له تاسې (مسلمانانو یعنې د غیر مسلم)، که تاسې سفر مو کاوه په ځمکه کې، بیا ورسیږي تاسې ته مصیبت د مرګ (هسې دوه تنه نور) چې بندوئ به تاسې دغه دواړه وروسته له لمانځه (د مازیګر)، نو قسم دې وکړي دواړه په الله که شکمن یئ تاسې (په شهادت د دوی کې او وایي به): نه بدلوو په دې قسم سره مال اګر که وی دا (مشهود له) خاوند د خپلوی (هم) او نه پټوو مونږ شاهدي د الله، بېشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کې خامخا له ګناهګارانو به یو.

تفسیر: په دې آیتونو کې یې د وصیت ډېرې ښې طریقې تلقین فرمایلي دي، یعنې که مسلمان د مړ کېدلو په وخت کې خپل مال او نور شیان بل چا ته حواله کړي، نو دا بهتره ده چې دوه معتبره مسلمانان دې پرې شاهدان ونیسي ! که مسلمانان پیدا نشي، لکه چې په سفر یا نورو مواقعو کې داسې اتفاق ولویږي؛ نو دوه کافران دې «وصي» ودرول شي !، بیا که وارثانو ته شبهه ولویږي، چې دغو کسانو به څه مال پټ کړی وي، او وارث پرې دعوی وکړي، او د دغې دعوی لپاره شاهدان ونه لري؛ نو هغه دواړه کسان دې قسم وخوري چې مونږ هیڅ نه دي پټ کړي، او مونږ د کومې طمعې او قرابت له سببه دروغ نشو ویلی، او که یې ووایو نو ګناهګار به یو.

فَإِنۡ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسۡتَحَقَّآ إِثۡمٗا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَحَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَوۡلَيَٰنِ فَيُقۡسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَٰدَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَٰدَتِهِمَا وَمَا ٱعۡتَدَيۡنَآ إِنَّآ إِذٗا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ١٠٧

نو که اطلاع حاصله کړه شوه پر دې چې بېشکه دا دواړه مستحق شوي دي د ګناه (د حقې خبرې د پټولو په سبب) نو نور دوه شاهدان دې ودریږي په ځای د دې دواړو (حلف ته، او که یو تن وي هم څه مضایقه نه لري) له هغو کسانو چې ثابت شوی دی پر هغو (وصیت یا شاهدي دغسې دوه تنه نور چې) قریبان وي (میت ته یا غوره وي)، نو قسم دې وکړي دا دواړه په الله چې: خامخا شاهدي ځمونږ ښه حقه (او رښتیا) ده له شاهدۍ د هغو (لومړنیو) څخه، او څه تجاوز مو نه دی کړی، بېشکه مونږ په دغه وخت (د تجاوز) کې خامخا له ظالمانو به یو.

تفسیر: یعنې که له قرائنو او آثارو څنې د وصیانو کوم قسم (لوړه) دروغ ښکاره شي، او دوی د شرعي شهادت په ذریعه خپل صداقت ثابت نشي کړی، نو د میت وارثانو ته دې قسم ورکړی شي، چې دوی ته د وصیانو د دې دعوی د واقعیت هیڅ علم او خبر نشته، او دا چې دغه شاهدي د وصیانو له شهادت څنې زیاته أحق بالقبول (یعنې د قبول لپاره ډېره مستحقه ده) ده.

ددې آیتونو شأن نزول دا دی: یو مسلمان چې (بُدیل) نومیده له دوو سړیو (تمیم) او (عُديّ) سره «چې په هغه وخت کې نصرانیان وو» د تجارت په قصد (شام) ته رهي (روان) شول، کله چې (شام) ته ورسېدل؛ (بدیل) رنځور شو، او

د خپل مال فهرست (نوملیك) يې وليكلو، او په خپلو اسبابونو کې يې کېښود، او د هغه نوملیك اطلاع يې خپلو دغو دواړو ملګرو ته ور نه کړه.

کله چې مرض يې شدت وکړ، نو ده خپلو دغو دواړو نصراني ملګرو ته وصيت وکړ، چې ځما دا ټول اسباب ځما وارثانو ته ورسوئ! لکه چې دوی هغه ګرد (ټول) اسبابونه له ځانه سره يوړل، او د ده وارثانو ته يې وروسپارل، مګر يو د سپينو زرو جام يې (چې پرې د سرو زرو ملمع او نقش او سينګار وو) ترې ستون کړ.

کله چې د وارثانو په لاس کې هغه فهرست (چې د اسبابونو په منځ کې وو) هم ولوېد؛ دوی له هغو وصيانو څنې پوښتنه وکړه چې: «آيا مړي د دې مالونو له منځه څه مال خرڅ کړی هم دی؟ يا يې ناروغي ډېره څنډېدلې (اوږده شوې) او پرې دارو درمل شوي؟ او څه مال يې په معالجه کې لګېدلی دی؟» دوی د دې دواړو سوالو ځواب په نفي سره ورکړ.

آخر دا معامله د فخر کائنات رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور کې تقديم شوه، څرنګه چې له وارثانو سره شاهدان نه وو، نو هغو دې دواړو نصرانيانو ته په دې الفاظو سره قسم ورکړ، چې «مونږ د هغه مړي په مال کې هيڅ ډول خيانت نه دی کړی، او نه مو څه شی له هغه څخه پټ کړي دي»، نو د دې قسم خوړلو له امله (وجې) د دغو وصيانو په ګټه فيصله وکړی شوه.

څه موده وروسته دا خبره څرګنده شوه، چې دوی هغه جام په يو زرګر باندې په مکه معظمه کې خرڅ کړی (پلورلی) دی، د دغې خبرې پوښتنه چې له دوی څنې وشوه؛ نو دوی وويل چې: «هغه مو له (بديل) څخه په بيع اخيستی (پېردولی) وو، کله چې د پېرودلو شاهد نه وو موجود، نو ځکه مو په هغه باندې په خپل اول اظهار کې اقرار ونه کړ، خو ځمونږ تکذيب ونه کړ شي».

د «بديل» وارثان بيا د رسول الله مبارك په حضور مشرف شول، او خپله دعوی يې مرافعه کړه، دا ځلې د اول صورت په عکس وصيان د شراء «د پېرودلو» مدّعيان وو، او وارثانو له هغه څنې انکار درلود (لرلو)، او د شاهدانو د نشتوالي له سببه د وارثانو له منځه هغو دوو کسانو چې لـه ميت سره يـې ډېر نژدې قرابت درلـود (لرلو) قسم ياد کړ؛ «چې هغـه جام د هغه ميت مملوك وو، او دې دواړو نصرانيانـو پـه دروغـو سره قسم ياد کړی دی»، په پای (آخر) کې هغو نصرانيانو همغه قيمت (يو زر درهمه) د (بديل) وارثانو ته ورکړې چې له زرګر څخه يې د هغه جام په بدل کې اخيستې وې.

ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَنْ يَّاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَاۤ اَوْ يَخَافُوْۤا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوْا ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۱۰۸﴾

دا (تېر حکم چې رد کول د قسم دي پر وارثانو) ډېر نژدې دی دې ته چې راتله وکړي دا (شاهدان) په شاهدۍ سره په هغه شان چې حق دی د دې، او (نژدې دی دې ته) چې ووېرېږي دوی له دې نه چې بېرته به رد کړل شي قسمونه (په ورثه وو) پس له قسمونو د دغو (وصيانو)، او ووېرېږئ تاسې له الله (او په دروغو قسم مه کوئ !) او واورئ تاسې (د الله احکام ـ د زړه په غوږونو سره)، او الله نه ښيي سمه صافه لاره (د خير او د جنت) قوم فاسقانو ته.

تفسير: يعنې که وارثانو ته شبهه پيدا شي نو د قسم ورکولو حکم ورته شته، خو د قسم له وېرې اول دروغ ونه وايي، بيا که د دوی خبرې دروغ ښکاره شي؛ نو ورته دې قسم وخوري، دا هم د دې له امله چې دوی هم په قسم کې (ټګي) ونه کړي، او وپوهيږي چې همدا قسم پر مونږ هم اوړي.

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ الآیه - «او ووېرېږئ تاسي له الله» ځکه چې د الله تعالی د نافرماني کوونکو انجام رسوايي او ذلت دی، او دوی د حقيقي برې او کاميابۍ مخ له سره نشي کتلی.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ ؕ

(ياد کړئ) هغه ورځ چې جمع به کړي الله ټول رسولان پس وبه وايي (الله رسولانو ته) چې څه ځواب درکړی شوی وو تاسې ته (له طرفه د امتيانو ستاسې په دنيا کې چې بلل تاسې دوی توحيد ته).

تفسير: دغه پوښتنه په محشر کې د ګردو په مخ کې له انبياوو عليهم السلام څخه کيږي، يعني لکه چې تاسې د حق تعالی له حق پيغام سره خلقو ته تللي وئ، نو دوی ستاسې دهغه دعوت ځواب څرنګه درکړی دی؟ او تر کومه ځايه د دعوت اجابت ته حاضر شوي دي؟.

قَالُوْا لَا عِلْمَ لَنَا ؕ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿۱۰۹﴾

وبه وايي (ګرد رسولان الله ته): نشته هيڅ علم مونږ ته (ستا د علم په مخکې يا الله !) بېشکه ته چې يې هم ته يې لوی عالم په غيبو (اسرارو هم، نو بې له ويلو ځمونږ هم د دوی منل او نه منل درښکاره دي).

تفسير: د ابن عباس «رضي الله تعالی عنه» په نزد د ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ مطلب دا دی چې ای ربه ! ستا د کامل او محيط علم په مقابل کې ځمونږ هيڅ پوه او علم نشته، ګويا دا الفاظ د الله سره د ادب په ډول وايي»، د ابن جريج «رحمه الله» په نزد ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ څخه مراد دا دی، چې مونږ ته نه دی معلوم چې وروسته له مونږ څخه هغو څه کړي؟ او څه يې نه دي کړي؟ ځکه چې مونږ يواځې د دوی په هغو افعالو او احوالو خبرېدلو چې دوی ځمونږ په مخکې ظاهرا کول، د بواطنو او سرائرو علوم خو يواځې له تا علاّم الغُيوب سره دي.

د همدې سورت په راتلونکي (۱۶) رکوع کې د مسيح عليه السلام له ژبې نه هغه ځواب چې په (۱۱۷) آيت کې نقل شوی دی: ﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا مَّا دُمْتُ فِيْهِمْ﴾ دا وروستی معنی تاييدوي، او په صحيح حديث کې دي، کله چې په حوض باندې د ځينو په باره کې ځمونږ رسول کريم صلی الله عليه وسلم داسې وفرمايي چې: «هؤلاء أصحابي !»، نو داسې ځواب به اوري «لا تدري ما أحدثوا بعدك؟» «نه يې خبر چې له تا څخه وروسته دوی څه حرکات کړي دي».

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِيْ عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ ۘ

(ياد کړئ) هغه وخت چې وبه فرمايي الله: ای عيسی ځوی د مريمې ياد کړه احسان ځما پر تا او په مور ستا (چې غوره کړې مې وه پر ښځو د زماني خپلې).

تفسير: اول پر اولاد احسان کول من وجه په مور باندې احسان دی، هغو نورو ظالمو خلقو چې پر صدّيقې بي بي مريمې تهمتونه کول، حق تعالی د دې د برائت او نزاهت لپاره عيسی عليه السلام برهان مبين وګرځاوه، او د مسيح عليه السلام له تولده پخوا او وروسته يې بي بي مريمې ته عجيبې او غريبې نښې ورښکاره کړې، چې ګردې د دوی د تقويې او تسکين باعث شوي دي، دغه احسانات بلا واسطه پر دی باندې وو.

إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي

کله چې مې قوت درکړی وو تاته (ای عیسی) په روح القدس (جبریل) سره، چې خبرې به دې کولې له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ یا په ځانګو یا په طفولیت) کې او په حال د کهولت (پوره عمر) کې، او کله چې مې در زده کړ تاته کتاب (لیکل) او حکمت (د شرعي احکامو د ژورو خبرو علم) او تورات او انجیل، او کله چې جوړه به دې کړله له خټو ځنې په مثل د صورت د مارغه په اذن (حکم) ځما، پس پو کول به دې په هغه صورت کې؛ پس شو به هغه (هیئت) مارغه په اذن (حکم) ځما، او روغول به دې مورزادي ړوند او برګ (پیس) په اذن (حکم) ځما، او کله چې را ایستل به دې مړي (له قبرونو څخه او ژوندي کول به دې) په اذن (حکم) ځما.

تفسیر: تعجب دی چې عیسایان د مسیح علیه السلام د «تکلم في المهد» هیڅ ذکر نه دی کړی، هو ! دا یې لیکلي دي چې مسیح علیه السلام په دولس کلنی کې د یهودانو په مخ کې داسې حکیمانه دلائل او براهین بیان فرمایلي دي؛ چې ګرد علماء ترې عاجز او مبهوت پاتې شوي دي، او سامعینو په شاباس او آفرین ویلو باندې پیل (شروع) وکړ، هسې خو په «روح القدس» سره حسب المراتب ذکر د انبیاوو علیهم السلام بلکه د ځینو مؤمنانو تأیید هم کیږي، لیکن عیسی علیه السلام ته چې وجود یې د «جبرئیلیه نفخې» څخه شوی دی، کوم خاص قسم فطري مناسبت او تایید حاصل دی؛ چې هغه د انبیاوو د تفضیل په صدد کې بیان شوی دی: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ (د ۳ جزء ابتداء د البقره سورت د ۲۵۳ آیت ۳۳ رکوع).

له هر رسول سره د الله تعالی څه امتیازي معاملې وي، چې د هغو د عللو او اسرارو احاطه همغه علاّم الغُیوب سره وي، همدغو امتیازاتو ته د علماوو په اصطلاح «جزئي فضائل» ویل کیږي، له داسې شیانو ځنې کلي فضایل نه ثابتیږي، څه چې ترې «الوهیت» ثابت شي !.

په ﴿وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ﴾ کې د «خلق» لفظ محض په صوري او حسّي لحاظ استعمال کړی شوی دی، که نه حقیقي خالق خو له ﴿أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ ځنې ما سوا بل هیڅوک نه دي، د همدې له امله د ﴿بِإِذْنِي﴾ تکرار خو خو ځلې راغلی دی، او په «آل عمران» کې د مسیح علیه السلام له ژبې د ﴿بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ تکرار کړی شوی دی، په هر حال هغه خوارق چې په دې آیتونو او د دې نه پخوا په «آل عمران سورت» کې مسیح علیه السلام ته منسوب شوي دي؛ له هغو ځنې انکار یا پکې تحریف یواځې د همغه ملحد کار کېدی شي، چې «آیات الله» د خپل شخصي عقل تابع ګرځول غواړي، باقي همغه خلق چې د قدرت په قانون نامه سره د «خوارقو او معجزاتو» څخه انکار کوي؛ د هغه ځواب په یوه مستقل مضمون کې ورکړی شوی دی، چې د هغه له مطالعې څخه ان شآء الله د ټولو شکونو او شبهاتو ازاله کېدی شي.

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

او کله چې مې بند کړ (شر د) بني اسرائیل له تا نه (ای عیسی چې ستا د قتل اختیار یې کړی وو) کله چې راوړی وو تا دوی ته واضح دلائل نو وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو له دوی ځنې: چې نه دي دغه معجزې ستا مګر سحر دی ښکاره (هر چا ته).

تفسیر: معجزاتو او فوق العاده تصرفاتو ته به یې سحر جادو (کوډې) ویلې، او په پای (آخر) کې یې د مسیح علیه السلام وژلو ته ملا وتړله، حق تعالی پـه خپل لطف او کرم سره مسیح علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، به دې ډول یهودان د خپل ناپاک مقصد په پای (آخر) ته رسولو کې ناکام شول.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

او کله چې په زړونو کې مې ور واچول (او امر مې وکړ د عیسی په ژبه قوم د عیسی) حواریونو ته چې ایمان راوړئ تاسې په ما (چې ستاسې الله یم)، او په رسول ځما (چې عیسی دی، نو) وویل حواریونو چې: ایمان مو راوړی دی (په الله او عیسی)، او شاهد اوسه (ای عیسی) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان یو (غاړه ایښودونکي حکم د الله ته). کله چې وویل حواریونو چې ای عیسی ځوی د مریمې ! آیا قبلوي رب ستا (دا سوال) چې نازلې کړي پر مونږ ډکې خونچې له (طرفـه د) آسمانه، وویل (عیسی): وویرېږئ له الله (په داسې سوالونو کې) که یئ تاسې مؤمنان (په قدرت د الله او نبوت ځما).

تفسیر: ﴿يَسْتَطِيعُ﴾ یې ځکه وویل؛ چې ستا په رعایت او دعاء مونږ ته د «خرق عادت» په ډول نه دی معلوم چې داسې کولی شي؟ که نشي کولی؟.

﴿مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ «ډکې خونچې له طرفه د آسمانه» یعنې د آسمان له لوري بې له زحمته روزي راورسیږي، دا ضروري نه ده چې هغه دې فقط د جنت له دستر خوان څخه وي.

﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ «وویل عیسی: چې وویرېږئ له الله په داسې سوالونو کې که یئ تاسې مؤمنان په قدرت د الله او نبوت ځما»، ایمانداره بنده ته دا لایقه نه ده، چې داسې فوق العاده غوښتنې وکړي، او پاک الله وازمایي، اګر که د ده له لوري د ډېرې زیاتې مهرباني اظهار هم وشي، ښایي چې روزي په همغو ذرائعو سره وغوښتله شي، چې د الله له خوا د هغه د تحصیل لپاره مقررې شوي دي، کله چې بنده له الله تعالی ځنې وویرېږي او تقوی اختیار کړي، او یواځې په الله تعالی باندې اعتماد او اعتقاد ولري، نو حق تعالی ده ته له داسې ځایه روزي ور رسوي، چې له هغه ځایه ئې وهم او ګمان هم نه وي:

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ الآیه -(۲۸ جزء د الطلاق سورت (۲ او ۳) آیت (۱) رکوع).

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

وویل (حواریونو): اراده لرو مونږ (په دغه سوال سره) چې وخورو له (خوړو د) دغې (خونچې) او مطمئن شي (په دغه خوراک سره) زړونه ځمونږ، او پوه شو مونږ په دې چې په تحقیق رښتیا ویلي وو تا مونږ ته (چې زه رسول الله یم د دې معجزې په اظهار سره) او اوسو مونږ پر دې (خونچې) له شاهدانو ځنې (هغوی ته چې غائبان دي یا له کتونکو).

تفسیر: یعنې د ازموینې لپاره یې نه غواړو، بلکه د برکت په امید یې غواړو چې له غیبه بې محنته روزي راورسیږي، ځو د زړه په اطمینان او ډاډینه سره د الله تعالی په عبادت کې لګیا شو.

(نو کله چې معلوم شو چې دغه سوال د حواریونو د تعنّت او سرکشی له پلوه نه دی، بلکه د یقین د زیاتوالي لپاره دی نو)؛

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿۱۱۴﴾

وویل عیسی ځوی د مریمې ای الله ! ربه ځمونږ را نازله (را ښکته) کړه پر مونږ باندې ډکه خونچه له (طرفه د) آسمانه چې شي (وخت د نزول د دغې ډکې خونچې) مونږ ته اختر لپاره د لومړنیو ځمونږ او وروستنیو ځمونږ او (بل دا چې شي دغه خونچه) دلیل له تا نه (ستا په قدرت او ځما په نبوت او صداقت)، او روزي راکړه مونږ ته، او هم ته یې (خیر) غوره د روزي ورکوونکو.

تفسیر: یعني هغه ورځ (چې مائده له آسمانه پکې نازله شي) ځمونږ د پخوانیو او وورستنیو په حق کې به اختر شي، چې تل ځمونږ قوم هغه ورځ د یادګار په ډول اختر وګرځوي، له دې تقریر سره سم د ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا﴾ اطلاق داسې شو لکه چې د ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ د آیت پـه متعلق په (بخاري) شریف کې د یهودانو دغه مقوله نقل شوې ده «إنکم تقرؤون آیة لو نزلت فینا لاتخذناها عیدا» همغسې چې ددې آیت له اختر ګرځولو ځنې مطلب د هغه آیت د «یوم النزول» عید ګرځول دي (کما هو مصرّح في الروایـات الأُخر) پر همدې باندې د مائدې اختر هم قیاس کړئ.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿۱۱۵﴾

وفرمایل الله: زه نازل کوونکی یم د دې خونچې پر تاسو، نو هر څوک چې ناشکري وکړي وروسته (له نزوله د دې خونچې) له تاسې ځنې؛ نو بېشکه زه عذاب ورکوم هغه ته داسې عذاب چې نه په عذابوم په هغه سره بل هیڅ یو له (نورو) مخلوقاتو.

تفسیر: هر کله چې نعمت فوق العاده او عجیبه وي، نو د هغه د شکر ګذارۍ تاکید هم ښایي چې له معمول ځنې زیات وي، او د هغه په نا شکرۍ هم فوق العاده او عجیبه عذاب راتلونکی.

ځینې وایي: چې هغه مائده تر (۴۰) ورځو پورې نازلېده، خو ځینو پرې نا شُکري وکړه، یعنې داسې حکم شوی وو، چې له هغې ځنې فقیر او مریض وخوري، خو له هغې ځنې مړو، روغو رمتو سړیو هم خوړله، بیا نژدې اتیا تنه له دوی ځنې بیزوګان او بد ځناوران شول، دا عذاب پخوا له دې نه پر یهودانو هم نازل شوی وو، وروسته له هغه بیا پر بل چا نه دی نازل شوی.

او ځینې وایي چې: دوی د دې تهدید له اورېدلو ځنې وویرېدل او د هغې له غوښتنې څخه پښېمانه شول، او ویې نه غوښتله.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿۱۱۶﴾

او کله چې وویل الله: ای عیسی ځوی د مریمې ! آیا تا ویلي وو خلقو ته چې ونیسئ ما او مور ځما (دواړه) معبودان بې له الله نه ؟، وبه وایي (عیسی): چې پاکي ده تا لره (ای الله ! له شریکه)، نه ده

لایقه ما ته دا چې ووایم زه هغه خبره چې نشته ما ته حق (د ویلو د هغې)، که وم زه چې ویلې مې وي دا خبره؛ نو په تحقیق معلومه به وه تاته هغه خبره، تا ته معلوم دی هر هغه شی چې په نفس څما کې دی، او نه پوهېږمه زه په هغه شي چې په نفس ستا کې دی (له معلوماتو ستا)، بېشکه ته همدا ته یې لوی عالم پر غیبو (اسرارو هم).

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

نه دي ویلي ما دوی ته (هیڅ شی) مګر هغه چې تا امر (حکم) کړی وو ماته په هغه سره، چې عبادت کوئ تاسې د الله؛ د رب څما او رب ستاسې، او ومه زه (پر اقوالو او افعالو) د دوی باندې خبردار (څارونکی په موعظو سره) تر څو چې ومه زه په دوی کې، پس کله چې ونیولم تا زه کامل (پـه بیولو سره آسمان ته) نو وې ته همدا ته څارونکی (خبردار) پر دوی، او ته پر هر شي باندې ښه ګواه ښه خبردار یې.

تفسیر: ما ستا له حکمه د یوه ویښته په اندازه هم تجاوز نه دی کړی، ما به ولې د خپل الوهیت تعلیم دوی ته کاوه؟! بالمقابل ما تش ستا د بندګۍ په لوري هغوی ته دعوت ورکاوه، او په صافو او ښکاره خبرو سره مې دوی ته د وحدانیت داسې ښوونه کوله چې: زما او ستاسې د ګردو رب (پالونکی) همغه یو الله تعالی دی چې «وحده لا شریک له» او یواځې د معبودیت وړ (لایق) دی.

لکه چې نن هم په (انجیل، بایبل) کې په دې مضمون ډېر صریح نصوص شته، نه یواځې دا چې ما مخلوق ته ستا په لوري د توحید او عبودیت دعوت ورکړی دی، بلکه تر هغه پورې چې زه د دوی په منځ کې اوسېدم؛ د دوی د احوالو کتنه او پوښتنه مې په ښه شان سره کړې ده، څو کومه غلطه عقیده، یا بې موقعه خیال قائم نه کړي، کله چې د دوی په منځ کې څما د قیام هغه موده چې ستا په علم کې مقدّره وه؛ پوره شوه، نو زه دې له دوی څنې واخیستم (کما یظهر من مادة التوفي ومقابلة ما دمت فیهم)، نو بیا یواځې ته د دغه احوال کتونکی او خبردار یې، زه د دې موضوع په نسبت هیڅ عرض نشم کولی.

تنبیه: د مسیح علیه السلام د موت (یا رفع الی السّماء) او نور بحث دې په (۳ جزء د «آل عمران» سورت په (۵۵) آیت ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ (۶) رکوع) کې وکتل شي.

محقق شیخ الهند قدّس الله سرّه دلته د «فلما توفّیتني» ترجمه «تا زه واخیستلم» سره کړې ده، چې د محاورې په اعتبار «په موت» او په «رفع الی السماء» دواړو باندې صادقېدی شي، ګواکې تنبیه یې وکړه چې نه د «توفّی» لفظ لپاره «موت» لازم دی، او نه خاص هغه «توفّي» چې د موت په صورت دی؛ په دغه تر بحث لاندې مباحثه کې څه مداخله لري.

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

که عذاب ورکړې ته (ای الله!) دوی ته نو بېشکه دوی بندګان ستا دي (او ته یې مالک یې نو نشته هیڅ اعتراض پر تاسې)، او که بخښنه وکړې دوی ته نو بېشکه ته همدا ته یې ښه غالب (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوې).

تفسير: يعني ته په خپلو بندګانو ظلم او بېځايه سختي نه کوي، که دوی ته سزا ورکړي نو په عين عدل او حکمت بنا ده، او که فرضاً دوی وبښي؛ نو دغه عفوه هم عين لطف او مهرباني ده، او د عجز او سفاهت له کبله نه ده، ځکه چې ته «عزيز» زبردست او غالب يې !، او هيڅ کوم مجرم ستا له قبضې څخه نه وتلی او نه تنبتېدلی شي، او ته په هر چا او هر ځای قوت، قدرت، او قابو لرې، او څرنګه چې «حکيم» حکمت والا يې؛ نو دا هم هيچېرې امکان نه لري چې کوم مجرم به بې موقع خوشې کړې، په هر حال هر هغه فيصله چې ته دمجرمانو په حق کې وفرمايې؛ هغه بيخي ستا په حکمت او قدرت مبني ده.

څرنګه چې د مسيح عليه السلام دا کلام به په محشر کې ويل کيږي، چې هلته به د کفّارو په حق کې هيڅ کوم شفاعت او استرحام او نور شيان نه وي، نو ځکه مسيح عليه السلام د «عزيز حکيم» په ځای «غفور رحيم» او نورو صفاتو اختيار ونه کړ، د دې په خلاف ابراهيم عليه السلام په دنيا کې د خپل پروردګار په حضور کې عرض کړی وو: ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ «ای پروردګاره ! دې بتانو ډېر خلق ګمراهان کړي دي، نو هر يو له دوی څنې چې څما متابعت وکړي؛ هغه ځما امت دی، او هر څوک چې له ما څنې غاړه وغړوي؛ نو بيا ته غفور او رحيم يې»، يعنې اوس هم موقع ده، چې ته هغوی ته په خپل رحمت سره وروسته له دې نه د توبې او د رجوع الى الحق توفيق وروبښې !او پخواني ګناهونه ورمعاف کړې !.

قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾

وبه فرمايي الله (په قيامت کې): دا ورځ د دې ده چې نفع به رسوي صادقينو ته صدق د دوی (چې په دنيا کې يې کړی وي)، (مقرر) دي دوی ته (هسې) جنتونه چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو وياله (د اوبو، شودو، شرابو، او شاتو)، تل به وي دوی په هغه کې هميشه، راضي شوی دی الله له دوی نه (په طاعت سره)، او راضي دي دوی له الله څخه (په موندلو د ثواب)، دا (خلود او رضوان) بری دی ډېر لوی.

تفسير: يعنې هغه کسان چې اعتقاداً او قولاً او عملاً رښتين او صادقان پاتې دي، لکه مسيح عليه السلام هغوی ته به د دوی د صداقت ثمره نن ورځ وررسيږي (چې هغه د جنت خلود او د رب العزت لقاء او رضا ده، اللهم ارزقنا !)، يعنې لويه کاميابي د الله تعالى رضا ده، او جنت هم د دې له امله (وجې) مطلوب دی؛ چې د الله تعالى د رضا محل دی.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت د) ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په دوی کې دي، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې صادق ته ثواب او کاذب ته عذاب ورکول دي).

تفسير: يعنې له هر وفادار او مجرم سره همغه معامله کيږي؛ چې د يوه مطلق شاهنشاه له عظمته او جلاله سره وړ (لائق) او مناسب وي.

تمت سورة المائدة بفضل من به الإعاذة وإليه الإعادة ونسأله فى البيان حسن الإفادة والإجادة وفى البنان نعم الإفازة والإنارة.

سُورَةُ الأَنعَامِ

د «الأنعام» سورت مكي دی، په استثناء د نهو آيتونو چې د ځينو علماوو په نزد مدني دي، او هغه (۲۰، ۲۳، ۹۱، ۹۳، ۱۱۴، ۱۴۱، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳) دي، يو سل او پنځه شپېته آيتونه او شل ركوع لري.

وروسته د «الحجر» له سورته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۶) سورت دی، او په نزول کې (۵۵) دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ثُمَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ①

ګردې (ټولې) ثناوې او ستاينې (د كمال صفتونه) خاص هغه الله لره دي، چې پيدا كړي يې دي آسمانونه (بې له نمونې) او ځمكه (بې له مادې) او پيدا كړي يې دي (رنګارنګ) تيارې او رڼا، بيا (هم) هغه كسان چې كافران شوي دي؛ د رب خپل سره برابروي (نور شيان په عبادت كې يا د الله له عبادت څخه د غير الله عبادت ته عُدول كوي).

تفسير: مجوسيان دنيا ته دوه خالقان معبودان دروي، «يزدان» يې د خير خالق او «اهريمن» چې د شر خالق يې ګڼي، او دواړه به يې د نور او ظلمت په لقب سره ملقبول، د (هندوستان) مشركان په درې دېرش كروړو معبودانو قائلان دي، (چې هر يو خپل بت معبود بولي)، د (اريه سماج) فرقه سره له دې چې د توحيد ادعا كوي، «ماده» او «روح» هم لكه الله غوندې غير مخلوق او ازلي بولي، او الله تعالى د تكوين او تخليق او په څه نورو صفاتو كې دې دواړو ته (نستغفر الله) محتاج ګڼي.

عيسايان د پلار او ځوی د توازن او تناسب لپاره بالآخره د دريو نه يو، او يو له دريو نه مشهوره عقيده غوره كړه.

يهودانو د الله تعالى لپاره داسې صفات تجويز كړل، چې يو عادي انسان هم نه يوائې (العياذ بالله) له هغه سره انډول او برابر بلكه بهتر هم كېدی شي.

د عربو مشركانو د معبودانو په تقسيم كې تر دې ځايه پورې خپل سخاوت وښود، چې ښايي د دوی په نزد د يوه غره هره يوه ډبره (ګټه) هم د انسانانو د معبود ګرځېدلو صلاحيت ولري، او هر يوه موجود ته يې له الوهيت ځنې څه نا څه برخه وركړه، او د عبادت او استعانت او په نورو وختونو كې به دوی د الله په ځای هغوی درول.

حال دا چې د الله تعالى پاک ذات د ګردو (ټولو) كمالي صفاتو د جامعيت شتوالی او د هر راز ښېګڼو (فائدو) د خالقيت له امله (وجې) د ګردو (ټولو) ستاينو (صفتونو) او هر راز حمد او ثنا بې د نورو له شركته وړ (لايق) او مستحق دی، هغه لوی (ذات عمّ نواله) چې آسمانونه او ځمكې، يعنې ګرد هغه علويّات او سفليّات يې پيدا كړل (چې د ګردو عالميانو عقول د هغو له احاطې څخه عاجز دي)؛ شپه او ورځ، تياره او رڼا، هدايت او ضلالت، موت او حيات.

لنډه يې دا چې ګرد متقابل كيفيات او متضادّ احوال يې ظاهر وفرمايل، او ده ته د ده په ګردو افعالو كې د هيڅ يوه يار، مددګار، حصه دار، ښځې، اولاد او د نورو ضرورت نشته، د ده په معبوديت او الوهيت كې هيڅوک ورسره

شریکېدی نشي، او په ربوبیت کې هیڅوك د ده پر اراده غالبېدی نه شي، او په ده د هیڅ قوت او زور چلېدی نشي.

بیا د تعجب ځای دی، چې د دغو حقائقو له لیدلو او پوهېدلو څخه وروسته بیا هم دوی په څه ډول نورو شیانو ته د الوهیت مرتبه ورکوي؟ او د دوی په عبادت کې مشغولېږي؟ (یا د دغه خالق الکل او مالك الکل له وجوده بیخي منکران کیږي).

هُوَالَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ طِيْنٍ ثُمَّ قَضٰٓى اَجَلًا وَّاَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ ②

دغه (الله)هغه ذات دی چې پیدا کړي یې تاسې له خټو (چې آدم یې ترې ساز کړ) پس له هغه مقرر کړی یې دی یو وخت (لپاره د مرګ)، او یوه موده معلومه (د قیامت) ده په نزد د الله، بیا هم تاسې شك کوئ (په توحید او بعث کې).

تفسیر: پاس د «عالم کبیر» یعنې د جهان دپیدایښت ذکر وو، دلته د «عالم صغیر» یعنې د انسان د خلقت بیان فرمایي، چې وګورئ اول د بې ساه خاورې څخه یې د آدم علیه السلام کالبوت تیار کړ، او په څه ډول یې ژوندی کړ، او په څه انساني کمالاتو یې فائض کړ، او نن ورځ هم له دې خاورې څخه ګرد خواړه وځي، او له غـذا څخه نطفه او له نطفې څخه انسان جوړیږي.

غرض دا چې په دې ډول یې له عدم څخه تاسې په وجود راوړي یئ، بیا یې د هر سړي د مرګ لپاره یو وخت مقرر کړ، کله چې انسان بیا په خاورو کې خښ او بیا له هغې سره ګډیږي چې ترې پیدا شوی وو، نو په همدې باندې تاسې قیاس کولی شئ چې د «عالم کبیر» فنا ته هم یو وخت مقرر دی، چې هغه ته «قیامت کبری» وایي، «قیامت صغری» یعنې ځانګړي او انفرادي مرګونه څنګه چې مونږ ته تل راځي؛ نو د هغه علم هم خلقو ته نه وي، لیکن د «قیامت کبری» د صحیح او برابر وخت علم یواځې پاك الله ته دی، نو تعجب دی چې د «عالم صغیر» یعنې د انسانانو د بقا او فنا د سلسلې له لیدلو سره سره بیا هم چې انسان د «عالم الکبیر» په فناء کې څرنګه تردد کوي؟.

وَهُوَاللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ ۚ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ ③

او همدی دی الله (مستحق د عبادت) په آسمانونو کې او په ځمکه کې، عالم دی الله په پټ (حال) ستاسې، او (عالم دی الله) په ښکاره (حال) ستاسې، او عالم دی الله په هغو (اعمالو) چې کوئ (یې) تاسې.

تفسیر: یعنې په ګردو (ټولو) آسمانونو کې یواځې همغه بر حق معبود، مالك، پاچا، متصرف او مدبر دی، او دغه مبارك نوم (الله) هم یواځې د همغه متعالي الصفاتو د ذات لپاره مخصوص دی، بیا نو نورو ته د معبودیت استحقاق له کومه راغی؟.

څنګه چې په ځمکه او آسمانونو کې د همغه حکومت دی، او همغه بلا واسطه په ټولو ظاهرو او باطنو شیانو په پټو او په ښکاره، ورو کو او لویو عملونو مطلع دی، نو عابد ته هیڅ ضرورت نشته، چې په خپلو عباداتو او استعاناتو او په نورو کې غیر الله شریك وګرځوئ، مشرکانو به چې داسې ویل: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى﴾ «مونږ عبادت نه کوو بتانو ته، مګر کوو یې د دې لپاره چې نژدې کړي مونږ الله ته په نژدیوالي سره»، دغه د دوی او د دوی د نورو ملګرو ځواب شو.

او ړومبی په «أجل مسمّی» سره د قیامت په لوري اشاره وه، دلته یې د مجازاتو په سلسله تنبیه وفرمایله، چې په ځمکه او آسمان کې ځمونږ حکومت دی، او ستاسې ګرد (ټول) پټ او ښکاره، نېك او بد عملونه ځمونږ په علم کې شته، بیا نو هیڅ وجه نشته چې تاسې همداسې چټي (بېکاره) او مهمل پرېښودی شئ.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ
يَأْتِيهِمْ أَنبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾

او نه راځي دې (کفارو) ته هیڅ کوم (تکویني یا تنزیلي آیت) له آیتونو د رب د دوی مګر وي دوی له هغه څخه مخ ګرځوونکي (تغافل کوونکي). نو په تحقیق نسبت د دروغو وکړ دوی حق ته کله چې راغی دوی ته، نو ژر به راشي (ظاهر به شي) دوی ته اخبار (حقیقت) د هغه شي چې وو دوی چې پرې خندل به يې.

تفسیر: له حق څخه غالباً «قرآن کریم» مراد دی، چې د هغو کسانو بد انجامی او دنیوي او اخروي سزاوې بیانوي، چې له دلائلو څنې تغافل او تجاهل کوي، او هر کله چې هغه اوري؛ ترې اعراض او انکار کوي، او تکذیب او استهزاء پرې کوي، او داسې ښکاروي چې په هغو خبرو چې تاسې خاندئ او تمسخر پرې کوئ ـ هغه به ډېر ژر يو ثابت حقیقت وګرځي، او تاسې ته به په مخه درشي، وروسته له دې نه د هغو اقوامو احوال وربیانوي، چې د آیات الله د تکذیب او استهزاء او بدو عملو په سبب هلاك شوي دي.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِم
مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

آیا نه دي کتلي (نه دي خبر شوي) دوی چې څومره (ډېر) هلاك کړي دي مونږ پخوا له دی نه له (نورو امتونو) قرنونو څنې، چې ښه قوت ورکړی وو مونږ دوی ته په ځمکه کې، دومره قوت چې نه مو دی درکړی تاسې ته، او راښکته کړی وو مونږ باران پر دوی پرله پسې وریدونکی، او ګرځولي مو وې ویالې چې بهېدلې له لاندې د (ماڼیو او ونو د) دوی، نو هلاك کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی، او پیدا کړل مونږ وروسته له دوی نه (اهل) د قرن نور.

تفسیر: یعنې عاد او ثمود چې هغوی ته ستاسې په نسبت ډېر طاقت، زور، قوت او قدرت ورکړی شوی وو، او د عیش او خوشالي په دوره کې يې ډېر ښه ژوندون درلود (لرلو)، کله چې دوی بغاوت او تکذیب ته ملاوې وتړلې؛ نو مونږ دوی د هغو جرمونو په سزا داسې سخت ونیول، چې نوم او نښان يې هم نه دی پاتې، وروسته له دوی نه مو نور امتونه پیدا کړل، او له متکبرانو او مکذّبانو سره مو هم دغه سلسله جاري کړه.

«قرن» د يوې زمانې اهل ته ویلی شي، چې د هغه په تحدید او تعیین کې ډېر اقوال دي، څنې (۱۲) ځینې (۲۰) ځینې (۳۰) ځینې (۷۰) ځینې (۸۰) ځینې (۱۲۰) کلونو ته قرن وایي، خو په أصح الأقوال کې قرن د عمرونو له هغه متوسطه قدر او مشترك حد څخه عبارت دی، چې زیاتره د يوې زمانې اهل پکې ژوندون کوي، یا هغومره موده چې د يوه کال د ځېږېدلو څنې پکې يو تن هم ژوندی پاتې نشي، او ګرد (ټول) سره ومري، خو اوسني پوهان سلو کلونو ته بالقطع قرن وایي.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾

او که نازل کړی وی مونږ پر تا کتاب (لیکلی) پر کاغذ، پس مَس کړی وی دوی دا کتاب په لاسونو خپلو (او په سترګو يې هم لیدلی وی)؛ نو خامخا ویلي به وو هغو کسانو چې کافران شوي دي، چې نه دی دا مګر خو سحر (کوډې) دي ښکاره.

تفسیر: د مکې معظّمې ځینو مشرکانو ویلي وو: «که محمد صلی الله علیه وسلم یو تیار لیکلی شوی کتاب له آسمانه راوړي، چې څلور پرښتې هم ورسره وي، او څمونږ په مخ کې شاهدي اداء کړي، چې بېشکه هم دا کتاب د الله تعالی له لوري لیږلی شوی دی؛ نو مونږ به ایمان راوړو»، د هغو ځواب داسې ورکوي، هغه خلق چې په موجوده حالت کې دي، لوی قرآن ته سحر، جادو او کوډې او راوړونکي ته یې ساحر او کوډګر وایي، که په واقع سره مونږ په کاغذ لیکلی شوی داسې کتاب هم له آسمانه ورولیږو، چې دوی یې د خپلو لاسونو په مښلو سره هم معلوم کړي، او ښه وپوهیږي چې څه تخییل او نظر بندي په کې نشته؛ نو بیا هم دوی عناداً هم داسې وایي چې: دا خو صریح جادو دی، هغو بدبختو ته چې هدایت نه دی ور په برخه شوی؛ د هغو شک او شبهه له سره نه ورکیږي.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾

او ویلي (کفارو) ولې نه نازلیږي په دغه (محمد) پرښته (له آسمانه)؟ او که نازله کړي وی مونږ پرښته؛ نو خامخا فیصله شوې به وه خبره (د هلاک د دوی)، بیا به (دوی ته) مهلت نه وو ورکړی شوی.

تفسیر: یعنې کفارو ویل چې: ښایي پرښته مونږ ته مخامخ ودریږي، او د ده پر صداقت شاهدي ورکړي، نو الله تعالی فرمایي: «که پرښتې په خپل اصلي صورت سره راشي، نو دا خلق د یوې شېبې لپاره هم د هغوی تحمّل نشي کولی»، که د دې خلقو داسې عظیم الشأن او خارق العاده غوښتنه هم پوره کړی شي، او بیا یې هم ونه مني، لکه چې د دوی د نورو معاندانه احوالو او اقوالو څخه ښکاره ده، نو له سنت الله سره برابر بیا قطعاً دوی ته هیڅ مهلت نه ورکول کیږي، او د داسې سخت عذاب غوښتونکو باندې خامخا همغسې سخت عذاب نازلیږي، چې په هغه سره به دوی بیخي فنا کیږي، نو په دې لحاظ د داسې غوښتنې نه پوره کول هم ښایي د الله تعالی عین رحمت وګڼل شي.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

او که ګرځولی وی مونږ دا رسول پرښته (نه بشر) نو خامخا ګرځولې به وه مونږ دغه پرښتنه (په صورت د یوه) سړي، او (که ګرځولی وی مونږ پرښته په صورت د سړي نو) خامخا په شبهه کې به اچولي وو مونږ دوی په همغسې اشتباه کې چې اوس په کې پراته دي.

تفسیر: څرنګه چې په لومړني آیت کې د پرښتو د لیږلو څخې په اصلي صورت سره نفي وشوه، اوس نو د دویم احتمال ځواب ورکوي، او هغه دا دی چې باید پرښتې د انسانانو په شکل ولیږلی شي، څکه چې په دې صورت کې د صوري مجانست په بناء خلق د دوی د نمونې او تعلیم څخې منتفع کېدی شي، لیکن په دې تقدیر سره هم د منکرانو د شبهاتو ازاله نشي کېدی، هغه شکونه او شبهې چې د رسول په بشریت کې یې کوي؛ همغه به په مَلَک کې هم (که د بشر په شکل د دوی له غوښتنې سره سم راتلی) وارد پدلی.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقیق مسخرې کړی شوې دي په رسولانو چې پخوا وو له تا نه؛ نو چاپېر او محیط شو په هغو کسانو پورې چې مسخرې یې کولې په دوی پورې هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته كه دوى نه وي قائله په هلاك د پخوانيو قرنو): وګرځئ تاسې په ځمكه كې بيا وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (خاتمه) د دروغجن ګڼونكو (د رسولانو).

تفسير: يعني د ملكونو د سير او سياحت او ګرځېدلو او د تباه شويو أقوامو د آثارو له كتلو څخه وروسته كه د عبرت په نظر سره ماضي واقعاتو ته وګورئ؛ نو د هغو اقوامو انجام به تاسې ته صاف درښكاره او څرګند شي؛ چې د انبياوو تكذيب ته يې ملاوې تړلې وې، نو په همغو يې قياس كړئ ! كله چې د مكذبينو حال هغسې شو، نو د استهزاء كوونكو حال به څرنګه وي؟.

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې چا لره دي (خلقاً، ملكاً او عبيداً) هغه شيونه چې په آسمانونو كې او په ځمكه كې دي (سره له آسمانونو او ځمكې)؟ ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې خاص الله لره دي (بل ځواب نشته)، لازم كړى دى الله (تفضلاً) پر نفس خپل رحمت، خامخا ټول به كړي (الله) هرو مرو تاسې په ورځ د قيامت كې چې نشته هيڅ شك په (راتلو د) هغې كې، هغه كسان چې زيان يې رسولى دى ځانونو خپلو ته (د اصلي فطرت او سليم عقل په ضياع)؛ نو دوى ايمان نه راوړي.

تفسير: كله چې په ګردې (ټولې) ځمكې او آسمانونو كې د الله تعالى حكومت دى، لكه چې مشركان هم داسې اقرار كوي؛ نو مكذبانو او مستهزآنو ته كله له فوري سزا څخه نجات او پناه وركوله كيږي؟ دا يواځې د الله جل جلاله عمومي رحمت دى، چې د جرائمو د ليدلو سره سره فوراً مجرم ته سزا نه وركوي، نو د قيامت په ورځ كې چې يقيناً او بلا شُبهه راتلونكې ده، يواځې همغو بدبختانو ته به سزا وركوي؛ چې په قصد سره يې خپل ځانونه د هلاكت په كنده كې اچولي دي.

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللّٰهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾

او خاص دغه (الله) لره دي هغه شيونه چې اوسيږي (آرام كوي) په شپه كې او په ورځ كې (يعني دا ټول د الله مملوك دي)، او همدغه (الله) دى ښه اورېدونكى (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو). ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې آيا بې له الله ونيسم زه (بل ولي) دوست مددګار؟ (هسې الله) چې پيدا كوونكى د آسمانونو او د ځمكې دى، (بلكه نه يې نيسم) حال دا چې دغه (الله) روزي وركوي (ګردو مخلوقاتو ته) او ده ته روزي نشي وركولى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه مأمور يم (حكم راته شوى دى) چې شم اول د هغو چې غاړه يې اېښې ده (الله ته له دغه محمدي امته)، او (ويلي شوي دي ماته) چې مه كېږه له سره له مشركانو نه.

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه ويرېږم كه نافرماني وكړم له رب خپله له عذابه د ورځې ډېرې لويې نه (چې قيامت دى).

تفسير: په پيغمبر صلى الله عليه وسلم يې ايښى او نورو ته يې اورولى دى، يعنې كه په فرض محال سره د الله تعالى له ډېرو معصومو او خورا (ډېرو) غوره بندګانو څخه هم كوم ډول عصيان صادر شي؛ نو د الله تعالى د عذاب اندېښنه ورته شته، نو بيا نورو ته كله لايق او وړ (مناسب) ده؛ چې سره له شركه او د انبياوو د تكذيبه او د نورو زرهاوو ډولونو جرائمو له ابتلاء سره د الله تعالى له عذابه بېفكره او مأمون شي.

مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾

هر هغه څوك چې چپ (بچ) كړى شي له عذابه په دې ورځ كې؛ نو په تحقيق رحم (مهرباني) كړې ده (الله) په ده او دا (مهرباني) برى دى ښكاره.

تفسير: د جنت او د الله جل جلاله رضا حاصلول خو د مدارجو اعلى او خورا (ډېر) لوړ مقام دى، كه له چا څخې د آخرت عذاب لرې شي، نو دغه هم لوى برى او ښه كاميابي ده، كما قال عمر رضي الله تعالى عنه: «وددت أني نجوت منها كفافاً لا لي ولا عليّ».

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

او كه ورسوي تاته الله څه سختي (لكه مرض او فقر) نو نشته هيڅ لرې كوونكى د هغه مګر همدى دى، او كه ورسوي تاته څه خير (لكه صحت او غنى) نو دى پر هر شي ښه قادر دى (نو تل خير او شر، نفع او ضرر هم د الله په اراده رسيږي) او هم دى غالب زورور دى له پاسه د بندګانو خپلو، او هم دى ښه حكمت والا ښه خبردار دى (له هر شي).

تفسير: هر چا ته چې الله تعالى په دنيا يا په آخرت كې كوم تكليف يا راحت ور رسوي، نه يې څوك په مقابلې سره ستنولى (واپس كولى) شي، او نه د ده له غلبې او اقتداره چېرې تښتېدلى شي، همدا الله تعالى له بنده څخه ښه خبردار دى، چې څه څه اعمال او حالات لري، او د دوى له اعمالو او حالاتو سره كوم اجراءات او بدل لازم او مناسب او له حكمت سره قرين دي؟.

(دغه لاندې آيت هله نازل شو، چې څمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وويل شو، چې ته په خپل صداقت باندې كوم شاهد لرې؟ ځكه چې كتابيان ستا له نبوته انكار كوي).

قُلْ أَىُّ شَىْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ شَهِيدٌۢ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِىَ إِلَىَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ
وَمَنۢ بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ ٱللَّهِ ءَالِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل لَّآ أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ
وَإِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

(ووايه اى محمده ! دوى ته) چې كوم يو شى لوى دى له جهته د شاهدى؟ ووايه (په ځواب كې دوى ته) چې الله (لوى دى د شهادت له جهته، بل ځواب نشته !) (او الله) ښه شاهد دى

ځما او ستاسې په منځ کې، او وحيې کړې شوې ده ماته د دې قرآن لپاره د دې چې وويروم (خبردار کړم) تاسې په دې سره، او هغه څوک چې وروورسيږي (ده تـه دا قـرآن په هر زمان او مکـان کې)، آيا بېشکه تاسې خامخا شاهدي لولئ په دې چې شته د الله سره معبودان نور؟ ووايه (اى محمده ! دوى ته) زه خو شاهدي (په دې سره) نه ورکوم، ووايه خبره همدا ده چې الله دى معبود يو، او بېشکه زه بېزار يم له هغو شيونو چې شريکان کوئ يې تاسې (له الله سره).

تفسير: يعنې که پوهېږئ نو ځما په صداقت د الله جل جلاله يقيني او ښکاره شهادت همدا موجود عظيم الشأن قرآن دى، چې پخپله په دې باندې دليل دى؛ چې الهي کلام دى، «د لمر دليل پخپله دغه لمر دى»، ځما کار دا دى چې تاسې او هر هغه چاته چې دا د الله تعالى کلام وروورسيږي، هغه د الله تعالى له پيغامه خبردار کړم، بيا هم تاسې دا وايئ چې غير له الله جل جلاله نور معبودان هم شته؟ تاسې اختيار لرئ هر څه چې مو زړونه غواړي هغه ووايئ ! زه خو له سره داسې حرف په خپله ژبه نشم راوړى، بلکه صاف اعلان کوم چې د عبادت لايق او وړ يواځې هغه يو پاک الله دى، باقي هر هغه څه چې تاسې يې ورسره شريکان ګڼئ؛ زه له هغو څخه بيخي خپله بېزاري او نفرت څرګندوم.

تنبيه: په ﴿وَمَنۢ بَلَغَ﴾ سره يې وښود چې د نبي کريم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» رسالت د ګردو (ټولو) انسانانو، پيريانو، مشرق، مغرب، شمال، جنوب، ټولو مللو او اقوامو لپاره دى؛ (د نزول له وقته تر قيامته پورې، او د پاک قرآن ليدل داسې دي لکه د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ليدل).

ﭐلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَعۡرِفُونَهُۥ كَمَا يَعۡرِفُونَ أَبۡنَآءَهُمُۘ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٠﴾

هغه کسان چې ورکړې دى مونږ دوى ته کتاب؛ پېژني دوى دا (رسول) لکه چې پېژني دوى ځامن خپل، هغه کسان چې زيان يې رسولى دى ځانونو خپلو ته، نو دوى ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې علاوه په دې چې ځما په صداقت الله تعالى شاهد او قرآن کريم ناطق دى، او پرې غير قابل ترديد شهادت ورکوي، هغه اهل کتاب يعنې يهود او نصارى هـم (چې خلق هغوى تـه د آسماني کتابونو د عالمانو په حيث ځما د خبرو او معاملو په باره کې رجوع کوي) پـه خپلو زړونـو کې داسې پـوره يقين لري، چې بلا شُبهه زه همغه (آخر الزمان نبي) يم، چې ځما زېرى پخوانيو انبياوو عليهم السلام پرله پسې کړى دى، دوى همغسې چې په ډېرو هلکانو کـې خپل هلکان ژر پېژني، او په کې څه ربړ (زحمت) او تکليف نه کوي؛ همداسې دوى د نبي کريم په رسالت، او د پاک قرآن په صداقت کې هم هيڅ شک او شبهه نه لري، او ګرد حقائق دوى ته ښکاره دي.

هو ! حسد، کبر، دپلرونو تقليد، د جاه او مال سره مينه او نور اغراض دوى ته اجازه نه ورکوي، چې په ايمان مشرف شي، او خپل ځانونه له دائمي نقصان او ابدي هلاکت څخه وژغوري (وساتي).

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾

اوڅوک دى ډېر ظالم له هغه چا چې وتړي پر الله دروغ يا نسبت د دروغو کوي آيتونو د ده ته؟ (بلکه نشته !) بېشکه شان دا دى چې خلاصى نه مومي ظالمان.

تفسير: يعنې چې نبي نه وي او پر الله جل جلاله افتراء، او د نبوت غلطه دعوى وکړي، يا د داسې صادق نبي تکذيب وکړي، چې پر صداقت يې واضحه دلائل موجود وي، او د الله تعالى پيغام خلقو ته اوروي، له دې دواړو څخه زيات بل هيڅوک ظالم کېدى نشي، او د الله جل جلاله سنت هم داسې جاري دى، چې په پاى (آخر) کې برى او کاميابي ظالمانو ته نه په برخه کيږي.

نو فرض يې کړئ که معاذ الله زه مفتري یم، نو له سره به برى ونه مومم، او که تاسې مکذبان یئ لکه چې له دلائلو څخې ښکاریږي؛ نو تاسې به د خير مخ ونه وینئ ! نو له دې کبله (وجې) ښايي چې پر ګردو (ټولو) حالاتو کې ښه غور او دقت وکړئ ! او د آخرت او د انجام په فکر کې شئ، او د هغې ورځې له عاقبته وویرېږئ چې وروسته یې ذکر راځي.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

او (یاده کړه) هغه ورځ چې راجمع به کړو دوی (یعنې عابدان او معبودان) ټول، بیا به ووایو (زجراً) هغو کسانو ته چې شرک یې کړی دی، چې چېرته دي؟ (او څه شول؟) شریکان ستاسې هغه (شریکان) چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (د الله شریکان).

ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

بیا به نه وي دلیل او ځواب د دوی (په هغه وخت کې چې عذابیږي، او امتحانیږي دوی په سبب د کفر او شرک د دوی)؛ مګر دا چې وايي به دوی چې: قسم په الله چې رب څمونږ دی چې نه وو مونږ مشرکان.

تفسیر: یعنې د واقعاتو له انکار څخې پرته (علاوه) بله چاره نه لري، د هغو باطلو معبودانو حقیقت چې ګرد عمر د هغو په عقیده او محبت کې بیخي محو او مفتون شوي وو، هم دغومره پاتې کیږي چې؛ د هغوی د ګرد عمر له تعلق او عقیدې څخه منکریږي.

انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

وګوره (ای محمده !) څرنګه دروغ یې وویل پر ځانونو خپلو (په نفي د شرک له ځانه) او ورک شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې تړل به یې دروغ (پر الله په نیولو د شریکانو سره).

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِن يَرَوْا كُلَّ
آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾
وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

او ځیني له کفارو هغه څوک دي چې غوږ نیسي تاته (د قرآن د قرائت په وخت کې) او اچولی دي مونږ په زړونو د دوی پردې (له دې جهته) چې پوهه نشي دوی په دې (قرآن) او (ایښی مو دی) په غوږونو د دوی کې درونډوالی (کوڼوالی چې حق خبره وانه وري)، او که وویني دوی ګرد (ټول) دلائل (د قدرت نو بیا هم) ایمان نه راوړي دوی پر دغه (هر قسم معجزو عناداً)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی تاته چې جګړې کوي له تاسره؛ وايي هغه کسان چې کافران شوي دي، نه دی دا قرآن مګر باطلې قصې دي د پخوانیو خلقو. او دا کسان منع کوي (خلق) له رسوله (یا له قرآنه یا له ایمان نه) او (پخپله هم) لرې کیږي له ده (چې ایمان پرې نه راوړي)، او نه هلاکوي دوی مګر ځانونه خپل او نه پوهیږي دوی (په دې چې ضرر یې هم دوی ته عائد دی).

تفسیر: یعني په دوی کې نه فهم پاتې دی، او نه انصاف، ایمان راوړل او له رباني هدایتونو څخه انتفاع لا څه چېرې؟ ! د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په حضور کې د دوی د راتللو څخه غرض یوازې مجادله، جګړه، تعریض، ټوکې او تفریح کول دي، کله چې قرآني حقائقو او بیاناتو ته به یې معاذ الله ﴿أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ ویل، بیا په دغه تکذیب، مجادله، او تمسخر یې اکتفا نه کوله، او کوښښ یې کاوه چې د نورو په اذهانو کې هم دغه رنځوري سرایت وکړي، لکه چې خلق یې له حق څخه ستنول (واپس کول)، او دوی پخپله هم له حقائقو څخه لرې تښتېدل، څو د دوی له لیدلو څخه نور کسان هم د حق له منلو څخه متنفر او بېزاره شي، مګر له دغو ټولو ناپاکو کوښښونو څخه «لله الحمد» نه حق دین ته څه نقصان رسېدلی شي، او هغه هرو مرو (خامخا) غالبیږي، او نه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته څه نقصان رسیږي.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۷﴾

او که ووینې ته (ای محمده !) کله چې ودرولی شي دوی پر اور (د دوزخ، د پل صراط په سر، نو وبه وینې یو لوی امر)، نو وبه وایي دوی (د عذاب د انواعو له لیدلو وروسته): ای کاشکې مونږ بیا بوتلی شو (دنیا ته) او نه به کړو تکذیب په آیتونو د رب خپل، او شو به مونږ له مؤمنانو (باور کوونکو نه).

بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ

(داسې نه ده لکه چې دوی وایي) بلکه ظاهر شو دوی ته هغه چې وو دوی چې پټول به یې پخوا (له دې نه په دنیا کې چې کفر او معاصي دي).

تفسیر: یعني دوی اوس هم په صحیح عزم او ایماني شوق او رغبت دنیا ته د بېرته ورتګ هیله (امید) نه کوي، بلکه کله چې یې د هغه عمل د مکافاتو او مجازاتو منظره ولیدله، چې د ښکاره دلائلو سره سره یې ترې انکاره کاوه، او د دوی اوسني دروغ چې: ﴿وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ وایي ښکاره شول، او د دوی د شرارت پټ او له سترګو پناه آثار چې د دغو نالایقانو په زړونو کې یې وده کړې وه، مختل شول، او د یوه دردناک عذاب په صورت ورته ممثّل او مخې ته یې ودرېدل، نو اوس دوی تش د ځان د نجات لپاره دنیا ته د بېرته ورتګ هیله (امید) کوي.

وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿۲۸﴾

او که بېرته بوتله شي دوی (دنیا ته) نو خامخا به بیا هم راوګرځي دوی همغه شي ته چې منع کړی شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې کفر او معاصي دي) او بېشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغه دعوی د ایمان کې).

تفسیر: یعني اوس هم دروغ وایي؛ چې «مونږ دنیا ته بېرته لاړ شو، ایماندار به وګرځو، او له سره به د آیات الله تکذیب ونه کړو»، خو دا اشقیاء که بېرته دنیا ته هم ستانه کړل شي؛ نو بیا به هم له شرارت او بدۍ څخه لاس نه اخلي، او هغه رذیله قوتونه چې د دوی په وجود کې شته، بیا به یې په کار اچوي، او له هغه مصیبت څخه چې ویرېدلي وو، او د بېرتـه تللو تمنّا یې کړې وه، هغه به لکه یو خوب او خیال هېروي، لکه چې ډېر خلق کله چې سرې په دنیوي مصائبو او مهالکو کې آخته کیږي، نو انابت او توبه غوره کوي، ولې همدا چې څو ورځې تېرې شي؛ بیا یې هیڅ شی په یاد نه پاتې کیږي، چې په هغه وخت کې مې څه عهد او پیمان کړی وو ﴿كَأَن لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ﴾.

وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

او وايي دوی نه دی ژوندون مگر همدا ژوندون ځمونږ دنيوي (چې لږ او نژدې دی) او نه يو مونږ بيا راپاڅولي شوي (راپاڅيدونکي له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسير: يعنې نبې مزې کوئ ! او دنيوي عيش او عشرت مو د آخرت په فکر او انديښنه کې مه خرابوئ، همدا حال نن ورځ د اروپايي ماده پرستانو هم دی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

او که ووينې ته (ای محمده !) هغه وخت چې ودرولی شي دوی رب خپل ته (په موقف د عرض کې د حساب لپاره نو وبه وينې يو لوی امر) فرمايي به (الله) آيا نه دی دا (دويم ژوندون) په حقه سره؟ وبه وايي دوی: هو بلکه دی، قسم دی وي په رب زمونږ ! پس وڅکئ تاسې دا عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې چې کافران شوي وئ (په دنيا کې).

تفسير: يعنې کله چې حقيقت د دوی تر سترګو لاندې راشي، او د «بعث بعد الموت» او نورو له اقراره څه چاره ورپاتې نشي، نو دلته دوی ته ويل کيږي، چې اوس د حقيقت د انکار او د «کفر بالمعاد» خوند وڅکئ !.

قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا۟ يَٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾

په تحقيق زيانکاران (او تباه) شوي دي هغه کسان چې دروغ ګڼي ملاقات له الله سره (په عقبا کې)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه؛ (نو) وايي به دوی: ای افسوسه (او پښېماني) ځمونږ په هغه شي چې تقصير کړی وو مونږ په دنيا کې (چې هغه ايمان وو)، حال دا چې دوی به واخلي (پيټي د) ګناهونو خپلو پر شاوو خپلو، واورئ ! خبردار شئ ! چې بد دی هغه شی چې په شا يې ګرځوي دوی.

وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

او نه دی حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) مګر لوبې (د هلکانو) او ساعت تيري (د ليونيانو) ده، او خامخا دار آخرتي خير (بهتر) دی لپاره د هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي، نو آيا عقل نه چلوئ تاسې (چې دنيا ښه ده که عقبی؟ چې ايمان راوړئ !).

تفسير: کفارو خو داسې ويل چې د دنيوي ژوندون څخه ما سوا بل هيڅ ژوندون نشته، ليکن واقعه دا ده؛ چې دغه فاني او مکدّر ژوندون د اخروي ابدي حيات په مقابل کې بيخي هيڅ او بې حقيقته دی، د دې دنيا په ژوندون کې يواځې همغې شيبې او برخې ته ژوندون ويلی شو؛ چې د آخرت لپاره په کې څه تياری او کار و کړ شي، باقي نور تمام وختونه چې د آخرت له فکره او تياری څخه تش وي؛ يوه عاقبت انديش ته له لهو او لعب څخه زيات اهميت نه لري، پرهېزګاران او پوهان پوهيږي چې د دوی اصلي کور د آخرت کور دی، او د هغوی حقيقي ژوندون د آخرت ژوندون دی. (اللهم ارزقناه).

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

په تحقيق مونږ پوهيږو بېشکه شان دا دی چې خامخا خپه کوي تا (ای محمده !) هغه شی چې وايي دوی (ستا په تکذيب کې)، نو بېشکه دوی نه کوي تکذيب ستا (په واقع کې)، وليکن دا ظالمين په آيتونو د الله انکار (او مسخرې) کوي. (نو ته مه خپه کېږه ! ځکه چې) او خامخا په تحقيق دروغجن بللي شوي دي ډېر رسولان پخوا له تا نه، نو صبر به يې کاوه پر دروغجن ګڼلو او ضرر رسېدلو (د کفارو له جانبه) تر هغه پورې چې راغله دوی ته مرسته (مدد) ځمونږ، او نشته هيڅ بدلوونکی د احکامو اړوونکي د کلماتو د الله، او خامخا په تحقيق راغلې ده تاته (څه خبره) له حالاتو د (تېرو) رسولانو (چې پرې متسلّي شې).

تفسير: په دغو آيتونو کې اول رسول الله صلی الله عليه وسلم ته تسلّي ده او اشقياوو ته ډار (وېره) او انذار ورکړی شوی دی، يعنې تاسې د دوی له دې اعراض او تکذيب څخه دومره مه خپه او مه پرېشانېږئ ! دا خلق چې ستا تکذيب کوي؛ في الحقيقت ستاسې تکذيب نه دی، ځکه چې تاسې لا له پخوا څخه بالاتفاق صادق او امين پېژندلي شوي يئ، بلکه دوی د الله تعالی د هغو آيتونو او نبنو تکذيب کوي، چې د رسول کريم صلی الله عليه وسلم د تصديق او تبليغ لپاره ليږلي شوي دي، او په قصد سره او د ظلم او عناد له لارې ترې انکار کوي، نو تاسې هم د دې ظالمانو معامله الله تعالی ته وسپارئ ! او مطمئن او ډاډه اوسئ، چې الله تعالی د دوی د ظلم نتيجه او ستاسې د صبر ثمره خامخا درکوي.

له پخوانيو انبياوو سره هم (چې د هغوی څه حالات تاسې ته آورول شوي دي) د دوی قومونو د تکذيب او ايذاء رسولو معامله کړې وه، چې پر هغو د الله تعالی هغو معصومو او نهايت أولوا العزمو رسولانو صبر کاوه، تر دې چې د الله تعالی له وعدې سره سم دوی ته مرسته (مدد) ورسېده، او د ډېرو لويو او زبردستو منکرينو او متکبرينو په مقابل کې دوی مظفر او منصور وګرځول شول، له تاسې سره هم د نصرت او ظفر هغه وعدې چې شوي دي، ګردې (ټولې) يو په يو پوره کېدونکي دي.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

او که وي چې سخت وي پر تا باندې مخ ګرځول د دوی (له حق دين څخه)؛ پس که توان لرې ته چې ولټوې کوم سوری (سرنګ) په ځمکې کې (چې پکې کوز شې ځمکې ته) يا (ولټوې) کومه زينه په (طرف د) آسمان (چې پرې وخېژې آسمان ته) نو راوړې ته دوی ته کومه معجزه (چې دوی يې غواړي پس رايې وړه، خو فائده نه کوي، نو د دوی په ايمان حرص مه کوه، او تل خپل تبليغ کوه)، او که اراده کړې وی الله (د هدايت د دوی) نو هرو مرو (خامخا) به يې راټول کړي وو دوی ګرد (ټول) په سمه صافه لاره، پس له سره مه کېږه له ناپوهانو څخه (چې د ازلي کفارو په ايمان حرص کوې، او د دوی په جهالت پخسېږې ـ حسد کوې).

تفسير: د ﴿فَإِنِ اسْتَطَعْتَ﴾ ځواب په آيت کې محذوف او په ترجمه کې په «پس رايې وړه» سره مذکور دی، د کفارو دا مطالبه وه، کله چې دی نبي دی؛ نو ښايي چې له ده سره تل داسې يوه علامه او نښه وي، چې د هغې په ليدلو سره هر

سرې پرې يقين وكړي، او په ايمان راوړلو مجبور شي، څرنګه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ګردې (ټولې) دنيا پر هدايت حريص وو، ښايي د دوى په زړه كې داسې كومه خبره تېره شوې وي، چې د كفّارو دا مطالبه پوره كړه شي، نو ځكه حق تعالى دا تربيت وفرمايه، چې په تكوينياتو كې د الله تعالى د مشيئت تابع اوسه ! تكويني مصالح د دې خبرې مقتضي نه دي؛ چې ګرده (ټوله) دنيا په ايمان راوړلو مجبوره كړى شي، كه نه «الله تعالى» په دې باندې هم ښه قادر وو، چې بې له رسولانو او علائمو له ابتداء څخه ګرد (ټول) په سمه صافه لاره بوځي، او پوره هدايت يې ور په برخه كړي.

كله چې د الله تعالى حكمت د داسې مجبوروونكو معجزاتو او فرمايشي علائمو د ښوولو لپاره تيار او مقتضي نه دى؛ نو د الله تعالى د سنت او مشيئت پرخلاف به بل څوك داسې طاقت او قوت له كومه ولري، چې په ځمكې سرنګ وكيني، يا آسمان ته زينه ودروي (يا پكې پرې وځړوي)، او داسې فرمايشي او مجبور كوونكې معجزې ښكاره او وروښيي، د الله تعالى د تدبير او حكمت له قوانينو څنې پرته د كوم بل شي د وقوع توقع لرل د ناپوهانو كار دى.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

بېشكه قبلوي بلنه ستا (ايمان ته) هغه كسان چې اوري (پند ستا، او كفّار يې نه آوري لكه مړي) او مړي به ژوندي كړي الله، بيا خاص هم ده ته به وروستى شي دوى (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: يعني تاسې له ګردو (ټولو) څنې داسې توقع مه لرئ، چې هغوى به ستاسې خبرې ومني، د هر چا د زړه غوږونه چې كاڼه شوي وي هغه نه اوري، نو بيا به يې هغه څرنګه ومني؟ ! هو ! دغه كافران چې د قلبي او روحاني حيثيته د مړو په شان دي، په قيامت كې به د حقائقو په ليدلو يقين كوي، او هغه ګرد (ټول) شيان به ومني چې له هغو څنې يې انكار كولو.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ

او وايي كفار ولې نه نازلولى شي په دغه (محمد) باندې كومه معجزه (دليل د قدرت چې مونږ يې غواړو) له (جانبه د) رب د ده.

تفسير: يعني له دغو دلائلو څنې يو دليل ولې راونه لېږل شو چې دوى غوښتې وو كما في قوله تعالى: ﴿وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل (الاسراء) د سورت (۱۰) ركوع ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، آيت) او كه نه هسې نورې علمي او عملي معجزې او علامې د باران په شان ډېرې پر تاسې وربدلي دي، او اوري به.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه الله قادر دى په دې خبره چې نازل كړي (راولېږي) (مطلوبه) معجزه، ليكن اكثره كسان له دوى څنې نه پوهيږي (چې هغه معجزه سبب د عذاب ده).

تفسير: يعني الله تعالى د فرمايشي معجزاتو له ښوونو څخه عاجز نه دى، ليكن د حكمت او رحمت پر هغو قوانينو چې د تكوينياتو نظام قائم او مبني دى، له تاسې څنې ډېر كسان د هغو له پوهېدلو څخه قاصر دي، د دغو قوانينو اقتضاء هم دا ده چې ګردې فرمايشي معجزې ورته ونه ښودلې شي.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ۚ مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَٰبِ مِن شَيْءٍ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

او نشته هیڅ حیوان (خوځېدونکی تلونکی) په ځمکه کې او نه هیڅ مارغه چې الوځي په دواړو وزرونو خپلو (په هوا کې) مګر (ټول سره) امّتونه (مخلوقات) دي په شان ستاسې، نه دی پرېښې مونږ په کتاب (لوح محفوظ) کې هیڅ شی (بلکه ګرد لیکلي دي) بیا به (دا ګرد) رب خپل ته ورټول کړی شي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسیر: په دې آیت کې پر ځینو هغو حکمتونو تنبیه کړی شوې ده، چې د فرمایشي معجزاتو په نه ورښوولو کې مرعي دي، یعنې ګرد هغه حیوانات چې پر ځمکه خوځېږي، یا په هوا کې الوځي، دوی هم د انسانانو په شان یو امت دی، له دوی ځنې هره نوعه الله تعالی په یوه خاصه وضع او فطرت پیدا کړې ده، چې دوی د خپلو افعالو او خواصو په معيّنه دائره کې کار کوي، او هیڅ یو ساکښ (ذي روح) د خپلو هغو افعالو او حرکاتو د محدودې حلقې له دائرې څخه یو پل هم د باندې نه ږدي، چې د الله تعالی له لوري د ده فطرت او استعداد په اعتبار مشخص او ټاکلی (مقرر) شوی دی، لکه چې د پیدایښت له ابتداء څخه تر نن پورې هیڅ یو حیوان د خپلې نوعې د عمل په محدوده دائره کې هیڅ قسم ترقي نه ده کړې، همداسې د هر شي استعداد او فطرت ته خیال وکړئ، د الله تعالی په قدیم علم او لوح محفوظ کې د ګردو (ټولو) انواعو او اجناسو د تدبیر او تربیت اصول او فروع منضبط شوي دي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ۗ مَن يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

او هغه کسان چې دروغ ګڼي آیتونه ځمونږ کاڼه دي او ګونګیان دي (د حق له اورېدلو او ویلو نه) په تیارو کې دي (د کفر او جهل)، او هر چا ته چې اراده وفرمایي الله (د ګمراهۍ یې) نو ګمراه کوي یې (او د هدایت توفیق ترې اخلي)، او هر چاته چې اراده وفرمایي (الله د هدایت د ده) نو ګرځوي هغه په سمه صافه لاره (د حق).

تفسیر: (کاڼه او ړانده دي چې) نه د ویونکي ځنې آوري، او نه پخپله له نورو ځنې پوښتنه کوي، او نه په تیارو کې څه شی لیدلی شي، کله چې د دوی ګردې (ټولې) قواوې د بې اعتدالیو له امله (وجې) بېکاره کړی شوي دي، نو د حق د تصدیق او د هغه د قبلولو لپاره څه وسیله لري؟ ! الله تعالی د هغو کسانو د ګمراه کولو اراده فرمایي؛ چې دوی پخپله د هدایت وسایل په خپل ځان باندې مسدود کړي وي: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ﴾ (۹ جزء (۲۲) رکوع د الأعراف (۱۷۶) آیت).

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَاءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله، یا راشي پر تاسې قیامت آیا بې له الله بل څوک به بولئ تاسې (بلکه نه یې بولئ) که یئ تاسې صادقان (رښتیني پخپله وینا کې). بلکه خاص همدغه الله بولئ تاسې، بیا لرې کوي الله له تاسې هغه (مصیبت) چې بولئ تاسې (الله) د هغه لپاره که اراده وفرمایي، او هېروئ تاسې (په وخت د سختۍ کې) هغه (باطل معبودان) چې شریکوئ یې تاسې (له الله سره).

تفسیر: کله چې رانده، کاڼه او ګونګیان شئ، او د الله تعالی آیتونه دروغ وګڼئ، او د ګمراهۍ په ژورې (ښکته) کندې کې ولوېږئ، که په دغه سبب په دنیا یا په قیامت کې په سخت عذاب اخته شئ؛ نو رښتیا ووایئ چې بې له الله جل جلاله څنې به تاسې بل کوم یوه ته نارې وکړئ؟.

د دنیا د ډېرو وړو کیو مصائبو سره هم هر کله چې مخامخ شئ نو مجبورا همغه یو الله جل جلاله ته نارې کوئ، او نور ګرد (ټول) شریکان ستاسې له یاده وځي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ له هر هغه چې الله تعالی اراده وفرمایي نو هغه مصیبت ترې لرې کوي، نو له دې څنې اندازه وکړئ، چې د عذاب له نزوله یا د قیامت له هوله به تاسې پرته د الله تعالی څخه بل څوک وژغوري (وساتي)؟ ! نو بیا دا څومره حماقت او ړوندوالی دی؛ چې د هغه پاک الله عظمت او جلال هېروئ، او د ده د نازل کړی شویو آیتونو تکذیب او د فرمایشي آیتونو غوښتنه کوئ؟ .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

او خامخا په تحقیق استولي وو مونږ (رسولان) ډېرو امتونو ته پخوا له تا نه (ای محمده ! پس دوی تکذیب وکړ د هغوی) نو ونیول مونږ دوی په سختیو او تکلیفونو سره، لپاره د دې چې دوی زاري عاجزي وکړي (خپل رب ته او مؤمنان شي). کله چې راغی دوی ته عذاب څمونږ نو ولې عاجزي ونه کړه دوی (چې ترې لرې شوی وی عذاب)، او لیکن سخت شوي وو زړونه د دوی(نو څکه یې ترې عبرت وانخیست) او ښایسته کړي وه دوی ته شیطان هغه کارونه چې وو دوی چې کول به یې. پس کله چې هېر کړ دوی هغه شی چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره، نو وپرانیست مونږ پر دوی باندې وَرونه (لارې) د هر قسم نعمت، تر هغه پورې کله چې خوشال شو دوی پر هغو شیانو چې ورکړی شوی وو دوی ته (له انواعو د نعمتونو) نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه، پس ناڅاپه په دې وخت (د لیدلو د عذاب) کې دوی ناامیده شي.

تفسیر: الله تعالی ګنهګار ته لږ څه تنبیه ورکوي، که دی ورته په زارۍ او عاجزۍ شو، او توبه یې اوبسته ـ نو خلاصیږي، او که په هغې سپکې نیونې ویښ نه شو، نو بیا یې په هېره او مغالطه او تفریح کې غورځوي، او د عیش او عشرت او د وسعت دروازې ورپرانیځي، کله چې د نعمتو د شکر ګذارې او د انعام او احسان څنې د متأثر کېدلو په ځای ښه په ګناه کې ډوب شو؛ نو ناڅاپه بېخبره نیول کیږي، نو دلته دغه لارښودنه کیږي چې که چا ته پر ګناه تنبیه ورسیږي، نو ژر دې توبه وکړي، او دې ته دې نه ګوري چې که زیاته تنبیه وشوه نو زه به یقین وکړم.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

نو پرې کړی شو بېخ د قوم هغه (قوم) چې ظلم یې کړی وو، او ګردې (ټولې) ثناوې او صفتونه خاص الله لره دي، چې پالونکی د ټولو عالمیانو دی (د ظالمانو په هلاکولو سره).

تفسیر: د ظالمانو استیصال هم د ده د عامه ربوبیت اثر، او د عالم د مجموعي لپاره لوی رحمت دی، نو څکه دلته یې د حمد او شکر اظهار وفرمایه.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ ٱللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَٰرَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿۴۶﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ماته که واخلي الله (قوت د) اوريدلو ستاسې (چې کاڼه شئ) او (قوت د) ليدلو ستاسې (چې ړانده شئ) او مهر ولګوي الله پر زړونو ستاسې (چې نه اوريدلی او نه ليدلی او نه په هيڅ شي پوهيدلی شئ) (نو بل) کوم معبود دی بې له الله نه چې بېرته راوړي (درکړي) تاسې ته هغه (اخستل شوي غوړونه، سترګې، زړونه او عقلونه)، وګوره (ای محمده !) چې څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بيانوو دلائل (د وحدانيت) بيا (هم) دوی (ترې) څنګ (ډډه) کوي.

تفسير: «يعني په توبه کې ځنډ (تأخير) مه کوئ، ښايي چې دا غوږونه سترګې او زړونه په هغه وخت کې بيا ونه مومئ»، او د هغه له امله د توبې او استغفار توفيق درپيدا نشي.

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿۴۷﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله ناڅاپه (د شپې) يا ښکاره (د ورځې يعني په هر شان چې راشي) آيا هلاک به کړی شي (په دغه عذاب سره بل څوک؟) مګر قوم ظالمان (يعني همدغه مشرکان پرې هلاکيږي).

تفسير: ناڅاپه يعني داسې عذاب چې د هغه هيڅ علامې له پخوا څخه درښکاره نه وي، نو له دې سببه د ﴿جَهْرَةً﴾ څخه به مراد هغه عذاب وي، چې د هغه له راتلو څخه د مخه څه علامې يې څرګندې شي، يا به له ﴿بَغْتَةً﴾ څخه شپه او له ﴿جَهْرَةً﴾ څخه ورځ مراد وي (يعني په هر شان او هر تقدير سره چې وي).

ځينو مفسرينو د ﴿هَلْ يُهْلَكُ...﴾ الآيه ـ ترجمه داسې کړې ده: «آيا هلاک به کړی شي پرې څوک هم، يعني هلاک به نه کړې هغه شی مګر قوم چې ظالمان دي»، يعني په توبه ايستلو کې ځنډ (تأخير) کول نه دي پکار، ښايي چې په دغه تعطيل کې د الله تعالی عذاب وروروسيږي، چې د هغه تکليف يواځې همغو ظالمانو ته ور په غاړه کيږي، که له ظلم او عدوانه يې لا تر مخه توبه ايستلي وي، نو له دې عذاب څخه نجات مومي.

وَمَا نُرْسِلُ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۴۸﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَمَسُّهُمُ ٱلْعَذَابُ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿۴۹﴾

او نه ليږو مونږ رسولان مګر زيري کوونکي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويرووونکي (کفارو ته په جحيم سره)، پس هر چا چې ايمان راوړ او اصلاح يې کړ (عمل په طاعت سره)؛ نو نشته (هيڅ قسم) ويره په دوی باندې، او نه به دوی (هيڅکله) خپه کيږي (د ثواب په نقصان سره). او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي دوی آيتونو څمونږ ته، وبه رسيږي دوی ته عذاب په سبب د هغه چې وو چې فسق به يې کاوه (د الله جل جلاله له طاعت څخه په وتلو).

تفسير: يعني تاسې چې د الله تعالی د عذاب څخه بې ويرې او بې فکره شوي يئ، او په چټې (بېکاره) فرمايشونو او بېځايه پوښتنو سره رسول الله صلی الله عليه وسلم خپه کوئ ! او د دوی د تصديق لپاره له خپله ځانه جوړ کړې معيارونه مو تراشلي دي، ښه وپوهيږئ ! چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله جل جلاله له طرفه د دې لپاره لېږل شوی دی؛

چې فرمان منونکو ته زېرى ورکړي، او نا فرمانان د دوى له انجامه خبردار او هوښيار کړي، بيا نو د هر چا عمل د هغه د لارې مل دى، هر چا چې د انبياوو عليهم السلام په خبرو يقين او باور وکړ، او اعتقاداً او عملاً يې خپل حالت سم او سنبال کړ، حقيقي او دائمي امن، هوسايي (آرام) او اطمينان يې ور په برخه شو، او هغه کسان چې د الله تعالى آيتونه يې دروغ وبلل، او د الله تعالى له هدايته يې مخ واړاوه، د نافرمانۍ او بغاوت له سببه په سخته تباهۍ او لوى عذاب اخته شول «العياذ بالله».

﴿قُلْ لَّآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّى مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴾ ۵۰

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې نه وايم زه تاسې ته؛ چې ما سره خزانې د الله دي (چې در کړم تاسې ته هر څه چې غواړئ) او نه (وايم چې زه) پوهېږم په غيب باندې (چې خبروم به تاسې له هر شي نه بې له وحيې) او نه وايم تاسې ته چې په تحقيق زه پرښته يم (چې وکړم په ملکي قوت سره هغه امور چې ملائک يې کوي) نه کوم پيروي (د هيڅ شي) مګر د هغه شي چې وحيې کړى شوې ده ماته (د هغه)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا برابر کېدى شي ړوند او ليدونکى؟ (نه ! نه سره برابريږي !) آيا نو فکر (غور) نه کوئ تاسې (چې حق له باطله بېل کړئ ! او ايمان راوړئ؟ !).

تفسير: په دې آيت کې د رسالت د منصب پر حقيقت رڼا اچولې شوې ده، يعنې هر څوک چې د نبوت مدعي دى، د ده دعوى داسې نه وي چې د الله تعالى د مقدراتو ګردې (ټولې) خزانې د ده په قبضه کې دي، چې هر کله له ده څخه د کوم امر خواهش وکړ شي، هغه به يې هرومرو همغسې وکړي، او نورو ته به يې ورو ښيي !، يا پر ګردو غيبي او ښکاره معلوماتو که د رسالت په فرائضو پورې تعلق ولري يا نه دى مطلع کړى شوى دى چې هر شى ورڅخه وپوښتې؛ همغه سمدلاسه هغوى ته وروښيي، يا دى د بشر له نوعې څخه برسېره کوم بل نوع مخلوق دى؛ چې د بشري لوازمو او خواصو څنې د خپل برائت او نزاهت ثبوت درووړاندې کړي.

کله چې دى (پيغمبر) له دې ګردو خبرو څنې د يوې خبرې مدعي هم نه دى، نو له ده څنې د فرمايشي معجزاتو غوښتل، يا د تعنّت او عناد له لارې دا راز پوښتنې کول چې «قيامت به کله راځي؟»، يا د دوى داسې ويل چې: «دا څنګه رسول دى چې ډوډۍ خوري؟ او بازارو ته د پېرودلو او پلورلو (خريد وفروخت) لپاره ځي؟» دغه امور د تکذيب او تصديق لپاره معيار ګرځول صحيح نه دي.

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ﴾ «ووايه اى محمده ! دوى ته، آيا برابر کېدى شي ړوند او ليدونکى؟ نه، نه برابريږي، ايا نو فکر، غور نه کوئ تاسې ! چې حق له باطله بېل کړئ؟ او ايمان راوړئ؟، يعنې اګر که رسول الله صلى الله عليه وسلم بې د بشر له نوعې څنې له بلې کومې نوعې څخه نه دى، ليکن د ده او نورو انسانانو په منځ کې د ځمکې او آسمان فرق دى، انساني قوتونه دوه قسمونه دي، علمي ـ عملي، د علمي قوتونو په اعتبار د نبي او غير نبي په منځ کې د ړانده او ليدونکي په شان فرق شته، رسول صلى الله عليه وسلم په خپل قول او فعل او هر يوه حرکت او سکون کې د الله تعالى د رضاء او د رباني حکم تابع او منقاد وي، د سماوي وحيې او د الهي احکامو په خلاف نه هغه کوم قدم پورته کوي، او نه هم د هغې په خلاف خپله ژبه خوځوي، د ده مقدس وجود، اخلاق او اعمال د ژوندانه په ګردو واقعاتو کې د رباني تعليماتو او د الهي مرضياتو روڼ تصوير او ډېر ښه ممثل دى، چې د هغه له ليدلو څخه غور کوونکو او فکر کوونکو ته د ده په صداقت او د الله جل جلاله له طرفه د ده په مأمور ګرځېدلو کې لږ څه شک او شبهه نشي پاتې کېدى.

وَأَنذِرْ بِهِ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۙ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِۦ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ
لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۵۱﴾

او وویروه (ای محمده !) په دې وحیې سره هغه کسان چې ویریږي دوی له دې چې ټول به کړل شي دوی رب خپل ته، په داسې حال کې چې نه وي دوی ته بې له دغه (الله) هیڅ ولي دوست (ناصر په دنیا کې) او نه شفاعت کوونکی (د عذابونو دافع په آخرت کې مګر د الله په اذن سره) لپاره د دې چې دوی وساتي ځانونه (خپل ستا په دغه اورولو سره له معاصیو).

وَلَا تَطْرُدِ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِىِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ
حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿۵۲﴾

او مه شړه هغه کسان چې بولي دوی (عبادت کوي د) رب خپل په اول د ورځې او په آخر د ورځې (یعنې سبا او بېګا) کې، چې غواړي دوی په دې عبادت سره لیدل د مخ د الله تعالی، نشته په تا له حسابه (د اعمالو) د دوی هیڅ شی، او نه له حسابه (د عمل) ستا په دوی هیڅ شی، نو چې وشړې ته دوی؛ پس شې به ته له ظالمانو څخه.

تفسیر: یعنې هر کله چې د دوی ظاهري حال دا راښیي چې دوی شپه او ورځ د الله تعالی په عبادت او رضا غوښتلو کې مشغول دي، نو سم له دې له دوی سره مناسبه معامله وکړئ !، د دوی باطني حال څه دی یا به یې آخر انجام څه کیږي؟؛ د دوی پر دغه تفتیش او محاسبه باندې معاملات نشي موقوفېدی، نه ستاسې دغه حساب د دوی په غاړه دی، او نه د هغو حساب ستاسې په غاړه دی، لهذا بالفرض که تاسې د دولتمندانو د هدایت په طمع داسې غریبان مخلصان له خپله مجلسه وشړئ؛ نو دا به د بې انصافۍ خبره وي. «د کفارو ځینو سردارانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دا وغوښتل، چې ځمونږ زړونه غواړي چې ستاسې خبرې واورو، لیکن له تاسې سره خوار او غریب کسان (لکه ابن مسعود، بلال، مقداد، عمار، صهیب، خبیب، سلمان رضي الله تعالی عنهم) ناست وي، نو مونږ د هغوی تر څنګ نشو کښېناستلی (که دوی له ځانه بهرته کړئ؛ نو مونږ به له تا سره کښېنو او پاڅو، ګوندې ستا دین هم قبول کړو، او له دوی سره یو ځای په کېناستو شرمیږو)، په دې خبره باندې دا آیت نازل شو، یعنې د الله تعالی د طالب لحاظ او خاطر (اګر که غریب هم وي) پر دغو غنیانو او دولتمنو کفارو باندې مقدم دی».

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا۟ أَهَـٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنۢ بَيْنِنَآ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَعْلَمَ
بِٱلشَّـٰكِرِينَ ﴿۵۳﴾

او (لکه چې ازمویلي مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) همدارنګه ازمویلي دي مونږ ځینې (غنیان) د دې امت په ځینو (نورو فقیرانو) لپاره د دې چې ووایي (دا غنیان): آیا همدا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په منځ ځمونږ کې (په هدایت سره)، آیا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضُّلا احسان پرې کوي).

تفسیر: یعنې د دولتمندانو ازموینه یې په غریبانو مسلمانانو وکړه، چې دغو مسلمانانو ته خوار او ذلیل ګوري، او تعجب کوي چې آیا دوی څرنګه د الله تعالی د فضل لایق دي، او الله تعالی د دوی زړونو ته ګوري، چې د الله تعالی حق مني.

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۵۴﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿۵۵﴾

او كله چې راشي تاته (اى محمده !) هغه كسان چې تصديق كوونكي دي په آيتونو (د قرآن) ځمونږ؛ نو ووايه (اى محمده ! دوى ته): سلام دى پر تاسې، ليكلى (لازم كړى) دى رب ستاسې پر ځان خپل (تفضُّلاً) رحمت (او داسې يې لازم كړې دى چې) بېشكه شان دا دى؛ هر څوك چې وكړي له تاسې ځنې بدي په ناپوهى سره (حقيقتاً يا حكماً) بيا توبه وكړي پس له (كولو د) هغې (بدى) او اصلاح كړي (ښه كړي عمل خپل) نو بېشكه الله ښه ښونكى (د خطياتو) ډېر مهربان دى. او همداسې چې مو بيان كړل) په تفصيل سره بيانوو آيتونه او لپاره د دې چې ښكاره شي (حق او ظاهره شي) لاره د ګناهګارانو.

تنبيه: دا يې چې فرمايلي دي: «هر څوك چې په ناپوهى له تاسې ځنې بدي وكړي»، ښايي چې له دې ځنې دا غرض وي، چې هر مؤمن چې بدي او معصيت كوي، كه په ناپوهى وي يا په عمد او قصده سره وي؛ هغه في الحقيقت د هغې بدى او ګناه له بد عاقبته تر يوه حده پورې نا واقفه او بېخبره وي چې يې كوي، كه دى د ګناه د تباه كوونكو نتائجو څخه په پوره ډول خبر او مستحضر وى، نو ولې به يې د هغې په كولو جرأت كاوه؟.

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿۵۶﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې بېشكه زه منع كړى شوى يم له دې نه چې عبادت وكړم د هغو شيانو چې عبادت كوئ تاسې (د هغوى) چې غير دي له الله، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې متابعت نه كوم زه د خواهشونو ستاسې (په عبادت د دوى كې) په تحقيق به ګمراه شم زه په دغه وخت، كې او نه به يم زه له لارې موندونكو څخه.

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿۵۷﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه په ښكاره دليل (حجّت) يم له ربه خپله (چې قرآن او وحي ده) او تاسې دورغ ګڼلى دى هغه دليل، نشته ما سره هغه (عذاب) چې غواړئ تاسې په تلوار سره هغه، نه دى حكم (په تعجيل او تأخير د عذاب او نورو كې) مګر (خاص) الله ته دى، بيانوي (الله) حقه (خبره) او دى (الله) خير (بهتر) د فيصله كوونكو (يا د بيانوونكو) دى.

تفسير: يعنې ما ته د الله تعالى صاف او صريح شهادت او واضح دلائل را رسيدلي دي، چې د هغو له منلو څخه زه د يوه ويښته په اندازه هم نشم منحرف كېدى، تاسې چې هغه ته د دروغو نسبت كوئ، نو د هغه پاى او انجام ته هم فكر وكړئ !.

﴿مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ﴾ «نشته له ما سره هغه عذاب چې غواړئ په تلوار سره تاسې هغه» يعنې د الهي عذاب د نزول واك ځما په قدرت كې نه دى لكه چې كفارو ويل: ﴿اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا

﴿بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ «اى الله ! كه دا (پيغمبر او دين ئي) حق وي چې مونږ يې دروغ گڼو؛ نو له آسمانه پر مونږ تيږې (كاڼي) راووروه ! يا پر مونږ سخت عذاب راولېږه !».

﴿قُل لَّوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه په تحقيق وى ما سره هغه شى چې تاسې په تلوار سره غواړئ هغه (چې عذاب دى نو) خامخا فيصله شوې به وه جګړه په منځ ځما او په منځ ستاسې كې (په هلاك ستاسې، ليكن تعذيب د الله كار دى) او الله ښه عالم دى په ظالمانو (او په وخت د عذابولو د دوى).

تفسير: يعني الله تعالى پر هر چا او په هر وخت او هر ډول چې اراده وفرمايي عذاب ليږي، يا يې نه ليږي، يا ورته د توبې او استغفار توفيق مرحمت فرمايي، دا ګرد د الله جل جلاله په اختيار او قبضه كې دي، او د ما سوا له الله د بل هيڅا حكم او زور نه چليږي.

﴿وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾﴾

او خاص هم دغه الله سره دي كيلي ګاني (كنجياني) د خزانې د غيب چې نه پوهيږي په هغو (بل هيڅوک) مګر (عالم دى پرې) هم دى، او پوهيږي الله په هغه چې په بر (وچه) كې او په بحر (درياب) كې دي، او نه لويږي هيڅ يوه پاڼه (له ونې) مګر چې عالم دى په هغه الله، او نه (لويږي كومه) دانه په تيارو د ځمكې كې او نه دى هيڅ لوند او هيڅ وچ مګر (ثابت شوي دي) په كتاب مبين (لوح محفوظ) كې.

تفسير: يعنې د هر شي احوال په لوح محفوظ كې مندرج دي، او هر هغه شيان چې په لوح محفوظ كې دي؛ هغه ټول په علم د الله كې لا له پخوا څخه موجود وو، په دغه اعتبار د دې آيت مضمون حاصل داسې شو چې د ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ هيڅ يو وچ او لوند، وړو كى او لوى شى د الله تعالى د ازلي علم له محيط نه خارج كېدى نشي، بناء په دې د دې ظالمانو د ظاهري او باطني احوالو، او د دوى د سزا وركولو د مناسب وخت او محل پوره او صحيح علم له ده سره شته.

تنبيه: هغه علماء چې «مفاتح» د «مَفْتَح» - بفتح الميم- جمع وايي؛ دوى د «مفاتح الغيب» تر جمه په «غيبي خزانو» سره كړى دى، او د هغوى په نزد چې د مِفتح -بكسر الميم- جمع ده، هغوى د «مفاتح الغيب» ترجمه په غيبي كِيلي ګانو (كنجيانو) سره كوي.

﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾﴾

او الله هغه (لوى ذات) دى چې وفاتوي (حصاروي او ويده كوي) تاسې په شپه كې، او پوهيږي په هر هغه څه چې كسب كړى وي تاسې په ورځې كې (له طاعت او معصيت څخه) بيا پاڅوي تاسې (له خوبه) په دغه (ورځ) كې چې پوره كړ شي اجل (نېټه) مقرره شوې، بيا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي، بيا به خبر كړي (الله) تاسې په (جزاء) د هغه څه چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې له خير او شره).

تفسیر: یعنې د شپې د ویدېدلو په وخت کې ظاهري احساس او شعور نه پاتې کیږي، او انسان له خپلې شاوخوا بلکه د خپل جسم له احواله هم بېخبره پاتې وي، ګواکې په دغه وخت کې دغه قوه له ده څخه اخیستی شوې ده، (او پوهیږي الله په هر هغه څه چې کسب کړي دي تاسې په ورځې کې له طاعت او معصیت څخه): یعنې په ورځ کې څومره تګ، راتګ، نقل، حرکت، کسب او اکتساب چې واقع کیږي؛ هغه ټول په پوره تفصیل سره د الله تعالی په علم کې موجود دي.

(بیا پاڅوي تاسې له خوبه په دې ورځ کې لپاره د دې چې پوره کړی شئ اجل «نېټه» مقرره شوې)، یعنې که ده اراده کړي وي نو تاسې همغسې چې ویده وئ؛ ویده به پاتې وئ، لیکن د مرګ د نېټې تر پوره کېدلو پورې تاسې در ګرده راویښوي.

(بیا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي؛ بیا به خبر کړي دی تاسې په جزا د هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو په دنیا کې له خیر او شره)، یعنې د ورځې کار او د شپې ویدېدل او بیا سبا پاڅېدل دا هره ورځنۍ منظمه سلسله د دنیوي ژوندون او وروسته مړ کېدلو او بیا ژوندي کېدلو؛ یوه لنډه نمونه ده، نو ځکه د خوب او بیداری د یادونې په وسیله د «معاد» پر مسئله هم تنبیه کړی شوې ده.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿۶۱﴾

او همدی (الله) دی غالب د پاسه په بندګانو خپلو، او لیږي پر تاسې ساتونکي (له ملائکو چې هغه لیکونکي د اعمالو ستاسې کرام الکاتبین دي) تر هغه پورې کله چې راشي یو ستاسې ته مرګ؛ قبضوي روح د ده لیږلې شوې (پرښتې څمونږ چې ستاسې د ارواحو د قبضولو لپاره لیږلې کیږي)، او دوی هیڅ تقصیر نه کوي (د امر په امتثال کې د اجل له پوره کېدلو څخه وروسته).

تفسیر: «حفظة» یعنې هغه پرښتې چې تاسې او ستاسې اعمال ساتي.

فائده: د دغو ملائکو په لېږلو کې ښایي دغه حکمت او مصلحت وي، چې مؤمنان د قیامت له شرمندګۍ او رسوایۍ څخه وویریږي، او له سره ګناه ته زړه ښه نه کړي، او د خپلې اعمالنامې له لوستلو څخه په محشر کې د عامو په محضر کې غافل او بې پروا نشي ! څو د قیامت د ورځې له شرمندګۍ او رسوایۍ څخه مأمون او مصون پاتې شي.

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿۶۲﴾

بیا به بېرته وروستل شي دوی طرف د الله ته (د خپل عمل د جزاء لپاره) چې مولی (مالک) د دوی دی حق (عادل)، واورئ ! خبردار شئ ! خاص هم ده ته دی حکم او همدی دی ډېر تیز جلت دی له ټولو حسابګرو.

تفسیر: یعنې په یوه رپ (لحظه) کې د انسان د ټول عمر حسنات او سیئات ورښکاره کوي.

قُلْ مَن يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَانَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿۶۳﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿۶۴﴾

ووایه (ای محمده !) څوک به خلاص کړي تاسې له تیارو د بر (وچې) او بحر (دریاب څخه په هغه وخت کې چې) دعاء غواړئ تاسې له الله نه په ښکاره او په پټه سره (او داسې

وایئ چې قسم دی) که خلاص کړي (الله) مونږ له تیارو (او سختیو) څخه نو هرومرو شو به مونږ خامخا له شکر ایستونکو څخه (د نجات په دغه نعمت). ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله خلاصوي تاسې له دې (تیارو او سختیو) او له هرې سختې څخه بیا هم (پس له دغه نجاته) تاسې شریکوئ (له الله سره نور په عبادت کې).

تفسیر: یعنې حق تعالی سره له هغه محیط علم او کامل قدرت چې (لږ څه) بیان یې پاس وشو، فوراً ستاسې د بد عملیو او شرارتونو سزا نه درکوي، بلکه څه مهال (وخت) چې د مصائبو او شدائدو په تیارو کې اخته کېږئ، او هغه په عاجزۍ او زارۍ سره یادوئ ! او پخه وعده کوئ چې «د دې مصیبت څخه له وتلو وروسته به بیا هیڅېرې شرارت نه کوو، او تل به ستا احسان په یاد لرو»، نو ډېر خلې الله جل جلاله ستاسې لاس نیسي، او له دغو مهالکو او هر قسم سختیو څخه مو ژغوري (محفوظوي)، لیکن بیا هم تاسې پخپلو وعدو ټینګ نه درېږئ، او د مصیبت له آزادۍ څخه وروسته بیا سمدلاسه په بغاوت او یاغیتوب لاس پورې کړئ.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه (ای محمده !) هم دغه (الله) قادر دی په دې چې ولیږي په تاسې عذاب له پاسه ستاسې (لکه د لوط قوم او اصحاب فیل) یا له لاندې د پښو ستاسې (لکه فرعونیان او قارون)، یا ګډ وډ کړي تاسې فرقې فرقې (چې هره فرقه به بېله بېله مدعا لري، او دغه مخالفت به د مقاتلې سبب شي) او وروڅکوي (الله) ځینو ستاسې ته جنګ (او سختي) د ځینو (نورو)، وګوره (ای محمده !) څرنګه راز راز (قسم قسم) بیانوو مونږ آیتونه (خپل) لپاره د دې چې دوی پوه شي (پرې او پند ترې واخلي).

تفسیر: په دې کې یې د درې ډولو عذابونو بیان وفرمایه:

(۱) هغه چې له پاسه راځي، لکه د تیږو ورېدل، یا طوفاني هوا یا باران.

(۲) هغه چې له پښو لاندې راځي، لکه خسف، زلزله، سیلاو یا نور (یا مراد له «فوق» څخه نه ورېدل د باران دي، او له «تحت» څخه نه زرغونېدل د غلې دي)، دا دواړه خارجي او باندني عذابونه دي؛ چې پر پخوانیو اقوامو مسلط شوي وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء سره ځمونږ محمدي امت له داسې عمومي عذاب څخه محفوظ شوي دي، یعنې داسې عام عذاب چې د دې امت استیصال او بیخ کنې وکړي، لکه چې په پخوانیو امتونو مسلطېده (بفضل الله وکرمه)؛ په دې امت نه نازلېږي، که جزئي او خصوصي واقعې پېښې شي؛ نو د هغو نفي نه ده شوې.

(۳) عذاب چې ښایي د اخلي عذاب ورته وویل شي، د دې امت په حق کې باقي پاتې دی، چې هغه ګوند او ګوندبازي او په خپلو منځو کې سره جنګ، جنجال، جګړې او وینې تویول دي، په «قرآن شریف کې زیاترو کافرانو ته د عذاب وعده ورکړې شوې ده، دلته یې دا را څرګنده کړه، چې دا هم عذاب دی چې پر پخوانیو امتو باندې له آسمانه یا له ځمکې څخه نازل شوی دی، او دا هم عذاب دی، چې انسانان یو او بل په جنګ سره واچوي، او دوی قتل وکړي، یا یې قید یا یې ذلیل کړي، رسول الله مبارک وپوهېد، چې پر دغه امت وروستنی عذاب نازلېږي.

﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ زیاتره همدغه وروستني عذاب ته ویل کیږي، او د آخرت عذاب هم یوائې پر همغو کسانو همېشه مسلط کیږي، چې په کفر کې مړه شوي دي (او مړه کیږي).

﴿انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ «وګوره ای محمده ! څرنګه مونږ راز راز بیانوو آیتونه خپل لپاره د دې چې دوی پوه شي پرې» یعني په قرآنکریم یا د عذاب په راتګ، ځکه دوی داسې ګڼل چې دا ګردې دروغ او چټې (بېکاره) ویروونکې خبرې دي، عذاب یا نور شیان له سره نه راځي.

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

او دروغ وباله دا قرآن (یا دغه عذاب) قوم ستا (یعني قریشو) حال دا چې دغه (قرآن یا عذاب) حق دی، ووایه (ای محمده ! دوی ته) نه یم زه په تاسې وکیل (ساتونکی). هرې خبرې ته یو وخت مقرر دی، او ژر به (پرې) وپوهېږئ تاسې.

تفسیر: یعني ځما وظیفه دا نه ده، چې ستاسې په تکذیبونو زه پخپله پر تاسې عذاب نازل کړم، یا د هغه وخت یا نوعیت یا یې نور تفصیلات در وښیم، زما کار یوائې پوهول او تنبیه کول دي، (دا د قتال د امر څخه پخوا وو)، له دې نه زیات د هر شي د وقوع خُصوصیات د الله تعالی په علم کې مقدّر، او وخت یې مقرر دی، هر وخت چې یې نېټه ورسیږي، نو تاسې به خپله پرې خبر شئ، چې هغه شیان چې ما تاسې ترې ویرولی؛ هغه تر کومه ځایه پورې رښتیا دي؟.

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

او کله چې ووینې ته هغه کسان چې جګړې کوي (طعن وربورې ترې، مسخرې پرې کوي، ننوځې غوټې وهي) په آیتونو ځمونږ کې؛ نو مخه واړوه له دوی نه (او ورسره مه کښېنه ! او که ناست وې ترې پاځېږه !) تر هغې پورې چې مشغول شي دوی په خبرو (نورو کې) غیر له قرآن څخه، او که هېر کړ له تا نه (دا اعراض او څنګ کول) شیطان؛ نو مه کښېنه وروسته له یادېدلو (د دې منعې) سره له قوم ظالمانو.

تفسیر: یعني هغه خلق چې د آیات الله په طعن، استهزاء او په ناحقه تنقیدونو کې مشغول دي، او خپل ځانونه د عذاب مستحق ګرځوي، تاسې له هغو سره ناسته ولاړه مه کوئ ! او ګډون او راشه درشه ورسره مه کوئ !، څو تاسې هم د هغو په ډله کې ګډ نشئ ! او د عذاب مورد ونه ګرځئ !، لکه چې په یو بل ځای کې فرمایي: ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ د یوه مؤمن د غیرت تقاضا دا نه ده، چې په داسې مجلسونو کې ګډون وکړي، لازم دي چې تل ترې کناره او په څنګ وي !، او که کله ناځاپه یا سهوا پکې شریک شي؛ نو له یادېدلو څخه وروسته دې له هغه ځایه پاځیږي، ځکه چې په همدې کې د عاقبت سمون (برابري)، د دین سلامتي، او طعن او استهزاء کوونکو ته عملي نصیحت او تنبیه ده.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

او نشته پر هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي له حسابه د دغو (جګړه کوونکو په آیات الله تمسخراً) څخه هیڅ شی (له ګناه)، ولیکن (دوی باندې) پند ورکول دي لپاره د دې چې ځان وساتي دوی (د هغو کسانو د مجلس له ګډون څخه چې په قرآن پورې تمسخر کوي).

تفسیر: د دې آیت دوه معناګانې کېدی شي، یعنې که پرهېزګاران د جګړې کوونکو او طعن وېونکو له مجلس څخه پاځیږي، او له دوی څنې جلا (جدا) کیږي، نو د طاعنینو له ګمراهۍ او د دوی د ضلالت له دوام څخه هیڅ یوه مؤاخذه او ضرر پر دغو متقیانو نشي راتلی، هو! د دوی په ذمه د استطاعت په اندازه او له موقع سره مناسب نصیحت کول دي، ښايي چې هغه بدبختان د نصیحت له اورېدلو څخه په خپل خیر او شر وپوهیږي، او له خپله انجامه وویریږي.

یا دا مطلب دی؛ چې که پرهېزګارانو او محتاطانو ته د کومې معتدّ به دیني یا دنیوي واقعې د ضرورت له امله (وجې) د دوی په مجلس کې د دخول او د ورتګ ضرورت پېښ شي؛ نو دوی ته د طاعنینو د ګناه او پوښتنو هیڅ یو اثر نه ور رسیږي، هو! د دوی په ذمه د قدرت په شرط نصیحت کول دي، ممکن دي چې کوم وخت په دوی باندې د نصیحت اثر ولویږي.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۝

او پرېږده ته هغه کسان چې ګرځولي دي دوی دین خپل (چې پرې مکلف وو) لوبې او عبث (چې پرې مسخرې کوي) او غره کړي (غولولي) دي دوی لره حیات دنیوي (ژوندون لږ خسیس نو ځکه منکران شوي دي له حشره)، او پند ورکوه ته په دغه (قرآن سره خلقو ته) څو (ونه) سپارل شي (هلاک ته) هیڅ نفس په سبب د هغه عمل چې کړی یې وي، حال دا چې نه وي دغه نفس ته بې له الله نه کوم ولي (دوست مانع د آفت په دنیا کې) او نه شفاعتګر (دافع د مصیبت په عقبی کې)، او که فدیه ورکړي (دا نفس) هر قسم فدیه نو وابه نه خیستی شي دا (فدیه، یعنې قبوله به نشي له دې نفس څخه)، دا (مذکورین چې دین یې په لهو او لعب نیولی دی) هغه کسان دي چې سپارلی شوي دي (هلاک ته) په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی، شته دوی لره څښل له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

تفسیر: ﴿اتَّخَذُوا دِينَهُمْ﴾ یعنې خپل هغه دین چې قبلول یې د دوی په ذمه فرض وو، او هغه د اسلام دین دی.

﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ «او غره کړي (غولولي) دي دوی لره دنیوي حیات او ژوندون لږ خسیس، نو ځکه منکران شوي دي له حشره»، یعنې د دنیا په لذتونو مست شول، او عاقبت یې هېر کړ، او مطمئن او بېغمه زړه کښیناتل.

﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ الآیه - یعنې داسې خلقو ته چې د تکذیب او استهزاء په ګناهونو نیولی شوي دي؛ هیڅ دوست او ملګری نه پیدا کیږي، چې له دوی سره څه مدد او مرسته وکړي، او په زور یې له الهي عذابه وژغوري (محفوظ کړي)، او نه به کوم سپارښت کوونکي ولري، چې په سعیې او سپارښت سره د دوی څه کار وکړی شي، او نه ترې کوم قسم فدیه او معاوضه قبلیږي، بالفرض که کوم مجرم وغواړي چې ټوله دنیا د خپل عذاب په بدل او معاوضه کې ورکړي، او ځان خلاص کړي؛ بیا هم نشي خلاصیدی.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا﴾ الآیه - «دا مذکورین چې دین یې لهو او لعب نیولی دی، هغه کسان دي چې سپارلي شوي دي هلاک ته په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی»، شته دوی لره چښل (څکل) له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

قُلْ اَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰىنَا اللّٰهُ كَالَّذِى
اسْتَهْوَتْهُ الشَّيٰطِيْنُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ اَصْحٰبٌ يَّدْعُوْنَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ؕ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ
هُوَ الْهُدٰى ؕ وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۱﴾ وَاَنْ اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوْهُ ؕ وَهُوَ الَّذِىْٓ اِلَيْهِ
تُحْشَرُوْنَ ﴿۷۲﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا عبادت وكړو مونږ غير له الله نه هغه شي ته چې نه نفع رسولى شي مونږ ته، او نه تاوان رسولى شي مونږ ته؟ !، او بېرته ورګرځولى شو مونږ په پوندو خپلو (شرك) ته وروسته له هغه چې سمه صافه لاره وښووله مونږ ته الله؛ په شان د هغه سړي چې بيولى وي دى پيريانو په ځمكه (چول بيابان) كې په داسې حال كې چې (له وركېدلو د لارې) حيران وي، ده لره ملګري وي؛ بولي دوى دا سړى (له ډېره شفقته) په لوري د سمې صافې لارې چې (ورته وايي) راځه مونږ ته !، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې بېشكه هدايت د الله (اسلام) همدا دى هدايت (نه نور)، او امر (حكم) كړى شوى دى مونږ ته چې اسلام راوړو (غاړه كېږدو) رب (پالونكي) د تمامو عالميانو ته. او بل په دې (حكم شوى دى مونږ ته) چې قائموئ (سم اداء كوئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او وويرېږئ تاسې له دغه (الله) نه، او دغه الله همغه ذات دى چې ده ته به ورټول كړى شئ تاسې (په قيامت كې).

تفسير: يعني د مسلمانانو شان دا دى چې ګمراهانو ته نصيحت وكړي، نو له داسې موحد، مبلّغ، او مجاهد بنده څنې دا توقع كول فضول ده چې: دى به د ما سوا الله په مخ كې خپل سر ټيټ كړي، چې د دغو غير الله په قبضه كې نه نفع شته نه نقصان، يا به د اهل باطل د صحبت له امله (وجې) د توحيد او ايمان سمه لاره پرېږدي، او د شرك او نورو غولوونكو شيانو په لوري به ژر ژر په خپلو پوندو ولاړ شي، كه معاذ الله داسې وشو، نو د ده مثال د هغه مسافر په شان دى، چې په لاره دخپلو بلدو ملګرو سره په يوه چول او بيابان كې سفر كوي، او ناڅاپه بيابانيي غول (خبيث جن) يې وغولوي، او لاره ترې وركه كړي، دى په څلورو خواوو كې پرېشان او سرګردان ګرځي، او د ده ملګري د ده د خير غوښتلو لپاره ورنارې كړي، چې «څمونږ په لوري راځه ! چې سمه صافه لاره دا ده»، مګر دى د حيرانۍ او مخبوط الحواسى په حالت كې په هيڅ شي نه پوهيږي، او د دوى په لوري هم نه ورځي.

همداسې پوهېږئ ! چې د آخرت مسافر ته هم د اسلام او توحيد سمه صافه لاره ټاكلې (مقرر) شوې ده، او هغه څوك چې د هغه په رفاقت او معيت سره دغه سفر طي كيږي؛ هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم او د ده تابعان دي، كله چې دا بدبخت د شيطانانو او مضلانو په منګلو كې ورشي، او د ضلالت په بيديا كې سرګردانه ګرځي، د ده هاديان او رفيقان د همدردۍ له لارې دى د حق د لارې په طرف رابولي، مګر دى هيڅ نه اوري، او نه پرې پوهيږي، نو اى د اشرارو ډلې ! ستاسې هم دا مقصد دى، چې مونږ له خپلو ځانونو څخه همداسې مثال جوړ كړو؟ دا آيت د هغو مشركانو په ځواب كې نازل شوى دى، چې دوى له مسلمانانو څخه د اسلام د ترك غوښتنه كړې وه.

وَهُوَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ ؕ قَوْلُهُ الْحَقُّ ؕ وَلَهُ
الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّوْرِ ؕ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ؕ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ﴿۷۳﴾

او دغه (الله) همغه ذات دى چې پيدا كړي يې دي آسمانونه او ځمكه په حقه سره (نه بې له فائدې) او (ياد كړه) هغه ورځ چې وبه وايي (الله هر شي ته) چې موجود شه ! (يعني پيدا شه !) نو موجود (يعني پيدا) به شي، خبره د دغه (الله) حقه (رښتيا) ده، او خاص دغه (الله) لره دى ملك

(سلطنت) په هغه ورځ کې چې پوکی وکړ شي په صور (شپېلۍ) کې، عالم دی (الله) په ټولو پټو او ښکارووو، او هم دی دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي) خبر دار (ښه پوه په هر شي).

تفسیر: په دغې ورځې د قیامت کې به په ظاهري او مجازي ډول هم د ما سوا الله څخه د بل چا سلطنت نه وي، ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ «یعني هغه الله جل جلاله چې داسې صفات لري، چې ذکر یې په دغو دریو آیتونو کې وشو؛ هغه د دې لایق دی چې مونږ یې د فرمان تابع اوسو، او د ده په مخ کې خپل انتهایي عبودیّت اظهار او اختیار کړو»، او په هره شیبه کې ترې ویرېږو، او د همدې خبرې حکم پر مونږ شوی دی؛ چې له دغه حکم څخه په هیڅ حالت کې مخ نشو ګرځولی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً ۖ إِنِّىٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل ابراهیم پلار خپل آزر ته: آیا نیسې ته بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسیر: ﴿لِأَبِيهِ ءَازَرَ﴾ «پلار خپل آزر ته»، د انسابو عالمانو د ابراهیم علیه السلام د پلار نوم «تارخ» لیکلی دی، ممکن چې «تارخ» یې نوم او «آزر» یې لقب وي، ابن کثیر «رحمه الله» له مجاهد «رحمه الله» او نورو څخه نقل کړي دي چې «آزر» د بت نوم وو، ښايي د هغه بت په خدمت کې د ډېر پاتې کېدلو له امله (وجې) د ده لقب «آزر» کېښود شوی وي. والله أعلم.

﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً﴾ الآیه ـ «آیا ته نیسې بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې» له دې نه به صافه او صریحه ګمراهي بله څه وي؟ چې أکرم المخلوقات «انسان» د خپلو لاسونو جوړې کړې تیږو او نورو ته د الله تعالی نوم او درجه ورکړي، او د هغه په مخ کې سر په سجده پرېوځي، او له هغه څخه خپل مراد وغواړي.

وَكَذَٰلِكَ نُرِىٓ إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

او (لکه چې مو وروښوده ابراهیم ته د ده د قوم د ګمراهۍ قبحه) همدارنګه ښیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (لپاره د دې چې دلیل ونیسي په وحدانیت ځما) او لپاره د دې چې شي له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چې وو بیاناً).

تفسیر: یعنې همغسې چې د بت پرستۍ شناعت، قبح او بدي مونږ ابراهیم علیه السلام ته ظاهره کړه، او د هغه قوم مو پرې قائل کړ؛ همداسې د علویّاتو او سفلیّاتو د ترکیبي نظام له اعماقو او نهایت محکمو او عجیبو او غریبو اسرارو څخه مونږ ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چې د هغو په لیدلو د الله تعالی پر وجود او وحدانیت او د الوهیت په نورو صفاتو او د ارضي او سماوي مخلوقاتو پر محکومانه عجز او بیچارګۍ استدلال ونیسي، او د خپل قوم د کواکب پرستۍ او هیکل سازۍ عقیده هم علی وجه البصیرت رد کړي، او دی پخپله هم د حق الیقین په اعلی مرتبه فائز شي.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّى ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْءَافِلِينَ ﴿٧٦﴾

نو کله چې تیاره شوه په ده باندې شپه نو ولید (ابراهیم) یو ستوری، ویې ویل: دا رب ځما دی (ستاسې په زعم سره)، نو کله چې غروب یې وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم): چې زه دوست نه ګڼم غروب کوونکي (غائبېدونکي چې په الوهیت یې ونیسم بلکه بد یې ګڼم).

تفسير: آيا څوك دا خبره خوښوي چې يو مجبور بندي او بيګاري سړى د شهنشاهى پر تخت باندې كېنوي؟.

پاتې شو د «ابراهيم عليه السلام» ﴿هَٰذَا رَبِّي﴾ ويل؛ يا خو د استفهام انكاري په لهجه دى، يعنې آيا همدا ځما رب دى؟ يا د تهكم (قهر) او تبكيت (سرزنش) په ډول يې ويلي دي، يعنې همدا دى رب ځما ستاسې له عقيدې سره سم، لكه چې موسى عليه السلام فرمايلي دي: ﴿وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾ أي في زعمك، پر ته له دې نه د مفسرينو نور اقوال هم شته، مګر ځمونږ په خيال همدا راجح ده، والله أعلم.

فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿۷۷﴾

پس كله چې وليده (ابراهيم) سپوږمى راختونكې ځلېدونكې وويل (ابراهيم) دا رب ځما دى (ستاسې په زعم)، نو كله چې غروب يې وكړ (غائبه شوه)؛ وويل (ابراهيم): قسم دى كه هدايت ونه كړي ماته رب ځما نو هرومرو (خامخا) به ګرځم ضرور له قومه ګمراهانو.

تفسير: څرنګه چې سپوږمى ډېر حسين او ځليدونكى ستورى دى، كه الله جل جلاله د سړي لاس ونه نيسي نو ښېشكه چې انسان د هغه په ځلېدلو او ښايست مفتون كيږي.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَا أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿۷۸﴾

بيا كله چې وليد (ابراهيم) لمر راختونكى (ځلېدونكى) وويل (ابراهيم): دا دى رب ځما (ستاسې په زعم سره) دا (له ګردو ښخه) لوى دى، پس كله چې (لمر هم) غروب وكړ (غائب شو)؛ وويل (ابراهيم): اى قومه ځما! ښېشكه زه يم بېزار له هغو شيانو چې تاسې (يې) شريكوئ (له الله سره).

تفسير: يعنې په فلكي نظام كې له ګردو ښخه لويه سيّاره لمر دى، مګر دغه ګرد لمر، سپوږمى، ستوري او نور ګرد د الله تعالى مخلوق او د هغه تابعان دي، چې په معين وخت ځمونږ په نظر راځي، او هيڅ يو له دوى ښخه داسې قدرت او توان نه لري؛ چې يوه شېبه هم له خپله ځايه څه تقديم او تاخير وكولى شي، يا په خپل سر كوم حركت وكړي، نو بيا دې مخلوق ته د خالق تعالى حقوق وركول او شريك ګرځول څومره سپين سترګي او ګستاخي؟ او په كومه اندازه د نفرت وړ (لايق) يو كار دى؟.

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا ۖ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۷۹﴾

ښېشكه ما ګرځولى (متوجه كړى) مې دى مخ خپل هغه ذات ته چې پيدا كړي يې دي اسمانونه او ځمكې، حال دا چې حنيف يم (ګرځېدونكى يم له ګردو باطلو اديانو ښخه حق دين ته) او نه يم زه له مشركانو.

تفسير: يعنې له ګردو مخلوقاتو ځنې يوه لوري ته شوى، صرف د خالق جل وعلا لوى دربار يې ټينګ ونيو، چې د هغه په قدرت كې ګرد علويّات او سفليّات دي.

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ ۚ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ ۚ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا ۗ وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿۸۰﴾

او جګړه وكړه له ده سره قوم د ده (په توحيد كې) وويل (ابراهيم) آيا جګړه كوئ تاسې له ما سره په (وحدانيت د) الله كې، حال دا چې په تحقيق هدايت كړى (لاره د توحيد ښوولي ده الله)

ماته، او نه ویربېږم له (ضرره د) هغو (بتانو) چې تاسې يې شريكان كوئ له الله سره (په هيڅ وخت) مګر چې اراده وفرمايي رب ځما د څه (تكليف رسولو ما لره نو رسولی يې شي)، احاطه كړېده رب ځما په ټولو شيانو له جهته د علم، آيا نو تاسې پند نه اخلئ (فكر نه كوئ او عاجز له قادره نشئ بيلولی؟).

تفسير: د ابراهيم عليه السلام قوم به ويل چې: ته ځمونږ د معبودانو توهين كوې، نو وويرېږه چې چېرې ته د هغه له وباله لېونی نشې (معاذ الله)، يا په بل كوم مصيبت كې اخته نشې، نو د هغه ځواب داسې وركوي چې: «زه به له دوی نه ولې ويرېږم؟ ځكه چې د دوی په لاس كې نفع، نقصان، راحت او زحمت هيڅ يو شی نشته، هو ! كه ځما پروردګار ماته څه تكليف راورسوي؛ نو له هغه څخه په دنيا كې هيڅوك نه دي مستثنی، هم ده ته په خپل محيط علم سره معلومه ده، چې كوم يو سړی په كوم يو حالت كې ښايي ژوندون وكړي، او كوم شی به ورته ور (لايق) او مناسب وي».

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا

او څرنګه به ويرېږم زه له هغو (بتانو) چې شريكان كړي دي تاسې (له الله سره په عبادت كې) او نه ويرېږئ تاسې له دې چې بېشكه تاسې شريك كړی دی له الله سره هغه شی چې نه دی رالېږلی (الله) پـه (شريك كولو) د هغه پر تاسې هيڅ برهان (دليل سند).

تفسير: يعنې ستاسې له معبودانو څخه به زه ولې ويرېږم حال دا چې د دوی په واک (اختيار) او قبضه كې نه نفع ده نه ضرر، او نه د توحيد غوره كول كوم جرم دی، چې له هغه څخه به زه اندېښنه كوم، هو ! تاسې د الله تعالی باغيان او مجرمان يئ، او الله تعالی د نفع او ضرر مالك هم دی، نو تاسې ته له خپلو جرائمو څخه وېره پكار ده.

فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

نو كومه يوه له دې دواړو ډلو څخه مستحقه او لايقه ده په امن سره (له عذابه د الله ووايئ !) كه يئ تاسې چې پوهېږئ (په دې چې له چا نه وېره پكار ده؟ كله چې دوی لاځواب شول؛ نو پخپله الله ځواب فرمايي). هغه كسان چې ايمان يې راوړی دی او نه دی ګډ كړی دوی ايمان خپل له ظلم (له لوی نقصان سره چې شرك دی)؛ دغه كسان (چې خپل ايمان يې له شركه ساتلی دی) هم دوی لره شته امن (له عذابه) او هم دوی دي لار موندونكي.

تفسير: په صحيحو احاديثو كې منقول دي، چې كريم نبي «عليه أفضل الصلاة والتسليم» دلته د ظلم تفسير په شرك سره فرمايلی دی، لكه چې په (۲۱ جزء د لقمان د سورت په (۱۳) آيت (۲) ركوع كې دي): ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ګواكې د ظلم تنوين د تعظيم لپاره دی، نو د مضمون حاصل به داسې كيږي، چې «مأمون او مهتدي يواځې همغه كسان كېدی شي، چې داسې يقين او ايمان ولري چې په هغه كې د شرك هيڅ اثر او نښه نه وي»، او كه سره له ايمان لرلو په الله تعالی شرك كې پرې نږدي؛ نو هغه شرعي ايمان نه دی، او نه يې د هغه په وسيله امن او هدايت په برخه كېدی شي، وهو كما قال الله تعالی: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ﴾ (۱۳ جزء د يوسف عليه السلام د سورت (۱۰۶) آيت (۱۲) ركوع).

منقول دي كله چې دغه آيت نازل شو؛ اصحاب كرام «رضوان الله تعالی عليهم أجمعين» سخت وويرېدل، او دغه امر پر هغوی ډېر شاق او درونږ واقع شو، بالآخر يې د رسول عليه السلام په حضور كې عرض وكړ، «أينا لم يظلم نفسه يا رسول الله؟» صلی الله عليه وسلم، «په مونږ كې كوم يو سړی به داسې وي چې پر خپل ځان باندې يې ظلم نه وي

کړی»، نو په دغه تقدير سره مونږ ګرد د الله جل جلاه له عذابه غير مأمون، او له هدايته محروم شو؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم د اصحابو په ځواب کې داسې ارشاد وفرمايل: «ليس كذلك، إنما هو الشرك، ألم تسمعوا قول لقمان لابنه: ﴿يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾»

يعني په ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوٓا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ﴾ کې له ظلم څخه شرک مراد دی، او مطلقه ګناه ترې مراده نه ده، نو په دغه صورت تاسې ته هيڅ تردّد او انديښنه نه ده پکار، اګر که مفسرينو او محدثينو پر دغه آيت راز راز (قسم قسم) تقريرونه او بيانونه کړي دي، مګر په دغه ترجمه کې د هغو ګرد مطالب په کې ثابت پراته دي.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۸۳﴾

او دا (چې تېر شو) دليل ځمونږ دی، چې ورکړی وو مونږ هغه ابراهيم ته په (مقابله د) قوم د ده (چې پرې غالب شي)، پورته کوو مونږ درجې هر چا ته چې اراده وفرمايو (د پورته کولو يې)، بېشکه رب ستا ډېر حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي)، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام ته داسې قاهره دلائل ورکول، او هغه ته په خپل قوم باندې برى عطا کول، او په دنيا او آخرت کې هغه سرلوړی ګرځول؛ د همغه عليم او حکيم له کارونو څخه کېدی شي، چې د هر سړي استعداد او قابليت ورته معلوم دی، او پخپل حکمت سره هر شی د هغه په مناسبه موقع اومقام کې ږدي.

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿۸۴﴾

او وبانښه مونږ ابراهيم ته اسحاق (چې د ده ځوی او د اسرائيلي انبياوو پلار دی) او يعقوب (مو هم وروبانښه چې لمسی يې وو، دغو) ټولو ته هدايت کړی وو مونږ، او نوح ته مو هدايت کړی وو له (ابراهيم څخه) پخوا، او (هدايت مو کړی وو) اولادې د ده څني داود او سليمان ته، او ايوب او يوسف ته، او موسی او هارون ته، او همداسې لکه چې (دغو انبياوو ته مو بدل ورکړ)؛ بدل ورکوو مونږ محسنانو (نيکو کارانو) ته.

تفسير: يعني نه يواځې دا چې مونږ ابراهيم عليه السلام په ذاتي علم او فضل سره سرلوړی کړ، بلکه په زړښت کې د اسحاق عليه السلام په شان ځوی او يعقوب عليه السلام غوندې لمسی مو هم وروبانښه، يعقوب عليه السلام همغه (اسرائيل) دی چې ده ته بني اسرائيل منسوب دي، چې په زرهاوو انبياء په کې مبعوث شوي دي، بلکه همغسې چې د قرآن کريم په يو بل ځای کې مذکور دي، وروسته له ابراهيم عليه السلام د الله تعالی له جانبه نبوت اکثر د ده په اولاده کې اينښود شوی دی.

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿۸۵﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿۸۶﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۸۷﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿۸۸﴾

او (هدايت مو کړی وو) زکريا او يحيى ته او عيسى او الياس ته، دوی ګرد (ټول) دي له صالحانو (کاملانو) څنې. او (هدايت مو کړی وو) اسماعيل او اليسع ته، او يونس او لوط ته، او دا ټولو ته فضيلت ورکړی وو مونږ پر تمامو عالميانو. او (فضيلت مو ورکړی وو په نبوت او اسلام سره)

ځينو ته له پلرونو د دوی، او له اولادې د دوی او له ورونو د دوی، او غوره کړي وو مونږ دا ټول انبيا او لار ښوونه کړې وه مونږ دوی لره لارې سمې صافې ته. دا (دين د انبياوو) هدايت د الله دی چې لار ښوونه فرمايي (الله) په دې سره هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او که (فرضاً) شريک کړی وای دوی له (الله سره نور) نو خامخا به ضايع شوي وای له دوی نه هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې د خالص توحيد او د الله تعالی د معرفت او طاعت سمه صافه لاره همغه ده؛ چې پر هغې الله تعالی خپل مقبول بندګان په خپل فضل او توفيق سره بيايي، او په صله او جزا د هغه کې د دوی درجې د دوی استعداد او لياقت سره سم لوړوي.

﴿وَلَوۡ أَشۡرَكُواْ﴾ الآيه: دا مونږ ته خبر راکړی شوی دی، چې شرک (داسې لويه ګناه ده چې) د انسان تمام ښه عملونه حبط او باطلوي، د نورو به څه حيثيت پاتې شي که معاذ الله په فرض محال سره داسې حرکت د پيغمبرانو او مقرّبانو څخه صادر شي؛ د دوی عمل به هم ضايع شي، (امّا صدور يې له دوی څخه متوقع نه دی، لکه چې مو په فرض محال سره دې خبرې ته اشاره وکړه).

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحُكۡمَ وَٱلنُّبُوَّةَۚ فَإِن يَكۡفُرۡ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدۡ وَكَّلۡنَا بِهَا قَوۡمٗا لَّيۡسُواْ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾

دغه (تېر پيغمبران) هغه کسان دي چې ورکړي دي مونږ دوی ته کتابونه او حکمت (علم د شريعت) او پيغمبري، پس که کافر (منکر) شي په دې (آيتونو د قرآن) دغه (کافران د مکې) پس په تحقيق مقرر کړي مونږ په (ايمان او عمل) د دې داسې يو قوم (ټولګی) چې نه دي دوی په دې (قرآن) کافران.

تفسير: يعنې که د مکې کافران يا نور منکران له دې شيانو (کتاب، شريعت، او نبوت) څخه انکار وکړي، نو ځمونږ دين په هغو پورې موقوف او تړلی نه دی، ځکه چې مونږ يو بل قوم چې مهاجرين او انصار رضي الله تعالی عنهم او اتباع د دوی دي؛ لپاره د منلو، ساتنې، او ترويج د دې شيانو مقرر کړي دي، چې دوی ځمونږ د هيڅ خبرې څخه مخ اړونکي نه دي.

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقۡتَدِهۡۗ قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًاۖ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرَىٰ لِلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾

دغه (انبياء) هغه کسان دي چې هدايت کړی دی الله (دوی ته) نو په طريقه د دوی اقتداء وکړه (ای محمده!) ووايه چې زه نه غواړم له تاسې په دغه (تبليغ د قرآن) څه اجر (مزدوري) نه دی دا (قرآن) مګر يواځې ذکر (پند، وعظ) دی لپاره د ټولو عالميانو.

تفسير: يعنې ګرد انبياء عليهم السلام په عقائدو او د دين په اصولو او کلّي مقاصدو کې سره متحد دي، نو د ګردو دستور يو دی، او هر يو نبي د هغو پر عمل مأمور دی، تاسې هم مأمور يئ چې پر همغې مستقيمې طريقې تګ وکړئ!.

ګواکې په دې آيت سره يې تنبيه وکړه چې په اصولي ډول ستاسې لاره د سابقينو انبياوو له اصولو او لارې بېله نه ده، پاتې شول فرعي اختلافات نو هغه د هرې زمانې د مناسبت او استعداد په اعتبار پخوا له دې هم واقع کېدل، که اوس هم واقع شي؛ نو هيڅ مضائقه نه لري.

فائده: د اصولو علماوو د دې آيت د عموم څخه دغه مسئله ايستلې ده، چې که نبي کريم صلی الله عليه وسلم په کومه معامله کې د سابقه وو شرائعو ذکر وفرمايي؛ نو هغه د ده د امّت په حق کې هم سند دی، په دې شرط سره چې شارع له هغه څخه په کلّي ياجزئي ډول سره انکار نه وي فرمايلی.

﴿قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ الآيه - «ووايه ! چې زه نه غواړم له تاسې څخه په تبليغ د قرآن څه اجر (مزدوري) او اجرت غوښتونکی نه يم، ځما اجر خو د الله تعالی په دربار کې ثابت دی، هو ! که تاسې له نصيحت څخه انحراف وکړئ، نو خپلو ځانونو ته به نقصان ور رسوئ، په ګرد جهان کې يو نه يو خو به دا نصيحت ومني، هر هغه څوک چې انکار وکړي؛ هغه به خپل ځان ته نقصان ورسوي، او ښايي چې په خپلې دغې محرومی، بدبختی او بدحالی وژاړي.

وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ إِذْ قَالُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِى جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ ۖ تَجْعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۖ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنتُمْ وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ ۖ

او نه دی کړی تعظيم دغو (يهودانو) د الله په حق تعظيم د ده سره کله چې ووېل دوی چې: نه دی نازل کړی الله پر هيڅ بشر (انسان) باندې هيڅ شی، ووايه (ای محمده دوی ته !) چا نازل کړی وو کتاب هغه چې راوړی وو هغه موسی، حال دا چې نور (رڼا) او هدايت دی لپاره د خلقو، چې ګرځوئ تاسې هغه (کتاب) پاڼه پاڼه، ښکاره کوئ يې (خلقو ته هغه چې ستاسې خوښې وي) او پټوئ تاسې ډېرې (ترې چې ستاسې نه وي خوښې لکه محمدي نعت)، او ښوولي شوي دي تاسې ته هغه (احکام د تورات) چې پوه نه وئ (پرې) تاسې، او نه پلرونه ستاسې.

تفسير: ﴿مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ﴾ الآيه - يعنې نه کتاب نه وحي او نه شرعي احکام، بلکه هيڅ شی الله تعالی نه دي راليږلي.

﴿قُلْ مَنْ أَنزَلَ ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِى جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ﴾ يعنې که په رښتيا سره الله تعالی پر هيڅ يو انسان هيڅ يو شی نه دی نازل کړی، نو د «مقدس تورات» په شان يو عظيم الشأن کتاب له کومه راغی؟ چې په الهي احکامو او مرضياتو يې بندګان خبرول، او د رشد او هدايت عجيبه عجيبه رڼا يې په خپل منځ کې لرله، او د هغو شيانو علم يې تاسې ته درعطا کاوه، چې پرې نه تاسې او نه ستاسې پلار نيکه بلکه ټول انبياء عليهم السلام حتی ټول بني آدمان هم بې د الله تعالی له اعلامه تش په خپل عقل او حواس نه پوهيدل، او چا هغه په موسی عليه السلام نازل کړی؟.

دا منل کيږي چې نن ورځ تاسې هغه کتاب پاڼې پاڼې او ټوک ټوک کړی دی، او خلقو ته مو سم له خپلې خوښې سره ښوولی دی، او د هغه ډېر احکام او اخبار مو پټ کړي دي، او د هغه اصلي رڼا همغسې چې وه؛ اوس نه ده پاتې، بيا هم هغه برخه يې چې پاتې ده، همغه دا راښيي، کله چې د هغې عظيم الشأني مانې کنډوالې هم داسې دي، نو الله خبر چې په خپله زمانه کې به يې عروج څومره عظيم الشأن وو؟ (نو کله چې دوی د دې سوال ځواب تاسې ته ای ځما رسوله در نه کړی، نو پاک الله فرمايي چې:

قُلِ ٱللَّهُ ۖ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

ووايه (ای محمده !) چې الله (نازل کړی وو ! بل ځواب نشته) بيا پرېږده دوی چې په خرافاتو خپلو کې لوبې کوي (او په باطلو خپلو کې غوپې وهي؛ مشغوليږي).

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِىْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿۹۲﴾

او دا قرآن هغه کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه برکتناک (فائده ناک) تصديق کوونکی د هغه (کتابونو) دی، چې وړاندې له ده دي، او لپاره د دې چې ووېروې ته اصل د ټولو کليو (کلـو) (يعنې اهـل د مکې) او هغه چې چاپېر دي له دې او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی (يقين يې کړی دی) په آخرت؛ ايمان لري دوی په دغه (قرآن يا په محمد) حال دا چې هم دوی په لمونځونو خپلو ساتنه کوي (د ټولو حقوقو د دوام او رعايت سره يې).

تفسير: ﴿وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا﴾: «او لپاره د دې چې ووېروې ته اصل د ټولو کليو (کلو، يعنې مکيان ـ مکې والا) او هغه چې چاپېر له دې دي»، «أم القرى» د کليو (کلو) اصل او بېخ ته وايي.

مکه معظّمه د ګردو عربو ديني او دُنيوي مرجع وه، له جغرافيايي حيثيته هم د پخوانی دنيا د وسطي مرکز په ډول واقع ده، نوې دنيا (امريکا) ترې لاندې پرته ده، د حديثو د رواياتو په مطابق له اوبو څنې ځمکه جوړه شوې ده، نو لومړی همدغه ځای څرګند شوی وو، نو بنا پر دغو وجوهاتو مکه معظمه په «أم القرى» سره ياده کړه شوه، او له شاوخوا څخه يې مراد يا عرب دي، ولې چې په دنيا کې لومړني مخاطبان همدوی وو، او د دوی په وسيله د دنيا نورو خلقو ته خطاب وشو، يا به ګرد جهان مراد وي.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِیَ اِلَیَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَیْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ

او څوک دی ډېر ظالم؟ (يعنې هيڅوک نشته) له هغه چا نه چې تړي پر الله دروغ، يا وايي چې وحي کړی شوې ده ماته، حال دا چې وحي نه وي کړی شوي ده ته د هيڅ شي، او (بل څوک دی ډېر ظالم يعنې نشته له) هغه چا چې وايي: ژر به (زه هم) نازل کړم (وبه ليکم له ځانه) په مثل د هغه کتاب چې نازل کړی دی الله (تاته ای محمده! چې قرآن دی).

تفسير: پر الله جل جلاله له بهتان تړلو څخه ښايي دا مراد وي، چې د الله جل جلاله په لوري د داسې خبرې نسبت وکړ شي؛ چې د ده د لوړ شان سره هيڅ نسبت ونه لري، او وړ (قابل) او لايق يې نه وي، مثلا يو مخلوق له هغه سره شريک وګرځوي، يا ورته د ځوی او ښځې تجويز وکړي، يا داسې ووايي: ﴿مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَیْءٍ﴾ يعنې الله تعالی د بندګانو د هدايت هيڅ سامان نه دی مهيأ کړی، نو هر څوک چې داسې ووايي؛ سخت ظالم دی، همداسې هغه څوک چې د نبوّت او د رسالت دعوی په دروغو سره وکړي، يا داسې يوه غټه خبره وکړي، چې د الله تعالی د کلام په شان زه هم خبرې راوړی شم، لکه چې ځينو مشرکانو به ويل: «ولو نشاء لقلنا مثل هذا»، دا ګردې خبرې انتهايي ظلم او بد سترګي ده، چې د هغې د سزا حال لږ څه وروسته راځي.

وَلَوْ تَرٰۤى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ فِیْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْۤا اَيْدِيْهِمْ اَخْرِجُوْۤا اَنْفُسَكُمْ

او که ووينې ته (ای محمده!) ظالمان يعنې کافران په هغه وخت کې چې ظالمان په (باطني او روحاني) سختيو د مرګ کې وي، حال دا چې پرښتې (د عذاب) غځوونکې وي د لاسونو خپلو (د روح د قبض لپاره نو وايي دوی ته چې) راوباسئ تاسې ارواح خپل (چې يې قبض کړو مونږ که يې ايستی شئ يا يې له عذابه وباسئ!).

تفسیر: یعنې د روح قبضولو او سزا ورکولو لپاره لاسونه غځوي، او د زیات تشدید او د غیظ د اظهار لپاره وایي چې راوباسئ خپل ارواح.

اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۹۳﴾

نن ورځ به جزا درکړه شي تاسې ته عذاب سپکوونکی (یعنې چې له سخت تکلیف سره ذلت او رسوایي هم وي) په سبب د هغه چې وئ تاسې چې ویل به مو پر الله (وینا) ناحقه او وئ تاسې چې له آیتونو د ده ځخه به مو تکبّر کاوه (او نه به مو منل، نو وبه ګورئ یوه قبیحه منظره).

تفسیر: یعنې د تکبر له لارې د الله تعالی آیتونه او نبې دروغجنې کوئ (او وبه ویل شي کفارو ته کله چې بیا ژوندي شي په قیامت کې داسې چې)

وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُوْرِكُمْ ۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيْكُمْ شُرَكٰٓؤُا ۚ لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿۹۴﴾

او خامخا په تحقیق راغلي یئ تاسې مونږ ته یواځې (لپاره د حساب او جزا) لکه چې پیدا کړي مو وئ تاسې اول ځلې، او پرېښودل تاسې (په دنیا کې) هغه (شیان) چې درکړي وو مونږ تاسې ته وروسته د شاوو خپلو، او نه وینو مونږ له تاسې سره شفاعت کوونکي ستاسې، هغه چې ګمان کولو تاسې چې بېشکه دوی په (تربیه او استحقاق د عبادت) ستاسې کې شریکان دي (له الله سره) خامخا په تحقیق پرې شو (هغه پیوند چې وو) په منځ ستاسې کې، او ورک شو له تاسې ځخه هغه شی چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (چې دا شفیعان دي).

تفسیر: ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى﴾ «او په تحقیق راغلي یئ تاسې مونږ ته یواځې یواځې لکه چې مو پیدا کړي وئ اول ځلې، یعنې نه به ستاسو په تن جامې وي، او نه به ستاسې په پښو پڼې وي، ما ته به تش تور لاس راځئ، او پر هغو سازونو او سامانونو مو چې فخر او ویاړ کولو، هغه مو له ځانه سره نه دي راوړي، او هلته مو پرېښئ دي.

﴿وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمْ﴾ الآیه - یعنې هغه شیان چې تاسې د مصیبت او اړتیا (احتیاج) په وخت کې د خپلې مرستې (مدد) لپاره ټاکلي (مقرر کړي) وو؛ هغوی چېرې لاړل؟ چې نن مونږ دوی ستاسې د حمایت او سپارښت (سفارش) او مرستې (مدد) لپاره حاضر نه وینو، او د نصرت او حمایت هغه ګردې علاقې او اړیکې له منځه ورکې دي، چې تاسې پرې لافې او باتې وهلې.

اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۹۵﴾

بېشکه الله چوونکی (څیروونکی) د دانې دی (په ایستلو د ډکې (تېغ) سره) او د زړي (په ایستلو د نیالګي - تیغي سره) راباسي ژوندی له مړي (لکه شین ډکی له وچې دانې، ولد له نطفې، مؤمن له کافر، عالم له جاهل نه) او ایستونکی د مړي دی له ژوندي (لکه وچه دانه له شین ډکې، نطفه له حیوان، کافر له مؤمن، جاهل له عالم نه)، دغه (ژوندی کوونکی او مړ کوونکی) الله دی، نو کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسې؟ (د الله له عبادت ځخه).

تفسیر: یعنې زړی او دانه یې په ځمکه کې د خنبولو ځخه وروسته چولی، او څیرلی او تک شین ډکی ترې زرغونوي، له ځانداره د بې ځانه، او له بې ځانه د ځانداره ایستل داسې دي؛ لکه چې انسان له نطفې او نطفه له انسان ځخه پیدا کوي،

دا د همدې الله تعالى كار دى، بيا تاسې چې هغه پرېږدئ نو چېرې ځئ؟ آيا بل داسې كوم لوى ذات موندلى شئ چې د داسې قدرتونو او كمالاتو څښتن (مالك) او دا ډول لوى كارونه په سر ور رسولى شي؟.

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿۹۶﴾

چوونكى (د رڼا) د سبا دى (بيوونكى د تيارو د شپې، راوستونكى د رڼا د ورځې) او ګرځولې يې ده شپه آرامځى او (ګرځولي يې دي) لمر او سپوږمۍ (نښې د) حساب (لپاره د اوقاتو)، دغه (ذكر شوي شيان) اندازه كول دي د ښه غالب (قوي په انفاذ د احكامو) ښه عالم (خبردار په تدبير د عالم).

تفسير: يعنې د شپې له تيارو څخه د صبح صادق هغه تک سپين تار چې راښكاره كنديږي، د هغه رايستونكى هم دا پاک الله دى، د شپې او د ورځې، د لمر او سپوږمۍ، د ستورو او نورو حكيمانه نظام، او د دوى د تګ او رفتار هغه شمېر او حساب چې ده ټاكلى او مقرر كړى دى، په هغه كې د يوه ويښته په اندازه هم لاندې باندې او زياتوالى او نقصان له سره نه پېښيږي.

وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ النُّجُوْمَ لِتَهْتَدُوْا بِهَا فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۹۷﴾

او دغه (الله) همغه (ذات) دى چې پيدا كړي يې دي تاسې ته ستوري لپاره د دې چې لاره ومومئ د هغو (په وسيله) سره په تيارو د بر (وچې په بيابانونو كې) او (په تيارو د) بحر (درياب) كې، په تحقيق ښكاره بيان كړي دي مونږ آيتونه (د قدرت او توحيد خپل) لپاره (د هغه) قوم چې پوهيږي (او پرې استدلال كولى شي).

تفسير: يعنې په دوى سره بلا واسطه لاره معلومه كړئ، يا بالواسطه لكه قطب ښوونكى او نور جغرافيايي آلات.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَّمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّفْقَهُوْنَ ﴿۹۸﴾

او دغه (الله) هغه ذات دى چې پيدا كړي يې يئ تاسې (ګرد ـ ټول) له نفس يوه څخه (چې آدم دى) نو (شته تاسې ته يو) ځاى د قرارى (په شاګانو د پلرونو يا په سر د ځمكې كې) او يو ځاى د امانت (د مور په نس يا په قبر كې)، په تحقيق ښكاره بيان كړي دي مونږ آيتونه (قدرت او توحيد خپل) لپاره د هغه قوم چې ښه پوهيږي (او پرې استدلال كولى شي).

تفسير: «مستقَرّ» د درېدلو هسې ځاى چې په هغه كې هستوګنه وشي، او «مستودع» د سپارلو او د امانت كېښودلو ځاى ته وايي، دا يې لغوي معنى شوله، د دې دواړو د مصداق په تعيين كې دمفسرينو اختلاف دى، خو څمونږ هغه مضمون ډېر ښه خوښيږي؛ چې شاه صاحب په «موضح القرآن» كې ليكلى دى: «يعنې لومړى سپارلى كيږي د مور ګېډې ته چې هلته ورو ورو دنيوي أثرات په كې پيدا كړي، بيا يې دنيا ته راولي، او دلته ورته هستوګنه او تقرّر وركوي، بيا يې قبر او هديرې ته سپاري، او ورو ورو هلته د أخروي ژوندون اثرات په كې پيدا كوي، او بيا قرار ورته بخښي په جنت كې يا يې وراچوي په دوزخ كې».

وَهُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۗ انظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

او دغه (الله) هغه (ذات) دی چې نازلې (رالیږلې) کړي يې دي له (طرفه د) آسمانه اوبه، نو راېستلي دي مونږ په دې (اوبو) سره زرغونه د هر شي (زرغونېدونکي)، نو راېستلي دي مونږ له هغه (زرغونه) څخه شين (کښت فصل) چې بیا راباسو مونږ له دې (شنه ډکي) څخه دانې يو په بل سورې (لګه وړې)، او (راباسو) له (جنسه د) خُرما څخه (داسې خُرما چې راووځي) له غلافه (د وږي) د هغې څخه وږي نژدې (ځمکې ته یایو د بل سره) او (راباسو) باغونه د انګورو او (راباسو) زیتون (خونه) او انار، په دې حال چې یو له بل سره مشابه وي (په پاڼو کې)، او نه وي متشابه (بلکه بېل وي په خوند کې)، وګورئ تاسې طرف د مېوې د هرې ونې ته کله چې مېوه ونیسي، او پوخوالي د هغې ته، بېشکه په دغو (تېرو ټولو) کې خامخا دلائل (د قدرت او توحید) دي لپاره د هغه قوم چې ایمان لري (تصدیق کوي).

تفسیر: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ﴾ الآیه ـ «بېشکه په دې تېرو ټولو کې خامخا دلائل د قدرت او توحید دي لپاره د هغه قوم چې ایمان لري او تصدیق کوي»، د الله تعالی هغه صفات او افعال او د قدرت مظاهر چې په دې رکوع کې بیان شوي دي؛ د ده پر وجود، وحدانیت، او کامل الصفات والي واضح استدلال دی، مګر که غور وکړ شي؛ نو د وحيې او د نبوت مسئله هم تر ډېره ځایه پورې ترې حل کیږي، ځکه کله چې حق تعالی پخپل فضل او رحمت سره څمونږ د دنیوي ژوندون، او د مادي حوائجو د انتظام او انصرام لپاره دومره ارضي او سماوي اسباب مهیا کړي دي؛ نو داسې ویل به څومره غلط او چټي (بېکاره) وي، چې څمونږ د اخروي او روحاني ضروریاتو د پوره کولو هیڅ وسیله او سامان يې نه دی پیدا کړی، یقینا هغه کریم رب چې څمونږ د جسماني غذا د ودې او نشونما لپاره لـه آسمانه اوبه رالښکته کړي دي؛ نو څمونږ د روحاني تغذیې لپاره يې هم د نبوّت او وحیې باران نازل کړی دی، لکه چې پاک الله د بر او بحر په تیارو کې د ستورو په وسیله ظاهري هدایت او لارښوونه کوي، نو څرنګه امکان لري، چې د باطني هدایت او لارښوونې لپاره یو ستوری هم د روحانیت په آسمان کې نه وي روڼ کړی؟ !.

پاک الله وروسته د شپې له تیارې بیا د صبح صادق رڼا راولي، او مخلوقاتو ته يې موقع بښلې ده، چې په خپلو دنیوي کارونو او چارو کې د لمر او سپوږمۍ له رڼا څخه په يوه معین حساب سره منتفع او مستفید شي، نو بیا څنګه ویلی کېدی شي چې د کفر، شرک، ظلم، عدوان، فسق فجور او نورو په تپه تیاره شپه کې د هغه مطلق هادي له لوري هیڅ یوه د هدایت کومه سپوږمۍ نه ده پیدا کړې؟ ! او نه يې د صبح صادق نور خپور (خور) کړی، او نه د هغې شپې د خاتمه ورکولو لپاره يې کوم لمر راخېژولی دی.

وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ ۖ وَخَرَقُوا۟ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

او مقرر کړي دي (کفارو) الله ته شریکان جنیان (پیریان) حال دا چې پیدا کړي دي (الله) دغه (جن او شیاطین هم) او ترې (جوړوي ځینې کفار) لپاره د الله ځامن او لوڼې بې له علمه (له خپل جهالت نه)، پاکي ده الله لره (له ګردو عیبونو) او ډېر پورته دی (شان د ده) له هغو (بدو خبرو) چې بیانوي (يې ورته) دوی.

تفسير: له «جن» څخه دلته مراد «شياطين» دي، ځرنګه چې د کفر او شرک ارتکاب د شيطان په اغواء سره کيږي، نو ځکه د ده په اغواء او اضلال د غير الله عبادت کول ګواکې د هغه عبادت وشو، ابراهيم عليه السلام د بت پرستی د ترديد په ضمن کې فرمايلي وو: ﴿يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَ﴾ (د مريم سورت ۳ رکوع)، په سورت يس ۶۰ آيت ۴ رکوع ۲۳ جزء کې ارشاد شته چې: ﴿أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَ﴾، ملائکې به په قيامت کې فرمايي: ﴿قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِمۖ بَلۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٱلۡجِنَّۖ أَكۡثَرُهُم بِهِم مُّؤۡمِنُونَ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت، (۵) رکوع، (۴۱) آيت).

يا به له جن څخه د جنياتو قوم مراد شي، چې د دوی له ځينو مشرانو ځنې به د جاهليت په زمانه کې استعانت او پناه غوښتل کېده: ﴿وَأَنَّهُۥ كَانَ رِجَالٞ مِّنَ ٱلۡإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٖ مِّنَ ٱلۡجِنِّ﴾ (۲۹ جزء د الجن سورت (۶) آيت (۱) رکوع).

په هر حال هغوی پخپله ځمونږ په شان د الله تعالی عاجز مخلوق دی، نو سره له مخلوقيته به دوی څه رنګه د خالق تعالی شريکان شي.

﴿سُبۡحَٰنَهُۥ﴾ الآيه - يعني الله جل جلاله پاک دی له شرکت څخه، او د الله تعالی شان ډېر پورته او لوړ دی، او له ترکيب او تحليل څخه بيخي پاک او منزّه دی، نو د پلار او ځوی تصور د ده په نسبت ځرنګه کېدی شي؟.

بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٞۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ﴿١٠١﴾

(الله) بې له نمونې پيدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، ځرنګه به وي ده ته ځوی، لوړ، حال دا چې نشته ده ته هيڅ ښځه، او پيدا کړی دی (الله) هر شی او هم دی پر هر شي ښه عالم (ښه دانا) دی.

تفسير: تعجب دی ! لکه چې تاسې حقيقتاً د الله لپاره اولاد ټاکئ (خوښوئ)، نو د ده د اولاد لپاره به مور ځرنګه تجويزوئ؟ او د دې مور تعلّق به له الله تعالی سره په څه ډول سره قبلوئ؟.

نصرانيان مسيح عليه السلام ته د الله تعالی ځوی وايي، ليکن داسې جسارت هغوی هم نشي کولی، چې صدّيقه بي بي مريمه (العياذ بالله) د «الله تعالی» ښځه وبولي، او د مېړه (خاوند) او ښځې په تعلقاتو قائلان شي، کله چې داسې نه ده؛ نو د «بي بي مريمې» له ګېډې ځنې پيدا شوی هلک ځرنګه د الله تعالی ځوی کېدی شي؟.

په دنيا کې نور کوچنيان (ماشومان) هم پاک الله د دوی د ميندو له ګېډو ځنې پيدا کوي، او دوی (معاذ الله) د الله تعالی نسلي اولاد نه ګڼل کيږي، او دا فرق چې يو هلک يواځې له (جبرئيلي) نفخې څخه بيا د عادي اسبابو له واسطې څخه پيدا کړ شي، او نور د عامو اسبابو په سلسله پيدا کړل شي، د أبوّت او بنوّت (پلارتوب او ځويتوب) پر مسئله هيڅ يو اثر نشي اچولی، دغه تخليق که په اسبابو يا مسبباتو سره وي، يا د خارقه عاداتو په وسيله؛ د دغو ګردو خالق همغه پاک الله دی، او همغه پوهيږي چې د کوم شي پيدا کول په څه ډول او په څه وخت له مصلحت او حکمت سره سم دي.

ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ فَٱعۡبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ ﴿١٠٢﴾

همدغه (ذات موصوف په دغو صفاتو سره) الله دی رب ستاسې، نشته هيڅ معبود (لايق د عبادت) مګر هم دی، دی پيدا کوونکی دی د هر شي؛ نو عبادت کوئ د دغه (الله يواځې) او هم دی پر هر شي وکيل (ساتونکی کارجوړوونکی) دی.

تفسیر: ښايي د الله جل جلاله عبادت د دې له امله (له وجې) وکړی شي، چې دی د پورتنیو ذکر شوو صفاتو له سببه په ذاتي طور سره د معبودیت استحقاق لري، او له دې وجهې هم چې د ګردو مخلوقاتو کار جوړول هم د ده په قدرت او اختیار کې دی.

لَا تُدۡرِكُهُ ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَهُوَ يُدۡرِكُ ٱلۡأَبۡصَٰرَۖ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلۡخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

نشي موندلی (او احاطه نشي کولی) پر الله سترګې، او الله مومي سترګې (ویني یې او یا احاطه کوي په سترګو) او هم دی نهایت مهربان او نهایت باریک بین، ښه خبردار دی.

تفسیر: شاه صاحب د دې مطلب داسې اخیستی دی چې: «په سترګو کې دا قوت نشته چې الله تعالی وګوري، هو ! که دی د لطف او کرم له لارې د خپل ځان د ښکارولو اراده وفرمايي؛ نو سترګو ته همغسې قوت هم ورعطا کوي»، مثلا په آخرت کې به مؤمنانو ته حسب المراتب د الله جل جلاله رؤیت ور په برخه کیږي، لکه چې د کتاب له نصوصو او سنتو څخه ثابته ده.

د سلفو مفسرینو څخه ځینو د ادراک معنی په احاطې سره کړېده، یعنې سترګې له سره هغه نشي احاطه کولی، او په آخرت کې به رؤیت وي، او احاطه به نه وي، هو ! د ده شان هم دا دی، چې په ګردو ابصارو او مبصراتو یې احاطه کړېده، په دې تقدیر سره د «لطیف» تعلق به له ﴿لَا تُدۡرِكُهُ﴾ سره، او د «خبیر» ارتباط به له ﴿وَهُوَ يُدۡرِكُ ٱلۡأَبۡصَٰرَ﴾ سره وي.

قَدۡ جَآءَكُم بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَنۡ أَبۡصَرَ فَلِنَفۡسِهِۦۖ وَمَنۡ عَمِيَ فَعَلَيۡهَاۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيۡكُم بِحَفِيظٖ ﴿١٠٤﴾

(ووایه ای محمده ! دوی ته) په تحقیق راغلي دي تاسې ته واضح دلائل له طرفه د رب ستاسې؛ نو هر څوک چې ویني (دغه واضح دلائل او ایمان پرې راوړي) نو نفع یې د خپل ځان ده، او هر څوک چې ړوند شو (له دغو دلائلو او ایمان پرې رانه وړي، نو ضرر یې) په ده (بار) دی، او نه یم زه په تاسې ساتونکی (چې ستاسې اعمال به ساتم، او بیا به تاسې ته پرې جزا درکوم، بلکه زه رسول الله یم، او پر ما تش تبلیغ دی).

تفسیر: اګر که مونږ پاک الله نشو لیدلی، مګر د ده بصیرت زیاتوونکې علامې او دلائل ځمونږ په مخ کې شته، هر څوک چې خپلې سترګې پرانیځي؛ نو ضرور الله تعالی مومي، او هر څوک چې له خپل ځانه ړوند جوړ کړي، نو دی به خپل ځان ته تاوان ورسوي، آیا دا ځما په غاړه ده چې څوک خامخا لیدلو ته مجبور کړم؟.

وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلۡأٓيَٰتِ وَلِيَقُولُواْ دَرَسۡتَ وَلِنُبَيِّنَهُۥ لِقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

او همداسې راز راز (قسم قسم) بیانوو مونږ آیتونه (لپاره دعبرت) او لپاره د دې چې ووايي دغه (کفار چې) لوستلي زده کړي دي تا (له بل چا څخه) او لپاره د دې چې واضح بیان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې پوهیږي.

تفسیر: یعنې خپل آیتونه له مختلفو خواوو، او په عجیبو او غریبو ډولونو سره څکه بیانوو؛ چې تاسې یې ګردو خلقو ته ورسوئ، او په دوی کې به د استعدادونو او احوالو له اختلاف څخه دوه ډلې جوړې شي، ضد کوونکې او ناپوهان خو به داسې وايي چې داسې علوم او معارف او مؤثر مضامین د یو أمّي او نالوستي سړي له خولې څرنګه وځي؟ ! هرومرو (خامخا) به دی په مختلفو وختونو کې دا خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بیا یې مونږ ته اوروي، مګر پوهانو او انصاف لرونکو او حق خوښوونکو خلقو ته حق ضرور واضح کیږي، او داسې شیطاني شُکوک او شبهات زائلیږي.

(يا دا چې دا تېر آيتونه بيا بيا بيانوو په مقتضى د بالغه حکمت خپل سره، پس له دې هم کله له خوفه کله له رجا، کله له وعده کله له وعيده، چې اوريدونکي پرې عبرت واخلي، او چې دا قسم وينا د بشر له مقدوره خارج ده، او لپاره د دې چې بيان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې مؤمنان دي په دې چې دا کلام الله دی).

اِتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿١٠٦﴾

پيروي کوه (ای محمده !) د هغه حکم (قرآن) چې وحي کړی شوی دی تاته له رب ستا، نشته هيڅ لايق د عبادت مګر هم دی، او مخ ګرځوه له مشرکانو (او په خبرو يې پروا مه کوه).

تفسير: يعنې تاسې پر واحد الله جل جلاله اعتماد ولرئ ! او د ده پر حکم ټګ وکړئ ! او د مشرکانو له جهل او عناده ستړې واړوئ !، او داسې اندېښنه مه کوئ ! چې و لې دوی د هسې روښانو واضحو دلائلو او بياناتو د اورېدلو سره بيا هم په سمه لاره نه راځي؟.

وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشۡرَكُواْۗ

او که اراده فرمايلي وی الله (د عدم شرک د دوی)؛ نو شرک به نه وی کړی دوی.

تفسير: يعنې د حق تعالی تکويني حکمت د دې مقتضي نه دی چې دې ګرد عالم په جبر سره مؤمنان کړي، بېشکه که اراده وفرمايي نو پر ګرد جهان کې به يو مشرک هم پاتې نشي، ليکن له شروع څخه د انساني فطرت نظام يې داسې ايښی دی، چې که انسان کوښښ وکړي نو يقيناً هدايت قبلولی شي، خو بيا هم په منلو باندې يې بېخي مجبور او مضطر نه دی.

وَمَا جَعَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗاۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ﴿١٠٧﴾

او نه يې ګرځولی مونږ ته پر دوی ساتونکی (څارونکی د اعمالو د دوی)، او نه يې ته پر دوی وکيل (کتونکی چې په ايمان يې مجبور کړې).

تفسير: يعنې ستاسې فرض تبليغ او د الهي احکامو اتّباع ده، د دوی د اعمالو ذمه وار او ځواب ويونکی خو تاسې نه يئ.

وَلَا تَسُبُّواْ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَسُبُّواْ ٱللَّهَ عَدۡوَۢا بِغَيۡرِ عِلۡمٖۗ

او کنځل مه کوئ (ای مؤمنانو !) هغو (معبودانو) ته چې عبادت کوي دغه (کفار د هغو) بې له الله؛ نو کنځل به وکړي دوی (هم) الله ته په ناحقه سره بې له پوهې (له خپل جهالته).

تفسير: يعنې تاسې خپل تبليغ او نصيحت فرمايئ ! او خپل فرض په ښه ډول سره ادا کړئ !، وروسته له دې نه که بيا هم دوی په خپل کفر او شرک باندې دوام وکړي؛ نو د هغه مسئوليت د دوی په غاړه دی، او ذمه واري يې پر تاسې نشته، هو ! دا خبره ضروري ده چې تاسې پخپله بې ضرورته د دوی د زيات کفر او تعنّت سبب ونه ګرځئ، مثلا فرض يې کړئ، که د دوی د مذهب ترديد، يا د بحث او مناظرې په سلسله کې تاسې په غصه شئ، او د دوی باطلو معبودانو او مقتدايانو ته سبّ او کنځل وکړئ؛ چې د دې نتيجه به داسې شي، چې هغوی به هم په ځواب کې ستاسې د بر حق معبود په نسبت بې ادبي کوي، او له جهالته به ده ته زيارې او کنځلې کوي، په دې صورت کې به د خپل واجب التعظيم معبود د اهانت سبب تاسې پخپله وګرځئ، نو ځکه له دې نه تل احتراز وکړئ !.

دکوم مذهب د اصولو او فروعو اغلاط په معقولې طريقې سره ښکارول، يا د هغه پر کمزورۍ او رکاکت په تحقيقي او الزامي طريقو سره تنبيه کول بېل شی دی، ليکن د کوم قوم د لويانو او معبودانو په نسبت د تحقير او توهين په ډول زړه دردوونکې خبرې ښې نه دي، او پاک قرآن هغه له سره جائز نه بولي.

كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

په شان د دغـه (ښايست د عبادت د بتانـو دوی ته) ښايسته کړی مونـږ هـر امت (فرقې) ته عمل د دوی (نېک وي که بد)، بيا به رب د دوی ته بيا ورتګ د دوی دی (په آخرت کې) پس خبر به کړي (الله) دوی په هغه شي چې وو دوی چې کاوه به (يې په دنيا کې نو په جزا به يې رسوي).

تفسير: يعني څرنګه چې دنيا دار الامتحان دی؛ او د هغې نظام مونږ داسې ايښی دی، او داسې اسباب مو سره راټول کړي دي، چې دلته هر قوم پخپلو اعمالو، دودونو، او دستورونو نازېږي، او فخر پرې کوي، او د انسان دماغ داسې نه دي جوړ شوي؛ چې فقط د صداقت پر قبلولو او منلو باندې مجبور شي، او د غلطی په لوري د تللو هيڅ ځای ورته پاتې نه وي.

هو ! کله چې د پاک الله په دربار کې حاضر شي او له ګردو (ټولو) حقائقو سره مخامخ شي، نو هلته به وپوهيږي، او د دې خبرې پته به ورته ولګيږي، چې هغه کارونه چې په دنيا کې يې کړي دي څرنګه وو؟

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ ۖ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

او قسمونه خوري دغه (کفار) په الله باندې په ډېرو سختو قسمونو خپلو سره چې خامخا که راغله دوی ته هغه معجزه (چې يې غواړي دوی) نو هرومرو (خامخا) به ايمان راوړي پرې، ووايه (ای محمده ! دوی ته): بېشکه خبره دا ده چې معجزې په نزد د الله دي (او زه نه يم پرې قادر)، او څه شي خبر کړي يئ تاسي (ای مؤمنانو بلکه بې خبره يئ چې) بېشکه دا (مطلوبې) معجزې کله چې راشي (دوی ته) (بيا هم) نه راوړي ايمان دوی.

تفسير: ځينو مسلمانانو ته داسې خيال پيدا شو، چې ډېر ښه ! که د دوی دا غوښتنې پوره شي، او دغه حجت هم تمام شي، نو څه کيږي؟ لهذا د دې په نسبت فرمايي، چې تاسې نه يئ خبر چې دغه سرکښان او ضد کوونکي کسان د دې فرمايشي علامو له ليدلو نه وروسته بيا هم ايمان راوړونکي نه دي، او بيا به سم له سنت الله سره دوی د دې خبرې مستحق وګرځي، چې فوراً پوپنا شي، لکه چې د دې سورت په شروع کې مو په تفصيل سره هغه وليکل: (فرمايشي معجزې لکه دا چې د صفا غر زر وګرځوي يا نور).

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

او آړوو مونږ زړونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترګې د دوی (له ليدلو د حق نه، نو ايمان نه راوړي) لکه چې ايمان يې نه دی راوړی (په نورو معجزاتو) اول وارې، او پرېږدو مونږ دوی په ګمراهۍ د دوی کې، حال دا چې دوی متحيران او متردّدان وي.

تفسير: يعني کله چې په کفر او سرکښۍ باندې هميشه والې او دوام وشي؛ نو نتيجه به يې داسې کيږي، چې مونږ د دوی زړونه او سترګې کږه وو، بيا د حق د پوهېدلو او ليدلو توفيق نه مومـي، «په موضح القرآن» کې راغلي دي چې الله جل جلاله هغو کسانو ته چې هدايت ورکوي؛ په همغه اول ځلي چې حق آوري، هغه په انصاف سره قبلوي، او هغه چې له اوله ضد او هنډه کوي، که علامې يې هم وګوري؛ نو څه حيلې او پلمې (تدبيرونه) ورته جوړوي.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ الْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا إِلَّآ أَن يَشَآءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿۱۱۱﴾

او كه بېشكه مونږ راليږلي مو وى دغو (كفارو) ته (په غوښتنه د دوى) پرښتې، او خبرې كړې وى له دوى سره مړيو (لكه چې دوى وايي)، او جمع كړي وى مونږ دوى ته هر شى (چې په دنيا كې دي) مخامخ؛ نو نه به وو دغه (كفار) چې ايمان راوړي (په هيڅ وخت كې) مگر (په وقت د ارادې فرمايلو د الله (د ايمان د دوى) وليكن زيات د دوى جاهلان دي (نه پوهيږي).

تفسير: د ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ ترجمه ځينو مفسرينو داسې كړې ده: «ليكن زيات مسلمانان نه پوهيږي په دې چې دغه كفار ايمان نه راوړي، اگر كه داسې معجزې هم ووينې»، او ځينې مفسرين داسې ترجمه كوي: «وليكن اكثر د دې كفارو نه پوهيږي په نه راوړلو د ايمان خپل باندې؛ اگر كه راوړلى شي دوى ته داسې معجزې هم».

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَٰطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿۱۱۲﴾

او همداسې گرځولي (پيدا كړي) وو مونږ هر نبي ته دښمن شيطانان د انس (انسانانو) او د جن (پيريانو)، ورښوولې به (او وسوسه به يې آچوله) ځينو د دوى ځينو (نورو) ته، ښايسته كړى شوى خبرې لپاره د غولولو، او كه اراده فرمايلي واى رب ستا، نو نه به وو كړي دوى دا (كارونه چې د زخرف وحي او غرور دى)، پس پرېږده دوى او هغه چې دوى له ځانه دروغ جوړوي (چې كفر دى).

تفسير: همداسې چې دغه مشركان اومعاندان په داسې چټي فرمائشونو تاسې ربړوي (تكليف دركوي)، او په راز راز (قسم قسم) حيلو او پلمو (بهانو) د حق له لارې د خلقو ښويول غواړي؛ همداسې د نورو رسولانو په مقابل كې هم شيطاني قوتونو كار كولو، تر څو هغه رسولان هم پرې نږدي، چې پخپلو پاكو مقاصدو (د خلق الله هدايت) كې بريالي (كامياب) شي.

وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْـَٔاخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿۱۱۳﴾

او لپاره د دې چې ميل وكړي دې دروغو ته زړونه د هغو كسانو چې ايمان نه راوړي په آخرت (قيامت باندې) او لپاره د دې چې خوښ (هم) كړي دا دروغ، او لپاره د دې چې وكړي دوى (له گناهونو) هغه چې دوى يې كسب كوونكي دي (چې پرې كړه شي).

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ الْكِتَٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿۱۱۴﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۱۵﴾

آيا پس بې له الله وغواړم زه حكم كوونكى عادل (چې ځما او ستاسې په منځ كې فيصله وكړي)، حال دا چې دغه (الله) هغه (ذات دى) چې نازل كړى (رالېږلى) يې دى تاسې ته كتاب (قرآن) حال دا چې واضح كړى شوى دى (په كې حق او باطل)، او هغه كسان چې وركړى

دی مونږ دوی ته کتاب پوهیږي دوی چې بېشکه دا (قرآن) نازل کړی (رالېږلی) شوی دی له (لوري د) رب ستا په حقه سره، نو مه کېږه (ای سامعه !) هیڅکله له شک کوونکو (په قرآن کې).
او تمامه شوې ده خبره د رب ستا له جهته د صدق (رښتینوالي) او له جهته د عدل (انصاف یعنې کمال ته رسېدلی دی صدق د اخبارو او عدل د احکامو د ده)، نشته هیڅ بدلوونکی د خبرو د الله، او هم دی دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې د «شیاطین الانس والجن» تلبیس او تلمیع ته یواځې جاهلان او بد عقیدګان انسانان غوږ ږدي، یواځې رسولِ صلی الله علیه وسلم او د ده متابعت کوونکو چې په هره مسئله او معامله کې فقط یو الله جل جلاله خپل منصف او حَکَم منلی دی، آیا له دوی څخه د دې خبرې هیله (امید) کېدی شي چې دوی به الله تعالی پرېږدي، او د بل چا تر اثر لاندې به راشي؟، حال دا چې د پاک الله له لوري داسې معجز او کامل کتاب دوی ته نازل شوی دی؛ چې د ګردو (ټولو) اصولي شیانو ضروري توضیح او تفصیل په کې موجود دی، چې د هغه په نسبت د کتابیانو عالمان د پخوانیو کتابونو د بشاراتو په اساس معلومات لري، او ښه پرې پوهیږي چې په یقین سره دا پاک قرآن اسماني کتاب دی، نو د داسې محفوظ او مکمل قانون او لوی کتاب له موجودیت سره څرنګه یو صادق مسلمان د وسوسو او اوهامو یا محض عقلي قیاساتو او مغویانه مغالطاتو ښکار کېدی شي؟

﴿وَإِن تُطِعۡ أَكۡثَرَ مَن فِي ٱلۡأَرۡضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنۡ هُمۡ إِلَّا يَخۡرُصُونَ ١١٦﴾

او که متابعت وکړې (ته) د زیاترو د هغو کسانو چې په ځمکه کې دي (له کفارو جهلاوو) نو وابه اړوي دوی تا (ای محمده !) له لارې د الله، او نه کوي پیروي دوی مګر د ګمان، او نه دي دوی مګر دروغ تړي (پر الله).

تفسیر: مشاهده او تاریخ دا راښیي چې په دنیا کې فهیم او محقق او با اصوله انسانان تل لږ وو، او اکثریت د همغو خلقو وو؛ چې تش د خیالي، بې اصولو، او چټي (فضول) خبرو پیروي به یې کوله، که ته د دغه اکثریت خبرو ته غوږ کېږدې، او پر بې اصولو خبرو باندې تګ شروع کړې، نو د الله تعالی د درښوولې سمې صافې لارې څخه په یقین سره بې لارې کېږې.

د دې خبرې مخاطبه اګر که له تاسې سره ده، خو في الحقیقت نورو ته آورول کیږي، د جاهلانو او عامو خلقو له دغو بې اصولو او چټي (فضولو) خبرو څخه یوه دا وه، چې هغو د ذبیحې پر مسئلې باندې تنقیدونه کول، او سره ویل به یې: «هغه ساکښ (حیوان) چې په خپل مرګ ومري، یعنې مردار شي، دغه ته مسلمانان مردار وایي، حال دا چې هغه د پاک الله وژلی شوی ساکښ (ذي روح) دی، بالمقابل دوی هغه مذبوحه حلاله ګڼي؛ چې پخپله یې ذبحه کړې وي، نو دا عجیبه کار دی»، د دې خبرې ځواب په وروستنیو آیتونو کې ورکړی شوی دی، چې: ﴿فَكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ ٱسۡمُ ٱللَّهِ عَلَيۡهِ﴾.

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦۖ وَهُوَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُهۡتَدِينَ ١١٧ فَكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ ٱسۡمُ ٱللَّهِ عَلَيۡهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَٰتِهِۦ مُؤۡمِنِينَ ١١٨﴾

بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په هغه چا چې ښویېدلی دي له لارې د ده، او هم دی ښه عالم (دانا) دی په سمې لارې صافې موندونکو. نو وخورئ تاسې له هغه مذبوحې څخه چې یاد کړی شوی وي نوم د الله پر هغې باندې که یئ تاسې په آیتونو د الله ایمان لرونکي.

تفسیر: کله چې د دې واضحو او صحیحو دلائلو په بنا تاسې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نبوت او د قرآن کریم حقانیت تسلیم کړ، او په کلي ډول سره مو د هغه پر احکامو ایمان راوړ، نو اوس د هغه د فروعو او جزئیاتو د صحت تسلیمول هم ضروري دي، که د هر اصل او فرع او کلي او جزئي شیانو قبول څمونږ پر قیاس باندې موقوف وي؛ نو د وحیې او د نبوت ضرورت هیڅ نه پاتې کیږي.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ

او څه مانع دي تاسې ته چې نه خورئ تاسې له هغې مذبوحې څخه چې یاد کړی شوی دی نوم د الله پر هغې (په وخت د ذبحې کې) حال دا چې په تحقیق واضح کړي دي (الله) تاسې ته هغه چې حرام کړي دي پر تاسې (او دغه مذبوحه باسم الله له هغو څخه نه ده) مګر هغه محرمات چې اړ (محتاج) کړی شوئ تاسې (خوراک د) هغو ته (دهغی خوراک تاسو ته روا دی).

تفسیر: یعنې د اضطراري او مجبوري حالت په استثناء هغه شیان چې حرام دي، د هغو تفصیل (په ۶ جزء د المائده سورت په (۳) آیت اوله رکوع کې) تېر شوی دی، په هغو کې هغه ساکښان (ذي روح) نه دي داخل؛ چې د پاک الله په نامه ذبح کړی شوي وي، نو بیا له هغه څخه نه خوړل په څه دلیل دي؟ او څه سند لري؟

وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

او بېشکه ډېر له خلقو خامخا ګمراه کوي (خلق په تحلیل او تحریم) په نفسي خواهشاتو خپلو بې له پوهې (او تحقیقه او برهانه، له جهله)، بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په تېرېدونکو (له شرعي حدودو څخه).

تفسیر: څمونږ د مسلمانانو عقیده دا ده چې هر شی بالواسطه یا بلا واسطه هم دا پاک الله یې پیدا کوي، او هم دا پاک الله یې وژني، بیا همغسې د ده د پیدا کړو شیانو څنې د ځینو شیونو خوړل مونږ ته مرغوب او مفید دي، لکه مڼه، انګور، انار، خرما، انځر، مڼه، سنتره، مالټه او نورو، او له ځینو شیانو څنې نفرت او کرکه کوو یا یې مضر ګڼو، لکه ناپاک او ګنده شیان او زهر اوسنکهیا او نور.

هم داسې د پاک الله وژلي شوي شیان هم پر دوه قسمونو دي: یو هغه چې سلیم فطرت ترې نفرت کوي، یا یې خوراک څمونږ بدني یا روحي روغتیا ته د الله تعالی په نزد مضر وي، مثلا هغه مړ حیوان (وینه لرونکی ساکښ «ذي ورح») چې په خپل طبیعي مرګ (پخپل سر) مړ شي، او د ده وینه په غوښه کې جذبه شوي پاتې شي، بل هغه حلال او طیب ساکښ (ذي روح) چې له شرعي اصولو سره سم د پاک الله په نامه ذبح شوی وي، نو دغه مذبوحه هم د الله تعالی وژل شوی حیوان او ساکښ دی، چې یوه مسلمان د چړې په وسیله حلال کړی وي، مګر د ذبح د عمل او د پاک الله د نامه په برکت (او د هغې مذبوحې د تخصص په نوعیت سره) یې غوښه پاکه، صافه او سپېځلې شوې ده، نو هر هغه سړی چې دغه دواړه قسمونه سره یو شی ګڼي، هغه معتدي (له حده تېرېدونکی) دی.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

او پرېږدئ تاسې ظاهره (ښکاره) ګناه او باطنه (پټه) ګناه (یعنې مطلق ګناه پرېږدئ !)، بېشکه هغه کسان چې کسب کوي د ګناه (ظاهراً یا باطناً) ژر به سزا ورکړه شي دوی ته په سبب د هغو ګناهونو چې وو دوی چې کسب کاوه به (یې).

تفسیر: «یعنې ښايي د کفارو په ښوولو او ښويولو باندې نه په ښکاره ډول سره عمل وکړئ، او نه پخپلو زړونو کې څه شک او شبهه پيدا کړئ.

لکه پخوا چې وليکل شو مشرکانو مرداره حلاله ګڼله، او ويل به يې چې: «ای مؤمنانو ! هغه حيوان چې پخپله مړ کيږي، د هغه وژونکی څوک دی؟» مؤمنانو به ويل چې: «الله تعالی»، نو مشرکانو به بيا ويل چې: «تعجب دی هغه شی چې انسانان ښکاري سپي، باز او باښه او نور يې وژني هغه تاسې حلال ګڼئ ! او هغه چې الله تعالی يې وژني، هغه حرام بولئ ! دا ولې؟»، نو ددی جواب کې الله تعالی فرمائي:

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿۱۲۱﴾

او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه وي ياد کړی شوی نوم د الله پر هغې باندې (عمداً) او بېشکه چې دا خوراک خامخا ګناه ده، او بېشکه شيطانان خامخا وسوسې اچوي دوستانو خپلو ته (چې کفّار دي) لپاره د دې چې جګړه وکړي دغه (کفّار) له تاسې سره (ای مسلمانانو !) او که اطاعت وکړئ تاسې د دوی نو بېشکه تاسې به (هم) خامخا مشرکان شئ.

تفسیر: «یعنې مه خورئ له هغه مړ حيوان څخه چې پرې نه وي ياد کړی شوی نوم د الله تعالی نه حقيقتاً او نه حکماً»، يعنې شرک يوازې هم دا نه دی چې د ما سوا الله عبادت وکړ شي؛ بلکه شرک په حکم کې دا هم دي: چې کوم شی په تحليل او تحريم کې شرعي استناد پرېښود شي، او تش د خپلو آراوو، هوسونو او افکارو تابع شي، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ په تفسير کې مرفوعاً منقول دي چې: «کتابيانو د الله تعالی وحي پرېښې وه، او يوازې د احبارو او رهبانو وينا يې د تحليل او تحريم مدار او اساس ګرځولې وه».

لکه چې د بخاري او مختصر الزّبيدي شروح ځينې د هِرَقل د حديث په متعلق، او ځينې په کتاب التفسير کې ليکي؛ چې عدي بن حاتم وويل: «چې مونږ خو احبارو او رهبانانو ته عبادت نه دی کړی»، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: «دا هم عبادت دی چې په تحليل او تحريم کې يوازې د دوی متابعت وکړئ».

أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۲۲﴾

آيا هر هغه څوک چې وي مړ (په کفر يا جهل) نو ژوندی کړو مونږ دی (په اسلام يا علم سره) او وګرځوو (ورکړو) مونږ ده ته نور (رڼا) چې تګ کوي دی په دې سره په خلقو کې؛ په شان د هغه چا دی چې حال د هغه (داسې وي چې واقع وي) په تيارو کې حال دا چې نه وي وتونکی له هغه (تورتم؟ بلکه نه دی، دارنګه حال د مؤمن او کافر دی)، همداسې (لکه چې ښايسته کړی شوی دی مؤمنانو ته ايمان) ښايسته کړی شوی دی کافرانو ته هغه شی چې دي دوی چې کوي (يې له کفر او معاصيو څخه).

تفسیر: ځينې مفسرين وايي چې دغه آيت د حمزه رضي الله تعالی عنه يا عمر رضي الله تعالی عنه يا د عمّار رضي الله تعالی عنه او ابو جهل په حق کې نازل شوی دی.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (لكه چې مو ګرځولي دي فاسقان د مكې مشران) هم داسې ګرځولي دي مونږ په هره قريه (ښار) كې مشران فاسقان د هغې قريې، لپاره د دې چې مكرونه (او حيلې) وكړي دوى په هغو كليو (ښارونو) كې، او نه كوي مكرونه (او حيلې) دوى مګر خو له ځانونو خپلو سره حال دا چې نه پوهيږي دوى (چې ضرر يې دوى ته دى).

تفسير: يعني داسې حيلې او پلمې (بهانې) يواځې د مكې معظمې رئيسانو له خپل ځانه نه دي جوړې كړي، بلكه د نورو كفارو مشرانو به تل همداسې پلمې (بهانې) او حيلې كولې، تر څو عوام الناس د رسولانو تابعدار نشي، ليكن د دوى دا پلمې (منصوبې) او حيلې بحمد الله پر پخو (خالصو) ايماندارانو له سره اثر نه كوي، او پلمې (منصوبې) او حيلې كوونكي خپل پاى (انجام) او عاقبت پخپله خرابوي.

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

او كله چې به راغى دوى ته كوم آيت (وحي) نو ويل به دوى: له سره مونږ ايمان نه راوړو په (دغې وحي) تر هغه پورې چې راكړى شي مونږ ته په شان د هغو آيتونو چې وركړى شوي وو (نورو) رسولانو د الله ته، الله ښه عالم (ښه پوه) دى په هغه ځاى چېرې چې ږدي رسالت خپل (هلته)، ژر به ورسيږي هغو كسانو ته چې مجرمان دي (په كفر سره) ذلت (سپكوالى) په نزد د الله (په آخرت كې) او عذاب سخت په سبب د هغه چې وو دوى چې مكرونه به يې كول (له مؤمنانو سره).

تفسير: د دوى د مكارى، تكبر، حيلو، او پلمو (منصوبو) لټولو يو مثال دا دى چې د انبياوو عليهم السلام د صدق كومه نمونه چې ګوري؛ نو وايي چې: مونږ په دغو دلائلو او علائمو باندې نه پوهيږو، مونږ هلته يقين كولى شو، چې په مونږ كومه پرښته راښكته شي، او د رسولانو په شان مونږ ته هم د الله تعالى پيغام راواوروي، يا دې پخپله پاك الله مونږ سره مخامخ شي:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا﴾ (۱۹ جزء د الفرقان سورت (۲۱) آيت (۳) ركوع).

خير دغه خبره خو الله تعالى ته ښه معلومه ده، چې څوك د دې وړ (لايق) او اهل دي، چې د رسالت په منصب مشرّف شي، او د الله تعالى د دې عظيم الشأن امانت حامل وګرځي؟ دا نه كوم كسبي شى دى، چې په دعا او رياضت يا په دنيوي جاه او دولت سره حاصل شي، او نه هر يو پاك او پليت سړى پر داسې يو جليل القدره او مهمه ذمه و ارى باندې فائز او بريالى (كامياب) كېدى شي، هو ! داسې سپين سترګي متكبران، پلمه ګران (بهانه بازان)، حيله بازان او مكاران ښايي وپوهيږي او خبردار شي چې ژر به د دې معزّز منصب د طلب څواب دوى ته د سخت ذلّت او شديد عذاب په صورت وركړى شي.

فَمَن يُرِدِ اللَّهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ ۚ

پس هر هغه څوك چې اراده وفرمايي الله چې هدايت وكړي ده ته نو پراخوي سينه (زړه) د ده لپاره (د قبلولو) د اسلام، او هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (الله) د ګمراه كولو د هغه (د

ایمان له لارې) ګرځوي (الله) سینه (زړه) د ده تنګ، نهایت تنګ ګواکې پورته درومي دی (په زحمت او زور سره) آسمان ته.

تفسیر: یعني په زور سره آسمانونو ته ختل غواړي، ولې نشي ختلی، ځکه زړه یې تنګیږي، (یعنې د حق له قبوله داسې تښتي او لرې کیږي چې وایي آسمان ته ترې وختی، یا لکه چې د یوه سړي په مخکې یو ډېر لوړ او مشکل کار وي، چې ورته ګوري او توان یې ورته نه رسیږي، او زړه یې ورته تنګیږي، هم داسې ده ته هم اسلام سخت ښکاري).

كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۲۵﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۲۶﴾

هم داسې (چې تنګ کړي یې دي زړونه د کفارو له قبوله د حق) نازلوي الله عذاب پر هغو کسانو چې نه راوړي ایمان. او همدا (اسلام) لاره د رب ستا ده سمه صافه، په تحقیق واضح بیان کړي دي مونږ آیتونه لپاره د (هغه) قوم چې پند ترې اخلي (پکې غور کوي).

تفسیر: هغه کسان چې د ایمان راوړلو اراده نه لري، وربانديې عذاب او تباهي راځي، چې ورو ورو د دوی سینې دومره تنګیږي، چې په هغو کې د حق د ننوتلو هیڅ ځای نه پاتې کیږي، بیا نو هم دغه سینه تنګي (ضیق الصدر) داسې عذاب دی، چې د قیامت په ورځ کې په محسوس ډول ور په مخه کیږي.

شیخ الهند د «رجس» ترجمه په عذاب سره کړې ده، چې دغه تقریر د هغه په اساس شوی دی.

او «عبد الرحمن بن زید بن أسلم» «رحمه الله» هم د «رجس» معنی په عذاب سره کړېده.

مګر ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما دلته له (رجس) څنې شیطان مرادوي، ښایي دا به له دې امله (وجې) وي، چې «رجس» پلیتی ته وایي، او له شیطان څخه ډېر پلیت او ناپاک بل څوک نشته.

په هر حال له دې تفسیره سره سم د آیت مطلب به داسې کیږي: هم دغسې چې پاک الله له ایمان څنې د ویریدونکو سینه تنګوي؛ هم داسې پر هغوی باندې د بې ایمانی له وجې شیطان هم مسلّط ګاوه شي، چې له سره د «رجوع الی الحق» توفیق دوی ته نه پاتې کیږی.

لَهُمْ دَارُ السَّلٰمِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

شته دی دغو (پند آخیستونکو) ته دار (کور) د سلامتیا (جنت) په نزد د رب د دوی، او هم دغه «الله» ولي (مددګار) د دوی دی په سبب د هغو (اعمالو) چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: یعنې هر هغه څوک چې د اسلام او اطاعت په سمې صافې لارې درومي؛ هم دی به د سلامتیا کور ته ورسیږي، او پاک الله به د ده ولي، دوست او مددګار شي، دا خو د هغو کسانو حال شو چې د دوی ولي او دوست الله تعالی دی، یعنې «أولیاء الرحمن» دي، وروسته له دې د «أولیاء الشیطان» بیان کولی شي.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ۚ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِّنَ الْاِنْسِ ۚ

او (یاد کړه) هغه ورځ چې جمع به کړي (الله) دوی ټول، (او وبه ویل شي) ای جماعته د جنیاتو (د پیریانو) ! په تحقیق چې ډېر مو تابع کړي دي تاسې له انسانانو.

تفسیر: یعنې ای شیاطین الجن ! تاسو ډېر بدبخت انسانان خپل لوري ته متوجه کړي دي، او په خپله لاره مو هغوی روان کړي دي.

وَقَالَ أَوْلِيَـٰٓؤُهُم مِّنَ ٱلْإِنسِ رَبَّنَا ٱسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَآ أَجَلَنَا ٱلَّذِىٓ أَجَّلْتَ لَنَا ۚ

او وبه وايي دوستان د دوی له انسانانو څنې: ای ربه څمونږ! نفع اخيستې ده ځينو څمونږ په ځينو (نورو)، او رسيدلي يو مونږ نيټې خپلې ته هغه نيټه چې مقرره کړې وه تا مونږ ته (چې قيامت دی او مونږ ترې منکران وو، نو اوس به څمونږ څه حال وي؟).

تفسير: په دنيا کې هغه انسانان چې د بتانو او نورو عبادت کوي، دوی في الحقيقت د خبيثو پيريانو (شياطينو) عبادت کوي، او دغو به په دې گمان د شياطينو عبادت کولو، چې دوی به څمونږ په کار او ښه راشي، نو څکه به يې د دوی په نامه نذرونه، نيازونه او خيراتونه ورکول، برسېره په دې د اهل جاهليت ډېرو کسانو د تشويش او اضطرابونو په وخت کې له پيريانو څنې هم استعانت غوښت، لکه چې د «الجن» په سورت کې ورته اشاره شوې ده.

او ابن کثير «رحمه الله» او نورو داسې روايتونه هم نقل کړي دي، چې کله د آخرت په ورځ کې دغه شياطين الجن أو شياطين الانس يو ځای سره ونيولی شي، او د گردو (ټولو) حقائقو انکشاف وشي، نو هلته به مشرکان داسې عذر کوي، چې ای څمونږ ربه! مونږ د دوی عبادت نه دی کړی، خو پخپلو منځونو کې مو سمدلاسه موقتي کارونه کول، او د مرگ د وعدې له راتللو څخه لا پخوا مونږ په دنيوي کارونو او خپلو چارو کې د پر مخ بيولو لپاره يو د بل کارونه چلول، او ځينې ترتيبونه مو سنجول (سمول)، د دوی عبادت او منل مو له سره مقصود نه وو.

قَالَ ٱلنَّارُ مَثْوَىٰكُمْ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۗ

او وبه فرمايي (دوی ته الله) چې: اور ځای ستاسې دی حال دا چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مگر (کله) چې اراده وفرمايي الله (د ايستلو د دوی زمهرير يا حميم يا بل کوم عذاب ته، يا اراده وفرمايي الله تعالی د ايستلو د گناهگارو مؤمنانو له اور څخه جنت ته)،

تفسير: دا يې «کله چې اراده وفرمايي الله» د دې لپاره وفرمايه چې د دوزخ عذاب چې دائم دی، خو د هم ده په اراده سره دی، هر کله چې اراده وفرمايي د هغه پر موقوفولو هم قادر دی، ليکن پر هغه شي يې چې اراده کړېده، او د هغې خبر يې د رسولانو په ژبه ورکړی دی، هغه له سره تبديل کېدونکی نه دی. عموماً مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړېده: «وبه فرمايي دوی ته الله چې اور ځای ستاسې دی چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مگر کله چې اراده وفرمايي الله د ايستلو د دوی زمهرير، يا حميم يا بل کوم عذاب ته، نو په دغه وخت کې به په اور کې نه وي»، چې همدغه ترجمه غوره ده.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

بېشکه رب ستا ښه حکمت والا ښه عالم (ډېر خبردار) دی.

تفسير: يعني د مجرمانو له جرائمو څنې په ښه ډول سره خبردار دی، او له خپل بالغه حکمت سره سم د هر جرم په ځای او تناسب سره سزا ورکوي.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّى بَعْضَ ٱلظَّـٰلِمِينَ بَعْضًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

او همداسې (چې په دنيا کې انسي او جنّي کفار مو يو په بل باندې مسلّط کړي دي؛ په عقبا کې) مسلّطوو مونږ ځينې ظالمان په ځينو (نورو) په سبب د هغو اعمالو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: لكه چې تاسي د «شياطين الجن» او د دوی د انسي أولياوو حال واورېده، هم داسې مونږ ګرد ظالمان او ګناهګاران د دوی دظلمونو او بدو كارونو په تناسب به په دوزخ کې يو له بله سره نژدې کوو، او د هرې درجې ظالم او ګناهګار چې وي؛ دی به د نافرمانانو په همغه طبقه کې اچوو، بيا به وويل شي دوی ته داسې چې:

يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ؕ

ای جماعته د جنياتو (پيريانو !) او انسانانو ! آيا نه وو راغلي (بلكه راغلي وو) تاسې ته رسولان له همدا تاسې نه چې بيانول به دوی پر تاسې آيتونه (احكام) ځما او ويرولئ به يې تاسې له ملاقات د ورځې ستاسې څخه چې دا ده.

تفسير: دا تحقيق چې په هره نوعه کې بېل بېل رسول راشي، يا هر يو رسول د جن او انس ګردو افرادو لپاره مبعوث شوی دی، نو دا آيت له دې بيانه ساكت دی، د نورو نصوصو له مخې ګردو عالمانو دا ثابته کړې ده؛ چې نه د هر يوه رسول بعثت عمومي دی، او نه الله تعالی کوم يو جنّ د مستقل رسُول په حيث لېږلی دی، د معاش او معاد په اکثرو معاملو کې دوی حق تعالی د انسانانو تابع ګرځولي دي، لكه چې د «جن» د سورت آيتونه او احاديث او نور پرې دلالت کوي.

دا كومه ضابطه نه ده چې د مخلوق د هرې نوعې لپاره د همغې نوعې كوم سړی رسول ولېږل شي، باقي د انسانانو په لوري د پرښتو لېږل د رسالت په ډول (طريقه) د دې په نسبت هغه انكار چې د پاك قرآن په متعددو مواضعو کې شوی دی؛ د هغو اصلي منشأ همدا ده، چې عام انسان د پرښتو د ليدلو تحمل په خپل اصلي هيئت سره نشي كولی، او د بې اندازې خوف او هيبت له وجې نشي ترې مستفيد کېدی، او كه د انسان په صورت راشي، نو بلا ضرورت التباس واقع کيږي، په همدې قياس سره كه د پيريانو په قوم کې د نبوت منصب اهليت وای؛ نو دوی به دانسانانو لپاره له سره نه مبعوث کېدل، ځكه چې هلته به هم دغه اشكال وو.

قَالُوْا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۰﴾

نو وايي به چې شاهدي وايو پر (ګناهونو د) ځانونو خپلو (او په راتګ او تبليغ د رسولانو، نو وبه فرمايي الله چې) او غره کړي (او غولولي) دوی ژوندون لږ خسيس (دنيوي ژوندون)، او شاهدي ورکړه دوی پر ځانونو خپلو باندې چې بېشكه دوی وو كافران (په دنيا کې).

تفسير: په دې سورت کې پورته ذكر شو چې اول به كافران له خپله كفره انكار کوي، بيا به الله تعالی پخپل تدبير دوی قائلوي.

ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ ﴿۱۳۱﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

دغه (ارسال د رُسل) لپاره د دې دی چې نه دی رب ستا هلاك كوونكی (د اهل د ښارونو او د) كليو په ظلم سره، حال دا چې اهل د دې (كليو او ښارونو) غافلان (بې خبران) وي، او هر چاته درجې دي (په ثواب او عقاب کې) له (جزاء د) هغو اعمالو چې کړي وي دوی، او نه دی رب ستا غافل (بې خبره) له هغو شيانو چې دوی (يې) کوي.

تفسير: يعني د الله تعالى دا عادت نه دی چې بې له خبرولو او پوهولو څوک د ظلم او عصيان په ګناه باندې په دنيا يا آخرت کې ونيسي، او هلاک يې کړي، نو ځکه پيغمبران او ويروونکي يې ولېږل، چې په ښکاره ډول ټولو جنياتو او انسانانو ته د دوی ښه او بد، ابتداء او انتهاء ورڅرګند او ګرد پرې خبردار کړي، بيا چې د چا عمل په کومه درجه او اندازه وي؛ الله تعالى به له هغه سره همغسې معامله وکړي.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا يَشَاءُ كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

او رب ستا غني (بې پروا) دی (له بندګانو او د دوی له عباداتو) څښتن (خاوند) د رحمت دی (د عذاب په ژر نه لېږلو)، که اراده وفرمايي نو بوځي به تاسې او خليفه (ځای نيوونکی ستاسې) به کړي وروسته له تاسې هر هغه څوک چې اراده وفرمايي، لکه چې پيدا کړي يې يئ تاسې له اولادې د قوم نورو نه. بېشکه هغه شی چې له تاسې سره يې وعده کولی شي (چې قيامت دی) ضرور راتلونکی دی، او نه يئ تاسې عاجز کوونکي (د الله تعالى په قدرت د ده کې).

تفسير: الله تعالى خپل حجّت پر تاسې د رسول په لېږلو تمام کړ، اوس که تاسې د الله تعالى احکام نه منئ، او په سمه صافه لاره نه درومئ؛ نو الله جل جلاله غني دی، او د تاسې او د نورو هيڅ پروا نه لري، که پاک الله اراده وکړي؛ نو تاسې ګرد به يوه شيبه (دقيقه) کې له منځه يوسي، او ستاسې په ځای به په خپل فضل او مرحمت سره بل قوم ودروي، چې د الله تعالى مطيع او وفادار وي، او دغه ستاسې بيول او د بل صالح قوم راوستل پاک الله ته هيڅ څه اشکال نه لري، دا چې نن تاسې د خپلو پلرونو او نيکونو په ځای ناست يئ، د پاک الله کار دی چې دوی يې عقبې ته بيولي او تاسې يې په دغه دنيا کې د دوی په ځای کښېنولي يئ، او ځای يې درکړی دی، په هر حال د الله تعالى کار بېرته پاتې کېدونکی او ستنېدونکی (واپس کېدونکی) نه دی، که ګرد مخلوقات هم لاس سره يو کړي، او ورته متفق شي؛ بيا هم دوی د الله جل جلاله د ارادې او مشيئت مخه نشي نيولی.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

ووايه چې ای قومه ځما! عمل کوئ تاسې پر حالت خپل سره (چې کفر او عداوت دی) بېشکه زه هم عمل کوونکی يم (پخپل حال سره چې ايمان او استقامت دی)، پس ژر به پوه شئ تاسې چې دچا لپاره به وي (محمود) عاقبت د دار (د آخرت، باليقين)، شان دا دی: نه مومي برى ظالمان (کافران له عذابه د نيران).

تفسير: يعني الله تعالى تاسې په خير او شر، نفع او ضرر، نېک او بد ګردو مطلع او خبر کړي يئ، که سره له هغه هم تاسې پرې ونه پوهېږئ، او پر خپلو ځانونو ظلم وکړئ، او له دې تيرې او تجاوز څخه لاس وانخلئ؛ نو تاسې په دغه شرارت کې دوام وکړئ!، زه به هم خپله فريضه اداء کړم، او عنقريب به دا خبره ښکاره شي، چې د دې دنيا انجام د چا په لاس کې دی؟ بې له شکه او شبهې د ظالمانو پای (آخر) او انجام ښه نه دی.

وروسته له دې د دوی د هغو څو اعتقادي او عملي ظلمونو بيان کاوه شي، چې په دوی کې رائج وو، او له ګردو څخه خورا لوی ظلم هغه دی، چې د هغه په نسبت يې فرمايلي دي: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۱۳۶﴾

او مقرر كړي دي دغو (مشركانو) الله ته له هغه شي چې پيدا كړي دي الله تعالى (هغه) له كښته (فصله) او چارپايانو څخه يوه برخه، نو وايي دوى دا برخه لپاره د الله تعالى ده په زعم (عقيده) د دوى سره، او دا (بله برخه) لپاره د شريكانو څمونږ ده، نو هغه برخه چې وي لپاره د شريكانو د دوى؛ پس (هغه) نه رسيږي الله ته، او هغه برخه چې وي لپاره د الله؛ نو هغه رسيږي شريكانو د دوى ته (چې بتان دي، ډېر) بد دى هغه حكم (انصاف) چې كوي يې دوى.

تفسير: شاه صاحب فرمايي چې: «كافرانو به له خپلو كښتو (فصلونو) او د چارپايانو له بچيانو څنې د الله تعالى په نامه نذرونه او نيازونه ايستل، او د بتانو په نامه به يې هم نيازونه او نذرونه ټاكل (مقررول)، نو بيا كله چې هغه ساكښ (ذي روح) چې د الله پاك په نامه ټاكلي (مقرر) شوي وو، څه قدر به يې بهتر ليدو؛ نو هغه به يې د بتانو له ساكښو (ذي روحو) سره بدلاوه، مګر د بتانو له لوري به يې د الله تعالى په لوري نه بدلاوه، او له هغو ډېر ويرېدل».

هم داسې په كښت (فصل) او كر، غَلو او دانو، مېوو او نورو شيانو كې هم كه د بتانو د نامه نذر اتفاقا د پاك الله برخې سره ګډ كېده؛ نو هغه به يې ترې بېلاوه، او د بتانو په لوري به يې ورستناوه، كه د الله پاك برخه به د بتانو په برخو كې ورتله؛ نو هغه به يې نه ستنوله او داسې پلمې (تدبيرونه) او بهانې به يې جوړولې چې الله تعالى خو غني دى، كه د هغه له برخې څخه څه كمه شي، هيڅ پروا نه لري، په خلاف د بتانو چې هغوى داسې نه دي.

د تماشې خبره دا وه چې دوى له داسې ويناوو څخه هم نه شرمېدل چې هغه بتان چې په دې اندازه محتاج وي؛ نو بيا دوى څرنګه معبود او مستعان دواړه شي؟ د داسې شيانو عبادت او احترام د كوم پوه او عقلمن كار دى؟.

په هر حال په دې آيت كې په ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ سره د مشركينو د دې تقسيم ترديد وكړ شو، يعنې د الله تعالى په پيدا كړى شوو كښتونو (فصلونو) او مواشيو او نورو كې اول د غير الله د برخې ټاكل (مقررول) او بيا د خرابو ناقصو شيانو نسبت پاك الله ته كول څومره ظلم؟ او بې انصافي ده؟ !.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ

او (لكه چې مزيّن كړى شوى دى دوى ته دا د اموالو قسمت) هم داسې ښايسته كړى دي ډېرو مشركانو ته وژل د اولاد خپل شريكانو د دوى (چې شيطانان دي) لپاره د دې چې هلاك كړي دوى او (بل) لپاره د دې چې ګډوډ كړي (دا شيطانان) پر دوى باندې (ابراهيمي) دين د دوى.

تفسير: («شُرَكَاءُ» مرفوع او د «زَيَّنَ» فاعل دى): دلته د (شركاء) تفسير مجاهد «رحمه الله» په «شياطين» سره كړى دى، د مشركانو د انتهايي جهالت، ظلم او تيري يوه نمونه دا وه چې ځينو د دوى به خپلې نجونې (جينكۍ) د څوم له شرمه، او د خسر ګرځېدلو له عيبه او ځينو خپل نور حقيقي اولادونه د دې انديښنې له سببه چې له كومه او څه به وخوري؛ وژل، او كله به يې په خپلو ځانونو باندې داسې نذرونه منل، كه دومره اولاد ځما كره وشي، يا مې فلانى مراد پوره شي، نو خپل يو ولد به د فلانې بت په نامه ذبح كړم، او دغه ظلم او تېرى او بې رحمي به يې لوى عبادت او قربت ګڼه، لكه چې شياطينو هم دغه بد رسم دوى ته د الهي خليل د سنّت پشان ښايسته ورځرګند كړى وو.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ ﴿۱۳۷﴾

او كه اراده فرمايلې وی الله (په نه كولو د دې كار)؛ نو نه به وو كړی دوی دا كار، نو پرېږده دوی او هغه چې دروغ وايي دوی (پر الله باندې).

تنبيه: همداسې يو آيت په (۸ جزء د «الأنعام» د سورت په ۱۱۲ آيت (۱۴) ركوع) او په نورو ځايونو كې هم په همدې مضمون نور آيتونه شته، هر هغه شی چې د دغو متحد المضامينو آيتونو په تفاسيرو كې هلته ليكل شوی دی، هغه دې دلته بيا وكتل شي !.

وَقَالُوْا هٰذِهٖۤ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَاۤ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُوْرُهَا وَاَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُوْنَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيْهِمْ بِمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

او وايي دوی چې (دغه برخه د بتانو كه) چارپايان دي او (كه) كښت (فصل) ممنوع (حرام) دي؛ چې نه به خوري له دې مګر هغه څوك چې څمونږ خوښ وي په ګمان د دوی سره سم، او (ځينې) چارپايان دي چې نه يادوي دغه (مشركان په وخت د ذبح كې) نوم د الله پر دوی بلكه (نوم د بتانو پرې يادوي او نسبت كوي د دغو احكامو الله ته) په طريقه د دروغ تړلو په الله، ژر به سزا وركړي دوی ته (الله)، په سبب د دې چې وو دوی دروغ به يې تړل (پر الله).

تفسير: مثلا چې نارينه يې وخوري او ښځې يې ونه خوري، يا دې نذرانې يواځې همغه كسان وخوري؛ چې د بتخانو مجاوران وي، دا قيود يې يواځې په خپلو خيالونو سره د ځينو چارپايانو او كښتونو (فصلونو) په متعلق وضع كړي وو، چې د بتانو په نامه به يې وقفول، همداسې يې سورلی او بار وړل هم د ځينو ساكښانو (چارپايانو) په شا حرام ګڼل، د ځينو مواشيو په نسبت يې داسې فيصله كړې وه، چې د ذبحې يا د سورلی يا لوشلو په وخت كې پر هغوی د الله تعالى نوم وانخيستل شي، او هيچېرې د بتانو په شيونو كې الله تعالى شريك نشي.

برسېره په دې؛ لوی غضب دا وو چې د هسې خرافاتو او جهالتونو نسبت يې د الله تعالى په لوري كاوه، ګواكې (معاذ الله) همده داسې احكام صادر فرمايلي دي، او په هم دغو طريقو سره د ده خوښي او خوشالي حاصلېدی شي، له داسې بدو عناوينو سره يې داسې بهتان او افتراء هم كوله، ژر به دوی د داسې ګستاخی او سپين سترګی له سزاوو سره مخامخ شي.

وَقَالُوْا مَا فِيْ بُطُوْنِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُوْرِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰۤى اَزْوَاجِنَا ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مَّيْتَةً فَهُمْ فِيْهِ شُرَكَآءُ ؕ سَيَجْزِيْهِمْ وَصْفَهُمْ ؕ اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۳۹﴾

او وايي دوی چې هغه شی چې په ګېډو د دې چارپايانو كې دی؛ خالص دی لپاره د نارينه وو څمونږ، او حرام كړی شوی دی پر ښځو څمونږ، او كه وي هغه؛ مرداره نو دوی (نر او ښځه) په كې شريكان دي، ژر به سزا وركړي (الله) دوی ته د (دې) تقرير د دوی، بېشكه دغه (الله) ښه حكمت والا دی (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي) ښه علم والا (په هر شي دانا).

تفسير: يوه داسې مسئله يې هم له ځانه جوړه كړې وه، كه بحيره او سائبه يې ذبح كړه، او د هغو له ګېډو ځنې كوم ژوندی بچی ووت، نو د هغه له غوښې څخه دې نارينه وخوري !او ښځې دې نه خوري، او كه مړ ووت؛ ټول يې ترې خوړی شي، د داسې بې سندې مسئلې د جوړوونكو له حاله پاك الله بې خبره نه دی، هو ! دی به له خپل حكمت سره

سم په مناسب وخت کې هغو ته مناسبه سزا ورکوي، (او بېشکه الله څښتن (خاوند) د حکمت دی، په حکم د حلالو او حرامو بلکه په هر شي کې، او ښه دانا دی په مصالحو د بندګانو خپلو په حل او په حرمت او نورو کې).

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوٓا أَوْلَٰدَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَآءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

بېشکه زیان کړی دی هغو کسانو چې وژلي یې دي اولاد خپل له جهته د بې عقلۍ بې له پوهې، او حرام کړي یې دي هغه شیونه چې رزق (روزي) ورکړی دي دوی ته الله، له جهته د دروغ تړلو پر الله پورې، بېشکه ګمراهان شوي دي دوی، او نه دي دوی لاره موندونکي (حق ته).

وَهُوَ الَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾

او الله هغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي باغونه (د انګورو له څمکې) هسک (اوچت) کړی شوي (پر لرګیو)، او غیر هسک (اوچت) کړی شوي (پراته پر څمکه)، او د خرما ونه او کښت (فصل) چې مختلفي وي مېوې (حاصل) د هغو (په رنګ او خوند کې) او زیتون (ښونه) او انار (نرګوسی) چې متشابه وي (په ونو او پاڼو کې) او غیر متشابه وي (مېوې د هغو په مزو کې)، خورئ تاسې له مېوې د هغې څنې کله چې مېوه ونیسي، او اداء کړئ حق د هغې په ورځ د رېبلو (شوکولو) د دې، او بې ځایه یې مه مصرفوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (تېرېدونکي له حدودو).

تفسیر: هسک (اوچت) کړی شوي لکه انګور چې پر چېلو او نورو هسکیږي (اوچتیږي)، او غیر هسک (اوچت) کړی شوي (چې پخپله هسک (اوچت) وي) لکه خُرما، منه، بادام او پسته او نورې دِډ (تنه) لرونکي ونې، یا (غوړېدلې په څمکه لکه) خټکي، هندوانې، او نور چې د هغو ځېلې (جوړنګ) بې د بل کوم شي له اتکاء د څمکې پر مخ غځیږي او خوریږي.

﴿أُكُلُهُ﴾ «اُکُل: مېوه، دانو او نورو هغو شیانو ته وایي چې خوړل کیږي»، ﴿مُتَشَٰبِهًا﴾ یعنې په صورت او شکل کې یو له بل سره مشابه او ورته وي، خو په خوند او مزه کې سره بېل او جلا (جدا) وي.

﴿كُلُوا مِن ثَمَرِهِۦٓ﴾ «خورئ له مېوې د هغې»، یعنې هغه غلې چې الله تعالی پیدا کړي دي، د هغوی له خوړلو څخه بې له کومه سنده ځان مه ساتئ !، هو ! د دې دوه خبرو فکر او خیال تل ولرئ، چې د رېبلو او ټولولو په وخت کې هغه حق چې د الله تعالی دی؛ هغه ورکړئ، او نور فضول او بې موقع صرفول او ښندل (نوستل) مه کوئ !.

د الله تعالی له حق څخه دلته مراد څه شی دی؟ د دې په نسبت عالمان مختلفې خبرې کوي، د ابن کثیر «رحمه الله» له روایت څنې دا څرګندیږي، چې ابتداء په مکې معظمې کې د کښتونو (فصلونو) او باغونو په حاصلاتو کې څه برخه ایستل واجب وو، چې په مساکینو او فقراوو صرفېدله، وروسته په مدینې منورې کې د هجرت په دویم کال د هغه مقدار او د نورو تعیین او تفصیل وکړ شو، یعنې د للمې څمکې په حاصلاتو (په دې شرط چې خراجي نه وي) لسمه برخه، او د اوبو لرونکو څمکو څنې شلمه برخه واجب ده.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَّفَرْشًا ۚ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾

او (پیدا کړي مو دي) له چارپایانو بار وړونکي او غځېدونکي (په ځمکه)، خورئ تاسې له هغو چې رزق کړی (درکړی دی) تاسې ته الله، او مه کوئ متابعت (مه ځئ) تاسې په قدمو د شیطان، بېشکه دا (شیطان) تاسې ته دښمن دی ښکاره.

تفسیر: بار وړونکی لکه اوښ او نور، او په ځمکه غځیدونکي لکه کوچنوټي (واړه) ساکښان (ذي روح) مېږي، وزې (یا د «فرش» معنی دا ده چې د وړیو او وژغنو او ویښتانو څخه یې فرشونه جوړیږي، یا لپاره د حلالولو پر ځمکه څملول کیږي، یا «حمولة» د انعامو کبار دي، او «فرش» د دوی صغار دي، ځکه چې ځمکې ته فرش په شان نژدې دي).

د الله تعالی له دې راکړو نعمتونو څنې منتفع کېدل، بهره اخیستل پکار دي، د شیطان پر قدمونو تګ دا دی، چې دغه شیان هرو مرو بې له شرعي حجّته حرام وګرځول شي، یا د شرك او بت پرستۍ وسیله یې جوړه کړي، له دې نه په بله د شیطان ښکاره دښمني څه وي، چې له دې نعمتونو څنې یې تاسې په دنیا کې بې برخې ګرځولي یئ؟، او په آخرت کې د هغو له امله (وجې) په سخت عذاب اخته کېږئ.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۖ مِّنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾

(الله پیدا کړي دي حلال) اته جوړې (نر او ښځه)، له مېږو (ګډو) څنې دوه (نر او ښځه) (یعني په هره نوعه کې یوه ښځه او بل نر، په دې ډول دوه دوه جوړه شول، چې ګرد سره اته کیږي)، او له وزو (بیزو) څخه دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده ! دوی ته): چې آیا (الله) دواړه نران حرام کړي دي (د مېږو «ګډو» او وزو «بیزو» څخه) که دواړه ښځې (له دوی څخه)؟ یا (که حرام کړي یې دي) هغه بچي چې مشتمل وي په هغو باندې رحمونه د دغو دواړو ښځو؟ راوښیئ تاسې ما ته سند (چې علم دی)، که یئ تاسې صادقان (رښتیني په نسبت د تحریم د دې شیونو کې الله ته) !.

تفسیر: یعني د کوم یوه شي حلال او حرام ګڼل یواځې د الله تعالی په حکم سره کېدی شي، بیا په دوی کې نر یا ښځه یا د هغه بچې چې د مور په ګېډه کې دی که تاسې دګردو انسانانو یا د ځینو په حق کې حرام وګرځوئ لکه چې په پخوانیو آیتونو کې تېر شو، آیا له تاسې سره د دې خبرې کوم سند شته؟

کله چې له تاسې سره د الله تعالی کوم حکم او سند نشته، نو بیا تش په آراوو او نفسي تمایلاتو سره د الله تعالی په پیدا کړو شیانو کې له خپله ځانه حلال او حرام ټاکل (مقررول) له دې خبرې سره مرادف دي؛ چې د الوهیت مقام د خپل ځان لپاره تعیین کړئ، یا په الله تعالی باندې عمداً او په قصد سره بهتان یا افتراء ووایئ، دا دواړه صورتونه ډېر مهلك او تباه کوونکي دي.

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

او (الله پیدا کړي دي) له اوښانو دوه (نر او ښځه) او له غوایانو دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې آیا دواړه نران حرام کړي دي الله که دواړه ښځې یا هغه (بچي یې حرام

کړي دي) چې مشتمل دي پرې رحمونه د دغو دواړو ښځو، آیا وئ تاسي حاضران (لیدونکي) کله چې وصیت (حکم) کاوه تاسې ته الله په دې شیانو، نو څوک دی ډېر ظالم (یعني نشته لوی ظالم) له هغه چا چې تړي پر الله باندې دروغ لپاره د دې چې ګمراه کړي خلق بې له علمه (بې تحقیقه)، بېشکه الله نه کوي هدایت قوم ظالمانو ته (چې د جاهلیت په دین ولاړ وي).

تفسیر: د اشیاوو تحلیل او تحریم یواځې د الله تعالی په حکم سره کېدی شي، او د الله تعالی حکم د انبیاوو علیهم السلام په وسیله رارسیږي، یا حق تعالی بلا واسطه څوک مخاطب وګرځوي، نو له دې نه معلومه شوه، چې دلته دواړه صورتونه منفي دي، د پخواني شِقّ انتفاء ته یې په ﴿نَبِّـُٔونِي بِعِلۡمٍ﴾ الآیه ـ سره او د دویم شِقّ نفي ته یې په ﴿أَمۡ كُنتُمۡ شُهَدَآءَ إِذۡ وَصَّىٰكُمُ﴾ الآیه ـ سره تنبیه وفرمایله، نو د مشرکانو په دغو دعواوو کې د افتراء او اضلال څخه ما سوا بل هیڅ شی پاتې نشو.

قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٖ يَطۡعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيۡتَةً أَوۡ دَمٗا مَّسۡفُوحًا أَوۡ لَحۡمَ خِنزِيرٖ فَإِنَّهُۥ رِجۡسٌ أَوۡ فِسۡقًا أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦۚ فَمَنِ ٱضۡطُرَّ غَيۡرَ بَاغٖ وَلَا عَادٖ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١٤٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نه مومم زه په هغه شي کې چې وحي کړی شوې ده ماته (تر اوسه پورې) (یو شی) حرام کړی شوی پر کوم خوړونکي چې خوري هغه، مګر که وي دا شی مرداره یا وینه بهېدونکې یا غوښه د خنزیر؛ نو بېشکه دغه خنزیر پلیت دی، یا ناجائزه ذبیحه وي چې غږ کړی شوی وي بې د نامه د الله په (وخت د ذبح د) هغې کې، بیا که څوک (له لوږې) بې اختیاره شي، په دغه حال چې نه وي ظالم (پر بل کوم مضطر باندې)، او نه تېرېدونکی (په خوراک کې د ضرورت له قدره)؛ نو بېشکه رب ستا لوی بخښونکی (د خطیاتو) نهایت مهربان دی.

تفسیر: شاه صاحب فرمایي: «یعني له هغو ساکښانو (ذي روحو) څخه چې د غوښو خوراک یې رواج درلود (لرلو)، هم دا حرام دي»، په دې آیت کې کفارو ته دا خبره ښووله کېږي، دغه شیان چې پاس ذکر شول ګرد حلال وو، خو تاسې هغه په خپل سر حرام وګرځول، اوس هغه شیان درښوول کېږي؛ چې حقیقتاً حرام دي، او تاسې هغه حلال ګڼئ.

باقي د آیت مضمون تفسیر او توضیح په (۲ جزء د البقره سورت په (۱۷۳) آیت (۲۱) رکوع، او په (۶) جزء د «المائدې» د سورت په (۳) آیت (۱) رکوع د ﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحۡمُ ٱلۡخِنزِيرِ﴾ الآیه ـ په تفاسیرو کې لیکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٖۖ وَمِنَ ٱلۡبَقَرِ وَٱلۡغَنَمِ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتۡ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلۡحَوَايَآ أَوۡ مَا ٱخۡتَلَطَ بِعَظۡمٖۚ ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِبَغۡيِهِمۡۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾

او پر هغو کسانو باندې چې یهودان دي؛ حرام کړی وو مونږ هر نوکداره، او له غوایانو او له مېږو (ګډو) حرام کړی وو مونږ پر دوی باندې وازدې د دې دواړو، مګر هغه وازده چې بار کړې وه (لګېدلې وه په) شاګانو د دوی دواړو یا کلمو باندې به وه، یا هغه وازده چې لګېدلې به وه له هډوکي سره، دا (تحریم د دې شیونو) جزا ورکړې وه مونږ دوی ته (په هغه سره) په سبب د ظلم (شرارت) د دوی، او بېشکه مونږ خامخا رښتیا ویونکي یو (په دې ویلو خپلو کې).

تفسير: يعني اصلي حُرمت خو په هم دغو شيانو كې شته چې پاس ذكر شول، هو ! د موقّتي مصالحو له امله (وجې) ځينې شيان په عارضي ډول سره پر ځينو اقوامو پخوا له دې نه حرام كړى شوي وو، مثلا پر يهودانو باندې د دوى د شرارتونو د سزا له امله هر نوك لرونكى حيوان چې نوكان يې له منځه نه وي جلا (جدا) شوي، لكه اوښ، شتر مرغ، مرغاوى او نور حرام كړى شوي وو، او هم د غوايي او وزې (بيزې) هغه وازده چې پر شا يا كلمو يې لګېدلې نه وي، يا له هډوكي سره متصله نه وي؛ پر دوى باندې حرامه كړى شوې وه، لكه د پښتورګي وازده.

د بني اسرائيلو دغه دعوى غلطه ده؛ چې دغه شيان د نوح او ابراهيم عليهما السلام له زمانې راهيسې په مستمر ډول سره پرله پسې حرام پاتې دي، رښتيا خبره دا ده چې له دغو شيانو ځنې هيڅ يو شى د ابراهيم عليه السلام په عهد كې نه وو حرام، او د يهودانو د نافرمانۍ او شرارتونو له امله دا ګرد شيان حرام شول، نو هر هغه څوك چې د دې په خلاف دعوى كوي؛ دروغ وايي، لكه چې د (۴ جزء په شروع د آل عمران سورت په (۹۳) آيت (۱۰) ركوع په: ﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوْهَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ﴾ دغو دعوى كوونكو ته دعوت وركړى شوى دى، چې د دې خبرې اثبات را څرګند كړي !.

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُوْ رَحْمَةٍ وَّاسِعَةٍ ۚ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهٗ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۴۷﴾

نو كه نسبت د دروغو وكړ دوى تاته (په دغې وحيې كې) نو ووايه (اى محمده !دوى ته) چې رب ستاسې څښتن (مالك) د رحمت واسع (ډېر پراخ) دى (چې تلوار نه كوي په تعذيب ستاسې)، او نه ګرځول كېږى عذاب د الله له قومه ګناهګارانو (كافرانو نو مه مغرورېږئ په دې امهال).

تفسير: تاسې ته تر اوسه پورې د الهي رحمت د پراخۍ له كبله (وجې) نجات موندلى دى، نو داسې مه ګڼئ چې عذاب له تاسې ځنې لرې شوى دى.

سَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ ۭ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوْا بَاْسَنَا ۭ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوْهُ لَنَا ۭ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُوْنَ ﴿۱۴۸﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۚ فَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۱۴۹﴾

ژر به ووايي هغه كسان چې شرك يې كړى دى: كه اراده فرمايلي وى الله (په طريقه د رضا سره د دوى د شرك په عدم) نو شرك به نه وو غوره كړى مونږ او نه پلرونو ځمونږ او نه به حرام كړي وو مونږ هيڅ شى، لكه همدغه (مكذّبان) نسبت د دروغو كړى وو هغو كسانو چې پخوا له دوى ځنې وو تر هغه پورې چې وڅاكه دوى عذاب ځمونږ، ووايه (اى محمده ! دوى ته): آيا شته تاسې سره څه علمي سند چې راوباسئ تاسې هغه مونږ ته، پيروي نه كوئ تاسې (د هيڅ شي) ! مګر د تش ګمان (اټكل خپل، نه له علمه)، او نه يئ تاسې مګر خو دروغ وايئ (په الله). ووايه (اى محمده ! دوى ته: كه نه وي تاسې سره څه دليل) نو الله لره دى دليل كامل (لپاره د الزام ستاسې) نو كه اراده فرمايلي وى (الله د هدايت ستاسې نو) خامخا هدايت به يې فرمايلى وو تاسې ټولو ته.

تفسير: يعني كه الله اراده كړې وى، نو هغه پاك ذات قدرت درلود (لرلو) چې مونږ او ځمونږ اسلاف يې نه يواځې له دغه تحريم بلكه له نورو مشركانه افعالو او اقوالو ځنې هم ژغورلي (ساتلي) وى، كله چې يې نه يو ژغورلي، او مونږ همغسې پرې پاتې او دوام لرو، نو ثابته شوه چې د هغه په دربار كې ځمونږ دا ګردې چارې مقبولې او ښايسته دي،

او كه ځمونږ دغه كارونه (چې له قديمه راهيسې يې كوو) د ده په نزد خراب او نا مناسب وی؛ نو مونږ يې ولې داسې خوشې او آزاد او په خپل سر يې پرېښې يو؟.

دغه خبره د پوهېدلو وړ (قابل) ده چې «أحكم الحاكمين» جل جلاله د دنيا د پيدايښت له اوله تر نن پورې د خپلو صادقو او پاكو رسولانو عليهم السلام په واسطه له هر قسم قوانينو او احكامو ځنې خپلو بندګانو ته اطلاع وركوي، او په ښكاره او صاف ډول دوی ته دا ورښيي، چې كوم اعمال د ده په دربار كې غوره او كوم يې ناغوره دي؟.

كله پرله پسې او كله له لږو وقفو څخه وروسته د دغو احكامو او هداياتو يادونه او تذكر هم كيږي، په دې منځ كې تر هغې اندازې پورې چې له مخالفت كوونكو سره مسامحت وړ (لايق) وو؛ ورسره مسامحت وشو، كله چې د معمولي تنبيهاتو ضرورت پېښ شوی دی، نو ګړی په ګړی هغه هم وركړی شوي دي.

او هغو كسانو ته يې لږ څه مهلت او ډيل هم وركړی دی؛ چې د دوی د شقاوت او بدبختی جامونه تر څنډو (غاړو) ډك شوي وو، او په صاف او ښكاره ډول سره د خپل الله جل جلاله د انتهايي سزا مستحق ګرځيدلي او په خپله سزا او هيداد باندې د رسېدلو وړ (مستحق) او لايق ګڼلی شوي وو، لكه چې ډېرو قومونو د خپلو جرائمو د لږ څه هيداد او سزا خوند په هم دې دنيا كې څكلی دی.

نو بيا د دغسې حالاتو له موجوديت سره د څو ورځو له مخې د كوم قوم په كومو جرائمو كې د سزا له نه مبتلا كېدلو او سمدلاسه د دوی په عذاب له نه اخته كېدلو څخه څرنګه دغسې استدلال كېدی شي؛ چې ګواكې (معاذ الله) هغه جرائم د الله تعالی په نزد غوره دي، كه نه الله تعالی به د يوې ګړی له مخې هم ورته مهلت نه وركاوه.

بېشكه كه د الله تعالی اراده وی؛ نو د انسان خلقت به يې داسې كاوه چې ګرد به سره د نوې لارې پر تللو مجبور وو، ليكن كله چې داسې نه ده واقع شوې، نو هم دغه بالغه حجّت او پوره الزام پر هغو كسانو دی چې ﴿لَوْشَآءَاللّٰهُ مَآاَشْرَكْنَا﴾ الآيه ـ په ويلو سره په الهي مشيئت او رضا كې د تلازم اثبات كوي.

د مشركانو دغه استدلال ﴿لَوْشَآءَاللّٰهُ مَآاَشْرَكْنَا﴾ الآيه ـ خوشې لغو او چټي (بېكاره) او فضول دی، او هيڅ يو داسې برهان او علمي اصول له هغوی سره نشته چې هغه د عاقلانو په مخ كې وړاندې كړی شي، او يواځې اټكلي غشي او تخميني خبرې دي، چې د الله تعالی بالغه حجّت پرې ترديدوي، چې د هغه په لوري په ﴿فَلَوْشَآءَلَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ﴾ كې اشاره فرمايلې ده، يعنې انساني فطرت داسې نه دی پيدا كړی شوی؛ چې ګرد سره سم د هدايت په لاره برابر شي، دوی ته پاك الله د كسب او اختيار هغه آزادي وړ په برخه فرمايلې ده، چې د هغې اعطاء بل هيڅ يوه مخلوق ته ممكنه نه وه، نو ځكه لازم دي چې د دې آزادی د استعمال په وخت كې لارې مختلفې وي، څوك په نېكی پسې منډې وهي، او څوك د بدی په لوري وځغلي.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِيْنَ يَشْهَدُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۵۰﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) راولئ شاهدان خپل هغه چې شاهدي وركوي دوی (په دې) چې بېشكه الله حرام كړي دي دا شيونه، نو كه شاهدي وركړه دوی؛ نو ته شاهدي مه وايه له دوی سره (مه يې قبلوه، اعتبار پرې مه كوه !)، او مه كوه متابعت د آرزوګانو (خواهشونو) د هغو كسانو چې نسبت د دروغو كوي آيتونو (احكامو) ځمونږ ته، او د هغو كسانو چې نه راوړي ايمان په آخرت باندې، حال دا چې دوی له ربه خپله سره برابروي (نور شيان په عبادت كې).

﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې راشئ ! چې زه لولم (در اوروم) هغه چې حرام كړي دي رب ستاسې پر تاسې باندې، چې شريكان مه نيسئ تاسې له دغه (الله) سره هيڅ شى، او (نيكي كوئ تاسې) له مور او پلار سره په نېكۍ كولو سره، او مه وژنئ تاسې اولاد خپل له (وېرې د فقر او خوارۍ نه، مونږ رزق (روزي) دركوو تاسې ته او هم دوى ته.

تفسير: عربيانو به د مفلسۍ لامله (وجې) ځينې وختونه خپل اولادونه وژل، او ويل به يې چې: مونږ پخپله خواړه نه مومو؛ نو خپلو اولادونو ته له كومه خوراك ور برابر كړو، او وربانديې ويې خورو؟، نو ځكه فرمايي: رزق وركوونكى خو پاك الله دى، چې تاسې او هم ستاسې اولادې او هم نورو مخلوقاتو ته يې وركوي.

په بل ځاى كې د ﴿إِمْلَاقٍ﴾ پر ځـاى ﴿خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ فرمايلي دي، يعنې د مفلسۍ له وېرې به يې هغوى وژل، دا به د هغو كسانو ذكر وي؛ چې اوس مفلسان نه دي، مگر وېرېږي كله چې مو آل او عيال زيات شي، نو دوى ته به مونږ خوراك له كومه پيدا كوو؟ .

څرنگه چې پخوانۍ طبقې ته پخوا له عياله د خپل ځان د ډوډۍ فكر او سخته انديښنه پيدا شوې وه، او دويمه طبقه د عيال ډېروالي پرېشانه كړې وه، ښايي له همدې كبله (وجې) يې دلته له ﴿مِنْ إِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ او په هغه آيت كې يې له ﴿خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ﴾ ارشاد فرمايلى وي، والله أعلم.

تنبيه: په قرآنكريم كې درې ځايه په توحيد پسې د والدينو احسان متصل راغلى دى، له دې جهته لكه چې پروردگار حقيقتاً د مولود خالق او موجد دى، هم داسې مجازاً مور او پلار هم د ولد حامي، مربي او روزونكي دي، نو ځكه د خالق جل وعلا شأنُه د توحيد او عبادت څخه وروسته په مخلوقاتو كې له گردو نه پخوا او زيات د مور او پلار حقوق او خدمت دى.

﴿وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾

او مه نژدې كېږئ، فواحشو (بې حيايۍ، ناكارو كارونو) ته هغه چې ښكاره وي له دې (فواحشو) او هغه چې پټ وي.

تفسير: له «مه نژدې كېږئ» څخه ښايي دا مراد وي، چې د داسې كارونو له مباديو او وسائلو څخه هم ځان ژغورل (بچ كول) په كار دي، مثلاً همغسې چې له زنا څخه مو ځانونه ژغورئ (پچ ساتئ)؛ له بدو كتلو، بد ليدلو، بد ويلو، او بد كولو څخه هم اجتناب او پرهېز پكار دى.

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه نفس چې حرام كړي دي الله (وژل يې) مگر (وژنئ يې) په حقه سره.

تفسير: د ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ استثناء ضروري وه، ځكه چې د «قاتل العمد» او «زاني محصن» او «مرتد عن الاسلام» وژل په كې داخل دي، لكه چې په صحيحو احاديثو كې د هغو تصريح وارده شوې ده، او مجتهدينو ائمه وو هم پرې اجماع فرمايلې ده.

ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۵۱﴾

دا (ځلور نهي او امر) حکم کړی دی الله تعالی تاسې ته په دې سره، لپاره د دې چې عقل وچلوئ (په کې) تاسې.

تفسیر: له دې آیت څخه د دې ګردو (ټولو) شیانو حرمت ثابت شو: (۱) شرک بالله. (۲) له مور او پلار سره بد سلوکي. (۳) قتل الأولاد. (۴) د بې حیایی ګرد کارونه مثلاً زنا او نور. (۵) د بل چا په ناحقه وژل.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د یتیم ته مګر (ورنژدې شئ) په هغې طریقې سره چې هغه ډېره ښه وي، تر هغه پورې چې ورسیږي دغه یتیم قوت (ځلمیتوب) خپل ته.

تفسیر: د یتیم (پلار مړي) په مال کې بېځایه تصرف حرام دی، هو ! په بهترې او مشروعې طریقې او احتیاط سره د یتیم په مال کې د ده «ولي» او «وصي» تصرّف کولی شي، هر کله چې یتیم ځلمی او قوي شو، او د خپلو کارونو د سنبالولو اهل وګرځېد؛ نو مال دې وروسپارل شي.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۚ

او پوره کوئ تاسې پیمانه او تول په عدل (انصاف) سره، نه ورکوو مونږ تکلیف هیڅ نفس ته مګر په اندازه د توان (طاقت) د هغه.

تفسیر: یعني د خپل طاقت سره سم د دغو احکامو په ځای راوړلو کې کوښښ وکړئ، او په هم دغو تاسې مکلف یئ، الله تعالی هیچا ته د ده له مقدوره زیات تکلیف نه ورکوي.

وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوْا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۚ

او کله چې خبرې کوئ تاسې (په کوم شي کې) نو حق (رښتیا) ووایئ اګر که وي (مقول له یا مقول علیه) خاونـد د خپلوی (هم)،

تفسیر: یعني ښایي د هیچا قرابت او محبت د انصاف او حق ویلو مانع ونه ګرځي.

وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوْا ۗ ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۱۵۲﴾

او په عهد د الله وفا کوئ تاسې، دا (درې امرونه یوه نهي) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په هغه سره لپاره د دې چې پند واخلئ تاسې !.

تفسیر: ښایي د الله تعالی په اوامرو او نواهیو باندې په کلکې عقیدې سره عمل وکړئ ! که د الله تعالی په نامه نذر پر ځان ومنئ، یا قسم وخورئ؛ ښایي چې هغه پر ځای کړئ ! ولې په دې شرط سره چې په کومې نامشروعې خبرې نه وي.

وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ ۗ ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۵۳﴾

او (حکم کړی دی الله چې) په تحقیق دغه (د دې سورت ذکر شوي احکام) لاره ځما ده برابره (جنت ته)، نو متابعت وکړئ تاسې د دغې (لارې)، او مه کوئ متابعت د (نورو کږو) لارو؛ نو

تار په تار به کړي (دغه متابعت) تاسي له لارې (سمي) د الله نه (چې د وحيې اتباع او د برهان اقتفاء ده)، دا (اتباع د سمي لارې) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په دې سره لپاره د دې چې ځان وساتئ تاسې (له ګمراهۍ نه).

تفسير: يعني د پورتنيو مذکوره احکامو تعميل او د الله تعالی د عهد عملاً او اعتقاداً پوره کول، همدغه سمه لاره (صراط مستقيم) ده، چې د هغې د طلب تلقين د (الفاتحه) په سورت کې په ﴿اِهۡدِنَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيۡمَ﴾ سره شوې ده، دغه لاره تاسې ته درښوولې شوې ده، اوس پر هغې سم برابر تلل ستاسې کار دی، هر څوک چې پرته له دې لارې تګ وکړي؛ نو د الله تعالی له لارې څخه بې لارې او ګمراه کيږي.

تنبيه: له عبد الله بن عبّاس رضي الله تعالی عنهما څخه روايت دی، چې دغه درې مذکوره آيتونه چې په لسو احکامو مشتمل دي؛ له محکماتو څخه دي، چې په هيڅ شريعت کې يې نسخ نه ده راغلې.

ثُمَّ اٰتَيۡنَا مُوۡسَى الۡكِتٰبَ تَمَامًا عَلَى الَّذِىۡۤ اَحۡسَنَ وَتَفۡصِيۡلًا لِّـكُلِّ شَىۡءٍ وَّهُدًى وَّرَحۡمَةً لَّعَلَّهُمۡ بِلِقَآءِ رَبِّهِمۡ يُؤۡمِنُوۡنَ ﴿۱۵۴﴾

پس (له دې نه دا واورئ چې) ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) لپاره د تمام (پوره کولو د نعمت) پر هغه چا باندې چې نيکي کوي او (لپاره د بيان او) تفصيل د هر (ديني) شي او (لپاره د) هدايت او رحمت لپاره د دې چې دوی په ملاقات درب خپل ايمان راوړي.

تفسير: معلوميږي هغه احکام چې پاس له ﴿قُلۡ تَعَالَوۡا اَتۡلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمۡ عَلَيۡكُمۡ﴾ څخه تر دې ځايه پورې مونږ ته اوروللي شوي دي؛ دغه همېشه جاري او ګرد انبياء عليهم السلام او شرائع پرې متفق وو، وروسته الله تعالی پر موسی عليه السلام تورات نازل کړ، چې شرعي احکام په کې په زيات تفصيل سره مندرج وو، د «تورات» له اعطاء څخه وروسته د هغې زمانې پر نيکي کوونکو باندې الله تعالی خپل نعمتونه پوره او کامل کړل، د هر يوه ضروري شي احکام يې په شرح او بسط سره بيان وفرمايل، او د هدايت او رحمت وَرونه يې مفتوح کړل؛ تر څو خلق پرې په ښه شان سره وپوهيږي، او پرې عمل وکړي، او له خپل الله تعالی سره د ملاقات پوره يقين حاصل کړي.

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنۡزَلۡنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوۡهُ وَاتَّقُوۡا لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُوۡنَ ﴿۱۵۵﴾

او دا (قرآن يو) کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه مبارک (برکتناک ډېر ګټور) دی؛ نو متابعت وکړئ تاسې د دغـه (قرآن) او وويرېږئ (له عذابه او ځان وساتئ له مخالفته يې) لپاره د دې چې په تاسې رحمت وکړ شي.

اَنۡ تَقُوۡلُوۡۤا اِنَّمَاۤ اُنۡزِلَ الۡكِتٰبُ عَلٰى طَآئِفَتَيۡنِ مِنۡ قَبۡلِنَا وَاِنۡ كُنَّا عَنۡ دِرَاسَتِهِمۡ لَغٰفِلِيۡنَ ﴿۱۵۶﴾

(او نازل کړی وو مونږ دا کتاب لپاره د دې) چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت کې): ببشکه خبره دا ده چې نازل شوی وو کتاب پر دوو طائفو (يهودو او نصاراوو) پخوا له مونږه، او ببشکه شان دا دی چې وو مونږ له لوستلو او لوللو د دوی څخه غافلان (ناپوهان چې څمونږ په ژبې نه وو).

تفسير: يعني د دې مبارک کتاب لوی قرآن له نزوله وروسته د عربو اميانو ته د داسې وينا موقع نه ده پاتې شوې، چې هغه پخواني آسماني کتابونه چې د الله تعالی پر شرائعو مشتمل دي، او پخوا له دې نازل شوي دي، څمونږ له علم او پوهې سره سم په هغو دواړو فرقو يهودانو او نصرانيانو باندې نازل شوی دی، چې هغه خلق يې پخپلو منځونو کې سره

لولي او لولوي يې، او ځينو د هغو ترجمه په عربي سره هم كوله، مثلا «ورقة بن نوفل» او نور له ډېرې مودې راهيسې په دغه شوق، رغبت، فكر او اندېښنه كې مشغول او لګيا وو، چې عرب يهود كړي، يا يې نصراني وګرځوي، مګر مونږ د دوی له هغو تعليماتو، تدريساتو، ښوونو او ويناوو سره هيڅ علاقه او ارتباط نه درلود (لرلو).

بحث په دې كې نه دی؛ چې كوم شی چې يهودان او نصرانيان لولي او لولوي يې، تر كومې اندازې پورې پخپل اصل سماوي صورت محفوظ پاتې دی، بلكه يوازې مقصود هم دغومره دی، چې د دې شرائعو او كتابونو اصلي مخاطبان فقط بني اسرائيل وو، اګر كه د هغو د تعليم ځينې اجزاء لكه د توحيد او ديني اصولو دعوت د خپلې پراختيا او تعميم په اثر له بني اسرائيلو څخه ما سوا د نورو اقوامو په حق كې هم عام شوی وي، او سره له دې كوم شريعت او سماوي كتاب چې په مجموعي هيئت سره پر كوم خاص قوم د هغوی د مخصوصو فوائدو لپاره نازل شوی وي، كه د هغه له درس او تدريس سره نور اقوام خصوصاً عربو غوندې يو غيور او ځان باندې ځانمنښې قوم څه علاقه او اړه ونه لري؛ څه مستبعد نه دی، نو ځكه دوی ويلی شو چې كوم آسماني كتاب او شريعت څمونږ په لوري نه دی راغلی، او مونږ له هغو شرائعو سره چې د بل كوم مخصوص قوم لپاره لېږلي شوي دي؛ دومره علاقه نه لرو، نو بيا به مونږ د شرائعو په ترك ولې مأخوذ كيږو؟

مګر نن دوی ته د داسې حيلو او پلمو (بهانو) كولو موقع نه ده پاتې، د الله تعالى حجّت د ده د روښان كتاب د عمومي هدايت او رحمت باران مخصوصا د دوی په كورونو نازل كړی شوی دی، تر څو دوی پخپله هم ترې لومړی مستفيد شي، او بيا دا د الله تعالى امانت او رحمت تمام سور، تور، زيړ، سپين او نورو نسلونو او توكمو او د مشرق (لمر خاته) مغرب (لمر پرېواته) شمال (ښي) او جنوب (سهيل) ګردو (ټولو) هستېدونكو ته په ډېر احتياط او حفاظت سره ورسوي، ځكه چې دغه كتاب د كوم خاص قوم او ملك لپاره نه دی لېږلی شوی، او د ده مخاطب ګرد (ټول) جهان دی، لكه چې د الله تعالى په فضل او توفيق د عربو په وسيله د ملك العلاّم دغه آخري او عام پيغام د دنيا ټولو ځايونو ته تبليغ او اعلام شوی دی، والحمد لله على ذلك.

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ

يا چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت كې) كه وئ مونږ چې نازل كړی شوی وی پر مونږ باندې كتاب (لكـه چې په دوی نازل شوی دی)؛ نو هرو مرو (خامخا) وو به مونږ ښه لاره موندونكي له دوی نه، نو په تحقيق راغلی دی تاسې ته حجّت ښكاره (عربي قرآن) له رب ستاسې او هدايت او رحمت (له جانبه د الله ای مؤمنانو پس متابعت كوئ د ده).

تفسير: يعني د پخوانيو امتونو د احوالو له اورېدلو څخه ښايي ستاسې په زړونو كې داسې يو هوس، ارمان، شوق، ذوق او ولوله پيدا شوي وی، كه پر مونږ باندې د الله تعالى كتاب نازل شوی وی؛ نو مونږ به له نورو ځنې زيات عمل پرې كاوه، او نورو ته به مو د خپلو ښو اعمالـو آثار ورښوول، نو ځكه تاسې ته له هغوی ځنې ډېر ښه كتاب دركړ شو، څو اوس په علم الشّهود سره هم وګورو چې څوك ښه عمل پرې كوي؟ او خپل محاسن ښوولی شي؟.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

نو څوك دی زيـات ظالـم (يعني نشته لوی ظالم) له هغه چا چې نسبت د دروغو كوي په آيتونو د الله، او څنګ كوي (ګرځي) له دې (آيتونو) ځنې، ژر به (مونږ) سزا وركړو هغو كسانو ته چې

ځنګ کوي (ګرځي) دوی له آیتونو ځمونږ څخه سخت عذاب په سبب د دې چې وو دوی چې ځنګ به یې کاوه (ګرځېدل به له حق څخه).

تفسیر: اوس که وروسته د داسې روښان او بې مثاله کتاب له درتللو څخه څوک چې د ده آیتونو ته د دروغو نسبت وکړي، یا یې له قبلولو څخه غاړه وغړوي، یا د نورو مخه ونیسي، چې پرې ایمان رانه وړي، نو له ده څخه لوی ظالم به بل نه وي.

تنبیه: د ﴿وَصَدَفَ عَنْهَا﴾ دوه معناګانې له اسلافو څخه منقولې دي: «امتناع»، او «اعراض»، دلته مغفور شیخ الهند د «اعراض» معنی غوره کړېده.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِىَ بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

نه کوي انتظار دوی (د هیڅ شي) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (پرښتې د موت یا د عذاب) یا راشي رب ستا، یا راشي ځینې دلائل (د قدرت) د رب ستا (چې علامې د قیامت دي): په هغه ورځ کې چې راشي ځینې دلائل د (قدرت) د رب ستا؛ نه به رسوي فائده (نفع) هیڅ نفس ته ایمان راوړل د ده، چې نه وي دا نفس چې ایمان یې راوړی وي پخوا (له دې نه) یا (نه وي) چې کسب یې کړی وي په ایمان خپل کې څه خیر (نیکي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې انتظار کوئ تاسې، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي یو.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له لوري د هدایت معین حد پوره شو، انبیاء علیهم السلام مبعوث او شرائع نازل شول، او آسماني کتابونه راښکته شول، تر دې چې د پاک الله وروستنی کتاب هم راغی، نو بیا هم یې دوی نه قبلوي، نو ښایي چې دوی دې خبرې ته سترګې په لار ناست وي، چې پخپله پاک الله یا پرښتې راشي، یا د قدرت کومه لویه علامه (لکه قیامت یا کوم بل لوی دلیل) ښکاره شي.

نو باید پوه شئ چې د قیامت له علائمو څخه یوه علامه دا هم ده؛ چې د هغه له ظهور نه وروسته نه د کافر ایمان راوړل او نه د عاصي توبه کول معتبر دي.

د صحیحینو احادیث دا راښیي چې دغه علامه د مغرب له لوري د لمر ختل دي، یعنې کله چې د پاک الله اراده د دنیا په ختمولو باندې وشي، او د موجوده عالم نظام سره ګډوډ او ویجاړ شي، نو د موجوده طبیعي قوانینو په خلاف به ډېر عظیم الشأن خوارق او لویې بې مثاله او بې سارې پېښې واقع شي، چې د هغو له جملې نه یوه دا ده چې لمر به د مشرق په ځای له مغربه راڅرګند شي.

د «مغرب له خوا د لمر له ختلو» څخه وروسته به د ګرد عالم په حق کې همدغه حکم وي، چې د هیچا ایمان او توبه به معتبره نه وي، په ځینو روایاتو کې د «طلوع الشمس من مغربها» سره ځینې نورې علامې هم بیانې شوې دي، مثلا «خروج الدجّال، خروج الدّابّه» او نور.

د دې روایاتو څخه داسې مطلب څرګندیږي: کله چې د دغو علائمو ګرده (ټوله) مجموعه متحققه شي، او دغه هلته کېدی شي چې «طلوع الشمس من المغرب» هم متحقق شي، نو د توبې ور تړل کیږي، او بېل بېل پر هره علامه باندې دا حکم نه دی متفرع.

ځمونږ د زمانې ځینو ملحدانو چې هرې یوې فوق العاده واقعې ته د استعارې په رنګ ورکولو سره عادي دي، دوی د «طلوع الشمس من المغرب» د استعارې جوړولو په فکر کې هم دي، غالبا د دوی په فکر کې به د قیامت راتګ هم تش یو ډول استعاره وي. (العیاذ بالله).

تنبیه: دا چې فرمايي: «راشي پرښتي يا راشي رب ستا»؛ د دې تفسير په دويم جزء د بقرې سورت په (۲۱۰) آيت (۲۵) ركوع كې د ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن يَأْتِيَهُمُ ٱللَّهُ فِى ظُلَلٍ مِّنَ ٱلْغَمَامِ﴾ الآيه - كې تېر شوی دی، هلته دې ولوستل شي !، او د ﴿أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا﴾ د جملې عطف پر ﴿ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ﴾ دی، او د عبارت تقدير د ابن المنير «رحمه الله» او نورو محققينو «رحمهم الله» په نزد داسې دی:

«لا ينفعُ نفساً إيمانُها أو كسبُها خيراً لم تكن آمنت من قبل أو لم تكن كسبتْ في إيمانها خيراً» «يعني هغه چې لا له پخوا يې ايمان نه وي راوړی په هغه وخت كې به يې ايمان نه نافع كيږي، او هغه چې لا له پخوا يې د خير كسب نه وي كړی؛ د ده دخير كسب به نافع نه وي، يعني توبه يې نه قبليږي».

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾﴾

بېشكه هغه كسان چې تار په تار كړی يې دی دين خپل (چې ځينې يې مني او ځينې يې نه مني) او شول دوی فرقې فرقې؛ نه يې ته له دوی نه په هيڅ شي كې (يعني هيڅ تعرض ورته مه كوه !)، بېشكه همدا خبره ده چې امر (كار) د دوی (سپارلی شوی دی) الله ته، بيا به خبر كړي (الله) دوی په هغه چې وو دوی چې كول به يې.

تفسير: په ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ﴾ سره يې بيا اصل مطلب ته رجوع وكړه، يعني د الهي دين لاره (صراط مستقيم) يوه ده، هغه كسان چې د دين په اصل كې تفرقه پيدا كوي، او په خپل سر بېلې بېلې لارې راباسي، او دګوند (ډله) اوګوندبازۍ (ډله بازۍ) په بلا آخته كيږي، كه دوی يهوديان وي يا نصرانيان يا هغه د اسلام مدعيان چې په مستقبل كې د ديني عقائدو د ځادر خيروونكي دي، له دغو خلقو سره ستاسې هيڅ غرض او كار نشته، دا ګرد (ټول) په ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ﴾ كې داخل دي، تاسې له دوی څخه د برائت او بېزارۍ اعلان وكړئ !، او د پاك الله په همغسې سمې صافې لارې (صراط مستقيم) باندې ټينګ رهي (روان) اوسئ ! او د هغوی عاقبت او انجام پاك الله ته وسپارئ ! الله تعالى به په دنيا يا په آخرت كې دوی ته د هغوی د اختلاف او انشقاق نتائج ورڅرګند كړي. (چې انتقام ترې اخلي په دنيا كې، او كه آخرت ته يې پرېږدي، او كه توبه پرې باسي).

﴿مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾﴾

هر هغه چا چې راتله يې وكړه په يوه نېكۍ نو ده ته ده (جزاء د) لسو (نېكيو په) مثل د هغې (نېكۍ)، او هر هغه څوك چې راتله يې وكړه په بدۍ نو سزا نشي وركولی (ده ته) مګر په مثل د همغې (بدۍ)، او په دوی به ظلم ونه كړی شي (په تنقيص د ثواب يا په تزيد د عقاب).

﴿قُلْ إِنَّنِى هَدَىٰنِى رَبِّىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾﴾

ووايه (ای محمده ! دغو متفرقانو ته): بېشكه زه چې يم هدايت (ښوونه) كړېده ما ته رب زما لارې سمې برابرې ته دين صحيح برابر، ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې حنيف وو (په حق دين ټينګ ولاړ وو، او له باطله څخه بېزاره وو) او نه وو له مشركانو (لكه چې مشركان وايي).

قُلۡ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحۡيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرۡتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه لمونځ ځما او قرباني ځما او (طاعتونه د) ژوندون ځما او مرګ ځما (پر صالح عمل) خاص الله لره دى چې رب (پالونكى) د ټولو عالميانو (د جهان) دى. نشته هيڅ شريك ده لره (په دغو تېرو عبادتونو كې) او په هم دې (توحيد) امر (حكم) كړى شوى دى ماته او زه اول د مسلمانانو (الله ته غاړه اېښودونكو) څخه يم.

تفسير: په دې آيت كې د توحيد او د تفويض د خورا (ډېر) لوړ مقام سراغ او پته وركړى شوې ده، چې پر هغه ځمونږ سردار او محمد مصطفى صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم فائز او كامياب شوى دى، د لمانځه او د قربانى له ذكره په خصوصيت سره د هغو مشركانو ترديد بالتصريح وشو؛ چې بدني عبادت او قرباني به يې د غير الله په نامه كوله.

قُلۡ أَغَيۡرَ ٱللَّهِ أَبۡغِي رَبّٗا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيۡءٖۚ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا بې له الله غواړم زه بل رب (پالونكى؟ بلكه نه يې غواړم) حال دا چې هم دى رب د هر څيز دى.

تفسير: پخوا د توحيد في الالوهيت ذكر وو، اوس د توحيد في الربوبيت تصريح فرمايي، يعنې همداسې چې معبود ما سوا له ده بل څوك نه دى؛ مستعان هم بل هيڅوك نشي كېدى.

وَلَا تَكۡسِبُ كُلُّ نَفۡسٍ إِلَّا عَلَيۡهَاۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرۡجِعُكُمۡ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

او كسب نه كوي (د بدى) هيڅ يو نفس مګر (ضرر يې دى) پر (ذمه د) ده، او نه باروي هيڅ نفس ګناهګار ګناه دبل نفس (بلكه هر څوك خپل بار وړي)، بيا خاص طرف د رب ستاسې ته بېرته ورتلل ستاسې دي (په قيامت كې) نو خبر به كړي تاسې په هغه شي چې وئ تاسې چې په هغه كې به مو اختلاف كولو (په دنيا كې په ديني امورو كې).

تفسير: كفارو له مسلمانانو سره په توحيد او نورو امورو كې جګړې كولې، او ويل به يې چې راشئ د توحيد لار پرېږدئ، او ځمونږ د شرك په لارې رادرومئ، كه په دې كې په تاسې باندې څه ګناه راشي؛ هغه دې ځمونږ په غاړه وي: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّبِعُواْ سَبِيلَنَا وَلۡنَحۡمِلۡ خَطَٰيَٰكُمۡ وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنۡ خَطَٰيَٰهُم مِّن شَيۡءٍۖ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٢﴾﴾ (۲۰ جزء د العنكبوت سورت (۱۲) آيت (۱) ركوع) دلته د هغه ځواب وركړى شوى دى، چې د هر چا ګناه د ده پخپله غاړه ده، يو د بل د ګناه ذمه واري نشي كولى، او نه د بل بار وړى شي، باقي ستاسې دا جګړې او اختلافونه كله چې د الله تعالى په حضور كې وړاندې شي؛ ګرد سره فيصله كيږي (او هلته به غالب او مغلوب (وړ ـ پړ) درښكاريږي)، دا دنيا د فيصلې ځاى نه دى، بلكه د امتحان او ازموينت كور دى، لكه چې په پخواني آيت كې يې خبر راكړ.

وَهُوَ ٱلَّذِي جَعَلَكُمۡ خَلَٰٓئِفَ ٱلۡأَرۡضِ وَرَفَعَ بَعۡضَكُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٖ دَرَجَٰتٖ لِّيَبۡلُوَكُمۡ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمۡۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ ٱلۡعِقَابِ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٞ رَّحِيمُۢ ﴿١٦٥﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی، چې ګرځولي يې يئ تاسې خليفګان د ځمکې او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو (نورو په) درجو مرتبو کې، د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغو (حکمونو) کې چې درکړي يې دي تاسې ته، بېشکه رب ستا ډېر ژر دی عذاب (د ده پر هغه چا چې اراده وفرمايي) او بېشکه الله خامخا ښه بخښونکی دی (د شاکرينو) ډېر رحم کونکی دی (په شکر کوونکو).

تفسير: يعنې الله تعالى تاسې په ځمکه کې يو له بله نائبان او وکيلان ګرځولي يئ، چې يو قوم ځي، او بل قوم د هغه په ځای کيني.

﴿وَرَفَعَ﴾ «او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو نورو په درجو مرتبو کې» يعنې ستاسې تر مينځ يې بې حده تفاوت او د مدارجو فرق کړی دی، لکه چې په شکلونو، صورتونو، رنګونو، لهجو، اخلاقو، ملکاتو، محاسنو، مزاياوو، رزقونو، دولتونو، عزتونو، مرتبو او نورو صفاتو او مميزاتو او خصلتونو کې د انساني افرادو په منځ کې بېشماره درجې شته (چې څوک يې عالمان کړل، څوک يې جاهلان، څوک يې بادشاهان کړل، څوک يې غريبان، څوک يې ماړه کړل، څوک يې وږي).

﴿لِيَبْلُوَكُمْ﴾: «د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغه (حکم) کې چې درکړی يې دی تاسې ته»، يعنې چې درښکاره شي په داسې حالاتو کې کوم يو تر کومه ځايه پورې د الله تعالى حکم مني، او وازمويي تاسې په هر هغه شي کې چې درکړی يې دی تاسې ته، لکه مال او جاه، چې معلوم او ښکاره شي شاکر له صابره.

ابن کثير «رحمه الله» له ﴿فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ﴾ ځنې هغه مختلفې درجې او احوال مرادوي، چې الله تعالى حسب الاستعداد او لياقت په انسانانو کې ايښي دي، په دې تقدير به د ازموينې حاصل داسې کيږي: مثلا غني د خپلې غنا په حالت کې تر کومه ځايه پورې شکر باسي؟ او فقير د فقر په حالت کې تر کومې اندازې د صبر ثبوت راښکاره کندوي؟ وقس عليه البواقي.

په هر حال هغه څوک چې په دغه ازموينت کې بيخي نالايق ثابت شي، حق تعالى د ده په حق کې ﴿سَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ دی، او هر چا چې لږ قصور کړی وي؛ د هغه په حق کې «غفور» دی، او هر چا چې خپلې وظيفې پوره سرته رسولې وي؛ د هغه په حق کې «رحيم» دی.

(تمت سورة الأنعام بعون الله الملک العلّام)

(ونطلب منه في الدنيا حسن الإقدام وفي العقبىٰ حسن الإكرام)

سُورَةُ الأَعْرَافِ

«د (الأعراف) سورت مکي دی، پرته له (۱۶۳) تر (۱۷۰) آیت پورې چې مدني دي» « (۲۰۶) آیتونه (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۷) او په نزول کې (۳۹) سورت دی» «د (ص) سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓصٓ ۝١ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

(دا) کتاب چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاته (ای محمده !) نو نه دې وي په سینه ستا کې تنګي (د رسولو) د ده (چې له اولو به يې څوک نه مني).

تفسیر: ابن عباس رضي الله تعالی عنه د «حرج» معنی په شک سره کړېده، ګواکې ﴿فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ﴾ به له ﴿فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ﴾ سره یوه معنی ولري، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې الله تعالی خپل کتاب پرې نازل فرمایلی دی، د ده له شانه څخه لرې ده، چې د هغه د احکامو او اخبارو په نسبت لږ څه اندېښنه یا شک او شبهه د ده په زړه کې لاره ومومي.

نورو مفسرینو دغه الفاظ پر خپلې ظاهري معنی ګانو باندې پرېښي دي، لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم دغه اختیار کړېده، یعنې هغه ته (چې له ګردو خلائقو څخې غوره شوی، او کتاب پرې نازل شوی دی) ور او لایق نه دي؛ چې د احمقانو او معاندانو له طعنو، بدو او چټي (فضول) سوالاتو څخې متأثر شي، او د دې کتاب د تبلیغ له کومې برخې څخې منقبض او زړه تنګی شي: ﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوْحٰۤى اِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَّقُوْلُوْا لَوْلَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهٗ مَلَكٌ ؕ اِنَّمَاۤ اَنْتَ نَذِيْرٌ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ وَّكِيْلٌ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۲) آیت، (۲) رکوع).

که په فرض محال سره پخپله د رسول صلی الله علیه وسلم په زړه کې د ده د کتاب او د هغه د مستقبل په نسبت په نهایت وثوق او انشراح سره قلبي اطمینان حاصل نه وي؛ نو دی به خپله د انذار او تذکیر فریضه په کوم قوّت او جرأت سره اداء کړي؟.

لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۝٢

لپاره د دې چې وویروې (ته ای محمده !) په دغه (کتاب) سره (کفار له جهنم څخه) او (لپاره د دې چې پند ورکړې پرې) په پند ورکولو سره مؤمنانو ته (یا دا قرآن پند دی لپاره د مؤمنانو).

تفسیر: یعنې د کتاب له نزوله دا غرض دی، چې تاسې ګردې دنیا ته د دوی له مستقبل او د بدی له انجام څخې خبر ورکړئ، او دغه د مؤمنانو په حق کې په خاص طور سره د یوې مؤثرې وینا او پند په شان ثابت شي.

اِتَّبِعُوْا مَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ۝٣

متابعت وکړئ (ای مکلفانو !) د هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاسې ته له (جانبه د)

رب ستاسې، او متابعت مه کوئ تاسې بې له الله د (نورو) دوستانو (خپلو چې شياطين دي)، لږ شانې پند اخلئ تاسې.

تفسير: «﴿قَلِيلًا﴾ مفعول مقدم دی ﴿تَذَكَّرُونَ﴾، او ﴿مَّا﴾ زائده ده»، انسان که د حق تعالی د لوی تربيت په برکت د خپل ابتداء او انتهاء، او د طاعت او معصيت پر نتائجو په پوره ډول فکر او دقت وکړي؛ نو هيڅېرې به داسې جرأت ونه کړي، چې د خپل کريم پروردګار نازل شوي هدايات پر پرېږدي، او د شياطين الانس والجن په رفاقت خوښ او د دوی متابعت وکړي، له تېرو اقوامو څنې د هغو کسانو چې د الله تعالی د کتابونو او د رسولانو په مقابل کې يې داسې رويه غوره کړې وه، او هغوی ته کومې دنيوي سزاوې چې ورکړې شوي دي؛ ورروسته راځي.

وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ۝ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا إِلَّا أَن قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝

او ډېر له (اوسېدونکو د) قريو (د کفارو او فجارو) څنې هلاک کړي دي مونږ دوی، نو رابه غی (اهل د) هغو ته عذاب څمونږ حال دا چې دوی اوده (غافل) به وو د شپې (لکه قوم د لوط) يا اوده (غافل) به وو په غرمه کې (لکه قوم د شعيب). نو نه به وه وينا د دوی کله چې رابه غی دوی ته عذاب څمونږ مګر دا چې ويل به دوی: بېشکه چې مونږ وو مونږ ظالمان (پخپلو ځانونو چې د رسولانو تکذيب مو کولو).

تفسير: يعنې کله چې د دوی ظلم او عدوان، کفر او عصيان له حده تېر شو، نو په دنيوي لذاتو او شهواتو کې آخته او غرق او د الله تعالی له عذابه بالکل بې فکره او د استراحت اخيستلو په مزو کې ډوب شول، چې ناځاپه څمونږ عذاب پرې نازل شو، بيا نو له دوی څنې په دې دهشتناکې منظرې او هلاک کوونکې ننداري او اله ګوله کې ګردې لوېې، ځانمنې (لويي) او تکبر هېر شول، او له هر لوري د ﴿إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ چيغه پورته او پر ته (علاوه) له زارۍ، نواتې، ژړا او انګولا څيني بل هيڅ شی به نه اورېدل کيږي، ګواکې په دغه وخت کې دوی ته واضح او څرګنديږي، او دوی پخپله اقرار کوي، چې پاک الله په هيڅا باندې ظلم نه کوي، مونږ پخپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی.

تنبيه: د ﴿فَجَاءَهَا بَأْسُنَا﴾ د (ف) په نسبت د مفسرينو څو اقواله دي، غالبا شيخ الهند «رحمه الله» هغه د ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ تفسير او تفصيل مقرر کړی دی، لکه چې ويلی شي:) «توضأ فغسل وجهه وذراعيه» «هغه سړي اودس وکړ، نو يې ووينځل خپل مخ او دواړه لاسونه او نور اعضاء» په دې مثال کې د مخ او لاسونو وينځل، د اودس کولو تفصيل او تفسير دی، همداسې دلته د هلاک کولو د تفسير او تفصيل کيفيت په عذاب سره بيان کړ شو، والله أعلم.

عامو مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: «او ډېر دي له اوسېدونکو د کليو د کفارو او فجارو، چې هلاک کړي دي مونږ يعنې اراده کړې وه مونږ د هلاکولو د دوی، پس راغلی دی اهل د هغه ښار ته عذاب څمونږ د شپې چې وخت د غفلت او خوب دی، يا به دوی د غرمې په خوب اوده وو، چې وخت د آرام او راحت دی، او عذاب په کې ډېر سخت وي».

فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۝

نو خامخا وبه پوښتو (په قيامت کې) هرومرو (خامخا) هغه (امتونه) چې ليږلي شوي دي دوی ته (رسولان چې څه اجابت يې کړی دی)، او خامخا وبه پوښتو هرومرو (خامخا) رسولان (هم له اداء د رسالت او له ابلاغه د أحکام او د دې چې ستاسې امتونو څرنګه اجابت وکړ؟).

تفسیر: له هغو امتونو څخه چې پیغمبران په کې مبعوث ورلېږلي شوي دي پوښتنه کیږي: ﴿مَاذَآ أَجَبْتُمُ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ القصص: ۶۵ «تاسې ځمونږ د مرسلانو بلنه تر کوم ځای پورې منلې ده؟» او له مرسلانو څخه پوښتنه کې چې: ﴿مَاذَآ أُجِبْتُمْ﴾ المائدة: ۱۰۹ «تاسې ته د امت له لوري څه ځواب درکړی شوی وو؟».

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ۝

نو خامخا بیان به کړو مونږ هرو مرو (خامخا) (احوال د هغوی) دوی ته په علم سره، او نه یو مونږ غائبان (له اعمالو د دوی، بلکه عالمان او شاهدان یو).

تفسیر: یعني ستاسې هیڅ یو لوی او وړوکی، ډېر او لږ عملونه، یا ظاهري او باطني احوال ځمونږ له علمه غائب نه دي، مونږ بې د نورو له وسیلې له یوې یوې ذرې خبردار یو، له خپل ازلي محیط علم سره سم ګرد (ټول) پخواني او وروستني احوال او افعال په ښکاره ډول تاسې ته مخامخ کېښودی شو، هغه اعمالنامې چې د ملائکو له خوا لیکلې شوي دي؛ د یوه ویښته په اندازه هم له علم الله څخه نشي مخالفې کېدی، او د هغو په وسیله اطلاع ورکول یواځې د ضابطې مراعات او د حکومتي نظام مظاهره ده، که نه الله تعالی پخپل علم کې معاذ الله دغو ذرائعو ته له سره نه محتاجیږي.

وَٱلْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ ۚ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ۝ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَظْلِمُونَ ۝

او تول (د عملونو) په دغې ورځې کې حق (رښتینی، یقیني او برابر) دي (لپاره د قطع د عذر)، نو د هر چا چې درانه وختل تولونه (یا تللي شوي نېک عملونه) د ده؛ نو دغه کسان همدوی دي په مراد رسیدلي (بریالي). او د هر چا چې سپک وختل تولونه (یا تلل شوي بد عملونه) د ده (یعنې له نظره ولوېد) نو دغه کسان هغه دي، چې زیان یې رسولی دی دوی نفسونو (ځانونو) خپلو ته (په رسولو یې اور ته) په سبب د هغه چې وو دوی چې په آیتونو ځمونږ به یې ظلم (او ترې انکار به یې) کاوه.

تفسیر: د قیامت په ورځ کې د ګردو (ټولو) خلقو اعمال وزن کیږي، هغه کسان چې قلبي اعمال او د جوارحو افعال یې درانه وي؛ دوی به بریالي (بامراده) وي، او د هر چا وزن چې سپک شي، دی به په خساره کې پاتې وي.

شاه صاحب فرمایي: «د هر چا عمل له وزن سره موافق لیکل کیږي، که یو کار له اخلاص او محبت او شرعي احکامو سره موافق او سم وکړی شي، او پخپل وخت اداء کړ شي؛ نو د هغه وزن به زیاتیږي، او که همغه عمل په ریا او ریب ځان ښودنې یا له حکمه څنې چپ یا یې پخپل وخت کې کړی نه وي؛ نو وزن یې کمیږي».

په آخرت کې هغه کاغذونه تللي کیږي؛ چې پر هغو د انسانانو اعمال او احوال قید او ضبط وي او د عملونو، او عاملینو وزن هم په نصوصو کې راغلی دی، نو که حسنه اعمال درانه وختل؛ نو له سیئاتو څخه یې تېریږي، او که حسنات یې سپک وختل نو بیا نیول کیږي.

د نصوصو له مخې مونږ ته دومره راڅرګند شوي دي، چې وزن له داسې یو میزان (تلې) سره کیږي، چې په کې کفّتین (پلې) او شاهین (ډنډۍ) او لسان (موټی) او نور شته، لیکن د دغه میزان او تلې دا دواړه کِفّتین به څه نوعیت او کیفیت لري؟ او د هغو د تول معلوموملو طریقه او اصول به څرنګه وي؟ د داسې خبرې احاطه کول ځمونږ د عقلونو او افهامو له اندازې څخه لرې دي، او ځمونږ پوهه ورته نشي رسېدلی، نو ځکه د هغو په پوهېدلو سره مونږ نه یو مکلف کړی شوي، بلکه یو میزان لا څه، د هغه عالم څومره نور شیان چې دي، غیر له دې چې مونږ یې یواځې په نامه خبر یو،

او اورو يې، او د هغو په نسبت همغسې عقيده او دومره اجمالي معلومات لرو؛ چې مفهوم يې مونږ ته پاك قرآن او يا مبارك سنت راښوولی دی، له هغه څخه پر زياتو تفصيلاتو څمونږ مطلع کېدل څمونږ د فکر او پوهې له قوت او قدرته وتلي او خارج دي، ځکه د هغو نواميسو او قوانينو لاندې به چې د هغه ابدي عالم وجود نظم او نسق وي، پر هغو باندې مونږ سره له دې چې اوس په دې فاني عالم کې هستوګنه لرو؛ نشو پوهېدې.

د همدې وړې دنيا موازينو (تلو) ته وګورئ ! چې څو انواع او اقسام لري؟ يوه تله ميزان هغه ده چې طلا، نقره او جواهرات پکې تلل کيږي، بله هغه ترازو ده چې غلې، دانې، لرګي، ميوې او نور شيان په کې تلل کيږي، بله هغه عمومي تله ده؛ چې لوی تجارتي پيټي او بارونه پرې تلل کيږي، او اوزان په هغو ستنو (عقربونو) سره راڅرګندوي، چې د ساعت د ستنې په شان وي، او بله هغه تله ده؛ چې ښي او کيڼ لور ته په سانتيګرامونو او ديسيګرامونو خطونو ويشلې شوې ده، او په يوه وړوکي لنګر سره هيسته راهيسته دېخوا هغې خوا کاوه شي.

برسېره پر دی «مقياس الهواء»، «مقياس المياه»، «مقياس الحراره»، «مقياس الرّطوبه»، «مقياس الارتفاع»، «ميزان التضييق» او نور هم يو يو ډول موازين دي، چې په هغو سره د هوا او د اوبو تودوخې، او د لندبلو او د لوړوالي او د تضييق او د حرارت او برودت او نورو شيانو درجې ځانته راڅرګندوو، «ترمامېټر» څمونږ د بدن د داخلي حرارت (چې له اعراضو څخه دی) داسې اندازه او تول راښکاروي؛ چې اوس څمونږ په وجود کې دومره درجه تودوخه شته، کله چې په دنيا کې مونږ په شلهاوو داسې جسماني موازين وينو، چې په هغو سره د أعيانو او أعراضو اوزان او درجې او د هغو د تفاوت او توپير (فرق) معلوموو؛ نو د هغه قادر مطلق، خالق بر حق لپاره به دا څه خبره څه اشکال لري، چې دې داسې يوه حسي تله هم قائمه کړې، چې په هغې سره څمونږ د اعمالو او احوالو د اوزانو او درجاتو تفاوت او توپير (فرق) صورتاً او حساً ظاهر او را څرګند شي.

﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾: په سبب د هغه چې وو دوی چې په آيتونو څمونږ به يې ظلم کاوه، او ترې به يې انکار کولو، او همدا له آيتونو څخه انکار کول د هغه حق تلفي ده، چې هغه يې په (يظلمون) سره اداء وفرمايله.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقيق ځای (او قدرت او تصرّف) درکړی دی مونږ تاسې ته (ای انسانانو !) په ځمکه کې او پيدا (مقرر) کړي دي مونږ تاسې ته په دغې ځمکې کې (هر قسم اسباب د) ژواندنه، لږ شانې شکر وباسئ تاسې.

تفسير: دغه ﴿قَلِيلًا﴾ هم منصوب او ﴿مَّا﴾ زائده ده، له دې ځايه د ځينو آفاقيه وو او انفسيه وو آيتونو ذکر او بيان شروع کيږي، چې په هغو سره له يوه لوري د حق تعالی پر وجود باندې د دې جهان د کارخانې په حکيمانه نظم او نسق سره استدلال، او د الله تعالی د احساناتو او انعاماتو تذکره فرمايي، او د هغو د شکر د اداء کولو په لوري توجه ورکړی شوې ده، او له بل لوري د نبوّت ضرورت او د انبياوو عليهم السلام د راتګ او د دوی د سيرت، او د هغوی د متبعينو او د مخالفينو پای (آخر) او انجام (چې د دې سورت اصلي موضوع راښکاري) بيانيږي، چې دغه آيتونه د هغو د توطيې او تمهيد په ډول مقدم کړی شوي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ
السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾
قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړ مونږ (پلار) ستاسې، بيا صورت جوړ کړ مونږ د (پلار) ستاسې، بيا

وویل مونږ پرښتو ته چې سجده (د تحیّت) وکړئ تاسي آدم ته، نو سجده وکړه دوی (ټولو) مګر ابلیس (سجده ونه کړه او) نه وو دی له سجده کوونکو څخه. وویل (الله ابلیس ته): څه شي منع کړی ته (څما د حکم د تعمیل څخه) چې سجده دې ونه کړه، کله چې امر (حکم) وکړ ما تاته !؟، وویل (ابلیس): زه غوره یم له آدمه، چې پیدا کړی دې یم زه لـه اوره، او پیدا کړی دی تا دغه (آدم علیه السلام) له خټې څخه، وویل (الله ابلیس ته): نو کوز شه ! له دغه (آسمان یا جنت) څخه؛ نو نه دی لایق تاته (ای ابلیسه ! دا کار) چې تکبّر (لویي نافرماني) وکړې په دې ځای کې؛ نو ووځه (ترې) بېشکه چې ته يې له ذلیلانو.

تفسیر: د اور خاصه خفت، حدّت، سرعت، طیش، علوّ او افساد دی، خلاف له خاورې چې په مزاج کې يې استقلال، متانت، تواضع، حلم، او ثبات شته، ابلیس چې ناري الأصل وو؛ د سجدې د حکم له اوریدلو څخه د اور تکه سره لمبه شو، او په رأي قائمولو کې يې تلوار او جلتي وکړه، او په پای (آخر) کې د سرعت، تکبر او تعالي له لارې د رخې (کینې) او حسد په اور کې ولوېد، چې د هغه له سببه د دوزخ په اور کې هم نسکور شو، د ده په خلاف کله چې له آدم علیه السلام څخه غلطي صادره شوه، نو دغه خاورين عنصر ته الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د عاجزی، انکسار، انقیاد، استکانت، او استغفار لارښوونه وکړه، لکه چې د ده استقامت او انابت د ﴿ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ﴾ نتیجه پیدا کړه، نو څکه ویل کیږي، چې لعین ابلیس د خپلې مادې او عنصر له لحاظه هم د خپل تفضیل او لويي په ادعا کې وغولېد، لکه چې «حافظ شمس الدین ابن القیم «رحمه الله» په «بدائع الفوائد» کې په (۱۵) وجوهو سره د خاورو افضلیت پر اور باندې ثابت کړی دی، ومن شاء فلیراجعه.

قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿۱۴﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿۱۵﴾

وویل (ابلیس چې ای الله !) وګوره (مهلت راکړه) ماته (او مه مې وژنه) تر هغې ورځې (قیامت) پورې چې مخلوق بېرته ژوندي کولی شي (او له خپلو قبرونو پاڅولی شي) !. وویل (الله): بېشکه ته له کتلو (مهلت ورکړ) شویو څخه يې (تر اولې نفخې پورې).

تفسیر: یعني څرنګه چې تا داسې غوښتنه وکړه، نو وپوهېږه چې دغه خبره لا له پخوا څخه په الهي علم کې موجوده وه، چې تا ته به مهلت درکړی شي، کله چې د الله تعالی حکمت مقتضي شو چې خپل کمالي صفات او مالک الملکوتي (شهنشاهي) عظمت او جبروت ښکاره کړي؛ نو دغه عالم يې پیدا کړ: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۱۲) آیت (۲) رکوع).

یعني د ځمکې او آسمان تخلیق او د دغو ګردو (ټولو) له نظم او نسق څخه دغه مقصود دی، چې د الله تعالی کامل قدرت او د محیط علم او د نورو صفاتو معرفت خلقو ته حاصل شي، هم دغه الهي معرفت دی چې: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آیت څخه د ځینو اسلافو د تفسیر سره سم په عبادت تعبیر کړی شوی دی، او ښکاره ده چې د عالم د تخلیق دغه غرض هلته په ډېر کامله وجه سره پوره کېدی شي، چې په عالم کې مطیع او وفادار، باغي او مجرم هر قسم مخلوقات موجود وي، او هم «اعداء الله» پوره زور او قدرت ولري، او د دوی د فطري اختیار او قوت د ګردو (ټولو) وسائلو په استعمال کې تر آخره حده پورې خپلواک (خپل اختیار) وي، او کافي مهلت او آزادي هم ولري، او د کار په اختتام کې د الله تعالی لښکر غالب او بریالی (با مراده) شي، او دښمن پخپلې سزا او هیداد ورسیږي، او له امتحانه وروسته آخرنی بری او کامیابي د الله تعالی د دوستانو په برخه شي، نو خیر او شر او د خیر او شر د منبع پیدا کول پر همدغه حکمت بنا دي، چې د عالم د تخلیق غرض یعني د کمالي صفاتو اظهار او هغه بې له دغه له سره نشي

پوره کېدي: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۱۸) (۱۱۹) آيت، (۱۰) رکوع).

نو ځکه ضروري شوه چې لوی دښمن لعين ابليس ته (چې د شرونو منبع دی) پوره مهلت ورکړ شي، چې د قيامت تر ورځې پورې خپلې ګردې (ټولې) قواوې او وسيلې همغسې يې چې زړه غواړي؛ استعمال کړي، ليکن دا خبره ښکاره ده، چې په سمه لاره او مستقيم ډول د هغه قادر مطلق او محيط کل مقابله ممکنه نه وه.

﴿قَالَ فَبِمَآ أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾﴾

وويل (ابليس) نو قسم دی په سبب د ګمراه کولو ستا ما لره (په سبب د آدم) چې خامخا به کينم زه هرومرو (خامخا) دوی ته (يعني انسانانو ته د ښويولو لامله) په لاره ستا کې (اسلام) چې سمه صافه ده.

تفسير: يعني د غلو په شان به د دوی په ايمان باندې داړې غورځوم، ځکه چې د دوی لامله (له وجې) زه دغې بدې ورځې سره مخامخ شوی يم.

﴿ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَٰنِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ﴿١٧﴾﴾

بيا خامخا راځم هرومرو دوی ته (په هر وخت) له وړاندې د دوی، او له وروسته د دوی او له ښيو (طرفو) د دوی، او له کيڼو (طرفو) ددوی، او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ايستونکي (مؤمنان).

تفسير: يعني له هر لوري به پر دوی باندې يرغلونه (حملې) کوم، د شلورو جهاتو ذکر د جهاتو د تعميم په لوري اشاره ده.

﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ﴾ «او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ايستونکي مؤمنان دا د لعين ابليس اټکل او تخمين وو چې سم وخوت، ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۲۲ جزء، د سبأ سورت (۲۰) آيت (۲) رکوع).

﴿قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾﴾

وويل (الله: ای ابليسه) ووځه له دې ځايه په دغسې حال کې چې بد حال غمجن کړی شوی مردود رټلی شوی (لرې کړی شوی يې له رحمته)، (قسم دی) خامخا هر څوک چې متابعت وکړي ستا له دغو (انسانانو) خامخا ډک به کړم هرو مرو (خامخا) جهنم (دوزخ) له تاسې (له تابعانو ستا او له تا له) ټولو.

﴿وَيَٰٓـَٔادَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾﴾

او (وويل الله) ای آدمه! اوسه ته او (اوسې دې) ښځه ستا (حواء) په جنت کې، نو خورئ تاسې دواړه له هر ځايه (او هر شي څخه) چې خوښه مو وشي، او مه نژدې کېږئ تاسې دواړه دې ونې ته (په قصد د خوراک، او که له دې جنسه وخورئ)؛ نو شئ به تاسې دواړه له ظالمانو (پخپلو ځانونو).

تفسير: يعني آدم عليه السلام او حوّاء رضي الله تعالی عنها ته اجازه وه چې بې له هيڅ ممانعته هر څه چې د دوی زړونه غواړي ودې خوري، او ودې څښي، پرته له يوې معينې ونې څخه چې د هغې خواړه د جنتي ژوندون او استعداد سره مناسب نه وو، نو ځکه يې وويل چې: هغې ته مه نژدې کېږئ! که نه نقصان به در ورسيږي.

ځما په فکر کې دلته د ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ترجمه داسې وکړه شي، ډېر به ښه او موزونه وي: «بیا به شئ تاسې له زیان موندونکو ځنې»، ځکه چې «ظلم» د نقصان، زیان، کمي او لنډون په معنی هم راځي، لکه ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت په (۳۳) آیت (۵) رکوع کې په همدې معنی راغلی دی.

﴿فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ۝٢٠ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ۝٢١ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ ۖ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ۝٢٢﴾

نو وسوسه واچوله دوی دواړو ته شیطان لپاره د دې چې ښکاره کړي دوی دواړو ته هغه چې پټ کړی شوي دي له دې دواړو ځنې له غلیظه وو عورتونو د دوی، او وویل (ابلیس دوی ته): نه یئ منع کړي تاسې رب ستاسې له (خوراك) د دې ونې ځنې؛ مګر له دې جهته چې نه شئ تاسې دواړه پرښتې (په مرتبه یا په ښایست یا په بې پروایی له خوراکه)، یا چې نشئ تاسې له تل پاتېکېدونکو (په جنت کې). او سخت قسم یې وکړ دوی ته (په نامه د الله) چې بېشکه زه تاسې دواړو ته خامخا له (دوستانو) نصیحت کوونکو ځخه یم. پس راکوز کړل (ابلیس) دوی دواړه په فرېب (او په وسوسه په دې دروغ قسم سره)، نو کله چې وڅکله دغو (دواړو مېوه د دغې ممنوعې) ونې؛ (نو) ښکاره شو دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی، او ولګېدل دواړه چې سره نښلولې دوی پر عورتونو خپلو باندې له پاڼو (د ونو) د جنت ځخه (چې پټ کړي ځان خپل)، او نداء (غږ) وکړ دوی ته رب د دوی (داسې) چې آیا ما نه وئ منع کړي تاسې له (خوراکه د) دغې ونې ځخه، او (نه وو) ویلي ما تاسې ته (چې پام وکړئ پوه شئ) چې بېشکه شیطان تاسې دواړو ته دښمن دی ښکاره؟ ! (بلکه منع کړي مو وئ، او ویلي مو وو تاسې ته).

تفسیر: ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ الآیه ـ «نو کله چې وڅکله دغو دواړو میوه د دغې ممنوعې ونې؛ نو ښکاره شول دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی»، یعنې د حکم له عُدول ځخه جنتي لباس له دوی ځخه وویستل شو، ځکه چې جنتي لباس په حقیقت کې د ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ یو محسوس صورت وو، نو د کوم ممنوع له ارتکابه په هره اندازه چې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ ځیرې شوی وي؛ په همغه اندازه به جنتي له لباسه بې برخې کیږي.

الغرض شیطان کوښښ وکړ چې آدم علیه السلام نافرمانی ته واړوي، او په عصیان کې یې اخته او مبتلا کړي، چې د جنت فاخره خلعت د مجازاتو په طریقه ترې وایستل شي.

د ﴿سَوْءَةَ﴾ په لغوي معنی ګانو کې ډېر وسعت شته، د قابیل او هابیل په قصه کې یې ﴿سَوْءَةَ أَخِيهِ﴾ فرمایلي دي، په حدیث کې «إحدی سوأتک یا مقداد» راغلي دي.

﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾: «او ولګېدل دغه دواړه چې سره نښلول یې پر غلیظو عورتونو خپلو باندې له پاڼو د ونو د جنت ځخه چې پټ کړي ځان خپل»، یعنې بربنډ شول او له ډېر شرم او حیا یې په پاڼو سره خپل بدن پټولو، له دې نه معلومیږي: اګر که د انسان د پیدا کېدلو په وخت کې لوڅ لغړ وي، مګر فطري حیا د دې خبرې مانع ده، چې همغسې لوڅ پوڅ پاتې شي.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِى الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾

نو وويل دواړو (يعني آدم او حواء): اى ربه ځمونږ! ظلم کړی دی مونږ پر نفسونو (ځانونو) خپلو، او که مغفرت ونه کړې ته او رحمت (مهرباني) ونه کړې ته پر مونږ؛ نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له زيانکارانو. وفرمايل (الله) چې کوز شئ (له جنته) حال دا چې ځيني ستاسې ځينو نورو ته به دښمن يئ، او (مقرر دی) تاسې ته په ځمکه کې ځای د هستوګنې او (اسباب) د نفع آخيستلو تر وخته (د مرګ) پورې.

تفسير: د مفسرينو په نزد دا خطاب آدم او حواء عليهما السلام او لعين ابليس ګردو (ټولو) ته دی، ځکه اصلي عداوت آدم او ابليس سره لري، او د دوی د عداوت ډګر ځمونږ دغه ځمکه ګرځولې شوې ده، چې خلافت يې آدم عليه السلام ته سپارلی شوی وو.

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

وفرمايل (الله) چې په دې ځمکه کې به ژوندون کوئ تاسې او په همدغې ځمکې کې به مرئ تاسې (او خښيږئ)، او له همدغې ځمکې څخه به را ايستل کيږئ تاسې (په قيامت کې جزا ته).

تفسير: يعنې عموماً ستاسې اصلي او معتاد مسکن همدغه ځمکه ده، که د خرق عادت په ډول کوم يو کله تر يوې معيّنې مودې له دې ځايه پورته کړی شي، لکه مسيح عليه السلام نو هغه له دغه آيت سره منافي نه دی، آيا کوم سړی د څو ورځو يا ګړيو له مخې له ځمکې څخه جلا (جدا) او په کومه الوتکه کې مسافرت وکړي، يا هملته مړ شي، نو آيا هغه به د ﴿فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ څخه مخالف وي؟ ځکه چې دی په دغه وخت کې پر ځمکه نه دی، په بل ځای کې داسې ارشاد دی، چې ﴿مِنْهَا خَلَقْنَٰكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ﴿٥٥﴾﴾ نو هغه سړی چې په ځمکه کې مړ او په ځمکې کې خښ نشي، هغوی به څرنګه په ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ کې داخل شي؟ معلومه شوه چې داسې قسم قضايا د کليې په ډول نه دي استعمال شوي.

يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَٰرِى سَوْءَٰتِكُمْ وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ ءَايَٰتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾

اى ځامنو د آدم! په تحقيق نازل کړی (لېږلی) دی مونږ پر تاسې لباس (کالي) چې پټوي عورتونه ستاسې، او (درلېږلی مو دی لباس د ښايست او) د زينت کالي، او لباس (کالي) د تقوی (چې خلاصې پرې راځي له عذابه) دغه (لباس د تقوی) خير (بهتر، ډېر غوره) دی (له نورو)، دغه «رالېږل د پوښاک» له آيتونو (علامو د رحمت فضل قدرت) د الله دی لپاره د دې چې دوی پند واخلي (غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني).

تفسير: له ﴿أَنزَلْنَا﴾ ځنې مراد د مادې او نورو پيدا کېدل او د هغې د جوړولو د تدبير ښوول دي، اګر که د ﴿أَنزَلْنَا﴾ لفظ ډېر ځلې په داسې ځايونو کې ويل کيږي؛ چې يو شی له پاسه ښکته خوا ته لېږل يا راوړل کيږي، مګر ډېر ځلې له هغه ځنې دغه مکاني فوق او تحت نه وي مراد، بلکه هغه مراديږي چې د مرتبې په اعتبار پورته وي، او په هغه شي چې د هغه له خوا ښکته کسانو ته ورکول کيږي؛ د همدغه لفظ اطلاق کاوه شي، لکه چې فرمايلي يې دي: ﴿وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ﴾ يا ﴿وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ﴾.

﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾: «او كالي د تقوى چې دي؛ دغه لباس التقوى ډېر غوره دی له نورو»، يعنې برسېره په دې ظاهري لباس چې په هغه سره د بدن ستر او زينت حاصلېږي، او ځان پرې پټېږي، او ډول او سينګار پرې کېږي؛ يو معنوي لباس هم شته، چې عظيم الشأن قرآن يې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ بولي، او د باطني زينت او ښايست وسيله ګرځي، او په هغه سره د انسان هغه باطني كمزوري د ظهور او فعليت درجه نه مومي، چې په ده کې يې استعداد شته، او د خفاء په پرده کې ده، او د ظهور او فعليت په ډګر کې نشي راتلی، او هم دغه معنوي لباس دی چې قرآن كريم په ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ سره ياد کړی دی، او د باطني زينت، ښايست او سينګار ذريعه ګرځي، بلكه كه غور وکړی شي؛ نو ظاهري بدني لباس هم د همدې باطني لباس د تأمين، تطهير او تنظيف لپاره شرعا مطلوب دی.

﴿ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ «دغه رالېږل د پوښاك له آيتونو علامو د فضل، رحمت، او قدرت د الله دي لپاره د دې چې دوی پند واخلي، غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني، او پرهېز وکړي، له صوري او معنوي بربنډوالي څخه»، يعنې پر دغو دلائلو غور وکړئ ! او د الله تعالی د قوت او قدرت په انعام او اكرام باندې معترف او شكر ګذار اوسئ.

﴿يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا ۗ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾﴾

ای ځامنو د آدم ! فريب در نکړي تاسې ته شيطان لكه چې ايستلي يې دي مور او پلار ستاسې له جنته (په فريب سره) په دې حال چې ايسته يې له دې دواړو لباس د دوی، لپاره د دې چې وښيي دوی ته غليظه عورتونه د دوی، بېشكه دغه «شيطان» ويني تاسې (هم پخپله) دی او (هم قوم) لښكر د ده له هغې خوا چې نه يې وينئ تاسې، بېشكه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو كسانو چې ايمان نه راوړي دوی.

تفسير: دا خراج او نزع اضافت د سبب په لوري شوی دی، يعنې له جنت څنې د آدم او حواء عليهما السلام د بېلېدو او د دوی نه د لباس ايستلو سبب همدا شيطان شو، نو هوښيار اوسئ چې اوس تاسې تېر نه باسي ! او د ده له مكرونو څخه تل خبردار اوسئ !.

يعنې هغه دښمن چې مونږ ته له داسې پټوني څخه ګوري، چې مونږ يې له سره نه وينو؛ نو د هغه حمله سخته خطرناكه او مدافعه يې ډېره ګرانه ده، نو ځكه تاسې ته ښايي چې تل مستعد او بيدار اوسئ !، د داسې دښمن علاج دا دی، چې مونږ د داسې يوه ذات په پناه کې ځای ونيسو، چې دی هغه ويني، او هغه دی نشي ليدی: ﴿لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾.

تنبيه: د ﴿إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾: قضيه مطلقه ده، دائمه نه ده، يعنې ډېر ځلي داسې وي چې مونږ دوی نشو ليدلی، او دوی مونږ ته ګوري، له دې وينا څنې دا خبره نه لازمېږي؛ چې په هيڅ وخت کې به هيڅوك او په هيڅ صورت سره وی نشي ليدلی، نو په دغه آيت سره د جنّ له رؤيته په كلي نفي باندې استدلال كول؛ قصور او لنډ ليدل دي.

﴿إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ﴾ الآيه - «بېشكه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو كسانو چې ايمان نه راوړي»، يعنې كله چې دوی له خپلې بې ايمانۍ د شيطانانو رفاقت خپلو ځانونو ته غوره كړ، لكه چې وروسته له دې چې راځي: ﴿إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ﴾؛ نو مونږ هم په دغه انتخاب کې هيڅ مزاحمت ونه كړ، او هر چا چې دوی د خپل ځان ملګري ګرځولي وو؛ همغه ور ملګري كړل شول.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

او کله چې وکړي دوی کومه فاحشه (ناکاره کار لکه شرك) نو وايي دوی موندلي دي مونږ په دغه (ناکاره کار) پلرونه خپل او الله هم امر (حکم) کړی دی مونږ ته په (کولو د) دې سره، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې بېشکه الله نه کوي امر (حکم) په فحشاء (ناکاره کارونو)، آيا وايئ (دروغ تړئ) تاسې پر الله باندې هغه شی چې نه پوهېږئ (پرې) تاسې.

تفسير: يعني خراب او د بېحيايي کار، لکه د نارينه او ښځې بربنډ طواف کول چې د دې آيتونو شان نزول دی، او له هغه څخه سليم عقل او صحيحه فطرت نفرت کوي (د الله قدّوس) له شانه دا تصور ډېر لرې دی، چې د داسې شيانو تعليم ورکړي، د ده پاك ذات د پاکۍ او حيا منبع او سرچينه ده، دی به د ګندګۍ، چټلۍ، او بېحيايي د کارونو حکم څرنګه ورکوي؟.

أصلاً د بېحيايي او بدکارۍ معلمان هغه شيطانان دي؛ چې دوی د خپلو ځانونو رفيقان ګرځولي دي، وګورئ له ګردو څخه پخوا ستاسې مور او پلار د همدغه شيطان له لوري تېروتل، او لوڅ لغړ وګرځېدل، مګر هغوی د شرم او حياء لامله د ونو پاڼې پر خپلو ځانونو باندې تپلې، نو څرګنده شوه چې بربنډتيا د شيطان له خوا، او د تستر (د ځان پټولو) کوښښ ستاسې د پلار له خوا شوی دی، بيا په بربنډ طواف کولو کې د خپلو پلرونو سند وړاندې کول څرنګه صحيح کېدی شي.

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) امر (حکم) کړی دی رب څما په قسط (عدل، انصاف) سره (چې توحيد او ښه کارونه دي، نه په افراط نه په تفريط) او (بل الله حکم کړی دی) چې سم واړوئ (برابر کړئ) تاسې مخونه خپل (عبادت د الله ته) په نزد (د وخت) د هر لمانځه، او بولئ (عبادت کوئ) تاسې د ده حال دا چې مطيع خالص کوونکي اوسئ ده ته دين (خپل له عُجب او ريا او هر نقصان څخه)، لکه چې اول څلې يې پيدا کړي يئ تاسې (له نشت نه) بيا به هم داسې پيدا شئ تاسې (پس له مرګه).

تفسير: په «روح المعاني» کې «القسط على ما قال غير واحد: العدل، وهو الوسط من كل شيء ـ المتجافي عن طرفي الإفراط والتفريط»، د آيت حاصل داسې شو چې: الله تعالى په هر کار کې پر توسط او اعتدال د پاتې کېدلو، او له افراط او تفريط څخه د ځان ژغورلو (بچ کول) هدايت کوي، نو بيا به په څه شان سره د فواحشو او رذائلو حکم ورکوي؟».

غالبا محقق شيخ الهند «رحمه الله» «مسجد» ميمي مصدر ګڼلی او د (سجود) معنی يې ترې اخيستې ده، تجوّزا يې په لمانځه سره ترجمه کړې دی، او «وجوه» يې په خپلې ظاهري معنی پرېښې دی، يعنې د لمانځه د اداء کولو په وخت کې خپل مخونه سم د کعبې شريفې په لوري وګرځوئ.

مګر ځينې نور مفسرين له ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ څخه داسې مطلب اخلي، چې د الله تعالى د عبادت په لوري تل په استقامت او له زړه متوجه اوسئ، د ابن کثير «رحمه الله» په نزد د دې مطلب دا دی چې: «پخپلو عبادتونو سم او مستقيم اوسئ ! او له هغې سمې لارې څخه چې د محمد «عليه الصلاة والسلام» ده؛ مه کږېږئ !.

د عبادت مقبوليت پر دوه شيانو موقوف دی: (۱) چې خالص د الله تعالی لپاره وي، چې وروسته يې په ﴿وَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ﴾ سره يادونه کوي. (۲) چې له هغې مشروعې طريقې سره موافقه وي، چې انبياء او مرسلين عليهم السلام تجويز کړېده، او دلته هغه په ﴿وَاَقِيْمُوْا وُجُوْهَكُمْ﴾ سره ادا کړی شوې ده، په هر حال په دغه آيت کې د شرعي أحکامو د ګردو (ټولو) هغو أنواعو په لوري اشاره کړی شوې ده، چې د بندګانو له معاملاتو سره متعلق دي، او هغه ټول تر «قسط» لاندې راغلل، او هغه شيان چې په الله تعالی پورې تعلق لري، که «بدني» وي نو په ﴿وَاَقِيْمُوْا وُجُوْهَكُمْ﴾ کې، که «قلبي» وي نو په ﴿وَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ﴾ کې مندرج دي.

﴿كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُوْدُوْنَ﴾: يعنې لکه چې په اول کې الله جل جلاله ستاسې له پيدا کولو څخه عاجز نه وو، همداسې ستاسې له اعادې او بيا ژوندي کولو څخه هم عاجز نه دی، او انسان د استقامت او اخلاص او اعتدال پر لارې تللو ته د دې لامله (له وجې) اړتيا (احتياج) او ضرورت لري، چې وروسته له مرګه بل ژوندون راتلونکی دی، چې په هغه کې د دې موجوده حيات نتائج ور وړاندې کيږي، نو ښايي د هغه «بعث بعد الموت» فکر لا له اوسه وکړی شي !﴿وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾.

فَرِيْقًا هَدٰى وَفَرِيْقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلٰلَةُ ؕ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۳۰﴾

يوې ډلې ته هدايت وکړ (الله په توفيق د ايمان سره او) هدايت يې نه دی کړی بلې ډلې ته چې مقرره شوې ده پر دوی ګمراهي، بېشکه چې دوی نيولي دي شيطانان دوستان (خپل معبودان) بې له الله څخنې او ګمان کوي دوی چې بېشکه هم دوی هدايت موندونکي دي (سمې صافې لارې ته او واقع کې داسې نه ده).

تفسير: يعنې پر هغو باندې چې ګمراهي مقرره شوې ده، هغوی هغه خلق دي چې پاک الله يې پرې ايښی، او شيطان يې خپل دوست او رفيق ګرځولی دی، چې د ده په خوله اعتماد او باور کوي، او خبرو ته يې غوږ ږدي، او د تعجب ځای دا دی، چې سره د دې صريحې ګمراهۍ دوی داسې ګومان کوي، چې مونږ پر سمې صافې لارې باندې روان يو، او له مذهبي حيثيته کومه د عمل رويه چې مونږ اختيار کړېده؛ هغه ډېره مناسبه او درسته ده، لکه چې په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ﴿۱۰۴﴾﴾ (۱۶ جزء د الکهف سورت (۱۰۴) آيت (۱۲) رکوع).

تنبيه: د دې آيت له عمومه ظاهره شوه چې د «معاند کافر» په شان «مخطي کافر» هم چې د خپلې واقعي غلطۍ لامله (له وجې) باطل حق ګڼي؛ په ﴿وَفَرِيْقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلٰلَةُ﴾ کې داخل دي، که دغه غلط فهمي د پوره فکر او غور نه کولو له وجې وي، يا له دې سببه وي، چې اګر که ده په ښکاره سره خپل پوره قوت، غور، او فکر چلولی دی، خو په مقصد نه دی رسيدلی، ځکه چې پر داسې صريحو حقائقو او واضحو دلائلو د فکر د نه رسېدلو څخنې دغه خبره څرګنده ده، چې ده في الحقيقت په استدلال او د خپل فکر په کار اچولو او استعمال کې تقصير کړی دی، ګواکې هغه شيان چې پرې ايمان راوړل د نجات مدار دی؛ دومره روښانه او واضحه دی، چې له هغو څخه انکار غير له عناده او د فکر او تأمل له قصوره بل هيڅ شی نه دی، په هر حال شرعي کفر داسې زهر دی؛ چې که په قصد يا په سهوه په هر ډول سره چې وخوړل شي، د انسان د وژلو لپاره کافي دي، څمونږ د «اهل السنت والجماعت» مذهب همدا دی.

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَّكُلُوْا وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۳۱﴾

اى ځامنو د آدمه ! واخلئ تاسي زينت (ښايست) خپل په نزد (د وخت) د هر لمانځه (په اغوستلو د پاكو كاليو (جامو) او د عورت ستر) او خورئ او ښكبئ او اسراف (بې ځايه خرڅ) مه كوئ تاسي، بېشكه چې الله نه خوښوي مسرفان (بې ځايه خرڅ كوونكي).

تفسير: دغه آيتونه د هغو كسانو په رد كې نازل شوي دي، چې د كعبې شريفې طواف به يې په بربنډه كولو، او هغه يې لوى قربت، ثواب، او پرهېزګاري ګڼله، او د اهل جاهليت ځينو كسانو د حج په ورځو كې د سدّ رمق ځنې زيات شى نه خوړ، او د غوړيو او نورو دسوماتو استعمال به يې پرېښوده، ځينو به د وزې له غوښې او شودو له استعماله ځان ساته، نو دغه ګرد شيان يې راوښوده چې دا شيان له سره د نېكۍ او تقوى خبرې نه دي، د الله جل جلاله وركړى شوى لباس (چې په هغه سره ستاسي د بدن تستّر (پټول) او تزيّن (ښايست) په عمل راځي، د عبادت په وخت كې د نورو وختونو په نسبت لا زيات قابل الاستعمال دى، تر څو بنده د خپل الله جل جلاله په دربار كې د ده د ګردو نعمتونو له اثر او ښبو سره حاضر شي، او هر هغه شيان چې الله تعالى د خوراك او پوښاك لپاره دركړي دي، له هغو ځنې متمتع شئ ! په دې شرط سره چې اسراف په كې ونه كړئ !.

د اسراف معنى له حده تجاوز، او له مېچه تېرېدل دي، او هغه دوه ډوله دى: لكه چې حلال حرام وګڼې، يا له حلالو تېر له حرامو هم متمتع شي، يا په خوړلو او ښكلو كې له حرص او بې تميزۍ څخه كار واخلي، او له اندازې يې زيات وخوري، يا يې بې له اشتهاء وخوري، يا يې نا وخته وخوري، يا دومره لږ وخوري چې د جسماني صحت او قوت عمل لپاره كافي نه وي، يا د صحت مضر شيان استعمال كړي، او غير ذلك.

د اسراف لفظ دغو ګردو امور لره شاملېدى شي، بېځايه خرڅونه هم په اسراف كې شامل دي، د همدې تعميم په لحاظ ځينو اسلافو فرمايلي دي: (جمع الله الطبّ كله في نصف آية) الله تعالى ګرد (ټول) طب په نيم آيت كې سره ټول كړى دى).

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِيْنَةَ اللّٰهِ الَّتِيْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ ۭ قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۳۲﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې چا حرام كړى دى زينت د الله؛ هغه چې ايستلى يې دى لپاره د بندګانو خپلو؟ او (چا حرام كړي دي) پاك لذيذ شيان له رزقه ځنې (چې د خوړلو او ښكلو دي؟ يعنې دا يو هم نه دى حرام)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې دغه (زينت او طيبات او نور نعمتونه اصلا) لپاره د هغو كسانو دي چې ايمان يې راوړى دى (او تبعاً دى كفارو ته) په دې ژوندون لږ خسيس كې، حال دا چې خاص (مؤمنانو لره) دى په ورځ د قيامت كې، همدارنګه (لكه دا پاس تفصيل) په تفصيل بيانوو مونږ آيتونه لپاره د (هغه) قوم چې پوهيږي (پرې).

تفسير: يعنې اى محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ! ته دوى ته ووايه چې چا حرام كړى دى هغه زينت د الله جل جلاله چې له جامو وي، كه له نورو وي، چې ايستلى دى الله تعالى لپاره د بندګانو خپلو له نباتاتو لكه پنبه او كتان، او له حيواناتو لكه وربښم يا وړى، او له كانونو لكه ځغره، او بل پاكيزه شيان له اقسامو د روزي، كه د خوارك وي: لكه غوښې، وازدې، غلې، دانې، يا د ښكلو (څكلو) وي: لكه اوبه، شوده، يعنې دا يو هم نه دى حرام.

ووايه اى ځما رسوله ! دغو ته چې دغه زينت او طيبات او نور نعمتونه خاص لپاره د مؤمنانو دي، يعنې هم دوى ته پيدا شوي دي، اما په دنيا کې کفار هم تبعاً ورسره شريک دي، ولې دائمي او ابدي نعمتونه خاص مؤمنانو ته دي بې شريکه په عقبا کې، همداسې چې مونږ دغه مفصل حکم بيان کړ، مفصل بيانوو باقي ټول احکام د دين بالخاصه د حلال او حرام احکام، لپاره د هغه قوم چې پوهيږي او فهمولی شي.

د دنيا ګرد شيان ځکه پيدا شوي دي، چې انسانان له هغو څخه په شرعي او په مناسبه طريقه ګټه واخلي، او د خالق تعالی جل وعلا شأنه په عبادت او وفادارئ او شکر ګذارئ کې مشغول اوسي، په دغه اعتبار د دنيا ټول نعمتونه اصلاً د مؤمنانو او مطيعانو د استفادې لپاره پيدا شوي دي.

هو ! کافران هم د دغو شيانو له استعمال څخه نه دي ممنوع شوي، دوی هم د خپلو دنيوي اعمالو او تدابيرو په اثر له هغو ځنې مفاد حاصلولی شي، بلکه څه وخت چې د ايمان خاوندان په ايماني قوت او تقوی کې کمزوري شي، نو دغه غاصبان په خپلو عملي هلو ځلو کې ظاهراً ډېر بريالي او کامياب په نظر راځي، چې ځينې له هغو ځنې دې د کفارو د فاني اعمالو ثمر وګڼله شي.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۳﴾

ووايه (اى محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده، چې حرام کړي دي رب ځما فواحش (کبيره ګناهونه چې موجب د لوي عذاب دي) هغه چې ظاهر وي له هغو څخه، او هغه چې باطن وي، (او حرامه کړې يې ده) ګناه (صغيره چې حد نه لري)، او (حرام کړی يې دی) ظلم په ناحقه سره، (بل دا چې) شريک ونيسئ تاسې په الله پورې هغه شی چې نه دی نازل کړی (لېږلی الله) په (شريکولو د) هغه باندې هيڅ برهان (علمي سند)، او (بل دا يې حرام کړی دی چې) ووايئ تاسې پر الله هغه خبرې چې تاسې نه پوهيږئ (پرې).

تفسير: له «اثم» ځنې عامه ګناه مراده ده، او ځينې مخصوصې ګناوې د دې مقام په مناسبت يا د اهميت له سببه بيان فرمايلې شوي دي، او د ځينو په نزد (اثم) هغه ګناه ده؛ چې د هغې تعلق د ګناه کوونکو څخه ما سوا نورو سره نه وي، والله أعلم.

دروغ تړل په الله جل جلاله دا دي؛ چې په تحليل او تحريم او په الحاد د صفات الله او نورو کې داسې خبرې له خپله ځانه جوړې کړي؛ چې بيخي شرعي اساس ونه لري، او بيا د هغو نسبت الله تعالی ته وکړي، لکه چې د فحشاوو په متعلق به کفارو ويل: ﴿وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا﴾.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿۳۴﴾

او هر يوه امت ته يو اجل (نېټه) شته (د مرګ يا د عذاب که ايمان رانه وړي)، نو کله چې راشي اجل (نېټه) د دوی؛ نه به وروستي کيږي دوی (ترې) يو ساعت، او نه ړومبی کيږي دوی (ترې).

تفسير: په ظاهره سره دا شبهه کيږي، کله چې د وعدې وخت ورسيږي، نو تأخير يې عقلاً ممکن وو، نو ځکه د هغه نفي ضروري شوه، مګر تقديم يې خو عقلاً هم ممکن نه دی، نو د هغه له نفي څخه څه فائده ده؟.

د دې شبهې له سببه مفسّرينو ﴿وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ عطف په ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ منلی دی، او ځينې د ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ څخه (قرب) او نژدېوالی مرادوي.

ځما په نزد دغو تکلفاتو ته هيڅ حاجت نشته، په عمومي محاوراتو کې د يوه شي د تاکيد ثبوت او قوت لپاره چې په مقابل کې يې دوه خواوې وي؛ د هر ځله د هغې خوا نفي خو مقصوداً کيږي، چې محتمل الثبوت وي، او د بلې خوا نفي چې لا له پخوا غير محتمل وي، يواځې د مبالغې، تأکيد او تحسين الکلام په ډول استطراداً ذکر کيږي.

لکه چې يو خريدار له دکاندار څخه د يوه شي قيمت د معلومولو لپاره پخپلو خبرو کې وايي: چې د هغه شي په قيمت کې هيڅ زيادت او کمی او لاندې او باندې نشته؟ او هم دغه يې قيمت دی، دکاندار ورته وايي: هو ! خانه !، په دغه ويلې شوي قيمت کې هيڅ زيادت او کمی او لاندې او باندې نشته !او همدغه قيمت يې واجبي او ټاکلی (مقرر) شوی دی، په دغو دواړو محاورو کې مقصود بالذات (کمی) دی، مګر د (زيادت) لفظ يواځې د قيمت د تعيين او تاکيد او مبالغې لپاره استطراداً ذکر کړی شوی دی.

دلته هم د دې کلام څخه اصلي غرض همدا دی، چې د الله تعالی وعده هر کله چې ورسيږي، بيا په کې تأخير نشته، او له سره وروسته کېدونکې نه ده، او يوه شبهه هم په هغه کې د تقديم او تأخير امکان واقع کېدونکی نه دی، دلته د «تأخير» نفي مقصود ده، ځکه چې «تقديم» لا له پخوا څخه ظاهرُ الانتفاء وو.

هغه انتفاء يواځې د وعدې په ټينګوالي د زور اچولو يو اسلوب دی، يعنې پر الله دروغ تړونکی او د هغه د لوري د حرامو حلال کوونکی او نور متمردين دې د الله تعالی پر دغه تأخير، مهلت او حلم نه مغروريږي، او نه دې بې فکره اوسي، ځکه چې د هر امت او د هر فرد لپاره د الله تعالی له جانبه يوه ټاکلې (مقرره) موده مقرره شوې ده، هر کله چې د دوی د سزا نېټه او وعده ورسيږي؛ نو بيا هغه خامخا اجرا کېدونکې ده، او له سره وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصۡلَحَ فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ۝٣٥ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسۡتَكۡبَرُواْ عَنۡهَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ۝٣٦

ای ځامنو (اولاده) د آدم ! که راشي تاسې ته رسولان له تاسې څخه، چې لولي دوی پر تاسې باندې آيتونه (د کتاب) ځما (يعنې شرعي احکام)؛ نو هر څوک چې ځان وساتي (له تکذيب څخه) او اصلاح (نېک) کړي (عمل خپل)؛ نو نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې، او نه به دوی غمجن کيږي (په نقصان د جزا سره). او هغه کسان چې نسبت يې د دروغو کړی آيتونو ځمونږ ته او کبر (سرکشي کوي) له (قبلولو د) هغو آيتونو؛ همدغه کسان صاحبان (ملګري) د اور د (دوزخ) دي، همدوی به په دغه اور کې تل وي.

تفسير: ابن جرير د أبو يسار سُلمي «رحمه الله» څخه نقل کړي دي، چې دغه خطاب د ﴿يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ﴾ الآيه ـ ګردو (ټولو) بني آدمانو ته په عالم ارواح کې شوی دی، لکه چې د (اول جزء د البقرې سورت (۳۸) آيت (۴) رکوع) له سياق څخه معلوميږي: ﴿قُلۡنَا ٱهۡبِطُواْ مِنۡهَا جَمِيعٗاۖ فَإِمَّا يَأۡتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدٗى﴾

الآيه ـ او د ځينو محققينو په نزد «هر کله هر خطاب چې په هره زمانه کې هر قوم ته شوی دی، دا د هغو څخه حکايت دی»، يعنې که الله تعالی په کوم وخت کې له همدغه ستاسې څخه کوم رسول مبعوث وفرمايي، چې د الله تعالی آيتونه تاسې ته آوروي، او په هغو سره تاسې ته ستاسې د پلار اصلي ميراث (جنت) د حاصلولو ترغيب او تذکير درکوي، او د حقيقي مالک د خوشالۍ لارې په کې درښکاره شوې دي؛ نو د هغه مرسته (مدد) او پيروي وکړئ ! او له الله تعالی څخه ووېرېږئ ! او ناکاره کارونه پرېږدئ، او ترې بېزاره شئ ! او صالحه اعمال اختيار کړئ !؛ نو ستاسې مستقبل به بيخي بېخوفه او بې خطره کيږي، او تاسې به داسې يو مقام ته ورسېږئ چې هلته به د عيش او عشرت، امن، سکون، او اطمينان څخه ما سوا بل هيڅ شی نه وي.

هو ! كه څمونو آيتونو ته تاسې د دروغو نسبت وكړ، او د تكبر او لويني له مخو تاسې پرې عمل ونه كړ، او له هدايته ګوښې (بېل) پاتې شوئ؛ نو له اصلي مسكن او آبائي ميراث څخه به بې برخې كېږئ، او د دائمي محرومۍ او ابدي عذاب او هلاكت څخه به ما سوا بل هيڅ شی ستاسې نه په برخه كيږي.

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ۝٣٧﴾

نو څوك دي ډېر ظالم له هغه چا چې له ځانه تړي پر الله باندې دروغ (چې ښځه، ځوی، لور او شريك لري) يا نسبت د دروغو كوي آيتونه د دغه (الله) ته (بلكه نشته بل ظالم)، دغه (مكذبان مفتريان پر الله) وبه رسيږي دوی ته برخه د دوی له هغه ليكل شوي (عمر، رزق، اجل او نور) څخه تر هغه پورې كله چې راشي دوی ته رسولان څمونږ (ملك الموت او أعوان يې)، حال دا چې قبضوي دوی (ارواح د) هغوی وايي (دا ملائكې دې كفارو ته د ملامتۍ په توګه): چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسې چې بلل به مو (عبادت به مو كاوه د هغوی) غير له الله (چې اوس دفع كړي عذاب له تاسې؟)، نو وبه وايي دغه (كافران): وركې شول له مونږ (او هيڅ نفعه مو ترې ونه مونده)، او شاهدي به وركړي دوی پر نفسونو (ځانونو) خپلو باندې چې بېشكه دوی وو كافران (په دنيا كې).

تفسير: ﴿أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ﴾ الآيه ـ «دغه مكذبان او مفتريان پر الله؛ وبه رسيږي دوی ته برخه د دوی»، يعني په دنيا كې عمر او رزق او نور هر څومره چې مقرر او مقدر دي، يا د دې ځای ذلت او رسوايي چې د دوی لپاره ليكلې شوې ده، هغه ګرد دوی ته رسيدونكي دي، بيا وروسته له مرګه هغه معامله چې له دوی سره كېدونكې ده، د هغې ذكر وروسته له دې نه راځي، كه د ﴿نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ﴾ څخه دنيوي عذاب نه، بلكه اخروي مراد واخيستل شي؛ نو د ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ﴾ الآيه ـ څخه پر دې تنبيه كيږي، چې د هغه عذاب لـه مباديـو سلسله د دغه دنيوي ژوندانه پـه آخري شېبو كې شروع كيږي.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ﴾ الآيه ـ «تر هغه پورې چې راشي دوی ته رسولان څمونږ چې قبضوي ارواح د دوی»، يعني كله چې پرښتې په ډېره سختۍ د دوی روح قبضوي، او په بد صورت يې بيايي، نو دوی ته ويلې كيږي: چې پرته له الله تعالى څخه هغه شيان چې تاسې بلل هغوی چېرې دي؟ چې اوس ستاسې په داد او فرياد نه درسيږي؟ او ستاسې خبر نه اخلي؟ هغوی دربولئ ! چې تاسې له دې مصيبت څخه وژغوري (وساتي) ! په دې وخت كې به كفار اقرار كوي، او په دغه اقرار كولو به اړ (محتاج) كيږي، چې مونږ ډېره سخته غلطي كړې وه، چې مونږ داسې شيان خپل معبودان او مستعان ټاكلي (مقرر) كړي وو، چې هغوی د دې كار وړ او مستحق نه وو، او نن څمونږ په دغه مصيبت كې د هغوی هيڅ سراغ او پته نشته، خو دغه بې وخته اقرار او ندامت دوی ته هيڅ ګټه (فائده) او نفع نه رسوي، او پر دوی داسې حكم صادريږي، ﴿ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ﴾ الآيه.

باقي هغه چې په نورو مواضعو كې راغلي دي، چې دوی به د خپل كفر او شرك څخه انكار كوي، د دې آيت سره منافي نه ده، ځكه چې د قيامت مواقف او احوال سره بېل بېل او جلا جلا (جدا جدا) وي، او جماعتونه به هم بېشماره ولاړ وي، په يوه ځای كې د يوه موقف او جماعت بيان راځي، او په بل ځای كې د بل جماعت او موقف ذكر كيږي.

قَالَ ادْخُلُوا فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِي النَّارِ ؕ

وبه فرمايي (الله يا پرښته په قيامت کې دوی ته) چې ننوځئ په هغو امتونو (د کفارو) کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له تاسې له (کفارو د جن) پيريانو او له (کفارو د) انسانانو په اور (د دوزخ) کې.

تفسير: مطلب يې دادی چې: «تاسې هم د پخوانيو کفارو په ملګرتيا د دوزخ اور ته ننوځئ» !، يعنې هغه وړاندې او وروسته ګرد کفار به په همدغه دوزخ کې داخليږي.

كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَّعَنَتْ اُخْتَهَا ؕ

هر کله چې ننوځي (د دوزخ اور ته) يو امت نو لعنت به وايي دغه امت پر هغه بل وړاندې امت چې په مثل د ده وو (د کفر په خاص مشرب کې)،

تفسير: يعنې په دې مصيبت کې يو له بله سره همدردي به چېرې وي، بلکه دوزخيان يو پر بل باندې لعن او طعن وايي، او مسخرې کوي او ملنډې سره وهي، ښايي چې تابعان به خپلو سردارانو ته وايي چې: «د الله لعنت دې پر تاسې وي، چې تاسې مونږ هم د خپلو ځانونو سره په عذابونو او ربړونو (تکليفونو) کې ډوب کړو»، سرداران به خپلو اتباعو ته وايي: «اې ملعونانو ! که مونږ په کنده کې ولوېدو، ستاسې خو سترګې وې، نو تاسې ولې د ړندو په شان په مونږ پسې رالوېدئ» وغير ذلک.

حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوْا فِيْهَا جَمِيْعًا ۙ قَالَتْ اُخْرٰىهُمْ لِاُوْلٰىهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ اَضَلُّوْنَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ؕ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَعْلَمُوْنَ ۝۳۸

تر هغه پورې کله چې يو ځای شي دوی په دې (اور) کې ټول؛ نو وبه وايي وروستني د دوی (يعنې تابعان) په (باب دهغو) وړمبنيو (متبوعانو) خپلو کې (الله ته چې) اې ربه څمونږ ! دغو (مشرانو متبوعانو) ګمراه کړي وو مونږه؛ نو ورکړه دوی ته عذاب دوچند (څمونږ) له اوره (د دوزخ)، وبه فرمايي الله چې: دی لپاره د هر يوه دوچند (عذاب)، ليکن نه پوهېږئ تاسې (پرې او نه خبرېږئ د يو بل له عذاب نه).

تفسير: يعنې په يوه حساب د پخوانيو د ګناهونو عذاب دوچند شو، چې هم پخپله دوی ګمراهان شوي وو، او هم يې راتلونکو لره لارې جوړې کړې، او په بل صورت د وروستنيو ګناه دوه چنده شوه، چې دوی په دغسې حال کې ګمراهان شول، چې د پخوانيو امتونو احوال د دوی په مخ کې ښکاره پراته وو، او دوی ترې هيڅ پند او عبرت نه اخيست.

يا څرنګه چې د هر دوزخي احوال له خپلو درجو سره سم وخت په وخت زياتيږي، نو ځکه يې وفرمايل چې د هر يوه عذاب به پرله پسې برابر دوه چنده کيږي، او لا به پسې زياتيږي، اوس د تعذيب په ابتداء کې تاسې د تعذيب له انتهاء څخه بې خبره يئ، يعنې د پخوانيو د عذاب د دوچند کېدلو څخه به وروستنيو ته څه راحت، هوسايي (آرام) او شفاء نه په برخه کيږي.

دا تقرير به په هغه صورت کې موافق راځي چې د ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ څخه دواړه فرقې مرادې شي.

خو د «ابن کثير رحمه الله» په نزد په دې آيت کې وروستنيو ته اطلاع ورکړی شوې ده، چې بېشکه مونږ له پخوانيو څخه هر يوه ته سم د هغه له درجې سره دوه چنده عذاب مقرر کړی دی، لکه چې په بل ځای کې يې خبر ورکړی

دی: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللهِ زِدْنَهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۸۸) آیت (۱۲) رکوع) ﴿وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيَـٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت سورت (۱۳) آیت (۱) رکوع)، ﴿لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَـٰمَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲۵) آیت (۳) رکوع).

وَقَالَتْ أُولَىٰهُمْ لِأُخْرَىٰهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿۳۹﴾

او وبه وايي هغه ړومبني (متبوعان) د دوی په حق د وروستنيو (تابعانو) د دوی کې: چې پس نه وو تاسو ته پر مونږ باندې هيڅ فضل (بهتري په تخفيف د عذاب کې، او مونږ او تاسې برابر يو په کفر کې) نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې له شرك او کفر څخه).

تفسير: يعني څمونږ د سزا د زياتونې د خواهش څخه تاسې ته څه په لاس درغله؟ آيا ستاسې په عذاب کې څه تخفيف راغی؟ نه، تاسې هم د خپلو چارو نتيجې وګالئ (برداشت کړئ) او خوند يې وڅکئ !.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَـٰتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿۴۰﴾

بېشکه هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آيتونو څمونږ ته او تکبر کوي (له قبول) د هغو؛ وبه نه پرانيستلې شي دوی ته وَرُونه د آسمان (چې پورته يوړی شي نېك عملونه او ارواح د دوی) او نه به داخل شي دوی جنت ته، تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې، او همداسې (لکه جزا د متکبرانو) جزا ورکوو مونږ مجرمانو (کافرانو) ته.

تفسير: يعني نه په ژوند کې د دوی اعمالو ته آسماني قبول او رفعت حاصل دی، او نه وروسته له مرګه د دوی ارواحو ته اجازه شته، چې دآسمان په لوري وخيژي، په حديث کې راغلي دي چې: «د کافرانو اعمال او ارواح د آسمان له جانبه د «سجّين» په لوري شړل کيږي، چې تر ځمکې لاندې دی، او د مؤمنانو اعمال او ارواح تر اومه آسمانه «عليّين» پورته خيژي، مفصل احوال دې د احاديثو په کتابونو کې ولوستل شي !.

﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ «تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې»، دا يې د «تعليق بالمحال» په ډول وفرمايل، د هرې ژبې په محاورو کې داسې امثال شته، چې په کې د يوه شي محالتوب په بل محال شي باندې معلق وي، او دا ترې ظاهريږي.

همغسې چې هغه شی لا ممکن دی؛ دغه شی هم ناممکن دی، يعني لکه چې دغه خبره د کېدلو نه ده، چې اوښ سره له خپل لوی جسامت د ستنې په سوم کې سره د هغه د وړوکوالي او صغارت ننوځي؛ همداسې د دغو مکذبينو او متکبرينو په جنت کې داخلېدل محال دي، ځکه چې حق تعالی په جهنم کې د دوی د «خُلود» خبر راکړی دی، او په علم الله کې هم دا سزا دوی ته ټاکلې (مقرره) شوې ده، نو بيا د الله تعالی د علم او اخبار څخه مخالف کار څرنګه واقع کېدی شي؟ !

لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّـٰلِمِينَ ﴿۴۱﴾

مقرر دي دوی ته له دوزخ څخه فرش، او وي به د پاسه د دوی آغوستنې (پردې د اور)، او همداسې (لکه جزاء د دې خلقو) جزا ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسیر: یعني له هرې خوا به ترې اور چاپېر وي، او له هیڅ لوري او په یوه ډډه به هم دوی ته راحت او هوسایي (آرام) نه ورسیږي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) تکلیف نه فرمایو (بار نه آچوو) په هیڅ نفس مګر په قدر د طاقت د ده، دغه (مؤمنان) صاحبان (ملګري) د جنت دي، همدوی به په هغه (جنت) کې تل وي.

تفسیر: ﴿لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ جمله معترضه ده، چې په دې سره یې په منځ کې تنبیه وفرمایله، چې ایمان او صالح عمل چې پرې دومره عظیم الشأن صله مرحمت کیږي، داسې کوم مشکل شی نه دی، چې د انسان له طاقته وتلی وي، یا یې دا مطلب چې له هر انسان څخه دومره صالح عمل مطلوب دی، چې د هغه طاقت او قدرت وي، له هغه څخه زیاته مطالبه نه کیږي.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ

او وبه باسو مونږ هغه چې په سینو د دغو (جنتیانو) کې دی له کینو څخه.

تفسیر: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ﴾ څخه یا خو داسې مراد دی، چې د جنتیانو په منځ کې په جنتي نعمتونو کې یو له بله سره هیڅ قسم شک، شبهه، حسد، رخه (کینه) نه وي، او هر یو به خپل ځان او نور جنتیان داسې ګوري؛ لکه چې یو ورور خپل بل خوږ ورور ګوري، او په لیدلو به یې خوشالیږي، په خلاف د دوزخیانو چې دوی به د هغه مصیبت په وخت کې یو بل ته پیغور ورکوي، او لعنتونه او کنځلې به کوي، لکه چې پخوا ولیکل شو، یا به مراد داسې وي؛ چې د داسې صالحانو په منځ کې په دنیوي ژوندون کې که پر کومه خبره کوم خپګان او اندېښنه پېښه شوي وي، او یو د بل په نسبت څه انقباض او تأثر لري؛ هغه ګرد به دجنت له ننوتلو څخه پخوا د دوی له زړونو څخه ایستل کیږي، هلته به ګرد یو د بل په نسبت سلیم الصدر او خوښ وي، لکه چې علي رضي الله عنه د ځان او خپلو مخالفینو په هکله فرمایلي وو.

تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ۖ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۖ
لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ

بهیږي به له لاندې د (ماڼیو او ونو د) دوی ویالې، او وایي به دغه (جنتیان): ګردې (ټولې) ثناوې او احسانات خاص الله لره دي، هغه (الله) چې برابر یې کړو مونږ دې (مقام) ته، او نه وو مونږ پخپله چې موندلې مو وی دا لاره؛ که نه وو هدایت کړی (لار ښوولې) مونږ ته الله، په تحقیق راغلي وو رسولان د رب څمونږ په حقه سره.

تفسیر: یعني د الله تعالی په مهرباني او توفیق او د رسولانو په سمه لار ښوونه او لاس نیونه مونږ دغه اعلی مقام ته رسیدلي یو، او دغه مرتبه مو په برخه شوې ده، که نه مونږ چېرې او د غه لوړې مرتبې چېرې.

وَنُودُوا أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

او آواز به وکړ شي دغو (جنتیانو) ته داسې چې دغه جنت په میراث (ویړیا) درکړی شوی دی تاسې ته په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کول به مو (له حسناتو په دنیا کې).

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي چې: «هیڅوک لره خپل عمل په جنت کې نه داخلوي»، د دې مطلب داسې دی، چې د جنت د داخلېدو حقیقي عوض عمل نه دی، او فقط ظاهري سبب یې ګڼل کېږي، ځکه چې د جنت د دخول حقیقي سبب د الله تعالی کامل رحمت دی، لکه چې په همدغه حدیث کې راغلي دي، او د «إلا أن يتغمدني الله برحمته» له الفاظو څخه ظاهرېږي.

هو ! پر بنده د الله تعالی د رحمت نزول هغومره کېږي، چې د عمل روح په کې موجود وي، شیخ الهند «رحمه الله» په تل فرمایل: «دغه ګاډی د الله تعالی په قدرت سره درومي، او عمل د هغو علائمو او اشاراتو په شان دی، چې په هغو سره دغه ګاډی حرکت کوي او درېږي».

ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې هم کوي: «او غږ به وکړ شي جنتیانو ته چې دا جنت درکړی شوی دی تاسې ته وېړیا لکه میراث چې وېړیا وي، یا د کافرانو برخه جنت هم تاسې ته میراث پاتې شو، لکه چې ستاسې برخه دوزخ هم دوی ته پاتې شو، په سبب د هغو اعمالو چې وئ تاسې چې کول به تاسې په دنیا کې، چې هغه استقامت او مواظبت وو په اوامرو او اجتناب وو له نواهیو څخه.

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا۟ نَعَمْ ۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾

او غږ به وکړي صاحبان د جنت (دخپه کولو لپاره) صاحبانو د اور ته داسې چې: په تحقیق مونده کړ مونږ هغه (ثواب) چې وعده کړې وه رب له مونږ سره څمونږ په حقه (رښتیا) سره، نو آیا وموند تاسې (هم) هغه (عذاب) چې وعده کړې وه رب ستاسې په حقه (رښتیا) سره؟، (نو) وبه وایي دوزخیان چې هو ! (هغه مو همغسې بیا مونده !)، نو غږ به وکړي یو غږ کوونکی په منځ د دغو (جنتیانو او دوزخیانو) کې داسې چې: وي دې لعنت د الله په ظالمانو (کافرانو) باندې. هغه ظالمان چې اړوي دوی (خلق) له لارې د الله، او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عیب)، او همدوی په (راتلو د) آخرت (قیامت) باندې کافران (منکران) وو.

تفسیر: په دغو آیتونو کې د هغو مکالماتو او مخاطباتو ذکر دی، چې د جنتیانو او دوزخیانو یا د دوی دواړو او أصحاب الأعراف په منځ کې سره کېږي، د ړومبنیو او وروستنیو خبرو او اترو څخه چې د «أصحاب الجنة» او د «أصحاب النار» په منځ کې د دې لورې یا د هغه لورې کېږي؛ له ورا ځرګندېږي چې دغه مخاطبات د جنت یا د دوزخ له ننوتلو څخه وروسته کېږي، نو ځکه د کلام نظم داسې اقتضاء لري، چې د «أصحاب الأعراف» ضمني او منځنۍ خبرې او اترې هم وروسته له هغه ومنلی شي، په هر حال جنتیان د جنت له رسېدلو وروسته پر خپل حال د خوشالي اظهار کوي، او د دوزخیانو دتقریع او ترټلو او نکایت او شرمولو لپاره به وایي: «هغه څه وعدې چې الله تعالی دخپلو رسولانو په ژبو له مونږ سره فرمایلې وې، چې ایمان راوړونکو ته دائمي نعیم وررسېږي، نو مونږ هغه په رښتیا او ښې سمې وموندلې، ای أهل جهنم ! تاسې ووایئ چې ستاسې پر کفر او عصیان کومې وېرې او تهدیدونه چې درکاوه کېدل، آیا تاسې هم هغه رښتیا او صحیح وموندل؟».

ظاهر دی چې کفار په ځواب کې پرته له (هو !) څخه بل هیڅ شی نشي ویلی، په دغه وخت کې به د الله تعالی له لورې یو «منادي» ودرېږي، او داسې غږ به کوي: «اګر که ګناهګاران ډېر دي» مګر د الله تعالی لوی لعنت او ډېره ترټنه پر هغو ظالمانو ده، چې دوی پخپله هم ګمراهان او د آخرت له انجامه بیخي بې فکره وو، او هم نور به یې د حق لارې

ښخه بې لارې کول، او پخپلو کړو بحثونو سره به شپه ورځ په همدغه فکر کې وو؛ چې سمه او صافه لاره هرومرو (خامخا) کږه او خرابه معرفي او ثابته کړي.

﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾

او په منځ کې د دغو دواړو (جنت او دوزخ يو ديوال) پرده ده، او پر اعراف باندې به سړي وي چې پېژني دوی هر يو (جنتي او دوزخي) په علامو د دوی سره، او غږ به وکړي دغه (أعرافيان) صاحبانو د جنت ته داسې چې: سلام دې وي پر تاسې باندې، حال دا چې داخل شوي به نه وي دغه (أعرافيان) جنت ته، او دوی به طمع (اميد د جنت) لري.

تفسير: د «حجاب» معنی پرده او پناهي ده، او دلته له پردې څخه ديوال مراد دی، چې د حديد په سورت کې په دې تصريح شوې ده: ﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ﴾ دغه ديوال به داسې يو مانع او حاجز وي، چې د جنت له خوندونو او لذتونو څخه دوزخيان بې برخې کوي، او د دوزخ له عذابونو، ربړونو (تکليفونو) او کلفتونو څخه جنتيان بې خبره کوي، چې د هغه تفصيلي علم مونږ نه لرو.

﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ﴾ الآيه - «أي على أعراف ذلك الحجاب رجال»، يعنې دا الف لام عوضي دی، «أعراف» جمع د «عرف» ده، چې د هر شي سر ته وايي، معنی يې دا چې وي به په کنګرو د دې قلعې باندې سړي چې دوی به جنتيان ويني او هم دوزخيان، او پېژني به جنتي په تک سپين نوراني مخ د ده سره، او دوزخي په تک تور ظلماني مخ د هغه سره، ګواکې د دغه منځني ديوال د لوړې څوکې نوم «أعراف» دی.

د «أعراف أصحاب» څوک دي؟ قرطبي «رحمه الله» پر دغه موضوع دولس أقواله نقل کړي دي، څمونږ په نزد راجح قول همغه دی، چې له حذيفه، ابن عبّاس، ابن مسعود رضي الله تعالی عنهم أجمعين غوندې جليل القدرو أصحابو اونورو اکثرو أسلافو او أخلافو څخه منقول دی، يعنې «د أعمالو له وزن کېدلو څخه وروسته جنتي هغه دی، چې د ده «حسنات» ډېر وخيژي، او دوزخي هغه دی چې «سيئات» يې زيات شي، او هغه کسان چې حسنات اوسيئات يې مساوي او يو برابر څرګند شي، هغوی به د «أعراف» أصحاب کيږي».

له رواياتو څخه معلوميږي، چې بالآخره «أصحاب الأعراف» هم جنت ته ځي، او برسېره په هغه دا خبره له دغې مسئلې څخه هم فهميږي، کله چې هغه ګناهګاران مؤمنان چې د دوی سيئات پر حسناتو غالب او د هغه په اثر په دوزخ کې غورځول کيږي، او دوی وروسته د خپلو سزاوو د ګاللو (تېرولو) څخه بېرته جنت ته بيول کيږي، نو «أصحاب الأعراف» چې د دوی حسنات او سيئات سره برابر دي، بنايي له دوی څخه ړومبی جنت ته لاړ شي.

﴿وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

او کله چې وګرځول شي سترګې د دغو «أعرافيانو او ګوري» په لوري د صاحبانو (ملګرو) د اور؛ نو وبه وايي دغه (أعرافيان له ډېره هيبته): ای ربه څمونږ! مه ګرځوه (مه يو ځای کوه) مونږ سره له قومه ظالمانو (کافرانو).

تفسير: خرنګه چې أعرافيان د جنت او دوزخ په منځ کې اوسيږي، نو د دوی احوال د خوف او رجاء په منځ کې وي، کله چې جنتيانو ته ګوري؛ نو خوشاليږي، او هيله او اميد يې پيدا کيږي، او کله چې پر دوزخيانو د دوی سترګې ناڅاپه ولګيږي؛ نو له الله تعالی څخه ويريږي، او ترې پناه غواړي، څو دوی د دوزخيانو په ډله کې ونه غورځولی شي.

په ﴿صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ﴾ کې اشاره دې ته ده چې أعرافيان عمدا دوزخيانو ته نه گوري، بلکه بې اختياره به يې پرې نظر واقع کيږي.

﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُم بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اعراف هغو سړيو ته (له دوزخيانو) چې پېژني به دا (اعرافيان) هغوی په علائمو د (ظلماني مخونو د) هغو سره، وبه وايي دا (أعرافيان دوزخيانو ته): هيڅ دفع ونه کړه له تاسې ډېر والي (د مال يا د رجالو) ستاسې او نه هغه چې وئ تاسې لويي به مو کوله (له حقه).

تفسير: يعني برسېره په دې چې په دوزخ کې معذب کيږي، د دوی په څېرو کې به د دوزخيتوب علامې هم ښکاري.

يا يې دا مطلب دی، چې دوی به داسې خلق وي، چې د «أصحاب الأعراف» سره پېژندگلوي لري، او په دنيا يې ليدلي وي، نو څکه کله يې چې په هغه ځای کې ووينې؛ نو په څېره يې پېژني، او داسې به وايي دوی ته چې: «هيڅ دفع ونه کړه له تاسې څخه ډېروالي د مال يا د رجالو ستاسې، او نه هغه چې وئ تاسې چې کبر، لويي به کوله تاسې له حقه»، يعني د دې مصيبت په وخت کې ستاسې هغه ملاتړي جماعتونه او ډلې چېرې لاړې؟ او په دنيا کې هغه ځانمني او لويي چې تاسې کوله، هغه اوس څه شوه؟

﴿أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۚ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾﴾

(وبه وايي أعرافيان چې) آيا دغه (په جنت کې) هغه (ضعيفان مسلمانان) دي چې قسمونه به خوړل تاسې (په دنيا کې) چې وبه نه رسوي دوی ته الله رحمت خپل (او اوس په جنت او رحمت کې دي، او الله هغو ته فرمايلي دي چې) ننوځئ جنت ته چې نه به وي هيڅ وېره پر تاسې باندې او نه به تاسې غمجن کېږئ.

تفسير: په دغه سره د «أهل الجنت» په لوري اشاره کوي، او دوزخيانو ته به ويلې کيږي؛ چې هغه گوډ مات او له کاره وتلي مساکين او ضعيف الحال کسان چې تاسې هغوی حقير او خوار او اکرب گڼل، او داسې به مو ويل چې: «آيا د پاک الله مهرباني په گرد (ټول) عالم کې فقط په همدغسې کسانو کيږي ! ﴿أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا﴾ الآيه ـ» نن هغو ته وگورئ چې د ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ﴾ الآيه ـ مصداق گرځيدلي دي، يعني ننوځئ په جنت کې بې له خوف او وېرې، حال دا چې تاسې په دغه عذاب کې اخته او مبتلا يئ.

ځينې مفسرين ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ د أعرافيانو مقوله بولي، او ځينې يې د الله تعالى مقوله گڼي، چې الله تعالى به أعرافيانو ته فرمايي، چې ننوځئ ای أعرافيانو جنت ته الخ.

﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ۚ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اور صاحبانو د جنت ته داسې چې: راتوی کړئ تاسې پر مونږ باندې له اوبو نه، يا (راواچوئ) له هغو شيونو چې روزي کړي دي تاسې ته الله، وبه وايي جنتيان (د دوزخيانو په ځواب کې): چې بېشکه الله حرام کړي دي دا دواړه (اکل او شرب) پر کافرانو.

هغه کافران چې نیولی دی دوی دین خپل تماشا او لوبې، او غولولي وو دوی ژوندانه لږ خسیس، نو نن ورځ به هېروو (پرېږدو) مونږ دوی؛ لکه چې هېر کړې وو دوی ملاقات د ورځې خپلې چې دغه ده، او (لکه چې) وو دوی چې په آیتونو ځمونږ به یې انکار کاوه (چې الله نه دي رالیږلي).

وَلَقَدۡ جِئۡنَٰهُم بِكِتَٰبٖ فَصَّلۡنَٰهُ عَلَىٰ عِلۡمٍ هُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٥٢﴾

او خامخا په تحقیق راوړی دی مونږ دغو (کفارو) ته کتاب چې واضح بیان کړي دي مونږ (معاني د) ده، حال دا چې عالمان وو مونږ (په معاني د ده) حال دا چې دغه کتاب هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې ایمان (پرې) لري.

تفسیر: ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې کوي: «او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی دی مونږ کفارو ته یو کتاب یعنې قرآن، چې په تفصیل په کې بیان کړي دي مونږ عقائد او دیني أحکام او مواعظ او قصص په علم کامل خپل سره په وجوه دتفصیل، په دې حال کې چې رهنما او مهرباني ده لپاره د هغه قوم چې ایمان پرې راوړي».

هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأۡوِيلَهُۥۚ يَوۡمَ يَأۡتِي تَأۡوِيلُهُۥ يَقُولُ ٱلَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبۡلُ قَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلۡحَقِّ فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَآءَ فَيَشۡفَعُواْ لَنَآ أَوۡ نُرَدُّ فَنَعۡمَلَ غَيۡرَ ٱلَّذِي كُنَّا نَعۡمَلُۚ قَدۡ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ﴿٥٣﴾

آیا انتظار کوي دوی (بلکه نه کوي) مګر عاقبت د هغه (شي ته چې په دغه کتاب) کې دي (له ثواب او عذابه چې ورښکاره شي)، په هغې ورځې کې چې راشي عاقبت د ده (په قیامت کې) وایي به هغه کسان چې هېر کړی وو دوی دغه کتاب پخوا له دې نه (په دنیا کې): په تحقیق راغلي وو رسولان د رب ځمونږ په حقه سره (خو ومو نه منل او بد مو وکړل)، نو آیا شته مونږ لره (اوس) له شفاعت کوونکو څخه یو څوک چې شفاعت وکړي دوی لپاره ځمونږ، یا بېرته بوتلل شو (دنیا ته)؛ نو (ښه) عمل به وکړو غیر له هغه (بد) عمل چې وو مونږه چې کاوه به مو (په دنیا کې)، (وبه فرمایي الله): په تحقیق زیان رسولی دی دوی ځانونو خپلو ته په کفر، او ورک (او بې فائده) شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به یې ویلې (د شرک).

إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ يُغۡشِي ٱلَّيۡلَ ٱلنَّهَارَ يَطۡلُبُهُۥ حَثِيثٗا وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتِۭ بِأَمۡرِهِۦٓۗ أَلَا لَهُ ٱلۡخَلۡقُ وَٱلۡأَمۡرُۗ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٥٤﴾

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه (او هغه شیان چې د دوی په منځ کې دي) په (موده) شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو الله پر عرش، پټوي (تیاره د) شپې په (رڼا د) ورځې؛ چې طلب کوي هره یوه بل لره په تلوار سره، (او پیدا کړي یې دي) لمر او سپوږمۍ او ستوري حال دا چې مسخر (منقاد) کړی شوي دي امر (حکم) د الله ته، خبردار شئ چې (خاص) الله لره دي پیدا کول او امر (حکم فرمایل)، لوی برکت والا دی الله چې رب (پالونکی) دګردو (ټولو) عالمیانو (د جهان دی).

تفسیر: ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ «بیا اوچت شو الله پر عرش» د الله تعالی د صفاتو او افعالو په نسبت دغه خبره ښايي تل په ياد وساتل شي، چې د قرآن او حديث په نصوصو کې کوم الفاظ چې د الله تعالی د صفاتو د بيانولو لپاره اختياراوه شي، په هغو کې علی الأکثر همغه شيان دي، چې د مخلوقاتو په صفاتو کې استعماليږي، مثلا الله تعالی ته حي، سميع، او بصير ويلی شوی دی، چې پر انسانانو هم د دغو صفاتو اطلاق کاوه شي، مګر په دغو دواړو مواقعو کې د استعمال حيثيت بيخي بېل او جدا (جلا) دی، نو پرته له دې خبرې څخه چې د هغه صفات د مخلوقاتو په شان نه دي؛ نور څه ويلی نه شو: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ نه يوازې «سمع» او «بصر» بلکه د ده ګرد صفات ښايي همداسې وګڼلی شي، چې صفت د خپل أصل المبدأ (وضاحت د معنی) او غايت په اعتبار ثابت دی، مګر د هغه هيڅ يو کيفيت نشي بيان کېدی، او د سماوي شرائعو له خوا داسې څه حکم صادر شوی نه دی، چې انسان په داسې ما وراء العقولو حقائقو کې هم غور او خوض وکړي، او ځان په ربړونو (تکليفو) کې اخته کړي، د دې خبرې څه خلاصه مو په (۶) جزء د المائده سورت په (۶۴) آيت (۹) رکوع کې د ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ لاندې بيان کړې ده، په ﴿اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ هم له دې سره سم وپوهېږئ، د عرش معنی تخت او د «استواء» ترجمه اکثرو محققانو په استقرار سره هم کړې ده، لکه چې حافظ ابن القيم رحمه الله فرمائي:

ولهم عبارات عليها أربع *** قد حصلت للفارس الطعان

وهي (استقر) وقد (علا) وكذلك (ارتفع) الذي ما فيه من نكران

وكذاك قد (صعد) الذي هو رابعٌ *** وأبو عبيدة صاحب الشيباني

يختار هذا القول في تفسيره *** أدرى من الجهمي بالقرآن

﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ﴾: «پټوي تياره د شپې په رڼا د ورځې چې طلب کوي هره يوه بلې لره په تلوار سره، يا لټوي هره يوه له دوی بله په تلوار بلا فاصل يعنې متصل ورپسې راځي لکه طالب، او پيدا کړي دي مونږ لمر او سپوږمۍ او ستوري»، يعنې د شپې تياره د ورځې په رڼا سره يا د ورځې رڼا د شپې په تيارې سره پټوي، او همداسې پرله پسې يو د بل تعاقب کوي، او په تلوار سره اوړي را اوړي، همدا چې شپه پای (آخر) ته ورسيږي، ورپسې جوخته ورځ راځي، يا چې ورځ ختمه شي، ورپسې سمه شپه رسيږي، د دې دواړو په منځ کې د يوې شېبې فرق او وقفه نه راځي، ښايي په دې سره يې داسې تنبيه فرمايلې وي: همداسې کله چې د کفر او ضلالت او د ظلم او عدوان توره تياره شپه پر عالم محيطه شي، نو هغه وخت الله تعالی د ايمان او عرفان په لمر سره هرې خوا ته رڼا خوروي.

﴿مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ﴾ «چې مسخر، منقاد او قايل وي حکم د الله ته» يعنې هيڅ يو ستورې بې د الله تعالی له حکمه نشي خوځېدلی، او ټول د اله العالمين په حکم او فرمان پخپلو وظائفو کې مشغول دي.

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾: «واورئ ! خبردار شئ ! چې خاص الله لره دي پيدا کول او امر (حکم) کول، لوی برکت والا دی الله چې رب پالونکی د ګرد جهان دی»، پيدا کول «خلق» دی، او د پيدا کولو څخه وروسته تشريعي يا تکويني احکام ورکول «امر» دی، او دغه دواړه د الله تعالی په قبضه او اختيار کې دي، نو په دې شان د ګردو محاسنو او برکاتو منبع شو، بېشکه چې الله تعالی ډېر لوی ذات دی، په وحدانيت او الوهيت او ربوبيت او نورو جلالي او جمالي صفاتو خپلو کې، جل جلاله، عمّ نواله، وأعظم برهانه.

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

وبولئ تاسې رب خپل (هر وخت) په زارۍ عذر او په پټه سره (ځکه چې په پټه بلل د اخلاص دليل دی).

تفسیر: کله چې د «عالم الخلق» او «عالم الأمر» مالك او د ګردو بر کاتو منبع هم دغه پاك ذات دی، نو پخپلو دنيوي او اخروي حوائجو کې ښايي چې په الحاح، اخلاص، خشوع او خضوع سره بې له ځان ښوولو او ريا څخه ورو ورو وباله شي !.

له دې نه معلومېږي چې په دعاء کې اصل اخفاء ده، او هم دغه په اسلافو کې معموله وه، په ځينو مواضعو کې جهر او اعلان به د کوم عارض له مخې وي، چې د هغه تفصيل په «روح المعاني» او نورو کې شته.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾

بېشکه چې الله نه خوښوي تيريکوونکي (له شرعي حدودو په دعاء بلکه په هر څه کې).

تفسیر: يعنې په دعاء کې دې د ادب له حدودو تېرى ونه کړى شي، مثلا هغه شيان چې عادتاً يا شرعاً محال وي؛ هغه وغواړي، يا د معاصيو او لغو شيانو طلب وکړي، يا داسې کوم سوال وکړي چې د ده له شان او حيثيته سره څه مناسبت نه لري، (يا به مراد ترې پورته کول د غږ وي، يا به ډېر اوږدول د دعا وي) دا ګرد (ټول) په «اعتداء في الدعاء» کې داخل دي.

وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا وَٱدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او مه کوئ فساد (اى انسانانو !) په ځمکه کې وروسته له اصلاح د دې (د انبياوو په بعثت سره)، او وبولئ تاسې الله (عبادت يې کوئ) په خوف (وېرې) سره (له عذابه د الله)، او په طمع (اميد د رحمت د الله)، بېشکه چې رحمت (مهرباني) د الله ډېره نژدې ده محسنانو (نيکي کوونکو) ته.

تفسير: يعنې کله چې په دنيا کې د معاملاتو سطحه اصلاح، برابره او درسته شي؛ نو بيا تاسې په هغې کې اختلال او اشکال مه آچوئ !، او سره له خوف او رجاء د پاك الله په عبادت کې لګيا او مشغول اوسئ ! مه د الله تعالى له رحمته مأيوس او نا اميده شئ، او مه د الله تعالى له عذابه مأمون او بې فکره وګرځئ، او مه ککړوئ خپل ځانونه په ګناهونو او مه پرې جرأت کوئ !، راجح همدا ده چې دلته په «وادعوه» کې له «دعاء» څخه عبادت مراد شي، لکه چې د «صلاة التهجد» په باره کې يې فرمايلي دي: ﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾.

وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ ٱلْمَآءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

او همدغه (الله) هغه ذات دی چې رالېږي بادونه زېرى کوونکي په مخ کې د رحمت د ده (چې باران دی)، تر هغه پورې چې راواخلي (دغه بادونه) ورېځې درنې (په اوبو سره) چې روانوو مونږ دغه (ورېځې زرغونولو د) هغه ځمکې ته چې مړه (وچه بې ګياه) وي، پس نازلوو مونږ له دې ورېځو څخه اوبه؛ نو راباسو مونږ په هغو اوبو له هر قسم مېوو څخه، همداسې (چې دغه مړه وچه ځمکه ژوندى کوو) راباسو مونږ مړي (له ځمکې) لپاره د دې چې پند واخلئ (او لازم دي چې غور په کې وکړئ). او ځمکه پاکه (خوږه صالح الزراعته) راوځي زرغونه د دې (ښه کامله) په اذن (حکم) د رب د ده، او هغه ځمکه چې خرابه ښوره ناکه وي؛ نه راوځي (زرغونه يې) مګر لږ ناقصه، په شان د دې (پاس مثالونو) بيا، بيا، بيانوو آيتونه لپاره د قوم (مؤمنانو) چې شکر باسي.

تفسیر: او س د «سفليّاتو» او د «كائنات الجو» په متعلق د خپلو ځينو تصرفاتو ذكر فرمايي، تر څو خلق پرې ښه وپوهيږي، چې دګردو (ټولو) علويّاتو او سفليّاتو او جويّاتو اسمان، ځمكه، او د دوی دواړو په منځ او شاوو خوا كې د ګردو (ټولو) موجوداتو عمومي حكومت د پاك الله رب العالمين په قبضه كې دی، د بادونو چلېدل، د بارانونو، واورې، ږلی ورول، د راز راز (قسم قسم) ګلانو، شنيلو، او نباتاتو پيدا كول د هرې ځمكې له استعداده سره سم په كې كښتونه (فصلونه) د ځړ ځايونه، باغونه، رياحين، أشجار، أثمار او نور شيان پيدا كول؛ دا ګرد (ټول) د الله تعالى د كامله قدرت او بالغه حكمت علامې او نښې دي.

كله چې الله تعالى په خپل رحمت او شفقت سره توره تياره شپه په ستورو، سپوږمۍ او لمر سره رڼا كوي، او له وچې ځمكې شخه شنيلي او نباتات زرغونوي، او له هغو څخه د انسانانو او حيواناتو د ژوندون سامان تياروي، او د ګردو (ټولو) سفلياتو د حيات او نشاط د مهيا كولو لپاره له آسمانه وريا (باران) رانازلوي؛ نو څرنګه كېداى شي چې داسې مهربان الله د خپل مخلوق بني آدمانو لپاره داسې كوم ستوری، سپوږمۍ او لمر به يې نه وي پيدا كړی، چې دوی د جهل او ظلم له تيارو څخه هم وباسي، او د روحاني غذاء د تيارولو د معنوي كښتونو (فصلونو) د سېرابولو (اوبولو او لويولو) لپاره به يې د رحمت باران نه وي نازل كړی؟.

او لكه چې د باران او د ځمكې په مثال كې اشاره كړی شوې ده، چې مختلفې ځمكې د خپلو استعدادونو سره سم د باران اثر قبلوي، همداسې وپوهېږئ چې انبياء عليهم السلام د هغه خير او بركت لپاره چې ليږلي شوي وو، له دوی څخې منتفع كېدل هم په ښو استعدادونو پورې موقوف دي، هغه خلق چې ترې انتفاع نه اخلي، يا پوره نه منتفع كيږي، دوی ته ښايي پر خپلو دغو بدو استعدادونو وژاړي.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾

قسم دی په تحقيق ليږلي وو مونږ نوح قوم خپل ته نو وويل (نوح): ای قومه ځما ! عبادت وكړئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هيڅ معبود برحق بې له دغه (الله)، ببشكه زه ويرېږم په تاسې باندې له عذاب د ورځې لويې (طوفان يا د قيامت). نو وويل مشرانو له قومه د نوح: ببشكه مونږ وينو (يا ګڼو) تا په ګمراهۍ څرګنده كې (چې پلرنی دين دې پريښی او دېر معبودان نه منې).

تفسیر: د آدم عليه السلام قصه د دې سورت په ابتداء كې تېره شوه، وروسته له آدم عليه السلام لومړنی اولوا العزم او مشهور رسول نوح عليه السلام وو، چې د أهل الأرض د مشركانو د اصلاح او هدايت لپاره ولېږل شو، اګر كه د نوح عليه السلام د خاص شريعت په اعتبار د ده بعثت خاص د ده د قوم په لوري وو، خو بيا هم د هغو اساساتو او اصولو په اعتبار چې د ګردو (ټولو) انبياوو عليهم السلام په اصولو كې سره ګډ او مشترك دي؛ د هغه مخاطبان ګرد انسانان دي.

وايي چې د آدم عليه السلام څخه لس قرنه وروسته د هغه ګرد اولاد د توحيد پر كلمه ټينګ ولاړ وو، د بت پرستۍ ابتداء د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنه له قول سره موافق داسې شروع شوه، چې د ځينو صالحانو د وفات څخه وروسته چې د دوی نومونه (ود، سواع، يغوث، يعوق، او نسر) وو، او د نوح په سورت كې مذكور دي، خلقو د هغو څېرې جوړې كړې، تر څو د دوی د احوالو، عباداتو اونورو خصوصياتو يادونه پرې وشي، لږ څه وروسته د هغو تصاويرو په شان څو مجسمې تيارې شوې، او متدرجا خلق د دغو مجسمو په عبادت كې لګيا شول، چې د همغو مشرانو په نامه موسومې شوې وې.

كله چې د بت پرستۍ وبا خوره او منتشره شوه، نو الله تعالی نوح علیه السلام ولېږه، نوح علیه السلام پخوا له طوفانه خپل قوم ته تر نهه نیم سوه کاله پورې د توحید او د تقوی په لوري دعوت ورکړ، او د دنیا او آخرت له عذابونو څخه یې دوی وویرول، مګر خلقو د ده دعوت او بلنه ونه منله، او د نوح علیه السلام په تضلیل او تجهیل یې لاس پورې کړ، تر څو د طوفان لوی عذاب دوی ګرد سره ونیول، او همغسې چې د نوح علیه السلام دعا وه: ﴿رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ د ځمکې د مخې هیڅ یو کافر له الهي عذابه خلاص نشو.

قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَٰلَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا۟ وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

وویل (نوح): ای قومه ځما ! نشته په ما کې (له سره) هیڅ ګمراهي، ولیکن زه یم رسول (استازی) له جانبه د رب (پالونکی) د ګردو (ټولو) عالمیانو. رسوم تاسې ته پیغامونه د رب خپل او پند درکوم تاسې ته (محض لپاره د نفع ستاسې) اوپوهېږم له (جانبه د) الله (په وحیې سره) په هغه څه چې پرې نه پوهېږئ تاسې. آیا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند د وحیې) له لوري د رب ستاسې پر (ژبې د) یو سړي له (جنسه د) ستاسې لپاره د دې چې وویروي دی تاسې، او لپاره د دې چې پرهېزګاران شئ تاسې، او لپاره د دې چې پر تاسې باندې رحم وکړی شي.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ فِي ٱلْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

پس نسبت د دروغو وکړ (کفارو دغه نوح) ته، نو نجات مو ورکړ دغه (نوح) او هغو کسانو ته چې له ده سره (ملګري) وو په بېړۍ کې، اوغرق مو کړل هغه کسان چې نسبت د دروغو یې کړی وو آیتونو ځمونږ ته، بېشکه دوی وو یو قوم ړانده (له حقه).

تفسیر: یعنې له هغو سره د نفعې او نقصان، او د حق او باطل هیڅ فکر او اندېښنه نه وه، ګردو (ټولو) ځانونه ړانده کړي وو، او پرله پسې په سرکښۍ، تکذیب او بغاوت کې یې ټینګار (همېشه والی) کاوه، او له بت پرستۍ او نورو متمردانه حرکاتو ځنې یې لاس نه آخیستل، نو په شمار څو مؤمنان د دوی له منځه وژغورل (وساتل) شول، چې له نوح علیه السلام سره په بېړۍ کې سواره شوي وو، نور ګرد (ټول) مکذبین سره ډوب شول.

اوس هومره انسانان چې په دې دنیا شته، دوی د همدې أهل السفینة بلکه د نوح علیه السلام له ذریاتو ځنې دي، (أهل السفینة (۸۰) مؤمنـان وو، (۴۰) تنه نارینه، (۴۰) تنه ښځې، ځینې وایي چې (۹) تنه وو، درې ځامن د نوح علیه السلام سام، حام، یافث، او شپږ تنه نور، او ټول راکبین (۱۶۰) ذوي الأرواح وو).

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾

او (لېږلی وو مونږ قوم د) عاد ته (قومي) ورور د دوی «هود»، وویل (هود): ای قومه ځما ! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له الله، نو آیا تاسې نه ویرېږئ؟ (له عذابه د الله او پرهېز نه کوئ له شرکه؟).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾

نو وويل مشرانو هغو چې كافران شوي وو له قومه د دغه (هود): بېشكه مونږ خامخا وينو تا (خبن) په بې عقلۍ كې، او بېشكه مونږ خامخا ګمان كوو په تا له دروغجنانو.

تفسير: يعني (معاذ الله) ته پخپله بې عقل يې، چې د خپلو پلرونو او نيكونو دود او دستور دې پرېښى دى، او دګردو له اخوت او ورورګلوۍ څخه بېل شوى يې، او دروغجن هم يې چې د خپلو اقوالو نسبت الله تعالى ته كوې، او مونږ له لوى عذاب څخه هم وېروې.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

وويل (هود): اى قومه څما ! نشته په ما كې (له سره) هيڅ بې عقلي، وليكن زه يم رسول (استازى) له جانبه د رب پالونكي (د ګردو عالميانو). در رسوم تاسې ته پيغامونه د رب خپل او زه تاسې ته نصيحت كوونكى ښه امانت ګر يم. آيا تعجب كوئ تاسې له دې چې راغلى دى تاسې ته ذكر (پند) له (لوري د) رب ستاسې پر (ژبه) د يوه سړي له تاسې لپاره د دې چې وويروي دى تاسې، او ياد كړئ تاسې هغه وخت چې ګرځولي وئ (الله) تاسې خليفګان (په ځمكه كې) وروسته له (غرقېدلو د) قوم د نوح، او زيات كړى يې دى تاسې ته په پيدايښت كې قوت، قامت، اوږدوالى، نو يادوئ تاسې نعمتونه (احسانونه) د الله، ښايي چې تاسې خلاصى ومومئ ! (له عذابه د الله).

تفسير: يعني الله تعالى پس له نوح عليه السلام په دنيا كې ستاسې حكومتونه قائم كړل، او د ده په ځاى يې تاسې ودرولئ، او هلته مو وداني وكړه، ښايي چې هود عليه السلام دغه احسان دوى ته ور په ياد كړى وي، او د دغې خبرې تنبيه يې ورته وركړي وي، چې د بت پرستۍ او تكذيب الرسول له امله هغه پېښې چې هغوى ته ورپېښې شوې وې؛ نه ښايي چې تاسې ته هم درپېښې شي.

او زيات كړى دى الله تاسې ته په پيدايښت كې قوت او قامت او اوږدوالى، چې د جسماني قوت، طول، عرض، شجاعت او حماست په اعتبار تاسې ډېر يو نوميالى او مشهور قوم يئ؛ نو ياد كړئ تاسې نعمتونه د الله، ښايي خلاصى ومومئ له عذابه د الله، دغه احسانات چې مذكور شول، او برسېره پر هغو نور بې شماره احسانات يې ور په ياد كړل، او ور په زړه يې كړل، چې ښايي د هغه پاك الله شكر ګذاري وكړئ ! اوګرد (ټول) احكام يې ومنئ ! او له سره تاسې ته نه ښايي چې د هغه حقيقي منعِم په مقابل كې بغاوت وكړئ، او غاړه ترې وغړوئ !.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾

وويل عاديانو (هود ته): آيا راغلى يې ته مونږ ته د دې لپاره چې عبادت وكړو مونږ د الله يواځې او پرېږدو هغه (بتان) چې وو چې عبادت به كولو (د هغو) پلرونو څمونږ، نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته (پرې) وېروې مونږ كه يې ته له صادقانو (رښتيا ويونكو په خبرو خپلو كې).

تفسیر: یعني له هغه عذابه چې مونږ وېروې، که ته رښتین یې؛ نو یې ژر راوړه، مونږ خو د بتانو عبادت نه پرېږدو، او د خپلو پلرونو له دستوره لاس نه اخلو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ ۚ فَانتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

وویل (هود) په تحقیق واقع (واجب) شو پر تاسې له (لوري) د رب ستاسې عذاب او قهر، آیا جګړه کوئ تاسې له ما سره په هغو (تشو) نومونو کې چې ایښي دي هغه (نومونه) تاسې او پلرونو ستاسې، حال دا چې نه دی رالېږلی الله په عبادت کولو د دوی هیڅ برهان علمي سند؟ ! نو انتظار کوئ تاسې (د عذاب) بېشکه زه چې یم له تاسې سره له منتظرانو څخه یم.

تفسیر: یعني کله چې ستاسې سپین سترګي، سرکشي، ګستاخي او بې حیایي تر دې حده پورې رسېدلې ده؛ نو وپوهېږئ چې د الله تعالی قهر او غضب پر تاسې نازل شوی دی، او اوس د هغه په راتلو کې هیڅ ځنډ (تأخیر) او ډیل کېدونکی نه دی.

تاسې چې بتانو ته داسې وایئ: «هغه روزي ورکوي، او دغه باران اوروي، او دا اولاد ورکوي، وقس علی هذا»؛ دغه تش یو نوم او یواځې بې حقیقته یو مفهوم دی، او بیخي واقعیت اوحقیقت نه لري، د الوهیت صفات په تیرېږ (ګټې) او نورو مخلوقاتو کې له کومه راغلل؟ ! بیا نو د داسې معبودانو په نسبت چې په هغوی کې د معبودیت هیڅ یو عقلي او نقلي سند نشته، بلکه په ټولو عقلي او نقلي اسنادو سره یې تردید کیږي، له ما سره د توحید په مسئله کې ولې جګړې او بحثونه کوئ؟ کله چې ستاسې د جهل او شقاوت او عناد جام دومره ډک شوی وي؛ نو انتظار وکړئ چې الله تعالی د دغو ګردو (ټولو) جګړو فیصله (پریکړه) وکړي، زه هم د همغه فیصلې ته منتظر یم.

فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

نو خلاصی ورکړ مونږ دغه هود ته او هغو کسانو ته چې له ده سره وو په رحمت سره له (جانبه) څمونږ، او پرې کړ مونږ بېخ د هغو کسانو چې نسبت د دروغو یې کړی وو په آیتونو څمونږ او نه وو دوی مؤمنان (یقین کوونکي په وحدت او نبوّت).

تفسیر: یعني پر دوی اووه شپې او اته ورځې مسلسل د سخت باد سیلی (طوفان) راغله، چې د هغې په اثر ګرد (ټول) کفار ټوټې ټوټې او هلاك او پوپناه شول.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، وویل (صالح) ای قومه څما ! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له دغه (الله)، په تحقیق راغلې ده تاسې ښکاره معجزه له (لوري د) رب ستاسې، دا اوښه د الله ده تاسې ته نښه، نو پرېږدئ تاسې دغه

(اوښه) چې خوري (واښه) په ځمکه د الله کې، اومه وروړئ تاسي لاسونه دې ته په (نیت) د بدۍ (یعني ضرر مه وررسوئ)؛ نو وبه نیسي تاسي عذاب دردناک. (وویل صالح): او یاد کړئ تاسي هغه وخت چې وګرځولی (الله) تاسي خلیفګان وروسته له عادیانو او ځای یې درکړو تاسي ته په ځمکه کې، چې نیسئ (جوړوئ) تاسي له هوارو نرمو ځایونو د دې ځمکې هسکې (اوچتې) ماڼۍ، او کنئ تاسي غرونه لپاره د کورونو، نو یاد کړئ تاسي نعمتونه د الله، او مه ګرځئ (کوښښ مه کوئ) تاسي په ځمکه کې حال دا چې قصد کوونکي د فساد یئ.

تفسیر: یعني هغه دلیل چې تاسي غوښت؛ دررورسېد، د صالح علیه السلام قوم له ده سره تعهد او اقرار کړی وو، چې که ته د یوې غټې لویې تیږې (ګټې) څخه یوه بلاربه اوښه راوباسې، نوموږ به پر تاسي ایمان راوړو، الله تعالی د صالح علیه السلام په دعاء همداسې وکړه، نو صالح علیه السلام دوی ته وویل چې: ځئ ! او س خو پاک الله ستاسي له غوښتني سره سم هغه اوښه له دغې کلکې لویې تیږې څخه راوویسته، نو اوس په ایمان راوړلو کې ولې ډیل او تأمل کوئ؟ دغه اوښه د الله تعالی د قدرت او ځما د صداقت نښه ده، چې ځما په دعاء په غیر معتاده طریقه سره الله تعالی پیدا کړه، نو د دې د حقوقو رعایت وکړئ ! مثلاً د الله تعالی په ځمکه کې د مباحو وښو له خوراکه او د وار د اوبو د څښلو څخه یې مه منع کوئ ! الغرض د الله تعالی دې نښې ته چې ستاسې په غوښتنې سره په وجود راغلی ده؛ په بده وضع سره مه وړاندې کېږئ ! که نه تاسي ته به هم خیر نه درپېښیږي.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

وویل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) یې کړې وه (له ایمانه) له قومه د دغه (صالح) څخه هغو کسانو ته چې ضعیف (او کمزوري) ګڼلي شوي وو؛ هغه چاته چې ایمان یې راوړی وو له دوی څخه: آیا یقین لرئ تاسي په دې چې بېشکه صالح مرسل (رالېږلی شوی دی تاسې ته) له (لوري د) رب د ده؟ وویل دغو (ضعفاوو چې هو !) بېشکه موږ په هغه (توحید او عبادت) چې رالېږلی شوی دی (صالح) په هغه مؤمنان (یقین لرونکي) یو، وویل هغو کسانو چې لویي تکبر یې کړی وو: بېشکه موږ په هغه شي چې ایمان راوړی دی تاسي په هغه باندې کافران (منکران) یو.

تفسیر: یعني په قوم کې هغه چې لویان، اومشران معاندان وو؛ دغو غټانو په غریبو او کمزورو مسلمانانو ته د استهزاء په ډول ویل چې: آیا دغه یواځې تاسي ته معلومه شوې وه، چې صالح د الله تعالی رسول دی؟ مسلمانانو به په ځواب کې دوی ته ویل: چې معلومېدل څخه معنی لري، دغه خو تاسي ته هم معلومه ده، هو ! موږ خو صالح علیه السلام د زړه له کومي او اخلاصه قبول کړی دی، او ایمان مو پرې راوړی دی، متکبران به د داسې حکیمانه ځوابونو له آورېدلو څخې شرمېدل، او ویل به یې: هغه شی چې تاسې قبول کړی دی؛ موږ یې نه قبلوو.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾

نو زخمي او مړه کړه دوی اوښه، او سرکشي وکړه دوی له امره (حکمه) د رب خپل، او وویل دغو (کفارو چې) ای صالحه ! راوړه موږ ته هغه عذاب چې ته ویروې موږ ترې که یې ته له مرسلانو (په حقه سره).

تفسير: وايي دغه اوښه دومره عظيم الجثه لويه او ببره وه، چې په هر ځنګله کې به خرړ ته ورتله؛ نو نور مواشي به له دې ځنې ويرېدل، او لرې به ترې تښتېدل، او په خپل وار به په هر يوه کوهي باندې چې درېدله؛ د هغه کوهي ټولې اوبه به يې څښلې، او هغه به يې تش او خالي پرېښود.

ګواکې همغسې چې د دې پيدايښت فوق العاده وو، ګرد لوازم او د ژوندانه آثار يې فوق العاده وو، بالآخره کافران پرې په قهر او غصه شول، او د دې پر وژلو يې اتفاق او تړون وکړ، او بدبخت (قذار بن سالف) يې لومړنې پړکې پرې کړل، او بيا يې ووژله، وروسته د صالح عليه السلام وژلو ته هم تيار شول، او په دې ډول د صالح عليه السلام او د «ناقة الله» په نسبت څه احکام چې صادر شوي وو، د هغو مخالفت يې وکړ، او دغو کفارو ويل چې: اى صالحه ! راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته ويروې مونږ ترې که ته يې له مرسلانو په حقه سره.

داسې کلمات د انسان له ژبې څخه په هغه وخت کې وځي چې د الله تعالى له قهر او غضبه بيخي بې خوفه او بې پروا شي، «عاد الأولى» په شان «ثمود» هم داسې يوې مرتبې ته ورسېدل، چې د الهي عذاب مورد وګرځېدل، چې د دې ذکر دا دى:

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾

پس ونيول دوى زلزلې (پس له اورېدلو د سختې چيغې) نو وګرځېدل دوى (ګهيځ، سهار) په کورونو خپلو کې مړه پړمخي پراته.

تفسير: په بل آيت کې يې د دوى هلاک په «صيحې» يعنې چغې سره بيان فرمايلى دى، ښايي چې له لاندې به زلزله او له پاسه به ډېره سخته وېروونکې چغه شوي وي.

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

نو وګرځېده (صالح) له دوى (او لاړ ترې متأسفا) او وويل: اى قومه څما ! قسم دى خامخا په تحقيق سره ورساوه ما تاسې ته پيغام د رب خپل او پند مې درکړ تاسې ته، وليکن نه خوښوئ تاسې پند ورکوونکي.

تفسير: وايي چې صالح عليه السلام د خپل قوم د هلاکت څخه وروسته د مکې معظمې يا د شام په لورې لاړ، او د خپل تګ په وخت کې يې د دوى د مړو انبارونه وليدل، او داسې خطاب يې وکړ، لکه چې څمونږ رسول أکرم صلى الله عليه وسلم د بدر مقتولينو ته خطاب کړى وو.

يا يواځې د تحسّر او تأسّف په ډول به يې يو فرضي خطاب کړى وي، لکه چې أدباء، او شعراء خرابو اطلالو (کنډوالو) او نورو سره داسې خبرې اترې او مخاطبې کوي.

ځينې وايي چې: دغه خطاب پخوا له هلاکته وو، يعنې کله چې ثموديانو هغه اوښه حلاله کړه، او د عذاب الله ور يې پر خپلو ځانونو وپرانيست، نو په دې صورت به په کلام کې د واقعاتو د ترتيب مراعات نه وي شوى، په هر حال په دغه خطاب سره د نورو تنبيه او اورول مقصود وو، چې ښايي تاسې د خپلو معتبرو خير غوښتونکو خبرې قبولې کړئ، او هر څوک چې د خپل حقيقي خير غوښتونکي خبرو ته غوږ نه ږدي، او نه يې مني، او قدر يې نه کوي؛ نو همداسې له بدې نتيجې سره مخامخ کيږي.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾

او (یاده کړه ای محمده ! دوی ته قصه د) لوط، کله چې یې وویل قوم خپل ته: آیا راتګ کوئ تاسې دېر بد کار (لواطت) تـه، چې نه دي رومبي شـوي له تاسې څخه دې کار ته هیڅ یو له ټولو خلقو (نو تاسې یې هم مه کوئ !).

تفسیر: لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره وو، چې له ده سره عراق څخه شام ته راغی، او د الله تعالی له خوا د سدوم او د هغه شاوخوا د کلیو په لوري مبعوث شوی وو، چې د هغو ځایونو د خلقو اصلاح وکړي، او دوی له هغه خراب ګنده خلاف الفطرت او د بې حیایی له کارونو څخه وژغوري (وساتي)؛ چې په هغو سره د هغو ځایونو خلق نه یوائې اخته او مبتلا وو، بلکه دوی د دغې بې حیایی مبتکران هم وو، او پخوا له دوی نه په دنیا کې په دغې اخلاقي ناروغی هیڅوک نه وو مبتلا او نه ترې خبر وو، اول شیطان دغه ملعون حرکت د «سدوم» اوسېدونکو ته وروښود، او بیا له هغه ځایه نورو ځایونو ته تیت (خور) او منتشر شو، لوط علیه السلام د دوی د دغه ملعون او شنیع حرکت له بدو عواقبو څخه دوی ته خبرداری او تنبیه ورکړ، او غوښتل یې چې دغه پلیتی او ګندګی له دنیا محوه او ورکې شي.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

بېشکه تاسې خامخا راځئ سړیو ته لپاره (د قضاء) د شهوت په دې حال کې چې تجاوز کوونکي یئ (له خپلو) ښځو (نو نه یئ په حقه لاره، دا لا څه) بلکه یئ تاسې یوم قوم اسراف کوونکی (له شرعي حده تېرېدونکی په هر شي کې).

تفسیر: یعني یوائې همدا نه ده چې د همدې یوې ګناه مرتکب شوي یئ، بلکه د دې خلاف الفطرت فعل ارتکاب د دې خبرې دلیل دی؛ چې تاسې د انسانیت له حدوده هم وتلي یئ.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾

او نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط د نصحیت په مقابل کې) مګر خو داسې چې ویل قوم د لوط (په خپلو منځو کې) چې وباسئ (وشړئ) تاسې دغه (لوط او تابعان یې) له قریې ستاسې (سدوم) بېشکه دوی داسې خلق دي چې په تکلّف سره ځان پاکوي (ځمونږ له افعالو). نو نجات ورکړ مونږ دغه (لوط) ته او اهل (اتباعو) د ده ته مګر ښځه د ده؛ چې وه له پاتې کېدونکو (په عذاب کې).

تفسیر: یعني دوی بالآخر داسې وویل: هر کله چې لوط علیه السلام مونږ ګرد پلیت او نجس ګڼي، او خپل ځان پاک بولي، او له مونږ څخنې ډډه کوي، نو له بدانو سره د نېکانو څه غرض دی؟ نو څکه دوی ګرد سره په دې فکر کې ولوېدل چې لوط علیه السلام له خپله منځه وباسي، او خپل ځانونه له دغې ورځنی جګړې څخه بېخي وژغوري (وساتي).

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

او اووراوه مونږ په دوی باندې باران (د کاڼو هلاک مو کړل)، پس ګوره ته چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د ګناهګارانو (چې هلاک شول په عذاب سره).

تفسیر: په بل ځای کې مذکور دي، چې ډېر کلي واړول شول، او د تیږو (ګټو) باران اورېده، د ځینو ائمه وو په نزد اوس هم ښایي چې لوطي ته همداسې سزا ورکړه شي، چې له کوم غره یا یوه لوړ ځای ځخه وغورځاوه شي، او له پاسه په کاڼو وویشتل شي، او یا په ډېر سخت بوی ناك او ګنده ځای کې بندي شي.

﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ «وګوره ته چې ځرنګه شو عاقبت او بده خاتمه د ګنهګارانو کافرانو چې هلاك شول په عذاب سره».

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

او (لېږلی مو وو) مدین ته (قومي) ورور د دوی شُعیب،

تفسیر: د قرآنکریم په بل ځای کې ذکر شوي، چې شعیب علیه السلام «أصحاب الأیکة» ته مبعوث شوی دی، که «أهل المدین» او «أصحاب الأیکه» دواړه سره هم دغه یو قوم وي؛ فبها ونعمت، او که سره دوه بېل بېل قومونه وي، نو دغو دواړو ته به مبعوث شوی وي، په دغو دواړو قومونو کې به په تول او پیمانه کې د کمولو مرض مشترك وي، په هر حال شعیب علیه السلام دتوحید او نور عمومي دعوت او بللو ځخه سربېره خلق یې د معاشرتي معاملاتو د خصوصي اصلاح او د حقوق العباد د حفاظت او ساتلو په نسبت هم په ډېر تأکید او فعالیت سره متوجه ګرځولي دي.

قَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

وویل (شعیب چې) ای قومه ځما ! عبادت وکړئ د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له ده، په تحقیق راغلی دی تاسې ته دلیل ښکاره له (لوري د) رب ستاسې.

تفسیر: یعنې ځما د صداقت دلیل ظاهر شوی دی، که زه د نصیحت خبره تاسې ته وکړم؛ هغه قبوله کړئ ! او په هغو خطرناکو عواقبو چې تاسې خبروم؛ له هغو ځنې ځان وژغورئ (وساتئ)، او د خپل خیر او شر په باره کې هوښیار اوسئ.

فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾

نو پوره ورکوئ تاسې پیمانه (خلقو ته) او تله (تول هم) او کم مه ورکوئ تاسې خلقو ته شیونه (حقونه) د دوی، او فساد (خرابي) مه کوئ تاسې په ځمکه کې (په کفر او خیانت سره) پس له اصلاح د دې، دغه (اصلاح او امانتداري) خیر (ډېر بهتر) دی تاسې ته که یئ تاسې ایمان راوړونکي.

تفسیر: د بندګانو د حقونو رعایت او یو تر بله سره د معاملاتو د ساتنې مزیت چې نن ځمونږ د زمانې پرهېزګاران هم چنداني توجه ورته نه لري؛ د الله تعالی په نزد دومره اهم شی دی، چې هغه یې د یوه جلیل القدر رسول مخصوصه وظیفه مقرره کړه، او د هغه د مخالفت له سببه یو قوم پوپناه شو.

په دغو آیتونو کې د شعیب علیه السلام په ژبه خبر راکړی شوی دی، چې خلقو ته د ډېر لږ مالي ضرر، تاوان رسونه او په وطن کې وروسته د اصلاحي حالت له قیامه خرابي، فتنه او فساد آچول که د شرك او کفر په صورت کې وي، یا د ناحقه وژلو، لوټ کولو، او نورو مناهیو په شکل کې وي؛ دا ګرد (ټول) ممنوع دي، او د هیڅ یو ایماندار انسان له اعمالو ځخه دا نشي کېدی، چې خلقو ته د دوی حقوق ورکړي، او په امانت کې خیانت وکړي، یا په وطن کې اله ګوله او شور ماشور جوړ کړي.

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا

او مه کښېنئ تاسې پر هره لاره (لپاره د شوکولو) حال دا چې ويروئ تاسې (خلق) او منع کوئ تاسې (خلق) له لارې د الله هغه څوک چې ايمان راوړي په الله باندې، او لټوئ تاسې دې (لارې) ته کوږوالی (عيب).

تفسير: پر لارو ناستې دوه سببونه درلودل (لرل): يو له تلونکو، راتلونکو، او مسافرينو څخه په ظلم او جبر اموال او اسباب اخيستل، او بل د شعيب عليه السلام له ملاقاته او د الله تعالی له توحيد او دين څخه د مؤمنانو او نورو خلکو منع کول، او د الهي دين په نسبت د عيب لټولو او اعتراض کولو په فکر کې اوسېدل.

وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿۸۶﴾

او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې وئ تاسې لږ (په سړيو او مالونو کې) نو ډېر کړئ (الله) تاسې، او وګورئ تاسې چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د فساد کوونکو (چې وو پخوا له تاسې).

تفسير: يعني په سړيو او په دولت دواړو کې تاسې لږ وئ، الله تعالی تاسې ته له دواړو خواوو نه تزييد در په برخه کړ، ستاسې شمېر هم زيات شو، او د شتو او دولت خاوندان هم شوئ، تاسې د الله تعالی د دې احساناتو شکر ادا کړئ ! او د پاک الله شکر هلته ادا کېږي؛ چې تاسې د خالق تعالی او د «مخلوق الله» حق په ښه شان سره وپېژنئ ! او قولا او عملا په اصلاحاتو کې مشغول اوسئ، او په نعمتونو مغرور نه شئ ! او د فساد کوونکو او خرابي اچوونکو هغه انجام چې پخوا له دې نه واقع شوی دی؛ هغه تل تر سترګو لاندې ونيسئ، او د الله تعالی له انتقام او نيولو څخه تل وويرېږئ.

وَإِن كَانَ طَائِفَةٌ مِّنكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا
حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿۸۷﴾

او که وه يوه طائفه له تاسې چې ايمان يې راوړی وو په هغه شي چې رالېږلی شوی يم زه په هغه سره، او (وه بله) طائفه چې ايمان يې نه وو راوړی (عنادا)؛ نو صبر کوئ تاسې (ای مؤمنانو !) تر هغه پورې چې حکم (فيصله وکړي) الله په منځ څمونږ کې، او هم دی خير (بهتر) دی له ټولو حکم (فيصله) کوونکو (چې ظلم نشته د ده په حکم کې).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِن
قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿۸۸﴾

وويل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) يې کړې وه (له ايمان څخه) له قومه د دغه شُعيب خامخا وباسو مونږ تا (ای شُعيبه !) او هغه کسان (هم درسره وباسو) چې ايمان يې راوړی دی له تا سره له (دې) کلي (ښار) څمونږ څخه، يا خامخا به راګرځئ تاسې دين څمونږ ته، نو وويل (شعيب): «آيا (ګرځو به مونږ ستاسې دين ته) او اګر که اوسو مونږ ناخوښه (هم، بلکه نه ګرځو !).

تفسير: «عود» د يوه شي څخه وتل او بيا د هغه په لوري بېرته ورتللو ته واي، د شُعيب عليه السلام د ملګرو په نسبت دغه لفظ حقيقتاً صادقېدی شي، ځکه چې هغوی له کفره وتلي او په اسلام کې داخل شوي وو، نو پخپله د شعيب عليه

السلام په نسبت دغه تصور له سره نشي کېدی؛ چې (معاذ الله) دی لو مړی د کفارو په ملت کې داخل وو، او بیا مسلمان شوی دی، لا محاله، یا خو به د شُعیب علیه السلام په اعتبار دغه خطاب تغلیبي وي، یعنې د عامو مؤمنانو په حق کې هغه الفاظ چې استعمال شوي دي، غالبه اکثریت یې مرجع ګڼلی دی، او د شعیب علیه السلام لپاره یې بېل الفاظ نه دي اختیار کړي، یا دغه لفظ د شُعیب علیه السلام په حق کې د کفارو په زعم سره موافق ویلی شوی دی، ځکه چې پخوا له بعثته تر هغه وخته پورې چې شُعیب علیه السلام خپل دعوت او تبلیغ نه وو شروع کړی، نو د مدین د خلقو د کفریاتو په متعلق د ده د سکوت له لیدلو ځنې ښایي دغو کفارو ته به داسې ګومان پیدا شوی وي، چې دی هم ځمونږ له حاله سره شامل او ځمونږ په طور او طریقې راضي او خوښ دی، یا «عود» مجازا د مطلق صیرورت په معنی واخیست شي کما قاله بعض المفسرین.

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا ۚ وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا ۚ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۚ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

په تحقیق به تړلي وي مونږ پر الله دروغ (بهتان) که وګرځو مونږ په دین د تاسې کې وروسته له هغه چې نجات راکړ مونږ ته الله له هغه (دین) نه، او نه ښایيږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو په هغه (دین) کې مګر کله چې اراده وفرمایي الله چې رب ځمونږ دی، احاطه کړې ده رب ځمونږ پر هر شي له جهته د علمه، (خاص) پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه ځمونږه ! فیصله وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم ځمونږ کې په حقه سره، او هم دا ته یې غوره بهتر د فیصله کوونکو.

تفسیر: باطل او دروغ مذهب ته رښتیا ویل پر الله تعالی افتراء او بهتان تړل دي، نو بیا د یو جلیل القدر نبي او د هغه مخلصو تابعانو ځخه کله داسې ممکن دي؛ چې هغوی «معاذ الله» له رښتیا ځخه وتلي د دروغو په لوري بېرته ولاړ شي، او خپلې ټولې رښتینې دعواګانې چې د خپل حقانیت او د الله له لوري د خپل مأمور کېدلو په باره کې یې کولې؛ دروغ او افتراء وګڼي !.

﴿بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا﴾: «وروسته له هغه چې نجات راکړو مونږ ته الله له هغه دین نه»، ځینو ته یې له ابتداء ځخه نجات ورکړی وو، چې له سره په هغه دین کې نه دي داخل شوي لکه شُعیب علیه السلام، او ځینې یې وروسته له دخوله د هغه ځخه ایستلي او نجات یې ور په برخه کړی وو، لکه د هغې زمانې عام مؤمنان.

﴿وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا﴾ الآیه - «او نه ښایيږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو هغه دین کې» یعنې په خپل اختیار یا ستاسې په اکراه او اجبار سره، ممکن نه دي چې مونږ «معاذ الله» د کفر په لوري لاړ شو، هو ! که فرضا د الله تعالی مشیئت ځمونږ د یوه تن په نسبت داسې وشي؛ نو د ده اراده هیڅوک نشي اړولی، که دهغه د حکمت اقتضاء همداسې وشي؛ نو هلته هیڅوک هیڅ شی نشي ویلی، ځکه چې د الله تعالی علم پر ټولو مصالحو او حکمتونو محیط دی، په هر حال ستاسې له ویرولو ځخه مونږ له سره نه ویرېږو، ولې چې ځمونږ پوره اعتماد او اعتقاد او ډاډینه (یقین) پر یوه الله جل جلاله دی، د بل چا په خوښه او غوښتنه سره هیڅ یو شي کېدونکی نه دی، هر شی چې کېږي فقط د پاک الله په مشیئت او د ده د محیط علم تر اثر لاندې به کېږي، همدا ده چې مونږ د خپلو او ستاسې د فیصلې لپاره د هغه لوی دربار ځخه غوښتنه او دعاء کوو، ځکه چې د داسې یوه قادر، علیم، حکیم الله له فیصلې ځخه بله کومه فیصله نشي غوره کېدی.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿۹۰﴾

او وویل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه شعیب: قسم دی خامخا که متابعت وکړ تاسې د شعیب؛ بېشکه تاسې به په دغه وخت کې خامخا له زیان کارانو یئ.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿۹۱﴾

نو ونیول دوی زلزلې (په توره تیاره کې او جبرئیل هم پرې چیغه وکړه) نو وګرځېدل دوی (ګهیخ - سهر وختي) په کورونو خپلو کې مړه پرمخي پراته.

تفسیر: د متعددو آیتونو له مجموعي څخه ظاهرېږي، چې پر دوی باندې درې ډوله عذابونه لېږلي شوي وو: (۱): ظُلّه. (۲) صیحه. (۳) رجفه، یعنې ړومبی وريځې پر دوی باندې د ځمکې مخ داسې تک تور وګرځاوه؛ چې په هغه کې د اور بخرکي او لمبې هم وې، بیا د آسمان له لوري سخت ویروونکې زړه خوځوونکي غږونه واورېدل شول، او سم له هغه سره د ځمکې له خوا سخته زلزله هم څرګنده (ښکاره) شوه (ابن کثیر).

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿۹۲﴾

هغه کسان چې تکذیب یې کړی وو د شُعیب (داسې هلاک شول) لکه چې له سره نه وو اوسېدلي په دغو (کورونو خپلو) کې، هغه کسان چې تکذیب یې کړی وو د شُعیب؛ وو همدوی زیان کاران (چې په دنیا کې مردار او په عُقبا کې په انګار شول).

تفسیر: دوی شُعیب علیه السلام او تابعان یې له کلي څنې په ویستلو سره ویرولي وو، خو دوی نه پخپله ژوندي پاتې شول، او نه د دوی هغه کلي او ښارونه ودان، او هغو خلقو چې تل به یې ویل: «د شُعیب علیه السلام اتباع خراب کېدونکي دي»؛ هغوی پخپله وران، خائبان او خاسران شول، کله چې شعیب علیه السلام د عذاب علائم ولیدل، نو د خُروج اراده یې وکړه لکه چې فرمایي:

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿۹۳﴾

نو مخ وګرځاوه شعیب له دوی څخه او وویل: ای قومه ځما ! خامخا په تحقیق رسولي دي ما تاسې ته پیغامونه د رب خپل، او پند مې درکړ تاسې ته (پس تاسې ایمان را نه ووړ)؛ نو څرنګه به زه خپه شم پر (هلاک کېدلو د) قوم کافرانو (بلکه نه خپه کېږم).

تفسیر: یعنې اوس هغوی هلاک شوي دي، نو هغو پسې غمجن کېدل او ارمان کول فائده نه رسوي، ځکه چې دوی ته ډېر مؤثر پندونه ورکړی شوي دي، مګر دوی هیڅ یوې خبرې ته غوږ کېنښود، او له هیڅا څخه یې وانهورېده.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿۹۴﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۹۵﴾

او نه وو لېږلی مونږ په هیڅ قریه (ښار) کې هیڅ نبي (چې دوی یې تکذیب کړی وي) مګر وبه نیول مونږ اهل د هغې (قریې) په سختیو (لکه فقر) او تکلیفونو (لکه مرض) لپاره د دې چې دوی زاري

(عاجزي) وکړي (ایمان راوړي). بیا بدله کړه مونږ په ځای د بدۍ (سختۍ) کې نیکې (آساني) تر هغه پورې چې ډېر شول (هم یې مال هم یې سړي) او وویل دوی (په ناشکرۍ) چې: په تحقیق رسېدلې وې پلرونو ځمونږ ته سختي او خوشالي (په شان ځمونږ، او دغه د زمانې عادت دی، کله چې دوی ذاهل او غافل شول)؛ نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه او دوی به نه پوهېدل (چې پر مونږ به عذاب راشي).

تفسیر: «که بنده ته په دنیا کې د ګناه سزا ورسیږي؛ نو هیله (امید) دی چې دی به توبه وکړي، او کله چې له ګناه څخه ضرر و نهویني، یعني په نتیجه کې یې نیکي ولیده؛ نو دغه د الله تعالی هېرول (او په تأخیر غورځول او استدراج) دی، نو دلته د هلاکت وېره ده، لکه چې څوک زهر وخوري، سمدلاسه کانګې (قی) وکړي؛ نو د روغتیا هیله (امید) پیدا کیږي، او که په معده کې یې پاتې شي، نو کار له کاره تیریږي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

او که خلقو د دې کلیو (ښارونو) ایمان راوړی وی، او تقوی یې (غوره) کړې وی؛ نو خامخا پرانیستلي به وی مونږ پر دوی باندې (دروازې د) برکتونو له لوري د آسمانه (د باران په اورولو) او له (لوري) د ځمکې (په زرغونولو د محصولاتو)، ولیکن نسبت د دروغو وکړ دوی (انبیاوو ته)؛ نو ونیول مونږ هغوی په سبب د هغو چې وو دوی چې کول به یې (د کفر او معاصیو څخه).

تفسیر: یعني مونږ له بندګانو سره څه ضد او دښمني نه لرو، هغه کسان چې په الهي عذاب کې اخته کیږي، دا د هغو د اعمالو نتیجه ده، که دغو خلقو ځمونږ رسولان قبول کړي وی، او د حق په مقابل کې یې غاړه ایښې وی، او له کفر او تکذیبه او له نورو مناهیو څخه یې ځانونه ژغورلي (بچ کړی) وی، او د تقوی لار یې غوره کړي وی؛ نو مونږ به دوی د آسمان او د ځمکې په برکاتو معمور کړي وی.

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾

آیا نو په امن کې دي (بلکه مأمون نه دي) اهل د قریو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ د شپې، حال دا چې دوی اوده (غافل) وي. آیا په امن کې دي اهل د قریو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ په ځاښت کې، حال دا چې دوی په لوبو مشغول وي.

تفسیر: یعني کله چې په عیش عشرت او آرامی کې غافل پراته وي، یا په دنیوي چارو کې او لهو او لعبو کې مشغول وي، نو په داسې وخت کې الهي عذاب دوی ناڅاپه چار چاپېر راګیر کړي، له دغې خبرې څخه دا خلق ولې بې خوفه او بې فکره شوي دي؟ حال دا چې د کومو اسبابو په بناء چې پر پخوانیو اقوامو د الله تعالی عذاب نازل شوی دی، هغه په دوی کې هم شته، یعني کفر، تکذیب او له سید الأنبیاء صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم سره مقابله او مجادله د دوی په طبایعو کې هم مرکوز او متمکن دي.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾

آیا نو په امن کې دي دوی (بلکه نه دي) له مکره (ناڅاپه نیولو) د الله، نو نه په امن کیږي له مکره د الله مګر قوم زیانکاران (په کفر او نفاق سره).

تفسیر: د الله تعالی هغه ناڅاپه نیول چې له دنیوي خوشالۍ او عیش څخه وروسته واقع کیږي؛ همغه یې په «مکر الله ـ د الله تعالی چال» سره تعبیر وفرمایل، او همغه خلق د الله تعالی له ناڅاپه نیولو څخه غافل او بې فکره کیږي، چې په عیش او تنعم کې اخته شوي دي، او د دوی همدغه اعمال دوی په همغه لوري تېل وهلي دي، د مؤمنانو شان دا دی چې؛ دوی په هیڅ حال کې د الله تعالی له یاده نه غافلیږي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا ۚ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾

آیا نه ده ظاهر (ښکاره) شوې (بلکه ښکاره ده) هغو کسانو ته چې وارثان شوي دي د ځمکې (او اوسي په کې) وروسته (له هلاک) د اهل د هغې دا خبره که اراده فرمایلې وی مونږ (د نیولو د دوی)؛ نو رسولی به وو مونږ دوی ته (عذاب) په سبب د ګناهونو د دوی سره (لکه چې مو معذب کړي دي پخواني خلق)، او مهر به ولګوو پر زړونو د دوی؛ نو دوی به نه اوري (حق او نافع وعظ په اورېدلو سره). دغه قریې (او ښارونه د تېر شویو امتونو) بیانوو مونږ پر تا له ځینو حالاتو د دې (قریو)، او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې؛ نو نه وو (له شانه) د دوی چې ایمان راوړي په هغه شي چې نسبت د دروغو یې (ورته) کړی وو پخوا (له همدغو معجزاتو)، همدارنګه (لکه مهر ایښودل پر زړونو د پخوانیو کفارو) مهر لګوي الله په زړونو د کافرانو باندې.

تنبیه: له ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ﴾ څخه معلومه شوه، هغه انبیاء علیهم السلام چې قوم د نوح ـ عاد ـ ثمود ـ قوم د لوط او اهل مدین او نورو ښارونو او کلیو ته مبعوث شوي وو؛ هغوی ګرد د بیّناتو (ښکاره دلائلو) لرونکي وو، او له واضحو دلائلو معجزاتو سره راغلي وو، نو بیا د هود علیه السلام د قوم دغه وینا چې ﴿يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ الآیه ـ یواځې د تعنّت او عناد له لارې ده.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ ۖ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

او نه دی موندلی مونږ لپاره د زیاترو د دوی له (وفا په) عهد، او بېشکه موندلي دي مونږ زیاتره د دوی خامخا؛ فاسقان (ماتوونکي د عهد).

تفسیر: له عهد ځني ممکن دی چې عام عهدونه مراد وي، یا به خاص د ﴿أَلَسْتُ﴾ عهد اراده کړی شوي وي، یا به هغه عهد وي چې د مصائبو او سختیو په وخت کې یې کوي، چې دغه سختي که له ما ځني لرې شي؛ نو زه به ایمان راوړم، یا به په سمه لاره دروم، لکه چې فرعونیانو به ویل: ﴿لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) ایت (۱۶) رکوع).

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

بیا ولېږه مونږ وروسته له دغو (رسولانو) موسی سره له (نهو) معجزو ځمونږ فرعون (د مصر) او اتباعو د ده ته؛ نو ظلم وکړ (کافر شول) دوی په هغو (معجزاتو)، نو وګوره څرنګه شو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدینو.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰفِرۡعَوۡنُ إِنِّي رَسُولٞ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ قَدۡ جِئۡتُكُم بِبَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ فَأَرۡسِلۡ مَعِيَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٠٥﴾

او وویل موسی: ای فرعونه ! بېشکه زه رسول یم له (لوري) د رب د عالمیانو. قائم ثابت ټینګ ولاړ یم پر دغه خبره چې نه وایم پر الله مګر (وایم) حق (رښتیا)، په تحقیق راوړې ده ما تاسې ته څرګنده (ښکاره) معجزه له (لوري د) رب ستاسې، نو ولېږه له ما سره بني اسرائیل (چې زه یې بوځمه شام ته).

تفسیر: اکثرو مفسرینو د «حقیق» معنی په جدیر «لایق» یعني په وړ سره کړې ده، د (علی) معنی یې په (باء) سره اړولې ده، یعني «ځما له شانه سره همدغه خبره وړ ده؛ چې د الله تعالی په لوري کومه ناحقه او غلطه خبره ونه وایم».

ځینې د (حقیق) معنی په (حریص) کوي، لیکن محقّق شیخ الهند «رحمه الله» د «حقیق» معنی «قایم او ثابت» فرمایلې ده، چې مطلب یې داسې کېږي، چې بې له ادنی تزلزل او تذبذب په ډېرې مضبوطۍ او استقلال سره پر دې قائم او ثابت یم، چې بې له رښتیا هیڅ یو شی له خپلې ژبې ونه باسم، او د الله تعالی پیغام بې له تزیید او تنقیص څخه تاسې ته دوررسوم، او ستاسې د تخویف او تکذیب له سببه لږ څه متردد او متذبذب نه شم.

قَالَ إِن كُنتَ جِئۡتَ بِـَٔايَةٖ فَأۡتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلۡقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعۡبَانٞ مُّبِينٞ ﴿١٠٧﴾

وویل (فرعون): که یې ته (ای موسی !) چې راوړې دې وي کومه معجزه؛ نو راحاضره (راوړاندې) کړه هغه (ماته) که یې ته له صادقانو (رښتینو په دې دعوی خپله کې). نو وغورځوله (موسی) همسا خپله؛ نو له واره هغه اژدها وه ښکاره (چې په کې نه وو شک د چا).

وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيۡضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾

او وویست (موسی نبی) لاس خپل (چې یې په ګرېوان کې کینې تخرګ ـ ترخ ته وروړی وو)؛ نو ناڅاپه هغه تک سپین (ځلیدونکی د تعجب موجب) وو لپاره د کتونکو.

تفسیر: یعنې خپل لاس یې په خپل ګرېوان کې ننویست، او په خپل تخرګ (ترخ) کې یې ټینګ ونیو، او بېرته یې وویست؛ نو ګردو (ټولو) مخلوقاتو په خپلو رېو سترګو سره ولید، چې لاس یې فوق العاده تک سپین، ډېر ځلېدونکی نوراني وو، چې د لمر په رڼا غالب شو، دغه رڼا او ځلېدل د برص د ناروغۍ یا د بل کوم شي څخه نه وو.

قَالَ ٱلۡمَلَأُ مِن قَوۡمِ فِرۡعَوۡنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٞ ﴿١٠٩﴾

وویل مشرانو له قومه د فرعونه (سره له فرعونه) چې بېشکه دا (موسی) خامخا جادوګر دی ډېر پوه (چې له همسا نه اژدها او له لاس نه لمر جوړوي).

تفسیر: معلومېږي چې فرعون د موسی علیه السلام له معجزاتو څخه ډېر زیات وویرېده، او ګرد (ټول) خلق یې راغونډ کړل، او لومړی ده پخپله بالذات (کما في الشعراء) او بیا د ده له لوري د ده نورو مشرانو خپلې آراء داسې اظهار کړې؛ چې «معاذ الله» موسی علیه السلام کوم لوی جادوګر او ماهر ساحر دی، ځکه هغه خوارق چې له موسی علیه السلام څخه ظاهر او څرګند شوي وو، د دوی له حسّیاتو سره سم د هغو لپاره له جادو او سحر څخه پرته (علاوه) بل کوم بهتر تعبیر او توجیه دوی نشوه موندلی.

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

غواړي (موسی) دا چې وباسي تاسې (ای قبطیانو !) له ځمکې ستاسې (چې مصر دی)، نو (وويل فرعون مشرانو ته:) څه امر (مصلحت او مشوره) کوئ تاسې؟ !

تفسير: يعنې موسی د سحر او د کوډګرۍ په عجيبې او غريبې ننداره سره خلق خپل لوري ته متمائل کوي، او په پای (آخر) کې په وطن کې خپل اثر او اقتدار زياتوي، او د سبطيانو د آزادۍ او حمايت په نامه ګرد (ټول) قبطيان چې د دې وطن اصلي اوسيدونکي دي؛ د دوی له ملك او وطن (مصر) څخه بې برخې کوي، تاسې دغه ګرد (ټول) حالات تر خپلو سترګو لاندې ونيسئ ! او بيا مشوره راته راکړئ ! چې څه وکړو.

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

وويل (قبطيانو فرعون ته): مهلت ورکړه دغه (موسی) ته او ورور د ده ته، او ولېږه په ښارونو کې راټولوونکي (د ساحرينو). چې راولي تا ته هر ساحر (جادوګر) ډېر پوه (ماهر جادوګر).

تفسير: د جرګې او مشورې په پای (آخر) کې دغه خبره د ګردو (ټولو) له لوري ومنله شوه، چې له فرعون څخه دې استدعاء وکړه شي، چې د دغو دواړو (موسی او هارون) په معامله کې له سره تلوار ونه کړه شي، د دوی د ماتولو لپاره ډېره ښه او مؤثر ځواب داسې کېدی شي، چې محصلان دې ګردو (ټولو) ولاياتو او حکومتونو (پرګنو) ته ولېږل شي، او له ګردو (ټولو) ملکو څخه دې ډېر ښه کوډګران او خورا (ډېر) لوی ساحران او جادوګران چې په سحر کې له ده څخه له حده تېر ماهر (سحّار) وي؛ سره راټول کړل شي، نو بيا دې د دوی له هغو سره يوه ښه مقابله وشي، لکه چې همداسې وکړل شول.

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾

او راغلل ساحران (جادوګران) فرعون ته، وويل دغو جادوګرانو (فرعون ته) چې: آيا بېشکه وي به مونږ ته خامخا ښه مزدوري که شو مونږ همدا مونږه غلبه کوونکي (پر موسی).

تفسير: د فرعون ساحرينو د ﴿إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا﴾ په ويلو سره په لومړني مجلس کې دغه خبره څرګنده (ښکاره) کړه چې د انبياوو عليهم السلام لفظ ﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ وي، او دوی د کومې کسبګرې او کاريګرې طائفې څخه نه دي.

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾

وويل (فرعون ساحرانو ته): هو ! (وي به تاسې لره مزدوري) او بېشکه تاسې به خامخا اوسئ ځما له مقربينو څخه (په مرتبه کې).

تفسير: يعنې مزدوري څه شی دی؟ هغه خو هرومرو تاسې ته درکوله کيږي، برسېره پر دې تاسې ځما د دربار په مقرّبينو کې هم داخليدونکي يئ.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾

وويل جادوګرانو چې ای موسی ! يا خو ته وغورځوه (همسا خپله) او يا دا دی چې شو مونږ هم دا مونږ (ړومبي) غورځوونکي؟ (د پړيو او همساګانو خپلو).

قَالَ أَلْقُوا ۚ فَلَمَّآ أَلْقَوْا سَحَرُوٓا أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

وویل موسی ساحرانو ته (تکرّماً تسامحاً معتمِداً علی الله) چې وغورځوئ تاسې خپل پړي او همساګاني، نو کله چې وغورځول دوی؛ نو جادو یې وکړ پر سترګو د خلقو او وویرول دوی (دا خلق)، او راتله وکړه دوی په جادو لوی سره.

تفسیر: یعني د کوډو او سحر په زور د ګردو ننداره کوونکو سترګې وتړلې شوې، او پر ټولو حیرت طاري شو، او عام خلق وویربدل، په بل آیت کې راغلي دي، چې هغوی خپل پړي او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، چې د هغو په اثر په هغې ځمکې کې پرته له ځغلیدونکو او یو په بل باندې سوریدونکو مارانو ځنې بل هیڅ شی په نظر نه راته، ﴿يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ﴾، له دغو آیتونو ځنې ښکاره شوه چې د فرعون ساحرین په دغه وخت کې کومه شعبده چې ښوولې؛ په هغې کې له سره د ماهیّت قلب نه دی واقع شوی، بلکه هغه تش یو تخیّل او نظر بندي وه.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ ٱلْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَٱنقَلَبُوا صَٰغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوٓا ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٢﴾

او وحي (حکم) مو ولیږه موسی ته داسې چې وغورځوه ته همسا خپله (بیا ده وغورځوله او ښامار شو)، نو ناڅاپه دغې همسا ښوی تیرول (نغړودل) هغه شیان چې جوړ کړي وو دغو (جادوګرانو په جادو سره) نو ثابت (او د پاسه) شو حق، او باطل (ورک) شو هغه څه چې وو دوی چې کول به یې. نو مغلوب شول دا (ساحران) په هغه ځای کې او وګرځېدل دوی خوار سپک. او وغورځول شول ساحران په دې حال کې چې سجده کوونکي وو. وویل جادوګرانو ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو. (په) رب د موسی او (رب د) هارون.

تفسیر: د ﴿وَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ﴾ لفظ دا راښیي، چې داسې یو قوي حال پر دوی باندې طاري شوی وو، چې د هغه په لیدلو سره دوی ته پرته له استسلام څخه بله چاره نشوه پاتې، دلته د الهي رحمت څه ستاینه او توصیف وکړ شي؟ وګورئ هغه خلق چې همدا اوس د الله تعالی له انبیاوو علیهم السلام سره د جنګ او جګړې او مقابلې لپاره درېدلي وو؛ وروسته له دې نه چې خپل سرونه یې له سجدې څخه پورته کړل، أولیاء الله شوي وو، (چې هغه همدغه ساحران د فرعون وو).

﴿قَالُوٓا ءَامَنَّا﴾ الآیه ـ «وویل جادوګرانو: ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو، رب د موسی او رب د هارون»، څرنګه چې فرعون خپل ځان ته ﴿أَنَا رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ﴾ ویل، نو دلته له ﴿بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ سره د ﴿رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ﴾ ویلو ته هم ضرورت پیدا شو، په دې سره دغه لوري ته هم اشاره وشوه، چې ببشکه د ګرد جهان پروردګار او پالونکی همغه ذات دی چې د خپل خاص قدرت سره یې موسی او هارون علیهما السلام بې د ظاهري اسبابو له توسط څخه د دنیا پر لویو متکبرینو په داسې یو محیّر العقول صورت علی رؤوس الأشهاد غالب او بریالي (فتحمند) وګرځول.

قَالَ فِرْعَوْنُ ءَامَنتُم بِهِۦ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِى ٱلْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَآ أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾

وویل فرعون: آیا ایمان راوړ تاسې په دغه (موسی) پخوا له هغه چې اذن (اجازه) وکړم زه تاسې ته، ببشکه دا کار خامخا یو مکر (فریب) دی چې مکر (بنا) کړی دی تاسې هغه په دې ښار

کې؛ لپاره د دې چې وباسئ تاسو له دې ښاره اهل د دې، نو ژر به پوه شئ تاسې (چې زه څه درسره کوم؟).

تفسير: يعني دغه تاسې خو د کوډ ګرانو (ساحرانو) يوه غوره جرګه (اتحاديه) يئ، غالبا موسی ستاسې لوی استاذ دی، چې هغه مو د مخه استولی دی، او بيا تاسو ګردو هغه ته ځانونه پره او مغلوب کړل، چې عام خلق ترې متأثر او وډار شي، د دغې ژورې پلمې (پلان) او پټ سازش نه ستاسې مقصود دا دی چې د دغه وطن اصلي اوسيدونکي قبطيان ترې وباسئ، او تاسې سبطيان او اسرائيليان په خپله پرې متصرفان شئ، او د مصر سلطنت اشغال کړئ، دغه وينا فرعون ځکه وکړه، چې پر خپلې دغې لويې ماتې پرده واچوي، او له خلقو څخه ناپوهان او بېراګان (بې عقله) جوړ کړي: ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ﴾ مګر له هغه شي نه چې فرعون او فرعونيان وېرېدل؛ بالآخره همغه د الله تعالی په تقدير ورپېښ شو: ﴿وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص (۶) آيت (۱) رکوع).

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ۝١٢٤ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ۝١٢٥

خامخا به پرې کړم زه هرومرو (خامخا) لاسونه ستاسې او پښې ستاسې سره مخالفې، بيا به خامخا په دار کړم زه ضرور تاسې ټول. وويل جادوګرانو: بېشکه مونږ په لورې د رب خپل بېرته ورتلونکي يو (پس له مرګه نو پروا نه لرو، ستا له دغه تعذيبه).

تفسير: ساحرين د توحيد او د لقاء الله د تمنّا په جذبه کې وو، جنت او دوزخ ګواکې د دوی سترګو ته حاضر وو؛ نو ځکه دوی له دغو ويرولو او ډارولو څخه بيخي بې خوفه او بې پروا شوي وو، دوی په زړورتيا او لوړه وينا سره وويل: «مونږ هيڅ پروا نه کوو، که ته هره سزا چې مونږ ته راکړې؛ هغه پر مونږ تېرېږي، او وروسته له هغه مونږ د پاک الله دربار ته حاضرېږو، ای فرعونه ! ته دې خپل پټ او سياست وساته ! پر مونږ باندې د اخروي عذاب په مقابل کې دنيوي عذاب ډېر آسان دی، د پاک الله د رضاء او خوښې او رحمت په لاره کې ډېر لوی لوی تکاليف او مصائب هم د عاشقانو لپاره آسان دي.

وَمَا تَنقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا ۚ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ۝١٢٦

او عيب نه ګڼې (ته ای فرعونه !) له مونږ مګر دغه کار چې ايمان راوړی دی مونږ په آيتونو د رب خپل کله چې راغله مونږ ته، ای ربه ځمونږ ! راتوی کړه پر مونږ صبر، او مړه کړه مونږ په داسې حال کې چې مسلمانان يو (يعني خاتمه مو په اسلام کړه).

وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ
قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ۝١٢٧

او وويل مشرانو له قوم د فرعون (فرعون ته) آيا (ته) پرېږدې موسی او قوم د ده لپاره د دې چې فساد وکړي دوی په ځمکه (په ملک د مصر) کې، او پرېږدي (عبادت) ستا او د خدايانو (بتانو) ستا؟ وويل فرعون: ژر به ووژنو مونږ ځامن د دوی (چې نسل يې ورک شي) او ژوندي به پرېږدو مونږ ښځې (لوڼې) د دوی (خپل خدمت ته)، او بېشکه مونږ (قبطيان) د پاسه د دغو (سبطيانو) زورور يو.

تفسیر: ﴿وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ﴾: «او پرېږدي عبادت ستا او د معبودانو «بتانو» ستا؟»، فرعون خپل ځان لوی معرفي کړی وو، غالباً ده د دغه موهوم «علويّت» د ثبوت لپاره څه ادنی ارباب هم تجويز کړي وو، لکه چې د ﴿وَآلِهَتَكَ﴾ کلمه د همدې مطلب مؤيده ده.

ځيني وايي چې: دغه بتان د غوايي او نورو اشياوو مجسّمې وې، ځيني وايي چې: په دغه کلمه يې لمر او ستوري اراده وو، د ځينو په نزد فرعون خپلې مجسمې روغې کړې وې، او د عبادت لپاره يې پر خلقو ويشلې وې، هر شی چې وو بلا وريسې، خو د فرعون مقصدا دا وو ، چې ګرد (ټول) خلق ده ته (رب أعلی) او نورو ته (أدنی رب) ووايي، او په ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِي﴾ ويلو سره به يې د الله تعالی د وجود نفي کوله ـ (العياذ بالله).

قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ۖ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾

وويل موسی قوم خپل ته (لپاره د تسلی) مدد وغواړئ له الله څخه، او صبر کوئ (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، بېشکه چې دغه ځمکه خاص الله لره ده، وارث ګرځوي (الله) د دې (ځمکې) هغه څوک چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو څخه او عاقبت (ښه خاتمه) پرهېزګارانو ته (له کفر او معاصي څخه) ده.

قَالُوا أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِن بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

وويل بني اسرائيلو (موسی ته) چې: ايذاء رسولې شوې ده مونږ ته پخوا له هغه چې راغلی وې ته (ای موسی !) مونږ ته، او وروسته د هغه چې راغلې ته مونږ ته، وويل (موسی): نژدې ده چې رب ستاسې هلاک کړي دښمن ستاسې، او خليفه کړي تاسې په دغې ځمکې (ملک د مصر يا شام کې پس له هلاکه د قبطيانو)؛ بيا به وګوري (الله) چې څرنګه عمل کوئ تاسې (شکر کوئ که کفران، طاعت کوئ که عصيان؟ چې هغسې جزا درکړي).

تفسير: شاه صاحب وايي چې: «دغه کلام د مسلمانانو د آورولو لپاره نقل شوی دی، دغه سورت مکي دی، او په دغه وخت کې مسلمانان هم داسې مظلومان وو، د نورو د خبرو په منځ کې يې همداسې يو زېری او بشارت دوی ته واوراوه.

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

او خامخا په تحقيق نيولي وو مونږ قوم د فرعون په کلونو د قحطی سره او په نقصان سره د مېوو؛ لپاره د دې چې پند واخلي دوی. نو کله چې به راغله دوی ته حسنه (ښېګڼه «فائده» پراخي او غنا) نو ويل به دوی چې مونږ لره ده هم دا (يعني له مونږه سره لايقه ده دغه ښېګڼه «فائده») او که وبه رسېدله دوی ته سيئه (کومه بدحالي لکه قحط او فقر) نو بدفالي به يې نيوله په موسی باندې او په هغه چا چې وو به له ده سره (له مسلمانانو)، واورئ ! خبردار شئ ! بېشکه همدا خبره ده چې

سبب د بدفالۍ د دوی په نزد د الله دی، ولیکن زیات د دوی نه پوهیږي (په دې چې سبب یې د دوی اعمال دي).

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۱۳۲﴾

او ویل به دوی (موسی ته) هر شي چې راوړې ته مونږ ته هغه (شی) له دلیل (معجزې) څخه لپاره د دې چې جادو وکړې ته پر مونږ باندې په هغه سره؛ نو نه یو مونږ تا لره تصدیق کوونکي (په نبوت).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزو او د نبوت د دلائلو د لیدلو په وخت کې به دوی داسې ویل چې: هر څومره سخت جادو چې ته پر مونږ وکړې، او سم له خپله خیاله سره هومره معجزې چې مونږ ته راوښیې؛ مونږ په هیڅ ډول ستا خبرې نه منو.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿۱۳۳﴾

نو ولېږل مونږ (آفتونه په وار وار) پر دوی طوفان (د اوبو یا د مرګ) او ملخان او سپږې (یا وروړې یا کنې یا بروړې) او چونګښې (چیندخې) او وینې، حال دا (چې دغه شیان) دلائل وو واضح سره بېل بېل کړی شوي نو تکبر وکړ دوی او وو دوی قوم ګناهګاران.

تفسیر: پس ولېږل مونږ پر دغو باندې پنځه آفتونه وار په وار:

(۱): د باران او سیلاو طوفان وو، چې اوه شپې او ورځې به باران پرله پسې پرې وربېده، چې د قبطیانو په کورونو او فصلونو کې دومره اوبه ودرېدې؛ چې په ولاړې به یې تر مرې رسېدې، نو دوی به شپه او ورځ ولاړ وو، او هلکان به یې په هسکو (وچتو) ځایونو کې کېنولي وو، او د سبطیانو کوټې به هم ورسره پیوستې وې، او په هغو کې به یو څاڅکی اوبه هم نه ننوتلې، یا د طاعون له وجې د موت طوفان علی اختلاف الأقوال.

(۲): ملخ وو، چې دا هم یوه هفته پرې مسلط وو، او د دوی فصلونه او باغونه او د کوټو تیران او لاړي یې ټول وخواړه، او د سبطیانو په کورونو کې یو هم نه وو ننوتلی.

(۳): کنې یا وروړې یا پیاده ملخ وو، چې د دوی په طعام او په شرابو او په کټغ او نګولي کې به لوېدل، او په جامو کې به یې ګرځېدل، او چیچل به یې، او دا هم یوه هفته وو، له «قمل» څخه مراد بروړه «بټوکه، پېټکه» منګوړ (خمنځک) او کنې وي لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم لیکلي دي، یا سپږې یا هغه نور چنجیان دي؛ چې په غَلو، دانو، او مېوو «په تېره بیا په ګنیو» کې پیدا کیږي، او په هغو سره غله او نور خرابیږي، یا په بدن کې سپږې یا په کالیو (کپړو) کې او بزې (کویه) لویږي، یعنې د دوی په بدنونو او کالیو (کپړو) کې خوځندې او سپږې ولوېدې، او په غَلو کې یې بټوکې څرګندې شوې.

(۴): چونګښې (چیندخې) وې، او دا هم یوه هفته وې، چې په جامو او په طعام او د نګولیو په کټوو کې او په بسترو کې او په خولو د دوی کې په وخت د خبرو به وتې او ننوتې.

(۵) وینې وې، چې اوبه د دوی بیخې وینې شوې، تر دې حده پورې چې که قبطي او سبطي (اسرائیلي) به په یوه لوښي سره جمع شول، نو پر همغه یو جام کې به د سبطي طرفته اوبه او د قبطي طرف ته به وینې وې، او که فرعوني به

د اسرائيلي له خولې اوبه راوويستې، نو د ده په خوله کې به وينې شوې، په دې حال کې چې «دا پنځه واړه نښې وې، ځمونږ د قدرت جدا کړی شوی يو له بله، چې د هرو دوو تر منځه به يوه مياشت فاصله وه، او هره يوه چې به پرې راغله؛ نو ډېرې سختې سختې وعدې به يې وکړې، چې دا آفت را څخه لرې کړه، نو ايمان به درباندې راوړو، بيا چې ترې پورته به شو؛ نو ويل به يې چې: ته ډېر لوی جادوګر يې، پس کبر وکړ دوی او سرکش شول له فرمانه ځمونږ، او وو دوی قوم مجرمان معاندان چې سره له ظهوره د آيتونو هم ايمان نه راوړي».

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَٰمُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾

او کله چې واقع شو پر دغو (فرعونيانو) کوم عذاب (له دغو ذکر شويو عذابونو) ويل به دوی: ای موسی ! دعا وکړه لپاره ځمونږ له رب خپل څخه په هغه سره؛ چې وعده يې کړې وه له تا سره، قسم دی خامخا که لرې کړ تا له مونږه دغه عذاب نو خامخا (مونږ) به ايمان راوړو هرومرو (خامخا) په تا او خامخا به ولېږو له تا سره بني اسرائيل (چې بېرته يې خپل وطن ته بوځې).

تفسير: يعني د دعاء هغه مؤثرې طريقې چې پاک الله تاسې ته درښوولې دي؛ په همغه شان سره دعا وکړه ! يا د ﴿بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾ مطلب دا دی چې د خپل نبوت په وسيله دعا وکړه ! ګواکې د عهد اطلاق پر نبوت وشو، او ممکن دي له ﴿بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾ څخه هغه عهد مراد وي؛ چې انبياوو عليهم السلام په واسطه له اقوامو سره کولې شي، چې که تاسې له کفر او تکذيبه مخ واړوئ؛ نو الهي عذاب به هم له تاسې پورته کيږي. والله أعلم.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

نو کله چې لرې کړ مونږ له دوی څخه دغه عذاب (او مؤخر مو کړ) تر هغې نېټې پورې چې دوی رسيدونکي وو هغې ته؛ ناڅاپه دوی هغه وعده ماته کړه.

تفسير: يا خو له دې مودې څخه تر موت او تر غرقېدلو پورې موده مراد ده، يا ممکن له يوې بلا څخه وروسته د بلې بلا تر راتلو پورې وخت مراد وي.

فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٣٦﴾

پس اراده د بدل اخيستو وفرمايله مونږ له دوی څخه؛ نو غرق کړل مونږ دوی (ټول له ځرمې) په بحر (درياب کې) په سبب د دې چې دوی به تکذيب کاوه په آيتونو ځمونږ، او وو دوی له هغو (آيتونو څخې) غافلان (چې فکر به يې په کې نه کولو).

تفسير: ځينو مفسرينو د «رجز» معنی په طاعون سره کړيده، لکه چې په ځينو احاديثو کې هم ددې لفظ اطلاق پر طاعون سره شوی دی، ليکن اکثرو مفسرينو دغه آيتونه د پخوانيو آيتونو بيان ګرځولي دي.

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَٰرِقَ الْأَرْضِ وَمَغَٰرِبَهَا الَّتِي بَٰرَكْنَا فِيهَا

او وروسته له پخوانيو قبطيانو څخه په ميراث ورکړه مونږ هغه قوم (د بني اسرائيلو) ته چې وو دوی چې کمزوري ګڼل کېدل په مشرقي (اطراف د) ځمکې او مغربي (اطراف د) ځمکې هغې چې برکت اچولی وو مونږ په هغې کې (چې شامات دي).

تفسير: د اکثرو مفسرينو په نزد له دغې ځمکې څخه مراد د (شام) ملك دی، چې په هغه کې الله تعالی ظاهري او باطني ډېر برکات په وديعت ايښي دي، ظاهر خو يې دا دی، چې ډېر زرغون، ودان، حاصل خېز، ښکلی، او خورا (ډېر) لوړ او ګټور (مملکت) دی، او باطن يې دا دی چې د ډېرو انبياوو عليهم السلام مسکن ګرځولی شوی دی.

کله چې بني اسرائيل له مصر ځنې ووتل، نو تر يوې مودې پورې د «تيه» په صحرا (ميره) کې سرګردانه ګرځېدل، لکه چې ذکر يې پخوا تېر شو، بيا له يوشع عليه السلام سره ملګري شول، او له «عمالقه» وو سره يې جهاد وکړ، او د خپلو پلرونو د ملک «شام» وارثان وګرځېدل.

ځينو مفسرينو له دغې ځمکې څخه مصر مراد کړی دی، يعنې د فرعونيانو له غرقولو څخه وروسته مونږ بني اسرائيل د مصر د حکومت وارثان وګرځول، چې په آزادۍ او خپلواکۍ او استقلال سره ترې متمتع شي او ګټور شي، کما قال الله تعالی: ﴿كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ ۖ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾﴾ (۲۵ جزء د دخان سورت له (۲۵) تر (۲۸) آيت پورې، (۱) رکوع)، ﴿وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵ - ۶) آيت پورې، (۱) رکوع).

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

او پوره شوه کلمه (او وفاء ته ورسېده وعده) د رب ستا چې نېکه ده (دا احسان) پر بني اسرائيلو په سبب د صبر کولو د دوی (پر ظلمونو د فرعونيانو)، او خرابې کړې مونږ هغه (کلکې ودانۍ) چې وې چې ودانولې به فرعون او قوم د ده، او هغه (پخې پخې ودانۍ) چې وو دوی چې لوړولې به دوی (هغه).

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائيل له بحره، نو راغلل دوی پر يوه قوم چې تل به ولاړ وو په (عبادت د) بتانو چې وو دوی لره، نو وويل (بني اسرائيلو): ای موسی! جوړ کړه مونږ لره (هم) يو معبود لکه چې دي دوی لره معبودان، وويل (موسی): بېشکه تاسې داسې يو قوم يئ چې نه پوهېږئ (چې بت پرستي د عاقلانو کار نه دی). بېشکه دغه (بت پرستان) هلاك (او مات) دی هغه دين چې دوی په هغه کې دي، او باطل (غلط) دی هغه عمل چې وي دوی چې کوي (يې).

ترجمه: ځينې وايي چې: دغه د (لخم) د قبيلې سړی وو، او ځينو (کنعاني عمالقه) د دې مصداق ګرځولي دي، وايي چې دغه بتان د غوا په شکل وو، والله أعلم.

کله چې بني اسرائيلو دغه بت پرستي وليده؛ نو موسی عليه السلام ته يې وويل چې: «مونږ ته همداسې بتان جوړ کړه چې مونږ يې عبادت وکړو، لکه چې شته دوی ته بتان چې عبادت يې کوي»، نو وويل موسی عليه السلام: «بېشکه تاسې داسې قوم يئ چې ناپوهي کوئ چې بې له الله د بل چا عبادت هم روا ګڼئ»، يعنې د حق تعالی د عظمت له شان او د ده له تنزيه او تقديس څخه تاسې بيخي ناپوه او جاهلان ښکارئ.

قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾

وويل (موسى): آيا بې له الله ولټوم زه تاسې ته (بل) معبود؛ حال دا چې هم دغه الله فضيلت در کړی تاسې ته (غوره کړي يې يئ) پر ګردو (ټولو) خلقو (د زماني خپلې).

وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۖ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړی وو مونږ (نيکونو د) تاسې ته له تابعانو د فرعون، چې رساوه به يې تاسې ته سخت عذاب، چې وژل به يې ځامن ستاسې (چې نسل مو قطع شي)، او ژوندی به يې پرېښودې ښځې (لونړې) ستاسې (لپاره د خدمت)، او په دغه (عذاب يا نجات يا ګردو کې نعمت يا مصيبت يا) ازمېښت وو له (طرفه د) رب ستاسې څخه ډېر لوی.

تفسير: د دې آيت تفسير په (اول جزء د البقرة په (۴۹) آيت (۶) رکوع) کې پخوا ليکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي، يعني هغه پاک الله چې همدا اوس يې پر تاسې داسې عظيم الشأن احسان فرمايلی دی، نو آيا تاسې ولې د هغه له درباره باغي کېږئ؟ او ترې مخ آړوئ؟ او لرګيو او تيږو او نورو شيانو ته ولې تاسې خپل سرونه ښکته کوئ؟.

وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾

او (ياد کړه هغه وخت چې) وعده کړېوه مونږ (لپاره د ورکولو د تورات) له موسى سره دېرش شپې، او بيا پوره کړې مونږ هغه دېرش شپې په لسو (نورو)، نو پوره شوه وعده د رب د ده څلوېښت شپې (او ورځې)، او وويل موسى ورور خپل هارون ته: (طور ته د خپل تګ په وخت کې د تورات او مناجات لپاره) چې: خليفه اوسه ځما په دې قوم ځما کې (په غياب ځما) او اصلاح کوه (حال د دوی) او متابعت مه کوه د لارې د مفسدانو.

تفسير: له شروع څخه تر دېرشو ورځو پورې ضروري او لازمي ميعاد به ګرځولی شوی وي، او د څلوېښتو ورځو پوره کول به له اختياري او استحبابي حيثيته د اصلي ميعاد د تکميل او تتميم په ډول (طريقه) ټاکلې (مقرر) شوی وي، لکه چې شعيب عليه السلام موسى عليه السلام ته د خپلې لور د ورکولو په وخت کې فرمايلي وو: ﴿قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَىٰ أَن تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ ۖ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ ۖ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۲۷) آيت (۳) رکوع).

او ځمونږ د زمانې ځينې مصنفين وايي چې: اصلي ميعاد همدغه څلوېښت شپې وې، لکه چې د البقرة په سورت کې مذکور دي، او دلته په ﴿فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ﴾ کې ورته اشاره کړی شوې ده، دا د هغو څلوېښتو ورځو د بيان يو اسلوب دی، چې مونږ د دېرشو شپو وعده کړېوه، چې د هغه تتمه لس ورځې نورې هم وې، څو اشاره وشي چې يوه پوره مياشت د «ذي القعدة الحرام» لس شپې نورې هم ورزياتې کړی شوې دي، چې په دغه ډول د «ذي القعدة الحرام» په اوله کې اعتکاف شروع او په لسمه د «ذي الحجة الحرام» تمام شو، لکه چې له اکثرو أسلافو څخه همدا منقول دي، والله أعلم.

وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ قَالَ رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرٰىنِى وَلٰكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوْفَ تَرٰىنِى ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۴۳﴾

او كله چې راغى (راورسېد) موسى موعُود وخت څمونږ ته، او خبرې وكړې له دغه (موسى) سره رب د دغه (موسى)، نو وويل (موسى): اى ربه څما ! وښيه ماته (ځان خپل) چې زه وګورم تاته، وفرمايل (الله): له سره به ونه وينې ته ما (په دنيا كې)، وليكن وګوره ته (دې) غره ته كه قرار پاتې شو هغه (غر) په ځاى خپل كې؛ نو ژر به ته هم ووينې ما، نو كله چې ورښكاره شو رب د دغه (موسى) غره ته (د كچې ګوتې په اندازه)؛ نو وېې ګرځاوه هغه (غر) ذرې ذرې (برابر له ځمكې سره خاوره)، او پرېووت موسى بېخوده (له ډېره هيبته نو كله چې په خود شو (موسى نو ويې) ويل: چې پاكې ده تاته (يا الله له ټولو عيبونو)، توبه مې وويسته تاته، او زه اول د مؤمنانو يم (په زمانه خپله په نه ليدلو ستا په دنيا كې).

تفسير: د څلوېښتو ورځو له پوره كېدو څخه وروسته حق تعالى په كوم مخصوص او ممتاز رنګ سره موسى عليه السلام ته د مكالمې شرف وروبانبه، په دې وخت كې موسى عليه السلام ته د كلام الله د بلا واسطې اورېدلو څخه ډېر زيات خوند او لذت حاصل شو، نو د اشتياق له كماله د متكلم د ليدلو آرزو او تمنّا يې وكړه، او ترې يې غوښتنه وكړه، چې ﴿رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ﴾ اى ربه ! څما او د خپل تر منځ حجاب او موانع لرې كړه ! او خپله نوراني او ديدار وجه دې بې حجابه راوښيه، چې زه يې يو ځلې لږ ووينم !.

﴿قَالَ لَن تَرٰىنِى﴾: وفرمايل الله: له سره به ته ونه وينې ما په دنيا كې، يعنې په دنيا كې به هيڅ مخلوق دغه فاني وجود او فاني قواوې د هغه ﴿ذُو الْجَلٰلِ وَالْإِكْرَامِ﴾ او «لم يزل او لا يزال» د ليدلو تحمل ونشي كولى، له دې نه ثابته شوه؛ چې په دنيا كې هر چا ته پخوا له مرګ څخه د الله تعالى د لقاء او ديدار شرف حاصلېدل شرعا ممتنع دي، اګر كه عقلا ممكن هم وي، څمونږ د «أهل السنت و الجماعت» عقيده همدا ده، چې د باري تعالى رؤيت په دنيا كې عقلا ممكن او شرعاً ممتنع الوقوع دى، او په آخرت كې د هغه وقوع په قطعي نصوصو سره ثابت دى.

قَالَ يٰمُوسٰىٓ إِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِى وَبِكَلٰمِى فَخُذْ مَآ ءَاتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشّٰكِرِينَ ﴿۱۴۴﴾

وفرمايل (الله چې مه خپه كېږه په نه ليدلو څما او نعمتونه مې ياد كړه) اى موسى ! بېشكه ما غوره كړى يې ته پر ټولو خلقو (د زمانې ستا) په پيغامونو خپلو او تا سره په خبرو كولو خپلو سره (بې له واسطې)؛ نو ونيسه ! هغه څه چې دركړي مې دي تاته او اوسه له شكر ايستونكو.

تفسير: يعنې كه ليدل ونشول خير دى ! دغه شرف او امتياز خو لږ شى نه دى؛ چې ته مې خپل رسول وګرځولې، او تورات مې دركړ، او بلا واسطه مې درسره كلام وفرمايه، نو هغومره عطا او احسانات چې څمونږ له لوري پر تا شوي دي؛ هغه نورو ته وسپاره ! او په هغو بندګانو كې شامل شه ! چې الله تعالى د شاكرينو په امتياز سره هغوى ممتاز فرمايلي دي.

وَكَتَبۡنَا لَهُۥ فِي ٱلۡأَلۡوَاحِ مِن كُلِّ شَيۡءٖ مَّوۡعِظَةٗ وَتَفۡصِيلٗا لِّكُلِّ شَيۡءٖ فَخُذۡهَا بِقُوَّةٖ وَأۡمُرۡ قَوۡمَكَ يَأۡخُذُواْ بِأَحۡسَنِهَاۚ سَأُوْرِيكُمۡ دَارَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

او ليکلي وو مونږ دغه (موسی) ته په تختو (د تورات) کې له هر (ديني) شي څخه موعظه (پند) او تفصيل لپاره د هر شي (له احکامو) (بيا مو وفرمايل موسی ته): پس واخله دا (تختې د تورات) په کامل قوت (زور، عزم، کوښښ) سره او امر (حکم) وکړه قوم خپل ته چې ونيسي (عمل وکړي) په ډېر غوره (احکامو) د دې، ژر به وښيم زه تاسې ته ځای د هستوګنې د فاسقانو.

تفسير: ځينې وايي چې تورات شريف پر دغو تختو باندې ليکلي شوي وو، د ځينو علماوو خيال داسې دی، چې دغه تختې پر تورات علاوه وې، چې د تورات له نزوله پخوا ورمرحمت شوې وې، په هر حال د الله جل جلاله ليدل ور په برخه نشوه، هغه خپګان، او تأثر چې موسی عليه السلام ته د الله جل جلاله سره د نه لقاء له کبله حاصل شوی وو؛ د هغه تلافي او جبران يې د الواحو په عطا سره وفرمايل، چې په کې هر ډول نصائح او د ګردو (ټولو) ضروري احکامو تفصيلات وو (ابن کثير).

تنبيه: د ﴿بِأَحۡسَنِهَا﴾ له لفظ څخه يې يا خو پر دغې خبرې تنبيه فرمايلې ده، چې په هغو کې ماسوا له (أحسن) څخه بل هيڅ شی نه وو، يا خو هغه احکام چې په کې ورکړی شوي دي، ګرد (ټول) يې في حدّ ذاته ښه دي، مګر ځينې يې له ځينو څخه أحسن دي، مثلا له ظالم څخې انتقام او بدل اخيستل جائز او حسن دي، ليکن صبر کول او بخښل يې عزيمت او احسن دی، ګواکې بني اسرائيل يې د عزايمو او مندوباتو په اکتساب باندې مأمور کړل، چې په هغو کې ډېره سعي او کوښښ وکړي، او د پاک الله پوره امر منونکي شي، او که نافرماني وکړي؛ نو دوی ته د نافرمانانو کورونه ورښوول کيږي، يعنې په آخرت کې دوزخ، او په دنيا کې تباهي او رسوايي (أعاذنا الله منهما).

ابن کثير او بغوي او ځينو نورو د نافرمانانو له کورونو څخې مصر يا شام مراد کړی دی، چې د نافرمانانو فرعونيانو او عمالقه وو ملکونه وو؛ نو په دغه تقدير به دغه آيت د بني اسرائيلو لپاره بشارت وي، چې که په پوره ډول سره فرمانبرداري وکړئ، نو د نافرمانانو ملک به تاسې ته درکول کيږي، والراجح الأول کما رجحه «ابن کثير».

سَأَصۡرِفُ عَنۡ ءَايَٰتِيَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَإِن يَرَوۡاْ كُلَّ ءَايَةٖ لَّا يُؤۡمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلرُّشۡدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلٗا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلۡغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلٗاۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ عَنۡهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٤٦﴾

ژر به واړوم (زه له قبلولو د افاقي او انفسي) آيتونو خپلو څخه هغه کسان چې تکبّر کوي په ځمکه کې په ناحقه سره، او که ويني (دغه متکبران) هر قسم آيت (د قرآن يا د نبوّت معجزې نو) نه راوړي ايمان پر هغو (عنادا)، او که ويني لاره د رشد (طريقه د هدايت خپل الله او جنت ته)؛ نو نه نيسي دوی هغه لاره (او نه ځي پر هغه طريقه) او که ويني دوی لاره د ګمراهۍ نو نيسي دوی هغه لاره (او طريقه د تګ خپل او ځي پرې)، دغه (ګرځېدل له سمې صافې لارې) په سبب د دې دي؛ چې دوی نسبت د دروغو کړی وو آيتونو ځمونږ ته، او وو دوی له هغو (آيتونو) څخه غافلان (بې خبره چې فکر به يې په کې نه کولو).

تفسير: يعنې هغه خلق چې د الله تعالی او د رسول صلی الله عليه وسلم په مقابل کې ناحقه تکبر کوي، او دوی ته نخوت او غرور اجازه نه ورکوي؛ چې د الله جل جلاله احکام ومني، مونږ به هم د دوی زړونه د خپلو آيتونو له لوري ورګرځوو، چې په آينده کې له هغوی څخې د ګټې توفيق ونه مومي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو يې کړی دی آيتونو ځمونږ ته او ملاقات د آخرت ته؛ خراب او باطل شول عملونه د دوی؛ نشي جزا ورکولی دوی ته مګر جزا د هغه عمل چې وو دوی چې عمل به (يې) کولو.

تفسير: يعنې د الله تعالی په احکامو باندې به د تللو توفيق نه مومي، او هغه کارونه چې له خپله عقله يې کوي، هغه به د الله تعالی په دربار کې نه قبليږي، دوی څه چې کوي هم هغه به ګالي (برداشت کوي)، او څه چې کري هم هغه به ريبي، پاتې شوه د دوی بې اساسه نېکې؛ د هغو هر هغه بدل چې دوی ته رسېدونکی دی، هغه به په همدغې دنيا کې دوی ته ورورسيږي.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِن بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ ۚ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۘ اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾

او ونيوه (جوړ کړ) قوم د موسی وروسته (د تللو) د ده (ميقات ته) له زېوراتو (ګاڼو) خپلو خُسی مجسم، چې ده لره غږ وو لکه د خُسي (جوړ يې کړ لپاره د عبادت)، آيا نه ليدل (نه پوهېدل) دوی چې بېشکه دغه (خُسی) خبرې نه کوي له دوی سره، او نه ښيي دوی ته هيڅ لاره، ونيو دوی هغه (خُسی په الوهيت سره)، او وو دوی ظالمان (پر خپلو ځانونو).

تفسير: دغه ګاڼې (زېورات) چې ويلي «ذوب» شوي وو، او د خسي مجسمه ترې جوړه شوې وه، په اصل کې د فرعون د قوم يعنې د قبطيانو وې، چې له هغوی څنې پاتې او د بني اسرائيلو په لاسونو کې لوېدلې وې، لکه چې د «طه» په سورت کې راغلي دي: ﴿حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ﴾.

﴿جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ﴾ الآيه - د «طه» په سورت کې به د دې خسي مفصله قصه راشي، دلته يې د دوی پر حماقت او سفاهت باندې تنبيه ورکړې ده، چې هغوی يو له خپله ځانه جوړې شوې مجسمې څنې، د خُسي په غږ آورېدلو باندې مفتون شوي دي، او هغه خسی خپل معبود ګڼي، حال دا چې په دغه بې معنی غږ کې نه کوم کلام وو، او نه څه خطاب، نه ديني او دنيوي هدايت او نه منفعت ترې حاصلېده، داسې يو تش صورت خو يو شی د انسانيت درجې ته هم نشي رسولی.

دا لا څه چې د هغه په وسيله انسانان د الله تعالی جل وعلا د معرفت تردرجې پورې خپل ځانونه ورسوي، نو دغه څومره لوی ظلم او بې موقع کار دی، چې د يوه معمولي ساکښ (ذي روح) مجسمې ته معبود وويل شي، خبره خو دا ده چې دغه قوم ته لا له پخوا د داسې بې موقعو خبرو کولو عادت پيدا شوی وو، لکه چې پخوا له دې نه د ﴿اجْعَل لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾ غوښتنه يې له موسی عليه السلام څخه کړې وه.

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

او کله چې پښېمانه شول (په عبادت د خُسي باندې) او پوه شول چې بېشکه دوی په تحقيق ګمراه شوي دي؛ نو ويې ويل: قسم خامخا که رحم ونه کړي پر مونږ رب ځمونږ، او بخښنه ونه کړي مونږ ته (رب ځمونږ نو) خامخا به شو مونږ هرومرو له زيانکارانو.

تفسير: ځينو د ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ﴾ ترجمه داسې هم کړېده: «او کله چې وغورځولې شو خپګان او پښيماني په لاسونو د دغو بني اسرائيلو کې، يعنې په دې کار خپل ډېر پښېمان شول».

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ غَضۡبَٰنَ أَسِفٗا قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓۖ أَعَجِلۡتُمۡ أَمۡرَ رَبِّكُمۡۖ وَأَلۡقَى ٱلۡأَلۡوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأۡسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيۡهِۚ قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ إِنَّ ٱلۡقَوۡمَ ٱسۡتَضۡعَفُونِي وَكَادُواْ يَقۡتُلُونَنِي فَلَا تُشۡمِتۡ بِيَ ٱلۡأَعۡدَآءَ وَلَا تَجۡعَلۡنِي مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝١٥٠

او کله چې بېرته راغی موسی (د طور له غره) قوم خپل ته په دې حال کې چې ډک وو له ډېر قهر او غصې افسوس کوونکی، وویل (موسی قوم خپل ته): بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما (دا خلافت دی) وروسته له ما، آيا تلوار وکړ تاسې (په دې شرک سره او پرېښود تاسې حکم) امر د رب خپل، (نو تاسې داسې ولې وکړه) او وغورځولې (موسی هغه) تختې (د تورات له جهته د غضبه لپاره د حمايت د دين) او ويې نيوه سر د وررور خپل چې راښکود يې هغه ځان خپل ته، نو وویل (هارون موسی ته ای) ځويه د مور ځما! بېشکه چې (دغه) قوم ضعيف کړی ووم زه، او نژدې وو دوی چې وژلی يې وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره!.

تفسير: کله چې موسی عليه السلام له «طور» څخه بېرته راغی؛ له غصې ډک وو، ځکه چې الله تعالی په همغه «طور» کې موسی عليه السلام ته خبر ورکړی وو، چې د «سامري» له لاسه ستا قوم ګمراه شو، د دې خبرې له اورېدلو څخه موسی عليه السلام سخت خپه او متأسف او په قهر شو.

﴿قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓ﴾ «وویل موسی: بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما وروسته له ما دا خلافت دی»، يا وویل موسی قوم خپل ته: «بد کار دی دغه عبادت د خُسي چې کړی دی تاسې پس له تګه (تلو) ځما د طور غره ته».

دغه خطاب د خسي عبادت کوونکو ته وو، يعنې وروسته له ما څخه تاسې په ښه ډول ځما نيابت وکړ؟! «بلکه ومو نه کړ»، د هغې خبرې په نسبت چې ما پر تاسې زيات تأکيد کړی وو، (يعنې د الله تعالی توحيد او تفريد)؛ تاسې د هغه په ځای دخسي مجسمه ودروله، او د هغه په نسبت مو داسې وویل: ﴿هَٰذَآ إِلَٰهُكُمۡ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ﴾، يعنې «في الحقيقت همدغه ستاسې او د موسی معبود دی»، او ممکن دی چې دغه خطاب هارون عليه السلام ته هم وي، چې تا ځما د هغه نيابت حق چې ﴿ٱخۡلُفۡنِي فِي قَوۡمِي﴾ مې درته ويلی وو، او هغه مې درسپارلی وو؛ په ښه شان سره ادا نه کړ، او د دوی مخه دې ونه نيوله، او په ټينګه سره دې د دغې فتنې مقابله ونه کړه، لکه چې د «طه» په سورت کې په تفصيل سره راځي.

﴿قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ﴾ الآيه - نو «وویل هارون: ای ځويه د مور ځما! بېشکه چې دغه قوم ضعيف کړی وم زه، او نژدې وو چې دوی وژلی وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره».

اګر که هارون عليه السلام د موسی عليه السلام سکه وررور دی، مګر د مور د نسبت له يادولو څخه مقصد د نرمی، شفقت او مهربانی په لوري د موسی عليه السلام اړول دي.

دې آيت کې د هارون عليه السلام دمعذرت بيان دی، حاصل يې داسې دی: «ما سم له خپله مقدوره بني اسرائيل ډېر وپوهول، ليکن دوی ځما حقاني خبرو ته هيڅ غوږ کېنښود، او برسېره پر هغه ځما د وژلو لپاره هم تيار شول، اوس تاسې په دغې معاملې کې هغوی پر ما مه خوشالوئ، او دوی ته داسې موقع مه ورکوئ! چې پر ما وخاندي، او د قهر او عتاب په وخت کې ما د ظالمانو په ډله کې مه شاملوئ!».

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

وويل «موسی»: ای ربه ځما بخښنه وکړه ما ته (د دې عمل چې ومې کړ له خپل مشر وررور سره) او وررور ځما ته (هم بخښنه وکړه که يې تقصير کړی وي په منع کې)، او داخل کړه مونږ په رحمت خپل کې (چې دنيوي عصمت او اخروي جنت دی) او همدا ته ډېر مهربان يې له ټولو مهربانانو نه.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

بېشکه هغه کسان چې نيولی دی دوی خُسی (په معبوديت) ژر به ورسيږي دوی ته غضب له ربه د دوی او ذلت (خواري) په دې ژوندون لږ خسيس کې، او همداسې (لکه سزا د عابدانو د خُسي) سزا ورکوو مونږ بهتان تړونکو ته.

تفسير: دا همغه غضب دی چې ذکر يې په (اول جزء د «البقرة» په (٦١) آيت (٦) رکوع کې تېر شوی دی)، يعني د خُسي عابدان دې د هغو خلقو له لوري ووژلی شي؛ چې هغوی د خُسي په عبادت کې نه دي شامل شوي، او د خسي د عبادت کوونکو پـه منع کـې يې برخه نه ده آخيستې.

له دې نه معلومه شوه؛ چې د مرتدّانو سزا وژل دي، او له ذلت څخه هغه خواري مراد ده، چې د نفي بلد او د جزيې په ډول پر دوی تطبيقيږي، او تر قيامته په مسکنت او سپکوالي محکوم دي.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

او هغه کسان چې کوي دوی ناکاره کارونه (صغيره يا کبيره ګناه) بيا توبه وباسي پس له کولو د هغو (سيئاتو) او ايمان راوړي (په ټولو مؤمن به شيانو؛ نو توبه يې قبليږي ځکه) بېشکه چې رب ستا پس له دې (توبې) خامخا ښه بخښونکی (د خطياتو) رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني پاک الله د ناکارو کارونو کوونکي بخښي، تر دې که وروسته له کفر او شرکه په صدق سره کافر او مشرک توبه وباسي، او په رښتيا سره ايمان راوړي، نو د ﴿لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ په دربار کې يې توبه قبليږي، ځکه چې د الله تعالی په لوی دربار کې هر شی زيات دي، دغه بخښنه او نور په آخرت پورې متعلق دي، ګواکې اشاره يې وفرمايله چې د خُسي عبادت کوونکو ته چې هغه د وژلو سزا ورکړی شوې ده؛ هغه د دوی په حق کې د دوی د توبې د قبلېدو شرط ګڼلی شوی وو: ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ (اول جزء د البقرة سورت (٥٤) آيت (٦) رکوع).

اوس پر هغوی څه اخروي مؤاخذه نه ده پاتې، له دنيوي سزا څخه وروسته د اخروي حالت بيان په دغه ځای کې هم داسې دی: لکه چې په (٦ جزء د المائدې سورت په (٣٨) آيت (٦) رکوع) کې ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ الآيه - پسې وروسته يې ﴿فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ فرمايلي دي.

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾
وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن
قَبْلُ وَإِيَّايَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ۖ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ ۖ
أَنتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۖ وَأَنتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

او کله چې قرار (سوړ) شو له موسی قهر نو وايي خيستې هغه تختې (د تورات)، او په ليک د دغو (تختو) کې هدايت او رحمت وو لپاره د هغو کسانو چې دوی له رب خپل څخه ويريږي. او غوره کړل موسی له قومه خپله اويا (تنه) سړي (چې د خسي له عابدانو څخه نه وو) لپاره د موعوده وخت څمونږ، نو کله چې ونيول هغوی زلزلې (په دنيا کې د الله د رؤيت د سوال په سبب)؛ نو وويل (موسی د اتهام له وېرې): ای ربه څما ! که اراده فرمايلې وي تا (د هلاکولو د دوی) هلاک کړي به وو تا دوی پخوا له دې نه، او زه به دې هم (هلاک کړې وی)، آيا هلاکوې ته مونږ په هغه کار چې کړی دی بې عقلانو له مونږه؟، نه دی دا کار مگر ازمېښت دی ستا، گمراه کوې په دې سره (يا الله !) هر هغه څوک چې اراده يې وکړې ته (د ضلالت)، او هدايت کوې ته (يا الله !) هر هغه چا ته چې اراده وکړې ته (د هدايت يې)، همدا ته يې ولي (واکدار) څمونږ، نو بخښنه وکړه مونږ ته (د گناهونو څمونږ) او رحمت وکړه پر مونږ، او همدا ته يې بهتر غوره د ټولو بخښونکو.

تفسير: همدغه خبره راجحه معلوميږي چې دغه ميقات علاوه پر هغه ميقات دی؛ چې موسی عليه السلام ته د تورات د ورکولو لپاره مقرر شوی وو، او هم د حاضرو آيتونو له ترتيبه ظاهرا مفهوميږي، چې دغه واقعه د خُسي د عبادت او سزا ميندلو څخه وروسته پېښه شوې ده، ليکن د سورت النساء د ﴿فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ﴾ په ډېر ښکاره صورت سره دا رانښيي چې د خُسي عبادت وروسته له دې پېښې شوی دی، والله أعلم بالصواب.

د دې واقعې خلاصه په (اول جزء د البقرة د سورت په (۵۵) آيت (۶) رکوع) کې پخوا تېره شوې ده، بني اسرائيلو موسی عليه السلام ته ويلي وو، چې مونږ ستا په خبرو هلته باور او يقين کولی شو؛ چې د الله تعالی خبرې مونږ په خپلو غوږونو واورو، موسی عليه السلام د دوی له منځه اويا تنه سړي چې گرد (ټول) مشران وو؛ انتخاب کړل، او د طور د غره په لوري لاړل، بالآخر دوی د الله تعالی خبرې په خپلو غوږونو سره واورېدلې، بيا يې وويل: که مونږ پاک الله بې حجابه په خپلو سترگو ونه وينو؛ نو يقين مو ښه نه راځي، د دې بې ادبي او گستاخي په مقابل کې د ځمکې له لوري سخته زلزله وشوه، او د آسمان له لوري د برېښنا او تالندۍ سخت غږ راپورته شو، چې د هغې په اثر دوی گرد ورېږدېدل، او ټول ځای په ځای مړه شول، موسی عليه السلام په ډېر عجز او نياز د ځان او د خپلو ملگرو عجز او نياز د بې نياز خالق په دربار کې په همغه خاص اسلوب او امتياز او مؤثر اصول سره وړاندې او يوه ښه دعا يې وکړه، چې د هغې په اثر هغه گرد (ټول) سړي وبخښل شول، او پاک الله هغوی ته نوی ژوند ورمرحمت کړ، کما قال الله جل وعلا: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾.

وَٱكْتُبْ لَنَا فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ إِنَّا هُدْنَآ إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِىٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ ۖ وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۵۶﴾

او وليکه (مقرر کړه) مونږ ته په ژوندون ددنيا کې نيکي (ښه معيشت او توفيق دطاعت) او په آخرت کې (هم نيکي جنت)، بېشکه مونږ راجع (او توبه گار) شوي يو تاته، نو وفرمايل (الله چې): عذاب څما وبه رسوم دا (عذاب) هر هغه چا ته چې اراده وکړم زه (د رسوني يې)، او رحمت څما شامل دی هر شي ته (په دنيا کې)، نو ژر به وليکم (ور به کړم په آخرت کې) دا (رحمت) هغو کسانو ته چې ځانونه ساتي له کفره او معاصي، او ورکوي دوی زکات، او هغه کسان چې دوی په آيتونو څمونږ ايمان لري (او يقين پرې کوي).

تفسير: شاه صاحب ليکي: چې ښايي موسی عليه السلام د خپل امت په حق کې د دنيا او آخرت ښېګڼې (فائدې) چې غوښتلې يې؛ مراد به يې داسې وي چې: «زما امت دې په ګردو (ټولو) امتونو په دنيا او آخرت کې مقدم او فايق وي».

جواباً الله تعالی وفرمايل چې: «ځما عذاب او رحمت د هيڅ يوې فرقې لپاره مخصوص نه دي، نو عذاب مې په هغه چا دی چې زه يې اراده وفرمايم، او عام رحمت مې ګردو مخلوقاتو لره شامل دی، ليکن هغه خاص رحمت چې ته يې غواړې: (چې قبول د توبې يا توفيق د طاعت يا رزق حلال يا مقال دی په دنيا کې، او رضوان او مغفرت او لقاء او جنت دی په عقبا کې)؛ د هغو کسانو په برخه ليکلی شوی دی، چې له الله تعالی ځخه ويريږي، او له خپلو اموالو ځنې زکات اداء کوي، يا د نفس په تزکيه کې مشغول او لګيا وي، او د الله تعالی پر ګردو احکامو او خبرو د زړه له کومې باور لري، يعنې دا آخري امت پر ګردو کتابونو ايمان راوړي، د موسی عليه السلام له امت ځنې هغه کسان چې په آخري کتاب باندې ايمان راوړي؛ نو دوی ته همغه نعمت ور په برخه کيږي، او د موسی عليه السلام د دعاء مورد ګرځي.

اَلَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهٰىهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلٰلَ الَّتِيْ كَانَتْ عَلَيْهِمْ ؕ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ وَعَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۵۷﴾

(دا متقيان مؤمنان چې مقرر دی دوی ته رحمت) هغه کسان دي چې متابعت کوي دوی د (دين د) هغه رسول چې نبي امي دی، هغه رسول چې مومي دوی (نوم او صفت د) ده ليکلی شوی په نزد د دوی په تورات او (په) انجيل کې، (هغه رسول چې حکم) امر کوي دوی ته په معروف (نيکۍ) سره، او منع کوي دوی له منکر (بدۍ) ځخه او حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طيبات (پاک شيونه چې حرام کړی شوي وو پر دوی باندې)، او حراموي پر دوی باندې خبيث (پليت) شيان، او لرې کوي له دوی ځخه درانه بارونه د دوی، او قيدونه د سختيو هغه چې وو پر دوی، پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په دغه (محمد) او عزت (تعظيم رفاقت) کوي د دغه (محمد) او مرسته (مدد) کوي له دغه (محمد سره) اومتابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړی شوې ده سره له (متابعته د) دغه (محمد)؛ نو دغه (ستايلي شوي کسان) هم دوی دي په مراد رسېدلي.

تفسير: «يعنې هغه ځوک چې زه دغه رحمت ورته مقرروم، له هر قوم او ټبر او ملت اومذهب ځخه چې وي، هغه خاص هغه کسان دي؛ چې پيروي کوي دوی د هغه چا چې موصوف وي په دغو لسو صفاتو سره چې محمد صلی الله عليه وسلم دی»:

(۱): داچې هغه رسول او لېږلی ځما دی، رسول يې وباله په نسبت د ځان خپل.

(۲): داچې هغه نبي او پيغمبر دی، نبي يې وباله په نسبت د خلقو.

(۳): داچې هغه رسول امي يعنې نالوستونکی او ناليکونکی دی، او دا يې معجزه او عين الکمال دی، چې بې له لوستلو او ليکلو لوی عالم دی.

اُمي يا خو د «ام ـ مور» په لوري منسوب دی، همغسې چې وړوکی د مور له ګېډې ځنې پيدا کيږي، او د هيچا شاګرد نه وي، نبي کريم صلی الله عليه وسلم هم په خپل ګرد (ټول) عمر کې له هيچا ځنې هيڅ شی نه دي زده کړي،

او نه له چا سره شاګرد شوی دی، د «نبي أمي» لقب له دې حیثیته څمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لپاره د سلهاوو افتخارونو او ویاړونو پنګه ده، یا د امّي نسبت د «أم القری» مکې معظمې په لوري دی، چې د ده مبارک شریف مولد وو.

(۴): دا هغه رسول دی؛ چې مومي دا مؤمنان د بني اسرائیلو ـ نوم او صفت د ده لیکلی شوی هم په تورات کې او هم په انجیل کې، یعني د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د رسالت بشارتونه، نعتونه او صفتونه په سابقه سماوي کتابونو کې مذکور دي، تر دې چې له هغه وخته تر نن ورځې پورې چې (۱۴۳۴) قمري کاله څمونږ د پاک پیغمبر صلی الله علیه وسلم له هجرته تېر شوي دي، او خورا (ډېر) زیات تغییرات، تزییدات، او تنقیصات هم په هغو کتابونو کې شوي دي، خو بیا هم په اوسنیو انجیلو کې ډېر بشارتونه او اشارات موندل کیږي، چې هغه د هرې زمانې علماوو د کتابونو په حواله راښوولي دي، ولله الحمد علی ذلک.

(۵): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې امر «حکم» کوي دوی ته په معروف او نېکۍ سره چې هغه توحید او نور فضایل دي.

(۶): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې منع کوي دوی له منکر او بدۍ څخه چې هغه شرک او نور رذائل دي.

(۷): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طیبات او پاکیزه شیان چې حرام کړی شوي وو پر دوی باندې لکه: وازده چې حرامه وه پر یهودانو، او لکه بحیره او سائبه او وصیله چې حرام کړي وو پر خپل ځانو نورو جاهلانو.

(۸): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حراموي پر دوی خبیث پلیت شیان، لکه خنځیر او مرداره او بهیدونکې وینه.

(۹): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې ږدي یعنې لرې کوي له دوی نه درانه بارونه د دوی، چې قتل وو د خپل ځان یا له وطن څخه جلاوالی (جدا والی) وو په قبول د توبې کې، او پرېکول د هر هغه اندام وو چې ګناه ترې صادرېده، او پرېکول د پلیت ځای وو له جامې څخه، او داسې ډېر نور سخت کارونه.

(۱۰): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې لرې کوي قیدونه چې وو پر دوی، او هغه سخت طوقونه چې پراته وو په غاړو د دوی کې له وخته د موسی علیه السلام څخه تر اوسه پورې لکه لزوم د قصاص بې له صحته د عفوې او بې دیته په قتل د عمد او د سهوې دواړو کې، او سوځول د غنائمو او داسې نور سخت احکام.

یعنې پر یهودانو هغه سخت حکمونه چې نافذ وو، او د دوی د خوړو په شیانو کې د دوی د شرارتونو له وجې هغه مضیقه او تنګي چې وه، هغه ګرد (ټول) په دغه دین کې پورته یا آسانه شوي دي: ﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۶۰) آیت (۲۲) رکوع).

او هغه ناپاک شیان لکه لحم الخنزیر، یا ګنده خبرې مثلاً رشوت، سود، او سوایي او نور دوی په خپلو ځانونو حلال کړي وو، چې د هغو حرمت دغه رسول الله محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم راښکاره کړ، الغرض له دوی څخه ډېر درانه بارونه لرې او سپک کړی شوي دي، او ډېر قیود ترې پورته کړی شوي دي، لکه چې په حدیث کې فرمایلي شوي دي: «بعثت بالحنیفیة السمحة».

﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ﴾ «هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او عزت تعظیم رفاقت کوي د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم، اومرسته (مدد) کوي له ده سره، او متابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړی شوې ده سره له متابعته د ده؛ نو دغه ستایلي شوي کسان همدوی دي په مراد رسیدلي بریالي».

له «نور» ځنې «وحي» مراد ده، أعمّ له دې چې متلوّ وي (چې په لمانځه کې لوستله کيږي)، يا غير متلوّ (چې په لمانځه کې نه لوستله کيږي).

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِىِّ ٱلْأُمِّىِّ ٱلَّذِى يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

ووايه (اى محمده ! چې) اى خلقو بېشکه زه رسول د الله يم تاسې ټولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبياء) هغه الله چې (خاص) ده لره دى ملک (پاچاهي) د آسمانونو او د ځمکې، نشته هيڅ لايق د عبادت (په حقه سره) مګر همدى دى چې ژوندي کول کوي، او مړه کول کوي، نو ايمان راوړئ (يقين وکړئ) پر الله (چې واحد او لا شريک دى)، او په رسول د دغه (الله) چې نبي امّي (نالوستونکى ناليکونکى دى)، هغه رسول چې ايمان لري په الله او په ګردو (ټولو) خبرو د الله، او متابعت وکړئ د ده لپاره د دې چې تاسې لاره ومومئ.

تفسير: يعني ستا بعثت د دنيا ګردو خلقو ته عام دى، د عربو په اميونو يا يهودو او نصاراوو پورې نه دى محدود، همغسې چې پاک الله مطلق شهنشاه دى؛ ته هم د هغه مطلق رسول يې، اوس د هدايت او کاميابۍ صورت پرته له دې نه په بل شي کې نشته؛ چې د هغه ډېر جامع او عالم نيوونکي شريعت متابعت او پيروي وکړى شي، چې تاسې ته هغه راوړى دى، همدغه رسول الله صلى الله عليه وسلم دى چې ايمان پرې راوړل په ګردو انبياوو او مرسلينو عليهم السلام او تمامو سماوي کتابونو باندې د ايمان راوړلو سره مرادف دى.

وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِٱلْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

او ځينې له قومه د موسى نه يو امت (ټولى) دى چې لاره ښيي (خلقو ته) په حقه، او په دې حق انصاف کوي (په منځ د خلقو کې لکه چې دوى پخپله هم پرې عمل کوي).

تفسير: اګر که اکثره يهودان د سرکښۍ او بې انصافۍ لارې غوره کوي؛ خو سره له هغه ځينې داسې نېکمرغي ارواحې هم په دوى کې شته، چې نورو ته د الله جل جلاله په لورې او د حقانيت په طرف دعوت ورکوي، او دوى هم بالذات د حق او انصاف په لاره تګ کوي، لکه عبد الله بن سلام اونور.

وَقَطَّعْنَٰهُمُ ٱثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ

او بېل بېل کړې مونږ دغه (بني اسرائيل) دولس قبيلې ټولي ټولي؛

تفسير: يعني د اصلاح او انتظام لپاره په دولس قبيلو سره چې د دولسو پلرونو اولادې وې؛ وبېشل شوي دي، بيا په هره قبيله کې يو يو مشر او نقيب مقرر کړى شوى دى، چې د دوى پر احوالو کتنه وکړي، او تل د دوى د اصلاح خيال وکړي: ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ ٱثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ ۖ فَٱنۢبَجَسَتْ مِنْهُ ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْغَمَٰمَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ قِيلَ

لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ
سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيْٓـٰٔتِكُمْ ۗ سَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۶۱﴾

او وحي (حکم) مو ولېږه موسی ته کله چې اوبه وغوښتې ترې قوم د ده (په میدان د تیه کې) چې ووهه په همسا خپله تیږه (ګټه)؛ نو (چې موسی په همسا ووهله تیره - ګټه) راوخوټېدلې له هغې تیږې (ګټې) څخه دولس چینې (د قبیلو په شمار)، په تحقیق وپېژانده هرې قبیلې (له دوی څخه) ځای (چینه) د اوبو څښلو خپلو، او سیوری کړی وو مونږ پر دوی وریځ (په میدان د تیه کې) او نازل (راښکته) کړې وو مونږ پر دوی من (ترنجبین) او سلوی (مړځان، نو وویل مونږ دوی ته چې) وخورئ تاسې له پاکیزه او حلالو لذیذو هغو شیانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او نه وو کړی ظلم دوی پر مونږ (په دغه کفران او عصیان سره) ولیکن وو دوی چې په خپلو ځانونو به یې ظلم کاوه. او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل شو دوی ته: اوسئ تاسې په دغې قریې (د اریحا یا ایلیا یا بیت المقدس) کې، او خورئ تاسې له (مېوو د) دې څخه له هر ځای (او له هر شي) څخه مو چې خوښه وي، او ووایئ راوبخښه (ګناهونه څمونږ) او ننوځئ تاسې دروازې (د دې قریې - ښار) ته سجده کوونکي، نو وبه بخښو مونږ تاسې ته ګناهونه ستاسې، ژر به زیات کړو محسنانو (نېکانو) ته (اجر).

تفسیر: یعنې اوس خو یو ښار فتح شو، وروسته به ګرد ملک په لاس درشي، «کذا في الموضح»، یا یې دغه مطلب دی چې خطاګانې به مو وبخښي، د نېکانو اجر او ثواب به ورته زیاتوي، «کذا في عامّة الکتب».

فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ
السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۶۲﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په خپلو ځانونو) له دوی څخه خبره غیر له هغې چې ویلې شوې وه دوی ته؛ نو ولېږه مونږ پر دوی عذاب له آسمانه په سبب د هغه چې وو دوی چې ظلمونه به یې کول.

وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِيْ كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ اِذْ يَعْدُوْنَ فِى السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيْهِمْ
حِيْتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَّيَوْمَ لَا يَسْبِتُوْنَ ۙ لَا تَاْتِيْهِمْ ۚ كَذٰلِكَ ۚ نَبْلُوْهُمْ بِمَا كَانُوْا
يَفْسُقُوْنَ ﴿۱۶۳﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده! له یهودو) له (حاله د) قریې (ښار) څخه هغه چې وو په غاړه د بحر کې، کله چې له حده تېریدل دوی له (فرمانه په ښکار د ماهیانو) په ورځې د خالي کې، کله چې راتله دوی ته ماهیان د دوی په ورځ د خالي د دوی کې ښکاره (د اوبو په سر)، او په هغه ورځ کې چې داخل به نه وو پـه خالي کې نو نه به راتله (ماهیان) دوی ته، همداسې (لکه چې په خالي کې راتلل یا په مثل د دغه امتحان) آزمویو مونږ دوی په سبب د دې چې وو دوی چې فسق به یې کولو (د الله له اطاعت څخه به وتل).

تفسیر: یعنې د خپلې زمانې له یهودانو څنې د تنبیه او توبیخ په ډول د هغه کلي د اوسېدونکو یهودانو د هغې قصې پوښتنه وکړئ! چې د داود علیه السلام په زمانه کې پېښه شوې وه، د اکثرو مفسرینو په نزد له دغې قریې څنې د (ایله)

ښار مراد دی، چې د قلزم د درياب پر غاړه کې د مدين او د طور په منځ کې واقع وه، د دغه ځای اوسيدونکو د سيند د نژديوالي له امله (وجې) د کبانو (ماهيانو) د ښکار عادت درلود (لرلو).

حق تعالی پر يهودانو د خالي (شنبې) د ورځې ښکار کول حرام ګرځولي وو، د (ايله) د ښار اوسېدونکي د احکامو په عدول او نافرمانۍ عادي (روږدي) وو، نو د الله تعالی له لوري د دوی د سخته ازموينه شروع شوه، چې د خالي په ورځ کې داسې ډېر زيات کبان (ماهيان) موجود وو؛ چې د سيند د پاسه سطح باندې به ګرځېدل، او په نورو ورځو کې به غائب وو، د دغو خلقو له لاسونو څخه د صبر زمام خوشې شو، او د الله جل جلاله د صريح حکم په خلاف يې په حيله او بهانه کولو شروع وکړه، د سيند په غاړه کې يې ډنډونه جوړ کړل، کله چې د خالي په ورځ کبان په دغو جوړ شوو ډنډونو کې ننوتل؛ نو هغوی به د دوی د وتلو لارې بندولې، او په بله ورځ يعنې يکشنبې کې به يې نيول، چې د خالي د ورځې ښکار پرې صادق نشي، ګواکې دوی په دغه حرکت سره (معاذ الله) الله تعالی تېرايسته، بالآخر يې په همدغې دنيا کې د دغې مخالفت سزاوې وموندې، چې مسخ شول، او خورا (ډېر) سپک بيزوګان وګرځېدل، له دې نه ښکاره شوه چې پلمې (بهانې) جوړول حيله او مکارې د الله تعالی په دربار کې له سره نه چلیږي.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

او (پوښتنه وکړه ای محمده ! له يهودانو) کله چې وويل يوې فرقې له دوی (چې نه به يې پخپله ښکار کاوه او نه به يې نور منع کول مانعينو ته) ولې نصيحت کوئ تاسې هغه قوم ته چې الله هلاک کوونکی د دوی دی (په دنيا کې) يا عذاب کوونکی د دوی دی په عذاب سخت (د اور سره په عقبا کې په سبب د نافرمانۍ د دوی)؟ وويل دوی (چې: وعظ کوو مونږ) لپاره د عذر پيدا کولو (خپل) رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي دوی وويرېږي (له عذابه).

تفسير: معلوميږي کله چې دوی د الله تعالی د حکم په مخالفت په پلمو (منصوبو) جوړولو او حيلو شروع وکړه؛ نو د ښار اوسېدونکي پر څو قسمونو منقسم شول، لکه چې عموماً په داسې حالاتو کې هم داسې کيږي.

(۱): هغه خلق چې د دغې پلمې (منصوبې) په سيوري کې يې د الهي حکم صريح مخالفت کولو.

(۲): هغه نصيحت کوونکو چې تر آخره پورې په پوهولو او امر بالمعروف مشغول وو.

(۳): هغه کسان چې لږ او ډېر نصائح يې کول، خو څو ورځې وروسته مأيوس او د هغوی له سرکښۍ څخه ستړي شول، او په خپل سر يې پرېښودل.

(۴): هغه کسان وو چې نه په دغه عمل کې شريک شول، او نه يې د هغه په منع کولو کې خپله ژبه خوځوله، او بيخي ځان له جلا (جدا) او چپ پاتې شول، دغو مؤخرو الذکر ډلو به هغو ستړو ستومانه شوو تل نصيحت کوونکو ته داسې ويل: «ولې تاسې خپل سر خوږوئ؟ او ماغزه مو په دردوئ؟ چې په دوی کې د حق د قبلولو اميد او توقع نشته»، د دوی په نسبت له دوو خبرو څخه يوه خبره معلوميږي، چې هرو مرو (خامخا) راتلونکې ده، يا به الله تعالی دوی بيخي تباه او هلاک کړي، يا به يې په کوم ډېر سخت عذاب کې اخته کړي، ځکه چې دغه خلق اوس هيڅ يوه نصيحت ته غوږ نه ږدي.

﴿قَالُوا مَعْذِرَةً﴾ الآيه - «وويل دوی چې: وعظ کوو مونږ لپاره د خپل عذر پيدا کولو رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي وويرېږي دوی له عذابه د الله تعالی، او ځان وساتي له ګناه څخه».

يعني ښايي له پوهولو سره لږ څه وويرېږي، او له خپلو بد حركاتو څخې ستانه (واپس) شي، كه نه مونږ به لږ تر لږه د الله تعالى په حضور كې دومره معذرت وكړى شو، چې يا الله ! مونږ خو تر آخره پورې دوى ته په پند وركولو او پوهولو كې څه قصور نه دى كړى (او د امر بالمعروف او نهي عن المنكر واجب مو اداء كړى دى)، څرنګه چې دوى څمونږ خبره نه ده منلې؛ نو پر مونږ يې څه الزام دى؟ ګواكې لومړني ناصحان خو بېخي مأيوس نه وو، كله چې مأيوس شول، هم پر عزيمت يې عمل وكړ، چې سره له مايوسى يې هم د دوى تعاقب پرې نښود.

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ ١٦٥

نو كله چې پرېښود دوى (لكه چې يې هېر كړى وي) هغه (نصيحت) چې پند وركړى شوى وو دوى ته په هغه سره (او منع نشول د ښكار څخه په خالي كې، نو) نجات وركړ مونږ هغو كسانو ته چې منع كول دوى (دا نور) له بدئ (چې ښكار وو په خالي كې) او ومو نيول هغه كسان چې ظلم يې كړى وو (په كولو د ښكار او نه كولو د نهي او منع كولو) په عذاب سخت سره په سبب د هغه چې وو دوى چې ګناهونه به يې كول.

تفسير: يعني كله چې دغو نالائقانو د ګردو (ټولو) نصيحت كوونكو پندونه داسې هېر كړل، لكه چې له سره يې نه وو اورېدلي؛ نو مونږ ناصحان وژغورل (وساتل)، اوظالمان مو په سخت عذاب كې ګرفتار كړل.

د ﴿أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ﴾ د الفاظو عموم دلالت كوي چې هغو كسانو ته چې له نصيحت څخې ستړي شوي وو او ﴿لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا﴾ الآيه ـ به يې ويل ، او هغو كسانو تـه چې تـر آخره پورې يې د وعظ او نصيحت سلسله جاري ساتله؛ هغو دواړو ته نجات ور په برخه شو، او يوازې ظالمان ونيول شول، همدغه له عكرمه رضي الله تعالى عنه څخې منقول دى، او ابن عباس رضي الله تعالى عنهما د ده په فهم او پوهه باندې تحسين او آفرين ويلى دى، باقي هغه كسان چې له اوله تر آخره پورې ساكت پاتې وو، الله تعالى هم د دوى له ذكره سكوت وفرمايه.

«ابن كثير» څه ښه ليكلي دي: «فنص على نجاة الناهين وهلاك الظالمين وسكت عن الساكتين، لأن الجزاء من جنس العمل، فهم لا يستحقون مدحا فيُمدحوا، ولا ارتكبوا عظيما فيُذموا (ابن كثير) ورجّح بعد ذلك قول عكرمة، والله أعلم»، «نو تصريح وفرمايله الله تعالى په نجات د نصيحت كوونكو له عذابه، او په هلاك او عذابېدلو د ظالمانو او سكوت يې وفرمايه له حاله د هغو كسانو چې دوى سكوت كړى وو له وعظ او منع كولو څخه، ځكه چې جزا د هرې ګناه موافق او مناسب د هغې ګناه سره وي، نو دوى نه مستحق د مدحې دي، او نه دوى پخپله په ګناه كې شامل شوي دي، چې د دوى مذمّت بيان شي»، اوس الله تعالى د دوى د عذاب خبر راكوي.

﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ ١٦٦

نو كله چې سركشي وكړه دوى له (پرېښودلو د) هغه شي څخه چې منع كړى شوي وو دوى له هغه شي څخه (چې ښكار د ماهي وو په خالي ورځ كې؛ نو) وويل مونږ دوى ته چې: شئ بيزوګان شړلي رټلي سپك كړى شوي.

تفسير: ښايي پخوا له دې نه به څه نور عذاب راغلى وي، كله چې بېخي له حده تېر شول، نو ګرد ذليل شادوګان (بيزوګان) وګرځول شول، يا د ﴿فَلَمَّا عَتَوْا﴾ الآيه ـ د تېر آيت ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ الآيه ـ تفسير وګرځول شي، يعني هغه ﴿بِعَذَابٍ بَئِيسٍ﴾ همدغه له دوى څخې د بيزوګانو جوړول وو، شاه صاحب ليكي چې: «منع كوونكو له ښكار كوونكو

سره ناسته ولاړه او ملاقات پرېښود، او په منځ کې يې ديوال وواهه، يوه ورځ ګهيځ (سحر وختي) چې خپل سرونه يې له ديوال اوچت کړل؛ ويې ليدل چې په هر کور کې بيزوګانې دي، دغو بيزوګانو خپل او پردي ټول پېژندل، او د خپلوانو په پښو کې لوېدل، او خپل تأثر به يې ښکاره کولو، او ژړل به يې، آخر په ډېر بد صورت سره درې ورځې وروسته مړه شول».

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې خبر ورکړی وو رب ستا (د دې خبرې): قسم دی خامخا مسلط به کړم هرومرو په دغو (يهودانو) تر ورځې د قيامت پورې هغه څوک چې رسوي دوی ته سخت عذاب (لکه وژل، جزيې پرې مقررول)، بېشکه رب ستا خامخا ژر دی عذاب (د ده هغه چا ته چې د عذاب اراده يې وفرمايي) او بېشکه دغه (الله) خامخا ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکو دی.

تفسير: يعني د الله تعالى له طرفه صريح اعلان شوی وو، چې که يهود د تورات پر احکامو خپل عمل پرېږدي، نو حق تعالى تر قرب قيامت پورې وقتاً فوقتاً پر دوی باندې داسې خلق مسلط کړي؛ چې دوی به په بدو عذابونو مبتلا کوي، بد عذاب يې د يهودانو د دې دنيا محکومانه ژوندون وفرمايه.

لکه چې د يهودانو قوم کله د يوناني او کله د کلداني بادشاهانو تر حکومت لاندې وو، او کله د بخت نصر او د نورو د شدائدو د مشق تخته ګرځېدلي وو، په آخر کې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم تر مبارک عهد پورې دوی مجوسيانو ته باج ورکوونکي وو، بيا مسلمان حکمرانان پر دوی مسلط شول.

غرض له هغه وخته راهيسې تر نن ورځې پورې دوی ته من حيث القوم دعزت او آزادۍ ژوندون ور په برخه شوی نه دی، بلکه هر چېرې چې اوسېدل؛ د زياترو پاچاهانو او حکامو له لوري به يې سخت ذلتونه او خطرناک تکليفونه ګالل (تېرول)، د دوی مال او دولت او نور هيڅ شی دوی ته د سپکتيا او غلامۍ او محکوميت له ذلت او لعنت څخه نجات نه دی ورکړی، او نه به دوی تر قيامته پورې نجات ومونډلی شي، په آخر کې کله چې دغه خلق د دجّال مددګاران کيږي، او له هغه سره راوځي، نو د مسيح عليه السلام د مسلمانانو ملګرو له لاسه به وژل کيږي، کما ورد في الحديث.

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

او متفرق کړل مونږ دوی په ځمکه کې فرقې فرقې (چې هيڅ ملک ترې خالي نه دی)، ځيني له دوی څخه نېکان دي، او ځيني له دوی څخه راښکته له دی (مرتبې د صلاح)، او وآزمويل مونږ دوی په نېکيو (نعمتونو لکه صحت، غنا) او په بديو (زحمتونو لکه مرض، فقر) ښايي چې دوی وګرځي (الله ته).

تفسير: د يهودانو دولت برهم شو، نو پخپلو منځونو کې د بې اتفاقۍ او مخالفت له کبله (وجې) هر طرف ته سره تيت او پرک (منتشر) شول، هيڅ يو اجتماعي قوت او شوکت يې پاتې نشو، او مختلف مذاهب پيدا شول، «دغه احوال ځمونږ محمدي امت ته د عبرت لپاره اورول شوي دي»، خو سره له هغه هم ځيني افراد په دوی کې نېک هم وو، مګر اکثر

يې كافران او فاسقان وو، د دغو اكثرو لپاره هم مونږ د رجوع او انابت الى الله ډېر مواقع پيدا كړي دي، كله مو دوى ته د عيش او تنعم ژوندون وركړى دى، او كله مو دوى په سختې او تكليف مبتلا كړي دي، چې ممكن دوى احسان ومني، يا له سختيو ځنې وويرېږي او توبه وباسي، او د الله تعالى په لوري رجوع وكړي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٞ وَرِثُواْ ٱلۡكِتَٰبَ يَأۡخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا ٱلۡأَدۡنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغۡفَرُ لَنَا وَإِن يَأۡتِهِمۡ عَرَضٞ مِّثۡلُهُۥ يَأۡخُذُوهُۚ أَلَمۡ يُؤۡخَذۡ عَلَيۡهِم مِّيثَٰقُ ٱلۡكِتَٰبِ أَن لَّا يَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّ وَدَرَسُواْ مَا فِيهِۗ وَٱلدَّارُ ٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

نو پاتې شول وروسته له دوى نه (داسې) بد خليفګان چې وارثان شول د كتاب (تورات له پلرونو خپلو څخه حال دا چې) اخلي دوى مبلغ (او اسباب) د دې لږې خسيسې (دنيا په رشوت، د اخبارو او احكامو د تحريف په بدل) او وايي دوى: ژر به بخښنه وكړه شي مونږ ته، او حال دا كه راشي دوى ته مبلغ (او اسباب نور) په مثل د دې نو اخلي دوى هغه(هم)، آيا نه وه اخيستې شوې له دوى څخه كلكه وعده په دې كتاب كې (بلكه آخيستې شوې وه داسې) چې نه به وايي دوى پر الله مګر حق (رښتيا خبره)، او لوستي (او لولولي) وو دوى هغه احكام چې په دغه (تورات) كې وو، او دار د آخرت (جنت) خير (ډېر غوره بهتر دى) لپاره د هغه كسانو چې ويرېږي (له عذابه او ځان ساتي له حرامو)، آيا نو تاسې عقل نه كوئ، نه پوهېږئ (چې دنيا فاني او عُقبا باقي ده).

تفسير: يعنې د دوى په ړومبنيو پلرونو او نيكونو كې څه صالحين هم وو، خو د دوى وروستني اولاده او ځوځات داسې ناخلفه شو؛ چې د هغه كتاب تورات شريف وارثان او حاملان وګرځېدل، د دنيا د لږ څه سامان په اخيستلو سره يې د ده په آيتونو كې په تحريف او كتمان شروع وكړه، رشوتونه يې واخيستل، او د تورات د احكامو په خلاف به يې فيصلې صادرولې.

وَٱلَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِٱلۡكِتَٰبِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُصۡلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

او هغه كسان (له دوى ځنې) چې ښه ټينګ نيسي كتاب او قائموي (سم اداء كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ؛ بېشكه مونږ نه ضايع كوو ثواب (عوض، بدل) د نيكو كارانو (له دوى څخه).

تفسير: يعنې دتوبې او د حال د اصلاح ور اوس هم پرانيستلى دى، هغه كسان چې د شريرانو لاره پرېږدي، او د تورات د اصلي هداياتو لاره ټينګه نيسي، او د هغه د هدايت او پخوا ويلو سره سم اوس د قرآنكريم لمن ټينګه نيسي، او د الله تعالى د بندګۍ (لمانځه او نورو) حقوق په ښه ډول سره اداء كړي، الغرض چې د ځان او نورو اصلاح ته متوجه كيږي؛ نو الله تعالى د هغوى اجر نه ضايع كوي، او دوى بلا شبهه د هغو خپلو محنتونو د خوږو مېوو او ثمراتو څخه خامخا خوړونكي دي.

۞ وَإِذۡ نَتَقۡنَا ٱلۡجَبَلَ فَوۡقَهُمۡ كَأَنَّهُۥ ظُلَّةٞ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُۥ وَاقِعُۢ بِهِمۡ خُذُواْ مَآ ءَاتَيۡنَٰكُم بِقُوَّةٖ وَٱذۡكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

او (ياد كړه اى محمده ! يهودو ته) هغه وخت چې راپورته كړ مونږ غر (د طور) د پاسه د دوى ګواكې دغه غر يو سايبان وو (لكه چترى د دوى په سر وه) او غالب ګمان وكړ (وويرېدل) دوى چې بېشكه هغه غر راپرېوتونكى دى پر دوى (له هوا كه تورات ونه مني، او ومو ويل دوى

ته چې) ونیسئ تاسې هغه (تورات) چې درکړی مو دی تاسې ته په قوت (زور ښه کوښښ) سره، او یاد کړئ هغه احکام چې په ده کې دي، ښایي تاسې ته چې ځانونه وساتئ تاسې ! (له ګناهونو).

تفسیر: یعنې هغه میثاق الکتاب ـ عهد او اقرار چې له دوی څخه اخیستی شوی وو، او اوس دوی ته ور په یادولی شي، هغه په داسې یوه اهتمام سره اخیستی شوی وو، چې غر د دوی په سرونو باندې ځوړند شوی وو، او دوی ته داسې ویلي شوي وو، هغه شی تورات او نور چې تاسې ته درکاوه شي؛ هغه ټینګ ونیسئ !، او په ښه عزم یې وساتئ ! او هغه نصائح چې تاسې ته شوي دي؛ هغه تل پوره په یاد ولرئ ! او عمل پرې وکړئ، که نه د انکار په صورت کې وپوهېږئ چې الله تعالی دغه غر پر تاسې غورځوي، او هلاک کوي مو، افسوس دی چې هغه عهد او اقرار مو بیخي هېر کړی دی، چې په دومره اهتمام، تخویف، او تاکید له تاسې څخه اخیستی شوی وو، د «رفع الجبل» قصه په (اول جزء د البقرة په (۸) رکوع) کې تېره شوې ده، هلته یې وګورئ !.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا۟ بَلَىٰ شَهِدْنَآ أَن تَقُولُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخیست رب ستا له بني آدمو ځنې له شاګانو د دوی څخه اولادې د دوی، او شاهدان یې کړل دوی پر ځانونو خپلو باندې، (او وفرمایل الله دوی ته): آیا نه یم زه رب ستاسې؟ وویل دوی (او اقرار یې وکړ): هو ! (ته رب څمونږ یې، په ربوبیت د الله)، ګواه کړه مونږ خپل نفسونه (د دې جهته) چې و (نه) وایئ تاسې په ورځ د قیامت کې چې بېشکه مونږ وو له دغه (توحیده) غافلان (ناخبران). یا (د دې جهته چې) و (نه) وایئ تاسې چې: بېشکه همدا خبره ده چې شرک غوره کړی وو پلرونو څمونږ پخوا له (مونږه)، او وو مونږ اولاده پس له دوی نه (نو اقتدا کړې وه مونږ په هغو پسې)؛ نو آیا هلاکوې (په عذابوې ته یا الله !) مونږ په هغه کار باندې چې کړی وو باطله عمل کوونکو (مشرکانو).

تفسیر: شاه صاحب فرمایي چې: «الله تعالی د آدم علیه السلام له شا ځنې د ده اولاده او د اولادې له شاګانو ځنې یې د دوی اولاده وویسته، له ګردو (ټولو) ځنې یې د خپل الوهیت اقرار واخیست، بیا یې بېرته په همغو شاګانو کې ور داخل کړل، له دې نه دغه مدّعا ده، چې د الله تعالی په مطلق رب منلو کې هر انسان د خپل ځان لپاره کفایت کوي، د پلرونو تقلید نه دی پکار، که پلار مشرک شي؛ نو په ځوی باندې یې لازم دي چې ایمان راوړي، که چا ته داسې یوه شبهه پیدا شي چې هغه عهد خو څما په یاد نه دی پاتې، نو بیا څه حاصل؟ نو داسې دې وپوهېږي، چې د هغه ننبه خو د هر انسان په زړه کې ده، او په ګردو ژبو باندې د هغه خبره جاري ده، چې د ګردو شیانو پیدا کوونکی الله جل جلاله دی، او پر دې باندې ټول جهان قائل دی، او هر چېرې مشهور دی، او هغه کسان چې منکران یا مشرکان شوي دي؛ نو دوی د خپل ناقص عقل په مداخله او ښوونې شرک غوره کړی دی، نو بیا دوی پخپله دروغجنان دي».

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

او همداسې (لکه قصّه د میثاق) په تفصیل سره بیانوو مونږ آیتونه او لپاره د دې چې دوی ښایي راوګرځي (له چټې ـ بېکاره تقلیده، او خپل فکر وچلوي).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې راغلي دي، چې دغه قصه يې يهودانو ته واوروله، چې هغوی هم له خپل عهده همغسې ګرځېدلي وو؛ لکه چې مشرکان ګرځېدلي دي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِيٓ اٰتَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ ﴿۱۷۵﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ ۚ فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ۗ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۷۶﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (يهودانو يا قوم خپل) خبر (او حال) د هغه (سړي) چې ورکړی وو مونږ هغه ته (علم) د آيتونو خپلو؛ نو راووت (او بېزار شو په کفر او اعراض سره) له هغو آيتونو، نو ورپسې شو شيطان (او تېر يې ايست) نو شو له ګمراهانو . او که اراده فرمايلي وی مونږ؛ نو خامخا پورته کړی به وو مونږ دی په دې آيتونو سره (مقام الأبرار ته)، وليکن ده ميلان وکړ ځمکې ته او متابعت يې وکړ د هوا خپلې، نو مثال د ده (په خساست کې) په شان د سپي دی، چې که حمله وکړې پرې (يا يې کورې، چغه کړې او ويې شړې) نو ژبه راباسي او غاپي، او که يې پرېږدې (او څه ورته ونه وايې هم) ژبه راباسي او غاپي، دغه (تېر مثل) مثال د قوم هغه دی؛ چې دوی (له ډېره کبره او عناده) نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته، نو بيان کړه (دوی ته) دغه قصې (او احوال) ښايي چې دوی فکر وکړي (په کې او ايمان راوړي).

تفسیر: د اکثرو مفسرينو په نزد دغه آيات د «بلعم بن باعوراء» په حق کې نازل شوی دی، چې يو يهودي عالم وو، وروسته ده د الله تعالی آيات او هدايات پرېښودل، او د يوې ښځې په اغواء او د دولت په طمع دموسی عليه السلام په مقابل کې د خپلو تصرّفاتو په چلولو او ناپاکو تدابيرو په کار آچولو لګيا شو، آخر يې موسی عليه السلام ته هيڅ زيان او نقصان ونه شو رسولی، او دی يخپله ابدي مردود شو.

د هغه الهي آيتونو علم چې «بلعم» ته ورکړی شوي وو، که الله تعالی اراده کړې وی؛ نو دی به د هغه په وسيله ډېرو لوړو مرتبو ته رسېدلی وو، او دغه هلته کېدی شو چې ده په خپل علم عمل کړی وی، او د الله تعالی د آيتونو د اتباع توفيق ور په برخه کېده؛ خو داسې ونشو، ځکه چې ده پخپله له آسماني برکاتو او آيتونو ځنې مخ واړاوه، او د ځمکې د شهواتو او لذّاتو په لوري متوجه شو، دی د نفس په غوښتنو پسې رهي (روان) وو، او شيطان ده پسې لوېدلی تعاقب يې کاوه، تر دې چې د پخو کړو تلونکو او ګمراهانو په سلسله کې ورننووت.

په دغه وخت کې د ده حال د هغه سپي په شان شو؛ چې ژبه يې د باندې وتلي وي، او در ګرده غاپي او هونګيږي، که حمله پرې وکړې او کورې يې کړې؛ يا يې همغسې خوشې پرېږدې؛ په هر صورت سره هغه پرله پسې غاپي، هونګيږي او خپله ژبه يې ويستلې وي، ځکه چې په طبيعي ډول د زړه د کمزورۍ له وجې د تودې هوا په د باندې ايستلو او د سړې هوا په ننه ايستلو باندې په سهولت قادر نه دی.

همداسې په سفلي غوښتنو کې يې د سخت سا وهونکي سپي حال شو، چې د اخلاقي کمزورۍ له سببه په آيات الله پوهېدل او نه پوهېدل، تنبيه ورکول او نه کول دواړه حالتونه د ده په حق کې برابر شول: ﴿سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ﴾.

د دنيا له حرصه د هغه ژبه د باندې راوتلې او ځړېدلې وه، او د آيات الله د ترک له نحوسته د بد حواسی او د زړه د پرېشانی نقشه او حال د پرله پسې غپېدلو په مثال کې ظاهر شو.

ځیني وايي چې: دغه سړی أمیه بن أبي الصلت وو، چې ده ته هم د ځینو پخوانیو کتابو علم ورکړی شوی وو، او په دې ښه خبر وو چې محمد صلی الله علیه وسلم آخر الزمان نبي دی، خو سره له هغه له ډېره کبره او حسده او عناده پرې کافر شو.

د آیتونو شان نزول هر څه چې وي په هر حال دلته د هواپرستانو انجام ښوولی شوی دی، چې د حق له قبلولو، یا له ښه پوهېدلو څخه وروسته، یواځې په دنیوي طمع او د سفلي غوښتنو په متابعت الهي احکام پرېږدي، او د شیطان پر اشاراتو درومي، او د الله تعالی دعهد او میثاق هیڅ پروا نه کوي.

ګواکې یهودانو ته تنبیه وفرمایله شوه، چې یواځې علم الکتاب دومره نافع نه شي کېدی، تر څو پورې چې په صحیحه معنی سره د هغه اتباع ونه شي.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾ (۲۸ جزء د الجمعه سورت (۵) آیت (۱) رکوع) بدو عالمانو لره په دغو آیتونو کې لوی عبرتناک پند او عبرت او سبق شته؛ که پرې غور او فکر وکړي.

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿۱۷۷﴾

بد مثال دی (مثال د) قوم هغه چې نسبت د دروغو یې کړی وي آیتونو ځمونږ ته، او په ځانو خپلو وو دوی چې ظلم به یې کاوه (په کفر او معاصیو سره).

تفسیر: د مشرکینو او نورو په تردید کې په لوی قرآن کې ځای ځای د عنکبوت ذباب ـ غنې ـ مچ او نورو مثالونه بیان شوي دي مګر د دغو خلقو مثال په داسې بد ډول سره بیان شوی دی؛ چې هیڅ غیرتمن انسان حتی المقدور د هغه ممثل خپل ځان نشي ګرځولی، او هغه بې حیا او غدار چې خپل ځان د هغه مثال ګرځوي، نو هغه فقط د خپل ځان لپاره زیان رسوي.

مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۱۷۸﴾

هر چا ته چې هدایت وکړي (سمه صافه لار وښیي) الله نو همغه د هدایت (او سمې صافې لارې) موندونکی دی، او هر هغه څوک چې ګمراه کړي (ده لره الله)؛ نو دغه ګمراهان هم دوی دي زیانکاران.

تفسیر: علم او فضل هم هلته انسان ته په کار ورځي؛ چې د الله تعالی په هدایت او مرسته (مدد) له صحیح علم سره موافق د عمل توفیق ور په برخه شي، هغه علم چې انسان موَفّق نه کړي، چې د هغه په ښوونه په سمه لاره باندې لاړ شي، نو هر څومره چې دغه عالم علمي فضیلت او قابلیت ولري؛ ودې پوهیږي چې پر ته له زیان او خسارې څخه بل هیڅ شی به د ده په لاس ورنشي، نو ځکه انسان دې په خپل علم او فضل باندې مغرور نشي، بلکه تل دې له الله تعالی څخه هدایت او توفیق وغواړي.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿۱۷۹﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړي دي مونږ لپاره د جهنم (دوزخ) ډېر کسان له جن (پېریانو) او له انسانانو چې دي دوی لره (داسې بې معنی) زړونه چې هیڅ نه پوهیږي دوی په هغو سره (حق له باطله)، او دي دوی لره (داسې بې فائدې) سترګې چې نهویني دوی په هغو

سره (نښې د قدرت)، او دي دوی لره (داسې بېکاره) غوږونه چې نه اوري په هغو سره (آيتونه د الله)، دغه کسان په شان د چارپايانو دي (د نفساني امور په اتّباع کې)، بلکه دوی (چې مکلّفان دي) ډېر ګمراهان دي (له چارپايانو څخه)، دغه کسان همدوی دي غافلان (کاملان په بې خبرۍ کې).

تفسير: دغه آيت په ښکاره ډول د ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آيت سره معارض معلومېږي؛ نو ځکه ځينې مفسرين هلته د ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ لام د «غايت» لپاره او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کې لام د «عاقبت» لپاره مرادوي، يعنې د ګردو (ټولو) له پيدا کولو څخه اصلي مطلب خو عبادت دی، ليکن څرنګه چې ډېر انسانان او پيريان به دغه مطلب پوره نه کړی شي؛ نو عاقبت به دوزخ ته ليږلي کېږي، نو د دغه عاقبت په لحاظ ويلی شو، چې ګواکې دوی دوزخ لپاره پيدا شوي دي، کما في قوله تعالى: ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾.

خو د محققينو په نزد دغه تکلّف ته هيڅ حاجت نشته، او دوی په دواړو ځايونو کې لام د «غايت» لپاره بللی دی، مګر په ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ کې «تشريعي غايت» او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کې «تکويني غايت» دی.

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ الآيه - «چې دي دوی لره داسې بې معنی زړونه چې هيڅ نه پوهېږي په هغو سره حق له باطله الخ»، يعنې زړه، غوږونه، سترګې او نور ګرد شيان يې شته دي، خو نه په خپلو زړونو کې په آيات الله کې غور کوي، او نه د قدرت نښې د عمق او اعتبار په نظر مطالعه کوي، او نه الهي خبرې د قبول په غوږونو سره اوري.

څرنګه چې د چارپايانو (حيواناتو) ګرد ادراکات يواځې د خوړلو او څښلو او بهيمي جذباتو په دائره کې محدود وي، هم دغسې د دوی حال هم دی، چې خپل زړونه، دماغونه، لاسونه، پښې، سترګې او غوږونو الغرض د الله تعالى نورې ورکړی شوې قواوې يواځې د دنيوي لذائذو او مادي غوښتنو د تحصيل او تکميل لپاره پکار اچوي، او له انساني کمالاتو او د ملکوتي خصائلو له اکتساب سره هيڅ سر او کار نه لري، بلکه که غور وکړ شي؛ نو د دوی حال له يوه لوري د حيواناتو له حاله هم بدتر دی، ځکه چې حيوان د خپل خاوند په بللو راځي، او د ده په رټلو او شړلو اوړي، مګر دوی له سره د خپل حقيقي مالک په غږ باندې غوږ نه ږدي.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

او خاص الله لره دي (ټول) نومونه ډېر ښه؛ نو وبولئ دغه (الله) په همغو (ښو نومونو) سره او پرېږدئ هغه کسان چې (له ډېره جهله) الحاد (کوږوالی) کوي په نومونو د الله کې، ژر به سزا ورکړه شي دوی ته د هغو کارونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: پاک الله تل په ښو نومونو سره يادوئ ! او په ښو صفاتو يې وستايئ ! او هغه کسان چې د الله جل جلاله د اسماوو او صفاتو په نسبت کوږ تګ کوي؛ هغوی پرېږدئ ! دوی څه چې کوي همغه به مومي.

د الله تعالى د نومونو او صفتونو په متعلق کوږ تګ دا دی، چې په الله تعالى باندې د داسې نامه او صفت اطلاق وکړی شي؛ چې د هغه اجازه شريعت نه وي ورکړې، او د حق جل وعلا د تعظيم او اجلال سره لايق نه وي، يا د ده د مخصوص نامه او صفت اطلاق په غير الله باندې وشي، يا د هغو د معنی ګانو په بيانولو کې تأويل، لاندې باندې او وړاندې وروسته کول تر سره شي، يا يې په معاصي مثلاً سحر او په نورو کې استعمال کړي، يا له خپله ځانه پاک الله ته نومونه سازوي، لکه چې يهودان يې «أبو المكارم» «پلار د کرمونو» او «أبيض الوجه» «سپين مخی» بولي، او نصارى يې «أبو المسيح» - پلار د مسيح بولي، او حکماء يې «العلة الأولى» «ړومبنی علت» بولي، دغه ګرد کاږه تلل دي، کله چې د دوزخيانو بحث تېر شو، نو اوس د جنتيانو حال بيانيږي.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۸۱﴾

او ځینې له هغو کسانو چې پیدا کړي دي مونږ یو امت (جماعت) دی؛ چې لاره ښیي خلقو ته په حقه، او په همدې (حق) سره برابري (انصاف) کوي (په ګردو (ټولو) معاملاتو کې).

تفسیر: دغه جماعت محمدي مرحومه امت دی، علی صاحبها أفضل الصلوات والتسلیم، چې دوی له هر راز (قسم) افراط او تفریط او کږو تللو څخه بېل شوي دي، د صداقت، عدالت، دیانت، انصاف، او نورو محاسنو طریقه یې اختیار کړېده، او د همغو فضائلو په لوري نورو ته هم دعوت ورکوي، وروسته له دې نه د دې امت د مخالفینو او د حق تکذیب کوونکو ذکر راځي.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۲﴾ وَأُمْلِيْ لَهُمْ إِنَّ كَيْدِيْ مَتِيْنٌ ﴿۱۸۳﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آیتونو څمونږ ته ژر به ونیسو مونږ دوی له داسې لوري چې نه به پوهیږي دوی، او مهلت ورکوم زه دوی ته، بېشکه چې کید (حیله، چال) څما ډېر سخت دی.

تفسیر: دروغجنو مجرمانو ته ډېر ځلې علی الفور سزا نه ورکوله کیږي، بلکه د دنیوي عیش او عشرت او پراخۍ وَرونه ورپرانیستلی شي، تر دې چې د الهي سزا څنې بې فکره او د جرائمو په ارتکاب کې لا زړور شي، او ورو ورو خپل ځانونه په ښکاره ډول د هغې انتهایي سزا مستحق ګرځوي، چې په دوی باندې جاري کېدونکې ده، همدغه د پاک الله مهلت ورکول او استدراج دی، مګر دوی له حماقت او بې حیایی نه داسې ګومان کوي؛ چې دا پر مونږ باندې د الله تعالی لورینه او مهرباني ده.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۸۴﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوْا فِيْ مَلَكُوْتِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ وَّأَنْ عَسٰٓى أَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيْثٍ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۸۵﴾

آیا فکر نه دی کړی دغو (مکذبینو چې پوه شوي به وی په دې باندې) چې نشته په صاحب (ملګري) د دوی پورې هیڅ یو حال د لېونتوب، نه دی دغه (صاحب) مګر (خو دی) یو ویروونکی ښکاره. آیا نظر نه کاوه دوی (د استدلال په طریقې سره) په سلطنت د آسمانونو او د ځمکې کې، او په هغه کې چې پیدا کړي دي الله له هر شي څخه، او (بل په دې کې فکر نه کوي) چې ښایي چې وي (دا خبره) چې په تحقیق سره نژدې شوې به وي وعده د دوی، نو په کومې یوې خبرې پس له دې (قرآنه) ایمان به راوړي دوی.

تفسیر: یعنې آخر آیت الله ته د دروغو نسبت کول او د هغو له بد انجام څخه د غافلېدو سبب څه شی دی؟، د دغو آیتونو راوړونکی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم عاقل، کامل، او امین فاضل دی، هغه ګرد عمر له تاسې سره اوسېدلی دی، د هغه د ټولو وړو او لویو احوالو څخه تاسې واقف یئ، د ده عقل، پوهه، امانت او دیانت لا له پخوا مسلّم او معروف دی، او له هغه ذات څخه چې دغه کتاب راوړی شوی دی؛ هغه د ګرد عالم مالک، مطلق شهنشاه، او د هر شيز خالق دی، د هغه پر نهایت مضبوط او محکم نظام، سلطنت، بلکه پر ټولو وړو او لویو شیانو چې د الله تعالی مخلوقات دي؛ غور او فکر وکړئ.

مثلا هم دغو ارتو او لويو آسمانونو ته د استدلال په طريقه دقت وكړئ، چې په كې (۱۲) برجونه او رنګارنګ بېشماره ستوري دي، چې ځينې يې سيارات او ځينې يې ثوابت دي، لمر او سپوږمۍ لري.

او دقت وكړئ د ځمكې په ارت او لوی ملك كې، چې په كې ډول ډول (قسم قسم) ونې، سيندونه، بحرونه، غرونه، حيوانات، خوځندې، الوتونكې او راز راز (قسم قسم) بادونه، وريځې او بارانونه شته، او هر هغه شيان چې پيدا كړي دي الله تعالى؛ هغه هم دوی ويني، لـه هـر شي چې د صانع الله جل جلاله كامل قدرت ورته معلوم شو؛ نو د دغو «تكويني» او «تنزيلي» آيتونو تصديق به وكړي، بيا نو د آيات الله په تسليم كې څه عذر باقي دی؟ !، ښايي دوی وپوهول شي، چې د دوی د موت او هلاكت وخت به قريب شوی وي، لهذا په هغه تياری كې چې بعث بعد الموت لپاره وكړی شي؛ ښايي چې جلتي او تيزي وشي ! او ښايي چې له بدو كارونو توبه ګار او ښو كارونو ته حرص او تلوار وكړي !.

مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ ۚ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۱۸۶﴾

هر هغه چا لره چې ګمراه كړي الله؛ نو نشته هيڅ لار ښوونكى د (حق) ده ته، او (الله) پرېږدي دوی په شرارتونو خپلو كې په دې حال كې چې حيران او سرګردانه ګرځي.

تفسير: هدايت او ضلالت دواړه لكه نور شيان د الله تعالى په قبضه كې دي، كه الله جل جلاله اراده ونه فرمايي؛ نو ګرد د هدايت سامان همغسې پاتې كيږي، او سړی له هيڅ لوري نه منتفع كيږي، هو ! عادتاً هلته الله تعالى د هدايت توفيق وركوي؛ چې بنده په خپل كسب او اختيار سره پر هغې لياري تګ وكړي، او تلل پرې وغواړي، او هغه چې په لوی لاس يواځې بدی او شرارت ته ملا تړي؛ نو پاك الله هم وروسته له لار ښوولو څخه هغه په همغه خپل حال باندې پرېږدي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ۚ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۗ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۸۷﴾

پوښتنه كوي (منكران د قيامت) له تا نه (ای محمده !) له (حاله د) قيامت چې كله به وي وخت د قيام (ښكاره كولو د هغه)؟ ووايه (ته دوی ته): بېشكه خبره همدا ده چې علم د ده په نزد د رب ځما دی، نه ښكاروي دا قيامت (هيڅوك) په وخت د ده كې مګر (ښكاره وي يې) هم دغه (الله)، دروند دی (د قيامت ډار) په (مخلوقاتو) د آسمانونو او (په مخلوقاتو د) ځمكې، را به نشي دغه (قيامت) تاسې ته مګر (دربشي) ناڅاپه (بې خبره)، پوښتنه كوي دوی له تا نه (ای محمده !) ګواكې ته مبالغه كوونكى يې (په سوال كې) له قيامته (يعنې ته عالم يې په قيامت)؟ ووايه چې بېشكه علم د دغه (قيامت خاص) په نزد د الله دی، او ليكن زياتره خلق نه پوهيږي (په دې چې علم يې خاص الله لره دی).

تفسير: لومړی په ﴿وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ﴾ كې خاص د هغه قوم د اجل او موت ذكر وو؛ چې هغوی ته هيڅ معلوم نه وو، چې اجل كله راځي، نو بيا دلته د ګردې دنيا د اجل قيامت په نسبت تنبيه فرمايي، كله چې چاته دخپل مرګ د وخت او نېټې اطلاع او خبر نه وي چې كله راځي؟ نو د دنيا د موت او اجل په نسبت څوك څه ويلى شي، چې په كوم تاريخ او په كومه نېټه به راځي؟ ! د دې تعيين علم پرته (علاوه) د علّام الغيوب الله جل جلاله بل هيڅ يو موجود سره نشته، همغه پاك الله په خپل معين او مقدر وخت كې قيامت واقع كوي، او دغه راښكاروي چې د الله تعالى په علم

کې د هغه وخت همدغه دی، پر آسمان او ځمکه باندې به دغه واقعه ډېره درنه وي، او د هغه علم هم ډېر درونددی، چې ما سوا الله بل چا ته حاصل نه دی، اګر که د دغې واقعې ډېر قرائن او امارات شته، چې نبیانو علیهم السلام بالخاصه ځمونږ آخر الزمان پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بیان فرمایلي دي، خو بیا هم د دغو ګردو علائمو له ظهوره وروسته کله چې قیامت واقع کیږي؛ نو هغه به بیخي په بې خبرۍ یو ناڅاپه او دفعتاً پېښیږي، لکه چې د بخاري شریف او د نورو په احادیثو کې تفصیلا مذکور دي.

﴿يَسْـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا﴾ الآیه ـ د دې خلقو د سوال له طرزه ظاهریږي، چې ګواکې دوی ستاسې په نسبت داسې خیال کوي؛ چې ته د دې خبرې په تحقیق، تفتیش، پته او سراغ لګولو کې مشغول یې، او له تلاشه وروسته دې د هغه علم ته ځان رسولی دی، حال دا چې دغه علم حق جل وعلی شأنه سره مخصوص دی، او انبیاء علیهم السلام په هغو شیانو پسې دومره نه ګرځي، چې هغه د الله تعالی له جانبه د کوم مصلحت لامله (وجې) پټ ساتل شوي وي، او نه دغه کار د دوی په اختیار کې شته، چې که هر څه وغواړي؛ هغه په کوښښ سره ضرور معلوم کړي.

﴿قُل لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ لَٱسْتَكْثَرْتُ مِنَ ٱلْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِىَ ٱلسُّوٓءُ ۚ إِنْ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې زه نه لرم واک لپاره د نفس (ځان) خپل د (رسولو د) نفع او نه د (دفع کولو د) ضرر مګر هغه څه چې اراده وفرمایي الله، او که وی زه چې پوهېدلی په (خبرو د) غیب باندې؛ نو خامخا حاصل کړی به مې وی ډېر له خیر (نفعې) ځنې، او نه به وو رسېدلی ما ته کوم زیان، نه یم زه مګر (خو یم) ویروونکی (د کفارو په جحیم سره) او زېری کوونکی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي (په نعیم سره).

تفسیر: په دغه آیت کې دا راښوول شوي دي؛ چې هر بنده اګر که ډېر لوی هم وي، مستقل اختیار او محیط علم نه لري، سید الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ته د دې خبرې د اعلان کولو حکم شوی دی، چې زه نورو ته لا څه چې خپل ځان ته هم څه ګټه (فائده) نشم رسولی، او نه ځان له زیان څخه ساتلی شم، مګر څومره چې الله تعالی وغواړي؛ هم هغومره زه اقتدار لرم، که زه پر ګردو غیبي خبرو پوهېدی؛ نو ډېرې ښېګڼې (فائدې) به مې د خپل ځان لپاره حاصلولې چې د غیبي علم د نه لرلو له سببه زیاتره فوتیږي، او هیڅکله هیڅ یوه نامناسبه واقعه به راته نه پېښېده، مثلا د «افک» په واقعه کې د څو ورځو له مخې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د وحیې د نه راتللو له سببه سخت اضطراب او قلق او پریشاني ورپېښه شوه، په «حجة الوداع» کې یې صاف وفرمایل:

«لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سُقت الهدي» «که زه لا له پخوا پوهېدی په دغه شي باندې چې وروسته راپېښ شو؛ نو له سره به مې د (هدي) حیوان له ځان سره نه راووست»، داسې په سلهاوو نورې واقعې دي، چې د هغوی مخنیوی د «محیط علم» د لرلو په صورت په ډېره آسانۍ سره ممکن وو.

ګواکې دا یې ښوولې ده چې «علم المحیط» پرته له الله تعالی ځنې بل هیچا ته نه دی حاصل، او علم الغیب خو لا پریږدئ ! د محسوساتو او مبصراتو پوره علم هم د الله تعالی په عطا کولو سره حاصلیږي، که الله تعالی اراده ونه فرمایي نو مونږ د محسوساتو ادراک هم نشو کولی.

په هر حال په دغه آیت کې په ښکاره ډول سره راښوول شوي دي، چې مستقل اختیار یا محیط علم د نبوت له لوازمو ځنې نه دی، لکه چې ځینې جاهلان یې اټکلوي، هو ! د شرعیاتو علم چې د انبیاوو علیهم السلام له منصب او وظیفې سره ربط لري؛ ښایي هغه کامل کړي.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا
خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿۱۸۹﴾ فَلَمَّا
آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۱۹۰﴾

همدغه (الله) هغه ذات دی، چې پیدا کړي يې يئ تاسې له نفس يوه څخه او پيدا کړې يې ده له دې نفس څخه ښځه د ده، لپاره د دې چې آرام ونيسي له دې سره، نو کله چې نارينه پټه کړه دغه ښځه (يعني جماع يې ورسره وکړه) نو حامله شوه په حمل خفيف (سپک سره)؛ نو ګرځېده (تله راتله) په له دې حمل سره، نو کله چې دروند شو حمل نو سوال وکړ دواړو له الله رب خپل نه، چې قسم دی خامخا که راکړې ته مونږ ته صالح (کامل روغ ولد)؛ نو خامخا شو به مونږ هرو مرو له شکر ايستونکو (په دې نعمت). نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته صالح (ولد)؛ نو وګرځول دوی دواړو الله ته شريکان په (نامه د) هغه کې چې ورکړ دوی ته (الله)، نو پورته دی الله له هغه چې دوی (او اولاده د دوی) يې شريکوي (له ده سره).

تفسير: الله تعالی ګرد انسانان له آدم عليه السلام څخه پيدا کړل، او د آدم عليه السلام د انس او سکون او د قرار د حصول لپاره يې د ده له وجوده د ده جوړه حواء رضي الله تعالی عنها پيدا کړه، بيا له دوی دواړو څنې نوره اولاده او ځوځات پيدا شول.

کله چې يو نارينه له خپلې ښځې خپله فطري غوښتنه حاصله کړي؛ نو ښځه حامله شي، د حمل په ابتدايي حالت کې هيڅ دروندوالی نه وي، او حسب المعمول به ښځه تله راتله، او ناسته ولاړه کوي، ځکه چې تشه نطفه وي، کله چې ګېډه يې د ولد د لويېدلو په سبب راپورته شي؛ نو په دې باندې هيڅوک خبر نه وو، چې د دې په منځ کې څه شی پټ دي، آيا انسان دی که حيوان؟ نو نارينه او ښځې دواړو د حق تعالی په دربار کې عرض وکړ، که ته له خپله فضله يو ښه روغ رمټ او د کار وړ او صالح وړوکی مولود را عنايت کړې، نو مونږ دواړه بلکه ځمونږ نسل به هم ټول ستا شکر اداء کوو، کله چې الله تعالی د دوی دغه تمنّا پوره کړه، نو دوی ځمونږ په ورکړې شوي شي کې د نورو د برخو په ټاکلو (مقررولو) يې شروع وکړه، مثلا ځينې په دې عقيده شول، چې دغه اولاد فلانې ژوندي يا مړ مخلوق مونږ ته راکړی دی، ځينې په دې عقيده نه وو خو عملاً به يې د هغه په نذر او نياز شروع وکړه، يا به يې د مولود وچولی (تندی) د هغه په مخکې په سجده کېښوده، يا به يې په مولود باندې داسې نوم کېښوده، چې له هغه څخه به د شرک بوی راته، لکه عبد العزّی، عبد الشمس او داسې نور، لنډه دا چې په دغه صورت کې به د حقيقي منعم حق اعتقادا يا فعلا يا قولا نورو ته ورکول کېده.

ښه وپوهېږئ چې حق تعالی د شرک د ګردو انواعو او مراتبو څخه لوړ او لوی او اعلی دی، په دغو آيتونو کې د حسن بصري «رحمه الله» او نورو له رايه سره موافق خاص آدم عليه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها مقصود نه دي، بلکه د عامو انسانانو د حالت نقشه ايستلې شوې ده، بېشکه ابتداء په ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ کې د تمهيد په ډول د آدم عليه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها ذکر وو، مګر له هغه وروسته د مطلق نر او ښځې ذکر شوی دی، او داسې په ډېرو ځايونو کې کيږي، چې د شخص له ذکره د جنس په لوري انتقال مرادوي لکه په ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ﴾ کې هغه ستوري چې په ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ سره ياد شوي دي، هغه لوېدونکي ماتېدونکي ستوري نه دي، چې په هغو د شياطينو ويشتل په عمل راځي، مګر له شخص د ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ څخه جنس مصابيح ته د کلام انتقال شوی دی.

تنبیه: حافظ عماد الدين ابن كثير «رحمه الله» ويلي دي چې: «كومو روايتونو كې چې راغلي دي، چې آدم او حواء عليهما السلام خپل ځوی ته «عبد الحارث» نوم كېښود، هغه له درې جهته معلول دي:

(۱): عمر بن ابراهيم البصري د يوه حديث په سند كې راغلی دی، او ابو حاتم «رحمه الله» د هغه په اړه وايي: «لا يحتجُّ به».

(۲) په ځينو نورو روايتونو كې دا قول په سمرة رضي الله تعالى عنه باندې موقوف دی، او رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې نه دی مرفوع كړی.

(۳): حسن بصري «رحمه الله» چې د دغه روايت راوي هم دی؛ خو پخپله يې د دغه آيت شريف تفسير دغه شان نه دی كړی، كه دغه روايت صحيح وی، نو حسن رحمه الله به وربانديې په دغه تفسير كې اعتماد كړی وو، ځكه هغه وايي چې د ﴿جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ﴾ نه مراد آدم او حواء عليهما السلام نه دي، بلكه د هغه اولادې ځخه نور خلك مراد دي، لكه يهود او نصارى، او همدا ښه او بهتر تفسير دی اهـ.

(۴): دا حديث حسن بصري «رحمه الله» د سمرة رضي الله تعالى عنه ځخه روايت كړی دی، او د محققينو محدثينو تحقيق دا دی، چې حسن بصري له سمرة رضي الله تعالى عنه ځخه يواځې د عقيقې حديث اورېدلی دی، او نور يې ورځخه نه دي اورېدلي، نو هغه ټول منقطع دي.

او هر چې كوم آثار د أهل علم ځخه په دغه باب كې نقل شوي دي؛ نو كېداى شي له أهل كتابو ځخه يې اورېدلي وي، او په اسلامي شريعت كې داسې څه نشته چې د دغه روايتونو تأييد وكړي، نو كه تكذيب يې ونه كړو، نو تصديق يې هم نشو كولاى، سره له دې چې په وروستي غوراوي كې د يو جليل القدر پيغمبر په شان كې طعن هم راځي، نو له دې كبله لكه چې ابن كثير «رحمه الله» وايي: «ځمونږ په وړاندې افضل، راجح، او بهتر د حسن بصري «رحمه الله» قول دی، چې مراد ورځخه آدم او حواء نه، بلكه د هغوى اولاد يهود او نصارى دي».

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾

آيا شريك ګرځوي دوى (له الله سره) هغه شى چې نشي پيدا كولی هيڅ څيز حال دا چې دغه (بُتان) پيدا كړل كيږي (يعني دوى پخپله بل چا پيدا كړي دي، نو څرنګه به خالق د بل چا شي؟).

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَـٰمِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ ۖ فَٱدْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا۟ لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ قُلِ ٱدْعُوا۟ شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

او طاقت نه لري (دا بتان) لپاره د دغو (عابدانو خپلو) د مرستې كولو او نه له ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) كولی شي. او كه تاسې راوبولئ دوى سمې صافې لارې ته؛ نو نه كوي متابعت دوى ستاسې، برابره ده پر تاسې (دغه خبره) چې آيا بولئ تاسې (دوى) او كه يئ تاسې چپ (د دوى له بلنې ځخه). بېشكه هغه كسان چې عبادت كوئ تاسې (اى مشركانو ! د دوى او بولئ يې) بې له الله؛ مملوكان دي په شان ستاسې، نو وبولئ تاسې دوى؛ نو ودې مني دوى (دغه بلنه)

ستاسې که يئ تاسې صادقان (رښتيني په دغه دعوی کې چې دوی معبودان دي). آيا شته دوی ته (داسې) پښې چې تلل کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) لاسونه چې نيول کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) سترګې چې ليدل کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) غوږونه چې اورېدل کوي دوی په هغو سره (بلکه دا شيان دوی لره نشته، پس له تاسې څخه هم بدتر شول، نو تاسې څنګه د دوی عبادت کوئ؟ !) ووايه (ای محمده ! دوی ته): چې را وبولئ تاسې شريکان خپل (د امداد لپاره) بيا (په خپلو تدبيرونو) ضرر ورسوئ ماته پس مهلت مه راکوئ تاسې ماته (هيڅ قدر).

إِنَّ وَلِـۧيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتٰبَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصّٰلِحِينَ ﴿١٩٦﴾

بېشکه ولي «ناصر او ساتونکی» مې الله دی، هغه چې ټوټه ټوټه يې نازل کړی دی کتاب، او همدغه (الله حمايت) ساتنه کوي د صالحانو (او کارونه يې جوړوي).

تفسير: يعنې هغه الله جل جلاله ځما ولي، بادار او مرستيال دی؛ چې پر ما باندې يې وار په وار کتاب (قرآن) نازل کړی دی، او د رسالت پر منصب باندې يې فائز کړی يم، هم دغه پاک الله به زما حمايت، حفاظت او صيانت د ګردې دنيا په مقابل کې وکړي، ځکه چې همدغه الله تعالى د خپلو نېکو بندګانو حفاظت او اعانت کوي، بالخاصّه د انبياوو عليهم السلام.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا ۖ وَتَرٰىهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

او (بېشکه) هغه (معبودان) چې يې بولئ تاسې بې له الله؛ طاقت نه لري دوی د نصرت (مرستې کولو) ستاسې، او نه د ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي (نو زه يې څه پروا لرم). او که راوبولئ تاسې دوی په جانب د هدايت (د سمې صافې لارې)؛ نو هيڅ نه اوري دوی، او وينې به ته (ای محمده !) دوی چې ګوري به دوی تاته حال دا چې دوی به هيڅ نه وينې.

تفسير: يعنې په ښکاره سره دوی د سترګو خاوندان دي، خو په کې د ليدلو قوت او د کتلو قدرت او د بينايي نور او د بصارت ظهور چېرې دی؟

د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل که مشرکين شي، نو د (هُم) ضمير بُتانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې ای مشرکانو دا بتان ښو کارو ته، نو دوی نه اوري، او که د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل مؤمنين شي؛ نو د (هُم) ضمير مشرکانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې ای مؤمنانو دا مشرکان ښو کارونو ته؛ نو دوی ستاسې بلنه نه منې.

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ۚ إِنَّهٗ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

ونيسه (ای محمده ! عادت د) عفوې کولو، او امر (حکم) وکړه په معروف (نېکو کارونو) سره، او مخ وګرځوه ! (په څنګ شه !) له جاهلانو (ناپوهانو ليونيانو) څخه. او که باعث او تېز کړي تا (په معصيت) له طرفه د شيطان کومه وسوسه؛ نو پناه وغواړه په الله پورې، بېشکه دغه (الله) ښه اورېدونکی ښه عالم دی (د ټولو اقوالو په ګردو احوالو).

تفسیر: د﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ څو معناګاني شوي دي، د زیاترو حاصل دا دی، چې له سختګیرۍ او تندخویۍ څنې پرهېز وکړه د مؤمنانو په مقابل کې، څو د قهر او غضب له امله (وجې) دوی در څخه تار په تار نشي، او محقق شیخ الهند «رحمه الله» همدغه معنا د «عفوې په عادت نیولو» سره تعبیر کړېده.

ځینې د دې آیت ترجمه داسې هم کوي، «واخله ای محمده ! د غنیانو هغه زیاتي مالونه او هغه چې آسان وي دوی ته، (او دا حکم د زکات له وجوب څخه پخوا وو) او امر وکړه خلقو ته په نېکۍ سره، او مخ وګرځوه له ناپوهانو، او مه کوه ورسره جنګ، (او دا اعراض هم د جهاد له فرضیت څخه پخوا وو) او که ورسیږي تاته ای محمده ! له طرفه د شیطانه څه وسوسه چې په جګړه کې دې واچوي له جاهلانو سره؛ پس پناه ونیسه په الله سره چې در څخه دفع کړي هغه وسوسه الخ».

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ۝٢٠١ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ۝٢٠٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ویرېږي (له الله او ځان ساتي له ګناه) کله چې ورسیږي دوی ته کومه وسوسه (او ګذر) له طرفه د شیطانه؛ نو یاد کاندي دوی (حکم د الله او ویښ شي) پس ناڅاپه دوی لیدونکي وي (د حق)، او ورونه د دوی (چې شیطانان دي) راکاږي (چلوي) دغه (کفار) په ګمراهۍ کې، بیا نه کوي دوی تقصیر (له ښویولو د کفارو یا کفار تقصیر نه کوي په متابعت د شیاطینو کې).

تفسیر: اګر که د استعاذې حکم ګردو (ټولو) لره شامل دی، خو خطاب لومړی یواځې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وو، اوس د عامو متقیانو او د ګردو (ټولو) پرهېزګارانو د حال بیان فرمایي، یعنې د عامو متقیانو په حق کې دغه محال نه دی، چې د شیطان ګذر د هغوی په لوري وشي، او خپله کومه وسوسه د هغوی په زړونو کې واچوي، هو ! د متقیانو شان داسې وي، چې د شیطان له اغواء او تېرایستلو څنې تل په غفلت کې نه پاتې کیږي، بلکه که لږ څه غفلت وریپېښ شي؛ دستي پاک الله یادوي، ویښ او په سد کیږي، که یې ولغزي؛ نو سمدلاسه ځان نیسي.

باقي د غیر متقیانو چې د دوی په زړو کې د الله تعالی وېره نه وي، او خپل ځان له ګناهونو څخه نه ساتي، او ښایي دوی ته د شیطان ورونه وویل شي، د دوی حال دا دی، چې شیطان تل دوی د ګمراهۍ په لوري کشوي، او ورښایسته کوي یې، او د دوی په تېرایستلو کې هیڅ قصور او کمی نه کوي.

﴿وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي ۚ هَٰذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝٢٠٣﴾

او تر هغه وخته پورې چې رانه وړې (ته ای محمده !) دوی ته کومه معجزه (چې دوی یې غواړي نو) وایي دوی: ولې دې (له خپله ځانه) غوره (جوړه) نه کړه داسې معجزه؟ نو ووایه: بېشکه همدا خبره ده، چې زه متابعت کوم د هغه څه چې وحې کولی شي ماته له طرفه د رب خما (او زه نه یم راوړونکی د معجزې له خپله ځانه)، دغه (قرآن ټول دلائل د) پوهنې دي له (جانبه ده) رب ستاسې، او هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي دوی.

تفسیر: د نبي وظیفه یواځې همدغه ده، چې هر هغه شی چې الله تعالی په وحي سره نازلوي؛ قبول یې کړي، او پرې ټګ او عمل وکړي، او نورو ته هم پر هغه باندې د عمل کولو دعوت ورکړي، باقي هغه تنزیلي او تکویني آیتونه چې تاسو

يې له ما ځنې غواړئ؛ نو کوم آيت او معجزه به له پاک قرآن ځنې لويه او لوړه وي؟ ځکه چې دغه عظيم الشأنه معجزه د ګرد (ټول) جهان لپاره د بصيرت زياتوونکو حقائقو او مواعظو خزانه ده، او ايمان راوړونکو ته د يوه خاص قسم هدايت او رحمت ذخيره منځ کې لري، تاسې دغه عظيم الشأن قرآن کله ومانه ! چې بيا به هغه فرمايشي معجزه ومنئ؟ !.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

او کله چې ولوستلی شي قرآن؛ نو غوږ کېږدئ تاسې هغه ته او چپ اوسئ تاسې، لپاره د دې چې رحم دربانديې وشي.

وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾

او يادوه ته (ای بنده !) رب خپل په زړه خپل کې په زارۍ او وېرې سره او کم له هسکه (اوچته) غږه له وينا، په لومړنيو برخو د سبا کې، او په وروستنيو برخو د بېګا کې، او مه کېږه (ای ځما بنده) له غافلانو (بې خبرانو !).

تفسير: لوی ذکر خو عظيم الشأن قرآن دی، چې د هغه د ادب بيان اوس تېر شو، په دغه آيت کې د «ذکر الله» څه آداب په عمومي توګه بيان فرمايي، يعني د «ذکر الله» اصلي روح همدا دی، هغه شی چې په ژبه ويل کيږي؛ د زړه توجه دې هم د هغه په لوري وي، تر څو د «ذکر الله» پوره خوند او نفع ظاهره شي، او ژبه او زړه دواړه د الله تعالی په ياد کې مشغول شي، د ذکر الله په وخت کې ښايي چې په فکر کې دقّت او په زړه کې رقّت وي، او په صحيح رغبت، مينه او رهبت (وېره) سره د الله تعالی په ياد کې مشغول او لګيا شي !، او داسې وضعيت او هيئت دې خپل ځان ته غوره کړي، لکه چې کوم ويرېدونکی خوشامند کوونکی انسان يو لوی بې مثله ذات ته عرض او فرياد کوي، ښايي چې د ذاکر په لهجه، غږ او هيئت کې دې د تضرّع، وېرې او خوف اثر او رنګ محسوس وي، د ذکر او مذکور له عظمت او جلاله د غږ ورو کېدل يو طبيعي او قدرتي امر دی: ﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ (۱۶ جزء د طه سورت (۱۰۸) آيت (۶) رکوع)، نو ځکه له په زوره ذکر کولو څخه ممانعت راغلی دی، که په ورو غږ او توجّه سره په خفيه يا په جهر سره د الله تعالی ذکر وکړي؛ نو الله تعالی به هم د هغه ذکر کوي.

إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ۩ ﴿٢٠٦﴾

بېشکه هغه (ملائکې) چې په نزد د رب ستا کې (مقربې) دي؛ نه کوي تکبر (لويي) دوی له عبادت د دغه (الله) څخه، او پاکي وايي په هر وخت د دغه (الله) او خاص هم دغه الله ته سجدې کوي.

تفسير: يعني په شپه او ورځ مخصوصاً د سبا او بېګا په اوقاتو کې د الله تعالی له ياده مه غافل کېږئ، کله چې مقربې ملائکې د الله تعالی له بندګۍ ځنې عار نه کوي، بلکه همېشه د الله جل جلاله په يادولو او ذکر کولو کې لګيا او مشغولې دي، او هم دغه رب العالمين ته سجدې کوي؛ نو انسانانو ته لا ضروري ده، چې د اله العالمين جل جلاله له ذکر او عبادت څخه غافل نشي !، بنا پر دې د دې آيتونو له لوستلو څخه وروسته ښايي چې د تلاوت سجده هم وکړه شي !.

(تمّت سورة الأعراف بفضل الله تعالی)

سُورَةُ الأَنفَالِ

«د (الأنفال) سورت مدني دی، پرته له (۳۰) آيت څخه د (۳۶) آيت تر آخره پورې چې مکي دي، (۷۵) آيتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۸) او په نزول کې (۸۸) سورت دی، د (البقرة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

دغه سورت د «بدر» له غزا څخه وروسته په مدينې منورې کې نازل شوی دی، د هجرت په دويم کال کې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته معلومه شوه، چې يوه لويه تجارتي قافله د ابو سفيان په مشرۍ له شام څخه رهي (روانه) شوې ده، د ابو سفيان دغه تجارتي قافله «جوپه» چې په هغې کې تقريباً «۶۰» تنه قريش او يو زر اوښان او پنځوس زره ديناره مال وو، کله چې له شام څخې د مکې معظّمې په لورې د کاروان د بېرته راګرځېدلو خبر نبي کريم صلی الله عليه وسلم ته ورسېد.

نو د «صحيح مسلم» له يوه روايت سره سم رسول الله مبارک له اصحابو سره مشوره وکړه، چې آيا پر دغه جماعت باندې تعرض وکړو؟ د دغې جرګې د دې وضعيت له ليدلو څخې ابو بکر الصدّيق او عمر الفاروق او رئيس الانصار سعد بن عبادة رضي الله تعالی عنهم أجمعين حوصله زياتوونکې خطبې وويلې او ښې ويناوې يې وکړې.

بالآخر رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلّم له درې سوو او څو تنو مجاهدينو سره؛ هغه کسان چې په هماغه وخت کې سره ټول شوي وو، له خپلو معمولي سامانونو سره رهي (روان) شوي وو.

په دې باره کې د بخاري شريف په روايت کې «کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه» فرمايي: «هغه کسان چې د بدر په غزا کې شريک شوي نه وو؛ په هغوی باندې کوم عتاب نازل نشو، ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم يواځې د تجارتي قافلې د مهم لپاره وتلی وو، اتفاقاً الله تعالی د يوه اساسي جنګ صورت ورپيدا کړ.

ابو سُفيان د رسول الله مبارک له دغې ارادې څخې خبر شو، او سمدلاسه يې مکّې معظمې ته سړی واستاوه، له هغه ځايه تقريبا د زرو تنو لښکر چې د قريشو لوی لوی سرداران او مشران هم په کې شامل وو؛ له پوره وسلو، سامانونو، لوازمو او تجهيزاتو سره د مدينې منورې په لوري رهي (روان) شو.

رسول الله مبارک د «صفراء» په مقام کې وو، چې دا خبره ورمعلومه شوه، چې د ابو جهل او د نورو لويو لويو «ائمة الکفر» تر مشرۍ لاندې لوی لښکر په ډېر زور او شور او غيظ او غضب د اسلام د مقابلې لپاره را رهي (روان) شوی دی، د دې غير متوقع صورت له پېښېدلو څخه وروسته رسول الله مبارک بيا خپلو اصحابو کرامو ته د دې خبرې اطلاع هم وکړه، چې په دغه وخت کې دوه جماعته ستاسې په مخکې دي:

(۱) تجارتي قافله.

(۲) فوځي لښکر، د الله تعالی اراده داسې ده، چې له دغو دوو ټوليو څخه پر يوه باندې به تاسې مسلط وګرځئ، تاسې دا راوښيئ، چې له دغو دواړو ډلو څخې پر کومې باندې تعرّض او يرغل (حمله) کول غواړئ؟ او د هغه د مقابلې لپاره تيار يئ؟ څرنګه چې دغه اسلامي لښکر خپل پوره تياری جهاد ته نه وو کړی؛ ځينو افرادو چې خپل لږ سامان، وسلو، او اسبابو او د تعداد قلّت (کمی) ته وکتل نو داسې رايه يې ورکړه چې: پر تجارتي قافلې باندې يرغل (حمله) زيات مفيد او آسان دی، مګر دغه رايه د رسول الله نه وه خوښه، ابو بکر صديق، عمر فاروق، او مقداد بن الأسود رضي الله تعالی عنهم أجمعين په ډېر ځوښ (جوش) سره غيرت راوړونکې ويناوې وکړې، په آخر کې سعد بن معاذ رضي الله تعالی عنه تقرير وکړ.

وروسته داسې فيصله وشوه، چې د عسکريت په ډګر کې ښايي چې مونږ د اسلامي شجاعت جوهر وښيو، څنګه چې د بدر په مقام کې دغه دواړه د حق او باطل فوځونه سره مخامخ شول، الله تعالی مسلمانانو ته لوی بری عنايت او ور په برخه کړ، د کافرانو (۷۰) تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او (۷۰) تنه يې بنديان شول، په داسې ډول د کفّارو زور مات شو.

په دغه سورت کې عموما د همدغې غزا جزئيات او متعلقات بيان شوي دي، هغه کسان چې داسې خيال کوي، چې په دغه غزا کې رسول الله مبارک له ابتداء څخه د هغه لښکري قوت د مقابلې لپاره وتلی وو، چې د تعرض په مقصد د مدينې منورې په لوري رهي (روان) شوی وو، او د قريشو په تجارتي قافلې باندې د حملې په نيت له اوله تر آخره پورې هيڅ نه وو وتلی؛ نو د دې عقيدې خاوندان في الحقيقت غـواړي، چې د حديثو، سيرو، او د قـرآني اشاراتو ټولې ذخيرې له خپلو مجعولاتو څخه قربان کړي.

د دې مسئلې تفصيل په «الجهاد الکبير» او «الشهاب» کې ليکلی شوی دی، او ځای په ځای په دغو صفحاتو کې هم نور لازم معلومات د هغه په نسبت ليکلې کيږي، ان شاء الله تعالى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ ۖ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَأَطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ
عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (حکمه د) غنائمو څخه، ووايه (دوی ته چې اموال د) غنيمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسيم يې کړي سم له شرعي اصولو سره)، پس وويرېږئ تاسې له الله نه، او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په منځ ستاسې کې دی (يعنې پخپلو منځونو کې سره دوستي وکړئ ! او نزاع پرېږدئ)، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره). بېشکه خبره همدا ده چې حقّاني مؤمنان هغه کسان دي کله چې ياد کړی شي (دوی ته نوم د) الله؛ نو ويرېږي زړونه د دوی، او کله چې ولوستی شي پـر دوی بانـدې آيتونو (کلام) د الله؛ نـو زياتوي دغه (آيتونه) دوی لره ايمان (د دوی)، او پر رب (پالونکي) خپل باندې توکل (اعتماد) کوي دوی. (دوی) هغه (مؤمنان) دي چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) دوی لمونځ، او له ځينې د هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کې). دغه کسان همدوی دي مؤمنان په حقه سره، شته دي دوی ته درجې په نزد د رب د دوی او مغفرت (بخښنه) او رزق نېک (د عزّت).

تفسير: «أنفال» جمع د «نفل» دی، او غنائمو ته ځکه «نفل» وايه شي، چې رب العزت د فضل او مرحمت محض يوه عطا ده، په بدر کې هغه د غنيمت مال چې په لاس راغلی وو؛ په اصحابو کرامو کې د هغه په نسبت نزاع وه، هغه ځلميان چې مخکې وړاندې تللي وو او جنګونه يې کړي وو؛ دوی د غنيمت ګرد اموال خپل حق ګڼاه، پاخه او سپين ګيري سړي چې د ځلميانو تر شا ولاړ وو؛ داسې به يې ويل چې: «مونږ په لار ښوونه او اعتماد تاسې ته دغه توره، فتحه او برى په برخه شوی دی، نو ځکه ښايي چې غنيمت مونږ ته هم راکړ شي» هغه جماعت چې د نبي کريـم صلى الله عليه وسلم حفاظت يې کاوه، او ددوی په مبارک حضور کې حاضر ولاړ وو، دوی هم خپل ځانونه د دغو اموالو مستحق بلل، په دغو آيتونو کې دغه خبره ښوولې شوې ده، چې فتح يواځې د الله تعالى په مرسته (مدد) ستاسې په برخه شوې ده، د بل هيڅ يوه په توره، زور، تدبير، لارښوونه او اعتماد سره تاسې هغه نه ده حاصله کړې، نو د دغو اموالو مالک الله ذو الجلال دی، او رسول الله صلى الله عليه وسلم دی، ځرنګه چې الله جل جلاله

د خپل رسول په وسیله حکم ورکړی دی؛ ښاي چې له همغه حکم سره موافق دې غنائم هم ووېشل شي، د دې حکم تفصیل به وروسته راشي.

كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى ٱلْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ۝٦

(دا د قسمت کراهیت دوی ته داسي وو) لکه چې ایستلی وې ته رب ستا له کوره خپله په حقه سره، حال دا چې بېشکه یوه (ډله) له مؤمنانو خامخا ناخوښه وو (له دې ایستلو چې ورته تیار نه وو). حال دا چې جګړه کوله دوی له تا سره په حقه خبره کې (چې جهاد وو) وروسته له هغه چې ښکاره شوه (دوی ته فتح ستا په بشارت، داسې جګړه یې کوله په کولو د جهاد کې) ګواکې بیولې کیږي دوی طرف د مرګ ته په داسې حال کې چې دوی ویني (عیناً مرګ په سترګو).

تفسیر: یعنې فکر وکړئ ! چې په همدغه د «بدر» په جنګ کې له شروع څخه تر آخره پورې په څه ډول سره د الله تعالی امداد، تایید، او توفیق د مسلمانانو په برخه وو، هم دغه پاك الله وو؛ چې د نصرت صادقه وعده یې د اسلامي دین په نسبت وفرمایله، او خپل نبي صلی الله علیه وسلم یې د یوه حق امر یعنې له کفارو سره د (جهاد) کولو لپاره له مدینې منورې څخه د باندې د بدر په ډګر کې په داسې وخت کې راوویست، چې د مسلمانانو یوه ډله د قریشو له لښکرو سره پر جنګېدلو راضي او خوښه نه وه.

یعنې د جهاد په وسیله د اسلام او د اسلام د تابعانو غالب کېدل او د ابو جهل له لښکرو سره مقابله پر دوی باندې دومره شاقّه او ګرانه وه؛ لکه چې چا ته په رڼو سترګو د مرګې په خوله کې ورتلل سخت او مشکل ښکاري، بیا هم الله تعالی په خپل توفیق سره د وی د جنګ ډګر ته بوتلل، او په خپل امداد سره یې مظفر او منصور وګرځول، او له غنیمت سره یې سالم بېرته راوستل.

نو څرنګه چې د الله تعالی په مرستې (مدد) سره دغه لوی مهم له اوله تر آخره پورې پای (آخر) ته رسېدلی دی؛ نو د غنیمت اموال هم ښایي چې د هغه مال وګڼل شي، او د هغه هر هغه مصرف چې پاك الله د خپل رسول په وسیله در ښیي، ښایي چې همهلته دې تقسیم او صرف کړ شي. !

تنبیه: د ﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ﴾ کاف مې په خپل تقریر کې یواځې د تشبیه لپاره نه دی اخیستی، بلکه د ابو حیّان «رحمه الله» له تحقیق سره موافق د تعلیل په معنی باندې مې مشتمل کړی دی، لکه چې په ﴿وَٱذْكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمْ﴾ کې علماوو تصریح کړې وه، او د ﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ﴾ الی آخر الآیات مضمون مې د ﴿قُلِ ٱلْأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ یو سبب ګرځولی دی، او د ابو حیان «رحمه الله» او د نورو په شان مې «أعزك الله» او نور مې مقدر نه دی منلی.

او هم مې د آیت په تقریر کې د «روح المعاني» د صاحب «رحمه الله» له تصریح سره سمه اشاره کړېده، چې د ﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ﴾ د دوی یواځې خروج عن البیت مراد نه دی، بلکه له «خروج من البیت» څخه ترې (دخول في الجهاد) پورې اوږده او پراخه زمانه مطلوبه ده، چې په کې ﴿وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ﴾ او نور ګرد احوال او وقائع سره شامل او واقع شوي دي.

د یوې ډلې کراهیت خو عین د خروج عن المدینه په وخت کې لا ښکاره شوی وو، لکه چې د صحیح مسلم شریف او د طبري شریف په حواله د «الأنفال» د سورت په اوله مقدمه کې بیان شوي دي، د مجادلې صورت به غالباً وروسته له هغه د کفارو د لښکرو د خوځېدلو د اطلاع رسېدلو په وخت کې د «صفراء» په مقام کې واقع شوی وي، له دې پوهېدلو څخه به د ځینو مبطلینو د مغالطو استیصال په ښه ډول سره وشي.

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ
وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝٧ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝٨

او (ياد کړئ) هغه وخت چې وعده کوله له تاسې سره الله يو د دوو طائفو (ډلو څخه چې قافله يا لښکر وو) چې بېشکه دغه تاسې لره ده، او ستاسې خوښه وه چې بېشکه هغه بې وسلې بې زحمته (بې اغزي ډله دې) وي تاسې ته، او اراده لري الله د دې چې ښکاره ثابت کړي رښتيا په خبرو خپلو سره، او پرې کړي بيخ د کافرانو لپاره د دې چې ظاهر غالب کړي حق (دين د اسلام)، او (لپاره د دې چې) ظاهر کړي بطلان د باطل (کفر)، او اګر که بده مني (دا خبره) مجرمان (کافران او پرې خپه کيږي).

تفسير: مسلمانانو غوښتل چې پر تجارتي قافلې باندې دې حمله وشي، چې يو اغزی هم د دوی په پښو کې چوخ نشي، او ډېر مال او اسباب هم په لاسونو ورشي، ليکن د الله تعالی رضا داسې وه، چې په دغه وړوکي کم قوته او بې سامانه ټولي ته پر يوه کثير التعداده اومرتب او منظم او له شوکته ډک لښکر باندې فتح او بری ورعطا کړي، او خپلې ګردې کلمې او خبرې په دغې وسيلې سره په يوه حيرانوونکي ډول رښتيا او ثابتې کړي، او د مکې معظمې د کفارو بيخ له سټه وکاږي، چې په دې ډول سره د الله تعالی د وعدې صداقت په يوه حيرت زياتوونکي اصول سره ظاهر شي، او د صدق صداقت او د کذب کذابيت د کفارو علی الرغم په صاف صاف ډول سره ښکاره شي، لکه چې همداسې هم وشو، او په بدر کې د قريشو اويا تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او اويا تنه نور مشران يې بنديان شول، او په دې ډول سره د کفارو ملاوې ماتې شوې، او د مکې معظمې د کفارو بنيادونه سره ولړزېدل، فلله الحمد والمنة !.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝٩ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ
إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝١٠

(ياد کړئ) هغه وخت چې استغاثه به کوله تاسې رب خپل ته نو الله ستاسو استغاثه قبوله کړه لپاره د (فرياد) ستاسې، چې بېشکه زه مرسته (مدد) کوونکی يم له تاسې سره په زرو تنو له پرښتو څخې يوه په بلې پسې راتلونکې. او نه وه ګرځولې (نه وه ورکړې) دغه (مرسته) الله مګر (ورکړې يې وه فقط) لپاره د دې چې زېری شي (د نصرت) او لپاره د دې چې مطمئن (آرام) شي په دغې مرستې سره زړونه ستاسې، او نه ده مرسته مګر (خو ده) له جانبه د الله، بېشکه الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: دا قسم يو بل آيت په (۴ جزء د آل عمران سورت په (۱۲۶) آيت (۱۳) رکوع) کې هم تېر شوی دی، دلته دې هم همغه تفسير بيا وکتلی شي !، هو ! دومره ده چې هلته د پرښتو تعداد له (۳۰۰۰) څخه تر (۵۰۰۰) پورې بيان کړی شوی وو، که د دغو دواړو آيتونو واقعه يوه وي؛ نو ويلی کيږي چې: اول ځلې به يو زر کسيزه ډله راغلې وي، بيا به وروسته له هغې بله ډله راغلې وي چې د هغې تعداد به له درو زرو څخې تر پنځو زرو پورې رسېدلی وي، ښايي د ﴿مُرْدِفِينَ﴾ څخې همدې لورې ته اشاره وي.

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ
رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝١١

ياد کړئ هغه وخت چې واچوله (الله) په تاسې پر کالې (د خوب پرمنبکی) لپاره د امن (تسکين) ستاسې له خپله جانبه، او نازلې کړې (الله) پر تاسې له (طرفه د) آسمانه اوبه لپاره د دې چې پاک

کړي تاسې په دغو (اوبو) سره، او لرې کړي له تاسې نجاست د شیطان او لپاره د دې چې قوت واچوي په زړونو ستاسې کې، او محکم کړي په هغو (اوبو) سره قدمونه ستاسې.

تفسیر: د «بدر» غزا في الحقیقت د مسلمانانو لپاره ډېره سخته ازموینه او د عظیم الشأن امتحان موقع وه، د مسلمانانو او د کافرانو په منځ کې دغه ړومبنی مهم او قابل الذکر تصادم وو، او بیا یې صورت هم داسې واقع شوی وو، چې کفارو لا له پخوا څخه پر ښو ښو ځایونو او د اوبو او نورو حاکمه وو نقاطو باندې قبضه کړې وه، او مسلمانانو په یوه ټیټ ځای کې موقع نیولې وه، چې په کې ډېرې داسې شګې وې چې تګ او راتګ په کې سخت مشکل او د تلونکي پښې به په کې ډېرې خښېدې، د ګرد او غبار او دوړو لامله هم سخت تکلیف او رېږ ورسېده، د اوبو د نشتوالي له سببه له یوه جانبه د اوداسه او غسل تکلیف او له بله طرفه له تندې څخې مسلمانان ډېر زیات وارخطا شوي وو.

په دغه وخت کې الله تعالی په خپل کامل رحمت سره یو زورور باران اوراوه، چې په هغه سره هغه ګردې شګې کلکې شوې، او د غسل او اوداسه لپاره اوبه ډېر شوې، او له ګرد او غبار او دوړو څخه هم وژغورل شول.

بالعکس په هغه ځای کې چې د کفارو لښکر وو، داسې سختې چیکړې او ختې پیدا شوې، چې دوی به درګرده په کې ښویېدل او خښېدل، کله چې دغه ظاهري پرېشانۍ ګردې لرې شوې، نو الله تعالی پر مسلمانانو باندې یو قسم پرمښکي او د خوب پرکالي او بې سدۍ په شان یوه وضعه راوستله، کله چې له هغې د دوی سترګې خلاصې شوې، نو د دوی له زړونو څخې خوف، هراس او وېره بېخي ورکه شوه.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارك او أبو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه ټوله شپه په عریش کې په زارۍ او دعا مشغول وو، په پای (آخر) کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم لږه پرکالي راغله، کله چې له هغې څخه یې سترګې خلاصې شوې، نو ویې فرمایل: خوشاله اوسئ ! چې جبرئیل ستاسې د مرستې (مدد) لپاره راځي !، کله چې له «عریش» څخه یې د باندې تشریف راوړ؛ نو د ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ بشارت د دوی پر مبارکه ژبه جاري وو.

په هر حال هغه د رحمت باران بدنونه یې له بې اودسیو او زړونه یې له شیطاني وسوسو څخې پاك کړل، له بل لوري د شګو له کلکېدلو څخه په ظاهري ډول سره هم د دوی قدمونه ټینګ او ثابت شول، او د دوی له زړونو څخه خوف او وېره بیخي ووته، او بیخي ډاډه او مطمئن او زړور شول.

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وحي وکړه رب ستا پرښتو ته (چې ووایئ مؤمنانو ته) بېشکه زه له تاسې سره یم (په نصرت او اعانت) نو ثابت کړئ تاسې هغه کسان چې مؤمنان دي (په نصرت او بشارت)، ژر به وغورځوم زه په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي وېره، نو ووهئ تاسې (سرونه د دې کفارو) له پاسه د ورمېږونو، او ووهئ تاسې له دغو (کفارو څخه هر هر بند) او ټولې ګوتې. دغه (وهل د کفارو) د دې لپاره دي، چې بېشکه دوی مخالفت کړی دی له الله او له رسول د دغه (الله) پر پرېښودلو (د شرعې)، او هر هغه څوك چې مخالفت کوي له الله او له رسول د الله؛ نو بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عُقبی کې). دغه

(ستاسې دنیوي عقوبت دی) نو وڅکئ تاسې دا (دنیوي عذاب ای کفارو !) او (وپوهېږئ چې) بېشکه مقرر دی کافرانو ته عذاب د اور (د دوزخ په آخرت کې).

تفسیر: د «بدر» غزا د اهمیت اندازه له دې نه ښه لګېدی شي، چې پخپله لعین ابلیس د «کنانه» د لوی سردار «سراقة بن مالك مدلجي» په صورت ممثل شوی ابو جهل ته راغی، او د مشرکانو زړونه یې ډېر مطمئن او ښه ډاډه کړل، او هغوی ته یې اطمینان ورکړ چې نن پر تاسې باندې هیڅوک بری او غلبه نشي موندلی، او زما ګرده قبیله له تاسې سره ده، د ابلیس تر بیرغ لاندې د شیطانانو ډېر لوی لښکر وو، چې د دې واقعې تفصیل وروسته راځي.

د دوی په مقابل کې الله تعالی د مسلمانانو د (مرستې) او امداد لپاره د خپل فوځ قطعات د جبرئیل او میکائیل علیه السلام تر مشرۍ لاندې ولېږل، او ویې فرمایل چې: زه له تاسې سره یم، که شیاطین د انسانانو په صورت سره متشکل شوي دي، او په دغه وسیله سره د کفارو حوصلې زیاتوي، او د دوی له لوري جنګېدلو ته تیار دي، او د مسلمانانو په زړونو کې وسوسې وراچوي، او دوی وېروي؛ نو تاسې ای پرښتو ! د مظلومو او ضعیفو مسلمانانو زړونه مضبوط او ټینګ کړئ ! له دې لوري تاسې د دوی همت ورزیاتوئ ! د هغه لوري به زه د کفارو په زړونو کې دهشت، رعب، خوف او وېره اچوم، تاسې د مسلمانانو په مرسته د دغه ظالمانو ورمېږونه (مرۍ) ووهئ ! (یعني پرې یې کړئ)، او بند په بند او پیوند په پیوند یې جلا (جدا) او انډۍ انډۍ (ټوټې ټوټې) یې کړئ !.

په روایتونو کې مذکور دي، چې په «بدر» کې خلقو پرښتې په خپلو سترګو سره لیدلې، او هغه کفار چې د پرښتو له لاسه وژلي شوي وو؛ د هغو کفارو ځنې چې مسلمانانو وژلي وو؛ جلا (جدا) او له ورا پېژندل کېدل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ زَحۡفٗا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلۡأَدۡبَارَ ١٥

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) کله چې یو ځای شئ تاسې (یا مخامخ شئ یا پېښ شئ په جنګ کې) هغو کسانو سره چې کافران شوي دي (د جنګ په ډګر کې)، په دغه حال کې چې دوی غونډ (او ګڼ) وي؛ نو مه ګرځوئ تاسې دغو (کفارو) ته شاوې خپلې (د تېښتې په نیت).

تفسیر: «فرار من الزحف» یعني له جهاده ځنې وتل او تېښتېدل، او په جنګ کې کفارو ته خپله شا اړول ډېره لویه ګناه او له أکبر الکبائرو ځنې ده، که د کفارو تعداد د مسلمانانو له شمېره یو په دوه وي؛ بیا هم فقهاوو مسلمانانو ته د شا آړولو اجازه نه ده ورکړې.

وَمَن يُوَلِّهِمۡ يَوۡمَئِذٖ دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفٗا لِّقِتَالٍ أَوۡ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٖ فَقَدۡ بَآءَ بِغَضَبٖ مِّنَ ٱللَّهِ
وَمَأۡوَىٰهُ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ١٦

او هر هغه څوك چې و ګرځوي دغو (کفارو) ته په دغه ورځ (د مخامخ کېدلو د جنګ) شاخپله، مګر په دې حال کې چې بېرته ګرځېدونکی (په هنر سره) لپاره د جنګ یا حال دا چې یو ځای کېدونکی وي په طرف د بلې طائفې (د مجاهدینو)؛ نو په تحقیق رجوع یې وکړه او اخته شو په غضب (قهر) له (جانبه د) الله، او ځای د اوسېدلو د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعني تېښته او په شا کېدل که د کوم جنګي مصلحت لپاره وي، مثلا له بېرته تللو څخه وروسته بیا حمله وروړل ډېر مؤثر وي، یا جولان کوونکي وي لپاره د تودولو د جنګ یا لپاره د غیل (دوکه) ورکولو د دښمن چې په تېښته یې تېر باسي، او بیا پرې یرغل (حمله) وروړي، یا که د غازیانو یو ډله له خپل مرکزي فوځ څخه بې له لښکري مصلحتونو

ښېله شوي وي، او دوی د خپل ځان د ساتنې لامله تېښته کوي، او له خپلو نورو ملګرو سره ځان ګډوي، نو داسې تېښته جرم نه دی، او ګناه فقط په هغه وخت کې ده؛ چې تېښته یواځې له وېرې او د ځان د ژغورنې (محفوظ کولو) او د حقیقي تېښتې په نیت وي.

(وفرمایل الله: که تاسې فخر کوئ ای مسلمانانو په قتل او حبس د کفارو)،

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

نو نه دي وژلي تاسې دغه (کفار په خپل قوت سره په بدر کې) ولیکن الله وژلي دي دغه (کفار چې مرسته یې تاسې ته درکړې ده)، او نه دي ویشتل کړي تا (ای محمده ! دغه ویشتل چې د بشر له شان څخه نه وي) په هغه وخت کې چې (ظاهري) ویشتل کړي وو تا؛ ولیکن الله دغه و یشتل کړي وو، او (دا کار کړی وو الله) د دې لپاره چې وازمويي مؤمنان له نزده خپله په ازموینه (یا د دې لپاره چې احسان وفرمايي پر مؤمنانو له دربار خپل ښه احسان او انعام په اکرام د مرستې او ولجې) نېکې سره (چې د نصرت او غنیمت نعمت دوی ته ورکړي)، بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دانا دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: کله چې جنګ سخت شو، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د کفارو د لښکرو په لوري یو موټی شګې وشیندلې (وغورځولې)، او درې ځلې یې «شاهت الوجوه ـ قبیح شول مخونه د دښمنانو !» وویل، د الله تعالی په قدرت د دغو شګو ذرې د هر یوه کافر په سترګو کې ولوېدلې، او ګرد د خپلو سترګو په مښلو باندې لګیا شول.

له بل لوري مسلمانانو سمدلاسه یرغل (حمله) وروړ، بالآخره ډېر کفار (لکه شين فصل) ورېبل او ووژل شول، په همدغه نسبت فرمايي چې: اګر که په ښکاره ډول سره شګې تا په خپل لاس سره وشېندلې، لیکن عادتاً هیڅ بشر داسې کار نشي کولی، چې د یوه موټي شګې ذرې د هر یوه کافر محارب سترګو ته ور ورسوي، او د یوه مسلح لښکر د تېښتې سبب وګرځي، دا یواځې د الله تعالی قدرت وو؛ چې یو موټی شګې یې د ګردو کافرو محاربینو په سترګو کې وغورځولې.

په تاسې بې وسلې او بې سامانه او لږو مسلمانانو کې دومره قوت او قدرت چېرې وو ! چې یواځې ستاسې په مټ او زور سره کفارو داسې ماتې وخوړه؟ !، دا خو د الله تعالی د قدرت اثر او اغېزه وه چې داسې متکبر او سرکښان یې د موت او فناء او ذلت او قید په کنده کې وغورځول.

هو ! دا خبره ښکاره ده، چې ظاهرا دغه کار ستا د لاسونو په وسیله شوی، او ستا په لاسونو کې داسې یو فوق العاده قوت او قدرت پیدا کړ شو؛ چې تا هغه په خپل کسب او اختیار سره حاصلولی نشو، دغه واړه د دې لامله (له وجې) وکړل شول؛ چې د الله تعالی قدرت ظاهر شي، او پر مسلمانانو باندې پوره مهرباني او په ښه ډول سره احسان وشي، بېشکه الله تعالی د مؤمنانو دعاء او فریاد اوري، او د دوی افعال او احوال په ښه ډول ورمعلوم دي، او دی هم ښه پوهېږي چې پر مقبولو بندګانو په کوم وخت او څه ډول (طریقه) احسان مناسب دی؟ .

ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

دغه (تېر احسان وشو) او (دغه خبره حقه ده چې بېشکه الله) ضعیفوونکی د پلمې او تدبیر د کفارو دی.

تفسير: يعنې په دغه وخت كې هم الله تعالى د مكې معظمې د كفارو پلمې (فرېبونه) او تدبيرونه ويجاړ او له خاورو سره يې برابر او لتاړ كړل، او وروسته له دې نه هم د دوى ګرد تدبيرونه خراب او سستوي.

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

كه غواړئ تاسې فتح (فيصله د جانبينو څخه د ښه لار موندونكي په خوا اى كفارو !)؛ نو په تحقيق راغله تاسې ته فتح (فيصله د ښه لار موندونكي په خوا) او كه تاسې منع راوړه (له كفره او د مؤمنانو له جنګه)؛ نو دغه (منع بهتره او) خير دى تاسې ته، او كه بيا راوګرځېدئ تاسې (جنګ او كفر ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (نصرت د مؤمنانو ته)، او له سره به دفع ونه كړي له تاسې ډله ستاسې هيڅ شى (له عذاب د الله نه)، او اګر كه ډېره لويه هم وي دا (ډله ستاسې)، او (پوه شئ) چې بېشكه الله سره له مؤمنانو دى (په نصرت او ثواب وركولو كې).

تفسير: دغه خطاب د مكې معظمې كفارو ته دى، دوى به له هجرت څخه پخوا رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ويل: ﴿مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ «څمونږ او ستاسې په منځ كې به دغه فيصله كله كيږي؟ كه تاسې رښتيني يئ».

كه څه هم د دغې خبرې پوره فيصله به د قيامت په ورځ كې كيږي، مګر يو ډول فيصله يې نن د «بدر» په ميدان كې هم تاسې وليده، چې په څه يو خارق العاده طريقې سره تاسې ته د كمزورو مسلمانانو له لاسونو سزا در ورسېده؟.

كه اوس هم د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم له مخالفت او كفر او شرك څخه لاس واخلئ؛ نو بهتر دى او دنيوي او اخروي ګټې به ستاسې په برخه شي، او كه بيا هم تاسې داسې وجنګېږئ؛ نو مونږ به بيا هم په همدې قسم د مسلمانانو سره مرسته كوو، او په پاى كې به تاسې ذليل او خوار ېږئ !.

كله چې د الله تعالى تأييد له مسلمانانو سره دى؛ نو ستاسې ډلې او لښكرې كه هر څومره ډېر وي، ستاسې په كار به هيڅ درنشي.

په ځينو روايتونو كې راغلي دي، چې ابو جهل او نورو كفارو د مكې معظمې څخه د «بدر» په لوري د رهي كېدلو په وخت كې د كعبې شريفې پردې په خپلو لاسونو نيولې، داسې دعاوې يې كړې وې چې: «يا الله ! له دواړو فرېقو څخه هر يوه چې أهدى، عليا، او أكرمه وي؛ فتحه او برى د همغې ډلې روزي كړې ! او فساد اچوونكي مغلوب كړې !» نو په ﴿فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ﴾ كې د هغه ځواب وركړ شو.

يعنې همغې ډلې ته چې واقعي عليا او افضله ده؛ فتحه او برى نصيب شو، او مفسدان رسوا او خوار او ذليل شول.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو !) حكم ومنئ تاسې د الله او (حكم ومنئ) د رسول د الله، او مخ مه ګرځوئ تاسې له دغه (اطاعت د رسول الله څخه) حال دا چې تاسې اورئ (قرآن).

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾

او مه كېږئ تاسې (اى مؤمنانو) په شان د هغو كسانو چې وايي واورېده مونږ، حال دا چې دوى نه اوري (په ګټورو اورېدلو سره).

تفسیر: یعني په ژبه وایي چې واوورېده (خبره ستا او ومو مانه حکم ستا !) حال دا چې هغه اورېدل او منل به څرنګه وي، چې انسان سمه خبره واوري او پرې ونه پوهېږي؟ یا خو پرې وپوهېږي خو قبوله یې نکړي، پخوا هم یهودانو موسی علیه السلام ته ویلي وو: ﴿سَمِعۡنَا وَعَصَيۡنَا﴾ «وامو ورېده خبره ستا او ومو نه منله هغه خبره».

د مدینې منورې د منافقانو اصول داسې وو، چې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د مسلمانانو په مخکې به یې تش په ژبه د اسلام اقرار کاوه، او په زړه به ترې منکران وو، په هر حال د صادق مؤمن شان دا دی، چې په زړه او په خوله او په عمل او په غیاب او په حضور کې پر الهي او نبوي احکامو عمل وکړي، او تر اسلامي هدایاتو ځان جار کړي.

﴿إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ ٱلصُّمُّ ٱلۡبُكۡمُ ٱلَّذِينَ لَا يَعۡقِلُونَ ٢٢﴾

بېشکه بدتر د ټولو حیواناتو په نزد د الله (هغه دي چې) کاڼه دي (د حق له اورېدلو څخه) او ګونګیان دي (د حق له ویلو څخه) هغه کسان دي چې عقل نه لري دوی.

تفسیر: هغو کسانو ته چې الله تعالی د ویلو لپاره ژبه او د اورېدلو لپاره غوږونه او د پوهېدلو لپاره زړه او دماغ ورعطا کړي وو، بیا دوی دغه ګرد قوتونه معطل کړل، نه په ژبې سره د حق ویل او د حق موندلو لپاره موفق شول، او نه یې په غوږونو سره د حق غږ واورېده، او نه یې په زړه او دماغ سره د حق د پوهېدلو کوښښ وکړ، الغرض د الله تعالی ګردې ورکړی شوې قواوې یې چې په حقیقت کې د هغو لوړو مقاصدو لپاره ورکړی شوې وې؛ په خپل اصلي کار کې صرف نه کړې، بلا شبهه داسې خلق له حیواناتو څنې هم بدتر دي.

﴿وَلَوۡ عَلِمَ ٱللَّهُ فِيهِمۡ خَيۡرٗا لَّأَسۡمَعَهُمۡۖ وَلَوۡ أَسۡمَعَهُمۡ لَتَوَلَّواْ وَّهُم مُّعۡرِضُونَ ٢٣﴾

او که معلوم وی الله ته په دوی کې څه خیر؛ نو خامخا اورولي به یې وی دوی ته (په سماع قبول سره)، او که اورولي وی دوی ته (الله سره له دې چې ور معلوم دي دا چې په دوی کې هیڅ خیر نشته)؛ نو هرومرو به ګرځېدلي وو دوی له حق نه حال دا چې دوی به څنګ کوونکي وو (له قبوله د حق عناداً او انکاراً).

تفسیر: یعني اصلي خبره دا ده چې په دغو خلقو کې د نېکۍ ریښه (ریشه) او اساس (جرړه) له سره نشته، ځکه چې حقیقي نیکي هلته د انسان په برخه کېږي؛ چې د ده په زړه کې د حق د غوښتلو مینه او د هدایاتو او د نورو حسناتو د قبلولو استعداد او لیاقت وي، هغه قوم چې د حق غوښتلو هیڅ روح په کې نه وي، او د الله تعالی ورعطا شوي قوتونه په خپلو لاسونو خرابوي؛ نو ورو ورو په دوی کې د حق د قبول لیاقت او استعداد نه پاتې کېږي.

نو ویې فرمایل چې الله تعالی د دوی په زړونو کې د خیر او هدایت د قبلولو لیاقت ونه لید، که په دوی کې یې څه لیاقت لیدی؛ نو له خپل عادت سره موافق به یې ضرور هغوی ته خپل آیتونه اورول، او دوی به یې پرې پوهول، باقي په دغه موجوده حالت کې که دوی ته آیتونه واوروې، او دوی پرې وپوهوې؛ نو دغه ضد او عناد کوونکي خلق سره له پوهېدلو هم د هغو قبلوونکي نه دي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيكُمۡۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ٢٤﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو ! غوږ ږدئ) حکم منئ تاسې (خاص) د الله او (حکم منئ خاص) د رسول (د الله) کله چې وبولي تاسې لپاره د هغه کار چې ژوندي

کوي تاسې (په دنیوي او اخروي ژوندون سره)، او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کیږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همده ته تاسې جمع کېږئ.

تفسیر: یعنې الله تعالی او رسول صلی الله علیه وسلم د هغه عمل په لوري تاسې ته دعوت درکوي (مثلا جهاد او نور)؛ چې په هغه کې له اوله تر آخره ستاسې خیر او ګټه (فائده) ده، نو د مؤمنانو شان دا دی، چې د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعوت په مقابل کې علی الفور (لبّیک) ووایي ! او له زړه یې ومني !، هر وخت او هر ځای ته چې پاک الله دوی وبولي؛ ښایي دوی خپل ګرد کارونه او مشغولتیاوې پرېږدي، او همغلته خپل ځانونه ورسوي.

﴿وَاعْلَمُوٓا﴾ الآیة ـ «او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کیږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همدغه الله ته تاسې جمع کېږئ»، یعنې د الهي حکم په ځای کولو کې تعطیل او ځنډ (ډیل) مه کوئ ! ښایي چې لږ وروسته ستاسې زړونه همداسې پاتې نشي، ځکه چې انسان پر خپل زړه باندې واک او قبضه نه لري، بلکه زړه د الله تعالی په اختیار کې دی، په هر لوري یې چې اراده وفرمایي؛ اړوي یې، بېشکه الله تعالی ابتداء په خپل مرحمت هغه نه اړوي، او نه مهر پرې لګوي، هو ! کله چې بنده د اسلامي احکامو په امتثال او تعمیل کې سستي او لټي وکړي؛ نو په سزا کې یې هغه اړوي، یا که حق غوښتل پرېږدي، او ضد او عناد غوره کړي؛ نو مهر پرې لګوي.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

او ځان ساتئ تاسې له هغې فتنې (فساد ګناه) څخه چې نه رسیږي (عقوبت یې یواځې) همغو کسانو ته چې ظلم یې کړی وي (په کولو د ګناه سره) له تاسې ځنې خاص (او یواځې، بلکه عمومي به وي)، او پوه شئ چې بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عُقبا کې).

تفسیر: یعنې (له داسې ګناه ځنې تاسې ځان ډېر ساتئ؛ چې کوونکي او نه کوونکي دواړه په کې لاهو کیږي، لکه د جهاد او بدعتونو او نفاق او شقاق د ظهور په وخت کې سستي)، فرض یې کړئ ! که د یوه قوم اکثرو افرادو د ظلم او د عصیان اصول اختیار کړه، او څه خلق له هغو څخه جلا (جدا) پاتې شول، او غوړه مالي یې غوره کړه، نه یې نصیحت وکړ، او نه یې ترې د نفرت اظهار.

نو دغه فتنه ده، چې د دې په ضمن کې هغه ظالمان او دغه پټې خولې خوشامندګران به ګرد سره راځي، نو کله چې عذاب راشي؛ ګرد به علی حسب المراتب په هغه کې شامل وي، او هیڅوک به ترې نه وي خلاص.

له دې تفسیر سره موافق د دغه آیت مقصود به داسې وي چې: د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم د منلو لپاره هم پخپله تاسې تیار اوسئ ! او هم سرکښانو ته نصیحت کوئ او پوهوئ یې ! که دوی ستاسې نصیحت ونه مني؛ نو د هغوی ځنې د خپلې بېزارۍ اظهار وکړئ.

وَاذْكُرُوٓا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

او یاد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعیفان (مغلوبان) کړی شوي وئ په ځمکه کې، ویرېدئ تاسې له دې نه چې وبه تښتوي په جلتۍ سره تاسې خلق (یعنې مغلوب به کړي تاسې قریش یا پارس یا روم)؛ نو ځای درکړ (الله) تاسې ته، اوقوت یې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) خپل سره، او روزي یې درکړه تاسې ته له طیّباتو (پاکو شیانو لکه غنائم) لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ !.

تفسیر: یعنې د قلّت او ضعف له کمانه د الله تعالی په حکم (جهاد) کې سستي مه ښکاروئ، وګورئ له هجرته پخوا بلکه له هغه وروسته هم ستاسې شمېر لږ وو، وسله او سامان هم تاسې نه درلود (لرلو)، کله چې خلقو ستاسې کمزوري لېدله؛ نو طمع یې کوله چې تاسې وخوري، او هضم مو کړي، او تاسې ته هر وخت هم دغه اندېښنه درپېښه وه، نه چې د اسلام له دښمنانو سره ځمونږ جنګ او جګړه ونښلي او مونږ د هغوی په لاس کې ولویږو، او هغوی مو د مرغانو په شان په خپلو منګولو او منبوکو کې سره چېرې وتښتوي، مګر الله تعالی تاسې ته په مدینه منوره کې هستوګنه درکړه، او د انصارو او مهاجرینو په منځ کې مو د ورورګلوۍ بې سارې سلسله قائمه کړه، بیا یې د «بدر» په غزا کې تاسې ته څرنګه غیبي مرسته دررسوله، چې د کفارو بېخ مو وویست، تاسې ته یې ای مسلمانانو شانداره بری او فتح درکړه !.

د غنیمت مال او د بندیانو فدیه یې هم درکړه، الغرض حلال، طیب، پاک شیان او د نعمتونو انواع او اقسام یې درعطا کړل، چې تاسې د الله تعالی شکرګزار بندګان شئ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه کوئ خیانت له الله سره او (مه کوئ خیانت د الله) له رسول سره، او (مه) کوئ خیانت تاسې په امانتونو خپلو کې حال دا چې تاسې پوهېږئ (چې د امانت ساتل واجب دي).

تفسیر: د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره خیانت دا دی: چې د هغو د احکامو مخالفت وکړ شي، په ژبې سره خپل ځانونه مسلمان بولي او د کفارو عمل وکړي، یا هر هغه کار باندې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خوا مأمور شوی وي، په هغه کې ټګي برګي وکړي، یا د پاک رسول اسرار نورو ته ښکاره کړي، یا د غنیمت له مال څخه غلا وکړي، یا د دغو په شان نور ناروا کارونه وکړي، په هر حال په هغو ګردو امانتونو کې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم یا د بندګانو له خوا تاسې ته سپارلی شوي وي؛ له خیانت څخه ځان وژغورئ (بچ کړئ)، په دغو کې هر قسم حقوق الله او حقوق العباد راغلل.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

او پوه شئ تاسې چې بېشکه مالونه ستاسې او اولاد ستاسې ابتلاء (ازموینه) ده، او بېشکه الله په نزد د ده اجر (ثواب) ډېر لوی دی، (بهتر له هر شي نه نو په طلب کې یې اوسئ).

تفسیر: یعنې ستاسې اموال او اولاد فتنه ده، چې مو منع کوي له کارونو د آخرت څخه، او سبب دی د واقع کېدو ستاسې په ګناه او په عذاب کې، یا سبب دی د محنت چې تاسې الله تعالی پرې ازمویي؛ نو د دوی له د ډېره محبت له کبله خیانت مه کوئ، انسانان علی الأکثر د مال او اولاد لامله له نورو بندګانو څخه غلا کوي، نو ځکه یې تنبیه وفرمایله ؛چې د امانتدارۍ هغه قدر او قیمت او لوړوالی چې د الله تعالی په دربار کې شته؛ هغه په دنیوي مال او اولاد او نورو شیانو کې له سره نشته.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) که وویرېږئ تاسې له الله (او پرهېزګاري اختیار کړئ له ګناهونو څخه) وبه کړي ستاسې لپاره فیصله (د مؤمنانو په عزت او د

کافرانو په ذلت)، او لري به کړي له تاسې ګناهونه ستاسې، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله څښتن (خاوند) د فضل (رحمت، احسان) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې که له الله تعالی څخې وویرېږئ او د تقوی لار غوره کړئ؛ نو الله تعالی به ستاسې او ستاسې د مخالفانو په منځ کې فیصله وکړي، او ستاسې کور کهول به همداسې د کفارو په لاسونو کې ګرفتار نه پاتې کېږي، او در به کړي تاسې ته «فرقان» یعنې هدایت چې په هغه سره به حق له باطله بېلوئ، یا د دارینو نجات، یا نصرت پر دښمنانو، یا خلاصی له شبهاتو، یا ظهور او شهرت په تمام عالم کې.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې مکر فرېب به کاوه ستا په خلاف هغو کسانو چې کافران شوي وو، لپاره د دې چې بندي کړي یا ووژني تا یا وباسي تا (له مکې نه)، او پټ چال او فرېب جوړوي (دوی تاته) او (د دوی د فرېب او چال په مقابل کې د دوی سره) چال کوي الله (تعالی)، او الله (تعالی) له ټولو چال کوونکو څخه ښه او بهتر چال کوونکی دی.

تفسیر: یخوا له هجرته د مکې معظمې کفار په «دار الندوه» کې سره ټول شول، او مشوره یې سره وکړه، چې د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت څه وکړی شي، ځینو به ویل چې: «بندي کړی شي، او ښه دې ژوبل هم کړی شي !»، د ځینو رایه داسې وه چې: «له وطنه دې وشړل شي ! چې د تل لپاره د ده له اندېښنې څخه نجات و مومو»، په پای (آخر) کې د ابو جهل له رایې سره موافقه داسې فیصله وشوه چې: «د عربو د ګردو (ټولو) قبائلو څخه دې یو یو زړور ځلمی انتخاب او غوره شي ! او دغه قوي او پیاوړي (بهادر) ځلمیان دې سره ټول لاس یو کړي ! او یو ځلې دې په خپلو تورو سره پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې ګزار وکړي ! څو بني هاشم له ګرد عربو سره جنګ ونه کړی شي، او پر عربو باندې د محمد صلی الله علیه وسلم دیت واوړي، او پر ګردو قبیلو باندې وویشل شي».

پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته پرښتو اطلاع ورکړه چې «پخپله بستره باندې علي کرّم الله وجهه ویده کړئ، او د دغې ټولنې په سترګو کې چې ستاسې د قتل لپاره سره ټول شوي دي؛ خاورې واچوئ، او د باندې د هجرت په قصد ووځئ !».

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا ۙ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې ولوستلی شي پر دوی باندې آیتونه څمونږ؛ نو وایي دوی په تحقیق واورېده مونږ (دغه کلام)، که وغواړو مونږ؛ نو خامخا وبه وایو مونږ هم په مثل د ده، نه دی دغه (کلام) مګر خو دی د دروغو لیکل (او باطل احوال) د پخوانیو.

تفسیر: نضر بن الحارث به ویل: که مونږ وغواړو نو د قرآن پـه شان کـلام جوړولی شو، په دغه قرآن کې خو پرته له چټي (بېکاره) قصو او له کاره وتلو افسانو څخه بل شی نشته، مګر پاک قرآن هم د ګردو (ټولو) جګړو فیصله پر همدغې خبرې کړېده، چې ده بیا ولې دغه خپله ادعا پای (آخر) ته ونه رسوله؟

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۲﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل دغو (کفارو) یا الله ! که چېرې وي دغه (قرآن یا دین) هم دغه حق (لکه چې محمد یې وایي نازل شوی) له نزده ستا؛ نو راوورووه پر مونږ باندې کاڼي له آسمانه، یا راوړه (راولېږه) (بل کوم قسم) عذاب دردناک.

تفسیر: په دغه آیت کې د مکې معظمې د مشرکانو د انتهایي جهل او شقاوت او عناد او بغاوت اظهار دی، یعنې دوی به ویل چې: یا الله ! که په واقع کې هم دغه محمدي دین چې مونږ په دغومره اوږده موده کې په ډېر شد او مد سره د هغه په تکذیب کې لګیا یو، حق وي؛ نو ولې د عذاب په نزول کې دومره ځنډ (تأخیر) کیږي؟ او ولې د تېرو اقوامو په شان پر مونږ باندې د کاڼو باران نه وریږي؟ یا د هغوی په شان په بل کوم عذاب مونږ ولې نه اخته کیږو؟ یا ځمونږ بیخي استیصال او بیخ کني ولې نه کیږي؟ ولې مو بیخ او بکر له سته نه باسې؟.

وایي چې: دغه دعاء ابو جهل دمکې معظمې څخه د وتلو په وخت کې کعبې شریفې ته مخامخ کړې وه، بالآخر هغه شی یې چې غوښتنی وو؛ د هغه یوه نمونه یې په بدر کې ولیده، او دی پخپله سره له (۶۹) نورو مشرانو د کمزورو او بې وسلې او بې سامانه مسلمانانو له لاسه ووژلی شو، او اویا تنه نور مشران هم د اسارت او بندي توب په ذلت کې ګرفتار شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۚ

او نه دی الله چې په عذاب کاندي دوی حال دا چې ته (ای رسوله) په دوی کې یې.

تفسیر: «سنت الله» همدا دی، چې هر کله پر کوم قوم د انبیاوو علیهم السلام د تکذیب لامله عذاب نازلوي، خپل رسول د دوی له منځه باسي، کله چې الله تعالی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مکې معظمې څخه بېل کړ، نو وروسته له هغه د مکې معظمې مشرکان د «بدر» په عذاب کې مبتلا شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿۳۳﴾

او (بل دا چې) نه دی الله عذابوونکی حال دا چې دوی مغفرت غواړي.

تفسیر: یعنې په دوی کې مستغفران دي، هغه ضعفاء د مؤمنانو چې په دوی کې پاتې شوي دي، یا دوی پخپله استغفار وایي، نو ځکه عذاب پرې نه راځي، ولې چې دوه شیان د عذاب د نزول مانع دي:

(۱): د یو قوم په منځ کې د رسول موجودیت.

(۲): استغفار، یعنې په مکه معظمه کې د محمد صلی الله علیه وسلم له برکته عذاب نه نازلېده، اوس پر هغوی باندې عذاب راغی، همداسې تر هغه پورې چې ګنهګار نادم وي، او توبه باسي؛ نو نه نیول کیږي، اګر که ډېر لوی ګنهګار هم وي.

رسول الله مبارک فرمایلي دي، چې د ګناهګارانو پناه دوه شیان دي:

(۱) ځما وجود. (۲): استغفار، کذا في الموضح.

وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّوْنَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوْٓا اَوْلِيَآءَهٗ ؕ اِنْ اَوْلِيَآؤُهٗٓ اِلَّا الْمُتَّقُوْنَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٤﴾

او څه دي دوی ته چې نه به په عذابوي دوی الله (پس له وتلو ستا او مؤمنانو له دوی نه) حال دا چې دوی منع کوي (خلق) له (دخول د) مسجد حرام څخه، او نه دي دوی واکداران د دغه (مسجد حرام)، نه دي واکداران د ده مګر (دي) متقيان، او ليکن اکثر د دوی نه پوهيږي (په دې چې دوی لره واکداري نشته).

تفسير: يعني د عذاب نه راتلل بنا پر هغو دوو سببونو دي، چې مخکې مذکور شول، که نه ستاسې شرارتونه او ظلم او شقاوت داسې شيان دي، چې د هغو په مقابل کې ښايي فوراً عذاب راشي، له دې نه به زيات ظلم څه وي؟ چې موحدين حرم شريف ته له راتګ او د الله جل جلاله له عبادت څخه په راز راز (قسم قسم) پلمو (تدبيرونو) او حيلو منع کوي، او دوی هلته نه پرېږدي چې لاړ شي؟.

د دوی ظلم او تيری دا دی چې د دې ظلم د جواز لپاره دغه سند وړاندې کوي؛ چې مونږ د حرم شريف متوليان او واکداران يو، هر چا ته چې زړه مو وغواړي د راتللو اجازه ورکوو، يا يې نه پرېږدو چې راشي، حال دا چې د حرم شريف متوليان يواځې متقيان او پرهېزګاران کېدی شي، مشرك او بد عمل سړی له سره د هغه حقدار نشي کېدی.

ليکن له دوی څخه ځينې کسان على الأكثر له خپله جهالته داسې وايي چې مونږ د ابراهيم عليه السلام اولاده يو، او له فلانی قبيلې څخه يو، او د کعبې شريفې «توليت» ځمونږ موروثي حق دی، چې د هغه لپاره کوم خاص قيد او شرط نه دی پکار، نو دا يې راونښوول چې په اولاده د ابراهيم عليه السلام کې دغه حق د هغه کېدی شي چې متقي وي، او د داسې بې انصافانو حق نشي کېدی، چې له هر چا څخه چې دوی خپه وي؛ نو هغه ته د کعبې شريفې د راتللو اجازه نه ورکوي.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَآءً وَّتَصْدِيَةً ؕ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿٣٥﴾

او نه وو لمونځ (عبادت) د دغو (کفارو) په نزد د کعبې مګر شپيلي وهل او لاسونه ټکول، (الله فرمايي): نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کفر به مو غوره کاوه.

تفسير: يعني حقيقي لمونځ کوونکي له مسجده منع کوي، نو پخپله د دوی لمونځ به څه ارزښت (قيمت) ولري؟ د کعبې شريفې بربنډ طواف کول، د ذکر الله په ځای شپيلي وهل، او لاسونه ټکول، لکه چې نن هم ډېر اقوام ناقوس وهل او زنګونه شرنګول لوی عبادت ګڼي.

الغرض: نه دوی په خپله عبادت کوي، نه نور خلق پرېږدي چې عبادت وکړي، او دغه بې معنی او چټي (بېکاره) خبرې عبادت ګڼي، ځينې وايي چې: دغه شپيلي وهل، او لاسونه ټکول د دې لپاره وو، چې د مسلمانانو په عبادت کې خلل واچوي، او د تمسخر او استهزاء (ټوکې ټکالې) له لارې به يې داسې کول، والله أعلم.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل لپاره د دې چې منع کړي دوی (خلق) له لارې د الله څخه.

تفسير: د «بدر» په غزا کې د کفارو له مشرانو ځنې دولسو سردارانو دا په غاړه اخيستې وه، چې هر يو تن به په يوه ورځ کې ګردو لښکرو ته ډوډۍ پخوي، لکه چې لس اوښان به هره ورځ د يوه له لوري حلالېدل، او پر لښکرو به خوړل

کېدل، بيا چې دوی ماتې ومونډله؛نو د دغه مات شوي لښکر مجمع کله چې مکې معظمې ته ورسېده، ابو سفيان او د کفارو نورو مشرانو ته يې وويل: هغه مال چې تجارتي قافلې له شامه راوړی دی، هغه دې ګرد د اسلام په خلاف او له محمد څخه د انتقام اخيستلو په لاره کې ولګول شي !، لکه چې پر دغه خبره سره راضي شول، نو د داسې مال لګولو ذکر په دغه آيت کې راغلی دی.

فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾

نو ژر به نور هم ولګوي دغه مالونه، بيا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښيماني چې مال يې ځي او مطلب پې پرې نه حاصليږي)، بيا به په آخر کې مغلوب شي، او هغه کسان چې کافران شوي دي (او په کفر کې مړه شي)؛ دوزخ ته شړلي (بيولي) کيږي.

تفسير: يعنې کله چې په دنيا کې مغلوب او مقهور، او په آخرت کې معذب شي، نو د افسوس او حسرت لامله به خپلې ګوتې چيچي، چې مال مو هم له لاسه ووت، او برى مو هم په برخه نشو، لکه چې ړومبى به «بدر» کې او بيا په احد او نورو غزاګانو کې د کفارو ګرد (ټول) مالي او جسماني قوتونه صرف شول، او هيڅ يوه ګټه (فائده) يې په لاس ورنغله.

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾

لپاره د دې چې بېل کړي الله خبيث (ناپاک کافر) له طيب (پاک مؤمن) څخه، او بيا کېږدي خبيث (ناپاک سره لاندې باندې) ځنې د ده په ځينو نورو باندې، نو راجمع به کړي دا (خبيثان) ټول، نو وبه يې غورځوي په دوزخ کې، دغه (خبيثان يا مال لګوونکي) همدوی زيانکاران دي.

تفسير: يعنې د هغو په قسمت کې چې اسلام ليکلى شوى دى؛ هغوى به ګرد مسلمانيږي، او د هغوى مرګ چې په کفر کې ليکلى شوى دى؛ هغوى به ګرد په کفر کې مري، او ټول به دوزخ ته لاړ شي.

قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَنتَهُوا يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِن يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

ووايه (اى محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، که واوړي (بس کړي له کفره)، نو وبه بخښلى شي دوى ته هغه بدى چې په تحقيق پخوا تېرې شوې وې، او که بيا وګرځي (کلک شي په کفر او جنګ)؛ نو په تحقيق تېره شوې ده لاره (عادت د الله په حق) د پخوانيو (په نجات د مؤمنانو او هلاک د کافرانو).

تفسير: يعنې که اوس هم له کفره او طغيانه او د اسلام له عداوته لاس واخلي، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم اطاعت اختيار کړي؛ لومړی دکفر په حالت کې څه ګناه او معاصي چې دوی کړي وي؛ هغه ګردې ورمعافيږي، «الإسلام يهدم ما قبله».

هو ! حقوق العباد به نه ورمعافيږي، څکه چې د هغو مسئله خو بېله ده.

او که بيا عود وکړي قتل، عداوت، کفر او معصيت ته؛ نو په تحقيق تېره شوې ده لاره عادت د الله په حق د پخوانيو کې، يعنې څرنګه چې د پخوانيو رسولانو عليهم السلام له تکذيبه او عداوته خلق تباه شوي دي، په دوی به هم تباهي راځي.

یا دا مطلب دی لکه چې په بدر کې د دوی نورو خپلوانو ته سزا ورکړې شوه، دوی ته به هم سزا ورکړې شي.

﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾﴾

او وجنګېږئ (ای مؤمنانو !) له دغو (کفارو) سره تر هغه پورې چې نشي پاتې فتنه (فساد په ځمکه کې) او شي دین (حکم) ټول خاص الله لره (او نور ټول باطله ادیان محکوم شي)، نو که واوړي دوی (له کفره او اسلام راوړي)؛ نو بېشکه الله پر هغو عملونو چې دوی یې کوي ښه لیدونکی (بینا) دی. او که مخ وګرځوي دوی (له ایمانه)؛ نو پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله مولی (بادار ساتونکی) ستاسې دی، (الله) ښه مولی (او نېک بادار حامي او ساتونکی) دی او (الله نېک) او ښه مددګار دی.

تفسیر: یعنې تر هغه پورې له کفارو سره وجنګېږئ چې په ځمکه کې فتنه او فساد پاتې نشي، او د کافرانو زور پاتې نشي: چې له ایمانه خلق منع کړي، یا د حق دین له محو کولو څخه مسلمانان وویرېږي، چې که اظهار یې وکړو؛ وبه وژلی شو، لکه چې د (فتنه) همدغه تفسیر د احادیثو په کتابو کې له ابن عمر او نورو اصحابو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین څخه هم منقول دی.

﴿فَإِنِ انتَهَوْا﴾ : یعنې د هغو لپاره چې په ښکاره ډول (طریقه) له کفر او شرارته بېرته وګرځي؛ قتل نشته، د دوی د زړونو حال، او د مستقبل کیفیات دې الله تعالی ته وروسپارل شي ! هر ډول عمل او کار چې دوی کړی وي؛ هغه د پاک الله له علمه نه پټېږي، او تل ورته معلوم دی، مسلمان یواځې له ظاهري حال سره موافق پر عمل کولو مکلف دی:

وفي الحدیث: «أمرت أن أقاتل الناس حتی یقولوا: لا إله إلا الله، فإذا قالوها عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم علی الله عز وجل» «زه مامور یم په دې چې جهاد وکړم د خلقو سره تر هغه چې ووایي دوی کلمه د لا إله إلا الله، نو کله چې وویله دوی دا کلمه نو ویې ساتلې ځما نه وینې خپلې (چې نه به وژل کېږي) او مالونه خپل مګر په حق سره (چې قصاص دی) او حساب د دوی سپارلی شوی دی الله عز وجل ته (که یې ښښي یا یې نه ښښي)»، یعنې مسلمانانو ته ښايي چې د الله تعالی په مرسته (مدد) او حمایت باندې اطمینان او اعتماد ولري !او جهاد وکړي ! د کفارو له کثرت او د دوی له وسلو او سامان او اسباب څخه دې له سره ونه ویرېږي ! لکه چې د «بدر» په غزا کې یې ولیدل، چې الله تعالی د مسلمانانو څومره ښه مرسته (مدد) حمایت او امداد وفرمایه، (علمنا أن الله مولانا، نعم المولی ونعم النصیر).

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾﴾

او پوه شئ (ای مسلمانانو !) بېشکه هر هغه شی چې په غنیمت واخیست تاسې (له کفارو په غلبې سره) له یوه شي نه؛ نو بېشکه الله لره دی (حکم کول په) خمس د هغه (کې) او (دغه خمس ثابت دی) لپاره د رسول (د الله) او لپاره د خپلوانو (د رسول الله) او (لپاره د) یتیمانو او (لپاره د) مسکینانو (محتاجانو) او (لپاره د) مسافرانو (او پاتې څلور برخې دې لپاره د غازیانو، او صبر و کړئ پر دغه تقسیم ای مقاتلانو !) که ایمان لرئ په الله او په هغو (آیتونو یا ملائکو یا نصرت) چې نازل کړي

دي مونږ پر بنده خپل په ورځ د فيصلې کې (د حق له باطل څخه چې د بدر ورځ وه)، هغه ورځ چې سره مخامخ شولې دواړه جمعې (ډلې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې څينې يې غلبه د لږ په ډېرو ده).

تفسير: د دې سورت په ابتداء کې يې فرمايلي وو: ﴿قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ دلته د هغه لږ څه تفصيل کوي، چې هغه غنيمت چې د کفارو له جنګه وروسته د مسلمانانو په لاس راشي، د هغه خمس او پنځمه برخه د الله تعالى نياز دی، چې هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم وصولوي، او دی يې پر دغه پنځو مصرفونو لګوی شي:

(۱): په خپل ځان باندې.

(۲): پر خپلو خپلوانو باندې چې بني هاشم او بني المطلب دي، چې له پخوا راهيسي دوی د الله تعالى په لاره کې کار او د رسول الله صلى الله عليه وسلم نصرت او امداد يې کړی دی، او د اسلام له خاطره يا يوائې د قرابت او خپلوی له وجې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې مرستې کړي دي، او د «زکات» او د نورو صدقاتو اخيستل پر دوی باندې حرام شوي دي.

(۳): پر يتيمانو (پلار مړيو) باندې.

(۴): پر محتاجانو مسلمانانو باندې.

(۵): پر مسافرانو باندې، بيا هغه نور څلور برخې غنيمت چې پاتې کيږي؛ پر غازيانو باندې تقسيم کيږي، سور ته دوه برخې او پلي (پياده) ته يوه برخه ورکوله کيږي.

﴿يَوْمَ الْفُرْقَانِ﴾ «د فيصلې له ورځې» څخه مراد «يوم البدر» دی، چې په هغه کې د حق او باطل ترمنځ ښکاره فيصله وشوه، په دغه ورځ کې حق تعالى خپل ډېر کامل بنده محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته برى، فتح او نصرت ورکړ، او د ملائکو امداد يې ورولېږه، او د سکون او اطمينان کيفيت يې نازل وفرمايه، نو هغه کسان چې پر الله تعالى او د الله تعالى پر غيبي تأييداتو ايمان لري، نو پر دوی باندې له غنائمو څخه د الله تعالى پر نامه «خمس ـ پنځمه برخه» ايستل دومره دروند کار نه دی.

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ : يعنې لکه چې الله تعالى په هغه ورځ کې تاسې مظفر او منصور ګرځولي يئ، هم دا اوس او په راتلونکي زمانه او په هر وخت کې ښه قادر دی؛ چې تاسې ته غلبه او فتوحات عنايت وفرمايي.

إِذْ أَنتُم بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُم بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

(ياد کړئ ای مسلمانانو !) هغه وخت چې وئ تاسې په څنډې (غاړې) د (کندې) نژدې (مدينې ته) او وو دغه (کفار) په څنډې (د کندې هسې څنډه چې) لرې (وه له مدينې نه)، حال دا چې سواره (قافله) ښکته وو له تاسې، او که يو تر بله وعده کړې وه تاسې (د جنګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسې په دغه وعده کې، وليکن (بې له وعدې جمع کړئ تاسې الله) لپاره د دې چې پوره کړي الله هغه کار چې وو مقرر شوی (په ازلي علم د ده کې چې نصرت د احباوو او ذلت د اعداوو دی) لپاره د دې چې هلاک شي هغه څوک چې له شان يې هلاک وي پس له قيامه د حجت روښان څخه، او ژوندي پاتې شي هغه څوک چې له شان

يې ژوندون وي پس له قيامه د روښانه حجت، او بېشکه الله خامخا ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: له نژدې څنډې (غاړې) څخه مراد د جنګ د ميدان هغه جانب دی؛ چې مديني طيبې ته قريب وو، همداسې له لرې څنډې (غاړې) څخه مقصد هغه طرف دی؛ چې له مديني منورې څخه لرې و، يعنې د أبو سفيان قافله مخ په ځوړې (ښکته) د سمندر په څنډه څنډه (غاړه غاړه) کې تلله، د قافلې او مسلمانانو په منځ کې د قريشو فوځ حائل شوی وو، که فريقين له پخوا څخه د جنګېدلو لپاره کوم وخت او نېټه مقررول غوښتل؛ نو ممکن وو چې په هغه کې څه اختلاف واقع کېده، يا د وعدې د رسېدلو په وخت کې به يې يوه ډله وړاندې وروسته کوله، ځکه چې له يوه جانبه مسلمانان د کفارو له تعداد او ظاهري اسلحې او سامان څخه وېره کې وو، او له بل طرف کفارو د مسلمانانو د حقانيت او الله پرستۍ او زړورتوب څخه ويرېدل، نو دواړو ته د جنګ په ذمه وارۍ اخيستلو او د هغه په شرکت کولو کې تردّد او تقاعد پېښېدی شو، وليکن بې له وعدې يې سره جمع کړئ تاسې.

قريش د خپلې قافلې د مدد لپاره او تاسې پر قافلې باندې د حملې کولو لپاره راغلي وئ، قافله تېره شوه، او دواړه فوځونه د يوه ميدان پر دوو څنډو (غاړو) باندې سره ونښتل، حال دا چې يو د بل له حال څخه نه وو خبر، دغه د الله تعالى تدبير وو، که تاسې قصداً ورتلئ نو داسې په مناسب وخت به پر دوی نه رسېدئ، او د دغې فتحې څخه وروسته کافرانو ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم صداقت ورښکاره شو، هغه چې مړه شول هم په يقين سره پوهيدلي مړه شول، او هغه چې ژوندي پاتې شول؛ هغوی هم حق په ښه ډول سره وپېژند، او وپوهيدل چې د الله تعالى الزام پوره شو، کذا في الموضح.

او ممکن دی له مړ کېدلو او ژوندي پاتې کېدلو څخه کفر او ايمان مراد وي، يعنې اوس څوک چې ايمان راوړي، او هغه چې په کفر همغسې ټينګ پاتې شي؛ د دواړو ايمان او کفر د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته دی.

﴿إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وښوول تاته دغه (کفار) الله په خوب ستا کې لږ، (چې اصحاب پرې خبر کړې، او دوی پرې ډاډه شي، او برابر پرې ورشي) او که ښوولي وی (الله) تاته (ای محمده !) دوی ډېر (او بيا وتلي وې اصحابو ته)؛ نو خامخا بې زړه شوي به وی تاسې (ای اصحابو)، او خامخا جګړې به مو کولې په کار کې (د جنګ چې ترې په څنګ شو يا ورسره جنګ وکړو) وليکن الله سلامت وساتلئ (تاسې له بې زړه توب او نزاع)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم (دانا) دی پر هغو خبرو (هم) چې په زړونو کې دي.

تفسير: ﴿وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا﴾ «او که ښوولي وی الله تاته دغه (کفار) ډېر»، يعنې که تاسې دوی زيات ګڼلي وی، ځينو به د جنګېدلو همت کولو، او ځينو به نه کولو، او داسې اختلاف به واقع کېده، او په کار کې به خلل او بې انتظامي پيدا کېده، الله تعالى رسول الله مبارك صلى الله عليه وسلم ته په خوب کې لږ تعداد وروښود، او له وېرې او بې زړه توب څخه يې وژغورلئ (وساتلئ)، هغه ښه پوهيږي چې له کوم شي ځنې په زړونو کې همت او شجاعت پيدا کيږي؟ او له کومې خبرې ځنې بې زړه توب او وېره پيدا کيږي؟.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

او (ياد کړئ) کله چې وښوول تاسې ته (الله) هغه (دښمنان ستاسې) په هغه وخت کې چې سره مخامخ شوئ په سترګو ستاسې کې لږ، او لږ ښکاره کړئ تاسې (الله) په سترګو د دښمنانو کې لپاره د دې چې وکړې ته هغه کار چې وو مقرر کړی شوی (په ازلي علم د الله کې) چې وکړی شي (چې هغه نصرت د مؤمنانو او ذلت د کفارو دی)، او خاص الله ته بېرته ګرځولي شي ټول کارونه.

تفسير: رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په خوب کې د کفارو شمېر تر نظر لږ راغلی وو، او مسلمانانو ته هم د مقابلې په وخت کې لږ ښکارېده، څو په جرأت، زړورتیا، او مېړانې (بهادري) وجنګیږي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب نشي غلط کېدی، ځکه چې په دوی کې کافر پاتې کیدونکي سړي ډېر لږ وو، زیاتره هغه کسان وو چې وروسته بیا مسلمانان شول، او د خوب تعبیر همداسې کېدی شي، چې د لږ تعداد څخه مراد د دوی د مغلوبیت اظهار وي، باقي د کفارو په نظر کې چې د مسلمانانو تعداد لږ ښکارېده؛ نو هغوی واقعا لږ وو، دا د هغه وخت واقعه ده، کله چې دواړه فوځونه سره مخامخ شول، بیا کله چې مسلمانانو په مېړانه (بهادری) سره په حملو شروع وکړه، او د پرښتو د لښکر مرسته وررسېده، په دغه وخت کې د مسلمانانو فوځ د کفارو په سترګو کې د دوی په نسبت یو په دوه ښکارېده: ﴿وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ﴾ (٣ جزء د آل عمران سورت (١٣) آیت (٢) رکوع).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) کله چې مخامخ شئ کوم فوځ (د دښمن) سره (چې جنګ درسره کوي) نو ثابت قدم اوسئ تاسې (او مه ترې تښتئ)، او یادوئ الله ډېر (په خوله او زړه) ښایي چې تاسې په مراد ورسېږئ (په بري سره پر دښمن د ذکر په برکت).

تفسير: په دې کې لمونځ، دعا، تکبیر او نور هر قسم ذکر الله شامل دي، د الله د ذکر تاثیر دا دی، چې د ذاکر زړه وربانديې قوي او ډاډه کیږي، چې دغه ډاډګېرنې ته په جهاد کې له هر شي څخه زیات ضرورت شته، د اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین له ګردو (ټولو) څخه لویه وسله همدغه ډاډینه وه: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (١٣ جزء د «الرعد» سورت (۴) رکوع (٢٨) آیت).

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَاصْبِرُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

او حکم ومنئ تاسې د الله او د رسول د دغه (الله) او مه کوئ جګړه په خپلو منځونو (په کار د جهاد کې) پس بې زړه به شئ تاسې او لاړ به شي باد (د نصرت او قوت او د دولت) ستاسې، او صبر کوئ (په قتال او سختیو)، بېشکه الله له صابرانو سره دی (په جنګ کې په نصرت او حفاظت).

تفسير: په دغه آیت کې مسلمانانو ته ښوولي شوي دي، چې د بري کلي ګانې (چابیانې) کوم کوم شیان دي؟ یواځې په دولت، لښکر، جبه خانې، لوازمو او تجهیزاتو سره فتح، بری او نصرت نه حاصلیږي، بلکه په ثابت قدمی، صبر، استقلال، قوت د زړه، ډاډ د الله تعالی په یاد او د رسول الله او د دوی د خلیفه ګانو په اطاعت او فرمانبرداری، د یو له بل سره په اتفاق او اتحاد سره هم په لاس راځي، په دغه موقع کې مې زړه بې اختیاره وغوښتل چې د أصحاب

کرامو رضي الله تعالی عنهم په نسبت د «ابن کثیر» څو الفاظ نقل کړم، چې د اخلاص او ایمان له انتهايي عمق څخه وتلي دي:

«وقد كان للصحابة رضي الله عنهم في باب الشجاعة والائتمار بما أمرهم الله ورسوله به وامتثال ما أرشدهم إليه ما لم يكن لأحد من الأمم والقرون قبلهم، ولا يكون لأحد ممن بعدهم، فإنهم ببركة صحبة الرسول صلى الله عليه وسلم وطاعته فيما أمرهم فتحوا القلوب والأقاليم شرقا وغربا في المدة اليسيرة مع قلة عددهم بالنسبة إلى جيوش سائر الأقاليم من الروم والفرس والترك والصقالبة والبربر والحبوش وأصناف السودان والقبط وطوائف بني آدم، قهروا الجميع حتى علت كلمة الله وظهر دينه على سائر الأديان، وامتدت الممالك الإسلامية في مشارق الأرض ومغاربها في أقل من ثلاثين سنة، فرضي الله عنهم وأرضاهم أجمعين، وحشرنا في زُمرتهم، إنه كريم تواب».

وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ خَرَجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِم بَطَرًا وَرِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

او مه کېږئ (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې راووتل له کورونو خپلو لپاره د فخر او ښودنې خلقو ته (شوکت، دبدبه خپله) او اړوي دوی (خلق) له لارې د الله څخه، او الله پر هغو کارونو چې کوي يې دوی محيط (چاپېر دی علم او قدرت د ده؛ نو جزا به پرې ورکړي).

تفسير: ابو جهل سره له خپلو لښکرو او ډولونو او نغارو په ډېر شان او شوکت سره د بدر جنګ ته وتلی وو، چې مسلمانان وويرېږي، او د عربو په نورو قبائلو باندې هم د مشرکانو وېره او اثر ولوېږي، په لاره کې د ابو سفيان پيغام وررورسېد، چې «قافلې له سختې خطرې څخه نجات وموندہ او درغله، اوس تاسې هم د مکې په لوري بېرته ستانه شئ».

ابو جهل په بې انتهايي غرور سره وويل چې: «مونږ به هلته بېرته لاړ شو؛ چې د بدر پر چينو او رڼو اوبو باندې ورسيږو، او هلته د طرب او نشاط مجالس منعقد کړو، سازندګانې او نغمې ويونکې ښځې د خوښې او برې سندرې ووايي، او په زړه پورې آتهونه پرې واچوو، شرابونه وڅښو، او ښه سيلونه او مزې وکړو، او تر درې شپو او ورځو پورې اوښان حلال کړو، او عربي قبائلو ته ښه ميلمستيا ورکړو، او داسې ښې چړچې وکړو؛ چې دغه ورځ د عربو په منځ کې د هميشه لپاره يادګار پاتې وي، او په آينده کې د دغو لږو او کمزورو مسلمانانو حوصله بيخي ماته شي، چې بيا له سره څمونږ د مقابلې جرأت او زړورتوب ونشي کړی.

خو د هغه په ځای د نوحې او ماتم او وير او ژړا صفونه او قطارونه له (بدره) تر مکې معظمې پورې وتړل شول، همغه مال چې دوی د تفاخر، تظاهر، او ښودنې لپاره لګولو؛ د مسلمانانو د غنيمت نوړی او لقمه شوه، د ايمان او توحيد د دائمي غلبې د تاداو (بنياد) تيږه (ګټه) د بدر په ډګر او ميدان ودروله شوه، ګواکې په دې ډول سره په دغې وړو کې څمکې کې الله تعالی دټولې نړی د ګردو ملتونو او اقوامو د قسمتونو فيصله وفرمايله.

په هر حال په دغه آيت کې يې مسلمانانو ته خبر ورکړی، چې جهاد يواځې د وژلو او وينو تويولو د هنګامې نوم نه دی، بلکه عظيم الشأن عبادت دی، په عبادت کې هر څوک چې ريا يا ښودنې وکړي، نو هغه نه قبليږي، لهذا تاسې په فخر، غرور، ښودنې او تظاهر کې کفارو پسې مه درومئ!.

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې ښايسته کړي وو دغو (کفارو) ته شيطان عملونه د دوی، او ويې ويل: چې نشته هيڅ غالب پر تاسې نن ورځ له خلقو، او بېشکه زه ساتونکی يم ستاسې، نو کله چې سره وليدل (مخامخ شول) دواړه فوځونه (د اسلام او کفر) بېرته يې منډې کړې په پوندو خپلو (يعني وتښتېده) او ويې ويل: بېشکه زه بېزار يمه له (ساتنې) ستاسې، او بېشکه زه وينم هغه (فوځ د ملائکو چې راځي په معاونت د مؤمنانو) چې نه يې وينئ تاسې، بېشکه زه ويرېږم له الله، او الله سخت دی عقوبت (د ده).

تفسير: قريش پر خپل جمعيت او قوت مغرور وو، ليکن د دوی په زړونو کې داسې يوه خطره پيدا شوې وه، نه چې «بني کنانه» ځمونږ د دغه بري په لاره کې څه مشکلات پيدا کړي، دلته سمدلاسه شيطان د دوی د شا ټپولو او همت زياتولو لپاره د (کنانة) د لوی سردار «سراقة بن مالك» په صورت د خپلو ذرياتو له فوجه سره يو ځای ورښکاره شو، او ابو جهل او نورو مشرکانو ته يې اطمينان ورکړ، چې مونږ ګرد ستاسې د مرستې او حمايت لپاره راغلي يو، او د (کنانة) له طرفه بيخي بې غمه اوسئ، مونږ له تاسې سره يو.

کله چې په بدر کې د زور او قوت مسابقې شروع شوې، او د شيطان په نظر کې جبرئيل عليه السلام او نورې پرښتې راغللې، نو د ابو جهل له لاسه يې خپل لاس وکښه، او ژر په خپلو پوندو بېرته وګرځېد، او ابو جهل ور غږ کړې: «ای سراقه ! د جنګ او جګړې په دغه شدت کې په چل او فرېب سره چېرې تښتې؟ راځه بېرته راوګرځه او لښکر مه بې زړه کوه !»، سراقه وويل: «زه ستاسې سره نشم پاتې کېدی، زه هغه شيان وينم چې تاسې يې نه شئ ليدئ يعني (پرښتې) د الله تعالی، (يعني د دې حزب الله) له وېرې ځخه مې زړه ريږدي (رپيږي) او اندامونه مې لړزيږي، اوس په ما کې د درېدلو قوت نشته، زه ډارېږم چې په کوم سخت عذاب او آفت کې اخته نشم».

«قتادة رحمه الله» وايي چې: دغه ملعون دروغ وويل، د ده په زړه کې د الله تعالی وېره نه وه، هو ! هغه پوهېده چې اوس د قريشو لښکرې د هلاکت په کنده کې لوېدلې دي، او هيڅ يو قوي دوی نشي ژغورلی (ساتلی)، دا د هغه قديمي عادت دی، چې خپلو پيروانو ته کړې لارې ښيي، او دوی وغولوي، کله چې هغوی د هلاکت په کنده کې وښويوي؛ نو دلته خپله پښه بېرته راکاږي، چې سم له هغه سره يې دلته هم داسې وکړل: ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (٥ جزء د النساء سورت (١٢٠) آيت (١٨) رکوع)، ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَٰنِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَٰنِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَٰلَمِينَ﴾ (٢٨ جزء د الحشر سورت (١٦) آيت، (٢) رکوع)، ﴿وَقَالَ الشَّيْطَٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم ۖ مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (١٣ جزء د ابراهيم سورت (٢٢) آيت (٤) رکوع).

إِذْ يَقُولُ الْمُنَٰفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

(ياد کړئ !) هغه وخت چې ويل منافقانو (د مدينې) او هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض وو (د اعتقاد ضعف) چې: مغرور کړي دي دغو مؤمنانو لره دين د دوی (چې سره له

لړوالي او بې اسبابۍ پر ډېرو وسلو لرونکو ورځي، وفرمايل الله په ځواب د دوی کې): او هر څوک چې توکل وکړي په الله؛ نو (غالبيږي ځکه چې) بېشکه الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۙ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَـٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

او که ووينې (ای محمده !) هغه وخت چې قبض د روح کوي د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ پرښتې، په دې حال کې چې وهي به مخونه د دوی او شاګانې د دوی، او (وايي به ورته): وڅکئ تاسې عذاب د (اور) سوځوونکی (نو وبه ګورې يو له شرمه ډک حال).

تفسير: يعني پرښتې د ځنکدن د عذاب په وخت کې دوی ته وايي چې: اوس خو دغه درواخلئ او د جهنم د عذاب خوند به وروسته وڅکئ، ډېرو مفسرينو دا هم د بدر په واقعه کې داخل کړی دی، يعنې په هغه وخت کې هر هغه کافر چې وژل کېده، نو له هغه سره پرښتو همداسې معامله کوله، مګر د آيت الفاظ ګردو کفارو ته عام دي، نو ځکه دغه راجح معلوميږي چې دغه واقعه به په عالم برزخ کې وي، نو د دې تعلق به د بدر له واقعاتو سره داسې وي، چې په دنيا کې د دغو کفارو حال داسې شو، او په برزخ کې به داسې کيږي، نو د آخرت د عذاب په نسبت به څه وويل شي، چې هغه به څرنګه مدهش وي؟ !

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّـٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

دغه (تعذيب) په سبب د هغه (بد عمل) دی چې وړاندې لېږلی وو لاسونو ستاسې، او بېشکه الله نه دی هيڅ ظلم کوونکی په بندګانو خپلو (چې بې ګناه يې په عذاب کړي).

تفسير: دغه ګرد ستاسې د اعمالو نتيجه او سزا ده، که نه د الله تعالی له لوري د ظلم او تيري هيڅ يوه معامله کېدونکې نه ده، او «ظلّام» يې ځکه وفرمايه، چې که «معاذ الله» د هغه د لوري د يوې ذرې سره په اندازه د ظلم امکان وي؛ نو هغه به د خپل عظمت د شان په لحاظ ظالم نه بلکه ظلّام به وي، ځکه چې د کامل هر صفت هرومرو (خامخا) ښايي چې کامل وي، اوس الله تعالی د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د تسلی لپاره فرمايي چې د قريشو حال ستا سره داسې دی:

كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ ۙ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

لکه حال د تابعانو د فرعون (له موسی سره) او (لکه حال د) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (له انبياوو خپلو سره، هغه عادت دا وو) چې کافران شوي وو په آيتونو د الله؛ نو نيولي وو دوی لره الله په ګناهونو د دوی، بېشکه الله قوي (زورور) دی، ډېر سخت دی عذاب (د ده).

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

دغه (تعذيب) په سبب د دې دی؛ چې په تحقيق الله نه دی بدلوونکی د (هغه) نعمت چې انعام کړی يې وي پر يوه قوم باندې تر هغه پورې چې بدل (نه) کړي دوی هغه حال چې په نفسونو د دوی کې دی، او بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «تر هغه پورې چې نیت او اعتقاد بدل نشي، نو د الله تعالی ورعطا شوي نعمتونه بېرته نه اخیستل کیږي»، ګواکې له ﴿مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ څخه خاص نیت او اعتقاد مراد شوی دی، لکه چې له ترجمې څخه ظاهریږي، والله أعلم.

كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿۵۴﴾

(حال د دوی) لکه حال د تابعانو د فرعون دی (له الله سره) او (لکه حال) د هغو کسانو دی چې پخوا له دوی نه وو، (او هغه عادت دا وو) چې نسبت د دروغو یې کړی وو په آیتونو د رب خپل؛ نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی، او غرق (ډوب) کړل مونږ تابعان د فرعون، او (دوی) ټول وو ظالمان.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۵۵﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿۵۶﴾

بېشکه بدتر د خوځېدونکو (تلونکو) په نزد د الله هغه کسان دي، چې کافران شوي دي نو دوی ایمان نه راوړي. هغه کسان چې معاهده تړلې وه تا له دوی سره، بیا ماتوي دوی عهد خپل په هر کرت کې او دوی نه ویرېږي (له دې عهد ماتولو څخه).

تفسیر: هغو کسانو چې لکه ابو جهل - نضر - عتبه او کعب بن أشرف د تل لپاره کفر او بې ایماني غوره کړې، او له انجامه بالکل بې خوفه شوي دي، او هغه کسان چې (لکه بني قُریظه) په غدارۍ او بد عهدۍ سره معتاد شوي دي؛ دوی د الله تعالی په نزد ډېر بد حیوانان دي، د فرعون حال په بد عهدۍ او غدارۍ کې هم داسې وو: ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿۱۳۴﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) آیت (۱۶) رکوع).

او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې د «بني قُریظه» د یهودانو او د نورو هم دغه خصلت وو، چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره به یې عهد کاوه، چې مونږ د مکې معظمې له مشرکانو سره مرستې نه کوو، بیا به یې له دوی سره مرسته کوله، او ویل به یې: چې عهد مو په یاد نه وو، هر کرت به یې داسې کول، وروسته دا راښیي چې له داسې غدارانو سره څرنګه ښایي چې معامله وکړی شي.

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿۵۷﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿۵۸﴾

نو که ومومې ته (ای محمده!) دوی په جنګ کې؛ پس تیت کړه (سزا ورکړه) او وویروه په سبب د تیتولو (سزا ورکولو) د دوی هغه کسان چې وروسته له دوی نه دي (د کافرانو محاربانو نه) لپاره د دې چې دغه وروستني خلق عبرت واخلي، او که ویرېږې (ای محمده!) له کوم قوم (چې وعده یې کړېده له تاسره) د خیانت؛ نو وغورځوه دوی ته (دغه عهد) په (داسې ډول چې شئ تاسې او هغوی سره) برابر، بېشکه الله نه خوښوي خیانت کوونکي.

تفسیر: یعنې که دغه خائنان او غداران معاهدان ښکاره معاهدې تر شا وغورځوي، او ستاسې په مقابل کې د جنګ میدان ته راشي، نو دوی ته داسې سخته جزا ورکړئ، او په قتل، جرح او نورو سره یې داسې وترهوئ؛ چې د هغې له

ليدلو څخه د دوی هغه بېرته وروسته پاتې شوي ملګري يا له دوی نه وروسته راتلونکي نسلونه هم عبرت واخلي، او د عهد ماتولو جرأت ونشي کړی.

که يوه قوم ښکاره خيانت ونه کړ، بلکه له آثارو او قرائنو څخه دا خبره څرګنده شوه، چې دوی عهد ماتولو ته تيار دي، نو تاسي ته هم اجازه شته، چې د مصلحت په تقدير د دوی عهد بېرته ورکړئ، او د معاهدې د انتهاء اطلاع هغوی ته ورکړئ !، او بالمقابل له هغوی سره مناسبه رويه وکوئ، چې د دواړو ډلو په زړونو کې د پخوانيو معاهداتو په نسبت هيڅ يو شک او اشتباه پاتې نشي، او دواړه په مساويانه ډول سره خبردار، بيدار او هوښيار اوسي، او د خپلو ځانونو په تيارۍ او حفاظت کې مشغول اوسي، او ستاسي له جانبه څه غلا او خيانت ونشي، او ګردې معاملې سره ښکاره او صافې وي، الله تعالی خيانت اګر که له کفارو سره هم وي؛ نه خوښوي.

په سننو کې روايت دی چې امير معاويه رضي الله تعالی عنه له «روم» سره ميعادي معاهده درلوده (لرله)، د دغه ميعاد په منځ کې امير معاويه رضي الله تعالی عنه خپلو فوځونو ته د «روم» د سرحداتو په لوري د پرمختګ امر ورکړ، مقصد يې داسې وو چې اسلامي فوځ دې د روميانو سرحداتو ته دومره نژدې او بالکل تيار اوسي، چې د معاهدې د نېټې د تېرېدلو سره متصل دوی پخپلو تعرضونو پيل (ابتداء) وکړي.

څه وخت چې دغه کار جاري وو، يو سپين ږيري په داسې حال چې په آس سور وو راغی، چې داسې يې وويل: «الله أکبر، الله أکبر، وفاءً لا غدراً»، يعنې عهد پوره کړئ، او عهد مه ماتوئ، رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «کله چې کوم قوم سره معاهده ولرئ، نو هيڅ يوه غوټه دې ونه پرانستله شي !، او نه دې وتړله شي، تر هغه پورې چې د معاهدې نېټه پوره شي، يا مقابلې ډلې ته په مساويانه حيثيت سره معاهده ورمسترده شي !».

کله چې معاويه رضي الله تعالی عنه ته دغه خبر ورسېد؛ نو ژر له خپله فکره بېرته وګرځېد، او چې ويې ليد، هغه سپين ږيری عمرو بن عنبسه رضي الله تعالی عنه وو.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

او نه دې کوي ګمان هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې دوی به وتښتي (له عذابه او خلاص به شي) ! بېشکه دوی له سره نشي مغلوبولی (الله له تعذيب خپل).

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

او تياروئ (ای مؤمنانو !) لپاره (د جنګ) د دغو (ماتوونکو د عهد يا د مطلق کفارو) څومره چې توانېږئ (جمع کولی شئ) تاسې له قوت (اسباب د جنګ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو (لپاره د جهاد) چې ويروئ تاسې په دغه (قوت او تيارۍ) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسې او نور کسان بې له دوی نه چې نه پېژنئ تاسې هغوی، الله عالم دی په (عداوت د) هغوی، او هر هغه څه چې نفقه کوئ (لګوئ) تاسې له يوه شي په لاره د الله کې (لپاره د ترقۍ د دين)؛ پوره (بدل د هغه) به درکړ شي تاسې ته حال دا چې پر تاسې به ظلم ونه کړی شي (د ثواب په لږوالي او د عذاب په ډېر والي).

تفسیر: په الله تعالی داعتماد او توکل کولو معنی دا نه ده؛ چې ضروري او مشروع اسباب دې ترک کړی شي، ځکه چې په مسلمانانو فرض دي، تر هغه پورې چې قدرت لري؛ د جهاد سامان او لوازم دې تیاروي، د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مبارک عهد کې د آسونو سورلی، توره وهل، غشي ویشتل او نور جنګي مشقونه د جهاد له لوازمو څخه وو.

نن ټوپک، مشین ګن، توپ، ټینک، راکټ، زره پوښ او نورې ارابې، الوتکې، جنګي انګوټ، کروزر، تحت البحري، اوبتل او نور جنګي مهمات او لوازم، تجهیزات تیارول او لرل، او په استعمال اچول اوچلول، او د حربي او عصري فنونو زده کول بلکه ورزش او د دوی په شان نور عملیات کول، د جهاد سامان او لوازم دي.

همداسې هغه نورې وسلې او د حرب او ضرب ګرد آلات او اسباب چې وروسته له دې نه ایجاد او اختراع کیږي؛ غه ټول د دې آیت په منشأ کې داخل دي.

باقي د آسونو په نسبت خو رسول الله مبارک پخپله فرمایلي دي: «الخیل معقودٌ في نواصیها الخیر إلی یوم القیامة»، «د آسونو په تندي کې خیر اینبود شوی دی تر قیامته پورې»، په احادیثو کې راغلي دي، چې هر هغه چې آس د جهاد په نیت روزي او ساتي یې؛ د ده په خوړلو، او څښلو بلکه په هر قدم پورته کولو باندې اجر وررسیږي، او د ده تر خوړو او نورو پورې به هم د قیامت په ورځ په تله (میزان) کې تللی کیږي».

یعنې دغه ګرد (ټول) سامان، لوازم، تجهیزات او تیاری پر دښمنانو باندې د وېرې، خوف او دهشت اچولو لپاره یو ظاهري سبب دی، باقي د فتحې او ظفر او برې اصلي سبب خو د الله تعالی مرسته ده، چې د هغې بیان پخوا له دې نه شوی دی، او هغه خلق چې تاسې یې بالتعیین نه پېژنئ؛ منافقان دي چې د مسلمانۍ په جامه کې یې ځانونه پټ کړي وو، یا د (بني قریظه) یهودان یا د روم او فارس یا نور هغه اقوام دي، چې له هغو سره وروسته له دې نه ستاسې مقابله واقع کېدونکې ده.

﴿وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ﴾ الآیة - دغه د مالي جهاد په طرف اشاره ده، یعنې د جهاد په تیاري کې هغومره مال چې تاسې لګوئ؛ د هغه پوره بدل او معاوضه به وموميء، د یوه درهم په مقابل کې اوه سوه درهم، ﴿وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ﴾ د بر ځلې په دنیا کې هم د هغه معاوضه بلکه له هغه څخه لا زیات اجر هم درکول کیږي.

﴿وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ⁽٦١⁾

او که میلان وکړي کفار صلحې (روغې) ته؛ نو ته هم میلان وکړه دې (صلحې) ته، او توکل (اعتماد) وکړه په الله (او مه ویریږه له مکره د دوی)، بېشکه چې دغه (الله) هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (دانا پر ګردو احوالو).

تفسیر: له جهاد څخه وینې تویول نه، بلکه د کلمة الله اعلاء او د فتنې دفع مقصود دی، که دغه عالي مقصد بې د وینې له تویولو څخه حاصل شي، نو خامخا د وینو تویولو لپاره هیڅ حاجت نه پاتې کیږي، که داسې کوم احتمال وي، چې شاید کفار د صلحې په پرده کې غواړي چې مونږ تېر باسي؛ نو هیڅ پروا مه کوئ، او پر الله تعالی باندې توکل او اعتماد وکړئ، پاک الله د دوی له نیاتو څخه ښه خبردار دی، او د دوی پټې مشورې اوري، د الله تعالی دحمایت په مقابل کې د هیچا بدنیتي چلېدی نشي، تاسې خپل نیت صاف وساتئ!.

﴿وَإِن يُرِيدُوا أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾ ⁽٦٢⁾

او که اراده وکړي دوی دغه چې فریب درکړي تاته (په دغه روغه کې)؛ نو بېشکه کافي دی تا ته الله، هم دی هغه ذات دی چې قوت یې درکړی دی تاته په مرستې (مدد) خپلې سره (په لېږلو د پرښتو په بدر کې) او په مؤمنانو سره.

تفسير: که وروسته له روغې څخه دغه خلق د خيانت او د عهد د ماتولو اراده وکړي، نو تاسې مه خواشيني (خفه) کېږئ، د الله تعالی مرسته (مدد) تاسې ته کافي ده، د دوی هغه ګرد مکرونه او فرېبونه به الله جل جلاله شنډ کړي، همغه الله جل جلاله تاته په «بدر» کې غيبي امداد درکړ، او په ظاهري ډول سره يې د ځان جاروونکو او سرښندونکو مسلمانانو په مټ ستاسې تاييد وفرمايه.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

او الفت محبت يې واچاوه په منځ د زړونو د دغو (مؤمنانو) کې ! که لګولی وی تا هر هغه څه چې په ځمکه کې دي ټول؛ نو نه به دې شو اچولی الفت محبت په منځ د زړونو د دوی کې، وليکن الله الفت محبت واچولو په منځ د (زړونو د) دوی کې، بېشکه چې دغه (الله) ښه غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: له اسلام څخه پخوا په عربو کې د جدال، قتال، نفاق او شقاق بازار تود وو، په خوشې چتې (بېکاره) خبرو باندې د قبائلو په منځ کې تصادمات او جنګونه کېدل، کله چې به د دوه ډلو په منځ کې جنګ شروع کېدو، نو تر څو پېړيو پورې به د هغه اور نه مړ کېده.

د مدينې منورې د دوو زبردستو قبيلو (اوس) او (خزرج) د ګوندي جنګونو او د پخواني عداوت او بغض سلسله هيڅکله سر ته نه رسېده، يو به د بل وينو ته تږی وو، او هر يوه به د خپل عزت او پت وږی وو، په دغو حالاتو کې څمونږ پاک رسول محمد صلی الله عليه وسلم د توحيد او معرفت او اتحاد او اخوت عالم شمول پيغام سره مبعوث شو، الله تعالی د حقيقي ورورۍ څخه زيات د يو مينه او الفت د بل په زړه کې واچاوه، او بيا د دغو ګردو (ټولو) الفتونو اجتماعي مرکز د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ذات يې وګرځاوه، د دوی زړونه داسې يو وار سره اړول د الله تعالی د قدرت او قوت يوه کرشمه وه، او د شديد ضرورت په داسې يوه وقت کې، دوی ګرد (ټول) د محبت او الفت په يوې نقطې کې سره ټولول؛ د ده د کامله حکمت دليل دی.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

ای نبي ! کافي (بس) دی تاته الله او هغه چاته چې متابعت کوي ستا له مؤمنانو څخه.

تفسير: د دې آيت مطلب دا دی چې: «ای نبي صلی الله عليه وسلم ! الله تعالی تاته او ستا ملګرو ته کافي دی»، يعنې د عدد او د سرېو او مال او تجهيزاتو له قلت څخه وېره نه ده پکار.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ای نبي ! تېز کړه (او ترغيب ورکړه) مؤمنانو ته پر جنګ (د کفارو)، که وو له تاسې څخې شل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غلبه دې وکړي پر دوو سوو کافرانو (يعنې داسې جنګ دې وکړي چې نتيجه يې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې څخې سل تنه (صابران ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر زرو تنو له هغو کسانو چې کافران شوي دي په سبب د دې چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهېږي (يعنې جاهلان دي په الله او قيامت).

تفسير: الله تعالی په دغه آیت سره مسلمانانو ته د جهاد په لوري ترغیب ورکوي، چې که لږ يئ هم مه بې زړه کېږئ ! د الله تعالی په فضل او مرحمت سره تاسې پر لس چندو دښمنانو باندې هم غالبېدئ شئ، سبب يې دا دی چې مسلمانان د الله تعالی لپاره جنګېږي، او دوی الله تعالی پېژني او يقين پرې لري، او د ده د مرضی متابعت کوي، نو ځکه په ډېر زړورتوب اومېړانې (بهادرۍ) سره جنګېږي، هر کله چې کافران پر دغه حقیقت نه دي معتقد، نو ځکه تش د حقیرو او فاني اغراضو لپاره د حیواناتو په شان جنګېږي، او د دغه قلبي قوت او غيبي امداد څخه محروم پاتې کيږي، بناء عليه د خبر او زيري په ډول حکم راکړی شوی دی؛ چې مؤمنانو ته ښايي، چې د لس چندو دښمنانو په مقابل کې په ډېر صبر او استقامت سره وجنګېږي، که مسلمانان شل تنه وي، ښايي چې د دوو سوو کفارو له مقابلې څخه مخ ونه ګرځوي، که سل تنه وي، نو زرو تنو ته دې خپلې شاوې ونه ګرځوي.

اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ؕ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۶۶﴾

اوس آسانتيا وکړه الله په تاسې (او تېر شو له سختۍ) او معلومه يې کړه چې بېشکه په تاسې کې سستي ده، نو که وو له تاسې څنې سل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر دوو سوو (کافرانو يعني داسې جنګ دې وکړي چې نتيجه يې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې څنې زر تنه غالب دې شي په دوو زرو (کفارو) په حکم د الله سره، او الله ملګری دی له صابرانو (ثابت قدمانو سره په نصرت، حفاظت او اثابت).

تفسير: په بخاري شريف کې له ابن عباس رضي الله تعالی عنه څخه روايت دی، «په دغه تېر آيت کې چې مسلمانانو ته د لس چندو کفارو په مقابل کې د ثابت قدمۍ امر ورکړی شوی وو، هر کله چې پر خلقو دغه حکم درووند شو، نو وروسته له هغه دغه بل آيت نازل شو: ﴿اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ﴾ الآية - يعني الله تعالی ستاسې د کمزورۍ او سستۍ له معلوملو څخه وروسته هغه حکم لږ کړ، اوس يواځې د خپل دوچند تعداد په مقابل کې ثابت قدم اوسېدل ضروري، او ترې تښتېدل حرام دي.

همدغه حکم تر اوسه باقي دی، ليکن که له دوو څنې پر زياتو حمله وکړي؛ لوی اجر لري، د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په وخت کې يو زر تنه مسلمانان له اتيا زرو سره جنګېدلي دي، د «مؤته» په غزا کې درې زره مسلمانان د دوو لکو کفارو په مقابل کې ټينګ ولاړ وو، له داسې واقعاتو څخه لله الحمد اسلامي تاريخ ډک دی.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ ؕ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۶۷﴾

نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بنديان (چې ترې فديه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د کفارو د ډېر قتل او جرحې په سبب)، اراده کوئ تاسې (ای مؤمنانو) اسباب د دنيا (په اخيستلو د فديې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د کفارو د قتل په سبب)، او الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی، چې هر کار په تدبير اومصلحت سره کوي.

تفسير: د بدر په غزا کې اويا تنه کافران د مسلمانانو په لاس بنديان شول، د الله تعالی له لوري د دوی په نسبت دوه صورتونه د مسلمانانو په مخکې وړاندې شول، (۱): وژل، (۲) ترې فديه اخيستل، او خوشې کول، په هر حال رسول الله مبارک په دغې معاملې کې له اصحابو څنې رايه وغوښته.

ابو بکر صدیق رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه ګرد (ټول) بندیان مو خپلوان او ورونه دي، بهتره دا ده چې له هغو څخه فدیه واخلو، او خوشې یې کړو، چې بېرته لاړ شي، د دغه نرم سلوک او احسان څخه وروسته ممکن دي، چې څه خلق له دوی څنې مسلمانان او هغوی له خپلو اولادونو او اتباعو سره څمونږ لاس او مټ وګرځي، او هغه مال چې د دوی له لوري بالفعل څمونږ په لاس راشي، په هغه به مونږ جهاد او نور دیني کارونه او لازمې چارې په مخ بوځو.

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم میلان هم د فطري زړه سوی، شفقت، او «صلة الرحم» په بناء د همدې رايې په لوري وو، بلکه د اصحابو کرامو عمومي رايه هم په همدې جانب وه، زیاتره اصحاب د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه له دې بیان سره متفق وو.

عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما له دغو آراوو سره اختلاف وکړ، عمر رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه بندیان د کافرانو امامان او د مشرکینو مشران او لویان دي، دوی ټول دې ووژل شي، نو د کفر او شرک سر به مات شي، او پر ګردو (ټولو) مشرکانو به هیبت ولویږي، او وروسته له دې نه به د مسلمانانو د ربړولو (تکلیفولو) او د الله تعالی له لارې څنې د خلقو ګرځولو جرأت په دوی کې پاتې نشي، او د الله تعالی په دربار کې به له مشرکانو سره څمونږ انتهايي نفرت، بغض، او کامله بېزاري ښکاره شي، چې مونږ د الله تعالی په لاره او د حق په معامله کې د خپلو دخپلوۍ او قرابت او د مالي فوائدو او د هیڅ څیز هیڅ پروا هم ونه کړه، نو څکه مناسب ده، چې په دغو بندیانو کې هر هغه چې له مونږ څنې د کوم یوه عزیز او قریب وي؛ هغه دې همغه خپل قریب محبوس په خپل لاس ووژني».

لنډا دا چې له بحث او غور نه وروسته د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه پر مشورې باندې عمل وشو، څکه چې د آراوو کثرت د هغه د رايې په لوري وو، او پخپله رسول کریم صلی الله علیه وسلم هم د خپل طبیعي رأفت او رحمت په بناء د ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه د خبرې لوري ته مائل وو، خو دغه رايه د الله تعالی په دربار کې غوره نه شوه په ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ کې د دې نه غوروالي په لوري اشاره ده، نو څکه په دغو آیتونو کې سخته عتاب آمیزه لهجه اختیار کړی شوې ده.

لَّوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾

که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چې رومبی لیکل شوی دی (په لوح محفوظ کې) نو خامخا رسېدلی به وو تاسې ته په عوض د) هغې (فدیې) کې چې اخیستې ده تاسې؛ عذاب ډېر لوی.

تفسیر: یعني دغه غلطي په خپل ذات کې داسې وه؛ چې هغوی دنیوي مال او متاع په نظر کې نیولی وو داسې مشوره یې ورکړې وه، نو لازمه وه چې سخته سزا ورکړی شوي وی، خو لومړی د سزا مانع هغه دی چې پاک الله جل جلاله بیان کړی دی، او دغه لاندني شیان هم کېدی شي، چې د سزا مانع وګرځي:

(۱): په مجتهد باندې به په داقسم اجتهادي غلطی او خطا کې څه عذاب نه وي.

(۲): تر هغه پورې چې الله تعالی په کوم شي باندې ښکاره امر او یا له هغه شي څخه ښکاره منع ونه کړي؛ د هغه مرتکب به نه عذابوي.

(۳): د أهل البدر ګردې خطاوې یې ورمعافې کړې دي.

(۴): کومه رویه چې په غلطی سره پخوا له وخته اختیار کړی شوې ده؛ یعنې په فدیه سره د بندیانو خوشې کول د الله تعالی په علم کې فیصله شوې وه، چې وروسته له هغه به د دې اجازه ورکوي: ﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾ (۲۶ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم سورت اوله رکوع (۴) آیت).

(۵): دغه هم فيصله شوې وه، تر هغه پورې چې رسول عليه السلام په دې کې موجود وي، يا خلق د زړه له صدقه استغفار وايي؛ نو عذاب به پرې نه راځي.

(۶): له دغو بنديانو څنې د ډېرو په قسمت کې مسلمانېدل ليکل شوي وو، الغرض که داسې موانع نه وی؛ نو دغه غلطي دومره لويه او سخته وه، چې ښايي پرې ډېر سخت عذاب نازل شوی وی.

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾

نو خورئ تاسې له هغه ماله چې غنيمت اخيستی دی تاسې حلال طيب (پاکيزه)، او وويرېږئ له الله، بېشکه الله بخښونکی د (خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: له ړومبني عتاب او تهديد څخه مسلمانان دومره وويرېدل چې ويې ويل: «ښايي د غنيمت په اموالو کې چې د بنديانو فديه هم په کې شامله ده؛ لاس ونه وهل شي»، نو په دغه آيت کې يې تسلي وفرمايله، چې هغه د پاک الله عطا ده، په خوښی سره يې وخورئ، هو ! په جهاد کې غنيمت او نورو شيانو ته دومره اهميت ورکول يا يې دومره په نظر کې نيول نه دي پکار؛ چې له عالي مقاصدو او کلي مصالحو څخه سترګې پټې شي، بېشکه دمؤقتي حالاتو او مصالحو په اعتبار له تاسې څنې يوه غلطي وشوه، مګر پخپله په مال کې څه خبيث او پليتي نشته، نو د الله تعالى څخه وويرېږئ، او له مخالفت نه يې ځانونه وژغورئ، هغه به په خپل مرحمت سره ستاسې غلطی درمعافوي.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِي أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

ای نبي ! ووايه ته هغه چا ته چې په لاسونو ستاسې کې دي له بنديانو (قيديانو): که معلوم کړي الله په زړونو ستاسې کې کوم خير (ايمان) نو در به کړي تاسې ته خير (بهتر، غوره) له هغه (مال) څخه چې اخيستې شوی دی له تاسې نه، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی. او که اراده وکړي دغه (بنديان) د خيانت ستاسې (په ظاهري اسلام سره)؛ نو په تحقيق خيانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې نه (په کفر او د عهد په ماتولو سره)؛ نو قادر کړې (ته الله) پر دوی (په قتل، حبس او بندي کولو د دوی سره)، او الله ښه عالم دانا (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی.

تفسير: او که اراده لري هغه بنديان چې اسلام يې راوړی دی، د دې چې له تا سره خيانت وکړي، او بېرته مرتد شي، يا هغه فديه درنه کړي؛ چې دوی يې ضامنان شوي دي، پس په تحقيق خيانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې په کفر سره.

پخوا چې مو له الله تعالى سره کومه ټکې کړې وه، يعنې د ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ فطري عهد په خلاف مو کفر او شرک اختيار کړی وو، يا ځينو «بني هاشمو» چې د ابو طالب په حيات کې عهد کړی وو، چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حمايت کې به متفق وي، او اوس له کفارو سره ملا تړلي راغلي دي، او د هغه انجام يې په خپلو سترګو سره وليد، چې نن په څه ډول د مسلمانانو په قيد او واک کې دي، وروسته له دې نه هم د ټګی همداسې سزا ورکوله کيږي، له الله تعالى څخه خپلې پټې خبرې او نيتونه نشئ پټولئ، او نه د هغه د حکيمانه وو انتظاماتو مخه نيولئ شئ.

شاه صاحب لیکي: «د الله تعالی وعده پوره شوه، له دوی څنې هغه کسان چې مسلمانان شول؛ الله تعالی هغوی ته بېشماره دولتونه ورعطا کړل، او هغه چې مسلمانان نشول؛ خراب او تباه شول».

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت یې کړی او جهاد یې کړی دی په مالونو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره)؛ او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مدد‌گاري یې کړې ده (له دوی سره)؛ دغه کسان ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو (په نصرت او ارث)، او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هجرت یې نه دی کړی؛ نشته تاسې ته له ولایت (نصرت او ارث) د دوی څنې هیڅ شی، تر هغه پورې چې هجرت وکړي، او که طلب د نصرت (او مرستې ـ مدد) وکړي دغه (غیر مهاجر مؤمنان د کفارو په جنګ کې) له تاسې څنې په دین کې؛ نو لازمه ده په تاسې مرسته (مدد) کول (له دوی سره په دین کې) مګر (نه دی لازم ستاسې نصرت او ورتګ) پر هغه قوم باندې چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې معاهده وي، او الله په هغه کار چې کوئ (یې) تاسې ښه لیدونکی دی.

تفسیر: په دغو بندیانو (قیدیانو) کې ځینې داسې کسان هم وو، چې په زړه کې مسلمانان وو، خو له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یې هجرت نه وو کړی، او په زور او بې له خپلې خوښې له کفارو سره بدر ته راغلي وو، په دغه آیت کې دا راښوولي شوي دي، چې د داسې مسلمانانو حکم څه دی؟.

شاه صاحب لیکي چې: «د رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم اصحاب دوه فرقې وې، مهاجرین (کور او کهول پرېښودونکي) او انصار (ځای ورکوونکي) (مرسته ـ مدد کوونکي)، په دغو دواړو فرقو کې رسول الله مبارک مؤاخات (وروروليي) قائمه کړې وه.

د آیت مضمون داسې شو: «څومره مسلمانان چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حاضر دي، د دوی ګردو (ټولو) صلحه او جنګ سره یو دی، د یوه موافقت د ګردو (ټولو) موافقت، او د یوه مخالفت د ګردو (ټولو) مخالفت دی.

بلکه د هجرت په ابتداء کې د مؤاخاتو د سلسلې په لحاظ یوه له بل څخه میراث هم وړو، او هغه مسلمان چې په خپل هغه ملک کې اوسیږي، چې هلته د کفارو زور او تسلّط وي، یعنې له دار الحرب یې هجرت نه وي کړی، د هغو په صلحه او جنګ کې د دار الاسلام اوسېدونکي مسلمانان (مهاجرین او انصار) نه شریک کیږي، که د دار الحرب مسلمانان صلحه یا معاهده د کفارو له کوم جماعت سره وکړي، نو د دار الاسلام حر او آزاد مسلمانان د هغې معاهدې تعمیل نشي کولی، بلکه له هغوی سره د مصلحت له مخې لا جنګ هم کولی شي.

هو ! دغه ضروري ده، که د دار الحرب مسلمانان په دیني معاملاتو کې له آزادو مسلمانانو څخه مرسته (مدد) وغواړي؛ نو له دوی سره حسب المقدور مرسته (مدد) کول پکار دي، مګر له هغه جماعت سره چې د دغو آزادو مسلمانانو معاهده شوې ده؛ د هغو په مقابل کې د معاهدې تر ادامې پورې د دار الحرب له مسلمانانو سره امداد نشي

کولی، او هم پخپلو منځونو کې میراث په هغه سلسله کې چې مهاجرینو او انصارو سره قائمه کړې وه؛ د دار الحرب مسلمانان نه وو شامل.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ ځينې د دوی دوستان دي د ځينو نورو (په امداد کې له يو له بله سره)، که ونه وکړئ تاسې دا (دوستي په خپلو منځونو او دښمني له کفارو سره) نو پیدا به شي (لويه) فتنه په ځمکه کې او (خور به شي) فساد.

تفسير: يعنې د کافر او مسلمان تر منځ حقيقي دوستي او رفاقت نشته، او نه هم يو د بل وارث کېدی شي، هو ! کافر دبل کافر رفيق او وارث کېدی شي، د دوی په مقابل کې يو مسلمان د بل مسلمان دوست، او رفيق دی، او يو له بل څخه میراث وړلی شي، نو مسلمانان بايد خپلې دوستۍ او رفاقتونه مؤمنانو پورې ځانګړې کړي، او له کفارو دې خپلې دوستۍ وشکوي، او ترې جدا دې شي، او که داسې ونشي نو د مسلمانانو تر منځ به فتنه واقع شي، او ډېر لوی فساد به خور شي، په ټولنه کې به ګډوډي جوړه شي، او د مسلمان او کافر تر منځ به فرق نه کيږي، د مسلمانانو تر منځ يو پر بل حقوق به ضايع شي، او له کافر څخه نفرت به له زړونو ووځي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چې ایمان يې راوړی دی او هجرت يې کړی دی او جهاد يې کړی دی په لاره د الله کې، او هغه کسان چې ځای يې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددګاري يې کړې ده (له رسول الله او مهاجرینو سره) دغه موصوف په دغو صفاتو سره هم دوی دي مؤمنان په حقه (رښتيا) سره، دوی لره دی مغفرت (بخښنه) او رزق (روزي) نېکه (د عزت چې جنت دی).

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

او هغه کسان چې ایمان يې راووړ وروسته (له دغه لومړني هجرت څخه) او هجرت يې وکړ او جهاد يې وکړ په ملګريتوب ستاسې؛ نو دغه (ستايل شوي په دغو صفاتو) له تاسې څخه دي، او خاوندان د خپلوۍ ځينې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځينو نورو په حکم د الله کې، بېشکه الله پر هر شي باندې ښه عالم دی (او همده ته معلوم دي چې د هر يوه څومره حق دی؛ نو د الله هر حکم پر علم او حکمت بنا دی).

تفسير: يعنې که څوک په مؤمنانو او مهاجرینو کې وروسته هم شامليږي، او هغه واجبات چې پخواني مؤمنان يې اداء کوي، دوی يې هم اداء کوي؛ نو د دوی ایمان او هجرت او نور صالح اعمال قبول دي، د مؤمنانو وروڼه دي، او د هغوی د دوستۍ، رفاقت او مرستې مستحق دي، لکه چې حديث شريف کې راغلي دي چې: «المرء مع من أحب» «د هر انسان حشر به د هغه چا سره کيږي، او د هغه چا سره به په آخرت کې هم وي، چې په دنيا کې ورسره مينه او محبت لري»، دا آيت د هغه حکم ناسخ هم دی؛ چې د اخوت او وروروولۍ له کبله به يې يو له بله سره میراث وړلو.

تمت سورة الأنفال بفضل الله.

سُورَةُ التَّوبَة

«د (التوبة) سورت مدني دی، پرته (علاوه) له دوو وروستنيو آيتونو څخه چې «مکي» دي

(۱۲۹) آيتونه او (۱۶) رکوع لري په تلاوت کې (۹) او په نزول کې (۱۱۳) سورت دی، د (المائدة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

د (الأنفال) سورت د هجرت په اوائل کې او دا (د التوبة يا د براءة) سورت د هجرت په اواخرو کې نازل شوی دی، د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم دا عادت وو؛ چې د هر قرآني آيت په نسبت چې نازلېده داسې به يې فرمايل چې: «دغه آيت دې د هغه سورت په هغه موقع کې کېښود شي !»، د دغو آيتونو په نسبت چې اوس د «التوبة» سورت يا د «براءة» سورت ورته ويلی شي، رسول الله مبارک څه تصريح ونه فرمايله، چې په کوم سورت کې دې درج شي، له دې نه ظاهرېږي چې دغه مستقل سورت دی، او د بل کوم سورت جزء نه دی.

لېکن عمومي قاعده داسې وه، کله چې به کوم نوی سورت نازلېده، نو له پخواني سورت څخه د جلا (جدا) کېدلو لپاره ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ به هم راتله، د «التوبة» د سورت په شروع کې ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ رانغله، څو مشعر وي چې دغه بېل سورت نه دی نظر په دغو وجوهو په عثماني مصاحفو کې د دغه سورت په شروع کې ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ نه ده لېکلې شوې.

لېکن په کتابت کې د ده او د «انفال» په منځ کې فصل کړی شوی دی، چې نه په پوره ډول سره د هغه استقلال ښکاره شي، او نه يې له بل سورت جزويت ثابت وي، باقي له «انفال» سره د ده د اتصال وجه دا ده: چې «انفال» په نزول کې مقدّم دی، نو بې له کومې خاصې وجې څخه ولې مؤخر کړی شي، او د دغو دواړو مضامين يو له بل سره دومره ارتباط او ورته والی لري؛ چې ګواکې «براءة» ته د «انفال» تتمّه او تکمله ويلی شي.

د «انفال» سورت زياتره د «بدر» په غزا او د هغه په متعلقاتو مشتمل دی، «يوم البدر» ته قرآن (يوم الفرقان) ويلي دي؛ ځکه چې هغه د حق او باطل، د اسلام او کفر، د موحدينو او مشرکينو وضعيت بېخي سره بېل او جدا (جلا) کړ، د بدر غزا في الحقيقت د اسلام د عالم نيوونکې او ټينګې ورورۍ د تعمير د تاداو (بنياد) او د هغه د اساس تيره ده، او د اسلام د حکومت د تأسيس مقدمه ده.

د «انفال» د سورت په آخر کې د ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٍۚ﴾ په مقابل کې د خالص اخوت د تحکيم په منظور ﴿إِلَّا تَفۡعَلُوهُ تَكُن فِتۡنَةٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَفَسَادٞ كَبِيرٞ﴾ راغلي دی، د هغه ښکاره اقتضاء دا ده، چې په حسي ډول سره هم د دغې اسلامي ورورۍ د ټينګولو لپاره يو قوي مرکز وټاکل (مقرر) شي.

او دا هم معلومه ده، چې دغه مرکز له «جزيرة العرب» څخه پرته چې مکه معظمه يې زړه دی؛ بل ځای نشي کېدی.

د «انفال» په آخر کې دا هم څرګنده شوې وه، هغه مسلمانان چې له مکّې معظمې او نورو ځايونو څنې يې هجرت نه دی کړی، او د کفارو تر سيوريو لاندې ژوندون تېروي؛ د دار الاسلام آزاد او خپلواک مسلمانانو باندې د هغوی د ولايت او رفاقت هيڅ يوه ذمه واري نشته: ﴿مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَيۡءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْۚ﴾، هو ! د توان په اندازه له دوی سره مرسته په کار ده.

له دې نه دغه نتيجه ووته، چې د اسلام په مرکز کې د اسلامي موالاتو او اخوّت د کړيو د کلک ارتباط لپاره له دوو خبرو څنې يوه خبره ضروري ده، يا د عربو ګرد مسلمانان دې خپل وطنونه پرېږدي، او مدينې منورې ته دې راشي، او په اسلامي اخوت کې دې بې له کوم ممانعته شامل شي، يا دې آزاد او خپلواک مسلمانان د خپلو مجاهدينو او سر جارولو په وسيله د کفر قوت مات کړي، او د «جزيرة العرب» سطحه دې داسې پاکه او صافه او هواره کړي؛ چې هيڅ يوه مسلمان ته د هجرت کولو ضرورت پاتې نشي.

يعنې تقريبا ګرده «جزيرة العرب» دې د خالص اسلامي اخوت داسې قوي مرکز او غير مخلوط مستقر وګرځي؛ چې نور اديان په کې نه وي، او د هغه تر حمايت لاندې د اسلامي اخوت د ډېر ټينګ او شانداره مستقبل هيله او اميد وکړی شي، دغه دوهم صورت همداسې يوه وسيله ده، چې په هغې سره ورځ په ورځ د فتنې او فساد بيخونه ايستل کېدل.

د دغه اعلى او پاك مقصد لپاره مسلمانانو د هجرت په دويم كال كې اول قدم د «بدر» د ميدان په لوري واخيست، چې بالآخره د هجرت په اتم كال كې د مكې معظمې لويې فتحې ته منتهي شو، هغه فتنې چې د اسلام په خپراوي يا حفاظت كې مزاحمې كېدې؛ د مكې فتحې له مينځه يوړې.

د «براءة» د سورت دمضامينو حاصل همدا دى، چې په څو ورځو كې د الله تعالى د رحمت او عظمت او د مسلمانانو د صداقت په قوت دغه د اسلام مركز له هر ډول دسيسو، كفر، شرك او نورو څخه پاك شو، او ګرد (ټول) عرب لكه يو تن سره متحد شول، او په ګرد عالم كې د هدايت رڼا او د عالم نيوونكي اسلامي اخوت د انتشار كفيل او ضامن وګرځېد، فلله الحمد على ذلك.

الغرض د «أنفال» په سورت كې د هغه شي ابتداء چې شوې ده؛ د «التوبة» يا «براءة» په سورت كې هغه انتهاء ده، نو د دې اول او آخر تناسب په لحاظ «براءة» د «أنفال» د تكملې په شان ملحق كړى شوى دى، په دغه سورت كې د تسمې د نه ليكلو يوه وجه دا هم ليكلې شوې ده؛ چې تسميه لپاره د امان ده، او دغه سورت د هجرت په نهم كال په هغه وخت كې چې د عربو ځينو اقوامو له مسلمانانو سره خپلې معاهدې ماتې كړې وې، د امان له منځه وړلو لپاره راغلى دى، او له همدې امله ده ته «مُخزِية، مشرّدة، منكلة، او فاضحة» هم ويلى شي، د دې سورت په نسبت مفسرينو نور مناسبات هم ليكلي دي، (على الأكثر قاريان د دغه سورت ابتداء داسې پيلوي):

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖٓ اِلَى الَّذِيْنَ عٰهَدْتُّمْ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝١ فَسِيْحُوْا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكٰفِرِيْنَ ۝٢

(دا) بيزاري (يا صاف ځواب) دى له (طرفه د) الله او (له طرفه) د رسول د الله هغو كسانو ته چې عهد ورسره كړى دى تاسې له مشركانو. نو ګرځئ تاسې په (دغه) ځمكه كې څلور مياشتې، او پوه شئ (اى مشركانو په دې !) چې بېشكه تاسې نه يئ عاجز كوونكي د الله (د عذاب خپل چې شوكت مهلت يې دركړ) او (پوه شئ په دې چې) بېشكه الله رسوا كوونكى د كافرانو دى.

تفسير: د هجرت په شپږم كال كې د حُديبيې په مقام كې كومه معاهده چې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د قُريشو په منځ كې وشوه؛ نو بني خزاعه د مسلمانانو او بني بكر د قريشو په حليفانو كې شامل شول، بني بكرو د معاهدې څه پروا ونه كړه، او پر بني خزاعه وو يې حمله وكړه، او قريشو په وسلو او نورو شيانو له دوى سره كومك وكړ، او د دې له امله قريش او د دوى حليف دواړه د حديبيې پر معاهده قائم پاتې نشول، چې د هغه په مقابل كې د هجرت په اتم كال نبي كريم صلى الله عليه وسلم پر مكې معظمې باندې حمله وكړه، او هغه يې په آسانۍ سره فتح كړه.

له دغو قبائلو څخه پرته له نورو قبائلو سره هم د مسلمانانو ميعادي معاهدې او غير ميعادي معاهدې وې، چې له هغوى څخه ځيني په خپلو معاهدو ولاړ وو، ډېر قبائل داسې هم وو، چې له هغوى سره هيڅ قسم معاهده نه وه شوې، د دغه سورت مختلف آيتونه د مختلفو قبائلو په نسبت نازل شوي دي.

په لومړنيو آيتونو كې غالبا د هغو مشركينو ذكر دى؛ چې له هغو سره خو معاهده شوې وه مګر غير ميعادي، دوى ته خبر وركړ شو، چې مونږ وروسته له دې نه له تاسې سره معاهدې ته دوام نه وركوو، او ماتوو يې، او تاسې ته څلور مياشتې مهلت دركوو، چې په دغه موده كې به يا په اسلامي أخوت كې داخلېږئ، يا به دغه وطن پرېږدئ، او د ايمان او توحيد له مركز څخه به وځئ، يا به د جنګ لپاره تيارېږئ؟ ليكن ښه وپوهېږئ چې تاسې د الله مشيئت او اراده له سره نشئ منع كولئ، كه تاسې اسلام رانه وړئ؛ نو الله تعالى به مو په دنيا او آخرت كې رسوا كړي، او تاسې په خپلو تدابيرو او حيلو او پلمو سره هغه نشئ عاجزولى.

باقي هغه قبائل چې معاهده ورسره نه وه شوې، ممكن ده چې هغوى ته هم د څلورو مياشتو مهلت وركړى شوى وي، دغه ابلاغ او همدارنګه د راتلونكو آيتونو عمومي اعلان د هجرت په نهم كال د حج په موقع د ګردو (ټولو) قبائلو په منځ كې علي رضي الله عنه وكړ، چې په دې وخت كې ابو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه اميرُ الحُجّاج وو.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

او خبرول (اورول) دي له (طرفه د) الله او رسول د دغه (الله) ټولو خلقو ته په ورځ د حج لوی کې په دې چې الله بېزاره دی له مشرکانو (او د دوی له عهد)، او رسول د دغه (الله هم بېزاره دی)؛ نو که توبه وویسته تاسې له (شرکه او غدره)؛ نو دا خیر (بهتره غوره) دی تاسې ته (له شرکه او غدره)، او که مخ واړاوه تاسې (له توبې په شرک مو دوام وکړ)؛ نو پوه شئ (ای مشرکانو!) بېشکه تاسې نه یئ عاجز کوونکي د الله، او زیری ورکړه هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په عذاب دردناك (د آخرت) سره.

تفسیر: (حج اکبر) یې ځکه وفرمایه چې (حج اصغر) عمره ده، او له (یوم الحجّ الأکبر) څخه د «ذي الحجة الحرام» لسمه د لوی اختر یا نهم تاریخ د عرفې ورځ مراد ده.

دغه اعلان غالبا د هغو قبائلو په حق کې دی، چې هغوی میعادي معاهده کړې وه، بیا یې په خپله ماته کړه (لکه بني بکرو یا قریشو او نورو)، یعنې له داسې خلقو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتې، خو که بیا هم دغه خلق له شرک او کفر څخه توبه وباسي؛ نو د دوی دنیا او آخرت دواړه ښه کیږي، که نه د الله تعالی هغه اراده چې کړې یې ده (د جزیرة العرب تطهیر) هغه ضرور پوره کېدونکې ده، هیڅ یو طاقت او تدبیر هغه نشي مغلوبولی، او کفارو ته د دوی د کفر او بد عهدۍ سزا هرومرو رسیږي.

تنبیه: که څه هم د مکې معظمې له فتحې څخه پخوا یعنې د هجرت له اتم کال نه مخکې د دغو قبائلو له خوا عهد مات شوی وو، چې د هغه په سزا کې مکه معظمه فتح شوه، خو بیا هم د عهد ماتولو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حجّ په موقع کې وکړ شو، څو دغه خبره لا څرګنده او واضحه شي، چې له دغسې خلقو سره هیڅ قسم معاهده باقي نه ده پاتې.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مسلمانانو له دوی سره) له مشرکانو، بیا یې نقصان نه دی کړی له تاسې سره هیڅ شی (د وعدې په شرطونو کې)، او نه یې مرسته (مدد) کړې دی ستاسې په مقابل کې له هیچا سره (ستاسې له دښمنانو څخه)؛ نو پوره کړئ (ای مؤمنانو) له دغو مشرکانو سره عهد د دوی تر (تمامېدلو د مقررې) وعدې د دوی پورې، بېشکه الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفایی).

تفسیر: دغه استثناء د هغو قبائلو لپاره ده چې معاهده یې میعادي وه، بیا دوی پرې ټینګ ولاړ وو، او د عهد په ایفاء کې یې هیڅ قصور نه وو کړی، نه دوی په خپله له عهده څخه مخالف کارروایي کوله، او نه یې له نورو بد عهدانو سره څه مرسته (مدد) کوله (لکه بني ضمره او بني مُدلج)، د دوی په نسبت اعلان وکړ شو، چې د معاهدې د میعاد له ختمېدلو څخه وروسته له دوی سره بله کومه معاهده نه تړله کیږي، او په هغه وخت کې له دوی سره هم همغه لاره ده، چې د نورو لپاره ده.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

نو كله چې تېرې شوې (څلور) مياشتې حرامې؛ نو وژنئ (اى مؤمنانو عهد ماتوونكي) مشركان په هر ځاى كې چې وموندل تاسې دوى، او نيسئ (بنديان ـ قيديان كړئ) دوى، او حصار كړئ دوى (په كلاګانو كې)، او كېنئ دوى ته (منتظر) په هر ځاى د څارلو او تېرېدلو كې، نو كه توبه وويسته دوى (له كفره) او قائم كړ دوى (سم اداء كړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركړ دوى زكات؛ نو خوشې كړئ تاسې لاره د دوى (او څه مه ورته وايئ)، بېشكه الله ښه بخښونكى (د خطيّاتو) ډېر مهربان دى.

تفسير: يعني كه څه هم له دغو عهد ماتوونكو سره اوس هيڅ قسم معامله نه ده پاتې، او له هغوى سره سمدلاسه جنګ كېدى شي، خو بيا د «أشهر الحرم» رعايت يا د دې له امله پر دوى باندې له فوري حملې څخه مانع وو؛ چې تر هغه وخت پورې په (أشهر الحرم) كې په جنګ باندې لومړى شروع ممنوع وه، يا مصلحت دا وو چې د يوې ورو كې خبرې له امله د عامو خلقو په منځ كې ولې تشويش پيدا شي؟، څكه چې په دغو مياشتو كې د قتال حُرمت په دوې كې معروف او مسلّم او له پخوا راهيسې يوه منلې شوې خبره وه، په هر حال د محرّم الحرام تر ختمېدلو پورې هغوى ته مهلت وركړ شو، چې هر ډول د دوى زړه غواړي؛ همغسې دې خپل تړون او بندوبست وكړي، وروسته له هغه د «جزيرة العرب» د تطهير په مقصد له جنګ كولو څخه چاره نشته، نو هغه ګردې معاملې چې په جنګ كې كېدونكي دي (لكه وژل، نيول، چل او پلمې، په مورچلونو (مورچو) او پټونو كې غليم ته څار كول او نور) كيږي به.

هو ! كه دوى ظاهرا له كفر څخه توبه وباسي، او په اسلامي أخوت كې داخل شي، چې د هغه لويه نښه د لمانځه اداء او د زكات وركړه ده؛ نو بيا به مسلمانان په هغوى باندې هيڅ تعرض او غرض نه كوي، او دوى به له لارې څخه نه ګرځوي، پاتې شوه باطني معامله هغه الله تعالى ته ورسپارلې شوې ده، د مسلمانانو معامله به له هغوى سره د هغوى د ظاهري اعمالو په اساس وي.

له دې آيت څخه معلومه شوه، كه كوم سړى كلمه ووايي، او لمونځ ونه كړي، يا زكات ور نه كړي؛ نو مسلمانان د هغه لاره نيوى شي، د امام احمد، امام شافعي او امام مالك «رحمهم الله» په نزد پر اسلامي حكومت لازم دي: كه تارك الصلاة توبه ونه باسي ؛ هغه دې ووژني، د امام احمد په نزد د مرتدوالي له امله او د امام مالك او امام شافعي په نزد حدّاً او تعزيراً، او څمونږ امام أبو حنيفه «رحمه الله» وايي چې: ښه دې يې ووهي، او بيا دې يې تر هغه پورې په بنديخانه كې بندي وساتي، چې يا له ترك الصلاة څخه توبه وباسي، يا همغلته مړ شي، په هر حال همداسې پرېښودل يې د هيچا په نزد نشته.

پاتې شول د زكات مانعين؛ د دوى له اموالو څخه دې حكومت جبراً زكات تحصيل كړي ! كه دغه خلق لاس سره يو كړي او د حكومت پر خلاف وجنګيږي؛ نو سمې لارې ته د دوى د راوستلو لپاره دې جنګ هم وكړ شي ! ابوبكر صديق رضي الله تعالى عنه هغه جهاد چې د زكات له مانعينو سره كړى دى؛ د هغه واقعات د احاديثو او تاريخ په كتابونو كې مشهور او معروف دي.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

او كه يو تن له مشركانو څخه امن (پناه) وغواړي له تا (له قتله)؛ نو پناه وركړه ته ! هغه ته څو چې واوري دى كلام د الله، بيا ورسوه ته دى ځاى د امن (وطن) د ده ته (كه ايمان يې رانه ووړ)، دغه

(امان لپاره د اوريدلو د قرآن) په سبب د دې دى چې بېشكه دوى (داسې) قوم دى چې نه پوهيږي (پـه قرآن او ايمان باندې).

تفسير: پخوا يې فرمايلي وو چې: كه دوى له خپلو كفرياتو څخه توبه وكړي، او په اسلام كې داخل شي؛ نو په امن كې به شي، ممكن وو چې كوم سړى د اسلام له اصولو او احكامو څخه بېخبره وي، او د تحقيق او د شكونو د لرې كولو لپاره مسلمانانو ته راتلل غواړي؛ نو د هغو په نسبت يې فرمايلي دي چې: ته دغسې كسانو ته پناه وركړه، او ويې ساته ! او د الله تعالى كلام او د اسلام حقائق او دلائل ور واوروه ! كه قبول يې نه كړي مه يې وژنه ! بلكه هغه د خپلې هستوګنې او د امن ځاى ته ورسوه، چې هلته مأمون او مطمئن شي، وروسته له هغه دغه هم لكه د نورو ګردو كافرانو په شان دى، دغه د امن وركولو حكم څكه وركړى شوى دى؛ چې له اسلامي اصولو او حقائقو څخه دغه وګړي نه دي خبر، نو ښايي هغوى ته حق په ډېر واضح او ښه ډول سره وربښكاره شي، كه وروسته له هغه دغه مستامنان او پناه غوښتونكي د عناد له لارې وانه وښتل، او همغسې معاند پاتې شول؛ نو د ﴿قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ څخه وروسته په دين كې څه زور او زياتى او جبر او اكراه نشته، او د امان له رفعې څخه وروسته به له هغوى سره د نورو كفّارو په شان معامله وشي.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ۝

څرنګه به وي مشركانو ته عهد په نزد د الله او په نزد د رسول د دغه (الله)؟ (يعني نه به وي) مګر هغه كسان چې عهد كړى دى تاسې (اى مؤمنانو له دوى سره) په نزد د مسجد الحرام (او بيا يې نه دى مات كړى)، نو څو چې برابر ولاړ اوسي دوى تاسې ته (په عهد خپل)؛ نو برابر ولاړ اوسئ تاسې (هم په عهد خپل) له هغوى سره، بېشكه چې الله خوښوي ځان ساتونكي (له بېوفايۍ نه). څرنګه (به وي دوى ته عهد او څه اعتبار دى پرې) حال دا چې كه لاس بر شي د دوى پر تاسې؛ نه ګوري (لحاظ نه كوي) دوى په باب ستاسې كې (نه) قرابت (يا قسم) ته او نه عهد ته (او هسې بريد به دربانديې وكړي)، راضي كوي دوى تاسې په (تشو خبرو د) خولو خپلو سره، او منع كوي زړونه د دوى (د وعدې له وفاء)، او زياتره د دوى فاسقان (له فرمان څخه وتونكي) دي.

تفسير: يعنې د عربو له دغو مشركينو سره څنګه عهد قائم پاتې كېدى شي؟ او وروسته له دې نه څرنګه صلح ورسره كېدى شي؟ چې د هغوى احوال ستاسې مسلمانانو سره داسې دي: كه كوم وخت لږ څه فرصت پيدا كړي، او لاس يې پر تاسې باندې بر شي؛ نو په نقصان رسولو كې مطلقا نه د قرابت لحاظ كوي او نه د قول او اقرار، خو څرنګه چې يې په تاسې غلبه او برى نه دى حاصل كړى؛ نو ځكه له تاسې سره تش د ژبې عهد او پيمان كوي، او تاسې خوښوي، كه نه دوى په زړونو كې يوه شبېه هم پر دغه عهد باندې راضي نه دي.

په هر حال له داسې ټګانو او بد عهد قوم سره څرنګه د الله تعالى د رسول الله صلى الله عليه وسلم عهد كېدى شي؟ هو ! له هغو قبائلو سره چې تاسې بالخصوص د مسجد الحرام په قرب كې معاهده كړېده؛ نو تاسې ابتداء د هغې په ماتولو كې اقدام مه كوئ، تر هغه پورې چې دوى د وفادارۍ په لاره باندې سم روان دي، تاسې هم له هغوى سره بالمثل معامله وكړئ، لكه «بني كنانه او بني ضمره» او نور چې له مسلمانانو سره يې بد عهدي نه وه كړې، نو مسلمانانو هم په نهايت ديندارۍ او احتياط سره په خپل عهد وفا وكړه، د «براءة» د اعلان په وخت كې د دوى د معاهدې د نېټې تېرېدو ته لا (٩) مياشتې پاتې وې، خو په دغو نهو مياشتو كې هم دغه معامله محترمه او معموله وه.

اِشْتَرَوْا بِاٰیٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِیْلًا فَصَدُّوْا عَنْ سَبِیْلِهٖ ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ۝٩ لَا یَرْقُبُوْنَ
فِیْ مُؤْمِنٍ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُوْنَ ۝١٠

پیرودلي (او اخیستي) دي دوی په آیتونو (احکامو) د الله قیمت لږ، نو منع کوي دوی (خلق یا پخپله ځنګ کوي) له لارې د الله (یعني له دین یا حج یا عمرې څخه)، بېشکه دوی (چې دي) بد کار دی هغه شی چې وو دوی چې کاوه به یې (هغه دا دی چې). نه ګوري (نه ساتي لحاظ نه کوي) دغه عهد ماتوونکي په (حق د هیڅ) مؤمن کې د قرابت (یا د قسم) او نه د عهد، او دغه کسان همدوی دي تېرېدونکي (له حده په شرارت کې).

فَاِنْ تَابُوْا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِی الدِّیْنِ ؕ وَنُفَصِّلُ الْاٰیٰتِ لِقَوْمٍ یَّعْلَمُوْنَ ۝١١
وَاِنْ نَّكَثُوْۤا اَیْمَانَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوْا فِیْ دِیْنِكُمْ فَقَاتِلُوْۤا اَىِٕمَّةَ
الْكُفْرِ ۙ اِنَّهُمْ لَاۤ اَیْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ یَنْتَهُوْنَ ۝١٢

نو که توبه وویسته (دوی له کفره) او قائم کړ دوی (سم یې اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو ورونه ستاسې دي په دین (حکم د شریعت) کې، او په تفصیل بیانوو (مونږ) آیتونه (حکمونه د قرآن) لپاره د (هغه) قوم چې پوهیږي (او فکر په کې کوي). او که مات کړل دغو (مشرکانو) قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی (له تاسې سره) او پیغورونه درکړل (عیبونه یې ولګول) په دین ستاسې کې؛ نو وجنګېږئ تاسې له (دغو) مشرانو د کفر سره (او ویې وژنئ)، بېشکه دوی نشته قسمونه دوی ته (او قسم یې له سره قسم نه دی) لپاره د دې چې دوی واوړي (له پیغور یا د عهد له ماتولو یا له شرکه).

تفسیر: یعني که اوس له کفره توبه وباسئ، او دیني احکام (لکه لمونځ زکات او نور) په ځای کړي؛ نو نه یوازې په آینده کې مأمون او محفوظ پاتې کیږي، بلکه په اسلامي دین کې به هم شامل وي، او د هغو حقوقو مستحق ګرځي چې نور مسلمانان یې مستحق دي، او هغه ګردې (ټولې) بد عهدۍ او شرارتونه چې پخوا له دې نه یې کړي وي؛ ټول ورمعاف کیږي.

شاه صاحب «رحمه الله» لیکي چې: «دوی د شریعت په حکم ورونه دي، له دې نه معلومیږي هر هغه څوک چې په ظاهر کې مسلمان برېښي، او په زړه کې یقین نه لري؛ نو هغه په ښکاره ډول (طریقه) سره مسلمان وګڼئ ! مګر دوست او معتمد یې مه ګرځوئ !».

اَلَا تُقَاتِلُوْنَ قَوْمًا نَّكَثُوْۤا اَیْمَانَهُمْ وَهَمُّوْا بِاِخْرَاجِ الرَّسُوْلِ وَهُمْ بَدَءُوْكُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍ ؕ اَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ۝١٣

آیا نه جنګېږئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه ضرور وجنګېږئ) له داسې قوم سره چې مات کړي دي دوی قسمونه خپل، او قصد کړی دی دوی په ایستلو د رسول (څما له مکې نه)؟ حال دا چې همدوی شروع کړې دی له تاسې سره (جنګ او ماتول د عهد) اول کرت، آیا وېرېږئ تاسې له دوی نه؟، نو الله ښه لایق دی په دې سره چې ووېرېږئ تاسې ترې (او له کفارو سره قتال وکړئ) که یئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي).

تفسير: قريشو خپل قسمونه او معاهدې ماتې کړې وې، ځکه چې د خپل عهد په خلاف يې د «خزاعه وو» په مقابل کې د «بني بکرو» سره مرسته کړې وه، حال دا چې دوی قسمونه کړي وو، چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په خلاف کې له هيچا سره ملا نه تړو، او يو د بل حليف به نه زهيروو، او نه به يې رنځوو، او بيا د رسول الله صلی الله عليه وسلم له حليفانو سره چې «بني خزاعه» وو؛ جنګ وکړ.

د ﴿أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا﴾ الآيه ـ څخه دغه غرض معلوميږي: هر قوم چې دا قسم احوال لري، له هغوی سره په جنګېدلو کې مسلمانانو ته هيڅکله هيڅ تأمّل او تردّد نه دی پکار، که له مسلمانانو سره د کفارو له قوت او جمعيت او وسلې او سامان او نورو څنې وېره وي؛ نو مؤمنانو لره له ګردو څخه زيات د الله تعالی خوف او وېره پکار ده، کله چې د الله تعالی وېره په زړونو کې راشي؛ نو بيا ګردې (ټولې) نورې وېرې له زړونو څخه ووځي، او د الله جل جلاله له قهر او غضب څنې ويره او لړزه پيدا کيږي، ځکه چې نفع او ضرر ګرد د الله تعالی په واک کې دی، او هيڅ يو مخلوق د الله تعالی له مشيئت څخه پر ته (علاوه) لږ ګټه (فائده) او زيان هم چا ته نشي رسولی، او نه پرې قدرت لري.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۴﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۵﴾

وجنګېږئ تاسې له دغو (کفّارو) سره (ای مؤمنانو) چې په عذاب کړي دوی الله په لاسونو ستاسې (په قتل سره) او رسوا کړي دوی (په مغلوبيت او مقهوريت سره) او مرسته (مدد) در کړي تاسې ته پر دغو (کفارو) باندې، او شفاء ورکړي (زخمي) سينو د قوم مؤمنانو ته (او يخ روغ کړي زخمي زړونه د دوی). او لرې کړي (بوځي) قهر او (خفګان) د زړونو د دغو (مؤمنانو چې د کفارو له ايذاء څخه پيدا وو)، او رجوع کوي الله په رحمت سره پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو او اشياوو) ښه حکمت والا دی.

تفسير: په جهاد کې يوه فائده داده چې: مکذبينو او فتنه اچوونکو ته الله تعالی د بلا واسطې عذاب ورکولو په ځای د خپلو مخلصو وفادارو بندګانو په لاس سزا ورکړي، د سزا ورکولو په دغه صورت کې د مجرمينو تذليل او رُسوايي او د مخلصينو تقدير او سر لوړي ډېره زياته کيږي، او د وفادارو بندګانو نصرت او غلبه علانيه ظاهريږي، د دوی زړونه د دغې منظرې له ليدلو څخه يخيږي، چې هغه وګړي (عالم) او خلق چې تر پرون پورې يې مونږ ته د حقارت او سپکتيا په سترګو کتل، او پر مونږ باندې يې ظلم، استهزاء، او تمسخر کاوه، او پر مونږ باندې يې ملنډې وهلې؛ نن د الله تعالی په تأييد او رحمت سره همدا څمونږ رحم، کرم، عدل، انصاف، او انسانيت ته سپارلي شوي دي.

د کفر او باطل د شوکت او تنداري له ليدلو څخه اهل الحق پخسېدل او ويلېدل يا هغه ضعيف او مظلوم مسلمانان چې د کفارو د مظالمو انتقام يې نشو اخيستلی، او له دې سببه د دوی په سرونو کې قهر او غوصې، غيظ او غضب جوش کاوه، او دوی خپلې شونډې هم نشوې خوځولی، اوس د جهاد في سبيل الله په وسيله د دوی زړونه تسکين مومي.

آخري خبره دا ده چې پخپله د مجرمينو په حق کې هم دغه د سزا ورکولو طريقه نسبتاً ډېره نافع ده، ځکه چې د سزا موندلو څخه وروسته هم د رجوع او توبې دروازې پرانستلې دي، او ډېر ممکن دي چې له حالاتو څخه عبرت حاصل کړي، او ډېرو مجرمينو ته توبه ور په برخه شي، لکه چې د رسول الله مبارک په زمانه کې همداسې هم وشول، چې په لږه موده کې ګرد (ټول) عرب د زړه له صدقه مسلمانان شول.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۶﴾

آيا ګمان کوئ تاسې (ای مؤمنانو) داسې چې (همداسې) به پرېښود شئ؟ حال دا چې له سره نه دي معلوم کړي الله (په علم ظهور سره) هغه کسان چې جهاد يې کړی له تاسې څخه، او چې نه دي نيولي دوی پرته (له علاوه) له الله او پرته له رسول د دغه (الله) او پرته له مؤمنانو د پټو خبرو دوست، او الله ښه خبردار دی په هغو (کارونو) چې کوئ (يې) تاسې (د نېکۍ او بدۍ).

تفسير: «آيا ګمان کوئ ای مؤمنانو چې له قتاله وېرېږئ؟ يا ای منافقانو داسې چې پرېږ به ښود شئ په دې حال سره، يعني داسې له سره ګمان مه کوئ، چې تشه دعوی د اسلام به ستاسې الله تعالی منظوره کړي، او جلا (جدا) به نه کړي په تاسې کې مخلص له غير مخلص څخه، الله تعالی د جهاد د مشروعيت يو بل حکمت دلته بيان فرمايي.

يعنې هغه کسان ډېر دي چې په خولې سره د ايمان او بندګۍ دعوی کوي، خو که دوی د امتحان پر محکّ (کرکاڼې) باندې ونه سولول شي؛ نو سره او ناسره (چل او ناچل) يې له سره نه ځرګندېږي، د جهاد په ذريعه الله تعالی په علم ظهور سره هم دا معلوموي چې څومره مسلمانان داسې دي، چې د ده په لاره کې خپل سر او مال جارولو او ښندلو ته تيار دي؟ او پرته (علاوه) له الله تعالی او رسول الله صلی الله عليه وسلم بل هيڅوک خپل رازدار بادار (سردار) او خصوصي يار نه ګرځوي، اګر که هغه ډېر نژدې خپل او قريب يې هم وي.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يَّعْمُرُوْا مَسٰجِدَ اللّٰهِ شٰهِدِيْنَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ؕ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ۚۖ
وَفِى النَّارِ هُمْ خٰلِدُوْنَ ﴿۱۷﴾ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسٰجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ
وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُولٰٓئِكَ اَنْ يَّكُوْنُوْا مِنَ الْمُهْتَدِيْنَ ﴿۱۸﴾

نشته مشرکانو ته (يعنې ناروا دي يا نه دي له شانه د مشرکانو) دا چې ودان کړي مسجدونه د الله (په عبادت په ناسته ولاړه او ورتلو سره) حال دا چې شاهدان وي دوی پر نفسونو خپلو په کفر سره، دغه (مشرکان ابته او) خراب دي عملونه د دوی (چې ايمان نه لري)، او په اور کې به دوی همېشه وي. بېشکه همدا خبره ده چې ودانوي (په عبادت ناسته ولاړه، په تعمير سره) مسجدونه د الله هغه څوک چې ايمان يې راوړی وي په الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات او نه وېرېږي (په ديني امورو کې له هيچا) مګر له الله څخه، نو اميد دی چې دغه کسان به وي له سمې لارې موندونکو څنې.

تفسير: د مساجدو حقيقي ودانې دا ده چې په هغو کې د يوه الله عبادت د هغه له شانه سره لايق وشي، د الله جل جلاله ذکر کوونکي په کثرت سره په کې موجود وي، څو بې له څه ممانعت او تکليف څخه د الله تعالی په ياد مشغول اوسي، له بربادو او لغوياتو او خرافاتو څخه دغه پاک مقامات محفوظ وي، دغه مقصد له کفارو او مشرکينو څنې کله حاصلېدی شي؟.

وګورئ چې د مکې معظمې مشرکينو په ډېر فخر سره خپل ځانونه د مسجد الحرام متوليان او خادمان بلل، مګر د دوی لوی خدمت دا وو، چې د تيرو (ګټو) ډېر بتان يې په کعبې شريفې کې ايښي وو، او د همغو نذرونه او نيازونه به يې ورکول، او د دوی نذرونه به يې په غاړو اخيستل، ډېرو کسانو به لوڅ پوڅ (بربنډ) طوافونه کول، د ذکر الله په ځای به يې شپيلې وهل او لاسونه به يې ټکول، او د الله تعالی رښتينو بندګانو ته به يې اجازه نه ورکوله؛ چې هلته ورشي، د هغوی لوی عبادت همدا وو چې حاجيانو ته به يې د څښلو اوبه وېرېا ورکولې، يا به يې د حرم شريف ډيوې لګولې، يا به يې په کعبې شريفې پردې ځړولې، يا به يې د ضرورت په وخت کې د هغې د نړېدلو او لوېدلو ځايونو ترميم او ودانولو ته توجه کوله، مګر دغه اعمال ګرد بې روحه او بې معنی وو، ځکه کله چې مشرک ته په الله تعالی صحيح ايمان نه دی حاصل؛ نو په هيڅ يوه عمل کې د هغه د توجه قبله او د اخلاص مرکز د «وحده لا شريک له د منبع

الکمالات ذات» نشي کېدی، نو ځکه د کافر هیڅ یو عمل د الله تعالی په نزد روح نه لري، او د اعتناء وړ (لایق) نه دی، همدغه یې په ﴿حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ سره تعبیر وفرمایه.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

آیا ګڼلي (ګرځولي) دي تاسې اوبه ورکول حاجیانو ته او ودانول د مسجد حرام په مثل (د ایمان) د هغه چا چې ایمان لري په الله او (په) ورځې آخرې (د قیامت) او جهاد یې کړی وي په لاره د الله کې، نه دي برابر دوی په نزد د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسیر: د مکې معظمې مشرکانو په دې باندې ډېر افتخار درلود (لرلو) او نازېدل چې مونږ د حاجیانو خدمتونه کوو، او دوی ته اوبه او ډوډۍ اوکالي (کپړې) ورکوو، د مسجد الحرام د ترمیم یا د کعبې شریفې د کسوت (پوښ) یا تېل او باتۍ او د نورو انتظام کوو، که مسلمانان په خپل جهاد، هجرت او نورو باندې نازېږي؛ نو له مونږ سره د عبادتونو دغه ذخیره شته.

په یوه زمانه کې عباس رضي الله تعالی عنه له علي رضي الله عنه سره همدغه مباحثه په همدغه شان کړې وه، بلکه په صحیح مسلم کې راغلي دي، چې یو ځلې څو تنو مسلمانانو په خپلو منځو کې جګړې سره کولې، لومړني وویل چې: «ځما په خیال له اسلام راوړلو څخه وروسته حاجیانو ته د اوبو ورکولو څخه بل ښه کار نشته»، دویم وویل: «چې ځما په نزد له اسلام راوړلو نه وروسته ډېر ښه عمل د مسجد الحرام خدمت دی، مثلاً د هغه جارو کول، ډیوې لګول، حاجیانو ته اوبه او ډوډۍ ورکول او نور، درېیم وویل: چې د الله تعالی په لار کې جهاد له ګردو (ټولو) عبادتونو او اعمالو څخه افضل او اشرف دی».

عمر رضي الله تعالی عنه په دوی باندې په قهر شو، او ویې ویل چې: «تاسې چې د جمعې د لمانځه لپاره راغلي یئ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم منبر ته نژدې ناست یئ، ولې سره داسې مباحثې کوئ، لږ څه صبر وکړئ ! کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فارغ شو؛ نو د دغې خبرې پوښتنه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه وکړئ !»، د جمعې له لمانځه څخه وروسته کله چې له رسول الله مبارک څخه دغه پوښتنه وشوه، نو دغه آیت نازل شو: ﴿أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ الآیه ـ یعني حاجیانو ته اوبه ورکول او په ظاهري ډول (طریقه) د مسجد الحرام ترمیم او ودانول له ایمان بالله او جهاد في سبیل الله له هیڅ یو سره نشي برابر کېدی، نو د أفضلیت پوښتنه ولې کوئ؟

د ایمان بالله ذکر د جهاد في سبیل الله د تمهید لپاره دی، اصلي مقصود د جهاد او د نورو لویو لویو اعمالو د افضلیت بیان فرمایل دي، د ایمان په ذکر سره یې تنبیه وفرمایله، چې بې له ایمانه د الله جل جلاله په لار کې جهاد یا بل کوم عمل هیڅ ګټه (فائده) نه لري، او محض لاشی دی، د دغو لویو لویو اعمالو (جهاد او هجرت او نورو) ارزښت هم په ایمان بالله پورې اړه لري، او په دغه نکته همغه خلق پوهېږي، چې د سلیم فهم خاوندان وي، د ظالمانو (بې ځایه کار کوونکو) فهم دغو حقائقو ته نشي رسېدی.

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) او هجرت یې کړی دی او جهاد یې کړی په لاره د الله کې (د دین د ترقۍ لپاره) په مالونو خپلو (چې په جهاد کې یې لګوي) او

په ځانونو خپلو (چې په غزا کې يې قربانوي) ډېر لوی دي (له نورو نه) له جهته د درجې په نزد د الله، او همدغه (ستايل شوي) كسان همدوی دي په مراد رسيدونكي. زېرى كوي په دوی رب د دوی په رحمت سره له جانبه خپله او په رضامندۍ سره او په جنتونو سره چې وي به دوی ته په دغو (جنتونو) كې نعمتونه همېشه (دائم بلا انقطاع). حال دا چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) كې تل تر تله، بېشكه الله همده سره دی اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: يعنې د الله تعالى په دربار كې د ثوابونو او درجو څه كمی دی؟ هر چا ته چې هر څومره اراده وفرمايي؛ ور كوي يې، په ړومبني آيت كې د درېو شيانو ذكر وو:

(۱): ايمان. (۲): جهاد. (۳): هجرت، پر دغو باندې د دريو شيانو بشارت يې هم مرحمت وفرمايه:

(۱): د الله تعالى رحمت. (۲): د الله تعالى رضا. (۳): په جنت كې تل پاتې كېدل، ابو حيان «رحمه الله» ليكي «چې: «رحمت» په ايمان مرتب دی، هغه څوك چې ايمان نه لري؛ نو په آخرت كې د الله تعالى له رحمت او مهرباني څخه بې برخې پاتې كيږي، او «رضوان» چې ډېر اعلى مقام دی، د جهاد في سبيل الله صله او انعام دی، لكه چې مجاهد في سبيل الله د نفساني ګردو (ټولو) خوندونو او تعلقاتو په ترك سره د الله تعالى په لاره كې خپل ځان او مال قربانوي، او د الله تعالى د خوښې د حصول لپاره خپله انتهايي قرباني وړاندې كوي، نو ښايي چې د هغه صله او انعام هم انتهايي وي، او هغه د الله تعالى «جل وعلا شأنه» د رضا مقام دی.

پاتې شو «هجرت» چې هغه د الله جل جلاله لپاره د كور، كورنۍ او طن د پرېښودلو نوم دی، نو ځكه مهاجر ته زېرى وركړى شوى دی، چې ستا له وطنه ډېر ښه وطن او ستا له كوره ډېر ښه كور دركول كيږي، چې په كې همېشه اعلى درجه هوساينه (آرام) او راحت وي، او تل به په كې اوسيږي، او له هغه څخه به بيا هجرت كولو ته له سره نه مجبوريږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُوٓاْ ءَابَآءَكُمۡ وَإِخۡوَٰنَكُمۡ أَوۡلِيَآءَ إِنِ ٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡكُفۡرَ عَلَى ٱلۡإِيمَٰنِۚ
وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې پلرونه خپل او وروڼه خپل دوستان كه محبوب ګڼلو دوی كفر په ايمان، او هر چا چې دوستي وكړه له دغو (كفارو) سره له تاسې نو دغه كسان همدوی دي ظالمان.

قُلۡ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمۡ وَأَبۡنَآؤُكُمۡ وَإِخۡوَٰنُكُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ وَعَشِيرَتُكُمۡ وَأَمۡوَٰلٌ ٱقۡتَرَفۡتُمُوهَا
وَتِجَٰرَةٞ تَخۡشَوۡنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرۡضَوۡنَهَآ أَحَبَّ إِلَيۡكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٖ
فِي سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُواْ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ ٱللَّهُ بِأَمۡرِهِۦۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾

ووايه (ای محمده ! عذر ويونكو ته د هجرت له تركه) كه وي پلرونه ستاسې، او ځامن ستاسې، او وروڼه ستاسې، او ښځې ستاسې، او خپلوان ستاسې، او هغه مالونه چې ګټلي دي تاسې هغه او (هغه) تجارت (سوداګري) چې وېرېږئ تاسې د ناچلېدلو د هغې، او هغه ځايونه د هستوګنې چې خوښوئ تاسې هغه؛ ډېر محبوب تاسې ته له الله نه، او له رسول د الله نه، او له جهاده په لاره د الله كې (لپاره د ترقۍ د دين)؛ نو انتظار كوئ تاسې تر هغه پورې چې راولي (راوليږي) الله امر (حكم د عذاب) خپل، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسير: په حديث کې راغلي دي: «کله چې تاسې د غوايې په لکۍ پسې روان شئ، او غوېې له لکۍ څخه ونيسئ، او يواځې په کښت (فصل) او کر باندې راضي شئ، او له جهاده غافل شئ، نو پاک الله به پر تاسې يو ذلت مسلّط کړي، چې له هغه څخه به له سره نشئ بچ کېدی، تر هغه پورې چې بيا د دين (يعنې في سبيل الله جهاد) په لوري بېرته وګرځئ!.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِيْ مَوَاطِنَ كَثِيْرَةٍ ۙ وَّيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـًٔا وَّضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُّدْبِرِيْنَ ۝۲۵ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ عَلٰى رَسُوْلِهٖ وَعَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَاَنْزَلَ جُنُوْدًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَعَذَّبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكٰفِرِيْنَ ۝۲۶

خامخا په تحقيق مدد کړی دی له تاسې سره الله په ځايونو ډېرو کې، او (خصوصا) په ورځ د حنين کې کله چې تعجب کې واچولئ (خوشحالی او فخر کې واچولې) ډېروالي ستاسې؛ نو دفع نه کړ (ډيروالي) له تاسې څنې هيڅ شی (له حملې د دښمن نه)، او تنګه شوه (له وېرې) پر تاسو باندې ځمکه سره د ارتوالي د دې، بيا شا کړه تاسې (دښمن ته) حال دا چې شا ګرځوونکي (تښتېدونکي) وئ. بيا راولېږه الله تسکين خپل (چې د مؤمنانو د زړونو د آرامۍ سبب شي) پر رسول خپل (چې يواځې د غزا په ډګر کې ولاړ وو)، او پر مؤمنانو (چې بېرته وګرځېدل غزا ته)، او راولېږلې (الله) لښکرې (د ملائکو) چې نه وې ليدلې تاسې دا لښکرې، او په عذاب يې کړل هغه کسان چې کافران شوي وو، او همدا (تعذيب) سزا ده د کافرانو.

تفسير: دلته خبرداری ورکوي چې مجاهدينو ته دا هم نه ښايي؛ چې په خپل لښکري جمعيت او کثرت باندې غرور او تکبّر وکړي، ځکه چې نصرت او برې يواځې د الله په مرسته او مدد پورې تړلې دی، چې دغسې تجربه تاسې پخوا له دې نه په څو څو نورو ميدانونو کې هم کړې ده، هغه نتائج چې په «بدر، قريظه، نضير، حُديبيه» او نورو کې ستاسې په برخه شوي دي؛ هغه ټول د الهي امداد او د غيبي تاييد محصول وو، او اوس په آخره کې د «حنين» د غزا واقعه خو داسې يوه صريحه، عجيبه، او غريبه د آسماني نصرت او امداد نښه ده، چې پر هغې سختو معاندو دښمنانو هم اقرار کړی دی.

د مکې معظمې له فتحې وروسته رسول الله صلی الله عليه وسلم ته خبر راورسېد، چې د هوازن او ثقيف او نورو عربي قبائلو يو جرّار او قوي لښکر سره ټول او تيار کړی دی، او غواړي چې په ډېره دبدبه او زور سره پر مسلمانانو حمله وکړي، نو سمدلاسه له مهاجرينو او انصارو څخه همغه لس زري لښکر چې د مکې معظمې د فتحې لپاره له مدينې منورې څخه راغلی وو؛ د «طائف» په لوري ور روان شو، هغه دوه زره طلقاء (آزاد شوي) چې د مکې معظمې د فتحې په وخت کې مسلمانان شوي وو، هم له دوی سره مله وو.

دغه اول ځل دی، چې دولس زره مجهّز عظيم الشأن اسلامي لښکر د جهاد د ميدان لوري ته رهي کيږي، د دې منظرې د ليدلو څخه ځينو صحابه وو خپل ځان د دې خبرې د ويلو څخه ونشو ساتلی، او په ښکاره ډول يې وويل: «کله به چې مونږ ډېر لږ وو؛ نو په هغه وخت کې به تل بريالي وو، نن چې مونږ دومره ډېر يو؛ نو هيڅوک مونږ ته ماتې نشي راکولی»، د مېړنيو (بهادرانو) موحدينو له خولې څخه د دغو جملې وتل د پاک الله جل جلاله په دربار کې ناوړه واقع شول، دوی لا د مکې معظمې څخه دومره لرې نه وو تللي، چې دواړه لښکرې سره مخامخ شوې، چې د مخالفې ډلې لښکر څلور زره تنه وو، چې خپل کفنونه يې پر سر تړلي وو، او له خپلو ښځو او کوچنيانو سره د جنګ ميدان ته چمتو

شول، او د يوه فيصله كوونكي جنګ لپاره بيخي تيار او منتظر وو، او له اوښانو، آسونو، مواشيو، او د خپلو كورونو ګرد پنډ پنډ مالونو او اسبابونو سره د جګړې ډګر ته وتلي وو.

د «هوازن» قبيلې د غشو ويشتلو په فن كې په ګرد عربستان كې شهرت درلود، د دوى ډېرو ماهرو او غښتلو غشو ويشتونكو د «حُنين» د وادي په لښكرو او مورچلو كې ډېر ټينګ، ټينګ ځايونه نيولي او په كې پټ ناست وو.

په صحيحينو كې د «براء بن عازب رضي الله عنه» روايت دى، چې په ړومبنى معركه او جنګ كې كفارو ماتې وكړه، او ډېر زيات مال، اسباب، او سامان ورځخه پاتې شول، او دوى ترې وتښتېدل، دلته مسلمانان مجاهدين غنيمت او ولجې ته متوجه شول، په دغه ترځ كې د هوازن غشي ويشتونكو ځارونكو له مورچلو ځخه په سختو غشو ويشتلو باندې لاسونه پورې كړل، او په مسلمانانو پسې ووتل، او سخته غلبله او شور ماشور جوړ شو، او په يوه شېبه كې له ځلورو خواوو لكه ږلۍ غوندې د غشو اوربدل شروع شول.

خبره تر دې حده پورې ورسېده چې مسلمانانو ته هلته دربدل او پښه ټينګول مشكل شول، اسلامي لښكر بيخي خور وور او تيت پر ك (منتشر) شوى دى، مګر يوازې له محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يو رفيق اعلى شته، د ربّاني تاييد او آسماني ډاډ غير مرئي باران پر دوى پر څو تنو غوره اصحابو اوري، چې د هغه اثر بالآخر تر تښتېدونكو پورې رسيږي.

له هغه لوري چې د «هوازن» او «ثقيف» سيلاو مخ په وړاندې بهيږي، په هغه لوري د محمدي سورلى مخ دى، او په ژبه يې په نهايت استغناء او اطمينان سره د «أنا النبي لا كذب، أنا ابن عبد المطّلب» وينا جاري ده، يعنې بېشكه زه په رښتيا سره رسول او د عبد المطلب له اولادې ځخه يم.

په همدغه حالت كې دوى خپلو اصحابو ته نارې كړې: «إلي عباد الله ! إلي أنا رسول الله» «اى د الله تعالى بندګانو ما ته راشئ ! او ځما په لوري رادرومئ چې زه د الله تعالى رسول يم».

بيا ځمونږ د رسول أكرم صلى الله عليه وسلم له هدايت سره سم عبّاس رضي الله تعالى عنه چې د ډېر لوړ غږ خاوند وو، «أصحاب السمرة» ته ورنارې كړې، چې هغوى تر ونې لاندې د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر لاس د جهاد بيعت كړى وو، مجاهدينو غوږونو ته د دې غږ په رسېدو سره سم دوى د خپلو سورليو مخونه د جنګ د ميدان په لوري وګرځول، د هر سړي اوښ چې بېرته ګرځېدلو كې لږ څه معطلي يا ډيل كاوه؛ نو دى به سمدلاسه خپلې وسلې سره د اوښ له شا ځخه كوزيده، او خپله سورلى او كالي (سامان) به يې هملته خوشې پرېښودل، او ځان به يې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته رساوه.

په دغه وخت كې رسول الله مبارك لږ څه خاورې اوشګې په لاس كې واخيستې، او د كفارو د لښكرو په لوري يې وروشيندلې، چې هغه د الله تعالى په قدرت د هر كافر په مخ او ستركو كې ولوېدې، له بل لوري الله تعالى له آسمانه پرښتې ورولېږلې، كفّارو د هغو شګو له اثره خپلې ستركې منبلې، او هغه مسلمانان چې دوى ته ورنژدې وو، مخ په بېرته پر هغوى يې حمله وروړه، او د پاك رسول صلى الله عليه وسلم په حضور كې ورحاضر شول، او ويې كتل چې جنګ پاى ته رسېدلى او برى د مسلمانانو په برخه شوى دى، او په زرهاوو بنديان د پاك رسول په مخ كې تړلي ولاړ دي، او د غنيمت او ولجو ډېر مالونه د دوى په شاوخوا كې پراته دي، ﴿فَسُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾ په دې ډول سره كفارو ته په دنيا كې سزا وركړه شوه.

ثُمَّ يَتُوبُ ٱللَّهُ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٢٧﴾

او بيا به رجوع وكړي الله (د توبې په قبول) پس له دې (د حُنين له جنګه) پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د رجوع)، او الله ډېر بخښونكى (د خطيئاتو) ښه رحم كوونكى دى.

تفسیر: لکه چې هوازن او نورو ته وروسته له دې نه توبه ور په برخه شوه، او زیاتره مسلمانان شول.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) بېشکه همدا خبره ده چې مشرکان نجس (پلیت) دي، نو نه دې نژدې کېږي دوی مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوی چې دغه (۹ کال د هجرت دی)، او که وېرېږئ تاسې له فقره په (سبب د منع د دوی)؛ نو ژر به غنیان کړي تاسې الله له فضله خپله که اراده وفرمايي (د غنا ستاسې)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: کله چې الله تعالی د شرک زور او قوت مات کړ، او د جزیرة العرب مرکز «مکه معظمه» یې د مسلمانانو په لاس فتحه او د اسلام په قبضه کې یې راوسته، او عربي قبائلو فوځ، فوځ د اسلام په دائره کې په ننوتلو شروع وکړه، نو د هجرت په نهم کال کې اعلان وشو، چې وروسته له دې نه دې هیڅ یو مشرک یا کافر په مسجد حرام کې نه داخلیږي، بلکه هغه ته نژدې یعنې د حرم حدودو ته دې هم نه راځي !، ځکه چې د هغوی زړونه د شرک او کفر له نجاسته دومره پلیت او ګنده شوي دي؛ چې حق نه لري دغه مقدس مقام او د توحید او ایمان مرکز ته داخل شي.

برسېره په دې له صحیحو احادیثو ځنې هم ثابته ده، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د جزیرة العرب ځنې د ګردو (ټولو) مشرکينو او یهودانو او نصرانیانو د ایستلو حکم ورکړی دی، لکه چې ځمونږ د پاک نبي له وروستني وصیت سره سم د عمر فاروق رضي الله تعالی عنه په خلافت کې دغه حُکم عملاً نافذ شو، اوس مسلمانانو ته روا نه دي، چې په دې راضي شي چې کفّار د عربو په خاوره کې د استیلاء یا د توطّن په ډول پاتې شي، بلکه د جزیرة العرب تطهیر د توان په اندازه د مسلمانانو فریضه ده.

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً﴾ الآیه - حرم شریف ته د مشرکينو د تګ او راتګ له بندېدلو څخه مسلمانانو ته داسې اندېښنه پیدا شوه، چې په تجارت او نورو دنیوي چارو کې به لوی تاوان راورسیږي، او هغه شیان چې دغو مشرکينو د تجارت له پاره راوړل، وروسته له دې به یې نه راوړي، نو ځکه یې تسلي وفرمایله، چې تاسې له دغو خبرو څخه مه وېرېږئ، ځکه چې ستاسې غنا یواځې د «رب، الأعلی» په مشیئت پورې موقوفه ده، که الله تعالی اراده وفرمايي نو په هغه کې به هیڅ ځنډ رانشي، لکه چې همداسې هم وشول، الله تعالی ګرد مسلمانان کړل، او له مختلفو ملکونو څخه د تجارتي مالونو راتلل شروع شول، ښه بارانونه واورېدل، چې د هغو لامله حاصلات زیات شول، د فتوحاتو او غنائمو دروازې پرانستل شوې، د کتابیانو او نورو ځنې د جزیې پیسې ورجاري شوې، الغرض الله تعالی له مختلفو لارو د مسلمانانو لپاره د غناء اسباب پیدا کړل، بېشکه چې د الله تعالی هیڅ یو حکم له حکمته خالي نه دی.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

وجنګېږئ تاسې له هغو کسانو سره چې نه راوړي ایمان پر الله، او نه په ورځې آخرې باندې (ځکه چې په پاک محمد یې ایمان نه دی راوړی) او نه حرام ګڼي دوی هغه چې حرام کړي الله

(په قرآن کې) او رسول د دغه (الله په حديثونو کې) او نه قبلوي دوی دين حق (د اسلام، دغه مذکورين) له هغو نه (دي) چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، (جنګ ورسره کوئ) تر هغه پورې چې ورکړي دوی جزيه له (خپله) لاسه حال دا چې دوی ذليل وي.

تفسير: کله چې د مشرکانو معامله پاکه او د ملک سطحه لږ څه هواره او مخه صافه شوه؛ نو حکم وشو چې د کتابيانو (يهودو او نصاراوو) شوکت او قوت مات کړئ، لومړنی مقصد خو دا وو چې د عربستان خاوره د مشرکانو له وجود څخه بيخي پاکه شي، ليکن په دغه وخت کې د يهودو او نصاراوو په حصه کې دومره خبره لازمه او تر نظر لاندې وه؛ چې دوی د اسلام په مقابل کې د زور او قوت خاوندان نشي، او د اسلام د خپرېدو (خورېدو) او ترقي په لاره کې خنډ نشي، نو ځکه اجازه ورکړی شوه؛ که دغه کتابيان تر لاس لاندې رعيت پاتې کيږي، او جزيه ورکول قبلوي؛ نو هيڅ مضايقه نشته، قبول يې کړئ، نو په دغه وخت کې دې اسلامي حکومت د دوی د ځان او مال ساتنه وکړي، که نه د دوی علاج هم همغه دی، چې د مشرکانو وو (يعنې جهاد او قتال).

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

او وايي يهودان چې عُزير ځوی د الله دی، او وايي نصرانيان چې مسيح ځوی د الله دی، دغه چتې (بېکاره) وينا د دوی ده په خولو خپلو سره (چې وايي يې بې دليله)، مشابه ده (خبره) د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شو وو پخوا (له دوی يعنې پلرونه د دوی)، هلاک دې کړي دوی لره الله چې څرنګه ګرځولی شي دوی (له سمې لارې څخه).

تفسير: له رواياتو څخه معلوميږي چې په دغه وخت کې د ځينو يهودانو داسې عقيده وه، چې عُزير عليه السلام د الله تعالی ځوی دی، ليکن دغه عقيده د عامو يهودانو نه وه، بلکه په وروستنيو زمانو کې خو ځينو علماوو ليکلي دي، چې اوس هيڅ يو يهودي پر دغې عقيدې نه دی پاتې، که د نبي صلی الله عليه وسلم په عهد کې د يهودانو کومه فرقه په دې خبرې قائله نه وي؛ نو ضرور به په دغه وخت کې يهودانو د قرآن د حکايت تکذيب کړی وی، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ له اورېدلو څخې «عدي بن حاتم» اعتراض کړی وو، چې «هيڅوک احبار او رُهبان رب نه ګڼي»، چې د هغه ځواب نبي کريم صلی الله عليه وسلم داسې ورکړ چې وروسته راځي، يهودو ته د دې عقيدې نسبت کول چې عُزير عليه السلام د الله ځوی دی، او له دې خبرې څخه د هغوی د اعتراض او انکار هيڅېرې نه منقولېدل د دې خبرې دليل دی، چې ضرور په هغه وخت کې د دغسې عقيدې خاوندان موجود وو.

هو ! همغسې چې د زمانې په تېرېدو ډېر مذاهب او فرقې محوه شوي او له منځه تللي دي، که دغه عقيده هم له منځه تللې وي؛ نو لرې خبره نه ده، يو ډېر ثقه بزرګ حاجي امير شاه خان وويل چې: د «فلسطين» او نورو ځايونو په سياحت کې ځما ملاقات له داسې يهودانو سره شوی دی، چې هغوی ته به يې د دې رنګ عقائدو په نسبت «عُزيري» ويل، والله أعلم.

﴿يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ﴾: «مشابه ده خبره د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شوي وو پخوا له دوی»، يعنې د مسيح ابنيت «ځويتوب» او الوهيت «خدايي» او نورې عقيدې د پخوانيو مشرکينو (چې د دوی پلرونه وو) له عقيدې سره مشابه دي، بلکه د هغوی په تقليد يې دغه عقيده غوره کړېده، لکه چې په (۶ جزء د المائدې سورت په (۱۶) او (۱۷) آيت (۳) رکوع) په تفسير کې مو نقل کړی دی.

﴿قَاتَلَهُمُ اللهُ﴾ الآیه ـ «هلاک دې کړي دوی لره الله» یا «لعنت د الله دې وي پر دوی چې څرنګه ګرځولی شي دوی له لارې سمې څخه، یا چې څرنګه چپ کړی شوي دي له لارې د حق نه»، یعني الله تعالی دې دوی ووژني، او غارت دې کړي «او لعنت دې پرې نازل کړي»، چې سره د توحید د صافې او زوروړې رڼا د رسېدلو څخه بیا هم دوی د تیارو په لوري ولې درومي؟.

﴿اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَالْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوْٓا اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ سُبْحٰنَهٗ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۳۱﴾﴾

نیولي دي دغو (کتابیانو) عالمان خپل او عابدان خپل معبودان بې له الله (چې متابعت یې کوي په تحلیل او تحریم کې) او مسیح ځوی د مریمې (هم په الوهیت نیسي، چې د الله ځوی یې بولي)، حال دا چې امر (حکم) نه دی شوی دوی ته (په تورات او انجیل کې) مګر د دې چې عبادت وکړي دوی د معبود یوه، چې نشته هیڅ بر حق معبود مګر خو همدی دی، پاکې ده الله لره له هغه شي نه چې شریکوي دوی (هغه د الله سره).

تفسیر: هره مسئله به چې د دوی علماوو او مشائخو له خپله ځانه جوړوله، که حلالو ته یې حرام یا حرامو ته یې حلال هم ویل؛ هغوی به همغه سند ګاڼه، او داسې خیال به یې کولو، چې بس هم دغه مونږ د الله تعالی له پوښتنې څخه ژغوري (ساتي)، او د آسماني کتابونو له قبلولو سره یې هیڅ علاقه او معامله نه لرله، او یواځې د احبارو او راهبانو پر حکمونو به یې عمل کاوه.

او د دغو عالمانو او عابدانو حال او قال، عمل او کار داسې وو؛ چې د لږ دنیوي مال د فائدې او د جاه او رتبې په مقابل کې به یې شرعي حکمونه بدلول، لکه چې له دوو آیتونو څخه وروسته مذکور دي، نو د الله تعالی کار (یعنې د حلالو او حرامو تشریع) یې علماوو او مشائخو ته ورکړی وو، نو په دغه ملحوظ یې وفرمایل چې: دوی خپل عالمان او شیخان معبودان درولي وو.

نبي کریم صلی الله علیه وسلم د «عدي بن حاتم» د اعتراض د ځواب ورکولو په ضمن کې هم داسې تشریح فرمایلې وه، او له حُذیفه رضي الله تعالی عنه څخه همداسې منقول دي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «د عالم قول تر هغه پورې عوامو ته سند دی؛ چې د شرعې له مخې خبرې کوي، کله چې معلومه شي، چې هغه عالم له خپله ځانه یا د طمعې یا د نورو شیانو له کبله (وجې) خبرې کوي، نو بیا د ده قول سند نه دی.

﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّطْفِـُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّآ اَنْ يُّتِمَّ نُوْرَهٗ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۳۲﴾﴾

اراده لري دغه (کتابیان) دا چې مړ کړي نور (رڼا د شریعت) د الله په خولو خپلو، او منع راوړي (نه خوښوي) الله مګر دا چې پوره کړي نور (رڼا) خپله (چې شعلې یې په هر طرف خورې شي)، او اګر که بد ګڼي (دا کار) کافران.

تفسیر: یعنې لکه چې د خالص توحید او د اسلام د لمر پلوشې را څرګندې شوي دي، بیا نو دغه ګډې وډې خبرې او د شرک دعوی چېرې پر مخ تللی او خورېدلی شي، دا چې څوک کوښښ کوي، چې بې حقیقته او بې معنی خبرې جوړې کړي، او د بیځایه بحثونو او مجادلو په زور د حق نور (رڼا) بې رونقه (تته) کړي؛ داسې مثال لري چې کوم ناپوه سړی غواړي د خولې په پوکې د لمر یا د سپوږمۍ رڼا مړه یا تته کړي، هر څومره که دې وسوځي، او خپل ځان نیني نیني کړي؛ مګر بیا هم د الله د دین نور په پوره ډول سره خورېږي، او خپلو پلوشو او وړانګو سره نړۍ روښانوي.

هُوَ الَّذِيٓ أَرۡسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلۡهُدَىٰ وَدِينِ ٱلۡحَقِّ لِيُظۡهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡمُشۡرِكُونَ ٣٣

الله هغه ذات دی چې لېږلی يې دی رسول خپل (محمد) په هدايت سره (چې قرآن دی) او په دين حق سره (چې اسلام دی) لپاره د دې چې غالب كړي دغه (دين) پر نورو ټولو (اګر كه آسماني هم وي) او اګر كه بد ګڼي (دا كار) مشركان.

تفسير: پر نورو اديانو د اسلام غلبه د معقوليت، حجّت، برهان او دليل په اعتبار ده، دغه خو په هره زمانه كې لله الحمد په ښكاره ډول سره حاصله ده، باقي د حكومت او سلطنت په اعتبار دغه غلبه تر هغه وخته پورې حاصله وه، او وي به؛ چې مسلمانان پر اسلامي اصولو باندې په ښه شان عاملان، او د ايمان او تقوى پر لاره ټينګ او سم روان، او په جهاد في سبيل الله كې ثابت وو، او وي، او د حق دين غلبه چې باطل اديان مغلوب، اوبيخي يې د هستى له صفحې څخه محوه كړي، نو دغه د مسيح عليه السلام د نزوله وروسته چې قيامت نژدې كيږي، كېدونكى دى.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡأَحۡبَارِ وَٱلرُّهۡبَانِ لَيَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡبَٰطِلِ
وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۗ

اى هغو كسان چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) بېشكه ډېر له عالمانو (يهودانو) او عابدانو (د نصرانيانو) خامخا خوري دوى مالونه د خلقو په باطل (رشوت) او منع كوي (خلق) له لارې د الله څخه،

تفسير: يعني روپۍ اخلي، شرعي احكام او الهي اخبار بدلوي، او له بل لوري عوامّ الناس (لكه چې پخوا مو وليكل) دوى ته د الوهيت مرتبه وركوي، دغه حال مسلمانانو ته اورولى شي، چې مسلمانان هوښيار او خبردار شي، چې د امتونو او د اقوامو د خرابۍ او تباهي ډېر لوى سبب د درېو جماعتونو خرابي او ګمراهي او د خپلو فرائضو پرېښودل دي: (١): علماء. (٢): مشايخ. (٣): أغنياء ـ رؤساء، له دوى څخه د دوو ډلو ذكر پخوا له دې نه تېر شو، د درېم جماعت «رؤساوو» ذكر وروسته راځي، ابن المبارك څومره ښه ويلي دي: «وهل أفسد الدين إلا الملوك و أحبار سوء ورهبانها».

وَٱلَّذِينَ يَكۡنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلۡفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرۡهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٖ ٣٤

او هغه كسان چې خزانه كوي سره زر او سپين زر او نه لګوي هغه په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره)؛ نو زېرى وركړه دوى ته په عذاب دردناك سره.

تفسير: هغه خلق چې دولت او ثروت ټولوي، اګر كه په حلاله طريقه سره هم وي، خو د الله تعالى په لاره كې يې نه صرفوي، «مثلا زكات نه وركوي، واجبه حقوق ترې نه باسي».

يَوۡمَ يُحۡمَىٰ عَلَيۡهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكۡوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمۡ وَجُنُوبُهُمۡ وَظُهُورُهُمۡۖ هَٰذَا مَا كَنَزۡتُمۡ
لِأَنفُسِكُمۡ فَذُوقُواْ مَا كُنتُمۡ تَكۡنِزُونَ ٣٥

په هغې ورځې چې سختې سرې به كړى شي دغه خزانې په اور د جهنّم (دوزخ) كې؛ نو داغلي به شي په هغه سره وچولي (تندي) د دوى، او اړخونه د دوى، او شاګانې د دوى (او ويلى به شي ورته): دا هغه شى دى چې خزانه كړى وه تاسې لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو؛ نو وڅكئ تاسې (خوند سزا د) هغه (مال) چې وئ تاسې چې خزانه ګاوه به مو (په دنيا كې اوس درته بلا شوه په عُقبا كې).

تفسیر: کله چې بخیل دولتمن ته د الله جل جلاله په لاره کې د مال د لګولو په نسبت څه وویل شي؛ نو د ده وچولي (تندي) کې ګونځې پیدا کیږي، او که ډېر ورته ووایې؛ نو اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او خپل اړخ ورګرځوي، او که په دغه سره هم خلاص نشو، نو خپله شا ورګرځوي، او خپله مخه نیسي او ځي، نو ځکه سپین او سره زر (طلا او نقره) سره کوي (تودوي)، او د ده همدغه درې ځایونه (وچولی (تندی)، اړخ، شا) پرې داغوي، چې په دې وسیلې سره د خپل د هغه ټول کړي مال خوند او مزه په ښه شان سره وڅکي، او خپله سزا په ښه شان سره ومومي.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۚ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۳۶﴾

بېشکه چې مقدار (شمار) د میاشتو (چې معتبر دی) په نزد د الله کې دوولس میاشتې دي په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې هغه ورځ (وخت) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه د هغو (له جملې) څنې څلور میاشتې محرمې دي، دغه (حساب یاتحریم) دین دی سم، نو مه کوئ ظلم په دغو کې په ځانونو خپلو (په کولو د ګناه)، او جنګونه کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له مشرکانو سره ټول (له ځرمې (سیلمې) او په هر حال کې) لکه چې جنګونه کوي دوی له تاسې سره ټول له ځرمې (سیلمې)، او پوه شئ چې بېشکه الله سره له پرهېزګارانو دی (په ساتنه، مرسته (مدد)، او ثواب ورکولو سره).

تفسیر: په عربو کې له قدیمه دغه دود او دستور جاري دی، چې د کال د دوولسو میاشتو څنې په څلورو میاشتو کې وینې تویول، جدال او قتال قطعا بندیږي، چې دغو ته به یې «أشهر الحرم ـ محرم الحرام او رجب المرجّب ویلې»، چې په هغو کې به یې د حج او عمرې او تجارتي کاروانو لپاره په امن او امان، آزادی او اطمینان سره سفر کاوه، هیڅ یو سړي به په دغو میاشتو کې د خپل پلار په قاتل باندې به هم تعرض نه کاوه.

بلکه ځینو عالمانو لیکلي دي چې: اصلا په ابراهیمي ملت کې دغه څلور میاشتې (أشهر الحرم) مقررې شوې وې، له اسلامه یو څه موده مخکې کله چې د عربو وحشت او جهالت له حده تېر شوی وو، او یو تر بله په جدال او قتال کې مشغول وو، او د ځینو قبائلو د وحشت او سبعیت او د انتقام جذبات د هیڅ یو آسماني یا ځمکني قانون تابع نه وو؛ نو د «نسيء» رسم یې وایسته، یعنې څه وخت به چې کومې زورورې قبیلې په اشهر الحرم کې د قتال اراده لرله، نو د هغې مشر به داسې اعلان کاوه، چې سږ کال مونږ دغه «محرّم» له «أشهر الحُرُم» څخه راباسو، او د هغه په ځای د «صفرې» میاشت حرامه ګرځوو، او په بل کال کې به یې ویل چې: سږ کال لکه پخوا مونږ «محرّم» حرام او «صفره» حلاله ګڼو، او په دغه ډول به یې په هر کال کې د څلورو میاشتو شمېر پوره کاوه، لیکن د هغو په تعیین کې به یې له خپلې غوښتنې سره سم تغییر او تبدیل کاوه.

د ابن کثیر «رحمه الله» له تحقیقه سره سم د «نسيء ـ د میاشتو د وړاندې وروسته کولو» رسم یواځې په «محرّم» او په «صفره» کې کېده، او د هغه صورت همغه وو، چې مخکې ذکر شو، او ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ﴾ الآیه ـ د دغه د ردّ تمهید دی، یعنې له نن ورځې څخه نه بلکې له هغه وخته راهیسې چې الله تعالی آسمان او ځمکه پیدا کړېده، د الله تعالی له جانبه د ډېرو شرعي احکامو د جاري کولو په غرض د هر کال لپاره دوولس میاشتې مقررې شوې دي، چې په هغو کې څلور میاشتې «أشهر الحرم ـ د ادب میاشتې» دي، او په هغو کې له ګناه او ظلم څخه د ځان ساتلو زیات فکر او ډېر اهتمام پکار دی، او همدغه د ابراهیم علیه السلام سم دین دی.

﴿فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً﴾ الآيه - «نو مه کوئ تاسې ظلم په دغو کې پر نفسونو ځانونو خپلو په کولو د ګناه، او جنګونه کوئ تاسې ای مؤمنانو له مشرکانو سره ټول له څرمې (سېلمې) او په هر حال کې الخ».

شاه صاحب ليکي چې: «له دې آيت ځنې دغه مسئله څرګنديږي، چې له کافرانو سره هر وخت جنګېدل روا دي، لکه چې د «تبوک» غزا چې ذکر يې وروسته راځي؛ د رجب المرجّب په مياشت کې شوې ده»، او يو له بل سره ظلم او تېرى کول د تل لپاره ګناه ده، او په دغو مياشتو کې لا زياته ګناه لري، د زياترو علماوو همدغه رايه ده، ليکن بهتره خو دا ده، که کافر د دغو مياشتو ادب وکړي؛ نو ښايي چې مونږ هم له هغه سره لومړى په جنګ پيل (شروع) ونه کړو.

﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ ۖ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ ۚ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ ٣٧

بېشکه چې دغه تاخير (د حرمت د يوې مياشتې بلې مياشتې ته) ډېروالى دى په کفر کې، چې ګمراه کولى شي په دې (عمل) سره هغه کسان چې کافران شوي دي، حلالوي دوى دغه (حرامه مياشت) يو کال (په کې جنګ کوي)، او حراموي دوى (پرېږدي په حرمت) دغه (حرامه مياشت) بل کال، (او دغه د نسيء عمل کوي) لپاره د دې چې پوره کړي دوى شمار د هغو مياشتو چې حرامې کړې دي الله، نو حلالوي (په زعم او عمل خپل) هغه مياشتې چې حرامې کړې دي الله، ښايسته کړى شوي دي دوى ته ناکاره عملونه د دوى، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم کافرانو ته.

تفسير: يعنې کافران خراب کار ښه ګڼي، کله چې د دوى پوهه منقلبه او چپه شي؛ نو د نېکۍ سمه صافه لاره به له کومه مومي؟ په دغـه آيت کې د «نسيء» د رسم ذکر چې راغلى دى، د هغه تفصيل په هغه تفسير کې وليکل شو چې: د ﴿ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ تر آيت لاندې شوى دى.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ۚ أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ ٣٨

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) څه باعث دي په تاسې کله چې وويل شي تاسې ته چې ووځئ تاسې په لاره د الله کې (غزا ته) درانه (او مائل) کېږئ ځمکې ته (او غزا ته نه ځئ)، آيا راضي شوي يئ تاسې په دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس تېرېدونکي) لـه (نعمتونـو) د آخرت نه؟ او نه دي نفع اخيستل د دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په (مقابـل د نعمتونو د) آخرت کې مګر لږ (حقير) دي.

تفسير: د مکې معظمې د فتحې او د «حنين» د غزا څخه وروسته د هجرت په نهم کال نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته معلومه شوه، چې د شام نصراني پاچا د «غسان ملک» د «روم» د قيصر په مرسته (مدد) پر مدينې منورې باندې د تعرّض او يرغل (حملې) په فکر کې دى، نو رسول الله مبارک مناسب وګڼل، چې مسلمانان د مخه د هغوى مخه همغلته د «شام» په حدودو کې ونيسي، او پخوا له دې نه چې دوى اسلامي خاورې ته پښه وراندې کړي، د هغوى مدافعه وکړى شي، نو ځکه رسول الله مبارک په عمومي ډول ګردو مسلمانانو ته حکم وکړ، چې د «جهاد» لپاره تيار شئ !، سخته تودوخه او قحطي وه، خرماوې (کجورې) پخېدو ته نژدې شوې وې، سيورې ډېر ښه لګېده، نو په دغسې وخت دومره اوږده مسافه پرې کول او نه يواځې د «غسان» له پاچا، بلکه د روم د قيصر د ډېرو منظمو او مجهزو (تيارو) لښکرو سره د اسلامي مرکز څخه لرې، د هغه لوى غليم (دښمن) په خاوره کې جګړه کول کوم آسان امر او د لوبو کار نه وو.

نبي کریم صلی الله علیه وسلم نږدې له (۳۰۰۰۰) تکړه مجاهدینو سره د «شام» د سرحداتو په لوري رهي (روان) شول، او د «تبوك» په مقام کې یې سنگرونه ونیول، او د «روم» د قیصر په نامه یې یو مبارك لیك واستولو، او د اسلام په لوري یې ورته دعوت ورکړ، د رسول الله مبارك مقدّس پیغام د قیصر په زړه کې ځای ونیو، مگر د قیصر قوم ورسره موافقه ونه کړه، نو ځکه د اسلام له قبوله محروم پاتې شو.

کله چې د شام خلق د رسول الله صلی الله علیه وسلم له دې ارادې څخه خبر شول، نو دغه خبره یې د «روم» قیصر ته ورښکاره کړه، مگر قیصر له هغوی سره مرسته ونه کړه، نو دغو خلقو د مسلمانانو اطاعت وکړ، او اسلام ته ایل (مائل) شول، مگر اسلام یې رانهووړ، لږ څه وروسته رسول الله مبارك وفات شو، او د فاروق اعظم رضي الله تعالی عنه په خلافت کې د «شام» ګرد ملکونه د مسلمانانو په لاسونو مفتوح او ونیول شول.

کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د «تبوك» څخه غالب او منصور بېرته تشریف راووړ، الله تعالی په ټولو لویو لویو سلطنتونو د اسلام د رُعب شهرت وغورځاوه، او د مدینې منورې منافقان ډېر زیات فضیحت او رسوا شول.

په دغه آیت کې مسلمانانو ته ډېر زیات تشویق، ترغیب، تحضیض ورکړی شوی دی، او دا یې ښکاره کړېده، چې د لږ څه عیش او آرام لپاره جهاد پرېښودل ګواکې له لوړې څخه د ژورې په لوري له لوېدلو سره مرادف وي، د صادق مؤمن په نظر کې د دنیا عیش او آرام د آخرت په مقابل کې هیڅ اهمیت او وقعت ښایي ونه لري، په حدیث کې راغلي دي، که د الله تعالی په نزد د دنیا وقعت (قدر) د ماشي د وزر په اندازه وی، نو هیڅ یو کافر ته به یې یو غړپ اوبه هم نه ورکولې.

إِلَّا تَنفِرُوا۟ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

که ونه وځئ تاسې (غزا ته او د رسول الله سره لاړ نشئ)؛ نو په عذاب به کړي الله تاسې په عذاب دردناك سره، او بدل به راولي (بل) قوم چې غیر له تاسې وي، او نه به رسوئ ضرر تاسې دغه الله (یا رسول الله) ته د هیڅ شي، او الله پر هر شي ښه قادر دی.

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ثَانِىَ ٱثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِى ٱلْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَٰحِبِهِۦ لَا تَحْزَنْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُۥ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلسُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ ٱللَّهِ هِىَ ٱلْعُلْيَا ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

که ونه کړئ تاسې مرسته (مدد) له دغه (رسول الله) سره (نو الله به ورسره مرسته وکړي ځکه چې) پس په تحقیق مرسته (مدد) فرمایلی وه له دغه (رسول الله) سره الله؛ کله چې راوویست دی (له مکې) هغو کسانو چې کافران شوي وو، حال دا چې دی دویم د دوو وو، کله چې دوی دواړه په غار کې وو، کله چې ویل (محمد) ملګري خپل (ابو بکر صدیق) ته: مه خپه کېږه، بېشکه چې الله له مونږ سره دی (په ساتنه، ثواب ورکولو او نصرت کې)؛ نو نازل کړ (راولېږه) الله تسکین (رحمت ډاډینه) خپل په دغه (محمد یا صّدیق)، او تایید وفرمایه (الله) د رسول الله په (داسې) لښکرو سره چې نه لېدلې تاسو هغوی، او وګرځوله الله کلمه د هغو کسانو چې کافران شوي دي (چې شرك یا د کفر دعوت دی) ښکته، او کلمه د الله (توحید او د اسلام دعوت) همدغه ده لوړه غالبه (همېشه)، او الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني که فرضاً تاسې نبي کريم صلی الله عليه وسلم سره مرسته ونه کړئ؛ باک نشته، د رسول الله مرسته او برى پر تاسې موقوف نه دى، پخوا له دې نه يو داسې وخت هم تېر شوى دى، چې پرته له يو يارغار څخه بل هيڅوک له ده سره نه وو، څو تنه نور مسلمانان چې وو، دوى هم د مکيانو له ظلمونو څخه په تنګ شوي وو، او هجرت يې کړى وو، بالآخر پخپله په رسول الله صلی الله عليه وسلم هم د هجرت حکم وشو.

د مشرکانو وروستنۍ مشوره او جرګه پر دغې خبرې غوټه شوې وه چې: «له هرې قبيلې څخه دې يو يو ځلمى منتخب شي ! او هغوى ټول دې لاسونه سره يو کړي، او په يوه وخت کې دې په خپلو تورو پر محمد باندې ګزارونه وکړي، څو چې د محمد صلی الله عليه وسلم له وژلو نه پر ټولو باندې ديت واوړي، او ګرد قومونه هغه ديت په تقسيم سره ورکړي، او د بني هاشمو له لاسه به دا ونشي چې د محمد صلی الله د وژلو د انتقام له کبله د عربو د ګردو قبائلو سره جنګ وکړي، او د ګرد عربستان دښمني ځان ته وګټي، او قصاص پرې واخلي.

په هغه شپه کې چې د دغو ناپاکو پلمو (منصوبو) د عملي کېدلو لپاره تجويزونو جريان درلود (لرلو)، رسول الله صلی الله عليه وسلم علي رضی الله عنه ته امر وکړ، چې د دوى پر بستره باندې ويده شي، او مامور شو، چې د خلقو هغه امانتونه چې د رسول الله کره ايښودل شوي وو؛ په ډېر احتياط د هغو خاوندانو ته ورسوي، علي رضي الله تعالی عنه ته يې تسلي ورکړه، چې ته په ډېره ډاډينه او اطمينان سره ځما په بستره څمله، او يقين ولره چې ستا يوه ويښته ته به هم څه زيان او ضرر ونه رسيږي.

وروسته له دې نه رسول الله صلی الله عليه وسلم په خپله د ظالمانو د هجوم له منځه په داسې حال کې ووت، چې: «شاهت الوجوه» يې ويل، او د دوى په سترګو کې يې خاورې شيندلې، او ابو بکر الصديق رضي الله تعالی عنه يې له خپل ځان سره ملګرې کړ، او له مکې معظمې ځنې څو ميله لرې لاړ، او د «ثور» په غار کې يې (چې سرى په نيم ساعت کې له مکې معظمې نه هلته ورسيږي، او پر يوه لوړ غره باندې واقع دى)، ځاى ونيوه، دوى تر دريو ورځو پورې په دغه غار کې اقامت وفرمايه، او وروسته له هغه د مدينې منورې په لورې روان شول، او په سلامتي او عافيت سره هلته ورسېدل.

بېشکه د کارونو په انجام کې د الله تعالی کلمه عُليا کيږي، او الله جل جلاله پر هر شي غالب او قوي دى، او د پاک الله هيڅ يو کار له حکمت څخه خالي نه دى.

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

ځئ تاسې (غزا ته) حال دا چې سپک اوسئ او درانه او جهاد کوئ تاسې په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره)، دغه (تګ غزا ته) خير بهتر دى تاسې ته که يئ تاسې چې پوهېږئ (په خپله ګټه (فائده) او تاوان).

تفسير: ﴿خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ يعنې سواره او پلي (پياده)، ماړه او عاجزان، زاړه او ځلميان، (سپک او درانه، روغ او رنځوران، بې وسلې او وسله والا، خواران او چاخ، مريونه او اصيلان، بې ښځې او د ښځو خاوندان) په هر حال کې چې وئ؛ ښايي چې غزا ته ووځئ ! او د عمومي لښکر کشۍ په وخت کې هيڅ يو عذر او پلمه (بهانه) مه وړاندې کوئ ! «او غزا کوئ په مالونو خپلو سره په توښه او په وسله او په ځانونو خپلو چې ځان ربړوئ لپاره د اعلاء د «کلمة الله» ځکه چې دغه ستاسې تګ غزا ته ډېر غوره دى تاسې ته»، يعنې هم له دنيوي او هم له اخروي حيثه.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

که وی مال نژدې (آسان) او سفر سهل (منځنی)؛ نو خامخا متابعت به کړی وو دوی ستا، ولیکن لرې شوی دی په دوی باندې هغه مسافه (نو ځکه یې مخالفت وکړ)، او ژر به قسمونه وکړي منافقان په الله: که طاقت وی ځمونږ (د سفر)؛ نو خامخا به وتلي وو مونږ له تاسې سره، هلاکوي دوی نفسونه خپل (د دروغجنو په قسمونو)، او الله عالم دی چې بېشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دي (په دې اظهار کې).

عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾

عفوه وکړه الله له تا نه، د څه لپاره اذن (اجازه) ورکړه تا دوی ته (د وروسته پاتې کېدلو او ولې دې پرې نښودل) تر هغه پورې چې ښکاره شوي وی تا ته هغه کسان چې رښتیني دي (په دغه عذر کې) او معلوم کړي وې تا دروغجنان.

تفسیر: منافقین په دروغو سره عذرونه وړاندې کوي، کله چې دوی د مدینې منورې د پاتې کېدلو اجازه له تا څخه غواړي؛ نو تاسې د دوی له مکر او کید او نفاق څخه سترګې پټوئ، او داسې ګڼئ چې د هغوی په رفاقت او ملګرتوب کې پرته (علاوه) له فساده بل هیڅ کومه ښېګڼه (نفع) او ګټه (فائده) نه ده متصوره، او د همدې له امله (وجې) تاسې هغوی ته اجازه ورکړه، نو پاک الله جل جلاله دغه وفرمایل چې: که تاسې دوی ته اجازه نه وی ورکړې؛ نو هغه به ډېره بهتره او ښه وه، ځکه چې هلته به ظاهره کېده چې د دوی نه ورتګ ستاسې په اجازه پورې موقوف نه وو، بلکه دوی ته د ورتګ توفیق له سره نه وو، هو ! ستاسې په مخ کې به د دوی رښتیا او دروغ ښکاره کېدل، نو په اجازه ورکولو کې هیڅ ګناه نه وه، خو اجازه نه ورکول د حاضرو مصالحو په اعتبار زیات موزون وو، نو د دغه اعلی او اکمل صورت د ترک له سببه یې خطاب په ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ سره شروع کړ.

دا خبره ضروري نه ده، چې د عفوې لفظ خامخا د ګناه په مقابل کې استعمالیږي، ځینو محققینو د ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ جمله لکه چې د عربو محاوره ده، د کلام په سر کې یواځې د دعا او تعظیم لپاره بللې ده، مګر له اسلافو څخه هغه څه منقول دي، چې مخکې مو بیان کړل، او د ﴿لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ﴾ لفظ د هغه تأیید کوي، والله أعلم.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

نه غواړي اجازه له تا نه هغه کسان چې مؤمنان دي په الله او په ورځې آخرې (د قیامت په پټه او ښکاره په وروسته پاتې کېدلو له دې نه) چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او ځانونو خپلو سره، او الله ښه عالم دی په پرهېزګارانو (ځان ساتونکو له بېرته پاتې کېدو څخه). بېشکه همدا خبره ده چې اجازه غواړي له تا نه (ای محمده ! د تخلّف) هغه کسان چې ایمان نه لري (په پټه) په الله او پر ورځې آخرې باندې (چې قیامت دی)، او چې

شکمن دي زړونه د دوی (د دين په حقانيت کې)، نو دوی په شک خپل کې سرګردانه (او متحيره دي).

تفسير: يعني هغه کسان چې په زړونو کې يې د ايمان او تقوی نور او رڼا ده؛ د هغوی شان دا نه دی چې له جهاده د ځان ژغورنې (محفوظونې) لپاره د مسابقې په ډول دغسې اجازه وغواړي، په بېحيايي سره له جهاده د ځان ژغورنې (ساتنې) اجازه غوښتل د هغو کسانو دود او دستور دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله په وعدو يقين نه لري، او په اخروي ژوندون يې څه باور نه وي، او د الله تعالی جل جلاله بشارتونو ته چې د اسلام او مسلمانانو د غلبې او برې په نسبت شوي دي؛ تل د شک په نظر ګوري.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

او که اراده وی د دوی د وتلو (غزا ته له تا سره)؛ نو هرومرو (خامخا) تيار کړی به وو دوی لپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تياری، وليکن نه وو غوره کړي الله پورته کېدل د دوی (غزا ته)، نو سست کړل (الله) دوی، او وويل شول دوی ته چې کېنئ تاسې له (کور) کېناستونکيو (ښځو، هلکانو، سپينږيرو) سره.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې؛ نو نه به وو زيات کړي دوی تاسې ته (هيڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي، او خامخا چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلي او نورو بديو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنی په اچولو او کافرانو څخه ستاسې په وېرولو کې).

تفسير: يعني که منافقان له تاسې سره تللي وی؛ نو د خپل جبن، بې زړه توب، او وېرې له سببه به يې د نورو غړي هم سست کړي وی، او يو له بل سره به يې د اچولو له امله (وجې) د مسلمانانو په منځ کې جُدايي او تفريق اچول، او د نفاق اچولو په لاره کې به يې کوښښونه کول، او د دروغو افواهاتو په وسيله به يې مسلمانان له دښمنانو څخه وېرول.

وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او شته په تاسې کې جاسوسان د دوی لپاره (يا اورېدونکي د خبرو د دوی په ضرر ستاسې)، او الله ښه عالم (پوهه) دی په (نيتونو د) ظالمانو.

تفسير: يعني اوس هم جاسوسان يا ځينې داسې ساده او احمقان په تاسې کې شته، چې د هغوی خبرې اوري، او لږ ډېر ترې متأثر کيږي «ابن کثير رحمه الله» اګر که دوی هغسې فتنه او فساد نشو اچولی چې د دغو بدانو له وجوده هيله (اميد) کېدی شوه، بلکه له تاسې سره د داسې جاسوسانو يو ځای تلل له يوه حيثه مفيد دي، څو هغوی په خپلو سترګو د مسلمانانو ټينګ عزم، شجاعت، مېړانه (بهادري)، زړورتوب او نور محامد وګوري، او خپلو مشرانو او اميرانو ته يې خبر ورکړی، څو د هغوی پر زړونو يې د مسلمانانو وېره او هيبت هم پيدا او ځای ونيسي.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِن قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

خامخا په تحقيق لټولې وه دوی فتنه (خرابي) پخوا (له دې نه په احد او خندق کې)، او سنجولي يې وو تاته ټول فکرونه او چلونه (په تدبيرونو او حيلو ستا د دين د ابطال لپاره) تر هغه پورې چې راغی حق (ربنتيا وعده ـ د الله نصرت)، او ظاهر (ښکاره غالب) شو امر (حکم ـ دين) د الله حال دا چې دوی بد ګڼونکي وو (نا رضا په زړه او ظاهراً په اسلام کې داخل شول).

تفسير: د هغوی دغه مکاري او فتنه او شرارت کومه نوې خبره نه وه، له شروع څخه د هغوی وضعيت همداسې وو، د «احد» په جنګ کې هم دغه منافقان له خپلو ډلو سره له لارې څخه بېرته راګرځيدلي وو، او د «خندق» په غزا کې به يې ويل: ﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا﴾ مګر په پای (آخر) کې دوی و ليدل چې حق په څه ډول (طريقه) غلبه او نصرت وموند؟ او باطل په څه ډول ذليل، سپک، خوار او رسوا شو.

وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ ائْذَن لِّي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي چې وايي: اذن (حکم) راکړه ماته (د پاتې کېدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګمراهۍ) کې؛ (نو الله وفرمايل چې): خبردار شئ چې په ګمراهۍ کې (لا له پخوا) لوېدلي دي دوی، او بېشکه چې جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپېر کېدونکی) دی په کافرانو.

تفسير: يو لوی منافق «جد بن قيس» وويل چې: ما هم دلته په مدينه منوره کې پرېږدئ، چې د روم ښځې ډېرې ښکلې او پيمخې دي، که ځما سترګې په هغوی ولګيږي؛ نو ځان به ترې نشم ساتلی، نو هلته مې مه بيايئ چې د ګمراهۍ په کوهي کې ونه لوېږم، نو الله تعالی جل جلاله وفرمايل چې: هغه د دې لفظ په ويلو او په خپل بې زړه توب، وېرې، کفر او په دروغجنې پرهېزګارۍ باندې د پردې په اچولو سره لا د ګمراهۍ په کنده کې لوېدلی دی، او له دې نه وروسته هم د کفر او نفاق په سبب د دوزخ په کنده کې لويدونکی دی.

ځينو دغه آيت د ګردو منافقانو په حق کې ګڼلی دی، او د ﴿وَلَا تَفْتِنِّي﴾ څخه يې مطلب اخيستی دی، چې: «مونږ له خپلو ځانونو سره مه بيايئ ! او د مالونو او نورو شيانو په زيان کې مو مه اخته کوئ !» نو د دې ځواب يې په ﴿أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا﴾ سره ورکړ.

إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا وَّهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

که ورسيږي تاته (په کومه غزا کې لکه بدر) کومه ښېګڼه (لکه نصرت يا غنيمت) نو خفه کوي دوی (دغه نيکي له ډېره حسده)، او که ورسيږي تاته (په کومه غزا کې لکه احد) کومه سختي (لکه زخم يا مرګ)؛ نو وايي دوی: په تحقيق نيولی وو مونږ کار (د احتياط) خپل لا له پخوا څخه (چې جنګ ته لاړ نشو)، او شا ګرځوي دوی (ځي ستا له مجلسه) حال دا چې دوی خوشحاله وي (ستا په مصيبت).

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ هُوَ مَوْلٰـنَاۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِؕ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُّصِيْبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهٖۤ اَوْ بِاَيْدِيْنَاۖ فَتَرَبَّصُوْۤا اِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُوْنَ ﴿٥٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) له سره به ونه رسيږي مونږ ته مګر همغه چې ليکلي دي الله ځمونږ لپاره، همدغه (الله) دى مولا (کار جوړوونکى) ځمونږ، او (خاص) پر همدغه الله باندې دې نو توکل (اعتماد) کوي مؤمنان (د هيلو په ترسره کېدلو، د اړتياو «احتياج» په پوره کېدلو او د آفتونو څخه په ژغورلو «محفوظولو» کې. ووايه (اى محمده ! دغو منافقانو ته) چې آيا انتظار کوئ مونږ ته (يعني نه کوئ) مګر د يوې له دوو نېکيو څخه (چې شهادت يا نصرت دى)، او مونږ انتظار کوو تاسي ته (د يوې له دوو بديو څخه) چې ورسوي تاسې ته الله کوم قسم عذاب (خاص) له خپلې خوا (لکه زلزله، يا تندر يا نور)، يا په لاسونو ځمونږ (لکه قتل، شړل، جزيه يا نور)، او انتظار کوئ تاسي بېشکه چې مونږ هم له تاسې سره انتظار کوونکي يو.

قُلْ اَنْفِقُوْا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَّنْ يُّتَقَبَّلَ مِنْكُمْؕ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿٥٣﴾

ووايه (اى محمده ! منافقانو ته) چې: لګوئ (خپل مالونه په هر شان يې چې لګوئ) په رضا يا په زور (د اسلام) له سره به قبول نه کړى شي له تاسې، بېشکه چې تاسې يئ يو قوم فاسقان (د اسلام له دائرې نه وتونکي).

تفسير: «جدّ بن قيس» منافق چې د رومي ښځو فتنه يې پلمه (بهانه) کوله؛ دا يې هم ويلي وو چې: «يا رسول الله ! صلى الله عليه وسلم ! زه خپله د (تبوک) جهاد ته نشم تلى، ليکن مالي مرسته (مدد) درسره کولى شم»، نو ځواب يې داسې ورکړ چې: د بې اعتقادانو مال نه قبليږي، په خوښى سره يې لګوئ يا په ناخوښه، ځکه په خوښى سره دالله تعالى جل جلاله په لاره کې د مال لګولو توفيق په دوى کې نشته ! ﴿وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ﴾ خو سره له هغه هم که بالفرض په خوښى سره څه مال د الله تعالى جل جلاله په لاره کې ولګوي؛ نو الله تعالى جل جلاله هغه نه قبلوي، او سبب يې په وروستني آيت کې راښوول شوى دى.

وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقٰتُهُمْ اِلَّآ اَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَبِرَسُوْلِهٖ وَلَا يَاْتُوْنَ الصَّلٰوةَ اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ ﴿٥٤﴾

او نه دي منع کړي دوى له دې چې قبول کړى شي له دوى نفقې (ورکړې) د دوى (هيڅ شي) مګر همدې خبرې چې: بېشکه دوى کافران شوي دي په الله او په رسول د دغه (الله)، او نه راځي دوى لمانځه ته مګر په دې حال چې دوى سُست وي، او نه لګوي دوى (د الله په لاره کې هيڅ مال) مګر په دې حال کې چې دوى ناخوښه وي.

فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٥٥﴾

نو په تعجب کې دې نه آچوي تا (ډېر) مالونه د دوى او نه (ډېر) اولاد د دوى، (ځکه چې دغه

ګرد (تړول) استدراج دی) بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې عذاب ورکړي دوی ته په سبب د هغو (شیانو) په دغه ژوندانه دنیوي کې، او (په سختۍ او غم) راووځي ارواح (ساوې) د دوی، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر کې مړه شي).

تفسیر: داسې شبهه پیدا کېدی شي؛ هر کله چې دوی دومره مردود دي، نو په مالونو او اولادونو او نورو نعمتونو ولې بريالي (کامیاب) شوي دي؟ نو د هغه ځواب يې ورکړ، چې دغه نعمتونه د هغوی په حق کې لوی عذاب دی، لکه چې یوه خوندوره لذیذه غـذا د روغ رمټ سړي صحت، روغتیا او قوت زیاتوي، او فاسد الاخلاط رنځور هلاک ته ورنژدې کوي، همدغه حال د هغو دنیوي نعمتونو (مالونو، اولادونو او نورو) وګڼئ ! د يوه کافر په حق کې دغه شیان د هغوی د بدو مزاجونو له امله د هلاهلو زهرو په شان دي.

څرنګه چې کافران د دنیا په حرص او مینه کې غرق او ډوب وي؛ نو ځکه لومړی د هغې په ټولولو کې بې حده ربړونه (تکلیفونه) ګالي (برداشت کړي)، بیا که لږ څه زیان وروروسیږي؛ نو څومره مینه او محبت چې له دغو شیانو سره لري؛ هم هغومره غم او درد ور رسیږي، او هیڅ وخت يې د هغه له فکر، اندېښنې او خفګان څخه زړه نه خالي کیږي، نو بیا کله چې مرګ دوی له دغو محبوبو شیانو څخه جلا کوي؛ نو د دغه وخت د صدمې، حسرت او افسوس کولو اټکل ډېر ګران او مشکل کار دی.

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

او قسمونه کوي په الله چې بېشکه دوی خامخا له (ډلې) ستاسې (مسلمانانو) څخه دي، حال دا چې نه دي دوی له (ډلې) ستاسې څخه (د باطني کفر په سبب)، وليکن دوی (داسې یو) قوم دی؛ چې ویرېږي (له تاسې نو ځکه تش په ژبو سره اسلام ښکاره کوي). که ومومي دوی ځای د پناه یا غارونه (چې په کې پټ شي) یا بل کوم ځای د ننوتلو (او د پناه نو) خامخا ګرځیدلي به وو دوی هغه ته حال دا چې دوی به منډې وهلې (له ویرې د مسلمانانو لکه پرې شکولي آسونه چې هیڅ شي به دوی نشو راګرځولی).

وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

او ځیني له دغو (منافقانو) څخه هغه دي، چې عیب وايي ستا په (تقسیم) د صدقاتو (او غنائمو) کې، نو که ورکړل شي دوی ته (د دوی له غوښتنې سره سم)؛ له هغې څخه راضي کیږي (په دې قسمت سره)، او که ور نه کړی شي دوی ته له هغه څخه (د دوی په غوښتنې)؛ نو هغه وخت دوی په قهریږي.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

او که په تحقیق دوی راضي شوي وی په هغه (مقدار د ولجې «غنیمت» او صدقې) چې ورکړي وو دوی ته الله او رسول د دغه (الله)، او ویلي وی دوی: کافي (بس) دی مونږ ته الله، ژر به راکړي مونږ ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، او رسول د دغه (الله له بل غنیمته) بېشکه

مونږ الله ته رغبت (تمه) کوونکي يو (چې پخپل فضل سره مونږ له صدقاتو بې پروا وګرځوي؛ نو دا به ورته بهتر وو).

تفسير: مطلب دا چې نه بناېي دنيوي فاني متاع ته سترګې ونيسي، او لازم دي چې هر انسان يواځې د مهربان الله جل جلاله غوښتونکی وي، او هر هغه ظاهري او باطني دولت چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم» له درباره ورته رسيږي؛ په هغه دې خوشاله او ډاډ اوسي.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۖ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

بېشکه همدا خبره ده: چې صدقې (زکات صرفيږي) لپاره د فقيرانو او مسکينانو او عاملانو (مقررو) پر هغه (تحصيل د صدقې)، او هغو ته چې الفت (آشنايي) اچولی شي په زړونو د دوی کې (له اسلام سره)، او (صرفيږي) په (خلاصولو د) غاړو (د نادارو مکاتبانو) کې، او پور وړو (تاوان موندونکو)، او (صرفيږي) په لاره د الله کې، او (صرفيږي لپاره د) مسافرانو (چې مال ورسره نه وي)، (مقرراو لازم کړی شوې ده دغه) فريضه (زکات) له (جانبه) د الله (دغو مصارفو لره)، او الله په هر څه ښه پوه او د حکمت خاوند دی.

تفسير: څرنګه چې د صدقو په وېش کې په رسول الله صلی الله عليه وسلم طعن شوی وو، نو ځکه خبرداري ورکوي، چې د صدقو طريقه د الله تعالی جل جلاله له جانبه مقرره شوې ده، او پاک الله جل جلاله د صدقو او د نورو د لګښت ځايونه ټاکلي (مقرر کړي) او د هغه فهرست يې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په لاس ورکړی دی، چې له هغه سره يې سم ويشي، او د هيچا د غوښتنې تابع نشي کېدی.

په حديث کې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «الله تعالی جل جلاله د صدقو (زکات) د وېش اختيار نبي ته نه دی پرېښی، بلکه بالذات يې پخپله د هغه د لګښت ځايونه ټاکلي (مقرر کړي)، چې دغه اتـه دي:

(۱): فقراء: «چې له هغوی سره څه شی نه وي».

(۲): مساکين «چې له هغوی سره په اندازه د حاجت د دوی څه شی ميسّر نه وي»، ځينو علماوو د فقيرانو او مساکينو تعريف د دې په عکس کړی دی.

(۳): عاملين: «چې د اسلامي حکومت له لوري د صدقو د راټولولو او په نورو خدمتونو او چارو باندې مامور شوی وي».

(۴): مؤلفـة القلوب: «هغه کسان چې د دوی د اسلام راوړلو هيله (اميد) کيږي، يا په اسلام کې کمزوري وي، يا داسې نور»، د اکثرو علماوو په نزد رسول اکرم صلی الله عليه وسلم له وفاته وروسته «مؤلفـة القلوبو» ته د زکات ورکولو حکم نه دی پاتې.

(۵): في الرقاب: «يعنې د مريانو د مکاتب والی بدل اداء او آزاد يې کړي، يا يې وپيري (واخلي) او بيا يې آزاد کړي، يا د بنديانو او قيديانو فديه ورکړي، او خوشې يې کړي».

(۶): غارمين: «هغه کسان چې پر دوی کومه حادثه راغلې وي، او د هغې په اثر پور وړي شوي وي، يا د کوم ضمانت يا د نورو عواملو له امله (وجې) تر بار لاندې لوېدلي وي».

(٧): في سبيل الله: «په جهاد او نورو ښو کارونو پسې د تلونکو سره دې مرسته (مدد) وکړی شي».

(٨): ابن السبيل: «د هغه مسافر او پردیسي سره مرسته (مدد) کول چې د سفر په حالت کې د نصابو مالك نه وي، اګر که په خپل کور د مال او شتو خاوند هم وي».

وَمِنۡهُمُ ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱلنَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٞۚ قُلۡ أُذُنُ خَيۡرٖ لَّكُمۡ يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَيُؤۡمِنُ لِلۡمُؤۡمِنِينَ وَرَحۡمَةٞ لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡۚ وَٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ رَسُولَ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٦١﴾

او ځینې له دوی هغه کسان دي چې آزار رسوي دوی نبي ته، او وايي چې دغه (رسول ټول) غوږونه دي (چې هره خبره آوري او تصدیق پرې کوي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې دی آورېدونکی د نېکې (خبرې) ستاسې دی، باور یقین لري دی په (کلام د) الله او باور کوي دی په (خبرو د خالصو) مؤمنانو، او (دی) رحمت دی لپاره د هغو کسانو چې (یوائځې یې په ژبه سره ظاهرا) ایمان راوړی دی له تاسې، او هغه کسان چې آزار رسوي رسول الله (محمد) ته؛ مقرر دی دوی ته عذاب دردناك (په آخرت کې).

تفسير: منافقان به چې په خپلو منځونو کې سره کښېناستل؛ اسلام او د اسلام پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته به یې بد ویل، که چا به هغوی ته وویل چې: داسې خبرې مه کوئ ! هسې نه چې ستاسې دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه و سلم ته ورسولی شي، نو دوی به ویل چې: هیڅ پروا نشته، مونږ به د هغه په مخکې د خپلو دغو خبرو د دروغو تأویلونه وکړو، او د خپلو ځانونو پاکي او برائت به ورڅرګند کړو.

ځکه چې هغه خو ټول غوږونه دی، هر خبره چې اوري؛ سمدلاسه یې مني، په خبرو د ده تېرایستل دومره ګران نه دي.

خبره داسې وه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلې حیا، وقار او کریم النفسی له کبله (وجې) سره له دې چې دروغ به ورته څرګند معلومېدل؛ خو بیا یې هم د هغه د ویونکي پت او عزّت ساته، او نه به یې رسوا کاوه، او احمقانو به داسې ګڼل چې ګواکې رسول الله صلی الله علیه وسلم له سره څمونږ په دغو دروغو نه دی پوهېدلی.

نو الله جل جلاله د دوی ځواب داسې ورکوي: «که دی بیخي غوږ دی، خو ستاسې د خیر او ښېګڼې لپاره دی، د نبي صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض ستاسې پر دروغو خبرو د دې لپاره نه دی؛ چې دوی په رښتیا ستاسې خبرې یقیني او واقعي ګڼي، بلکه د هغوی یقین او باور د الله تعالی جل جلاله او د مؤمنانو پر خبرو دی، هو ! ستاسې په منځ کې د هغو کسانو په حق کې چې د ایمان مدعیان دي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض یو قسم رحمت دی، ځکه چې سمدلاسه د هغوی تکذیب نه کوي، او نه یې رسوا کوي، مګر د منافقانو بد کارونه د الله تعالی جل جلاله نه پټ نه دي، نو د سختو سزاوو منتظر اوسئ !».

يَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ لَكُمۡ لِيُرۡضُوكُمۡ وَٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَحَقُّ أَن يُرۡضُوهُ إِن كَانُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴿٦٢﴾

قسمونه خوري دوی په الله تاسې ته (چې مونږ منافقان نه یو) لپاره د دې چې راضي کړي دوی تاسې، او الله او رسول د دغه (الله) ډېر حق دار (لایق) دی د دې خبرې چې راضي کړي دغه (منافقان) هغه (رسول الله) که وي دوی ایمان راوړونکي (په حقه سره).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «که کوم وخت به رسول الله صلی الله عليه وسلم د دوی مکر او دغابازي ښکاره کوله، نو دوی به د مسلمانانو په مخکې قسمونه خوړل، چې ځمونږ په زړونو کې کومه بده خبره او خراب نيت نه وو، څو مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او د ځان طرفداري کړي، او نه پوهيږي چې دغه چل بازي له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره بيخي نه پکاريږي»، که دوی د ايمان په دعوی کې رښتيني وي؛ نو نور خلق دې پريږدي او يواځې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم خوښې او رضا پسې دې ولوېږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّهُۥ مَن يُحَادِدِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَأَنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدًا فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْخِزْىُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

آيا نه دي پوهه شوي دوی په دې چې بېشکه شان دا دی هر څوک چې مخالفت کوي د الله او (مخالفت کوي) د رسول د الله؛ پس بېشکه مقرر دی ده ته اور د دوزخ حال دا چې همېشه به وي دی په دغه دوزخ کې او همدغه (خلود) رسوايي ده ډېره لويه.

تفسير: يعني له هغې رسوايۍ څخه چې د ځان د ژغورلو (ساتلو) له امله (وجې) دوی نفاق اختيار کړی دی، د هغې نه دا رسوايي لويه ده.

يَحْذَرُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِى قُلُوبِهِمْ ۚ قُلِ ٱسْتَهْزِءُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

ويريږي دغه منافقان له دې نه چې نازل کړی شي پر دغو (مؤمنانو د قرآن داسې يو) سورت چې خبروي دغه (مؤمنان) په هغه (کفر او نفاق) چې په زړونو د دوی کې دی (خو سره له هغه هم استهزاء کوي)، ووايه (ای محمده ! دوی ته توبيخا) چې کوئ تاسې (دغه) مسخرې (چې په سزا به ورسېږئ)، بېشکه چې الله ښکاره کوونکی دی د هغو (خبائثو ستاسې) چې ويرېږئ (له ښکاره کولو نه د هغو).

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

او قسم دی خامخا که پوښتنه وکړې ته له دوی نه (چې تاسې ولې استهزاء کوئ په دې حال چې دوی تبوک ته تلل)؟ نو ضرور به وايي خامخا دوی چې: بېشکه همدا خبره ده چې وو مونږ چې مجلس او لوبې مو کولې.

تفسير: د (تبوک) غزا ته د تللو په وخت کې ځينو منافقانو د تمسخر او استهزاء په طريقه داسې وويل: «دغه سړي محمد صلی الله عليه وسلم ته ګورئ ! چې د شام د قصرونو او د روم د ښارونو د فتح کولو خوبونهويني، ده د روميانو سره جنګ هم د عربو په جنګونو قياس کړی دی، مونږ يقين لرو چې سبا به ټول د روميانو په مخ کې لاس تړلي ولاړ يو، دا ځمونږ قاريان صحابه رضي الله تعالی عنهم چې خېټه ور، ډارن او دروغجنان دي؛ څرنګه به د روميانو له منظمو او مسلحو او باتورو لښکرو سره وجنګيږي»، وغير ذلک من الهفوات.

دوی دا ډول ويناوې د دې لپاره کولې، چې مسلمانان له روميانو څخه ووېروي، او زړونه يې مات کړي، کله چې دغه خبرې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ورسېدې، نو دوی منافقان جلب او احضار کړل، او له هغوی څخه يې د دې حقيقت پوښتنه وکړه، دوی وويل: «يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! که رښتيا مو پوښتې؛ نو مونږ دغسې عقيده

کله لرله، خو داسې ویناوې مونږ یواځې د ټوکو او ساعت تېرې په ډول کولې، او غوښتل مو چې په دې توګه په آسانۍ سره مزل ووهو، او لار لنډه شي».

قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) آيا په الله او په آيتونو (حكمونو) د الله او په رسول د الله پورې وئ تاسې چې استهزاء به مو كوله.

تفسیر: یعنې آیا د ټوکو او مسخرو او ساعت تېرولو موقع او محک هم دا دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغو په احکامو استهزاء او تمسخر وشي؟ په الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم پورې استهزاء او د الهي احکامو سپکاوی داسې شیان دي، که یواځې په ژبه د ټوکو په ډول هم وي؛ کفر دی، بالخاصه چې د منافقانو له خوا د شرارتونو او د باطني پلیتی له امله داسې حرکت صادر شي.

لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

عذرونه مه كوئ تاسې (مونږ ته په دروغو سره) په تحقيق (ظاهراً هم) كافران شوي يئ (د اسلام په طعن سره) وروسته له (اظهار د) ايمان ستاسې، كه عفوه وكړو مونږ له يوې ډلې له تاسې څخه؛ نو ضرور عذاب به (هم) وركړو بلې ډلې ته په سبب د دې چې دوى بېشكه وو ګناهګاران.

تفسیر: یعنې د دروغو له عذره، حیلو، پلمو (تدبیرونو) او بهانو جوړولو څخه هیڅ فائده په لاس نه ورځي، څوک چې د نفاق او استهزاء د سزا وړ (لایق) وي؛ هغه به خامخا ور رسیږي، هو ! که اوس هم څوک د زړه په صدق توبه وکړي، او له خپلو جرمونو څخه لاس واخلي؛ الله تعالی جل جلاله هغه ښښي، یا که یې له ابتداء څخه د کفر او نفاق سره له داسې فتنه اچولو او استهزاء څخه ځان ساتلی وي؛ نو هغو ته به د استهزاء او تمسخر سزا نه ورکوله کیږي.

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِالْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۗ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾

سړي منافقان او ښځې منافقاتې ځينې د دوى له ځينو نورو دي (او په كفر او نفاق كې ګرد سره يو شان دي)، امر (حكم) كوي پر منكراتو (بديو چې ښيي يې نورو ته)، او منع كوي دوى (خلق) له نېكيو څخه، او كلك نيسي دوى لاسونه خپل (له خيرات او دعا او مناجات نه)، هېر كړى دى دوى الله (او طاعت يې)؛ نو (الله) بې برخې كړي دي دوى (له خپل رحمت نه)، بېشكه چې منافقان همدوى دي فاسقان (يا دوى همدغه وتونكي دي له دائرې د ايمان نه).

تفسیر: یعنې له ټولو څخه لوی یاغیان او غاړه غړوونکي نافرمانان هم دغه بد باطنان منافقان دي، چې د دوی نارینه او ښځې سره له دې چې په ژبو د اسلام اظهار کوي، شپه او ورځ په دې هڅه کې دي، چې په هر ډول حیلې او پلمې (تدبیرونه) جوړې کړي، او خلق په خپلو خبرو اترو سره له ښو کارونو څخه بېزاره او بدو کارونو ته یې تیار کړي، د پېسو لګولو په اصلي ځایونو کې خپل لاسونه موټي او کلک نیسي، مطلب دا چې دوی کلمه وايي، لیکن نه د دوی له ژبې چا ته څه خیر او ښېګڼه رسیږي او نه له ماله، نو الله تعالی هم بالمقابل هېر کړل، او د هېرولو معامله یې ورسره وکړه.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ۙ﴿٦٨﴾

وعده کړې ده الله له منافقانو سړيو سره او له منافقاتو ښځو سره او له (ټولو) کفارو سره اور د دوزخ تل به وي (دوی) په دغه (دوزخ) کې، همدغه دوزخ بس دی دوی ته (د عذاب او سزا له مخې)، او لعنت کړی دی په دوی الله، او مقرر دی دوی ته عذاب تل مدام (برقرار پاتې کېدونکی).

تفسير: يعنې دغه يوه کافي سزا ده چې وروسته له هغې بلې سزا ته هيڅ ضرورت نه پاتې کيږي.

﴿وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ﴾ : ښايي چې مطلب يې داسې وي، چې په دنيا کې به هم دالله تعالى جل جلاله د لعنت اثر دوی ته برابر رسيږي، يا به دغه جمله د پخوانۍ جملې تاکيد وي، والله أعلم.

كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّاَكْثَرَ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ؕ فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ

(تاسې ای منافقانو !) په شان د هغو کسانو يئ چې پخوا له تاسې ځنې وو، وو هغوی سخت له تاسې له جهته د زوره او زيات له جهته د مالونو او اولادونو، نو نفع واخيسته دوی په برخې خپلې (له دنيوي لذتونو).

تفسير: يعنې د دنيوي خوندونو کومه برخه چې د دوی لپاره مقدّره وه، له هغې څخه يې ګټه (فائده) او د عاقبت هيڅ يو خيال او فکر يې ونه کړ.

فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِيْ خَاضُوْا ؕ

نو ګټه (فائده) واخيسته تاسې په برخې خپلې لکه چې ګټه (فائده) اخيستې وه هغو کسانو چې پخوا وو له تاسې څخه په برخې خپلې سره، او ډوب شوئ تاسې په باطلو کې په شان دډوبيدلو د هغو کسانو چې ډوب شوي وو په باطلو کې پخوا له تاسې.

تفسير: يعنې تاسې هم لکه هغوی د عاقبت له تصوره غافل شوي يئ ! او له فاني متاع څخه خومره برخه چې ستاسې لپاره مقدره ده؛ همغه دررسيږي، او ستاسې ټول کارونه بيخي د هغوی په شان دی، نو ښه وپوهېږئ چې ستاسې حشر هم د هغوی په شان دی، له هغوی سره مال، اولاد او جسماني قوتونه له تاسې څخه زيات وو، خو سره له هغه هم د الله تعالى جل جلاله د انتقام او نيونې څخه يې ځان ونشو ژغورلی (ساتلی)، نو تاسې پر کوم شي باندې ډاډينه او اطمينان لرئ، چې په داسې اندازه د الله تعالى جل جلاله له سزا او پوښتنې څخه بې پروا ناست يئ؟ .

اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٩﴾

دغه کسان باطل (خراب محو) شو عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان هم دوی دي زيانکاران (يا همدغه بې برخې دي له هره بابه).

تفسير: يعنې هيڅ دنيوي او اخروي برکت او کرامت د هغوی په برخه نشو، باقي د دنيوي لذتونو هغه حصه چې ظاهراً د هغوی په برخه شوه؛ هغه في الحقيقت د دوی په حق کې استدراج او عذاب وو، لکه چې دوه رکوع ړومبی (٥٥) آيت کې د ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ﴾ په تفسير کې تېر شو، او له هغه څخه پخوا په څو نورو ځايونو کې هم ليکلی شوی دی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ

آيا نه دي راغلې دوی ته خبر (د عذاب د) هغو كسانو چې پخوا وو له دوی نه، قوم د نوح او عاد او ثمود او قوم د ابراهيم او خېښتنان د (ښار د) مدين او چپه شوو اړول شوو كليو (د لوط).

تفسير: د نوح عليه السلام قوم په طوفان، د (عاد) قوم په صرصر (سيلئ) او د (ثمود) قوم په صيحه (غيبي چغه) هلاك شول، الله تعالى جل جلاله د ابراهيم عليه السلام تاييد په عجيب او غريب ډول وفرمايه، چې د هغه په ليدلو سره د هغه قوم ذليل او ناكام شو، د دوی پاچا (نمرود) په ډېر بد حال او خراب مرګ ووژل شو، د مدين ښار اصحاب په صيحه او زلزله او نورو سره تباه شول، د لوط عليه السلام د قوم كلي بيخي په بل مخ واړول شول، او د كاڼو باران پرې وشو، د دغو ګردو (ټولو) اقوامو قصې بې د ابراهيم عليه السلام له قومه د «الأعراف» په سورت كې تېرې شوي دي.

أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

چې راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښكاره معجزې (نو تكذيب وكړ دوی د رسولانو، نو هلاك شول) نو نه وو الله چې ظلم به يې كولو په دوی، وليكن وو دوی چې په ځانونو خپلو به يې ظلم كولو (په كفر او تكذيب سره).

تفسير: يعني الله تعالى جل جلاله هيڅا ته بې سببه او بې ځايه جزا سزا نه وركوي، دغه خلق په خپله په داسې ګناهونو بوخت (مشغول) او لګيا دي، چې د هغو په اثر پر دوی د الله تعالى جل جلاله د عذاب راتلل ضروري دي.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

او سړي مؤمنان او ښځې مؤمنانې ځينې د دوی دوستان دي د ځينو نورو حكم كوي دوی په نېكيو (چې د الله او د رسول الله اطاعت دی)، او منع كوي له بديو چې (د الله او د رسول الله نه مخالفت دی)، او دروي (له ټولو حقوقو سره سم اداء كوي) لمونځ، او وركوي دوی زكات، او حكم مني د الله او (حكم مني) د رسول الله، دغه كسان ژر به رحم وكړي په دوی الله، بېشكه چې الله ښه غالب قوي دی (د حكمونو په جاري كولو) ښه د حكمت خاوند (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعني منافقان خلق له نېكۍ څخه منع كوي، او د بدۍ په لوري ترغيب وركوي، او مؤمنان خلق له بدۍ نه ژغوري، او د نېكۍ په لوري يې تشويق كوي، د منافقانو موټې كلك دي، او د مسلمانانو لاسونه پرانيستي دي، منافقان د شومتيا له امله خپل مال نه لګوي، او مؤمنان د الله تعالى جل جلاله له حكمه سره سم د خپلو مالونو زكات، صدقې او خيرات وركوي، له منافقانو څخه بيخي الله تعالى جل جلاله هېر دی، ولې مؤمنان هره ورځ پنځه وخته لمونځ كوي، او په ټولو معاملاتو كې د الله تعالى جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حكمونو سره سم ټګ كوي، نو ځكه منافقان د الله تعالى جل جلاله د عذاب او د لعنت مستحقان شول، او مؤمنان د پاك الله جل جلاله د ثواب او خصوصي رحمت مستحق وګرځېدل.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۷۲﴾

وعده کړې ده الله له نارینه وو مؤمنانو او له ښځو مؤمناتو سره د جنتونو چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې او (وعده کړې ده الله) د ځایونو پاکو (چې ثابت دي) په جنتونو د تل اوسېدلو کې، او رضاء له (جانبه د) الله ډېره لویه ده (له جنتونو او نعمتونو او نورو څخه)، دغه (رضا د الله) هم دغه بری دی ډېر لوی.

تفسیر: یعني د ټولو دنیوي او اخروي نعمتونو څخه ډېر لوی نعمت د الله تعالی جل جلاله رضا او خوښي ده، جنت هم له همدې امله غواړي چې هغه د الله تعالی جل جلاله د رضا مقام دی، او حق سبحانه و تعالی جل جلاله به په جنت کې مؤمنانو ته هر ډول جسماني او روحاني نعمتونه او خوشالۍ ورکوي، مګر د ټولو څخه لوی نعمت به د حقیقي محبوب دائمي رضا او د هغه لیدل وي.

په صحیح حدیث کې راغلي دي چې: حق تعالی جل جلاله به جنتیانو ته غږ کوي چې: «ای جنتیانو !» جنتیان به په ځواب کې عرض وکړي «لبّیک»، بیا به پوښتنه وکړي چې «هل رضیتم ـ آیا اوس خوښ شوي یئ؟» جنتیان به داسې عرض وکړي: «ای پروردګاره ! ولې به نه یو خوشاله حال دا چې تا خپل انتهایي انعام او مهرباني پر مونږ کړې ده»، بیا به داسې پوښتنه وشي، «هـل أعطیتم أفضل من ذلک؟ ـ هر هغه شیان چې تر اوسه پورې تاسې ته درکړی شي دي، آیا د هغو څخه د بل کوم ښه شي د موندلو اراده او غوښتنه لرئ؟»، جنتیان به سوال وکړي چې: «یا الله جل جلاله ! له دغو نعمتونو او مهربانیو څخه به بل کوم غوره، اعلی او خورا (ډېر) ښه نعمت وي؟»، دلته به الله تعالی جل جلاله فرمایي: «أحل علیکم رضواني فلا أسخط علیکم أبدا ـ خپله دائمي رضا او خوښي تاسې ته درلېږم، چې له هغه وروسته به هیڅ خفګان او نا خوښي نه وي».

رزقنا الله وسائر المؤمنین هذه الکرامة العظیمة الباهرة

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۷۳﴾

ای نبي (محمده !) جهاد کوه ته له کفارو سره (په توره) او له منافقانو سره (په حجت او اقامت د حدودو) او سختي کوه پر دوی، او (آخري) ځای د ورتلو د دوی دوزخ دی، او بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: د (جهاد) معنی د کوم ناکاره شي په دفع کې انتهایي کوښښ کول دي، دغه کوښښ کله په وسله، کله په ژبه، کله په قلم او کله په بله کومه طریقه وي، د منافقانو مقابل کې (چې په ژبه د اسلام اظهار کوي او له زړه مسلمانان نه دي) د محمدي امت د جمهورو په نزد (جهاد السیف) مشروع نه دی، او نه د نبوّت په زمانه کې داسې واقع شوي دي.

نو ځکه د جهاد لفظ په دغه آیت کې عام دی، یعنې په توره، په قلم، په ژبه، په هر وخت، په هر ډول مقابلې سره چې مصلحت وي؛ جهاد دې وشي ! د ځینو علماوو دا رایه ده، که د منافقانو نفاق بیخي ښکاره او عیان شي، نو پر دوی باندې هم (بالسّیف) جهاد کېدی شي.

په هر حال څرنګه چې د تبوک په غزا کې د منافقانو نفاق بیخي ښکاره شوی وو، نو ځکه په دغه آیت کې د دوی سره د لږې سختي رویې غوره کولو هدایت ورکړی شوی دی، ځمونږ نبي کریم صلی الله علیه وسلم فطرتاً ډېر حلیم

او خورا (ډېر) نرم خويه او مهربان وو، لکه چې په خپله پاک الله جل جلاله فرمايي: ﴿فَبِمَا رَحۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمۡۖ وَلَوۡ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلۡقَلۡبِ لَٱنفَضُّواْ مِنۡ حَوۡلِكَ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۵۹) آيت (۱۷) رکوع) د الله تعالی له جانبه پرې حکم شوی وو: ﴿وَٱخۡفِضۡ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۲۱۵) آيت (۱۱) رکوع).

څرنګه چې منافقان هم په ښکاره د مؤمنانو په ډله کې شامل وو، نو ځکه رسول الله صلی الله عليه وسلم هم د هغوی له کارونو څخه اغماض او عفوه کوله، او ورنه تېرېده، او نرمي به يې ور سره کوله، د (تبوک) په غزا کې کله چې منافقانو په پوره ښکاره ډول سره بيحيايي، عناد، عداوت او دښمني اختيار کړه؛ نو داسې حکم وشو چې اوس د منافقانو په مقابل کې سختي اختيار کړئ! ځکه چې دغه شرير خلق په ښو اخلاقو او نرمی سره په لاره نه راځي.

﴿يَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ مَا قَالُواْ وَلَقَدۡ قَالُواْ كَلِمَةَ ٱلۡكُفۡرِ وَكَفَرُواْ بَعۡدَ إِسۡلَٰمِهِمۡ وَهَمُّواْ بِمَا لَمۡ يَنَالُواْۚ وَمَا نَقَمُوٓاْ إِلَّآ أَنۡ أَغۡنَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ مِن فَضۡلِهِۦۚ فَإِن يَتُوبُواْ يَكُ خَيۡرٗا لَّهُمۡۖ وَإِن يَتَوَلَّوۡاْ يُعَذِّبۡهُمُ ٱللَّهُ عَذَابًا أَلِيمٗا فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۚ وَمَا لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ٧٤﴾

قسمونه خوري دوی په الله باندې چې نه دي ويلي دوی (دا خبرې چې تاته دررسېدلي دي) او خامخا په تحقيق ويلي وه دوی کلمه (الفاظ) د کفر، او کافران شوي دي دوی (ظاهراً هم) وروسته له (اظهار د) اسلام خپل، او قصد يې کړی وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوی (هغه ته)، او عيب نه لګاوه دوی (په الله او رسول الله) مګر له دې جهته چې غنيان کړل دوی الله او رسول د الله له فضله خپله، نو که توبه وويسته دوی (له دغه نفاقه)؛ نو وي به (دغه توبه غوره) خير دوی ته، او که بېرته وګرځي دوی (له توبې)؛ نو عذاب به ورکړي دوی ته الله په عذاب دردناک سره په دنيا کې (په وژلو) او په آخرت کې (په سوځولو سره)، حال دا چې نه به وي دوی ته په (تمامه) ځمکه کې هيڅ ولي (دوست ساتونکی له بلاګانو) او نه مددګار (خلاصوونکی له عذابونو څخه).

تفسير: منافقانو به پسې شا په خپلو منځونو کې يو تر بله د نبي کريم صلی الله عليه وسلم او د اسلامي دين سپکاوی کاوه لکه چې د (المنافقون) په سورت کې به راشي، کله چې کوم مسلمان د منافقانو دغه خبرې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته رسولې؛ نو منافقانو به هغه دروغجن ګاڼه، او قسمونه بې خوړل چې مونږ داسې خبرې نه دي کړې، الله تعالی جل جلاله د مسلمانانو د روايتونو تصديق وکړ، چې بېشکه منافقانو همداسې خبرې کړې دي، او د اسلام له دعوی څخه وروسته يې همداسې کلمې د اسلام او د اسلام د نبي صلی الله عليه وسلم په نسبت ويلي دي؛ چې داسې وينا يواځې د همدغو منکرانو له خولو څخه راوتلی شي.

﴿وَهَمُّواْ بِمَا لَمۡ يَنَالُواْ﴾: «او قصد يې کړی وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوی هغه ته» يعني د (تبوک) د غزا څخه د بېرته راتللو په وخت کې رسول الله صلی الله عليه وسلم له لښکره بېل شوی وو، او په هغه لاره تلو، چې په غره کې تېره شوې وه، تقريبا دولسو منافقانو خپل اربوزونه (مخونه) تړلي وو، د شپې په تياره کې يې غوښتل چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته لاس واچوي، او «معاذ الله» محمد صلی الله عليه وسلم له کومې لوړې څخه ژورې ته وغورځوي، د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره حُذيفه او عمّار رضي الله تعالی عنهما وو، منافقان د عمّار نه چې چاپېره شول، مګر حذيفه په وهلو وهلو د منافقانو د اوښانو مخونه بل لوري ته واړول، څرنګه چې د هغو مخونه پټ وو، حذيفه رضي الله تعالی عنه او نورو هغوی ونه پېژندل، وروسته رسول الله صلی الله عليه وسلم حُذيفه او عمّار رضي الله تعالی عنهما ته د هغوی ټولو نومونه او شهرتونه وروښودل، او پوره يې ور معرفي کړل.

مګر تاکید يې وکړ چې دا حال چا ته مه وايئ، د دغې واقعې په لوري په ﴿وَهَمُّوا۟ بِمَا لَمْ يَنَالُوا۟﴾ کې اشاره ده، چې هغه ناپاک قصد چې هغو کړی وو؛ د الله تعالى جل جلاله په فضل او مرحمت سره سر ته ونه رسېد.

ځينو علماوو ليکلي دي، چې په يو ځای کې د اسلامي لښکرو په منځ کې څه کورنۍ جګړه او جنګ نښتی وو، منافقانو دلته په شيطاني او اغواء باندې لاسونه پورې کړل، او غوښتل يې چې د انصارو او مهاجرينو په منځ کې د نفاق او اختلاف په اچولو کې کوښښ وکړي، ولې ناکامه پاتې شول، او رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغو په منځ کې جوړه وکړه، چې د (المنافقون) په سورت کې يې تفصيل راځي.

﴿وَمَا نَقَمُوٓا۟﴾ الآيه ـ «او عيب نه لګاوه دوی په الله او رسول الله صلى الله عليه وسلم مګر له دې جهته» يعنې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعا په برکت الله تعالى دوی بډايان (مالدار) کړل، د پور له باره يې اوږې سپکې شوې، مسلمانانو سره د ناستې ولاړې له امله (وجې) په ولجو (غنيمت) کې د حصو او برخو خاوندان شول، او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د دعا په برکت د دوی حاصلات او پيداوار ښه شوی وو.

نو دوی د دغو نعمتونو په بدله کې له الله تعالى جل جلاله او رسول الله صلى الله عليه وسلم سره چل، فرېب او ټګي کوله، او په هر ډول د رسول الله صلى الله عليه وسلم او مسلمانانو ربړلولو (تکليفولو) ته يې ملاوې تړلې وې، نو که دوی اوس هم توبه وباسي، او له خپل شرارتونو او احسان هېرولو څخه لاس واخلي؛ نو دغه کار به د دوی په حق کې ډېر ښه وي، که نه الله تعالى جل جلاله به په دنيا او عُقبا کې دوی ته داسې سزا ورکړي، چې د ځمکې په مخ به هيڅوک نه مونډل کيږي، چې له هغې څخه دوی خلاص کړي، په ځينو روايتونو کې راغلي دي، چې (جلاس) نومې يو سړي د دغو آيتونو د اورېدلو په اثر د زړه له خلاصه توبه وويستله، او خپل پاتې ژوند يې له اسلامه جار کړ.

وَمِنْهُم مَّنْ عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ ءَاتَىٰنَا مِن فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي، چې عهد يې کړی وو له الله سره: قسم دی چې خامخا که راکړي (الله) مونږ ته (مال) له فضله خپله؛ نو خامخا خيراتونه به ورکوو هرومرو (خامخا) (زکات به ترې باسو) او خامخا به شو مونږ هرومرو (خامخا) له صالحانو څخه. نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته (مال) له فضله خپله؛ نو بخل يې اختيار کړ په هغه (مال) او بېرته وګرځېدل دوی حال دا چې دوی څنګ کوونکي وو (له حقه).

تفسير: دا آيت کريمه د ځينو منافقينو په هکله نازل شوی دی لکه: نبتل بن الحارث، جدّ بن قيس او معتب بن قُشير، (تفسير القرطبي، زاد المسير).

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُۥ بِمَآ أَخْلَفُوا۟ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾

پس وګرځاوه (الله) عاقبت (د فعل) د دوی نفاق په زړونو د دوی کې (چې هيڅ لرې به نشي) تر (هغې) ورځې پورې چې مخامخ کيږي به له الله سره (په قيامت کې)، په سبب د هغه چې مخالفت کړی وو دوی د الله له هغې خبرې چې وعده کړې وه دوی له الله سره، او په سبب د دې چې وو دوی چې دروغ به يې ويل.

تفسير: يعنې له الله تعالى جل جلاله سره د ښکاره وعده خلافۍ او دروغ ويلو په سبب دوی د بخل او اعراض اثر داسې شو؛ چې د تل لپاره د نفاق ونه د دوی په زړونو کې قائمه شوه، او تر مرګه پورې لرې کېدونکې نه ده، او د الله

جل جلاله عادت په دې جاري دی، چې که کوم سړی بنه یا بد خصلت ځان ته غوره کړي؛ نو د بیا بیا کولو له امله هغه دائمي ګرځي، د خراب خصلت له دغه دوام او استحکام څخه کله کله په ختم او طبع (مهر لګولو) سره تعبیر کیږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿۷۸﴾

آیا نه دي پوهیدلي دغه (وعده خلافان) چې بېشکه الله عالم دی په پټو (نیتونو) د دوی، او په پټو مجلسونو د دوی، او (نه دي پوهیدلي دوی په دې خبره چې) بېشکه الله ښه عالم دی په ټولو پټو (خبرو هم).

ٱلَّذِينَ يَلْمِزُونَ ٱلْمُطَّوِّعِينَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ فِى ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۷۹﴾

هغه منافقان چې عیب وایي په (ډېرو) خیرات کوونکو باندې له مؤمنانو په (اداء د) صدقاتو کې او (بل) د هغو (بې وزلو عیب وایي) چې هیڅ نه مومي دوی مګر په قدر د وس (او زیار او کوښښ) خپل، پس مسخرې کوي دغه (منافقان) په دوی پورې، ټوقي مسخرې به وکړي الله په دوی پورې (د دوی د مسخرو په مقابل کې) او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یو ځلې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د صدقې ورکولو په نسبت ترغیب وکړ: «چې په دغو صدقاتو د تبوک د لویې غزا تیاری وکړي، ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه هر څه چې په کاله کې موندل؛ هغه یې ټول ورکړل، عمر فاروق رضي الله تعالی عنه خپل نیمایي مال ورکړ، جامع القرآن عثمان بن عفان رضي الله تعالی عنه درې سوه اوښان له بارونو سره ورکړل، علي مرتضی رضي الله تعالی عنه زر اشرفۍ ورکړې، عبد الرحمن بن عوف رضي الله تعالی عنه څلور زره درهم (یا دینار) ورکړل، عاصم بن عدي رضي الله عنه سل وسقه خورما (چې قیمت یې څلور زره درهمه کېده) ورکړې».

نو منافقانو د دغو صدقې ورکوونکو بد ویل شروع کړل، او ویل به یې چې: دغو نوموړو معظمو أصحابو دغه ډېرې روپۍ او زیات مال په ریا او ځان ښودنې ورکړي دي، او یو غریب مفلس صحابي ابو عقیل حبحاب چې په خوارۍ او مزدورۍ او مشقت سره به یې لږ شی ګټل، یوه پیمانه خورما صدقه کړه، نو منافقانو پر ده باندې خندل، او ملنډې به یې پرې وهلې، چې دې خامخا په زور سره خپل ځان ښيي، او ځان په وینو لړلو شهیدانو کې داخلوي، که نه یوې پیمانې خرماوو ته د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه څه احتیاج؟ خو نوم یې کاوه، مطلب دا چې لږ او ډېر شي ورکوونکي دواړه د دوی له ژبو نه وو خلاص، ځینو ته به یې پیغورونه ورکول، او په ځینو به یې مسخرې کولې؛.

نو الله تعالی جل جلاله وفرمایل: ﴿سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ﴾ «الله تعالی جل جلاله به د دې پیغورونو او مسخرو په مقابل کې په دوی پورې ټوقې او مسخرې وکړي»، که څه هم ظاهراً دوی خو ورځې د ټوکو، مسخرو او ملنډو (ټوقو) لپاره آزاد پرېښودلي شوي وو؛ خو په حقیقت کې په پټه کې د دوی د امن او هوساینې (آرام) ټولې ریښې او رګونه پرې کیږي، او دوی ته ډېر دردناک عذاب تیار دی.

ٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿۸۰﴾

بخښنه وغواړه لپاره د دغو (منافقانو) یا مه غواړه بخښنه (لپاره د دغو منافقانو)، که بخښنه وغواړې ته دوی ته اویا کرته؛ نو له سره به بخښنه ونه کړي الله دوی ته، دغه (نه بخښل) په سبب د دې

دي، چې بېشکه دوی کافران شوي دي په الله او په رسول د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنې د منافقانو لپاره چې تاسې هر څومره استغفار او بخښنه غواړئ، هغه د دوی په حق کې بیخي بې اثره او بې فائدې ده، الله تعالی جل جلاله دا بدبخته کافران او نافرمانان هیڅکله نه بخښي.

دا پېښه داسې وشوه چې په مدینه منوره کې د منافقانو رئیس عبد الله بن أُبيّ مړ شو، رسول الله صلی الله علیه وسلم د کفن لپاره خپل مبارک کمیس ورکړ، او د خپلې خولې مبارکې لاړې یې په خوله کې ورواچولې، او د ده د جنازې لمونځ یې اداء کړ، او د مغفرت دعا یې ورته وکړه.

عمر رضي الله تعالی عنه په دغه معامله کې مداخله او مخالفت وکړ، او ویې ویل چې: یا رسول الله ! دا خو همغه خبیث دی چې په هغه او دغه وخت کې یې دغسې او هغسې ناولي کارونه کړي وو، او تل د کفر او نفاق مشر او بیرغ پورته کوونکی وو، آیا الله تعالی جل جلاله نه دي فرمایلي: ﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ﴾.

رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «ای عمره ! زه له استغفاره نه یم منع شوی، بلکه آزاد پرېښودل شوی یم، چې بخښنه وغواړم یا ونه غواړم، او دغه د الله تعالی جل جلاله کار دی چې بخښنه ورته کوي، که یې نه کوي» یعنې که څما استغفار هغه ته ګټه (فائده) ونه کړي؛ نو ودې نه کړي، ښایي چې څما دا کار د نورو په حق کې ګټور ثابت شي، که د اسلام لوی دښمنان د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ښو اخلاقو وسعت او عام رحمت ووینې؛ نو مسلمانان به شي لکه چې همداسې هم وشول.

د صحیح بخاري شریف په یو روایت رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «که زه پوهېدی چې په اویا ځلې استغفار سره هم هغه ته بخښنه کېدلی؛ نو ما به له اویا ځلې څخه زیات استغفار ورته غوښتلی وی»، ګواکې په دغې جملې سره رسول الله صلی الله علیه وسلم تنبیه وفرمایله، چې د عمر رضي الله تعالی عنه په شان ده هم هغه ته خپل استغفار ګټور نه ګاڼه، یواځې دومره قدرې فرق شته، چې د عمر رضي الله تعالی عنه نظر یواځې د (بغض في الله) له کبله (له وجې) په همدغې نه بخښنې پورې مقصور وو، مګر نبي کریم صلی الله علیه وسلم دمړي د ګټې (فائدې) څخه صرف نظر کړی، د نبوت د عمومي شفقت اظهار او د ژوند یو فائده یې په نظر کې نیولې وه.

بالاخر د الله تعالی وحي ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ﴾ په تصریح سره د منافقانو د جنازې کولو یا د دوی په تکفین، تدفین او تجهیز کې له برخې اخیستو څخه یې منع کړ، ځکه چې له دغه وضعیت (حالت) څخه د منافقانو د لا زړور کېدلو او د مسلمانانو د زړونو د ماتېدلو احتمال وو، نو د دې آیت له نزوله وروسته بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم د هیڅ یو منافق جنازه اداء نه کړه.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُوْنَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلٰفَ رَسُوْلِ اللّٰهِ وَكَرِهُوْٓا اَنْ يُّجَاهِدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَالُوْا لَا تَنْفِرُوْا فِي الْحَرِّ ۭ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا ۭ لَوْ كَانُوْا يَفْقَهُوْنَ ﴿٨١﴾

خوشاله شوي وو بېرته پاتې شوي (له غزا د خپل نفاق له امله ـ وجې) په کېناستو خپلو بېرته له رسول د الله څخه، او بده ګڼله دوی دا چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې، او ویل به دوی (په خپلو منځونو کې یا مؤمنانو ته) چې: مه ځئ تاسې (د تبوک دې غزا ته) په دغې ګرمۍ کې، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې اور د دوزخ ډېر سخت دی له جهته د ګرمۍ (دوی ته له دې حرارته) که وی دوی چې پوهېدی (نو نافرماني به یې نه وه کړې).

تفسیر: دا د هغو منافقانو په متعلق دی، چې د (تبوک) په غزا کې یې ګډون نه وو کړی، یعنې د منافقانو دغه حال چې د بدو او عیب جنو کارونو په کولو خوښیږي، او له ښو کارونو څخه کرکه کوي، او لرې ترې تښتي، لکه چې زیاتره ښو خلقو ته پیغورونه ورکوي، او مسخرې پرې کوي، دغسې قوم ته د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له استغفاره څه ګټه (فائده) رسېدی شي؟ له دې ځایه د ګناهګارو او بد اعتقادو په منځ کې فرق پیدا کیږي.

داسې هیڅ یوه ګناه نشته چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په استغفار ونه بخښله شي، ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۶۴) آیت (۹) رکوع).

لیکن بد اعتقاد ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اویا ځلې استغفار څخه هم څه فائده نه ور رسیږي.

﴿وَقَالُوا۟ لَا تَنفِرُوا۟ فِى ٱلْحَرِّ﴾ «او ویل به دوی په خپلو منځونو کې مؤمنانو ته چې: مه ځئ تاسې دغې غزا د تبوک ته په دغې ګرمۍ کې»، یعنې یا منافقانو دغسې ویناوې په خپلو منځونو کې سره کولې، یا خو یې ځینو مؤمنانو ته، څو د دوی زړونه مات او همتونه یې سست کړي.

﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَّوْ كَانُوا۟ يَفْقَهُونَ﴾ «ووایه ای محمده ! دوی ته چې: اور د دوزخ ډېر سخت دی ل جهته د ګرمۍ دوی ته له دې حرارته که وی دوی چې پوهېدی؛ نو نافرماني به یې نه وه کړې»، یعنې که دغو منافقانو پوهه لرلی؛ نو داسې فکر به یې کاوه چې دوی د هغه حرارت او تودوخې څخه ځان ژغوري (ساتي) خو د هغه په ځای د داسې حرارت په لوري ورځي، چې د هغه ګرمي د دې ګرمۍ څخه ډېره زیاته او نهایته سخته ده، د دغه مثال خو داسې کېدی شي، چې کوم لېونی له لمره وتښتي، او په اور کې ننوځي، په مبارک حدیث کې راغلي دي، چې د دوزخ د اور حرارت د دنیا له اور څخه (۹۷) درجې زیات دی، نعوذ بالله منها.

فَلْيَضْحَكُوا۟ قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا۟ كَثِيرًا جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿۸۲﴾

نو ودې خاندي دوی لږ (په دنیا کې) او ودې ژاړي ډېر (په آخرت کې) له جهته د جزاء په سبب د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې.

تفسیر: یعنې دوی دې څو ورځې په خپلو دغو حرکاتو خوښ او خوشال اوسي ! او ودې خاندي ! بیا به دوی د دغو چارو په سزا کې تل ترتله وژاړي !.

فَإِن رَّجَعَكَ ٱللَّهُ إِلَىٰ طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ فَٱسْتَـْٔذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا۟ مَعِىَ أَبَدًا وَلَن تُقَٰتِلُوا۟ مَعِىَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِٱلْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَٱقْعُدُوا۟ مَعَ ٱلْخَٰلِفِينَ ﴿۸۳﴾

نو که بېرته راوستې ته الله (مدینې ته) یوې طائفې ته له دغو وروسته پاتې شویو خلقو څخه (چې منافقان دي)، نو بیا اجازه وغواړي دوی له تا څخه د وتلو (بلې غزا ته)؛ نو ووایه (ای محمده ! دوی ته): چې له سره به ونه وځئ تاسې له ما سره هیڅکله (هیڅ جنګ ته)، او له سره به ونه جنګیږئ په ملګرتیا ځما د هیڅ دښمن سره، بېشکه چې تاسې راضي شوي یئ په کېناستو (او بېرته پاتې کېدلو) اول وارې (په غزا د تبوک کې)؛ نو بیا ناست اوسئ تاسې سره د بېرته پاتې شویو (ښځو او هلکانو).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم په (تبوک) کې او منافقان په مدینه منوره کې وو، ممکن وو چې ځینې منافقان د رسول الله صلی الله علیه وسلم له راتګه پخوا مړه شي، نو ځکه یې ﴿إِلَىٰ طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ﴾ وفرمایل، یعنې که او س دغه منافقان بلې کومې غزا ته د تلو اجازه وغواړي؛ نو ته دوی ته داسې ووایه: بس دی ستاسې مېړانه (بهادري)، او توره ښه

راخر ګنده شوه، او ستاسې د زړونو حال لا ړومبى له دې ښکاره شوى دى، نو وروسته تر دې له مونږه سره وتلى نشئ، او نه د اسلام د دښمنانو په مقابل کې څه مېړانه (بهادري) ښوولى شئ، نو د بې لاسو او بې پښو ضعيفانو او ناتوانو، سپين ګيرو او هلکانو، جونو او ښځو سره پخپلو کورونو کې کېنئ، او هغه شى چې اول ځلې تاسې د خپلو ځانونو لپاره غوره کړى ډېر ښه دى، چې پر همغه حالت باندې ومرئ، ځو د الله تعالى جل جلاله د عذاب خوند ښه وڅکئ.

وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ ؕ اِنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَمَاتُوْا وَهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۸۴﴾

اومه کوه لمونځ (د جنازې) په هيڅ يو تن له دغو (منافقانو) چې مړ شي هيڅکله، او مه درېږه په قبر د ده (د دعا، استغفار يا د تدفين د اهتمام لپاره)، بېشکه چې دغه (منافقان) کافران شوي دي په الله (چې شرک يې کړى دى) او په رسول د الله (چې له زړه يې نه دى منلى) او مړه شول حال دا چې دوى فاسقان وو.

تفسير: دغه آيت د عبد الله بن أُبيّ څخه وروسته نازل شوي دي، لکه چې د همدې سورت د (۸۰) آيت په تفسير کې مونږ هغه په تفصيل سره ليکلي دي، د دې آيت له نازلېدو نه وروسته د منافقينو جنازه کول بيخي منعه شو، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه به احتياطاً د هغه سړي په جنازه کې ګډون نه کاوه، چې د هغه په جنازه کې به حُذيفه رضي الله تعالى عنه ګډون نه وو کړى، ځکه چې حذيفه رضي الله تعالى عنه ته رسول الله صلى الله عليه وسلم د ډېرو منافقانو نومونه ښوولي وو، او ښه ورمعرفي کړي وو، نو ځکه د ده لقب (صاحب سرِّ رسول الله صلى الله عليه وسلم) وو.

وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿۸۵﴾

او نه دې په تعجب کې اچوي تا مالونه د دغو (منافقانو که څه هم ډېر وي) او اولادونه د دوى (که څه هم قوي او زورور وي)، بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې په عذاب کړي دوى په دغو (مالونو او اولادونو) په دغه دنيا (لږ خسيس ژوندون) کې، او ووځي (له بدنه ساوې) ارواح د دوى (په ډېر سختى او غم سره)، حال دا چې دوى کافران وي (او په کفر ومري).

تفسير: په همدې جزء د (التوبة) په (۵۵) آيت (۷) رکوع کې په همدې مضمون يو بل آيت هم تېر شوى دى، دلته دى همغه تفسير بيا وکتل شي.

وَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ اَنْ اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوْا مَعَ رَسُوْلِهِ اسْتَاْذَنَكَ اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوْا ذَرْنَا
نَكُنْ مَّعَ الْقٰعِدِيْنَ ﴿۸۶﴾

او کله چې نازل کړ شي کوم سورت په دې خبره چې ايمان راوړئ تاسې په الله او جهاد وکړئ تاسې په ملګرتوب درسول د الله؛ نو غواړي اجازه له تا نه (د ېېرته پاتې کېدو) خاوندان د قدرت (د مال) له دوى، او وايي دغه (منافقان): پرېږده مونږ چې اوسو سره د (کور) کېناستونکو (ښځو، هلکانو).

تفسير: کله چې د قرآنکريم په کوم سورت کې خبرداری ورکول کيږي، چې په پوره اخلاص او په ټينګه ايمان راوړئ! ښايي د هغه په اثر داسې ښکاره شي چې له نبي صلى الله عليه وسلم سره يو ځاى شي! او د الله تعالى په لاره کې جهاد وکړي! ؛ نو دغه منافقان ترې ښنګ کوي، او په دوى کې د توان او قدرت خاوندان هم د دروغو پلمې (تدبيرونه) او بهانې جوړوي، او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اجازه غواړي، چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! مونږ ته اجازه راکړئ چې همدلته په مدينه کې پاتې شو، ګواکې د ډېرې بې غيرتى او نامردى له امله (وجې)

پر دغه باندې راضي شوي دي چې د جنګ یا د خطرې د نامه له اورېدلو څخه لکه په پرده کې کېناستونکو ښځو غونډې په کورونو کې ننوځي، هر کله چې د جنګ خطر له مینځه لاړ شي، او د اطمینان او آرامۍ وخت راشي؛ نو بیا په خبرو جوړولو کې لکه بیاتي (قیچي) غونډې په ژبه ښورولو له تولو ځني وړاندې وړاندې ځي: ﴿فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۱۹) آیت (۲) رکوع).

رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۸۷﴾

راضي شول په دې چې وي دوی سره له ېېرته پاتې شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی شوی دی په زړونو د دوی (د کُفر او نفاق) نو نه پوهیږي دوی (د جهاد په اجر).

تفسیر: یعني د دروغو، نفاق، له غزا څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) او د پیغمبر څخه د ېېرته پاتې کېدلو له شامته د دوی په زړونو مهر لګولی شوی دی، چې اوس ډېر لوی لوی عیبونه هم هغو ته د عیب په شان نه ښکاري، او د دې په ځای چې په دغه بې غیرتۍ وشرمیږي؛ ناز او خوشالي پرې کوي.

لَٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۸۸﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۸۹﴾

لیکن رسول (د الله) او هغه کسان چې ایمان لرونکي دي له ده سره جهاد یې وکړ په مالونو خپلو او ځانونو خپلو، او دغه کسان همدوی لره دي ښېګڼې (فائدې) او دغه کسان همدوی دي په مراد رسیدلي (بریالیان). تیار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، دغه (ننوتل د جنت) بری دی لوی (په نفس او شیطان).

تفسیر: دلته الله تعالی جل جلاله د منافقینو په مقابل کې د مخلصینو بیان فرمایي، چې وګورئ دغه دي د الله تعالی جل جلاله وفادار بندګان چې د پاک الله جل جلاله په لاره کې یې نه په خپل ځان اړ (ایسار) دي، او نه خپل مالونه منع کوي، بلکه له سر او مال دواړو تېر دي، او که هر څومره سخت خطرونه موجود وي، دوی د اسلام حمایت او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ملګرتیا کوي، او هر ډول قرباني او ځان جارولو ته حاضر او تیار دي، نو بیا که د داسې خلقو لپاره فلاح او بری نه وي؛ نو د چا لپاره به وي؟.

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۹۰﴾

او راغلل د دروغو عذر کوونکي له (صحرایي) اعرابو څخه لپاره د دې چې اذن ورکړ شي (د پاتې کېدلو) دوی ته او کېناستل هغه کسان چې دروغ یې ویلي وو الله ته او رسول د الله ته (په دعوی د ایمان کې)، ژر به ورسیږي هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له دوی ځني عذاب دردناک.

تفسیر: یعني همغسې چې د مدینې منورې په اوسیدونکو کې منافقان هم شته او مخلصان هم، داسې په کلیوالو ناپوهو اعرابو کې هم هر راز خلق پیدا کیږي، له هغو ځني یې دلته دوه قسمه ذکر دي، د مخلصینو کلیوالو ذکر د دغې رکوع په پای (آخر) کې په ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ الآیه ـ (۹۹) آیت کې راځي.

دلته د کليوالو د هغو دوو ډلو ذکر دی چې معذّرون او قاعدون دي، د معذرونو د ډلې په مصداق کې د سلفو مفسرينو په منځ کې اختلاف دی، چې آيا له هغو ځنې د دروغو، بهانو او پلمو جوړوونکي منافقين مراد دي (لکه چې له ترجمې ځخه ښکاري)، يا په رښتيا سره عذر کوونکي مسلمانان مقصود دي، چې واقعاً د جهاد له ګډون ځخه معذور وو.

که ړومبني شق اختيار کړ شي؛ نو په آيت کې به د منافقانو د دواړو قسمونو بيان وي، او معذرون هغه کسان شول چې سره له نفاقه تش د ظاهري رسم او ښودانې لپاره يې په دروغو پلمې او حيلې جوړولې، او له رسول الله صلی الله عليه وسلم ځخه يې اجازې غوښتلې.

او له (قاعدون) ځخه به هغه منافقان مراد وي، چې هغو ړومبي د ايمان په دعوی کې دروغ ويل، او بيا يې د ظاهري رسم او د ريايي دستور پروا هم دومره ونه کړه، او د جهاد د نفير (اعلان) د اورېدلو سره هم په خپلو کورونو کې کېناستل، بېباکه او بې حيا شول، او د عذر کولو لپاره هم رانغلل.

نو په دې تقدير سره به ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ د منافقانو دغو دواړو ډلو ته شامل وي، او معنی به يې داسې کيږي: هغه کسان چې له دغو دواړو ډلو ځخه په خپل کفر باندې تر آخره قائم پاتې کيږي، دوی ته دردناک عذاب مقرر دی، او هغه کسان چې د توبې توفيق ور په برخه کيږي، تر دغه وعيد لاندې نه راځي.

که له (معذرون) ځخه مخلصان مؤمنان مراد شي چې واقعاً معذور وو؛ نو له (قاعدون) ځخه به منافقان مراد وي، او د ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ وعيد به يوازې د همدوی په حق کې وي، نو ګواکې د ړومبنی ډلې ذکر به د عذر د قبول په ډول وي.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾

نشته په ضعيفانو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه (مال) چې يې لګوي دوی (په غزا کې) هيڅ ګناه (له غزا ځخه په وروسته پاتې کېدلو کې)؛ کله چې اخلاص کوي دوی له الله او له رسول الله سره (او زړونه يې صاف وي)، نشته په نيکوکارانو هيڅ لاره (د الزام او عتاب) او الله ښه بخښوونکی (د ګناهونو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: له دروغو عذر کوونکو ځخه وروسته د رښتينو معذورينو عذر بيانوي، حاصل يې دا دی چې عذر خو کله په شخصي ډول (طريقه) لازم بالذات وي، مثلا لکه د زړښت کمزوري چې عادتاً په هيڅ صورت له سړي ځخه نشي بېلېدې، او کله عارضي يا بدني وي، لکه ناجوړتيا او نور، يا مالي وي لکه افلاس او د سفر د اسبابو نشتوالی، ځرنګه چې د تبوک په غزا کې مجاهدين ډېر لرې او اوږده سفر ته تلل، او په جبري ډول سره يې هلته خپل ځانونه رسول، نو ځکه د سورلۍ د نشتوالي عذر هم معتبر او معقول ګڼل کېده، لکه چې وروسته يې ذکر راځي.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾

او نشته (ګناه په پاتې کېدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چې راغلل دوی تاته لپاره د دې چې سورلۍ ورکړې ته دوی ته؛ نو وويل تا ورته چې: نه مومم زه (هم اوس) هغه شی چې سواره کړم تاسې په هغه نو بېرته وګرځېدل دوی، حال دا چې سترګې د دوی بهېدې (يعني تويولې) له اوښکو؛ له جهته د غمه له دې وجې چې نه مومي دوی هغه څه چې يې ولګوي (په جهاد کې).

تفسیر: په صحيح حديث کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د (تبوك) مجاهدينو ته وويل: «تاسې په مدينه کې داسې يو قوم پرېښې دی، چې له تاسې سره د هر قدم په اجر او ثواب کې شريک دي، هر هغه قدم چې تاسې د الله تعالی جل جلاله په لاره کې اخلئ، يا له کومې بيديا څخه تېرېږئ، يا چې په کومه لوړه خېژئ، يا کومې ژورې ته ښکته کېږئ؛ نو هغه قوم په دغو ګردو مواقعو کې له تاسې سره ملګري او يو ځای دي، دا هغه خلق دي چې د حقيقي مجبوريتونو له امله (وجې) ستاسې له ملګرتوبه ېبرته پاتې شوي دي»، د «حسن رحمه الله» په (مرسل) کې د دغه مضمون له بيان څخه وروسته رسول الله صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم د همدغه آيت تلاوت کړی دی: ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ﴾ الآيه.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ۚ رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

خبره همدا ده چې لاره د ملامتی په هغو کسانو ده چې اذن (د بېرته پاتې کېدلو) غواړي له تا نه حال دا چې دوی غنيان وي، راضي شول په دې چې وي دوی (ناست) سره له بېرته شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی دی الله په زړونو د دوی؛ نو دوی نه پوهيږي (په خپلې بدې خاتمې).

تفسیر: يعني له قدرت او وس سره له جهاد څخه څنګ کوي، او په ډېره بې غيرتۍ دغه شرم او عار په ځان اخلي، د ښځو په شان په کور کې ناست باهوګان په لاس کوي، په تل او همېشه ګناه کولو سره د انسان زړه داسې مسخ او توريږي، چې په کې د ښو او بدو عيب او هنر، پوهه او تميز نه پاتې کيږي، کله چې د ډېرې بېشرمۍ او بې عزتۍ له سببه کوم انسان په دغې اندازې ليونی او پاګل شي، چې د ندامت او تأسف په ځای بالعکس په ګناه فخر کوي او خوښيږي، نو دلته ښايي وپوهېږئ چې د ده په زړه باندې د الله تعالی جل جلاله مهر لګېدلی دی ـ العياذ بالله.

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُل لَّا تَعْتَذِرُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾

عذرونه به کوي دغه (منافقين) تاسې ته (د پاتې کيدلو خپلو د غزا نه) کله چې بېرته راوګرځئ تاسې دوی ته، ووايه (ای محمده !) مه کوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور ونه کړو په تاسې مونږ، په تحقيق خبر کړي يو مونږ الله له احوالو ستاسې، او ژر به ويني الله عملونه ستاسې او رسول د ده (به هم ويني چې له خپل نفاقه راګرځئ که نه ګرځئ)، بيا به بېرته بوتلی شئ تاسې (په قيامت کې هغه) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته، نو خبر به درکړي تاسې ته په هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق).

تفسیر: يعني لکه چې د «تبوك» د تلو په وقت کې منافقينو راز راز (قسم قسم) حيلې او پلمې (بهانې) جوړولې، کله چې تاسې مدينې ته راستانه شئ؛ نو هلته به هم دغه منافقين هم داسې باطل عذرونه دروړاندې کوي، او غواړي چې تاسې مطمئن او ډاډه کړي، او قسمونه به خوري چې: «يا رسول الله ! څمونږ نيت همدا وو چې له تاسې سره لاړ شو، مګر هغه او دغه موانع او عوائق راوړاندې شول، دلته مجبوراً پاتې شو».

تاسې هغوی ته ووايئ چې: د دروغو جوړولو هيڅ فائده نشته، ستاسې دغه عذرونه لغو، چټي او بېکاره دي، مونږ د الله تعالی له جانبه ستاسې پر دغه کذب او نفاق خبر او مطلع کړی شوي يو، نو ستاسې پر دغو لغويا تو او چټي (بېکاره)

خبرو څرنګه باور کولی شو؟، وروسته له دې نه به ستاسې طرز عمل ولید شي، چې تاسې دغه خپله دعوی تر کومې اندازې پورې تر پای رسولی شئ؟ آیا دغه ټول دعاوی به په ربښتیني صورت سره ظاهریږي او که نه؟ په هر حال د هغه ﴿عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ څخه ستاسې هیڅ یوه پټه خبره او عمل یا نیت پټ پاتې کېدی نشي، د الله تعالی حضور ته د خلقو ورتګ دی، او د جزا ورکولو په وخت کې ستاسې د هر وړوکي او لوی او ظاهري عمل هغه په ښکاره ډول سره درظاهروي، او د هغه سره موافق به تاسې ته معامله او جزا سزا به درکړل شي.

سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ ۖ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾

ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسې ته کله چې بېرته راشئ تاسې دوی ته لپاره د دې چې څنګ وکړئ تاسې له (عتاب د) دوی نه، نو څنګ وکړئ تاسې له دوی نه (په ترک د عتاب سره)، بېشکه چې دوی پلیت دي، او ځای د ورتلو د دوی جهنم دی، لپاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: د «تبوک» د غزا نه بېرته راتلو په وقت کې به منافقینو د دروغو قسمونه خوړل، او له هغو دروغو پلمو (تدبیرونو) او حیلو جوړولو څخه د دوی دغه غرض وو، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان پخپلو قسمونو او ملمع ویلو سره راضي او مطمئن کړي، چې د رسالت له درباره پر دوی باندې څه عتاب او ملامتیا او پوښتنه عائده نشي، او د پخوا په شان همداسې معامله په ابهام کې پټه پاتې شي، او مسلمانان له هغو سره څه تعرّض ونه کړي.

حق سبحانه وتعالی فرمایي چې دغه بهتر دی چې تاسې له هغو سره څه تعرّض مه کوئ ! لیکن دغه اغماض او تغافل پر دغه بنا نه دی، چې مسلمانان له هغوی څخه راضي او مطمئن دي، بلکه د دوی د نهایت پلیتۍ او شرارت لامله دی، دغه خلق دومره نجس او پلیت واقع شوي دي، چې د هغوی د پاکۍ او صفایۍ هیڅ توقع نشي کېدی.

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

قسمونه خوري دغه منافقان تاسې ته لپاره د دې چې راضي شئ تاسې له دوی نه، نو که راضي شئ تاسې له دوی نه؛ نو بېشکه الله نه راضي کیږي له فاسق قومونو نه.

تفسیر: دمنافقینو لوی کوښښ په دې کې دی؛ چې په مکر، فریب او کذب سره مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او خوشال کړي، فرض یې کړئ که په چل او فریب او بهانو سره مخلوق راضي شي؛ نو له هغه څنې څه فائده در رسېدی شي؟ کله چې پاک الله له ده څخه راضي نه وي.

که له دوی سره د تغافل او اعراض معامله شوې ده؛ نو دغه اغماض له سره د دې خبرې دلیل کېدی نشي، چې مسلمانان له منافقانو څخه خوشال او مطمئن هم دي.

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾

ځیني له صحرایي اعرابو ډېر سخت دي له جهته د کفره، او له جهته د نفاقه (له ښاریانو نه) او ډېر لایق دي له دې سره چې پوهه نشي دوی په حدودو د هغو (احکامو) چې نازل کړي دي الله پر رسول خپل، او الله ښه عالم دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: تر دې ځای پورې د مدینې منورې د منافقینو او د مخلصینو احوال بیان شو، اوس د کلیوالو صحرائیانو د څه حال ذکر فرمايي چې: په دوی کې هم څو ډوله خلق دي: کفّار، منافقین، مخلصین مسلمانان، څرنګه چې د کلي او سیدونکي په قدرتي ډول سره عموماً تندخوی او سخت مزاج وي، (لکه په حدیث کې راغلي دي: «من سکن البادیة جفا»)، او د علم او د حکمت د مجالسو څخه د لریوالي لامله د تهذیب او تمدّن اثر او د علم او عرفان رڼا ډېره لږه قبلوي، نو د هغوی کفر او نفاق د ښارونو د کفّارو او منافقینو څخه ډېر سخت دی.

د اعرابو د بې رحمۍ او غټ زړه توب ذکر په متعددو احادیثو کې راغلی دی، په یو حدیث کې دي، چې یوه اعرابي له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه پوښتنه وکړه: «تاسې له هلکانو (ېچو) سره مینه او محبت هم کوئ؟، په الله قسم چې مونږ هیڅ کله له خپلو هلکانو سره مینه او محبت نه کوو!»، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «زه څه وکړم چې پاک الله ستا له زړه څخه خپل رحمت ایستلی دی»؟.

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾: «او الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حکمت والا چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي»، یعنې د الله تعالی علم د بني آدمانو پر ګردو طبقاتو محیط دی، او دی سم له خپله حکمته د هرې طبقې سره د دوی د استعدادو او قابلیتونو سره موافقه معامله کوي.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ ۚ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾

او ځینې له (صحرایي) اعرابو هغه دي چې نیسي هغه شی چې لګوي (یې په لار د الله کې) محض یو تاوان، او انتظار کوي په تاسې د ګردشونو د زمانې، پر هم دوی دې وي ګردش د بدۍ (نه په تاسې)، او الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې په «منافقینو اعرابو» کې هغه خلق هم شته چې کوم وقت د الله تعالی په لاره کې څه شی ولګوي؛ نو په داسې کراهیت سره یې لګوي، لکه چې دوی کومه جرمانه ورکوي یا تاوان ګالي، دوی تر اوسه پورې هم منتظر دي؛ چې مسلمانان د دهر په حوادثو کې په کوم ګردش او آفت کې مبتلا او اخته شي، او له دغو تاوانونو څخه خلاص شو، او په دې نه دي خبر چې پخپله د دوی په قسمت کې ګردشونه راتلونکي دي، اسلام خو تل غالب او فائق اوسیږي، او دغه منافقان ډېر سخت ذلیل او رسوا کېدونکي دي، الله تعالی د هر یوه خبرې او دعاوې اوري، او ښه ورته معلوم دي چې کوم یو د عزت او د برې اهل دی؟ او کوم یو د ذلت او رسوایۍ وړ او مستحق دی؟.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِندَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ۚ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ ۚ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٩﴾

او ځینې له (صحرایي) اعرابو څخه هغه دي چې ایمان لرونکي دي په الله او په ورځې آخرې او نیسي (ګڼې ـ شمېري) هغه شی چې لګوي (یې په لاره د الله کې) (اسباب) د نژدېوالي په نزد د الله او (سبب د) دعاګانو د رسول، خبردار شئ چې دغه (خرچ کول سبب د) نژدېوالي دی د دوی، ژر به داخل کړي دوی الله په رحمت خپل کې، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی ډېر مهربان دی.

تفسیر: دلته یې د قرآن کریم معجزانه تأثیر او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د حیرت غورځوونکو تعلیماتو ننداره راښوولې ده، چې په همدغه ځیږو مزاجو، غټ زړو، تندخویو او بې لارو کلیوالو او صحرائیانو کې چې د کفر او نفاق، جهل او طغیان لامله د دې خبرې له سره لایق او وړ نه وو، چې د الله تعالی په ښوولو آدابو باندې وپوهېدی شي.

د نبي كريم صلى الله عليه وسلم د تعليمه او د قرآن عظيم له غږ او تفهيمه په دوى كې داسې عارفان او مخلصان مسلمانان پيدا شول؛ چې پر مبدأ او معاد او نورو ګردو مؤمن به شيانو ايمان لري، او د پاك الله په لاره كې هر شى چې لګوي؛ خالص د الله تعالى د قرب د حاصلولو او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعا د ګټلو په غرض يې كوي، الله تعالى دوى ته زيرى او بشارت وركوي، چې بېشكه دوى په دغو خپلو اميدونو او هيلو (ارزوګانو) كې حق بجانب دي، يقيناً دوى ته همغه شى ور په برخه كيږي، چې د هغه نيت يې پخپلو زړونو كې كړى وي (يعني د الله تعالى قُرب)، او پاك الله جل جلاله خامخا دوى په خپل رحمت كې داخلوي.

پاتې شوه د رسول الله صلى الله عليه وسلم دعا، هغه خو دوى پخپلو غوږونو سره اوري، او پخپلو سترګو يې ګوري، چې هر كله كوم سړى ښه كار كوي، او سم له اسلامي احكامو سره زيار او كوښښ كوي، يا صدقات او نور خيرات ورحاضروي؛ نو رسول الله صلى الله عليه وسلم دهغو په حق كې دعا كوي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دغې دعاء ثمره هم همغه د الله تعالى رحمت او تقرّب دى، چې د هغه وعده لا له پخوا څخه شوې ده.

وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ ۙ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١٠٠﴾

او هغه وړاندني اولني (ايمان لرونكي) له مهاجرينو نه او له انصارو نه او هغه كسان چې متابعت يې كړى دى د هغوى په احسان (نېكۍ) سره؛ راضي شوى دى الله له دوى نه، او راضي شوي دي دوى له الله نه، او تيار كړي دي الله دوى ته جنتونه چې بهيږي لاندې د (ونو او ماڼيو د) دوى ويالې، چې تل به وي دوى په هغو كې همېشه، دغه (رضا او جنت) برى دى ډېر لوى.

په تفسير: د «أعرابو مؤمنانو» د ذكر څخه وروسته دا مناسبه معلومه شوه، چې د مؤمنينو د زعماوو، أعيانو او مشرانو څه ذكر هم وكړ شي، يعنې هغه مهاجرين چې په هجرت كې يې د سبقت او اوليت شرف حاصل كړى دى، او هغه انصار چې په نصرت او اعانت كې د سبقت او اوليت افتخار لرونكي دي، الغرض هغو كسانو چې د حق په قبوليت، او د اسلام په خدمت كې هومره چې دتقدم او وړاندې والي حصه او برخه اخيستې ده، بيا هغه خلق چې له ښو كارونو او حسن نيت د اسلام د دغو مقتديانو متابعت او پيروي كوي؛ همدغو ته درجه په درجه د الله تعالى رضا او خوښي او حقيقي برى حاصل شوى دى، همغسې چې هغوى په پوره خوښۍ او خوشالۍ او د قلب په انشراح سره د الله تعالى د تشريعي احكامو او تكويني قضاوو په مقابل كې خپلې غاړې ږدي؛ په همغه ډول الله تعالى هم دوى ته د خپلې خوښې او رضا سند ورعطا كوي، او په غير محدود انعام او اكرام يې سر لوړوي.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ۛؕ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ۛؔ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ ۟ لَا تَعْلَمُهُمْ ؕ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ؕ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّوْنَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿١٠١﴾

او ځيني له هغو كسانو چې په شاوخوا د تاسې (اهل المدينې) كې دي له صحرايي اعرابو ځني منافقان دي، او ځيني له مدينې والاوو نه كلك دي په منافقت باندې؛ نه پېژنې ته دوى لره، مونږ پېژنو دوى لره، ژر به عذاب كړو مونږ دوى دوه كرته، بيا به بوتلل شي دوى عذاب ډېر لوى ته.

تفسير: يعنې ځيني له اهل المدينې او دهغې د شاوخوا ساكنين په نفاق سره عادي او روږدي شوي دي، او پر هغه ټينګ ولاړ دي، ليكن دغه نفاق دومره غريق او عميق دى؛ چې سره له دغه قرب مكاني او د نبي كريم صلى الله عليه وسلم د كمال فطانت او فراست هم تاسې بالتعيين او په قطعي طور سره په محض علاماتو او قرائنو سره د هغو پر نفاق نشې مطلع

کېدې، د هغو په پوره ډول سره تعيين او معلومول يواځې د الله تعالی په علم کې شته، خرنګه چې د عامو منافقينو پته او سراغ له خبرو، شونډو، لهجو، خبرو اترو او نورو څخه موندل کيږي؛ ﴿وَلَوْ نَشَآءُ لَأَرَيْنَٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَٰهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى لَحْنِ ٱلْقَوْلِ﴾ د دوی نفاق دومره ژر او عميق دی، چې له هسې ظاهري علائمو سره د دوی پرده نه لري کيږي.

﴿سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ﴾ الآيه - «ژر به په عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته بيا به بوتلل شي عذاب ډېر لوی ته چې هغه لوی عذاب د دوزخ دی: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۴۵) آيت (۲۱) رکوع) پخوا له هغه لږ تر لږه خامخا دوه ځلې په عذاب کې مبتلا کيږي، يو د قبر عذاب او دويم هغه عذاب چې په دغه دنيوي ژوندون کې ور رسيدونکی دی، ځنې له دوی څخه په لوږې او نورو ارضي او سماوي آفتونو کې مبتلا شوي، د ذلت په مرګ سره مري، يا د اسلام د ترقي او عروج د ليدلو څخه د حسد او رخې (کينې) او غيظ په اور کې سوځي، او غاښونه او ګوتې سره چيچي، چې هغه هم د دوی په حق کې د روح د سوان په شان وو.

ځما په نزد دغه ټول اقسام عذاب د ﴿مَّرَّتَيْنِ﴾ په احاطه کې داخل دي، او دغه عدد يا خو د مطلق تعداد لپاره دی لکه په: ﴿ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾ کې، يا له دوو ځلې څخه نوعي اثنينيت مراد دی، يعنې «عذاب القبر» او د «قبل الموت» عذاب، والله أعلم.

﴿وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ١٠٢﴾

او ځينې نور دي چې قائلان شوي دي په ګناهونو خپلو، ګډ کړي دي دوی نېک عمل، او بل بد عمل، قريب دی چې الله به رجوع وکړي په دوی باندې (په قبول د توبې)، بېشکه چې الله ښه بخښونکی د خطياتو ډېر رحم کوونکی دی پر تائبانو.

تفسير: په اهل المدينه کې که له يوه لوري دغه منافقين او متمردين دي چې خپل شرارتونه او جرمونه او نفاق په پرده کې پټوي، او په هغوی باندې په سختۍ سره ولاړ دي، نو د بل لوري ځينې هغه مسلمانان دي چې له هغو ځنې د بشريت په مُقتضی که کومه خطا او قصور واقع کيږي؛ نو نادمان کيږي او بلا تأمّل پخپلو ګناهونو اقرار کوي، د دوی نيکي او بدي سره ګډوډ دي، بدي خو مثلاً دغه ده، چې سره د (جهاد) د عام نفير د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په دعوت د «تبوک» غزا ته حاضر نشول، بيا په دغه غير حاضری باندې له زړه پښېمانېدل او متأسف کېدل او ظاهراً او باطناً توبه ايستل او د نورو صالحه وو اعمالو لکه لمونځ، روژه، زکات، حج يا په نورو غزواتو کې شرکت او نور په ځای راوړل، دغه ټول د دوی د نېکيو په فهرست کې داخل دي؛ نو داسې حضراتو ته الله تعالی د معافی اميد ورکړی دی.

مفسرينو ليکلي دي چې دغه آيت د «أبو لبابة رضي الله تعالى عنه» او د ده د څو نورو ملګرو په حق کې نازل شوی دی، چې محض د کسل لامله «تبوک» ته حاضر نه شول، ليکن کله چې د «تبوک» نه د پاک رسول صلى الله عليه وسلم د بېرته راتګ څخه خبر شول، نو په ډېر ندامت او افسوس سره دوی ټولو خپل ځانونه د مسجد تر ستنو پورې کلک وتړل، او ګردو قسم سره ياد کړ، تر څو چې مو رسول الله صلى الله عليه وسلم پخپل مبارک لاس خلاص نه کړي؛ مونږ به هم داسې کلک تړلي ولاړ اوسو، کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم دوی په داسې حال کې وليدل؛ نو ويې فرمايل: «والله تر څو چې الله تعالی د دوی د پرانيستلو حکم رانکړي؛ زه يې نشم پرانيستلی»، بالآخر دغه آيت نازل شو؛ نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغو غوټې وپرانيستلې او د توبې د قبول بشارت يې ورکړ، وايي چې دغه کسان له خلاصېدو څخه وروسته د توبې د تکميل په ډول له خه اموالو سره حاضر شول، چې د الله تعالی په لاره کې يې تصدق کړي، نو په دې مناسبت دغه وروستنی آيت نازل شو.

خُذۡ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡ صَدَقَةٗ

واخله (ای محمده !) له مالونو د دوی صدقه (زکات یا خیرات).

تفسیر: محقق شیخ الهند د «صدقې» ترجمه په «زکات» سره کړې ده، لیکن که د «صدقې» لفظ عام واخیستل شی، چې «زکات» او نورو نافله وو صدقاتو لره هم شامل شي؛ نو ښه به وي، ځکه چې له اکثرو روایتونو سره سم دغه آیت د هم هغو سړیو په حق کې نازل شوی دی، چې وروسته له معافی د توبې د تکمیل په ډول له صدقاتو سره حاضر شوي وو، لکه چې اوس په ړومبنی فائده کې نقل شوي دي.

تُطَهِّرُهُمۡ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيۡهِمۡۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٞ لَّهُمۡۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ١٠٣

چې ښه پاک کړې ته دوی له ګناهونو او بابرکته کړې ته دوی د هغه په وسیله، او دعا (د نېکی) وکړې دوی ته، بېشکه چې دعا ستا تسکین دی دوی ته، او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: په «توبه» سره ګناه معافیږي، یعني مؤاخذه د عذاب نه پرې پاتې کیږي، لیکن یو قسم باطني کدورت او ظلمت او نور (چې د ګناه د طبیعي اثراتو څخه ده) ممکن دي پاتې وي، چې بالخصوص له صدقې او عموما د حسناتو په کولو سره زائله کیږي، نو په دې لحاظ سره ویلی شو چې: صدقه دګناهونو له اثراتو څخه سړی بیخي پاک او صاف ګرځوي، او د اموالو برکت زیاتوي.

أَلَمۡ يَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقۡبَلُ ٱلتَّوۡبَةَ عَنۡ عِبَادِهِۦ وَيَأۡخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ١٠٤

آیا نه پوهېدل دغه (تائبان) په دې چې بېشکه الله هم دی قبلوي توبه له بندګانو خپلو او اخلي، قبلوي صدقات او (نه پوهیږي په دې چې) بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلونکی ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني د توبې او د صدقاتو قبلول یواځې د الله تعالی په اختیار کې دي، ځکه چې همغه ته ښه معلوم دي، چې کوم یوه د زړه په اخلاص او د قبول د شرائطو له رعایته سره سمه توبه ایستلې، یا صدقه یې ورکړې ده، لکه چې پخوا له دې نه پر ځینو باندې عتاب صادر شوی دی، او د همېشه لپاره د دوی د صدقاتو منل مردود درولي شوي دي، او د دوی په حق کې دعا او استغفار هم بې فائدې ښوولی شوی دی، بلکه د دوی جنازه کول هم ممنوع ګرځولی شوي دي، د دغو کسانو ذکر چې دلته کړی شوی؛ د هغو توبه یې منظوره او د صدقاتو د قبولیت حکم یې ورکړ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په حق کې (حیّاً او میّتاً) دعا وکړې.

وَقُلِ ٱعۡمَلُواْ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمۡ وَرَسُولُهُۥ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۖ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ١٠٥

ووایه (ای محمده ! دوی ته) عمل کوئ تاسې ! نو ژر به ووینې الله عمل ستاسې او رسول د ده (به یې هم ووینې) او مؤمنان (به یې هم ووینې)، او ژر به بیا بوتلی شئ تاسې (په بعث سره) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته؛ نو خبر به کړي (الله پاک) تاسې په هغه سره چې وئ تاسې چې کول به مو.

تفسير: يعنې په توبه او نورو شيانو سره ستاسې تېر تقصيرات معاف شول، وروسته به وليدل شي چې تاسې تر کومه ځای پورې د صدق او استقامت عملي ثبوت راوړاندې کوئ؟ که په دغه جهاد کې له تاسو څخه قصور صادر شوی دی، وروسته له دې نه نور جهادونه هم کېدونکي دي، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د راشدینو خلفاوو په مخ کې به له تاسې څخه امتحان واخيستل شي، او وبه کتل شي، چې تاسې څه ډول عمل کوئ؟ بيا به په قيامت کې له پاک الله سره مخامخ کېږئ، او د خپل د هر عمل پوره بدل به وموميء، ځکه چې همغه پر ګردو پټو او ښکاره وو شيانو او ظاهري اعمالو او باطني نياتو باندې خبردار او مطّلع دی، او له هر يوه سره د ده د واقعي حالت سره موافق معامله کوي.

وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

او نور کسان دي (له دغو پاتې شويو له غزا نه) چې وروسته کړی شوي دي لپاره د حکم کولو د الله په دوی کې؛ يا به په عذاب کړي وی يا به په مهرباني وکړي پر دوی د توفيق د توبې، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: د اهل المدينې څخه دلته د يوه وړوکي جماعت ذکر فرمايي، اصلي خبره دا ده چې د «تبوک» د غزوې متخلفين يعنې هغه کسان چې په «تبوک» کې نه وو شريک شوي؛ درې قسمه وو:

(۱): منافقين چې د شک او نفاق لامله ښل پاتې شوي وو، (۲): هغه کسان چې د سستی او ځان هوسايی (آرامی او آسانتيا) لامله په غزا کې نه وو شريک شوي، بيا دوی کې هم دوه قسمه سړي وو، علی الأکثر هغه کسان وو چې د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د بېرته راتللو په وقت کې دوی خپل ځانونه د مسجد په ستنو پورې تړلي وو، چې د هغو ذکر په پخوانيو آيتونو کې تېر شو، يواځې يو جماعت د درې سړيو داسې وو، چې نه دوی خپل ځانونه په ستنو تړل، او نه کوم عذر او بهانه يې وروړاندې کړه، او يواځې همغه حقيقي واقعه يې بې له تزييده او تنقيصه په صافو صافو الفاظو د رسول الله په مخ کې عرض وکړ، نو د دوی په باره کې دغه د ﴿وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ﴾ آيت نازل شو، يعنې د دوی په معاملې کې اوس تعطيل او انتظار دی، تر څو ورځو پورې د پاک الله حکم ته منتظر اوسئ، يا به الله تعالی هغو ته سزا ورکوي يا به يې بخښي او معافوي به يې، د دغو واقعاتو او د درې واړو نومونو تفصيل د وروستنی رکوع په خاتمه کې شروع کيږي.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾

او ځيني هغه (منافقان) دي چې نيولی (جوړ کړی) دی دوی مسجد لپاره د ضرر رسولو (مؤمنانو ته) او لپاره د کفر او لپاره د بيلتون آچولو په منځ د مؤمنينو کې او لپاره د انتظار (او مورچه) لپاره د هغه چا چې جنګ يې کړی دی له الله سره او د هغه له رسول سره پخوا (له دې نه)، او خامخا قسمونه خوري هرومرو دوی چې اراده نه ده کړې مونږ (په جوړولو د مسجد سره) مګر د نېکی، او الله شاهدي اداء کوي چې بېشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغو خپلو قسمونو کې).

تفسير: دلته د داسې يوه جماعت ذکر دی، چې په ښکاره سره هغوی ښه کار (تعمير د مسجد) کړی دی، ليکن د بد اعتقادی لامله هغه د دوی د ځان وبال وګرځېده.

دغه واقعه داسې وه، کله چې نبي کريم صلی الله علیه وسلم له مکې څخه هجرت وکړ، نو د مدينې څخه د باندې د «بني عمرو بن عوف» په محلې کې يې واړول، او هلته يې د مسجد قباء بنياد کېښود، او څو ورځې وروسته يې د

مدينې منورې ښار ته تشريف راوړو، او نبوي مسجد يې تعمير کړ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم به هر خالي (شنبه) د مسجد قباء زيارت ته تللو، او دوه رکعته لمونځ به يې کاوه، او د هغه ډېر فضائل يې بيان کړه.

کله چې اسلام ورو ورو په مدينه منوره کې قوي کېده؛ نو د هغه ځای منافقينو به د اسلام په ضد تخريب کولو لپاره رنګارنګ توطئې او پروګرامونه جوړول، يو د دغو څخه دا وو، چې ځنې منافقينو د أبو عامر الراهب په اشاره د مسجد قباء نژدې يوه بله ودانی د مسجد په نامه جوړه کړه، او غوښتل يې چې خپل جماعت سره بېل کړي، او په دې چال کې يې ځنې ناپوه او ساده مسلمانان د مسجد قباء څخه خپلو ځانونو سره مل کړي وه.

نو منافقينو د خپلو خبيثو مقاصدو لپاره د قُباء مسجد په مقابل کې د ضرار مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې داسې بهانه وکړه، چې څمونږ نيتونه بد نه دي، خو د باران او يخنی او رنځورانو له امله چې د قباء تر مسجد پورې ورته تګ ډېر سخت او مشکل دی؛ نو ځکه مو دغه مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه يې هلته د يو ځل لمونځ کولو لپاره د ورتلو خواهش وکړ، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې په دغه وخت کې د (تبوک) غزا ته د تللو لپاره تيارى کړى وو؛ نو هغوى ته يې وويل: که الله تعالى اراده وکړي، نو د (تبوک) نه د بېرته راتګ په وخت کې به درشم.

نو کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د (تبوک) د غزا څخه فارغ شو، او مدينې ته نژدې شو؛ نو جبرئيل علیه السلام دا آيت راوړه، چې په دې يې رسول الله صلی الله علیه وسلم د منافقينو په ناپاکو اغراضو باندې مطلع او خبر کړ، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه کرامو ته حکم ورکړ، چې ډېر ژر دغه ظالم مسجد ته ورشي، او اور ورته واچوي، او د خاورو سره يې خاورې کړي، نو هغوى على الفور اور ورته کړ، او د خاورو سره يې خاورې کړ، په دې ډول د منافقينو او د فاسق أبو عامر ټول ارمانونه د دوی په زړونو کې غوټه پاتې شول.

په دې آيت کې د ﴿لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ څخه دغه فاسق ابو عامر مراد دی.

﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ۝﴾

مه دربېږه ته په دغه (مسجد کې لپاره د لمانځه) له سره هيڅکله، خامخا هغه مسجد چې اېښى شوى دى (تاداو - بنياد يې) پر تقوى (پرهېزګارى)؛ له اولې ورځې ډېر لايق د دې دی، چې ودرېږې ته په هغه کې (لپاره د لمانځه)، په دغه (مسجد) کې داسې سړي دي چې خوښوي دوی دا چې ښه پاک وساتي دوی (ځانونه خپل د ګناهونو او نجاساتو نه)، او الله محبت کوي د ښه ځان پاکوونکو سره.

تفسير: يعنې «په دغه مسجد کې چې د هغه تاداو (بنياد) محض په ضد، کفر، نفاق او د اسلام په عداوت او د الله تعالى او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخالفت باندې اېښى شوى دى، تاسې له سره د لمانځه لپاره مه درېږئ»، ستاسې د لمانځه وړ هغه مسجد دى، چې د هغه تاداو (بنياد) له اولې ورځې راهيسې پر تقوى او پرهېزګارى قائم شوى دى (اعم له دې چې نبوي مسجد وي که د قباء مسجد وي)، چې د هغو لمونځ کوونکي له هر راز ظاهري او باطني نجاستونو او ګناهونو او شرارتونو څخه د خپلو ځانونو د پاکولو او صاف ساتلو اهتمام کوي، نو ځکه پاک الله هم دوی سره محبت کوي.

په حديث کې راغلي دي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د اهل قباء څخه پوښتنه وکړه چې: «تاسې د طهارت او پاکيزه ګۍ څه خاص اهتمام کوئ چې پاک الله ستاسې د تطهير مدح فرمايلې ده؟» دوی وويل چې: «مونږ وروسته

د لوټې د استعمالولو څخه په اوبو سره هم استنجاء کوو»، يعني له عمومي ظاهري او باطني طهارت څخه برسېره دغو خلقو د دې شي اهتمام د عادت څخه زيات کاوه، له دې نه ظاهريږي چې په دغه آيت کې د قباء د مسجد ذکر دی، ليکن په ځينو نورو روايتونو کې بالتصريح راغلي دي چې د ﴿لَمَسۡجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقۡوَىٰ﴾ څخه نبوي مسجد مراد دی، په دې اساس په دواړو مسجدونو باندې دغه صفت صادق دی.

أَفَمَنۡ أَسَّسَ بُنۡيَٰنَهُۥ عَلَىٰ تَقۡوَىٰ مِنَ ٱللَّهِ وَرِضۡوَٰنٍ خَيۡرٌ أَم مَّنۡ أَسَّسَ بُنۡيَٰنَهُۥ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٖ فَٱنۡهَارَ بِهِۦ فِي نَارِ جَهَنَّمَۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٩﴾

آيا نو هغه څوک چې اېښې يې وي تاداو د ودانۍ خپلې پر تقوی (وېرې) باندې له الله څخه، او په رضامندۍ (د الله سره) غوره دی، يا هغه څوک چې اېښې يې وي تاداو د ودانۍ خپلې په غاړې د کندې نړېدونکې باندې؛ نو ونړېږي سره له جوړوونکي په اور د دوزخ کې؟ او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: يعني د هر هغه کار تاداو او بنياد چې په تقوی، يقين، اخلاص او د الله تعالی پر رضا غوښتلو باندې وي، هغه ډېر مستحکم او ټينګ وي، په خلاف د هر هغه کار چې بنا يې په شک، نفاق، مکر، خداع او فرېب باندې وي، هغه د خپلې ناپايدارۍ، سستۍ او بد انجامۍ په لحاظ داسې دی لکه چې کوم عمارت د يوه داسې خاورين پاڼ په سر باندې ولاړ وي، چې د رود اوبو د هغه بيخ بيخي وړی وي، چې که لږ شانې دغه په يوه وينته ولاړ پاڼ وخوځيږي، يا د سيلاب کومه چپه وررورسيږي؛ نو دغه عمارت سره له پاڼه يو ځای لاندې په اوبو کې لوېږي، او بالآخر د دوزخ کندې ته وررسيږي.

لَا يَزَالُ بُنۡيَٰنُهُمُ ٱلَّذِي بَنَوۡاْ رِيبَةٗ فِي قُلُوبِهِمۡ إِلَّآ أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمۡۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

همېشه به وي مانۍ - ابادۍ د دوی هغه چې جوړه کړې وه دوی موجب د شبهې، د شک او د نفاق په زړونو د دوی کې، مګر چې ټوټې ټوټې شي زړونه د دوی (يعني مړه شي)، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د «ريبت» ترجمه يې په «شبهه» سره کړې ده، چې له هغې څخه مراد نفاق دی، يعني د دغه بد عمل اثر داسې شو؛ چې تل د هغو په زړونو کې (تر هغه پورې چې مرګې دوی ټوټې ټوټې نه کړي) نفاق ټينګ او قائم پاتې کيږي، لکه چې د دې سورت په ابتداء کې تېر شوي دي: ﴿فَأَعۡقَبَهُمۡ نِفَاقٗا فِي قُلُوبِهِمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ يَلۡقَوۡنَهُۥ بِمَآ أَخۡلَفُواْ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُواْ يَكۡذِبُونَ﴾.

إِنَّ ٱللَّهَ ٱشۡتَرَىٰ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ أَنفُسَهُمۡ وَأَمۡوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلۡجَنَّةَۚ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقۡتُلُونَ وَيُقۡتَلُونَۖ وَعۡدًا عَلَيۡهِ حَقّٗا فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ وَٱلۡقُرۡءَانِۚ وَمَنۡ أَوۡفَىٰ بِعَهۡدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِۚ فَٱسۡتَبۡشِرُواْ بِبَيۡعِكُمُ ٱلَّذِي بَايَعۡتُم بِهِۦۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿١١١﴾

بېشکه چې الله پيرودلي (اخيستلي) دي له مؤمنينو څخه نفسونه د دوی، او مالونه د دوی؛ په عوض د دې چې بېشکه شته دوی لپاره جنت، (دغه پيرودل - اخيستل په دې شان دي چې) جنګونه کوي دوی په لاره د الله کې، نو وژني مؤمنان (دا کفار)، او وژلی شي دغه مؤمنان (د کفارو له لوري)، وعده ده په دغه (الله) باندې وعده حقه په تورات کې او په انجيل کې او په قرآن کې، او څوک دی ښه وفا کوونکی په وعدې خپلې سره له الله څخه (بلکه هيڅوک نشته)؛ نو خوشاله

شئ تاسې (اى مؤمنانو) په بيع ستاسې باندې هغه چې معامله كړې ده تاسې له الله سره په هغې، او دغه (بيعه چې ده) همدغه برى دى ډېر لوى.

تفسير: له دې نه زيات ګټور او فائدمن تجارت او عظيم الشأن برى به څه وي؟ چې څمونږ د حقيرو ځانونو او فاني أموالو خريدار الله قُدّوس ګرځېدلى دى، څمونږ ځان او مال چې في الحقيقت د همغه پاك الله مملوك او مخلوق دى، محض په أدنى مُلابست سره څمونږ په لوري نسبتوي (او مبيعه) يې دروي، چې په «عقد د بيع» كې مقصود بالذات وي، او د جنت په شان يو ډېر أعلى مقام يې د هغه «ثمن» راوښود، چې «مبيعې» ته د رسېدلو وسيله ده.

نو كله چې موقع او وقت راشي؛ نو ځان او مال د پاك الله په لاره كې په اخلاص سره وړاندې كړئ، او د دغه عالي مقصد لپاره مو ځانونه او مالونه تل تيار او مهيا لرئ ! او د هغو په وركولو كې بخل او شومتيا مه كوئ ! اعمّ له دې نه چې هغه يې واخلي كه يې وانه خلي، ښايي چې هغه د ده په دربار كې تل حاضر او تيار اوسي، نو ځكه يې وفرمايل: ﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ يعني مقصود د الله تعالى په لاره كې د ځان اومال حاضرول دي، وروسته له هغه كه ووژنئ كفار يا ووژل شئ د كفارو له لاسه؛ په دغو دواړو صورتونو كې د «بيع عقد» پوره كيږي، او په يقيني ډول سره د «ثمن» يعني د جنت مستحق ګڼل كيږئ.

ممكن دى چې ځينو ته دغسې كومه وسوسه ور په زړه شي چې معامله خو ښېشكه ګټوره او فائده منه ده، ليكن نقد «ثمن» يې چېرې دى؟ د هغه ځواب يې داسې وركړ: ﴿وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ﴾ يعني د ثمن او د زرو د سوځېدلو هيڅ يوه وېره او خطر نشته، الله تعالى په ډېر تاكيد او اهتمام سره پوخ سند او دستاوېز ليكلى دى، چې د هغه خلاف غير ممكن دي.

ٱلتَّٰٓئِبُونَ ٱلۡعَٰبِدُونَ ٱلۡحَٰمِدُونَ ٱلسَّٰٓئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّٰجِدُونَ ٱلۡأٓمِرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَٱلنَّاهُونَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡحَٰفِظُونَ لِحُدُودِ ٱللَّهِۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١١٢﴾

(دوى) توبه كوونكي دي، عبادت كوونكي دي، شكر كوونكى دي (الله ته په اخلاص)، بې تعلق پاتې كېدونكي دي (د دنيوي لذائذو نه) ركوع كوونكي دي سجدې كوونكي دي، حكم كوونكي دي په معروف (نېكو كارونو)، او منع كوونكي دي له منكرو (بدو كارونو)، او ساتونكي دي د حدودو د الله، او زېرى وركړه (اى محمده !) مؤمنينو ته (چې موصوف دي په دغو صفاتو په جنت سره).

تفسير: ځيني له «السائحون» څخه «روژه نيوونكي» مرادوي، ځكه چې روژه دار د خوړلو او څښلو او نورو شهوانيو لذائذو، او نفسي مرغوباتو څخني بې تعلقه وي، د ځينو نورو په نزد د دغه لفظ مصداق «مهاجرين» دي، چې د خپلو كورونو او كهولونو څخه بې تعلقه شوي دي، او په «اسلام» كې يې هستوګنه كړې ده، ځيني له دې څخه «مجاهدين» اراده كوي، ځكه مجاهد له خپله ځانه بې تعلقه كيږي، او د الله تعالى په لاره كې د سر جارولو (قربانولو) لپاره راوځي، د اكثرو اسلافو په نزد هغه اوله ترجمه مختاره ده، والله أعلم.

شاه صاحب فرمايلي دي: «ښايي د بې تعلقه پاتې كېدو څخه دا مراد وي چې په دنيا پورې زړه ونه تړي».

﴿الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ﴾: يعني د خپلو ځانونو د اصلاح او سنبالولو سره د نورو ځانونه هم اصلاح كوي او سنبالوي.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿۱۱۳﴾

نه دي لایق او روا نبي ته او هغو کسانو ته چې ایمان لرونکي دي چې مغفرت وغواړي دوی لپاره د مشرکانو او اګر که وي دا خاوندان د خپلوۍ وروسته له دې خبرې چې ښکاره شي دوی ته چې بېشکه دوی صاحبان دي د دوزخ !.

تفسیر: هر کله چې مؤمنینو خپل ځانونه او مالونه پر الله تعالی پلورلي (خرخ کړي) دي، نو دغه خبره ضروري ده چې له نورو ټولو ځنې ځانونه راټول کړي، او یواځې پاک الله ته خپل ځان وسپاري، له اعداء الله وو څخه دې چې د هغوی دښمني له الله سره او جهنمي او دوزخیتوب یې معلوم شوی دی؛ د خپلو مهربانیو او محبت سلسله وشلوي، اګر که دغه د الله تعالی دښمنان د ده مور او خور، پلار او بادار (مالک)، ترور او نګور، تره او تربور، نیکه او نیا او نور مخصوص خپلوان هم وي، ځکه هغه چې له الله تعالی څخه باغي او د ده دښمن وي؛ نو هغه د مؤمنانو څرنګه دوستان او خپلوان کېدی شي؟ نو د هر هغه چا چې په نسبت داسې معلومات حاصل شي، چې بالیقین دوزخي دی، اعم له دې نه چې د الله تعالی په وحي سره وي، یا چې په ښکاره ډول سره پر کفر او شرک کې مړ شي، نو د دوی په حق کې استغفار او د بخښنې غوښتنه منع ده.

په ځینو روایتونو کې راغلي دي، چې دغه آیت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مور «بي بي آمنې» په باره کې نازل شوی دی، په ځینو احادیثو کې راغلي دي، چې د رسول الله مبارک تره «ابو طالب» باره کې نازل شوی دی، او ځینو داسې نقل کړی دی، چې مسلمانانو وغوښتل چې د خپلو هغو مشرکینو پلرونو لپاره چې مړه شوي دي؛ استغفار وغواړي، نو په دغه آیت سره دوی د هغوی له استغفاره منع شول.

په هر حال د دې آیت شان نزول هر څه چې وي، حکم خو همدغه دی چې د هغو کفارو او مشرکینو په حق کې چې دهغوی خاتمه پر کفر او شرک باندې معلومه شي؛ استغفار ناجائز دی.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿۱۱۴﴾

او نه وه بخښنه غوښتل د ابراهیم لپاره د پلار خپل مګر په سبب د وعدې چې کړې وه ابراهیم د هغه سره (چې بخښنه به درته غواړم)، نو کله چې معلومه شوه ابراهیم ته چې بېشکه دغه پلار د ده دښمن دی د الله؛ نو بېزاره شو له هغه، بېشکه ابراهیم خامخا ډېر آه کوونکی (نرم زړی) ډېر تحمل والا وو.

تفسیر: د ﴿وَعَدَهَا إِيَّاهُ﴾ ترجمه ځینو داسې کړې ده: کړې وه دغه وعده ابراهیم د خپل پلار سره لکه چې د «مریم» علیها السلام په سورت کې راغلي دي، کله چې د ابراهیم علیه السلام پلار د حق له قبوله اعراض وکړ، او د ضد او عناد له سببه یې ابراهیم علیه السلام په وژلو سره وېراوه، نو د خپلو والدینو د ادب په ملاحظه یې وفرمایل: ﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾، یعني: «زه دالله تعالی له درباره ستا لپاره استغفار غواړم» نو دوی سم له دغې وعدې سره تل استغفار کاوه، لکه چې په بل ځای کې د ﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي﴾ د فرمایلو تصریح هم شته، د دې مطلب داسې نه دی چې ابراهیم علیه السلام د یوه هسې مشرک لپاره بخښنه غواړي، چې هغه د شرک په حالت کې قائم وو، نه، غرض یې داسې وو چې: هغه ته داسې یو توفیق ور په برخه شي چې د شرک له حالته ووځي، او د اسلام په غېږ کې ننوځي، او د اسلام قبول د هغه د خطاوو دمعافی سبب شي: «إن الإسلام یهدم ما قبله».

کله چې لويو اصحابو د ابراهيم عليه السلام دغه استغفار په قرآن کې ولوست، نو د دوی په زړنو کې هم دغه خيال پيدا شو، چې مونږ ته هم ښايي چې د خپلو مشرکينو پلرونو په حق کې استغفار وکړو، د دې خبرې ځواب الله تعالی داسې ورکړ، چې ابراهيم عليه السلام د خپلې يوې وعدې په بناء يواځې تر هغه وقته پورې د خپل پلار لپاره بخښنه غوښتله؛ چې په يقيني ډول سره ورته دا خبره نه وه واضحه شوې چې د ده پلار (آزر) په کفر او شرک او د الله تعالی پر دښمنی باندې مري، ځکه چې پخوا له مرګه احتمال وو، چې توبه وباسي، او په اسلام مشرّف شي او وبخښلی شي.

نو کله چې ابراهيم عليه السلام ته دغه خبره څرګنده شوه، چې د هغه خاتمه په کفر او شرک سره وشوه، او تر مرګه پورې يې د الله تعالی د دښمنۍ څخه لاس وانخيست؛ نو ابراهيم عليه السلام هم ترې بيخي بېزاره شو، او دعاء او استغفار او نور يې ترک کړل، پخوا يې د زړه د نرمی او شفقت لامله دعا کوله، کله چې دتوبې او د رجوع کولو ګرد احتمالات منقطع شول؛ نو ده هم د هغه د خير غوښتلو څخه لاس واخيست، او دغه حادثه يې د نبوّت په صبر او تحمّل سره وځغمله.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدٰىهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَّا يَتَّقُوْنَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۱۵﴾

او نه دی الله چې بې لارې کړي هيڅ يو قوم وروسته له هغه وقت چې لاره يې وښوولې دوی ته (د اسلام) تر هغه پورې چې بيان کړي دوی ته هغه څيز چې ځان ترې وساتي، بېشکه الله پر هر څيز باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعني د حجّت له اتمامه وړاندې او د حق له اظهاره پخوا پاک الله هيڅوک نه ګمراه کوي، ګمراهي دغه ده کله چې الله تعالی خپل احکام په صاف او ښکاره ډول بيان کړي، او بيا د هغه امتثال ونشي، ګواکې اشاره يې وفرمايله: هغو کسانو چې پخوا له ممانعته يې د مشرکينو لپاره بخښنه غوښتلې ده، پر هغو باندې هيڅ يوه مؤاخذه نشته، ليکن وروسته له خبرېدلو څخه داسې کار کول ګمراهي ده.

إِنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيْتُ ۚ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۱۱۶﴾

بېشکه چې خاص الله لره دی سلطنت (بادشاهي) د آسمانونو او د ځمکې، ژوندي کول او مړه کول کوي، او نشته تاسې ته بې له الله څخه هيڅ ولي دوست او نه مددګار.

تفسير: کله چې سلطنت د ده دی؛ نو ښايي حکم هم پرې د هغه وچليږي، دی په خپل محيط علم او کامل قدرت سره هر هغه احکام چې نافذ کړي؛ د بندګانو تکليف او کار دا دی چې بې خوفه او بېخطره د هغه په تعميل او اجراء کې بوخت، مشغول او لګيا شي، او په هغه وخت کې د هيڅا خاطر او لحاظ ته موقع او ځای ورنه کړي، ځکه چې بې له الله تعالی څخه بل هيڅوک پکار راتلونکی نه دی.

لَقَدْ تَّابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهٰجِرِيْنَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ فِيْ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيْغُ قُلُوْبُ فَرِيْقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۱۷﴾

خامخا په تحقيق رجوع کړې ده الله په رحمت پر نبي باندې او پر مهاجرينو او انصارو هغو کسانو چې متابعت کړی وو دوی د نبي د تنګسې او سختی په وخت کې وروسته له هغه چې نژدې

شوي وو چې کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی، بيا رجوع په رحمت سره وکړه الله پر دوی، بېشکه چې هغه پر دوی ډېر مهربان زيات رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې مشکل ساعت څخه مراد د «تبوک» د غزوې زمانه ده، چې په هغې کې څو قسمه مشکلات راپېښ شوي وو: سخته ګرمي، اوږده مسافه، د خرماوو موسم، د هغې زمانې د عظيم الشأن يو سلطنت سره مقابله او پرې د اسلامي لښکر تعرض، بيا د ظاهري بې سروسامانۍ داسې حالت وو، چې يوه يوه دانه خُرما به هره ورځ پر دوو تنو غازيانو باندې وېشله کېده، په آخره کې دې خبرې ته هم وار ورسېده، چې ډېرو مجاهدينو به فقط يوه دانه خُرما په خوله ځېښېله، او بيا به يې پرې اوبه څښلې، بيا د اوبو د فقدان او نشتوالي لامله د اوښانو د فضلاتو په لنډبلو به يې ساعت تېراوه، سورلۍ په دغه اندازه لږه وه، چې په لسو لسو تنو به يو اوښ ور رسېده، چې په نوبت سره يو سورېده او بل به ترې ښکته کېده، د همغه ايثار جذبه او د ځان جارولو او قربانولو جوش وو، چې د اسلامي ډېر يو وړوکي جماعت ته داسې قوت او قدرت ور په برخه کړی شوی وو، چې په هغه سره د دنيا پر ټولو اقوامو باندې غالب او ټول جهان دعلم او عرفان، عدل او احسان په رڼا سره روڼ شو، لله الحمد والمنّه !.

﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ﴾ الآيه - «وروسته له هغه چې نژدې شوي وو چې کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی»، د ځينو مؤمنينو زړونه هم د مشکلاتو او صعوباتو سختيو له هجومه پرېکېدل او لړزېدل، او نژدې وو چې د نبي صلی الله عليه وسلم له رفاقته وروسته پاتې شي، الله تعالی بيا پر دوی مهرباني وکړه، او لاسونه يې ونيوه چې دوی له سره پر داسې خطراتو او وساوسو باندې عمل ونه کړي، او محفوظ ترې پاتې وي، او د مؤمنينو همّتونه يې مضبوط او د دوی ارادې يې لوړې کړې.

وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَرۡضُ بِمَا رَحُبَتۡ وَضَاقَتۡ عَلَيۡهِمۡ أَنفُسُهُمۡ
وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلۡجَأَ مِنَ ٱللَّهِ إِلَّآ إِلَيۡهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡ لِيَتُوبُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ١١٨

او خصوصاً پر هغو درې تنو چې ېبرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنګه شوه پر دوی ځمکه سره له ارتوالي د دې (ځمکې)، او تنګ شو پر دوی زړونه د دوی (له ډېره غمه)، او يقين يې وکړ چې نشته ځای د پناه له (قهره د) الله مګر هم ده ته دی، بيا رجوع وکړه (الله پاک) پر دوی لپاره د دې چې توبه وباسي دوی، بېشکه چې الله همدی دی ښه توبه قبلوونکی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: دغه درې سړي (کعب بن مالك، هلال بن أبي أمية او مرارة بن الربيع) دي، چې سره له دې چې مؤمنان او مخلصان وو، خو د ځان اسانۍ او هوسايۍ (آرامۍ) خوښولو په اثر بې له شرعي عذره د «تبوک» د غزوې له شرکته محروم پاتې شول، کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم بېرته تشريف راوړ، نو دوی نه د منافقينو په شان د دروغو عذرونه وړاندې کړل، او نه يې د ځينو صحابه وو غوندې خپل ځانونه په ستنو وتړل، لکه هغه حقيقي واقعه يې په صافو الفاظو سره عرض کړه، او پخپل قصور او کوتاهۍ باندې يې په ښکاره او علانيه ډول اعتراف او اقرار وکړ، نتيجه داسې شوه چې د منافقينو له لوري په ښکاره ډول سره اغماض وکړ شو، او د هغوی بواطن الله تعالی ته وسپارلی شو، او د «أصحاب السّوراي» يعنې د هغو کسانو چې خپل ځانونه يې پر ستنو پورې تړلي وو، توبه قبوله کړه شوه، او د دغو درې واړو فيصله د څه مودې لپاره تأديبا ملتوي پاتې شوه، وروسته د پنځوسو ورځو د تېرېدو څخه د دوی توبه هم قبوله شوه، د بېرته پاتې کېدلو څخه په ﴿ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ﴾ کې هم دغه مطلب دی، لکه چې بخاري شريف کې د

همدغه «كعب بن مالك رضي الله عنه» څخه نقل شوی دی، د تفصيل لپاره يې صحيح بخاري شريف ته رجوع وکړئ.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَكُونُواْ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! وویرېږئ تاسې له الله نه، او شئ (ملګري) سره له صادقانو (چې محمد او اصحاب يې دي).

تفسير: يعني له رښتينو سره صحبت وکړئ ! او دهغو په شان کارونه کوئ ! او وګورئ چې دغه درې سړي د رښتيا ويلو په سبب وبخښل شول اومقبول وګرځېدل، منافقانو دروغ وويل، او د الله تعالی وېره يې له خپلو زړونو څخه وويستله؛ نو د جهنّم مستحقان شول.

مَا كَانَ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُواْ عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرْغَبُواْ بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ ٱلْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِۦ عَمَلٌ صَٰلِحٌ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

نه دي روا مدينې والا وو ته او هغه چا ته چې چاپېر د دوی دي له (صحرايي) عربو څخه دا کار چې ببرته پاتې شي دوی د الله د رسول نه (په تلو د غزا کې) او بهتر او غوره به نه ګڼي خپل ځان درسول الله صلی الله عليه څخه او نه مينه کوي دوی په ځانونو خپلو له نفسه د رسول نه، دغه (وجوبي متابعت او نهي د مخالفت) په سبب د دې دی؛ چې بېشکه دوی چې دي: نه رسيږي دوی ته تنده او نه ستوماني او نه لوږه په لاره د الله کې، او نه ږدي دوی قدمونه پر کوم ځای چې په قهر سره راولي (دغه قدمونه) کفارو لره، او نه رسيږي دوی هيڅ دښمن ته په رسېدلو سره؛ مګر ليکلی شوی دی دوی ته په سبب د هر يوه له دغو مذکوره وو شيانو عمل نېک، بېشکه چې الله نه خرابوي اجر (ثواب) د نيکي کوونکو.

تفسير: يعنې داسې نه دي پکار چې رسول الله صلی الله عليه وسلم تکليفونه او ربړونه (زحمتونه) وګالي (برداشت کړي)، او مونږ په آرامی او هوسايی (آسانی) سره کښنو، سره له دې چې په دغو پېښو کې اکثره شيان لکه لوږې او تندې رسېدل، تکاليف او ربړونه (زحمتونه) ګالل اختياري امر نه دی، سره له دې د جهاد د نيت په برکت د دغو غير اختياري شيانو په مقابل کې هم صالحه اعمال د دوی د حسناتو په دفتر کې ليکلی کيږي، او په هغو باندې پاک الله دوی ته لوی ثواب او ښه اجر مرحمت فرمايي.

وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

او نه لګوي دوی (په جهاد کې) هيڅ يوه نفقه وړه او نه لويه او نه قطع کوي هيڅ يو ميدان يا کنده (يعني ځمکه په کفارو پسې)؛ مګر خو ليکلی شي هغه دوی ته لپاره د دې چې جزا ورکړي دوی ته الله د هغو ډېرو ښو نېکو کارونو چې وو دوی چې کول به يې (په لاره د الله کې).

تفسير: يعني د ډېر ښه عمل به ډېره ښه جزا ورکوي:

ښکاره دی د غازيانو لوی عزت «»»»» په ژوندون د دې دنيا او آخرت

کله چې پر متخلفينو د جهاد دغسې عتابونه راغلل؛ نو مؤمنانو پخپلو منځونو کې سره وويل چې: که پس له دې نه بيا غزا پېښه شوه؛ نو ټول به ځو له ځرمې (سېلمې) غزا ته؛ نو په دغه مناسبت دغه آيت نازل شو:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿۱۲۲﴾

او نه دي مؤمنان داسې چې ووځي ټول له ځرمې (سېلمې) (غزا يا د علم طلب ته)، نو ولې نه ځي له هرې ډلې له دې مؤمنانو نه يو ټولی لپاره د دې چې پوهه پيدا کړي دغه (تلونکي) په دين کې، او لپاره د دې چې خبر ورسوي قوم خپل ته کله چې بېرته راشي دوی په لوري د هغوی؛ لپاره د دې چې هغوی وويرېږي.

تفسير: په تېرو رکوعاتو کې «جهاد» ته د تللو فضيلت او «جهاد» ته د نه تللو د ملامتی ذکر وو، ممکن وو چې چا داسې ګڼلي وي چې: تل په هر جهاد کې د ټولو مسلمانانو وتـل فـرض عين دي، په دغه آيت کې يې وفرمايل چې: تل دغسې عمومي وتلو ته څه ضرورت نشته، او نه مصلحت دی چې ټول مسلمانان سره يو دم د جهاد لپاره ودرېږي او ور وځي، بلکه دا مناسب دي چې له هرې قبيلې او هر قوم څخه يوه ډله «جهاد» ته ووځي، او نور ټول دې پخپلو کارونو او ضرورياتو کې مشغول او لګيا اوسي.

اوس که نبي کريم صلى الله عليه وسلم په خپل نفيس نفس «جهاد» ته تشريف يوسي، نو له هر قومه څخه هغه جماعت چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره ځي؛ دوی به د نبيّ الله په صحبت کې په سلهاوو حوادثو او واقعاتو عبور کوي، او د ديني احکامو پوهه او علم به حاصل کړي، او د بېرته راتګ په وخت کې به خپلو پاتې شويو اقوامو ته د خپل زيات علم او تجربې په بناء له نېکۍ او بدۍ څخه خبر ورکوي.

شاه صاحب ليکي: «ښايي چې له هر قومه څخه څه خلق او سړي د پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم په صحبت کې واوسي چې ديني علم زده کړي، او نورو پاتې شويو ته يې هم وروښيي، اوس رسول الله مبارک په دغې دنيا کې نه دی موجود، ليکن ديني علوم او علماء موجود دي، او د علم طلب فرض کفايي دی، او جهاد هم فرض کفايي دی، هو ! که په کوم وقت کې د امام له لوري نفير عام وشي، نو فرض عين ګرځي، په «تبوک» کې هم دغه صورت وو، نو ځکه د هغو کسانو څخه چې بېرته پاتې شوي وو؛ پوښتنه وشوه، والله أعلم».

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۱۲۳﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! جنګ کوئ تاسې له هغو خلقو سره چې نژدې دي تاسو ته له کفّارو، او ودې مومي دوی په تاسې کې کلکوالی، او پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله پرهېزګارانو سره دی (په حفاظت او اعانت سره).

تفسير: جهاد فرض کفايي دی، چې له طبيعي ترتيبه سره موافق ړومبنی له هغو کفارو سره وکړ شي چې مسلمانانو ته ډېر نژدې وي، بيا له هغو سره چې دوی ته نژدې وي، همداسې درجه په درجه ښايي چې د جهاد حلقه او دائره

وسيعه او ارته شي، د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم جهاد هم په دغه ترتيب سره شوى دى، په دفاعي جهاد كې هم د فقهې عالمانو همدغه ترتيب غوره كړى دى، چې پر هغه اسلامي ملك باندې چې كفارو چپاو (حمله) وروړې، د هغه ملك په مسلمانانو واجب دي، چې د هغو دفاع وكړي، كه هغوى كافي نه وي، يا لټي (ناراستي) يا سستي كوي، نو په هغو مسلمانانو جهاد واجبيږي، چې دوى ته متصل پراته وي، همداسې كه ضرورت واقع شي؛ نو درجه په درجه له مشرقه نيولې تر مغرب پورې جهاد پرله پسې فرضيږي.

﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾: د مؤمن شان دا دى چې د خپل اسلامي ورور په مقابل كې نرم بردبار وي، او د الله تعالى او د رسول الله د دښمنانو په معاملې كې ډېر كلك، تند، څيرو او شديد وي، تر څو د هغه د نرمۍ او سستى لـه ليدلو څخه دښمنان پرې زړور او جريء نشي: ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (٦ جزء د المائدې سورت (٥٤) آيت (٨) ركوع)، ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ (٢٦ جزء د الفتح سورت (٢٩) آيت (٤) ركوع)، ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (٢٨ جزء د التحريم سورت (٩) آيت (١) ركوع)، (١٠ جزء، سورة التوبة (٧٣) آيت، (١٠) ركوع.

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ الآيه - يعنې د الله تعالى څخه ويريدونكو كسانو ته نه ښايي چې له هيڅ كوم يوه كافر قوم څخه وويريږي، يا د هغو په مقابل كې ځان ښكته وګڼي، او هر څومره چې مسلمانان د الله تعالى څخه وويريږي؛ تر هغه وخته پورې او په همغې اندازې دوى په كفارو باندې برى او غلبه مومي، اى پاك الله ! ته څمونږ زړونه له خپلې وېرې او مينې څخه ډك كړې !.

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَانًا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾

او كله چې نازل كړى شي كوم سورت؛ نو ځيني له دغو منافقانو هغه دي چې وايي: كوم يو دى له تاسو چې زيات كړ هغه ته دې سورت ايمان؟؛ نو هر چې هغه كسان دي، چې ايمان لرونكي دي؛ نو زيات كړ (دغه سورت) دوى ته ايمان حال دا چې دوى خوشاليږي. او هر چې هغه كسان دي، چې په زړونو د دوى كې مرض (د نفاق، شك او كفر) دى؛ نو زياتوي (دا سورت) دوى ته ګندګي پر ګندګۍ د دوى (چې كفر او شك دى)، او مري دوى په دې حال كې چې دوى كافران دي.

تفسير: هر كله چې كوم قرآني سورت نازلېده؛ نو منافقينو به په خپلو منځونو كې يو له بله سره، يا له ځينو ساده او ضعيف الاعتقادو مسلمانانو سره د استهزاء او تمسخر له لورې ويل: «څرنګه صاحبه ! په تاسې كې د كوم كوم سړي ايمان دغه سورت در زيات كړ؟» مطلب به يې داسې وو چې ـ معاذ الله ـ په دغه سورت كې څه شى اېښى دى؟ او كوم حقائق او معارف په كې شته چې د ايمان او ترقي موجب وګڼل شي؟.

پاك الله د دوى د دغې وينا داسې جواب وفرمايه: بېشكه چې د مؤمنانو ايمان ته د الله تعالى د كلام له آورېدلو څخه ترقي، تازه ګي، او تزييد ور په برخه كيږي، او د هغو زړونه مسرور او منشرح كيږي، هو ! د هغو كسانو په زړونو كې چې د كفر او نفاق رنځوري او ګندګي وي؛ نو د دوى په رنځورۍ او ګندګۍ كې تزييد كيږي، تر دې حده پورې چې دغه رنځوري به د دوى ساه وباسي، بيا به يې پريږدي.

أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿۱۲۶﴾

آيا فکر نه کوي او نه ګوري دوی؟ چې بېشکه مبتلا کولی شي (په ډول ډول مصائبو) په هر یوه کال کې یو کرت یا دوه کرته، بیا له سره هغوی نه توبه کوي، او نه پند اخلي.

تفسیر: یعنې لږ تر لږه په هر کال کې یو ځلې یا دوه ځلې دغه منافقین په فتنه او آزموینه کې غورځول کیږي، مثلاً قحط، رنځوري او په نورو ارضي یا سماوي آفتونو کې مبتلا کیږي، یا د پاک رسول الله په مبارکه ژبه د دوی نفاق علانیه او ښکاره څرګندیږي، یا د جنګ او جهاد په وخت کې د دوی وېره، بې زړه توب، نفاق او د زړه څېره ښکاره کیږي، مګر دوی داسې بې حیا او بد باطن واقع شوي دي؛ چې له سره یې سترګې نه شرمیږي، او سره له تنبیهاتو بیا هم په سمه لاره نه راځي، او نه له خپلو خطاوو څخه توبه وباسي، او نه وروسته له دې نه پند او نصیحت قبلوي.

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا ۚ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿۱۲۷﴾

او کله چې نازل کړی شي کوم سورت؛ نو وګوري ځینې د دوی ځینو نورو ته: (حال دا چې وائي:)، آیا ویني تاسې کوم یو (د مسلمانانو، که چا دوی ونه لیدل نو پاځېدل به) بیا به لاړل (له مجلسه)، ګرځولي دي الله زړونه د دوی په سبب د دې چې دوی هسې قوم دی چې نه پوهیږي (په ګټه او تاوان خپل).

تفسیر: یعنې د نبي صلی الله علیه وسلم له مجلس څخه ګرځي، الله تعالی د دوی زړونه ګرځولي دي، چې دوی له خپله جهله او حماقته د ایمان د خبرو پوهېدل او قبلول نه غواړي.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۲۸﴾

خامخا په تحقیق راغلی دی تاسې ته یو رسول له جنسه ستاسې، چې ډېر سخت درووند دی پر ده باندې هغه کار چې تاسې تکلیف مومئ (له هغه)، ډېر حرصناک دی په (هدایت) ستاسې، خاص پر مؤمنینو باندې نهایت شفیق ډېر مهربان دی.

تفسیر: یعنې له هر هغه شي څخه چې تاسې ته تکلیف یا سختي رسیږي؛ هغه پر ده باندې ډېر سخت او درووند دی، په هرې ممکنې طریقې سره رسول الله صلی الله علیه وسلم هم دا غواړي، چې د ده پر امت باندې آساني وي، او دنیوی او اخروي عذاب څخه محفوظ پاتې وي، نو ځکه هغه دین چې دوی له خپله ځانه سره راوړی دی؛ هغه سهل، آسان، بې تکلیفه او پوست دی، او خپلو کاردارانو ته هم دغه نصیحت کوي چې: «یسروا ولا تعسروا» «آساني کوئ ! سختي مه کوئ پر خلقو !».

﴿حَرِيصٌ عَلَيْكُم﴾ الآیه - یعنې ستاسې د خیر غوښتلو او نفع رسولو خاص اشتیاق او بېقراري د ده په زړه کې شته، هغه خلق چې د دوزخ په لورې منډې وهي؛ هغوی له ملاوو څخه پرله پسې نیسي، او د هغه څخه یې ستنوي (منع کوي)، د ده لوی کوښښ او آرزو دا ده چې د الله تعالی بندګان اصلي ښېګڼو (نېکیو) ته ورسیږي، او حقیقي برى ومومي، د جهاد او د نورو مقصد همدا یواځې وینې تویول نه دي، بلکه دمجبوریت په وخت کې دجهاد لاره نیول کیږي، کله چې کفار پخپله هم اسلامي دعوت نه مني او د دعوت په مخکې هم خنډ کیږي، نو دجهاد نوبت رسیږي.

﴿فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾﴾

نو که وګرځېدل دا (خلق له ایمان راوړلو په تا باندې) نو ووایه: کافي دی ماته الله، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر همدی دی، پر همده توکل کړی دی ما، حال دا چې رب د عرش لوی دی.

تفسیر: یعنې که ستاسې د دې عظیم الشأن شفقت او خیر غوښتلو او زړه سوی قدر خلق ونه کړي، نو هیڅ پروا نشته، فرض یې کړئ، که ټول جهان له تاسې څخه مخ وګرځوي، نو یواځې پاک الله تاته بس او کافي دی، چې ما سوا له هغه بل هیڅوک نه د عبادت او بندګۍ وړ او لایق، او نه د توکل او اعتماد مستحق کېدی شي، ځکه چې د ځمکې او آسمان سلطنت او د عرش عظیم (شهنشاهي تخت) مالک هم دی دی، او ګردې نفعې او اضرار، هدایت او ضلالت د همده په لاس کې دي.

فائده: په ابو داود شریف کې له ابو الدرداء رضي الله تعالی عنه څخه روایت دی: «هر هغه سړی چې صبا او بېګاه اوه اوه ځلې ﴿حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ ولولي؛ الله تعالی به د ده د ټولو هومو او غمومو لپاره کافي شي»، باقي د عرش د عظمت په متعلق که مو د تفصیلاتو د لوستلو شوق وي؟ نو د همدې آیت په ذیل او لمن کې دې د «روح المعاني» مضامین ولوستل شي.

تمّت سورة التوبة بفضل الله تعالی وحسن توفیقه ــ اللهم تُب علینا واجعل لنا براءة من النار، إنك أنت التواب الرحیم.

سُوْرَةُ يُوْنُسَ

«د (يونس) سورت مكي دى، يو سل او نهه آيتونه او يوولس ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰) او په نزول كې (۵۱) سورت دى، د (بني اسرائيل) له سورت څخه وروسته نازل شوى دى».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

الٓرٰ ۚ تِلۡكَ اٰیٰتُ الۡكِتٰبِ الۡحَكِیۡمِ ①

دغه آيتونه دي د كتاب (قرآن) ډک له حكمته.

تفسير: دغه آيتونه د داسې مضمون اومحكم كتاب دي؛ چې د هغه هره خبره پخه او مضبوطه ده، الفاظ يې د دې لامله محكم او مضبوط دي، چې تل له تبديلۍ اوتحريفه محفوظ دي، علوم يې له دې جهته مضبوط او پاخه دي، چې ډېر زيات سم له عقله او حكمته سره دي، احكام يې له دې سببه ښه او جيد دي، چې وروسته له دې بل كوم ناسخ كتاب راتلونكى نه دى، اخبار او قصص يې هم بيخي ښه او دُرست او د واقع سره موافق دي، كله چې عليم او حكيم الله دغه پاک كتاب د خپل كامل علم سره را نازل كړى دى؛ نو ولې به هم داسې نه وي !.

اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنۡ اَوۡحَیۡنَاۤ اِلٰی رَجُلٍ مِّنۡهُمۡ اَنۡ اَنۡذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡۤا اَنَّ لَهُمۡ قَدَمَ صِدۡقٍ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ ۣؕ قَالَ الۡكٰفِرُوۡنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِیۡنٌ ②

آيا دى خلقو ته تعجب (له دې خبرې) چې وحي وكړه مونږ يو سړي ته له دوى نه؛ چې وويروه خلق (نه منونكي) او زېرى وركړه هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى، چې بېشكه شته دوى ته مرتبه لويه رښتينې په نزد د رب د دوى، نو وايي دا كافران چې: بېشكه دغه (محمد) خامخا كوډګر دى ښكاره.

تفسير: يعني په دغه كې د حيرانتيا او تعجب څه خبره ده؟ چې پاک الله د انسانانو د اصلاح او هدايت لپاره همغسې يو انسان مأمور كړى دى، او هغه ته يې خپل داسې پيغام ورلېږلى وي، چې پر هغه نور كسان بلا واسطې خبر نشي، او دغه رسول الله صلى الله عليه وسلم ټول مخلوق د خالق د نافرمانۍ له مهلكو نتائجو او عواقبو څخه خبروي، او د الله تعالى د احكامو منونكو ته زېرى او بشارت وركړي؛ چې د رب العزت په دربار كې د صالحو نېكو اعمالو په بركت، او په ايمان او طاعت، د پيغمبر شفاعت او نورو ډېرو لويو مرتبو او ډېرو هسكو درجو ته رسيږي، او ډېر اعلى سعادت او اقصى كرامت او ازلي فلاح او ابدي صلاح د دوى په برخه كې ليكلې شوې ده.

﴿قَالَ الۡكٰفِرُوۡنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِیۡنٌ﴾ الآيه - يعني قرآني وحيې ته د ده د فوق العاده مؤثريت او بې نهايته بلاغت له سببه كوډې (جادو) او د هغه راوړونكي ته ساحر (كوډګر) وايي.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِیۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ فِیۡ سِتَّةِ اَیَّامٍ ثُمَّ اسۡتَوٰی عَلَی الۡعَرۡشِ یُدَبِّرُ الۡاَمۡرَ ؕ مَا مِنۡ شَفِیۡعٍ اِلَّا مِنۡۢ بَعۡدِ اِذۡنِهٖ ؕ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمۡ فَاعۡبُدُوۡهُ ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوۡنَ ③

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه چې پیدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو په عرش باندې، تدبیر کوي د ټولو کارونو، نشته هیڅ شفیع (چې شفاعت وکړي شي په ورځ د قیامت کې) مګر وروسته د اذنه د الله، دغه الله (چې موصوف دی په دې صفاتو) رب ستاسې دی؛ نو عبادت کوئ تاسې د ده، آیا (فکر نه چلوئ) نو پند نه اخلئ؟

تفسیر: ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾: د دې آیت معنی او تفسیر د «الأعراف» په سورت (۵۴) آیت کې په تفصیل سره تېر شوي دي، د هغې څخه دې استفاده وشي !.

﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾: د «الأعراف» د سورت په (۷) (۵۴) آیت، رکوع کې هم داسې یو آیت تېر شوی دی، دلته دې هم د هغو فوائدو څخه فائده واخیستله شي.

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾: یعنې د ټولو مخلوقاتو تدبیر او انتظام د الله تعالی په بالغه حکمت او قاهره قوت کې دی.

﴿مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ﴾ یعنې شریک او حصه دار د ده په الوهیت کې څوک چېرې کېدی شي، همدغه تش سپارش هم د ده په لوی دربار کې بې د ده د حکم او اجازې څخه امکان نه لري، او هیڅوک پرته د الله تعالی د ارادې څخه د سپارښت لپاره هم شونډې نشي خوځولی.

﴿ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾: یعنې ښه فکر وکړئ، چې د داسې رب څخه ما سوا چې صفات يې مخکې بیان شول؛ بل څوک شته چې د هغه د بندګۍ او عبادت وړ (لایق) وي؟ بیا نو تاسې څرنګه جرأت او ځغردې (ضد) کولی شئ، چې د هغه خالق، مالک، مطلق شهنشاه او بر حق حکیم له احکامو او د ده د رسول له احکامو څخه محض د وهمونو او ګمانونو په اثر انکار، او هغه ټول سره دروغجن کوئ؟ !.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ④

خاص هم ده ته ورتله ستاسې دي د ټولو، وعده کړې ده الله وعده حقه، بېشکه دی اول پیدا کوي دا مخلوق، بیا يې ژوندی کوي (پس له مرګه) لپاره د دې چې جزاء ورکړي هغو کسانو ته چې ایمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه عملونه په عدل، انصاف سره، او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ شته دوی ته څښل له ایشېدلو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کفر به يې کولو.

تفسیر: یعنې له همده څخه ستاسې ابتداء او د همده په لوري ستاسې انتهاء ده، او په آخر کې ټول د ده په لوري ورتلونکي یئ، بیا د ده او د ده د رسولانو د احکامو څخه څرنګه غاړه غړوئ.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ⑤

الله هغه ذات دی چې ګرځولې يې دی لمر روڼ (ځلېدونکی) او سپوږمۍ روښانه، او مقدّر (مقرر) کړي يې دي هر یوه ته منزلونه، لپاره د دې چې پوه شئ تاسې په شمېر د کلونو او په حساب (د میاشتو او ورځو)، نه دي پیدا کړي الله دا شیزونه مګر په حقه سره، په تفصیل سره بیانوي دلائل لپاره د هغه قوم چې پوهېږي.

تفسیر: «نور» له «ضیاء» څخه عام دی، «ضیاء» خاص هغه «نور» ته وایي، چې زیات روڼ او ځلېدونکی وي، ځینې وایي: هغه چې رڼا یې ذاتي وي «ضیاء» ده، او هغه چې له بل شي مستفاد او مستنار او رڼا کیږي؛ هغه «نور» دی، د لمر رڼا په دغه عالم الأسباب کې د بلې کرې ځنې نه حاصلیږي، د سپوږمۍ رڼا البته د لمر له رڼا څخه مستفاده ده، او ځینو محققانو په دواړو کې دغه فرق رانښوولی دی، چې «نور» مطلق رڼا ته وایي، «ضیاء» او «ضوء» د هغې د انتشار (خورېدلو) نوم دی، د لمر د رڼا انتشار څرنګه چې زیات دی، نو ځکه هغه یې په «ضیاء» سره تعبیر وفرمایه، و الله أعلم بمراده.

﴿وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ﴾ : یعنې هره ورځ یې په تدریج سره تنقیص او تزیید کوي، ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ﴾ (۲۳ جزء د یس شریف سورت (۳۹) آیت (۳) رکوع).

د هیئت علماوو د سپوږمۍ دورې شمېرلې دي، او اته ویشت منازل یې ورته مقرر کړي دي؛ چې پر دوولسو برجو منقسم دي، په قرانکریم کې خاص د هغو مصطلحاتو مراد نه دي، بلکه مطلق سیر، او د مسافت مدارج ترې مراد وي.

﴿لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾ یعنې د کلونو حساب او د میاشتو ورځو کی او لوی شمېر ټول د لمر او سپوږمۍ په حرکاتو پورې تړلي دي، که لمر او سپوږمۍ نه وي، نو شپه او ورځ، قمري او شمسي میاشتې، کال او نور به څرنګه متعین کېدل؟ حال دا چې برسېره پر دنیوي ژوندون او د معاشي چارو، د ډېرو شرعیه وو احکامو د اوقاتو ټاکل (مقررول) او تعیین هم په همدغه لمر او سپوږمۍ سره کیږي.

﴿مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ یعنې د فلکیاتو سلسله هم داسې خوشې چټي (بېکاره) شی او کیفما اتفق نه ده، بلکه له ډېر عظیم الشأن نظام او تدبیر لاندې چلیږي، او په زرهاوو فوائدو او حکمتونو باندې مشتمله ده.

﴿يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ : یعنې پوه خلق او عقلاء د دغه نظام له کتلو څخه د پاک قادر حکیم الله سُراغ او پته لګوي، او د مادیاتو له انتظامه د روحانیاتو د عالم په متعلق هم اندازه لګوي، چې په هغې روحاني دنیا کې څرنګه لمر او سپوږمۍ پاک الله پیدا کړي دي، او همدغو ته انبیاء او مرسلین وایي.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ۝

بېشکه په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تـل اوږدیـږي او لنډیږي، او یوه په بلې پسې راځي یخ او ګرمیږي)، او په هغو شیزونو کې چې پیدا کړي دي الله په آسمانونو کې او ځمکه کې؛ خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د قوم چې ویریږي (له رحمان او ځان ساتي له عصیانه).

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ۝ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝

بېشکه هغه کسان چې نه لري امیـد د ملاقات ځمونږ او خـوښ دي په دې ژوند لږ خسیس او آرام یې نیولی په دی (ژوند پورې) او هغه کسان چې دوی له آیتونو ځمونږ نه غافلان دي. دغه مذکوره کسان ځای د ورتلو د دوی اور (د دوزخ) دی په سبب د هغه چې وو دوي چې کول به یې.

تفسیر: یعنې له دنیا سره یې داسې زړه ونښلاوه او هسې په کې مشغول او لګیا شول چې له آخرته او د الله تعالی د مخامخ کېدلو او لیدلو څخه بیخي بې پروا شول، او هم دغه د څو ورځو ژوندون یې د ځان مقصود او معبود وګرځاوه، او د قدرت په هغو نښو او دلائلو یې چې پاس یاد شول؛ له سره هیڅ غور او تأمل ونه کړ، چې داسې مضبوط او حکیمانه نظام خو همداسې بېکاره او چټي (فضول) نه دی جوړ کړی شوی، او ضرور د دې لویې کارخانې څخه کوم خاص

مقصد او مدّعا شته، بيا نو هغه ذات چې اول ځلې يې داسې عجيبه او غريبه كارخانه او مخلوقات پيدا كړي دي، هغه ته د هغه بيا پيدا كول هيڅ ګران او مشكل نه دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَانِهِمْ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾

بېشكه هغه كسان چې ايمان يې راوړى او كړي يې دي ښه (عملونه) وبه ښيي دوى ته رب د دوى لاره د جنت په سبب د ايمان د دوى، چې بهيږي له لاندې (د كورونو او باغونو) د دوى (ځلور قسمه) ويالې په باغونو د آرامۍ (ډك له نعمتونو).

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۚ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

دعاوې (ويناوې) د دوى به په دې جنتونو كې (دا وي) چې پاكي ده تا لره اى الله، او پېشكشي د دوى به په دغه (جنت) كې سلام وي، او خاتمه د دعا (وينا) د دوى به دا وي چې ټولې ثناوې ستاينې (د كمال صفتونـه) خاص الله لره دي، چې رب (پالونكى) د ټولو عالميانو دى.

تفسير: يعني كله چې جنتيان د جنت نعمتونو او د الله تعالى فضل او احسان ته ګوري «سبحان الله» به وايي، او كله چې د پاك الله څخه د كوم شي د غوښتلو مينه او آرزو كوي، مثلاً كه كوم مرغه (طير) يا مېوه يا بل شى يې وليد، او ورته يې رغبت پيدا شو؛ نو ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وايي، د دې الفاظو د اورېدلو سره متصل پرښتې به هم همغه شى على الفور ورحاضر كړي، ګواكې همدغه لفظ به د دعاوو قائم مقام شي.

﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ يعني جنتيان به د ملاقات په وقت كې يو بل ته سلامونه اچوي، لكه چې په دنيا كې هم د مسلمانانو دغه عادت او دستور دى، او هم د پرښتو سلام اچول جنتيانو ته بلكه بالذات د الله تعالى له لوري د سلام تُحفې راتلل په پاك قرآن كې منصوص دي: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ﴾ (۲۳ جزء د ﴿يسٓ﴾ سورت (۵۸) آيت (۴) ركوع)، ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ۞ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾ (۱۳ جزء د الرعد سورت (۲۲-۲۳) آيت (۳) ركوع).

﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾: وروسته د جنت له رسېدلو څخه دنيوي تفكّرات او كدورات خاتمه مومي، او تش په يوه ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ ويلو سره هر شى سم د جنتيانو له غوښتنې سره ورسيږي، نو د دوى د هرې دعا او وينا خاتمه به په ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سره وي، او ښايي چې طبعا دې همداسې وي.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُم بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ ۖ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾

او كه جلتى سره ورسوي الله خلقو ته بدي په شان د جلتۍ د غوښتنې د دوى نېكي او خير لره؛ نو خامخا راليږلې شوي به وو دوى ته اجل (موت) د دوى، نو پرېږدو مونږ هغه كسان چې نه لري اميد دوى د ملاقات ځمونږ (په قيامت كې) په سركشۍ ددوى كې چې سرګردانه به وي.

تفسير: كله انسان د دنيوي حوادثو څخه په تنګيږي، او د خپل ځان يا اولاد او نورو په حق كې ښېرې كوي، لكه چې له تجربې څخه ظاهر دي، نو اوس كه الله سم د دوى له غوښتنې سره فوراً لاس په لاس عذاب يا بدي ژر هغو ته وروړسوي، ځومره چې دوى ژر د نېكۍ د رسېدلو غوښتنه كوي، نو د بدۍ له وبال څخه يوه لحظه هم فرصت نه مومي، او د ژوندون مزى به يې هغه ګړۍ وشكيږي، مګر د الله تعالى له درباره په نېكۍ او بدۍ كې مصلحت سره موافق

تأخیر او تحمّل کيږي، ښو نېکان تربيت ومومي، او بد کاران په غفلت کې ولوېږي، او د هغو د شرارت جام تر څنډو (غاړو) پورې ډک شي.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنۢبِهِۦٓ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُۥ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿۱۲﴾

او کله چې ورسيږي انسان ته ضرر (تکليف)؛ نو بولي مونږ (پروت) په اړخ يا ناست يا ولاړ (يعنې په هر حال)، نو کله چې لرې کړو له ده څخه ضرر تکليف د ده؛ نو درومي په کفر خپل باندې لکه چې نه يې وو بللي مونږ (دفع کولو د) هغه ضرر ته چې رسېدلی وو ده ته، همداسې ښايسته کړی شوی دی دغو اسراف کوونکو ته هغه (عصيان) چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې انسان اول د خپلې بېباکۍ څخه د عذابونو غوښتنه کوي، او پخپلې ژبې بدې غواړي، مګر دومره کمزور او ناتوانه هم دی، چې که لږ څه تکليف ور ورسيږي؛ نو ژر تر ژره ويرېږي، او څمونږ په بللو سره پيل (شروع) کوي، او تر هغه وقته پورې چې پرې مصيبت وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر حالت کې پاک الله يادوي او ترې استمداد غواړي، مګر کله چې تکليف ترې لرې کړ شي؛ نو ترې هغه ټولې ويناوې عذر او زارۍ هېرېږي، او داسې يو وضعيت ښکاره کوي چې ګواکې ده له سره الله تعالی ته خپل احتياج او اړتيا نه وه وروړاندې کړې، او پخپل همغه تکبر، غرور، لوبې، غفلت او د ځانمنۍ (خودنمايۍ) په نشو کې مست ګرځي، او په همغه ضد او عناد لګيا اوسيږي چې پخوا له دې نه په کې اخته او مبتلا وو.

په حديث کې راغلي دي چې «ته په عيش او عشرت، هوسايۍ او آرامۍ کې خپل الله يادوه ! نو الله تعالی به هم تا په سختيو، مصيبتونو او تکليفونو کې يادوي»، د مؤمن له شانه دا دي؛ چې په هيڅ وقت کې پاک الله نه هېروي، تل په سختۍ او مصيبت کې صابر او په وقت د عيش او پراخۍ او وسعت کې شاکر اوسيږي، او د الله جلّ وعلا حمد او ثناء ادا کوي، دا همغه شی دی چې د هغه توفيق پر ته (علاوه) له مؤمنه د بل چا په برخه نه کيږي.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا۟ وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَٰتِ وَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ كَذَٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿۱۳﴾

او خامخا په تحقيق هلاک کړي وو مونږ اهل د زمانو چې وو پخوا له تاسو کله چې ظلم يې کړی وو، او حال دا چې راوړي وو هغو ته رسولانو د هغو ښکاره دلائل، او له سره نه وو چې ايمان يې راوړی وی، همداسې سزا ورکوو مونږ قوم مجرمانو ته.

تفسير: يعنې که سم د هغو د غوښتنې سره ژر عذاب ورنشي يا خو ترې تکليف او مصيبت لرې شي؛ نو ښايي چې بې فکره نشي، ځکه د ظلم او شرارت او بې ايمانۍ سزا هرومرو ژر يا په ځنډ وررسېدونکې ده، سنت الله له قديمه راهيسې په همدې باندې جاري دی، کله چې خلقو سره له دې چې د انبياوو او مرسلينو ښکاره دلائل او معجزې يې وکتلې، خو وروسته له هغه يې هم ظلم او تکذيب ته ملاوې وتړلې، او په هيڅ ډول د ايمان او تسليم په لورې متمائل نشول، نو هغوی آسماني عذاب هلاک کړي دي، او تل مجرمينو ته په يوه قسم نه په بل قسم سزا رسېدلې شي.

ثُمَّ جَعَلْنَٰكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى الْأَرْضِ مِنۢ بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾

بيا مونږ ورګرځولئ تاسې (ای محمدي امته !) خليفګان په ځمکه کې وروسته له هغو څخه لپاره د دې چې وګورو مونږ چې څرنګه عمل کوئ تاسې.

تفسير: يعني د پخوانيو په ځای تاسو ته يې د ځمکې په سر هستوګنه درکړه، تر څو وکتل شي چې تاسې تر کومه حده پورې د خالق او د مخلوق حقوق پېژنئ، او ادا کوئ يې؟ او د الله تعالی له رسولانو سره څرنګه معامله کوئ؟ نېک که بد؟ هر ډول عمل چې وکړئ سم له هغه سره تاسې سره مناسبه معامله کولی کېږي، وروسته له دې نه د هغې معاملې ذکر دی، چې کفارو او منکرانو له پاک قرآن عظيم يا له رسول کريم يا الله قدّوس سره کړې وه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ
قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ
رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

او کله چې ولوستل شي پر دغو (کفارو) آيتونه ځمونږ حال دا چې واضح دي؛ نو وايي هغه کسان چې نه لري اميد د ملاقات ځمونږ، چې راوړه يو قرآن چې غير وي له دې قرآن نه، يا يې بدل کړه (چې د بُتانو عيبونه او دغه احکام په کې نه وي) ووايه (ای محمده دوی ته) ! چې نه ښايېږي ماته دا چې بدل کړم دغه (قرآن) له ځانه خپله، متابعت نه کوم زه مګر د هغه وحی چې رالېږلی شوی دی ماته (بې له زيادت او نقصان)، بېشکه زه وېرېږم که نافرماني وکړم د رب خپل (په تبديل د قرآن سره) له عذاب د ورځې لويې.

تفسير: کله چې د بت پرستی يا د کفارو د مخصوصو عقائدو او نورو ترديد کولی شي؛ نو کفّار متوحش او ترهور کېږي، او په ډېر نفرت او کراهيت سره رسول الله صلی الله عليه وسلم ته وايي چې: پاک الله ته ووايه چې: «بل کوم هسې قرآن درکړي چې په کې دغسې مضامين نه وي، او که همدغه قرآن پاتې کېږي؛ نو دومره برخه يې ښايي چې هرومرو اصلاح او ترميم کړئ، چې بت پرستي او نورو په متعلق په کې خبرې شته».

د هغو خلقو له ذهنيت څخه دغه غوښتنې دومره زياتې مستبعدې نه ښکاري، چې د تيرو (ګټو) او لوټو په بتانو باندې يې د ألوهيت تصرّفات او اختيارات تقسيم کړي وو؛ چې يو رسول هم د داسې تصرّفاتو او اختياراتو مالک فرض کړي، يا به دغه وينا تشه د الزام او استهزاء په ډول وي.

په هر حال د دې تحقيقي جواب دا دی چې پخپله يې پاک الله داسې فرمايي: د کومې پرښتې يا رسول کار دا نه دی، چې له خپل لوري د الله تعالی په کلام کې ترميم وکړي، يا يې يو ټکی يا حرکت تبديل يا لاندې باندې کړي، د رسول الله صلی الله عليه وسلم وظيفه دا ده: هغه وحي چې الله تعالی له لوري راشي؛ هغه بې له تزيده او تنقيصه د ده د حکم سره موافق ورسوي، او تعميل يې وکړي، رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی د وحي تابع دی، الله تعالی د رسول تابع نه دی چې څرنګه کلام تاسې غواړئ همغسې د الله تعالی له درباره يې راوړي، د الله تعالی په وحيې کې له ادنی ځنې ادنی تصرّف قطع او پرېکول ډېر لوی معصيت او سخته ګناه ده، بيا هغه معصوم بنده ګان انبياء عليهم السلام چې له ګردو څخه زيات له الله تعالی څخه وېرېږي؛ هغوی داسې معصيت او نافرمانی ته کله نژدې ورتلی شي.

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که د الله خوښه وی نو ما به نه وو لوستی دا (قرآن) پر تاسې او نه به خبر کړي وی (الله) تاسې په دې (قرآن)، نو په تحقيق اوسېدلی وم زه په تاسې کې ډېر عمر پخوا له (نزوله د) قرآنه، آيا نو عقل نه لرئ تاسې؟ !.

تفسیر: یعني هر هغه څه چې د الله غوښتنه ده؛ همغه زه ستاسې په مخ کې لولم، او هومره چې د ده خوښه وي؛ څما په وسیله تاسې پرې خبروي، که د ده اراده پرته (علاوه) له دې نـه وي؛ نو څما څه طاقت او توان وو، چې له خپله ځانه کوم کلام او خبره جوړه کړم، او بیا هغه د ده په لوري منسوب کړم، آخر څما څلوېښت کاله عمر ستاسې تر سترګو لاندې تېر شوی دی، او په دغومره اوږد مدّت کې تاسې ته څما د ټولو حالاتو په متعلق هر قسم تجربې او معلومات حاصل شوي دي، څما صداقت، عفّت، امانت او نور حسنه اخلاق په تاسې کې ضرب المثل دي، څما امیتوب او د کوم معلم په مخ کې د شاګردۍ لپاره نه کېناستل؛ یوه معروفه او مسلّمه واقعه ده.

نو بیا چا چې تر څلوېښت کلنۍ پورې نه کومه قصیده لیکلې وي، او نه په مشاعراتو کې شریک شوی وي، او نه یې چېرې کوم کتاب پرانیستلی وي، او نه یې قلم په لاس کې اخیستی وي، او نه په کومې مدرسې، مکتب او نورو کې د لوستلو لپاره ناست وي، او یو ناڅاپه داسې یو کلام پېش، وړاندې کړي، چې پخپل فصاحت، بلاغت، جزالت، سلاست، روانۍ او د اسلوب په جدّت کې ټول پیریان او انسانان عاجز کړي، او د ده د علومو او معارفو او حقائقو په مقابل کې د ټول جهان علم او عرفان بېرته پاتې شي؛ نو آیا پس تاسې عقل نه لرئ؟ او نه پوهېږئ چې دغه قرآن ما له ځانه نه دی ساز کړی، او ولې به زه په الله تعالی دروغ تړم څکه چې:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا نه چې تړي پر الله باندې دروغ یا نسبت د دروغو کوي آیتونو د ده ته؟ (بلکه نشته)، بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي مجرمان.

تفسیر: یعني ګناهګارانو او مجرمانو ته حقیقي بری، فتحه او ښېګڼې نشي حاصلېدی، اوس تاسې خپله فیصله وکړئ ! چې ظالم او مجرم څوک دی؟ که په فرض محال زه دروغ جوړ کړم، او هغه پاک الله ته یې منسوب کړم، نو ما غوندې بل هیڅوک ظالم نشي کېدی، لیکن له هغه دلیل څخه چې په تېر آیت کې تېر شوی دی؛ ثابته شوه چې دغه احتمال بالکل باطل دی، نو کله چې څما صداقت ثابت او ستاسې د جهل او د عناد لامله د الله تعالی کلام دروغجن کوئ؛ نو اوس د ځمکې په مخ کې له تاسې څنې هیڅوک لوی ظالم نشي کېدی.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ ۚ
قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

او عبادت کوي دغه (کفار) غیر له الله د هغو بتانو چې نشي رسولی هیڅ ضرر دوی ته (که یې عبادت ونه کړي)، او نه نفع رسولی شي دوی (که یې عبادت وکړي)، او وایي دغه (کفّار) چې: دغه (بُتان) شفاعتګران څمونږ دي په نزد د الله کې، ووایه (ای محمده ! دوی ته): آیا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه څیز چې نه دی معلوم ده ته په آسمانونو او نه په ځمکه کې (یعني داسې شی هیچېرې نشته)، دغه الله پاک، او ډېر پورته دی له هغو اشیاوو چې شریکوي دوی (هغه له الله سره په عبادت کې).

تفسیر: هغه معامله خو له الله تعالی او د هغه له رسوله سره وه، اوس تاسې د هغو د بُت پرستۍ حال واورئ ! چې پاک الله یې پرېښي او د داسې شیانو عبادت کوي، چې د هغو په قبضه او اختیار کې هیڅ یوه نفعه او ضرر نشته، کله چې پوښتنې کیږي؛ نو وایي: بېشکه چې لوی الله خو همغه یو او لا شریک ذات دی، چې آسمان او ځمکه یې پیدا کړي دي، مګر د دغو اصنامو (بُتانو) او نورو معبوداتو انبیاؤ أولیاو پیر او فقیر خوشاله ساتل د دې لامله ضرور دي؛ چې دوی څمونږ شفاعت او سپارښت د پاک الله په لوی دربار کې کوي.

پاتې شوه نور وړوکي کارونه چې هغه د دوی په واک او اختیار کې دي؛ د هغو تعلّق یواځې له همدوی سره دی، بناء علیه مونږ لره ښایي چې د دوی عبادت وکړو.

نو په دې آیت کې دغې عقیدې باندې رد دی، او دا ورته په ډاګه کوي چې: د بُتانو شفاعت او د شفیع د عبادت کولو استحقاق؛ دغه دعاوی بې اصله او غلطې دي، او ښکاره ده چې د الله تعالی په علم کې همغه شی وي؛ چې صحیح او واقعي وي.

لهذا د الله تعالی د تعلیمه په خلاف دغو غیر واقعي او له ځانه جوړ کړي اصول حق ثابتول؛ ګواکې الله تعالی ته د داسې شیانو د واقعیت څخه (معاذ الله) خبر ورکول دي، چې د هغو په وقوع په آسمان او ځمکه او په هیڅ ځای کې ده ته معلوم نه دي، یعنې هیچېرې د هغه وجود نشته، که وی نو هرومرو به د هغه علم کې وي، بیا نو د هغه څخه مو الله تعالی ولې منع کوي؟.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

او نه وو دغه خلق مګر امت یو (متفق په یو دین د اسلام) نو اختلاف وکړ دوی، او که نه وی هغه کلمه چې پخوا ثابته شوی ده له رب ستا؛ نو خامخا به حکم (فیصله) کړی شوی وو په منځ د دوی کې په همغه څیز کې چې په هغه کې اختلاف (جګړې) کوي دوی.

تفسیر: ممکن وو چې مشرکینو به ویل چې: که الله تعالی دغه امر ستاسې په دین کې منع کړی وي؛ ځمونږ په دین کې یې خو نه دی منع کړی، د هغه جواب یې ورکړ چې: د الله تعالی دین له ازله تر ابده پورې تل یو دی، په حقه و اعتقاداتو کې هیڅ فرق نشته، هغه خلق چې په منځ کې ګمراهان، بې لارې او سره جدا شوي دي؛ الله تعالی د دوی د پوهولو او پر حقه لاره راوستلو لپاره انبیاء لیږلي دي، په هیڅ یوه زمانه او په هیڅ یو ملت کې الله شرک نه دی جائز کړی.

پاتې شوه دغه خبره چې دخلقو یو له بل سره اختلافات او جګړې ولی یو ځلې نه ورکوي؟ نو ځکه: دا یې بالجبر نه دي لرې کړي؛ چې د پاک الله په علم کې دغه خبره فیصله شوې ده، چې دغه دنیا «دار العمل» دی، د قطعي او آخري فیصلې ځای نه دی، دلته یې انسانانو ته کسب او اختیار ورکړی دی، او نور یې لږ څه آزاد او خپلواک پرې ایښي دي، چې دوی د عمل هره لاره چې غواړي؛ اختیار کړي، که دغه خبره لا له پخوا څخه طې او پرې کړی شوې نه وی؛ نو د ټولو اختلافاتو فیصله به یو ځلې کېده.

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

او وایي دوی: ولې نه ده نازله کړی شوې پر دغه (محمد باندې هغه) معجزه (چې مونږ یې غواړو) له ربه د ده، نو ووایه: بېشکه همدا خبره ده چې (علم د) غیب خاص الله ته دی؛ نو منتظر اوسئ تاسې (نزول د هغې معجزې ته)، بېشکه زه (هم) له تاسې سره له منتظرینو څخې یم (ستاسو عذاب ته).

تفسیر: یعنې د هغو معجزاتو غوښتنه چې دوی یې کوي چې له هغو څخې یو معجزه ولې نه رانازله شوې؟ د جواب حاصل دا دی چې: دوی د صداقت ډېر دلائل لا له پخوا څخه لیدلي دي، د فرمایشي معجزو ورښکارولو ته هیڅ ضرورت نه دی پاتې، او نه دومره مفید دي، وروسته د هر معجزې ښوونه چې د پاک الله مصلحت وي؛ ورښکاره

کوي يې،الله تعالى سره دغه علم شته چې په مستقبل کې به د کوم شان او نوعيت معجزې ظاهروي، نو تاسې هم منتظر اوسئ، مونږ به هم انتظار کوو.

وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً مِّنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ فِىٓ ءَايَاتِنَا ۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾

او کله چې ور وڅکوو مونږ خلقو ته کوم قسم رحمت (لکه صحت او غناء) وروسته له سختۍ (لکه مرض او عناء) چې رسيدلې دي دوی ته؛ نو ناڅاپه وي به دوی لره مکر (بد ويل حيله جوړول) په آيتونو ځمونږ کې، ووايه (ای محمده !دوی ته چې) الله ډېر تيز دی له جهته د مکر، بېشکه رسولان (ملائکې ـ کرام الکاتبين) ځمونږ ليکي مکر ستاسې،

تفسير: حق تعالى په مکه والو اوه کاله قحط مسلّط کړ، کله چې هلاک ته ورنژدې شول؛ نو له ډېرې وېرې يې رسول اکرم صلى الله عليه وسلم نه د دعا استدعاء وکړه، او وعده يې ورسره وکړه، که دغه عذاب له مونږ څخه لرې شو، نو مونږ به هم ايمان راوړو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعا په برکت هغه عذاب محو او ورک او د قحط بلا بيخي لرې شوه؛ نو بيا دوی په همغو شرارتونو باندې پيل (شروع) وکړ، او د الله تعالى د آيتونو په تکذيب يې لاس پورې کړ، او د الله تعالى قدرت او رحمت ته يې نظر ونه کړ، بلکه د الله تعالى انعامات يې له ظاهري اسبابو او حيلو او محض بې اصولو خيالاتو او اوهامو په لوري نسبت کړل، نو د هغه جواب يې ورکړ چې: ښه ده، ښه مکر او فرېب او حيله بازي وکړئ، مګر په ياد ولرئ چې ستاسې دغه حيله بازي يو په يو ليکله کيږي، او هغه ټول دفتر به د قيامت په ورځ ستاسې په مخ کې کېښود کيږي، بيا کله چې ستاسې هيڅ يوه حيله بازي له پرښتو څخه پټه نه ده، نو د الله تعالى د محيط علم څخه به څرنګه خارج پاتې کېدی شې؟ تاسې په خپل مکر او حيله بازی مغرور يئ، حال دا چې د الله تعالى مکر ستاسې له مکره او تدبيره ډېر ژر او سريع الأثر دی.

هُوَ ٱلَّذِى يُسَيِّرُكُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمْ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا۟ بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَآءَهُمُ ٱلْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم ۖ مَّتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

الله هغه ذات دی چې ګرځوي تاسي (په خپلو پښو يا په سورلۍ) په وچه او په بحر (سمندر په لامبو يا مرکوب)، تر هغه پورې چې سواره شئ په کشتيو کې، او روانه شي (دا بېړۍ) سره له دغو (خلقو چې ناست وي په کې) په هغه باد ښه (موافق له ضرورت د کشتۍ سره) او خوشاله شي په هغه سره؛ نو راشي هغه کشتۍ ته باد سخت (مخالف د مراد جاکړ)، او راشي دوی ته موج (چپې د سمندر) له هر ځايه (او له هر لوري) او وګڼي دوی دا چې بېشکه دوی احاطه وکړه شوه پر دوی (په موجباتو د هلاک)؛ دعا وکړي وبولي دوی الله (لپاره د نجات خپل) چې خالص کوونکي وي ده ته دين خپل (او وايي): قسم دی که نجات دی راکړ مونږ ته له دې (سختۍ)؛ نو خامخا به شو مونږ هرومرو (لازماً) له شُکر کوونکو. نو هر کله چې نجات ورکړي دوی ته (الله له غرقه او وچې ته راشي)؛ ناڅاپه دوی فساد شرارت کوي په ځمکه

کې په ناحقه سره، ای خلقو ! بېشکه همدا خبره ده چې جزاء د شرارت ستاسې په نفسونو (ځانونو) ستاسې ده، (اوس کوئ تاسې) عیش د ژوندون لږ خسیس، بیا خاص مونږ ته راتله ستاسې دي (په قیامت کې) نو خبر به درکړو تاسې ته په هغه عمل چې وئ تاسې چې کاوه به مو.

تفسیر: ابتداء کې هوا ښه نرمه، او د بېړیو کشتیو او جهازونو او نورو په مقتضاء سره برابره وي، مسافران په کې خاندي، لوبې کوي، او په ډېره آرامی او هوسایی سره په کې ناست وي، یو ناڅاپه یو زورور طوفان پیدا شي، او د څلورو خواوو د اوبو غرونه راپورته کړي، او له کشتی یا له جهازه سره یې ووهي.

نو کله چې دغه د لوی سیند (بحر) مسافران وپوهیږي، چې له هره لوري د مرګ موجباتو راچاپېر کړي یو، او د تښتېدلو او وتلو هیڅ کومه لار نه ده پاتې؛ نو دوی فرضي او مصنوعي معبودان پرېږدي، او یواځې واحد لوی الله د خپل نجات لپاره رابولي، لکه چې دانسان د اصلي فطرت تقاضا ده، هر کله چې له هر ځیز څخه مایوس شي، نو خاص د الله تعالی بندګي ځان ته غوره کوي، او ډېر پوخ عهد او کلکه وعده وکړي، چې که له مصیبته پاک الله ما ته نجات راکړي؛ نو زه به یې شکر کوونکی تابع او طائع اوسم، او له سره به کُفران لوري ته نه ورځم، او عصیان او طُغیان ته به نه نژدې کېږم، لیکن هر کله چې لږ څه امن او ډاډینه (قلاري) یې ور په برخه شي، او وچې ته یې پښه ورسیږي؛ نو په شرارتونو باندې لاس پورې کړي، او په ملک کې شور، شر، فتنه او فساد اچوي، د لږ څه مدّت لپاره هم په خپل عهد او ایمان ټینګ نه پاتې کیږي.

تنبیه: په دغه آیت کې د اسلام هغو مدعیانو ته لوی عبرت دی، چې د جهاز د طوفاني کېدلو په وخت کې هم د «واحد، احد الله» څخه مخ اړوي، او له غیر الله څخه مدد غواړي، او هغوی خپلې مرستې (مدد) ته رابولي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡيُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم﴾ الآیه ـ یعني ستاسې د شرارتونو وبال پر تاسې لویږي، که څو ورځې مو شرارتونه وکړل، او فرضاً څه دنیوي ګټه (فائده) مو هم حاصله کړه؛ نو د کار په پای (انجام) کې د پاک الله دربار ته ورتګ دی، هلته به ستاسې ټول اعمال ور د مخه کیږي، رب العزت جل جلاله به د هغه سزا درکړي، او تاسې ته به دا درښکاره کوي چې ستاسې اعمال څرنګه وو.

إِنَّمَا مَثَلُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا كَمَآءٍ أَنزَلۡنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ مِمَّا يَأۡكُلُ ٱلنَّاسُ وَٱلۡأَنۡعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ زُخۡرُفَهَا وَٱزَّيَّنَتۡ وَظَنَّ أَهۡلُهَآ أَنَّهُمۡ قَٰدِرُونَ عَلَيۡهَآ أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا لَيۡلًا أَوۡ نَهَارٗا فَجَعَلۡنَٰهَا حَصِيدٗا كَأَن لَّمۡ تَغۡنَ بِٱلۡأَمۡسِۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۲۴﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مثال د دې ژوندون لږ خسیس (په ژر تېرېدلو کې) په شان د اوبو دی چې نازلې کړې دي مونږ هغه له (طرفه د) آسمانه؛ نو خلط شي په دې اوبو سره (هر قسم) زرغونه د ځمکې له هغه (قسم) چې خوري یې بنیادمان (لکه غلې، مېوې، سابه) او چارپایان (لکه انواع د وښو)، تر هغه پورې چې واخیست ځمکې زینت خپل او ښه ښایسته شي (په اقسام د نباتاتو، اشکالو او رنګونو) او ګمان وکړي خاوندان د دې (ځمکې) چې بېشکه دوی قادر دي (په هر شانتې ګټه (فائده) اخیستلو) په دې ځمکه باندې؛ ناڅاپه راشي دې (ځمکې) ته امر (حکم) ځمونږ د شپې یا د ورځې (په خرابی د دې غلو او مېوو) نو وګرځوو مونږ دغه (فصل د ځمکې) (لکه) رېبلې شوې ګواکې نه وو (دغه کښت په دغې ځمکې کې) پرون، همداسې په تفصیل سره بیانوو مونږ دلائل لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسیر: ځینې د ﴿فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ﴾ معنی د پیداوارو کثرت اخیستی دی، ځکه هر کله چې د ځمکې پیداوار زیات قوي کیږي؛ نو یو جزء یې له بل سره ګډیږي، او یو له بله سره نښلي.

ځینو علماوو د ﴿بِهِۦ﴾ «باء» د مصاحبت لپاره اخیستې ده، دغسې معنی یې کړې ده، چې د ځمکې زرغونه له اوبو سره ګډ او مرکب کیږي، ځکه چې د نباتاتو غـذا ګرځي، د شیخ الهند «رحمه الله تعالی» له صنیع څخه مترشح کیږي، چې له اختلاطه داسې مراد اخیستی دی چې: د ځمکې او اوبو د یو ځای کېدلو څخه هغه نباتات چې راوځي، په هغه کې د انسانو او حیواناتو غـذا مخلوطه او ګډه وډه وي، مثلا د غنمو په بوټي کې دانه د بنیادمانو غـذا ګرځي، او واښه یې هم د حیواناتو آذوقه کیږي، همداسې په ونو کې هم مېوې او پاڼې وي، چې د دوی خوړونکي هم سره بېل انواع لري، او سره جلا جلا (جدا جدا) دي.

﴿حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ زُخۡرُفَهَا﴾ الآیه - یعنې مختلفو الوانو او اشکالو نباتاتو د ځمکې مخ مزيّن او ښایسته کړی وي، او کښتونه (فصلونه) مزارع او مراتع داسې تیار شوي وي، چې په هغه د هغوی د خاوندانو پوره ډاډینه (تسلي) او اعتماد پیدا شوی وي، چې اوس له هغه څخه د فائدې آخیستلو پوره قوت او نېټه رارسېدلې ده.

﴿أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا﴾: الآیه - یعنې ناڅاپه د الله تعالی په حکم د شپې یا د ورځې له مخې کوم آفت (مثلا سخته سیلۍ یا ږلۍ یا ملخ یا نور) وررسیږي، او علی هذا القیاس دغه آفت هغه زراعت بیخي داسې پنا کړي، ګواکې له سره هلته یوه خاشه نه وه زرغونه شوې، کټ مټ (هوبهو) د همدې په شان د دنیا ژوندون هم مثال لري، اګر که دغه ژوندون ډېر حسین او تروتازه په نظر راشي، تر دې چې بې وقوف خلق د دې په رونق او ښایست باندې مین او مفتون شي، او اصلي حقیقت بیخي هېر کړي، لیکن د هغه زرغونتیا، ښایست، زینت د څو ورځو له مخې دی، چې ډېر ژر د فناء او زوال په لاس نسیاً منسیاً کیږي.

فائده: ﴿لَيۡلًا أَوۡ نَهَارٗا﴾ «په شپه او ورځ کې» یې ښایي د دې لامله فرمایلي وي چې شپه د غفلت وخت وي، او په ورځې کې خلق عموماً ویښ وي، مطلب یې دا دی کله چې د الله تعالی حکم راورسیږي؛ بیا که څوک ویښ وي که اوده، غافل وي که هوښیار؛ هیڅ یو سړی په هیڅ یوه حالت کې د هغه مخه نشي نیولی.

﴿وَٱللَّهُ يَدۡعُوٓاْ إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ٢٥﴾

او الله بولي (بندګان خپل) کور د سلامتیا ته (چې جنت دی)، او لاره ښیي هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د هدایت د ده) لارې سمې ته (چې اسلام دی).

تفسیر: یعنې د دنیا پر زائل او فاني ژوندون مه نازېږئ، او مه پرې تېر وځئ ! او د دار السلام یعنې د جنت په لوري راشئ ! پاک الله تاسې د سلامتۍ کور ته بولي، او تر هغه ځایه پورې یې د رسېدلو لاره هم درښوولې ده، همغه کور دی چې اوسیدونکي یې لـه هـر راز (قسم) رنځ، غـم، پرېشانی، تکلیف، نقصان، آفت، فنا، زوال او نورو عوارضو څخه صحیح او سالم پاتې کیږي، او پرښتې پرې سلام آچوي، او پخپله د رب العزّت جل جلاله له حضوره به هم د سلام تُحفې وررسیږي.

﴿لِّلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞۖ وَلَا يَرۡهَقُ وُجُوهَهُمۡ قَتَرٞ وَلَا ذِلَّةٌۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ٢٦﴾

لپاره د هغو کسانو چې نیکي یې کړې؛ نېکه (جزا جنت) او زیات (له اجره هم شته)، او نه به پټوي مخونه د دوی هیڅ تور ګرد او غبار او نه هیڅ ذلت (رسوایي)، دغه (محسنان) صاحبان د جنت دي، همدوی په دغه جنت کې تل اوسیدونکي دي.

تفسیر: یعنې ښه کار کوونکو ته هلته ښه ځای (جنت) وررسیږي، او له هغه څخه زیات هم ور په برخه کیږي، یعنې د الله تعالی رؤیت (لیدل، دیدار، رزقنا الله تعالی).

د «زیادت» تفسیر په لقاء الله او د الله تعالی په لیدلو سره په ځو صحیحه وو احادیثو کې وارد شوی دی، او له ډېرو صحابه وو او تابعینو رضي الله تعالی عنهم أجمعین څخه منقول دي، صهیب رضي الله تعالی عنه وایي چې: «رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه آیت ولوست، او ویې فرمایل: «کله چې ګرد جنتیان په جنت او ټول دوزخیان په دوزخ کې داخل شي؛ نو یو غږ کوونکی به غږ وکړي: «ای جنتیانو ! ستاسي لپاره د الله تعالی یوه وعده باقي ده، چې هغه اوس پوره کېدونکي ده»، جنتیان به وایي چې: «هغه څه شی دی؟ آیا پاک الله په خپل فضل سره ځمونږ د حسناتو پانګه نه ده درنه کړې؟ آیا ځمونږ مخونه یې سپین او نوراني کړي نه دي؟ آیا ده مونږ له دوزخه نه یو ژغورلي (بچ کړي)؟ او جنت غوندې یو لوی مقام ته یې نه یو داخل کړي؟» دلته د دوی له منځه به پرده لرې کړل شي، او جنتیان به د الله تعالی په لوري نظر وکړي؛ نو قسم په الله چې د الله تعالی له هر قسم ورکړیو شویو نعمتونو څخه جنتیانو ته د الله تعالی لیدل به زیات محبوب او مطلوب وي»، او د دې په اندازه به بل هیڅ شی د دوی په سترګو کې ښه نه ورځي، او د دوی سترګې به نه یخوي، او نه یې رڼوي، پاک الله مو دې خپله لقاء پخپل فضل او کرم سره روزي کړي، او سترګې مو دې روښې او زړونه مو دې پرې خوښ کړي، آمین ثم آمین.

﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ﴾ الآیه - یعنې د عرصات په محشر کې همغسې چې د فجّارو کفارو پر مخونو سخت ذلت، ظلمت، خواري او رسوایي ښې او آثار به ښکاري، بالمقابل د هغه به د جنتیانو څېرې ډېرې نوراني، ښایسته او رونقدارې وي، او بیخي د ملاحت او صباحت څخه به ډکې وي.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

او هغه کسان چې کسب یې کړی دی د بدو (لکه کفر او نفاق) جزا د بدۍ (د دوی) په قدر د بدۍ ده، او پټوي به دوی لره ذلت (رسوایي)، نه به وي دوی ته له (عذابه د) الله هیڅ ساتونکی، ګواکې پټ کړی شوي دي مخونه د دوی په قطعو (ټوټو) د شپې سره حال دا چې تک تور به وي، دغه (مسیئان) صاحبان د اور دي، همدوی په دغه دوزخ کې تل اوسېدونکي دي.

تفسیر: یعنې له بدۍ څخه به یې سزا زیاته نه وي.

﴿وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ یعنې: د دوی څېرې به دومره توره تیاره وي؛ ګواکې د تورې تیارې شپې توروالی د دوی په مخونو باندې لګېدلی دی، پاک الله مو دې له دغه مخ توروالي او نورو عذابونو څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي. !

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې راجمع به کړو دا خلق ټول، بیا به ووایو هغو کسانو ته چې شرک یې کړی دی: (ټینګ ودرېږئ) په ځایونو خپلو کې تاسې او (هم) شریکان ستاسې، نو بیلتون به وکړو مونږ په منځ د دوی کې، او وبه وایي شریکان د دوی (دوی ته) چې: نه وئ تاسې چې خاص مونږ لره به مو عبادت کولو.

تفسير: يعنې هغو كسانو چې پخپل خيال كې د الله تعالى لپاره شريكان درولي وو، يا ځينو ته يې د الله ځامن او لوڼې ويل، مثلا مسيح عليه السلام چې د نصاراوو په نزد «ابن الله» بلكه «عين الله» وو، يا «ملائكة الله» يا «أحبار» يا «رهبان» چې دوى ته هم له يوه حيثيته د الوهيت منصب وركړى شوى وو، يا اصنام او اوثان چې د مكې مشركانو پر دوى هم د الوهيت اختيارات تر يوې اندازې پورې تقسيم كړي وو، او هغه ځوك چې د قبرونو عبادت كوي؛ په دې ګمان چې اولياء كرام ځمونږ د الله تعالى په نزد شفاعتګران دي؛ نو دغو ګردو ته به پخپلو ځايونو كې حسب المراتب د درېدلو حكم وشي.

فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾

نو كافي (بس) دى الله شاهد په منځ ځمونږ او په منځ ستاسې كې؛ بېشكه شان دا دى چې: وو مونږ له عبادت ستاسې خامخا بې خبران.

تفسير: يعنې په دې دقّت كې به عجيبه پرېشاني او نفسي نفسي (ځان ځاني) وي، د عابدينو او معبودينو په منځ كې به بيلتون لوېږي، او د اوهامو او خيالاتو هغه مزې چې پخپل خيال سره يې سم په دنيا كې ترلي وو؛ هغه ټول به شليږي، په دغه هولناك وخت كې كله چې مشركينو د خپلو دغو فرضي معبودانو ځنې ډېر زيات توقعات (هيلې) درلودلې، هغوى به په ښكاره ډول سره جواب وركړي، چې تاسې له مونږ سره څه تعلق لرئ؟، تاسې دروغ وايئ چې مونږ د دوى عبادت كولو، تاسې سم له خپلې عقيدې سره د هغو شيانو عبادت چې كولو او د هغو لپاره مو د الوهيت هغه صفات تجويزول چې په دوى كې له سره موجود نه وو؛ نو په حقيقت كې هغه بندګي د «مسيح» يا د «ملائكو» عبادت نه ګڼل شي، او نه دغه عبادت په واقع سره د بې روحو بتانو دى، بلكه تاسو د خپل خيال او وهم يا د لعين شيطان عبادت كولو، او هغه به مو پرېښتې يا كوم نبي يا كوم ولي يا كومې ځېرې يا نورو ته منسوبوو، پاك الله شاهد دى چې ځمونږ په خوښه يا رضا او اذن تاسې دغه حركت نه دى كړى، مونږ نه وو خبر چې تاسې د خپل انتهايي حماقت او سفاهت او ناپوهۍ لامله مونږ د الله تعالى په مقابل كې معبودان دروئ.

هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

په دغه ځاى كې به ښكاره ومومي هر يو نفس جزا د هغه عمل چې پخوا يې ليږلى دى، او بېرته به بوتلل شي دوى الله ته چې مولى د دوى دى حق (او واقعي واكدار د دوى دى)، او ورك به شي له دوى نه هغه دروغ چې وو دوى چې جوړول به يې (له شفاعت د بُتانو او نورو معبودانو).

تفسير: يعنې ټول دروغ او بې اصله توهمات به بيخي له منځه ورك شي، او هر ځوك به په رأي العين ګوري چې پرته (علاوه) له هغه حقيقي مالك څخه د بل په لوري د رجوع كولو ځاى نشته، او د هر يوه سړي به د خپلو ښو او بدو په اندازه كولو باندې علم ورسيږي، چې هغه څومره وزن او اندازه لري.

قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) ځوك رزق دركوي تاسې ته له جانبه د آسمانه (لكه په باران) او له ځمكې (لكه په نباتاتو)؟ بلكه آيا ځوك دى چې مالك دى د (پيدا كولو د) غوږونو او د سترګو؟ او ځوك دى چې راوباسي ژوندى (لكه بچى، مؤمن، عالم، كنبت) له مړي (له هګۍ،

کافر، جاهل، دانه)؟ او راوباسي مړی (لکه نطفه) له ژوندي (لکه حیوان)؟ او څوک دی هغه چې تدبیر کوي (د هر کار په منځ د خلقو کې)؟ نو ژر به ووایي دوی (چې هغه) الله دی، نو ووایه (ای محمده ! دوی ته !) نو آیا نه ویریږئ تاسې (له عذابه د الله).

فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلٰلُ ۚ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿۳۲﴾

نو دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله رب ستاسې دی حق، نو څه شی دي وروسته له حقه مګر ګمراهي، نو کوم خوا ته ګرځولی شئ تاسې (له حقه، سره د قیام د برهان په حقانیت د اسلام).

تفسیر: مشرکینو به هم اعتراف کولو چې دغه کلیه امور او عظیم الشأن کار ما سوا د الله تعالی څخه بل هیڅوک یې نشي کولی، نو ځکه یې وفرمایل: کله چې اصلي خالق او مالك او د تمام عالم مدبّر تاسې هم دغه پاك الله ګڼئ؛ بیا نو ولې نه ویرېږئ چې ما سوا د دغه الله څخه نور خپل معبود وګرځوئ؟، وروسته د هغه د اقرار کولو څخه چېرې ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ، کله چې په رښتیا سره همغه ذات واحد احد الله دی؛ وروسته له رښتیا څخه پر ته (علاوه) له دروغو بل شی نه دی پاتې.

كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۳۳﴾

همداسې (لکه چې ربوبیت لایق دی الله ته) لایق شو حکم (لازم شو عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چې نافرمانه دي د الله تعالی له حکم نه (په سبب د دې) چې دوی ایمان نه راوړي.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۖ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿۳۴﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا شته له دې شریکانو ستاسې هغه څوك چې پیدا کړي دی خلق په اول کې، بیا ژوندي کړي دوی (پس له مرګه)؟ ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله اول پیدا کوي خلق بیا ژوندي کوي یې (وروسته له مرګه)؛ نو کوم لوري ته اړول کېږئ تاسې (له سمې لارې، چېې ته)؟.

تفسیر: تر دې ځایه پورې د «مبدأ» ثبوت وو، اوس د «معاد» ذکر دی، یعنې کله مو چې اعتراف وکړ، چې د ځمکې او د آسمان او د سمع او بصر او د موت او د حیات او د ټولو پیدا کوونکی او اداره کوونکی هم دغه پاك الله دی؛ نو ظاهر دي چې د مخلوقاتو بیا پیدا کول او وروسته له مرګه بیا ژوندي کول او د دوی اعاده هم د همغه فعل کېدی شي، بیا د انبیاوو علیهم السلام په ژبو کله چې دوی پخپله د هغه د اعاده کولو خبر ورکوي، د هغه په تسلیم څه عذر شته؟

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ ۗ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ
أَمَّنْ لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدٰى ۖ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿۳۵﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې آیا شته له دې شریکانو ستاسې هغه څوك چې لاره وښیي حق ته؟ (بیا هم) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لاره ښیي حق ته، آیا نو هغه څوك چې لاره ښیي حق ته ډېر لایق دی د دې چې متابعت یې وکړی شي؟ او که هغه چې (پخپله هم) لاره نشي موندلی؟ مګر چې ده ته لاره وښوولی شي، نو څه باعث دی تاسې لره، څرنګه حکم کوئ؟.

تفسیر: د «مبدأ» او «معاد» په منځ کې د هدایت د واسطو او وسائلو ذکر دی، یعني همغسې چې ړومبنی پیدا کوونکی او وروستنی ژوندی کوونکی همغه یو الله تعالی دی او بل څوک نه دی؛ نو همدغه پاک الله د خپلو بندګانو د «معاد» صحیح او رښتیا لار ښوونکی دی، نه بل څوک، او په مخلوقات کې: لوی دی که وړوکی؛ ټول د ده لارښوونې ته محتاج دي، د ده پر هدایت او لار ښوونه باندې ښایي چې ټول لاړ شي.

باطل معبود په څه حساب کی دی چې چاته لار ښوونه وکړي؟ آیا دی پخپله بې د بل چا له هدایته او مرستې (مدد) او لاس نیولو یو پل هم واخیستی شي؟ نو څکه د ده لارښوونه د بندګانو په حق کې د قبول قابله او وړ نه ده، چې ګوندې الله تعالی بې واسطې د هغو لارښوونه کړې وي، بیا دا څومره بې انصافي ده، چې انسان هغه مطلق هادي پرېږدي، او د دغو باطلو او کمزورو معاونینو او لار ښوونکو پسې لوېږي، او د همدوی اسره او هیله (امید) ونیسي.

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او نه کوي متابعت اکثر د دوی مګر د ګمان (اټکل)، بېشکه ګمان (اټکل) نه بې پروا کوي (هیڅوک) له حقه د هیڅ څیز، بېشکه الله ښه عالم دی په هغه څه چې کوي (یې) دوی (نو جزا به ورکړي).

تفسیر: کله چې معلوم شو چې «مبدي» او «معید» او «هادي» همغه الله تعالی دی؛ نو د هغه په خلاف د شرک د لارې غوره کوونکو ته فکر کول پکار دي، چې د دوی په لاس کې کوم دلیل او برهان شته؟ چې د هغه په بناء د «توحید» قویم او قدیم مسلک پرېږدي او د ګمراهی او ضلالت په کوهي کې ځانونه اچوي، رښتیا خبره خو دا ده: چې د دوی سره پرته له ظنونو او اوهامو او چټي او مهملو خبرو څخه بل هیڅ دلیل او برهان نشته، نو د اټکل غشی د حق او صداقت په بحث کې څه کار ورکولی شي؟ .

وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾

او نه دی دا قرآن (سره له داسې فصاحته، بلاغته او اعجازه) چې په دروغو جوړ کړ شي غیر له الله نه، ولیکن دی تصدیق (رښتینی) کوونکی د هغه (کتاب) چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او دی تفصیل کوونکی د هغه څه چې لیکلي شوي دي (پر تاسو)، نشته هیڅ شک په ده کې (چې راغلی دی) له لوري د رب د عالمیانو.

تفسیر: د پاک قرآن علوم او معارف او احکام او قوانین او معجز او محیر العقول فصاحت او بلاغت او جزالت باندې له نظر اچولو څخه دغه راڅرګندیږي چې: دغه پاک قرآن بېشکه همداسې یو کتاب دی، چې د پاک قدوس الله له لوري نازل شوی دی، او د ما سوا الله څخه بل هیڅوک داسې یو معظم کتاب نشي راوړاندې کولی.

پوره قرآن دې خو پخپل ځای پاتې وي، د هغه د یوه سورت له مثل راوړلو څخه هم ټول انسانان او پیریان عاجزان او ناتوان دي، لکه چې وروسته راځي: (او نه دی دا قرآن چې لولي یې محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په تاسې داسې چې جوړ کړی شي د ځانه، بلکه هیڅوک یې نشي ویلی د ځانه غیر له الله تعالی نه، یعني داسې نه ښایي چې دا کلام د بشر وي ، ولیکن رالېږلی دی الله پاک دا قرآن لپاره د تصدیق د هر هغه کتاب چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او په صدق یې هر څوک قایل دي، چې تورات او انجیل او زبور دی، او له دغو سره سم او مطابق دی، د دین په اصولو کې ډېر تعجب دی چې هغه حق شو او دغه نشو، بلکه د لوی قرآن کلام الاهیتوب له دې نه

ظاهر دی، چې د ګردو پخوانیو آسماني کتابونو مصدّق او د هغو د اصلي مضامینو حفاظت او د هغو د پخوانیو ویلو صداقت په علانیه ډول سره کوي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

بلکه آیا وایي دوی چې (محمد) له ځانه جوړ کړی دی دغه (قرآن)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې؛ نو راوړئ یو (لنډ) سورت په شان د ده (په اعجاز کې) او راوبولئ تاسې هغه څوک چې ستاسې له لاسه کیږي (دې معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غیر له الله څخه که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغه دعوی د افتراء کې).

تفسیر: یعنې که ما دغه قرآن جوړ کړی وي؛ نو تاسې هم چې ما غوندې بشر یئ، ګرد سره راټول شئ، او د ده د یوه سورت پشان یو سورت راجوړ کړئ ! کـه د تمام جهان لیکونکي او لوستونکي او امیان سره راغونډ شي، او یو وړوکی سورت لکه قرآن غوندې راوړاندې کړي؛ نو وپوهېږئ چې قرآن عظیم الشأن هم د کوم یوه بشر کلام دی، چې د هغه مثال نور خلق جوړولی شي، مګر دغه خبره محاله ده چې تر أبد الآباد پورې کوم مخلوق داسې حوصله وکړی شي، او د قرآنکریم پرله پسې همغه دعـوی ده، چې زه د الله قدوس کلام یم، او همغسې چې د الله تعالی د ځمکې په شان بله ځمکه او د الله تعالی د لمر او د الله تعالی د آسمان په شان بل آسمان له پیدا کولو څخه ټول جهان عاجز او حیران دی، همغسې د الله تعالی د قرآن په شان د بل بیان یا قرآن د اتیان څخه هم ټول جهان عاجز او حیران دی.

﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائیل سورت (۸۸) آیت (۱۰) رکوع) پر دغې مسئلې مو په هغې رسالې کې چې په (اعجاز القرآن) سره موسومه ده؛ په زړه پورې خبرې کړې دي، شایقین دې هغه ووایي.

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

بلکه نسبت د دروغو یې وکړ په هغه قرآن چې پوره نه وو رسېدلی دوی په علم د هغه، او نه وو راغلی دوی ته معنی او حقیقت د دې قرآن، همداسې تکذیب کړی وو (د خپلو انبیاوو) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه، نو وګوره ته چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو (تکذیب کوونکو د انبیاوو).

تفسیر: یعنې پاک قرآن ته «مفتري» ویل د پوه او عقل کار نه، بلکه محض د ناپوهی، جهل، سفاهت او قلّت تدبر له جهته دی، او تعصب او عناد هغو ته اجازه نه ورکوي، چې په سړه سینه او قرار زړه د قرآن په حقائقو او د ده د اعجاز پر وجوهو غور وکړي !.

ځینو مفسرینو د «تأویل» معنی په «تفسیر» سره کړې ده، یعنې د پاک قرآن مطالب د دوی په دماغو کې په پوره ډول سره نه دي لویدلي، او ځینې له هغه قرآني وړاندوینې مرادوي، یعنې د تکذیب یوه وجه د ځینو ناپوهانو او ساده کسانو په حق کې دا هم ده، چې د مستقبل په نسبت هغه اخبار چې پاک قرآن ورکړي دي، د هغو وقوع تر نن پورې نه ده شوې، نو ځکه دوی منتظر دي، چې د هغو ظهور به کله کیږي، مګر لږ فکر کول په کار دي، چې دغه د تکذیب سبب څرنګه کېدی شي؟.

وَمِنْهُم مَّن يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُم مَّن لَّا يُؤْمِنُ بِهِ ۚ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾

او ځيني له دې (مکذبانو) هغه دي چې ايمان راوړي پر دغه (قرآن) او ځيني له دوی نه هغه دي چې ايمان نه راوړي په دغه (قرآن)، او رب ستا ښه عالم دی پر (حال د) مفسدانو.

تفسير: يعني وروسته له دې نه له دوی څخه ځيني کسان مسلمان کېدونکي دي، له هغو څخه تاسې سترګې واړوئ! باقي هغه کسان چې پر خپلو شرارتونو قايم پاتې کيږي؛ پاک الله پر هغو ټولو عالم دی، او په مناسبو موقعو کې به هغوی ته مناسبه سزا ورکوي.

وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۖ أَنتُم بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾

او که تکذيب وکړي دوی ستا؛ نو ووايه (ای محمده! دوی ته) ماته (جزا د) عمل خما ده، او تاسې ته (جزا د) عمل ستاسې ده، تاسې بېزاره يئ له هغه کار چې کوم يې زه، او زه هم بېزاره يم له هغه کارونو چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعني که د داسې دلائلو او براهينو د اورېدلو څخه وروسته هم دغه خلق ستاسې تکذيب وکړي؛ نو تاسې ووايئ چې: ما خو خپل فرض اداء کړی دی، مګر که تاسې سره له پوهولو هم نه پوهېږئ؛ نو اوس ځمونږ او ستاسې لاره بېله ده، تاسې د خپل عمل ذمه وار يئ، او زه د خپل عمل، هر چا ته به د ده د عمل ثمره ور په برخه کيږي.

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾

او ځيني له دې کفارو هغه کسان دي چې غوږونه نيسي تا ته (تمسخراً يا ظاهراً)، آيا نو ته اورول کولی شې کاڼه ته؟ (بلکه نشې کولی) او اګر که وي دوی چې هيڅ عقل هم نه لري، (سمع او عقل يې دواړه ورک وي). او ځيني له دوی هغه دي چې ګوري تاته (د سر په سترګو)، آيا نو ته به لاره وښيې ړندو ته؟ او اګر که وي دوی چې هيڅ بصيرت (او پوه) نه لري (يعنې نه يې شې پوهولی).

تفسير: ځيني خلق اګر که په ظاهره سره لوی قرآن او د رسول الله مبارک کلام آوري، او د دوی معجزات او کمالات ګوري، مګر هغه اورېدل او ليدل نافع دي چې د زړه په غوږونو او د زړه په سترګو سره وي، دا ستاسې په اختيار کې نه ده؛ چې کڼو زړونو او کڼو غوږونو ته خبره واوروې، په دې حال کې چې دوی د زيات کاڼه توب لامله قطعاً په حق کلام باندې نشي پوهېدی، يا ړندو زړونو ته د حق لار وښوولی شې؛ کله چې په دوی کې د بصيرت ماده نشته.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم پر خلقو هيڅ قدر، وليکن خلق پر نفسونو (ځانونو) خپلو ظلم کوي (چې خپل عقل او حس په ملاهيو کې په کار آچوي).

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ۚ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾

او هغه ورځ چې (پس له مرګه الله) راجمع کړي کفّار حال دا لکه چې نه وو تېر کړی دوی (په دنیا یا په قبر کې) مګر په قدر د یوه ساعت له ورځې؛ پېژني به دوی یو تر بله پخپلو منځونو کې (په دغې ورځې کې)، په تحقیق زیانمن شوي دي هغه کسان چې تکذیب یې کړی دی د ملاقات د الله، او نه وو دوی سمه صافه لاره موندونکي.

تفسیر: یعنې د محشر د هولناکو اهوالو او حوادثو د لیدلو څخه د ټول عمر، عیش، عشرت، آرامتیا او هوسایي دومره حقیره او قلیله په نظر ورځي، چې ګواکې په دنیا کې یې د یوه ګړی څخه زیاته هستوګنه نه وي کړې، او افسوس به کوي چې ټول عمر مې څومره په فضول او بېکاره تېر شوی دی، لکه چې سړی یوه ګړی یا دوه ګړی همداسې په چټې او چپو خبرو کې تېروي، او هم د هغه ځای د زړه چاودونکو مصائبو د لیدلو څخه داسې خیال کوي، چې ګواکې په دنیا کې دومره زیات نه دی پاتې شوی، او دغه وېروونکی وخت یو ناڅاپه رارسېدلی دی، هلته تش یو ساعت یا دوه ساعته پاتې شوی یم، او دغه دی چې سمدلاسه دلته رسېدلی او په دغو تکلیفونو کې اخته شوی یم، کاشکې د هغه ځای د قیام مدت مې لږ څه ډېر وی، او دغې بدې ورځې ته دغسې ژر نه وی رسېدلی، ځینې مفسرین وایي چې: د برزخ (قبر) هستېدلو مدت به ورته لکه یوه ګړی ښکاري، والله أعلم.

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

او یا خو به وښیو خامخا تاته ځینې له هغه عذاب چې وعده یې کوو له دوی سره، او یا به وفات کړو تا (پخوا له تعذیب د دوی)؛ نو خاص مونږ ته بیا راتله د دوی دي، بیا نو الله شاهد دی په هغو کارونو چې کوي یې دوی (نو د دوی تعذیب به تاته دروښیو په آخرت کې).

تفسیر: یعنې هغه وعدې چې مونږ د کفارو د عذاب ورکولو او د اسلام د غالب او منصور ګرځولو کړي دي، لکه د «بدر» او نور مظفریت یا وروسته د وفات ستاسې به په عمل راځي؛ نو بنا پر دغه که ستاسې په حضور کې د هغو ظهور رانشي، په هر صورت دغه (وعدې) یقیني دي؛ چې هغه به ټولې پوره کېدونکې وي، که بنا پر کوم مصلحت کفارو ته په دنیا کې سزا ورنه کړه شي؛ نو په آخرت کې به وررسیږي، څمونږ له لاسه دوی نجات نشي موندلی، او نه تښتېدلی شي.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او لپاره د هر امت یو رسول دی، نو کله چې را به غی (دوی ته) رسول د دوی (او دوی به ونه مانه)؛ نو حکم به وکړ شو په منځ د دوی کې په انصاف سره (چې رسول او مؤمنانو نجات وموند او مکذبین هلاکېدل) حال دا چې دوی به مظلومان نه وو (په دغه تعذیب کې).

تفسیر: پخوا له دې نه د دې امت او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ذکر وو، اوس د نورو اقوامو او اممو ضابطه رانښیي، چې هر جماعت او هرې فرقې ته د الله تعالی پیغام رسونکی رسول (استازی) ورلېږلي شوي دي، تر څو د الله تعالی حجّت تمام شي، د حجّت د اتمامه څخه پخوا هیچا ته عذاب نه ورکولی کیږي، خلق عمل لا له پخوا څخه کوي، مګر په دنیا کې هغو ته سزا وروسته د رسول د رسېدلو او د حجّت له اتمامه ورکوله شي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وایي دوی (په مسخرو یا په استبعاد) کله به وي دغه وعده که یئ تاسې صادقان (په دغه وعده کې؛ نو راېې ولئ).

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ۭ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ۭ اِذَا جَاۗءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۴۹﴾

ووايه (اى محمده !) نه يم مالك لپاره د ځان خپل (د دفع كولو) د ضرر او نه (د رسولو) د نفعي مګر د هغي (نفعي او ضرر) چي اراده وفرمايي الله، لپاره د هر امت يوه نېټه ده (د هلاك)، كله چي راشي هغه اجل (نېټه د مرګ) د دوى؛ نو نه به وروستى كيږي دوى (د دغې نېټې خپلې نه) يو ساعت او نه وړومبى كيږي دوى.

تفسير: يعني د عذابونو او نورو درلېږل د الله تعالى كار دى، او هغه ځما په قبضه او اختيار كې نه دى، زه خو د خپلې نفعې يواځې دومره مالك يم، چې هومره د الله تعالى اراده وي، نو بيا پر نورو د نېكۍ يا د بدۍ د وارد كولو مستقل اختيار ماته له كومه شو؟ د هر قوم لپاره يو مدّت او ميعاد د الله تعالى په علم كې مقرر دى، كله چې هغه ميعاد پوره شي؛ نو هغه وقت به ورسيږي، د بڼو د يوه رپ په اندازه تخلف په كې نه كيږي.

الغرض د عذاب د ژر غوښتلو څخه تاسې ته هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، هغه وقت چې د الله تعالى په علم كې غوټه او ټاكلى (مقرر) او معين شوى دى، هغه يوه دقيقه نه وړاندې او نه وروسته كيږي، او پوره په همغه وقت كې رسېدونكى او ورځكېدونكى دى.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُهٗ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۵۰﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) آيا وينئ تاسې (يعني خبر راكړئ ماته) كه راشي تاسو ته عذاب د الله د شپې يا د ورځې؛ نو څه به وي هغه (عذاب) چې په جلتي سره غوښت له هغه نه مجرمانو (كافرانو)؟. (يا) نو څه به وكړي پخوا له هغه څخه مجرمان (ګناهګاران). (يا) نو څه دى هغه (عذاب) چې تلوار كوي په راتلو د هغه مجرمان (كافران).

تفسير: يعني كه د شپې اوده وي، يا د ورځې كله چې په دنيوي كارونو كې لګيا وئ، كه يو ناڅاپه د الله تعالى عذاب يې ونيسي؛ نو كه مجرم په دغه صورت كې جلتي هم وكړي؛ نو څرنګه به خپله ژغورنه (بچاو) او نجات وكړى شي؟ كله چې خپل ځان نشي ژغورلى (بچ كولى)؛ نو بيا د وخت د پوښتنې كولو څخه څه فائده وررسيږي؟.

اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ ۭ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿۵۱﴾

آيا كله چې واقع شي (دغه عذاب) نو ايمان به راوړئ تاسې په هغه، (الله فرمايي): آيا اوس (ايمان راوړئ چې عذاب نازل شو) حال دا چې په تحقيق وئ تاسې چې په (غوښتلو د) دغه (عذاب) به مو جلتي كوله.

تفسير: يعني د عذاب دغه ژر غوښتنه د دي لپاره كوي چې هغوى د عذاب په نزول نه دي متيقن، كه دوى په دغه وخت كې متيقن كېدل؛ نو فائده يې ورته رسوله، او د خپل نجات لپاره به يې كوښښ كولو، كه د عذاب د راتګ څخه وروسته يې يقين راشي؛ نو څه فائده به ور ورسيږي؟ په دغه وخت كې به د الله تعالى لوري ويل كيږي، چې ښه اوس خو تاسې قائلان شوئ، حال دا چې پخوا مو دغه دروغ بلل، ځكه چې تقاضا كول هم د دروغ ګڼلو او مسخرو كولو په نيت وو، كه نه دغه وخت د اقرار كولو څخه هيڅ يوه فائده به در ونه رسيږي.

﴿ فَلَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ مُشْرِكِيْنَ ۝ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا ۭ سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ فِيْ عِبَادِهٖ ۚ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۸۴ - ۸۵) آيت (۹) ركوع).

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿۵۲﴾

بیا به وویل شي هغو کسانو ته چې ظلم یې کړی وي: وڅکئ عذاب (دائم) د همېشګۍ، آیا سزا به درکولی شي تاسې ته (درکولی به نشي) مګر په سبب د هغه شرک او تکذیب چې وئ تاسې چې کول به مو، (یا) نه درکولی شي جزاء مګر په سبب د هغې چې وئ تاسې چې کول به مو (چې هغه شرک او تکذیب ستاسو دی).

وَيَسْتَنبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ ۖ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ ۖ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿۵۳﴾

او پوښتنه کوي له تا نه چې آیا حق دی دا (قرآن یا دعوی د نبوّت یا عذاب؟ که مسخرې کوي؟) ووایه (ای محمده ! دوی ته) هو ! قسم دې وي ځما په رب خپل چې بېشکه دغه خامخا حق دی، او نه یئ تاسې عاجزوونکي (د الله چې له عذابه یې ځان خلاص کړئ).

تفسیر: یعني د غفلت په نشه کې بې سده شوي په تعجب سره پوښتنه کوي چې: آیا دغه خبره رښتیا ده چې مونږ وروسته له مرګه بیا ژوندي کیږو؟ او د دائمي عذاب خوند به وڅکو؟ آیا په رښتیا سره وروسته له بخرکي بخرکي کېدلو او له خاورو سره ګډېدلو به بیا له نوي ژوند سره ژوندي کیږو؟، (ای محمده !) تاسو وفرمایئ دوی ته چې دا څه د تعجب خبره ده؟ ! دغه پېښه خو هرومرو بالیقین کېدونکې ده، ستاسې ګډ کېدل په خاوره کې او بخرکي بخرکي کېدل الله تعالی له دغه څخه نه شي عاجزولی چې د پخوا په شان بیا تاسې همغسې پیدا کړي او د شرارتونو خوند دروڅکوي.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ ۗ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ ۖ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ ۚ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۵۴﴾

او که بېشکه (مملوک شي) لپاره د هر نفس چې ظلم یې کړی وي (پخپل ځان باندې په کفر او شرک سره) ټول هغه چې دي په ځمکه کې؛ نو خامخا به فدیه ورکړي دغه نفس په دغه (هر څه سره؛ له عذابه) او وبه مومي دوی (په زړونو خپلو کې - په ترک د ایمان) پښېماني کله چې وویني عذاب او فیصله به وکړه شي په منځ د دوی کې په انصاف او حال دا چې دوی به مظلومان نه وي.

تفسیر: یعني که فرضاً د ځمکې د مخ ټولې خزانې د ده په قبضه کې وي؛ نو کوښښ به وکړي چې هغه ټول ورکړي، او د الله تعالی له عذابه ځان وژغوري (بچ کړي)، (کله چې دوی لره مالکیت د ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ نشته؛ نو فدیه ورکول هم نشته، او له عذابه هم نجات نه نومي، او ښکاره به کړي دوی پښېماني یا پټه به یې کړي، او وبه مومي دوی په زړونو خپلو کې پښېماني په ترک د ایمان سره، او دا ځکه چې دا لفظ د «أسروا» له اضدادو څخه دی، نو ځکه اطلاق یې پر دواړو صحیح دی، یعنې او بیا به مومي دوی په زړونو خپلو کې درد او پښېماني او) پخپلو حرکاتو به پښېمانیږي، او غواړي به چې نور خلق د دوی پر دغې پښېمانی خبر نشي، مګر بالآخر بې اختیاره به هغه ښکاره کوي، او په هغه وخت کې به ووایي: ﴿يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِي جَنبِ اللَّهِ﴾ ﴿يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا﴾.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۵۵﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو او په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً وخلقاً وعبیداً)، واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه وعده د الله حقه ده، ولیکن زیات له خلقو (چې کفّار دي) نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې په ګرد جهان کې یواځې د پاک الله حکومت دی، او د عدل او انصاف اجراءات کیږي، او هیڅ مجرم به ترې ونشي تښتېدی، او نه هیڅ یو مجرم به په رشوت او بډې ورکولو خپل ځان ژغورلی (بچ کولی) شي.

هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

همدغه (الله) ژوندي کول او مړه کول کوي، او همده ته بیا بیولي کېږئ (په قیامت کې لپاره د جزا).

تفسیر: کله چې ژوندي کول او مړه کول دالله تعالی فعل او کار دی، نو د دوهم ځلي ژوندي کول به ورته څه اشکال ولري؟.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای خلقو ! په تحقیق راغلې ده تاسې ته موعظه (پند) له جانبه د رب ستاسې او شفاء (دارو) لپاره د هغو (ټولو روحاني امراضو) چې دي په سینو (د خلقو کې د جهالت) او هدایت او رحمت دی لپاره د مؤمنینو.

تفسیر: دغه ټول د قرآنکریم صفات دي، «قرآن عظیم» له اوله تر آخره پورې داسې پند دی؛ چې خلق له مضرو او مهلکو خبرو څنې ژغوري (بچ کوي)، د زړونو د روحاني رنځورۍ لپاره د شفاء نسخه ده، د وصول الی الله او د الله تعالی د رضا لپاره ښوونکی دی، او خپل قبلوونکی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی د رحمت وړ او مستحق ګرځوي، د ځینو محققینو په نزد په دغه آیت کې د انساني نفس د کمال مرتبو ته اشاره ده، یعنې هر هغه سړی چې قرآن کریم باندې متمسک شي، په دغو ټولو مراتبو باندې کامیابېدی شي:

(۱): خپل ځان د نالایقو افعالو څخه د پاکولو په لوري، د ﴿مَوْعِظَةٌ﴾ په لفظ کې اشاره ده.

(۲): خپل باطن د فاسده وو عقائدو او ردیئه وو ملکاتو څخه تش کول، له ﴿وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ﴾ څخه مفهومیږي.

(۳): خپل نفس په حقه وو عقائدو او فاضله وو اخلاقو سره ښایسته کول، چې د هغه لپاره د ﴿وَهُدًى﴾ لفظ زیات مناسب دی.

(۴): د ظاهرو او باطنو د سازولو څخه وروسته الله تعالی جل جلاله د رحمت انوار پر نفس فیض کېدل، چې د ﴿وَرَحْمَةٌ﴾ د لفظ مدلول دی.

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

ووایه (ای محمده ! مؤمنانو ته) په فضل د الله سره او په رحمت د الله سره؛ نو په همدغه (فضل او رحمت) دې خوشاله شي مؤمنان، (ځکه چې) دغه (فضل او رحمت) ډېر غوره دی له هغو مالونو چې جمع کوي (یې) دوی.

تفسیر: یعنې ووایه ای محمده ! مؤمنانو ته چې خوشاله اوسئ په هغه فضل د الله تعالی سره چې په تاسې دی، چې هغه قرآنکریم یا خلود دی، یا لقاء او رضاء د الله تعالی ده، او په رحمت (او مهرباني) د الله تعالی سره چې پر تاسې دی، او هغه رحمت محمد رسول الله یا توفیق یا عصمت یا نجات دی، پس ښایي په دې رالېږلې شویو دې خوشاله شي دوی، ځکه چې دنیوي مال او متاع لره هیڅ بقاء او وفاء نشته.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِّنْ رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ حَرَامًا وَّحَلٰلًا ؕ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُوْنَ ﴿۵۹﴾

ووایه آیا وینئ تاسې (یعني خبر راکړئ ماته د) هغه څیز چې نازل کړی دی الله تاسو ته له رزق څخه، نو ګرځولی دی تاسې له دغه رزق څخه (ځینې) حرام او (ځینې) حلال، ووایه (ای محمده ! دوی ته): آیا الله اذن کړی دی تاسې ته (په دغه تحلیل او تحریم کې، نه) بلکه په الله پورې دروغ تړئ تاسې (له ځانه).

تفسیر: یعني پاک قرآن چې د نصیحت، شفاء هدایت او رحمت په صورت رانازل شوی دی، همغه د استناد او تمسّک کولو وړ او لایق دی، د الله تعالی د احکامو معرفت او د حلالو او حرامو تمیز په همدغه سره کېدی شي، دغه بابیزه (خوشې) خبرې او واهیات دي، چې الله تعالی ستاسې د انتفاع لپاره هر قسم روزي پیدا کړې ده، بیا تاسې تش پخپلو آراوو او أهواوو په هغو کې یو شی حلال او بل شی حرام دروئ، آیا تاسې د دې خبرې څه حق لرئ چې پخپل سر او له خپله ځانه د تحلیلولو او تحریمولو په نسبت فیصلې کوئ؟ آیا تاسې د داسې خبرو کولو جرأت کولی شئ؛ چې الله تعالی داسې حکم مونږ ته راکړی دی؟ یا همداسې له خپله ځانه پر الله تعالی دروغ تړئ؟ په وروستنې آیت کې یې په صاف ډول سره اشاره فرمایلې ده، چې دغه پرته له افتراء علی الله بل هیڅ شی نه ده.

تنبیه: د هغو شیانو مفصله تذکره چې دوی هغه په خپل سر حلال او حرام درولي وو؛ د «المائدې» او د «الأنعام» په سورتونو کې تېره شوې ده.

وَمَا ظَنُّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُوْنَ ﴿۶۰﴾

او څه شی دی ګمان د هغو کسانو چې له ځانه تړي پر الله باندې دروغ په ورځ د قیامت کې (چې څه به ورسره وکړي الله)؟، بېشکه الله خامخا څېښتن (خاوند) د فضل دی پر خلقو، ولیکن اکثره خلق نه وباسي شکر (په دغو نعماوو).

تفسیر: یعني دا خلق د قیامت په نسبت څه خیال کوي؟ چې له دوی سره به څه قسم معامله کېږي، په سختۍ به ونیول شي؟ که ورو به خوشې کړل شي؟ عذاب او رېړ (تکلیف) به وګالي (برداشت کړي)؟ که نه؟ په څه څه خیالاتو کې ډوب تللي دي؟، ښایي چې دوی دغه خبره ښه په یاد ولري، هر هغه سزا چې دوی ته ورکوله کېږي؛ هغه خامخا دوی ته رسېدونکې ده، او له سره هغه بېرته کېدونکې نه ده.

الله تعالی په خپل فضل سره خلقو ته په دنیا کې ډېر مهلت ورکوي، او له ډېرو تقصیراتو څخه یې تېرېږي، لیکن ډېر خلق د الله تعالی د دغه تلطیف په مقابل کې د شکر ایستلو او منتبه کېدلو په ځای لا زیات زړور او بې خوفه کېږي، بالآخر دوی بیخي د سزا ورکولو وړ او مستحق ګرځي.

وَمَا تَكُوْنُ فِيْ شَاْنٍ وَّمَا تَتْلُوْا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَّلَا تَعْمَلُوْنَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُوْدًا اِذْ تُفِيْضُوْنَ فِيْهِ ؕ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَّبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ وَلَآ اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرَ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ﴿۶۱﴾

او نه یې ته (مشغول) په کوم کار کې (له خپلو کارونو) او نه لولې ته (هیڅ آیت، سورت) له دې نه (یعنې) له قرآنه، او نه کوئ (ای انسانانو کوم کار) له کارونو څخه مګر اوسو مونږ پر تاسې

شاهدان كله چې مصروف (بوخت) اوسېږئ تاسې په هغه كې، او نه غائب كيږي له ربه ستا په اندازه د يوې ذرې (واړه ميږي يا پوټې د ګرد نه) په ځمكه كې، او نه په آسمانونو كې، او نشته ډېره وړوكې له دغې ذرې څخه، او نه ډېر غټ (له دې نه) مګر (دا ټول ليكلي پراته دي) په كتاب واضح (ښكاره په لوح محفوظ) كې.

تفسير: يعني د پاك قرآن په وسيله هغه جهاد چې دوى يې كوي؛ هغه ټول د الله تعالى په حضور كې دى، او خلق هغه ښې يا بدې معاملې چې كوي؛ هغه هم ټولې د الله تعالى په حضور كې ظاهرې پرتې دي، هر كله چې كوم مخلوق په كوم كار كې لاس پورې كوي، او په هغه كې مشغول او لګيا كيږى، اګر كه د دوى په فكر او خيال كې د پاك الله فكر او تصور هم تېر نشي؛ مګر الله تعالى يې له ابتداء څخه تر انتهاء ګوري، (فان لم تكن تراه فانّه يراك)، په ځمكه او آسمان هر چېرې چې د يو ذرې په اندازه يا له هغه څخه وړوكى يا لوى كوم شى هم وي؛ هغه ټول د الله تعالى په علم محيط كې شته، او له سره ترې نه غائبيږي، بلكه د الله تعالى د علمه راښكته هم د ټول (ما كان و ما يكون) حال په كتاب مبين يعني لوح محفوظ كې ثبت دى، چې هغه ته د تدبير په عالم كې ښايي د الله تعالى د علم صفحه وويلى شي.

﴿أَلَآ إِنَّ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ۝٦٢﴾

واورئ خبردار شئ! چې بېشكه دوستان د الله نشته هيڅ قسم وېره په دوى (له كوم مكروه) او نه به دوى خفه كيږي (هيچېرې له فوت د كوم مأمول نه).

تفسير: ابن كثير «رحمه الله» د حديثيه وو رواياتو په بنا دغه مطلب بيان كړى دى چې: «اولياء الله (د الله دوستانو) ته به په آخرت كې د محشر د اهوالو او وېرو څخه هيڅ خوف او وېره نه وي، او نه د دنيا د پرېښودلو څخه دوى خفه كيږي»، ځيني مفسرينو دغه آيت عام ايښي دى: يعني په هغو به د اندېښنې او د پرېشانۍ او د حوادثو د وقوع خوف نه په دنيا كې او نه په آخرت كې وي، او نه د كوم مطلوب فوتېدلو څخه به مغموم اومتأثر كيږي.

ګواكې د خوفه د الله خوف يا له غمه د آخرت د غم نفي مراده نه ده، بلكه په دنيا كې د دنيوي خوف او غم نفي مراده ده، چې د هغې احتمال د أعداوو او د نورو په مخالفت باندې كېدى شي، چې هغه به كاملينو مؤمنينو ته له سره نه پېښيږي، او دوى به هر وخت په پاك الله اعتماد او اطمينان لري، او د ټولو تكوينيه وو واقعاتو په نسبت داسې اعتقاد لري، چې هغه خامخا په يو حكمت او مصلحت مبني وي، نو دغه اعتماد او اعتقاد له استحضاره دوى ته خوف او غم او هيڅ تكليف نه رسوي.

﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ۝٦٣﴾

(دغه دوستان) هغه كسان دي چې ايمان لري او وي دوى چې ځان ساتي (له معاصيو او وېريږي له الله نه).

تفسير: دا د «أولياء الله» تعريف فرمايي، يعني متّقي مؤمن د الله تعالى ولي دى، پخوا له دې نه په څو ځايونو كې معلوم شوي دي، چې د ايمان او تقوى ډېر مدارج دي، نو د ايمان او تقوى هره درجه چې په هر چا كې موجوده وي؛ په هغې درجې به د ولايت يوه برخه ورثابتيږي، مثلا لس شل او سل روپى هم مال، او پنځه سوه او زر، پنځوس زره، يو لك، يو مليون هم مال دى، ليكن په عام عُرف كې د لس او شل او سل روپى لرونكي مالك ته شتمن او مالدار نه ويل كيږي، تر څو چې «معتدّ به» د مال او دولت مقدار د چا سره نه وي، همداسې وپوهېږئ چې ايمان او تقوى هم په هره مرتبه كې چې وي؛ هغه د ولايت يو شُعبه ده، او په دې حيثيت ټولو مؤمنانو ته في الجمله ولي ويل كېدى شي، ليكن په عُرف كې ولي هغه ته ويلى شي، چې په كې د ايمان او تقوى يوه خاصه درجه وموندلى شي.

﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيْلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۶۴﴾﴾

دوی ته زېرى دى په دغه ژوندون لږ خسيس كې او په آخرت كې، نشته هيڅ بدلول د كلماتو د الله (تعالى) ته، دغه (زېرى د دواړو جهانو) هم دغه دى برى ډېر لوى.

تفسير: اولياوو ته په دنيا كې څو ډوله بشارات دي، مثلا حق تعالى هغو ته د انبياوو عليهم السلام په ژبه د ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ او نورو زېري وركړي دي، يا به پرښتې د موت په قريبېدلو هغو ته وايي: ﴿وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۳۰) آيت (۴) ركوع).

يا به ډېر رښتين او مبارك خوبونه ويني، يا د هغو په نسبت د الله تعالى نور بندګان ښه خوبونه ورته ويني، چې د صحيح حديث سره موافق د نبوت د شپږ څلويښتو اجزاوو څخه يو جزء دى، يا د دوى په معاملو كې د الله تعالى له لوري به يو خاص قسم تاييد او امداد كيږي، يا په خواصو كې او كله له خواصو څني تجاوز كوي په عوامو كې هم ده ته مقبوليت حاصليږي، او خلق د ده مدح او ثناء او د خير ذكر او ستاينه كوي، دغه ټول شيان تر دنيوي بشاراتو لاندې درجه په درجه راتلى شي، مګر په اكثرو رواياتو كې د ﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ تفسير په صالحه وو رؤياوو سره كړى شوى دى، والله أعلم.

پاتې شول اخروي بشارات هغه پخپله په پاك قرآن كې منصوص دي ﴿بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ﴾ او په حديث كې هم دغه تفسير منقول دى.

﴿وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۚ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۶۵﴾﴾

او نه دې خفه كوي تا (اى محمده!) خبرې د دوى (چې الله نه مني او ستا تكذيب كوي او ډاروي دې) بېشكه چې زور خاص الله لره دى ټول، هم دى ښه اورېدونكى (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسير: په دې آيت كې رسول الله ته تسلي وركوي؛ چې تاسې د احمقانو او شريرانو له خبرو څخه مه خفه كېږئ! ټول زور او غلبه د الله تعالى په لاس كې ده.

﴿أَلَآ إِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُرَكَآءَ ۚ إِنْ يَّتَّبِعُوْنَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿۶۶﴾﴾

واورئ خبردار شئ! چې بېشكه خاص الله لره دي هر هغه څوك چې په آسمانونو كې دي (لكه پرښتې) او هغه څوك چې په ځمكه كې دي (لكه انسانان، پيريان سره له آسمانونو او ځمكې ملكاً خلقاً او عبيداً)، او نه كوي متابعت هغه كسان چې بولي (عبادت كوي) دوى غير د الله د شريكانو (چې په واقع كې شريكان نه دي له الله سره)، متابعت نه كوي دوى د (هيڅ شي) مګر د ګمان (خپل چې دا بُتان او معبودان شريكان دي د الله سره)، او نه دي دوى مګر دروغ وايي (اټكلونه چلوي په دې نسبت د شرك كې).

تفسير: يعنې په ګردو آسمانونو او ځمكو كې د واحد احد الله سلطنت دى، ګرد انس او جن او ملك د الله تعالى مملوك او مخلوق دي، د مشركانو دغه غير الله بلل او دوى الله تعالى سره حصه دار ګرځول؛ يوائې په توره تياره كې غشي وهل، او واهي، تباهي خيالات دي، د دوى په لاسونو كې نه كوم حقيقت شته، او نه څه حجّت او برهان، تش د اوهامو او ظنونو په تيارو كې خپل سرونه او پښې ژوبلوي.

هُوَ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الَّیْلَ لِتَسْكُنُوْا فِیْهِ وَ النَّهَارَ مُبْصِرًا ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّسْمَعُوْنَ ﴿۶۷﴾

الله همغه ذات دی چې ګرځولې یې ده تاسې ته شپه (تیاره) لپاره د دې چې آرام شئ تاسې په دې کې، او (ګرځولې یې ده) ورځ ښوونکې (روښانه)، بېشکه په دغه (ظلمت او نور) کې خامخا ډېر دلایل (د قدرت او وحدانیت) دي لپاره د هغه قوم چې اوري دغه قرآن (په غوږونو د زړه).

تفسیر: د شپې او د ورځې او د نور او ظلمت پیدا کوونکی همغه یو الله دی، خیر او شر او د ټولو متقابلو اشیاوو خالق هم دی دی، په دغه سره د مجوسو دغه عقیده تردید شوه، او په دې لوري هم یوه لطیفه اشاره وشوه، همغسې چې د شپې له تیارو څخه وروسته پاک الله روښانه ورځ راولي، او د لمر په رڼا کې ټول هغه شیان صاف په نظر راځي چې د شپې تیاره کې نه ښکارېده؛ همداسې د مشرکینو د اوهامو او د ظُنونو د پردې لرې کېدلو څخه وروسته د قرآنکریم د لمر رڼا وځلېږي، چې خلقو ته د وصول الی الله پوره سمه لاره ښوونکی دی.

قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ ؕ هُوَ الْغَنِیُّ ؕ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِی الْاَرْضِ ؕ اِنْ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍۭ بِهٰذَا ؕ اَتَقُوْلُوْنَ عَلَی اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۸﴾

وایي کفار نیولی دی الله ولد (ځوی لور، نو فرمایي الله په رد د دوی کې) پاک دی الله، هم دی غني (بې پروا دی)، خاص ده لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکې کې دي، نشته تاسې څخه هیڅ برهان حجّت سند په دې (چې الله تعالی ولد نیولی دی)، آیا وایئ تاسې پر الله هغه خبرې چې نه پوهېږئ تاسې (پرې).

تفسیر: په دغه کې د عیسایانو د شرک تردید دی، چې مسیح علیه السلام یې د الله تعالی ځوی ټاکلی (مقرر کړی) وو، دغه خبره د پوهېدلو وړ (لایق) ده، که دوی په واقعي ډول «مسیح» (معاذ الله) صلبي ځوی وګڼي، نو له دې نه لویه ګستاخي او سپین سترګي او کفر به څه وي؟ الله قدّوس بالبداهه له ښځې او اولاد څخه پاک او منزّه دی، که له ځوی څخه مراد متبني وي، نو پاک الله دغه ته څه ضرورت لري چې یو مخلوق خپل متبنّی وګرځوي؟ آیا (معاذ الله) له ده سره د اولاد حسرت او د ځوی د نشتوالي څه غم وو؟ یا دغه فکر ورسره وو چې وروسته له دې نه (معاذ الله) د ده مال او دولت وارث او د ده د نامه روښانه ساتونکی به څوک اوسي؟ یا دا چې د زړورتوب او حرج په وقت ورته تکیه او د مرستې وسیله وي، العیاذ بالله، دی خو له دغو ټولو شیانو څخه بې نیازه او بې پروا دی، او نور ټول خلق په هر وخت او هر ځای کې ده ته محتاج دي، دی به ځوی، لمسی، تبنّي (ځوی نیونې) او نورو ته څرنګه احتیاج او اړتیا (مجبوري) ولري، ګرد شیان د الله تعالی مخلوق او مملوک دي، نو بیا د مالک او مملوک او خالق او مخلوق په منځ کې د داسې نسبي علائقو ګنجایش او ځایېدل له کومه کېږي؟ دا لویه سخته خبره ده؛ چې د الله تعالی په نسبت محض له جهالته داسې دروغ او بې سنده خبرې وویلې شي.

قُلْ اِنَّ الَّذِیْنَ یَفْتَرُوْنَ عَلَی اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا یُفْلِحُوْنَ ﴿۶۹﴾ مَتَاعٌ فِی الدُّنْیَا ثُمَّ اِلَیْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِیْقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِیْدَ بِمَا كَانُوْا یَكْفُرُوْنَ ﴿۷۰﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بېشکه هغه کسان چې له خپله ځانه تړي پر الله دروغ (په نسبت د ولد او شریک سره) خلاص به نشي (له عذابه او په مراد به ونه رسیږي). نفع اخیستل دي په دنیا کې

بیا مونږ ته راتله د دوی دي (پس له مرګه)؛ بیا به وروڅکوو مونږ دوی ته عذاب سخت په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل (په الله او په رسول الله).

تفسیر: یعنې پر الله دروغ تړونکي اګر که د ډېر دنیوي قوت او قدرت خاوندان او په خپلو اسبابو، سامانونو او وسائلو مغرور هم وي؛ لیکن ده ته حقیقي نیکي او بری له سره په برخه کېدی نشي، البته د لږو ورځو له مخې به په دنیا کې مزې کوي، او بالآخر یې د پاك الله په لوري رجوع ده، چې هلته به د خپلو جرائمو په بدل کې د نهایت سخت عذاب خوند وڅکي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾

او ولوله (ای محمده !) پردوی حال د نوح کله چې وویل (نوح) قوم خپل ته چې ای قومه څما ! کـه چېرې وي سخت پر تاسې اوسېدل څما (ډېر وخت په تاسې کې)، او پند درکول څما (تاسې تـه) په آیتونو د الله؛ نو خاص په الله باندې توکل کړی دی ما، نو راغونډ (او کلك) کړئ تاسې کار خپل او (راټول کړئ) شریکان خپل، بیا دې نه وي کار ستاسې په تاسې باندې پټ (یعنې ټول ښکاره راپسې ملا وتړئ)، بیا راورسوئ ماته هر قسم ضرر، او مهلت مه راکوئ ماته (هیڅ قدر څو خلاص شي څما دغه اقامت او ستاسې دغه محنت).

تفسیر: یعنې ای محمده ! اهل د مکې معظمې ته د نوح علیه السلام او د ده د قوم حال واوروه ! څو ترې عبرت حاصل کړي، که دوی د خاتم الأنبیاء صلی الله علیه وسلم پر تکذیب او عداوت هم داسې ملا تړلي وي، او له خپلو شرکیاتو څخې لاس نه اخلي؛ نو د دوې انجام به هم همغسې کېدی شي، چې د نوح علیه السلام د تکذیب کوونکو وشو، او هم د دې واقعې له بیانولو څخه یوه موخه نبي علیه السلام ته تسلي ورکول دي، چې تاسې د خلقو د دښمنۍ او شرارت څخه دومره زیات خفه اومه متأثر کېږئ ! څکه چې هر نبي ته داسې حوادث ور د مخه شوي او ټولو د همدې قسمو حالاتو مقابله فرمایلې ده، مګر په آخر کې فقط حق غالب شوی دی، او د حق او صداقت دښمنان تباه او برباد شوي دي.

﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ الآیه ـ یعنې ستاسې د خوښې او خفګان او د موافقت او مخالفت د یوې ذرې په اندازه هم زه پروا نه لرم، د نورو انبیاوو علیهم السلام په شان څما هیله (امید) او اسره هم صرف په الله واحد احد صمد ده، که تاسې څما په پوهنه او پند نه پوهېږئ، یا یې نه منئ؛ نو واك (اختیار) لرئ، زه خو د خپل منصبي فرض په ادا کولو کې هیڅ قصور نشم کولی، که تاسې څما دغه وضعیت بد منئ، او دښمني راسره کوئ، او نقصان رارسوئ؛ نو دغه شیان قطعاً څما پر دغو ارادو څه اثر نشي غورځولی، هر هغه شی چې ستاسې په امکان کې شته؛ په ډېر شوق او مینه سره یې پر ما اجراء کړئ، څما پر خلاف جرګې او مشورې وکړئ ! او که کوم پوخ تجویز جوړ کړئ، یا کومه خبره غوټه کړئ، او د خپل کار ملګري بلکه فرضي معبودان مو هم راټول کړئ !، او ټول سره لاس او فکر یو کړئ !، او پر یوه غیر مشکوك او غیر مشتبه رایې قائم شئ !، بیا په خپلو متفقه وو طاقتونو سره هغه راجاري کړئ ! او د یوې شېبې مهلت راته مه راکوئ !؛ نو بیا به ګورئ چې څما د نبوّت د استقامت او د توکّل د غره په مقابل کې د ټولې دنیا قوتونه او تدبیرونه څرنګه بېکاره او لتاړه او څنګه یې بخرکي په هوا الوځي؟ .

فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾

نو که ګرځېدئ تاسې (له پنده او ویې نه منئ) پس نه ده غوښتې ما له تاسو څخه هیڅ اجر (مزدوري)، نه دی اجر څما (په دې چې بولم تاسو ایمان ته) مګر پر الله دی، او امر (حکم) شوی دی ماته په دې چې اوسم زه له مسلمانانو (راسخو غاړه اینښودونکو څخه الله ته).

تفسير: يعنې ستاسې په مقابل کې نه د جاني او بدني تکاليفو څخه ويرېږم، او نه د مالي نقصان څه فکر او اندېښنه راسره شته، زه د تبليغ او د دعوت په خدمت څه معاوضه هم له تاسې څخه نه غواړم چې دغه اندېښنه راته پيدا شي؛ چې ستاسې په خفګان به ځما تنخوا بنده شي، يا کم له کمه تاسې ته د داسې وينا موقع په لاس درشي؛ چې ځما ټول جد او جهد د مال له حرصه او د پيسو په طمع دی، ځما اجرت او مزدوري د هغه لوی ذات په ذمه ده، چې زه يې کار کوم.

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَعَلْنَٰهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾

نو نسبت د دروغو وکړ دوی نوح ته، پس نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او هغه چا ته چې وو له ده سره په بېړۍ کې (له غرقه)، او وګرځول مونږ دوی خليفګان، او غرق کړل مونږ (په طوفان کې) هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د آيتونو ځمونږ، نو وګوره چې څرنګه شوه آخره خاتمه د وېروليو شويو (يعنې هلاک شول).

تفسير: يعنې له هر چا سره چې د عبرت سترګې وي؛ هغه دې وګوري چې د مکذبينو انجام څرنګه شوی وو؟ دغه خلقو ته په سلهاوو کلونو نوح عليه السلام پند ورکړ، او نصيحت يې وکړ، او له نفعي او ضرر څخه يې خبردار کړل، کله چې هيڅ يوه خبره يې مؤثره ونه لوېده او قبوله نشوه، بلکه بالعکس د دوی ذاتي عناد او فرار لا ورپسې زيات شو؛ نو دلته د پاک الله له لوري د اوبو سخت طوفان (ځپان) ورنازل شو، او په هغه کې ټول مکذبين سره ډوب شول، يوازې نوح عليه السلام سره له نورو څو تنو (چې پر بېړۍ سواره وو)؛ محفوظ پاتې شول، او د انسانانو وروستنی نسل له همدوی څخه پاتې شو، او د ډوب شويو خلقو په ځای کې هم دغه د بېړۍ سواره مسلمانان ودان شول، د نوح عليه السلام لږ څه قصه د «الأعراف» په سورت کې هم تېره شوې ده.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

بيا ليږلي وو مونږ پس له نوح نور رسولان قوم د هغو ته (لکه هود، صالح، ابراهيم، لوط، شُعيب)، نو راوړي وو دغو (رسولانو) هغوی ته دلائل ښکاره، پس (مستعد) نه وو دوی (دې ته) چې ايمان يې راوړی وی په هغو (دينيه وو اصولو) چې تکذيب يې کړی وو د هغو (اصولو) پخوا (له بعثت د رسولانو)، همداسې (لکه چې مهر مو لګولی وو په زړونو د دوی) مهر لګوو مونږ په زړونو د تېرېدونکو (له شرعي حدودو).

تفسير: يعنې د نوح عليه السلام څخه وروسته هود، صالح، لوط، ابراهيم، شعيب او نور انبياء عليهم السلام يې د خپلو اقوامو په لوري له ښکاره وو نښو او دلائلو سره ليږلي وو، ليکن د هغه جهالت او کفر په حالت کې چې دغه خلق د خپلو انبياوو له بعثت څخه پخوا وو، او د هغو شيانو په سبب چې پخوا له دې نه يې پرله پسې د انبياوو تکذيب کړی وو؛ بيا يې دا توفيق ونه موند چې د نورو انبياوو چې د تشريف راوړلو او د دوی د پوهولو څخه وروسته پر حقائقو وپوهېږي او اسلام ومني، بلکه د هغو صحيحه وو اصولو تکذيب چې پخوا له دې نه قوم د نوح کړی وو؛ دوی ټولو هم د هغو د منلو څخه انکار وکړ، او همغه يوه «نـه» چې يو ځلې د ړومبنيو د خولې څخه وتلې وه؛ ممکن نه وو چې بيا د نورو وروستنيو له خولو په «هـو !» سره بدله شي، دوی هم په همغې بې ايمانۍ او تکذيب الحق تر آخره پورې کلک ولاړ وو.

ثُمَّ بَعَثۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِم مُّوسَىٰ وَهَٰرُونَ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِیْهِۦ بِـَٔایَٰتِنَا فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمࣰا مُّجۡرِمِینَ ﴿۷۵﴾

بیا ولیږل مونږ وروسته له دغو (رسولانو) څخه موسی او هارون (دواړه وروڼه) طرف د فرعون (د مصر) او سردارانو د قوم د ده ته په ښکاره معجزو څمونږ؛ نو تکبر وکړ دوی، او وو دوی قوم مجرمان (کافران زړور په ګناهونو).

فَلَمَّا جَاۤءَهُمُ ٱلۡحَقُّ مِنۡ عِندِنَا قَالُوۤاْ إِنَّ هَٰذَا لَسِحۡرࣱ مُّبِینࣱ ﴿۷۶﴾

نو کله چې راغی دوی ته حق (رښتیا خبره) له نزده څمونږ؛ نو وویل دوی: بېشکه دا خامخا سحر (کوډې) دی ښکاره.

تفسیر: یعني د «عصا» او د «ید بیضا» (د امسا او د روښانه لاس) او د نورو معجزو د لیدلو او د موسی علیه السلام زښته زیات تاثیردارو خبرو د اورېدلو څخه یې وویل چې: «دغه ټول امور ښکاره جادو دی» ځکه چې د ده په خیال کې د ګردو فوق العاده شیانو آخري درجه هم دغه جادو کېدی شي.

قَالَ مُوسَىٰۤ أَتَقُولُونَ لِلۡحَقِّ لَمَّا جَاۤءَكُمۡۖ أَسِحۡرٌ هَٰذَا وَلَا یُفۡلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿۷۷﴾

وویل موسی (دغو قاتلانو ته) آیا وایئ تاسې دغه حق (رښتیني معجزې) ته کله چې راغله تاسې ته (چې معجزه نه ده، سحر دی): آیا سحر دی دا (بلکه نه دی)، حال دا چې نه مومي بری ساحران (له عذاب د نیران).

تفسیر: یعني حق ته جادو وایئ، آیا جادو داسې کېدی شي؟ او آیا جادګر، کوډګر څرنګه د نبوت دعوی کولی شي؟ او د حق او باطل په کشمکش کې بریالی (کامیاب) کېدی شي؟ د سحر او معجزې په منځ کې فرق او توپیر نه کول، د دوی د لنډو پوهېدلو کار دی، چې د طلا او سرو زرو او ژېړو په منځ کې فرق نشي کولی، د نبي روښانه مخ، سوچه اخلاق، د تقوی رڼا، له شوکته اوعظمته ډکو احوالو کې داسې ښکاره ګواهي موجوده ده، چې کوډګري او شعوذه بازي له سره له دوی سره هیڅ یو نسبت نه لري، نو بیا نبي الله ته «ساحر» ویل په کومې اندازې بېحیایي او لیونتوب دی؟.

قَالُوۤاْ أَجِئۡتَنَا لِتَلۡفِتَنَا عَمَّا وَجَدۡنَا عَلَیۡهِ ءَابَاۤءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلۡكِبۡرِیَاۤءُ فِی ٱلۡأَرۡضِ وَمَا نَحۡنُ لَكُمَا بِمُؤۡمِنِینَ ﴿۷۸﴾

وویل فرعونیانو (موسی ته) آیا راغلی یې ته مونږ ته لپاره د دې چې واړوې مونږ له هغه کاره چې موندلي دي مونږ پرې پلرونه خپل، او چې شي تاسې دواړو ته غلبه (سلطنت) په ځمکه (د مصر) کې، او نه یو مونږ ستاسې دواړو (په نبوت) باور کوونکي.

تفسیر: یعني معاذ الله ته د دنیا حریص او بد نیت یې، یو سیاسي تحریک په مذهبي رنګ سره وړاندې کوې، ستا مقصد او غرض همداسې معلومېږي، چې له مذهبي حیثیته یو لوی انقلاب جوړ کړې، او په دغه ملک کې خپله سرداري او حکومت ټینګ کړې، او د دې ځای پخواني سرداران (قبطیان) برطرف کړې، نو په یاد یې ولره ! چې ستا دغه غوښتنه پوره کېدونکې نه ده، مونږ له سره ستا خبره نه منو، او نه دې له سره مشرتیا تسلیموو.

وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ٱئۡتُونِی بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِیمࣲ ﴿۷۹﴾

او وویل فرعون (مقربانو خپلو ته چې): راولئ تاسې ماته هر هغه ساحر چې ښه (پوهه او) ماهر وي.

تفسیر: دغه د موسی علیه السلام د تقریر جواب وو، یعني پاتې شوه د سحر او د معجزې جګړه د هغې تصفیه هم عملاً کوو، چې د دې ملك ډېر لوی ماهر کوډګران راټول کړل شي، بیا دغه کوډګران ستا د دغو معجزاتو په مقابل کې خپلې ننداري درښکاره کړي؛ نو ټول به سره ووینې چې تاسې نبیان یئ؟ که (معاذ الله) کوډګران؟، نو ځکه د فرعون په ټوله پاچاهی کې سړي خواره شول، او هر لوري ته نو محصلان لاړل، چې ښه پوهان، مشاقان او ماهران کوډګران چې هر چېرې وموندل شي؛ ژر دې راحاضر کړل شي !، د دې مفصله واقعه د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتلی شي.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ۝٨٠

نو کله چې راغلل ساحران (د معارضې میدان ته)؛ وویل دوی ته موسی چې: وغورځوئ هغه څه چې تاسو (یې) غورځوونکي یئ.

تفسیر: په بل ځای کې مذکور دي، چې کوډګرانو له موسی علیه السلام څخه پوښتنه کړې وه، چې ته دې خپله ننداره پخوا راښیې؟ که یې مونږ اول دروښیو؟ د دوی په ځواب کې موسی علیه السلام وفرمایل: «د هر هغه شي ښوونه مو چې په زړه کې وي؛ ړومبی تاسې هغه راوښیئ»، ځکه چې د باطلو د پوره زور ښوولو څخه وروسته د حقو راتلل او د باطلو لاندې غورځول، او مغلوب او مقهور او ویجاړ ځرګندول یې لا زیات مؤثر او د حق غلبه لا ښه واضحه کوي.

فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ۝٨١

نو کله چې وغورځول ساحرانو (پړي او همساګاني خپلې)؛ نو وویل موسی: هغه څیز چې راوړی دی تاسو هغه یواځې سحر دی (نه بل شی)، بېشکه چې الله ژر تباه کوي دغه (سحر)، بېشکه چې الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو.

تفسیر: کوډګرانو خپل پړي او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، او په تخیل او نظربندۍ سره یې لیدونکو ته داسې ورځرګنده (ښکاره) کړل، چې ګواکې ګرد میدان له ژوندیو مارانو، منګورانو ځنې ډك دی، نو موسی علیه السلام وویل: «جادو او کوډې همداسې دي؛ چې تاسو راوړي دي، او بل شی نه دی، بېشکه چې الله تعالی ژر تباه کوي دغه سحر، او بېشکه الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو».

یعنې بس دی ! تاسو خپل ټول زور او قوت صرف کړ، اوس خپل ځانونه سنبال کړئ ! چې پاك الله به ستاسې دغه له خپله ځانه جوړې کړې لوبې داسې وراني او خرابې کړي، چې بیا له سره په مقابل کې د هغه بل کوم نظیر او مثال او جوړه نشي جوړېدی، ځکه چې د پاك الله د عادت او حکمت څخه دغه خلاف دی، چې د مصلح او مفسد د مقابلې په وخت کې کله چې له هغه څخه مقصود خالص د حجّت اتمام وي؛ چې د مفسدانو او شریرانو خبرو ته څه اثر او قوت ورکړي، یا د حق کلمه مغلوبه او ښکته کړي.

وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ۝٨٢ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ خَوْفٍ
مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ۝٨٣

او (بیا ژر) رښتیا کوي الله حقه خبره (چې ځما راوړی دین دی) په کلماتو (او حکمونو) خپلو سره، او اګر که یې بد ګڼي مجرمان (کافران). نو ایمان نه وو راوړی (ړومبی) په موسی باندې مګر ځو اولادو (ځلمیانو) له قومه د ده سره له وېرې له فرعونه او له مشرانو د

دوى، له دې نه چې دوى و(نه) ښويوي، او بېشکه چې دغه فرعون خامخا جابر متکبر وو په ځمکه (د مصر) کې، او بېشکه چې دى خامخا له حده تېرېدونکو څخه وو (تر دې حده پورې چې د الوهيت دعوى يې هم وکړه).

تفسير: بني اسرائيلو د فرعونيانو له لاسه سخت مصيبتونه او تکليفونه، ذلت او سپکتيا ګاللې (برداشت کولې)، او د همغو ړومبنيو پخوا ويلو سره سم منتظر وو، چې د فرعون د مظالمو خاتمه، او د هغه د سلطنت د اساس اړولو لپاره همغه اسرائيلي نبي مبعوث شي.

موسى عليه السلام سم په همغه شانې تشريف راوړ چې عام خلق د هغه په انتظار کې وو، نو ځکه ګرد «بني اسرائيل» په قدرتي ډول سره د موسى عليه السلام بعثت يو نعمت عظمى ګاڼه، او د زړه له صدقه يې موسى رښتينى شماره، او د هغه عزت او حرمت يې په انتهايي درجه سره کاوه، مګر ډېر سرې له فرعونه او له فرعونيانو سردارانو ځنې وېرېدل، نو له همدې لامله په ابتداء کې په شرعيه وو اصولو سره يې ايمان رانه وړ، او وقت او زمان ته يې منتظر وو، چې کله او هر مهال (وخت) چې د حق غلبه وشي؛ نو ګرد به سره مسلمانيږي، د بني اسرائيلو لږ څه ځلميانو همت وکړ، او د فرعون د خوف او وېرې سره يې د خپل اسلام اظهار او اعلان وکړ، څو شمېرلي او غوره شوي قبطيان هم چې د فرعون له قومه وو؛ په اسلام مشرف شول، په آخره کې کله چې موسى عليه السلام اثر او د حق غلغله لا پورته شوه؛ نو دلته د بني اسرائيلو ګرد هغه قومونه سره مسلمانان شول، چې نژدې په شپږو لکو بالغو نارينه وو پورې رسېدل، دلته د هغو د ابتدايي قصې بيان دى.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰقَوْمِ إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾

او وويل موسى (مؤمنانو د خپل قوم ته کله چې آثار د خوف ښکاره شو): اى قومه ځما ! که يئ تاسې چې ايمان مو راوړى دى پر الله (چې خير او شر او نور هر شى د ده په قدرت کې دى)؛ نو خاص پر هم ده توکل وکړئ که يئ تاسې مسلمانان (حکم منونکي د الله).

تفسير: يعنې د خوف او وېرې هيڅ ضرورت نشته، د يوه فرمان منونکي مؤمن کار دا دى، چې د خپل مالك پر قوت معتمد وي، هر هغه څوك چې د پاك الله پر لا محدود قدرت او رحمت متيقن وي، دى په هرې معاملې کې يقيناً په الله تعالى اعتماد او توکل کوي.

فَقَالُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾

نو وويل دوى: خاص پر الله توکل کړى دى مونږ، اى ربه ځمونږه ! مه ګرځوه مونږ (سبب د فتنې (ضلالت) لپاره د قوم ظالمانو !.

تفسير: موسى عليه السلام پر نصيحت دوى د خپل اخلاص اظهار وکړ، او ويې ويل چې: بېشکه ځمونږ توکل او اعتماد خالص پر الله تعالى باندې دى، او د همغه له درباره غواړو چې مونږ د دغو ظالمانو له ظلمونو څخه خلاص کړي؛ چې زيات له دې نه مو په عذاب نه کړي، په دغه شانې چې دوى تل پر مونږ خپل زور، طاقت، قوت او ظلم وچلوي، او ځمونږ له لاسه د دوى په مقابل کې هيڅ شى نه وي پوره؛ په دغه صورت کې ځمونږ دين هم په وېره او خطره کې دى.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نجات راکړه مونږ ته په (سبب د) رحمت خپل له قوم کافرانو نه.

وَاَوۡحَيۡنَاۤ اِلٰى مُوۡسٰى وَاَخِيۡهِ اَنۡ تَبَوَّاٰ لِقَوۡمِكُمَا بِمِصۡرَ بُيُوۡتًا وَّاجۡعَلُوۡا بُيُوۡتَكُمۡ قِبۡلَةً وَّاَقِيۡمُوا الصَّلٰوةَ ‌ؕ وَبَشِّرِ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿۸۷﴾

او وحيې وکړه مونږ موسی او ورور د ده ته داسې چې: جوړ (مقرر) کړئ تاسې لپاره د قوم خپل په مصر کې کوټې (لپاره د عبادت) او وګرځوئ کوټې خپلې (مخامخ) قبلې (ته)، او سم ودروئ (ادا کوئ) تاسې لمونځ، او زېری ورکړه (ای موسی) مؤمنانو ته (دلته په نصرت هلته په جنت).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «کله چې د فرعون د هلاکت وقت نژدې شو؛ نو حکم وشو چې د بني اسرائيلو قوم دې له هغوی سره ګډ او شامل نشي، او په خپلو محلو کې دې بېل اوسيږي، چې وروسته له دې نه پر دوی آفتونه راتلونکي دي.

مفسرينو له ﴿اَنۡ تَبَوَّاٰ لِقَوۡمِكُمَا بِمِصۡرَ بُيُوۡتًا﴾ څخه دغه مراد آخيستی دی، چې په خپلو کورونو کې اوسېږئ ! او له دغو څخه ځينې کوټې د عبادت لپاره مخصوصې کړئ !(او دا يې هله وفرمايل چې) فرعون ټول مسجدونه او معابد خراب کړي وو، هيڅوک به د باندې وتلی او عبادت به يې کولی نشو، نو حکم وشو؛ چې په خپلو کورونو کې دې داسې ځايونه د لمانځه لپاره تيار کړي؛ چې قبلې ته مخامخ وي، او لمونځ مه پرېږدئ ! چې د همغه په برکت سره مو نصرت په برخه کيږي.

وَقَالَ مُوۡسٰى رَبَّنَاۤ اِنَّكَ اٰتَيۡتَ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَاَهٗ زِيۡنَةً وَّاَمۡوَالًا فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا ۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوۡا عَنۡ سَبِيۡلِكَ‌ ۚ رَبَّنَا اطۡمِسۡ عَلٰٓى اَمۡوَالِهِمۡ وَاشۡدُدۡ عَلٰى قُلُوۡبِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُوۡا حَتّٰى يَرَوُا الۡعَذَابَ الۡاَ لِيۡمَ ﴿۸۸﴾

او وويل موسی (تضرّعاً): ای ربه ځمونږ !بېشکه تا ورکړی دی فرعون او سردارانو د ده ته زينت (رونق) او مالونه په دغه ژوندون لږ خسيس کې، ای ربه ځمونږ !عاقبت او نتيجه يې دا شوه د دې چې ګمراه کړي دوی (خلق) له لارې ستا نه، ای ربه ځمونږ !محوه (کړه، هلاک او مسخ) راوله پر اموالو د دوی، او سختي راوله په زړونو د دوی؛ نو ايمان نه راوړي دوی تر هغه چې ووينې دوی عذاب دردناک.

تفسير: يعنې د هر قسم سامان، رونق، آسايش، او سينګار دې ورکړی دی، مثلا د صورت ښايست، سورلی، عمده پوښاک، اثاث البيت او نور، او د مال او د دولت خزانې د سرو او د سپينو زرو درنګونه (کانونه) او نور دې وربخښلي دي.

ځينو مفسرينو په ﴿لِيُضِلُّوۡا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره اخيستی دی، لکه چې په ﴿فَالۡتَقَطَهٗۤ اٰلُ فِرۡعَوۡنَ لِيَكُوۡنَ لَهُمۡ عَدُوًّا وَّحَزَنًا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره دی، نو مطلب يې داسې دی چې: «دغه ساز او سامان يې ځکه ورکړی وو؛ چې په خيريه وو امورو کې يې ولګوي، او د دغو نعمتونو په لرلو خپل حقيقي منعِم په ښه شان سره وپېژني، او د الله تعالی له شکر کوونکو بندګانو ځني شي، مګر په خلاف د هغه دوی له خپلې بدبختۍ د الله تعالی د دغو نعمتونو سره نور خلق بې لارې او ګمراهان کړل، او په دغه لار کې په خلاص زړه او لاس داسې بې پروا لګوي؛ لکه چې يې خاص همدغه کار لپاره ورکړي وي، پر دغه تفسير هيڅ يو اشکال نه وارديږي.

کله چې موسی عليه السلام تر يوې اوږدې مودې پورې هغوی ته هر راز هدايات ورکړه، او عظيم الشاني معجزې يې ورښکاره کړې، مګر د معاندينو جحود او عناد لا پسې زياتېده، تر دې حده پورې چې د تجربې، يا د صحبت د

طول یا د الله تعالی د وحیې په وسیلې په پوره ډول ثابته شوه، چې دغه خلق له سره ایمان راوړونکي نه دي؛ نو دلته د دوی د هلاکت لپاره یې دعا وکړه، څو د دوی له پلیتی څخه دنیا ژر پاکه شي، او نور د دوی له بدې خاتمې څخه د عبرت درس واخلي.

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

وفرمایل (الله): په تحقیق قبوله کړی شوه دعا ستاسې، نو سم ولاړ اوسئ (په تبلیغ خپل)، او متابعت مه کوئ تاسې د لارې د هغو کسانو چې نه پوهیږي (په حق یا ناپوهان دي په حکمت د تاخیر).

تفسیر: له روایاتو څخه معلومیږي، چې موسی علیه السلام به ښیرې کولې، او هارون علیه السلام به آمین ویل، نو په دغه لحاظ سره یې ﴿دَّعْوَتُكُمَا﴾ فرمایلي دي.

یعنې خپل کار په استقلال او ثابت قدمی سره پای (انجام) ته ورسوئ ! که د دعا د قبولولو په آثارو کې څه ځنډ (ایسارتیا) دربنکاره شي؛ نو د ناپوهانو په شان تلوار او بیړه مه کوئ ! په مقدر وخت او مقررې نیټې کې همداسې چې ته یې غواړې کېدونکي دي، مګر له وېرېدلو او وارخطا کېدلو څخه هیڅ شی په لاس نه درځي.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَاءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي ءَامَنَتْ بِهِ بَنُوا إِسْرَاءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـَٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائیل له بحره (د قلزم روغ رمټ) نو پسې ورسېده په دوی پسې فرعون او لښکر د ده لپاره د ظلم او جفا، تر هغه کله چې ورسېده دغه (فرعون) ته غرق (ډوب شو او وویرېد په هلاک خپل)؛ نو ویې ویل چې: ایمان راوړ ما په دې چې بېشکه نشته هیڅ معبود بر حق مګر یواځې هغه ذات چې ایمان راوړی دی پر هغه بني اسرائیلو، او زه یم له مسلمانانو (غاړه اېښودونکو حکم د الله ته، وفرمایل الله په رد د ایمان د فرعون:) آیا اوس (دې ایمان راوړ؟) حال دا چې په تحقیق نافرماني دې کوله پخوا (له دې نه د رسول څخه) او وې ته له مفسدینو (فساد کوونکو) نه.

تفسیر: موسی علیه السلام سره له څو لکو بني اسرائیلو له مصره ووتلو، کله چې فرعون خبر شو؛ نو یو زورور لښکر یې د هغو د تعاقب لپاره واستول، څو دوی د ده د ظلم له منګولو څخه خلاص نشي، کله چې بني اسرائیل د (قلزم د بحیرې) څنډې (خوا) ته ورسېدل؛ نو ډېر زیات وارخطا او پرېشان شول، ځکه چې وړاندې لوی بحر او تر شا یې د فرعون زورور لښکر راته، موسی علیه السلام دوی ته تسلي ورکړه، او د الله تعالی په حکم یې پخپل همسا بحر وواهه، د بحر اوبه دې خوا او هغه خوا شوې، او غونډۍ غونډۍ ودرېدلې، او د ده په منځ کې دوولس وچې لارې د پاک الله په حکم جوړې شوې، بني اسرائیل ټول سره له بحره پورې وتل.

د بل لوري فرعون سره له خپلو لښکرو د «قلزم» څنډو «غاړو» ته ورسېدل، او پر دغو وچو لارو یې خپل آسونه رهي (روان) کړل، کله چې ټول فوجونه په دغو دوولسو لارو کې تلل، او بیخي د بحر منځ ته داخل شول؛ نو د بحر په اوبو حکم وشو، چې بیا سره یو ځای شي، سمدلاسه د اوبو هغه بېل شوي طبقات سره یو ځای شول، او دغه ټول افواج سره له خپلو تجهیزاتو د بحر په قعر (تل) کې ډوب شول، کله چې فرعون ولیده چې زه هم اوس ډوبېږم، نو ډېر زیات

وويربده، او د ايمان او د اسلام لفظ يې په ژبه راوړ، چې ګونډې د بني اسرائيلو الله له ما څنې د «ايمان» د لفظ د اوربدلو په سبب د بحر موجونه لرې او روغ رمټ مې له اوبو وباسي، دلته د پاک الله داسې ارشاد صادر شو: ﴿آلْـَٔـٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ﴾ الآيه - يعنې تا په ټول عمر کې مخالفت کاوه، او له شرارت څخه دې لاس نه اخيسته، اوس چې دې عذاب په عين اليقين سره وليده؛ نو ايمان راوړې؟ د دې وقت ايمان بېکاره او يقين يې بې اعتباره دی: ﴿فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَـٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَـٰفِرُونَ﴾ (٢۴ جزء د المؤمن سورت (٨٥) آيت (٩) رکوع).

فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنْ ءَايَـٰتِنَا لَغَـٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾

نن ورځې به خلاصی درکړو تا ته په بدن ستا سره (بې روحه، او وبه دې باسو له بحره لوڅ لغړ) لپاره د دې چې شې ته لپاره د هغه چا چې وروسته له تا راځي (لوی) آيت (دليل د عبرت)، او بېشکه چې ډېر له خلقو د آيتونو (دلائلو د قدرت) ځمونږ څخه خامخا غافلان دي (چې توجه پرې نه کوي).

تفسير: په «موضح القرآن» کې دي: «همداسې چې د فرعون بې وقته ايمان راوړل بې فائدې وو، همغسې پاک الله د ده له مړ کېدلو څخه وروسته د هغه بدن يې له بحر څخه د باندې د شګو په سر وغورځاوه، چې بني اسرائيل يې وګوري، او شکر وباسي، او نور وروسته راتلونکي د ده له حال عبرت واخلي، که نه د هغه د مړي د نجات څه فائده متصوره وه؟ لکه چې ايمان يې بې فائدې وو؛ همغسې بې فائدې نجات يې هم په برخه شو.

د جديده وو تحقيقاتو له مخې ثابته شوې ده، چې د فرعون کالبوت تر نن ورځې پورې همغسې محفوظ پاتې دی، ليکن د قرآني الفاظو صحت د دې خبرې پر ثبوت نه دی موقوف.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَـٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَـٰتِ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

او خامخا په تحقيق ځای ورکړ مونږ بني اسرائيلو ته (پس له اهلاکه د فرعونيانو) ځای د صدق (ښتيني لايق په مصر او شام کې)، او غوره رزق روزي مو ورکړه دوی ته له طيباتو (پاکيزه څيزونو لذتناکو)، نو اختلاف ونه کړ دوی (په دين کې) تر هغه پورې چې راغی دوی ته علم (پر احکامو د تورات)، بېشکه رب ستا حکم (فيصله) به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه څيز کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف کولو (له احکامو د دين څخه).

تفسير: يعنې فرعون يې هلاک او بني اسرائيلو ته يې ړومبی د مصر مملکت ورکړ، بيا لږ څه مدت وروسته (عمالقه) يې وويستل، او د شام مملکت يې هم ورکړ، دغه دواړه ملکونه ودان، زرغون او سېراب (ماړوب) دي، چې په کې ښايسته او لذيذ شيان په افراط سره پيدا کېده.

﴿فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ﴾ الآيه - يعنې د مادي انعاماتو او اکراماتو سره په ديني او روحاني نعمتونو سره يې هم سرلوړي ورکړه، د تورات شريف علم يې ورکړ، چې په کې د دين اصول او فروع بيان شوي وو، او د پخوانيو او وروستنيو په نسبت يې اخبار درلودل (لرل)، له دغو واضحه وو حقائقو د خبرېدلو څخه وروسته دغه وړ او لايق نه وو چې دوی په داسې صافو شيانو کې اختلاف وکړي، او پخپلو منځونو کې سره مناقشې او جګړې وکړي، او د ګوند او ګوندبازۍ په نحوست (شومتيا) کې سره آخته شي.

مګر دوی سره د صحیح علم د لرلو او صادق خبر د رسېدلو سره په راز راز اختلافاتو کې مبتلا او هر ډول مناقشې یې پیدا کړې، او پرله پسې په نفاق او تفرقه اچولو کې لګیا دي، په ځینو احکامو کې یې له خپل نبي موسی علیه السلام سره هم په ژبه او سوال او جواب وکړل، لکه چې د غوا د حلالولو په واقعې کې چې مخکې تېر شو، وروسته د نورو انبیاوو بالخاصه ځمونږ د خاتم النبیین سید المرسلین صلی الله علیه وسلم د رسالت ځینې له دوی ځنو تصدیق وکړ، او أکثرو یې تکذیب وکړ، حال دا چې د دوی په متعلق پر ډېرو وړاندوینو مطلع شوي وو، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه پخوا د نبي آخر الزمان د راتګ منتظران وو، او له مشرکانو سره به یې ویل، چې مونږ به د آخر الزمان نبي سره ملګري کیږو، او تاسې به هم سمې لارې ته راولو.

فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

نو که فرضاً یې ته په شک کې له هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ تاته؛ نو پوښتنه وکړه له هغو کسانو چې لولي کتاب (تورات او انجیل) پخوا له تا نه (له اهل کتابو نه)، خامخا په تحقیق راغلی دی تاته حق له (طرفه د) رب ستا نو مه کېږه ته له سره له شک راوړونکیو څخه. او مه کېږه ته له سره له هغو کسانو چې تکذیب کوي دوی د آیتونو د الله؛ نو به شې ته له زیانکارانو. بېشکه هغه کسان چې حقه (ثابته) شوې ده (په علم الله یا لوح محفوظ کې) پر دوی کلمه (حکم د عذاب) د رب ستا؛ نو نه راوړي ایمان دوی. او اګر که راشي دوی ته دلیل د وحدانیت (او د قدرت د رب العزّت) تر هغه پورې چې ووینې دوی عذاب دردناک (په نزع یا قیامت کې).

تفسیر: اګر که ظاهرا دغه خطاب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته دی، لیکن په حقیقت کې د دوی په مخاطبه سره د هغو نورو ته اورول مقصود دي، چې د یوه امي له ژبې داسې عظیم الشان حقائق او واقعات اوروي، او حق حیران ورته پاتې کیږي، او د جهل او تعصب له سببه د هغه د واقعیت په نسبت د شک او تردد اظهار کوي، که نه ښکاره ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به پخپله پخپل راوړي کلام کې څرنګه شک او شبهه کولی شي، له دې امله رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې آیت له نازلېدو وروسته وفرمایل: «چې زه نه تپوس کوم، او نه شک»، او د هغه مقدس شي په نسبت چې ټولې دنیا ته دعوت ورکوي، او له غرونو ځنې زیات ټینګ یقین د اورېدونکو په زړونو کې پیدا کوي، دی به څرنګه هغه په خپله ژبه دروغ ګڼي؟.

څو آیته وروسته ښکاره فرمایي: ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي﴾ الآیه ـ دغه آیت صاف راښیي چې شک او شبهه کوونکي نور خلق وو، چې د هغو په مقابل کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپلې غیر متزلزلې او کلکې او قاطعې عقیدې سره داسې اعلان کوي.

فائده: له ﴿كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ ـ د رب له کلام څخه» مراد غالباً هغه دی، چې په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ یعنې دوزخ به له پیریانو او انسانانو ځنې ډکوم، پر هغو خلقو چې له بد بختۍ، بد استعداد، د اعمالو له شامته دغه خبره د الله تعالی په علم کې ثابته شوې ده، دلته د هغو ذکر دی.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾

نو ولې نه وو اهل د یوې (نافرمانې) قریې (کلي) چې ایمان یې راوړی وی (پخوا له نزوله د عذابه)، پس نفع رسولې وی ورته ایمان د (اهل د) دې (قریې) مګر قوم د یونس کله چې ایمان راوړ هغو (په لیدلو د علائمو د عذاب)؛ نو دفع (پورته) کړ مونږ دوی نه عذاب او ذلت په دې ژوندون لږ خسیس کې، او فائده ورسوله مونږ دوی ته تر وقت د مرګ پورې.

تفسیر: یعنې هغومره کلي چې د انبیاوو د تکذیب او د خپلو شرارتونو لامله د پاک الله د عذاب مستوجب شوي دي، د هغو له منځه هیڅا ته د داسې ایمان راوړلو نوبت نه دی راغلی چې دوی د الله تعالی له عذابه وژغوري (بچ کړي)، یواځې د یونس علیه السلام د قوم یو مثال شته، چې هغو په ایمان راوړلو خپلو سره خپل ځانونو ته د الله تعالی د هغه رسېدونکي عذابه ژر نجات ورکړ، چې بیخي د دوی په سر وګرځېده، نو پاک الله د ایمان راوړلو په برکت په دنیوي ژوندانه کې له دوی ځنې هغه راتلونکی عذاب ستون (واپس) کړ، او تر هغه وقته پورې چې دوی په دنیا کې اوسېدل، دوی یې د دنیوي فوائدو او برکاتو ځنې منتفع کړل.

مفسرین نقل کوي چې یونس علیه السلام په (موصل) کې د (نینوی) خلقو ته مبعوث شو، د دې ځای خلق بت پرستان وو، یونس علیه السلام متصلاً تر اوو کالو پورې هغوی ته پند او نصیحتونه کول، مګر دوی له سره د ده خبرو ته غوږ نه کېښود، یوماً فیوماً د دوی انکار او تکذیب لا پسې زیاتېده، آخر یونس علیه السلام په تنګ شو، نو دوی ته یې ښېرې وکړې (که له دغو چارو څخه مو لاس وانخیست؛ نو د درې ورځو په منځ کې پر تاسو باندې عذاب راتلونکی دی).

کله چې دریمه شپه راغله یونس علیه السلام په نیمه شپه کې له دغه کلي څخه ووت، د سپېده داغ په مهال (وخت) کې د عذاب آثار او علائم ورښکاره شو، په آسمان کې تکه توره وېروونکې وریځ راوختله، تر دې چې د کورونو چتونه یې بیخي تیاره شول، د دغو آثارو د لیدلو څخه کله چې د دوی یقین پر خپل هلاکت راغی؛ نو د یونس علیه السلام په لټولو پسې ولوېدل.

هر کله چې هغه یې ونه مونده؛ نو ګرد خلق سره له ښځو، ورو کیو بلکه له خپلو څاروو او مواشیو سره د باندې ښېدیا ته ووتل، او په خلاص زړه او صافې عقیدې یې د پاک الله په لوري رجوع وکړه، او له ډېرې وېرې یظې وژړل، او چغې یې ووهلې، او په ډېره تضرّع او اخلاص سره یې د الله تعالی په دربار کې دعاوې کولې، له څلورو خواوو د آهاتو او ژړاوو غږونه پورته کېدل، او ګردو به سره ویل چې «آمنا بما جاء به یونس»، «ایمان مو راوړی دی پر هغه څه چې یونس علیه السلام له خپله ځانه سره راوړی دی»، حق تعالی په سبب د دغې تضرّع، ژړا، واوېلا پر دوی باندې رحم وفرمایه، او د عذاب هغه آثار یې چې ورڅرګند (ښکاره) کړي یې وو؛ بېرته لرې کړل.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾

او که اراده فرمایلې وی رب ستا (ایمان د ټولو خلقو) خامخا ایمان به راوړی وی هغو کسانو چې په ځمکه کې دي ټولو په اجتماع سره، آیا نو ته مجبوره کوې (بې له ارادې ځما) خلق تر هغه چې شي دوی (ټول) مؤمنان (یقین لرونکي) بلکه نه یې شې.

تفسیر: یعني تاسي داسې قدرت نه لرئ چې په زور او زیاتي د چا په زړه کې ایمان واچوئ، که الله تعالی اراده فرمایلې وی؛ نو د ټولو انسانانو په زړونو کې یې ایمان اچولی شو، مګر څرنګه چې په متعددو مواضعو کې تقریر کړی شوی دی؛ کله چې داسې کول د الله تعالی د تکویني حکمت او مصلحت څخه خلاف وو؛ نو ځکه یې ونه فرمایل.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

او نه دی (ممکن) لپاره د هیڅ نفس دا چې ایمان راوړي مګر (ممکن دی) په اذن (اراده) د الله، (او اراده کوي الله ایمان د ځینو) او آچوي پلیتي په هغو کسانو چې نه چلوي عقل (او فکر په دلائلو او آیتونو د الله کې).

تفسیر: بې د الله تعالی له مشیئت او توفیقه او تکویني حکم هیڅوک ایمان نشي راوړی، او دغه حکم او توفیق د همغو په حق کې کیږي، چې د الله تعالی د قدرت په نښو او آیتونو غور او فکر کوي، او له عقله او فهمه کار اخلي، هغه کسان چې د پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) تکلیف پر ځان نه تېروي؛ نو الله تعالی دوی همغسې د کفر او شرک په نجاست کې ډوب او ککړ پرېږدي.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾

ووایه (ای محمده ! دې مشرکانو ته چې) وګورئ چې څه (قسم عجیبه عجیبه دلائل د وحدانیت) دي په آسمانونو او ځمکه کې، او نه دفع کوي (عذاب) دلائل (د وحدانیت) او (او رېدل د کلام د) ویروونکو له هغه قوم څخه چې ایمان راوړونکي نه دي دوی.

تفسیر: یعني د غور کولو او پوهېدلو لپاره په آسمان او ځمکه کې د الله تعالی د قدرت، حکمت، توحید، او نورو ډېرې نښې موجودې دي، بلکه هره ذره، هر بخر کی، هره پاڼه د ده پر توحید دلالت کوي.

لیکن هغه څوک چې د کومې خبرې منونکي او تسلیم کوونکي نه وي؛ نو د ده لپاره دغه ګردې نښې او دلائل بېکاره دي، او د ویروونکو انبیاوو تنبیه او تخویف هم پر دوی غیر مؤثر ثابتیږي.

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾

نو آیا انتظار کوي دا (مشرکان په سبب د تکذیب ستا، بلکه انتظار نه کوي هیڅ څیز ته) مګر (انتظار کوي) په شان د هغو بدو ورځو (وقائعو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له دوی نه، ووایه (ای محمده ! دوی ته) نو انتظار وکړئ تاسې، بېشکه زه هم له تاسې سره له انتظار کوونکو څخې یم.

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا ۚ كَذَٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

بیا نجات ورکړ مونږ رسولانو څمونږ ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو، همداسې (چې نجات ورکړ مونږ هغوی ته؛) ثابته ده پر مونږ (تلطفاً دا چې) خلاصوو (نور) مؤمنان (هم).

تفسیر: یعني همغسې چې له پخوانیو قومونو سره څمونږ عادت جاري وو، چې مکذبین به مو هلاکول، او انبیاء او مؤمنینو ته به مو نجات ورکولو؛ همداسې د موجوده وو او د مستقبلو مؤمنینو په نسبت څمونږ وعده همدا ده، چې هغو

ته به نجات ورکوو، په آخرت کې د عذاب أليم څخه، او په دنيا کې به د کفّارو له مظالمو او سختيو څخه مأمون او مصـون وي، ولې شرط دا دی چې مؤمنين، صادق مؤمنين وي، يعنې د هغو صفاتو او خصالو او خصائصو خاوندان وي، چې په پاک قرآن او په حديث کې د مؤمنينو په نسبت بيان شوي دي.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى فَلَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾

ووايه (ای محمده !) ای خلقو که يئ تاسې په شک کې له دينه ځما (چې صحيح دی که غلط) نو عبادت نه کوم زه د هغو معبودانو چې عبادت (يې) کوئ تاسې غير له الله څخه، وليکن عبادت کوم زه د الله هغه چې وفات کوي تاسې (وباسي روح ستاسې په شدّت سره)، او امر حکم شوی ما ته داسې چې شم له مؤمنانو (يقين لرونکو) نه. او (داسې حکم راباندې شوی) چې سم کړه مخ (ذات) خپل دين ته، حال دا چې کلک او ثابت يې په حق دين باندې، او مه کېږه له سره له مشرکانو. او مه بوله (په عبادت سره) پرته (سوا) له الله هغه چې نفع نه رسوي تاته (بلنه د هغه) او نه ضرر رسولی شي تاته (نه بلنه د هغه)، نو که بالفرض دې وکړ (عبادت د غير الله)؛ نو بېشکه ته هم په دغه وخت کې يې له ظالمانو.

تفسير: يعنې که ځما طريقه او ديني مسالک ستاسې په فکر کې ځای نه دی نيولی، او تاسې پرې نه پوهېږئ، نو ځکه د هغه په نسبت په شکوکو او شبهاتو کې لويدلي يئ؛ نو زه د خپل دين اصل الأصول (چې خالص توحيد دی) دربنيم او درپوهوم يې.

خلاصه دا چې زه ستاسې د دغو فرضي معبودانو له عبادته سخت نفور او بېزار يم، چې د هغو اختيارول ځما له لوري له سره امکان نه لري، او نه ښايي چې تاسې دغه تصورات په خپلو زړونو کې وګرځوئ ! ځما عبادت خالص هغه الله قدّوس ته دی، چې د هغه په قبضه او واک (اختيار) کې ستاسې ارواح او ساوې دي، تر هغه وخته چې د ده حکم او اراده وي، هغه ستاسې په جسمونو کې پربېږدي، او هر کله چې اراده وفرمايي؛ سمدلاسه يې درځنې راکاږي، ګواکې د موت او حيات تار چې هغه ذات په قدرت او اختيار کې دی؛ د همغه عبادت کېدی شي نه يواځې دا چې په جوارحو سره د هغه عبادت کول ضروري دی، بلکه ښايي چې په زړه کې هم د ده په توحيد او تفريد پوره يقين او ايمان وي، او په ظاهر او باطن پر دغه حنيف دين چې د ابراهيم خليل الله دين دی؛ په پوره همّت او توجه سره استقامت په کار دی، او د جلي او خفي شرک نښې او آثار ښايي بيخي له منځه ورک شي.

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهِۦ ۚ يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾

او که ورسوي تاته الله کوم قسم ضرر (لکه مرض او فقر)؛ نو نشته لرې کوونکی د هغه (هيڅوک) مګر هم دی دی، او که اراده وکړي تاته د خير (لکه صحت او غنا)؛ نو نشته هيڅ منع کوونکی د فضل د ده، رسوي (الله) دا (خير) هر هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او هم دی ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾

ووایه (ای محمده !) ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته حق (قرآن او رسول) له جانبه د رب ستاسې، نو هر چا چې سمه لاره وموندله (ایمان او طاعت ته)؛ نو بېشکه هم دا خبره ده، چې لاره مومي لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر څوک چې ګمراه شو؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کیږي پر ځان خپل (چې ضرر یې وررسیږي)، او نه یم زه پر تاسې باندې وکیل (ساتونکی د اعمالو ستاسې).

تفسیر: یعنې حق په واضح ډول سره له دلائلو او براهینو در رسېدلی دی، چې د هغه په نه قبلولو کې هیڅ یو معقول عذر د هیچا سره نشته، د پاک الله آخري حجّت هم پر بندګانو تمام شوی دی، نو اوس دې هر څوک خپله نفع او نقصان وسنجوي (سوچ وکړي)، او د هغه فکر دې له خپله ځانه سره وچلوي.

هر هغه څوک چې د پاک الله په ښوولې سمې لارې لاړ شي، په دنیا او آخرت کې کامیاب او بریالی کیږي، او هر هغه څوک چې دغه سمه لاره پرېږدي، او دغه لورې هغه لورې ته لالهانده او سرګردانه ګرځي؛ نو دی خپل ځان پخپله ذلیل، خوار او بې مقداره کوي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم داسې آزاد او خپلواک او خپلسری سړی نه دی درلېږلی شوی، چې ستاسې د دغو افعالو تعهد او ذمه واري پخپله غاړه واخلي، یا ستاسې په ځای دې جواب ورکړي، د ده کار تش خبرول او سمه لاره ښوول دي، پر هغه لاره تلل پخپله د تلونکي کار دی.

وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

او متابعت وکړه (ای محمده !) د هغه څیز چې وحي کولی شي تاته، او صبر کوه (په طاعت او مصیبت او له معصیت) تر هغه پورې چې حکم وفرمایي الله (په نصرت او غلبه ستاسې)، او همدغه الله خیر غوره د ټولو حکم کوونکو دی.

تفسیر: په دې سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکړې شوې ده، چې که دا خلق حق نه قبلوي؛ نو تاسې د دوی په غم کې خپل ځان له لاسه مه وباسئ ! تاسې دالله تعالی د احکامو متابعت کوئ ! او د تبلیغ او دعوت په کارونو کې تل لګیا اوسئ ! او پر هغو شدائدو چې په دغه لاره کې تاسې ته ورسیږي؛ صبر کوئ ! او د مخالفینو پر ایذاء او تکذیب تحمّل وکړئ، تر هغه پورې چې پاک الله د دوی او ستاسې په منځ کې ښه فیصله وکړي، یعنې سم له خپلې وعدې سره تاسې مظفر او منصور کړي، یا د جهاد حکم درولیږي.

تمّت سورة یونس علیه السلام بمنّه تعالی وفضله، فلله الحمد علی ذلک.

سُورَةُ هُودٍ

«د هود سورت مکي دی، پرته له (۱۲، ۱۷، ۱۱۴) آیتونو چې مدني دي»

«(۱۲۳) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱)، او په نزول کې (۵۲) سورت دی، وروسته د یونس له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ ﴿١﴾

(دا) کتاب دی چې محکم کړی شوي دي آیتونه د ده (چې ورته لاره نه مومي هیڅ نقصان او خلل)، بیا په تفصیل سره بیان شوی دی له نزده د لوی حکمت والا ښه خبردار څخه.

تفسیر: یعني دغه قرآن کریم هغه عظیم الشأن او جلیل القدر کتاب دی، چې ټول آیتونه یې د لفظي او معنوي او نورو حیثیتونو بیخي ثابت، قائم، آزمویلی شوی دی، تللی (وزن کړی شوی) او ښه سنجولی شوی دی.

نه په هغه کې څه تناقض شته، او نه کوم مضمون یې د حکمت او واقعیت په خلاف دی، او نه د اعجاز، فصاحت، بلاغت او نورو له پلوه په یوه توري او حرف یې څه تنقید او اعتراض کېدی شي، هر هغه مضمون یې چې په هر عبارت سره اداء فرمایلی دی؛ محال دی چې له هغه څخه بهتر او ښه تعبیر وکړی شي، د ګردو ضروریاتو کافي تفصیل یې بیان فرمایلی دی، په نزولي حیثیت کې همدغه حکمت مرعي دی، چې ټول قرآن یو ځلې نه دی نازل شوی، بلکه وقتاً فوقتاً د موقع او مصلحت په لحاظ د جلا جلا آیتونو نزول شوی دی.

د پاک قرآن دغو ګردو دقائقو او حقائقو ته په مجموعي ډول سره چې انسان ورته ګوري؛ حق حیران پاتې کیږي، مګر د حیرت ځای نه دی، که د مطلق حکیم، او د برحق خبیر په کلام دغه ګرد حکمتونه او محاسن سره مجموع نه وي؛ نو د هغه توقع په بل کوم کلام کې کېدی شي؟! بلکه له سره نشي کېدی.

اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللهَ

چې عبادت مه کوئ (د هیچا) مګر (یواځې) د الله عبادت کوئ.

تفسیر: یعني د دې محکم او مفصّل کتاب د نازلولو لوی مقصد دا دی، چې ټول عالم یواځې د الله واحد د عبادت په لوري متوجه شي، او د هغه بلنه نورو ته ورکړي، او طریقه یې وروښیي، نو د دغه عظیم او جلیل مقصد لپاره ډومبی انبیاوو تشریف راوړی وو، ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ﴾ (۱۷ جزء د الأنبیاء سورت (۲۵) آیت (۲) رکوع)، ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۶) آیت (۵) رکوع).

اِنَّنِيْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ ﴿٢﴾

(او ووایه ای محمده !) چې بېشکه زه تاسې ته له (طرفه د) الله وېروونکی یم (له جحیمه) او زېری ورکوونکی یم (په نعیم سره).

تفسیر: یعني هغه څوك چې كتاب الله ومني، او شرك او كُفر پرېږدي، او د الله واحد، احد، صمد عبادت وكړي؛ نو ده ته د دارینو د فلاح زېرى او بشارت اوروي، او هغه چې نه یې مني، او كفر او شرك ځان ته غوره كوي، نو هغه د الله تعالی له عذابه ویروي.

وَّاَنِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْۤا اِلَیْهِ یُمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا حَسَنًا اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى وَّ یُؤْتِ كُلَّ ذِیْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ ؕ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّیْۤ اَخَافُ عَلَیْكُمْ عَذَابَ یَوْمٍ كَبِیْرٍ ﴿۳﴾

او (پس له توحیده امر كوم) چې مغفرت وغواړئ له ربه خپله (د تېرو ګناهونو) بیا رجوع وكړئ الله ته (په طاعت سره له ګناه نه) چې فائده در رسوي تاسې ته په نفع غوره سره تر هغې نېټې پاكلې (مقرر كړى) شوې پورې، او ور به كړي (الله) هر خاوند د فضل ته فضل د هغه، او كه وګرځېدئ تاسې (اى كفارو له اسلامه)؛ نو بېشكه زه وېرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې لویې نه (د قیامت).

تفسیر: هغه څوك چې د خپلو پخوانیو تقصیراتو معافي وغواړي، او د مستقبل لپاره دالله تعالی په لوري د زړه په صدق سره رجوع وكړي؛ نو دنیوي ژوندون یې په ښه ډول تېرېږي، ځكه چې قانت مؤمن په هر حال كې د پاك الله فضل او كرم ته لوى لوى امیدونه، هیلې (ارزوګانې) او اسرې كوي، دى د الله د رضا غوښتلو او د مستقبل د عظیم الشاني خوشالۍ او مسرّت په تصور كې دومره محظوظ او مستغرق اوسېږي؛ چې د دې دنیا له ډېرو ربړونو (تكلیفونو) او سختیو څخه هم دومره نه متأثر كېږي، دى چې كله خیال كوي چې زه په خپل ژوندون كې خپله فریضه په صحیح ډول سره پاى (انجام) ته ورسوم؛ چې د هغه صله به خامخا یوه ورځ د عرش عظیم د لوى څښتن (خاوند) له حضوره ماته راكوله كېږي.

﴿وَّ یُؤْتِ كُلَّ ذِیْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ﴾ یعني هومره یې چې عمل ورزیاتېږي؛ په همغه اندازه د الله تعالی له فضله زیاته برخه مومي، په آخرت كې اجر او ثواب او په دنیا كې زیات طمانیت او ډاډینه ور په برخه كېږي.

﴿وَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ الآیه ـ یعني كه څما خبره نه منئ؛ نو د قیامت عذاب یقیني دى، باقي داسې فرمایل: چې زه وېرېږم په تاسې؛ له دې نه مقصود د رسول اكرم صلی الله علیه وسلم عمومي شفقت او د خلائقو سره د همدردۍ او خواخوږۍ اظهار دى.

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۴﴾ اَلَاۤ اِنَّهُمْ یَثْنُوْنَ صُدُوْرَهُمْ لِیَسْتَخْفُوْا مِنْهُ ؕ اَلَا حِیْنَ یَسْتَغْشُوْنَ ثِیَابَهُمْ ۙ یَعْلَمُ مَا یُسِرُّوْنَ وَمَا یُعْلِنُوْنَ ۚ اِنَّهٗ عَلِیْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۵﴾

خاص الله ته بېرته ورتله ستاسې دي، او الله په هر څیز باندې ښه قادر دى. خبردار شئ ! بېشكه دوى (دا كفار) تاووي سینې خپلې (او پټوي عداوت د رسول په زړونو خپلو كې) لپاره د دې چې پټ كړي خپل ځانونه له الله نه، واورئ ! خبردار شئ ! په هغه وخت كې چې واغوندي دوى جامې خپلې؛ عالم دى (الله) په هغه څیز چې پټوي یې دوى (په سینو خپلو كې) او هغه څیز چې ښكاروي یې (په ژبو خپلو)، بېشكه الله ښه خبردار دى په پټو خبرو د سینو (هم).

تفسیر: د سزا وركولو لپاره دغه خبره ضروري ده؛ چې مجرم حاضر وي، حاكم ته د سزا وركولو پوره قدرت او قوت او كامل اختیار حاصل وي، مجرمینو ته پر ټولو كارونو او اجراءاتو یې علم حاصل وي، په ﴿اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ كې دا راښوولې شوې دي، چې مجرم او غیر مجرم ټول د پاك الله په دربار كې حاضرېږي، په ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ﴾ كې یې د

عمومي قدرت او اختيار بيان فرمايلي دی، او د ﴿أَلَآ إِنَّهُمۡ يَثۡنُونَ﴾ څخه تر ﴿بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ پورې د ده د محيط علم وسعت ظاهر شوی دی، چې پر پاک الله ظاهري او باطني ټولې خبرې يو شان ته ظاهرې او هيڅ يو شی ترې پټ نه دی، او پر هر شي باندې ښه پوهه او خبردار دی، تر دې پورې چې د زړونو د کومې له پټو خبرو، نياتو او اراداتو څخه هم باخبر دی، نو بيا مجرم خپل جرم په څه ډول له ده څخه پټولی شي.

﴿وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي الۡأَرۡضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزۡقُهَا وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا وَمُسۡتَوۡدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ⁶﴾

او نشته هيڅ تلونکی (خوځېدونکی ذي روح) په ځمکه کې مګر چې دی پر الله رزق (روزي) د هغه (تفضّلاً ترحّماً نه وجوباً)، او عالم دی (الله) په ځای د اوسېدلو د هغه او ځای د سپارېدلو د هغه، ټول (دا مذکوره اشياء) په کتاب واضح کې دي.

تفسير: ړومبی د الله تعالی د علم وسعت بيان وو، دا د همغه مضمون تکمله ده، يعنې پر ځمکه د هر ساکښ (ذي ورح) تلونکی او خوځېدونکی چې طعام او خوړو ته احتياج لري، د هغو د ټولو رزق او روزي ورکول الله پاک محض پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه لازمه فرمايلې ده، هومره روزي چې د هر يوه لپاره مقدّره ده، هغه يقيناً وررسېدونکې ده، هغه وسائل او اسباب چې بنده يې اختياروي؛ ټول د روزي رسولو ابواب او وَرُونه دي.

﴿وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا﴾ الآيه ـ «او عالم دی الله په ځای د اوسېدلو د هغه او ځای د سپارېدلو د هغه»، شاه صاحب ليکي: «(مستقر) هغه ځای دی چې هستوګنه په کې کيږي، لکه جنت او دوزخ او (مستودع) هغه ځای دی چې انسان په کې سپارل کيږي لکه قبر»، پاس په ﴿وَمَا مِن دَآبَّةٍ﴾ الآيه ـ کې د دنيوي ژوندون بيان وو، دلته د «برزخ» او د آخرت بيان دی، مطلب داسې دی: «او دی ښه خبردار دی».

د «مستقر» او د «مستودع» په تعيين کې د مفسرينو ډېر اقوال دي، چې د هغه په نسبت مونږ د الأنعام په سورت کې څه ليکلي دي.

﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى الۡمَآءِ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلًا وَلَئِن قُلۡتَ إِنَّكُم مَّبۡعُوثُونَ مِنۢ بَعۡدِ الۡمَوۡتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٌ مُّبِينٌ ⁷﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې حال دا چې وو عرش (تخت) د ده پر اوبو (پيدا کړي دي الله دا ټول آسمانونه او ځمکه او ما فيهما لپاره د منافعو ستاسې او) لپاره د دې چې وازمويي تاسې چې کوم يو له تاسې ډېر ښه دی له جهته د عمل، او قسم دی چې خامخا که ووايې ته (خپل قوم ته) چې بېشکه تاسې بيا ژوندي کيدونکي يئ پس له مرګه؛ نو هرومرو وبه وايي خامخا هغه کسان چې کافران شوي دي، چې نه دی دغه (قرآن چې بيا ژوندون وايي) مګر سحر (جادو) ښکاره.

تفسير: په پيدايښت د آسمانونو او ځمکه کې د الله تعالی له علم څخه وروسته د ده د قدرت بيان دی، د دې تفسير (په ٨ جزء د الأعراف سورت په (۵۴) آيت (٧) رکوع کې) تېر شوی دی.

﴿وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى الۡمَآءِ﴾ يعنې د ځمکې او آسمان له پيدا کولو څخه پخوا اوبه مخلوق شوي، چې په مستقبل کې د ټولو اشياوو د ژوندانه ماده ګرځېدونکې شوې: ﴿وَجَعَلۡنَا مِنَ الۡمَآءِ كُلَّ شَيۡءٍ حَيٍّ﴾ (١٧ جزء د الأنبياء (٣٠) آيت (٣) رکوع)، په دغه وخت کې د الله تعالی عرش د دې د پاسه وو، کله چې اوس د آسمانونو د پاسه دی، ګواکې دغه يو صورت وو چې دغه

حقيقت يې ښكاره كولو چې د كائناتو ماده او د حيات ذريعه بالكليه د رب العرش تر تسلّط او تصرّف او مطلقه قيوميت لاندې ده، او د الله تعالى ذات حقيقة د عرش له پاسه دى، او عرش يې په نورو ټولو مخلوقاتو له پاسه دى، والله أعلم.

وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾

او قسم دى چې خامخا كه وروستى كړو مونږ له دوى څخه (هغه) عذاب (چې موعود دى) تر راتلو د اوقاتو شمېرليو شويو پورې؛ نو هرومرو (خامخا) به وايي دوى (استهزاءً): څه شيز بند كړى دى دا (عذاب له نزوله؟ نو فرمايي الله) خبردار شئ واورئ ! په هغه ورځ چې راشي دا (عذاب) دوى ته؛ نو نه به وي (دا عذاب) دفع كړى شوى له دوى څخه، او چا پېر به شي له دوى نه هغه عذاب؛ چې وو دوى چې په هغه پورې به يې مسخرې كولې (او په جلتى به يې غوښت).

تفسير: يعنې كله چې دغو كفّارو ته د دوى د شرارتونو له سببه د الله تعالى له عذابه وېره وركوله كېږي؛ نو د تكذيب او استهزاء په ډول وايي چې: راوړه هغه عذاب دې چېرې دى؟ ولې نه رانازلېږي؟ او د څه لامله ځنډ (ايسارتيا) په كې كېږي؟ او د چا له لوري هغه ستون شوى دى؟ نو پاك الله فرمايي چې: آيا تاسې په داسې ويناوو سره ټوكې او مسخرې كوئ؟ او نه پوهېږئ چې هغه عذاب د الله تعالى د حكمت او مصلحت په اقتضاء تر يوه ټاكلي (مقرر كړي) مدت پورې معطل شوى دى؟ او پخپل معيّن وخت كې به خامخا داسې در ورسيږي، چې هيڅوك به يې مخه نشي نيولى، او له هر لوري څخه به په عذاب چار چاپېر كړى شئ، او ټول به فنا كېږئ.

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾

او قسم دى خامخا كه وروڅكوو مونږ (كافر، يا ناشكر انسان) ته له نزده خپله رحمت (لكه صحت او نعمت چې اثر يې ښكاره وي)، بيا بېرته راټول كړو مونږ دا نعمت له ده نه؛ بېشكه دى خامخا نا اميده (له كرمه د الله) ناشكره (له نعمته د الله) وي.

تفسير: يعنې كه د څو ورځو له مخې يې الله تعالى د خپلې مهربانۍ په عيش او عشرت او آرامۍ كې وساتي، او بيا يې په كوم رنځ او تكليف كې اخته او مبتلا كړي، نو دى هغه پخوانۍ هوسايي (آرام) او مهرباني هم بيخي له زړه وباسي او هيروي يې، او بې هيلي او نا اميده كيږي، او د مستقبل په نسبت بيخي بې اسره او مايوس كېږي، په تېره باندې ناشكري، او له راتلونكي څخه مايوسي همدا د ده د ژوندون حاصل دى.

وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي ۚ إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

او قسم دى خامخا كه وروڅكوو مونږ دغه (كافر يا ناشكره انسان) ته نعمت (لكه صحت او هوسايي ـ آرام) وروسته له (هغه) ضرره چې رسېدلى وو ده ته؛ نو هرومرو (خامخا) وايي به دى خامخا: لاړې سختۍ (چې رارسېدلې وې) له ما څنې، بېشكه دغه (انسان) خامخا خوشاليدونكى دى (پر نعمتونو) متكبّر فخر كوونكى دى (پر خلقو).

تفسير: يعنې كه له مصيبته وروسته بيا پاك الله ده ته آرامي او هوسايي ور په برخه كړي؛ نو بيا داسې ګڼي چې ګواكې اوس بيخي مصائبو او تكاليفو خاتمه وموندله، او بيا هغه پخوانۍ كيفيت له سره راتلونكى نه دى، نو په دغه وخت كې د غفلت او غرور په نشو كې مستيږي، او فخر او تكبر او ځانمني (خودنمايي) كوي، او حال دا چې ده لره داسې په كار

وو؛ چې هغه خپل پخوانی حالت به یې تل په یاد درلود، او د الله تعالی شکر به یې ادا او د ده لطف او احسان په مقابل کې به یې د تواضع سر ښکته کوه.

﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝١١﴾

مګر هغه کسان چې صبر کوي (په سختی له قوته د ایمانه) او کوي ښه (عملونه لپاره د شکر د نعمت)؛ دغه(صابرین او شاکرین) شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسیر: هغه حال چې مخکې د عامو انسانانو بیان شو، له هغه ځنې د الله تعالی هغه بندګان مستثنی دي، چې د تکلیف او مصیبت مقابله په صبر او استقامت سره کوي، او د امن او راحت په وخت کې سره له شکر ایستلو په صالحه وو اعمالو کې هم خپل تیاری ښکاره کوي، د همداسې اولوالعزمو او وفادارانو ټولی د عظیم الشان بخشش او انعام مستحق دی، او په ډېر لوی اجر چې ادنی یې جنت او اعلی یې دیدار دی؛ فایز کیږي.

﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَا أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝١٢﴾

نو ښایي ته به پرېښودونکی یې (یعنې مه پرېږده) ځینې د هغه قرآنه چې وحي کولی شي تاته، او تنګېدونکې ده په (تبلیغ د) هغه سره سینه (زړه) ستا (له دې وېرې) چې وایي به دوی: ولې نه ده نازله شوې په ده باندې خزانه (چې پرې وکړي عشرت)؟ یا (ولې نه ده) راغلې له ده سره پرښته (چې ورکړي شهادت د نبوت)؟ بېشکه همدا خبره ده چې ته وېروونکی یې (له جحیمه، نه څارونکی د اعمالو د دوی)، او الله پر هر شي باندې وکیل (ښه ساتونکی) دی، (د هغه چا چې وروسپاري ځان خپل، نو له سره مه وېرېږه له عناد د دوی نه).

تفسیر: د مکې معظمې مشرکان د شرک او بت پرستی له تردیده او بدو ویلو څخه ډېر په قهرېدل، او په غیظ او غضب راتلل د مشرکیت پر خُرافاتو په هره اندازه چې د هغو تحمیق او تجهیل کېده؛ په همغه اندازه به دوی د غُصې په اور کې سوځېدل، کله به یې کوښښ کوه چې پاک رسول په دغې معاملې کې لږ څه سست او پوست شي، او د دغې اساسي او لویې مسئلې په تبلیغ کې له لږ څه نرمۍ او تساهل څخه کار واخلي، کله چې له دې لوري مایوس او بې هیلې (نا امیده) شول؛ نو تش د تکلیفولو او محض خفه کولو لپاره په عجیبو چټي (بېکاره) غوښتنو پسې لګیا شول، مثلا ویل به یې چې: ته خو رښتین او د رسالت پر منصب مامور یې، نو له تا سره د پاک الله له درباره ښایي چې د مال او دولت لویه خزانه راغلې وی، یا له آسمانه له تا سره یو پرښته راتلی، چې هر چېرې به در سره د تصدیق لپاره تللې وی: ﴿لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾ په همدغې سلسلې کې دغه آیتونه نازل شول، چې حاصل یې دا دی: «ته د دې خلقو د دغو چټي او بېکاره غوښتنو لامله مه غمجن او مه فکر مند او مه خفه کېږه، او مه پخپل زړه کې د دغو خلقو د خاطر او مراعاتو خیال ګرځوه !.

کله داسې کېدی شي ! هغه شیان چې الهي وحي تاته درښوولي دي، او د هغه د تبلیغ حکم یې بې خوفه او بې خطره درکړی دی؛ چې ته د هغه ځینې برخې د دې خلقو له خرافاتو څخه د زړه تنګی په وجه پرېږدې، حال دا چې دغه کار امکان نه لري، ځکه چې د نبوت عصمت او د اولوالعزمۍ صفت یې مانع دی، نو بیا له زړه تنګی څخه څه فائده؟ ستاسې کار تش له خیر او شر څخه خبرول دي، د دوی د هدایت ذمه واري پر تاسې نه ده، د دوی دغه معامله هم هغه الله تعالی ته ورسپاره؛ چې ګرد شیان هغه ته سپارلی شوي، او د ده په واک کې دي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن
كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ
أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه جوړ کړی دی (محمد) دا (قرآن چې تصدیق یې و کړي)؟ ووایه (ای محمده ! دوی ته): نو راوړئ تاسې لس سورتونه په شان د یوه سورت د ده (فصیح بلیغ) له خپل ځان جوړ کړی شوی، او راوبولئ هغه کسان چې توانېږئ تاسې (لپاره د کومک) غیر له الله څخه که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغې ادعا د افتراء کې). نو که جواب درنه کړ دوی تاسې ته (ای رسوله او مسلمانانو)؛ نو پوهه شئ (ای مسلمانانو) چې بېشکه همدا خبره ده چې رالېږلی شوی دی (قرآن) په علم د الله سره (د بنده کلام نه دی)، او (بل پوه شئ په یقین سره او پرې ثابت شئ) چې نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هـم دغه الله دی، نو آیا یئ تاسې مسلمانان.

تفسیر: ځینو مفسرینو د دې آیت ترجمه داسې هم کړې ده: «نو که جواب درنه کړ دغو بللو شویو تاسو ته ای مشرکینو !؛ نو پوه شئ ای کفّارو چې بېشکه همدا خبره ده، چې رالېږلی شوی دی دا قرآن په علم د الله سره، د بنده کلام نه دی، او پوه شئ تاسې په یقین سره چې نشته لایق د عبادت هیڅوک مګر هم دغه الله دی، آیا نو یئ تاسې مسلمانان غاړه ایښودونکي اسلام ته بلکه اسلام راوړئ !».

یعنې فرمایشي معجزې غواړې، چې د هغو ورکول مصلحت نه دی، او له هغو ټولو ځنې لویه معجزه قرآن چې د دوی په مخ کې دی؛ نه مني، او وایي (معاذ الله): دغه خو له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، نو د هغه ځواب ورکوي، چې آخر تاسې هم عرب او د فصاحت او بلاغت دعوی کوونکي یئ؛ ټول سره راټول شئ، او د دې پاک قرآن د لسو سورتونو په شان نور لس سورتونه له خپله ځانه جوړ کړئ، او په دغه کار کې د خپلې مرستې لپاره ټول مخلوقات بلکه خپل هغه معبودان هم راوبولئ؛ چې تاسې یې په الوهیت کې شریکان ګڼئ، او که دا کار ونه کړی شئ، او له سره به یې ونه کړی شئ؛ نو وپوهېږئ چې داسې کلام یواځې د پاک الله کلام کېدی شي، چې د هغه له مثل راوړلو څخه ټول مخلوقات عاجز پاتې کېږي.

مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾

هـر څوک چې وي (له خپلې کم همتۍ) چې غواړي یواځې ژوندون لږ خسیس او ښایست د ده (او د آخرت فکر نه کوي)؛ نو پوره به ورکړو دوی ته (بدل د) اعمالو د دوی په دې دنیا کې حال دا چې دوی په دې دنیا کې نه شي کم کېدلی (له بدل د اعمالو د دوی هیڅ شی).

تفسیر: یعنې له داسې واضح ثبوت څخه وروسته څوک چې په قرآن ایمان نه راوړي، یا د هغه پر ښوولې لارې نه ځي، بلکه د دنیا څو ورځې ژوندون او فاني ډول او سینګار یې د خپل مقصود قبله درولې وي، او عملي جد او جهد ورته کوي، که په ښکاره کوم نېک کار لکه خیرات او نور کوي؛ نو له هغه څخه هم د آخرت بهتري او د الله تعالی خوښي مقصود نه وي، او یواځې د دنیوي فوائدو حاصلول یې تر سترګو لاندې وي، د داسې خلقو په نسبت اعمّ له دې چې یهود وي که نصاری، مشرکین وي که منافقین یا دنیا خوښوونکي ریاکار مسلمانان؛ دا یې راښوولې دي چې په دنیا کې د دغو ټولو معامله پای (آخر) ته رسولی شي، هغه اعمال او کوښښونه چې دوی یې د دنیا د حصول لپاره اراده وفرمایي؛ ورعطا کوي یې.

أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا ٱلنَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا۟ فِيهَا وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دي چې نشته دوی ته په آخرت کې مګر اور، او خراب شوي دي هغه (نېک عملونه) چې کړي وو دوی په دې دنیا کې، او باطل دي (په آخرت کې) هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې پر دغو اعمالو پرته (علاوه) له دوزخه د بل کوم شي مستحق نه دي، کفار په ابدي صورت او رياکاران مسلمانان به تر محدوده مدت پورې په دوزخ کې پاتې کيږي، هو ! که الله تعالی ځنې مؤمنان محض پخپل فضل او کرم سره وبخښي؛ نو هغه بېله خبره ده.

په دنیا کې کوم کارونه چې تاسې د دنیوي اغراضو لپاره کړي وو، وروسته د آخرت له رسېدلو څخه درښکاريږي، چې هغه خراب او برباد تللي دي، او د رياکارۍ او د دنيا خوښولو په سلسله کې ظاهرا هغه نيکي او محاسن چې کړي يې وي؛ هغه ګرد سره خراب او توی ځي، او هلته به يو شی په کار نه ورځي.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِۦ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥ ۚ فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

آيا پس هغه څوک چې دی پر صاف برهان (واضح دلیل) له جانبه د رب خپل، او تابع وي دې د (برهان) پسې شاهد له (جانبه) د الله، او پخوا له دې (شاهده چې قرآن دی) کتاب د موسی (تورات شاهد وو) په دې حال کې چې پېشوا او رحمت وو (مؤمنانو ته دغه تورات، آيا هغوی او د دنیا غوښتونکو سره برابر دي؟ بلکه نه دي برابر، دغه خاوندان د برهان) دغه کسان ایمان لري په دې (قرآن)، او هر څوک چې کافر شو په دې (قرآن) له ګردو فرقو (د کافرو) څخه؛ نو اور (د دوزخ) ځای د وعدې د هغه دی (چې خامخا ورته ورځي)، نو مه کېږه په شک کې له دې (قرآن يا موعد نه)، بېشکه چې هغه حق دی له جانبه د رب ستا، وليکن اکثره د خلقو نه راوړي ایمان (په دې خبره باندې چې منزّل من الله دی).

تفسیر: یعنې دغه سړی او هغه رياکار دنيا پرست چې پخوا يې ذکر وشو؛ څرنګه برابر بدی شي؟ له سره نه دي برابر، له «بينه ـ صافه لاره» څخه مراد هغه لاره ده؛ چې هر انسان پخپل اصلي او صحيح فطرت سره موافق تلنه وغواړي، په دې شرط چې د اطرافو او حواليو له حالاتو او خيالاتو ځنې متأثر نشي، او هغه د اسلام او د توحيد او د قرآن سمه لاره ده: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (٢١ جزء د الرّوم سورت (٣٠) آيت (۴) رکوع)، او په حديث کې راغلي دي: «كلُّ مولودٍ يولدُ على فطرةِ الإسلام، فأبواه يهوِّدانه أو يُنصرانه، أو يُمجِّسانه ـ الحديث».

او ﴿شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾ ګواه د پاک الله له لوري لوی قرآن دی، چې ګواهي ورکوي: چې د فطرت پر دين توحيد او اسلام باندې تلونکي پر سمه لاره تلونکي دي، او همغه قرآن چې پر خپل حقانيت باندې هم پخپله ګواه دی، د لمر دليل پخپله لمر دی.

څرنګه چې د پاک قرآن راوړونکي جبرئيل امين عليه السلام او آخيستونکی يې محمد امين عليه السلام دی، نو په دغه اعتبار دغو دواړو ته هم شاهد ويلی شي، بلکه پخپله د رسول الله مبارک شان دغه دی، چې د ده اخلاق، عادات،

معجزات، مبارکه ژبه، نوراني څېره او له نورو ټولو شيانو څخه يې معلومېږي، او هر يو بېل بېل شهادت ورکوي، د هغه دين حامل چې محمد صلی الله علیه وسلم دی؛ هغه حقیقتاً بيخي حق او رښتيا دی، وروسته د ﴿وَمِن قَبۡلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامٗا وَرَحۡمَةً﴾ دغه مطلب دی، چې پخوا له قرآنه هره وحي چې پر هر نبي راغلې ده؛ هغه هم د فطرت د دين پر صداقت ګواه ده، خصوصاً هغه عظیم الشأن کتاب «تورات» چې پخوا له قرآنه پر موسی علیه السلام نازل شوی دی؛ هغه یو لوی شاهد د هغو خلقو پر حقانيت ښايي وويلی شي؛ چې د فطرت د دين پر صافه لاره تلونکي دي.

﴿أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ﴾ الآیه ـ یعنې یهود او نصاری، بت پرست، عرب عجم، آسیا، افریقا، امریکا، اوروپا، استرالیا او نور له هرې فرقې او هر جماعت چې د هر ملک او ملت څخه وي، تر څو پاک قرآن ونه مني؛ نو له سره يې نجات په برخه کېدی نشي، لکه چې د صحيح مسلم او د نورو په احادیثو کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډېره تصریح او تعمیم سره دغه بیان فرمايلی دی.

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ يُعۡرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمۡ وَيَقُولُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ كَذَبُواْ عَلَىٰ رَبِّهِمۡۚ أَلَا لَعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٨﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ ﴿١٩﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې تړي له ځانه پر الله پورې دروغ (چې نسبت د ولد یا د شريک ورته کوي؛ بلکه نشته)، دغه (دروغ تړونکي) وړاندې به کړل شي په (قیامت کې) رب خپل ته، او وبه وايي شاهدان (کرام الکاتبین او نور) چې هم دوی دي هغه کسان چې دروغ يې تړلي وو په رب خپل (په نیولو د ولد او شریک سره، نو فرمايي الله): واورئ ! خبردار شئ ! لعنت د الله دې وي پر ظالمانو. هغه ظالمان (کافران) چې اړوي خلق له لارې (د دين) او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عیب)، او هم دوی په آخرت هم دوی کافران منکران کېدونکي دي.

تفسیر: یعنې پاک قرآن دروغ او افتراء نه دی، بلکه د پاک الله حق او رښتیا پیغام دی، چې قبلول او منل يې ضروري دي، او ښه وپوهېږئ چې له هغه سړي څخه زيات ظالم بل هیڅوک نشي کېدی؛ چې پر الله تعالی باندې دروغ وتړي، مثلاً که د الله کلام نه وي، او دې ووايي چې دغه د الله کلام دی، يا واقعي د پاک الله کلام وي، او پخپله الله تعالی څو څو کرته وفرمايي چې دغه ځما کلام دی، مګر دوی سره له روښانو دلائلو هغه دروغجن کوي.

﴿أُوْلَٰٓئِكَ يُعۡرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمۡ﴾ الآیه ـ «دغه دروغ تړونکي به وړاندې کړی شي په قیامت کې رب خپل ته» په محشر کې کله چې دوی د پاک الله په مخ کې علی رؤوس الأشهاد وړاندې کیږي، او د دوی د شرارتونو دفاتر پرانستلی شي؛ نو په دغه وخت کې شاهدي ورکوونکي (ملائکې، انبیاء، صالحین، بلکه د دوی خپل لاسونه، او پښې او رئیسه اعضاء) به ووايي، چې دوی همغه بدبختان ظالمان دي، چې د خپل پاک الله په نسبت يې دروغ تړلي وو، او چټي (بېکاره) خبرې به يې کولې.

أُوْلَٰٓئِكَ لَمۡ يَكُونُواْ مُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنۡ أَوۡلِيَآءَۘ يُضَٰعَفُ لَهُمُ ٱلۡعَذَابُۚ مَا كَانُواْ يَسۡتَطِيعُونَ ٱلسَّمۡعَ وَمَا كَانُواْ يُبۡصِرُونَ ﴿٢٠﴾

دا کفار نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله) په ځمکه کې، او نه به وي دوی ته غير له الله هيڅ دوستان (چې عذاب ترې دفع کړي که اراده وفرمايي بلکه) دوه چنده به کړ شي دوی ته عذاب،

نه وو دوی چې طاقت یې لرلی وی د اورېدلو (د حق) او نه وو دوی چې لیدلي یې وی (دلائل د قدرت).

تفسیر: یعني په دومره وسیعې او ارتې ځمکې کې نه چېرې تښتېدی شي، او نه په کوم ځای کې پټېدی شي، او نه یې څوک مددګار او حمایت او مرسته کوونکی کېدی شي، چې دوی د الله تعالی له عذابه بچ کړي، ځکه چې دوی هم پخپله بې لارې او ګمراهان شوي دي، او هم نور خلق یې ګمراهان کړي دي.

﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ نه وو دوی چې طاقت یې وی د اورېدلو د حق د زړه له کوږوالي، او نه وو دوی چې لیدلي یې وی دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالي، یعني په دنیا کې داسې ړانده او کاڼه شوي دي؛ چې نه د حق د خبرو د اورېدلو توان لري، او نه د الله تعالی د قدرت دلائل او نښې لیدلی شي، چې د هغو په لیدلو سره ممکن دي چې د هدایت سمه صافه لاره ومومي.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝٢١﴾

هم دوی دي هغه کسان چې زیان یې رسولی دی نفسونو (ځانونو) خپلو ته، او ورک شول له دوی هغه چې وو دوی چې دروغ یې تړل.

﴿لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ۝٢٢ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝٢٣﴾

حقه خبره دا ده چې بېشکه دوی په آخرت کې هم دوی ډېر زیانکاران دي (له نورو نه). بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) او عاجزي کوي دوی رب خپل ته دغه کسان صاحبان (اوسېدونکي) د جنت دي، دوی به په دې جنت کې همېشه وي.

تفسیر: د مجرمینو د بد انجامی او د خرابې خاتمې په مقابل کې یې د مؤمنینو انجام او حسن د خاتمې بیان وفرمایه، د دوی عجز او نیاز (خلوصیت) د پاک الله خوښ شو، نو ځکه د دائمې خوښی مقام یې ورعطا کړه.

﴿مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝٢٤﴾

مثال د دې دواړو فرقو (داسې دی) لکه د ړانده او د کاڼه او (لکه) د لیدونکي او د اورېدونکي، آیا برابر دي دغه دواړه له جهته د مثاله (او صفته؟، بلکه نه دي برابر)، آیا نو نه اخلئ پند تاسې؟ (په دغو مثالونو سره او فکر په کې نه کوئ).

تفسیر: یعني منکرین ړانده او کاڼه دي، لکه چې درې آیته پخوا له دې نه یې وفرمایل: ﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ بیا هغه چې نه پخپله څه لیدلی شي، او نه له بل چا څخه څه شی اورېدلی شي، د دوی ابتداء او انتهاء د هغوی روڼ ضمیر له ایماندارانو سره څرنګه برابرېدی شي، هغه کسان چې د بصیرت په سترګو د حق او باطل او خیر او شر په منځ کې تمیز کوي، او د خپلو هادیانو خبرو ته غوږونه نیولي غور کوي، چې د دواړو پای (آخر) او انجام څرنګه یو شان کېدی شي؟ بلکه نشي کېدی، وروسته د نوح علیه السلام د قوم قصه د دې مضمون په تایید وړاندې کوي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝٢٥ أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ۝٢٦

او هرومرو په تحقیق لېږلی وو مونږ نوح قوم د ده ته (حال دا چې ویونکی وو): بېشکه زه تاسې ته یم ویرووونکی (له جحیمه) ښکاره. چې مه کوئ تاسې عبادت (د بل چا) بې له الله، بېشکه زه ویرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې دردناکې (د قیامته) څخه.

تفسیر: یعنې په نهایت وضاحت سره زه هغه شیان درښیم چې د هغو په ارتکاب سره د مهلک عذاب د نازلېدو اندېښنه ده، یا د هغه د محفوظیت ذرائع دي.

﴿أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ﴾ «مه کوئ عبادت د بل چا بې له الله !»، یعنې د (ودّ) او (سواع) او (یغوث) او (یعوق) او (نسر) چې ذکر یې د نوح علیه السلام په سورت کې راځي؛ عبادت پرېږدئ ! او د واحد احد الله تعالی په عبادت کې مشغول شئ ! که نه د غیر الله له عبادت څخه د بېرته نه ګرځېدلو په صورت کې د سخت عذاب د راتلو خوف دی.

فَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِىَ ٱلرَّأْىِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍۭ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَٰذِبِينَ ۝٢٧

نو وویل هغو مشرانو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (نوح) چې: نه وینو مونږ تا مګر یو بشر پشان ځمونږ (بل څه مزیت نه لرې)، او نه وینو مونږ تا چې متابعت کړی ستا (هیچا) مګر هغه کسانو چې دوی د لاندې (ښکته) ځمونږ دي په بې فکرۍ سره (یعنې سرسري نظر والا دي)، او نه وینو مونږ تاسې لره پر مونږ باندې هیڅ بهتري، بلکه ګمان کوو مونږ پر تاسې د دروغجنانو.

تفسیر: یعنې ښایي چې رسول د ټول قوم په مقابل کې د کومې ښکاره نښې او امتیاز لرونکی وي، لیکن مونږ ګورو چې ته هم ځمونږ په شان د بشر له جنسه یې، او د آسمان پرښتنه نه یې چې د هغې په مقابل کې خامخا انسان خپل سر ښکته کړي، بیا په بشریت کې هم ته داسې یو سړی نه یې چې په تا کې کوم خاص تفوّق او لویي پر مونږ باندې وي، مثلاً لوی دولتمن، یا د شان او شوکت خاوند، یا د حکومت او قوت مالك اوسې، هغه کسان چې ستا پیروان او تابعان شوي دي؛ هغو هم ګرد ټول سره داسې خواران، غریبان، مفلسان او رذیلان دي چې له هغو سره مونږ شرفاء او غټان خپل ملاقات او خبرې کول شرم او ننګ بولو، نو آیا په ټولو انسانانو کې همدا ته پیدا شوی یې چې د الله تعالی د رسالت د منصب وړ او لایق وې؟ حال دا چې مونږ ستا په نسبت په حسب او نسب، مال او دولت، خَلق (پیدایښت) خُلق (رشه، خوی، عادت) او په نورو شیانو کې له هیڅ پلوه له تا څخه کم نه یو، نو ولې ځمونږ له منځه بل څوك پر دغه لوی منصب د رسالت باندې منتخب او غوره نشو؟ یا لږ تر لږه ستاسې تابعین او پیروان ښایي چې کوم معزز او لوی سړي خو وی.

دا د هغو ملعونانو د تقریر ما حصل وو، نوح علیه السلام کوم جواب چې دوی ته ورکړی دی؛ دادی:

قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَءَاتَىٰنِى رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَٰرِهُونَ ۝٢٨

وویل (نوح) ای قومه ځما ! آیا وینئ خبر راکړئ تاسې (ماته) که یم زه پر سمه لاره (واضح برهان ښکاره حجت) له ربه خپله، او راکړی یې وي ماته رحمت له نزده خپله، نو پټ کړی شوی

دی (حقیقت د دې دلیل) پر ستر ګو ستاسې، آیا مجبور کولی شو مونږ تاسې په قبول د هغو سره (بلکه نه شو) حال دا چې تاسې دغه (برهان) لره بد ګڼونکي انکار کوونکي یئ.

تفسیر: دا خبره صحیحه ده چې نبي له عامو انسانانو ځنې ښایي بیخي ممتاز وي، لیکن هغه امتیاز په مال، دولت، حکومت، او نورو دنیوي شان او شوکت کې نه وي، بلکه په اعلی اخلاقو، ډېرو ښو ملکاتو، تقوی، د الله تعالی وېره، حق خوښول، له خلائقو سره همدردي او خواخوږي، او د صریحو او ښکاره وو آیتونو او نښو له وړاندې کولو څخه ورته امتیاز حاصل وي، چې حق تعالی هغه د بُرهان او د حجّت د اتمام او د نعمت د اکمال په ډول په هغو کې قائموي، یا د هغو په وسیله یې ښکاره کوي، نبي علیه السلام د الله تعالی د وحیې او د ربّاني دلائلو او براهینو په رڼا کې پر صافه سمه لاره درومي، او شپه او ورځ د الله تعالی خصوصي رحمتونه پرې لکه باران (وریا) ووري، نوح علیه السلام وویل: «که دغه ټول شیان په ما کې په ښکاره ډول سره موجود وی، او یقیناً موجود هم دي، لیکن همغسې چې ړوند د لمر رڼا نشي لیدلی؛ نو که ستاسې ستر ګې هم د الله تعالی د دې نور له لیدلو څخه قاصرې وي؛ نو آیا زه به په زور سره تاسې ته هغه نور او رحمت درښوولی شم؟ یا یې بالجبر پر تاسې اقرار کولی شم؟.

وَيٰقَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۭ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَي اللّٰهِ وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۭ اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ﴿٢٩﴾

او ای قومه ځما ! نه غواړم زه له تاسې په دغه (تبلیغ) څه مال (مزدوري)، نه دی اجر (مزدوري) ځما مګر په الله باندې، او نه یم زه شړونکی د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په وینا ستاسو، ځکه چې) بېشکه دوی ملاقات کوونکي دي له ربه خپله سره، ولیکن زه ګورم تاسې داسې قوم چې جاهلان یئ (له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو).

تفسیر: یعنې زه د تبلیغ په مقابل کې له تاسې څخه څه تنخوا او طلب نه غواړم، چې د مالي خود غرضی اندېښنه تاسې ته پیدا شي، زه د خپل الله خاص بنده او نوکر یم، او د ده له درباره ماته اجر راکول کیږي، الحمد لله زه نه ستاسې د مال طالب یم، او نه ورته ضرورت لرم، نو بیا به زه څرنګه فقراء او مساکین پرېږدم، او تاسې ته به خپل تمایل (میلان) درښکاره کوم؟ که تاسې زما اتباع تش د هغوی د افلاس یا عادي کارونو له سببه حقیر او ذلیل ګڼئ؛ نو ښه وپوهېږئ چې زه له هغو کسانو څخه نه یم چې د ایمان د دولت پانګې (سرمایه) لرونکو ته د دوی د ظاهري پرېشانۍ او بې وزلۍ (کمزورۍ) لامله په سپکه وګورم، یا هغوی لکه د حیواناتو په شان ټېل وهم، او له خپله ځانه یې لرې وشړم، دوی به یوه ورځ د خپل پاک الله په حضور کې مشرفیږي، او ځما شکایت به د ده په دربار کې کوي، چې ستا رسول د متکبّرانو دنیادارانو په خاطر مونږ وفاداران غریبان یې له خپله حضوره لرې کړي وو، زه د ظاهري وضعیت په خلاف به څرنګه پوهېدی شم، چې د هغوی ایمان یواځې ظاهري او سطحي دی، د زړونو څېرول او د هغه لیدل ځما کار نه دی، او د دغو امورو اطلاع او پته یواځې پاک الله سره ده، او هغه ښه پوهیږي چې د دوی د زړونو احوال څه دی؟.

وَيٰقَوْمِ مَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُّهُمْ ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٣٠﴾

او ای قومه ځما ! څوک به مرسته وکړي له ما سره (چې ما وساتي) له عذابه د الله که وشړم زه دوی؟ (بلکه هیڅ یې نشي کولی)، آیا نو پند نه اخلئ تاسې.

تفسیر: یعنې زه ستاسې له کبره او غروره او جهالته متأثر شوی څرنګه خپل نقصان وکړم؟ که ستاسې په رعایت زه د الله تعالی مخلصو بندګانو ته څه ووایم، یا یې وشړم، نو د هغه د سزا او له پوښتنې څخه به مې څوک ژغورلی (خلاصولی) شي؟.

وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّى مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِىٓ أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِىٓ أَنفُسِهِمْ ۖ إِنِّىٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾

او نه وایم زه تاسو ته چې ما سره خزانې د الله دي، او نه (وایم دا چې) بېشکه زه پرښته یم، او نه وایم زه په حق د هغو (فقیرانو مؤمنانو کې) چې سپک ورته ګوري سترګې ستاسې؛ چې له سره به ورنه کړي دوی ته الله هیڅ خیر، الله ښه عالم دی په هغه (اخلاص) چې په نفسونو د دوی کې دی، (که زه دغه ووایم)؛ نو زه په دغه وخت کې خامخا له ظالمانو څخه به یم.

تفسیر: کفّارو نوح علیه السلام ته ویلي وو چې: «ته خو څمونږ په شان یو بشر یې، د قوت، قدرت، او دولت او اموال او رجال په اعتبار هم پر مونږ څه امتیاز نه لرې»؛ نو نوح علیه السلام د دې خبرې جواب په ډېر متانت او انصاف سره ورکړ چې: «بېشکه هغه امتیاز چې تاسو یې لیدل غواړئ زه یې مدعي نه یم، بلا شبهه زه خو یو بشر یم، پرښته نه یم، نه الله تعالی خپلې ټولې خزانې څما په تصرف او اختیار کې ایښې دي، او نه یې د غیب پر خبرو مطلع کړی یم، لیکن سره د دغو ټولو خبرو د اعتراف سره زه ستاسې په شان له سره داسې نشم ویلی؛ چې هغه خلق چې ستاسې په نظر کې معیوب او حقیر دي (یعنې زه او څما ملګري) هغوی ته به له سره پاک الله هیڅکله څه خیر او ښېګڼه (فائده) نشي ورکولی، مثلا له هغو څخه یې ځینو ته نبوت او حکمت عطا فرمایلی دی، او نور یې د ایمان او عرفان په دولت سره ګټور (نفع مند) کړي دي.

تنبیه: د دې آیت ابتدایي درې جملې په (٧) جزء د الأنعام د سورت په (٥٠) آیت (۴) رکوع کې تېرې شوي دي، د هغه ځای په تفاسیرو کې دې بیا ولوستلی شي.

قَالُوا۟ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَٰلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾

وویل (کفارو) ای نوحه ! په تحقیق جګړه دې وکړه له مونږ سره پس ډېره دې کړه جګړه څمونږ؛ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې وعده یې کوې ته له مونږ سره (یا ویروی مونږ په هغې سره) که یې ته له صادقانو (رښتیا ویونکو په دې وعید خپل کې).

تفسیر: نوح علیه السلام پخوا له طوفانه نهه سوه او پنځوس کاله په دوی کې شپه او ورځ په پټه او په ښکاره هغو ته پند او نصیحت کاوه، او د هرې شبهې ځواب یې ورکاوه، د تبلیغ، تفهیم، بحث، مناظرې، خبرو اترو سلسله جاري وه، په دغو جګړو کې په سلهاوو کلونه تېر شول، کفار د نوح علیه السلام د دغو حقاني مباحثو او د شپې او د ورځې ممانعت او مزاحمت څخه عاجز او تنګ شول، او ټولو سره وویل چې: اوس دغه سلسله رابنده کړه ! که په رښتیا سره ته رښتیا وایې؛ نو هغه عذاب ژر رانازل کړه ! چې مونږ د عذاب له نزول څخه تل وېروې ! څو دغه د هرې ورځې جګړه بیخي پای (آخر) ته ورسیږي، او دا مناقشه بالکل ختمه شي.

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾

نو وویل نوح: بېشکه همدا خبره ده چې رابه ولي تاسې ته دا عذاب خاص الله که اراده وفرمایي، حال دا چې نه یئ تاسې عاجز کوونکي (د الله په دفع د عذاب په زور یا په تېښتې سره).

تفسیر: یعنې د دغه عذاب نزول څما په قبضه کې نه دی، څه مهال (وخت) چې پاک الله سم له خپله حکمت سره اراده وفرمایي؛ نو عذاب نازلوي، څما فرض یواځې خبرول دي، پاتې شو عذاب؛ هغه خو داسې هولناک او عظیم الشان شی

دی، چې د هغه راوړل، یا یې مخه ببرته آړول، دواړه د بشر له قوې خارج دي، کله چې الله تعالی مشیئت وفرمایي؛ نو څوک ترې نشي تښتېدلی، او نه ترې چېرې پټېدی شي، داسې څوک دي؟ چې (معاذ الله) پاک الله ستړی او ستومان کړي، او ځان ترې وژغوري (بچ کړي).

وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِيٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ ۚ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

او نه نفع در رسوي تاسې ته نصیحت ځما که اراده وکړم زه چې نصیحت وکړم تاسې ته که وي الله چې اراده لري د دې چې ګمراه وفرمايي تاسې، همدی دی رب ستاسې (هر څه چې غواړي هغه ستاسې سره کولی شي)، او خاص هم ده ته ببرته بیولی کېږئ (پس له مرګه په قیامت کې).

تفسیر: یعنې: که زه هومره نصیحت او خیر غوښتنه مو وکړم، او تاسې ته ګټه (فائده) دررسونه وغواړم؛ له سره به هغه نافع او مؤثره نه لوېږي، ستاسې رب همغه ذات دی چې د هغه په ملکیت او تصرف کې هر شی دی، له هر چا سره چې هر معامله وفرمایي؛ هیڅوک یې مخه نشي نیولی، د ټولو رجوع او ورتګ د همده په لوري دی، همغه د ټولو اعمالو جزا او سزا ورکوونکی دی.

أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَعَلَيَّ إِجْرَامِى وَأَنَا۠ بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

(وفرمایل الله) بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه یې جوړه کړې ده دغه (وحي)؛ ووایه (ای رسوله دوی ته) که مې له ځانه کړي وي دغه وحي؛ نو خاص پر ما دی عقوبت د ګناه ځما، او زه بېزاره یم له هغې ګناه چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: دغه خبرې اترې د مکې معظمې د کفارو وې له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره؛ چې دغه قرآن تاسې له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د پاک الله کلام نه دی، نوح علیه السلام کتاب نه وو راوړی چې د نوح علیه السلام قوم داسې خبرې وکړي (کذا في الموضح).

لیکن ځینو مفسرینو دغه آیت هم د نوح علیه السلام د قصې جز بښوولی دی، یعنې د نوح علیه السلام قوم وویل: هغه خبرې چې نوح د الله تعالی په لوري منسوبوي، هغه یې له خپله ځانه ترلي دي.

ځینې وایي چې: دغه وینا خو د مکیانو ده له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره، مګر د هغه تعلق خاص د نوح علیه السلام له قصې سره وو، ګواکې هغوی ویل چې: دغه داستان تاسې په دروغو سره جوړ کړی دی، او په واقع کې په دغو قصو کې له سره حقیقت نشته، او اصل نه لري.

وَأُوحِىَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او وحي کړی شوې وه نوح ته چې بېشکه شان دا دی؛ چې له سره به ایمان رانه وړي له قومه ستا مګر هغه چې په تحقیق ایمان یې راوړی دی (پخوا له دې نه)؛ نو مه غمجن کېږه په هغه (ایذاء او تکذیب) چې وو دوی چې کول به یې (او رسول یې درته).

تفسیر: کله چې د قوم ایذاوې او تکلیفونه له حده تېر شول، نوح علیه السلام د سلهاوو کلونو د تکلیف تېرولو او جور او جفاء لیدلو څخه وروسته د پاک الله په دربار کې شکوی وفرمایله چې: ﴿أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ﴾ «زه مغلوب او ضعیف یم، ته له دوی نه زما بدل واخله !»، ارشاد وشو چې: د هغو څو شمېرلیو غورو خلقو په قسمت کې چې ایمان لیکلی شوی وو، هغوی خو ټولو ایمان راوړ، وروسته له دې نه د دوی له منځه بل هیڅوک نه مسلمانېږي، نو ځکه اوس تاسې د

دوی له عداوت او تکذیب او ایذاء رسولو څخه زیات مه غمجن کېږئ، عنقریب د الله تعالی د انتقام توره راوځي، او د دوی دغو ټولو شرارتونو ته سره سره له دغو شریرانو خاتمه ورکوي.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾

او جوړه کړه ته بېړۍ څمونږ د سترګو لاندې (چې وینو دې او حفاظت دې کوو)، او په حکم څمونږ، او مه کوه خبرې ما سره (په دفع د عذاب) په حق د هغو کسانو کې چې ظالمان (کافران) شوي دي، چې بېشکه په دوی باندې حکم کړی شوی د غرقېدلو (نجات یې نشته).

تفسیر: حق تعالی نوح علیه السلام ته وفرمایل چې: څما د سترګو لاندې یعني څمونږ په نګرانی کې او څمونږ د حکم، تعلیم، الهام، او پیغام سره سم یوه بېړۍ تیاره کړه !، ځکه چې عنقریب د اوبو یو ډېر سخت طوفان راتلونکی دی، چې په هغه کې دغه ټول ظالمین او مکذبین بالیقین ډوبېږي، او د دوی په حق کې دغه حکم او فیصله حتماً او جزماً منطبقه کېدونکې ده، ته د هیڅ یو ظالم سپارش مه کوه ! او د دوی د شفاعت لپاره ماته مخ مه ګرځوه ! ځکه چې راتلونکی عذاب له سره منع کېدونکی نه دی، بلکه بېخي قطعي او حتمي دی.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾

او جوړوله (نوح) بېړۍ حال دا هر کله چې تېرېدله به پر دغه (نوح) ډله (د مشرکانو یا مشرانو) له قومه د نوح؛ نو مسخرې به یې کولې په دغه (نوح) پورې، نو وویل (نوح): که مسخرې کوئ تاسې پر مونږ پورې؛ نو بېشکه مونږ به هم مسخرې وکړو په تاسې پورې لکه چې اوس مسخرې کوئ تاسې (پر مونږ پورې).

تفسیر: نوح علیه السلام به بېړۍ جوړوله نو کله چې به د ده قوم دغه عجیب شی (بېړۍ) لیدله؛ نو نوح علیه السلام څخه به یې پوښتنه کوله چې: «ته دغه څه جوړوې؟» ده به ویل چې: «یو داسې کور جوړوم چې د اوبو په سر به ځرومي، او له ډوبېدلو څخه به مونږ بچ کوي»، کفار به د دې خبرې له اورېدلو څنې له خندا شنه او په مسخرو کې به سره لګیا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې ویلې، چې دغه سپین ګیري ته وګورئ چې له اوبو څخه لرې په وچه لوړه (اوچته) ځمکه کې له اوبو څخه د نجات په فکر کې ډوب تللی دی.

شاه صاحب لیکي: «کفارو به خندل چې نوح علیه السلام په وچه ځمکه کې له ډوبېدلو څخه د نجات په فکر کې لوېدلی دی، نوح علیه السلام پر دوی باندې خندل، چې مرګ د دوی پر سر باندې څوړند او ولاړ دی، او دوی ورته خاندي».

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

نو ژر به وپېژنئ تاسې هغه څوک چې رابه شي ورته (داسې) عذاب چې وبه شرموي ده لره په (غرق سره) او راکوزېږي به په ده عذاب دائم (په حرق سره).

تفسیر: یعني اوس څه زیات تاخیر نشته، او ژر تر ژره به درښکاره شي، چې د دنیا رسوا کوونکی او د آخرت دائمي عذاب پر چا نازلېږي؟.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلْنَا ٱحْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ وَمَنْ ءَامَنَ ۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾

تر هغه پورې چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ او راوخوټېده تنور (يعني اوبه له تناره، بيا چې عذاب سر راوړ نو) ووېل مونږ (نوح ته) سواره کړه په دې بېړۍ کې له هرې (نوعې د حيواناتو څخه) جوړه دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل خپل، مګر مه سوروه هغه چې ړومبی شوې ده په ده وينا (او حکم د ډوبېدلو) او هغه (هم سواره کړه) چې ايمان يې راوړی دی، او نه وو ايمان راوړی سره له دغه (نوح) مګر خو لږو خلقو.

تفسير: يعني نوح عليه السلام تر هغه وخته پورې د بېړۍ په جوړولو کې مشغول وو، چې د الله تعالى له وعدې سره موافق ټولو ورېځو ته حکم ورسېد، چې «ټولې سره ور وورېږئ، او ځمکې ته ووېل شو: چې خپلې ټولې اوبه وخوټوه، او پرښنتو ته ووېل شو چې: تاسې د خپل تعذيب او نورو منصبي فرائضو په ځای راوړلو کې متوجه شئ !»، بالآخر له پاسه سخت بې دريغه باران وورېده، له ښکته د ځمکې له سطحې د زوررورو او سختو خوټېدونکو چينو او تندوبي (فوارې) په شانې په جوش وهلو او خوټېدلو باندې شروع وکړه، تر دې چې د ډوډۍ پخولو له تنورونو څخه هم چې له اور ځنې ډک پک وو، هم اوبه راووتې.

له ابن عباس رضي الله تعالى عنه څخه منقول دي، چې د «تنور» معنی وجه الأرض او د ځمکې مخ دی، مونږ پاس کوم تفسير چې کړی دی، همدغه معنی مو مقدمه ايښي ده، او د نورو معانيو په لوري مو هم اشاره کړې ده، حافظ ابن کثير (رحمه الله) د همدغه تفسير له ليکلو څخه وروسته فرمايي: «وهذا قول جمهور السلف وعلماء الخلف، والله أعلم».

﴿قُلْنَا ٱحْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ﴾ يعني له هغو ساکښانو (زنده سرو) چې ضرورت ورته پېښيږي، او د هغوی نسل پاتې کېدل مقدر دي، يوه يوه جوړه نر او ښځه دواړه واخله، او په بېړۍ کې يې سواره کړه !.

له ﴿وَلَا تُخَٰطِبْنِى فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ﴾ څخه مراد د نوح عليه السلام هغه ځوی مقصود دی، چې نوم يې (يام) او لقب يې کنعان وو، او بل د کنعان مور مقصوده ده، چې (واعله) نوميده، او د نوح عليه السلام له کورنۍ ځنې همدغه مور او ځوی دواړه بېل او په طوفان کې ډوب شوي دي.

﴿وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ يعني اتيا نارينه يا څه لږ يا څه ډېر، د نوح عليه السلام د بېړۍ د اراکينو په نسبت ډېر اقوال دي، اما آخري دا دی، چې يو پخپله نوح عليه السلام وو، او يوه يې مسلمانه ښځه او درې يې ځامن: سام، حام، يافث او درې د دوی ښځې دا اته شو، او له قوم ځنې يې ۳۶ نارينه ۳۶ ښځې چې دا ټول سره اتيا تنه شول.

وَقَالَ ٱرْكَبُوا۟ فِيهَا بِسْمِ ٱللَّهِ مَجْر۪ىٰهَا وَمُرْسَىٰهَآ ۚ إِنَّ رَبِّى لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٤١﴾

او ووېل نوح چې: سپاره (سواره) شئ پر دغې (بېړۍ کې، او وايئ) په نامه د الله دي روانېدل د دې (بېړۍ) او درېدل د دې (بېړۍ)، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه بخښونکی مغفرت کوونکی (د خطياتو)، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: نوح عليه السلام خپلو ملګرو ته ووېل چې: د پاک الله په نامه پر بېړۍ سواره شئ ! او هيڅ فکر او انديښنه مه کوئ، د دغې بېړۍ راونېدل او درېدل دواړه د الله په نامه او اذن او حکم، او د ده د پاک نامه په برکت سره دي، او د دې د ډوبېدلو هيڅ انديښنه نشته، ځمونږ رب د مؤمنينو قصور معافوي، او پر دوی بې حده مهربان دی، دی به پخپل فضل

او کرم او مهرباني سره مونږ روغ رمټ او صحيح او سلامت راکوزوي، له دې آيت څخه دغه خبره استخراجيږي چې په کشتۍ او نورو نقليه وو وسائلو باندې د سوريدلو په وخت کې ښايي چې «بسم الله» وويلی شي.

وَهِيَ تَجْرِيْ بِهِمْ فِيْ مَوْجٍ كَالْجِبَالِ ۗ وَنَادٰى نُوْحُ ۨابْنَهٗ وَكَانَ فِيْ مَعْزِلٍ يّٰبُنَيَّ ارْكَبْ مَّعَنَا وَلَا تَكُنْ مَّعَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۴۲﴾

او دې (بېړۍ) به وړل دوی په موجونو (چپو د اوبو) کې په شان د غرونو، او نارې کړې نوح (له ډېره شفقته) ځوی خپل ته، حال دا چې وو هغه په کناره (له پلاره يا له بېړۍ نه): ای بچوړيه ځما ! راځه سور شه (په بېړۍ کې !) له مونږ سره، او مه کېږه له کافرانو سره (چې غرق به شې).

تفسير: يعني بېړۍ به د غرونو موجونه او چپې څيرولې، او پخپل تکر سره به يې وهلې، او بې له خوفه او خطرې به پرې روانه وه، وروسته له سورېدلو نوح عليه السلام خپل ځوی (يام ـ کنعان) ته ورغږ کړ، کوم چې له خپله پلاره او وروڼو او نورې کورنۍ څخه بېل او له کفارو سره ايل او غيل (ملګری) وو چې: «د دغو بد بختانو کفارو ملګرتوب پرېږده، له مونږ سره راشه ! څو له دغه لوی مصيبت څخه نجات ومومندلی شې».

قَالَ سَاٰوِيْٓ اِلٰى جَبَلٍ يَّعْصِمُنِيْ مِنَ الْمَآءِ ۗ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ ﴿۴۳﴾

وويل (کنعان ځوی د نوح چې) ژر به لاړ شم ځای به ونيسم پر سر د کوم غره باندې؛ چې وساتي مې له اوبو نه، وويل (نوح چې) نشته ساتونکی نن ورځ له امره (حکمه او له عذابه) د الله (هيڅوک) مګر (ساتلی به شي) هغه څوک چې رحم پرې وکړي (الله)، او پرده شو د دوی دواړو په منځ کې موج (چپه د اوبو) نو وګرځېد (کنعان) له جمله د غرق کړې شويو.

تفسير: «کنعان» له خپل جهل او غباوته اوس هم داسې خيال کاوه، لکه چې سرې د عادي او معمولي سيلاب (ځپان) په وخت کې پر کومه لوړه (اوچته) خيژي، او خپل ځان ژغوري (بچ کوي)، نو زه به هم پر کومې لوړې وخېژم، او خپل ژوندون به وساتم.

﴿قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ﴾ الآيه ـ يعني ته په کوم خبط او خطا کې لويدلی يې، دغه عظيم طوفان خو کوم معمولي سيلاب نه، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، د لوړو غرونو حقيقت او ماهيت څه دی، نن هيڅ يو شی د پاک الله له عذابه نجات نشي مونډلی، هو ! د همغه چا په برخه کې نجات کېدی شي، چې د پاک الله فضل او کرم پرې وي، مګر په دغه لويه او مهيبه هنګامـه او انتقام په مقام کې به پر غښو مجرمانو څه رحم او شفقت کېدی شي؟ د پلار او ځوی په منځ کې لا د خبرو او اترو دغه سلسله پای (آخر) ته نه وه رسېدلې، چې د اوبو يوه لويه چپه ددوی تر منځ حائله شوه، او دوی دواړه يې د تل لپاره سره بېل کړل.

(بيا هر کله چې واقعه د طوفان نهايت ته ورسېده، او کفار غرق شول؛ نو د پاک الله داسې امر صادر شو).

وَقِيْلَ يٰٓاَرْضُ ابْلَعِيْ مَآءَكِ وَيٰسَمَآءُ اَقْلِعِيْ وَغِيْضَ الْمَآءُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُوْدِيِّ وَقِيْلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۴۴﴾

او وويل شو چې ای ځمکې جذب کړه (ښېرته ښکته ونغړه) اوبه خپلې، او ای اسمانه بندې کړه (اوبه خپلې)، او کمې کړی شوې اوبه (له مخ د ځمکې) او پوره کړ شو هغه حکم (د اهلاک د

اشرارو او انجاء د ابرارو)، او ودرېده ببړۍ پر غره د جودي، او وويل شو (هلاك) لرېوالی دې
وي (له رحمته) قوم ظالمانو (كافرانو) ته.

تفسير: تر يوه مدت پورې دومره زياتې اوبه له آسمانه راتويې شوې، چې ګواكې د آسمان ګرد (ټول) ورخونه او بندونه سره خلاص شوي دي، او د ځمكې ټولې پولې او پردې سره شليدلې او ببرته شوي وي، تر ونو او لوړو (اوچتو) او غرونو پورې هم اوبه وختلې، او هغه ټول په كې ډوب او پټ شول، بې د كشتۍ له سورو څخه نورو ټولو كفارو ته چې د دوی په حق كې نوح عليه السلام د ﴿لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِينَ دَيَّارًا﴾ (٢٩ جزء د نوح د سورت ٢۶ آيت دويمه ركوع) ښېرا كړې وه، غرق شول، په دغه وخت كې الله قدوس جلّت عظمته ځمكې ته امر وكړ، چې اوس دې خپلې اوبه ببرته درجذبې كړه، او دركش يې كړه !، او ای آسمانه نور بس كړه او مه وربړه ! او ای وريځو لرې شئ !، نو بيا څه مجال وو چې دغو ټولو د هغه حكم امتثال نه وی كړی، او په تعميل كې يې د يوې لمحې ډيل او معطلي كړې وی، لكه چې د اوبو وچېده شروع شول، او ببړۍ د (جودي) پر غره باندې ودرېده، چې د ځينو په نزد په (موصل) كې دی.

تنبيه: په دغې خبرې كې اختلاف دی، چې د نوح عليه السلام طوفان پر ګردې (ټولې) دنيا باندې ختلی وو؟ يا په خاصو ملكونو كې واقع شوی وو؟ د دې خبرې د فيصلې كولو ځای دلته نه دی، مګر په ياد ولرئ چې په «دائرة المعارف» كې د (اوروپا) د ځينو محققانو داسې اقوال او دلائل نقل شوي دي، چې له هغو څخه د عمومي طوفان د وقوع تأييد كيږي، هغه كسان چې د عمومي طوفان قائلان دي؛ له دوی څخه د اكثرو په نزد د موجوده عالم ګرد انسانان د نوح عليه السلام د دريو ځامنو (١) سام (٢) حام (٣) يافث، له اولادې څخه دي، ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾.

وَنَادٰى نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحٰكِمِينَ ﴿٤٥﴾
قَالَ يٰنُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صٰلِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ
أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجٰهِلِينَ ﴿٤٦﴾

او غږ (سوال) وكړ نوح رب خپل ته، نو ويې ويل: ای ربه ځما ببشكه چې ځوی ځما له اهله ځما څخه دی، او ببشكه چې وعده ستا حقه ده، او ته يې ښه عالم عادل لوی حاكم له ټولو حكم كوونكو څخه. وفرمايل (الله) ای نوحه ! ببشكه چې هغه ځوی نه دی له اهله ستا (چې مؤمنين دي)، ببشكه دی (خاوند د) عمل ناكاره دی، نو سوال مه كوه د هغه څيز چې نه وي تاته په هغه څيز كې څه علم، ببشكه زه پند دركوم تاته چې (نه) شې ته له جاهلانو (په دې ناجائز سوال سره).

تفسير: يعني يا اله العالمينه ! تا خو ځما د كورنۍ د نجات وعده راسره كړې وه، او كنعان د مؤمن توب له امله د ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ په استثناء كې ظاهراً نه وو داخل، نو بيا د هغه د مغروقيت راز به څه وي؟ بلا شبهه ستا وعده حقه ده، هيڅا ته له سره داسې كوم خيال نشي پيدا كېدی چې (معاذ الله) تا وعده خلافي كړې ده، ته ﴿أَحْكَمُ الْحٰكِمِينَ﴾ او مطلق شهنشاه يې، كه څوك ستا د احكامو په راز وپوهيږي، او كه ونه پوهيږي؛ په دواړو صورتونو كې هغه حق دي، او هيڅوك حق نه لري، چې ستا د فيصلې په مقابل كې دم ووهلی شي، يا تا په وعده خلافي مجبور كړي، نه د چا دا منصب دی چې ستا د ناطق حكم په متعلق څه تنقيد وكړی شي، فقط د قلبي اطمينان لپاره د استعلام او استفسار په ډول د دغې واقعي راز معلومول غواړم.

ځواب يې داسې واورېد، چې دی ستا له هغې كورنۍ څخه نه وو، چې د دوی د نجات وعده درسره شوې وه، بلكه په ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ كې شامل دی، ځكه چې د هغه عمل خراب دی، ته د ده له كفر او شرك څخه خبر نه

يې، د هغه سرې واقعي احوال چې تاته نه وي معلوم؛ نو د هغه په باره کې له مونږه داسې نامناسبه رعايت، يا دا ډول کيفيت مه غواړه ! مقربينو ته وړ او لايق نه دي، چې بې له فکره او انديښنې، او وړاندې او وروسته کتلو، د جاهلانو په شان خبرې وکړې.

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِۦ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾

وويل (نوح) ای ربه څما ! بېشکه زه پناه نيسم په تا پورې له دې چې سوال وکړم له تانه د هغه څيز چې نشته ماته په هغه څيز علم پوهه، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زيانکارانو.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «انسان د همغې خبرې پوښتنه کوي، چې ورته نه ده معلومه، ليکن ښايي چې د مسئول منه مرضي څان ته معلومه کړې، دا ښه کار نه دی، چې د لوی مرضي ته نه ګوري، او ترې پوښتنه کوي»، مرضي يې ولې نه وه، هغه مو اوس وليکل، نوح عليه السلام د کبرياء په لوی دربار کې عرض وکړ، چې ای ربه څما ! بېشکه زه پناه نيسم په تا پورې، چې سوال وکړم له تانه د هغه څيز چې نشته ماته په هغه کې پوهه او علم، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زيانکارانو، يعنې نوح عليه السلام سخت وويرېده او ډېر ورېږدېده (ورپېده)، او ژر يې توبه وويسته.

قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهْبِطْ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾

وويل شو: ای نوحه ! کوز شه (له دې بېړۍ) سره له سلامتۍ له جانبه څمونږ، او سره له برکتونو (څمونږ له جانبه) پر تا او پر څو فرقو له هغه چا نه چې له تا سره دي، او څه نورې فرقې (کافرې له اولادې د هغه چا چې له تا سره دي) ژر به نفع ورکړو هغوی ته (په دې دنيا کې) بيا به ورسيږي دوی ته څمونږ له جانبه عذاب دردناک. (په آخرت کې په سبب د کفر).

تفسير: يعنې له بېړۍ څخه په «جودي» باندې بيا له «جودي» څخه پر څمکه ښکته شول، برکات او سلامتي وروسته له دې نه پر تاسې او پر هغو اقوامو به وي؛ چې ستاسې له ملګرو څخه پيدا کيږي، اوس چې څمکه د طوفان له سببه بيخي خرابه او ويجاړه شوې ده، الله تعالی به يې بيا ودانوي، او د هغه رونق سينګار ته به بيا عودت ورکوي، د ﴿بِسَلَٰمٍ﴾ په لفظ کې ګواکې حق تعالی تسلي فرمايلې ده چې بيا پر ګردو انساني نوعو پخوا له قيامت داسې عمومي هلاکت نه دی راتلونکی، مګر څينې فرقې به هلاکيږي.

تِلْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهَآ إِلَيْكَ ۖ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَٰذَا ۖ فَٱصْبِرْ ۖ إِنَّ ٱلْعَٰقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

دغه (قصه د نوح) له څينو اخبارونو د غيب ده، چې راليږو هغه (اخبار) تاته (ای محمده ! په وحي سره)، نه وې ته چې پوهېدی په دې قصې ته او نه قوم ستا پخوا له دې (اخباره څمونږ)، نو صبر کوه (په ايذاء او تبليغ ته دې دوام ورکړه)، بېشکه چې عاقبت (ښه خاتمه) لپاره د پرهيزګارانو ده.

تفسير: يعنې دغه د نبوّت له دلائلو څخه دي، چې د يوه امي له ژبې څخه د سابقه وو امموداسې مستند او مفصل واقعات درآوروي، همغسې چې د نوح عليه السلام او د ده د ملګرو خاتمه ښه شوه، ستاسې د ملګرو مستقبل هم ډېر روڼ او له

بري او کامیابي څخه ډک دی، تاسې د کفارو پر ایذاوو صبر وکړئ، مه ویرېږئ او مه خفه کېږئ لکه چې نوح علیه السلام نهه نیم سوه کاله صبر وکړ.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾
يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾

او لیږلی وو مونږ قوم د عاد ته (قومي) ورور د دوی هود، وویل (هود): ای قومه څما! عبادت کوئ (یواځې) د الله (ځکه چې) نشته تاسې ته هیڅ بر حق معبود غیر له الله نه، نه یئ تاسې مګر دروغ تړونکي (پر الله پورې په دعوی د شرک کې). ای قومه څما! نه غواړم له تاسې پر دې تبلیغ د رسالت څه اجر (مزدوري)، نه دی اجر څما مګر پر هغه الله چې پیدا کړی یې یم زه، آیا نو عقل نه کوئ تاسې (چې حق له باطل او رښتین له دروغجن څخه بېل کړئ؟!).

وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ
وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

او ای قومه څما! مغفرت وغواړئ (له شرکه) له رب خپل، بیا رجوع وکړئ په طرف د دغه (الله په طاعت سره) چې وبه لیږي (الله له جانبه د) آسمان پر تاسې (باران) اوریدونکی (په شېبو شېبو)، او درزیات به کړي الله تاسې ته قوت پر قوت ستاسې، او مخ مه ګرځوئ تاسې حال دا چې ګناهګاران اوسېږئ.

تفسیر: د دغې جملې تفسیر د دغه سورت په ۳ آیت اوله رکوع یعنې په شروع کې تېر شوی دی، یعنې موقع په موقع ښه بارانونه اوروي، څرنګه چې دغه قوم له کښتونو (فصلونو) او باغونو او نورو شیونو سره ډېره مینه او علاقه درلوده؛ نو ځکه د ایمان راوړلو همغسې فوائد او برکات یې بیان فرمایلي دي، چې د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره د تشویق او ترغیب موجب شي.

مفسرین لیکي چې: «دغه خلق له دریو کالو د وچکالۍ (سوکړې) او د باران د امساک په مصیبت اخته وو، هود علیه السلام وعده وکړه، که تاسې ایمان راوړئ، او د پاک الله دربار ته رجوع وکړئ؛ نو دغه مصیبت به له تاسې څخه لرې کیږي، او په راز راز نعمت، بخششونو او راحت به مخامخ کېږئ.

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾

وویل دوی: ای هوده! نه دی راوړی تا مونږ ته دلیل ظاهر، او نه یو مونږ پرېښودونکي د (عبادت د) معبودانو خپلو په سبب د وینا ستا، او نه یو مونږ پر تا باندې ایمان راوړونکي.

تفسیر: یعنې دغه خو ښکاره ضد، عناد او سرکشي ده، چې دوی ویل، چې تاسې کوم واضح سند او دلیل د خپل صداقت په نسبت نه دی راوړی، هر هغه نبي چې د پاک الله له جانبه د نبوّت پر عهده فائز کیږي؛ نو ضرور دي چې د دغه تقریر لپاره کوم سند او اعتمادنامه ورته عطا کړي، لکه چې په حدیث کې دي: «د هر نبي الله سره چې مبعوث شوی دی؛ داسې واضحه نښه هم لېږلې شوې ده، چې که انسان پرې ایمان راوړي؛ راوړی یې شي»، نو ځکه یقیناً ویلی شي چې هود علیه السلام به هم هغه خپله نښانه وړاندې کړې وي، مګر دغو خلقو به د ضد، عناد، سروزورۍ او بې حیایۍ لامله هغه نه وي منلې.

إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ ۗ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِ ۖ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم ۚ مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

نه وايو مونږ (ستا په حق کې) مګر چې رسولې دي تا ته ځينو معبودانو ځمونږ څه ضرر (لېونتوب)، نو ووېل هود: بېشکه زه شاهد کوم الله، او شاهدان شئ تاسې (هم) چې بېشکه زه بېزار يم له هغو چې شريکوئ يې (له الله سره). غير له الله نه، نو حيلې جوړې کړئ تاسې (هلاک) ځما ته ټول، بيا نو مهلت مه راکوئ ماته. بېشکه ما توکل کړی دی پر (هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دی، نشته هيڅ تلونکې (ذي روح خوځېدونکې په ځمکه کې) مګر همدغه (الله) دی، نيوونکی له وچولي (تندي) د ده، بېشکه رب ځما په لاره سمه برابره (حق او عدل) دی (يا په حقې لارې سرې برابروي).

تفسير: يعني هغوی ووېل: دغه چټي (بېکاره) خبرې چې ته يې کوې، او ګرد جهان بې وقوفه او ناپوهه بولې، او له خپله ځانه سره يې دښمنان کوې، ځمونږ خيال دا دی چې ځمونږ له معبودانو به کوم يوه څه رنځ يا ربړ (تکليف) درپېښ کړی وي، او له تا څخه يې لېونی، پاګل او مجنون جوړ کړی دی (العياذ بالله) ته چې د لېونيانو په شان خبرې کوې، او د هغوی له عبادت څخه مو منع کوئ او هغوی ته بدې او ردې خبرې کوې؛ نو هغوی تاته د دغو بې ادبو او سپين سترګيو او ګستاخيو په بدل کې سزا درکړې ده، چې اوس بيخي د لېونيانو په شان خبرې او اترې کوې.

نو هود عليه السلام د دغو مشرکانو په ځواب کې يوه خورا مؤثره ترديديه وينا وکړه، چې لنډه يې دا ده: هغه بېچارګان د تيرو (ګټو) او نورو شيانو بتان ماته څه ربړ او تکليف رارسولی شي، تاسې چې له ګردو څخه زورور، قوي، او طاقتور په نظر راځئ، که د خپلو معبودانو له فوجونو سره يو ځای پر ما يواځې يو سړي په پوره قوت، او قدرت ټول سره په يوه وخت کې ناڅاپه حمله او يرغل راوړئ؛ نو يقين وکړئ چې ځما يوه وېښته ته به هم څه نقصان او زيان ونشئ رسولی.

ځما اعتماد پر همغه (وحده لا شريک له الله) دی، چې ځما رب دی، او هغه هم ستاسې رب او حاکم دی، اګر که تاسې له بدفهمی څخه نشئ پوهېدی؛ چې نه يواځې زه او تاسې بلکه هر وړوکی او لوی شی چې په ځمکه کې ګرځي، او خوځېږي او شته، سره له آسمانونو او هغو شيانو چې په دوی کې دي او شته، ګرد د پاک الله په قبضه او تصرف کې دي.

نه ظالم او کاذب د ده له نيولو څخه خلاصېدی شي، او نه عادل صادق چې د ده په پناه کې اوسېږي رسوا کيږي، بلا شبهه ځما پروردګار د عدل او انصاف په سمه لاره دی، او د ده له لوري نه ظلم کيږي، او نه چا ته بې موقع انعام او اکرام ورکوي، خپلو بندګانو ته يې د نېکۍ او خير کومه لاره چې ښوولې ده؛ بېشکه پر هغې باندې له تلو څخه د الله تعالی په حضور رسيږي، او د دغې لارې د تلونکي د حفاظت لپاره دی هر وخت حاضر دی.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

نو که مخ واړوئ تاسې (له ايمانه او کلک اوسئ په عصيان)؛ نو په تحقيق رسولې دي ما تاسې ته هغه پيغام چې رالېږلی شوی وم هغه سره تاسې ته (چې توحيد دی، نو هلاک به مو کړي الله) او

خليفه به وګرځوي رب ځما (رابه ولي ستاسې په ځای) يو قوم غير له تاسې، او ضرر به ونه رسوئ تاسې الله ته د هيڅ څيز، بېشکه رب ځما پر هر څيز (د اعمالو ستاسې او نورو) ښه ساتونکی دی.

تفسير: يعني سره له داسې صافې او ښکاره خبرې د آورېدلو که بيا هم د الله تعالی وحدانيت او ځما رسالت نه منئ؛ نو ماته هيڅ يو ضرر او نقصان نشئ رسولی، ځکه چې ما خپل د تبليغ فرض پوره کړی دی، اوس نو تاسې د خپل ځان فکر وکړئ، ضرور دی چې د داسې عناد، ضد، او سرتمبګی (سرکشی) او تعصب په مقابل کې له آسمانه پر تاسې عذاب نازل شي، او تاسې ګرد سره هلاک کړي.

وَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا هُودٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَنَجَّيۡنَٰهُم مِّنۡ عَذَابٍ غَلِيظٖ ﴿٥٨﴾

او کله چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ؛ نجات مو ورکړ هود ته او هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی وو له ده سره (له هغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)، او نجات مو ورکړ او وساتل مونږ دوی له عذاب سخته.

تفسير: يعني اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سيلۍ چلېده، لکه چې د «اعراف» په سورت کې مو ليکلي دي، کورونه يې ګرد سره ونړېدل، سقفونه (چتونه) پشتونه يې ټول والوتل، ونې له بېخه ووتلې، او ډېرې لرې لرې سره ولوېدلې، باد همداسې زهرناک او مسموم وو، چې د ساکښانو (جاندارو) په پوزه کې به داخلېده، او د لاندنې مخرجه د باندې ووت، او جسمونه به يې ټوټې ټوټې کول، له دغه هولناک عذابه مونږ هود عليه السلام او د ده ملګري چې په آخره کې تر څلورو زرو پورې رسېدلي وو؛ بيخي محفوظ وساتل، او د صالح عمل او د ايمان په برکت د آخرت له درانه عذابه مو هم هغوی وساتل، او نجات مو ور په برخه کړ.

وَتِلۡكَ عَادٞۖ جَحَدُواْ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمۡ وَعَصَوۡاْ رُسُلَهُۥ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَمۡرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٖ ﴿٥٩﴾

او دغه عاديان دي، چې منکران شوي وو په آيتونو د رب خپل، او نافرماني کړې وه دوی له رسولانو د دغه (الله) او تابع شوي وو دوی د امر (حکم) د هر سرکښه عناد والا.

تفسير: يعني د دوی ورانو مېنو او کنډوالو ته د عبرت په سترګو وګوره ! چې د هغو عاديانو د هستوګنې ځای دی، چې د دوی مشرانو په ډېر زور او شور له پاک الله سره مقابله کړې وه، او د ده د نبي عليه السلام له احکامو څخه يې سرونه غړولي وو، او د هغو کشرانو د دغو لويو شيطانانو متابعت وکړ، چې بالآخر دواړه تباه او برباد شول.

تنبيه: «رسله» ځکه وفرمايل، چې د يوه رسول تکذيب د ګردو رسولانو تکذيب دی، ځکه چې دوی ګرد په توحيد او نورو ديني اصولو کې سره متفق او يو د بل مصدق دي.

وَأُتۡبِعُواْ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا لَعۡنَةٗ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَآ إِنَّ عَادٗا كَفَرُواْ رَبَّهُمۡۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّعَادٖ قَوۡمِ هُودٖ ﴿٦٠﴾

او ولېږلی شو (په دوی پسې) په دغې دنيا کې لعنت (چې هلاک کړ شول په سخت باد)، او په ورځ د قيامت کې (هم په اور کې سوځي)، خبردار شئ چې بېشکه عاديان کافران شوي وو په رب خپل، بيا واورئ خبردار شئ چې لرې والی دی (له رحمته د الله نه) عاد قوم د هود ته.

تفسير: يعني د الله تعالی لعنت په دنيا کې په دوی پسې ګرځي، هر چېرې چې لاړ شي؛ هغه هم ورسره ځي، او تر قيامته پورې هر چېرې چې د هغوی ذکر وي، لعنت به هم ورسره وي، بلکه له قيامته وروسته هم هغه لعنت له دوی څنې نه جلا کيږي، او د لعنت غاړکی به تل د دوی په غاړو کې لوېدلې وي.

ځینو مفسرینو ویلي دي: چې د قیامت په ورځ کې به داسې غږ کیږي: ﴿أَلَآ إِنَّ عَادًا كَفَرُوا۟﴾ الآیه -

تنبیه: له «عاد» سره د «قوم هود» لفظ یا خو د دې لامله وراضافه شوی دی، چې د دواړو تصور په یو ځای د اورېدونکو په دماغ کې راشي، یعني د هود څه حال وو، او دا هم دهمغه قوم وو، چې حشر یې داسې شو.

او ممکن دی چې پر دې یې تنبیه ورکړي وي چې عاد دوه دي، یو اولَی او بل اُخرَی، نو ځکه یې په بل ځای کې فرمایلي دي: ﴿وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت ۵۰ آیت ۳ رکوع)، دلته عاد اولَی مراد دي، چې د هغوی لپاره هود علیه السلام مبعوث شوی وو، او د هغو قصه د «الأعراف» سورت په ۹ رکوع ۸ جزء کې تېره شوې ده، والله أعلم.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَٱسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾

او (لیږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، ویې ویل: ای قومه ځما! عبادت کوئ (یوائې) د الله، نشته تاسې ته هیڅ بر حق معبود غیر له ده، همدغه (الله) پیدا کړي یئ تاسې له ځمکې (چې آدم یا ماده د نطفې ده) او اوږده عمرونه یې درکړي دي تاسې ته په دغې (ځمکې) کې؛ نو مغفرت وغواړئ له ده څخه (او په وحدانیت یې ومنئ)، بیا رجوع وکړئ ده ته (له عبادتونو د نورو)، بېشکه رب ځما ډېر نژدې دی (په رحمت او په فضل خپل سره) ښه قبلوونکی د دعا دی.

تفسیر: د دوی قصه هم په ۸ جزء د «الأعراف» په لسمه رکوع کې تېره شوې ده، یعني ړومبی یې آدم له خاورې څخه پیدا کړ، بیا یې له ځمکې څخه اغذیه پیدا کړه، چې له هغو څخه نطفه او نور پیدا کیږي، او د انسان د پیدا کېدلو ماده ده.

قَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾

وویل ثمودیانو: ای صالحه! په تحقیق وې ته په مونږ کې امید کړی شوی پخوا له دې، آیا ته مو منع کوې له دې چې عبادت وکړو د هغو بتانو چې عبادت به یې کاوه پلرونو ځمونږ، او بېشکه مونږ خامخا په شک کې لوېدلي یو له هغه توحیده چې ته بولې مونږ هغه ته، داسې شک چې واقع کوونکی دی د زړونو په اضطراب کې.

تفسیر: یعني له تا څخه ځمونږ هیله او امید داسې کېده، چې ته به په راتلونکې زمانې کې داسې لوی فاضل او ښه سړی کېږې، چې د معززو او مشرانو په ځای به ورسېږې، او د ملک او د قوم به د سترګو تور وګرځې، د تا له وچولي (تندي) څخه رشد او صلاح آثار ښکارېدل، او د ګردو توقع داسې کېده چې په قریب مستقبل کې به لویه فائده له تا ځنې نورو ته راورسیږي، په تدبیر، صلاح او مشورې د خپلو ورونو په لار ښوونه به بوخت (مشغول) کیږې، او د زړه په قوت سره د خپل پلارني مذهب په حمایت او تایید کې به کوشش کوې! په رښتیا سره چې ابتداء تا ته بت پرستي مبغوضه وه، او عمومي مذهب څخه بېل او جلا ګرځېدې، خو بیا هم مونږ ستاسې په فطري قابلیت او طبعي پوهې اعتماد درلود، او هیله (امید) مو کوله چې وروسته د عقل د پوخوالي او د تجربې د زیاتوالي به ته دا خپله رویه پرېږدې، لیکن د افسوس ځای دی، چې تا یو په یو په داسې خبرو باندې شروع وکړه، چې د هغو په آورېدلو سره ځمونږ پر هغه ګردو هیلو او

امیدونو د مایوسی اوبه توی شوې، څمونږ په نزد د پخوانیو مشرانو په خلاف د داسې مسلک اختیارول سخت شبهه ناک څیز دی، چې څمونږ زړونه یې له سره نه مني.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَاٰتٰىنِيْ مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهٗ فَمَا تَزِيْدُوْنَنِيْ غَيْرَ تَخْسِيْرٍ ﴿۶۳﴾

وویل (صالح) ای قومه څما ! آیا وینئ تاسې، یعنې خبر راکړئ ماته که یم زه په (برهان) ښکاره له جانبه د رب خپل، او راکړی یې وي ماته له نزده خپله رحمت (نبوت)؛ نو څوک به مدد وکړي له ما سره (او خلاص به مې کړي) له عذابه د الله که نافرماني وکړم زه له ده نه، نو نه به زیاتوئ ماته غیر له نقصانه.

تفسیر: یعنې ستاسې د شک او د شبهې لامله زه یوه داسې صافه او سمه لاره څرنګه پرېښودی شم؟ !، پاک الله ماته عقل او پوهه راکړې ده، او پخپل عظیم رحمت سره یې د نبوت منصب را عطا کړی دی، اوس نو فرض کړئ؛ که زه د پاک الله له احکامو څخه سر وغړوم، او د هغو شیانو په تبلیغ او اعلام کې چې زه یې په رسولو سره مامور شوی یم؛ سستي وکړم، او ویې نه رسوم؛ نو ما به د هغه له سزا او پوښتنې څخه څوک وژغوري (بچ کړي)؟ که زه نافرماني وکړم له الله نه په نه رسولو د احکامو د ده کې.

او عجب دا چې زه بولم تاسې الله تعالی ته، او تاسې مې بولئ بتانو ته؛ نو نه زیاتوئ تاسې ماته غیر له نقصانه، یعنې د دې په ځای چې تاسې د خپل صادق خیر غوښتونکي او محسن قدر و پېژنئ، ماته داسې مشورې راکوئ، چې د خپل تبلیغ له فرائضو او د اسلامي دعوت له چارو څنې لاس واخلم، او له دې پلوه ما ته داسې لوی زیان وارسوئ چې تلافي یې له سره نه کېږي.

وَيٰقَوْمِ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوْهَا تَاْكُلْ فِيْٓ اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيْبٌ ﴿۶۴﴾ فَعَقَرُوْهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوْا فِيْ دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوْبٍ ﴿۶۵﴾

او ای قومه څما ! دا اوښه د الله ده (چې پیدا کړې یې ده) تاسې ته معجزه، نو پرېږدئ دا چې خوري (څري) په ځمکه د الله کې، او لاس مه وروړئ دې ته په بدۍ (او که مو بدي ورته اختیار کړه)؛ نو وبه نیسي تاسې عذاب نژدې (یعنې متصل په آزارولو د دې پسې). پس زخمي او مړه یې کړه هغه (اوښه)؛ نو وویل صالح: فائده واخلئ تاسې په کورونو خپلو کې درې ورځې، دا (راتګ د عذاب په څلورمې ورځې کې) داسې وعده ده، چې هیڅ دروغ په کې نشته.

تفسیر: له صالح علیه السلام څخه د ده قوم معجزه غوښتې وه، چې ده هغه وروښوده، د دې واقعې پوره تفصیل او د الفاظو تشریح د «الأعراف» په سورت د اتمې سپارې په خاتمه کې لیکلی شوې دی، هلته دې بیا وکتلی شي (۷۷ آیت (۱۰) رکوع).

فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صٰلِحًا وَّالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ﴿۶۶﴾

بیا کله چې راغی امر (حکم عذاب) څمونږ؛ نو نجات ورکړ مونږ صالح ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو له ده سره په رحمت (او فضل) سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)،

او له رسوايۍ د دغې ورځې (يا د قيامت)، بېشکه رب ستا همدی دی قوي، ښه غالب (په انفاذ د احکامو او اهلاک د کافرانو).

تفسير: کله چې د عذاب حکم ورسېد؛ نو مونږ صالح عليه السلام ته نجات ورکړ، او له څه شي څخه مو نجات ورکړ؟ د هغې ورځې له رسوايۍ څخه، ﴿وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ﴾ د ﴿نَجَّيْنَا﴾ شرح او تفصيل دی، يعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي هلاکوي يې، او د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي ساتي يې.

﴿وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۝٦٧ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ۝٦٨﴾

او ونيول هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر سره) چغې (هيبتناکې د جبرئيل) بيا ګهيځ (سحر) وګرځېدل دوی په کورونو خپلو کې مړه وچ کلک پر ځنګنونو پرمخې پراته. لکه چې نه وو اوسېدلي دوی په دې کورونو کې (له سره)، واورئ! خبردار شئ! چې بېشکه ثموديان کافران شوي وو په رب خپل، واورئ خبردار شئ، لرې والی دی له رحمته ثموديانو ته.

تفسير: يعنې بې نامه او بې نښانه شول، شاه صاحب ليکي: «پر دوی داسې عذاب راغی چې دوی د شپې ويده وو، چې پرښتې سخته چغه وکړه، چې د دوی ايني ځيګرونه وچاودل، په ځينو آيتونو کې د «رجفة» لفظ راغلی دی، يعنې په زلزلې او رېږدېدنې (رپېدنې) سره ووژلی شول، په اتم جزء د الأعراف د سورت په ۷۸ آيت کې (۱۰) رکوع کې مونږ د دې په متعلق د تطبيق صورت ليکلی دی.

﴿وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا سَلَامًا ۖ قَالَ سَلَامٌ ۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ۝٦٩﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقيق راغلي وو رسولان ځمونږ (ملائک) ابراهيم ته په زيري (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط)، نو وويل (ملائکو): سلام (آچوو پر تاسې په سلام آچولو سره)، وويل (ابراهيم): سلام (دې وي پر تاسې)، نو ځنډ يې ونه کړ چې رايې وړ (دوی ته) خسي وريت کړی شوی.

تفسير: «لوط» عليه السلام د ابراهيم عليه السلام د ترور ځوی وو، چې د ده په ملګرتوب يې له عراقه هجرت کړی وو، د پرښتو يوه ډله هم دغو دواړو ته ورلېږلې شوې وه، هغه بحث چې ابراهيم عليه السلام د لوط عليه السلام د قوم د هلاکت په مسئلې کې کړی دي، له دې نه وروسته راځي، دغو پرښتو د پيمخو او ښايستوو حسينو او جميلو هلکانو په شکل د لوط عليه السلام په لوري د تللو په وخت کې ابراهيم عليه السلام ته زېری او بشارت ورکړ، چې پاك جليل دی خپل دوست او خليل ګرځولی دی، او په دغه زوړتوب کې د بي بي سارې له ګېډې څخه هلك ورعطا کوونکی دی، او همدغه چې د لوط عليه السلام د قوم د شريرانو او ظالمانو له وجوده عنقريب به دغه دنيا پاکه کړه شي، چې د دوی په منځ کې د ابراهيم او لوط عليهما السلام متبعينو ته هيڅ قسم زيان او ضرر نه وررسيږي، پرښتو ابراهيم عليه السلام ته سلام واچاوه، او ده د هغو د سلام ځواب په سلام سره ورکړ، مګر په اوله شېبه (لحظه) کې ابراهيم عليه السلام دوی ونشو پېژندلی، لکه چې په ابتدايي حالت کې لوط عليه السلام هم دوی نه وو پېژندلي، ابراهيم عليه السلام پر دوی د انسانانو خيال وکړ، او د دوی د مېلمستيا سررشته (انتظام) يې هم وفرمايله، او يو ښه څربه او چاق خسی يې ورته حلال کړ، او وريته کړې غوښه يې ورحاضره کړه.

﴿فَلَمَّا رَاٰۤ اَیْدِیَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَیْهِ نَكِرَهُمْ وَ اَوْجَسَ مِنْهُمْ خِیْفَةً ؕ قَالُوْا لَا تَخَفْ اِنَّاۤ اُرْسِلْنَاۤ اِلٰی قَوْمِ لُوْطٍ ﴿۷۰﴾﴾

نو کله چې ولیده (ابراهیم) لاسونه د دوی چې نه رسیږي دغې (وریتې غوښې) ته، نو نااشنا یې وګڼل دوی، او په زړه کې یې راوسته له دوی نه وېره، وویل (ملائکو) چې: مه وېرېږه بېشکه چې مونږ لېږلی شوي یو قوم د لوط ته (چې هلاک یې کړو).

تفسیر: د هغې زمانې له دود، (رواج) دستور سره موافق هغه مېلمه چې د خوراک د خوړلو څخه یې انکار کاوه، داسې ښکارېده چې ګواکې هغه د کوم ښه قصد لپاره نه دی راغلی، ابراهیم علیه السلام ووېرېده چې که دوی انسانان دي، نو له خوراک څخه د دوی انکار هرومرو کومه معنی او مقصد لري، او که ملائکې دي؛ نو نه دي رامعلوم چې د څه مطلب لپاره رالېږلي شوي دي؟ آیا له ما څنې کومه غلطي صادره شوې ده؟ یا څما د قوم لپاره یې کوم نامناسب شی راوړی دی؟ په دغو چرتونو او اندېښنو کې ده پخپلې ژبې داسې اظهار هم وفرمایه: ﴿اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُوْنَ﴾ (۱۴ جزء د الحجر سورت (۵۲) آیت (۴) رکوع)، یعنې مونږ له تاسې څنې په اندېښنه کې لویدلي یو، عموماً مفسرینو د ابراهیم علیه السلام د خوف هم دغه توجیهات کړي دي.

﴿وَ امْرَاَتُهٗ قَآىِٕمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنٰهَا بِاِسْحٰقَ ۙ وَ مِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ یَعْقُوْبَ ﴿۷۱﴾﴾

او ښځه د دغه (ابراهیم ساره) ولاړه وه، نو وېې خندل (په زوال د خوف یا هلاک د کفارو) نو زېری ورکړ مونږ هغې ته (په ژبې د ملائکو) په (تولد د) اسحاق، او بیا پس له اسحاق په (تولد د لمسي د ده) یعقوب.

تفسیر: بي بي ساره رضي الله تعالی عنها چې د مېلمنو د خدمت کولو، یا د بل کوم کار لپاره هلته ګوښې (بېله) ولاړه وه، د دې وېرې د لرې کېدلو لامله خوشاله شوه او وېې خندل، الله تعالی پر دغې خوښی نورې خوشالي هم د پرښتو په ژبه ور واورولې، چې ته به هم دغه عمر کې د اسحاق علیه السلام په شان یو ځوی مومې، او د ده له نسله یعقوب علیه السلام غوندې یو لمسی به هم درعطا شي، چې له هغه څخه یو زورور او لوی قوم (بني اسرائیل) پیدا کیدونکي دي، دغه زیري بي بي ساره ته ځکه واوراوه شو؛ چې د ابراهیم علیه السلام یو بل ځوی اسماعیل علیه السلام د بي بي هاجرې له ګېډې لا له پخوا موجود وو، د بي بي ساره همدغه تمنّا وه که چېرې زه هم د ځوی مور شمه، مګر د زوړتوب له سببه بیخي بې هیلې (ناامیده) او مایوسه شوې وه، نو دغه ده چې په دې مهال (وخت) کې یې داسې زېری واورېد، ځینې علماوو د بي بي ساره د خندلو نور توجیهات هم کړي دي، مګر ظاهر خو همغه ده چې مونږ د هغه بیان پاس وکړ.

﴿قَالَتْ یٰوَیْلَتٰۤى ءَاَلِدُ وَ اَنَا عَجُوْزٌ وَّ هٰذَا بَعْلِیْ شَیْخًا ؕ اِنَّ هٰذَا لَشَیْءٌ عَجِیْبٌ ﴿۷۲﴾﴾

نو وویل (ساره) ای تعجّب څما! آیا څېږومه زه (ولد) حال دا چې زه زړه یم، او دغه (ابراهیمؑ) مېړه (خاوند) څما دی زوړ، بېشکه چې دغه (تولد له دوو زړو) یو شی دی ډېر عجیب (عادتاً نه قدرتاً).

تفسیر: دلته ﴿یٰوَیْلَتٰۤى﴾ داسې یو لفظ دی، لکه چې څمونږ په محاورو کې ښځې د حیرت او استعجاب په مواردو کې «ویش» وایي، یعنې دا ډېر د حیرانې او تعجب ځای دی؛ چې زه په دغه زړوتیا کې وړوکی وځېږوم، وایي چې د بي بي سارې رضي الله تعالی عنها عمر په دغه وخت کې د (۹۹) کلونو، او د ابراهیم علیه السلام عمر سل کاله یا له سلو کلونو څنې هم متجاوز وو.

قَالُوٓا أَتَعۡجَبِينَ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۖ رَحۡمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيۡكُمۡ أَهۡلَ ٱلۡبَيۡتِۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٞ مَّجِيدٞ ﴿٧٣﴾

وويل دغو (ملائکو) آیا تعجب کوئ له امره (حکمه) د الله؟ رحمت د الله دې وي، او بر کتونه د ده دې وي پر تاسې ای خاوندانو د کورونو، بېشکه چې الله ښه ستایلی شوی ښه لویي والا دی.

تفسیر: یعني پر هغې کورنۍ باندې چې پاک الله دومره رحمتونه او بر کات ورنازل کړي وي، او تل یې دوی د معجزاتو او خوارقو د لیدلو مورد گرځولي وي، آیا دغه خبره هغوی لره د تعجب وړ (مستحق) او لایق کېدی شي؟ .

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنۡ إِبۡرَٰهِيمَ ٱلرَّوۡعُ وَجَآءَتۡهُ ٱلۡبُشۡرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِي قَوۡمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٞ مُّنِيبٞ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ أَعۡرِضۡ عَنۡ هَٰذَآۖ إِنَّهُۥ قَدۡ جَآءَ أَمۡرُ رَبِّكَۖ وَإِنَّهُمۡ ءَاتِيهِمۡ عَذَابٌ غَيۡرُ مَرۡدُودٖ ﴿٧٦﴾

نو کله چې لاړه له ابراهیم څخه وېره او راغی ده ته زېری (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط)؛ نو بیا یې جګړه کوله ځمونږ سره په (حق) د قوم د لوط کې. بېشکه ابراهیم خامخا تحمل والا آه کوونکی لوی نرم زړه لرونکی رجوع کوونکی وو (الله ته). ای ابرهیم! واوړه له دې جګړې څخه، بېشکه شان دا دی په تحقیق راغلی دی امر حکم د رب ستا (په اهلاک د قوم د لوط)، او بېشکه دوی راتلونکی دی دوی ته عذاب چې نشي بېرته گرځولی (له دوی نه په هیڅ شان).

تفسیر: یعني څه مهال (وخت) چې له دې لوري مطمئن شو؛ نو فوراً د لوط علیه السلام د قوم په مسئله کې له پرښتو سره یې بحث شروع کړ، چې د هغه خلاصه د عنکبوت په سورت کې بیان فرمایلې ده؛ چې پرښتو ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چې مونږ د دغو کلیو د اهلاک لپاره راغلي یو، ابراهیم علیه السلام وویل: چې په هغه کې خو پخپله لوط علیه السلام موجود دی، بیا د یوه نبي په موجودیت کې هغوی څرنګه وژلی کېدی شي؟ پرښتو وویل چې: مونږ پر ګردو هغو کسانو خبر کړی شوي یو چې هلته اوسیږي، لوط علیه السلام سره له متعلقینو خپلو له هغه ځایه لرې کولی شي، او وروسته له هغه عذاب نازلیږي.

وَلَمَّا جَآءَتۡ رُسُلُنَا لُوطٗا سِيٓءَ بِهِمۡ وَضَاقَ بِهِمۡ ذَرۡعٗا وَقَالَ هَٰذَا يَوۡمٌ عَصِيبٞ ﴿٧٧﴾

او کله چې راغلل رسولان ځمونږ لوط ته (او د دوی ښایست یې ولید)؛ نو غمجن شو (لوط) په هغو او تنګه شوه په سبب د دوی سینه د ده (چې څه بې عزتي دوی ته ونه رسي)، او وویل لوط: دغه یوه ورځ ده ډېره سخته.

تفسیر: دغه پرښتې د ډېرو حسینو او جمیلو او د ډېرو ښکلیو پیمخو هلکانو په شکل سره متشکلې شوې وې، په اول کې لوط علیه السلام دوی ونه پېژندلې چې پرښتې دي، بلکه د عادي مېلمنو په شان یې وګڼلې، له بل لوري د هغه قوم بې حیایي او بده رشه (عادت) او خراب اخلاقي یې هم ورښکاره وه، نو سخت غمجن او تنګ زړه شو، او په فکر کې ولوېد، چې دغه بدکاران او شریران څما په دغو مېلمنو پسې هم رالویږي، او دوی به راڅخه بې عزته او بې پته کوي، د مېلمنو پرېښودل هم ورته مشکل وو، او د دوی ژغورل (بچ کول) د دغو خبیثانو له لاسه هم ورته ګران ښکارېده، ګواکې د ګرد قوم د جنګ او جګړې د پېرودلو (اخیستلو) وخت ور د مخه شوی وو.

وَجَآءَهُۥ قَوۡمُهُۥ يُهۡرَعُونَ إِلَيۡهِ وَمِن قَبۡلُ كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطۡهَرُ لَكُمۡۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُخۡزُونِ فِي ضَيۡفِيٓۖ أَلَيۡسَ مِنكُمۡ رَجُلٞ رَّشِيدٞ ﴿٧٨﴾

او راغی ده ته قوم د ده حال دا چې راځغاست يې ده ته (لپاره د بدکارۍ)، او پخوا له (دې نه هم) وو هغوی چې عملونه يې کول د ناکارو کارونو ! (نو چې دوی راورسېدل او طلب د مېلمنو يې وکړ) نو وويل لوط: ای قومه ځما ! دا ښځې لوڼې ځما دي (په نکاح يې واخلئ) چې دوی ښې پاکې دي تاسې ته، نو ووېرېږئ له الله او مه رسوا کوئ ما پـه حق د مېلمنو ځما کې، آيا نشته له تاسې کوم سړی پوهنده (نېک کرداره چې تاسې ته پند درکړي).

تفسير: يعنې دغه قوم ته د هغو نامعقولو حرکاتو او خلاف الفطرتو فواحشو کوم عادت چې لوېدلی وو، هغه به دوی ته د آرام کېناستلو فرصت کله ورکولو، نو کله چې دوی د داسې پيمخو هلکانو له راتګه خبردار شول، په نهايتې بې حيايۍ سره د لوط عليه السلام کره په منډو منډو سره ځغلېدل، او په پوره قوت او شدت سره يې ترې مطالبه وکړه، چې دغه مېلمانه هلکان ورپرېږدي، ولې چې مونږ پخوا له دې نه تاته ويلي وو، چې ته به هيڅ يو نارينه خپل ځان کره مېلمه نشې ساتلی، هومره مېلمانه چې دلته راځي؛ هغه ګرد مونږ ته راپرېږده ! ځو هر شی مو چې زړه غواړي همغه پرې وکړو !.

لوط عليه السلام د مېلمنو د پټ ساتلو لپاره هر راز کوښښ وکړ، او بالآخر دغه خبره يې هغو شهوت خوښوونکو ظالمانو ته وکړه: «ای ظالمانو ! دغه ځما جوني تاسې ته حاضرې دي، په نکاح سره يې اخيستی شئ، او په حلالې طريقې سره ترې متمتع کېدی شئ، چې دغه نهايت پاکيزه او ښکلې طريقه ده، او دا يې ورته ځکه وويل؛ چې د هر قوم نبي د هغوی د پلار په ځای وي، نو د هغوی جوني د هغه لورګانې حسابيږي، له الله تعالی څخه وېره پکار ده، او تاسو لره له سره دغه کار وړ (لايق) او مناسب نه دی، چې پاکه او مشروعه طريقه پرېږدئ، او په داسې خلاف الفطرت او چټلو (خرابو) کارونو کې ځانونه اخته کړئ ! لږ تر لږه ځما رعايت خو وکړئ ! چې زه د دغو مقدسو مېلمنو په مخ کې شرمنده او رسوا نشم، ځکه چې د مېلمه بې عزتي کټ مټ (هوبهو) د «کوربه» بې عزتي ده، آيا په تاسو کې يو سړی هم داسې نشته چې په داسې سمو سمو خبرو وپوهېږي، او د نېکۍ او تقوی لاره غوره کړي».

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾

وويل قوم د لوط هرومرو (خامخا) په تحقيق پوهه يې ته چې نشته مونږ لره په لوڼو ستا کې هيڅ حاجت، او بېشکه ته خامخا پوهېږې په هغه کار چې مونږ يې غواړو (چې لواطت دی).

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾

نو وويل لوط: کاشکې وی ماته پر تاسې زور يا مې پناه وړی شوی پناه ځای مستحکم ته.

تفسير: د لوط عليه السلام له ژبې څخه د انتهايي خوف او پرېشانۍ په حالت کې بې له جوړولو او سنجولو (فکر کولو) څخه دغه الفاظ ووتل: «کاشکې په ما کې بالذات دومره قوت وی، چې له تاسې ګردو سره جنګېدم، يا کوم طاقتور او مضبوط پناه ورکوونکی مې لرلی»، يعنې ځما قوم او ټبر او خپل دلته وی.

په حديث کې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «يرحم الله لوطا لقد كان يأوي إلى ركن شديد» «الله تعالی دې پر لوط عليه السلام رحم وفرمايي، بېشکه چې هغه مضبوطه او مستحکمه پناه ځای ځانته حاصلوله»، يعنې «الله تعالی» مګر د لوط عليه السلام څخه وروسته هومره انبياء چې مبعوث شوي دي؛ هغوی ګرد د قوم قبيلې او د ټبر خاوندان وو.

قَالُوا يٰلُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَّصِلُوْٓا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَ ۗ اِنَّهٗ مُصِيْبُهَا مَآ اَصَابَهُمْ ۗ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ۗ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيْبٍ ﴿۸۱﴾

وويل ملائکو: ای لوطه ! بېشکه مونږ رسولان د رب ستا يو، له سره به ونه رسيږي دوی تاته (په ضرر)، نو بوځه اهل خپل (له دې ښاره) په يوې ټوټې د شپې کې، او نه دې ګوري بېرته له تاسې هيڅ يو، مګر (مه بيايه هغه) ښځه ستا (چې کافره ده)، بېشکه شان دا دی چې رسيدونکې دی دې ته هغه عذاب چې رسيږي دوی ته، بېشکه وعده د (نزول د عذاب پر) دوی صباح ده، آيا نه دی صباح نژدې (بلکه نژدې دی نو تلوار مه کوه !).

تفسير: کله چې د لوط عليه السلام غم، انديښنه، اضطراب له حده تېر شو، نو دلته دغو مېلمنو پرې غږ وکړ، چې يا «نبي الله !» تاسې په څه فکر کې تللي يئ؟ مطلق مه پرېشانېږئ ! مونږ د الله تعالی رالېږلي شوي پرښتې يو، چې د دوی د اهلاک لپاره راغلي يو، دغه خبيثان ځمونږ خو هيڅ شی نشي خرابولی، بلکه تاسې ته هم له سره هيڅ زيان او ضرر نشي در رسولی».

په تفاسيرو کې راغلي دي، کله چې دغو شريرانو ورونه او دروازې ماتې کړې، يا له دېواله واوښتل، او دننه د لوط عليه السلام انګړ ته ورغلل، نو دلته جبرئيل عليه السلام د پاک الله په حکم لوط عليه السلام له دوی څخه جدا کړ، او خپل مټ ته يې لږ څه د دوی په لوري حرکت ورکړ، چې د هغه په اثر ګرد سره ړانده شول، او په چغو سره يې وويل: «هله ژر وتښتئ ! چې د لوط عليه السلام دغه مېلمانه لوی جادوګران ښکاريږي».

کله چې لوط عليه السلام له ډېرې تنګدلی د عذاب د وخت د راتلو پوښتنه وکړه؛ نو جبرئيل عليه السلام ورته وويل چې: په تحقيق وخت د عذاب د دوی صباح دی، يعنې پر دوی سحر وختي عذاب راتلونکی دی، کله چې لږه شپه پاتې شي؛ نو ته سره له متعلقينو دې له دې ځايه تشريف يوسه، او خپلو ملګرو ته هدايت ورکړه ! چې په ډېر تلوار سره دې درومي، او هيڅ يو له دوی څخه دې بېرته مخ نه ګرځوي، او نه دې ګوري.

هو ! يواځې ستا ښځه دې له تا سره لاړه نشي، يا به بېرته مخ ګرځوي او ګوري به، او په دې ډول به په دغه عذاب کې اخته کيږي، چې په کې هغه ګرد قوم اخته کيدونکی دی.

وايي چې دغې ښځې خپل قوم د دغو مېلمنو په راتګ مطلع کړی وو، بيا لوط عليه السلام وويل چې: تر صباح پورې خو ډېر وخت دی، نو جبرئيل عليه السلام ورته وويل چې: «ای لوطه ! آيا نه دی صباح نژدې؟ بلکه نژدې دی ! يعنې خوشاله شئ !، اوس د دغو ظالمانو په هلاک کېدلو هيڅ دومره ځنډ نه دی پاتې، همدا چې صباح شو په ګهيځ (سحر وختي) کې دوی ګرد سره وژلی کيږي.

فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ۙ مَّنْضُوْدٍ ﴿۸۲﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ ۗ وَمَا هِيَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ بِبَعِيْدٍ ﴿۸۳﴾

نو څه وخت چې راغی (حکم، عذاب) ځمونږ؛ نو وګرځولو مونږ پورته طرفه د دې (ښار) ښکته طرف ته (يعنې نسکور کړ مونږ پر دوی دا ښارونه) او واورول مونږ پر دغو ښارونو باندې کاڼي له خټو جوړ شوي په اور پاخه شوي لاندې باندې (پرله پسې). (داسې ګټې چې) نښې کړی شوي وې په نزد د رب ستا، او نه دی دا (کلی، او هم موده دهلاک ددوی) له ظالمانو (کافرانو) څخه لرې.

تفسیر: یعنې جبرئیل علیه السلام دوی کلی پورته، او تر آسمانه پورې یې نژدې ورسول، او بیا یې له هغه ځایه چپه کړل، او په دغه ډول هغه ګرد کلي سره لاندې باندې شول، بیا د دوی د نکایت او ذلت او رسوایی د تکمیل لپاره له پاسه پر دوی کرتکاڼي او تودې دوزخي تیږې (ګټې) هم ووروولی شوې، او هغه کسان هم پر هم دغو تیږو (ګټو) ووژل، چې له هغه ښارونو څخه د باندې په نورو ځایونو کې اوسېدل (والعیاذ بالله).

تنبیه: د ﴿مَّنضُودٍ﴾ معنی محقّق شیخ الهند (رحمه الله) «لاندې باندې» سره کړې ده، ځینو یې معنی پی در پی او مسلسلې او پرله پسې د تیږو ورېدل اخیستي دي.

﴿مُّسَوَّمَةً﴾ یعنې کومه خاصه علامه او نښه پر هغو باندې وه، چې هغه یې له نورو تیږو څخه ممتازه او ښکاروله، چې دغه د الله تعالی د عـذاب تیږه ده، ځینې وایي چې پر هرې تیږې د هغه سړي نوم لیکلی وو، چې هغه پرې وژل کېده، او د هغه د اهلاك سبب ګرځېده، والله أعلم.

﴿وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ﴾ یعنې دغه د لوط د قوم واقعه د زمانې په اعتبار هم قریب دی، ځکه چې وروسته له «عاد» او د «نوح علیه السلام» له قوم څخه دغه واقعه پېښه شوې ده، او د مکان په اعتبار هم ځکه چې د دوی کلي د مدینې منورې او شام تر منځ وو، تېرېدونکو قافلو او جوپو به د هغوی ورانې او نړېدلې کورونه او کنډرې لیدلې.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ وَلَا تَنقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ۚ إِنِّي أَرَاكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾

او (لېږلی وو مونږ ښار) د مدین ته (قومي) ورور د دوی شُعیب، وویل (شعیب): ای قومه ځما عبادت وکړی (یوائې) د الله، نشته تاسې لره هیڅ (بر حق) معبود بې له دغه (الله)، او مه کموئ پیمانه او تله، بېشکه چې زه وینمه تاسې په خیر، او بېشکه زه ویرېږم پر تاسې (په سبب د دې خیانت) له عذابه د ورځې چاپېرېدونکې.

تفسیر: دغه قصه په ۸او ۹ جزء د الأعراف د سورت ۱۱ رکوع کې پخوا هم تېره شوې ده، یعنې کله چې پاك الله تاسو ته فراغت او هوسایي (آرام) در عنایت کړی دی؛ نو ډېر وویرېږئ چې د عصیان او نافرمانۍ لامله هغه له تاسې څخه وانه خیسته شي، او دغه خوښي او خوشالي مو سلبه او دنیوي او اخروي عذاب درباندې مسلط نشي، ځکه چې تاسو ګرد په خیر او عافیت یئ، او په پوره نعمت او دولت سره په راحت یئ، او له سره اهل د حاجت نه یئ، نو ولې داسې خیانت کوئ.

وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

او ای قومه ځما ! پوره ورکوئ تاسې پیمانه او تله په انصاف (عدل سره) او مه کموئ تاسې خلقو ته شیزونه (مالونه) د دوی، او مه لټوئ تاسې (خرابي) په ځمکه کې په دغه حال کې چې فساد کوونکي یئ.

تفسیر: په ځمکه کې فساد مه کوی یعنې له شرکه او کفره یا له لږ پیمانې کولو او تللو څخه، یا په نورو ډولو (طریقو) د حقوقو له اتلافه او ظلمه او تېري او تجاوز په ځمکه کې فتنه او فساد مه آچوئ، او خرابي مه کوئ !.

بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿٨٦﴾

هغه باقي رزق پاتې کړی د الله خير ډېر غوره دی تاسې ته (له هغه چې تاسو يې ټولوئ په خيانت سره) که يئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي په خبره ځما)، او نه يم زه پر تاسو ډېر ساتونکی (له منهياتو).

تفسير: يوه ايماندار انسان ته د پاک الله هغه ورکړی شوی مال چې وروسته د پوره او کامل اداء کولو د حقوقو (په حلال صورت) سره پاتې وي، اګر که لږ هم وي؛ له هغه کثير څخه بهتر دی، چې د حرامو په طريقه حاصليږي، يا په کې د نورو خلقو حقوق تلف کيږي، د حلالو په اموالو کې چې په ښه ډول سره پيمانه او وتلل شي، سمدلاسه برکت پيدا کيږي، او د پاک الله له درباره اجر وررسيږي.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَاْمُرُكَ اَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَآ اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْٓ اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۭ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيْمُ الرَّشِيْدُ ﴿٨٧﴾

نو وويل قوم د ده ای شُعيبه ! آيا دغه ډېر لمونځ کول ستا (درښيي) امر کوي تاته په دې چې پرېږدو مونږ هغه بتان چې عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو ځمونږ، يا (په دې امر کوې چې پرېږدو مونږ) دا چې وکړو مونږ په اموالو خپلو هغه تصرف چې غواړو يې (د ډېر اخيستلو او لږ ورکولو)، بېشکه ته خامخا هم ته يې لوی باوقاره سم په لاره (نېک کرداره).

تفسير: دغه خبرې يې د استهزاء او تمسخر په ډول کولې، چې «بس کړه صاحبه ! زيات له دې نه مه مشر کېږه ! آيا په ګرد قوم کې همدا يواځې ته لوی عقلمن باوقاره نېک کردار يې؟ او باقي مونږ او ځمونږ مشران ګرد جاهلان او احمقان دي؟»، شُعيب عليه السلام ډېر زيات لمونځ کاوه، نو دوی ورته وويل چې: «ښايي ستا دغه ډېر لمونځ کول تاته داسې حکم درکوي چې له مونږ څنې ځمونږ د پلرونو او نيکونو دين پردی کړې، او ځمونږ د ملکيت اختيار ځمونږ په مملوکه وو مالونو کې لرې کړې، بس ته دې خپل لمونځ کوه، او ځمونږ په ديني او دنياوي معاملاتو وزن او کيل او تللو کې ستا د مداخلې هيڅ ضرورت له سره نشته».

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰي بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَرَزَقَنِيْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۭ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰي مَآ اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ۭ اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۭ وَمَا تَوْفِيْقِيْٓ اِلَّا بِاللّٰهِ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ﴿٨٨﴾

وويل شُعيب: ای قومه ځما ! آيا وينئ تاسې (خبر راکړئ ماته) که يم زه په برهان (واضح بيان) له جانبه د رب خپل، او راکړی يې وي ماته له درباره خپله رزق روزي ښايسته نېکه، او نه لرم اراده د دې چې مخالفت وکړم له تاسې (او راشم) هغه کار ته چې منع کوم تاسې له هغه کاره، اراده نه لرم زه مګر د اصلاح (ستاسې) څو چې توان کيږي ځما، او نه دی توفيق ځما (په اصلاح ستاسې کې) مګر په (هدايت نصرت د) الله، خاص پر همدغه الله توکل کړی دی ما، او د همده په طرف رجُوع کوم.

تفسير: يا خو ظاهري روزي مراده ده، يعني بې د پيمانې او د تلې، وزن د تزييد او تنقيصه په حلالې طريقې سره يې روزي عطا کړېده، يا باطني روزي مقصوده ده، يعني علم او حکمت او نبوت يې عطا کړی دی، خلاصه يې دا ده که

ماته حق تعالی فهم او بصیرت راکړی وي، او داسې سمه صافه لاره یې راښوولي وي، چې تاسې یې نشئ لیدلی، او په دولت او شته والي یې موړ کړی یم، چې له هغه څنې تاسې بې برخې یئ، نو آیا د هغه حق دا دی چې معاذ الله زه ستاسې پشان ړوند شم، او د الله تعالی له احکامو څخه مخ واړوم، یا ستاسې له دغې استهزاء او تمسخر (ټوکې ټکالې) څخه وویرېږم، او پند ورکول او پوهول پرېږدم، زه به له سره داسې نه کوم.

﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ﴾ یعنې د دې لپاره ترې تاسو نه منع کوم، چې ګوندې زه پخپله یې وکړمه، یا له هغو خرابو کارونو څخه چې زه تاسې منع کوم، زه له سره نه غواړم چې ځان له تاسې څنې بېل کړم، او پخپله د هغه مرتکب شم، مثلا تاسې تارك الدنیا وګرځوم، او زه پخپله مال او دولت راټول کړم، نه هغه پند او نصیحت چې زه یې تاسې ته کوم، زه له تاسو څخه لا ړومبی د هغو په تعمیل کې مشغول او لګیا یم، تاسې دغه الزام پر ما باندې نشئ اړولی، چې ځما پند پر ځان غوښتنه یا هوا او هوس محمول کړئ.

﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ﴾ الآیه - یعنې ځما زیاتر کوښښ دا دی چې ستاسې دیني او دنیوي حالت ښه شي، او اصلاح ومومي، او دغه موجوده خراب حالت مو لرې شي، او د ایمان او عرفان په لوړه (اوچته) د ختلو کوښښ وکړئ، پرته (علاوه) له دغه اصلاح له مقصده بل کوم مطلب نه لرم، چې زه مې خپل دغه مرام تر خپل مقدور او استطاعت پورې په هیڅ یو حالت کې له سره نشم پرېښودی، پاتې شوه دغه خبره چې ځما دغه مقصد تر پایه (آخره) هم ورسیږي، او زه په دغه کوښښ کې بریالی هم شم، دغه ګرد د قدوس الله په قبضه او واك كې دي، او د پاك الله په امداد او توفیق سره ګرد کارونه سر ته رسېدی شي، ځما اعتماد او توکل پر همغه پاك الله دی، او په هرې معاملې کې هغه ته رجوع کوم.

وَيَٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِىٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَآ أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَٰلِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾

او ای قومه ځما ! باعث دې نه کړي تاسې لره دښمني (ستاسې) ما لره دا خبره چې ورسیږي تاسې ته په شان د هغه (عذاب) چې رسېدلی وو قوم د نوح ته (چې غرقېدل وو) یا قوم د هود ته (چې سخت باد وو) یا قوم د صالح ته (چې زلزله وه)، او نه دی قوم د لوط له تاسې څخه (ای کفارو دومره) لرې (په زمان مکان نو پرې عبرت واخلئ).

تفسیر: یعنې ځما د ضد، عناد او عداوت په جوش کې داسې حرکات مه کوئ، چې تاسې د هغه په سبب د تېرو اقوامو پشان د ډېرو سختو عذابونو وړ (لائق) او مستحق شئ ! د نوح، هود، او صالح علیهم السلام پر امتونو د تکذیب او عداوت لامله هغه عذاب چې نازل شوی دی، هر چاته ښکاره دی، د لوط علیه السلام د قوم قصه خو له دغو ګردو څخه وروسته په هم دغې نژدې زمانې کې واقع شوې ده، او د هغې یاد به ستاسې په حافظه کې موجود وي، نو دغه نظائر له سره مه هېروئ.

یعنې که تاسې د نوح او د هود او د صالح علیهم السلام د قوم له تعذیب څخه په سبب د لرې والي د زمانې عبرت نشئ اخیستی؛ نو نه دی قوم د لوط له تاسې لرې، نه په زمان سره، نه په مکان سره، نو په هغه خو خامخا عبرت واخلئ !.

وَٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

او مغفرت وغواړئ تاسې له رب خپل (په راوړلو د ایمان سره) بیا رجوع وکړئ تاسې په طرف د ده (په خصوص او خلوص د عبادت سره) بېشکه رب ځما ډېر مهربان دی، محبت کوونکی دی.

تفسير: هومره چې قديمي او په هره اندازه چې سخت مجرم او لوی ګناهګار هم وي، کله چې دی د زړه په صدق او اخلاص سره د الله دربار ته رجوع وکړي، او معافي بخښنه وغواړي؛ نو يې پخپل فضل او کرم سره بخښي، بلکه له ده سره مينه او محبت هم کوي.

قَالُوا يٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرٰىكَ فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ۖ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾

وويل قوم (د ده په ځواب کې): ای شعيبه ! نه پوهيږو مونږ په ډېرو هغو خبرو چې ته يې وايې (مونږ ته د توحيد په تعريف او منع د تطفيف)، او بېشکه مونږ خامخا وينو تا پـه مونږ کې کمزوره، او که نه وي دغه خپلوان ستا (چې په کفر کې له مونږ سره شريکان دي)؛ نو خامخا سنګسار کړی به وی مونږ ته، او نه يې ته پر مونږ هيڅ قدر عزتناک.

تفسير: دوی خو پر ګردو شيانو ډېره ښه پوهېدل، ليکن د ضد، عناد او حق پټولو لامله به يې داسې خبرې کولې، چې مونږ پر دغو خبرو له سره نه پوهيږو، چې ته څه وايې، او د مجذوبانو په شان تل ګړېږې، (العياذ بالله)، او که په رښتيا سره دوی په همغې سمې صافې خبرې باندې له خپلې بې توجهۍ يا د غباوت له وجې نه پوهېدل، نو دغه کلام به په خپل ظاهر باندې محمولېده.

﴿وَإِنَّا لَنَرٰىكَ فِينَا ضَعِيفًا﴾ يعنې يو کمزور او بې حقيقته سړي ته نه ښايي چې ګرد عالم له خپل ځان سره دښمن کړي، بلکه ورته لازم دي، چې پر خپل حال باندې رحم وکړي، او خپل هوسا (آرام) ځان په ربړو (تکليفونو) اخته نه کړي، او په لوی لاس خپل ځان د مرګ په خوله کې ونه غورځوي، چې هيڅ يوه فائده او ګټه (منافع) ورته نه رسوي.

﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ﴾ يعنې که ستا د کورنۍ او د ټبر خلقو لحاظ او خاطر نه وی چې له مونږ سره اوسيږي؛ نو لا له پخوا څخه به مو ته سنګسار کړی وې.

قَالَ يٰقَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾

وويل (شُعيب) ای قومه څما ! آيا دغه خپلوان څما ډېر عزيز (مخور) دي پر تاسې له الله، او ګرځولی مو دی دغه (الله) وروسته ستاسې شاته غورځولی شوی (چې هيڅ پروا يې نه کوئ)، بېشکه رب څما پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه احاطه کوونکی دی (نو جزاء د ټولو به درکړي).

تفسير: يعنې د افسوس او تعجب ځای دی، چې څما د کورنۍ له سببه مې د رعايت وړ او مستحق بولئ، مګر د دې لامله مې هيڅ لحاظ او خاطر نه کوئ، چې زه د پاک الله نبي او تاسې ته درلېږلی شوی يم، او صاف او صريح دلائل او نښې د خپل تصديق لپاره درښيم، ګواکې ستاسې په سترګو کې څما د کورنۍ عزت، قوت، قدرت او نور له الله قدّوس څخه زيات دی، او د پاک الله عظمت او جلال مو داسې هېر کړی دی، چې په تصور کې مو هم له سره نه راځي.

وَيٰقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۖ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾

او ای قومه څما ! عمل کوئ په ځای خپل (يعنې په حالت خپل چې شرک او معصيت دی) چې بېشکه زه هم عمل کوونکی يم په حال خپل (چې توحيد او طاعت دی)، ژر به وپېژنئ تاسې هغه

څوك چې راځي ده ته عذاب چې رسوا كوي هغه، او (وبه پېژنئ) هغه څوك چې دروغ ويونكي دي، او انتظار كوئ (د عاقبت خپل) بېشكه زه هم له تاسې سره انتظار كوونكى يم د عاقبت خپل.

وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَآ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

او كله چې راغى امر (حكم، عذاب) ځمونږ؛ نو خلاص كړ مونږ شُعيب او هغه كسان چې ايمان يې راوړى وو له ده سره (له دغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله، او ونيول هغه كسان چې ظلم يې كړى وو (په كفر سره) غږ سخت؛ نو ګهيځ (سحر وختي) وګرځېدل دوى په كورونو خپلو كې مړه وچ كلك پراته پر زنګنونو خپلو، (داسې تباه شول) لكه چې نه وو اوسېدلي په دغو كورونو كې (پخوا له دې نه)، خبردار شئ ! واورئ ! لرې والى دى (له رحمته او هلاك دى قوم د) مدين ته، لكه چې لرې او هلاك شول ثموديان.

تفسير: دلته د شُعيب عليه السلام د قوم په «صيحة» (سخته چغه) سره هلاكېدل مذكور دي، او په «الأعراف» كې د «رجفة» لفظ راغلى دى، يعني په زلزلې سره وژلى شوي دي، او د «الشعراء» په سورت كې «عذاب يوم الظلة» راغلى دى، چې مطلب يې دا دى د عذاب وريځ لكه سايوان پر دوى محيطه شوې وه.

ابن كثير (رحمه الله) ليكي چې: «دغه درې واړه عذابونه د دې قوم په حق كې سره جمع شوي وو، بيا په هر سورت كې دهغه ځاى د سياق سره مناسب عذاب ذكر شوى دى.

په «الأعراف» كې وو چې هغو خلقو چې شُعيب عليه السلام ته وويل چې: مونږ تاسې او ستاسې ملګري له دغې خپلې ځمكې څخه وباسو نو هلته يې دروښوده، چې له هغې ځمكې څخه چې تاسې مسلمانان ترې وباسئ؛ د همغې ځمكې د زلزلې له اثره به ووژلى شئ، كله چې دلته د هغو د سختو بې ادبيو مقالاتو ذكر دى، نو ځكه يې د هغه په مقابل كې د آسمان «صيحې» يعنې سختې چغې ذكر وفرمايه، ګواكې د الله تعالى د عذاب د يوې چغې كې د هغو ټول شورماشور او وېناوې وركې شوې، د «الشعراء» په سورت كې يې د دوى دغه قول نقل كړى دى: ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ﴾ يعنې كه ته رښتينى يې؛ نو پر مونږ د آسمان يوه ټوټه راغورځوه ! نو د هغه په مقابل كې د «عذاب يوم الظلة» تذكره وفرمايله شوه.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَٱتَّبَعُوٓا۟ أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

او خامخا په تحقيق لېږلى وو مونږ موسى (په ښكاره) معجزو خپلو سره او په برهان (قاطع حجّت) واضح سره. فرعون او مشرانو د (قوم د) ده ته، او متابعت وكړ دغو (مشرانو) دامر (حكم) د فرعون، حال دا چې نه وو حكم د فرعون برابروونكى په سمې لارې.

تفسير: له ښو څخه غالبا معجزات او هغه (۹) ښې مرادې دي چې د هغو ذكر په ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ﴾ كې شوى دى، د هغو له منځه د «عصا» معجزه يې چې نهايته ظاهره او قاهره معجزه وه شايد «سلطان مبين» يعنې واضح سند فرمايلى وي، يا له «سلطان مبين» څخه هغه روښانه دلائل مراد دي، چې موسى عليه السلام هغه د فرعون په مخ كې د الله تعالى د وجود او توحيد او نورو په متعلق وړاندې كړي وو، چې د هغو ذكر په نورو مقاماتو كې راځي، او ممكن دى چې له «سلطان مبين» څخه د هغه لغوي معنى مراد وي، يعنې ښكاره برى يا ظاهره غلبه، ځكه چې د فرعونيانو په مقابل

کې موسی علیه السلام ته ظاهره غلبه او فتح مبین څو څو کرته حاصله شوې ده، یعني سره د ښکاره او واضحو نښو له لیدلو څخه بیا هم فرعونیان د الله تعالی د نبي علیه السلام خبره وانه وریده، او همغه الله د دښمن فرعون پر حکم به یې تګ او عمل کاوه، حال دا چې د فرعون هیڅ یوه خبره داسې جوته او صحیحه نه ده، چې د هغې په قبلولو سره انسان نېکي او ښېګڼه (فائده) حاصله کړی شي.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۖ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾

مخکې به شي (دغه فرعون) د قوم خپل نه په ورځ د قیامت کې، نو ننه به باسي هغوی په اور کې، او بد ځای د ورتلو (د دوی هغه) دی چې وروستل شي دوی.

تفسیر: یعنې همغسې چې فرعون دلته په کفر او تکذیب کې د دوی امام او قائد وو، په قیامت کې به هم د هغو امام او قائد وي، هغو خلقو چې په دنیا کې د ړندو پشان د فرعون تقلید کاوه، دوی به د ده تر شا تر آخري منزل (جهنّم) پورې وررسیږي، دا همغه کنده ده چې هلته به د یخو اوبو په ځای د ډېر سوځوونکی ایرې کوونکی اور وررسیږي.

وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

او ورپسې لګولی شوی دی په دغه دنیا کې لعنت او په ورځ د قیامت (هم)، بد انعام دی (هغه چې دوی ته) ورکړی شوی (دی).

تفسیر: یعني تر څو چې دنیوي خلق به پر فرعون او فرعونیانو لعنت لیږي؛ بیا په قیامت کې د ملائکت الله او اهل الموقف له لوري به هم پر دوی لعنت وریږي، الغرض د لعنت سلسله به پر دوی پرله پسې جریان لري، او هیڅ به ترې نه بېلیږي، ګواکې استهزاء دغه یو انعام دی چې د هغه پر چارو ورته ورکړی شوی دی.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَىٰ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ ۖ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾

دا (تېرې شوې خبرې) له احوالو د قریو دي چې بیانوو مونږ هغه پر تا باندې، چې ځینې له هغو قریو ولاړې دي (کنډوالي د دوی او اهل یې هلاک دي) او ځینې یې رېبلی شوي دي (سره د اهل خپل لکه کښت «فصل» چې په لرونو سره رېبلی شوی وي).

تفسیر: یعنې د هغو قومونو قصې چې مونږ تاسې ته درواورولې چې په څه شانې هغوی د انبیاوو علیهم السلام تکذیب او له هغو سره یې بې ادبې او سپین سترګي وکړه؟ او بیا څرنګه تباه شول؟ د هغوی ځینې کلي اوس هم ودان دي، لکه مصر چې د فرعون دار السلطنت وو، او ځینې وران شوي دي، مګر د هغوی څه کنډوالې لا پاتې دي، لکه د لوط علیه السلام د قوم کلي او د ځینو نښې هم د دنیا له مخې بیخي لرې او ورکې شوي دي.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ۖ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾

او ظلم نه وو کړی مونږ پر دوی (په هلاکولو سره) ولیکن ظلم کړی وو هغوی پر ځانونو خپلو (په سبب د کفر او عناد) نو هیڅ دفع ونه کړه له دوی څخه هغو باطلو معبودانو د دوی هغه چې بلل به دوی غیر له الله (او د هغوی عبادت به یې کولو) هیڅ شی (د عذاب) کله چې راغی امر (حکم، عذاب) د رب ستا، او زیات نه کړ دغو معبودانو دوی ته (هیڅ شی) غیر له هلاکته.

تفسير: يعني پاک الله دوی بې قصوره ونه نيول چې د ظلم وهم پرې وشي، کله چې دوی د جرائمو په ارتکاب کې له حده تېر شول، او په دغه ډول يې خپل ځانونه على رؤوس الأشهاد د سزا وړ او مستحق وګرځول، نو دلته پر دوی د پاک الله عذاب نازل شو، بيا وګورئ پر هغو باطلو معبودانو چې دوی ډېر ډاډه او مطمئن وو، او له هغو څخه يې لوی توقعات او اميدونه درلودل، هغوی هم داسې سختو مصيبتونو په وخت کې د دوی هيڅ پکار وره نغلل، باطل معبود يې څه پکار ورغی؟ بلکه د دوی د هلاک سبب وګرځېد.

وَكَذٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ۚ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾

او په شان د همدغو (نيولو) نيول د رب ستا دي کله چې ونيسي الله اهل د قريو حال دا چې دا (اهل د قريو کافر) ظالم وي، بېشکه نيول د الله ډېر دردناک سخت زورور دي، بېشکه په دې (مذکوره وو قصو) کې خامخا ډېر عبرت دی لپاره د هغه چا چې ويرېږي له عذابه د آخرت څخه، دغه ورځ د قيامت داسې يوه ورځ ده چې جمع به کړی شي په دې کې ټول خلق او دا ورځ ده چې حاضر به شي ورته ټول مخلوقات.

وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾

او نه به وروستی کوو مونږ دا (ورځ) مګر لپاره د پوره کېدلو د نېټې معلومې (په نزد د الله).

تفسير: يعني د الله تعالی په علم کې کوم ميعاد چې مقرر دی؛ هغه ضرور پوره کېدونکی دی، او بيا هغه لويه ورځ راتلونکې ده، له دغه تأخير څخه داسې مه اټکل کوئ، چې دغه خبرې محض فرضي او وهمي خبرې دي (العياذ بالله).

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾

په هغه وخت کې چې راشي قيامت، نه کوي خبرې هيڅ نفس مګر په اذن حکم د الله سره، نو ځينې له دغو خلقو به بدبخته او (ځينې به) نېکبخته وي.

تفسير: يعني هيڅوک به هغه خبره چې مقبوله او نافعه هم وي، بې د الله تعالی له اذنه او حکمه نشي ويلی، او د محشر په ځينو مواقفو کې خو مطلقاً يو حرف هم بې له اذنه او اجازې له خولې نشي ايستلی.

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۖ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

نو هر څه هغه کسان چې بدبختان شوي دي؛ نو په اور کې به وي، وي به هغوی ته په هغه اور کې جګک (اوچت) سخت غږ (چې د حلقه وځي)، او ټيټ نرم غږ (چې د سينو وځي لکه د خرو). همېشه به وي دوی په دغه اور کې څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمايي رب ستا، (چې بوځي له سعيره زمهرير ته)، بېشکه رب ستا کوونکی دی د هر هغه کار چې اراده وفرمايي. او هر چې هغه کسان دي چې نېک بختان شوي دي؛ نو په جنت کې به وي همېشه به

وي په همدغه جنت کې تر څو چې وي آسمانونه او ځمکه مگر چې اراده وفرمايي رب ستا (چې يې بوځي رضوان او لقاء الرحمن ته)، (دغه ورکړه) عطاء بخشش دی بې انتهاء (بلا انقطاع).

تفسير: د دغو آيتونو دوه معنی کېدی شي، يوه دا چې هومره مدت چې آسمان او ځمکه په دنيا کې پاتې وي، تر همغه مدت پورې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې اوسيږي، مگر هغه چې د زيادت اراده وکړي رب ستا او هغه هم ده ته معلوم دی، ځکه کله چې مونږ له طويلو څخه د طويلو زمانو تصور کوو، نو خپلو شاوخوا او ماحولونو په اعتبار اوږد مدت همدغه په خيال کې راځي، نو ځکه ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ او نور الفاظ د عربو په محاوراتو کې د دوام د مفهوم د اداء کولو لپاره ويلی کيږي، باقي د دوام او ابديت اصلي مدلول چې ورته لا محدوده زمانه ښايي وويلی شي؛ نو هغه د پاک الله د هغه لا متناهي علم سره مختص دی، چې هغه يې په ﴿مَاشَآءَ رَبُّكَ﴾ سره اداء فرمايلې ده.

د آيت دويمه معنی دا کېدی شي چې د ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ لفظ له دوامه کنايه واخيست شي.

يا له آسمانه او ځمکې څخه د آخرت آسمان او ځمکه مراد شي، لکه چې فرمايلې يې دي: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ﴾ (۱۳ جزء د ابرهيم سورت ۴۸ آيت ۷ رکوع).

مطلب يې داسې شو چې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې تر هغه وخت پورې اوسيږي، چې د اخرت ځمکه او اسمان باقي وي، يعنې همېشه مگر که اراده يې وکړي رب ستا؛ نو موقوفوي يې، ليکن دا اراده يې نه کيږي، او محال وقوعي ده، ځکه چې د جنتيانو او د دوزخيانو خلود هم د پاک الله په مشيئت او اختيار کې دی، مگر خپله دغه اراده يې لا له پخوا څخه فرمايلې ده، چې د کفارو او مشرکينو عذاب او د اهل الجنت ثواب له سره موقوف کېدونکی نه دی، لکه چې فرمايلي يې دي: ﴿وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنَ النَّارِ﴾ (د البقرې سورت (۱۶۷) آيت (۲۰) رکوع) او ﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا﴾ (د المائده سورت (۳۷) آيت (۲) رکوع) او ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ﴾ (د البقره سورت (۱۶۲) آيت (۱۹) رکوع) او ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۱۱۶) آيت (۱۸) رکوع).

او پر همدغه د ګرد اهل الاسلام اجماع ده، ځمونږ د زمانې ځينې تش په نامه مفسرين هغه څه چې د ده په خلاف يې ليکلي دي؛ هغه خو يا ضعيف او موضوع روايات دي، يا غريب او مؤول روايات دي، يا ځينې هغه آيتونه او احاديث دي چې د هغو پر مطلب د لنډ کتلو او خراب پوهېدلو لامله غلط پوهېدلی شوي دي، که الله تعالی توفيق راسره مل کړ، او د مستقل تفسير د ليکلو وار راغی؛ نو پر دې به مفصل کلام وکړو، د اختصار له سببه دلته د څه ليکلو موقع نشته، پاتې شوه د «عصاة الموحدين» مسئله يعنې هغه مسلمانان چې د خپلو ګناهونو لامله په دوزخ کې غورځولی کيږي (العياذ بالله)؛ نو د هغوی په متعلق صحيحو احاديثو مونږ د پاک الله پر مشيئت مطلع کړي يو، چې يوه ورځ هرومرو دې له دوزخ څخه ايستلی کيږي، او جنت ته رسول کيږي، ولې له جنته هيڅ يو جنتي د باندې نه ايستل کيږي، ښايي په همدې لحاظ د جنتيانو په ذکر کې ﴿عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ﴾ او د اشقياوو په ذکر کې ﴿اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ﴾ ارشاد فرمايلی وي، خو معلوم شي چې ځينې اشقياء به له دوزخه ايستل کيږي، مگر هيڅ يو سعيد به له جنته نه ايستل کيږي.

فَلَا تَكُ فِيْ مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَآءِ ۭ مَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُهُمْ مِّنْ قَبْلُ ۭ وَاِنَّا لَمُوَفُّوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوْصٍ ﴿۱۰۹﴾

پس مه کېږه ته په شک کې له هغو معبودانو چې عبادت يې کوي دغه کسان، نه کوي عبادت دوی مگر لکه چې عبادت به کاوه پلرونو د دوی پخوا (له دې نه)، او بېشکه چې مونږ پوره ورکوونکي يو دوی ته د برخې د دوی (له عذابه) بې له نقصانه.

تفسير: یعني د دومره مخلوقاتو د شرک او بُت پرستی پر لاره لوېدل، او تر اوسه پورې د دوی په سزا نه رسېدل، داسې یو شی نه دی چې پرې انسان وغولیږي، او په شبهه کې ولوېږي، دغه خلق د خپلو پلرونو او نیکونو په بې اساسه تقلید کې مشغول او لګیا دي، هغه د دروغو معبودان د دوی په څه کار ورځي؟ یقینا دغو ټولو ته په آخرت کې پوره سزا وررسیږي، چې په کې هیڅ زیادت او نقصان به نه وي، ګواکې د ﴿غَيْرَ مَنْقُوصٍ﴾ لفظ د ﴿عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾ په مقابل کې ایښی شوی دی.

بعض مفسرین وایي چې په دنیا کې د رزق او نورو کومه برخه چې مقدره ده؛ هغه پوره ورسیږي، بیا د شرک پوره سزا هم مومي.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۗ وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿۱۱۰﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)؛ نو اختلاف وکړ شو په دغه کې، او که نه وی هغه کلمه (حکم) چې ړومبی شوی وو له ربه ستا (د تأخیر د جزا تر قیامته پورې) نو خامخا فیصله به شوې وه په منځ د دوی کې (په دنیا کې)، او بېشکه دوی خامخا په شک کې دي له دې (قرآنه) پراته دي په داسې شک کې چې غورځوونکی د زړونو دی په اضطراب کې.

تفسير: موسی علیه السلام ته یې کتاب ورکړ، او راوېې لېږه، نو بني اسرائیلو پخپلو منځونو کې اختلاف سره وکړ، ځینو هغه ومانه او ځینو ترې سر وغړوه، لکه چې نن ورځ د لوی قرآن په نسبت همداسې اختلاف د انسانانو په منځ کې شته، بېشکه چې پاک الله د دې خبرې قدرت درلود، چې دغو اختلافاتو او تفریقونو ته موقع ورنه کړي، یا د هغه له پیدا کولو څخه وروسته د ګردو مکذبینو فوري استیصال او ټولې جګړې له یوې مخې لرې کړي، مګر د ده تکویني حکمت د دې خبرې اقتضاء ونه کړه.

یوه خبره د ده له حضوره لا له پخوا څخه مقرره او ټاکلې شوې ده، چې انسان ته یې تر یوه خاص حد پورې د کسب او اختیار آزادي او خپلواکي ورکړې ده، او د امتحان په میدان کې یې خوشې کړی دی، او ورته ګوري چې دی په کومه لاره درومي؟ آیا د خالق او مخلوق حقوق په ښه ډول سره پېژني، او د پاک الله د رحمت او کرامت وړ او مستحق ګرځي؟ که کږه لاره غلطه چاره ځان ته غوره کوي، او د صحیح فطرت لارښوونې ته څه اهمیت نه ورکوي، او خپل ځان د الله تعالی د غضب او سخط مظهر ګرځوي؟.

﴿لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا﴾ د همدغه مقصد په اقتضاء د انسان خلقت داسې ایښی شوی دی چې دی د نېکۍ او بدۍ په اختیارولو کې بالکل مجبور او مضطر نه وي، نو د دغه لازمي نتیجه دا ده چې په دنیا کې د خیر او شر او د نېکیو او بدیو مقابله یو له بل سره جاري او تل ارتباط ولري، چې وروسته د دوی له منځه مغضوب اومرحوم سره بېل کړل شي، څو د ﴿اِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ سره د ﴿لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ والا خبره هم پوره شي.

غالبا دا هغه لفظ دی که یې نه وی فرمایلی؛ نو د ګردو اختلافاتو خاتمه به بیخي یو ځلي سره کېده، عام خلق د دغو خبرو د حکمتونو په نه پوهېدلو لامله په شک کې لویدلي دي، چې وروسته له دې نه به هم د دغو اختلافاتو فیصله سره کیږي که نه؟.

وَاِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْ ۗ اِنَّهٗ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۱۱۱﴾

او بېشکه هره فرقه (د مؤمنینو او د کافرینو) ځنې قسم دی چې خامخا پوره به ورکړي دوی ته رب ستا (جزاء) د عملونو د دوی، بېشکه چې الله پر هغو کارونو چې کوي (یې) دوی خبردار دی.

﴿فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ۱۱۲

نو مستقيم او ثابت اوسه لکه چې حکم کړی شوی دی تاته او (هم مستقيم او ثابت دې اوسي) هغه څوک چې توبه يې ايستلې ده له تا سره، او مه تېرېږئ له حده، بېشکه چې الله پر هغو کاورنو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې ته د دغو مشرکينو په جګړو او دعواوو او دنګلو کې خپل ځان مه غورځوه، ښايي چې تاسې او هغه مسلمانان چې له کفره او شرکه او نورو څخه يې توبه ايستلې ده، او ستاسې رفاقت او ملګرتوب يې غوره کړی دی، او د پاک الله په لوري يې په صدق سره رجوع کړې ده، د الله تعالی پر احکامو په نهايت مېړانې (بهادرۍ) او استقلال او استقامت سره تل ټينګ او کلک ولاړ اوسئ! په عقائدو، اخلاقو، عباداتو، معاملاتو، دعوت، تبليغ او نورو ګردو شيانو کې له افراطه او تفريطه بېل اوسئ! او د توسط او استقامت پر لاره سم رهي (روان) شئ! په هيڅ يوې معاملې کې د افراط او تفريط خوا مه نيسئ، او له شرعي حدودو د باندې مه وځئ! او يقين ولرئ! چې الله جل وعلا هره شېبه (لحظه) ستاسې اعمالو ته ګوري.

﴿وَلَا تَرْكَنُوٓا إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾ ۱۱۳

او مه مائلېږئ تاسې (په دوستۍ سره) په طرف د هغو کسانو چې ظلم يې کړی دی؛ نو وبه رسيږي تاسې ته اور (د دوزخ) حال دا چې نه به وي تاسې ته پرته (علاوه) له الله هيڅ دوستان (چې ومو ساتي له عذابه) بيا به ونه کړی شي درسره مرسته.

تفسير: پخوا په ﴿وَلَا تَطْغَوْا﴾ کې يې له حده د باندې او بهر وتلو څخه منع کړې وه، اوس دا راښيي چې هغو ظالمانو خلقو ته نه ښايي چې ستاسې لږ ميلان رجحان دوی ته وي، د دوی له موالاتو، مصاحبتونو، تکريمو، مدحو، او ثناوو، ظاهري تشبهو، د عمل اشتراک او له هرې خبرې څخه حسب المقدور محترز او حتی الامکان مجتنب اوسئ!.

﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ﴾ ۱۱۴

او قائم کړه لمونځ په دواړو طرفونو د ورځې او په ساعاتو له شپې (چې نژدې وي ورځې ته)، بېشکه چې نيکي (پنځه وخته لمونځ) لرې کوي بدي (کوچني ګناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دی لپاره د پند قبلوونکو.

تفسير: ظالمانو ته سر مه ټيټوئ! بلکه «وحده لا شريک له الله» ته خپل سرونه ټيټ کړئ! يعنې صباح، ماښام، او د شپې په تياره کې په خشوع او خضوع سره لمونځونه ادا کوئ! چې همغه د پاک الله د مدد د حاصلولو ډېره لويه ذريعه ده.

تنبيه: د ورځې د دوه طرفونو يعنې طلوع او غروب څخه پخوا، د فجر او عصر لمونځونه مراد دي، يا يو طرف فجر او بل طرف مغرب کېښود شي، چې هغه هم بالکل له غروب سره متصل وي، او د ځينو اسلافو په نزد په دغه کې فجر، ظهر، او عصر درېواړه لمونځونه داخل.

له ﴿وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ﴾ څخه فقط عشاء يا مغرب او عشاء دواړه مراد دي، ابن کثير «رحمه الله» دغه احتمال ليکلی دی، چې له ﴿طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ﴾ څخه فجر او عصر او ﴿وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ﴾ څخه به تهجد مراد وي، ځکه د اسلام په ابتدا کې همدغه درې واړه لمونځونه فرض شوي وو، وروسته د تهجد فرضيت منسوخ شو، او د پاتې دوو سره د ددې نورو وقتونو تزييد وکړ شو، والله أعلم.

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ یعنې د لمونځونو قائمول د الله تعالی یادونه ده، لکه چې په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ یا دا مطلب چې د ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ ضابطه د یاد کوونکو لپاره د یادونې ځیز دی، چې ښایي له سره ونه هېراوه شي، ځکه له دې ځنې مؤمن ته د نېکیو په لوري خاص ترغیب کیږي.

وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱۵﴾

او صبر وکړه (ای محمده په طاعت او مصیبت او له معصیت)، نو بېشکه چې الله نه ضایع کوي ثواب د نېکي کوونکو.

تفسیر: په قرآنکریم کې له غور کولو ځخه ظاهریږي چې د الله تعالی په امداد او اعانت حاصلولو کې دوو شیانو ته خاص دخل دی، «صلاة او صبر» ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ (د «البقرة» سورت (۱۵۳) آیت (۱۹) رکوع).

دلته یې هم وروسته له «صلاة» نه د صبر حکم فرمایلی دی، مطلب یې دا دی چې مؤمن دې د الله تعالی په عبادت او اطاعت کې مستقیم اوسي، او د هیځ درد او رنځ پروا دې ونه کړي، نو هلته د الله تعالی مرسته او نصرت ورحاصلیږي، د ده په لوی دربار کې د هیځ یوې نېکۍ اجر نه ضایع کیږي، بلکه زیات له اندازې ځخه هم وررسیږي.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿۱۱۶﴾

نو ولې نه وو (یعنې نه وو) له اهله د هغو زمانو چې وو پخوا له تاسې نه خاوندان د فکر او عقل چې منع کول یې (خلق) فساد نه په ځمکه کې (چې عذاب پرې نه وو راغلی)، مګر چې منع وکړه لږ له هغو خلقو نه چې خلاص کړل مونږ (دوی) له عذابه د هغو پخوانیو ځخه (ځکه چې نهي عن المنکر به یې کول)، او متابعت وکړ هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په فساد یا ترک د نهي سره) د هغې لارې چې آسوده کړی شوي وو دوی په هغې کې، او وو دوی ګنهګاران کافران.

تفسیر: د پخوانیو امتونو حال یې راواوروه، او مونږ محمدي امت ته یې ترغیب او تشویق راکړ، چې په مونږ محمدیانو کې «امر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» کوونکي ښایي چې ډېر وي، پخواني اقوام ځکه تباه او فنا شول، چې په عمومي ډول سره خلق د عیش او عشرت په نشو کې مست او بې خبر شول، او د جرائمو په ارتکاب کې معتاد (روږدي) شول، او هغو لویو بااثرو سړیو چې په دوی کې لږ څه د خیر اثر باقي وو، له دغو منکرانو له ممانعته ستر ګې پټې کړې، او هیڅ به یې ورته نه ویل، او په دې ډول له کفر او طغیانه او ظلمه او عصیانه د دنیا اخلاقي حالت داسې خراب شوی وو، چې د هغه اصلاح کوونکي هیڅوک نه وو، څو تنو شمېرلیو شویو سړیو اګر که د «أمر بالمعروف» لپاره خپل غږ پورته کړ، مګر په نغاره خانه کې څوک د طوطي غږ اورېدی شي؛ نتیجه یې داسې شوه؛ چې منع کوونکي له عذابه محفوظ پاتې شول، او نور ګرد قوم سره تباه او فنا شول.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿۱۱۷﴾

او له سره نه دی رب ستا (اراده کوونکی د دې) چې هلاک کړي (اهل د) قریو په ظلم او کفر سره حال دا چې وي اهل د دغو قریو (نېکان اصلاح راوستونکي) مصلحان.

تفسیر: یعنې د هغو ښارونو او کلیو خلق چې خپل حالت ښه کړي، او د اصلاح په لوري متوجه شي، او نېکۍ ته رواج ورکړي، او د ظلمه او فساده ځانونه وژغوري (وساتي)، نو د قدوس الله شان دا نه دی چې خامخا دوی بالجبر ونیسي، او هلاک یې کړي، عذاب هلته نازلیږي چې خلق په کفر او عصیان یا ظلم او طغیان کې له حده تېر شي.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿۱۱۸﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۱۱۹﴾

او که اراده فرمایلي وی رب ستا نو هرومرو (خامخا) به یې ګرځولي وو دا خلق ټول سره امت یو (متفق په ایمان او طاعت) او همېشه به وي دوی اختلاف کوونکي (په دین کې). مګر هغه څوک چې رحم پرې وفرمایي رب ستا (او له اختلافه یې وساتي)، او لپاره د دې (اختلاف او رحمت) پیدا کړي دي الله دوی، او تمامه پوره شوه کلمه د رب ستا چې خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) دوزخ له پېریانو او انسانانو سره ګډ.

تفسیر: یعنې لکه چې څو ځلې پخوا له دې نه لیکلي شوي دي، د الله تعالی تکویني حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی؛ چې ګرده دنیا یو شانې پر یوې لارې برابره کړي، نو ځکه د حق په قبلولو او نه قبلولو کې همېشه اختلاف دی، او اختلاف به وي، مګر في الحقیقت اختلاف او افتراق غورځوونکي هغه کسان دي چې هغوی د صاف او صریح فطرت په خلاف حق ته د دروغو نسبت کوي، که د فطرت سلیمه سره ګرد سم تلل؛ نو هیڅ اختلاف به په منځ کې نه پیدا کېده، نو ځکه یې په ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ سره تنبیه وفرمایله چې پر هغه کسانو چې الله تعالی د دوی د حق منلو په برکت رحم کړی دی، هغوی له اختلاف کوونکو څخه مستثنی دي.

﴿وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ الآیه ـ او لپاره د دې اختلاف او رحمت پیدا کړي دي الله دوی، یعنې د دنیا له پیدا کېدلو څخه همدغه غرض دی، چې د الله تعالی د هر قسم د «جلالیه وو» او «جمالیه وو» صفاتو ظهور وشي، نو ځکه د مظاهرو اختلاف ضروري شو، څو یو جماعت خپل لوی څښتن (مالک) ته خپله وفاداري او اطاعت ورڅرګند کړي، او د ده د رحمت او کرم او رضوان او غُفران مظهر وګرځي، چې د ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ مصداق دی، او بل جماعت د خپل بغاوت او غداری په سبب د الله تعالی د عدل او انتقام د صفت مورد جوړ شي، او د حبس دوام سزا وګالي (برداشت کړي)، او پر هغو باندې د الله جل جلاله هغه خبره پوره شي چې ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ ده.

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِي هَٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَّذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۲۰﴾

او دا ټول اخبار لولو مونږ پر تا (ای رسول الله) له احوالو د تېرو رسولانو هغه چې کلکوو قوي مطمئن کوو مونږ په هغو سره زړه ستا (په تزیید د یقین سره) او راغلي دي تاته په دغو اخبارونو کې حق (رښتیا) او موعظه (پند) او یادونه لپاره د مؤمنانو.

تفسیر: مخکې د ډېرو انبیاوو او رسولانو قصې مذکورې شوې، اوس د سورت په خاتمه کې د دغو قصو د ذکر په ځینو حکمتونو تنبیه فرمایي، یعنې د پخوانیو اقوامو او رسولانو د واقعاتو له اورېدلو څخه د رسول علیه السلام زړه لا زیات ساکن او مطمئن کېږي، او محمدي امت ته داسې تحقیقي خبرې معلومېږي، چې په کې د نصیحت او تذکیر لوی وسائل شته.

انسان کله چې اوري چې زما نور نوعي ابناء په پخوانيو زمانو کې په دغه او هغه جرم سره هلاک شوي دي؛ نو د هغوی څخه د ځان ساتلو په فکر کې لويږي، او کله چې ګوري چې د هغې لارې له غوره کولو څخه هغو ړومبنيو اقوامو نجات موندلی دی؛ نو طبعا هم هغه لوري ته ځغلي.

﴿وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانتَظِرُوا إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾

او ووايه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې ايمان نه راوړي چې عمل وکړئ پر ځای خپل (په حال د شرک خپل)، بېشکه مونږ هم عمل کوونکي يو (په حال خپل چې اسلام دی). او انتظار کوئ (عاقبت د کار ته)، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي يو (عاقبت د کار ته).

﴿وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او (په پټو د) ځمکې، او خاص همده ته بېرته ګرځولی شي امر (کار د بندګانو) ټول، نو عبادت کوه د الله (چې مرجع د ټولو دی) او توکل وکړه پر الله، او نه دی رب ستا بې خبره د هغو کارونو څخه چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعني تاسې د دوی له کفر او شرارت څخه مه غمجن کېږئ ! او په خپل تبليغ او دعوت کې لګيا اوسئ ! او د دوی فيصله هغه پاک الله ته ور وسپارئ ! چې ترې د ځمکې او اسمان هيڅ يوه پټه او ښکاره او وړوکې او لويه خبره نه ده پټه، او د ګردو معاملاتو بېرته ورتګ او رجوع همده ته کيږي، نو هلته به دوی ګرد سره وپوهيږي چې څرنګه په خبط او خطا کې لويدلي او سخت تېروتلي دي، تاسې خو د زړه له کومې په اخلاص او عقيدت سره د پاک الله په اطاعت او عبادت کې مشغول اوسئ ! او يواځې د همده په اعانت، اعتماد او توکل وکړئ !، ځکه چې الله جل جلاله ستا له دغو مخلصانه وو اعمالو څخه بې خبر نه دی، او سم له هغه سره به مناسبه معامله درسره کوي.

په حديث کې راغلي دي چې لويو اصحابو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين سوال وکړ: «يا رسول الله ! پر تاسې د زوړتوب آثار ډېر ژر راښکاره شول؟» نو رسول الله مبارک وفرمايل: «شيبتني هود وأخواتها»، «د هود سورت او د ده نورو خويندو په زوړتوب کې اچولی يم».

هغه آيت چې څمونږ پاک رسول يې ډېر زهير او سپينږيرتيا ته نژدې کړی دی؛ دا دی: ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

رزقنا الله سبحانه وتعالى الاستقامة على دينه وسنة نبيه صلى الله تعالى وسلم عليه وعلى آله الكرام وأصحابه العظام.

تمت سورة (هود).

سُورَةُ يُوسُفَ

«د (يوسف) سورت مكي دی، پرته له (۱، ۲، ۳، ۷) آيتونو چې مدني دي، (۱۱۱) آيتونه او (۱۲) ركوع لري، په تلاوت كې (۱۲) او په نزول كې (۵۳) سورت دی، وروسته د هود له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم كوونكى دی.

الٓرٰ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ۝١ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝٢

دا (مخكيني آيتونه چې لوستى كيږي) آيتونه دي د كتاب واضح (چې د هغه من عند الله توب بالكل واضح دی، او پر هغو احكامو او شرائعو يا مواعظو چې هغه مشتمل دی؛ نهايت روښان او صاف دی). بېشكه چې مونږ نازل كړی دی دا كتاب په دې حال كې چې قرآن عربي دی، لپاره د دې چې تاسې پوهه شئ (پرې).

تفسير: يعني عربي ژبه له ټولو ژبو څخه زياته فصيحه او وسيعه منضبطه او د شوكته ډكه او باشانه ژبه ده، د قرآن د نزول لپاره منتخبه شوې ده، كله چې رسول الله مبارك ذاتاً عرب دی؛ نو ښكاره ده چې په دنيا كې به ړومبی مخاطب عرب وي، بيا د عربو په ذريعه د دنيا په څلورو خواوو كې دغه رڼا خپره (خوره) شوه، د همدې په لوري په ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ كې يې اشاره فرمايلې ده، چې ستاسې په ژبه د قرآن د نزول يوه وجه دا ده، تاسې چې د رسول الله مبارك قوم يئ، اول د ده د علومو او معارفو خوند وڅكئ ! او بيا يې نورو ته وروڅكوئ ! لكه چې همداسې هم وشو.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلْغَٰفِلِينَ ۝٣

مونږ بيانوو (لولوو) پر تا باندې ډېره ښه قصه له ټولو قصو (څكه چې خاوند يې ښه دی) په سبب د وحي څمونږ تاته دغه قرآن، او بېشكه شان دا دی چې وې ته پخوا (له نزوله) د دې قرآن خامخا له ناخبرانو (په دې قصې).

تفسير: يعني د همغې وحي په ذريعه چې د قرآنكريم په صورت پر تا نازليږي؛ مونږ يو نهايت ښه بيان پر حسين طرز سره تاته اوروو، چې له هغه څنې تر اوسه پورې ته هم لكه د خپل قوم بې خبره وې.

مفسرينو د دې سورت په شان نزول كې څو روايتونه نقل كړي دي، چې د ګردو له يو ځاى كولو څخه دا معلوميږي، چې يهودانو د مكې معظمې د مشركانو په ذريعه څمونږ له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه امتحاناً داسې پوښتنه وكړه، چې ابراهيم عليه السلام او د ده ځامن خو په شام كې اوسېدل، نو بيا بني اسرائيل مصر ته څرنګه ورسېدل؟ چې په هغه كې د موسى عليه السلام او د فرعون مقابلې ته وار ورسېد، امكان لري چې مسلمانان هم د داسې يوې ښې مفصلې تاريخي واقعې اورېدلو ته مشتاق وي، چې له بصائرو او عبرتونو څنې ډكه وي.

له بل لوري د دې قصې په ضمن كې د هغو احوالو او حوادثو چې تذكره كېدونكې وه؛ هغه له څو جهاتو د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د ده د قوم له حالاتو سره مشابهت درلود، چې د هغه ذكر د رسول الله مبارك په حق كې

د تسکين او اطمينان موجب او د دوی د قوم په حق کې د پند او عبرت سبب وو، د دغو وجوهو لامله دغه پوره واقعه په بسط او تفصيل سره قرآنکريم بيان وفرمايله، څو سائلينو ته معلوم شي، چې اسرائيل يعنې يعقوب عليه السلام او د ده د اولادې د راتګ سبب له شامه مصر ته د يوسف عليه السلام واقعه ده، چې بيا هملته يې نسل منتشر او خور شو، تر هغه چې موسی عليه السلام راغی، او دوی ته يې د فرعون او قبطيانو له غلامۍ څخه نجات ورکړ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وويل يوسف پلار خپل (يعقوب) ته: ای پلاره څما ! بېشکه چې ما وليدل (په خوب کې) يوولس ستوري او لمر او سپوږمی، وليدل ما دوی چې ماته سجده کوونکي وو.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٥﴾

وويل (يعقوب): ای بچوړيه څما ! مه بيانوه خوب خپل ورونو خپلو ته؛ نو حيله به وکړي دوی (هلاک ستا) ته په حيله کولو سره، بېشکه چې شيطان انسان ته دښمن دی ښکاره (نه چې د دوی په زړونو کې کينه واچوي تاته).

تفسير: يعنې شيطان هر وخت انسان ته په پټونې کې ناست دی، او په زړونو کې وسوسې وراچوي، ورونه به ستا په خلاف درته پورته کوي، څکه چې د ده د خوب تعبير ډېر ظاهر وو، او د يوسف عليه السلام ورونو ته چې په هر حال د نبوّت له کورنۍ څنې وو؛ د داسې يوه واضح خوب په تعبير پوهېدل دومره مشکل نه وو، چې يوولس ستوري يې يوولس ورونه دي، او سپوږمۍ او لمر مور او پلار يې دي، ګواکې دوی ګرد به په کوم وخت کې د يوسف عليه السلام د شان د عظمت په مقابل کې سرونه ښکته کوي، لکه چې د دې سورت په آخر کې ﴿وَقَالَ يَا أَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾ په ويلو سره يې دغه لوري ته اشاره وکړه.

معلوميږي چې يعقوب عليه السلام له دې خوبه ښخوا همدغه خبره محسوسه کړې وه، چې له يوسف عليه السلام سره يې خصوصي محبت کاوه، چې د هغه له ليدلو څخه د ده علاتي ورونه پټ په زړونو کې سره سوځېدل، او له ده سره به يې رخې (کينې) کولې، نو څکه يعقوب عليه السلام ته داسې يو خيال پيدا شو، که هغوی دغه خوب واوري؛ نو لا د حسد او رخې اور کې به د دوی زړونه وسوځي، او شيطان به د دوی په زړونو کې لا د حسد او رخې لمبې بلې او اوچتې کړي، امکان لري چې دوی داسې حرکت وکړي؛ چې په هغه کې د يوسف عليه السلام اذيت او پخپله د دوی د رسوايۍ او بدانجامۍ موجب وي، نو څکه يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام منع کړ، چې خپل خوب دې نورو ورونو ته مه ښکاره کوه، تر دې چې يوسف عليه السلام ته يې اجازه ور نه کړه چې خپل سکه ورور «بنيامين» ته هم د هغه خوب ذکر وکړي، اګر که له هغه څنې د کومې خرابۍ انديښنه نه وه، ليکن ممکن وو، چې هغه يې په بې احتياطۍ سره نورو ته ووايي، او په دې ډول دغه خبره په خلقو کې خوره او شائع شي.

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

او همدارنګه (چې ته په دغه خوب سره غوره شوی يې) غوره به کړي تا رب ستا، او وبه ښيي تاته له ګرځولو دخبرو (خپلو ځايونو ته لکه تعبير د خوبونو، بيان د کتابونو يا حقيقت دخبرو)، او

پوره به کړي نعمت خپل پر تا او پر (نورې) کورنۍ د یعقوب (په نبوّت) لکه چې پوره کړی یې دی دا نعمت پر دوو پلرونو ستا پخوا له تانه چې ابراهیم دی او اسحاق دی، بېشکه چې رب ستا ښه عالم دی (پر ټولو احوالو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې همداسې چې دغه خوب یې دروښود؛ همغسې محض د خپل رحمت په جاذبه سره د خپل قرب په دربار کې تاته خصوصاً مقام عطا فرمايي، لکه چې نبوت یې درعطا کړ، او په راز راز ظاهري او باطني مهربانیو سره یې وپاللې.

﴿وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ مثلا د رؤیاوو تعبیر یعنې چې د خوب پېښه واورې، او د هغه اجزاء پخپل ذهانت او فراست پخپل ځای کې ولګوې، یا د هرې خبرې په محل او موقع پوهېدل، او د معاملاتو پر عواقبو او نتائجو پوهېدل، سم له لاسه یې سنجول (حل کول)، یا د پاک الله او انبیاء الله ارشادات او د اقوامو او د اممو د قصو او د منزله وو کتابونو د مضامینو تر ژورو معانیو پورې رسېدل؛ دغه ګرد شیان د ﴿تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ لاندې مندرج کېدی شي.

﴿كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ﴾ یعقوب علیه السلام تواضعاً خپل نوم وانه خیست، او د خپل پلار اسحاق او د هغه د پلار ابراهیم علیهما السلام ذکر یې وفرمایه، الله تعالی ابراهیم علیه السلام خپل نبي ګرځولی وو، او د ده دښمن نمرود یې هلاک کړ، او د اور شعلې یې پرې ګلزارې کړې، اسحاق علیه السلام ته یې نبوّت ورعطا کړ، بیا د ده له صلبه یې د یعقوب علیه السلام په شان یو نبي پیدا کړ، چې له هغه څخه د بني اسرائیلو د ګردو انبیاوو سلسله پیدا شوې ده، په صحیح حدیث کې راغلي دي: «الکریم ابن الکریم ابن الکریم یوسف بن یعقوب بن إسحاق بن إبراهیم».

﴿لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ ۝٧﴾

خامخا په تحقیق چې وو په (قصې د) یوسف او ورونړو د ده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتنو کوونکو.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د داسې واقعاتو پوهېدلو پسې ګرځي، او کومې نتیجې پورې رسېدل غواړي؛ هغوی ته د یوسف علیه السلام او د یوسف علیه السلام د ورونړو په قصه کې د هدایت او عبرت لوی دلائل شته، د دې قصې له اورېدلو څخه په زړونو کې د الله تعالی د عظیم قدرت او حکمت نقش کلک ټینګېږي، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د صداقت ښکاره ثبوت په لاس راځي، چې دوی سره له امیتوبه، او بې له کومه معلمه یا کتابه یا نورو څخه د استفاده کولو داسې منقح او منضبطه تاریخي حقائق انکشاف فرمايي، چې د هغو د بیان توجیه غیر له رباني اعلامو په بل شي نشي کېدی، خصوصاً د مکې قریشو ته چې د یهودانو په لمسون د دغې قصې په متعلق له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه یې پوښتنې کولې، په دغې واقعې کې ډېر لوی عبرت ښوونکی درس دی.

﴿إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝٨ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ۝٩﴾

(یاد کړه) هغه وخت چې وویل ورونړو د یوسف یو بل ته: خامخا یوسف او ورور یې (بنیامین) ډېر ګران دي پلار ځمونږ ته له مونږ ځنې، حال دا چې مونږ ډله یو قوتناکه، بېشکه پلار ځمونږ خامخا په خطا ښکاره کې دی. (نو پر دغه خبره یې سره تړون وکړ): ووژنئ یوسف یا یې وغورځوئ تاسې هغه په کومې ځمکې (لرې) کې، چې وزګار (او خالص) شي تاسې ته مخ د پلار ستاسې، او شئ به تاسې وروسته له دې (کار) یو قوم صالحان.

تفسیر: یعقوب علیه السلام له یوسف علیه السلام او د ده د عیني ورور «بنیامین» سره زیات محبت کولو، ځکه چې دوی دواړه له خپلو علاتي ورونو ځنې وړو کي وو، او د دوی مور هم وفات شوې وه، او خاص د یوسف علیه السلام په نسبت د فراست له نوره، یا له رباني الهامه پوهېدلی وو، چې د ده مستقبل ډېر روڼ او ځلېدونکی دی، او د نبوّت د کورنۍ سلسله د ده له ذاته سره تړلې ده.

او پخپله د یوسف علیه السلام ښایسته صورت او سېرت، ظاهري او باطني کمالاتو د ده د لوی پلار خصوصي محبت خپل لوري ته ورجذباوه، حال دا چې هغه وضعیت پر نورو ورونو ډېر سخت تېرېده، دوی به سره ویل چې: د ضرورت په وخت کې د کار سړي خو مونږ یو، او ځمونږ ډله د قوت او قدرت خاونده چې د پلار د ضعیفۍ په وخت کې هم په کار ورتلی شو، له دغو وړوکو هلکانو څخه هیڅ هیله او امید نشي کېدی، نو د همدغو خیالاتو په اثر د خپل لوی پلار په نسبت به یې ویل چې: دی په دغه معامله کې په سخته غلطۍ او صریحه خطا کې دی، او د خپلې نفعې او نقصان صحیحه موازنه نه کوي.

﴿اِقْتُلُوْا يُوْسُفَ﴾ الآیه - یعنې د حسد او رخې (کینې) اورونه د دوی په زړونو کې دننه لګېدل، بالآخر دوی پخپلو منځونو کې سره مشورې وکړې، چې د یوسف علیه السلام په موجودیت کې امکان نه لري؛ چې د خپل لوی پلار خصوصي محبت او توجّه مونږ خپل لوري ته کش کړی شو، نو ځکه ښایي چې د یوسف علیه السلام خبره همدلته پای ته ورسوو، یا خو دې ووژلی شي، یا دې په کوم لرې ملک کې وغورځاوه شي، چې له هغه ځایه بېرته رانشي، کله چې دی نه وي؛ نو د پلار ګرده توجه به ځمونږ په لوري متوجه کېږي، او د ده د ګردو مهربانیو یواځې مونږ حقداران پاتې کېږو، د «بنیامین» معاملې ته دوی غالباً څه اهمیت نه ورکولو، لکه چې د هغه محبت یې د یوسف علیه السلام د محبت ضمیمه ګاڼه.

﴿وَتَكُوْنُوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ قَوْمًا صٰلِحِيْنَ﴾ یعنې یو ځلې د قتل او نورو ګناهونو ارتکاب واقع کېږي، او وروسته د هغه له فراغته بیا به توبه کوو، او ښه نېک سړي به کېږو، یعنې هم په رندانو کې رند حسابېږو، او هم جنت به له لاسه نه ورکوو، ځینو مفسرینو د ﴿وَتَكُوْنُوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ قَوْمًا صٰلِحِيْنَ﴾ معنی داسې اخیستې ده: چې وروسته له یوسف علیه السلام ځمونږ ګرد کارونه پخپله ښه کېږي، ځکه چې د لوی پلار د شفقت لاس له یوسف علیه السلام څخه لنډ او مایوس کېږي، او یواځې ځمونږ پر سرونو به راکش کېږي.

قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوْا يُوْسُفَ وَاَلْقُوْهُ فِيْ غَيٰبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ﴿۱۰﴾

وویل یوه ویونکي له دوی څخه چې: مه وژنئ یوسف (چې لویه ګناه ده) او (بلکه) وغورځوئ تاسې هغه په تیاره ببخ د ګمنامي کوهي کې چې وایي خلې ځینې تېریدونکي (د لارې چې کوم لرې ملک ته یې یوسي) که یئ تاسې کوونکي (د دې بېلتون).

تفسیر: داسې ویونکی «یهودا» وو، یعنې وژل یې لویه ګناه او غټه خبره ده، او ځمونږ مقصد بې له قتله هم حاصلېدی شي، که تاسې د یوسف علیه السلام بېلتون له دې ځایه غواړئ؛ نو آسان صورت یې دغه دی، چې له کلي څخه یې لرې په کوم تیاره ګمنامه کوهي کې وغورځوئ، پس دوی ټول سره په دې متفق شول، او پلار ته راغلل.

قَالُوْا يٰٓاَبَانَا مَا لَكَ لَا تَاْمَنَّا عَلٰى يُوْسُفَ وَاِنَّا لَهٗ لَنٰصِحُوْنَ ﴿۱۱﴾

نو وویل دوی: ای پلاره ځمونږ! څه باعث دی تا لره چې امین نه ګرځوې ته مونږ پر یوسف باندې حال دا چې بېشکه مونږ ده ته خامخا نصیحت ګران (خیر غوښتونکي) یو.

تفسير: له دې نه معلوميږي چې پخوا له دې نه هم دوی داسې غوښتنه له خپله پلاره کړې وه، مګر د دوی زړه مطمئن نه وو، چې يوسف عليه السلام له هغوی سره پر بېردي.

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾

ولېږه دی له مونږ سره صباح (ورځ صحرا ته) چې وخوري ډېرې مېوې او لوبې وکړي، او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي يو (له هر تکليفه).

تفسير: يعنې د داسې پيمخي، ښايسته او قوي هلک ګردې قواوې له کوره کښېناستو څخه له کاره وځي، مناسب دي چې له مونږ سره د پسو د څر لپاره صحرا ته لاړ شي، او هلته د صحرايي ګلانو ښه سيلونه وکړي، او مېوې يې وخوري، او ښې لوبې وکړي، او ټوپونه او منډې ووهي، او وځغلي، او نور ښه جسماني ورزشونه وکړي.

وايي چې د هغوی لوبې منډې وهل او غشي ويشتل وو، او برسېره پر هغو د ووړکيو لپاره تر مناسبې اندازې پورې لکه چې ابو حيان «رحمه الله» ليکي: «لوبې او مستي کول د نشاط او خوښۍ او خوشالۍ سبب دی».

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾

وويل (يعقوب): بېشکه زه چې يم خامخا غمجنوي مې بيول ستاسې دي يوسف لره، او وېرېږم له دې نه چې وبه خوري يوسف لره لېوه حال دا چې تاسې به له ده نه غافلان يئ.

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام بېلتون او له تاسو سره د هغه د تللو تصور ما له حده زيات غمجن کوي، او پر هغه برسېره له دې نه هم وېرېږم چې دی هلک دی، نه چې ستاسې له بې خبرۍ او غفلت څخه کوم لېوه يا بل کوم داړونکی يې در څخه ونه داړي، او ويې نه خوري، ليکي چې په هغې صحرا (بيديا) کې لېوان ډېر زيات وو.

شاه صاحب ليکي: «څرنګه چې دوی وروسته له دې نه د لېوه بهانه جوړوونکي وو؛ نو د همدې لامله د يعقوب عليه السلام په زړه کې هم د لېوه وېره ولوېده».

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

(نو بيا ورونو د يوسف) وويل: قسم دی که وخوري يوسف لره لېوه حال دا چې مونږ ډله قوتناکه يو؛ نو بېشکه مونږ به په دغه وخت کې خامخا له زيانکارانو څخه يو.

تفسير: يعنې که څمونږ په شان د يوې قوتناکې ډلې په موجوديت کې څمونږ ووړکی ورور لېوه وخوري؛ نو وپوهېږئ چې مونږ له کاره وتلي او بېکاره څلميان يو، او له دغې خبرې څنې بله کومه خرابه او نقصانمنه خبره به وي چې د لسو قوتناکو ورونو په منځ کې يو ووړکی هلک د لېوه خولې ته ورسيږي، او که داسې کومه پېښه واقع شي؛ نو البته چې مونږ خپل ګرد شيان له لاسه ورکړي دي.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾

نو کله چې بوتلو دوی يوسف لره او اتفاق يې سره وکړ په دې چې وغورځوي دی په تياره بېخ د کوهي کې (نو ويې غورځاوه) او وحيې وکړه مونږ يوسف ته چې ته به خامخا خبر ورکړې دوی ته په کار د دوی چې دغه دی، حال دا چې دوی به نه پوهيږي (چې ته يوسف يې).

تفسير: مفسرينو ډېرې داسې ضمني قصې په داسې درد زياتوونكي او رقت غورځوونكي ډول سره نقل كړې دي، چې د هغو له اورېدلو څخه د تيږې (كڼې) زړه هم خوږېږي، او د هغو لوستل سړى ډېر ژړوي، الله خبر چې هغه به تر كومه حده صحيح وي، لوى قرآن د خپل خاص نصب العين په اعتبار دا قسم تفصيلاتو ته زياته اعتناء نه ده كړې، او نه يې د يادولو وړ (لايق) ګڼلي دي، نو دلته هم هغه ټولې ضمني خبرې يې حذف كړې، اخري خبره يې دا راوښوده چې د يوسف عليه السلام وروڼه په لطائف الحيل سره له پلاره څنې يوسف عليه السلام يووړ، او سم له ترلي شوي قرارداده د هغه كوهي په منځ كې دغورځولو ترتيبات يې نيول، په دغه وخت كې مونږ يوسف عليه السلام ته داسې اشاره وكړه، چې پر هغه باندې له سره نور خلق ونه پوهېدل، چې بيخي مه وېرېږه، ځكه چې داسې يو وخت هم راتلونكى دى، چې دغه ګردې چارې به دوى ته ورپه يادوې، او په هغه وخت كې به ته په داسې يو لوړ (اوچت) مقام او لويه مرتبه كې يې چې دوى به دې له سره نشي پېژندلى، يا د عهد د طوالت لامله به دې نشي پېژندلى.

دغه غيبي اشاره په خوب كې شوې يا په ويښه كې؟ د الهام په ذريعه شوې كه د پرښتې په وسيله؟ د دغه تفصيل په لوى قرآن كې نشته، البته د ظاهرو الفاظو له ليدلو څخه دا ويلى شو، چې د وحيې راتلل په څلوېښت كلنى پورې نه ده موقوفه، ځكه چې د يوسف عليه السلام عمر په دغه وخت كې ډېر لږ وو، والله أعلم.

وَجَآءُوٓ أَبَاهُمۡ عِشَآءٗ يَبۡكُونَ ﴿١٦﴾

او راغلل دوى پلار خپل ته بېګا (په تياره كې) چې ژړل يې (په دروغو سره).

تفسير: ځو چې دوى خپلو كورونو ته بېرته راغلل تياره شوه، يا قصداً په تياره كې راغلل، چې د ورځې په رڼا كې د پلار مخ ته كتل دوى ته ډېر مشكل ښكارېده، او د شپې تور ټكرى (څادر) تر يوې اندازې پورې د بې حيايۍ، بې رحمۍ او د دروغو ژړا او انګولا څه پرده داري كولى شي.

قَالُواْ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبۡنَا نَسۡتَبِقُ وَتَرَكۡنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئۡبُۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾

وويل دوى چې: اى پلاره ځمونږ! بېشكه چې مونږ لاړو مسابقه مو سره كوله (په غشو ويشتلو او ځغښتلو) كې، او پرېښود مونږ يوسف (يواځې) په نزد د اسباب خپل؛ نو وخوړ ده لره لېوه، او نه يې ته باور كوونكى مونږ لره (په دې خبرې) او اګر كه يو مونږ رښتيني.

تفسير: يعني مونږ په حفاظت كې هيڅ قصور نه دى كړى، چېرې چې ځمونږ كالي (جامې) او اسباب او نور د كار او د ساتنې وړ شيان ايښي شوي وو، مونږ همغلته يوسف عليه السلام يواځې كېناوه، او مونږ صحرا ته لاړو، چې يو تر بله وړاندې شو، په منډو منډو او غشو ويشتلو كې؛ نو چې لره شېبه ځمونږ ستركې ترې واوښتې، لېوه راغى او يوسف يې له مونږ څنې وتښتاوه، حال دا چې په داسې يوه لره موقع له سره د داسې احتمال امكان نه وو، چې سم له لاسه لېوه ور ورسيږي، او على الفور يوسف عليه السلام ښكار كړي.

﴿وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ﴾ يعني د يوسف په معامله كې لا له ابتداء څخه تاسې پر مونږ بدګمانه يئ، كه مونږ تاسې ته بيخي صحيح او رښتيا خبره هم وكړو؛ خو بيا هم تاسې په دغه مخصوصه معامله كې ځمونږ پر خبرو باور په هيڅ شان كوونكي نه يئ.

وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

او راوړه دوی د پاسه په کمیس د یوسف باندې وینه د دروغو، نو وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته چې دا ټول دروغ دي): بلکه ښایسته کړې دي تاسې ته نفسونو ستاسې یو (لوی بد) کار، نو کار ځما صبر جمیل دی (چې په کې هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته)، او الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې یې بیانوئ (له هلاکه د یوسف).

تفسیر: یو وځګوری (چېلی) یا هوسی یا بل حیوان یې ذبح کړ، او د یوسف یو کمیس یې د هغه په وینو سره ولاړه، او هغه یې پلار ته راوړ، او په دغه دروغو وینو سره یې کوښښ کاوه چې د پلار یقین پر خپله دغه خبره راولي چې دغه دی لیوه، یوسف علیه السلام یې داړلی او خوړلی چې کمیس یې په وینو سره لړلی دی.

په رښتیا سره چې «دروغجن د یاد خاوند نه وي» کمیس یې خو په وینو ولاړه، مګر دومره یې خیال ونه کړ، چې هغه کمیس به یې په بې ترتیبۍ سره هم څیرلی او شلولی وی، او بیا یې سره له دغو ویناوو خپل پلار ته وړاندې کړی وی.

نو یعقوب علیه السلام په صاف ډول سره وفرمایل چې: دغه ګردې ستاسې حیلې او پلمې (تدبیرونه) او له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، په هر حال زه جمیل صبر ځان ته اختیاروم، چې په هغه کې نه د بل چا په مخ کې به شکوه او شکایت وکړم، او نه له تاسې څخه د انتقام په کوښښ کې یم، یواځې د خپل پاک الله له درباره غواړم چې په دغه صبر کې ځما مدد وفرمایې، او په خپل غیبي اعانت سره د هغې خبرې حقیقت چې تاسې یې ظاهروئ په داسې شان راښکاره کړي چې په سلامتۍ سره بیا یوسف علیه السلام سره وګورم.

وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا۟ وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ ۖ قَالَ يَـٰبُشْرَىٰ هَـٰذَا غُلَـٰمٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَـٰعَةً ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

او راغله قافله (له مدین چې مصر ته تله) نو ولېږه دوی اوبه راوړونکی خپل، نو (ځوړنده) خوشې یې کړه بوکه خپله (په کوهي کې نو ونښت یوسف په دغې بوکې پورې، کله چې ویې لیده)؛ نو ویې ویل: ای خوشالیه ځما! چې دا یو هلک دی ډېر ښایسته، او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه، او الله ښه عالم دی په هغو کارونو چې کول (ورونهو د یوسف له بې رحمۍ).

تفسیر: وایي چې تر درې ورځو پورې یوسف علیه السلام په هغه کوهي کې د پاک الله په قدرت خوښ او محفوظ دېره وو، د ده د یوه ورور (یهودا) په زړه کې دغه خبره ولوېده، چې هره ورځ ورته په همغه کوهي کې ډوډۍ ورسوي، او برسېره په هغه نورو ورونهو یې هم خبر اخیست، چې هلته مړ نشي، او د کوم بل ملک مسافر یې ترې وباسي، او له ځان سره یې بوځي، او ځمونږ له منځه دغه اغزی ورک شي، رښتیا ده چې «دغلیمانو (دښمنانو) په سترګو اغزی ښکاري ګل».

بالآخر له مدین څخه یوه قافله د مصر په لوري تله، کله چې د دغه کوهي له خوا تېرېده، او د هغوی نظر پر هغه کوهي ولوېد؛ نو یو سړی یې د اوبو اخیستلو لپاره ورولېږه، ده چې خپله بوکه وغورځوله؛ نو یوسف علیه السلام چې وړوکی هلک وو، ژر په هغې بوکې کې کښېناست او پړی یې په خپل لاس ټینګ ونیو، او له کوهي څخه ووت، کله چې د بوکې کشوونکي سترګې پرې ولګېدې؛ نو د یوسف علیه السلام د حسن او جمال له لیدلو ځنې

له حده تېر خوشاله شو، او ناڅاپه يې له خولې څخه دغه غږ پورته شو چې عجيبه هلك دى، او په ډېر ښه قيمت پلورل (خرڅول) کېږي.

﴿وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً﴾ يعنې بو که کشوونکي د دغې خبرې له خپلو نورو ملګرو څنې د پټولو په فکر کې وو، چې که نور پرې خبر شول؛ نو ګرد (ټول) به راسره شريکېږي.

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

او وپلوره (خرڅ کړ) دوى هغه (ورور خپل) په پيسو ناکارو سره چې يو څو روپۍ وې شمېرلې شوې (لږې)، او وو دوى په حق د يوسف کې له بې رغبتانو.

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام وروڼه خبر شول، چې قافلې يوسف عليه السلام له کوهي څخه وويست، او له ځان سره يې بو ته، نو ژر ورپسې ورغلل، او دا يې ورښکاره کړه چې دغه ځمونږ مريي دى، چې په تېښته سره راغلى دى، څرنګه چې د ده عادت دى چې تل تښتي؛ نو ځکه مونږ نه غواړو چې وروسته له دې نه يې وساتو، که يې پېرئ (اخلئ) نو پېرودلى (اخيستلى) يې شئ، مګر ډېر کلك يې وساتئ چې چېرې درڅخه ونه تښتي، وايي چې په اتلسو درهمو يا په لږ څه ډېرو يا کمو يې خرڅ کړ، نو د هر يو ورور په سر دوه دوه درهمه وررسېدې، يو ورور يې چې (يهودا) نوميده؛ هيڅ برخه يې وانه خيسته.

﴿وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ﴾ (او وو دغه وروڼه په باب د يوسف کې له بې رغبتانو، يا وو دغه کاروانيان په باب د يوسف کې له بې رغبتانو له جهته د بې فرمانۍ او د تېښتې د ده)، يعنې له دومره ارزانو پلورلو څخه مه متعجب کېږه ! دوى له يوسف عليه السلام څخه دومره بېزاره وو، چې که وېړيا يې ور پرېښي وى خو لا هم مستبعد او لرې ترې نه وو، هومره پيسې چې د دوى په لاس ورغلې؛ هغه يې غنيمت وګڼلې.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د هغه پلورلو ذکر دى؛ چې د قافلې خاوندانو وروسته د مصر له رسېدلو څخه وکړل، که داسې وي؛ نو ويلى شو چې د لويدلې څيز قدر يې ونه کړ، او له دغې انديښنې څخه چې بيا څوك پرې دعوى ونه کړي، او هم د تښتېدلو عيب يې اورېدلى وو؛ نو ځکه يې په ارزان قيمت وپلوره، والظاهر هو الأول، والله أعلم.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

او وويل هغه سړي (عزيز) چې يې اخيستى وو يوسف او وو له اوسيدونکو د مصر ښځې خپلې ته چې په عزت لره ځاى د دغه (يوسف، او ښه قدر او عزت يې کوه !) ښايي چې نفع ورسوي مونږ ته يا به ونيسو مونږ دى ځوى (چې دواړه اولاد نه لرو)، او همداسې (لکه چې نجات مو ورکړ يوسف ته له کوهي څخه او عزيز مو مهربان کړى وو پر ده) ځاى او قدرت ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه (د مصر) کې، او وښيو مونږ يوسف ته تعبير د خوبونو، او الله غالب دى په کارونو خپلو (چې هيڅوك يې نشي رد کولى) وليکن زيات خلق نه پوهېږي (په دې).

تفسير: وايي کله چې دغه قافله مصر ته ورسېده، ليلام شروع شو، او د مصر د عزيز پر بولۍ دغه معامله پاى ته ورسېده، ده خپلې ښځې زليخا يا راعيل ته وويل: «چې دغه هلك ډېر غوره محبوب، هوښيار او پوه رابرېښي، نو ښايي چې ته يې

ښه په عزت او احترام او پت وساتي ! او د مريانو په شان سلوک ورسره ونه کړي، کيږي چې ورروسته له لويېدو څخه ځمونږ په کار راشي، او خپل کاروبار وروسپارو، يا څرنګه چې اولاد نه لرو، دی د خپل ځوی په ځای ودروو.

﴿وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ﴾ الآيه ـ يعنې مونږ پخپل کامل قدرت او لطيف تدبير يوسف د ده د ورونړو د حسد او رخې (کينې) له ربړو (تکليفونو) او د کوهي له بندي خانې څخه وساته، او د مصر د عزيز کره مو ورسولو، بيا مو د عزيز په زړه کې د هغه محبت او شفقت وغورځولو، او په دغه ډول مو هغه ته په مصر کې يو معزز ځای ورکړ، او د مصريانو په سترګو کې مو هغه وجيه او محبوب وګرځولو، څو دغه د راتلونکو ترقياتو او اعتلاوو د اساس په منزله وګرځي، او د بني اسرائيلو لپاره د مصر د هستوګنې وسيله شي، له هغه سره دا هم منظور وو، چې د مصر له عزيز سره واوسيږي، او له لويانو او مشرانو سره مجلسونه او ملاقاتونه وکړي، څو د سلطنت په رموزو او اشاراتو وپوهيږي، او د ګردو خبرو پر ځايونو باندې د لګولو او کولو کامله سليقه او تجربه ور حاصله شي.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

او کله چې ورسېد يوسف قوت خپل ته نو ورکړ مونږ ده ته حکم او علم، او همداسې جزا (بدل) ورکوو نيکوکارانو ته.

تفسير: يعنې څه مهال (وخت) چې د يوسف ګردې قواوې د کمال حد ته ورسېدې، نو د پاک الله له درباره د عظيم علم او حکمت خاوند وګرځېد، نهايت مشکله عقدې (غوټې) يې په خپل رسيدونکي فهم سره حل کولې، په ډېره ښه توګه او پوهه سره يې د خلقو جرګې او جګړې سره جوړولې، پر ديني دقائقو په ښه ډول سره پوهېده، کومه خبره يې چې په ژبه سره ويله، هغه به يې عملاً هم کوله، او نورو ته به يې ورښووله، د بې عقلانو له اخلاقو قطعًا پاک او صاف وو، په علم الشرائعو پوره ماهر وو، علم الرؤيا او د خوب تعبير د ده مخصوصه برخه وه.

وَرَٰوَدَتْهُ ٱلَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحْسَنَ مَثْوَاىَ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

او طلب د فرېب وکړ ده لره هغه (ښځې) چې دغه يوسف په کور د هغې کې وو لپاره د نفس د ده، او کلکې يې پورې کړې ټولې دروازې، او بيا وويل دغې ښځې: هله ژر راشه ته ! زه تا لره يمه، وويل يوسف: پناه نيسم په الله پورې، چې بېشکه عزيز مالک خاوند ځما دی چې ښه يې کړې ده ساتنه ځما، (نو زه به ولې خيانت کوم په اهل د ده کې)، بېشکه شان دا دی چې نيکي نه مومي ظالمان (چې د نېکۍ په ځای بد کوي يا زانيان).

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام پر حسن او جمال زليخا مفتونه او مينه شوه، او د زړه ورلو، او مينه کشولو او سد لرې کولو ګرد سامان او اسباب يې ټول کړل، او غوښتل يې چې د يوسف عليه السلام زړه هم بې واکه کړي، د يوه لوري د عيش او نشاط سامان او د نفساني جذباتو د پوره کولو لپاره هر راز سهولتونه او د بل لوري د يوسف عليه السلام شا مدام اوسېدل د زليخا په کور کې او د زليخا انتهايي مينه او محبت او شفقت له ده سره، او په ګونښه (ببله) کوټه کې په خپله د ښځې له لوري په بېتابۍ او بې صبرۍ سره داسې غوښتنه کوله او د خپلو او پرديو د تللو او راتللو ګرد ورونه يې وتړل، له بل لوري د ځلميتوب عمر، د قوت زمانه، د مزاج اعتدال، د تجرد ژوندون، دغه ګرد دواعي او اسباب داسې وو؛ چې د هغو له تصادمه او تماسه د ډېرو لويو زاهدانو تقوی هم ګرد ګرد الوځي، مګر هغه څوک چې د پاک الله له طرفه محسن ټاکلی شوی وي، او د علم او حکمت په رنګ سره يې رنګين کړی وي، او د نبوت د عصمت په لوړو (اوچتو) مقامو ختلی وي، نو پر هغه به څوک قدرت او مجال ولري، او څرنګه به د شياطينو په چمبو (فرېبونو) کې

راشي، ده يو د «معاذ الله» لفظ ووايه، چې: «په الله پورې پناه نيسم»، سم له لاسه ګرد شيطاني جالونه او د کړې ګرد ولونه وپرانستلې شول، ځکه هر چا چې د الله تعالى پناه ونيوله؛ په هغه د بل هيڅچا وار نه چليږي.

تنبيه: ځينو مفسرينو د ﴿إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَاىَۖ﴾ ضمير د الله په لوري راجع کړى دى.

﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ كَذَٰلِكَ لِنَصۡرِفَ عَنۡهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلۡفَحۡشَآءَۚ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُخۡلَصِينَ ٢٤﴾

او خامخا په تحقيق قصد کړى وو دغه ښځې (يوسف) ته (د جماع) او (يوسف) به قصد کړى وى دې ښځې ته؛ که نه وى ليدلى يوسف برهان (قاطع دليل) د رب خپل، همداسې (ساتلى دى مونږ يوسف په عصمت سره) لپاره د دې چې وګرځوو مونږ له ده څخه بد او ناکاره فعل (چې خيانت او زنا ده)، بېشکه دغه (يوسف) له بندګانو مخلصو ځمونږ څخه وو.

تفسير: ځينو مفسرينو د ﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ﴾ الآيه ـ داسې ترجمه کړې ده؛ او خامخا په تحقيق ښځې فکر کړى وو د يوسف، او يوسف فکر کړى وو د ښځې، يعنې زليخا د يوسف عليه السلام د راګېرولو فکر وکړ، او يوسف عليه السلام داسې فکر وکړ چې زه د ښځې د مکر په لومه (دام) کې ونه نښلم، که يوسف عليه السلام د خپل رب حجّت او قدرت نه وى معاينه کړى، نو استقامت او ثابت قدمي به يې مشکله وه.

ځينو مفسرينو ﴿وَهَمَّ بِهَا﴾ يې له ﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ﴾ څخه بېل کړى دى، او له ﴿لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ﴾ سره يې متعلق کړى دى، لکه چې په ﴿إِن كَادَتۡ لَتُبۡدِى بِهِۦ لَوۡلَآ أَن رَّبَطۡنَا عَلَىٰ قَلۡبِهَا﴾ ترکيب کې دى، په دغه وخت مقصود د يوسف عليه السلام په حق کې د «همّ» ثابتول نه، بلکه نفي کول دي، او ترجمه به يې داسې کيږي چې: ښځې د يوسف عليه السلام اراده وکړله، او يوسف عليه السلام به هم د ښځې اراده کړې وى؛ که د خپل رب قدرت او حجّت يې نه وى ليدلى.

«برهان» دليل او حجّت ته وايي، يعنې که يوسف عليه السلام په دغه وخت کې د خپل رب دليل نه وى ليدلى؛ نو پر قلبي ميلان به يې ټګ کولو، ښه ! نو دليل څه وو؟ د زنا هغه عين اليقين حرمت او شناعت وو چې الله تعالى ورښوولى وو.

﴿وَٱسۡتَبَقَا ٱلۡبَابَ وَقَدَّتۡ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٖ وَأَلۡفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلۡبَابِۚ قَالَتۡ مَا جَزَآءُ مَنۡ أَرَادَ بِأَهۡلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسۡجَنَ أَوۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٢٥﴾

او سره منډې وهلې دواړو دروازې ته او څيرې کړ (ښځې) کميس د دغه (يوسف) د شا له طرفه او مخامخ شول دوى دواړه مېړه (خاوند) د زليخا سره دروازې څخه، وويل (زليخا عزيز ته): چې نه ده جزاء د هغه چا چې اراده يې کړې ده په اهل ستا د بدۍ مګر دا چې بندي کړ شي، يا عذاب دردناک دى.

تفسير: وړاندې يوسف عليه السلام وو، چې ژر ور وپرانيځي، او د باندې لاړ شي، او وروسته زليخا د ده په تعاقب کې وه، اتفاقاً د يوسف عليه السلام د کميس وروستنى برخه د زليخا په لاس کې ولوېده، نو ټينګ يې ونيو، او خپل لوري ته يې راکش کړ، په دغه کش او کوک (راښکلو) کې کميس وشلېد، مګر يوسف عليه السلام په هر ډول چې وو له کوټې څخه د باندې ووت، نو له يوې خوا دوى دواړه سره وړاندې او وروسته په دروازه کې ورسېدل، او له بلې خوا د زليخا مېړه د مصر عزيز هم راورسېد، نو ژر تر ژره زليخا په خبرو جوړولو خپله خوله وپرانستله، زليخا الزام پر يوسف واړاوه، چې ده له ما سره د بدۍ اراده کړې وه، نو د داسې سړي سزا ښايي دا وي چې په بندي خانه کې وغورځاوه شي، يا بل کوم سخت هېداد (سزا) ورته وټاکلى شي.

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَن نَّفْسِي ۚ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ
وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَىٰ
قَمِيصَهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِن كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا ۚ
وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

وويل (يوسف) چې همدې طلب کړې دی له ما څخه لپاره د نفس څما (مراد خپل)، او شاهدي ورکړه (يوه تی رودونکي) له کورنۍ د زليخا څخه (داسې چې ای عزيزه وګوره) که وو کميس د يوسف څيري کړی شوی د مخې له خوا نو رښتيا وايي زليخا او دغه (يوسف) له دروغجنانو څخه دی. او که وو کميس د دغه (يوسف) څيري کړی شوی د شا له لوري؛ نو دروغ وايي زليخا او يوسف له رښتيا ويونکو څخه دی. نو کله چې وليد (عزيز) کميس د يوسف چې څيري شوی دی د شا له لوري؛ نو وويل (عزيز) چې بېشکه دغه (يو فريب دی) له فريبونو ستاسو ښځو څخه، بېشکه فريب ستاسو ښځو ډېر لوی دی. ای يوسف ! واوړه له دې کاره (او پټ د زليخا وساته، او بيا يې زليخا ته وويل) او مغفرت وغواړه ګناه خپلې ته، بېشکه چې ته يې له خطاکارانو.

تفسير: اوس نو يوسف عليه السلام ناچاره شو چې اصلي خبره ورښکاره کړي، چې زليخا اراده کړې وه چې څما نفس څما له واکه (اختياره) وباسي، زه وتښتېدم او ځان مي ترې وژغوره (بچ کړو)، دغه جګړه لا پای ته نه وه رسېدلې؛ چې د زليخا له کورنۍ څخه يو شاهد په عجيبې طريقې سره د يوسف عليه السلام په حق کې شاهدي ورکړه.

له ځينو روايتونو څنې معلومېږي، چې دغه شاهد يو تی رودونکی هلک وو، چې د الله تعالی په قدرت يې د يوسف عليه السلام د برائت او وجاهت عند الله ښکاره کولو لپاره په غږېدلو پيل وکړ.

او ځينې علماء وايي چې هلک نه وو، بلکه کوم پوه سړی وو، چې داسې يوه پته او نښه يې ور وښوده، والله أعلم.

که شاهد تی رودونکی هلک وو لکه چې په ځينو معتبرو روايتونو کې دي؛ نو په دې صورت هم دغه د يوه تي رودونکي وينا او داسې شاهدي ورکول چې په خاتمه کې د يوسف عليه السلام په حق کې مفيد شي؛ بالاستقلال د يوسف عليه السلام د صداقت دليل وو، د کميس له وړاندې يا له وروسته څيريدلو له شهادته په زائد ډول د يوې علامې او قرينې په شان ښايې وګڼلی شي.

او که کوم پوه سړي وو؛ نو په ښکاره سره داسې معلومېږي چې دی به په خارجي طريقې سره د حال په حقيقت مطلع شوی وي، مګر ده په نهايت پوهې په داسې يو اصول سره شاهدي ادا کړه، چې هغه د بې طرفانو په نزد هم ډېره معقوله وه، ځکه چې که سم د ښځې له دعوی سره (معاذ الله) يوسف عليه السلام د دې په لوري اقدام کړی وی؛ نو د ده مخ به د ښځې په لوري وه، نو ښکاره ده چې په دغه کش کوک کې د يوسف عليه السلام کميس به د مخې له لوري څيري شوی وو.

او که د يوسف عليه السلام وينا صحيحه ده چې ښځې زه خپل لوري ته بللم، او زه د دروازې په لوري وتښتېدم، او دې څما د نيولو په مقصد څما تعاقب وکړ؛ نو ښکاره خبره ده چې د ده کميس به د شا له لوري څيري شوی وي، ځکه چې په دغه صورت کې يوسف عليه السلام د دې په لوري له سره متوجه نه وو، بلکه هغې ته يې خپله شا ګرځولې په تېښته وو، په هر حال کله چې وليد شو، چې کميس د مخې له لوري نه، بلکه د شا له لوري څيري کړی شوی وو؛ نو عزيز وپوهېد چې دغه ګرد د ښځې مکر او فريب دی، يوسف عليه السلام هيڅ قصور نه لري، لکه چې ښکاره يې وويل؛ چې زليخا دغه ډک له فريبه چاره له هغه قسمه ده چې عموماً ښځې يې کوي.

نو عزيز له يوسف عليه السلام څخه استدعاء وکړه، چې څه تېر شوي دي؛ هغه هېر کړه ! او وروسته له دې نه د دې خبرې ذکر مه کوه ! چې د سختې رسوايۍ او بدنامۍ موجب دی، او زليخا ته يې وويل: چې له يوسف عليه السلام څخه يا له الله تعالی د خپل قصور معافي وغواړه ! چې باليقين همدا ستا قُصور دی.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

او وويل يو څو ښځو (له خواصو د پاچا) په ښار (د مصر) کې چې: ښځه د عزيز طلب کوي مريي خپل له نفس د ده (مراد خپل)، په تحقيق څيري کړې ده پرده د زړه د دې ښځې له جهته د محبت (د يوسف يعني ننوتلی دی محبت د يوسف په غلاف د زړه د زليخا کې)، بېشکه مونږ خامخا وينو زليخا په ګمراهۍ ښکاره کې (چې خپل مېړه (خاوند) لري او مريي پسې ګرځي).

تفسير: يعني ورو ورو د ټول ښار په ښځو کې داسې ويناوې شروع شوې، چې د عزيز ښځه پر خپل ځلمي کنعاني غلام مفتونه او مينه شوې ده، او غواړي چې ويې لمسوي، او پر خپل ځان يې وغولوي، او د هغه نفس د ده له واکه وباسي، د دې مريي مينې د هغې د زړه په منځ کې ځای نيولی دی، حال دا چې د داسې يوه معزز منصبدار ښځې دغسې يو حرکت ډېره د شرم خبره ده، چې دا پر خپل مريي مينه شي، او ترې خپل نفساني مقصد وغواړي، ځمونږ په فکر په دغې معاملې کې زليخا په علانيه غلطۍ او ښکاره ناپوهۍ کې ده.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

نو کله چې واورېد (زليخا غيبت) مکر (فرېب) د دوی؛ نو ولېږه (زليخا يو څوک) دغو (طعنګرو ښځو) ته او تيار يې کړ دغو ښځو ته مجلس (يا مېلمستيا يا بالښتونه چې ډډې پرې واچوي) او ور يې کړې هرې يوې ښځې ته له دغو نه چوړکی، او وويل (زليخا يوسف ته): راووځه په دوی (نو راووت)، نو کله چې وليد دوی دغه (يوسف)؛ نو ډېر لوي ښايسته يې وموند (هک پک پاتې او ځانونه ترې هېر شول)، او غوڅ يې کړل لاسونه خپل او وويل دوی: پاکي ده الله ته (له عجز او نقصانه چې داسې صورت يې هم جوړ کړی دی) نه دی دغه انسان، مګر پرښته ده عزتمنده.

تفسير: د ښځو دغو ويناوو ته ځکه مکر فرېب وايي، چې د مکارانو په شان به يې پټې پټې خبرې کولې، او پر زليخا به يې بد ويل، ګواکې دوی د خپلې پاکۍ او عفت اظهار کولو، حال دا چې يوسف عليه السلام د بې مثال حسن او جمال شهرت چې د هرې ښځې غوږونو ته رسېده؛ نو هغوی به د ده په ليدلو پسې کړېدې او ترپېدې او پرې ويلېدې.

هيڅ بعيد او لرې نه دی چې زليخا د طعنو او تنقيد کوونکو اصلي د زړه مقصد همدا وي، چې زليخا په قهر کړي، او داسې يوه حرکت ته يې تياره کړي، چې د يوسف عليه السلام د ملاقات او ليدلو سبب وګرځي، يا د زليخا په زړه کې د هغه نفرت واچوي، او هغوی د خپل ځانونو په لوري د هغه د مائل کېدلو موقع را پيدا کړي.

او دا هم ممکن دي چې زليخا په دغې معاملې کې له ځينو ښځو سره د زړه خبرې کړې وي، او هغوی د دې د دغو پټو او د زړه خبرو د ساتلو په ځای هغه برسېره کړې وي، او په تنقيد او پيغور ويلو به يې لاس پورې کړی وي، په هر حال د دوی د دغو خبرو او اترو څخه په لفظ د «مکر» سره په تعبير کولو کې دغه ټول احتمالات موجود دي.

﴿اَرۡسَلَتۡ اِلَيۡهِنَّ﴾ الآيه ـ «نو ولېږه زلېخا يو څوك دغو طعنګرو ښځو ته»، يعني ښځو ته يې بلنه وكړه، او مېلمستيا ته يې راغوښتې، او يو مجلس يې ترتيب كړ، چې د هغه د ماكولاتو او خوړو په منځ كې ځينې خواږه داسې هم وو، چې په چړوكيو سره ګرېدل، يا پوټكي به يې ترې لرې كېدل، لكه چې د خوړو ګردې (ټولې) مېوې او نورې د دوى په مخ كې واوښتلې شوې، او په ښه ترتيب سره كېښودى شوې، او د هرې يوې ښځې په لاس كې يوه يوه چړوكى وركړه شوه، څو د تراشولو وړ (لايق) شيانو په خوراك كې د بلې ښځې د انتظار له كلفته بې غمه وي، كله چې دغه ګرد (ټول) شيان يې جوړ او پوره ترتيبات يې ونيول، يوسف عليه السلام ته چې هم هغلته چېرې نژدې موجود وو؛ غږ يې وكړ چې دلته راشه، په مجرد د راتلو د هغه پر ګردو (ټولو) مېلمنو ښځو باندې د برېښنا په شان يو تاثير او حركت پيدا شو، او ښځې د يوسف د حُسن او جمال له دغې يو ناڅاپي ننداره څخه بيخي بې هوشې او بې حواسې شولې، او د بېهوشۍ په حال كې د مېوو په ځاى يې خپل لاسونه پرې كړل.

قَالَتۡ فَذٰلِكُنَّ الَّذِىۡ لُمۡتُنَّنِىۡ فِيۡهِ‌ ؕ وَلَقَدۡ رَاوَدْتُّهٗ عَنۡ نَّفۡسِهٖ فَاسۡتَعۡصَمَ‌ ؕ وَلَئِنۡ لَّمۡ يَفۡعَلۡ مَاۤ اٰمُرُهٗ لَيُسۡجَنَنَّ وَلَيَكُوۡنًا مِّنَ الصّٰغِرِيۡنَ ﴿۳۲﴾

نو وويل (زلېخا دغو ښځو ته) دا همغه ځلمى دى چې ملامته كړې ومه تاسو زه په (محبت د) ده كې، او خامخا په تحقيق طلب كړى وو ما له ده له نفسه د ده؛ نو ځان يې وساته (او ځما مطلب يې ونه كړ)، او قسم دى خامخا كه ونه كړي هغه څه چې امر كوم زه ده ته؛ نو خامخا به بندي (قيد) كړى شي هرومرو (لازماً) او خامخا شي به دى له ذليلانو (په دې بنديخانه كې).

تفسير: اوس زلېخا موقع وموندله چې د ښځو د هغو طعنو او تشنيعو غشي بېرته پر هم دوى ورغوځار كړي، ګواكې په دغه وخت كې ﴿فَذٰلِكُنَّ الَّذِىۡ لُمۡتُنَّنِىۡ فِيۡهِ﴾ په ويلو سره د يوسف صفت وكړو، د دې ټولنې د رنګ او وضعيت له ليدلو سره څنې زلېخا بيخي ځان له لاسه وركړ، او د هغې پېښې ګرد واقعات يې په ښكاره ډول سره ټكي په ټكي وويل چې: «بېشكه ما غوښت چې د دې كنعاني ځلمي زړه په لاس راوړم، مګر دغه د پاك الله بنده په داسې ډول سره خپل ځان له ما څنې وژغوره (وساته) او لاس يې له ما څنې وونيخه، چې زه ورته حقه حيرانه يمه، او د هغه د عفت او طهارت او قوت بيان تاسې ته له سره نشم كولى» ګواكې الله تعالى د ګرد ښار د خواصو ښځو په ټولنه كې د يوسف عليه السلام د عصمت او عفت كمال او د نزاهت او طهارت ثبوت يې ور وړاندې كړ.

﴿وَلَئِنۡ لَّمۡ يَفۡعَلۡ﴾ الآيه ـ د زلېخا مقصود په دغو خبرو او اترو كې لږ څه نورو ښځو ته د خپلې معذورۍ او نامرادۍ اظهار وو، څو د هغوى زړه خوږې او همدردي حاصله كړى شي، او لږ څه په تحكمي ډول په وېرولو سره د يوسف عليه السلام مرعوبيت وو، چې هغه ووېرېږي او وروسته له دې نه د زلېخا په مراد او مطلب كار وكړي.

كله چې دغو ښځو يوسف عليه السلام ته وويل چې امر ومنه د مولاګى خپلې، كه نه بندي (قيدي) كېږې، او رېړونه (تكليفونه) به تېروې.

قَالَ رَبِّ السِّجۡنُ اَحَبُّ اِلَىَّ مِمَّا يَدۡعُوۡنَنِىۡۤ اِلَيۡهِ‌ ۚ وَاِلَّا تَصۡرِفۡ عَنِّىۡ كَيۡدَهُنَّ اَصۡبُ اِلَيۡهِنَّ وَاَكُنۡ مِّنَ الۡجٰهِلِيۡنَ ﴿۳۳﴾

نو وويل (يوسف): اى ربه ځما ! بندي خانه ډېره خوښه ده ځما له هغه كاره چې بولي دا ښځې ما هغه كار ته، (اى الله وګرځوې مكر، فرېب د دوى له مانه)، او كه ونه ګرځوې ته له ما څنې مكر فرېب د دې ښځو؛ نو ميلان به وكړم زه دوى ته، او بيا به وګرځم (په سبب د دغه ميلان) له جاهلانو.

تفسير: معلوميږي چې زلېخا د غه د مايوسۍ غوصې، او د مظلوميت ډکې وينا د دې پر نورو هم جنسانو او سيالانو خپل پوره اثر وغورځوه، يا لا له پخوا د دوی په منځ کې سره څه خبرې او اترې به هم شوې وې، په هر حال ليکلي دي، چې په دغه وخت کې ګردو ښځو د يوسف عليه السلام په پوهولو باندې داسې ژبې وپرانستلې: «چې تاته لازم دي، چې د خپلې دغې محسنې او سيدې مېرمنې خبره ومنې ! آخر ته ولې پر دغې غريبې باندې ظلم او تېری کوې؟ او ښايي چې دغې خبرې ته هم ښه فکر وکړې، چې د دغو غاړه غړولو او خبرو نه منلو نتيجه به تاته خامخا ربړونه اومصيبتونه دروړاندې کړي، او بل هيڅ يوه ګټه درته نه رسوي».

نو يوسف عليه السلام په پوره عزم او استقامت د الله تعالی له درباره غوښتنه او دعاء کوله چې: «يا اله العالمينه ! ما د دوی له مکرونو او فريبونو ځنې وژغوره (وساته) ! که په دغې سلسلې کې ماته بندي کېدل راپېښيږي؛ نو زه په ډېرې خوشالۍ سره هغې بنديګرۍ ته د معصيت پر ارتکاب ترجيح ورکوم، که ته ځما لاس ونه نيسې؛ نو وېرېږم چې زه به بې عقله شمه، او د دوی دغو لمسولو ته به څه تمايل وکړم».

فَٱسۡتَجَابَ لَهُۥ رَبُّهُۥ فَصَرَفَ عَنۡهُ كَيۡدَهُنَّۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

نو قبوله کړه ده ته رب د ده (دا دعا) نو ويې ګرځولو له ده څخه فرېب د دوی، بېشکه الله هم دی ښه اورېدونکی ښه عالم دی (په ګردو افعالو).

تفسير: يعنې دی يې په عصمت او عفت په پوره ډول سره ثابت قدم او مستقيم کړ، او د هيڅا مکر او فرېب پرې ونه چلېد، او هيڅ اثر يې پرې ونه کړ.

﴿إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ﴾ يعنې د ګردو دعاوې ښې اوري، او ترې ښه خبردار او پوه دی، شاه صاحب ليکي: «ظاهرا معلوميږي چې دی پخپلې غوښتنې او دعاء سره بندي شوی دی، ليکن الله تعالی د ده دومره دعا قبوله فرمايلې ده، چې د هغوی فرېب يې ترې دفع کړی، نور بندي کېدل د ده په قسمت کې وو، انسان لره ښايي چې د وېرې په وخت کې د خپل ځان لپاره بدې ونه غواړي، او پوره د نېکۍ سوال دې کوي، اګر که هر څه چې کيږي خو همغه چې په قسمت کې ليکلی شوي دي»، په ترمذي شريف کې راغلي دي چې له يوه سړي څخه رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه دعاء واورېده: «اللهم إني أسألك الصبر» «ای الله ! زه له تانه صبر غواړم»، رسول الله مبارک وفرمايل: «سألت الله البلاء فاسأله العافية» «تا له الله تعالی ځنې د بلاء طلب وکړ؛ ځکه چې صبر خو پر بلاء کيږي؛ نو ترې عافيت وغواړه».

ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّنۢ بَعۡدِ مَا رَأَوُاْ ٱلۡأٓيَٰتِ لَيَسۡجُنُنَّهُۥ حَتَّىٰ حِينٖ ﴿٣٥﴾

نو بيا ښکاره شو دوی ته (يعنې عزيز او تابعانو د عزيز ته) وروسته له هغه چې وليدل دوی دلائل (د پاکۍ د يوسف) چې خامخا په بندي خانه کې به واچوي هرومرو (خامخا) دی تر يو وخت پورې (چې قطع شي خبرې د خلقو، پس بندي کړ شو يوسف).

تفسير: يعنې سره له دې چې د يوسف عليه السلام د برائت او نزاهت ډېر دلائل يې ليدلي وو؛ بيا هم دوی په دغه کې مصلحت وليد، چې تر يوې مودې پورې يوسف عليه السلام بندي کړي، څو عام وګړي او خلق داسې وګڼي چې همدغه يوسف پړ وو، او همغه کمبخته ښځه بې سببه بدنامه شوه، ګواکې هغه تخويف او وېرول چې د زلېخا له لوري په بنديتوب سره ورکړی شوي وو؛ په سر ورسول شو.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَآ إِنِّيٓ أَرٰىنِيٓ أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ الْأٰخَرُ إِنِّيٓ أَرٰىنِيٓ أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا
تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۦٓ ۖ إِنَّا نَرٰىكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

او ننوتل له ده سره په زندان کې دوه ځلميان، وويل يو له دې دواړو: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې نچوړوم انګور لپاره د شرابو، او وويل هغه بل چې: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې بار کړې مې دي د پاسه په سر خپل ډوډۍ چې خوري مرغان له هغې، خبر کړه ته مونږ په تعبير د دې (هر يوه خوب)، بېشکه مونږ وينو تا له نيکو کارانو (له بنديانو سره، يا د بنديخانې، يا له ښو علماوو د تعبير څخه).

تفسير: يعنې په هم دغو ورځو کې دوه ځلمي بنديان هم په بندي خانه کې واچول شول، چې له دوی څخې يو د مصر د پاچا ډوډۍ پخوونکی او بل يې ساقي وو، او دواړه په دغه الزام چې پاچا ته د زهر ورکولو اراده يې درلوده بنديان شوي وو، په بندي خانه کې د يوسف عليه السلام د مروءت، امانت، رښتيا ويل، ښه اخلاق، زيات عبادت کول، ښه معرفت، ښه تعبير، له خلق الله سره زړه سوی او نورو محاسنو شهرت او آوازه وه، دغه دواړه بنديان هم له يوسف عليه السلام سره ډېر مأنوس (روږدي) شول، او د ډېر محبت او اخلاق اظهار به يې ورته کولو، يوه ورځ دغو دواړو خپل خوبونه ور اظهار کړل.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقٰنِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِۦ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ۚ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّيٓ ۚ إِنِّي
تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُم بِالْأٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُونَ ﴿٣٧﴾

وويل (يوسف) چې: لا نه به وي راغلی تاسې ته طعام چې روزي درکوله شي تاسې ته هغه (طعام) مګر چې خبر به کړم تاسې په تعبير د دې خوب پخوا له راتلو (د دې طعام) تاسې ته، دا تعبير له هغه علم نه دی چې ښوولی دی ماته رب ځما، بېشکه ما پرينښې مي دی دين د هغو خلقو چې ايمان نه راوړي پر الله، او حال دا چې دوی په آخرت هم دوی کافران کېدونکي دي.

تفسير: يوسف عليه السلام ړومبی هغوی ته تسلي ورکړه، چې هرومرو د دغو خوبونو تعبير تاسې ته ډېر ژر معلوميدونکی دی، او له دغو هرو ورځو خوړو څخه د مخه چې تاسې ته درکول کيږي، هغه به زه دروښيم، ليکن د خوب د تعبير کولو څخه د مخه يوه ډېره ضروري او مفيده خبره در اوروم، او هغه دا ده چې دغه د تعبير علم او نور ماته له کومه ځايه حاصل شوی؟ نو په ياد يې ولرئ چې زه کوم کسب ګر کاهن يا منجم نه يم، بلکه ځما د علم سرچينه ربّاني وحيه او الهام دی، چې ماته پاک الله دغه علم او کمال ځکه راښوولی دی، چې ما د همېشه لپاره د کافرانو او باطل پرستانو دين او ملت پرې اينبی دی، او د خپلو پلرونو او نيکونو د ابراهيم، اسحاق او يعقوب غونډې انبياوو او مرسلانو د توحيد پر دين ځم، او د هغوی لاره مې ځانته غوره کړېده.

ځمونږ له ګردو خبرو څخه لويه او مقدسه د نظر مطمح همدغه خبره ده، چې د دنيا هيڅ يو شيز په هيڅ يوه درجه له پاک الله سره شريک ونه ګرځوو، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې، نه په افعالو کې، نه په ربوبيت او معبوديت کې، يواځې د هغه په حضور کې سر ښکته کوو، او له هغه سره محبت لرو، او پر هغه باندې توکل او اعتماد کوو، او خپل مرګ او ژوندون او نور ټول همغه پاک الله ته ورسپارو.

په هر حال يوسف عليه السلام مناسبه موقع ليدلې په نهايت مؤثر ډول سره دغو بنديانو ته د ايمان او توحيد په جانب ترغيب او تشويق ورکړ، د انبياوو همدغه کار او عادت دی، چې د دعوت او د حق د تبليغ هيڅ يوه مناسبه موقع له

لاسه نه ور کوي، يوسف عليه السلام وليد چې د دغو قيديانو زړونه ځما په لوري متوجه دي، او هم له ما سره مانوس شوي دي، او د بنديګرۍ په مصيبت کې ګرفتار دي، ښايي چې لږ پاسته او نرم شوي به هم وي، راشه ! په دغه وخت کې ته دې د تبليغ الحق او د دعوت د فرائضو په ادا کولو سره فائده ترې واخله ! ړومبی دوی ته ديني خبرې وروښيه، بيا يې د خوب تعبير ووايه ! دغه تسلي يې خو ورته لا له پخوا څخه ورکړې وه، چې د دوړی تر وخت پورې تعبير به درمعلوميږي، څو دوی د پند او نصيحت له اوريدلو څخه ځانونه ونه باسي، او ښه غوږونه ورته کيږدي.

وَاتَّبَعۡتُ مِلَّةَ اٰبَآءِيۡۤ اِبۡرٰهِيۡمَ وَاِسۡحٰقَ وَيَعۡقُوۡبَ‌ؕ مَا كَانَ لَـنَاۤ اَنۡ نُّشۡرِكَ بِاللّٰهِ مِنۡ شَىۡءٍ‌ ؕ ذٰلِكَ مِنۡ فَضۡلِ اللّٰهِ عَلَيۡنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰـكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا يَشۡكُرُوۡنَ ۝٣٨

او متابعت کړی دی ما د دين د پلرونو خپلو چې ابراهيم او اسحاق او يعقوب دي، نه ښاييږي مونږ ته چې شريک ونيسو په الله پورې، هيڅ شی په هيڅ ځيز کې، دا (توحيد) له فضل د الله دی پر مونږ باندې او پر نورو خلقو، وليکن زيات له خلقو شکر نه وباسي (په دې راتلو د انبياوو).

تفسير: يعني ځمونږ خالص توحيد او په ابراهيمي ملت باندې ځمونږ قايم پاتې کېدل نه يواځې ځمونږ په حق کې بلکه د ګرد جهان په حق کې فضل او رحمت دی، ليکن افسوس دی چې ډېر کسان د الله تعالی د دغه لوی نعمت قدر نه کوي، لازم خو داسې وو چې د پاک الله احسان يې منلی وی، او د توحيد په سمه او صافه لاره تللي وی، او بالعکس د کفران او شرک او عصيان لاره يې نه وی غوره کړې، حال دا چې دوی بالعکس د ناشکرۍ، شرک او عصيان لارې خپل ځانونو ته غوره کوي.

يٰصَاحِبَىِ السِّجۡنِ ءَاَرۡبَابٌ مُّتَفَرِّقُوۡنَ خَيۡرٌ اَمِ اللّٰهُ الۡوَاحِدُ الۡقَهَّارُ ؕ ۝٣٩

ای دواړو ملګرو ځما د زندان ! آيا معبودان او پالونکي متفرق (تار په تار) غوره دي که (هغه) الله (غوره دی چې) يو دی (بې له شريکه په الوهيت کې)؟ ډېر قوي غالب دی.

مَا تَعۡبُدُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِهٖۤ اِلَّاۤ اَسۡمَآءً سَمَّيۡتُمُوۡهَاۤ اَنۡتُمۡ وَاٰبَآؤُكُمۡ مَّاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنۡ سُلۡطٰنٍ‌ ؕ اِنِ الۡحُكۡمُ اِلَّا لِلّٰهِ‌ ؕ اَمَرَ اَلَّا تَعۡبُدُوۡۤا اِلَّاۤ اِيَّاهُ‌ ؕ ذٰلِكَ الدِّيۡنُ الۡقَيِّمُ وَلٰـكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا يَعۡلَمُوۡنَ ۝٤٠

عبادت نه کوئ تاسې غير له الله مګر د څو نومونو چې نومونه مو ايښي دي د هغو تاسې او پلرونو ستاسې، نه دی نازل کړی (رالېږلی) الله په (عبادت د) هغوی کوم برهان حجّت سند، نه دی حکومت (د هيچا) مګر خاص د الله دی، امر يې کړی دی په دې چې عبادت مه کوئ تاسې مګر د همده، دا (عبادت د ده) دين دی سم (او حق دی ښکاره) وليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په لاره حقه).

تفسير: يعني خوشې چټې (بېکاره) بې سنده او بې ځايه له خپل ځانه څه نومونه مو ايښي دي، چې تر هغو لاندې د يوې ذرې په اندازه هم څه حقيقت نشته، او تاسې د همدغو تشو نومونو عبادت کوئ، او تش يې په نامه سره معبود بولئ، په داسې جهل او نادانۍ ښايي چې سړی وشرميږي، يعني له قديمه راهيسې د انبياوو عليهم السلام په ژبو دغه حکم مو لېږلی دی چې د پاک الله په عبادت کې بل هيڅوک مه شريکوئ ! ﴿وَسۡـَٔلۡ مَنۡ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِكَ مِنۡ رُّسُلِنَاۤ اَجَعَلۡنَا مِنۡ دُوۡنِ الرَّحۡمٰنِ اٰلِهَةً يُّعۡبَدُوۡنَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف (۴۵) آيت (۴) رکوع) يعني د خالص توحيد په لاره کې هيڅ يوه لوړه ژوره نشته، سم صاف سړک دی، چې پر هغه باندې د تللو په وسيله انسان بې له وېرې په اطمينان تر الله تعالی پورې رسيږي، ليکن ډېر کسان له حماقته يا تعصبه پر داسې سمې خبرې هم نه پوهيږي.

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا ۖ وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِن رَّأْسِهِ ۚ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾

اى دوارو ملګرو څما د بنديخانې ! هر چې يو له تاسې دوارو (دى، چې د پاچا ساقي دى)؛ نو وبه څښوي مالك بادار خپل ته شراب (لكه د پخوا په شان)، او هر چه دا بل (د پاچا خبّاز)؛ نو په دار به شي نو خوري به مرغان (غوښې) له سره د ده، فيصله شوى دى كار هغه چې په هغه كې فتوى او تعبير غوښت تاسې له ما څخه.

تفسير: د تبليغ د فرض له اداء كولو څخه وروسته يوسف عليه السلام د دوى د خوبونو تعبير وفرمايه، هغه چې په خوب كې پاچا ته شراب ورڅښولي دي، د هغه تعبير همدا دى چې دى به په وېښتيا كې هم بيا خپل پاچا ته شراب ورڅښوي، او هغه بل چې په خوب كې يې ليدلي چې له پاسه د ده له سره مرغان ډوډۍ خوري، د هغه مطلب دا دى چې پر دار باندې خېژولى كيږي، او څناوران د ده د سر پوستكى هم شكوي او خوري به يې، د قضا او قدر فيصله همدغه ده، چې هغه له سره ببرته ګرځېدونكې نه ده، د هغې خبرې پوښتنه چې تاسې كوله، هغه مې ورو ښوله، دغه بالكل يوه قطعي او يقيني او پرې كړى شوې خبره ده، چې په كې له سره تخلف نشي كېدى، لكه چې همداسې وشو، ساقي د زهرو ورڅښولو له تهمته بيخي پاك او بريء ووت، او نانوايي د خپل جرم په سزا غرغره او په دار ځوړند شو.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾

او وويل يوسف هغه يوه ته چې يقين يې درلود چې بېشكه دى خلاصېدونكى دى له دې دوارو نه (چې ساقي دى) چې: ياد كړه (مظلوميت څما) په نزد د مالك خپل (چې خوشې مې كړي له بنده)؛ نو هېر كړ شيطان يادول د يوسف هغه بادار خپل ته، نو پاتې شو يوسف په بندي خانه كې څو كاله (يعنې اوه كاله).

تفسير: دلته ظن د يقين په معنى دى لكه چې په ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُوا رَبِّهِمْ﴾ كې دى، يعني يوسف عليه السلام د دغو دوارو په منځ كې د هغه په نسبت چې متيقن وو چې بريء كېدونكى دى، كله چې له بندي خانې څخه ووت وويل: چې د پاچا په مخكې څما يادونه هم وكړه، چې داسې يو بې قصوره سړى د كلونو كلونو راهيسې په بندي خانې كې پروت دى، د مبالغې هيڅ ضرورت نه دى، څما كوم حال او احوال چې تا پخپلو سترګو ليدلي دي؛ كټمټ (هوبهو) همغه ووايه !.

﴿فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ﴾ الآيه ـ يعني شيطان د دغه خلاص شوي بندي په زړه كې مختلفې وسوسې او خيالات وغورځول، او داسې يې غافل كړ چې د خپل دغه لوى محسن «يوسف عليه السلام» تذكره يې تر كلونو كلونو پورې ونه كړه، او له سره يې په ياد هم پاتې نشو، او بالنتيجه يوسف عليه السلام څو كاله نور هم په بندي خانه كې پاتې شو.

له ډېرو مدتونو څخه وروسته كله چې پاچا يو خوب وليد، چې د هغه په تعبير باندې هيڅوك ونه پوهېدل؛ نو دلته د دغه سړي (ساقي) يوسف په ياد شو، لكه چې وروسته راځي: ﴿وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ﴾ الآيه ـ د هېرولو نسبت د شيطان په لوري ځكه وكړ شو، چې د وساوسو او د نورو د القاء ذريعه ده، چې دنسيان سبب ګرځي، د موسى عليه السلام د سفر ملګري هم ويلي وو: ﴿وَمَا أَنسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾ (١٥ جزء د الكهف سورت (٦٣) آيت (٩) ركوع).

ليکن په هر شر کې الله تعالی کومه د خير خوا هرو مرو (خامخا) ږدي، دلته هم اګر که د نسيان نتيجه د بنديګرۍ د تطويل په صورت راڅرګنده شوه؛ خو بيا هم د شاه صاحب د نکتې له پيدا کولو سره سم داسې يو تنبيه ورته وشوه، چې يو نبي لره نه ښايي چې تش په ظاهري اسبابو او وسائلو زړه وتړي، بلکه ابن جرير او بغوي او نورو له ځينو اسلافو څخه نقل کړې دی چې هغوی د ﴿فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ﴾ ضمير د يوسف عليه السلام په لوري راجع کړی دی، ګواکې ﴿اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ﴾ هغه بندي ته ويل چې خپل بادار ته څما ذکر وکړه ! حال دا چې پر ده لازم وو چې د ګردو ظاهري اسبابو او وسائلو سره يې پخپله هم د پاک الله په دربار کې خپل عرض او غوښتنه کوله.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ ۖ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾

او وويل پاچا (وروسته له اوو کلونو): بېشکه ما وليدلې په خوب کې اووه غواوې څربې چې خوري دې (څربو غواوو لره) اوه نورې خوارې غواوې، او (بيا مې وليدل) اوه وږي شنه او نور اووه مې وليدل وچ (چې پر دغو شنو لمدو ورتاو شول)، ای ډلې د درباريانو ! فتوی (تعبير) راکړئ تاسې ټول ماته په دې خوب څما کې که يئ تاسې چې د خوب تعبير کولی شئ.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾

نو وويل (دغو درباريانو): دا ګډوډ (تخيلي) خوبونه دي، او نه يو مونږ په تعبيرونو د خوشې خيالي خوبونو باندې پوهېدونکي.

تفسير: معلومېږي چې هغه خلق له دې فن څخه جاهلان وو، نو ځکه د خپلې ناپوهۍ په اقرار کې وشرمېدل، او داسې يوه خبره يې جوړه کړه چې دا له سره خوب نه بلکه خوشې چټي (بېکاره) او پرېشان خيالات دي، چې ډېر کله انسان ته د خوب په حالت کې داسې ګډوډ خيالات او چرتونه ورپېښېږي، چې له سره د دقّت او اعتناء وړ او لايق نه دي، او نه مونږ د داسې خوبونو په تعبير کې څه علم لرو، ځکه چې دغه د علم التعبير تر اصولو لاندې نه راځي.

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

او وويل هغه سړي چې خلاص شوی وو له هغو دواړو (يعني ساقي) او په ياد يې شو (يوسف) پس له ډېرې مودې چې زه به خبر کړم تاسې په تعبير د دې خوب؛ نو ولېږئ تاسې ما (يوسف زنداني ته).

تفسير: اوس د خوب په سلسله کې د هغه ساقي چې له بنديګرۍ څخه خوشې شوی وو يوسف عليه السلام په ياد کې راغی، ده پاچا او نورو واکوالانو (وزراوو) او اهل دربار ته يې وويل: که ماته لږ څه تر بنديخانې پورې د تللو اجازه راکړه شي؛ نو زه به ډېر ژر د دې خوب ډېر صحيح تعبير تاسې ته راوړم، په بنديخانه کې يو مقدس پرښته صورت بزرګ شته، چې په علم التعبير کې ډېر ماهر دی، ممکن دی چې ده به د خپل خوب قصه هم هغوی ته کړې وي، زه د دغه تعبير لپاره د ده خدمت ته حاضرېږم، وروسته له دې نه چې ورته اجازه ورکړه شوه؛ نو د پاچا ساقي د يوسف عليه السلام په خدمت کې مشرف شو، او داسې عرض او غوښتنه يې ورڅخه وکړه:

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّيٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾

اى يوسفه ! اى ډېره رښتينه ! تعبير دخوب راکړه مونږ ته په اوو غواوو څربو کې چې وخوري دې څربو لره اووه (نورې) خوارې غواوې، او په اوو وږيو شنو کې، او اوو نورو وچو وږيو کې (چې له هغو شنو چاپېر دي) ښايي چې زه بېرته لاړ شم (سره له تعبيره) خلقو ته (چې پاچا او درباريان يې دي) لپاره د دې چې دوی پوه شي (په تعبير د خوب د پاچا او قدر ستا).

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِي سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

وويل (يوسف) چې کرئ به تاسې (هر قسم فصل) اووه کاله پرله پسې په ډېر زيار (کوښښ) سره ډېر، نو هر هغه چې ورېبل تاسې نو پرېږدئ هغه غله په وږي خپل کې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې يې خورئ (نو هغومره قدر ترې پاک کړئ). بيا به راشي وروسته له دغو (اووه کلونو ودانو) اووه نور (کلونه) سخت چې وبه خوري (اهل د دې اوو سختو کلونو) هغه غلې چې پخوا ذخيره کړې وي تاسې لپاره د دې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې ساتئ (يې تخم ته). بيا به راشي وروسته له دې (کلونو د قحط) يو کال (چې پنځلسم به وي) چې په هغه کې به فرياد رسي وکړه شي د خلقو (په غلو او بارانونو) او په دې کې به ونښېځي (نچوړ کړي) خلق (مېوې او غوړې داني).

تفسير: يوسف عليه السلام د خوب د تعبير په ورښوولو کې نه څه ځنډ (ايسارتيا) وکوله، او نه يې کوم شرط ورته کېښود، او نه يې هغه سړی شرمنده کړ، چې ته مې وروسته له دغومره کلونو اوس ولې خبر اخلې؟ له دې نه د انبياوو عليهم السلام د اخلاقو اندازه له ورا معلومېږي، بيا هغه يواځې د خوب تعبير غوښتی وو، مګر ده درې شيان ورعطا کړل: تعبير، تدبير، تبشير.

د يوسف عليه السلام د کلام حاصل دا دی، چې اووه غټې څربې غواوې او اووه شنه وږي هغه اووه کلونه دي چې په کې پرله پسې متواتر خوښۍ او هوسايي (ارام) به وي، د ځمکو حاصلات به ډېر کيږي، حيوانات او نباتات به ډېره ترقي او وده کوي، وروسته له دې نه به اووه کلونه قحط راځي، چې په هغه کې به هغه ګردې پخوانۍ ذخيرې خوړلې کيږي، او بيخي به يې په پای رسوي، يواځې د راتلونکي کال د تخم شيندلو لپاره به لږ څه پاتې کيږي، دغه اووه کاله همغه خوارې غواوې او وچ وږي دي چې څربې غواوې او شنه وږي به خوري، او ختم کوي يې.

د تعبير ښوولو په ضمن کې يوسف عليه السلام د شفقت او زړه سوی او رحم علی خلق الله لامله د يوه تدبير تلقين هم وفرمايه، چې په ړومبنيو اوو کلونو کې هغه ښه او ډېر حاصلات په لاس ورځي، ښايي چې په ډېر حفاظت سره يې وساتئ، او په کفايت شعارۍ سره يې ذخيره وکړئ، هومره غله مو چې د خوړلو او کرلو لپاره پکارېږي؛ هغه بېله کړئ، او لږ لږ يې په ډېر احتياط سره خورئ، او نورې غلې همغسې په خپلو وږيو کې پرېږدئ، چې له چنجيانو او نورو مضره وو حشراتو څخه په ښه شان سره وساتلې شي، او د اوو کلونو حاصلات د ځوارلسو کلونو په کار ورشي، که داسې ونه کړئ؛ نو له قحط او غم سره به مو مقابله ډېره ګرانه وي.

د دغه تعبير او تدبير ښوولو څخه وروسته يې هغوی ته يو بشارت هم واورا وه، چې غالباً به ورته د وحيې په وسيله معلومه شوي وي، يعنې وروسته له اوو كلونو قحطۍ څخه كوم كمال چې راځي؛ په هغه كې به د الله تعالی له خوا ستاسې فرياد رسی كيږي، او ښه پربمانه بارانونه به اوري، (فصلونه، غلې، دانې او نور محصولات به په ډېر افراط سره پيدا كيږي، له انګورو (كورو) خُرما او نورو نښېځونكو (نچوړونكي) شيانو څخه به خلق شراب جوړوي، دغه وروستنی خبره يې د سائل له حاله سره موافقه وكړه، ځكه د ده كار همدغه وو.

وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِى بِهِۦ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُ ٱلرَّسُولُ قَالَ ٱرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ٱلَّٰتِى قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾

او وويل پاچا: راولئ تاسې ماته دغه (يوسف)، نو كله چې راغی دغه (يوسف ته) استازی (د پاچا) وويل يوسف چې: بېرته لاړ شه ! مالك بادار خپل ته نو پوښتنه وكړه چې څه حال وو د ښځو هغو چې غوڅ كړي يې وو لاسونه خپل، بېشكه چې رب ځما په كيدونو (مكرونو) د دوی ښه خبردار دی.

تفسير: پاچا پخوا له دې نه د خپل ساقي د تذكرې په اثر د يوسف عليه السلام معتقد شوی وو، اوس چې داسې موزون او په زړه پورې تعبير او د رعاياوو خواخوږې او زړه سوی او ښه تدبير يې واورېد، نو د يوسف علم، فضل، عقل، پوهې، ښه اخلاق سخت د پاچا په زړه ولوېد، او على الفور يې امر صادر كړ چې: «داسې پوه سړی دې ژر تر ژره ځما حضور ته راحاضر كړ شي، چې زه يې زيارت وكړم، او ترې مستفيد شم، او سم د ده د مرتبې او قابليته سره يې عزت وكړم».

قاصد سم له لاسه دغه شاهي پيغام د يوسف عليه السلام په خدمت كې ورساوه، مګر د يوسف عليه السلام په نظر د ده د ديني او اخلاقي وضعيت برتري او صفايي له ډېر اعلا الأعلى دنيوي عزت او وجاهت څخه هم ډېر لوړ او مهم وو، دی ښه پوهېده چې د نبي الله په نسبت د خلقو ډېره لږه بدګماني هم د هدايت او ارشاد په كارونو كې ډېر زيات اشكال او سخت ضرر پېښولی شي، كه زه د پاچاهي فرمان په اثر په پټه خوله له بندي خانې څخه ووځم، او د هغه تهمت په سلسله چې زه له كلونو كلونو راهيسې د قيد او بنديګرۍ ذلت تېروم دهغه په قطعي ډول استيصال ونشي؛ نو ډېر امكان لري چې ډېر ناواقفه خلق به ځما د عصمت په نسبت څه تردد او شبهه ولري، او حاسدان به څه مهال (وخت) وروسته له همدغو بې اصلو اثراتو څخه بيا استفاده وكړي، بيا به كومه حيله او پلمه راته جوړه كړي.

نو د دغو مصالحو لامله يوسف عليه السلام د پاچاهي حكم په امتثال كې چالاكي ونه كړه، بلكه د نهايت صبر او استقلال مظاهره يې وكړه، او قاصد ته يې وويل: چې ته دې خپل بادار ته لاړ شه، او ترې پوښتنه وكړه چې: «آيا تاسې ته د هغو ښځو څه حقيقت معلوم شوی دی چې د مېلمستيا په موقع كې يې خپل لاسونه پرې كړي وو»، يوسف عليه السلام ته د هغو ښځو نومونه او پېژندګلو به له كومه معلوم وي، او داسې خيال به يې كړی وي چې دغسې مهمې (خاص) واقعې به هرومرو خپل عمومي شهرت حاصل كړی وي، نو ځكه د هغې واقعې يو ممتاز جزء د لاسونو پرې كول يې ظاهر كړه، او پاچا ته يې توجه وركړه، چې د دغې مشهورې او معروفې قصې تفتيش او تحقيق وكړي، غالبا اوس به هغه ښځې تاسې ته دغه خبره درڅرګنده كړي، چې تقصير د چا دی؟.

د صحيحينو شريفينو په حديث كې نبي كريم صلى الله عليه وسلم د صدّيق يوسف ستاينه په دغو الفاظو سره فرمايلې ده: «لو لبثت في السجن ما لبث يوسف لأجبت الداعي»، «كه زه دومره مدت بندي پاتې كېدم چې يوسف عليه السلام بندي پاتې وو، نو د بلونكي اجابت به مې كړی وه، يعنې فوراً به ورسره تلم»، محققين وايي چې په دې

کې د يوسف عليه السلام د صبر تحمل او تعريف او په لطيف رنګ سره د ده د کامل عبوديت اظهار د رب العزّت په دربار کې دی.

لنډه يې دا چې ساقي راغی او پاچا يې له ګردې ماجرا څخه پوره خبردار کړ، نو پاچا هغه ښځې سره له زليخا راحاضرې کړې او:

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوءٍ ۚ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾

وويل (پاچا هغو ښځو ته) چې څه حال وو ستاسې کله چې تاسې طلب کړ (او فريب مو ورکاوه) يوسف ته لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (نو ميلان يې وکړ تاسې ته؟ که نه)، وويل ټولو ښځو: پاکي ده الله ته، نه يو پوهيدلي مونږ په دغه (يوسف) باندې له هيڅ بدی، وويل ښځې د عزيز چې: اوس ظاهر شو حق (رښتيا خبره) ما طلب کړی وو په فريب لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (چې خپل مراد ترې واخلم) او بېشکه يوسف خامخا له صادقينو (رښتينو) څخه دی.

تفسير: باچا د پوښتنې عنوان داسې غوره کړ، چې ګواکې دی له دې پېښې نه لا له پخوا څخه خبر دی، څو دوی د باچا په مخکې دروغ ويلو ته ځغرد (کوښښ) ونه کړي، او هم د يوسف عليه السلام د صبر، تحمل او استقامت اثر به پرې لوېدلی وي ، چې هغه بې د برائت له اظهاره له بندي خانې څخه وتل نه خوښوي.

او په ﴿إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ﴾ فرمايلو سره د دوی کيد راښکاروي، او له بل لوري ساقي او نورو به اصلي واقعات ده ته اورولي وي، چې له هغو څخه به هم د يوسف عليه السلام نزاهت او د ښځو د مکائدو تاييد په لاس ورغلی وي.

د ګردو ښځو له متفقه شهادت څخه وروسته پخپله زليخا هم په صاف ډول سره اقرار وکړ، چې قصور څما دی، يوسف بيخي رښتين دی.

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

دغه (پوښتنه مې څکه وکړه) چې پوه شي (عزيز) چې بېشکه ما خيانت نه دی کړی د ده سره په پسې شا هم، او بېشکه چې الله نه برابروي کيد مکر د خيانتګرانو (او په مقصد يې نه رسوي).

تفسير: يعني دغومره تحقيق او تفتيش د دې لامله وکړ شو، چې د نبوت عصمت او ديانت بالکل ښکاره شي، او ګرد خلق سره وپوهېږي چې د خائنانو او دغابازانو فريب ته الله پاک بری نه ورکوي، لکه چې د دغو ګردو ښځو فريب ونه چلېدو، او بالآخر حق، حق او پخپل ځای ودرېد.

کله چې له دغو خبرو څخه يو قسم تکبر او غرور معلومېده په عمل خپل باندې؛ نو وويل يوسف عليه السلام لپاره د دفعې د دغې چې:

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي ۚ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾

او زه نه پاکوم نفس خپل (په دې شان چې نه کوي ميل بدي ته څکه چې) بېشکه نفس خامخا ډېر امر کوونکی دی (هر وخت) په بدی سره مګر هغه (نفس) چې رحم مهرباني پرې کړي وي رب څما چې بېشکه رب څما ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: خرنګه چې یوسف علیه السلام په خپل برائت باندې ډېر زور غورځولی وو، لکه چې پخوا مو ولیکل امکان یې درلود چې کوم سطحي سړی هغه ته په فخر او ناز او غرور او اعجاب سره تشبیه ورکړي؛ نو ځکه یوسف علیه السلام په خپله خپل نزاهت حقیقت څرګند (ښکاره کړ)، چې زه پر خپل دغه عصمت څه فخر او غرور نه کوم، او نه پر خپل طهارت اعتماد کولی شم، دا محض د پاك الله رحمت او اعانت دی، چې یو نفس له بدۍ څخه منع کوي، همدغه خصوصي رحمت د انبیاوو علیهم السلام کفیل او ضامن دی، که نه د انساني نفس کار عموماً د بدۍ په لوري ترغیب ورکول وو، که د الله تعالی خصوصي توفیق او لاس نیونه نه وئ؛ نو څما نفس به هم د نورو بشریه وو نفوسو په شان وئ.

په ﴿إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ سره یې اشاره وکړه کله چې «نفس امّاره» توبه وکړي، «نفس لوّامه» ګرځي، نو الله د ده ګرد پخواني تقصیرات ښښي، بلکه ورو ورو پخپلې مهربانۍ سره یې د «نفس مطمئنه» تر درجې پورې رسوي.

تنبیه: حافظ ابن تیمیه او ابن کثیر (رحمهما الله تعالی) او نور له ﴿ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ﴾ څخه تر ﴿غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ پورې د زلیخا مقوله دروي، یعنې زلیخا د ﴿أَنَا رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ﴾ اقرار وکړ، او ویې ویل چې: په دغه اقرار او اعتراف سره زه عزیز ته د دغې خبرې ورڅرګندول (ښکاره کول) غواړم، چې ما د عزیز په غیاب او نشتوالي کې کوم لوی خیانت نه دی کړی، بېشکه د یوسف علیه السلام لمسولو ته مې اراده کړې وه، مګر څما دغه مراودت پر یوسف علیه السلام باندې هیڅ کوم اثر ونه غورځاوه.

﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾ ﴿٥٤﴾

او وویل پاچا چې راولئ (تاسې ای مقربینو څما) ماته دغه (یوسف) چې خالص کړم دغه لپاره (د کارونو) د ځان خپل (یعنې څما به مشیر خاص وي)، نو کله چې خبرې وکړې (باچا) له دغه (یوسف) سره، وویل (باچا) چې: بېشکه ته نن ورځ په نزد څمونږ خاوند د مرتبې امانتګر یې.

تفسیر: باچا یې څه لا له پخوا څخه معتقد شوی وو، کله یې چې بالمشافهه خبرې ورسره وکړې، نو بیخي یې مخلص او معتقد شو، او حکم یې ورکړ، چې له نن ورځې څخه وروسته تاسې له مونږ سره په ډېر عزت او احترام ډېر معتبر او پتیالی (عزتمند) اوسېږئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي چې: «اوس یې د عزیز سره علاقه پرې کړه، او دی یې خپل مصاحب وګرځاوه».

﴿قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ﴾ ﴿٥٥﴾

وویل (یوسف علیه السلام باچا ته) چې: مقرّر کړه ما پر خزانو د ځمکې (د مصر) بېشکه زه ښه ساتونکی (د اموالو) ښه پوه یم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوائدو، نو پاچا یوسف ته د خزائنو کنجي ګانې وروسپارلې، او د سلطنت ټول اختیارات یې ورته وکړل).

تفسیر: یعنې د دولت حفاظت هم په پوره ډول سره کولی شم، او د هغه د عوائدو او مخارجو له ذرائعو او له حسابه او کتابه هم ښه باخبره او واقف یم، یوسف علیه السلام پخپله خوښه او غوښتنه د نقدي او د جنسي او د حاصلاتو د ځمکې اداري امور په خپل لاس کې واخیستل، څو په دغه وسیله سره عامو خلکو ته پوره ګټه ورسولی شي، خصوصاً په راتلونکي قحط کې په ډېر ښه انتظام او سلوك سره د مخلوقاتو خبر نیونه وکړی شي، او د حکومت مالي وضعیت په ښه ډول سره ټینګ او مضبوط وساتلی شي، له دې نه ظاهرېږي چې انبیاء علیهم السلام دنیوي عقل هم پوره لري، او دغه هم څرګنده شوه، چې د خلائقو د خدمت لپاره مالیاتي په چارو کې لاس وهل د نبوّت له مقامه یا د عظمت له شان سره مخالفت نه لري.

كه يو سړی سره له نېک نيتې داسې وګڼي، چې د هغه منصب لپاره زه اهل يم، او له نورو څنې به دغه کار په ښه شان سره نه جوړيږي، نو دغه د مسلمانانو د خير غوښتلو او نفع رسولو له امله كه د هغه غوښتنه يا مطالبه وكړي؛ كولی يې شي.

د عبد الرحمن بن سمرة (رضي الله تعالى عنه) له يوه حديثه معلوميږي «هر څوک چې پخپله د امارت طالب شي؛ نو د هغه بار د ده پر اوږو باندې اچولی كيږي» (او غيبي اعانت ورسره مدد او مرسته نه كوي)، او دغه په هغه وخت كې ده چې دغه طلب محض نفس پاللو او د جاه او د لوړوالي د خوښولو او نورو دنيوي اغراضو په بناء وي، والله أعلم.

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او په مثل د دغه (مذكوره نعمت او احسان) ځای (قدرت) وركړ مونږ يوسف ته په ځمكه (د مصر) كې، چې ځای به يې نيوه (يعني اوسېده) له دغې ځمكې څخه هر چېرته چې به يې خوښه وه، رسوو مونږ رحمت نعمت خپل هر چاته چې اراده وفرمايو مونږ، او نه ضايع كوو مونږ اجر (بدل) د محسنانو (نيكو كارانو).

تفسير: يوسف عليه السلام هر چېرې چې غوښته ښكته كېده، او هر هغه شی يې چې زړه غوښته به يې تصرف كاوه، ګواكې «ريان بن وليد» په نامه سره باچا وو، او په حقيقت كې يوسف عليه السلام پاچاهي كوله.

وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

او خامخا اجر (بدل) د آخرت خير (ډېر غوره) دی (له دنيوي اجره) هغه كسانو ته چې ايمان يې راوړی دی، او وو دوی چې پرهېزګاري يې كوله (له شرک او فواحشو).

تفسير: هر هغه چې د نېكۍ او ښېګڼې (فائدې) لاره غوره كړې ده؛ الله تعالى هغه ته په دنيا كې كه اراده وفرمايي د هغه خوږه ثمره وركوي، اعم له دې چې ثروت (مالداري) وي يا حكومت ـ عيش وي يا عشرت، خوږ ژوندون يا لذت، قلبي غنا وي يا قناعت، نو يوسف عليه السلام ته دغه ګرد شيان ورعنايت فرمايلي شوي وو، پاتې شول د آخرت اجرونه؛ هغه يو ايماندار او پرهېزكار ته هلته له دنيوي اجرونو څخه خورا (ډېر) بهتر اجرونه ور په برخه كيږي.

شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليكي: «دغه جواب شو د هغه سؤال چې د ابراهيم عليه السلام اولاده په څه ډول له شام څخه مصر ته راغله، او بيان وشو چې ورونړو په څه ډول سره يوسف عليه السلام له كوره لرې وغورځوه؟ چې خوار او ذليل شي، او الله تعالى څرنګه ورته عزت وبانښه، او پر ملک يې واک او اختيار وركړ؟ او همداسې ځمونږ محبوب رسول محمد صلى الله عليه وسلم سره هم وشو».

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾

او راغلل ورونه د يوسف (له كنعانه مصر ته) نو راننوتل په دغه (يوسف) باندې پس وپېژندل (يوسف) دوی، او دوی دغه (يوسف) لره ناپېژندونكي وو (په سبب د حجاب يا اوږدوالي د زمانې).

تفسير: په «موضح القرآن» كې دي، كله چې يوسف د مصر پر مملكت خپلواک او مختار شو، نو سم له همغه خوب سره په اوو وړومبنيو كلونو كې يې ښه وداني وكړه، او د ګردو ځمكو غلې او دانې يې راغونډې كړې،

او ذخیره یې کړې، بیا د قحط په اوو وروستنیو کلونو کې یو متوسط نرخ یې وټاکه، او هغه به یې پر مصریانو او نورو پردیسیانو برابر پلورلې (خرڅولې)، مګر پردیسیانو ته یې سړي په سر له یوه اوښ بار (څټې) څخه زیات نه ورکاوه.

نو په دغه وسیله سره خلق الله له قحط څخه نجات وموند، او د باچاهۍ خزانه ډکه شوه، او په هر لوري کې دغه انګازه خوره شوه، چې غله په مصر کې ارزانه ده، نو ځکه د ده ورونه هم د غلې د پېرودلو لپاره مصر ته راغلل، د دوی هیئت او قیافه او وضع او قطع کې دومره تغییر او تبدیل نه وو شوی، دلته یوسف به هم پرله پسې د خپلو ورونو پوښتنه او پلټنه کوله، او وروسته له هغه ځای د رسېدلو څخه د دوی د نامه او د نسبې پوښتنه به یې هم کړې وي، لکه چې د سلاطینو او اعیانو ملاقات کې عموماً دغه اصول جریان لري، لکه چې په ځینو تفاسیرو کې راغلي دي، چې هغوی یوسف علیه السلام ته خپل نوم او صفات بیان کړل، څرنګه چې یوسف علیه السلام د بېلتون په وخت کې ډېر وړوکی وو، او هم د ده د ورونو فکر او خیال دې لوري ته نه تلو، چې ګوندې دا به یوسف علیه السلام وي، او نه له غټانو او باچاهانو څخه عام خلق داسې جرأت کولی شي، چې له دوی ځنې د هغوی د نامه نسب او نورو شیانو پوښتنې وکړي، نو ځکه دوی یوسف ونشو پېژندلی.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

او کله چې تیار کړ (یوسف) دوی ته اسباب د سفر د دوی نو وویل (یوسف ورونو خپلو ته) چې راولئ تاسې ماته هغه ورور ستاسې چې له پلار ستاسې دی ! آیا نه وینئ تاسې چې بېشکه زه پوره درکومه پیمانه او زه غوره د مېلمستیا ورکوونکو یم.

تفسیر: یوسف علیه السلام د خپلو ورونو ښه مېلمستیا عزت اومدارات وکړه، او د سړي په سر یو اوښ غله یې دوی ته ورکړه، د دغه عالي اخلاق او خاصې مهربانۍ د لیدلو په اثر وایې، چې دوی داسې غوښتنې وکړې چې ځمونږ یو علاتي ورور (بنیامین) ځمونږ د سپین ږیري غمجن پلار له لوري د ده د خدمت او تسکین لپاره په (کنعان) کې پاتې دی، ځکه چې د ده بل عیني ورور یوسف علیه السلام چې پر پلار بې اندازې ګران وو، ډېره موده پخوا له دې نه په کومې بېدیا کې هلاک دی، که د (بنیامین) د برخې غله هم مونږ ته مرحمت وکړی شي؛ نو ډېره مهرباني به وي، یوسف علیه السلام وفرمایل چې: په دې ډول سره د غائب حصه ورکول له اصوله مخالف دي، ځکه چې زه ورکوم بار په شمار د انسانانو، نه په شمار د حیواناتو، کله چې تاسې بیا راځئ نو (بنیامین) هم له خپله ځانه سره راولئ، نو هلته به د هغه برخه هم تاسې ته درکوله کېږي، تاسې ځما د اخلاقه او د مېلمانه پاللو څخه بالمشاهده خبر شوي یئ، چې زه پوره ورکومه پیمانه، او بېرته نه نیسم حق د هیچا، نو آیا وروسته له دې نه تاسې ته د خپل وړوکي ورور په راوستلو کې څه تردّد او اندېښنه پېښېدلی شي؟ بلکه هیڅ تردد او اندېښنه له سره مه کوئ، او له ځانه سره یې راولئ !.

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

نو که رانه وست تاسې ما ته دغه (علاّتي ورور خپل) نو له سره نشته پیمانه (د غلې) تاسې ته ما سره، او مه رانژدې کېږئ تاسې بیا ماته (په مصر کې).

تفسیر: یعني که هغه ورور مو له خپله ځانه سره را نه وست؛ نو داسې ګڼلی شئ چې تاسې دروغ وایئ، او خلاف الأصول د یوه اوښ څټه وړل مو مقصد دي، نو د هغه په سزا کې وروسته له دې نه نه یواځې ستاسې برخې سوځي، بلکه ما ته یا ځما په مملکت کې ستاسې د راتګ اجازه هم سلب کېږي.

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾

وويل دوی: ژر به په کوښښ سره غواړو دی له پلاره د ده، او بېشکه مونږ خامخا کوونکي یو (د دې کار).

تفسیر: یعنې اگر که له پلاره د هغه بېلتون (جدایي) ډېر مشکل دی، خو بیا هم مونږ کوښښ کوو، چې خپل پلار په یو تدبیر سره خوښ او راضي کړو، هیله (امید) شته چې په یو ډول په دغه مقصد کې بری ومومو.

وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

او وویل (یوسف) مریو (پیمانه کرو) خپلو ته چې: کېږدئ هغه پنگه (ثمن) د دوی په بارونو د دوی کې په پټه سره، ښایېږي چې دوی وپېژني دا (پنگه خپله او احسان ځما) کله چې بېرته لاړ شي دوی اهل خپل ته، ښایېږي چې دوی به بیا بېرته راشي (او را به ولي ورور ځما).

تفسیر: یعنې کومه پنگه (سرمایه) چې دوی ورکړې وه، او د هغې په بدله کې یې غله پېرودلې وه، حکم یې ورکړ چې هغه دې هم په پټه سره د دوی په اسبابونو کې بېرته کېږدي، څو کله چې بېرته خپل کورته وررسېږي، او اسبابونه پرانیځي؛ نو وگوري چې له غلې سره د هغوی پنگې (سرمایې) هم بېرته ورکړی شوي دي، چې بیا دوهم ځل راتگ ته زیات ترغیب او تشویق ور پیدا شي، او پخپلو زړونو کې ووايي، چې داسې کریم النفس باچا چېرې پیدا کېږي، او ممکن دي چې د قیمت د نه پیدا کېدلو له سببه بیا دوی د مصر له راتگه واوړي، او که پنگه یې په لاس وي؛ نو هرومرو به بیا راځي، نو ځکه یې هغه پنگه ورمسترده کړه.

ځیني وايي چې: یوسف علیه السلام له خپلو ورونړو څخه د غلې قیمت اخیستل له مروته او کرمه لرې لیده، نو ځکه یې بېرته ورمسترده کړ.

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾

نو کله چې بېرته وگرځېدل دوی پلار خپل ته؛ نو وویل دوی: ای پلاره ځمونږ! منع کړی شوې ده له مونږ نه پیمانه (که راسره لاړ نشي «بنیامین») نو ولېږه له مونږ سره ورور ځمونږ چې پیمانه واخلو (هم د ده او هم خپله) او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له مضراتو).

تفسیر: یعنې د یوسف علیه السلام په شان د ده په نسبت اندېښنه او تردد مه کوئ، اوس مونږ پخپله وېرېدلي او هوښیار شوي یو، او په پوره ډول سره به د ده حفاظت کوو.

قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾

وویل (یعقوب): آیا امینان کړم تاسې په بنیامین (هم بلکه نه مو شم امینان گرځولی په ده باندې په هیڅ شان سره) مگر (په دې شان سره) لکه چې امینان کړي مې وئ تاسې پر ورور د ده (یوسف) پخوا له دې نه، نو الله خیر (ډېر غوره) دی له جهته د ساتنې او همدی دی ډېر مهربان د ټولو مهربانانو.

تفسیر: یعنې همدغه د ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ الفاظ تاسې د یوسف د بیولو په وخت کې هم ویلي وو، نو بیا به زه ستاسې پر دغې وعدې څرنگه اعتبار کولی شم، هو اوس شدید ضرورت دی، چې له هغه څخه اغماض (چشم پوشي) نشي کېدلی، نو

ځکه له تاسو سره د هغه تلل حتمي دي، نو زه يې پر پاک الله سپارم چې همغه الله يې پخپل حفاظت او مهربانۍ کې روغ رمټ وساتي، او ما يوسف عليه السلام له بېلتون څخه وروسته له بل مصيبت څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ۖ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي ۖ هَٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

او کله چې پرانستل دوی بارونه خپل؛ وموندله دوی پنګه (سرمايه) خپله چې بېرته رالېږلې شوې وه دوی ته، نو وويل دوی: ای پلاره ځمونږ! څه به (لا زيات احسان) غواړو مونږ؟ دا ده هغه پنګه (سرمايه) ځمونږ چې بېرته رد کړی شوې ده مونږ ته، او (بيا ځو چې) غله راوړو اهل خپل ته، او ساتو به ورور خپل او زيات به راوړو بار د اوښ (يعنې د بنيامين برخه) دا (يو بار د اوښ) پيمانه ده اسانه.

تفسير: يعنې د داسې اسانې پيمانې پرېښودل نه دي په کار، په هر ډول چې کيږي (بنيامين) له مونږ سره پرېږدئ چې لاړ شي.

ځينو د ﴿ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ﴾ اشاره د هغې غلې په لوري کړې ده، چې پخوا يې راوړې وه، او «يسير» يې د «قليل» په معنی اخيستی دی، يعنې هغه غله چې پخوا له دې نه راوړې شوې ده؛ هغه د حاجت په اعتبار لږه ده، او د دې قحط په زمانه کې تر کاله پورې به بس کيږي؟ لهذا ضرور دي چې په هر ډول سره چې کيږي، ښايي چې مونږ بيا لاړ شو، او د ګردو برخې له ځانه سره راوړو.

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾

وويل (يعقوب خپلو ځامنو ته): له سره به ونه لېږم هغه (بنيامين) له تاسې سره تر هغه پورې چې راکړئ تاسې ماته عهد محکم د الله (په دې خبره) چې خامخا بېرته به راولئ ماته هرومرو دی مګر که چاپېروالی وکړ شي پر تاسې باندې (چې مړه يا مغلوب شئ)؛ نو کله چې ورکړه دوی دغه پلار ته وعده محکمه خپله؛ نو وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته) چې: الله په هغه څه چې وايو يې مونږ وکيل (شاهد) دی.

تفسير: يعنې که د الله تعالی له تقدير سره کومه داسې حادثه ور د مخه شوه، چې په هغې کې تاسې ګرد سره پړه او مغلوبان شوئ، او د نجات هيڅ يوه لاره درپاتې نشي، نو هلته زه هيڅ نشم ويلی، هو! سم له خپله توانه او مقدوره تر خپل ژوند پورې د بنيامين په حفاظت کې څه قصور مه کوئ، سره د دې پوخ عهد او پيمان اخيستلو او قسمونو يادولو د زيات تاکيد او اهتمام په ډول يې وفرمايل: ﴿قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ يعنې هغه عهد او پيمان چې مونږ په دغه وخت کې کوو، هغه ګرد پاک الله ته سپارو، که چا په هغه کې څه خيانت يا بد عهدي وکړه؛ نو همغه الله به يې په سزا رسوي.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَا أُغْنِي عَنكُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ ۖ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

او وويل (يعقوب) له شفقته: ای ځامنو ځما! مه ننوځئ تاسې (مصر ته) له دروازې يوې (چې نظر وانخلئ) او ننوځئ (دوه دوه يا درې درې) له دروازو بېلو بېلو څخه، اونشم دفع کولی زه له تاسې

نه له (قضا) د الله نه هيڅ شی، نه دی حکم (په قضا سره) مګر خاص الله ته دی، خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او هم په همده باندې نو توکل دې وکړي توکل کوونکي.

تفسير: يعقوب عليه السلام ته داسې خيال پيدا شو چې د يوه پلار يوولسو وجيهه وو او ښايسته وو ځامنو په يوه خاص شان او اجتماعي هيئت سره په ښار کې ننوتل، خصوصاً وروسته له هغه ښه سلوکه چې د مصر د عزيز يوسف عليه السلام له لوري له هغوی سره شوی وو، او خلقو هغه مشاهده کړی وو؛ داسې يو شی دی، چې د هغه په لوري د عمومو سترګې هرومرو اړولې کيږي، «العين حقّ» نظر لګېدل هم يو حقيقت لري.

يعقوب عليه السلام خپلو ځامنو ته له بده نظره او د حسد او نورو مکروهاتو د ژغورنې لپاره دغه ظاهري تلقين وفرمايه، چې سره تيت او پرک (منتشر) شئ، او په معمولي حيثيت سره د ښار له مختلفو دروازو څخه ننوځئ، نه چې خامخا د عوام الناسو له جانبه تاسې نظر شئ، او له دې سره يې متصل دغه وفرمايل چې: د کومې چارې او تدبير په کولو سره هم هيڅوک د قضا او قدر فيصلې نشي ګرځولی، په ګردو کائناتو کې يواځې د پاک الله حکم چليږي، ځمونږ دغه ګرد انتظامات د الله تعالی د حکم په مقابل کې بېکاره دي.

هو ! تدبير او چاره لټول هم د هغه په حکم سره کولی شي، ځکه چې هغه يې راجائز درولي دي، انسان ته لازم دي چې خپل د ژغورنې او ساتنې تدبير وکړي، مګر اعتماد او توکل دې يواځې پر پاک الله ولري، ګواکې دغه خبره يې خپلو ځامنو ته واوروله، چې تاسې هم ځما په شان د زړه له کومي (منځ) د الله تعالی پر حفاظت متوکلان اوسئ، او تش په تدابيرو مه غره کېږئ. !.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِي عَنْهُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا ۚ وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

او کله چې ننوتل دوی (مصر ته) له هغه ځايه چې امر کړی وو دوی ته پلار د دوی (چې له مختلفو دروازو ننوځئ !)؛ نه وو دغه ننوتل له بېلو بېلو دروازو چې دفع کړي له دوی نه قضا د الله څخه هيڅ څيز، ليکن يو حاجت چې په نفس د يعقوب کې وو اداء يې کړ هغه، او بېشکه دغه (يعقوب) خامخا خاوند د پوهې وو په سبب د دې چې خبردار کړی وو مونږ دی، ليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په دې چې اوړي تقدير په تدبير).

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ ۖ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

او کله چې ورننوتل دغه (وروڼه) پر يوسف نو رانژدې يې کړ خپل ځان ته ورور خپل (بنيامين) وويل (يوسف په پټه بنيامين ته): زه يقيناً هم دا زه يم ورور ستا (يوسف) نو مه خفه کېږه په هغو کارونو چې وو دوی چې کول يې (پخوا له مونږ سره).

تفسير: يوسف عليه السلام (بنيامين) سره ممتازه معامله وکړه، او په پټه يې دی پوه کړ، چې زه ستا حقيقي ورور (يوسف) يم، هغه مظالم چې پر مونږ دغو علاتي وروڼو کړي دي، چې زه يې له پلاره جلا (جدا) کړم، او په کوهي کې يې وغورځولم، او زه يې مريي خرڅ کړم، او ځمونږ پلار او نور يې ځما د فراق په صدمو کې مبتلا کړل، يا اوس د دې لوري د راتلو په وخت کې چې له تا سره کومه سختي کړېده، له دغه خبرو څخه له سره مه خفه کېږه، اوس وخت رارسېدلی دی، چې ځمونږ دغه ګرد غمونه غلط او پورته او ورک شي، او وروسته له سختيو پاک الله تعالی مو راحت عزت او پت را په برخه کړی.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾

نو کله چې تیار یې کړل دوی ته اسباب د سفر د دوی؛ نو کېښوده جام د اوبو څښلو (د باچا پټ) په بار د ورور خپل کې، نو غږ وکړ غږ کوونکي: او (خلقو د) قافلې! (ودرېږئ چې) بېشکه تاسې خامخا غله یئ.

تفسیر: یعنې کله چې د یوسف علیه السلام په حکم د دوی غلې یې وربار کړې، او د سفر ګرد سامان یې ور تیار شو، نو یو جام د اوبو څښلو یې د خپل ورور (بنیامین) په اسباب کې کېښود (چې د زرو یا زبرجدو په جواهرو چړاو وو، بیا چې غله ډېره ګرانه شوه نو هغه یې پیمانه کړه) څه مهال (وخت) چې کاروان (جوپه) له ښاره د باندې ووته؛ نو پیره داران د هغه جام په لټولو پسې ولوېدل، بالآخر هغوی ته پر دغې قافلې شبهه پیدا شوه، څرنګه چې قافله ښایسته لرې تللې وه، نو پیره دارانو ورپسې نارې سورې کړې، چې ای کاروانیانو! ودرېږئ! چې تاسې یقیناً غله په نظر راځئ.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾

وویل (ورونړو د یوسف) او مخونه یې راواړول پر دغو (نوکرانو د یوسف) چې څه شی دی هغه چې تاسې ورک کړی دی (او لټوئ یې؟).

تفسیر: یعنې مونږ ولې خامخا غله بولئ؟ که ستاسې کوم شی ورک شوی وي؛ نو هغه راوښیئ مونږ خو چېرې لرې نه یو تللي، راشئ څمونږ مالونه او اسبابونه راولټوئ!.

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾

وویل دوی: ورکه کړې ده مونږ پیمانه د باچا، او دې هغه چا ته چې راېې وړه پیمانه بار د یوه اوښ، او زه په دې (بار) ضامن یم (چې ور یې کړم پیدا کوونکي ته).

تفسیر: پیره دارانو وویل چې: مونږ د باچا د اوبو څښلو جام یا د غلې پیمانه لټوو، چې ورک شوی دی، که کوم سړی یې بې له حیلې او حجّته راحاضر او راوړي؛ نو د اوښ د ځتې غَلّه به ورانعام او وروبښو، او زه یې ذمه وار یمه چې ور رسوم به یې.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾

وویل دوی: قسم دی په الله، خامخا په تحقیق پوهه یئ تاسې چې نه یو راغلي مونږ لپاره د دې چې فساد وکړو په ځمکه (مصر) کې، او هر ګز نه یو مونږ غلا کوونکي (د دې جام).

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِن كُنتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾

نو وویل (بیا دغو نوکرانو) چې څه به وي جزاء د هغه (جام یا د سارق) که (ښکاره) شوئ تاسې دروغجنان؟.

تفسیر: محافظینو وویل چې: تاسې خوشې چټي (ښکاره) خبرې ولې کوئ؟ اوس مونږ ستاسې کالي (جامې) او اسباب لټوو، که دغه مسروقه مال له تاسې ووت؛ نو بیا به څه ووایئ؟ او څه به وکړئ؟ او سزا به مو څه وي؟.

قَالُوْا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِیْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِی الظّٰلِمِیْنَ ﴿۷۵﴾

نو وویل (بیا ورونړو د یوسف) چې: سزا د دې (غلا نیول د) هغه چا دي چې وموندلی شوه (دغه پیمانه) په بار د ده کې؛ نو همدی دی سزا د هغه، همداسې سزا ورکوو مونږ ظالمانو (غلو) ته.

تفسیر: یعني دغه چې غل مریي کیږي د مال د خاوند؛ په ابراهیمي شریعت کې د غلو سزا وه، یعني له هر چا څخه چې د غلا مال ووځي؛ هغه به تر یوه کال پورې د غلام په حیثیت د مال د خاوند سره پاتې کیږي، د یوسف علیه السلام ورونړو سم له خپله شرعي قانونه سره بې له تأمّله د سزا ذکر وکړ، ځکه چې دوی پوره متیقن وو، چې مونږ غله نه یو، او نه د غلا مال امکان لري، چې له مونږ څخه ووځي، نو ځکه دوی په خپل اقرار سره ملزَم او ونیول شول، او بېرته د مصر ښار ته بوتلل شول، د باچا د دربار سره مخامخ بارونه یې ترې واړول.

فَبَدَاَ بِاَوْعِیَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِیْهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِّعَآءِ اَخِیْهِ ؕ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِیُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِیَاْخُذَ اَخَاهُ فِیْ دِیْنِ الْمَلِكِ اِلَّاۤ اَنْ یَّشَآءَ اللّٰهُ ؕ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ وَ فَوْقَ كُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ ﴿۷۶﴾

نو شروع وکړه (یوسف یا جارچي په لټولو د) بارونو د دوی ړومبی له باره د ورور د ده (لپاره د دفعې د تهمت، نو بیا یې ونه موند په هغو کې) بیا یې را وویستله دغه (پیمانه) له باره د (سکه) ورور خپل، همدارنګه چل ښوولی وو مونږ یوسف ته، نه وو دغه (یوسف) چې ونیسي ورور خپل په دین (قانون) د باچا (مصر) کې مګر چې اراده وفرمایله الله (دغه چل یې وروښود)، پورته کوو مونږ (په علم او حکمت سره) مرتبې د هر چا چې اراده وفرمایو مونږ، او له پاسه د هر خاوند د علم لوی عالم دی.

تفسیر: یعني د دغو ویناوو څخه وروسته محافظینو دوی د مصر عزیز یوسف ته بوتلل، او دغه ګرده پېښه یې ور واوروله، یوسف علیه السلام د تفتیش او تحقیق امر صادر کړ، ړومبی یې د نورو ورونړو د بارونو په سپړدلو شروع وکړه، او د دوی ځټې بسترې څورې او نور یې ولیدل، خو له دوی څخه هغه جام را ونه ووت، بالآخر د بنیامین د اسبابو د لټولو وار راغی، او هغه جام ترې راووت.

﴿كَذٰلِكَ كِدْنَا لِیُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِیَاْخُذَ اَخَاهُ﴾ الآیه - یعني د ده د ورونړو له ژبې څخه پخپله دغه خبره راووته، چې له هر چا څخه چې دغه مال ووځي، هغه غلام وګرځوه! نو پر هم دغې ونیول شو، که نه دغه خو د مصر د حکومت قانون نه وو، که داسې تدبیر نه کېده چې پخپلو اقرارونو کې راګېر شي؛ نو د مصري قانون له مخې هیڅ یو داسې کوم صورت چې د هغه له مخې د بنیامین د بېرته ستنولو (راواپس کولو) سند کېدی شو؛ نه وو موجود.

﴿نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ﴾ یعني د هر چا په نسبت چې اراده وفرمایي؛ حکمت او تدبیر ورښیي، یا په خپل لطیف تدبیر سره لوړتیا ورکوي، وګوره هغه ځلمیان چې په غلا سره یې له خپله پلاره یوسف غلا کړ، او په څو روپو یې وپلوره (خرڅ کړ)؛ نن د غلو په حیثیت د یوسف په مخ کې و لاړ دي، ښایي په دې ډول سره د دوی د پخوانیو غلطیو کفاره وي.

قَالُوٓا۟ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

نو وويل (ورونړو د يوسف): كه غلا وكړه دغه (بنيامين؛ نو هيڅ عجيبه نه ده، ځكه چې) پس په تحقيق سره غلا كړې وه (سكني) ورور د ده هم پخوا له دې نه، نو پټه وساتله دغه (خبره) يوسف په نفس خپل كې او ښكاره يې نه كړه (هغه خبره) دوى ته، وويل (يوسف پټ په خپل زړه كې) چې: تاسې ډېر بد يئ له جهته د مرتبې، او الله ښه عالم دى په هغه خبره چې تاسې يې بيانوئ (په حق د يوسف كې).

تفسير: دغه اشاره د يوسف عليه السلام په لوري ده، دوى د خپل پاكې ښوولو لپاره محض د ناحقه ويلو او عناد څرګندولو (ښكاره كولو) لپاره د «بنيامين» جرم پوخ كړ، او د دومره مودې له تېرېدلو څخه وروسته هم پر معصوم يوسف عليه السلام باندې د دروغو الزام اړولو څخه ونه شرمېدل.

مفسرينو په دغه موقع كې ډېرې قصې بيان كړې دي، چې د هغو په لوري د يوسف عليه السلام ورونړو د غلا لفظ كې اشاره كړې وه، او د هغوى دنقل حاجت دلته نشته.

﴿فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ﴾ الآيه ـ يعني سره د داسې سخت لفظ اورېدلو بيا هم يوسف عليه السلام خپل ځان ساته، ځكه چې د الله تعالى حكمت د دوى د پټې خبرې په څرګندېدلو او افشاء مقتضي نه وه، يوسف عليه السلام دغه خبره هم پخپل زړه كې پټه وساتله، او پخپل ځواب كې يې د دوى د اتهام حقيقت ور څرګند نه كړ، بلكه پخپل زړه كې يې وويل: ﴿أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ يعني بالعكس غله پر كوښوال خوله آچوي، او تاسې ما هم غل بولئ، حال دا چې تاسې داسې يوه غلا كړې ده، چې خپل ورور مو له پلاره غلا او ناحقه مو هغه په څو روپيو وېرېا سودا كړى دى، باقي ځما د غلا حال خو پاك الله ته معلوم دى.

ځينو مفسرينو له ﴿شَرٌّ مَّكَانًا﴾ الآيه ـ څخه داسې مطلب اخيستى دى؛ چې يوسف عليه السلام هغوى ته خطاب كوي، چې تاسې خورا ډېر بد خلق يئ، اوس خو مو وويل چې: ﴿وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ﴾ «مونږ له غلو څخه نه يو» اوس چې مو د يوه ورور له كاليو څخه هغه مال راڅرګند شو، هغه سره هغه بل بېګناه ورور يې هم ملوّث كوئ، الله تعالى ښه پوهېږي چې تاسې پخپلې دغې وينا كې تر كوم ځاى پورې رښتين يئ، همغه به تاسې ته د دغه غلط بيان سزا دركوي.

(كله چې يوسف عليه السلام «بنيامين» خپلو سړيو ته وركړ؛ نو ورونړه يې په زارۍ شول او)

قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

وويل دوى: اى عزيزه ! بېشكه ده لره يو پلار دى زوړ ډېر معمّر (چې پس له يوسفه له ده سره مينه كوي)، نو ونيسه يو له مونږه په ځاى د ده (يرغمل او دى راپرېږده)، بېشكه مونږ وينو تا له احسان كوونكو څخه.

قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾

وويل (يوسف عليه السلام ورونړو خپلو ته): پناه غواړو په الله پورې چې ونيسو مونږ (بېګناه) مګر هغه څوك چې موندلي دي مونږ اسباب خپل په نزد د هغه، (كه ونيسو په ځاى د هغه بل څوك)؛ نو مونږ به په هغه وخت كې خامخا له ظالمانو اوسو.

تفسير: يعني مونږ پر الله تعالى له دې نه پناه نيسو، چې بې له سببه د يوه په ځاى بل ونيسو، مونږ خو يواځې همغه سړى راستنوو (واپس كوو) چې له هغه سره مو خپل شيز موندلى دى، او هغه «بنيامين» دى، چې د عيني وروروليٰ لامله به له مونږ سره پاتې كيږي.

دلته هم د ﴿إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِندَهُ﴾ په ځاى «الا من سرق» نه دى ويلى، چې لنډه او مختصره وه، ځكه چې هغه له واقع څخه مخالفه وه، او كه د هغه په ځاى بل څوك ونيسو؛ نو ښېشكه چې مونږ ستاسې په فتوى كې خامخا له ظالمانو به اوسو په ابراهيمي دين كې، ځكه چې دى خو مونږ ستاسې په فتوى نيولى دى، يعنې كه د مجرم په بدله كې بل كوم بې قصوره ونيسو؛ نو ستاسې له خياله او قانونه مخالف او غلط له انصافه يو كار دى.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِي يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾

نو كله چې نااميده شول دوى له دغه (يوسف په نه قبلولو د سوال د خلاصي د بنيامين)؛ نو ګوښه (بېل) شول دوى په دې حال كې چې مشوره كوونكي وو (پخپلو منځونو كې)، ووېل مشر د دوى (په عمر كې يا په فكر كې): آيا نه پوهېږئ چې ښېشكه پلار ستاسې په تحقيق اخيستې وه له تاسې (په بېرته بيولو د بنيامين) سخته وعده له وعدو د الله (په حفظ د بنيامين كې او اوس دا حادثه راپېښه شوه)، او پخوا له دې نه تقصير كړى وو تاسې په حق د يوسف كې، نو له سره به زه نه خوځېږم له دې ځمكې (مصر) څخه تر هغه پورې چې اذن راكړي ماته پلار ځما (په رجوع سره كنعان ته) يا حكم وكړي الله ځما لپاره (په وتلو سره له مصره، يا په خلاصېدو د ورور ځما)، او همدغه (الله) ډېر غوره د حكم كوونكو دى.

تفسير: ﴿مَا فَرَّطتُمْ﴾ كې «ما» زائده ده، ځيني وايي: مصدريه ده، او كيږي چې موصوله شي، كله چې دوى له يوسف عليه السلام څخه دغه ځواب واورېد، او مايوس شول؛ نو له ډلې څخه ګوښې (بېل) شول، پخپلو منځونو كې يې سره مشوره وكړه، د اكثرو رأيه پر دغه قرار ونيوه، چې ښايي وطن ته بېرته لاړ شو، د دوى په منځ كې هغه ورور چې د عمر يا د عقل يا د نورو وجوهو په اعتبار مشر وو، ويې ويل چې: مونږ به خپل پلار ته په كومو سترګو او مخ سره مخامخ شو؟ چې هغه له مونږ څخه عهد اخيستى وو، او د هغه ځواب به څه ووايو؟ يو تقصير خو له مونږ څخه پخوا له دې نه د يوسف عليه السلام په معامله كې شوى دى، چې د هغه اثر تر نن ورځې پورې موجود دى، اوس كه مونږ (بنيامين) هم دلته پرېږدو، او ټول لاړ شو؛ نو ډېره سخته بې غيرتي او بې حميّتي به وي، نو واضح دې وي چې زه خو له سره له دې ځايه هيچېرې خوځېدونكى نه يم، تر څو چې خپل لوى آبا ماته د بېرته راتللو حكم راكړي، يا په دغه منځ د پاك الله تعالى له لوري بله كومه فيصله وشي، مثلا له تقديره ځما د مرګ نېټه پوره شي او مړ شم، يا په بل تدبير سره (بنيامين) ته نجات وركړم.

تنبيه: دغه ويونكى به غالبا همغه ورور وي، چې د يوسف عليه السلام په معامله كې يې ړومبى هم پسته مشوره وركړې وه چې ﴿لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ﴾.

ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾

بېرته لاړ شئ تاسې پلار خپل ته نو ووايئ (ورته) اې پلاره ځمونږ! په تحقيق ځوی ستا (بنيامين) غلا وکړه، او مونږ نه وو ويلی بل شی مګر هغه مو وويل چې پرې خبر وو (چې د باچا جام ووت له باره د ده)، او نه وو مونږ پټ کار لپاره ساتونکي.

تفسير: يعنې ما هم دلته پرېږدئ، او تاسې ګرد لاړ شئ او د خپل پلار په حضور کې عرض وکړئ، چې دغسې يوه واقعه راپېښه شوه، چې له سره يې توقع نه وه، او نه وو مونږ د پټ کار ساتونکي چې دغه جام پخپله بنيامين پټ کړی وو، او که بل چا د ده په بار کې ايښی وو؟.

شاه صاحب ليکي: «يعنې مونږ خو له تاسې سره پر خپلې پوهې قول او عهد کړی وو، او له دې نه نه وو خبر چې (بنيامين) به غلا کې نيول کيږي، يا مونږ له خپل دين سره سم د غله د نيولو او ساتلو لار وروښووله، او له دې نه نه وو خبر چې ځمونږ ورور پخپله غل دی».

وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا فِيْهَا ؕ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۸۲﴾

او پوښتنه وکړه پخپله د هغې قريې (د مصر يا بل کوم ورته نژدې کلي ځخه) چې وو مونږ په هغه کې او (پوښتنه وکړه) له هغه کاروانه چې مونږ مخ کړی وو (راغلي وو کنعان ته) په دغه (قافله) کې، او بېشکه خامخا مونږ صادقان يو.

تفسير: يعنې تاسې يو معتبر سړی ولېږئ، او له هغو کليو ځخه د دغې خبرې ښه تحقيق وکړئ، چې هلته دغه واقعه پېښه شوې ده، او اوس بېرته راغلي دي، نو تاسې ته به دغه خبره ښيخي ثابته شي، چې مونږ پخپله په دغې وينا کې بالکل رښتيني يو.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ؕ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ؕ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ بِهِمْ جَمِيْعًا ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿۸۳﴾

وويل (داسې نه ده چې تاسې يې وايئ) بلکه ښايسته کړی دی تاسې ته نفسونو ستاسې يو کار (چې اراده مو ورته کړې وه)، نو (اوس کار ځما) صبر دی بهتر، نژدې دی دا چې الله راولي ماته دوی ټول، بېشکه دغه الله جل جلاله هم دی دی ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د ﴿فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ﴾ ترجمه مفسرينو په څو ډوله سره کړې ده، چې د هغې نه دلته ځنې ذکر کيږي:

(۱): «پس ماته هغه صبر پکار دی، چې هيڅاته به څه نه وايم».

(۲): «نو صبر ځما ښه صبر دی».

(۳): «پس کار ځما صبر ډېر ښه دی»، د اول ځلې بې اعتبارۍ لامله دا ځلې هم يعقوب عليه السلام د خپلو ځامنو پر خبرو اعتبار ونه کړ، ليکن د نبي الله کلام کله دروغ کېدی شي، ځکه چې په واقع سره دغه خبرې د ده ځامنو له ځانه جوړې کړې، او پخپله يوسف هم د ده ځوی وو، کذا في الموضح، ګواکې د «لکم» خطاب د ځامنو د جنس په لوري وشو.

وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿۸۴﴾

او مخ وګرځاوه (یعقوب) له دغو (ځامنو خپلو) نه، او ویې ویل: أی افسوسه او غم ځما پر (بېلتون د) یوسف (راشه دغه دې وخت دی)، او تکې سپینې شوې دواړه سترګې د دغه (یعقوب) له غمه؛ نو دی ډک وو له قهره (او پټ ځغموونکی وو).

تفسیر: د دې نوي زخم له رسېدلو څخه د ده هغه پخوانی زخم بیا تازه شو، او بې اختیاره یې له خولې څخه دا چغه ووتله: ﴿يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ﴾ «های افسوس پر یوسف»، یعنې ای افسوسه ځما پر یوسف راحاضر شه دغه دې وخت دی، او تکې سپینې شوې دواړه سترګې د یعقوب علیه السلام له غمه، یعنې بې رونقه یا بې نوره شوې «علی اختلاف القولین»، پس دغه یعقوب ډک وو په زړه کې د قهره د ځامنو نه، خو وئ ځغملو او پټ یې وساتلو.

په حدیث کې راغلی دي: «نحن معاشر الأنبیاء أشد بلاء ثم الأمثل فالأمثل» یعنې د انبیاوو جماعت د پاک الله له جانبه په ډېرو سختو امتحانونو کې مبتلا کولی شي، بیا د امتحانونو ډېر اقسام دي، حق تعالی هر نبي سم له خپله حکمت او د ده له استعداد سره سم په هر امتحان سره یې چې اراده وفرمایي؛ اخته او مبتلا کوي یې.

قَالُوا۟ تَٱللَّهِ تَفْتَؤُا۟ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ ٱلْهَٰلِكِينَ ﴿۸۵﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَشْكُوا۟ بَثِّى وَحُزْنِىٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۸۶﴾

وویل (ځامنو د یعقوب پلار خپل ته) قسم دی پر الله چې همېشه یې ته چې یادوې یوسف (په زاری او فریاد سره) تر هغه پورې چې شې ته قریب الموت (ناجوړ له ډېره غمه) یا شې ته له هلاک شوو نه. وویل (یعقوب): بېشکه همدا خبره ده چې شکایت کوم (او ژاړم د لوی او واړه) غم او خفګان خپل طرف د الله ته (یواځې)، او پوهېږم زه له جانبه د الله په هغه څه چې تاسې پرې نه پوهېږئ (لکه حیات د یوسف).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې راغلي دي: «آیا تاسي ماته صبر رابنیئ؟» بې صبره خو هغه څوک دی چې د مخلوق په مخ کې د خالق د رالیږلي شوي دردِ شکایت وکړي، زه خو له هغه سره مناجات کوم، چې درد او ربړ (تکلیف) یې راکړی دی، او پر دی هم ښه پوهېږم چې یوسف علیه السلام ژوندی دی، ا وضرور به ورسره وینم، او د ده هغه لیدلی خوب هرومرو پوره کېدونکی دی، دغه ځما ابتلاء او ازموینه ده، وبه ګورم چې تر کومه حده پورې دغه ابتلاء ځنډېږي؟».

يَٰبَنِىَّ ٱذْهَبُوا۟ فَتَحَسَّسُوا۟ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَا۟يْـَٔسُوا۟ مِن رَّوْحِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ لَا يَا۟يْـَٔسُ مِن رَّوْحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿۸۷﴾

ای ځامنو ځما ! لاړ شئ نو لټونه وکړئ له (حاله د) یوسف او له حاله د وررور د ده، او مه نااميده کېږئ له رحمته د الله، بېشکه شان دا دی چې نه نااميده کېږي د الله له رحمت څخه مګر قوم کافران (منکران له الله او صفاتو د الله).

تفسیر: یعنې د الله تعالی له مهربانۍ او فیضه نااميده کېدل د کافرانو دود دی، چې هغوی د ده له لوی رحمت او کامل قدرت څخه صحیح معرفت نه لري، د یوه مسلمان کار دا وي چې که د غرونو د پېتنو په اندازه او د سمندر د چپو او موجونو په قدر مأیوس کوونکي حالات هم ورپېښ شي؛ خو بیا هم د پاک الله د رحمت امیدوار اوسي، او په امکاني

کوښښ کې بې همتي او بې زړه توب نه کوي، نو ځئ د یوسف علیه السلام سراغ او پته ولګوئ، او د ده ورور (بنیامین) د خلاصولو ذرائع ولټوئ، د الله تعالی له رحمته هیڅ لرې نه دی، چې مونږ بیا سره راټول کړي، د دریم ورور ذکر یې ښايي د دې لامله ونه فرمایه، چې هغه پخپل اختیار یواځې د بنیامین له سببه ستون (واپس) شوی وو، که بنیامین خلاص شي، نو هغه به بلا سببه ولې هلته پاتې کیږي.

(بیا ورونه د یوسف علیه السلام، دریم کرت د یعقوب علیه السلام له حضوره سره له څه بضاعته او مکتوب مصر ته ورغلل).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٰٓأَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَٰعَةٍ مُّزْجَىٰةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَآ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِى الْمُتَصَدِّقِينَ ۝٨٨

نو کله چې ورننوتل ورونه پر یوسف؛ نو وویل دوی چې: ای عزیزه ! رسېدلي ده مونږ ته او اهل (عیال) ځمونږ ته سختي (او لوږه)، او راوړې ده مونږ پنګه (سرمایه) ناقصه، نو پوره راکړه مونږ ته پیمانه، او خیرات وکړه پر مونږ (په قبول د نقصان یا تزیید د احسان)، بېشکه چې الله جزاء (بدل) د دارینو ورکوي خیرات ورکوونکو ته.

تفسیر: دوی سم د خپل پلار له ښوونې سره د مصر په لوري بیا روان شول، څرنګه چې د یوسف علیه السلام درک او پته نه وه معلومه، نو ړومبی د هغه چا (بنیامین) د نجات په فکر کې ولوېدل، چې ځای یې معلوم وو، او څرنګه چې د قحط له سببه غلې ته هم د دوی ډېر ضرورت وو، نو داسې یې سره وټاکل، ښايي چې عزیز ته په دې لوري هم توجه ورکړو، که د راکړې او ورکړې په معاملو کې مو عزیز پوست او نرم وموند؛ نو د (بنیامین) په نسبت به هم ورسره خبره کوو.

کله چې ړومبی خبرې دوی له عزیز سره داسې وکړې، ای عزیزه ! په دې ورځو کې د قحط له سببه پر مونږ او ځمونږ پر کورنۍ ډېر زیات تکلیف او زحمت تیریږي، ځمونږ د کورونو مال او اسباب ګرد وپلورل (خرڅ) شول، اوس ډېره لږه بېکاره او حقیره پنګه (سرمایه) پاتې ده، چې هیڅوک یې نه اخلي، هغه مو د غلې پیرودلو (اخستلو) لپاره له ځان سره راوړې ده، ستا د ښو اخلاقو، له لویو مکارمو، او له پخوانیو مهربانیو څخه هیله لرو، چې ځمونږ دغو ناقصو شیانو ته مه ګورئ، او د دغو لږو شیانو په بدل کې د پخوا په شان د غلې پوره مقدار مونږ ته امر وکړئ چې رایې کړي، دغه رعایت په حقیقت کې یو راز (قسم) خیرات دی، چې تاسې یې پر مونږ کوئ، برسېره په دې د خیرات په توګه هم څه شی راکړئ چې الله تعالی درسره ښه وکړي.

یوسف علیه السلام د دغه احوال له اورېدلو څخه بې اختیاره په ژړا شو، او د ده د شفقت، رحم، عنایت او زړه سوی چینه د ده له زړه څخه وخوټېده، او د سترګو له لارې په بهېدلو شوه، او په دغه وخت کې د پاک الله په حکم سره ده خپل ځان دوی ته ورښکاره کړ، چې زه څوک یم؟ او تاسې چې کومه معامله له ما سره کړې وه، وروسته له هغې زه اوس کومې مرتبې ته رسېدلی یم؟ وروستی آیت د دغه اظهار لپاره تمهید دی.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَٰهِلُونَ ۝٨٩

وویل (یوسف علیه السلام ورونو خپلو ته) آیا پوهېږئ تاسې چې څه فعل کړی وو تاسې له یوسف او له ورور د ده سره (چې خوار، زار او رټلی به مو ساته) کله چې تاسې ناپوهان وئ (له عاقبت د فعل خپل).

تفسیر: یعني د دې دواړو په منځ کې مو بېلتون (جدايي) وغورځوله، او له دغو دواړو سره مو ضد او عناد وکړ، په هغه وخت کې چې تاسې ناپوهان وئ، یعنې د ځلمیتوب په نشو کې بې سده (بې هوشه) وئ، او بې التفاته له قباحته د دې فعل یا له عقوقه د پلار خپل او له حقوقه د وروروله، او دا یې په طریقه د نصیحت ورته ویل، نه لپاره د رابنکلو او شرمولو.

الله أکبر، دغه د صبر او مروت او اخلاقو ډېره لوړه مرتبه ده، چې د دغه ټول عمر د ربړو (او تکلیفونو) او شکایتونو لپاره یو توری یې هم پخپله ژبه رانه ووړ، او دومره سوال یې هم د دې لامله وکړ، څو دوی پخپلو زړونو کې شلهاوو کلونه پخواني احوال یو ځلې مستحضر کړي، چې د ماضي او حال موازنې څخه د الله تعالی د هغو احساناتو حقیقت ښه روښانه شي، چې پر یوسف علیه السلام له هغو مصائبو او حوادثو څخه وروسته شوی دی.

قَالُوٓا۟ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِى ۖ قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾

وویل (وروڼو د یوسف): آیا بېشکه ته چې یې خامخا دا ته یې یوسف؟، و یې ویل: (هو !) همدا زه یم یوسف او دغه (بنیامین) مې سکه ورور دی، په تحقیق احسان فرمایلی دی الله پر مونږ باندې (په سلامت او کرامت)، بېشکه شان دا دی هر څوک چې وویرېږي له الله او صبر وکړي (په طاعت او عبادت او له معصیت)؛ نو بېشکه الله نه ضایع کوي اجر د نیکوکارانو.

تفسیر: ممکن دي چې له دغه سوال څخه دوی ډېر سخت ویریدلي وي، چې وروسته له دومره زیاتې مودې څخه دغه د کور پټه چا ورڅرګنده (ښکاره) کړې ده، بیا د مصر عزیز د یوسف علیه السلام له قصې سره څه کار لري؟ څرنګه چې دوی د یوسف علیه السلام فوق العاده مراحم او له (بنیامین) سره یې خصوصي سلوك لا له پخوا څخه لیدلي وو؛ نو دغه سوال به دفعتاً د دوی اذهان دغه لوري ته منتقل کړي وي، چې نه یوسف علیه السلام به چې مونږ پر مصري کاروان پلورلی (خرڅ کړی) وو همدغه وي، کله چې دغه لوري ته متوجه شوي وي، نو په غور سره به یې کتلي وي.

او ممکن دي چې دا ځلې یوسف علیه السلام هم خپل ځان په واضح ډول سره دوی ته وړاندې کړی وي، یا یې تصریحا ویلي وي چې زه یوسف علیه السلام یم.

الغرض چې دوی سخت متعجب او حیران شول، او په حیرت سره یې پوښتنه وکړه: ﴿أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ﴾ «رښتیا اوښیه آیا همدا ته یوسف یې؟»، نو وویل یوسف علیه السلام چې: هو ! په رښتیا سره همدا زه یوسف یم، او دغه مې سکه ورور دی (بنیامین) یعنې له هغه څخه چې تاسې زه بېل کړی وم دا دی اوس له ما سره ناست دی.

قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾

وویل (وروڼو د یوسف هغه ته) قسم دی پر الله چې خامخا په تحقیق غوره کړی یې ته الله پر مونږ (په صورت او سیرت) اوبېشکه چې وو مونږ خامخا له خطا کوونکو (په هغه عمل چې کړی وو مونږ له تا سره).

تفسیر: یعنې الله جل جلاله تاته له هر حیثیته پر مونږ درجه او فضیلت درکړی دی، ته د همدې مقام وړ او لایق وې، مونږ له خپلې غلطې او تیرې ستا قدر ونه پېژنده، بالآخر ستا خوب رښتیا او ځمونږ حسد او رخه (کینه) ښکاره ښکاره شوه.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

وویل (یوسف ورونړو خپلو ته) نشته هیڅ ملامتي (زور او نه الزام له جانبه ځما) پر تاسو نن ورځ، مغفرت دې وکړي الله تاسې ته (چې مقر شوئ په ګناه خپلې) او همدی دی ښه غوره مهربان د ټولو مهرباني کوونکو.

تفسیر: یوسف علیه السلام له سره داسې اراده نه درلوده، چې دومره یوه خبره هم له خپلو ورونړو څخه واوري، نو ویې فرمایل چې: دغه تذکرې مه کوئ! زه نن پر تاسو هیڅ ملامتي نه اړوم، او ستاسې ګرد اغلاط مې دربخښلي دي، هغه لفظ چې ما وواپه؛ یواځې د الله تعالی د احسان او د صبر او تقوی د نتیجې د ظاهرولو په نیت سره مې وواپه، وروسته له نن ورځې ستاسې د تقصیر ذکر به هم نه کیږي، زه دعا کوم چې پاک الله ستاسې دغه خطاوې چې کړې مو دي؛ در وبښي، ځکه چې هغه ډېر مهربان دی له ټولو مهرباني کوونکو، او دغه ځما مهرباني هم یوه پلوشه ده د ده د مهربانیو څخه.

کله چې یوسف علیه السلام د خپلو ورونړو د تسلي او ډاډګیرنې څخه وزګار شو؛ نو د خپل مهجور او سپینږیري پلار له حال څخه یې هم تپوس او پوښتنه وکړه، چې څرنګه دی؟ دوی وویل چې: له ډېرې ژړا یې سترګې ړندې شوي دي، نو یوسف علیه السلام دوی ته وویل:

اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

یوسئ قمیص ځما دغه نو واچوئ هغه پر مخ د پلار ځما؛ نو وبه ګرځي بیا لیدونکی او راشئ تاسې ماته سره له اهله خپل ټول.

تفسیر: یعني زه په موجوده حالت کې د شام په لوري نشم درتلی، تاسې لاړ شئ، او والدین سره له ټولو ګردو نورو متعلقینو مې دلته راولئ، ځکه چې ډېر مدّت پر مونږ او تاسې باندې غمونه او مشقتونه تېر شوي دي، نو اوس له خیره سره دلته راشئ، چې له ما سره لږ څه معاش وګورئ، او مونږ ګرد سره یو ځای شو، او یو د بل له وصاله او ګډون څخه متمتّع او ګټور شو، څرنګه چې د خپل لوی پلار په نسبت د وحیې په وسیله، یا د ورونړو له بیانه دا ورمعلومه شوې وه چې بصارت یې نه دی ورپاتې، یا یې په لیدلو کې څه فرق پیدا شوی دی، نو ځکه یې خپل قمیص ورکړ، او ویې فرمایل چې دا قمیص ځما له ځان سره یوسئ، او ځما د پلار په سترګو یې واچوئ، نو بیا به یې بصارت پخپل حال راشي.

شاه صاحب لیکي: «د هر مرض لپاره الله تعالی یو دوا مقرره کړې ده، څرنګه چې د ده بصارت د یوه سړي له بیلتون څخه تللی وو؛ نو د هغه د بدن د یوه څیز له موندلو څخه هغه بېرته روغ شو، دغه د یوسف علیه السلام معجزه وه»، کله چې یوسف علیه السلام خپل قمیص ورکړ او اسباب او خوراک د لارې یې لپاره د پلار او د نورو متعلقانو تیار کړ، او ورونړو ته یې وسپارل؛ نو دوی د کنعان په جانب متوجه شول.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾

او کله چې بیا جلا (جدا) شو کاروان (له مصره) وویل پلار د دوی (یعقوب خپلو مصاحبینو ته په کنعان کې): بېشکه زه چې یم خامخا مومم بوی د یوسف که چېرې نسبت د کم عقلی (د زوړوالي) نه کوئ ماته.

تفسیر: د الله تعالی قدرت ته څیر شئ (غور وکړئ) چې یوسف علیه السلام په مصر کې موجود دی، او یعقوب علیه السلام په کنعان کې، خو په دومره کلونو کې هیڅچېرې یعقوب علیه السلام ونه ویل چې: د یوسف علیه السلام ښه ورمه

رارسيږي، ځکه چې د پاك الله امتحان لا پای ته نه وو رسېدلی، اوس چې د پاك الله اراده د ده بللو ته غوټه شوې ده، او له هغه لوري کاروان له مصره د کنعان په لوري روان دی، او د يوسف عليه السلام قميص ورته سوغات او ارمغان دی، دلته د يوسفي قميص ښه وږمه يعقوب عليه السلام روح معطره کوي.

دا يوه واقعه لا څه ـ بلکه دغه ګرده قصه د قدرت د عجائبو يوه لويه مرقع ده، د يعقوب عليه السلام په شان يو مشهور معروف نبي عليه السلام په شام کې هستوګنه ولري، او د يوسف عليه السلام په شان يو جليل القدر ذات په مصر کې حکومت وچلوي، او يوسف عليه السلام ورونه څو ځلې مصر ته راشي، او پخپله د يوسف عليه السلام کره مېلمانه شي، او سره له هغه د الله قدّوس جل جلاله غامضه حکمت او قاهره مشيئت دغه پلار او ځوی سره تر شلهاوو کلونو پورې بېل وساتي، او د وينې په اوښکو يې وژړوي، او خپل امتحان پرې تکميل کړي، جلت قدرته ! وعزّ سلطانه.

په هر تقدير نو وويل پلار د دوی يعقوب عليه السلام هغو حاضرينو ته چې په کنعان کې ورسره ناست وو چې: بېشکه خامخا زه موموم بوی د يوسف عليه السلام که نسبت د کم عقلی نه کوئ تاسې ماته، او داسې راته نه وايئ چې ته اوس زوړ شوی يې؛ نو فضول او چټي (بېکاره) خبرې کوې، يعنې د دغې خبرې په ويلو سره شرمېږم، ځکه چې د هغه پر کيفيت ستاسې فکر نه رسيږي، او تاسې ګرد به سره ووايئ چې دغه سپين ږيري ته وګورئ چې بيخي بې سده (بېهوشه) او پاګل شوی دی، او اپلتې وايي، او چټي (بېکاره) خبرې کوي، او د بوډاتوب خوبونه ويني.

قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

وويل (حاضرينو يعقوب ته) قسم دی پر الله بېشکه ته چې يې خامخا په همغه خطا او سرګردانی پخوانی خپلې کې (همغسې لا پروت) يې.

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا ۖ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

نو کله چې راغی زېری کوونکی نو واچوه ده هغه (قميص) پر مخ د دغه (يعقوب) باندې؛ نو وګرځېده ليدونکی، وويل (يعقوب): آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له (ښوونې د) الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې (چې حيات او ملاقات د يوسف او نورو دی).

تفسير: يعنې بينايي او ليدل يې بېرته وګرځېدل، او بيا لکه د پخوا هر شی به يې ليدلو، او بينا شو، نو وويل يعقوب عليه السلام هغو خلقو ته چې ملامتي يې پرې ويلې وه: آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له ښوونې د الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې چې حيات او ملاقات دی له يوسف عليه السلام او نورو سره، يعنې ما نه وو ويلي چې ښه بوی راځي؟ بالآخر ځما هغه خبره رښتيا شوه، يا يې خپلو ځامنو ته ويلي وو، چې د يوسف عليه السلام له لټولو څخه لاس مه اخلئ ! د پاك الله له رحمته دغه خبره لرې نه ده چې بيا مونږ ګرد سره راټول کړي، ګورئ ! چې همغه صورت را دمخه شو.

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾

وويل (ورونو د يوسف): ای پلاره ځمونږ ! مغفرت وغواړه له الله ځمونږ لپاره د ګناهونو ځمونږ، بېشکه چې مونږ وو خطا کوونکي (ګناهګاران ستا او د يوسف په حق کې).

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته): ژر به مغفرت وغواړم تاسې ته له ربه خپله، بېشکه دغه (الله) همدی دی ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني صبر وکړئ ! چې د قبول ساعت او ګړی راشي، نو هلته به زه د خپل مهربان الله په دربار کې لاسونه پورته کوم، وايي د جمعې د شپې يا د تهجد د وقت په انتظار کې وو، يا يې غوښت چې وروسته د يوسف عليه السلام د بخښلو يا وروسته له ورتللو د مصره چې هلته به ټول په ګډه سره له الله تعالى څخه غوښتنه کوو.

فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾

نو کله چې راننوتل دوی پر يوسف عليه السلام (په ماڼۍ او مجلس د يوسف عليه السلام)؛ نو رانژدې يې کړل ځان ته مور او پلار خپل، او وويل يوسف عليه السلام چې ننوځئ (ښار د) مصر ته که اراده وفرمايي الله حال دا چې په امن کې به شئ (له هرې سختۍ).

تفسير: له ښاره د باندې د خپل مور او پلار د استقبال او هرکلي او ښه راغلې لپاره ووت، خپل مور او پلار ته يې له خپل ځان سره نژدې ځای ورکړ، ځينې وايي چې د يوسف عليه السلام مور لا له پخوا څخه مړه شوې، او دلته يې د توړۍ (خاله) ذکر دی.

خو په دې خبره هيڅ صحيح دليل نشته، او ظاهر د قرآنکريم د هغې په ژوندون دلالت کوي، لکه څنګه چې امام ابن جرير (رحمه الله تعالى) وايي، او ابن کثير (رحمه الله تعالى) وايي: «وهذا الذي نصره ابن جرير هو المنصور الذي يدل عليه السياق»، يعنې دا خبره چې ابن جرير (رحمه الله) ورته ترجيح ورکړې ده؛ همدغه قوي خبره ده، لکه څنګه چې د قرآن کريم د سياق څخه څرګنديږي.

يوسف عليه السلام ګردو ته وويل چې: ښار ته لاړ شئ، او له قحط او سختۍ او مشقت او نورو شيانو څخه انديښنه مه کوئ، ان شاء الله تعالى بالکل په زړه جمعۍ او راحت او اطمينان اوسېږئ !.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِىٓ إِذْ أَخْرَجَنِى مِنَ ٱلسِّجْنِ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ أَن نَّزَغَ ٱلشَّيْطَٰنُ بَيْنِى وَبَيْنَ إِخْوَتِىٓ ۚ إِنَّ رَبِّى لَطِيفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

او پورته يې کړل مور پلار خپل (کښېنول له ځانه سره) پر تخت خپل او پرېوتل (دغه «۱۱» ورونه او والدين) دغه (يوسف طرف ته) سجده کوونکي، او وويل (يوسف): ای پلاره ځما ! دا (سجدې) بيان (تعبير) دی د هغه خوب ځما (چې ليدلی مې وو) پخوا له دې نه په هلکتوب کې، په تحقيق وګرځاوه دا خوب رب ځما حق (او رښتينی)، او په تحقيق احسان انعام يې کړی دی له ما سره کله چې راويې ايستم زه له بنديخانې او رايې وستئ تاسې له ميرې (صحرا نه مصر ته) وروسته له هغه چې فساد جګړه غورځولې وه شيطان په منځ ځما او په منځ د وروڼو ځما کې، بېشکه رب ځما چې دی باريک تدبير والا دی لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي، بېشکه الله همدی دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یوسف علیه السلام له خپل طرفه د خپلو والدینو تعظیم وکړ، او دوی یې پر خپل تخت کښېنول، لیکن څرنګه چې د پاک الله اراده پر دغه تللې وه، چې د یوسف علیه السلام تعظیم به پر دوی کوي؛ نو له هغه څنې ممانعت د یوسف علیه السلام له لاسه کله پوره کېدی شو، نو سم د هغه وخت له دود او دستور سره مور او پلار او ټول وروڼه د یوسف علیه السلام په مخ کې په سجده ولوېدل.

دغه تعظیمي سجده وه، چې د حافظ عماد الدین ابن کثیر (رحمه الله تعالی) له وینا سره د آدم علیه السلام له زمانې راهیسې د مسیح علیه السلام تر زمانې پورې جائزه وه، او یوازې محمدي شریعت هغه ناجائزه او حرامه وبلله، لکه چې ډېر احادیث پرې شهادت ورکوي.

ځینو مفسرینو په دغه ځای کې له سجدې څنې د هغه متبادره معنی نه ده مراد کړې، او تش سر ښکته کول او یوازې لږ څه ټیټېدل ترې اخلي.

ځینې وایي چې دغه سجده د یوسف علیه السلام لپاره نه وه، بلکه د یوسف علیه السلام له عظمت او عزت لیدلو لامله د پاک الله په دربار کې د شکر اداء کولو سجده وه، نو په دغه تقدیر دغه لام به سببي وي، چې په ﴿وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا﴾ کې دی، یعنې د یوسف علیه السلام د عروج او اقتدار په سبب د پاک الله په دربار کې دوی د شُکرانې سجدې وکړې.

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِيْ مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِيْ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِۗ اَنْتَ وَلِيّٖ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنِيْ مُسْلِمًا وَّاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۰۱﴾

ای ربه څما ! په تحقیق راکړې دې ده ماته څه برخه له باچاهۍ (تصرّف د مصر) او ښوولي دي دې ماته څه علم له تفسیر او تأویل د خبرو (لکه تعبیر د خوبونو بیان د کتابونو)، ای پیدا کوونکیه د اسمانونو او د ځمکې ! هم ته یې ولي (دوست واکدار کار جوړوونکی) څما په دنیا او په آخرت کې، وفات کړه ما په دې حال کې چې مسلمان یم او یو ځای مې کړه (په مرتبه او کرامت کې) له صالحانو سره.

تفسیر: د دې سورت په اوله رکوع د تأویل الأحادیث تفسیر لیکلی شوی دی، یا خو یې د لقاء الله په شوق کې في الحال د موت تمنّا وکړله، یا خو دا مطلب دی کله چې زه مرم ښایي چې موت په داسې حال کې راباندې راشي، چې زه په اسلام یعنې کامل تسلیم او رضاء قائم اوسم.

تنبیه: په حدیث کې راغلي دي چې: «هیڅ یو انسان دې د مصیبت او تکلیف له وېرې د موت تمنّا نه کوي !»، له دې نه داسې مفهومیږي، چې د حب لقاء الله یا بل کوم صالح غرض لپاره د موت تمنّا کېدی شي، لکه چې د فرعون ساحرینو داسې دعا کړې وه: ﴿رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّتَوَفَّنَا مُسْلِمِيْنَ﴾ یا مریمې ویلي وو: ﴿يٰلَيْتَنِيْ مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَّنْسِيًّا﴾ (۱۶ جزء د مریم سورت (۲) رکوع (۲۳) آیت)، او د معاذ (رضي الله تعالی عنه) په حدیث کې دي: «إذا أردت بقوم فتنة فاقبضني إليك غير مفتون».

د احمد په مسند کې حدیث دی: «یکره الموت والموت خیر للمؤمن من الفتن»، علي رضي الله عنه د فتن د هجومو په وخت کې دعا کړې وه: «اللهم خذني إليک فقد سئمتهم وسئموني»، کله چې امام بخاري جګړه د خراسان له امیر سره ونښتله، نو دی داسې دعا کولو ته مجبور شو: «اللهم توفّني إليک»، په حدیث شریف کې دي، چې د دجّال دخروج په وقت کې یو سړی به پر کوم قبر تیریږي، او د دغو فتنو او زلازلو له لیدلو څخه به ووایي: «یا لیتني مکانک»، کاشکې ای مړیه ! زه ستا په ځای وای».

ذٰلِكَ مِنْ اَنۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿١٠٢﴾

دغه (قصه د يوسف) له خبرو د غيبو ده چې وحيه كوو مونږ هغه تاته (اى محمده !) او نه وې ته (اى محمده !) له دغو (ځامنو د يعقوب) سره كله چې دوى راټول كړ فكر خپل (په غورځولو د يوسف په كوهي كې) حال دا چې دوى مكر فرېب كولو (له يوسف سره نو چې تا غوندې امي په دې سره اخبار كوي؛ نو دغه اعجاز دى).

وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٣﴾

او نه دي زياتره خلق او اګر كه حرص وكړې ته (اى محمده ! په ايمان راوړلو د دوى) ايمان راوړونكي (عناداً).

تفسير: يعني سره له دې چې ستاسې پر صداقت داسې ښكاره او واضح دلائل هم موجود دي، بيا هم زيات خلق هغه كسان دي چې په هيڅ ډول سره ايمان نه راوړي.

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۭ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿١٠٤﴾

او نه غواړې (اى محمده !) له دوى څخه په دغه (ابلاغ د قرآن) هيڅ اجر (بدل، عوض)، نه دى دا قرآن مګر پند دى (له جانبه د الله) لپاره د ټولو خلقو (جن دى كه انس).

وَكَاَيِّنْ مِّنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿١٠٥﴾

او ډېر دي له دلائلو (چې دلالت كوي په كامله قدرت او وجود د رب العزت او په استحقاق دهغه دعبادت) په اسمانونو او په ځمكه كې (چې دغه معاندين) تيريږي پرې (او په ستركو يې وينې) حال دا چې دوى له هغو نښو څنې تل ځنګ كوونكي دي (چې نه په كې فكر كوي او نه ترې عبرت اخلي).

تفسير: يعنې همغسې چې د تنزيليه وو آيتونو په اورېدلو سره دوى ايمان نه راوړي؛ همداسې د تكوينيه وو آيتونو په ليدلو سره هم د الله تعالى د توحيد سبق نه زده كوي، اصلي خبره خو همدا ده، چې د دوى اورېدل او ليدل خوشې چټي (بېكاره) او محض سطحي دي، كه په آيات الله كې دوى لږ څه غور او فكر چلولى وى؛ نو څه نه څه ګټه او فائده به ترې وررسېده، كله چې دوى فكر او تميز نه لري؛ نو ايمان به له كومه راوړي.

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ﴿١٠٦﴾

او ايمان نه راوړي اكثر له دغو مشركانو پر (وجود او خالقيت او استحقاق دعبادت يواځې د) الله مګر په دې حال كې چې دوى شريك نيوونكي (وي له الله سره د بل څيز په عبادت او بندګۍ كې).

تفسير: په ژبې سره ګرد وايي چې: خالق او مالك همغه الله تعالى دى، مګر سره له هغه دوى ځيني طواغيت د الله حصه داران ګرځوي، لكه چې د عربو مشركانو به په تلبيه كې دا الفاظ ويل: «لبيك اللهم لبيك لا شريك لك، الا شريكا هو لك، تملكه وما ملك»، ځينې د هغه لپاره هلك او جونې تجويز كوي، ځينې هغه روح او مادې ته اړ (مجبور) او

محتاج بولي، ځينو احبارو او رهبانانو ته يې د الله تعالى اختيارات ور کړي دي، ډېرو کسانو د تعزيه دارۍ، مجاورۍ، قبر پرستۍ، پير پرستۍ، د خسو او خاشاکو سره د توحيد صافه او پاکه چينه مکدّره او لوغړنه او خرابه کړې ده، څومره داسې موحدين به پيدا کيږي، چې له ريا او هوا او هوس څخه پاک وي؟ الغرض دايمان دارۍ دعوی ډېره ګرانه ده، او داسې پاک، سوچه او چاندې مسلمانان ډېر لږ پيدا کيږي، چې د عقيدې او عمل په درجه کې د جلي او يا د خفي شرک ارتکاب نه کوي. (أعاذنا الله من سائر أنواع الشرك).

أَفَأَمِنُوا أَن تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۱۰۷﴾

آيا نو په امن کې دي دا (مشرکان) له دې نه چې راشي دوی ته (عقوبت) چاپېر بدونکې پټوونکې له عذابه د الله نه يا راشي دوی ته قيامت ناڅاپه حال دا چې دوی پرې خبر نه وي (او څه تيارى نه وي کړى ورته).

تفسير: يعنې دغه مشرکان داسې بې فکره، او بې خوفه ولې کيږي، آيا دوی د الله تعالى له عذابه، يا د قيامت له هولناکو او ويروونکو حوادثو څخه د محفوظ پاتې کېدلو څه انتظام کړى دى؟.

قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۰۸﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې دغه (ايمان او توحيد) لاره ځما ده چې (ټينګ پرې ولاړ يم او) بولم زه ټول خلق طرف د (توحيد) د الله ته په بيان (او ښکاره دليل) سره (هم) زه او (هم هر) څوک چې متابعت پيروي کوي ځما، او پاک دى الله (له شرکه او ولده او نورو عيبونو) او نه يم زه له شريک نيوونکيو (په الله پورې).

تفسير: يعنې ځما لاره هم دغه د خالص توحيد سمه صافه لاره ده، زه ګردې دنيا ته دعوت ورکوم چې ګرد چټې (بېکاره) خيالات او اوهام پرېږدي، او د يوه واحد احد الله تعالى لورې ته راشي ! د ده توحيد د ده د صفاتو او کمالاتو او د احکامو او د نورو صحيح معرفت حاصل، او صحيحه لاره پيدا کړي، زه او ځما ملګري پر همدغې سمې صافې لارې باندې رهي (روان) يو، او د حجّت او برهان، او بصيرت او وجدان په رڼا درومو، پاک الله ماته داسې يو نور او رڼا راعطا کړې ده، چې په هغې سره ځما او ځما د ګردو ملګرو دماغ منوّر او روښان شوي دي، دلته له سره د ړندو تقليد او پيروي نشته، د خاص توحيد تلونکې پخپل هر قدم کې پخپل باطن کې د معرفت او بصيرت خاصه رڼا او د عبوديت محضه خاص لذت محسوسوي، او په ډېر اخلاص او صميميت (عزم) سره داسې مخلصانه نارې وهي: ﴿وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ کله چې کفارو وويل چې الله تعالى څخه خو ډېر ملائکې دي؛ نو هغه يې ولې نه رالېږلې، چې ته او نور سړي يې راليږلي يې؟ نو دغه آيت نازل شو:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۱۰۹﴾

او نه وو ليږلي مونږ پخوا له تا (په رسالت سره) مګر سړي (بنيادم، نه ملائک، نه جن، نه ښځې) چې وحيې به کوله مونږ دوى ته له اهل د قريو (او ښارونو، نه له صحرايانو او بيابانيو)، آيا نو نه ګرځي (دا کافران) په ځمکه کې چې پس ووينې وينې دوى (په نظر د عبرت سره) چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د هغو (دروغجنانو) چې پخوا تېر شوي دي له دوى نه، او خامخا کور

د آخرت (جنت) ډېر غوره دی لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي (له شرکه او له نافرمانۍ او ویرېږي له الله)، آیا نو تاسې عقل نه چلوئ (په بهترۍ یې).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه هم مونږ له اسماني پرښتو څخه کوم نبي نه دی منتخب کړی، او نه لېږلی دی، پخواني انبیاء علیهم السلام هم د همدغه انساني کلیو او د ښارونو له هستېدونکو سړیو څخه وو، نو بیا ووینئ ! چې د هغوی د دروغجن کوونکیو کسانو حشر په دنیا کې څرنګه شو؟.

تنبیه: له دې آیت څخه دغه خبره راوځي چې هیڅ یوه ښځه د نبوّت په درجه نه ده رسېدلې، بي بي مریمې رضي الله عنها ته پاک قرآن د «صدیقې» مرتبه وربښلې ده، او هم له دې آیت څخه ظاهرېږي چې له اهل البوادي (صحرائیانو او بدوانو) څخه هیڅ یو نبي نه دی مبعوث شوی، پس ښایي چې مغروره نشي معاندان د زمانې ستا ای محمده ! ځکه چې هغو تېرو اقوامو ته به مونږ په هغه طغیان او تکذیب خپل کې مهلت ورکاوه، او رسولانو به تبلیغ کاوه، او نصرت به یې مؤخر کېده.

حَتّٰىٓ اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ ؕ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۱۰﴾

تر هغه پورې چې ناامیده به شول رسولان (له اسلام د کفارو یا د ژر راتللو د عذاب)، او ګمان به وکړ دوی چې بېشکه دوی په تحقیق دروغ ویلی شوي دي دوی ته (له جانبه د نفسونو د دوی، یا له جانبه د قوم د دوی په وعده د ایمان، په همدې وخت کې) ناڅاپه به راغی دوی ته نصرت مدد ځمونږ، نو خلاصي به ورکړه شوه لـه (عذابـه) هغه چا ته چې اراده به وفرمایله مونږ (یعنې رسولان او مؤمنان)، او نشي دفع کېدلی عذاب ځمونږ له قوم ګناهګارانو (کافرانو) څخه.

تفسیر: یعنې د عذاب له تاخیره مه خطاء وځئ ! پخوانیو اقوامو ته هم اوږده مهلتونه ورکړی شوي وو، او د عذاب په راتللو کې به دومره زیات ځنډ پېښېده، چې منکرین بیخي یاغي او بېفکره کېدل، او ډېر زیات شرارت او له حده تېر شرارتونه او بغاوتونه به یې کول، او د دغو حالاتو له لیدلو څخه به انبیاوو علیهم السلام د دوی د ایمان راوړلو څخه بیخي مایوس کېدل، او له بل لوري به الله تعالی هغوی ته دومره زیات فرصت او مهلت ورکاوه، چې تر ډېر زیات اوږده مدّت پورې به هم د عذاب یوه نښه او آثار دوی ته نه څرګندېدل (ښکاره کېدل).

الغرض د دواړو خواوو حالات او آثار به د انبیاوو علیهم السلام لپاره ناامیدي ښونکي او بې هیلې کېدونکي وو، د دغې منظرې له لیدلو څخه کافرانو به په یقیني ډول سره داسې خیال کاوه، چې له انبیاوو سره هغه وعدې چې د دوی د نصرت او مرستې او ځمونږ او د اهلاک لپاره شوي دي؛ هغه ګردې چټې او دروغ دي، د عذابونو او نورو ګرد چل ول او مکر او فریب تش ځمونږ د وېرولو لپاره وو.

هیڅ لرې به نه وي چې په داسې مایوس کوونکو او اضطراب غورځوونکو حالاتو کې د انبیاوو علیهم السلام په زړونو کې به بې اختیاره داسې وهم ورپیدا شوی وي، چې هغه وعدې چې ځمونږ د نصرت او د منکرینو د هلاکت په نسبت کړی شوې وې، آیا هغه به نه پوره کېږي؟ لکه چې د البقره سورت په (۲۶) رکوع یې فرمایلي دي: ﴿وَزُلْزِلُوْا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ ؕ﴾.

کله چې د مجرمینو بې خوفي او د انبیاوو علیهم السلام تشویش تر دې اندازې ورسېد؛ نو په دغه وخت کې یو ناڅاپه اسماني مدد راغی، بیا د هر چا په نسبت چې د الله تعالی اراده وشوه، یعنې فرمان وړونکي مؤمنین یې محفوظ او مأمون وساتل، او د مجرمینو بېخ یې وویست.

تنبيه: د الله تعالى له غير محدود رحمت او مهرباني څخه مايوسي كفر دی، ليكن د ظاهري حالاتو او اسبابو په اعتبار مايوسي كفر نه ده، يعنې داسې ويلى شي، چې مثلاً د هغه څيز په نسبت تر هغه ځای پورې چې د ظاهري اسبابو تعلق دی مايوسي شته، ليكن د حق تعالى له كامل رحمت څخه مايوسي نه ده پكار، په ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ﴾ آيت كې همدغه مايوسي مراد ده، چې د ظاهري حالاتو او آثارو په اعتبار ده، چې د كفارو له ايمان او اصلاح څخه مايوس شوي دي، كه نه انبياء عليهم السلام د الله تعالى له رحمت څخه كله مايوس كېدی شي.

تنبيه: د كفر وسوسه چې هاجس او خاطر ورته وايه شي؛ په حق د عامو مسلمانانو كې كفر نه دی، او نه په كومه درجه د ايمان يا د عصمت منافي ده، په حديث كې راغلي دي چې اصحابو كرامو رضي الله تعالى عنهم أجمعين عرض وكړ: «يا رسول الله ! مونږ پخپلو زړونو كې بې اختياره داسې شيان مومو چې د هغو په ژبه راوړلو په مقابل كې مونږ دغه بهتره ګڼو چې وسوځيږو او تک تور سكاره وګرځو» نو رسول الله مبارك وفرمايل: «آيا تاسې داسې شيان پخپلو زړونو كې مومئ؟» دوی عرض وكړ چې: «هو !»، نو يې وفرمايل: «ذلک صريح الإيمان» «دغه ښكاره ايمان دی».

لَقَدۡ كَانَ فِي قَصَصِهِمۡ عِبۡرَةٞ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِۗ مَا كَانَ حَدِيثٗا يُفۡتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصۡدِيقَ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿١١١﴾

خامخا په تحقيق په قصه د دوی (يوسف يا د نورو انبياوو يا اممو) كې عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د عقلونو (خالصو)، نه دی (دغه قرآن) يوه داسې خبره چې له ځانه په دروغو ويلى شوی وي، ليكن دی دغه قرآن تصديق كوونكى او (موافق) د هغو كتابونو چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصيل د هر شي (چې محتاج اليه وي په دين كې)، او هدايت دی او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ايمان يې راوړی (په الله او په رسول الله).

تفسير: يعنې دغه خو كومه افسانه نه ده، بلكه تاريخي حقائق دي، ښايي چې له هغه څخه عقلاء او پوهان سبق واخلي، او نه دی دغه قرآن يوه داسې خبره چې په دروغو ويلى شوی وي، وليكن دغه قرآن تصديق كوونكى او موافق دی له هغو كتابونو سره چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصيل د هر شي چې محتاج اليه دی په دين كې، او هدايت او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ايمان يې راوړی دی پر الله تعالى او رسول الله.

يعنې پاك قرآن چې په هغه كې قصص بيان شوي دي، كوم له خپل ځانه جوړې كړې خبرې نه دي، د ګردو پخوانيو رښتينو كتابونو تصديق كوونكى دی، او د هر ضروري شي په ښكاره ډول سره بيان كوونكى دی، څرنګه چې ايمانداران له هغه څخه نفع اخلي؛ نو په دغه لحاظ د دوی په حق كې په خاص ډول سره د هدايت او رحمت ذريعه ده.

تمّت سورة يوسف عليه السلام بعون الله تعالى.

سُورَةُ الرَّعۡدِ

«د (الرعد) سورت مدني دی، پرته له دوو آيتونو څخه چې (۳۱، او ۳۲) دي، له ﴿وَلَوۡ أَنَّ قُرۡءَانٗا﴾ څخه نيولي تر ﴿فَكَيۡفَ كَانَ عِقَابِ﴾ پورې ټول آيات يې (۴۳) او رکوع يې (۶) دي، په تلاوت کې (۱۳) په نزول کې (۹۶) سورت دی، او وروسته د محمد (صلی الله عليه وسلم) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓر تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِۗ وَٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ۝١

دا آيتونه د کتاب (قرآن) دي، او هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی تاته له (طرفه د) رب ستا حق دی، وليکن زيات خلق نه کوي يقين پرې (چې له جانبه د الله دی).

تفسير: يعني هر هغه شی چې په دغه سورت کې لوستل کيږي، هغه ګرد د عظيم الشأن کتاب آيتونه دي، دغه کتاب چې پر تا د الله تعالی له لوري نازل کړی شوی دی، يقيناً حق او صواب دی، ليکن ډېر د تعجب او حيرانۍ ځای دی؛ چې د داسې صافو او واضحه وو حقائقو له منلو څخه هم اکثر خلق انکار کوي.

ٱللَّهُ ٱلَّذِي رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَاۖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلّٞ يَجۡرِي لِأَجَلٖ مُّسَمّٗىۚ يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَ يُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمۡ تُوقِنُونَ ۝٢

الله هغه ذات دی چې پورته کړي يې دي اسمانونه (او درولي يې دي) بې له ستنو چې وينئ تاسې، بيا اوچت شوی دی په عرش باندې (په هم هغه شان چې د ده د الوهيت له شان سره وړ «لايق» ده)، او مسخر کړي يې دي لمر او سپوږمی، هر يو (له دوی نه) روان دي تر نېټې معلومې پورې، تدبير کوي د هر امر (کار د ملکوت او سلطنت خپل)، بيانوي (ظاهروي) په تفصيل سره دلائل (د توحيد او قدرت خپل) لپاره د دې چې تاسې په ملاقات د رب خپل يقين وکړئ.

تفسير: يعني د دې دنيا عظيم الشان هسک (اوچت) او مضبوط سقف چت پاک الله جوړ کړی دی چې تاسې يې ګورئ، او لطف په دې کې دی چې هيڅ يوه ستنه يا طناب يا پايه او ګاډر يعني يو د تکيې او استناد شی څمونږ په نظر نه راځي، چې پر هغه باندې دومره لوی تعمير او بې سره او بې سامانه چت درولی شوی دی، پرته (علاوه) له دې نه بل څه ويلی شي چې محض د قدرت د غير مرئي ستنو په قوت دربدلی دی، لکه چې په جزء (۱۷) د حج سورت په (۶۵) آيت (۹) رکـوع کې فرمايي: ﴿وَيُمۡسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦٓ﴾ که د اجسامو د راښکوولو (جاذبې) نظريه صحيح وي؛ نو هغه له دې آيت سره څه منافات نه لري، ځکه چې راښکوولو ته عرفاً عمد نه وايي، او که عمد وويلی شي؛ نو هغه مرئي نه دی، وروي عن ابن عبّاس ومجاهد رضي الله تعالى عنهما والحسن وقتادة وغير واحد رضي الله عنهم: «إنهم قالوا لهما عمد ولكن لا ترى» (ابن كثير)، يعني دغو مشرانو فرمايلي دي چې: «اسمانونه داسې ستنې لري چې مونږ يې نشو ليدلی، والله أعلم».

د «استواء على العرش» په متعلق په اتم جزء د «الأعراف» په (۵۴) آيت (۷) رکوع کلام شوی دی، هلته دې بيا ولوست شي !.

﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ﴾ الآيه - او مسخر کړي يې دي لمر او سپوږمۍ هر يو له دوی نه روان دي تر نېټې معلومې شوې پورې، يعنې لمر خپله دوره په يوه کال کې او سپوږمۍ يې په يوه مياشت کې پوره کوي.

يا د ﴿لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ معنی تر مقرر وخت پورې واخيسته شي، نو مطلب به يې دا شي چې لمر او سپوږمۍ داسې روان دي تر قيامت پورې.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا ۖ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝٣ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝٤

او دغه (الله) همغه ذات دی چې غوړولې يې ده ځمکه او پيدا يې کړه په دغې ځمکې کې غرونه ثابت (درانه چې د مضبوطو ميخونو په شان ولاړ دي) او ويالې (د اوبو)، او هرو قسمو مېوو نه يې پيدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه (لکه سور سپين -ژېړ تور -خواږه تروه -واړه غټ)، پټوي په تياره د شپې سره ورځ، بېشکه په دې مذکوره وو خبرو کې خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په مصنوعاتو د الله کې). او په ځمکه کې ټوټې دي (مختلفې) څنګ په څنګ پيوستې يو له بل سره او (نور) باغونه دي (په دې ځمکې کې) له انګورو، او کښتونه (فصلونه) دي، او ونې د خرما دي، چې ځينې له يوه بېخه پورته شوي دي او ځينې ځان ځان ته بېخ لري، چې اوبه کولی شي په اوبو يو قسم سره، او غوره کوو ځينې له هغو څخه په ځينو نورو باندې په خوراک (خوند -رنګ -او وړم کې)، بېشکه په دغو (مذکوره وو اشياوو) کې خامخا دلائل (د قدرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي په کې.

تفسير: يعنې: او دغه الله همغه ذات دی چې غوړولې يې ده ځمکه او پيدا يې کړه په دغې ځمکې کې غرونه چې تل په همغه يو ځای کې کلک ولاړ دي، او سيندونه چې هر وخت بهيږي او له هرو قسمو مېوو نه يې پيدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه يعنې: لوی وړوکي، خواږه تروه، تور سپين، ګرم يخ، او سم له جديده وو تحقيقاتو سره په هر يوه کې نر او ښځه هم موندلی کيږي.

د هسکو (اوچتو) اسمانونو په مقابل کې د ټيټې ځمکې بيان هم ذکر کړ، له اسمان سره د لمر او سپوږمۍ بيان هم وشو، چې د هر يوه تګ سره بېل دی، او د هر يوه کار سره جلا (جدا) دی، د يوې تودې او تېزې اشعې او پلوشې هسې کارونه اجراء کوي؛ چې د هغې بلې د يخې او سپکې روښانې ضيا او وړانګې (پلوشې) څخه هغه په لاس نه راځي، همداسې دلته د ځمکې د مختلفو احوالو او له هغې سره د تعلق لرونکو مختلفو شيانو ذکر وفرمايه، چېرې غر ولاړ دی، چېرې سيند بهيږي، هغه مېوې او ثمرات چې پيدا کيږي، په هغو کې هم د شکل -صورت -رنګ -خوند -وړوکوالي -او لويوالي بلکه په نر او ښځه کې هم اختلاف دی.

کله ځمکه د ورځې له رڼا څخه رڼه کيږي، کله شپې تک تور نقاب پټونی پر خپل مخ اچولی دی، بيا عجيبه ننداره او غريبه منظره خو دا ده چې د ځمکې هغه څو قطعې چې يوه له بل سره نښتي دي، يا څنګ په څنګ سره پرتې دي، او ځينې يې مټې او ځينې يې شګلوړې -او ځينې يې خوړا (ډېرې) نا پاکې او ځينې يې پاکې -او ځينې يې د کرلو وړ

(لايق) او ځيني يې د نيالګيو (بوزغلی) د کېښولو لايقې ـ او ځيني يې خوږې او ځيني يې تروې دي، دغه ټول په يو اوبو سره سېراب (پړ) کيږي، او د يوه لمر پلوشې اشعه ګردو ته وررسيږي، او يوه هوا د ځمکې پر مخ چليږي، او سره له دې دومره قدر مختلفې مېوې او ګلان ترې پيدا کيږي، او يو له بل سره د حاصلاتو په تزييد او تنقيص کې دومره فرق او توپير (تفاوت) لري، چې ليدونکي ورته هک پک حيران پاتې کيږي.

غور او فکر کوونکي د قدرت د دغو دلائلو او نښو له ليدلو څخه پوهيږي چې له همغې يوې د رحمت له ورېځې څخه اوبه څښونکي دي، يا له همغه يوه د هدايت د لمر د اشعه او پلوشې څخه رڼيږي، نو له همدغې رحماني وريا (باران) او فيضاني رڼا له هدايت او لارښوونې څخه د انسانانو د مادي او روحاني احوالاتو اختلاف او توپير (فرق) هم دومره مستبعد او مستنکر نه دی.

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٥﴾

او که تعجّب لرې (ای محمده ! له دې نه چې دوی تا نه مني؛) نو لا عجيبه ده (دا) خبره د دوی چې (وايي:) آيا کله چې شو مونږ خاورې آيا شو به مونږ خامخا په پيدايښت نوي کې؟ ! دوی همغه کسان دي چې کافران شوي دي په رب خپل، او همدغه ګمراهان دي چې د اور طوقونه به وي (په قيامت کې) په غاړو د دوی کې، او دغه (خاوندان د طوقونو) صاحبان (ملګري) د اور دي، دوی به په دې اور کې همېشه وي.

تفسير: ګواکې دغه خلق له «بعث بعد الموت» څخه انکار کوي، او د پاک الله له مالک الملکوتي او شهنشاهي څخه منکريږي، نو د داسې ياغيانو انجام لازم دی چې همداسې وشي؛ چې د دوی په غاړو کې د اور طوق او غاړکۍ او په لاسونو او پښو کې يې الچکۍ او بيړۍ واچولی شي، او په هغې ابدي بنديخانې کې وغورځول شي، چې په حقيقت کې د همداسې مجرمانو لپاره جوړه کړی شوې ده.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ ٱلْمَثُلَٰتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٦﴾

او ژر غواړي دوی له تا نه بدي (عذاب) پخوا له نېکۍ (رحمت) څخه حال دا چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه (مثالونه د امثالو د دوی چې موجب د عبرت دي)، او بېشکه رب ستا خامخا څښتن (مالک) د مغفرت دی خلقو ته سره له ظلمه (کفره) د دوی (که ايمان راوړي) او بېشکه رب ستا خامخا سخت دی عذاب د ده (کفّارو ته).

تفسير: يعني دوی حق نه قبلوي چې په هغه کې د دنيا او آخرت ښېګڼې (فائدې) ور په برخه شي، او کفر اختياروي او ژر غواړي له تا نه زحمت پخوا له راحت نه، او وايي چې: هغه موعود عذاب دې راوله، او حال دا دی چې په تحقيق سره تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه په پخوانيو دروغجن کوونکو باندې، يعني پخوا له دې نه پر اقوامو عذاب نازل شوی دی، لکه: غرق ـ نسف ـ زلزله ـ صيحه ـ مسخ او نور نو پر تاسې د عذاب نزول آيا مشکل وو؟ ، خبره دومره ده چې ستا پاک الله د خپل حلم او د عفوې له شانه په هر لوی او وړوکي جرم سمدستي نيول نه کوي، دی د خلقو ظلم او تېرۍ ګوري او پرله پسې ترې تيريږي، تر هغه پورې چې د مظالمو او شرارتونو سلسله له خپله حده تيريږي؛ نو په دغه وخت د ده له تباه او سپېره کوونکي عذاب څخه د نجات هيڅ يو صورت نه پاتې کيږي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦٓ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ۝٧

او وايي هغه كسان چې كافران شوي دي: ولې نه نازلولى شي په دغه محمد باندې كومه معجزه (په صداقت د ده) له (طرفه د) رب د ده (هغه چې مونږ يې غواړو)، (نو وفرمايل الله په رد د دوى كې): بېشكه همدا خبره ده چې ته وېروونكى يې او لپاره د هر قوم لار ښوونكى (خاوند د خاصې معجزې مقرر) دى.

تفسير: يعنې هغه دلائل د قدرت او نبېې چې مونږ يې غواړو؛ ولې نه نازلېږي؟ چې د هغې له ليدلو څخه مونږ په ايمان راوړلو مجبور كېږو؟ نو وفرمايل رب العزّت جل جلاله په ترديد د دوى كې چې بېشكه همدا خبره ده چې ته اى محمده ويروونكى يې يعنې د آيتونو نزول ستاسې په واك او قبضه كې نه دى، هغه خو د پاك الله كار دى، هر هغه آيت معجزه او دليل چې د رسول د تصديق لپاره د هرې زمانې په اقتضاء سره مناسب وي؛ همغه وربنكاره كوي، نه دا چې هر څه چې منكرين غواړي؛ همغسې به يې وركوي، ستاسې په غاړه هم دغومره كار دى چې د خير غوښتلو خبرې هغوى ته واوروئ ! او د بدۍ له مهلك انجام څخه خلق باخبره كړئ !.

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ۝٨

الله عالم دى (لا پخوا له تولده) په هغه څه چې بار اخلي هره ښځه او (الله عالم دى) په هغه څه چې كموي يې ارحام (او ناقص يې څېږوي) او (الله عالم دى) په هغه څه چې زياتوي يې (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة) او هر شى په نزد د دغه (الله) په اندازه دى.

تفسير: چې نارينه دى كه ښځه؟ پوره دى كه نيمګړى؟ ښه دى كه خراب؟ وغير ذلك من الأحوال، دغه ګرد پاك الله ته لا پخوا له تولده ښكاره دي، او ښه ور معلوم دي چې هر هغه چې بار اخلي هره ښځه او هر چې كموي يې ارحام د الله تعالى په اراده يا يې زياتوي (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة)، يعنې د حاملې په ګېډه كې يو مولود دى؟ كه ډېر؟ كامل مخلوق شوى دى؟ كه ناتمامه دى؟ په لږ مدّت كې به پيدا كېږي يا په ډېر؟ الغرض د ارحامو د تزييد او تنقيص د ګردو اسرارو ـ اسبابو ـ اوقاتو او احوالو څخه پوره باخبر دى، او سم له خپل محيط علم سره هر څيز په هر حالت او هره زمانه د هغه له اندازې او استعداد سره موافق ساتي.

عَٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَٰدَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ۝٩

(الله) عالم دى په پټو او ښكاره وو چې (ګردو څخه) لوى دى، او لوړ برتر دى په هر شي باندې.

تفسير: دغه د الله تعالى د علم د لامحدوده وسعت او احاطې بيان دى يعنې د ټولې دنيا هيڅ يو پټ او ښكاره شى له هغه څخه پټ نه دى، او ګرد عالم د ده تر حكم او تصرّف لاندې دى، او په ټول عالم باندې اوچت دى.

سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِالنَّهَارِ ۝١٠

يو شان دي له تاسو نه (علم د الله ته) هر هغه څوك چې پټوي خبره (په زړه كې) او هر هغه څوك چې ښكاره كوي دا خبره، او هر هغه څوك چې هغه پټېدونكى دى په شپه كې، او هر هغه څوك چې ظاهروونكى (د عمل خپل) په ورځ كې.

تفسير: د الله تعالى د علم عموم يې بيان كړ، او د مقام په مناسبت د مكلفينو د خاصو احوالو په نسبت دا راښيي چې ستاسې پر هر قول او فعل څمونږ علم محيط دى، هر هغه خبره چې تاسې يې پخپلو زړونو كې پټه كړئ، يا يې په ورو

سره ووايېږ، يا په علانيه او په چغه سره ناري کړئ، يا کوم کار د شپې په تياره کې په پټه سره وکړئ، يا دا چې په ورځ په ډانګک پيلې (ښکاره) سره د کوڅو او بازارونو په سر يې ووايئ؛ په ګردو احوالو او ټولو حيثيتونو الله تعالی خبردار او د ده د علم په اعتبار سره يو برابر او يو شان دي.

لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ يَحۡفَظُونَهُۥ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴿١١﴾

انسان لره (له جانبه د الله ملائکې دي) نوبت په نوبت راتلونکې دي يوله له بلې پسې د مخې له طرفه د دغه (انسان) او د شا له طرفه د دغه (انسان)؛ چې ساتنه کوي د ده په امر حکم د الله سره، بېشکه الله نه بدلوي حالت د هيڅ قوم (چې عافيت او نعمت دی) تر هغه پورې چې بدل کړي دوی هغه ښه حالت چې په نفسونو ځانونو د دوی کې وي (په بد حالت سره چې معصيت دی)، او کله چې اراده وکړي الله پر کوم قوم باندې د بدۍ (آفت)؛ نو نشته بېرته ګرځېدل د هغه، او نشته دوی ته بې له الله څخه هيڅوک متولي (مددګار).

تفسير: يعني له هر بنده سره د الله تعالی پرښتې ماموري وي، چې له هغوی څخه ځينې د ده ګرد پخواني او وروستني اعمال ليکي، او ځينې د الله تعالی له حکم سره سم ذريعه ګرځي، چې له هغوی څخه هغه بلاوې دفع کړي چې د هغو د دفع اراده الله تعالی له بندګانو څخه ولري، همغسې چې په دغه عالم کې د الله تعالی عام عادت دی.

بېشکه چې الله تغيير نه ورکوي هغه نعمت او عافيت ته چې کومې طائفې سره وي، تر هغه پورې چې تغيير ورکړي دوی هغه حالت د طاعت ته چې په نفسونو د دوی پورې وي په بد حالت سره چې معصيت دی، يعنې الله تعالی پخپلې هغې ساتنې او مهربانی سره چې تل د ده له لوري کيږي هيڅ يوم قوم محروم او بې برخې نه ګرځوي، تر هغه وخته پورې چې دوی خپل ښه تګک ـ طاعت او عبادت ـ جميله عادت او حسنه رويه نه وي بدله کړې، او کله چې دوی خپل هغه حالت په بد وضعيت ـ قبيحه اخلاقو او معصيت سره بدل کړي؛ نو داسې آفت پر دوی نازليږي؛ چې له سره بېرته ګرځېدونکی نه وي، او نه د هيچا مدد هلته په کار ورتلی شي.

هُوَ ٱلَّذِي يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴿١٢﴾

دغه (الله) همغه ذات دی چې درښيي تاسې ته برق برېښنا (چې نښه د باران ده لپاره د خوف او ويرولو د هغه چا چې ضرر ورسوي) يا لپاره د طمع (او اميد د هغه چا چې فائده وررسوي، او پيدا کوي) راپورته کوي وربځې درنې (په اوبو په هوا کې).

تفسير: پخوا د بندګانو د حفاظت ذکر وو، بيا د بدو اعمالو له طرفه کوم آفت او مصيبت چې نازل کېدونکی دی؛ د هغه ذکر وشو، او دغه په ښه شان سره رامعلومه شوه چې د الله تعالی شان د انعام او د انتقام د دواړو جامع دی، په همدې مناسبت دلته د قدرت د ځينو داسې نښو په لوري توجه ورکړې شوې ده، چې په هغو کې په يو آن کې توأماً هيله او وېره، خوف او رجاء د دواړو متضادو کيفيتونو د پيدا کولو صلاحيت شته، يعنې کله چې برېښنا بريښي؛ نو خلق هيلمن کيږي، چې اوس به باران اوريږي، او پرله پسې وېره هم ورته پيدا شي، چې د هغه په اثر چېرې تندر او ټکه (چړق) ونه لويږي، او د هلاکت سبب ونه ګرځي، کله چې درنه وربځ له اوبو څخه ډکه راشي؛ نو خلق پرې خوشاليږي چې هغه د باران د رحمت د نزول سبب وګرځي، او متصلاً ورته دغه فکر او چرت (خيال) هم ور لويږي؛ چې چېرې د اوبو طوفان ځپان رانشي، او د ربړ (زحمت) او تکليف موجب نشي، عيناً همداسې انسانانو لره ښايي چې د پاک الله رحمت ته هم اميدوار شي، خو ورسره د الله تعالی له مکره هم مأمون او بې فکره نه شي.

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَّشَآءُ وَهُمْ يُجَادِلُوْنَ فِي اللّٰهِ وَهُوَ شَدِيْدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

او تسبيح وايي رعد (پرښته) سره له ثناء د دغه (الله) او تسبيح وايي نورې ګردې پرښتې له وېرې (او له هيبته د الله) نه، او لیږي (الله) تندرونه؛ نو رسوي (غورځوي دغه تندرونه) پر هغه چا چې اراده وفرمايي حال دا چې دغه خلق جګړې کوي په شان د الله کې، حال دا چې الله سخت دی عقوبت د ده (په جګړه کوونکو باندې یا سخت دي نيول د ده).

تفسير: يعني غورېدونکې ورېځ يا پرښته د حال يا د قال په ژبه سره د الله تعالى تسبيح او تحميد وايي، لکه چې په (۱۵) جزء د بني اسرائيل سورت په (۴۴) آيت په (۵) رکوع کې مونږ داسې يو آيت لولو: ﴿وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ﴾ او ګردې پرښتې له هيبته او خوفه د ده په حمد او ثناء او تسبيح او تحميد کې مشغولې او لګيا دي.

له احاديثو څخه دغه خبره څرګندېږي چې د نورو طبيعيه وو نواميسو په شان د ورېځو او وريا (باران) د انتظاماتو لپاره هم د پرښتو ډلې مقررې دي، چې دوی ورېځې په مناسبو مواقعو رسوي، او له دوی نه حسب الضرورت والمصلحت د کار اخيستلو په تدابيرو لګيا دي.

﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ﴾ الآيه - «پر دغو جګړه کوونکو د عذاب تندرونه غورځوي»، په حديث کې دي چې پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم يوه عرب متکبر رئيس ته يو سړی ولېږه؛ چې هغه ماته راوله، قاصد د رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه پيغام هغه ته ورسولو، او ورته يې وويل چې: رسول الله صلى الله عليه وسلم تا بولي، هغه وويل چې: رسول الله صلى الله عليه وسلم څوک دی؟ او الله څه شی دی؟ د سرو زرو دی؟ که د سپينو؟ که د مسو؟ (العياذ بالله)، درې ځلې همغه خبره يې وکړله، دريم ځلې کله چې هغه دغه چټې (بېکاره) خبرې وکړې؛ نو يو ناڅاپه يوه ورېځ پورته شوه، او على الفور تندر (ټکه) پرې ولوېده، او د هغه کوپړۍ يې له بدن څخه جلا (جدا) کړه.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې عامر بن طفيل او اربد بن ربيعه د رسول الله مبارک په خدمت کې حاضر شول، او ويې ويل چې: مونږ په دغه شرط سره اسلام راوړو؛ چې وروسته له تاسې اسلامي خلافت مونږ ته ورسپېږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د دوی له دغې غوښتنې څخه انکار وفرمايه، دوی دا خبره وکړه او له مجلسه پاڅېدل، او ويې ويل چې: مونږ به د مدينې وادي ستاسې د مقابلې لپاره له سپرو او پلیو (سورو او پياده وو) څخه ډکه کړو، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: پاک الله به د هغوی مخه ونيسي، او د مدينې انصار به د هغوی د مقابلې لپاره ووځي، دوی دواړه لاړل، په لار کې پر «اربد» باندې تندر او ټکه ولوېده، او «عامر» پمن شو، او په طاعوني خاربنت (ګرګ) سره په هلاکت ورسېد.

فائده: د رعد د غږ اورېدلو په وخت کې ښايي چې داسې وويل شي: «سبحان الذي يسبّح الرعد بحمده والملائكة من خيفته اللهم لا تقتلنا بغضبک ولا تهلكنا بعذابک وعافنا قبل ذلک».

لَهٗ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ وَمَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿١٤﴾

خاص همدغه (الله) ته دی دعوت (او بلنه) د حق، او هغه کسان چې بلي يا (عبادت کوي کفار د هغوی) بې له دغه (الله)؛ نه قبلوي دوی (ځواب نه ورکوي دغه اشياء) دغو بلونکو ته په هيڅ شي

سره مګر داسې قبلول لکه قبلول د غځوونکي د داوړو ارغويو خپلو طرف د اوبو ته (د کوهي بې رسۍ او بې بوکې) لپاره د دې چې ورسيږي دغه اوبه خولې د ده ته حال دا چې نه دي دغه اوبه رسيدونکي خولې د ده ته، او نه ده دعا (بلنه) د کافرانو (خپلو معبودانو لره) مګر په زيان او بطلان کې ده.

تفسير: يعني د هغه ذات بلل پکار دي چې د هر قسم نفع او ضرر مالك دی، د عاجزانو د بلنې څخه څه فائده په لاس درځي؟ ما سوا له الله جل جلاله څخه بل څوك دی چې د هغه په قبضه کې څما يا د بل چا څه نفع او ضرر وي؟ د غير الله بلل خپل مدد لپاره داسې دي لکه چې کوم تږی د کوهي او څاه پر سر کې ودريږي، او خپل لاسونه اوږده کړي، او د اوبو په لوري خپل دواړه ارغوي وغوړوي، او خوشامد وکړي چې هله ژر راشه! بلکه که اوبه د ده په لپه کې هم وي؛ نو هغه پخپله د ده خولې ته نه شي ورتلی.

شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «هغه کسان چې کفار يې بولي او عبادت يې کوي، ځينې خو محض خيالات او اوهام دي، او ځينې پيريان شيطانان دي، او ځينې داسې شيان دي چې په هغو کې ځينې خواص دي، ليکن د خپلو خواصو مالکان نه دي، نو بيا د هغوی د بلنې څخه څه حاصل؟» لکه اور يا اوبه او نباتي چې ستوري به هم په همدغه قسم کې داخل وي.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾

او خاص الله ته سجده کوي هر هغه څوك چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (تعبداً وانقياداً سره له اسمانونو او ځمکو، ځينې) په خوښه او (ځينې) په زور، او (سجده کوي) سوري د دغو (مخلوقاتو) په سبا او بېګا کې (يعني همېشه).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «هغه څوك چې پر الله تعالى باندې يقين کوي؛ نو په خوښۍ سره ورته سر ږدي او حکم يې مني، او هغه څوك چې پرې يقين نه لري؛ نو پر هغه باندې بې اختياره د هغه حکم جاري دی، او سورى چې سبا او بېګا پر ځمکه باندې غوړيږي همدا دي د هغوی سجدې»، مطلب يې داسې شو چې که جواهر وي يا اعراض، هيڅ يو شی د الله تعالى د تکويني حکم څخه نشي خارج کېدی، د ده د نفوذ او اقتدار په مخ کې ګرد سره مطيع او منقاد او سر په سجده دي.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ؕ

ووايه (ای محمده! دوی ته) څوك دی رب (پالونکی پيدا کوونکی) د اسمانونو او د ځمکې، ووايه (ای محمده! په ځواب کې) چې الله دی! ووايه (ای محمده! دوی ته کله چې تاسې پړه او ملزَم شوئ)؛ نو آيا پس نيولي دي تاسې بې له دغه (الله) څخه دوستان چې نه دي مالك (نه لري اختيار دوی) لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو د څه نفع (رسولو) او نه د څه ضرر (د دفع کولو)،

تفسير: يعني کله چې د ربوبيت اقرار يواځې د پاك الله لپاره کوئ؛ نو بيا د مدد لپاره د نورو دوستانو او مربيانو تجويز د څه لپاره کوئ؟ حال دا چې هغوی د يوې ذرې په اندازه هم د نفعې او د ضرر اختيار او واك نه لري.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ ۙ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمٰتُ وَالنُّورُ ۚ

ووايه (اى محمده ! دوی ته) آيا برابر دی ړوند (چې کافر دی) او ليدونکی (چې مؤمن دی)؟ بلکه آيا برابرې دي تيارې (چې شرک او انکار دي) او نور (رڼا چې توحيد او معرفت دی؟ بلکه نه دي سره برابر).

تفسير: يعني د موحّد او د مشرک په منځ کې داسې يو فرق او توپير (تفاوت) شته لکه د ليدونکي او ړانده، او د توحيد دوستان داسې وګڼئ لکه نور (رڼا) او ظلمت (تياره)، نو آيا يو ړوند مشرک چې د شرک په ظلماتو کې پروت وي، او هر لوري ته لاس او پښې اچوي هغه مقام ته رسېدی شي، چې هلته هغه موحد رسيږي چې د فهم او بصيرت او د ايمان او عرفان په رڼا کې د انساني فطرت په سمه صافه لاره روان وي، له سره دغه دواړه پر يوه نتيجه نه شي رسېدی.

أَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

آيا ګرځولي دي دوی الله لره شريکان چې پيدا کول يې کړي دي په شان د پيدا کولو د دغه (الله) نو بيا مشتبه شوه (پيدا کول د دې شريکانو سره د) پيدايښت (د الله سره) پر دوی باندې؟، ووايه (اى محمده ! دوی ته) خاص الله پيدا کوونکی د هر څيز دی، او همدی دی يو قوي غالب (پر هر څيز او هر چا).

تفسير: يعنې لکه چې الله تعالی ګرد مخلوقات پيدا کړي دي؛ نو ستاسې دغه بُتانو او باطلو معبودانو داسې کوم شی پيدا کړی دی؟ چې د هغه په ليدلو سره د دوی پر الوهيت ستاسې څه شبهه پيدا شوي وي؟ دوی خو د مچ يو وزر او د مياشي يوه پښه هم نه شي پيدا کولی او جوړولی، بلکه دوی پخپله هم د ګردو نورو مخلوقاتو په شان د هغه الله واحد ـ أحد ـ صمد مخلوق دي، نو بيا داسې عاجز او مجبور شيان د الوهيت په تخت کښېنول څومره ګستاخي او سپين سترګي او بې عقلي او حماقت دی؟ !.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ ۚ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۚ وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

نازلې کړي دي (الله) له اسمانه اوبه، نو وبهېدل خوړونه په اندازه (د ډکېدو) د دوی سره، نو په سر واخيست دې سيلاب ځګ (او خيرې) اوچت شوی (په سر د اوبو)، او له هغو څيزونو چې بلوي پرې (دا خلق لمبې او ويلي کوي) په اور کې لپاره د طلب د ګاڼې يا نور اسباب ځګ (خيري دی) په شان د هغه (ځګ)، په مثل د دې (مذکورو مثالونو) بيانوي الله (مثالونه د) حق او باطل، نو هر څه چې ځګ او خيرې (دی)؛ نو لاړ به شي په دغه حال کې چې پرېوتی وي له نظره (او بې نفعې به وي)، او هر څه هغه څيز چې نفع رسوي خلقو ته (لکه اوبه او ويلي شوي فلزات)؛ نو پاتې کيږي په ځمکه کې (للانتفاع)، همداسې بيانوي الله مثالونه (د حق او د باطل لپاره د متفکرينو).

تفسير: د اسمان له لوري باران نازليږي، چې له هغه څخه نهرونه، ويالې، خوړونه، سيندونه، دريابونه بهيږي، په هر نهر او خوړ کې سم د هغه له ظرفيته او ګنجايشه هومره چې د پاک الله اراده وي، اوبه بهوي په وړو کې کې لږ ـ او په لوی کې

ډېر، کله چې اوبه بهیږي؛ نو د خاورې ـ خس خاشاك او د نورو له کاره وتلیو له امتزاجه او ګډون څخه خړ او مکدر او خیرن کیږي، بیا دغه خړه او خیری او ځګ یې پرسیږي، او د اوبو په سر راپورته کیږي، لکه چې پر سخت تود اور کې سور او سپین ـ زر ـ مس ـ قلعي ـ اوسپنه ـ فلزات او نور معدنیات ویلي کوي، چې ګاڼې (کالی) ـ لوښي ـ وسلې ـ تورې ـ چړې چوړکی ـ چاکوګان ـ بیاتیګاني (قینچی) ـ تبې ـ نغرې ـ هر کارې ـ توپ ـ ټوپک ـ ټېنکونه ـ طیارې ـ جهازونه ـ موټر ـ رېل ـ یوم ـ تبر ـ او نور د معاش لوازم ـ اسباب او شیان ترې جوړ کړي؛ نو په هغه کې هم داسې لوخړه او ځګ پورته کیږي، مګر لږ څه وروسته هغه وچیږي یا خوریږي، او هغه ځګ او خیری یې ترې لرې او ورك شي، او هغه چې اصلي او کارامد شی دی یعنې اوبه یا ویلي شوي معدني فلزات خالص اوبه به په ځمکه یا د ځمکې د خاوندانو په لاس کې باقي پاتې کیږي، چې له هغه څخه په مختلف ډول سره خلق منتفع کیږي.

همدغه مثال دی د حقو او د باطلو؛ کله چې اسماني وحیې سره حق دین نازلیږي؛ نو د بنیادمانو زړونه هر یو د خپل ظرفیت او استعداد سره سم له هغه څخه فیض حاصلوي، بیا نو حق او باطل یو له بل سره نښلي، نو دوړې او خیري پورته کیږي، او په ظاهر کې باطل د هم هغه خیري او ځګ په شان حق باندې راخیژي، لیکن د هغه دا جزوي جوش او پړسېدل سطحي او عارضي او بې بنیاده شی دی، او لږ څه مدت وروسته د دې دغه جوش او خروش هیڅ یوه نښه او اثر نه پاتې کیږي، او الله خبر دی چې چېرې ځي؟ او هغه اصلي او د کار شی چې د هغو ځګونو لاندې پټ وو، یعنې حق او صداقت پس همغه پاتې وي.

وګورئ چې د پاك الله بیان کړي مثالونه څرنګه عجیب وي؟ او په څومره یوې مؤثرې طریقې سره مو پوهوي چې کله په دنیا کې حق او باطل، کذب او صدق سره ونښلي، یعنې د دغو دواړو په منځ کې جنګي مقابله کیږي؛ نو اګر که د څو مودې له مخې باطل پاس او پړسېدلی په نظر راځي، لیکن بالآخر باطل سره تیت او پرك (منتشر) او همغه حق ظاهر، غالب او بریالی (کامیاب) په نظر راځي.

نو هیڅ یو مؤمن ته نه ښایي چې د باطلو پر عارضي برې او نندارې وغولیږي، همداسې څه وخت چې د کوم انسان په زړه کې حق ځای ونیسي؛ نو نه ښایي چې سړی ترې ویریږي، ځکه چې لږ څه مدت وروسته له دغه ځګ او پړسېدل پخپله ورك کیږي، او خالص حق او صداقت ثابت قائم او مستقر پاتې کیږي.

په پخوانیو آیتونو کې کله چې د توحید او شرك سره مقابله کړی شوې وه، په دغه مثال کې د حق او باطل د مقابلې کیفیت راوښوولو، او د دواړو انجام بیخي په واضح ډول سره اوس بیان فرمایي:

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

شته لپاره د هغو کسانو چې حکم قبول کړی دی دوی د رب خپل (جزا) نېکه (چې جنت دی)، او هغه کسان چې نه وي قبول کړی دوی حکم د دغه (الله) که چېرې وي دوی ته هر هغه څه چې دي په ځمکه کې ټول، او نور هم وي په مثل د دې له دې سره (او په تصرف د دوی کې وي په قیامت کې)؛ نو خامخا به فدیه ورکړي دوی په هغو (ټولو سره؛ نو نه به خلاصیږي له عذابه)، دغه کسان مقرر دی دوی لره بد (سخت) حساب (چې نه به یې نیکي قبوله او نه به یې بدي محو کیږي) او ځای د هستوګنې د دوی دوزخ دی، او بد ځای د آرام دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعنې دلته خو خیر دی په هر قسم چې وي تېریږي، لیکن په آخرت کې د دوی حالت به داسې پرېشانوونکی او ویروونکی وي، که د ګردې دنیا خزائن له نقده، له جنسه، له شرقه تر غربه، له شماله تر جنوبه، او په مثل د دې مذکورو

نور هم وي، له ده سره او دا ټول بيا په تصرف د كفارو كې شي په ورځ د قيامت، او غوښتنه او تمنا وكړي چې مونږ دغه ګرد د خپل ځان په فديه كې وركوو چې د هغه په بدل كې له عذابه خلاص شو، او له دغې پرېشانۍ څخه نجات ومومو؛ نو له سره به يې دغه هيله (اميد) او ارمان په سر ونه رسيږي: «أنى لهم ذلک».

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾

آيا نو هغه څوک چې پوهيږي په دې خبره چې بېشكه هغه (قرآن) چې نازل كړى شوى دى تاته له طرفه د رب ستا حق دى (رشتيا) په مثل د هغه چا دى چې دى ړوند وي (د زړه په سترګو ! يعنې نه دى د هغه په شان !) بېشكه خبره همدا ده چې پند اخلي (په دې قرآن) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: د مؤمن او د كافر د دواړو انجام بېل بېل د ذكر فرمايلو څخه وروسته تنبيه وركوي چې داسې انجام د عين عقل او حكمت سره موافق دى، هيڅ يو عقلمن داسې نشي ويلى چې يو پوخ ړوند چې هيڅ څيز يې په نظر نه راځي، هم داسې خوشې چټي (بېكاره) په تياره كې لوبيږي او جيګيږي (وچتيږي)، او بودرې (ټكرې) خوري؛ له هغه سړي سره برابري كولى شي چې د هغه د زړه سترګې هم روښې وي، او په پوره بصارت او كامل بصيرت سره د حق له رڼا څخه مستفيد كيږي.

ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ ﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢١﴾

هغه كسان چې وفا كوي په عهد د الله باندې (چې په ورځې د ميثاق يې ورسره كړى دى) او نه ماتوي دوى (هغه) ټينګ عهد. او هغه كسان چې وصل كوي هغه (شى) چې امر (حكم) كړى دى الله په هغه سره داسې چې وصل دې كړى شي (چې د خپلوۍ پالنه له خپلوانو سره ده) او ويريږي دوى له عذابه د رب خپل او خوف كوي له بده حسابه (د قيامت).

تفسير: يعنې له الله تعالى سره هغه عهد چې په ازل كې شوى دى (يعنې د الست بربكم عهد) او پر هغه باندې پخپله د انسان فطرت شاهد دى، او هغه عهد چې د انبياوو عليهم السلام له ژبې اخيستى شوى دى، هغه ګرد دوى پوره كوي، او د هغه څخه هيڅ يو نه ماتوي، او هم بالذات پخپله په هيڅ يوه معامله كې چې له الله تعالى سره يا د ده له بندګانو سره يې تړې، مشروط په دې چې معصيت نه وي؛ له عهده مخالفت نه كوي، او هغه كسان چې وصل كوي هغه شى چې امر او حكم كړى دى الله په هغه سره داسې چې وصل دې كړى شي يعنې صلة الرحم كوي، يا خپل ايمان له عمل سره يا حقوق العباد له حقوق الله سره يو ځاى كوي، يا اسلامي اخوت ټينګ او قائم ساتي، يا د انبياوو عليهم السلام په منځ كې له سره تفريق نه كوي: چې يو مني په نبوت سره او بل ونه مني، او ويريږي له عذابه د رب خپل او خوف كوي له بده حسابه د قيامت، يعنې د الله تعالى د عظمت او جلال له تصوره ډاريږي.

وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٤﴾

او هغه كسان چې صبر كوي لپاره د طلب د مخ د رب خپل (په مالي او جاني مصائبو يا د شرعي يا د جهاد په تكاليفو) او قائموي (سم اداء كوي) لمونځ، او نفقه كوي (لګوي په لاره د الله كې) ځينې له هغه (حلالو اموالو) نه چې وركړي دي مونږ دوى ته: هم په پټه او هم په ښكاره، او دفع

کـوي دوی په نېکۍ سره بدي؛ دغه موصوف په دغو صفاتو شته دوی تـه (ښه) عاقبت د دار (د آخرت. چې) جنتونه دي د تل اوسېدلو، چې ننوځي به دوی په هغو کې، او هغه څوك چې صالح (مؤمن) وي له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادې د دوی (اگر که عمل يې د هغو په درجه نه وي) او پرښتې به ورننوځي له هرې دروازې (ماښيو د دوی. او وايې به ورته چې) سلامتيـا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسو (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو ښه عاقبت د دار (د آخرت عاقبت ستاسې دی).

تفسير: يعنې پر مصائبو او شدائدو او د دنيا پر مکروهاتو يې صبر وکړ، له کومې سختۍ له وېرې د طاعت له لياري څخه يې خپل پل غلط کښېښود، او د معصيت په لوري يې ميلان ونه کړ، او دغه صبر او استقلال يې محض د الله تعالی سره د ملاقات او د ليدلو په خاطر او د رضاء او خوښۍ د حاصلولو لپاره وکړ، او د دې لامله يې ونه کړ چې په دنيا کې خلق ورته ډېر صابر او مستقل مزاج ووايي، او نه د دې لپاره يې وکړ چې غير له صبر څخه بله څه چاره نه وه ورپاتې؛ نو مجبورا يې صبر وکړ، او د صابرانو په شان کښېناست.

او نفقه کوي لګوي په لاره د الله کې، د بدۍ ځواب په نېکۍ سره ورکوي، د سختې مقابله په نرمۍ سره ښکاره کوي، که د چا له لوري پرې ظلم او تېری وشي؛ نو دی ترې تيرېږي، وربخښي يې په دې شرط چې د هغه معافي څخه د بدۍ د ترقۍ انديښنه نه وي، له بدۍ ځنې ځان ژغوري (بچ کوي) او نيکي غوره کوي، که کله ترې کوم بد کار صادر شي؛ نو د هغه په مقابل کې ښه کار کوي، يعنې ترې توبه وباسي، او د هغې ګناه په عبادت او سخاوت سره تلافي هم کوي؛ نو د دې حسنه وو اعمالو کوونکي لپاره ښه عاقبت د هغه جهان ور په برخه کيږي.

﴿يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ﴾ الآيه ـ يعنې چې په همغه جنت کې به همېشه اوسيږي، او پرښتې به ننوځي پر دوی سره له تحائفو او زيري د رضوان له هرې دروازې د ماښيو د دوی، او وايې به ورته چې: سلامتيا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسې په طاعت او مصيبت او له معصيته، نو ښه عاقبت د دار د آخرت عاقبت ستاسې دی.

د «آباء ـ پلرونو» لفظ يې تغليبًا ويلی دی، چې په هغه کې امهات ـ ميندې هم شاملې دي، د جنت د زيري دغه زيات بشارت يې هم واوروه؛ چې داسې کاملينو ته د هغو پاس بيان شوی، ښو خويونو او خصالو په بدل يو دغه نعمت او خوشالي به هم حاصل وي؛ چې دوی سره له خپلو هغو ميندو او پلرونو او اولادونو او ښځو چې د خپل ايمان او نېکۍ لامله د جنت د دخول لايق شوي وي؛ ګرد سره يو ځای کيږي، تر دې که د دغو متعلقينو د کوم يو رتبه کمه هم وي؛ نو حق تعالی پخپلې مهربانۍ سره د هغه رتبه هم لوړوي (اوچتوي)، او دغه کامل سړي سره يې نژدې کوي، لکه چې په (۲۷) جزء د «الطور» سورت په (۲۱) آيت اوله رکوع کې راغلي دي: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾.

له دې نه معلومه شوه چې بې له ايمان او بې له صالح عمله محض د کاملينو قرابت کافي نه دی، هو ! که ايمان او صالح عمل موجود وي؛ نو د قرابت له تعلقه د درجاتو ترقي ممکنه ده، والله أعلم.

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

او هر هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه (په قبول او اقرار سره) او پرې کوي دوی هغه شی چې امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره چې وصل دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې (په کفر او ظلم سره)؛ دغه کسان شته دوی ته لعنت لرې والی له رحمت د الله (دنيوي عذاب)، او شته دوی ته بد عاقبت د دار (د آخرت چې اور دی).

تفسیر: د سعداوو او نېکبختانو په مقابل کې دلته د اشقیاوو عادات او خصال او د دوی آخري پای (خاتمه) او انجام ښوولی شوی دی، د اشقیاوو کار دا دی چې له الله تعالی سره بد عهدي کوي، د هغو شیانو د وصل او پیوند کولو حکم چې صادر شوی وي؛ هغه ماتوي، په ملک کې د فتنې او فساد اور اچوي، پر خپل ځان او نورو باندې له ظلم کولو څخه لاس نه اخلي، همدغه خلق دي چې د الله تعالی له رحمته لرې غورځولي شوي دي، او له ډېرو بدو ځایونو څخه یو ځای ته رسېدونکي دي.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾

الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي د (فراخی يې) او تنګوي (يې پر هغه چا چې اراده وفرمايي د تنګولو يې)، او خوشاله دي (کفّار) په دې ژوندون لږ خسيس، او نه دی دا ژوندون لږ خسيس په (مقابل د) آخرت کې مګر لږ متاع (حقير مال).

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۗ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿٢٧﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه ده رالېږلې شوې پر دغه (محمد) باندې (هغه معجزه په نبوت د ده چې مونږ يې وغواړو) له (طرفه) د رب د ده؟ ووايه (ای محمده دوی ته) بېشکه الله ګمراه کوي هغه څوک چې اراده وفرمايي، او هدايت کوي په طرف خپل (سمه صافه لاره ښيي بې د ليدلو د آيت) هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسیر: مشرکینو به سلهاوو معجزې او نښې کتلې، مګر د خپلو هغو خبرو څخه له سره نه اوښتل چې هغه معجزه او نښه چې مونږ يې غواړو؛ راوښيه ! مثلا د مکې معظمې غرونه څمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! چې د کرلو او زراعت لپاره څه وسعت پیدا شي، یا ځمکې څیرې کړه چینې او ویالې راوبهوه ! یا څمونږ پخواني مشران بیا راژوندي کړه ! او له مونږ سره یې په خبرو او اترو راوله.

الغرض کومه داسې یوه معجزه راوښیه چې مونږ په ایمان راوړلو باندې مجبور کړي، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې بېشکه الله تعالی د داسې معجزې او نښې پر ښوولو قدرت لري، لیکن د ده حکمت او عادت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ستاسې د داسې غوښتنې تکمیل وکړي، د انبیاوو علیهم السلام د تصدیق لپاره هومره چې ضرورت دی؛ له هغه څخه زائدې نښې او معجزې درښوولې شوي دي، او درښوولې کیږي، د نورو سلهاوو معجزاتو څخه سترګې واړوئ، یواځې همدغه پاک قرآن د نبي الله د صداقت یو عظیم الشأن نښان دی، کله چې تاسې سره د دغو د لیدلو سره پر سمه لار رانغلئ، او د حق په لوري مو رجوع ونه کړه؛ نو معلومه شوه چې سم له قدیمي قانون سره د پاک الله مشیئت پر هم دې خبرې تللی دی، چې تاسې په همغه چې تاسې غوره کړې لاره چې ګمراهي ده؛ خوشي کړي، بلا شبهه تاسې سره له دومره لويې معجزې او نښې د لیدلو سره بیا هم ایمان نه راوړئ، او د هغه په لوري رجوع نه کوئ.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ۗ

(دغه رجوع کوونکي) هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی او ارام نيسي زړونه د دغو په ذکر د الله سره،

تفسیر: دا د الله تعالی په طرف د رجوع کوونکو بیان دی، یعنې د چا چې د ایمان دولت په برخه کیږي؛ نو له ذکر الله یعنې د الله تعالی له یاده اطمینان او ډاډینه (سکون) حاصلوي، ځکه چې له ګردو څخه لوی ذکر خو لوی قرآن دی: ﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ﴾ چې د هغه په لوستلو په زړونو کې د یقین کیفیت پیدا کیږي، او شیطاني شبهات او وسوسې لرې

کیږي، او سکون او اطمینان ور میسر کیږي، له یوه جانبه که د الله تعالی عظمت او مهابت په زړونو کې خوف او خشیت پیدا کوي؛ نو له بله طرفه د رب العالمین لا محدود رحمت او مغفرت د قلبي سکون او راحت سامان وررسوي.

الغرض د دوی زړونه له هر لوري څخه مات وي، او یواځې د پاک الله په لوري گرځي، او د همغه په لویي او قدرت باندې ځان سپاري، او د ذکر الله نور د دوی له قلوبو څخه نور هر ډول دنیوي وحشت او وېره ورکه کوي.

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

واورئ خبردار شئ ! چې په ذکر د الله سره مطمئن کیږي ارام نیسي زړونه (د مؤمنانو).

تفسیر: یعنې دولت ـ حکومت ـ منصب ـ جایداد او د فرمایشي معجزو لیدل او نور شیان له سره انسان ته حقیقي سکون، اطمینان او ارام نشي یو ځای کولی، یواځې له ذکر الله څخه هغه مع الله تعلق راحاصلیږي، چې له هغه څخه د زړونو اضطراب او وحشت لرې کیږي.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴿٢٩﴾

هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) طوبی (ښه حال) دی دوی ته، او ښه ځای د هستوگنې (جنت) دی.

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

همدارنگه (لکه چې مو لیږلي وو انبیاء پخوا له تا) لیږلی یې مونږ ته (ای محمده !) په داسې یو امت کې چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دې نه ډېر امتونه، چې ولولې ته پر دوی هغه (قرآن) چې وحي کړې ده مونږ تاته، حال دا چې دوی کافران دي په رحمان، وو ایه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (رحمن) رب ځما دی، نشته بل هیڅ لایق د عبادت مگر یواځې همدی دی، پر همده توکل کړی دی ما او خاص همده ته بیا ورتله او رجوع زما دي.

تفسیر: یعنې ای محمده صلی الله علیه وسلم ! ستا تاکل (مقررول) او لیږل پر نبوت باندې کومه عجیبه او نوې خبره نه ده، پخوانیو امتونو ته هم انبیاء لیږلی شوي دي، نو هغه بد عاقبت او خرابه نتیجه چې د هغو مکذبینو شوې ده؛ ښایي چې هغه احوال دې د دغو خلقو تر نظر لاندې هم وي.

﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ﴾ «حال دا چې دوی کافران دي په رحمان باندې»، یعنې «رحمن» په خپل کامل رحمت دغه عظیم الشأن قرآن نازل کړی دی، ﴿الرَّحْمَٰنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ﴾ او ته مو ای محمده رسول الله صلی الله علیه وسلم ! رحمة للعالمین گرځولئ او لیږلی یې، مگر دوی سختې ناشکري او د نعمت کفران ته ملاوې تړلې دي، د «رحمن» د حق منلو څخه منکران شوي دي، بلکه د «رحمن» او «رحیم» له نامه څخه هم سخت وحشت خوري او ترې ترهیږي، نو ځکه د «حدیبیه» په صلحنامې (روغلیکه) کې دوی پر ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ لیکلو باندې جگړې کولې.

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ

او که په تحقیق یو قرآن (داسې وی په عالم کې چې) روان کېدلی په (لوستلو د) ده سره غرونه، یا څیرېدلی ټوټې ټوټې کولی شو پرې ځمکه، یا په خبرو راوستلی شو په هغه سره مړي؛ (نو بیا

به هم ایمان نه وو راوړی دوی)، بلکه خاص الله ته دی (اختیار د دې) امر ټول (او الله یې کولی شي هر کله چې اراده وفرمایي).

تفسیر: دلته له قرآن څخه عام کتاب مراد دی، لکه چې په یو حدیث کې پر «زبور» شریف د قرآن د لفظ اطلاق شوی دی، یعنې که کوم داسې یو کتاب لیږلی کېدی چې په هغه سره ستاسې د غه غوښتلي شوې معجزې او نښې پوره کېدی؛ نو هغه به پر ته (علاوه) له همدغه قرآن کریم څخه بل کوم کتاب کېدی شو، همدغه قرآن عظیم دی چې په روحاني ډول سره د غرونو په شان وچ کلک خلق یې له خپلو ځایونو څخه وخوځول، د بنیادمانو د زړونو ځمکې یې څیرې کړه، او د الله تعالی د معرفت چینې یې ورڅخه راوبهولې، او د وصول الی الله لارې یې د کلونو په ځای په څو شیبو (لحظو) کې پر دوی پرې کړې، په مړو قومونو کې او په مړو زړونو کې یې د ابدي ژوندون روح ورننه ایسته، کله چې له داسې لوی قرآن څخه تاسې ته شفاء او هدایت روزي نه شو، نو فرض یې کړئ که ستاسې د غوښتنې سره سم دغه عظیم الشان قرآن په مادي او حسي ډول (طریقه) سره هم هغه ګرد (ټول) شیان تاسې ته دروښیي، چې تاسې یې غواړئ؛ نو بیا هم له تاسې داسې هیله (ارزو) او امید نشي کېدی، چې تاسې به ایمان راوړئ.

أَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

آیا لا ناامیده شوي نه دي هغه کسان چې ایمان لرونکي دي (له ایمان د دغو کسانو په داسې حال کې چې دغه مؤمنان پوهیږي) که اراده فرمایلې وی الله (د هدایت د ټولو خلقو)؛ نو خامخا به یې هدایت فرمایلی وو ټولو خلقو ته (نو ایمان نه راوړي مګر هغه چې الله اراده د ایمان راوړلو یې وفرمایي)، او همېشه هغه کسان چې کافران شوي دي؛ رسیږي دوی ته په سبب د هغو عملونو چې کړي دي (د عناد او تکذیب نه) زړه ټکوونکی یا خوځوونکی عذاب، یا چې ښکته شي (دغه قارعه یا ته ای محمده) نژدې کورونو د دوی ته تر هغه پورې چې راشي وعده د الله (په نصرت د تا او ترقی د دین)، بېشکه چې الله هیڅیرې نه کوي خلاف له وعدې (خپلې).

تفسیر: یعنې دغه د مکې معظمې کفار سره د خپلو غوښتلو شویو معجزو او دلائلو د لیدلو هم ایمان راړونکي نه دي، دوی خو به داسې هغه ومني چې برابر کوم آفت او مصیبت پخپله پر دوی یا د دوی په شاوخوا خلقو ولویږي، او دوی د هغه د لیدلو څخه عبرت حاصل کړي، مثلاً په جهاد کې د مسلمانانو په لاسونو د دوی څه سړي مړه شي، یا یې څه سړي بندیان شي، او څه یې د څه نورو مصائبو په منګولو کې ولویږي، دغه سلسله به تر هغه وخته پورې دوام ولري چې د پاک الله وعده پوره شي، یعنې مکه معظمه فتحه شي، او «جزیرة العرب» د شرک له ګندګۍ څخه پاکه او صافه شي، بېشکه د الله تعالی وعده قاطعه او یقیني ده، او هرومرو (خامخا) پوره کېدونکې ده.

ځینو مفسرانو په ﴿أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ﴾ کې د رسول الله په لوري خطاب منلی دی، یعنې چې تاسې د دوی کلي ته نژدې ورښکته شئ، لکه چې په «حدیبیه» کې وشو، نو په دغه تقدیر سره له «قارعه» څخه به هغه سرایا مراد وي؛ چې په هغوی کې رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم بالذات شرکت فرمایلی دی، له ځینو اسلافو څخه منقول دي چې دغه آیت د ګردو کفارو په حق کې عام دی، او په مکیانو (مکې والاوو) پورې څه تخصیص نه لري، والله أعلم.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقیق مسخرې کړی شوې وې له (نورو ډېرو) رسولانو پخوا له تا نه (لکه چې ستا قوم په تا پورې کوي)؛ نو مهلت مې ورکړی وو هغو کسانو ته چې کافرانو شوي وو (پس له

تمسخره څه مدت په عشرت کې)، بيا مې ونيول دوی (په عذاب سره)، نو څرنګه به وو عقوبت (عذاب ځما يعنې ډېر سخت وو).

تفسير: يعنې که په سزا رسېدلو کې څه ځنډ وشي؛ نو داسې مه ګڼئ چې نجات مو وموند، پخوانيو مجرمينو ته هم ړومبی مهلت ورکړی شوی وو، بيا کله چې ونيول شول؛ نو وګورئ چې په داسې بده ورځ اخته شول، چې تر ننۍ ورځې پورې د دوی د تباهي او بربادی قصې د خلقو پر ژبو باندې جاري دي.

أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ

آيا نو هغه ذات چې وي دی ولاړ (ساتونکی) پر هر نفس (صالح او طالح باندې) سره له هغه عمل چې کړی وي (او په جزا يې هم رسوي؛ دا داسې دی لکه هغه څوک چې داسې نه وي؟ بلکه داسې نه دی !)، او ګرځولي دي (کفارو) الله ته شريکان، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې واخلئ نومونه د دوی (او اداء کړئ صفتونه د دوی چې آيا مستحق د عبادت او شرکت دي که نه دي؟).

تفسير: يعنې هغه الله چې د هر انسان هر عمل په هر وخت کې ليدی شي، او هر شی د ده تر کتنې لاندې دی، او يوه شيبه (لحظه) له هيڅ شي نه نه غافلېږي، که څوک لږ څه شرارت هم وکړي، په همغه وخت کې يې جزا ورکوي، او هم ورته تنبيه ورکولی او په سزا يې رسولی شي، نو آيا مجرم له دې نه ځان خلاصولی شي؟ او چېرې تنبتېدلی شي؟ آيا «العياذ بالله» د ده مثال د هغو تيږو (ګټو) او نورو بتانو او باطلو معبودانو په شان کېدی شي، چې دوی نه ليدلی شي، او نه او اورېدلی شي، او نه د خپلو ځانونو او نه د نورو څخه څه ضرر دفع کولی شي، او نه څه ګټه (فائده) وررسولی شي، او نه يې څه اختيار شته، ډېر تعجب دی، چې د داسې واحد او احد له موجوديت سره دوی د داسې عاجز او حقير مخلوق په مخ کې ولې سر ښکته کوي؟ .

﴿قُلْ سَمُّوهُمْ﴾ يعنې لږ څه خو وړاندې لاړ شئ، او د دغو شريکانو نومونه خو واخلئ ! او سراغ او پته يې راوښيئ ! آيا د پاک الله د دغو صفاتو له اورېدلو څخه چې پاس مو واورېدل؛ کوم حياء داره سړی به د هغو تيږو (ګټو) نوم هم اخيستی شي ! او که کوم مشرک له بې حيايی څخه د «لات» او «عزی» نوم واخلي؛ نو آيا کوم عاقل به په هغه لوري التفات هم کولی شي؟ .

أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ

بلکه آيا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه باطل معبودانو چې نه دي معلوم الله ته په ځمکه کې (يعنې نشته، که وي؛ نو معلوم به وو الله ته)، بلکه (مسمّی کوي دوی شرکاء) په ظاهره وينا سره (بې له اعتباره د معنی)؛

تفسير: يعنې پاک الله ته د ټولې ځمکې په مخ کې د خپل الوهيت هيڅ يو شريک او حصه دار نه دی معلوم، ځکه چې هغه خو له سره نشته، چې معلوم وی نو آيا تاسې هغه ته داسې شی ښوولی شئ؛ چې ده ته نه دی معلوم؟ العياذ بالله.

﴿أَم بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ﴾ پخوا يې وفرمايل چې: د دغو شرکاوو خو لږ څه نومونه راوښيئ ! بيا يې تنبيه وفرمايله چې د هغه شي چې په واقع کې له سره ثبوت نشته؛ نو تاسې به يې نوم څرنګه اخيستی شئ؟ اوس دا راښيي چې د کوم څيز پاک الله ته شريک پيدا کول تش الفاظ محض او يو غږ دی، چې د هغه لاندې هيڅ حقيقت نشته، له مجردو ظنونو او تخمينونو او باطلو اوهامو څو بې معنا الفاظ له سره بامعنی نه شي کېدی.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

(داسې نه دي) بلکه ښايسته کړی شوی دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي مکر دروغ د دوی، او بند (او اړولي) شوي دي دوی له سمې لارې (د دين څخه)، او هر څوک چې ګمراه کړي الله (هغه لره)؛ نو نشته ده لره هيڅ لارښوونکی (د سمې صافې لارې).

تفسير: يعني هر هغه چا ته چې الله تعالی د هدايت توفيق ور نه کړي؛ دی به څوک په سمه لاره راوستی شي؟ ! او الله تعالی همغه ته توفيق ور په برخه کوي چې پخپل اختيار د هدايت وروښه پر خپل ځان نه تړي.

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾

شته دوی ته عذاب په ژوندانه لږ خسيس کې (په قتل، حبس، قحط او نورو ربړو «تکليفونو» سره)، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی (له عذابه د دنيا)، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله څخه هيڅ ساتونکی.

تفسير: يعني مقرر دي کافرانو ته دنيوي عذابونه د مجاهدينو په لاسونو يا بلا واسطه د الله تعالی له طرفه، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله تعالی څخه هيڅ ساتونکی، يعنې بې له سزا ورکولو څخه به يې نه پرېږدي، نو بيا د هغه ځای د سزا ورکولو څخه يې څه پوښتنه کوئ؟.

مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ

مثال (صفت) د جنت هغه چې وعده کړی شوې ده (په هغه سره) پرهيزګارانو ته (دا دی چې) بهيږي (همېشه) له لاندې (د باغونو او ماڼيو) د هغه ويالې، مېوې د هغې به همېشه (بې انتهاء بلا انقطاع) وي، او سوری د هغه (به هم همېشه وي بې زواله).

تفسير: چې د هغه هيڅ نوعه هيڅکله نه ختميږي، او تل به همغه شی وررسيږي چې دی يې وغواړي: ﴿لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (د الواقعه سورت اوله رکوع، ٣٣ آيت، ٢٧ جزء).

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا ۖ وَّعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

دا (جنت) عاقبت (او مرجع) دی د هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي، او عاقبت د کافرانو اور (د دوزخ) دی.

تفسير: يعنې په دغه آيت کې د أهل الحق او د أهل الباطل خاتمه او انجام يو د بل په مقابل کې سره بيان وفرمايه، وبضدها تتبين الأشياء.

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ
أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾

او هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب (او بيا يې اسلام هم راوړی دی)؛ خوشاليږي په هغه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته او ځينې له فرقو (د اهل الکتاب) څخه هغه دي چې نه مني ځينې احکام د دې قرآن، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه امر (حکم) شوی دی ماته په دې

چې عبادت کوم زه د الله، او شریك نه نیسم له دغه (الله) سره (هیڅوك په عبادت کې)، خاص د همغه طرف ته بولم (تمام عالم) او خاص همده ته دي ورتله (څما او د ټولو په آخرت کې).

تفسیر: هغوی ته چې اوس قرآنکریم ورکړی شوی دی یعنې مسلمانان، او هغوی ته چې پخوا له دې نه تورات ـ انجیل او نور ورکړی شوي دي یعنې یهودان او نصرانیان؛ د هغه شي د اوریدلو څخه خوشالیږي چې پر تاسې نازل کړی شوی دی، د مسلمانانو خوښیدل خو ظاهر دي چې دوی همدغه کتاب د دارینو د فلاح مفتاح (کونجي) گڼي، باقي په یهودو او نصاراوو کې هغه خلق چې اهل العلم او د انصاف خاوندان او في الجمله حق منوونکي وو؛ نو هغوی ته هم د یوه راز (قسم) مسرّت موقع وه، ځکه چې هغوی به لیدل چې لوی قرآن په څه ارته سینه د دوی د اصلي کتابونو په تصدیق او د انبیاوو په تعریف او تعظیم کې رطب اللّسان دی، بلکه د ربنتینو احبارو او رهبانانو وجود هم په مدح کې معروض شوی دی.

﴿ذٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا﴾ (د المائدې سورت ١١ رکوع)، لکه چې همداسې قسم منصف او حق خوښوونکي یهود او نصاری بالآخره په اسلام سره هم مشرّف شول.

﴿وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ﴾ یعنې یهود او نصاری، یا د عربو جاهلانو هغه جماعات هم دي چې له پاك قرآن څخه ځکه ناخوښ دي؛ چې دوی د دې قرآن د ځینو شیانو څخه انکار کړی دی، او دا همغه شیان دي چې د دوی د تحریف او تبدیل یا د آراوو او أهواؤو په خلاف دغه لوی قرآن بیان فرمایلی دی.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

او لکه (چې نورو انبیاوو ته پخوا مو کتابونه لیږلي وو په ژبو د قومونو د دوی؛) نازل کړی لیږلی مو دی دغه (قرآن) حکم کوونکی په عربي ژبه، او قسم دی که متابعت وکړې ته (ای محمده !) د خواهشونو د دغو (مشرکانو او کتابیانو) وروسته له هغه چې راغلی دی تاته علم (په توحید او په نسخ د دین د دوی)؛ نو نه به وي تاته له جانبه د الله څخه هیڅ ولي (یار مددگار) او نه ساتونکی (له عذابه د الله).

تفسیر: یعنې لکه چې رومبی پخواني کتابونه رالیږلي شوي دي؛ په دغه وخت کې دا قرآن رانازل کړ شو، چې پر لوړ (اوچت) او عظیم الشأن معارفو او حکمونو مشتمل او د حق او باطل آخري فیصله کوونکی دی، بیا همغسې چې هر نبي ته په همغه ژبه کې کتاب ورکړی شوی دی چې د هغه قومي ژبه ده، همداسې محمد عربي صلی الله علیه وسلم ته هم عربي قرآن ورکړی شوی دی، بلا شبهه د دې عظیم الشأن قرآن په شان معجز او جامع کتاب ښایي په همداسې یوې ژبې نازلیده چې نهایته بلیغه ـ وسیعه ـ جامعه ـ منضبطه ـ واضحه او پر مغزه وي، او د پر شوکت توب لامله د «أم اللغات وملکتها» د صفت وړه او مستحقه وي.

﴿وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم﴾ الآیه ـ یعنې د هیچا د انکار او د ناخوښۍ د یوې ذرې په قدر پروا مه کوئ، هغه کامل او عظیم عالم چې الله تعالی تاته درکړی دی؛ د همغه متابعت کوئ ! که بالفرض د دې خلقو د دغو غوښتنو په لوري متمائل شوئ؛ نو د هغه له وبال څخه به دې څوك وژغورلی (بچ کړی) شي؟ دغه خطاب د حق گردو (ټولو) طالبانو ته دی، اګر که دلته پخپله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مخاطب دی، خو مقصود له دوی سره خطاب او نورو ته اورول او لاربنوونه ده، په صواب لکه چې پخوا له دې نه په څو نورو ځایونو کې د ده اشباه او نظائر تیر شوي دي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ د ېر رسولان (انسانان) پخوا له تا نه (لکه چې رالیږلی مو یې ته) او ورکړي وو مونږ دوی ته ښځې او اولادونه، او نه ښایيږي لپاره د هیڅ رسول (او نه توانیږي) دا کار چې راوړي داسې یوه معجزه (چې خلق یې غواړي) مګر په اذن د الله سره، لپاره د هر وخت او حادثې یو حکم دی (چې پخپله نېټه همغسې کیږي).

تفسیر: یعنې عربي رسول ته نوې کتاب او نوي احکام ورکول او مبعوثول کومه نوې او عجیبه خبره ده؟ چې دومره حجّتونه پیدا کوي؟ آخر مونږ پخوا له دې نه هغه انبیاء علیهم السلام چې لیږلي دي، هغوی د اسمان پرښتې نه وې، او د همدې دنیا له هستېدونکو څخه انسانان وو، چې ډوډۍ به یې خوړه او خپل ګرد ضروریات به یې پخپلو لاسونو سره پوره کول، او د ښځو اوووړکیو خاوندان به وو، په دوې کې هیڅ یوه د دې خبرې قدرت نه درلود؛ چې هرومرو همغه خلقو ته وروښیې چې هغوی یې غواړي، بلکه د موجوده رسول الله په شان هر شي کې د پاك الله تعالی اذن ته منتظر وو، او همغه معجزې به یې ورښوولې، او همغه احکام به یې اورول چې دهغه اذن د الله تعالی له درباره کېده.

بیا کله چې هر نبي د خپلې زمانې سره مناسب احکام راوړي، صداقت ورښوولو لپاره د عمومو د غوښتنو تکمیل ته اړ (محتاج) او مجبور نه وي، او نه یې خپل ځان د بشریه وو حوائجو او معاشرتي تعلقاتو څخه بې پروا او پورته ظاهر کړی وي، نو د همدغو شیانو موجودیت په محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم کې د دوی له نبوت څخه د انکار دلیل څرنګه کېدی شي؟.

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

محوه کوي الله هغه چې اراده وفرمايي (د محوه کولو يې) او ثابتوي (هر هغه چې اراده وفرمايي د اثبات يې)، او په نزد د الله اصل د هر کتاب (چې لوح محفوظ) دی (چې هر شی په کې لیکلی شوي دي).

تفسیر: یعنې سم له خپل حکمت سره د هر حکم د منسوخیت ـ یا د هر حکم د دوام اراده چې وفرمايي ـ او هر قوم د محوه کولو، او د هغو په ځای د بل قوم د درولو ـ او د هغو اسبابو د تاثیر د بدلولو، او د هغو وسائلو د تاثیر د پرېښوولو ـ او سره د موجودیت د شرائطو د یوې وعدې اظهار او بې د شرائطو له موجودیت د بلې وعدې د نه ظاهرولو، الغرض هر قسم تبدیل او تغییر، محوه او اثبات، نسخ او احکام د ده په لاس کې دی، د قضاء او قدر تمام دفاتر د ده په قبضه کې دي، او د ګردو تفصیلاتو او دفاترو اساس ته ښايي چې «أم الکتاب» ووایه شي.

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

او که وښیو مونږ خامخا تاته (په حیات ستا کې) ځینې له هغه (عذابه) چې وعده یې کوو مونږ له دغو (کفّارو) سره (د دې عذاب) یا که وفات کړو مونږ تا (په خوا له دې تعذیبه د کفارو؛ نو پر تا څه ملامتیا نشته)؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې په تا رسونه د پیغامونو (او بیانول د احکامو) دي، او پر مونږ دی حساب (او جزا ورکول د دوی).

تفسیر: یعنې هغه وعده چې مونږ له دوی سره کړې ده؛ مونږ اختیار لرو چې له هغو ځینې اوس ستاسې په ژوندون پوره کړو، یا ستاسې له وفاته یې وروسته ظاهره کړو، نه ښايي چې تاسې د هغو د ظهور په فکر کې ولوېږئ، او نه هغو خلقو

لره لازم دي چې د دغه تأخير او امهال له ليدلو څخه بېفکره شي، د الله تعالی په علم کې د هر شي لپاره مناسب وخت مقرر دی، چې د هغو په رسېدلو سره هغه خامخا ښکارېږي، تاسې د خپل تبليغ فريضه اداء کړئ، د مکذبينو حساب مونږ پخپله ګورو او خلاصوو يې.

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾﴾

آيا نه ګوري (کفّار) چې په تحقيق راځو مونږ ځمکې (د دوی) ته چې کموو يې (فتحه کوو يې مسلمانانو ته) له څنډو (غاړو) د دې، او الله حکم کوي (په هر څه چې اراده وفرمايي)، نشته هيڅوک رد کوونکی لپاره د حکم د الله، او الله ډېر ژر حساب کوونکی دی.

تفسير: يعنې د مکې معظمې د ځمکې په شاوخوا کې د اسلام اثر خورېږي، او د کفر رسم او رواج ورځ په ورځ کمېږي، د لويو لويو قبائلو او اشخاصو په زړونو کې د اسلام نور او تأثير ځای نيسي، د (اوس) او (خزرج) زړونه د حق او صداقت په مقابل کې مفتوح شوي دي، همداسې مونږ ورو ورو د کفر حکومت کمزوروو، او قوت او قدرت يې کموو، نو آيا دغه روښانه آثار دغو مکذبينو ته دا نه ورښيي چې د پاک الله فيصله د دوی د مستقبل په متعلق شوې ده، يو عقلمن سړی پر دې ښه پوهېږي په هغه تګ چې نن اسلام پرې پر مخ ځي، د هغه مخه هيڅ يو طاقت نشي نيولی، لهذا د خاتمې خير او ښېګڼه په همدې کې ده چې هغه راتلونکې شي، راغلې او واقعي وګڼې شي.

﴿وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾﴾

او په تحقيق مکر فرېب کړی وو (له خپلو انبياوو سره) هغو (کفارو) چې پخوا له دغو څخه وو (لکه چې دغه کفّار مکر کوي له تا سره ای محمده !)؛ نو خاص الله لره دي چلونه ټول، معلوم دی الله ته هر هغه (ښه او بد) چې کوي يې هر نفس، او ژر به پوه شي کفّار چې چاته به وي (ښه) خاتمه د دار (د آخرت).

تفسير: يعنې که د پاک الله اراده نه وي؛ نو ګرد مکر او فرېب بې اثره پاتې کېږي، يا دا چې الله تعالی د دوی هغه ګرد فرېب او مکر ماتوي، «مکر» په اصل کې خُفيه تدبير ته وايي، که د بدۍ لپاره وکړی شي بد دی، او که د ښو چارو او د بدۍ د لرې کولو لپاره وکړ شي؛ ښه دی، يعنې دوی په پټه پټه سره ناپاکه چلونه وکړل، ليکن د الله تعالی چل پر ګردو باندې غالب شو، او سرچپه (الټه) هغه ګرد چلونه پر دوی باندې غورځوي، ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ (۲۲ جزء د فاطر سورت (۴۳) آيت (۵) رکوع).

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾﴾

او وايي هغه کسان چې کافران دي (تاته ای محمده !) چې نه يې ته لېږلی شوی (د الله له لوري په نبوّت سره)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بس کافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې او بل (کافي دی په شاهدۍ کې) هغه څوک چې په نزد د ده علم د کتاب دی.

تفسير: يعنې ستاسې له تکذيب څخه هيڅ نه کېږي، ځکه چې الله قدوس ځما د صداقت لويې لويې نښې درښيي، قرآن کريم چې د الله تعالی کلام دی لکه چې پخپل کلام الله توب باندې شهادت ورکوي؛ همداسې ځما د نبوّت پر حقانيت هم شاهد دی، که سترګې وغړوئ؛ نو په سختو ناموافقو حالاتو کې د صداقت په داسې ښه شان سره خورېدل، او د

دښمنانو تر زړونو پورې دغه خپل اثر غورځول، او د دروغو مغلوب او مقهور کېدل، او په يوه لوري سره غونډېدل او د اسلام نور موفقيت د الله تعالی له جانبه ځما پر حقانيت باندې ښکاره دليل او شهادت دی.

﴿وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ﴾ - «او بل کافي دی په شاهدي کې هغه څوك چې په نزد د ده دی علم د کتاب»، يعنې هغه څوك چې د قرآن له علمه خبردار او د ده پر حقانيت مطلع دي؛ دی هم د دې شاهد دی چې ما له خپله ځانه څه دروغ نه دي جوړ کړي، لکه اهل د بلاغت او فصاحت له مؤمنانو، او هم هغه کسان لکه عبد الله بن سلام او ملګري د دوی، چې له پخوانيو سماويه وو کتابونو - او د هغو له وړاندوينو څخه اطلاع لري؛ د هغو زړونه ګواهي ورکوي چې محمد صلی الله عليه وسلم له همغو وړاندوينو سره سم تشريف راوړی دی، چې په سلهاوو کلونو پخوا له دې نه موسی او عيسی عليهما السلام فرمايلې وې.

تمت سورة الرعد بعون الله وحسن توفيقه.

سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ

«د ابراهيم سورت مکي دی، پرته له (۲۸) او (۲۹) آیتونو څخه چې مدني دي، (۵۲) آیته او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۴) او په نزول کې (۷۲) سورت دی، وروسته د نوح له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۝۱ اللهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدِ ۝۲ الَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍۭ بَعِيْدٍ ۝۳

(دا قرآن) يو کتاب دی چې نازل کړی (لېږلی) دی مونږ تا ته لپاره د دې چې راوباسې خلق (په دې کتاب سره) له تیارو د کفر څخه رڼا د ایمان ته، په اذن د رب د دوی (طرف د) لارې د هغه الله ته چې ښه غالب دی (په انفاذ د احکامو) ښه تل ثنا ويلې شوی دی (په محامدو). هغه الله چې خاص ده ته دي هر څه چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو) او هر هغه چې په ځمکه کې دي (له سُفلیاتو سره د اسمانونو او د ځمکو)، او خرابي (عذاب، مصیبت، اور) ده لپاره د کفارو له عذابه سخته. هغه کفار چې خوښوي (او غوره کوي له ډېره حماقته) ژوندون لږ خسیس پر آخرت او اړوي (خلق) له لارې د الله (چې دین او متابعت د رسول الله دی)، او لټوي دوی دغې لارې ته کوږوالی؛ دغه کسان په ګمراهۍ لرې کې دي (له حقه).

تفسیر: یعني د دې کتاب د شان عظمت له دغې خبرې څخه ښایي وکړ شي؛ چې مونږ د هغه نازل کوونکي یو، او ستاسې په شان یو رفیع الشان شخصیت د هغه حامل او راوړونکی دی، او مقصد یې هم دومره اعلی او ارفع دی؛ چې له هغه څخه بل لوړ او لوی مقصد نشي جوړېدی، او هغه دا دی چې د الله تعالی په حکم او توفیق د تمامې دنیا خلق اعم له دې نه چې عرب وي یا عجم - تور وي که سپین - مزدور وي که په شتو معمور - پاچا وي که رعایا؛ ګرد سره د جهالت له لو ګیو، دوړو، او خاورو څخه راویستل، او د ایمان او ایقان په رڼا کې د درولو کوښښ کولی شي.

﴿اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ﴾ یعني د صحیح معرفت په رڼا کې پر هغې لارې لاړ شئ چې د زبردست او غالب او په ستایلو شویو صفاتو سره مطلق شهنشاه او مالك الملوك الله له جانبه ښوولې شوې ده، او د ده د رضاء تر مقام پورې رسوونکې ده.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ؕ فَيُضِلُّ اللهُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝۴

او نه دی لېږلی مونږ هیڅ رسول مګر خو په ژبه د قوم د ده لپاره د دې چې بیان کړي دوی ته (امر او نهي د الله)، نو ګمراه کوي الله هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (دګمراهۍ یې)، او هدایت کوي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (دهدایت یې)، او همدی ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني همغسې چې مونږ تاسې ته د خلقو د هدایت لپاره دغه عظیم الشان کتاب عطا فرمایلی دی؛ پخوا له دې نه هم په هره زمانه کې مونږ د هدایت وسائل خلقو ته ورلېږلي او رسولي دي، کله چې له طبیعي ترتیب سره موافق د هر نبي ړومبنی مخاطب د هغه قوم خلق وي چې په دوی کې هغه نبي مبعوثیږي؛ نو ځکه د هغه قوم په ژبه وحي لېږله کیږي، څو د الله تعالی د احکامو په پوهولو کې پوره سهولت او اساني وي.

د نبي کریم علیه السلام په امت دعوت کې اګر که د جهان ګرد انسانان او پیریان شامل دي؛ خو بیا هم په هغه قوم کې چې دوی مبعوث شوي دي؛ د هغوی قوم ژبه عربي وه، او د طبیعي ترتیب په موافق د هدایت د شیوع همدغه یو صورت مقدر وو، چې د دوی ړومبني مخاطبین او مقدم زده کوونکي په داسې سهولت او ښه والي سره په قرآني تعلیماتو او حقائقو باندې وپوهیږي؛ چې ښه یې په یاد او محفوظ کړي، څو د دوی په ذریعه د عالم تمام اقوام او راتلونکي نسلونه درجه په درجه په قرآني رنګ سره رنګ کړی شي، لکه چې همداسې هم وشو، عربو د خپل نبي په صحبت پخپل قومي ژبې کې چې له هغه سره دوی بېحده مینه، محبت او صمیمیت درلوده؛ پر قرآني علومو پوره علم او پوهه حاصله کړه، بیا دوی په مشرق او مغرب کې خواره شول، او په روم او فارس کې د «کلمة الله» د اعلاء لپاره خواره شول.

په دغه وخت کې الله تعالی په خپل قدرت په عجمي اقوامو کې داسې زبردست جوش او د الله تعالی د کلام د معرفت داعیه او په عربي ژبه کې د پوهې او مهارت حاصلولو داسې شوق پیدا فرمایلی وو؛ چې له لږ مدت څخه وروسته دوی د قرآني علومو په شرح او تبیین کې له خپلو معاصرو عربو څخه ډېر پرمخ لاړل.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَآ اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيّٰىمِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ۝۵

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی په ښکاره معجزو څمونږ چې راوباسه قوم خپل له تیارو (د جهالت او ضلالت) رڼا (د علم او یقین) ته، او ور یاد کړه (پند ورکړه دوی ته) په (هغو سختو ورځو (حوادثو او غورو نعمتونو) د الله، بېشکه په دغو (یادولو د سختیو او نعمتونو) کې خامخا دلائل د قدرت دي لپاره د هر ډېر صبر کوونکي (په زحمتونو) ډېر شکر کوونکي (په نعمتونو).

تفسیر: یعني د هغو معجزاتو له ورکولو سره مونږ موسی علیه السلام لېږلی وو چې د (تسعه وو آیتونو) په نامه سره مشهورې دي، یا به د (تورات) آیات مراد وي.

«او ور یاد کړه او پند ورکړه دوی ته په هغو سختو ورځو د الله»، یعني د هغو ورځو واقعات یې ورپه یاد کړه کله چې پر دوی باندې د شدائدو او مصائبو غرونه ولوېدل، بیا نو الله تعالی دوی ته له هغه څخه نجات ورکړ، او خپله مهرباني یې پرې وفرمایله، ځکه چې د دواړو قسمو حالاتو له اورېدلو څخه صابرو او شاکرو بندګانو ته عبرت حاصلیږي.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰىكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ؕ وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ۝۶

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی قوم خپل ته: یاد کړئ نعمت د الله (چې احسان یې کړی دی) پر تاسې کله چې یې خلاص کړئ تاسې له تابعانو د فرعون څخه، چې رسولو به یې تاسې ته بد سخت عذاب او ذبح کول به یې واړه ځامن ستاسې، او ژوندی به یې پرېښودې لپاره د خدمت لونې ښځې ستاسې، او په دې (حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کې نصرت مصیبت یا نعمت یا) ابتلا وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لویه.

تفسير: مثلاً له تاسې څخه يې مريان جوړ کړي وو، او پر تاسې يې سخت سخت بيګارونه اجرا کول، او ذبح کول وژل به يې واړه ځامن ستاسې، او ژوندی به يې پرېښودې لپاره د خدمت لوڼې ښځې ستاسې، او په دې حلالولو يا خلاصولو يا ټولو کې مدد مصيبت نعمت يا ابتلاء وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لويه؛ چې تاسې يې د مريتوب له ذلته وويستلئ، او د خپلواکۍ ازادۍ له دولت څخه يې مستفيد کړئ.

د «بلا» اصلي معنی ازموينه ده، په زحمت او راحت په دواړو حالتونو کې د بندګانو ازموينه په صبر او شکر کې ده، ﴿وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾ (۱۷ جزء د الأنبيا (۳۵) آيت (۳) رکوع.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝

او ياد کړه هغه وخت چې خبر درکړ تاسې ته رب ستاسې په دې چې قسم دی که چېرې شکر وويستلو تاسې (په تېرو نعمتونو احسانونو څما)؛ نو خامخا زيات به کړم تاسې ته نعمت، او قسم دی که بې ېقدري ناشکري وکړه تاسې (د نعمتونو احسانونو څما)؛ نو بېشکه عذاب څما خامخا ډېر سخت دی.

تفسير: دا د موسی عليه السلام مقوله ده، يعنې ای بني اسرائيلو ! هغه وخت هم په ياد ولرئ چې ستاسې رب اعلان وفرمايه: «که څما احسان مو ومنلو، او په ژبه او په زړه مو څما د نعمتونو شکر ادا کړ؛ نو خامخا روحاني او جسماني - اخروي او دنيوي هر قسم نعمتونه به هم ستاسې په برخه کړم، او قسم دی که بېقدري او ناشکري وکړئ تاسې د نعمت څما؛ نو بېشکه عذاب څما خامخا ډېر سخت دی»، يعنې ای بني اسرائيلو ! د کفران په صورت دغه موجوده نعمت هم در څخه سلب کولی شي، او د ناشکرۍ مزيده سزا به بېله درکړل شي.

وَقَالَ مُوسَىٰ إِن تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝

او وويل موسی (ای قومه څما !) که کافران (منکران) شئ (بېقدري وکړئ) تاسې او هر هغه شوك چې په ځمکه کې دي (له انسانانو او پيريانو) ټول؛ نو بېشکه الله خامخا غني دی (بې پروا له هر څيز او له هر چا) تل ښه ستايلی شوی (ثنا ويلی شوی).

تفسير: يعنې ای بني اسرائيلو ! د کفران ضرر به هم تاسې ته رسيږي، او د پاك الله هيڅ شی نه کميږي، او هغه ستاسې شکر کولو ته له سره حاجت نه لري، که شوك يې شکر اداء کړي که يې اداء نه کړي؛ په هر حال د ده حميدی او محمودی ته هيڅ تنقيص نه واقع کيږي، «صحيح مسلم شريف» کې يو حديث قدسي نقل کړی دی چې حاصل يې داسې دی: «ای څما بندګانو ! که تاسې ګرد پخواني او وروستني جن او انس ټول د يوه پرهېزګار سړي په نمونه شئ؛ نو له هغه څنې هيڅ څما په مملکت کې څه نه زياتيږي، او که تاسې پخواني او وروستني جن او انس سره ټول يو ځای شئ، او په فرض محال د يوه بدترين انسان په شان شئ (العياذ بالله)؛ نو له هغه څنې د يوې ذرې په اندازې څما په مملکت کې هيڅ نقصان نه واقع کيږي.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ ۛ
لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۚ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا
كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ
فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ

﴿قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ۝١٠﴾

آیا نه دی راغلی تاسې ته خبر د هغو کسانو چې (تېر شوي دي) پخوا له تاسې نه؛ چې قوم د نوح او عاد (چې قوم د هود دی) او ثمود (چې قوم د صالح دی) او هغه کسان چې وو پس له دوی څخه، چې نه دي خبر پر دوی (هیڅوک) مګر یو الله، چې راوړي وو دوی ته رسولانو د دوی ښکاره دلائل؛ نو رد کړل (وګرځول دغو کفارو) لاسونه خپل په خولو خپلو (یا په خولو د انبیاوو کې چې ونه غږیږي) او وویل دوی چې: بېشکه مونږ کافران شوي یو په هغه چې لېږلي شوي یئ تاسې په هغه سره، او بېشکه مونږ خامخا په شبهه شک کې یو له هغه (توحید) نه چې بولئ تاسې مونږ هغه ته (په داسې شک) چې واقع کوونکی دی (مونږ لره په اضطراب او خلجان کې). وویل رسولانو د دوی: آیا په (وجود د) الله کې شبهه شک دی (هسې الله چې) پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، بولي تاسې (لره الله په ژبه ځمونږ ایمان ته) لپاره د دې چې وبخښي تاسې ته بعضې له ګناهونو ستاسې (چې حقوق الله دي)، او چې مهلت درکړي تاسې ته (له عذابه) تر وخته معیّنه پورې (چې وخت د نزعې دی)، وویل (کفارو) چې: نه یئ تاسې مګر آدمیان پشان ځمونږ (نو ولې به تاسې انبیاء ګڼو) اراده لرئ تاسې د دې چې منع کړئ واړوئ مونږ (په دعوی د نبوت سره) له هغو شیانو څخه چې وو چې عبادت به کولو پلرونو ځمونږ، نو راوړئ مونږ ته کوم برهان ښکاره (حجّت واضح په صحت د دې دعوی او استحقاق د فضل خپل).

تفسیر: دا د موسی علیه السلام د کلام تتمه ده ـ یا هغه یې پرېښې ـ حق تعالی دغه محمدي امت ته خطاب فرمایي، په هر حال په دې کې یې ښوولي دي چې هغه بې شماره اقوام چې پخوا له دې نه تېر شوي دي، د هغوی تفصیلي اطلاع او احوال بې له الله تعالی څخه هیچا ته معلوم نه دي، البته هغه څو قومونه چې د عربو په نزد ډېر مشهور وو؛ د هغو نومونه یې واخیستل، او بقیه یې په ﴿وَالَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ﴾ کې درج کړي، تنبیه فرمایي چې: د دغو اقوامو څه حال او حشر شوی دی؟ آیا د هغو احوال تاسې ته نه دي رسیدلي؟ د تعجّب ځای دی چې پخوا له دې نه دومره اقوام سپېره او تباه شوي دي، او د دوی له حال څخه تر اوسه پورې تاسې ته عبرت نه دی حاصل شوی.

تنبیه: ابن عباس رضي الله عنه ﴿لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ﴾ ولوست او وېې ویل: «کذب النسابون» یعني د انسابو د پوره معرفت دعوی کوونکي دروغجنان دي، عروه بن الزبیر فرمایي چې: مونږ هیڅوک داسې نه دي موندلي چې له معدّ بن عدنان څخه پورته په حقیقي طور د نسب حال او احوال راوښیي، والله أعلم.

﴿جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ﴾ الآیه ـ «چې راوړي وو دوی ته رسولانو د دوی ښکاره دلائل د قدرت؛ نو رد کړل وګرځول دغو کفّارو لاسونه خپل په خولو خپلو، یا په خولو د انبیاوو کې چې چپ شئ نور څه مه وایئ»، یعني کفّار له ډېره غیظه او غضبه خپلې ګوتې چیچي، په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ﴾ یا د انبیاوو د خبرو له اورېدلو څخه له نهایت تعجبه خپل لاسونه پر خوله ږدي، خپل لاسونه د خپلو خولو په لوري وړي او اشارې کوي چې بس دی چپ اوسئ ! یا ځمونږ له دې ژبې څخه ماسوا له دې ځوابه د بل کوم شي د اورېدلو توقع مه کوئ، چې وروسته له دې نه بیان راغی، یا د نبي الله د خبرو د اورېدلو په وخت کې خندل، او کله د خندا د مخې نیولو لامله (له وجې) پر خپلو خولو به یې خپل لاسونه کېښودل.

په هر حال هره معنی چې واخیسته شي، د ګردو (ټول) حاصل همدغه دی؛ چې دوی د الله تعالی د نعمت ناقدري وکړه، او دانبیاوو علیهم السلام دعوت یې قبول نه کړ، بلکه له هغو سره یې په ډېرې بېقدرۍ او سپین سترګی او ګستاخي سره معامله وکړه.

﴿أَفِي اللّٰهِ شَكٌّ﴾ يعني د الله تعالى وُجود او وحدانيت خو داسې يو شی نه دی چې په هغه کې د شکّ او شبهې لږ څه ځای او ګنجايش وي، پخپله انساني فطرت د رب العزّت پر وجود شاهد دی، د علويّاتو او سفليّاتو عجيب او غريب نظام شهادت ورکوي، چې د دغه مشين پرزې د وجود په قالب او سانچه کې اچوونکی او بيا يې جوړوونکی او په نهايت محکمې او منظمې طريقې سره چلوونکی قوت او قدرت ښايي چې ډېر قوي او نهايت زبردست وي، چې په کامل حکمت او اختيار سره د عالم مشين پخپل واک او قابو کې ساتي، نو ځکه خورا ډېرو لويو لويو مشرکانو ته په يو نه په بل رنګ د دغې خبرې له اعترافه چاره نشته، هغه لوی الله چې اسمانونه او ځمکې او نورې کړې يې پيدا کړې دي، هغه الله تعالى له ګردو وړوکو بتانو او معبودانو څخه په ډېره لوړه (اوچته) مرتبه کې دی.

د انبياوو عليهم السلام تعليم هم دغه دی کله چې د انساني فطرت د يوه عليم او حکيم او قادر او توانا منبع الکمالاتو الله تعالى د مجمع الصفاتو ذات پته او سراغ او نښه لګولې او پيدا کړې ده؛ نو بيا ولې د اوهامو او ظنونو په ختو او دلدلو کې خپل ځان غورځوئ او خښوئ؟ او دغه ساده فطرت او ښکاره دليل څخه لويې قيصې او معمّى جوړوئ؟.

انساني ضمير، او د بشريت وجدان شهادت اداء کوي؛ چې د يوه قادر مطلق او عالم الکل الله تعالى له موجوديت سره د کومې تيرې (ګټې) يا ونې يا انساني تصوير يا فلکي ستورې يا د بل کوم مخلوق په الوهيت کې شريکول د فطرت د غږ بندولو يا خرابولو سره مرادف دي، نو آيا د الله پاک په ذات او صفاتو کې معاذ الله د څه نقصان احساس شوی دی؛ چې د هغه تلافي د ده مخلوق د معبودانو په جمعيت سره کوي.

﴿قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾ يعني ښه ! د الله تعالى بحث پرېږدئ ! او د خپل ځان په نسبت ووايئ ! آيا تاسې د اسمان پرښته يئ؟ يا علاوه پر نوع البشر له نورو کومو نوعو څخه يئ؟ ! کله چې بل هيڅ شی نه يئ، او فقط ځمونږ په شان بنيادم يئ؛ نو بيا په څه ډول مونږ ستاسې پر دغو خبرو يقين وکړو، ستاسې غوښتنه به داسې وي چې مونږ خپل قديمي مذهب څخه مخ واړوو او ستاسې تابعان شو؛ نو زړونه مو جمع کړئ چې دغه به له سره نه کيږي، که تاسې د خپل امتياز ثابتول غواړئ، او په دغه مقصد کې خپله کامیابي او برى غواړئ؛ نو داسې کوم يو ښکاره سند او الهي فرمان راوښيئ چې د هغه په مقابل کې مونږ هرومرو خپلې غاړې کېږدو، او دغه کار هلته امکان لري چې تاسې ځمونږ له غوښتنې سره سم معجزې او ښکاره نښې راوښيئ.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۱﴾

وويل دوی ته رسولانو د دوی چې (هو !) نه يو مونږ مګر آدميان يو په شان ستاسې، وليکن الله احسان کوي (په ايمان او نبوّت سره) پر هر چا چې اراده وفرمايي (د احسان د هغوی) له بندګانو خپلو (لکه چې پر مونږ يې فرمايلی دی)، او نه ښايي مونږ ته (او نه توانيږو) دا چې راوړو مونږ تاسې ته کوم برهان (سند او معجزه) مګر په اذن (حکم) د الله سره، او خاص پر الله نو توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسير: يعني ستاسې دغه خبرې ګردې داسې دي چې نه مونږ پرښتې يو او نه بل کوم مخلوق، بلکه په نفس د بشريت کې مونږ ستاسې په شان يو، ليکن د بشر د نوعې په افرادو کې د احوالو او مدارجو په اعتبار آيا د ځمکې او د اسمان توپير (فرق) او اعتبار نشته؟ آخر دا خو تاسې هم ګورئ چې الله تعالى د جسماني ـ دماغي ـ اخلاقي او معاشي حالاتو په اعتبار ځينو انسانانو ته پر ځينو نورو څومره فضيلت او عظمت وربخښلی دی، بيا که داسې وويلی شي چې پاک الله خپل ځينې بندګان د دوی د فطري قابليت او اعلى ملکاتو په سبب د روحاني کمال او باطني قرب هغه لوړ مقام ته رسولي دي چې هغه ته د «نبوّت» يا «رسالت» منصب وايي؛ نو په دغه کې څه اشکال او استبعاد دی.

په هر حال د نبوّت له دعوی څخه دغه نه لازميږي چې د خپل ځان په نسبت د ماسوا البشر د بل کوم نوعيت دعوی کوونکي يو، هو ! دومره قدر ثابتيږي چې الله تعالى له خپلو بندګانو څخه ځينو ته پر ځينو داسې خصوصي احسان فرمايي چې هغه په نورو کې نه وي (لکه نبوت ـ رسالت ـ ولايت ـ علميت ـ درايت ـ کفايت ـ اهليت).

پاتې شو ستاسې د غوښتنې پوره کول؛ نو دغه شی د الله تعالى په اختيار کې دی، ځموږ په قبضه او واک (اختيار) کې نشته، او نه ځموږ تصديق په دغه پورې عقلاً مربوط دی، پاک الله سم له خپل حکمت سره د هر هغه سند او معجزې اراده چې وفرمايي تاسو ته به يې دربښيي.

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه عذر دی موږ ته په دې کې چې توکل به نه کوو پر الله، حال دا چې ښوولي يې دي موږ ته لارې (د دين) ځموږ، او قسم دی چې صبر به وکړو خامخا په ضرر رسولو ستاسې موږ لره، او خاص پر الله نو تل دې توکل وکړي متوکلان.

تفسير: يعنې حق تعالى موږ ته د توحيد جام راڅښولی دی، او د حقيقي برې او کاميابۍ لاره يې راښوولې ده، نو بيا څرنګه ممکن دي چې موږ به پرې توکل او اعتماد نه کوو، تاسې هومره ضرر او ايذاء چې راورسوئ؛ د پاک الله په فضل سره ځموږ په توکل کې هيڅ فرق نه لويږي، د متوکلينو دغه کار نه دی چې د سختيو په ليدلو سره د توکل او استقامت له لارې څخه واوړي يا بې هيلې شي.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

او وويل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خامخا وبه باسو موږ تاسې هرومرو له ځمکې خپلې يا به خامخا وګرځئ تاسې هرومرو په دين ځموږ کې، پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو موږ ظالمان. او خامخا به واوسوو موږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاک) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) لپاره د هغه چا چې ويريږي له درېدلو په مخ ځما کې او ويريږي له وعدې (د عذاب ځما).

تفسير: يعنې اوس خپل د توکل او استقامت خبرې پر برېدئ ! او خپله زياته لويي او مشرتيا مه ښکاره کوئ ! بس او بس له دوو خبرو څخه يوه خبره ضرور ځانونو ته غوره کړئ ! يا تاسې له بعثته څخه پخوا په شان پټه خوله او قرار له موږ سره ګډ او مخلوط اوسئ، او هغه کسان مو چې پخوا له دې نه له موږ څنې بې لارې کړي دي؛ هغوی دې بېرته ځموږ په همدغه پخواني دين کې راشي !، که نه تاسې ټول ځموږ له ملکه د باندې لاړ شئ ! او موږ مو له دې وطنه نورو ملکونو ته شړو.

پس وحيه وکړه دوی ته رب د دوی داسې چې هرومرو هلاک به کړو موږ ظالمان، يعنې تاسې به څنګه دوی له دې ملکه وباسئ، موږ به همدغه ظالمان د تل لپاره داسې فنا کړو؛ چې بيا له سره بېرته نشي راتلی، او د دوی په ځای کې به تاسې او ستاسې نور مخلص وفاداران ودانوو.

وګورئ چې د مکې معظمې کفّارو نبي کريم صلى الله عليه وسلم او نور مسلمانان له هغه ځايه وويستل، چې همدغه اخراج بالآخر د دوی د اخراج سبب او وسيله وګرځېده، او هلته د اسلام او د مسلمانانو دائمي تسلط قائم او د

كفر او كفارو هيڅ يو اثر او ننبه نشوه پاتې، او همدغه يې داسې وفرمايله چې: او خامخا به اوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته له اهلاکه د دوی.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَآئِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

او فيصله (فتح او نصرت) وغوښت (انبياوو؛ نو منصور او مأمون شول سره له مؤمنانو) او نامراده زيانكاره نااميده شو هر يو متكبر سركښ (ضدي عناد كوونكى له حق سره). چې وړاندې د ده دوزخ دى (پس له مرګه او په كې سوځي) او ورڅښولی به شي له اوبو (چې زوې وينې سره ګډې وي، او د دوزخيانو له ګېډو بهيږي). چې غړپ غړپ به يې (په تكليف سره) څښي او نه به وي نژدې چې تېر كړي هغه (زوې په اسانۍ سره له ډېر تريخوالي او بدبويۍ) او رابه شي ده ته (سختي د) مرګ له هر طرف (او له هر ځايه) حال دا چې نه به وي دى مړ كېدونكى (چې په ارام شي) او له شا او په مخ د ده كې به عذاب ډېر سخت وي.

تفسير: يعني انبياوو له الله تعالى څخه مدد وغوښت، او د فيصلې طالبان شول، لكه چې نوح عليه السلام ويلي وو: ﴿فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي﴾ او لوط عليه السلام وويل ﴿رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ﴾ او شعيب عليه السلام عرض كړى وو ﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ﴾ او موسى عليه السلام دعاء فرمايلې وه: ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ﴾ الآيه - او كفارو كله چې وليدل چې له دومره طويل مدت راهيسې مونږ له عذابه وېرول كيږو؛ ليكن د هغه هيڅ يوه ننبه او آثار نه ښكاره كيږي) نو په تمسخر او استهزاء سره يې په داسې ويناوو سره خوله وپرانيستله ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ﴾ (٢٣ جزء د ص سورت (١٦) آيت ٢ ركوع) او ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ (٩ جزء ٣٢ آيت د الأنفال سورت ٢ ركوع)، دغه خو د قريشو مقولې وې.

﴿مِّن وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ﴾ يعني دغه خو د دې دنيا عذاب وو، وروسته له دې د دوزخ مدهشه او موحشه منظره ور په مخه ده، چې دوى په كې غورځول كيږي او سوځي چې د تږې كېدلو په شدت كې زوې يا د زوو په شان اوبه پر دغو كفّارو وڅښول شي.

﴿يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ﴾ يعني پخپلې خوښې سره يې كله څښلى شي، په حديث كې دي چې پرښتې يې د اوسپنې په ګرزونو سره په سر وهي او په زوره يې پرې څښي، او په خوله كې يې ورتويوي، څه مهال (وخت) چې دوى يې خپلې خولې ته ورنژدې كوي؛ نو د هغه د حرارت له شدّته د دوى د دماغو او د ماغزو تر پوټكي پورې هم ښل شي او لاندې ځوړند شي، كله چې هغه د دوى خولې ته ورسيږي؛ نو د دوى له ستوني (حلق) څخه تيريږي او هلته بند پاتې كيږي، په ډېر مصيبت او ربړ (تكليف) سره يې يو يو ګوټ - يو يو غړپ، له ستوني (حلق) څخه تيروي، كله چې هغه د دوى نس كې لويږي؛ نو سم له لاسه د دوى كلمې ټوټې ټوټې غوځې شي، او د باندې ترې لويږي: ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ (٢٦ جزء د محمد سورت (١٥) آيت (٢) ركوع)، ﴿وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ﴾ (١٥ جزء د الكهف سورت (٢٩) آيت (٤) ركوع) أعاذنا الله منها وسائر المؤمنين.

مَّثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

مثال (حال - صفت) د هغو كسانو چې كافران شوي دي په رب خپل باندې؛ عملونه د دوى په شان (د ډېرې د) ايرې دي، چې سخت را الوځي پرې باد په هغه ورځ چې سخت او ښوروونكى

وي باد يې، نه به قادرېږي دوی د هغو عملونو چې کړي دي دوی په هيڅ شي، دا (ګمان د نېکۍ د دوی) همدغه ګمراهي ده لرې (له حقه).

تفسير: ځينو کفّارو ته به داسې خيال پيدا کېده چې مونږ خو په دنيا کې ډېر ښه ښه کارونه د صدقاتو او خيراتونو په سلسله کړي دي، ځمونږ ښه اخلاق په خلقو کې مشهور دي، له ډېرو خلقو سره مو په مصيبت او تکليف کې مرستې (مدد) او کومکونه کړي دي، او په يو نه يو صورت سره مو د الله تعالى عبادت هم کړی دی، نو آيا دغه ګرد کړي او په نورو کولي او راکړه او ورکړه مو هلته په کار نه راځي؟.

د هغه ځواب يې په دغه تمثيل سره ورکړ، يعنې هر هغه ځوک چې په پاک الله صحيح ايمان نه لري، او يوائې د فرضي او وهمي معبودانو عبادت کوي؛ د هغه ګرد اعمال محض يو بې روحه او بې وزنه شي ته ورته دی، او هغه به په محشر کې داسې الوزي او له منځه ورک کيږي؛ لکه چې د لوی باد او سيلۍ په وخت کې د ايرو بخرکي الوځي، نو هلته به کفّار د نېک عمل څخه بيخي تش لاس وي، حال دا چې داسې يوه موقع به وي چې هلته د نېکو عملونه ضرورت له هر شي څخه زيات وي، الله اکبر ! دغه به څرنګه د حسرت او افسوس وخت وي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

آيا نهويني (نه پوهيږي ای ليدونکيه !) چې ببشکه الله پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه په حقه سره (لکه چې اراده يې وه)، که اراده وفرمايي (الله د هلاکولو ستاسې)؛ نو بو به ځي تاسې (په مړينه سره) او رابه ولي نور خلق نوي (يعنې پيدا به يې کړي). او نه دی دغه (اهلاک ستاسې او پيدا کول د نورو) په الله بانـدې سخت او مشکل (بلکه آسان دي).

تفسير: يعنې ښايي؛ کفارو ته داسې خيال پيدا شي، کله چې مونږ په خاورو کې سره ګډ او خاوره شو، نو بيا به بل ژوندون څرنګه وي؟ د قيامت او عذاب او ثواب خبرې ګردې (ټولې) افسانې دي، نو د دغه خيال په ترديد کې دا ورښيي؛ هغه الله ته چې اسمان او ځمکه يې پخپل کامل قدرت او حکمت سره پيدا کړي دي، ستاسې بيا ژوندي کول - يا د بل کوم مخلوق درول ودانول ستاسې په ځای کې هيڅ سخت او مشکل نه دي، که د اسمان او ځمکې د محکم نظام له ليدلو څخه دغه يقين در حاصليږي چې د هغو پيدا کوونکی او قائم ساتونکی کوم داسې ذات شته چې صانع او حکيم دی لکه چې د «بالحق» په لفظ سره يې تنبيه فرمايلې ده.

نو څرنګه ويلی شئ چې هغه به أشرف المخلوقات (انسان) محض يو بې نتيجې شی پيدا کړی وي؟ او د ده د تخليق او ايجاد سره به بل کوم عظيم الشان مقصد متعلق نه وي؟ له دغه ژوندون څخه وروسته به بل ژوندون وي، چې په هغه سره د آدم د پيدايښت عظيم مقصد په اکمله او اتمه طريقه سره ښکاره شي.

وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ ۖ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

او ظاهر به شي (خلائق له قبرونو د) دوی الله ته ټول، نو وبه وايي کمزوران (د کفّارو) هغو کسانو ته چې کبر لويي به يې کوله (په کفر کې) چې بېشکه مونږ وو تاسې ته (په دنيا کې) تابعان؛ نو آيا اوس يئ تاسې دفع کوونکي له مونږ څخه له (دغه اخروي) عذابه د الله څخه څه څيز؟، نو وبه وايي (دغه مشرکان): که هدايت کړی وی (لاره ښوولې) وی مونږ ته الله؛ نو خامخا هدايت (لارښوونه) به کړې وه مونږ تاسې ته، برابر دی (اوس) پر مونږ چې آيا شور، فرياد وکړو؟ يا که صبر وکړو، نشته مونږ ته هيڅ ځای د خلاصي. او وبه وايي شيطان کله چې فيصله شي امر (د حساب په قيامت کې): بېشکه چې الله وعده کړې وه له تاسې سره (په دنيا کې) وعده د حق (چې بعث او جحيم او نعيم دی)، او وعده کړې وه ما له تاسې سره، بيا نو خلاف مې وکړ له تاسې سره (په وعده کې لکه چې اوس درښکاره شو)، او نه وو ماته پر تاسې هيڅ حکومت (او غلبه) مګر دا قدر چې وبللی ما تاسې (ګمراهی ته)؛ نو قبول کړ تاسې (په تشو غلولو سره) دعوت ځما، نو مه ملامتوئ تاسو ما، او ملامت کړئ نفسونه (ځانونه) خپل، نه يم زه اوس فرياد رس (له عذابه خلاصوونکی) ستاسې، او نه يئ تاسې فرياد رس (له عذابه خلاصوونکي) ځما، بېشکه زه کافر (منکر بېزاره يم) له هغه اشراکه ستاسې ما لره (له الله سره په طاعت کې) پخوا (له دې نه په دنيا کې)، (نو فرمايي الله) بېشکه چې ظالمان شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسير: يعني له ګردو ځنې په يوه لويه عدليه محکمه کې به ګرد خلائق کله چې له خپلو قبورو څخه ژوندي پاڅولی کيږي او راوړاندې کيږي، او په خورا ښکاره صورت په عرصات کې د الله تعالی په حضور کې ګرد سره ټوليږي، نو وبه وايي د کفارو کمزوران هغو کسانو ته چې کبر يې کولو چې: بېشکه مونږ وو تاسې لره تابعان؛ نو آيا پس يئ تاسې دفع کوونکي له مونږ څخه له عذابه د الله د څه څيز؟.

يعني اتباع به خپلو متبوعينو ته داسې وايي چې: «په دنيا کې تاسې له خپلو ځانونو څخه لويان او مشران جوړ کړي وو، نو ځکه مونږ ستاسې ډېر اطاعت او متابعت وکړ، نو نن د دغه مصيبت په وخت کې مونږ ته څه ګټه او فائده راورسوئ! آيا داسې کېدی شي چې د دغه الله تعالی د عذاب کومه برخه له مونږ څخه لرې يا سپکه کړئ؟»

دغه وينا به وروسته د دوزخ له ورتګه وکړي، يا به د حشر په ميدان کې وواييږ.

ابن کثير (رحمه الله تعالی) اول احتمال تـه ترجيح ورکړې ده، لقوله تعالی: ﴿وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ الآيه ـ وغير ذلک من الآيات، و الله تعالی أعلم.

﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ﴾ الآيه ـ يعني له حساب او کتاب څخه وروسته کله چې داسې فيصله صادره شي چې جنتيان په جنت کې او دوزخيان دوزخ ته لاړ شي؛ نو هلته پخوا له دې نه چې دوزخيان په دوزخ کې ولوېږي، دوزخيان به پر لعين ابليس باندې الزام اړوي، چې ای مردوده ! تا په دنيا کې مونږ تېر ايستو، او له لارې څخه دې بې لارې کړو، او په دغه مصيبت کې دې ککړ کړو، نو اوس ځمونږ څه تدبير او چاره هم وکړه !، مثلاً د سپارش او نورو څه انتظام وکړه ! چې د الله تعالی له دغه عذابه ژغورنه (نجات) مو په برخه شي.

دلته لعين ابليس دوی ته به داسې يوه وينا وکړي چې د هغې حاصل دا دی: «بېشکه الله تعالی د صادق القولو انبياوو په ژبه او واسطه د ثواب او عقاب او د دوزخ او جنت په متعلق داسې رښتيا وعدې فرمايلي وې چې د هغوی صداقت په دنيا کې د دلائلو او براهينو له مخې ثابت وو، او نن هم په مشاهده سره ظاهر دی، ما د هغه په مقابل کې تاسې ته د دروغو خبرې او غلطې وعدې کړې وې، چې د هغو کذب او دروغ هم په دنيا کې په ادنی فکر او تأمل سره واضح او ښکاره کېدی شو، او دلته خو ستاسې تر سترګو لاندې د هغې بدې نتيجې راڅرګندې (ښکاره) دي، له ما سره نه

د حجّت او د برهان قوت وو، او نه داسې بل کوم طاقت او قوت وو چې په زور او زیاتي سره مې تاسې داسې یوې وړوکې خبرې ته اړ (محتاج) او مجبور کولی شوی، بلا شبه ما تاسې ته د بدئ تحریک کړی دی، او تاسې ته مې د خپلې ډلې په لوري د راتلو بلنه کړې ده، تاسې پخپله منډه او ډېرې خوښئ ځما په لوري راوځغلېدئ.

د انصاف خبره خو دا ده: چې له ما څخه پر خپلو نفسونو باندې زیات الزام او ملامتي واړوئ ! ځما د اغواوو، غولولو، لمسولو او تیرایستلو جرم پر خپل ځای پاتې دی، لیکن ځما پر مجرمولو تاسې کله پاك او برې کېدی شئ ! نن تاسې ته مدد رسونه څېرې ـ پخپله له تاسې څخه مدد اخیستل هم امکان نه لري، مونږ او تاسې دواړو د خپلو خپلو جرائمو سره برابر په سزا کې نیولی کیږي، هیڅ یو به د بل په داد او فریاد نه شي رسېدی، تاسې له خپله حماقته په دنیا کې زه د الله تعالی شریك ودرولم، یعني ځینې مستقیماً د شیطان په عبادت لګیا شول، او ډېر کسان د شیطان په خبرو داسې وغولېدل، او د ده د احکامو انقیاد یې په داسې ډول (طریقه) سره وکړو؛ چې هغسې د الله تعالی د احکامو اطاعت او انقیاد به یې کولو، په هر حال زه له هغه شرك او کفر چې تاسې پخپل جهالت او غباوت سره کړی دی؛ بیخي منکر او بېزاره یم».

د دغو مکالماتو له نقل کولو څخه مقصود دا دی چې خلق د دغه اضطراب او پرېشانئ له تصوّره او اندېښنې د شیاطین الجن والانس له اتباع او پیروئ څخه مخ وګرځوي.

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿۲۳﴾

او داخل به کړی شي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه په هسې) جنتونو کې چې بهیږي لاندې له (ماڼیو او ونو د) هغو ویالې په دې حال چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو کې، داخل به کړی شي دوی په حکم او) په اذن د رب د دوی، پېشکشي د دوی (به په وخت د ملاقات کې) په دغه جنت کې لفظ د سلام وي.

تفسیر: دغه یې د مقابلې په ډول سره د کفّارو له سزا څخه وروسته د مؤمنینو ښه انجام او خاتمه وفرمایله، شاه صاحب لیکي چې: «په دنیا کې «سلام» دعاء ده د سلامتیا د غوښتلو لپاره، او په آخرت کې سلام ویل مبارکي ده پر سلامتئ موندلو».

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿۲۴﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۵﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿۲۶﴾

آیا وینې ته (ای بنده) څرنګه بیانوي الله یو مثال کلمه پاکیزه (چې لا إله إلا الله ده) په شان د هغې ونې پاکیزې (د خُرما ده) چې بیخ د دې ونې خښ وي (په ځمکه کې) او څانګې یې (پورته) په (جانب د) اسمان (تللې) وي. چې ورکوي (دا ونه) خوراك (مېوه) خپله هر مقرّر وخت په اذن (حکم) د رب خپل، او بیانوي الله مثالونه لپاره د خلقو لپاره د دې چې دوی پند پرې واخلي. او مثال د کلمې خبیثې (چې کلمه د کفر ده) په شان د هغې ونې خبیثې (بدبویې بدخوندې لکه د مرغونې د بوټې) دی، چې ایستلی شوی وي له سر د ځمکې، چې نه وي ده ته هیڅ قدر قرار (ثبات استحکام).

تفسیر: یعنې وګورئ او غور وکړئ څرنګه باموقعه او معنی پیدا کوونکی مثال دی، عقلمن هومره چې په ده کې غور وکړي؛ هغومره په سلهاوو دقائق مسلسلاً ترې پیدا کیږي، په پاکیزه خبرې کې د توحید کلمه ـ د الله تعالی د معرفت خبرې ـ ایمان او ایمانیّات ـ قرآن ـ حمد او ثنا ـ تهلیل ـ تسبیح او رښتیا ویل ګرد سره داخل دي.

په اکثرو روایاتو او آثارو کې دلته د پاکیزه ونې مصداق د خُرما (کجُورې) ونه درولې شوې ده، ګواکې نورې پاکیزه ونې هم تر دې لاندې داخلې کېدی شي.

﴿اَصۡلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرۡعُهَا فِی السَّمَآءِ﴾ یعنې د هغې بېخ د ځمکې په ژوره (ښکته) کې غوړېدلي وي، چې په ډېر زورور او سخت باد او سیلۍ سره هم هغه له بېخه نه ایستلی کیږي، او د هغې څانګې اسمان ته رسېدلي دي، یعنې څانګې یې ډېر لوړې او د ځمکې له کثافتونو څخه لرې وي.

﴿تُؤۡتِیۡۤ اُکُلَهَا کُلَّ حِیۡنٍۭ بِاِذۡنِ رَبِّهَا﴾ «چې ورکوي دغه ونه مېوې خپلې هر وخت کې چې ورته مقرر کړی وي الله په اذن او حکم د رب خپل سره»، چې اول «بسر» او په وسط کې «رطب» او آخر کې «تمر» ورکوي، او «تمر» یې خو هر کله موجود وي، یعنې هیڅ یو فصل له مېوو او ثمراتو څخه تش نه وي پاتې، یا یې فرض کړئ چې په دولسو میاشتو کې ګهیځ (سحر) او ماښام به پرې تازه مېوې خوړندې وي.

په ﴿کَلِمَةٍ خَبِیۡثَةٍ﴾ کې د کفر کلمه ـ دروغ خبرې ـ او هر هغه خبره چې د الله تعالی له مرضي څخه مخالفه وي؛ داخله ده، او علی الأکثره له دې نه حنظل (مرغونی) مرادوي، ګواکې د لفظ په عموم کې هره خرابه ونه شامله کېدی شي، یعنې لکه چې هیڅ بېخ ونه لري، او په لږ اشاره سره له ځمکې څخه وځي، ګواکې د هغه کم قوّتي او ناپایداري یې ښکاره کړې ده.

د دواړو مثالونو حاصل داسې شو، چې ګواکې د توحید او ایمان دعوی پخه او رښتیا ده، چې د هغه دلائل نهایت صاف او صحیح او مضبوط دي، او د دې لامله چې د فطرت سره موافقه ده؛ د هغې ریښې د زړونو ژورو ته راښکته کیږي، او د صالحه وو اعمالو څانګه عین تر اسمانه پورې لګیږي.

الغرض د حق او صداقت او توحید او معرفت همېشه بهارونه او پسرلي ورځ په ورځ وده کوي، او لوییږي، او په ډېرې پایدارۍ سره لوړیږي، او بالعکس د دروغو خبرو او شرك او کفر او د باطني دعوی بېخ هیڅ نه وي، د باد په لږ خوځولو سره له بېخه وځي، د ناحقې خبرې په اثبات کې هومره زور چې ولګولی شي؛ لیکن د انساني ضمیر او فطرت د مخالفت لامله (له وجې) د هغه بېخ د زړونو تر بېخه نشي رسېدی، د لږ څه فکر کولو په اثر غلط راښکاري، نو ځکه مشهوره ده چې دروغ پښې نه لري، یعنې د رښتیا په شان پر خپلو پښو نشي تلی، او نه له هغو څخه په زړونو کې څه نور پیدا کیږي.

یُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا بِالۡقَوۡلِ الثَّابِتِ فِی الۡحَیٰوةِ الدُّنۡیَا وَفِی الۡاٰخِرَةِ ۚ وَیُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِیۡنَ ۟ۙ وَیَفۡعَلُ اللّٰهُ مَا یَشَآءُ ﴿۲۷﴾

مضبوطوي الله هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په خبرې ثابتې سره په ژوندون د دنیا (په وخت د فتنې او مرګ) کې او په آخرت کې (یعنې په قبر کې) او ښویوي الله ظالمان (له دغې ثابتې خبرې او هېروي یې ترې په دنیا او عقبا کې)، او کوي الله هر هغه څه چې اراده وفرمایي (د کولو یې له اهداء د مؤمنانو او اضلال د مشرکانو).

تفسیر: یعنې حق تعالی د توحید او ایمان په خبرو (چې د هغو مضبوطي او پایداري په پخواني مثال کې ظاهره کړی شوی دی)، مؤمنان په دنیا او آخرت کې مضبوط او ثابت قدم وي، پاتې شو د قبر منزل چې د دنیا او آخرت په

منځ کې «برزخ» دی؛ هغه په دنيا يا په آخرت کې ګڼه شمېرلی شوی، لکه چې له اسلافو څخه دغه دواړه اقوال منقول دي، غرض دا دی چې مؤمنين د دنيا له ژوند څخه نيولې تر محشر پورې د همدغې طيبې کلمې په برکت مضبوط او ثابت قدم پاتې کيږي، په دنيا کې له هومره حوادثو او آفاتو سره چې مخامخ شي، او هر رنګه سخت امتحان او ازموينه چې ترې واخيسته شي؛ په قبر کې د نکيرينو سوال او ځواب وشي، د محشر هولناکه منظره سره له دې چې فکر او هوش وړونکې وي؛ په هره موقع کې همدغه د توحيد کلمه د ده د مېړانې، ثبات، او استقامت ذريعه وګرځي.

﴿وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ﴾ او ښويوي اړوي الله ظالمان مشرکان له دغې ثابتې خبرې او هېروي يې ترې په دنيا او عُقبی کې، له ظالمانو څخه مراد دلته کفّار او مشرکين دي، دوی په دنيا کې هم وښويېدل، او په آخرت کې هم ښوييږي، او له سره د حقيقي برې او کاميابی مخه به ونه ويني.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿۲۸﴾ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۖ وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿۲۹﴾
وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوْا فَاِنَّ مَصِيْرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿۳۰﴾

آيا نه يې خبر نه ګوري ته هغو کسانو (د کفارو) ته چې بدل کړی يې دی نعمت د الله په ناشکرۍ سره (په اختيار د کفر) او راښکته کړی دی دوی قوم خپل په دار د هلاکت کې. چې دوزخ دی، داخل به شي دوی په هغه کې، او بد ځای د قرار او هستوګنې دی. او ګرځولي وو دوی الله ته شريکان لپاره د دې چې ګمراه کړي (واړوي خلق) له لارې (د توحيد) د الله، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې نفعه واخلئ تاسې (په شهواتو سره په دنيا کې) نو بېشکه بېرته ورتله ستاسې اور د دوزخ ته دي.

تفسير: له دې نه د کفارو او مشرکينو مشران او سرداران مراد دي، خصوصًا د قريشو رئيسان چې د دوی په لاس کې په هغه وخت کې د عربو واک او اختيار وو، يعني الله تعالی پر دوی څومره انعام او احسان فرمايلی دی، د دوی د هدايت لپاره يې محمد صلی الله عليه وسلم لېږلی دی، قرآن يې نازل کړی دی، د بيت الحرام مجاوران يې ګرځولي دي، د عربو مشرتيا يې ورته روزي کړې ده، دوی د پاک الله د دغو نعمتونو او احسانونو مقابله په دې سره وکړه؛ چې د الله تعالی پر ناشکرۍ يې ملاوې وتړلې، او د ده خبرې يې دروغ وبللې، د ده له رسول سره وجنګېدل، په آخر کې يې خپل قوم له خپلو ځانونو سره يو ځای بيولی د هلاکت په کنده کې ولوېدل.

﴿وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ يعنې که دوی د الله تعالی له نعمتونو او احساناتو څخه متأثر شوي وی، او د حقيقي منعم په شکر ګذارۍ او اطاعت شعارۍ کې لګيا وی؛ نو ډېر به ښه وو، مګر دوی داسې ونه کړل، بلکه بالعکس بغاوت يې غوره کړ، او د پاک الله په مقابل کې يې نور داسې شيان ودرول؛ چې پر هغو يې د الوهيت صفات ويشلي وو، او هغه عبادت يې چې واحد الله ته مخصوص وو؛ په مختلفو عنوانونو سره د دوی لپاره ثابت کړ، څو په دغې سلسلې کې له خپلو ځانونو سره نور خلق هم بې لارې کړي، او ګمراهي ته يې واړوي، او د خپل سيادت په لومه (دام) کې يې راګير کړي.

قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً مِّنْ قَبْلِ
اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴿۳۱﴾

ووايه (ای محمده) هغو بندګانو ځما ته چې ايمان يې راوړی دی چې سم دې دروي (ادا کړي) لمونځ، او ورکړه دې کوي ځينې له هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته په پټه (که مستحب

وو)، او په ښکاره (که فرض وو یا واجب)، پخوا له راتلو د هغې ورځې چې نشته سودا پلورل (خرخول) او پېرودل (اخستل) په هغې کې او نه دوستي.

تفسیر: د کفّارو د احوالو له ذکر کولو څخه وروسته د مخلصینو مؤمنینو د تنبیه لپاره یې داسې وفرمایل څو دوی په پوره ډول سره ویښ شي، او د عُبودیت په وظائفو کې یوه ذره هم فرق او توپیر (تفاوت) رانه ولي، په زړه او ځان سره د خالق عبادت او د مخلوق خدمت وکړي، چې هغه ډېر ښه عبادت دی، لمونځونه دې د هغو له حقوقو او حدودو د رعایت سره په کامل خشوع او خضوع سره تل ادا کړي، د پاك الله له ورکړې څخه یوه برخه خفیه یا علانیه پر مستحقینو ولګوي، الغرض د هغو کفّارو په مقابل کې چې په کفر او شرك او د نعمتونو په ناشُکرئ کې ډوب تللي دي، مؤمنانو ته لازم دي چې په خپلو ځانونو او مالونو الله تعالی په عبادت او شکر ایستلو سره خپله مستعدي څرګنده (ښکاره) کړي.

﴿مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ﴾ یعنې لمونځ او في سبیل الله انفاق او نور حسنات په هغه ورځ به د دوی په کار ورځي، بیع او شراء او تش د دوستۍ او خپلوۍ تعلقات له سره د دوی په کار نه ورځي، نه به هغه څوك نېك عمل پېرودی (اخستلی) شي، او نه به داسې کوم دوست او خپلوان پیدا کیږي، چې بې له ایمانه او صالح عمله تش د دوستۍ د تعلقاتو لامله د ده نجات ذمه پر خپل ځان واخلي.

ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

الله هغه ذات دی چې پیدا کړی یې دي اسمانونه او ځمکه او نازلې کړې یې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه، نو رایستلې یې دي په دې اوبو سره له هر قسمه مېوو څخه رزق (روزي) تاسې ته، او مسخّر (تابع) کړې یې دي تاسې ته بېړۍ لپاره د دې چې ګرځي په سیند کې په امر (حکم) د دغه (الله) سره، او مسخّر کړې (لګولې) یې دي تاسې ته ویالې، او مسخّر کړي (په کار لګولي) یې دي لپاره د منافعو ستاسې لمر او سپوږمۍ په دې حال چې ګرځېدونکې دي سم له دستور سره برابر، او په کار کې یې لګولي دي تاسې ته شپه او ورځ. او درکړې یې دي تاسې ته ځینې له هر هغه څیز چې سوال کړی تاسې د هغه (شي سم له مصلحته)، او که وشمېرئ تاسې (ټول انواع او ګرد افراد د) نعمت د الله؛ نو وبه نه شمېرلی شئ تاسې دا نعمتونه د الله (تر آخره پورې)، بېشکه انسان خامخا لوی ظالم ډېر ناشکره دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی د خپل قدرت او حکمت په کمال سره په اوبو کې داسې یو قوت پیدا کړی دی، چې د ونو او کښتونو (فصلونو) او د نورو د ودې او نشوونما او حاصل ورکولو سبب ګرځي، او د همغو په ذریعه ځمونږ د هغو له مېوو او حاصلاتو څخه مستفید کېږو.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ﴾ یعنې د سمندر په خوفناکو څپو او موجونو کې په یوې وړوکې بېړۍ باندې سپرېږئ، او له کومه ځایه تر کومه ځایه پورې رسېږئ، او په څه اندازه سره تجارتي او غیر تجارتي فوائد ترې حاصلوئ، دغه خو د الله تعالی په قدرت او حکم سره دی؛ چې د سمندر په لویو لویو څپو او هسکو هسکو موړو او غټو شپېړو کې یوه وړوکې (د پیاز د پوټکي په شان) بېړۍ یا جهاز نه یواځې ساتي، بلکه له یوې لوېې وچې څخه یې بلې لوېې وچې ته هم بیایي.

﴿وَسَخَّرَلَكُمُ الْأَنْهٰرَ﴾ يعني په ويالو، خوړونو، سيندونو، ويالو، لښتيو او نورو کې د اوبو راتلل او لرې ځايونو ته رسېدل ـ اګر که د بېړۍ په شان ستاسې د فکر او ارادې تابع نه ده؛ خو بيا هم ستاسې په کارونو کې بوخت او لګيا دي.

همداسې لمر، سپوږمۍ او ستوري هم د يوه معين نظام او ضابطې سره سمه د خپل تل کلي دود (رواج) او دستور سره موافق تماماً تر قيامه د قيامت پورې پخپلو حرکاتو او ورسپارليو شويو خدماتو کې مصروف دي، او له سره نه ستومانه او نه ستړي کيږي.

يا شپه او ورځ يوه په بله پسې په همغه تل کلي عادت سره سم او تل راځي او ځي، دغه ګرد شيان اګر که په دې معنی ستاسې په تصرف او اختيار کې نشته؛ چې کله مو او چېرې مو چې زړه وغواړي د هغوی د قدرتي حرکاتو او تأثيراتو مخه ونيسئ، خو بيا هم تاسې داسې ډېر تصرّفات او تدابير په کار اچولي شئ چې د هغو تأثيراتو څخه بېشماره فوائد حاصل کړئ او لکه چې کوئ ـ د انساني تصرّفاتو او تدابيرو څخه ماسوا دوی بالذات هم تل تر تله ځمونږ د دې دنيا په يو نه يو خدمت کې مشغول او لګيا دي، مونږ او تاسې په هوسايي (آسانۍ) سره ژوندون کوو، او دوی سرګردانه ځمونږ په منفعت او خدمت کې مداومت کوي.

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ﴾ يعني د الله تعالی نعمتونه دومره ډېر دي، چې که تاسې ګرد سره يو ځای شئ، او په اجمالي ډول سره د هغو شمېرلو سره پيل (شروع) وکړئ؛ نو ګرد به سره ستړي او ستومانه کېږئ.

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ يعني د انسان په جنس کې ډېره زياته بې انصافي او بې شکري او بېقدري شته، چې سره د دومره بېشماره احساناتو له ليدلو بيا هم د حقيقي منعم حق نه پېژني، او شکر يې نه اداء کوي.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِيْ وَبَنِيَّ اَنْ نَّعْبُدَ الْاَصْنَامَ ﴿۳۵﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه ځما ! وګرځوه دا ښار (د مکې) امن والا، او لرې وساته ما او ځامن ځما له دې نه چې عبادت به کوو د بُتانو.

تفسير: يعني د قُريشو هغو مشرانو چې د دوی د کُفران او شرك او کفر بيان پاس په ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ﴾ الآيه ـ کې شوی وو؛ هغوی ته د ابراهيم عليه السلام قصه ور په يادوي، او تنبيه ورکوي چې تاسې د هغه د اولاديت لامله د «کعبة الله» او لوی حرم مجاوران شوي يئ، هغه د دې کعبې اساس خاص پر توحيد ايښی وو، د همده د دعاوو په اثر الله جل جلاله دغه د مکې معظمې ښار ودان کړ، او په دغو کلکو پرښو (ګټو) او شګلنو ځمکو کې د ظاهري او باطني نعمتونه امبارونه يې جوړ کړل، ابراهيم عليه السلام له دنيا ځنې په داسې حال کې لاړ چې داسې دعاوې او وصيتونه يې کول، چې د ده اولاده د شرك طريقه اختيار نه کړي، اوس تاسې ته فکر کول او شرمېدل په کار دي، چې تر کومه ځای پورې مو د ده د وصيتونو رعايت کړی دی؟ يا د ده له دعاء څخه مو برخه اخيستې ده، او تر کومه حده پورې مو د الله تعالی پر احساناتو شکر ايستلی دی.

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا﴾ الآيه ـ يعني مکه معظمه «حرم آمن» وګرځوي لکه چې الله تعالی مأمونه هم وګرځوله، او هم زه او هم ځما اولاده د تل لپاره د بُت پرستی څخه وژغورې (محفوظ کړې)، او ترې مو لرې وساتې، غالباً دلته به له اولاده ځنې خاص صُلبي اولاد مراد وي، نو ځکه د دوی په صلبي اولاد کې دغه مرض رانغی، او که عام ذريات ترې مراد وي، نو ويلی کيږي چې دغه دعاء د ځينو په حق کې نه ده قبوله شوې.

سره له دې چې ابراهيم عليه السلام معصوم رسول وو، مګر د دعاء له آدابو څخه ده؛ چې له نورو ځنې پخوا سړی خپل ځان ته دعا وکړي، دا راز (قسم) دعاوې چې له انبياوو څخه منقولې دي؛ په هغو کې دغې خبرې ته هم اشاره ده چې د انبياوو عصمت هم د دوی له لوري نه دی پيدا شوی، بلکه د الله تعالی له حفاظته او صيانته موجود شوی دی، نو ځکه دوی تل د همغه په دربار کې التجاء کوي چې هغه د دوی د عصمت او (تلطّفا) ضامن او کفيل شوی دی.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن كثير (رحمه الله تعالى) په نزد ابراهيم عليه السلام دغه دعـاوې د معظمې مكې د ودانى او د كعبې شريفې د تعمير څخه وروسته كړي دي، په (اول جزء البقره په (۱۲۶) تر (۱۲۹) آياتونو او (۱۵) ركوع) كې د كومو دعاوو چې ذكر شوى دى؛ هغه يې د كعبې شريفې د بناء په وخت د اسماعيل عليه السلام په معيّت فرمايلي دي، او دغه دعاوې يې ډېره موده وروسته په سپين ږيرتيا كې كړي دي.

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

اى ربه څما ! بېشكه دغو (تيرو (كټو) بُتانو) لغزولي دي ډېر له خلقو (چې سبب د ګمراهى د دوى شوى دى) نو هر چا چې متابعت وكړ څما؛ نو بېشكه هغه له (أهل ملت) څما دى، او هر چا چې نافرماني وكړه څما نو بېشكه چې ته يې ښه بخښونكى (د خطيّاتو) ډېر رحم كوونكې يې. اى ربه څمونږ ! بېشكه چې ما اوسولي دي څينې له اولاد خپل (چې اسماعيل او اولاد يې دى) په داسې يوه وادي (ناو) كې چې نه دى خاوند د كښت (فصل) په نزد د كوټې ستا چې حرمت (عظمت) والا ده، اى ربه څمونږه (ومې اوسول دوى دلته) د دې لپاره چې سم ودروي (اداء كړي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، نو وګرځوه (مائل كړه) زړونه د څينو خلقو په مينه (چې راڅغلي دوى ته، او رزق روزي وركړه دوى ته له هر قسمه مېوو څخه لپاره د دې چې دوى شُكر وباسي.

تفسير: يعنې هغو كسانو چې د خالص توحيد لاره غوره كړې ده، او څما خبرې يې منلي دي؛ هغه څما په ډله كې شامل دي، او هغه كسان چې څما خبرې يې نه دي منلي، او څمونږ له لارې څخه بېل شوي دي؛ نو ته دوى ته پخپلې مهربانى او بخښنې سره د توبې توفيق وركولى شې، كه ستا لطف او مهرباني وي؛ نو هغه به هم ايمان راوړي، او خپل ځان به د خصوصي رحمت او ابدي نجات مستحق ګرځولى شي، يا دا مطلب چې ته قدرت لرې چې هغه هم په همدغه موجوده حالت كې وبخښې، اګر كه ستا له حكمته د هغه وقوع ونشي.

تنبيه: د «المائدة» د سورت په آخر كې د ابراهيم خليل الله عليه السلام د دې قول او د مسيح عليه السلام په مقوله كې مو فرق بيان كړى دى؛ هغه دې بيا وكتلى شي !.

﴿رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ﴾ الآيه - اى ربه څمونږه ! بېشكه چې ما اوسولي دي او دېره كړي دي څينې له اولادې خپلې يعنې اسماعيل عليه السلام، څكه چې بل اولاد يې اسحاق عليه السلام او نور په شام كې وو، د الله تعالى په حكم يې اسماعيل عليه السلام د تي رودلو په وخت كې د ده د والدې (بي بي هاجرې) سره په دغه تور سپېره ډاګ او ډبر ډګر (ميدان) كې پرېښود، او دى ترې لاړ، وروسته له هغه د «جرهم» د قبيلې څه خلق هلته ورسېدل، څكه چې الله تعالى د اسماعيل عليه السلام د تندې او د بي بي هاجرې رضي الله عنها د تلوسې او منډې له امله د پرښتې په ذريعه هلته د «زمزم» چينه بهولې ده، نو د «جرهم» كوچيانو چې دغه اوبه وليدې، هلته ښكته شول، او د بي بي هاجرې رضي الله عنها په اجازه همغلته مسكون شول.

كله چې اسماعيل عليه السلام لوى شو؛ نو په همدغې قبيلې كې يې واده وشو، په دې ډول چېرې چې نن ورخ مكه معظّمه ده؛ يو كلى ودان شو، ابراهيم عليه السلام به هم كله كله له «شام» څخه دلته تشريف راوړ، او د دې او د دې ښار هستېدونكو ته به يې داسې دعاوې فرمايلې چې: «اى الها ! ما خپل يو څوى په دغه لامزروعه (بې كرونده) او ډاګ ډبر

ميدان کې ستا په حکم ستا معظّم او محترم کور سره نژدې د يره کړې دی، چې دی او د ده نسل ستا او ستا د دې کور حق ادا کړي؛ نو ته پخپل فضل او کرم سره د خلقو زړونه دې لوري ته متوجه کړه، څو دوی دلته راشي، او ستا عبادت وکړي، او د دې ښار رونق زيات شي، او هم د دوی د روزۍ او زړه جمعی لپاره له غيبه داسې سامان ور برابر کړه؛ چې برسېره پر غلو او اوبو چې د ژوندانه له ضروورياتو څخه دي؛ عمده ثمرات او ښې مېوې همدلته په افراط سره پيدا شي، چې خلق د زړه په اطمينان سره ستا په عبادت او شکر ګذرای کې مصروف شي».

پاک الله دغه ګردې دعاوې قبولې کړې، لکه چې تر نن ورځې پورې هر کال په زرګونو او لکونو انسانان له ګرده جهانه هلته سره ټوليږي، او د اعلی قسم ميوو او عمده ثمراتو په مکې معظمې کې دومره کثرت او افراط وي؛ چې ښايي د دنيا په کومې بلې برخې کې د هغه ساری او نمونه لږ وي، حال دا چې پخپله په مکه معظمه کې يوه باثمره ونه به نه وي موجوده، له ځينو اسلافو څخه منقول دي چې: ابراهيم عليه السلام پخپله دعا کې ﴿اَفْـِٕدَةً مِّنَ النَّاسِ﴾ د «څه خلقو زړونه» فرمايلي وو، که نه ګرد عالم به هغه لوري ته تلل.

رَبَّنَآ اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِيْ وَمَا نُعْلِنُ ؕ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ ﴿۳۸﴾

ای ربه څمونږ ! بېشکه چې تاته معلوم دي هغه چې پټوو يې مونږه، او په هغه چې ښکاره کوو يې، او نه دي پټ پر الله باندې هيڅ څيز (نه) په ځمکه کې (له سفلياتو نه) او نه په اسمان کې (له علويّاتو نه).

تفسير: يعنې په ځمکه او اسمان کې هيڅ له تا څخه پټ نه دي، نو بيا څمونږ ظاهر او باطن له تا څنې څرنګه پټ او مخفي پاتې کېدی شي؟ داسې چې فرمايلي يې دي: «هغه چې پټوو يې مونږ او هغه چې ښکاره کوو يې» په دغه کې د مفسرانو څو اقوال دي: ليکن د تخصيص هيڅ وجه نه ده، الفاظ عام دی، چې ګردو ښکاره وو او پټو شيانو ته شامل دي.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ وَهَبَ لِيْ عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ ؕ اِنَّ رَبِّيْ لَسَمِيْعُ الدُّعَآءِ ﴿۳۹﴾

(ټول د کمال صفت او) ثنا ده (هغه) الله لره چې رابخښلي يې دي ماته سره له زوړوالي اسماعيل او اسحاق، بېشکه چې رب څما خامخا ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعاء دی.

تفسير: يعنې په زوړتوب کې اسحاق عليه السلام د «ساري» او اسماعيل عليه السلام د «هاجرې» له ګېډې څخه په غير متوقعه ډول سره دې راعنايت فرمايلي دي، لکه چې د اولاد په متعلق څما د ﴿رَبِّ هَبْ لِيْ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ﴾ دعا دې واورېده، دغه دعاء هم راقبوله کړه.

رَبِّ اجْعَلْنِيْ مُقِيْمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ ۖ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿۴۰﴾

ای ربه څما ! وګرځوې ما همېشه قائموونکی (اداء کوونکی) د لمانځه (سره له ټولو حقوقو يې) او څنې له اولادې څما (هم کلک کړې پر لمانځه)، ای ربه څمونږ ! او قبوله کړې دعاء څما.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِيْ وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ يَوْمَ يَقُوْمُ الْحِسَابُ ﴿۴۱﴾ ع

ای ربه څمونږ ! بخښنه وکړې ماته او مور او پلار څما ته او مؤمنانو ته په هغه ورځ (د قيامت کې) چې قائميږي حساب.

تفسیر: دغه دعاء یې غالباً د خپل پلار د مړ کېدلو څخه پخوا چې د کفر په حالت مړ شو، او وروسته دی پرې خبر شو؛ فرمایلې ده، نو مطلب به یې داسې وي چې: هغه ته د اسلام هدایت ورکړې !، او د قیامت په ورځ یې د مغفرت وړ (لایق) او مستحق وګرځوې !، او که د مړ کېدلو څخه یې وروسته دعا فرمایلې وي؛ نو ښایي تر هغه وخته پورې به دی نه وو مطلع کړی شوی، چې کفّار د مغفرت وړ (لایق) نه دي.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظّٰلِمُوْنَ ۬ؕ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ ﴿۴۲﴾ مُهْطِعِيْنَ مُقْنِعِيْ رُءُوْسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۚ وَاَفْـِٕدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴿۴۳﴾

او مه ګوه ګمان (ای انسانه) په الله چې غافل (بې خبره) دی له هغو کارونو چې کوي یې ظالمان ! بېشکه همدا خبره ده چې وروستي کوي دوی هغې ورځې ته چې خلاصې به پاتې وي (له ډېر وېرې) په هغه کې سترګې. چې منډې وهونکې به وي دا (مخلوقات) چې جګ (اوچت) نیوونکي به وي د سرونو خپلو (په طرف د بلونکي محشر کې)، بېرته به نه ګرځي دوی ته رپول د سترګو د دوی، او زړونه د دوی به تش وي (له عقله او فهمه له ډېرې وېرې).

تفسیر: یوه رکوع پخوا د ډېرو عظیمه وو نعماوو د ذکر کولو په منځ کې یې فرمایلي وو: ﴿اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ﴾ «بېشکه انسان خامخا لوی ظالم او ډېر ناشکره دی»، وروسته له هغه د ابراهیم علیه السلام قصه یې واوروله، او د مکې معظمې کفّارو ته ځینې خصوصي نعمتونه ور په یاد کړه ـ او د دوی د ظلم او شرک په لوري یې اشاره وفرمایله؛ په دغه رکوع کې تنبیه فرمایي: که د ظالمانو په تنبیه فرمایلو کې څه ځنډ وشي، نو داسې یې مه ګڼئ چې الله تعالی د دوی له حرکاتو څخه بې خبر دي، په یاد یې ولرئ چې د دوی هیڅ یو وړوکی او لوی کار له الله تعالی څخه پټ نه دی، البته د ده عادت داسې نه دی چې فوراً مجرم ونیسي، او تباه یې کړي، دې ډېرو لویو ظالمانو ته هم مهلت ورکوي، چې یا له خپلو جرائمو څخه لاس واخلي، یا د جرائمو په ارتکاب کې تر دې حده پورې ورسیږي چې له قانوني حیثیته د ده د سزا په مستحق کېدلو کې هیڅ قسم خفاء پاتې نشي.

تنبیه: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾ خطاب هر هغه انسان ته دی چې داسې یو خیال یې په زړه کې پیدا کېدی شي، او که پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خطاب؛ نو د دوی له دې مخاطبې څخه به نورو ته اورول مقصود وي، چې کله یې خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم ته داسې وفرمایل چې داسې خیال مه کوه ! حال دا چې داسې یو خیال له سره دوی ته قریب هم نشو راتلی، نو د نورو په حق کې داسې خیال به په څه اندازه واجب الاحتراز وي.

﴿اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ﴾ یعنې د قیامت په ورځ کې له ډېر هول، هیبت او دهشت څخه سترګې به همداسې رډې بلې او ټېغې پېغې راښکاري، او هم داسې بوټې وتلې او پرانیستلې به پاتې وي، یعنې رپولی به یې نشي، او همداسې وازې به ختلې وي، او هیڅ به یې نشي پټولی.

وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَاْتِيْهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رَبَّنَآ اَخِّرْنَآ اِلٰۤى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۙ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ؕ اَوَلَمْ تَكُوْنُوْۤا اَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِّنْ زَوَالٍ ﴿۴۴﴾ وَّسَكَنْتُمْ فِيْ مَسٰكِنِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْۤا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ ﴿۴۵﴾

او وېروه (ای رسوله څما) خلق له هغې ورځې څخه چې را به شي دوی ته عذاب (په قیامت یا د مرګ په وخت کې)؛ نو وبه وایي هغه کسان چې ظلم یې کړی دی (په شرک او تکذیب سره): ای ربه څمونږ ! وروستي کړه (مهلت راکړه) مونږ ته تر نېږدې نزدې پورې

چې قبوله کړو بلنه ستا او متابعت وکړو د رسولانو، (وبه فرمايي الله توبيخاً) آيا نه وئ تاسو چې قسم به کولو تاسې پخوا له دې نه (په دنيا کې) چې نشته تاسې ته هيڅ زول (له دنيا نه آخرت ته په بيا ژوندون سره). او اوسېدلي وئ تاسې په کورونو د هغو کسانو کې چې ظلم يې کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر او معاصيو سره)، او ښکاره شوې ده تاسې ته (دغه خبره) چې څرنګه کار کړی وو مونږ په دوی باندې (د عذابه او اهلاکه) او بيان کړي وو مونږ تاسې ته مثالونه.

تفسير: د (العذاب) څخه يا خو د قيامت ورځ او اخروي عذاب مراد دی، يا د موت وخت او د ده د سکراتو او د روح د قبض شدّت مقصود دی، يا له دنيوي عذاب څخه د هلاک کېدلو ورځ اراده کولی شي.

﴿فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ الآية ـ که دغه وينا په دنيا کې د عذاب يا د موت د شدّت د ليدلو په وخت کې وي؛ نو يې مطلب ظاهر دی، چې اوس څو ورځې نورې هم مونږ ته مهلت راکړه! مونږ درسره وعده کوو چې وروسته له دې نه خپله رويه او عمل ښه کوو، يعنې د حق دعوت قبلوو، او د انبياوو متابعت اختياروو، کما قال الله تعالى: ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ * لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا﴾ (۱۸ جزء د «المؤمنون» (۹۹ـ۱۰۰) آيت (۶) رکوع).

او که د دوی دغه مقوله د قيامت په ورځ کې وي؛ نو په دغه صورت کې به د مهلت غوښتلو معنی داسې وي؛ چې مونږ بيا دويم ځلي د لږ څه مدّت لپاره دنيا ته بېرته ولېږه، نو بيا وګوره چې مونږ په څه اندازه خپله وفاداري درښکاره کوو، کما قال الله تعالى: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ (۲۱ جزء د «السجدة» سورت (۱۲) آيت (۲) رکوع).

﴿وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴾ ﴿۴۶﴾

او په تحقيق سره کوښښ د مکر او فرېب وکړ دوی د مکر او فرېب خپل حال دا چې الله سره دی مکر د دوی، او نه وو مکر (فرېب) د دوی (داسې لوی) چې له ځايه به بېرته شي له دغه مکره غرونه (له خپله ځايه).

تفسير: يعنې ګردو پخوانيو او وروستنيو ظالمانو خپل مکرونه او فرېبونه چلولي دي، او د انبياوو په مقابل کې د حق د مغلوبولو او لرې کولو هيڅ يو تدبير او سازش دوی نه دی پرېښی، دوی ګرد تدابير، مکر، فرېب او چال د الله تعالی په نزد يو په يو ښکاره او محفوظ دي، او خامخا دوی ته د هغو سزا ورکوي.

﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴾ يعنې دوی ډېر زيات مکرونه او فرېبونه کړي دي، او د هغو نتائج يې ليدلي دي، مګر د الله تعالی د چل په مقابل کې هغه ګرد ناکامه او بې نتيجې پاتې دي، آيا دغه مکر د دوی به غرونه له خپلو ځايونو څخه وخوځولی شي؟ يعنې انبياء عليهم السلام او حقه وو شرائع چې له غرونو څخه زيات مضبوط او مستقيم دي؛ د دوی د دغو مکاريو او فرېبونو څخه به لږ څه متأثر او متضرر شي؟ حاشا وکلا.

د دې تفسير سره موافق په ﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ﴾ کې «إن» به «نافيه» وي، او د آيت مضمون د ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل (۳۷) آيت (۴) رکوع) سره به مشابه وي.

ځينو مفسرينو «إن» شرطيه او «واو» وصليه اخيستی، او د دې آيت مطلب يې داسې بيان کړی دی چې دوی ډېر لوی لوی داسې مکرونه او فرېبونه وکړل، چې د الله تعالی د حفاظت په مقابل کې هيڅ ثابت شو، اګر که د دوی دغه مکرونه او فرېبونه في حدّ ذاته داسې غټ او زبردست وو؛ چې يو ځلې غرونه به يې هم له خپل ځايه بېرته کولی شوی، او له خپله ځايه يې لوړولی شوی.

فَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱللَّهَ مُخۡلِفَ وَعۡدِهِۦ رُسُلَهُۥٓۚ

نو مه کوه ګمان په الله باندې د خلاف کوونکي د وعدې خپلې رسولانو خپلو سره.

تفسیر: یعنې هغه وعده چې په ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا﴾ او په ﴿كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغۡلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓۚ﴾ او نورو آیتونو کې کړې شوې ده.

إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٖ ﴿٤٧﴾

بېشکه الله ډېر غالب ښه قوي دی (په انفاذ د احکامو) څښتن (خاوند) د انتقام (سخت عذاب له اعداء الله).

تفسیر: مجرم له ده څخه نه خلاصېدی شي او نه چېرې تښتېدلی شي، او نه دی پخپله داسې مجرمان همداسې بې له سزا ورکولو څخه خوشې پرېږدي.

يَوۡمَ تُبَدَّلُ ٱلۡأَرۡضُ غَيۡرَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُۖ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

(یاد کړه) هغه ورځ چې بدل به کړه شي (په کې) دغه ځمکه په بلې ځمکې سره او اسمانونه به هم بدل کړی شي (په نورو اسمانونو سره)، او را وبه وځي (ټول خلق له قبورو او په ښکاره میدان به ودرېږي خاص) الله ته چې یو ښه غالب ډېر قوي دی.

تفسیر: په قیامت کې دغه اسمان او ځمکه په دغه موجوده هیئت سره به باقي نه پاتې کیږي، یا خو د دغو ذوات به بدل کړی شي، یا به یواځې په صفاتو کې تغییر کیږي، او له ځینو روایاتو څخه معلومیږي چې ښایي څو کرتې دغه تبدیل او تغییر ته به وار ورسیږي، والله أعلم.

د ﴿وَبَرَزُواْ لِلَّهِ﴾ مطلب په ﴿فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ﴾ الآية - په ذیل کې پخوا لیکلی شوی دی، هلته دې ولوست شي !.

وَتَرَى ٱلۡمُجۡرِمِينَ يَوۡمَئِذٖ مُّقَرَّنِينَ فِي ٱلۡأَصۡفَادِ ﴿٤٩﴾

او وینې به ته دغه ګناهګاران (کافران) په دغه ورځ کې چې تړلي شوي به وي یو له بل سره په ځولنو (غاړکیو او ځنځیرونو) کې.

تفسیر: یعنې د یوه یوه نوعیت څو څو تنه مجرمان به په یوه ځنځیر کې تړلي کیږي کما قال الله تعالی: ﴿ٱحۡشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزۡوَٰجَهُمۡ وَمَا كَانُواْ يَعۡبُدُونَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۲۲) آیت (۲) رکوع) ﴿وَإِذَا ٱلنُّفُوسُ زُوِّجَتۡ﴾ (۳۰ جزء د التکویر (۷) آیت).

سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٖ وَتَغۡشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴿٥٠﴾

قمیصونه د دوی له نانزړو به وي، او پټ به کړي مخونه د دوی اور (د دوزخ).

تفسیر: په نانزړو کې اور په ډېره جلتۍ او سرعت اثر کوي، او سخت بدبویي (ډېوزې) ترې خیژي، بیا څرنګه چې د جهنّم اور دی همغسې د هغه ځای نانزړو یا ځرنه (ګوګړ) هم وګڼئ، بل دا چې مخ د حواسو او مشاعرو ځای، او د انسان په ظاهري اعضاوو کې له ګردو څخه اشرف عضو دی؛ نو ځکه یې په خصوصیت سره ذکر کړ.

لِيَجۡزِيَ ٱللَّهُ كُلَّ نَفۡسٖ مَّا كَسَبَتۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ﴿٥١﴾

(راوځي له قبورو لپاره د دې) چې جزاء ورکړي الله هر يوه نفس ته (جزاء) د هغه عمل چې کړی يې وي، بېشکه الله ډېر ژر دی حساب (د ده).

تفسير: يعني د هغې خبرې پـه مخ راتلل بالکـل يقيني دي، او هغه له سره لرې مه ګڼئ ! کما قال الله تعالى: ﴿ٱقۡتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمۡ وَهُمۡ فِي غَفۡلَةٖ مُّعۡرِضُونَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۱) آيت (۱) رکوع).

يا يې دا مطلب: کله چې حساب اخيستل کيږي؛ نو بيا په هغه کې هيڅ ځنډ نه کيږي، د ګردو اولينو او آخرينو، پېريانو او انسانانو د ذرې ذرې عمل حساب کتاب به ډېر ژر کيږي، ځکه چې نه پر الله باندې کوم شی مخفي دی، او نه دی يو شان (شی) له بل شان (شي) ځخه مشغولولی شي ﴿مَّا خَلۡقُكُمۡ وَلَا بَعۡثُكُمۡ إِلَّا كَنَفۡسٖ وَٰحِدَةٍۗ﴾ (۲۱ جزء د لقمان سورت (۲۸) آيت (۳) رکوع).

هَٰذَا بَلَٰغٞ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُواْ بِهِۦ وَلِيَعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ وَلِيَذَّكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٥٢﴾

دغه قرآن خبر رسونه ده (کافي ده له جانبه د الله) لپاره د خلقو (چې پند پرې واخلي) او لپاره د دې دی چې وويرولی شي (خلق) په (وعظ) د ده سره، او چې وپوهيږي دوی په دې باندې چې بېشکه خبره همدا ده چې الله معبود واحد دی، او چې پند واخلي (ترې) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: يعني د غفلت له خوبه وينس شئ، او له الله ځخه وويريږئ، او د ده په آيتونو کې غور وکړئ، چې له هغه ځخه د الله تعالى په وحدانيت باندې يقين حاصل شي، او له عقل او فکر ځخه کار واخلئ، او پر نصائحو يې عمل وکړئ.

(تمت سورة إبراهيم عليه السلام، ولله الحمد والمنّة)

سُورَةُ الحِجرِ

«د (حجر) سورت مکي دی، پرته له (۸۷) آيت څخه چې مدني دی، (۹۹) آيتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۵) او په نزول کې (۵۴) سورت دی، وروسته د يوسف عليه السلام له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ وَقُرْاٰنٍ مُّبِيْنٍ ①

دغه چې وروسته راځي آياتونه د کتاب دي او د قرآن چې واضح (بيانوونکی د حق او د باطل) دی.

تفسير: يعنې دا د هغه جامع او عظيم الشأن کتاب آيتونه دي چې د هغه په مقابل کې به کوم بل کتاب د کتاب ويلو وړ (لايق) او مستحق نه وي، او آيتونه دي د هغه قرآنکريم چې واضح بيانوونکي د حق او د باطل دي، او اصول يې نهايت صاف ـ دلائل يې روښان ـ احکام يې معقول ـ د اعجاز وجوه يې واضح ـ او بيانات يې عجيب او فيصله کوونکي دي، نو وروسته له دې نه هر څه چې بيان کېدونکي دي؛ ښايي چې مخاطبين هغه په پوره توجّه سره واوري !.

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ كَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ②

ډېر ځلې به ارزو (تمنّا) کوي هغه کسان چې کافران شوي دي (کله چې ويني خپل احوال او د مؤمنانو احوال، او جنت او دوزخ) چې کاشکې وی دوی مسلمانان.

تفسير: که نن منکرينو د قرآن عظيم او د اسلام په شان د الله تعالی د عظيم الشأن نعمتونو قدر ونه کړ؛ ليکن داسې يو وخت راتلونکی دی، چې دغه خلق به پر خپلې محرومۍ ژاړي، او د حسرت لاسونه به سره مښي.

د دغه آيت په تفسير کې مفسّرينو اختلاف کړی دی، مونږ د (ابن الأنباري) له قوله سره موافق هغه عام ايښی دی، يعنې په دنيا اوآخرت کې په هغو مواقعو کې چې د کافرانو د نامرادۍ او د مسلمانانو د کاميابۍ مناظر او مظاهر وردمخه شي؛ په هره موقع کې کفّار د خپل پاتې کېدلو او ناکامۍ لامله د خپل مسلمان کېدلو تمنّا کوي، او د اسلام له نعمته د محروم پاتې کېدلو حسرت او واوېلا به کوي.

او د انتهايي حسرت او افسوس ځای به هلته وي؛ کله چې پرښتې دوی د ورح قبض کولو لپاره ورمخامخ ودرېږي، او د عالم غيب حقائق د دوی تر سترګو لاندې راشي، نو دلته به له ډېره غمه خپلې ګوتې چيچي، او تمنّا کوي؛ کاشکې مونږ هم اسلام قبول کړی وی، څو نن د دغه بعد الموت له عذابه محفوظ پاتې کېدی شوی.

له دې نه لويه يأس غورځوونکې منظره به هغه وي؛ چې د طبراني (رحمه الله) په حديث کې راغلي دي، چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: «ځما د امّت ډېر سړي د خپلو ګناهونو له سببه په جهنّم کې لوېږي، او تر هغه پورې چې د الله تعالی اراده وي، هلته به اوسېږي، نو بيا به مشرکين دوی ته طعنې ورکوي چې ستاسې ايمان او توحيد تاسې ته څه فائده درورسوله؟ چې تاسې هم نن ځمونږ په شان په دوزخ کې پراته يئ؟ ! نو د دې پيغور له سببه پاک الله به هيڅ يو موحّد په دوزخ کې نه پرېږدي».

د دې فرمايلو څخه وروسته نبي کريم صلی الله عليه وسلم دغه آيت ولوست: ﴿رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ ګواکې دغه به آخري موقع وي، چې کفار به د خپل د مسلمانېدلو تمنّا کوي.

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾

پرېږده دوی (ای محمده) چې خوري او ګټې فائدې اخلي، او مشغول کړي دوی اوږد اميد (د ژوندون له ايمان راوړلو)؛ نو ژر ده چې پوه به شي (په عاقبت خپل).

تفسير: يعنې کله چې هيڅ يو نصيحت پر دوی مؤثر او کارګر نشو؛ نو تاسې زيات له دې نه د دوی په فکر کې مه لوېږئ ! بلکه څو ورځې يې هم داسې خوشې کړئ ! چې د بهائمو (چارپايانو) په شان وخوري، وڅښي، او په زړه پورې مزې وکړي، او خوندور شي، او د مستقبل په نسبت ښه لوی لوی اميدونه وتړي، عنقريب به داسې وخت راشي چې دغه ګرد حقائق به هلته ځرګند شي، او د پخوانيو او وروستنيو ګرد خوړلي او څښلي به له دوی څخه راوځي، لکه چې څه قدر حقيقت يې په دنيا کې د مجاهدينو په لاس ورښکاره شو، او پوره تکميل به يې په آخرت کې کيږي.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾

او نه دی هلاک کړی مونږ له (اهله د) هيڅ کلي مګر خو لپاره (د هلاک) د هغه به يو وخت معلوم وو (ليکلی په لوح محفوظ کې).

تفسير: يعنې هومره کلي ښارونه او اقوام چې پخوا له دې نه هلاک کړی شوي دي؛ د الله تعالی په علم کې د هر يوه د هلاکت يو معين وخت وو، چې په هغه کې نه هېره او نه تېرواته او نه غفلت او نه د الله تعالی د وعدې تأخير او تعطيل امکان وو، هر کله چې د کوم قوم ميعاد پوره او د دوی د تعذيب وخت ور ورسېد؛ يو ځلي ګرد سره سپېره او تباه شوي دي.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾

نهړومبی کيږي هيڅ امت له وخته (د هلاک) خپل، او نه (ترې) وروستی کيږي.

تفسير: يعنې د مهلکه وو اممو په منځ کې څه تخصيص نشته، بلکه د هر قوم د عروج او زوال يا د موت او حيات لپاره کوم ميعاد او نېټه چې مقرره ده؛ هغه د يوې ربې (ساعت) لپاره هم وړاندې او وروسته کېدی نشي.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾

او ويلي (دغو کفّارو محمد ته) ای هغه سړيه چې نازل کړی شوی دی پر هغه باندې ذکر (قرآن پند په زعم د منکرينو) ! بېشکه ته خامخا لېونی يې.

تفسير: د مکې معظمې مشرکينو به دغه الفاظ محض د استهزاء او استخفاف په طريقه سره ويل، يعنې «ته له ګردو څخه ور د مخه شوی يې، او د پاک الله له درباره دې قرآن راوړی دی، او نورو ګردو ته احمق او جاهل وايې، بلکه ګردې دنيا ته د وېرې پيغام ورکوې، او له هغه سره داسې دعوی هم کوې، چې بالآخر به زه غالب يم، او يو وخت به داسې راشي چې منکرين به له حسرته او ندامته داسې وايي: کاشکې چې مونږ هم مسلمانان وای، دا د کوم عقل او هوش خبرې دي، دا خو ښکاره لېونتوب دی، او دغه شی چې ته يې لولې او اوروې يې؛ د لېونيانو له چټي (بېکاره) او چپوله (ګډو وډو) له وينا څخه پرته بل شی نه دی (العياذ بالله).

لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ۝٧

ولې نه راولې مونږ ته ملائكې (لپاره د تعذيب او تكذيب څمونږ په تصديق ستا) كه يې ته له صادقانو (رښتينو په دغه دعوى كې).

مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا۟ إِذًا مُّنظَرِينَ ۝٨

(نو په ځواب كې الله فرمايي چې) نه نازلوو مونږ ملائكې مګر په حق (حكمت يا عذاب) سره او نه به په دغه وخت كې مهلت وركړى شي (يعنې د ملائكو د نزول په وخت كې به پر دوى هم في الحال عذاب نازليږي).

تفسير: يعنې د قبول كوونكو لپاره اوس ښايسته ډېرى نښې شته، پاتې شو هغه كسان چې د دوى اراده داسې نه وه چې دغه خبره ومني؛ نو هغوى به يې د پرښتو د راتګ په وخت كې هم نه مني، نو بيا د هغو په نزول څه فائده مرتبيږي؟ الله تعالى پرښتې سم له خپله حكمته سره د كوم صحيح غرض لپاره ليږي، همداسې خوشې چټې (بېكاره) د هغوى تماشا وربښول خلقو ته مقصود نه وي، عادت الله عموماً داسې جريان لري؛ كله چې د كوم قوم بغاوت او سركښي له خپله حده تېرى كوي، او د تفهيم او هدايت ګرد مراحل خاتمه مومي؛ نو د پرښتو فوج د دوى د هلاك لپاره ورليږي، نو بيا قطعاً هغه قوم ته مهلت نه وركول كيږي.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝٩

بېشكه مونږ پخپله نازل كړى دى ذكر (قرآن)، او بېشكه چې مونږ د ده خامخا ساتونكي يو (له زيادت، نقصان او نورو نه).

تفسير: يعنې ستاسې استهزاء او تعنّت، او د قرآن راوړونكي په لوري د جنون نسبت كول پر قرآن عظيم او د قرآن كريم پر حامل قطعاً هيڅ اثر نشي غورځولى، په ياد يې ولرئ چې د دغه قرآن شريف نازلوونكي مونږ يو، او مونږ د دغه قرآن مبارك د هر قسم حفاظت او ساتنې ذمه پر خپله غاړه اخيستې ده، په هغه شان او هيئت سره چې هغه نازل شوى دى، او بې له يوه ادنى تغيير ـ تبديل ـ تحريف او د فتحې، كسرې، ضمّې او نورو د اړولو او راړولو څخه ګرد عالم ته په كمال صحت رسېدلى دى؛ وروسته له دې نه هم رسيږي، د ژبې د فصاحت او بلاغت او د علم او حكمت دقائق هر څومره چې پرمختګ او ترقي وكړي؛ خو د پاك قرآن په صوري او معنوي اعجازو كې به له سره ضعف او انحطاط نه محسوس كيږي.

ډېر قومونه او سلطنتونه به د قرآن په غړ كنښنولو يا وركولو كې ډېر زيار (كوښښ) وكړي، ليكن د هغه يو ټكى به هم ترې نشي لرې كولى، د عظيم الشان قرآن په نسبت د الله تعالى دغه عظيم الشانه وعده په داسې درستې او صفايي او حيرت غورځوونكې طريقې سره تكميله او پوره شوې ده او پوره كيږي؛ چې د هغه د ليدلو څخه د متعصبو او مغرورو مخالفانو سرونه ښكته شوي دي.

«ميور» وايي: «تر هغه ځايه پورې چې مونږ معلومات لرو، په ګرده دنيا كې هم داسې يو كتاب نشته چې د قرآن پشان په دولسو سوو كلونو كې له هر قسمه تحريفه پاك او سپېڅلى پاتې وي».

يو بل اروپايي محقق ليكي: «مونږ په هغه يقين سره قرآن بعينه د محمد صلى الله عليه وسلم د خولې وتلي الفاظ ګڼو، لكه چې مسلمانان يې د الله كلام ګڼي»، واقعات دا راښيي چې پر هره زمانه كې د علماوو داسې يو غفير جم موجود

وو (چې د هغوی تعداد الله ته معلوم دی) او هغوی د دغه قرآن د علومو او مطالبو او غیر منقضي (نه ختم کېدونکي) عجائبو حفاظت کړی دی، او کاتبانو د رسم الخط ـ او قاریانو د اداء طرز ـ او حافظانو د ده د الفاظو اوعباراتو داسې حفاظت کړی دی؛ چې د نزول له وخته تر اوسه پورې د هغه یوه فتحه یا کسره یا ضمّه یا نور هم نه دي تبدیل شوي، ځینو د قرآن رکوع شمېرلي دي، ځینو د هغه آیاتونه حساب کړي دي، ځینو د هغه د حروفو تعداد راښولی دی، حتی چې ځینو د هغه یو یو اعراب او یو یو ټکی هم شمېرلی دی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ (رسولان) پخوا له تا په ټولیو د پخوانیو (خلقو) کې. او نه به راته هغوی ته هیڅ رسول؛ مګر حال دا چې وو به دوی (د کبره او عناده) چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (لکه چې کوي یې کفّار تا پورې).

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې تاسې د دوی له دغه تکذیب او استهزاء څخه مه خپه کېږئ ! دغه کومه نوې پېښه او خبره نه ده، د منکرانو عادت تل همداسې وه، کله چې کوم نبي علیه السلام دوی ته راته؛ نو په هغه به یې مسخرې او ټوکې کولې، کله به یې ورته لېونی ویل، کله به یې خپه کولو او چټي (بېکاره) اورېدي او ساده غوښتنې او مطالبې به یې ترې کولې، فرعون د موسی علیه السلام په نسبت ویلي وو: ﴿إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۲۷) آیت (۲) رکوع) ﴿فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف سورت (۵۳) آیت (۵) رکوع).

كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

هم داسې (لکه چې ننه ایستلی وو مونږ تمسخر د انبیاوو په زړونو د پخوانیو کفّارو کې)؛ ننه باسو دغه (تمسخر) په زړونو د مجرمینو (کفّارو د زمانې ستاسې کې هم).

تفسیر: هغه خلق چې د جرائمو له ارتکابه مخ نه اړوي، مونږ د دوی په زړونو کې هم داسې د تکذیب او استهزاء عادت ټینګ کړی دی، لکه چې د دوی زړونو ته د غوږونو له لارې د الله تعالی وحي ورځي، نو له هغه سره یو ځای تکذیب هم ورلوېږي.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

چې ایمان نه راوړي په دغه (نبي او قرآن) او په تحقیق تېره شوې ده طریقه (عادت د الله په اهلاک) د پخوانیو (کفارو چې تکذیب به یې کولو د رسولانو خپلو).

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

او که پرانستلي وی مونږ پر دغو (غوښتونکو د معجزو په مقتضی خپله) کومه دروازه له اسمانه؛ پس تل ګرځېدلي وی دوی په هغه (دروازه) کې چې تل ختل (اسمان ته)؛ نو خامخا به یې ویلي وو (له ډېره عناده) بېشکه همدا خبره ده چې تړلي شوي دي سترګې ځمونږ بلکه مونږ یو قوم یو چې جادو راباندې کړی دی دوی.

تفسیر: یعنې د پرښتو نزول خو دومره عجیب نه دی، که مونږ د اسمان ورونه خلاص کړو، او پرښتې پرې وخېژوو، او ګرده ورځ دوی په همدې ختلو کې لګیا اوسي؛ خو بیا هم دغه ضد کوونکي او معاند خلق يې نه تسلیموي، او په دغه وخت کې به داسې وایي چې: پر مونږ باندې نظر بندي یا جادو شوی دی، ښایي په ابتداء کې یې نظر بندي وکړي، او بیا یې لوی جادو وبولي.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿۱۶﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړي دي مونږ په اسمان کې (دولس) برجونه، او ښایسته کړی دی مونږ دغه (اسمان په ستوریو سره) لپاره د کتونکیو (چې عبرت ترې واخلي).

تفسیر: ځینې له بروجو څخه دلته لوی لوی ستوري مرادوي، ځینې ترې د شمس او قمر منازل مرادوي، ځینې وایي چې بروج هغه اسماني کلاوې (قلعې) دي، چې په هغو کې د پرښتو ډلې پیرې ورکوي.

﴿وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ﴾ یعنې مونږ پخپل بالغه حکمت او قاهره قدرت اسمان ته په ستوریو سره زینت ورکړی دی، د شپې چې وریځې او دوړې او غبار او دمه نه وي؛ نو د ستوریو د دغو بېشمارو واښکیو له کتلو څخه انسان په څه اندازه خوښ او محظوظیږي، او د آسمان د ننداري کوونکي په نظر څومره ښایسته او له عظمته ډک معلومیږي، او غور او فکر کوونکي ته په هغه کې د الله تعالی د کامل صنعت، لوی حکمت، مطلقه وحدانیت څومره نښې، دلائل موندلی کیږي.

وَحَفِظْنَاهَا مِن كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿۱۷﴾ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿۱۸﴾

او ساتلی دی مونږ دغه (اسمان) له هر شیطانه ویشتلي شوي (په شغلو سره). لیکن هغه (شیطان ختونکي اسمان ته) چې غلا کړي (خبره) اوریدلې شوې (له ملائکو)؛ پس ورپسې شي ستوري ښکاره (روښانه نو ویې سوځوي پخپلې لمبې سره).

تفسیر: یعنې په اسمانونو کې د شیاطینو هیڅ عمل او مداخله نه چلیږي، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم د بعثت راهیسې د دوی ګزر او تېرېده هم اسمان ته ممنوع دي، اوس د دوی انتهایي کوښښ په دې کې دی چې یوه شیطاني سلسله قائمه کړي، او اسمان ته ځان نژدې ورسوي، او د ملکوتو له عالمه سره نژدې پر غیبیه وو اخباراتو اطلاعات حاصل کړي، دلته هم د پرښتو پیرې درولې شوي دي، چې کله شیاطین داسې کوښښ وکړي؛ نو له پاسه د اور په لمبو وویشتلی شي.

له قرآني نصوصو او د نبوي احادیثو څخه معلومیږي چې د تکویني امورو په نسبت کله چې په اسمانونو کې د کومې فیصلې اعلان کیږي، او پاک الله په دغه سلسله کې پرښتو ته وحي لیږي؛ نو هغه اعلان په یو خاص کیفیت له پاسه تر ښکته پورې درجه په درجه راځي، تر څو چې د دنیا اسمان ته ورسیږي.

د «بخاري شریف» د یوه روایته سره مطابق په «عنان» وریځو کې پرښتې د هغه مذاکره کوي، او شیاطین زیار (کوښښ) کوي، چې د دغو معاملاتو په متعلق غیبي معلومات حاصل کړي.

همغسې چې نن ورځ کوم پیغام د بېسیمو (وائرلس) ټلیګرافو په ذریعه لېږلی کیږي، او له هغه څخه خلق په لاره کې د جذب کولو او اخیستلو تدبیر کوي؛ نو ناڅاپه له پاسه بم (شهاب ثاقب) پرې لویږي، او د دغو غیبي پیغاماتو غلا کوونکی مجروح یا هلاکوي، په دغه کش او کوک (منډو رامنډو) کې چې په کومه یوه یا نیمه خبره باندې شیطانان پوهه حاصلوي؛ نو دوی د هلاکېدو څخه د مخه په ډېر عجلت او تلوار سره یې نورو شیاطینو ته وررسوي، او هغه یې

خپلو نورو انساني دوستانو ته د وررسولو کوښښ کوي، کاهنان د همدغه نیمګړې او ناتمامې خبرې څخه په سلهاوو دروغ له خپله ځانه جوړوي، او په عوامو کې یې د غیبي اخبارو په نامه خوروي، کله چې یوه نیمه خبره یې رښتیا شي؛ نو د دوی معتقدان هغه د دوی د رښتینې په ثبوت کې وروړاندې کوي، او له هغه سلهاوو خبرو څخه چې دروغ ثابتیږي؛ اغماض او تغافل کوي.

﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾﴾

او ځمکه غځولې (غوړولې) ده مونږ دغه، او ایښوولي مونږ په دغه (ځمکه) کې غرونه (درانه محکم لکه میخونه)، او زرغون کړي دي مونږ په کې له هر شي اندازه کړی شوي څخه. او پیدا کړي مو دي تاسې ته په دغه (ځمکه) کې (اسباب د) معیشت او هغه شیان چې نه یئ تاسې هغوی ته رزق روزي ورکوونکي (لکه عیال، اولاد، حیوانات او نور، او مونږ یې رازق یو).

﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾﴾

او نشته هیڅ څیز مګر په نزد ځمونږ دي خزانې د هغه، او نه نازلوو (نه رالیږو) هغه شی مګر په اندازې معلومې سره (نه لږ نه ډېر، سم ځمونږ له حکمت او مصلحت سره).

تفسیر: یعنې هر هغه څیز په هر مقدار سره چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ پیدا کوي یې، نه څه ربړ (زحمت) او تکلیف ورپېښیږي، او نه په کې ستړی کیږي، له یوه لوري کله چې اراده وفرمایي؛ سم د لاسه هغه شیان موجودیږي، ګواکې د ګردو شیانو خزانه د الله تعالی لا محدوده قدرت دی، چې په هغه سره هر څیز سم له حکمته د یوه معین نظام لاندې په ټاکلې اندازې بې له تزییده (زیاتي) او تنقیصه (کمي) پرله پسې راوځي او راځي.

﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾﴾

او رالیږلي دي مونږ بادونه بلاربوونکي (ونو او وریځو لره یا پخپله بلاربه) پس نازله کړې (لېږلې) ده مونږ له اسمان (له وریځو) څخه اوبه؛ نو وڅښولې مونږ تاسې ته دغه اوبه، او نه یئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي (ساتونکي بلکه مونږ یې درساتو).

تفسیر: یعنې اورونکې هواوې درنې درنې وریځې له اوبو څخه ډکې راولي، چې له هغه ځنې اوبه وریږي، او په ویالو، چینو، کوهیو او نورو کې سره ټولیږي، او ستاسې په کار درځي، که د الله تعالی اراده وي؛ نو هغه به یې د څښلو وړ نه وې پریښې، لیکن ده د خپلې مهربانۍ څومره خوږې او لطیفې اوبه ستاسې د دولسو میاشتو د ضروریاتو لپاره د ځمکې په مساماتو کې جمع کړې دي !.

﴿وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾ «او نه یئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي» ساتونکي، بلکه مونږ یې درساتو، یعنې نه د پاسني اوریا (باران) خزاین ستاسې په قبضه کې دي، او نه د لاندني چینې او کوهي مخازن ستاسې په اختیار کې دي.

﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾﴾

او بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ ژوندي کول او هم وژل کوو، او همدا مونږ وارث باقي پاتې کیدونکي یو (پس له فنا د عالمیانو هم).

تفسير: يعنې دنيا به فناء كيږي، او يو الله تعالى به پخپلو كاملو صفاتو سره باقي پاتې كيږي، شاه صاحب ليكي: «هر څوك مري، او د هغه ټكلي او اموال د پاك الله په لاس كې پاتې كيږي».

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿۲۴﴾

او خامخا په تحقيق معلوم دي مونږ ته وړومبني له تاسې، او خامخا په تحقيق معلوم دي مونږ ته وروستني خلق.

تفسير: يعنې د پخوانيو او د وروستنيو د هيڅ يوه شخص يا د هغه اعمال څمونږ له علمي احاطې څخه خارج نه دي، الله تعالى ته لـه ازله د هـر شي د تفصيل علم شته، او سم له هغه سره د دنيا ګردې پېښې او واقعات ځرګنديږي (ښكاريږي)، او سم له هغه سره به په آخرت كې له ګردو مخلوقاتو سره عدل او انصاف كوي.

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۲۵﴾

او بېشكه رب ستا همدى به راټولوي دوى (په محشر كې لپاره د جزا)، بېشكه چې دغه (الله) ښه حكمت والا دى، ښه علم والا دى.

تفسير: يعنې هره ذره هم د الله تعالى په علم كې شته، هر كله چې د ده علم او حكمت مقتضي شي؛ نو ګرد به په يوه وخت كې سره ټولوي، او په دغه كې هيڅ اشكال نشته، د قبر په خاورو او د ځناورانو په ګېډو كې، د سمندرو په ژورو كې، او په فضاء كې او هوا كې، الغرض په هر ځاى كې هر څيز او د هغه هر جزء چې وي؛ هغه پخپل محيط علم او كامله قدرت سره ټولوي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿۲۶﴾

او خامخا په تحقيق پيدا كړى دى مونږ انسان (آدم) له وچې خټې چې كړنګېدلې (لكه كودړۍ چې وي) له تورې خټې خوسا كړى شوې.

تفسير: د آفاقيه وو آيتونو او دلائلو څخه وروسته د انفسيه وو آيتونو او دلائلو بيان فرمايي، چې د هغه په ضمن كې ښايي دغه تنبيه هم مقصود وي؛ چې د منبع الكمالاتو هغه ذات چې تاسې يې په داسې يوه عجيبه طريقه سره وړومبى ځلې پيدا كړئ؛ نو بيا ستاسې پيدا كول او په يوه ميدان كې مو سره راټولول هغه ته څه اشكال لري؟ .

تنبيه: د آدم د پيدا كولو په نسبت دلته يې دوه الفاظ وفرمايل: (۱): ﴿صَلْصَالٍ﴾: يعنې هغه كړنګېدونكې خټه چې د اور د پخېدلو څخه دغه كيفيت په كې پيدا كيږي، چې هم دغه يې په بل ځاى كې ﴿كَالْفَخَّارِ﴾ فرمايلى دى، (۲): ﴿حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾: يعنې هغه خوسا شوې خټه چې ترې بدبويي خيژي، داسې خيال كيږي چې وړومبى به يې له خوسا شوې خټې څخه د (آدم) كالبوت تيار كړى وي، او بيا به يې وچ كړى وي، او بيا به يې داسې پوخ كړى وي، چې ترې كړنګ ختلو، بيا وروسته له مختلفو تطوراتو دغې درجې ته رسېدلى وي چې انساني روح په كې وپوكل شي.

وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿۲۷﴾

او جان (پلار د پيريانو) پيدا كړى دى مونږ هغه پخوا له (انسانه) له اوره بې لوګي څخه.

تفسير: يعنې لطيف اور او هوا سره ګډه كما قال الله تعالى: ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۱۵) آيت اوله ركوع)، د انسانانو پلار له داسې يو مادې څخه پيدا كړى شوى دى، چې د خاورو عنصر په كې غالب دى،

او د پیریانو پلار له هسې یوې مادې څخه روغ شوی دی چې په هغه کې د اور عنصر غلبه درلوده، چې (ابلیس) هم په همدغه قسم کې وو.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل رب ستا ملائکو ته چې بېشکه زه پیدا کوونکی یم د یوه بشر له کودرو کړنګېدونکو وچو څخه (چې جوړ شوي دي) له تورې خټې خوسا شوې څخه. نو کله چې برابر مې کړ دغه او پو مې کړ په ده کې له روح خپل (او دی پرې ژوندی شو)؛ نو پرېوځئ تاسې ده ته په دې حال کې چې سجده کوونکي یئ.

تفسیر: یعني د آدم علیه السلام کالبوت به جوړ کړم، او د دې قابل به یې وګرځوم چې انساني روح پکی و پو کل شي، چې په هغه له یو جماد څخه انسان جوړېږي، نو په دغه وخت کې به تاسې ته حکم درکول کېږي چې ګرد ورته سجده کړئ.

تنبیه: پاک الله چې د «روح» (سا) اضافت پخپل طرف وکړ، دغه محض تشریف او تکریم او د انساني روح د امتیاز د ښکاره کولو لپاره دی.

فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾

نو سجده وکړه ملائکو ټولو د دوی تمامو (یو کرت). مګر خو ابلیس، (چې له ډېره کبره) منع یې راوړه له دې نه چې شي دی سره له سجده کوونکو (آدم ته، نو) وفرمایل (الله) ای ابلیسه! څه (عذر) وو تا لره (په دې کې) چې نه شوې ته سره له سجده کوونکیو؟. وویل (ابلیس) چې نه یم زه (لایق د دې کار) چې سجده وکړم (داسې) بشر ته چې پیدا کړی تا له کودرو کړنګېدونکیو وچ (چې جوړ شوی دی) له تورې خټې خوسا شوې.

تفسیر: یعني شیطان وویل: آدم علیه السلام پیدا شوی دی د «خسیس» شي نه چې خاورې دي، او زه پیدا یم له «شریف» شي نه چې اور دی، نو روحاني لطیف څیز جسماني کثیف څیز ته څرنګه سجده وکړي؟.

قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾

نو وفرمایل (الله ابلیس ته) پس ووځه ته له دې ځایه، نو بېشکه ته رټلی شوی یې.

تفسیر: یعني له جنته، یا له آسمانه، یا د ملائکو له ټولي، یا له دغه عالي مقامه چې تر اوسه پورې ته هغه ځای ته رسېدلی وې (څه ووځه، نو بېشکه ته رټلی شوی یې)، یعني مردود او مطرود یې، یا به «رجیم» اشاره وي هغه طرف ته چې پخوا تېر شو، چې په «شهاب» د ستورې په لمبو شیاطین ویشتلی شي، ګواکې په دغه لفظ سره د هغې شبهې جواب ورکړی شوی دی، چې ستا انکار له سجدې څخه د عنصري شرف په اعتبار نه دی، فضل او شرف خو خاص هغه چا لره دی چې پاک الله ورته سرلوړي او افتخار ورکړي، هو! ستا د دغې اباء او استکبار منشأ خو هغه شقاوت او بدبختي ده، چې ستا د بد استعداد لامله په تا کې مضمر او مقدر دی.

وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿۳۵﴾

او بېشکه پر تا باندې دی (ای شیطانه !) لعنت تر ورځې د جزاء پورې.

تفسیر: یعنې ای شیطانه ! د قیامت تر ورځې پورې د الله تعالی له رحمته لرېوالی، او د بندګانو له لوري به هم لعنت درباندې وریږي، او په دغه ترتیب سره آناً فاناً ته له خیره لرې کېږې، کله چې تر قیامته پورې به د خیر توفیق ونه لرې، او وروسته له هغه بله موقع له سره نشته، ځکه چې په آخرت کې به هر سړی همغه ریبي چې دلته یې کرلي وي، یا داسې ووایه چې: د قیامت تر ورځې پورې به لعنتونه پرې وریږي، او وروسته له هغه به په بېشمارو اقسامو عذابونو کې اخته کیږي، یا به د ﴿إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ﴾ لفظ له دوامه کنایه وي.

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِيٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿۳۶﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ﴿۳۷﴾ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴿۳۸﴾

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې بیا پورته کولی شي (خلق) له قبورو. وفرمایل (الله) نو بېشکه چې ته له مهلت ورکړیو شویو څخه یې. تر (هغې ورځې) د وخت معلومه (فناء د مخلوقاتو) پورې.

تفسیر: د دغې واقعې تفصیل په «البقره» او «الأعراف» په سورتونو کې تېر شوی دی، او مونږ د «الأعراف» په دویمه رکوع کې د دې په اجزاوو څه کلام هم کړی دی، هغه دې هلته بیا ولوستل شي.

قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۳۹﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿۴۰﴾

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! قسم دی ما لره په سبب ګمراه کولو ستا ما لره چې خامخا ښایسته به کړم هرومرو (خامخا) (ګناهونه) دوی ته په ځمکه کې، او خامخا زه به ګمراهان کړم هرومرو دوی ټول. مګر خو هغه بندګان ستا له دوی څخه چې خالص کړی شوي دي (له ګناهونو).

تفسیر: یعنې انسانانو ته به د دنیا پسرلی وربښکاره کوم، او د نفساني غوښتنې په حال کې به یې راګېروم، او ستا د مخصوصو او منتخبو بندګانو څخه ماسوا نور ګرد به له لارې څخه بې لارې کوم، لعین ابلیس دغه کلمات د انتقام په جوش کې ویلي دي، چې مطلب یې داسې وو، چې زه خو ستا هیڅ شی نشم درخرابولی، لیکن په هغه سبب چې زه لرې غورځولی شوی یم، د خپل قدرت سره موافق د ده تر نسلونو پورې به هم خپل انتقام اخلم، د «الأعراف» په سورت کې په دغه موضوع مونږ څه لیکلي دي، هغه دې بیا ولوستل شي !.

قَالَ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿۴۱﴾

نو بیا وفرمایل (الله) دغه (اخلاص په عمل کې) لاره ده تر ما پورې برابره.

تفسیر: یعنې بېشکه د بندګۍ او اخلاص لاره سمه برابره تر ما پورې رسیږي، او همدغه ځما صافه او سمه لاره ده چې په کې هیڅ لوړه (پورته) ژوره (ښکته) او کاږه واږه نشته، او هر چا چې د عُبودیت او اخلاص طریقه اختیار کړه؛ همغه به د شیطان لعین له تسلّط نه مأمون پاتې کیږي، او هر څوک چې د هغه ملعون متابعت کوي، له هغه سره به دوزخ ته ځي.

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ ﴿۴۲﴾

بېشکه خاص بندګان څما چې دي؛ نشته تاته پر دوی هيڅ تسلّط (او غلبه په ګمراه کولو دهغوی کې) مګر هغه څوک چې متابعت کوي ستا له ګمراهانو (چې ستا زور پرې رسيږي).

تفسير: يعني بېشکه پر هغه ښو غورو او منتخبو بندګانو چې د هغو ذکر پاس وشو؛ ستا هيڅ زور نه چليږي، يا به يې دا مطلب وي چې: پر هيڅ بنده به ته په زور او زبردستی څه کار نشې کولی، هو ! هر هغه څوک چې پخپله ګمراه او بې لارې شي، او د خپل جهله او حماقته تا پسې رهي (روان) شي؛ هغه پخپل اختيار خپل ځان خراب او بربادوي، لکه چې په (۱۳ جزء د ابراهيم سورت په (۲۲) آيت (۴) رکوع) کې پخپله د شيطان مقوله تېره شوه: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي﴾.

﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۴۳﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾ ﴿۴۴﴾

او بېشکه چې جهنم (دوزخ) خامخا ځای د وعدې د دغو (تابعانو ستا) دی د ټولو. چې دي دې (دوزخ) لره اوه دروازې، لپاره د هرې دروازې له دې (ګمراهانو) څخه يوه برخه به وي قسمت (او تعيين) کړی شوي.

تفسير: ځينو اسلافو له ﴿سَبْعَةُ أَبْوَابٍ﴾ څخه د دوزخ اوه طبقې لاندې او باندې مراد کړي دي، لکه چې ابن عباس رضي الله تعالى عنه د هغوی نومونه داسې راښوولي دي: (۱): جهنّم، (۲): سعير، (۳): لَظی، (۴): حُطمه، (۵): سقر، (۶): جحيم، (۷) هاويه، او د جهنّم د لفظ اطلاق پر يوې خاصې طبقې او پر ګردو طبقاتو پر دواړو کيږي، د ځينو په نزد ترې هغه اووه دروازې مراد دي، چې په هغو کې به بېل بېل مجرمان سره ننوځي، والله أعلم.

شاه صاحب ليکي: «لکه چې جنّت اته دروازې لري، او په نېک عملو کسانو ويشلي شوي دي؛ همداسې د دوزخ دغه اووه ورونه هم پر بد عملانو ويشلي شوي دي، ښايي د جنّت يو ور څکه زيات وي؛ چې ځينې موحّدين د الله په خاص فضل او مرحمت سره به بې له عمله په جنّت کې داخليږي، باقي په عمل کې دروازې سره برابرې دي.

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿۴۵﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ﴾ ﴿۴۶﴾

بېشکه ځان ساتونکي (له متابعت د ابليس) په جنتونو کې به وي او په چينو کې به وي. (او وبه ويلی شي دوی ته) ننوځئ دغو جنتونو ته په سلامتی له هره آفته په دغه حال کې چې په امن به يئ (له زواله د نعمت).

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ﴾ ﴿۴۷﴾

او وبه باسو (لرې به کړو) هر هغه څه چې په زړونو د دغو (جنتيانو) کې دی له کينې څخه، حال دا چې (لکه) ورونه به وي، سره ناست به وي پر تختونو (د زرو چړاو په جواهرو) مخامخ يو بل ته.

تفسير: يعني وروسته د جنت د رسېدلو څخه په اهل الجنت کې به يو تر بله هغه پخواني کدورتونه به له سره نه پاتې کيږي، او له ګردو مکدرو (خيرنو) شيانو څخه به دوی پاکيږي، او وروسته له هغه چې په جنت کې داخليږي، نه به هلته يو پر بل حسد او کينه کوي، بلکه ګرد لکه ورونه او خواره ملګري په انتهايي محبّت او الفت سره اوسيږي، او هر يو به د يو بل د ليدلو څخه د ډېر زيات مسروريت او محظوظيت احساس کوي.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

نه به رسيږي دغو (جنتيانو) ته په دغه (جنت) کې هيڅ قدر تکليف او نه به وي دوی له دغه (جنته) ايستلي شوي هيڅېږې.

تفسير: په حديث کې دي چې جنتيانو ته به وويل شي: ای اهل الجنت ! اوس تاسې ته دغه انعام دی چې تل روغ رمټ او خوشاله اوسېږئ، نه به له رنځورۍ څخه څه ربړ (تکليف) او زحمت درپيښيږي، او نه به له موت او د هغه د لوازمو څخه څه کلفت در وړاندې کيږي، بلکه تل ژوندي آرام او خوشاله اوسېږئ ! او له سره د سفر په تکليف به نه مقابل کېږئ.

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

خبر کړه (ای محمده !) بندګان څما چې بېشکه همدا زه ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی يم. او (بل په دې چې) بېشکه عذاب څما همدغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسير: د مجرمينو او متقينو خاتمه او انجام يې بېل بېل سره بيان وفرمايل، او دلته يې تنبيه کړې ده، چې په هر صورت کې د الله تعالی د يوه نه يوه صفت او شان ظهور دی، هيڅ شبهه نشته چې الله تعالی اصلاً پر خپلو ګردو مخلوقو اراده لري چې بخشش او مهرباني وکړي، او په حقيقت کې اصلي مهرباني د همده ده، د دنيا ګردې مهربانۍ د ده د مهربانيو يوه پلوشه او تجلي ده، ليکن هغه سړی چې له خپل شرارت او بدکارۍ څخه پر خپل ځان د ده د بخشش او مهربانۍ وروونه بندوي؛ نو بيا د هغه سزا هم دومره سخته ده، چې د هغې مخه هيڅوک نشي نيولی.

وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾

او خبردار کړه دوی له (احواله د) مېلمنو د ابراهيم څخه (چې څو پرښتې وې).

تفسير: مېلمه يې ځکه وفرمايه، چې ابراهيم عليه السلام په ابتداء کې د هغو په نسبت د مېلمنو خيال فرمايلی وو، خو وروسته وربښکاره شوه چې دوی پرښتې دي.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾

کله چې ننوتلې دغه (پرښتې) پر ده (ابراهيم)؛ نو وويل دوی (سلام اچوو مونږ په تا) په سلام اچولو سره، نو وويل (ابراهيم کله چې دوی ډوډۍ ونه خوړه): بېشکه مونږ له تاسې څخه وېرېدونکي يو.

تفسير: په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ يعني وېره يې په زړه کې پټه کړه، نو ويل کيږي چې په ابتداء کې يې د هغې وېرې په پټولو کې کوښښ وکړ، او بالآخر يې ونشوه ساتلی، او په ژبه يې هم ورظاهره کړه.

يا به يې مطلب داسې وي؛ چې سره د هغې د پټولو، د خوف آثار د ده په څېره او نورو کې داسې ځرګند (ښکاره) وو؛ چې ګواکې د حال په ژبه سره به يې ويل، چې زه خو له تاسې څخه ويرېږم، دغه وېره د څه لامله وه؟ د هغه تفصيل او د دغې واقعې په نورو اجزاوو کوم کلام چې شوی دی؛ هغه ګردې ښايي چې بيا په (۱۲ جزء د هود عليه السلام د سورت په (۷) رکوع) کې ولوستل شي !.

قَالُوْا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمٍ عَلِیْمٍ ۝۵۳

نو وویل (ملائکو) مه ویریږه ! بېشکه چې مونږ زېری کوو تاته په هلك ډېر پوه هوښیار سره (کله چې بالغ شي).

تفسیر: یعنې د ویرېدلو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د خوښۍ ځای دی چې په دغه زوړوالي کې مونږ تاسې ته د الله تعالی له جانبه د اولاد زېری درکوو، اولاد هم څرنګه؟ هلك ! چې ډېر هوښیار لوی عالم دی، چې د نبوّت پر علومو او د نبوّت پر منصب فائزیږي: ﴿وَبَشَّرْنٰهُ بِاِسْحٰقَ نَبِیًّا مِّنَ الصّٰلِحِیْنَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۱۱۲) آیت (۳) رکوع).

قَالَ اَبَشَّرْتُمُوْنِیْ عَلٰٓی اَنْ مَّسَّنِیَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُوْنَ ۝۵۴

وویل (ابراهیم) آیا زېری راکوئ ماته (ای پرښتو په ولد سره) سره د دې چې رسېدلی دی ماته زوړوالی؛ نو په کومه وجه تاسې زېری راکوئ؟ .

تفسیر: کله چې په غیر متوقّع او فوق العاده ډول سره دغه زېری یې واورېد؛ نو خپل زوړتوب ته یې کتلې دغه خبره څه عجیبه او غریبه ورځرګنده (ښکاره) شوه، دغه د انساني طبیعت خاصه ده، کله چې انسان ته کومه ښه فوق التصور او خلاف التوقّع خبره یو ناڅاپه ورسیږي؛ نو سره له باور او یقین کولو د هغه تحقیق او تفتیش او تعقیب په ډېر ښه ډول سره کوي، او د هغه په څېړنه کې د تعجّب لهجه اختیاروي، څو خبر ورکوونکي په پوره تاکید او تصریح سره خپله خبره او زېری بیا په ښه ډول سره تکرار کړي، او دی یې په ښه څیر سره بیا هم واوري، چې په هغه کې نه د هیڅ قسم ابهام او غلط فهمۍ احتمال، او نه د تأویل او التباس جنجال پاتې شي، ګواکې د تعجب له ښکارولو څخه د بشارت ښه واضح کول او پخول او د اورېدلو له تکراره نوی لذت حاصلول مقصود وي.

قَالُوْا بَشَّرْنٰكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْقٰنِطِیْنَ ۝۵۵ قَالَ وَمَنْ یَّقْنَطُ مِنْ رَّحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّآلُّوْنَ ۝۵۶

وویل (ملائکو ابراهیم ته) چې زېری کړی دی مونږ تاته په حقه (په رښتیا) سره، نو مه کېږه ته له جملې د ناامیدانو څخه. وویل (ابراهیم چې زه نه یم ناامیده) او څوك دي؟ چې ناامیده کیږي به له رحمته د رب خپل (نه ناامیده کیږي هیڅوك) مګر خو ګمراهان (کافران).

تفسیر: یعنې د الله تعالی له رحمته خو عام مسلمانان هم نشي ناامیده کېدی، نو انبیاوو علیهم السلام ته به (معاذ الله) څرنګه له هغه تردّد پیښیږي؟ د عادیه وو اسبابو او د خپل موجوده حالت په اعتبار دغه یو عجیب شی رامعلوم شو، او د هغه په نسبت مې د تعجّب اظهار وکړ، چې د پاك الله په قدرت اوس په دغه زوړوالي کې به زه د اولاد پلار کېږم؟، شاه صاحب لیکي: «له عذابه د الله نه ویرېدل او د الله تعالی له فضله ناامیده کېدل دواړه د کفر خبرې دي».

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَیُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ۝۵۷

وویل (ابراهیم) نو نور څه مقصود دی ستاسې (برسېره پر دې زېري) ای رالیږلې شویو (پرښتو له الله نه، او چېر ته ځئ؟).

تفسیر: یعنې آیا محض تاسې د همدغه بشارت اورولو لپاره لیږلې شوي یئ؟ یا په بل کوم مهم کار هم مامور شوي یئ؟ اغلباً له قرائنو څخه به ابراهیم علیه السلام پوهېدلی وي؛ چې دوی د کوم بل غټ کار لپاره هم راغلي دي.

قَالُوْٓا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُّجْرِمِيْنَ ﴿۵۸﴾ اِلَّآ اٰلَ لُوْطٍ ؕ اِنَّا لَمُنَجُّوْهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۵۹﴾ اِلَّا امْرَاَتَهٗ قَدَّرْنَآ ۙ اِنَّهَا لَمِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿۶۰﴾

نو وويل (ملائكو) چې بېشكه مونږ رالېږلي شوي يو هغه قوم (د لوط عليه السلام) ته چې مجرمان (كافران) دي. مګر آل د لوط چې بېشكه هرومرو مونږ نجات وركوونكي ساتونكي يو د دوی د ټولو (له عذابه). مګر ښځه د دغه (لوط) چې مقدّره مقرره كړې وه مونږ (په حكم د الله سره) چې بېشكه دا له بېرته پاتې كېدونكيو ده (په معذبينو كې).

تفسير: يعني دغه ښځه به له نورو كفّارو سره په عذاب كې مبتلا كيږي.

تنبيه: ظاهر خو همدغه دی چې: ﴿قَدَّرْنَآ اِنَّهَا لَمِنَ الْغٰبِرِيْنَ﴾ د هغو ملائكو مقوله ده چې سره له عذابه راغلي وې، كله چې دوی د قضاء او قدر د فيصلې نافذ كولو لپاره په رسمي ډول سره راغلي وې؛ نو ځكه د تقدير نسبت يې نيابتاً پخپل طرف وكړ، او ممكن دي چې دغه ﴿قَدَّرْنَآ﴾ الآية ـ د الله تعالى كلام وي، نو په دغه تقدير سره هيڅ اشكال نشته.

فَلَمَّا جَآءَ اٰلَ لُوْطِ ِۨ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۶۱﴾ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ ﴿۶۲﴾

نو كله چې راغلل آل د لوط ته (هغه) لېږلي شوې (ملائك). نو وويل (لوط) دوی ته: بېشكه تاسې يو قوم يئ بل رنګ (نا آشنا ويروونكی).

قَالُوْا بَلْ جِئْنٰكَ بِمَا كَانُوْا فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ﴿۶۳﴾

وويل (پرښتو: نه يو مونږ ناآشنا ډاروونكي) بلكه (ملائك يو چې) راغلي يو تاته په هغه (عذاب) سره چې وو (قوم ستا) چې په هغه كې به يې شک كولو (له ډېر جهل او عناده).

تفسير: يعني مه ويريږه! مونږ بنيادمان نه يو، مونږ خو له اسمانه هغه شی له خپله ځانه سره راوړی دی، چې په هغه كې دا خلق له تا سره جګړې كوي، يعنې هغه مهلک عذاب چې ته په هغه سره دركړه دوی ويروې، او دوی پرله پسې ترې انكار كوي.

وَاَتَيْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۶۴﴾

او راوړی دی مونږ تاته حق (چې عذاب دی) او بېشكه مونږ خامخا يو صادقان (رښتين په دغه خبره كې).

تفسير: يعني اوس تاسې بالكل مطمئن شئ! دغه بالكل داسې پخه او غوټه شوې خبره ده چې په كې له سره د درواغو احتمال نشته.

فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَّامْضُوْا حَيْثُ تُؤْمَرُوْنَ ﴿۶۵﴾

نو بوځه (وباسه) عيال خپل (له دې ښاره) په يوه ټوټه د شپې او ته (هم ځه) وروسته په دوی پسې، او نه دې ګوري بېرته له تاسو څخه هيڅ يو (چې ونه ويريږي)، او ځئ تاسې هغه ځای ته چې امر حكم شوی دی (تاسې ته).

تفسیر: یعنې کله چې د شپې لږ څه برخه پاتې شي؛ نو ته سره د خپلې کورنۍ له دې ښاره ووځه ! او تاسې له ګردو څخه وروسته لاړ شئ، څو پوره مطمئن شئ چې بل ستاسې هیڅوک نه دي پاتې شوی، یا له لارې بېرته نه دی ګرځېدلی، نو په دغه صورت کې به ستاسې زړونه بالکل ډاډه او مطمئن کیږي، او په پوره خاطر جمعۍ سره به د الله تعالی په ذکر او شکر کې مشغولېږئ، او د خپلو ملګرو له احواله به په ښه شان سره خبرېږئ، د بل لوري ستاسې د دغه بېرته تللو لامله به وړاندې تلونکي ستاسې له وېرې شا نه ګرځوي، او وروسته به نه ګوري.

په دې ډول به د ﴿وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ﴾ پوره امتثال کېدی شي، او دغه کسان به د خطر له ځایه لرې پاتې کیږي، او دوی به تاسې خپل ظاهري ملاتړ او ظهیر ګڼي، (او ځئ تاسې هغه ځای ته چې پرې حکم کړی شوی دی تاسې ته) یعنې د شام په ملک کې، یا بل کوم ځای ته چې پاک الله دوی ته هغه د امن ځای مقرر کړی وي.

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَٰلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

او وحي کړې وه مونږ دغه (لوط) ته د دې کار (چې تفسیر یې دا دی) چې بېشکه بېخ د دې کسانو به پرې کړی شي په دې حال کې چې دوی په سبا کې داخلیږي.

تفسیر: یعنې لوط علیه السلام ته مونږ د ملائکو په واسطه دغه قطعي فیصله واوروله، چې عذاب هیڅ لرې نه دی، اوس د ګهیځ (سحر وختي) په وخت کې به بالکلیه دغه قوم استیصال (هلاک) کړی شي، او بیخي به فنا کیږي، ښایي چې مطلب یې داسې وي چې د صباح پر شروع کېدلو سره به عذاب هم شروع کیږي، او تر لمر ختو (اشراق) پورې به ګرده معامله پای ته ورسیږي، څکه چې په بل ځای کې د «مصبحین» په ځای د «مشرقین» لفظ راغلی دی.

وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾

او راغلل اهل (د هغه) ښار (کور د لوط ته) چې خوښي زیري یې کولو (یو په بل سره په چرت د لواطت کې).

تفسیر: یعنې کله چې یې واورېده چې د لوط علیه السلام کره ډېر حسین او جمیل هلکان مېلمانه شوي دي؛ نو د خپل عادت لامله په ډېر شوق او رغبت د هغه په لوري ور په منډه شول، او د ده د کور په شاوخوا کې سره غونډ شول، او د لوط څخه یې مطالبه وکړه چې دغه هلکان مونږ ته راوسپاره.

تنبیه: په ﴿وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ﴾ الآیة ـ کې «واو» د مطلق جمع لپاره دی، دلته د واقعاتو د ترتیبو بیان ملحوظ نه دی، د «هود» او د «الأعراف»په سورتونو کې دغه قصه تېره شوې ده، هغه دې سره د هغو تفاسیرو دلته بیا ولوستل شي !.

قَالَ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾

وویل (لوط) چې بېشکه دا کسان مېلمانه ځما دي، نو مه شرموئ ما (په رسوایۍ د دوی؛ څکه چې د مېلمه فضیحت د کوربه رسوایي ده). او وویرېږئ تاسې له الله (او لواطت مه کوئ) او مه سپکوئ تاسې ما (د مېلمنو په مخ کې).بیا وویل (قوم د لوط لوط ته) آیا نه وې منع کړی مونږ ته له (پناه ورکولو د) خلقو نه؟ .

قَالَ هَٰؤُلَاءِ بَنَاتِي إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾

وویل (لوط) چې دغه دي لوڼې ځما که یئ تاسې کوونکي (د نکاح له دغو سره).

تفسیر: تاسې خپله غور وکړئ، چې آیا د شهوت د قضاء حلالې مواقع ستاسې په مخکې موجود نه دي، چې د دغسې چټې (بېکاره) حرام کارۍ مرتکب کېږئ؟ دغه دي ستاسې ښځې (چې ځما د لوڼو په شانې دي) ستاسې په کورونو کې موجودې دي، که تاسې ځما پر وینا عمل وکړئ او د شهوت د قضاء پر مشروعه او معقوله طریقه لاړ شئ، نو د حاجت د قضاء لپاره هغوی کافي دي، دا ځومره بده او خرابه خبره ده چې له حلال او طیب شي څخه تاسې مخ اړوئ او د حرامو په پلیتۍ کې ځان ککړوئ.

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

(نو وفرمایل الله) قسم دی په عمر ژوند ستا (ای محمده !) چې بېشکه دغه (قوم د لوط) خامخا په مستۍ (د ګمراهۍ) خپله کې مدهوشان دي.

تفسیر: ظاهر خو دغه دی چې دا خطاب د الله تعالی له طرفه نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته دی، یعنې ستا په عمر او ژوند قسم دی چې د لوط علیه السلام قوم د غفلتونو او مستیو په نشو کې بیخي ویده (اوده) او رانده شوي وو، دوی په ډېره بې پروایۍ سره د لوط علیه السلام نصیحت ونه مانه، بلکه تر پښو لاندې به یې غورځاوه، دوی د خپلو قوتونو په نشو کې مست وو، شهوت خوښول د دوی زړه او دماغ بیخي مسخ او خراب کړي وو، دوی په ډېر امن او اطمینان د الله تعالی د نبي سره جګړې کولې، او نه پوهېدل چې تر سحره پورې دوی ته څه حال پېښېدونکی دی؟ د تباهۍ او د موت وریځې د دوی پر سر ورختلې وې، دوی د لوط علیه السلام پر خبرو خندل، خو مرګ د دوی پر دغه وضعیت خندېده.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) حال دا چې داخلېدل دوی په وخت د ختلو د لمر کې.

تفسیر: د دې په متعلق مونږ په همدغه قریب ځای د ﴿دَابِرَ هَٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ﴾ په تفسیر کې کلام کړی دی، «ابن جریج رحمه الله تعالی» وایي: هر هغه عذاب ته چې په هغه سره کوم قوم هلاک کولی شي؛ «صیحه» یا «صاعقه» ویلی شي.

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

نو وګرځولو مونږ پورته طرف د دې ښارونو ښکته طرف د دوی، او اُووَرول مونږ پر هغوی کاڼي له کرتکاڼو څخه (چې په هر یوه به د خپل مرجوم «سنګسار» نوم لیکلی وو). بېشکه چې په دغه (مذکور کې چې تېرې قصې دي) خامخا دلائل (د عبرت او قدرت) دي لپاره د پوهانو عبرت اخیستونکو.

تفسیر: د سدومیانو د تعذیب تفصیل د «هود» په سورت او نورو کې تېر شوی دی، «متوسم» په اصل کې هغه شخص ته وایي: چې د ځینو ظاهري علاماتو او قرائنو له لیدلو څخه یواځې په فراست سره د کوم شي سراغ لګوي.

په حدیث کې راغلي دي: «اتقوا فراسة المؤمن فإنه ینظر بنور الله»، په ځینو روایتونو کې د «بتوفیق الله» زیادت شته، یعنې د مؤمنینو له فراسته تل وویرېږئ چې مؤمن د الله تعالی له عطا کړی شوې رڼا په توفیق سرهویني.

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بېشکه دغه (قریې) خامخا پرتې دي په لاره سمه (چلنده) کې.

تفسير: له مکي معظّمې ځنې د شام په لوري تلونکيو ته د دغو چپه (وران) شويو ښارو کنډوالې په نظر راتللې ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۱۳۷ - ۱۳۸) (۴) رکوع).

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝٧٧﴾

او بېشکه په دغه (اهلاک د هغوی) کې خامخا دليل (د عبرت) دی مؤمنينو ته.

تفسير: يعني د هغو کنډوالو له ليدلو څخه بالخصوص مؤمنينو ته عبرت حاصلېږي، ځکه چې هغوی پوهېږي چې د لوط عليه السلام د قوم د بغاوت او بدکارئ په سزا کې دغه ښارونه سره د اوسېدونکو د هغو له يوه مخ اړولي شوي دي، د مؤمنينو څخه ما سوا نور خلق ممکن دي چې د هغو د ليدلو څخه داسې ووايي چې: دغه ورانی محض اتفاقي يا طبيعي ـ يا د بخت او طالع (بدبختی) يا د نورو عواملو لامله واقع شو دی.

﴿وَإِن كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ۝٧٨﴾

او په تحقيق شان دا دی چې وو خاوندان د ځنګل (له قوم د شُعيب) خامخا له ظالمانو (په سبب د کفر خپل).

تفسير: د «ځنګل» اوسېدونکي، يعنې د شُعيب عليه السلام قوم چې د «مدين» په ښار کې اوسېدل، او هغوی ته نژدې د ونو ځنګل (بن) وو، او ممکن دي چې ځينې خلق به هلته هم اوسېدل، ځينې وايي چې «أصحاب الأيکه» او «أصحاب المدين» دوه سره جلا (جدا) قومونه دي، چې شُعيب عليه السلام د دواړو په لوري مبعوث شوی وو، دغو کسانو ګناه شرک او بت پرستئ او داړه مارئ او په تول او پيمانه کې فريب ورکول او غولول وو، د دوی مفصّله قصه د «هود» او د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې ولوستله شي.

﴿فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ۝٧٩﴾

نو انتقام واخيست موږ د دوی څخه (په سخته سزا سره) او بېشکه دا (ښارونه د لوط او شُعيب) خامخا پراته دي په لاره لويه ښکاره کې.

تفسير: يعنې د شام او حجاز پر هغې لارې چې د لوط عليه السلام د قوم کلي وو، له هغو څخه لږ څه ښکته د شُعيب عليه السلام د قوم مسکن وو، د دغو دواړو آثار به تلونکو راتلونکو ته په نظر راتلل.

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ۝٨٠﴾

او خامخا په تحقيق دروغجن شميرلي وو خاوندانو د حجر (يعنې ثموديانو) د الله رسولانو لره.

تفسير: له أصحاب الحجر څخه مقصود «ثموديان» دي، چې د دوی د ملک نوم «حجر» وو، او د مدينې منورې په شمال کې واقع دی، او د دوی په لوري صالح عليه السلام مبعوث شوی وو، هغوی دی دروغجن وګاڼه، چې همدغه يوه نبي ته د دروغو نسبت کول ـ ګواکې ګردو (ټولو) انبياوو ته د دروغو نسبت کول دي.

﴿وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝٨١﴾

او ورکړي وو موږ دغو (ثموديانو) ته دلائل خپل؛ نو وو دوی له هغو (معجزو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسير: يعنې هغه اونبه چې له تيږي (ګټې) څخه ايستلې شوې وه، او برسېره پر هغه نور معجزات.

وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِنِيْنَ ﴿۸۲﴾

او وو دوی چې توږلې کېنودلې به يې له غرو څخه کوټې په دې حال کې چې په امن کې به وو (په هغو کې له هره آفته).

تفسير: يعنې پر دنيوي ژوندون مغرور وو، او د خپل تکبّر او لويي د ښکاره کولو لپاره يې غرونه توږل، او لوی عاليشان منازل به يې جوړول، او داسې به يې ګڼل چې مونږ له سره له دې ځايه بل چېرې تلونکي نه يو، او پخپلو منځو کې به يې سره ويل چې: «مونږ ته به په داسې مضبوطو او مستحکمو عمارتو کې هيڅ يو آفت او مصيبت له سره نه وي رارسېدونکی».

فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِيْنَ ﴿۸۳﴾ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸۴﴾

نو ونيول هغوی لره غږ هيبتناک (د جبريل) په دغه حال کې چې داخلېدل دوی په سبا کې؛ نو دفع نه کړ له دوی نه (هيڅ عذاب) هغو شيانو چې وو دوی چې حاصلول به يې (چې ټينګې بناوې، اموال، رجال او نور وو).

تفسير: يعنې مال ـ دولت ـ مستحکم عمارات ـ جسماني قوت او نور اسباب او وسائل هيڅ يو شی هم د الله تعالی عذاب نشي دفع کولی، د دوی قصه هم پخوا تېره شوې ده.

په حديث کې دي چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم د تبوک د تګ په وخت کې کله چې د «حجر» پر وادي تېرېده؛ نو خپل مبارک سر يې پخپل څادر پټ کړ، او د خپلې سورلۍ تګ يې تېز کړ، او اصحابو ته يې امر وکړ، چې «د معذّب قوم په کليو کې مه ننوځئ! مګر په داسې شان چې د الله تعالی له وېرې وژاړئ، او که ژړا نه درځي؛ نو د ژړېدونکو په شان وضعيت ځان ته غوره کړئ! الله تعالی دې داسې ونه کړي چې تاسې ته هم داسې در ورسيږي، چې دغو ته رسېدلې وو».

دغه يې مسلمانانو ته ادب وروښود؛ چې سړی ښايي د دغسې ځايونو له کتلو څخه عبرت واخلي، او د پاک الله له وېرې څخه لړزېدونکی او وېرېدونکی وي، او د هسې ځايونو ليدل دې تش سيل او تماشا ونه ګڼي!.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ﴿۸۵﴾

او نه دي پيدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او هر هغه څه چې په منځ د دوی کې دي مګر په حق (او حکمت او تدبير) سره، او بېشکه قيامت خامخا راتلونکی دی (نو الله تعالی ستا انتقام اخلي له مکذّبانو څخه)؛ نو ښکلی وکړه ته له دوی نه په ښکلی کولو نېکو سره (يعنې عفوه ورته وکړه).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «د پخوانيو امتونو حال يې واوراوه چې دا جهان همداسې تش نه دی، او پر سر يې يو لوی مدبر شته، چې د ده لوی ذات د هر څيز تدارک کوونکی دی، او د مکمل او آخري تدارک نوم قيامت دی، او له کفّارو څخه د ښکلي کېدلو امر يې هلته وفرمايه، چې د الله حکم ورسولی شي، او د تبليغ فرض اداء کړی شي، او کافران لا پخپل ضد او عناد باندې ټينګ ولاړ وي، نو دلته حکم وشو چې د زياتې جګړې کولو څخه هيڅ يوه فائده نشته، اوس نو د وعدې لارې ګوره! او د دوی په ايذاء او تکليف صبر کوه! او د شکايت حرف پر خپله ژبه مه راوړه! تر څو چې د پاک الله فيصله راشي»، (ځينو ويلي دي چې دغه حکم منسوخ شوی دی په آيت د سيف سره).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّٰقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

بېشکه رب ستا همدی دی بنه پیدا کوونکی ډېر علم والا.

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

او خامخا په تحقيق درکړی دی مونږ تاته اوه آيته له فاتحې او (درکړي دي مونږ تاته) قرآن عظيم (الشان خورا ډېر لوی).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «يعنې دغومره لوی نعمت ته وګوره چې تاته عطا شوی دی، او د کفارو له ضده مه خپه کېږه !».

تنبيه: د «سبع المثاني» په مصداق کې اختلاف دی، صحيحه او راجحه همدغه ده، چې له هغه څخه د سورت «الفاتحه» اووه آيتونه مراد دي، چې د هر لمانځه په هر رکعت کې تکرارېږي، په صحيحه وو احاديثو کې تصريح ده چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم د سورت «الفاتحه» په نسبت فرمايلي دي چې: «همدغه «سبع المثاني» او عظيم الشان قرآن دی؛ چې ماته راکړی شوی دی»، او دغه وړوکي سورت ته «قرآن عظيم» يعنې لوی قرآن فرمايل د اعتبار په درجه دي، دغه سورت ته «أم القرآن» هم په همدغه لحاظ ســره وايي، چې ګواکې دغه يوه خلاصه او عماد دی، چې بنايي د هغه پوره تفصيل او شرح پاک قرآن ګڼلی شي، د عظيم الشان قرآن د تمامو علومو او مطالبو اجمالي نقشه يواځې په همدغه سورت کې شته.

برسېره په دې د «مثاني» د لفظ اطلاق له ځينو حيثياتو لامله پر پوره قرآن هم کړی شوی دی: ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۲۳) آيت (۳) رکوع)، او ممکن دي چې نورو سورتونو ته هم له مختلفو وجوهو «مثاني» وويلی شي، مګر په دغه ځای کې د «سبع مثاني» او «قرآن العظيم» مصداق همدغه د «الفاتحه» سورت دی، يا به له «المثاني» نه د «الفاتحه» سورت او له «القرآن العظيم» نه پخپله عظيم الشان قرآن مراد وي، او دغه عطف له قبيل د عطف د عام وي پر خاص باندې.

يعنې او خامخا په تحقيق سره درکړی دی مونږ تاته ای رسوله ځما اووه آيتونه له «الفاتحه» څخه، او درکړی دی مونږ تاته قرآن لوی چې يې لوی دی قدر او ثواب د لوستلو په نزد ځمونږ.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

مه راکاږه او مه پورته کوه سترګې خپلې (په رغبت سره) هغو شيانو ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه سره حال دا چې هغه قسم قسم شيان دي دغو کفارو ته، او خفګان مه کوه په دغو (کفارو چې ايمان نه راوړي، يا په دې چې مؤمنان په ظاهري نعمتونو کې نه دي)، او ښکته کړه وزر خپل لپاره د مؤمنانو (او شفقت او مرحمت کوه پر دوی).

تفسير: مشرکين ـ يهود ـ نصاری او د الله جلّ جلاله او رسول صلی الله عليه وسلم نورو دښمنانو ته د دنيا د څو ورځني ژوندانه سامان چې ورکړی شوی دی؛ هغه ته مه ګورئ ! دوی پر پرېږدئ چې څو ورځې مزې وکړي، تاسي ته پاک الله د قرآن عظيم هغه دولت درکړی دی؛ چې د هغه په مقابل کې د دنيا نور دولتونه هيڅ دي، په رواياتو کې راغلي دي: «هر چاته چې الله تعالی قرآن ورکړي، او دی د نورو نعمتونو هوس کوي؛ ګواکې ده د قرآن قدر ونه کړ».

﴿وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ﴾ الآية ـ يعني غم مه خوره چې دوی ولې نه مسلمانيږي، تاسې د خپل تبليغ اداء کوئ !او معاندينو پسې خپل ځان په زيات فکر او غم کې مه مبتلا کوئ ! ستاسې د شفقت او همدردئ مستحق مؤمنين دي، له دوی سره د ملاطفت، پوستوالي، مهرباني، شفقت او تواضع وضعيت وکړئ !.

﴿وَقُلۡ إِنِّيٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلۡمُبِينُ ٨٩﴾

او ووايه (ای محمده !) چې بېشکه زه چې يم همدا زه وېروونکی ښکاره يم (له عذابه د الله).

تفسير: يعني که يې منئ يا يې نه منئ؛ زه د الله تعالی پيغام صاف صاف تاسې ته رسوم، او د تکذيبونو او شرارتونو له بدو عواقبو (انجام) څخه مو په ښکاره ډول (طريقه) سره اګاه کوم.

﴿كَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَى ٱلۡمُقۡتَسِمِينَ ٩٠ ٱلَّذِينَ جَعَلُواْ ٱلۡقُرۡءَانَ عِضِينَ ٩١﴾

(درکړي مو دي تاته سبع المثاني يا لېږلی مو وو عذاب) لکه چې نازل کړی وو مونږ (عذاب) پر قسمت کوونکو. هغو چې ګرځولی يې وو (دغه) قرآن ټوټې ټوټې (چې ځينې ته به يې شعر او ځينې ته به يې سحر ويل).

تفسير: د دې آيت معنی په څو ډوله شوې ده، ځينو ويلي دي چې له «مقتسمين ـ ويشونکو) څخه مراد د رسول الله صلی الله عليه وسلم د زمانې هغه يهودان او نصرانيان دي؛ چې د قرآن تقسيم او تحليل يې کړی وو، يعني هغه قرآني مضامين چې د دوی د تحريفاتو او آراوو او اهواوو سره موافق لوېږي؛ نو يې مني، او هغه چې ترې مخالف واقع شي؛ نه يې مني.

مطلب به يې داسې شي چې: مونږ تاسې ته «سبع المثاني» او «عظيم الشان قرآن» درکړی، او لېږلی مو يې، او همغسې چې پخوانيو انبياوو ته مو کتابونه لېږل يا وحي مو نازلوله (يا پر پخوانيو کفارو مو عذاب نازلاوه؛ نو دغه) ارسال يا د وحي انزال کومه نوې عجيبه خبره نه ده، چې ترې انکار وکړی شي.

ځينو له «مقتسمين» څخه يهود او نصاری او د قرآن له لفظه سابقه کتابونه مراد کړي دي، يعني هغوی تحريفات وکړل، او خپل کتابونه يې څيرې کړل.

ځينو ويلي دي چې هغه مشرکان ترې مراد دي، چې د استهزاء او تمسخر په ډول په قرآن کې يې تقسيمات کول، کله چې د قرآني سورتونو نومونو به يې اورېدل؛ نو پخپلو منځو کې دوی سره خندل، او ويل به يې چې «البقرة» يا «المائدة» به زه اخلم، «العنکبوت» او «النمل» به تاته درکړم.

دغو کسانو په يو بل قسم سره هم د قرآن عظيم په متعلق خپل خيالات تقسيم کړي وو، چا به ورته شعر ويل، چا به جادو ګڼه، چا به د لېونيانو د اپلتو نسبت ورته کاوه، چا به «أساطير الأولين» باله.

نو دغو ګردو ته يې خبر ورکړ؛ چې زه تاسې ګرد له داسې عذابه وېروونکی يم، لکه چې يقينا پر دغو مسخرو کوونکيو باندې نازل کېدونکی دی.

په دې تقدير د «أنزلنا» تعبير به په دې لحاظ وي چې متيقن الوقوع او قريب الوقوع مستقبل ګواکې ماضي فرض شوی دی.

ابن کثير (رحمه الله) د «مقتسمين» معنی په قسم يادوونکو سره اخيستې ده، يعني هغو پخوانيو اقوامو چې د انبياوو په تکذيب او مخالفت باندې قسمونه ياد کړي وو، او پر دغو خبرو يې قسمونه يادول، دوی سماوي کتابونه ټوټې

ټوټې کړي وو، همغسې چې مونږ پر هغوی باندې عذاب نازل کړ، نو د همغه عذاب پشان سره دغه ﴿نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ هم تاسې ویروي.

د «مقتسمین» د دې معنی په تایید کې «ابن کثیر» دغه آیات وړاندې کړي دي: ﴿قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۴۹) آیت (۴) رکوع)، ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۸) آیت (۵) رکوع)، ﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ﴾ (۱۳ جزء د ابراهیم (۴۴) آیت (۷) رکوع)، ﴿أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۴۹) آیت (۶) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۹۲﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۹۳﴾

نو قسم دی په رب ستا چې خامخا وبه پوښتو مونږ خامخا دوی ټول (په ورځ د قیامت). د هغو اعمالو (د قسمت یا نسبت) څخه چې وو دوی چې کول به یې.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿۹۴﴾

نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده !) هغه دعوت چې ته مامور یې پرې، او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا د دوی ویلو ته).

تفسیر: یعنې په ویلو کې هیڅ کوتاهي مه کوئ، او ښه پاک په ښکاره ډول سره د پاک الله پیغام ورسوئ ! دغه مشرکین ستاسې هیڅ شی نشي خرابولی.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿۹۵﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۹۶﴾

بېشکه مونږ کافي شوي یو لپاره ستا (له شره) د مسخرو کوونکو (او بس شوي یو له طرفه ستا په مقابل د اضرارو د هغو کې). هغه کسان چې ګرځوي (شریکوي) دوی سره له الله (چې بر حق معبود دی) معبود بل، نو ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل په دنیا او عُقبی کې).

تفسیر: یعنې په دنیا او آخرت کې مونږ ګردو مسخرو کوونکو ته سزا ورکوو، تاسې بې خوفه او خطره خپل تبلیغ ته دوام ورکړئ، ستاسې یوه وېښته ته به هم څه ضرر او زیان نه رسیږي.

﴿الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ یعنې له رسول الله سره د استهزاء ـ او له الله تعالی سره د شریک درولو د دغو دواړو انجام او سزا به دغه خلق ګوري.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿۹۷﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿۹۸﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿۹۹﴾

او خامخا په تحقیق معلوم دی مونږ ته؛ چې بېشکه ته چې یې تنګي راوړي سینه ستا په سبب د هغه خبرو چې وایي دغه (کفار). نو تل تسبیح وایه سره له حمده د رب خپل او شه تل له سجده کوونکیو څخه. او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته یقین (یعنې مرګ).

تفسیر: یعنې که د کفّارو له ضده او عناده او له دې نه چې شریک دروي د الله تعالی ته، او طعن وایي په قرآن، او تمسخر کوي په نبي صلی الله علیه وسلم، زړه تنګه شئ؛ نو تاسې هغوی څنې خپله توجه واړوئ، او بیخي د الله تعالی په تسبیح

او تحمید کې مشغول شئ ! د الله تعالی ذکر ـ لمونځ ـ سجده ـ د الله تعالی عبادت هغه شیان دي؛ چې د هغه له تاثیره قلب مطمئن او منشرح او ډاډینه مومي، او فکر او غم ترې لرې کیږي، نو ځکه د نبي کریم صلی الله علیه وسلم عادت وو، کله چې کومه مهمه خبره به ورپېښیده؛ نو دوی به په لمانځه مشغولېدل.

﴿وَٱعۡبُدۡ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأۡتِيَكَ ٱلۡيَقِينُ﴾ «او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته یقین» یعني موت، د جمهورو اسلافو په نزد په دغه آیت کې د «یقین» معنی په موت سره کیږي، یعني د مړینې تر وخته پورې د الله تعالی په عبادت کې مشغول او لګیا اوسه !.

تمّت سورة الحجر، ولله الحمد والمنة، وهو المسئول أن يتوفّانا على أكمل الأحوال وأحسنها، فإنه جواد كريم، ملك برٌّ رؤوفٌ رحيم.

سُورَةُ النَّحْلِ

«د (النحل) سورت «مكي» دی، پرته له دوو وروستنيو آيتونو چې «مدني» دي، (۱۲۸) آيتونه او (۱۶) ركوع لري، په تلاوت كې (۱۶) او په نزول كې اويايم سورت دی، وروسته د (الكهف) له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

أَتَىٰٓ أَمْرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ①

راغی امر (حكم) د الله (په نصرت د مؤمنين او قيام د يوم الدين) نو تلوار مه كوئ تاسې هغه ته (ای كفّارو)، پاكي ده الله ته او لوی (اوچت او پورته) دی له هغه چې دوی شريك ورسره پيدا كوي (له بُتانو او نورو طواغيتوا).

تفسير: يعنې د الله تعالی د دغه حكم د وُقوع وخت قريب رارسېدلی دی، چې «د رسول الله صلی الله عليه وسلم جماعت غالب او منصور ـ او د حق مخالفان به مغلوب او ذليل وي، او هغوی ته به په دنيا كې د مجاهدينو مسلمانانو له لاسونو، او په آخرت كې د ﴿أَحْكَمُ ٱلْحَٰكِمِينَ﴾ د دربار له لوري د شرك او كفر سزا ورسيږي، او د قيامت ساعت هم لرې نه دی»، د هغه شي راتلل چې يقيني وي؛ هغه ښايي راغلی وګڼلی شي، بيا د هغه د ژر غوښتلو ضرورت څه دی؟.

كفّارو به د تكذيب او استهزاء له لارې ويل چې: د هغه عذاب يا د قيامت وعده چې تاسې راسره كوئ؛ ولې ژر نه راځي؟ نو دوی ته يې تنبيه فرمايلې ده چې ستاسې له داسې ويلو څخه هغه لرې كېدونكې نه ده، بلكه په حتمي او يقيني ډول سره هغه ژر راتلونكې ده، هر څومره چې په كې ځنډ (تأخير) هم ولګيږي؛ هغه هم يو شان ستاسې په حق كې مفيد دی، ممكن دی چې دې ضمن كې ځينو ته د اصلاح او د توبې توفيق ور په برخه شي.

يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ أَنْ أَنذِرُوٓا۟ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ ②

نازلوي (الله) ملائكې سره له روح (د وحي) په امر (حكم) خپل پر هر چا چې اراده وفرمايي (د نبوّت يې) له بندګانو خپلو، (او داسې فرمايي انبياوو ته) چې وويرېږئ (خبردار كړئ تاسې خلق) په دې چې بېشكه نشته بر حق معبود مګر همدا زه يم، نو وويرېږئ تاسې له ما نه.

تفسير: يعنې د پرښتو په جنس كې ځينو ته لكه جبرئيل عليه السلام يا «حفظة الوحي» د هغوی په لوري په ﴿فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا﴾ كې يې اشاره كړې ده (۲۹ جزء د الجن سورت (۲۷) آيت (۲) ركوع).

﴿بِٱلرُّوحِ﴾ سره له روح او اسرارو د وحي، يا سره له نبوّت، يا قرآن چې هر يو له دغو څخه زړونه ته په غير مرئي طريقې د يوې سرې او پټې خبرې په ډول راتله، لكه چې په (۲۴ جزء د المؤمن سورت په (۱۵) آيت دويمه ركوع كې يې فرمايلي دي: ﴿يُلْقِى ٱلرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ لِيُنذِرَ يَوْمَ ٱلتَّلَاقِ﴾ او په (۲۵ جزء د الشورى سورت (۵۲) آيت (۵) ركوع كې يې فرمايلي دي: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾ د قرآن يا د الهي وحي په «روح» سره تعبير كولو كې دغه اشاره ده، چې همغسې چې مادي اجسامو ته له نفخې څخه ظاهري حيات حاصليږي؛ همداسې هغه قلوب هم چې د جهل او ضلال له ناروغيو څخه مړه شوي دي، د الله تعالی د وحي له رسېدلو څخه ژوندي كيږي.

﴿مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ﴾ هغه بندګان انبياء عليهم السلام دي چې پاك الله هغوى په ګرد مخلوقاتو سم له خپل حكمت او كامل اختيار سره غوره كړي دي، ﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۲۴) آيت (۱۵) ركوع)، ﴿اَللّٰهُ يَصْطَفِيْ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ﴾ (۱۷ جزء د الحج سورت (۷۵) آيت (۱۰) ركوع).

﴿اَنْ اَنْذِرُوْٓا اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاتَّقُوْنِ﴾ «داسې چې وويروئ او خبردار كړئ خلق په دې چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر همدا زه يم؛ نو وويرېږئ تاسې له ما نه»، يعني د توحيد تعليم ـ د شرك ترديد ـ د تقوى په لوري دعوت ـ دغه على الدّوام د ګردو انبياوو عليهم السلام مشتركه او متفقه نصب العين دى، ګواكې دغه د توحيد د اثبات نقلي دليل دى، وروسته له دې نه عقلي دلائل هم بيانيږي.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝۳

پيدا كړي دي (الله) اسمانونه او ځمكې په حق (حكمت او رښتيا) سره، پورته دى (الله) له هغه څه نه چې شريكان يې ورته نيسي دغه (مشركان).

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ۝۴

پيدا كړى دى (الله) انسان لره له نطفې (اوبو د منيو) نه، نو ناڅاپه دغه (انسان) سخت جګړه كوونكى وو ښكاره (په ناحقه سره).

تفسير: يعني د علويّاتو او سفلياتو د انتظام څخه مو وروسته تاسې پيدا كړئ، تاسې پخپله د خپل خلقت په لوري غور وكړئ! نو د الله تعالى د عجيبو او غريبو صنعتونو او قدرتونو كارونه به دربښكاره شي، ستاسې اصل څه وو؟ يو داسې بې سا څاڅكى چې نه په كې حس او حركت وو، او نه شعور او اراده، او نه د خبرو او كار كولو لايق وو، هغه څه چې د يوه حرف په ويلو قادر نه وو؛ وګوره چې اوس څنګه ښې ويناوې، نطقونه او كانفرنسونه كوي؟ په هغه كې چې لږ ادنى حس او حركت نه وو؛ اوس څرنګه په هره هره خبره د جګړې كولو ـ او حجّت او دلائل ايستلو قدرت په كې پيدا شوى دى، حتى په ځينو اوقاتو له مخلوقه تېر شوى ـ تر خپل خالق پورې هم خبرې كوي، او د ده په مقابل كې ټينګ دريږي، او احكام يې نه مني، او دا يې هم په ياد ونه ساتله، چې د ده اصل څه وو؟ او دغه طاقت يې څرنګه حاصل كړ؟ او چا وركړ؟ ﴿اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ * وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَّنَسِيَ خَلْقَهٗ قَالَ مَنْ يُّحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيْمٌ * قُلْ يُحْيِيْهَا الَّذِيْٓ اَنْشَاَهَآ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيْمٌ﴾ (۲۳ جزء د يسين سورت (۷۷، ۷۸، او ۷۹) آيتونه (۵) ركوع).

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝۵

او چارپايان پيدا كړي دي (الله)، تاسې لپاره (اى انسانانو !) چې شته په دوى كې اسباب د ځان ساتلو (له يخنۍ) او (نورې ډېرې) نفعې، او له ځينو دغو (چارپايانو) څخه خورئ تاسې.

تفسير: يعني الله تعالى اوښ ـ غويي ـ مېږه (ګډه) ـ اوزه (بيزه) ـ او نور يې در پيدا كړل، چې د هغو له وړيو او وېښتانو او نورو څخه كمبل ـ چكمن ـ جرابې ـ شړى ـ ټكر (څادر) ـ ټغر ـ لمڅې ـ كيږدۍ ـ او د يخنۍ نه د ژغورلو (محفوظولو) لپاره ترې نور شيان جوړوئ، برسېره په دې د هغوى شودې ښبئ، او د بزګرى چارې ترې اخلئ، د غوړيو ـ كوچو ـ كرتو ـ ماستو او شوملو افراط د همدغو حيواناتو له وجوده دى چې تاسې ته لنګيږي، او تاسې پرې سوريږئ، او سوداګري او كراكښې پرې كوئ، د دوى له څرمنې څخه څرنګه ښه ښه او لوړ قيمته اسباب او سامان تياروئ، د هغوى حيواناتو غوښې چې خورئ په هغو كې هيڅ كوم معتد به بدني يا اخلاقي مضرت نشته، د دوى له غوښې او وازدو څخه

ځومره استفاده کيږي؟ او د ځومره غريبانو نسونه پرې مړيږي؟ او هغه نور خواړه چې مونږ يې خورو؛ د هغو په تيارى کې تر کومه اندازه پورې د دغو حيواناتو دخل شته؟.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

او شته تاسې ته په دغو (چارپايانو) کې زيب او زينت کله چې بېرته يې کور ته راولئ لپاره د راحت، او کله چې بهر ته يې د څر لپاره بيايئ.

تفسير: کله چې مواشي او حيوانات په کورونو کې ولاړ وي، يا په صحراوو کې سره تيت او پرک (خواره واره) او په څر کې لګيا او له سترګو څخه لرې وي، نو په دغه وخت کې د الله تعالى د انعام داسې ښکاره او صافه مظاهره نه کيږي، څه مهالې چې دوى ګهيځ (سحر وختې) په اوله د ورځې کې د څر لپاره له کورونو وځي، يا ماښام وروسته د څرېدلو او ګېډې مړولو له صحراء څخه د کورونو په لورې راځي؛ نو يو عجيبه رونق او خوښي، او ډېره ښه ننداره او خوشالي ترې محسوسيږي، نه يوازې خاوند د خپلو دغه مالونو د ليدلو څخه خوښيږي؛ بلکه نور کسان هم د هغو له ليدلو څخه خوشاليږي، او يو له بله سره وايي چې پاك الله هغه سړي ته څومره دولت او اقبال ورکړى دى.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

او باروي دغه (چارپايان) درانه بارونه ستاسې (او رسوي يې) هغه ښار ته چې نه وئ تاسې رسيدونکي هغه ته مګر په سختۍ مشقت د نفسونو (ځانو) خپلو سره، بېشکه چې رب (پالونکى) ستاسې خامخا لوى شفقت والا ډېر رحم کوونکى دى (چې دغه حيوانات يې هم پيدا کړي دي ستاسو د منافعو لپاره).

تفسير: يعنې چېرې چې تاسې جره بې له اسبابه او سامانه په ډېر مشکل رسېدى شوئ؛ دغه بودګان (ځناور) تاسې او ستاسې درانه اسبابونه هم وړي، دا د الله تعالى څومره لويه مهرباني ده؛ چې دغه حيوانات يې ستاسې د خدمت لپاره خلق او درولي دي، او له دغو څخه د خدمت اخيستلو اجازه يې درکړې ده، ځو خپل ډېر او سخت او مشکل مهمّات هم د دغو حيواناتو په وسيله اسان کړئ، ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ * وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾ (۲۳ جزء د يس سورت (۷۱، ۷۲) آيتونه (۵) رکوع).

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ

او (پيدا کړي دي الله) آسونه او قچرې او خره لپاره د دې چې سوريږئ تاسې په دوى باندې او (زينت کوئ پر دغو) په زينت کولو سره.

تفسير: يعنې پرې سوريږئ او شان مو ترې ظاهريږي.

تنبيه: په عربستان کې د خره سورلي معيوبه نه ده، او د هغه ځاى خره (ځمونږ د پښتنو د بلخي خرو په شان) ډېر غښتلي، قيمتداره، ګړندي، چالاك او ښکلي دي، حتّى ځينې خره د اس په شان مزل کوي، ډېر او ښه ځغلي.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

او پيدا کوي (الله ډېر نور) څيزونه چې اوس يې نه پېژنئ تاسې.

تفسیر: یعنې د هغو حیواناتو (او مرکوباتو) ذکر چې پاس وشو؛ برسېره پر هغه الله تعالی ستاسې د انتفاع لپاره داسې نور شیان هم پیدا کړي او پیدا کوي یې چې له هغو څخه اوس تاسې بې خبره یئ، په دغه کې هغه ګرد د سورلی شیان داخل شول چې تر قیامته به جوړیږي.

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيْلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ

او خاص پر الله دی بیان د لارې (برابرې) او ځینې د لارو څخه کږې مائلې هم دي (له حقه).

تفسیر: یعنې هغه شانې چې د ځمکې د لارې پرې کولو او د مقصود تر منزل پورې د رسېدلو وسائل یې در برابر کړي دي؛ همداسې تر الله پورې د رسېدلو سمه لاره یې هم در پرانستلې ده، د هر چا چې پوهه او عقل سم وي؛ نو هغه د پاس مذکورو شویو دلائلو او بصائرو کې له غور کولو څخه د الله تعالی پر قدرت او عظمت او جبروت به ایمان راوړي، او د توحید او تقوی په سمه لاره بې له خرخشې (خطرې) تر الله پورې رسیږي، لیکن د هر چا چې عقل سم نه وي؛ نو پر دغه سم سړک باندې به د تللو توفیق له کومه وموندلی شي؟ دی به تل د اهواوو او اوهامو په پیچدارو لوړو او ژورو کې لالهانده او سرګردانه ګرځي: ﴿وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِىْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۵۳) آیت (۱۹) رکوع).

وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۹﴾

او که اراده فرمایلې وی (الله د هدایت ستاسې)؛ نو خامخا سمه برابره لاره به یې ښوولې وه تاسې ټولو ته.

تفسیر: یعنې الله تعالی له دې خبرې څخه نه دی عاجز؛ چې ګرده (ټوله) دنیا په همغه یوه لاره کې ولګوي، لکن د ده حکمت مقتضي نه دی چې ګرد (ټول) د یوه اصول په اختیارولو باندې مجبور کړي، لکه چې مونږ پخوا له دې نه په متعددو مواقعو کې د هغه تشریح کړې ده.

هُوَ الَّذِىْٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمْ مِّنْهُ شَرَابٌ وَّمِنْهُ شَجَرٌ فِيْهِ تُسِيْمُوْنَ ﴿۱۰﴾

الله هغه (ذات) دی چې نازلې کړې، رالېږلې (یې) دي له (طرفه د) اسمانه اوبه، چې دي تاسو ته له دې اوبو څخه څښل او (زرغونوي) له دغو اوبو څخه ونه (او واښه) هم چې په دغو ونو کې څروئ تاسې (حیوانات خپل).

يُنْۢبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُوْنَ وَالنَّخِيْلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۱﴾

زرغونوي (الله) تاسې ته په دغو اوبو سره کښت (فصل) او زیتون او خرما ګانې او (تاکونه د کورو) انګورو او له هر قسمه مېوو څخه، بېشکه په دغه (زرغونتیا د دغو مذکوره وو اشیاوو) کې خامخا لویه نښه (د قدرت) ده لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په کې).

تفسیر: یعنې له یو رنګ اوبو څخه راز راز (قسم قسم) مېوې زرغونوي، چې د هغو شکل او صورت او رنګ او رائحه او خوند او تاثیر بیخي بېل دي، په دغه کې غور کوونکي ته د الله تعالی د کامل قدرت او غریبه صنعت لویې نښې دي، چې له یوې ځمکې، یو لمر، یوې هوا او یوه رنګ اوبو څخه څرنګه ډول ډول ګلان او مېوې تل پیدا کیږي؟.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرٰتٌۢ بِاَمْرِهٖ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۱۲﴾

او مسخّره کړې یې ده (په کار یې لګولې ده) تاسې ته شپه او ورځ او لمر او سپوږمۍ او ستوري مسخّرې (په کارونو کې لګولي شوي) دي په امر (حکم) د دغه (الله) سره، بېشکه په دغو (علویه وو تصرّفاتو) کې خامخا ډېر دلائل د یووالي د الله تعالی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسیر: شپه او ورځ برابر یو له بله سره نښتې دي؛ څو دنیوي کاروبار پرې وچلېږي، او خلق سکون او آرام ترې حاصل کړی شي، همداسې لمر او سپوږمۍ هم تر یوه معیّن نظام لاندې راښکاري او پټېږي، د شپې او د ورځې د دغه تګ او راتګ او د شمس او قمر د دغه ختلو او پرېوتلو سره د انسانانو بېشماره فائدې تړلي دي، بلکه که په غورسره ولیده شي؛ نو بې له دغو څخه د انسان ژوند محال دی، الله تعالی پخپل کامل اقتدار سره لمر، سپوږمۍ او نور ګرد ستوري يې د ادنی مزدورانو په شان څمونږ په کارونو کې لګولي دي، مجال نشته چې دوی لږ څه سستي وکړي، یا غاړه ترې وغړولی شي، لیکن څرنګه چې له لمر او سپوږمۍ سره څمونږ اړه بالکل په صریح ډول متعلقه ده، او له نورو ستوریو سره څمونږ د فائدو او مصالحو تعلّق دومره واضح نه دی؛ ښايي د همدې لامله هغه يې بېل کړل، او تر بل عنوان لاندې يې بیان وفرمایل، والله أعلم.

وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۳﴾

او (مسخر کړي يې دي نور) هغه څیزونه چې پیدا کړي غوړولي دي (الله) تاسې ته په ځمکه کې حال دا چې مختلف دي سره رنګونه (شکلونه او قسمونه) د دوی، بېشکه په دغه (اختلاف د اشکالو، اقسامو، انواعو د مخلوقاتو) کې خامخا دلیل دی لپاره د هغه قوم چې پند اخلي.

تفسیر: یعنې هغه لوی او لوړ ذات چې اسماني شیان يې ستاسې پکار لګولي دي؛ همغه ستاسې د فائدې لپاره په ځمکه کې هم مختلف قسم نباتات پیدا کړي دي، چې په ماهیت - شکل - صورت - رنګ - بوی منافع او خواصو او نورو ګرده کې یو له بل سره بالکل جلا (جدا) او علیحده دي، په دغه کې ګرد حیوانات، نباتات، جمادات، بسائط او مرکبات شامل شول.

وَهُوَ الَّذِىْ سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوْا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَّتَسْتَخْرِجُوْا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۴﴾

او الله هغه (ذات) دی چې مسخر کړی (په کار يې اچولی) دی بحر لپاره د دې چې وخورئ تاسې له دې (بحره) غوښه تازه، او راوباسئ تاسې (په غوپه وهلو سره) له دغه (بحره) ګاڼه، چې اغوندئ يې تاسې، او وینې به ته (ای کتونکیه!) بېړۍ رهي (روانه) په دغه (بحر) کې (چې څیروي په تېر خپل اوبه)، او چې طلب کړئ تاسې (رزق) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شکر وباسئ تاسې (پر دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنې داسې موج او څپې وهونکې خوفناک سمندر يې هم (چې د هغه په مقابل کې د ضعیف البُنیان انسان بساط هیڅ نه دی) ستاسې په کار کې لګولی دی، چې په هغه کې بې تکلّفه د ماهیانو (کبانو) ښکار کوئ، او ډېره لذیذه او ترو تازه غوښه ترې حاصلوئ، د هغه د ځینو برخو څخه مرغلرې، درمرجان، حجر البحر، او نور راز راز (قسم قسم) پیداوار پیدا کوئ، چې له هغو څخه ډېرې قیمتدارې ګاڼې او زېورات تیارېږي.

ښه ! د سمندر دغو لويو موجو او څپو ته وګورئ ! چې د هغه په مقابل کې د ډېرو لويو لويو جهازونو حقيقت د يوه خس او واښه په شان هم نه دی، ليکن يوه وړوکې کشتۍ او بېړۍ څرنګه دغه موجونه څيروي؟ او پرې درومي؟ دا د الله تعالی د قدرت يوه نمونه ده، چې انسان ته يې عقل ورکړی دی، او د داسې شيانو د جوړولو ترکيب يې ورښوولی او پوهولی يې دی؛ چې د هغه په ذريعه سره تاسې پر سمندرونو باندې متصرّف او له يوه سره تر بل سره پورې ځئ.

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ⑮

او غورځولي (پيدا کړي) يې دي په ځمکه کې غرونه (مېخونه محکم) لپاره د دې چې ونه ښوريږي پر تاسې باندې، او (پيدا کړي دي الله په دې ځمکه کې) ويالې او لارې لپاره د دې چې لاره ومومئ (خپلو منازلو او مقاصدو ته).

تفسير: يعنې الله تعالی پر ځمکه ډېر درانه لوی لوی غرونه ايښي دي، څو ځمکه د خپل اضطرابي حرکت څخه کراره (قلاره) شي، له رواياتو او آثارو څخه معلوميږي چې ځمکه د خپل خلقت په ابتداء کې مضطربه او بې واکه خوځېده، او در ګرده لړځېده، الله تعالی پر هغې باندې غرونه پيدا کړل، چې د هغو د درونوالي په اثر د ځمکې هغه خوځېدل ورک شول، د نن پرون «ساينس» هم اقرار کړی دی؛ چې د غرونو وجود تر ډېره حده پورې د زلازلو له کثرته مانع دی، په هر حال د ځمکې د هغه حرکت او سکون مسئله چې په حکماوو کې مختلف فيه ده، له هغه سره دا آيت نفياً يا اثباتاً هيڅ تعلّق نه لري؛ ځکه چې د غرونو په وسيله کوم حرکت چې بند شوی دی؛ هغه دا وضعي حرکت نه دی، چې په هغه کې اختلاف جاري دی.

وَعَلَامَاتٍ ۚ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ⑯

او (پيدا کړي دي الله په ځمکه کې) علامې، (د لارې) او په ستوريو سره دغه لاره مومي.

تفسير: يعنې غرونه، چينې، ونې، د شګو غونډۍ، الغرض د مختلفو اقسامو علايم يې قائم کړي دي، چې د هغو په وسيله د مسافرانو قافلې د سمې لارې سراغ او نښه موندلی شي، ما پخپلو سترګو ليدلي چې ځينو اعرابو (بدوانو) د خاورې په بويولو سره د لارو نښې پيدا کړې.

﴿وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾ يعنې د شپې په وخت کې لويو سيندونو او لويو بيابانونو په سفر کې د ځينو ستوريو په ذريعه د لارې درک او طرف معلومولی شي، هغه لارښوونه چې د قُطب نما او نورو آلاتو په وسيله کيږي؛ هغه هم بالواسطه له ستوري سره تعلق لري.

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ⑰

آيا هغه (ذات چې هر شی) پيدا کولی شي (چې الله دی)؛ په شان د هغه دی چې نشي پيدا کولی (هيڅ شيز)؟ آيا نو پند نه اخلئ تاسې (چې خالق او مخلوق سره وپېژنئ، او په خالق ايمان راوړئ؟).

تفسير: يعنې فکر کول په کار دي چې دغه څومره حماقت دی، هغه شيان چې د مچ يو وزر يا د ماشي يوه پښه بلکه د اوربشې يوه دانه يا د شګې د يوه بخرکي په پيدا کولو هم قادر نه وي؛ د هغوی معبود او مستعان درول دغه الله قدّوس سره يې برابرول چې د پاس مذکورو عجيبو او غريبو مخلوقاتو هم پيدا کوونکی او د هغوی د محکم نظام هم قائم ساتونکی دی، ډېره لويه بې ادبي ده.

وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾

او که وشمېرئ تاسې نعمتونه د الله (چې پر تاسو يې پېرزو کړې دي)؛ نو نه به يې شئ شمېرلئ (نو څرنګه به يې شکر اداء کړی شئ)؟ بېشکه چې الله خامخا ښه بخښونکی ډېر رحم کوونکی دی. او الله ته معلوم دي هغه (عقائد) چې پټوئ يې تاسې او هغه (اعمال) چې ښکاره کوئ يې تاسې.

وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾

او هغه معبودان چې يې بولي (عبادت يې کوي دغه کفار) غير له الله نه؛ نشي پيدا کولی دوی هيڅ څيز حال دا چې دوی پخپله (هم) پيدا کړی شوي دي.

تفسير: يعني الله خو هغه ذات دی؛ چې د هغه د عظيم الشان او غير محصور انعاماتو څه تذکره پاس وشوه، اوس د مشرکانو حماقت ملاحظه کړئ! چې د داسې الله عالم الکل او خالق الکل سره داسې شريک نيسي؛ چې نه خو داسې شيان پيدا کولی شي، بلکه آن د وښو د يوه ډکي په پيدا کولو باندې هم قادر نه دي، بلکه پخپله د دوی وجود هم د پاک الله په مشيت او ارادې سره پيدا شوي دي.

أَمْوَٰتٌ غَيْرُ أَحْيَآءٍ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

(دغه معبودان پخپله) مړه دي، نه دي ژوندي، او (په دې هم) نه پوهيږي دغه (معبودان) چې کله به راولاړاوه شي دغه (بُتان يا عابدان يې).

تفسير: يعني ماسوا د الله تعالی څخه د هغو بُتانو عبادت چې تاسې کوئ؛ هغه ګرد مړه دي، اعم له دې نه چې دواماً وي لکه بُتان، يا في الحال وي لکه هغه بزرګان چې مړه شوي دي او د هغوی طاعت او عبادت کولی شي، يا د انجام او مآل په اعتبار مړه وي؛ لکه مسيح روح القدس او د الله تعالی ملائکې عليهم السلام؛ چې د هغو عبادت به هم ځينو فرقو کاوه، بلکه پيريان او شيطانان (چې ځينې ممسوخ الفطرت د هغوی عبادت هم کوي)، پر دغو ګردو باندې په يوه وخت کې موت طاري کېدونکی دی، نو د هغه شي وجود چې د بل شي څخه عطاء شوی وي، او هغه هر وخت چې وغواړي اخيستی يې شي؛ نو هغه ته څرنګه الله ويلی شي؟ او څرنګه د عبادت لايق کېدی شي؟.

﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ يعني دغه خو عجيب معبودان دي، چې له سره نه دي خبر چې قيامت به کله راځي؟ پخپله دغه معبودان يا د دوی عابدان به کله د حساب او کتاب لپاره بيا ژوندي کيږي؟ دغسې بېځايه او بې خبره شيانو ته معبود ويل، انتهايي درجه جهل او حماقت دی.

إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۚ فَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

معبود ستاسې معبود يو دی، نو هغه (کسان) چې نه راوړي ايمان په (ژوندانه د) آخرت زړونه د دغو (بې ايمانو) منکر دي (له وحدانيت د رب العزّت او له راتللو د آخرت)، او دوی تکبّر کوونکي دي (له ايمان راوړلو نه).

تفسير: يعني هغه دلائل او شواهد چې پاس بيان شول، داسې صاف او واضح دي چې په هغو کې له ادنی غور کولو سره هر انسان پر توحيد يقين کولی شي، ليکن ښايي چې غور او طلب هغه څوک وکړي چې ورسره د خپلې خاتمې فکر او د عاقبت وېره وي، او هغه چې د بعد الموت په امورو باندې له سره يقين نه لري؛ نو د آخرې خاتمې په لوري به يې

څه فکر وي؟ هغه پر دلائلو کله غور بږدي؟ او د کفر او د ایمان د نېک او بد انجام په لوري به کله التفات کوي؟ بیا په زړونو کې د توحید اقرار او د انبیاوو علیهم السلام د تابعدارۍ خیال کله د دوی په مغزو کې ګرځي؟.

لَاجَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ۭ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِيْنَ ﴿۲۳﴾

رښتیا واقعي خبره داده: بېشکه الله ته معلوم دی هغه (مکر او فرېب) چې پټوي یې دوی، او هغه (جنګ او جګړه) چې ښکاره کوي یې، بېشکه چې دغه (الله) نه خوښوي تکبّر کوونکي (سر غړوونکي له وحدانیت او رسالت او آخرت).

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ مَّاذَآ اَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوْٓا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۲۴﴾

او کله چې وویلی شي دغو (متکبّرانو) ته څه شی دی هغه چې نازل کړی لېږلی دی رب ستاسې (په محمد باندې)؟ نو وایي دوی (دغه) خوشې افسانې د پخوانیو (خلقو) دي.

تفسیر: یعني که ناواقفه سړی د تحقیق په غرض ـ یا واقف سړی امتحاناً له دغو مکذبینو څخه پوښتنې کوي، یا دغه مکذبین پخپلو منځونو کې یو له بل سره د تمسخر او استهزاء په ډول سوال کوي: «ووایئ ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟» مطلب یې دا دی چې دغه قرآن چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یې د پاک الله له لوري منزّل بولي؛ ستاسې په نزد څه شی دی؟ او محمد صلی الله علیه وسلم په دغه دعوی کې تر کوم ځای پورې صادق دی؟ نو دوی وایي: (معاذ الله) په قرآن کې نور څه شته؟ ماسوا له دې نه چې د پخوانیو کتابونو او پخوانیو ملتونو څه قدیمي بې سنده (د توحید ـ نبوّت ـ جنّت ـ دوزخ ـ او نورې) خبرې (استغفر الله) او څو قصې په کې نقل شوي دي، او نعوذ بالله له سره د پاک الله کلام نه دی.

لِيَحْمِلُوْٓا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۙ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِيْنَ يُضِلُّوْنَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۭ اَلَا سَاۗءَ
مَا يَزِرُوْنَ ﴿۲۵﴾

(نو الله فرمایي) لپاره د دې چې په شا واخلي پېټي (د ګناهونو) خپلو پوره په ورځ د قیامت کې او (همداسې واخلي) له پېټي (د ګناهونو) د هغو (کسانو) چې ګمراه کړي دي دوی هغوی لره په ناپوهۍ، واورئ خبردار شئ چې بد دی هغه څیز چې باروي یې دوی (پر شاګانو خپلو).

تفسیر: یعني له دغې وینا څخه دغه غرض دی؛ چې معاذ الله لوی قرآن بې وقعته او بې اهمیته ښکاره کړي، او خپل نور ملګري هم بې لارې کړي، او په دې ډول سره د خپل کفر او ضلال له پوره درانه پېټي سره د هغو خلقو د اضلال او اغواء څه نور بار هم پرې بار کړي چې دوی یې ګمراهان کوي، خیال وکړئ چې دوی د بدۍ څومره یو درونند بار پخپلو سرونو باندې بار کړی دی؟.

قَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۲۶﴾

په تحقیق مکر کړی وو (له رسولانو سره) هغو (کسانو) چې (تېر شوي) دي پخوا له دوی نه؛ نو راغی (حکم د) الله (په خرابولو او چپه کولو) د بناګانو د دوی له تاداوونو، نو پرېوت پر دوی چت (د کوټو د دوی) له پاسه د دوی، او راغی دوی ته عذاب له هغه طرفه چې نه پوهېدل دوی (پرې چې له دې طرفه به راځي عذاب).

تفسیر: یعنې د خلقو ګمراه کولو او د حق د پیغام د ښکته کولو او نه رسولو کوم تدابیر چې نن ورځ کیږي، له دوی نه پخوا ړومبنیو اقوامو هم د انبیاوو علیهم السلام په مقابل کې همداسې تدابیر کړي وو، هغوی د مکر او تلبیس ډېر لوی عمارات درولي وو، بیا څه مهال چې د الله تعالی حکم ورسېد؛ نو د هغه نیول د دوی بنیادونه هم سره وخوځول، بالآخر د الله تعالی په یوه خوځولو سره د دوی دغه تیارې شوې مانۍ او محال پر همدغو باندې داسې ولوېدې چې دوی د هغه تر چت لاندې بند پاتې شول، مطلب دا چې د دوی دغه تدابیر پر همدوی واوښتل، او هغه سامان او وسائل چې دوی د خپلې غلبې او حفاظت لپاره تیار کړي وو؛ د دوی د فناء او هلاک سبب وګرځېدل، بلکه د ځینو اقوامو ښارونه او کلي په حسّي ډول سره هم لاندې باندې کړل شول.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيْهِمْ وَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تُشَآقُّوْنَ فِيْهِمْ ؕ قَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوْٓءَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۷﴾

بیا په ورځ د قیامت کې به (الله وشرموي) رسوا کړي دوی او وبه فرمایي (الله) چې: چېرته دي شریکان ځما (په زعم ستاسې سره) هغه چې وئ تاسې چې مخالفت به مو کولو (له انبیاوو او مؤمنانو سره) په باب د دوی کې؟ وبه وایي هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم (یعنې ملائکې ـ انبیاء ـ علماء) چې: بېشکه خواري د نن ورځې او بدي یې پر کافرانو ده.

تفسیر: یعنې د هغو شرکاوو په مرسته او حمایت چې تاسې تل ځمونږ له انبیاوو سره جنګ او جګړې کولې؛ هغوی نن چېرې دي؟ او ستاسې د مدد لپاره ولې نه راځي؟.

﴿هَلْ يَنْصُرُوْنَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُوْنَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۹۳) آیت (۵) رکوع).

﴿فَمَا لَهٗ مِنْ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ﴾ ((۳۰ جزء د الطارق سورت (۱۰) آیت (۱) رکوع)، دغسې وینا سره په واقع کې د هغوی شرمول او رسوا کول مراد دي، او د دوی د پټو مکاریو پرده لرې کول دي.

﴿اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهٗ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۹۲) آیت (۲۰) رکوع).

﴿قَالَ الَّذِيْنَ﴾ الآیة ـ یعنې هغوی به څه ځواب ورکړی شي؟ هو ! انبیاء علیهم السلام او نور باخبره خلق به په دغه وخت دغو مکارانو او دغا بازانو ته دغه خبره اوروي چې وګورئ ! هغه شیان چې مونږ به ویل همغسې وشو، او د نن ورځې ګردې خرابۍ او رسوایۍ یواځې د حق د منکرینو لپاره دي.

الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۪ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوْٓءٍ ؕ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۸﴾ فَادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿۲۹﴾

هغه (کافران) چې قبضوي (ارواح د) دوی ملائکې په دې حال کې چې ظلم کوونکي دي دوی په نفسونو ځانونو خپلو (په کفر سره)، نو وراندې به کړي روغه (اطاعت او وبه وایي) نه وو مونږ چې عمل به مو کولو د هیڅ قسم بدۍ، (نو وبه فرمایي الله): بلکه کولو تاسې معصیت بېشکه چې الله ښه عالم دی په هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې). (نو وبه ویلی شي دغو ظالمانو ته) چې ننوځئ اوس تاسې په دروازو د دوزخ کې چې همېشه اوسئ په هغه کې؛ نو خامخا بد ځای د هستوګنې د متکبّرانو (دا دوزخ دی).

تفسیر: یعني کفر او شرك یې اختیار او پخپل حق کې یې خرابي وکړه، آخر په دغه حالت کې د موت پرښتې د دوی د روح کښلو لپاره راغلې، خلاصه دا چې خاتمه یې د کفر او شرك په حالت کې وشوه، العیاذ بالله، نو په دغه وخت کې به دغه ظلام (وړاندې به کړي روغه او اطاعت او وبه وایي: نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هیڅ قسم بدئ)، یعني په دغه وخت کې به د دوی ګرد تکبر، لویي او ځانمني (خودنمایي) لرې شي، او له هغو ګردو شرارتونو او بغاوتونو ځخه چې دوی په دنیا کې کول؛ ځان ناګاره او بېخبره اچوي، او تپ ترې منکرېږي، او د اطاعت او وفادارئ اظهار به کوي، او وایي به چې: مونږ له سره کوم خراب حرکت نه دی کړی، او تل ځمونږ افعال او حرکات ښه وو.

﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيَحْلِفُوْنَ لَهٗ كَمَا يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ ۗ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ﴾(۲۸ جزء د المجادله سورت (۱۸) آیت دربمه رکوع).

هر کله چې دغه ظالمان د خپلو ښو کارونو مدعیان شي؛ نو وبه فرمایي الله په تردید د دې ویناوو د دوی چې دروغ مه وایئ، یعني آیا تاسې په درواغ ویلو سره پاك الله غولوئ؟ چې د ده په محیط علم کې ستاسې ګرد حرکات دي، نن ستاسې هیڅ یو مکر او فرېب د الله تعالی له سزا ځخه نه پاتې کېږي، اوس هغه وخت راغلی دی؛ چې تاسې په کې د خپلو اعمالو خوند وڅکئ.

وَقِيْلَ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا مَاذَآ اَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۗ قَالُوْا خَيْرًا ۗ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۗ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ ۗ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۳۰﴾

او وبه ویل شي هغو کسانو ته چې ځان یې ساتلی له شرکه (او ویرېږي له الله) چې ځه شیز دی هغه چې نازل کړی دی رب ستاسې؟ نو وایي دغه (مؤمنان) چې خیر، ښه هغو کسانو ته چې نیکي یې کړېده (په ایمان راوړلو سره) په دغه دنیا کې نېکه جزا (چې عزت او نصرت دی)، او خامخا کور د آخرت (جنّت) خیر غوره دی (له دنیا او ما فیها ځخه)، او خامخا ډېر ښه سرای د پرهېزګارانو دی.

تفسیر: دغه د مستکبرینو په مقابل کې یې د متقینو (پرهېزګارانو) حال بیان فرمایلی دی، چې کله د هغوی ځخه د لوی قرآن په متعلق پوښتنې کېږي چې ستاسې رب ځه شی نازل کړی دی؟ نو له نهایتې ښې عقیدې او آدابو به ووایي چې: «ځمونږ پاك الله داسې نېکه خبره رانازله کړې ده؛ چې له سره تر پایه پورې په کې خیر او برکت دی»، داسې خلقو لره دې معلوم وي، چې دوی خورا (ډېر) ښه کار کوي، په دنیا کې به د همغې نېکئ خوندوره ثمره ورسیږي، او د الله تعالی په دربار کې د هیچا محنت او د یوې ذرې قدر نیکي هم نه ضایع کېږي، او خامخا سرای د آخرت (جنت) ډېر غوره خیر دی له دنیا او ما فیها نه.

جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ لَهُمْ فِيْهَا مَا يَشَآءُوْنَ ۗ كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۳۱﴾

جنتونه دي د همېشه اوسېدلو چې ننوځي به دوی (په) هغو کې، چې بهیږي به له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی (ځلور قسمه) ویالې، چې وي به (تل) دوی ته په دغو باغونو کې هر هغه (نعمتونه) چې غواړي یې دوی، په شان د دغې (جزاء) جزاء ورکوي الله پرهېزګارانو ته.

تفسیر: یعني د آخرت د ښېګڼو او نعمتونو پوښتنه ځه کوئ، چې هلته دومره حسنات او نعماء شته چې د هغو د ډېر یو وړوکي نعمت په مقابل کې د دنیا خورا (ډېر) لوی نعمت هیڅ دی، جنتیان چې هر قسم جسماني او روحاني مسرّت وغواړي؛ هلته به ور رسي: ﴿وَفِيْهَا مَا تَشْتَهِيْهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ ۚ وَاَنْتُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ﴾.

الَّذِينَ تَتَوَفّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۳۲﴾

هغه (کسان) چې قبضوي ارواح د دوی ملائکې په دې حال کې چې پاک دي دغه (متقين له شرکه او معصيته)؛ وايي به دغه (ملائک دوی ته چې) سلام دې وي پر تاسې باندې، ننوځئ ! جنت ته په سبب د هغو نېکيو چې وئ تاسو چې عمل به مو کولو (په دنيا کې).

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ

آيا انتظار کوي دغه (کفّار، بلکه نه کوي د هيڅ څيز) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (د عذاب لپاره د قبض الروح) يا راشي ورته امر (حکم) د رب ستا (لپاره د اهلاک د دوی)؟.

تفسير: يعني دغه خلق د دې خبرې انتظار کې دي؛ څه مهال چې پرښتې د دوی د روح قبضولو لپاره راشي، يا د الله تعالى له حکمه سره موافق قيامت قائم شي، يا د مجرمينو د جزا ورکولو حکم ور ورسيږي، او په موچنهو او پنهو د دوی سر وواهله شي؛ نو هلته به ايمان راوړي، او خپل حال به اصلاح کړي، حال دا چې د هغه وخت ايمان يا توبه او رجوع به له سره نافع نه وي، بهتر خو دا دی چې پخوا له موته د بعد الموت لپاره تياری وشي ! او پخوا د عذاب له راتګه (راتلو) د نجات تدبير وشي !.

كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿۳۳﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿۳۴﴾

په شان د دغې (کفر او تکذيب) کړي وو (شرک او تکذيب) هغو کسانو چې پخوا له دوی تېر شوي وو، (پس رسېدلي وو دوی ته هغه شی چې رسېدلي وو هغوی ته)، او نه وو ظلم کړی پر دوی الله (په اهلاک سره)، وليکن وو دوی چې په نفسونو (ځانونو) خپلو باندې يې ظلم کولو (په کفر او معاصيو). نو ورسيده دوی ته جزاء د هغو بديو چې کړي وو دوی، او احاطه وکړه (چاپېر شو) پر دوی هغه (موعود عذاب) چې وو دوی چې په هغه (عذاب پورې) به يې مسخرې کولې.

تفسير: پخواني معاندين هم د همداسې غرور او غفلت په نشو کې لويدلي وو، او په باطل خوښولو کې بوخت (مشغول) او لګيا وو، او تمادي يې په کې کوله، او د توبې په وخت کې يې توبه ونه ايستله، او تر آخره پورې د انبياوو عليهم السلام پر تکذيب او مخالفت ټينګ ولاړ وو، او د هغوی پر خبرو به يې خندل، او مسخرې به يې کولې، بالآخر څه يې چې کړي وو، همغه يې په مخه کې ورغلل، او جزاء يې ومونده، هغه عذاب او نور شيان چې دوی پرې مسخرې کولې؛ پخپلو سترګو يې وليدل، د دوی هغه مسخرې او خندا معکوساً (اپټه) پر همدوی واقع شوې، او هيڅ يوه د تېښتې لاره يې ونه موندله چې پرې چېرې وتښتي، او د خپلو شرارتونو او سرکښيو سزا يې ومونده، او هغه يې ورېبل چې کرلي يې وو.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ

او وويل هغو کسانو چې شرک يې اختيار کړی وو: که اراده فرمايلې وی الله؛ نو عبادت به نه وو کړی مونږ غير له دغه (الله) د هيڅ څيز، (نه) مونږه او نه پلرونو ځمونږ، او نه به حرام کړی وو مونږ بې له حکمه د دغه (الله) هيڅ څيز.

تفسیر: له دې ځایه وروسته د هغو باطلو اعذارو او چټي (بېکاره) او مهملو خبرو او دلائلو تردید شروع کیږي؛ چې مشرکینو هغه د خپل شرک او مشرکانه اعمالو د جواز او استحسان د ثابتولو لپاره وړاندې کول.

خلاصه یې دا ده: که د غیر الله عبادت یا د ځینو حیواناتو (لکه بحیره ـ سائبه او نور) حراممول داسې بد او بې سنده خبرې او چارې وی چې بیخي پاک الله نه خوښولې؛ نو الله به مونږ نه پرېښودو چې یې وکړو، او هر کله چې مونږ د الله تعالی له مرضی څخه مخالف کار کولو؛ نو خامخا به پاک الله مونږ له هغه څخه منع کولو، یا به یې مونږ ژر تر ژره په سزا رسولو، کله چې داسې نه کیږي؛ نو دغه د دې خبرې دلیل دی چې دغه چارې د الله تعالی خوښې دي.

د الأنعام سورت په (۱۴۸) آیت (۱۸) رکوع د ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ الآیة ـ تر آیت لاندې ځمونږ د دغه مبارک تفسیر کوم تقریر چې مونږ کړی دی، په هغه کې د مشرکینو دغه شبهه او د هغو مفصل ځواب بیان شوی دی، ښایي چې هغه دې بیا هلته ولوستل شي.

كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

په مثل د دغه (عمل) کړی وو هغو کسانو چې پخوا له دوی (تېر شوی) وو، نو آیا شته پر رسولانو (بلکه نشته پرې هیڅ) مګر رسونه ښکاره (چې سمه صافه لاره خلقو ته وروښیي).

تفسیر: یعني د مشرکینو دغه وینا غلطه ده، چې ځمونږ دغه اعمال د الله تعالی له لوري نه دي ممنوع شوي، ځکه چې د خلقت له ابتداء څخه تر نن ورځې پورې له ضرورت او مصلحت سره موافق پاک الله انبیاء علیهم السلام لیږلي دي، چې د هغوی کار او وظیفه همدغه وه چې خلق له شرکیه وو اعمالو او له شرک او کفر څخه منع کړي، او په ښکاره او صاف ډول سره اعلان وکړي چې کوم کوم اعمال د پاک الله خوښ او پرې رضا دی؟ کوم کوم افعال یې نه دي خوښ؟ او له دوی ځنې به د هر یوه انجام څرنګه وي؟.

باقي دغه خبره چې خلق یې ولې په تکویني ډول مجبور ونه ګرځول چې له سره یې د بدۍ اختیار نشوی اختیارولی؟ نو دغه خبره د الله تعالی له حکمته سره منافي وه، لکه چې مونږ دغه خبره په متعددو مواضعو کې لیکلې ده، پاتې شوه دغه خبره هر هغه څوک چې د انبیاوو خبرې ونه مني؛ ښایي چې هغه ته سم د لاسه سزا ورکړه شي، نو ډېرو اقوامو ته په دنیا کې سختې عبرتناکې سزاوې هم ورکړی شوي دي، لکه چې په پخواني آیت کې مذکور دي، هو ! عقلاً او نقلاً دغه خبره ضروري نه ده چې د جُرم له ارتکاب سره فوراً سزا ورکړه شي، او مجرم ته د یوې شېبې (ساعت) لپاره هم مهلت ورنه کړ شي، او نه ورته د توبې او اصلاح لپاره کومه موقع او فرصت ورکړ شي.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ ۚ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ په هر (پخواني) امت کې یو رسول (چې ووایي دوی ته) چې عبادت وکړئ (یواځې) د الله، او ځان وساتئ تاسې له شریرانو (باطلو معبودانو) څخه، نو ځینې له دوی هغه وو چې ورته هدایت وکړ (لاره وروښوده) الله، او ځینې د دوی هغه وو چې ثابته شوه پرې ګمراهي (نو قبول یې نه کړل احکام د رسولانو)، نو وګرځئ تاسې په ځمکه کې (ای مشرکانو !) نو وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د دروغجن ګڼونکو (د انبیاوو؟).

تفسیر: یعني پخپل وخت کې مو په هر امت کې او قوم پخوانیو کې یو رسول مبعوث کړی دی، بیا په آخر کې یې رسول الثقلین، سید الکونین «صلی الله علیه وعلی آله وصحبه أجمعین» را مبعوث کړ.

تنبیه: له دغه آیت څخه دا نه لازمیږي چې په هر قوم او هر کلي کې دې بلاواسطه یو رسول لیږلی شوی وي، کېدی شي چې یو نبي په یو قوم کې مبعوث کړی شي، او د ده نائب چې ورته «هادي» او «نذیر» ویلی شي؛ په نورو اقوامو کې ولیږلی شي، د هغه ورلیږل ګواکې بالواسطه د هغه رسول لیږل دي، والله أعلم.

«طاغوت» شریر فتنه اچوونکی، فساد خوښوونکی، د شاه صاحب په وینا «هغه دی چې په ناحقه سره د سرداری او مشرتوب دعوی وکړي، او هغه هیڅ یو سند یې په لاس کې نه وي، نو داسې سړي ته «طاغوت» وایي، بت، شیطان، لوی ظالم ګرد په دغه کې داخل دي».

إِنْ تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾

که ته ډېر حرص وکړې (ای محمده !) پر هدایت (لاره ښوونه) د دوی؛ نو بېشکه چې الله نه ښیي لاره (د هدایت) هغه چا ته چې ګمراه کوي (یې)، او نه به وي دغو ګمراهانو ته هیڅ له مددګارانو (مانع له عذابه).

تفسیر: یعني پاک الله هر هغه څوک چې د قصور د استعداد یا د بد اختیاری په بناء ګمراه (بې لارې) کړی وي؛ هغه ته هیڅوک د هدایت لاره نشي ښودلی، او نه یې هیڅوک د الله تعالی له سزا څخه ژغورلی (بچ کولی) شي، ستاسې دغه ډېره طمعه او زیات حرص هم د دوی د هدایت په نسبت، هیڅ فائده نشي رسولی، نو بیا تاسې د دوی په فکر او غم کې ولې دومره زیات خپل ځان کړوئ؟ او ولې خپل سر دومره زیات ورپسې ګرځوئ؟.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

او قسمونه کوي دوی پر الله په سختو غلیظو قسمونو خپلو چې بیا به نه کړي ژوندی الله هغه څوک چې (یو ځلې) مړ شي، (الله فرمایي په تردید د دوی کې) بلکه ژوندی به یې کړي (څکه چې وعده یې کړې ده) په داسې وعده کولو چې لازمه ده پرې (وفا یې تفضّلاً) وعده حقه، ولیکن ډېر د خلقو نه پوهیږي (په دغه بعث بعد الموت).

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

لپاره د دې چې بیان (او ښکاره) کړي الله دوی ته هغه (حشر او نشر) چې جګړې کوي دوی په هغه کې، او (بل) د دې لپاره چې پوه شي هغه کسان چې کافران شوي دي (په دې خبره چې) بېشکه دوی وو دروغجنان (په دې انکار کې له قیامته).

تفسیر: یعني د معاد (قیامت) راتګ عین حکمت دی، که وروسته له مرګه بل ژوندون نه وي؛ نو په دنیا کې هغه مختلف اعمال او احوال چې موندلی شي؛ د هغو صاف او مکمل نتائج به څرنګه ظاهریږي؟ د دغه ځای د جګړو قاطعه فیصله خو هم هغلته کیږي، او هلته به منکرینو ته معلوم شي چې د هغو خبرو انکار چې په قسمونو سره دوی کاوه؛ هغه بیخي صحیح او ریښتیا وي، او قسم خوړونکي دروغجنان وو.

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

بېشکه همدا خبره ده، چې خبره ځمونږ کوم څیز ته کله چې اراده وکړو (د پیدا کولو) د هغه دا ده چې وواېو هغه ته چې (پیدا) شه؛ نو (پیدا) شي (نو د مړو بیا ژوندي کول هغه ته څه مشکل دي).

تفسیر: یعنې له دې نه مقصد یواځې هم دغومره خبره ده، چې د الله تعالی له ارادې څخه د یوې ثانیې لپاره هم د مراد تخلف نشي کېدی.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۴۱﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۴۲﴾

او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی په (لاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو؛ نو خامخا ځای به ورکړو مونږ دوی ته په دنیا کې ښه (ځای)، او خامخا اجر ثواب د آخرت ډېر لوی دی، که وی دغه (کفار) چې پوهېدی (په ثواب د هجرت؛ نو دوی به هم ورسره موافقت کړی وی په ایمان یا) که وی دغه (مهاجرین) چې پوهېدی (پخپل هغه لوی اجر؛ نو لا ډېر کوښښ او صبر به یې کولو). (او مهاجرین) هغه کسان دي چې صبر یې کړی دی (په طاعت او په مصیبت) او خاص پر رب خپل توکل کوي.

تفسیر: یعنې د مجازاتو د سلسلې لپاره «بعث بعد الموت» ضروري دی، د الله تعالی ښه وفادار بندګان چې په دغې دنیا کې ډېر مصائب او شدائد تیروي او بیا مري؛ نو آیا د دوی دغه قرباني ضایع کېدی شي؟ له سره به نه ضایع کیږي !. هغه چې د حق حمایت وکړ، او د الله تعالی رضاء یې وغوښته، او د ظالمانو د ظلم او ستم په انواعو یې صبر او حوصله وکړه، تر دې حده پورې چې مجبوراً خپل کور، خپلوان، کهول، دوستان، عزت آشنایان، راحت او ګرد شیان یې د الله تعالی په لاره کې پرېښودل؛ نو دوی ته به د هغوی د محنت او وفادارۍ صله یقیناً ورسیږي، اول هغه کسان چې له دوی څنې ژوندي پاتې کیږي؛ نو په همدغې دنیا کې د خپلو قربانیو لږ څه ثمره مومي، او خوند یې څکي، یعنې خپل کور کهول پرېښوونکو ته د هستوګنې نور ډېر ښه ځای ورکاوه کیږي، له هغه کوره ښه کور، له وطنې ورونو څخه ډېر مهربانه خواخوږي نور ورونه، له روزي څخه یې بهتره روزي، له عزته یې ښه عزت وررسیږي، بلکه پر هغو خلقو غالب کیږي، چې دوی یې له وطنه ایستلي دي.

تنبیه: د آیت پر عمومو الفاظو مونږ نظر اچولی دغه تقریر مو وکړ (وهو منقول في روح المعاني عن بعضهم) عامو مفسرینو دغه آیت د هغو اتیاوو (۸۰) اصحابو رضي الله تعالی عنهم اجمعین په حق کې ایښی دی، چې د مکې معظمې د کفارو له ظلم او تیرې څخه په تنګ شوي وو، او ړومبی یې (حبشستان) په لورې هجرت کړی وو، ځکه چې د اکثرو په نزد دغه آیت مکي دی، چې د مدینې منورې له هجرته څخه پخوا نازل شوی دی، دغو مهاجرینو ته بالآخر پاک الله د هستوګنې ډېر ښه ځای په (مدینې منورې) کې ورکړ، رضي الله عنهم، ورضوا عنه.

﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ یعنې له هیڅ راز (قسم) ظلم او تیرې څخه ونه ویرېدل، او د محبوب وطن او د ګرانو خپلوانو او اقاربو د بېلتانه پروا یې ونه کړه، او د الله تعالی د خوښې او رضاء له لارې څخه ونه ښویېدل، او له ګردو څخه یې وشکاوه، او خپله علاقه یې یواځې له پاک الله سره ونښلوله، او خالص د الله پر امداد او قاطعه وو مواعیدو یې اعتماد وکړ، تر هغه پورې چې ویې لید، هر څوک چې خپل ځان پاک الله ته سپاري، نو پاک الله به څرنګه پرې خپل لطف او کرم نه مبذولوي؟.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۴۳﴾ بِالْبَيِّنَاتِ
وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۴۴﴾

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا نه (ای محمده) مګر سړي (ستا په شان له انسانانو) چې وحي به کوله مونږ دوی ته، نو پوښتنه وکړئ تاسې له اهل الذکر (خاوندانو د یاد یعنې له علماوو او پوهانو یا له

اهل الکتاب نه) که يئ تاسې چې نه پوهېږئ. (لېږلي وو مونږ دغه رسولان) په ښکاره وو معجزو او په کتابونو سره، او نازل کړې دی مونږ تاته ذکر قرآن (يو) لپاره د دې چې بيان کړې ته خلقو ته هغه چې نازل شوی دی (په دې قرآن کې) دوی ته، او (بل لپاره د دې) چې ښايېږي دوی فکر او غور وکړي (په کې چې دغه کلام الله دی).

تفسير: يعني د انبياوو الله عليهم السلام مظلومانو ملګريو ته چې د صبر او توکل په لاره ثابت قدم وي؛ په دواړو دارينو کې برى او کومک ورکول ځمونږ کوم نوى عادت نه دى، پخوا له دې نه هم مونږ په پخوانيو انسانانو کې رسولان لېږلي دي، چې د هغو کار دا وو؛ چې د الله تعالى له احکامو او د نېکۍ او بدۍ له انجامو خلق خبردار کړي، اوس که تاسې ته دغه خبره نه ده معلومه، نو له هغو پوهانو څخه چې د پخوانيو امتونو پر حالاتو او د هغوى د انبياوو پر تاريخي معاملاتو علم لرونکي؛ تحقيقات وکړئ ! چې آيا په ربښتيا سره په تېرو پېړيو کې څه مقدّس انسانان د نبوّت پر لوى منصب فايض شوي دي؟ او سره له بيناتو (معجزاتو) او کتابونو مبعوث شوي دي؟ که نه؟ او دغه چې آيا د هغو د مصدقينو او مکذبينو خاتمه او انجام څرنګه شوى دى؟ او اهل الحق د صبر او توکل په برکت څرنګه منصور او کامياب شوي دي؟ او ظالمان معاندان وروسته د حجّت له اتمامه څنګه پنا شوي دي؟ . ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَاءِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۷) آيت (۱۶) رکوع).

مونږ له ﴿أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ څخه خاص اهل الکتاب نه دي مراد کړي، بلکه د لفظ د عموم رعايت مو کړى دى، چې په هغه کې اهل الکتاب هم شامل دي، محمود الحسن شيخ الهند (رحمه الله تعالى) هم د «أهل الذكر» ترجمه د ياد په خاوندانو کړېده، او ښايي چې په هغه سره يې دې لوري ته اشاره کړې وي.

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ﴾ الآية ـ يعني د رسول الله کار د قرآن احکام په ښکاره او واضح ډول بيانول دي، او د خلقو کار دا دى چې په هغه کې غور او فکر وکړي.

له ذکر څخه قرآن عظيم مراد دى، چې پخوانيو امتونو د ضروريه وو احوالو او شرائعو محافظ او د پخوانيو انبياوو د علومو جامع او د تل لپاره د الله تعالى د احکامو او د دارينو د فلاح د طريقو باور کوونکى او د غفلت له خوبه ويښوونکى دى، مطلب يې داسې شو: «همغسې چې پخوا له دې نه رسولان لېږلي شوي دي، او کتابونه نازل شوي دي؛ نن تاته هم مونږ همداسې کتاب درلېږلى دى، چې د ګردو پخوانيو کتابونو خلاصه او د سابقينو انبياوو عليهم السلام د علومو مکمل ياداشت دى، ستاسې کار دا دى چې «د دنيا ګردو (ټولو) خلقو ته د دې کتاب ټول مضامين په صاف او ښکاره ډول بيان کړئ، او د هغه د مشکلاتو شرح او د مجملاتو تفصيل وفرمايئ»، له دې نه معلوم شو چې د پاک قرآن همغه تفسير معتبر دى؛ چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له احاديثو سره موافق وي.

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۴۵﴾

آيا نو په امن کې شوي دي هغه کسان چې مکرونه يې کړي دي ناکاره؛ له دې نه چې ډوب به کړي الله دوى په ځمکه يا چې را به شي دوى ته عذاب له داسې طرفه چې نه پوهېږي دوى (پرې چې له دې طرفه راځي)؟.

تفسير: يعني د پخوانيو انبياوو او د دوى د امتونو د احوالو د اورېدلو او د قرآن عظيم الشأن په شان د داسې مکمّل ذکر او ياداشت د رسېدلو څخه وروسته هم آيا د مکې معظمې کافران د حق په مقابل کې د خپلو مکاريو او فرېبونو نه مخ نه ګرځوي؟ آيا د دې خبرې امکان نشته چې الله تعالى دوى د (قارون) په شان په ځمکه کې ډوب کړي، يا له داسې

یو جانب څخه کوم آفت پرې ولیږي چې د دوی په وهم او ګمان کې هم نه وي، لکه چې د «بدر» په غزوه کې کفارو ته د مسلمانانو له لاسه داسې سزا ورسېده؛ چې دوی د خپل قوت او جمعیت او د مسلمانانو د ضعف او قلّت په ملحوظ د هغه تصوّر هم نه وو کړی.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

یا له دې چې ونیسي (الله) دوی لره په وخت د ګرځېدلو د دوی (په ځمکه) کې، نو نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله).

تفسیر: یعنې د دې خبرې هیڅ ضرورت نشته چې له پخوا څخه څه اهتمام وکړی شي، یا د مقابلې لپاره څه افواج ولېږلی شي، پاک الله پر دغه هم قادر دی چې تاسې په تګ او راتګ او په کاروبار کې یا پخپلو بسترو په وخت د اوښتلو له یوه اړخ څخه بل اړخ ته یو ځلي ونیسي، او بالکل مو عاجز او ناتوانه کړي، الله هر قسم قوت او قدرت لري، او تاسې په هر ډول عاجزولی شي، او په تاسې کې د دې خبرې توان نشته چې پاک الله عاجز او ناتوان کړئ.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾

یا (له دې) چې ونیسي (الله) دوی لره پر وېره، نو بېشکه رب ستاسې خامخا ښه مهربان دی (پر بندګانو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې یو ناڅاپه به یې وانخلي، بلکه له خبرولو څخه وروسته او د عذابونو د مبادیو د لېږلو څخه پس ته په داسې یو حالت کې یې نیسي چې خلق پرې خبر او ترې اطلاع ومومي، او د عذابونو آثار وګوري او طبعاً وویرېږي، یا د شاوخوا نور خلق په سماویه وو عذابونو کې اخته وګوري او په وېره کې وي، لیکن دغه خوف محض طبیعي وي، او د توبې او ندامت سره نه وي چې د عذاب دافع کېدی شي.

ځینو د «تخوّف» معنی «تنقّص» اخیستې ده، چې ورو ورو کمول وي، یعنې دغه هم ممکن دي چې دفعتاً یې هلاک نه کړي، او ورو ورو تاسې کموي او ټیټوي مو.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

آیا نه ګوري دوی هغه ته چې پیدا کړي دي الله له کومه څیزه، چې ګرځي سیوري د هغه له ښي طرفونو او کیڼ طرفونو (یعنې له هر طرفه) څخه په دې حال کې چې سجده کوونکي دي (دغه سیوري) الله ته، او حال دا چې دغه سیوري عاجزي کوونکي دي الله ته.

تفسیر: یعنې کله چې په تکویني ډول هر شی د پاک الله په مخ کې عاجز، مطیع او منقاد دی، تر دې چې د سایه دارو شیانو سیوري هم د الله د حکم او د قدرت له قانون سره سم اوږدېږي او لنډېږي، او په دې لوري او په هغه لوري ځي راځي، او الله تعالی ته سجدې کوي؛ نو بیا د داسې قدرت والا د عذاب مخه کوم یو قوت او طاقت نیولی شي؟ هر انسان لره ښایي چې په خپل واک او اختیار د الله تعالی د تشریعي احکامو په مقابل کې غاړه کېږدي.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾

او خاص الله ته سجده کوي هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شیان چې په ځمکه کې دي له ګرځېدونکو (تلونکو په ځمکه کې) او ملائکې، حال دا چې دوی نه کوي کبر (لویي سرکښي د الله تعالی له عبادته).

يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴿٥٠﴾

ويريږي دا (ملائک) له رب خپل له پاسه د دوی وی، او کوي دوی هغه (کار) چې امر (حکم) ورته کولی شي.

تفسير: يعني پرښتې سره له دومره قربه او وجاهته د خپل الله تعالی (چې د دوی د پاسه دی) له لويي او له جلاله ويريږي، او هر هغه حکم چې دوی ته ورکولی کيږي؛ هغه على الفور اجرا کوي.

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾

او فرمايلي دي الله مه نيسئ تاسې معبودان دوه، بېشکه همدا خبره ده چې دغه (بر حق معبود) معبود دی يو، نو خاص له ما څخه پس وويرېږئ !.

تفسير: يعني کله چې ګرد د اسمانونو او د ځمکو مخلوق د يوه الله جل وعلا په حضور کې په تکويني ډول بې اختياره سر په سجود او ټول ورته عاجز او مقهور دي؛ نو بيا په عبادت کې يې بل شريک له کومه پيدا شو؟ هغه پاک الله چې د ګرد جهان مالک او مطاع دی ښايي چې يواځې د همغه عبادت وکړی شي، او خاص د همغه څخه خوف او ويره پکار ده !.

وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا ۚ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾

او خاص همدغه (الله) لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او (هر هغه څه چې په) ځمکه کې دي، او خاص همده ته دې طاعت (عبادت عدل) واجب لازم همېشه؛ نو آيا غير له الله څخه ويرېږئ تاسې؟.

تفسير: يعني په تکويني ډول هر څيز خاص د الله تعالی په اطاعت او عبادت مجبور دی: ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ (۳ جزء د آل عمران سورت (۸۳) آيت (۹) رکوع)، يا دغه مطلب دی چې تل د الله تعالی عبادت لازم دی ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۳) آيت (۱) رکوع)، او ځينو د «دين» معنی په «جزاء» سره اخيستې ده، يعني د نېک او بد دائمي بدل د همغه يوه الله تعالی له جانبه رارسيږي، (نو د بل چا څخه به ولې ويريږو) والله أعلم.

وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾

او هر هغه څه چې تاسې سره دی له (کوم قسم) نعمت؛ نو له (طرفه د) الله دی، بيا کله چې ورسيږي تاسې ته ضرر نو خاص همدغه (الله) ته فرياد او زاری کوئ.

تفسير: يعني ګردې ښېګڼې (فايدې) او نعمتونه د همغه له لوري دي، او د هر يوې بدی او سختی دفع هم د همغه په واک (اختيار) او قبضه کې ده، لکه چې کوم مصيبت کوم يوه انسان ته ورسيږي؛ نو له غليظ څخه غليظ مشرک هم په دغه وخت کې له نورو ګردو وسيلو څخه لاس وباسي، او يواځې د پاک الله په دربار کې دعاء کوي او ترې مدد غواړي، ګواکې انساني فطرت شاهدي ورکوي؛ چې د مصائبو او سختيو څخه نجات ورکول ماسوا له دې نه چې د پاک واحد الله کار وي، د بل هيچا کار نه شي کېدی.

ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

بیا هر کله چې دفع (لرې) کړي (الله هغه) ضرر له تاسې څخه؛ ناڅاپه یوه فرقه له تاسې له رب خپله سره شریکوي. (بل) لپاره د دې چې کفران (ناقدري) وکړي په هغه څیز پورې چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نو نفع واخلئ (ای منکرینو دنیوي نفع مؤقتا)، نو ژر به پوه شئ تاسې (په عاقبت د کار خپل).

تفسیر: یعنې څه مهال چې ترې سختې پورته شي؛ نو خپل حقیقي منعم هېروي، او په نهایت بېحیایي او بې شرمۍ د الوهیت د چارو په وېشلو پسې ولوېږي، او له دې نه نه شرمېږي چې اوس لږ څه د مخه د عجز او نیاز په حالت کې د همغه په دربار کې مو عرض او دعاء کوله، نه یې د حقیقي محسن احسان ومانه، او نه یې د دغې اندېښنه وکړله چې زه به د ناشکرۍ په سزا کې ونیول شم، یا لږ تر لږه د نعمت کفران به د نعمت د سلب موجب وګرځي، ګواکې هغه انعام چې «وحده لا شریک له الله تعالی» فرمایلی وو؛ بیخي د هغه په انکار باندې ټینګ ودرېد، بهتر دی چې څو ورځې هغوی ته مهلت ورکړ شي، چې په دغه دنیا کې ښې مزې وکړي، او خوندونه یې وڅکي، بالآخر به دوی ته معلومېږي چې د دغه مشرکیت او د نعمت د کفران سخته سزا ورته څرنګه ورکوله شي.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ۗ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

او مقرروي دا (کفار) لپاره د هغو معبودانو چې په هیڅ نه پوهېږي (علم نه لري) یوه برخه له ځینو د هغو څخه چې ورکړی دی مونږ دوی ته، قسم دی په الله چې خامخا پوښتېدلی به شئ تاسې هرومرو (خامخا) (په قیامت کې) له هغه څه چې یئ تاسې دروغ تړئ.

تفسیر: دغه یې هغو ته وفرمایل؛ چې په خپل کښت او کار کې، په تجارت او صنعت کې، په مالدارۍ او جهاندارۍ کې ماسوا له الله څخه د نورو لپاره نذر او نیاز منې (موضح القرآن)، لکه چې د عربو د مشرکانو رواج او دستور وو، چې د هغه ذکر (په ۹ جزء د الأنعام سورت په (۱۶) رکوع) کې تېر شو.

له ﴿لِمَا لَا يَعْلَمُونَ﴾ څخه مراد همغه اصنام او نور دي، چې مشرکینو دغه بتان له خپله جهالته او بېخبرۍ خپل معبودان یا د نفعې او ضرر مالکان ګڼل، حال دا چې د هغه هیڅ یو دلیل او سند د دوی سره نه وو، بیا دغه شرکاء یې هم د ډېرو (ګټو) له بُتانو ځنې تجویز کړل، چې له هر قسم علم او شُعور څخه بې برخې دي.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ ۙ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

او مقرروي (دا کفّار) الله ته لوڼې، پاک دی دغه (الله له ولده او له شریکه) او (مقرروي) ځان ته هغه څیز چې د دوی خوښ وي.

تفسیر: یعنې الله تعالی له دغه پاک او منزّه دی چې اولاد ورته ثابت کړی شي، بیا په تېره لوڼې، تعجب دی چې دغه خلق د حق تعالی په نسبت څرنګه جرأت کوي، په دغه آیت کې د «بنو خزاعه» او د «کنانه» د قبیلو رد وشو؛ چې پرښتو ته یې د الله تعالی لوڼې ویل (العیاذ بالله).

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او کله چې خبر ورکړی شي یو تن د دغو (کفّارو) ته په (پیدا کېدو د) لور سره؛ نو وګرځي مخ د ده تک تور له غمه، حال دا چې دی ډک وي له قهر (خپلې ښځې ته چې لور دې ولې راوړه؟).

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوْٓءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ ؕ اَيُمْسِكُهٗ عَلٰى هُوْنٍ اَمْ يَدُسُّهٗ فِى التُّرَابِ ؕ اَلَا سَآءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿۵۹﴾

پټ ګرځي له قومه (خپله) له سببه د ناخوښۍ د هغه شي څخه چې خبر ورکړی شوی دی (ده ته) په هغه سره، آيا وساتي (دی) هغه لور سره د سپکوالي، او که يې ومنډي (ژوندی) په خاوره کې؟ واورئ خبردار شئ ! چې بد دی هغه چې حکم کوي دغه (کفّار چې نسبت د عيوبو دی الله ته).

تفسير: له دوی ځنې که کوم يوه ته خبر ورکړی شي چې تا کره لور شوې ده؛ نو له ډېر نفرت او غم او اندېښنې څخه يې وچولی (تندی) تريو شي، او ګرده ورځ له ډېره خفګانه په نظر په بله بڼه (شکل) راځي، او زړه يې پسخيږي چې دغه د نه ويلو غبار او مصيبت له کومه راباندې راغی؟.

﴿اَيُمْسِكُهٗ عَلٰى هُوْنٍ﴾ الآية ـ يعنې له دغه رسمي او عرفي ننګ او عار له تصوره چې کله دغه لور مې ژوندی راپاتې شي؛ نو بل څوک به مې ځوم کيږي، نو زه په هغه وخت کې چاته خپل مخ ښوولی شم؟ او چېرې به پټ ګرځم؟.

﴿اَمْ يَدُسُّهٗ فِى التُّرَابِ﴾ الآية ـ يعنې شپه او ورځ په فکر او تردد کې مصروف او تجاويز جوړوي، چې آيا زه دغه دنيوي عار قبول او دغه جينۍ پر بېردم چې ژوندون وکړي؟ يا يې په ځمکه کې خښه کړم؟ يعنې ويې وژنم، لکه چې د جاهليت په زمانه کې ډېر سخت زړي او ظالم سړي به خپلې جينکۍ وژلې، يا به يې ژوندۍ په ځمکه کې خښولې، کله چې اسلامي دين منتشر شو؛ نو دغه قبيح رسم يې له منځه ورک کړ، او په داسې ډول يې سره قلع او قمع وکړه چې وروسته له اسلامه په ګرد ملک کې د دغې بې رحمۍ يوه پېښه او مثال هم ونه ليدل شو.

د جينکو په متعلّق هغه د ظلم او تيري فيصله چې د دغو کفارو ده، له هغه ځنې زياته بده فيصله دغه ده؛ چې الله تعالی ته يې د اولاد تجويز کولو، بيا اولاد هم «اناث» چې له هغو څخه دوی پخپله کرکه او تنفر کولو، ګواکې دوی د خپلو ځانونو لپاره ښه شيان او الله تعالی ته يې ناقص شيان مخصوصول (العياذ بالله).

لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۶۰﴾

دی هغه کسانو ته چې نه راوړي ايمان په (ورځ د) آخرت مثال (صفت) بد (ناکاره)، او خاص الله لره دی مثال (صفت لوی) لوړ، او همدی دی قوي غالب (په انفاذ د احکامو) حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې هغه مشرکين چې د خپلو ظلمونو او ګستاخيو او سپين سترګيو په بد انجام باور نه لري؛ خراب مثال يا خراب صفت د همدوی دی، هم دوی اولاد ته اړ (مجبور) او محتاج دي، چې د درد، رنځ او د ضعيفۍ په وخت کې په ښه او په کار يې ورشي، دوی لره په کار دي چې له خپلو ځانمو څخه مدد او مرسته وغواړي، د عار يا د افلاس يا د نورو وېرو په وجې د جونو وژل د دوی دود او دستور دی.

الغرض هر ډول بد مثالونه او نقص او عيب نسبت ښايي چې د همدوی په طرف وکړی شي، د الله تعالی په طرف د دغو صفاتو انتساب چې د مخلوقاتو خاصه ده، او (معاذ الله) د ځامنو او د لوڼو د تجويز ډېر حقير او سپک مثالونه ورکول د پاک الله له عظيم او رفيع شان سره منافي دي، د الله تعالی لپاره خو هغه مثالونه او صفتونه ثابتېدی شي؛ چې له اعلی څخه اعلی او له هر لوړ او لوی شي څخه لوړ او لوی وي.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾

او که نیولي وی الله (دا) خلق په ظلم (کفر او معاصیو) د دوی سره؛ نو نه به یې وو پرې اینبي پر مخ د دې ځمکې باندې هیڅ خوځېدونکی (تلونکی)، ولیکن وروستي کوي دوی تر هغه نېټې په نامه مقررې کړی شوې پورې، نو کله چې راغله نېټه (د موت یا عذاب) د دوی؛ نه به وروسته کیږي (دوی له هغه نېټې ځخه) (په قدر د) یو ساعت، او نه (ترې) ړومبي کیږي.

تفسیر: یعنې که پاک الله پر هره هره خبره په همدغې دنیا کې هر یو ونیسي، او سمدلاسه سزا ورکړي؛ نو د دغې دنیا کرده سلسله به سره وشلیږي، او په څو دقیقو (شېبو) کې به دغه دنیا پنا شي، مګر مجرمینو ته د توبې او اصلاح وار او موقع ورکوي، او تر موعوده وقته پورې یې خوشې پرېږدي، او مهلت او وار ورته ورکوي، کله چې هغه ټاکلې (مقرر کړې) نېټې ته ورسیږي؛ نو بیا هغه یوه ثانیه (ربه) نه وړاندې کیږي او نه وروسته کېدی شي.

تنبیه: ځینې مفسرین له ﴿مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ﴾ څخه خاص ظالمه دابّه مرادوي، که دغه صحیح وي؛ نو مطلب بیخي واضح دی او هیڅ اشکال نه دی پاتې، والله أعلم.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ ۖ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

او ثابتوي دا (کفّار) الله ته هغه څه چې بد یې ګڼي (دوی خپلو ځانونو لره لکه لونې یا شریکان) او بیانوي ژبې د دوی دروغ (چې) بېشکه شته دوی ته ښه حالت (په نزد د الله کې)، حقه رښتیا (ثابته خبره دا ده) چې بېشکه شته دوی ته اور، او بېشکه دغه (کفار) په منڅه بیولی شي (بیا به هلته په اور کې پرېښودلی شي).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دوی یې بد ګڼي، او د خپلو ځانونو لپاره یې نه غوره کوي، لکه جینکۍ، یا په خپل ملکیت کې د کوم پردي شرکت، یا استهزاء یا استخفاف او نورې سپکې معاملې؛ نو هغه د الله قدّوس (جلت عظمتُه) لپاره ثابتوي.

﴿لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ﴾ یعنې سره له داسې ګستاخیو هسې باطلې آرزوګانې لرل د دې خبرې دلیل دی چې د هغوی لپاره هیڅ یوه ښېګڼه (فائده) او نیکي نشته، هو ! د دوی لپاره د دوزخ اور تیار دی، چې دوی ورته په منځو بیولی او ځغلولی شي، او کله چې هلته ورسیږي او په کې ولویږي؛ نو ګواکې بیخي هیر شوي دي، یعنې تر أبد الآباد پورې هیڅکله د مهرباني نظر به پر دوی نه کیږي.

تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

قسم دی په الله په تحقیق لیږلي وو مونږ په طرف د امتونو پخوا له تا څخه (ای محمده نور رسولان)؛ نو ښایسته کړي وو دغو (امتونو) ته شیطان هغه (بد) عملونه د دوی (چې کلک پرې ولاړ وو) نو همغه (شیطان) دوست د دوی دی نن ورځ، او شته (په آخرت کې) دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: د مکي معظمې د کفارو د ګستاخیو او چټي (بېکاره) دعاویو د ذکر څخه وروسته محمد صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکوي، چې تاسې د دوی له دغو حرکاتو څخه مه خپه او مه زړه تنګي شئ ! مونږ له تاسې څخه د مخه هم د مختلفو امتونو په طرف انبیاء لیږلي وو، لیکن تل همداسې پېښه واقع شوې ده، چې لعین شیطان دغو مکذبینو ته د دوی بد عمل ښه ورښکاره کړی دی، او دوی به پرله پسې پڅپلو شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوله، او نن هغوی د الله تعالی په عذاب کې اخته او ککړ دي، او شیطان چې د دوی رفیق او ملګری وو؛ هیڅ د دوی په ښه او کار ورنغی، او نه یې په داد او فریاد ورسېدی شي، هم دغسې به ستاسې د مکذبینو انجام هم کیږي.

وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

او نه دی نازل کړی (رالېږلی) مونږ پر تا دغه کتاب (قرآن) مګر لپاره د دې چې بیان کړې ته (ای محمده !) دوی ته هغه (شیز) چې اختلاف کړی دی دغو (خلقو) په هغه کې، او (لپاره د) هدایت او رحمت لپاره (د هغه) قوم چې ایمان لري (په ټولو مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعنې لوی قرآن یواځې د دې لپاره نازل کړی شوی دی؛ چې د هغو اساسي او رښتیا اصولو بیان په ډېر وضاحت او تحقیق سره وکړې؛ چې خلق په کې اختلاف او جګړې کوي، (مثلا: توحید، معاد، د حلالو او حرامو احکام) او نور چې هیڅ اشکال او خفاء په کې پاتې نشي.

ګواکې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دغه لوی قرآن په وسیله د ګردو (ټولو) منازعو او جګړو سمه او صافه فیصله اوروله ده، او د الله تعالی پر بندګانو یې د الله تعالی حجّت تمام کړی دی.

﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ یعنې فیصله او بیان خو د ګردو (ټولو) لپاره دی، لیکن د دې هدایت څخه منتفع کېدل، او د الله تعالی د رحمت سره غاړه په غاړه کېدل د همغه چا په برخه کیږي؛ چې دغه فیصله د زړه په صدق سره تسلیموي، او په طوع او رغبت سره په ټولو مؤمن به شیانو ایمان راوړي.

وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾

او الله نازلې کړي (لېږلي) دي له (طرفه) د اسمانه اوبه (باران)؛ نو ژوندي (شنه) یې کړه په دې (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالي) د هغې (ځمکې)، بېشکه په دغه (زرغونتیا) کې پس له وچوالي خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې اوري (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره، بیا عبرت هم ترې اخلي)، (یا چې اوری د الله کتاب په اوریدلو د قبول سره).

تفسیر: یعنې وچه ځمکه په اسماني باران سره زرغونوي، ګواکې وچوالې د ځمکې موت، او شینتوب او خړوبتوب یې ژوندون او حیات دی.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ یعنې همداسې د قرآن په وسیله جاهلان ـ عالمان، او مړه زړونه ژوندي کوي، که یې د زړه په توجّه او انصاف سره واوري.

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَٰمِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِۦ مِنۢ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشَّٰرِبِينَ ﴿٦٦﴾

او بېشکه چې دی تاسې ته په چارپایانو کې ډېر لوی عبرت، چې درڅښوو مونږ تاسې ته له هغه ځینو شیزونو څخه چې دي په ګېډو د هغو (لنګو ښاروو کې) له منځه د خوشاییو او د وینو

شودې صافي پاکې (له رنګه او بويه د خوشايېو او وينو) آسان تېرېدونکې (له حلقه او خوش مزه) لپاره د څښونکو.

تفسير: يعنې اوښه، غوا، مېښه او نور حيوانات چې بوس، پرورِ او واښه خوري، نو دغه خواړه کله چې د دوی په ګېډو کې لوېږي، د درو شيانو په طرف مستحيل کيږي، الله جل جلاله د دغو حيواناتو د اجسامو په منځ کې داسې يو مشين لګولی دی؛ چې د غـذاء د ځينو اجزاوو د تحليل کولو وروسته د فضلې (پچې او خوشايې) په شکل د باندې يې غورځوي، او له ځينو اجزاوو څخه وينه پيدا کوي او په رګونو کې يې خپروي (خوروي) چې د دوی د حيات او بقاء سبب ګرځي، له همدغې مادې څخه چې ځينې يې وينه ګرځېدلې ده، د دغو دوو ګنده وو شيانو په منځ کې يو درېم شی (چې شوده دي) هم تياروي، چې نهايت پاک، طيب، سپېڅلی او خوندور شی دی.

وَمِنْ ثَمَرٰتِ النَّخِيْلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْهُ سَكَرًا وَّرِزْقًا حَسَنًا ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۶۷﴾

او له مېوو د خرماګانو او (له مېوو د) د تاکو (کورو ـ انګورو) څخه (هم داسې درڅښوو مونږ پر تاسې)، چې جوړوئ تاسې له دغو مېوو څخه نشه کوونکې (بد) او رزق (روزي) ښه، بېشکه په دغو (انواعو د مېوو او مشتقاتو) کې (يې) خامخا دليل د الله تعالی د يووالي دی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي، او فکر او غور په کې کوي.

تفسير: يعنې له دغو مېوو څخه نشه يې باسئ، او د خوړلو او څښلو نور ښه او عمده شيان ترې جوړوئ لکه شربت، نبيذ، سرکه او وچه خرما او مويز او نور ترې حاصلوئ.

تنبيه: دغه آيت مکي دی، د شرابو څښل په مکه معظمه کې لا نه وو حرام شوي، او شراب څښونکي به هغه بلا تکلفه څښل، د شرابو څښل وروسته له هجرته حرام شو، بيا هيڅ يو مسلمان له سره لاس نه دی وروړی، خو بيا هم په همدغه مکي آيت کې يې هم د ﴿سَكَرًا﴾ څخه وروسته د ﴿وَّرِزْقًا حَسَنًا﴾ فرمايلو سره تنبيه فرمايلې ده، چې وروسته له دې نه شراب حرام کېدونکې دي، ځکه چې پر شرابو د «رزق حسن» اطلاق نه دی موزون، او بل دلته د ﴿يَّعْقِلُوْنَ﴾ لفظ چې د عقل څخه مشتق دی د «سکر» له تذکرې سره خاص مناسبت لري، کله چې نشه عقل زائل کوي؛ نو ځکه يې اشاره وفرمايله چې د آياتونو پوهېدل د عقلاوو کار دی، او د نشه څښوونکو او مستانو کار نه دی.

وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِيْ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا وَّمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُوْنَ ﴿۶۸﴾

او په زړه کې واچوله رب ستا مچيو د شاتو ته (دا خبره) چې ونيسئ (او جوړوئ) تاسې په غرونو کې کورونه او له ونو څخه او له هغه څخه چې خلق يې لوړ جوړوي.

تفسير: يعنې د انګورو د پورته کولو لپاره هغه چېلې او اچې (څپرونه) چې تاسې يې جوړوئ يا هغه عمارتونه چې خلق يې تياروي، د شاتو مچې په زړه کې اچولو او حکم ورکولو څخه دغه مطلب دی؛ چې د هغه فطرت داسې جوړ شوی دی، چې سره د ادنی حيوانتوبه په نهايت کاريګرۍ، ډېرې چالاکۍ، ښه شعور، اعلی ادراک او نرې صنعت خپلې شکرګنې (ګبينونه) د غرو او ونو په سوريو او چاودونو او په عمارتونو او نورو کې تياروي، او نورې ټولې مچۍ د يوې لويې مچۍ تر حکم لاندې په ډېر ښه اطاعت او انقياد سره کار کوي.

د دوی مشر ته «يعسوب» وايي، چې د ده په متابعت د مچيو فوج هر لوري ته حرکت کوي، کله چې دوی کومه ځاله (شکرګنه) جوړوي؛ نو د دغې ځالې ټولې خونې د «متساوي الأضلاع مسدّس» په شکل وي، بې له مسطرو او بې له پرکارو او نورو هندسي اسبابو په دومره صحت او انضباط سره داسې سم او برابر ـ منظم مرتب او په همغه يوه شکل د دغو ګردو کورونو جوړول داسې شی دی؛ چې انسان ورته هک پک او حيران پاتې کيږي.

حکماء وايي: كه بې له مسدسه كوم بل شكل يې غوره كړى وي؛ نو خامخا به په منځ كې څه ځاى فضول او بېكاره پاتې وي، فطرت دې ته د داسې يوه شكل په لوري لارښوونه كړې ده؛ چې په هغه كې هيڅ يوه فرجه او تشوالى هم خوشې او بېكاره نه وي پاتې.

ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِنْ بُطُوْنِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ فِيْهِ شِفَاۤءٌ لِّلنَّاسِ ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۶۹﴾

بيا نو خورئ تاسې (اى مچيو !) له هر قسمه مېوو څخه نو ځئ (الوځئ) په لاره د رب خپل په دغه حال كې چې آسانه ده (صافه او خلاصه درښكاري)، راوځي له ګېډو د دوى د څښلو (شى، شات) چې مختلف دي رنګونه د دې، په دغو (شاتو) كې شفاء ده لپاره د خلقو، بېشكه په دغو (مچيو او شاتو كې) خامخا ډېر لوى دليل دى (پر قدرت او حكمت د الله) لپاره د هغه قوم چې فكر كوي.

تفسير: ﴿كُلِي﴾ او ﴿فَاسْلُكِي﴾ ګرد تكويني اوامر دي، يعنې فطرتاً يې هغه ته هدايت وركړى دى چې خپل خواهش او استعداد او مزاج سره مناسب له هر قسمه مېوو او ګلانو او نورو شيانو څخه خپل خواړه او غذا حاصله او غونډه كړي، لكه چې دغه مچى له خپلو ځالو څخه راوځي، او له هر راز ګلانو او مېوو خپله غذا په ځېښلو سره حاصلوي، چې له هغه څخه شات او موم او نور حاصليږي.

﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ يعنې د غذاء حاصلولو، او د خوړلو او څښلو څخه وروسته د بېرته راتللو لارې صافې او خلاصې در پرتې دي، او هيڅ يو مزاحمت او ممانعت ستاسې په لاره كې نشته، لكه چې ليدلي شوي دي چې مچۍ خپلې د غذاء لټولو پسې بعضې اوقات ډېرو لرو ځايونو ته ځي، او بيا بلا تكلّفه خپلې شكر ګنې (ځالې) ته برابر بېرته راځي، او لږ شانې هم ترې لار نه وركيږي، او نه ترې هيريږي.

ځينې د ﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ مطلب داسې اخيستى دى، چې الله تعالى هغه فطرې لارې چې ستا د عمل او تصرّف لپاره مقررې كړې دي؛ پر هغو مطيع او منقاد شه ! او سم برابر پرې تل درومه ! مثلاً د ګلانو او مېوو څخه خپله غذا وڅكه او وځېښه ! او پخپلې فطري قواوو او تصرفاتو سره شات او نور ترې جوړوه !.

﴿يَخْرُجُ مِنْ بُطُوْنِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ﴾ يعنې د مختلفو رنګونو شات ترې وځي: سپين، سره او ژېړ، وايي چې د رنګونو اختلاف پر موسم ـ غذاء ـ او د مچيو په عمر او نورو پورې اړه لري، او د دغو مخالفتونو لامله دغه اختلاف په كې څرګنديږي، والله أعلم.

﴿فِيْهِ شِفَاۤءٌ لِّلنَّاسِ﴾ يعنې په ډېرو ناجوړيو كې له يواځې خالصو شاتو څخه يا له بلې كومې دواء سره د ګډېدلو په اثر كله چې مريضانو ته وركړ شي؛ باذن الله د رنځورانو د شفاء وسيله ګرځي، په حديث كې راغلي دي چې يو سړى د نس كېناستلو (دستونو) لامله ډېر سخت په تكليف وو، د ده ورور ته ځمونږ پاك رسول الله مبارك صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: پرې شات وڅښولې شي، كله چې شات پرې وڅښول شو؛ نو د هغه په اسهال كې لا تزيد واقع شو، نو هغه سړى بيا د رسول الله مبارك په حضور كې حاضر شو، او هغه واقعه يې عرض كړه چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! ځما د ورور نس ناسته لا پسې زياته شوه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «صدق الله وكذب بطن أخيك» «الله رښتيا فرمايلي دي، او ستا د ورور ګېډه دروغجنه ده، بيا يې پرې وڅښوه»، بيا ورڅښولو څخه بيا هغه كيفيت مداومت وكړ، نو بيا هم پاك رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه خپله اوله وينا تكرار كړه، بالآخر د دريم ځلي شات ورڅښولو څخه هغه اسهال بند شو، او د هغه رنځور طبيعت درست شو.

اطباوو له خپلو اصولو سره سم ویلي دي، چې ځینې اوقات په ګېډه کې «کیموس» فاسدیږي، چې د ګېډې هر راز (قسم) رسیدلې غذاء او خواړه او دواء فاسدوي، نو ځکه اسهال (د نس ناسته) پیل (شروع) کوي، نو د هغه علاج همدغه دی؛ چې مسهلات ورکړ شي، ځو هغه فاسد «کیموس» ووځي، د شات په مسهلتوب کې هیڅ شک نشته، ګواکې د رسول الله مبارك صلى الله عليه وسلم مشوره د همدغه طبي اصول په اساس وه.

د مأمون الرشید په زمانه کې کله چې «شمامة عبسي» ته هم داسې یو مرض لاحق شو، نو د دغې زمانې شاهي طبیب «یزید بن حناء» په مسهل د هغه علاج وکړ، او همدغه وجه یې ورځرګنده (وربښکاره) کړه، د نن پرون طبیبان هم د «استطلاق البطن» د علاج لپاره د شات استعمال بېحده مفید بولي.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰىكُمْ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ۝

او الله پیدا کړي یئ تاسې (له عدمه) بیا به وژني تاسې (بیا به وفات کړي تاسې په اجل خپل سره) او ځینې له تاسې هغه څوك دي چې رد کولی شي هغه ډېر خوار ژوندون ته لپاره د دې چې ونه پوهیږي (دغه زوړ) پس له علمه چې یې درلود (لرلو) په ځلمیتوب کې په هیڅ شي (لکه وړوکی)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (پر هر شي) ښه قادر دی.

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰي بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِيْنَ فُضِّلُوْا بِرَاۗدِّيْ رِزْقِهِمْ عَلٰي مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيْهِ سَوَاۗءٌ ۭ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ۝

او الله فضل ورکړی دی ځینې ستاسې ته پر ځینو (نورو) په رزق (روزی په غنا، فقر، مالکیت او مملوکیت) کې، نو نه دي هغه کسان چې فضل زیات ورکړی شوی دی دوی ته رد کوونکي (ورکوونکي) د رزق (روزی، مال) خپل هغه چا ته چې یې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی (یعني له خپلو ځانونو سره یې شریکوي)، آیا نو دا مالکان او مملوکان په دې (اموالو) کې سره برابر دي؟ (بلکه نه دي سره برابر)، آیا نو په نعمت د الله باندې انکار کوي دغه (چې الله ته شریکان ثابتوي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی راکړې روزي او بخښنه د ټولو لپاره یو شان او یو برابر نه ده، د استعدادو او احوالو د تفاوت په لحاظ پاك الله تعالی پخپل بالغه حکمت ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی، ځینې یې داسې مالداره او بااقتداره ګرځولي دي؛ چې د هغوی تر لاسو لاندې ډېر مریان او نوکران او چاکران وي، چې هغوی ته د همده په ذریعه روزي وررسیږي، فرض یې کړئ ! که بادار خپل مریي آزاد کړي، او پخپل دولت او نورو کې ورته پوره او برابره برخه ورکړي؛ نو بېشکه دلته د دوی دواړو په منځ کې مساوات قائمیږي، مګر په دغه وخت کې هغه مریي مریي نه دی پاتې، په هر حال د مریېتوب کیفیت او مساوات له سره پخپلو منځو کې سره نشي جمع کېدی، لکه چې د دوو همجنسو او متحدالنوعو انسانانو په منځو کې په مالکیت او مملوکیت کې سره شرکت او مساوات نشي جمع کېدی؛ نو بیا د حسرت او حیرت ځای دی، چې د خالق او مخلوق په منځ کې په معبودیت او نورو کې څرنګه برابري او مساوات کولی شي؟ داسې شیان د حقیقي مالك شریك او سهیم ټاکلی کیږي، چې پخپله مشرکین هم هغه د الله تعالی مخلوق او مملوك ګڼي، او پرې داسې اقرار کوي: «إلا شريكا هو لك، تملكه وما ملك» آیا د حقیقي منعم د نعمتونو شکریه همدغه ده چې د هغو خبرو څخه چې د هغو په منلو کې ستاسې وچولی (تندی) تریو کیږي، او غوږ مو وهلی کیږي، او ډېر پرې خپه کېږئ، له هغه څخه زیات قبیح او شنیع صورت هغه لپاره تجویز وکړی شي، همغسې چې په روزی او نورو شیانو کې الله تعالی ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی، او ګرد یې سره په یوه درجه کې نه دي ایښي، که

په علم او عرفان او د نبوت په کمالاتو کې هم کوم لوی ذات ته پر نورو فوقیت ورکړي؛ نو د الله تعالی د دغه نعمت څخه انکار پر ته (علاوه) له ضده او عناده بله وجه نه لري.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ۭ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُوْنَ ﴿۷۲﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْـــًٔا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۷۳﴾

او الله پیدا کړي تاسې ته له جنسه ستاسې ښځې (چې زړه مو ورسره آرام شي) او پیدا کړي یې دي تاسې ته له ښځو ستاسې ځامن او لمسي (چې ستاسې د نوعې د بقاء ذرائع دي) او روزي رزق یې درکړی دی تاسې ته له طیباتو پاکیزه وو (خوندورو شیانو نه چې ستاسې د شخصي بقاء وسائل دي)، آیا نو (دغه کفّار) پر باطلو (معبودانو) ایمان راوړي، او په نعمت د الله (چې اسلام دی) دوی کافران کېږي. او عبادت کوي دغه (کفّار) بې له الله د هغه (څیز) چې نه لري هیڅ واک لپاره د دوی د رزق (روزي ورکولو) له اسمانونو (په ورولو سره) او له ځمکې (په زرغونولو سره) د هیڅ څیز او نه طاقت لري (دغه باطل معبودان د هیڅ شي).

تفسیر: یعني له همدغي انساني نوعې څخه ستاسې ښځې یې پیدا کړې، څو ستاسې په منځ کې الفت او مؤانست قائم وي، او د تخلیق غایه او غرض تکمیل شي، ﴿وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً﴾ (۲۱ جزء د الرّوم سورت (۲۱) آیت (۳) رکوع).

﴿اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ﴾ یعني د بُتانو احسان منئ چې له ناروغۍ څخه مو په زعم ستاسې روغ کړې، یا ځامن درکړي، یا روزي در ورسوي، چې دغه ګرد سره دروغ او هغه ذات چې په رښتیا سره د دغو شیانو درکوونکی دی؛ د هغه شکر نه اداء کوئ، کذا في الموضح.

﴿وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ یعني نه له اسمانه د باران ورولو اختیار لري، او نه له ځمکې څخه د غلې او دانې د زرغونولو قدرت د دوی په واک کې شته، نو بیا په معبودیت کې د مطلق قادر او برحق قاهر شریکان څرنګه کېدی شي؟.

فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۷۴﴾

نو مه بیانوئ تاسې الله سره مثالونه (شریکان په عبادت کې)؛ بېشکه الله ته معلوم دی (بطلان د قول ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (که نه داسې به مو نه کوله).

تفسیر: مشرکانو به ویل چې حقیقي مالک خو الله تعالی دی، دغه کسان د الله تعالی په دربار کې مختار دي، او ځمونږ کارونه هم دغو پورې اړه لري، او هغه الله پورې مونږ نشو رسېدی، نو دغه مثال بیخي غلط دی؛ چې انسانان دې د احدیت له درباره سره بالکل څه تعلق او مناسبت ونه لري، الله تعالی هر شی پخپله کوي، اعم له دې چې بالواسطه وي یا بلاواسطه، او هیڅ یو کار یې هیچا ته داسې نه دی سپارلی، لکه چې دنیوي سلاطین خپلو ماتحتو حکامو ته اختیارات ور تفویض کوي، چې تفویض یې په اراده او اختیار سره وي، لیکن د تفویض څخه وروسته هغوی د هغو اختیاراتو په استعمال کې آزاد او مختار دي، د کوم شوری، اعیان، وزیر، معین، نائب الحکومه، مجلس مشوره، قاضي او حاکم د فیصلې په وخت کې نه باچا او نه وزراء او نه بل څوک د هغې واقعې له جزیاتو او فیصلې څخه پوره خبردار وي، نه په هغه وخت کې په جزئي ډول سره د باچا مشیت او ارادې ته د هغې فیصلې په صدور کې څه دخل شته، دغه صورت د الله تعالی په دربار کې له سره نشته، بلکه هر یو لوی او وړوکی کار او له ادنی څخې ادنی جزئي

شی که د اسبابو په واسطه سره وي، که بلاواسطه د ده د محیط علم او مشیت او ارادې سره سم واقع کیږي؛ نو بناء پر دې پر مونږ او نورو هر مسلمان او انسان لازم دي، چې د هر کُلّي او جزئي خالق، فاعل او حقیقي مؤثر همغه پاک الله تعالی وبولي، او یواځې بې له مله او شریکه همغه الله واحد جلّ وعلا خپل معبود او مستعان وپیژني، او پر همدغه اعتقاد ټینګ او کلک ولاړ وي.

تنبیه: له ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما او نورو اسلافو څخه د ﴿فَلَا تَضۡرِبُواْ لِلَّهِ ٱلۡأَمۡثَالَ﴾ دغه مطلب منقول دی: «تاسې هیڅ شی د پاک الله سره مماثل مه بولئ !».

ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا عَبۡدٗا مَّمۡلُوكٗا لَّا يَقۡدِرُ عَلَىٰ شَيۡءٖ وَمَن رَّزَقۡنَٰهُ مِنَّا رِزۡقًا حَسَنٗا فَهُوَ يُنفِقُ مِنۡهُ سِرّٗا وَجَهۡرًاۖ هَلۡ يَسۡتَوُۥنَۚ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٧٥﴾

بیانوي الله یو مثال چې مریي وي مملوک (نه مکاتب او مأذون) چې نه قادرېږي په هیڅ شي (له نفعې او ضرره)، او بل هغه څوک وي چې رزق روزي ورکړې وي مونږ ده ته له درباره خپله رزق روزي ښه (ډېر مال بې له شرکته)، نو دغه سړی نفقه کوي له هغه ماله په پټه او ښکاره، آیا برابرېږي سره دوی (نه برابرېږي)، ټوله ثناء صفت الله لره دی (چې لوی څښتن «مالک» د ټولو نعماوو دی)، بلکه زیاتره یعنې ګرد د دوی سره نه پوهېږي (چې نسبت د نعمتونو کوي نورو ته).

تفسیر: یو سړی چې هغه خپلواک (خود مختار) او آزاد نه وي، او د بل مریي او مملوک وي، او هیڅ ډول قدرت او اختیار نه لري، او په هر تصرّف او کار کې د مالک اجازې او اشارې ته اړ او محتاج وي، او بلا اجازه د هغه ګرد تصرّفات غیر معتبر وي، بل خپلواک آزاد با اختیاره سړی دی، چې ورته الله پخپل فضل او رحمت ډېره روزي رزق او مقدرت وربخښلی دی، چې له هغه څخه شپه او ورځ په پټه او ښکاره (په هر ډول یې چې زړه غواړي) په خلاص لاس او په ډېر اخلاص یې صرفوي، او هیڅوک د هغه لاس نشي نیولی، آیا دغه دواړه سړي سره برابر کېدی شي؟ همداسې وپوهېږئ چې الله تعالی د هر څیز حقیقي مالک دی، او ټول تعریفونه او ښېګڼې (فائدې) د ده په خزانه کې دي، هر چا ته هر څه چې اراده وفرمايي؛ ورکوي يې، او هیڅوک یې مزاحمت کوونکی نه دی، په ذره ذره باندې هم کلي اختیار او کامله قبضه لري، دغه به څومره د ظلم خبره وي چې تاسې له هغه الله جل جلاله سره د ډېرې (ګټې) یا د ختو یا د نورو یو داسې بُت برابروئ؛ چې هغه د هیڅ یو څیز مالک نه دی، بلکه پخپله د بل چا مال دی، کله چې مجازي مالک او مجازي مملوک سره نشي برابرېدی؛ نو بیا حقیقي مملوک به څرنګه د حقیقي مالک شریک کېدی شي؟.

وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا رَّجُلَيۡنِ أَحَدُهُمَآ أَبۡكَمُ لَا يَقۡدِرُ عَلَىٰ شَيۡءٖ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوۡلَىٰهُ أَيۡنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأۡتِ بِخَيۡرٍ هَلۡ يَسۡتَوِي هُوَ وَمَن يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٧٦﴾

او بیانوي الله یو مثال چې دوه سړي وي چې یو له دوی نه ګونګ (چاړا) وي (چې نه څه اوري او نه څه وايي) نه قادرېږي په هیڅ څیز حال دا چې دغه ګونګ بار (پېټی) وي پر مولا (بادار) خپل، هـر چېرته چې ولیږي (بادار) دغه (مریي)؛ نه راوړي نه راځي په خیر سره (بلکه شر ورته راوړي)، آیا برابرېږي دغه (ګونګ بې خبره)، او هغه څوک چې امر کوي (خلقو ته) په عدل (انصاف؟ بلکه له سره نه دي برابر) حال دا چې دی (پخپله هم) پر لاره سمه (روان وي چې ژر رسېدونکې ده مقصود ته).

تفسیر: څو ک چې ګونګی وي؛ نو په لازمي ډول سره کوڼ به هم وي، ګواکې دی به نه پخپله خبرې کولی شي، او نه له نورو څخه څه شی اورېدی شي (او هیڅ قوّت او قدرت نه لري په هیڅ شي)، څکه چې نه حواس لري، نه عقل او شل او شوټ هم وي، چې هیچېرې تلی راتلی هم نشي، د خپل مالك هیڅ یو کار نشي کولی، هر چېرې چې یې ولېږي، یا یې متوجّه کړي؛ هیڅ قسم ښېګڼه (نفع) او فلاح نشي وررسولی (او کار یې تر سر نه رسوي، او خپل بادار «سردار» د هغه په مقصد او کار نه بریالی کوي)، نو آیا سره برابرېږي دغه ګونګ او بېخبره او هغه څوک چې امر کوي خلقو ته په عدل او انصاف سره؟ یعنې پخپله هم پر سمه لاره روان دی، او هم نورو ته هم د اعتدال او انصاف سمه برابره لاره ورښیي او روانوي یې، کله چې دغه دواړه کسان سره نه دي برابر؛ نو یو له خپله ځانه جوړ کړې بُت ته العیاذ بالله د معبود درجه ولې ورکوله کېږي؟ یا یو ړوند او کوڼ مشرك چې د الله تعالی پیدا کړې روزی څخه خوري، او دیوې کوڼې په اندازه کار هم نه کوي، له هغه قانت مؤمن سره څرنګه برابر کېدی شي چې دی پخپله هم په سمه صافه لاره روان دی، او نور خلق هم له خپله ځانه سره یو ځای بیایي؟.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَاۤ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۷۷﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او د ځمکې، او نه دی امر (قیام) د قیامت (په سرعت او سهولت کې) مګر په مثل د پټولو یا خلاصولو د سترګو بلکه دا له هغه څخه هم ډېر نژدې دی، بېشکه الله پر هر شي ښه قادر دی.

تفسیر: یعنې ګرد مخلوق سره یو شان نه دي، د یوه سړي حال د بل سړي له حاله بې انتهاء اختلاف لري، ګرد شیان پر یوه مستوي سطح نه دي درولې شوي، د دغو ټولو شیانو اسرار او د هر یوه پټ استعدادات او مخفي حالات الله تعالی سره دي، لکه چې الله سم له خپل محیط علم سره په قیامت کې له هر یوه سره ښه معامله کوي، او پر مختلفو احوالو به مختلفې نتیجې مرتب فرمایي.

یعنې تاسې قیامت مستبعد مه ګڼئ، پاك الله تعالی ته هیڅ یو شیز مشکل نه دی، کله چې د ګردو خلقو د بیا ژوندي کولو اراده وفرمایي؛ نو د سترګو د یوه رپ په اندازه به هم څه ځنډ (درنګ) نه لګېږي، همدا چې اراده یې وفرمایي، په یوه طرفة العین کې به ګرد جهان بیا موجودېږي.

تنبیه: د ﴿كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ﴾ مطلب دا دی چې د عامو خلقو له محسوساتو سره موافق د هغه د سرعت تعبیر د سترګو په رپولو سره وکړی شو، لیکن په واقع کې له دې نه به هم ډېر لږ مدّت کې قیامت قائمیږي، څکه چې «لمح البصر» په هر حال یو زماني شی دی، او د الله تعالی پر اراده د مراد ترتیب هرومرو (خامخا) فوري او آني دی.

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَیْـًٔا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۸﴾

او الله راوویستئ تاسې له نسونو (ګېډو) د میندو خپلو حال دا چې نه پوهېدئ تاسې په هیڅ شي (څیز له خیره او شره) او پیدا کړي (درکړي) یې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه (او نور حواس او نور اسباب) لپاره د دې چې شکر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنې د پیدایښت په وخت کې تاسې په هیڅ شي نه وئ خبر او نه په څه پوهېدئ، پاك الله تاسې ته د علم ذرائع او پوه لرونکی زړه درکړ، چې هر یو د دغو بالذات پخپله هم لوی نعمت دی، او د لکونو نورو نعمتونو د

متمتّع کېدلو وسائل هم دي، که سترګې، غوږونه، عقل او نور حواس اعضاء او جوارح نه وی؛ نو د ګردو ترقیاتو ورونه به بندېدل، هومره چې انسان وړوکی لوییږي؛ هغومره د هغه علمي او عملي قوّتونه هم بالتدریج لوییږي او پسې زیاتیږي.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

آيا نه ګوري دغه (انسانان) په طرف د الوتونکو (مرغانو) چې مسخّر کړی شوي دي په جوّ (هوا) د اسمان کې، نه ساتي دوی لره (په دې هوا کې له پرېوتلو څخه) مګر الله، بېشکه په دغه (تسخیر د مرغانو) کې خامخا دلائل د توحید دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي (ځکه چې سترګې د عبرت همدوی لري).

تفسیر: یعنې لکه چې بني آدم ته یې د هغه مناسب قوّتونه ورعنایت فرمایلي دي؛ مرغانو او طیورو ته یې هم د دوی له حالاتو سره مناسب فطري قوتونه په ودیعت سره ورکړي دي، هر یو الوتونکی پخپله الوتنه کې د الله تعالی تکویني احکامو ته مطیع او منقاد دی، هغوی ته په هیڅ یوې مدرسې کې د الوتلو لوست او ښوونه نه ده ورکړې شوې، الله تعالی د دغو مرغانو او طیورو وزرونه، لکۍ، منګلې، مښوکې او نور اعضاء او جوراح او حواس داسې جوړ کړي دي، چې په نهایت آسانۍ سره په فضاء او د هوا په منځ کې الوتلی شي، او داسې نه کیږي چې د هغه ثقیل جسم د لطیفې هوا فضاء څیرې کړي یا یې وشکوي، او بې اختیاره لاندې ولویږي، یا د ځمکې عظیم الشان جذب او راښکودل هغوی خپل ځان ته راکش کړي، او د هغو د الوتلو مخه ونیسي، د الله تعالی څخه ماسوا بل ځوک دي چې دغه طیور بې تکلفه په معمولي ډول سره په فضاء کې ساتي، او د هوا په جو کې یې چپ چاپېر الوځوي؟.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾

او الله پیدا کړي دي تاسې ته له کوټو (کورونو) ستاسې ځای د هستوګنې (یعنې د خښتې تیږې «ګټې» لرګي او نورو شیانو عمده عمارتونه)، او (الله) پیدا کړي تاسې ته له پوستکو د چارپایانو (څاروو) کورونه چې سپک مومئ تاسې هغه په ورځ د کوچ او سفر ستاسې او په ورځ د اړوولو ستاسې، او (الله پیدا کړي دي تاسو ته) له وړیو د دغو (چارپایانو ګډو) او له وړیو د دغو چارپایانو اوښانو) او د ویښتو (وژغنو) د دغو (چارپایانو بیزو) اسبابونه (د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو) او د نفعې اخیستلو تر حین (تر وقته د مړ کېدو ستاسې یا د حیواناتو، یا تر قیامته) پورې.

تفسیر: یعنې کله چې د خښتو او د تیږو (ګټو) عمارتونه بل چېرې نشو منتقل کېدی؛ نو د څرمنې او د وړیو او د نورو کېږدۍ او تمبوګان او خیمې جوړول مو وروښودل، چې په سهولت او آسانۍ سره منتقل کېدی شي، په سفر او حضر کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ هلته یې ودرویئ، او هر وخت چې مو زړه وغواړي؛ راټول یې کړئ، او یوې خواته یې کېږدئ، ځینو د ﴿يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ﴾ مطلب داسې اخیستی دی چې د تګ په وخت کې او د پورته کولو او ښکته کولو او درولو په وخت کې سپک وي، او هیڅ تکلیف او ربړ (زحمت) نه درپېښوي.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ تَقِيْكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ بَاْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ ﴿۸۱﴾

او الله پيدا كړي دي تاسې ته له هغو شيزونو شخه چې پيدا كړي يې دي سيوري (مثلاً د ورېځو، ونو، عمارتونو، غرونو او نورو سيوري له قانونه سره سم پر ځمكه لوېږي، چې په هغه كې د حرارت په اوقاتو كې خلق آرام او هوسايي كوي) او (الله) پيدا كړي دي تاسې ته له غرونو شخه ځايونه د پټېدلو (ګاري او سمڅې چې هلته مو سرونه ننباسئ، او له بارانه، له لمره، يا له دښمنانو او نورو شخه مو ځانونه ساتلی شئ)، او (الله پيدا كړي دي تاسې ته) قميصونه (د پنبې ورېيو كتانو او نورو) چې ساتي تاسې له ګرمی نه، او (الله پيدا كړي دي تاسې ته) قميصونه (د اوسپنې او ځغرې) چې ساتي مو (له ضرره) د جنګه ستاسې، همداسې (چې تېر نعمتونه يې تمام كړي دي؛ پوره كوي نعمت (احسان خپل) پر تاسې لپاره د دې چې تاسې اسلام راوړئ (د الله حكم ومنئ).

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿۸۲﴾

نو كه شا وګرځوله دوی (له اسلامه نو تاته هيڅ ضرر نشته) پس بېشكه چې خبره همدا ده چې پر تا (ای محمده !) رسوونه ده ښكاره.

تفسير: يعني كه دوی سره د دومره احساناتو د اورېدلو بيا هم د الله تعالی په مقابل كې خپل سرونه ښكته نه كړي، نو تاسې هيڅ غم او انديښنه مه كوئ ! تاسې خپله فريضه او سپارلې شوې وظيفه اداء فرمايلې ده، او په ډېر صراحت او ښه وضاحت سره مو ګردې ضروري خبرې هغوی ته اورولي دي، وروسته له دې نه د هغوی معامله پاک الله ته وسپارئ !.

يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۳﴾ ع

پېژني دغه (كفار علماً) نعمتونه د الله چې اقرار پرې كوي بيا انكار كوي له هغه شخه (عملاً چې د غيرُ الله عبادت كوي) او زيات د دغو (منكرانو) شخه كافران دي.

تفسير: يعني بېشكه ځيني بندګان شكرګذار هم دي ﴿وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت (۱۳) آيت (۲) ركوع)، ليكن د اكثرو دغه حال دی چې سره د الله تعالی د انعاماتو او احساناتو د ليدلو او پوهېدلو خو بيا هم د الله تعالی شُكرګذاري او د اطاعت له اظهاره غافلان كاهلان او ذاهلان دي، او شكر يې نه اداء كوي، او احسانات يې هېروي، ګواكې له زړه پرې پوهيږي او عملاً ترې انكار كوي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿۸۴﴾

او (وويروه ای محمده ! دغه كفّار له هغې) ورځې چې راپورته به كړو مونږ هر امّت شخه يو شاهد (يعني په ايمان او كفر د دوی) بيا به نه وركولی كيږي اذن (حكم د معذرت يا دنيا ته د رُجوع) هغو كسانو ته چې كافران شوي دي، او نه به له دوی نه طلب د استرضاء كولی شي (له الله نه په منلو د توبې سره).

تفسير: دلته د كفر او ناشكرۍ انجام راښيي، يعني په ياد يې ولرئ چې هغه ورځ هم راتلونكې ده چې ګرد (ټول) پخواني او وروستني امتونه به د أحكم الحاكمين په وروستني عدالت كې سره ودريږي، او د هر امت نبي به د ګواه په

ډول درولي کيږي، څو د خپل امت د نيك او بد او مطيع او عاصي په نسبت شهادت ورکړي چې کوم يوه څه معامله کړې ده؟ او د الله تعالی د پيغام حق څرنګه اداء او له انبياوو سره يې څرنګه سلوك کړي دي؟ په دغه وخت کې به دغو منکرانو ته له سره د خبرې اجازه نه وي، او نه به خپلې شونډې پرانستلی شي، يا اوس وروسته له وخته په توبه ايستلو سره څرنګه خلاصېدی شي؟ حال دا چې دوی به پر خپل مجرمتوب او د خپلو د هيڅ قسم ننواتو او معذرتونو نه قبلېدلو باندې پوره خبر او د هغه انکشاف به دوی ته شوی وي، او دوی به په دغه وخت په دې باندې هم پوهيږي چې دا ځای «دار الجزاء» دی، او «دار العمل» نه دی، چې اوس په پښېمانۍ او توبه ايستلو سره خطاوې وبخښلی شي.

﴿وَإِذَا رَءَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ۝٨٥﴾

او کله چې ويني هغه کسان چې ظلم (شرك) يې کړي دی (پر نفسونو خپلو) عذاب؛ نو سپك به نه کړی شي له دوی نه (عذاب د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړی شي (لپاره د اعتذار).

تفسير: يعنې نه به د عذاب په سختۍ کې څه تقليل واقع کيږي، او نه به په منځ کې څه وار او مهلت ورکړ شي، سمدلاسه به په بل عذاب کې اخته کيږي، ځينو د ﴿وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ څخه دغه مراد کړی دی، چې د جهنّم د ليدلو څخه وروسته د يوې دقيقې (منټ) لپاره هم دوی ته مهلت او فرصت نه ورکول کيږي، او جهنّم علی الفور ګرد مجرمان خپل طرف ته کش کوي.

﴿وَإِذَا رَءَا ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ شُرَكَآءَهُمْ قَالُوا۟ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا ٱلَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا۟ مِن دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا۟ إِلَيْهِمُ ٱلْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَٰذِبُونَ ۝٨٦﴾

او کله چې ويني هغه کسان چې شرك يې کړی دی شريکان (بُتان وغيره) خپل؛ نو وبه وايي دغه (مشرکان) ای ربه ځمونږ! دا دي شريکان معبودان ځمونږ هغه چې وو مونږ چې بلل او عبادت مو کولو (په دنيا کې د دوی) بې له تا نه، نو وبه غورځوي دغه (معبودان) دوی ته خبره چې بېشکه تاسې خامخا دروغجنان يئ.

تفسير: يعنې مونږ د دوی له شامته ووژلی شو، ښايي مطلب يې داسې وي چې مونږ بالذات بې قصوره يو، يا دا چې دوی ته دوچنده سزا ورکړه! (پس بېرته به وغورځوي خبره د دوی، او دا بتان به هم الله تعالی ګويان کړي، او دغو مشرکانو ته به ووايي چې بېشکه تاسې دروغجنان يئ چې مونږ مو د پاك الله شريکان درولي وو، مونږ کله تاسې ته ويلي وو چې ځمونږ عبادت وکړئ، في الحقيقت تاسې يواځې د خپلو اوهامو او د چټي (بېکاره) خيالاتو په عبادت کې لګيا وئ، چې هغه هيڅ اصل او حقيقت نه درلود، يا د پيريانو او شيطانانو عبادت به مو کولو، مګر هلته شيطان هم په داسې وينا سره له دوی نه ځان بېلوي: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِى ۖ فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم سورت (۲۲) آيت (۴) رکوع).

الغرض هغه شيان يې چې خپل معبودان ګرځولي وو؛ هغوی ګرد به د خپل د بېلتون او بېزارۍ اظهار او اعلان له هغو سره کوي، څوك به په رښتيا سره او څوك به په دروغو سره، تيرې (ګټې) او د نورو شيانو بُتان خو د دغه خبرې څخه په قطعي ډول خپله بېخبري ښکاره کوي، ملائکې او انبياء او صالحين به له شرکه او کفره د خپل د دائمي سخت نفرت اظهار او د خپل د خالصې بندګۍ اقرار کوي، پاتې شول شياطين اګر که د دوی دغه د نفرت اظهار به په دروغو سره وي؛ خو بيا هم له هغه څخه مشرکين به په کلي ډول مأيوس کيږي، او پخپلو منځونو کې به سره و ايي چې: نن ځمونږ هغه لوی رفيق هم ځمونږ په کار رانغی، او زړه مو پرې ښه نشو.

﴿وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ۸۷

او وبه غورځوي دغه (مشركان) الله ته په دغې ورځې كې صُلحه (او اقرار به وكړي په ګناه خپلې په عاجزۍ سره) او ورك به شي له دوى نه هغه چې وو دوى چې دروغ به يې تړل (پر الله).

تفسير: يعني ټول شورماشور او طمطراق او افتراء تړل به په هغه وخت كې غائبيږي، ګرد به عاجز او مقهور كيږي، او د الله تعالى په حُضور كې به د اطاعت او انقياد اظهار كوي: ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۳۸) آيت، (۲) ركوع).

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ﴾ ۸۸

هغه كسان چې پخپله كافران شوي دي او اړولي دي دوى (نور خلق هم په دنيا كې) له لارې د الله، زيات به كړو مونږ دوى تـه (په آخرت كې) يو عذاب له پاسه د بل عذاب په سبب د هغه چې وو دوى چې فساد به يې كولو، (چې كفر او منع ده د اسلامه).

تفسير: يعني يو عذاب د حق په انكار او بل په دې چې نور خلق يې د الله تعالى له لارې څخه منع كړي دي، يا يو عذاب د جرم پر صدور او بل د هغه د عادت اچولو په تعميم باندې، په هر حال له آيت څخه معلوم شو، چې څرنګه په جنت كې د اهل الجنّت منازل او مدارج متفاوت وي، په جهنّم كې به هم د دوزخيانو مدارج له كميّت او كيفيّت او نوعيّت له پلوه سره متفاوت وي.

﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾ ۸۹

او (ياد كړه اى محمده دوى ته) هغه ورځ چې راپورته به كړو مونږ په هر امّت كې يو شاهد (نبي) په (ويلو او كولو د) دوى باندې له نفسونو (قومونو، قبيلو) د دوى، او رابه ولو مونږ تا (هم اى محمده) شاهد پر دغو كسانو؛ او نازل كړى لېږلى دى مونږ پر تا (اى محمده !) كتاب (قرآن چې دى) بيان واضح لپاره د هر (ديني) شيز او هدايت (حق ته) او رحمت دى او زيرى (په جنت سره) خاص مسلمانانو ته.

تفسير: يعني هغه هولناكه ورځ د ياد ساتلو وړ ده، كله چې هر يو نبي به د خپل د امّت د معاملاتو په نسبت د الله جل جلاله په دربار كې بيان وركوي، او څمونږ نبي كريم صلى الله عليه وسلم به هم د دې امّت حالات بيانوي، بلكه د ځينو مفسّرينو له قوله سره موافق محمد صلى الله عليه وسلم به د ګردو شهداوو لپاره داسې شاهدي اداء كوي، چې بېشكه دوى خپل منصبي فرائض په ښه شان سره اداء كړي دي.

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ الآية ـ يعني په قرآن كې تمام د هدايت علوم، او د دين اصول، او د دارينو د فلاح په متعلّق ضروري امور او نهايت مكمّل او واضح بيان شته، په دغه كې د قيامت هغه واقعات هم راغلل، چې د هغو ذكر پاس تېر شو، په دغه صورت پر هغه نبي چې داسې جامع كتاب لېږلى شوى دى؛ د هغه مسئوليت او ذمه واري به هم ډېره درنه او ثقيله وي، ګواكې د ﴿شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ﴾ څخه وروسته ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ يې فرمايلى، د محمد صلى الله عليه وسلم عظيمه مرتبه او د هغې مرتبې سره مناسب د مسئوليت په لوري يې لطيفه اشاره وفرمايله، ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۶) آيت لومړى ركوع)، ابن كثير (رحمه الله تعالى) دغه لږ څه په تفصيل سره بيان كړې ده.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝٩٠﴾

بېشکه الله امر (حُکم) کوي په عدل (انصاف کولو) سره، او په احسان (نیکي کولو) سره، او په ورکړې سره خاوندانو د خپلوۍ ته، او منع کوي له قبیحه وو کارونو څخه، او له بدو کارونو او له سرکښۍ څخه، پند درکوي تاسې ته (په دغو اوامرو نواهیو سره) لپاره د دې چې تاسې پند واخلئ.

تفسیر: لوی قرآن یې ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ فرمایلی وو، دا آیت د هغه یوه نمُونه ده، ابن مسعود رضي الله تعالی عنه فرمایي چې: «الله تعالی د هر یوه خیر او شر بیان په دغه آیت کې سره راغونډ کړی دی، ګواکې چې هیڅ یوه داسې عقیده، نېک خلق، عمل، معامله، ښه او بد به نه وي؛ چې امراً یا نهیاً د دې آیت لاندی کې رانشي».

ځیني علماء لیکي: که د پاک قرآن بل آیت نه وی؛ نو یواځې همدغه آیت د ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ د تثبیت لپاره هم کافي وو.

ښایي د همدې لپاره راشد خلیفه عمر بن عبد العزیز (رحمه الله) دغه آیت د جمعې او د عیدینو په آخري خطبې کې درج کړ، او محمدي امت ته یې یوه حسنه أسوه قائمه کړه (رحمه الله تعالی).

د دې آیت د جامعیت پوهولو لپاره د یو مستقل تصنیف ضرورت دی، خو بیا هم لږ څه اندازه دې داسې وکړی شي، چې په دغه آیت کې د درې شیانو امر فرمایلی شوی دی:

(۱): عدل، (۲) احسان، (۳) ایتاء ذي القربی:

(۱): د عدل مطلب دا دی چې د انسان تمام عقائد ـ أعمال ـ أخلاق ـ معاملات ـ جذبات ـ د اعتدال او انصاف په تله کې تللی شوي، او له افراطه او تفریطه هیڅ یوه پله یې لاندې باندې نه وي، که له خپل کوم ډېر سخت او غلیظ دښمن سره هم معامله کوي؛ ښایي چې د انصاف له اساسه او اصوله وانه وړي ! د ده ظاهر او باطن ښایي چې یو شان وي ! هره هغه خبره چې د خپل ځان لپاره نه غوره کوي؛ هغه دې د خپل بل ورور لپاره هم غوره نه کړي.

(۲): د «احسان» معنی دا ده چې ښایي انسان بالذات د نېکۍ او ښېګڼې (فائدې) مجسمه شي، او د نورو لپاره ښه وغواړي، د عدل او انصاف له مقامه لږ څه پورته شي، او د فضل او عفو او تلطّف او ترحّم عادت ځان ته غوره کړي، د فرائضو د اداء کولو څخه وروسته د تطوّع او تبرّع په طرف قدم واخلي !، له انصافه سره دې مروت جمع کړي !او یقین دې ولري ! هره هغه نیکي چې دی یې کوي؛ الله تعالی هغه ګوري، او د هغه د لوی دربار د ښېګڼې (نېکۍ) جزاء هرومرو د ښېګڼې په صورت کې وررسیږي !، لکه چې د «صحیح البُخاري شریف» په یوه مبارک حدیث کې راغلي دي: «الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه، فإن لم تكن تراه فإنه يراك» او په ۲۷ جزء د «الرحمن» سورت په (۶۰) آیت (۳) رکوع کې همداسې یو آیت لولو: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾

(۳): ایتاء ذي القربی، یعني ورکړه او احسان او ښېګڼه کول له خپلوانو سره هم د الله تعالی خوښ دي، واقعاً چې عدل او احسان یا په بل لفظ (انصاف او مروت) خو د خپل ځان او هر خپل او پردي او دوست او دښمن سره متعلق دی، لیکن د اقاربو حق دی له اجانبو څخه څه زیات وپالل شي ! او هغه تعلّقات چې الله تعالی په منځ کې قائم کړي دي؛ د هغه رعایت دې خامخا وکړی شي ! بلکه له اقاربو سره همدردي او له هغه سره مروت او احسان دې له پردیو څخه زیات وکړی شي، «صلة الرحم» یوه مستقله نیکي ده، چې ښایي د اقاربو او ذوي

الأرحامو لپاره درجه په درجه استعمال کړې شي، اوس د دغو درېو الفاظو جامعيت تر نظر لاندې نيولی هر يو پوه سړی فيصله کولی شي؛ چې هغه کومې نورې فطري ښېگڼې او نېکی داسې په دنيا کې به پاتې وي، چې د دغو درې فطري له احاطې څخه د باندې وي؟ فلله الحمد والمنّة.

﴿وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ﴾ الآية ـ يعنې منع هم له درېو شيانو څخه فرمايي:

(١): فحشاء، (٢): منكر، (٣): بغي، يعنې ځکه چې د انسان په وجود کې هم درې قوّتونه شته، چې د هغو د بې موقعه او غلط استعمال څخه گردې خرابی او بدی پيدا کيږي:

(١): شهواني بهيمي قوت.

(٢): شيطاني وهمي قوّت.

(٣): سبعيه غضبي قوّت.

غالبًا له «فحشاء» څخه هغه بېحيا خبرې مراد دي چې د هغو منشأ د شهوت او بهيميت افراط وي، «منكر» د «معروف» ضد دی، يعنې هغه نامعقوله کارونه چې ترې سليمه فطرت او صحيح عقل انکار وکړي، گواکې چې د شيطاني وهمي قوې د غلبې څخه د ملکيه عقلي قوه پړه شي.

درېيم شی يې «بغي» يعنې سرکښي او ياغيتوب دی، چې سړی په بغاوت سره له حده تېر شي او په ظلم او تعدي ملا وتړي، او د ځيروونکو ځناورانو په شان ځيرولو، داړلو، شکولو، او ځغليدلو پسې ولوېږي، او د نورو د ځان يا د مال ـ يا پت (عزت او آبرو) او نورو شيانو د نيولو لپاره په ناحقه سره لاس وغځوي، داسې حرکات د خپلو گردو اقسامو سره د سبعيه غضبي قوت د بېځايه استعمال څخه پيدا کيږي.

خلاصه دا چې په دغه آيت کې يې تنبيه فرمايلې ده، تر هغه پورې چې انسان دغه درې واړه قواوې اداره نه کړي، او په خپل قابو کې يې ونه ساتي، او ملکيه عقلي قوه پر دغو نورو قواوو حاکمه ونه گرځوي؛ له سره پاك او مهذّب کېدی نشي.

أكثم بن صيفي رضي الله تعالى عنه د دې آيت كريمه د اورېدلو څخه وروسته خپل قوم ته وويل: «زه گورم چې دغه رسول الله صلى الله عليه وسلم د گردو عمده وو او اعلی وو اخلاقو حکمونه صادروي، او له ټيټو او سپکو اخلاقو او اعمالو څخه ممانعت کوي، نو د د، په منلو او اطاعت کې جلتي وکړئ» ! «فكونوا في هذا الأمر رؤوسا ولا تكونوا فيه أذنابا» «تاسې په دغه سلسله کې سر شئ ! او لکی مه کېږئ !»، عثمان بن مظعون رضي الله تعالى عنه فرمايي چې: د دې آيت د اورېدلو څخه ځما په زړه کې ايمان راسخ شو، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم محبّت مې په زړه کې ټينگ شو.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

او وفا کوئ تاسې په عهد د الله کله چې په خپلو منځونو کې سره وعده وتړئ، او مه ماتوئ تاسې قسمونه وروسته د محکم کولو د هغو حال دا چې په تحقيق گرځولی دی تاسې الله پر خپلو ځانونو شاهد (ضامن ساتونکی په وفا سره)، بېشکه الله ته معلوم دي هر هغه څه (هم) چې کوئ يې تاسې.

تفسير: په پاس آيت کې د درې شيانو د کولو يا د پرېښودلو حکم وشو، اوس د هغه ځينې افراد بالتخصيص بيان فرمايي، يعنې د عهد د ايفاء تأكيد، د غدارۍ او بد عهدۍ څخه ممانعت چې دغه شی علاوه پر دې چې په «في نفسه»

مهتم بالشان دی؛ د هغه وخت مخاطبینو له حاله سره زیات مناسب وو، او د هغه اثر د مسلمانانو اقوامو پر عروج او ترقی او د هغو د مستقبل بري او کامیابۍ باندې لوېدونکی وو، نو ځکه یې حکم وکړ، لکه چې د الله تعالی نوم یادوئ، او قسمونه پرې خورئ، او معاهده پرې تړئ، نو د الله تعالی د نامه حُرمت او عزّت په ښه شان سره وساتئ ! که له کوم قوم یا له کوم سړي سره مو معاهده وي (په دې شرط چې خلاف الشرع نه وي)؛ نو ستاسې او د هر مسلمان وظیفه دا ده چې هغه پوره کړئ، اګر که د هغې په ایفاء کې ډېر مشکلات او مصاعب هم درپېښ شي.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿۹۲﴾

او مه کېږئ تاسې (په نقض د عهد کې) په شان د هغې (ښځې) چې بېرته به یې اومه کول تارونه وریشلي خپل وروسته د محکم والي (د هغه په تاوولو د هغو سره) حال دا چې ټوټې ټوټې وي، حال دا چې نیسئ تاسې عهدونه خپل دخل (پلمه، ټګي، مکر، خیانت) (یو له بل سره) پخپلو منځونو کې، په سبب د دې چې شوه به یوه ډله دغه ډېره زیاته له هغه بلې ډلې څخه (نو تاسې به خپل عهد ماتوه، له یوې ډلې سره به یو ځای کېدی)، بېشکه همدا خبره ده چې آزمويي تاسې الله په (وفا د) دغې (وعدې) سره؛ او خامخا بیان به کړي هرومرو (الله) تاسې ته په ورځ د قیامت کې هغه شی چې وئ تاسې چې په هغه کې مو سره اختلاف کولو (په جزاء درکولو سره).

تفسیر: یعنې له عهد تړلو څخه وروسته د هغه ماتول داسې د حماقت کار دی، لکه چې کومه ښځه ټوله ورځ تار وریشي، وغړي، بیا دغه خپل جوړ، تیار وریشلی شوی تار یا اوبدلي یا ګنډلي کالي (کپړې) د ماښام په وخت کې بېرته اومه کړي، یا یې بیخي وشلوي، یا یې وشکوي او ټوټې ټوټې یې کړي، لکه چې په مکې معظمې کې یوې لېونی ښځې (ریطه بنت سعده) نامې به همداسې کول، مطلب یې دا دی چې لکه د اوم تار په شان د معاهداتو ګڼل چې هر کله مو زړه وغواړي همغسې یې وریشئ، او هر کله چې مو زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په یوه ادنی حرکت یې وشکوئ؛ نو دغه سخت ناعاقبت اندیشي او لېونتوب دی، که هر لفظ او قول او عهد او پیمان ته اعتبار نشي پاتې؛ نو د دنیا نظام بیخي خراب او مختل کېږي، هغه اقوام چې د عدل او انصاف له قانونه مخ اړوي، او محض د خپلو اغراضو او خواهشو پسې تل ګرځي؛ نو د دوی په نزد د معاهدې ماتولو لپاره تړلې کېږي، او هر کله چې خپل معاهد قوم کمزوره او ناتوانه ووینې؛ نو ګرد معاهدات څیروي، او د ردیو په ټوکرئ کې یې غورځوي (پاک الله د دې بد عادت) په نسبت داسې فرمایي: معاهدې او قسمونه د فرېب ـ دغابازی، مکاری، پلمې، او حیلې آله مه جوړوئ ! لکه چې د اهل جاهلیت عادت وو: څه مهال چې کوم جماعت به یې له خپلو ځانونو څخه قوي او طاقتور لیدل؛ نو سمدلاسه به یې د هغوی سره خپله معاهده غوټه کوله، خو هر کله چې د دغو خلفاوو د کمزور کولو او د خپلو ځانونو د لویولو لپاره کوم فرصت او موقع یې په لاس ورتله، نو سمدلاسه به یې هغه معاهدات ماتول، او هغه ګرد قسمونه او حلفونه به یې د هبرې په تاخچه کې کېښودل، کټمټ (هوبهو) لکه هغه وضعیت چې نن پرون د اروپایي اقوامو معتاد او معمول دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۹۳﴾

او که اراده فرمایلي وی الله؛ نو خامخا ګرځولي به یې وئ تاسې یو امت (یو ټولی متفق په اسلام)، ولیکن (پاک الله) ګمراه کوي هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (د ګمراهی یې)، او په لاره

(د حق) برابروي هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، او خامخا وبه پوښتېدلی شئ تاسې هرومرو له هر هغه عمله چې وئ تاسې (په دنيا کې) چې کولو به مو.

تفسير: يعنې الله تعالی په دې باندې قادر وو، چې اختلاف ته به يې له سره لاره نه ورکوله، مګر حکمت يې د دې خبرې مقتضي نشو، لکه چې مو په ځو ځو مواقعو کې دغه تقرير کړی دی، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «له دې نه معلومه شوه چې له کافر سره دې هم غدر او بد عهدي ونه کړی شي، کفر په دغو خبرو نه لري کيږي، مګر د دغې چارې د کولو ګناه او وبال د ده پر عامل باندې لويږي.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا أَيۡمَٰنَكُمۡ دَخَلَۢا بَيۡنَكُمۡ فَتَزِلَّ قَدَمُۢ بَعۡدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُواْ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمۡ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۖ وَلَكُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿٩٤﴾

او مه نيسئ تاسې قسمونه خپل (وعدې خپلې) دخل (مکر او فريب) پخپلو منځونو کې، نو وبه ښوييږي قدم (ستاسې د لارې د اسلامه) وروسته له ټينګېدو د هغه، نو وبه څکئ غم او رنځ په سبب د منع کولو ستاسې نورو خلقو لره له لارې د الله نه (يعنې د نه وفا په وعدې باندې)، او شته تاسې ته عذاب لوی (ای متخلفينو د وعدې په آخرت کې).

تفسير: يعنې په عهد ماتولو او قسم يادولو سره د بد عهدۍ لاره مه پيدا کوئ، او په دې سره اسلامي قوم مه بدناموئ، چې ستاسې له دغسې خراب او ټيټ (لاندې) سپک وضعيت د ليدلو څخه يقين راوړونکي به په شک کې لويږي، او غير مسلم اقوام به د اسلام له دُخوله ستانه (واپس) کيږي، او پر تاسې د الله له لارې د امتناع ګناه په غاړه کيږي، چې د هغه سزا به ډېره سخته وي.

وَلَا تَشۡتَرُواْ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ ثَمَنٗا قَلِيلًاۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٩٥﴾

او مه پېرئ (مه اخلئ) په عهد د الله (په لفظ د الله تعالی) قيمت لږ (پيسې لږې)، بېشکه هغه (ثواب) چې په نزد د الله کې دی همغه خير (غوره) دی تاسې ته، که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ (پخير خپل).

تفسير: پخوا له دې نه پخپلو منځونو کې د قول ماتولو ذکر وو، اوس د الله تعالی سره د قول ماتولو ذکر دی، يعنې د مال په طمع خلاف الشّرع حکم مه کوئ، ځکه چې بالآخر دغسې مال د ځان وبال ګرځي، هر هغه شی چې د شرعې سره موافق ستاسې په لاسونو کې راشي؛ همغه بهتر دی، کذا في «موضح القرآن»، يا د ايفاء العهد کوم اجر چې د الله تعالی له درباره ورکاوه کيږي، هغه د دغه قليل ثمن څخه ډېر بهتر دی، ثمن يې ځکه قليل وفرمايه؛ چې که ګرد جهان هم ورکړ شي، خو بيا هم هغه د آخرت په مقابل کې قليل او حقير دی.

مَا عِندَكُمۡ يَنفَدُ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٖۗ وَلَنَجۡزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓاْ أَجۡرَهُم بِأَحۡسَنِ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٩٦﴾

هغه (مال د دنيا) چې تاسې سره دی؛ فناء کيږي، او هغه (خزانې د رحمت) چې الله سره دي؛ باقي دي (فناء نه لري)، او خامخا به جزا ورکړو مونږ هرومرو هغو کسانو ته چې صبر يې کړی دی (په طاعت او مصيبت او له معصيت نه) اجر د دوی په ډېر ښه د هغو د نېکيو سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسیر: بیا نو د دائم او باقي پر ښېښودل، او د فاني او زائل خوښول د کوم ځای عقلمندي ده، یعني هغه کسان چې د الله تعالی پر عهد ثابت قدم پاتې کیږي، او ګرد مشکلات او مصاعب په صبر او استقامت سره پر ځان اخلي، د هغه اجر له سره ضائع کېدونکی نه دی، او د داسې ښو اعمالو بدل هرومرو ځمونږ له درباره ورکولی کیږي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۹۷﴾

هر چا چې وکړ نېک (عمل) له نارینه څخه یا له ښځې څخه حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو خامخا ژوندون به ورکړو هرومرو هغه ته ژوندون طیبه (پاکیزه)، او خامخا جزاء به ورکړو هرومرو دوی ته اجر د دوی په ډېر ښه، په سبب د هغو (نېکیو) سره چې وو دوی (په دنیا کې) چې کولې به یې.

تفسیر: په پاس آیت کې د صابرینو او پر عهد باندې د وفاء کوونکیو د اجر ذکر وو، دلته د ګردو صالحه وو اعمالو په متعلق یوه عمومي ضابطه بیان فرمایي، حاصل یې دا دی: هر هغه نارینه یا ښځه چې په نېکو کارونو کې معتاد شي، په دې شرط سره چې هغه کار یواځې صورتاً نه، بلکه حقیقتاً نېک وي، یعني د ایمان او د صحیحه معرفت روح پخپل منځ کې ولري؛ نو مونږ به هغه ته هرومرو پاک، صاف، مطهر، او خوندور ژوندون ورعنایت کوو، مثلاً په دنیا کې حلاله روزي، قناعت، د زړه غناء، سکون، طمانیت، د ذکر الله لذت، د الله تعالی د محبّت خوند، د عبودیت د فرض په اداء کې خوښي، د کامیاب مستقبل د تصور هغه مزه او د تعلق مع الله هغه حلاوت ورکوو.

تنبیه: په دغه آیت کې یې دغه راوښود چې د لوی قرآن په نظر کې د ښځو او د نارینه وو د نیکۍ او کامیابۍ لپاره یوه ضابطه ده، یعنې نارینه او ښځه بې له امتیازه د خپل حسب الحال سره سم په نیکۍ کولو سره پاک او مطهر ژوندون حاصلولی شي.

فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ﴿۹۸﴾

نو کله چې لولې (ته) (پاک) قرآن؛ نو پناه وغواړه په الله له شیطان رټلي شوي (په شعلو سره).

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «خیرکم من تعلم القرآن وعلمه»، «ډېره غوره له ستاسې هغه څوک دی چې قرآن زده کوي، او نورو ته یې هم ورښیي»، معلوم شو چې د مؤمن لپاره د لوی قرآن قرائت ډېر ښه کار دی، او په پخوانیو آیاتو کې پر ښو کارونو د دوو ځلو اجر ورکولو ذکر شوی وو، نو ځکه دلته د قرآن د قرائت د ځینې آدابو تعلیم فرمایي، څو کوم سړی د بې احتیاطی د دغه ډېر ښه کار له اجره بې برخې پاتې نشي، او خپل ثواب ضایع نه کړي، د شیطان زیار (محنت) او کوښښ تل په دغه کې دی، چې د انسانانو ښو کارونو ته نقصان ورسوي، تر څو یې ترې ستون کړي، خصوصًا د لوی قرآن د قرائت په شان د یوه داسې متبرک او مقدس کار څخه چې د ګردو نېکیو سرچینه ده؛ هرومرو ممانعت کوي، او په سړه سینه ورته نشي کتلی، نو کله چې مؤمن د قرآن دغه د قراءت اراده کوي؛ نو ړومبی دې د زړه په صدق سره پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، او د مردود شیطان د پلمو (تدبیرونو) او وسوسو څخه دې پاک الله پورې پناه ونیسي: «أعوذ بالله من الشیطان الرجیم».

تنبیه: څرنګه چې د پاک قرآن ابتداء په «تعوّذ» سره مسنونه ده؛ نو ځکه هر لوستونکي ته ښایي چې پخوا د عظیم الشأن قرآن له لوستلو څخه «تعوّذ» ووایي، د «تعوّذ» مأثوره عبارت هم داسې دی لکه چې پاس ولیکل شو، معنی یې دا ده چې: «پناه غواړم په الله تعالی له شره د شیطان رټلي شوي».

إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

بېشکه دا (شیطان) نشته ده ته (هیڅ قدرت) تسلّط او غلبه پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، او پر رب خپل توکّل (اعتماد) کوي.

تفسیر: یعنې هر څوک چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، او له هغه څخه پناه وغواړي، پر هغه، شیطان په زور او قوّت سره نه حاوي کېدی شي، که داسې کوم سری تش د څه لږ وخت له مخې د بشریت په مقتضی د شیطان په پلمه (تدبیر) کې ولوېږي، خو بیا هم شیطان پرې خپله کامله قبضه او تسلّط نشي قائمولی، او ډېر ژر به د ده سترګې د همدغې استعاذې پر برکت خلاصیږي، او غفلت به یې نه متمادي کیږي، لکه چې په (۹ جزء د الأعراف سورت په (۲۴) رکوع (۲۰۱ـ ۲۰۲) آیت کې راغلي دي: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا۟ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ * وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى ٱلْغَىِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾

إِنَّمَا سُلْطَٰنُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

بېشکه خبره همدا ده چې تسلّط د شیطان پر هغو کسانو دی چې دوستي کوي دوی له ده سره، او پر هغو کسانو دی چې دوی له دغه (الله) سره شریک ګرځوونکي دي (د بل شي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په لوی لاس شیطان خپل ملګری او رفیق وګرځوي، او د دې په ځای چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، پر شیطان زړه تړي، او پرې مطمئن او ډاډه کیږي، ګواکې شیطان له الله تعالی سره شریک دروي، یا د ده په اغواء سره نور شیان له الله سره شریک کوي، نو پر داسې افرادو د شیطان پوره قبضه او تسلط دی، او په هر ډول یې چې زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په اشارو سره یې دې خوا او هغې خوا ته نخوي او ګڼهوي، او هر لوري ته چې زړه یې وشي بیایي یې.

وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او کله چې بدلوو مونږ (رالیږو کوم ناسخ) آیت په ځای د (بل منسوخ) آیت (لمصالح الوقت) حال دا چې الله ته ښه معلوم دی هغه څه چې رالیږي؛ نو وایي دا (کفّار نبي ته) بېشکه همدا خبره ده چې ته دروغ تړونکی یې (په الله)، بلکه زیات د دوی نه پوهیږي (په حکمت د نسخې).

تفسیر: پخوا یې حکم ورکړ چې د قرآن عظیم الشأن د لوستلو په وخت کې د شیطان رجیم له ټګي تورې څخه پناه وغواړئ چې هغه په دغه ښه او مبارک کار کې څه موانع او مشکلات دروړاندې نه کړي، دلته د هغه د ځینو موانع ذکر کوي، چې د پاک قرآن په متعلق یې هغه پیدا کوي، واقعه خو دا ده چې پوره قرآن خو یو ځلي نه دی نازل شوی، بلکه موقع په موقع د هغه آیات نازلېده، مثلاً په اول کې یې د کفّارو له قتاله ممانعت فرمایلی وو، څه مدّت وروسته مسلمانانو ته امر ورکړ شو، چې له کفّارو او مشرکانو سره جهاد وکړي، یا په ابتداء کې یې حکم فرمایلي وو: ﴿قُمِ ٱلَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِّصْفَهُۥٓ﴾ الآیة ـ لږ مدّت وروسته په همغه «معظمه مکه» کې دغه آیت نازل شو: ﴿عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ﴾ الآیة.

کفّارو د داسې احکامو د اوربدلو څخه اعتراض کولو، چې دغه څرنګه د پاک الله کلام کېدی شي؟ آیا الله تعالی (معاذ الله) له بېخبرۍ څخه د هغې یوې خبرې حکم درکړی وو؟ بیا چې خبر شو نو بل حکم یې صادر کړ؟ معلومیږي

چې دغسې خبرې ته له خپله ځانه جوړوي، که نه د الله تعالى کلام له سره پر دغسې احکامو نشي مشتملېدی، چې يوه ورځې يو شی ووايي، او بله ورځ بله شی ووايي، ممکن وو چې هم داسې وساوس او شبهات شيطان د ځينو مسلمانانو په زړونو کې القاء کړي، نو د هغه ځواب ورکوي چې دغه ستاسې اعتراض محض جهالت او ناداني ده، که تاسې ته د نسخې حقيقت معلوم وی؛ نو له سره به مو داسې الفاظ له خپلې ژبې څخه نه وې ايستلې.

د نسخې مطلب تش هم دغومره دی چې د يوه ميعادي حکم د ميعاد د پوره کېدلو څخه وروسته بل حکم ولېږلی شي، آيا که يو طبيب د لسو يا شلو ورځو لپاره د منضج نسخه تجويز کړي، او وروسته له هغه د مسهل تجويز وکړي، نو دغه تجاويز د هغه طبيب پر لا علمۍ محمول کولی شي؟ يا که هغه سړی چې داسې خبرې کوي پخپله جاهل او ناپوه دی؟ الله تعالى ته پخپله ښه معلوم دي چې په هر وخت کې هر حکم يې نازل فرمايلی دی؛ همغه درست او صحيح دی، يعنې هغه روحاني غـذاء يا دواء چې تجويز کړی شوې ده، تر کوم حده پورې د رُوحاني مريضانو له مزاجه او حالاتو سره مناسبه ده؟.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

ووايه (ای محمده دغو کفارو ته چې) نـازل کړی دی دغه (قرآن) روح پاك (جبريل) (له طرفه) د رب ستا په حقه سره، لپاره د دې چې ثابت کړي (په حقّانيت د قرآن) هغه کسان چې مؤمنان دي او هدايت دی او زيری (د جنّت) دی لپاره د مسلمانانو.

تفسير: يعنې دغه ځما يا ځما پشان د کوم بل انسان جوړ کړی کلام نه دی، دا خو هغه کلام دی چې بلا شبهه ځما رب د روح القدس جبريل الأمين په ذريعه د حکمت او مصلحت سره موافق پر ما باندې نازل فرمايلی دی، ګواکې ﴿مِن رَّبِّكَ﴾ يې وويل، او تنبيه يې وفرمايله چې د دغه لوی قرآن نازلوونکی هغه أعلی او أرفع او أقدس ذات دی، چې پخپله محمد صلی الله عليه وسلم يې په داسې يوې حيرت انګېزې طريقې سره او په داسې اعلی او اکمل اخلاق سره تربيه وفرمايه، چې ستاسې په مقابل کې دی، او د روح القدس د بيان فرمايلو څخه ښايي چې په دې لوري اشاره وي، هغه کلام چې حامل يې ﴿رُوحُ الْقُدُسِ﴾ ګرځولی شوی دی، ښايي چې د روحانيت، طهارت، او د ملکيه وو صفاتو مجسمه وي، لکه چې وی ګورئ چې په دغه شان او اوصاف تر اسمان لاندې بل داسې افصح ابلغ او معجز کلام په نظر نه راځي، او دغه قرآن يې ځکه نازل فرمايلی چې ټينګ کړي په حقيقت د دې کلام باندې زړونه د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی، يعنې موقع په موقع او په تدريج سره د احکامو او آياتونو د نزول د ليدلو څخه د ايمان لرونکي زړه قوي او اعتقاد يې پخيږي.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾

او خامخا په تحقيق ښه معلوم دي مونږ ته؛ چې بېشکه دوی وايي چې: بېشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان (او په واقع کې داسې نه دي ځکه چې) ژبه د هغه سړي چې دوی نسبت د ښوونې کوي هغه ته عجمي ده، او دغه قرآن په ژبه د عربي ده ښکاره (فصيحه، بليغه چې د عجمي کړ کېچونو څخه بيخي مبرّا ده).

تفسير: يعنې منکرانو به ويل چې (العياذ بالله) لوی قرآن د الله تعالى کلام نه دی، که نه نسخ به په دغه کې ولې واقع کېدی، او نه دغه ای محمده ! ستا کلام کېدی شي، ځکه چې ستا اميتوب خو ګردو ته معلوم او مسلّم وو، يو داسې

امي چې نه يې لاس پر كوم كتاب لګېدلى وي، او نه يې قلم پخپل لاس اخيستى وي، بلكه سره له اعلى درجې قريشي توبه تر څلويښتو كلو پورې يو شعر يې هم پر ژبه نوي جاري شوى، چې په شعر ويلو كې د عربو تر وړكيو پورې هم فطري مهارت او ذاتي لياقت درلود، نو دغه به څوك وي؟ چې د هغه د دغه بې نهايته قابليت څخه د دغه عظيم الشأن قرآن پشان يو مستطاب كتاب تيار شوى دى.

د ده په نامه د منكرينو په زعم اختلافات وو، د جبر، يسار، عائش، يعيش، څو تنو عجمي مريو په نسبت ويلي شوي دي چې هغوى نصرانيت پرېښى او د اسلام مذهب يې قبول كړى وو، وايي چې دوى كله نا كله د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور مشرّف كېدل، يا به پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم دوى ليدل، په هر حال د مشركينو د دغه سفاهت د اعتراض څخه دغه خبره خو ضرور ثابته شوه، چې د بعثت څخه پخوا محمد صلى الله عليه وسلم أمّي او نالوسته وو، او د دوى په زعم دغه يوه منلې شوې خبره وه چې قرآني علوم او معارف د دوى د مسلّمه أميت سره بېخي نشي تطبيق كېدى، نو ځكه د دغې خبرې ويل لازمېږي، چې بل كوم سړى دغه عالي خبرې ورښيي، بلا شُبهه چې ځمونږ پاک رسول الله ته هم بل څوک دغه مقدّسې خبرې ورښوولې وي، ليكن دغه ښوونكى كوم يو بشر او انسان نه وو، بلكه هغه ځمونږ دغه قدير رب دى چې پخپله داسې ارشاد فرمايي: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ * عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ﴾، ﴿لِّسَانُ ٱلَّذِي يُلۡحِدُونَ إِلَيۡهِ أَعۡجَمِيٌّ﴾ الآية.

يعنې كه تاسې د لوى قرآن په خارقه علومو او د هغه د اعجاز په نورو وجوهو باندې د خپل جهالت او غباوت لامله نه پوهېږئ، نو د هغه د ژبې له اعجازه، د ده د فصاحت او بلاغت ادراک خو لږ څه كولى شئ، چې د هغه په متعلق څو ځلې تاسې ته دعوت دركړ شوى دى، او د دغې خبرې اظهار او اعلان په تكرار سره شوى دى، چې كه ټول پېريان او انسانان متفقاً سره راټول شي؛ نو د دغه كلام يوه لږه نمونه او مثال هم نشي راوړاندې كولى، نو بيا د دې كلام چې د هغه نظير او مماثل راوړلو څخه د عربو ټول شعراء، فصحاء، بلغاء او پوهان بلا استثناء ګرد سره عاجز او پاتې وي؛ نو يو مجهول او معلول بازاري اعجمي مريي څخه څرنګه داسې يوه هيله (اميد) كېدى شي، چې داسې يو معجز كلام به له خپله ځانه جوړولى شي؟ كه په تمامو عربو كې كوم سړي بالفرض داسې كلام جوړولى شوى؛ نو هغه هم دا ځمونږ محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وو، مګر ما سوا له عظيم الشأن قرآنه د محمد صلى الله عليه وسلم كلام بله لويه ذخيره موجوده ده، چې د لوى قرآن د موضوعاتو بيان يې كړى دى، چې سره له خپله انتهايي فصاحت د پاک قرآن له يوه وړوكي سورت سره هم برابرې نشي كولى.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَا يَهۡدِيهِمُ ٱللَّهُ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ١٠٤﴾

بېشكه هغه كسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (او نه وايي چې دا له طرفه د الله دى) نه ښيي دوى ته الله (لاره د نجات او جنت) او شته دوى ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې سره د ښكاره وو دلائلو له وجوده كه يو سړى دغه خبره په خپل زړه كې ټينګه كړي، چې زه به خامخا پرې باور او يقين نه كوم، نو الله تعالى هم هغه ته تر مقصده پورې د رسېدلو لاره نه ورښيي، او هغه ګردې قواوې ترې سلبوي، څومره چې وپوهولى شي؛ له سره به پرې ونه پوهېږي، بد اعتقاده سړى تل له هدايته بې برخې پاتې كيږي، او بالآخر د سختو سزاوو مستحق ګرځي.

﴿إِنَّمَا يَفۡتَرِي ٱلۡكَذِبَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ١٠٥﴾

بېشكه همدا خبره ده چې تړي دروغ هغه كسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (چې قرآن دى)، او همدغه كسان همدوى دي دروغجنان.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ مُطْمَئِنٌّۢ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَّنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۰۶﴾

هر څوك چې كافر شو پر الله وروسته له ايمان راوړلو د ده، مګر هغه څوك چې زور پرې وكړى شو (او مجبوراً د كفر كلمه يې وويله) حال دا چې زړه د ده آرام نيوونكى وي په ايمان سره، وليكن هغه څوك چې ارته كړي په كفر سره سينه (خپله چې راضي شي پرې اعتقادًا نو پر دوى باندې غضب دى له (طرفه د) الله، او شته دوى ته عذاب لوى (اخروي په سبب د ارتداد).

تفسير: يو خو هغه مجرمان دي چې د سلهاوو دلائلو او آيتونو په ليدلو هم نه متيقن كيږي، مګر له دوى څخه ډېر لوى مجرم هغه دى؛ چې د يقين راوړلو او تسليم كولو څخه وروسته د شيطاني شبهاتو او وساوسو څخه متأثر شي، او له صداقته انكار وكړي، د داسې كسانو سزا وروسته بيا بيان فرمايي.

په منځ كې په ﴿اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ﴾ الآية ـ كې يوه ضروري استثناء يې وفرمايله، يعنې كه كوم مسلمان د زړه په صدق سره برابر په ايمان قائم وي، او د يوې لمحې له مخې هم ايماني رڼا او قلبي طمأنيت د ده له زړه څخه بېل شوى نه وي، مګر تش په كوم خاص حالت كې د كوم خورا ډېر زور او جبر او زبردستۍ لامله مجبور شي، او د ډېر شديد خوف له سببه د خپل ژوندانه ساتلو له خاطره تش په ژبه منكر شي، يعنې كومه كلمه د اسلام په خلاف ووايي، خو په دې شرط چې په دغه وخت كې يې هم زړه مطمئن او هيڅ قسم شك، شبهه او تردد په كې نه وي، بلكه د دغه ژبې د الفاظو په نسبت هم سخت كراهيت او نفرت ولري، نو داسې شخص مرتد نه دى، بلكه خامخا مسلمان ګڼلى كيږي، هو ! له دې نه لوى مقام او لوړه مرتبه دا ده چې انسان مرګ قبول كړي، خو د خپلې ژبې څخه داسې يو لفظ نه باسي، لكه چې د بلال، ياسر، سميّه، حبيب بن زيد الأنصاري، او عبد الله بن حُذافه رضي الله عنهم او د نورو واقعات په تواريخو او سيرتونو كې شته، او مونږ د اختصار په اعتبار دلته هغه نشو ليكلى، ښه خو به دا وي چې د دغو مطالبو د پوهېدلو لپاره تفسير ابن كثير ولوستل شي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۷﴾

دا (لوى اخروي عذاب) په سبب د دې دى چې دوى غوره كړى دى ژوندون لږ خسيس پر (اعلى ژواندانه د) آخرت، او بېشكه الله نه ښيي لاره (د استقامت) قوم كافرانو ته.

تفسير: يعنې داسې منكرانو ته چې دنيوي ژوندون د خپل مقصد كعبه وګرځوئ؛ د برې او كاميابۍ لار كله په برخه كيږي.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ ﴿۱۰۸﴾

دا (كفّار) همغه كسان دي چې مهر وهلى دى الله پر زړونو د دوى (چې نه قبلوي حق) او په غوږونو د دوى (چې نه اوري حق) او په سترګو د دوى (چې نهويني آثار د قدرت)، او دغه كسان همدوى دي غافلان (له عُقبى).

لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

دا خبره واقعي ده بلا شُبهه چې بېشكه دوى په آخرت كې همدوى دي زيانكاران (چې عمر يې حبطه لاړ).

تفسير: يعني هغه كسان چې د خپلو بې اعتداليو او غلط كارونو څخه د پاك الله ورعطاء كړي قوتونه تباه او بېكاره كړي وي، او تش دنيا يې د خپل مقصود كعبه گرځولې وي؛ نو له هغوى څخه بد او خراب انجام به د بل چا وي؟.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٠﴾

پس له دې بيا بېشكه رب ستا لپاره د هغو كسانو چې هجرت يې كړى دى (له خپله وطنه) وروسته له هغه چې مفتون شوي دي (په عذابونو) بيا جهاد يې كړى دى او صبر يې كړى دى، بېشكه رب ستا وروسته له دغه (هجرت، جهاد او صبر) نه خامخا ښه مغفرت كوونكى دى، ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: په مكې معظمې كې ځينې كسان د كافرانو له ظلم او تيري څخه ښوييدلي وو، يا تش په ژبه يې د كفر لفظ ويلى وو، وروسته له هغه يې هجرت او جهاد وكړ، او په ډېر استقلال او استقامت پر اسلام قائم پاتې شول، كله چې دوى دومره په اسلامي كارونو كې برخه واخيسته؛ نو هغه تقصير يې ورمعاف شو، او د الله تعالى مهرباني پرې مبذوله شوه.

يو صحابي وو چې «عمّار بن ياسر» رضي الله عنه نوميده، د ده پلار «ياسر رضي الله تعالى عنه» او مور «سُميّه رضي الله تعالى عنها» وه، چې دغه مېړه (خاوند) او ښځه د كفّارو د ډېر ربړولو (تكليفولو) او رنځ او درد رسولو لامله اكر كه شهيدان شول، خو بيا هم د كفر يو لفظ يې هم ونه وايه، دغه د مسلمانانو ړومبى ويني دي چې د اسلام په لاره كې تويې شوې، ليكن د دوى ځوى «عمار رضي الله تعالى عنه» د خپل ځان له وېرې هغه لفظ ووايه، خو وروسته له نجاته په ژړا او انګولا د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور مشرّف شو، نو دلته دغه پاس آيت نازل شو، رضي الله تعالى عنهم أجمعين.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَّفْسِهَا وَتُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾

(ياد كړه اى محمده !) هغه ورځ چې رابه شي هر يو (نېك او بد) نفس چې جګړه (سوال او ځواب) به كوي لپاره د (نجات د) ځان خپل، او پوره به وركړ شي هر نفس ته (جزاء د) هغه عمل چې كړى يې دى حال دا چې په دوى باندې به ظلم ونه كړ شي (په تقليل د حسناتو يا تكثير د سيئاتو).

تفسير: يعني د يوه په ځاى به بل څه نشي ويلى، مور، پلار، خور، ورور، ښځه، اولاد، احباب او اقارب هيڅوك به نه پكارېږي، هر سړى به پخپل غم او فكر كې اخته وي، چې څه ډول د خپل ځان لپاره يو مخلص پيدا كړي، راز راز دروغ او رښتيا خبرې به د خپل ځان د برائت او عذر لپاره جوړوي، او جواب او سوال او جګړې به كوي، چې د ځان لپاره نجات حاصل كړي.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

او بيانوي الله مثل د يو كلي چې وو دا په امن كې، په آرام (او هوسا اهل د دې)، چې راته دغه كلي ته رزق روزي (د اهل) د دې ډېره پر بمانه له هر ځايه (له هره طرفه)، نو كافر (ناشكره) شو (اهل د) هغه په نعمتونو د الله؛ نو وڅكاوه په (اهل د) دې باندې الله كالي (كپړې) د لوږې او وېرې

(چې لوږه او وېره يې پرې لازمه او محيطه وګرځوله لکه جامه) په سبب د هغو (عملو) چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: ﴿اٰمِنَةً مُّطۡمَئِنَّةً﴾ يعنې نه د باندې د دښمن څه فکر او اندېښنه وه، او نه د دننه څخه کوم څه فکر او تشويش، په ډېر امن او هوسايي (آرام) سره به يې ژوندون کولو، او خوراک لپاره غلې، دانې، مېوې او نور ور راوړلې کېدې، او هر څيز به يې په افراط وو، په کور ناست دوی ته هر قسم نعمت وررسېده، نو د هغه کلي اوسېدونکو د الله تعالی د هغو نعمتونو قدر ونه کړ، او په دنيوي خوندونو کې داسې مشغول او مصروف شول، چې په دغه غفلت او مستۍ کې حقيقي منعم هم د دوی له ياده ووت، بلکه د هغه په مقابل کې يې بغاوت وکړ، بالآخر الله تعالی د دغې ناشکرۍ او د نعمت د کفران خوند پر دوی وڅکاوه، چې د امن او هوسايي (آرام) په ځای خوف، وېره، او د روزۍ د ډېروالي او پرېمانۍ په ځای د لوږې او قحط په مصيبت کې يې داسې اخته کړل، لکه چې کالې (کپړې) د خپل اغوستونکي چپ چاپېر احاطه کوي، او يوه شېبه لوږه او وېره، قحط او خوف له دوی نه نه بېلېده.

﴿وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ﴾ ۝١١٣

او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته رسول له (جنسه د) دوی نو نسبت د دروغو يې وکړ هغه ته؛ نو ونيول دوی لره عذاب (د لوږې او وېرې) حال دا چې دوی ظالمان وو (په شرک او تکذيب سره).

تفسير: علاوه پر هغو ظاهري نعمتونو چې پاس مذکور شول؛ يو ډېر لوی او مهم باطني نعمت هم هغوی ته ورکړی شوی وو، يعنې د دوی له قومه او له نسبه يې يو داسې رسول ورلېږلی وو، چې د هغه اتباع په وسيله يې د الله د خوښې ډېر لوړ مقامات هم حاصلولی شو، مګر دوی د اتباع او تصديق په ځای د ده پر تکذيب او مخالفت ملا وتړله، او همداسې پرله پسې په کندو او ژورو کې لوېدل، بالآخر د قديمي سنت الله سره سم ګرد ظالمان او ګناهګاران د الله تعالی په عذاب کې اخته او دوی يې سره ټول راګېر کړل، بيا نو د دوی د نجات لپاره د هيچا هيڅ يو تدبير پرمختګ ونه کړی شو.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د کوم معين کلي تذکره نه ده، محض د تمثيل په ډول د کوم تباه او ويجاړ شوي کلي لا على التعيين حواله يې ورکړې ده، يا خو د داسې يو فرضي کلي وجود يې فرض کړی، او د مکې معظمې کفّارو ته تنبيه ورکړی شوې وه، چې که تاسې هم داسې وکړئ؛ نو تاسې سره به هم داسې معامله کېدی شي، نو د کفران نعمت او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د تکذيب او عداوت له سزا څخه مه بې فکره کېږئ.

د ځينو علماوو په نزد په دغه مثال کې له کلي څخه مراد مکّه معظمه ده چې هلته هر قسم امنيت او طمأنيت وو، او سره له دې چې يوه غير زرع وادي وه؛ خو راز راز (قسم قسم) مېوې دانې غلې او نور د دې په لوري راښکودلی شوې: ﴿اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰۤى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع)، مګر مکيانو (مکې والا) د دغو نعماوو هيڅ قدر ونه پېژندو، په شرک او عصيان او بېحيايي او اوهام پرستۍ کې لګيا او منهمک شول، بيا الله تعالی له ګردو نعمتونو څخه لوی نعمت د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په بعثت سره دوی ته ورولېږه، نو دوی د هغه په انکار او تکذيب کې هيڅ کمی ونه کړه: ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم د سورت (۲۸) آيت (۵) رکوع).

بالآخر الله تعالی د امن او اطمينان په ځای د مسلمانانو مجاهدينو وېره ددوی په زړونو کې واچوله، او د پراخې او پرېمانې روزۍ په ځای اوه کاله قحط يې پر دوی مسلّط کړ، چې په هغه کې د سپيو او نورو مردارو تر غوښو پورې هم دوی وخوړل، بيا د «بدر» په غزا کې د اسلامي غازيانو له لاسه پر دوی د الله تعالی عذاب ورګډ شو.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾

نو خورئ تاسې له هغو (طعامونو) چې درکړي دي تاسې ته الله حلال طيب پاکيزه او شکر وباسئ (قدر وپېژنئ) د نعمت (احسان) د الله که يئ تاسې چې خاص همده ته عبادت کوئ (او فرمان يې منئ).

تفسير: يعني هر څوک چې د الله تعالی د عبادت مدّعي وي؛ ده لره دغه خبره وړ او لائقه ده، چې د الله تعالی د ورکړي نعمت او حلالې او طيبې روزۍ څخه متمتع شي ! او د هغه احسان قدر وکړي ! او د الله شکر گذاره بنده شي ! حلال دې حرام نه گڼي، حرام دې حلال نه شمېري !، او د نعمتونو د منتفع کېدلو په وخت کې حقيقي منعم دې نه هېروي ! بلکه په هغه او د هغه پر لېږلي شوي رسولانو باندې دې ايمان راوړي ! او د دوی د احکامو او هداياتو په تعميل کې دې ډېر زيار وکاږي !.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ
غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړی دی (الله) پر تاسې باندې (خوراک د) مردارې، او (بهېدونکې) وينې، او د غوښې د خنزير، او هغه (حلال کړی شوي حيوان چې اواز پورته شوی په هغې)، (د بل شي) بې له الله (د نامه) په (وخت د ذبح د) هغه يې، پس هغه څوک چې اړ (محتاج) شي (خوړلو د دې حرامو ته) حال دا چې ظالم نه وي (په بل چا) او نه تجاوز کوي (له قدره د کفافه)؛ نو بېشکه الله لوی مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې آيت تفسير د «البقرة» او د «الأنعام» په سورتونو او نورو ځايونو کې پخوا ليکلی شوی دی، څمونږ دې تفسير کې دې بيا ولوست شي، دلته دا غرض دی؛ لکه چې په پخواني آيت کې اشاره وه، چې حلال دې پر خپل ځان نه حراموي ! په دغه آيت کې تنبيه ورکړی شوې ده چې حرام شيان دې هم نه حلالوي ! خلاصه يې دا ده چې يو شی حلال يا حرام مقررول د همغه لوی الله حق دی، چې د دغو ټولو شيانو خالق او مالک دی، لکه چې په راتلونکو آياتونو کې په وضاحت سره د دغه مضمون بيان شوی دی.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى
اللَّهِ الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾

او مه وايئ تاسې له وجې د بيانولو د ژبو ستاسې دروغ لره (داسې) چې دا حلال دی او دا حرام دی لپاره د دې چې جوړ کړئ له ځانه پر الله دروغ، بېشکه هغه کسان چې تړي پر الله بهتان؛ نه به مومي خلاصی (له عذابه د آخرت)، (دوی لره) نفعه ده لږه، او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعني بې له کوم شرعي مستنده د کوم شي په متعلّق خوله سپړدل او داسې ويل چې حلال دی يا حرام ډېر سخت جسارت او کذب او افتراء ده، حلال يا حرام خو همغه شيان کېدی شي چې هغه ته پاک الله حلال يا حرام فرمايلي وي، که کوم سړی محض پخپلې رايې سره کوم شی حلال يا حرام وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه نسبت الله تعالی ته

وکړي، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو کولو، او د هغه ذکر د «الأنعام» په سورت کې څمونږ په دې مبارک تفسیر کې پخوا له دې نه تېر شو، نو هغوی في الحقیقت پر الله تعالی بهتان تړلی دی.

مونږ مسلمانانو ته هدایت راکړی شوی دی چې ښایي هیڅکله داسې رویه ځان ته اختیار نه کړو، او هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی وي؛ حلال یې وبولو، او هر هغه شی یې چې حرام کړی؛ حرام یې وګڼو، او بې له شرعي مأخذه پخپل سر د حل یا حرمت احکام ونه لګوو.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ ۖ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

او پر هغو کسانو چې یهودان شوي دي، حرام کړي دي مونږ هغه څیزونه چې بیان کړي وو مونږ پر تا باندې پخوا له دې نه، او نه وو ظلم کړی مونږ پر دوی (په دې تحریم سره) ولیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کولو (په علمي عصیان سره).

تفسیر: د دغه بیان د «الأنعام» د سورت د (۸ جزء په (۱۴۶) آیت (۱۸) رکوع کې د ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا﴾ الآیة - آیت په تفسیر کې تېر شوی دی، هلته دې بیا وکتل شي !، دلته دا مقصد دی: هر هغه شی چې الله تعالی ګردو ته یا کوم خاص قوم لپاره دائمًا تل ترتله، یا تر یوه معینه وخته پورې حرام کړی وي؛ هغه عین حکمت او صواب دی، هیڅ یو انسان د دغه حق نه لري، چې په هغه کې تصرّف وکړي، او حرام حلال یا حلال حرام وګرځوي.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾

بیا بېشکه رب ستا (چې دی ای محمده !) هغو کسانو ته چې یې کړي دي بدي (ګناه) په جهالت (ناپوهۍ) سره بیا توبه وباسي وروسته له کولو د هغه (بد عمل)، او نېک کړي عمل خپل؛ بېشکه رب ستا وروسته له دغې توبې څخه خامخا بخښنه کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: مثلاً حرام یې حلال یا حلال یې حرام وګڼل، په «ناداني سره» یې څکه وفرمایل؛ هر څوک چې د الله تعالی له احکامو څخه غاړه غړوي، اګر که یې عملاً او په قصد سره هم وکړي؛ هغه په حقیقت کې د هغه ناداني او بې عقلي ده، چې له خپله ځانه په لوی لاس جاهل جوړوي، او کوي یې، که عاصي لږ څه له عقله کار واخلي، او د ګناه بدو نتایجو ته وګوري، او تصوّر یې وکړي؛ نو له سره به د معصیت په لوري اقدام ونه کړي، د جزء (۴) «النساء» د سورت په (۳) رکوع کې (۱۷) آیت کې هغه تعلیقات چې پر ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾ باندې لیکلی شوي دي؛ ښایي چې هغه دې بیا یو ځلې دلته هم ولوستل شي !.

﴿ثُمَّ تَابُوا﴾ الآیة - یعني له کفریاتو څخه له توبې ایستلو او په اخلاص سره په مسلمانېدو او په مستقبل کې د خپل اعمال او افعال په درست کولو سره الله تعالی د توبې کوونکو ګرد تېر ګناهونه بخښي، اګر که ډېرې سختې او غټې ګناوې هم وي.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

بېشکه چې ابراهیم وو (اصلي او اساسي) پېشوا فرمان منونکی خاص الله لره حنیف (کلک په حق دین باندې)، او نه وو دی له مشرکانو (لکه چې قریش وایي).

تفسير: دلته الله تعالى جلّ وعلا د عربو د مشركينو د شركيّاتو په ترديد كې د إمام الموحّدين أبو الأنبياء ابراهيم خليل الله «عليه و على ذُريّته ونبيّنا الصلاة والسلام» طور او طريقه را په يادوي، ځكه چې د عربو خلق د ده له ذُريې او ځوځات (نسل) څخه وو، او خپل ځانونه يې پر ابراهيمي دين باندې سم او برابر ګڼل، حال دا چې دوی د ابراهيمي دين سره له لرې هم څه علاقه او نسبت نه درلوده، نو دوی ته دا وربښيي چې ابراهيم عليه السلام د موحّدينو امام، د ګردو نېکيو معلم، د ټولې دنيا په مقابل كې يواځې پخپل سر د يوه عظيمه امّت په برابر ولاړ وو، او د دوی په مبارك ذات كې پاك الله هغه ګرد محاسن او كمالات ورجمع كړي وو، چې په يو لوی مجمع كې په متفرّق ډول سره موندلی كيږي.

ليس على الله بمستنكر _ أن يجمع العالم في واحد.

عجب نه دی له الله نه چې قادر دی په هر څيز

چې دی ټول پخپل قدرت كړي ګرد عالَم په يوه سړي كې.

ابراهيم عليه السلام د الله تعالى داسې كامل او مطيع او فرمان منونكی بنده وو، چې له ګردو سره يې اړيكې شكولې، او يواځې له الله تعالى سره يې نښلولې، او ډېر خاص مخلص مسلمان وو، ممكن نه وو چې ده كوم څيز بې د الله تعالى له حكمه محض له خپل لوري حلال يا حرام درولي وی، نو دی پخپله (معاذ الله) څرنګه د شرك ارتكاب كولی شي، ده د مشركينو په كلي او جماعت كې وسېدل هم نه خوښول.

نو اوس هغه كسانو ته چې دوی خپل ځانونه «حنيف» بولي، او داسې ادعا كوي چې: مونږ پر ابراهيمي دين يو؛ شرم او ننګ پكار دی، چې څرنګه پر الله تعالى بُهتان تړي؟ آيا د حلالو حرام ګڼل، يا د حرامو حلال درول او د شرك په حمايت كې له انبياوو سره جنګېدل د يو «حنيف» او ابراهيمي سړي له شان سره مناسبت لري؟.

په ياد يې ولرئ چې د حلالو او حرامو په بيان كې او د دين په اصولو كې ـ اصل خو هغه ابراهيمي ملت دی چې د همغه ملّت د اقامت او اشاعت اوسط او تفصيل لپاره محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم تشريف راوړی دی، كه غواړئ چې پر اصلي دين د ابراهيم عليه السلام تګ وكړئ؛ نو محمدي طريقه ځان ته غوره كړئ (على صاحبها أفضل الصلاة وأتم التسليم).

شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾

(وو ابراهيم قدردان) شكر كوونكی د نعمتونو (احسانونو) د الله، غوره كړی وو (الله) دغه (ابراهيم لره په نبوّت سره)، او برابر كړی وو (الله) دغه (ابراهيم) سمې لارې ته.

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام د الله تعالى شكرګزاره بنده وو، تاسې سخت ناشكره او د نعمت كفران كوونكي يئ، لكه چې د ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً﴾ الآيات ـ په تفسير كې كښلي شوي دي، نو تاسې څرنګه د ابراهيم عليه السلام په دين او ملّت او لاره كې يئ؟ چې حق پرېږدئ او باطل خوښوئ له توحيده مخ اړوئ، او شرك او كفر پسې ځغلئ، حال دا چې ابراهيم عليه السلام د كامل توحيد او تسليم او رضاء پر سمه لاره روان وو، او الله تعالى ده ته ډېره سمه صافه لاره ورښوولې وه، او دی يې پرې روان كړی وو.

وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

او وركړې وه مونږ دغه ته (يعني ابراهيم ته) په دغه دنيا كې ښه حالت، او بېشكه دغه (ابراهيم) په آخرت كې هم خامخا له صالحانو (د لويو درجاتو د خاوندانو) څخه دی.

تفسير: حسنه يعني نبوّت، پراخه روزي، اولاد، وجاهت، (يا جميل ذکر يا نېك اولاد يا نبوّت د محمد صلی الله عليه وسلم يا) عمومي مقبوليت چې ګرد اديان بالاتفاق د ده تعظيم کوي، او هره فرقه همدا غواړي چې خپله سلسله ابراهيم عليه السلام سره ولګوي.

ثُمَّ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ أَنِ ٱتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

بيا وحي (حکم) وکړ مونږ تا ته (ای محمده !) چې متابعت وکړه (په توحيد کې) د دين د ابراهيم چې حنيف (کلك په حق دين) وو، او نه وو دی له مشرکانو.

تفسير: د دې بيان د «الأنعام» په سورت کې د ﴿دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ﴾ آيت لاندې څمونږ دې تفسير کې تېر شو، هلته دې بيا ولوست شي !، مقصد دا دی چې په حل او حرمت کې او ديني خبرو کې ابراهيمي ملت او دين اصل دی، په منځ کې يهودو او نصاراوو ته د هغوی د حالاتو په مناسبت مخصوص احکام ورکړی شوي دي، بالآخر محمد صلی الله عليه وسلم يې مبعوث کړ، څو هغه اصلي ابراهيمي دين بيا له سره ژوندی او روښانه کړي، چې له غفلته او تحريفه او بېځايه تصرّفاتو څخه بيخي ضايع شوی وو، او د شرك ګرد رګونه پرې کړي.

په حديث کې راغلي دي: «بعثت بالحنيفيّة السّمحة» د دې داسې پوره شرح او تفصيل شاه ولي الله (رحمه الله تعالی) په «حجّة الله البالغة» کې فرمايلی دی، چې د لوستلو وړ دی.

إِنَّمَا جُعِلَ ٱلسَّبْتُ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مقرر کړی شوی دی (تعظيم د ورځې د) خالي پر هغو کسانو چې اختلاف يې کړی وو په کې، او بېشکه چې رب ستا خامخا حکم به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه څيز کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف کولو (چې هغه ورځ ده د عبادت).

تفسير: يعني په اصلي ابراهيمي ملّت کې دخالي (شنبې) د ورځې حکم نه وو، چې پر مونږ محمدي امّت باندې هم نه دی، هو ! په منځ کې يهودانو د خپل نبي موسی عليه السلام له ارشاده سره اختلاف وکړ، نو کله چې دوی دغه د خالي ورځ ځانته غوره کړه؛ نو حکم وشو چې په ښه شان سره يې تعظيم وکړئ !او په دغه ورځ کې دې د ماهيانو ښکار ونه کړ شي ! ځينو يهودانو دغه حکم قبول کړ، او ځينو هغه ونه منلو، چې هغه نامنونکي په دنيا کې بيزوګان او خنزيران شول، او د دوی په نسبت کومه فيصله چې په آخرت کې کيږي؛ هغه بېله ده، په همدغه څه انحصار نشته، هلته به نور ګرد اختلافات او جګړې هم سره فيصله کيږي.

ٱدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلْحِكْمَةِ وَٱلْمَوْعِظَةِ ٱلْحَسَنَةِ ۖ وَجَـٰدِلْهُم بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

بلنه کوه (ای محمده ! خلقو ته) لارې د رب خپل ته (چې توحيد او اسلام دی) په حکمت سره او په موعظه (پند) نېك سره په ښه ډول، او مباحثه کوه له دوی سره په هغې (طريقې سره) چې هغه ډېره ښه وي !، بېشکه چې رب ستا ښه عالم دی په هغه چا چې ګمراه شوی دی له لارې د الله څخه، او دی ښه عالم دی په لاره موندونکو (دين ته او پر تا تش تبليغ دی).

تفسیر: په پاس آیتونو کې یې مخاطبینو ته دا ورښکاره کړه، چې دغه رسول الله د اصلي ابراهیمي ملّت او دین سره راغلی دی، که تاسې د بري او کامیابۍ غوښتونکي یئ، او د «حنیفیت» په دعوی کې رښتین یئ؛ نو پر دغه سمې، صافې لارې لاړ شئ ! په ﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ﴾ الآیة - کې تر آخره پورې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم ته تعلیم ورکول کیږي، چې ښایي خلق په څه ډول په سمې لارې باندې راولې؟ او د هغه درې طریقې یې راښودلې دي: (۱): حکمت، (۲) حسنه موعظه، (۳): جدال بالتي هي أحسن.

(۱): له «حکمت» څخه مراد دا دی، چې د نهایتې پخې خبرې، محکمې اترې، جازمه مضامین، قاطعه براهین، مضبوط دلائل، او معقول عوامل په قوّت او رڼا کې هغوی ته لار ښوونه وشي، چې د هغو په اورېدلو او لیدلو او پوهېدلو سره فهم او ادراک او علمي ذوق لرونکې طبقه غاړه کېښودی شي، او د دنیا خیالي فلسفې د ده په مقابل کې پړې او مړې ولوېږي، او هیڅ قسم علمي او دماغي ترقیات د الله تعالی د وحي له بیان کړیو حقائقو یو بخر کی هم تبدیل ونه کړی شي.

(۲): «حسنه موعظه» له هسې موقرو معتبرو او مؤثرو او رقّت پیدا کوونکو پندونو څخه عبارت دی؛ چې د نرم خویۍ او زړه سوی له روحه ډک وي، له اخلاص، همدردۍ، شفقت او ښو اخلاقو سره په ښه صورت او معتدل اسلوب سره وي.

(۳): «جدال بالتي هي أحسن»، یعنې که کومه موقع د مباحثې دروړاندې شي؛ نو په ډېره ښه طریقه، تهذیب غوره والي، حق پېژندلو، عدل او انصاف سره مباحثه وکړئ !، او پر خپل مقابل حریف الزام واړوئ، او په ښه اسلوب او پیرایه سره یې سمې لارې ته درواړوئ، او ښایي چې خامخا زړه خوږوونکې او ربړوونکې خبرې ونه کړئ !، چې په هغه سره قضیه اوږدیږي، او معامله طول ته رسیږي، ښایي چې بالذات دې مقصود تفهیم او د حق احقاق وي، څکه چې له ځیروالي، خشونت، بد اخلاقۍ، خبرو غښولو، ضد، او عناد څخه هیڅ یوه ښه نتیجه په لاس نه ورځي.

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ﴾ الآیة - یعنې د دعوت او تبلیغ په لاره کې تا ته ښایي چې د الله تعالی په ورښولې لارې باندې لاړ شئ، او تا ته نه ښایي چې په دغه فکر او چرت (خیال) کې ولوېږې، چې څوک یې مني؟ او څوک یې نه مني؟ نتیجه پاک الله ته وسپاره ! همغه د ده په لاره تلونکو او نه تلونکو وګړو له حالاتو څخه خبردار دی، او له هر چا سره به له هغه سره مناسبه معامله کوي.

وَإِنۡ عَاقَبۡتُمۡ فَعَاقِبُواْ بِمِثۡلِ مَا عُوقِبۡتُم بِهِۦۖ وَلَئِن صَبَرۡتُمۡ لَهُوَ خَيۡرٞ لِّلصَّٰبِرِينَ ﴿١٢٦﴾

او که عذابوئ تاسې (څوک)؛ نو عذاب ورکوئ په شان د هغه عذاب سره چې عذاب کړی شوي یئ تاسې په هغه سره، او خامخا قسم دی که صبر وکړ تاسې؛ نو خامخا دغه (صبر) خیر (غوره) دی (له انتقامه) صابرانو ته.

تفسیر: یعنې د تبلیغ او دعوت په لاره کې که تاته ډېره سختې او تکالیف در ورسولې شو؛ نو د قُدرت او قوّت حاصلولو په وخت کې ته اجازه لرې، چې سم برابر له هغوی سره معامله وکړې، او په مساوي ډول ترې بدل واخلې، لیکن د صبر مقام له دې نه لوړ او اعلی دی، که صبر وکړې نو د هغه نتیجه ستا په حق او د لیدونکې او هم د همغو متجاوزینو او تیرې کوونکو په حق کې ښه او بهتره ده.

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

او صبر کوه ! او نه دی صبر ستا مګر په (توفیق) د الله سره، او مه خپه کېږه پر دغو کفّارو (چې ولې نه مسلمانیږي)، او مه کېږه په زړه تنګی کې له هغو مکرونو څخه چې دوی مکرونه کوي (له تا سره).

تفسیر: یعنې پر مظالمو او شدائدو صبر کول آسان کار نه دی، که الله تعالی چاته توفیق ور په برخه کړي؛ نو صبر او تحمّل یې هم په برخه کیږي، او کولی شي چې ربړ (تکلیف) او ظلم وګالي (برداشت کړي)، او آه ونه کاږي !.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَّالَّذِينَ هُمْ مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

بېشکه الله ملګری دی (په عون او نصرت سره) له هغو کسانو سره چې پرهېزګاري کوي (له کفر او معاصیو او ویریږي له الله)، او له هغو کسانو سره چې دوی نیکي کوونکي دي.

تفسیر: یعنې انسان هومره چې له الله تعالی څخه وویریږي، او تقوی او پرهېزګاري او نیکي اختیار کړي؛ هغومره د الله تعالی امداد او اعانت ورسره وي، نو داسې متقیانو ته د کفّارو له مکرونو او فریبونو څخه زړه تنګي کېدل یا غمجنوالی نه دی پکار، ځکه چې الله تعالی دغه عاجزان او ضعیفان هم له متقیانو او محسنانو سره پخپل فضل او کرم او مرحمت محشور فرمایي.

تمّت سورة النحل بعونه وتوفيقه، ولله الحمد.

سُوْرَةُ بَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ

«د (بني اسرائيل» سورت مکّي دی، پرته له (۲۶، ۳۲، ۳۳، ۵۷، او له ۷۳ آیتونو څخه تر ۸۰ آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۱) آیتونه، (۱۲) رکوع لري، وروسته د (القصص) له سورت څخه نازل شوی دی، په تلاوت کې (۱۷) او په نزول کې (۵۰) سورت دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُبْحٰنَ الَّذِيْٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِيْ بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا ۭ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ①

پاکي ده هغه ذات لره چې بیولی یې وو بنده خپل (محمد) په (یوه برخه د) شپې کې له (منځه یا له څنګه د) مسجد حرام څخه تر مسجد اقصی پورې هغه چې برکت اچولی دی مونږ چار چاپېر د هغه، (بیول د محمد د دې لپاره وو) چې (هلته) وښیو مونږ ده ته ځیني له دلائلو د توحید خپل، بېشکه چې دغه (الله) هم دی دی ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه لیدونکی.

تفسیر: یعني الله تعالی له هر نوعه نقص او له هر قسمه قصور او له هر راز ضعف او عجز څخه پاک دی، هره هغه خبره چې ځمونږ په خیال کې بې انتهاء عجیبه معلومېږي، او ځمونږ ناقص عقول هغه پیچیدګي مستبعده ګڼي، د الله تعالی د قُدرت او مشیت مقابله کې هغه هیڅ مشکل نه دی.

﴿اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا﴾ الآیة ـ یعني یواځې د شپې په یوې محدودې برخې کې خپل ډېر مخصوص او خورا (ډېر) مقرب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم یې د مکې معظمې له حرمه تر بیت المقدس پورې بوتلو.

د دغه سفر غرض څه وو؟ د هغه په لوري وروسته له دې نه په ﴿لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا﴾ کې اشاره فرمایلې ده: حاصل یې دا دی چې پخپله همدغه سفر کې له بیت المقدس څخه وړاندې بل چېرې یې بوتلو، او د خپل د قدرت عظیم الشأن نشان او ډېرې له حکمته د انتظاماتو عجیبې او غریبې نمونې ورښوول یې منظور وو، د «النجم» په سورت کې د دغو آیتونو څخه ذکر شوی دی، چې له هغو څخه ظاهرېږي، چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم تر «سدرة المنتهی» پورې تشریف وړی وو، او نهایت عظیم الشأن آیات یې مشاهده فرمایلي وو: ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى * عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى * عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى * اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى * لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيٰتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت (۱۳ ـ ۱۸) آیت پورې، (۱) رکوع).

د علماوو په اصطلاح: له مکې څخه تر بیت المقدس پورې سفر ته (إسراء) او له هغه ځایه تر «سدرة المنتهی» پورې سیاحت ته «معراج» وایي، او ډېر ځلې د دغو دواړو سفرونو مجموعه په همدغه یوه لفظ د (إسراء) یا (معراج) سره تعبیر کیږي.

د أسلافو او أخلافو د جمهورو عقیده دا ده چې: ځمونږ پاک رسول الله محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم په ویښه (بجسده الشریف) (معراج) ته بیولی شوی دی.

باقي د «رؤيا» لفظ چې په قرآن کريم کې په ﴿وَمَاجَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيٓ أَرَيْنٰكَ﴾ آيت کې راغلی دی؛ د هغه په متعلّق ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما فرمايلي دي: «رؤيا عين أريها الرسول صلی الله عليه وسلم»، مفسّرينو د عربو له کلامونو څخه د دې شواهد وړاندې کړي دي، چې د «رؤيا» د لفظ اطلاق کله ناکله د مطلق «رؤيت: ليدل» په معنی استعماليږي، لهذا که له هغه څخه مراد همدغه د «اسراء» واقعه وي؛ نو د مطلق نظاره په معنی اخيسته کيږي، چې په ظاهري سترګو سره شوی دی، څو د نصوصو له ظواهرو او د جمهور الأمت له عقيدې څخه مخالفت ونشي، هو ! د (شريک) نامي راوي په روايت کې ځينې داسې الفاظ راغلي دي، چې د هغو له مخې د «اسراء» وقوع د نَوْم «خوب» په حالت کې معلوميږي، مګر محدثين پر دغه خبره ګرد سره متفق دي، چې د (شريک) حافظه خرابه ده، نو ځکه د ډېرو لويو لويو حفّاظو د احاديثو په مقابل کې د هغه روايت د استناد قابل نشي کېدی.

حافظ ابن حجر «رحمه الله» د (فتح الباري) په اواخرو کې د (شريک) د حديث اغلاط شميرلي دي، او دا يې ښوولي ده چې د ده د روايت مطلب دی داسې واخيستل شي، چې څو د عمومي احاديثو څخه مخالف نشي، مونږ دا قسم تفاصيل دلته نشو درجولی.

د (صحيح مسلم) په شرح کې دغه مباحث په پوره شرح او بسط سره درج کړی شوي دي، دلته تش دومره ښوولی کيږي، چې راجح مذهب همدا دی، چې د (معراج) او د (اسراء) واقعه دويښتوب په حالت کې (بجسده الشريف) واقع شوېده، هو ! که پخوا له دې نه يا وروسته همداسې واقعات په خوب کې همدوی ته ورښوولي شوي وي؛ نو له هغه څخه انکار نه دی پکار.

﴿الَّذِي بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا﴾ يعنې په هغه ملک کې چې «مسجد اقصی» او بيت المقدس واقع دی؛ الله تعالی ډېر ظاهري او باطني برکات ايښي دي، له مادي حيثيته د چينو، نهرونو، غلو، دانو، مېوو، او نورو افراطه، او که د روحاني په اعتبار وکوتل شي؛ نو هغه د ډېرو انبياوو او رسولانو د بعثت ځای وو، ښايي د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د بيولو څخه هغه ځای ته دغه اشاره هم وي، چې هغه ګرد کمالات چې بني اسرائيلو په انبياوو او نورو تقسيم شوي وو؛ د ده په مقدّس ذات کې سره ټول شوي دي، پر هغه ټولو نعمتونو چې پر بني اسرائيلو مبذول شوي وو؛ بني اسماعيل قبضه کوونکي دي، د کعبې شريفې او د بيت المقدس د دواړو د انوارو او د برکاتو حامل همدغه يو محمدي امت کېدونکی دی، په احاديثو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک په بيت المقدس کې د ګردو انبياوو امامت وفرمايه، ګواکې د انبياوو هغه د سيادت او امامت منصب چې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ورکړی شوی وو؛ د هغه يوه حسّي نمونه دوی ته او نورو مقرّبينو ته دلته وروښودل شوه.

﴿وَاٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَجَعَلْنٰهُ هُدًى لِّبَنِيٓ إِسْرَآءِيْلَ أَلَّا تَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِيْ وَكِيْلًا ۝۲﴾

او ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او ګرځولی وو مونږ هغه (کتاب) هدايت لپاره د بني اسرائيلو چې مه نيسئ تاسې غير له ما څخه هيڅ وکيل (دوست متولّي جوړوونکی د کارونو خپلو).

تفسير: د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د فضل او شرف د بيان فرمايلو څخه وروسته د موسی عليه السلام د ذکر په طرف يې کلام منتقل کړ، کله چې د «اسراء» په ذيل کې تر «مسجد الأقصی» او «بيت المقدس» پورې د تللو ذکر وو، وروسته له هغه پر «مسجد اقصی» او د هغه پر قديمي متوليانو بني اسرائيلو کومې مختلفې دورې چې تېرې شوې وې؛ هغه د مسلمانانو د عبرت او پخپله د بني اسرائيلو د نصيحت لپاره بيانولی شي، او دا آيت د هغه تمهيد دی.

د اسراء، په واقعه کې اشاره ده چې د حجازي نبي امّت يواځې د همدې امانت مالك ګرځېدونکی دی، چې د (شام) په ځمکو کې په وديعت اينبی شوی وو، په دغو آياتونو کې بني اسرائيلو ته تنبيه ورکاوه شي، چې که دوی د خپل خيريت غوښتونکي وي؛ نو اوس دې د همدې عربي رسول الله صلی الله عليه وسلم متابعت وکړي، نو الله تعالی به هم د دوی پر حال لطف او مهرباني وفرمايي، که نه د پخوا په شان به بيا دوی ته د دوی د شرارتونو سزا ورکړل کيږي، او د «مسجد اقصی» له توليته به هم محروموه شي.

﴿أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا﴾ يعنې په تورات کې داسې هدايت ورکړی شوی وو، چې پر خالص توحيد قائم اوسيږئ ! او د الله تعالی څخه ماسوا بل هيڅوك خپل وکيل او کار جوړوونکی مه ګڼئ ! او تل پر همغه الله باندې توکل او اعتماد وکړئ !.

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ③

ای اولاده د هغه چا چې سور (او بار) کړی وو مونږ سره له نوحه (په بېړۍ کې)، بېشکه چې نوح وو بنده ډېر شکر ايستونکی (په هر حال کې، نو ښايي چې تاسې هم شاکر اوسئ !).

تفسير: يعنې تاسې د هغو کسانو اولاده يئ، چې له نوح عليه السلام سره پر بېړۍ سپاره (سواره) شوي وو، او د الله تعالی له عذابه يې نجات موندلی وو، هغه احسان چې مونږ ستاسې پر لويانو کړی دی مه يې هېروئ، وګورئ نوح عليه السلام چې تاسې د هغه له اولادې څخه يئ؛ څرنګه احسان پېژندونکی او شکر ايستونکی بنده وو، نو تاسې لره هم ښايي چې د هغه متابعت وکړئ !.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ④

او قطعي حکم لېږلی وو مونږ بني اسرائيلو ته په کتاب (تورات کې داسې چې) خامخا به فساد وکړئ تاسې هرومرو په ځمکه (د شام) کې دوه ځلې او خامخا سرکښي به وکړئ تاسې هرومرو په سرکښي ډېره لويه سره.

تفسير: په تورات يا په بل اسماني کتاب کې دغه پخوا ويل شوي وو؛ چې دغه قوم بني اسرائيل دوه ځلې به په مملکت کې سخته خرابي وکړي، او د ظلم او تکبّر طريقه به غوره کوي، او د سختيو سرکښيو او تمردو مظاهره به کوي، لکه چې هم داسې هم وشو، او هر ځلې د الله تعالی له جانبه د دردناکو سزاوو خوند ورڅکاوه کېده، چې د هغه ذکر داسې فرمايي:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ⑤

نو کله چې راغله وعده د اول انتقام (د هغو دواړو فسادونو څخه)؛ نو مسلط کړل مونږ پر تاسې بندګان څمونږ (هغه چې ستاسې د سزا لپاره مو مسلّط کړي وو) چې خاوندان د جنګ سخت وو، نو ګرد ګرځېدل دوی (د وژلو او تالا کولو لپاره) په منځ د ښارونو (ستاسې)، او وو (دا کار يوه) وعده پوره کېدونکې.

تفسير: يعنې په کليو او ښارونو کې د کورونو په منځ کې ننوتل، او ډېر خلق يې ووژل، او وينې يې وبهولې، او ګرد يې سره لوټ او تالا کړل، په دغه شانې هغه وعده چې الله تعالی د دوی د سزا ورکولو په نسبت ورکړې وه؛ پوره شوه.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ۝ إِنْ أَحْسَنْتُمْ
أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا
الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ۝

بیا بېرته درکړه مونږ تاسې ته غلبه (دولت چې غالب شئ) پر دوی، او مرسته (مدد) مو وکړه له تاسې سره په مالونو سره، او په ځامنو سره، او وګرځولی مونږ تاسې زیات له جهته د ملاتړه. که نیکي وکړئ تاسې نو نیکي به کوئ تاسې لپاره د ځانونو خپلو، او که بدي کوئ تاسې نو (زیان یې) پر نفسونو ستاسی دی، نو کله چې راغله وعده د وروستي (انتقام، فساد، نو بیا مې خپل بندګان مسلّط کړ پر تاسې) لپاره د دې چې دوی بد کړي مخونه ستاسی (یعنې د غم آثار په کې ښکاره کړي)، او لپاره د دې چې ننوځي مسجد د بیت المقدس ته لکه چې ننوتلي وو په هغه کې اول ځلي، او لپاره د دې چې هلاک (خراب) کړي هر هغه (ځای او شی) چې دوی غالب شوي وو په ډېر سخت خرابولو او هلاکولو سره.

تفسیر: یعنې کله چې تاسې ځما په طرف رجوع وکړه، او د توبې او انابت طریقه مو غوره کړه؛ مونږ بیا تاسې ته پر دښمنانو برې او کامیابي درکړه، له نېکۍ او بدۍ څخه هر څه نفع او نقصان چې رسېږي؛ همدا تاسو ته دررسیږي.

د وروستي فساد لامله یو ځل بیا په تاسې ځمونږ بندګان مسلّط شول، چې په ډېرو وژلو او وهلو سره یې ستاسې رنګونه خړ او مخونه خراب کړل، او په مسجد اقصی بیت المقدس کې ننوتل، او د پخوا په شان لوی شورماشور او بلوه یې ونښلوله، صورتونه، هیاکل او نور شیان یې خراب او تباه کړل، او په دې شان د بني اسرائیلو قوت د تل لپاره خاتمه وموندله.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ۝

نژدې دی رب ستاسې چې رحم وکړي پر تاسې (که توبه مو وکړه)، او که بېرته وګرځېدی تاسې (فساد ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (عقوبت ستاسې ته)، او ګرځولی دی مونږ دوزخ لپاره د کافرانو بندي خانه.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «په تورات کې ویلي شوي وو، چې بني اسرائیل به دوه ځلې شرارت وکړي، د هغه په جزاء به دښمنان د دوی پر ملک غالبیږي، همداسې وشوه، یو ځلې «جالوت» غالب شو، بیا الله تعالی هغه د داود علیه السلام په لاس هلاک کړ، بیا بني اسرائیلو ته د سُلیمان علیه السلام په سلطنت لا زیات قوت ورکړی شو، دویم ځلي د پارسیانو څخه بخت نصر غالب شو، وروسته له دې نه د یهودانو سلطنت بیا قوّت ونه موند، اوس فرمایي چې: الله تعالی په مهرباني راغلی دی، که تاسې د محمد صلی الله علیه وسلم تابع شئ؛ نو هم هغه سلطنت او غلبه به بیا در په برخه شي، او که تاسې بیا شرارت وکړئ؛ نو مونږ به بیا درسره همغسې وکړو، یعنې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان به پر تاسې غالبان کړو، او په آخرت کې د دوزخ اور تیار دی.

ځینې علماء له رومبنی وعدې څخه د بخت نصر حمله اخیستې ده، چې (۱۲۰۸) کاله پخوا له هجرته وه، او له دویمې وعدې څخه «طیطوس رومي» مرادوي، چې (۵۵۱) کاله پخوا تر هجرته واقع شوې ده، ځکه چې په دغو دواړو حملو کې یهودان په پوره ډول سره تباه او برباد شول، او «مقدس هیکل» یې له لاسه وویست، والله أعلم.

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾

بېشکه دغه قرآن هدایت کوي (ښيي نېکانو ته) هغه (لاره) چې هغه ډېره برابره، سمه، صافه او ښه ده، او زېرى ورکوي مؤمنينو ته، هغه (مؤمنان) چې کوي دوى ښه (عملونه) د دې خبرى چې شته دوى ته اجر ډېر لوى.

تفسير: هسې خو «تورات» هم بني اسرائيلو ته لار ښوونکى وو، لکه چې پخوا يې فرمايلي دي: ﴿هُدًى لِّبَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ﴾ ليکن دغه قرآن عظيم الشأن ګردې دنيا ته له ګردو څخه زيات او ښه سمه، صافه او مضبوطه لار ښيي، او نور ګردې قويمې لارې د همدغه ﴿أَقْوَمُ﴾ لاندې مندرجې شوې دي، لهذا که نجات او برى ستاسې پکار وي؛ نو د خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم متابعت وکړئ! او پر دغه محمدي سمه صفا سړک باندې درومئ! او هغه کسان چې په قلب او جوارح يعنې په ايمان او صالح عمل سره پر دغه سمه صافه لاره تګګ کوي؛ نو قرآنکريم به په دنيا کې هغه ته طيبه حيات، او په آخرت کې د جنت عظيم الشأن بشارات اوروي، باقي هغه کسان چې له هغوى سره بيخي د آخرت څه فکر او خيال نشته، او د غفلت او غرور په نشو کې په دنيوي لذاتو او شهواتو کې ډوب تللي دي؛ او اصلاً د آخرت په فکر او سودا کې نه دي؛ د هغوى د بد انجام او خراب عاقبت ذکر داسې فرمايي:

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَآءَهُۥ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

او بېشکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې؛ تيار کړى دى مونږ دوى ته عذاب دردناک. او دعاء کوي (غواړي) انسان شر (پر خپل ځان او په اولاد) (د زړه تنګۍ په وخت کې) په (مثل د) غوښتلو د ده د خير، او دى انسان تلوار کوونکى (په غوښتلو د خير او د شر د دواړو).

تفسير: يعنې قرآنکريم خلق د ډېرو ښو ښېګڼو (فائدو) په طرف بولي، د اجر کبير بشارات اوروي، او د بدۍ د مهلکو نتائجو څخه انسانان خبروي، ليکن د نادان انسان حال دا دى چې هغه سره د دغو ګردو خبرو د اورېدلو بيا هم د خپل ځان لپاره خرابي او بدي په همغه اشتياق او الحاح سره غواړي؛ لکه چې کومه نيکي خپل ځان لپاره غواړي، دوى له انجام څخه خپلې سترګې پټوي، او په ډېرې تېزۍ او تلوار سره د بديو او ګناهونو په طرف ورځغلي، او منډې ورپسې وهي، بلکه ځينې بدبختان په صافو الفاظو سره پخپلو ژبو سره داسې وايي: ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

«اى الله! که دغه نبي پخپلې دعوى کې صادق او رښتين وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه کاڼي راوورو‌ه! يا بل کوم سخت عذاب راباندې نازل کړه!»، ځينې بېوقوفان له ډېره قهره او غضبه ربړدي (رپيږي)، او شين او سور ګرځي، او په دغه حالت کې خپل ځان يا خپل اولاد يا نورو ته بې له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) ښېرا کوي.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ءَايَتَيْنِ ۖ فَمَحَوْنَآ ءَايَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ ءَايَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَٰهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

او ګرځولي دي مونږ شپه او ورځ دوه دليله (د توحيد)، نو محوه کړه مونږ علامه د شپې، او وګرځوله مونږ علامه د ورځې روښانه (چې هر شى په کې ليدل کيږي)، لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې (په رڼا د ورځې کې) فضل له رب خپل، او چې معلوم کړئ وپوهېږئ تاسې (په دغه

اختلاف د دې شپو او ورځو کې) شمار د کلونو او حساب (د اوقاتو)، او هر څيز (چې تاسې ورته اړ «مجبور» يئ) بيان کړی دی مونږ هغه په بيانولو واضحو سره.

تفسير: د شپې تياره، د ورځې رڼا، د دغو دواړو څخه کله د يوه لوېدل او کله د بل، بيا د شپې له مخې د مياشتې ورو ورو لوېدل، او د سپوږمۍ ورو ورو ورېدل، د سپوږمۍ تتې يخې وړانګې او د لمر تېزې او تودې پلوشې، دغه ګرد د الله قدّوس د کامله قدرت نمونې دي، چې د دوی څخه د هر يوه نظام عليحده او مستقل دی، او له هره يوه سره په زرهاوو فوائد او مصالح تړلي دي، او د دغو ګردو مجموعي نظام سره بېل دی، چې له شروع څخه تر اوسه او تر «ما شاء الله» پورې د نهايتو مضبوطو اصولو، او ټينګو قوانينو لاندې دور او حرکت کوي.

﴿فَمَحَوۡنَآ ءَايَةَ ٱلَّيۡلِ﴾ يعنې د شپې نمونه تياره او ورکه ده، او د سپوږمۍ روښنايي د لمر په اعتبار سپکه روښنايي او لږ څه تياره ښکاري، لکه پخپله د سپوږمۍ جرم (چکی او ټيکلی) د کتونکي په نظر داغداره ښکاري.

﴿وَجَعَلۡنَآ ءَايَةَ ٱلنَّهَارِ مُبۡصِرَةٗ﴾ الآية - يعنې د ورځې په وخت کې چې د لمر په پلوشو هر شی صاف او ښکاره په نظر راځي، خلق تازه دمه بيا پر خپلو چارو کې لګيا کيږي، او د رزق او روزی په تلاش او لټولو پسې لويږي، او په رنګارنګ کارونو کې مشغوليږي، الغرض پر هغه شيانو چې د شپې له مخې د تيارو پرده لوېدلې وي، د لمر پلوشې هغه ټول سره بې پردې کوي، او د هغو کسانو سترګې خلاصوي، چې تر اوسه په درانه خوب کې ويده او مدهوشه پراته وو، چې دغه لوري او هغه لوري ته په تګ او راتګ او کاروبار کې سره بوخت او لګيا په نظر راځي.

﴿وَكُلَّ شَيۡءٖ فَصَّلۡنَٰهُ تَفۡصِيلٗا﴾ تاسې ښه وپوهېږئ چې له ويرېدلو، او شورماشور لګولو او ژر غوښتلو څخه هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، الله تعالى د خير او د شر او د نور هر څيز اندازه هم داسې مقدره او مقرره کړې ده، لکه چې د شپې او د ورځې اندازې مقررې دي، چې د هيچا په ژر غوښتلو او چالاکی کولو سره نه شپه لنډيږي، او نه ورځ اوږديږي، او ګرد پخپله همغه مقرر وخت کې صبا او بېګا کيږي، د شر څخه وروسته د خير څخې پس د شر راتګ هم داسې وګڼئ! لکه چې ورځې پسې شپه او شپې پسې ورځ راځي، او د هغه سلسله پرله پسې ده، د دنيا د ګرد خير او شر سلسله د يوې معينې ضابطې او نظام لاندې ده، چې د هغه ماتول، يا لرې کول د هيچا له واکه نه دي پوره، او نه امکان لري.

وَكُلَّ إِنسَٰنٍ أَلۡزَمۡنَٰهُ طَٰٓئِرَهُۥ فِي عُنُقِهِۦۖ وَنُخۡرِجُ لَهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ كِتَٰبٗا يَلۡقَىٰهُ مَنشُورًا ۝١٣ ٱقۡرَأۡ كِتَٰبَكَ كَفَىٰ بِنَفۡسِكَ ٱلۡيَوۡمَ عَلَيۡكَ حَسِيبٗا ۝١٤

او هر انسان لازم کړی دی مونږ له ده سره عمل د ده (يا عمل نامه دده، يا بخت تالی، او قسمت دده) په غاړه د ده کې، او راوبه باسو ده ته په ورځې د قيامت کې يو کتاب (ليکلی شوی) چې يو ځای به شي، وبه ويني هغه غوړېدلی. (او وبه ويلی شي ده ته): ولوله (دا) کتاب ستا (عملنامه خپله)، کافي دی همدا ځان ستا نن ورځ پر تا حساب کوونکی (د نېکيو او د بديو).

تفسير: يعنې د قسمت شومي او د اعمالو بدي د ده د غاړې غړوندی ګرځېدلی دی، چې له سره ترې نه بيليږي، او د قيامت په ورځ به يې هم هغه په نظر ورځي، او هر يوه انسان ته د ده اعمالنامه پخپل لاس کې ورکول کيږي، چې پخپله يې ولولي او فيصله وکړي، چې هغه کارونه چې ده پخپل ګرد عمر کې کړي دي، ټول په کې شته؟ يا ترې څه شی پاتې دي؟ يا په کې څه زيات شی ليکلی شوی دی؟ نو هر سړی به په دغه وخت کې يقين کوي، چې د هغه يوه يوه ذره عمل بې له تزيده او تنقيصه په کې شته.

پخوا له دې نه دغه ذکر وو، چې په دنيا کې الله تعالى کتاب لوی قرآن لېږلی دی، او هغه حساب چې له لمر او سپوږمۍ او له نورو سره متعلق دی، اوس په دغو لوستليو شويو آيتونو کې يې د قيامت د حساب او کتاب ذکر وفرمايه، چې پر هغه پخوانې حساب او کتاب باندې د نتيجې په ډول مرتّب کيږي.

مَنِ اهْتَدٰى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ أُخْرٰى ۗ

هر چا چې سمه صافه لاره ونیوله؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې سمیږي دی په لارې لپاره د (نفعې د) ځان خپل، او هر څوك چې ګمراه شو؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کیږي پر ضرر د ځان خپل، او نه اخلي هیڅ اخیستونکی بار د ګناه د بل چا.

تفسیر: یعنې الله تعالی ګردو ته سمه صافه لاره ورښوولې ده، اوس که څوك پر هغې ځي که نه ځي اختیار لري، او پخپله دې خپله نفعه او نقصان وګوري ! ځکه چې د ده د عمل د طریقې نفع یا نقصان پخپله همده ته رسېدونکې ده، او د یوه سړي د ګناه پېټی او بار به د بل په سر نه باریږي.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

او نه یو مونږ عذاب ورکوونکي (هیڅ طائفې ته) تر هغه پورې چې ولیږو مونږ کوم رسول (چې لاره د توحید او شریعت ورته بیان کړي).

تفسیر: یعنې بلا شُبهه بد عمل آفت راولي، خو الله تعالی پخوا له پوهولو څخه هیڅوك نه نیسي، نو ځکه رسولان لیږي، چې خلق غافله او بېخبره پرې نږدي، او له نېکو او بدو څخه یې په پوره ډول خبردار کړي، د هغو خبرو زیاته تشریح او ډېر توثیق د انبیاوو په ژبه وکړی شي، چې پرې انسان محض د عقل او فطرت په لار ښوونه پوهېدی شي (مثلاً د باري تعالی وجود یا یې توحید) او هغه شیان چې ادراك یې په محض عقل سره نه وي کافي؛ د وحي او الهام په رڼا کې وړاندې کړی شي، نو ځکه د خلقت له ابتداء څخه الله تعالی د وحي او د رسالت سلسله جاري ساتلې ده، څو د انبیاء علیهم السلام انوار او فیوض په دنیا کې داسې یوه فضا پیدا کړي، چې هیڅ یو معذّب قوم په دنیا یا په آخرت کې د جهل او ناپوهی عذر به وړاندې نه کړی شي، او په دغه پلمه د الله تعالی له عذابه ځان نشي ژغورلی (بچ کولی).

تنبیه: دلته مفسرانو د «أصحاب الفترة» او وړکیو پر تعذیب باندې بحثونه کړي دي، چې مونږ یې په دغه ځای کې د تطویل له خوفه نه شو لیکلی.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾

او کله چې اراده وفرمایو مونږ د دې چې هلاك کړو کوم کلی (ښار)؛ نو امر وکړو مونږ غنیانو (مالدارانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره)؛ نو فسق وکړي دوی په هغه کې، نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسېدونکو) د هغه کلي خبره (د عذاب)، نو هلاك کړو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره.

تفسیر: یعنې کله چې د بد عملیو په سبب کوم کلی (یا ښار) تباه کیږي؛ نو خلق یې همداسې یو ناڅاپي دفعتاً نه نیول کیږي او نه هلاکیږي، بلکه د حجّت له اتمامه وروسته سزا ورکوله کیږي، او د نبي یا د نبي د نائبینو په ژبه د الله تعالی احکام هغوی ته رسولی کیږي، خصوصاً د هغه ځای مشرانو او بارسوخو خلقو ته چې د هغوی له منلو او نه منلو اثر پر ټولو لویږي، خو هرومرو (خامخا) اطلاع ورکوله کیږي، کله چې دغه مغروران او متکبّران سره له پوهې د الله تعالی پیغام نه مني، او په ټوکو او مسخرو بلا تکلّفه ترې غاړه غړوي، او په دغه وضعیت هغه کلی خراب او مسموموي، دلته نو دغه کلی خپل ځان ښکاره مجرم ثابتوي، او د الله تعالی د عذاب مستحق ګرځي، نعوذ بالله من شرور أنفسنا.

تنبیه: ځینې سلف وایي چې: په دې ﴿أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا﴾ آیت کې له امر نه مراد «أمر تکویني قدري» دی، او په ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ﴾ کې د أمر تشریعي نفي مراده ده، نو د دواړو آیتونو په منځ کې هیڅ تضاد نشته.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُوْنِ مِنْۢ بَعْدِ نُوْحٍ ؕ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًۢا بَصِيْرًا ﴿۱۷﴾

او ډېر هلاك كړي دي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لكه عاديان او ثموديان او نور)، او كافي دى رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونكى.

تفسير: د آدم عليه السلام له زماني څخه د نوح عليه السلام تر زماني پورې ګرد خلق مسلمانان وو، وروسته شرك او بت پرستي پيدا شوه، نو نوح عليه السلام د هغوى د اصلاح لپاره ولېږلى شو، نوح عليه السلام تر سلهاوو كلونو پورې خلقو ته دعوت او تبليغ وكړ، مګر هيڅ اثر يې پر دوى ښكاره نشو، بالآخر هغوى ټول په طوفان (څپاند) كې هلاك كړل شول.

وروسته له دوى نور ډېر اقوام (لكه عاد، ثمود، او نور هم) هلاك كړل شو، حاصل يې دا چې د اقوامو د اهلاك سلسله د نوح عليه السلام د بعثت څخه وروسته شروع شوه.

﴿وَكَفٰى بِرَبِّكَ﴾ الآية ـ يعني هيڅوك بې قصوره نه نيول كيږي، او هيچا ته نامناسبه سزا نه وركوله كيږي، بلكه د هر چا ګناهونو ته ګوري، او د هغه ګرد اوضاع او اطوار په پوره ډول ورڅرګند (ښكاره) او معلوم دي، او د هغو سره مناسبه او موزونه سزا ورته وركوي، او همغسې معامله ورسره كوي.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهٗ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلٰهَا مَذْمُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿۱۸﴾

هر څوك چې وي چې غواړي (په عمل خپل سره فقط) دغه دنيا، نو په تلوار به وركړو مونږ ده ته په دې دنيا كې هومره چې زمونږ خوښه وي، لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايو مونږ، بيا به وګرځوو مونږ ده ته دوزخ (په آخرت كې) چې ننوځي به په هغه دوزخ كې، ملامت كړى شوى شړلى شوى (له رحمته).

تفسير: يعني دا ضروري نه ده چې د دنيا هر يو عاشق (مين) فوراً هلاك كړى شي، بلكه مونږ له دغو خلقو څنې هغو كسانو ته چې تش د دنيوي متاع لپاره سرګردانه ګرځي، هر چا ته چې اراده وفرمايو او هغومره چې اراده وفرمايو، سم له خپله حكمته او مصلحته د دنيا سامان وركوو، څو د دوى جدوجهد او د فاني نېكيو فاني ثمره ور ورسيږي، او كه هغوى ته آخري سعادت مقدر نه وي؛ نو د شقاوت جام يې خو په پوره ډول تر څنډو (غاړو) پورې ورته ډك كړى شوى وي، او په نهايت ذلت او رسوايۍ د دوزخ د ابدي بنديخانې خوا ته په ټېل وهلو بيول كيږي.

وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿۱۹﴾

او هر څوك چې غواړي آخرت (جنت) او كوښښ كوي هغه ته كوښښ لايق د ده (په طاعت د الله سره) حال دا چې دى (خالص) مؤمن هم وي؛ نو دغه كسان دى كوښښ د دوى مقبول (په نزد د الله كې).

تفسير: يعني د هر چا په زړه كې چې يقين او ايمان موجود وي، او په نېك نيت د الله تعالى رضا او خوښي او د اخروي ثواب لپاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ورښوولې لارې باندې په عملي ډول منډې وهي، او ورځغلي، نو مونږ د دوى كوښښ له سره ضائع او خراب كوونكي نه يو، او يقيناً د أحديت په دربار كې په حسن قبول سره به مفخر او سرلوړى كيږي.

كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُوْرًا ﴿۲۰﴾

هر يوه (له دغو طلب ګرو د دنيا او عُقبى) سره مدد كومك كوو مونږ دغه (اول ټولي) سره (چې طالبان د دنيا دي)، او د دغه دويم ټولي سره (چې طالبان د عُقبى دي) له وركولو د رب ستا، او نه دي وركول د رب ستا (په دنيا كې) منع كړى شوي (له هيڅا نه).

تفسير: يعني الله تعالى سم له خپله حكمته او مصلحته ځينو د دنيا طالبينو ته دنيا، او د آخرت ګردو طالبانو ته آخرت عطا فرمايي، د الله تعالى په عطا كې هيڅوك مانع او مزاحم نشي كېدى، يا يې دا مطلب چې د دنيا طالب وي، يا د آخرت دغو دواړو ته له دنيوي امداد څخه حسب المصلحت حصه وررسيږي، محض د كفر او عصيان لامله د دنيوي بخشش دروازې او ورونه نه پرې تړلى كيږي.

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۚ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿۲۱﴾

وګوره چې څرنګه فضيلت وركړى (غوره كړي) دى مونږ ځينې د دوى ته پر ځينو نورو (په رزق او په نورو كې)، او خامخا آخرت ډېر لوى دى له جهته د مرتبو او ډېر لوى دى له جهته د بهتر والي (له دنيا نه).

تفسير: يعني لكه چې دنيوي ژوندون كې د مال، دولت، عزت، حكومت او د نورو په اعتبار يو په بل باندې يوه اندازه فضيلت لري، په همدې باندې قيامت هم قياس كړئ ! چې په آخرت كې به د اعمالو او احوالو په لحاظ په څه اندازه د مراتبو فرق وي، لكه چې له نصوصو څخه ثابت دي چې د جنت درجات، او د جهنّم دركات سره بې حده متفاوت دي، په حديث كې راغلي دي چې په جنت كې سل درجې دي، او په هرو دوه درجو كې به د ځمكې او اسمان په اندازه تفاوت وي، لاندني اوسېدونكو ته به باندني اوسېدونكي داسې ښكاري لكه چې مونږ ته له ځمكې څخه په افق كې ستورى بريښي، پخوا يې راښوولي وو؛ چې د جنّت دغه درجې د هغو كسانو په برخه كيږي، چې د آخرت لپاره د هغه سره لائقې منډې يې وهلي وي، او لازم كوښښ او زيار (محنت) يې وربښكلى وي، په وروستنيو آياتونو كې تر لرې ځايه پورې د آخرت د سعي طريقه راښوولې شوې ده، چې د هغې په تعميل سره انسان ته دغه لوړ مقامات حاصليږي، د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما قول دى چې: «حق تعالى د (تورات) ګرد اخلاقي تعليم د بني اسرائيلو د سورت په (۱۵) آيتونو كې داخل كړى دى، هغه پنځلس آيتونه د دې سورت له دريمې ركوع له سره څخه شروع كيږي.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿۲۲﴾

مه نيسه (اى بنده) سره له الله معبود بل، (او كه دې ونيو)؛ نو به كښېنې (تل په دوزخ كې) ملامت كړى شوى بې ملګرى (بې برخې كړى شوى له خيره).

تفسير: يعني شرك داسې ظاهر البطلان څيز دى، چې د هغه له اختيارولو څخه د الله تعالى او د هغه پرښتې، بلكه د دنيا د ګردو پوهانو په نزد تاسې مذموم او ملزم ګرځئ ! لكه چې نن مونږ پخپلو سترګو سره ګورو په هغو مذاهبو كې چې د شرك صريح تعليم وو؛ هغه هم د پوهانو په جرګو كې د ځاى حاصلولو لپاره ورو ورو د خپل مذهب اصلاح او ترميم كړى دى، او د توحيد په لوري رانژدې كيږي، هر يو عاقل دغه محسوس كړى دى، چې اشرف المخلوقات انسان لپاره به دغه ډېر د ذلت او رسوايۍ موجب وي، چې له خپله ښكته، يا د كوم عاجز مخلوق په مقابله كې سر په سجده ولويږي، خصوصاً بيا هغو څيزونو ته د غوښتنې لاس وغځوي چې هغه يې پخپله توږلى او جوړ كړى وي، هغه

کسان چې پاک الله پرېږدي، او د غير الله په مقابله کې سر ښکته کوي؛ نو بې نيازه الله جل جلاله د حقيقي نصرت او برکت دروازه پر دوی تړي، او د کمزورۍ او بېکسۍ په حالت کې يې پرېږدي، لکه چې د سخت مشکل او صعوبت په وخت کې دی امداد او اعانت ته ډېر اړ او محتاج وي، هيڅوک به له ده سره مرسته او معاونت ونه کړي، «ضَعُفَ الطالبُ والمطلوب».

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ۭ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰـهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ﴿۲۳﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا ﴿۲۴﴾

او حکم فرمايلی دی رب ستا چې عبادت مه کوئ تاسې (د بل هيچا) مګر يوائې د همدغه (الله)، او (احسان کوئ) له والدينو (مور او پلار) سره په احسان کولو سره، او که چېرې هرومرو ورسېد تا څخه زوړوالي ته يو له دې دواړو د دوی (يعني مور او پلار)؛ نو مه وايه ته دې دواړو ته (کلمه د) اف، او مه رټه دوی دواړه، او وايه دې دواړو ته خبره پسته (ادبناکه). او ښکته کړه لپاره د دې دواړو وزر (اوږه) د تواضع (نه د تکبّر) له مهربانۍ، او ووايه: ای ربه څما ! مهرباني (او بخښنه) وکړه دې دواړو ته لکه چې تربيه (پالنه) يې کړېده څما په هغه حال کې چې زه صغير وړوکی ووم.

تفسير: په حقيقت سره خو پاک الله د مولود وجود عطاء فرمايي؛ مګر والدين (مور او پلار) دده د ايجاد ظاهري ذريعه ده؛ نو څکه پاک الله په څو آياتونو کې د خپلو حقوقو پسې د والدينو د حقوقو ذکر فرمايلی دی، په حديث کې راغلي دي: «هغه سړی له خاورو سره برابر او ذليل شو، چې خپل مور او پلار ومومي، او دوی د خدمت کولو په وسيله جنّت ځان ته حاصل نه کړي».

له والدينو سره نيکي کول دا دي: چې په ژوندون کې پخپل ځان او مال سره د هغوی خدمت وکړي، او د زړه په اخلاص سره د دوی تعظيم او محبّت په ځای راوړي، او د مړ کېدلو څخه وروسته د هغوی جنازه اداء کړي، او د دوی لپاره دعاء وغواړي، او حتی المقدور د هغو عهد پوره کړي، او د دوی له دوستانو سره په تعظيم او ښه سلوک معامله وکړي، او د دوی له اقاربو سره د صله رحمۍ او ښېګڼې (نېکۍ) چارې وکړي، وغير ذلک.

﴿اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰـهُمَا﴾ الآية - په زوړتوب کې د خدمت احتياج زيات وي، چې د دې لامله آل او عيال هم زړه تنګی او پرېشانه کېږي، او په زوړوالي کې هوښ او حواس هم پخپل ځای کې نه وي پاتې، د ښه او سعادتمن اولاد کار دا وي، چې په داسې وخت کې د والدينو له خدمت څخې زړه تنګه نشي، پاک قرآن تنبيه راکوي چې د مور او پلار رټل او ناکاره خبرې کول چېرې، بلکه تش د «أف» کلمه دې هم د دوی په مقابل کې له خولې څخه نه وباسي ! چې د زړه تنګی علامه ده، بلکه د خبرو او اترو په وخت کې د دوی ادب او تعظيم دې په پوره ډول سره وکړي ! سعيد بن المسّيب (رحمه الله) فرمايي چې: «صالح ولد ته لازم دي، چې له مور او پلار سره داسې خبرې اترې وکړي لکه چې يو خطاکاره مريي د خپل سخت مزاج بادار (سردار) سره په نهايت خوف او وېره خبرې کوي».

﴿وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾ الآية - يعني څه وخت چې زه بيخي کمزوری او ناتوانه وم؛ دوی څما په تربيت او روزنه خپلې خولې بهولې دي، او سم له خپله خياله او توانه يې ما ته د هر راز راحت، خوشالی، او د ښېګڼې (فائدې) د رسولو په فکر کې وو، له زرګونو آفاتو او حوادثو څخې څما د ژغورنې او ساتنې په فکر او کوښښ کې وو، په څو څو ځلې څما له خاطره خپل ځان په مصائبو او مصاعبو او متاعبو غورځولی دی، نن چې د دوی د ضعيفی وخت

راغلي دي؛ نو څه چې څما له قدرته او توانه کيږي، زه هم د هغوی خدمت او تعظيم کوم، خو د دوی پوره حق نشم اداء کولی، ځکه ای الله ! ستا له درباره استدعاء کوم چې په دغه زوړالي او وروسته له موته پر دوی باندې د رحمت نظر وفرمايي !.

په حديث کې راغلي دي چې «د پاک الله رضاء د مور او پلار په رضاء کېدلو کې ده، او په غضب کېدل د الله تعالی د مور او پلار په غضب کې دي»، او په بل حديث کې داسې راغلي دي چې «ځان وساتئ له عاقوالي د مور او پلار نه ! ځکه بوی د جنت چې د يو زر کاله لار له مسافې نه نېکانو ته رسيږي؛ هغه عاقّ الوالدين ته له سره نه رسيږي».

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۚ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

رب ستاسې ښه عالم (خبردار) دی په هغه څه چې په نفسونو (زړونو) ستاسې کې دي، که يئ تاسې نېکان (له خپلو ميندو او پلرونو سره)؛ نو بېشکه چې الله دی لپاره د توبه کوونکي ډېر مغفرت کوونکی (د خطيئاتو).

تفسير: يعني د والدينو تعظيم او د دوی په مقابله کې تواضع او عاجزي کول ښايي چې د زړه په اخلاص او صميميت وي، الله تعالی ته ښه معلوم دی چې کوم يو او څرنګه د مور او پلار خدمت کوي، که في الواقع تاسې نېک او سعادتمن يئ، او د الله تعالی په لوري رجوع کوئ، او په اخلاص او حق پېژندلو د دوی خدمت کوئ؛ نو الله تعالی به ستاسې خطاوې او تقصيرات معافوي.

فرض يې کړئ که کوم وقت د نېک نيتی، له زړه تنګی يا د فکر او چرت د خرابوالي لامله ستاسې ځنې د مور او پلار د خدمت څخه څه څيز پاتې شوی وي؛ نو بيا توبه او رجوع ترې وکړئ ! نو پاک الله ډېر مغفرت کوونکی دی.

تنبيه: د دې خبرې تفصيل دې په فقهيه وو او نورو کتابونو کې وکتلی شي، چې د والدينو فرمان منل په کومو ځايونو کې روا؟ او په کومو کومو ځايونو کې ناروا دی؟ په «روح المعاني» کې هم پر دغه موضوع مفيد او مبسوط کلام شوی دی، فليُراجع.

وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾

او ورکوه (ای بنده !) خاوند د خپلوۍ ته حق د هغه او مسکين نادار ته او مسافر ته او اسراف مه کوه ! په اسراف کولو سره.

تفسير: يعني د اقاربو او خپلوانو هر قسم مالي او اخلاقي حقوق اداء کړئ ! د محتاجانو او مسافرانو له احواله ځان خبروئ ! فضول خرڅ دا دی چې پر معاصيو او لغوياتو مال ولګول شي، يا په مباحاتو کې بې فکره او بې له مصلحته او بې د خير او شر معلومولو څخه دومره زيات ولګولی شي، چې وروسته له هغه د حقوقو د فوتېدو او د حرامو د ارتکاب سبب وګرځي.

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

بېشکه چې اسراف کوونکي دي دوی ورونه د شيطانانو (يعني په مثل د شيطانانو دي په شرارت او اتلاف کې)، او دی شيطان رب خپل ته ډېر ناشکره.

تفسير: يعني مال د الله تعالی لوی نعمت دی، چې په هغه سره په پوره زړه او خاطر جمعي سره عبادت کيږي، او د نورو اسلامي خدماتو او د نېکيو انجام هم په هغه سره په عمل راځي، نو د مال بېځايه لګول او صرفول داسې ناشکري ده

چې د شیطان له اغواء او تحریکه او په وقوع راځي، او انسان په ناشکرۍ د شیطان سره مشابه او ورته کیږي، همغسې چې شیطان د الله تعالی ورکړي قوّتونه په عصیان او اضلال کې صرفوي، دی هم د الله تعالی ورکړي نعمتونه د هغه په عصیان او نافرمانۍ او طغیان کې لګوي.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾

او که اعراض کاوه تا له دغو (ذوي القربی، مساکین، ابن السبیل او نورو نه) لپاره د طلب د رحمت (مهربانۍ) له رب ستا چې ته امید لرې د هغه (رحمت)؛ نو ووایه هغوی ته خبره پسته خوږه.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې تل سخاوت کوي، او یو وخت له هغه سره څه شی نه وي، نو د الله تعالی په نزد چې د امید کوونکي ناامیده تلل ښه نه ښکاري، او د هغه محتاج قسمت الله تعالی سخیانو ته رسوي؛ نو ځکه که یو وخت دی څه شی ورنشي کړی؛ نو په پسټې او خوږې ژبې سره دې ترې معذرت او معافي وغواړي ! مثلاً ورته وویلی شي: کله چې الله ماته څه شی راکړي؛ نو ان شاء الله تعالی زه به دتا خدمت وکړم ! په سختۍ او بد اخلاقۍ سره له ځواب ورکولو څخه دغه اندېښنه شته چې چېرې ستاسې پخواني خیراتونه ابته او باطل او برباد شي.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

او مه ګرځوه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې خپلې پورې (یعنې بخل او شومتیا مه کوه)، او مه یې غځوه په بیخي غځولو سره (یعنې اسراف هم مه کوه) نو کېښېنې به ته ملامت کړی شوی (په امساک کې)، بې ماله پښېمانه شوی (په اسراف کې).

تفسیر: یعنې چې ګرد ورته مخ واړوي، چې کنسک، بخیل او مچ خوږونکی دی، یا دا چې دومره سخا او ورکړه دې ولې وکړه، چې ته پخپله محتاج او ناداره پاتې شوې؟ الغرض په هره معامله کې د توسّط او اعتدال رعایت پکار دی، نه خپل لاس دې له شومتیا او بخله دومره کلک ونیسه ! او راټولوه یې چې ستا له غاړې سره ولګیږي، او نه له خپله طاقته اوتوانه زیات داسې خلاص لاس او پرانستلی موټی ولرې، چې وروسته ته پخپله محتاج او په غوښتلو او سوال خوله پرانیځې، او ستا لاس همغسې خلاص پاتې شي، (ابن کثیر رحمه الله) لیکي: «فتعطي فوق طاقتك، وتُخرج أكثر من دخلك»، یعنې له خپله طاقته زیات یا له خپله دخله زائد صرفول هم د ﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ لاندې داخل دی، په حدیث کې راغلي دي: «ما عال من اقتصد» «نه محتاجیږي هغه څوک چې ځان ته اقتصاد غوره کړي».

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

بېشکه رب ستا پراخوي روزي لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي (د پراخولو یې)، او تنګوي (یې په هغه چا چې اراده وفرمايي)، (د تنګولو یې) بېشه چې دغه (الله) په (مصالحو د بندګانو خپلو) ښه خبردار ښه لیدونکی دی.

تفسیر: یعنې ستاسې له امساك او لاس نیولو څخه به نه تاسې غنیان کېږئ، او نه به نور فقیران ګرځي، او نه ستاسې له سخاوته هغه غني کیږي، او نه تاسې فقیران کېدی شئ، د فقر او د غناء د مختلفو احوالو رالېږل د هغه مالك علی الاطلاق په لاس دي، ستاسې کار په توسّط او اعتدال او اقتصاد کې د الله جل جلاله د حکم امتثال دی.

وَلَا تَقْتُلُوٓا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ﴿۳۱﴾

او مه وژنئ تاسې اولاد خپل د وېرې د فقره، همدا مونږ روزي ورکوو دوی ته او تاسې ته هم، بېشکه چې قتل د دوی ده خطا (ګناه) لويه، (چې د نسل او د نوعې قطع ده).

تفسير: ځينو کافرانو خپـل اولادونه وژل، چې د دوی خواړه او لګښت مونږ له کومه کړو، په (۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۹) رکوع) کې په همدغه مضمون يو آيت تېر شوی دی؛ تفصيل دې وکتل شي، او دغه د بې رحمۍ حرکت د انسانيت او د تهذيب له اصوله مخالف دی، او له دی څخه ښکاره ده چې داسې کوونکی د الله تعالی پر رزاقيت اعتماد نه لري.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ ۖ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿۳۲﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې زنا ته، بېشکه چې دا زنا ده قبيحه (عقلاً او شرعاً)، او بده ده دغه زنا له جهته د روش هم (چې زيان او فتنه ترې پيدا کيږي).

تفسير: يعني زنا کول خو ډېر سخت کار دی، تاسې زنا ته مه نژدې کېږئ !، په ﴿وَلَا تَقْرَبُوا﴾ کې د زنا له دواعيو او مباديو څخه د نه نژدېوالي او نه تقرّب هدايت کړی شوی دی، يعني پردی ښځې ته بې له شرعي عذره کتلو او نظر کولو، مچې کولو، لاس وروړلو او نورو څخه ځانونه وژغورئ (وساتئ)، او بيخي د پرديو ښځو له مقاربته لرې ګرځئ ! ځکه چې له زنا څخه په انسابو کې بې نظمي او بې ترتيبي او اشکال پيښيږي، او ډېر قسم جنګونه او جګړې ترې پيدا کيږي، او د ګردو لپاره يوه بده لاره په وجود راځي.

شاه صاحب ليکي: «که دغه لاره جوړه شي؛ نو يو سړی به د بل سړي پر ښځه نظر اچوي، او هغه به د ده ښځې ته ګوري، د امام أحمد (رحمه الله) په مسند کې راغلي دي چې: «يو سړي رسول أکرم صلی الله عليه وسلم ته عرض وکړه چې: «ماته اجازه راکړه چې زنا وکړم !» د دې خبرې د اورېدلو څخه ګرد حاضرين ورته په قهر شول، چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مخکې داسې ګستاخي؟ خبردار چپ شه !، رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې: «آيا ته دغه حرکت د خپلې مور، خور، ترور، تورۍ او نورو په نسبت خوښوې؟» هغه عرض وکړ چې: «يا رسول الله ! الله دې ما له تا جار (قربان) کړي ! له سره يې نه خوښوم»، نو رسول الله مبارک وفرمايل چې: «نور خلق هم تا غوندې دي، او له سره خپلو ميندو، خويندو، تروريانو، توريګانو او نورو په نسبت دغسې فعل نه خوښوي» بيا رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته دعاء وکړه، چې ای الله ! د ده ګناه ورمعافه کړه ! او زړه يې ورپاک کړه ! او فرج يې وساته !»، أبو أمامه رضي الله عنه فرمايي چې: له دغه دعاء څخه وروسته دغه سړي داسې متقي شو؛ چې ښځو او نورو مناهيو ته به يې له سره نه کتل».

«اللهم صل علی سيدنا محمد وعلی آل سيدنا محمد و علی أصحاب سيدنا محمد وبارک وسلم».

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِف فِّي الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ﴿۳۳﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چې ارتداد او زنا مع الإحصان او قصاص دی)، او هر څوک چې ووژلی شو په دې حال چې مظلوم وي؛ نو په تحقيق ګرځولی دی مونږ لپاره د وارث د هغه زور (او قوّت چې له قاتل څخه انتقام اخستی

شي)، نو اسراف دې نه کوي په قتل کې (چې غير حق بل څوک وژني بې له قاتله)، په تحقيق دغه (وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.

تفسير: په صحيحينو شريفينو کې راغلي دي، چې د هيڅ مسلمان وينه تويول نه دي حلال، مګر په درې صورتونو کې: (۱): د ځان په بدل ځان، (۲): د محصن زاني، (۳): د هغه سړي چې دين پرېږدي، يا مرتد شي، او له جماعته بيلېږي.

﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوْمًا﴾ الآية ـ يعنې د مقتول اولياء اختيار لري چې د حکومت په وسيله د هغې وينې بدل واخلي، او هغه قاتل په قصاص ورسوي، ليکن د بدل اخيستلو په وخت کې له حده تېرى ونه کړي ! مثلاً د قاتل په ځاى دې غير قاتل نه وژني !، يا نور بې ګناهان دې له قاتل سره نه شاملوي ! يا د قاتل پوزه، غوږونه، اونور دې نه پرې کوي ! او مُثله دې ونه کړي !.

﴿اِنَّهٗ كَانَ مَنْصُوْرًا﴾ يعنې الله له هغه وارث سره مدد وفرمايه، چې د بدل اخيستلو حق يې ورکړ، او حاکمانو ته يې امر وفرمايه چې د دغه وارث په حق رسونه کې دې هيڅ قصور ونه کړي !، بلکه پر هر چا باندې لازم دي چې د وينې په بدل اخيستلو کې له وارث سره معاونت او مرسته وکړي ! نه چې بالعکس د قاتل حمايت وکړي، او پر وارث باندې هم لازم دي چې د يوه په ځاى دې دوه تنه نه وژني !، يا که پخپله قاتل يې په لاس ورنشي، نو داسې نه چې د هغه قاتل ځوى يا ورور يا نور ووژني، لکه چې د جاهليت په زمانه کې همداسې بد رواج وو.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۪ وَاَوْفُوْا بِالْعَهْدِ ۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔوْلًا ﴿۳۴﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د يتيم ته (او تصرّف په کې مه کوئ) مګر په هغې طريقې سره چې وي هغه ډېره ښه (په حفاظت او زيادت کې)، تر هغه پورې چې ورسيږي حدّ د بلوغ خپل ته، او وفا کوئ په عهد، بېشکه چې عهد دی پوښتېدلی شوی (له عاهده).

تفسير: يعنې د يتيم مال ته لاس مه وروړئ ! هو، که د هغه د مال حفاظت او صيانت او خبر غوښتنه ستاسې مقصود وي؛ نو په هغه کې هيڅ مضائقه نشته، څه وخت چې دغه يتيم ځلمی شي، او پخپل نفع او نقصان وپوهيږي، نو مال يې ورو سپارئ !.

په دغه ﴿وَاَوْفُوْا بِالْعَهْدِ﴾ کې ګرد عهدونه داخل دي، که له الله تعالى سره وکړی شي، يا له بندګانو سره مشروط په دې چې غير مشروع نه وي.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوْا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ ۭ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ﴿۳۵﴾

او پوره ورکوئ تاسې پيمانه هر کله چې پيمانه کوئ تاسې، او تول کوئ تاسې په تلې برابرې سره، دغه (پوره کول د کيل او وزن) خير ډېر غوره او خورا (ډېر) ښه دی له خيانته له جهته د مآل (او عاقبت).

تفسير: يعنې د وزن په وخت کې ډنډې مه وهئ ! په تللو او پيمانه کولو کې له تزيد او تنقيصه د معاملاتو نظام مختل (خراب) کيږي، او په کې ګډوډې راځي، د شُعيب عليه السلام د قوم د اهلاک قصه پخوا له دې نه تېره شوه، د هغوی ډېره لويه عملي ګناه همدغه بيان شوې ده، په رواياتو کې راغلي دي: «د هر هغه سړي چې پر حرامو قدرت ومومي، او محض د الله تعالى له وېرې هغه ونه کړي؛ نو الله تعالى پخوا له آخرته په دنيا کې د هغه نعم البدل ورعطاء کړي».

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾

او مه کوه پیروي د هغه کار چې نه وي تا ته په هغه پوهه (قول وي که فعل)، بېشکه غوږ او سترګه او زړه هر یو له دغو (درې واړو) دي له هغه څخه پوښتنه کړی شوي (په قیامت کې چې تا په دنیا کې ولې ګناه کوله؟).

تفسیر: یعنې بې له تحقیقه خبره له خپلې ژبې څخه مه وباسه ! او نه په ناپوهۍ او په پټو سترګو د هغه متابعت وکړه ! انسان ته ښایي چې له خپلو غوږونو او زړه او ماغزو څخه کار واخلي ! او د کفایت په اندازه تحقیق او تعمّق وکړي ! بیا دې یوه خبره له خولې څخه وباسي ! یا پر کومه خبره عمل وکړي ! له اورېدلو شویو سره کوم قطعي حکم صادر نه کړي ! او نه پرې عمل وکړي !.

په دغه کې د دروغو شهادت، غلط تهمتونه لګول، بې له تحقیقه خبرې اورېدل، بې له تحقیقه د کوم سړي د ربړولو (تکلیف رسولو) پسې لوېدل، یا چېچي (بېکاره) بغض او عداوت ورسره قائمول، د پلرونو او د نیکونو چټي تقلید پسې لوېدل، د رسم او رواج لامله د خلاف الشّرع او ناحقې خبرې حمایت کول، د نالیدلو او نااورېدلو شیانو، لکه لیدلي یا اوریدلي څرګندول، د غیر معلومو شیانو په نسبت داسې دعوی کول چې زه پرې پوهېږم، دغه ټول صورتونه د دغه آیت لاندې شامل دي، په یاد یې ولرئ ! چې د قیامت په ورځ کې د دغو ټولو قوتونو په نسبت به سوالونه کیږي، چې تاسې دغه قوتونه په کومو کومو ځایونو کې لګولي دي؟ او ولې تاسې هغه قوّتونه مو بې ځایه او بې موقعه صرف کړي دي؟.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾

او مه ګرځه ته په ځمکه کې په دې حال کې چې خاوند د خیال (او تکبّر اوسې)، بېشکه چې ته له سره به څیري نه کړې ځمکه (په دربولو د پښو سره له کبره) او له سره به ونه رسیږې (سرونو د) غرونو ته له جهته د اوږدوالي.

تفسیر: یعنې د متکبّرانو تقلید او متابعت انسان ته ښه نه ښکاري، نه په زوره د پښو په دربولو سره ځمکه څیریدی شي، او نه د غاړې له هسکولو (اوچتولو) او د ټټر د باندې ایستلو څخه سړی د غرونو په قدر جګیدی شي، نو بیا په داسې ضعف او عجز او په دغه بساط کې خپل ځان دومره پړسولو او اوږده غځولو څخه څه فائده په لاس راځي؟.

كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

ګرد دغه (۱۱ امرونه ۱۲ نهي «ولا تجعل» نه تر دې ځایه)، ده بدي د هغه په نزد د رب ستا بد ګڼل شوې.

ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتُلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾

دا (ټول احکام) له داسې قسمه دي چې وحي کړې ده تاته رب ستا له حکمت (او عقلي کارونو څخه)، او مه نیسه ته له الله سره معبود بل، (که دې ونیو)؛ نو وبه غورځولی شې په دوزخ کې ملامت کړی شوی رټلی شوی (له رحمته د الله).

تفسیر: یعنې پاس هغه پر مغز او بېش بها نصیحتونه چې شوي دي، دا ګرد هغه علم او حکمت او تهذیب او موعظت او اخلاقي خبرې دي، چې سلیمه عقول یې قبلوي، چې هغه ګرد د وحي په وسیله نبي أمّي صلی الله علیه وآله وصحبه وسلّم ته بلاواسطه او دغه محمّدي امت ته د رسُول الله صلی الله علیه وسلم په واسطه نازل او رالیږلي شوي دي.

د پاس ذکر شویو نصائحو شروع له توحید نه شوې وه: ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا﴾، د هغه په خاتمه کې چې د ﴿وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِيْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا﴾ آيت دی؛ بيا هم د توحيد تذکر او يادونه شوې ده، څو قاري وپوهېده شي، چې د تمامو حسناتو ابتداء او انتهاء د الله تعالی د خالص توحيد سره وي.

اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ؕ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾

آيا نو غوره کړي يئ تاسې رب ستاسې په ځامنو سره او (پخپله الله ځان ته -په زعم ستاسې-) نيولي دي له پرښتو ښځې، لونې، بېشکه تاسې چې يئ خامخا وايئ خبره ډېره لويه.

تفسير: يعني يو د الله تعالی لپاره د اولاد تجويز، او اولاد هم د جونو په صورت چې تاسې هغو ته په ډېره سپکه ګورئ؛ ډېر جسارت او لويه سپين سترګي او ګستاخي ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ؕ وَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا ﴿۴۱﴾

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړي مونږ په دغه قرآن کې لپاره د دې چې پند پرې واخلي دوی، اونه زياتوي دوی ته مګر تېښته او لرې والی (له حقه).

تفسير: يعني قرآن عظيم په مختلفو عنوانونو او په رنګارنګ دلائلو او شواهدو دغه مشرکين پوهوي، لکه دغه بدبختان د پند او نصيحت د حاصلولو په ځای لا زيات تور خوري، او په وحشت تښتي، او د بې لارۍ په لوري منډې وهي، او ورځغلي.

قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗۤ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيْلًا ﴿۴۲﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې که وی له الله سره نور معبودان لکه چې وايي دغه مشرکان؛ نو هلته به خامخا لټولي به وو دغو (معبودانو) طرف د څښتن (خاوند) د عرش ته لاره (د ورتلو لپاره د جنګ).

تفسير: يعني دغه اصنام او نور چې تاسې يې ای مشرکانو د الوهيت شريکان او حصه داران رانبيئ، که په واقع او رښتيا سره معبودان وی؛ نو دوی به د پردي محکوميت څرنګه خوښاوه؟ ښايي چې ګرد به ټولېدل، او د الله تعالی د سلطنت تخت به يې په بل مخ اړوه، که داسې ويلی کيږي چې د عرش د لوی څښتن (خاوند) په مقابل کې د دوی څه زور او قوّت نه رسيږي؛ نو د داسې يو عاجز مخلوق عبادت کول په انتهايي درجه حماقت دی، او که هغه معبودان پخپله د رب العرش د خوښې او رضا خوښوونکي دي، او د هغه د قرب حاصلولو پسې ګرځي، او د هغه خوشالي ځان ته ضرورت بولي؛ نو د هغو عابدانو ته زيات د دې خبرې ضرورت شته چې د الله أکبر د رضاء او د خوښې حاصلولو په فکر کې ولويږي، ليکن الله تعالی د ګردو انبياوو عليهم السلام په ژبه او د انساني فطرت په معرفت له شرک څخه د خپلې بېزارۍ اظهار فرمايلی دی، نو بيا د تعجّب ځای دی، چې دغه أحمقان پر کومه لاره د ظالمانو او بې انصافانو په شان روان دي.

سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ﴿۴۳﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ؕ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿۴۴﴾

پاکي ده الله لره او ډېر پورته دی له هغه څه چې وايي دوی، په ډېر لوی پورته والي سره. تسبيح وايي ده ته اسمانونه اوه واړه او ځمکه، او هغه څوک چې په دوی کې دي، او نشته هيڅوک

(له مخلوقاتو) مګر چې تسبيح وايي سره له ثناء د دغه (الله)، مګر نه پوهيږئ تاسې په تسبيح د هغوی، بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمّل والا (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت)، ښه بخښونکی د ګناهونو دی.

تفسير: يعنې هر مخلوق د «قال» په ژبې، يا د «حال» په ژبې د الله تعالی پاکي او ښېګڼه (صفت) بيانوي، ليکن تاسې پرې نه پوهېږئ (ځکه ستاسې په لُغت سره نه دي)، يعنې د تأمّل نه کولو له سببه يا د هغه قوّت د فقدان لامله چې د هغه په ذريعه د ځينو مخلوقاتو «قالي» تسبيح واورئ، او پرې وپوهېدی شئ، او که کوم سړی سره له نه پوهېدلو هغه قبول نه کړي، يا د هغه پر مقتضٰی عمل ونه کړي؛ نو دغه پوهېدل د نه پوهېدلو په حکم کې دي.

وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُوْرًا ﴿۴۵﴾

او کله چې لولې ته (ای محمده) قـرآن؛ نو ګرځوو (پيدا کوو) مونږ په منځ ستا او په منځ د هغو کسانو کې چې نه راوړي ايمان په (راتللو) د آخرت پرده پټوونکې تا لره (له سترګو د دوی).

تفسير: يعنې هغه سړی چې آخرت نه مني، او د خپل ښو او بدو انجام ته څه فکر نه چلوي؛ نو هغه به د نصيحت په طرف ولې خپل فکر لګوي؟ کله چې دی له سره د نجات په فکر کې نه دی؛ نو د رسول الله صلی الله عليه وسلم په احوالو او اقوالو کې د غور کولو يا د رسالت تر درباره پورې د رسېدلو څه ضرورت به ورپاتې وي، پس همدغه په آخرت باندې ايمان نه راوړل او د انجام له طرف بې فکري هغه معنوي پرده ده چې د دې سړي او د نبي عليه السلام په منځ کې څرولې (لګولې) کيږي.

وَّجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِيْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۭ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْاٰنِ وَحْدَهٗ وَلَّوْا عَلٰٓي اَدْبَارِهِمْ نُفُوْرًا ﴿۴۶﴾

او ګرځوو (اچوو) مونږ پر زړونو د دوی پردې له دې خبرې نه چې پوه شي دوی په دغه (قرآن) او (ګرځوو اچوو) مونږ په غوږونو د دوی کوڼوالی (چې قرآن وانه وري)، او کله چې ياد کړې ته رب خپل په قرآن کې يواځې (په توحيد سره بې له يادولو د باطلو معبودانو د دوی)؛ نو بېرته ګرځي دوی په شاګانو خپلو په دې حال کې چې ترهيدونکي وي (له اورېدلو د توحيد نه).

تفسير: ړومبی دغه ذکر وو، چې دوی د رسول الله د صداقت پورې نشي رسېدی، دلته د دې خبرې بيان دی چې د دوی فهم او فکر د قرآن عظيم الشأن تر زده کولو پورې هم نشي رسېدی، يعنې په دغه قرآنکريم کې داسې يو قوي تأثير شته، خو پر کفّارو باندې د هغه اثر ځکه نه لويږي؛ چې دوی ترې په پرده کې دي، لکه چې لمر ګرد جهان روښانوي، ليکن که کوم سړی په داسې يوه کوټه کې ناست وي، چې تر ځمکې لاندې جوړه شوې وي، او د رڼا د ننوتلو ګرد منافذ او سوري يې بند وي، او د دغې کوټې اوسېدونکی هيڅ له لمره نه وي خبر؛ نو په دغه اعتبار ګواکې د لمر د رڼا اثر هيچېرې نشته.

﴿وَفِيْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا﴾ يعنې کله چې دوی نه غواړي چې د انتفاع او استفادې په نيت يې واوري، نو ګواکې اوريدونکي نه دي.

تنبيه: دغه چې الله تعالی حجاب او پردې او نور اچولي دي، دغه خو همدغه شيان دي چې دوی د هغه وجود په ډېرې خوښۍ او فخر د خپلو ځانونو لپاره ثابت کړي وو: ﴿وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِيْٓ اَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُوْنَآ اِلَيْهِ وَفِيْٓ اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَّمِنْۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا عٰمِلُوْنَ﴾ (۲۴ جزء د حـم السجده سورت (۵) آيت، (۱) رکوع).

پر آخرت ایمان نه لرل، او له انعام څخه بې فکره کېدل، د الله تعالی له ذکره تنبتېدل، پر انبیاء الله تمسخر او ملنډې وهل هغه شیان دي؛ چې د «حجاب»، «کنان» او «وقر» صورت اختیاروي، او هر کله چې د هر شي خالق الله تعالی دی، نو ځکه د هغو د خلقت نسبت هم ربّ العزّت ته کولی شي.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِۦٓ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰٓ إِذْ يَقُولُ ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٤٧﴾

مونږ ښه عالم يو په هغه غرض چې اوري دوی په سبب د هغه سره کله چې غوږ ږدي دوی تاته، او کله چې دوی مشورې (پټې خبرې) کوي، کله چې وايي ظالمان چې: متابعت نه کوئ تاسې (ای مسلمانانو !) مگر د يوه سړي چې جادو پرې شوی وي.

تفسیر: یعني د دې پاک قرآن له اورېدلو څخه د دغو کفّارو مقصود استفاده نه وي، بلکه محض استخفاف او استهزاء يې مطلوب وي، دوی پاک قرآن او ستاسې خبرې يې واورېدې او بېرته لاړل، او پخپلو منځونو کې يې مشورې وکړې، چې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت څه شی ښايي ووايو؟ بالآخر دا يې سره غوټه کړه چې پر دغه سړي جادو شوی دی، یعني د جادو په اثر لېونی شوی دی، او دماغ يې له سره په ځای نه دي (العياذ بالله العظيم)، ځينې دلته له «مسحور» څنې د «ساحر» معنی اخيستې ده، یعني گواکې د ده په خبرو کې د جادو (کوډې) اثر شته.

تنبیه: د «مسحور» له لفظ څخه کوم مطلب چې دوی اخیستی؛ د هغه له نفي څخه دغه نه لازميږي، چې پر نبي عليه السلام باندې به هيڅ قسم سحر په هيڅ يوه درجه په عارضي ډول هم اثر نشي اچولی، دغه آيت مکي دی، او په مدينې منورې کې څمونږ پر رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې د يهودانو د کوډې کولو د واقعې ذکر په «صحاح» کې شته، چې د هغو اثر تر څو ورځو پورې يواځې دومره قدر ليده کېده، چې په ځينو دنيوي کارونو کې کله ناکله پرې د هېرې (ذهول) آثار ښکارېده.

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا۟ لَكَ ٱلْأَمْثَالَ فَضَلُّوا۟ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

وگوره (ای محمده !) څرنگه بيانوي دغه کفّار تا لره مثالونه (مثلونه د ساحر، شاعر، کاهن او مجنون) نو گمراه شول دوی، نو طاقت نه لري دوی د سمې لارې موندلو.

وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾

او وايي دغه (منکران) آيا کله چې شو مونږ (پس له مرگه) هډوکي او خاورې ميده شوې، آيا په تحقيق به مونږ خامخا بيا راولاړ (او ژوندي) کړی شو په پيدا کولو نوي سره؟.

تفسیر: یعني پر تاسې د مسحور، مجنون، شاعر او کاهن د مثالونو لگول خوهرومرو (خامخا) تعجّب راوړونکي دي، خو له هغه څخه لا زيات د تعجّب وړ (لايق) هغه دليل دی چې (معاذ الله) د مسحور او مجنون ثابتولو لپاره دوی وړاندې کول، چې د هغه خلاصه دا ده چې له مرگه وروسته مونږ گورو چې د انسان بدن ورستيږي، او تک سپين هډوکي ترې پاتې کيږي، چې لږ موده وروسته هغه هډوکي هم رژيږي، او ذرې ذرې شي، او له خاورو سره گډوډيږي، آيا کوم هوښيار او پوه سړی داسې کوم تجويز کولی شي، چې دغه هډوکي د وړو او د خاورو بخرکي به بيا سره راټوليږي، او انساني حيات به په دغه منتشره ذراتو کې بيا راځي؟، که دغه نبي د داسې ناممکنې خبرې اخبار ورکوي؛ نو ثابتيږي چې (العياذ بالله) د ده دماغي صحّت په حال نه دی.

﴿قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۝ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ۝﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) شئ تاسې تيږې (ګټې) يا اوسپنه، يا بل کوم قسم مخلوق له هغه قسمه چې ډېر لوی (او سخت) ښکاري په سينو (زړونو) ستاسې کې (قبلول د هغې حيات لره نو سره له هغه به هم بيا تاسې ژوندي کوو)، نو ژر به ووايي دوی: څوک به بېرته راولي مونږ (او ژوندي به مو کړي پس له مرګه؟)، ووايه (ای محمده !) هغه (ذات به تاسې بيا ژوندي کوي) چې پيدا کړي يې يئ تاسې اول کرت، نو ژر به وخوځوي دوی تاته سرونه خپل (له ډار د استهزاء او تعجبه) او وبه وايي دوی (تمسخراً): کله به وي دغه (بيا ژوندون؟)، نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) ښايي چې وي دغه (بيا ژوندون) نژدې.

تفسير: يعني دغه دوړې او د خاورو بخرکي خو په هر حال د هغه انساني لاش آثار دي، چې پخوا له دې نه ژوندي وو، او پخپله د خاورو په ذراتو کې د حيات آثار پيدا کېدل دومره لرې او مستبعد نه دي، زه تاسې ته اجازه درکوم چې د هډوکو دوړې نه، بلکه که ستاسې له لاسه پوره وي؛ تيږې (ګټې) يا اوسپنې وګرځئ، چې د حيات د آثارو له قبلولو څخه بالکل محروم ښکاره شئ، يا کوم بل سخت شی جوړ شئ ! او تجربه وکړئ ! چې د هغوی ژوندي کېدل له اوسپنې او تيږې څخه هم زيات مشکل او سخت په نظر درځي، تر دې چې بيخي مجسم موت وګرځئ، خو سره له هغه هم دغه قادر مطلق جل جلاله ته ستاسې بيا ژوندي کول ډېر سهل او آسان کار دی، يعني هغه ذات چې ړومبی يې تاسې له خاورو يا له نطفې پيدا کړئ، او لا يعقل جماد يې په انساني روح سره فائض کړی دی، آيا اوس په هغه کې قدرت نه دی پاتې چې د خاورې ذرات او د مړي د لاش اجزاء راجمع کړي، او بيا ژوندون ورعنايت کړي؟.

﴿فَسَيُنْغِضُونَ﴾ الآية ـ يعني له استهزاء او تمسخر څخه خپل سرونه خوځوي، او وايي: هو صاحبه ! په وراسته وو هډوکو او د خاورو په ذرو کې به کله روح وپوکلی شي؟ او کله به مړي له خپلو هديرو (قبرونو) څخه راپورته کيږي د حساب او کتاب لپاره؟.

﴿قُلْ عَسَىٰ﴾ يعني د قيامت پوره او برابر وقت الله تعالى هيچا ته نه دی ښوولی، هو ! د هغه د راتللو اميد په قريب مستقبل کې تاسې ته ظاهرولی شو، ګواکې د دنيا پاتې عُمر له هغه څخه لږ دی چې تر اوسه تېر شوی دی.

﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ۝﴾

په هغه ورځ کې چې وبولي (الله) تاسې حساب ته؛ نو قبول به کړئ (بلنه د ده په فعلي قبول سره) په دې حال کې چې ثنا ويونکي به يئ الله ته، او ګمان به کوئ (له ډېر هيبته) چې ځنډ (تأخير) نه دی کړی تاسې مګر لږ شانې (په دنيا يا قبر کې).

تفسير: يعني څه مهال (وخت) چې د الله تعالى له طرفه غږ راپورته شي، نو په يوه زوروره بلنه او چغه سره به ټول مړي له ځمکې څخه راوځي، او د حشر په ميدان کې به سره راټوليږي، هيڅوک به د غاړې غړولو توان ونه لري، هر انسان به په دغه وخت کې مطيع او منقاد کيږي، او د الله حمد او ثناء به وايي، او په تلوار سره به حاضريږي، اګر که کفّارو ته له دغه اضطراري حمد او ثناء څخه کومه فايده نه ور رسيږي، په ځينو رواياتو کې راغلي دي، چې د مؤمنينو پر ژبو به دغه الفاظ وي ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾

﴿وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ـ يعني اوس تلوار کوئ، خو په دغه وخت کې به اندازه وکړئ، چې په دنيا کې مو څه زيات ځنډ نه دی کړی، دغه پنځوس يا سل کاله عمر به د هغو زرګونو کلونو په مقابل کې څه معلوميږي (موضح

القرآن)، ځينې وايي چې: د هولو او خوفونو له شدّته به د دنيا ژوندون دوی ته لږ ښکاري، يا له اولې نفخې څخه تر دويمې نفخې پورې کله چې عذاب نه وي؛ نو دغه منځنی مدت به لږ ګڼي، او داسې به وايي: ﴿مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرۡقَدِنَا﴾ (د يسين سورت (۴) رکوعه ۵۲ آيت).

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ الشَّيۡطَٰنَ يَنزَغُ بَيۡنَهُمۡۚ إِنَّ الشَّيۡطَٰنَ كَانَ لِلۡإِنسَٰنِ عَدُوّٗا مُّبِينٗا ﴿٥٣﴾

او ووايه (ای محمده !) بندګانو ځما ته چې وايي دې هغه خبرې چې هغه ډېرې غوره دي، بېشکه چې شيطان دښمني اچوي په منځ د دوی کې، بېشکه چې شيطان دی لپاره د انسان دښمن ښکاره (چې له سره په نېکی يې رواداره نه دی).

رَّبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِكُمۡۖ إِن يَشَأۡ يَرۡحَمۡكُمۡ أَوۡ إِن يَشَأۡ يُعَذِّبۡكُمۡۚ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ وَكِيلٗا ﴿٥٤﴾

رب ستاسې ښه عالم خبردار دی پر تاسې، که اراده وفرمايي (د رحمت ستاسې) نو رحمت به وکړي پر تاسې (په عطاء د ايمان او قبول د توبې) يا که اراده وفرمايي (د عذابولو ستاسې) نو عذاب به درکړي تاسې ته (په کفر او عصيان سره)، او نه يې لېږلی مونږ ته پر دوی وکيل (ذمه وار).

وَرَبُّكَ أَعۡلَمُ بِمَن فِي السَّمَٰوَٰتِ وَالۡأَرۡضِۗ وَلَقَدۡ فَضَّلۡنَا بَعۡضَ النَّبِيِّـۧنَ عَلَىٰ بَعۡضٖۖ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ﴿٥٥﴾

او رب ستا ښه عالم دی په هغه چې په اسمانونو کې دي او چې په ځمکه کې دي، او خامخا په تحقيق فضيلت ورکړی دی مونږ ځينو انبياوو ته پر ځينو (نورو)، او ورکړی وو مونږ داوود ته زبور.

تفسير: يعني مونږ سم له خپل محيط علم سره له هر چا سره معامله کوو، هر يو سړی مو چې مناسب وګڼلو؛ د بني آدمانو له منځه هغه ته مو نبوّت ورکړ، شاه صاحب ليکي: «يعني ځينې نبيان داسې وو چې د خپل امّت له زيات شرارت څخه بالآخر په قهر شول، ستا حوصله مو له هغو څخه زياته کړې ده، او پر ګردو مو فضيلت درکړی دی، لهذا ښايي ستاسې دغه ښه اخلاق له خپلې عالي مرتبې سره موافق وي»، او په خصوصيت سره د داود عليه السلام ذکر يې وکړ؛ ځکه چې هغه دغه دواړه شيان د پوهولو لپاره درلودل، جهاد هم او زبور هم، همغه دواړه خبرې دلته هم شته، قرآن او جهاد.

ځينې وايي چې: دلته يې د (زبور) ذکر کړی دی، د محمد صلی الله عليه وسلم کليه فضيلت او د محمديه امّت د فضل او شرف په لوري يې اشاره فرمايلې ده، ځکه چې د زبور مضامين د محمد صلی الله عليه وسلم پر خاتم الأنبياء توب او د ده د امّت پر أشرف الأممتوب مشتمل وو، ﴿وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِي الزَّبُورِ مِنۢ بَعۡدِ الذِّكۡرِ أَنَّ الۡأَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّٰلِحُونَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۱۰۵) آيت (۷) رکوع)، يعني د محمد صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم مرحومه امّت.

قُلِ ادۡعُوا الَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا يَمۡلِكُونَ كَشۡفَ الضُّرِّ عَنكُمۡ وَلَا تَحۡوِيلًا ﴿٥٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې ګمان پرې کوئ د معبودانو بې له الله څخه، نو نه لري دوی اختيار د لرې کولو د ضرر له تاسې څخه، او نه د ګرځولو (د ضرر بل چا ته).

تفسير: يعني الله تعالی خو هغه ذات دی، چې هر چا ته چې اراده وفرمايي؛ عذاب ورکوي، او په هر چا چې اراده وفرمايي؛ مهرباني پرې کوي، په هر چا چې هغومره اراده وفرمايي؛ هغومره پر نورو ورته فضيلت عطاء کوي، د هغه

قدرت کامل او علم يې محيط دی، اوس دې مشرکان هغو خپلو معبودانو ته ناري کړي، چې دوی يې خپل آلهه ګڼي، يا يې جوړ کړي وي، آيا په هغوی کې يو هم داسې مستقل اختيار لري، چې لږ څه تکليف له تاسې څخه لرې کړی شي؟ يا يې لږ څه سپک کړي؟ يا يې له تاسې څخه لرې او په بل چا وغورځوي؟ نو بيا د داسې ضعيف او عاجز مخلوق معبود درول به څرنګه روا وي؟ !.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

دغه (معبودان) هغه څوک دي چې عبادت يې کوي کفار، لټوي دغه (معبودان د دوی پخپله) طرف د رب خپل ته وسيله (د نژديوالي) چې کوم يو له دوی څخه ډېر نژدې دی الله ته، او اميد لري د رحمت د دغه (الله)، او ويريږي دوی له عذابه د دغه (الله، نو څنګه يې بولئ خدايان)، بېشکه عذاب د رب ستا (ور او لايق د دې) دی چې ويره ترې وکړی شي (تل ترتله).

تفسير: په «بخاري شريف» کې روايت دی چې څه خلقو د جاهليت په زمانه کې د پېريانو عبادت کولو، هغه پېريان خو مسلمانان شول، ليکن د هغوی عابدين همغسې پخپل جهالت کې قائم پاتې وو، نو د هغوی په حق کې دغه آيت نازل شو.

ځيني وايي: د پېريانو او د پرښتو او د مسيح او عُزير او د نورو ګردو عابدين په دغه کې شامل دي، مطلب يې دا دی: هغه موجودات چې تاسې خپل معبودان او مستعانان ګڼئ او بولئ؛ هغوی پخپله خپل د رب د تقرّب په فکر کې ډېر زيات لويدلي دي، او لټوي يې، د هغوی زيار او کوښښ په همدې کې دی چې د الله تعالی د قربت په حاصلولو کې کوم يو وړاندې او د مخه کيږي؟، د هغوی له منځه هر يو چې زيات مقرّب وي، همغه زيات د الله تعالی د قرب د حاصلولو طالب دی، نو کله چې ستاسې د دغو مجوزه وو معبودانو حال د الله تعالی په مقابل کې داسې وي؛ نو تاسې له خپلو ځانونو سره د دغې خبرې فيصله وکړئ، چې د الله تعالی خوښي او د ده د رضاء د حصول تر کوم ځای پورې ضروري دی، او د غير الله له عبادته نه الله تعالی خوښيږي، او نه هغه خوشاليږي چې تاسې يې عبادت کوئ، او خوښي يې غواړئ.

﴿وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ﴾ الآية ـ يعني سره له انتهايي قُرب د هغوی ګرد اميدونه محض د الله تعالی پر لطف او مهرباني دي، او دوی تل تر تله د الله تعالی له عذابه ويريږي او لړزيږي، او په دې ښه پوهيږي چې د هر قسم نفعې رسونه او د ضرر دفعه د همغه پاك الله په قبضه او اختيار کې ده.

وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

او نشته هيڅ کلی (يا ښار د ځمکې په مخ کې) مګر چې مونږ هلاك کوونکي (مړه کوونکي د اهل) د هغه يو پخوا له ورځې د قيامت يا په عذابوونکي يو (د اهل) د هغه په عذاب سخت سره، دی دغه حکم په کتاب (لوح محفوظ) کې ليکلی شوی.

تفسير: د دغه آيت مطلب په څو ډوله اخيستی شي:

(الف): د دنيا هر يو کلی او ښار به د هغوی د اوسيدونکو د عظيم الشانو ګناهونو په بدل کې پخوا له قيامته په مستأصلو عذابونو بيخي تباه او خراب شي، که د دوی ګناه انتهايي درجې پورې نه وي رسېدلې، نو د دويمې درجې

د جرائمو په سزا کې د عمومي هلاکت څخه ښکته بل کوم سخت آفت پر هغه نازل شي، باقي داسې کلی او ښار به چېرې وي چې له ازله تر ابده پورې به یې ګناه نه وي کړې؟ او نه په کوم آفت کې به اخته شوی نه وي؟.

(ب): پخوا له قیامته ضروري ده چې هر یو کلي او ښار ته د هغه طبیعي موت وروليږلی شي، او وران کړی شي، یا په کوم آفت او بلاء کې مبتلا شي، پر هغه طبیعي موت چې د تعذیب له رنګه تش وي د (هلاک) د لفظ اطلاق له قرآنه او حدیث ثابت دی: ﴿حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ یَّبْعَثَ اللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۳۴) آیت (۴) رکوع)، وفي الحدیث: «کلّما هلک نبيٌّ جاء نبيّ آخر».

(ج): د کفّارو کلي او ښارونه به یا پخوا له قیامته پخپلو درنو ګناهونو په بدل نابود او لري کړل شي، یا به په کوم نه کوم بل وخت کې د سختو عذابونو خوند وڅکي.

په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ له دغه آیت څخه مقصود تحذیر دی، ګواکې هغه یې چې پخوا فرمایلی وو: ﴿اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُوْرًا﴾ دلته د هغه د وقوع خبر ورکړی شوی دی.

وَمَا مَنَعَنَآ اَنْ نُّرْسِلَ بِالْاٰيٰتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ ؕ وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا ؕ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا تَخْوِيْفًا ﴿۵۹﴾

او نه دی منع کړی مونږ لره هیڅ څیز له دې نه چې ولیږو هغه معجزې (چې دوی یې غواړي) مګر (دې خبرې) چې تکذیب کړی وو په هغو معجزو پخوانیو (کفّارو نو هلاک مو کړل)، او ورکړې مو وه (قوم) د ثمود ته اوښه ښکاره معجزه؛ نو ظلم وکړ (ثمودیانو په ځانونو خپلو) په سبب د (تندې او زخمي کولو او اهلاک د) هغې، او نه لیږو مونږ (دغه فرمایشي) معجزې مګر لپاره د ویرولو.

تفسیر: په حدیث کې دي چې د مکې معظمې خلقو څمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه معجزې وغوښتې، مثلاً دغه چې د (صفا) غر راته سره زر کړه! یا دغه غرونه څمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه! او د زراعت قابله سمه هواره ځمکه ترې سازه کړه! و غیر ذالک، که داسې دې وکړه؛ نو مونږ ستا دغه خبرې منو، د دوی په ځواب کې دغه آیت نازل شو، یعني د دغې فرمایشي معجزو ښوول الله تعالی ته له سره مشکل نه دي، لیکن پخوانیو خلقو ته سره له دې چې سم د هغو له غوښتنو سره د قدرت هسې معجزې ورښوولې وې، خو هغوی نه یواځې ایمان رانه وړ، بلکه په سرکښۍ کې یې لا پسې ترقي وکړه، آخر له سنت الله سره موافق د هغه نتیجه داسې شوه، چې هغوی بیخي سره مستأصل او فنا او په هلاک ورسېدل، اوس که ستاسې له احوالو هم ظاهرېږي، چې تاسې بیا هم منونکي نه یئ، نو له سنت الله سره سم د دې نتیجه هم ښایي هم هغه استیصال او کلّي هلاک وي، نو کوم حال چې د پخوانیو شوی دی؛ همغه به ستاسې هم وشي، لیکن د الله تعالی حکمت د دې مقتضي نه دی چې تاسې هم د هغوی په شان هلاک کړي، نو ځکه د فرمایشي معجزو لېږل موقوف کړی شوي دي.

﴿وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ﴾ الآیة ـ د (ثمود) قوم له صالح علیه السلام څخه غوښتنه کړې وه چې د دغه غره له هغې غټې تیږې څخه یوه اوښه راوباسه!، پاک الله هغه اوښه له هغې پرښې (ګټې) څخه ورویسته، مګر د دې په ځای چې هغوی د داسې فرمایشي معجزې له لیدلو څخه خپلې سترګې غړولې وی، او قلبي بصیرت یې حاصل کړی وی، بالعکس د ظلم او عداوت لپاره یې ملاوې وتړلې، لکه چې هغه اوښه یې ووژله، او د صالح علیه السلام د شهادت په فکر او توطیه (غور) کې هم سره سم بوخت (مشغول) شو، بالآخر د هغوی عاقبت او انجام څرنګه چې واقع شو؛ هغه ګردو ته ښکاره او معلوم دی، او د هغه د بیانولو ضرورت نه دی پاتې، دغه یې د ﴿اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ﴾ یوه نمونه وروړاندې کړه.

﴿وَمَا نُرۡسِلُ بِالۡاٰيٰتِ اِلَّا تَخۡوِيۡفًا﴾ الآية ـ يعني هدايت د معجزاتو پر ليدلو موقوف نه دی، د فوق العاده وو معجزاتو د لېږلو څخه دغه مقصود وي؛ چې د قاهره قدرت له ليدلو څخه خلق د الله تعالی څخه وويرېږي، او له وېرې د پاک الله په طرف متمائل شي، که دغه مقصد حاصل نشي، او في الحال د هغه قوم تباه کول هم مصلحت نه وي، نو د تشو فرمايشونو د پوره کولو څخه څه فائده لاس ته راځي؟ باقي د عمومي تخويف او انذار لپاره د هغو آيتونو او معجزاتو لېږل چې مصلحت دی؛ هغه برابر لېږلې شوي دي.

وَاِذۡ قُلۡنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ؕ وَمَا جَعَلۡنَا الرُّءۡيَا الَّتِىۡۤ اَرَيۡنٰكَ اِلَّا فِتۡنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الۡمَلۡعُوۡنَةَ فِى الۡقُرۡاٰنِ ؕ وَنُخَوِّفُهُمۡ ۙ فَمَا يَزِيۡدُهُمۡ اِلَّا طُغۡيَانًا كَبِيۡرًا ﴿۶۰﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې ووېل مونږ تاته چې بېشکه رب ستا احاطه کړېده پر مخلوقاتو (په علم او قدرت خپل سره)، او نه ده ګرځولې مونږ (نظاره ښوونه) هغه چې ښوولې مو وه تا ته (د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کې) مګر ازموينه لپاره د خلقو د (مکې)، او (همدارنګه فتنه ګرځولې ده مونږ) هغه ونه چې پرې لعنت کړی شوی دی په قرآن کې، او وېروو مونږ دوی؛ نو نه زياتوي دوی ته (دغه وېرول) مګر طغيان سرکښي لويه.

تفسير: ښايي چې د رسول الله مبارک په خيال کې دغې خبرې خطور کړی وي، چې د دغو فرمايشي معجزاتو د نه ښودلو څخه به کفّارو ته د خندا او طعن موقع په لاس ورشي، او داسې به وايي: که دی په رښتيا سره نبي وی؛ نو ځمونږ له غوښتنې سره به يې سم معجزې راښوولې وی، نو ځکه يې مطمئن کړ، چې ستا د رب علم او قدرت ګرد خلق احاطه او راګېر کړي دي، او هيڅوک د ده له علم څخه د باندې وتلی نشي، او نه د ده د قدرت له ما تحت بل چېرې خوځېدی شي، او ګرد د ده په واک او قبضه کې دي، تاسې د دوی دغو طعنو او تشنيعو ته له سره غوږ مه ږدئ او مه التفات ورته کوئ ! دوی ستاسې يو شی نشي خرابولی، تاسې په خپل کار کې مشغول او لګيا اوسئ ! او د دوی فيصلې بيخي مونږ ته راپرېږدئ، مونږ ته ډېر ښه معلوم دي، چې دوی سره د فرمايشي معجزو د ليدلو هم ستاسې د خبرو منونکي نه دي، او وروسته له هغه ځمونږ له سزا او پوښتنې څخه خلاصېدونکي يا ترې چېرې تښتېدونکي نه دي، او په دې هم علم لرو، چې له دغو خلقو څخه کوم يو اوس سمدلاسه د تباه کېدلو وړ (لايق) دی؟ او د کومو خلقو باقي پرېښودل مصلحت دی؟ لهذا تاسې خپل ځان په دغو جګړو او جنجالونو کې له سره مه اخته کوئ ! دغه ګرد ځمونږ تر محاصرې لاندې دي، بالآخره دوی به مسلمانيږي.

﴿وَمَا جَعَلۡنَا الرُّءۡيَا الَّتِىۡۤ اَرَيۡنٰكَ﴾ رؤيا يعني نظاره يا ښوونه، او له هغې څخه مراد د معراج د شپې هغه ننداري دي؛ چې د هغو په بيان سره د خلقو ازموينه وشوه، صادقانو د هغو له اورېدلو څخه پرې باور وکړ، او ويې منل، او بالعکس مکذّبينو او ناقصانو د هغو تکذيب وکړ.

﴿وَالشَّجَرَةَ الۡمَلۡعُوۡنَةَ فِى الۡقُرۡاٰنِ﴾ يعني د (زقوم ونه) چې په قرآن کې ويلې شوې ده، چې هغه به د دوزخيانو خوراک وي، د ايمان لرونکو د يقين موجب شوه او د منکرانو د شک او ريب سبب وګرځېده، او ويې ويل چې: د دوزخ په اور کې به ونه څرنګه زرغونيږي؟ دغه هم يوه ازموينه وه، له دغو دواړو مثالونو څخه اندازه وکړئ چې د خوارقو په تصديق کې د طبائعو احوال څرنګه دي.

﴿وَنُخَوِّفُهُمۡ ۙ فَمَا يَزِيۡدُهُمۡ اِلَّا طُغۡيَانًا كَبِيۡرًا﴾ يعني هغه زړونه چې د الله تعالی له وېرې څخه تش وي، له وېرولو څخه هم نه وېرېږي، بلکه لا زيات شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوي، له هغوی څخه د فرمايشي معجزاتو په ليدلو سره د حق د قبلولو هيله او اميد لرل چټي (بېکاره) او بې موقعه دی.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل مونږ پرښتو ته چې سجده وکړئ تاسې آدم ته (تعظيماً)؛ نو سجده وکړه (ټولو) مګر يواځې ابليس (سجده ونه کړه)، وويل (ابليس په ځواب د الله کې): آيا سجده وکړم هغه چا ته چې پيدا کړی دی تا له خټې.

تفسير: دغه قصه په څو ځايونو کې تېره شوې ده، دلته په هغې باندې تنبيه ورکول مقصود دي، چې د الله تعالی د حکم بې له وړاندې وروسته کولو څخه منل (د پرښتو له طرفه)، او په هغه کې شبهې پيدا کول د شيطان کار دی، دغه کفّار هم د همغه شيطان د اعمالو متابعت کوي، چې په خبرو کې يې کاږه بحثونه کول، مګر په ياد يې ولرئ چې د دوی عاقبت او انجام هم همغسې کېدونکی دی چې د دوی د امام او مشر لعين ابليس انجام هم همغسې کېدونکی دی.

قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

وويل (ابليس) خبر راکړه ماته دا (سړی) چې بهتر کړی دی دی په ما باندې؛ قسم دی که وروستی دې کړم تر ورځې د قيامت پورې نو خامخا به زه بېخ وباسم هرومرو د اولادې د ده مګر لږ (د دوی چې ستا په عصمت او حمايت کې دي).

تفسير: يعنې لږ څه به يې پرېږدم، او باقي ګرد به يې مسخر او د خپل ځان تابع وګرځوم، لکه چې پر آس د ملونې (ځلونې) او قيزې په وسيله سړی لاس مومي، نو بيا دغه انسانان چې ځما په مقابل کې دومره ضعيف او کمزوري دي؛ نو تا دوی ته پر ما ولې لويي او فضيلت بخښلی دی؟ آيا داسې کول هم جائز دي؟ حال دا چې زه غوره يم له ده، ځکه چې آدم له خاورې پيدا دی او زه له اوره.

قَالَ ٱذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾

(نو) وفرمايل (الله) چې ځه نو هر چا چې متابعت وکړ ستا له دوی نه؛ نو بېشکه دوزخ جزاء ستاسې ده جزاء پوره.

وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى ٱلْأَمْوَٰلِ
وَٱلْأَوْلَٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

او وخوځوه (راګېر کړه) هغه څوک چې طاقت دې رسيږي پر هغه باندې له دوی نه په غږ (بلنه) خپله سره (فساد ته)، او راکاږه پر دوی سواره خپل او پياده خپل، او شريک شه له دوی سره په مالونو کې او په اولادونو کې، او وعده کوه له دوی سره (د دروغو)، او نه کوي وعده له دوی سره شيطان مګر (په) مکر باطل (او فريب سره چې خطا ورته ثواب ښکاروي).

تفسير: يعنې هغه غږ چې د الله تعالی د عصيان په لوري خلقو ته دعوت او بلنه کوي، له دې نه په زړونو کې وسوسې غورځول مراد دي، مزامير (ساز او آواز) هم په دې کې داخلېدی شي.

د پياده او سورو له راکاږلو څخه دا مطلب دی چې خپل ګرد زور او قوّت ولګوه، او په پوره قدرت او طاقت سره خپلو لښکرو ته د پرمختګ (وړاندې تلو) امر ورکړه، چې د الله تعالی په معصيت کې ګرد جنګېدونکي شيطانان دي، که سواره دي يا پلي (پياده)، جني وي، که انسي، پخپلو شيطاني چارو بوخت او لګيا شئ !؟.

﴿وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾ يعنې په زړه کې دې ارمان مه ساته، او دوی ته پر هر شانې چې زړه دې غواړي ترغيب ورکړه، چې په خپلو مالونو او اولادونو کې هم تا ته برخې درکړي، يعنې دغه شيان په ناجائزو طريقو سره حاصل کړئ، او په ناجائزو کې يې ولګوئ.

﴿وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ يعنې چې شيطان انسان ته زرغونه باغونه ورښيي، د ده په مکر او فرېب او پلمو (تدبيرونو) کې راتلل د احمقانو کار دی، شيطان ګرد مواعيد پر دغابازۍ او فرېب مبتني دي، لکه چې په قيامت کې دی پخپله به هم اقرار کوي: ﴿وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ﴾ (د ابراهيم سورت (۴) رکوع، (۲۲) آيت، (۱۳) جزء).

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

بېشکه (خاص) بندګان ځما چې دي نشته تاته (ای شيطانه) پر دوی هيڅ قسم غلبه حکومت قدرت، او کافي دی رب ستا (ای شيطانه) وکيل ساتونکی (د خالصو بندګانو خپلو له شره ستا).

تفسير: يعنې هر څوک چې پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، هغه د ده کار جوړوي، او د شيطان له لومو او چمبو (دامونو) څخه يې راوباسي.

رَّبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾

رب ستاسې هغه (قادر مطلق ذات) دی چې چلوي تاسې ته بېړۍ (جهازونه) په بحر کې لپاره د دې چې ولټوئ (رزق او روزي) له فضله د ده څخه، بېشکه دغه (الله) دی پر تاسې ډېر مهربان.

تفسير: دغه يې د الله تعالی د کار جوړولو يوه نمونه راوړاندې کړه، چې په هغه کې يو مشرک هم پر داسې اقرار کولو مجبور کيږي؛ چې له ماسوا الله څخه بل هيڅوک د ګردو مهمّاتو جوړوونکی او وکيل نشي کېدی.

علی الأکثر په لوی قرآن کې روزي يې په فضل سره تعبير فرمايلې ده، د فضل معنی زيادت دی، ځکه چې د مسلمانانو دغه بندګي او عبادت خو د آخرت لپاره دی، او دنيوي فوائد دوی ته محض د امتحان او ازمېښت لپاره ورکول کيږي.

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

او کله چې ورسيږي تاسې ته سختي په بحر کې (او وېرېږئ له غرقه)؛ ورک شي (له فکره) هغه کسان چې يې بلئ (او عبادت يې کوئ) مګر يواځې دغه (الله) ته (زاري او عبادت کوئ)، نو کله چې ومو ژغوري (بچ مو کړي) تاسې (له غرقه او ومو رسوي) وچې ته؛ نو بيا څنګ کوئ (له توحيده)، او دی انسان لوی ناشکره (په نعمتونو د رب خپل).

تفسير: يعنې همدا چې انسان له مصيبت څخه نجات ومومي؛ نو خپل حقيقي محسن بيخي له ياده وباسي، او هيروي يې، څو دقيقې (منته) وړاندې د سيند په چپو او د بحر په امواجو کې پرله پسې د الله تعالی په يادونه کې وو، همدغه چې د ګودر پر وچه باندې يې پښه ولګېده؛ نو بيا بيخي بې فکره کيږي، او هغه ګردې پېښې يې هېرې شي، نو له دې نه لويه ناشکري او احسان هېرول به نور څه وي؟.

أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾

نو آيا په امن (مطمئن او بې ويرې) يئ تاسې له دې نه چې ډوب کړي تاسې په يو طرف د ځمکې وچې کې؟ يا ولېږي پر تاسې سخت باد وروونکی د وړو کاڼو؟ بيا ونه مومئ تاسې د خپل ځان لپاره کوم ساتونکی.

تفسير: يعنې د بحر په څنډو (غاړو) په وچه کې مو ډوب کړي، مثلا چې زلزله راشي او په ځمکه کې چاودې پيدا شي، او د قارون په شان په ځمکه کې خښ کړی شئ! خلاصه يې دا چې ستاسې اهلاک د سيند په موجونو او چپو پورې موقوف نه دی، هر چېرې چې الله تعالی اراده وفرمايي؛ هلته مو وژني.

أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾

آيا په امان کې يئ تاسې (بلکه مأمون مه اوسئ) له دې نه چې بيا رانه باسي تاسې (الله) په دې (بحر) کې بيا دويم ځلې، نو ناڅاپه راولېږي پر تاسې ماتوونکی (د هر څيز) سخت باد، نو غرق به کړي تاسې په سبب د کفر (شرک) ستاسې، پس د هغه بيا به نه مومئ د خپلو ځانونو لپاره پر مونږ په سبب د هغه غرق پوښتېدونکی (راپسې ګرځېدونکی).

تفسير: يعنې له الله تعالی څخه څوک پوښتنه کولی شي؟ يا د چا له واکه او توانه دغه کار پوره دی، چې د پاک الله تعقيب وکړي؟.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

او خامخا په تحقيق ډېر عزت ورکړی دی مونږ اولادې د آدم ته، او سواره کړي مو دي دوی پر مرکوباتو باندې په بر (وچه) کې، او په بحر (درياب) کې، او رزق روزي مو ورکړې ده دوی ته له طيّباتو پاکيزه وو شيانو، او غوره کړي مو دي دوی پر ډېرو له هغه چا چې پيدا کړي مو دي په غوره کولو (ډېرو) سره.

تفسير: يعنې انسان ته يې د صورت حسن، نطق، تدبير، عقل، حواس او نور ور عنايت فرمايلي دي، چې د هغه په وسيله په خپل دنيوي او اخروي مضارو او منافعو باندې پوهيږي، او د ښو او بدو په منځ کې سره تفريق کولی شي، په هر طرف کې يې د پرمختګ او ترقۍ لارې ورته پرانستلي دي، نور مخلوقات تر خپل واک لاندې راوستلی شي، او خپلې چارې ترې اخيستی شي، په وجه کې د حيواناتو پر شا او پر نورو راز راز نواقلو او وسائلو سفر کوي، په سيندونو او بحرونو کې پر بېړيو او جهازونو او نورو نقليه وو وسائلو سره بې تکلّفه تګ راتګ مسافرت کولی شي، له قسماقسم ښو مأکولاتو، مشروباتو، ملبوساتو، کورونو او تعميراتو او د دنيوي نورو وسائلو او وسائطو او د هوسايي (آرام) او هستوګنې د هر راز لوازمو او لواحقو څخه منتفع او ګټور کيږي، د همدغو انسانانو لوی پلار آدم عليه السلام يې د پرښتو «مسجود له» وګرځاوه، او د دوی آخري رسول الله محمد صلی الله عليه وسلم يې د ګردو مخلوقاتو سردار غوره کړ.

﴿يَوۡمَ نَدۡعُواْ كُلَّ أُنَاسِۭ بِإِمَٰمِهِمۡۖ فَمَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَقۡرَءُونَ كِتَٰبَهُمۡ وَلَا يُظۡلَمُونَ فَتِيلٗا ٧١﴾

او (ياد كړه) هغه ورځ چې وبه بولو (په نامه سره) هر امّت سره د انبياوو او مشرانو د دوی، نو هر هغه چا ته چې ورکړه شوه اعمالنامه د ده په ښي لاس د ده کې نو دغه (أصحاب اليمين) لولي به اعمالنامې خپلې (په ډېرې خوشالۍ سره) او ظلم به ونه کړی شي (پر دوی) په اندازه د يو نري تار (چې په منځ د زړي د خرماوو کې وي).

تفسير: د قيامت په ورځ به هره فرقه سره له هغه ځيزه حاضرېږي چې ده به د هغه پيروي او متابعت کولو، مثلا مؤمنين له نبي يا له کتاب يا له ديني مشره سره، او کفّار له مذهبي مشر، او لوی شيطان او باطلو معبودانو سره چې فرمايلي يې دي: ﴿وَجَعَلۡنَٰهُمۡ أَئِمَّةٗ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلنَّارِۖ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ﴾ (٢٠ جزء د القصص سورت (٤١) آيت (٤) رکوع).

او په حديث کې راغلي دي: «تتبع كل أمة ما كانت تعبد»، په دغه وخت کې د ګردو انسانانو أعمالنامې به هغوی ته رسيږي، د ځينو اعمالنامې به د مخې له طرفه په ښي لاس کې او د ځينو به د شا له طرفه په کيڼ لاس کې وررسيږي، ګواکې دغه يو حسّي علامت دی د مقبوليت او مردوديت لپاره.

﴿أَصۡحَٰبَ ٱلۡيَمِينِ﴾ يعنې په ښي لاس کې د عملنامې اخيستونکي، دوی به هغه کسان وي چې په دنيا کې يې حق قبول کړی دی، او خپل فطري شرافت او انساني کرامت يې باقي ساتلی وي، همغسې چې هغوی په دنيا کې سره له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) کار کړی وي، او خپل وړاندې وروسته يې ليدلي وي، په آخرت کې هم همغه احتياط د دوی په کار ورځي، په دغه ورځ کې به دوی له حده زيات خوښ او خوشاله وي، او په ډېر سرور او انبساط سره به خپلې اعمالنامې لولي، او نورو ته به هم وايي: ﴿هَآؤُمُ ٱقۡرَءُواْ كِتَٰبِيَهۡ﴾ (٢٩ جزء د الحاقه سورت (١٩) آيت (١) رکوع) «راشئ ځما دغه کتاب ولولئ».

باقي نور خلق يعنې ﴿أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ﴾ د هغوی احوال په وروستني آيت کې بيان فرمايلي شوي دي، ځينې د (امام) له لفظه خپله اعمالنامه مرادوي، ځکه چې هلته به خلق د همدغې أعمالنامې پسې ورځي (لنډه يې دا چې په آخرت کې به له هر چا سره همغه معامله وکړه شي، چې وړ او مستحق يې وي، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی باندې په اندازه د هغه نري تار چې په منځ د زړيو د خرماوو کې وي.

﴿وَمَن كَانَ فِي هَٰذِهِۦٓ أَعۡمَىٰ فَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ أَعۡمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلٗا ٧٢﴾

او هر څوک چې وي په دغه (دنيا) کې ړوند (له پېژندلو د حقه) نو هغه به په آخرت کې هم ړوند وي (له لارې د خلاصي) او ډېر لرې به وي (د نجات او بري) له لارې (د ړندو په شان).

تفسير: يعنې دلته د هدايت د لارې له ليدلو څخه ړانده پاتې وي، او هلته په آخرت کې د جنت د لارې له ليدلو څخه هم ړانده او ډېر لرې ترې پاتې کيږي (موضح القرآن)، دغه د «أصحاب اليمين» په مقابل د «أصحاب الشمال» ذکر دی، ځينو د ﴿وَأَضَلُّ سَبِيلٗا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې په دنيا کې د مافات تلافي ممکنه ده، ولې په آخرت کې له هغه څخه هم ډېر لرې ولوېدل، ځکه چې په قيامت کې د تدارك او تلافي هيڅ امکان نشته.

﴿وَإِن كَادُواْ لَيَفۡتِنُونَكَ عَنِ ٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ لِتَفۡتَرِيَ عَلَيۡنَا غَيۡرَهُۥۖ وَإِذٗا لَّٱتَّخَذُوكَ خَلِيلٗا ٧٣﴾

او په تحقيق شان دا دی چې نژدې وو (کفّار) چې واړوي تا له هغه (قرآن) څخه چې وحي کړې ده مونږ تا ته لپاره د دې چې وتړې ته پر مونږ بې له دې قرآنه بل څه، او (که متابعت دې کړی وی تا د دوی؛ نو) په دغه وخت کې به خامخا نيولی به يې وې دوی ته دوست.

تفسیر: له دغو باطني ړندو څخه ځینې شریران خو هغه کسان دي، چې پخپله پر سمه لاره نه راځي، بلکه نور غتې غتې سترګې لرونکي پوهان او هوښیاران هم غواړي چې وغولوي او تېر باسي، لکه چې د مکې معظمې د کفارو دغې بې حیایي او جسارت ته وګورئ چې غواړي تاسې هم دغه طرف ته متمائل کړي، چې د الله تعالی هغه وحي او احکام چې پر تاسې یې لېږلي دي، د هغو یوه برخه تاسې د دوی له خاطره (معاذ الله) پرېږدئ یا یې بدل کړئ، کله د حکومت، کله د دولت، کله د ښکلیو پیمخو جونو (جینکو) تطمیع او تشویق به یې دوی ته وروړاندې کولو، کله به یې ویل چې: مونږ به له ځرمې (سپلمې) ستا تابع کیږو؛ که چېرې له قرآن څخه تش همغه برخه لرې کړئ چې د شرك او بت پرستی په نسبت تردید کوي، که په فرض محال (العیاذ بالله) تاسې داسې وکړئ؛ نو خامخا هغوی به تاسې خپل ټینګ دوست په شان منلي وئ، لیکن ستاسې جواب د هغوی په مقابل کې داسې وو: «که تاسې لمر او سپوږمی له اسمانه راښکته کړئ، او یوه یې ځما په یوه موټي کې بل یې ځما په بل موټي کې راکړئ، خو بیا هم محمد صلی الله علیه وسلم د هغه څیز پرېښودونکی نه دی چې پاك الله د هغه لپاره مبعوث کړی دی، ځو یې تر پایه ونه رسوي، یا خپل سر پرې جار (قربان) نه کړي».

وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او که نه وی مونږ ټینګ کړی ته (په حق باندې د عصمت)؛ نو خامخا په تحقیق نژدې شوی وې ته چې میلان دې کړی وې دوی ته څه لږ. (او که لږ څه میل دې کړی وی؛) نو په دغه وخت کې به خامخا په تحقیق څکلی به مو وی تا ته دوچند عذاب د ژوندون (په دنیا کې) او دوچند عذاب د مرګ (په آخرت کې)، بیا به نه وه موندلې تا د ځان لپاره پر مونږ باندې مدد کوونکی (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: ﴿تَرْكَنُ﴾ له «رکون» څخه دی، چې ادنی راښکته کېدلو او د قلب ډېر خفیف میلان ته وایي، له دې سره د ﴿شَيْـًٔا قَلِيلًا﴾ قید یې زیات کړ، نو له ادنی ځنې ډېر ادنی مرتبه ترې مراده شوه، بیا ﴿لَقَدْ كِدتَّ﴾ یې وفرمایه، او د هغه وقوع یې لا لږ کړ، یعني که دغه خبره نه وی چې ته معصوم نبي یې، چې ستا د عصمت ساتنه الله تعالی پخپل خصوصي فضل سره کوي؛ نو د دغو چالاکو شریرانو د فرېب بازۍ څخه ډېر لږ څه هغه طرف ته به ستا قلبي میلان ورنژدې کېده، لیکن د انبیاوو علیهم السلام د عصمت تکفّل الله تعالی فرمایلی دی، نو ځکه دغومره یو خفیف تمایل هم په تا کې ونه موندل شو.

له دې نه ظاهرېږي چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په وجود کې د فطري تقوی قوّت ډېر مضبوط او کلك او بیخي له تزلزل څخه عاري وو، (که قاري دغه پاس آیات په دقّت سره بیا ولولي؛ او په کې ښه دقیق او ځیر شي؛) نو په دغو کې هم د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د فضل او شرف اظهار په نهایت لطیف بیان سره مقصود دی.

مقربینو ته همغسې چې انعامات ډېر دي، ډېر مصائب او بلیّات هم د دوی په برخه کې راځي، او د دوی پر خورا ډېر لږ وړو کې غلطۍ یا قصور باندې هم سخت عتاب واردېږي، لکه چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم مطهّراتو ازواجو ته فرمایلي دي: ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِىِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَٰعَفْ لَهَا ٱلْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۳۰) آیت (۴) رکوع).

نو دغه یې راوښود چې د دوی مرتبه کومه معمولي مرتبه نه ده، که په فرض محال سره له ادنی څخه ادنی کومه غلطي وي؛ نو په دنیا کې او په برزخ کې او په آخرت کې دوچنده عذاب ورڅکولی کیږي، هر مؤمن لره ښایي چې د دغو آیتونو د تلاوت په وخت کې په ګونډو او ځنګنو شي، او په انتهایي خوف او خشیت سره د الله تعالی د جلال او

جبروت په شان کې غور وکړي ! او همغه دعا دې وکړي چې پخپله به رسول الله مبارک کوله: «اللّهمّ لا تكلني إلى نفسي طرفة عين» «ای إلها ! د سترګې د يوه رپولو په اندازه مې هم خپل نفس ته مه خوشې کوه !»، يعنې تل مې همدغه ته حفاظت او ساتنه وکړه ! او پخپل کفالت کې مې وساته !.

وَإِن كَادُوا۟ لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ ٱلْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا ۖ وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَـٰفَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾

او بېشکه شان دا دی چې نژدې وو (دغه مکې والا او غوښتل يې) چې خامخا وخوځوي تا له ځمکې (د مکې يا د مدينې) لپاره د دې چې وباسي تا له دغې (ځمکې په مکر او فريب سره) او په دغه وخت کې (که ته يې ايستلی وې)، نو درنګ به نه وی کړی وروسته له (ايستلو) د تا نه مګر لږ (مدّت).

تفسير: يعني غواړي چې تاسې په تنګ کړي او ومو ويروي، او له معظّمې مکې څخه مو د باندې وباسي، ليکن دوی دې دغه خبره هم په ياد ولري، که هغوی داسې وکړه؛ نو دوی به پخپله هم تر ډېرو ورځو پورې دلته نشي اوسېدلی، لکه چې همداسې هم وشو، چې د دوی همدغه ظلم، ستم او تيري د دې خبرې سبب شوه چې محمد صلی الله عليه وسلم له معظّمې مکې نه منوّرې مدينې ته هجرت وفرمايه، خو تر دې يو نيم کال وروسته د مکيانو لوی سرداران او مشران له خپلو کورونو څخه ووتل، او د بدر په ميدان کې په نهايت ذلت او خوارۍ سره ووژل شول، او له هغه پنځه شپږ کاله وروسته پر معظّمه مکه باندې هم د اسلام قبضه وشوه، د کفّارو هغه حکومت او شوکت تباه او فنا شو، او بالآخر په ډېر لږ مدّت کې نه يواځې په معظّمه مکه کې بلکه کې په ټوله «جزيرة العرب» کې د محمد صلی الله عليه وسلم يو تن مخالف هم پاتې نشو.

سُنَّةَ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِن رُّسُلِنَا ۖ وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

(دغه وړاندې) طريقه ځمونږ (په مثل د هغې طريقې ځمونږ ده) په هغه چا کې چې پر تحقيق لېږلي وو مونږ پخوا له تا نه له رسولانو ځمونږ، او نه به مومې ته طريقه (عادت) ځمونږ ته هيڅ تغير تبديل.

تفسير: يعني ځمونږ هم دغه دستور له قديمه تر اوسه جاري دی، کله چې په کوم کلي يا ښار کې د الله تعالی نبي ته يې هستوګنه نه ده ورکړې؛ نو پخپله د همغه ځای اوسيدونکي نه دي پاتې شوي.

أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ ٱلشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ ٱلَّيْلِ وَقُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

قائموه (سم ودروه له ټولو حقوقو سره) لمونځ وروسته له زواله د لمر، تر تيارې د شپې پورې (يعني ماسپښين، مازديګر، ماښام، او ماخوستن لمونځونه اداء کړه !)، او له قرائت د فجر (يعني د سهار لمونځ اداء کړه)، بېشکه چې قرآن لوستل (لمونځ کول) د فجر دی حاضر شوی (يعنې ورحاضرېږي ورته ملائک د شپې او د ورځې).

تفسير: يعني د دوی د دغو حيلو او پلمو (تدبيرونو) هيڅ پروا مه کوئ، او له سره خپل فکر او چرت پرې مه خرابوئ، تاسې تل خپل رب او مالك ته متوجه اوسئ ! خپل لمونځونه سم صفا اداء کوئ ! ځکه چې تعلّق مع الله داسې يو څيز دی چې انسان ته پر ګردو (ټولو) مشکلاتو او نوائبو (تکاليف) بری او غلبه ورکوي: ﴿وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾ (اول جزء د البقرې سورت (۵) رکوع (۴۵) آيت)، ځمونږ د دې تفسير په ﴿لِدُلُوكِ ٱلشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ ٱلَّيْلِ﴾ کې د ماسپښين، مازديګر، ماښام، ماسختن څلور واړه لمونځونه راغله.

﴿وَقُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ الآية - ښايي (د قرآن الفجر) له تعبيره دې طرف ته اشاره وي، چې په فجر کې د قرائت تطويل مطلوب دی، په حديث کې راغلي دي چې: «د فجر او عصر په وخت کې د شپې او د ورځې د پرښتو په منځ کې سره مبادله واقع کيږي»، لهذا په دغو دوو وختونو کې د ورځې او د شپې د پرښتو اجتماع وي، نو ځمونږ قرائت او لمونځ د دوی په حضور کې د زيار (کوښښ) برکت او ښېګڼې موجب دی، په دغه وخت کې پاس تلونکې پرښتې الله تعالی ته شهادت ورکوي، چې مونږ د خپل تګ راتګ په وخت کې ستا بندګان په لمانځه کې مصروف او مشغول وليدل، علاوه پر دې د سحر په وخت کې طبعاً د سړي زړه هم حاضر او مجتمع وي.

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ ۖ عَسٰٓى اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا ۝

او په (يوه برخه د) شپې کې خوب پرېږده او ويښ اوسه (په لوستلو د قرآن په لمانځه کې) دا زياتي (نفلي) عبادت دی خاص تاته، ښايي چې وبه دروي تا رب ستا په هغه مقام محمود (ستايلي شوي ځای د شفاعت) کې.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «يعنې له خوبه راويښ شه ! (په تهجّد) کې قرآن ولوله، دغه حکم مو له ګردو څخه زيات پر تا کړی دی، چې تا ته (له ګردو څخه) لويه مرتبه درکوو، يعنې تهجّد مو خاص پر تا واجب کړی دی، او پر امت مستحبّ دی.

(مقام محمود) د عُظمی شفاعت مقام دی، کله چې بل هيڅ يو نبي به هيڅ يو شی نشي ويلی، نو ځمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم به الله تعالی ته سجده وکړي او په لوړو صفاتو به يې وستايي او بيا به د خلکو لپاره شفاعت وکړي، چې دقيامت د ميدان حشر له عذابه يې خلاص کړي، او د خلکو تر منځ فيصله وکړي، نو الله تعالی به دده شفاعت قبول کړي او په لمړنو او وروستنو خلکو او انبياؤ به د هغه سيادت او افضليت عملاً ثابت شي.

تنبيه: د «مقام محمود» دغه تفسير په صحيحه وو احاديثو کې راغلی دی، او په (بخاري شريف) او په (مسلم شريف) او د احاديثو په نورو مقدّسو کتابونو کې د (کُبری شفاعت) نهايت مفصّل بيان شته.

وَقُلْ رَّبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ۝

او ووايه (ای محمده !) ای ربه ځما ! ننه باسه ما په ننويستلو رښتيا (ښو سره مدينې ته)، او وباسه ما په ويستلو رښتيا (ښو سره له مکې نه)، او وګرځوه ما لره له جانبه خپله يو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کفر باندې).

تفسير: يعنې چېرې چې زه رسولی کېږم (مثلاً مدينې منورې ته)؛ په نهايت پت، عزت، حرمت او شوکت سره مې ورسوه، چې د حق کلمه عُليا وي ! او له هر ځای څخه چې ايستل يعنې بيلتون دی (مثلاً له مکې څخه)؛ نو هغه دې هم په پت، غيرت، عزّت، حُرمت، او شوکت سره وي، چې دښمنان ذليل او خوار، او دوستان خوښ او فرحان شي !، او په هر صورت د صداقت فتح او بری وي، او کذب سر ځوړند او ښکته وي !، او داسې غلبه او تسلط راعنايت کړه چې له هغه سره ستا مدد او نصرت هم وي، څو د حق کلمه عليا، او معاندين ذليل او ښکته وي ! په دنيا کې هر يو قانون چې وي: سماوي يا أرضي؛ نو د هغه د انفاذ لپاره تر يوې درجې پورې د حکومت مدد ضروري دی، څو د هغو کسانو ضرر او فساد او عناد له مخه ورک کړی شي، چې سره له د دلائلو او براهينو له اورېدلو او د لمر په شان د حق واضح کېدلو هم ضد او عداوت چلوي، نو ځکه په (۲۷ جزء د الحديد سورت په (۲۵) آيت (۳) رکوع) کې يې فرمايلي دي: ﴿لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنٰتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيْزَانَ لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَاْسٌ شَدِيْدٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ الآية .

﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۝٨١﴾

او ووایه (ای محمده ! دوی ته کله چې بېرته ننوتې مکّې ته فاتحاً): راغی حق (اسلام) او په تېښته ورک شو باطل (کفر او شرک)، بېشکه باطل دی ورکیدونکی (بې ثباته).

تفسیر: دغه عظیم الشانه وړاندوینه په معظمې مکې کې شوې وه، چې هلته په ښکاره ډول سره د حق د غلبې کوم سامان نه وو، یعنې ووایه ای محمده ! لوی قرآن چې مسلمانانو ته زېری ورکوونکی او باطل له منځه لرې کوونکی او ورکوونکی دی؛ راغی، پس وپوهېږئ چې اوس حق دین غالب شو، او د کفر د تښتېدلو پېښه یواځې له مکې معظمې څخه نه بلکه له ګردې «جزیرة العرب» څخه په عمل راځي.

په حدیث کې راغلي دي: کله چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مکّه معظمه کې په بري ننوت؛ نو په دغه وخت کې د کعبې شریفې په چار چاپېر کې درې سوه او شپېته بُتان وو، رسول الله مبارک په یوې لښتې سره پر ګردو یو یو وار کولو، او داسې به یې فرمایل: ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ ﴿قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾

نو هر بُت به پړمخې لوېده، په دغه شان د پاک قرآن یوه وړاندوینه پوره شوه، او بل داسې یو اعلان وکړ شو چې: «هغه کفر چې له کعبې څخه تښتېدلی دی؛ بیا به له سره بېرته نه راځي»، والحمد لله علی ذلک.

﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ۝٨٢﴾

او نازلوو (پر تا) له قرآنه هغه څیز چې شفاء دی (له ظاهري او باطني امراضو)، او رحمت دی لپاره د مؤمنانو (چې نفع پرې اخلي)، او نه زیاتوي (دغه قرآن) ظالمانو (کافرانو) ته مګر زیان (هلاکت چې ایمان پرې نه راوړي).

تفسیر: یعنې څرنګه چې د حق له راتګه باطل تښتي؛ قرآني آیات هم بالتدریج نازلیږي، نو روحاني امراض هم لرې کیږي، او له زړونو څخه د باطله وو عقائدو او ذمیمه وو اخلاقو د شکوکو او شبهاتو رنځوری بیخي محوه او ورکوي، بلکه ډېر اوقات د هغه له مبارک تأثیر بدني صحت هم حاصلیږي، لکه چې په (روح المعاني او زاد المعاد) او نورو کې د دې فلسفه او تجربه بیان کړی شوې ده.

په هر حال هغه کسان چې ایمان راوړي، یعنې د شفاء دغه نسخه استعمال کړي؛ نو له ګردو قلبي او روحاني امراضو څخه نجات مومي، او د الله تعالی په خصوصي رحمت او ظاهري او باطني نعماوو افتخار حاصلوي، هو ! هغه مریض چې له خپل ځان سره دښمني کوي، او له طبیب او معالجې سره دمخالفت تصمیم وکړي؛ نو ظاهر دی چې په همغه اندازه چې دی له علاجه او دواء څخه نفرت وکړي، او لرې ترې وتښتي؛ په همغه اندازه به زیان ومومي، ځکه چې مرض د زماني له امتداده داسې مهلک شی دی، چې له روحه سره یو ځای له بدنه لرې کیږي، نو دغه آفت د پاک الله له طرفه نه بلکه پخپله د همغه ظالم مریض له لوري راغلی دی، لکه چې په جزء (۱۱، د التوبه سورت په (۱۶) رکوع، (۱۲۵) آیت) کې پاک الله فرمایي: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

﴿وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا ۝٨٣﴾

او کله چې نازل کړو نعمت (او احسان) پر انسان (لکه صحت، وسعت او راحت)؛ نو مخ ګرځوي (له یاد د الله)، او لرې شي ترې په اړخ ګرځولو (له کبره)، او کله چې ورسیږي ده ته شر بدي؛ نو شي دی ناامیده.

تفسير: يعني د انسان عجب حال دی، کله چې الله تعالی ده ته پخپل فضل سره نعمتونه وربخښي؛ نو احسان يې نه مني، هومره عيش او آرام يې چې ور په برخه شي؛ هغومره يې د هغه حقيقي منعم له طرفه غفلت او اعراض زياتيږي، او د عبوديت له فرائضو څخه ځان وباسي، او غاړه غړول ترې غواړي، بيا کله چې سخت او خراب وخت پرې راشي؛ نو يو ځلي به ګرد اميدونه او اسرې وشکوي، مأيوس او نااميده کيني، ګواکې په دواړو حالاتو کې له پاك الله څخه خپله علاقه شکوي، کله د غفلت په بناء، کله د مأيوسی په اقتضاء (نعوذ بالله من کلا الحالين).

﴿قُلۡ كُلّٞ يَعۡمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ فَرَبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِمَنۡ هُوَ أَهۡدَىٰ سَبِيلٗا۝٨٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې هر څوك عمل کوي په هغې طريقې چې مناسب وي له حاله د ده (له ښو او بدو)؛ نو رب ستاسې ښه خبردار دی په هغه چا چې هغه ښه موندونکی وي د سمې لارې.

تفسير: يعني هر يو کافر او مؤمن، معرض او مقبل پر خپلو طريقو، نياتو، طبيعتو او مذاهبو تګ کوي، او په همغه کې بُخت او لګيا وي، ليکن په ياد يې ولرئ چې د الله تعالی له محيط علمه د هيڅ انسان هيڅ يو عمل نشي خارجېدی، الله تعالی د هر چا د عمل طريقه او حرکت او سکنات برابر ګوري، او ښه عالم دی چې کوم يو څومره سم تګ کوي، او په کوم کوم شي کې په څه اندازه چپ (کوږ) تګ کوي؟ يا په کږه لاره ځي؟ او له هر يوه سره سم د هغه له عمل سره معامله کوي.

﴿وَيَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِۖ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنۡ أَمۡرِ رَبِّي وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلۡعِلۡمِ إِلَّا قَلِيلٗا۝٨٥﴾

او پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده !) له روح څخه، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې روح له امره د رب ځما دی، او نه ده درکړې شوې تاسې ته له علم (پوهې) څخه مګر لږ غوندې.

تفسير: ﴿وَيَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِۖ﴾ يعني انساني روح څه شی دی؟ او د هغه ماهيت، حقيقت څه دی؟ د صحيحينو شريفينو له روايته سره موافق دغه سوال د مديني منورې يهودانو له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه د ازموينې په ډول کړی وو، او د سيرو رواياتو څخه معلوميږي چې په معظمه مکه کې قريشو د يهودانو په مشورې دغه پوښتنه کړې ده، نو ځکه د دې آيت په مکيّت او مدنيت کې اختلاف دی، ممکن دی چې نزول يې مکرر وي، والله أعلم.

دلته د دې سوال له اندراجه به غالباً دغه مقصود وي؛ چې دغه خلق د هغو شيانو له پوهېدلو څخه چې ورته اړتيا او ضرورت لري خو اعراض کوي، او په غير ضروري مسائلو کې د عناد او تعنّت (ضد) له لارې جګړې کوي، دوی دغې خبرې ته زيات ضرورت درلود، چې د قرآني وحي له روح څخه باطني ژوندون يې حاصل کړی وی، او د دغې د شفاء له نسخې څخه مستفيد شوي وی: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ رُوحٗا مِّنۡ أَمۡرِنَاۚ﴾ (٢٥ جزء د الشوری سورت (٥٢) آيت (٥) رکوع)، ﴿يُنَزِّلُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنۡ أَمۡرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦٓ﴾ (١۴ جزء د النحل سورت (٢) آيت اوله رکوع)، مګر دوی ته له لږې له کاره او د عنادي مباحثو څخه چېرې فرصت پيدا کېده؟ مثلاً دغو معاندينو به داسې پوښتنې کولې: روح څه شی دی؟ جوهر دی؟ که عرض؟ مادي دی؟ که مجرّد؟ بسيط دی؟ که مرکب؟.

د داسې قسم غامضو او بې ضرورتو مسائلو په پوهېدلو نه نجات موقوف دی، او نه دغه بحثونه د انبياوو د تبليغ له فرائضو سره تعلّق لري، لوی لوی حکماء او فلاسفه تر نن پورې پخپله د (مادې) په حقيقت نه دي مطلع شوي، روح چې په هر حال له (مادې) څخه ډېر لطيف او خفي دی، د هغه اصلي ماهيت او کنهې پورې د رسېدلو څه اميد به وکړی شي؟ د مکې معظمې د مشرکينو د جاهلاتو او د مديني منورې د يهودانو د اسرائيلياتو مطالعه کوونکو ته معلوم

دي؛ چې هغه قوم چې په ډېرو غټو خبرو او په نهايت واضحو حقايقو هم نشي پوهېدی؛ نو دوی به د روح پر حقايقو د پوهېدلو څه قدرت او استعداد ولري؟.

﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّيْ﴾ الآية ـ يهودانو د امتحان په مقصد له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه دا پوښتنه وکړه؛ نو پاک الله په واضح صورت دوی ته دغه ور ونه ښود، ځکه چې دوی د هغه د پوهېدلو حوصله نه درلوده، پخوانيو انبياوو عليهم السلام هم له مخلوق سره داسې دقيقې خبرې نه دي کړي، دومره پوهه کافي ده چې د الله تعالی په حکم سره يو شی په بدن کې لوېږي، کله چې هغه روح له بدن څخه وځي؛ نو سا هم خيژي او انسان مري.

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيْلًا ﴿۸۶﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ۭ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيْرًا ﴿۸۷﴾

او که اراده وفرمايو مونږ نو خامخا بېرته به يوسو هغه څيز چې وحي کړې دی مونږ تاته (يعنې قرآن له سينو او له صفحو)، بيا به نه مومې ته خپل ځان ته په دې کار کې پر مونږ کوم وکيل (کفيل چې بېرته يې دروړي). ليکن (پرې مو ښود دا قرآن له جهته د) رحمت له جانبه د رب ستا، بېشکه فضل د دغه (الله) دی پر تا ډېر لوی.

تفسير: يعنې د لوی قرآن علم چې پاک الله تا ته درکړی دی، که الله تعالی اراده وفرمايي او د لږ څه مودې له مخې هغه در څخه واخلي؛ نو بيا به يې بل څوک نشي درکولی، ليکن د الله تعالی مهرباني پر تاسې ډېره زياته ده، نو ځکه يې دغه لوی نعمت در عنايت فرمايلی دی، او هيڅ وجه او دليل په لاس کې نشته، چې هغه در څخه بېرته واخلي، او يوائې د عظيمه قدرت اظهار مقصود دی، او هومره چې کامل روح وي، خو بيا د هغه ګرد کمالات موهوب او مستعار دي، او ذاتي نه دي.

قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا ﴿۸۸﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خامخا که يو ځای شي (ګرد) انسانان او (ګرد) پيريان په دې چې راوړي په شان د دې قرآن (په فصاحت بلاغت او درايت کې)؛ نو رابه نه وړي په شان د دې (قـرآن) اګر که شي ځينې د دوی له ځينو نورو سره ملاتړي.

تفسير: د لوی قرآن د اعجازو په متعلق په متعددو مواضعو کې کلام شوی دی، او پر دغه موضوع کې ځمونږ مستقله رساله «اعجاز القرآن» هم چاپ شوې ده، هغه دې ولوستله شي.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۡ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿۸۹﴾

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړی دی مونږ خلقو ته په دې قرآن کې (مثل) له هره قسمه مثاله (لکه ترغيب ترهيب قصص او اخبار چې عبرت پرې واخلي)؛ نو غاړه کېښوده اکثرو خلقو (او راضي نشول په هيڅ) مګر په ناشکری (او انکار له حقه).

تفسير: يعنې د دوی د خير غوښتلو لپاره عجيب او غريب مضامين څو څو ځلې په مختلفو اساليبو او په قسم قسم عناوينو بيان کړل شول، ليکن اکثرو احمقانو د هغه قدر ونه کړ، او د احسان منلو په ځای د هغه پر ناشکری ګردو سره لاس يو کړ.

وَقَالُوا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوْعًا ﴿۹۰﴾ اَوْ تَكُوْنَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ
الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ﴿۹۱﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا ﴿۹۲﴾
اَوْ يَكُوْنَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَآءِ ؕ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ ؕ
قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيْ هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿۹۳﴾

او وايي (قريش) له سره به ايمان رانه وړو په تا (ای محمده !) تر هغه پورې چې جاري کړې ته مونږ ته له ځمکې (د مکې تل بهيدونکې خوټېدونکې) چينه. يا چې وي تا ته يو باغ له خرماوو او انګورو، نو رواني کړې ته ويالې په منځ د دې باغ کې په روانولو سره، يا چې راوغورځوې ته اسمان لکه چې ګمان کوې ته پر مونږ باندې ټوټې ټوټې، يا چې راولې ته الله او پرښتې مخامخ (ښکاره چې يې ووينو). يا چې وي تا ته يو کور له سرو زرو (يا ملمع په سرو زرو چې په کې کينې)، يا چې پورته وخېژې په اسمان کې، او له سره به ايمان رانه وړو په (تش) ختلو ستا (اسمان ته که چېرې وخېژې) تر هغه پورې چې راکوز کړې پر مونږ باندې داسې يو کتاب چې لولو يې (او تصديق ستا وي په کې)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) پاکي ده رب ځما ته، آيا يم زه (يعني نه يم زه) مګر يو انسان رالېږلی شوی (په شان دنورو رسولانو).

تفسير: کله چې کفّارو د لوی قرآن له اعجازه عاجز شول؛ نو په داسې لرې له مقصده فرمايشونو يې لاس پورې کړ، ځکه چې د دوی دغه عرض لپاره د استفادې او انتفاع نه وو، او محض تعنّت او عناد د هغوی مقصود وو.

په ﴿اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ﴾ کې هغه طرف ته اشاره ده چې د (۹ آيت سبأ سورت په (۱) رکوع کې) داسې ارشاد شوی دی: ﴿اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ؕ﴾

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى اِلَّا اَنْ قَالُوْا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿۹۴﴾

او نه دي منع کړي دې خلقو لره له دې نه چې ايمان راوړي کله چې راغی دوی ته بيان د حق (په ژبه د رسول) مګر (منع کړي دي خلق) دې خبرې چې ويلې به دوی: آيا رالېږلی دی الله يو سړی (يو انسان) رسول؟ ! (او پرښته يې ولې نه رالېږله).

تفسير: يعني سره د هدايت د رڼا د رسېدلو د دوی سترګې خلاصې نشوې، او در ګرده به يې هم دا ويل چې بنی آدم څرنګه د الله تعالی رسول کېدی شي؟ که پاک الله نبي لېږه؛ نو له اسمانه به يې کومه پرښته راښکته کوله.

د يادونې وړ ده هغه ځوک چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم بشريت نه مني، ددغه کفارو له شبهې څخه متأثر دي او د قرآن کريم له صريحې نصوصو څخه سر غړونه کوي، لکه چې فرمائي:

قُلْ لَّوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّيْنَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوْلًا ﴿۹۵﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې وی په ځمکه کې ملائکې (په بدل د انسان) چې ګرځېدلې په آرام سره (په شان د انسانانو)؛ نو خامخا رالېږلې به وه مونږ پر دوی باندې له اسمانه يو پرښته رسول.

تفسير: يعني که دغه ځمکه د بني آدمانو په ځای د پرښتو کلي او د هستوګنې ځای وی؛ نو بېشکه موزون به وی چې مونږ کوم پرښته نبي ګرځولې او لېږلې وی، که د بني آدمانو په طرف پرښته خپل اصلي صورت سره ولېږله شي؛ نو

زړونه او سترګې له سره د هغې د ليدلو توان نه لري، نو له هغه څخه به څرنګه مستفيد کېدی شوی؟، او که د بني آدمانو په صورت راشي؛ نو خلق به په اشتباه کې لويږي، دغه تقرير د «الأنعام» د سورت په اوله رکوع کې تېر شوی دی، هغه دې ولوستل شي !.

﴿قُلۡ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدَۢا بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرَۢا بَصِيرٗا ٩٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) کافي دی الله شاهد په منځ څما او ستاسې کې، بېشکه چې الله دی په بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونکې.

تفسير: هغو کسانو چې داسې به يې ويل: ﴿أَوۡ تَأۡتِيَ بِٱللَّهِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا﴾ يعنې که الله له مونږ سره مخامخ شي، او ستا تصديق وکړي؛ نو هله به يې ومنو، نو يې وفرمايل چې: الله اوس هم پخپل فعل سره څما تصديق کوي، ځکه چې هغه عليم او خبير دی، اوګوري چې زه د نبوّت وظايف انجاموم او څما له هغو ګردو مصائبو څخه چې يې تېروم، او له هغو مساعيو څخه چې په پټه او ښکاره يې کوم؛ پوره خبردار دی، او سره له هغه دی له ما سره مرسته (مدد) کوي، او څما په لاس او ژبه متمادیًا داسې علمي او عملي نښې ښکاره کوي؛ چې خارق العاده او د ده د عمومي قدرتي قانون څخه ډېر لوړ او عالي دي، هغه څما مقصد يومًا فيومًا کامياب، بريالی، کامران، او وسيع الأثر ګرځوي، او تکذيب کوونکي ته قدم په قدم تنبيه ورکوي، چې په دې عمل سره بيخي تاسې فلاح نشئ موندلی، آيا دغه د الله تعالی له جانبه فعلي ښکاره شهادت نه دی؟ چې زه په دغه خپله دعوی کې صادق يم؟ آيا له يوه مفتري سره پاک الله هم داسې معاونت او مرستې کوي؟.

﴿وَمَن يَهۡدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلۡمُهۡتَدِۖ وَمَن يُضۡلِلۡ فَلَن تَجِدَ لَهُمۡ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِهِۦۖ وَنَحۡشُرُهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمۡ عُمۡيٗا وَبُكۡمٗا وَصُمّٗاۖ مَّأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ كُلَّمَا خَبَتۡ زِدۡنَٰهُمۡ سَعِيرٗا ٩٧﴾

او هر هغه چاته چې سمه لاره وښودله الله؛ نو همغه د سمې لارې موندونکی دی، او هر څوک چې يې ګمراه کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته دوی ته نور دوستان بې له دغه (الله څخه چې سمه لاره وروښيي)، او راجمع به کړو (مونږ) دوی لره په ورځ د قيامت کې (نسکور تلونکي په سبب د بدو عملونو د دوی) پر مخونو خپلو چې ړانده او ګونګيان او کاڼه به وي، ځای د دوی به دوزخ وي، هر کله چې غلې شي (لمبې د دوزخ) زيات به کړو دوی ته تېز اور.

تفسير: يعنې د قيامت په ځينو مواطنو کې به کفّار پر خپلو مخونو نسکور ړانده او ګونګيان او کاڼه کړی شوي بيولی کيږي، په حديث کې راغلي دي چې لويو اصحابو عرض وکړه، چې يا رسول الله ! دوی به څرنګه په خپلو مخونو نسکور بيولي کيږي، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: هغه قادر مطلق يې چې پر پښو بيولی شي؛ همغه قادر دی چې په سر يې هم روان کړي.

پاتې شو د دوزخيانو پرمخې کشول (راښکل)؛ نو هغه به وروسته د دوزخ د داخلېدو څخه وي: ﴿يَوۡمَ يُسۡحَبُونَ فِي ٱلنَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمۡ ذُوقُواْ مَسَّ سَقَرَ﴾ (۲۷ جزء د القمر (۴۸) آيت (۳) رکوع).

﴿ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُم بِأَنَّهُمۡ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالُوٓاْ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمٗا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا لَمَبۡعُوثُونَ خَلۡقٗا جَدِيدًا ٩٨﴾

دا (عذاب) جزاء د دوی ده په سبب د دې چې بېشکه دوی کافران شوي وو په آيتونو څمونږ او ويل به دوی: آيا کله چې شو مونږ هډوکي او خاورې ريژېدلې، آيا مونږ خامخا بيا پورته کاوه شو په پيدايښت نوي سره؟ !.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيْهِ فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿٩٩﴾

آيا نه ګوري دوی (او نه دي خبر په دغه) چې بېشکه هغه الله چې (په خپل کامله قدرت سره) يې پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه، قادر دی پر دې چې پيدا کړي په مثل د دوی (نور ډېر)؟، او مقرر کړی يې دی دوی ته يو اجل (نېټه) چې نشته هيڅ شک په هغه کې، نو منعه راوړه (او ونه منله) ظالمانو (هيڅ شی) مګر ناشکري (او انکار له بعثه او حشره).

تفسير: يعني هغه لوی ذات چې دومره لوی اجسام يې پيدا کړي دي، نو آيا هغه ته ستاسې په شان د يوه وړوکي شي پيدا کول څه اشکال لري؟ ﴿لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ (٢۴ جزء د المؤمن (غافر) سورت (٥٧) آيت (۶) رکوع).

﴿فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا﴾ يعني سره د دومره واضحه وو مضامينو او دلائلو د اورېدلو سره هم د دې بې انصافانو په کُفر او ضلال او ناشکرۍ کې همغه ترقي او پرمختګ ليدل کيږي، او لږ څه هم په لاره نه راځي.

قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّيْٓ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ ۭ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا ﴿١٠٠﴾

ووايه (اى محمده! دوی ته) که چېرې تاسې مالکان شئ د خزانو د رحمت د رب ځما؛ نو په دغه وخت کې هرومرو (خامخا) منع به راوړئ (بخل وکړئ) د وېرې د (خلاصېدو د مال په) انفاق (کې)، او دی انسان زړه تنګ او بخل کوونکی.

تفسير: په تېره رکوع کې يې فرمايلي وو: ﴿اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيْرًا * قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ﴾ الآية - «الله تعالى په خپل رحمت پر تاسې لوی فضل کړی دی، چې د قرآن په شان يو بېمثاله دولت يې عطاء فرمايلی دی»، په منځ کې يې د مخالفينو د تعنّت او عناد او له کاره وتلي مطالبات، اعراض او تکذيب او د هغو د نتائجو ذکر وکړ، دلته بيا د همغه پخواني مضمون په طرف عود (واپسي) کړی شوی دی، يعني يوه بنده ته داسې عظيم الشأن رحمت او عديم النظير دولت وربخښل د همغه حقيقي جواد او مطلق وهّاب له شأنه څخه کېدی شي، چې د هغه سره د غير متناهي رحمت خزانې دي، او کوم مستحق ته زيات څخه په زيات ورکولو کې نه ده ته د فقر او مسکنت وېره پيدا کيږي، او نه د دې خبرې اندېښنه ورته پېښېدی شي چې هغه بل به ځما په ورکړه او امداد ځما مقابل او مخامخ شي، يا وروسته د دې امداد د هغه لاس به پر ما پورته او زه به ترې ښکته شم، الله قدّوس د تنګ زړه او ډارېدونکي انسان په شان العياذ بالله تنګ زړی نه دی، چې که هغه (انسان) د رحمت د خزانې مختار مالک وګرځولی شي؛ خو بيا هم د ده له طبيعت څخه بخل او تنګ زړه توب نه ځي، او د کوم يو مستحق د ورکړې څخه دومره ويرېږي، چې ځما ګرد شته او ثروت به په کې صرف شي، او زه به تش لاس په ميدان کې پاتې شم، يا خپل مال چې زه نن پر هغه لګوم؛ نه چې هغه سبا ورځ ځما سيال او شريک يا له ما څخه زيات ښاغلی شي، په هر حال که د الهيه رحمت خزانې ستاسې په قبضه کې وی؛ نو تاسې به هيچا ته هيڅ شی نه ورکول.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ فَسْئَلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهٗ فِرْعَوْنُ اِنِّيْ لَاَظُنُّكَ يٰمُوْسٰى مَسْحُوْرًا ﴿١٠١﴾

او البته په تحقيق ورکړي دي مونږ موسی ته نهه معجزې ښکاره، نو پوښتنه وکړه (اى محمده! د علماوو) د بني اسرائيلو څخه کله چې راغی (موسی) دوی ته؛ نو وويل دغه (موسی) ته فرعون: بېشکه زه ګمان کوم پر تا ای موسی د سحر کړی شوي.

تفسير: يعنې همغسې چې پاک الله تاسې ته ای محمده صلی الله عليه وسلم پخپل فضل او رحمت سره عظيم قرآن عنايت کړی دی، او نو ډېر مراحم يې هم پر تا مبذول فرمايلي دي؛ همداسې مونږ پخوا له دې نه موسی عليه السلام ته ښکاره نښې او معجزې د ده د حاله سره مناسب عنايت فرمايلي دي څه وخت چې ده بني اسرائيلو ته د فرعون له ظلمونو څخه د نجات بخښلو لپاره تشريف راوړی وو، که يې غواړې نو د بني اسرائيلو د باخبره او منصف مزاجه علماوو څخه پوښتنه وکړه، او ويې ګوره چې تر کومه ځايه پورې صحيح دي.

تنبيه: هغه نهه معجزې دا دي: ۱- يد بيضاء، ۲- عصا، ۳- سنين، ۴- نقص الثمرات، ۵- طوفان، ۶- جراد، ۷- قمل، ۸- ضفادع، ۹- دم (په ځينو تفاسيرو کې طوفان، قحط، او د نقص الثمرات په ځای حجر، بحر او رفع الطّور راغلی دی)، د الأعراف «د سورت په (۱۶) رکوع کې څمونږ د دغه فوائد موضح القرآن» د ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ﴾ الآية - په تفاسيرو کې مو د هغه تفصيل ليکلی دی، هلته دې وکتلی شي.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿۱۰۲﴾

وويل (موسی بيا) خامخا په تحقيق پوهېږې (ته پخپل زړه کې) چې نه دي نازلې کړې دغه (نهه معجزې هيڅا) مګر رب د اسمانونو او د ځمکې، معجزې ښکاره (چې هر يوه دلالت کوي په نبوّت ځما)، او په تحقيق زه خامخا ګمان کوم پر تا ای فرعونه د هلاک شوي (مغلوب کم عقله).

تفسير: يعنې اګر که ستا ژبه انکار کوي، مګر ستا زړه ډېر ښه پوهيږي چې دغه عظيم الشأن نښان ستا د سترګو د خلاصولو لپاره همغه قادر او قاهر الله درښوولی دی، چې د آسمان او د ځمکې حقيقي مالک دی، اوس که کوم سړی عمداً محض د ظلم او تکبّر د لارې له حقه انکار وکړي، د هغه په نسبت به پر ته له دې نه څه خيال کولې شي، چې د ده د تباهۍ وخت پر سر رسېدلی دی، له دې نه معلوم شو چې ايمان د پوهېدلو نوم نه بلکه د منلو نوم دی (يعنې عقيده او عمل): ﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۱۴) آيت اوله رکوع).

فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿۱۰۳﴾

نو اراده وکړه (فرعون) د دې چې وخوځوي او لرې کړي دوی له ځمکې (د مصر)؛ نو ډوب مو کړ فرعون او هر هغه څوک چې له ده سره وو ټول.

تفسير: کله چې فرعون وليد چې ورځ په ورځ د موسی عليه السلام اثر زياتيږي؛ نو داسې انديښنه ور پيدا شوه، چې بني اسرائيل چېرې زور او قوت ونه نيسي، نو ځکه يې د هغوی په زيات ربړولو (تکليف کولو) شروع وکړه، او داسې يې مقرره کړه، چې دوی په مصر کې په امن او راحت سره ژوندون ونه کړی شي، خو بالآخر مونږ همدغه فرعون او فرعونيان پرېښبودل، او د قلزم په بحيره کې مو ګرد هغه ظالمان ډوب کړل.

وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿۱۰۴﴾

او ومو ويل وروسته (د غرق) د فرعون بني اسرائيلو ته چې اوسئ تاسې (اوس په دې) ځمکه (د مصر) کې؛ نو کله چې راشي وعده د آخرت (يعنې قيامت)؛ نو به راولو تاسې (سبطيان او قبطيان په محشر کې حساب ته يو ځای) ګډوډ.

تفسیر: یعني پاك الله د ظالمانو بېخ او بکرو ویست، او تاسې ته یې د هغوی د مریبتوبه نجات درکړ، اوس (مصر) ته (یا شام) هر چېرته مو چې زړه غواړي؛ په آزادۍ او هوسایۍ (آرام) سره تلی شئ، کله چې قیامت راشي بیا به یو ځلې تاسې او ستاسې تباه شوي دښمنان سره یو ځای کوو، او هلته به د شقي او سعید، هالك او ناجي دائمي فیصله صادرېږي.

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ۗ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾

او په حقه نازل کړی مو دی دغه (قرآن) او په حقه سره نازل شوی دی (او له اوله او تر آخره محفوظ دی)، او نه یې لېږلی مونږ ته (ای محمده !) مگر زېری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویرووونکی (کافرانو ته په جحیم سره).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزاتو او نورو خبرو د ذکر کولو څخه وروسته بیا د کلام مخ یې د لوی قرآن په لوري وګرځاوه، یعنې موسوي معجزات پر خپل ځای پرېږدئ، لیکن هغه ښکاره معجزې چې محمد صلی الله علیه وسلم ته ورکړی شوي دي؛ په هغو کې له ګردو څخه لویه علمي معجزه همدغه عظیم الشأن قرآن دی، چې هغه مو سم له حکمته سره پخپل عظیم علم او په اعلی درجه صداقت مشتمل کړی او لېږلی دی، او پوره په همغه صداقت سره تاسي ته رسېدلی دی، او په منځ کې یې لږ څه تغییر او تبدیل هم نه دی واقع شوی: ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۲) رکوع، (۱۴) آیت).

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا ﴿١٠٦﴾

او قرآن نازل کړی دی مونږ هغه ټوټه ټوټه (لږ لږ) لپاره د دې چې ولولې ته (ای محمده !) دغه (قرآن) په خلقو باندې په آرام سره، او نازل کړی دی مونږ دغه قرآن په نازلولو سره.

تفسیر: د لوی قرآن له رالېږلو څخه اصلي مقصد د هغه پوهېدل او پرې عمل کول دي، چې همدغه ته تدبّر او تذکّر وایي، لیکن د هغه تش الفاظ او حروف هم له نورانیت او برکته تش نه دي: ﴿كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ (۲۳ جزء د ص سورت (۲۹) آیت (۲) رکوع)، نو ځکه د هغه سورتونه او آیتونه سره بېل بېل کړی شوي دي، څو د تلاوت کولو په وخت کې پوره تسهیلات وي، او د ویونکي او اورېدونکي د علم، فهم، حفظ او نورو ته هم اساني وي، او ورو ورو یې ځکه را نازل کړ؛ چې څرنګه حالات به راوړاندې کېده، د هغه سره به مناسب احکام او هدایات صادرېده، څو هغه جماعت چې وروسته له دې نه د ګردې دنیا معلّمان او لاره ښوونکي ګرځېدل؛ د هر آیت او حکم موقع او محل او نور خصوصیات هم په ښه شان سره په یاد وساتلی شي، او د راتلونکو نسلونو لپاره د کوم آیت د بې موقعه استعمالولو ګنجایش نه وي پاتې.

قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾
وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې ایمان راوړئ په دې قرآن یا ایمان نه راوړئ، بېشکه هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم پخوا له دغه (قرآنه) کله چې ولوستی شي پر دوی (دغه قرآن؛ نو) نسکور پرېوځي دوی (په ځمکه) په زنو (وچولو «تندو» خپلو) په دې حال چې سجده کوونکي وي (تعظیمًا وتشکرًا). او وایي دوی: پاکي ده رب ځمونږ ته، په تحقیق سره ده وعده د رب ځمونږ خامخا کېدونکې.

تفسير: يعنې تاسې يې منئ كه يې نه منئ؛ د لوى قرآن د حقانيت او د رسول الله مبارك د رسالت تصديق هغه منصف مزاجه اهل العلم كوي چې د پخوانيو سماويه وو كتابونو د بشاراتو څخه خبرداره دي؛ دوى د دغه پاك كلام د اورېدلو څخه پرمخې پر خپلو زنو سرونه په سجده ږدي، او وايي سبحان الله دا څومره عجيب او غريب كلام دى، بېشكه د الله تعالى هغه وعده پوره كېدونكې ده، چې د موسى عليه السلام په ژبه د تورات په كتاب (سفر استثناء) كې كړى شوې وه چې (اى بني اسرائيلو ! زه به ستاسې په ورونړو (بني اسماعيل) كې يو نبي مبعوث كوم، چې د هغه په خوله كې به خپل كلام اچوم) بلا شُبهه هغه همدا كلام دى چې د محمد صلى الله عليه وسلّم په مباركه خوله كې اچولى شوى دى، كله چې اهل العلم د قرآن د حقّانيت تصديق كوي؛ نو اوس د جاهلانو له انكاره هغه ته هيڅ يو اعتراض نه دى متوجّه.

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

او نسكور پرېوځي دوى (پر څمكه) پر وچولو (تندو) خپلو چې ژاړي دوى (د الله له وېرې) او زياتوي دوى ته (اورېدل د قرآن) عاجزي.

تفسير: يعنې كله چې پاك قرآن اوري؛ پر دوى رقّت طاري كيږي، او په سجده لوېږي، او په تواضع، عجز او نياز كې تزييد كوي، كله چې سر په سجده ږدي؛ نو لا د دوى د عجز او نياز په مراتبو كې تزييد پيدا كيږي، د اذقان (زنو) په لفظ كې ښايي دې طرف ته هم اشاره وي، چې په سجود كې زياته مبالغه كوي، ګواكې خپلې زنې هم پر څمكه لګوي، يا به دغه محض د سجود على الوجه څخه كنايه وي، والله أعلم.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) وبولئ تاسې الله، يا وبولئ تاسې رحمان، هر يو نوم يې چې وبولئ (او واخلئ تاسې؛ پس هغه ښه دى)؛ نو ده لره دي نومونه ډېر ښائسته.

تفسير: د سُجود او خشوع او نورو په مناسبت دلته د دعاء (د الله د بلنې) او د دعاء په مناسبت په وروستنې آيت كې د «صلوة» ذكر كړى شوى دى، واقعه دا ده چې د الله تعالى له نومونو څخه د عربو مشركينو په نزد د «الله» لفظ استعمال ډېر زيات وو، او د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ لفظ او نوم په دوى كې دومره مأنوس نه وو، البته په يهودانو كې د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ اسم كثير الاستعمال وو، په عبراني كې هم دغه مبارك اسم همداسې مقدّسه معنى درلوده، لكه چې په عربي كې يې لري، د بل لوري (مسيلمة الكذّاب) هم خپل لقب «رحمن اليمامة» ايښى وو.

الغرض مشركانو پر الله د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ د اسم له اطلاقه بد وړل، او تور به يې څنې خوړ، او په وحشت كې به ترې لوېدل، لكه څه مهال (وخت) چې د رسول الله مبارك له ژبې څخه يې ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ اورېده؛ نو په خپلو منځونو كې به يې ويل چې: محمد مونږ د دوو معبودانو له بللو څخه منع كوي، او دى پخپله ماسوا د الله څخه ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ ته هم غږ كوي.

يهودانو به داسې شكايت كولو چې په محمّدي اذكارو كې او اورادو كې ولې د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ د نامه ذكر په دغه اندازه زيات نه دى لكه چې په مونږ كې شته؟ نو د دغو دواړو ځواب په دغه آيت كې وركړى شوى دى، چې لفظ «الله» او لفظ د «رحمن» دواړه د يوه منبع الكمالات ذات دوه نومونه دي، د صفاتو او د اسماوو د تعدّد څخه د ده د ذات تعدّد نه لازميږي، او نه د هغه څيز د توحيد سره څه منافات لري، پاتې شوه دغه خبره چې يو نوم ولې په كثرت استعماليږي؟ نو وپوهېږئ چې د پاك الله هومره چې أسماء الحُسنى دي؛ له هغو څخه هر يو نوم چې واخلئ او په

هغه سره پاک الله ته غږ وکړئ؛ صحيح دی، او مقصود ترې همغه يو ذات دی، او د عنواناتو او تعبيراتو په تنوّع سره معنوَن نه بدليږي.

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

او ډېر ظاهروالی مه کوه په (قرائت د) لمانځه خپل کې، او مه کوه ډېر پټوالی په هغه کې، او ولټوه په منځ د دغه (جهر او اخفاء) کې يوه لاره (متوسّطه).

تفسير: يعني په جهري لمانځه کې (او همداسې په ادعيه وو او اورادو او نورو کې هم نه ډېر په زور سره غږېدل په کار دي، او نه ډېر په ورو سره ويل لازم دي، بلکه منځنی او متوسط قرائت موزون دی (موضح القرآن).

په احاديثو کې دي: کله چې په مکّه معظّمه کې قرائت په زوره سره لوستل کېده؛ نو مشرکينو به د هغه په اورېدلو سره هم قرآن او هم د هغه ليږونکي او د هغه راوړونکي او هم ويونکي په نسبت او شان کې چټي (بېکاره) خبرې او اپلتې ويلې، نو ځکه رسول الله صلی الله عليه وسلم په ډېر ورو ورو لوستلو شروع وکړه، نو په دغه مناسبت دا آيت نازل شو، يعني نه دومره په زور يې ولوله، چې مشرکين يې په خپلو کورونو او مجالسو کې واوري، او نه دومره ورو ورو يې ولوله؛ چې پخپله ستا ملګري هم هغه وانه وري، او ترې مستفيد نشي، افراط او تفريط دواړه پرېږدئ ! او متوسّطه رويه ځان ته غوره کړئ ! چې په هغې سره قلب متأثر کيږي، او تشويش بيخي ورک کيږي، نو هر کله چې دوی مدينې منورې ته هجرت وکړو، نو دغه حکم ختم شوو.

تنبيه: ددې آيت شريف او د الأعراف سورت د (۱۸۰) د آيت شريف څخه دا راڅرګنديږی چې الله تعالی په دعاء او په ذکر کې په هغه نومونو ياد شي او وبلل شي په قرآني يا صحيح نبوي نصوصو کې ثابت وي، او له هغه نومونو څخه ځان وساتل شي چې په شرعي نصوصو کې د هغې ثبوت نه وی، بلکه د هری ژبې خاوندانو به خپله ژبه کې په الله تعالی نوم ايښی وي، تر څو له هغه الحاد څخه ځان وژغورل شي چې د الأعراف په سورت کې ورڅخه منع راغلی ده.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

ووايه (ای محمده !) چې ټوله ثنا صفت هغه الله لره دي چې نه يې دی نيولی څوک ولد (لکه چې يهودان او نصاری يې وايي)، او نشته ده ته شريک په ملک (سلطنت) کې (لکه چې مشرکان وايي) او نشته ده ته څوک دوست له جهته د عاجزۍ (لکه چې کتابيان يې وايي)، او نسبت د لويي وکړه الله ته (هر وخت) په لويۍ کاملې سره.

تفسير: له لمانځه څخه وروسته د خالص توحيد ذکر يې وفرمايه او سورت يې ختم کړ، يعني ګرد محامد او ثناوې خاص د هغه الله تعالی لپاره دي، چې په خپلو ګردو صفاتو او کمالاتو کې واحد دی، او له هر راز (قسم) عيوبو او قصورو او نقصو او فتورو څخه بيخي پاک او منزّه دی.

د ده په ذات کې هيڅ قسم داسې ضعف او کمزوري نشته، چې د هغه د تلافۍ لپاره بل چا ته اړ يا محتاج شي، له بل چا څخې په مدد اخيستلو کې درې احتماله کېدی شي، يا له وړوکي څخه مدد وغوښتی شي، لکه چې پلار له اولاد څخه مدد اخلي، يا له مساوي څخه لکه چې يو شريک له بل شريک څخه مرسته غواړي، يا له لوی څخه لکه چې کمزور او ضعيف انسان د ذلّت او مصيبت په وخت کې له غټانو او مشرانو څخه امداد غواړي، په دغه آيت کې

د دغو دريو واړو نفي وکړه شوه، ګواکې په ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ سره د اول احتمال او په ﴿وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِى الْمُلْكِ﴾ سره دوهم او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ﴾ سره د دريم احتمال د نفي کولو څخه وروسته په ﴿وَكَبِّرْهُ تَكْبِيْرًا﴾ کې يې د خپل عظمت او کبريائي په لوري مونږ ته توجّه راکړه.

يعني انسان ته لازم دي چې د الله تعالى پر عظمت او کبريائي له زړه او په ژبه سره اقرار وکړي، او هغه جلّ وعلا له له هر راز کمزوريو څخه ارفع او اعلى وګڼي، او لطف دا دی چې په ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ کې د نصارى او په ﴿وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِى الْمُلْكِ﴾ کې د مشرکانو او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ﴾ کې د هغو يهودانو ترديد وشو، چې د هغو په نزد د الله بېړۍ د يعقوب عليه السلام په مقابل کې مقاومت ونشو کولی (العياذ بالله).

تمّت سورة بنیَ اسرآئیل بعون الله وحُسن توفيقه، فلله الحمد والمنّة.

سُوۡرَةُ الکَھۡفِ

«د (الکهف) سورت مکي دی، پرته له (۲۸) آیت څخه او له (۸۳ـ ۱۰۱) آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۷) آیته، او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت (۱۸) او په نزول کې (۶۹) سورت دی، وروسته د «الغاشیة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡۤ اَنۡزَلَ عَلٰی عَبۡدِهِ الۡکِتٰبَ وَلَمۡ یَجۡعَلۡ لَّهٗ عِوَجًا ﴿۱﴾

هر ثنا صفت خاص الله لره دی، هغه (الله) چې نازل کړی (یې) دی پر بنده خپل (محمد صلی الله علیه وسلم) کتاب (قرآن)، حال دا چې نه یې دی ګرځولی په دې قرآن کې هیڅ کوږوالی (نه په الفاظو او نه په معانیو کې).

تفسیر: یعنې له اعلی څنې د اعلی تعریفونو او شکرونو مستحق هغه پاك الله کېدی شي؛ چې خپل مخصوص او ډېر مقرّب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې یې له ګردو (ټولو) څخه اعلی او اکمل کتاب نازل کړی دی، او په دې شان اهل د ځمکې یې په ډېر لوی نعمت او برکت مشرّف او ممتاز فرمایلي دي، بېشکه په دغه مقدّس کتاب کې له سره هیڅ یوه کږه وږه او خرابه خبره نشته، عبارات یې په انتهایي درجه سلیس او فصیح، د بیان اسلوب یې ډېر مؤثر او صحیح، تعلیم یې نهایت واضح، متوسط او معتدل دی، چې له هر وخت او له هر طبیعت سره مناسبت او مقاربت لري، او له سلیم عقل او فطرت سره بالکل مطابق دی، د هیڅ قسم افراط او تفریط هیڅ قسم اثر او شائبه په کې نشته.

قَیِّمًا لِّیُنۡذِرَ بَاۡسًا شَدِیۡدًا مِّنۡ لَّدُنۡهُ

حال دا چې سم برابر دی (افراط او تفریط له سره په کې نشته، او نازل کړی یې دی) لپاره د دې چې وویروي (محمّد په دې کتاب سره کفّار) د عذابه سخته له جانبه د الله.

تفسیر: یعنې دغه مقدّس کتاب له هغه عذاب او سخت آفته چې پر مکذّبانو د قهّار الله تعالی له طرفه راتلونکی دی؛ خبر ورکوي.

تنبیه: ځینو د ﴿قَیِّمًا﴾ معنی په «مستقیم» سره کړې ده، او دا یې د پخواني مضمون تأکید مقرر کړی دی، یعنې هومره غور چې وکړئ د یوه ویښته په اندازه هم کوږوالی به په هغه کې ونه مومئ، مګر (فراء) د دې لفظ معنی داسې ورکړې ده: «قیّما علی الکُتب السماویة»، «د ګردو سماویه وو کتابونو په تصدیق او صحت مهر لګوونکی دی، او د هغو د اصولي تعلیماتو په دنیا کې قایم ساتونکی دی»، او مسلم وایي: «قیّما بمصالح العباد»، «د ګردو بندګانو د ټولو مصالحو متکفّل دی، او د دوی د معاش او د معاد رغوونکی دی»، په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ د هغه په صداقت کې هیڅ د شبهې ځائ نشته.

وَیُبَشِّرَ الۡمُؤۡمِنِیۡنَ الَّذِیۡنَ یَعۡمَلُوۡنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمۡ اَجۡرًا حَسَنًا ﴿۲﴾ مَّاکِثِیۡنَ فِیۡهِ اَبَدًا ﴿۳﴾

او زیری ورکړي (محمد) مؤمنانو ته، هغو ته چې کړي دي دوی ښه (عملونه) چې بېشکه شته دوی ته اجر ښه (چې جنت دی). حال دا چې اوسېدونکي به وي په هغه (جنت کې) تل تر تله.

تفسیر: په ظاهر سره له دې نه د آخرت بدل یعنې جنّت مراد دی، چې هلته به قانتینو مؤمنینو ته دائمي خوښي او ابدي راحت ور په برخه کیږي.

وَّيُنۡذِرَ الَّذِيۡنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۝٤

او چې وویروي هغه کسان چې وایي (له ډېره جهله) نیولی دی الله ولد.

تفسیر: د الله تعالی لپاره د اولاد په تجویز کې له ګردو څخه وړاندې او سابق القدم «نصاری» دي، او لکه چې له احادیثو څخه ظاهرېږي، له همدغو سره به د قرآن د عاملینو او حاملینو علاقه او سابقه تر قیامت پورې وي، بیا هم د الفاظو په عموم کې به ځینې هغه یهودي فرقې چې عُزیر علیه السلام ته د الله ځوی یا ځینې هغه مشرکین چې «ملائکة الله» ته د الله لوڼې ویلې؛ هم داخل دي، ګواکې دلته د اولاد تجویز کوونکو کافرانو ته بالخصوص او نصاراوو ته په أخصّ الخُصوص سره تنبیه ورکړی شوی ده.

مَا لَهُمۡ بِهٖ مِنۡ عِلۡمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمۡ ؕ كَبُرَتۡ كَلِمَةً تَخۡرُجُ مِنۡ اَفۡوَاهِهِمۡ ؕ اِنۡ يَّقُوۡلُوۡنَ اِلَّا كَذِبًا ۝٥

نشته دوی ته په دې خبره کې هیڅ علم، او نه پلرونو د دوی ته (څه علم شته)، لویه ده هغه خبره (د دوی) چې راووځي له خولې د دوی څخه، نه وایي دوی مګر دروغ (ډېر غټ).

تفسیر: یعنې کوم تحقیق او علمي اصول د دوی په لاس کې نشته، او نه د دوی د پلرونو او نیکونو په لاسونو کې وو، چې د هغوی په عمیاء تقلید سره داسې غټې خبرې له خپلو خولو څخه راوباسي.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّـفۡسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمۡ اِنۡ لَّمۡ يُؤۡمِنُوۡا بِهٰذَا الۡحَدِيۡثِ اَسَفًا ۝٦

نو ښایي چې ته قتل کوې (وژنې) نفس (ځان) خپل پر وروستو (د ګرځېدو) د دوی (له تا نه) (یا په دوی پسې) که رانه وړي (دوی) ایمان په دې خبره (قرآن؛ نو ته ځان وژنې) له ډېره غمه.

تفسیر: یعنې که دغه کافران قرآني خبرې نه مني؛ نو تاسې د دوی په چرت او غم کې خپل ځان مه کړوئ ! او مه ویلې کیږئ ! تاسې د تبلیغ او دعوت فریضه اداء کړې او کوئ یې، که یې څوک نه قبلوي؛ نو تاسې لره نه ښایي چې خپل ځان دومره وکړوئ او دومره غمجن شئ !.

اِنَّا جَعَلۡنَا مَا عَلَى الۡاَرۡضِ زِيۡنَةً لَّهَا لِنَبۡلُوَهُمۡ اَيُّهُمۡ اَحۡسَنُ عَمَلًا ۝٧

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي هر هغه څیز چې دی پر ځمکه زینت (ښایست رونق) لپاره د دې (ځمکې او اهل د ځمکې)، لپاره د دې چې ازموینه وکړو پر دوی چې کوم یو له دوی څخه ډېر غوره دی له جهته د عمل.

تفسیر: یعنې د هغه د رونق په طرف منډې وهي، یا هغه پرېږدي او آخرت اخلي.

وَاِنَّا لَجٰعِلُوۡنَ مَا عَلَيۡهَا صَعِيۡدًا جُرُزًا ؕ ۝٨

او بېشکه چې مونږ خامخا ګرځوونکي یو د هر هغه څیز چې پر دغه (ځمکه دی) ډاګ (صاف میدان) وچ کلک.

تفسير: يعني يوه ورځ به دغه ګردې ونې، وابنه، شينکي او نور د ځمکې موجودات ټولولی شي، او د ځمکې څخه تش تور ډاګ ډېر میدان جوړېږي، هغه کسان چې د دې په ښايست او ډول سينګار خوښ او غوليږي، هغوی دې ښه وپوهيږي چې دغه زرق او برق، ډول او ډيل، پرق او پړوق پاتې کېدونکې شی نه دی.

﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ وَٱلرَّقِيمِ كَانُوا۟ مِنْ ءَايَٰتِنَا عَجَبًا ۝٩﴾

آيا ګمان کوې ته (ای محمده !) د دې خبرې چې صاحبان د غار او د تختې وو دوی له دلائلو ځمونږ ډېر عجيبه.

تفسير: يعني د الله د عظيمه قدرت په لحاظ د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصه چې وروسته يې ذکر راځي، داسې کومه عجيبه او غريبه خبره نه ده چې يې له حده زياته عجيبه وګڼئ، د ځمکې، اسمان، لمر، سپوږمی، ستوري، اور، اوبه، او نورو شيانو پيدا کول، او د دوی ټينګ نظام قائمول، د ضعيف البنيان انسان فضيلت پر ګردو موجوداتو، بيا په انسانانو کې د انبياوو عليهم السلام رالېږل د دوی قليل او بې سرو سامانو ډلو پر لويو لويو متکبّرانو بريالی او فاتح کول، د خاتم الأنبياء محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم او د ده د رفيق ابو بکر صديق رضي الله تعالی عنه نجات د کفارو د مکر او فريب څخه او د (ثور) په غار کې تر دريو ورځو پورې د دوی دواړو صحيح او سالم ساتل، او د کفّارو تعاقب او د غار (سمڅې) تر خوله پورې راتلل او بيا نامراده او بې د مرام له نيله بېرته ګرځېدل، بالآخر د مسلمانانو هغه ډېرې وړوکی بې سر و سامان ډلې ته نه يواځې په «جزيرة العرب» بلکه په مشرق او مغرب کې په ډېر لږ مدّت کې غلبه، نصرت او برى په برخه کول، آيا دغو او د دوی په شان نور بېشماره شيان د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ له قصې څخه لږ حيرت او تعجب راوړونکي دي؟ !.

اصل دا دی چې يهودانو قريشو ته مشوره ورکړه چې د محمد صلی الله عليه وسلم څخه د امتحان او ازموينې په ډول درې سواله وکړئ: (۱) روح څه شی دی؟ (۲): د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصه څرنګه ده؟ (۳) د ذو القرنين قصه څه وه؟، د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصې ته دوی د عجيبتوب له حيثيته خاص اهميت ورکړی وو، نوځکه په دغه آيت کې دا ښوولې شوې ده چې د هغه دومره عجيبه نه ده لکه چې تاسې يې ګڼئ، د هغه څنې ډېرې نورې عجيبې او غريبې د قدرت دلائل او نښې هم شته، وروسته د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ مجملاً بيا مفصّلاً بيان فرمايي.

وايي چې دغه څو ځلميان د (روم) د کوم ظالم او جبّار باچا په زمانې کې وو، چې د هغه اسم ځينو «دقيانوس» ښوولی دی، باچا ډېر سخت غالي بُت پرست وو، او په جبر او اکراه سره د بت پرستی په تعميم او اشاعت کې مصروف وو، عامو خلقو د تکليف او سختی او خوف او د څو ورځو دنيوي منافعو په طمع خپل مذاهب پرېښودل او بُت پرستي يې اختيار کړه، په دغه وخت کې د څو تنو هغو ځلميانو په زړونو کې چې د هغوی تعلّق د سلطنتي عمائدو سره وو، داسې خيال پيدا شو چې د يوه مخلوق له خاطره د خالق ناراضي نه ده پکار، او د دوی زړونه د الله تعالی له خشيته او د تقوی له نوره ډک وو، الله تعالی دوی د صبر او استقلال او د توکل او مېړانې له دولت څخه ماړه کړي وو، دوی د باچا په مخ کې ودرېدل، او په ډېر جسارت او مېړانې (بهادری) يې دغسې ناره کړې: ﴿لَن نَّدْعُوَا۟ مِن دُونِهِۦٓ إِلَٰهًا ۖ لَّقَدْ قُلْنَآ إِذًا شَطَطًا﴾ او د دغه خپل ايماني جرأت او استقلال د مظاهرې څخه يې ګرد ليدونکي او اورېدونکي سره مبهوت او متحيّر کړل.

باچا څه د دوی پر ځلميتوب رحم وکړ، او څه د نورو مشاغلو او ملکي مصالحو لامله د دوی د فوري وژلو څخه سترګې پټې کړې، او څو ورځې يې دوی ته مهلت ورکړ، څو دوی پخپلې دغې معاملې کې غور او نظر ثاني وکړي.

خو دغو ځلميانو داسې مشوره سره غوټه کړه، چې په داسې د فتنې په وخت کې چې مونږ د جنګ او د تشدّد له لاسه عاجزان شوي يو، او په هر حال کې ځمونږ د قدمونو د ښويېدلو وېره او خطره شته؛ نو مونږ ته به دغه مناسبه وي، چې ښار ته نژدې د غره په کوم غار کې پټ او منتظر اوسو، چې په مناسبه موقع کې بيا له هغه ځايه ووځو، نو يې دعاء

وکړه چې: «ای الله ! ته پخپل خصوصي رحمت سره ځمونږ کار راجوړ کړه ! او د رشد او هدايت په لاري د تللو ګرد انتظام مونږ ته وکړه !».

بالآخر دوی له ښاره ووتل، او په کوم نژدې غره کې يې پناه ونيوله، او له خپلو ملګرو څخه يو تن يې مأمور کړ، چې د لباس په تغيير سره کله ناکله ښار ته ورځه ! او ځمونږ د ټولو ضروريات او حوائج د ښار د حال او احوال سره راوړه ! او مونږ د هغه ځای له اخبارونو څخه مطلع کړه ! کوم سړی چې پر دغه کار مامور وو، هغه يوه ورځ اطلاع ورکړه چې نن په ښار کې رسماً ځمونږ تعقيب او پلټنه کېده، او ځمونږ اقارب اعزّه او خپلوان مجبور شوي وو، چې ځمونږ پته او سراغ وروښيي، دوی په همدغو مظاهرو کې وو، چې يو ناڅاپه الله تعالی پر دوی خوب طاري کړ، ويلي کيږي چې د حکومت سړو ډېر تلاش او پلټنه (لټون) وکړه؛ خو د دوی درک او سراغ يې ونه موند، او ستړي ستومانه کېناستل.

بالآخر د باچا له رايې سره سم د ښيښې پر يوه تخته د دې ځلميانو نومونه او مميّزه صفات او نور مناسب احوال وليکل او په يو محفوظ ځای کې کېښود شو، څو تل د دولت اراکين، مامورين او راتلونکی نسل په دې خبردار وي، چې داسې د ځلميانو يوه ډله په حيرت راوړونکې طريقې تښتېدلې ده، چې سره له ډېر لټولو د هغې ډلې هيڅ نښه او اثر نه دی پيدا شوی، ممکن دی چې وروسته له دې نه د هغو سراغ او پته پيدا او ځينې نور عجيب او غريب واقعات هم ښکاره شي.

دغه ځلميان پر کوم مذهب (دين) وو؟ په دغه کې اختلاف دی، ځينې وايي چې نصرانيان يعنې د مسيح عليه السلام د اصلي دين تابعان وو، ليکن ابن کثير (رحمه الله تعالی) د قرائنو له مخې دې ته ترجيح ورکړې ده، چې د ﴿اَصۡحٰبَ الۡكَهۡفِ﴾ قصه د مسيح عليه السلام د زمانې څخه پخوانی قصه ده، و الله أعلم.

تنبيه: «رقيم» د غره کندې او سوري ته وايي، او «رقيم» د «مرقوم» په معنی هم راځي، يعنې ليکلی شوی شی.

إِذۡ أَوَى ٱلۡفِتۡيَةُ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ فَقَالُواْ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةٗ وَهَيِّئۡ لَنَا مِنۡ أَمۡرِنَا رَشَدٗا ﴿١٠﴾
فَضَرَبۡنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمۡ فِي ٱلۡكَهۡفِ سِنِينَ عَدَدٗا ﴿١١﴾

ياد کړه هغه وخت چې رجوع وکړه هغو ځلميانو (د وېرې د کفّارو) غار ته نو وويل دوی: ای ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته له خپله نزده رحمت (چې پرې پټ شو له غليمه «دښمنه») او تيار کړه مونږ ته له دې کاره ځمونږ (چې مفارقت د کفارو دی) هدايت. او کېښوده مونږ (پرده) پر غوږونو د دوی (چې هيڅ غږ يې نه اورېد او ويده پراته وو) په غار کې څو کاله په شمېر.

تفسير: يعنې داسې يې پر غوږونو وټپول چې تر کلونو کلونو پورې په همغه سوري کې ويده پراته وو، او د دې خوا او هغې خوا له احواله له سره نه وو خبر، او نه کومه خبره د دوی غوږونو ته رسېده.

ثُمَّ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِنَعۡلَمَ أَيُّ ٱلۡحِزۡبَيۡنِ أَحۡصَىٰ لِمَا لَبِثُوٓاْ أَمَدٗا ﴿١٢﴾

بيا راپورته کړل مونږ دوی لپاره د دې چې ښکاره کړو چې کومه يوه له دغو دواړو ډولو (مختلفو په ځنډ کې) ښه حساب کوونکې ده د هغه چې دوی څه مدّت تېر کړی وو (په دغه غار کې).

تفسير: له ډېرو کلونو څخه وروسته الله تعالی دوی ويښ کړل، څو ظاهر شي چې د اختلاف کوونکو په منځ کې کوم يو د دوی د نوم د مدّت صحيح اندازه ښوولی شي؟ ظاهر دی چې د داسې اوږده خوب څخه وروسته کله چې دوی ويښ شوي دي؛ نو په قدرتي طور سره پخپله د خوب کوونکي او ګردو ليدونکو په منځ کې راز راز خبرې سره مبادله کيږي، او ځينې يې مدّت لږ ښيي، او ځينې يې ډېر څرګندوي (ښکاره کوي)، يو به اقرار کوي، او بل به يې مستبعد

ګڼي ترې انکار کوي، نو دوی يې راوينې او دا يې ورونبوده چې کوم يو جماعت سم له حقيقت سره سمې خبرې کوي؟ او واقعيت ته نژدې دي؟ او وروسته د دې حقيقت له پوهېدلو سره د «بعث بعد الموت» عُقده حل کولی شي؟ چې په هغه کې د هغې زمانې خلقو سره جګړې کولې.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۚ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾

مونږ قصه کوو تا ته خبر حال د دوی په حقه (رښتيا) سره، بېشکه دوی داسې ځلميان دي چې ايمان لري په رب خپل، او زيات کړي وو مونږ دوی له جهته د هدايته.

وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوَ مِن دُونِهِ إِلَٰهًا ۖ لَّقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾

او ټينګګ تړلي دي مونږ پر زړونو د دوی (قوّت او صبر) کله چې پاڅېدل، نو وويل دوی: رب ځمونږ رب د اسمانونو او د ځمکې دی، له سره به عبادت ونه کړو بې له همغه الله د بل معبود (او که بل څوک مو په الوهيت سره وباله؛ نو) خامخا په تحقيق ويلی به وي مونږ هلته خبره خطا لويه دروغه.

تفسير: يعني زړونه مو قوي کړي وو په قبول او اظهار د حق سره، او دوی مضبوط او ثابت قدم کېښود او خپله خبره يې صافه وويله: کله چې «رب» هغه دی؛ نو د بل چا معبود درول حماقت دی، «ألوهيت» او «ربوبيت» دواړه همده ته وړ (لايق) او مخصوص دي.

هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً ۖ لَّوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ۖ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

دا کسان قوم ځمونږ نيولي دي دوی بې له الله (نور باطل) معبودان، ولې نه راوړي دوی په (عبادت د باطلو معبودانو) کوم برهان سند ښکاره؟، نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې تړي پر الله دروغ (چې شريکان ورته دروي، بلکه لوی ظالم له ده څخه بل نه دی).

تفسير: لکه چې موحّدين د توحيد صاف صاف دلائل وړاندې کوي، که مشرکين هم پخپله دعوی کې رښتين وي؛ نو کوم واضح دليل ولې نه وړاندې کوي؟ که يې وړاندې کړي؛ نو له کومه به يې راوړي؟ دروغ پښه نه لري، له دې نه به لوی دروغ څه وي چې دوی د الله تعالی لپاره شريک دروي.

کله چې دقيانوس أصحاب الکهف ته درې ورځې مهلت ورکړ، او دوی پخوا د تمامېدلو د درې ورځو وتښتېدل؛ نو (يمليخا) چې مشر د دوی وو په منځ د لارې کې يې وويل خپلو ځينو نورو ځلميانو ته داسې:

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُم مِّنْ أَمْرِكُم مِّرْفَقًا ﴿١٦﴾

او کله چې په څنګ شوئ تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بُتانو) چې عبادت يې کوي دوی بې له الله؛ نو ځای ونيسئ تاسې هغه غار ته (او د ېره شئ په کې)، خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تيار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالی).

تفسیر: یعني «کله چې د مشرکانو له دینه مونږ بېل یو؛ نو په ظاهري ډول سره هم مونږ ته لازم دي، چې له هغوی څخه بېل اوسو، او کله چې د دوی له باطلو معبودانو څخه ګوښه شو؛ نو ښايي چې له هر طرفه وشکوو، او خاص خپل لوی الله جلّت عظمتُه په طرف رهي (لاړ) شو، او د هغه رحمت او تلطّف ته امیدواري ولرو»، پخپلو منځونو کې یې سره داسې مشورې وکړې، په پای کې لاړل او د غره په سمڅې کې کښېناستل.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَّزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ ۗ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾

او وینې به ته لمر کله چې راخیژي نو میلان کوي له غاره د دوی ښې طرف ته، او کله چې لوېږي؛ نو پرېږدي دوی (اوترې تېرېږي) کیڼ طرف ته، او دوی په ارت میدان کې دي له دې غاره، دغه (مذکوره احوال د دوی) له دلائلو او نښو د الله دی، هر چا ته چې سمه صافه لاره وروښوده الله؛ نو همغه دی د سمې صافې لارې موندونکی، او هر څوک چې ګمراه یې کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته کوم ولي دوست لاره ښوونکی.

تفسیر: یعني الله تعالی پخپل کامل قدرت سره دوی ته د داسې دېره ځای په لوري لار ښوونه وکړه چې هلته مأمون او مطمئن شول، او په آرامۍ او خوشالۍ سره پرېوتل، نه د ځای د تنګوالي څخه د دوی زړونه خفه وو، او نه لمر دوی ته څه رېړ او تکلیف رسوه، د دې لامله چې د دغه سوري مخ د شمال په لوري او په هسې یوه وضع او هیئت سره واقع وه، چې د ضرورت په اندازه به لمر ورته رسېده، او بې د څه ضرر د رسولو څخه به ترې وته.

﴿مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ﴾ الآیة - یعني ظاهري او باطني لاره ښوونه ګرد د ده په قبضه کې ده، وګوره څه مهال (وخت) چې ګرده دنیا سره ښویېدلې وه، «أصحاب الکهف» یې څرنګه د هدایت په لاره ټینګ او ثابت قدم کړل، او په ظاهري ډول یې هم څرنګه د یوه عجیبه سوري په طرف د دوی لار ښوونه وکړه.

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ ۚ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ۚ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾

او ته به ګمان کوې په دوی (که چېرې یې ووینې) چې ویښ دي حال دا چې دوی ویده دي، او اړوو دوی په ښې اړخ او کیڼ اړخ او سپی د دوی غځوونکی دی د دواړو څنګلو خپلو په خولې د غار کې، که چېرې ورپورته شې ته دوی ته او نظر واچوې پر دوی؛ نو خامخا مخ به وګرځوې ته له دوی څخه په تېښته او خامخا ډک به کړی شې ته له دوی نه له وېرې.

تفسیر: وایي چې د دوی سترګې به د خوب په وخت کې هم خلاصې وې، او د دومره یو طویل خوب هیڅ یو اثر د دوی پر بدنونو نه ښکارېده، نو ځکه هر چا به چې دوی ته کاته؛ نو داسې یې ګاڼه چې دوی ویښ دي، او الله تعالی دغو ویدو ځلمیانو ته شان، هیبت او جلال وروباښه، او دوی دغه د هستوګنې ځای ته یې دومره دهشت او عظمت ورکړ چې هیچا به ورته نشو کتلی، او نه به ورنژدې کېدلی شو، څو خلق د هغه د ځای څخه نندارې جوړې نه کړي، او هلته بنداړې ونه ترې، او دوی ناآرامه او بې هوسا (بې آرامه) نه کړي، د دوی پسې یو سپی هم رهي (روان) شوی وو، چې د دغو نېکانو اثر پر دغه سپي هم ورسېده، او تر سلهاوو کلونو پورې ژوندی پاتې شو.

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوْا بَيْنَهُمْ ۚ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۚ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ ۚ قَالُوْا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ۚ فَابْعَثُوْٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ
اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ
اِنْ يَّظْهَرُوْا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ فِيْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوْٓا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾

او همداسې (لکه چې ویده کړي وو مونږ أصحاب الکهف) ویښ کړه مونږ دوی چې پوښتنه وکړي پخپلو منځونو کې، نو وویل یو ویونکي له دوی نه چې: څومره مدّت مو تېر کړی دی؟ نو وویل (ورته دغو نورو چې) تېره کړې ده مونږ یوه ورځ یا یوه برخه د ورځې، وویل (نورو) چې رب ستاسې ښه خبر دی په هغه مدّت چې تېر کړی دی تاسې، نو ولېږئ تاسې یو (ملګری) خپل په دې سپینو زرو ستاسې چې دا دي دې ښار ته، نو ودې ګوري چې کوم یو له دغه (اهل د ښار) نه ښه پاکیزه دی له جهته د طعامه، نو رادې وړي تاسې ته رزق له هغه، او نرمي او زیرکي دې کوي (په معامله کې)، او نه دې خبروي خامخا په تاسې هیڅ یو هم. بېشکه دوی که خبردار (یا قادر) شي پر تاسې؛ نو سنګسار به کړي تاسې، یا به بېرته وګرځوي دوی تاسې په دین خپل کې، او له سره به خلاص نشئ تاسې (او ښه به ونه مومئ) په دغه وخت کې هیڅکله.

تفسیر: یعنې څرنګه یې چې پخپل قدرت سره دوی په داسې یوه اوږده خوب کې ویده کړي وو؛ همغسې یې دوی په مقرّر وخت کې راویښ کړل، کله چې پاڅېدل نو پخپلو منځونو کې یې سره په مذاکرو شروع وکړه، چې مونږ به څومره مدّت ویده شوي یو؟ ځینو وویل: «یوه یا نیمه ورځ»، یعنې ډېر لږ ویده شوي یو، بل وویل چې په دغه خو د الله تعالی علم ډېر ښه رسیږي چې مونږ څومره مدّت ویده شوي یو، اوس کار کوئ، یو سړي ته پیسې ورکړئ، او ښار ته یې ولېږئ چې له کوم دکان څخه حلال او طیّب طعام واخلي، او رایې وړي مګر دغه ضروري ده چې دغه سړی دې په ډېرې هوښیارۍ سره لاړ شي، او بېرته دې راشي او په نرمۍ او تدبیر سره دې ښایي معامله وکړي چې هیڅ یوه ښاري ته څمونږ پته او ننبه څرګنده (ښکاره) نشي، که نه لویه خرابي به راپېښېږي، که هغه ظالم باچا پر مونږ خبردار شي؛ نو مونږ به سنګسار کړي، یا به مونږ په جبر او اکراه سره له دغه حقّاني دین څخه واړوي، (العیاذ بالله) که داسې کومه واقعه راپېښه شوه؛ نو هغه اعلی کامیابي او فلاح چې مونږ یې غواړو له سره نه حاصلېږي، ځکه چې د حق دین څخه اوښتل اګر که په جبر او اکراه سره هم وي؛ د اولوا العزم مؤمنانو کار نه دی.

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوْٓا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيْهَا ۚ اِذْ يَتَنَازَعُوْنَ
بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوْا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۚ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ ۚ قَالَ الَّذِيْنَ غَلَبُوْا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ
لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾

او همداسې (لکه چې مو ویښ کړي وو دوی) خبر کړ مونږ (خلق) پر دوی باندې چې پوه شي (دغه د حشر منکران چې) بېشکه وعده د الله حقه ده، او بېشکه قیامت (چې دی) نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغه کې، (او خبر کړل مونږ دغه خلق په أصحاب الکهف) کله چې جګړې کولې دوی په منځ خپل کې په کار خپل، نو وویل: (دغو خلقو یو بل ته) چې جوړه کړئ پر دوی یو بناء، رب د دوی ښه عالم دی په (احوال د دوی)، وویل هغو کسانو چې غالب وو په کار د دوی چې: خامخا جوړ به کړو مونږ هرومرو پر دوی باندې مسجد (چې لمونځ په کې وکړی شي).

تفسير: يوه له دوی ځني پيسې واخيستې او ښار ته ننوت، خو د ښار ګرد شيان د ده په نظر کې پردي او غير متعارف ښکاره شول، په دغه مدّت کې ځو قرنه تېر شوي وو، د ښار خلق د دغو پيسو د سکو د ليدلو څخه حيران شول، چې پر دې د کوم باچا نوم دی؟ او د کومې زمانې دي؟ او ګرد سره داسې وپوهېدل چې دغه سړي له کوم ځايه کومه قديمي خښه کړې خزانه موندلې ده، ځو دغه خبره د باچا په غوږ کې ورسېده، او هغه همغه پخوانی ليکلي تخته وغوښته، چې پر هغه ځو نومونه او مميزه صفتونه ليکلي شوي وو، او دغه هم په کې مسطور وو، چې دغه ځلميان يو ناځاپه په دغه کال کې لادرکه او ترې تم شول، له تحقيقه ثابته شوه چې دغه سړی د همغه مفقود الخبر ډلې څخه دی، په دغه وخت کې په دغه ښار کې د «بعث بعد الموت» په نسبت سخته جګړه نښتې وه، چا به ويل چې: د مړ کېدلو څخه وروسته بيا ژوندون نشته، چا به ويل چې: محض روحاني بعث دی او جسماني نه دی، ځوک د روحاني او د جسماني د دواړو معادو قائل وو، د دې وخت باچا يو حق خوښوونکی منصف سړی وو، او غوښته يې چې له يو طرف کوم داسې نظير او مثال په لاس ورشي چې په هغه سره پوهول آسان شي، او عقلي استبعاد له منځه ورک شي، پاک الله دغه نظير ورپيدا کړ، بالآخر د آخرت منکران هم د دې حيرت راوړونکي ماجری له ليدلو او اورېدلو سره په آخرت متيقّن شول، او دغې نظارې په خاص ډول سره د دوی پر طبائعو اثر وغورځاوه، او وپوهېدل چې په دې سره الله تعالی مونږ ته تنبيه راکړه، ځکه چې دغه قصه د دوهم ځلي بيا ژوندي کېدلو څخه له سره کمه نه ده.

تنبيه: ځينو د ﴿إِذۡ يَتَنَٰزَعُونَ بَيۡنَهُمۡ أَمۡرَهُمۡ﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې الله تعالی د «أصحاب الكهف» له حاله په هغه وخت کې خلق خبر کړي وو، نو ځکه د «أصحاب الكهف» په نسبت جګړو او مناقشو جريان درلود، چې هغه ځو تنه ځلميان چې يو ناځاپه سره ورک او ترې تم شوي وو چېرې لاړل؟ چې د هغوی په نسبت له ډېرې اوږدې زمانې راهيسې داسې اورو چې راځي، ولې رانغلل؟دوی چېرته لاړل؟ د دوی نسل به چېرې منتشر شوی وي؟ تر اوسه پورې دوی نه دي ژوندي پاتې، او ضرور ګرد سره مړه او خاورې شوي دي، په دغه مسئله کې به ځينو يو شی او ځينو بل شی ويل، چې يو ناځاپه الله تعالی د حقيقت له مخې پرده پورته کړه، او هغه ګرد اختلافات يې سره ورک کړل.

﴿فَقَالُواْ ٱبۡنُواْ عَلَيۡهِم بُنۡيَٰنٗاۖ﴾ الآية ـ دغه نه دي معلوم چې وروسته له هغه «أصحاب الكهف» همغسې ژوندي پاتې شول؟ يا يې انتقال وکړ؟ که انتقال يې کړی دی څه مهال (وخت) وو؟ او که ژوندي پاتې دي تر کله؟ يا به تر کله ژوندي پاتې کيږي؟ په هر حال د هغه ښار خلقو چې دغه سوري ته نژدې په کوم مناسب ځای کې د يادونې په شان کوم عمارت جوړ کړی، چې له هغه ځنې زائرينو ته څه سهولت پيښ شي؛ نو په دغه کې به د آراوو اختلاف واقع شوی وي، چې څه قسم عمارت جوړ کړ شي، د دغو اختلافاتو تفصيلات خو پاک الله ته ښه معلوم دي، او دغه هم د ده په علم کې شته چې دغه تجويز د دوی له موت څخه وروسته وشو؟ يا پخوا له موته؟ يا د دوهم ځلي د خوب طاري کېدلو څخه وروسته؟ آيا خلق تر هغه سوري پورې رسيدلي دي؟ او د دوی په ملاقات يا زيارت مشرف شوي دي؟ که نه؟ خو بيا هم هغو بارسوخو او بااقتدارو سړيو چې د «أصحاب الكهف» پر اسلامي دين وو داسې سره غوټه کړه چې دغه غار ته نژدې يو معبد تعمير شي، د أصحاب الكهف په نسبت برسېره پر دې چې پاخه موحدان او متقيان وو، ليکن هغه کسان چې پر دوی معتقدان شوي او عمارت يې جوړ کړی وو نصرانيان وو، ابو حيّان په «بحر محيط» کې د «أصحاب الكهف» د ځای د متعين کولو په نسبت متعدد اقوال نقل کړي دي، من شاء فليراجعه.

سَيَقُولُونَ ثَلَٰثَةٞ رَّابِعُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ وَيَقُولُونَ خَمۡسَةٞ سَادِسُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ رَجۡمَۢا بِٱلۡغَيۡبِۖ

ژر به وايي (يعقوبيه چې دوی) درې دي ځلورم د دوی سپی د دوی دی، او وبه وايي (نسطوريه چې دوی) پنځه دي شپږم د دوی سپی د دوی دی، ويشتل په غيب سره، (دا ټولې وينا ګانې دي بې دليله).

تفسیر: یعني سامعین به د «أصحاب الکهف» د قصې له اورېدلو څخه وروسته لکه چې د خلقو عادت دی اټکلي غشي ولي، یو به وایي چې دوی درې وو، څلورم د دوی سپی وو، بل به وایي چې دوی پنځه وو او شپږم به سپی ښیي، لیکن دغه ګرد اقوال داسې دي لکه چې څوک بې د نښې له ټاکلو څخه تیرې (ګټې) وولي، ممکن دی د دغو مختلفو خبرو په ویلو کې برسېره په جهل، د رسول الله صلی الله علیه وسلم امتحان هم مقصود وي، چې وګورو محمد صلی الله علیه وسلم په دغه معامله کې څه فرمایي؟ ځکه احتمال لري چې یهودانو د هغو صحیح تعداد اوه ښوولی وي، چې د هغه په طرف لوی قرآن هم اشاره فرمایي:

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِم مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۗ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾

او وبه وایي (مؤمنان په اخبار د محمد چې دوی) اوه دي او اتم د دوی سپی د دوی دی، ووایه (ای محمده ! دوی ته)رب ځما ښه علم لري په شمېر د دوی، نه پوهیږي په (شمېر د) دوی مګر لږ (د خلقو)، نو جګړه مه کوه (ای محمده !) په باب د دوی کې مګر جګړه ښکاره، او فتوی مه غواړه په باب د دغو کې له دغو (کتابیانو) څخه له هیڅ یو (ځکه چې ته پخپله پرې خبر یې په وحیه سره).

تفسیر: د عدد په معلوملو پورې کوم اهم مقصود نه دی متعلق، هومره خبره چې الله تعالی راښودلې ده، له هغې څخه د زیات تحقیقاتو پسې لوېدل او هغومره تردید چې الله تعالی فرمایلی دی، له هغه څخه زیات تردید اوجګړې نښلول؛ فضول دي.

ابن عبّاس رضي الله تعالی عنه فرمایي: زه د هغو قلیلو کسانو څخه یم (چې هغوی د قرآني سیاقه معلوم کړی دی چې) أصحاب الکهف هم دغه اوه تنه دي، ځکه چې الله تعالی هغو پخوانیو دواړو اقوالو ته ﴿رَجۡمَۢا بِٱلۡغَيۡبِ﴾ وفرمایه، او دریم قول سره یې ونه فرمایل، علاوه پر دې د بیان اسلوب هم بدل شوی دی، په پخوانیو دواړو جملو کې «عطفیه واو» نه وه، او په دریم کې شته، او د ﴿وَثَامِنُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ﴾ په عطف سره له راوړلو څخه ګواکې دغه خبرې ته زور ورکول مقصود دي، چې د دغه قول قائل په پوره بصیرت او وُثوق سره د واقعې له تفصیله واقف دی، ځینو د دې په تأیید کې دا هم ویلي دي چې: پخوا له دې نه له ﴿قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ كَمۡ لَبِثۡتُمۡ﴾ څخه د یوه تن قول راڅرګند (ښکاره) شو، او له ﴿قَالُواْ لَبِثۡنَا يَوۡمًا﴾ الآیة ـ څخه پرته له هغه قائل څخه د دریو تنو نورو قائلینو پته ولګېده، له ﴿قَالُواْ رَبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِمَا لَبِثۡتُمۡ﴾ الآیة ـ څخه برسېره په دوی د دریو تنو قائلینو ثبوت هم په لاس راځي، او په دې ډول اقلا لږ تر لږه ښایي دوی اوه تنه وي، چې سپی ترې مستثنی پاتې دی.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيۡءٍ إِنِّي فَاعِلٞ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلۡ عَسَىٰٓ أَن يَهۡدِيَنِ رَبِّي لِأَقۡرَبَ مِنۡ هَٰذَا رَشَدٗا ﴿٢٤﴾

او مه وایه له سره په هیڅ باب کې چې بېشکه زه کوونکی یم د دغه کار سبا مګر (متّصل ورسره ووایه ای محمده !) که اراده فرمایلي وي الله، او یادوه رب خپل کله چې دې هېر شي، او ووایه (ای محمده ! دوی ته) ښایي چې سمه صافه لار وښیي ماته رب ځما ډېرې نژدې ته له دې نه له جهته د لارښوونې (او نېکه لاره).

تفسیر: د «أصحاب الکهف» قصه په تاریخي کتابونو کې له نادراتو څخه لیکلې شوې وه، او هر سړی ترې نشو خبرېدی. مشرکینو د یهودانو په لمسون له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دغه سوال وکړ، چې له دغه پوښتنې څخه د دوی مقصود امتحان وو، ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم وعده وفرمایله چې سبا به یې دروښیم، ځکه متیقن وو چې جبرئیل علیه السلام به راځي او زه به ترې معلومات اخلم، او دوی ته به یې ووایم، خو جبرئیل علیه السلام تر پنځلسو

ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېر خفه او غمجن شو، مشرکین په خندا او مسخرو لګيا شول، بالآخر د الله تعالی له جانبه دغه قصه ورته ولېږله شوه، او په پای (آخر) کې يې نصيحت هم ورعلاوه شو، چې وروسته له دې نه د هيڅ يوې خبرې په نسبت بې د﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ څخه نه ښايي چې وعده وفرمايي، که کوم وخت له تانه هېره شي؛ نو هر کله چې دې په ياد راشي ﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ ووايه !، او اميدوار شه چې الله تعالی به ستا درجه له دې نه لا زياته کړي، يعني هيڅ شی هيڅکله به له تاسې هېر نشي.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

او مدّت تېر کړی وو دغو (ځلميو) په غار کې درې سوه کاله (شمسي) او زيات کړي وو پرې دوی نهه (قمري کلونه نور هم).

تفسير: يعنې د شمسي په حساب پوره درې سوه کاله په هغه غار کې ويده وو، او په قمري سره (۹) کاله نور زيات شو.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) الله ښه عالم دی په مقدار د هغه مدّت (چې دوی ځنډ (تأخير) کړی وو په هغه کې)، خاص همده لره دي پټ (اسرار) د اسمانونو او د ځمکې، څه ښه ليدونکی دی الله، او څه ښه اورېدونکی دی الله.

تفسير: يعنې مؤرخين د دوی د ويدېدلو او د بيا ويښېدلو مدّت راز راز بيانوي، خو له ګردو څخه صحيح او صواب همغه ده چې الله تعالی يې ښيي، ځکه چې د اسمان او د ځمکې د ګردو پټو اسرارو علم هم له ده سره شته، او هيڅ يو شی د ده له سترګې څخه نشي تېروتی.

مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

او نشته چېرې دوی ته بې له ده نه هيڅ دوست، او نه شريکوي په حکم (قضاء) خپل کې بل هيڅوک.

تفسير: يعنې همغسې چې د ده علم محيط دی؛ د ده قدرت او اختيار هم پر ګردو حاوي دی، همغسې چې د ﴿لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ په علم کې هيڅوک له ده سره مل او شريک نه دي، د قدرت په اختياراتو کې هم هيڅوک له ده سره مل او شريک نشي کېدی.

وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

او ولوله (ای محمده ! دوی ته) هغه څه چې وحي کړی شوې ده تا ته له کتابه د رب ستا، نشته بدلوونکی د کلماتو د دغه (الله)، او له سره به نه مومې ته غير له دغه (الله) څخه هيڅ ځای د پناه (که قصد يې وکړې).

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

او صبر کړه نفس خپل له هغو کسانو سره چې بولي (عبادت کوي) د رب خپل په سبا (اول د ورځې) او بېګا (آخر د ورځې يعنې هر کله)، غواړي دوی مخ د الله تعالی.

تفسیر: یعني دِ ده د لقاء، لیدلو او د هغه د رضاء د حصول په شوق کې په نهایت اخلاص سره تل په عباداتو کې مشغول اوسیږي، مثلاً ذکر کوي، قرآن لولي، پر خپلو لمونځونو مداومت کوي، د حلالو او حرامو تمیز کوي، د خالق او د مخلوق د دواړو حقوق پېژني، اګر که د دنیوي حیثیته دوی معزّز او مالدار نه دي، لکه په لویو اصحابو کې په دغه وخت کې عمّار، صُهیب، بلال، ابن مسعود، خَبّاب، سلمان او نور رضوان الله تعالی علیهم أجمعین، نو داسې مخلصین مؤمنین له خپل صحبت او مجالست څخه تل مستفید وګرځوه، او د هیڅچا په ویلو او اورولو سره دوی د خپل مجلسه څخه مه باسه!.

وَلَا تَعۡدُ عَيۡنَاكَ عَنۡهُمۡ تُرِيدُ زِينَةَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا

او نه دې تیریږي (وړاندې دواړه) سترګې ستا له دوی نه، چې غواړې ته زینت (ښایست) د دې ژوندون لږ خسیس.

تفسیر: یعني د دغو غریبانو او مات زړو او بې وځلو (کمزورو) مخلصینو مؤمنینو څخه له سره خپلې سترګې مه اړوه! او لویو لویو غټو متکبرانو دنیادارانو ته په دغه مقصد مه ګوره! چې د دوی د مسلمان کېدلو څخه به اسلامي دین ډېر ښه رونق او ښایست مومي، ځکه چې اسلامي اصلي عزّت او رونق په مادي خوشحالۍ او د سپینو او سرو زرو په مسکوکاتو نه دی مضبوط، بلکه په ایمان او تقوی او اعلی درجه ښو اخلاقو سره قائم دی.

وَلَا تُطِعۡ مَنۡ أَغۡفَلۡنَا قَلۡبَهُۥ عَن ذِكۡرِنَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ وَكَانَ أَمۡرُهُۥ فُرُطٗا ﴿٢٨﴾

او اطاعت مه کوه (مه اوره خبره) د هغه چا چې غافل کړی دی مونږ زړه د ده له ذکره څمونږ او متابعت یې کړی دی د هوا خپلې، او دی کار د هغه تجاوز (له حقه او غورځول د حق شاته، او تجاوز له حدود الله).

تفسیر: یعني د هغو کسانو په خبرو تاسې له سره غوږ مه ږدئ او مه یې اورئ چې د هغوی زړونه له حقه ذاهل او په دنیوي نشو کې مست او لا یعقل او د الله تعالی له یاده بیخي غافل دي، او تل د خپل نفس د خوښې او غوښتنې پسې مائل او رهي (روان) او لګیا دی، د الله تعالی په عبادت کې تکبّر، لویي، ځانمني (خودنمایي)، هوا پرستي، تقدم او تعالِي د دوی (رواج) او دستور دی، اګر که دوی ظاهراً ډېر بډایان (دولتمن)، د جاه او ثروت خاوندان هم وي.

په روایاتو کې راغلي دي چې د قریشو ځینو صنادیدو او غټانو څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک ته وویل: «تاسې د خپلو شاوو خوا څخه دغه فقراء، مسکینان، خواران، غریبان چې ګرد سره اوپړهګان (خوار) دي، لرې کړئ! څو مونږ غټان، مشران، لویان او سرداران تاسې سره کینو»، ګواکې مسلمانانو ته اوپړه او کفّارو ته یې بډای او سردار وویل، ممکن دی چې د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارک زړه کې دغه خبره تېره شوي وي، چې د دغو غریبانو په بېلولو کې د لږ څه مدّت لپاره څه حرج او مضائقه ده؟ دوی خو پاخه مسلمانان دي، مصلحت ته به ګوري، نه به خفه کیږي، او دغه غټان به په دغه وسیله سره اسلام قبلوي، نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو، چې تاسې له سره د دغه متکبّرانو دغه خبرې مه اورئ!، ځکه چې د دوی دغه غوښتنې بیخي چټې او بېکاره دي، په دوی کې د حقیقي ایمان د قبلولو رنګ او استعداد نشته، نو بیا محض د موهومې فائدې لپاره د مخلصینو مسلمانانو د خاطر احترام ولې پرېښودی شي؟.

وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ

ووایه (ای محمده! دوی ته، اسلام او قرآن) حق دی له رب ستاسې، پس هر څوک چې اراده (د ایمان) وکړي؛ نو ایمان دې راوړي! او هر څوک چې اراده (د کفر) وکړي؛ نو کافر دې شي.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له جانبه رښتیا رښتیا خبرې اورولې شوي دي، الله تعالی د چا د منلو او نه منلو هیڅ پروا نه لري، هر څه نفع یا نقصان چې پیښیږي؛ هغه به یواځې ستاسې وي، منونکي او نامنونکي له هر یوه سره د هغه خپل عمل د لارې مل دی.

إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمۡ سُرَادِقُهَاۚ وَإِن يَسۡتَغِيثُواْ يُغَاثُواْ بِمَآءٖ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَۚ بِئۡسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتۡ مُرۡتَفَقًا ﴿٢٩﴾

بېشکه چې مونږ تیار کړی مو دی لپاره د ظالمانو اور، چې چاپېر شوي دي له دوی پردې د هغه، او که فریاد وکړي (دوی له تندې) نو فریاد به یې واخیستی شي (په ورکولو د داسې) اوبو (سره) لکه زوې (یا د تېلو خته) چې وریتوي به مخونه، بد څیز د څښلو دي (دغه زوې)، او بد دی (دغه اور ځای د آرام یا) له وجې د انتفاع.

تفسیر: یعنې د ګرمی له شدّته به تږي کیږي، نو «العطش ! العطش !» نارې به وهي، نو د تېلو تلچټ (خیری، پاتې) یا د زوو په شان اوبه دوی ته ورکولی کیږي، چې د سخت تودوالي او د تندې له سببه د دوی خوله او کولمې به سره ټول وریتې او ټوټې وهي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ مَنۡ أَحۡسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) بېشکه مونږ نه ضایع کوو اجر (ثواب) د هغه چا چې ډېر نېک وي له جهته د عمل.

أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهِمُ ٱلۡأَنۡهَٰرُ يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٖ وَيَلۡبَسُونَ ثِيَابًا خُضۡرٗا مِّن سُندُسٖ وَإِسۡتَبۡرَقٖ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِۚ نِعۡمَ ٱلثَّوَابُ وَحَسُنَتۡ مُرۡتَفَقٗا ﴿٣١﴾

دغه (مؤمنان چې دي) شته دوی ته جنتونه د تل هستوګنې چې بهیږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی (څلور قسمه) ویالې، په لاس کولی به شي دوی ته په دغه جنت کې وښې له سرو زرو، او اغوندي به دغه (جنتیان) جامې زرغونې له نریو وریښمو او له پیړ، پنډ (غټو) وریښمو، تکیه کوونکي به وي په دغه جنتونو کې پر تختونو باندې، ښومره ښه بدل دی (دا جنتونه او نعمتونه)، او ښومره ښه دي (دا جنتونه) ځای د آرام.

تفسیر: ښایي چې د جنتي جامو (کالیو) مخ د نریو وریښمو او استر یې د پړېړو (غټو) وریښمو څخه وي، کما یُفهم من قوله تعالی: ﴿بَطَآئِنُهَا مِنۡ إِسۡتَبۡرَقٖ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۵۴) آیت (۳) رکوع)، یا دواړه به سره بېل بېل استعمالیږي، والله أعلم، په «موضح القرآن» کې دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې: سره زر او ورېښمین کالي نارینه وو ته په جنت کې ور رسیږي، هر څوک یې چې دلته اغوندي؛ هلته به یې نه اغوندي.

جنتیانو به پر دغو نعمتونو سربېره پر ښو چپرکټو او پالنګونو تکیه لګولي په نهایت عزّت او احترام سره به ناست وي.

وَاضۡرِبۡ لَهُمۡ مَّثَلًا رَّجُلَيۡنِ جَعَلۡنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيۡنِ مِنۡ اَعۡنَابٍ وَّحَفَفۡنٰهُمَا بِنَخۡلٍ وَّجَعَلۡنَا بَيۡنَهُمَا زَرۡعًا ﴿۳۲﴾

او وښیه بیان کړه ته دوی ته یو مثال (د کفّارو او مؤمنانو هغه) دوه سړي، چې ګرځولي (ور کړي وو) مونږ یو له دې دواړو ته دوه باغونه له انګورو، او پټ کړي وو مونږ دا باغونه په خرماوو سره، او پیدا کړی وو مونږ په منځ د دې (دواړو باغونو) کې کښت (فصل).

تفسیر: دغه یې د غني کافر او فقیر مؤمن مثال بیان وفرمایه، چې د هغه په ضمن کې د دنیا بې ثباتي، د کفر او تکبّر بد انجامي، او د ایمان او تقوی پر مقبولیت باندې تنبیه ده، دغه دواړه سړي چې د هغوی مثال بیان شوی دی، په واقعي ډول سره موجود وو؟ یا محض د تفهیم لپاره دغه مثال فرض کړی شوی دی، د علماوو په دغه مورد کې دوه قوله دي، او د تمثیلو فائده په هر حال کې حاصله ده.

د دغو یاد شوو باغونو په چارچاپېر د کجورو (خرماوو) ونې کښېنولې شوې دي، او د دواړو باغونو په منځ کې ځمکه د زراعت لپاره تخصیص ورکړی شوې ده، خو غله او مېوه ګرد تیار له همغه باغ څخه حاصل اخلي.

كِلۡتَا الۡجَنَّتَيۡنِ اٰتَتۡ اُكُلَهَا وَلَمۡ تَظۡلِمۡ مِّنۡهُ شَيۡـًٔا ۙ وَّفَجَّرۡنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ﴿۳۳﴾

دې دواړو باغونو ورکول به یې مېوې خپلې (پوره) او نه به یې کولو ظلم (کموالی) له محصوله خپله هیڅ قدر، او بهولې وه مونږ په منځ د دې دواړو باغونو کې ویاله.

تفسیر: یعنې داسې نه وو چې یو باغ به ښه وده او ښه حاصل ورکولو ، او بل نه ورکولو او بې حاصل او بې ودې پاتې وو، یا په یوه کې ډېرې ونې وې، او په بل کې کمې.

وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ۚ فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗۤ اَنَا اَكۡثَرُ مِنۡكَ مَالًا وَّاَعَزُّ نَفَرًا ﴿۳۴﴾

او وو ده ته (نورې) مېوې، پس وویل دغه (کافر) هغه (مؤمن) ملګري خپل ته حال دا چې هغه ورسره خبرې کولې (په افتخار سره) چې زه زیات یم له تا نه له جهته د مال، او ډېر عزتناک یم له جهته د سړیو.

تفسیر: یعنې مال، دولت، ملاتړ، سړي ما سره له تا نه زیات دي، که زه د شرک او کُفر په اختیارولو کې په باطل وی؛ نو دومره مال، دولت، او هوسایي (آرام) به ولې ځما په برخه کېده؟ د ده د شرک ثبوت له دې نه په لاس راځي، چې د آفت د رسېدلو څخه یې وروسته په تأسّف او ارمان سره وویل: ﴿يٰلَيۡتَنِيۡ لَمۡ اُشۡرِكۡ بِرَبِّيۡۤ اَحَدًا﴾، معلومېږي چې د هغه غریب ملګری چې پوخ موحد وو، د شرک د بطلان اظهار، او له شرک څخه د توبې کولو نصیحت به یې ورته کولو، چې د هغه په ځواب کې یې داسې ورته وویل چې: زه له تا نه په مال، اولاد، سړي، ملاتړ او هر څیز کې زیات یم، نو څرنګه به یقین کوم چې زه پر باطل او تا غوندې مفلس او نادراه به په حق وي؟.

وَدَخَلَ جَنَّتَهٗ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفۡسِهٖ ۚ قَالَ مَاۤ اَظُنُّ اَنۡ تَبِيۡدَ هٰذِهٖۤ اَبَدًا ﴿۳۵﴾ وَّمَاۤ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنۡ رُّدِدۡتُّ اِلٰى رَبِّيۡ لَاَجِدَنَّ خَيۡرًا مِّنۡهَا مُنۡقَلَبًا ﴿۳۶﴾

او ننوت دی باغ خپل ته حال دا چې دی ظالم وو پر ځان خپل (په سبب د فخر، تکبر او کفر)، ویې ویل چې: زه نه کوم ګمان چې هلاک (خراب) به شي دغه باغ (ځما) هیڅکله، او نه کوم زه

گمان په قيامت چې قائم (واقع) به شي، او قسم دی خامخا که بوتلی شم رب خپل ته (پس له بيا ژوندون)؛ نو قسم دی چې هرومرو به مومم خامخا غوره له دې باغ څخه مرجع.

تفسير: يعنی دی په شرک کې مبتلا وو، د کبر او غرور په نشو د ده دماغ ډک وو، نورو ته به يې په سپکه سره کتل، او حقير به يې گڼل، او د الله تعالی پر قدرت او جبروت به يې نظر نه وو، او نه په دې پوهېده چې ورروسته به يې انجام څه کيږي؟ همدغه باغ د ده جنت وو چې هغه به يې خپل ابدي خير گڼلو، ده فکر کولو چې اوس خو مې ژوندون په آرام سره تيريږي، او گرد انتظامات مې داسې مکمّل کړي دي چې څما تر ژوندانه پورې د دغو باغونو د تباه کېدو او خرابېدلو کومه ظاهري انديښنه نشته، پاتې شوه د بعث بعد الموت قصه؛ نو اول زه يقين نه لرم چې د مړ کېدلو څخه وروسته د هډوکي بڅرکي ته بيا دوهم ځلي نوی ژوند په برخه کيږي؟ او مونږ به د پاک الله په مخ کې وړاندې کيږو، ليکن که همداسې وشو؛ نو يقيناً ماته به له دې نه ښه او بهتر سامان هلته راورسيږي، که څمونږ دغه حرکات د الله تعالی خوښ نه وی؛ نو په دغه دنيا کې به يې ولې دومره وسعت او راحت را په برخه کولی؟ گواکې د دې دنيا راحت او هوسايي (آرام) د هغه جهان په خوښۍ او هوسايۍ باندې دليل دی، چې زه به هلته هم مزې او چړچې کوم.

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَٰكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾

وويل (دغه کافر) ته (مؤمن) ملگري د ده حال دا چې دغه مؤمن خبرې اترې کولې له دغه کافر سره: آيا کافر شوې پر هغه (ذات) چې پيدا کړی يې ته (په اول کې) له خاورې، بيا يې له نطفې، بيا يې برابر کړې ته سړی (روغ په اندامونو). ليکن زه وايم شان دا دی چې الله رب څما دی، او نه شريکوم زه له ربه خپله سره هيڅوک.

تفسير: يعني هغه الله تعالی چې ستا اصل آدم عليه السلام يې له بې جانه خاورې څخه، بيا ته يې د څمکې د حاصلاتو له خُلاصې او له يوه ځاڅکي ناڅيزه اوبو څخه پيدا کړی يې، او ژوندون يې دربخښلی دی، او روحاني او جسماني قوّتونه يې درکړي دي، او لوی غټ انسان يې درڅخه پيدا کړی دی، نو آيا ته له دې نه انکار لرې، چې هغه به دې وروسته له مرگه بيا ژوندی کوي؟ يا دغه درکړی نعمت به له تا نه بېرته نشي اخيستی؟ څما عقيده خو داسې نه ده، بلکه زه پوره يقين لرم چې هم هغه لوی ذات يواځې څمونږ رب دی، د ده په الوهيت کې بل هيڅوک شرکت نه لري، او د ده د حکم او ارادې په مقابل کې هيڅوک هيڅ نشي ويلی او کولی، او نه خپله سا اخستی شي.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

او ولې نه په هغه وخت کې چې ننوتې باغ خپل ته، ولې دې داسې نه ويل: هغه چې اراده وفرمايي الله (هغه کيږي)، نشته قوّت (هيچا لره په هيڅ کار مگر په توفيق) د الله.

تفسير: يعني مال د الله تعالی نعمت دی، خو د غرور، تکبّر، او ځانمنې (خودنمايي) او د کُفر ويلو څخه آفت نازليږي، لازم او ښه خو داسې وو چې د باغ د داخلېدو په وخت دې د ﴿مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدًا﴾ په ځای ﴿مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ﴾ ويلي وی، يعني د هر هغه څيز چې الله تعالی اراده وفرمايي؛ عطا کوي يې، څه زور او قوّت چې په مونږ کې شته؛ هغه د ده له امداد او اعانته راحاصل دی، که الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو په يوه شپه کې هغه گرد سلب او بېرته يې اخلي، په رواياتو کې راغلي دي، هر مهالې (وخت) چې انسان پخپل کور کهول او نور ځای کې په خوښۍ، آرام سره ځان مومي؛ نو همدغه لفظ دې ووايي: ﴿مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ﴾

إِن تَرَنِ أَنَا۠ أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّيٓ أَن يُؤۡتِيَنِ خَيۡرًا مِّن جَنَّتِكَ وَيُرۡسِلَ عَلَيۡهَا حُسۡبَانًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَتُصۡبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوۡ يُصۡبِحَ مَآؤُهَا غَوۡرًا فَلَن تَسۡتَطِيعَ لَهُۥ طَلَبًا ﴿٤١﴾

که ته وینې ما چې زه لږ یم له تا نه د جهته د ماله او بچو. پس (امید لرم چې ژر دی چې) رب ځما راکړي ما ته (په دنیا او په آخرت کې) بهتره له باغ ستا، او چې ولېږي پر دغه (باغ ستا) تندر له (طرفه د) اسمانه، پس سبا ته وګرځي (باغ ستا) ډاګ میدان ښوی (چې ښوییږي پرې سړی) بې زرغونه. یا سبا ته وګرځي اوبه د دې باغ وچې ډوبې پس له سره به نه توانېږې دې ډوبو اوبو لره په لټولو سره.

تفسیر: یعنې یوه توده بوربوړکی (ګرد باد) والوځي یا بل کوم سماوي آفت نازل شي چې ستا د دغه تکبّر او غرور د نتائجو په سزا کې ستا دغه باغ ډاګ ډېر او سپېره او ترې صاف میدان جوړ کړي، یا د دغې ویالې اوبه وچې شي، او بیا سره له ډېر زیار (محنت) ایستلو او کوښښ اوبه په کې ونه بهیږي.

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِۦ فَأَصۡبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيۡهِ عَلَىٰ مَآ أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي لَمۡ أُشۡرِكۡ بِرَبِّيٓ أَحَدًا ﴿٤٢﴾

او چاپېر کړی شو په انواعو د مېوو د هغه (باغ یا سړي یعنې هلاک شو)، پس وګرځېد په وخت د سبا کې چې اړه وه یې څټ او مخ د ارغویو خپل (یا مړل یې لاسونه او ورغوي خپل)، (له خپګانه) پر هغه مبلغ چې لګولی وو پر دغه باغ، حال دا چې دغه باغ لوېدلی وو پر ځیلو (مناګانو د تاکو کورو) خپلو، او وایي: ای کاشکې ما نه وی نیولی شریک رب خپل سره هیڅوک (څو مې دغه باغ نه وی وران شوی).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «آخر د ده پر باغ باندې هم هغسې وشوه چې د دغه ښه سړي له خولې څخه وتلې وو، په شپه کې سماوي آفت د اور په صورت راغی، او ګرد باغ یې وسوځوه، او د ایري ډېرۍ یې ترې جوړه کړه، مال یې لګولی وو د پنګې (رأس المال) د تزیید لپاره، خو پنګه او ګټه اصل او فرع دواړه یې له لاسه ووتل»، د باغ خاوند په ژړا او انګولا سر شو، مګر:

څه په کار ده اوس ژړا او انګولا «««»»» لوښې مات او غوړي توی شو په بیدیا.

او دغه افسوس او ندامت هم د الله تعالی له وېرې نه وو، بلکه تش د دنیوي ضرر رسېدلو په بناء وو.

وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ فِئَةٞ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾

او نه وه ده ته کومه ډله چې مدد یې کړی وی له ده سره (په دفع د آفت کې) غیر له الله، او نه وو دی پخپله مددګار د خپل ځان (په دفع د هلاک کې).

هُنَالِكَ ٱلۡوَلَٰيَةُ لِلَّهِ ٱلۡحَقِّۚ هُوَ خَيۡرٞ ثَوَابٗا وَخَيۡرٌ عُقۡبٗا ﴿٤٤﴾

په دې وخت کې ګرد ولایت اختیار خاص الله لره حق دی، الله خیر (غوره) دی له جهته د ثواب او خیر (غوره) دی له جهته د عاقبته.

تفسیر: یعني د هر عمل هر بدل چې دی ورکړي؛ هغه درست دی، دلته او هلته په هر ځآی کې د همده واک او اختیار چلیږي، او هیڅوک هیڅ طاقت او توان نه لري، چې د ده په حکم او فیصله کې څه مداخله وکړي، یا څه ګوتې په کې ووهي.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ الرِّيٰحُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿۴۵﴾

او بیان کړه دغو (خلقو) ته مثال د دې ژوندون لږ خسیس (په تازګۍ او سرعت د زوال کې) په مثل د هغو اوبو چې نازلې کړي دي مونږ هغه اوبه له (طرف د) اسمانه، نو یو بل سره ګډوډ شي په سبب د دې (اوبو) سره زرغونه د ځمکې، نو سبا ته وګرځي (دغه زرغونه) وچه کلکه ماته ماته چې الوځوي یې بادونه، او دی الله پر هر څیز باندې توانا قادر (چې ځینې د هغو انشاء او افناء دي).

تفسیر: یعني د دنیا د دغه عارضي پسرلي او د فاني او سریع الزوال ښایست او سینګار مثال داسې وګڼئ چې پر وچه او مړه ځمکه د باران اوبه ولویږي، او هغه یو په یو تکه شنه او ژوندی شي، او پر ګڼو شینکیو او ونو ښایسته شي، او مختلفې ترکودې (نباتات) ځنې خارج او مخلوط او ګډه وډه زرغونتیا په کې پیدا شي، مګر څو ورځې وروسته هغه تک زیړ واوړي، او په وچېدلو او رژېدلو باندې شروع وکړي، بالآخر په یوه وخت ګرد سره لو او قطع او پرې او وربېل شي، او بیا ټوټه ټوټه او بوس بوس کړی شي، او په هوا کې والوځولی شي، د دنیا د سترګو غولوونکی او ناپوهان تېرایستونکی ښایست او سینګار همداسې وګڼئ، چې د څو ورځو له مخې ډېر ښکلی او زړه وړونکی په نظر راځي، بالآخر ذرې ذرې او په هوا کې والوځي، او ګرد سره لرې او پرې شي، او ډاګ ډېر صاف میدان ترې پاتې شي، لکه چې وروسته په ﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً﴾ کې اشاره کړی شوې ده.

اَلْمَالُ وَالْبَنُوْنَ زِيْنَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا ﴿۴۶﴾

مال (د دنیا) او ځامن (چې په کې اخروي مفاد نه وي) زینت (رونق) ښایست د دې ژوندون لږ خسیس دی، او باقي پاتې کېدونکي نېک (عملونه) خیر غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثوابه او (خیر) غوره دي له جهته د امید.

تفسیر: یعني وروسته له مرګه مال او اولاد او نور هیڅ په کار نه راځي، او یوازې هغه نېک کارونه په کار راځي چې د هغو اثر یا ثواب مستقبل ته پاتې کېدونکی وي، په حدیث کې دغه کلمات طیبات:)سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أکبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله(له الباقیات الصالحات څخه فرمایلي شوي دي، دغه محض د مثال په ډول دی، که نه ګرد (ټول) حسنه اعمال په دې کې داخل دي، په «موضح القرآن» کې دي: ﴿وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ﴾ دا دي چې د داسې یوه علم ښوونه وکړي چې جاري وي، یا کومه نېکه طریقه وچلوي، یا مسجد، یا کوهی، یا سرای، یا باغ، یا کومه مزرعه وقف کړي، یا خپل اولاد ته ښه تعلیم او تربیه ورکړي، او وروسته له خپله دغه صالح ولد پرېږدي، نو دغه ګرد داسې ښه اعمال دي، چې پر هغو باندې د الله تعالی له جانبه ښه بدل موندل کېدی شي، او انسان پرې عمده توقّعات قائمولی شي، د دنیا پر فاني او زائلې خوشالۍ طویل او عریض امیدونه تړل د عقل او هوش کار نه دی.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَّحَشَرْنٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿۴۷﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې روان به کړو غرونه او ګورې به ته (ای انسانه !) ځمکه ښکاره (صاف میدان)، او راجمع به کړو دوی (یعني خلق) نو پرې به نه ږدو له دوی نه یو تن هم (نه له اولینو او نه له آخرینو).

تفسير: يعني كله چې قيامت راشي؛ نو د غرونو په شان سخت مخلوق هم له خپله ځايه الوځي، بلكه دغه لوى او درانه غرونه هم لكه ټكولى شويو وړيو غونډې په هوا كې سره ګرځي او الوځي، الغرض دغه ګردې لوړې او ژورې به سمې برابرې او ځمكه به له يوه سره تر بله سره پورې صاف هوار ميدان شي.

وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا ﴿۴۸﴾

او وړاندې به كړى شي دوى په رب ستا صف صف (او وبه ويلى شي دغو صفوفو ته): خامخا په تحقيق راغلئ تاسې مونږ ته لكه چې پيدا كړي وئ مونږ تاسې ړومبى ځلې (له خپلې موره)، بلكه ګمان كولو تاسې (اى منكرينو د بعث) چې وبه نه ګرځوو مونږ تاسې ته ځاى او وخت د وعدې.

تفسير: د بعث منكرينو ته به د تقريع او توبيخ په ډول وويلى شي، چې تاسې خو قيامت او نورې ايماني خبرې چټې (بېكاره) او دروغ ګڼلې، نو نن تاسې هغه ګرد دنيوي ساز سامان او اثاثه چېرې پرېښې؟ او دغسې لوڅ لغړ چېرې درومئ؟.

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿۴۹﴾

او كېښودلى به شي كتاب (أعمالنامې په لاسونو د خلقو كې) پس ګورې به ته ګناهګاران وېرېدونكي له هغه نه چې په كې (ليكلي) دي (له ګناهونو)، او وايي به اى هلاكه ځمونږ (راشه دغه دې وخت دى) څه حال دى د دې اعمالنامې (ځمونږ)چې نه پرېږدي (ګناه) وړه او نه لويه، مګر چې حساب كړې يې دي هغه (ټولې)، او وبه مومې دوى هغه څيز چې كړى وي (په دنيا كې په خپل مخ كې) حاضر، او نه كوي ظلم رب ستا پر هيچا (چې كومه ګناه يې نه وي كړي او ويې ليكي).

تفسير: يعني د هر يوه اعمالنامې وركولى كيږي، دوى به په هغه كې د خپلو اعمالو فهرست (نوم ليك) ولولي، او مجرمين به له خپلو ګناهونو سخت وېرېږي، او وايي به الله پوهېږي چې نن څرنګه سختې سزاوې رارسيږي؟ په دغه اعمالنامه كې به يې د ذرې ذرې عمل تر سترګو لاندې وي، او هره يوه وړه او لويه نيكي او بدي به په دغه اعمالنامه كې مندرجه او ليكلې مومي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۚ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿۵۰﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې وويل مونږ پرښتو ته چې سجده وكړئ تاسې (تعظيمًا) آدم ته پس سجده وكړه (ټولو) مګر (ونه كړه سجده) ابليس، وو دى (اصلا) له پېريانو پس ووت له امره د رب خپل (په ترك د سجدې)، آيا پس نيسئ تاسې ابليس او اولاده د دغه دوستان (چې خبره يې منئ) غير له ما، حال دا چې دي دغه (شياطين) تاسې ته دښمنان، بد دى (ابليس) ظالمانو ته بدل (له الله چې شيطان مني او رحمان نه مني).

تفسیر: راجح همدا ده چې ابلیس د پیریانو له نوعې وو، ده په عبادت کې ترقي وکړه، او د پرښتو په ډله کې شامل شو، نو ځکه کوم حکم چې پرښتو ته د سجود وشو؛ هغه ته هم وشو، په دغه وخت کې د ده اصلي طبیعت او سرکشي او غرور د طینت ښکاره شو، او له ډېره تکبّره د الله تعالی د حکم منلو څخه یې غاړه وغړوله، او د آدم په مخ کې سجده کول یې خپل د شان کسر وګاڼه، تعجب دی چې نن د آدم اولاد د خپل رب په ځای هغه ازلي دښمن او د ده اولاد او أتباع څرنګه خپل رفیق ملګري خیر غوښتونکي او دوست دروي؟ آیا له دې نه به بل کوم ظلم او بې انصافي څه وي؟ دغه قصه پخوا له دې نه هم په څو ځایونو کې بالتفصیل تېره شوې ده، دلته د هغې له تذکرې څخه دغه تنبیه مقصود دی، چې د فاني دنیا په ډول او سینګار مغروربدل او د آخرت څخه غافل کېدل فقط د شیطان په تحریک او تسویل سره کیږي، ځکه چې شیطان غواړي چې مونږ بیا خپل هغه اصلي او آبائي وطن (جنّت) ته بېرته لاړ نه شو.

تنبیه: ابن کثیر (رحمه الله) ځینې روایات نقل کړي دي، چې په هغو کې د ابلیس اصل د ملائکو له نوعې څخه ښوولی شوی دی، او لیکلي یې دي چې د دغو روایاتو غالبه حصه له اسرائیلیاتو څخه ده، چې ښایي وروسته له ډېره فکره او نظره په احتیاط سره ومنلی شي، او له هغو څخه اکثر شیان خو یقینًا دروغ دي، ځکه چې لوی قرآن بالتصریح د هغه تکذیب کوي، وروسته له هغه ابن کثیر (رحمه الله) په ډېرو متینو الفاظو سره د اسرائیلیاتو په نسبت څه کلام کړی دی، چې د لوستلو او په یاد لرلو قابل دی، چې دلته یې مونږ د تطویل له خوفه نشو داخلولی.

مَآ أَشۡهَدتُّهُمۡ خَلۡقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَا خَلۡقَ أَنفُسِهِمۡ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ ٱلۡمُضِلِّينَ عَضُدٗا ﴿٥١﴾

نه دي حاضر کړي ما دغه (شیاطین) پیدا کولو د اسمانونو او د ځمکې ته، او نه پیدایښت د ځانونو د دوی ته، او نه یم زه نیونکی د ګمراه کوونکو مټ بازو (مددګار، یعنې له شیاطینو مرسته نه غواړم په هیڅ شي کې، نو ولې تاسې یې امر حکم منئ؟).

تفسیر: یعنې د ځمکې او اسمان د پیدا کولو په وخت کې مونږ دغه شیاطین نه وو رابللي چې راځئ ځما کار وګورئ چې ښه دی، که څه نقص په کې شته؟، الغرض له دوی څخه د تکوین او ایجاد په عالم کې هیڅ مشوره نه ده اخیستی شوې، او نه مدد ترې طلب کړی شوی دی، بلکه د ځمکې او اسمان د پیدایښت په وخت کې خو له سره پخپله دوی هم موجود نه وو، او پخپله د دوی د پیدایښت په وخت کې هم ترې پوښتنه نه ده شوې چې ته څرنګه پیدا کړی شې؟.

وَيَوۡمَ يَقُولُ نَادُواْ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُمۡ فَدَعَوۡهُمۡ فَلَمۡ يَسۡتَجِيبُواْ لَهُمۡ وَجَعَلۡنَا بَيۡنَهُم مَّوۡبِقٗا ﴿٥٢﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه وایي (الله مشرکانو ته) چې نارې کړئ شریکانو ځما ته هغه چې ګمان کولو تاسې (د معبودانو پر هغو) پس وبه بولي دوی هغوی، نو ځواب به ورنه کړي دوی ته، او وبه ګرځوو مونږ په منځ د دوی کې ځای د هلاك (دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه چې تاسې له ما سره شریکان درولي وو؛ هغوی ته نارې کړئ، څو د دې مصیبت په وخت کې له تاسې سره مدد او کومک وکړي، خو په دغه وخت کې د رفاقت او دوستۍ کړۍ شکیږي ویلې کیږي (او د دوستۍ ټول اسباب غوځیږي)، او د خپلوۍ دغه چلو صاف به له اوبو څخه وځي، څرنګه چې دوی به یو بل ته له سره نژدې کېدی هم نشي، نو یو له بل سره به مدد او مرسته په څه ډول سره رسولی شي، د دغو عابدینو او معبودینو په منځ کې به د اور یو عظیم او وسیع خندق حائل وي.

وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا وَلَمْ يَجِدُوْا عَنْهَا مَصْرِفًا ۝٥٣

او وبه ګوري مجرمان (مشركان) اور پس يقين به يې راشي په دې چې په تحقيق دوى لويدونكي دي په دغه (اور د دوزخ) كې، او نه به مومې دوى له دغه (اوره) ځاى د په څنګ كېدلو.

تفسير: يعنې په اوله ابتداء كې به لږ څه د مغفرت او بخښنې اميد لري، ليكن همدغه چې په جهنّم باندې د دوى سترګې ولګيږي، او جهنّم دوى خپل ځان ته وركش كړي؛ نو پوره يقين به يې راشي، چې اوس هرومرو زه په دغه اور كې لوېږم، او د تېښتې هيڅ يوه لاره ماته نه ده پاتې، او نه خپله لار له دغه اور څخه بل لوري ته پيدا كولى شم.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ۝٥٤

او خامخا په تحقيق مكرر بيان كړي دي مونږ په دې قرآن كې خلقو ته د هر قسم مثل (له جهته د عبرت)، او دى انسان زيات له هر شي څخه له جهته د جدل (جګړې او خصومت په باطله كې).

تفسير: يعنې لوى قرآن په څه څه مختلفو عنواناتو او قسم قسم دلائلو او امثله وو سره ښتيا ښتيا خبرې پوهوي، مګر انسان داسې جګړه كوونكى دى، چې په صافه او سمه خبره كې هم كړې وړې خبرې پيدا كوي، او د بې موردو حجّتونو او دلائلو د راوړو څخه لاس نه اخلي، او تل جنګ او جګړه كوي، كله چې په خبرو او جګړو سره څه ونشي؛ نو پر مهمل او بېكاره چټي فرمايشونو باندې لاس پورې كوي، چې هغه شى او دغه شى راوښيه؛ نو زه به يې ومنم.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوْا رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ۝٥٥

او نه دي منع كړي دا خلق له دې نه چې ايمان راوړي كله چې راغى دوى ته هدايت (رسول او قرآن) او (له دې نه چې) بخښنه وغواړي له رب خپل؛ مګر (دې خبرې) چې راشي دوى ته هغه طريقه د ړومبنيو (خلقو چې هلاك د دوى وو) يا راشي دوى ته عذاب مخامخ.

تفسير: يعنې د دغه ضد او عناد له ليدلو څخه ويلى شو چې د داسې عظيم الشأن قرآن د هدايت د رارسېدلو څخه بعد دوى خپل د ايمان نه راوړلو او توبه نه ايستلو لپاره هيڅ كوم معقول دليل او عذر نه لري، نو اوس د حق په منلو كې ولې ځنډ كوي؟ اوس د څه شي په انتظار كې دي؟ پر ته له دې نه چې د پخوانيو اقوامو په شان الله تعالى دوى په كلّي ډول سره سپېره او تباه كړي، او كه يې تباه نه كړي نو اقلاً د الله تعالى د عذاب مختلف صورتونه د دوى د سترګو په مخ كې ودرول شي، هكذا يُفهم من تفسير ابن كثير (رحمه الله) وغيره.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوْٓا اٰيٰتِيْ وَمَآ اُنْذِرُوْا هُزُوًا ۝٥٦

او نه ليږو مونږ رسولان مګر زيري وركوونكي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويروونكي (كُفّارو ته په جحيم سره)، او جګړې كوي هغه كسان چې كافران شوي دي په باطله سره لپاره د دې چې وركړ او لرې كړي په دې سره حق ريښتيا خبره، او نيولي دي آيتونه (د قرآن) ځما او هغه شيان چې (پرې) ويرولي شوي وو دوى مسخره.

تفسیر: یعني په دروغو جګړه یې نښلولې، او کاره بحثونه یې غوښتل چې د حق غږ ښکته کړي، او د دروغو په زور د رښتیا قدم وښویوي، خو داسې به له سره نه کیږي، او د الله تعالی له کلام سره مسخرې کوي، او ملنډې پرې وهي، کله چې دوی د الله تعالی له کلامه وېروی شي؛ نو پرې خاندي او مسخرې کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ

او څوک دی ډېر لوی ظالم له هغه چا چې پند ورکړی شوی دی ده ته په آیتونو د رب د ده، پس وګرځوي مخ له هغه (فکر په کې ونه کړي او پند ترې وانخلي) او هېر کړي هغه عملونه چې وړاندې لېږلي لاسونو د ده (چې کفر او معاصي دي).

تفسیر: یعني کله له هېرې هم داسې یو خیال ورپیدا نشو چې د تکذیب الحق او استهزاء او تمسخر هغه ذخیره چې دوی وړاندې لېږي؛ د هغه سزا به څه وي؟.

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي پر زړونو د دوی پردې لپاره د دې چې پوه نشي پر دغه -قرآن- او (ګرځولي مو دي) پر غوږونو د دوی کونړوالی، او که ته راوبولې دوی په طرف د سمې لارې؛ پس له سره هدایت نه مومي دوی په دغه وخت کې هیڅېرې.

تفسیر: یعني د دوی د جدال بالباطل او استهزاء بالحق له سببه مونږ د دوی پر زړونو پرده غورځولې ده، او غوږونه مو ورته داسې تپلي او بند کړي دي؛ چې اوس له سره حق پرې نشي اورېدلی، او که د انجام او عاقبت په طرف فکر وکړي؛ نو څرنګه به کولي شي، د داسې بدبختانو څخه له سره دغه هیله او توقع نشي کېدی چې پر لاره راشي.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

او رب ستا ډېر بخښونکی څښتن (خاوند) د رحمت دی، که نیولي وی (الله دغه کفّار په دنیا کې) په سبب د هغو ګناهونو چې کوي یې دوی؛ نو خامخا ژر به یې رالېږلی وو دوی ته عذاب (په دنیا کې هم)، بلکه شته دوی ته ځای (یا وخت) د وعدې چې له سره به ونه مومي دوی غیر له الله پناهي (ځای د تېښتې).

تفسیر: یعني د دوی اعمال خو داسې دي چې د عذاب په لېږلو کې ښایي یو ساعت هم تأخیر او ډیل واقع نشي، مګر د الله تعالی حلم او کرم د دوی فوراً تباه کولو څخه مانع دی، او پخپل عمومي رحمت سره تر یو خاص حد پورې ترې تیریږي، او ډېر سخت مجرم ته هم فرصت او موقع ورکوي، څو هر وخت چې وغواړي له خپلو بدو اعمالو څخه توبه وکاږي، نو د هغه تېر ګناهونه بخښلي کیږي، او د ایمان راوړلو په سبب د عظیمه وو نعمتونو مستحق ګرځي.

وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

او دغه (اهل د) کلیو (چې دي) هلاک کړل مونږ دوی هر کله چې ظلم یې اختیار کړ، او مقرره کړې وه مونږ لپاره د دوی یوه نېټه (معلومه).

تفسير: يعني د عاد او ثمود خرابو او ويجاړو كليو ته وګورئ چې د هغوی واقعات مشهور او معروف دي، كله چې دوی ظلم او تېری وكړ؛ نو څرنګه پخپل معيّن وخت كې سره تباه او برباد كړل شو؟ همداسې تاسې ته هم وېره پكار ده، چې په موعوده وخت كې تاسې ته د الله تعالی له عذابه هيچېرې د پناه ځای او نجات په لاس نه درځي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَىٰهُ لَآ أَبْرَحُ حَتَّىٰٓ أَبْلُغَ مَجْمَعَ ٱلْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِىَ حُقُبًا ۝٦٠

او (ياد كړه) هغه وخت چې وويل موسی ځلمي (خادم) خپل ته چې تل به ځمه تر هغه پورې چې ورسېږم ځای د يوځای كېدلو د دواړو سيندونو ته، يا به ګرځم ډېرې زمانې.

تفسير: پاس ذكر شوي وو چې مغرورو كافرانو، مفلسان مخلصان مسلمانان حقير ګڼل، او رسول اكرم صلی الله عليه وسلم ته به يې ويل چې: دوی مه پرېږدئ چې له تاسې سره كښيني، څو مونږ له تاسې سره كښينو، د هغه په نسبت يې د دوو كسانو قصه اوروله، بيا يې د دنيا مثال او د ابليس خرابېدل د كبر او غرور لامله بيان كړل، اوس د موسی عليه السلام او د خضر عليه السلام د قصې ذكر كوي، چې د الله تعالی خاص بندګان اګر كه له نورو ځنې افضل او بهتر هم وي؛ خو بيا هم دوی خپل ځان افضل او بهتر نه ګڼي، او كله چې په سهو او تېروتلو سره ځان غوره وګڼي؛ نو د الله تعالی له جانبه دوی ته تنبيه او تأديب وركول كيږي.

په حديث شريف كې راغلي دي چې موسی عليه السلام خپل قوم ته يوه ورځ ډېر مؤثر او خورا (ډېر) ښه پند او نصيحتونه فرمايل، يوه سړي له دوی څخه پوښتنه وكړه چې: «يا موسی عليه السلام ! آيا د ځمكې په مخ كې به له تاسې څخه بل كوم لوی عالم مونده شي؟»، موسی عليه السلام وفرمايل: «نه»، دغه ځواب اګر كه په واقع كې صحيح وو، ځكه چې موسی عليه السلام د أولوالعزمو انبياوو څخه وو، او ښكاره ده چې په دغه زمانه كې د شرعيه وو علومو په اسرارو كې د ده د علم څخه د بل هيچا علم زيات نه وو، ليكن دغه ادّعا د پاک الله په دربار كې غير مرغوبه (ناپسنده) واقع شوه، اګر كه مراد يې صحيح وو، بيا هم د ځواب د عنوان له عمومه داسې ظاهرېده چې د ځمكې په مخ كې من كل الوجوه دی خپل ځان «أعلم الناس» ګڼي.

د الله تعالی مرضي دا وه چې دغه ځواب به يې د ده پر محيط علم محول كولو، مثلاً داسې به يې ويل چې: د الله تعالی مقرّب او مقبول بندګان ډېر دي، له ګردو څخه فقط همغه عليم او خبير خبر دی او بس، نو دلته وحي پرې نازله شوه، چې په هغه ځای كې چې دوه سيندونه سره يو ځای ګډېږي؛ د هغه سره نژدې ځمونږ داسې يو بنده شته چې هغه سره داسې علم شته چې له تا سره نشته.

په هر حال موسی عليه السلام غوښتنه وكړه چې ماته د هغه پوره نښه او سراغ وښوولی شي؛ څو زه هلته لاړ شم، او څه علمي استفاده وكړم.

حكم صادر شو چې ته د ده په لټولو پسې ووځه ! او يو وريت كړی ماهي (كب) له ځانه سره واخله ! هر چېرې چې هغه وريت كړی كب در څخه وركي شو؛ نو وپوهېږه چې ځمونږ هغه بنده همغلته موجود دی، ګواكې له مجمع البحرين به چې يوه وسيع قطعه ترې مرادېده شي؛ همدغه ځای مراد دی، چې د هغه د تعيين لپاره همدغه علامه مقرّر فرمايلې شوې ده.

موسی عليه السلام سم له همدغه هدايته په سفر شروع وكړه، او خپل ملګري خادم ته يې وويل چې: «پر دغه (كب) پاملرنه وكړه ! زه به تل مزل وهم څو د مقصود منزل ته ورسېږم، فرض يې كړه كه كلونه او قرن هم تېر شي؛ زه بې د دغه مقصد له حصوله له مسافرته لاس نه اخلم».

تنبیه: له ځلمي څخه مراد یوشع علیه السلام دی، چې په ابتداء کې د موسی علیه السلام خاص خادم وو، او بیا د ده په حضور کې (نبي) او وروسته د موسی علیه السلام خلیفه شو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿۶۱﴾

بیا کله چې ورسېدل ځای د یوځای کېدو په مابین د دواړو سیندونو کې هېر کړ دواړو ماهي خپل، نو ونیوله (دې ماهي) لاره خپله په بحر کې (په شان د) سرنګ (کوڅه).

تفسیر: هلته ورسېد او د لویې تیږې (ګټې) په څنګ چې ترې لاندې چینه بهېده؛ موسی علیه السلام ویده شو، یوشع علیه السلام ولیده چې هغه وریت کړی ماهي باذن الله ژوندی شو، او په یو عجیبه طریقه سره په سیند کې چې د سرنګ په شان به یې لاره ځان ته جوړوله روان شو، او هلته په اوبو کې د الله تعالی په قدرت د یوه تونل (سوپ یا طاق) په شان دالان ښکاره شو، یوشع د دې وضعیت د لیدلو څخه متحیّر او متعجّب شو، او غوښتل یې څه مهال (وخت) چې موسی علیه السلام ویښ شي؛ دغه قصه ورته ووایي، او دغه پېښه ورته وښیي.

موسی علیه السلام ویښ شو، نو سمدلاسه ودرېد، او په تګ یې پیل وکړ، الله تعالی خبر چې د موسی علیه السلام د ویښیدلو او رهي (روان) کېدلو په وخت کې یوشع علیه السلام په کوم خیالاتو کې ډوب تللی وو، چې د هغه ماهي د ژوندي کېدلو د پېښې قصه یې هېره شوه، په روایاتو کې راغلي دي کله چې موسی علیه السلام یوشع علیه السلام ته د هغه ماهي د ساتلو په نسبت تأکیدات کول؛ یوشع علیه السلام له خولې دا خبره ووته چې د یوه ماهي ساتنه دومره لویه خبره نه ده چې ته پرې دومره تأکیدونه کوې، لهذا ده ته هم تنبیه ورکړه شوه چې انسان ته پکار دي چې په ډېر وړوکي کار کې هم پر خپل ځان بې د الله تعالی له فضله تکیه او اعتماد ونه کړي!.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ﴿۶۲﴾

نو کله چې تېر شول (له مجمع البحرین څخه) وویل (موسی) خپل ځلمي ته راوړه مونږ ته سباناری (خوراک) ځمونږ، په تحقیق پېښه شوه مونږ ته له دغه سفره ځمونږه ډېره سختي.

تفسیر: موسی علیه السلام پخوا له دې په دغه سفر کې نه وو ستړی شوی، څه مهال (وخت) چې د مطلب ماهی د ده له لاسه خوشې شو؛ نو هلته ورته پخپل تګ کې ستوماني ورمحسوسه شوه.

قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿۶۳﴾ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿۶۴﴾

وویل (ځلمي) آیا ولید (خبر شوې) کله چې ځای ونیوه مونږ هغې لویې تیږې ته (چې د چینې په څنګ کې وه)؛ نو بېشکه ما هېر کړ (بیان د حال د) ماهي، او هېره نه کړه له مانه دغه (پېښه) مګر شیطان چې یاد کړم هغه (تاته)، او ونیوله (دغه ماهي) لاره خپله په بحر کې ډېره عجیبه. وویل (موسی) همدغه (ورکول او هېرول د ماهي) هغه څه دي چې وو مونږ چې طلب کول مو، پس بېرته راوګرځېدل دواړه پر همغو قدمونو خپلو قدم په قدم.

تفسیر: غالباً هلته به له پخوا څخه کومه زیاته لاره نه وه وهلې شوې، نو ځکه دوی د خپلو قدمونو پر نښو بېرته ستانه (واپس) شول.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿۶۵﴾

پس وموندل دوی دواړو یو بنده (خضر) له بندګانو ځمونږ چې ورکړی وو مونږ ده ته رحمت له نزده خپله، او ښوولی مو وه ده ته له جانبه خپله یو ډول علم، (چې موسی علیه السلام ته هغه علم نه وو).

تفسیر: بنده خضر علیه السلام وو، چې الله تعالی دی په خپل خصوصي رحمت سره پاللی وو، او له علمه یې وافره حصه ورعطاء فرمایلې وه، په دې کې اختلاف دی چې خضر علیه السلام رسول ومنلی شي؟ یا نبي؟ یا د ولي درجه ورته ومنله شي؟ د داسې مباحثو فیصلې په دې ځای کې نشي کېدی، خو بیا د دې احقر رجحان په دغه جانب دی چې دی نبي تسلیم کړی شي، او لکه چې د ځینو محققینو خیال دا دی: هغه انبیاء چې سره له نوي شریعت نه دي راغلي؛ هغوی ته هم دومره تصرّف او اختیار عطاء کیږي، چې د ځینو خصوصیه وو معاملو پر بناء د مستقل شریعت د کوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید یا له عامه ضابطې د ځینو جزئیاتو استثناء وکړی شي.

همداسې خضر علیه السلام ته هم جزئي امتیازات حاصل وو، و الله أعلم، په هر حال موسی علیه السلام له خضر علیه السلام سره ملاقي شو، او وروسته له سلام او متعارف کلام څخه خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د دغه سفر د سبب پوښتنه وکړه، موسی علیه السلام د خپل د دغه راتګ سبب وروښود، خضر علیه السلام وویل: «ای موسی علیه السلام ! بېشکه چې الله تعالی ستا تربیت فرمایلی دی، خو خبره دا ده چې د الله تعالی له طرفه یو کوم علم چې ماته رابخښلی شوی دی؛ په دغه مقدار تاته نه دی درکړی شوی، او کوم علم چې تاته درکړی شوی دی؛ په هغه مقدار ماته نه دی راکړی شوی، وروسته له دې نه یوه چرچڼه یې ولیده چې له دغه سیند څخه یې اوبه څښلې؛ نو خضر علیه السلام موسی علیه السلام ته وویل چې: «ځما او ستا بلکه د ګردو مخلوقاتو د علم نسبت د الله تعالی د علم په مقابل کې همداسې دی لکه چې د دغه لوی لوی سیندونو د اوبو په مقابل کې یې هغه څاڅکي اوبه چې دغه چرچڼه یې پخپلې دغې وړوکې مښوکې سره څښي، دغه هم محض د تفهیم لپاره وو، که نه د متناهي او د غیر متناهي نسبت د لوی سیند او د څاڅکي سره بیخي نسبت نه لري، او په دغسې شیانو سره هغه څه مشابهت لري».

قَالَ لَهٗ مُوْسٰی هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰۤی اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿۶۶﴾

وویل دغه (خضر) ته موسی: آیا زه تابع شمه ستا په دې شرط سره چې وښیې ته ماته له هغه علمه چې ښوولې شوې ده تاته ښه لاره.

تفسیر: یعنې که اجازه دې وي؛ نو څو ورځې به له تاسې سره اوسېږم، او د دغه مخصوصه علم څخه به لږ څه شی در څخه زده کړم.

قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿۶۷﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿۶۸﴾

نو وویل (خضر موسی ته) چې بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر. او څرنګه به صبر وکړې ته په هغه کار چې نه وي کړې احاطه تا په هغه کار له جهته د علم (او پوهې).

تفسیر: خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د مزاج او د نورو خصوصیاتو د تخمین او اندازه کولو څخه وروسته پر دغه خبره پوهېدلی وو، چې دی له ما سره نشي اوسېدی، ځکه چې خضر علیه السلام مأمور وو چې د کونیه وو واقعاتو د جزئي علم له حاصلولو څخه وروسته موافق له هغه سره عمل وکړي، او موسی علیه السلام چې د کوم علم

حامل وو، د هغوی تعلّق له تشریعیه وو قوانینو او کلیاتو سره وو، بناء علیه په هغو جزئیاتو کې چې د عوارضو او خاصه وو خصوصیاتو له سببه پر ظاهري عمومي ضابطه عمل نه کېده؛ نو موسی علیه السلام د خپلو معلوماتو پر بناء هرومرو اعتراض او تنقید کوي، او د صبر او سکوت او انتظار پر مسلك به تر ډېر مدّت پورې نشي قائم پاتې کېدی، او آخري نتیجه به داسې واقع کیږي چې مونږ به سره بېلېږو.

قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرٗا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرٗا ﴿٦٩﴾

وویل (موسی خضر ته) چې ژر به ومومې ته ما که اراده وفرمایي الله صبر کوونکی، او نافرماني به نه کوم ستا په هیڅ یو امر (حکم) کې.

تفسیر: د دغه وعده کولو په وخت کې د دغې خبرې تصوّر هم موسی علیه السلام ته نشو کېدی چې د داسې یو مقرّب او مقبول بنده څخه به داسې یو حرکت لیدل کیږي چې نه یوائې د موسوي شریعت بلکه د عمومي شرائعو او اخلاقو هم مخالف او مغائر وي، غنیمت دی چې ده «ان شاء الله» ورسره فرمایلې وه، که نه له قطعي وعدې څخه تخلّف د یو اولوالعزم نبي له شانه سره نه وي لایق.

قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرٗا ﴿٧٠﴾

نو وویل (خضر موسی ته): پس که ته متابعت کوې څما؛ پس پوښتنه مه کوه له مانه د هیڅ څیز تر هغه پورې چې زه شروع وکړم تاته د هغه ذکر (او بیان).

تفسیر: یعنې که کومه خبره په ظاهري ډول سره ناحقه په نظر درشي؛ نو علی الفور پر ما باندې تنقید یې مه کوه ! څو زه پخپله هغه خبره تاته شروع کړم.

فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِي ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَاۖ قَالَ أَخَرَقۡتَهَا لِتُغۡرِقَ أَهۡلَهَا لَقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔا إِمۡرٗا ﴿٧١﴾

پس دواړه روان شول تر هغه پورې چې سواره شول په بېړۍ کې، نو سوری کړه (خضر) هغه بېړۍ، وویل (موسی) آیا سوری دې کړه دا (بېړۍ) لپاره د دې چې غرق کړې اهل د دې، خامخا په تحقیق ودې کړ یو کار ناشنا.

تفسیر: کله چې دوی پر هغې بېړۍ سورېدل، بېړۍ وانانو خضر علیه السلام وپېژند، او ترې یې اجرت او باړه ونه غوښت، او ویړیا یې له سینده پورې ویست، نو د هغه احسان په بدل کې د دغه نقصان د لیدلو څخه موسی علیه السلام ته ډېر زیات تعجّب پیدا شو، لیکن بېړۍ په پوره ډول سره ساحل ته نژدې شوې وه چې دا یې سوری کړه، نو څکه خلقو له ډوبېدلو څخه نجات وموند، او تخریق یې هم په دغه صورت سره وو چې یوه دړه (تخته) یې ویسته، یعنې عیبجنه یې کړه.

قَالَ أَلَمۡ أَقُلۡ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذۡنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرۡهِقۡنِي مِنۡ أَمۡرِي عُسۡرٗا ﴿٧٣﴾

وویل (خضر موسی ته) آیا ما نه وو ویلي: بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر.

وویل (موسی خضر ته) مه نیسه ما په هغه کار چې هېر کړی مې وو (چې هغه وصیت ستا دی)، او مه غورڅوه ماته په دې کار څما (چې متابعت یا نسیان دی) اشکال او سختي.

فَانْطَلَقَا ٚ حَتّٰۤى اِذَا لَقِيَا غُلٰمًا فَقَتَلَهٗ ۙ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ ؕ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿۷۴﴾

پس بیا روان شول تر هغه پورې چې پېښ شول پر يو هلك؛ پس مړ كړ (خضر) هغه (هلك)، وويل (موسى خضر ته) آيا مړ دې كړ يو نفس پاك بې ګناه غير له عوضه د بل نفس، خامخا په تحقيق را دې وړ (ودې كړ) يو كار ښكاره ناروا.

تفسير: يو كلي ته نژدې څو هلكانو پخپلو منځونو كې سره لوبې كولې، د دوى له منځه يو هلك يې چې ډېر ښكلى او هوښيار او پوه ښكاريده؛ ونيوه او مړ يې كړ، او له هغه ځايه په تلوار سره روان شو.

﴿نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ الآية ـ يعني څو هلك بالغ نشي؛ پر ده باندې هيڅ ګناه نه اوړي، دغه لفظ ظاهراً د هغه په عدم بلوغ اشاره او تأييد كوي، اګر كه نورو ته د تأويل ځاى په كې نشته.

﴿شَيْـًٔا نُّكْرًا﴾ الآية ـ يعني اول خو نابالغ په قصاص كې هم وژلى كېدى نشي، علاوه پر دې دلته د قصاص كومه خبره هم په منځ كې نه وه، نو بيا له دې نه زياته نامعقوله به څه وي؟ (چې بې سببه يو بې ګناه نفس ووژلى شي؟).

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿۷۵﴾

نو وويل (خضر موسى ته) آيا ما نه وو ويلي تاته چې بېشكه ته له سره به ونه كړى شې طاقت له ما سره د صبر.

تفسير: څكه چې داسې حالات او واقعات دروړاندې كيږي چې ته د هغو په كتلو سره صبر كولى نشې، او نه پرې چپ پاتې كېدى شې، لكه چې همداسې هم وشو.

قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَیْءٍۭ بَعْدَهَا فَلَا تُصٰحِبْنِیْ ۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَّدُنِّیْ عُذْرًا ﴿۷۶﴾

نو وويل (موسى) كه چېرې وپوښتم زه تا (اى خضره) د څه شي (چې صادر شي له تا) وروسته له دې سواله؛ پس ملګرتيا مه كوه له ما سره په تحقيق ورسېدې ته له طرفه څما عذر ته.

تفسير: موسى عليه السلام داسې تخمين فرمايلى وو، چې د خضر عليه السلام د دغو حيرانوونكو واقعاتو ته په صبر او سكوت سره كتل ډېر درووند او لوى زړه غواړي، نو څكه د خپل د زړه آخري خبره يې وويله، چې كه په دغه مرتبه بيا ترې پوښتنه وكړم؛ نو دې مې بيا له خپله ځانه سره نه ملګرى كوې، او دى به پخپل دغه عمل كې معذور وي، او څما له لوري كوم الزام پر هغه باندې نشي عائد كېدى، څكه چې ده د دريو مرتبو موقع راكړه، او ده پخپله د حجّت اتمام فرمايلى دى.

فَانْطَلَقَا ٚ حَتّٰۤى اِذَاۤ اَتَيَاۤ اَهْلَ قَرْيَةِ ۣاسْتَطْعَمَاۤ اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُّضَيِّفُوْهُمَا فَوَجَدَا فِيْهَا جِدَارًا يُّرِيْدُ اَنْ يَّنْقَضَّ فَاَقَامَهٗ ؕ

بيا روان شول دواړه، تر هغه پورې كله چې راغلل اهل د يوه كلي ته؛ نو طعام وغوښت دوى له خلقو د هغه (كلي) څخه، پس منع راوړه (هغو خلقو) له دې نه چې مېلمستيا وركړي دغه خلق دوى ته، بيا وموند دوى (دواړو) په هغه كلي كې يو دېوال چې اراده يې وه چې ونړيږي (يعنې نژدې وو لوېدلو ته) پس سم كړ (خضر) هغه دېوال.

تفسير: يعنې يوه كلي ته ورسېدل او د هغه له خلقو سره يې ملاقات او كتنه وكړه، او داسې به يې ګڼل چې د دغه كلي خلق به د دوی سره د مېلمنو سلوك وكړي، او ډوډئ به وركړي، مګر دوی د موسى او خضر عليهما السلام په شان عزيزو مقرّبانو د مېلمستيا څخه انكار وكړ، نو د داسې معاملې د ليدلو څخه داسې په كار وو، چې پر داسې تنګ زړه او بې مروته خلقو دوی په قهرېده، مګر خضر عليه السلام د قهر په ځای پر دوی احسان وفرمايه، د دوی يو لوی دېوال څوړند او كوږ شوی وو، او نژدې وو چې ونړېږي، او خلق د هغه د چارچاپېره لرې ګرځېدل، خضر عليه السلام لاس او پښې ورلوڅې (متې ونغاړلې) كړې او هغه څوړند دېوال يې ورسم كړ، او د انهدام له حالته يې وساته.

قَالَ لَوۡ شِئۡتَ لَتَّخَذۡتَ عَلَيۡهِ أَجۡرٗا ۝٧٧

وويل (موسى خضر ته) كه اراده كړې وی تا (د اخيستلو د اجر)؛ نو خامخا به دې اخيستې وه (په سازولو د دې دېوال) مزدوري.

تفسير: يعنې د دغه كلي خلقو د مېلمنو حق ونه پېژند، چې څمونږ مېلمستيا يې كړې وی، تا ولې خوشې وېړيا د دوی څوړند دېوال ورتينګ كړ؟ كه د هغه څه معاوضه دې اخيستې وی؛ نو څمونږ خوراك او نور ضروريات به ترې په لاس راتله، او دغه تنګ زړو بخيلانو ته به هم ترې لږ څه تنبيه كېده، ګوندې دوی به پر خپلې دغې بد اخلاقۍ او بې مروتۍ لږ شرمېدل.

قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيۡنِي وَبَيۡنِكَۚ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأۡوِيلِ مَا لَمۡ تَسۡتَطِع عَّلَيۡهِ صَبۡرًا ۝٧٨

وويل (خضر موسى ته) دا دی وخت د بيلتون په منځ څما او ستا كې، اوس به ژر خبر كړم تا (ای موسى!) په غرض د هغه كار چې ونه كړی شو تا طاقت په هغه باندې د صبر.

تفسير: يعنې له هغې وعدې سره سم ښايي چې اوس له ما څخه تاسې بيلتون وفرمايئ! څما او ستا موافقت او ګذاره سره ګرانه ده، ليكن پخوا له بېلتانه غواړم چې د دغو تېرو دريو واړو واقعاتو پټ اسرار تاسې ته درښكاره كړم، چې د هغو په فكر او ځُرت (خيال) كې له تاسې څخه د صبر او استقامت شان قائم نشو پاتې.

أَمَّا ٱلسَّفِينَةُ فَكَانَتۡ لِمَسَٰكِينَ يَعۡمَلُونَ فِي ٱلۡبَحۡرِ فَأَرَدتُّ أَنۡ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُم مَّلِكٞ
يَأۡخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصۡبٗا ۝٧٩

هر چې هغه بېړئ (چې ما سوری كړې وه)؛ نو وه لپاره د هغو عاجزانو چې كار به يې كولو په بحر (درياب) كې، نو وغوښته ما چې عيبجنه كړم هغه، حال دا چې وو لږ څه لرې له دوی نه يو باچا چې اخيسته به يې هره يوه بېړئ په زور سره (نو ځكه مې سوری كړه).

تفسير: يعنې په هم هغه لوري چې دغه بېړئ روانه وه، په هم هغه طرف يو ظالم باچا وو، چې هره يوه جوړه بېړئ به يې په زور سره نيوله، او پخپل كار كې د بيګار په ډول به يې په كار اچوله، نو ما وغوښته چې هغه بېړئ عيبجنه كړم څو د هغه ظالم پاچا له بيګاره خلاصه او د همدغو مسكينانو د كار لپاره هم هغسې ورانه او ويجاړه پاتې شي، ځكه چې په همدغو ايامو كې د هغه پاچا سړي په بېړئ پسې راځي، كله چې هغه سوری او عيبجنه وموي؛ نو د هغې د اخيستلو څخه به ستر ګې واړوي.

وَأَمَّا ٱلۡغُلَٰمُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤۡمِنَيۡنِ فَخَشِينَآ أَن يُرۡهِقَهُمَا طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗا ۝٨٠

او هر چې هغه هلك وه (چې وژلی وو ما) پس وو مور او پلار د ده مؤمنان، پس وويرېدو مونږ له دې چې وبه رسوي (مجبوره به كړي) دوی په سركشی او كفر (كه ژوندی پاتې شي).

تفسیر: اګر که فطرتًا هر مولود مسلمان پیدا کیږي، مګر وروسته له هغه د خارجي اثراتو تر تأثیر لاندې راغلی په همدغه هلکتوب کې د ځینو خرابو اعمالو اساس او بنیاد په کې لوېږي، چې د هغه کامل علم یواځې پاک الله ته وي.

د دغه هلک په نسبت رب العزّت خضر علیه السلام ته پوهه او خبر ورکړی وو، چې د هغه بنیاد پر خرابی او شرارت باندې مرکزیت نیولی دی، که کبارت ته ورسیږي؛ د ده د مور او پلار د کفر او معصیت او مذلّت سبب ګرځي، نو د داسې یو هلک وژل د هغه د والدینو لپاره رحمت او د هغوی د دیني حفاظت سبب وګرځېد، د الله تعالی دا اراده وه؛ چې د هغه مور او پلار پر خپل ایمان قائم اوسي، او د الله تعالی حکمت مقتضي وو چې راتلونکې خطره د دوی له مخې لرې شي، نو خضر علیه السلام ته یې حکم وکړ، چې دغه هلک ووژنه، ده د پاک الله د وحي په امتثال هغه هلک ووژلو.

دلته د خضر علیه السلام په ذریعه د هغه یوه نمونه ورښوول مقصود وو، چې د پاک الله د حکمتونو او د ده د تکوینیه وو مصالحو احاطه د هیچا له لاسه نه ده پوره، کله د یوې واقعې ظاهري صورت په ظاهر کې خراب ښکاري؛ لیکن هغه څوک چې د دغې واقعې په باطني اعماقو او زوایاوو باندې معلومات لري، هغه پوهیږي چې په دغه کې ډېر حکمتونه او مصالح پراته دي، خضر علیه السلام د هغو مسکینانو د بېړۍ دړه ورماته کړه، حال دا چې هغوی له ده سره ښه او احسان کړی وو، او بلا اجرت یې دی پر بېړۍ سور کړی وو، یو لوبې کوونکی پیمخې هوښیار هلک یې او بیګناه وواژه، چې په ظاهر کې دغه حرکت نهایت خراب ښکاره کېده، دیوال یې سم او ساز کړ چې ظاهراً یې پر هغو کلیوالو احسان وکړ؛ چې هغوی په ډېرې بې مروتی له دوی سره معامله کړې وه، که پخپله خضر علیه السلام په آخر کې خپل د دغو اعمالو توجیهات نه وی بیان کړي؛ نو تر نن ورځې پورې به ټول جهان د چرت په سیند کې ډوب وو، یا (العیاذ بالله) خضر علیه السلام به یې د طعن او تشنیع هدف کولو، له همدغو مثالونو څخه د الله تعالی د افعالو او د ده د حکمتونو اندازه وکړئ !.

فَأَرَدْنَآ أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَوٰةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾

نو وغوښته مونږ دا چې بدل ورکړي دوی ته رب د دوی (بهتر غوره) له دې هلک څخه په پاکی (اصلاح) کې، او ډېر نژدې به وي له جهته د رحم مهربانی.

تفسیر: یعني د هغه هلک په وژلو سره د ده د والدینو ایمان محفوظ پاتې شو، او هغه صدمه چې دوی ته ورسېده؛ الله تعالی اراده لري چې د هغې تلافي په داسې یوه مولود سره وکړي، چې په اخلاقي صفاتو او مزایاوو د هغه مقتول هلک څخه ډېر ښه او د مور او پلار د شفقت او مهربانی مورد وګرځي، او هغه به د خپل مور او پلار سره زیات محبّت ولري، او په ډېر تعظیم او ښه سلوک به ورورانډې کیږي.

وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَآ أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُۥ عَنْ أَمْرِى ۚ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

او هر چې (هغه) دیوال وو؛ پس وو د هغو دوو هلکانو یتیمانو په (هغه) ښار کې، او وه لاندې د هغه خزانه د دغو دواړو، او وو پلار د دوی صالح، نو اراده وکړه رب ستا چې ورسیږي (دغه دواړه) قوّت (د ځلمیتوب) خپلو ته او بیا راوباسي هغه خزانې خپلې، (محض) له جهته د رحم مهربانی له جانبه د رب ستا، او نه دي کړي ما دغه تېر اعمال (چې تا ولیده) له خپله ځانه (په حکم

او فکر خپل، بلکه دي کې د الله حکم همداسې وو)، دغه دي (دريې واړه) ځوابونه د هغو پېښو چې طاقت نشو کولی تا پر هغه د صبر.

تفسیر: یعني که هغه دېوال لوېده؛ نو د هغو یتیمانو هغه خزانه چې ترې لاندې خښه کړی شوې وه، راڅرګندېده، او بدنیتو خلقو به هغه رایستله، د دغو یتیمانو پلار یو ښه صالح سړی وو، د هغه د نېکۍ په رعایت د الله جلّ جلاله اراده داسې وشوه چې د دغو یتیمانو د مال حفاظت وکړی شي، نو ما د الله جل جلاله په حکم هغه دېوال سم کړ، چې هغه هلکان وروسته له ځلمیتوبه د خپل پلار خزانه بیا وموندلی شي.

تنبیه: د دې قصې په شروع کې د خضر علیه السلام د نبوّت او ولایت په متعلق څه شی چې مونږ لیکلي دي، هغه دې بیا دلته یو ځلې ولوستل شي.

وروسته د «ذوالقرنین» قصه راځي، چې دغه هم د هغو دریو شیانو څخه ده، چې د هغو په نسبت د یهودانو په مشوره قریشو پوښتنه کړې وه، د «روح» په متعلق لازم جواب د «بني اسرائیل» د سورت په ابتداء کې معلومات ورکړ شو، دغه دی چې د دریم سوال په نسبت اوس لازم ارشاد کیږي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَن ذِي ٱلْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾

او پوښتنه کوي مشرکان له تا نه له قصې د ذوالقرنین؛ ووایه (ای محمده ! دوی ته): اوس به زه ولولم پر تاسې له ده څخه احوال. بېشکه چې مونږ قدرت ورکړی وو ده ته په ځمکه کې، او ورکړی وو مونږ ده ته (له هر محتاج الیه) څیز څخه یوه لاره (روښانه رسوونکې مقصد ته).

تفسیر: هغه پاچا ته ځکه «ذوالقرنین» وايي چې د دنیا دواړو څنډو (مشرق او مغرب) ته تللی وو، ځینې وايي چې دغه د رومي «اسکندر» لقب دی.

ځینې وايي: کوم بل مقبول دیندار الله منونکی پاچا تېر شوی وو.

«حافظ ابن حجر رحمه الله» په «فتح الباري» کې په متعددو وجوهو او دلائلو سره دغه دویم قول ته ترجیح ورکړې ده، او «حافظ ابن کثیر رحمه الله» هم دې قول ته ترجیح ورکړې ده.

د روایاتو له مجموعې څخه ظاهرېږي چې «ذوالقرنین» د ابراهیم علیه السلام معاصر وو، او د ده په دعاء سره پاک الله ده ته خارق العاده سامان او وسائل عطاء فرمایلی وو، چې د هغو په ذریعه ده ته د مشرق او مغرب په سفر کې بری په برخه شو، او پر محیر العقولو فتوحاتو یې قدرت وموند.

فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ ٱلشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ

پس ونیوله ده لاره (او هغه اسباب چې وې رساوه مغرب ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتلو د لمر ته، نو وې مونده دغه (لمر) چې ډوبېده په (لویه) چینه کې له تورو خټو.

تفسیر: یعنې د سفر ترتیب او تجهیز او سر رشته یې وکړه، او پیروي وکړه ذوالقرنین د هغې لارې چې د مغرب په لوري تله، تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتو د لمر ته؛ نو ذوالقرنین وموند دغه لمر چې ډوبېده په یوه لویه چینه کې له تورو خټو، یعنې داسې یې په نظر راغی لکه چې په سمندر کې سفر کوونکو ته هم ښکاري چې لمر له اوبو څخه وځي، او په اوبو کې ډوبیږي.

وَّوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۥ قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّآ اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّآ اَنْ تَتَّخِذَ فِيْهِمْ حُسْنًا ﴿۸۶﴾

او ويې مونده نژدې هغه ته يو قوم (د کفارو)، وويل مونږ: اى ذوالقرنينه ! يا خو په عذاب کړه دغه خلق (که ايمان نه راوړي په قتل سره) يا ونيسه په دوی کې يوه ښه لاره (که ايمان راوړي په ارشاد او نصيحت سره).

تفسير: مونږ «ذوالقرنين» ته اختيار ورکړ، چې که غواړې هغوی ووژنې، يا ړومبی د اسلام په لوري دعوت او بلنه ورته ورکړې، نو «ذوالقرنين» دغه دوهم شقّ اختيار کړ.

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهٗ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهٖ فَيُعَذِّبُهٗ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿۸۷﴾ وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهٗ جَزَآءَ ۨالْحُسْنٰى ۚ وَسَنَقُوْلُ لَهٗ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًا ﴿۸۸﴾

نو وويل (ذوالقرنين) هر هغه څوك چې ظلم يې وکړ (په نفس خپل په دوام د کُفر) پس ژر به عذاب کړو دی (په دنيوي عذاب)، بيا به بوتلی شي رب خپل ته؛ پس عذاب به کړي (الله) دی په عذاب لوی سره (په عقبی کې). او هر هغه چا چې ايمان يې راوړ او عمل يې وکړ صالح، پس ده ته ده جزاء ښېګه (په دارينو کې چې نعمت او جنت دی)، او ژر ده چې وبه وايو ده ته له کاره خپله آسانه (په ده باندې).

تفسير: يعنې په آخرت کې به نيکي ومومي او په دنيا کې مونږ پر دوی څه سختي نه راولو، بلکه د خپل کار لپاره هر کله چې دوی ته کومه خبره ووايو؛ نو په سهولت او نرمی سره ورته وايو، في الحقيقت هر هغه پاچا چې عادل وي؛ د هغه کار او د عمل طرز به همداسې وي، چې له بدانو سره بدي کوي، او هغوی په سزا رسوي، او له نېکانو سره لطف او نرمي کوي، لکه چې «ذوالقرنين» همدغه طريقه ځان ته غوره کړې وه.

ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿۸۹﴾ حَتّٰىٓ اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَّهُمْ مِّنْ دُوْنِهَا سِتْرًا ﴿۹۰﴾

بيا يې ونيوله بله لاره (او هغه اسباب چې رساوه يې مشرق ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځای د راختلو د لمر ته؛ نو ويې موند هغه (لمر) چې راخوت پر يوه قوم باندې چې نه وه ګرځولې مونږ دوی ته له لاندې د دې (لمر) کومه پرده.

تفسير: يعنې د مغربي سفر څخه فارغ شو، او د مشرق په طرف د خپل سفر په تجهيز او ترتيب مشغول شو، په لوی قرآن او حديث کې دغه نه ده تصريح شوې چې د «ذوالقرنين» دغه ټول سفرونه د فتوحاتو او ملك نيولو لپاره وو، ممكن دی چې د محض سير او سياحت په ډول وي، ده د مشرق په انتهاء کې داسې قوم وليد، چې د لمر پلوشې مستقيمًا ورسېدې، دا خلق به وحشيان او ځنګليان وي، د کور جوړولو او د چت پټولو چل به يې هم نه وو زده، يا به په کې دود (رواج) او دستور نه وو، لکه چې اوس هم په ډېرو وحشيو او ځنګليو او ځينو کوچيانو کې همدغه دود او دستور او رواج ليدل کيږي.

كَذٰلِكَ ۭ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿۹۱﴾

هم داسې وو (حال د ذوالقرنين چې مذکور شو) او په تحقيق احاطه کړې وه مونږ په هغه شي باندې چې د ده څخه وو (له لښکرو او لوازمو) له جهته د خبرداری.

تفسير: يعني د «ذوالقرنين» د مشرق او د مغرب د سفر كوم كيفيت چې بيان كړی شو؛ هغه په واقع كې هم داسې دی، هغه وسائل چې د ده سره وو، او هغه حالات چې ده ته ورورانديږ شوي دي؛ پر هغو ټولو ځمونږ علم محيط دی، ښايي چې مؤرخينو به په دغه مورد كې بل څه ويل، او هغه به في الحقيقت هم دغومره قدر وي چې وفرمايه شو.

ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿۹۲﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُوْنِهِمَا قَوْمًا ۙ لَّا يَكَادُوْنَ يَفْقَهُوْنَ قَوْلًا ﴿۹۳﴾

بيا ونيوله ده بله لاره (او تيار يې كړ نور اسباب). تر هغه پورې چې ورسېد منځ د دواړو غرونو ته نو ويې موند وړاندې د دغو دواړو (غرونو) داسې قوم چې نه وو نژدې چې وپوهيږي په خبره (د ذو القرنين) باندې.

تفسير: دغه دريم سفر يې پرته (علاوه) له مشرقه او مغربه د كوم دريم جهت په طرف كړی وو، مفسّرين دغه ته د شمالي سفر وايي، خو په قرآن او حديث كې د هغه څه تصريح نشته.

تنبيه: د دغه قوم او «يأجوج، مأجوج» په منځ كې به دغسې دوه غرونه حائل وو، چې پر هغو به ختل ناممكن وو، خامخا د دغو دواړو غرونو په منځ كې به كومه دره وه، چې له هغې خلاصې لارې به «يأجوج، مأجوج» راتلل، او خلق به يې شكول، او راز راز ظلمونه او زياتي به يې پرې كول، او بېرته به تلل.

قَالُوْا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يَاْجُوْجَ وَمَاْجُوْجَ مُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿۹۴﴾

وويل دغو ای ذوالقرنينه ! بېشكه چې يأجوج او مأجوج فساد كوونكي دي په ځمكه كې، پس آيا مقرّر كړو تاته څه خرج محصول لپاره د دې كار چې جوړ كړې ته په منځ ځمونږ او په منځ د دوی كې يو دېوال.

تفسير: د «ذوالقرنين» د فوق العاده اسبابو او وسائلو او قوّت او حشمت د ليدلو څخه دوی ته به داسې خيال پيدا شوی وي، چې ځمونږ د دغو تكاليفو او مصائبو انسداد به د ده له لاسه پوره وي، نو ځكه يې عرض وكړ چې: «يأجوج، مأجوج» ځمونږ په ملك لويه غلبه او شورماشور غورځوي، او تل راځي مونږ وژني، او ځمونږ مال او شته تالا كوي، او مونږ په راز راز ربړو (تكليفونو) آخته كوي، كه تاسې ځمونږ او د هغوی په منځ كې كوم ټينګ او كلك دېوال او سد راجوړ كړئ، چې مونږ پرې محفوظ شو، نو پر دغه كار هر څومره لګښت چې وشي؛ مونږ د هغه مال تأديې ته حاضر يو، ښايي چې تاسې دغه مصرف ځمونږ د ماليې او محصول او اجرت په شان تحصيل كړئ !.

تنبيه: «يأجوج مأجوج څوک دي»؟ په كوم ملك كې اوسيږي؟ د «ذوالقرنين» هغه جوړ كړی سد (د اوسپنې دېوال) چېرې دی؟ دا هغه سوالات دي چې د هغو متعلّق د مفسّرينو او مؤرخينو اقوال سره مختلف دي.

د اكثرو علماوو په نزد يأجوج ومأجوج د آدم عليه السلام اولاد دی د حواء رضي الله تعالى عنها نه، اوس دغه قوم چېرې دی؟ او د «ذوالقرنين» د اوسپنې دېوال چېرې واقع دی؟ نو هر هغه څوک چې دغه ګرد اوصاف تر خپل نظر لاندې ونيسي، چې د هغه ثبوت د دغه قوم او د اوسپنې د دېوال په متعلق په لوی قرآن او صحيحه وو أحاديثو كې شته، نو هغه به وايي: د هغو اقوامو او ملكونو او ديوالونو نښه او پته چې خلقو په خپله رايه سره وركړې ده؛ پر هغو د دغو اوصافو مجموعې ځني يو وصف هم نه موندلی كيږي، لهذا هغه خيالات صحيح نه ښكاري، او له صحيحه وو أحاديثو څخه انكار يا د نصوصو بعيده تأويلات له دې نه خلاف دي، پاتې شوه د مخالفينو دغه شُبهه چې مونږ ګرد د ځمكې مخ لټولی دی، مګر هيچېرې د دغو شيانو نښه او پته مو نه ده موندلې؟.

نو د دغې شُبهې د جواب لپاره ځمونږ مؤلفينو د پټې او نښې ښوولو لپاره ډېر زيار (محنت) او کوښښ ايستلی دی، خو د دې صحيح جواب همدغه دی، چې «علامه آلوسي بغدادي» ورکړی دی.

«مونږ ته د هغه موقع نه ده معلومه، او ممکن دی چې ځمونږ او د هغه په منځ کې په دغه حاضره زمانه کې لوی لوی سيندونه حائل وي، او په هغه وخت کې له کومې لويې وچې سره لکه (سايبيريا) او (امريکا) به نښتې وي، او داسې دعوی چې مونږ پر ټول بر او بحر (وچه او لونده) حالاً وماضيًا وآتيًا محيط شوی يو واجب التسليم نه دی، عقلاً جائز دی هم هغسې چې له نن ورځې (۱۳۲۳هـ ش) تر نژدې پنځه سوه کلونو د مخه پورې د امريکې براعظم نه وو راښکاره شوی، اوس هم ويلی شو چې ممکن دی داسې بل کوم براعظم هم موجود وي چې تر اوسه پورې به مونږ له هغه څخه معلومات نه لرو، او امکانات شته چې لږ وخت وروسته يا به مونږ هلته ورسيږو، يا هغه خلق به مونږ ته ځان ورسوي.

د سمندر د دېوال تحقيقات چې د «استراليا» په شمال شرقي ساحل کې واقع دی، او څه وخت پخوا له دې نه د يو برطانوي سائنس دان «ډاکټر سي ايم بنګ» تر کتنې او هداياتو جاري وو؛ دغه دېوال له زر ميله زيات اوږد او په ځينو ځينو مقاماتو کې تر دولسو ميلو پورې عريض او زر فوټه ارتفاع لري، چې پرې ډېر مخلوق هستوګنه لري، هغه ډله چې د دغه کار لپاره روانه شوې وه؛ خپل يو کلنې تحقيقات يې پای (آخر) ته رسولي دي، چې د هغه د راپور د لوستلو څخه د سمندر عجيب او غريب اسرار منکشف کيږي، او انسان ته د حيرت او استعجاب يوه نوې دنيا معلوميږي، بيا نو څرنګه داسې دعوی کېدی شي چې مونږ پر ګردو بريه وو او بحريه وو مخلوقاتو او موجوداتو خبردار، او د هغو مکمل اکتشافات حاصل کړي دي؟ ! په هر حال کله مخبر صادق چې د هغه صدق په قطعيه وو دلائلو ثابت دی؛ د دې دېوال څخه د هغه د اوصافو خبر راکړی دی؛ نو پر مونږ واجب دي چې د هغه تصديق وکړو، او د هغو د واقعاتو په انتظار کې سترګې په لار ولرو، چې د مشککينو او منکرينو علی الرغم هرومرو راتلونکې دي.

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۝٩٥

وويل (ذوالقرنين) هغه چې اقتدار راکړی دی ماته په هغه کې رب ځما خير (ډېر غوره) دی (له ورکړې ستاسې نه چې محصول دی)، پس مرسته وکړئ تاسې له ما سره په (انساني) قوّت سره؛ چې جوړ کړم په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې يو پرېړ (او محکم) دېوال.

تفسير: يعنې مال له ما سره ډېر دی، مګر په لاسونو او پښو له ما سره په زيار (محنت) او زحمت تېرولو کې مرسته (مدد) وکړئ !.

اٰتُوْنِي زُبَرَ الْحَدِيْدِ ۗ حَتّٰٓى إِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوْا ۗ حَتّٰٓى إِذَا جَعَلَهٗ نَارًا ۙ قَالَ اٰتُوْنِيْٓ أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ۝٩٦

راواخلئ تاسې ماته تختې د اوسپنې، تر هغه پورې (يې اينبودلې چې) برابر شو دا دېوال په منځ د دوو څوکو (د غرو)، نو وويل (ذوالقرنين) چې پو کړئ ! (پر دغو سکرو چې اچولې شوي دي په منځ د تختو د اوسپنې کې، نو پو يې کړل) تر څو چې يې وګرځوله دغه (اوسپنه) اور، وويل (ذوالقرنين) راوړئ ماته چې توی کړم په دې دېوال زېړ (ويلې شوی).

تفسير: يعنې ړومبی يې د اوسپنې لويې لويې تختې سر په سر لاندې باندې سره کېښودې، او يو له بل سره ټينګې او کلکې يې کړې، څه مهال چې د هغو لوړوالی د دواړو غرونو څوکو ته ورسېد (نو پرې لرګي او سکاره انبار کړل شو)، او خلقو ته يې امر ورکړ چې د دغه اور په لګولو او پو کولو کې راسره مرسته وکړئ (چې په يوه آن او يوه شېبه

کې له یوه سره تر بل سره پورې او له پاسه تر ښکته پورې یوځلي ولګیږي، او بیا ژر ترې لرې او ګوښه شئ)، کله چې اوسپنه د اور په شان سره او ګرد سره یو جسم شو، په دغه وخت ویلې شوی ژېړ یې پرې راتوی کړه، چې د هغو اوسپنو په درزونو او چادونو کې ننوتل، او بیخي یې نژدې او پیوست کړه، او ګرده سره یو شوه، او د یو سخت غرني دېوال په شان وګرځېد، دغه ګرد کارونه په دغه زمانه کې ظاهراً د یوه خارق العاده طریقې سره به انجام موندلی وي، چې ښایي هغه د «ذوالقرنین» له کرامته وګڼله شي، یا ممکن دی چې په هغه وخت کې به داسې اقسام آلات او اسباب موندلي کېده چې پر هغو اوس ځمونږ علم نه رسیږي.

فَمَا اسْطَاعُوٓا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُۥ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

پس طاقت به نه وي د دوی چې وخیژي پرې (او ښکاره شي پرې له جهته د لوړوالي) او نه به طاقت وي د دوی دغه (غره) ته د سوري کولو (له جهته د سختوالي او پربړوالي).

تفسیر: یعني الله تعالی في الحال یأجوج مأجوج ته دغه قدرت نه دی ورکړی چې دغه دېوال سوری کړي، یا یې ونړوي او ترې تېر شي.

قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُۥ دَكَّآءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾

وویل (ذوالقرنین) دغه (اتمام د دېوال) او اقتدار ځمونږ په جوړولو د هغه یو رحمت دی له جانبه د رب ځما، نو هر کله چې راغله وعده د رب ځما (په خروج د دغو قبیلو)؛ نو وبه ګرځوي دا (سد) هوار برابر له ځمکې سره، او ده وعده د رب ځما حقه (رښتیا ثابته).

تفسیر: یعني محض د الله تعالی په مهربانۍ دغه سد قائم شو، او تر معینه میعاده پورې به قائم پاتې شي، له صحیحه وو أحادیثو څخه معلومیږي چې د عیسی المسیح علیه السلام د نزول او د دجّال د قتله وروسته قیامت ته نژدې د یأجوج مأجوج د وتلو وعده ده، نو دغه سد به له منځه لرې کړ شي، او دغه دېوال به دوی ونړوي، او په هومره یو کثیر تعداد به دوی ترې ووځي او راتوییږي، چې د هغوی شمېر پرته له الله تعالی بل هیچا ته به نه وي معلوم، ټوله دنیا به د دوی له مقابلې عاجزیږي، مسیح علیه السلام ته به حکم ورکړ شي، چې ځما له خاصو بندګانو سره په «طور» باندې لاړ شه، بالآخر مسیح علیه السلام به د الله په دربار کې دعاء او راز او نیاز وکړي، نو وروسته له هغه پر یأجوج مأجوج باندې یوه غیبي وباء مسلّطه کیږي، او ګرد سره یوځلي مړه کیږي، زیات تفصیلات دې د أحادیثو په کتابونو کې په «باب أمارات الساعة» کې وکتل شي !.

دلته د ذوالقرنین حکایت تمام شو، نو بیا فرمایي الله تعالی:

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ ۖ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَٰهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَٰفِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾

او پرېږدو به ځینې د دوی په دغه ورځ کې چې موج به وهي (له ډېر ازدحامه او ننوځي) په ځینو نورو کې، او پو به کړی شي په صور (شپېلۍ) کې، پس راجمع به کړو مونږ دغه ټول (مخلوقات). او راوړاندې (نژدې او ښکاره) به کړو جهنّم په دغې ورځې کې کافرانو ته په وړاندې کولو سره (لپاره د هیبت).

تفسیر: یعني یأجوج مأجوج د سمندر د موجونو او لویو څپو په شان بېشماره تعداد غونډ غونډ د لویو سیندونو د لویو لویو څپو په ډول راوځي او راتوییږي، یا یې دا مطلب چې د هول او خوف او وېرې او اضطراب لامله به ګرد مخلوقات

سره ګډوډ او خلط ملط شي، جن او انس به يو له بله سره ننوځي، او يو لوی شورماشور او سخته غلبله به جوړه شي، بيا به د قيامت علائم ښکاره شي، او د اسرافيل عليه السلام صور (شپېلی) به وپو کله شي، وروسته له هغه به ګرد خلق د الله تعالی په حضور کې د محشر په ډګر کې سره راټولېږي، او وړاندې به راځي، او دوزخ به د کفّارو په مخ کې وروړاندې کيږي، ښايي د کفّارو تخصيص د دې لپاره کړی شوی وي؛ چې اصلاً دوزخ د همدغو لپاره تيار شوی دی، او د دوی پر سترګو باندې په دنيا کې پردې لويدلې وې چې پر هغه يې يقين او باور کړی وی، او اوس هغه پرده ترې لرې شوې ده.

الَّذِيْنَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِيْ غِطَآءٍ عَنْ ذِكْرِيْ وَكَانُوْا لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾

هغه کافران چې وې سترګې د دوی په پرده کې (له ډېره غفلته) له ياده ځما، او وو دوی چې داوربدلو توان يې نه لرلو.

تفسير: يعنې پخپله د دوی د عقل سترګې نه وې پرانستلې؛ چې د الله جل جلاله دلائل او د قدرت نښې يې پرې لېدلې وی، او باور او يقين يې پرې راوړی وی، او د الله تعالی په ياد لګېدلې وی، او له ډېره ضده او عناده د هيچا خبره يې نه اورېده، او هغه چې بل چا ده ته ورښوده؛ پر هغه پوهېدلی وی.

اَفَحَسِبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ يَّتَّخِذُوْا عِبَادِيْ مِنْ دُوْنِيْٓ اَوْلِيَآءَ ۭ اِنَّآ اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكٰفِرِيْنَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾

آيا ګمان کوي هغه کسان چې کافران شوي دي د دې چې ونيسي دوی بندګان ځما پرته له ما ځخه دوستان (معبودان چې زه دوی نه په عذابوم، بلکه) تيار کړی مو دی جهنّم لپاره د کافرانو پړاو (يا مېلمستيا).

تفسير: آيا منکرين داسې ګمان کوي؛ چې ځما د خاصو بندګانو: مسيح عليه السلام، عُزير عليه السلام، روح القدس عليه السلام او ملائکو د عبادت کولو په سبب دوی د خپل حمايت اومرستې لپاره ودروي: ﴿كَلَّا ۭ سَيَكْفُرُوْنَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ له سره داسې نه دی ! دوی پخپله به ستاسې د دغو حرکاتو ځخه د بېزاری اظهار وفرمايي، او ستاسې په مقابل کې به د مدعي په شان په ضد او عناد د تاسې ودرېږي.

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِيْنَ اَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا خبر کړو تاسې په ډېرو سختو زيانکارانو باندې له جهته د عمله. دوی هغه کسان دي چې ورک دي منډې (او زيار) د دوی په دغه ژوندون لږ خسيس کې، حال دا چې دوی ګمان کوي د دې چې بېشکه دوی ښه کوي کار (او عمل، او په واقع کې داسې نه ده).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې له ټولو ځخه په زياته خساره کې به هغه کسان وي؛ چې د دوی ټول فعاليت، مساعي او ځغلېدل يواځې د دنيا لپاره وو، او له سره د آخرت فکر به ورسره نه وو، محض دنيوي ترقيات او مادي کاميابی به يې خپله لويه ترقي او معراج ګڼله، يا به يې دا مطلب وي چې هغه کارونه چې دوی په دنيوي ژوندون کې نېک او ښه ګڼل أعم له دې نه چې هغه به په واقع کې ښه وو يا خراب؛ هغه ګرد د کفر له نحوسته هلته بېکاره ثابت شول، او ټول محنتونه يې توی او برباد لاړل، او ګرد سره خراب شول.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾

دغه کسان (چې مخکې یاد شول) هغه کسان دي چې کافران شوي دي په آیتونو د رب خپل (په دنیا کې)، او په لقاء د دغه (الله په آخرت کې)، پس باطل ـ خراب شول عملونه د دوی، پس وبه نه دروو لپاره د دوی په ورځ د قیامت کې هیڅ وزن (ځکه چې حسنات نه لري، یا تله د نفعې به دوی ته نه دروو).

تفسیر: یعنې نه یې د الله تعالی دلائل منل، او نه یې داسې خیال وکړ چې کله به د هغه په مخ کې حاضر برم، نو د داسې کسانو ګرد زیار بېکاره ثابتیږي، ځکه چې د کافرانو حسنات مړه او بې اثره دي، او په ابدي ژوندون کې له سره په کار نه ورځي، نو اوس د دوی لپاره پرته له کفریاتو او سیئاتو یوه پله (پټ) څرنګه تلله شي؟ وزن (تلل) خو د موازنې لپاره وي، او موازنه د متقابلو شیانو کیږي، دلته خو د سیئاتو بالمقابل یو حسنه هم نشته، نو بیا وزن به د څه لپاره وي؟ یا دا چې وزن شته، مګر دوی ته دغه وزن هیڅ ګټه او منفعت نه رسوي، بلکه دوی ته لا زیان رسوي، او ښه پرې ملزم کیږي.

ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

دغه (دی چې اعمال د دوی باطل شول) جزا د دوی ده دوزخ په سبب د دې چې کافران شوي وو دوی، او نیولي وو دوی آیتونه ځما او رسولان ځما مسخره.

تفسیر: یعنې هغه ته کې مسخرې مو چې کولې، او ملنډې مو چې وهلې؛ اوس د هغو خوند وڅکئ !.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته جنّتونه د فردوس (اعلی ـ غوره)، بهتر ځای د هستوګنې (مېلمستیا پیشکشی). چې تل به وي په دغو (جنتونو) کې، نه به غواړي دوی له دغو (جنتونو) څخه ګرځېدل (او وتل بل ځای ته).

تفسیر: یعنې نه به ترې مړېږي، او تل تر تله به په هم هغه ځای کې خپل اوسېدل او هستوګنه غواړي، او شیبه په شیبه په تازه نعمتونه وررسیږي، او له سره داسې کوم فکر او خیال به دوی ته نه پیدا کیږي، چې مونږ به له دغه ځایه بل ځای ته منتقل کړی شو.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که شي (اوبه د) بحر سیاهي لپاره (د لیکلو) د کلماتو د رب ځما؟ نو خامخا تمام به شي بحر پخوا له هغه نه چې تمام شي کلمات د رب ځما (ځکه چې کلمات د الله غیر متناهي دي)، او اګر که راوړو په مثل د دغه بحر (نور بحار هم) مدد ګار.

تفسیر: د سورت په خاتمه کې دا راښیي چې د الله تعالی د علم او حکمت کلام او خبرې بې انتهاء دي، هغه خبرې چې ستاسې له ظرفه او استعداده او ضرورت سره لایقې دي؛ هغه مو دروښودې، دغه د الله تعالی د معلوماتو په مقابل کې دومره هم نه دي لکه یو څاڅکی د اوبو د سمندر په مقابل کې، فرض یې کړئ که د سمندر د ګردو اوبو څخه سیاهي جوړه شي، او په هغې د الله تعالی د خبرو په لیکلو لاس پورې کړی شي، او هغه د سمندر اوبه بیخي وچې شي، او بیا

دویم ځلي او دریم ځلي بیا دغه سمندر ډک او تش شي؛ نو دغه سمندرونه به وچیږي، مګر د پاک الله جلّت عظمتُه وأعظم برهانُه خبرې او کلام نه ختمیږي، له همدې ځایه وپوهیږئ چې د عظیم الشأن قرآن او نورو سماویه کتابونو په ذریعه اګر که ډېر وسیع علم په ډېر زیات مقدار چاته ورکړ شي؛ نو هغه هم د الله تعالی د علم په مقابل کې قلیل دی، اګر که في حدّ ذاته ورته کثیر هم ویلی شو.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُوا۟ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾

ووایه (ای محمده !) بېشکه همدا خبره ده چې زه یو بشر سړی یم په شان ستاسې، چې وحي راځي ماته، چې بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود دی یو، پس هر څوک چې وي چې امید لري د (اخروي) ملاقات د رب خپل (په ښه وجه سره)؛ نو ښايي چې (تل) عمل وکړي عمل صالح، او نه دې شریکوي په عبادت د رب خپل کې هیڅوک.

تفسیر: یعني زه ستاسې په شان یو بشر او انسان یم، الله نه یم، چې اصلاً او ذاتاً ټول علوم او کمالات ماته حاصل دي، هو ! الله تعالی جل جلاله حقّاني علوم او قُدسي معارف ماته وحي رالیږي، چې په هغه کې اصل الأصول علم التوحید دی، د هغه په طرف زه ټولو ته دعوت ورکوم، هغه څوک چې د الله تعالی د لقاء شائق وي، یا د ده سره مقابل کېدلو څخه خائف وي؛ نو د هغه لپاره پکار دي چې ښه ښه کارونه او اعمال له شریعته سره موافق وکړي ! او د الله تعالی په بندګۍ کې هیڅوک په هیڅ یوه درجه کې ظاهراً او باطناً مل او شریک نه کړي ! یعنې د جلي شرک په شان د ریاء او نور خفي شرک څخه هم ځان وساتي، ځکه په هر عبادت کې چې د غیر الله شرکت وي؛ هغه به بېرته د هم هغه عابد په مخ ویشتل کیږي.

په دغه آیت کې یې اشاره فرمایلې ده، چې د نبي علم هم متناهي او عطایي دی، او د الله تعالی د علم په شان ذاتي او غیر متناهي نه دی، او همدا شان په آیت شریف کې په ښکاره أو مؤکد ډول بیان شوي چې محمد صلی الله علیه وسلم بشر أو انسان دی، امتیاز یې له نورو خلکو څخه دادی چې د الله تعالی لخوا ورته وحي کیږي او د رسالت په منصب مشرف او ګمارل شوی دی، نو هغه څوک چې د هغه له بشریت څخه انکار کوي او نور یې بولي په ښکاره د قرآنکریم د نصوصو مخالفت کوي.

تمّت سورة الکهف بفضل الله تعالی ومنّه، ولله الحمد.

سُورَةُ مَرْيَمَ

«د (مریم) سورت مکي دی، پرته له (۵۸) او (۷۱) آیتونو څخه چې مدني دي، (۹۸) آیتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۹) او په نزول کې (۴۴) سورت دی، وروسته د «فاطر» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

كٓهيعٓصٓ ۝١ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُۥ زَكَرِيَّآ ۝٢

(دغه چې وروسته لوستلې کیږي) ذکر د رحمت مهربانۍ د رب ستا دی پر بنده خپل زکریا.

تفسیر: زکریّا علیه السلام د «بني اسرائیلو» د جلیل القدرو انبیاوو څخه دی، په بخاري شریف کې راغلي دي، چې ده د نجارۍ (ترکاڼۍ) کار او د خپل لاس د ګټې ډوډۍ به یې خوړله، د ده قصه پخوا له دې نه د آل عمران سورت په (۴) رکوع ځمونږ د دې پښتو تفسیر کې لیکلې شوې ده، هلته دې بیا ولوستل شي !.

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ۝٣

کله چې غږ (سوال) یې وکړ رب خپل ته غږ (سوال) ورو (په نیمه شپه کې).

تفسیر: وایي چې د شپې په تیاره او خلوت کې په ورو غږ سره لکه چې د دعاء اصله قاعده ده دعا وکړه، ځکه چې داسې دعاء له ریاء څخه لرې او د اخلاص له کماله معموره وي، لکه چې د «الأعراف» سورت په (۷) رکوع کې تېر شو: ﴿ٱدْعُوا۟ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾، ښایي دغه خیال یې هم په زړه کې ګرځېدلی وي چې زه په دغه زړوالي کې ځوی غواړم، که راپه برخه نشي؛ نو اورېدونکي خلق به راپورې خاندي، برسېره په هغه په زوړتوب کې طبعًا غږ هم ورو کیږي، او په طبیعي ډول سره هم زاړه ورو ورو غږیږي.

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّي وَٱشْتَعَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ۝٤

وویل (زکریا پخپله دعاء کې) ای ربه ځما ! بېشکه زه چې یم سست ضعیف شوي دي ټول هډوکي له ما څخه او شعلې وهي سر (ځما) له جهته د سپینوالي، حال دا چې هیچېرې نه یم پاتې شوی په سوال له تا نه ای ربه ځما محروم نا امیده.

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره د موت وخت قریب دی، ځما د سر په ویښتانو کې د زوړتوب سپینوالی ځلیږي، او زه تر هډوکو پورې هم وچ شوی یم، نو ای پاک الله تعالی ! تا په خپل فضل او رحمت سره تل ځما دعاوې قبولې کړې دي، او په مخصوصو مهربانیو سره دې روږدی (بلد) او عادي ګرځولی یم، نو اوس په دغه آخري وخت او زوړوالي کې به زه څرنګه ګمان وکړم چې ځما دعاء به نه قبلوې؟ او له خپلې مهربانۍ او رحمت څخه به مې بې برخې او بې هیلې وګرځوې؟.

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِن وَرَآءِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾

او بېشکه زه ویرېږم له دې خپلوانو (خپلو) له وروسته (د مرګه) څما (د خرابولو د دين ستا)، او ده ښځه څما شنډه؛ نو وبخښه ماته له طرفه خپله يو متولي (د ديني امورو حق وارث). چې ميراث يوسي له ما څخه (ديني امور) او ميراث يوسي (علم او حكمت) له آل د يعقوب نه، او وګرځوې دی ای ربه څما غوره کړی شوی.

تفسير: يعني زه زوړ او سپين ږيری يم، او ښځه مې هم شنډه ده، د وړوكي پيدا كېدلو ظاهري سامان هيڅ نشته، ليكن ته پخپل لامحدوده قدرت او رحمت سره ماته هلك راعطاء كړی ! چې ديني خدمات ايفاء او سنبال كړي، او ستا د دغه مقدس أمانت بار پر خپلو اوږو واخيستی شي، څما له لاسه په دغه ضعيفي او زړوالي كې څه كېدی شي، زړه مې غواړي چې يو داسې لايق څوی ولرم، چې د خپل پلار او نيكونو مقدسه وظائف انجام او د دوی د علم او د حكمت او د نبوّت د كمالاتو وارث شي.

تنبيه: له صحيحه أحاديثو څخه ثابت دي، چې د انبياوو عليهم السلام په مال كې وراثت نه جاري كيږي، د دوی وراثت د علم او حكمت په دولت كې نافذ كيږي، پخپله د أهل التشيع د «كافي كليني» له مستنده كتابه هم په «روح المعاني» كې د همدغه مضمون څو روايات نقل كړی شوي دي، لهذا متعيّن دي چې په ﴿يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ﴾ كې مالي وراثت نه دی مراد چې د هغه تاييد پخپله د آل يعقوب څخه كيږي، څكه ظاهر دی چې د ګرد آل يعقوب د اموالو او املاكو وارث يواځې د زكريا عليه السلام څوی به څه ډول كېدی شو؟ بلكه همدغه د وراثت ذكر په دغه موقع كې دغه راښكاره كوي، چې مالي وراثت نه دی مراد، څكه چې دغه په ګرده دنيا كې مسلّمه ده چې څوی د خپل پلار د مال وارث كېدی شي، نو بيا په دعاء كې د هغه ذكر چټي (فضول) او بېكاره وو، داسې خيال كول چې زكريّا عليه السلام د خپل مال او دولت په فكر او اندېښنه كې وو ،چې چېرې دغه مال او شته څما له كوره ونه وځي، او ديني اعمامو او تربورانو او نورو خپلوانو كره لاړ نشي؛ نهايت سپك او ټيټ خيال دی.

يَٰزَكَرِيَّآ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ ٱسْمُهُۥ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُۥ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾

ای زكريا ! بېشكه مونږ زيری دركوو تاته په يو داسې هلك چې نوم يې يحيی دی، نه مو دی ګرځولی ده ته پخوا له دې نه په دغه نامه (او صفت بل همنامه).

تفسير: يعني دعا يې قبوله او د هلك زيری ورته وكړ شو، چې د هغه د نامه تجويز هم پخپله حق تعالی پخوا له تولّد په (يحيی) سره وفرمايل، او اسم هم داسې عجيب او په زړه پورې چې له دې نه پخوا پر بل هيڅا نه وو ايښی شوی.

څينو اسلافو دلته د (سمي) معنی په (شبيه) سره اخيستې ده، يعني په دغه شان ـ صفت او مميزه اخلاقو پخوا بل څوك نه دي تېر شوي، ښايي چې دغه مطلب وي چې له زوړ نارينه او له زړې ښځې څخه تر نن ورځې پورې داسې يو هلك نه دی پيدا كړی شوی.

قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَكَانَتِ ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ ٱلْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾

وويل (زكريا) ای ربه څما ! څرنګه به وي ما لره هلك، او ده ښځه څما شنډه، او په تحقيق رسېدلی يم زه له ډېر زوړوالي نه ډېر ضعف ته.

تفسير: د انسانانو دغه دستور او قاعده ده، كله چې كوم غير متوقّع خبره يا فوق العاده زېرى واوري؛ نو د زيات طمانيت او استلذاذ لپاره د هغه پوښتنه څو څو ځلې كوي، او له هرې خوا د هغه په پوښتنې او لازمي تپوسونو او ضروري فكرونو كې بوخت كيږي، او د دغه تحقيق او تفحص او تيقن څخه نوى نوى خوند اخلي، او ضمناً هغه خبره ښه پخه او مؤكده كوي، نو د زكريّا عليه السلام د دغه سؤال منشأ هم همدا ده.

قَالَ كَذٰلِكَ ۚ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَّقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ۝٩

وفرمايل (ملائك): همداسې دى، فرمايلي دي رب ستا چې دا كار پر ما اسان دى، او په تحقيق پيدا كړى مې يې ته پخوا له دې نه، او نه وې ته هيڅ څيز.

تفسير: دا د تعجّب كومه خبره نه ده، په همدغسې حالاتو كې ته د هلك پلار كېدونكى يې، او دغه د الله تعالى مشيت هرومرو پوره كېدونكى دى.

﴿قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ﴾ الآية ـ يعنې كه ستا په نزد د ظاهري اسبابو په اعتبار يو شى مشكل او سخت وي؛ نو الله تعالى جلّ جلاله ته هغه او نور ګرد مشكل كارونه له سره سخت نه دي، نو د الله تعالى د عظيمه وو قدرتونو په مقابل كې هر شى آسان دى، انسان دې ړومبى خپل وجود ته وګوري، چې دى پخپله په يوه زمانه كې هيڅ يو شى نه وو، تر دې حده پورې چې له سره د نامه او نښې خاوند هم نه وو، نو الله تعالى دى له كتمه د عدمه په وجود راوړ، نو بيا همدغه مطلق قادر چې يو محض لا شي څيز څخه شى جوړوي، آيا هم هغه لوى ذات د يوه زاړه نارينه او زړې شنډې ښځې څخه يو هلك نشي پيدا كولى؟ ! پر دغه فعل خو په اولى طريقه سره ښايي چې قدرت ولري.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ۚ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ۝١٠

وويل (زكريّا له ډېرى خوشالى) اى ربه څما ! وګرځوه ماته يوه نښنه، وفرمايل (الله) چې نښنه ستا دا ده چې ته به خبرې نشې كولى له خلقو سره درې شپې (او ورځې پرله پسې) په دې حال چې روغ او جوړ به اوسې.

تفسير: يعنې سره له صحته او روغوالي هر كله چې تا ونشوئ كولى چې له خلقو سره خبرې اترې وكړې؛ نو هلته وپوهېږه چې حمل قرار نيولى دى.

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوْا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا ۝١١

پس ووت (زكريّا) پر قوم خپل له خپل محراب (حجرې يا معبد) څخه پس اشاره يې وكړه دوى ته داسې چې تسبيح وايئ تاسې په صبا او بېګا كې.

تفسير: يعنې كله چې هغه وخت ورسېد؛ نو د ده ژبه له خبرو او اترو څخه بنده شوه، نو له خپلې حجرې څخه د باندې ووت، او خلقو ته يې په اشاره سره وويل چې سبا او بېګا تاسې پاك الله يادوئ ! لمونځونه كوئ ! په تسبيح او تهليل كې مشغول او لګيا اوسئ ! دغه وينا يا حسب المعمول به د پخوانيو مواعظو او نصائحو په شان وې، يا د الهيه د دغه نعمت د احساسه وروسته به يې غوښتي وي، چې نور خلق هم د ده د حال سره شريك شي، ځكه چې پر زكريّا عليه السلام حكم شوى وو، لكه چې د آل عمران په سورت كې راغلي دي چې په دغو دريو ورځو كې په ښه شان سره الله تعالى يادوه ! او خاص د تسبيح لفظ به يې ښايي د دې لامله اختيار كړى وي؛ چې على الأكثر د عجيبه وو او غريبه وو مظاهرو او مناظرو د ليدلو په وخت كې سړى ﴿سُبْحَانَ اللّٰهِ﴾ وايي، (وفرمايل الله پس له تولّد د يحيى چې):

يٰيَحْيٰى خُذِ الْكِتٰبَ بِقُوَّةٍ ۗ وَاٰتَيْنٰهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿۱۲﴾

اى يحيى ! واخله دغه كتاب (تورات) په قوّت (د زړه سره)، او ورکړی وو مونږ دغه يحيى ته حكم (حكمت او نبوّت) په دغه حال كې چې دی هلك وو.

تفسير: يعنى تورات او نورې آسماني صحيفې چې پر تا يا پر نورو انبياوو نازلې كړی شوي دي؛ په ښه مضبوطه او كوښښ سره يې ټينګ كلك ونيسه !، او د هغو پر تعليماتو هم ته په ښه شان سره عمل وكړه !، او هم يې پر نورو خلقو د هغو په تعميل كې اقدامات وكړه !.

د ډېرو علماوو په نزد الله تعالى د خپل عمومي عادت په خلاف يحيى عليه السلام ته په همدغه هلكتوب كې نبوّت هم عطاء فرمايلى وو، والله أعلم.

وَّحَنَانًا مِّنْ لَّدُنَّا وَزَكٰوةً ۗ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿۱۳﴾ وَّبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿۱۴﴾

او (بل وركړی وو مونږ يحيى لره رحمت مهرباني) چې مهربان وو له نزد خپله او پاكي (له معاصيو) او وو (يحيى) پرهېزګار. او نېكوكار پر مور او پلار خپل، او نه وو سركښه نافرمانه (له ربه او پخپل سر).

وَسَلٰمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوْتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿۱۵﴾

او سلامتيا دې وي پر دغه (يحيى له جانبه د الله) په هغه ورځ چې پيدا كړی شوی دی (له مسه د شيطانه) او په هغه ورځ چې مري به دی (له سكرات الموت او له عذاب القبر) او په هغه ورځ چې پورته كړ شي ژوندی (له عذاب د قيامت).

تفسير: كوم سلام چې الله تعالى پر خپل بنده ليږي؛ هغه محض د تشريف او عزّت زياتولو لپاره وي، چې د هغه مطلب او معنى دا ده، چې په ده باندې هيڅ انتقاد (نيونه) او مؤاخذه نشته، دلته د ﴿يَوْمَ وُلِدَ﴾ ﴿وَيَوْمَ يَمُوْتُ﴾ ﴿وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا﴾ څخه د اوقاتو او احوالو د تعميم غرض دی، يعنې د ولادت له وخته نيولې د موت تر وخته پورې، او له موته نيولې تر قيامته پورې په هيڅ وخت كې پر يحيى عليه السلام هيڅ قسم د الله تعالى مؤاخذه نشته، او تل تر تله له هره آفته مأمون او مصئون دی.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مَرْيَمَ ۘ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿۱۶﴾

او ياد كړه په دغه كتاب كې (قصه د) مريمې كله چې په څنګ شوه (لاړه) له كورنۍ خپلې هغه ځای ته چې (د كور په) شرقي (ډډه كې) وو.

تفسير: يعنې لمر ختلو طرف ته لاړه او هلته يې پرده وكړه چې په پوره خشوع او خضوع سره پكې د الله تعالى عبادت او بندګي وكړي، او دغه مشرقي طرف ته تلل اتفاقي وو، د كوم فضليت له كبله نه وو، او د دې قصې يو هدف هم دا وو چې نصاراو ته د عيسى عليه السلام او د هغې د مور بندګي او عبديت ثابت شي او د ألوهيت اعتقاد يې باطل ثابت كړي.

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُوْنِهِمْ حِجَابًا ۗ فَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهَا رُوْحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿۱۷﴾

پس ونيوله له طرفه د دوی پرده (لپاره د عبادت او بندګۍ)، نو ولېږه مونږ دې ته روح خپل، پس شكل خپل يې جوړ كړ دې ته د سړي كامل.

تفسیر: یعنې جبرئیل علیه السلام د یوه ډېر ښکلي پیمخي ځلمي په صورت سره متشکل شوی ورسېد، هم هغسې چې د پرښتو عادت دی، چې عمومًا په ښو منظرو او صورتونو سره متمثل کېږي، او ممکن دی دلته د مریمې صدیقې رضي الله تعالی عنها د انتهایي عفّت او طهارت او تقوی امتحان اخیستل هم مقصود وي، چې داسې زوروز دواعي او محرکات هم د دې د عفاف او تقوی جذباتو ته لږ څه حرکت هم ونشو ورکړی.

قَالَتْ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا ١٨

نو وویل (مریمې دغه ځلمي ته) بېشکه زه پناه غواړم په رحمان له تا نه که یې ته پرهېزګار سړی (نو له ما څخه په ډډه شه !).

تفسیر: صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها په اوله شېبه کې داسې وګڼله چې دغه کوم سړی دی، په تنهایي کې یو ناڅاپي د یوه سړي سره د مخامخ کېدلو څخه بالطبع بي بي مریمه سخته وویرېده، او د خپلې ساتنې او پت په فکر کې ولوېده، مګر معلومېږي چې د دغې پرښتې پر څېره د تقوی او طهارت د انوارو د ځلېدلو څخه فقط هم دغومره ویل کافي وګڼه چې: «زه ستا له طرفه رحمان ته پناه نیسم، که چېرې ستا په زړه کې د الله تعالی وېره وي».

قَالَ إِنَّمَآ أَنَا۠ رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَٰمًا زَكِيًّا ١٩

وویل (جبرئیل) بېشکه همدا خبره ده چې زه رالېږلی شوی د رب ستا یم، لپاره د دې چې وبخښم تاته (په امر د رب ستا) یو هلک صالح (پاک له معاصیو).

تفسیر: یعنې مه ویرېږه ! که څما په نسبت ستا په زړه کې کوم خراب خیال پیدا شوی وي؛ هغه لرې کړه ! زه انسان نه یم، بلکه ستا د هغه رب له جانبه لېږلې شوې پرښته یم، او د دې لپاره راغلی یم چې د پاک الله له طرفه تاته یو پاک، صاف، مبارک، مسعود او ښه پاک هلک درعطاء کړم، په ﴿غُلَٰمًا زَكِيًّا﴾ کې دې ته اشاره ده چې هغه به د حسب او نسب او اخلاق او نورو ممیزو صفاتو په اعتبار بیخي پاک او صاف وي.

قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ٢٠

وویل (مریمې له ډېره تعجّبه) څرنګه به پیدا شي ما ته ځوی حال دا چې نه دی رسېدلی ماته هیڅ بشر (نه په نکاح او نه بغیر د نکاح)، او نه ومه زه هیڅېرې بدکاره.

تفسیر: د صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها په زړه کې الله دغه یقین ورپیدا کړ چې بېشکه دغه پرښته ده، مګر دغه تعجّب ورپیدا شو، هغه جینۍ چې له سره مېړه (خاوند) نه لري، چې په حلاله طریقه د ده سره یې مساس کړی شوی وي، او بدکاري یې هم نه ده کړې چې په حرامه طریقه سره به یې هلک حاصل کړی وي؛ نو دې ته د دغه رهبانیت په حالت کې پاکیزه ولد به څرنګه ورپه برخه کېدی شي؟ لکه چې زکریّا علیه السلام له دې نه په لږ عجیب بشارت باندې سوال کړی وو.

قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ

نو وویل (جبرئیل مریمې ته کار) همداسې دی (لکه چې ته وایې لیکن) فرمایلي دي رب ستا: دغه (کار) پر ما باندې آسان دی.

تفسیر: دا هم هغه جواب دی چې زکریا علیه السّلام ته ورکړی شوی وو، د همدې سورت په (۱) رکوع او همدې تفسیر کې دې بیا ولوستل شي.

﴿وَلِنَجْعَلَهُۥٓ ءَايَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا ۚ وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾﴾

او چې وګرځوو مونږ دغه (هلك) علامه دليل (د كامل قدرت خپل) لپاره د خلقو او رحمت له (طرفه) ځمونږ، او دي (پيدا كېدل د ده بې له پلاره) يو كار مقرّر كړى شوى (له ازله).

تفسير: يعنې دغه تولّد هرومرو كېدونكى دى، او لا له پخوا څخه دغه حكم د واقع كېدلو پرې شوى دى، چې له سره په كې تخلّف نه واقع كيږي، او ځمونږ حكمت د دغې خبرې مقتضي دى چې بې د بشر د مسې محض د يوې جينى له وجوده هلك پيدا كړو، او هغه ليدونكو او اورېدونكو لپاره ځمونږ د عظيمه وو قدرتونو څخه يو لوى دليل دى، ځكه چې ګرد انسانان د نارينه وو او د ښځو له يو ځاى كېدلو څخه پيدا كيږي، آدم عليه السلام مو بې د دغو دواړو څخه پيدا كړى دى، او بي بي حوّاء رضي الله تعالى عنها مو يواځې د نارينه له وجوده پيدا كړې ده، څلورم صورت يې همدغه دى چې د مسيح عليه السلام په وجود كې ظاهر شو، چې بې د نارينه له وجوده يواځې د ښځې له وجوده موجود شي، او په دغه ترتيب سره د پيدايښت څلور واړه صورتونه واقع شول، نو د عيسى المسيح عليه السلام وجود د الهي قدرت يو دليل دى، او د الله تعالى له طرفه دنيا ته د لوى رحمت سامان دى.

﴿فَحَمَلَتْهُ فَانتَبَذَتْ بِهِۦ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾﴾

پس حامله شوه (مريمه) په دغه (عيسى) سره، نو په څنګ شوه سره له دغه (عيسى) يو ځاى لرې ته.

تفسير: وايي چې پرښتې وپوكل؛ نو هغه حامله شوه، او ظاهره د سياق نه او مستنده خبره دا ده چې پو كل الله تبارك وتعالى كړيدي، لكه چې وايي: ﴿فَنَفَخْنَا﴾ او لكه څنګه چې د آدم عليه السلام په شان كې يې ويلي دي: ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى﴾ والله أعلم.

يعنې څه مهال (وخت) چې د حمل د وضعې وخت ورنژدې شو، نو له ډېره شرمه او حياء له ګردو څخه جدا شوه، او كوم لرې ځاى ته لاړه، ښايي چې دغه ځاى به هم هغه وي، چې ورته «بيت لحم» وايي، دغه د «بيت المقدس» څخه اته ميله لرې دى، ذكره ابن كثير رحمه الله عن وهب رحمه الله.

﴿فَأَجَآءَهَا ٱلْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ قَالَتْ يَٰلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا ﴿٢٣﴾﴾

پس راوسته مريمه درد د زېږولو وېخ (تنې) د ونې د خرما ته (لپاره د تكيا، كله چې عيسى پيدا شو) وويل (مريمې له ډېرې حياء): كاشكې كه مړه وى زه پخوا له دې حاله او وى زه (اوس يو څيز) هېر شوى بيخي له زړونو وتلى.

تفسير: يعنې د زېږولو د درد له شدّته د يوې زړې خرما ونې وېخ ته چې په يوه اوچت ځاى كې ولاړه وه؛ پناه يې يوړه (او هلته پټه كېناسته)، په دغه وخت كې د درد له تكليفه اود جينى له ديني حيثيته د مستقبل د بدنامى او رُسوايى انديښنې په غلبه كې يو ناڅاپه داسې يوه جمله يې هم له خولې ووته: ﴿يَٰلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا﴾ كاشكې زه له دې شيبې څخه لا له پخوا مړه شوې وى، او په دنيا كې ځما نوم او نښان نه وى پاتې، څو په هېره سره هم د چا پر ژبه ځما نوم نه راتلى، د اضطراب، كرب او انديښنې له شدّته هغه زېرى چې د پرښتې له خوا دې ته وركړى شوى وو؛ ترې بيخي هېر شوى وو.

فَنَادٰىهَا مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِيْ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ۝٢٤ وَهُزِّيْٓ اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ۝٢٥

پس غږ وکړ (پرښتې) دغې (مريمې) ته له لاندې طرفه د دې چې مه خپه کېږه، په تحقيق ګرځولې ده رب ستا لاندې (له قدمونو) ستا چينه (يا سردار چې عيسى دى). او وخوځوه (وښوروه) خپل ځان ته بيخ د خرما چې راتوى کاندې پر تا خرما پخې لوندې تازه.

تفسير: ځينو اسلافو (دغه منادى عيسى عليه السلام بللى، او له تحت څخه د مريمې صديقې نس يې مراد کړى دى)، د «سري» معنى يې په چينه سره کړې ده، ظاهر دى چې دغه چينه د خرق العادات په صورت بهولې شوې ده، او خرما هم بې موسمه په وچې ونې لګېدلې ده، د دغو خوارقو د ليدلو د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها په زړه کې تسکين او اطمينان پيدا شو، او د تفريح او خوښى اسباب ورمهيأ شول، او لکه چې مفسرين ليکي: په دغه حالت کې دغه شيان بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها ته نافع او مفيد هم وو، او دې ورته ضرورت هم درلود، نو ځکه د الله په حکم په همدغه اکل او شرب سره بېرته روغه جوړه شوه.

فَكُلِيْ وَاشْرَبِيْ وَقَرِّيْ عَيْنًا ۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًا ۙ فَقُوْلِيْٓ اِنِّيْ نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا ۝٢٦

پس خوره (دا خرما) او څښه (دا اوبه)، او يخې کړه سترګې خپلې (په عيسى او خوشحاله شه)، پس که وليد تا له خلقو څخه يو څوک (چې د عيسى د تولّد پوښتنه يې در څخه کوله)؛ نو ووايه: بېشکه زه چې يم نذر کړې مې ده پر ځان رحمان ذات (الله تعالى) ته روژه (له کلامه)، پس له سره به خبرې ونه کړم زه نن ورځ له هيڅ يو انسان سره !.

تفسير: يعنې که له خلقو څخه کوم سړى له تا څخه (د عيسى عليه السلام د ځېږېدلو په نسبت) څه پوښتنه وکړه؛ نو ته په اشارو سره هغوى داسې وپوهوه چې نن ورځ ما محضًا الله له ويلو څخه خپله خوله بنده کړې ده، او له تاسې سره نن هيڅ خبرې اترې نشم کولى، د دوى په دين کې دغسې نيت درست وو، او دوى به د نه ويلو روژې هم نيولې، خو ځمونږ د محمديانو په شريعت کې داسې د کلام روژه نيول درست نه دي، او دا ووايه: بېشکه زه چې يم نذر مې منلى دى، مطلب دا دى چې «د نذري روژې نيت وکړه او بيا داسې ووايه»، او د ﴿اِنْسِيًّا﴾ قيد يې ښايي ځکه لګولى وي چې (تسبيح او تهليل او د الله شکر خو کوم) له پرښتو سره خو غږېږم.

فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِلُهٗ ۭ قَالُوْا يٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ۝٢٧

پس راغله (مريمه) سره له دغه (عيسى) قوم خپل ته چې اخيستى يې وه هغه (عيسى په غېږ کې، کله چې قوم يې وليده؛) نو وويل (يهودانو): اى مريمې په تحقيق راوړى دى (او کړى دى) تا يو څيز عجيبه مخالف له عادته.

تفسير: يعنى عيسى عليه السلام يې پخپلې غېږ کې ونيو، او د خپل قوم په مخ کې راغله، نو ګرد خلق د دغه وضعيت د ليدلو څخه هک پک، حيران او متحير پاتې شول، او ګردو په داسې ويناوو خوله وپرانستله، اى مريمې ! تا بلا وکړله، او داسې غټه خبره دې پيدا کړه، نو ژر شه ووايه چې دغه ساختګي شى دې له کومه راوړ، له دې نه به لوى دروغ او خلاف العادت خبره څه وي چې يوه پېغله بې مېړه جينى داسې دعوى وکړي چې د ما کره ځوى شوى دى (بې له پلاره).

﴿يَٰٓأُخۡتَ هَٰرُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ ٱمۡرَأَ سَوۡءٖ وَمَا كَانَتۡ أُمُّكِ بَغِيّٗا ٢٨﴾

اى خورې د هارون ! نه وو پلار ستا سړی د بدۍ، او نه وه مور ستا بد عمله (نو دا ته ولې داسې شوې؟).

تفسير: يعنې پرې بد ګمانه شول، او داسې يې ورته وويل چې: ستا مور او پلار او كورنۍ له قديم الأيامه تر اوسه پورې په عفّت او عصمت او طهارت معروف دي، نو په تا كې دغه بد خصلت له كومه شو؟ د نېكانو له اولاده وو څخه د بدۍ صدور د حيرت او تعجّب وړ (لايق) وي.

تنبيه: بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها ته يې «أخت هارون» ځكه وويل؛ چې د موسى د ورور هارون عليه السلام له نسله وه، ګواكې له «أخت هارون» څخه «أخت قوم هارون» مقصود دى، لكه چې ﴿وَٱذۡكُرۡ أَخَا عَادٍ﴾ كې يې هود عليه السلام ته د «د عاد» ورور ويلى دى، حال دا چې «عاد» د دې قوم د اصلي مورّث نوم وو، او ممكن دى د «أخت هارون» څخه د هغه ظاهري معنى مراد يې واخيسته شي، لكه چې له ځينو صحيحه وو أحاديثو څخه ظاهرېږي، چې د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها دغه ورور يو صالح سړى وو.

﴿فَأَشَارَتۡ إِلَيۡهِۖ﴾

نو اشاره وكړه (مريمې) هغه ته (چې له دغه عيسى سره وغږېږئ !).

تفسير: يعنې صديقې مريمې رضي الله تعالى عنها پخپل لاس سره د خپل وړوكي په لورې (چې تى يې په خوله كې وو، او د خلقو دغه ګردې خبرې يې په ځير سره اورېدې) اشاره وكړه چې تاسې پخپله له ده نه پوښتنه وكړئ !.

﴿قَالُواْ كَيۡفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي ٱلۡمَهۡدِ صَبِيّٗا ٢٩﴾

نو وويل (خلقو) څرنګه به خبرې وكړو موږ له هغه چا سره چې دى هغه په مهد (ځانګو يا غېږ) كې وړوكى (تى رودونكى).

تفسير: يعنې سره له دغسې شرمناكه حركته دې ته لا ګوره چې پر موږ ملنډې هم وهي، او مسخرې راپورې كوي، چې دغه خپل ځواب د دغه تى رودونكي ماشوم څخه واورئ ! ښه نو د يوه داسې نوي ځېږېدلي هلك سره به موږ څرنګه سوال او ځواب وكړى شو؟.

تنبيه: ﴿مَن كَانَ فِي ٱلۡمَهۡدِ صَبِيّٗا﴾ كې د ﴿كَانَ﴾ لفظ پر دې دلالت نه كوي چې عيسى عليه السلام د خپل دغه تكلّم په وخت كې «صبي» نه وو پاتې، په قرآن عظيم كې داسې مضامين ډېر استعمال شوي دي، مثلا په ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾ يا ﴿وَلَا تَقۡرَبُواْ ٱلزِّنَىٰٓۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةٗ﴾ يا ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكۡرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُۥ قَلۡبٌ أَوۡ أَلۡقَى ٱلسَّمۡعَ وَهُوَ شَهِيدٞ﴾ او نورو كې د ﴿كَانَ﴾ استعمال د داسې مضمون لپاره شوى دى چې د هغه سلسله د ماضي زمانې د سلسلې د پرې كېدلو سره نه وي منقطع شوې.

﴿قَالَ إِنِّي عَبۡدُ ٱللَّهِ ءَاتَىٰنِيَ ٱلۡكِتَٰبَ وَجَعَلَنِي نَبِيّٗا ٣٠﴾

وويل (عيسى) چې بېشكه زه بنده د الله يم، راكړى يې دى ماته كتاب، او ګرځولى يم زه الله نبي.

تفسير: يعنې د قوم په منځ كې همدغه خبرې او اترې كېدې چې الله تعالى مسيح عليه السلام په خبرو راوست، او د عيسى عليه السلام هغه وينا چې په دغه وخت كې يې وكړه، د دغو د هغه تردّد او د غلطو او فاسدو خيالاتو ترديد يې

وکړ، چې اوس يا وروسته له دې نه د ده په نسبت قائم کېدونکي وو، «زه بنده د الله يم»، يعنې نه پخپله الله تعالى او نه د الله تعالى ځوی يم، لکه چې د نصاراوو عقيده ده، لکه چې د همدې عقيدې د ترديد لپاره يې ړومبى د مسيح عليه السلام د ولادت او نورو حالاتو مفصلا بيان وفرمايه.

﴿وَّجَعَلَنِيْ مُبٰرَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصٰنِيْ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾

او ګرځولی يم زه (الله) برکتناک په هر ځای کې چې اوسېږم، او تأکيدي حکم يې فرمايلی دی ماته په لمانځه سره، او په زکات سره تر څو چې زه يم ژوندی.

تفسير: يعنې تر څو چې ژوندی يم، د هر وخت او هر ځای سره مناسب د هر قسم صلات او زکات حکم چې شوی دی؛ د هغو د شرطونو او حقوقو د رعايت سره يې برابر تل اداء کوم، لکه چې په بل ځای کې د مؤمنيو په نسبت فرمايل دي: ﴿الَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُوْنَ﴾ د دې مطلب داسې نه دی چې په هر آن او هر وخت کې تل لمونځ به کوي، بلکه مراد يې دا دی چې په هر وخت او په هر قسم چې د لمانځه حکم شوی دی؛ تل په مداومت سره د هغه حکم تعميل کوي.

﴿وَّبَرًّا بِوَالِدَتِيْ وَلَمْ يَجْعَلْنِيْ جَبَّارًا شَقِيًّا﴾

او (ګرځولی يم زه الله) نيکي کوونکی له مور خپلې سره، او نه يې ګرزولی يم زه سرکښه بدبخته.

تفسير: هر کله چې هيڅوک يې پلار نه وو، نو يوائې د مور نوم يې واخيست، دغه ګردې جملې چې د ماضي په صيغو سره راوړی شوي دي؛ بېشکه د هغوی معاني په ماضي سره اخيستلی کيږي، ليکن داسې چې متيقن الوقوع مستقبل يې ماضي فرض کړی دی، لکه چې په ﴿اَتٰٓى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ﴾ کې، هم داسې مسيح عليه السلام په خپل هلکتوب کې د ماضي د صيغو په استعمالولو کې تنبيه ورکړه، چې د دغو ګردو شيانو ليدل کېدل په مستقبل کې داسې يقيني او قطعي دي، لکه چې واقع شوي دي، مسيح عليه السلام د دغه خارق العادت خبرو اترو، او له هغو اوصافو او خصائلو چې بيان کړل شو؛ په ډېر بلاغت سره د هغه ناپاک تهمت ترديد وشو؛ چې د ده پر ماجده مور لګولی شوی وو، اول خو د داسې ووړکي وينا او داسې جامع او مؤثر کلام طبعًا د دښمنانو چپ کوونکی وو، بيا په داسې يو ووړکي کې چې دومره سوچه خصال و موندل شي؛ نو ښکاره ده چې هغه (العياذ بالله) څرنګه ولد الزناء کېدی شي، لکه پخپله د دوی له دې اقرار څخه هم ظاهريږي: ﴿وَّمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا﴾ چې دوی فروع هم د اصوله سره سم غوښتل.

﴿وَالسَّلٰمُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُّ وَيَوْمَ اَمُوْتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا﴾

او (وويل عيسى) سلام دی پر ما په هغه ورځ چې څرګندولی شوی يم (له مسه د شيطانه او نورو بديو او خرافاتو) او په هغه ورځ چې مرم به (له عذابه د نزعې او د قبره)، او په هغه ورځ چې پورته به کړی شم ژوندی (له عذابه د قيامت).

﴿ذٰلِكَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِيْ فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ﴾

دغه (موصوف) عيسى ځوی د مريمې دی، (فرمايلي دي الله په شان د عيسى کې) خبره حقه رښتيا هغه چې په دې کې سره جګړې کوي (خلق).

تفسير: يعنې د مسيح عليه السلام شان او صفت همدغه دی چې پاس بيان شو، په يوه رښتيا او ښکاره خبره کې خلقو چټي (فضول) جګړې او مناقشې پيدا کړي دي، چې يو ترې الله جوړوي، بل يې د الله تعالى ځوی ګڼي، بل يې کذّاب

او مفتري بولي، بل د ده پر نسب او نورو طعنې وهي، رښتيا خبره خو همدغه ده چې ښکاره کړی شوه چې مسيح عليه السلام الله نه دی، بلکه د الله تعالی يو مقرّب بنده دی، کاذب او مفتري نه دی، بلکه يو رښتين نبي دی.

مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَّتَّخِذَ مِنْ وَّلَدٍ سُبْحٰنَهٗ ۚ اِذَا قَضٰىٓ اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۳۵﴾

نه ښايېږي الله ته چې ونيسي ولد، پاکي ده ده ته (له نيولو د ولد)، هر کله چې حکم وکړي دې د يوه کار؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې وايي هغه ته (موجود) شه پس هغه موجود شي.

تفسير: هغه ذات ته چې د ده د يوه (کن ـ شه !) څخه هر شی موجوديږي؛ د ځوی او لمسي څه ضرورت دی؟ آيا (العياذ بالله) اولاد به د ضعف په وخت کې ورسره کومک او مرسته کوي؟ يا د مشکلاتو په وخت کې به يې لاس سپکوي؟ يا وروسته له هغه به د ده نوم ژوندی ساتي؟ او که داسې کومه شبهه درپيدا شوي وي، چې عموماً انسانان له مور او پلاره پيدا کيږي نو د مسيح عليه السلام پلار څوک دی؟؛ نو د هغه ځواب همدغه د ﴿كُنْ فَيَكُوْنُ﴾ په جمله کې راغی، يعنې داسې مطلق قادر ته دغه څه اشکال لري چې يو هلك بې له پلاره پيدا کړي؟ که نصرانيان الله تعالی د مسيح عليه السلام پلار او صديقه مريمه د ده مور ګڼي؛ نو العياذ بالله د مېړه (خاوند) او د ښځې د نورو تعلقاتو اقرار به هم کوي؟ سره له دې چې پلار يې ودروي، نو د تخليق طريقه خو به هم هغسې نه وي چې بالعموم په والدينو کې ده، نو بيا په بې پلاره پيدا کولو کې به څه اشکال وي؟.

وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۚ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿۳۶﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْۢ بَيْنِهِمْ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿۳۷﴾

او (ووېل عيسی) بېشکه الله رب ځما دی او رب ستاسې دی، پس عبادت وکړئ تاسې د الله، هم دغه لاره ده سمه صافه برابره. نو بيا اختلاف وکړ ډلو (د نصاراوو په باب د عيسی کې) له منځ د دغو (خلقو)، نو خرابي ده لپاره د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي له حاضرېدو (راتلو) د هغې ورځې ډېرې لويې (د قيامت نه).

تفسير: دغه د چا خبره ده؟ د ځينو په نزد دا د مسيح عليه السلام مقوله ده، ګوا کې پخوا له دې نه د مسيح هم هغه خبرې چې له ﴿قَالَ اِنِّيْ عَبْدُ اللّٰهِ﴾ الآية ـ څخه نقل کړی شوي دي، دا د هغه تکمله شوه، په منځ کې د مخاطبينو د تنبيه لپاره له ﴿ذٰلِكَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ څخه د الله تعالی کلام وو.

ځما په نزد بهتر دا دی چې دغه د ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مَرْيَمَ﴾ الآية ـ سره ولګولی شي، يعنې (ای محمده صلی الله عليه وسلم !) په کتاب کې د مريمې او د مسيح عليه السلام د حال هغه مذکور چې شوی دی؛ وايې وره ! او ووايه چې ځما او ستاسې رب الله دی، يواځې د همدغه عبادت وکړئ ! ځوی او لمسی ورته مه دروئ ! الله تعالی د توحيد داسې سمه صافه لاره درښوولې ده چې هيڅ لوړه، ژوره او کوږوالی نه لري، او ګردو انبياوو هم د هم هغه په طرف لار ښوونه کړې ده، ليکن خلقو ډېرې فرقې جوړې کړي دي، او بېلې بېلې لارې يې ايستلې دي، نو هغه کسان چې له توحيد څخه انکار کوي؛ نو هغوی ته د ډېرې هولناکې ورځې (قيامت) له تباهۍ څخه خبردار کېدل په کار دي، چې خامخا راتلونکې ده.

اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ ۙ يَوْمَ يَاْتُوْنَنَا لٰكِنِ الظّٰلِمُوْنَ الْيَوْمَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳۸﴾

څه ډېر ښه اورېدونکي به وي دوی او څه ډېر ښه ليدونکي به وي دوی په هغې ورځې کې چې رابه شي دوی مونږ ته، ليکن ظالمان نن ورځ په ګمراهۍ ښکاره کې دي.

تفسیر: یعني نن چې اوریدل او لیدل مفید دي؛ دوی بیخي کاڼه او رانده شوي دي، او د قیامت په ورځ چې لیدل او اوریدل له سره فائده نه رسوي؛ د دوی سترګې او غوږونه خلاصیږي، او په دغې ورځې کې به داسې خبرې اوري چې زړونه یې ترې پړق چوي، او داسې مناظر او ننداري به ګوري چې د هغو د لیدلو څخه به د دوی څېرې تکې تورې الوځي (نعوذ بالله منه !).

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

او وویروه ته دوی له ورځې د حسرت (او ارمانه) کله چې فیصله کړی شي کار (د حساب او کتاب)، حال دا چې دوی (په دنیوي) غفلت کې دي، او دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: کفّارو ته به د افسوس او ارمان کولو ډیرې مواقع وردمخه کیږي، او آخري موقع به هم هغه وي کله چې مرګ د یو ګډې پشان راوستی شي، او د جنت او د دوزخ په منځ کې د ګردو په مخ کې په داسې حال کې چې ګرد به ورته ګوري؛ ذبح کاوه شي، او داسې یو غږ به کیږي چې: «جنتي دې په جنت کې او دوزخي دې په دوزخ کې د تل لپاره پاتې وي، وروسته له دې نه به مرګ هیچا ته نه راځي»، نو په دغه وخت کې کافران بالکل ناامیده کیږي، او د حسرت لاسونه به سره مښي او ګوتې به چیچي.

﴿وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعني په دغه وخت کې دوی د داسې ورځې په راتګ باور نه کوي، خو څه مهال (وخت) چې د قیامت له لویو مصائبو سره مخامخ کیږي؛ نو دلته به وایي چې: کاشکې هلته مو سترګې خلاصې کړې وی، او پخپلو نفعو او زیانونو پوهېدلي وی، مګر د دغې ورځې حسرت او افسوس دوي ته هیڅ په درد نه خوري.

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

بېشکه مونږ چې یو همدا مونږ وارث کیږو د ځمکې او د هغه چا چې پر دغه ځمکې دي، او خاص مونږ ته به راوستی شي دوی (لپاره د جزا).

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ

او یاد کړه (ای محمده ! امت خپل ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) ابراهیم.

تفسیر: د مکې مکرّمې مشرکانو داسې دعوی کوله، چې دوی د ابراهیم علیه السلام له اولادې او د هم هغه پر دین قائم دي، نو دا یې هغوی ته وروښوول چې ستاسې د پلار ابراهیم علیه السلام رویه د بتانو په نسبت څه ډول وه؟ که د آباؤو او اجدادو تقلید کوئ؛ نو د داسې یو پلار تقلید وکړئ ! او له مشرکو پلرونو او نیکه ګانو نه هم هغسې مرور او بېزاره شئ؛ لکه چې ابراهیم علیه السلام ترې بېزاره شوی وو.

إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾

بېشکه دغه (ابراهیم) وو صدّیق (ډیر رښتینی) نبي.

تفسیر: د «صدّیق» معنی دا ده چې ډیر زیات رښتیا ویونکی چې پر خپلو خبرو د عمل کولو له پلوه بیخي رښتین ثابت او د خپل قول او عمل توافق په رښتیا سره ګردو ته ښیي، یا خو «صدیق» هغه رښتین او پاک طینت سړي ته وایي چې د ده په زړه کې د رښتیا قبلولو لپاره نهایت اعلی اکمل استعداد موجود وي، هر هغه خبره چې د الله تعالی له جانبه ور ورسیږي؛ هغه بلا توقفه د ده په زړه کې ځای ونیسي، او بیخي د شک او تردّد ځای او ګنجایش په کې پاتې نه شي،

ابراهیم علیه السلام په هرې یوې معنی سره «صدّیق» وو، او کله چې د «صدّیقیت» لپاره «نبوّت» نه دی لازم؛ نو ځکه یې وروسته د «صدّیقًا» سره «نبیًّا» هم وفرمایل، او پر نبوّت یې هم تصریح وکړه، له همدې ځایه معلوم شو چې د کذبات ثلاثه حدیث او په «نحن أحق بالشک من إبراهیم» او نورو روایاتو کې د کذب او شک هغه معنی نه ده مراده، چې د کلام له ظاهر څخه مفهومیږي.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِى عَنكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾

کله چې وویل (ابراهیم) پلار خپل: ته ای پلاره ! ولې عبادت کوې ته د هغه څیز چې نه اوري او نهویني او نه دفع کولی شي له تا نه هیڅ څیز؟.

تفسیر: یعنې هغه چې ګوري او اوري او په مشکلاتو کې هم پکار راځي، مګر واجب الوجود نه وي؛ د هغه عبادت هم نه دی جائز، څه جواز د دې چې د یوې بې ځانه تیږې (ګټې) یا بې روحه بت چې نه لیدی شي او نه اوریدی شي او نه څمونږ څه پکار راځي او پخپله څمونږ په لاسونو جوړ شوی او تورلی شوی دی؛ هغه معبود ودروو؟ نو دغه عمل د هیڅ یو عاقل او پوه سړي کار له سره نشي کېدی.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّى قَدْ جَآءَنِى مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَٱتَّبِعْنِىٓ أَهْدِكَ صِرَٰطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾

ای پلاره څما ! بېشکه زه چې یم په تحقیق راغلی دی ماته له علمه هغه قدر چې نه دی راغلی تاته، نو متابعت وکړه څما؛ چې وبه ښیم تاته لاره سمه برابره.

تفسیر: یعنې الله تعالی ماته د توحید او د معاد او د نورو صحیح علم راکړی دی، او د شریعت له حقائقو څخه یې واقف کړی یم، که ته څما متابعت وکړې؛ نو زه به دې پر داسې سمې صافې لارې بیایم؛ چې د الله تعالی تر رضاء پورې رسیږي.

يَٰٓأَبَتِ لَا تَعْبُدِ ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾

ای پلاره څما ! مه کوه عبادت د شیطان (په ارتکاب د منهیاتو) ! بېشکه شیطان دی له رحمان څخه ډېر نافرمانه (سرکښه).

تفسیر: د بُتانو عبادت په شیطاني اغواء او لمسون کیږي، او شیطان د دغه حرکت له لیدلو څخه ډېر زیات خوشالیږي، نو په دې لحاظ ګواکې د بُتانو عبادت د شیطان عبادت دی، او د شیطان عبادت ګواکې د «رحمان» څخه انتهایي نافرماني ده، ښایي د ﴿عَصِيًّا﴾ په لفظ سره یې دې لوري ته هم توجه ورکړې وي، چې د شیطان د ړومبنی نافرمانی اظهار په هغه وخت کې شوی دی چې ستاسې د پلار آدم علیه السلام په مقابل کې د تعظیمي سجدې حکم ورکړی شوی وو، لهذا د آدم علیه السلام اولادې ته د ډېر شرم او ننګ ځای دی چې د «رحمان» څخه مخ واړوي، او له شیطان سره خپله یارانه ونښلوي، یا هغه قدیمي ازلي دښمن خپل معبود وګرځوي.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَٰنِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾

ای پلاره څما ! بېشکه زه چې یم ویریږم له دې نه چې وبه رسیږي تاته عذاب له «رحمان» څخه (لامله د متابعت د شیطان)، پس شې به ته شیطان ته دوست (ملګری په دوزخ کې).

تفسیر: یعنې د «رحمان» د عظیمو رحمتونو اقتضاء دا ده چې پر ګردو بندګانو یې شفقت اومهرباني وي، لیکن ستا د بدو اعمالو له شامته ویره ده، چې همدغه حلیم رحیم او کریم الله تعالی هم په قهر نشي، او پر تاسې کوم سخت آفت

نازل نه کړي، چې په هغه کې د اخته کېدلو لامله به تل تر تله د شیطان رفیق او ملګری شي، یعنې د کفر او شرک له مزاولته به په مستقبل کې د ایمان او توبې توفیق درپه برخه نشي، او د اولیاء الشیاطین په ډله کې به شامل شې، او په دائمي عذاب کې به وغورځاوه شې، عمومًا مفسرینو دغه معنی اخیستې ده، لیکن شاه صاحب لیکي: «یعنې د کفر له وباله که کوم آفت راشي؛ نو له شیطانه به مدد غواړې، یعنې له بتانو څخه، اکثر خلق په همدغسې وخت کې شرک کوي»، والله أعلم.

قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾

وویل (آزر پلار د ابراهیم) آیا مخ ګرځوونکی یې ته له (عبادت د) معبودانو څما ای ابراهیمه؟ که منع نشوې ته (له دې کاره) نو خامخا وبه ولم هرومرو تا (سنګسار به دی کړم) په تیږو (ګټو) (یا په بدو خبرو) سره، او ترک مې کړه (او لرې شه له مانه) ډېر مدّت (چې ضرر مې در ونه رسیږي).

تفسیر: د ابراهیم علیه السلام پلار (آزر) د خپل ځوی د دغه تقریر له اورېدلو څخه وروسته ده ته وویل: «معلومیږي چې ته څمونږ له معبودانو څخه بد عقیده یې، بس دی دا خپل وعظ او نصیحت او بد اعتقاد پرېږده، که نه ته به بله کومه سخته خبره له ما څخه واورې، بلکه څما په لاس به سنګساریږې، که خپل خیر غواړې؛ نو له ما څخه تر یوه مدّت لرې شه ! چې زه نه غواړم چې ستا رنګ وګورم، او پخوا له دې نه چې زه پر تا لاس پورته کړم؛ ته له دې ځایه لرې شه !».

قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾

وویل (ابراهیم) سلام (د متارکې د خبرو) دې وي په تا باندې، ژر به مغفرت غواړم تاته له رب خپل نه (څو مسلمان شې)، بېشکه چې الله دی پر ما ډېر مهربان.

تفسیر: دغه د رخصت یا د متارکت سلام دی، لکه چې څمونږ په محاوراتو هم په داسې مواقعو کې داسې ویلی کیږي، چې که هغه خبره یا کار داسې وشي؛ نو څما درته سلام دی، لکه چې په (۲۰ جزء د القصص سورت په (۵۵) آیت (۶) رکوع) کې هم داسې یو آیت لولو: ﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ﴾.

شاه صاحب رحمه الله لیکي: «معلوم شو که په دیني خبره مور او پلار خپه شي، او خپل ځوی له کوره وباسي، او ځوی په خوږه ژبه او مؤدبه وینا ترې بیلتون اختیار کړي؛ نو دغسې هلک نه عاق کیږي».

﴿سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي﴾ الآیة ـ امید شته چې پاک الله پخپلې مهربانۍ به څما د پلار ګناه معافوي، ابراهیم علیه السلام د استغفار وعده ابتداءً فرمایلې وه، کله چې د استغفار په وخت کې څه مهال (وخت) چې د الله تعالی مرضي ورمعلومه شوه؛ نو استغفار یې موقوف کړ، دغه بحث د توبې (براءة) په سورت په (۱۱۳) آیت (۱۴) رکوع کې د دې آیت په فائده کې تېر شوی دی: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ﴾ هلته دې د دې تفسیر کې ولوستل شي.

وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾

او په څنګ به شم له تاسې (ټولو بت پرستانو) او له هغه څه چې تاسې یې عبادت کوئ غیر له الله، او عبادت به کوم (یواځې) د رب خپل، امید لرم د دې چې نشم زه په عبادت د رب خپل کې بدبخته (نا امیده لکه چې تاسې شوي یئ).

تفسیر: کله چې څما د پند او نصیحت هیڅ اثر پر تاسې نه لویږي، بلکه بالعکس څما ویرولو او ډارولو ته هڅه هم کیږي؛ نو اوس زه پخپله ستاسې په دغه کلي کې نه پاتې کېږم، او تاسې سره له ستاسې باطلو معبودانو پرېږدم، او له دې

وطنه هجرت کوم، خو له تاسو څخه گوښې (بېل) کېنم، او د زړه په اطمینان سره د الله واحد عبادت وکړی شم، د الله تعالی له فضله او کرمه کامل امید شته، چې زه د ده بندگي وکړی شم، او په کې محروم او ناکامه پاتې نشم، کله چې په غربت او بېکسی کې هم د ده عبادت وکړم، او د الله تعالی لوی دربار ته دعاء وکړم؛ ضرور یې مستجابوي، ځما الله سمیع بصیر او علیم دی، او ستاسې د تیرو (گټو) او لرگیو باطل معبودان داسې دي، چې هومره نارې ورته ووهئ، او ورته وژاړئ، خو بیا هم ستاسې دعاوې نه اوري، او په درد مو نه خوري.

فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾

کله چې په څنګ شو (ابراهیم) له دوی په هجرت سره او له هغه څیزه (چې دوی یې) عبادت کولو غیر له الله نه؛ نو وبخښل مونږ ده ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) یعقوب، او هر یو (له دوی دواړو) گرځولی وو مونږ نبي.

تفسیر: یعني د الله تعالی په لاره کې یې هجرت وکړ، او له خپلو اقاربو او خپلوانو څخه لرې ولوېد، الله تعالی ده ته له وطنه زیات شیان ورعطاء کړل، چې د غریب الوطنی وحشت ترې لرې شي، او هلته انس او سکون حاصل کړي، ښایي دلته د اسماعیل علیه السلام ذکر ځکه نه وي فرمایلی چې هغه له ده سره نه وو، بلکه دی یې په وړوکتوب له خپله ځان نه بېل کړی وو، او هم د هغه تذکره مستقلا راتلونکې ده.

وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

او بخښلي وو مونږ دوی (درې واړو) ته له رحمته خپل (نبوّت او حکمت) او گرځولې وه مونږ دوی ته (یعني ابراهیم او ځامنو ته یې) ژبه د صدق رښتینې ډېره پورته مشهوره.

تفسیر: یعني الله تعالی له خپل خاص رحمت څخه خلیل الله علیه السلام او د ده کورنۍ ته د نبوّت او حکمت لویه برخه عنایت کړه، او په دنیا کې یې د ده خبره پورته کړه، او د تل لپاره یې د ده د خیر ذکر جاري کړ، لکه چې په گردو مذاهبو او مللو کې د ده تعظیم او توصیف کیږي.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾

او یاد کړه (ای محمده ! خپل امت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) موسی، بېشکه چې دی وو خالص کړی شوی (د الله له طرفه) او وو دی رسول نبي.

تفسیر: یعني په قرآنکریم کې چې اوس سمدلاسه د موسی علیه السلام بیان کیږي، د هغه ذکر دخلقو په مخ کې وکړه ! ځکه چې دی د اسحاق علیه السلام او د یعقوب علیه السلام له نسله داسرائیلي سلسلې یو لوی اولوالعزم رسول الله تېر شوی دی، او هم هغسې چې د یحیی او عیسی علیهما السلام په تذکره کې په خصوصیت سره د نصرانیانو اصلاح او ابراهیم علیه السلام له تذکرې څخه د مکې معظمې د مشرکانو تنبیه مقصود ده؛ همداسې د موسی علیه السلام او هارون علیه السلام له تذکرې څخه ښایي یهودانو ته د دې خبرې ښوونه مقصود ده، چې دوی هم سم د خپل جلیل القدر نبي د ښکاره وو او صریحو وړاندوینو سره د محمد صلی الله علیه وسلم د رسالت او نبوّت اقرار او اعتراف په خلاص زړه او اخلاص اومحبت سره وکړي !.

﴿وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا﴾ الآية ـ هر هغه انسان ته چې د الله تعالی له طرفه وحي راشي هغه «نبي» دی، په انبیاوو کې هغه چا ته چې خصوصي امتیاز حاصل وي یعني د مکذبانو په مقابل کې د بېل یو مستقل امت په طرف مبعوث شوی وي، یا نوی

کتاب او مستقل شریعت ولري نو هغه ته «رسول نبي» یا «نبي رسول» ویلی کیږي، په شرعیاتو کې جزئي تصرّفات لکه دکوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید او نور په رسولانو پورې څه تخصیص نه لري، عام انبیاء هم هغه کولی شي، باقي پر غیر الأنبیاء باندې د رسول او مرسل اطلاق لکه چې د قرآن په بعض مواقعو کې موندل کیږي؛ د دغه مصطلح معنی په اعتبار نه دی، او هلته نور حیثیات معتبر دي، والله أعلم.

وَنَادَيْنٰهُ مِن جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنٰهُ نَجِيًّا ﴿۵۲﴾

او غږ کړی وو مونږ دغه (موسی) ته له جانبه د (غره د) طور چې (د موسی) ښي طرف ته وو، او رانژدې کړی وو مونږ دی حال دا چې مونږ له ده سره د راز خبرې کولې.

تفسیر: یعنې څه مهال (وخت) چې موسی علیه السلام د اور ځلېدل محسوس کړل؛ نو د «طور» د غره په هغه مبارك او میمون جانب کې ورسېد، چې د موسی علیه السلام د ښي لاس پر طرف کې واقع وو، نو الله تعالی نداء او غږ پرې وکړ، او د همکلامی شرف یې وروباښه، تفصیل یې د «طه» په سورت کې راځي.

وَوَهَبْنَا لَهُ مِن رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا ﴿۵۳﴾

او بخښلی وو مونږ دغه (موسی) ته له رحمت خپله ورور د ده هارون حال دا چې نبي وو.

تفسیر: یعنې هارون علیه السلام د موسی علیه السلام په کار کې مددګار شو، ځکه چې دی یې پخپله غوښتی وو، لکه چې په (۲۰ جزء د القصص سورت په (۳۴) آیت (۴) رکوع) کې راغلي دي: ﴿وَأَخِي هٰرُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِيٓ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ﴾، او په (۱۶ جزء د «طه» سورت (۲۹ - ۳۰) آیتونو (۲) رکوع) کې مذکور دی: ﴿وَاجْعَل لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿۲۹﴾ هٰرُونَ أَخِي ﴿۳۰﴾﴾ الآیة ـ نو الله تعالی د موسی علیه السلام دغه دعاء او غوښتنه ومنله، او هارون علیه السلام یې نبي وګرځاوه، او د ده د اعانت او تقویت (وزارت) لپاره یې مقرر کړ.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ إِسْمٰعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿۵۴﴾

او یاد کړه (ای محمده ! خپل امّت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) اسماعیل، بېشکه چې دی وو صادق (رښتینی) په وعده کې، او وو رسول نبي.

تفسیر: له دې نه د اسماعیل علیه السلام فضیلت پر اسحاق علیه السلام ظاهرېږي، ځکه چې هغه یې یواځې په نبي سره یاد کړ، او اسماعیل علیه السلام ته یې رسول او نبي وفرمایه، په صحیح مسلم کې حدیث دی: «إن الله اصطفی من ولد إبراهيم إسماعيل»، «د ابراهیم علیه السلام له اولادې څخه الله تعالی اسماعیل علیه السلام غوره کړی دی».

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ

او وو دی چې حکم به یې کولو اهل (قوم یا امّت) خپل ته په لمانځه سره، او په زکات سره.

تفسیر: ځکه چې د کورنی خلق د قریبوالي لامله له ګردو څخه ړومبی د هدایت مستحق دي، او له همدوی څخه نورې سلسلې هم چلیږي، نو ځکه د «طـه» په (۸) رکوع کې ویلي شوي دي: ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ او د تحریم سورت په (۱) رکوع کې راغلي دي ﴿يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوٓا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ او پخپله نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته هم د الشعراء سورت په (۱۱) رکوع کې هم داسې ارشاد شوی دی: ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾، ځیني وایي چې: له (اهل) څخه د دوی ګرد قوم مراد دی، لکه چې د عبد الله بن مسعود ط په مصحف کې د «أهله» په ځای «قومه» وو، والله أعلم.

وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهٖ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾

او وو دی په نزد د رب خپل پسندیده (غوره کړی شوی).

تفسیر: یعنې د نورو هدایت یې کول، او په خپله د حمیده وو اقوالو او افعالو خاوند او مستقیم الحال او مرضيّ الخصال وو.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ اِدْرِيْسَ ۚ اِنَّهٗ كَانَ صِدِّيْقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾

او یاد کړه (ای محمده ! خپل امت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) ادریس !، بېشکه چې دی وو صدّیق (ډېر رښتینی) نبي.

تفسیر: راجح دا ده چې ادریس علیه السلام د آدم علیه السلام او نوح علیه السلام په منځنی زمانه کې تېر شوی دی، وایي چې په دنیا کې په قلم سره لیکل، کالي (کپړې) ګنډل، تلل، او پیمانه کول او د هغو آلاتو او تیرو (ګټو) ترتیبول، او وسلې په کار اچول اول ځلې د ده له خوا په کار اچولي شوي دي، والله أعلم.

وَّرَفَعْنٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾

او پورته کړی دی مونږ ده لره ځای ډېر اوچت ته.

تفسیر: یعنې ډېر اوچت مقام او لویې مرتبې ته یې رسولی دی، ځینې وایي چې ادریس علیه السلام هم د مسیح علیه السلام په شان ژوندی اسمان ته خېژولی شوی دی، او هلته تر نن پورې ژوندی دی، ځینې وایي: وروسته له دې نه چې پر اسمان خېژولی شوی دی؛ هلته یې قبض الروح کړی شوی دی، د ادریس علیه السلام په نسبت ځینو مفسرینو ډېر اسرائیلیات نقل کړي دي، چې پر هغو ګردو «ابن کثیر رحمه الله» تنقیدات کړي دي، والله أعلم.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ ۗ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوْحٍ ۫ وَّمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْرَآءِيْلَ ۫ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا ؕ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوْا سُجَّدًا وَّبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

دغه (مخکې مذکور شوي انبیاء له زکریا او عیسی نه تر ادریس پورې) هغه کسان دي چې انعام کړی دی الله پر دوی له انبیاوو څخه له اولادې د آدم (لکه شیث، ادریس)، او له اولادې د هغو کسانو چې بار کړي دي مونږ سره له نوح (په بېړۍ کې لکه ابراهیم، لوط، صالح)، او له اولادې د ابراهیم (لکه اسماعیل، اسحاق)، او له اولادې د اسرائیل یعقوب (لکه موسی عیسی)، او له هغه چا نه چې لاره مو ښوولې وه (دوی ته)، او غوره کړي مو وو (دوی نبوّت او کرامت ته)، هر کله چې وبه لوستلی شو پر دوی باندې آیتونه د رحمان؛ نو لوېدل به (پر ځمکه) سجده کوونکي او ژړېدونکي (له خوفه د الله نه).

تفسیر: یعنې د حق په طرف یې هدایت وکړ، او د نبوّت او رسالت د منصب لپاره یې غوره کړل، سره له دې چې د دوی مقام اوچت دی، او د معراج کمال ته هم رسیدلي دي؛ خو د عبودیت او بندګۍ پشان کې کامل دي، کله چې د الله تعالی کلام اوري؛ د هغه له مضامینو څخه زیات متأثر کیږي، او په نهایتې عاجزۍ، خشوع، او خضوع سره سر په سجده لویږي، او د پاک الله په یاد ژاړي، نو ځکه د علماوو اجماع ده چې پر دغه آیت باندې دې هرومرو سجده وکړه شي !، خو د هغه مقربینو د طرز عمل په پیروی او یادونه یو شانته مشابهت له هغوی سره حاصل شي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا ﴿۵۹﴾

پس پيدا شول پس له دوی نه (داسې بد) خليفګان چې ضايع کړ دوی لمونځ او متابعت وکړ دوی د شهواتو (نفساني خواهشاتو) پس ژر به يو ځای شي دوی له بد عاقبت خپل سره.

تفسير: هغه تېر شوی بيان د پخوانيو حال وو، د وروستنيو حال دا دی چې د دنيا په خوندونو او لذتونو او په نفساني خواهشونو کې ډوب تللي دي، او د الله تعالی له عبادته غافل شوي دي، لمونځ چې أهمّ العبادات دی؛ ضايع کوي يې، ځينې خو د هغه د فرضيت څخه منکر شوي دي، ځينې سره لـه دې چې په فرضيت يې قائل دي خو نه يې کوي، او که يې کوي خو د جماعت، وخت، او د نورو شروطو، حقوقو، او آدابو رعايت يې نه کوي، له دوی ځنې به هر يو بېل بېل درجه په درجه د خپلې ګمراهۍ نتيجه وګوري، چې څنګه د دوی د خسارې او نقصان سبب ګرځي؟ او څرنګه په ډېر سخت عذاب کې اخته کېږي؟ حتّی ځينې د دوی د جهنّم په هغې ډېرې بدې وادۍ کې غورځول کېږي چې د هغې اسم هم (غي) دی.

إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُونَ شَيۡـٔٗا ﴿۶۰﴾

مګر هغه چا چې توبه يې وويستله او ايمان يې راوړ او عمل يې وکړ نېک؛ پس دغه کسان به ننوځي په جنت کې او ظلم به پر دوی ونه کړی شي هيڅ قدر (په تقليل د ثواب يا تزييد د عقاب).

تفسير: د توبې دروازه خو د داسې مجرمانو لپاره هم نه ده بنده چې ډېر سخت ګناهګار وي، او د زړه په صدق سره توبه وباسي، او د ايمان او صالح عمل لاره غوره کوي، او خپل اعمال او افعال اصلاح کوي، او سم درست يې ساتي، نو د جنّت دروازې دوی ته پرانستلې دي، وروسته له توبې څخه هر هغه ښه عمل چې وکړي؛ د پخوانيو بدو اعمالو له سببه په دغو کې هيڅ قسم کمی او تقليل نه واقع کېږي، او نه يې کوم قسم حق ضايع کېږي، په حديث کې راغلي دي: «التائب من الذنب کمن لا ذنب له»، «له ګناه څخه توبه کوونکی داسې دی لکه چې له سره يې ګناه نه وي کړي»، «اللّهم تب علينا، إنک أنت التواب الرحيم».

جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدَ ٱلرَّحۡمَٰنُ عِبَادَهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ إِنَّهُۥ كَانَ وَعۡدُهُۥ مَأۡتِيّٗا ﴿۶۱﴾

جنتونه د تل اوسېدلو هغو ته چې وعده يې کړې ده رحمان له بندګانو خپلو سره په غيب باندې (چې نه دي ليدلي دوی دا جنتونه)، بېشکه شان دا دی چې ده وعده د ده، خامخا راځي به ورته (اهل يې).

تفسير: کله چې بنده بې د شيانو د ليدلو څخه محض د انبياوو عليهم السلام په وينا سره ايمان راوړي، او بې له ليدلو د الله تعالی عبادت کوي، نو پاک الله هم له دوی سره د جنّت د هسې اعلی نعمتونو د ورکولو وعده فرمايلې ده؛ چې د هغو د خوندونو او مزو او ښه والي نظير او مثال د ده په خوب او خاطر کې هم نه دی تېر شوی، او هغه هرومرو وررسېدونکې او پوره کېدونکې دی، ځکه چې د الله تعالی ګرد مواعيد حتميُّ الوقوع قاطع او نه تغيير بدونکي دي.

لَّا يَسۡمَعُونَ فِيهَا لَغۡوًا إِلَّا سَلَٰمٗاۖ

نه به اوري دغه (جنتيان) په دغه (جنت) کې چټي (فضول) خبره مګر (اوري به) سلام.

تفسير: يعنې به جنت کې به لغو، بې باکې، بابيزه او بېکاره خبرې او شورماشور او نور بيهوده شيان له سره نه وي، هو ! د پرښتو او د مؤمنينو له طرفه به د (السلام عليکم ـ وعليکم السلام) غږونه پورته کېږي.

وَلَهُمۡ رِزۡقُهُمۡ فِيهَا بُكۡرَةٗ وَعَشِيّٗا ۝٦٢

او دی دوی ته رزق (روزي) د دوی په دغه (جنت) کې سبا او بیگا.

تفسیر: له سبا او بیگا څخه د جنت سبا او بیگا مراد دی، هلته به د دنیا په شان طلوع او غروب (لمر ختل او لویدل) نه وي، چې په هغه سره شپې او ورځې سبا او بیگا مقرر کړ شي، بلکه د خاصو اقسامو انوارو په توارد او تنوّع وي، چې د هغو په واسطه د سبا او بیگا تعیین او تحدید کېدی شي.

تِلۡكَ ٱلۡجَنَّةُ ٱلَّتِي نُورِثُ مِنۡ عِبَادِنَا مَن كَانَ تَقِيّٗا ۝٦٣

دغه (چې ذکر مو وکړ) جنت دی هغه چې په میراث به ورکوو مونږ له بندگانو خپلو هغه چا ته چې وي پرهېزگار.

تفسیر: یعنې د آدم علیه السلام میراث چې ړومبی جنت هغه ته رسېدلی وو، او ښايي د میراث لفظ یې ځکه اختیار فرمایلی وي؛ چې د تملیك په اقسامو کې دغه تملیك له ګردو څخه أتمّ او أحکم قسم دی، چې په دې کې نه د فسخې احتمال شته، او نه د بېرته اخیستلو، او نه د ابطال، او نه د اقالې امکان په کې پیدا کېدی شي.

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمۡرِ رَبِّكَۖ لَهُۥ مَا بَيۡنَ أَيۡدِينَا وَمَا خَلۡفَنَا وَمَا بَيۡنَ ذَٰلِكَۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيّٗا ۝٦٤

او (وویل جبرئیل) نه نازلیږو (مونږ ملائکې) مګر په حکم د رب ستا، خاص الله ته دی (علم) پر هر هغه څیز چې په مخ څمونږ کې دی (له راتلونکو کارونو او زمانو)، او هر هغه څیز چې وروسته څمونږ دی (له تېرو کارونو او زمانو)، او هر هغه څیز چې په منځ د دغه کې دی، او نه دی رب ستا هېروونکی.

تفسیر: یو ځلې جبریل علیه السلام تر څو ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم منقبض (زړه تنګی) وو، کفّار په داسې ویناوو خولې وپرانستلې چې له محمد صلی الله علیه وسلم څخه د ده رب خفه دی، له دغو طعنو او پیغورو څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم لا متأثر او زړه تنګی شو، بالآخر جبریل علیه السلام تشریف راوړ، رسول الله صلی الله علیه وسلم له ده نه د دغومره ورځو د نه راتللو د سبب پوښتنه وفرمایله، او په حدیث کې راغلي دي چې دوی وفرمایل: «ما یمنعك أن تزورنا أکثر مما تزورنا» «هومره چې ته راځې، له هغه څخه زیات ولې نه راځې؟»، الله تعالی لا پخوا جبریل علیه السلام ته داسې ښوولې وه چې ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په جواب کې داسې ووایه: ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمۡرِ رَبِّكَۖ﴾ الآیة ـ دا د الله تعالی کلام شو د جبریل علیه السلام له طرفه، لکه چې په ﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ﴾ کې یې مونږ مسلمانانو ته د دعا کولو طریقه ښوولې ده، جواب حاصل داسې شو، چې مونږ خالص بندگان یو، بې د الله تعالی له حکمه خپل بنه هم نشو خوځولی، څمونږ صعود او هبوط ګرد د الله تعالی په اذن او حکم پورې تړلی دی، مطلب دا دی چې د جبریل علیه السلام ژر یا په ځنډ راتلل هم د ده د حکمت او مصلحت تابع دي.

رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا فَٱعۡبُدۡهُ وَٱصۡطَبِرۡ لِعِبَٰدَتِهِۦۚ هَلۡ تَعۡلَمُ لَهُۥ سَمِيّٗا ۝٦٥

(الله) رب د اسمانونو دی او (رب) د ځمکې دی، او (رب) د هغو شیانو دی چې په منځ د دوی کې دي، نو عبادت کوه د ده، او صبر کوه په عبادت د دغه (الله) کې (په طاعت، مصیبت، او له معصیت)، آیا پېژنې ته ده ته کوم هم نام (او مثل بلکه نه یې لري).

تفسیر: د الله تعالی اسماء د ده صفات دي، یعنې څوک د الله په صفت سره موصوف شته، چې په کې د ده په شان صفات موجود وي؟ کله چې بل هیڅوک نشته، نو د بندګۍ لایق هم بل هیڅوک له سره نشي کېدی.

وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾

او وایي (له بعثه منکر) انسان: آیا کله چې مړ شم زه؛ نو خامخا ژر به را وایستلی شم (له ځمکې) ژوندی (بلکه نه ژوندی کېږم، او نه بل ژوندون شته).

تفسیر: یعنې انسان د انکار او تعجّب له لارې وایي چې مونږ وروسته له مرګه چې ځمونږ هډوکې هم وراسته او رژیږي، او له خاورو سره ګډیږي، آیا بیا ژوندي او له خپلو قبرونو څخه راپورته کیږو؟ او د عدم له کتمه د وجود په منصّه راتلی شو؟

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

آیا نه یادوي انسان (دا خبره) چې بېشکه مونږ پیدا کړی وو دی پخوا له دې نه، او نه وو دی هیڅ شی (بلکه محض عدم وو).

تفسیر: یعنې الله تعالی دی له عدم څخه وجود ته راووست، نو آیا هغه لوی ذات چې له لا شيء څخه شی او له محض معدوم څخه موجود کوي؛ پر نه دی قادر چې یو شی وروسته له فناء بیا پیدا کړی شي؟ او متفرقه اجزاء یې بېرته راټول کړي؟ آدمي ته لا د ده د ړومبني ژوندون حال او احوال نه دی معلوم، نو څرنګه دی پر خپل وروستني ژوندون خاندي او منلډې وهي:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ (۲۱ جزء د الروم سورت (۲۷) آیت (۳) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾

پس قسم دی په رب ستا باندې چې خامخا راجمع به کړو مونږ هرومرو دوی او شیطانان (ټول)، بیا به خامخا راحاضر کړو مونږ هرومرو دوی چاپېر له دوزخ پر ګونډو پراته (له ډېر هیبته).

تفسیر: یعنې منکرین سره له هغو شیاطینو د قیامت په ورځ کې حاضرولی شي، چې دوی یې اغواء کړي وو، او د هر مجرم شیطان به له ده سره یو ځای نیول کیږي، او دوزخ ته به حاضریږي، له ډېر دهشت او وېرې به له ولاړې څخه لویږي، او په قراره سره به کېناستی هم نشي، نو پر ګونډو به پرېوځي.

ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾

بیا به خامخا وباسو له هرې فرقې نه هر هغه د دوی چې ډېر سخت دی پر رحمان باندې له جهته د سرکشۍ. بیا خامخا مونږ ښه عالم یو پر هغو کسانو چې دوی ښه لایق دي له دغه (دوزخ) سره له جهته د غورځولو، سوځولو، داخلولو.

تفسیر: یعنې د منکرانو هره فرقه چې زیات بد معاش، سرکښ او زړوره وه؛ دوی به له نورو فرقو څخه بېل کړه شي، بیا به دوی کې هر یو چې د خورا ډېرې سزا لایق او د دوزخ زیات حقدار وي؛ نو هغه د الله تعالی په علم کې دی، او له ګردو مجرمانو څخه به ړومبی په اور کې غورځولی شي.

وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

او نشته هیڅوک له تاسي مګر چي دی وارد پېدونکی ننوتونکی دی دغه ته (یعني دوزخ ته چي مؤمن په صراط تیریږي، او کافر ترې لویږي)، دي (دغه عبور علی النار) په رب ستا یقیني حکم پرې کړی شوی. بیا به نجات ورکړو هغو کسانو ته چي پرهېزګاري يې کړې ده، او پرې به ږدو ظالمان په دوزخ کې پر ګونډو پرېوتلي.

تفسیر: یعني د هر یوه نېک او بد، بري او مجرم، مؤمن او کافر لپاره الله تعالی قسم یاد فرمایلی دی، چي ضرور بالضرور دوی پر دوزخ باندې تېرېدونکي دي، ځکه چي د جنت د تللو لار پر هم دغه دوزخ باندې پورې وځي، چي هغه ته د ځمونږ په عمومي محاوراتو کې «پل صراط» وايي، پر دغه باندې د هر سړي لامحاله تېرېدل دي، د الله تعالی څخه ویریدونکي مؤمنان هر یو سم له خپلې درجې سره له دې نه په تلوار صحیح او سلامت تیریږي، او ګناهګاران به ترې ښوییږي، او لاندې به په دوزخ کې لویږي (العیاذ بالله)، بیا څه مدّت وروسته هر یو سم له خپله عمله سره او هم د انبیاوو او ملائکه وو او صالحینو په شفاعت او بالآخر مستقیما د أرحم الراحمین په لطف او مهرباني دغه ګرد ګناهګاران چي په ربښتیا او صحیح اعتقاد سره يې طیبه کلمه لوستې ده؛ له دوزخه ایستلی کیږي، او یواځې کافران به په کې باقي پاتې کیږي، او د دوزخ خوله به تړله کیږي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾

او کله چي ولوستی شي پر دوی آیتونه (د قرآن) ځمونږ په دې حال کې چي واضح ښکاره دي؛ وايي هغه کسان چي کافران شوي دي هغو کسانو ته چي ایمان يې راوړی چي: کوم یو له دغو دواړو فرقو څخه خیر بهتر غوره دی له جهته د مقامه، او ډېر ښه دی له جهته د مجلسه.

تفسیر: یعني کفّارو د لوی قرآن د آیتونو له اورېدو څخه چي په هغه کې د دوی بد انجام ورښوولی شوی دی؛ د استهزاء او تفاخر په ډول غریبو مسلمانانو ته به يې ویل چي: سم ستاسې له زعمه چي په آخرت باندې معتقد یئ، هر شی چي په آخرت کې وړاندې کېدونکی دی، د دواړو فرقو پر موجوده حالت او مهال (وخت) باندې منطبق کېدونکی دی، آیا ځمونږ ننني عمارت، أثاث البیت، د هستوګنې سامان، او د ژوندون وسائل او ډول او ډېل (سینګار) له تاسې څخه ښه او بهتر نه دی؟ او ځمونږ مرکې، جرګې او مجالس ستاسې له مرکو، جرګو او مجالسو څخه معتبر او معزّز نه دي؟ یقیناً مونږ ستاسې په نزد پر باطل یو، خو ستاسې له «اهل الحق» څخه مونږ ډېر خوښ، هوسا (ارام) او د سړیو او ملاتړو خاوندان یو، آیا هغه کسان چي ځمونږ له خوفه او وېرې نن د صفا د غره په کندو کې پټیږي، او هلته د نظر بندو په شان ګوښې (بېل) ناست وي، سبا به په یوه ټوپ سره جنّت ته رسیږي، او دوی داسې ګمان کوي چي مونږ په دوزخ کې لویږو؟ بلکه نه دی داسې.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾

او څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له (اهل د) زمانې چي هغوی ښه وو له جهته د سامانونو، او له جهته د شکل او ډول (سینګار) او منظرې.

تفسیر: دا يې د هغوی د خبرې ځواب ورکړ چي پخوا له دې نه ډېر اقوام تېر شوي دي، چي په دنیوي ساز او سامان او نور شوکت او شان کې پر تاسې ډېر اوچت او غوړ او وړ وو، مګر څه مهال (وخت) چي هغوی د انبیاوو په مقابل کې

سرکښي، تکبّر، تفاخر او لويي خپل کار او شعار ښکاره کړ؛ نو الله تعالی د هغوی بېخ او بکر له سته وويست، او د دنيا په نقشه کې د هغوی نوم او نښان پاتې نشو، نو انسان ته لازم دي چې د دنيا په فاني عيش او نشاط او زائل جاه او جلال او بېکاره مظاهرو او مناظرو ونه غولېږي.

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَٰنُ مَدًّا ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هر څوک چې وي په ګمراهۍ کې؛ پس زياتوي (اوږدوي) ده ته رحمان په زياتولو (د مال او د عمر) سره.

تفسير: يعني هر څوک چې په خپله ګمراهۍ او ضلالت کې لوېدلی وي؛ هغه هم هغسې پرېږده ! ځکه چې دنيا د امتحان ځای دی، دلته هر چا ته في الجمله د هر عمل لپاره آزادي ورکړی شوې ده، د الله تعالی د عادت او حکمت اقتضاء همدا ده، هر څوک چې په خپل کسب او اراده هره يوه لاره ځان ته غوره کړي، وروسته له دې نه چې دی د نېکو او بدو په نتائجو او عواقبو باندې خبر کړ شي؛ دی پر همغې خوښې کړې لار تر يوه حده پورې آزاد او خپلواک پرېښودی شي چې لاړ شي، نو ځکه هر څوک چې د بدۍ پر لاره درومي؛ پس د هغه په حق کې د دنيا مرفّه الحالي او د عمر اوږدوالی او نور دې د هلاکت او تباهۍ علائم وګڼل شي !

حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ﴿٧٥﴾

تر هغه پورې کله چې وګوري دوی هر هغه شی چې وعده ورسره کړی شوې وي (د هغه)، يا عذاب (په دنيا په قتل او بند) يا قيامت، نو ژر به پوه شي دوی (په هغه وخت کې چې) څوک دي هغه ډېر بد له جهته د ځای او ډېر ضعيف له جهته د فوځه.

تفسير: يعني کفّار مسلمانان خوار، ذليل او کمزور ګڼي، او خپل ځانونه مغرور، طاقتور او لوی بولي، او پر خپلو اوچتو ماڼيو، محلاتو، او لويو لويو فوجونو او ګوندونو (ډلو) باندې نازېږي او افتخار کوي، ځکه چې اوس پاک الله دوی سر خوشې او خپلواک او آزاد پرېښې دي، څه مهال چې دوی له ستوني څخه ونيول شي، او په دنيوي عذاب يا اخروي عقاب ککړ او اخته شي؛ نو هلته به ورته معلوم شي چې د چا ځای خراب؟ او کوم يو جمعيت کمزوری او بېکاره دی؟ نو په دغه موقع کې به د دوی ساز او سامان، اولاد، لښکر او نور شيان هيڅ په کار او ښه ورنه شي.

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ۗ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾

او زياتوي الله (په دنيا کې) هغو کسانو ته چې سمه صافه لاره يې موندلې وي هدايت ثبات او يقين، او باقي پاتې کېدونکي (د جزاء په اعتبار) نېک عملونه خير بهتر غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثواب، او خير بهتر غوره دي له جهته د بېرته ورتللو.

تفسير: يعني دغه دنيوي رونق د الله تعالی په دربار کې له سره په کار ورتلونکی شی نه دی، او يوازې حسنات او نيکۍ د ده په دربار کې ذي مقدار او قيمتدار دي، په آخرت کې د هرې نېکۍ بدل او جزاء په ډېر ښه صورت سره ورکوله کېږي.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾

آيا پس ليدلي دي تا هغه څوک چې کفر يې اختيار کړ په آيتونو (د قدرت) ځمونږ، او وايي: خامخا راکول کېږي (په آخرت کې) ما ته مال او ولد (ځوی، لور).

تفسير: يعنې اخروي مال او دولت د ايمان او توحيد په بدل ورکول کيږي، کافران غواړي چې دنيوي دولت په عقبى کې هم د دوى په برخه شي، يا سره له کفره د اخروي عيش او تنعّم څخه هم برخه ومومي، چې په کې مزې وکړي، نو دغه له سره کېدونکې نه دي.

أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾

آيا خبر شوى دى (دغه کافر) پر غيب؟، يا اخيستې ده په نزد د رحمان وعده؟ (چې ده ته مال او دولت ورکول کيږي په آخرت کې هم).

تفسير: يعنې په داسې يقين او وثوق سره چې دغه دعوى کوي؛ آيا ده له غيبه خبر موندلى دى؟ يا يې د الله تعالى څخه وعده اخيستې ده؟ ظاهر دى چې له دغو دواړو څخه يو هم نه دى.

كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾

نه دي داسې (چې دوى وايي، يعنې نه ورکول کيږي دوى ته مال او ولد په آخرت کې)، مونږ ليکو هغه څه چې وايي، او وبه غځوو ده ته له عذابه په غځولو (چې د يوه له پاسه به بل ورته ورکوو).

وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾

او په ميراث به اخلو (له ده په مرګ سره) هغه (مال او اولاد) چې (دى يې خپل) وايي، او راځي مونږ ته يواځې (بې له ماله او اولاده).

تفسير: چې «دى يې خپل وايي» يعنې مال، اولاد، لکه چې د هغه کافر دواړه ځامن مسلمانان شول (كذا في الموضح)، يا دا مطلب چې دغه شيان به ترې بېل کړل شي، او په قيامت کې به دى يواځې حاضريږي، نه به مال ورسره وي نه اولاد.

وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾

او نيولي دي (کفّارو) غير له الله څخه باطل معبودان لپاره د دې چې شي دوى ته سبب د عزّت (او مدد).

تفسير: يعنې برسېره له ماله او اولاده د خپلو باطلو معبودانو امداد او مرستې ته هم هيله من (ارزومند) او اميدوار دي، چې هغوى به دوى ته د الله په حضور ډېرې لوېې درجې ورکوي، حال دا چې له سره داسې کېدونکې نه دي، او دغه نشه يوه چټې (فضول) سودا ده؛ چې دوى پخپلو دماغو کې ورته ځاى ورکړى دى.

كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

نه دي داسې (لکه چې دوى يې ګڼي)، بلکه ژر به منکر شي (دغه معبودان) په عبادت د دوى، او شي به دغه (معبودان) پر دغو (عابدانو) خپلو دښمنان.

تفسير: يعنې هغه معبودان به له دوى سره څه مدد وکړي؟ بلکه دوى به بالذات د دغو مشرکانو د دغه عبادت څخه هم د بې زارۍ اعلان وکړي، او د دوى په مقابل کې به ودريږي، او د هغوى د عزت زياتولو په ځاى به د دوى د زيات

ذلت او رسوايي سبب وګرځي، لکه چي په (۲۶ جزء د الأحقاف سورت په (۶) آيت (۱) رکوع) کي راغلي دي:
﴿وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ﴾

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿۸۳﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿۸۴﴾

آيا نه ګوري، نه يې خبر (ای محمده !) چي بېشکه مونږ ليږلي مسلط کړي مو دي شيطانان پر کافرانو باندې چې اوچتوي تېزوي دوی په اوچتولو تېزولو سره (په ګناه). پس تلوار مه کوه پر دوی (په ژر غوښتلو د عذاب) بېشکه همدا خبره ده چې شمېرو مونږ دوی ته (ورځې د عمر د دوی) په شمارلو سره.

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ﴿۸۵﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿۸۶﴾

ياد کړه هغه ورځ چې جمع به کړو پرهېزګاران رحمان ته سواره مېلمانه بللي شوي. او شړو (په شدّت سره) مجرمان (طرف د) دوزخ ته پلي (پياده) تږي.

تفسير: يعنې هم هغسې چې څاروي ډنګر او حيوانات د تندې په حالت کې د اوبو د ګودر په لوري په منډو او تلوار ورځغلي؛ دغه مجرمان به هم د دوزخ کندې ته همداسې شړل کيږي.

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿۸۷﴾

نه مالکان کيږي (هيڅ يو د دوی) د شفاعت (د هيچا) مګر هغه څوک چې اخيستې يې ده په نزد د رحمان وعده (او په شفاعت مجاز دی).

تفسير: يعنې له هغوی سره چې الله تعالی د شفاعت وعده فرمايلې ده، لکه ملائکې، انبياء، صالحين او نور، نو همدوی به درجه په درجه شفاعت کوي، بلا اجازه هيڅوک به د ژبې خوځولو توان هم ونه لري، او د همغو خلقو سپارښت به وکړی شي چې د هغوی په حق کې د سپارش کېدلو وعده لا له پخوا څخه ورکړی شوې ده، د کافرانو په حق کې به شفاعت له سره نه کيږي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿۸۸﴾

او وايي (کتابيان مشرکان) نيولی دی رحمان ولد (ځوی، لور).

تفسير: ډېرو کسانو غير الله خپل معبود مقرر کړی وو، ليکن يوه ډله داسې هم وه، چې د الله تعالی لپاره يې د اولاد تجويز هم کړی وو، مثلاً نصرانيانو مسيح عليه السلام او ځينو يهودانو عُزير عليه السلام او ځينو مشرکينو د عربو پرښتو ته به يې د الله تعالی لونې ويل (العياذ بالله)، (نو فرمايي الله دغو کفّارو ته):

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿۸۹﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿۹۰﴾ أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿۹۱﴾

خامخا په تحقيق راتله کړي دي تاسې په يو شي لوی سره له حيثيته د ګناه. نژدې دي اسمانونه چې وچوي له دې (نسبته) (او نژدې ده چې) ټوټې ټوټې شي ځمکه او ولوېږي غرونه غرکې غرکې (ذرې ذرې). له جهته د دې چې بولي دوی رحمان ته ولد (ځوی، لور).

تفسیر: یعنې دغه داسې درنه خبره ویلې شوې ده، او داسې یوه سخته بې ادبه کلمه د دوی له خولې څخه ایستلې شوې ده، چې د هغې له اورېدلو څخه اسمان، ځمکه، غرونه، د هول او هیبت او وېرې لامله لوېږي، چوي، ټوټې ټوټې او ټکر ټکر کېږي.

وَمَا يَنۢبَغِي لِلرَّحۡمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾

او نه ښايي رحمان ته چې ونیسي (دی څوک) ولد (لور، ځوی).

تفسیر: یعنې د الله تعالی د تقدیس او تنزیه او د غناء له کماله دا خبره منافي ده، چې څوک خپل اولاد وګرځوي، بنا پر هغه غرض چې نصرانیان د اولاد قائل شوي دي، یعنې د «کفارو» مسئله کله چې الله تعالی د «رحمن» په صفت سره وپېژني او ويې مني، نو بیا دغه ضرورت له سره نه پاتې کېږي.

إِن كُلُّ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ إِلَّآ ءَاتِي ٱلرَّحۡمَٰنِ عَبۡدًا ﴿٩٣﴾

نه دي ټول هغه (ګرد شیان) چې دي په اسمانونو کې او ځمکه کې مګر راتلونکي دي رحمن ته په دغه حال کې چې بنده وي هر یو (نه ولد).

تفسیر: یعنې ګرد د الله تعالی مخلوق او د ده بندګان دي، او د ده د بندګی په صفت سره د ده په حضور کې حاضرېږي، نو بیا بنده څرنګه ولد کېدی شي؟ کله چې ګرد ده ته محکوم او محتاج وي؛ نو دی به ځوی او لور ته څه ضرورت او احتیاج ولري.

لَّقَدۡ أَحۡصَىٰهُمۡ وَعَدَّهُمۡ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمۡ ءَاتِيهِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فَرۡدًا ﴿٩٥﴾

خامخا په تحقیق احاطه کړېده (الله) دوی لره (له جهته د علم او قدرت) او شمیرلي دي (الله) دوی (ټول من حیث الأشخاص والأنفاس والأفعال او نورو) په شمېرلو سره. او دا ټول چې دي راتلونکي دي دغه (الله) ته په ورځ د قیامت کې یواځې.

تفسیر: یعنې د بشر یو فرد هم د الله تعالی له بندګی څخه نشي خارجېدی، او ګرد د الله تعالی په حضور کې جره او یواځې حاضرېږي، په دغه وخت کې به له ګردو تعلّقاتو او سازو او سامانو څخه بېل کړی شي، او فرضي معبودان، ځامن، لمسي، پلار، مور اونور به یې هیڅ په کار نه ورځي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَيَجۡعَلُ لَهُمُ ٱلرَّحۡمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) ژر به وګرځوي دوی ته رحمان دوستي محبت (په زړونو د خلقو کې).

تفسیر: یعنې دوی ته به خپل محبّت ورکوي، یا پخپله به له دوی سره محبت کوي، یا د خلقو په زړونو کې به د دوی محبت غورځولی کېږي، په حدیث کې راغلي دي چې که الله تعالی ته کوم بنده محبوب وي؛ نو ړومبی جبرئیل علیه السلام خبروي چې زه د فلاني بنده سره محبّت کوم، نو ته هم له هغه سره محبت ولره، نو جبریل علیه السلام په اسمانونو کې د دغې خبرې اعلان خوروي، له اسمانونو څنې دغه خبره راښکته کېږي او ځمکې ته رسیږي، او د ځمکې په خلقو کې د دغه بنده په برخه کې حسن القبول حاصلیږي، یعنې بې تعلّق خلق چې د هغوی کومه خاص نفع او ضرر د ده له ذات سره نه وي تړلی؛ له ده سره به مینه او محبت کوي، د دوی په زړونو کې اول د ده محبّت اچولی

کیږي، وروسته د عامو او د خاصو قبول ورحاصلیږي، که نه په ابتداء کې محض د عامو په طبقه کې حُسن القبول حاصلېدل او بیا د ځینو الله منونکو او صالحانو هم د کومې غلط فهمۍ او نورو په اساس د ده په طرف تمایل کېدل د مقبولیت عند الله دلیل نه دی، ښه پرې وپوهېږئ.

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَٰهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ ٱلْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِۦ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾

پس بېشکه همدا خبره ده چې اسان کړی دی مونږ دغه (قرآن) په ژبه ستا لپاره د دې چې زیری ورکړې په دې سره پرهېزګارانو ته، او چې وویروې په دې سره قوم جګړه کوونکی.

تفسیر: یعني لوی قرآن په نهایت سهل، او صاف بیان او په واضح او ښکاره ډول سره پرهېزګارانو ته بشارت اوروي، او جګړه کوونکو ته د ناکارو کارونو له خرابو نتائجو څخه خبر ورکوي.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًۢا ﴿٩٨﴾

او څومره ډېر هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له (اهل د) زمانې، آیا محسوسوې (مومې وینې) ته له دوی نه یو تن، یا اورې له دوی کوم نرم غږ هم؟.

تفسیر: یعني څومره بدبخت د خپلو جرائمو په سزا هلاک شوي دي، چې د هغوی نوم او نښان هم بیخي د دنیا له مخې څخه محو او ورک شوی دی، نن د دوی د پښو د غږ (کړهار) او د تکبّر او لویۍ ډېر نری آواز (ښهار) هم نه اورېده کیږي، نو هغه کسان چې نن ورخ له رسول کریم صلی الله علیه وسلم سره مقابله او مجادله کوي، او د آیات الله څخه انکار او پرې استهزاء کوي؛ دوی دې نه بېفکره کیږي، ممکن دي چې دوی هم په همداسې تباه کوونکو عذابونو کې اخته شي، او په یوه رپه کې به بیخي سپېره او پناه شي.

تمّت سورة مریم بحسن توفیقه و نصره، فله الحمدُ والمنّةُ أولا و آخراً.

سُوْرَةُ طٰهٰ

«د (طه) سورت مکي دی، پرته له (۱۳۰) او (۱۳۱) آیتونو چې مدني دي، (۱۳۵) آیتونه (۸) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۰) او په نزول کې (۴۵) سورت دی، وروسته د «مریم» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طٰهٰ ﴿۱﴾ مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰٓى ﴿۲﴾ اِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَنْ يَّخْشٰى ﴿۳﴾

نه دی نازل کړی مونږ پر تا باندې قرآن لپاره د دې چې مشقت محنت پر خپل ځان بار کړې. مګر (نازل کړی دی مونږ) تذکره پند لپاره د هغه چا چې ویرېږي (له الله نه).

تفسیر: یعنې لوی قرآن ځکه نازل شوی دی، چې د هر چا زړه چې نرم وي، او له الله تعالی څخه ویرېږي؛ دی د قرآني بیاناتو څخه پند او نصیحت حاصل کړي، او د قرآنکریم له روحاني فیوضاتو او برکاتو څخه بې برخې او محروم پاتې نشي، او داسې کوم غرض نشته چې د پاک قرآن په نزول سره تاسې خامخا په کوم شاقّه محنت او شدید تکلیف کې اخته کړي، او نه دغه مقدّس قرآن داسې یو شی دی چې (نعوذ بالله) د ده حامل یا عامل له سره بې برخې یا محروم یا ناکام پاتې شي، بلکه د دارینو له فیوضاتو څخه فائز المرام ګرځي، تاسې د دغو مکذبینو د خبرو د اورېدلو څخه له سره خفه ملول او تنګ زړه مه کېږئ !.

تَنْزِيْلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوٰتِ الْعُلٰى ﴿۴﴾

(نازل شوی دی) په نازلېدلو له طرفه د (هغه) الله چې پیدا کړې یې ده ځمکه او اسمانونه لوړ لوړ (اوچت اوچت).

تفسیر: نو ځکه ضروري ده چې مخلوق دغه قرآنکریم په ډېره خوښۍ او اخلاص سره د الله تعالی جلّ جلاله د الوهیت پاک کلام ومني !او پر خپلو سرونو او سترګو یې کېږدي !او قطعًا له هغه څخه تخلّف او تمرُّد ونه کړي، او ترې غاړه ونه غړوي.

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿۵﴾

(دغه خالق د ځمکو او اسمانونو ډېر مهربان) رحمان پر عرش باندې د پاسه دی.

تفسیر: د «استواء على العرش» مفصّل بیان د «الأعراف» سورت په (۶) رکوع کې لیکلی شوی دی، د «عرش» په متعلق له نصوصو څخه هم دغومره ثابتېږي، چې پایې لري، او خاصو پرښتو هغه راپورته کړی دی، او د اسمانونو په سر کې د قُبې په شان ولاړ دی.

لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴿۶﴾

خاص الله لره دي هغه شيان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شيان چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملكا خلقا عبيدًا)، او هغه شيان چې په منځ د دوی کې دی، او هغه چې لاندې له لوندې ځمکې څخه دی.

تفسير: يعنې هم هغه الله تعالى يواځې د غير له شركته له اسمانونو څخه نيولې تر ځمكې او له ځمكې څخه تر تحتَ الثّرى پورې د ګردو كائناتو خاص مالك او خالق دی، د ده په تدبير او انتظام سره دغه ګردې سلسلې قائمې دي، له «ثرى ـ لوندې ځمكې» څخه د ځمکې هغه لاندنى طبقه (پوړ) مراد ده چې تل د اوبو د قرب او اتصال له سببه لونده وي.

وَإِن تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلسِّرَّ وَأَخْفَى ۝٧

او كه ښكاره وينا كوې؛ پس بېشكه دغه (الله) عالم دی په پټې خبرې او په ډېرې پټې.

تفسير: يعنې هره هغه خبره چې په زور سره وويله شي؛ هغه به څرنګه د هغه علاّم الغيوب څخه پټه پاتې كېدی شي؟ چې هغه ته هره ښكاره او پټه بلكه له پټو څخه ډېرې زياتې پټې خبرې هم ورته ښې معلومې دي، او ترې ډېر خبردار دی، هره هغه خبره چې په ګوښې (پناه ځای) او يواځې ځای كې په ډېر ورو وويل شي، يا هغه اندېښنه خيال او تصوّر چې تش په زړه كې ګرځېدلی وي، او لا د قول او عمل مرتبې ته نه جهرًا او نه سرًا رسېدلې وي، يا تر اوسه هيڅ په زړه كې هم نه وي ګرځېدلې او وروسته له دې نه ګرځېدونكې وي؛ د الله تعالى علم پر دغو ګردو محيط دی، نو ځكه شريعت بلا ضرورت په چغه يا په ډېر زور سره د ذكر كولو څخه ممانعت فرمايلی دی، پر ته له هغه مواقعو څخه چې په كې ذكر په جهر سره منقول يا د ځينو معتبرو مصالحو په بناء د تجربه كارانو په نزد نافع ګڼلی شوی دی، نو هغه به له دغه نهي له عمومه مستثنى وي.

ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ۝٨

الله (چې دی) نشته بل بر حق معبود مګر يواځې همدی دی، خاص همده ته شته نومونه نېك (ښايسته).

تفسير: په پاس آيت كې د الله تعالى هغه صفات چې بيان شول: لكه دا چې الله تعالى خالق الكل على الاطلاق مالك، رحمان، مطلق قادر، او د محيط علم څښتن دی، د هغو اقتضاء دا ده چې الوهيت هم د همده خاصه وي، ماسوا الله څخه دې د بل هيڅا په مخ كې د عبوديت او د بندګۍ سرښكته نه كړ شي.

وَهَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰٓ ۝٩

او آيا راغلې ده (يا په تحقيق راغلې ده) تا ته قصه د موسى؟.

تفسير: له دې ځايه راهيسې د موسى عليه السلام قصه په ډېر بسط او تفصيل سره بيانوي، تر څو چې اورېدونكي وپوهېږي چې نبي كريم صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم ته د قرآني وحي راتګ كومه نوې او عجيبه خبره نه ده، څرنګه چې پر موسى عليه السلام وحي نازله شوې وه؛ پر دوی هم نازله شوې ده، هم هغسې چې د موسى عليه السلام وحي پر توحيد او نورو اسلامي تعليماتو مشتمله وه؛ د دوی وحي كې هم پر همدغو شيانو تأكيدات صادر شوي دي، هغه مصاعب، متاعب او شدائد چې موسى عليه السلام د حق په تبليغ كې برداشت كړي دي؛ د همغو برداشت كول پر دوی هم دي، هم هغسې چې بالآخر بری او غلبه د موسى عليه السلام په برخه شوه؛ د دوی په برخه هم كېدونكې ده،

او لکه چې د موسی علیه السلام دښمنان مقهور او مغلوب شول؛ یقینا د محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم دښمنان هم مخذول او مقهور، او دوی به هم غالب او منصوریږي، په دغه مناسبت د موسوي نبوّت ابتدائي قصه بیان فرمایي، څو پرې رسول الله صلی الله علیه وسلم لا متسلّي او ښه ډاډه شي.

إِذْ رَءَا نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ ٱمْكُثُوٓا۟ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّىٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى ٱلنَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾
فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِىَ يَٰمُوسَىٰٓ ﴿١١﴾

کله چې ولید (موسی) اور؛ نو ویې ویل اهل خپل ته: واوسئ (تاسې دلته) بېشکه ما ولید یو اور، ښایي ما لره چې زه راوړم تاسې ته له هغه اوره کومه لګولې لمبه، یا ومومم زه په اور باندې لار ښوونکې (چې لار راوښیي). پس کله چې راغی هغه (اور ته)؛ نو غږ ورته وکړی شو (داسې چې) ای موسی !.

تفسیر: د دې قصې مختلفې اجزاء د القصص، طه، او الأعراف د سورتونو څخه جمع کېدی شي، دلته له (مدین) څخه (د مصر) په طرف د بېرته ورتګ واقعه مذکوره ده: امام أحمد رحمه الله له وهب رحمه الله څخه نقل کړي دي: کله چې موسی علیه السلام د ﴿يَٰمُوسَىٰٓ﴾ غږ واورېد؛ نو څو ځلې یې «لبیک» وویل، او عرض یې وکړ چې «زه ستا غږ اورم، او د راتګ احساس دې کوم، مګر نه دې وینم چې چېرې یې».

إِنِّىٓ أَنَا۠ رَبُّكَ فَٱخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۖ إِنَّكَ بِٱلْوَادِ ٱلْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾

بېشکه زه چې یم همدا زه رب ستا یم، پس وباسه (له دواړو پښو) پڼې خپلې، بېشکه ته چې یې په کنده پاکه د طوی کې یې.

تفسیر: «طوی» د هغه میدان نوم دی، ښایي چې دغه میدان لا له پخوا څخه متبرك وو، یا اوس متبرك شوی دی، د موسی علیه السلام پڼې (یا به) ناپاکې وې؛ نو ځکه پرې وویستلی شوې (یا یې تواضعًا او أدبًا) پرې وویستلې، باقې هغه موزې، ماسې، پڼې (څپلې) چې پاکې وي؛ له هغو سره لمونځ کېدی شي، د دې موضوع پوره مسائل دې په فقهیه کتابونو کې وکتل شي !.

وَأَنَا ٱخْتَرْتُكَ فَٱسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰٓ ﴿١٣﴾

او ما غوره کړی یې ته (په رسالت)، پس غوږ کېده هغه حکم ته چې وحي کیږي (تا لره !).

تفسیر: «ما غوره کړی یې ته» یعني په ګرد جهان کې مې همدا ته د نبوّت، رسالت او د مکالمې شرف لپاره انتخاب او غوره کړې، نو ځکه هغه احکام چې وروسته له دې نه درکول کیږي؛ هغه په غور او دقّت سره واوره، او پرې عمل وکړه !.

إِنَّنِىٓ أَنَا ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدْنِى وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكْرِىٓ ﴿١٤﴾

بېشکه زه چې یم همدا زه الله یم، نشته لایق د عبادت بل هیڅوك مګر همدا زه یم، پس عبادت کوه ځما ! او سم دروه (اداء کوه) لمونځ لپاره د ذکر (یادوني) ځما.

تفسیر: په دغه کې یې د خالص توحید او د هر قسم بدني او مالي عبادت حکم وکړ، څرنګه چې لمونځ أهمّ العبادات دی، د هغه ذکر په خصوصیت سره وکړی شو، او په دې باندې یې تنبیه فرمایلې ده، چې د لمانځه څخه اعظم مقصود

د الله تعالی یادول دي، ګواکې له لمانځه څخه غافلېدل د الله تعالی له یاده غافلېدل دي، او د ذکر الله په متعلّق یې په بل ځای کې فرمایلي دي: ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ﴾ یعنې که په هېره او خطا سره د الله تعالی له یاده غافل شې؛ نو هر کله مو چې په یاد درشي هغه یاد کړئ ! د لمانځه حکم هم همداسې دی، چې که په خپل وخت کې دغفلت او نسیان لامله پاتې شي؛ نو هر کله مو چې په یاد درشي قضا یې راوړئ «فلیصلها إذا ذکرها».

﴿إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا﴾

بېشکه قیامت راتلونکی دی، زه اراده لرم د دې چې پټ کړم دغه (وخت د راتللو د قیامت).

تفسیر: یعنې اراده لرم چې د هغه د راتګ وخت له ګردو څخه مخفي او پټ وساتم.

﴿لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ﴾ ۱۵

لپاره د دې چې جزاء ورکړه شي هر نفس ته په هغو عملونو چې کوي یې (له خیر او شره).

تفسیر: یعنې د قیامت راتګ د دې لپاره هم ضروري دی، چې هر سړي ته د هغه د نېکۍ او بدۍ جزا ور ورسېږي، او د مطیع او عاصي په منځ کې هیڅ قسم التباس او اشتباه پاتې نشي ، دغه وروسته له عبادت او توحیده د معاد د عقیدې تعلیم وشو.

﴿فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَىٰ﴾ ۱۶

پس نه دې بندوي نه دې منع کوي تا خامخا له دغه (ایمان راوړلو په قیامت یا له لمانځه) هغه څوک چې نه لري ایمان په هغه او متابعت کوي د خواهشو خپلو، (که منع راوړې؛) پس ته به هلاک شې.

تفسیر: یعنې نه دې اړوي تا له ایمان راوړلو څخه، یعنې پر قیامت باندې د ایمان راوړلو یا له لمانځه څخه، کله چې الله تعالی موسی علیه السلام ته نصیحت کړی دی، چې د بدانو له صحبت څخه ځان ساته ! نو نورو ته لا د دغې خبرې ضرورت شته چې هرومرو دې خپل ځان د بدانو له مصاحبته وساتي.

﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ﴾ ۱۷ ﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ﴾ ۱۸

او څه شیز دی دغه په ښي لاس د تا کې ای موسی؟ نو وویل (موسی): دا همسا ځما ده چې تکیه کوم پر دې او وهم (څنډم) په دې سره (پاڼې د ونې چې تویې شي) پر ګډو ځما، او دي ماته په دغه (همسا) کې مطالب حوائج نور هم.

تفسیر: یعنې په دې کې هیڅ شبهه نشته چې دغه هم هغه ځما د لاس لرګی دی، چې تل یې په خپل لاس کې ګرځوم، او پرې تکیه کوم، او خپلو پسو او ګډو ته پاڼې پرې څنډم، دښمن او موذي ځناوران پرې شړم او دفع کوم یې، او نور ډېر ضروري کارونه هم پرې انجاموم.

﴿قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَىٰ﴾ ۱۹ ﴿فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ﴾ ۲۰

وفرمایل (الله) چې وغورځوه دغه (همسا) ای موسی. پس ویې غورځوله دا (همسا) پس ناڅاپه دا مار وو ژوندی چې منډې یې وهلې (ځغلېده).

تفسير: يعنې په مجرّد د دې چې همسا يې پر ځمکه وغورځوله؛ دغه همسا د اژدها په شکل واوښته، چې د ډېر نري مار په شان په ډېرې جلتی سره ځغلېده، موسی علیه السلام د دې يو ناڅاپه د دغه انقلابي وضعيت له ليدلو څخه د بشريت په مقتضی وويرېد.

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾

وفرمايل (الله موسی ته) ونيسه دا (همسا) او مه ويرېږه ! ژر به وګرځوو مونږ دغه (همسا) هم هغه شکل ړومبني خپل ته.

تفسير: يعنې کله چې بېرته په لاس درشي؛ دغه ښامار بيا هغه همسا کيږي.

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾

او پيوست کړه (ښی) لاس خپل تخرګ خپل ته حال دا چې راوبه وځي تک سپين (روښانه) بې له عيبه (د برګوالي)، حال دا چې دغه معجزه ده بله.

تفسير: يعنې خپل لاس په تخرګ کې ننه باسه، او بيا يې له ګرېوانه وباسه ! نو دغه لاس به دې تک سپين او روښانه ښکاري، او دغه سپين والی د برص (برګوالي) او نورو عيبو له پلوه به نه وي چې عيب وګڼل شي.

لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى ﴿٢٣﴾

لپاره د دې چې وښيو تاته ځينې له هغو معجزاتو چې ډېرې لويې دي.

تفسير: يعنې د همسا او بيضاء لاس معجزې له هغو لويو نښو او معجزاتو د قدرت څخه دوه معجزې دي، چې د هغو ورښودل تاسې ته منظور دي.

اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾

لاړ شه فرعون ته (سره له دغو معجزو) بېشکه چې هغه باغي شوی دی (تجاوز يې کړی دی له حدوده د بندګۍ). ووېل (موسی:) ای ربه ځما ! پرانيځه ارته کړه ما لره سينه ځما.

تفسير: يعنې حليم، بردبار او د حوصلې خاوند مې وګرځوې، چې د خلاف الطبع شيانو د ليدلو څخه ژر خفه نه شم، او د رسالت په تبليغ کې له هغو مصاعبو سره چې مخامخ کېږم، او هغه متاعب چې ځما په مقابل کې راځي؛ له هغو څخه ونه ويرېږم، بلکه په ارت زړه او راڼه وچولي (تندي) يې وګالم (برداشت کړم)، او متحمل يې شم.

وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾

او آسان کړه ماته دغه مهم کار ځما (چې تبليغ دی).

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾

او پرانيځه غوټه له ژبې ځما. چې وپوهيږي خلق په خبرو ځما (په وخت د تبليغ کې).

تفسير: ژبه يې په وړوکيتوب کې سوځېدلې وه (چې د هغه قصه په نورو تفاسيرو کې ليکلې شوې ده)، او په صاف ډول سره يې خبرې نشوې کولې، نو ځکه يې دغسې دعاء وکړله.

وَاجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اَهْلِيْ ﴿۲۹﴾ هٰرُوْنَ اَخِي ﴿۳۰﴾ اشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِيْ ﴿۳۱﴾ وَاَشْرِكْهُ فِيْٓ اَمْرِيْ ﴿۳۲﴾

او وګرځوه ما ته يو وزير (مرستيال) له اهله ځما. هارون (چې دی) ورور ځما. قوي کړه په ده سره ملا ځما. او شريک کړه دغه (هارون له ما سره) په دې کار ځما کې.

تفسير: هارون عليه السلام په عمر کې له موسى عليه السلام څخه لوی وو.

كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًا ﴿۳۳﴾ وَّنَذْكُرَكَ كَثِيْرًا ﴿۳۴﴾ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيْرًا ﴿۳۵﴾

لپاره د دې چې تسبيح ووايو ستا (تسبيح ډېر) او يادوو تا په ذکر ثناء ډېره. بېشکه ته چې يې يې ته په (احوالو) ځمونږ ښه خبردار ليدونکی يې.

تفسير: يعنې که دواړه سره يو ځای شو؛ د دعوت او تبليغ په مواقعو کې به ډېر په زور او شور سره ستا پاکي او کمالات بيان کړو، او د دعوت له مواضعو څخه قطع نظر کله چې مونږ هر يوه ته د بل د ملګرتيا قلبي تقويه او د زړه ډاډينه حاصله وي؛ نو په خپلو کورونو او ځايونو کې به په نشاط او طمانيت سره ستا ذکر (او عبادت) په کثرت سره کوو.

قَالَ قَدْ اُوْتِيْتَ سُؤْلَكَ يٰمُوْسٰى ﴿۳۶﴾

وفرمايل (الله) په تحقيق درکړی شوی تا ته سوال د تا ای موسى.

تفسير: يعنې کوم شيان چې تاسې وغوښتل؛ د الله تعالى له لوري تاسې ته درکړل شول.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰٓى ﴿۳۷﴾

او خامخا په تحقيق احسان کړی وو مونږ پر تا يو کرت بل (پخوا له دې نه).

اِذْ اَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّكَ مَا يُوْحٰٓى ﴿۳۸﴾

کله چې وحي کړې وه مونږ مور ستا ته (الهامًا يا په خوب کې) دغه چې اوس اورواوه شي.

تفسير: يعنې په خوب يا وينښتيا او بيدارۍ کې، د الهام په ډول يا په هم هغه وخت کې د کوم مجهول الاسم نبي په ژبه ستا مور ته هغه حکم مو درلېږلی وو، چې د هغه لېږل مناسب وو.

تنبيه: د «ايحاء» له لفظه د موسى عليه السلام د مور نبوّت نه ثابتيږي، لکه چې د پاس تقرير څخه ظاهر دي، ځکه چې نبي هغه دی چې د الله تعالى له طرفه ورته د احکامو وحي راشي، او د هغه په تبليغ مأمور وي، او دلته دغه تعريف نه صادقيږي.

اَنِ اقْذِفِيْهِ فِي التَّابُوْتِ فَاقْذِفِيْهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَاْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّيْ وَعَدُوٌّ لَّهٗ

چې وغورځوه دغه (موسى) په تابوت (صندوق) کې، (پس بيا) وغورځوه دغه (تابوت) په سيند کې، بس ودې غورځوي هغه صندوق لره سيند په ساحل (غاړه خپل کې، چې) ونيسي دغه (موسى) دښمن ځما او دښمن د ده.

تفسير: يعنې کله چې موسى عليه السلام پيدا شو، د ده والده ووېرېده، چې که د فرعون سړي خبر شي؛ نو دغه ځما هلك به هم ووژني، او د ده مور او پلار ته به هم ربږ (زحمت) او تکليف ورپېښوي، چې دغه مو ولې راښکاره نه

کړ، نو په دغه وخت کې د الله تعالی له طرفه دغه تدبیر ورالهام شو، او د موسی علیه السلام والدې دی په یو سر تړلي صندوق کې په سیند کې لاهو کړ، له دغه سیند څخه یوه ویاله د فرعون باغ ته تللې وه، نو دغه صندوق په دغه ویاله کې راغلی په وچه کې ونښت، یا د فرعون د باغ په حوض کې ودرېد، د فرعون ښځه (بي بي آسیه رضي الله تعالی عنها) چې یوه ډېره عفیفه عابده اسرائیلي مېرمن وه، له دغه صندوق څخه دغه هلک وویست، او د فرعون مخ ته یې وروړاندې کړ، او ورته ویې ویل: راځه چې دغه ماشوم مونږ د خپل ځوی په شان وروزو (وپالو)، فرعون هم د دې هلك د لیدلو څخه خوښ شو، او مینه یې پرې راغله، مګر د ده د ځوی ګرځولو څنې یې انکار وکړ، مګر د بي بي آسیې رضي الله تعالی عنها له خاطره به یې د خپل ځوی په شان د هغه روزنه (پالنه) کوله، او په دې شان د الله تعالی د عجیب او غریب قدرت ظهور په عمل راغی.

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي ۚ

او اچولی مې وو پر تا محبت مینه له طرفه څما (چې ګرد خلق پر تا مین شول).

تفسیر: یعني مونږ له خپل لوري په دغه وخت کې د مخلوق په زړه کې ستا محبت وغورځاوه، چې هر لیدونکی به له تا سره مینه او محبت وکړي، یا یو خاص محبت مو پر تا وغورځاوه، چې ته د الله تعالی محبوب وګرځېدې، نو له هر چا سره چې پاك الله محبت وکړي؛ بندګان هم له هغه سره مینه او محبت کوي.

وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾

او (ومې کړه دغه کارونه) چې تربیت ستا وشي څما د سترګو لاندې.

تفسیر: یعني د خلقو په زړونو کې ستا د محبت غورځولو څخه دغه غرض وو چې څمونږ د سترګو لاندې ستا کتنه، حفاظت، او روزنه وکړه شي، او د داسې سخت دښمن په کور کې سره له دې چې شپې او ورځې دې تېرولې؛ خو بیا ستا یوه ویښته ته څه ضرر او زیان ونه رسیږي.

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ

کله چې تله خور د تا (لپاره د پلټنې ستا؛ نو یې ولیدې چې د هیچا تی نه نیسې) پس ویې ویل: آیا وښایم زه تاسې ته هغه څوك چې تربیت وکړي د ده (نو قبول شو قول د دې، او مور یې راوسته او تی یې ونیوه)، پس بېرته راوستې مونږ ته مور خپلې ته لپاره د دې چې یخې (رڼې) شي سترګې د دې (او خوشاله شي په لیدلو د تا) او خفه نشي.

تفسیر: پوره قصه به په بل ځای کې راځي، د موسی علیه السلام مور وروسته له هغه چې صندوق یې په سیند کې وغورځاوه، د بشریت په مقتضی سخته خپه او پریشانه شوه، او په دغه اندېښنه کې ډوبه تللې وه چې د دې د ځوی به څه حال شوی وي؟ نه ورته معلومه وه چې ژوندی دی؟ یا د کوم څناور خوراك شوی دی؟ نو د موسی علیه السلام خور ته یې وویل: «ای لورې ! ته په پټه سره خپل ورور ولټوه ! او د ده د حال او احوال په تحقیق کې اوسه ! د بل لورې د الله تعالی په مشیت دغسې حال مهیأ شو، چې موسی علیه السلام د هیڅ یوې ښځې تی به یې په خوله نه اخیست، نو ځکه ډېر ښځې راغلې او بېرته لاړلې، د موسی علیه السلام خور (بي بي مریمې) چې د ده په تکل کې وه (بي بي آسیې رضي الله تعالی عنها) ته یې وویل: «که مو امر او اجازه وي؛ نو زه به یوه ډېره ښه ښځه تاسې ته راولم، چې دغه هلك د هغې تی واخلي، یا هغه داسې دارو او درمان وکړي چې دغه هلك څه شي وخوري، او له لوږې څخه ورته څه زیان او

ضرر ونه رسیږي، او په ښه شان سره يې وروزي، او پالنه يې وکړي»، پرې حکم وشو چې هله ژر شه ! او ژر يې راوله ! دا لاړه او د موسی علیه السلام مور يې ورته راوسته، او هغه يې په الله او بسم الله سره خپل تي ته واچاوه، او ده د هغې تی واخیست، او په غړکهار سره يې په تي رودلو باندې شروع وکړه، د فرعون په کور کې ډېره خوښي او خوشالي پیدا شوه، او ټول د دغه هلك د موندلو څخه په خپلو کالیو (جامو) کې نه ځايېدل، د موسی علیه السلام مور وویل چې: زه دلته نشم پاتې کېدی، که ماته اجازه راکړه شي چې دغه هلك له خپله ځانه سره کور ته یوسم، او په پوره حفاظت او اهتمام سره يې روزنه او پالنه وکړم، بالآخر د فرعون له طرفه د دايي په توګه د دغه هلك په تربيت مأموره شوه، او دی يې بېرته خپل کور ته راوست، او د پاچاهۍ په اعزاز او اکرام سره د ده په تربيت باندې يې لاس پورې کړ.

وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ

او مړ کړی وو تا يو سړی، پس نجات مو درکړ تا ته له غمه (د قصاص او عقاب).

تفسیر: دغه پوره قصه د القصص په سورت کې راځي، خلاصه يې دا چې د ځلمیتوب په وخت کې د موسی علیه السلام له لاسه يو قبطي وژلی شوی وو، موسی علیه السلام وویرېد چې د ده په قصاص کې هم په دنیا او هم په عقبی کې زه مأخوذ کېږم، نو پاك الله ده ته له دغو دواړو اقسامو پرېشانیو څخه نجات ورکړ، د اخروي پرېشانۍ څخه په دې ډول چې د توبې توفيق يې ورو بانښه چې قبوله هم شوه، او له دنیوي څخه په دې ډول چې موسی علیه السلام يې له مصر وویست، او مدین ته يې ورساوه، چې پوره قصه يې په بل ځای کې راځي.

وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا

او ومو ازمویلې ته (په قسماقسم) ازموینو سره.

تفسیر: یعنې ستا امتحان د الله تعالی له طرفه په څو څو ځایونو کې واخیست شو، او ته په کې بریالی (کامیاب) ثابت شوې.

فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ ﴿٤٠﴾

پس واوسېدې ته څو کاله په اهل د مدین کې بیا راغلې ته (اوس دلته) پر هغه وخت مقرّر شوي (د عمر چې ما اندازه کړی وو، او د رسالت لایق دی)، ای موسی !.

وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾

او جوړ کړی (غوره کړی) يې ماته لپاره د ځان خپل (په رسالت).

تفسیر: یعنې د خپلې وحي او رسالت لپاره يې تیار، او په خپلو خواصو او مقربینو کې يې داخل کړې، او څرنګه يې چې اراده وه؛ ستا روزنه (پالنه) يې وفرمایله.

اذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾

لاړ شه ته (ای موسی) او ورور د تا په معجزو ځما سره، او سستي مه کوئ په یاد ځما کې.

تفسیر: یعنې د هغه کار لپاره چې ته جوړ کړی شوی يې؛ اوس يې وخت راغلی دی، چې ته له خپل ورور هارون علیه السلام سره د هغه لپاره ولاړ او تیار شئ ! او هغه دلائل او معجزات چې تاسې ته درکړی شوی دی؛ د ضرورت

په وخت کې يې ظاهر کړې، کله چې موسى عليه السلام پخوا له دې نه د دعاء کولو په وخت کې ويلي وو: ﴿كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ۝ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا﴾ نو ځکه يې دلته په ﴿وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي﴾ په ويلو سره د هغه تذکره وفرمايله، يعنې د الله تعالى د نامه په تبليغ کې په پوره تيارۍ او فعاليت سره کار وکړئ! او تمامو احوالو او اوقاتو کې عموما او د دعوت او تبليغ په وخت کې خصوصًا پاك الله په کثرت سره يادوئ! چې دغه ذکر الله د اهل الله لپاره د برې او کاميابۍ لويه وسيله او د دښمن په مقابل کې مهمه وسله ده.

اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ۝

لاړ شئ (تاسې دواړه) فرعون ته، بېشکه چې دی باغي شوی دی په دعوی د الوهيت سره.

فَقُوْلَا لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ۝

پس ووايئ ده ته خبره پسته ښايېږي چې دی پند واخلي (که ستا رسالت ورته محقق شي) يا وويرېږي (له الله که متوهم شي).

تفسير: يعنې د دعوت او تبليغ او وعظ او نصيحت په وخت کې پستې، آسانه، رقت راوړنکې خبرې وکړه، اګر که د ده د تمرّد او طغيان لامله د قبول هيله او اميد نشته، خو بيا هم تاسې داسې خيال وکړئ! ممکن دی چې هغه له فکره او غور څخه کار واخلي، او دغه پند او نصائح پرې اثر وغورځوي، يا د الله تعالى د جلال او جبروت د بيان اورېدلو څخه وويرېږي، او د طاعت او انابت په لوري متمائل شي، او په خبرو او اترو کې ډېره نرمي وکړي، له دې توصيې څخه د دعاتو او مبلغينو لپاره ډېر لوی دستور العمل په لاس راځي، لکه چې په قرآن کې داسې صاف ارشاد شوی دی: ﴿اُدْعُ اِلٰى سَبِيْلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۱۲۵) آيت (۱۶) رکوع).

قَالَا رَبَّنَآ اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَّفْرُطَ عَلَيْنَآ اَوْ اَنْ يَّطْغٰى ۝

وويل (دواړو ورونو) ای ربه څمونږ! بېشکه مونږ ويرېږو چې تلوار به وکړي پر مونږ (په عقوبت سره)، يا به لا نافرمان شي (چې ستا په نسبت به بدې خبرې وکړي).

قَالَ لَا تَخَافَآ اِنَّنِيْ مَعَكُمَآ اَسْمَعُ وَاَرٰى ۝

وفرمايل (الله) مه ويرېږئ (تاسې دواړه)، بېشکه زه له تاسې سره يم (په معاونت او نصرت)، اورم او وينم (په ښه شان سره ستاسې اقوال او افعال هم).

تفسير: يعنې هغه خبرې چې ستاسې او د ده په منځ کې کيږي، يا هغه معاملات چې در وړاندې کيږي؛ هغه ګرد زه اورم او وينم يې، زه هيڅ له ستاسې نه يم جلا، او تل څما نصرت او حمايت له تاسې سره دی، خوف او وېره هيڅ مورد نه لري، او نه ښايي چې تاسې په دغه فکر کې واوسئ.

فَاْتِيٰهُ فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ؕ

پس ورشئ (تاسې دواړه) ده ته پس ووايئ چې بېشکه مونږ يو رسولان د رب ستا، نو ولېږه له مونږ سره بني اسرائيل، او مه په عذابوه دوی (په سختو تکاليفو سره).

تفسیر: په دغه کې د درې شیانو په طرف دعوت ورکړی شوی دی:

(۱): د فرعون او د نورو مخلوقاتو کوم رب شته چې رسول یې رالیږلی دی.

(۲): مونږ دواړه د هغه رسولان یو، لهذا څمونږ اطاعت او د رب العزّت عبادت ښایي چې وکړی شي، ګواکې په دغې جملې سره د ایمان د اصل په لوري دعوت ورکړی شوی دی، همدغه یې په «والنازعات» (د پرشم ۳۰ جزء کې) داسې اداء کړی دی: ﴿فَقُلْ هَلْ لَّكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى﴾ ﴿وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى﴾

(۳): هغه شی دی چې د هغه ضرورت په هغه خاص وخت کې واقع شو، یعنې د بني اسرائیلو نجات د فرعونیانو د ذلت او رقّت راوړونکې غلامۍ څخه، مطلب یې دا دی چې: پر دغې شریفې او نجیب الأصلې کورنۍ ظلم او ستم مه کوئ! او د دغه ډېر ذلیل او حقیر مریيتوبه یې ازاد او خپلواک کړئ، او له مونږ سره یې پرېږدئ چې هر چېرې مو چې زړه غواړي لاړ شو، او په ازادۍ سره شپې او ورځې تېرې کړو.

قَدْ جِئْنٰكَ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكَ

په تحقیق راغلي یو مونږ تا ته سره له معجزې له جانبه د رب ستا.

تفسیر: یعنې څمونږ دغه د رسالت دعوی بې دلیله نه ده، بلکه پر خپل صداقت د الله تعالی د قدرت معجزې او دلائل هم راسره شته.

وَالسَّلٰمُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿۴۷﴾ اِنَّا قَدْ اُوْحِيَ اِلَيْنَآ اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿۴۸﴾

او سلامتي ده (له عذابه) په هغه چا چې متابعت وکړي د سمې صافې لارې. بېشکه مونږ چې یو په تحقیق وحي کړی شوې ده مونږ ته چې بېشکه عذاب په هغه چا دې چې تکذیب کوي (د رسولانو) او مخ ګرځوي (له اسلامه).

تفسیر: یعنې هر څوک چې څمونږ خبره ومني، او پر سمه صافه لاره لاړ شي؛ نو د هغه لپاره د دواړو دارینو سعادت او سلامت ور په برخه کیږي، او هر څوک چې تکذیب او اعراض کوي؛ نو د هغه لپاره عذاب یقیني دی، اعم له دې نه چې یواځې اخروي عذاب وي، یا په دنیا کې هم ورته ورسیږي، ښایي چې اوس تاسې د خپل آخرت په فکر کې شئ، او هره لاره مو چې خوښه وي؛ هم هغه ځان ته غوره کړئ.

کله چې راغلل دوی فرعون ته، او د رب العالمین پیغام یې ورساوه؟

قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمَا يٰمُوْسٰى ﴿۴۹﴾

نو وویل (فرعون) پس څوک دی رب ستاسې ای موسی؟.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِيْٓ اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهٗ ثُمَّ هَدٰى ﴿۵۰﴾

وویل موسی: رب څمونږ هغه ذات دی چې ورکړی یې دی هر څیز ته (له مخلوقاتو) صورت شکل د ده (موافق د کماله د ده سره)، بیا یې لاره هم ورښوولې ده.

تفسیر: یعنې هر شي ته یې سم د هغه له استعداد سره شکل، صورت، قوې، خواص او نور عنایت فرمایلي دي، او د حکمت له کمال یې هم هغسې جوړ کړی دی چې هغه لره لازم وو، بیا په مخلوقاتو کې د هر یو د وجود او بقاء لپاره

هغه سامان چې ضرورت وو؛ هغه يې ورمهيأ کړی دی، او هر څيز ته يې له خپل مادي ساخت او روحاني قوّتونو او خارجي سامانونو څخه د کار اخيستلو لاره ورښوولې ده، بيا داسې يو ټينګ نظام يې راښوولی دی ، مونږ ته يې هم هدايت راکړی دی، چې د دغو مصنوعاتو له وجوده د صانع پر وجود څرنګه استدلال وکړو، فلله الحمد والمنة.

قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَابٍ ۖ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ﴿٥٢﴾

وويل (فرعون): پس څه وو (حال) د خلقو پخوانيو؟. وويل (موسی): چې علم د هغوی په نزد د رب ځما دی په کتاب (لوح محفوظ) کې (ليکلي دي)، چې نه يې ورکډ کوي رب ځما او نه يې هېروي (هيڅ څيز).

تفسير: يعنې «که د الله تعالی پر وجود باندې داسې روښان دلائل قائم شوي دي، او د هغه په طرف چې ته دعوت ورکوې حق دی؛ نو د تېرو اقوامو په متعلّق څه بيان کړه، چې آخر له دوی څنې ډېر کسان سره د داسې واضحو او روښانو دلائلو له موجوديته ولې يې له حق څخه غاړه وغړوله، او قبول يې نه کړ؟ آيا پر هغو ګردو باندې يې عذاب نازل کړ او تباه شول؟ که ته نبي يې نو د ګردو اقوامو تفصيلي حالات ښايي تاته خامخا معلوم وي»، دغه ګرد لا يعنې او لرې له مقصده خبرو باندې څکه د فرعون خوله وسپړېده چې د موسی عليه السلام د هدايت مضامين په داسې فضولو او چټي خبرو سره مخلوط کړي، موسی عليه السلام وفرمايل چې: انبياوو ته د ګردو شيانو تفصيلي علم لرل ضروري نه دي، د هر قوم د تفصيلي حالاتو څخه اطلاع او علم يواځې د الله تعالی کار دی، چې د ځينو مخفي مصالحو په بناء هغه يې په کتاب (لوح محفوظ) کې هم ليکلی دی، د الله تعالی د محيط علم څخه يو شی نه ابتداء غائب کېدی شي او نه په علم کې راغلی څيز د يوې شيبې لپاره هم هېرېدی شي، پر هغه د هر قوم د اعمالو په هر وخت کې چې کړي يې وي؛ د هغو ګردو د يوې يوې ذرې ليکلې شوې حساب شته، چې په هر يوه لازمو اوقاتو کې يې ښکارولی شي.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ ﴿٥٣﴾

هغه الله چې ګرځولې يې ده تاسې ته ځمکه فرش (غوړېدلې) او رواني کړې يې دي تاسې ته په دې کې لارې، او نازلې کړې يې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه؛ پس راوباسو مونږ په دې (اوبو) سره هر هر قسم له ګياو (شنيليو) څخه رنګ په رنګ.

تفسير: يعنې د اوبو، سيندونو، او غرونو له منځه يې پر ځمکه لارې جوړې کړې، او له يوه ځايه بل ځای ته يې بيولې او ښلولې دي، چې پر هغو له ورتګه له يوه ملکه بل ملک ته رسېدی شي، او د اوبو په ذريعه الله تعالی راز راز شنيلې، تر کودۍ (نباتات) مېوې، دانې، غلې اونور يې پيدا کړې دي.

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴿٥٤﴾

وخورئ تاسې ترې او څروئ (په کې) چارپايان خپل، بېشکه په دې (مذکورو شيانو کې) خامخا (د قدرت ډېر) دلائل دي لپاره د خاوندانو د عقل.

تفسير: يعنې ښې او عمده غذاوې تاسې خورئ، او هغه شيان چې ستاسې نه پکارېږي؛ هغه پر خپلو چارپايانو خورئ، چې د هغوی په محنت او زيار (کوښښ) ايستلو سره على الأكثر دغه پيداوار حاصلېږي.

مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴿۵۵﴾

(خاص) له دې (ځمکې څخه) پيدا کړي يئ مونږ تاسې، او په همدې ځمکې کې نه باسو تاسې، او له دې (ځمکې) څخه راباسو تاسې بل کرت (دويم ځلي په بعث بعد الموت سره).

تفسير: د ګردو پلار آدم عليه السلام له خاورو څخه پيدا کړی شوی دی، بيا په هغو أغذيه وو (خوراکو) سره چې د انسان د بدن روزنه (تربيت) کيږي؛ هغه هم له خاورو څخه وځي، وروسته له مرګه هم په عمومي ډول ګرد انسانان وړاندې يا وروسته له خاورو سره ګډيږي، همداسې د قيامت په وخت کې همدغه اجزاء چې له خاورو سره ګډوډ شوي وي؛ بيا سره ټوليږي او بيا له سره پيدا کيږي، او هغه مړي چې په قبرونو کې خښ وي؛ بيا ژوندي ترې راپورته کيږي.

وَلَقَدْ اَرَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿۵۶﴾

او خامخا په تحقيق ورښوولې (ورپېژندلې) وې مونږ دغه (فرعون ته) معجزې (د قدرت خپلې) ټولې، نو تکذيب يې وکړ (د معجزو) او منع يې راوړه (له ايمانه په هغو باندې).

قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يٰمُوْسٰى ﴿۵۷﴾

وويل (فرعون) آيا راغلی يې ته مونږ ته لپاره د دې چې وباسې مونږ له ځمکې ځمونږ په سحر خپل اې موسی؟.

تفسير: دغه خبره يې خپل قوم قبطيانو ته څکه وويله؛ څو هغوی ته د موسی عليه السلام په مقابل کې نفرت او اشتعال ورکړي، يعنې د موسی عليه السلام غرض او مقصد دا دی چې د جادو په زور مونږ د دې ملک څخه وشړي، او د کوډګرۍ په داسې ننداره د عوامّو جميعت له خپله ځانه سره ملګري کړي، او په دغه چل د قبطيانو پر ګردو املاکو او اموالو قابض شي.

فَلَنَاْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهٖ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَّا نُخْلِفُهٗ نَحْنُ وَلَآ اَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿۵۸﴾

پس خامخا رابه وړو تاته سحر پشان د دې سحر، پس مقرّر کړه په منځ ځمونږ او په منځ د تا کې يوه وعده چې نه به کوو مخالفت له هغه مونږ او نه ته، (او وګرځوه ځای د وعدې) يو ځای هوار (متوسّط په منځ د طرفينو کې).

تفسير: يعنې ته پخپله په دغه اراده کې له سره نشې کاميابېدی، له مونږ سره ډېر لوی لوی کوډګران شته، ښه خو به دا وي چې ته له هغوی سره مقابله وکړې، پس په هره ورځ او هر ځای کې چې ته له هغوی سره مقابله کول غواړې؛ د هغه د تعيين اختيار تاته درکړی کيږي، او دا ضروري ده هر هغه وخت چې معين کيږي؛ ښايي چې له هغه څخه هيڅوک ځان ونه کاږي، او داسې ځای دې وټاکل شي، چې هلته د دواړو طرفينو لپاره يو شان سهولت حاصل وي، او په منځ کې واقع وي، او په کېناستلو کې د راعي او رعايا او حاکم او محکوم او د وړوکي او د لوی هيڅ فرق او توپير سره نه وي، او هره يوه ډله په ډېره آزادۍ او خپلواکۍ سره د خپل قوّت او قدرت مظاهره په کې وکړی شي، او ميدان هم خلاص، ارت، صاف او هوار وي، څو ګرد کتونکي هر شی بې تکلفه وليدی شي، او ټول مشاهدات په ښه ډول سره وکړی شي.

قَالَ مَوۡعِدُكُمۡ يَوۡمُ ٱلزِّينَةِ وَأَن يُحۡشَرَ ٱلنَّاسُ ضُحٗى ﴿٥٩﴾

وويل (موسی) وخت د وعدې د تاسې ورځ د جشن (د قبطيانو) ده، او دا چې راټول به کړل شي خلق په وخت د څاښت کې.

تفسير: يعنې د انبياوو په کارونو کې له سره هيڅ يو تلبيس او تلميع نه وي، د دوی ګرد معاملات ښکاره، واضح او صاف وي، موسی عليه السلام وفرمايل: «ښه په هم هغه ورځ کې چې تاسې لويه مېله او رسمي جشن کوئ؛ په هم هغه ورځ کې څه وخت چې لمر ښه پورته راشي، نو دغه د مقابلې نمايش (ښودنه) هم شروع شي، يعنې په دغه مېله کې په هر ځای او هر وخت چې ډېر خلق سره راټول شوي وي، په رڼا ورځ کې دې دغه مقابله وکړله شي، څو کتونکي ډېر زيات وي، او د ورځې په رڼا کې هر څوک هر شی په ښه شان سره وګوري، او هيڅ يوه اشتباه په منځ کې واقع نشي».

فَتَوَلَّىٰ فِرۡعَوۡنُ فَجَمَعَ كَيۡدَهُۥ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٦٠﴾

پس مخ وګرځاوه (خپلو مشرانو ته) فرعون پس راټول يې کړل (اسباب آلات) د مکر فرېب خپل بيا راغی (موعد ته سره له جادوګرانو او اتباعو خپلو).

تفسير: د دغې خبرې د غوږه کولو څخه وروسته فرعون له مجلس څخه پاڅېد، او د کوډګرانو د ټولولو په ترتيباتو يې لاس پورې کړ، په هم هغه ټاکلي وخت د مقابلې په ميدان کې په داسې حال حاضر شو، چې د کوډګرانو يو لوی فوج له ده سره وو، له دوی سره د انعاماتو او اکرامونو لويې وعدې هم کړی شوې وې، او دوی ګرد په دې باندې ګمارلي شوي وو، چې په هر ډول سره چې کيږي، ښايي چې موسی عليه السلام ته ماتې ورکړئ، ګواکې دوی د حق او حقانيت د مغلوبولو په فکر کې وو.

قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ وَيۡلَكُمۡ لَا تَفۡتَرُواْ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗا فَيُسۡحِتَكُم بِعَذَابٖۖ وَقَدۡ خَابَ مَنِ ٱفۡتَرَىٰ ﴿٦١﴾

وويل دغو (ساحرانو) ته موسی: (نازل دې کړي الله پر تاسې) هلاکت د تاسې، مه تړئ پر الله باندې دروغ؛ پس هلاک به کړي تاسې په عذاب سره، او په تحقيق خراب او نااميده شو هر هغه څوک چې دروغ يې وتړل (پر الله).

تفسير: معلوميږي چې په دغه مجمع کې موسی عليه السلام هر يوه ساحر ته د ده له حاله سره سم پند او نصيحت فرمايلی وو، کله چې کوډګران د حق په مقابله په جادو سره کوونکي وو، نو هغوی ته يې تنبيه ورکوله چې ګورئ ! په لوی لاس خپل ځانونه هلاکت کې مه اچوئ ! د الله تعالی د قدرت نښې او معجزې او د انبياوو عليهم السلام معجزو ته سحر ويل، او بې حقيقته شيان د ثابت شويو شيانو او حقائقو په مقابله کې وړاندې کول ګواکې پر پاک الله دروغ تړل دي، اما د دروغ تړونکو خاتمه او انجام له سره ښه نه دی، بلکه انديښنه شته چې پر داسې خلقو اسماني آفت نازل شي، او د دوی بېخ او بکر وباسي، او بنياد او اساس يې ور وران کړي.

فَتَنَٰزَعُوٓاْ أَمۡرَهُم بَيۡنَهُمۡ وَأَسَرُّواْ ٱلنَّجۡوَىٰ ﴿٦٢﴾

پس سره جګړه وکړه دغو (ساحرانو) په کار خپل پخپلو منځونو کې، او پټ يې وساته دغه راز (په منځ خپل کې).

تفسير: د موسى عليه السلام له دغې موعظې او تبليغ څخه د کوډګرانو په جرګه کې سخته وېره او اندېښنه ورپيدا شوه، او پخپلو منځونو کې يې په جګړو او مناقشو لاس پورې کړ، بالآخر وروسته له ډېرو مناظرو، مخالفتونو اومنازعو د فرعون له اثره متأثر شول، او هغه خبرې او اترې يې وکړې چې وروسته راځي:

قَالُوٓا۟ إِنْ هَٰذَٰنِ لَسَٰحِرَٰنِ يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ ٱلْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾

وويل (جادوګرانو) دا دواړه خامخا ساحران دي اراده لري دوى دواړه چې وباسي تاسې له ځمکې (ملک) د تاسې په سحر خپل سره، او بوځي (محو کړي دوى دغه) لاره (د دين) د تاسې چې ډېره غوره ده.

تفسير: يعنې چې له پخوا راهيسې ستاسې کوم دين او رسوم جريان لري، هغه له منځه لرې کړي، او خپل دين هم رائج کړي، چې د هغه په زور په دغه ملک کې ستاسې عزّت، پت، ګټه او شته، همدغه دواړه ورونه غواړي چې له تاسې څخه وشکوي، او يواځې همدا دواړه پرې قابضان شي.

فَأَجْمِعُوا۟ كَيْدَكُمْ ثُمَّ ٱئْتُوا۟ صَفًّا ۚ وَقَدْ أَفْلَحَ ٱلْيَوْمَ مَنِ ٱسْتَعْلَىٰ ﴿٦٤﴾

پس راجمع کړئ تاسې (اسباب د سحر او) مکر خپل، بيا راشئ ميدان د معارضې ته صف صف، او په تحقيق بريالى شو نن ورځ هغه څوک چې غالب شو.

تفسير: يعنې د موقع اهميت وپېژنئ! وقت له لاسه مه باسئ! په پوره همّت او قوّت سره ګرد يو ځاى شئ! او د دوى د پړه کولو تدبير وکړئ! او دفعتًا داسې حمله پرې وروړئ! چې په يو وار کې د دوى قدمونه ونښوييږي او وپرځيږي، چې د نن ورځې جګړه فيصله کوونکې جرګه ده، د نن ورځې برى دائمي کاميابي او د تل برى دى، هر هغه فريق چې نن غالب او بريالى شي؛ نو هغه د همېشه لپاره منصور او مفلح ګڼلى کيږي.

قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا۟ ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾

وويل (کوډګرانو) اى موسى! يا به ته غورځوې (اول همسا خپله) او يا به شو مونږ اول د هغه چا چې غورځوي (همسا خپله). وويل (موسى) بلکه وغورځوئ تاسې ړومبى! (نو واچول ساحرانو اسباب د سحر خپل)، پس ناڅاپه (دغه وخت) هغه پړى د دوى او همساګانې د دوى په خيال کې راوستې کېدې دغه (موسى ته) له وجه د سحر د دغه (ساحرانو) داسې چې بېشکه دغه (ماران دي چې) منډې وهي (او ځغلي).

تفسير: موسى عليه السلام په ډېرې بې پروايۍ سره جواب ورکړ، چې نه ړومبى تاسې خپلې ننداري راوښيئ، او خپلې چارې مو راښکاره کړئ! څو د باطل د زور ازمويلو څخه وروسته د حق غلبه په پوره ډول سره درښکاره شي، دغه قصه د الأعراف سورت په (۱۲) رکوع کې پخوا له دې نه هم ليکلې شوې ده، هلته دې ولوسته شي.

فَأَوْجَسَ فِى نَفْسِهِۦ خِيفَةً مُّوسَىٰ ﴿٦٧﴾

بيا ومونده (موسى) په نفس خپل کې وېره (چې خلق به د سحر او معجزې فرق ونشي کړى او ګمراه به پاتې شي).

تفسير: يعنې د کوډګرانو د دغې چارې د ليدلو څخه ناپوهان تېر نه وځي، او د سحر (کوډو) او د معجزې په منځ کې به سره فرق ونه کړی شي، نو په دغه صورت کې به د حق غلبه نه واضح کيږي، د خوف دغه مطلب د وروستني جواب څخه څرګنديږي.

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنتَ الْأَعْلَىٰ ﴿٦٨﴾

ومو ويل (موسی ته) مه ويرېږه! بېشکه ته چې يې همدا ته يې ډېر غالب.

تفسير: يعنې وېره له خپل زړه څخه وباسه! او دغسې وسوسې ته په خپل زړه کې ځای مه ورکوه! الله تعالی خامخا حق ته بری او غلبه ورکوي، او تل يې په ارتقاء او اعتلاء کې ساتي.

وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا

او وغورځوه هغه شی چې ښي لاس د تا کې دی، چې له حلق څخه ښکته تېر کړي هغه شيان چې دوی جوړ کړي دي.

تفسير: يعنې خپله همسا په ځمکه وغورځوه! چې د دوی دغه ګردې کوډې او پلمې يوه نمړۍ او ګوله کړي، او ميدان د دوی له وجوده پاک شي.

إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴿٦٩﴾

بېشکه هغه شی چې جوړ کړی دی دوی (او ميدان د مقابلې ته يې حاضر کړی دی) مکر د ساحر دی، او بری نه مومي ساحر (کوډګر) هر چېرته چې راشي (او وي).

تفسير: يعنې د کوډګرانو کوډې، سحر، جادو او نورې پلمې (تدبيرونه) چې څومره دي، او تر هرې اندازې پورې چې ورسيږي، د حق په مقابله کې له سره بری نشي موندلی، او نه پخپله کوډګر چېرې فلاح موندلی شي، نو ځکه په حديث کې د کوډګر د قتل حکم ورکړی شوی دی.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ ﴿٧٠﴾

پس وغورځول شول کوډګران (نسکور) په دغه حال کې چې سجده کوونکي وو (الله ته) (نو کوډګرانو) وويل: ايمان مو راوړی دی په رب د هارون او موسی.

تفسير: دغه کوډګران چې ډېر فني سړي او د تخصص خاوندان وو، سمدلاسه وپوهېدل چې دغه له سره سحر نشي کېدی، او على اليقين دغه له سحره د پاسه بل کوم حقيقت او کيفيت لري، نو في الحال د دوی زړونه د ايمان په رڼا سره روښان شول، او د پاک الله د عظمت او قدرت په مقابل کې سر په سجده ولوېدل، دغه قصه د «الأعراف» سورت په ۱۳ رکوع کې ليکلې شوې ده.

قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۖ

وويل (فرعون) چې: ايمان راوړ‌و تاسې په ده باندې پخوا له هغه چې اجازه درکړم زه تاسې ته، بېشکه دا موسی چې دی خامخا مشر د تاسې دی هغه چې ښوولی يې دی تاسې ته جادو.

تفسير: يعنې بې ځما له اجازې او حکم صادرولو څخه تاسې ايمان راوړ، او ځما فيصلې ته مو له سره غوږ کېنښود او منتظر نشوئ، نو معلوم شو چې تاسې او موسى عليه السلام پخپلو منځونو کې سره روغه او جوړښت سره کړی دی، او دغه مقابله مو داسې راښکاره شوه، لکه د زرګرانو جنګ چې په دغه سره غواړئ چې عوامّ الناس وغولوئ، لکه چې د «الأعراف» په سورت کې هم مذکور شو.

فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ ﴿٧١﴾

نو اوس به پرې کړم زه خامخا لاسونه د تاسې، او پښې د تاسې ترږوبېر (يعنې ښی لاس او کيڼه پښه - يا کيڼ لاس او ښی پښه)، او خامخا ځوړند به کړم هرومرو تاسې په تنو د خرماوو کې، څو ستاسې د حال د ليدلو څخه ګردو ته پند او عبرت حاصل شي، او خامخا معلوم به کړئ تاسې هرومرو چې کوم يو له مونږ نه ډېر سخت دی له جهته د عذاب، او ډېر پاتې کېدونکی دی (زه که موسى؟).

تفسير: يعنې تاسې پخپل دغه ايمان راوړلو سره داسې راخرګندوئ چې همدا مونږه منجي يو او نور ګرد خلق به په ابدي عذاب کې اخته او مبتلا کيږي، نو اوس به درمعلوم شي چې د چا عذاب زيات سخت دی، او تر زيات وخت پورې پاتې کېدونکی دی.

قَالُوا لَن نُّؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا ۖ فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ ۖ إِنَّمَا تَقْضِي هَٰذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ۗ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿٧٣﴾

وويل (کوډګرانو) چې له سره به غوره نه کړو تا په هغه چې راغلي دي مونږ ته له ښکاره وو معجزو، او له هغه (الله) چې پيدا کړي يې يو مونږ، پس وکړه ته هغه کار چې ته يې کوونکی يې، بېشکه همدا خبره ده چې حکم به ورکړې ته په دې ژوندون لږ خسيس (په قتل او نورو تعزيراتو). بېشکه مونږ ايمان راوړی دی په رب خپل، چې وبښي مونږ ته ګناهونه ځمونږ، او هغه چې تا مجبوره کړي يو مونږ په هغه شي باندې له سحره (په مقابل د معجزې کې)، او الله خير غوره دی (له جهته د جزاء ورکولو له تا نه) او ډېر باقي پاتې کېدونکی دی (عذاب د ده).

تفسير: يعنې مونږ داسې صاف حقّاني دلائل ستا له خاطره نشو پرېښودی، او د خپل حقيقي خالق د خوښۍ په مقابل کې ستا هيڅ پروا نشو کولی، اوس هر څه چې ستا له لاسه کېدی شي؛ ويې کړه، ستا خو هم دغومره زور رسيږي چې ځمونږ دغه فاني دنيوي ژوندون ختم کړې، ځمونږ ارزو او تمنّا همدا ده چې ځمونږ مالک او مولی له مونږه خوښ او رضاء شي، او ځمونږ ټول ګناهونه خصوصًا همدغه ګناه چې ستا د حکومت له خوفه بالجبر ځمونږ له لاسه صادره شوې ده، «يعنې چې د حق مقابله مو له جادو سره کړې ده»؛ معاف وفرمايي.

إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿٧٤﴾

بېشکه شان دا دی هر څوک چې راشي رب خپل ته کافر (په عقبی کې)؛ پس بېشکه شته ده ته جهنّم دوزخ چې نه به مري په دې دوزخ کې، او نه به ژوندون کوي (د ژوندون په څېر).

تفسير: يعنې انسان لره پکار دي چې اول د آخرت په فکر کې اوسي، او داسې دې ونه کړي چې د مخلوق په اطاعت کې د خالق معصيت وکړي، ځکه چې د داسې مجرمانو د هستوګنې ځای ډېر بد ځای دی، چې له هغه څخه نجات او ژغورنه (بچ کېدنه) په هيڅ يوه صورت سره ممکنه نه ده.

وَمَنْ يَّأْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصّٰلِحٰتِ فَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجٰتُ الْعُلٰى ﴿۷۵﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِيْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿۷۶﴾

او هر څوک چې راشي دغه (الله) ته (په قيامت کې) په دې حال کې چې مؤمن وي، چې په تحقيق کړي يې وي ښه (عملونه په دنيا کې)؛ پس دغه مؤمنان چې دي شته دوی ته مرتبې ډېرې اوچتې. (چې هغه مرتبې) جنتونه دي د (تل) هستوګنې، چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، او دغه (درجې او جنتونه) جزاء ده د هغه چا چې ځان يې پاک کړی وي (له خيرو د کفر او له ګناهونو).

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى ۙ اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْ فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيْقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا ۙ لَّا تَخٰفُ دَرَكًا
وَّلَا تَخْشٰى ﴿۷۷﴾ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُوْدِهٖ فَغَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿۷۸﴾

او خامخا په تحقيق وحي کړې وه مونږ موسی ته داسې چې د شپې وباسه (له مصره) بندګان زما (بني اسرائيل)، پس جوړه کړه دوی ته (په وهلو د همسا خپلې سره) لاره په بحر کې وچه، نه به ويريږې ته په تعقيب (د فرعون له موندلو او نيولو) او نه ويريږې (له ډوبېدلو). پس راغی په هغو (بني اسرائيلو) پسې (له وروسته) فرعون سره د لښکرو د ده؛ پس لاندې کړل دوی له بحر څخه هغه څيز چې لاندې يې کړل.

تفسير: کله چې فرعونيانو په ميداني مقابله کې ماتې ومونډلې، او کوډګران مشرف بالايمان شول، او د بني اسرائيلو ثقل څه دروند شو، او موسی عليه السلام له کلو کلو راهيسې د الله تعالی باهره آيات ورونبوول، او هر شان حجّت يې په اتمام ورساوه، خو سره له هغه فرعون دغې خبرې ته تيار او آماده نشو چې حق ومني، يا بني اسرائيلو ته آزادي او خپلواکي ورکړي؛ دلته د الله تعالی داسې حکم پر موسی عليه السلام صادر شو، چې بني اسرائيل له خپله ځانه سره روان کړه ! او د شپې له مخې له مصره هجرت وکړئ !، خو په دغه وسيله سره بني اسرائيل له مظلوميت او غلامۍ څخه نجات ومومي، په لاره کې به سمندر (د قلزم بحيره) حائل کيږي، ليکن تا غونډې د يو اولوالعزم نبي په لاره کې نه ښايي چې سمندر هم حائل شي، کله چې موسی عليه السلام له همدغه هدايت سره سم پر سمندر باندې خپله همسا ووهله، چې په هغه سره اوبه له سره تر بېخه پورې څيرې او دولس کوڅې شوې، او الله تعالی باد ته امر وکړ، چې سمدلاسه دغه ځمکه وچه کړه ! لکه چې آناً فاناً د سمندر بېخ وچه سمه صافه لاره شوه، او په دواړو اطرافو کې د سمندر اوبه لکه چې ډېر لوی لوی غرونه ولاړ وي: ﴿فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيْمِ﴾ «پس څيرې شو بحر، پس وګرځېده هره ټوټه د اوبو لکه لوی غر»، نو بني اسرائيل پر دغه لاره بې له کومه تکليف او مشقته تېر شو، وروسته فرعون سره له خپل عظيم الشان فرعوني لښکر د دوی د تعاقب او نيولو لپاره راغلل، او دغه وچه سمه صافه لاره يې ليدلې په بني اسرائيلو پسې هلته ننوتل، څه مهال (وخت) چې بني اسرائيل له سينده بيخي پورې وتل، او فرعون سره له خپله فرعوني لښکره د سيند منځ ته ورسېدل؛ الله تعالی سمندر ته امر وکړ چې له دواړو خواوو اوبه سره يو ځای کړه ! او فرعون سره له فرعونيانو په خپله غېږ کې ټينګ ونيسه !.

وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهٗ وَمَا هَدٰى ﴿۷۹﴾

او ګمراه کړ فرعون قوم خپل او (ورته يې) ونه ښودله لاره سمه.

تفسیر: یعني په ژبه سره خو یې دېرې دعوی کولې چې: ﴿وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ﴾ لیکن ده خپل قوم ته څرنګه بنه لار وروښوده؟ بېشکه چې فرعون دغه مثال پر فرعونیانو ممثل کړ.

يَٰبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ قَدْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَٰعَدْنَٰكُمْ جَانِبَ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ﴿٨٠﴾ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا۟ فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي ۖ وَمَن يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾

(وفرمایل الله چې) ای بني اسرائیلو ! په تحقیق نجات درکړ مونږ تاسې ته له دښمنه د تاسې، او وعده کړې ده مونږ له تاسې سره (په واسطه د موسی) جانب د طور (چې) ښی (جانب دی)، او نازل کړ مونږ پر تاسې من (ترنجبین) او سلوی (وریت کړي مرغان)، خورئ تاسې له طیبو (پاکیزه وو شیانو) هغه چې رزق روزي مونږ درکړي ده تاسې ته، او مه کوئ تجاوز په هغه (مرزوق کې په اسراف، اذخار، بخل او کفران سره)، پس واجب لازم راکوز به شي پر تاسې غضب قهر څما، او هر څوک چې لازم واجب راکوز شي پر ده غضب څما؛ پس په تحقیق سخت وغورځېد (په هاویه کې).

تفسیر: په دغه سره الله تعالی بني اسرائیلو ته پند ورکوي چې وګورئ مونږ پر تاسې باندې څرنګه احسانات او انعامات فرمایلي دي، د دغو احساناتو اوانعاماتو په مقابل کې تاسې ته دغه لایق او مناسب وو، چې هغه حلال، طیب، لذیذ، خوندور او پاک شیان چې الله تعالی تاسې ته عنایت فرمایلي دي؛ د هغه استعمال په ډېر شوق او ذوق وکړئ ! او په دغه معامله کې له حده مه تېرېږئ، لکه داسې چې ناشکري او اسراف وکړئ ! یا په دغه فاني تنعماتو کې بیخي محو او ډوب شئ، او د الله تعالی واجبه حقوق اداء نه کړئ، یا دغه د الله تعالی درکړی شوی مال او دولت په مناهیو او معاصیو کې ولګوئ، یا هر چېرې او هر ځای کې چې د تعدیل، تأویل، مکر او فرېب څخه ممانعت کړی شوی دی؛ هلته په دغو تأویلاتو، مکر او فرېب پسې مه ګرځئ ! الغرض د الله تعالی درکړي نعمتونه د طغیان او عصیان آله له سره مه ګرځوئ !.

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ثُمَّ ٱهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾

او خامخا زه هرومرو ښه مغفرت کوونکی یم هغه چا ته چې توبه یې وویسته (له شرکه) او ایمان یې راوړ (په ټولو مؤمن به شیانو)، او نېک عمل یې وکړ، او بیا (په همدغه سمه صافه لار تر مرګه) مستقیم پاتې شو.

تفسیر: د مغضوبینو په مقابل کې دغه د مغفورینو بیان وشو،یعنې هومره چې لوی مجرم وي، که د زړه په صدق سره تائب شي، او د ایمان او صالح عمل لاره ځان ته غوره کړي، او پر همدغه د ایمان پر سمه صافه لاره تر مرګه پورې مستقیم پاتې شي؛ نو د الله تعالی په دربار کې د مغفرت او د رحمت هیڅ کمی اوتقلیل نشته.

وَمَآ أَعْجَلَكَ عَن قَوْمِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ أُو۟لَآءِ عَلَىٰٓ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾

او څه شي راګړندی کړې ته (چې ړومبی راغلې) له قومه خپله ای موسی !. وویل (موسی) دوی دغه دي (روان دي) راپسې وروسته څما (را روان دي)، او جلتي مې وکړه تاته (په راتلو کې) ای ربه څما لپاره د دې چې راضي شې ته (له ما نه).

تفسیر: موسی علیه السلام حسب الوعده په ډېره مینه او اشتیاق سره «طور» ته ورسېد، ښایي چې داسې حکم هم پرې شوی وي؛ چې د خپل قوم ځینې مشران او غټان هم له خپله ځانه سره راوله، او هغوی به ترې لږ څه وروسته پاتې شوي وي، او موسی علیه السلام به په ډېر شوق او ذوق سره مخ کې وړاندې تللی وي، نو الله تعالی وفرمایل: ای موسی ! دومره ګړندی ولې راغلې؟ او خپل قوم او ملګري دې ولې وروسته پرېښودل؟ عرض یې وکړ چې ای رب العالمینه ! ستا د خوښۍ او رضاء لپاره ډېر ژر حاضر شوم، او قوم هم دومره له ما څخه لرې نه دی، دغه دی راپسې راځي، کذا في التفاسیر، ویحتمل غیر ذلک، والله أعلم.

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾

وفرمایل (الله) پس بېشکه مونږ چې یو په تحقیق ومو ازمویه قوم د تا وروسته له (راتللو ستا)، او ګمراه کړل دوی سامري (په عبادت د خُسي سره).

تفسیر: یعني ته دلته راغلې، او ما ستا قوم په یو ډېر سخت امتحان کې غورځولی دی، چې د هغه سبب په عالم أسباب کې سامري ګرځېدلی دی، ځکه چې د هغه په اضلال او اغواء سره بني اسرائیلو د موسی علیه السلام په غیاب کې د خُسي په عبادت لاس پورې کړ، چې د هغه قصه د «الأعراف» سورت په (۱۸) رکوع کې هم تېره شوې ده.

فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴿٨٦﴾

پس راوګرځېد موسی قوم خپل ته ډېر غضبناک خورا غمجن، وویل (موسی) ای قومه ځما ! آیا وعده نه وه کړې له تاسې سره رب د تاسې وعده حسنه (نېکه ښه د ورکولو د تورات)؟، آیا پس اوږده شوه پر تاسې زمانه (د بیلتون ځما)؟، او که اراده کړې وه تاسې چې لازم واجب راکوز شي پر تاسې غضب قهر له جانبه د رب د تاسې؛ پس وعده خلافي وکړه تاسې له ما سره؟.

تفسیر: یعني ځما په متابعت کې تاسې ته د دیني او دنیوي هر قسم نېکۍ دررسیږي، لکه چې ډېره عظیم الشأنه نیکي همدا اوس تاسې پخپلو سترګو سره ولیدله، او هغه څه چې باقي دي؛ هغه عنقریب دررسیږي، آیا له دغې وعدې څخه ډېر زیات مدّت تېر شوی دی؟ چې تاسې دغه تېر ګرد احسانات هېر کړل، او د وروستنیو انعاماتو له ډېر انتظار کولو څخه سترې ستومان شوئ؟ یا عمدًا او په لوی لاس مو له ما سره وعده خلافي وکړه؟ او د توحید پر دین قائم پاتې نشوئ؟ او د الله تعالی غضب مو ځان ته غوره کړ (کذا فسره الحافظ ابن کثیر رحمه الله).

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

وویل (بني اسرائیلو) چې نه مو دی کړې خلاف د وعدې د تا په اختیار خپل سره، ولیکن مونږ بار کړی شوي یو په پېټو له ګاڼو (زېوراتو) او کالیو (کپړو) د قبطیانو د قوم، پس ومو غورځولې هغه (ګاڼې په اور کې)، او همداسې وغورځولې (ګاڼې په اور کې) سامري.

تفسیر: یعني مونږ پخپل اختیار او په خپل سر داسې حرکت نه دی کړی، په دغه حرکت باندې مونږ د «سامري» په تحریک او لار ښوونه سره اقدام کړی دی، صورت یې داسې وو چې د فرعونیانو د ګاڼو او کالیو (جامو) هغه بار چې ځمونږ په اوږو بار وو؛ مونږ نه پوهېدلو چې له هغه سره څه معامله وکړو، نو پخپلو منځونو کې مو مشوره سره وکړه، او وروسته له هغه مو داسې غوټه کړه، چې هغه هیسته وغورځوو، نو «سامري هغه زېورات واخیستل، او په اور کې یې

ویلي کړل، او له هغه ځنې یې د خُسي تصویر جوړ کړ، او هغه یې راودراوه، دغه قصه د «الأعراف» په سورت کې هم تېره شوې ده، هلته دې ولوستل شي.

تنبیه: د فرعونیانو ګاڼې څرنګه د بني اسرائیلو په لاس ورغلې وې؟ یا به یې هغه له دوی نه مستعار اخیستې وې، یا د غنیمت د مال په ډول به دوی ته په لاس ورغلې وې، یا به بل کوم صورت لري، په دې کې د مفسّرینو اختلاف دی.

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ﴿۸۸﴾

نو (یې) راوویست دوی ته (له هغه خندق څخه) یو خُسی یو جسد چې وو ده ته غږ، نو وویل (سامري او تابعانو یې) دغه د تاسې معبود دی او معبود د موسی دی، پس هېر کړی دی ده (خپل إله دلته او طور ته تللی دی).

تفسیر: یعنې د موسی علیه السلام څخه هېر شوي دي چې د الله تعالی سره د خبرې کولو لپاره طور ته تللی دی، الله خو دلته موجود دی، یعنې همدغه خُسی دی (العیاذ بالله)، ښایي دغه خبره به د دغو یهودانو وي چې په دوی کې سخت غالبان وو.

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿۸۹﴾

(نو فرمایي الله) آیا نه ګوري دوی بېشکه شان دا دی چې بېرته نه ګرځوي دا (خُسی) دوی ته خبره، او نه مالک دی دوی ته د ضرر (د دفع کولو)، او نه د نفعې (د رسولو).

تفسیر: یعنې دغه ړانده په دغومره غټه خبره هم ونه پوهېدل، چې دغه بُت چې نه له چا سره خبرې کولی شي، نه چاته لږ څه نفع رسولی شي، او نه د څه نقصان رسولو اختیار لري، هغه څنګه معبود کېدی شي؟.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِن قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿۹۰﴾

او خامخا په تحقیق وویل دوی ته هارون پخوا (له راتللو د موسی نه له طوره) ای قومه څما! بېشکه همدا خبره ده چې ازمویلي شوي یئ تاسې په (عبادت) د خُسي، او بېشکه رب د تاسې همدا «رحمان» دی (نه بل څوك)، نو متابعت وکړئ څما او اطاعت وکړئ د حکم څما.

تفسیر: یعنې هارون علیه السلام په پسته ژبه سره دوی پوهولي وو، چې پر دغه خُسي تاسې غولېدلي یئ، دا له سره ستاسې معبود نشي کېدی، ستاسې معبود یواځې رحمن دی، زه د موسی علیه السلام خلیفه یم، او بالذات پخپله هم د نبوّت خاوند یم، که خپله ښېګڼه (فایده) غواړئ؛ نو پر تاسې لازم دي چې څما په طریقه او لاره لاړ شئ، او څما خبره ومنئ، او د سامري په ټګی مه خطا وځئ، چې هغه مو اغواء کوي، او له لارې مو وباسي.

قَالُوا لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿۹۱﴾

وویل (بني اسرائیلو چې:) همېشه به اوسو په (عبادت د) دې خُسي محکم ولاړ تر هغه پورې چې بېرته راشي مونږ ته موسی (له طوره).

قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿۹۲﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿۹۳﴾

وویل موسی (پس له راتګه خپله له طوره): ای هارونه! څه شي منع کړی وې ته کله چې تا ولیدل دوی چې ګمراهان شول له دې چې متابعت دې ونه کړ (د حکم) څما، آیا پس نافرماني وکړه تا له حکمه څما؟.

تفسیر: یعنې ما ته خپل خلیفه درولی وې، او حکم مې درکړی وو چې ځما په غیاب کې د دوی اصلاح کوه، او د مفسدانو په لاره مه ځه، نو بیا تا څه اصلاح وکړه؟ الغرض تا د داسې صریحې ګمراهی له لیدلو سره ولې ځما د اصولو او طریقې متابعت ونه کړ؟.

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي

وویل (هارون): ای ځویه د مور ځما ! مه نیسه ږیره ځما او نه (ویښتان د) سر ځما.

تفسیر: موسی علیه السلام له ډېره قهره او سختې غوسې هارون علیه السلام یې له ږیرې او د سر له ویښتانو څخه کلک نیولی وو، د دې مفصّله قصه د «الأعراف» په (۱۸ رکوع) کې تېره شوې ده، د هغه په فوائدو کې دې ولوستله شي.

إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَاءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾

بېشکه زه وویرېدم له دې نه چې وبه وایې ته (راته) چې بېلتون دې واچاوه په منځ د بني اسرائیلو کې (که څېرې ما جنګ کړی وی)، او ودې نه کتل امر ځما ته.

تفسیر: یعنې ځما په فکر کې همدغه خبره راغله چې ستا د راتګ انتظار له دې نه بهتر دی چې زه ستاسې په غیاب کې کوم کار وکړم، چې د هغه لامله به په بني اسرائیلو کې شقاق او نفاق واقع شي، څکه ظاهر دی که مقابله یا انقطاع کېده: نو څه خلق به له ما سره کېدل، او ډېر کسان به مخالف کېدل، نو زه له دې ویرېدم چې ته د خپل راتګ په وخت کې دغه الزام په ما وانه ړوې چې ځما د راتګ انتظار دې ولې ونه کړ؟ او په قوم کې دې ولې داسې تفرقه وغورځوله.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَسَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾

وویل (موسی) پس څه وه ستا کار ای سامري ! (چې خلق دې ګمراه کړل).

تفسیر: یعنې موسی علیه السلام د هارون علیه السلام د جواب او سوال څخه وروسته (سامري) یې تر قهر او عتاب لاندې ونیو، او ترې لازمه پوښتنې یې شروع کړې، او ویې ویل چې: ته دې په رښتیا خپل حقیقت بیان کړه ! دغه حرکت دې د څه لامله کاوه، او بنا پر کومو اسبابو او عواملو بني اسرائیل ستا په لوري بې لارې او ګمراه شول؟.

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾

وویل (سامري) چې نظر غورځولی وو ما په هغه شي باندې چې نظر نه وو غورځولی دوی په هغه شي باندې، پس واخیستله ما یو موټی (خاوره) له قدمه د (آس د) رسول (جبرئیل)، پس ومې غورځوله دا (خاوره په خوله ددې خُسي کې نو پر غرېدو سو)، او همداسې ښایسته کړی وو ماته (دا کار) نفس ځما.

تفسیر: سامري وویل چې: «ځما نظر پر داسې یو شي ولوېد، چې د نورو فهم هغه ته ونشو، یعنې ما د الله تعالی لیږلی ملک ـ پرښته (جبرئیل) پر آس سور ولید، او د ده د پښو یا د ده د آس د سوو له خاورو څخه مې یو موټی خاوره واخیسته، او بیا هم هغه مې د خُسي د سرو زرو په مجسمه کې ورتوی کړی»، د سامري په زړه کې دغه فکر راغلی وو، چې د روح القدس د پښو خاورو کې به هرومرو څه نه څه تأثیر وي.

تنبیه: د دې آیت کوم تفسیر چې پاس بیان شوی دی، له کرامو صحابه وو، تابعینو او مفسرینو علماوو څخه همدغه منقول دی، ځینو زائغینو چې پر دې باندې طعن کړی دی، او د آیت لرې له صوابه تأویلات یې کړي دي، د هغه کافي جواب د «روح المعاني» خاوند ورکړی دی، دلته د دومره بسط موقع نه ده، من شاء فلیراجع.

قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ

وویل (موسی): پس ځه (له مونږه لرې شه !) پس بېشکه شته تاته په دغه ژوندون کې دا (عاقبت) چې وبه وايې (هر چاته چې ويې وينې) چې مه لګېږه (په ما).

تفسير: يعني ماته دې لاس مه راوړاندې کوه ! او مه راسره نژدې کېږه ! او بېخي لرې او جلا راځخه ګرځه !، کله چې «سامري» د خُسي لوبه او ننداره يې د دې لامله جوړه کړې وه، چې د لويي، رياست، او جاه خاوند شي، او خلق له ده سره ملګري شي، او دی د خپل مشر او سردار په توګه ومني؛ نو ځکه هغه ته په دغه صورت سره مناسبه او کافي سزا ورکړه شوه، چې هيڅوك دې له ده سره نه نژدې کيږي، بلکه سامري په دې مأمور او مجبور شو، چې ودانۍ ځخه لرې په صحراء او بيديا کې لکه يو ذليل ځنګلي او وحشي ځناور اوسيږي، او له سره دی د خلقو سره نه يو ځای کيږي.

وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهُ

او بېشکه تاته (ده په آخرت کې) وعده (د عذاب) چې له سره به خلاف ونه کړ شي له تا سره له هغې وعدې ځخه.

تفسير: دا يې چې فرمايلي دي، چې دا يوه داسې وعده ده چې له سره ترې نه مخالف کيږي؛ ښايي ترې اخروي عذاب مراد وي.

وَانْظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿۹۷﴾

او وګوره معبود خپل ته دې هغه چې وې ته په عبادت د هغه کې محکم ولاړ (چې خُسی دی)؛ خامخا سوځوو مونږ هرومرو هغه، بيا به يې بادوو، تار په تار کوو په سيند کې په بادولو، تار په تار کولو سره.

تفسير: يعني ستا سزا خو همدا شوه، اوس ستا هغه خُسی چې تا معبود درولی وو، او بيا دې پرې زړه بايللی وو، او ورته ناست وې، اوس يې ستا تر سترګو لاندې ټوټې ټوټې او ټکر ټکر کوم، او بيا يې په سخت اور کې سوځوم، او بيا يې ايره هم د سيند په هوا کې دوړوم، څو دې عابدانو او مينانو ته دغه خبره ښه واضحه او ښکاره شي چې دغو نورو ته به څه سود او زيان ورسوي؟ حال دا چې دی خپل د ځان ساتنه او حفاظت هم نشي کولی.

إِنَّمَا إِلَٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿۹۸﴾

بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې (چې مستحق د عبادت دی)؛ الله دی هغه چې نشته بل معبود مستحق د عبادت مګر هم دی دی، چې محيط دی دی پر هر څيز له جهته د علم.

تفسير: د باطلو له لرې کولو او امحاء سره به موسی عليه السلام خپل قوم ته د حق په طرف دعوت کاوه، او داسې به يې ورته ويل چې: خسی څه شی دی؟ هيڅ يو شی دی، چې ډېر لوی هم وي له سره معبود کېدی نشي، رښتين او حقيقي معبود خو هغه يو ذات دی چې ماسوا له هغه څخه د بل هيڅا عبادت عقلاً، نقلاً او فطرتاً نه دی جائز، او د هغه لا محدود علم هرې يوې ذرې لره هم محيط دی.

كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ

همداسې (لکه چې د موسی قصه مو وکړه تاته؛) قصې کوو پر تا (یعنې تاته) له اخبارو د هغو امورو چې په تحقیق پخوا تېر شوي دي (له پخوانیو امتو)،

تفسیر: یعنې د موسی علیه السلام او د فرعون او د هغو د اقوامو د قصې په شان د ډېرو نورو پخوانیو اقوامو واقعات هم مونږ تاته او ستا په وسیله ګردې دنیا ته اوروو، چې په هغو کې ډېرې فائدې او د تشویق او ترغیب او ترهیب وسائل او وسائط شته، مثلاً د علم توفیر، د معجزاتو تکثیر، د انبیاوو او د مسلمینو تسلي او ډاډینه، د عقلمندانو عبرت او تذکیر، او د معاندانو په حق کې تهدید او ترهیب، وغیر ذلک من الفوائد.

وَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ مِن لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾

او په تحقیق درکړی دی مونږ تاته خاص له جانبه خپله ذکر (پند چې قرآن دی).

تفسیر: یعنې قرآن عظیم الشأن مو درکړی دی، چې پر دغو عبرت ښوونکو واقعاتو باندې مشتمل دی.

مَّنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُۥ يَحْمِلُ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ خَٰلِدِينَ فِيهِ ۖ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾

هر څوک چې مخ وګرځوي له دغه (قرآن یا له الله نه په نه ایمان راوړلو سره)؛ پس بېشکه دی به بار کړي (په ځان خپل) په ورځ د قیامت کې لوی بار (د عذاب). چې تل به وي په دغه (عذاب) کې، او بد دی دوی ته په ورځ د قیامت کې له جهته د بارولو.

تفسیر: یعنې له اعراض او تکذیب د ګناهونو کوم بار چې پر دوی باندې باریږي؛ له سره به نه سپکیږي، دوی به همېشه تر هغه لاندې وي، بیا د هغه پورته کول کوم د خندا او مسخرې خبره نه ده، څه وخت چې دوی دغه د عذاب بد او سخت درانه پیټي پورته کوي؛ نو هلته پوهیږي چې دوی څومره تر یوه درانه پیټي لاندې کېوتلي دي؟.

يَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ ۚ وَنَحْشُرُ ٱلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾

په هغه ورځ کې چې وپوکل شي (دویم ځلي) په صور (شپېلی) کې، او راجمع به کړو مجرمان (کافران) په دغه ورځ شین سترګي.

تفسیر: یعنې د محشر د راوستلو په وخت کې به ړانده وي، یا ښایي همداسې د هغوی سترګې به شنې وي، چې د خلقو په نظر ښکاره شي، په هر حال که ړومبی معنی واخیستله شي؛ نو دغه د یوه خاص وخت ذکر دی، بیا به سترګې وپرانستلې شي، څو دوزخ او نور ووینې: ﴿وَرَءَا ٱلْمُجْرِمُونَ ٱلنَّارَ﴾ الآیة ـ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۵۳) آیت (۷) رکوع)، ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾ الآیة ـ (۱۶ جزء، د مریم سورت (۳۸) آیت، (۲) رکوع).

يَتَخَٰفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾

چې ورو ورو پټې پټې خبرې به کوي په منځ خپل کې (او داسې به وایي چې) درنګ نه دی کړی تاسې مګر لس (ورځې په دنیا کې).

تفسیر: یعنې دوی چې له قبره ووځي، او د آخرت د ورځې هولناک واقعات وګوري، او دغه اوږده ورځ ووینې؛ نو د قبر شپې ورته دومره لږې ښکاري چې ته به وایي یوه هفته یا لس ورځې یې هلته تېرې کړي دي، بلکه دنیا ډېر ژر

پرې تېره شوې ده، د دې دنیا مزې او خوندونه او اوږده امیدونه یې ګرد هیر یږي، د خپل عمر په خوشې ضایع کېدلو به ندامت کوي.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿۱۰۴﴾

مونږ ښه عالمان یو په هغو اقوالو چې دوی یې وایي، کله چې ووایي ډېر کامل د دوی له حیثه د روش (چې فکر او عمل دی) چې: ځنډ (تأخیر) نه دی کړی تاسې (په دنیا کې) مګر یوه ورځ.

تفسیر: یعني هغه چې د دوی په منځ کې زیات عقلمن، هوښیار او صائب الرأي وي، هغه به وایي: خانه ! لس ورځې؟ ! نه، لس ورځې چېرې؟ یواځې یوه ورځ یې وګڼه ! ده ته یې زیات عقلمن او د ښې طریقې خاوند ځکه وویل چې: دی به د دنیا پـه زوال او فنـاء، او د آخرت په دوام او بقاء، او د هول په شدّت او نورو شیانو له نورو څخه ښه پوهېدلی وي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿۱۰۵﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿۱۰۶﴾ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿۱۰۷﴾

او پوښتنه کوي له تا نه له (احواله د) غرونو (چې د دوی به څه احوال وي په ورځې د قیامت کې؟) پس ووایه دوی ته: تار په تار او تیت او پرک به کړي دغه (غرونه په شان د غبار) رب ځما په تار په تار کولو سره. پس پرې به ږدي دا ځمکه یو تش ډاګ هوار. چې نه به وینې ته په دغه (ځمکه) کې ښکته والی او نه اوچت والی.

تفسیر: یعني د قیامت پر ذکر به د حشر منکرین د استهزاء په ډول وایي، چې د داسې سختو عظیم الشأنو غرونو حال احوال به څرنګه کیږي؟ آیا دغه به هم ټوټې ټوټې کیږي؟ د دوی په ځواب کې داسې ووایئ ! چې هو ! دالله تعالی د لامحدوده قدرت په مقابل کې غرونه څه عظمت او حقیقت لري؟ ! دغه غرونه هم په لږ وخت کې خاورې ایرې کیږي، او د غرونو ذرات او پخرکي د ټکول شویو وړیو په شان په هوا کې الوځولی کیږي، او ځمکه به بیخي صافه او هواریږي، چې له سره به هیڅ لوړه او ژوره نه په کې لیدله کیږي، او د غرونو موانع او سدود بیخي له منځه ورک، صاف او پاکیږي.

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ

په دغه ورځ (د قیامت) کې به متابعت وکړي (دا مخلوق د بلنې) د بلونکي، نه به وي کوږوالی له دغې (بلنې د بلونکي څخه).

تفسیر: یعني هر چېرې چې پرښته غږ وکړي، او هر چېرې یې چې ورغږ کړي؛ ګرد خلق به سم برابر د غشي او د مردکي په شان هملته ورغلي، نه به د غږ کوونکي په غږ کې څه کوږوالی وي، او نه د دغو منډو وهونکو په منډو، ورتګ او ځغاسته کې به څه کوږوالی او وړاندې وروسته لیدل کیږي.

وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿۱۰۸﴾

او چپ به شي غږونه (له ډېره هیبته) لپاره د رحمان، پس نه به اورې ته مګر کشاری د قدمونو.

تفسیر: یعني د محشر د ورتګ په وخت کې پرته د پښو د کښهار او د ورو غږه بل هیڅ یو غږ او آواز نه اورېده کیږي، او د الله تعالی د خوف او هیبت لامله بل هیڅ یو غږ او غوږ به نه وي، که څوک څه وایي هم، خو دغومره ورو ورو به یې وایي چې ایله به یې شونډې خوځیږي، او بل هیڅ شی ترې نه څرګندیږي (ښکاره کیږي).

يَوۡمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ إِلَّا مَنۡ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَرَضِيَ لَهُۥ قَوۡلٗا ﴿١٠٩﴾

په دغه ورځ (قيامت) كې نه رسوي فائده شفاعت (هيچا ته) مګر هغه چاته چې اذن كړى وي د هغه په حق كې رحمان (چې شفاعت يې وكړ شي)، او راضي وي (الله) له دغه (مشفوع شخه) له حيثيته د وينا.

تفسير: يعني د هغه چا سپارش چليږي چې ورته د الله له طرفه د سپارش اجازت وركړى شوى وي، د هغه شافع وينا د پاك الله خوښه وي، او خورا ښې خبرې يې ويلي وي، او د داسې سړي سپارش وكړي چې د هغه مشفوع خبره ﴿لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ﴾ د پاك الله په نزد خوښه او پسنده شوي وي، د كفّارو په حق كې د هيچا سعي او سپارش له سره په درد نه خوري او نه چليږي.

يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلۡمٗا ﴿١١٠﴾

عالم دى الله په هر هغه څه چې په مخكې كې د دوى وي (له اخروي امورو)، او هر هغه څيز چې پسي شا د دوى دى (د دنيوي امورو)، او نه به شي احاطه كولى دوى په (ذات او په معلوماتو) د دغه (الله) له جهته د علم.

تفسير: يعني د الله تعالى علم پر ګردو محيط دى، ليكن د بندګانو علم پر الله تعالى يا د الله تعالى پر معلوماتو محيط او چاپېر نه دى، نو ځكه همده ته پخپل محيط علم معلوم دي چې چاته د چا د شفاعت لپاره ښايي موقع وركړه شي.

وَعَنَتِ ٱلۡوُجُوهُ لِلۡحَيِّ ٱلۡقَيُّومِۖ

او ذليل به شي مخونه لپاره د تل ژوندي قائم تدبير والا د عالَمو ته.

تفسير: يعني په دغه ورځ كې به د هغو لويو لويو سركښو متكبرانو سرونه هم په ښكاره ډول سره د دغه حي او قيّوم الله په دربار كې د ډېرو ذليلو او سپكو بنديانو په شان ښكته او ټيټ كيږي، چې هغوى پخوا له دې نه له سره د الله تعالى په مقابل كې خپل سرونه نه وو ټيټ كړي، په دغه وخت كې به په ډېرې عاجزۍ سره خپلې غاړې ږدي.

وَقَدۡ خَابَ مَنۡ حَمَلَ ظُلۡمٗا ﴿١١١﴾

او په تحقيق خراب نااميده شو هر هغه څوك چې پورته يې كړ بار د ظلم.

تفسير: يعني د ظالمانو له حاله بيخي پوښتنې مه كوه چې څنګه خراب به وي !، د ظلم په لفظ كې شرك او نور معاصي هم داخل دي، لكه چې د لقمان د سورت د (۲) ركوع (۱۳) آيت (۲۱) جزء كې راغلي دي: ﴿إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ﴾ او د (۴) جزء د آل عمران سورت په (۱۳۵) آيت (۱۴) ركوع كې لولو: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوۡ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ﴾ ـ د هر يوه ظالم خرابي به د ده ظلم له درجې سره موافقه وي.

وَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَا يَخَافُ ظُلۡمٗا وَلَا هَضۡمٗا ﴿١١٢﴾

او هر څوك چې وكړي له ښو (عملونو)، حال دا چې وي دى مؤمن؛ پس نه به ويريږي (دى په آخرت كې) له ظلم، بې انصافۍ او نه له نقصان.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ ٱلْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

او همداسې (لکه چې قصه مو وکړه د انبیاوو او پخواني امتونو او د قیامت؛) نازل کړی دی مونږ دغه کتاب قرآن په عربي (ژبه)، او بیا بیا مو راوړې دي مونږ په دې قرآن کې له آیتونو د وعید لپاره د دې چې دوی پرهېز وکړي، یا پیدا کړي دغه (قرآن) دوی ته ذکر (پند او ترې عبرت واخلي).

تفسیر: یعني لکه چې دلته د محشر احوال او د هغه د نېکو او بدو نتائج صاف صاف اورولی شوي دي؛ همداسې مونږ پوره قرآن په صافې عربي ژبې سره نازل کړی دی، څو هغه خلق چې د ده ړومبني مخاطبان دي د هغه له لوستلو له الله تعالی څخه وویرېږي، او د تقوی لار غوره کړي، او سمدلاسه داسې ونشي؛ نو اقلاً د دوی په زړونو کې د عاقبت او انجام څه فکر، غور او اندېښنه خو پیدا شي، ممکن دی چې همدغه غور او فکر ورو ورو ترقي او تزیید ومومي، او دوی د هدایت په لاره راولي، او د دوی په وسیلو نورو ته هدایت ور په برخه شي.

فَتَعَٰلَى ٱللَّهُ ٱلْمَلِكُ ٱلْحَقُّ ۗ وَلَا تَعْجَلْ بِٱلْقُرْءَانِ مِن قَبْلِ أَن يُقْضَىٰٓ إِلَيْكَ وَحْيُهُۥ ۖ وَقُل رَّبِّ زِدْنِى عِلْمًا ﴿١١٤﴾

نو لوی او اوچت دی الله (په ذات او صفاتو خپلو کې له ټولو عیبونو او نقصانونو) چې پادشاه دی، حق دی، او تلوار مه کوه ته (ای محمده !) په (لوستلو د) قرآن پخوا له هغه چې پوره کړه شي تا ته وحي د ده، او ووایه (ای محمده !): ای ربه څما ! زیات کړې ما له جهته د علمه !.

تفسیر: یعني هر کله چې پاک قرآن داسې مفید او عجیب څیز دی؛ نو هم هغسې چې مونږ هغه په تدریج ورو ورو پر تا نازلوو، ته هم د هغه په اخیستلو کې له جبرئیل علیه السلام څخه تلوار او جلتې مه کوه ! څه مهال چې پرښته وحي در اوروي؛ ته یې په عجلت له هغې سره مه لوله ! ځکه چې مونږ د دغې خبرې عهد او پیمان درسره کړی دی، چې نه به پرېږدو عظیم الشأن قرآن چې د تا له سیني څخه ووځي، نو ته ولې په دغه فکر او اندېښنه کې ځان ربړوې (تکلیف ورکوې)؟؛ نه چې د پاک قرآن کوم توری له ما څخه هېر شي، بلکه د دغه فکر په ځای داسې دعاء وکړه چې ای الله تعالی ! د قرآن لا زیاته پوهه او له حده زیات علوم او معارف راته عطاء کړه !.

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴿١١٥﴾

او خامخا په تحقیق حکم کړی وو مونږ آدم ته پخوا له دې نه، پس هېر یې کړ (هغه حکم)، او ومو نه موند ده ته استقامت (صبر له منهيّ عنه) څخه.

تفسیر: هغه دا چې دانه یې خوړلې وه، او د مخه حکم یې هېر کړی وو، یعني قائم پاتې نه شو، وروسته له دې د دغې قصې لږ تفصیل راځي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ ٱلْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰٓ ﴿١١٧﴾

او یاد کړه هغه وخت چې وویل مونږ پرښتو ته چې: سجده وکړئ (تعظیمًا) آدم ته، پس سجده وکړه (ټولو) مګر (سجده ونه کړه) ابلیس؛ چې منع یې راوړه، پس وویل مونږ: ای آدمه ! بېشکه دا (ابلیس) دښمن ستا دی او (دښمن) د ښځې ستا دی، پس خبردار ! ودې نه باسي خامخا تاسې له جنته (په سبب د وسوسې او فریب) پس په مشقّت کې به پرېوځې.

تفسير: ظاهر دی چې د جنت آرامي او هوسايي (خوشالي) په بل کوم ځای کې میسّر کېدی نشي، او پرته له جنته پر هر ځای کې د خوړلو او څښلو، اغوستلو او نورو ضروریاتو تدابیرو ته خامخا انسان ربړ ګالي، او مشقّت پر ځان اخلي.

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾

بېشکه مقرر دی تاته چې نه به وږی کېږې په دې (جنّت) کې، او نه به بربنډ کېږې. او بېشکه ته به نه تږی کېږې په دغه جنت کې، او نه به دې ګرمي کيږي.

تفسير: د انساني له مهمو ضروریاتو څخه خوړل، څښل، اغوستل او د هستوګنې داسې ځای دی چې سړی په کې له لمر، باران، باد او نورو اضرارو څخه مأمون او مصئون وي، په جنّت کې داسې تکالیف له سره نشته، او په جنّت کې له هر حیث او هر جهت څخه آرامي، راحت، طمأنیت، امنیت، سکون او نور ګرد په زړه پورې وسائل او وسائط شته، دلته يې د راحت ذکر ونه فرمايه، یواځې يې د تکالیفو له نفي کولو څخه ښايي داسې تنبیه او ایقاظ مقصود وي، چې د جنّت د وتلو څخه وروسته تاسې له دغو ګردو شیانو سره مخامخ کېدونکي او د دغو ګردو ربړو ګالونکي (تکلیفونو برداشت کوونکي) يئ!.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَٰنُ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ ﴿١٢٠﴾

پس وسوسه واچوله دغه (آدم) ته شیطان، (داسې چې ورته) ویې ویل: ای آدمه ! آیا وښیم تاته ونه دتل ژوندي پاتې کېدلو، او پاچاهي چې نه زائلیږي (او تل پاتې کیږي).

تفسير: یعنې داسې ونه دروښیم چې د هغې د مېوې له خوړلو څخه مو ابدي ژوندون په برخه شي، او له سره مړه نشئ، او بې زواله پاچاهي به مو په برخه شي.

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْءَٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ

پس وخوړل دوی دواړو له دغې ونې، پس ښکاره شول دوی ته غلیظه عورات د دوی، او شروع وکړه دواړو چې نښلولې، پورې کولې دواړو پر ځان پورې له پاڼو د (ونې)، د جنت (لپاره د ستر).

تفسير: دغه ګرده قصه په «الأعراف» او نورو سورتونو کې مفصّله تېره شوې ده.

وَعَصَىٰٓ ءَادَمُ رَبَّهُۥ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾

او نافرماني وکړه آدم (له حکم) د رب خپل (په سبب د هېرولو د حکم د الله)؛ پس چپ شو (له مطلوبه د خلوده). بیا غوره کړ دغه (آدم) لره رب د ده، پس رجوع وکړه (الله) په آدم په قبول د توبې سره، او هدایت يې ورته وکړ.

تفسير: یعنې کله چې د الله تعالی د حکم په امتثال کې قصور وشو، او سم له خپله شانه سره د عزم او استقامت پر لاره ثابت قدم نشو پاتې، نو همدغه يې په غوایت او عصیان سره تغلیظًا تعبیر وفرمایه، یعنې د شیطان تسلّط يې پرې نښود، بلکه فورًا يې ورته د توبې توفیق وبانبه، او سره له زیاتې مهربانۍ د ده په طرف متوجه شو، او د خپلې خوښې پر لاره يې قائم کړ.

﴿قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾

وفرمايل (الله) چې كوز شئ دواړه له دغه جنته ټول، ځينې د تاسې د ځينو نورو دښمنان يئ !.

تفسير: كه دغه خطاب يواځې د آدم او حواء عليهما السلام په لوري وي، مراد به يې داسې وي چې: د دوى اولاده به په خپلو منځونو كې سره دښمنان وي، لكه چې په رفاقت سره يې گناه كړې وه، د هم هغه رفاقت په بدل دا ور په برخه شو، چې اولاده يې پخپل منځ كې سره دښمنان شول، او كه دغه خطاب د ابليس او آدم عليه السلام په لوري وي، نو مقصد به يې داسې وي چې: د دواړو په ذرياتو كې به دغه دښمني برابره قائمه پاتې كيږي، شياطين به تل د بنيادمانو د ضرر رسولو په فكر كې وي.

﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ﴾ ١٢٣

پس كه راغى تاسې ته له طرفه ځما هدايت (چې كتابونه او رسولان دي)، پس هر چا چې متابعت وكړ د هدايت ځما؛ پس نه به گمراه كيږي (په دنيا كې)، او نه به بدبخت شي (په عُقبى كې).

تفسير: يعنې نه د جنّت له لارې څخه گمراه او بې لارې كيږي، او نه له هغه څخه محروميږي، او تكليف او ربړ (زحمت) به وگالي، له هغه اصلي وطنه چې راغلى دى؛ بيا به بېرته بې اندېښنې همالته ور ورسيږي.

﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا﴾

او هر چا چې مخ وگرځاوه له ذكره (پنده) ځما؛ پس بېشكه ده ته دى معاش (ژوند) تنگ (په دنيا يا سخت عذاب په قبر كې).

تفسير: يعنې هغه انسان چې د الله تعالى له ياده غافل او محض د دغې فاني دنيا ژوندون د خپل مقصود قبله وگڼي او ويې گرځوي؛ د هغه گزران به مكدر او تنگ كړ شي، اگر كه په ستر گو له ده سره ډېر مال او دولت، او د عيش سامان ليده كيږي، مگر د ده زړه د قناعت او توكل د خلاء له وجې تل د دنيا د حرص او ترقى په فكر كې اوسيږي، او د تقليل له اندېښنې څخه تل ناآرامه وي.

نصوص او تجربې په دې باندې شاهدې دي، چې په دغه دنيا كې قلبي سكون او حقيقي اطمينان هيچا ته بې د الله تعالى له ياده نه حاصليږي: ﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾.

ځينې مفسّرين له ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ نه د قبر برزخي ژوندون مرادوي، يعنې پخواله قيامته پر ده د سختې تنگۍ دوره راتلونكې ده، څه مهال چې د قبر ځمكه هم پرې تنگه كړه شي، د ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ تفسير ځينو صحابه كرامو په عذاب القبر سره هم كړى دى، بلكه (بزّار رحمه الله) په جيّدو اسنادو سره له «أبو هريرة رضي الله عنه نه مرفوعًا روايت كړى دى، په هر حال د ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ لاندې دغه گرد صورتونه داخلېدى شي، (والله أعلم).

﴿وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ﴾ ١٢٤

او راپورته به كړو مونږ دى (له قبره) په ورځې د قيامت كې ړوند.

تفسير: يعنې په ستر گو يې ړندوي، او بيا يې د محشر په لوري بيايي، او په زړه سره به هم ړوند وي، چې د هيڅ حجّت په طرف به لاره نه مومي، دغه د حشر د ابتدايي مرحلې ذكر دى، وروسته به يې ستر گې خلاصيږي، څو د دوزخ او نورو اخروي اهوالو معاينه وكړي.

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيٓ أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا ﴿۱۲۵﴾

وبه وايي (دغه ړوند کافر) ای ربه څما ! ولې دې پاڅولم (راوستلم) زه ړوند حال دا چې په تحقيق زه وم بينا (په دنيا کې).

تفسير: يعنې هغه کافران چې په دنيا کې د ظاهري سترګو خاوندان او په آخرت کې ړومبی ړانده محشور کيږي؛ په تعجّب او حيرت سره به سوال وکړي (آخر له مونږه څه ګناه او قصور صادر شوی دی، چې د هغه په بدل څمونږ سترګې راڅخه اخيستې شوي دي؟).

نو وبه فرمايي پاک الله د عذاب د پرښتې په ژبه د دوی په ځواب کې:

قَالَ كَذَٰلِكَ أَتَتْكَ ءَايَٰتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ ٱلْيَوْمَ تُنسَىٰ ﴿۱۲۶﴾

وفرمايل (الله) همداسې وو (لکه چې ته يې وايي) خو راغلي وو تا ته آيتونه څمونږ، پس هېر کړل تا هغه؛ او په مثل (د هغو هېرولو ستا) نن ورځ هېر به کړ شې ته هم (پرېښود به شې ته په عذاب کې).

تفسير: يعنې په دنيا کې سره له دې چې څمونږ د قدرت دلائل او نښې مو ليدې او اورېدې؛ خو نه مو پرې يقين او نه مو پرې عمل وکړ، او داسې مو ځان ترې بېخبره او ناګاره کړ، چې ګواکې د هيڅ خبره مو نه اورېدلې او نه ليدلې ده؟ نو نن د هغه په بدل تاسې همداسې هېرولی شئ، لکه چې هلته مو له ځانونو خپلو څخه ړانده جوړ کړي وو، نو اوس دلته د هغه د مناسبې سزا موندلو او له خپلو ړانده پاڅېدلو او ړاندې محشور کېدلو نه ولې حيرت او تعجّب کوئ؟.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنۢ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ۚ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَىٰٓ ﴿۱۲۷﴾

او په مثل د همدې جزاء ورکولو (څمونږ دغو کفارو ته)؛ جزاء ورکوو مونږ هغه ته چې له حده ووت او ايمان يې رانه وړ په آيتونو د رب خپل، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی، او ډېر باقي پاتې کېدونکی دی.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَٰكِنِهِمْ ۗ

آيا پس نه دي ښکاره شوي (دغو کفارو ته) چې ډېر هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له اهل د زمانو چې ځي تيرېږي دوی په (تشو) کليو ځايونو د دوی کې.

تفسير: يعنې که پر هغه سزا چې دوی ته په آخرت کې ورکوله کيږي متيقّن نه وي؛ نو آيا د تاريخي واقعاتو څخه هم څه پند او عبرت نه اخلي، د همدغو مکيّانو په شاوخوا کې څومره اقوام د خپل کفر او طغيان لامله تباه او برباد شوي دي، چې د هغوی قصې او افسانې د خلقو پر ژبو لا تر اوسه جاري دي، او د هغوی له منځه د ځينو پر کنډوالو او خرابو کليو او ويجاړو ځايونو د شام او د نورو ملکونو د مسافرانو نظر هم لوېږي، او دوی پرې تېرېږي، چې د هغو له ليدلو څخه ښايي د هغو اقوامو حالات مو در په ياد شي، چې څرنګه هغوی په داسې حال کې چې پر دغو ځايونو کې ګرځېدل او لاندې باندې کېدل؛ هلاک او تباه کړل شول.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴿۱۲۸﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿۱۲۹﴾﴾

بېشکه په دغه (اهلاک د منکرينو) کې خامخا ډېر دلائل (د عبرت دي) خاوندانو د عقل ته. او که چېرې نه وی هغه وينا چې پخوا ويلې شوې ده (له طرفه) د رب ستا (په تأخير د عذا ب سره)؛ نو خامخا وو به دغه (هلاک د دوی) لازم (له دوی سره)، او که نه وی اجل (نېټه) معلومه (د عمر د دوی)؛.

تفسير: يعني د الله تعالى رحمت پر غضب سابق دی، نو ځکه مجرم ته تر ډېر وخت پورې د اصلاح موقع ورکوي، او د پوره حجّت له اتمام څخه يې ماسوا نه هلاکوي، بلکه د دې امّت په متعلّق يې دا هم فرمايلي دي: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ﴾ الآية ـ او له خپلې خاصې مهربانۍ عمومي مستأصل عذاب يې له دغه أمّت څخه لرې کړی دی، دغه خبره ده چې ستا د رب له طرفه صادره شوې ده، که داسې نه وی، او د هر مجرم قوم د عذاب لپاره يو خاص وخت مقرر نه وی؛ نو په لازمي ډول به دوی په عذاب اخته کېدل، ځکه چې د دوی د کفر او شرارت مقتضی همداسې ده چې بنايي على الفور هلاک شي، او کله چې وخت راشي؛ نو په دنيا کې به هم د هغه زورور جنګ نمونه وګوري، لکه چې د «بدر» په غزوه کې دوی له مسلمانانو سره تصادم وکړ، او د هغه يوه وړوکې نمونه يې ولیده.

﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾

پس صبر کوه (ای محمده !) پر هغو خبرو چې دوی يې وايي.

تفسير: يعنې عذاب په خپل مقرر وخت کې خامخا واقع کېدونکی دی، دوی د دغه تأخير او امهال د ليدلو څخه هومره چټې خبرې چې کوي ودې کړي، تاسې سمدلاسه دغه ګردې خبرې په ډېر صبر او استقامت سره واورئ ! او په ډېر صبر او سکون د وروستنی نتيجې په انتظار کې اوسئ، د کفر پر دغو کلماتو له حده زيات مضطرب کېدلو ته هيڅ ضرورت نشته، (دغه آيت منسوخ دی په آيت سيف سره).

﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾

او تسبيح وايه سره له حمد د رب خپل پخوا له ختلو د لمر (د سحر لمونځ)، او پخوا له پرېوتلو د دغه لمر، (د ظهر او عصر لمونځ).

تفسير: دلته د فجر او عصر لمونځونو ته اشاره وشوه، يعنې د احمقانو او شريرانو خبرو ته له سره غوږ مه ږدئ ! او مه چرت پرې خرابوئ ! په ډېر صبر او سکون سره د خپل الله تعالى په عبادت کې مشغول او لګيا اوسئ ! ځکه چې د الله تعالى مدد له دوو شيانو حاصلېږي، چې هغه صبر او لمونځ دی، کما قال الله تعالى: ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ الآية.

﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ﴾

او په ځينو اوقاتو کې له ساعتونو د شپې پس تسبيح وايه (لمونځ اداء کړه د مغرب او عشاء).

تفسير: په دغه کې مغرب او عشاء بلکه د ځينو تفاسيرو له روايته سره سم د تهجّد لمونځ هم داخل دي.

﴿وَأَطْرَافَ النَّهَارِ﴾

او په دواړو څنګو (اطرافو) د ورځې کې (پر لمانځه ډېره توجّه ولره، يا په دغو اوقاتو کې تسبيح سره له حمده وايه).

تفسير: دغه د ظهر لمونځ شو، ځکه چې په دغه وخت کې د ورځې د اول نصف او د آخر نصف سره يو ځاى کيږي، بلکه په صحاح او قاموس او نورو کې تصريح شوې ده، چې «طرف» «طائفة من الشيء»، «طرف د کوم شي حصې ته وايي»، او د خاص حد او د څنډې په معنى نه دى، په دغه صورت نهار جنس منلى کيږي، او د هرې ورځې هغه يوه خاصه برخه ترې مراد کېدى شي، چې هلته ورځ نيمايي کيږي.

لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿۱۳۰﴾

ښايي چې ته به راضي شي (له الله په اجر).

تفسير: يعنې که داسې د عمل طرز ولرې؛ نو تـل به په دنيا او آخرت کـې خوښ او راضـي اوسېږې، د دغه ډېر لوى اجر به در رسيږي، او له امّت سره به دې مرسته (مدد) وشي په دنيا کې، او مغفرت بـه وي پـه آخرت کې ستا په شفاعت چې د هغه له ليدلو څخه به ته خوښيږې.

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿۱۳۱﴾

او مه اوږدوه (نظر د) سترګې خپلې (يعنې مه يې اړوه) هغه څيز ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه څيز سره چې قسماقسم دي دغو (کفّارو) ته، ښايست د ژوندانه لږ خسيس لپاره د دې چې وازمايو دوى په دې کې، او رزق روزي د رب د تا (چې تاته يې درکړې له نبوّته علمه بهتر ډېر غوره) خير او اوږده ده (له دنيوي نعماوو څخه).

تفسير: شيخ الهند رحمه الله د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: «او مه اړوه دواړه سترګې خپلې هغه څيز ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه سره قسماقسم ته له خلقو ...»، يعنې په دنيا کې قسم قسم کافرانو مثلا يهودانو، نصرانيانو، مشرکانو، مجوسيانو او نورو ته مونږ د عيش او تنعم کوم سامان چې ورکړى دى؛ د هغو په طرف خپلې سترګې مه غړوئ، او له سره مه ورته ګورئ !، دغه تش د څو ورځو عشرت او پسرلى دى، چې مونږ د هغه په وسيله د هغوى امتحان اخلو، چې کوم يو احسان منونکى دى؟ او کوم يو غاړه غړوونکى دى؟ هغه عظيم الشأن دولت چې الله تعالى تاته (اى محمده صلى الله عليه وسلم) مقدّر کړى دى؛ مثلا عظيم الشأن قرآن، د رسالت منصب، عظيمه فتوحات، رفع الذکر، د نامه لوړېدل، او د آخرت اعلى مراتب؛ د هغوى په مقابل کې دغه فاني او حقير سامان څه حقيقت لري؟ ستاسې په برخه کوم دولت چې راغلى دى، هغه له دغو دولتونو څخه ډېر ښه او بهتر دى، او في نفسه يا د خپل اثر په اعتبار تل باقي پاتې کېدونکى دى.

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ

او امر کوه په اهل بيت (يا اهل دين) خپل په کولو د لمانځه، او ته هم کلک پرې ولاړ اوسه.

تفسير: يعنې خپلو متعلقينو او اتباعو ته د لمانځه تأکيد وکړئ ! په حديث کې راغلي دي: «کله چې وړوکى مو اوه کلن شي؛ پر دوى لمونځونه کوئ ! او څه مهال چې لس کلن شي؛ په وهلو سره پرې لمونځ کوئ».

لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿۱۳۲﴾

نه غواړو مونږ له تا څخه روزي (نه ستا او نه د اهل ستا، بلکه) مونږ رزق روزي درکوو تاته، او عاقبت ښه خاتمه خاوندانو د پرهيزګارۍ ته ده.

تفسیر: په دنیا کې مالکان پر خپلو مریو باندې روزي ګټي، دغه مالک الملك یواځې بندګي غواړي، او خپلو مریو ته په خپله روزي ورکوي، الغرض ځمونږ له لمانځه څخه هغه ارفع او اقدس ذات ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، بلکه د لمانځه څخه فائده هم مونږ ته عائده ده، او د لمانځه له برکته په ښه شان سره روزي رارسیږي: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۲-۳) آیتونه، (۱) رکوع).

که د فرض لمانځه او د معاش په کسب کې څه تعارض واقع شي؛ الله تعالی داسې اجازه نه درکوي چې د معاش په مقابل کې لمونځ ترک کړې !، په هر حال ښایي چې هرومرو لمونځ اداء کړ شي، روزي رسوونکی هم هغه الله دی چې د هغه په حکم سره لمونځ کوو.

﴿وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ﴾

او وایي (کفّار) ولې نه راوړي محمد صلی الله علیه وسلم مونږ ته یوه معجزه (له طرفه) د رب خپل چې (مونږ یې غواړو په تصدیق د نبوّت خپل).

تفسیر: یعنې کومه داسې یوه ښکاره معجزه او نښه ولې نه راښیي چې د هغې په لیدلو سره مونږ ته بیخي د انکار او تردّد موقع نشي پاتې، د دغومره ورځینو ویرولو او تخویفاتو څخه څه ګټه حاصلیږي؟.

﴿أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ۝﴾

آیا نه دی راغلی دوی ته مصدّق دلیل برهان د هغه شي چې په کتابونو پخوانیو کې وو.

تفسیر: یعنې دغه خلق له ضده او عناده وایي چې کومه معجزه او نښه دې ولې رانه وړه؟ آیا له سلهاوو نورو معجزو او نښو څخه برسېره او له ګردو څخه لویه معجزه او نښه دغه عظیم الشأن قرآن هغوی ته نه دی رسېدلی، چې د پخوانیو کتابونو د ضروریه وو مضامینو محافظ او د ده د صداقت لپاره د حجّت او شهادت په ډول دی، او د هغه اعجاز له لمر څخه هم زیات ظاهر او ښکاره دی، لکه چې د (۲۱ جزء د العنکبوت سورت په (۵۰ - ۵۱) آیتونو (۵) رکوع) کې داسې یو آیت لولو: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝﴾.

﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ۝ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ ۝﴾

او که چیرې مونږ هلاک کړي وی دوی په عذاب سره پخوا له دغه (قرآنه یا له محمده)؛ نو خامخا به ویلي وی دوی: ای ربه ځمونږه ! ولې ونه لیږه تا مونږ ته یو رسول، نو چې متابعت کړی وی مونږ د آیتونو ستا پخوا له هغه چې ذلیل یا شرمنده شوي وی مونږ (په دنیا یا په آخرت کې). ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې هر یو (له تاسې او له مونږ عاقبت د امر ته) انتظار کوونکی دی پس تاسې هم انتظار کوئ، پس ژر یوه به شئ تاسې چې څوك دي یاران د لارې سمې صافې؟ او کوم یو دی چې په سمه صافه لاره روان دی؟ (مونږ که تاسې).

تفسیر: یعنې د داسې عظیم الشأن نښان له لیدلو څخه وروسته وایي چې: ولې دې کومه معجزه او نښه رانه وړه؟ او فرض یې کړئ ! که مونږ نه وی ورښوولی - یعنې قرآن مو نه وی نازل کړی - او پخوا د کتاب له انزاله او د رسول له ارساله

دوی مو د کفر او شرك په سزا کې د دوزخ په کنده کې غورځولی؛ نو دوی به شورماشور نښلاوه، او داسې به يې ويل: ای ربه ! د سزا ورکولو څخه پخوا ښايي څمونږ لپاره کوم کتاب او پوهوونکی دې رالېږلی وی، چې مونږ يې په ذلت او رسوايې باندې له اخته کېدو څخه لا پخوا خبر کړي وی؛ نو تا به ليده چې مونږ ستاسې د احکامو په تعميل کې څومره زيار (محنت) ايسته؟.

تمّت سورة طه بتوفيقه وعونه، ولله الحمد.

سُورَةُ الأَنبِيَاءِ

«د الأنبياء سورت مكّي دی، (٧) ركوع (١١٢) آيتونه لري، په تلاوت كې (٢١)، او په نزول كې (٧٣) سورت دی، د ابراهيم عليه السلام له سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ①

نژدې شو خلقو ته (وخت د) حساب (او جزا) د دوی، حال دا چې دوی په غفلت كې دي (له دې حساب او جزا څخه) مخ ګرځوونكي دي (له ايمان راوړلو څخه په دغه سره).

تفسير: يعنې د حساب او كتاب او مجازاتو ساعت رارسېدونكی دی، ليكن دغه مشركين او نور خلق په سخت غفلت او جهالت كې پراته دي، او د قيامت د ځواب وركولو لپاره هيڅ يو تياری نه نيسي، او كله چې دوی ته د الله تعالى آيتونه اورول كيږي، او نصيحت ورته وشي چې د غفلت له خوبه راوينښ او راپورته شئ؛ نو په ډېرې بې پروايي او بې اعتنايي سره يې اوري، او هيڅ اهميت ورته نه وركوي، او داسې يو وضعيت اختياروي، چې ګواكې دوی له سره له الله تعالى سره مخامخ كېدونكي نه دي، او نه څه حساب او كتاب ورسره كيږي.

مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ② لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ

او نه راځي دوی ته هيڅ نصيحت له (طرفه د) رب د دوی نوی؛ مګر خو اوري دوی هغه (له خپل رسول څخه) حال دا چې دوی لوبې پرې كوي، په دې حال كې چې بوخت (مشغول) وي زړونه د دوی (په دنيوي چارو، او غافل وي لـه ضروري كارونو څخه).

تفسير: يعنې د قرآن عظيم ډېر ارزښتناك (قيمتي) نصيحتونه دوی ته د لوبو او ننداري حيثيت لري، او همغسې يې اوري، كه دوی په اخلاص سره په كې فكر او غور او په تعميل كې يې هڅه (كوښښ) كولی؛ نو د دوی دين او دنيا به دواړه ښه او سم شوي وی، ليكن د دې لامله چې د دوی زړونه بيخي له دې پلوه غافل او له يوه مخه په لوبو او ننداري او تماشو كې لګيا او بوخت دي؛ نو ځكه داسې غور او فكر كولو ته له سره وخت نه لري.

وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ③

او ښه پټوي راز (خپل) هغه كسان چې ظلم يې كړی (په ځانونو خپلو په شرك سره، او وايي كفّار:) نه دی دا (محمد) مګر خو يو انسان په شان ستاسې، آيا پس راځئ تاسې هغه جادو ته حال دا چې تاسې ګورئ (چې دا جادو دی).

تفسير: كله چې دوی له ډېر نصيحت اورېدلو څخه تنګ شول؛ نو ځو بې انصافان سره راټول شول، او يوه پټه جرګه يې سره جوړه كړه، او د قرآن او رسول الله په متعلق يې په داسې خبرو خوله ببرته كړه چې دغه رسول خو ځمونږ په شان يو انسان دی، نه پرښته ده او ته له مونږ څخه د كوم زيات ظاهري امتياز خاوند دی، البته دی په جادو باندې پوهيږي،

دغه کلام چې دی یې لولي او مونږ ته یې اوروي؛ هرومرو د سحر او کوډو کلام دی، نو بیا په تاسې باندې څه ټکه (تندر) لوېدلې ده چې په خپلو سترګو یې ګورئ او بیا د هغه جادو په لومو (دام) کې ځان نښلوئ، لازمه ده چې هغه ته له سره مه نژدې کېږئ.

﴿قٰلَ رَبِّيْ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝﴾

وویل (رسول دوی ته) رب مې عالم دی په وینا (د هر هغه چا چې وي) په اسمان کې او په ځمکه کې، او هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل: که تاسې هر څومره پټې او مخفي مشورې وکړئ؛ پاك الله له هغو ټولو څخه عالم او خبر دی، چې د اسمانونو او ځمکو په هرو پټو خبرو او احوالو هم ښه خبر او علیم دی، ستاسې په دغو مخفي او پټو خبرو او جرګو به څرنګه علم ونه لري؟ او ستاسې دغه پلمې (تدبیرونه) او حیلې له هغه څخه څرنګه پټې پاتې کېدی شي؟.

﴿بَلْ قَالُوْٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۢ بَلِ افْتَرٰىهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ۚ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَآ اُرْسِلَ الْاَوَّلُوْنَ ۝﴾

بلکه (دغه کفّار) وايي (چې دغه قرآن) ګډوډ خوبونه دي، بلکه له خپل ځانه یې جوړ کړي دي، بلکه دی شاعر دی، پس باید راوړي مونږ ته کومه لویه معجزه لکه هغه (معجزه) چې لېږلي شوي وو لومړني (انبیاء په هغو سره).

تفسیر: د پاك قرآن په اورېدلو سره به د ډېر ضد او عناد له کبله داسې بدحواسه کېدل، چې له سره به په یوه فکر او رایه باندې قائم نه پاتې کېدل، کله به یې ورته جادو (کوډې) ویل، کله به یې ګډوډ پرېشانه خوب باله، کله به یې داسې ویل چې: دا خبرې دی له ځانه جوړوي او مونږ ته یې وړاندې کوي، او بیا پرې د قرآن نوم ږدي، نه یواځې همدا به یې ویل؛ بلکه داسې وینا به یې هم کوله چې: محمد صلی الله علیه وسلم ډېر ښه او عمده شاعر هم دی، او د شعراوو په شان د لوړو (اوچتو) تخیّلاتو له لارې ډېر ښه مؤثر مضامین او مسجع عبارات جوړوي، او خلقو ته یې وړاندې کوي، که په واقع کې داسې نه وي؛ نو دی دې هم د نورو پیغمبرانو په شان کومه ښکاره لویه معجزه راوښيي.

دغه وینا ګانې هم محض د عناد اوتش د رېړولو (تکلیف ورکولو) لامله وې، ځکه چې اول خو د مکې معظمې دغه جاهل مشرکان د پخوانیو انبیاوو له معجزو څخه هیڅ خبر نه وو، دویم دا چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېرې داسې ښکاره معجزې او نښې یې هم لیدلې وې؛ چې د پخوانیو انبیاوو له معجزو او نښو څخه په هیڅ یو صورت کمې نه وې، او له ټولو څخه ډېره لویه او غټه معجزه او نښه همدغه د عظیم الشأن قرآن معجزه ده، دوی په خپلو زړونو کې ښه پوهېدل چې دا نه جادو او نه مهمل عبارات او نه چټي (بېکاره) خوب او نه شعر دی، نو هر کله چې به یې هیڅ یوې خبرې له دغې معجزې سره سمون نه خوړ؛ نو هغه به یې پرېښوده او بله خبره به یې ورته جوړوله: ﴿اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا﴾ د الفرقان اوله رکوع.

﴿مَآ اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا ۚ اَفَهُمْ يُؤْمِنُوْنَ ۝﴾

(وویل الله) نه وو راوړی ایمان (په معجزو) پخوا له دوی نه هیڅ (اهل د) کلي چې هلاك کړی دی مونږ اهل د هغه (په سبب د تکذیب د دوی)، آیا پس دغه کفّار به ایمان راوړي؟ (بلکه نه یې راوړي).

تفسير: يعنې پخوانيو قومونو ته فرمايشي معجزې او نښې ورښوولې شوې وې، مګر دوی د هغو په ليدلو هم تابع نشول، او حق يې ونه مانه، بالآخر له سنت الله سره سم هلاک کړی شو، که د مکې معظمې د دې مشرکانو دغه غوښتنې هم پوره کړی شي؛ ښکاره ده چې دوی يې هم منونکي نه دي، هرومرو به د الله تعالی د عام عادت سره موافق سپېره او فنا کړی شي، حال دا چې د هغوی بېخي تباهي او خرابي مقصود نه ده، بلکه د الله تعالی حکمتونه في الجمله د دوی دوام او بقاء غواړي.

وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ۝

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا (ای محمده !) مګر خو سړي چې وحي به کوله مونږ دوی ته، پس پوښتنه وکړئ له خاوندانو د ذکره (د کتابيانو له علماوو څخه) که يئ تاسې چې نه پوهېږئ.

تفسير: دا د دوی د هغه قول ځواب دی ﴿هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، يعنې کوم انبياء چې پخوا راغلي وو، چې د هغو د معجزو په شان له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه هم د معجزې د ښوولو غوښتنه کوئ؛ هغوی هم د رسول الله صلی الله عليه وسلم په شان انسانان وو، پرښتې نه وې، که له داسې مشهورې او مستفيضې خبرې څخه هم تاسې د خپل جهالت له سببه بې خبره يئ؛ نو له هغو کسانو څخه پوښتنه وکړئ او ځان پرې خبردار کړئ؛ چې هغه ترې ښه خبر دي (لکه د اهل کتابو عالمان).

وَمَا جَعَلْنٰهُمْ جَسَدًا لَّا يَاْكُلُوْنَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوْا خٰلِدِيْنَ ۝

او نه وو ګرځولي مونږ (دغه پخواني رسولان) داسې جسدونه چې نه يې خوړ طعام، او نه وو دوی تل پاتې کېدونکي (په دنيا کې، بلکه طعام به يې خوړ، او مړه کېدل به هم).

تفسير: يعنې انساني خصائص په هغو کې موجود وو، او د هغوی بدن د پرښتو په شان نه وو، چې هېڅ کله خواړه ونشي خوړلی، او نه هغوی د الوهيت مرتبه لرله چې له سره مرګ او فناء پرې رانشي، او تل تر تله ژوندی پاتې شي.

ثُمَّ صَدَقْنٰهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنٰهُمْ وَمَنْ نَّشَآءُ وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِيْنَ ۝

بيا رښتيا کړه مونږ هغوی سره وعده (د نجات د دوی)؛ پس نجات ورکړ مونږ هغوی ته، او هغو ته چې ځمونږ اراده وه (د نجات د دوی چې مصدّقين دي)، او هلاک کړل مونږ مسرفان (له حده تېرېدونکي د رسولانو مکذّبين).

تفسير: يعنې د هغوی امتياز له نورو بندګانو څخه دا وو چې د الله تعالی له لوري د مخلوق د هدايت او اصلاح لپاره ټاکل شوي وو، الله تعالی په دوی وحي نازلوله، او سره له بې سرو سامانۍ به يې د مخالفينو په مقابل کې دوی سره د نصرت او حمايت وعدې کولې، لکه چې پاک الله خپلې دغه وعدې ټولې رښتيا او ښکاره هم کړې، او دغه انبياء يې د خپلو ملګرو سره محفوظ وساتل، او هغه لوی لوی متکبر دښمنان چې هغوی سره به يې مخالفت او ډغرې وهلې؛ تباه او غارت کړل شول، بېشکه محمد صلی الله عليه وسلم هم بشر دی، ليکن د بشر له هغو انواعو څخه دی چې د هغو مرسته او حمايت د ټولې دنيا په مقابل کې کاوه شي، د دوی مخالفينو ته لازم دي چې د خپل انجام فکر او انديښنه وکړي، او د پخوانيو قومونو له مثالونو څخه دې پند او عبرت واخلي، داسې ونه شي چې د آخرت له حساب نه پخوا په همدغې دنيا کې دوی سره حساب او کتاب شروع شي.

لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ كِتٰبًا فِيْهِ ذِكْرُكُمْ ۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰﴾

خامخا په تحقيق نازل كړې دى مونږ تاسې ته يو كتاب چې په هغه كې ذكر (پند) ستاسې دى، آيا پس تاسې عقل نه لرئ (چې ايمان پرې راوړئ).

تفسير: يعنې د پاك قرآن په وسيله تاسې ته هر قسم پند او نصيحت دركړى شوى دى، او د ټولو ښو او بدو پاى او انجام درښوول شوى دى، كه لږ عقل او سد (هوش) هم ولرئ؛ نو زيار او كوښښ به كوئ چې د الله تعالى له عذابه ځان وساتئ، او د پاك قرآن قدر او عظمت په ښه شان سره وپېژنئ، چې په حقيقت كې ستاسې د لويي او شرف لپاره يو لوى سند او قاطع برهان دى، ځكه چې ستاسې د قوم په ژبه او ستاسې د قوم په يوه كامل فرد باندې نازل شوى دى، او په دنيا كې يې تاسې ته دائمي وياړ او شهرت دربښلى دى، كه تاسې د خپل دغسې محسن قدر نه پېژنئ، او خبرو ته يې غوږ نه كېږدئ؛ نو په دنيا كې به خوار او ذليل شئ، او د آخرت عذاب به بېل تاسې ته تيار شي.

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَّاَنْشَاْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِيْنَ ﴿۱۱﴾

او ډېر ټوټې ټوټې كړي دي مونږ (په هلاكولو سره) له اهل د كليو چې وو هغوى ظالمان، او پيدا كړل مونږ وروسته له هغو څخه قومونه نور (د دوى په ځاى).

تفسير: يعنې داسې نه ده چې د هغو له وركېدو څخه به د الله تعالى ځمكه خرابه او ويجاړه (ورانه) شي، دوى چې وركه شي؛ د دوى په ځاى نور خلق پيدا او ودانوي.

فَلَمَّآ اَحَسُّوْا بَاْسَنَآ اِذَا هُمْ مِّنْهَا يَرْكُضُوْنَ ﴿۱۲﴾ لَا تَرْكُضُوْا وَارْجِعُوْٓا اِلٰى مَآ اُتْرِفْتُمْ فِيْهِ وَمَسٰكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُوْنَ ﴿۱۳﴾

پس هر كله چې حس به كړ (وبه موند) دوى عذاب ځمونږ؛ ناڅاپه دوى به له دغه عذابه تښتېدل (په ډېره بيړه ـ تلوار). (نو پرښتو به په تمسخر سره ورته ويل:) مه تښتئ او بېرته لاړ شئ هغه ځاى ته چې ښه ژوند دركړى شوى وو تاسې ته په هغه كې، او كورونو خپلو ته، ښايي چې له تاسې نه پوښتنه وكړى شي.

تفسير: يعنې كله چې كافران او مشركان د الله تعالى له عذاب سره مخامخ شول؛ نو وېې غوښتل چې له هغه ځايه وتښتي، او په تېښته سره ځان ته نجات حاصل كړي، په دغه وخت كې دوى ته وويل شول چې: چېرې تښتئ؟ ودرېږئ او په همغه لوري بېرته لاړ شئ چې هلته مو عيش او عشرت كاوه، او ډېر زيات د تنعم اسباب مو راجمع كړي وو، ښايي چې هلته څوك له تاسې څخه پوښتنه وكړي.

يا دا چې تاسې خو داسې لوى سړي وئ، چې په هر ځاى كې به ستاسې عزت او احترام كېده، اوس هم هلته لاړ شئ، هيڅ د تېښتې ضرورت نشته، څو خلق په خپلو مهمّاتو كې له تاسې سره خبرې اترې او مشورې وكړي، دغه ټولې خبرې د تهكم په توګه ويلې شوي دي.

قَالُوْا يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۱۴﴾ فَمَا زَالَتْ تِّلْكَ دَعْوٰىهُمْ حَتّٰى جَعَلْنٰهُمْ حَصِيْدًا خٰمِدِيْنَ ﴿۱۵﴾

وبه وايي: اى هلاكته ځمونږ (را حاضر شه! دغه دې وخت دى) بېشكه مونږ وو ظالمان. پس تل به وي دغه بلنه د دوى (هلاكت لره)، تر هغو پورې چې وبه ګرځول مونږ دوى ريبل شوي، مړه يخ پراته.

تفسير: يعني كله چې عذاب يې په خپلو سترګو وليد؛ نو هلته يې په خپلو جرمونو اعتراف وکړ، او درګرده به يې داسې چغې وهلې؛ چې بېشکه مونږ ظالمان او مجرمان يو، ليکن اوس د دوی دغه افسوس او حسرت څه په کار راځي؟.

دا د توبې د قبول وخت نه وو، د دې وخت اعتراف او ندامت بېکاره وو، او بالآخر په دې ډول سره ختم کړی شو، لکه چې شين کښت (فصل) يو دم وربېلی شي، او درمند شي، يا په اور کې د سوځېدلو لرګيو د ايرې د ډېرۍ په شان پاتې کيږي (العياذ بالله).

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ﴿١٦﴾

او نه دي پيدا کړي مونږ اسمان او ځمکه او نه هر هغه څه چې په منځ د دوی کې دي په داسې حال کې چې لوبې کوونکي وو مونږ (او هيڅ يوه ګټه «فائده» د دوی په پيدايښت باندې مرتبه نه وي).

تفسير: يعني چې په کې کوم «معتدّ به» حکمت او صحيح غرض نه وي، نو ځکه عقلمن ته ښايي چې د عالم د خلقت په غرض او غايه وپوهيږي، او دنيا تش د لوبې او تماشا ځای ونه ګڼي، او له انجام څخه غافل نشي، بلکه ښه وپوهيږي چې دنيا د آخرت لپاره پيدا کړی شوې ده، او د هر نېک او بد عمل جزاء او سزا رسېدل، او د ذرې ذرې حساب کېدل يوه حقه او ضروري خبره ده.

لَوْ اَرَدْنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّآ ۖ اِنْ كُنَّا فٰعِلِيْنَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهٗ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ ؕ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُوْنَ ﴿١٨﴾

او که اراده کړې وی مونږ چې ونيسو مونږ لهو (اسباب د شغل لکه ښځه او ولد)؛ نو خامخا نيولی به وو مونږ هغه لهو له طرفه خپله که وی مونږ کوونکي د دې کار. بلکه ويشتل کوو مونږ په حق سره په باطل باندې بيا (دغه حق) سر ماتوي د هغه (باطل) او محو کوي يې، پس ناڅاپه دا باطل هلاک (او ورک) کيږي، او تاسې ته اور، افسوس، عذاب، خرابي ده (ای کفّارو !) له هغه څخه چې ثابتوئ تاسې (په هغه سره الله ته ښځه، ولد).

تفسير: يعني که بالفرض داسې لهو او لعب کار ځمونږ له شانه سره لايق هم وی، او مونږ داسې اراده هم کړې وی، چې همداسې کومې مشغلې او لوبې او تماشې جوړې کړو؛ نو دغه کار به مونږ بالذات پخپله او په خپل قدرت کړی وی، او ستاسې مجازات او مکافات کولو او نيولو او خوشې کولو ته به له سره هيڅ يو ضرورت نه وو پاتې، ليکن حقيقت دا دی چې دنيا محض لوبې او تماشا نه ده، بلکه د سعي او عمل او مبارزې ميدان دی، دلته د حق او باطل مقابله کيږي، حق يرغل کوي او د باطل سر ماتوي، له دې څخه تاسې د خپل شرك او ناپوهی په پای (آخر) او انجام وپوهېږئ، کله چې د حق او صداقت ګولۍ او مردکی په پوره قوّت په تاسې ولويږي؛ هلته به څرنګه خرابي او بربادي ستاسې په برخه شي؟ او بل کوم يو طاقت به تاسې ته نجات درکړی شي؟.

وَلَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَنْ عِنْدَهٗ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُوْنَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿٢٠﴾

او خاص ده لره دي هر هغه څوك چې په اسمانونو کې او په ځمکه کې دي (د پيدايښت، ملکيت، او بندګۍ له مخې)، او هغه (پرښتې) چې ده څخه دي؛ لږ څه تکبر، غرور او لويي نه کوي دوی له عبادت د ده (الله)، او نه ستومانه کيږي (له عبادته يې يوه شيبه «لحظه» هم). تسبيح وايي په شپه او ورځ کې، نه سست (او ضعيف) کيږي.

تفسير: يعني پرښتې سره له دې چې د الله تعالی د دربار له مقربانو څخه دي، لږ څه تکبر، غرور او لويي نه کوي، او د خپل الله تعالی بندګي او غلامي د خپل ځان لپاره عزت او فخر ګڼي، او د عبوديت د وظايفو په اداء کې لګيا اوسيږي، او له سره په کې نه ستړي کيږي، او نه ترې په تنګ کيږي، بلکه همدغه ذکر او تسبيح د دوی روحاني غـذا ده، څرنګه چې مونږ تل خپله ساه او نفس ښکته او پورته کوو، او ورسره په نورو کارونو کې هم مشغوليږو؛ د پرښتو د تسبيح او ذکر کيفيت همدغسې وګڼئ! پرښته پر هر کار چې مأموره شي، او په هر يوه خدمت کې چې بوخته او لګيا وي؛ يوه شيبه (لحظه) هم د الله تعالی له ذکره نه غافليږي.

أَمِ اتَّخَذُوٓا۟ ءَالِهَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ ﴿٢١﴾

آيا نيولي دي دوی نور معبودان له ځمکې څخه (يا په ځمکه کې) چې دوی به هم ژوندي کوي مـړي (بلکه نشي ژوندی کولی).

تفسير: يعني اسماني پرښتې خو له سره د الله تعالی له بندګۍ څخه نه زړه تنګي او نه ستومانه کيږي، بلکه د ده په ياد او بندګۍ کې مشغولې وي، بيا آيا په ځمکه کې څه داسې موجودات شته چې هغوی د الله تعالی په مقابل کې معبود وګرځولی شي؟ او کله چې پاک الله د دوی عابدان په خپل عذاب کې هلاک کړي؛ آيا دوی يې بېرته ژوندي کولی شي؟ يا له هلاکت څخه ورته نجات ورکولی شي؟ له سره يې نشي کولی.

لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا ۚ

که چېرې وی په دغه اسمان او ځمکه کې نور معبودان (حاکمان) بې له الله څخه؛ نو خامخا وران شوي به وو دواړه (عادتًا د دوی د اختلاف په سبب).

تفسير: دغه د آلهه وو او د تعدّد پر ابطال نهايت پوخ او واضح دليل دی، چې عظيم الشأن قرآن هغه په خپل مخصوص اسلوب سره وړاندې کړی دی، ښه پام وکړئ! چې عبادت دکامل تذلّل نوم دی، او کامل تذلّل صرف د هم هغه کامل لوی ذات په مخکې اختياراوه شي چې په خپل ذات او صفاتو کې له هر حيثه او هر جهته کامل وي، چې همدغه ته مونږ (الله جلّ جلاله) وايو.

فَسُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾

نو پاک دی الله چې رب د عرش دی له هغو (ناکارو خبرو او شيانو) چې دوی يې منسوبوي ورته.

تفسير: چې د لوی عرش يواځې مالک او څښتن الله تعالی دی، د ده په ملک او باچايي کې له سره ګډون ځای نه لري، دی خپلواک باچا دی، کله چې دوه واکدار باچايان په يوه اقليم کې نشي ځايېدلی چې د هغو واکداري هم يواځې مجازي ده؛ نو دوه کل مختاره او مطلق قادر آلهه به څرنګه په يوه سلطنت کې شريک کېدی شي.

لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾

نه پوښتېدلی کيږي (الله) له هغو (شيانو) چې کوي يې (ځکه چې الوهيت يواځې د ده صفت دی)، او دوی پوښتېدلی کيږي (د دوی له افعالو، احوالو او اقوالو، ځکه چې دوی مخلوق او مملوک دي).

تفسیر: یعنې الله تعالی د هغه لوی ذات نوم دی، چې مطلق قادر او کل مختار دی (او ټول کارونه يې صواب او له حکمته ډک دي)، د ده د قدرت او مشيت مخه نيول لا څه چې تشه پوښتنه ترې هم څوک نشي کولی، چې مثلاً هغه فلانی کار دې ولې داسې وکړ؟ مګر پاک الله حق لري، او ده لره ښايي چې هر هغه څوک چې اراده يې وشي؛ مؤاخذه يې کړي، او ترې لازمې پوښتنې وکړي.

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اٰلِهَةً ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ ۚ

آيا نيولي دي (دغو مشرکانو) بې له دغه الله څخه نور معبودان؟ ووايه (اى محمده ! دوی ته) چې راوړئ سند خپل (د شرک په دغه دعوی کې).

تفسیر: له دې نه پخوا پر توحيد عقلي دليل قائم کړ شو، اوس له مشرکانو څخه د دوی د شرک د دعوی په خصوص د صحيح دليل غوښتنه کيږي، يعنې بې له الله تعالی څخه د هغو معبودانو تجويز چې تاسې کړی دی؛ د دوی د اثبات لپاره که کوم عقلي يا نقلي دليل لرئ؛ هغه راوړاندې کړئ ! ښکاره ده چې له هغوی سره پرته له اوهامو او ګمانونو او د پلرونو او نيکونو له غلطو او ړندو تقليدونو څخه بل هيڅ شی نه وو، د شرکت په دعوی کې يې نه کوم عقلي او نه کوم نقلي دليل وړاندې کړی شو.

هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَّعِیَ وَ ذِكْرُ مَنْ قَبْلِیْ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۙ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۴﴾

دغه (قرآن) دی بيان د هغه چا چې له ما سره دي (له محمدي امّت څخه) او بيان د هغه چا دی چې پخوا له ما تېر شوي دي، بلکه زياتره د دوی نه پوهيږي په حقه خبره (چې توحيد او قرآن دی)، پس دوی مخ ګرځوونکي دي (له توحيد يا ستا له رسالت څخه).

تفسیر: یعنې ځما د امت او د پخوانيو موحدينو ټولو همدا يوه خبره ده، چې له الله تعالی څخه پرته چې (رب العرش) دی؛ بل الله نشته، چې د هغه عقلي دليل پخوا له دې نه بيان شو، که تاسې د دغې عقيدې له منلو څخه مخ اړوئ، او له دغې اسماني او اجتماعي عقيدې څخه پرته کوم بل دليل لرئ؛ نو هغه راوړاندې کړئ، ځما دعوی دا ده چې دغه محمّدي امّت او نور پخواني امّتونه د دې کتاب قرآنکريم او د پخوانيو امّتونو اسماني کتابونه (تورات، انجيل، او نور) سره ټول د توحيد په دې دعوی کې سره متفق دي، لکه چې نن هم له هغو زياتو تحريفاتو سره که پخواني اسماني کتابونه ولټوئ؛ نو په هغو کې د توحيد اعلان او د شرک ترديد په صاف او ښکاره ډول سره موميئ، مګر دغه جاهلان په دغو خبرو څه پوهيږي، که پوهېدلئ؛ نو د حقې خبرې د اورېدلو په مقابل کې به يې دغسې د انکار او اعراض وضعيت نه غوره کاوه.

وَ مَاۤ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِیْۤ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ﴿۲۵﴾

او نه وو لېږلی مونږ پخوا له تا څخه هيڅ رسول مګر چې وحي به کوله مونږ هغه ته (داسې) چې بېشکه شان دا دی چې نشته بر حق معبود مګر زه يم (يواځې)؛ نو بندګي کوئ ځما.

تفسیر: يعنې ټولو انبياوو او مرسلانو عليهم السلام د توحيد په دې عقيده اجماع کړېده، هيڅ يوه نبي عليه السلام په هيڅ يو وخت کې يو حرف هم د توحيد په خلاف نه دی ويلی، او دوی ټل همداسې تلقين کاوه، چې د يوه الله تعالی له عبادت نه پرته د بل هيچا عبادت مه کوئ ! ځکه چې هيڅوک بې د الله تعالی څخه د عبادت مستحق نه دي، نو په هم هغه شان چې له عقلي او فطري دلائلو څخه د توحيد ثبوت او تحصيل او د شرک ترديد کيږي؛ همداسې په نقلي حيثيت هم د انبياوو عليهم السلام اجماع د توحيد د دعوی په حقانيت باندې قطعي دليل دی.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ

او وايي دغه (منكران): نيولى دى رحمان ولد، پاك دى دغه (الله له ولد څخه).

تفسير: د عربو ځينو قبيلو ملائكو ته د الله تعالى لوڼې ويلې، نو يې و ښودل چې د الله تعالى له لوړ شان سره لايق نه دي چې لوڼې يا ځامن ولري، نو په دې آيت سره د نصرانيانو د دې عقيدې ترديد هم وشو، چې مسيح عليه السلام ته ابن الله وايي، او د يهودانو د هغې فرقې ترديد هم وشو؛ چې عُزير عليه السلام ته د الله ځوى وايي.

بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُوْنَ ﴿۲۶﴾ لَا يَسْبِقُوْنَهٗ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهٖ يَعْمَلُوْنَ ﴿۲۷﴾

بلكه (دوى) بندګان (د الله) دي مكرّم مقرّب معزّز (د الله په دربار كې په عزت سره). چې نشي ړومبى كېدى دوى له دغه (الله) څخه په خبره سره، او دوى خاص په حكم د الله عمل كوي.

تفسير: يعني هغو مكرّمو محترمو ذواتو ته چې تاسې د الله تعالى اولاد وايئ؛ هغه يې له سره اولاد نه دي، بلكه د هغه معزّز بندګان دي، او د دوى له انتهايي اعزاز او تقرّب سره سره د دوى د ادب او اطاعت حال دا دى چې د الله تعالى له رضاء او خوښې نه پرته د هغه په حضور كې له سره خوله نشي ښېرته كولى، او نه بې د الله تعالى له حكم او اجازې څخه كوم كار كولى شي، ګواكې د عبوديت او بندګۍ كمال د دوى د امتياز طغرا او ځرګنده نښه ده.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

معلوم دي الله ته هغه څه چې وړاندې د دوى دي، او هغه څه چې وروسته د دوى دي.

تفسير: د الله تعالى علم د دوى په ټولو ظاهري او باطني احوالو محيط دى، د دوى هيڅ يو حركت او هيڅ يو قول او هيڅ يو فعل له ده څخه پټ نه دى، لكه هغه مقرّب بندګان چې په دې حقيقت پوهيدلي دي، تل خپلو احوالو ته ګوري، او څارنه (حفاظت) يې كوي، چې په هيڅ يو حالت كې د الله تعالى د رضا څخه مخالف څه ونه كړي.

وَلَا يَشْفَعُوْنَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى

او نه كوي شفاعت دوى (نشي كولى د هيچا) مګر لپاره د هغه چا چې راضي وي (ترې الله).

تفسير: يعني دوى بې د الله تعالى د رضا معلومولو څخه د هيچا شفاعت نه كوي، كله چې له موحّدو مؤمنانو څخه پاك الله تعالى خوښ او راضي وي؛ نو ځكه د دوى په حق كې په دنيا او عُقبى كې استغفار د الله تعالى د پرښتو وظيفه ده.

وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُوْنَ ﴿۲۸﴾

او دوى له هيبت د الله څخه ويريدونكي دي.

تفسير: بيا نو دوى ته څرنګه معبود ويلى شي؟ كله چې هغوى معبودان نه دي؛ نو د الله تعالى ځامن او لوڼې هم له سره كېدى نشي، ځكه چې صحيح اولاد د والدينو له جنس څخه وي.

وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ اِنِّيْٓ اِلٰهٌ مِّنْ دُوْنِهٖ فَذٰلِكَ نَجْزِيْهِ جَهَنَّمَ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۹﴾

او هر څوك چې ووايي له دغو (ملائكو څخه چې) بېشكه زه معبود يم بې له الله څخه؛ پس دغه (ويونكي چې دي) جزا به وركوو مونږ ده ته دوزخ، همداسې (لكه چې دغو د الوهيت مدّعيانو ته سزا وركوو)؛ جزاء وركوو ظالمانو ته (چې د غير الله عبادت كوي).

تفسیر: یعنې هغه چې تاسې یې د الله تعالی اولاد یا آلهه بولئ، که هغوی (معاذ الله) په خپله په فرض محال د داسې خبرې ادعاء وکړي؛ نو هغوی به هم په هغه دوزخ کې وغورځول شي، چې د نورو له حده تېرېدونکو ظالمانو د سزا لپاره مخصوص او معیّن دی، ځمونږ له لا محدود اقتدار او جبروت څخه هغوی هم بل چېرې نشي تلی، نو بیا څنګه الله کېدی شي؟ !.

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا

آیا نه دي لیدلي (نه دي خبر) هغه کسان چې کافران شوي دي چې بېشکه اسمانونه او ځمکې وو دواړه سره نښتي (ضم پیوسته په اول کې)؛ پس بېل کړل مونږ دوی دواړه.

تفسیر: د (رتق) اصلي معنی پیوست، نښتل او یو په بل کې سره ننوتل دي، په ابتداء کې ځمکه او اسمان دواړه ګډوډ، خلط ملط وو، بیا الله جل جلاله په خپل قدرت دوی دواړه سره جدا کړل، له دغه بېلوالي او جداوالي څخه وروسته د دوی دواړو طبقات سره بېل بېل او جدا شول، سره له دې بیا هم هر یو بند وو، نه له اسمان څخه باران ورېده، او نه له ځمکې څخه شی زرغونیده، بالآخره الله تعالی د انساني نوعې د ګټو او ښېګڼو (فائدو) لپاره د دغو دواړو خولې پرانستلې، له پاسه د ورېځو د اوبو ورخونه پرانستل شول، او له لاندې د ځمکې مسامونه (سوري) خلاص شول، چې د هغو په اثر په ځمکه کې سیندونه، ویالې، لښتي او چینې وبهېدلې، او راز راز شینکي، کښتونه، فصلونه، بوټي، ونې، مېوې، دانې، څړځایونه، معدنونه او نور راووتل، او اسمان یې په بې شمارو ستورو سره ښایسته کړ، چې د دوی د هر یوه لپاره یې جدا ځای او د تګ لاره او مدار مقرّر کړ.

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾

او پیدا کړي دي مونږ له اوبو څخه هر شی ژوندی، نو آیا ایمان نه راوړي دوی.

تفسیر: یعنې عموماً ژوندي موجودات چې ستاسې په نظر درځي؛ بالواسطه یا بلاواسطه د اوبو څخه جوړ شوي دي، او خاصتًا اوبه د دوی د ژوندانه سبب او ماده ده، مګر هغه مخلوق له دې نه مستثنی دی چې د هغو په نسبت دا ثابته شي؛ چې د هغو په تخلیق کې اوبه له سره دخل نه لري، خو بیا هم دا کلیه په دې اعتبار چې زیاتو لپاره حکم د کُل وي، صادقه ده.

وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾

او پیدا کړي دي مونږ په ځمکه باندې درانه محکم غرونه ولاړ (یا ټک وهلي دي مونږ په کې مېخونه) چې ونه خوځیږي دا ځمکه په دوی، او ګرځولي دي مونږ په دغه (ځمکه او غرونو) کې ارتې لارې لپاره د دې چې دوی لاره ومومي (او بې له تکلیف څخه خپل مقصود ته ورسیږي).

تفسیر: د دې آیت تفسیر د (النحل) په سورت کې تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ۖ

او ګرځولی دی مونږ اسمان چت ساتل شوی (له پرېوتلو).

تفسیر: چې نه لوېږي، نه په کې کوم سوری یا چاود لیدل کیږي، نه بدلیږي، او د شیاطینو له استراق السمع څخه محفوظ دی، او سقف یې ځکه وویل چې: په ښکاره ډول په سترګو د چت په شان معلومیږي.

وَهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۳۲﴾

او دغه كفّار له علائمو داسمانونو څخه مخ ګرځوونكي دي.

تفسير: چې څرنګه مضبوط، محكم، وسيع او هسك (اوچت) دومره موده بې ستنو او پايو ولاړ دی، او په رنګ او روغن او ښکلا کې يې بيخي تغيير نه دی راغلی، او په کې لمر، سپوږمی، ستوري او داسې نور ډېر عجائب او غرائب ليدل كيږي، چې هر يو يې بېل بېل د رب العزّت په وجود او وحدانيت باندې دلالت كوي.

وَهُوَ الَّذِيْ خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ

او دغه (الله) هغه (مطلق قادر دی چې پخپل بالغه حكمت) يې پيدا كړې ده شپه (د ارامتيا لپاره)، او ورځ (د كار لپاره)، او لمر (د رڼا لپاره)، او سپوږمی (د روښانتيا لپاره).

تفسير: دا د هم هغو اسماني علائمو او نښو لږ څه توضيح ده.

كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ﴿۳۳﴾

دغه هر يو له دغو (لمر، قمر، او ستورو څخه) په فلك كې حركت كوي، او ګرځي (لكه لامبوزن په اوبو كې په لامبو وهلو سره).

تفسير: يعني لمر، سپوږمی بلكه ټول ستوري په خپل مدار باندې برابر ګرځي او چورلي، د ﴿يَّسْبَحُوْنَ﴾ له لفظ څخه ظاهر دا معلوميږي چې دا سيارې د الله تعالى په حكم بالذّات په خپله ګرځي (والله تعالى أعلم).

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ ؕ اَفَا۟ئِنْ مِّتَّ فَهُمُ الْخٰلِدُوْنَ ﴿۳۴﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ؕ

او نه دي ګرځولی مونږ هيڅ يوه انسان ته پخوا له تانه (ای محمده !) تل ژوندي پاتې كېدل (په دنيا كې)، آيا پس كه ته مړ شې پس دوی به تل پاتې كېدونكي وي (په دنيا كې؟ بلكه داسې نه ده). هر يو نفس څكونكی د مرګ دی (يعني مري).

تفسير: يعني هم هغسې چې د پورتنيو ذكر شوو مخلوقاتو وجود د الله تعالى پر امر ايجاد شوی دی، د ټولو انسانانو ژوندون هم د هغه له وركړې څخه دی، هر وخت چې وغواړي؛ دغه خپله وركړه له دوی نه بېرته اخلي، مړينه هر چا ته دا خبره ثابتوي چې د ده هستي او وجود د ده په لاس او واك كې نه دی، او د ده ژوند د څو ورځو د پسرلي رونق او ننداره ده، چې پای (آخر) ته رسيږي او ختميږي.

وَنَبْلُوْكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ؕ

او ازمايو مونږ تاسې (په دنيا كې) په شر، بدی، او په خير، نېكی سره په ازموينه.

تفسير: يعني الله تعالى په دنيا كې په سختی، نرمی، روغتيا، ناروغتيا، تنګسه، اړتيا (احتياج)، مصيبت، عيش، عشرت او نورو مختلفو احوالو تاسې ازمايي، څو ستاسې كره او كوټه، سره او ناسره، ښه او خراب د يو بل سره جدا او نورو ته هم د سر په سترګو ورمعلوم كړي، او ښه څرګنده (ښكاره) شي چې كوم يو په سختی صبر كوي؟ او كوم يو په نعمتونو شكر كوي؟ او څومره خلق د مايوسی، شكوه، شكايت او د ناشكری په مرض اخته او مبتلا دي.

وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

او خاص مونږ ته به راوستلی شئ (د جزا لپاره).

تفسیر: هلته به ستاسې د صبر او شکر او د هر نېک او بد عمل ثمره او نتیجه ولیدلی شي.

وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُم بِذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾

او کله چې ووینې تا هغه کسان چې کافران شوي دي؛ نو نه نیسي دوی تا مګر مسخره کړی شوی، (او وايي پخپلو منځونو کې:) آيا دا همغه څوک دی چې يادوي (په بدۍ او سپکه) معبودان ستاسې، حال دا چې دغه کفّار په يادولو د رحمان (په وحدانيت يا د خلقو په ارشاد) هم دوی کافران دي.

تفسیر: يعنې د خاتمې او انجام څخه بېخي بې فکره شوي دي، او دغه خلق په محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ټوکې او مسخرې کوي، او د استهزاء او تحقير په لهجه داسې وايي: ﴿أَهَٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ﴾ «آيا دا هم هغه سړی دی چې ستاسې معبودان په بدۍ يادوي؟»، دوی پخپله په دې نه شرمېږي چې پخپله د حقيقي معبود له پاک نوم او د «رحمان» له مقدّس اسم څخه بد وړي؟ او د پاک الله تعالی له رښتينو کتابونو څخه منکر دي، او د باطلو معبودانو د بدۍ له اورېدلو څخه خفه کېږي، نو په دې صورت کې د دوی حالت د تعجّب او خندا وړ (لايق) دی، که د مقابلې ډلې؟.

خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾

پيدا کړی شوی دی انسان له تلوار (بې صبرۍ)، ژر به وښيم تاسې ته آيات خپل (موعود عذاب)، پس تلوار مه کوئ تاسې (په راتللو د عذاب).

تفسیر: ښايي د کفارو دغه د بې عقلۍ او ناپوهۍ اوضاع او دغه د تمسخر او استهزاء له ليدلو څخه د ځينو په زړونو کې به دغه خبره تېره شوي وي: که په دغو بې حياوو سم سمدلاسه عذاب مسلّط شوی وی؛ نو ډېر به ښه وي، او پخپله کفارو هم د استهزاء په ډول (طريقه) ويل چې: «هله ژر شئ، او هغه موعوده عذاب راباندې نازل کړئ ! چې مونږ د هغه وړ (لايق) او مستحق يو»، دلته دغو دواړو ته دغه خبره ښوولې شوې ده، چې انسان ډېر عجلت خوښوونکی دی، ګواکې د ده په خاوره او طبيعت کې بېړه او تلوار خلط او ګډ دی، ښايي چې دوی لږ څه صبر ځنډ (ايسارتيا) وکړي، ژر به زه خپل د قهر او انتقام نښې تاسې ته دروښيم.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

او وايي (دا کفار:) کله به وي دغه وعده (د راتلو د عذاب يا دقيامت) که چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني (په خپله دغه وينا کې)؟.

تفسیر: يعنې تل ته وايي چې قيامت راتلونکی دی، او ټول کفّار به د تل لپاره په دوزخ کې سوځي، آخر دغه وعده به کله پوره کېږي؟ که دغه خبرې ټولې رښتيا وي؛ نو ولې همدا اوس قيامت او دوزخ نه راحاضروئ (الله تعالی وايي):

لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَن وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَن ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ
يُنصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾

که پوهیدلي وی هغه کسان چې کافران شوي دي هغه وخت چې نه به شي منع کولی له مخونو خپلو اور (د دوزخ)، او نه له شاګانو خپلو (ځکه چې اور به ترې چاپېر وي)، او نه به له دوی سره مرسته وکړی شي (د عذاب په منع کولو کې، نو نه به کافران کېدل). بلکه رابه شي دوی ته (دغه قیامت) ناڅاپه (بې له مقدمې)، پس حیران به کړي (هغه) پس طاقت به نه لري دوی د لرې کولو د قیامت، او نه به دوی ته مهلت ورکولی شي (د توبې او عذر).

تفسیر: یعني که دوی ته حقیقت څرګند (ښکاره) شي، او د هغه هیبتناک ساعت په کیفیت او نوعیت په ښه ډول سره ځان خبر او پوه کړي؛ نو بیا به له سره داسې غوښتنې ونه کړي.

دغه ټول بې ځایه اعتراضونه د بې فکرۍ او ناپوهۍ لامله د دوی په ذهنونو کې پیدا شوي، کله چې له هغه ویروونکي وخت سره مخامخ شي، او د دوی له چارچاپېره د دوزخ اور داسې احاطه وکړي، چې له هیڅ لوري به د هغه دفع نشي کولی، او نه به څوک ورسره مرسته کولی شي، نه به مهلت ورکولی شي، او نه به اوس لا له پخوا څخه د هغې ورځې د کامل شان او کیفیت اندازه او اټکل کولی شي؛ نو د دغه هولناک حالت په ناڅاپي لیدلو سره به د دوی حواس خراب شي، بیا به دا ورمعلومه شي، کوم شي پورې چې مونږ خندل، او باور مو پرې نه کاوه؛ هغه یو ثابت حقیقت وو.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤١﴾

او خامخا په تحقیق مسخرې شوي دي په رسولانو پخوا له تا، پس احاطه وکړله په هغو کسانو چې مسخرې یې کولې له پخوانیو امتونو نه (جزا) د هغه شي چې وو دوی چې په هغه سره به یې مسخرې کولې.

تفسیر: یعني په هر هغه شي یې چې مسخرې کولې؛ د هم هغه په سزا کې سره اخته شول، او د هغې خندا او ملنډو مورد بېرته پخپله همدوی ورګرځېدل.

قُلْ مَن يَكْلَؤُكُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَٰنِ ۗ

ووایه (ای محمده دوی ته) څوک ساتي تاسې د شپې او د ورځې له عذاب د رحمان څخه (که یې درپېښ کړي؟ هیڅوک نشته).

تفسیر: یعني د «رحمان» له قهر او غوسې څخه ستاسې ساتونکی بل څوک دی، یواځې د هغه پراخه رحمت دی، چې په تاسې سمدلاسه عذاب نه مسلّط کوي، لیکن د داسې رحمت والا، حلیم، متحمل او بردبار له قهر او غوصې څخه ډېره وېره په کار ده: «نعوذ بالله من غضب الحلیم».

بَلْ هُمْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾

بلکه دوی له یاده د رب خپل (یا له قرآن څخه) مخ ګرځوونکي دي.

تفسیر: یعني د «رحمان» د حفاظت احساس او اعتراف له هغو سره نشته، او عیش، عشرت، چرچې، امنیت، آرامتیا او د تنعم ژوندون دوی د الله تعالی له یاده بیخي غافل کړي دي، نو ځکه کله چې د هغه له طرفه دوی ته نصیحت کیږي؛ مخ ترې ګرځوي، او وایي چې دا ته څه وایي؟.

أَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِّنْ دُوْنِنَا ۚ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِّنَّا يُصْحَبُوْنَ ﴿۴۳﴾

آيا شته دوی لپاره نور معبودان چې ساتي دوی (له عذاب څخه) غیر له مونږ نه (بلکه نشته، بیا پخپله الله وايي:) طاقت نه لري (دغه معبودان) د مرستې (مدد) د خپلو نفسونو، او نه دوی څمونږ له (عذاب څخه) ساتل کيږي (يا ملګرتيا ورسره کولی شي).

تفسیر: یعنې آیا د خپلو فرضي معبودانو په نسبت خیال کوي چې هغوی د دوی حفاظت کوي، او پخپله موقع کې به دوی د الله تعالی له عذاب څخه وژغوري (بچ کړي)؟ نو د دغو خوارانو مرسته او حفاظت لا څه چې د خپل ځان حفاظت هم نشي کولی، که څوك هغوی ګوډ یا مات کړي، یا یو شی ترې واخلي؛ نو دومره قدرت او قوّت نه لري، چې د خپل ځان مدافعه یا ساتنه وکړي، یا لږ څه لاس او پښې د هغو په مقابل کې وخوځوي، یا د خپلې ساتنې لپاره څمونږ مرسته او ملګرتیا حاصله کړي:

بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ؕ

(نه ده داسې لکه چې کفّار عقیده کوي) بلکه نفع رسولې ده مونږ دغو کفارو او پلرونو د دوی ته (د ژوندانه په اسبابو سره) تر هغه پورې چې اوږده شوه په دوی باندې (موده د) عمر.

تفسیر: یعنې د «رحمان» ساتنه او حفاظت او د بتانو عجز او بېچارګي داسې شی نه دی، چې خلق پرې ونشي پوهېدلی، خبره دا ده چې دوی له ډېرو پېړیو راپه دېخوا د بې فکرۍ ژوند تېر کړی دی، او د الله تعالی د عذاب صدمه یې هیڅ نه ده لیدلې، نو ځکه دوی مغرور شوي دي، او د غفلت په نشو کې مست او بیخوده پراته دي، او د الله تعالی له احکامو او د انبیاوو له پند څخه یې مخونه ګرځولي دي.

اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ؕ اَفَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿۴۴﴾

آیا پس نه ویني (کفّار) چې بېشکه مونږ راځو او (قصد) کوو ځمکې (د کفّارو) ته په داسې حال کې چې کموو هغه له څنډو (غاړو) د دغې (ځمکې نه له فتوحاتو وروسته)، آیا پس کفّار غالب دي (په مؤمنانو بلکه د اسلام په مقابل کې مغلوب دي).

تفسیر: یعنې اسلام مخ په خورېدو دی، او کفر ورځ په ورځ کمزوری کیږي، او ورو ورو ځمکه په کفّارو تنګیږي، د دوی حکومتونه او ریاستونه په پرله پسې ماتیږي، او له منځه به ورکیږي، نو آیا د داسې ښکاره نښو، آثارو او قرائنو په لیدلو سره هم دوی خپل انجام ته نه ګوري، آیا له دغو مشاهداتو سره سره دوی دا امید لري چې په رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو باندې به مونږ غالب شو، که دوی د عبرت سترګې لري؛ نو پکار دي چې له عقل نه کار واخلي، او له قرائنو او احوالو څخه د مستقبل اټکل او اندازه ولګوي، آیا دوی ته دغه خبره نه ده معلومه چې د دوی د شاوخوا کلي د انبیاء الله علیهم السلام د تکذیب او عداوت په سزا کې تباه او وران شوي دي، او په پای (آخر) کې د الله تعالی حزب بریالی او کامیاب شوی دی، بیا د سیّد المرسلین او کاملو مؤمنانو په مقابل کې دوی څرنګه د خپل بري او غلبې توقّع او هیله (امید) کولی شي؟ ﴿وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ﴾ (۲۶ جزء د الأحقاف سورت (۴) رکوع (۲۷) آیت).

تنبیه: په همدې مضمون یو بل آیت هم د (رعد) د سورت په آخر کې تېر شوی دی، د هغه تفسیر دې څمونږ په دغه مبارك تفسیر کې وکتلی شي.

قُلْ إِنَّمَآ أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ ۚ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَآءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه همدا خبره ده چې زه ويروم تاسې په وحي سره، او نه اوري كوڼ دعاء (بلنه) كله چې وويرولى شي (نو تاسې هم د كاڼه په شان حقه خبره نه اورئ).

تفسير: يعني څمونږ كار د الله تعالى له وحي سره سم نصيحت اورول او له خاتمې او انجام څخه خبرول دي، كه په زړه كاڼه دغه غږ نه اوري؛ نو څمونږ قصور نه دى، دوى به د خپل كوڼوالي نتيجه او بده اغېزه (اثر) په خپله وګالي (برداشت كړي).

وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَـٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَـٰلِمِينَ ﴿٤٦﴾

او كه ورسيږي دوى ته لږ څه تپ له عذابه د رب ستا؛ نو خامخا وايي (كفار) هرومرو: اى هلاكه څمونږ (راحاضر شه دغه دې وخت دى)، بېشكه چې مونږ وو (پخوا له دغه عذاب څخه) ظالمان (په كفر سره).

وَنَضَعُ الْمَوَٰزِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَـٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَـٰسِبِينَ ﴿٤٧﴾

او كېږدو تلې د انصاف لپاره د (اهل د) ورځې د قيامت، پس ظلم به ونه كړى شي په هيڅ نفس د هيڅ شي (هيڅ)، او كه وي (دغه عمل) په قدر د يوې دانې شړشم، اورو؛ نو رابه وړو دغه (دانه)، او بس يو مونږ حساب كوونكي (يا ساتونكي د بندګانو د اعمالو).

تفسير: يعني د اورى د دانې په اندازه چې د چا عمل وي؛ هغه به هم په ميزان كې تلل كيږي، او هغه به هيڅ ضايع نشي، نه به په چا ظلم او تېرى كيږي، او د ذرې ذرې حساب به كيږي، او زمونږ حساب به داسې وروستى او فيصله كونكي وي چې وروسته به نه بل حسابوي، او نه به مونږ ددغو مخلوقاتو د اعمالو د محاسبې لپاره كوم مرستيال ته ضرورت لرو.

تنبيه: موازين د ميزان جمع ده، ښايي چې هلته به ډېرې تلې وي، يا ممكن دي چې يوه وي مګر د مختلفو اعمالو او عمالو په اعتبار به متعددې درولې شوې وي، و الله تعالى أعلم، د اعمالو د وزن او د ميزان په متعلق پخوا له دې نه د «الأعراف» په سورت كې خبرې شوې دي؛ هلته دې وكتل شي.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَـٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾

او هرومرو په تحقيق وركړى وو مونږ موسى او هارون ته فرقان (د حق او باطل بېلوونكى كتاب) او رڼا (چې حق پرې له باطل څخه پېژندل كيږي) او نصيحت لپاره د پرهېزګارانو.

تفسير: يعني تورات شريف د موسى عليه السلام په زمانه كې د حق او باطل، هدايت او ضلالت، حرامو او حلالو او نورو مسائلو فيصله كوونكى او د جهل او غفلت د تيارو رڼا كوونكى او له الله تعالى څخه د ويريدونكو لپاره پند وركوونكى كتاب وو.

الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ ﴿۴۹﴾

(متقيان) هغه کسان (دي) چې ويريږي له رب خپل په غيب سره، او دوی (تل) له قيامت څخه ويريدونکي دي.

تفسير: د قيامت خطره هم ځکه دوی په خپلو زړونو کې لري چې د دوی په زړونو کې د الله تعالی ويره ده، او تل په دغه انديښنه او سودا کې وي چې هلته به څه راپېښيږي؟ نه چې (العياذ بالله) د الله تعالی د قهر او عذاب وړ (لايق) وګرځو، ښکاره ده چې همداسې خلق د نصيحت څخه ګټه (فائده) اخيستلی شي.

وَهٰذَا ذِكْرٌ مُّبٰرَكٌ اَنْزَلْنٰهُ ؕ اَفَاَنْتُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿۵۰﴾

او دا (قرآن) نصيحت دی مبارک چې نازل کړی (لېږلی دی) مونږ هغه (په محمد باندې)، آيا پس تاسې له دې نه انکار کوونکي يئ.

تفسير: يعنې دغه قرآن چې ستاسې په مخکې دی، د نصيحت داسې يو کتاب دی چې د ده لوی ارزښت (قيمت) زياته ګټه او خير د تورات په نسبت ښه څرګند او ښکاره دی، آيا له داسې يو واضح او روښان کتاب څخه تاسې منکر يږئ، چې له سره په کې د انکار او تردّد ځای نشته؟.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيْمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ

او خامخا په تحقيق ورکړې وه مونږ ابراهيم ته نېکه حقه لاره د ده (په عقائدو او اعمالو کې) پخوا له (نبوّت يا پخوا له موسی يا پخوا له محمد څخه).

تفسير: يعنې د محمد صلی الله عليه وسلم، او موسی او هارون عليهما السلام څخه مو پخوا ابراهيم عليه السلام ته د ده د اعلی قابليت او شان سره مناسب رشد او هدايت ورکړی وو، بلکه له ځلميتوب څخه پخوا لا په کوچنيتوب (ماشوم والي) کې مو هغه په داسې سمه لار برابر کړی وو چې د داسې اولوالعزمو انبياوو له شان سره وړ او مناسبه وه.

وَكُنَّا بِهٖ عٰلِمِيْنَ ﴿۵۱﴾

او وو مونږ په ده باندې پوه (چې ابراهيم د رشد له خاوندانو څخه دی).

تفسير: يعنې د ده په استعداد، اهليت، عملي او علمي کمالاتو مونږ پوره پوه او خبر وو، نو ځکه مو هغه رشد او هدايت ورکړ؛ چې د ده له شان سره وړ او مناسب وو.

اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيْلُ الَّتِيْٓ اَنْتُمْ لَهَا عٰكِفُوْنَ ﴿۵۲﴾

کله چې وويل (ابراهيم) پلار خپل (آزر) ته او قوم خپل ته چې څه دي دغه بتان چې تاسې دوی ته ولاړ يئ په عبادت سره (لکه مجاوران).

تفسير: يعنې لږ څه خو د دوی اصليت او حقيقت بيان کړئ! آخر په خپلو لاسونو د تيږو (ګټو) توږلي بتانو ته ځنګه معبودان وايئ؟ او هغوی څرنګه ستاسې معبودان کېدی شي؟.

قَالُوْا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا لَهَا عٰبِدِيْنَ ﴿۵۳﴾

نو وويل دوی چې: موندلي دي مونږ پلرونه خپل دغو (بتانو) ته عبادت کوونکي (نو مونږ هم د هغو متابعت کوو).

تفسير: يعنې د عقل او فطرت او د نقل کوم باوري شهادت ځمونږ په تاييد کې نشته، او نه دې وي، ليکن ډېر لوی دليل د بت پرستی په صواب او حقانيت همدا دی چې: له پخوا راهيسې ځمونږ پلرونه او نيکونه د دوی په عبادت کې بوخت او مشغول وو، بيا مونږ د هغو خپلو لويانو دود (رواج) او دستور او طريقه ولې پرېږدو؟.

قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۵۴﴾

وويل (ابراهيم) خامخا په تحقيق يئ تاسې او پلرونه ستاسې (په سبب د بُتانو) په ګمراهۍ ښکاره کې (هر عاقل ته).

تفسير: يعنې په دغه دليل سره ستاسې حقانيت او پوهه نه ثابتيږي، هو ! دغه خبره ثابتيږي چې تاسې هم د خپلو پلرونو په شان ګمراهان او ناپوهان ناخبره يئ ! او د هغو په دغه ړوند تقليد او بې ځايه متابعت تباه او بربادېږئ.

قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللّٰعِبِيْنَ ﴿۵۵﴾

نو وويل (قوم ابراهيم ته) آيا راغلى يې ته مونږ ته په حق سره (رښتيا خبرو سره)؟ او که يې ته له لوبو کوونکو څخه؟.

تفسير: د ټول قوم له عقيدې څخه مخالف د ابراهيم عليه السلام د داسې سختې خبرې په اورېدلو سره د دوی په زړونو کې سخت خفګان او اضطراب پيدا شو، او ورته يې وويل چې: آيا په رښتيا سره ستا عقيده همداسې ده؟ يا ټوکې او مسخرې کوې؟.

قَالَ بَلْ رَّبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الَّذِيْ فَطَرَهُنَّ ۖ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۵۶﴾

وويل (ابراهيم داسې نه ده چې زه ټوکې کوم، يا دا بُتان رب ستاسې دی،) بلکه رب ستاسې رب د اسمانونو او (رب) د ځمکې دی هغه (الله) چې پيدا کړي يې دي دا (اسمانونه او ځمکې او ما فيهما)، او زه په دغو (چې ومې ويل له توحيد نه) له شاهدانو څخه يم.

تفسير: يعنې ځما عقيده همدا ده، او په پوره يقين او بصيرت سره پرې شاهدي ورکوم، چې ځما او ستاسې رب هم هغه يو الله تعالى دی، چې اسمانونه او ځمکې يې پيدا کړي دي، او د هغوی او د هغوی او د نورو ټولو خپلو مخلوقاتو حفاظت او ساتنه کوي، او بل هيڅ شی د ده په الوهيت کې له سره نشي شريکېدی.

وَتَاللّٰهِ لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوْا مُدْبِرِيْنَ ﴿۵۷﴾

او قسم دی په الله خامخا څه تدبير او علاج به وکړم هرومرو (چې مات کړم) بُتان ستاسې پس له هغه چې وګرځئ تاسې شا کوونکي (بُتانو ته مخ په مېله).

تفسير: دغه خبره يې لرې ورو وويله، چې ځينو يې واورېده او ډېرو له سره وانه ورېده، هغو چې دغه خبره واورېده؛ ورته يې دومره اهميت ور نه کړ، او داسې يې وګڼله چې د يوه ځلمي له لاسه به څه وشي؟ او دی به د ټول قوم معبودانو ته څه ضرر وررسولی شي؟.

﴿فَجَعَلَهُمْ جُذَٰذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ۝٥٨﴾

پس ويې ګرځول دا بُتان ټوټې ټوټې مګر لوی د دې بُتانو (چې مات يې نه کړ، او تبر يې په اوږه ورته کېښود) لپاره د دې چې دوی هغه ته بېرته راشي (او ترې پوښتنه وکړي).

تفسير: څه مهال (وخت) چې دا خلق ټول له ښاره د باندې مېلې ته لاړل، نو ابراهيم عليه السلام بت خانې ته ورننوت، ټول بُتان يې سره مات ګوډ کړل، او يواځې هم هغه بُت يې روغ جوړ پرېښود؛ چې د نورو په نسبت د جُثې يا د تعظيم او تکريم په اعتبار د کفارو په ګومان لوی وو، او په هغه تبر يې چې دغه بُتان مات کړي وو؛ هغه يې د هم هغه لوی بُت په اوږه باندې کېښود، څو چې خلق بېرته راشي، او دغه وضعيت وګوري نو په قدرتي ډول به د دوی په زړونو کې دغسې يو خيال پيدا شي چې دغه کار همدغه لوی بُت کړی دی، يا الزامًا ابراهيم عليه السلام ته رجوع وکړي.

(کفارو له مېلې نه د بېرته راګرځېدو او د خپلو بُتانو د کنډوکپر کېدلو څخه وروسته):

﴿قَالُوا مَن فَعَلَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ۝٥٩﴾

وويل دوی: چا کړی دی دا کار په معبودانو ځمونږ، بېشکه چې دی خامخا له ظالمانو دی (په دې کار کې).

تفسير: يعنې دا د سپين سترګی او بې ادبی حرکت ځمونږ له معبودانو سره چا کړی دی؟ يقينًا هر چا چې دا کار کړی دی، هغه (أستغفر الله) لوی ظالم او غټ شرير دی، دا خبرې به هغو کسانو کړي وي چې د هغوی غوږونو ته د ﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم﴾ غږ نه وي رسېدلی.

﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ۝٦٠﴾

وويل (ځينو کفارو) چې اورېدلي وو مونږ له يوه ځلمي څخه چې يادول به يې دا بُتان (په بدی سره) چې ويلی شي ده ته ابراهيم.

تفسير: دا ويونکي به هغه کسان وي چې د ابراهيم عليه السلام ﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم﴾ جمله يې اورېدلې وه، يعنې هم هغه يو ځلمی دی چې ځمونږ د معبودانو ذکر په بدی سره کوي، يقينًا دا کار به هم هغه کړی وي.

﴿قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ۝٦١﴾

وويل (نمرود او مشرانو يې) چې راولئ هغه (ابراهيم) په مخکې د سترګو د خلقو (چې ويې وينئ) ښايي چې دوی ووينې (هغه، او په کولو د دې کار پرې شاهدي ورکړي).

تفسير: يعنې هغه راولئ ! او د دغه عمومي مجمع په مخکې ترې اقرار واخلئ، څو په دغه خبره ټول خلق خبر او دغه معامله ټولو ته څرګنده شي، او د ده وينا هر څوك واوري او پرې شاهدان شي، چې د هغې په مقابل کې د قوم له طرفه داسې يوه سزا ورته مقرّره شي چې دی يې مستحق وي، دا خو د هغوی غرض وو، او د ابراهيم عليه السلام مقصد به

هم ښايي همدا شی وو، چې همداسې په یوه لویه مجمع کې ماته موقع راکړی شي څو زه په هغه کې مشرکان پړ او ملامت کړم، او د خلقو په وړاندې د حق او حقانیت د غلبې اظهار وکړی شم.

(نو کله چې ابراهیم علیه السلام یې راوست؛ دغه لاندینۍ پوښتنې یې ترې وکړې):

قَالُوٓا ءَأَنتَ فَعَلْتَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَا يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ إِن كَانُوا۟ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾

وویل (بابلیانو) آیا تا کړی دی دا کار په معبودانو څمونږ ای ابراهیمه؟. وویل (ابراهیم): بلکه کړی دی دا کار مشر د دوی چې دا دی، نو پوښتنه وکړئ تاسې له دوی که وي دوی چې خبرې کوي (چې چا ټوټې ټوټې کړي یئ؟).

تفسیر: یعنې هیڅ ضرورت نشته، چې له ما څخه د دې خبرې پوښتنې وکړئ، بلکه داسې فرض کړئ چې دا لوی غټ بُت چې روغ رمټ جوړ ولاړ دی، او د ماتولو آله هم ورسره شته، دا کار به همده کړی وي، او دا دی د بحث او تحقیق په وخت کې د الزام او پړوالي په ډول زه دغسې دعوی کوم، چې دغه لوی بُت دا ټول کوچني (واړه) بُتان سره ګوډ مات کړي دي.

تنبیه: څمونږ له دې تقریر څخه ښکاره شوه چې د ﴿بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا﴾ وینا د اخبار په ډول له واقعي مخالفه نه وه چې ورته حقیقتًا دروغ وویل شي، بلکه د دوی د تحمیق او تجهیل لپاره د یو فرضي احتمال په شان د دعوی په صورت د تعریض او الزام په ډول کلام شوی دی، لکه چې بالعموم په مباحثو او مناظرو کې همداسې واقع کیږي، نو دې ته مونږ دروغ نشو ویلی، هو ! ظاهرا د دروغو په صورت راښکاري، نو ځکه په ځینو احادیثو کې پرې د (کذب) د لفظ اطلاق صورتًا شوی دی، مفسّرینو د دې په توجیه نور څه مجمل بیان هم کړی دی، مګر څمونږ دغه تقریر ښه او زیات صاف او بې تکلّفه او روایتونو ته ډېر نژدې ښکاري (والله تعالی أعلم).

فَرَجَعُوٓا إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوٓا إِنَّكُمْ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٦٤﴾

پس رجوع وکړه (دغو کفّارو په فکر کولو سره) نفسونو خپلو ته، نو وویل (ځینو ځینو نورو ته:) بېشکه تاسو یئ ظالمان.

تفسیر: یعنې وپوهېدل چې د بېکاره تیږو (ګټو) د عبادت کولو څخه څه فائده حاصلیږي، یا به دا مطلب وي چې تاسې په خپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی، چې د ابراهیم علیه السلام د انذار اورېدلو سره سره بُت خانه مو هم هغسې خوشې پرانستلې پرېښوده، او ترې لاړئ، او د خپلو معبودانو د حفاظت او ساتنې هیڅ فکر او تدبیر مو ونه کړو، کذا قال ابن کثیر رحمه الله.

ثُمَّ نُكِسُوا۟ عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ

بیا نسکور کړل شول دوی پر سرونو خپلو (یعنې شرمنده شول، خو سره له هغه هم ابراهیم علیه السلام د مجادلې لپاره یې ملاوې وتړلې).

تفسیر: یعنې له ډېره شرمه یې خپلې سترګې نشوې پورته کولی، او یو بل ته به یې له سره نشو کتلی، خو سره له هغه یې ابراهیم علیه السلام ته داسې وویل:

لَقَدۡ عَلِمۡتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾

چې خامخا په تحقيق پوه يې ته چې نه دي دا بُتان (قابل د دې) چې وغږيږي (نو څرنګه مونږ ته له دوی څخه د سوال کولو امر کوې).

قَالَ أَفَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمۡ شَيۡـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمۡ ﴿٦٦﴾ أُفّٖ لَّكُمۡ وَلِمَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٦٧﴾

نو وويل (ابراهيم عليه السلام) نو آيا پس تاسې عبادت كوئ بې له الله څخه د هغه شي چې نه نفع رسوي تاسې ته د هيڅ شي، او نه ضرر رسولی شي تاسې ته (د هيڅ شي). نو افسوس (او هلاکت) دی تاسې ته او هغه ته چې عبادت يې كوئ بې له الله، نو آيا نه لرئ تاسې دومره عقل هم (چې د خپلو افعالو په قباحت او بدی وپوهيږي).

تفسير: يعني تاسې ته ښايي چې له ډېره شرمه ومرئ، هغه بُت چې يو لفظ هم نشي ويلی او نه د كوم احتياج په وخت كې مو په كار راځي، او نه مو مدد كولی شي، او د يوې ذرې په اندازه نه څه نفع او نه څه ضرر دررسولی شي، او نه يې څه په واك او اختيار كې شته، هغو ته مو د ألوهيت درجه وركړې ده، آيا په دومره غټه خبره هم نشئ پوهېدی؟.

(كله چې نمروديان له مجادلې څخه عاجز شول، د ابراهيم عليه السلام په سوځولو پسې شول)

قَالُواْ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓاْ ءَالِهَتَكُمۡ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾

وويل (نمروديانو) وسوځوئ تاسې دغه (ابراهيم) او مرسته وكړئ تاسې د معبودانو خپلو كه چېرې يئ تاسې كوونكي (د دې مرستې خپلو بُتانو سره).

تفسير: يعني په بحث او مناظره يې نشو پر كولی، اوس يواځې همدغه يو صورت پاتې دی، او هغه دا دی چې: مونږ له خپلو معبودانو سره چې نه يواځې ځمونږ سره بلكه له خپلو ځانونو سره هم مرسته نشي كولی؛ مرسته وكړو، او د دوی دښمن ته ډېره سخته سزا وركړو، كه مونږ داسې ونشو كړی؛ نو ګواكې هيڅ كار مو نه دی كړی.

لكه چې د دغې مشورې سره سم غوټه شوه چې ښايي ابراهيم عليه السلام په اور كې وسوځول شي، ګواكې څرنګه چې ابراهيم عليه السلام د بُتانو په ماتولو د دوی زړونه سوځولي وو، دوی هم د هغه په بدل كې د ده د سوځولو تجويز غوره كړ، بالآخره دغه ګرد ظالمان سره ټول شول، او په ډېر اهتمام او بې رحمی سره يې ابراهيم عليه السلام په ډېر لوی لمبې وهونكي او سخت سوځوونكي اور كې وغورځاوه.

(كله چې دوی ابراهيم په اور كې وغورځاوه؛ د الله تعالى له لوري داسې حكم وشو:)

قُلۡنَا يَٰنَارُ كُونِي بَرۡدٗا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾

وويل مونږ: ای اوره ! شه يخ او خاوند د سلامتيا پر ابراهيم باندې.

تفسير: يعني اور ته تكويني حكم وشو، چې په ابراهيم عليه السلام يخ شه ! مګر دومره يخ هم مه شه ! چې له ډېرې يخنی څه تكليف ورته ورسيږي، بلكه داسې برابر او معتدله شه، چې د هغه ځان ښه په راحت شي.

تنبيه: د اور يخېدل پر ابراهيم عليه السلام باندې د ده معجزه وه، د معجزې حقيقت هم دا دی چې الله تعالی د خپل عادت پر خلاف عادي سبب له مسببه او مسبب له سبب څخه بېل کړي.

دلته د احراق سبب (اور) موجود وو، مګر مسبب پرې مرتب نه شو.

وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾

او غوښتل (نمرود) پر ابراهيم کيد (مکر د سوځولو)؛ نو وګرځول مونږ دوی سخت زيانکاران (چې پخپل فعل کې کامياب نشول).

تفسير: يعنې دوی د ابراهيم عليه السلام بد غوښتل، ليکن دوی په خپله په ناکامۍ، ذلت او زيان کې پرېوتل، د حق صداقت په ښکاره صورت څرګند شو، او د الله تعالی کلمه لوړه (اوچته) او عُليا وګرځېده.

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾

او نجات مو ورکړ دغه (ابراهيم) ته او لوط ته (او بو مو تلل دواړه، چې ځئ له عراقه) ځمکې هغې ته چې برکت اچولی وو مونږ په هغې کې لپاره د خلقو (چې شام دی).

تفسير: يعنې ابراهيم مو سره د لوط عليهما السلام صحيح او سالم روغ رمټ د شام ملک ته بوتلل، چې هلته ډېر ظاهري او باطني برکات د وديعت په ډول اېښودل شوي دي.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾

او وموبښل دغه (ابراهيم) ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) يعقوب زيات (سربېره د ځوی پر غوښتنې د انعام په ډول)، او دغه ټول ګرځولي دي مونږ نېکان (چې خلقو ته يې لارښوونه کوله.)

تفسير: په زوړ والی کې يې هلک غوښتی وو مونږ لمسی هم ورکړ يعنې يعقوب عليه السلام، او دا ټول يعنې ابراهيم، لوط، اسحاق، يعقوب عليهم السلام په اعلی درجه سره له نېکو بندګانو څنې دي، ځکه چې ګرد د الله تعالی انبياء دي، او له انبياوو څخه پورته بل څوک نېک او ښه کېدی نشي.

وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا

او ګرځولي وو مونږ دوی (داسې) امامان چې سمه صافه لاره يې ښووله په حکم ځمونږ سره (خلقو ته).

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ ۖ

او وحي کړې وه مونږ دوی ته د کولو د خيراتونو (نېکو کارونو) او د قائمولو (سم اداء کولو) د لمانځه او د ورکولو د زکات.

تفسير: يعنې هغوی ته مو وحي لېږلې وه، چې په هغې کې د دغو امور تأکيد هم وو، څو نه يواځې دوی عاملان شي، بلکه نور خلق هم د هغو ښو اعمالو په کولو باندې وګماري، دغه د دوی علمي کمال شو.

وَكَانُوا لَنَا عٰبِدِينَ ﴿٧٣﴾

او وو دوی (ټول) خاص مونږ ته عبادت کوونکي.

تفسير: يعني شپه او ورځ به ځمونږ په بندګۍ او عبادت کې بوخت (مشغول) وو، بل کوم طرف ته به يې سترګې نه اړولې، دغه د دوی عملي کمال شو، نو تاسي ای عربو چې د ابراهيم عليه السلام اولاد يئ، او د هغه د متابعت دعوی کوئ، ولې د هغو د دې علمي او عملي کمالاتو متابعت نه کوئ، بلکه حقيقتًا يې تابعان شئ !.

وَلُوطًا اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا وَّنَجَّيْنٰهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَّعْمَلُ الْخَبٰٓئِثَ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فٰسِقِيْنَ ﴿٧٤﴾

او لوط ته ورکړی وو مونږ ده ته حکم (نبوّت) او پوهه، او نجات ورکړی وو مونږ دغه (لوط) ته له (خلقو د) کلي هغه چې وو هغوی چې کول به يې عملونه خبيث ناپاکه، بېشکه چې هغوی وو قوم د بدۍ نافرمان.

تفسير: له کلي څخه مراد «سدوم» او بلکه د هغه ملحقات دي، د دې ځای خلق په خلاف الفطرت کارونو مبتلا وو، د دوی قصه پخوا څو ځايه تېره شوې ده.

وَاَدْخَلْنٰهُ فِيْ رَحْمَتِنَا ۭ اِنَّهٗ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٧٥﴾

او داخل کړی وو مونږ دی په رحمت خپل کې، بېشکه دی له نېکانو څخه دی.

تفسير: يعني کله چې د لوط پر قوم باندې مو عذاب نازل کړ؛ نو لوط مو د خپلو ملګرو سره د خپلې مهرباني او رحمت په څادر کې پټ کړ، څو د نېکانو او بدانو عاقبت او انجام بېل بېل سره څرګند شي.

وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنٰهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنٰهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٧٧﴾

او (ياد کړه ای محمده ! قصه د) نوح کله چې غږ يې وکړ (په ښېرا د قوم خپل) پخوا (له دغو مذکورو انبياوو ـ يعني پخوا له ابراهيم او لوط عليهما السلام څخه)، پس قبول کړ مونږ ده ته (سوال د ده)، نو نجات ورکړ مونږ ده ته او کورنۍ د ده ته له غمه لويه (چې د طوفان وېره او د کافرانو ضرر وو). او مرسته مو وکړه له ده سره (په انتقام اخيستو د ده) له قومه هغه چې نسبت د دروغو يې کړی وو آيتونو ځمونږ ته، بېشکه دوی وو قوم بد (ناکاره)؛ نو غرق کړل مونږ دوی ټول.

تفسير: نوح عليه السلام تر نهه نيم سوو کلونو پورې خپل قوم وپوهاوه، او په دومره اوږده موده کې يې ډېرې سختي برداشت کړې، بالآخره په تنګ راغی، او داسې دعاء يې وکړه: ﴿اَنِّيْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ﴾ (٢٧ جزء، د القمر سورت (١٠) آيت، (١) رکوع)، او ﴿رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا﴾ (٢٩ جزء د نوح د سورت (٢٦) آيت (٢) رکوع)، نو الله تعالی دغه دعاء قبوله کړه، او کفار يې په طوفان غرق کړل، او نوح عليه السلام يې د خپلو ملګرو سره د طوفان له هيبته او د کفارو له ضرر رسولو څخه صحيح او سلامت وويست، دغه قصه په مفصّل ډول پخوا تېره شوې ده.

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ إِذْ يَحْكُمٰنِ فِى الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ ۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شٰهِدِينَ ﴿۷۸﴾ فَفَهَّمْنٰهَا سُلَيْمٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ

او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) داود او سلیمان کله چې حکم کاوه هغو دواړو په (دعوی او نزاع د) کښت (فصل)، کله چې د شپې ګډه شوې وه (بې له شپانه) په هغه (کښت) کې رمه د (هغه) قوم، او وو مونږ حکم د دوی ته حاضر. پس ومو پوهوه په هغه (فتوی، فیصله) سلیمان، او هر یو د دوی دواړو ته ورکړی وو مونږ حکم (نبوّت) او پوهه.

تفسیر: داود علیه السلام د الله تعالی نبي وو، سلیمان علیه السلام د ده ځوی او هم د پاک الله تعالی نبي وو، دغه پلار او ځوی ته الله تعالی پر ته له نبوّته حکومت، علم، حکمت، د فهم قوت، او د فیصلو قدرت هم وربخښلی وو، سلیمان علیه السلام لا په هلکتوب کې داسې فوق العاده ښې خبرې او ښایسته ویناوې کولې، چې ټول اوریدونکي به ورته حیران پاتې کېدل.

د داود علیه السلام حضور ته داسې یوه دعوی وړاندې شوه، چې د یوه سړي په کښت (فصل) کې د نورو خلقو مېږې (ګلې) د شپې ګډې شوې وې، او د هغه کښت یې تر پښو لاندې او زیانمن کړی وو، کله چې داود علیه السلام په دغه دعوی کې غور وکړ؛ وربښکاره شوه چې د دغو مېږو قیمت د هغه نقصان سره برابر او معادل دی چې هغه کښت ته رسول شوی دی، نو داسې فیصله یې صادره کړه چې: «دغه مېږې دې د کښت خاوند ته ورکړی شي !»، سلیمان علیه السلام وویل چې ځما: «نظریه او فیصله دا ده چې: دغه د کښت خاوند دې دغه مېږې له خپله ځانه سره وساتي، او شودې دې وخوري، او د مېږو خاوند دې د کښت خدمت وکړي، تر څو چې کښت خپل ړومبي حالت ته ورسیږي، نو په دغه وخت کې دې مېږې بېر ته خپل خاوند او کښت خپل خاوند ته وسپارل شي، نو په دې ترتیب او صورت سره به دواړه له نقصانه وژغورل (وساتل) شي»، داود علیه السلام چې دا فیصله واورېده؛ نو آفرین یې ورته وویل، او د خپل اجتهاد نه وګرځېد.

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۚ

او تابع کړي وو مونږ له داود سره غرونه چې تسبیح به یې ویلې، او (همداسې تابع کړي وو مونږ) مرغان هم (چې تسبیح به یې ورسره ویلې).

تفسیر: داود علیه السلام د ډېر ښه غږ او د خواږه آواز خاوند وو، د نبوّت په هغه مؤثر او اغېزناک غږ چې ده په خپل طبیعي جوش سره زبور شریف لوست، یا د پاک الله په تسبیح او تحمید کې مشغولېده؛ نو غرونو، مرغانو او نورو حیواناتو به هم د هغه د غږ په متابعت په لوستلو پیل (شروع) کاوه.

وَكُنَّا فٰعِلِينَ ﴿۷۹﴾

او وو مونږ کوونکي (د داسې کارونو).

تفسیر: یعني تعجب مه کوه چې تیږي (ګټې) او مرغان به څرنګه تهلیل او تسبیح وایي، دغه ټول کارونه مونږ لا پخوا کړي وو، ښه ! څمونږ د لامحدود قدرت له مخې آیا دغه خبرې څه مشکلې او مستبعدې ګڼلی کېدی شي؟ بلکه نه، نشي کېدی.

وَعَلَّمْنٰهُ صَنْعَةَ لَبُوْسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِّنْۢ بَاْسِكُمْ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شٰكِرُوْنَ ﴿٨٠﴾

او ښوولی وو مونږ دغه (داود) ته جوړول د زغرې تاسې ته، لپاره د دې چې وساتي تاسې (دا زغره ای انسانانو) له ضرره د جنګ (د دښمنانو) ستاسې، پس آیا یئ تاسې شکر کوونکي (یعنې شکر وکړئ).

تفسیر: الله تعالی د داود علیه السلام په لاس کې اوسپنه د موم په شان پسته او نرمه ګرځولې وه، ده به هغه سره تاووله او نهایتې سپکې مضبوطې او ښکلې زغرې به یې جوړولې، چې د جنګ په وخت کې به ترې کار اخیست کېده.

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ عَاصِفَةً تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖٓ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا ۚ

او (تابع کړی وو مونږ) سلیمان ته باد توند (تېز) چې روانېده په حکم د ده (سلیمان او رساوه به یې) ځمکې (د شام ته) هغې ته چې برکت ایښی وو مونږ په هغې کې.

تفسیر: سُلیمان علیه السلام داسې دعاء کړې وه: ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا يَنْۢبَغِيْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِيْ ۚ﴾ (۲۳ جزء د ص د سورت (۳۵) آیت (۳) رکوع)؛ نو الله تعالی هوا او پیریان د ده تابع کړي وو، سُلیمان علیه السلام داسې یو تخت تیار کړی وو، چې د دولت له اعیانو او مشرانو سره به پرې کېناسته، او ضروري لوازم او سامان به یې هم له خپل ځان سره اخیستل، بیا به هوا راتله، او هغه تخت به یې په ډېره چابکی پورته کاوه، کله چې به هغه په مناسبه اندازه له ځمکې څخه پورته کېده، بیا به هوا نرمېده او له ضرورت سره سم به کمی او زیاتی په کې پیدا کېده، لکه چې د (ص سورت په (۳۶) آیت (۳) رکوع (۲۳) جزء) کې راغلي دي: ﴿رُخَآءً حَيْثُ اَصَابَ﴾ له «یمن» څخه «شام» ته او له «شام» څخه «یمن» ته چې د یوې میاشتې لاره ده، په (۵) ګړیو (ګېنټو) کې رسېده، تعجّب دی چې د نن ورځې د عجیبو او غریبو هوایي جهازونو په زمانه کې هم ډېر منحرفین له دې ډول واقعاتو څخه انکار کوي، آیا هغه کار چې نن ورځ یې اوروپا د بخار او برق او نورو په ذریعه کولی شي، الله تعالی یې د خپل یو نبي لامله په خپل قدرت سره نشي کولی؟ بلکه کولی یې شي.

وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عٰلِمِيْنَ ﴿٨١﴾

او یو مونږ په هر شي عالمان.

تفسیر: یعنې چې چا ته څه قسم امتیاز ورکول مناسب دي، او له هوا او له نورو عناصرو څخه په څه ډول سره کار اخیستل کېدی.

وَمِنَ الشَّيٰطِيْنِ مَنْ يَّغُوْصُوْنَ لَهٗ وَيَعْمَلُوْنَ عَمَلًا دُوْنَ ذٰلِكَ ۚ

او (تابع کړي وو مونږ ده ته) ځیني له شیطانانو څخه هغه چې غوټې به یې وهلې (په سیند کې) د ده لپاره، او کول به یې (نور ډېر) کارونه بې له دې نه.

تفسیر: له شیاطینو څخه مراد سرکښ پیریان دي، دوی د سُلیمان علیه السلام له لوري مأمور وو، چې په لویو لویو سیندونو کې غوپې ووهي، او مرغلرې، جواهر او نور بحري حاصلات د هغو له تل څخه راوکاږي، او په دغو پیریانو په ودانیو او نورو عمراني کارونو کې سخت او درانه کارونه وکړي، د یوه لوی حوض په اندازه د مسو لګنونه (خانکونه) او لوی لوی دېګونه به یې پرې جوړول، چې له سره به له خپله ځایه چا نشو خوځولی، او له یوه ځایه بل ځای ته به یې پرې وړل او بارول، او لاندې باندې به یې سره کول، او له ډېرو سختو څخه سخت کارونه به یې ترې اخیستل.

وَكُنَّا لَهُمْ حٰفِظِيْنَ ﴿۸۲﴾

او وو مونږ دوی لره ساتونکي (له فساد څخه).

تفسير: يعني مونږ په خپل کامل قدرت دغه شياطين په داسې شان سليمان عليه السلام په قبضه او قيد کې ټينګ، مضبوط او بند ساتلي وو، چې هر څه يې غوښتل هغه به يې ورباندې د بيګار په ډول کول، او دوی له سره سليمان عليه السلام ته هيڅ يو ضرر نشو رسولی، که نه د بنيادم به څه زور او قوت وي؟ چې داسې يو شرير مخلوق په خپله قبضه کې په سختو ځنځيرونو کې بند وساتي: ﴿وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ﴾ (۲۳ جزء، د (ص) د سورت (۳۸) آيت، (۳) رکوع).

وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۸۳﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكَشَفْنَا مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ وَّاٰتَيْنٰهُ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا

او (ياد کړه ای محمده! قصه د) ايّوب چې ندا غږ يې وکړ رب خپل ته چې بېشکه زه رسېدلی دی ماته ضرر (رنځ او سختي په بدن کې) او ته ډېر مهربان يې له ټولو مهربانانو څخه. پس قبوله کړه مونږ دعاء د ده، پس لرې کړ مونږ هغه چې وو په ده باندې له (بدني او مالي) ضرره، او ورکړ مونږ دغه (ايّوب) ته اهل د ده، او په مثل د هغوی له هغوی سره په رحمت سره له نزده ځمونږ.

تفسير: أيّوب عليه السلام ته الله تعالى په دنيا کې له هر حيثه ارامي او هوسايي (راحت) ورکړې وه: ځمکه، کښت (فصل)، مال مالداري، مريان، وينځې، صالح اولاد او په زړه پورې ښځه يې ورکړې وه، أيوب عليه السلام د الله تعالى لوی شکر کوونکی بنده وو، ليکن الله تعالى دی په ابتلاء او ازموينه کې واچاوه، کښتونه يې وسوځېدل، رمې او ګلې يې تباه شوې، اولاد يې مړه شول، ټول دوستان آشنايان او خپلوان ترې بېل شول، د ده په وجود سختې دانې وختلې، له دغومره مالونو، شتو، نوکرانو، خپلو او خپلوانو څخه يوازې د ده يوه ښځه ورسره ملګرې پاتې وه، بالآخره دغه خواره هم سترې ستومانه او زړه تنګې شوه، مګر ايوب عليه السلام همغسې چې په نعمت کې د پاک الله شکر کوونکی بنده وو، په زحمت او ابتلاء کې هم صابر پاتې شو، کله چې د ده تکليف او اذيت او د دښمنانو شماتت له حده تېر شو؛ نو دلته أيوب عليه السلام لاس په دعا شو چې: ﴿وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ﴾ همدا چې ده د خپل رب په دربار کې دا سوال وکړ؛ سمدلاسه د رحمت سيند په جوش او څپو شروع وکړه، الله تعالى ده ته د مړو اولادونو پر ځای يو په دوه اولادونه ورکړل، او د ځمکې څخه يې چينه راويستله، أيوب عليه السلام له هغې څخه اوبه وڅښلې، او هم يې ورباندې ولمبل، سمدلاسه روغ رمټ شو، او ټول تکليفونه يې لرې شول، لکه چې په حديث کې راغلي دي: د سرو زرو ملخان يې ورباندې ووروړل، لنډه دا چې له هر حيثه ورته د ارامتيا اسباب برابر شول.

وَذِكْرٰى لِلْعٰبِدِيْنَ ﴿۸۴﴾

او نصيحت لپاره د عبادت کوونکو (هر څوک چې داسې صبر کوي؛ همداسې نتيجه به هم مومي).

تفسير: يعني په أيّوب عليه السلام د دغې مهربانۍ کېدلو په اثر بندګي کوونکو ته لوی پند او نصيحت او يو مهم يادګار پاتې شو، چې هر کله چې په کوم يو نېک بنده په دنيا کې کومه تنګسه يا مصيبت راشي، ښايي چې د ايّوب عليه السلام په شان صبر، استقامت، ثبات او استقلال وښيي، او يوازې خپل پروردګار ته دعاء او نداء وکړي؛ يقين دی چې الله تعالى به پرې د عنايت نظر وکړي، او يوازې د داسې يوې ابتلاء له ليدلو څخه نه ښايي چې څوک داسې ګومان وکړي، چې البته دغه بنده د الله تعالى په دربار کې مبغوض دی.

وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِدۡرِيسَ وَذَا ٱلۡكِفۡلِۖ كُلّٞ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ۝٨٥

او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) اسماعیل او ادریس او ذوالکفل، دغه ټول دي له صبر کوونکو څخه (په طاعت او مصیبت او له معصیت څخه).

تفسیر: یعني دغه نېک بنده ګان مې یاد کړئ !، د اسماعیل او ادریس علیهما السلام ذکر پخوا له دې نه د (مریم) په سورت کې تېر شو، د «ذوالکفل» په نسبت د علماوو کرامو په نظر کې اختلاف دی، چې هغه نبي او که یو صالح سړی وو؟ ابن کثیر رحمه الله وایي چې: د قرآنکریم د سیاق نه دا ښکاري چې هغه نبي وو، ځکه چې د انبیاوو په ډله کې د هغه یادول وشو، او ځینې وایي چې: هغه یو صالح، عادل، او منصف پاچا وو، او «ابن جریر» په کې توقّف کړی دی.

وَأَدۡخَلۡنَٰهُمۡ فِي رَحۡمَتِنَآۖ إِنَّهُم مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ۝٨٦ وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبٗا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٨٧

او داخل کړي وو مونږ دوی په رحمت خپل کې (چې نبوّت او جنت دی)، بېشکه چې دوی دي له صالحانو نېکانو کاملانو. او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) خاوند د ماهي کله چې لاړ، حال دا چې په قهر وو (په قوم خپل)، پس ګمان یې وکړ چې له سره به نشو مونږ قادر په نیولو د ده (یا ګومان یې وکړ چې له سره به تنګي نه راولو په ده)؛ پس غږ یې وکړ په تیارو کې (داسې) چې نشته بل بر حق معبود مګر ته یې (یواځې)، پاکي ده تا ته له عیبونو، بېشکه چې زه وم له ظلم کوونکو څخه (په خپلو تللو کې بې له اذن څخه).

تفسیر: یونس علیه السلام ته یې «ذا النون ـ ماهي والا» وویل، چې لنډه قصه یې دا ده، الله تعالی یونس علیه السلام د «نینوی» د ښار په طرف چې د موصل له مربوطاتو څخه دی؛ مبعوث کړی وو، چې د هغه ځای خلق له بت پرستۍ څخه منع کړي، او د حق په طرف بلنه ورکړي، مګر هغوی له سره د یونس علیه السلام خبرو ته غوږ کېنښود، بلکه ورځ په ورځ د دوی عناد او تمرّد لا پسې زیاتېده، آخر یونس علیه السلام د هغوی په حق کې ښېرا وکړه، او دې پخپله د دوی له ناپاکو حرکاتو څخه خفه او ډېر په قهر او غضب سره له ښاره ووت، او د الله تعالی حکم ته یې انتظار ونه کړ، او له خپل قوم سره یې وعده وکړه چې درې ورځې وروسته به پر تاسې د الله تعالی عذاب نازل شي، د یونس علیه السلام د وتلو څخه وروسته د ده قوم وپوهېد، چې د نبي ښېرا بې اثـره نه پاتې کیـږي، او خامخا پر مونـږ آفت نازلېدونکی دی، ممکن چې د عذاب څه آثار به همدوی ته ورښکاره شوی وي، نو ځکه دوی ګرد سره ووېرېدل، لوی واړه سره له حیواناتو له خپلو کورونو څخه ووتل، او په یوه ځنګل کې ننوتل، او میندې له کوچنیانو (بچو) څخه بېلې کړی شوې، او ګرد الله تعالی ته په ژړا او واویلا شول، او د دغه ښار ګردو خلقو په ډېر اخلاص او صداقت سره توبه وویستله، او ټول بُتان یې مات کړل، او د الله تعالی د اطاعت او عبادت کلک عهد یې وکړ، او د یونس علیه السلام په لټون کې شول، که چېرې مو ومونډ؛ نو د ده د حکم او ارشاد متابعت به کوو، نو الله تعالی هغه راتلونکی عذاب د دوی له سره ستون (واپس) کړ.

لکه چې په (۱۱ جزء د یونس د سورت په (۹۸) آیت (۱۰) رکوع) کې یې ویلي دي: ﴿فَلَوۡلَا كَانَتۡ قَرۡيَةٌ ءَامَنَتۡ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوۡمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُواْ كَشَفۡنَا عَنۡهُمۡ عَذَابَ ٱلۡخِزۡيِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَمَتَّعۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ حِينٖ﴾.

کله چې یونس علیه السلام له خپلې قریې څخه ووت، او له یوې ډلې سره په یوې بېړۍ کې سور شو، کله چې دغه بېړۍ د سیند منځ ته ورسېده، د ډوبېدلو نښې په کې ښکارندې شوې، بېړۍ چلوونکي د بېړۍ د سپکولو په چرت

(خيال) کې شو، او داسې يې غوښتل چې کوم يو سړی دې په سيند کې وغورځول شي؟ پچه (قرعه) يې واچوله، نو دغه پچه د يونس عليه السلام په نامه ووته، او دوه درې ځلې دغه وضعيت تکرار شو، خو هر ځل به د همدغه يونس عليه السلام په نامه پچه راوتله، د دغه وضعيت په ليدلو يونس عليه السلام خپل ځان سيند ته وغورځاوه، سمدلاسه يو ماهي راغی، او هغه يې ښوی (روغ) تېر کړ، الله تعالی ماهي ته حکم ورکړ، چې يونس پخپله ګېډه کې محفوظ وساته، په دغه وخت کې يونس عليه السلام د الله تعالی په دربار کې داسې دعاء وکړه: ﴿لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّى كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ او په خپله خطا يې اعتراف وکړ، چې بېشکه ما تلوار وکړه، او ستا د حکم راتګ ته مې انتظار ونه کړ، او په خپل سر مې خپل امّت او د هغوی ښار پرې ښود.

بيا هغه ماهي د الله تعالی په اراده د سيند غاړې ته خپله خوله د باندې وويسته، او دی يې روغ رمټ له خپلې ګېډې څخه د باندې وغورځاوه، دی خپل قوم ته روغ او جوړ بېرته ورغی، او په خپله هم هغه مقدسه وظيفه مشغول شو.

﴿فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ﴾ الآية ـ پس ګومان يې وکړ .. الخ، يعنې داسې خيال يې وکړ چې مونږ به په دغه حرکت له ده څخه هيڅ يوه پوښتنه نه کوو.

فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَنَجَّيْنَٰهُ مِنَ ٱلْغَمِّ ۚ وَكَذَٰلِكَ نُۨجِى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

پس قبوله کړه مونږ دعاء د دغه (يونس)، او نجات مو ورکړ دغه (يونس) ته له غمه (د سيند او ماهي)، او همداسې (چې يونس ته مو نجات ورکړ)؛ نجات ورکوو مونږ مؤمنانو ته.

تفسير: يعنې نجات د يونس عليه السلام سره مخصوص نه دی، هر هغه ايمان داره چې په همدغه شان مونږ وبولي، مونږ هغه ته هم له بلياتو څخه نجات ورکوو، په احاديثو کې د دې دعاء ډېر فضيلت راغلی دی، او امّت د سختيو او مصيبتونو په وخت کې تل دغه دعا ډېره مجربه موندلې ده.

وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾

او (ياد کړه ای محمده ! قصه د) زکريا کله چې يې غږ وکړ رب خپل ته (داسې چې) ای ربه زما ! مه پرېږده ما يواځې (بې اولاده)، او ته يې غوره له (ګردو) وارثانو نه.

تفسير: يعنې داسې اولاد راکړې چې وروسته له ما د قوم ديني خدمت وکړی شي، او زما د دغو تعليماتو د خورولو د عهدې څخه ووتلی شي، لکه چې د مريم عليه السلام د سورت په تفسير کې مو ليکلي دي، کله چې زکريّا عليه السلام داسې وارث غوښته چې په: ﴿يَرِثُنِى وَيَرِثُ مِنْ ءَالِ يَعْقُوبَ﴾ (د مريم (۱) رکوع) کې مذکور دی، نو د هغه په تناسب سره يې الله تعالی هم په دغه نامه سره ياد کړ.

فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَوَهَبْنَا لَهُۥ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُۥ زَوْجَهُۥٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ
وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا۟ لَنَا خَٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾

پس قبوله کړه مونږ دعاء د دغه (زکريّا) او ومو باښه دغه ته يحيی، او صالحه مو کړه ده ته ښځه د ده (د ولادت لپاره، له شنډوالي څخه وروسته)، بېشکه دغه (مذکور انبياء) وو دوی چې تلوار به يې کاوه په (کولو د نېکو عملونو او طلب) د خيراتونو، او بللو به يې مونږ له جهته د مينې (د ثواب)، او له جهته د وېرې (د عذاب)، او وو دوی خاص مونږ ته ويريدونکي متواضع.

تفسير: يعنې الله تعالى د زكريّا عليه السلام شنډه ښځه پخپل فضل او كرم سره د ولادت وړ (لايق) او قابله وګرځوله، ځينې متصوفين وايي: هر څوك چې پاك الله د خوف يا د توقع له امله ياد كړي؛ هغه اصلي محب نه دى، له دغه آيت نه د دغې مفكورې غلطي څرګندېږي، له انبياوو څخه پورته د الله تعالى محبّ څوك كېدى شي؟.

وَالَّتِيٓ أَحۡصَنَتۡ فَرۡجَهَا فَنَفَخۡنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلۡنَٰهَا وَٱبۡنَهَآ ءَايَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩١﴾

او (ياد كړه اى محمده ! قصه د) هغې (جينۍ مريمې) چې پاك يې ساتلى وو اندام خپل (له نكاح او له سفاح څخه)، پس پو كړ مونږ په (ګرېوان د) هغې كې له روحه خپله، او ومو ګرځوله دغه (مريمه) او ځوى د دې (عيسى) دليل (د كامل قدرت خپل) لپاره د خلقو.

تفسير: يعنې د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها په نس كې چې له نكاح او سفاح او له حلالو او حرامو دواړو طريقو څخه محفوظه وه، عيسى عليه السلام يې چې په «روح الله» سره ملقّب دى؛ پيدا كړو.

إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُونِ ﴿٩٢﴾

په تحقيق دا ملّت (د توحيد ملّت او د اسلام دين) ستاسې ملّت يو دى (چې په دغه دين متفق دي ټول انبياء)، او زه رب ستاسې يم پس عبادت كوئ ځما (خاص نه د بل).

تفسير: يعنې الله تعالى يو دى، او ستاسې د دين اصول هم يو دي، ټول انبياء عليهم السلام هم د دين په اصولو كې داسې سره يو دي؛ چې هر هغه تعليم چې يو يې وركوي، هغه بل هم د هغه تصديق او تاييد كوي، كوم اختلافات چې په فروعو كې د زمانې او مكان د اختلاف له كبله منځ ته راځي، هغه عين مصلحت او حكمت دى، مذموم اختلاف هغه دى چې په اصولو كې وي، نو ځكه لازمه ده چې ټول سره په ګډه د الله جل جلاله بندګي وكړو، او په كومو اصولو كې چې ټول انبياء سره متّفق دي؛ هغه ټول په يو طاقت ټينګ ونيسو.

وَتَقَطَّعُوٓاْ أَمۡرَهُم بَيۡنَهُمۡۖ

او ټوټې ټوټې كړ (دغو پخوانيو امتونو) كار (د دين) خپل په منځونو خپلو كې.

تفسير: مونږ خو د اصولو په اعتبار ټولو ته يو دين وركړى وو، خو خلقو په كې پخپله اختلاف پيدا كړ، او هغه دين يې سره ټوټې ټوټې كړ، او پخپلو كې يې سره نفاق او شقاق پيدا كړ.

كُلٌّ إِلَيۡنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾

ټولې فرقې مونږ ته راتلونكي دي (نو جزا به وركړو دوى ته).

تفسير: يعنې كله چې ځمونږ حضور ته راشي؛ نو ټول اختلافونه به هلته سره فيصله شي، هر يوه ته به د هغه د عملونو جزاء وركړى شي، چې تفصيل به يې په راتلونكي آيت كې راشي.

فَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَا كُفۡرَانَ لِسَعۡيِهِۦ وَإِنَّا لَهُۥ كَٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾

پس هر څوك چې عمل وكړي له نېكو (كارونو) څخه حال دا چې دى مؤمن وي؛ نو نشته بې قدري ضياع د كوښښ د ده (او زيار «محنت» يې نه ضايع كيږي)، او بېشكه مونږ دغه (كوښښ د ده) لره ليكونكي يو.

تفسير: يعنې د هيڅا محنت او زيار نه ضايع کيږي، د نېکۍ خوږه مېوه به مؤمنانو ته ورسيږي، هيڅ يوه نيکي به هم نه ضايع کيږي، هر وړوکی او لوی عمل مونږ د دوی په عملنامه کې ليکو، چې د قيامت په ورځ کې به پرانستلی شي.

وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرۡيَةٍ أَهۡلَكۡنَٰهَآ أَنَّهُمۡ لَا يَرۡجِعُونَ ۝٩٥ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتۡ يَأۡجُوجُ وَمَأۡجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٖ يَنسِلُونَ ۝٩٦

او حرام (منع) دی پر (اهل د) هر هغه کلي چې هلاک کړي دي مونږ دوی لره (دا کار) چې بېشکه دوی به نه راځي بېرته (مونږ ته د جزاء يا چې راشي بېرته دنيا ته د توبې او معذرت لپاره). تر هغه پورې کله چې پرانستلي شي يأجوج او مأجوج (او د ديوال يې له مخه لرې شي)، او دوی به له هرې لوړې (اوچتې) څخه ګړندي را کوزيږي.

تفسير: يعنې هغه کفار چې د هغو لپاره تالا کېدل او هلاک او تباهي مقدّره شوې ده؛ نو هغوی له سره له خپل کفر او عصيان څخه لا س نه اخلي، او نه توبه وباسي، او نه د الله تعالی په طرف رجوع کوي، او نه کله هغوی بېرته دنيا ته په دې مقصود راوستل کېدی شي چې دلته د خپلو تېرو تقصيراتو تلافي وکړي؛ نو هغوی څرنګه د خپل خلاصون او نجات توقع کولی شي، د هغوی لپاره خو يوائې يو وخت باقي دی، کله چې هغوی دويم ځلي ژوندي او د پاک الله په طرف رجوع کوي، او پر خپلو تجاوزاتو او تقصيراتو معترف کيږي، او د ندامت او پښېمانی اظهار کوي؛ مګر په هغه وخت کې به پښېماني هيڅ په کار ورنشي، دغه د قيامت وخت دی، چې د هغه له نژدې مباديو څخه يو د «يأجوج مأجوج» خروج دی، د عيسی عليه السلام له نزول څخه وروسته به د «ذوالقرنين» سد ماتوي، او د يأجوج مأجوج لښکر به لوی هجوم او يرغل (حمله) راوړي، دغه خلق به د خپل کثرت او ازدحام له کبله په ټولو لوړو (اوچتو) او ژورو (ښکته) داسې خواره شي، چې څوک هرې خوا ته سترګې اړوي؛ نو دوی به ويني، د دوی دغه بې مثاله سيلاب او هجوم به په داسې شدّت ګړندی را روان وي، چې هيڅ يو انساني قدرت به د دوی مخه نشي نيولی، او داسې به ښکاري چې د هرې يوې غونډۍ او هر يوه غره نه د دوی لښکرې راښوييږي او رارغړي، د «الکهف» د سورت په آخر کې مونږ د دې قوم په باب څه ليکلي دي؛ هلته دې وکتلی شي.

وَٱقۡتَرَبَ ٱلۡوَعۡدُ ٱلۡحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَٰخِصَةٌ أَبۡصَٰرُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَٰوَيۡلَنَا قَدۡ كُنَّا فِي غَفۡلَةٖ مِّنۡ هَٰذَا بَلۡ كُنَّا ظَٰلِمِينَ ۝٩٧

او نژدې شوه وعده حقه (قيامت)، پس ناڅاپه قصه دا ده چې ټېغې (بوټې) به وتلي پاتې وي سترګې د هغو کسانو چې کافران شوي دي، (او وايي به) ای هلاکه څمونږ (را حاضر شه دغه دې وخت دی !) په تحقيق وو مونږ په غفلت کې له دغې ورځې (له حقې وعدې په دنيا کې)، بلکه وو مونږ ظالمان (په خپل ځان په کفر سره).

تفسير: يعنې کله چې د جزاء او سزا وعده رانژدې شي، په دغه وخت کې به د منکرانو سترګې د هيبت او وېرې له شدّته رډې بلېږي، ټېغې او بوټې ختلي وي، او په خپل جهل او غفلت به د افسوس او حسرت نه منګولې مروړي، او وايي به: افسوس چې مونږ له داسې لويې ورځې څخه ولې بې خبره او غافل پاتې شوي وو، چې په دغسې سختيو او مصيبتونو کې مبتلا او اخته شو، کاشکې مونږ په دنيا کې له دغه آفت څخه د نجات څه فکر کړی وی.

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾

بېشکه تاسي او هغه (بُتان، معبودان، شيطانان) چې عبادت يې کوئ تاسي بې له الله څخه خس (خاشاک) د دوزخ يئ، تاسي (له معبودانو خپلو سره) دې دوزخ ته ننوتونکي يئ.

تفسير: يعنې تاسې ټول به له دغو خپلو باطلو معبودانو سره د دوزخ خس او خاشاک شئ! لکه چې د البقرې سورت (۲۴) آيت، ۳ رکوع کې فرمايي: ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ او وروسته د دې آيت نه فرمايي: ﴿لَوْ كَانَ هَٰؤُلَاءِ آلِهَةً مَّا وَرَدُوهَا﴾ که چېرې دغه بُتان او معبودان چې تاسو بې د الله تعالی څخه نيولي دي په رښتيا سره آلهه وای؛ نو جهنّم ته به نه ننوتی.

نو دا واضح او ځرګنده شوه، چې د چا څخه چې دوی د خير هيله او توقّع کوله، کله چې دوی خپل ځان نشي خلاصولی؛ نو د دوی حفاظت به څنګه وکړي.

تنبيه: له ﴿وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ﴾ څخه مراد دلته اصنام او هغه معبودان مراد دي چې هغوی خلقو ته د شرک او بدعت دعوت ورکوي، او يا د عابدانو په عبادت باندې راضي او خوښ وي، يعنې که په دغو فرضي معبودانو کې د اور د دخول څخه کوم مانع نه وي؛ نو هغوی به هم له خپلو عابدانو سره يو ځای د دوزخ خس او خاشاک کيږي، باقي «عيسی المسيح، عزير، او ملائکة الله عليهم السلام» چې دوی هم د ډېرو خلقو له پلوه معبودان درول شوي دي، نو د دغو ذواتو مقبوليت او وجاهت مانع دی چې «معاذ الله» په دغه عموم کې شامل کړی شي، له دې کبله يې تصريحًا وويل: ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾.

لَوْ كَانَ هَٰؤُلَاءِ آلِهَةً مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾

که چېرې وی دغه (بتان، معبودان په رښتيا سره) نو نه به وو داخل شوي په دې دوزخ کې او دا ټول (بتان او بت پرستان) به په دې دوزخ کې تل پراته وي.

تفسير: يعنې دغه ټول عابدان او باطل معبودان به تل ترتله په دوزخ کې پراته وي.

لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

وي به دغو (عابدانو) ته په دغه (دوزخ) کې چغې سوري، او دوی به په دې دوزخ کې نه اوري هيڅ (شی د دوزخ د شورماشور له سببه).

تفسير: يعنې د هول او هيبت له شدّت او د عذاب له سخت تکليف او د خپلو چغو او کريکو له شورماشور څخه به هيڅ شی نه اوري، له ابن مسعود رضي الله تعالی عنه څخه روايت دی، چې يو داسې وخت به راشي چې يو دوزخي به د اوسپنې په يوه صندوق کې بند کړی شي، او له پاسه به پرې مېخونه ټک وهل شي، او د دوزخ په اعماقو (ژورو) کې به واچولی شي، بنايي چې په دې وخت کې دغه هيڅ نه اوربدل د دغه دوزخي حال وي، د دې آيت د نزول په اثر مشرکان سخت خفه شول، نو اعتراض يې وکړ چې: آيا عُزير او مسيح او ملائک چې ځينې يې معبودان دروي؛ هم په دوزخ لويږي؟ نو دغه مبارک آيت نازل شو:

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

بېشکه هغه کسان چې ړومبی شوې ده دوی ته له (جانبه د) مونږه نېکه مرتبه (سعادت، نجات)؛ دغه کسان به له دې دوزخ څخه لرې کړی شوي وي.

تفسیر: یعنې یو ځل به د صراط له پل تیریږي، بیا به تل له دوزخ څخه لرې اوسیږي، او د تېرېدلو په وخت کې به هم د دوزخ له تکلیف، الم او درد څخه بیخي خلاص وي.

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾

نه به اوري دغه (جنتیان) غږ د (لمبو د) دوزخ، او دوی په هغو نعمتونو کې چې غواړي یې نفسونه د دوی؛ تل به وي.

تفسیر: یعنې جنتیان به له دوزخ څخه دومره لرې وي، چې د دوزخ د اور ډېر یو نری غږ هم د دوی غوږو ته نه رسیږي، او په نهایت عیش او ارامۍ سره به په جنّت کې مزې کوي، او له هر راز نعمتونو څخه به دوی خوند اخلي.

لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾

نه به خفه (غمجن) کوي دوی (جنتیان) وېره ډېره لویه (هم لکه آخره نفخه، او یا د دوزخ خوا ته روانېدل)، او ملاقات به کوي له دوی سره پرښتې (استقبالاً، او وایي به) دا ورځ د (ثواب) ستاسې ده، هغه چې وئ تاسې چې وعده درسره کړی شوې وه (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې په هغه ورځ چې ټول مخلوق په سخته وېره او هیبت کې وي؛ الله تعالی به ټول جنتیان له غم او خفګان څخه محفوظ وساتي، یعنې له قبرونو څخه د نېکانو د راپاڅېدلو یا جنّت ته د ننوتلو په وخت کې به پرښتې د هغوی استقبال کوي، او ورته به وایي: د هغه دائمي مسرّت او راحت وعده چې له تاسې سره کړی شوې وه؛ نن د هغې د پوره کېدلو وخت راغلی دی.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې راونغاړو اسمان لکه نغښتل د سند، طومار لپاره د لیکل شویو کاغذونو، لکه چې ابتداء کړی وو مونږ اول پیدایښت؛ بیا اعاده کوو یې، وعده ده په مونږ، بېشکه مونږ یو کوونکي (د هغه موعود کار).

تفسیر: ځینو مفسّرینو د دې آیت ترجمه داسې کړې ده: او یاده کړه هغه ورځ چې راونغاړو مونږ له ښخه دا اسمان لکه نغښتل د صحیفې لپاره د حفظ د هغو مکتوباتو چې په دې کې دي، لکه چې شروع کړې وه مونږ د اول پیدا کولو د دې عالم له عدم محض څخه چې ډېر آسان وو؛ اعاده به یې کړو بیا، او دا مړي به ټول ژوندي کړو، دا وعده کړې ده مونږ وعده لازمه په خپل ځان، نو بېشکه مونږ کوونکي یو د هغه کار چې وعده مو کړې ده، یعنې کله چې قیامت راشي؛ نو اسمانونه به داسې ونغاړل شي لکه چې د اسنادو او وثائقو لیکلي شوي کاغذونه سره نغښتلي کیږي.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾

او خامخا په تحقیق لیکلي دي مونږ په زبور کې وروسته له نصیحت څخه دا خبره چې بېشکه دغه ځمکه مالکان کیږي به یې (بالآخر هغه) بندګان ځما چې نېکان دي (او په میراث به یې وړي).

تفسیر: یعنې له کاملو وفادارو بندګانو سره الله تعالی وعده کړې ده، چې د هغوی په برخه کې د دنیا او آخرت بری او کامیابي ده، او دوی د دې دنیا او د جنت د ځمکې وارثان ګرځول کیږي، لکه چې د «الأعراف سورت په (۱۵)

ركوع» كې يې ويلي دي: ﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ او د «المؤمن سورت په (۶) ركوع» كې راغلي دي: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾ او د «النور سورت په (۷) ركوع» كې يې ويلي دي: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ﴾ الآية.

دا داسې حتمي او قطعي وعده ده چې الله تعالى د هغې خبر په خپلو شرعيه او قدريه وو كتابونو كې وركړې ده (په لوح محفوظ) او (أم الكتاب) كې يې هم دغه وعده درج كړې ده، او د انبياوو عليهم السلام په ژبو يې پرله پسې مكرّرًا د هغه اعلان كړى دى، د داود عليه السلام په كتاب (زبور په ۳۷ او ۲۹) كې راغلي دي چې: «صادقان به د ځمكې وارثان وي»، لكه چې د دې محمدي امّت كامل وفادار او صادق بندګان تر يوې اوږدې مودې پورې د ځمكې وارثان وو، دغو صالحانو، صادقانو په شرق او غرب كې اسماني سلطنت جاري او قائم كړ، هر چېرې يې د عدل او انصاف بيرغونه ودرول، د حق دين غږ يې په ټوله دنيا كې پورته كړ، او د نبي كريم صلى الله عليه وسلم دغه وړاندوينه (پېشګويي) د دوى په لاسونو پوره شوه: «إن الله تعالى زوى الأرض فرأيت مشارقها ومغاربها، وإن أمتي سيبلغ ملكها ما زوى لي منها».

﴿إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ﴾ ﴿١٠٦﴾

بېشكه په دې (تېر بيان كې) خامخا (سبب د) وصول د مطلب دى لپاره د قوم عبادت كوونكو.

تفسير: يعنې د دې قسم بشارتونو له اورېدلو څخه د يو الله جل جلاله عبادت كوونكي خپل مطلب ته رسيږي، يا دغه لوى قرآن چې پر داسې عظيمو بشارتونو او هدايتونو مشتمل دى، د عبادت كوونكو لپاره پوره ګټه او پوره كاميابي ده، يا په تحقيق سره په دې قرآن كې خامخا كفايت دى په دخول د جنت كې لپاره د هغه قوم چې عمل كوونكي دي په دې سره.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ ﴿١٠٧﴾

او نه يې لېږلى مونږ ته (اى محمده!) مګر رحمت لپاره د (ټولو) عالميانو.

تفسير: يعنې ته خو د ټول جهان لپاره د رحمت په حيث مبعوث شوى يې، كه كوم بدبخت پخپله له دې عمومي رحمت څخه ګټه نه اخلي؛ نو دا خو د هغه خپل قصور دى، د لمر د رڼا او تودوخې فيض هر طرف ته رسيږي، خو كه كوم سړى پخپل ځان د رڼا ټول ورونه، كړكۍ او سوري بند كړي؛ نو دا به د ده خپله ناپوهي او لېونتوب وي.

﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ ﴿١٠٨﴾

ووايه (اى محمده! كفّارو ته) بېشكه خبره همدا ده چې، وحي كولى شي ماته داسې: بېشكه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود (الله تعالى) يو دى، آيا پس يئ تاسې اسلام راوړونكي؟ (الله ته غاړه اېښودونكي بلكه مسلمانان شئ!).

تفسير: دا د رسالت سره د توحيد بيان شو، يعنې له هغه لوى رحمت سره چې ته راغلى يې؛ د هغه لب لباب كامل توحيد دى، او دا داسې صاف او واضح مضمون دى چې د هغه په قبول كې انسان ته نه ښايي چې لږ شان هم وړاندې او وروسته شي، پس آيا تاسې دغه حكم منئ، او د حق په مقابل كې د غاړې اېښوولو لپاره تيار يئ؟ كه تيار يئ؛ فبها ونعمت، كه نه ما خپل تبليغ وكړ، خپله غاړه مې خلاصه كړه، تاسې پخپله خپل انجام او خاتمې ته فكر وكړئ!.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَآءٍ ۖ وَإِنْ أَدْرِيٓ أَقَرِيبٌ أَمْ بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾

پس که وګرځېدل دوی (له ایمان څخه)؛ نو ووایه (ای محمده !) چې خبروم زه تاسې (په هغه شي چې زه پرې مامور یم) په برابرۍ سره، او نه پوهېږم زه چې آیا نژدې دی که لرې دی هغه څه چې تاسې سره یې وعده شوې ده (چې دنیوي عذاب یا اخروي عقاب دی).

تفسیر: که د حجّت د دومره اتمام نه وروسته هم تاسې حق نه منئ، او د توحید په طرف نه راځئ؛ نو ما تاسې ته خبر درکړی دی، چې اوس زه له تاسې څخه بېزار یم، تاسې له مانه بېل او زه له تاسې څخه بېل یم، ستاسې عمل له تاسې سره مل، او څما عمل له ما سره مل دی، او هر یو به د خپل خپل عمل نتیجه وګوري.

ځینو مفسّرینو د دې آیت داسې ترجمه کړې ده: پس ووایه دوی ته چې: خبر مې کړئ په دې، په داسې حال کې چې برابر یو سره زه او تاسې په دې پوهه کې، چې مې نه دی پټ کړی هیڅ شی له تاسې نه، یا غږ مې دربانديې وکړ د جنګ چې ورته تیار شئ !.

إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ مِنَ ٱلْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾

بېشکه چې دغه (الله) ته معلوم دي ښکاره له خبرو، او معلوم دي (الله ته) هغه چې پټوئ یې تاسې (له حسد کینې او نورو هم).

تفسیر: یعنې یواځې الله تعالی په هره یوه پټه او ښکاره خبره پوهېږي، او په دې هم پوهېږي چې په کومه ګناه څه سزا او په کوم وخت کې ورکړی شي.

وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُۥ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾

او نه پوهېږم زه ښایي چې دغه تأخیر د عذاب ازموینه وي تاسې لره، او نفع وي تر یوه وخته (د مرګه) پورې.

تفسیر: یعنې د عذاب په تأخیر کې امکان لري چې ستاسې امتحان او ازموینه وي، چې ګوندې په دې موده کې څه فکر او تأمل وکړئ، او له خپلو بدو کارونو او شرارتونو څخه لاس واخلئ، یا تش مهلت مقصد وي، چې تر یوې مودې پورې په دنیوي عیش او عشرت کې مشغول اوسئ، او د خپل شقاوت پیمانه مو ښه ډکه کړئ.

قَٰلَ رَبِّ ٱحْكُم بِٱلْحَقِّ ۗ

وویل (رسول): ای ربه څما ! حکم وکړه په منځ څمونږ کې په حقه سره.

تفسیر: یعنې لکه څنګه چې د هرې معاملې فیصله له انصاف سره سم ستا شان دی؛ نو له هغې سره سم څما او څما د قوم په منځ کې ژر تر ژره فیصله وکړه.

وَرَبُّنَا ٱلرَّحْمَٰنُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

او رب څمونږ ډېر مهربان دی، مرسته ترې غوښتل شوې ده په هغو خبرو چې بیانوئ یې تاسې (او وایئ چې ولې نه معذّب کیږو او نور؟).

تفسير: يعنې يواځې له هغه ځنې مونږ خپله فيصله غواړو، او د كفّارو د خرافاتو په مقابل كې له ده څخه مرسته غواړو، او په همدې شان دعاګانې نورو انبياوو عليهم السلام هم كولې، لكه چې د (٩ جزء د الأعراف سورت په (٨٩) آيت (١١) ركوع) كې راغلي دي: ﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ﴾ ځكه چې دوى په خپل حقّانيت او صداقت او د الله تعالى په عدل او انصاف باندې پوره باور او اعتماد درلود.

تمّت سورة الأنبياء ولله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الحَجّ

«د (الحج) سورت مدني دی، پرته له (۵۲ نه تر ۵۴) آیتونو پورې چې د مکې او مدینې په منځ کې نازل شوي دي، (۷۸) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۲) او په نزول کې (۱۰۳) سورت دی، د النّور له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ ۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيْمٌ ① يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكٰرٰى وَمَا هُمْ بِسُكٰرٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللهِ شَدِيْدٌ ②

ای خلقو ! ځان وساتئ (وویرېږئ) تاسې له (عذابه د) رب خپل، بېشکه چې زلزله د قیامت (یو) شی دی ډېر لوی. په هغه ورځ چې وینئ تاسې هغه چې غافله به شي هره تی ورکوونکې (د دې ورځې له هیبت څخه) له هغه وړوکي چې تی ورکوي هغه ته، او وبه غورځوي هر مېرمن حامله (امیدواره) حمل (بچی) خپل، او وبه وینې خلق بې هوشه (له ډېر هیبت نه) حال دا چې نه به وي په واقع سره دوی بې هوشه، ولیکن عذاب د الله دی ډېر سخت (نو د قیامت د ورځې له وېرې نه به بې هوشه وي).

تفسیر: د قیامت عظیم الشأني زلزلې دوه دي: یوه عین د قیامت د قیام په وخت کې یا له دویمې نفخې څخه وروسته، بله د قیامت د قیام څخه څه وړانـدې چې د مغرب له خوا د لمر له ختلو څخه پخوا واقع کیږي، او د قیامت له علاماتو څخه ده، که دلته ترې دویمه زلزله مراده وي؛ نو آیت به په خپله ظاهري معنی پاتې شي، او که اوله مراده شي؛ نو دواړه احتماله په کې شته:

لومړی دا چې حقیقتًا زلزله وشي، او تی ورکوونکې (لنګې) یا بلاربې ښځې په خپل هم هغه هیئت محشورې شي، یا به له زلزلې څخه د هغه ځای احوال او شدائد مراد وي، او ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ﴾ الآیة - دې په تمثیل حمل کړی شي، یعنې دومره سختي، هیبت او وېره به وي، که شودې ورکوونکې (لنګې) ښځې موجودې وي؛ نو له ډېرې وېرې او هیبت نه به خپل تی رودونکي ماشومان هېر کړي، یا به د بلاربو ښځو بچیان ولوېږي، په دغه وخت کې به خلق دومره بې سده او مدهوشه وي؛ چې لیدونکي به ورباندې داسې ګمان کوي، چې د شرابو په نشو سره بې سده او مخمور دي، حال دا چې په هغه ځای کې به نشه چېرې وي، د الله تعالی د عذاب تصوّر او د اهوالو او شدائدو سختي به هوش، حواس او سد له مینځه یوسي.

تنبیه: که دغه وېره ټولو ته عامه وي؛ نو په ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ﴾ (چې د نیکانو په هکله وایي: چې نه به غمجن کوي دوی لویه وېره دقیامت)، کې به نفي د اکثرو احوالو په اعتبار او دلته به اثبات د لږو ساعتونو په اعتبار واخیستل شي، او که دا آیت د اکثرو په حق کې وي، او ټولو ته شامل نه وي؛ نو بیا له سره هیڅ اشکال نشته.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ ③

او ځینې له خلقو څخه هغه دي چې جګړه کوي په (حق او خبرو د) الله کې بې له پوهې (له خپلې ناپوهۍ) او متابعت کوي د هر شیطان سرکښ.

تفسير: يعنې دا خلق په هغو خبرو کې چې الله تعالی یې خبر راکوي؛ ولې جګړې کوي؟ او کاره بحثونه په کې کوي؟ او خپله جهله او بې خبرۍ عجیبې احمقانه شبهې خوروي، لکه چې په قیامت، بعث بعد الموت، جزاء، سزا او نورو د دوی لوی اعتراض دا دی: کله چې انسان ومري، او بیخي وروست شي، او هډوکي یې ذرې ذرې شي؛ نو عقل ته به څنګه پرېوځي چې دی به بیا ژوندی شي، او خپل هم هغه ړومبني اصلي حالت ته به بېرته وګرځي؟.

﴿وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ﴾ يعنې هر جنّي او انسي شیطان چې دی خپل ځان ته راوبولي؛ سمدلاسه هغه پسې روانیږي، ګواکې دی د ګمراه کېدلو داسې کامل استعداد لري، چې هر یو شیطان یې راوبولي؛ دی ورته لبیک وایي.

كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهٗ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهٗ يُضِلُّهٗ وَيَهْدِيْهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ④

لیکل شوي دي په (حق او قسمت د) دغه (شیطان په ازل کې) چې بېشکه شان دا دی چې: هر څوک چې دوستي او متابعت وکړي د شیطان؛ پس بېشکه (دا شیطان) ګمراه کوي دغه (تابع خپل)، او لاره ښیي ده ته (بیایي یې) عذاب د دوزخ ته.

تفسير: يعنې د «مرید» په متعلّق دا خبره غوڅه او فیصله شوې ده، څوک چې د ده ملګرتیا او متابعت کوي؛ نو شیطان خپل دغه ملګری او تابع هم له خپل ځان سره ډوبوي، او داسې یې ګمراه کوي، چې بې له دوزخ له غورځولو یې نه پرېږدي.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَّغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَآءُ اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْۤا اَشُدَّكُمْ ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰۤى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ؕ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَاۤ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْۢبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍۢ بَهِيْجٍ ⑤

ای خلقو! که یئ تاسې په شک کې له بعث څخه (چې خلق به بیا ژوندي پورته کیږي، اول خپل حال ته وګورئ!) پس بېشکه چې مونږ پیدا کړی دي مونږ (نبکه د) تاسې له خاورې، بیا (مو پیدا کړه اولاده د آدم) له یوه څاڅکي (مني) څخه، بیا له (یوې ټوټې) کلکې پرنډې وینې، بیا له یوه پوټې غوښې تام الخلقة (چې پوره شکل یې پیدا کړی شوی وي)، او ناقص الخلقة (چې پوره شکل یې پیدا کړی شوی نه وي)، لپاره د دې چې بیان کړو مونږ تاسې ته (خپل کامل حکمت او قدرت)، او ثابت پرېږدو مونږ په ارحامو کې هغه شی چې اراده وکړو (د هغه د اثبات) تر نیټې معلومې پورې (چې د زېږېدلو وخت دی)، بیا راوباسو مونږ تاسې (له ګېډو د میندو ستاسې، حال دا چې) طفل (وئ)، بیا (پالو تاسې) تر هغه پورې چې ورسیږئ تاسې کمال او قوّت خپل ته (جسمًا او عقلاً)، او ځینې له تاسې څخه هغه دي چې وفات کولی شي (له رشد او قوت څخه وروسته یا پخوا)، او ځینې له تاسې څخه هغه دي چې رد کولی شي (یعنې ژوندې وي) تر ناکاره عمره پورې، لپاره د دې چې نه پوهیږي وروسته له پوهې په هیڅ شي (د خپلو ټولو اقوالو د بېکاره کېدلو له کبله)، او وینې به ته ځمکه وچه شاړه، نو هر کله چې نازلې کړو مونږ په دغې (وچې مړې شاړې ځمکې داسمان له خوا) اوبه؛ نو وخوځیږي او ډېره شي او زرغونه کړي له هر قسم نباتاتو څخه ښایسته تاند، تنکی تبغ (د وښو په شنه کېدلو) سره.

تفسیر: یعني که کفّار او د بعث بعد الموت منکرین په دغه شك او شبهه کې لویدلي وي، چې له ذرې ذرې کېدلو څخه وروسته به بیا څرنګه ژوندي راپورته شي؟ نو خپل ړومبني پیدایښت ته دې غور او فکر وکړي، چې په ابتداء کې څرنګه پیدا شوی دی؟ یعني اول ستاسې پلار آدم علیه السلام مې له خاورې څخه پیدا کړ، بیا مو تاسې د مني له څاڅکي څخه پیدا کړئ! یا دا مطلب چې له خاورې څخه مې خواړه پیدا کړل چې هغه څو منازل او مدارج تېروي، بیا نطفه کیږي، بیا هم د نطفې د څو منازلو او مدارجو له تېرولو څخه وروسته ستاسې تشکیل او تخلیق مینځ ته راځي، له نطفې څخه پرنډه وینه او له وینې څخه د غوښې ټوټه جوړیږي، او بیا د غوښې په دغې ټوټې باندې داسې وخت راځي، چې د بني آدمو پوره شکل، نقشه لاسونه، پښې، سترګې، پوزه او نور اندامونه جوړیږي، او یو وخت داسې وي، چې تر دغه وخته پورې هیڅ شی په کې نه وي جوړ شوي، یا یې دا مطلب چې د ځینو پیدایښت مکمل کیږي، او د ځینو هم هغسې ناقص پاتې کیږي، او په هم هغه ناقص صورت لوییږي، یا داسې دې وویل شي چې ځینې بې عیبه او ځینې عیبجن کیږي.

﴿لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ دپاره ددی چې بیان کړو مونږ تاسې ته چې پخپله ستاسې اصل څه وو؟ او د څو ورځو د تېرېدلو څخه وروسته څرنګه په انساني صورت سره جوړ او مکمّل جوړ شوئ، که په دې وپوهېدئ؛ نو د نورو حقایقو انکشاف هم کېدی شي، او د بعث بعد الموت په امکان باندې هم پوهېدلی شئ.

﴿وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ﴾ الآیة ـ او ثابت بریږدو مونږ په أرحامو کې هغه شې چې اراده وکړو دهغه د ثابت پاتې کېدو، یعني څومره موده چې د هرچا لپاره د مور په رحم کې اوسېدل او تقرّر لازم وي؛ هغومره یې هلته ساتو، لږ تر لږه (۶) میاشتې او زیات له زیاته دوه کاله یا څلور کاله علی اختلاف الأقوال.

﴿ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا﴾ الآیة ـ بیا راوباسو تاسې له ګېډو د میندو په داسې حال کې چې ماشوم وئ، یعني لکه څرنګه چې مو په ګېډه کې ډېر زیات مدارج طي کړي دي، همداسې د زېږېدلو څخه وروسته به هم په تدریج سره ډېر مدارج طی کوئ: یوه د طفولیت زمانه ده چې انسان په کې بالکل کمزوری او ناتوان وي، او د ده ټولې قواوې مخفي او پټې وي، بیا داسې یو وخت پرې راځي چې ټولې پټې قواوې یې ظاهریږي، د جسماني حیثیته هر شی د خپلې ځوانۍ کمال ته رسیږي، بیا خو ځینې په ځلمیتوب کې مړ او ځینې خو هغه عمر ته رسیږي، چې په هغه کې انساني قواوې، حواس او اعضاء له زور او قوّت څخه لویږي، او له پوهې او عقل او د کار کولو له قدرت څخه وروسته له کاره لویږي، او بیخي بېکاره او خراب ګرځي، یاد شوي شیان یې له یاده وځي، او له زده کړو شیانو څخه هم په هیڅ شي نه پوهیږي او ترې هیریږي (ګواکې بېرته وړو کتوب ته ګرځي).

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝٦ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِي الْقُبُورِ ۝٧

دغه (راز راز پیدا کول او ژوندي کول) په سبب د دې دي چې بېشکه الله هم دی دی حق (ثابت موجود دائم په رښتیا مستحق د عبادت)، او بېشکه دی ژوندي کوي مړي، او بېشکه الله په هر شي ښه قادر دی. او بېشکه چې قیامت راتلونکی دی، چې نشته هیڅ شك په (راتلو) د دغه (قیامت) کې، او بېشکه چې الله بیا ژوندي راپاڅوي هر هغه چې په قبرونو کې دي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسیر: د انسان له پیدایښت او د کښت (فصل) د مثالونو څخه چې پورته ذکر شول، څو خبرې ثابتیږي:

(۱): دا چې یقینًا او په تحقیق الله تعالی موجود دی، که نه داسې منظم، محکم او حکیمانه صنائع به له کومه څرګند شوي وی، او د چا له لاسه به دغسې چارې انجام شوي وی؟.

(۲): دا چې الله تعالی مړو او بې ساه شيانو ته ژوند ورکوي، او ساه په کې اچوي، لکه چې له يو موټي خاورې يا له يو څاڅکي اوبو څخه انسان جوړول او په مړه وچه ويجاړه ځمکه کې نباتي روح اچول په دې شاهد دي، چې پاک الله ته بيا پيدا کول هيڅ مشکل کار نه دی.

(۳): دا چې الله تعالی پر هر شي باندې قادر دی، او که هر شی د ده تر قدرت لاندې نه وی؛ نو له سره به يې داسې کارونه نشو کولی.

(۴): قيامت ضرور واقع کېدونکی دی، او له دې ژوند څخه وروسته خامخا بل ژوند راتلونکی دی، ځکه چې دومره لوی لوی انتظامونه هم داسې لغو، او بېکاره نشي پاتې کېدی.

د دې خبرې تقاضا دا ده چې کوم بل ژوندون دې خامخا موجود وي، چې هلته سعيد او شقي، مجرم او وفادار او نور په صاف ډول سره بېل او جدا شي، او هر يو هم هغه مقام ته ورساو ه شي؛ چې د هغه ځای د رسېدلو لپاره پيدا شوی، او د هغه قوّت او استعداد په خپل وجود کې لري.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ﴿۸﴾ ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ لَهٗ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّنُذِيْقُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿۹﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدٰكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۰﴾

او ځينې له خلقو هغه څوک دي چې جګړه کوي په (حق يا قدر يا کلام د) الله کې بې له پوهې، او بې دليله، اوبې د لارې سمې، او بې له کتابه روښانه. په داسې حال کې چې اړوي څنګ خپل (له ايمانه په تکبر او اعراض سره او جګړې کوي) چې ګمراه کړي خلق له لارې د الله، شته ده لره په دنيا کې رسوايي او وبه څکوو مونږ ده لره په ورځ د قيامت کې عذاب سوځوونکی. (او وبه وايو ده ته) دا عذاب او رسوايي په سبب د هغو عملونو دي چې پخوا ليږلي دي دواړو لاسونو ستا (يعنې تا)، او (بل په سبب د دې دي چې) بېشکه الله نه دی (هيڅ قدر) ظلم کوونکی پر بندګانو (خپلو چې بې ګناه څوک په عذاب کړي).

تفسير: يعنې د داسې واضحو دلائلو او شواهدو له اورېدلو څخه وروسته بيا هم کاږه تلونکي، ضد کوونکي او معاند خلق د الله تعالی په خبرو کې همداسې چټي (بېکاره) او بې سنده جګړې کوي، حال دا چې له دوی سره نه کوم ضروري علم، نه عقلي دليل او نه سمعي سند وي، بلکه تش په اوهامو او ګومانونو پسې روان وي، نو هر هغه څوک چې بې له حجّت او دليله تش د عناد لامله د الله تعالی په خبرو کې جګړې کوي، او غرض يې دا وي چې نور خلق د ايمان او يقين له لارې څخه وګرځوي؛ نو الله تعالی به هغه په دنيا کې خوار او ذليل کړي، او د آخرت عذاب او رسوايي خو بېله ورته تياره ده.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ ۚ فَاِنْ اَصَابَهٗ خَيْرُ اِطْمَاَنَّ بِهٖ ۚ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةُ اِنْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖ ۚ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ﴿۱۱﴾

او ځينې له خلقو هغه څوک دي چې عبادت کوي د الله په څنګ باندې (يا شک او شبهه چې په دين کې يې پيدا کوي، او حق يې نه ګڼي) پس که ورسيږي ده ته کوم خير (په سبب د دين سره لکه صحت اوغنی؛) نو قائم پاتې شي په دغه (عبادت او دين)، او که ورسيږي ورته کوم مصيبت؛ نو بېرته وګرځي په مخ خپل (کفر ته نو) زيانکار شو په دنيا کې (چې خپل مراد ته ونه رسېد)، او

(زيانكار شو به) آخرت كې، (چې عمل يې باطل او په اور كې داخل شو)، دغه (د دواړو جهانو زيان) همدغه زيان دى ښكاره.

يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿۱۲﴾

رابلي دى (عبادت كوي مشرك) غير له الله د هغه څه چې نه ضرر رسولى شي ورته (كه يې عبادت ونه كړي)، او د هغه څه چې نه نفع رسولى شي ورته (كه يې عبادت وكړي)، دغه (عبادت د ما سوى الله) همدغه ګمراهي ده ډېره لويه لرې (له حقه له مقصده).

يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ ۚ لَبِئْسَ الْمَوْلَىٰ وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿۱۳﴾

بولي دوى (عبادت كوي مشركان) د هغه (معبود) چې ضرر د هغه (عابد ته يې) ډېر نژدې دى له ګټې د هغه (معبود دغه عابد ته، چې د شفاعت هيله ده)، خامخا بد دوست دى (دا باطل معبود) او خامخا بد ملګرى دى.

تفسير: يعنې كه د بُت پرستانو له زعم سره موافق له بُتانو څخه د ګټې هيله لرئ؛ دغه هيله بې فائدې او موهوم شى دى، ليكن د دوى له عبادت څخه نقصان او ضرر رسېدل قطعي او يقيني دي، نو ځكه د دوى د فائدې خبره به وروسته له دې نه ليدل كيږي، نقصان خو اوس سمدلاسه وررسېد.

﴿لَبِئْسَ الْمَوْلَىٰ وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ﴾ يعنې كله چې په قيامت كې د بُت پرستى نتائج ور د مخه شي؛ نو بت پرستان به همداسې وايي: ﴿لَبِئْسَ الْمَوْلَىٰ وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ﴾.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿۱۴﴾

بېشكه چې الله ننه باسي هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه په داسې) جنتونو كې چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو ويالې، بېشكه چې الله كوي هر هغه چې اراده يې وكړي (چې ځينې يې د مطيعانو كرامت او د عاصيانو اهانت دى).

تفسير: يعنې پاك الله د هر هغه چا په نسبت چې مشيت او اراده وكړي؛ سزا وركوي، او هر هغه ته چې اراده او مشيت يې وي؛ انعام وركوي، هيڅوك د دې خبرې توان نه لري چې د ده لاس ونيسي.

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿۱۵﴾

هر څوك چې (داسې) وي چې ګومان كوي د دې چې له سره به مرسته (مدد) ونه كړي له دغه (محمد) سره الله په دنيا كې او په آخرت كې؛ نو ودې غځوي يو پړى اسمان ته (يا چت ته او ځان دې پرې ځوړند كړي)، بيا دې پرې كړي (دغه پړى چې ولويږي او مړ شي، يا دې ځان غرغره كړي) بيا دې وګوري چې آيا بيا زائلولى شي هيله، تدبير د هغه (سړي) هغه شي لره چې دى يې په قهر كړى دى (چې د الله له خوا د محمّد نصرت دى).

تفسیر: الله تعالی د خپل رسول سره د دنیوي او اخروي فتحې او نصرت کومې وعدې چې کړې دي؛ هغه خامخا پوره کېدونکې دي، که کافران او حاسدان ډېر په قهر او خفه شي، او د ربّاني نصرت د مخنیوي او انسداد لپاره ډېر تدابیر هم ونیسي؛ لیکن د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د نصرت او بري او کامیابۍ مخه په هیڅ ډول سره نشي نیولی، او هغه به خامخا ترسره کیږي، که دغه کفّار او حاسدین د محمد صلی الله علیه وسلم په دغه نصرت ډېر زیات خفه او غمجن دي، او په دې باندې پوهیږي چې مونږ په خپلو کوښښونو او زیار (محنت) ویستلو سره د الله تعالی د ارادې او مشیت لاره بندولی شو؛ نو دوی دې خپل کوښښ په دې لاره کې ولګوي، تر دې پورې چې د پړي یو سر دې د چت په لاړو کې ښه جګ وتړي، او بل سر دې د تېزندۍ په شان په خپله غاړه کې واچوي، او په خپل لاس دې خپل ځان غرغره کړي، او په دې صورت دې له ډېر قهر او خفګان څخه خپل ځان مړ او خلاص کړي، یا که یې له لاسه پوره وي؛ نو یو پړی دې له آسمان څخه ځوړند کړي، او په هغې دې اسمان ته وخیژي، او له هغه ځایه دې اسماني نصرت قطع کړي، نو بیا دې د راښکته کېدو نه وروسته وګوري چې په دغو تدبیرونو سره دغه ربّاني معاونت او اسماني نصرت منقطع کیږي؟ چې په هغه دوی دومره په قهر دي.

وَكَذٰلِكَ أَنزَلْنٰهُ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۙ وَّأَنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَن يُّرِيدُ ﴿١٦﴾

او په شان (د دغو منزّلو آیتونو) نازل کړي لیږلي دي مونږ آیتونه ښکاره، او بېشکه چې الله سمه صافه لاره ښیي هر هغه چا ته چې اراده وکړي (د هغه د هدایت).

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصّٰبِئِينَ وَالنَّصٰرٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوٓا ۖ إِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هغه کسان چې یهودیان دي، او (هغه کسان چې) صابیان دي، او (هغه کسان چې) نصرانیان دي، او (هغه کسان چې) مجوسیان دي، او هغه کسان چې شریک یې پیدا کړی دی له الله سره؛ بېشکه چې الله به فیصله وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قیامت کې، بېشکه چې الله په هر شي باندې ښه شاهد دی.

تفسیر: مجوس د اور عبادت کوي، او په دوه معبودانو عقیده لري، یو د خیر معبود چې دوی ورته (یزدان) وایي، دوهم د شر معبود چې هغه (اهرمن) بولي، او د کوم نبي نوم هم یادوي، دا معلومه نه ده چې دوی له هدایت څخه وروسته په ضلالت مبتلا شوي دي، یا له ابتداء څخه په غلطه لار روان دي.

د دغو ګردو مذاهبو او فرقو د منازعې عملي او قاطع فیصله به د الله تعالی له درباره د قیامت په ورځ کې کیږي، او هر یو به سره جدا کوي، او خپلو خپلو ټاکلو (مقرر شویو) ځایونو ته به یې رسوي، په دې باندې یواځې پاک الله عالم دی چې کوم یو د کوم مقام او د کومې سزا مستحق دی؟.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمٰوٰتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ ۖ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۗ وَمَن يُّهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِن مُّكْرِمٍ ۚ إِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿١٨﴾ السجدة

آیا نه وینې، نه پوهیږې ته؟ چې بېشکه الله چې دی سجدې بړدي (عبادت کوي) ده ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي (له علویّاتو)، او هر هغه چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو)، او لمر او

سپوږمۍ او ستوري او غرونه او ونې او څلوربول او ډېر له خلقو (چې مؤمنان دي) په عبادت سره، او ډېر دي (له كفارو) چې ثابت شوى دى پرې عذاب (چې سجده نه ږدي الله ته)، او هر څوك چې سپك يې كړي الله؛ پس نشته ده ته هيڅوك عزت وركوونكى، بېشكه چې الله كوي هر هغه كار چې اراده يې وكړي (له اكرام او اهانت څخه).

هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ

دا دواړه (ډلې مؤمنان او كافران) مدّعيان دي چې جګړه يې وكړه په (ذات، صفات او دين د) رب خپل كې.

تفسير: يعنې پخوا له دې نه چې په ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ﴾ الآية ـ كې چې د هغو ذكر وشو؛ هغو ته د حق او باطل له حيثه دوه ډلې ويلى شو: يوه د مؤمنانو ډله چې د خپل رب ټول اوامر مني، او د ده د احكامو په مقابل كې سر په سجده ږدي، دويمه د كفّارو ډله چې په هغو كې يهودان، نصرانيان، مجوسيان، مشركين، صابئين او نور ټول شامل دي، چې د الله رباني هدايت نه قبلوي، او د الله د اطاعت لپاره سر په سجده نه ږدي، دغه دواړه ډلې په دغو مباحثو او مناظرو كې، د جهاد او قتال په مواقعو كې هم يو د بل په مقابل كې ټينګ ولاړ وي.

فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ

پس هغه كسان چې كافران شوي دي؛ څكختې (جوړولى) شي دوى لپاره جامې له اوره.

تفسير: يعنې لكه څنګه چې كالي (جامې) د انسان بدن پټوي؛ د جهنم اور به هم دغه راز دوى احاطه كوي، او ترې به چاپېريږي، يا به د كوم داسې شي كالي ورواغوستل شي، چې د اور ګرمي به پرې ډېر ژر اثر كوي، او ډېر زيات به سور كيږي.

يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُم مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾

اچولى به شي (په شدّت سره) له پاسه د سرونو ددوى اوبه سرې يشېدلې. چې خوړين به شي په دغو اوبو سره هغه (كولمې) چې په ګېډو د دوى كې دي او پوستكي (د دوى هم). او وي به د دوى لپاره څټكونه (ګرزونه) له اوسپنې (چې د دوى سرونه به پرې ټكولى او وهلى شي).

تفسير: يعنې د دوزخيانو ككرى به په څټكونو ګرزونو سره ميده كيږي، او يشېدلې اوبه به له پاسه پرې اچولى كيږي، چې د ماغزو له لارې به د دوى ګېډې ته ورځي، او له هغه څخه به د دوى ټولې كولمې ټوټې ټوټې د دوى له مقعدو څخه لاندې توييږي، او د دوى د بدن خارجي سطح به هم د دې اوبو له رسېدلو څخه بيخي شړيږي، او د ورستې وينې غوښې په شان به ترې لويږي، بيا به خپل اصلي حالت ته بېرته ورګرځي، او پرله پسې به همدغه عمل تكراريږي: ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۵۶) آيت (۸) ركوع)، اللهم أعذنا من غضبك وعذابك !.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾

هر كله چې اراده وكړي (دوزخيان) د دې چې ووځي له دغه (دوزخ څخه) له غمه؛ نو بېرته ګرځولى شي دوى په دغه (اور) كې او (وبه ويلى شي دوى ته) وڅكئ تاسې عذاب (د اور ډېر) سوځوونكى.

تفسير: يعنې كله چې كافران په دوزخ كې ډېر غم او تكليف ويني؛ نو وبه غواړي چې له دې ځاى نه ووځي او چېرې وتښتي، خو د اور لمبې به دوى له ځان سره پورته كړي، بيا به يې پرښتې د اوسپنو په گرزونو سره وهي، او لاندې به يې غورځوي، او داسې به ورته ويل كيږي: «د اور د دغه دائمي عذاب خوند وڅكئ !»، چې له سره به ترې ېږته نشئ وتلى «العياذ بالله».

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا

بېشكه چې الله ننه باسي هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه په داسې) جنتونو كې چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو ويالې، گاڼه به واچول شي (جنتيانو ته) په دغه (جنت) كې له باهوگانو (وښيو) له سرو زرو او له مرغلرو څخه.

تفسير: يعنې په لويه هوسايي (آرام)، ښايست، او زيب سره به اوسيږي، او له هر يو عنوان څخه يې تجمّل تنعم څرگنديږي.

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿۲۳﴾

او جامې د دغو (جنتيانو) به په دغه (جنت) كې ريښمينې وي.

تنبيه: په احاديثو كې راغلي دي: «هر هغه نارينه چې دلته د وريښمو كالي واغوندي؛ نو په آخرت كې به يې نه آغوندي»، كه دغه آغوستونكى كافر وي؛ نو ښكاره ده چې هغه له سره په جنّت كې نه داخليږي چې د جنتيانو لباس واغوندي، هو ! كه مؤمن وي؛ امكان لري چې د څه مودې له مخې د دغه لباس څخه محروم شي، او بيا يې تر ابده پورې واغوندي، نو د دغه غير متناهي مودې په مقابل كې دغه لږه زمانه غير معتدّ به گڼله كيږي.

وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ

او لاره ښوولې شوې ده (جنتيانو ته په دنيا كې له جانبه د الله) طيبې پاكې ته (چې لا إله إلا الله ده) له قول نه.

تفسير: هر هغه مؤمن چې په دنيا كې (لا إله إلا الله) ويلې وي، قرآن يې لوستلى وي، د الله تعالى تسبيح او تحميد، امر بالمعروف، نهي عن المنكر يې كړى وي؛ نو په آخرت كې به هم پرښتې له هرې خوا دوى ته سلامونه اچوي، او پخپله جنتيان به هم په خپلو منځونو كې يو بل ته ښې پاكې خبرې كوي، هلته به بېځايه خبرې، شورماشور، دعوى او دنگلې نه وي، او ټول به د الله تعالى د نعمتونو په شكر گزارۍ كې لگيا او مشغول وي، مثلا وايي به: ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ﴾ (۲۴ جزء، د الزمر سورت (۷۴) آيت)، د (۲۲ جزء د فاطر سورت په (۳۳ - ۳۴) آيتونو) كې راغلي دي: ﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ * وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾ الآية ـ په همدغه سره د دې حاضر آيت تفسير كيږي، لكه چې په روح الهاني تفسير كې راغلې دي، نبّه عليه في روح المعاني.

وَهُدُوا إِلَىٰ صِرَاطِ الْحَمِيدِ ﴿۲۴﴾

او لار ښوولې شوې ده (جنتيانو ته په دنيا كې) طرف د لارې (د الله) ته چې ستايل شوې دى په ښو ښو صفتونو سره.

تفسیر: یعني د الله تعالی لاره یې وموندله چې نوم یې اسلام دی، دغه لاره په خپله هم حمیده ده، او د لارې خاوند هم حمید دی، یا یې هغه ځای ته لاره وموندله؛ چې هغه ته په رسېدلو سره انسان د الله تعالی د نعمتونو شکر اداء کوي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او اړوي (منع کوي خلق) له لارې د الله (اسلام نه) او له مسجد حرام نه؛ (نو معذبیږي په عقبی کې)، هغه (مسجد) چې ګرځولی دی مونږ دغه مسجد ځای د عبادت لپاره د (ټولو) خلقو، برابر دي اوسیدونکي په دغه (مسجد) کې او له بهره راتلونکي.

تفسیر: یعني یو خو هغه خلق دي چې له خپلې ګمراهۍ سره سره دنورو مخه هم نیسي، چې د هدایت په لاره لاړ نشي، او غواړي چې هیڅوک د الله تعالی په لاره سم نشي، تر دې هغه مسلمانان چې د خپل پیغمبر سره د عمرې د اداء کولو لپاره مکې معظمې ته روان وو؛ د هغوی مخه یې هم ونیوله، حال دا چې مسجد الحرام یا د حرم شریف هغه برخه چې په هغې پورې د خلقو عبادت او مناسک تعلّق لري؛ ټولو ته یو شان دی، او هلته مقیم اومسافر او محلي او پردیسي ته د اوسېدلو او عبادت کولو مساوي حقوق حاصل دي، هو ! که څوک د هغو متبرکو ځایونو څخه د شړلو وړ او لایق وي؛ نو هم هغه کسان دي چې په خپل شرک او شرارت د دې مبارک ځای بې احترامي او بې عزتې کوي.

وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

او هر چا چې اراده وکړه په دغه (مسجد الحرام) کې د بې لارۍ (د حق نه په مخ ګرځولو سره)؛ نو وبه څکوو مونږ په هغه (کرېدونکي) له عذاب دردناک څخه.

تفسیر: یعني هغه څوک چې په مسجد الحرام کې عمدًا او بالاراده د بې دینۍ او شرارت کومه خبره کوي؛ نو هغه ته به د هغه چا په نسبت چې دغه کار په بل ځای کې کوي سخته سزا ورکړی شي، نو له دې نه د هغو خلقو حال معلوم کړئ چې په خپل ظلم او شرارت سره یې د مؤمنانو مخه د مکې معظمې د زیارت د ورتګ په وخت کې نیولې وه.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې ښکاره (معین) کړ مونږ ابراهیم ته ځای د بیت الله.

تفسیر: وایي چې د کعبې شریفې ځای لا له پخوا څخه مقدّس او متبرّک وو، بیا د ډېرې مودې په تېرېدلو سره ورک او نامعلوم شو، ابراهیم علیه السلام ته حکم وشو چې بیت الله ودانه کړه ! او د هغه معظم مقام نښې وروښودل شوې، ابراهیم علیه السلام د خپل څوی اسماعیل علیه السلام په ملګرتیا د کعبې خونه (کور) ودانه کړه.

أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا

(او ورته مو وویل) چې مه شریکوه له ما سره هیڅ.

تفسیر: یعني د دې کور بنسټ او تاداو (بنیاد) په خالص توحید باندې کېږده ! هیڅوک دې چې دغه ځای ته راشي؛ د الله تعالی د عبادت څخه پرته مشرکانه رسوم په ځای نه راوړي، د مکې معظمې کفّارو سره له دې چې د ابراهیمي ملت

مدّعيان وو، ددغه آيت خلاف عمل وکړ چې هلته يې درې سوه شپېته بتان ودرول (العياذ بالله)، څمونږ سيد المرسلين خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم دغه مطهّر او مقدّس ځای له دغه نجاست او ګندګی څخه د تل لپاره پاک کړ، فلله الحمد والمنة.

وَّطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِيْنَ وَالْقَآئِمِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿۲۶﴾

او پاک ساته کور څما (له بُتانو او نورو پليتو څخه) لپاره د طواف کوونکو، او لپاره د قيام کوونکو (په مکه کې)، او رکوع کوونکو، او سجده کوونکو (لمونځ کوونکو لپاره).

تفسير: يعني يواځې د همدغو خلقو لپاره دې مخصوص وي، او له نورو ټولو څخه دې پاک او صاف کړ شي.

وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَاْتُوْكَ رِجَالًا وَّعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَّاْتِيْنَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيْقٍ ﴿۲۷﴾

او غږ وکړه (ای ابراهيمه) په خلقو کې د حج (د اداء کولو) لپاره، چې راشي (حاجيان) تاته پلي (پياده) او (سواره) په هر ډنګر اوښ چې راځي (دا اوښان) له هرې لارې لرې (ژورې لرې) نه.

تفسير: کله چې کعبه ودانه شوه، نو ابراهيم عليه السلام په يوه جګ (اوچت) غره باندې ودرېد، او داسې غږ يې وکړ: «ای خلقو ! پاک الله په تاسې حج فرض کړی دی، حج ته راشئ !»، حق تعالى دغه غږ په هر ځای کې هر روح ته ورساوه، نو د هر چا لپاره چې حج مقدّر وو؛ د هغه روح دغه غږ ته لبّيک وويل، او هم هغه د شوق پټې سکروټې دي، چې په زرهاوو پلي (پياده) هم د حج د سفر ربړونه (تکليفونه) په ځان اخلي، او د بيت الله په ليدلو سره خپلې سترګې رڼوي، او ډېر زيات خلق خو له دومره لرې ځايونو څخه سواره دمکې معظمې په لورې سفر کوي؛ چې له ډېرو مزلونو او سفر کولو څخه د دوی اوښان ستړي ستومانه او بيخي خوار او ډنګر کيږي، زياترو حاجيانو ته غښتلي او څاربه اوښان کله وررسيږي، نو ځکه په همدغو خوارو، ډنګرو، وچو، کلکو اوښانو مزلونه کوي، دا ګواکې د هم هغې دعاء د مقبوليت اثر دی، چې ابراهيم عليه السلام کړې وه: ﴿فَاجْعَلْ اَفْـِٕدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِيْٓ اِلَيْهِمْ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم سورت (۳۷) آيت (۶) رکوع).

لِّيَشْهَدُوْا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ

لپاره د دې چې حاضر شي (دغه خلق ځای د دنيوي او اخروي) ګټو خپلو ته، او چې ياد کړي نوم د الله په هغو څو ورځو (د لوی اختر) کې چې معلومې دي په (ذبح د) هر هغه حيوان چې ورکړی دی الله دوی ته له بې ژبو چارپايانو څخه.

تفسير: د بيت الله د حج اصلي مقصد خو اخروي ګټو حاصلول دي، مثلاً د حج او عمرې او د نورو عباداتو په ذريعه د الله تعالى خوښي حاصلول او د روحاني ترقياتو لوړو (اوچتو) مقاتو ته رسېدل، ليکن د دغې لويې اجتماع په ضمن کې ډېر زيات سياسي، تمدّني او اقتصادي ګټې هم حاصلېدی شي، كما لا يخفى.

د ﴿اَيَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ﴾ څخه د ذوالحجې دړومبنی لس (۱۰) ورځې مراد دي، په دغو ورځو کې د الله تعالى د يادونې فضيلت ډېر زيات ښوولی شوی دی، د دغه ذکر لاندې په خصوصي ډول دا هم داخل دي، چې د قرباني د حيواناتو د ذبح کولو په وخت کې دې د الله تعالى نوم واخيست شي، او «بسم الله، الله أکبر» دې وويل شي، په دغو ورځو کې ډېر ښه عمل همدا دی چې د پاک الله په نامه دې ذبح وکړی شي.

فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿۲۸﴾

پس خورئ تاسې له هغې (غوښې) څخه، او خوراک ور کوئ بد حال فقير (محتاج) ته.

تفسير: ځينو کفّارو داسې خيال کاوه چې په خپله قرباني کونکي ته نه ښايي چې د قربانۍ له غوښې څخه څه وخوري، دا دی په دې آيت کې د دې مفکورې اصلاح او حکم کوي، چې له دغې غوښې څخه هم تاسې په شوق سره وخورئ، هم يې په خپلو دوستانو، خپلوانو، خوارانو او غريبانو وخورئ!.

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿۲۹﴾

بيا دې لرې کړي (حاجيان حاجتونه او) خيري خپل، او پوره دې اداء کړي نذرونه خپل (او د حج واجبات)، او طواف دې وکړي په هغه کور چې قديم کريم دی.

تفسير: له کوم ځايه چې لبّيک ويل شروع کيږي (احرام تړل کيږي)؛ نو محرم نه وينه وباسي، نه خپل ويښتان او نوکان اخلي، نه خپل ويښتان غوړوي، نه د بدن د خيرو، دوړو او ګردونو په لرې کولو دومره زيات اهتمام کوي، او نه په ډېره مبالغه او منښلو لامبي، کله چې د ذوالحجة الحرام لسمه ورځ راشي؛ دغه ګرد قيدونه لرې کيږي، سرونه خريل يا ويښتان اخيستل کيږي، ښه غسل کوي، ګنډلي او صفا کالي (جامې) اغوندي، او د کعبې د زيارت طواف ته ځي، په چا چې ذبح لازمه وي؛ رومبی ذبح کوي، او د «نذرونو» د ورکولو څخه مطلب دا دی چې هغه نذرونه چې د خپلو مطالبو لپاره يې پر خپل ځان منلي وي؛ هغه دې اداء کړي، اصلا دغه نذر د الله تعالى نذر دی او د بل هيچا نه دی، د ځينو په نزد د «نذرونو» د لفظ څخه د حج مناسک يا د حج واجبات مراد دي، او همدغه ډېر نژدې راښکاري، والله أعلم.

ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِندَ رَبِّهِ ۗ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ۖ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿۳۰﴾

دا حکم مو واورېد (يا امر همدا دی چې تېر شو). او هر چا چې تعظيم وکړ د احکامو د الله؛ پس دا کار غوره دی ده ته په نزد د رب د ده، او حلال کړی شوی دی تاسې ته (خوراک د غوښې د) څارويو (پس له ذبحې) مګر (حرام دي) هغه څاروي چې لوستل کيږي په تاسې (حراموالی يې)، پس ځان ساتئ تاسې له پليتۍ څخه چې بُتان دي، اوځان ساتئ تاسې له وينا د دروغو څخه.

تفسير: لکه چې له ترجمې څخه ښکاري: «ذلک» دمحذوفې مبتدأ خبر دی، يعنې حرام شيان درانه ګڼل او د هغو پرېښودل، يا هغه شيان چې د الله تعالى له طرفه محترم ښودل شوي دي، د هغوی د احترام او ادب او تعظيم قائم ساتل لويه نيکي او د ښېګڼې (فائدې) خبره ده، او د هغو انجام به ډېر ښه وي.

په محترمو شيانو کې د قربانۍ حيوان - بيت الله - صفا - مروه - منی - عرفات - مسجدين - قرآن بلکه د الله تعالى ټول احکام راځي، په خصوصي ډول سره دلته د مسجد الحرام او د هديې د حيوان په تعظيم زور اچول شوی دی، چې د الله تعالى د بندګانو په راتګ کې هلته په حرم کې څه مشکلات پيدا نه کړئ! او نه د ممانعت عوامل منځ ته راوړئ! او نه هغه د هديې حيوانات بېرته تللو ته مجبور کړئ، بلکه قيمتي، ښه ښاربه څاروي قرباني کړئ!.

﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ يعنې هغه حيوانات چې د هغو حراموالی وخت په وخت تاسې ته ويل کيږي، لکه چې په «البقرة»، «المائدة»، «الأنعام» کې مفصّلاً تېر شول، نو هغه حلال نه دي.

﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ يعني ځاروی د الله تعالى مخلوق او مملوک دي، يواځې د الله تعالى په حکم او د هغه په نامه حلال کېدی شي، او د الله تعالى د کعبې نذر کېدی شي، هغه ساکښ (ذي روح) چې د کوم بُت په قربانګاه کې ذبح کېږي؛ هغه مرداريږي، د داسې شرک او پليتو کارونو څخه ځان ساتنه او اجتناب ضروري دی.

﴿وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ يعني د دروغو ويل، او د دروغو شاهدي ورکول، د بل په نامه د الله تعالى د پيدا کړو حيواناتو حلالول، بې د شرعي حکم څخه يو شي ته حلال او يا حرام ويل ټول په «قول الزور» کې داخل دي، د «قول الزّور» د بدی اندازه له دې نه اټکل کېدی شي، چې دلته الله تعالى د هغه ذکر له شرک سره کړی دی، او د الأعراف سورت په (٣٣) آيت، (۴) رکوع، ٨ جزء) کې يې داسې ارشاد کړی دی: ﴿وَأَن تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ په احاديثو کې رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په ډېر تأکيد او تشديد سره له دې نه ممانعت کړی دی.

حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ

په داسې حال کې چې غاړه اېښودونکي يئ په اخلاص سره خاص الله ته، نه يئ مشرکان په ده باندې.

تفسير: يعني له هر طرف او هر چا څخه مخ وګرځوئ، او يواځې د هم هغه واحد لا شريک الله تعالى خالص بندګان اوسئ ! ښايي ستاسې ټول افعال او نيتونه په کلّي ډول بې د بل د شرک نه خاص الله تعالى ته وي، او د الله تعالى په الوهيت او عبادت کې بل هيڅوک مه شريکوئ.

وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾

او هر چا چې شريک ونيو له الله سره؛ پس لکه چې راوغورځېد له اسمان څخه پس وتښتوي دی په چابکۍ سره مرغان (او پوټې پوټې کوي يې)، يا وغورځوي دی باد (له کوم هسک «اوچت» ځای نه) په لرې ژور (ښکته) ځای کې.

تفسير: دا يې د شرک مثال بيان کړ، خلاصه يې دا ده چې د توحيد مقام نهايت اعلی دی، کله چې انسان توحيد پرېږدي، او د کوم بل مخلوق په مقابل کې خپل سر ښکته کړي، نو دی په خپله خپل ځان ذليل او سپک کوي، او د توحيد له لوړ (اوچت) اسمان څخه د شرک او کفر کندې ته لوېږي.

ښکاره ده چې له دومره جګ ځای څخه دومره ژور ځای ته له لوېدلو څخه وروسته ژوندی نشي پاتې کېدی، اوس خو به يا د اهواوو او ناکارو افکارو مردار خواره ځناوران له ځلورو خواوو د ده د غوښې پوټې په خپلو منښوکو او پنجو سره دانګې دانګې او پوټې پوټې کړي، او وبه يې خوري، يا به لعين شيطان د يوې تېزې ګرندی هوا په پړبو کې کې دی له خپله ځان سره پورته کړي، او په کومه ډېره زياته لرې ژوره کنده کې به يې وغورځوي، چې هيڅوک به د ده هيڅ يو هډوکی او پښتی ونه ويني.

ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾

دا حکم مو واورېد (يا امر همدا دی چې تېر شو) او هر چا چې تعظيم وکړ د علائمو د (دين د) الله (چې د حج افعال، د هدايااو څربول او نور عبادت دي)؛ پس بېشکه دا (تعظيم) د زړونو له تقوی څخه دي.

تفسیر: یعني د شعائر الله تعظیم په شرک کې داخل نه دی، د هر چا په زړه کې چې د پرهېزګارۍ مضمون او د یو الله جل جلاله خوف وي؛ نو دی به خامخا د شعائر الله ادب او تعظیم کوي، دغه ادب او تعظیم شرک نه دی، بلکه د الله تعالی د عین توحید له آثارو څخه دی، ځکه چې د الله تعالی رښتینی بنده د هر هغه شي چې الله جل جلاله ته منسوب وي؛ قدر او ادب کوي.

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿۳۳﴾

شته تاسې ته په دغو څلورو بولو (د هدیو) کې فائدې تر وخت معلوم پورې (چې د دوی د حلالولو وخت دی)، بیا (رسونه ده) ځای (د حلالولو) د دوی ته تر بیت الله پورې، (یا) بیا وخت د دغو منتهي دی هغه بیت ته چې بلند شان دی.

تفسیر: قدیم کور بیت الله شریف دی، او دلته ښایي توسُّعًا ترې ټول حرم مراد وي، یعني د اوښانو، غویو، پسونو (ګډانو) او نورو نه تاسې ډېرې ګټې حاصلولی شئ، مثلاً پرې سورېږئ، شودې یې څښئ، او نسل ترې اخلئ، او لا یې پسې زیاتوئ، له وړیو، پوستکو او نورو څخه یې ګټه (فائده) اخلئ، اوس د هغو عظیم الشأنه اخروي فائده همدغه ده، چې کعبې ته یې نژدې راولئ، او د الله تعالی په نامه یې قرباني کړئ.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ۗ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُۥٓ أَسْلِمُوا ۗ

او هر امت لپاره مونږ مقرره کړې ده قرباني د دې لپاره چې یاد کړي دوی نوم د الله پر هر هغه شي چې رزق، روزي ګرځولې ده (الله) دوی ته له بې ژبو څلور بولو حیواناتو څخه (په وخت د ذبحې د دوی کې)، پس حق معبود ستاسې (او د پخوانیو امتونو) الله حق معبود یو دی، پس خاص همده ته غاړه کېږدئ !.

تفسیر: یعني الله تعالی ته د نذر په ډول د حیواناتو حلالول په هر اسماني دین کې عبادت منل شوی دی، که دا عبادت تاسې غیر الله ته د عبادت (نذر) په ډول کوئ؛ نو دغه شرک دی، او ښایي ترې سخت پرهېز وکړی شي، د موحّد کار دا دی چې یواځې د پاک الله په نامه قرباني وکړي، چې د هغه په پاکه نامه ټولو شرائعو د قرباني کولو حکم ورکړی دی، او نه ښایي چې قرباني د ده له حکم څخه خارجه وي.

وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿۳۴﴾

او زېری ورکړه عاجزي کوونکو ته.

تفسیر: یعني هغو خلقو ته د الله تعالی د رضاء او خوښۍ زېری واوروه، چې یواځې د هغه واحد لا شریک الله جلّ جلالُه حکم مني، او د هغه په مقابل کې غاړه ږدي، او په هم هغه باندې یې زړونه ډاډه کیږي، او د ده له جلال او جبروت څخه تل ویرېږي.

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَآ أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَوٰةِ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿۳۵﴾

هغه (عاجزي کوونکي) کله چې یاد کړ شي (د دوی په مخکې نوم د) الله؛ نو ویرېږي زړونه د دوی، او (زېری ورکړه) صبر کوونکو ته په هغو (سختیو او غمونو) چې رسیدلي دي دوي ته، او (زېری

وركړه) قائموونكو (سم درروونكي سره له ټولو حقوقو) د لمانځه ته، (او زېرى وركړه هغو كسانو ته چې) ځيني له هغو شيانو نه چې وركړي دي مونږ دوى ته لګوي يې (په ښو كارونو كې).

تفسير: يعني مصيبتونه او تكليفونه په پوره صبر او ثبات سره په ځان برداشت كوي، او متحمّل كيږي يې، او د كړاوونو او سختيو د تحمّل په وخت كې د حقې لارې څخه يې قدم نه ښوييږي.

﴿وَالْمُقِيمِي الصَّلَوٰةِ﴾ الآية ـ د بيت الله تر رسېدو پورې حاجيان له ډېرو مصيبتونو او كړاوونو سره مخامخ كيږي، په سفر كې زياتره د لمونځونو د فوتېدلو يا د قضا كېدلو اندېښنه وي، مال هم په كافي اندازه سره لګيږي، ښايي په همدغه مناسبت يې د دغو اوصافو او خصائلو بيان كړى وي.

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَٰهَا لَكُم مِّن شَعَٰٓئِرِ ٱللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ ۖ فَٱذْكُرُوا ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ ۖ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا ٱلْقَانِعَ وَٱلْمُعْتَرَّ ۚ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

او اوښان غوايان (د هديې) ګرځولي دي مونږ دا تاسې ته له علائمو د (دين د) الله، شته تاسې ته په دې كې خير (ديني او دنيوي ګټه)، پس يادوئ نوم د الله په دې (اوښانو غوايانو د ذبحې په وخت كې)، په داسې حال چې ولاړ وي (په دريو پښو چې يوه يې ترې ترلې وي)، نو كله چې پرېوتل اړخونه د دوى (په ځمكه پس له حلالولو، او روح يې وخوت، او پس له يخېدلو) نو خورئ تاسې له دې نه (كه مو خوښه وي)، او خورئ يې په صبر كوونكي او په بې صبره (سوالګرانو، فقيرانو)، همداسې (لكه چې ومو ښوده ذبحه د دوى)؛ تابع كړې دي مونږ دغه (مذبوحې) تاسې ته لپاره د دې چې شكر وباسئ تاسې (په دې نعمت).

تفسير: په دى آيت كريمه كې يې راوښود چې اوښ او نور د قرباني حيوانات هم د شعائر الله څخه دي چې د هغو په ښه او څربه ساتنه كې ستاسې لپاره دنيوي او اخروي ګټې شته نو تاسو لره ښايي چې دحلالولو په وخت كې پرى د الله تعالى نوم واخلئ بالخصوص، د اوښ د ذبحې ښه طريقه «نحر» دى، چې هغه قبلې ته مخامخ ودروئ، او يو لاس يې (ښي يا كيڼ) وتړئ، او په تېره يې زخم «ټپ» ووهئ، كله چې ټوله وينه يې ووته، او په ځمكه ولوېده، بيا يې بوټي بوټي كړئ، او ترې منتفع شئ، كه ډېر اوښان وي؛ نو قطار يې ودروئ! او په همدغه ترتيب سره يې نحر كړئ!.

په ﴿وَأَطْعِمُوا ٱلْقَانِعَ وَٱلْمُعْتَرَّ﴾ الآية ـ كې يې دوه قسمه محتاجان وښوول، يو هغه چې پر صبر او استقامت سره ناست وي، سوال نه كوي، كه لږ څه وررسيږي؛ پر هغه قناعت كوي، بل هغه چې بې قراري كوي، سوال كوي، دې خوا او هغه خوا ګرځي، كه څه شى ورته وركړ شي؛ خو بيا هم قرار نه كيني.

﴿كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ الآية ـ يعني داسې لوى ساكښان (جاندار) چې هم په جثه او هم په قوّت كې له تاسې څخه زيات دي، ستاسې په واك او قبضه كې دركړل شوي دي، چې تاسې له هغو څخه راز راز خدمتونه اخلئ، او په ډېره آساني سره يې حلالولى هم شئ، دا د الله تعالى لوى احسان دى، او ښايي چې د هغه شكر اداء كړ شي، نه داسې چې د شرك په غوره كولو سره بالعكس د هغه ناشكري وكړ شي.

لَن يَنَالَ ٱللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَٰكِن يَنَالُهُ ٱلتَّقْوَىٰ مِنكُمْ ۚ

له سره نه رسيږي الله ته غوښې د دوى، او نه وينې د دوى، وليكن رسيږي دغه (الله) ته پرهېزګاري (اواخلاص چې ملګري وي له دغو مذبوحو سره بې له ريا) له تاسې.

تفسیر: یعنې یواځې د حیوان په ذبح کولو، او په ځان او نورو د غوښې په خوړلو، یا د هغه د وینې په تویولو تاسې هیڅکله د الله تعالی خوښې او رضاء حاصلولی نشئ، او نه دغه غوښې، وینې او نور شیان د الله تعالی تر درباره رسېدی شي، بلکه د پاك الله دربار ته یواځې ستاسې د زړه تقوی او ادب رسیږي، چې په ډېره خوښی، او پوره رغبت یو قیمتي او نفیس شی د ده په حکم او اجازې سره د ده په نامه د ده کور ته بیایئ، او هلته یې قرباني کوئ، ګواکې د دې قرباني په وسیله مو دغه خبره ښکاره کړه چې مونږ پخپله هم ستا په لاره کې قرباني کېدلو ته همداسې حاضر او تیار یو !.

كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

همداسې (لکه چې ذکر شو) تابع کړي یې دي دغه (څلور بولي) تاسې ته لپاره د دې چې په لویې یاد کړئ الله (او الله أکبر ووایئ د دوی د حلالولو په وخت کې) په هغې (طریقې) سره چې لاره یې ښوولې ده تاسې ته، او زیری ورکړه نېکو کارانو ته (د جنّت).

تفسیر: یعنې «بسم الله والله أکبر، اللهم لك ومنك» ووایئ او ذبح کړئ، او د الله تعالی شکر اداء کړئ، چې ده د خپل محبّت او د عبودیت د اظهار څرنګه ښه لار راوښووله، او د یوه حیوان ذبح یې ګواکې ستاسې د ځان د قربانۍ په ځای قائم مقام ودروله.

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

بېشکه چې الله دفع کوي (د کفّارو مکر) له هغو کسانو څخه چې ایمان یې راوړی دی، بېشکه چې الله محبت نه کوي هر خیانتګر (له خالق او مخلوقاتو سره او) ناشکره.

تفسیر: یعنې مسلمانان دې ډاډه او مطمئن اوسي، چې الله تعالی به ډېر ژر له دښمنانو څخه د دوی لاره صافه کړي، او تر مسجد الحرام پورې د رسېدلو او د هغه د متعلقه احکامو په تعمیل کې به هیڅ مخالفت او مشکلات پاتې نشي، بې له کوم خوف او خطره به دوی حج او عمره اداء کوي، ګواکې د هغه بشارت امر چې په ﴿وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ﴾ کې ورکړی شوی وو؛ د هغه یو زیری او بشارت همدا دی.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾ «بېشکه چې الله تعالی محبت نه کوي هر خیانت ګر له خالق او مخلوقاتو سره او ناشکره»، یعنې که ناشکرو ټګانو ته تر یوه خاص میعاد پورې مهلت ورکړی شي؛ نو داسې خیال مه کوئ چې دوی د الله تعالی خوښیږي، دغه ډیل او مهلت په ځینو مصالحو او حکمتونو بناء دی، آخري انجام او پای به یې همداسې وي، چې د حق خاوندان به غالب او د باطل خاوندان به مغلوب او باطل پرستان به بیخي له دې لارې څخه لرې کړی شي.

دا له هغو مبارکو آیتونو څخه رومبنی آیت دی، چې د قتال په اذن کې راغلي دي:

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ

حکم ورکړی شوی دی (د قتال) هغو کسانو ته چې قتال ورسره کاوه شي (د کفّارو له خوا) په دې سبب چې بېشکه په دوی ظلم شوی دی.

تفسیر: تر هغه پورې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مکّه معظّمه کې وو، نو مسلمانانو ته دا حکم شوی وو، چې د کفّارو په سختیو او تکلیفونو باندې صبر وکړي، او لاس ور ونه غځوي، لکه چې مسلمانانو پوره تر دیارلسو کلونو پورې ډېر سخت تکلیفونه او ظلمونه وګالل (برداشت کړل)، او د کفّارو د زهره چوونکو ظلمونو او تېریو په مقابل کې یې بې مثاله صبر، استقامت او ثبات ښکاره کړ، کله چې مدینه منوره دار الاسلام وګرځید او د مسلمانانو یوه وړه

ډله په دغه مستقل مرکز کې سره یو ځای شوه نو هغو مظلومو مسلمانانو ته چې کفارو به تل ورباندي ظلمونه کول او جنګونه به يې ورسره کول اجازه ورکړی شوه بلکه حکم ورته وشو چې دغه ظالمانو په مقابل کې توری وکاږی، او د خپلې ډلې او دین حفاظت په پوره غیرت سره وکړي.

وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

او بېشکه چې الله په مرسته د دوی خامخا ښه قادر دی.

تفسیر: یعنې ای مؤمنانو ! له خپل قلّت او بې سروسامانۍ څخه مه ډارېږئ، الله تعالی یوه ډېره وړوکې بې وسیلې ډله هم د دنیا د لویو لویو فوځونو او سلطنتونو په مقابل کې بریالۍ (کامیابه) کولی شي، په حقیقت کې دا په یو مالک الملکوتي طرز له مسلمانانو سره د نصرت او مرستې وعده ده.

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

(دغه مظلومان مهاجران) هغه (کسان) دي چې ایستل شوي دي له کورونو خپلو په ناحقه سره، (او بل هیڅ سبب د اخراج نه وو مګر دا) چې ویل به دغو (مؤمنانو): رب څمونږ (خالص یواځې) الله دی، او که چېرې نه وي دفع کول د الله خلقو لره ځینې د دوی لره په ځینو نورو باندې؛ خامخا نړولې شوې به وې صومعې، او کلیساګانې او د یهودانو عبادتخانې او مسجدونه، چې یاداوه شي په هغو کې نوم د الله ډېر، او خامخا مرسته به وکړي هرومرو الله له هغه چا سره چې مرسته کوي (دین د) دغه (الله) سره، بېشکه چې الله خامخا قوي (د خپلو احکامو په تنفیذولو کې) ډېر زور والا دی (په هر چا).

تفسیر: یعنې هغه مهاجر مسلمانان چې له خپلو کورونو څخه وویستل شول، د هغوی بل هیڅ جرم نه وو، او نه پرې چا څه دعوی درلوده، پرته له دې نه چې دوی ولې یو الله تعالی ته خپل رب وایي؟، او ولې خښتو او ډېرو ته سجدې نه کوي؟.

﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ﴾ الآیة ـ یعنې که په کوم وخت او کوم حالت کې هم یو جماعت ته د بل جماعت سره د جنګ او جګړې اجازه نه وی؛ نو دا مقدّس مقامات او مهم یادګارونه د تل لپاره د وجود له صفحې څخه محو او له منځه به یې لرې شوي وی، هیڅ یو معبد، تکیه، عبادتخانه، خانقاه، مسجد او مدرسه به محفوظه نه وی پاتې شوی، نو له دې کبله ضروري شوه، چې د بدۍ طاقتونه اګر که ډېر سره جمع هم شي؛ خو د قادر ذات له طرفه به داسې یو وخت راشي، چې د نېکۍ په مقدسو لاسونو سره به د بدۍ د حملې مدافعت وکړی شي، او الله تعالی به د خپل دین د مرستې کوونکو سره پخپله مرسته وکړي، او دوی به د حق او صداقت په وسیله په دښمنانو غالب کړي.

که د مدافعت او محافظت دغه قانون نه وی؛ نو په خپله خپله زمانه کې به نه د عیسایي راهبانو صومعې (حجرې) ودانې پاتې وی، او نه به د نصرانیانو بیع (کلیساګانې) او نه به د یهودیانو صلوات (عبادتخانې) او نه به د مسلمانانو هغه مساجد چې د الله تعالی ذکر په کې ډېر زیات کیږي؛ پاتې وی، او دغه ټول معابد به نړول شوي او له منځه تللي وی، نو د دې عام قانون لاندې هیڅ داسې دلیل نشته چې مسلمانانو ته په یو مناسب وخت کې د دوی د دښمنانو سره د جنګېدلو اجازه ورنه کړه شي.

ٱلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّٰهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ أَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُوا۟ بِٱلْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا۟ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۗ
وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٤١﴾

(دغه مهاجر مظلومان) هغه کسان دي چي که چېرې قدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه کې (په دښمن باندې د غلبې په اعتبار)؛ نو قائموي دوی (سم اداء کوي به سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي به زکات، او امر حکم به کوي (خلقو ته) په معروف (په نېک شرعي کار) سره، او منع کوي به (خلق) له بد کار څخه، او خاص د الله په اختيار کې ده آخره خاتمه د ټولو کارونو.

تفسير: دا يواځې د هغو مسلمانانو بيان دی چې پرې ظلمونه شوي دي، او له کورونو څخه ايستل شوي دي، يعنې الله تعالى به ولې له دوی سره مرسته نه کوي؟ کله چې دوی داسې يو قوم دی، چې که الله تعالى دوی ته د ځمکې د مخ سلطنت هم ورکړي؛ خو بيا هم دوی د الله تعالى له ياده نه غافلېږي، او پخپله هم په بدني او مالي نېکيو کې مصروف دي، او کوښښ کوي چې نور هم په همدغه سمه لاره برابر کړي، لکه چې پاك الله دوی ته د دې ځمکې حکومت ورکړ، او کومې وړاندوينې (پېشگويي) چې پخوا شوې وې؛ هغه ټکي ټکي رښتيا شوې: «فلله الحمد على ذلك».

له دې آيت څخه د أصحابو کرامو رضي الله عنهم خصوصا د مهاجرينو او په هغو کې په أخص الخصوص د راشدينو خلفاوو رضي الله عنهم حقانيت، مقبوليت او منقبت ثابت شول.

﴿وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ﴾ يعنې که څه هم نن مسلمانان کمزوري او کفّار غالب او قوي ښکاري؛ ليکن دغه کار د الله تعالى په واك او اختيار کې دی، چې بالآخر مسلمانان په دوی غالب، منصور او بريالي (کامياب) کړي.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَٰبُ
مَدْيَنَ ۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ لِلْكَٰفِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾

او که چېرې دروغجن وشمېري (دغه کفّار تا ای محمده ! نو مه خفه کېږه !) پس په تحقيق دروغجن شمېرلي وو (رسولان خپل) پخوا له دغه (قوم ستا) قوم د نوح، او (قوم د) عاد، او (قوم د) ثمود. او قوم د ابراهيم او قوم د لوط (انبياوو خپلو لره). او اهل (د ښار) د مدين (شُعيب لره)، او دروغجن گڼل شوی وو موسى (د مصري قبطيانو له خوا)، نو مهلت مې ورکړی وو کافرانو ته بيا (ناڅاپه) مې ونيول دوی (په عذاب سره)، پس څرنگه وو انکار ځما (په دوی په تغيير د نعمت سره؟).

تفسير: يعنې دا کافران دې په دې نه مغروره کيږی چې دوی ته مهلت ورکړل شوي، پخوانی قومونو هم داسې د خپلو پيغمبرانو تکذيب کړي وو نو څه وخت چې ونيول شو نو وگورئ د هغوی حال څه شو.

فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾

پس ډېر دي له کليو (او ښارونو) څخه چې هلاك کړي دي مونږ (اهل د) هغو، حال دا چې دغه (اهل د هغې قريې) ظالمان وو (په نفسونو خپلو)، پس هغه (کلي) پريوتلي دي (دېوالونه يې د پاسه) په چتونو بامونو خپلو باندې، او ډېر کوهيان دي چې (ډك له اوبو) بېکاره پراته دي، او ډېرې مانۍ پخې لوړې (اوچتې) (تشې پاتې دي، او خاوندان يې هلاك شوي دي).

تفسیر: یعني د خپلو بنسټونو (بنیادونو) د خوځېدلو په اثر اول یې چتونه ولوېدل، بیا یې د بوالونه ونړېدل، بیا ټولې ودانۍ پرې راولوېدې، او د چت ډېرې یې لا اوچتې کړې، دا یې د هغو د لاندې باندې کېدلو صورت وښود.

﴿وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ﴾ یعني هغه کوهیان چې پرې د اوبو د راویستونکو هجوم او ګڼه ګوڼه وه؛ نن هلته هیڅوک نشته، چې د هغو بوکې راوکاږي، او هغه ډېرې لوېې لوېې او پخې او هسکې ودانۍ چې په چونه، سمټو او نورو پخو موادو سره ودانې شوې وې؛ خرابې او د ورانو کنډرو په شان پرتې دي، او هیڅوک په کې نه اوسېږي.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۖ فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

آیا پس نه دي ګرځېدلي دوی (دغه کفار) په ځمکه کې، پس وي دوی لره زړونه چې فکر یې کولی په هغو (زړونو سره په بده خاتمه د کارونو)، یا (وي دوی لره) غوږونه چې خبرې یې اورېدلي دوی په هغو (غوږونو سره د کفارو د اهلاک، چې عبرت پرې واخلي)، پس قصه دا ده چې نه دي ړندې سترګې (ظاهري د دوی)، ولیکن ړانده دي زړونه (د دوی) هغه چې دننه په سینو د دوی کې دي (ځکه چې پرې عبرت نه اخلي).

تفسیر: یعني د دغو ورانو او تباه شوو ودانیو د کنډرو د لیدلو څخه هم هیڅکله دوی ته داسې یو فکر او چرت (خیال) پیدا نشو، او غور او اندېښنه یې ونه کړه، چې د حق په لاره راشي، او په رښتیا خبره وپوهېږي، او زړونه یې بینا او غوږونه یې خلاص شي.

نو قصه دا ده چې که په سترګو یې ولیدل، خو پخپلو زړونو کې یې پرې غور او فکر ونه کړ، نو دغه لیدل هم د نه لیدلو په شان دي، ګواکې د دوی ظاهري سترګې خلاصې دي، مګر باطني سترګې یې ړندې دي، او په حقیقت کې ډېر خطرناکه مرض د زړه ړوندوالی دی، (العیاذ بالله).

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ ۚ وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾

او بیړه (تلوار) کوي (کفّار) په تا په (راوستلو د) عذاب، او له سره به خلاف ونه کړي الله په خپله وعده کې، او بېشکه یوه ورځ په نزد د رب ستا (له ورځو د آخرت، اوږده ده) لکه زر کاله له هغو کلونو څخه چې شمېرئ یې تاسې (په دنیا کې).

تفسیر: یعني مقرر عذاب په خپل ټاکلي وخت خامخا راتلونکی دی، او دغه بې ځایه شورماشور، استهزاء، تکذیب او د عذاب ژر غوښتل هیڅ یوه ګټه نه لري، «بېشکه یوه ورځ په نزد د رب ستا له ورځو دآخرت چې ورځې د عذاب د کفّارو دي؛ اوږده ده لکه زر کاله له هغو کلونو چې شمېرئ یې تاسې په دنیا کې»، یعنې ستاسې یو زر کلونه د ده په نزد د یوې ورځې سره برابر دي، لکه چې نن مجرمین د ده په واک او اختیار کې دي؛ د زرو کلونو د تېرېدلو څخه وروسته هم داسې د ده په قبضه او اختیار کې دي، هیچېرې ترې پټېدلی او تښتېدلی نه شي.

وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

او ډېر دي له (اهل د پخوانیو ښارونو او) کلیو چې مهلت ورکړی وو ما دوی ته (په خپل رحمت سره) حال دا چې ظالمان وو، بیا ونیول ما هغه (ناڅاپه په سخت عذاب)، او خاص ماته راتله د هر چا دي (په آخرت کې د جزاء لپاره).

تفسیر: یعنې آیا په مهلت ورکولو به هغوی چېرې وتښتي؟ یا به په کوم ځای کې پټ شي؟ بالآخر د ټولو رجوع او بېرته راتګ ځمونږ په لوري دی، مونږ دوی ټول ونیول او تباه مو کړل.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَآ أَنَا۠ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾

ووایه (ای محمده !) ای خلقو ! بېشکه همدا خبره ده چې زه تاسې ته ویروونکی یم ښکاره (له جحیم څخه).

تفسیر: یعنې ځما کار خبرول او ویرول دي، څو تاسې د فضائلو غوښتونکي او له رذائلو څخه په ډډه شئ، د عذاب نازلول ځما په اختیار کې نه دي، او هغه د الله تعالی په اختیار کې دی، هغه به د مطیع او عاصي په منځ کې فیصله وکړي، او هر یو به د هغه له حال سره سم مناسب ځای ته رسوي.

فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾

پس هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته ښښنه (د ګناهونو)، او روزي عزتناکه (چې جنت دی).

وَٱلَّذِينَ سَعَوْا۟ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ
وَلَا نَبِىٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلْقَى ٱلشَّيْطَٰنُ فِىٓ أُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ ٱللَّهُ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ ۗ
وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾

او هغه کسان چې کوښښ کوي په (بطلان د) آیتونو ځمونږ کې په داسې حال کې چې عاجز کوونکي ځمونږ وي (د دوی پخپل ګمان)؛ همدغه کسان ملګري د دوزخ دي (چې تل به په کې سوځي). او نه وو لېږلی مونږ پخوا له تا (ای محمده !) هیڅ رسول او نه هیڅ نبي مګر په هغه وخت کې چې لوستل به یې کول، نو وبه غورځاوه شیطان په لوستلو د ده کې له ځانه خپله وسوسې او شکونه، پس لرې کوي الله هغه کلمې چې غورځولې دي شیطان، بیا محکموي الله آیتونه خپل، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت لرونکی دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: د آیت په تفصیل کې اختلاف دی: ډېر بهتر او آسان تفسیر هغه دی چې د هغه مختصر اصل له اسلافو څخه منقول دی، یعنې (تمنّي) د قرائت اوتلاوت په معنی واخیستل شي، مطلب دا چې له قدیم راهیسې دغه عادت جریان لري، کله به کوم نبي یا رسول علیه السلام کومه خبره بیانوله، یا به یې د الله تعالی آیتونه اورورل؛ شیطان به د ځینو خبرو په متعلق د ډېرو خلقو په زړونو کې ډول ډول وسوسې غورځولې، او رنګا رنګ شکونه او شبهې به یې پیدا کولې، مثلا رسول الله صلی الله علیه وسلم د ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةُ﴾ آیت ولوست، شیطان د خلقو په زړونو کې دا شبهه واچوله ،چې وګورئ د خپل لاس وژل شوی حیوان حلال بولي، او الله وژلی حرام ګڼي؟، یا چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه آیت ولوست: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾؛ شیطان په کې داسې شبهه وغورځوله چې په ﴿وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ ملائکة الله، عیسی المسیح او عُزیر علیهم السلام هم شامل دي، یا کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مسیح علیه السلام په نسبت د ﴿وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ آیت ولوست؛ شیطان د خلقو په افکارو کې داسې مفکوره پیدا کړه چې له دې نه د مسیح علیه السلام ابنیت (ځوی ولی) او الوهیت ثابتیږي.

د دغه شيطاني القاء په ابطال او ترديد کې رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی هغه بيّنات آيتونه واورول، چې بيخي صاف او محکم وو، او داسې پخې خبرې يې وروښودې؛ چې د هغو له اورېدلو څخه شک او شبهې ته له سره ځای او موقع پاتې نه شوه، ګواکې د «متشابهاتو» د ظاهري سطح په بناء کومه اغواء او اخلال چې شيطان يې غورځوي؛ آيات محکمات د هغه بېخ او بنياد وباسي، چې د هغو د اورېدلو څخه ټول شکونه او شبهې له منځه ورک او فناء کيږي.

دا دوه قسمه آيتونه ولې نازلولی شي؟ شياطينو ته د دومره وسوسې اچولو او تصرّف موقع ولې ورکوله کيږي؟ او د داسې آيتونو هغه احکام چې وروسته توضيح کيږي؛ ولې په ابتداء کې نه تشريح کيږي؟ دغه ګرد امور د الله تعالی له غير محدود علم او حکمت څخه نشأت کوي، الله تعالی دا دنيا علمًا او عملاً دار الامتحان ګرځولې ده، لکه چې په داسې چارو سره د بندګانو آزموينښت کوي، چې څوک د خپل زړه د ناروغتيا يا د سختی له سببه د شکونو او د شبهو په ختو او جبو کې ننبلي؟ او کوم پوه عقلمن انسان د خپل علم او تحقيق په قوّت د ايمان لوړ مقام ته رسيږي؟.

ربښتيا خبره خو دا ده که انسان په ښه نيت او ايمان داری او ښه عقيده سره پوهېدل وغواړي؛ نو پاك الله هم د ده مرسته کوي، او په سمه لاره يې بيايي، او ثبات او استقامت ورپه برخه کوي، پاتې شول منکرين او شک کوونکي؛ هغوی ته تر قيامته پورې هم ډاډ او اطمينان نه شي حاصلېدی.

څمونږ په دې تقرير کې تر ډېره حده پورې د ډېرو آيتونو مطلب بيان شو، پوه خلق کولی شي چې څمونږ د دې تقرير اجزاء د هغو آيتونو له اجزاوو سره بې تکلّفه تطبيق کړي، دا آيتونه لکه چې مونږ د (آل عمران) د سورت په ابتداء کې بيان کړي دي، له: ﴿هُوَ الَّذِيٓ اَنۡزَلَ عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ مِنۡهُ اٰيٰتٌ مُّحۡكَمٰتٌ﴾ الآية ـ سره ډېر مشابه دی، لکه چې په ﴿اِلَّاۤ اِذَا تَمَنّٰۤى اَلۡقَى الشَّيۡطٰنُ فِيۡۤ اُمۡنِيَّتِهٖ﴾ کې د متشابهاتو او په ﴿ثُمَّ يُحۡكِمُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ﴾ کې د محکماتو ذکر وشو، او په ﴿لِيَجۡعَلَ مَا يُلۡقِى الشَّيۡطٰنُ فِتۡنَةً﴾ الآية ـ کې د زائغينو دوه قسمونه بيان شول، چې په هغو کې د ﴿لِّلَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ﴾ کار د تأويل ابتغاء او د ﴿وَّالۡقَاسِيَةِ قُلُوۡبُهُمۡ﴾ غرض د فتنې ابتغاء ده، وروسته ﴿وَّلِيَعۡلَمَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ﴾ الآية ـ د ﴿وَالرّٰسِخُوۡنَ فِى الۡعِلۡمِ يَقُوۡلُوۡنَ﴾ آيت په ځای وګڼئ !، او هلته هغه دعا چې په ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوۡبَنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدَيۡتَنَا﴾ سره کړی شوې وه؛ دلته د هغې اجابت ذکر په ﴿وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ﴾ سره کړی شوی دی، او د ﴿رَبَّنَاۤ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوۡمٍ لَّا رَيۡبَ فِيۡهِ﴾ سره دغه آيت مناسب واقع شو: ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا فِىۡ مِرۡيَةٍ مِّنۡهُ حَتّٰى تَاۡتِيَهُمُ السَّاعَةُ﴾ إلی قوله: ﴿يَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡ﴾.

لِّيَجۡعَلَ مَا يُلۡقِى الشَّيۡطٰنُ فِتۡنَةً لِّلَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ وَّالۡقَاسِيَةِ قُلُوۡبُهُمۡ ؕ وَاِنَّ الظّٰلِمِيۡنَ لَفِىۡ شِقَاقٍۢ بَعِيۡدٍ ﴿۵۳﴾ وَّلِيَعۡلَمَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ اَنَّهُ الۡحَقُّ مِنۡ رَّبِّكَ فَيُؤۡمِنُوۡا بِهٖ فَتُخۡبِتَ لَهٗ قُلُوۡبُهُمۡ ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ﴿۵۴﴾

لپاره د دې چې وګرځوي (الله) هغه شی چې غورځوي يې شيطان ازمېښت لپاره د هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د شک او نفاق) دی، او (بل لپاره د هغو چې) سخت دي زړونه د دوی، او بېشکه ظالمان خامخا په مخالفت ډېر لرې کې دي (له حقه). او (دغه القاء د دې لپاره ده چې) په يقين سره پوه شي هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم، چې بېشکه دا قرآن حق دی له طرفه د رب ستا، پس ايمان به راوړي دوی په ده سره، نو نرم (آرام به شي انقيادًا) دغه قرآن ته زړونه د دوی، او بېشکه الله خامخا لاره ښوونکی دی هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی طرف د سمې صافې لارې (د اسلام) ته.

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

او تل به وي هغه کسان چې کافران شوي دي په شک کې له دې (قرآنه يا له سمې لارې يا له رسوله)، تر هغه پورې چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه، يا راشي دوی ته عذاب د ورځې شنډې (سختې د قيامت چې د نجات هيڅ لاره په کې نه وي).

تفسير: يعني مقصد په خپله د قيامت د هولناکې حادثې ناڅاپې رارسېدل، يا د قيامت د عذاب راتلل دي، او يا شايد د ﴿عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾ څخه د دنيا عذاب مراد وي، يعني په همدې دنيا کې به داسې سزا درکړه شي، چې په هيڅ صورت به ورڅخه خلاصېدل امکان ونه لري.

الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ

ملک سلطنت په دغه ورځ د قيامت خاص الله ته دی، فيصله به کوي (په دغه ورځ کې) په منځ د دوی (د مؤمنانو او کفّارو کې).

تفسير: يعني د قيامت په ورځ کې به يواځې د الله تعالی سلطنت او حکومت وي، او د بل هيچا ظاهري او مجازي حکومت نوم او نښان به نه وي، په هغه وخت کې به د ګردې دنيا عملي فيصله کيږي، چې تفصيل يې دا دی:

فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُم مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) په جنتونو د نعمتونو کې به وي. او هغه کسان چې کافران شوي دي، او نسبت د دروغو يې کړی دی آيتونو ځمونږ ته؛ پس دغه کسان شته دوی ته عذاب سپکوونکی. او هر هغه کسان چې خپل کورونه يې پرېښي دي په لاره د الله کې (د جهاد، طاعت او د الله د رضاء لپاره) بيا ووژلی شي (په جهاد کې) يا مړه شي (پخپل مرګ)؛ نو خامخا روزي به ورکړي هرومرو دوی ته الله روزي نېکه (د جنّت)، او بېشکه الله خامخا هم دی غوره د (ټولو) روزي ورکوونکو دی. خامخا داخل به کړي (الله) هرومرو دوی په داسې يو ځای (د جنّت) کې چې خوښ به کړي دوی هغه (ځايونه د جنتونو)، او بېشکه الله خامخا ډېر عالم (په ټولو احوالو)، ښه حلم لرونکی دی (په تأخير د عقوبت لپاره د رجوع).

ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنصُرَنَّهُ اللَّهُ

(خبره) همدا ده (لکه چې ومو ويله)، او هر هغه چې بدل واخيست په مثل د هغه (ضرر) چې معذّب شوی دی په هغه سره، بيا (دويم ځل) ظلم وکړ شي په ده باندې؛ نو خامخا مرسته به وکړي خامخا له ده سره الله.

تفسير: يعني كه مظلوم له ظالم څخه واجبي بدلې واخلي، بيا ظالم پرې بل ځلې ظلم وكړي؛ نو دى بيا هم مظلوم واقع شو، او الله تعالى به بيا ورسره مرسته وكړي، لكه چې عادت يې دى، بالآخر د مظلومانو حمايت كوي: «واتّق دعوة المظلوم فإنه ليس بينها وبين الله حجاب».

إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

بېشكه الله خامخا ښه عفو كوونكى دى (د تجاوزاتو) ډېر ښنونكى دى (د خطيّاتو).

تفسير: يعني بندګانو ته هم ښايي چې پخپلو شخصي او معاشراتو چارو او معاملاتو كې د عفوې او ښښنې عادت زده كړي، او هيڅكله دې د انتقام او بدل اخيستلو په فكر نه اوسي.

شاه صاحب رحمه الله ليكي: «يعني واجبي بدلې اخيستونكي ته الله تعالى عذاب نه وركوي، كه څه هم بدل نه اخيستل ښه او غوره كار دى، د كفّارو د اذيت بدل مسلمانانو له كفّارو څخه د «بدر» په غزا كې واخيست، ليكن كفّارو بيا په «أحد» او «أحزاب» كې په تيري او تجاوز لاسونه پورې كړل، چې بيا الله تعالى مسلمانانو سره پوره مرسته وكړه.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

دغه (نصرت په سبب د دې دى) چې بېشكه الله ننه باسي شپه په ورځ كې او ننه باسي ورځ په شپه كې (چې كله ورځ لنډه شپه اوږدوي، كله شپه لنډه ورځ اوږدوي)، او بېشكه الله ښه اورېدونكى دى (د ټولو اقوالو) ښه ليدونكى دى.

تفسير: يعني الله تعالى د دومره لوى قدرت او قوّت څښتن (مالك) دى، چې د شپې او ورځې اړول او راړول او د هغوى لنډول او اوږدول د ده په لاس كې دي، او يواځې د ده په حكم، اراده، او تصرّف كله ورځ اوږدېږي، او كله شپه اوږدېږي، نو آيا دغه مطلق قادر په دې باندې نه دى قادر چې يو مظلوم قوم يا شخص سره مرسته وكړي، او د ظالمانو له منګلو څخه يې خلاص كړي؟ بلكه دوى په هغوى باندې غالب، قاهر، قادر او مسلّط كړي، په دې آيت كې يې دې ته اشاره وكړه چې حالات ډېر ژر د شپې او ورځې په شان بدلېدونكي دي، څرنګه چې پاك الله د شپې تياره د ورځې په رڼا له منځه وړي، همداسې به د كفر او شرك څمكې هم د اسلام په غېږ كې وركړي، او بېشكه چې پاك الله ښه اورېدونكى دى د ټولو اقوالو، ښه ليدونكى دى د ټولو اشياوو، يعني د مظلوم غږ او آواز هم اوري، او د ظالم چارې او اعمال همويني.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

دغه (مرسته په دې ده چې) بېشكه الله همدى دى حق ثابت، او بېشكه هغه چې بولي يې (كفّار او عبادت يې كوي) بې له الله څخه؛ همدغه باطل دي، او بېشكه الله همدى (له ټولو څخه) ښه لوړ ښه لوى دى.

تفسير: يعني له الله څخه پرته داسې عظيم الشأن كارونه او انقلابونه د بل چا له لاسه پوره كېدى شي؟ بلكه نه شي، په واقع كې صحيح او رښتيني بر حق معبود همدغه يو الله تعالى دى، نور ټول معبودان بيخي غلط او له يوه سره زائل او ټول باطل دي، ښايي چې تاسې هم دغه واحد لا شريك ذات خپل الله وګڼئ، چې له ټولو څخه اعلى او اولى او ډېر ښه مولى دى، او دغه لوى شان په اتفاق سره د همدغه يو الله جل وعلا شأنه په ذات او صفاتو كې شته.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۗ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿۶۳﴾

آیا نه وینې ته (نه يې خبر اى مخاطبه) چې بېشكه الله نازلې كړې دي له (طرفه د) اسمان څخه اوبه؛ پس ګرځي ځمكه (په دې اوبو سره) تكه شنه (پس له هغه چې وچه سپېره وه)؛ بېشكه الله ښه مهربان عالم دى په پټو تدابيرو، ښه خبردار دى (په ټولو شيانو).

تفسير: يعني همداسې به د كفر او شرك وچه او شاړه ځمكه د اسلام په باران باندې شنه او سمسوره كړي، او هم هغه الله جل جلاله ښه پوهېږي، چې په څه شان د باران د اوبو په وسيله شينكي او نباتات زرغونيږي، او د ځمكې په دننه كې داسې تدبير او تصرّف كوي، چې د هغه په اثر وچه شاړه ځمكه د اوبو او نورو اجزاء ځان ته جذب او راكاږي، چې په دې ترتيب ځمكه شنه او سمسوره كيږي.

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿۶۴﴾

خاص همدغه (الله) لره دي هر څه چې په اسمانونو كې او هر څه چې په ځمكه كې دي (سره له اسمانونو او ځمكې خلقًا ملكا وعبيدًا)، او بېشكه الله خامخا هم دى غني بې پروا دى (له مخلوقاتو خپلو) ښه ستايلى شوى (په صفاتو او افعالو خپلو كې).

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَن تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿۶۵﴾

آيا نه دى ليدلى تا (نه يې خبر اى مخاطبه) چې بېشكه الله مسخّر (تابع) كړې دي تاسې ته هر هغه چې په ځمكه كې دي، او (مسخّره كړې يې ده) بېړۍ چې ګرځي په سيند كې په حكم د هغه سره، او ساتي اسمان له دې نه چې راولوېږي په ځمكه باندې مګر خو په حكم د هغه سره، بېشكه الله پر خلقو خامخا ښه نرمي كوونكى ښه مهربان دى.

تفسير: يعني الله تعالى نه ستاسې او نه د بل چا څه پروا لرله، محض پخپل شفقت او مهربانۍ سره يې د وچې او لمدې، بحر او بر ټول شيان يې تاسې ته تابع او مسخر كړل، او همدغه الله تعالى په خپل قدرت سره اسمان، سپوږمۍ، لمر او ستوري په هوايي فضاء كې له كومې ظاهري ستنې معلّق ساتلي دي، چې له سره له خپله ځايه نه راښكته كيږي، او نه رالوېږي، او كه رالويدلي وى، يا يو د بل سره يې ټكر كړى وى، نو ستاسې ځمكې به يې ټوټې او ذرې كړې وى، څو چې د الله تعالى له خوا د نظام د بدلون حكم نه وي صادر شوى، تر هغه پورې به دغه ګردې كړې هم داسې پخپلو ځايونو قائمې وي، او مجال نه لري چې د يوه انچ په اندازه له خپل ځايه بې ځايه شي، د ﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ استثناء محض د قدرت د اثبات د تأكيد لپاره ده، يا شايد د قيامت واقعې ته اشاره وي، (والله أعلم).

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ ﴿۶۶﴾

او دغه (الله) هغه (قادر مطلق دى) چې (يې) ژوندي كړې يئ تاسې (په دركولو د روح سره پس له هغه چې نطفې وئ)، بيا به مړه كاندي تاسې (كله چې اجل مو پوره شي)، بيا به ژوندي كړي تاسې (په قيامت كې په بعث سره)، بېشكه انسان خامخا ناشكره دى.

تفسير: همداسې هغه قوم چې د کفر او جهل په روحاني مرګ سره مړه شوي وو؛ د ایمان او معرفت په روح سره به هغوی بیا ژوندي کړي.

(خو بېشکه انسان خامخا ناشکره دی د نعمتونو د الله تعالی) یعنې د دغومره احساناتو او انعاماتو په لیدلو سره هم د هغه حق نه مني، او قدر یې نه پېژني، او د هغه حقیقي منعم څخه مخ اړوي، او نورو ته خپل سر ټيټوي.

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾ وَإِن جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾

لپاره د هر یوه امّت مقرره کړې ده مونږ یوه لاره د بندګۍ چې دوی عمل کوونکي دي د هغه، پس نه ښايي چې جګړه وکړي (دا خاوندان د اديانو) خامخا له تا سره په دې کار (دین) کې، (ځکه چې محمدي دین حق او ظاهر دی)، او بلنه کوه (د خلقو توحید او عبادت د) رب خپل ته، بېشکه ته یې خامخا په (هغه) سمه صافه لاره (چې برابره تللې ده حق ته). او که جګړه کوي (په امر د دین کې کفّار) له تا سره؛ نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله ښه پوه دی په هغه (جګړه او عناد) چې کوئ يې تاسې. الله به حکم وکړي په منځ ستاسې کې په ورځ د قيامت په هغه شي کې چې وئ تاسې چې په هغه کې مو اختلاف کاوه (چې د دين امر دی).

تفسير: ټول انبياء د دين په اصولو کې سره متفق دي، هو ! د هر امّت لپاره الله تعالی د عبادت مختلف صورتونه په مختلفو زمانو کې ټاکلي دي، چې د هغو سره سم به هغو امّتونو د الله تعالی عبادت کاوه، لکه چې دې محمّدي امت ته هم یو خاص شریعت لېږل شوی دی، لیکن د دين اصل تل تر تله یو شي وو او دی، او پرته له الله تعالی څخه د بل هیچا او هیڅ شي لپاره عبادت نه دی مقرر کړی شوی، نو ځکه په توحید او نورو متفق علیه دیني مسائلو کې هیچا ته نه دي لايق او نه د هغه له حال سره څه مناسبت لري چې څه اختلاف او څه جګړه وکړي.

کله چې کافران په داسې واضح او ښکاره شیانو کې هم دعوی او جګړې وکړي؛ نو تاسې د هغوی هیڅ پروا مه کوئ ! تاسې په هم هغې سمې صافې لارې باندې روان اوسئ، او نور خلق هم هغې ته راوبولئ ! او د معاندينو د جګړې فیصله الله تعالی ته وسپارئ ! چې هغه د دوی په ګردو حرکاتو ښه پوه او خبر دی، د قيامت په ورځ کې به د دوی د دغو ټولو اختلافونو او جګړو عملي فیصله وکړي، ته د دعوت او تبليغ فرض اداء کړه ! او د دوی په فکر کې ډېر سر مه خوږوه ! د داسې معاندينو علاج یواځې پاک الله سره دی.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

آیا نه پوهېږې ته (ای مخاطبه بلکه پوهېږې) چې بېشکه الله پوهېږي په هر هغه څه چې دي په اسمان کې او (هر هغه څه چې دي په) ځمکه کې، بېشکه دا (مذکوره شیان لیکل شوي دي) په کتاب (لوح محفوظ) کې، بېشکه دا (علم، لیکل د لوح محفوظ، فیصله د قيامت) په الله اسان دي.

تفسير: یعنې د الله جل جلاله علم د دوی په اعمالو کې څه منحصر نه دی، د الله تعالی علم خو د اسمان او ځمکې په ټولو شیانو باندې محیط دی، او د ځينو مصالحو او حکمتونو په بناء ټول واقعات د ده د علم سره سم په لوح محفوظ کې ثبت او محفوظ دي، او هم د انسانانو ټول اعمال د دوی په عملنامو کې لیکل شوي دي، چې له هغو سره سم به د قيامت په ورځ فيصله کيږي، او په دومره بې شمارو شیانو باندې په پوره ډول سره پوهېدل، او د هغو ټولو په ښه شان

سره ليکل، او د هغه سره مطابق د هر يوه فيصله صادرول؛ د دغو اجراء او انفاذ پاک الله ته هيڅ اشکال او سختي نه لري، او نه ده ته په دغو کارونو او نورو مشکلو چارو په کولو او تکميل کې (معاذ الله) څه تکليف او زحمت ورپيدا کيږي.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٧١﴾

او عبادت کوي (دغه کفّار) غير له الله د هغه شي چې نه دی نازل کړی (الله) په عبادت د هغه هيڅ سند، او د هغه شي چې نشته دوی ته په هغه باندې هيڅ علم دليل پوهه، او نشته ظالمانو ته هيڅ مرسته کوونکی (چې له عذابه يې خلاص کړي).

تفسير: دوی يواځې د خپلو پلرونو او نيکونو تقليد کې داسې کارونه کوي، چې هيڅ يو عقلي يا نقلي کوم برهان يا سند يا دليل پرې نه لري، (او نشته ظالمانو ته هيڅ مرسته کوونکی چې له عذابه يې خلاص کړي او) له ټولو څخه لوی ظلم او بې انصافي دا ده چې پاک الله سره کوم شريک ودرولی شي، نو داسې ظالمان او بې انصافان خلق دې ښه په ياد ولري، چې د دوی دغه شرکاء به د مصيبت په وخت کې هيڅ د دوی په ښه او کار ورنشي، او نه به په هغه وخت کې له دوی سره کومه مرسته وکړی شي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ ۖ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا ۗ قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَٰلِكُمُ ۗ النَّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

او کله چې ولوستل شي په دوی آيتونه (د قرآن) څمونږ په داسې حال کې چې صاف واضح ښکاره دي؛ نو پيژنې په مخونو د هغه کسانو کې چې کافران شوي دي (آثار د) انکار (له حق څخه چې بدشکلي او خفګان دی)، نژدې وي چې حمله وکړي (له ډېره قهره) په هغو کسانو چې لولي په دوی باندې آيتونه (د قرآن) څمونږ، ووايه (ای محمده! دوی ته چې) آيا پس خبر کړم تاسې په ډېر بد له دې (قهره حملې) ستاسې (چې دغه) اور (د دوزخ) دی، وعده کړې ده د دې (اور) الله له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي، او خامخا بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا اور د دوزخ).

تفسير: يعني د عظيم الشأن قرآن آيتونه چې په توحيد او نورو صافو بيانونو مشتمل دي؛ له اوريدلو څخه د کفّارو او مشرکينو رنګونه تور او شنه واوړي، او له ډېر خفګان نه يې څېرې بدلې شي، چې له ډېر قهر او غضب څخه ليوني شي، او غواړي چې د قرآن په لوستونکو حمله وکړي، لکه چې په ځينو وختونو کې داسې هم کوي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ ۖ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾

ای خلقو! بيان شوی دی تاسې ته يو مثال (غريب، عجيب حال) پس غوږ کېږدئ تاسې هغه ته (چې دا دی): بېشکه هغه معبودان چې تاسې عبادت کوئ (د هغو) غير له الله نه؛ له سره نشي پيدا کولی يو مچ هم، او که راټول شي (دا ټول معبودان ستاسې پيدا کولو د) هغه مچ ته (نو پيدا به يې

نه کړی شي)، او که چېرې وتښتوي له دوی څخه مچ یو شی؛ نو نشي خلاصولی دوی هغه شی له هغه مچ څخه، نو کمزوری دی دا طالب (چې د باطلو معبودانو عابد دی)، او دا مطلوب (هم چې باطل معبود یا مچ دی).

تفسیر: دا یې د توحید په مقابل کې د شرک د بدۍ او قباحت د ظاهرولو لپاره مثال بیان کړ، چې ښایي هغه په ډېر ښه فکر او غور سره واورئ، او ښه غوږ ورته کېږدئ، او ښه پرې وپوهېږئ !، ګوندې له داسې رکیک او ذلیل حرکت څخه مخ وګرځوئ او لاس ترې واخلئ !.

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ﴾ الآیة ـ یعنې مچ ډېر ادنی او حقیر ساکښ (جاندار) دی، په هغو شیانو کې چې دومره یو قدرت او قوت نه وي چې که ټول سره یوه ځای شي؛ یو مچ هم نشي پیدا کولی، یا که دغه مچ د دوی د نذرونو او نیازونو څنې یو وړوکی شی (لکه د ګلانو او عطریاتو یا د شاتو یا د نورو کوم بخرکی ترې) وتښتوي؛ نو د دوی له لاسه نه کیږي، چې هغه ترې بېرته واخیستی شي، ښه نو د ځمکې او اسمانونو د خالق په ځای (نعوذ بالله) د الوهیت په تخت باندې د داسې عاجزو او ناتوانو معبودانو کېنول څومره حماقت او بې حیایي ده، رښتیا خبره خو همدا ده چې مچ هم کمزوری دی، او له مچ نه زیات کمزوري د دوی معبودان دي، او له معبودانو څخه زیات کمزوري د هغوی عبادت کوونکي دي، چې دوی داسې حقیر او کمزوری شی خپل معبود او حاجت تر سره کوونکی ګرځولی دی.

مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾

نه دی پېژندلی (دغو کفّارو) او نه یې دی تعظیم کړی د الله په حق پېژندلو او تعظیم د ده سره، بېشکه الله خامخا ښه قوي زورور ډېر زبردست دی (په تنفیذ د احکامو خپلو کې).

تفسیر: که پوهیدی نو داسې سپین سترګي به یې ولې کوله؟ آیا د الله تعالی رفیع شأن او قدر او منزلت دومره دی چې داسې کمزوري شیان د هغه سیال او شریک وګرځولی شي (العیاذ بالله)، د الله تعالی د قوّت او عزّت په مقابل کې خو د هغه لویې لویې مقربې پرښتې او انبیاء علیهم السلام هم مجبور او ناتوان دي، چې اوس په لاندې متبرک آیت کې د هغوی ذکر راځي.

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۚ

الله غوره کوي له پرښتو څخه استاځي (چې واسطه کیږي په منځ د الله او انبیاوو کې)، او له خلقو څخه (هم غوره کوي استاځي).

تفسیر: له ځینو پرښتو څخه د رسالت کار اخلي، مثلاً د جبرئیل علیه السلام او له ځینو انسانانو څخه چې پاک الله د دغه منصب لپاره انتخاب کړي؛ همدغه د رسالت کار اخلي، ښکاره ده چې د هغوی درجه د نورو خلقو څخه ډېره لوړه (اوچته) ده.

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾

بېشکه الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه لیدونکی دی (د ټولو افعالو).

تفسیر: یعنې الله تعالی د دوی په ټولو خبرو خبر دی، د دوی د ماضي او مستقبل ټول احوالویني، نو ځکه هغه حق لري چې د هر چا احوال او استعداد ته وګوري، او بیا له هغه سره یې د رسالت په منصب فایز او بریالی کړي: ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ (٨ جزء د الأنعام سورت (١٢٤) آیت (١٥) رکوع).

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾

پوهيږي (الله) په هغه څه چې وړاندې د دوی دي، او په هغه چې وروسته د دوی دي، او خاص د الله طرف ته بېرته ګرځولی کيږي ټول کارونه.

تفسير: يعني خاص الله تعالی ته بېرته ګرځولی شي ټول کارونه، او هيڅوک د الله تعالی په کارونو کې د اعتراض حق نه لري، د الله تعالی حکم، تدبير، د انبياوو انتخاب او نور ټول کارونه ښه دي، او د ده په حکم او اراده سره کيږي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۩ ﴿٧٧﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو!) رکوع کوئ تاسې! او سجده کوئ تاسې! (په لمانځه کې)، او عبادت کوئ تاسې! د رب خپل (نه د بل)، او کوئ نېک کارونه (لکه صله رحمي او ښه اخلاق) لپاره د دې چې برى ومومئ (په نعمت او جنّت سره).

تفسير: د شرک د غندنې او د مشرکانو د سپکونې څخه وروسته مؤمنانو ته خطاب کوي، چې تاسې يوازې د خپل يوه الله تعالی په بندګۍ لګيا اوسئ! او د هغه په حضور کې د بندګۍ سرونه ښکته کړئ! او د عبوديت او عاجزۍ وچولی (تندی) مو هم هغه ته په ځمکه کېږدئ! او نور د ښېګڼې ټول کارونه هم خاص د الله تعالی لپاره کوئ، څو دنيوي او اخروي ښېګڼې او نېکۍ مو په برخه شي.

ځينې مفسرين د دې آيت د رکوع او سجدې له دغه تخصيص څخه د تلاوت سجده مرادوي.

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ۚ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۚ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ ۚ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ۚ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ ۖ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

او زيار (کوښښ) کوئ په (لاره د جهاد، طاعت، او رضاء د) الله په حق جهاد د هغه سره (چې ورته وړ، مستحق، او لايق دی)، دغه (الله) غوره کړي يئ تاسې، او نه يې دی ګرځولی (نه يې دی ايښی) په تاسې په دين کې هيڅ حرج (مشقّت او اشکال)، (متابعت وکړئ د) دين د پلار خپل چې ابراهيم دی، دغه (الله) ونومولئ تاسې مسلمانان پخوا (له دغه قرآن څخه په نورو اسماني کتابونو کې)، او په دغه (قرآن) کې (هم)، لپاره د دې چې شي رسول (ستاسې) شاهد په تاسې (د تبليغ خپل)، او چې شئ تاسې (ای مسلمانانو!) شاهدان په نورو خلقو (د تبليغ د نورو انبياوو)، نو قائموئ (سم اداء کوئ تاسې سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوئ تاسې زکات، او ښه ټينګ ونيسئ تاسې (دين د) الله، دغه (الله) مالک دی ستاسې، پس ښه مالک دی (الله)، او ښه مرسته (مدد) کوونکی دی الله.

تفسير: د خپل نفس د تهذيب او د دنيوي چارو د سمون لپاره داسې پوره زيار (کوښښ) کوئ، چې د دې لوی او اهمّ مقصود سره موافق وي، آخر د دنيوي مقاصدو د برې او کاميابۍ لپاره تاسې څومره تکليفونه او زحمتونه په ځان اخلئ، دا خو د دين او د آخرت د دائمي برې او کاميابي لاره ده، چې په هغې کې هر څومره زحمت او محنت ومومئ؛ بيا هم د انصاف له مخې کم دی.

تنبيه: د «مجاهده» په لفظ کې هر قسم کوښښونه، د ژبې وي، که د قلم، مالي وي که بدني؛ شامل دي، او هم د «جهاد» تمام اقسام، جهاد مع النّفس، جهاد مع الشيطان، جهاد مع الكفّار، جهاد مع البغاة، جهاد مع المبطلين؛ د هغه لاندې داخل دي.

﴿هُوَ اجْتَبَاكُمْ﴾ يعني له ټولو څخه اعلی او افضل رسول او له ټولو شرائعو څخه يې اکمل شريعت درکړ، او په تمامه دنيا کې د الله تعالی د پيغام رسولو لپاره يې تاسې غوره او منتخب کړئ! او په ګردو امّتونو باندې يې تاسې ته فضيلت درو بانبه.

﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ يعني په دين کې يې هيڅ داسې يو اشکال نه دی پرېښی، چې د هغه کول سخت او مشکل وي، په احکامو کې يې د هر ډول رخصتونو او آسانيو لحاظ ساتلی دی، دا خو بېله خبره ده چې تاسې يو آسان کار په خپل ځان مشکل وګرځوئ.

﴿مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ﴾ متابعت وکړئ! ای مؤمنانو د دين د پلار خپل چې ابراهيم عليه السلام دی، کله چې ابراهيم عليه السلام د محمد مصطفی صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم په اجدادو کې شامل دی؛ نو ځکه د ګرد امّت پلار شو، يا به دا مراد وي چې د عربو پلار دی، ځکه چې د قرآنکريم ړومبني مخاطبان هم دوی وو.

﴿هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ﴾ دغه الله تعالی يا ابراهيم عليه السلام ونومولئ تاسې مسلمانان، يعني الله تعالی په پخوانيو کتابونو او په دې عظيم الشأن قرآن کې ستاسې نوم «مسلم» ايښی دی، چې معنی يې حکم منونکي، وفا خوښوونکي دي، يا ابراهيم عليه السلام له پخوا څخه ستاسې نوم د مسلمان ايښی دی، کله چې پخپله دعاء کې يې ويلي وو: ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً﴾ د (البقرة سورت (١٥) رکوع)، او په قرآن کې هم ښايي د همده په غوښتنه دغه نوم په تاسې ايښود شوی دی، په هر حال ستاسې نوم «مسلم» دی، اګر که نور امتونه هم مسلمانان وو، مګر دغه لقب ستاسې لپاره غوره او ټاکل شوی دی؛ نو ښايي پرې فخر وکړئ.

﴿لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا﴾ يعني تاسې يې د دې لپاره غوره کړئ چې تاسې نورو امّتونو ته ښوونه وکړئ، او رسول الله صلی الله عليه وسلم تاسې ته ښوونه وکړي، او دغه امّت چې له ټولو څخه وروسته راغلی دی، غرض يې دا دی چې دی د نورو امّتونو غلطی اصلاح کړي، او ګردو ته سمه صافه لاره وښيي، ګواکې هغه مجد او شرف چې د ده په برخه شوی دی؛ له همدې وجه دی چې دی د ګردې (ټولې) دنيا معلم (لار ښوونکي) وګرځي او په تبليغي جهاد کې مصروف واوسي.

تنبيه: نورو مفسرانو (شهيداً) او (شهداء) د شاهد او ګواه په معنی اخيستی دی، کله چې د قيامت په ورځ کې نور امّتونه انکار وکړي، چې انبياء الله عليهم السلام مونږ ته تبليغ نه دی کړی، او له انبياوو څخه شاهدان وغوښتل شي؛ نو دوی به محمّدي أمّت د شاهد په ډول ور وړاندې کړي، او دغه امّت به داسې شاهدي اداء کړي: «بېشکه چې دغو انبياوو عليهم السلام د دعوت او تبليغ وظائف انجام کړي دي، او د الله تعالی حجّت يې قائم کړی دی»، کله چې له دوی څخه پوښتنه وشي چې دا خبره تاسې ته څرنګه معلومه شوه؟ نو ځواب به ورکړي چې «دغه اطلاع مونږ ته څمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم راکړې ده، چې د ده په صداقت باندې د الله تعالی محفوظ کتاب قرآنکريم شاهد دی»، ګواکې دغه فضل او شرف يې ځکه درکړی دی، چې تاسې په يوې عظيم الشأني دعوی کې د يوه معزّز شاهد او ګواه په شان درېدونکي يئ، ليکن ستاسې د دغې شاهدی اورېدل او اهميت هم ستاسې د معظّم رسول په واسطی سره دي، چې هغه به ستاسې تزکيه کوي.

"تمت سورة الحجّ بفضله ومنّه، فله الحمدُ وعلي نبيّه الصلاةُ والتسليم ".

سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ

«د (المؤمنون) سورت مکّي دی، (۱۱۸) آیتونه (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۳) او په نزول کې (۷۴) سورت دی، وروسته د (الأنبياء) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ① الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ②

په تحقیق بریالي (بهرمن ـ کامیاب) شوي دي مؤمنان. هغه (مؤمنان) چې دوی په لمونځونو خپلو کې عاجزي کوونکي ویریدونکي دي (له الله نه).

تفسیر: د «خشوع» معنی دا ده چې د بل چا په مخ کې په خوف او هیبت سره ساکن او سرښکته کېږي، لکه چې ابن عباس رضي الله عنهما د ﴿خَٰشِعُونَ﴾ تفسیر په «خائفون ساكنون» سره کړی دی، او د ﴿تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾ آیت هم دلالت کوي چې په «خشوع» کې یو قسم سکون او تذلّل معتبر دی.

په قرآنکریم کې «خشوع» د «وجوه ـ أبصار ـ أصوات ـ اونورو» صفت ښودلی شوی دی، او په دغه آیت کریمه د ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ﴾ کې د قلب صفت ښوولی شوی دی، معلومیږي چې اصلاً «خشوع» د زړه کار دی، او د نورو بدني أعضاوو خشوع د زړه د خشوع تابع ده، کله چې په لمانځه کې قلب خاشع، خائف، ساکن او ښکته شي؛ نو خیالات هم د دې خوا او د هغې خوا د مشغولتیا او ګرځېدو څخه فارغ او په هم هغه یو مقصود باندې ټینګ ودریږي، نو بیا د خوف، هیبت، سکون، خضوع او خشوع آثار پر بدن هم ظاهریږي، مثلاً د اوږو، سر، او ستر ګو ښکته غورځول، په ادب سره دربدل، دې خوا او هغې خوا ته نه کتل، له خپلو کالیو (جامو) او ویښتو او نورو شیانو سره لوبې نه کول، د ګوتو نه تړکول، او په دې قسم د «خشوع» د لوازمو څخه نور افعال او احوال هم شته.

په احادیثو کې د أبو بکر الصدّیق رضي الله تعالی عنه او عبد الله بن الزُّبیر رضي الله تعالی عنه څخه منقول دي، چې دوی به په لمانځه کې داسې ساکن او آرام وو، لکه یو بې ساه لرګی، او ویل کېده چې دغه د لمانځه خشوع ده.

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ③

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی له ناکارو (بدو اقوالو بدو افعالو) څخه مخ ګرځوونکي دي.

تفسیر: یعنې په فضولو او بېکارو مشاغلو کې خپل وخت نه ضایع کوي، که کوم بل سړی لغو او چټي (بېکاره) او مهملې خبرې یا افعال کوي؛ نو د هغو له اورېدلو او کتلو څخه مخ اړوي، او ده ته د عبودیت د وظائفو له ایفاء کولو څخه دومره وخت او فرصت نه وي میسّر چې په دغسې بې فائدې جګړو او فضولو خبرو کې ځان اخته کړي.

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ④

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی (تل) د زکات اداء کوونکي دي (چې د مالي فعلي او قولي عباداتو جامع دی).

تفسير: يعني دغه د دوی عادت دی چې تل زکات اداء کوي، او داسي نه دي چې کله يې ورکوي او کله يې نه ورکوي، غالبًا له همدې جهته د ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾ په ځای يې د ﴿لِلزَّكٰوةِ فٰعِلُوْنَ﴾ ترکيب اختيار فرمايلی دی، ګواکې دا يې ښودلي دي چې د زکات اداء د دوی مستمر کار دی، ځينو مفسرينو دلته زکات د طهارت او پاکيزګۍ يا د نفس د تزکيې په معنی اخيستی دی، ګواکې دغه آيت يې د ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى﴾ او د ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا﴾ په شان ګرځولی دی، که دغسې مراد وي؛ نو د هغه مفهوم دې عام کېښود شي، چې په هغه کې د بدن، د زړه، او د مال پاک ساتل ګرد داخل شي، زکات او صدقات هم يو قسم مالي تطهير دی: ﴿خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيْهِمْ بِهَا﴾ (۱۱ جزء د التوبة سورت (۱۳) رکوع (۱۰۳) آيت)، د داسې ويلو چې دغه آيت مکي دی، او په مکې معظمې کې لا زکات نه وو فرض شوی، ابن کثير رحمه الله جواب داسې ورکړی دی چې: د زکات اصلي مشروعيت په مکه کې شوی وو، هو ! د هغه د مقاديرو او نصابونو او نورو تشخيص وروسته د مدينې منورې له راتګه وشو، والله أعلم.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ۝ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ۝ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ۝﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی فروجو (ځای د شهواتو) خپلو لره ساتونکي دي (له زنا څخه). مګر پر ښځو خپلو يا پر هغو وينځو چې مالکان شوي وي د هغو ښي لاسونه د دوی، پس بېشکه دوی نه دي ملامت کړی شوي (په ورتلو سره ښځو او وينځو خپلو ته). پس هر څوک چې وغواړي (دفع د شهوت) غير له دغو (ښځو او وينځو خپلو) نه پس دغه کسان هم دوی دي تجاوز کوونکي (له حده).

تفسير: يعني له خپلې منکوحې ښځې يا وينځې څخه ماسوا بله کومه لاره د شهوت د قضاء لپاره ولټوي؛ نو دی د حلالو له حدودو وتونکی دی، په دې کې زنا، لواطت، او استمناء باليد (د لاس په وسيله د ځان نه مني ويستل) او نور ټول غير مشروعه صورتونه راغلل، بلکه ځينو مفسرينو د «متعه» پر حُرمت هم پر همدغه آيت استدلال کړی دی.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رٰعُوْنَ ۝﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی امانتونو خپلو لره او عهدونو خپلو ته (که د خالق که د مخلوق) رعايت کوونکي دي (چې بېوفايي او خيانت په کې نه کوي).

تفسير: يعني د امانت او قول او اقرار حفاظت کوي، خيانت او بد عهدي نه کوي، نه د الله تعالی په معاملاتو کې، او نه د بندګانو په چارو کې.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ۝﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی (همېشه) پر لمونځونو خپلو ساتنه کوي (چې تل يې سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو).

تفسير: تر دې ځايه پورې يې د مفلحينو مؤمنينو شپږ صفات او خصال بيان وفرمايل:

(۱): سره له خضوعه او خشوعه د لمونځونو اداء کول.

(۲): د باطلو، لغوو، او بېباکو خبرو او ناکارو کارونو څخه ځان بېل ساتل.

(۳): د زکات يعنې مالي حقوق اداء کول، يا خپل نفس او مال پاک ساتل.

(۴): نفساني شهوات پخپل واک او اختيار کې ساتل.

(۵): د عهد او امانت حفاظت يعنې د ګردو (ټولو) معاملاتو درست او منظم ساتل.

(۶): او په آخر کې يې بيا د لمونځونو د قيام تأکيد وفرمايه.

له دې نه ظاهرېږي چې د لمانځه حق د الله تعالی په نزد ډېر لوړ او اعلی څيز دی، چې دلته يې خپله خبره پر هم هغه باندې شروع او پر هم هغه باندې يې ختمه کړه.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿۱۰﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۱﴾

همدغه (مؤمنان موصوف په دغو شپږو واړو صفاتو) هم دوی دي وارثان، هغه (وارثان) چې مېراث به اخلي (وېرېا اعلی جنت د) فردوس (د دوزخيانو برخه به هم اخلي)، دوی په دغه (جنت الفردوس) کې تل پاتې کېدونکي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿۱۲﴾

او قسم دی خامخا په تحقيق پيدا کړی دی مونږ انسان (آدم) له خالصې (صافې له خيري ويستلې شوې) ختې نه.

تفسير: ځکه چې څمونږ د ټولو پلار آدم عليه السلام له منتخبې او غوره کړی شوې خاورې څخه پيدا کړی شوی دی، او برسېره پر هغه تمام بني آدمان له نطفې څخه پيدا کېږي، چې دغه نطفه هم له ځمکې څخه بالوسيله متشکله کيږي، چې د منتخبو اوغوره کړيو شيانو خواړه او د اغـذيه وو عصاره او خلاصه ده.

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿۱۳﴾

بيا وګرځاوه کېښود مونږ (اولاده د) دغه (آدم) نطفه (تړلی څاڅکی د مني) په يو قرارګاه محکم (رحم کې).

تفسير: يعنې د مور په رحم کې چې له هغه ځايه بل هيچېرې نشي خوځېدلی.

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿۱۴﴾

بيا وګرځوله مونږ دا نطفه ټوټه د وينو (کلکه سرښناکه)، بيا وګرځوله مونږ دغه ټوټه د وينو يوه وړه ټوټه د غوښو، بيا وګرځوله مونږ دا پوټۍ د غوښو هډوکی، بيا ور واغوستله مونږ دې هډوکو ته (پس له پيدا کولو د رګونو او د پلو او نورو) غوښه، بيا مو (ژوند) پيدا کړ دی په پيدايښت بل سره (په نوي صورت)، پس ډېر ښه برکت اچونکی دي الله تعالی لوړ چې ډېر ښه پيدا کوونکی (صورت تړونکی) دی، (له نورو ټولو پيدا کوونکيو، صورت تړونکيو څخه خلقًا).

تفسير: يعنې د غوښې يوه برخه کلکوي، او ترې هډوکي جوړوي، او د هډوکو پر قفس (ډانچه) او سلسله رګونه، پلې، تارونه او د بدن نور څيزونه چې ورته حاجت وي د پيدا کولو څخه وروسته غوښې او پوستکي زرغونوي، پخوا له دې په (۱۷ جزء د الحج سورت په (۱) رکوع) کې د انسان د تخليق هم دغه کيفيت بيان کړی شوی دی.

﴿ثُمَّ اَنْشَاْنٰهُ خَلْقًا اٰخَرَ﴾ - «بیا مو ژوندی پیدا کړ دی په پیدایښت بل سره (په نوي صورت)»، یعنې د روح د پوکولو په سبب یې له دې نه یو ژوندی ویښ انسان جوړ کړ، چې پر دغه ذي روح انسان وروسته له دې نه د طفولیت (ماشوموالي)، شباب (ځواني)، کهولت (پوخ عمر)، او شیخوخت (بوډاوالي) ډېر احوال او ادوار او مراحل تیریږي، یا دا چې اول جماد وو، اوس یې حیوان کړ، پخوا ړوند، کوڼ، ګونګ وو، اوس یې لیدونکی، اوریدونکی، ویونکی کړ.

فائده: سره له دې چې الله تعالی د تمامو موجوداتو خالق دی، یعنې ځمکې، اسمانونه، عرش، کرسي، لوح، قلم، جن، ملائک، لمر، سپوږمۍ، ستوري، جبال، بحار، اشجار، انهار او داسې نور ډېر أشیاء یې پیدا کړي دي، مګر په هیڅ یوه باندې یې داسې ثناء په ذات پاک خپل ونه ویله لکه چې په پیدا کولو د انسان، له دې نه دا خبره معلومه شوه چې انسان ورته ډېر معزّز او مکرّم دی، څکه یې فرمایلي دي: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيْٓ اٰدَمَ﴾ الآیة ـ خامخا په تحقیق کرامت عزت ورکړی دی مونږ ځامنو د آدم ته.

﴿ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُوْنَ﴾ ١٥

بیا بېشکه تاسې پس له دې ژوندي کولو د تاسې (په دغه پاس طریقه سره) خامخا مړه کیدونکي یئ.

تفسیر: یعنې ستاسې وجود ذاتي او خانه زاد نه دی، بلکه مستعار او د الله تعالی عطاء او بخشش دی، لکه چې د موت په لېږلو سره د هغه ګردې نقشې ورانوي، او تاسې په هغه وخت کې د مرګ له زوررورو او قوي منګولو څخه خپل ژوندون نشئ ساتلی، نو معلوم شو چې بل کوم قاهر قوت او قدرت ستاسې پر سرونو شته؛ چې ستاسې د وجود ژوندون او بقاء زمام یې ټینګ په خپل قدرت کې نیولی دی، او هر وخت چې اراده او مشیت وفرمایي؛ هغه پرېږدي او خوشې کوي یې، یا یې بېرته راکاږي، فسبحان الله أحسن الخالقین.

﴿ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُوْنَ﴾ ١٦

بیا بېشکه تاسې په ورځې د قیامت کې بیا ژوندي راپاڅولی شئ (له قبورو لپاره د جزا).

تفسیر: هغه لوی ذات چې اول ځلي یې پیدا کړی وو؛ هم هغه دویم ځلي هم بیا ژوندی راپاڅوي، لومړی د وجود مستور قوتونه او د اعمالو نتائج پخپل ډېر کامل صورت سره ظاهر او دغه په اثبات رسوي، چې دومره یوه لویه کارخانه مې خوشې چټې (بېکاره)، بې نتیجې، عبث او د لوبو او ساعت تېرۍ لپاره نه وه جوړه کړې.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړي دي مونږ ستاسو د سر د پاسه اووه لارې (٧ اسمانونه).

تفسیر: د ﴿طَرَآئِقَ﴾ معنی ځینو مفسّرینو او لغوییینو په نزد «طبقات» ده، یعنې د اسمان اوه طبقې مو لاندې باندې جوړې کړې دي، فهذا کما قال: ﴿كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا﴾ (٢٩ جزء د نوح سورت (١٥) آیت (١) رکوع)، او ځینې د ﴿طَرَآئِقَ﴾ معنی لارې اخلي، یعنې اوه لارې مو جوړې کړې دي، چې د پرښتو د تللو او راتللو معبرې دي.

﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غٰفِلِيْنَ﴾ ١٧

او نه یو مونږ له (ټولو احوالاتو د) مخلوقاتو (خپلو څخه) غافله بې خبره.

تفسیر: یعنې هر څیز مو په پوره انتظام او محکموالي او خبردارۍ سره جوړ کړې دي، او د ده د حفاظت او بقاء له طریقو څخه مونږ پوره باخبره یو، په سماویه وو اجرامو او سفلیه وو مخلوقاتو کې یو داسې څیز هم نشته دی؛ چې څمونږ د علم او قدرت له احاطې څخه خارج وي، که نه دغه ټول نظم ترتیب او تنسیق سره ګډوډ او خراب تراب کیږي: ﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾ (۲۷ جزء د الحدید سورت (۴) آیت (۱) رکوع).

وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾

او نازلې کړې دي مونږ له (طرفه د) اسمانه اوبه په اندازه، نو ومو درولې دغه (اوبه) په ځمکه کې، او بېشکه مونږ په بیولو ورکولو د دې (اوبو) خامخا قادر یو (لکه چې قادر یو په نازلولو یې هم).

تفسیر: یعنې رانښکته کړې دي مونږ له لوري د اسمانه اوبه په هغه مېچ چې د مخلوقاتو ښېګڼه په کې وینو، نه دغومره زیاتې چې بې وقته او بې موقعه تباه او توی لاړې شي، او نه دومره لږې مو درکړې دي چې ستاسې ضروریاتو ته کفایت ونه کړي.

﴿فَأَسْكَنَّاهُ﴾ الآیة ـ یعنې ځمکه د باران اوبه پخپل منځ کې ځېښني، او جذب کوي یې، چې بیا مونږ دغه اوبه ترې د کاریزو کوهیو او برمو او نورو په وسیله راوباسو، او ترې استفاده کوو، یا پخپله دغه اوبه د چینو او ژېمونو ځمکو په وسیله بهیږي (یا یې دروو د ځمکې په سر هم په تالابونو ډنډونو او نورو ظرفونو کې).

﴿وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ﴾ الآیة ـ یعنې که باران دربانديې ونه وروو؛ نو څوک به یې دربانديې اوروي؟ او که یې در باندې اوروو، خو د شرب ارواء (خړبولو) او د استفادې وسائل او وسائط در څخه واخلو، او تاسې ته داسې قوّت او قدرت در نه کړو، چې ترې ګټور (فائده مند) شئ (مثلاً دومره یې ژورې بوځو، چې تاسو یې ونه شئ ایستلی، یا یې ژر تر ژره وچې او بیا یې په هوا کې ګډې کړو، یا یې تروې او خُوسا کړو، دغه کارونه او نورې ټولې چارې څمونږ له قدرته پوره دي، نو ستاسې له لاسونو څخه څه پوره دي، او څه به کولی شئ؟.

فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾

پس پیدا کړې دي مونږ تاسې ته په دې (اوبو) سره باغونه رنګارنګ له خرماګانو او (له) انګورو چې شته تاسې ته په دې (باغونو) کې مېوې ډېرې، او له دغو (باغونو) څخه خورئ تاسې (مېوې).

تفسیر: یعنې په هغو د پسرلي او بهار د لیدلو څخه خوشالېږئ، او د هغو د حاصلاتو څخه ځینو د تفکّه په ډول او ځینې د غذاء په صورت استعمالوئ.

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ ﴿٢٠﴾

او (بل پیدا مو کړه هغه) ونه چې وځي له (غره د) طور سینا څخه چې زرغونیږي له غوړو سره او له انګولي (کتغ) سره لپاره د خوړونکیو.

تفسیر: یعنې د خونې (زیتونې) ونه چې ترې تېل ووځي، چې د منبلو او نورو په مصرف رسیږي، او ډېر زیات خلق یې د کتغ (انګولي) په شان استعمالوي، د ښونې ذکر یې په خصوصیت سره وفرمایه، ځکه چې د هغه فوائد زیات دي، او د یوه مخصوص فضل او شرف حیثیت لري، ځکه د «التین» په سورت کې پرې قسم هم یاد شوی دی، د طور غره په لوري نسبت کول هم د همدغې (خونې) زیتون د فضیلت او برکت ښکارولو لپاره دی، ځکه چې په هغه وخت کې به هلته د دغې خونې ونې ډېرې زیاتې وې.

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿۲۱﴾

او بېشکه چې تاسې ته په څارویو کې خامخا عبرت دی، چې څښوو مونږ تاسې ته له هغو پیو نه چې په ګېډو د دوی کې دي، او شته تاسې ته په دغو (څاروو کې) منافع (ګټې فائدې) ډېرې، او له دوی (د ځینو اجزاوو) څخه خورئ تاسې (شودې غوښې اونور).

تفسیر: یعنې د حیواناتو شودې مونږ په خپل قدرت سره پر تاسې څښوو، او ډېرې زیاتې فائدې مو د تاسې لپاره د دغو حیواناتو په وجود کې ایښې دي، تر دې چې د ځینو حیواناتو د غوښو خوراک مو هم پر تاسې حلال کړی دی.

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿۲۲﴾

او پر دغو (څاروو) او پر بېړیو باندې بارولی شئ تاسې (په بر او بحر کې).

تفسیر: یعنې په وچه کې د حیواناتو (او نورو نقلیه وو وسائلو) په وسیله او په اوبو کې د بېړیو کښتیو (او جهازونو او نورو نقلیه وو وسائطو) په واسطه (او همداسې په هوا او نورو کې) نقل او حرکت کوئ، او له یوه ځایه بل لري ځای ته درومئ ! او ډېر درانه شیان او سامان مو پرې باوروئ.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿۲۳﴾ فَقَالَ
الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ
مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿۲۴﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ نوح خپل قوم ته، نو وویل (نوح): ای قومه ځما ! عبادت کوئ تاسې (یواځې) د الله، نشته تاسې ته بل هیڅ معبود برحق غیر له دغه (الله)، آیا پس نه ویرېږئ تاسې (له عذابه د الله)؟ پس وویل هغو مشرانو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (نوح خپلو اتباعو ته) چې: نه دی دا نوح مګر یو انسان دی په شان ستاسې، اراده لري د دې خبرې چې مشر شي پر تاسې باندې، او که اراده فرمایلې وی الله (د لېږلو د رسول انسانانو ته نو) خامخا لېږلې به یې وې پرښتې (نه انسانان)، نه دی اورېدلی مونږ دا (چې رسول بني آدم وي، یا توحید) په هغو پلرونو ځمونږ کې چې پخوا وو.

تفسیر: یعنې په ده کې څه فرق شته، چې دی رسول شي او تاسې نه شئ؟، دی غواړي چې مشرتوب ځان ته حاصل کړي، نو ځکه دغه پلمه (تدبیر) او چل یې جوړ کړی دی، که نه که الله تعالی رسول لېږه؛ نو بل سړی پرې درېدلی وو چې همدا یې رالېږلی دی، او پرښته به یې نه وی رالېږلې، مونږ داسې عجیبه خبره له سره نه ده اورېدلې، چې یو ځمونږ په شان سړی او معمولي انسان د الله تعالی رسول شي، او نورو ټولو معبودانو ته بد ووایي، او له منځه یې ورک کړي، او داسې دعوت او بلنه وکړي چې تاسې یواځې د احد او واحد الله تعالی عبادت وکړئ ! او بل هیڅوک مه منئ !.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿۲۵﴾

نه دی (دا نوح) مګر یو داسې سړی دی چې په ده پورې نښتی دی لېونتوب سودا، پس انتظار کوئ تاسې ده ته تر یوه وخته پورې (چې جوړ شي یا مړ شي).

تفسیر: دغه د نوح علیه السلام د زماني د کفّارو وینا ده: معلومېږي چې د دې غریب دماغ خراب او فکر یې له کاره وتلی دی، که نه د ټول قوم په خلاف او خپلو پلرونو او نیکونو له اصوله مخالف داسې خبرې به یې ولې له خولې ایستلې؟

چې هیڅوك پرې یقین او باور نشي کولی، آیا که دا کار ښکاره لېونتوب نه دی نو څه دی؟ ښه خو دا ده چې تاسې څو ورځې صبر وکړئ! او انتظار وکړئ! ګوندې څه مدّت وروسته دی په سد او په هوش راشي، او د جنون او د سودا د دغې دورې څخه افاقه ومومي او جوړ شي، یا دی پخپلو همدغو ویلو ویلو کې مړ شي، او سا یې وخیژي، او دغه قصه پای ته ورسیږي (العیاذ بالله).

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾

وویل (نوح) ای رب څما! مدد وکړه له ما سره په سبب د دې چې تکذیب یې وکړ څما.

تفسیر: یعنې کله چې د نوح علیه السلام ټول زیار (محنت) او کوښښ بېکاره ثابت شو، او د نهه نیمو سوو کلونو ټول زیار او زحمت یې ورته بې ثمره او بې نتیجې څرګند شو، او موفّق نه شو چې دغه کفّار د ضلالت له لارې څخه چپ او د هدایت پر سمه لاره یې ور روان کړي؛ نو د الله تعالی په دربار کې یې عرض او فریاد وکړ چې: یا الله! اوس د دغو اشقیاوو په مقابل کې څما امداد وفرمایه، څکه چې ظاهراً دغه خلق څما د تکذیب څخه مخ ګرځوونکي نه دي، او د نورو خپلو راتلونکو نسلونو او اولادونو افکار او عقائد هم خرابوونکي دي.

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾

پس وحي وکړه مونږ دغه (نوح) ته؛ داسې چې اوس جوړه کړه یوه بېړۍ په لیدلو (د سترګو او نظر لاندې) څمونږ، او په وحي (امر او ښودنې) څمونږ، پس کله چې راغی امر (حکم) څمونږ (پر نزول د عذاب سره)، او راوخټېده (په اوبو) تنّور؛ پس ورننباسه (سواره کړه) په دې بېړۍ کې له هره قسمه جوړه جوړه، دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل (بیت) خپل (یا مؤمنان)، مګر مه ننه باسه هغه څوك چې ړومبی شوې ده په ده خبره (د عذاب) له دوی نه، او مه کوه خبرې له ما سره په باب د هغو کسانو چې ظلم یې کړی دی (په نفسونو خپلو باندې) بېشکه په دوی باندې حکم کړی شوی د غرقېدلو.

تفسیر: یعنې کفّار اګر که ستا له کورنۍ څخه هم وي؛ له خپله څانه سره یې مه سوروه! څکه چې د الله تعالی له درباره د عذاب قطعي حکم صادر شوی دی، او د دغې فیصلې اجراء او انفاذ یو حتمي او ضروري کار دی، اوس له ظالمانو څخه د هیڅ یوه د نجات او خلاصي لپاره هیڅ یوه سعي او کوښښ مه کوه!.

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾

نو کله چې برابر شوې وختلې (ای نوحه) ته او هغه (مؤمنان) چې له تا سره دي پر بېړۍ باندې؛ نو ووایه چې: ټول حمد ثناء ده خاص هغه الله ته چې خلاص یې کړو مونږ له ظالم قومه (مشرکانو) څخه.

تفسیر: یعنې الله تعالی مونږ له دوی څخې بېل کړو، او له عذاب څخه یې مأمون او مصئون وساتلو.

وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾

ووایه (ای نوحه په وخت د کوزېدو د تا له بېړۍ نه): ای ربه څما! کوز کړه ما په یو داسې څای کې چې مبارك بركتناك وي حال دا چې ته خیر (ډېر غوره) له ټولو کوزونکیو څخه یې.

تفسير: يعنې په بېړۍ کې ښه د هوسايۍ (آسانۍ) او آرام ځای راکړه ! او په کوم ځای کې چې مو له بېړۍ څخه ښکته کوې؛ هلته هم څه ربړ او تکليف راپېښ نشي !، او په هر ډول او په هر ځای کې دې ستا برکت او رحمت ځما له حاله سره مل وي !.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ۝٣٠﴾

بېشکه دغه (قصه د نوح) کې خامخا دلائل (د عبرت او قدرت ځمونږ) دي، او بېشکه يو مونږ خامخا ازمويښت کوونکي (د بندګانو).

تفسير: چې کوم يو د دغو داوريدلو څخه عبرت او نصيحت حاصلوي؟ او کوم يو يې نه حاصلوي: ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾ (د القمر سورت (۱) رکوع، (۱۵) آيت، (۲۷) جزء).

﴿ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ۝٣١ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۝٣٢ وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ۝٣٣﴾

بيا پيدا کړ مونږ پس له (هلاکه د) قومه (د نوح) يو اهل د زمانې نور (عاديان يا ثموديان)، پس ولېږه مونږ په هغو کې يو رسول (هود يا صالح) له دوی څخه، (وويل مونږ په ژبه د هغه رسول دوی ته داسې) چې عبادت کوئ تاسې (يواځې) د الله، نشته تاسې ته بل هيڅ بر حق معبود بې له الله، آيا پس نه ويرېږئ تاسې (له عذابه د الله). او وويل مشرانو له قومه د دغه (نبي) څخه هغه کسان چې کافران شوي وو، او نسبت د دروغو يې کړی وو ملاقات د آخرت ته، او نعمتونه ورکړي وو مونږ دوی ته په دغه ژوندون لږ خسيس کې: نه دی دا (نبي) مګر يو بشر سړی دی په مثل د تاسې چې خوري له هغه (څيزه) چې خورئ يې تاسې له هغه نه، او څښي له هغه څيز چې څښئ يې تاسې له هغه نه.

تفسير: يعنې عاديان يا ثموديان پر دې خبرې باندې نه وو معتقد چې وروسته له مرګه به يوه ورځ د پاك الله سره مخامخ کېدونکي يو، او داسې به يې ګڼل چې فقط همدغه د دنيا ژوندون او د هغې عيش او آرام ځمونږ په برخه کې دی، او پر ته د معاش د معاد هيڅ فکر به له هغوی سره نه وو، نو ځکه د خپلو رسولانو د ارشاد په مقابل کې به يې داسې چټې خبرې کولې چې دا رسول هم ځمونږ په شان سړی دی هغه څه خوري چې مونږ يې خورو او هغه څه څکي چې مونږ يې څکو ظاهر کې په ده کې هيڅ يو داسې امتياز او خبره نشته چې تاسو يې نه لرئ.

﴿وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ۝٣٤﴾

او (قسم دی) خامخا که اطاعت وکړ تاسې د يوه انسان په شان خپل؛ بېشکه چې تاسې په هغه وخت کې خامخا له زيانکارانو څخه يئ.

تفسير: يعنې له دې نه به لويه خرابي او ذلت څه وي چې د خپل ځان په شان د يوه بل معمولي انسان سړي تابع، خادم او مطيع شئ، او خامخا هغه خپل متبوع، مخدوم، او مطاع وګرځوئ؟.

﴿أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ۝٣٥ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ۝٣٦﴾

آیا وعده کوي له تاسې سره (او ویروي مو دغه هود یا صالح په دې) چې بېشکه تاسې کله
چې مړه شئ او شئ خاورې او هډوکي؛ نو بېشکه چې تاسې به را ایستل کېږئ (له ځمکې په
بعث سره). ډېر لرې دی ډېر لرې دی (چېرې کېدی شي) هغه څیز چې تاسې سره يې وعده
کولی شي.

تفسیر: دغه هم د کفّارو وینا ده، یعني څومره له عقل څخه بعیده خبره وایي، چې د وراسته هډوکي هغه بځرکي چې له خاورو سره بیخي ګډوډ شوي دي؛ بیا له قبرونو څخه د انسانانو په شکل ژوندي راپاځولی کیږي، نو ښه تاسې (ای کفارو !) خپله فکر وکړئ چې په داسې چټي (بېکاره) او مهملو خبرو باندې څوک باور کولی شي؟ چې له عقله او صحّت څخه لرې وي؟.

إِنۡ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنۡيَا نَمُوتُ وَنَحۡيَا وَمَا نَحۡنُ بِمَبۡعُوثِينَ ﴿٣٧﴾

نه دی دا ژوندون مګر همدا ژوندون ځمونږ د دنیا، چې مرو او ژوندي کېږو، او نه یو مونږ
بیا راپاڅولي شوي وروسته له مرګه (له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسیر: یعني (دغه کفّار وایي) چېرې دی آخرت او چېرې دی حساب او کتاب؟ په څه چې مونږ پوهېږو خو هغه هم دغه د دنیا موجوده سلسله ده، چې مونږ يې ګورو، او هغه همدا یو ژوندي کېدل او یو مړه کېدل دي چې د ګردو تر سترګو لاندې جریان لري، یو ځیږېږی (پیدا کیږي) او بل مري، او زیات له دې نه بل هیڅ شی نشته.

إِنۡ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗا وَمَا نَحۡنُ لَهُۥ بِمُؤۡمِنِينَ ﴿٣٨﴾

نه دی دغه (هود یا صالح) مګر یو سړی چې تړلي يې دي پر الله دروغ، او نه یو مونږ ده ته ایمان
راوړونکي.

تفسیر: یعني کفّار وایي: د دغه سړي دغه وینا چې زه د الله نبي یم، او الله تعالی مړي بیا له سره ژوندي کوي، ثواب او عقاب، جزاء او سزا ورکوي؛ دغه دواړه دعاوی داسې دي چې هغه مونږ له سره نه شو منلی، نو خامخا داسې جګړې نښلولو او د سر درد پیدا کولو ته څه حاجت پاتې دی؟ او له هغه څخه څه فائده عائده کیږي؟ نو بالآخر پېغمبر د کفّارو د داسې خبرو اترو څخه سخت متأثر شو، او له هغه منکرانو څخه بې هیلې او ناامیده شو، او داسې دعا يې وکړه:

قَالَ رَبِّ ٱنصُرۡنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٖ لَّيُصۡبِحُنَّ نَٰدِمِينَ ﴿٤٠﴾

وویل (هود یا صالح): ای ربه ځما ! مدد وکړه له ما سره په سبب د دې چې دروغجن يې وبللم
زه (او ځما رسالت يې ونه مانه). نو وفرمایل (الله هود یا صالح ته چې) پس له لږ مدّت خامخا وبه
ګرځي (دغه عادیان یا ثمودیان) پښېمانه (په دغه کفر او تکذیب خپل).

تفسیر: یعني د الله تعالی عذاب ورتلونکی دی، چې وروسته له هغه به افسوس او ارمان کول هیڅ د دوی په درد نه خوري، او نه به څه نفع وررسوي.

فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ بِٱلۡحَقِّ

پس ونیول دوی چغې د هلاکت په حق (او عدل) سره.

تفسیر: له دې په ښکاره ډول دغه مترشح کیږي چې دغه قصه د «ثمود» وه چې د هغه امّت په سخت غږ سره مړ شوی دی، او پر «عاد» سخت باد الوتی وو، او چا ویلي دي چې: دغه قصه د عادیانو ده، چې د «الأعراف» په سورت او په هود

او په شعراء کې په قصې د نوح پسې همدغه ذکر دی، نو بناء پر دغه هر ښځ کن عذاب ته «صیحة» وایه شي، نو ځکه دلته هم «صیحة» ذکر شوه.

فَجَعَلْنٰهُمْ غُثَآءً ۚ فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۴۱﴾

پس (هلاک شول نو) وګرځول مونږ دوی شاوړي (خس خاشاک د سیلاب)، پس لرېوالی دی قوم ظالمانو ته (له رحمته د الله).

تفسیر: یعنې لکه چې سیلاب (ځپان) خس او خاشاک له خپله ځانه سره وړي؛ همداسې د الله تعالی د عذاب په سیلاب کې دوی هم وبهېدل او لاهو شول.

ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ قُرُوْنًا اٰخَرِيْنَ ﴿۴۲﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُوْنَ ﴿۴۳﴾

بیا پیدا کړ مونږ وروسته له هغو (ثمودیانو یا عادیانو) اهل د زمانو نور (لکه قوم د لوط او شعیب).
نشي ړومبی کېدی هیڅ قوم له وعدې مقررې خپلې، او نه وروستی کېدی شي ترې.

تفسیر: یعنې هر قوم چې د خپلو انبیاوو تکذیب وکړي؛ ګرد په همغو خپلو مقرره وو وعدو سره هلاک کیږي، هر میعاد او هره نېټه چې د هر قوم لپاره مقرره شوې ده؛ هغه د یوې شېبې له مخې هم نه وړاندې او نه وروسته کیږي.

ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا ۭ كُلَّمَا جَآءَ اُمَّةً رَّسُوْلُهَا كَذَّبُوْهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَّجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ ۚ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۴۴﴾

بیا ولېږل مونږ رسولان خپل حال دا چې یو په بل پسې پیوست وو، هر کله چې رابه غی کوم امّت ته رسول د دوی؛ نو دروغجن به یې باله دی، پس پرله پسې به کړل مونږ ځینې د دوی په ځینو نورو (په هلاکولو کې)، او وګرځول مونږ دوی تشې قصې (د تعجّب په عالم کې)، پس لرې والی دی (د الله له رحمته) هغه قوم ته چې نه راوړي ایمان (په مؤمن به شیانو باندې).

تفسیر: یعنې الله تعالی د رسولانو سلسله روانه کړه، او یو په بل پسې یې نبي ورلېږه، او د مکذبینو هم د یوه پسې د بل تباه، فناء او بربادېدل جاري وو، له یوه جانبه د انبیاوو بعثت او له بل جانب د منکرینو د اهلاک لمبرونه به سره لګېدل، لکه چې په همدغه سلسله کې ډېر اقوام سره تباه شول، چې له هغوی څخه د حیرت او عبرت نه د ډکو قصو او افسانو ماسوا بل هیڅ شی نه دی پاتې، او نن د هغوی داستانونه یواځې د پند، نصیحت، او عبرت لپاره ویلی او اورولی کیږي.

ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى وَاَخَاهُ هٰرُوْنَ ۙ بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿۴۵﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ىِٕهٖ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا عَالِيْنَ ﴿۴۶﴾

بیا ولېږه مونږ موسی او ورور د ده هارون په دلائلو (د قدرت او هغو معجزو) خپلو سره، او په برهان دلیل سند ښکاره. طرف د فرعون او قوم د ده (فرعونیانو) ته، پس کبر سرکشي یې وکړه (له ایمانه) حال دا چې وو دوی قوم متکبّر (سرکش پر خلاف د موسی).

تفسیر: نو ځکه د الله تعالی پیغام یې په خاطر کې رانه ووړ، چې د کبر او غرور نشې د دوی دماغونه بیخي خراب او مختل کړي وو.

فَقَالُوٓا أَنُؤۡمِنُ لِبَشَرَيۡنِ مِثۡلِنَا وَقَوۡمُهُمَا لَنَا عَٰبِدُونَ ﴿٤٧﴾

پس وويل (قبطيانو): آيا پس ايمان راوړو مونږ پر دوو سړيو په مثل شان ځمونږ حال دا چې قوم د دوی (سبطيان) مونږ ته خادمان (مريان) دي.

تفسير: يعني د موسی عليه السلام او هارون عليه السلام قوم بني اسرائيلو خو ځمونږ مرييتوب او مزدوري کوي، نو د دوی له منځه مونږ د دغو دوو سړيو سيادت او مشرتوب څرنګه منلی شو؟.

فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ ٱلۡمُهۡلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ لَعَلَّهُمۡ يَهۡتَدُونَ ﴿٤٩﴾

پس دروغجن وبلل دغو (موسی او هارون لره قبطيانو) پس شول (قبطيان) له هلاک کړيو شويو (په غرق سره). او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) ښايي چې دغه (بني اسرائيل) سمه صافه لاره ومومي (په دې تورات سره).

تفسير: يعني د فرعون له اهلاک څخه وروسته مونږ بني اسرائيلو ته «تورات شريف» ورکړ، څو خلق پر هغه تګ او عمل وکړي، او تر جنّت او د الله د رضاء تر منزل پورې ورسېدی شي.

وَجَعَلۡنَا ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥٓ ءَايَةً وَءَاوَيۡنَٰهُمَآ إِلَىٰ رَبۡوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾

او ګرځولي وه مونږ (قصه د) ځوی د مريمې او د مور د ده (يو لوی) دليل (د قدرت)، او مونږ ځای ورکړی ـ راوستي وو دوی هسکې (اوچتې) ځمکې ته چې خاونده د قرار ده (چې اوسېدونکي يې په ارام دي)، او خاونده د اوبو پاکو صافو بهېدونکو ده.

تفسير: يعني دغه د الهيه وو قدرتونو له دلائلو او نښو څخه دی، چې يواځې د مور له ګېډې يې بې له پلاره عيسی المسيح عليه السلام پيدا کړی دی، لکه چې په «آل عمران» او د «مريم» په سورتونو کې د دې تقرير ليکلی شوی دی.

«ربوة» هسکې (اوچتې) ځمکې ته ويلې شي، چې بيت المقدس يا دمشق يا مصر وو، او پخپلو نورو شاوخوا ځمکو باندې لوړه ده، ښايي دا هم هغه هسکه (اوچته) ځمکه يا غونډۍ وي چې د لنګون په وخت کې هلته بي بي مريمې تشريف درلود (لرلو)، لکه چې د «مريم» د سورت دغه آيات پرې دلالت کوي:

﴿ فَنَادَىٰهَا مِن تَحۡتِهَآ أَلَّا تَحۡزَنِي قَدۡ جَعَلَ رَبُّكِ تَحۡتَكِ سَرِيّٗا * وَهُزِّيٓ إِلَيۡكِ بِجِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ تُسَٰقِطۡ عَلَيۡكِ رُطَبٗا جَنِيّٗا ﴾ چې دغه ځای هسک وو، او ترې لاندې چينه يا وياله بهېده، او د خُرما ونه هغه ته نژدې وه (كذا فسّره ابن كثير رحمه الله).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُوا مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعۡمَلُوا صَٰلِحًا

ای رسولانو ! خورئ تاسې له طيّباتو (پاکيزه وو طعامو) څخه او وکړئ تاسې ښه (عملونه).

تفسير: يعني د ګردو انبياوو په دين کې همدغه يو حکم شته چې حلال خوراک له حلالې لارې څخه ګټئ او ښک کارونه کوئ !، او ښايي چې په ښکو کارونو ګرد خلق سره مشغول او مصروف اوسي، لکه چې ټولو انبياوو عليهم السلام په نهايت مضبوطۍ او استقامت سره د حلال اکل، د مقال صدق، او د ښکو اعمالو په مواظبت توصيه او خپل امت ته تأکيدات کول.

د عظيم الشأن قرآن په بل ځای کې دغسې حکم چې دلته رسولانو ته ورکړی شوی دی؛ «عامة المؤمنين» ته ورکړی شوی دی، په دغه کې د نصرانيانو د رهبانيت ترديد هم شوی دی، چې د عيسی عليه السلام له ذکره سره

خاص مناسبت لري، له احاديثو څخه معلومېږي چې د «هر چا خوړل، څښل، آغوستل چې له حرامو څخه وي؛ د هغه د دعاء د قبول توقع نه ښايي چې وکړه شي»، په ځينو احاديثو کې دي: «هغه غوښه چې د حرامو څخه زرغونه شوي وي؛ د دوزخ اور د هغه زيات حقدار دی»، (العياذ بالله).

إِنِّي بِمَا تَعۡمَلُونَ عَلِيمٞ ۝٥١

بېشکه زه پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه عالم خبردار يم.

تفسير: يعنې حلال خوړونکيو او نېکوکارو ته ښايي چې داسې عقيده ولري چې الله تعالی د ده له ټولو پټو او ښکاره وو احوالو او افعالو څخه ښه عالم دی، او له هغه سره موافق به له هر چا سره معامله کوي، دغه اګر که له رسولانو سره پخپلو زمانو کې خطاب دی، مګر په واقع کې د دوی امّت ته د دغه مطلب اورول مقصود دي.

وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱتَّقُونِ ۝٥٢ فَتَقَطَّعُوٓاْ أَمۡرَهُم بَيۡنَهُمۡ زُبُرٗاۖ

او بېشکه دا (سماوي دين چې توحيد او نور مؤمن به شيان دي، ای رسولانو !) ستاسو دين (او د ستاسو د ټولو امتيانو دين) دی په دې حال کې چې دين يو دی، او زه ستاسو رب يم، نو وويرېږئ له ما. پس پرې کړ (امّتيانو د دوی) دين خپل په منځ خپل کې ټوټې ټوټې.

تفسير: يعنې د اصولو په اعتبار د ګردو انبياوو دين او ملّت يو او د ګردو الله هم يو دی، چې د هغه د عصيان څخه تل وېره په کار ده، ليکن خلقو په دغه واحد اصل کې اختلاف وغورځاوه، او د دين اصل يې سره ټوټې ټوټې کړ، او بېلې بېلې لارې يې په کې جوړې کړې، پخپل سر د آراوو او اهواوو په متابعت په سلهاوو فرقې او مذاهب جوړ شول، انبياء دغه تفريق خلقو ته نه دی ښوولی، د دوی په نزد د ازمنه وو او امکنه وو او نور اختلاف صرف فروعي اختلاف وو، او په اصول الدين کې ګرد سره بالکليه متفق وو.

كُلُّ حِزۡبِۢ بِمَا لَدَيۡهِمۡ فَرِحُونَ ۝٥٣

چې هر يو حزب ګوند (له دوی نه) په هغه (باطل دين) چې له دوی سره دی، خوشال دی.

تفسير: يعنې داسې به يې ګڼل چې يواځې همدغه مونږ پر حق دين يو، او ځمونږ همدغه لاره سمه او صافه لاره ده.

فَذَرۡهُمۡ فِي غَمۡرَتِهِمۡ حَتَّىٰ حِينٍ ۝٥٤

پس پرېږده (ای محمده !) دوی په ګمراهي خپلې کې تر يوه وخته (د مرګه) پورې.

تفسير: يعنې هغو کسانو چې د انبياوو په متفقه وو هداياتو کې ګوندونه (ډلې) جوړ کړل، او سره بېلې بېلې فرقې او ملّتونه يې قائم کړل، او هره فرقه يواځې پر هم هغو خپلو عقائدو او خيالاتو د زړه له کومې ټينګه ولاړه ده، او په هيڅ ډول له هغه څخه مخ نه اړوي، اګر که ته ډېر پند او نصيحت هم وفرمايې، نو تاسې په دغه غم کې خپل ځان زيات مه کړوئ !، بلکه دوی ته لږ مهلت ورکړئ !، چې دوی د غفلت او جهالت په نشو کې ډوب او نشه پراته وي، څو هغه موعوده ساعت ورسيږي، او د دوی ستر ګې ټېغې ټېغې پاتې شي، يعنې موت يا د الله تعالی عذاب د دوی پر سرونو او شاوخوا وګرځي.

أَيَحۡسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٖ وَبَنِينَ ۝٥٥ نُسَارِعُ لَهُمۡ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِۚ بَل لَّا يَشۡعُرُونَ ۝٥٦

آيا ګمان کوي دوی د دې چې بېشکه هر هغه څيز چې ورکوو يې مونږ دوی ته (په دنيا کې

مدد ورسره کوو) په هغه څيز له ماله او (له) ځامنو. چې تلوار کوو مونږ دوی ته په خيراتونو (او اکرامونو؟ نه ده داسې) بلکه نه پوهيږي دوی (چې دا استدراج او امهال دی).

تفسير: همدغه د دوی خيال وو، لکه چې ويل به يې: ﴿وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾ (د السبأ سورت (۴) رکوع (۳۵) آيت (۲۲) جزء)، يعنې که مونږ د الله تعالی په نزد مردود او مبغوض وی؛ نو دغه مال او دولت او اولاد او نور يې ولې مونږ ته په دغه کثرت سره راکړي دي؟ يعنې په دې نه پوهيږي چې د مال او اولاد دغه افراط د دوی د فضيلت او کرامت له سببه نه دی، بلکه د امهال او استدراج په بناء دی، هغومره مهلت او ډيل چې دوی ته ورکاوه کيږي؛ په همدغه اندازه د دوی د شقاوت جام تر څنډو (غاړو) پورې ډکيږي: ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۸۲ - ۱۸۳) آيتونه (۲۳) رکوع).

﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ۝٥٧﴾

بېشکه هغه کسان چې دوی له (خوفه د) عذاب د رب خپل ويريدونکي دي تل.

تفسير: يعنې صادق او خالص مؤمنان سره له ايمانه او احسانه د کفّارو او مغرورينو پشان له «مکر الله» څخه مأمون نه دي، بلکه تل تر تله د الله تعالی له وېرې څخه لړزيږي او ويريږي چې الله تعالی دې نه کړي چې دغه انعامات او احسانات چې پر مونږ په دغه دنيا کې شوي دي؛ امهال او استدراج وي، د حسن بصري رحمه الله مقوله ده: «مؤمن نېکی کوي او ويريږي، او منافق بدی کوي او له سره يې فکر خراب نه وي».

﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ۝٥٨﴾

او هغه کسان چې دوی په آيتونو د رب خپل ايمان راوړي.

تفسير: يعنې پر کونيه وو او شرعيه وو آيتونو دواړو باندې يقين او داسې عقيده لري، چې هر شی دلته راد مخه کيږي؛ هغه عين الحکمت او صواب دی، او هر هغه شی چې هلته رادمخه کيږي؛ هغه هم بالکل حق او هر هغه حکم چې راکاوه کيږي؛ هغه من کل الوجوه صواب او معقول دی.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ۝٥٩﴾

او هغه کسان چې دوی په رب خپل پورې نه شريکوي (بل هيڅ شی).

تفسير: يعنې پر خالص ايمان او توحيد په طريقه د اخلاص سره قائم دي، او هر يو عمل په صدق او اخلاص سره اداء کوي، د خفي يا جلي شرک يوې شائبې ته د راتللو موقع نه ورکوي.

﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ۝٦٠﴾

او هغه کسان چې ورکوي هر هغه چې ورکوي يې دوی (له زکاتونو او خيراتونو) حال دا چې زړونه د دوی ويريدونکي دي (له نه قبلېدو نه، ځکه چې) بېشکه دوی رب خپل ته ورتلونکي دي.

تفسير: يعنې څه پوهيږو چې هغه هلته مقبول شو که نه؟ وروسته مو په کار راځي که نه؟ د الله تعالی په لاره کې د صرفولو څخه تل د دوی په زړونو کې دغه وېره او انديښنه وي او پر خپل عمل باندې نه مغروريږي، او سره له نېکی کولو هم ويريږي.

أُولَٰٓئِكَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَهُمْ لَهَا سَٰبِقُونَ ﴿٦١﴾

دغه کسان ډېر تلوار (او رغبت) کوي په نېکيو (طاعاتو) کې، او دوی هغو (نېکيو) ته ړومبی کېدونکي دي (له نورو خلقو نه).

تفسير: هـم په دنيا کې او هم په آخرت کې، لکه څنګه چې الله جل جلاله فرمايلي دي: ﴿فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ ٱلْـَٔاخِرَةِ﴾ (۴ جزء، د آل عمران سورت (۱۴۸) آيت، (۱۵) رکوع)، نو په حقيقت کې اصلي نيکي په صالحه وو اعمالو، حميده وو أخلاقو او فاضله وو ملکاتو کې وشوه، نه په اموالو او اولادو کې لکه چې د کفّارو ګمان وو.

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَلَدَيْنَا كِتَٰبٌ يَنطِقُ بِٱلْحَقِّ ۚ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

او نه تکليفوو (نه مکلّفوو) هيڅ نفس مګر په قدر د طاقت د ده، او ځمونږ سره يو کتاب (لوح محفوظ يا عملنامې) دی، چې بيانوي حق رښتيا، او پر دوی به هيڅ قسم ظلم ونه کړ شي (په تزييد د عقاب، يا تنقيص د ثواب سره).

تفسير: يعني هغه اعمال او خصال چې پاس بيان شول، کوم داسې مشکل کار نه دی، چې د هغه تحمّل د انسان له طاقته خارج وي، ځمونږ عادت داسې نه دی چې خلق په مالا يطاق شيانو مکلّف کړو، دغه ګردې خبرې داسې دي چې که تاسې توجه وکړئ؛ نو پخپله يې حاصلولی شئ، هغه کسان چې د کاملينو سابقينو درجې ته نشي رسېدلی، دوی دې هم خپل وسعت او همّت سره موافق پوره هم هغسې سعي او کوښښ وکړي چې پرې مکلّف دي، د هر يوه اعمال ځمونږ په نزد د اعمالو په صحائفو کې درجه په درجه ليکلي موجود دي، چې د قيامت په ورځ د ګردو په مخ کې پرانستلی او کېښودلی کيږي، او د هغه سره موافق به دوی ته جزاء ورکوله کيږي، چې په هغه کې د يوې ذرې په اندازه هم ظلم او تېری نه کيږي، او نه د چا کومه نيکي ضايع کيږي، او نه يې اجر کم ورکاوه کيږي، نه بې وجه او بې قصوره د بل چا بار پرې اچولی کيږي.

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِى غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَٰلٌ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَٰمِلُونَ ﴿٦٣﴾

بلکه زړونه د دغو (کفّارو) په غفلت کې دي له دغه (قرآنه)، او شته دوی ته عملونه (ناپاکه او کارونه بېباکه) غير له دې (شرکه د دوی) چې دوی د هغو عملونو کوونکي دي (نو به پرې بيا مومي جزاء او هم دوی به داسې په غفلت او معصيت کې مشغول اوسيږي).

تفسير: د آخرت له حسابه او کتابه دغه خلق غافل او بې پروا، او په دنيوي چارو کې مشغول او لګيا دي، او له سره له هغو څخه نه وزګاريږي، چې دِ آخرت په طرف توجّه وکړي، يا يې دا مطلب چې د دوی په زړونو کې کفر او نفاق ځای نيولی دی، او دوی د شک، تردد، غفلت او د جهالت په تورو تيارو موجونو او چپو کې ډوب شوي دي، لويه ګناه خو دغه شوه، باقي له دې نه ماسوا نور ډېر ګناهونه شته چې دوی يې سره تپولوي، او د يوې شېبې له مخې هم له هغه څخه نه دي جدا، او نه بنايي هم ترې جدا شي، ځکه هغه بد أعمال چې د دوی په حق کې د دوی د بد استعداد لامله (له وجې) مقدّر شوی دی، هغه به خامخا دوی کوي، او خامخا د هغه جزاء به مومي.

حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِٱلْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْـَٔرُوا۟ ٱلْيَوْمَ ۖ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ﴿٦٥﴾

تر هغه پورې کله چې ونيسو مونږ (هم هغه) غنيان (عيّاش منعمان) د دوی په (دنيوي) عذاب (د قتل يا قحط يا نور، نو) ناڅاپه دوی به فريادونه کوي (ټنډارې وهي). مه کوئ فرياد نن ورځ (ځکه چې) بېشکه تاسې سره له مونږ څخه هيڅ مدد به ونه کړی شي (په خلاصولو کې له عذابه).

تفسیر: تفسیر: یعنې څه وخت چې په دنیوي یا اخروي عذاب کې مبتلا شي؛ نو ژاړي او سخت شورماشور اچوي، چې مونږ ته له دغه آفت څخه نجات راکړه ! نبه، په دغه وخت کې به د دوی نجات ورکوونکی څوک وي؟ نو حکم صادریږي چې چپ شئ ! له سره شورماشور مه کوئ ! چې دغه ټولې ژړا او انګولا مو بېکاره ده، نن هیڅوک ستاسې نصرت او مرسته نشي کولی، او نه مو څمونږ له عذابه خلاصولی شي.

قَدْ كَانَتْ اٰيٰتِيْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُوْنَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِيْنَ ۖ بِهٖ سٰمِرًا تَهْجُرُوْنَ ﴿٦٧﴾

په تحقیق وو آیتونه (د قرآن) څما چې لوستلي به شو پر تاسې (هر وخت) پس وئ به تاسې په پوندو خپلو چې بېرته به ګرځېدئ (او نه به مو مانه کلام څما). په دې حال چې کبر کوونکي به وئ په دې (قرآن یا محمد یا کعبه) حال دا چې د شپې قصې کوونکي به وئ (په طعن د مقدّساتو کې) مسخرې به مو کولې، پرېښودل به مو (قرآن او نور مطهرات او ترې تنبتېدئ به).

تفسیر: یعنې ولې اوس شورماشور لګوئ او نارې سورې وهئ، هغه وخت مو په یاد راوړئ چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به تاسې ته د الله تعالی آیتونه اورول او تاسې به په ډېر سرعت سره ترې تنبتېدئ، او د هغو آیتونو اورېدلو ته به مو هیڅ فکر او توجّه نه کوله، بلکه ستاسې کبر، غرور او ځانمني (خودنمایي) به له سره تاسې ته اجازه نه درکوله چې هغه ومنئ، یا د انبیاء الله علیهم السلام خبرو ته لږ غوږ کېږدئ، یعنې کفّار به د رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم له مجلسه داسې تنبتېدل لکه چې دوی (العیاذ بالله) د کومې چتې (بېکاره) او فضولې قصې له اورېدلو څخه په تنګ شوي ترې لاړ شوي وي، یا به د ﴿سٰمِرًا تَهْجُرُوْنَ﴾ مطلب دا وي چې د شپې له مخې به دوی په حرم شریف کې کېناستل، او د دې په ځای چې مؤمنان شي، او په حرم محترم کې عبادت وکړي، او ترې چارچاپېر طواف وکړي؛ د رسول الله صلی الله علیه وسلم یا د عظیم الشأن قرآن په نسبت به یې خبرې کولې، او راز راز قصې او افسانې به یې له خپله ځانه جوړولې، چا به ورته کوډګر ساحر ویل، چا به د شاعري نسبت ورته کاوه، چا به کاهن باله، یو به یو شی ویل، بل به بل شی اورول.

اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَآءَهُمْ مَّا لَمْ يَاْتِ اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٦٨﴾

آیا پس فکر نه کوي (کُفّار) په دې وینا کې (چې قرآن دی)؟ آیا که راغلي دي دوی ته هغه څه چې (رسول او قرآن دی او) نه وو راغلي پلرونو پخوانیو د دوی ته (نو ځکه انکار کوي)؟.

تفسیر: یعنې دغه منکرین د قرآن عظیم الشأن په محاسنو کې غور او فکر نه کوي، که نه حقیقت الحال به ورمنکشف کېده، چې بلا شبهه دغه د الله تعالی جل وعلا شأنه کلام دی، چې په هغه کې د ټولو امراضو صحیح علاج ښوولی شوی دی، چې الفاظ یې موجز او معجز او معاني یې واضح او لائح دي، او د نورو د سماوي کتابونو او انبیاوو مصدق او مؤید دی، آیا که راغلي دوی ته هغه څه چې نه وو راغلي پلرونو پخوانیو د دوی ته؟ یعنې نصیحت کوونکی به تل وو، یا به انبیاء الله علیهم السلام یا به د انبیاوو أتباع، او اسماني کتابونه هم پرله پسې نازلېدل، کله یو او کله بل، کله په یو ځای او کله په بل ځای کې، او دغه کومه نوې خبره نه ده، چې د هغې مثال او نمونه په پخوانیو ازمنه وو کې نه ده لیدلې شوې، هو ! دغه ډېر أکمل او خورا أشرف او أقدس کتاب دی چې اوس نازل شوی دی، په دغه لوی شأن اعلی مرتبې سره پخوا کوم کتاب نه دی راغلی، نو د دې مقتضی داسې وه چې لا زیات ښایي د دغه نعمت قدر مو کړی وی، او په ښه شان سره مو د هغه استقبال کولی، او د هغه د غږ په مقابل کې به مو «لبّیک» ویلی وی، لکه چې أصحابو کرام رضي الله تعالی عنهم ویلی دی.

تنبیه: ښايي دلته له ﴿اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِیْنَ﴾ څخه «الآباء الأبعدين» (لرى پلرونه او نيكونه) مراد وي، او هغه چې ﴿يٰسٓ﴾ شريف په سورت كې ﴿لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّاۤ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ﴾ راغلى دى؛ هلته به د «الآباء الأقربين» نژدى پلرونه او نيكونه اراده كړه شوي وي، والله أعلم.

﴿اَمْ لَمْ یَعْرِفُوْا رَسُوْلَهُمْ فَهُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ﴾ (۶۹)

آيا كه نه دى پېژندلى (كفّارو) رسول خپل (په صداقت او امانت سره) پس دوى له ده څخه منكران دي.

تفسير: يعني آيا ځكه يې پر تكذيب او اعراض لاس پورې كړى دى، چې هغوى د خپل د دغه نبي الله له أحواله باخبره نه دي؟ حال دا چې ګرد عرب پوهېږي چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم له هلكتوبه صادق، أمين، عفيف او متّقي وو، خاوند د علم، حلم، كرم، جود، سخا، وفا، احسان، مروت، او كمال د عقل، صحت، حسب، نسب، اخلاق او آداب وو، لكه جعفر رضي الله تعالى عنه د حبشيّ د نجاشي (باچا) په مقابل كې او مغيره بن شعبه د نائب كسرى په مخ كې او ابو سفيان د كفر په حالت كې د روم د قيصر په دربار كې د همدغو اوصافو اظهار كړى وو، نو بيا د داسې صادق متقي بنده په نسبت داسې ګمان كېدى شي چې (العياذ بالله) هغه پر الله تعالى دروغ تړي، يا هغه يو اوپره سړى دى، يا بيخي نااشنا او پردى او بېګانه دى؟.

﴿اَمْ یَقُوْلُوْنَ بِهٖ جِنَّةٌ ؕ بَلْ جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ وَ اَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ﴾ (۷۰)

آيا وايي دوى چې په ده لېونتوب دى (نه ده داسې لكه چې دوى يې وايي، او ګمانونه كوي) بلكه راغلى دى (دا محمّد) دوى ته په حق (دين) سره، او اكثر د دوى حق لره ناخوښوونكي دي.

تفسير: ځكه چې مخالف دى له هواى نفساني او له مقتضاى شيطاني د دوى، او اكثر يې ځكه وفرمايل؛ چې بعض محض له جهته د شرم او ننګ او ملامتي د قوم ايمان نه راوړي، لكه ابو طالب.

شيخ الهند د دې آيت ترجمه داسې كړې ده: «يا وايي چې هغه سودايي دى، هيڅ نشته، هغه خو دوى ته رښتيا خبره راوړې ده، او پر دغو ډېرو رښتيا خبره بده لګيږي».

﴿وَ لَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوٰتُ وَ الْاَرْضُ وَ مَنْ فِیْهِنَّ ؕ﴾

او كه متابعت كړى وى حق (الله، قرآن) د نفساني غوښتنې د دوى (په وجود د ډېرو معبودانو كې)؛ نو خامخا خراب شوي به وو اسمانونه او ځمكه او هر هغه (مخلوق) چې په دوى كې دى.

تفسير: يعني كه رښتيا خبره پر دوى بده لګيږي؛ ودې لګيږي، صداقت، حقانيت او رښتيا د دوى د خوښې او خواهش نشي تابع كېدى، كه د دوى د خوښې او خواهشونو سره موافق احكام صادرولى؛ نو د هغه الوهيت به نه وى پاتې، او په دغه تقدير سره به د اسمان او د ځمكې دغه محكم انتظامات څرنګه قائم پاتې كېدى شوى؟

﴿بَلْ اَتَیْنٰهُمْ بِذِكْرِهِمْ﴾

بلكه راوړى مو دى دوى ته ذكر پند د دوى (چې قرآن مجيد دى).

تفسير: او دوى به تل د هغه ارمان او تمنّا داسې كوله: ﴿لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْاَوَّلِیْنَ ۙ لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِیْنَ﴾ (۲۳ جزء د الصآفات سورت (۱۶۸ - ۱۶۹) آيت (۵) ركوع).

فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٧١﴾

پس دوی له ذکر پند خپل مخ گرځوونکي دي (فکر او غور ورته نه کوي).

تفسیر: یعني څه وخت چې دغه قرآنکریم دوی ته راغی، او داسې راغی چې له هغه څخه د دوی قومي حیثیت ته عظیم الشأن فخر او شرف حاصل شو؛ نو اوس دوی ولې ترې مخ اړوي؟ او داسې اعلی فضل او شرف په ویړیا له خپله لاسه ضایع کوي.

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ ۖ وَّهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿٧٢﴾

آیا غواړې ته (ای محمده !) له دوی نه څه اجرت (په دغه تبلیغ او رسالت خپل، نو ځکه درباندې تهمت وايي)؟ پس هغه اجرت د رب ستا چې (دنیوي رزق او اخروي ثواب دی) خیر ډېر غوره دی (تاته د دوی له اجره)، او هم دغه (الله) ډېر غوره د ټولو رزق روزي ورکوونکیو دی.

تفسیر: یعني تاسې د دعوت او تبلیغ او نصیحت او خیر غوښتلو په مقابل کې له دوی نه د څه مزدورۍ او معاوضې او اجرت غوښتونکي هم نه یئ، هغه د دواړو دولت چې پاک الله تاته مرحمت فرمایلی دی؛ هغه د دوی د هغې معاوضې څخه ډېر بهتر دی.

وَاِنَّكَ لَتَدْعُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنٰكِبُوْنَ ﴿٧٤﴾

او بیشکه ته خامخا بولې دوی صافې سمې لارې طرف ته (چې دین د اسلام دی). او بیشکه هغه کسان چې نه راوړي ایمان په قیامت له سمې صافې لارې څخه خامخا کږېدونکي دي (لارې د ضلالت ته).

وَلَوْ رَحِمْنٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِّنْ ضُرٍّ لَّلَجُّوْا فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿٧٥﴾

او که مهرباني کړې وی مونږ پر دوی، او لرې کړې وی مونږ هغه چې په دوی وو له ضرره (چې قحط دی)؛ نو خامخا به لا ټینګ شوي وو دوی په ګمراهۍ تجاوز سرکښۍ خپله کې حال دا چې حیران او متردّد به وو.

تفسیر: یعني که دغه منکران له تکلیف څخه وباسو، او آرامي ور په برخه کړو؛ بیا هم دوی احسان نه مني، او له شرارت او سرکښۍ څخه نه اوړي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ښېرا یو څلې پر مکیّانو قحط (سوکړه) نازل شو، بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء هغه ترې لرې شو، ښایي چې دلته یې همغه فرمایلی وي.

وَلَقَدْ اَخَذْنٰهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوْا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُوْنَ ﴿٧٦﴾

او خامخا په تحقیق ونیول مونږ دوی په عذاب سره (څو عاجز او نرم شي)؛ پس غاړه یې کېښودوه (او عاجزي یې ونه کړه) رب خپل ته، او نه تضرّع زاري یې وکړه (بلکه لا سرکښ او متکبّر شول).

تفسیر: مثلاً قحط او نور آفات پرې مسلط شول، خو سره له هغه دوی د عجز له لارې ورواړاندې نشول، او د الله تعالی احکامو ته یې غاړه کېښودله.

حَتّٰٓى اِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيْدٍ اِذَا هُمْ فِيْهِ مُبْلِسُوْنَ ﴿۷۷﴾

تر هغه پورې كله چې وپرانسته مونږ پر دغو (منكرانو) يو وَر (دروازه) خاوند د عذاب سخت؛ ناڅاپه دوی په دغه (عذاب) كې حيران نااميده وو له هر خيره.

تفسير: له دې نه يا د آخرت عذاب مراد دی، يا د جنګونو د هغو دروازو (وَرونو) پرانستل مقصود دي، چې په هغوی كې دوی ګرد سره ستړي او ستومان او بېرته كېناستل.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۸﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا كړي يې دي تاسې ته غوږونه (د سامعې قوه)، او سترګې (د باصرې قوه)، او زړونه (د بصيرت قوه)، ډېر لږ شكر وباسئ تاسې (او حق يې ډېر لږ په ځای كوئ).

تفسير: په غوږونو سره د هغه تنزيليه آيات واورئ !، او په سترګو يې تكوينيه آيات وګورئ !، او په زړونو سره د دغو دواړو په پوهېدلو كې كوښښ وكړئ !، د دغو نعمتونو شكريه خو په دې كې وه چې د ده دغه دركړي قوّتونه تاسې د ده د احكامو په تعميل كې مصروف كړئ !، مګر داسې نه كيږي، او اكثر اوقات اكثر انسانان دغه قوّتونه بې ځايه لګوي.

وَهُوَ الَّذِيْ ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۷۹﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا كړي (خواره كړي) يې يئ تاسې په ځمكه كې، اوخاص همدغه (الله) ته به ورجمع كړی شئ په قيامت كې).

تفسير: هلته به د هر يوه د شكر ايستلو او شكر نه ايستلو بدل وررسيږي، په هغه وخت كې به هيڅ يو انسان او هيڅ يو عمل نه غير حاضريږي، هغه ذات چې دغه ګرد شيان يې منتشر (خواره) كړي دي؛ دغه كار هم هيڅ اشكال نه لري چې هغه ټول سره بيا يو ځای مجتمع او راټول كړي.

وَهُوَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۸۰﴾

او دغـه (الله) هغه ذات دی چې ژوندي كوي او مړه كوي، او خاص د همده كار دی اختلاف بدلول د شپې او د ورځې، نو آيا پس تاسې عقل نه چلوئ، (او عبرت نه اخلئ؟).

تفسير: د هغه الله تعالى لوی ذات په قدرت او قبضه كې چې د ژونديو وژل او د مړيو بيا ژوندي كول، يا له تيارو څخه رڼا ايستل، يا په رڼا كې د تيارو ننه ايستل دي (او د شپې او د ورځې سره اختلاف چې كله يې اوږدوي او كله يې لنډوي، كله يې يخوي او كله يې تودوي)؛ نو د دې لوی قدرت په مقابل كې دغه څه سختي او اشكال لري چې تاسې بيا ژوندي كړي، او له سترګو څخه مو دا د جهل پردې لرې كړي؟ څو وروسته له هغه اشياوو حقائق ډېر په ښه صورت سره درمنكشف شي، لكه چې په قيامت كې به كيږي: ﴿فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيْدٌ﴾.

بَلْ قَالُوْا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُوْنَ ﴿۸۱﴾ قَالُوْٓا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿۸۲﴾
لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۸۳﴾

بلکه وايي (دا کفّار) په شان د هغې وينا چې ويلې ده پخوانيو کفّارو. چې (ويلي وو هغه قول پخوانيو کفّارو چې دغه دي:) ويل دوی: کله چې مړه شو مونږ، او شو مونږ خاورې او هډوکي (وراسته)؛ نو آيا مونږ به خامخا بيا ژوندي راپاڅول کيږو (بلکه نه کيږو). خامخا په تحقيق وعده کړې شوې ده له مونږ سره، او له پلرونو ځمونږ سره همدغه وعده پخوا له دې، نه دي دا خبرې مګر دروغجنې قصې دي د پخوانيو خلقو.

تفسير: يعنې کفّار وايي: دغه له سره د عقل او فهم خبرې نه دي، محض د پخوانيو خلقو د ړندو په تقليد پسې رهي (روان) دي، او همغه پخواني دقيانوسي شکوک او شبهات راوړاندې کوي، چې له دوی نه مخکې به ړومبنيو خلقو هم کول، يعنې وروسته له دې نه چې مونږ په خاورو کې ګډوډ شو؛ نو بيا به څرنګه ژوندي کيږو؟ داسې له عقله او پوهې لرې خبرې چې مونږ ته اوروليې شي؛ پخوا له دې نه ځمونږ پلرونو او نيکه ګانو ته هم شوي دي، ليکن مونږ تر نن ورځې پورې د خاورې له ذراتو او د ورستو هډوکو له بخرکو د انسان خلقت او ژوندون نه دی ليدلی.

قُل لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾

ووايه (اې محمده ! دغو منکرانو ته) چې چاته ده دغه ځمکه او هغه مخلوقات چې په هغې کې دي (خلقًا ومُلكا وعَبيدًا) که چيرې يئ تاسې چې پوهيږئ؟ (نو راوښيئ خالق او مالك يې !). نو ژر وبه وايي: خاص الله ته دي، ووايه (اې محمده دوی ته: نو) آيا پس تاسې پند نه اخلئ (او غور پرې نه کوئ؟).

تفسير: چې د هغه الله تعالی قبضه پر ګرده ځمکه او د ځمکې پر ګردو شيانو ده؛ نو آيا دغه ستاسې يو موټی خاوره به د هغه له قدرته خارجه وي؟.

قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾

ووايه: څوك دي ربّ د اسمانونو اوو، او رب د عرش ډېر لوی؟. نو ژر وبه وايي دوی چې (دغه ټول خلقًا ومُلكا وعَبيدًا منسوب) الله ته دي، نو ووايه (اې محمده دوی ته چې) آيا پس نه ويريږئ تاسې (له عذابه د الله، او ځان نه ساتئ له شرکه؟).

تفسير: چې دومره لوی مالك الملك به تاسې د دغو ګستاخيو او سپين سترګيو په بدل تر کوم ځای پورې کش کاږي؟ آيا دغه انتهايي ګستاخي او سپين سترګي نه ده چې هغه مطلق مالك الملك مو په خپل زعم له يوې بې مقدارې ذرې څخه هم عاجز او ناتوانه دروئ؟.

قُلْ مَن بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ
لِلَّهِ ۚ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾

ووايه (اې محمده دوی ته چې) څوك دی هغه ذات چې په لاس د ده کې باچاهي تصرّف دی د هر څيز، او دی پناه ورکوي (مخلوقاتو ته) او پناه نه ورکوله کيږي په (ضرر د) ده باندې که يئ تاسې چې پوهيږئ؟.نو ژر وبه وايي چې (دا صفات) خاص الله ته دي، ووايه (اې محمده دوی ته) پس څرنګه ټګي درباندې کوله شي (اوګرځئ له حقه، يا کوم طرف ته سحر درباندې کاوه شي).

تفسير: يعنې په هر څيز د الله تعالى واک او اختيار چليږي، او الله چې چاته د پناه ورکولو اراده وکړي پناه ورکوئ، مګر بل هيڅوک ده الله تعالى مجرم ته پناه نشي ورکولی نو ژر به دوی ووايي چې دغه خاص صفات الله تعالى ته دي، نو ورته ووايه ای محمده له کوم طرفه مکر او فريب در باندی کولی شې چې د هغه له امله تاسی مسحور شوي ياستئ او حق نه قبلوئ؟.

بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿٩٠﴾

بلکه راتله مو کړي دي دوی ته په حق (چې قرآن، توحيد او بعث بعد الموت مو ورته راوړی دی)، او بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (چې ترې انکار کوي).

تفسير: يعنې په دلائلو او شواهدو سره ظاهر کړی شوي دي، چې هر هغه چې دوی ته ويل کيږي؛ بيخي صحيح او حق دي، او دغو خلقو محض د دروغو خيالاتو متابعت کړی دی.

مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَّلَدٍ وَّمَا كَانَ مَعَهٗ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍۭ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۗ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿٩١﴾

نه دی نيولی الله هيڅ ولد، او نشته ورسره هيڅ معبود (شريک په الوهيت کې)، او که وی ورسره بل معبود؛) نو په دغه وخت کې خامخا بيولی او (بېل کړی) به وو هر يو معبود هغه مخلوق چې پيدا کړی يې وو (دوی له نورو مخلوقاتو خپل ځان ته)، او خامخا غلبه کوله ځينو د دوی پر ځينو نورو، پاکي ده الله لره له هغه چې بيانوي يې (له ولد او شرک).

تفسير: يعنې د ځمکې او د اسمان او تر ذراتو پورې د ټولو موجوداتو او مخلوقاتو مالک او مختار همغه الله جل جلاله دی، نه الله تعالى ځوی، لور ته محتاج، او نه مددګار يې په کار دی، او نه د ده په حکومت او سلطنت کې هيڅ کوم داسې شريک شته چې د يوې ذرې په اندازه د مستقل اختيار خاوند وي، او که داسې وی؛ نو د هر بااختياره حاکم رعايا به سره بېلېده، او خپل لاو لښکر به يې ټولاوه، او په هغه بل به يې يرغل (حمله) ورووړ، او د عالم دغه مضبوط او محکم نظام به يې د څو ورځو له مخې هم قائم نه پاتې کېده.

عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٩٢﴾

عالم دی پر پټو او په ښکاره وو، پس ډېر لوی (پورته لوړ) دی له هغه څيز چې شريکوئ يې ورسره.

تفسير: يعنې چې د هغه د عام او تام قدرت حال پخوا له دې نه بيان شوی دی، او د هغه محيط علم داسې دی چې له هغه څخه هيڅ يو ظاهري او باطني او د غيب او شهادت خبرې پټې او مخفي نه دي، آيا د ده په قدرت کې هغه شيان شريکېدی شي چې د هغوی قدرت او علم او نور ګرد صفات محدود او مستعار دي؟ استغفر الله !.

قُلْ رَّبِّ اِمَّا تُرِيَنِّيْ مَا يُوْعَدُوْنَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِيْ فِى الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٩٤﴾

ووايه (ای محمده !) ای ربه ځما ! که چېرې وښيې ته ما ته هغه (عذاب) چې وعده يې کوله شي (له دوی سره). ای ربه ځما ! پس مه ګرځوه ما په قوم ظالمانو کې.

تفسير: يعنې څرنګه چې د الله تعالى په دربار کې د کفّارو له خوا داسې ګستاخي او سپين سترګي تر سره کيږي؛ نو يقينًا کوم سخت عذاب به نازليږي، نو ځکه هر مؤمن ته هدايت شوی دی چې د الله تعالى له عذابه وويرېږي، او داسې

دعاوې و کړې: «ای الله تعالی ! کله چې پر ظالمانو عذاب نازلوې؛ ما په هغه کې مه شاملوه !»، لکه چې په حدیث کې راغلي دي: «وإذا أردت بقوم فتنة فتوفني غير مفتون»، مطلب دا چې: ای الله تعالی ! مونږ د ایمان او احسان په لاره کې مستقیم ولره، او داسې کوم تقصیر له مونږه صادروه مه چې «العیاذ بالله» ستا په عذاب کې شامل شو، په بل ځای کې داسې ارشاد دی: ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً﴾ (۹ جزء د الأنفال (۲۵) آیت (۳) رکوع)، دلته یې رسول الله مبارک مخاطب ګرځولی دی، خو اصلي مقصد یې نورو ته اورول او پرې خبرول دي، لکه چې د دغه عظیم الشأن قرآن عمومي عادت دی.

وَإِنَّا عَلَىٰٓ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَٰدِرُونَ ﴿٩٥﴾ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ٱلسَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾

او بېشکه مونږ په دې کار چې وښیو تاته هغه عذاب چې وعده یې کوو له دوی سره خامخا قادر یو (لیکن مؤخر کوو یې حکمتًا ومصلحتًا). دفعه کړه (ای محمده !) په هغه خصلت سره چې هغه ډېر ښه دی بدي (او ضرر د دوی تاته)، مونږ ته ښه معلوم دی هغه (خبرې) چې ستایي دوی (تا یا ما، نو ور به کړو پرې دوی ته جزاء).

تفسیر: یعني دغه څمونږ په قدرت کې دی چې ستاسې تر سترګو لاندې به همدغې دنیا کې هغوی ته سزا ورکړو، لیکن ستاسې د لوړ مقام او د لوړې مرتبې او اعلی اخلاق مقتضی داسې ده، چې د هغوی بدي په نېکۍ سره دفع کړئ !، تر هغه پورې چې د هغو د دفع امکان وي، او له دغسې چټي خبرو څخه خفه نشئ، مونږ ته د دوی ټول اعمال معلوم دي، او په ټاکلي وخت کې به هغوی ته کافي سزا ورکوله کېږي.

وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٩٧﴾

او وواېه (ای محمده !) ای ربه څما پناه غواړم په تا پورې له چخولو (وسوسو) د شیطانانو نه (چې راکاږي خلق ضلالت ته).

تفسیر: پخوا د شیاطین الانس سره د سلوک او ګزارې طریقه ښوولې شوې وه، لیکن شیاطین الجن په دغه طریقه سره نشو متأثر کېدلی، او هیڅ یو تدبیر او پوست وضعیت په هغوی اثر نشو غورځولی، او نه پرې سمبدل، د دوی علاج یواځې په استعاذه سره کېږي، یعني د الله تعالی په پناه کې ښايي چې سرې ورشي، څو هغه مطلق قادر د دوی د لاس اوږدولو او وسوسو څخه یې محفوظ کړي.

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

او پناه غواړم په تا پورې ای ربه څما ! چې حاضر شي (دوی) ماته (په لمانځه یاتلاوت د قرآن یا په څنکدن کې).

تفسیر: یعني په هیڅ یوه حال کې مې مه پرېږده چې شیطان ماته رانژدې شي، یا خپل وار او ګزار پر ما وکړي.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّىٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ۚ كَلَّآ ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ۖ وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

تر هغه پورې کله چې راشي یو د دوی ته (اسباب د) مرګ؛ نو وبه وایي: ای ربه څما ! بېرته وګرځوه ته ما (دنیا ته). ښايي چې زه عمل وکړم نېک په هغه څیز کې چې بېرته پرېښی دی ما

(په دنيا کې، نو فرمايي الله چې) نه دي داسې (چې ته بېرته دنيا ته وګرځېدی شي، ايمان او صالح عمل ته) بېشکه دغه د رجعت خبره داسې چټي (بېکاره) خبره ده چې دی ويونکی د هغې دی، او په مخ کې د دوی دی برزخ (پرده د قبر ده، چې يې نه پرېږدي رجوع ته) تر هغې ورځې پورې چې بيا ژوندي راپاځولی کيږي.

تفسير: يعني تاسې دغه د کفّارو بدي په ښه طريقه سره دفع کوئ ! او هغه خبرې چې دوی يې جوړوي؛ هغه مونږ ته راپرېږدئ !، تر هغه پورې چې د دوی د څينو د موت وخت راشي، او د نزع په وخت کې د عذابونو مبادي معاينه کړي، او په افسوس او ارمان کولو شروع وکړي، او په هغه وخت کې داسې تمنّا وکړي چې ای الله ! د قبر د ورتللو په ځای ما پرېږده چې بېرته دنيا ته لاړ شم !، او د خپلو تېرو تقصيراتو تلافي وکړم !، او څه نېک اعمال او د آخرت پانګه (سرمايه) ځان ته برابره کړم !، او وروسته له دې نه بيخي له ګناهونو او خطاوو او بدو چارو څخه لاس واخلم !، او بالکل ورنژدې نشم !، نو په دغه وخت کې به ای پروردګاره ! ستا لوی لطف او مهرباني وي، کما قال الله تعالی: ﴿وَاَنْفِقُوْا مِنْ مَّا رَزَقْنٰكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُوْلَ رَبِّ لَوْلَآ اَخَّرْتَنِيْٓ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ﴾ (۲۸ جزء، د المنافقون سورت (۲) رکوع (۱۰) آيت).

نو پاک الله به «ملائکة العذاب» ته وفرمايي چې: دغو منکرانو ته ووايئ: نه ده داسې چې ته به بېرته دنيا ته وګرځېدی شې لپاره د ايمان او د صالح عمل، بېشکه دغه کلمه د رجعت يوه داسې چټي (بېکاره) خبره ده چې دی ويونکی د هغې دی، يعني د اجل د راتګ څخه وروسته د دغه مقصد لپاره له سره نه ستانه (واپس) کيږي، او که بالفرض ستانه هم کړل شي؛ نو دوی به بيا له سره صالحه اعمال ونه کړي، او بيا به په همغو ملاهيو او مناهيو کې مشغوليږي: ﴿بَلْ بَدَا لَهُمْ مَّا كَانُوْا يُخْفُوْنَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوْا لَعَادُوْا لِمَا نُهُوْا عَنْهُ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳) رکوع (۲۸) آيت).

﴿فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَّلَا يَتَسَآءَلُوْنَ﴾ ۱۰۱

نو کله چې پو کی وکړ شي په صور شپېلۍ کې (لپاره د قيام د قيامت)؛ پس نه به وي (نافع) نسبونه په منځ د دوی کې په دغه ورځ کې، او نه به پوښتنه کوي دوی يو له بله.

تفسير: يعني د برزخ د عالم څخه وروسته قيامت ور په سر درېږي، د دويم صور (شپېلۍ) د پوکلو څخه وروسته ګرد مخلوقات به په يوه ميدان کې سره راټولوي او درول کيږي، په دغه وخت کې به هر سړی پخپل فکر او اندېښنه کې لګيا وي، اولاد له موره پلاره سره، ورور له وروره سره، مېړه له ښځې سره، او خپل له خپلوانو سره څه کار او غرض نه لري، او هر يو به له بل څخه نااشنا او بېزاره وي، هيڅوک به د بل پوښتنه نه کوي، لکه چې د «عبس» سورت په اوله رکوع کې مرقوم دي: ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيْهِ ۞ وَاُمِّهٖ وَاَبِيْهِ ۞ وَصَاحِبَتِهٖ وَبَنِيْهِ ۞ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُّغْنِيْهِ﴾، له دې نه وروسته امکان لري چې له څينو قرابتونو او خپلوۍ څخه څه نفع وررسيږي، لکه څنګه چې الله تعالی د «الطور» سورت په لومړۍ رکوع کې فرمايلي دي: ﴿وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيْمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ اَلَتْنٰهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ﴾.

تنبيه: په څينو احاديثو کې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: د قيامت په ورځ کې ګرد د «نسب» او «صهر» دا مادي تعلّقات منقطع کيږي، يعني په کار نه ورځي «إلا نسبي وصهري» «علاوه څما له نسب او صهره»، يا دا معنی چې دلته اوس په نسب فخر کوي، چې زه د هغه «شاه» او د دغه «خان» او د دې «صاحب» پلار يا ځوی يا ورور يا بل څه يم، او هلته به دې نسبت او دې سبب ته هيڅ يوه فائده نه وي، او به پوښتنه کوي دوی يو له بله د دې نسب او حسب، او دغه به په سبب د ډېرې مشغولتيا د دوی وي پخپل غم کې، او دغه به پخوا له حسابه وي، څکه چې هلته به خلاصی په عمل وي لکه چې فرمايي:

فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾

پس هر څوک چې درنې شي تلې (يا تللي شوي) عملونه د دوی (معتمد وګرځي په نزد د الله)؛ پس دغه کسان هم دوی دي بريالیان (کامیاب ـ له عذاب خلاص شوي په مراد رسيدلي). او هر هغه څوک چې سپک يې وختلې تلې (يا تللي اعمال) د ده (چې وزن نه کړي په نزد د الله)؛ پس دا هغه کسان دي چې زيان يې کړی دی د نفسونو خپلو (په کفر او عصيان سره، اوس دوی) په دوزخ کې به تل پراته وي. سوځوي مخونه د دوی اور (د دوزخ)، او دوی په دغه اور کې غونج وچولي (ګونجې تندي) (بدرنګه او بد مخي) به وي.

تفسیر: د دوی بدن به له ډېرو سوځېدو څخه وپرسيږي، لاندنۍ شونډه به يې ښکته ځوړنديږي، تر نامه پورې رسيږي، او پاسنۍ شونډه به يې تر ککرۍ هم ورپورته کيږي، او ژبه به يې (لکه د فيل شونډک) د باندې راووځي، او تر ځمکې به راوړديږي: (اللهم احفظنا منه، ومن سائر أنواع العذاب).

نو وبه ويلی شي په عُقبا کې له جانبه د الله تعالى هغو کسانو ته چې زيان يې کړی دی د خپل ځان:

أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾

آيا نه وو آيتونه (د قرآن) څما چې لوستل کېده پر تاسې (په دنيا کې)؛ پس وئ تاسې چې پر هغو به مو تکذيب کاوه (چې اوس لایق د دې عذاب شوئ).

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا
ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾

نو وبه وايي (کفّار) ای ربه څمونږ ! غالبه شوې وه پر مونږ بدبختي څمونږ، او وو مونږ يو قوم ګمراهان (چې لاره د حق شيطان راڅخه ورکه کړې وه). ای ربه څمونږ ! (يو کرت) وباسه مونږ له دې دوزخه ! پس که بيا راوګرځېدو مونږ (دې کفر ته)؛ پس بېشکه مونږ ظالمان يو (پر ځانونو خپلو باندې).

تفسیر: يعني دوی به اعتراف کوي چې بېشکه مونږ د خپلې بدبختۍ او بدقسمتۍ لامله دلته لويدلي يو، او د هغې صافې سمې لارې څخه په لوی لاس کاږه شوي يو، او په خپلو پښو د دغه ابدي هلاکت په کنده کې لويدلي يو، اوس مو له دغه ځايه وباسه !، او بېرته مو دنيا ته ولېږه چې ښه عملونه وکړو، او له ګناه او خطا څخه بيخي لرې وګرځو، او که بيا هم مونږ ستا د احکامو څخه غاړه وغړوله؛ بيا هره سزا چې راکوې، مونږ ستا په واک او اختيار کې يو، حال دا چې د دوی دغه وينا هم خطا ده، او دوی په کې دروغجنان دي، او دا وروستنۍ کلام دی د دوزخيانو، چې پس له دې خبرې څخه امر د سکوت به ورته وشي، نو دغو کفّارو ته د «ملائکة العذاب» په ژبه د الله تعالى له جانبه داسې امر کيږي:

قَالَ اخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾

وبه فرمايي چې تاسې چپ شئ (پراته اوسئ خوار ذليل) په دې دوزخ کې او مه غږيږئ له ما سره (په دفع د عذاب کې). بېشکه شان دا دی چې وه يوه ډله له بندګانو څما (يعني مؤمنان) چې ويل

دوی (تضرّعًا): ای ربه ځمونږه ! ایمان مو راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو)؛ نو ښښنه وکړه مونږ ته (د ګناهونو ځمونږ)، او مهرباني راباندې وکړه، او ته (ای پروردګاره !) خیر ډېر غوره د ټولو مهرباني کوونکیو یې.

تفسیر: یعنې خوشې چټې (بېکاره) او چپوله (فضول) خبرې مه کوئ !، اوس هر هغه څه چې مو کړي دي؛ د هغه سزا وګالئ (برداشت کړئ) !، له آثارو څخه معلومیږي چې د دې الهي ځواب د صدور څخه وروسته بیا داسې نارې سورې منقطع کیږي، او دوزخیان غیر له «زفیر» او «شهیق» څخه به بل کلام نه شي کولی، العیاذ بالله.

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنتُم مِّنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾

پس نیولي وو تاسې دوی مسخرې کړی شوي پر دوی، تر هغه پورې چې هېر کړ (مسلمانانو) له تاسې څخه ای کفّارو ذکر یاد ځما (په سبب د مشغولتیا د تاسې ای کفّارو په تمسخرو د مسلمانانو کې) او وئ تاسې چې په هغوی پورې مو خندل (هر وخت له ډېره کبره).

تفسیر: یعنې په دنیا کې کله چې مسلمانانو د خپل الله په حضور کې دعاء او استغفار کاوه؛ نو تاسې ورپورې ټوقې کولې، او دومره د هغوی په تحقیر او تکدیر پسې لویدلي وئ؛ چې پاک الله او د جزاء ورځ مو بیخي له یاده وتلې وه، او داسې مو ګڼل چې ګواکې ستاسې پر سرونو باندې له سره هیڅ یو حاکم او کتونکی نشته، چې ستاسې د داسې حرکاتو یاداشت واخلي، او د هغو سختو اعمالو سزا تاسې ته درکړي.

إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿١١١﴾

بېشکه زه چې یم جزا مې ورکړه دوی ته ښه جزا نن ورځ په سبب د هغه چې هغوی صبر کړی وو (په اضرار ستاسې)، بېشکه هغوی چې دي هم هغوی دي بریالیان (رسېدلي خپلو مقاصدو ته).

تفسیر: بېچاره ګانو مسلمانانو ستاسې پر قولي او فعلي ایذاوو او اضرارو صبر کړی وو، وګورئ چې نن ورځ ستاسې بالمقابل هغوی ته څه ثمره ور په برخه کیږي؟ او دوی داسې یو مقام ته رسولی شوي دي، چې هلته به پخپلو هر ډول مقاصدو بریالی او کامیاب او له هر قسمه لذائذو او مسرّاتو سره غاړه په غاړه وي.

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ ﴿١١٣﴾

وبه فرمایي: څومره ځنډ (تأخیر) مو تېر کړی دی تاسې په ځمکه کې په شمار د کلونو؟ نو وبه وایي (کفّار): ځنډ (تأخیر) مو کړی دی یوه ورځ یا یوه برخه د ورځې، نو ته (پخپله) پوښتنه وکړه له حسابګرو څخه.

تفسیر: یعنې له پرښتو څخه چې هغوی هر قسم نیکی او بدی شمیرلي دي؛ دغه به یې هم شمیرلي وي چې «څومره ځنډ (وخت) مو تېر کړی دی په ځمکه کې، او څو مدّت مو هلته ژوند کړی دی»؟ یعنې په قبر کې یا د دنیا په ژوندون کې، دغه به هم هلته ډېر لږ په نظر راځي، دغه پوښتنه هم د دې لامله کیږي؛ چې په دنیا کې دوی عذاب ته ډېر زیات تلوار او عجلت کاوه، اوس وپوهېدل چې هغه ډېر په سرعت او جلتۍ سره وررورسېد (کذا في موضح القرآن).

قَالَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ۖ لَّوْ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾

وبه فرمايي چې: نه دى ځنډ (تأخير) كړى تاسې (په دنيا كې) مګر لږ مدّت (په نسبت د عذاب د آخرت) كه چېرې بېشكه تاسې يئ چې پوهېږئ (چې ژوند د دنيا د عُقبى په نسبت ډېر لږ دى).

تفسير: يعنې واقعي د دنيا عمر خو ډېر لږ وو، ليكن كه تاسې پر دغه خبره په دنيا كې د انبياوو په خبرو باندې پوهېدئ؛ نو له سره په دغه فاني متاع به نه مغروربدئ، او له انجام څخه به نه غافلېدئ، او هغه ګستاخي او شرارتونه به له تاسې څخې نه صادرېدل، چې د دنيوي زائلو او فاني لذتونو د مشغوليت او مصروفيت په ضمن كې له تاسې څخه په ظهور ورسېدل.

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۱۵﴾

آيا پس ګمان كوئ تاسې داسې چې بېشكه خبره دا ده چې پيدا كړي مو يئ تاسې عبث (د لوبو لپاره)، او (داسې ګمان كوئ چې) بېشكه تاسې مونږ ته نه به راوستلى كېږئ (حساب او كتاب ته).

تفسير: داسې نه ده، تاسې عبادت ته پيدا شوي يئ، او رجوع كوونكي يئ څمونږ دربار ته لپاره د مجازاتو، يعنې په دنيا كې د نېكۍ او د بدۍ پوره نتيجه نه دررسيږي، كه په دې ژوندون پسې بل ژوندون نه وي؛ نو ګويا دغه ګرده كارخانه به محض يوه لوبه او تماشا او بيخي يوه بې نتيجې شى وي، حال دا چې د الله تعالى ذات له دې نه ډېر اعلى او ارفع دى، چې د هغه په نسبت داسې ركيك خيال وكړ شي.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ ﴿۱۱۶﴾

پس ډېر پورته لوى لوړ دى الله (له عبثياتو او نورو عيوبو څخه) مطلق باچا حق دى، نشته هيڅوك لايق د عبادت په رښتيا مګر خو همدى (يواځې) چې رب مالك د عرش كريم عزتناك دى.

وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۙ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهٖ ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۗ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱۱۷﴾

او هر څوك چې بولي له الله سره معبود بل (چې د هغه عبادت هم كوي، هسې معبود چې) نه دى هيڅ برهان علمي سند ده ته په دغه (عبادت د غير)؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې حساب د دې (مشرك) په نزد د رب د ده دى (چې سم له استحقاقه يې وركوي)، بېشكه شان دا دى چې برى نه مومي كافران (او نه خلاصيږي له عذابه).

تفسير: يعنې هلته به حساب او كتاب كيږي، او هر چا ته به د ده له جرمه سره سم سزا وركوله كيږي.

د دغه سورت ابتداء په فلاح او نجات د مؤمنانو سره كړى شوې ده، او ختم په عدم فلاح د كافرانو سره داسې شوې ده، چې په پاى (آخر) كې يې څمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم په استغفار او استرحام هم مأمور ګرځولى دى.

وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۱۱۸﴾ ع

او ووايه (اى محمده !) اى ربه څما ! مغفرت او رحم وكړه (پر محمد او امّت يې)، او ته خير بهتره ډېر غوره د ټولو رحم كوونكيو يې.

تفسیر: یعنې څمونږ له تقصیراتو څخه راتېر شه ! او پخپل رحمت مو په دنیا او آخرت کې سرلوړي کړه ! ستا د بې نهایته رحمت په مقابل کې هیڅ شی مشکل نه دی.

تمّت سورة المؤمنون بفضله ومنّه و حسن توفیقه ونرجو منه إکمال بقیة الفوائد.

سُورَةُ النُّور

«د (النور) سورت مدني دی، (۶۴) آیتونه (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۴) او په نزول کې (۱۰۲) سورت دی، وروسته د (الحشر) سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنَا فِيْهَآ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ①

دا يو سورت دی چې نازل کړی دی مونږ دا، او فرض کړی دی مونږ (احکام د) هغه، او نازل کړي دي مونږ په دې (سورت) کې آيتونه ښکاره لپاره د دې چې تاسې (پرې) پند واخلئ، (او غور په کې وکړئ).

تفسير: دغه سورت په ځينو نهايت ضروري احکامو، حدودو، امثالو، مواعظو، حقائقو، توحيد او په نورو اهمو تنبيهاتو او اصلاحاتو مشتمل دی، زياته ممتازه او پوهـه زياتوونکې برخه هغه ده، چې د (افک) له قصې سره تعلّق لري، پر اُمّ المؤمنين بي بي عائشې رضی الله عنها منافقينو د دروغو تهمت کړی، په هغه کې ځينې مخلص مسلمانان هم ښويېدلي وو، چې د هغه خطرناکه اثر نه يواځې د بي بي عائشې صديقې رضی الله عنها پر وضعيت لوېده؛ بلکه له يوه حيثيته پخپله د رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم د مجد او شرف تر درباره هم رسېده، نو ځکه ضرورت واقع شو، چې لوی قرآن په پوره اهتمام او قوّت سره د داسې خوفناکې غلط کارئ يا غلط فهمئ اصلاح وکړي، او د تل لپاره د ايماندارانو غوږونه پرانيځي، څو وروسته له دې نه له سره د دښمنانو له تبليغاتو او انتشاراتو متأثر نشي، نو ځکه يې د دې سورت شروع په دغو الفاظو سره وفرمايله: ﴿سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا﴾ الآية - څو مخاطبين وپوهېږي چې د ده مضامين ځان ته اهميت او يو خاص وقعت لري، او د ډېر محفوظ او ټينګ نيولو مستحق دي، او هغه صاف صاف نصائح چې په دغه سورت کې بيان شوي دي؛ هغه ګرد د دې وړ دي چې هر مسلمان ټينګ په خپل زړه کې ځای ورکړي، او تل يې په ياد ولري، او د يوې شېبې له مخې هم د ده د احکامو څخه غفلت ونه کړي، که نه د دين او د دنيا په تباهی او خرابی کې اخته کيږي.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

هغه ښځه چې زنا يې کړي وي، او هغه سړی چې زنا يې کړي وي (او محصنان نه وي، او ثبوت شي زنا پر دوی په اقرار يا په شهادت)، پس وهئ تاسو ای (قاضيانو او حاکمانو) هر يو له دغو دواړو سل دُرې.

تفسير: دغه سزا د هغه زاني او زانيې ده چې آزاد عاقل او بالغ وي، او نکاح يې هم نه وي کړي، يا د نکاح څخه وروسته جماع يې نه وي کړي.

او هغه چې آزاد نه وي؛ پنځوس دُرې وهل کيږي، د هغه حکم پنځمې پارې د اولې رکوع په آخر کې مذکور دی، او هغه چې عاقل او يا بالغ نه وي؛ نو دی خو لا نه دی مکلّف شوی، په هر هغه مسلمان کې چې دغه ګرد صفات

(حريت، عقل، نكاح ـ جماع) موجود وي؛ نو داسې شخص ته «محصن» وايي، نو د دغه محصن سزا چې د زنا مرتكب شي، او پرې شرعًا اثبات شي؛ «رجم» وو، يعني په ګټو ويشتل، او سنګساري ده، لکه چې د المائدې په سورت کې يې د تورات په حواله فرمايلي دي: ﴿وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ التَّوْرَاةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ﴾ الآية ـ او هغه حکم د الله رجم وو، لکه چې د هغه ځای په تفاسيرو کې تېر شو، او رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغه سره موافق فيصلې صادرې کړې وې، او فرمايلي يې وو: «اللهم إني أول من أحيا أمرك إذ أماتوه»، «ای الله ! زه هغه ړومبی سړی يم چې ستا هغه امر حکم مې ژوندی کړی دی چې محو او متروک کړی شوی وو»، بيا نه يوائې يهودان بلکه هومره داسې قسم واقعات چې وړاندې کېده؛ په هغو ټولو کې رسول الله صلى الله عليه وسلم تل محصن زاني ته په رجم سره سزا ورکړې ده، وروسته د رسول الله صلى الله عليه وسلم له رحلته أصحابه الكرام هم پر همدغه احکامو د «رجم» اجراءات کول، بلکه د اهل السنّت والجماعت څخه يو سړي هم د ده پر مخالفت جرأت نه دی کړی، ګواکې متواتره سنّت او د اهل الحق اجماع دغه خبره راښوولې ده، چې په دغه مسئله کې محمدي شريعت د تورات حکم باقي پرېښی دی، لکه چې لوی قرآن د عمد قتل په سزا کې وژل کېدل د تورات په حواله فرمايلي دي: ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ او د مرتدانو د قتل حکم بني اسرائيلو ته ورکول د البقره په سورت کې بيان کړی شوی دی: ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ بيا هم دغه احکام د محمد صلى الله عليه وسلم د امّت په حق کې هم اينبود شوي دي، شايد د محصن رجم او د قصاص د مسئلې د نقل کولو څخه وروسته په هغه شدّت او تاکيد چې د ﴿بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ د حکم د ترک مذمّت او بدي يې بيان فرمايلې ده، او په آخر کې ارشاد شوی دی: ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ الآية ـ له هغه به دا غرض وي چې د تورات دغه احکام اوس د قرآن تر حفاظت لاندې دي، چې د هغو په اجراء او انفاذ کې نه ښايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د هيچا د اهواوو او آراوو لحاظ او پروا وکړي، لکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په همدغه مورد کې د هيچا څه پروا ونه کړه، او د دوی څخه وروسته راشدو خلفاوو «رضي الله تعالى عنهم أجمعين» هم د چا لحاظ او پروا ونه کړه، تر دې پورې چې عمر رضي الله عنه ته د محصن د «رجم» په نسبت دغه اندېښنه پيدا بلکه مکشوفه شوه، چې وروسته له دې نه به ځينې زائغين د دغه احکامو له تعميله انکار کوي، لکه چې خوارج او ځمونږ د زمانې يوې ممسوخې فرقې ترې انکار هم کړی دی؛ نو دوی په منبر وختل، او د صحابه وو او تابعينو په لويه مجمع کې يې د الله تعالى د دغه حکم اعلان په ډېر تأکيد او تشديد سره وفرمايه، او په دغه مورد کې يې د يو قرآني يو منسوخ التلاوت آيت حواله ورکړه، چې په هغه کې د محصن د رجم صريح حکم موجود دی، او د هغه تلاوت وروسته منسوخ شوی دی، مګر حکم يې هم هغسې باقي پاتې دی.

تنبيه: د کوم آيت محض منسوخ التلاوت کېدل او حکم يې باقي پاتې کېدل يوه مستقله مسئله ده، چې تحقيق يې په دغو مختصرو فوائدو کې نشي درجېدی، ان شاء الله العزيز که د مستقل تفسير د ليکلو وار راورسېد؛ نو هلته به وليکلی شي.

﴿وَلَا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝٢﴾

او نه دې نيسي تاسو لره په دغو (دواړو زناکارانو) زړه سوی (او مهرباني) په (انفاذ د) حکم د الله کې؛ که يئ تاسې چې ټينګ يقين لرئ پر الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او حاضر دې شي عذاب کولو د دې دواړو ته يوه طائفه ډله له مؤمنانو څخه (چې فضاحت يې زيات شي).

تفسير: يعني که پر الله تعالى يقين لرئ؛ نو د هغه د احکامو او حدودو په اجراء او انفاذ کې هيڅ تقديم او تأخير مه کوئ !، داسې ونه کړئ چې د مجرم څخه ووېرېږئ، او د سزا له اجراء څخه لاس وباسئ، يا په کې څه تنقيص وکړئ،

يا داسې غير مؤثرې خفيفې او معمولې سزاوې ورکړئ چې د سزا کيفيت په کې نه وي، ښه وپوهېږئ چې الله تعالى مطلق حکيم او له تاسې څخه زيات پر بندګانو مهربان دی، او د ده هر حکم کلک وي، که پوست؛ د عالم د مجموعې په حق کې له حکمت او رحمت څخه نشي عاري کېدی، که تاسې د ده د احکامو او حدودو په اجراء کې قصور کوئ؛ نو د آخرت په ورځ کې به ستاسې څخه پوښتنه کېږي.

﴿وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ «او حاضر دې شي عذاب کولو د دې دواړو ته ټولى له مؤمنانو»، يعنې دغه سزا دې ګوښې (بېله) ورته ورنه کړه شي!، بلکه د مسلمانانو په لويه مجمع کې دې ورته ورکړى شي، ځکه چې په هغه رسوايې کې د سزا تکميل او تشهير او کتونکو ته لوى پانيات او عبرت دی، او ښايي چې په کې دغه غرض هم وي چې دغه ليدونکي مسلمانان د ده پر حال باندې زړه وسوځي، او د مغفرت دعاوې ورته وکړي، والله أعلم.

اَلزَّانِيْ لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً ۡ وَّ الزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَآ اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ ۚ

زنا کار سړى نه نکاح کوي (په رغبت محبّت سره) مګر خو زناکاره ښځه يا مشرکه ښځه، او زنا کاره ښځه نه په نکاح کوي (دغي ښځې زانيې لره په رغبت او محبّت سره) مګر سړى زناکار يا سړى مشرک.

تفسير: د زنا د سزا د بيان کولو څخه وروسته د دې فعل انتهايي شناعت بيان فرمايي، يعنې هغه نارينه او ښځه چې په دغه شنيعه عادت مبتلا وي؛ په حقيقت کې د دې خبرې وړ او لايق نه دي چې له هغه سره د کوم عفيف مسلمان د ازدواج، د ناستې او ملاستې تعلق قائم کړ شي، د هغه د پليت طبيعت او ميلان سره خو دغه مناسب دي چې له همداسې بدکاره او تباه حاله نارينه او ښځې سره يا له دوى ځنې هم بدتره له کوم مشرک او مشرکې سره د هغه تعلّق وي، کما قال الله تعالى في هذه السورة: ﴿اَلْخَبِيْثٰتُ لِلْخَبِيْثِيْنَ وَالْخَبِيْثُوْنَ لِلْخَبِيْثٰتِ ۚ وَالطَّيِّبٰتُ لِلطَّيِّبِيْنَ وَالطَّيِّبُوْنَ لِلطَّيِّبٰتِ﴾.

وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ③

او حرامه کړى شوې ده دغه (زنا يا نکاح له بد کارو سره د حاصلولو د مبلغ لپاره) پر (صالحانو عفيفانو) مؤمنانو.

تفسير: يعنې يو مؤمن په داسې حال کې چې مؤمن وي؛ څرنګه به داسې حرکت ته اقدام کوي؟ په حديث کې راغلي دي: «لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن»، يا دا مطلب چې له زانيې سره د هغو پرهېزګارانو د نکاح عقد حرام درولى شوى دی، چې په صحيح او حقيقي معاني سره د مؤمنانو د خطاب مستحقان دي، يعنې په تکويني ډول دغسې پاک او صاف نفوس د داسې خراب او پليت او ګنده ځايونو په طرف نه متمائل کېږي، او ترې ساتلي شوي دي، په دغه وخت کې به د ﴿وَحُرِّمَ﴾ معنى هم هغسې وي چې په: ﴿وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ﴾ کې، يا په ﴿وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا﴾ کې نيولې شوې ده، والله أعلم.

وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ ثُمَّ لَمْ يَاْتُوْا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ

او هغه کسان چې وُولي محصنې ښځې (يا محصن سړي چې نسبت د زنا ورته وکړي)، بيا رانه ولي (په مخ د قاضي حاکم کې) څلور تنه شاهدان؛

تفسير: يعنې که په داسې پاک لمنې ښځې باندې د زنا تهمت ولګوي، چې د دې بدکارې په کوم دليل يا په شرعيه وو قرائنو سره نه وي ثابته؛ (نو ووهئ تاسې دغو قاذفانو لره اى قاضيانو او حاکمانو اتيا دُرې، او مه يې قبلوئ شاهدي ځکه

چې سره له حُریّته بلوغ، عقل، اسلام او پاکی فاسقان دي)، او همدغه حکم دی د پرهېزګار نارینه که پرې تُهمت ولګاوه شي، لکه چې دغه آیات د یوې پاکې عفیفې صدّیقې ښځې په قصه کې نازل شوي دي، نو ځکه دلته د هم هغو پر ذکر اکتفاء شوې ده، که څلور شاهدان تېر کړي، او د هغوی شهادت سم له شرعیه وو اصولو سره مقبول واقع شي؛ نو پر هغه مقذوف او مقذوفه به د زنا حد جاري کېږي.

فَاجْلِدُوهُمْ ثَمٰنِينَ جَلْدَةً وَّلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا

پس ووهئ تاسو (ای حاکمانو) دغه (قاذفان که اصیلان وي) اتیا دُرې، او مه قبلوئ تاسې له دوی نه شاهدي هیڅکله (تر وخته د مرګه پورې).

تفسیر: دغه د «قاذف» تهمت لګونکي سزا شوه، چې د «مقذوف په مطالبه» اتیا دُرې وهل کېږي، او په مستقبل کې د تل لپاره په معاملاتو کې مردود الشهادت درولی کېږي.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۝۴

او دا (قاذفان) هم دوی دي فاسقان.

تفسیر: یعنې که په واقع سره یې عمدًا په دروغو سره تهمت لګولی وو؛ بیا نو د ده فسق او نافرماني ظاهره ده، که په رښتیا سره واقعي خبره یې ویلې وي؛ لیکن په دې باندې پوهېده چې زه د څلورو تنو شاهدانو په شهادت خپله دغه دعوی نشم ثابتولی؛ نو د داسې خبرې له اظهاره غیر له دې نه چې د یوه مسلمان پت او عزّت خراب کړي؛ بل څه ګټه (فائده) نه کوي چې هغه في نفسه مستقله ګناه ده، او علماؤ هغه په کبائرو کې شمېرلې ده.

اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا ۚ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۵

مګر هغه کسان چې توبه وباسي پس له دغه (قذفه له ګناه نه)، او اصلاح کړي (نیت او عمل خپل)؛ پس په تحقیق الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې وروسته له توبې او د حال له اصلاحه؛ ښونکی پاک مهربان الله به دا د فاسق نوم ترې پورته کوي، او د الله تعالی په نافرمانو بندګانو کې به نه شمېرلی کېږي.

وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ اَزْوَاجَهُمْ

او هغه کسان چې وُولي ښځې خپلې (محصنې پاکې له زنا څخه په زنا سره).

تفسیر: یعنې د زنا تهمت ولګوي، یا خپل د ووړکي په نسبت ووایي چې: دغه ځما له نطفې څخه نه دی.

وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝۶
وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۝۷ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ
شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۝۸ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَآ اِنْ كَانَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝۹

حال دا چې نه وي دوی ته شاهدان (په دې کار د زنا کې) مګر نفسونه د دوی (یعنې پخپله حاضر وي)؛ پس (واجبه ده په دې کې) شاهدي د یوه د دوی څلور شاهدۍ په (نامه) د الله (په دې خبره

چې) بېشکه دی خامخا له صادقانو رښتيا ويونکيو دی (په دغه نسبت د زنا کې). او پنځمه (شاهدي) (داسې ده چې) بېشکه لعنت د الله دې وي پر دغه (مېړه) که وي (دی) له دروغجنانو څخه. او دفع کوي له دغې ښځې څخه عذاب (د حدّ ثابتيدل په وينا د مېړه يې) دا (کار) چې شاهدي ولولي (دا ښځه) څلور (وارې) شاهدي (په نامه) د الله (په دې خبره چې) بېشکه دا مېړه څما خامخا له دروغ ويونکيو دی (په نسبت د زنا په ما باندې). او پنځمه (شاهدي داسې ده) چې ووايي: بېشکه غضب د الله دې وي په دې (ښځې) که چېرې وي (دا مېړه مې) له صادقانو رښتيا ويونکيو څخه.

تفسير: يعني هر هغه مېړه (خاوند) چې پر خپلې ښځې د زنا تهمت ولګوي؛ اولاً: له ده نه به څلور شاهدان طلب کړه شي، که يې راحاضر کړي؛ نو پر ښځه دې د زنا حد جاري کړ شي، که يې شاهد نه شو حاضرولی؛ نو ده ته دې وويلی شي چې څلور ځلې دې په قسم يادولو سره بيان کړي چې زه په دغه تهمت کې چې مې پر خپله ښځه لګولی دی؛ دروغ نه وايم، ګواکې د څلورو شاهدانو په ځای پخپله د ده څلور (کرته) حلفيه شهادات دي، او په آخر کې په پنځمه مرتبه کې دغسې به وايي چې: «که دی پخپلې دغې دعوی کې دروغجن وي؛ نو پر ده دې د الله تعالی لعنت وي»، که د دغو پاس الفاظو د ويلو څخه انکار وکړي؛ نو د قذف په حدّ دې محکوم شي، چې پاس يې ذکر وشو.

که مېړه (خاوند) دغه الفاظ ووايي نو بيا ښځې ته دې وويل شي چې: هغه دې هم څلور ځلې په قسم يادولو سره داسې بيان وکړي چې: «مېړه (خاوند) مې په دغه تهمت لګولو کې دروغجن دی»، او پنځم ځلې دې دغه الفاظ ووايي چې: «د الله غضب دې نازل شي پر دې ښځه باندې؛ که يې دغه مېړه (خاوند) پخپله دغه دعوی کې رښتين وي»، تر څو که ښځه دغه الفاظ ونه وايي؛ نو د زنا حدّ به پرې جاري شي، يا په پاس مذکوره الفاظو سره يې تکذيب وکړي، که ښځه هم د خپل مېړه پشان دغه الفاظ ووايي، او له «لعان» څخه فراغت ومومي؛ نو بيا له دغې ښځې سره جماع او د جماع دواعي ګرد حرام شول، د دواړو په منځ کې سره ابدي تفريق واقع شو، نو دغه تفرّق د بائن طلاق حکم لري.

تنبيه: پر زوجينو باندې دا قسم الفاظو لولولو ته په شريعت کې «لعان» وايي، او «لعان» خاص په قذف الأزواج پورې مخصوص دی، د نورو محصناتو ښځو د «قذف» حکم هم هغه دی چې پاس مذکور شو.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

او که نه وی فضل (احسان) د الله پر تاسې او رحمت د ده، او (بل دا نه وی چې) بېشکه الله ډېر توبه قبلوونکی لوی حکمت والا دی؛ (نو رسوا او معذّب شوي به وی په دنيا کې).

تفسير: د «لولا» جواب محذوف دی، لکه چې څمونږ له ترجمې څخه ښکاريږي، چې که نه وی فضل او احسان د الله تعالی پر تاسو باندې؛ نو خامخا به يې شرمولي وی تاسو، يا ژر به يې په عذاب کړي وی تاسو، يعني که دغه د «لعان» حکم مشروع شوی نه وی؛ نو د «قذف» د عمومي قاعدې سره موافق به پر خاوند قذف اوښته، يا به يې ګرد عمر د خپل ځيګر وينې څښلې، او لړمون خوړينی به ناست وو، ځکه ممکن دی چې دی رښتين وي، په خلاف د غير د خاوند، چې هغه د دغسې اظهار لپاره مضطر نه دی، ځکه د هغه په قانون کې د دغو امورو رعايت ضروري نه دی، له بل لوري که يواځې د مېړه په قسم خوړلو د زنا ثبوت کېدی؛ نو د ښځې لپاره به ډېر سخت مصيبت او زحمت پېښېده، حال دا چې ممکن دی هغه رښتين هم وي، همداسې که ښځه د دې په قسم خوړلو سره يقيناً بريئه وګڼله شي؛ نو پر مېړه ه د قذف حد لازمېده، سره له دې چې د ده په صداقت کې مساوي احتمال موجود دی، نو په دغه حالت کې د «لعان» په مشروعيت کې د ټولو رعايت وشو، او همدغه د الله تعالی د فضل او رحمت اثر دی، ځکه چې په فريقينو کې هر يو چې رښتيين وي؛ هغه د بې محله سزا څخه نجات ومونده، په دغه وړې دنيا کې پرده پوښي کړی شو، او مهلت يې ورته ورکړی دی، چې ښايي توبه وباسي، بيا د ده د توبې قبلول دغه د الله تعالی د توابيت د صفت اثر شو.

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُو بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ ۚ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم ۖ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾﴾

بېشکه هغه کسان چې راوړي يې دي غټ دروغ (په شان د عائشې کې)؛ يو ټولی دی له تاسې (مسلمانانو) نه، ګمان مه کوئ په دې (دروغو) چې شر بد دي تاسې ته (ای مخلصانو مؤمنانو)، بلکه دغه (دروغ) خير دی تاسې ته (له جهته د ثواب او منقبت د تاسې)، مقرر دی هر سړي ته له دغو (بهتان ويونکيو جزاء د) هغه څيز چې ګټلی يې دی له ګناه (په قدر د خوض او شغل د ده)، او هغه څوک چې پورته يې کړ لوی بار پېټی د دغو (دروغو او شائع يې کړل) له دغه (ټولي) نه؛ شته ورته عذاب لوی (په دارينو کې).

تفسير: دلته د هغو غټو دروغو ذکر دی، چې پر صديقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها تړلي شوي وو، دغه پېښه داسې وه، چې نبي کريم صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم د هجري په (۵) يا په (۶) کال کې د (بني المصطلق) له غزوې څخه د مديني منورې په طرف بېرته تشريف راوړ، أم المؤمنين صدّيقه بي بي عائشه رضي الله تعالى عنها هم له دوی سره وه، بي بي صاحبه پر بل اوښ سوره وه چې پرې هودج (پالکی) تړلی او پردې به يې ځوړندې او ښکته به وې، په يو منزل کې چې د دوی قافله ښکته شوې وه؛ لږ شپه پخوا له کوچ صديقې بي بي عائشې ته د وضوء د تجديد ضرورت محسوس شو، نو ځکه له قافلې څخه څه قدر لرې لاړه، په دې ضمن کې يو ناڅاپه د دې د غاړې غاړکی (امېل) وشلېده، او دانې يې په شګو کې سره تيت و پرک شوې، نو د هغو په ټولولو او لټولو دا ډېره وځنډېده (ايساره شوه)، هلته قافلې کوچ وکړ، او له خپل ځايه ولېږېدله، او ګرد سره لاړل، جمّال هم داسې ګمان وکړ چې لکه بي بي صاحبه په هودج (پالکي) کې ناسته ده، ځکه چې د هغه ګردې پردې ښکته ځوړندې وې، او ذاتًا بي بي صاحبه په عمر کې هم وړوکې او په بدن کې هم ډېره ضعيفه او نحيفه وه، چې د دې د وجود او عدم وجود له هودج (پالکي) د باندې ښه نه څرګندېده.

الغرض جمّالانو خپل اوښان رهي او چالان کړل، او ګرد سره لاړل، کله چې أم المؤمنين بېرته راغله، ګوري چې قافله تللې ده، او هيڅ اثر او نښه يې هم نه ښکاري، نو أمّ المؤمنين په نهايت ثبات او استقامت سره دغسې رأيه قائمه کړه، چې اوس له دغه ځايه خوځېدل خلاف المصلحت دي، ولې که زه د دغو شګو په کړمونو کې د قافلې تعقيب هم وکړم؛ په هغوی پسې نشم رسېدی، او امکان لري چې لاره هم راڅخه ورکه شي، که دلته واوسېږم هر کله چې لمر وخيژي، او ځما متعلقين په دې وپوهيږي چې زه په هودج کې نه يم؛ نو هرومرو به همدلته په منډه او ځغاسته راپسې راشي، نو همدلته پاتې شوه.

کله چې شپه وه، پر أم المؤمنين د خوب شومه راغله، همدلته يې خپل مبارك سر کېښود، کله چې صفوان بن مُعطّل رضي الله تعالى عنه د رسول أکرم صلى الله عليه وسلم په امر مأمور وو، چې تل به دی وروسته له قافلې راځي، او د پاتې شويو شيانو خبر نيونه به کوي، نو ځکه دی تل د قافلې څخه په لږ فاصله لرې اوسېده، او همېشه د قافلې تر شا وروسته له پلټنې (تحقيق) به راته، صفوان بن مُعطّل رضي الله تعالى عنه دغه ځای ته ګهيځ (سحر) راورسېد، او له لرې څخه يې وليد چې کوم اوده پروت دی، کله چې ورنژدې شو؛ نو د ورپيچلي (نغښتلي) شوي ټکري (څادر) څخه يې وپېژنده چې دا خو ځما مور أم المؤمنين صديقه بي بي عائشه ده، ځکه چې پخوا د حجاب د حکم له نزوله همدغه معنوي ځوی او مور سره پېژندل.

صفوان بن مُعطّل رضي الله تعالى عنه د دغه وضعيت د ليدلو څخه سخت ولړځېد، او ډېر وويرېد، او په زور يې ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ وويل، چې د هغه په اثر د أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها ستر ګې خلاصې شوې، او هم هغسې مخ پيچلې (پټ مخ) او په خپل ټکري کې تاو شوې کېناسته.

صفوان بن مُعَطّل رضي الله تعالى عنه خپل اوښ أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها ته نژدې چو کړ، او أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها هم هغسې پټه پرې سوره شوه، اوصفوان رضي الله تعالى عنه د اوښ مهار پر خپله اوږه باندې کېښود، او د قافلې تر شا روان او ورسره ګډه شول.

رأس المنافقين و امام المكذبين عبد الله بن أُبيّ چې د منافقانو مشر وو او د رسول الله صلى الله عليه وسلم دښمن وو، دلته چې داسې يوه خبره او موضوع ورپيدا شوه؛ نو په چټې خبرو يې خوله وسپړدله، او ځينې ساده مسلمانان مثلاً په نارينه وو کې حسان، مِسطح، او په ښځو کې حمنه بنت جحش رضي الله تعالى عنهم أجمعين د منافقانو په دغه انتشاراتو او ګمراه کوونکيو خبرو تېروتل، او په دغسې افسوسناکو تذکرو کې سره لګيا شول، چې د هغو ويل دوی ته نه وو لازم، او د أمّ المؤمنين رضي الله تعالى عنها د عفّت او عصمت سره بيخي منافي وو، مسلمانانو ته بالعموم او پخپله رسول أكرم الله صلى الله عليه وسلم ته له داسې قسم واهياتو خبرو څخه سخته صدمه ورسېده، تر يوې مياشتې پورې دغسې چټې خبرې سره کېدې، او رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أجمعين به هم دغه ګردې خبرې اورېدې، او هيڅ به يې نه ويل، او نه د هغو په تحقيق پسې ګرځېده، مګر په زړه کې سخت خفه وو، وروسته له يوې مياشتې پخپله أم المؤمنين عائشه صديقه رضي الله تعالى عنها هم له دغه شهرت څخه خبره شوه، نو د غم له شدّته ناقراره شوه، او د رنځورۍ په بستره کې ولوېده، شپه او ورځ به يې ژړل، او د يوې شپې له مخې به يې هم اوښکې نه درېدې، په دغه ضمن کې نور واقعات هم پېښ شول، او ډېرې خبرې اترې سره کېدلې، چې په صحيح بخاري شريف او نورو کې د لوستلو قابل دي، او بالآخر أمّ المؤمنين صديقې رضي الله تعالى عنها په برائت کې الله تعالى دغه آيت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُو بِالْإِفْكِ﴾ الآية - تر لرې ځايه پورې نازل وفرمايه، چې أم المؤمنين عائشې صديقې رضي الله تعالى عنها تل فخر پرې کاوه، او بالحق چې پر دغه هومره فخر او وياړ چې وکړي؛ لږ دی.

﴿عُصْبَةٌ مِّنكُمْ﴾ الآية - «يو ټولی دی له تاسو مسلمانانو څخه»، يعنې دغه دروغ تړونکي له خيره سره همغه کسان دي چې په دروغو يا په رښتيا سره د اسلام مدّعيان دي، خو بيا هم د الله تعالى لوی احسان دی، چې ګرد مسلمانان په دغه لومه کې نه دي نښتي.

﴿لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ الآية - دغه خطاب د هغو مسلمانانو د تسلی لپاره دی، چې هغوی ته له دغې واقعې څخه صدمه رسېدلې وه، بالخصوص صديقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها او د دې کورنۍ ته، ځکه ظاهر دی چې هغه ډېره سخته خفه او ويرجنه وه، يعنې اګر که په ښکاره ډول دغه ويناوې ډېرې مکروهې خفه کوونکې او خرابې دي؛ ليکن في الحقيقت تاسې ته د ده په منځ کې ډېره بهتري او محاسن پټ وه، آيا دومره مدّت د تاسې پر داسې زړه خوږوونکو حملو او ايذاوو صبر کول هم داسې بې اجره پاتې کېږي؟ آيا دغه لږ فخر او شرف دی چې بالذات خالق الكائنات پخپل پاک کلام کې ستاسې نزاهت او برائت نازل کړ؟، او ستاسې دښمنان يې خواروزار او رسوا کړل، او تر قيامت پورې يې ستاسې د خير ذکر د ګردو قرآن لوستونکيو پر ژبه جاري کړ، او مسلمانانو ته يې د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم او د ده د ازواجو او اهل البيت د حق پېژندلو لپاره داسې يو درس ورکړ؛ چې له سره هېرېدونکی نه دی، فلله الحمدُ والشكرُ على ذلك، ﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم﴾ مقرره ده هر سړي ته له دغو بهتان ويونکو جزا د هغه چې ګټلې يې ده له ګناه او هغه څوک چې پورته يې کړې لوي بار ددغه دروغو ورته شته عذاب لوي، يعنې هر هغه سړي چې په دغه فتنه کې هومره حصه واخيسته هم هغه قدر ګناه يې د خپل ځان لپاره وګټله او د هغې سزا مستحق شو، او ددې ګناه ډېر لوی بار اخيستونکی رأس المنافقين عبد الله بن أبی وو چې دده له لپاره په اخرت کې ډېر لوي عذاب دي او په دنيا کې هم ډېر ذليل او رسوا شو.

لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُوْنَ وَالْمُؤْمِنٰتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا ۙ وَّقَالُوْا هٰذَآ اِفْكٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۲﴾

ولې نه په هغه وخت کې چې واورېده تاسې دا خبره؛ ګمان کاوه ایماندارو سړیو او ایمان دارو ښځو په نفسونو خپلو (پخپلو منځونو) کې د خير (خبرې) او ویلې وی (دوی ټولو داسې) دا خبره دروغ ده ښکاره.

تفسير: يعنې مسلمانانو ته ښايي چې له خپلو مسلمانانو ورونو خويندو سره حسن ظن ولري، او هر کله چې واوري چې خلق پر يو نېک سړي همداسې بدې خبرې او خراب تهمتونه لګوي؛ نو ښايي چې دی داسې خيالاتو ته پخپل زړه کې لار ور نه کړي، بلکه د هغو تکذيب دې وکړي !، رسول کريم صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم فرمايلي دي: «هر څوک چې پشي شا د خپل يوه مسلمان ورور مدد وکړي؛ نو الله تعالى هم د ده پشي شا مدد کوي».

لَوْلَا جَآءُوْ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَاِذْ لَمْ يَاْتُوْا بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ﴿۱۳﴾

ولې نه راوسته (او تېر نه کړ دوی) په دې خبرو څلور شاهدان (چې شاهدي ورکړي په دې قذف د دوی)، پس کله يې چې رانه وستل څلور شاهدان؛ پس دغه کسان په نزد د الله کې همدوی دروغجنان دي.

تفسير: يعنې سم د الله تعالى له حکمه او د ده د شريعت سره موافقه دغسې خلق دروغجنان درولي شوي دي، چې په بل چا باندې تهمتونه لګوي، او بيا د هغه د اثبات لپاره څلور شاهدان نشي وړاندې کولی، او بې له کافي ثبوته داسې غټې خبرې له خپلې ژبې څخه وباسي، او چټي (بېکاره) پرې وګړيږي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِيْ مَآ اَفَضْتُمْ فِيْهِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۴﴾

او که نه وی فضل احسان د الله پر تاسې او رحمت د دغه (الله پر تاسې) په دنيا کې (په توفيق د توبې سره)، او پـه آخرت کې (په عفو او مغفرت سره)؛ نو خامخا رسېدلی به وو تاسې ته په هغه دروغ کې چې غوپې وهلې تاسې په هغو (دروغو) کې عذاب لوی (په همدغې دنيا کې).

تفسير: يعنې الله تعالى دوی ته د خپل فضل او کرم له امله له عذابونو څخه نجات ورکړ، که نه دغه خبره د عذاب لايقه وه.

اِذْ تَلَقَّوْنَهٗ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَّا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَّتَحْسَبُوْنَهٗ هَيِّنًا ۖ وَّهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيْمٌ ﴿۱۵﴾

کله چې واخيست تاسو دا (افک) په ژبو خپلو (چې يو له بله مو پوښتنه کوله)، او ويله به مو په خولو خپلو سره هغه خبره چې نه وو تاسو ته په هغې باندې هيڅ علم، او ګڼله تاسې دغه خبره آسانه (چې هيڅ ګناه په کې نشته)، حال دا چې دغه (خبره) په نزد د الله کې ډېره لويه ده (له حيثيته د ګناه نه).

تفسير: يعنې د عظيم عذاب مستحق ولې نه کېدل، کله چې تاسې بې تحقيقه يو ظاهر البطلان خبره يو د بل له خولې څخه اخيستله، او له خپلو ژبو څخه يې دغه چټي (بېکاره) اواټکلي خبرې ايستلې، چې د هغو له واقعيت څخه تاسې بيخي نه وئ خبر، بيا عجيبه خبره لا دا ده چې داسې سخته خبره (يعنې کومه محصنه خصوصًا د نبي عليه السلام مطهره زوجه او ځمونږ د مسلمانانو روحاني والده متهم کول) چې د الله تعالى په نزد ډېر لوی دروند جرم دی؛ يوه وړوکې او معمولې خبره ګڼل له دغه اصلي جرم څخه لوی جرم دی.

وَلَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبْحَٰنَكَ هَٰذَا بُهْتَٰنٌ عَظِيمٌ ﴿۱۶﴾

ولې نه کله چې واورېده تاسې دا خبره؛ چې ويلي وئ تاسې نه ښايي مونږ ته دا کار چې خوله وخوځوو په دې خبره باندې، پاکي ده تاته ای ربه، دا دروغ دي ډېر لوی (چې تړلی شوي دي د منافقانو له خوا).

تفسير: اول خو د حسن الظن اقتضاء داسی وه چې ستاسو په زړونو کې هم ښايي دغه خبرې نه تېرېدی لکه چې پاس ارشاد وشو، ليکن که د شيطاني اغواء له سببه يې فرض کړئ د چا په زړه کې کومه بده وسوسه تېره شي، يا يې له چا نه واوري؛ نو بيا جائز نه دي چې داسې ناپاکه خبره پر خپله ژبه راوړي، لازم دي چې په هسې مواردو مؤمن خپل حيثيت او ديانت ملحوظ ولري، او په صافو الفاظو سره داسې ووايي، چې د داسې بې سرو پښو خبرې له خپلې ژبې څخه ايستل ماته نه ښايي، او نه زه پرې ښه ښکارم.

يَعِظُكُمُ ٱللَّهُ أَن تَعُودُوا۟ لِمِثْلِهِۦٓ أَبَدًا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۷﴾

پند درکوي تاسې ته الله (او منع کوي مو) چې بيا ونه ګرځئ تاسې مثل د دې خبرې ته هيڅکله، که چېرې يئ تاسې مؤمنان (نو پرې عبرت واخلئ !).

تفسير: يعنې مؤمنانو ته ښايي چې په پوره ډول سره پوهان او هوښياران شي، څو د بد باطنو منافقانو په چلونو او فرېبونو سره ونه غولېږي، او د دوی په پلمو (تدبيرونو) سره تېر نه وځي، او تل تر تله د نبي صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم او د ده د اهل بيتو د عظمت شان ملحوظ ولري.

وَيُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۸﴾

او بيانوي الله تاسې ته آيتونه (د پند)، او الله ښه علم والا دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: يعنې د دغې خبرې پته درښيي چې دغه غټ دروغ چا جوړ کړي؟ او خپور (مشهور) کړي دي؟، معلوم شو چې منافقانو تل په پټه دښمني او مخالفت کاوه، په پخواني آيت کې يې دغه خبره راښکاره کړې وه (کذا في الموضح).

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ ٱلْفَٰحِشَةُ فِى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۱۹﴾

بېشکه هغه کسان چې خوښوي دغه (خبره) چې خوره شي فاحشه بدنامي په حق د هغو کسانو کې چې ايمان يې راوړی دی؛ شته دغو (کسانو) ته عذاب دردناک په دنيا کې (په حدّ د قذف او په بدنامی سره)، او په آخرت کې (په اور د دوزخ سره)، او الله ښه عالم دی، او تاسې نه پوهېږئ (پر ضرر د هغې خورې کړې فاحشې).

تفسير: يعنې بدکاري خوره او شائع شي، يا د بدکارۍ اطلاعات او خبرې منتشرې او خورې شي، دغسې غوښتونکي منافقان وو، ليکن د هغوی په تذکره کولو کې يې مؤمنانو ته هم تنبيه وفرمايله، چې فرض يې کړئ ! که د چا په زړه کې د کومې بدې خبرې خطره تېره شوي وي، او په بې پروايۍ سره يې کومه خبره له ژبې هم وتلي وي؛ نو ښايي چې بيا د هغې مهملې خبرې تذکره له سره ونه کړي، او د هغې په تشيع او تنشير (اشاعت) پسې ونه ګرځي، که خامخا د کوم مؤمن پت او عزت تويوي؛ نو ښه دې وپوهيږي چې د هغه پت او عزت هم محفوظ نه پاتې کيږي، او حق تعالی

هغه ذليل او خواروي، كما في حديث الامام أحمد رحمه الله ، په دې شان سره چې په دنيا كې د قذف حد پرې اجراء كيږي، او نورې رسوايي او سزاوې هم وررسيږي، او په آخرت كې د دوزخ سزا دوى ته تياه او مهيئه ده، او الله تعالى ته داسې فتنه اچوونكي ښه معلوم دي، او ښه يې پېژني، اګر كه تاسې يې نه پېژنئ، او دغه هم د پاك الله په علم كې شته چې د كوم يوه جرم او ګناه څومره ده؟ او غرض او مقصد يې څه وو؟.

تنبيه: د فاحشې د شيوع حب د حسد او كيني او نورو په شان د قلبيه وو اعمالو څخه دى، او د وسوسو او خواطرو په شان نه دى، او د قصد له مراتبو څخه نه دى، نو ځكه د هغه په مأخوذيت كې نه ښايي چې اختلاف وكړى شي !، فتنبّه له.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۰﴾

او كه نه وى فضل احسان د الله پر تاسې باندې او رحمت مهرباني د ده، او (دا نه وى) چې بېشكه الله ښه نرمي كوونكى ښه رحم كوونكى دى؛ (نو رسوا او معذّب شوي به وى په دنيا كې).

تفسير: يعني دغه غټ دروغ خو داسې تړلي او خواره شوي وو، چې نه وو معلوم چې څومره كسان له هغه ځنې جاربدل، ليكن الله تعالى محض پخپل فضل، رحمت، شفقت او مهرباني له تاسې ځنې دتائبينو توبه قبوله كړه، او پر ځينو يې شرعي حد جاري كړ، او پاك يې وګرځول، او هغه ته يې چې زيات خبيث وو؛ يو ډول (طريقه) مُهلت وركړ، او په آخرت كې به جزاء وررسيږي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ وَمَنْ يَّتَّبِعْ خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ يَاْمُرُ بِالْفَحْشَاۗءِ وَالْمُنْكَرِ ۭ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا ۙ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۱﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) متابعت مه كوئ د ګامونو د شيطان !، او هر چا چې متابعت وكړ د ګامونو د شيطان؛ نو بېشكه دغه شيطان امر كوي (تابع خپل ته) په فحشاء ډېرو بدو قبيحو كارونو، او په منكر نامشروعو بدو خبرو، او كه نه وى فضل احسان د الله پر تاسې، او رحمت د ده؛ نو نه به وئ پاك كړي له (معصيت د افك څخه الله) تاسې هيڅوك هيڅكله، وليكن الله پاكوي (په قبول د توبې سره له معاصيو) هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د پاكى يې)، او الله ښه اورېدونكى (د اقوالو) ښه عالم دى (په نياتو).

تفسير: يعني د شيطان له چالونو او پلمو (تدبيرونو) څخه هوښيار اوسئ !، نه ښايي چې د مسلمان كار داسې وي چې شياطين الجن والانس سره قدم په قدم يو ځاى لاړ شي، د هغو ملعونانو د ټولنې مقصود خو همدا دى، چې خلقو ته د بې حيايي او رسوايي په طرف دعوت او بلنه وركړي، نو تاسې ولې په رنو سترګو عمدًا د هغوى پر خبرو غولېږئ؟، وګورئ چې شيطان لږ څه تحريك او ډكه وركړي؛ دومره لوى شورماشور او هنګامه پورته كوي، او ډېر سم ساده مسلمانان په اشتباه سره د هغه پر قدمونو روانيږي، حال دا چې شيطان خو د ګردو ګمراه كول غواړي، او يو تن هم نه پرېږدي چې پر سمه لاره لاړ شي، دا خو د الله تعالى فضل او رحمت دى چې دى د خپلو مخلصو بندګانو لاس نيوى كوي، او زيات كسان يې له شيطان له شرونو څخه ژغوري.

وَلَا يَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْٓا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ښ وَلْيَعْفُوْا وَلْيَصْفَحُوْا ۭ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۲﴾

او قسم دې نه كوي خاوندان د فضل (په دين كې) له تاسې او (خاوندان) د پراخۍ (او مالدارۍ ستاسې په دنيا كې) په دې چې نفقه او صدقى به نه وركوي خاوندانو د خپلوۍ او مسكينانو او

مهاجرینو ته په لاره د الله کې، او ښايي چې عفوه دې وکړي، او ښايي چې تېرې تېر دې شي، آيا دوست نه لرئ تاسې دا چې مغفرت وکړي الله تاسې ته (په سبب د عفوې او صفح د تاسې)؟ او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: پر صدیقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها باندې په بهتان تړونکیو کې ځينې مسلمانان هم په ناپوهۍ سره شامل شوي وو، چې له هغوی څخه يو مسطح رضي الله تعالى عنه وو، چې برسېره په دې چې يو غريب مهاجر وو، د أبو بكر الصديق رضي الله عنه خوريي يا ترورځی هم کېده، او د «افک» د پېښې څخه پخوا صدیق أكبر رضي الله تعالى عنه د هغه سره امداد او مالي مرسته کوله، کله چې دغه خبره سره فيصله شوه، او د صدیقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها برائت د الله تعالى له طرفه نازل شو؛ نو أبو بكر الصديق رضي الله عنه قسم وکړ چې وروسته له دې نه به مسطح رضي الله عنه سره هيڅ امداد او کومک ونه کړم، ممکن دی چې ځينو نورو اصحابو ته به هم داسې پېښې وريپېښې شوي وي، نو په دغه تقريب دا آيت نازل شو، يعني له تاسې ځينې هغو کسانو ته چې الله تعالى ديني كرامت او مشرتوب يا دنيايي وسعت اومالداري ورکړې ده، دوی ته نه ښايي چې داسې قسمونه وخوري !، او ښايي چې د دوی همّت ډېر لوی او اخلاق يې لوړ او عالي وي، نو مېړانه (بهادري) او ځلميتوب په دې کې دی چې د بدۍ بدل په نېکۍ سره ورکړ شي.

په احاديثو کې دي، کله چې أبو بكر الصديق رضي الله عنه دغه آيت واورېد: ﴿أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ الآية ـ «آيا دغه مو نه خوښېږي چې الله تعالى مو وبښي»؛ نو فورًا يې وويل: «بلى ! يا ربنا إننا نُحبُّ»، «ببشکه ای ځمونږ پروردګاره ! مونږ هرومرو (خامخا) ستا ښښنه خوښوو، او غواړو يې»، دا يې وفرمايل، او د مسطح رضي الله عنه هغه پخوانی کلنګک او امداد يې بېرته جاري کړ، بلکه په ځينو رواياتو کې راغلي دي، چې د پخوا په نسبت يې دوچند کړ، رضي الله تعالى عنه وأرضاه.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

بېشکه هغه کسان چې وُولي دوی (په نسبت د زنا سره) ښځې پاکې عفيفې ناخبرې (له دغو بدو)، ايمان راوړونکي (په الله او رسول)؛ لعنت کړی شوی دی په دوی باندې په دنيا کې او په آخرت کې، او شته دوی ته عذاب ډېر لوی.

تفسیر: په صحيحينو کې حديث دی: «اجتنبوا السبع الموبقات ! الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولّي يوم الزّحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات» له دې نه ظاهرېږي چې د محصناتو قذف مطلقًا له مهلكاتو څخه دی، بيا په هغه کې ازواج مطهّرات بالخصوص د أم المؤمنين بي بي عائشې صديقې رضي الله تعالى عنها قذف خو ډېره لويه ګناه ده، علماوو تصريح فرمايلې ده، چې وروسته د دغو آيتونو له نزوله هر څوك چې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها يا له ازواج المطهّرات څخه يو تن متّهم کړي؛ هغه كافر او د قرآن مكذّب، او د اسلام له دائرې څخه خارج دی، د «طبراني» په يوه حديث کې راغلي دي: «قذف المحصنة يهدم عمل مائة سنة»، «پر محصنې باندې تهمت لګول د سلو کلونو عمل ورانوي»، (العياذ بالله).

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾

په هغه ورځ کې چې شاهدي به ورکړي پر دوی باندې ژبې د دوی، او لاسونه د دوی، او پښې د دوی پر هغو (افعالو او اقوالو) چې وو دوی چې کول به يې په دنيا کې.

تفسیر: یعنې مجرم په خپله خوله او ژبه سره د هغو ویل او اظهار نه غواړي، مګر د ده ژبه، لاسونه، پښې به په «اذن الله» په وینا راشي، او له هغو څخه هر عضوه به هر هغه عمل څرګندوي چې د هغو په وسیله شوی وي.

لطیفه: قاذف پخپله په ژبه تهمت لګولی وو، او د څلورو تنو شاهدانو مطالبه له هغه څخه شوې وه، چې هغه یې پوره نشوه کړی، بالمقابل د هغه دلته د پنځو شیانو ذکر وشو، ژبه چې د قذف اصلي آله ده، او څلور نور لاسونه او پښې چې د هغه پر شرارت باندې شاهدي لولي.

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿۲۵﴾

په دغه ورځ کې به پوره ورکړي دوی ته الله جزاء د دوی هغه چې حقه لائقه وي، او پوه به شي چې بېشکه الله همدی دی حق ثابت (په ذات او صفات خپل)، ښکاره ظاهر (په الوهیت او ربوبیت خپل).

تفسیر: هغه ذات چې د یوې ذرې اعمال حساب کتاب په ښکاره او واضح ډول سره هر سړي ته په صاف صورت سره ښکاره کوي، او د هغه په دربار کې هیڅ ظلم او تعدّي نه کیږي، دغه مضمون به د قیامت په ورځ ګردو ته مکشوف او مشهود یږي.

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿۲۶﴾

ناپاکې (ښځې او خبرې) لپاره د ناپاکو دي، او ناپاکه (خلق) لپاره د ناپاکو (ښځو او خبرو) دي، او پاکې (ښځې او خبرې) د پاکو (خلقو) دي، او پاک (خلق) لپاره د پاکو (ښځو او خبرو) دي، دغه (پاکان چې ځینې له هغو اهل البیت دي؛) پاک (بې تعلقه بېزاره) دي له هغو خبرو چې وایي یې (دروغجنان)، شته دوی ته مغفرت ښننه او رزق روزي ښه (په جنّت کې).

تفسیر: یعنې بدکارې او چټې (بېکاره) ښځې د بدکارو او چټلو (خرابو) سړیو وړ او لایقې دي، همداسې یو بدکار او ګنده سړی د همدې خبرې سره وړ او لایق دی، چې د هغه تعلّق د هم هغه په شان چټلې (خرابې) او بدکارې ښځې سره وي، پاک او ستره او مطهر انسانان له ناپاکانو سره هیڅ تعلّق او مطلب نه لري، ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما فرمایلي دي چې: «د نبي کریم صلی الله علیه وسلم ښځه له سره بدکاره (زانیه) نه وي»، یعنې الله تعالی د هغه د ناموس حفاظت هم فرمایي، نقله فی (موضح القرآن).

تنبیه: د آیت دغه مطلب خو د شیخ الهند د ترجمې سره سم وشو، مګر د اسلافو د ځینو مفسرینو څخه دغه منقول دي، چې د ﴿الْخَبِيثَاتُ﴾ او د ﴿الطَّيِّبَاتُ﴾ څخه دلته ښځې نه دي مرادې، بلکه اقوال او کلمات مراد دي، یعنې خرابې خبرې خرابو خلقو سره لایقې او مناسبې دي، او پاکې او صافې خبرې پاکو او صافو سړیو سره لازمې او مناسبې دي، متقي، پاک او صاف نارینه او ښځې له داسې ګنده او مردارو تهمتونو څخه پاکې وي، لکه چې وړاندې له ﴿أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ﴾ څخه ظاهریږي، یا دې داسې وویلی شي چې: خرابې خبرې د خرابو له خولو څخ ووځي، هغه کسان چې د یوه پاک، متقي او مطهر انسان په نسبت کومه مرداره او خرابه خبره وکړي؛ نو وپوهېږه چې هغه پخپله خبیث او مردار دی، یعنې طیّب، طاهر او پاک سړی له داسې خبیثو او مردارو او چټلو (خرابو) خبرو څخه بیخي پاک او مُبرّأ دی، او هسې خرابې ویناوې د خبثاوو، پلیتو، چټلو او ګنده کسانو کار دی، ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ شته دوی ته مغفرت او رزق روزي ښه په جنت کې یعنې هغوی ددوی په بدو ویلو سره نه بدیږي بلکه هر کله چې دوی په هغه صبر وکړي نو دغه څیز د هغوی د خطاوؤ او خویدلو کفاره کیږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتًا غَيۡرَ بُيُوتِكُمۡ حَتَّىٰ تَسۡتَأۡنِسُواْ وَتُسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَهۡلِهَاۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ٢٧

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) مه ننوځئ تاسې (هغو) كورونو ته چې غير وي له كورونو د تاسې، تر هغه پورې چې (اجازه وغواړئ او) سره وغږېږئ (له بهره او اذن واخلئ) او سلام واچوئ پر اهل د دوى، دغه (اخبار او استيذان) د تاسې خير بهتر ډېر غوره دى تاسې ته (له نوتلو د بې اجازې څخه)، ښايي چې پند واخلئ تاسې (په دې سره).

تفسير: يعني ماسوا د خپل خصوصي هستوگنې له كوره د بل چا د هستوگنې په كور كې همداسې په خپل سر بې خبره مه ننوځئ !، ولې تاسې نه يئ خبر چې هغه ستاسې د ننوتلو په وخت كې په څه حال كې دى؟ او څه احوال لري؟، آيا دى په دغه حال كې د بل چا په ورتگ خوښېږي كه خفه كيږي؟ لهذا پخوا د ننوتلو څخه ښايي ور ناري كړئ، او ځان ته اجازت حاصل كړئ، او له گردو نارو څخه بهتر «سلام» اچول دي.

په حديث كې راغلي دي چې: درې ځلې دې سلام واچوي، او د ننوتلو اجازه دې وغواړي، كه له درې ځلې سلام اچولو سره هم اجازه ور نه كړه شي؛ نو بېرته دې وگرځي.

في الحقيقت دغه داسې ډك له حكمته تعليم دى، كه د هغه په تعميل كې مواظبت وكړ شي؛ نو دغه د مېلمه او كوربه دواړو په حق كې ښه او بهتر دى.

مگر افسوس ! نن مسلمانان په دغو مفيدو هداياتو پسې چندان نه گرځي، ولې نور ملل او اقوام هم دغه اصول او آداب له مونږ څخه اخيستي، هغه ته يې ډېره ترقي او توسعه وركړې ده.

فَإِن لَّمۡ تَجِدُواْ فِيهَآ أَحَدٗا فَلَا تَدۡخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤۡذَنَ لَكُمۡۖ وَإِن قِيلَ لَكُمُ ٱرۡجِعُواْ فَٱرۡجِعُواْۖ هُوَ أَزۡكَىٰ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ عَلِيمٞ ٢٨

پس كه چېرې ونه مومئ تاسې په دې كورونو كې څوك (چې اذن دركړي)؛ پس مه ننه وځئ په دې كورونو كې تر هغه پورې چې اذن وكړى شي تاسې ته، او كه چېرې وويل شي تاسې ته د اجازت غوښتلو (په وخت كې) چې بېرته وگرځئ؛ پس بېرته وگرځئ تاسې ! (او د ننوتلو سعي مه كوئ)، چې دغه بېرته گرځېدل ډېر غوره (او پاك) دي تاسې ته، او الله په هغو كارونو چې كوئ يې تاسې ښه عالم دى (او جزا يې دركوي).

تفسير: يعني كله چې دغه درمعلوم شي، چې په هغه كور كې هيڅوك نشته، خو بيا هم د بل چا په كور كې بې د هغه د مالك او مختار له اجازې مه ننوځئ !، ځكه چې د بل په ملكيت كې بې له اجازې بل هيڅوك د تصرّف حق نه لري، تاسې ته نه دي معلوم چې د بې اجازې ننوتلو څخه به څومره جگړې پېښېږي؟ هو ! كه صراحتًا يا دلالتًا اجازت دركړ شي؛ نو بيا هيڅ مضايقه نشته، او كه چېرې وويل شي تاسې ته داجازت غوښتلو په وخت كې چې بېرته وگرځئ؛ پس بېرته وگرځئ تاسې، او د ننوتلو سعي مه كوئ !، يعني د داسې ويلو څخه مه خفه كېږئ !، ځكه چې ډېر اوقات انساني طبيعت دې ته نه وي مائل چې له چا سره وگوري، يا به د بل چا له ملاقاته په دغه وخت كې حرج ورپېښېږي، په داسې يوه خبره او كار مشغول وي چې په دغه نه خوښېږي، چې بل څوك پرې مطّلع شي، نو تاسې ته څه ضرورت در پېښ دى، چې خامخا به پر هغه بار اچوئ؟ حال دا چې په دغه شان تكليف او زحمت اړولو سره عمومًا د دوستۍ او خپلوۍ تعلّقات ورانيږي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿۲۹﴾

نشته پر تاسي باندې هيڅ ګناه په دې کې چې ننوځئ (بې له اجازت غوښتلو) هغو کورونو ته چې نه دي د چا د اوسېدنې، په هغه ځای کې متاع منفعت د تاسې وي، او الله ته ښه معلوم دي هغه چې ښکاره کوئ يې تاسې، او هغه چې پټوئ تاسې.

تفسير: يعنې په عمارتونو کې چې کوم خاص او معلوم داره سړی هستوګنه نه لري، او نه د هغه په ننوتلو او راوتلو کې څه ممانعت او قيود وي، مثلاً مسجد، سرای او مثل ذلک، که هلته مو کوم شی وي، يا په هغه ځای کې د څه موعد لپاره اوسېدل غواړئ؛ نو البته هلته پخپل سر تللی او ننوتلی شئ، او دلته هيڅ د استيذان ضرورت نشته.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿۳۰﴾

ووايه (ای محمده !) مؤمنانو ته چې پټې کړي دوی سترګې خپلې (له نامحرَمو څخه) او ښه ټينګ دې وساتي دوی فرجونه سترونه خپل (د محرّماتو په مقابل کې)، دغه (اغماض او حفظ) ډېر پاکيزه (او ګټور) دی دوی ته، بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو کارونو چې کوي يې (دوی، نو ښايي چې ترې په وېره اوسي، پر هر حرکت او په سکون خپل).

تفسير: بده کتنه د زنا اول قدم دی، له دې نه د لويو لويو فواحشو دروازې پرانستلې کيږي، قرآن عظيم عمومًا د بدکارۍ او بې حيايۍ د انسداد لپاره ړومبی د همدغه سورې د بندولو توصيه کوي، يعنې مسلمان نارينه او ښځې ته يې حکم ورکړی دی، چې د بدو کتلو څخه ځان ساتي !، او خپل شهوات پخپل واک (اختيار) او اداره کې ولري، که يو ځلې بې اراده او ناڅاپه د کوم نارينه نظر پر کومې ښځې ولوېد؛ نو بيا دې بالاراده او قصدًا د هغه پر لوري خپلې سترګې نه اړوي !، ځکه چې دغه دويم ځلي ليدل به د ده په واک (اختيار) کې وي، او په هغه کې به معذور نه ګڼل کيږي.

که انسان ځان په دې سره عادت کړي، چې خپلو پښو ته وګوري، او په خپل اختيار او اراده سره د ناجائزو امورو په طرف ونه ګوري؛ نو ډېر ژر د ده د نفس تزکيه کېدی شي، کله چې اول ځلي ناڅاپه کوم اتفاقي نظر لوېږي؛ د شهوت او نفساني غوښتنې له سببه نه وي، نو ځکه حديث هغه معاف کړی دی، ښايي چې دلته په ﴿مِنْ أَبْصَارِهِمْ﴾ کې هم «من» تبعيضيه اخيستی همدغه طرف ته يې اشاره فرمايلې وي.

﴿إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ الآية ـ يعنې د انسانانو د سترګو غلا، او د زړونو پټې خبرې، او مخفيه نيات، او احوال ټول الله تعالى ته معلوم دي، لهذا انسان ته ښايي چې تل دغه علاّم الغُيوب حاضر او ناظر وګڼي، او له بدو افعالو، بدو خيالاتو، بدو کتلو او له هر قسمه بدو چارو څخه ځان وساتي، که نه هغه به يې سم له خپله علمه سره په سزا ورسوي.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ
بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ
بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ
غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ
لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۳۱﴾

او ووايه (ای محمده) ايماندارو ښځو ته چې پټې دې کړي له (نامحرمو څخه) سترګې خپلې، او ښه ټينګ دې وساتي فرجونه سترونه خپل (د محرّماتو په مقابل کې)، او نه دې ښکاره کوي

زينت ښايست (او ځاى د ښايست) خپل مګر هغه چې ښكاريږي له دغه (زينت څخه په وخت د كسب او كار كې)، او ښايي چې وا دچوي ټكري پوړني خپل پر ګرېوانونو خپلو (چې ټټر يې ښكاره نشي)، او نه دې ښكاره كوي زينت ښايست (او ځاى د ښايست) خپل (هيڅا ته) مګر لپاره دمېړونو (خاوندانو) خپلو (چې دغه د هغو دي)، يا پلرونو (او نيكونو) خپلو، يا پلرونو د مېړونو خپلو ته، يا ځامنو (او لمسيو) خپلو ته، يا ځامنو د مېړونو خپلو ته، يا وروڼو خپلو ته، يا ځامنو د وروڼو خپلو ته، يا ځامنو د خويندو خپلو ته، يا ښځو خپلو ته، يا هغه چا ته چې مالك شوي دي (د هغه) ښي لاسونه د دوى، يا هغو تابعانو ته چې نه وي خاوندان د حاجت ښځو ته له سړيو نه، يا هلكانو هغو ته چې نه وي خبر (دوى) پر اسرارو د ښځو، او نه دې وهي (دا ښځې) پښې خپلې لپاره د دې چې معلوم كړ شي هغه څيز چې پټوي يې دوى له زينت ښايست (ګاڼې) خپلې، او راجع شئ توبه وباسئ تاسې الله ته ټول اى مؤمنانو !، لپاره د دې چې تاسې ښېګڼه او خلاصى ومومئ (په دارينو كې).

تفسير: ښايست او سينګار عُرفًا خارجي او كسبي آرايش ته وايي، چې هغه له لباس يا زېور او نورو شيانو څخه حاصليږي، د دې احقر په نزد دلته د زينت ترجمه د سينګار په ځاى كه په زېبائش سره وكړه شي؛ نو زيات جامع او مناسب واقع كيږي، ځكه چې د زېبائش (ښايست) لفظ هر قسم خَلقي او كسبي زينت ته شامل دى، اعمّ له دې نه چې هغه د جسم خلقي پيدايښت سره متعلق وي، يا له پوښاك او نورو خارجي ډول و ډيل څخه حاصل شوى وي، د مطلب خلاصه داسې وه: ښځو ته د خپل هيڅ قسم خلقي يا كسبي ښايست اظهار پرته له خپلو هغو محارمو څخه چې يې ذكر وروسته راځي؛ د بل هيچا په مخ كې جائز نه دي، هو ! د هومره اندازې ښايست ظهور چې ضروري وي، او د هغه ستر او اخفاء په سبب د عدم قدرت يا ضرورت نشي ممكن كېدى؛ نو مجبورًا يا ضرورتًا د هغه په اظهار كې دومره مضايقه نشته، (مشروط په دې چې د فتنې خوف نه وي).

ليكن واضح دې وي چې په ﴿إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا﴾ سره صرف ښځو ته د عند الضرورت د هغو اعضاوو په اظهار كې اجازه وركړى شوې ده، نامحرمو سړيو ته له سره اجازه نشته، چې دوى دې خامخا دغو ښځو ته وګوري، يا له هغوى سره سترګې په ستر ګو شي، يا د دوى د اعضاوو سيل وكړي، ښايي د دغه اجازې څخه پخوا د همدې لامله الله تعالى مؤمنانو ته د غض البصر او د ستر ګو د ټيټولو حكم اورولى وي، معلوم شو چې د يوه خوا دكوم عضوې د اظهار اجازه دغه نه لازموي، چې بل طرف ته د هغه كتل هم جايز وي، نارينه چې په ستر له سره مأمور نه دي، مګر د پاس آيتونو په اساس د ښځو له نظره مستور دي، يعني ښځې له دېنه ممنوع دي چې نارينه وو ته وګوري، ښايي چې په ياد يې ولري چې په دغه آيت كې محض د ستر د مسئلې بيان شوى دى، يعنې له دې نه قطع نظر چې ښځه په كور كې وي كه د باندې؟ د ښځې د بدن كومه برخه د چا په مخ كې او په كومو حالاتو كې ښكاره كول جائز دي؟، پاتې شوه د «حجاب» مسئله؛ د هغې څه تفصيل ان شاء الله د «أحزاب» په سورت كې راځي.

مونږ چې د فتنې د خوف د نفي كوم شرط لګولى دى؛ هغه د نورو دلائلو او شرعيه وو قواعدو څخه مأخوذ دى، چې په اول تأمل او مراجعت له نصوصو څخه موندلى كيږي، د بدن په خلقي ښايست كې له ګردو څخه ډېر ښكاره شى د تې اوچتوالى دى، د هغه د مزيد تستّر لپاره يې په خاص ډول سره تأكيد وفرمايه، او د جاهليت د رسم د امحاء طريقه يې هم راوښوده، په جاهليت كې به ښځو ټكري (ځادرونه) په خپل سر اچول، او د هغه دواړه څنډې (غاړې) به يې ببرته پخپلې شا غورځولې، او په دې ډوله د تې هيئت به څرګند پاتې كېده، دغه ګواكې د ښايست يوه مظاهره وه، لوى قرآن ده راوښوده چې ښايي ټكرى په سر واچول شي، او د هغه څنډې دې تر زنې لاندې تېرې شي، څو د ښځو غاړه او تې او غوږونه پرې په ښه ډول پټ شي.

﴿وَلَا يُبۡدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ الآية ـ «اونه دې ښکاره کوي ښځې زينت خپل هيچا ته مګر لپاره د مېړونو (خاوندانو) خپلو چې دغه د هغوی دي، يا پلرونو او نيکونو خپلو، يا پلرونو د مېړونو (خاوندانو) خپلو ته، يا ځامنو او لمسيو خپلو ته، د تره او ماما حکم هم داسې دی، په دغو محارمو کې هم د مراتبو فرق شته، مثلاً هغه زينت او ښايست چې دا يې د خپل مېړه په مخ کې ظاهرولی شي؛ هغه د نورو محرمو په مخ کې نشي ځرګندولی، د زينت ځرګندول څو درجې لري، هومره د تستّر اهتمام چې له پرديو څخه کاوه شي؛ له محارمو څخه نه کيږي، او داسې مطلب نه دی چې هر يو عضو دې د دوی په مخ کې بربنډ او ښکاره کولی شي.

﴿أَوۡ نِسَآئِهِنَّ﴾ ـ « او نه دې ښکاره کوي ښځې زينت خپل هيچا ته مګر ښځو خپلو ته»، يعنې هغې ښځې ته چې د دې سره ناسته ولاړه لري، په دې شرط سره چې ښه اخلاق ولري، او د بد اخلاقو ښځو په مخ کې نه، او د ډېرو اسلافو په نزد له دې نه مسلمانې اصيلې ښځې مرادې دي، ځکه چې کافره ښځه د اجنبي سړي حکم لري.

﴿أَوۡ مَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُهُنَّ﴾ ـ يعنې ستاسې وينځې وي، او د ځينو اسلافو په نزد مملوک مريي هم په دې کې داخل دی، او د قرآن ظاهر هم د هغه تأييد کوي، ليکن د جمهورو ائمه وو او اسلافو مذهب داسې نه دی.

﴿أَوِ ٱلتَّٰبِعِينَ غَيۡرِ أُوْلِي ٱلۡإِرۡبَةِ مِنَ ٱلرِّجَالِ﴾ ـ «اونه دې ښکاره کوي ښځې زينت خپل هيچا ته مګر هغو تابعينو ته چې نه وي خاوندان د حاجت ښځو ته له سړيو»، يعنې نوکر او هغه خدمتګار چې له خپله کار سره کار لري، او له سره دی وزګار نه وي، چې دې خوا او هغې خوا ته وګوري، او پخپل جاړو جوړو او ډوډۍ پخولو او نورو کورنيو چارو کې بوخت او لګيا وي، شوخ، شغب، سپين سترګی او ارمونی نه وي، يا داسې فاتر العقل، بې سد، پاګل وي چې حواس يې په خپل ځای نه وي پاتې، او محض په خوړلو او څښلو کې له کورنۍ سره شريک او مل وي.

﴿وَلَا يَضۡرِبۡنَ﴾ ـ او نه دې وهي دا ښځې پښې خپلې لپاره د دې چې معلوم کړ شي هغه څيز چې پټوي يې دوی له زينت خپل، يعنې ښايي چې د دوی هيئت او وضعيت، ناسته ولاړه داسې نه وي چې د ګاڼو (کالو) او زېوراتو غږ د پرديو توجه او ميلان ځان ته ورکش کړي، او ډېر ځلې داسې غږ او حرکات او سکنات د مخ او نورو د ليدلو څخه زيات د نفساني جذباتو داعي او محرک واقع کيږي.

وَأَنكِحُواْ ٱلۡأَيَٰمَىٰ مِنكُمۡ

نکاح وتړئ د هغه بې مېړونو (خاوندانو) ښځې او بې ښځو سړي له تاسې.

تفسير: په دغه آيت کې دا حکم ورکوي چې د هغو کسانو نکاح چې تر اوسه نه ده تړلې شوې، يا وروسته د نکاح تړلو څخه بېرته کونډه شوی وي؛ نو په مناسبه موقع کې دې بيا د هغوی نکاح سره وتړله شي !، په حديث کې نبي عليه السلام فرمايلي دي: «ای علي ! په درې کارونو کې ځنډ (ايسارتيا) مه کوه !، د فرض لمانځه وخت چې راشي، جنازه چې حاضره شي، او کونډه ښځه چې کله يې سيال پيدا شي».

هغه اشخاص او اقوام چې عمدًا د خپلو کونډو او رنډو په نکاح کې تکاسل، تساهل او تعطيل کوي، يا د داسې خبرو د اورېدلو څخه بد وړي؛ ښه دې وپوهيږي چې هغوی پخپل دغه وضعيت کې ګناهګاران دي، او ښايي چې ژر تر ژره دې توبه وباسي، او د هغوی په نکاح کې دې تلوار او مسارعت وکړي.

وَٱلصَّٰلِحِينَ مِنۡ عِبَادِكُمۡ وَإِمَآئِكُمۡۚ

او صالحان نېکان له مريو خپلو او له وينځو خپلو.

تفسیر: یعنې که مریي او وینځې د دغې خبرې وړ او لایق وګڼئ، چې د زوجیت حقوق اداء کولی شي، او د نکاح کولو لامله نه مغروریږي، او ستاسې له کار او خدمت څخه لاس نه وباسي؛ نو د دوی نکاح هم وتړئ !.

﴿إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝٣٢﴾

که چېرې وي (دغه مذکورین) فقیران ناداران؛ نو غنیان به کړي دوی الله له فضله خپله، او الله کشائش والا ښه عالم دی.

تفسیر: ځینې خلق د دې لامله متردّد وي، او وړاندې وروسته کوي؛ چې وروسته له نکاح به د ښځې او د وړو بار څوک په خپلو اوږو اخلي؟ دلته الله تعالی دوی پوهولي دي، چې د هسې موهومو خطراتو لامله تاسې د نکاح څخه مه په څنګ کېږئ !، ستاسې او ستاسې د ښځو د ووړکیو روزي د الله تعالی په قدرت کې ده، تاسو ته دغه خبره نه ده معلومه، چې د هغوی له قسمته الله تعالی ستاسې په رزق او روزي کې څه ارتوالی او کشائش پیدا کړي، نه مجرّد کونډه (لونډه) پاتې کېدل د غناء موجب دی، او نه له نکاح تړلو سره فقر او افلاس مستلزم دی، دغه ګرد خبرې د الله تعالی په اراده او مشیت پورې تړلي دي، لکه چې د «التوبه» په (۴) رکوع کې یې داسې فرمایلي دي: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ﴾.

﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ﴾

او ښايي چې ځان دې وساتي هغه کسان چې نه مومي دوی (سامان اسباب د) نکاح تر هغه پورې چې غنیان کړي دوی الله له فضله خپله.

تفسیر: یعنې هغه چې اوس دومره مقدور هم نه لري، چې له کومې ښځې سره خپله نکاح وتړلی شي؛ نو تر هغه پورې چې الله تعالی ده ته مقدور ورکړي، ښايي چې د خپل نفس اداره ښه وکړي، او تر انضباط لاندې یې راولي، او زیار (کوښښ) وکړي چې عفیف پاتې شي، دغه خبره هیڅ بعیده نه ده، چې د هم هغه عفّت او ضبط النّفس په برکت دی الله تعالی غني وګرځوي، او د نکاح ډېر ښه مواقع ورمهیّأ کړي.

﴿وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَآتُوهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ ۚ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِن بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٣٣﴾

او هغه کسان چې غواړي مکاتب والی له هغو (وینځو مریو) چې مالکان شوي دي د هغو ښي لاسونه ستاسې؛ نو مکاتبان کړئ دوی که چېرې پېژانده تاسې په دوی کې خیر، او ورکوئ دوی ته له ځینو مالونو د الله هغه چې درکړي یې دي تاسې ته، او مه مجبوروئ تاسې وینځې خپلې په زنا (او بدو کارونو) که چېرې اراده لري دوی د ځان پاک ساتلو، لپاره د دې چې طلب کوئ تاسې (په دغه اکراه سره) مال د ژوندون لږ خسیس (چې هغه باړه د زنا او وړو کی دی)، او هر هغه چې زور یې وکړ په دوی؛ پس بېشکه الله وروسته له زور د مالکانو پر دوی ډېر ښونکی ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې که د چا مریي او وینځې ووایي، یا د زیات توثیق لپاره خپله دغه وینا ولیکي، چې «زه به په دومره مدّت کې دومره مال درته وګټم، او در به یې کړم، څو ته مې آزاد او خپلواک کړې»؛ نو مالک ته لازم دي چې دغه ومني،

او داسې يو تعهّد ليک ورولیکي، دغسې معاملې ته مکاتبه وايي، او دغه د مريو د آزادولو يو ځان ته صورت دی، ليکن مالکانو ته ښايي چې دغه خبره هلته قبوله کړي چې دی په واقعي ډول سره وپوهيږي چې آزادي د دغه مريي يا وينځې لپاره ښه ده، او وروسته د رقيت د قيد د وتلو څخه غلا، يا زنا يا د نورو بدو افعالو نه مرتکب کيږي، او خوشې چټي او چپوله (فضول) هر چېرې نه ګرځي، که دغسې ډاډينه او اطمينان ورته پيدا شي؛ نو بېشکه ښايي چې ده ته د آزادۍ موقع ورکړه شي !، څو دی آزاد شي، او د خپلې فلاح او بهبودۍ لپاره ښه ترقي او پرمختګ وکړی شي، که چېرې خپله نکاح تړي؛ نو پخپل واک (اختيار) دې وتړي، او د رقيت لامله دې ميدان پرې تنګ نه وي.

﴿وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ ءَاتَىٰكُمْ﴾ - «او ورکوئ دوی ته له ځينو مالونو د الله هغه چې درکړي يې دي تاسې ته»، دغه يې دولتمنو اغنياوو مسلمانانو ته فرمايلي دي، چې د داسې مکاتبانو مريو يا وينځو سره مالي امداد وکړئ، چې د زکات له وجوهو څخه وي که د نورو عامو صدقاتو او خيراتونو او نورو څخه وي، څو دوی ژر تر ژره د خپلو آزاديو او خپلواکيو مالکان شي، او که مالک د کتاب د بدل کومه برخه ورمعافه کړي؛ نو دغه به ډېر لوی امداد وي.

تنبيه: د زکات په مصارفو کې يو مصرف چې د ﴿وَفِى ٱلرِّقَابِ﴾ په نامه اينبی شوی دی، هغه د همدغو مريانو او د وينځو د آزادولو پنګه ده، د راشدو خلفاوو په زمانه کې له داسې مريانو سره له بيت المال څخه امداد او مرستې کېدلې.

﴿وَلَا تُكْرِهُوا۟ فَتَيَـٰتِكُمْ﴾ الآية - په جاهليت کې به ځينو خلقو پر خپلو وينځو د زنا او بدکارۍ کسب کاوه، له عبد الله بن أبيّ رئيس المنافقين سره څو داسې وينځې وې، چې پر هغو به يې د همدغې زنا او بدکارۍ کسب کاوه، او په دغه وسيله به يې روپۍ ګټلې، چې له دوی څخه ځينې ځينې وينځې مسلمانانې شولې، او د دغه شنيع فعل د کولو څخه يې انکار وکړ، نو څکه هغه ملعون د دوی په وهلو او ټکولو لاس پورې کړ، دغه آيت په همدغه مورد کې نازل شو، او د دغه شان نزول د رعايت د مزيد تقبيح لپاره يې د ﴿إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾ او د ﴿لِّتَبْتَغُوا۟ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا﴾ قيود زيات کړل، که نه پر وينځو باندې د بدکارۍ اجراء په هر حال حرامه ده، او دغسې ګټه (فائده) چې په دغه وسيله په لاس راځي، په هر اسم او رسم چې وي؛ بيخي حرامه او ناپاکه ده، اعمّ له دې چې دغه بدکاري دوی پخپله رضا او رغبت سره وکړي، يا محض د دغې دنيوي حقيرې فائدې لپاره په جبر او اکراه سره پر دوی اجراء کيږي، نو په دغه وروستني صورت کې د هغه ګناه او وبال شديد او انتهايي وقاحت لري، او د لويې بې شرمۍ دليل دی.

يعنې زنا داسې بد عمل دی، چې د جبر او اکراه څخه وروسته هم بد او خراب وي، ليکن الله تعالی محض پخپل فضل او رحمت سره د مکرهه بېچارګۍ او ناتوانۍ ته کتلي، عفوې کوي يې، او په هر صورت پر مکرِه (په زور کوونکي) باندې به سخت عذا ب وي، او پر مکرهه (چې پرې زور شوی وي)؛ رحم به وکړ شي.

﴿وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَـٰتٍ مُّبَيِّنَـٰتٍ وَمَثَلًا مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾﴾

او خامخا په تحقيق نازل کړی دي مونږ تاسو ته آيتونه ښکاره کوونکي (د حلالو او د حرامو د حدودو او د احکامو)، او مثل عجيب د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې، او نازل کړی دي مونږ موعظه پند لپاره د متّقيانو پرهېزګارانو.

تفسير: يعنې په قرآن کې ګرد نصائح، احکام او د تېرو اقوامو عبرتناکه واقعات بيان شوي دي، څو د پاک الله څخه ويريدونکي انسانان هغه واوري، او ترې پند، نصيحت او عبرت واخلي، او خپل انجام او عاقبت ته فکر وکړي، يا مثلا له ﴿مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟﴾ څخه دغه مراد دی، چې پر پخوانيو امّتونو هم داسې حدود او احکام جاري کړی شوي وو، چې په دغه سورت کې مذکور دي، او ځينې پېښې هم د همدغه (افک) د پېښې په شان وروړاندې شوې دي، چې په دغه سورت کې بيان کړی شوي دي، پس هم هغه شان چې الله تعالی د مريمې صديقې رضي الله تعالی عنها او يوسف

صدیق علیه السلام د دښمنانو بهتان باطل او د دوی برائت یې ظاهر کړی؛ د بي بي عائشې صدّیقې بنت الصدیق رضي الله تعالی عنهما برائت او لويي یې هم ښکاره کړه، چې تر قیام د قیامت پورې د صادقینو او صالحینو په زړونو کې یې نقش في الحجر کړ، او د دروغجنانو دښمنانو مخونه یې تور کړل.

اَللّٰهُ نُوۡرُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ مَثَلُ نُوۡرِهٖ كَمِشۡكٰوةٍ فِيۡهَا مِصۡبَاحٌ ؕ اَلۡمِصۡبَاحُ فِىۡ زُجَاجَةٍ ؕ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوۡكَبٌ دُرِّىٌّ يُّوۡقَدُ مِنۡ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيۡتُوۡنَةٍ لَّا شَرۡقِيَّةٍ وَّلَا غَرۡبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ زَيۡتُهَا يُضِىۡٓءُ وَلَوۡ لَمۡ تَمۡسَسۡهُ نَارٌ ؕ نُوۡرٌ عَلٰى نُوۡرٍ ؕ يَهۡدِى اللّٰهُ لِنُوۡرِهٖ مَنۡ يَّشَآءُ ؕ وَيَضۡرِبُ اللّٰهُ الۡاَمۡثَالَ لِلنَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيۡمٌ ۙ ﴿۳۵﴾

الله (په حسي او معنوي لحاظ) رڼا کوونکی د اسمانونو او ځمکې دی، مثل صفت د نور د ده (داسې دی) لکه (روڼه) طاقچه چې په هغې کې یوه بله ډیوه وي، دغه بله ډیوه په قندیل د (شیشه) کې وي، دغه قندیل (ښیښه په سبب د هغې رڼا چې په کې ده) ګواکې یو ستوری دی روڼ ځلیدونکی، چې بلوه شي (دا یوه چراغ په اول کې) له تېلو د ونې برکتناکې د زیتون، چې نه مشرق طرفته وي او نه مغرب طرف ته، نژدې دي تېل د دې چې رڼا وکړي (له خپله ځانه له ډېرې صفایۍ) او اګر که نه وي رسېدلی دې ته اور، (دغه) رڼا (د ډیوې) پر رڼا (د صافو تېلو ده)، لاره ښیي الله نور خپل ته هغه چا ته چې اراده وفرمايي، او بیانوي الله مثالونه خلقو ته (او په معقولاتو یې پوهوي د محسوساتو په وسیله)، او الله په هر څیز ښه عالم دی.

تفسیر: یعني د ځمکې او د اسمان رونق او ودانې د الله تعالی له جانبه ده، که الله تعالی مدد ونه کړي؛ نو ګرد به سره ورانیږي، (موضح القرآن). ګردو مخلوقاتو ته د وجود نور او رڼا د الله له طرفه ورکړی شوې ده، په لمر، سپوږمۍ، ستورې، پرښتو، انبیاوو او په اولیاوو د هدایت هغه انوار او پلوشې چې هر چاته رسیږي، د هم هغه رفیع دربار څخه رسیږي، تمام علويّات او سفليّات د الله تعالی له تکوینیه وو او تنزیلیه وو آیتونو څخه منور دي، د حسن او جمال یا د خوبۍ او کمال کومه وړانګه (پلوشه) چې هر چېرې بریښي؛ هغه د همده له برکته منوّره ده، او د هغه د مبارک ذات د جمال او کمال یوه پلوشه ده.

په حدیث کې راغلي دي: «إن الله خلق خلقه في ظلمة ثم ألقى عليهم من نوره، فمن أصابه من نوره يومئذ اهتدى، ومن أخطأه ضلّ» (فتح الباری د ۶ ج ۴۳۰ مخ) «یعني هر هغه چاته چې په هغه وخت کې د الله تعالی له نوره برخه وروړسېده؛ هغه هدایت وموند، او هر هغه چې له هغه څخه بې برخې شو؛ ګمراه پاتې شو».

واضح دې وي هم هغسې چې د الله تعالی نور صفات مثلاً سمع، بصر، او د نورو کوم کیفیت نشي بیاموندی؛ هم داسې د نور او رڼا صفت هم د ممکناتو په نور نشي قیاس کېدی، هسې خو د الله تعالی په نور سره ګردو موجوداتو ښایست موندلی دی، مهتدینو مؤمنینو ته د الله تعالی له نور څخه د هدایت او عرفان هم هغه خصوصي برخه وررسیږي.

د هغه مثال خلاصه داسې شوه، چې د مؤمن د زړه ښیښه نهایته صافه او پاکه وي، او د الله تعالی په توفیق په هغې کې د حق د قبول داسې یو زبردست استعداد موندل کیږي، چې بې له اوره په خپل سر روڼه ښکاري، او د لګېدلو او رڼا خورولو لپاره مستعد او تیار دی، اوس که لږ څه اور او حرارت ورنژدې شي، یعني د وحي او قرآن تېزه رڼا هغه مَس کړي؛ علی الفور د هغه فطري نور مشتعل شي، همدغه یې ﴿نُوۡرٌ عَلٰى نُوۡرٍ﴾ وفرمایل، باقي دغه ګرد (ټول) د الله تعالی په قبضه کې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي؛ دغه رڼا یې ور په برخه کوي، او همده ته ښه معلوم دي چې دغه رڼا چا ته عنایت وفرمايي؟ او کوم یو ترې محروم کړي؟، د دغو عجیبو او غریبو مثالونو د بیان کولو هم دغه غرض

دی، چې د استعداد خاوندانو ته د بصیرت یوه رڼا حاصله شي، یواځې په خپله الله تعالی ته د تمثیل مناسب موقع او محل په پوره ډول سره معلوم دی، بل چاته له سره دغسې قوّت او قدرت نشته، چې دغسې موزون او جامع مثال وړاندې کړی شي، وړاندې یې فرمایلي دي چې: هغه رڼا له دې نه پیدا کیږي، چې په هغو مساجدو کې چې کامل خلق سبا او بېګا عبادت کوي، هلته دې په ښه شان سره خپل فکر او دقت صرف کړي.

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَن تُرْفَعَ

په هغو کورونو (مسجدونو) کې چې حکم کړی دی الله چې پورته دې کړل شي (په بناء سره دغه مساجد یا په تعظیم سره).

تفسیر: الله تعالی د هغو کورونو د تعظیم او تطهیر حکم ورکړی دی، یعنې د هغوی دې خبر واخیست شي !، او له هر قسمه ګندګۍ او لغو افعالو او اقوالو څخه دې پاك وساتلی شي، د مساجدو په تعظیم کې دغه هم داخل دي، کله چې هلته داخل شي، د «تحية المسجد» دوه رکعت نافله دې ولوست شي !.

وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ

او یادوه شي په هغه کې نوم د دغه (الله).

تفسیر: تسبیح، تهلیل، او د قرآن تلاوت او نور ګرد اذکار په دې کې شامل دي.

يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿۳۶﴾

تسبیح وایي دغه (لمونځ کوي الله) ته په دغو کورونو کې په سبا او په بېګا.

تفسیر: یعنې په ګردو مناسبو اوقاتو کې الله تعالی یادوي، ځینې مفسّرین وایي چې: له «غدوّ» څخه د سبا لمونځ مراد دی، او پـه «آصال» باقي څلوره واړه لمونځونه داخل دي، ځکه چې «أصيل» د لمر له زواله څخه نیولې تر ګهیځ (سحر) پورې مودې ته ویل کیږي.

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ

(داسې) سړي چې نه غافلوي دوی سوداګري او نه بیع پېرودل له ذکره یاده د الله، او له سم قـائمولو اداء کولو د لمانځه، او له ورکولو د زکات.

تفسیر: یعنې کاروبار او معاش او دنیوي ژوندون دوی د الله تعالی له یاده او د الله تعالی د احکامو په ځای راوړلو څخه نه غافلوي، مثلاً که ډېر لوی سوداګر او بیـپار وي که معمولي دکاندار وي؛ دغه دواړه د الله په یاد کې تل لګیا وي، او هیڅ یو شی دوی د الله تعالی له ذکره نه غافلوي، د أصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعين هم دغه شان وو.

يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿۳۷﴾

ویریږي (دوی سره له ذکره او طاعته له عذابه) د هغې ورځې چې اوړي رااوړي، مضطرب به وي په هغې ورځې کې زړونه او سترګې (له ډېرې وېرې).

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې به زړه په هغې خبرې باندې وپوهیږي، چې تر اوسه پورې نه پوهېده، او سترګې به داسې ویروونکي واقعات ویني، چې له سره یې پخوا له دې نه نه وي لیدلي، په زړونو کې به کله د نجات توقّع پیدا کیږي،

او کله به د هلاک خوف، او سترګې به کله ښې خوا ته ګوري او کله کیڼې خوا ته، او د دې خبرې په انتظار کې به وي، چې له کوم لوري به نیول کیږو؟ یا د کوم لوري أعمالنامې څمونږ په لاس کې راکولې کیږي.

لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

لپاره د دې چې جزا ورکړي دوی ته الله ډېره غوره جزا د هغو عملونو چې کړي دي دوی، او زیات به کړي (الله) دوی ته له فضله احسانه رحمته خپل، او الله رزق روزي ورکوي هر چاته چې اراده وفرمايي (د رزق ورکولو د هغو) بې له حسابه (وافره پرېمانه).

تفسیر: یعنې د هغو ښو کارونو لپاره کوم اجر او صله چې مقرره ده؛ هغه به وررسیږي، د الله تعالی له فضله لا څه زیاته هم ورکوله کیږي، چې دهغه تفصیل او تعیین اوس نشي کېدی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِندَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ ۗ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ عملونه د دوی په شان د سراب (شګو ګل) دی په هوار ډاګ کې چې ګمان کوي پر هغه باندې تږی د اوبو، تر هغه پورې چې راشي (او ورسیږي هغه شي ته چې د اوبو ګمان یې پرې کړی وو)؛ نو ونه مومي دغه سړی هغه چې ګمان د اوبو پرې کړی شوی وو هیڅ شی، او بیا به مومي الله په نزد (د عمل) خپل، پس پوره به ورکړي (الله) ده ته پوره حساب (جزا د عمل د ده)، او الله ډېر ژر (اخیستونکی) د حساب دی.

تفسیر: روایت دی چې عُتبه بن ربیعه په جاهلیت کې ډېر عبادت او طلب د دین کاوه، بیا چې د اسلام لمر راوخوت دی کافر شو، نو په دغه مناسبت دغه پاس آیت نازل شو، چې مطلب یې دغه دی: او هغه کسان چې کافران دي؛ هغه عملونه د دوی چې په ظاهر کې نېک ښکاري، لکه صله رحمې پالل، یا د مریې آزادول، یا د وږي مړول، یا دغسې نور خیر خیرات کول، نو دغه ګرد عملونه په شان د هغې ښورې دي، چې په هوار میدان کې ښکاریږي، په سخته ګرمۍ په وخت د نیمې ورځې کې، او داسې بریښي چې تږی سړی پرې د اوبو ګمان کوي، او په بېره (تلوار) مخامخ وردرومي. تر هغه چې ورسیږي هغه ځای ته چې د اوبو ګمان پرې شوی وو؛ نو بیا نه مومي دی هغه ګمان کړی شوی خپل هیڅ شی .. الخ، بلکه د هلاکت کنده لا ورته مخامخ پرته ده او د حساب او کتاب وخت په سر ورته ولاړ او پاک الله دده ګرد عمر حساب او کتاب اخلي، او ددغه اضطراب او حسرت په وخت کې دده ټول حساب یو ځلی الله تعالی تصفیه او خلاصوي.

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ سَحَابٌ ۚ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا ۗ وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾

یا (عملونه د دوی) پشان د هغو تاریکیو دي په بحر ژور کې، چې پټ کړی وي (دغه بحر) لره یو موج، د پاسه یې بل موج وي، او د پاسه د دغه (موج) وریځ وي (دغه څلور قسمه) تیاري دي، چې ځینې د دوی د پاسه د ځینو نورو دي، کله چې راوباسي (دغه پربوتی په دغو تیارو کې) لاس خپل؛ نه وي نژدې (دی) چې ووینې دغه (لاس خپل)، او هر هغه چې نه وي ورکړی الله ده ته نور رڼا؛ پس نشته ده ته هیڅ نور رڼا.

تفسیر: یعني د سمندر په ژورو کې (۱): پخپله د لوی سیند تیاره، (۲): د هغه د پاسه د طوفاني هوا او امواجو تپه توره تیاره، (۳): بیا د هغه څخه برسېره د سختې ویرونکې تکې تورې وریځې تیاره، (۴): ورسره د ترږمو توره تیاره شپه هم فرض کړه شي؛ نو پر دغو تیارو باندې لا پسې تزیید کیږي، په دغو تورو تیارو کې که په دریاب کې غورځېدونکی چې أقرب الأعضاء دی پورته کړي، او خپلو سترګو ته یې نژدې راولي؛ نو بیا هم د ډېرو تیارو له سببه به یې هیڅ شی په نظر نه ورځي، چې هغه ته څمونږ په محاورو کې داسې وایي: «سترګو ته سترګې په کار دي»، پاس د مؤمنانو په ذکر کې یې چې: ﴿يَهۡدِي ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُ﴾ فرمایلي وو، دغه جمله د هغې په مقابل کې ده، یعني هر هغه چا ته چې الله تعالی نور او توفیق نه وي ورکړی؛ نو هغه ته بل څوک څه رڼا رسولی شي؟ د هغه استعداد خراب وو، توفیق ور ونه رسېد، او د سیند په ژوره کې ولوېد، او د رڼا ورتلو دروازې یې پر خپل ځان پسې بندې کړې، نو بیا نور او رڼا له کومې لارې ورننوځي.

تنبیه: ربّ العزّت د کفّارو په اعمالو پورې دوه مثالونه وتړل، په درې اعتبارونو سره: (۱): په اعتبار د تخییر، چې ای مخاطبه! که دغو اعمالو ته ګورې چې هیڅ فائده او نفع نه لري؛ نو لکه سراب دي.

(۲): که دې ته ګورې چې نور او رڼا د حق او ایمان ورسره مل نه وي؛ نو لکه ظلمات دي.

(۳): که په اعتبار د تقسیم د مکانینو ورته ګورې؛ نو نظر عقبی ته دا لکه سراب داسې دي، او د نظر دنیا ته لکه ظلمات داسې دي.

أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَٱلطَّيۡرُ صَٰٓفَّٰتٖۖ

آیا نه وینې ته ای مخاطبه! بېشکه الله چې دی؛ تسبیح وایي ده ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي، (او هر هغه) چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې) او مرغان هم (تسبیح وایي) په دغه حال کې چې خواره کوونکي وي د وزرو خپلو (په هوا کې).

كُلّٞ قَدۡ عَلِمَ صَلَاتَهُۥ وَتَسۡبِيحَهُۥۗ

هر یو (له دغو مذکورینو چې دی)؛ په تحقیق معلوم دی (الله) ته لمونځ د هغه، او تسبیح د هغه.

تفسیر: یعني الله تعالی هر شي ته د هغه د حال سره مناسب د انابت ـ عبودیت ـ اطاعت ـ تسبیح او تهلیل الهام فرمایلی دی؛ چې هغه پر دغه پوهېدلی دی، او تل همغه خپله وظیفه بلا ناغه ادا کوي، لیکن د افسوس او تعجّب مقام دی، چې ډېر تش په نامه سره انسانان د غرور او غفلت او د ظلمت او جهالت په دلدل کې داسې خښ شوي دي، چې د حقیقي مالك له یادولو، او د عبودیت د وظیفې په ځای راوړلو څخه بیخي بې برخې پاتې دی.

تنبیه: د مخلوقاتو د تسبیح په نسبت د سورت بني اسرائیل په (۵) رکوع کې څه مضمون پخوا له دې نه لیکلی شوی دی، ښایي چې هغه هلته ولوست شي.

وَٱللَّهُ عَلِيمُۢ بِمَا يَفۡعَلُونَ ۝

او الله ته ښه معلوم دي هغه (اعمال هم) چې کوي یې دوی.

تفسیر: یعني اګر که د دوی په عبادت او بندګی باندې تاسې ونه پوهېږئ، لیکن پاك الله ته دغه ګرد شیان معلوم دي، او الله تعالی ته دغه ښه معلوم دي؛ چې هر څوك څه کوي؟.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۴۲﴾

او خاص الله ته دی ملک سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، او (هم خاص) الله ته دي بېرته ورتله د ټولو.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِيْ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهٗ ثُمَّ يَجْعَلُهٗ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ ۚ

آيا نه وينې ته (ای مخاطبه) چې بېشکه الله روانوي شړې وريځې (ټوټې ټوټې هر طرف ته چې اراده وفرمايي)، بيا يو ځای والي فرمايي په منځ د دغو (ټوټو د وريځو) کې، بيا يې وګرځوي لاندې باندې قت په قت، پس وينې به ته ای (انسانه) باران چې وځي له منځه د دې وريځې.

تفسير: يعنې ړومبی د وريځو وړوکې وړوکې ټوټې پورته کيږي، دغه ګردې سره يو ځای کيږي، او يوه لويه د وريځې ټوټه ترې جوړيږي، بيا دغه وريځې داسې ترتيب او ترکيب مومي، چې د يوې د پاسه به بله ځای نيسي، او يوه پر بله (غټه) طبقه ترې متشکله کيږي.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيْهَا مِنْۢ بَرَدٍ فَيُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ وَيَصْرِفُهٗ عَنْ مَّنْ يَّشَآءُ ۗ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ﴿۴۳﴾

او نازلوي (الله) له (طرفه د) اسمانه له (وريځو يا د ږليو په شان د) غرونو، چې وي په هغو (غرونو) کې ځينې له ږلی، پس رسوي (الله) دا ږلی هغه چاته چې اراده وفرمايي (د رسونې يې)، او ګرځوي يې هر هغه چا نه چې اراده يې وفرمايي (د ګرځولو يې)، نژدې وي رڼا بريښنا د هغو (ږلی) چې بيول وکړي په ابصارو (د ناظرينو او ورک کړي بصارت يې).

تفسير: يعنې لکه چې په ځمکه کې د تيږو (ګټو) غرونه دي، ځينو اسلافو ويلي دي چې هم داسې په اسمان کې هم د ږلی غرونه دي، شيخ الهند محمود الحسن (رحمة الله عليه) د دې سره موافقه ترجمه کړې ده، ليکن زياته او راجح او قوي دا ده، چې له سماء څخه وريځې مراد شي، مطلب يې داسې شو چې له وريځو څخه چې په کثافت او غلظت کې د غرونو په شان دي؛ ږلی اوروي، چې له هغو څخه ډېرو خلقو ته جاني او مالي نقصانات رسيږي، او زيات کسان ترې محفوظ پاتې کيږي.

يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِى الْاَبْصَارِ ﴿۴۴﴾

ګرځوي الله شپه او ورځ (په تبديل، تزييد، تنقيص، حرارت، برودت، ضياء، ظلمت او نورو)، بېشکه په دغو (ياد شويو شيانو) کې خامخا عبرت دی خاوندانو د سترګو او بصيرت ته.

تفسير: يعنې د ورځې څخه وروسته شپه او د شپې څخه وروسته ورځ د همدغه پاک الله په قدرت ځي راځي، همدغه الله تعالی کله ورځې او کله شپې اوږدوي او لنډوي، او د هغوی تودوالی په يخوالي او يخوالی په تودوالي سره تبديلوي، نو لازم دی چې د قدرت د داسې عظيم الشأن دلائلو او شواهدو د ليدلو څخه انسان بصيرت او عبرت حاصل کړي، او د هغه حقيقي مالک الملکوت په طرف د زړه په صدق سره رجوع وکړي، چې د ده په قدرت کې د دغو ګردو تقلّباتو او تصرّفاتو زمام او واګې دي.

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّنْ مَّآءٍ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى بَطْنِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى رِجْلَيْنِ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰٓى اَرْبَعٍ ۭ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۴۵﴾

او الله پیدا کړی دی هر حیوان چې ګرځي (په ځمکه کې) له اوبو، پس ځینې له هغوی هغه دي چې تګ کوي (خوځیږي) پر نس ګېډه پر تېر خپل (لکه مهي، مار)، او ځینې له دوی هغه دي چې تګ کوي پر دوو پښو (خپلو لکه انسان مرغان)، او ځینې د دوی هغه دي چې تګ کوي په څلورو (پښو لکه اس، اوښ)، پیدا کوي الله (ما سوا له دغو مذکورو) هر هغه څه چې اراده یې وفرمايي (د خلقت د هغو)، بېشکه الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې خلقت د هر راز مخلوقاتو دی).

تفسیر: یعنې که کوم حیوان ته له څلورو پښو څخه زیاتې پښې هم ورکړې دي؛ نو بعید نه دی، او د ده لا محدوده قدرت او مشیت هیڅوک نشي محصورولی، او که الله تعالی خپل ځینو مخلوقاتو ته دغسې قدرت ورعطاء کړي، چې هغوی له جماداتو او عناصرو او نورو څخه نور شیان ایجاد او اختراع کړي؛ نو هغه هم د همدغه الله لطف او احسان دی، چې هغوی ته یې دغسې پوهه او ادراک ور په برخه کړی دی.

لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ ۭ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۴۶﴾

خامخا په تحقیق نازل کړي دي مونږ آیتونه بیانوونکي واضح، او الله سمه صافه لاره ښيي هر هغه ته چې اراده وفرمايي (د لار ښوونې د هغې) لارې سمې صافې (د اسلام او جنّت ته).

تفسیر: یعنې تکوینیه او تنزیلیه آیات یې دومره ښکاره او واضح دي، چې د هغو په لیدلو او اورېدلو هم هیڅ یو عقلمن انسان ښايي ګمراه او بې لارې نشي، لیکن پر سمه صافه لاره همغه تلی شي چې الله تعالی ورته د هدایت توفیق ور په برخه کړی وي، سره له دې چې په ملیونو انسانانو دغه د قدرت ظاهر او باهر دلائل او شواهد ګوري، کله چې دوی د هغو په وسیله خالق تعالی نه پېژني، او نه موحدان او مسلمانان کیږي؛ ګواکې د نتیجې په اعتبار د دوی دغه لیدل د نه لیدلو په شان دي.

وَيَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۭ وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۴۷﴾

او وايي (دا منافقان) چې ایمان راوړی دی مونږ پر الله او پر رسول (د الله) او حکم منلی دی مونږ (د الله او د رسول الله)، بیا مخ ګرځوي (له اسلامه) یوه ډله له دوی وروسته له هغه (ایمان او اطاعت)، او نه دي دغه (ګرځېدونکي) مؤمنان (صدقاً).

تفسیر: دغه د منافقینو ذکر دی، دوی به په ژبه سره د ایمان او اطاعت دعوی کوله، کله چې د عمل وخت راته، نو سم له خپلې دعوی سره به یې عمل نه کاوه، او له اسلامي احکامو به یې مخ ګرځاوه، حقیقت دا دی چې د دوی په زړونو کې له ابتداء څخه د ایمان او انقیاد آثار نه وو موجود، هغه چې د ژبې جمع او خرڅ وو؛ د امتحان او ابتلاء په وخت کې به دغه کلائین هم ویلې کېده، او دروغ به یې له رښتیا څرګند او جلا ښکار یده.

وَإِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴿۴۸﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلْحَقُّ يَأْتُوٓا۟ إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿۴۹﴾

او هر كله چې وبللى شي دوى الله او رسول د دغه (الله) ته لپاره ددې چې حكم وكړي دغه (رسول) په منځ د دوى كې؛ ناڅاپه يو فريق ډله د دوى اعراض ډېره كوونكي دي (له حكم د رسوله). او كه چېرې وي دوى ته حق (په زعم د دوى پر بل)؛ نو راځي دوى دغه (رسول الله) ته ګړندي فرمان منونكي.

تفسير: يعنې كه له دوى جګړه له چا سره واقع كېده، او په دې پوهېدل چې مونږ په ناحقه يو، په دغه وخت كې كه مقابل فريق هغوى ته ويل چې: راځه چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم حضور ته لاړ شو، او د دغې جګړې فيصله له هغوى څخه وغواړو !؛ نو دغه منافقان به په دغه ورتګ نه راضي كېدل، ځكه چې دوى پوهېدل چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم بې له لحاظ او خاطر د حق او حقّانيت رعايت كوي، او سم له عدله او انصافه خپله فيصله صادروي، چې په هغه تقدير به د دوى له مفاد څخه مخالف واقع كېده، حال دا چې پخوا له دې نه به دوى داسې دعوى كوله؛ چې مونږ پر الله تعالى او رسول الله ايمان راوړى دى، او د دوى ګرد احكام منو؛ نو اوس د دوى هغه دعوى چېرې لاړه؟ هو ! كه په كومه معامله كې حق د دوى په طرف وي؛ نو په دغه وخت كې په ډېر سرعت او چالاكى او په ماته غاړه د محمد صلى الله عليه وسلم دربار ته حاضرېږي، او د خپلې فيصلې انحصار د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم په مبارك ذات څرګندوي، ځكه چې په دغه تقدير دوى داسې ګڼي چې هلته سم له عدالته او انصافه ځمونږ په جانب فيصله صادرېږي، نو دغه څنګه ايمان او اسلام دى؟ دا خو تش شخصي اغراض او هواپرستي ده.

أَفِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرْتَابُوٓا۟ أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۥ ۚ بَلْ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿۵۰﴾

آيا په زړونو د دوى كې مرض رنځوري (د كفر او نفاق) ده؟، آيا شكمن دي دوى (په نبوّت د محمد)؟، آيا ويرېږي دوى له دې نه چې ظلم به وكړي الله پر دوى (يا ظلم به وكړي) رسول د دغه (الله پر دوى؟، داسې نه دى چې الله او رسول الله پر چا ظلم وكړي)، بلكه دوى چې دي همدوى ظالمان دي (په اعراض سره).

تفسير: يعنې د الله تعالى جلّ جلاله او محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په نسبت تاسې ته څه تردّد او اندېښنه پيدا شوې ده، يا د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په صداقت يا د الله تعالى جل جلاله په وعد او وعيد كې څه شك او شبهه لرئ؟ يا داسې ګمان كوئ چې الله تعالى جل جلاله يا د هغه رسول محمد صلى الله عليه وسلم به د دوى معاملات په خلاف د انصاف فيصله كوي؟ نو ځكه د دوى په حضور كې د خپلې دعوى له وړلو څخه څه اندېښنه او تردّد كوي؟ نو په ياد بې ولرئ چې هلته له سره د ظلم او بې انصافۍ احتمال نشته، هو ! پخپله همدغو خلقو ظلم ته خپلې ملاوې تړلي دي، او غواړي چې خپل حق پوره حاصل كړي، او د نورو يوه پيسه هم ببرته ور نه كړي، نو ځكه له دې نه ويرېږي چې خپل معاملات محمدي شريعت او الهي عدالت ته وړاندې كړي، ځكه چې پوهيږي چې د محمد رسول الله منصفانه فيصله به ځمونږ له مطلب څخه خلاف وي.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿۵۱﴾

بېشكه همدا خبره ده چې ده وينا د مؤمنانو كله چې وبللى شي دوى الله ته او رسول د دغه (الله) ته لپاره د دې چې حكم وكړي په منځ د دوى كې (په وخت د جګړې كې)؛ دا چې ووايي:

واورېده مونږ (خبره د تا)، او ومانه مونږ (حکم د تا) او دغه ويونکي همدوی دي برياليان (کامياب) خلاصي موندونکي (له عذابه په مراد رسيدلي).

تفسير: يعني د صادقو مسلمانانو کار داسې وي او ښايي چې همداسې وي، کله چې په کومه معامله کې دوی ته د الله تعالى د احکامو بلنه او دعوت وشي، اګر که ظاهراً په هغه کې د دوی ګټه (فائده) يا تاوان وي؛ په منډه ورځغلي، او د يوې شېبې لپاره څه ځنډ (تأخير) او توقّف په کې نه کوي، او في الفور «سمعًا وطاعة» ووايي، او د هغه د حکم منلو لپاره تيار او آماده شي، چې په دغه کې د دوی اصلي نيکي او حقيقي فلاح راز مضمر دی.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿۵۲﴾

او هر څوک چې اطاعت وکړي حکم ومني د الله، او د رسول د دغه (الله) او وويرېږي له الله، او ځان وساتي (له غضبه د ده)؛ پس دغه (فرمان منونکي ويريدونکي) همدوی دي بري موندونکي د (جنّت).

تفسير: يعني هغه چې في الحال مطيع وي، او پر خپلو تېرو تقصيراتو نادم وي، او له الله تعالى څخه وويرېږي، او توبه وکړي او په مستقبل کې له بدو چارو او لارو څخه خپل ځان وساتي؛ نو د دوی لپاره په دنيا او آخرت کې برى او کاميابي ده.

وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۭ قُلْ لَّا تُقْسِمُوْا ۚ طَاعَةٌ مَّعْرُوْفَةٌ ۭ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۵۳﴾

او قسمونه خوري (منافقان) په الله سخت سخت قسمونه د دوی، قسم دی خامخا چې که (حکم) امر وکړې دوی ته (په وتلو سره جهاد ته)؛ نو خامخا به وځي (دغه جهاد ته) دوی هرومرو، ووايه (ای محمده ! منافقانو ته) قسم مه خورئ تاسې د دروغو، طاعت نېک (څمونږ مطلب دی)، بېشکه الله ښه خبردار دی په هغو کارونو چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعني منافقان ډېر سخت تأکيدي قسمونه خوري، او غواړي چې تاسې بېخي ډاډه او متيقن کړي چې: «که تاسې مونږ ته حکم راکړئ؛ نو مونږ ګرد کور کهول پرېږدو، او دې ته تيار ولاړ يو چې د الله تعالى لارې ته ووځو، او د هغه د ګردو احکامو تعميل وکړو، که محمد رسول الله مبارک لږ څه اشاره وفرمايي؛ نو مونږ خپل ګرد مال دولت د الله تعالى په لاره کې لګوو، او مونږ ترې بېخي جدا کيږو»، نو د دې په نسبت داسې فرمايي چې: دومره غټو خبرو ويلو او داسې قسمونو يادولو ته حاجت نشته، ستاسې د اطاعت حقيقت ګردو ته معلوم شوی دی.

قُلْ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَّا حُمِّلْتُمْ ۭ وَاِنْ تُطِيْعُوْهُ تَهْتَدُوْا ۭ وَمَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿۵۴﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) اطاعت وکړئ (حکم ومنئ) تاسې د الله او د رسول (د الله په خلوص سره په هر څه کې)، پس که مخ وګرځوئ تاسې (ای خلقو له اطاعته د رسول الله)؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې دی پر دغه رسول ځما هغه بار (د تبليغ) چې پرې اېښى شوی دی، او دی پر تاسې هغه (بار) چې پر تاسې اېښى شوی دی (او پرې مکلّف يئ، چې اطاعت د رسول الله دی)، او که اطاعت وکړئ، حکم ومنئ تاسې د دغه (رسول الله)؛ نو سمه صافه لاره به ومومئ،

او حق ته به پرې ورسېږئ، او نه دي پر (ذمه د) رسول مگر رسونه ښکاره (د شرائعو چې هغه يې ادا کړې ده).

تفسير: يعني پر رسول د الله تعالى له طرفه د تبليغ بار ايښى شوى دى، چې ده هغه په ښه شان سره اداء کړى دى، او کوم بار چې پر تاسي ايښى شوى دى؛ هغه تصديق او د حق قبول دى، او دغه ده چې د ده د ارشاده سره موافق تگګ وکړئ !، که تاسي دغه خپله ذمه واري محسوسه کړئ، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم د احکامو تعميل په ښه شان سره وکړئ؛ نو د دواړو دارينو برى او د کاميابى لاره به ومومئ، او په دنيا او عُقبى کې به خوشال اوسېږئ، که نه د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم هيڅ نقصان نشته، او تاسې به د خپلو شرارتونو او سرکښيو سزا او بده نتيجه پخپله وګورئ، محمد رسول الله خو خپله فريضه اداء کړې ده، او عند الله له خپلې ذمه وارۍ څخه مسئول نه دى.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۠ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا ۭ يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْــــًٔا ۭ

وعده کړې ده الله له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړى دى له تاسې، او کړي يې دي ښه (عملونه)، چې قسم دى خامخا به خليفګان کړي (الله) دوى په ځمکه کې لکه چې خليفګان کړي يې وو هغه کسان چې پخوا وو له دوى نه، او خامخا ثابت قوي به وګرځوي هرومرو دوى ته دين د دوى هغه (دين د اسلام) چې غوره کړى دى (الله) دوى ته، او هرومرو بدل به ورکړي هرومرو دوى ته وروسته له وېرې د دوى له دښمنانو امن (او اطمينان)، عبادت به کوي دوى ځما، شريک به نه پيدا کوي له ما سره هيڅ څيز.

تفسير: يعني هغه ذوات چې د دوى په منځ کې په اعلى درجه نېکان او د سيد الانس والجان کامل پيروان او تابعان دي، وروسته له رسول الله به دوى ته د ځمکې حکومت ورکاوه کيږي، او د اسلام دغه دين به چې د الله تعالى خوښ او پسند دى، د دوى په لاسونو خوروي او قائموي، لکه چې د استخلاف په لفظ کې دې طرف ته اشاره ده، چې دغه کسان به تش د دنيوي باچاهانو په شان نه وي، بلکه د رسول الله خليفه ګان به وي، د سماوي حکومت اعلان به کوي، او د حق دين اساسونه به قائموي، او په بر او بحر او هر چېرې به د دوى احکام او تصرّفات جاري کيږي، په دغه وخت کې به مسلمانان د کافرانو څخه نه ويرېږي، او په پوره امن او سکون سره به د الله تعالى په عبادت کې مشغول او لګيا اوسېږي، او په دنيا کې به د امن او امان زمانه او دوره وي، د دغو مقبولو او معززو بندګانو ممتاز شان به دغه وي، چې دوى به د خالص واحد الله تعالى عبادت او بندګي داسې کوي چې په هغې کې به د يوې ذرې په اندازه هم د شرک او اختلاط اثر نه وي، د جلي شرک ذکر او نسبت خو له دغو سره امکان نه لري، د خفي شرک لږ آثار او علائم به هم په دوى کې نه ليدل کيږي، دوى ګرد به د يوه «قدّوس جل وعلا شأنه و عظم برهانه» خالص بندګان وي، او يواځې به له الله تعالى څخه ويرېږي، او يواځې هغه ته به هيله (آرزو) او اسره کوي، او پرې متوکلان معتمدان به وي، د الله د رضاء په لاره کې به ژوندون کوي، او په همدغه لاره کې به خپل ځانونه جاروي (قربانوي)، پرته له الله تعالى د بل کوم موجود خوف او وېره به له سره د دوى په زړونو کې لارې نه مومي، او نه د بل چا د خوښې او خفګان څه پروا کوي.

الحمد لله چې د الله تعالى دغه وعده د څلورو تنو راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم په لاسونو پوره شوه، او ګردې دنيا د دغه عظيم الشأنو وړاندوينو (پېشګويي) د يوې يوې وينا، د يوه يوه حرف مصداق پخپلو سترګو سره

ولیدل، د څلورو واړو راشدو خلفاوو رضي الله تعالی عنهم څخه وروسته هم اسلامي باچاهان وقتًا فوقتًا په همدغو اوصافو سره متصف راغلي دي، هر کله چې الله تعالی بیا اراده وفرمايي؛ وروسته له دې نه هم راځي.

په احاديثو کې راغلي دي، چې وروستنی خليفه به امام مهدي رضي الله تعالی عنه وي، چې د هغه په نسبت عجيب او غريب بشارات اورول شوي دي، د الله تعالی ځمکه له عدله او انصافه ډکوي، او في سبيل الله جهاد کوي، او د هغه په قوّت به «کلمة الله» ته اعلاء او اسلام ته ښه ترقي او اعتلاء ورکوي، «اللهم احشُرنا في زُمرته، وارزُقنا شهادة في سبيلك، إنك واسع المغفرة وذو الفضل العظيم».

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٥٥﴾

او هر څوک چې کافر شو پس له دغو لويو انعاماتو؛ پس دغه کسان هم دوی (غټ) فاسقان دي.

تفسير: يعني د داسې عظيمو انعاماتو څخه وروسته ناشکري د ډېرو لويو مجرمانو او د زورورو عاصيانو کار دی، شاه صاحب فرمايي: «هر هغه څوک چې د څلورو خلفاوو د خلافت او د دوی د فضل او شرف څخه منکر شو؛ د دغو الفاظو څخه د ده حال څرګنداوه شي»، ﴿وَالَّذِيْنَ جَآءُوْ مِنْۢ بَعْدِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ﴾.

وَأَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَأَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٥٦﴾

او قائموئ تاسې (سم اداء کوئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوئ زکات، او اطاعت وکړئ حکم ومنئ تاسې د رسول (د الله)؛ ښايي تاسې ته چې رحم وکړې شي پر تاسې.

تفسير: يعني که د الله تعالی له رحمته برخه اخيستل غواړئ؛ نو تاسې هم د هم هغو مقبولو بندګانو په شان حسنه اعمال ځان اختيار کړئ!، چې د لمونځونو په ښه شان سره قائمول، د زکات ورکول دي، او د حيات په ټولو شعبو کې د رسول الله صلی الله عليه وسلم پر احکامو تلل دي.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۚ وَمَأْوٰىهُمُ النَّارُ ۖ وَلَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٥٧﴾

مه کوه ګمان خامخا پر هغو کسانو چې کافران شوی دي عاجز کوونکي (د الله) په ځمکه کې، او ځای د هستوګنې د وی اور (د دوزخ) دی، او خامخا بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: دغه د نېکو بندګانو په مقابل کې يې د مردود او مغضوبو خلقو انجام او خاتمه ښوولې ده، يعني کله چې نېکانو ته د ملک حکومت او د ځمکې خلافت عطاء کيږي؛ نو د کافرانو او بدکارانو ګردې مکارۍ او تدابير ماتيږي، او ماته يې ور په برخه کيږي، د الله تعالی د ارادې مخه هيڅ نشي نيولی، که دوی په ګرده دنيا کې دې خوا او هغې خوا ته منډې ووهي، او هر چېرې لاړ شي او وځغلي؛ نو بيا هم د الله تعالی له سزا او پوښتنې څخه ځان نشي پټولی او خلاصولی، او يقينًا دوی د جهنّم په بنديخانه کې غورځول کيږي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِيْنَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِيْنَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرّٰتٍ ۚ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِيْنَ تَضَعُوْنَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظَّهِيْرَةِ وَمِنْۢ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَآءِ ۚ ثَلٰثُ عَوْرٰتٍ لَّكُمْ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) ښایي چې اذن دې وغواړي له تاسې (په وخت د ننوتلو کې پر تاسې باندې) هغه (وینځې او مریان) چې مالکان شوي وي د هغو ښې لاسونه د تاسې، او هغه کسان چې نه دي رسیدلي حد (احتلام بلوغ) عقل ته له تاسې (احرارو) درې کرته: پخوا له لمانځه د سهار، او په هغه وخت کې چې ږدئ تاسې کالي (جامې) خپل د غرمې په وخت کې، او پس له لمانځه د ماسوختن، (دغه اوقات) درې وقتونه د خلل (پټښېدو د ستر) دي تاسې ته.

تفسیر: په همدغو دریو اوقاتو کې عموماً زائد کالي (جامې) له ځانه لرې کیږي، یا د خوب او د ویښې لباس سره تبدیلیږي، او مروښې زیاتره په هم دغو اوقاتو کې کاوه شي، کله پخوا له سهاره، کله د غرمې د لمبلو شوق یا ضرورت چې هم انسان ته پیښیږي، او دا غواړي چې بل څوک پرې مطلع او خبر نشي، نو ځکه یې حکم ورکړ چې په دغو دریو اوقاتو کې نابالغو هلکانو، وینځو، او مریانو ته هم ښایي چې د ننوتلو اجازه واخلي، په نورو اوقاتو کې دوی ته نه ښایي چې د نورو پردیو په شان اجازه وغواړي، مګر که کوم شخص د خپلو مصالحو لامله په نورو اوقاتو کې هم د استیذان قید زیات کړي؛ نو دلته استجازه ضروري ده.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

نشته پر تاسې او نه پر دوی باندې هیڅ ګناه (وبال) تېر له دغو دریو وقتونو (په بې اذن ننوتلو د دوی کې پر تاسې)، دوی ګرځېدونکي دي پر تاسې (په تللو او ننوتلو لپاره د خدمت)، ځینې ستاسې پر ځینو نورو (ګرځېدونکي یئ یو په بل)، همداسې (لکه چې دغه بیان یې درته وکړ)؛ ښکاره بیانوي الله تاسې ته آیتونه (د احکامو)، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: یعنې د پورته ذکر شویو اوقاتو څخه ما سوا په نورو اوقاتو کې عادتاً بې له مزاحمته او ممانعته یو له بل سره کتلی شئ، او په دغو تللو راتللو کې نابالغو هلکانو، وینځو او مریانو ته لازم نه دي، چې د هر وارې ننوتلو لپاره اذن او اجازه وغواړي، ځکه چې د دې شیانو له رعایته ډېر تکلیف او حرج پېښیږي، او په کارونو کې او معاملاتو کې ډېر بندوالی او حرج واقع کیږي، چې هغه د الله تعالی له حکمته خلاف دی.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ ۖ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

او کله چې ورسېدل واړه هلکان (اصیلان) ستاسې حد د (بلوغ) عقل ته؛ پس اذن دې وغواړي (په ننوتلو کې) پر تاسې باندې، لکه چې اذن غوښت هغو کسانو (چې بالغان شوي وو) پخوا له دغو (اطفالو)، همداسې (لکه چې بیان یې وفرمایه) ښکاره بیانوي الله تاسې ته آیتونه (د احکامو) خپلو، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي). او زړې ناستې له ښځو هغو څخه چې امید نه لري دوی د نکاح (په سبب د ډېر زړوالي)؛

پس نشته پر دوی هیڅ ګناه (وبال) چې کیږدي (وباسی) دوی ظاهري جامې خپلې (لکه چادرې او برقې) په دې حال کې چې ښکاره کوونکې نه وي د ښایست خپل، او دا چې دوی ځان وساتي (له ایستلو د ظاهري جامې څخه هم) خیر دی دوی ته، او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعني هلکان تر هغه پورې چې نابالغه وي؛ د دغو دریو اوقاتو څخه ما سوا په نورو اوقاتو کې بلا اجازت ننوتلی شي، کله چې د بلوغ حد ته ورسیږي؛ بیا د هغه حکم د همغو نارینه وو په شان دی چې د هغو احکام په دغه آیت کې تېر شول: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتًا غَيۡرَ بُيُوتِكُمۡ حَتَّىٰ تَسۡتَأۡنِسُواْ وَتُسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَهۡلِهَا﴾.

شاه صاحب لیکي: «که سپین سرې بوډۍ ښځې پخپلو کورونو کې په لږو ضروریو کالیو (جامو) کې لکه کمیس پر توګ ټکرۍ اوسیږي؛ نو درست دی، او که په پوره پرده کې واوسي؛ نو لا بهتر دی»، او کله چې له کوره د باندې وځي؛ که زائد کالي مثلاً برقع او نور له خپله ځانه لرې کړي؛ نو هیڅ مضایقه نه لري، په دې شرط سره چې په هغو کالیو د زینت اظهار نه وي، چې د هغې د پټ ساتلو حکم د ﴿وَلَا يُبۡدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ الآیة - په آیت کې ورکړی شوی دی، له دې نه د دې خبرې اندازه په ښه شان سره کېدی شي، چې قرآنکریم د ځوانو ښځو د پردې او ستر په متعلّق څه منشأ لري؟ یعنې دغه خو د فتنې مخې نیولو او انسداد ظاهري انتظامات دي، پاتې شوې هغه خبرې چې د پردې په منځ کې کیږي، او د فتنې اسباب او عوامل څېرېږي (پیدا کیږي)؛ نو ښه وپوهېږئ چې الله تعالی د ګردو خبر اوري، او پر هر شي ښه خبردار دی، او سم له هغو به د هر چا سره معامله کوي.

لَّيۡسَ عَلَى ٱلۡأَعۡمَىٰ حَرَجٞ وَلَا عَلَى ٱلۡأَعۡرَجِ حَرَجٞ وَلَا عَلَى ٱلۡمَرِيضِ حَرَجٞ وَلَا عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۡ أَن تَأۡكُلُواْ مِنۢ بُيُوتِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ ءَابَآئِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ أُمَّهَٰتِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ إِخۡوَٰنِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ أَخَوَٰتِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ أَعۡمَٰمِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ عَمَّٰتِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ أَخۡوَٰلِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ خَٰلَٰتِكُمۡ أَوۡ مَا مَلَكۡتُم مَّفَاتِحَهُۥٓ أَوۡ صَدِيقِكُمۡۚ لَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ أَن تَأۡكُلُواْ جَمِيعًا أَوۡ أَشۡتَاتٗاۚ فَإِذَا دَخَلۡتُم بُيُوتٗا فَسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۡ تَحِيَّةٗ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِ مُبَٰرَكَةٗ طَيِّبَةٗۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِ لَعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴿٦١﴾

نشته پر ړانده هیڅ حرج (مشقّت)، او نه پر ګوډ هیڅ حرج (محنت او وبال)، او نه په رنځور هیڅ حرج (سختي او ملامتي)، او نشته پر نفسونو ځانونو ستاسې هیڅ حرج (کلفت)؛ چې وخورئ تاسې له کورونو خپلو (یا له کورونو د اولادو او عیالو خپلو)، یا له کورونو د پلرونو خپلو، یا له کورونو د میندو خپلو، یا له کورونو د وروڼو خپلو، یا له کورونو د خویندو خپلو، یا له کورونو د ترونو خپلو، یا له کورونو د عمو (ترورډیانو) خپلو، یا له کورونو د ماماګانو خپلو، یا له کورونو د خالو (توریانو) خپلو، یا (له کورونو د هغه چا) چې مالکان شوي یئ تاسې د کلیګانو (کنجیانو) د هغه (او د هغو متصرّفان یئ)، (یا له کورونو) د دوستانو خپلو، نشته پر تاسې هیڅ ګناه (وبال) په دې چې وخورئ (طعام ټول) سره یو ځای یا بېل بېل، نو کله چې ننوځئ تاسې (دغو مذکورو) کورونو ته؛ پس سلام اچوئ تاسې پر ځانونو خپلو، پېشکشي ده ثابته له (جانبه د) الله مبارکه طیبه (برکتناکه پاکیزه)، همداسې (لکه چې دغه تېر بیان یې وفرمایه)؛ ښکاره بیانوي الله تاسې ته آیتونه (د حکمت او احکام خپل) ښایي چې تاسې عقل وچلوئ (په خیر او شر).

تفسیر: یعنې د هغو کارونو له کولو څخه دغه أهل الابتلاء معاف دي چې په کې تکلیف وي، مثلاً جهاد، حج، جمعه او جماعت او نور داسې شیان، (کذا في الموضح).

یا یې دا مطلب دی، چې د دغو معذروانو محتاجانو په خوراک کې له روغو خلقو سره هیڅ تکلیف او حرج نشته، ځکه چې د جاهلیت په زمانه کې به یې داسې محتاجان او معذوران نه پرېښوول، چې له اغنیاوو او روغو خلقو سره ډوډۍ وخوري، د دوی په زړه کې به داسې خبرې ګرځېدې چې البته دغه خلق له دې نه کرکه او نفرت کوي، چې له مونږ سره ډوډۍ وخوري، یا ځمونږ له ځینو اوضاعو او حرکاتو څخه لکه چې دوی ته ایذاء او ضرر وررسیږي، او په واقع سره چې ځینو ته له دې نه نفرت او وحشت هم پیدا کېده، ځینو مسلمانانو ته له ډېرې اتقاء داسې خیال پیدا کېده، چې د داسې معذورانو او مریضانو سره په یو ځای خوراک کولو کې شاید د مساوات او عدل اصول قائم پاتې نشي، ړوند د خوراک ګرد شیان نشي موندلی، ګوډ امکان لري چې په ځنډ (تأخیر) سره راشي، او په مناسب ځای کې نشي کېناستی، د رنځورانو خبره خو د خوځولو نه ده، نو بناء علیه له هغوی سره یې په یو ځای کېناستلو کې احتیاط کاوه، څو د دوی حق تلف نشي.

﴿أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُ﴾ یعنې ستاسې تر تصرّف لاندې ایښې شوي دي، مثلاً یو سړی بل سړی د خپل شي وکیل یا محافظ ګرځوي، او دی که له هغه څخه څه شی د معروف په کومه اندازه خوري او څښي؛ نو مجاز دي.

د سلام اچولو تقیید یې وفرمایه د ملاقات په وخت کې؛ ځکه چې له دې نه بله کومه ښه دعاء نشته، هغه خلق چې سلام نه اچوي، او د هغه په ځای نور الفاظ له خپله ځانه جوړوي، یا د نورو پردیو اقوامو او مللو تقلیدونه کوي؛ نو د دوی دغه تجاویز او تقالید له سره د الله تعالی له دغه حکمه او تجویزه نشي بهتر کېدی.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا
حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ
لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مؤمنان هغه کسان دي، چې ایمان یې راوړی دی پر الله او (په) رسول (د الله)، او کله چې وي دوی له دغه (رسُول) سره پر کوم کار جمع کوونکي (د خلقو لکه جمعه ـ جهاد یا جرګه)؛ نو نه ځي (پخپل سر) تر هغه پورې چې اذن وغواړي له دغه (رسول الله) نه، بېشکه هغه کسان چې اذن غواړي له تانه (ای ځما رسوله)؛ دوی هغه کسان دي چې کامل ایمان یقین لري پر الله او رسول د الله (او مني یې)، پس کله چې اذن وغواړي دوی له تانه (ای رسوله ځما تللو ته) لپاره د ځینو کارونو خپلو؛ پس اذن ورکړه هغه چاته چې خوښه وشي ستا له دوی نه (د اذن ورکولو)، او مغفرت وغواړه د دوی لپاره له الله تعالی، بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې پوره ایمان لرونکي هغه دي چې د محمد رسو ل الله په غوښتلو سره ژر حاضرېږي، او کله چې په کوم اجتماعي کار کې شریک او ملګري شي، لکه جمعه، عیدین، جهاد، د مشورې مجالس او نور؛ نو بې له اجازې ترې نه ځي، او په خپل سر ترې نه پاڅیږي، همدغه کسان هغه ذوات دي، چې په کاملې او صحیحې معنی سره د الله تعالی او د رسول الله أحکام مني، او د دوی پوره مطیعان دي.

لَا تَجْعَلُوْا دُعَآءَ الرَّسُوْلِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ عَنْ اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيْبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيْبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۶۳﴾

مه ګرځوئ (مه ګڼئ اى مؤمنانو ! بلنه) دعاء د رسول پخپلو منځونو کې پشان د دعاء (بلنې) د ځينو د تاسې ځينو نورو ته (بلکه د رسول د بلنې اجابت ضرور وکړئ)، په تحقيق معلوم دي الله ته هغه کسان (هم) چې کښيږي يو يو دوه دوه پټ د باندې وځي له تاسې، په دې حال چې يو له بله ځان سره پنا کوي او وځي، پس ودې ويريږي هغه کسان چې مخالفت کوي له امره (حکمه) د دغه (رسول ځما) له دې نه چې ورسيږي دوى ته څه فتنه (آفت په دنيا کې)، يا ورسيږي دوى ته عذاب دردناک (په آخرت کې).

تفسير: يعنې د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر غوښتلو حاضر کېدل فرضيږي، څکه چې د رسول الله غوښتل د نورو د غوښتلو په شان نه دي، او ښايي چې تل د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعوت ځواب په «لبّيک» سره ووايي، که د رسول الله صلى الله عليه وسلم په دعوت نه حاضريږي؛ نو ښايي چې د دوى له ښېرا څخه وويريږي، څکه چې د دوى ښېرا د نورو انسانانو په شان نه ده، او په مخاطباتو کې دې هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ادب او د عظمت او عزّت پوره لحاظ او رعايت وکړ شي، او د نورو عوامّو خلقو په شان «يا محمد» يا نورو عادي الفاظو سره دې خطاب ورنه کړى شي، بلکه د «يا نبي الله !»، «يا رسول الله !» په شان تعظيمي القابو سره دې مخاطب وګرځولى شي.

دغه کسان چې د نبوي مجلسه د باندې وتل؛ هغه منافقان وو چې پر دوى پند اونصيحت اوريدل ډېر سخت او شاقّ وو، هر کله چې دوى موقع موندله؛ سترګې به يې غولولې، او ښوى به يې له اجازې له مجلس څخه د باندې تښتېدل، مثلاً هر کله چې به کوم مسلمان د خپل ضرورت له کبله له پيغمبر صلى الله عليه وسلم په اجازه له مجلس څخه تللو نو دوى به هم خپل ځان له هغه سره نښلاوه، يا د ده په سيوري کې به يې خپل ځان ښوى تېراوه، نو د دې په نسبت داسې فرمايي چې: تاسې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه څه خپل ځان پټوئ، پاک الله ته خو ستاسې ګرد حال احوال معلوم دي.

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ﴾ يعنې د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له احکامو څخه مخالفت کوونکي ته خوف او ويره پکار ده، چې د دوى په زړونو کې د کفر او نفاق او د نورو فتنو نيالګي (جرړې) د تل لپاره بېخ او بنسټ (بنياد) ونه نيسي، او د هغه لامله د دنيا په کوم دردناک عذاب کې اخته او مبتلا شي.

اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُوْنَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۶۴﴾

واورئ خبردار او پوه شئ چې بېشکه خاص الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو او ځمکو کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا وعبيدًا)، په تحقيق معلوم دي (الله ته) هر هغه څه چې تاسې پرې يئ (له اخلاصه او نفاقه) او (معلومه ده الله ته) هغه ورځ چې وروستلى شي (دغه خلق) الله، پس خبردار به کړي (الله) دوى پر هغو عملونو چې دوى کړي دي (له خير او له شره) او الله پر هر شيز باندې، ښه عالم دى.

تفسير: يعنې ممکن دي چې د مخلوق له سترګو څخه په پټه کوم کار وکړئ، ليکن د الله تعالى څخه ستاسې هيڅ حال او احوال نشي پټ پاتې کېدى، او نه د الله تعالى له اسمانونو او له ځمکو څخه چېرې وتلى او تښتېدلى او پټېدلى شئ،

الله تعالی همغسې چې ستاسې له دغه موجوده حالت څخه عالم او با خبر دی؛ همداسې د هغې ورځې له مجازاتو څخه هم پوره عالم او خبردار دی، کله چې ګرد مخلوقات به د حساب او کتاب لپاره د ده په لوري بیول کیږي، او د دوی د هر یوه په مخ کې به د ده د یوې یوې ذرې عمل حساب او کتاب په واضح او ښکاره ډول ایښود کیږي، نو د داسې علیم الکلّ او مالك الکلّ له سزا څخه به مجرم چېرې نجات وموندلی شي؟.

تمّت سورة النور بفضل الله و توفیقه.

سُورَةُ الفُرْقَانِ

«د (الفرقان) سورت مکّي دی، پرته له (۶۸، ۶۹، ۷۰) آیتونو چې مدني دي، (۷۷) آیتونه، (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۵)، په نزول کې (۴۲) سورت دی، وروسته د «یس» له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَبَارَكَ ٱلَّذِي نَزَّلَ ٱلۡفُرۡقَانَ عَلَىٰ عَبۡدِهِۦ لِيَكُونَ لِلۡعَٰلَمِينَ نَذِيرًا ①

ډېر بر کتناک څښتن (خاوند) د ډېر خير او پورته دی هغه (ذات) چې نازل کړی يې دی قرآن په بنده خپل (محمد) لپاره د دې چې شي دی خلقو ته ويروونکی (له جحيمه).

تفسير: «فرقان» (د فيصلې کتاب) يې وفرمايل، دغه قرآن ته چې د حق او باطل آخري فيصله او د حلالو او حرامو سره بېلتون په ښکاره ډول سره کوي، يعنې قرآن عظيم الشأن ګرد جهان ته د کفر او عصيان له بدې خاتمې خبر ورکوونکی دی، لکه چې په دغه سورت کې «د مکذبينو» او معاندينو ذکر ډېر شوی دی، ښايي د هغه له خاطره دلته د «نذير» صفت يې بيان فرمايلی وي، او «بشير» يې نه دی ياد کړی، او د «للعالمين» په لفظ سره يې دا راښکاره کړي دي چې دغه قرآن يواځې د عربو اميونو ته لکه چې ځينې خلق وايي؛ نه دی نازل شوی، بلکه د ګردو پېريانو او انسانانو د هدايت او اصلاح لپاره نازل شوی دی.

ٱلَّذِي لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَمۡ يَتَّخِذۡ وَلَدًا وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٌ فِي ٱلۡمُلۡكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٍ
فَقَدَّرَهُۥ تَقۡدِيرًا ②

هغه (الله) چې خاص همده ته دی ملک سلطنت د آسمانونو او د ځمکې، او نه يې دی نيولی هيڅ ولد، او نشته ده ته شريک په ملک سلطنت کې، او پيدا کړي دي الله هر شی، پس په اندازه کړي يې دي هغه (شی) په اندازه کولو سره.

تفسير: يعنې جنس، نوع، قد، رنګ، خوی، عمر، اجل، عمل، رزق، حيات، ممات، مکان، زمان، او نور دا ټول يې په يوه مقدار په لوح محفوظ کې ليکلي دي، او هر ځيز يې په يوه خاصه اندازه او هيئت سره ابنبي او پيدا او تيار کړي دي، چې له هغو څخه همغه خواص او افعال ظاهريږي، چې د هغوی لپاره همغه پيدا شوي دي، او هيڅ يو ځيز له خپلې دائرې څخه د باندې قدم نشي کېښودی، او نه پخپلو حدودو کې د عمل او تصرّف د فطري موزونيت په لحاظ د لږ تزييد او تنقيص ځای په کې شته، او نه د هغه په کوم وصف او خصوصيت کې د اعتراض او ګوتې کېښودلو موقع شته، د ساينس لوی لوی پوهان د ده د حکمت په سيندونو کې غوټې وهي، خو په پای (آخر) کې دوی په دغه وينا سره مقر او معترف کيږي: ﴿صُنۡعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِيٓ أَتۡقَنَ كُلَّ شَيۡءٍ﴾ ﴿فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ أَحۡسَنُ ٱلۡخَٰلِقِينَ﴾.

وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً لَّا يَخۡلُقُونَ شَيۡـًٔا وَهُمۡ يُخۡلَقُونَ وَلَا يَمۡلِكُونَ لِأَنفُسِهِمۡ ضَرًّا وَلَا نَفۡعًا
وَلَا يَمۡلِكُونَ مَوۡتًا وَلَا حَيَوٰةً وَلَا نُشُورًا ③

او نيولي دي دغو (كفّارو) بې له الله نور معبودان چې نشي پيدا كولی (دغه معبودان) هيڅ شی، حال دا چې دوی پخپله پيدا كاوه شي، او نه دي مالكان لپاره د ځانونو خپلو د ضرر (د دفع كولو)، او نه د نفعې (د رسولو)، او نه دي مالكان په وژلو د چا، او نه په ژوندي كولو د چا، او نه په بيا ژوندي پورته كولو د مړيو (له قبورو بعث ته).

تفسير: يعني د څومره ظلم، تعجّب او حيرت مقام دی، چې داسې مطلق قادر كافي نه ګڼي، او خپلو ځانونو ته د نورو معبودانو او حاكمانو تجويزونه كوي، او داسې تصوّر كوي چې ګواكې دوی هم د الله تعالی په حكومت كې د برخې خاوندان دي، حال دا چې د هغو بېچاره ګانو خپل وجود هم له خپله كوره نه دی، او نه پر خپل ځان د تصرّف او اختيار خاوندان دي، او نه د كومې ذرې شي د پيدا كولو واك او اختيار لري، او نه ژوندي كول او وژل د دوی په قبضه او واك كې دي، او نه په خپل مستقبل اختيار سره چاته لږ څه نفع يا نقصان رسولی شي، بلكه د خپلو ځانونو لپاره هم د يوې ذرې په برابر د ګټې (فائدې) د حاصلولو يا له نقصان څخه د ځان ساتلو هم قوّت او قدرت نه لري، نو د داسې ضعيفو، عاجزو او مجبورو شيانو د الله تعالی سره شريك بلل څومره لوی سفاهت او انتهايي بېحيايي ده.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ ۖ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾

او وايي هغه كسان چې كافران شوي دي: نه دی دا (قرآن) مګر دروغ دی، چې له ځانه يې جوړ كړی دی دغه (محمد)، او كومك ورسره كړی دی په دې (دروغ جوړولو كې) قومونو نورو، (نو فرمايي الله): پس په تحقيق راتلل كړي دي (دغو كفّارو) په ظلم او په دروغو سره.

تفسير: يعني كافرانو به ويل چې دا تشی د خولې خبرې دي چې قرآن د الله تعالی كتاب دی معاذ الله محمد صلی الله عليه وسلم دځو تنو يهودانو په مدد يو كلام تيار كړي دی او هغه له خپله ځان جوړ كړي دروغ د الله تعالی په طرف مسوب كوی دي نو الله تعالی ورته وفرمايل چې له دی نه به لوی ظلم او دروغ نور څه وي چې داسې معجز كلام او حكيم كتاب ته چې د هغه صداقت او عظمت له لمر څخه زيات روښان دي افتراء او دروغ وويل شي.

وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾

او وايي (كفّار) دا قصې دي د ړومبنيو خلقو چې ليكلي دي هغه (محمد) پر ليكونكو، پس هغه لوستل كيږي په ده (لپاره د ليكلو) سبا او بېګا.

تفسير: يعني كفّارو به داسې ګڼل چې محمد صلی الله عليه وسلم له اهل الكتاب څخه څه قصې او خبرې اوريدلې دي، او د هغو يادداشت يې نيولی دی، يا په بل چا باندې يې د هغو يادداشت اخيستی دی، چې هم هغه يادداشتونه شپه او ورځ د ده په مخ كې پراته دي او يادوي يې، او بيا يې په نويو نويو اساليبو اړوي راړوي، نور هيڅ شی نه دی.

قُلْ أَنزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٦﴾

ووايه (ای محمده ! دغو كفّارو ته: نه ده داسې، بلكه) نازل كړی دی دا قرآن هغه (الله) چې عالم دی په هرو پټو چې په اسمانونو او په ځمكه كې دي، بېشكه چې الله دی ښه مغفرت كوونكی (د خطيّاتو) ډېر رحم كوونكی دی.

تفسير: يعني دغه پاك قرآن پخپله راښيي چې هغه د كوم انسان يا د كومې ټولنې له خوا جوړ شوی دی؟ كه نه دی؟ داسې نه دی چې تاسې يې وايئ، بلكه دغه عظيم الشأن قرآن پخپله دا خبره ثابتوي چې دغه د هم هغه الله تعالی له

جانبه نازل شوی دی، چې د ده د علمي احاطې څخه د اسمانونو او د ځمکو هيڅ يو شی نشي خارجېدلی، د ده معجز کلام، فصاحت او بلاغت، علوم او معارف، غيبيه اخبار، احکام او قوانين، او هغه مکنونه چې د هغو اعماقو او زاوياوو ته هيڅوک بې د الله له توفيقه نشي رسېدلی، او ګرد عقول او افهام د هغو له پوهې عاجز او ناتوانه دي، پخپله الله تعالی دغه خبره صافه ښکاره کړې چې دغه د کوم محدود علم والا انسان بيان يا د کوم جعلي جمعيت کلام نه دی، بلکه دغه قرآن يې پخپل بخشش او مهربانۍ سره نازل کړی دی (موضح القرآن).

وَقَالُوا مَالِ هَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ ۙ لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ⑦ أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا ۚ وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ⑧

او وايي (کُفّار) چې څه دي دغه رسول ته چې خوري طعام، او ګرځي په بازارونو کې (لکه نور خلق لپاره د طلب د معاش)، ولې نه نازلاوه شي ده ته يو ملک، پس شي دغه (ملک) له دغه (رسول) سره ويرونکی (د کفّارو له جحيمه)؟. يا (ولې نه) غورځولی کېږي ده ته خزانه (له آسمانه)؟ يا (ولې نه) کېږي ده ته يو باغ چې خوري له (مېوو او حاصلاتو د) هغه، او وايي (دغه) ظالمان (مؤمنانو ته) چې متابعت نه کوئ تاسې مګر د يوه سړي چې سحر پرې کړی شوی دی (او مغلوب العقل دی).

تفسير: يعني کفّارو به دغسې ويل کله چې دغه د نبوّت مدعي ځمونږ په شان ډوډۍ خوري، او ځمونږ په شان د بيع او شراء (پيرودلو او پلورلو) لپاره بازارونو ته ځي؛ نو ځمونږ او د ده په منځ کې څه فرق پاتې شو؟ که دی په رښتيا سره رسول وي؛ نو ښايي د پرښتو په شان له خوراکونو او له ښځو او دنيوي معاشونو له جګړو او جنجالونو څخه لرې او خلاص وي.

يعني که د پرښتو فوځونه ورسره نه وي؛ نو اقلاً د پاک الله له طرفه يوه دوه پرښتې خو تش د ده د تصديق او د رُعب او داب قائمولو لپاره د ده سره تل ګرځېدی او اوسېدی، چې د هغې د ليدلو څخه به هرومرو خلق ورته متمائل کېدل، ښه که پرښتې د ده سره نشته؛ نه دې وي، خو له دې دعوی سره دا خبره متناسبه وه، چې ده اقلاً له اسمانه د سرو زرو يا سپينو زرو کومه غيبي خزانه موندلې او وررسېدلې وی، چې له هغې ځنې ده په خلاص لاس سره ښه مال او دولت صرفولی او د بازار له تګ راتګ او د معاش د تحصيل له جنجاله خلاص وی، د ګردو خلقو فکر او توجّه يې د دغې ورکړې او سخا له پلوه خپل ځان ته ورکش کړې وی، خير ! که دغه هم ورسره نشته؛ نو د عادي مشرانو او معمولي رئيسانو او د ځمکې د خاوندانو په شان د انګورو (کورو) او خرماوو (کجورو) او د نورو مېوو له باغونو څخه د يوه باغ خاوند خو وی، چې له هغه څخه يې که نورو ته څه شی نه ورکولی؛ اقلاً دی پخپله خو د خوړلو او ښځو او خپلو نورو ضرورياتو څخه بې فکره او بې پروا کېدی، نو هر کله چې له دغو ګردو شيانو څخه د هيڅ يو څيز مالک نه دی نو څرنګه باور او يقين کولی شو مونږ پرې چې دالله تعالی رسول دي، نو معلومه شوه چې دده ماغزه خراب دي او يا بل چا پرې کوډې او جادو کړي دي.

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ⑨

وګوره (ای محمده !) څرنګه بيانوي (ترې دغه معاندان) تاته مثالونه (د شعر، سحر، کذب) پس ګمراهان شول دوی، پس طاقت نه لري دوی (حق ته د موندلو) د لارې.

تفسیر: یعنې کفار کله وايي: د ده خبرې محض مفترياتې دي، کله دعوی کوي چې نه ! دی دغه خبرې له نورو څخه زده کوي، او بيا يې په خپل قالب کې اچوي، کله دوی ته مسحور وايي، کله يې ساحر بولي، کله کاهن، کله شاعر، کله يې مجنون ګڼي، دغه اضطراب او وارخطايي پخپله دغه خبره څرګندوي چې له دغو خبرو څخه يوه خبره هم پر دوی نه منطبقه کيږي، نو ځکه د دوی فکر هم پر يوه خبره نه دی ټينګ شوی، او د الزام لګولو هيڅ يوه چاره او لاره يې نه ده موندلې، هغه کسان چې د انبياوو عليهم السلام په شان کې داسې سپين سترګي او ګستاخي او بې ادبي کوي او ګمراه کيږي؛ د دوی د هدايت په نسبت نور هيڅ توقّع او هيله نشته.

تَبٰرَكَ الَّذِیْۤ اِنْ شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَیْرًا مِّنْ ذٰلِكَ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ وَ یَجْعَلْ لَّكَ قُصُوْرًا ⑩

ډېر لوی بر کتناک ښتن (خاوند) د ډېر خير او پورته دی هغه (ذات) که اراده وفرمايي؛ ګرځوي به تاته (په دنيا کې) خير بهتر غوره له دغې (خزانې او باغونو، داسې) باغونه چې بهيږي له لاندې (دو نو) د هغو ويالې، او ګرځوي به تاته (په دغو باغونو کې) بنګلې.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په خزانه کې هيڅ تقليل او کمی نشته، که الله جل جلاله اراده وفرمايي، يو باغ څه شی دی، ډېر زيات باغونه به له دغو اوصافو او صفاتو څخه لا ښه درعنايت کړي، چې دغه خلق د هغه مطالبه کوي، بلکه الله تعالی پر دې هم قادر دی، چې د آخرت هغه ګرد باغونه او نهرونه او حور او قصور اونور چې درکول کيږي؛ همدلته درعطاء کړي، ليکن د الله تعالی حکمت بالفعل د دې خبرې مقتضي نه دی، ځکه که د دغو معاندينو هم دغه ګردې غوښتنې او فرمايشونه هم پوره او تکميل کړل شي؛ خو بيا هم دوی د حق منونکي او د صداقت قبلونکي نه دي، باقي د رسول الله صلی الله عليه وسلم د صداقت د تثبيت لپاره هغه دلائل او معجزات چې دروړاندې کړی شوي؛ هغه کافي دي.

بَلْ كَذَّبُوْا بِالسَّاعَةِ وَ اَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِیْرًا ⑪

بلکه نسبت د دروغو کوي (کفّار) په قيامت باندې (چې نشته)، او تيار کړی دی مونږ لپاره د هغه چا چې نسبت د دروغو کوي په قيامت باندې سخت اور (د دوزخ).

تفسیر: یعنې دغه خلق چې د هغو شيانو مطالبه کوي؛ هغه في الحقيقت د حق د طلب په نيت نه دي، بلکه محض د شرارت لپاره داسې کوي، او د دوی د دې شرارت سبب دا دی چې هغوی تر اوسه پورې په قيامت او د قيامت په سزا او جزا يقين او باور نه لري، نو دوی دې دغه خبره ښه په ياد ولري، چې د دوی له دغه تکذيبه څخه هيڅ شی نه جوړيږي، او قيامت خامخا راتلونکی دی، او د مکذبينو لپاره هغه د اور بنديخانه چې لا له پخوا څخه تياره کړی شوې ده؛ دوی خامخا په همغې کې لويدونکي دي.

اِذَا رَاَتْهُمْ مِّنْ مَّكَانٍۭ بَعِیْدٍ سَمِعُوْا لَهَا تَغَیُّظًا وَّ زَفِیْرًا ⑫

کله چې ووينې (دغه اور) دوی له هغه ځای لرې؛ نو اوري به دوی (دغه اور) لره خوټکېدل (له ډېره قهره) او غورېدل (له ډېره غضبه).

تفسیر: یعنې د دوزخ اور په محشر کې کله چې جهنّميان له لرې څخه ووينې؛ په ډېر جوش او خروش راځي، د هغه له غضبناکو غړونو او خوفناکو نارو سورو او بدرنګه خوټکېدلو څخه د ډېرو زورورو مېړو او زړه ورو سړيو تريخې چوي، او لړمون خوړيني کيږي.

وَإِذَآ أُلۡقُوا۟ مِنۡهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوۡا۟ هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾

او كله چې وغورځولی شي (كفّار) له دوزخ نه په ځای تنګ كې، په دغه حال كې چې (څو تنه يو ځای سره نژدې په ځنځيرو) سره تړلي شوي وي؛ نو په دغه ځای بولي دوی هلاک (ځپل)، د هلاكت غوښتلو چيغی به وهی.

تفسير: يعني په دوزخ كې به د هر مجرم لپاره ځان ته ځای وي، چې له هغه څخه به له سره نشي خوځېدی، او د يوه نوعيت څو څو مجرمان به په يوه ځنځير كې سره تړل كيږي، په دغه وخت كې به مجرمين د مصيبت او عذاب له وېرې مرګ ته نارې وهي، چې كاشكې مرګی راشي، او مونږ ته له دغو مصائبو او بليّاتو څخه نجات راكړي.

(نو وبه ويل شي دغو كفّارو ته له جانبه د الله تعالی جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه داسې چې:)

لَّا تَدۡعُوا۟ ٱلۡيَوۡمَ ثُبُورًا وَٰحِدًا وَٱدۡعُوا۟ ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾

مه غواړئ مه بولئ تاسې نن ورځ هلاكت يو، او وبولئ تاسې هلاكتونه ډېر (ځكه چې عذاب مو ډېر اقسام لري).

تفسير: يعني كه يو كرت مړه شو، او له دغه مصيبت څخه خلاصی ومومو؛ ځكه په هره ورځ كې له زرو كرتو څخه زيات له مرګه بد حال راپه برخه كيږي (موضح القرآن).

قُلۡ أَذَٰلِكَ خَيۡرٌ أَمۡ جَنَّةُ ٱلۡخُلۡدِ ٱلَّتِي وُعِدَ ٱلۡمُتَّقُونَۚ كَانَتۡ لَهُمۡ جَزَآءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَّهُمۡ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ خَٰلِدِينَۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعۡدًا مَّسۡـُٔولًا ﴿١٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا دغه (خير بهتر غوره دی) يا هغه جنّت د همېشه والي چې وعده كړی شوې وه (د دغه جنت) له پرهېزګارانو سره، چې دی (هغه جنّت په علم د الله كې) دوی ته جزاء (بدل) د عمل او ځای د ورتلو. شته دوی ته په دغه (جنّت) كې هر څه چې غواړي دوی حال دا چې تل به وِي دوی په كې، دی (دخول د جنّت سره له خلوده) پر رب ستا موعوده (وعده كړی شوې تفضّلاً له جانبه د الله) غوښتلی شوی (له جانبه د مؤمنانو).

تفسير: يعني د مكذبينو انجام مو واورېد، اوس تاسې پخپله د دغې خبرې فيصله وكړئ، چې آيا دغه موخوښ او پسند دی؟ كه هغه وعده چې له متّقينو مؤمنينو سره له جانبه د الله تعالی كړی شوې ده؟ (او غوښتلې شوې ده له جانبه د مؤمنانو، او مؤمنان به هم) همغه شی غواړي چې د دوی له مرتبې سره ورٍ، لايق او مناسب وي.

له ﴿وَعۡدًا مَّسۡـُٔولًا﴾ څخه حتمي وعده مراده ده، چې الله تعالی هغه پخپل فضل او كرم سره پخپله ذمه اخيستې ده، يا دا مطلب چې متّقين به د هغې وعدې د ايفاء سوال وكړي، چې يقيناً به پوره كيږي، لكه چې په دعاء كې راغلي دي: ﴿رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخۡزِنَا يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ إِنَّكَ لَا تُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ﴾.

وَيَوۡمَ يَحۡشُرُهُمۡ وَمَا يَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنتُمۡ أَضۡلَلۡتُمۡ عِبَادِي هَٰٓؤُلَآءِ أَمۡ هُمۡ ضَلُّوا۟ ٱلسَّبِيلَ ﴿١٧﴾

او (ياده كړه ای محمده هغه) ورځ چې راجمع به كړي (الله) دغه (كفّار) او هغه (باطل معبودان) چې عبادت كاوه دوی غير له الله (هغوی ته)، پس وبه وايي (الله دغو معبودانو ته:) آيا تاسې ګمراه

کړي وو بندګان ځما دغه (چې مشرکان) دي؟ او که دوی پخپله ورکه کړې وه لاره (د حق بې له سعیې د تاسې)؟.

تفسیر: یعنې دغه خو عابدینو ته اورول کیږي، او بالوسیله به له معبودانو څخه پوښتنه کیږي، چې آیا تاسې دوی ته د شرك یا د خپل عبادت دعوت او ترغیب ورکړی وو؟ یا دوی له خپله جهله او حماقته او غفلته او بې توجهی څخه ګمراه شوي دي.

قَالُوا سُبْحٰنَكَ مَا كَانَ يَنْۢبَغِيْ لَنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ مِنْ دُوْنِكَ مِنْ اَوْلِيَآءَ

وبه وایي (معبودان) چې: پاکي ده تاته له شریکه او له عیوبو، نه ښاییږي مونږ ته دا چې ونیسو مونږ غیر له تا نه (یا الله) هیڅ دوستان.

تفسیر: یعنې یا الله ! مونږ څه قوت، قدرت او مجال درلود چې ستا د مقدّس ذات څخه په څنګ شوي نور کسان خپل ملګري یا دوستان نیولي وي؟ بیا کله چې مونږ د خپلو نفسونو لپاره ماسوا له تا بله کومه هیله او اسره او امید نه درلود؛ نو نورو ته به مو ولې داسې حکم ورکاوه چې راشئ مونږ خپل معبود او مقصود او حاجت ورکوونکي وګڼئ؟.

وَلٰكِنْ مَّتَّعْتَهُمْ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ ۚ وَكَانُوْا قَوْمًاۢ بُوْرًا ⑱

ولیکن ښه معاش ورکړی وو تا (ای الله !) دوی ته او پلرونو د دوی ته، تر هغه پورې چې هېر کړ دوی پند (کتاب) ستا، او وو دوی (په حکم د تا) قوم هلاکېدونکی.

تفسیر: یعنې اصل دا دی چې دغه بدبختان د خپل بد استعداد لامله د خپلو ځانونو د تباه کولو لپاره منډې وهي، او د دوی لپاره هلاکت مقدّر شوی دی، د هغو ظاهري سبب دا دی چې دوی په عیش او آرام او د غفلت په نشو کې ډوب تللي دي، او دغه ستا یادونه او تذکره هیروي، او هیڅ پند او نصیحت ته غوږ نه ږدي، او د انبیاوو د هدایت او ارشاد څخه بیخي سترګې پټوي، او پر دنیوي تمتع او منافعو مغرور شوي دي، تاسې که د خپلې مهرباني لامله هومره فواید دوی ته او د دوی پلرونو او نیکونو ته ورروسوئ؛ هغومره دوی په خپل غفلت او نسیان کې ترقي کوي.

(الله تعالی جلّ و علا شأنُه وعظُم برهانُه به بیا دغو بُت پرستانو ته دغسې وفرمایي):

فَقَدْ كَذَّبُوْكُمْ بِمَا تَقُوْلُوْنَ ۙ فَمَا تَسْتَطِيْعُوْنَ صَرْفًا وَّلَا نَصْرًا ۚ وَمَنْ يَّظْلِمْ مِّنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيْرًا ⑲

نو په تحقیق دروغجنان کړئ (معبودانو مو) تاسې (ای مشرکانو) په هغه خبره کې چې ویله تاسې (چې دغه مو معبودان دي)، پس طاقت نه لرئ تاسې د ګرځولو د عذاب (له خپله ځانه)، او د مدد کولو (یو له بله سره)، او هر هغه چا چې ظلم وکړ له تاسې؛ وبه څکوو مونږ هغه ته عذاب لوی.

تفسیر: دغه به د الله تعالی له جانبه ارشاد وي، چې درواخلئ ! د هغو په امداد او اعانت چې تاسې اعتماد کړی وو، هغوی بالذات ستاسې د دغې ادعاء تردید او تاسې دروغجنوي، او ستاسې له دغو حرکاتو څخه په ښکاره ډول سره د بېزارۍ او نفرت اظهار کوي.

﴿فَمَا تَسْتَطِيْعُوْنَ صَرْفًا وَّلَا نَصْرًا﴾ «پس طاقت نه لرئ تاسې د ګرځولو د عذاب له خپله ځانه، او نه د مدد کولو یو له بله سره»، یعنې نن نه د الله تعالی دعذاب مخه بېرته ګرځولی شئ !، او نه د هغه احکام اړولی شئ، اونه یو له بل سره څه

مدد او مرسته کولی شئ، هر چاته چې هره سزا وررسېدونکې ده؛ هغه اوس وررسیږي، نو هغه دې هلته پروت وي، او د هغه خوند او مزه دې وڅکي !، ښايي له ظلم څخه دلته په ﴿وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ﴾ کې مراد شرک وي، او ممکن دی چې نور هر قسم ظلم او ګناه هم ترې مراد وي.

وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّآ إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

او نه دي لیږلي مونږ پخوا له تانه (ای محمده ! هیڅوک) له مرسلانو څخه (په هیڅ کیفیت) مګر (په دغه کیفیت سره چې) بېشکه دوی خامخا خوړل به دوی طعام، او ګرځېدل به دوی په بازارونو کې (لپاره د مطالبو خپلو)، او ګرځولي دي مونږ ځیني د تاسې د ځینو نورو لپاره آزموینښت، آیا صبر کوئ (ای اهل الابتلاء که نه؟ بلکه صبر وکړئ !)، او دی رب ستا ښه لیدونکی.

تفسیر: دغه جواب شو د ﴿وَقَالُوا مَالِ هَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ﴾ الآیة ـ یعنې له تاسې څخه پخوا هومره انبیاء چې د خلق الله په طرف مبعوث شوي دي؛ هغه ټول انسانان وو، او د انسانانو په شان به یې خوړل او څښل، او د خپلو ضرورویاتو او د اعاشې د لوازمو لپاره به بازارونو ته هم تلل، او هغوی مې له سره د پرښتو په حیثیت نه دي لیږلي، چې د اکل او شرب او د ژوندانه له ضروریاتو څخه به مستغني وو، له دې نه معلومیږي چې د خپلو ضروریاتو لپاره بازارونو ته د نه ورتلو منشأ کبر، غرور او ځان لوی ګڼل دي، نو دغه د لویي او مشرتوب پر خلاف دی.

﴿وَجَعَلْنَا﴾ الآیة ـ یعنې انبیاء د دې لپاره دي؛ چې د کفّارو د کُفر، ایمان، بغاوت، او طغیان امتحان او آزموینه وکړي، او انبیاء د دې لپاره دي چې د دوی د صبر، ثبات، استقامت، آزموینه او امتحان وشي، نو اوس دې وکتل شي ! چې د کفارو د دغه سفاهت او جهالت د لیدلو او د دغه طعن او تشنیع او لغو اعتراضاتو د اورېدلو په مقابل کې تاسې تر کومې اندازې پورې صبر، استقامت او استقلال څرګندولی شئ؟.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِيٓ أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾

او وايي هغه کسان چې نه لري امید د ملاقات څمونږ (او نه مني قیامت یا نه ویریږي له عذابه څمونږ): ولې نه نازلولی شي پر مونږ باندې پرښتې (مصدقې د رسول یا چې شي رسولانې مونږ ته؟) یا ولې نه وینو مونږ رب خپل (چې خبرې راسره وکړي او حکم ورکړي مونږ ته په متابعت د رسول، نو الله فرمايي) خامخا په تحقیق کبر کړی دی (کبر چې ثابت دی) په نفسونو د دوی کې، او تېر شوي دي (له حده خپله) په تېرېدلو لویو سره.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې داسې امید نه لري چې یوه ورځ به څمونږ په مخ کې د حساب او کتاب لپاره حاضریږي، نو هغوی د سزا له وېرې بیخي بې خوفه دي، او داسې د عناد او ګستاخۍ خبرې کوي، او چټي (بېکاره) ویيږي، مثلا وایي چې: د محمد په شان پر مونږ ولې پرښتې وحي نه راوړي؟ یا پخپله الله تعالی ولې له مونږه سره خبرې نه کوي؟ یا اقلا د تصدیق لپاره خو یوه پرښته راغلې وی؟ یا مونږ پخپلو سترګو سره ښايي الله ووینو، او په خپلو غوږونو سره ستا د دغې دعوی تصدیق او تأیید ترې واورو، لکه چې د ۸ جزء د «الأنعام» سورت په (۱۵) رکوع (۱۲۴) آیت کې راغلي دي: ﴿قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَآ أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ﴾ او په ۱۵ جزء د «الاسراء» سورت په (۱۰) رکوع (۹۲) ایت کې مرقوم دي: ﴿أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا﴾.

دوی په خپلو زړونو کې خپل ځان ډېر لوی ګڼې؛ نو ځکه د وحې او پرښتو د نزول تمنّا لري، د دوی شرارت او سرکشي خپلې انتهايي درجې ته رسېدلې ده، چې سره له دومره سختو ګناهونو او تورو عملنامو غواړي چې په دنيا کې پخپلو سترګو سره الله تعالى ووينې، او له هغه سره د غږېدلو شرف ځان ته مطالبه کړي.

﴿يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَٰٓئِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ ﴿٢٢﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې ووينې دوی پرښتې (د عذاب)؛ نه به وي زېری (خوشالي) په دغه ورځ کې لپاره د مجرمانو (کافرانو)، او وبه وايي دوی چې: چېرې دې منع کړل شي په کوم مانع سره.

تفسير: ﴿حِجْرًا﴾ په معنى د منع ده، او ﴿مَّحْجُورًا﴾ يې تأکيد دی، معنى يې داسې شوه: «او وبه وايي دغه کفّار چې منع غواړو ټينګه منع له ليدلو د ملائکو د عذابه، او پناه نيسو په الله تعالى پورې له ملاقاته د ملائکو په منع د مانع سره»، يا به يې معنى داسې وي: «او وبه وايي دغه ملائک دغو کفّارو ته چې حرام دي يا حرام کړی شوی دی پر تاسې جنّت او منع دی په مانع سره»، او لنډ مطلب يې داسې شو چې: ای کفارو ! يوه داسې ورځ هم راتلونکې ده چې ستاسې سترګې به په پرښتو ولګېږي، مګر پرښتې به ستاسې په شان د مجرمانو له ليدلو څخه نه خوښېږي، بلکه تاسې به له ډېرو سختو هولناکو مصائبو سره مخامخ کېږئ، دغه خلق چې اوس د پرښتو د نزول مطالبې کوي، په هغه وخت کې به د ﴿حِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ په ويلو پناه غواړي.

تنبيه: ممکن دي چې دغه تذکره د احتضار او ځنګدن (موت) په وخت کې وي، لکه په (١٠) جزء د «الأنفال» سورت په (٧) رکوع (٥٠) آيت کې راغلي دي: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۙ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ﴾، او په ٧ جزء د «الأنعام» سورت په (١١) رکوع (٩٣) آيت کې راغلی دی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ الظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ۖ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ﴾ ګواکې همدغه کيفيت به د ده په مقابل کې هم وي، چې د حم السجده سورت په (٤) رکوع (٣٠) آيت (٢٤) جزء کې بيان شوی دی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَٰمُوا۟ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَبْشِرُوا۟ بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾ او ممکن دي چې دلته د قيامت د ورځې ذکر وي، والله أعلم.

﴿وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا۟ مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَٰهُ هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ ﴿٢٣﴾

او اراده کړې ده، رسېدلي يو مونږ هغو شيانو ته چې کړي دي (دغو کفّارو) له (نېک) عمل نه پس وبه ګرځوو مونږ هغه (نېک عمل په شان د) ذراتو د ګرد خورې شوې (ګرد تار په تار کړی شوی).

تفسير: يعنې دوی مونږ ته ناري وهلې، او مونږ يې په کار وو، دغه دی مونږ ور حاضر شو، مګر د دوی د عزّت د زيادت لپاره نه بلکه د دې لپاره چې هغه کارونه چې دوی پخپل باطل زعم سره نېکي ګڼلې؛ هغه ورته قطعًا ګډوډ او خراب تراب کړو، او داسې بې حقيقته او بې ثمره او د وږې په شان يې په هوا کې والوځوو، لکه چې د خاورې حقير ذرات دي دا خوا او هغه خوا الوځي، ځکه چې هغه اعمال د اخلاص او ايمان له روحه بيخي تش او د حق له طريقه سره بالکل متضادّ واقع شوي دي، لکه څنګه چې د ١٣ جزء د ابراهيم سورت د (٣) رکوع په (١٨) آيت کې راغلي دي: ﴿مَّثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَٰلُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍ﴾.

﴿أَصْحَٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾ ﴿٢٤﴾

صاحبان (ملګري) د جنّت په دغه ورځ (د قيامت کې به بهتر غوره) وي له جهته د (ځاى د قيام او کلام او) هستوګنې، او ډېر ښه به وي له جهته (د ځاى) د خوب د غرمې (او د راحت).

تفسير: يعني دغه منکران به د هغې ورځې په مصيبت کې ګرفتار او اخته کيږي، چې اوس دوى پر مؤمنانو ملنډې (خندا) وهي، او مسخرې پرې کوي، نو پر دغو مؤمنانو چې دوى خاندي؛ هغوى به په جنت کې عيش او عشرت او مزې کوي.

وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾

او (ياد کړه اى محمده !) هغه ورځ (د قيامت) چې ټوټې ټوټې به شي اسمان په وريځو سره، او نازلې به کړى شي پرښتې په نازلولو سره (پرله پسې).

تفسير: په دې آيت کې د قيامت د ورځې د ځينو سختو حالاتو يادونه شوېده، الله تعالى به د اسمانونو له پاسه د وريځو په سيورو کې راښکته شي، چې اسمانونه به له هغې لامله وچوي، او ملائکې به هم د هر يو اسمان څخه وار په وار د محشر ميدان په لور راښکته شي، الله تعالى به د بندګانو په منځ کې د عدل فيصله وکړي، په هيڅا به هيڅ راز ظلم نه کيږي، په احاديثو کې د دې واقعاتو مفصل بيان شوى دى، په (۲) جزء د البقره سورت د (۲۵) رکوع د (۲۱۰) آيت په تفسير کې هم داسې يو مضمون ليکلى شوى دى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ﴾ الآية.

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ اِلْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ۚ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ عَسِيْرًا ﴿٢٦﴾

ملک (او کامل سلطنت) په دغه ورځ (د قيامت کې) حق ثابت دى لپاره د رحمن، او وي به دغه ورځ (د قيامت) پر کفّارو ډېره سخته.

تفسير: يعني ظاهرًا او باطنًا صورةً او معنىً من کلّ الوجوه يواځې د هم ده «رحمان» سلطنت او حکومت به وي، او صرف د هم ده حکم به چليږي: ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۲) رکوع (۱۶) آيت)، بيا کله چې د «رحمان» حکومت شو، هغه کسان چې د رحمت مستحقان وي؛ نو هغوى ته به د رحمت څه کمى وي، دوى به په بې حسابه نعمتونو سره د مرحمت مورد ګرځي، مګر سره له دومره زيات او لامحدود رحمت کفّارو ته به په دغه ورځ کې سخت مشکلات او مصائب ور د مخه کيږي.

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا ﴿٢٧﴾

او (ياد کړه اى محمده ! هغه د قيامت) ورځ چې خوله به لګوي ظالم پر دواړو لاسونو خپلو (له ډېره غمه او افسوسه او حسرته)، وايي به (په قيامت کې): اى کاشکې نيولې مې وى له رسوله (د الله سره د نجات حقه) لاره.

تفسير: يعني له ډېر حسرت او ندامت نه به خپلې ګوتې چيچي، او د افسوس او ارمان لاسونه به سره مږي، او په زيات تأسّف سره به وايي، چې ولې مې په دنيا کې د الله تعالى او د رسول الله أحکام ونه منل؟ او ولې د شياطين الجن والانس په خبرو وغولېدم، چې په دغه بده ورځ اخته او په راز راز مصائبو کې لتاړ شوم.

يٰوَيْلَتٰى لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا ﴿٢٨﴾

اى هلاکه اى عذابه اى خرابى ځما (راشه دغه دې وخت دى) کاشکې نه مې وى نيولى فلانکې سړى دوست خپل.

تفسير: يعنې د هغو كسانو د دوستى يا اغواء څخه چې ګمراه شوي وو، يا په ګمراهى كې يې ترقي كړې وه؛ نو په هغه وخت كې به ډېر افسوس او ارمان كوي، چې ولې مو داسې كسان خپل دوستان ګڼل، كاشكې څما او د دوى په منځ كې له سره دوستي او رفاقت نه وى پيدا شوى.

تنبيه: مفسّرينو چې دلته د عُقبه بن أبي معيط او د أبي بن خلف كومه واقعه نقل كړې ده، د هغې هيڅ ضرورت نشته، او نه ښايي چې د آيت مدلول پر هغه مقصور كړى شي، هو ! دغه تقرير چې مونږ كړى دى، په هغه كې دوى هم داخل دي.

لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي ۗ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾

خامخا په تحقيق ګمراه كړى (يې) وم زه له ذكره پند (د قرآن) وروسته له هغه كله چې راغى ماته (دغه ذكر، نو فرمايي الله) او دى شيطان لپاره د انسان لغزوونكى غولوونكى.

تفسير: يعنې د رسول الله صلى الله عليه وسلّم پند مونږ ته رسېدلى وو، چې څمونږ د هدايت لپاره كافي وو، او ممكن وو چې هغه څما په زړه كې ځاى هم نيولى وى، مګر د دغه كمبخت د دوستى لامله زه تباه او برباد شوم، او له زه هغه لوري ته متوجه نشوم، بېشكه چې جنّي او انسي شيطان لوى چلباز او ټګ دى، انسان ته په عين وخت كې فرېب وركوي، او په ډېر بد صورت يې رسوا او مسخره كوي.

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَٰذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾

او ويل رسول (د الله محمد) اى ربه څما ! په تحقيق قوم څما نيولى دى دغه قرآن ترك كړى شوى (چې نه پرې ايمان راوړي، او نه پرې عمل كوي، او نه يې لولي).

تفسير: يعنې كله چې ضد كوونكيو او معاندانو په هيڅ صورت سره د هيچا نصيحت او پند ته غوږ نه كېښود؛ دلته رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله تعالى دربار ته شكايت وكړ، چې يا اله العالمينه ! څما قوم څما خبرې ته غوږ نه ږدي، دوى د قرآن عظيم الشأن په شان يو لوى كتاب ته خراب نسبتونه كوي، (العياذ بالله) كله چې قرآن لوستل كيږي؛ نو دوى ډېر زيات شورماشور لګوي، او چټي خبرې اترې كوي، او لويه غلغله نښلوي، څو يې هيڅوك وانه وري، او په مطلب يې پوه نشي، په دې ترتيب دغو اشقياوو دغه پاك قرآن په شان يو د قدر قابل كتاب يې بالكل متروك او مهجور ګرځولى دى، او له اعتناء او التفاته يې غورځولى دى.

تنبيه: اګر كه په دغه آيت كې صرف د كفّارو ذكر دى، خو بيا د قرآن نه تصديقول په هغه كې عدم تدبّر او غور نه كول د ده پر احكامو عمل نه كول، د تلاوت څخه غاړه غړول، د ده د قرائت د تصحيح په طرف نه متوجه كېدل، له هغه څنې اعراض او څنګ كول او د نورو لغويّاتو يا حقيرو شيانو په طرف متوجّه كېدل؛ دغه ټول صورتونه درجه په درجه د پاك قرآن د هجران لاندې داخل كېدى شي.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِينَ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

او همداسې (لكه چې كفّار مې ستا اعداء ګرځولي دي؟) ګرځولي وو مونږ (پخوا له تانه) لپاره د هر نبي دښمنان له مجرمانو ـ كفّارو، نو صبر وكړه په شان د نورو انبياوو، بس) او كافي دى رب ستا سمه صافه لار ښوونكى او ښه مدد كوونكى (پر اعداوو).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د انبیاوو د خبرو په منلو کې مشکلات او موانع وړاندې کوي، او خلق د حق له قبوله منع کوي، همدوی د انبیاوو اعداء دي، نو دغه اعداء چې کفّار دي، اګر که د خلقو پر ضلالت او ګمراه کولو پسې خپلې ملاوې وتړي، څه مهم موفقیت یې نه په برخه کیږي، ځکه د هر چا په نسبت چې الله تعالی داسې اراده وفرمایي چې هدایت ومومي؛ هدایت ور په برخه کوي، یا یې دا مطلب چې د هر چا د هدایت اراده چې پاک الله وکړي؛ هدایت ور په برخه کوي، او د هغو په برخه کې چې هدایت نه وي؛ د هغو ټولو په مقابل کې الله تعالی له تاسره معاونت او مرسته کوي، یا دا چې الله تعالی ستا مدد کوي، او د مطلوب تر مقام پورې به دې رسوي، او هیڅ سد او مانع ستا د پرمختګ مخه نشي نیولی.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه نازلاوه شي پر دغه (محمد) قرآن ټول یو کرت؟ (نو فرمایي الله چې: نازل کړی دی مونږ) همداسې (لږ لږ د څو فوائدو لپاره چې یوه یې دا ده) چې: ثابت محکم قوي کړو په دغه (قرآن سره) زړه ستا (په حفظ او فهم د معنی د ده سره)، او لوستلی دی مونږ دغه (قرآن پر تا) لږ لږ په آرام لوستلو سره.

تفسیر: یعنې د نبي الله دښمنان د خلقو د ګمراه کولو لپاره داسې تنقیدات او اعتراضات کوي، چې خانه ! ولې د نورو اسماني کتابونو په شان قرآنکریم هم یو ځلې په کامل ډول سره نه نازلیږي؟ علّت یې څه دی؟ آیا الله تعالی په کې څه غور او دقّت کوي؟ له دې نه خو داسې شبهې او اندېښنې پیدا کیږي، چې ګواکې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم په ډېر فکر او اندېښنه سره دغه جوړوي، او بیا یې په مناسبه موقع کې لږ لږ اوروي، نو د دغو منکرینو ځواب داسې ورکړ شو: چې دغه خو کومه ضروري خبره نه ده، چې قرآن عظیم الشأن د لږ لږ نازلېدو سبب همدغه وي چې تاسې یې وایئ، نو که لږ څه غور او فکر وکړئ؛ د قرآنکریم په دغه لږ لږ نازلولو کې ډېرې فائدې دي، مثلاً په دغه صورت کې د قرآن مجید حفظ او یادول ډېر زیات آسانیږي، او په پوهېدلو کې زیات سهولت واقع کیږي، د هر ضرورت په وخت کې د هرې خبرې د ځواب رارسېدلو څخه د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو قلوبو ته ارامتیا او تسکین ور په برخه کیږي، او د هر یوه آیت پر نزول ګواکې د ده د اعجاز د دعوی تجدید کیږي، په دغه سلسله کې د جبریل علیه السلام څو څو کرته تلل او راتلل هم واقع کیږي، چې هغه في ذاته یو مستقل خیر او برکت دی، وغیر ذلك من الفوائد؛ د همدغو فوائدو له منځه دلته د ځینو په نسبت اشاره فرمایلې شوې ده.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾

او نه کوي دوی راتله تاته کوم مثل (یعنې نه راوړي تاته سوال عجیب په ابطال د دین ستا؛) مګر راوړو مونږ تاته (جواب د هغه په واقع او) په حق سره او ډېر ښه تفسیر بیان.

تفسیر: یعنې کله چې کفار کوم اعتراض پر قرآن یا پر کوم مثال پر تاسې کوي؛ نو عظیم الشأن قرآن د هغه ځواب په ډېر صاف او ښکاره ډول ورکوي، چې په هغه کې هیڅ شان وړاندې وروسته او لاندې باندې نشته، بلکه صاف، واضح، معتدل، او بې غل او بې غش خبره وي، هو ! د هغو کسانو عقل، سد (هوش)، او پوهه چې منعکس او منقلب وي؛ نو هغوی سمې صافې خبرې هم کږوي، او له هغه څخه نور غیر مطلوب تعبیرات راکاږي، نو داسې مغرضانه او معاندانه خبرې ببلې دي، او د داسې خلقو آخره خاتمه دغه ده چې پخپله پاك الله یې په دې وروستي آیت کې بیان فرمایي:

ﭐلَّذِينَ يُحۡشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمۡ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُوْلَٰٓئِكَ شَرّٞ مَّكَانٗا وَأَضَلُّ سَبِيلٗا ٣٤

(دوی) هغه کسان (دي) چې جمع به کړی شي، او شړلی به شي پر مخو خپلو (سرښکته پښې پورته) طرف د دوزخ ته، دغه ټولی بد دی له جهته د ځایه، او ډېر ښوییدلی دی له جهته د لارې، او ډېر ګمراهان دي.

تفسیر: یعنې دوی همغه خلق دي چې د دوی عقل منقلب او چپه (الټه) شوی دی، علویات یې پرېښي، په سفلیه وو غوښتنو پسې ګرځي او متمائل دي، وروسته له دې نه پر داسې څو اقوامو باندې چې څه وقائع او مصائب پېښې او پر هغوی څه حالات چې واقع شوي وو؛ هغه د نورو د عبرت او نصیحت لپاره بیانوي:

وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ وَجَعَلۡنَا مَعَهُۥٓ أَخَاهُ هَٰرُونَ وَزِيرٗا ٣٥ فَقُلۡنَا ٱذۡهَبَآ إِلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا فَدَمَّرۡنَٰهُمۡ تَدۡمِيرٗا ٣٦ وَقَوۡمَ نُوحٖ لَّمَّا كَذَّبُواْ ٱلرُّسُلَ أَغۡرَقۡنَٰهُمۡ وَجَعَلۡنَٰهُمۡ لِلنَّاسِ ءَايَةٗۖ وَأَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ عَذَابًا أَلِيمٗا ٣٧ وَعَادٗا وَثَمُودَاْ وَأَصۡحَٰبَ ٱلرَّسِّ وَقُرُونَۢا بَيۡنَ ذَٰلِكَ كَثِيرٗا ٣٨ وَكُلّٗا ضَرَبۡنَا لَهُ ٱلۡأَمۡثَٰلَۖ وَكُلّٗا تَبَّرۡنَا تَتۡبِيرٗا ٣٩

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) او ګرځولی وو مونږ له دغه (موسی) سره ورور د ده هارون وزیر (مددګار). پس وویل مونږ (دوی ته چې) لاړ شئ دواړه هغه قوم ته چې دروغجن یې شمېرلي دي آیتونه څمونږ (نو دوی ورغلل، او ابلاغ یې وکړ، او فرعونیانو دوی دروغجنان وشمېرل)؛ پس هلاک کړل مونږ فرعونیان په هلاکولو سره. او (هلاک کړي وو مونږ) قوم د نوح، کله چې دروغ وشمېرل دوی رسولان خپل؛ غرق کړل مونږ دوی، او وګرځول مونږ دوی لپاره د خلقو دلیل (نښه د عبرت)، او تیار کړی دی مونږ لپاره د ظالمانو عذاب ډېر دردناک. او (هلاک کړل مونږ) عادیان او ثمودیان، او صاحبان د کوهي، او نور اهل د زمانو په منځ د دوی کې ډېر. او هر یو له دې نه بیان کړي وو مونږ ده ته مثالونه (د عبرت په اقامت د حجّت په دوی باندې)، او ټول مو هلاک کړل په هلاکولو سره.

تفسیر: یعنې هغو تکوینیه وو آیتونو ته چې د الله تعالی پر توحید او نورو باندې یې دلالت کوه، او د پخوانیو انبیاوو هغو متفقو بیاناتو ته چې د هغو لرې او ډېرې مذاکرې او خبرې له پخوا راهیسې دوام لري؛ دوی د دروغو نسبت وکړ، او د الوهیت په دعوی پسې یې خوله وپرانیستله.

﴿وَقَوۡمَ نُوحٖ لَّمَّا كَذَّبُواْ ٱلرُّسُلَ﴾: «او هلاک کړی وو مونږ قوم د نوح کله چې دروغجن وشمېرل دوی رسولان خپل»، د یوه نبي دروغجن ګڼل د ګردو انبیاوو د دروغجن شمېرلو په منزله دی، ځکه چې د دین په اصولو کې ګرد انبیاء سره متحد او متفق دي.

﴿أَصۡحَٰبَ ٱلرَّسِّ﴾ (کوهي والا) څوک دي؟ په دغه کې ډېر اختلاف شته، په «روح المعاني» کې یې ډېر اقوال نقل کړي دي، په پای (آخر) کې لیکي: «خلاصه یې داده چې: دوی دغسې یو قوم وو چې د خپل نبی د تکذیب په سبب هلاک شوي دي»، والله أعلم.

وَلَقَدۡ أَتَوۡاْ عَلَى ٱلۡقَرۡيَةِ ٱلَّتِيٓ أُمۡطِرَتۡ مَطَرَ ٱلسَّوۡءِۚ أَفَلَمۡ يَكُونُواْ يَرَوۡنَهَاۚ بَلۡ كَانُواْ لَا يَرۡجُونَ نُشُورٗا ٤٠

او خامخا په تحقیق تېر شوي دي (تیرېږي ډېر ځلې کفّار) پر قریو کلیو ښارونو هغو چې ورولی

شوي وو پرې باران د بدی (د عذاب)، آیا پس نه وو دغه (کفّار) چې لیدلي یې وی هغه (قریه چې عبرت به یې اخیستی وی)، بلکه وو دوی چې نه به یې درلود (لرلو) امید د بیا ژوندي پورته کېدلو.

تفسیر: یعنې د لوط علیه السلام د قوم د کلیو پر هغو کنډوالو او مخروبه ځایونو مکي والا د شام د سفر په وخت کې تیریږي؛ نو آیا دغو منکرینو هغه کنډوالي او خرابې مېنې د عبرت په سترګو نه دي کتلې؟ بلکه کتلي یې دي، او په دې ښه پوهیږي او خبردار دي چې د پخوانیو مکذبینو پای او انجام ډېر خراب وو، خو ترې نه منتبه کیږي، ځکه چې په دوی کې عبرت له کومه کیږي، کله چې د دوی په نزد له سره دغه احتمال هم نشته، چې وروسته له مرګه بیا ژوندي راپاڅېدل او د الله تعالی په مخ کې حاضرېدل شته؛ عبرت خو هم هغه حاصلوي چې د هغه په زړه کې لږ څه وېره وي، او د خاتمې او انجام څه بیخي بې فکره نه وي.

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

او کله چې ووینې دوی تا؛ نو نه نیسي دوی تا مګر ځای د مسخرې (او تمسخرًا سره وایي): آیا دغه هغه (سړی) دی چې رالېږلی دی الله رسول (مونږ ته؟، بلکه دی خو له رسالت څخه ډېر لرې دی). بېشکه چې دی نژدې وو چې خامخا ګمراه کړي او ګرځولي یې وی مونږ له معبودانو ځمونږ که صبر نه وی کړی مونږ په (عبادت) د دوی، (نو فرمایي الله): او ژر به پوه شي دوی کله چې ووینې دوی عذاب (د قیامت ښکاره) چې څوک دی ډېر ګمراه له جهته د لارې.

تفسیر: یعنې د عبرت حاصلولو په ځای د دوی مشغله همدا ده، چې پر نبي مسخره وکړي، لکه چې ستاسې د لیدلو په وخت کې استهزاء وایي چې: آیا دی هم هغه سړی دی چې د الله تعالی له طرفه رسول رالېږلی شوی دی؟ آیا په دغه حیثیت او وضعیت سره د رسالت منصب د چا په برخه کېدی شي؟ آیا د الله تعالی په ګردو مخلوقاتو کې همدغه یو سړی پاتې وو، چې د رسالت قابل شو؟.

نو الله تعالی جلّ وعلا شأنُه و عظُم برهانُه د دوی د دغه تمسخُر او استهزاء او ملنډو په مقابله کې داسې فرمایي: ﴿وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ یعنې کله چې دوی د الله تعالی عذاب په خپلو سترګو سره وګوري؛ نو هلته به ورته معلوم شي چې په واقع سره کوم یو ګمراه وو؟.

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

آیا وینې، خبر یې ته (بلکه خبر یې) په هغه چا چې نیولی یې دی دغه معبود خپل خواهش (د نفس خپل)؟ آیا پس ته به یې په ده باندې وکیل (ساتونکی چې منع یې کړې له خواهش خپل، بلکه نه یې).

تفسیر: یعنې آیا تاسې د داسې خواهش پرستانو د هدایت پر لارې د راوستلو ذمه واري کولی شئ، چې د دوی معبودان هم د دوی په خوښه او انتخاب وي، هر چېرې چې د دوی غوښتنه او خواهش دوی بوځي؛ په هم هغه طرف دوی متمائل کیږي، هره هغه خبره چې د دوی د خواهش سره موافقه وي؛ هغه مني، او هر څیز چې د دوی د طبعي څخه مخالف وي، هغه پرېږدي، نن چې یوه تیږه (ګټه) د دوی په نظر کې ښه ښکاره شوه، د هغې په عبادت کې مشغولیږي، سبا چې بله کومه تیږه د دوی په سترګو ښه وبرېښېده؛ نو هغه پرېږدي او دې ته سجدې ږدي.

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

آيا ګمان کوې ته چې په تحقيق اکثر د دوی اوري يا عقل چلوي (پوهيږي)؟ نه دي دوی مګر په شان د چارپايانو دي (په پند نه اوريدلو کې)، بلکه لا دوی ډېر لرې دي له لارې (د صواب نه).

تفسير: يعني په هر ډول سره چې دوی ته پندونه او نصائح واوروئ؛ دوی خو څلوربولي حيوانات دي، بلکه له هغوی څخه هم بدتر او خراب دي، دوی له پوهېدلو او اورېدلو سره هيڅ علاقه او ارتباط نه لري، څاروی او حيوان هم په هر حال د خپل پالونکي او بادار په مقابل کې خپله غاړه ښکته کوي، او خپل محسن پېژني، او في الجمله نافع له مضر څخه بېلوي، که يې سر خوشی پرېږدې؛ د څرځاي (چراه ګاه) او د اوبو څښلو ګودر ته پخپله ځي، ليکن د دغو بدبختانو حال داسې دی چې نه د خپل خالق او رازق حق پېژني، او نه د ده پر ښېګڼو (فائدو) او احساناتو پوهيږي، او نه يې قدر او عزت کوي، د ښو او بدو په منځ کې د فرق او تميز کولو څخه عاجز دي، د دوست او د ښمن په منځ کې امتياز نشي کولی، نه په روحاني غـذاء پسې او نه د هدايت د چينې په لوري يو قدم وړاندې تلی شي.

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ
إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾

آيا نه دي کتلي تا (قدرت د) رب خپل ته چې څرنګه يې غځولی دی سيوری، او که يې اراده يې فرمايلې وی؛ نو خامخا ګرځولی به يې وو هغه (سيوری) ولاړ، بيا وګرځاوه مونږ لمر په دې (سيوري) دليل (چې سيوری پرې معلوميږي). بيا راټول کړو مونږ هغه ځان خپل ته په راټولولو آسانو سره (ورو ورو لږ لږ).

تفسير: له سپېده داغه (صبح کاذبه) تر لمر څرېکې پورې هر چېرې سيوری وي، که الله تعالی داسې اراده فرمايلې وی؛ چې لمر ونه خيژي؛ نو همدغه سيوری به قائم پاتې کېده، مګر الله تعالی پخپل کامل قدرت سره لمر طالع کړ، چې د هغه لامله د لمر د رڼا خوره کېدل شروع شو، او سيوري متدرّجًا يوه طرف ته په ځان ټولېدلو او غونډېدلو پيل (شروع) وکړ، که لمر نه وی راغلی؛ نو مونږ به د سيوري په مفهوم څرنګه پوهېدی شوی؟ ځکه چې د يوه ضد له راتګه بل ضد پېژندل کيږي: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ﴾ الآية ـ (د القصص سورت (۷۱) آيت، (۷) رکوع، (۲۰) جزء).

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دی چې ګرځولې يې ده تاسې ته (په کامل قدرت خپل سره) شپه لباس (پوښاک)، او (ګرځولی يې دی تاسې ته) خوب آرامي، او ګرځولې يې ده ورځ وخت د ښوريدو او ګرځېدلو (لپاره د طلب د معاش).

تفسير: يعني د شپې تکه توره تياره د څادر په شان پر ګردو محيط کيږي، چې د هغه لامله ټول خلق کاروبار پرېږدي او آرام کوي، بيا د ورځې رڼا خپريږي (خوريږي)، او خلق له خوبه پاڅيږي، او دغه لوري او هغه لوري ته تګ او راتګ کوي، او همداسې د مرګې د خوب څخه وروسته د قيامت سبا راځي، چې په هغه کې به ټول جهان بيا ژوندی راپاڅيږي، او همدغه حالت په هغه وخت کې وړاندې شوی وو، کله چې انبياء عليهم السلام د وحي او الهام په رڼا سره دنيا رڼا کړه؛ نو د جهل او غفلت په خوبونو کې د ويده وو مخلوقو سترګې هم يو ځلې وپرانستلې شوې، او ټول سره پاڅېدل.

وَهُوَ الَّذِيٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُوْرًا ﴿۴۸﴾ لِّنُحْيِۦَ بِهٖ
بَلْدَةً مَّيْتًا وَّنُسْقِيَهٗ مِمَّا خَلَقْنَآ اَنْعَامًا وَّاَنَاسِيَّ كَثِيْرًا ﴿۴۹﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دی چې رالېږلي يې دي بادونه زېري کوونکي د وړاندې د رحمت د دغه (الله چې باران دی)، او نازلې کړې دي مونږ له (طرفه) د آسمانه اوبه پاکې پاکوونکې. لپاره د دې چې ژوندي کړو مونږ په دې (اوبو) ځمکه مړه وچه بې زرغونوالي وچه، او ور وڅښوو دغه (اوبه) له جملې د هغو شيانو ځنې چې پيدا کړي دي مونږ له چارپايانو او انسانو ډېرو ته.

تفسير: يعنې ړومبی باراني هواوې د باران زېرې ورکوي، بيا د اسمان له طرفه ووري، چې هغه هم پخپله پاک دی، او نور شيان هم پاکوي، د اوبو د ورېدلو څخه وروسته په مړې تکې تورې وبجاړې ځمکې کې يو نوی روح پيدا کيږي، شينکي او نباتات يې زرغونيږي، او يوه عجيبه او غريبه ننداره په کې ښکاري، له کوم ځای څخه چې پخوا له وريا (باران) دوړې پورته کېدې، اوس هلته تکه شنه مرغجنه (کبل زاره) ولاړه ده، او ځومره زيات حيوانات او انسانان د باران له اوبو ځنې څښي، او ترې خړوبيږي، همداسې د قيامت په ورځ کې هم د يوه غيبي باران په ذريعه هغه مړي هم بيا ژوندي راپاڅولی کيږي، چې له خاورو سره ګډوډ شوي وي، او په دنيا کې هم هغه زړونه چې همداسې د جهل او عصيان په مرګ سره مړه شوي وو؛ د الله تعالی د وحي په اسماني وريا (باران) سره بيا راژوندي کړی شوي دي، هغه ارواح چې په نجاست او پليتۍ کې نښتي وي؛ هغه د روحاني باران په اوبو سره وينځلي شوي دي، او ټول سره پاک او صاف شوي دي، او هغه کسان چې د معرفت او د وصول الی الله په اوبو پسې تږي دي، د هغه روحاني باران د اوبو په څښلو سره سېراب او خړوب شوي دي.

وَلَقَدْ صَرَّفْنٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوْا ۖ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿۵۰﴾

او خامخا په تحقيق راز راز ډولونو تقسيم کړي دي مونږ دغه (اوبه د باران منشأ) په منځ د دوی کې لپاره د دې چې فکر وچلوي دوی (په کمال د قدرت ځمونږ کې)، پس منع راوړه زياترو خلقو (د شکر ګزارۍ نه) ليکن (د نعمت له) کفران (څخه يې منع رانه وړه).

تفسير: يعنې د باران اوبه ټولو ځمکو او انسانانو ته يو برابر نه وررسيږي، بلکه چېرې ډېرې او چېرې لږې، چېرې ژر او چېرې په ځنډ (ايسارتيا)، څرنګه چې د الله تعالی د حکمت اقتضا وي؛ هم هغسې ور رسيږي، ځو خلق وپوهيږي چې د هغه درول او ويشل د قادر مختار او د حکيم الله تعالی په قدرت دي، ليکن زيات خلق بيا هم نه پوهيږي، او د الله تعالی د نعمت شکر نه اداء کوي، بلکه بالعکس مخ په شرک، کفر او ناشکرۍ منډې وهي، هم دغسې د روحاني باران حال هم قياس کړئ، هر چاته سم د هغه د استعداده او ظرفه سره هومره برخه چې په کار ده؛ وررسېدلې ده، او ډېر کسان د دغه عظمی نعمت په مقابل کې کُفران او ناشکري هم کوي.

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِيْ كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيْرًا ﴿۵۱﴾ فَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا ﴿۵۲﴾

او که اراده مو فرمايلې وی؛ نو خامخا راپورته کړی به مو وی په هره قريه ښار کې (بېل بېل) ويرّوونکي (په دغه زمانه کې هم). نو مه کوه اطاعت (د غوښتنو) د کافرانو، او مجاهده مقابله کوه له دوی سره په دغه (قرآن او توفيق د رحمان) په جهاد لوی.

تفسير: يعنې د انبياوو راتلل کومه عجيبه خبره نه ده، که الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو اوس هم ډېر انبياء مبعوثوي، چې په هر کلي کې بېل بېل نبي وي، مګر الله ته همدغه خبره منظوره شوه؛ چې اوس دې په آخره کې د ټول جهان

لپاره يواځې همدغه محمد صلى الله عليه وسلم د سيد الانس والجان او نبي آخر الزمان په عنوان مبعوث او مرسل شي، نو تاسې د كفارو حماقت او طعنې او تشنيع او سفاهت او تنقيد او ترديد ته هيڅ توجه او التفات مه كوئ !، او د خپل دغه دعوت او تبليغ كار ته په پوره قوّت او جوش او خروش سره ادامه وركړئ ! (جاري وساتئ)، او دغه عظيم الشأن قرآن پخپل لاس كې واخلئ !، او د دغو منكرانو مقابله په ډېر زور او مېړانه (بهادرۍ) سره وكړئ !، الله تعالى هرومرو برى او كاميابي ستا په برخه كوي، مونږ د «به» مرجع قرآن او توفيق «رحمان» ليكلې ده، خو نورو مفسرينو د هغه مرجع د كفّارو د اطاعت ترك يا د اسلام په مداومت يا توره سيف يا حكمت او موعظت هم اخيستې ده.

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٥٣﴾

او همدغه (الله) هغه ذات دى (چې په كامل قدرت خپل سره) خوشې كړي يې دي دوه بحرونه، سيندونه؛ چې دغه خوږ دى ډېر خوږ تنده ماتوونكى، او هغه بل تريو دى ښه تريو، او ګرځولې ده (الله) په منځ د دغو دواړو كې پرده او بند چې منع كړى شوى دى (په هغه سره اختلاط د دغو دواړو).

تفسير: په بيان القرآن كې د دوو معتبرو بنګاليو عالمانو شهادت نقل شوى دى، چې له (اركان) څخه تر (چاټګام) پورې د سيند وضعيت داسې دى چې د دغه سيند په دواړو جانبو كې د نوعيت او كيفيت له طرفه دوه مختلف بېل بېل سيندونه په نظر راځي، د يوه اوبه سپينې او د بل اوبه تورې دي، په تورو كې د سمندر په شان طوفاني تلاطم او تموّج واقع كيږي، او سپينې يې بيخي آرامې او ساكنې وي، بېړۍ په همدغو سپينو كې چليږي، او د دواړو په منځ كې د يوه پټې او نوار په شان يوه ډېره اوږده ليكه غځېدلې ده، چې د دغو دواړو اوبو متلقى ګڼله كيږي، خلق وايي چې: سپينې اوبه خوږې او تورې اوبه ترخې دي.

يعنې د الله تعالى قدرت ته وګورئ ! چې د خوږو او ترخو اوبو د يو ځاى كېدلو په سبب چې هرومرو يو ځاى نه په يو ځاى كې سره ګډيږي، خو بيا هم دوى سره بېلې جدا او ممتازې دي، او د دواړو په منځ كې په ډېرو ځايونو كې يې ځمكه حائله او پرده ګرځولې ده، او همداسې يې سرخوشې (آزادې) نه دي پرېښې، چې د دواړو په زور او قوت سره ځمكه له منځه لرې كړه شي، او جبري ډول سره يو ځاى شي، او د ځمكې وجود له منځه وركړ كړي، بيا په دغو دواړو د هر يوه خوند او مزه چې له هغو سره لازمه ده؛ هم هغه سره پاتې ده، او ترې بل ته نه ده منتقله شوې، او داسې نه دي واقع شوي چې خوږې اوبه تروې يا تروې اوبه خوږې شي، ګواكې د اوصافو په اعتبار هره يوه له بلې بيخي بېله او جدا ده.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دى چې پيدا كړى يې دى له اوبو نه بشر انسان، پس ګرځولى يې دى (خاوند د) نسب او سخرګنى، او دى رب ستا ښه قادر. او عبادت كوي (دا مشركان) بې له الله د هغه شي چې نشي رسولى هيڅ قدر نفع دوى ته (كه يې عبادت وكړي)، او نه هيڅ ضرر رسولى شي دوى ته (كه يې عبادت ونه كړي)، او دى (جنس د) كافر په (نافرمانۍ) د رب خپل مددګار (د شيطان، شا اړوونكى الله ته).

تفسير: يعني وګورئ ! چې الله بر حق مطلق جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه په څه شان پخپل کامل قدرت سره يې له يوه څاڅکي اوبو څخه عاقل کامل بني آدم جوړ کړی دی، بيا وروسته له دې نه نور نسلونه يې ترې ايستلي دي، د ځومانو او سخرانو تعلّقات يې ترې جوړ کړي دي، او له يوه ناڅيزه څاڅکي څخه يې څه څه شيان پيدا کړي دي، او له کومه ځايه يې ترې کوم ځايه پورې رسولي دي؟ ليکن دغه انسان په لږ مدّت کې خپل اصل هېروي، او خپل هغه قدير رب او خالق يې پرېښی دی، او عاجز مخلوق ته خپل خالق وايي، نه يواځې د خپل پرودګار حق نه پېژني، بلکه له هغه څخه مخ ګرځوي، او په شيطاني فوځ کې خپل ځان داخلوي، څو د اغوا کولو ا و اضلالولو په مقاصدو کې له هغوی سره کومک او مدد وکړي، «نعوذ بالله من شُرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا».

وَمَآ اَرۡسَلۡنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيۡرًا ۝٥٦ قُلۡ مَآ اَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ اَجۡرٍ اِلَّا مَنۡ شَآءَ اَنۡ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيۡلًا ۝٥٧

او نه يې لېږلی مونږ ته مګر زېری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونکی (کافرانو ته په جحيم سره). ووايه (ای محمده ! دوی ته) نه غواړم زه له تاسې په (پيغام رسونه) هيڅ قدر اجر مزدوري مګر (غواړم ايمان راوړل د) هغه چا چې خوښه يې شي دا چې ونيسي طرف د رب خپل ته لاره (د رضاء او قرب)، يا ليکن هغه څوک چې غواړي چې ونيسي خپل رب ته لاره (په انفاق د مال سره، لاره د رضا د ده؛ نو ودې نيسي رب خپل ته هم هغه لار د قرب او رضاء).

تفسير: يعني ستاسې کار د الله تعالی پر وفادارۍ او اطاعت د بشاراتو اورول دي، او غدارانو ته مجرمانو ته د دوی د خرابو نتائجو او عواقبو خبرول دي، که سره له هغه يې ونه مني يا يې ومني؛ تاسې ته له هغه څخې هيڅ نقصان نه دی عائد، تاسې له دوی نه څه اجرت او حق الزحمه خو نه غواړئ چې د هغو د نه منلو په اثر به هغه فوت شي، تاسې خو له دوی نه يواځې هم دغومره شی غواړئ: هر څوک چې غواړي د پاک الله په توفيق د خپل رب لاره ونيسي؛ نو ودې نيسي رب خپل ته هم هغه لار، زه‌ږه مو چې همدغه ته مزدوري وايئ که حق الزحمه او فيس.

وَتَوَكَّلۡ عَلَى الۡحَىِّ الَّذِىۡ لَا يَمُوۡتُ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِهٖ‌ ؕ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوۡبِ عِبَادِهٖ خَبِيۡرَا ۝٥٨

او توکّل وکړه په تل ژوندي ذات قائم په تدبير هغه (الله) چې (له سره) نه مري، او تسبيح ووايه سره له ثناء د ده، او بس کافي دی هغه په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار.

تفسير: يعني تاسې يواځې پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړئ، او خپله فريضه چې دعوت او تبليغ او نور دي؛ په ښه شان سره اداء کړئ !، د هيچا د مخالفت او موافقت پروا ونه کړئ !، پر فاني اشياوو به څه اعتماد او اعتبار وشي؟ اعتماد او توکّل ښايي پر هغه ذات وکړ شي چې تل ژوندی قائم په تدبير دی، او له سره نه مري، نو پر هم هغه توکل او اعتماد وکړئ !، او تل د هم هغه په حمد او ثناء مشغول او لګيا اوسئ !، دغو مجرمينو ته به پخپله الله تعالی سزا ورکړي.

الَّذِىۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِىۡ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسۡتَوٰى عَلَى الۡعَرۡشِ ۛۚ اَلرَّحۡمٰنُ فَسۡـَٔلۡ بِهٖ خَبِيۡرًا ۝٥٩

هغه (الله) چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه او هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي په (مقدار) د شپږو ورځو، بيا پورته او اوچت شو پر عرش باندې، (الله چې دی) ډېر مهربان دی؛ پس وپوښته (د دغه خلق او استواء يا د رحمان) له کوم ښه خبردار عالم نه.

تفسير: د «استواء على العرش» بيان د «الأعراف» په سورت کې تېر شو، هلته دې ولوستلی شي.

يعنې له هغو کسانو څخه پوښتنه وکړئ چې د الله تعالى له شان او رحمت او له ذات او صفات څخه پوره خبردار دي، دغه جاهلان مشرکان په هغه باندې څه پوهيږي ﴿وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدۡرِهٖ﴾، پخپلو صفاتو او کمالاتو باندې خو پوره عالم يواځې هم هغه الله تعالى دی: «أنت کما أثنيت على نفسک»، ليکن په مخلوقاتو کې له ټولو څخه ډېر پوه محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم دی، نو ښايي چې د الله تعالى د صفتونو پوښتنه له دوی نه وشي !.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسۡجُدُوا لِلرَّحۡمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحۡمٰنُ أَنَسۡجُدُ لِمَا تَأۡمُرُنَا وَزَادَهُمۡ نُفُورًا ۩ ۝٦٠﴾

او کله چې وويلی شي دوی ته چې سجده (د عبادت) کوئ «رحمان» ته؛ نو وايي: څه څيز دی «رحمان»؟ آيا سجده به کوو مونږ هر هغه څيز ته چې امر کوې ته مونږ ته، او زياتوي (دغه يادول د «رحمان») دوی ته نفرت (له ايمان نه).

تفسير: يعنې دغه جاهلان مشرکان د «رحمان» د شان له عظمته څه خبر دي؟ او څه پرې پوهيږي؟ دوی خو له دغه نوم سره دومره ښه هم نه دي، او هر کله چې دغه نوم اوري؛ نو د انتهايي جهل او بې حيايي او تعنّت له مخې ځانونه ناجاړه او ناواقفه غورځوي، او داسې پوښتنې کوي چې «رحمان» څه شی دی؟ چې پر مونږ باندې د هغه سجده کوې؟ آيا محض ستا په وينا سره مونږ دغه خبره ومنو؟ او همدا چې ته کوم نوم ياد کړې؛ نو مونږ خامخا ورته سر په سجده ولوېږو؟، الغرض هومره چې دوی ته د «رحمان» د اطاعت انقياد په لوري توجه ورکړه شي؛ هغومره دوی بد وړي، او تور ورڅخه خوري.

﴿تَبٰرَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَآءِ بُرُوجًا وَّجَعَلَ فِيهَا سِرٰجًا وَّقَمَرًا مُّنِيرًا ۝٦١ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ خِلۡفَةً لِّمَنۡ أَرَادَ أَنۡ يَذَّكَّرَ أَوۡ أَرَادَ شُكُورًا ۝٦٢﴾

لوی برکتناک دی هغه ذات چې پيدا کړي يې دي په اسمان کې برجونه او پيدا کړې يې ده په کې ډيوه (لمر)، او سپوږمۍ روښانه. او همدا (الله) هغه (ذات) دی چې ګرځولې يې ده شپه او ورځ (سره مخالف يا خليفه يو د بل) پرله پسې، لپاره د هغه چا چې اراده لري د دې چې ياد کړي (نعمتونه د رب ستا، او فکر وکړي په مصنوعاتو د الله کې) يا اراده لري د شکر ايستلو.

تفسير: يعنې لوی لوی ستوري يا آسماني قلعې چې پرښتې په کې پيرې کوي، يا امکان لري چې د لمر دولس منازل ترې مراد وي، چې اهل هيئت يې بيانوي.

﴿سِرٰجًا﴾ يعنې لمر، ښايي د نور او حرارت د جمع کېدو يا د احراق د صفت لرلو له سببه يې هغه ته (ډيوه) ويلې وي: ﴿وَّجَعَلَ الۡقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَّجَعَلَ الشَّمۡسَ سِرَاجًا﴾ (د نوح سورت (۱) رکوع (۱۶) آيت (۲۹) جزء).

اوړېدلو او لنډېدلو ته يا تلو او راتلو ته يې بدلېدل، پرله پسې راتلل وفرمايل، يا يې دا مطلب دی چې يو يې د بل بدل ګرځولی دی، مثلاً که د ورځې کار پاتې شي؛ د شپې يې پوره کوي، او که د شپې کار پاتې شي؛ د ورځې يې په سر رسوي، کما ورد في الحديث، ﴿لِّمَنۡ أَرَادَ أَنۡ يَذَّكَّرَ أَوۡ أَرَادَ شُكُورًا﴾، يعنې د لمر او سپوږمۍ او د نورو وړاندې وروسته ختل او د شپې او د ورځې بدلېدل، زياتېدل، او کمېدل ددې له امله واقع کيږي؛ څو د عقل او فکر خاوندان پکې غور او دقت وکړي، او ښه وپوهيږي چې دغه ټول لوی تصرفات او عظيم تقلبات دده د قدرت کارونه دي او دشپې او د ورځې دفوائدو او انعاماتو له ليدلو څخه دده عبادت او شکر ايستلو ته متوجه شي.

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا ﴿٦٣﴾

او بندګان د «رحمان» هغه کسان دي چې ګرځي دوی په ځمکه باندې په ورو (په تواضع)، او کله چې خطاب کوي له دوی سره جاهلان ناپوهان؛ نو وايي (ورته په ځواب کې سلام، خبره) سالمه (له ګناه او ضرره).

تفسير: يعنې د کم عقلو او ناپوه خلقو ځواب په عفوه او صفح سره ورکوي، کله چې څوك د جهالت خبرې او اترې وکړي؛ نو ملائمې مذاکرې او پستې خبرې ورسره کوي، او په «السلام» سره ترې ځان بېلوي، او د داسې خلقو سره حتى الامکان نه مخامخ کيږي، او نه له هغوی سره په کومه مرکه کې شامليږي، او نه له دوی سره جنګ او جګړې کوي.

وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا ﴿٦٤﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې شپه تېروي رب خپل ته سجده کوونکي او درېدونکي.

تفسير: يعنې د شپې له مخې چې غافل بندګان خوبونه کوي، دوی د الله جل جلاله په حضور کې ولاړ وي، او ورته سجده ږدي، او په عبادت کې يې لګيا وي، کله چې رکوع د قيام او سجدې په منځ کې واقعه ده؛ نبايي د همدې لامله د هغې ذکر يې بېل ونه فرمايه، ګواکې رکوع د دغو دواړو په منځ کې بالطبع راغله.

وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ﴿٦٦﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي (چې سره له طاعته خضوعًا) وايي: اى ربه ځمونږ! وګرځوه له مونږ څخه عذاب د دوزخ. بېشکه عذاب د دغه (دوزخ) دی (عذاب) لازم همېشه. بېشکه چې دا (دوزخ) بد دی له جهته د ځای د قرار، او له جهته د ځای د هستوګنې.

تفسير: يعنې سره له دومره عبادته ډېر ويريږي، داسې نه دي چې مثلاً د تهجّد لپاره چې پاڅېد، او اته رکعته لمونځ يې وکړ؛ نو د الله تعالى له عذابه او قهره بيخي بې فکره شو.

وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي کله چې نفقه ورکوي مال لګوي؛ نو نه اسراف کوي، او نه تنګي (او بخل) کوي، او وي (دغه ورکړه د دوی) په منځ د دغه (اسراف او تقتير) کې ميانه حاله.

تفسير: يعنې زمان او مکان او موقع ته ګوري، او په معتدل او متوسط صورت سره خپل مال لګوي، نه د مال په محبت کې له حده تيريږي، او نه يې ضايع کوي، کما قال الله تعالى: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ الآية ـ (١٥ جزء، د بني اسرائيل سورت (٣) رکوع، (٢٩) آيت).

وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُوْنَ

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې نه بولي سره له الله معبود بل، او نه وژني دوی نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حق سره، او نه کوي دوی زنا.

تفسير: مثلاً د عمد قتل په بدل کې وژل، يا د زنا په سزا کې د محصن زاني په ګټو سره ويشتل، يا د هغه مرتدّ وژل چې خپل اسلامي دين او ملّت پرېږدي، دغه ګرد صورتونه په ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ کې شامل دي، كما ورد في الحديث.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾

او هر چا چې وکړه (يو له دغو دريو امهات الذنوب نه)؛ نو ملاقات به وکړي وبه ويني جزاء د ګناه خپلې.

تفسير: يعنې ډېره سخته ګناه يې کړې ده، چې د هغه سزا به هرومرو وررسيږي، په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې: «أثام» د جهنّم د يوې کندې نوم دی، چې د هغه عذا ب ډېر سخت وېروونکی بيان شوی دی، أعاذنا الله منها.

يُضٰعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾

چې دوچند به کړی شي ده ته عذاب (د دوزخ) په ورځ د قيامت کې، او تل به پاتې وي په دغه (عذاب) کې په دې حال چې خوار ذليل بې اعتبار به وي.

تفسير: يعنې له نورو ګناهونو څنې دغه ګناه لويه ده، نو د دغې عذاب به هم سخت او لوی وي، او شېبه په شېبه (ساعت په ساعت) لا پسې زياتيږي.

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ ۗ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾

مګر هغه چې توبه يې وويسته، او ايمان يې راوړ، او عمل يې وکړ عمل نېک؛ پس دغه (تائبان د دغو دريو ګناهونو چې دي) بدل به کړي الله ګناهونه د دوی په نېکيو سره (په محو د سيئاتو او ثبت د حسناتو)، او دی الله ښه مغفرت کوونکی، ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې د ګناهونو په ځای به د نېکيو توفيق ور په برخه کيږي، او د کفر ګناه به ورمعافيږي، يا دا چې د ده بدي محو او لرې کيږي، او د صالح عمل په برکت به د هغه په شمېر مناسب محاسن ورثبت فرمايي، كما يظهر من بعض الأحاديث.

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

او هر څوک چې توبه وباسي (له ګناهونو نه) او عمل وکړي نېک؛ پس بېشکه چې دی رجوع کوي په طرف د الله په ښه رجوع کولو سره.

تفسير: پخوا د هغو کفّارو د ګناهونو ذکر وو، چې وروسته ايمان راوړي، دغه د هغو ګناهونو ذکر دی چې سره له اسلامه يې کوي، دغه هم کله چې توبه وکړي؛ يعنې په پوره اخلاص او صميميت سره توبه وباسي، او بيا له سره د هغه شاوخوا ته ونه ګرځي؛ نو د الله تعالی په حضور کې ځای مومي، د النساء د سورت په (١٣) رکوع کې (٩٣) آيت، دغه آيت د هغو قاتلينو په حق کې دی چې دغسې توبه يې نه وه ايستلې: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾ والله أعلم.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ ۙ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې نه حاضريږي نه شامليږي په باطلو کې (يا نه وايي

شاهدي په دروغو)، او کله چې تېرېږي پر چټې (بېکاره) کار؛ نو تيرېږي ځان ساتونکي (مخ ګرځوونکي له لغوې نه).

تفسير: يعنې نه دروغ وايي، او نه د دروغو شهادت ورکوي، او نه د باطلو چارو او د ګناهونو په مجلسونو کې حاضرېږي.

وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي کله چې پند ورکړی شي دوی ته په آيتونو د رب د دوی؛ نو نه نسکورېږي پرې (لکه) کاڼه او ړانده (بلکه سر په سجده ږدي اوري يې، او پرې عمل کوي).

تفسير: او په نهايت فکر، تدبّر او غوره سره يې اوري او ترې متأثر کيږي، او د مشرکانو په شان دوی د تيږي (ګټې) بُتان له خپلو ځانونو څخه نه جوړوي.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې وايي: ای ربه ځمونږ ! وبښه مونږ ته (په فضل خپل سره) له ښځو ځمونږ څخه، او لـه اولادو ځمونږ څخه (هغه څوک چې) يخوالی د سترګو ځمونږ په کې راځي.

تفسير: يعنې داسې ښځه او واړه راعنايت وفرمايه؛ چې د هغو د ليدلو څخه ځمونږ سترګې يخې او رڼې شي، او زړه مو خوشال شي، او ظاهر دی چې د کامل مؤمن زړه هلته خوښ او خوشالېږي؛ کله چې خپل آل او عيال د الله تعالی په طاعت او عبادت کې مشغول او لګيا ووينې، او ويې ګوري چې د نافع علم تحصيل کوي، نو ګرد دنيوي مسرّتونه او نعمتونه وروسته له دغه دي.

وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾

او وګرځوه مونږ لپاره د متقيانو امام پېشوا.

تفسير: يعنې داسې مو ګرځوې کله چې نور خلق پر مونږ پسې اقتداء وکړي؛ متقيان او پرهېزګاران وګرځي، حاصل يې دا چې نه يواځې مونږ پخپل ذات مهتديان شو، بلکه د نورو لپاره هم هاديان وګرځو، او ځمونږ کورنۍ په تقوی او طهارت کې ځمونږ تابعان او پيروان شي.

أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾

دغه کسان (موصوف په دغو صفاتو سره) جزا به ورکوله شي دوی ته په هسکو (اوچتو) ماڼيو (د جنت) په سبب د هغه چې صبر يې کړی وو، او وابه چولی شي پر دوی په دغه جنّت کې تحيّت دعاء او سلام.

تفسير: يعنې په جنّت کې به لوړې (اوچتې) درجې وروړسيږي، او پرښتې به دعاوې ورته کوي، او سلامونه به وراچوي، او دوی ته به ښه راغلاست وايي، او استقبال به يې کوي، دوی به هم پخپلو منځونو کې د ملاقات او ليدلو په اوقاتو کې همدغه د سلام او د تحيّت دعائيه کلمات د يوه او بل د تکريم او اعزاز لپاره استعمالوي.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ۝۷۶

همېشه به وي دوی په دغه (جنّت) کې، ښه دی (دغه جنّت) له جهته د ځای د قرارۍ، او له جهته د ځای د هستوګنې.

تفسیر: یعنې د داسې ځای هستوګنې که د لږې مودې لپاره هم چاته میسره او په لاس ورشي؛ خو لوی غنیمت او ښه نعمت دی، حال دا چې دغه ځای خو د جنتیانو د دائمي اوسېدلو ځای دی.

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّيْ لَوْلَا دُعَاۗؤُكُمْ ۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا ۝۷۷

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) نه کوي هیڅ پروا د تاسې رب ځما که چېرې نه وي دعاء بلل ستاسې (الله ته په سختیو کې)، او په تحقیق تکذیب کړی دی تاسې (د رسولانو او د قرآن)، پس ژر به شي (دا عذاب له تاسې سره جزاء د تکذیب) لازم.

تفسیر: یعنې تاسې ته ستاسې د نفعې او د نقصان خبرې در وښیې، بنده ته ښایي چې له سره مغرور او بې باکه نشي، ځکه چې پاک الله له سره د ده پروا نه لري، هو ! که بنده الله جل جلاله ته التجاء او دعاء کوي؛ نو الله هم پرې رحم او کرم فرمایي، او که التجاء نه کوي، او ځان لوی او بې پروا ښکاره کوي، نو د الله تعالی هغې سزا او پوښتنې ته دې منتظر اوسي، چې عنقریب ورسره مخامخ کېدونکی دی.

تمّت سورة الفُرقان، بعون الله المنّان، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الشُّعَرَاءِ

«د (الشعرآء) سورت مکّي دی، پرته له (۱۹۷) آیته او له (۲۲۴) تر آخر د سورت پورې چې مدني دي، (۲۲۷) آیته (۱۱) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۶) او په نزول کې (۴۷) سورت دی، وروسته د «الواقعة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طٰسٓمٓ ① تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ② لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ③

دا (آیتونه د دې سورت) آیتونه دي د کتاب ښکاره کوونکي (د حق له باطله، او د حلال له حرامه) یعنې د دې کتاب اعجاز ظاهر او باهر دی، او احکام یې واضح دي، او د حق او باطل په منځ کې بېلوونکی دی. ښایي چې ته هلاکوونکی د ځان خپل یې (ای محمده) په دې چې ولې نه کیږي دوی مؤمنان.

تفسیر: یعنې ددغو بد بختانو په غم کې تاسی خپل ځان دومره مه کړوی، ایا پر دوي پسي خپل ځان هلاکوئ.

اِنْ نَّشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خٰضِعِيْنَ ④

که اراده وفرمایو مونږ؛ نو نازل به کړو مونږ پر دوی له (طرفه) د اسمانه یو دلیل، پس شي به ورمېږونه د دوی هغه (دلیل د قدرت) ته غاړه ایښودونکي.

تفسیر: یعنې دغه دنیا د ابتلاء ځای دی، چې په کې د بندګانو د انقیاد او تسلیم او د سرکشۍ امتحان اخیستل کیږي، نو ځکه د الله تعالی حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی، چې د هغوی اختیار سلب کړ شي، که نه که الله تعالی فرمایلی وی؛ نو کومه داسې اسماني نښه به یې ورښوولې وه، چې د هغې په مقابل کې به ګردو خلقو قهرًا او جبرًا خپلې غاړې کېښودې، او ډېرو لویو لویو مشرانو ته به هم د دې خبرې قدرت او فرصت او موقع نه وی پاتې چې ترې انکار او انحراف وکړي، نو الله تعالی داسې ونه کړه، هو ! هغه معجزې او نښې یې ولېږلې چې د هغو په لیدلو انسان حق او حقیقت په اسانۍ سره وپېژندلی شي، او کله کله د هغه په مقابل کې مغلوب هم شي، او دغاړې کېښودلو څخه ځان ونشي ژغورلی (بچ کولی).

وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ⑤

او نه راځي دوی ته هیڅ پند وعظ له (طرفه) د رحمان نوی؛ مګر وي دوی له هغه (پند) څخه مخ ګرځوونکي (او لا کلکېدونکي په کفر خپل).

تفسیر: یعنې د هغو خلقو په غم کې چې تاسې اخته یئ؛ د دوی حالت دا دی چې هر کله «رحمان» جلّ جلاله پخپل رحمت او شفقت سره د دوی د ښېګڼې او نېکۍ لپاره کوم پند او نصیحت لیږي؛ دوی هغه طرف ته نه متوجه کیږي، بلکه مخونه ګرځوي او ترې تښتي، او داسې راښکاره کوي لکه چې له کوم بد شي سره مخامخ شوي دي.

فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦﴾

پس په تحقيق تكذيب وكړ دوى (د هغه ذكر يا محمد)؛ پس ژر به راشي دوى ته عواقب حقائق د هغه (ځيز) چې وو دوى چې په هغه باندې به يې مسخرې كولې.

تفسير: يعني يواځې همدغه معمولي اعراض نه دى، بلكه له هغه سره لا تكذيب او استهزاء هم دي، نو دوى به عنقريب په دنيا او آخرت كې د خپلو اعمالو سزا وګوري، نو بيا به د هغه ځيز په حقيقت باندې په ښه شان سره وپوهيږي، چې په كوم شي باندې چې مونږ مسخرې كولې او ملنډې (خندا) مو پرې وهلې، او تكذيب به مو كاوه؛ هغه د الله تعالى حق أحكام او صحيح وو.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

آيا نه ګوري دوى ځمكې ته چې (په خپل بالغه حكمت سره) ځومره زرغون كړي دي مونږ په دغه (ځمكه) كې له هر قسم هر ډول (جنس) ګياه ښه (كثير المنافع، مخصوص شيان). بېشكه په دغو (زرغونولو كې) خامخا دليل ننبه ده (لويه د قدرت)، او نه دي زياتره د دوى مؤمنان.

تفسير: يعني كه دغو مكذّبينو د دغې ځمكې پر احوال غور او فكر چلولى وى، چې د دوى تر پښو لاندې لوېدلې ده؛ نو د مبدأ او معاد په معرفت حاصلولو كې به هغه د دوى لپاره كافي كېدلى شوى، آيا دوى نه ګوري چې له دغه ذليلې، خوارې او حقيرې خاورې ځخه ځرنګه عجيب او غريب،او رنګ په رنګ ګلان، مېوې، دانې، او قسم په قسم غلې او نور شيان تر يوه مضبوط اصول او د تكوين او نظام تر قوانينو لاندې پيدا كيږي، !، آيا دغه د دې خبرې دليل نه دى چې كوم لا محدوده قدرت او حكمت لرونكى صانع دغه له ښايست ډك او سينګاري چمن دغه ښه او ښكلي ګلان كرلي دي؛ چې د هغه په واك او قبضه كې د وجود او ګردو موجوداتو زمام او اختيار هم دى؟، او دى هم هغه ذات دى هر كله چې اراده وفرمايي؛ هغه ورانولى هم شي، وروسته له ورانى د هغه دويم ځلې ودانې هم د ده په قدرت كې ده، بيا سره د دغو تكويني آيتونو د پوهېدلو ځخه وروسته ولې تاسې د دغو تنزيلي آيتونو تصديق نه كوئ؟ آيا په دغه كې ځه اشكال باقي دى؟ هو ! كه يې له سره نه منئ؛ نو دغه بېله خبره ده.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾

او بېشكه رب ستا خامخا هم دى دى ښه قوي غالب (په انفاذ د احكامو) ښه رحم كوونكى.

تفسير: يعني الله خو داسې يو عزيز مقتدر او زبردست ذات دى، چې د نه منلو په تقدير على الفور پر منكرينو عذاب هم لېږلى شي، مګر دى پخپله د خپل رحم او كرم له مخې په هغه كې تأخير كوي، او دوى ته موقع وركوي چې ګوندې دوى يې ومني، وروسته د مكذبينو د عبرت لپاره د ځو واقعاتو بيان فرمايي، چې له هغو ځخه دغه خبره ظاهريږي چې الله تعالى هغوى ته تر كومې اندازې پورې مهلت وركړى وو، كله چې على رؤوس الأشهاد معلوم او ښكاره شو چې هغوى په هيڅ ډول د حق او حقانيت منونكى نه دي؛ نو بيا يې زياتره دوى تباه او برباد كړل.

وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې غږ وكړ رب ستا موسى ته داسې چې ورشه هغه قوم ته چې ظالمان دي (يعني) قوم د فرعون ته (چې ډېر ظلمونه كوي)، آيا نه ويريږي دوى له (الله).

تفسير: يعني اى موسى ! ته لاړ شه ! دوى د الله تعالى له قهره وويروه !.

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدۡرِي وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي فَأَرۡسِلۡ إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾

وويل موسی: ای ربه څما ! بېشکه زه ویرېږم له دې نه چې نسبت د دروغو به وکړي (دوی ماته).
او بل تنګیږي سینه څما (له تکذیبه د دوی) او (بل) نه چلیږي ژبه څما (صافه خلاصه په وخت د
تبلیغ کې)؛ پس ولېږه (جبریل په وحیې سره) طرف د هارون ته.

تفسیر: یعنې قبطیان به څما د پوره خبرې د اورېدلو څخه لا له پخوا څما په دروغجن ګڼلو باندې خوله وپرانیځي، او په هغه مجلس کې به مې هیڅوك تایید کوونکی نه وي، ممکن دي چې په دغه وخت کې زه ملول او حزین شم، او فکر او طبیعت مې خراب شي، او په زړه کې مې خفګان او تنګي راشي، او ژبه به مې چې لکنت او بندش هم لري، د زړه د دغه تنګی څخه لا په کې زیات نیونه او بندېدل خرګند (ښکاره) شي، نو که څما د تقویت لپاره څما وزیر او ملګری هارون وګرځوې؛ نو ستا زیات لطف او مهرباني به وي، څکه چې هغه له ما څنې فصیح اللسان دی.

وَلَهُمۡ عَلَيَّ ذَنۢبٞ فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ﴿١٤﴾

او (بل) شته دوی لره پر ما (دعوی د یوې) ګناه، پس ویرېږم له دې نه چې مړ به مې کړي.

تفسیر: یعنې د یوه قبطي د وینې دعوی چې د هغه تفصیل به د القصص په سورت کې راځي، پر ما باندې دائره ده؛ نو زه ویرېږم چې پخوا له دعوت او تبلیغه څما کار تمام نه کړي، چې دغه خو هم هغه سړی دی چې څمونږ یو قبطي یې وژلی وو، او راځنې تښتېدلی وو، نو په دغه تقدیر سره به زه د تبلیغ فرض څرنګه اداء کړی شم؟.

قَالَ كَلَّاۖ فَٱذۡهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآۖ إِنَّا مَعَكُم مُّسۡتَمِعُونَ ﴿١٥﴾

وفرمایل (الله موسی ته) نه ده داسې (مه ډارېږه ! نه دې شي وژلی)، پس لاړ شئ تاسې دواړه
په ښکاره معجزو څما، بېشکه چې مونږ له تاسې سره یو اوریدونکي (ستاسې د سوال او
جواب هم).

تفسیر: یعنې قبطیان به څه مجال لري، چې تاته لاس در وړی شي، ورځه ! د خپلې استدعاء سره سم هارون علیه السلام هم له خپله ځانه سره بوځه !، او څمونږ له درکړې معجزې او نښې سره ورشه !، کله چې د قدرت لویې نښې له تاسې سره شته؛ نو ولې به ویرېږې؟ نښې لا څه کوئ چې زه پخپله هم پر هره موقع کې له تاسې سره یم چې کومك در سره کوم، او د دواړو خواوو خبرې او اترې هم اورم.

فَأۡتِيَا فِرۡعَوۡنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنۡ أَرۡسِلۡ مَعَنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٧﴾

پس ورشئ دواړه فرعون ته ! نو ووایئ بېشکه چې هر یو له مونږ څخه رسول استاځی د رب
د عالمیانو یو. په دې خبره باندې چې ولېږه ته (ای فرعونه) له مونږ سره بني اسرائیل (اولاده د
یعقوب شام ته).

تفسیر: د بني اسرائیلو وطن د ابراهیم علیه السلام په زمانه کې د شام ملك وو، د یوسف علیه السلام په سبب دوی مصر ته راغلل، هلته یې یو مدّت تېر کړ، اوس د الله تعالی اراده داسې وشوه، چې دوی ته بېرته هم هغه د شام ملك ورکړي، خو فرعون دوی نه پرېښودل چې شام ته لاړ شي، څکه چې له دوی څنې به یې د مریانو په شان کار اخیست، او موسی علیه السلام د بني اسرائیلو د ازادی او خپلواکی طالب وو.

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿۱۸﴾

نو وويل (فرعون موسی ته) آيا تربيت نه وو کړی مونږ د تا په (کورونو) خپلو کې په دې حال کې چې وړو کی هلك وې، او تېر کړي وو تا په مونږ کې له عمره خپله څو کاله (چې دېرش وو).

تفسير: يعنې ته هم هغه نه يې چې په ډېر ناز او نعم څمونږ په کور کې ستا پالنه او روزنه شوې وه؟ او څمونږ په لاس کې وړو کی لوی شوی وې، اوس ستا دماغ دومره لوی شوي دي چې له مونږ څخه داسې مطالبات کوې؟ او خپل مشرتوب پر مونږ ثابتوې !.

وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿۱۹﴾

او بل کړی وو تا کار خپل هغه کار چې کړی وو تا (يعنې څما قبطي دې وژلی وو) حال دا چې ته (ای موسی) له ناشکرانو څخه يې.

تفسير: په دومره کلونو کې دې داسې دعوی نه کوله، کله چې له دې ځايه څو شپې د باندې لاړې، او اوس چې بېرته راغلې؛ نو د رسالت دعوی کوې؟ او څمونږ هغه ټول احسانات دې هېر کړل، او اوس دې د نبوّت په دعوی لاس پورې کړی دی، په هغه وخت کې ته هم (العياذ بالله) له همدغو خلقو يو سړی وې، چې نن ورځ هغو ټولو ته کافران وايې.

قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿۲۰﴾

وويل (موسی فرعون ته) چې: کړی وو ما دغه کار په هغه وخت کې چې وم زه له خطاکارانو ناپوهانو.

تفسير: په دې چې مړ به شي په يو سوك څما، يعنې ما هغه قبطي په عمد سره نه دی وژلی، په خطا سره څما په يوه سوك سره مړ شو، زه که پوهېدی چې دی څما په يوه سوك سره مري؛ نو ولې به مې تأديب ورکاوه: ﴿فَوَكَزَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ﴾ (القصص سورت (۲) رکوع، (۱۵) آيت (۲۰) جزء).

فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿۲۱﴾

پس وتښتېدم زه له تاسې کله چې ووېرېدم زه له تاسې، پس وبانښه ماته رب څما حکم علم فهم او وگرځولم (دغه الله) زه له رسولانو څخه.

تفسير: يعنې بېشکه چې زه ووېرېدم او له دې ځايه وتښتېدم، ليکن د الله تعالی دا منظور وو، چې ماته پخپل فضل او مرحمت سره نبوّت او حکمت مرحمت کړي، او د رسالت په کرامت سره مې سرلوړی (اوچت) او ممتاز وگرځوي، او ستاسې په لور مې درولېږي، دا دی چې زه په امر د الله سره درغلی يم، چې تاته سمه صافه لاره دروښيم، او دغه څه اظهارات چې تاسې وکړل، دغه گرد څما د صداقت دليل دی، چې هغه سړی چې ستاسې له وېرې تښتېدلی وو؛ بيا څرنگه داسې بې خوفه او بې خطره ستاسې په مخ کې نبغ ولاړ دی؟.

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿۲۲﴾

او (آيا) دغه (تربيت) يو نعمت دی چې احسان يې کوې پر ما باندې (چې هغه ستا له شفقته نه وو، بلکه له دې جهته وو) چې مريونه کړي دي وو بني اسرائيل.

تفسیر: یعنې ځما د وړوکوالي د پالنې احسان راځرګندول (ښکاره کول) تاته ښه نه ښکاري، آیا د یوه اسرائیلي وړکي پالنه او تربیت د دغې خبرې جواب کېدی شي چې تا ګرد د بني اسرائیلو قوم له آزادۍ څخه محروم ګرځولی دی، او له دوی سره د بندګانو او مریانو په شان سلوک کوې، بالخصوص چې د دغه وړوکي پالنه هم ستا د هغو زړه چاودونکیو مظالمو او تېریو په سلسله کې واقع شوې وه، که تا هغسې ظلم او تېری نه کولی، او ګرد بني اسرائیلي هلکان دې نه وژلی؛ ولې به مې مور ژوندی په تابوت کې غورځولم؟ او بیا هغه تابوت یې ولې په سیند کې لاهو کاوه؟ او ولې به زه ستا حرام سرای ته رسېدم؟ د دغو حالاتو له تصوّره تاته داسې احسان له ځرګندولو څخه شرم او ننګ پکار دی، او صافه خبره خو دا ده، هغه الله تعالی چې ځما تربیت او پالنه ستا په شان د یوه دښمن کره کړې ده؛ هم هغه الله مې نن ورځ ستا د خیر غوښتلو او لار ښوولو لپاره خپل رسول ګرځولی او لېږلی یم.

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۳﴾

وویل فرعون (موسی ته) او څه شیز دی رب د عالمیانو؟.

تفسیر: یعنې موسی علیه السلام د ﴿فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ په امتثال خپل ځان یې د رب العالمین رسول وباله، د ده په مقابل کې فرعون د جحود، تعنّت، ضد او عناد له لارې (العیاذ بالله) وویل چې: رب العالمین څه شی دی؟ سره ځما له وجوده د بل کوم رب نوم اخیستل څه معنی لري؟ ځکه چې د دې ازلي شقي دعوی د خپل قوم په مخ کې داسې وه: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ﴾ «ز ماسوا له خپل ځانه بل کوم معبود تاسې ته نه پېژنم»، او ﴿اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى﴾ «زه یم ستاسې لوی پروردګار»، لکه چې د ده قوم به ځینې له انتهایي جهل او بلادت، او ځینې له خوفه او طمعې د ده په عبادت لګیا وو، اګر که په خپل زړه کې دغه ملعون هم د الله په وجود یقین لرلو لکه چې له ﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ بَصَآئِرَ﴾ څخه ظاهرېږي، (۱۵ جزء، د بني اسرائیل سورت (۱۲) رکوع، (۱۰۲) آیت).

قَالَ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِيْنَ ﴿۲۴﴾

وویل موسی (په جواب د فرعون کې) چې: رب العالمین رب د اسمانونو او د ځمکې او د هغو ګردو شیانو دی چې په منځ د دغو دواړو کې دي، که چېرې یئ تاسې یقین کوونکي (نو ایمان پرې راوړئ).

تفسیر: یعنې د اسمان او د ځمکې ګرد شیان چې د هغه لوی ذات تر اداري او تربیت لاندې دي؛ هغه هم رب العالمین دی، که ستاسې په زړونو پر کوم شي باندې د یقین راوړلو استعداد موجود وي؛ نو انساني فطرت له ګردو ځینې پخوا پر دغه ربّ العالمین د یقین کولو لپاره کافي دی.

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهٗٓ اَلَا تَسْتَمِعُوْنَ ﴿۲۵﴾

وویل (فرعون) هغو (مشرانو) ته چې چاپېر وو له ده سره، چې آیا نه اورئ تاسې (دغه ځواب د ده چې نه دی موافق له سواله سره).

تفسیر: فرعون عمدًا او په قصد سره غوښتنه وکړه، چې خبره ګډه وډه او تالا کړي، نو د خپلو درباریانو او نوکرانو د تېزولو او هځولو لپاره او د موسی علیه السلام د خبرې د خفیفولو لپاره یې داسې وویل چې: «اورئ چې موسی څومره له کاره لرې خبرې کوي؟ آیا له تاسې ځنې به کوم یو تصدیق کوي چې ماسوا له مانه په اسمان او ځمکه کې بل کوم رب شته؟».

قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۲۶﴾

وويل (بيا موسى فرعون ته چې رب العالمين) رب د تاسې دى او رب د پلرونو د تاسې دى چې ړومبي وو.

تفسير: يعني اى احمقانو ! زه چې د کوم رب العالمين ذکر کوم؛ هغه داسې يو لوى ذات دى، چې ستاسې او ستاسې د پلرونو او نيکه ګانو پيدا کوونکى دى، څه وخت چې ستاسې بوى او تخم هم نه وو؛ ده په هغه وخت کې هم د ځمکې او اسمان تربيت او تدبير کاوه.

قَالَ اِنَّ رَسُوْلَكُمُ الَّذِيْٓ اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ ﴿۲۷﴾

وويل (فرعون) بېشکه رسول ستاسې دغه چې لېږلى شوى دى تاسې ته خامخا مجنون لېونى دى.

تفسير: يعني (العياذ بالله) يو لېونى يې رسول ګرځولى دى، او لېږلى يې دى، چې نه يواځې مونږ بلکه ځمونږ پلرونه او نيکه ګانو ته هم بد وايي، او ځمونږ د دغه شوکت او حشمت څخه لږ څه هم نه متأثر کيږي، او نه يې ترې ستر ګې سوځي، نو معلوميږي چې د ده دماغ او ماغزه بالکل له عقل څخه عاري شوي دي.

قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۲۸﴾

وويل (بيا موسى فرعون ته چې رب العالمين) رب د مشرق او (رب د) مغرب او (رب د) هغو ټولو شيانو دى چې په منځ د دغو کې دي، که چېرې يئ تاسې چې څه قدر عقل کولى شئ (نو ايمان راوړئ په وحدانيت د الله).

تفسير: موسى عليه السّلام بيا يوه داسې خبره وکړه لکه چې ابراهيم عليه السلام د نمرود په مقابل کې کړې وه، يعني ربّ العالمين هغه ذات دى چې د مشرق او مغرب مالک دى، او د ټولو ستوريو د طلوع او غروب تدابير په يوه ټينګ او مضبوط نظام موافق کوي.

که په تاسې کې لږ څه عقل او پوهه وي؛ نو په دغه باندې پخپله هم پوهېدى شئ، چې د دغه عظيم الشأن نظام قائم ساتونکى ماسوا له الله تعالى څخه بل هيڅوک نشي کېدى.

د دغې وروستنى خبرې د اورېدلو څخه فرعون بالکل متحيّر او مبهوت شو، او د مباحثې او مجادلې څخه يې مخ واړاوه، او په ويرولو او ډارولو سره يې خپله خوله وسپړدله، لکه چې وروسته له دې نه راځي.

قَالَ لَىِٕنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرِيْ لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُوْنِيْنَ ﴿۲۹﴾

وويل (فرعون موسى ته) قسم دى که چېرې ونيو تا معبود غير له مانه (بل څوک)؛ نو خامخا وبه ګرځومه زه هرومرو تا له بنديانو څخه.

تفسير: په دغه ځلي فرعون خپل مطلب په صافو الفاظو سره ښکاره کړ، چې دلته په مصر کې بل هيڅ يو معبود نشته، که پر ته (علاوه) له ما څخه د بل کوم معبود حکومت ومنلى شي؛ نو په ياد يې ولرئ چې دغسې نورو معبود منونکيو لپاره ځما بندي خانه تياره ده.

قَالَ اَوَلَوۡ جِئۡتُكَ بِشَیۡءٍ مُّبِیۡنٍ ﴿۳۰﴾

وويل (موسى فرعون ته) آيا (نه کوې باور په الوهيت د الله؟) اګر که راوړم زه تاته دليل يو شى ښکاره (دليل ښکاره کوونکى).

تفسير: يعني پخپله دغه فيصله کې اوس تلوار مه کوه !، دغه خو ستا د خبرې جواب وو، اوس خو لږ هغه ښکاره معجزې هم وګوره، چې په هغو سره د الله تعالى قُدرت او ځما صداقت دواړه در څرګنديږي (ښکاره کيږي).

قَالَ فَاۡتِ بِهٖۤ اِنۡ کُنۡتَ مِنَ الصّٰدِقِیۡنَ ﴿۳۱﴾ فَاَلۡقٰی عَصَاهُ فَاِذَا هِیَ ثُعۡبَانٌ مُّبِیۡنٌ ﴿ۚ۳۲﴾ وَّ نَزَعَ یَدَهٗ فَاِذَا هِیَ
بَیۡضَآءُ لِلنّٰظِرِیۡنَ ﴿۳۳﴾ قَالَ لِلۡمَلَاِ حَوۡلَهٗۤ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِیۡمٌ ﴿ۙ۳۴﴾ یُّرِیۡدُ اَنۡ یُّخۡرِجَکُمۡ مِّنۡ اَرۡضِکُمۡ بِسِحۡرِهٖ ٭ۖ فَمَاذَا
تَاۡمُرُوۡنَ ﴿۳۵﴾

وويل (فرعون موسى ته) پس راوړه هغه (ښکاره دليل) که يې ته له صادقانو رښتيا ويونکيو (په دعوى خپله کې). پس وغورځوله (موسى) همسا خپله، پس ناڅاپه په دغه وخت کې وه هغه يو ښامار ښکاره ظاهر. او راويې ايست لاس خپل (له دننه د ګريوان خپل) پس ناڅاپه دغه (لاس) وو تک سپين (نظر د) کتونکيو ته. نو وويل (فرعون) اشرافو (د قوم) ته چې چاپېر د ده (ناست وو): بېشکه دغه (سړى) خامخا ساحر (کوډګر) دى ډېر پوه. اراده لري د دې چې وباسي تاسې له ځمکې (وطن) ستاسې په سحر (کوډو) خپل سره، پس څه (امر حکم مشوره) راکوئ تاسې (ماته د موسى په باره کې).

تفسير: فرعون چې تر اوسه پورې د الوهيت مدّعي وو، اوس داسې وارخطا او بد حواسه شوى دى، چې له خپلو مريانو، نوکرانو، او د ده په زعم له خپلو بندګانو څخه مشورې غواړي، او دې ته حاضر دى چې د هغو پر ښوونه تګ هم وکړي.

قَالُوۡۤا اَرۡجِهۡ وَ اَخَاهُ وَ ابۡعَثۡ فِی الۡمَدَآئِنِ حٰشِرِیۡنَ ﴿ۙ۳۶﴾ یَاۡتُوۡکَ بِکُلِّ سَحَّارٍ عَلِیۡمٍ ﴿۳۷﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِیۡقَاتِ
یَوۡمٍ مَّعۡلُوۡمٍ ﴿ۙ۳۸﴾

وويل (مشرانو) تأخير وركړه (كار د) دغه (موسى) ته او ورور د ده (هارون) ته، او ولېږه په ښارونو کې راټولونکي (محصلان). چې راولي تاته هر ښه ساحر (کوډګر) ښه هوښيار. پس را ټول کړل شول ساحران وعدې د ورځې معلومې ته (چې ځانښت د ورځې جشن وو).

تفسير: يعني د اختر ورځ د ځانښت په مهال (وخت).

وَّ قِیۡلَ لِلنَّاسِ هَلۡ اَنۡتُمۡ مُّجۡتَمِعُوۡنَ ﴿ۙ۳۹﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنۡ کَانُوۡا هُمُ الۡغٰلِبِیۡنَ ﴿۴۰﴾

او وويل شو خلقو ته چې آيا يئ تاسې يو ځاى کېدونکي (دغې معلومې ورځې ته، بلکه ګرد سره راټول شئ !). ښايي چې مونږ متابعت (قبول) کړو (لارې د) ساحرانو که چېرې شول دوى همدوى غالبان برياليان (پر موسى).

تفسير: يعني پر ټولو لازم دي چې هلته يو ځای شي، مونږ قوي هيله (ارزو) او اميد لرو چې ځمونږ کوډګران به بريالیان (کامياب) شي، نو هله به د موسى د مغلوبيت او د ماتې د ښه ښکاره کولو لپاره د خپلو کوډګرانو په لاره ځو، ګواکې د دغې خبرې اظهار مقصود وو، چې په دغه کې مونږ له خپله ځانه څه غرض او مقصد نه لرو، کله چې په مقابله کې ځمونږ پله درنه وختله؛ نو بيا انصافًا څوک حق نه لري، او نشي کولای چې ځمونږ له طريقې څخه منحرف شي.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَّمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿٤٢﴾

پس کله چې راغلل ساحران (کوډګران)؛ وويل دوی فرعون ته: آيا په تحقيق وي به مونږ ته خامخا څه اجر (مزدوري) که چېرې شو مونږ همدا مونږ غلبه کوونکي (بريالیان). نو وويل (فرعون کوډګرانو ته) هو ! (تاسي لره اجر شته، او علاوه پر هغه) بېشکه چې تاسو په دغه وخت کې خامخا له مقربانو (مصاحبانو ځما يئ).

تفسير: يعني نه يوازې مالي انعام او اکرام به درکړم، بلکه تاسې به ځما د خاصو مصاحبانو په ډله کې هم داخلېږئ، د دغو آيتونو مفصّل بيان د «الأعراف» او د «طٰه» په سورتونو او نورو ځايونو کې پخوا ليکلی شوی دی.

کله چې ساحران د جشن په ورځ د ګردو خلقو په مخکې ميدان ته راغلل، او د نندارو کوونکيو صفونه وتړل شو؛ نو:

قَالَ لَهُمْ مُّوْسٰۤى اَلْقُوْا مَاۤ اَنْتُمْ مُّلْقُوْنَ ﴿٤٣﴾

وويل دغو (کوډګرانو) ته موسى: وغورځوئ تاسې هر هغه څيز چې تاسې غورځوونکي يئ (د هغه).

تفسير: يعني څه وخت چې کوډګرانو وويل چې: ای موسى عليه السلام ! ته دې خپله همسا ړومبی غورځوې يا يې مونږ وغوځوو؟ موسى عليه السلام د دوی په ځواب کې وفرمايل چې: «تاسې يې ړومبی وغورځوئ !، او خپل پوره زور او قوّت هم په کې صرف کړئ !».

فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوْا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿٤٤﴾

پس وغورځول (کوډګرانو) پړي خپل او همساګاني خپلې، او وويل (کوډګرانو): په عزت (اقبال) د فرعون بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ يو غالبان (بريالیان).

تفسير: ځينو ﴿بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ﴾ د قسم په معنى اخيستی دی، يعني د فرعون پر اقبال قسم خورو چې همدا مونږ بريالیان (غالبان) کېږو.

فَاَلْقٰى مُوْسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُوْنَ ﴿٤٥﴾

بيا وغورځوله موسى همسا خپله، پس ناڅاپه هغې (همسا) ونغړل (ښوی تېر کړل) هغه (ماران) چې (ساحرانو) په دروغو جوړ کړي وو.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سٰجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ
لَكُمْ اِنَّهٗ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ
وَّلَاُوصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾

پس وغورځول شول پرمخي ساحران سجده كوونكي (الله ته)، (وويل ساحرانو:) ايمان راوړی دی مونږ په رب د عالميانو. رب د موسی او د هارون. وويل (فرعون ساحرانو ته:) آيا ايمان راوړلو تاسې په دغه (موسی) پخوا له هغه چې زه اذن (اجازه) درکړم تاسې ته (د ايمان راوړلو په ده)، بېشكه دغه (موسی) خامخا مشر دی ستاسې، هسې (مشر) چې ښوولی يې دی تاسې ته سحر (كوډې)، پس خامخا ژر به عالمان شئ (په جزا د عمل خپل)، خامخا زه به پرې كړم لاسونه د تاسې او پښې د تاسې سره مخالفې (ښی لاس او كيڼه پښه يا عكس د دې)، او خامخا وبه ځړوم (ځوړند به كړم) پر دار هرومرو تاسې ټول (چې مړه شئ او درنه عبرت واخلي نور).

تفسير: يعني موسی عليه السلام ستاسو لوی ښوونكی دی تاسې به خپلو منځونو كې سره دا غوټه كړې چې مونږ به داسې كوو.

قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾

وويل (ساحرانو) نشته ضرر مونږ ته په دې كې ځكه چې بېشكه مونږ رب خپل ته بېرته راتلونكي يو.

تفسير: يعني په هر حال وروسته له مرګه هرومرو د الله تعالی حضور ته بيول كېږو، په داسې موت سره مونږ د شهادت درجه مومو.

اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَّغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطٰيٰنَآ اَنْ كُنَّآ اَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

(او بل ځكه چې) بېشكه مونږ طمعه هيله (اميد) لرو د دې چې وبخښي مونږ ته رب ځمونږ ګناهونه ځمونږ له جهته د دې چې يو مونږ (په دغو حاضرينو كې) ړومبی د ايمان راوړونكيو.

تفسير: يعني د موسی عليه السلام له دعوت او تبليغ څخه وروسته د دغې لويې مجمع په محضر او د ظالم فرعون په مخ كې له ګردو څخه ړومبی مونږ د حق د قبوليت اعلان وكړ، له دې نه داسې هيله (ارزو) او اميد كېږي چې الله تعالی به ځمونږ پخواني ګرد تقصيرات معافوي.

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيٓ اِنَّكُمْ مُّتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾

او وحې (حكم) ولېږه مونږ طرف د موسی ته داسې چې د شپې بوځه بندګان ځما (بني اسرائيل بحر ته) بېشكه چې تاسې پسې به درشي (فرعون سره له فرعونيانو).

تفسير: يعني څه وخت چې فرعون له يوې اوږدې مودې پورې سره د ويلو او پوهولو او د قدرت د ښو د ليدلو هم ايمان رانه ووړ، او حق يې ونه مانه، او د بني اسرائيلو د ايذاء او ضرر څخه يې لاس وانخيست؛ نو مونږ موسی عليه السلام ته حكم وركړ چې د شپې له مخې ته سره له قوم خپل له دې ځايه د هجرت په نيت ووځئ !، او خبردار اوسئ ! چې فرعونيان به هم په تاسې پسې درځي، او ستاسې تعقيب به په شدّت سره كوي، ښايي چې تاسې ترې ونه وېرېږئ !.

فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ۝۵۳ إِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيْلُوْنَ ۝۵۴

پس ولیږل (فرعون) په ښارونو کې (یعني ښارونو ته محصلان) راټولوونکي (د لښکر، تر څو چې ګرد قبطیان ټول کړي او د سبطیانو «بني اسرائیلو» تعاقب وکړي). (او وویل فرعون) چې بېشکه دغه (بني اسرائیل) خامخا یوه ډله ده ډېره لږه.

تفسیر: یعني د دغه وړوکي جمعیت له لاسه مونږ پکو (تنګ) شوي یو، حال دا چې د دوی هستي هیڅ شی ده، او د دوی موجودیت مونږ ته هیڅ وقعت او اهمیت نه لري، او نه دوی څمونږ د جنګ او د مقابلې قوّت او توان لري، دغه خبرې یې د دې لپاره کولې چې د ده قوم په جوش او غیرت راشي.

وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُوْنَ ۝۵۵

او بېشکه چې دغه (سبطیان) له مونږ زړه سوی (لړمون خوړین) دي.

تفسیر: یا مونږ په قهر او غوسه راولي، یعني داسې کارونه کوي چې مونږ پر دوی په قهر شو، معلوم دی چې بدبختي او شقاوت دوی په دغه اړولی دی چې څمونږ قهر او غضب ځان ته وګټي.

وَإِنَّا لَجَمِيْعٌ حٰذِرُوْنَ ۝۵۶

او بېشکه مونږ خامخا ټول (قبطیان مجرب محتاط یو، او له دغو سبطیانو نه) په خطره ویره کې یو.

تفسیر: نو د دغې هرې ورځنی خطرې بېخ او بنسټ (بنیاد) ایستل او دائمي قلع او قمع یې په کار ده، او راځئ چې یو ځلي یې له منځه ورک کړو، ځینو مفسّرینو د دې ترجمه داسې کړې ده، چې: «څمونږ لښکر او جمعیت خورا ډېر دی، چې ګرد سره مسلّح، مجرب او محتاط دي»، نو دغه الفاظ به د تشویق او زړه ورتوب لپاره وي، والله أعلم.

نو وفرمايل الله تعالى جلّ و علا شأنُه وعظُم برهانُه:

فَأَخْرَجْنٰهُمْ مِّنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ۝۵۷ وَّكُنُوْزٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ۝۵۸ كَذٰلِكَ ۚ وَأَوْرَثْنٰهَا بَنِيْٓ إِسْرَآءِيْلَ ۝۵۹

پس ویستل مونږ دغه (قبطیان) له باغونو او (له) چینو. او (له) خزانو او (له) مقام عمده (ښو ځایونو) نه. همداسې (وکړه مونږ له قبطیانو سره) او په میراث مو ورکړل دغه (څیزونه) بني اسرائیلو ته.

تفسیر: ﴿كَذٰلِكَ﴾ یعني په دې ډول قبطیانو کور کهول، مال دولت، باغونه او کښتونه (فصلونه) پرېښودل، او ګرد سره یو ځای د بني اسرائیلو په تعاقب ووتل، چې بیا بېرته ګرځېدل د هغوی په برخه نشو، ګواکې په دغه تدبیر سره الله تعالی دوی د باندې وشړل.

یا خو دغه باغونه او چینې او خزانې او ښه ځایونه او نور شیان وروسته له هغه د بني اسرائیلو په لاس ورغلي دي، او یا څه موده وروسته د سلیمان علیه السلام په دور کې د مصر مملکت هم دده په سلطنت کې شامل شو.

فَأَتْبَعُوْهُمْ مُّشْرِقِيْنَ ۝۶۰ فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ أَصْحٰبُ مُوْسٰىٓ إِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ۝۶۱

پس وروسته د دغو (سبطیانو) لاړل دغه (قبطیان او ورسېدل) هغوی ته په وخت د ختلو د لمر پسې. پس کله چې سره ولیدل دغو دواړو لښکرو (یو له بله سره)؛ نو وویل ملګریو د موسی چې بېشکه مونږ خامخا موندلی شوي یو (نیولی شوي یو) له جانبه د (قبطیانو).

تفسير: یعنې د قلزم د بحیرې (احمر بحیرې) څنډې (غاړې) ته ورسېدل، بني اسرائیل په دغه فکر کې وو چې په څه ډول له دغه سینده پورې وځي، چې د شا له طرفه د فرعونیانو لوی لښکر د فرعون په مشرتوب ورپسې ورسېد، اسرائیلیان له دغه وضعیت څخه چې له یوه طرفه ډانګ او له بل طرفه پړانګ وو؛ ډېر سخت ووېرېدل، او موسی علیه السلام ته یې وویل چې: اوس به مونږ د فرعونیانو له لاسه څرنګه نجات ومونډلی شو؟ چې وړاندې سمندر او وروسته دغه لوی لښکر دی، چې په ډېر قوّت او قدرت او زور و شور سره راځي؟.

قَالَ كَلَّآ ۚ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾

وویل (موسی سبطیانو ته) چې نه ده داسې بېشکه له ما سره رب ځما دی په نصرت او اعانت، ژر به وښیي ماته (لاره د نجات).

تفسير: یعنې له سره مه وېرېږئ ! د الله تعالی پر مواعیدو ډاډه او مطمئن اوسئ !، ځکه چې د الله تعالی نصرت او حمایت له مونږ سره دی ! الله جل جلاله به هرومرو د نصرت او حمایت کومه لاره مونږ ته راوباسي، امکان نه لري چې مونږ به دښمنان ونیولی شي.

فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ ۖ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾

پس وحي (حکم) وکړ مونږ موسی ته، داسې چې ووهه ته په همسا خپلې بحر (د قلزم یا د نیل، پس ده وواهه)، پس وچاود (بحر، دولس ټوټې شو) پس شوه هره برخه (یوه ټوټه جدا شوې هسکه ـ اوچته) لکه اوږد لوړ (اوچت) غر (په هسکوالي ـ اوچتوالي کې).

تفسير: اوبو ډېر زیات ژوروالی درلود، له دولسو ځایونو څخه وچاودېدلې، څیرې شولې، او په کې وچې کلکې لارې جوړې شوې، او د بني اسرائیلو د دولسو قبیلو لپاره بېلې بېلې لارې په کې سازې شوې، او په منځ کې د اوبو لوی لوی دیوالونه د لویو لویو غرونو په شان ودرېدل (کذا في موضح القرآن).

وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿٦٦﴾

او بیا را نژدې کړل مونږ دغه ځای ته هغه نور (یعنې قبطیان) او نجات ورکړ مونږ موسی او هغو (سبطیانو) ته چې له ده سره وو (له غرقه) ټول، بیا غرق کړل مونږ هغه نور (یعنې قبطیان).

تفسير: یعنې فرعوني لښکر هم نژدې ورسېد، او په بحر کې یې جوړې شوې لارې ولیدلې، نو دوی بې له کوم فکر او اندېښنې په بني اسرائیلو پسې د اوبو په هغو لویو لویو کوڅو کې سره ورننوتل، کله چې فرعون او ګرد فرعوني لښکر د بحر منځ ته ورسېدل؛ نو علی الفور د الله تعالی په حکم له دواړو خواوو د اوبو غرونه پرې ونښېدل، او ټولې اوبه سره یو ځای شوې، او دوی په کې مغروق شول، دغه قصه پخوا له دې نه هم لیکلې شوې ده.

إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾

بېشکه په دغه (غرق د قبطیانو کې) خامخا لوی دلیل دی (د عبرت او د قدرت ځمونږ)، او نه وو زیاتره د دوی مؤمنان.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾

او بیشکه رب ستا خامخا هم هغه دي ښه غالب قوي په انفاذ د أحکامو، او ښه رحم کونکی.

تفسیر: دغه یې ځمونږ رسول الله ته اوروِلی دی چې د مکې معظمې فرعون ابوجهل او فرعونیانو کفّار د قریشو به هم په مسلمانانو پسې جنګ ته راووځي، بیا به له وطن څخه د باندې تباه کیږي، د «بدر» په ورځ لکه چې فرعون په رود نیل یا بحیره قلزم کې تباه شول، (موضح القرآن).

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٧١﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (کفّارو د مکې) خبر (قصه) د ابراهیم ! کله چې یې وویل پلار خپل (آزر) ته او قوم خپل ته: چې د څه څیز عبادت کوئ تاسې (یعني دغه څه شی دی چې تاسې یې عبادت کوئ؟) نو وویل دوی: عبادت کوو د بُتانو پس همېشه اوسو دوی ته ورنژدې کېناستونکي (عابدان).

تفسیر: یعني دغه څه شی دی چې تاسې یې عبادت کوئ؟ دغه د ابراهیم علیه السلام سوال وو، نمرودیانو په ځواب کې ورته داسې وویل چې: ته ځمونږ معبودان نه پېژنې؟ چې په داسې تحقیر سره یې پوښتنه کوې، مونږ تل د دغو بتانو عبادت کوو، او ځمونږ په زړونو کې د دوی دومره عقیدت او وقعت شته، چې د شپې او د ورځې دوی ته د مجاورانو په شان معتکف ناست یو.

قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾

وویل (ابراهیم) آیا اوري (دغه بُتان بلنه) د تاسې کله چې یې بولئ تاسې؟.

تفسیر: یعني سره له دومره نارو او سورو وهلو آیا دوی ستاسې خبرې اورېدلی شي؟ که یې نه اوري، لکه چې د دوی له جمادیت څخه ښکاره ده؛ نو دغه بلل او نارې وهل چټې (فضول) او بېکاره دي.

أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾

یا څه نفعه رسوي تاسې ته (چې یې عبادت وکړئ) یا ضرر در رسوي (که یې عبادت ونه کړئ).

تفسیر: آیا د دوی د عبادت کولو څخه څه ګټه (فائده) او د نه عبادت کولو څخه څه نقصان دررسولی شي؟ ظاهره او ښکاره خبره ده چې له خپله ځانه یو مچ هم نشي شړلی، هغه به نورو ته څه نفع یا نقصان ورسولی شي، نو بیا داسې یو عاجز جماد شی معبود ګرځول د کوم عاقل او پوه کار کېدی شي؟.

قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾

وویل (کفّارو چې نه اوري او نه نفع او نه ضرر رارسوي دغه بُتان) بلکه موندلي دي مونږ پلرونه خپل چې همداسې به یې کول (عبادت د بُتانو).

تفسیر: یعني له داسې منطقي مباحثو او حجّتونو او دلائلو سره مونږ څه کار او غرض نه لرو، ځمونږ د عقیدت او عبادت مدار پر هم دغو خبرو دی چې درته ومو ویل، پس له سلهاوو دلائلو څخه یو لوی دلیل همدغه خبره ده چې

ځمونږ پلرونه او نيکه ګان به هم پر همدغې لارې روان وو، آيا مونږ هغو ګردو ته احمق او ناپوه ووايو؟ او د هغوی تقليد پرېږدو؟.

قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾
ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾
وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾

وويل (ابراهيم) آيا پس وينئ (پوهېږئ تاسې په دې چې) هر هغه (بُتان) چې يئ تاسې چې عبادت کوئ. تاسې (د هغوی) او پلرونه ستاسې چې پخوا تېر شوي دي. پس بېشکه چې دغه (بُتان) دښمنان ځما دي، مګر رب د عالميانو (چې دوست يې لرم، او عبادت يې کوم). هغه (رب) چې پيدا کړی يې يم زه (له عدمه)، پس همدی سمه صافه لاره ښيي ماته. او هغه (رب) چې همدی طعام خوري پر ما، او اوبه (او نور) راباندې څښوي. او کله چې مريض رنځور شم؛ پس همدی شفاء راکوي. او هغه (رب) چې مړ کوي مې (په دنيا کې) بيا به مې ژوندی کوي (په عُقبا کې). او هغه (رب) چې طمع هيله (اميد) لرم (ترې) د دې چې وبخښي ماته خطا ځما په ورځې د جزا کې.

تفسير: مفسرين وايې چې پدی کې په يو نهايتي مؤثره طريقې سره پر مشرکينو تعرض دي يعنې هغه بوتان چې تاسې يې عبادت کوي زه خپل دشمنان ګڼم، او يواځې يو واحد او صمد اله العالمين سره مينه لرم، او هم د هغه عبادت کوم چې هغه زه پيدا کړی يم او د دارينو کاميابی راښايي او خوړل، څښل، ژوند کول، وژل، او رنځورول او له رنځورۍ څخه روغول د هغه په لاس کې دي، نو د داسې ذات عبادت په کار دي نه د هغه چا چې د هيڅ شي اختيار نلري.

رَبِّ هَبْ لِى حُكْمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَٱجْعَلْنِى مِن
وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَٱغْفِرْ لِأَبِىٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾

ای ربه ځما ! وبخښه ما ته حکم (علم، عمل، حکمت، نبوّت) او پيوست مې کړه له (لويو) صالحانو سره. او وګرځوه ماته ژبه د صدق (او د ثناء، او د نېکنامی آوازه) په وروستنيو (خلقو کې هم). او ومې ګرځوه له وارثانو د جنّت د نعمتونو (يعنې چې ډک دي له خالصو لويو لويو نعمتونو نه). او بخښنه وکړه پلار ځما ته ! بېشکه چې دی وو له ګمراهانو.

تفسير: يعنې مزيد علم او حکمت او د قرب درجات او قبول را مرحمت وفرمايـه ! او د اعلی درجې نېکانو په ډله کې مې چې انبياء عليهم السلام دي؛ شامل کړه !، کما قال نبينا صلی الله عليه وسلم: «اللهم في الرفيق الأعلى»، له دغه دعاء څخه خپل کامل احتياج او د الله تعالی د انتهايي غناء اظهار مقصود دی، يعنې که نبي دی يا ولي؛ الله تعالی د هيچا په معامله کې مجبور او مضطر نه دی، او تل د هغه د فضل او رحمت او کرم څخه کار چلېږي.

﴿وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلْءَاخِرِينَ﴾ «او وګرځوه ماته ژبه د صدق او د ثناء او د نېکنامی آوازه په وروستنيو خلقو کې هم»، يعنې د داسې مرضيه وو اعمالو او حسنه وو آثارو توفيق راپه برخه کړې چې راتلونکي نسلونه تل ما په خير سره ياد کړي !، او تل ځما د سنّت متابعت وکړي !، او ماته راغب وي، او داسې هم کېدی شي چې په آخره زمانه کې دې ځما له کورنۍ څخه داسې نبي وي چې ځما دين تازه وګرځوي، او وېې ساتي، لکه چې همداسې هم وشوه، چې الله تعالی په دنيا کې ابراهيم عليه السلام ته عمومي قبول وروباښه، او د ده له اولادې څخه يې ځمونږ خاتم المرسلين سيد

الأولين والآخرين صلى الله عليه وسلم مبعوث کړ، چې دوی د ابراهيم ملّت تجديد وفرمايه، او ويې فرمايل چې: زه د ابراهيم دعاء يم، نن هم د ابراهيم عليه السلام د خبر ذکر د اهل الملل پر ژبو جاري دی، او مونږ محمدي امّت هم په هر لمانځه کې: «اللهم صل وسلم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما صلّيت وسلمت وباركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم» لولو.

﴿وَاغْفِرْ لِأَبِيٓ﴾ «او بخښنه وکړه پلار څما ته، بېشکه چې دی وو له ګمراهانو»، له ترجمې څخه څرګندېږي (ښکاره کېږي) چې کله د ده عدوّ الله توب ظاهر شو، نو خپل د براءت او بېزارۍ اظهار يې وفرمايه، کما قال الله تعالى: ﴿وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ﴾ (جزء ۱۱، د التوبه سورت (۱۴) رکوع، (۱۱۴) آيت)، او که په ﴿إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ الضَّآلِّينَ﴾ کې د «كان» ترجمه د «وو» پر ځای په «دی» سره وکړه شي؛ نو بيا هيڅ اشکال نه پاتې کېږي، ځکه چې په ژوندون کې د ده د ايمان راوړلو امکان باقي وو، نو د دعاء حاصل دا دی چې: «الهي څما پلار په ايمان سره مشرف وفرمايه ! او د کفر د زماني خطاوې يې ورمعافې کړه !»، د دې لږ مقصد تحقيق پخوا له دې نه کوم ځای کې تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

﴿وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ۝٨٧ يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۝٨٨ إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ۝٨٩﴾

او مه مې شرموه په هغه ورځ کې چې ژوندي راپاڅولی شي (ټول مخلوقات له قبورو). په هغه ورځ چې نه رسوي نفع مال او نه (نفع رسوي) ځامن هيڅ ته. مګر هغه چا ته چې راغلی دی الله ته په زړه سلامت پاک (له کفره او نفاقه). يعني روغ رمټ له رنځه او درده (زړه چې له کفر او نفاقه او فاسدو عقائدو څخه پاک وي؛ هغه هم هغسې کار کوي؛ چې د هغه په اثر په قيامت کې معزّز اوسيږي).

تفسير: هلته به مال او دولت او عيال او اولاد له سره په کار نه راځي، که کافر وغواړي چې په قيامت کې خپل مال او اولاد فديه کړي، او له خپله ځانه يې جار (قربان) کړي، او په دغه وسيله سره خپل ځان خلاص کړي؛ نو دغه به له سره ممکن نه وي، د دغې دنيا د صدقاتو او خيراتونو او نېکو اولادونو څخه هم هلته د نفع توقّع شته، چې د ده زړه د کفر له نجاسته او پليتۍ څخه پاک او صاف وي.

﴿وَأُزْلِفَتِ ٱلْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ۝٩٠ وَبُرِّزَتِ ٱلْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ۝٩١﴾

او (په هغه ورځ کې به) ورنژدې کړ شي جنّت پرهېزګارانو ته (لپاره د مسرّت او خوشالي د دوی). او ښکاره به کړ شي جحيم ګمراهانو ته (لپاره د حسرت او خفګان د دوی).

تفسير: په محشر کې به جنّت پخپل انتهايي ډول او سينګار او آرايش او زيبايش سره متقيانو ته نژدې په نظر ورځي، چې جنتيان به د هغه له ليدلو څخه پخوا د هغه د ننوتلو څخه ډېر مسرور او محظوظ کېږي، همداسې دوزخ به هم مجرمانو ته ډېر نژدې راوړل کېږي، څو دوی پخوا د هغه له دخوله وويرېږي، او ولړزيږي.

﴿وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ۝٩٢ مِن دُونِ ٱللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ۝٩٣﴾

او وبه ويل شي دوی ته (د پرښتو په ژبه) چې چېرته دي هغه معبودان ستاسې بې له الله چې وئ عبادت به کاوه تاسې د هغو بې له الله نه. آيا مدد کوي له تاسې سره (په دفع د عذاب د الله کې)؟ يا څه مدد کوي دوی له خپله ځانه سره؟ (بلکه نه يې شي کولی).

تفسير: يعنې اوس مو هغه فرضي معبودان چېرې دي؟ چې نه ستاسې مدد کوي، او نه مو له دغه عذابه خلاصولی شي؟ او نه ستاسې بدل او انتقام اخيستی شي؟ بلکه دوی خپلو ځانونو ته هم څه مدد او منفعت نشي رسولی.

فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ۝٩٤ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ۝٩٥ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ۝٩٦ تَاللَّهِ إِن كُنَّا
لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝٩٧ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٩٨ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ۝٩٩ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ۝١٠٠ وَلَا
صَدِيقٍ حَمِيمٍ ۝١٠١

پس وبه غورځول شي (دا بُتان) نسکور په دغه (دوزخ) کې، دوی (او هم) ګمراهان. او لښکر د ابليس (شيطان) ټول (عابدان او معبودان). وبه وايي دوی حال دا چې دوی به په دوزخ کې سره جګړې کوي. چې قسم دی په الله چې بېشکه شان دا دی چې وو مونږ په ګمراهی ښکاره کې. کله چې برابرولئ مونږ تاسې (په عبادت کې) له رب (پالونکي) د عالميانو سره. او نه وو ګمراه کړي مونږ مګر همدغو مجرمانو (بدو مشرانو ځمونږ). پس نشته مونږ ته له سره له شفاعتګرو (هيڅوک). او نه کوم دوست مخلص (چې ځمونږ په دغه غم غمجن شي).

تفسير: يعنې بُتان او بُت پرستان او ابليس سره د هغو د لښکرو ګردو پرمخې په دوزخ کې غورځول کيږي، وروسته د دې ځای د رسېدلو څخه دوی پخپلو منځونو کې سره جګړې کوي، او يو پر بل باندې به الزام او ملامتي اړوي، او بالآخر ګرد به پر خپلو ګمراهيو اقرار او اعتراف کوي، او وبه وايي چې: «بېشکه له مونږ څخه ډېره لويه ګناه او غلطي شوې ده، چې تاسې بُتانو يا نورو شيانو ته مو د عبوديت حقوق او اختيارات درکړي وو، او له رب العالمين سره مو برابر کړي وئ، اوس مونږ دومره يو يار يا مددګار هم نه لرو چې د الله تعالی په دربار کې ځمونږ شفاعت وکړي، يا د دغه غم او مصيبت په وخت کې له مونږ سره لږ زړه سوی او خواخوږي او د همدردۍ اظهار وکړي».

رښتيا ده چې ﴿الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ (د الزخرف سورت (۶) رکوع، (۶۷) آيت (۲۵) جزء).

فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝١٠٢

پس (کاشکې) که وي مونږ ته يو کرت (بېرته ورتګ دنيا ته) پس شوي به وو مونږ له مؤمنانو.

تفسير: يعنې که يو ځلې مونږ ته داسې موقع راکړه شي، چې بېرته دنيا ته ورشو؛ نو دا ځلې به مونږ له ډېرو کلکو او مضبوطو ايماندارو څخه کيږو، ليکن د دوی دغه وينا به هم دروغ وي: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (۷ جزء، د الأنعام سورت (۲۸) آيت (۳) رکوع).

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ۝١٠٣

بېشکه چې په دغه (قصه د ابراهيم کې) خامخا لوی حجّت (نښه د قُدرت او عبرت) دی (عقلاوو ته)، او نه وو اکثره زياتره د دوی مؤمنان.

تفسير: يعنې په دغه قصه د ابراهيم عليه السلام کې د توحيد او د نورو حسنه وو خصائلو دلائل او د مشرکانو عبرتناکه انجام او خاتمه ښوولې شوې ده، مګر له الله نه منکر خلق يې کله مني.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي
لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾

او بېشکه رب ستا هم هغه غالب قوي دي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی. نسبت د دروغو وکړ قوم د نوح رسولانو ته. کله چې وویل دوی ته (قومي) ورور د دوی نوح چې: آیا نه ویرېږئ تاسې (له عذابه د الله نه په شرک خپل)؟. بېشکه چې زه تاسې ته رسول یم امانتګر. پس وویرېږئ تاسې له الله نه او اطاعت وکړئ ځما (په شرعیه وو امورو کې).

تفسیر: یعنې په نهایت صدق او امانت د الله تعالی پیغام بې له تزییده او تنقیصه دررسوم، لهذا پر تاسې واجب دي چې دغه د الله تعالی پیغام په ښه شان سره واورئ ! او د الله تعالی له عذابه څخه وویرېږئ.

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ
وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾

او نه غواړم زه له تاسې نه په دغه تبلیغ باندې هیڅ اجر (عوض ـ بدل). نه دی اجر ځما مګر په رب (پالونکي) د عالمیانو دی. پس وویرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصیو) نه، او اطاعت وکړئ تاسې ځما (په شرعي امورو کې ـ یعنې د بې غرضه او بې لوټه سړي خبرې لازمه ده چې ومنل شي !). نو وویل (کفّارو): آیا ایمان راوړو په تا (ای نوحه) حال دا چې متابعت کړی دی ستا رذیلانو، خوارانو (په ایمان راوړو په تا).

تفسیر: یعنې لږ څه ښکته خواران او غریبان خلق د خپلو ځانونو د ښوونې لپاره له تا سره یو ځای شوي دي، کله چې ستا اتباع داسې خلق نه دي، چې په لوړو (اوچتو) کارونو کې لاس ووهي؛ نو له سره له دوی څخه کوم لوی کار هم نه څرګندېږي (ښکاره کیږي). او ځمونږ فضل او شرف له سره مونږ ته اجازه نشي راکولی چې له دغو ښکتو خلقو سره کینو، یا له دوی سره څنګ په څنګ چېرې لاړ شو، رومبی خو تاسې دوی له خپله مجلسه لرې کړئ !، بیا نو له مونږ سره خبرې وکړئ !.

قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾

وویل (نوح) او نشته علم ځما په هغه څه چې دي دوی چې یې کوي. نه دی حساب د دوی مګر پر رب (پالونکي) ځما دی که تاسو پوهېږئ. او نه یم زه شړونکی د مؤمنانو (له خپل مجلسه).

تفسیر: یعنې د دوی صدق او ایمان ځما قبول دی، د دوی د چارو یا د دندو یا نیاتو او کورنیو او شخصي مشروعو کارونو سره ځما څه کار او غرض دی، د دغو کارونو فیصله حساب او کتاب به پخپله الله تعالی کوي، باقي زه ستاسې له خاطره غریب او ناداره ایمانداران له خپله ځانه نشم لرې کولی.

إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١١٥﴾

نه یم زه مګر ویروونکی ښکاره (یم کفّارو ته له جحیم نه).

تفسیر: یعنې ځما فریضه دا ده چې تاسې خبردار کړم، او دغه وظیفه مې اداء کړې ده، ستاسې د دغو چټي (بېکاره) او لغو غوښتنو پوره کول ځما په ذمه او غاړه نه دي.

قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾

وويل (كفارو) چې خامخا كه وانه وښتې (له دغو ويناوو څخه) اى نوحه؛ خامخا شې به ته هرومرو له ويشتل شويو (په تيږو - كڼو، يا په ښكنځلو).

تفسير: يعني بس كړه او وروسته له دې نه پخپلو دغو پندونو او نصائحو څمونږ غوږونه مه كڼوه !، كه ته خپل له دغه وضعيت څخه لاس نه اخلې؛ نو خبردار اوسه چې څمونږ له لوري به په كڼو سره ويشتل كيږې.

قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَن مَّعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾

وويل (نوح) اى رب څما ! بېشكه چې قوم څما دروغجن وبللم زه. پس حكم فيصله وفرمايه په منځ څما او د دوى كې په يو ډول حكم (او فيصله سره) او نجات راكړه ماته او هغه چا ته چې له ما سره دي له مؤمنانو (د منكرانو له شامته). پس نجات وركړو مونږ دغه (نوح) او هر هغه ته چې له دغه (نوح) سره وو په (هغې) بېړۍ كې چې ډكه وه (له ذوي الأرواحو څخه). بيا غرق كړ مونږ وروسته له (نجاته د بېړۍ د نوح) نور (قوم د نوح). بېشكه په دغه (صبر او غرق كې) خامخا لويه نښه ده (د قدرت او عبرت)، او نه وو زياتره د دوى مؤمنان. او بېشكه رب ستا خامخا هم دى ښه غالب قوي دى (په انفاذ د احكامو) ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: د دغې قصې تفصيل پخوا له دې نه په څو ځايونو كې تېر شوى دى، لنډه يې دا چې نوح عليه السلام وويل: اى ربه څما ! بېشكه چې قوم څما دروغجن وبللم زه، پس حكم او فيصله وكړه په منځ څما او د دوى كې په يوه ډول حكم او فيصلې سره، يعنې څما او د دوى په منځ كې عملي فيصله وفرمايه، اوس زه هيڅ هيله (اميد) او توقع نه لرم چې ګوندې دوى په سمه لاره راشي، او څما خبره به ومني، نو نجات او ژغورنه (خلاصى) راكړه ماته او هغه چاته چې له ما سره دي له مؤمنانو !.

كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾

نسبت د دروغو كړى وو عاديانو رسولانو ته. كله چې وويل دوى ته (قومي) ورور د دوى هود چې: آيا نه ويريږئ تاسې (له عذابه د الله په شرك خپل)؟. بېشكه زه يم تاسې ته رسول امانتګر. نو وويريږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصيو). او اطاعت وكړئ تاسې څما (په شرعي امورو كې). او نه غواړم زه له تاسې نه پر دغه (تبليغ) هيڅ اجر (بدل، عوض)، نه دى اجر څما مګر پر رب (پالونكي) د عالميانو دى. آيا جوړوئ تاسې پر هر هسك (اوچت) ځاى (لويه لاره) نښه هسكه (اوچته) (چې په كې كښېنئ او) عبثيات كوئ (او ملنډې وهئ پر عابرينو؟). او جوړوئ (پاخه او كلك) مصنوعات ښايي چې تاسې به تل اوسېږئ (په دنيا كې؟).

تفسیر: دغه خلق د دې خبرې ډېر شوقیان وو، چې ډېرې هسکې (اوچتې) منارې «څلي» جوړ کړي، که له هغه څنې بله څه ګټه او فائده په لاس ورنشي خو تش نوم به یې کیږي، او د خپلې هستوګنې ماڼۍ به یې هم مکلفې کلکې او مضبوطې جوړولې، او خامخا به یې خپل اموال پرې ضایع کول، او د هغه په هره برخه او څانګه کې به یې لوی مهارت او کاریګري څرګندوله (ښکاره کوله)، ګواکې دوی به داسې ګڼل چې دغه ماڼۍ او دغه یادګارونه او یادونې به تل ترتله همېشه باقي پاتې وي، او له سره به نه ورانیږي، لیکن نن وګورئ چې د دنیا په مخ کې د هغو نوم او ښه هم نه ده پاتې.

وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿۱۳۰﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿۱۳۱﴾

او کله چې لاس اچوئ تاسې چاته؛ منګلې لګوئ په جبر (او ظلم سره). نو وویرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصیو) نه او اطاعت وکړئ تاسې ځما (په شرعي امورو کې).

تفسیر: یعنې تاسې پخپل ظلم، ستم او تیري سره تر لاس لاندې کمزوران مه تنګ او خفه کوئ، ګواکې د انصاف، نرمۍ، پستوالي او ملاطفت لوست مو له سره نه دی لوستی چې دالله تعالی ضعیف مخلوق مو د ظلم او جبر او تعدّي مورد ګرځولی دی، راشئ ! له الله تعالی څخه وویرېږئ !، او له ظلم تکبر او لويي څخه لاس واخلئ !، او ځما دغه خبره ومنئ !.

وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿۱۳۲﴾ أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿۱۳۳﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿۱۳۴﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿۱۳۵﴾

او وویرېږئ تاسې له هغه (الله) چې احسان مددګاري یې کړې ده له تاسې سره په هغه څیز چې پوهیږئ پرې. مددګاري احسان یې فرمایلی دی پر تاسې په (اعطاء د) مواشیو او ځامنو او باغونو او چینو. بېشکه چې ویرېږم زه پر تاسې له عذابه د ورځې ډېرې لويې (د قیامت چې ډېر لوی دی عذاب یې که مخالفت وکړئ تاسې له مانه په شرعي امورو کې).

تفسیر: یعنې تاسې خو دغومره فکر وکړئ او خپل عقل وچلوئ ! چې بالآخر دغه سازمان وسائل تاسې ته چا درکړي دي؟ آیا د هغه حقیقي منعم څه حق ستاسې په غاړه شته؟ که نه؟ که تاسې پخپلو دغو شرارتونو او سرکښیو کې دوام وکړئ؛ نو زه اندېښنه کوم او ویرېږم چې تاسې هم د پخوانیو اقوامو په شان په کوم سخت عذاب او آفت کې اخته او لتاړ (برباد) نه شئ ! وګورئ ما خو تاسې ته پوره پند او نصیحت درکړی دی، اوس تاسې خپلې آخرې خاتمې او انجام ته په ښه فکر او غور سره وګورئ !.

قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ الْوَاعِظِينَ ﴿۱۳۶﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۳۷﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿۱۳۸﴾

وویل (عادیانو هود ته) برابره (خبره) ده پر مونږ باندې، آیا پند راکړې (ته مونږ ته) یا که نه یې ته له پند راکوونکیو. نه دی دغه (موت او حیات یا وعظ او نصیحت د تا) مګر عادت خوی د پخوانیو (خلقو)، او نه یو مونږه چې په عذاب به کړی شو (په دغو چارو خپلو).

تفسیر: یعنې ستا پند او نصیحت بیکاره دي مونږ په دغو خبرو نه متأثره کیږو او په هم هغه دود او طریقه چې زمونږ پلرونه او نیکه ګان تللي دي مونږ هم ځو او د عذاب د ویرولو څخه مونږ نه ویریږو.

فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾

پس تکذیب وکړ (عادیانو) د دغه (هود په دغه عذاب)، پس هلاك کړل مونږ دغو (عادیانو) لره، بېشکه په دغه (اهلاك د عادیانو کې) خامخا لویه نښه (د قدرت او د عبرت) ده، او نه وو زیاتره د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا همدی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: پس هلاك کړل مونږ دغه عادیان، یعني سخته سیلۍ او شدید باد یې ورولېږه، دغه قصه پخوا له دې نه د «الأعراف» په سورت او نورو ځایونو کې هم مفصّله تېره شوې ده.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ ﴿١٤٦﴾
فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾

نسبت د دروغو کړی وو ثمودیانو رسولانو ته. کله چې وویل دوی ته (قومي) ورور د دوی صالح چې آیا نه ویرېږئ تاسې (له عذاب د الله په شرك خپل؟). بېشکه زه تاسې ته رسول یم امانتګر. نو وویرېږئ تاسې له الله نه (په ځان ساتلو له معاصیو) او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبلیغ) هیڅ اجر (بدل عوض). او نه دی اجر ځما مګر پر رب (پالونکي) د عالمیانو دی. آیا پرې به ښودل شوئ تاسې (بلکه پرې به نښودل شئ) په هغو (نعمتونو) کې (چې په دې دنیا کې تاسې ته حاصل دي) په امان (له آفاتو). په باغونو کې، او (په) چینو (کې). او په کښتونو (فصلونو) (کې). او (په) خرماګانو چې مېوه (وږې ـ شګوفه) د هغو لطیفه پسته وي. او کینئ (جوړوئ) تاسې له غرونو څخه (په غرونو کې) کورونه په دغه حال کې چې ماهران یئ په دغه مکلف توږلو سره. نو وویرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصیو) او اطاعت وکړئ تاسې ځما (په شرعي امورو کې).

تفسیر: یعني آیا څه خیال لرئ چې تل به په همدغه عیش، عشرت، باغ، بهار، آرامۍ او هوسایۍ (راحت) کې خوندونه او مزې کوئ؟ او غرونه به توږئ، او د هغو په مکلفو او ټینګو او مأمونو او مصئونو کورونو به کینئ؟ او له سره به له هغو څخه نه وځئ؟ یا دغه کلکې مضبوطې او ساتلې خونې (کورونه) به تاسې د الله تعالی د عذابه نجات درکړي؟، دغه چټي (بېکاره) اندېښنه له خپلو ماغزو څخه وباسئ !، او له الله تعالی څخه وویرېږئ؟ او ځما خبره ومنئ !، چې زه ستاسې د ښېګڼې (فائدې) او نېکۍ لپاره خبرې کوم.

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾

او مه منئ تاسې امر (حکم خبره) د اسراف کوونکیو (له حده تېرېدونکیو کفّارو). هغه مسرفان چې فساد کوي دوی په ځمکه (د حجر کې په ظلم او کفر سره)، او نه کوي اصلاح (د کار خپل چې عبادت وکړي او له فساده ځان وساتي).

تفسير: دغه يې عوامو ته فرمايلي دي چې تاسې په دغو لويو مفسدانو پسې مه ځئ !، او خامخا خپل ځانونه مه تباه کوئ !، ځکه چې هغوی خو په ځمکه کې د خرابۍ خوروونکي دي، اصلاح کوونکي او نېک صلاح ورکوونکي سړي نه دي.

قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾

نو وويل (ثموديانو) بېشکه همدا خبره ده چې ته له هغو (کسانو څخه يې چې) سحر پرې کړل شوی وي (او له ډېره سحره مغلوب العقل ګرځېدلی وي) نه يې ته مګر يو بشر (انسان) يې په شان ځمونږ (که ته اصرار لرې په رسالت خپل) نو راوړه څه معجزه که يې ته له صادقانو رښتينو (په دغې دعوی کې).

تفسير: يعني له مونږ ځني کومه يوه خبره په تا کې زياته شته، چې ته په مونږ کې نبي ګرځېدلی يې، معلومېږي چې پر تا باندې چا جادو او کوډې کړي دي، چې د هغو په اثر ستا عقل زايل او بې هوشه شوی يې، (العياذ بالله) ته نه يې مګر يو سړی يې ځمونږ په شان، نو څه سبب دی چې ته پيغمبر شوې او مونږ نه شو؟ او که په دغه دعوی کلک ولاړ يې او په رښتيا سره ته نبي يې، او له مونږ ځني ته ممتازه درجه لرې؛ نو د الله تعالی له طرفه مونږ ته داسې يوه معجزه راوښيه، چې مونږ د هغې په ليدلو سره ستا نبوّت ومنو، بيا نو دوی داسې غوښتنه وکړه چې له دغه غره د دغې غټې تيږې (ګټې) څخه مونږ ته يوه اوښه راوباسه، چې پر دغسې او هغسې صفاتو مشتمله وي، صالح عليه السلام دعاء وفرمايله او الله تعالی په خپل کامل قدرت سره هغه د قدرت نښه هغوی ته وروښودله.

قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾

وويل (صالح) دا اوښه ده (معجزه د نبوّت ځما په غوښتنه د تاسې)، دې ته برخه (د اوبو) ده، او تاسې ته برخه (د اوبو) د ورځې معلومې ده. او مه رسوئ تاسې دې (اوښې) ته هيڅ ضرر (که نه) پس وبه نيسي تاسې لره عذاب د ورځې لويې (د قيامت چې لوی دی عذاب يې).

تفسير: الله تعالی په خپل قدرت او د صالح عليه السلام په دعا سره له تيږې څخه اوښه پيدا کړه، او صالح عليه السلام د اوښې او د خپل قوم د څارويو په منځ کې داسې مقرره کړه، چې يوه ورځ دې دغه اوښه اوبو ته لاړه شي، او بله ورځ دې نور څاروي اوبو څښلو ته لاړ شي، او ورته يې وويل چې: لاس مه وروړئ تاسې دې اوښې ته په بدۍ سره؛ که نه عذاب به درباندې نازل شي.

فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾
وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

پس زخمي کړه (ثموديانو) دغه اوښه، پس سبا ته وګرځېدل نادمان پښېمانه (په زخمي کولو د اوښې). پس ونيول دوی عذاب (نو هلاک شول)، بېشکه په دغه (ناقه او اهلاک د ثموديانو کې) خامخا لوی دليل (د قدرت او عبرت دی)، او نه وو زياتره د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ
الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾

نسبت د دروغو کړې وو قوم د لوط رسولانو ته. کله چې وويل دوی ته ورور د دوی لوط: آيا نه ويرېږئ تاسې (له عذابه د الله). بېشکه زه چې يم تاسې ته رسول يم امانتګر. نو وويرېږئ له الله (په ځان ساتلو له معاصيو) نه. او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبليغ) باندې هيڅ اجر (بدل، عوض). نه دی اجر ځما مګر پر رب (پالونکي) د عالميانو دی. آيا راتګ کوئ تاسې (په لواطت کولو) نارينه وو ته له خلقو. او پرېږدئ تاسې هغه چې پيدا کړي دي تاسې ته رب ستاسې له ښځو ستاسې، بلکه تاسې چې يئ يو قوم يئ له حده تيريدونکي (له حلاله حرامو ته).

تفسير: يعني په ټول جهان کې يواځې نارينه ستاسې د شهوت بهولو لپاره پاتې وو، يا په ټوله دنيا کې يواځې همدا تاسې پر دغه شنيع فعل مرتکب کېږئ، چې د دغه خلاف الفطرت فعل په کولو د انسانيت له حدودو هم د باندې وتلي يئ.

قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾

وويل (قوم د لوط) قسم دی خامخا که وانه وښتې (چپ نشوې له دغو خبرو څخه) ای لوطه ! نو خامخا شې به ته هرومرو له ايستل شويو (له دغه ښاره، يعني وبه دې شړو له دې ځايه).

تفسير: يعني ای لوطه ! چپ شه ! او دومره وعظ پرېږده ! که ته پخپلو دغو غرېدلو سره خامخا مونږ په تنګوې؛ نو تا به له دغه کلي څخه د باندې وشړو.

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾

وويل (لوط) بېشکه زه له دې (بد) عمل ستاسې سره له بغض لرونکيو يم (او ترې بېزاره يم).

تفسير: نو څکه خامخا به زه پر دغه د نفرت اظهار کوم، او له نصيحت او پند ورکولو څخه به له سره نه چپ کېږم، کله چې لوط عليه السلام له خپل قوم څخه مأيوس شو؛ نو داسې دعا يې وکړه:

رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾

ای ربه ځما ! نجات راکړه ماته او اهل ځما ته له (عذابه) د هغو کارونو چې دغه (قوم) يې کوي.

تفسير: يعني د دوی له نحوسته او وبال څخه مو وساته ! او دوی پر ته (علاوه) له مونږه تباه او غارت کړه.

فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾

پس نجات ورکړو مونږ دغه (لوط) ته، او اهل د ده ټولو ته. مګر (نجات مو ورنه کړ) يوې بوډۍ ښځې ته چې په (جمله) د باقي پاتې کيدونکيو (په عذاب) کې وه.

تفسیر: دغه بوډۍ د ده ښځه وه، چې له دغو بدکارانو سره متحده او متفقه وه، نو کله چې د الله تعالی عذاب نازل شو؛ دا هم له هغو سره یو ځای هلاکه او تباه شوه.

﴿ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾﴾

بیا هلاك كړل مونږ هغه نور. او ومو وراوه پر دوی باران (د كاڼو)، پس بد باران د ویرول شویو (باران د دوی) وو.

تفسیر: یعنې د هغوی کلی له یوه پلوه (طرفه) پر بل مخ واوړول شو، او له اسمانه پرې کاڼي وووروول شول، چې بالآخر د یوې غونډۍ په شان واوښتل، د دوی مفصّله قصه هم په «الأعراف» او په نورو ځایونو کې لیکلې شوې ده.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾ كَذَّبَ أَصْحَابُ لْئَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾﴾

بېشکه په دغه (اهلاك د قوم د لوط کې) خامخا لوی دلیل (د قدرت او عبرت) دی، او نه وو زیاتره د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی ښه غالب دی (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی. نسبت د دروغو کړی وو صاحبانو د ځنګل (د ونو) رسولانو ته.

تفسیر: ابن کثیر (رحمه الله) لیکلي دي چې: «أصحاب الأیکه» هم هغه د مدین قوم دی، «أیکة» یوه ونه وه، چې دغو خلقو به د هغې ونې عبادت کاوه؛ نو په همدغه مناسبت دوی ته «أصحاب الأیکة» وایي، او د همدغه په سبب یې شُعیب علیه السلام ته د دوی د ﴿أَخُوهُمْ﴾ سره تعبیر ونه فرمایه، ځکه چې د انبیاوو أخوت به محض پر قومي او نسبي تعلّقاتو مبني وو، که «مدین» یې فرمایلی وی؛ نو بیا د ﴿أَخُوهُمْ﴾ ویل موزون وو، «أصحاب الأیکة» یې فرمایلي، په یو مذهبي نسبت سره یې ذکر وکړو، نو په دغه حیثیت ﴿أَخُوهُمْ﴾ فرمایل د شُعیب علیه السلام له شانه سره مناسب نه وو، په هر حال «مدین» او «أصحاب الأیکة» یو قوم دی، او شُعیب علیه السلام د همدغه قوم په طرف مبعوث شوی دی، پخوا له دې نه هم د ده په متعلق څه بحث تېر شوی دی.

﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٠﴾ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾﴾

کله چې وویل دوی ته شُعیب چې آیا نه ویرېږئ (له عذابه د الله په شرك خپل). بېشکه زه چې یم تاسې ته رسول یم امانتګر. نو وویرېږئ تاسې له الله او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبلیغ) هیڅ اجر (بدل، عوض). نه دی اجر ځما مګر پر رب (پالونکي) د عالمیانو دی. پوره ورکوئ تاسې پیمانه (کله چې چاته غله پیمانه کوئ) او مه کېږئ له کمو ورکوونکیو (د پیمانې) نه. او تول کوئ تاسې په تله برابره سره (او هیڅ کمی په هیڅ شان شي کې مه کوئ !).

تفسیر: یعنې په معاملاتو کې خیانت او بې انصافي مه کوئ ! هم هغسې چې د اخیستلو په وخت کې یې پوره اخلئ، او په هم هغه شان سره یې تلئ او پیمانه کوئ، نو د ورکولو په وخت کې یې هم پوره تلئ او پیمانه کوئ !.

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾

او مه کموئ تاسې خلقو ته څیزونه د دوی (او په هیڅ څیز کې د دوی حقوق مه ستنوئ ! ـ منع کوئ)، او مه ګرځئ تاسې په ځمکه کې په دغه حال کې چې فساد کوونکي اوسئ.

تفسیر: یعنې په ملك كې داړه مه اچوئ، او د خلقو حقوق مه تلف كوئ !.

وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿١٨٦﴾

او وویرېږئ له هم هغه (الله) څخه چې پیدا کړي یې یئ تاسې، او خلق ړومبني. وویل (أصحاب الأیکه) بېشکه همدا خبره ده چې ته له سحر کړو شویو نه یې (چې له ډېره سحره دې عقل مغلوب شوی دی). او نه یې ته مګر یو بشر انسان په شان ځمونږ، او بېشکه شان دا دی چې مونږ ګمان کوو پر تا چې خامخا (ته یې) له (جمله) د دروغجنانو (په دغه دعوی خپله کې).

تفسیر: یعنې د نبوّت په دعوی کې، او د عذابونو په انذار او نورو وعدو او وعیدو او خبرو کې.

فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٨٧﴾

پس راوغورځوه پر مونږ یوه ټوټه له اسمانه که یې ته له صادقانو رښتینو (په دغه دعوی خپله کې).

تفسیر: یعنې که ته ای شُعیبه ! صادق او رښتین یې؛ نو د اسمان یا د وریځو کومه ټوټه ولې پر مونږ باندې نه غورځوې؟ او نه مو پرې وژنې؟.

قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾

وویل (شُعیب) رب ځما ښه عالم دی په هغو کارونو چې تاسې یې کوئ (نو جزاء به درکړي په هغو).

تفسیر: یعنې دغه خبره خو یواځې الله ته ښه معلومه ده، چې پر کوم جرم باندې به په کوم وخت او څومره سزا ورکړی شي؟ د عذاب نزول ځما کار نه دی، ځما کار یواځې دعوت تبلیغ او ویښول دي، چې دغه مې انجام ته رسولی دی.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾

پس نسبت د دروغو وکړ دغو (صاحبانو د ځنګل) هغه (شُعیب) ته، نو ونیول دوی عذاب د ورځې د سیوري، بېشکه چې دغه (عذاب) وه عذاب د ورځې ډېرې لویې (چې ډېر لوی دی عذاب یې).

تفسیر: د سایوان په شان داسې وریځ راغله، چې له هغه څخه اور اوربده، د لاندې په ځمکه کې سخته زلزله شوه، او یو سخت ویروونکی غږ او کریکه هم پورته شوه، او په دې ترتیب ګرد قوم تباه شو، دغه قصه پخوا له دې نه هم مفصّله تېره شوې ده، هلته دې بیا په هغو تفاسیرو یو نظر وغورځاوه شي !.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾

بېشکه چې په دغه (عذاب د صاحبانو د څنګل) کې خامخا لوی دلیل (د قُدرت، او عبرت) دی، او نه وو اکثر د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی دی ښه قوي غالب (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی. او بېشکه دغه (قرآن) خامخا نازل کړی شوی دی له (طرفه د) رب د عالمیانو (شعر سحر او باطلي قصې نه دي). نازل شوی دی په دغه قرآن سره روح امانتګر (یعني راوړی دی دا قرآن جبریل الأمین). پر زړه ستا لپاره د دې چې شې ته له ویروونکیو (خلقو لره له عذابه د الله).

تفسیر: یعني لوی قرآنکریم هغه مبارک او عظیم الشأن کتاب دی، چې رب العالمین نازل کړی دی، او د جبریل أمین علیه السلام په وسیله ستا پر پاک او صاف زړه لېږلی شوی دی، همدغه پاک زړه وو چې د الله تعالی په علم کې د دغه درووند امانت د پورته کولو او ساتلو وړ (قابل) او لایق وو، لکه چې قرآني وحي راغله، او سم ستا په زړه کې قرآني خبرو ځای ونیو.

تا هغه ټولې د خپل زړه په غوږونو سره واورېدې، او پرې وپوهېدې، او محفوظې دې په کې وساتلې، ښايي چې د ﴿عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾ په لفظ کې دغه ته هم اشاره شوي وي، چې د وحي نزول داسې دوه کيفيتونه درلول (لرل) چې په صحيحه احادیثو کې وارد شوي دي، یعنې کله به د «صلصلة الجرس» په شان راتله، او کله به په پرښتې مخامخ راتللې، او د انسان په شان به یې بالمشافه خبرې کولې، په دغو کې به د قرآن وحي أغلبًا په ړومبني کیفیت سره راتله.

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾

په ژبه عربي ښکاره سره (راوړی دی دغه قرآن جبریل پر زړه ستا).

تفسیر: یعني په نهایت فصیح، ملیح، لایح عربي ژبه کې یې نازل کړ، له دې ځایه معلومېږي چې له ﴿عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾ څخه دغه مراد نه دی چې یواځې قرآني مضامین د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر زړه نازل شوي دي، او بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه پخپلو الفاظو سره اداء فرمایلي دي، بلکه الفاظ او معاني ټول سره یو ځای د رباني وحيې په وسیله د دوی پر مبارک زړه القاء شوي دي.

وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾

او بېشکه (مضامین د) دغه (قرآن) خامخا په کتابونو د ړومبنیو کې (هم لیکلي دي).

تفسیر: یعني د لوی قرآن او د ده د محترم راوړونکي خبر په پخوانیو اسماني کتابونو کې موجود دی، پخوانیو انبیاوو پر له پسې دغه وړاندوینه او زېری کړی دی، لکه چې سره له زیاتو تحریفاتو او تبدیلاتو لا تر اوسه هم د داسې وړاندوینو یوه ذخیره موندله کېږي، او داسې هم مطلب کېدی شي چې د دغه پاک قرآن اکثریه مضامین اجمالاً یا تفصیلاً په پخوانیو کتابونو کې موندل کېږي، خصوصًا توحید، رسالت، قصص او نور هغه مضامین چې په هغو کې ټول سماویه کتابونه او ګرد انبیاء او مرسلین علیهم السلام متّفق او متحد دي.

أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾

آیا نه ده دغو (کفّارو) ته دلیل (په حقّانیت د قرآن دا خبره) چې پوهیږي پر دغه (قرآن) عالمان د بني اسرائیلو (او یقین پرې کوي بلکه لوی حجّت دی).

تفسیر: یعني د بني اسرائیلو علماء ښه پوهیږي چې دا هم د هغه کتاب او رسول الله دی، چې د هغه اطلاع په پخوانیو اسماني صحیفو کې ورکړی شوې وه، لکه د هغوی څخه ځینو علانیه او ځینو پخپلو مخصوصو مجالسو کې د دغه حق امر اقرار کړی دی، او ځینې انصاف خوښوونکي د همدغه علم په بناء مسلمان شوي هم دي، لکه عبد الله بن سلام او نور، الغرض د یوه منصف فهیم لپاره چې د هغه زړه د حق طالب وي، او له الله تعالی څخه هم ویریږي، په دغه ځیز کې لوی دلیل د قدرت او عبرت شته، چې د نورو مذاهبو علماء هم پخپلو زړونو کې د دغه عظیم الشأن قرآن په حقّانیت پوهیږي، اګر که د ځینو عللو او عواملو لامله په ځینو اوقاتو کې د هغه په اعلام او اقرار سره جرأت نشي کولی.

وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾

او که نازل کړی وی مونږ قرآن پر ځینو عجمیانو باندې. پس لوستلی وی (ځینو عجمیانو) دغه (قرآن) پر دغو (کفّارو)؛ نو نه به وو دوی پر ده باندې ایمان راوړونکي.

تفسیر: یعني تاسې خو د عربو فصحاوو څخه یئ، ممکن دي د معظمې مکې مشرکان داسې ووایي، چې دغه قرآن به تا له خپله ځانه جوړ کړی وي، حال دا چې دغه قرآن د اعجاز هغه حد ته رسېدلی دی، چې د هغه مثل ټول انسانان او پېریان هم نشي جوړولی او راوړلی، خو بیا هم د ویلو لپاره دغسې یو احتمال پیدا کولی شي، لیکن د دوی د ضد، عناد، شقاوت او بدبختي حال دا دی چې فرض یې کړئ، که دغه قرآن پر کوم غیر فصیح عرب یا داسې عجمي انسان باندې نازلېدی چې پر یوه حرف عربي ویلو هم قادر نه وی، بلکه په فرض محال سره پر کوم لا یعقل حیوان نازلېده؛ خو بیا هم دغه خلق د هغه منونکي نه وو، په دغه وخت کې به یې څه نور احتمالات پیدا کول.

كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

همداسې ننه ایستلی دی مونږ دا (تکذیب د قرآن) په زړونو د مشرکانو (په قراءت د نبي عربي سره). نه راوړي دوی ایمان په دې (قرآن) تر هغه پورې چې ووینې دوی عذاب دردناک. پس رابه شي (دغه عذاب) دوی ته یو ناڅاپه حال دا چې دوی به نه پوهیږي. پس وایي به دوی آیا یو مونږ چې انتظار راته کاوه شي (چې ایمان راوړو؟، نو وبه ویلی شي ورته چې نه).

تفسیر: شیخ الهند او ځینو نورو مفسرینو د ﴿سَلَكْنَٰهُ﴾ ترجمه داسې کړېده: «همداسې ننه ایستلی دی مونږ دا عناد او انکار په زړونو د مشرکانو کې، الخ»، یعني هغه انسان چې پر جرائمو او ګناهونو عادي شي، او خپلې ګردې قواوې په شرارت او سرکښی لګوي؛ نو الله تعالی هم سم له خپله عادته د ده زمام (واګې) ور سستوي، او د ده په زړه کې د انکار او تکذیب اثر ته ځای ورکوي، دغه تقریر د شیخ الهند (رحمه الله) له ترجمې سره سم وشو، لیکن ډېر مفسّرین د ﴿سَلَكْنَٰهُ﴾ ضمیر د قرآن په طرف اړوي، یعني قرآن مو په دې ډول سره د مجرمانو په زړونو کې ورداخل کړی دی، چې دوی په خپلو زړونو کې ښه پوهیږي چې دغه له سره د بشر کلام نشي کېدی، خو بیا له ضده او عناده ایمان نه راوړي، او در ګرده تکذیب کوي، تر هغه پورې چې په دنیا یا آخرت کې دردناک عذاب پخپلو سترګو سره ووینې، نو هلته به

يې ومني، چې بېشكه نبي رښتين وو، او هغه كتاب چې له ځان سره يې راوړلی وو هم رښتيا وو، مګر دغه ويل به ورته هيڅ نفع نه ورسوي او چې كله د الله تعالى په عذاب ناڅاپه اخته شي نو بيا به د مهلت غوښتلو په شيبه كې شي ليكن دغه مهلت به ورته نه وركول كيږي ځكه چې وخت يې تير شو.

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾

آيا پس په راتلو د عذاب ځمونږ كې دوى جلتي كوي؟. آيا پس وينې ته خبر راكړه ماته كه چېرې نفع وركړو مونږ دوى ته څو كاله (په حيات سره). بيا راشي دوى ته هغه (عذاب) چې وو دوى چې وعده يې كړې شوې وه (له دوى سره). نو نه دفع كوي له دوى نه عذاب هغه شى چې وو دوى چې نفع وركولى شوه دوى ته (په هغه باندې).

تفسير: يعنې سره د دومره مهلت او ډيل چې پخوا له دې نه دوى ته وركړى شوى وو، هغه به يې هم په هغه وخت كې په كار نه ورځي، په دغه وخت كې د دغو ډېرو كلونو مهلت كالعدم ورښكاري، او داسې به ګڼي چې په رښتيا سره دوى ډېر ژر نيولي شوي دي: ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا﴾ (د النازعات سورت، (۲) ركوع، (۴۶) آيت، (۳۰) جزء).

وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٠٩﴾

او نه دي هلاك كړې مونږ هيڅ كلى (ښار) مګر چې وو هغه كلي او ښار ته ويروونكي (له عذاب د الله نه). لپاره د ذكر پند وركولو دوى لره، او نه وو مونږ ظالمان (په هلاك د دوى كې).

تفسير: يعنې د كوم يو قوم د ژوندون ځادر هم داسې نه دى ټول كړى شوى، بلكه پخوا د عذاب له نزوله كافي مهلت وركړى شوى دى، او ويښوونكي، ويروونكي او هوښياروونكي نبي ورلېږلي شوى دي، څو خلق په غفلت كې پاتې نه شي، كله چې هغوى په هيڅ ډول د انبياوو خبرو ته غوږ نه دي نيولی؛ نو وروسته له هغه ګرد سره تباه او برباد كړى شوي دي، (العياذ بالله).

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾

او نه دى راوړى دا (قرآن) شيطانانو. او نه ښاييږي دوى ته (دغه راوړل) او نه طاقت او قدرت لري (شيطانان د راوړلو د قرآن).

تفسير: يعنې دغه كتاب د الله تعالى له جانبه جبريل امين راوړى دى، د شياطينو راوړى شوى نه دى، آيا دغه خبره شياطينو ته كله ممكنه ده، چې د داسې كتاب يو توري هم هغوى وويلي شي؟ د دوى د طبائعو خاصه خو ضلالت او ګمراهي ده، او پر ته (علاوه) له فساد او ظلمت خورولو څخه بل څه كار نه لري، او دغه كتاب له اوله تر آخره پورې له رشد او صلاح او د هدايت له نوره ډك دى، چې د دې تعليم په اثر داسې يو مقدّس جمعيت تيار شوى دى، چې د هغوى په شان د ځمكې پر مخ تر اسمان لاندې ما سوا له انبياء الله څخه بل كوم متقي، صادق، موحد، او خائف من الله جمعيّت نشته، نو دغه كتاب د علومو او معارفو هيڅ يوه رابطه او مناسبت د شيطاني طبائعو سره نه لري، او نه شيطان د دې خبرې وړ (مستحق) او لايق دى، چې دغسې يو عظيم الشأن متبرّك د امانت بار پر خپلو اوږو واخيستى شي.

إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿۲۱۲﴾

بېشکه دغه شیطانان له اورېدلو (د کلام د پرښتو) خامخا بر طرف منع کړی شوي دي.

تفسیر: یعني د قرآن د نزول په وخت کې د هغه د حفاظت لپاره داسې زورورې غیبي پیرې درولې شوي دي، چې شیاطین له سره هغه ته نشي ورنژدې کېدی، او نه یو توری یې له لارې تښتولی شي، کما قال الله تعالی: ﴿وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَن يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَّصَدًا﴾ (۲۹ جزء، د الجن سورت (۱) رکوع (۹) آیت)، ﴿فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾ (۲۹ جزء، د الجن سورت (۲) رکوع (۲۷) آیت)، ﴿لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ (د حم السجده سورت (۵) رکوع، (۴۲) آیت، (۲۴) جزء).

تنبیه: د شیاطینو د غیبي خبرو د اورېدلو لپاره د کوښښ او د دوی ناکام پاتې کېدلو په متعلق د «حجر» د سورت په شروع کې مفصّل کلام کړی شوی دی؛ هلته دې ولوستل شي !.

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿۲۱۳﴾ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿۲۱۴﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۱۵﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۲۱۶﴾

پس مه بوله ته له الله سره معبود بل (حاکم، او که دې داسې وکړه) پس شې به ته له عذاب ورکړ شویو. او ویروه ته (له عذابه ای محمده ! هغه) خپلوان د تا چې ډېر نژدې دي (درته). او ښکته کړه وزر خپل (یعني نرمي وکړه) هغه چاته چې متابعت یې کړی دی ستا له مؤمنانو نه. پس که نافرماني وکړي (دغه خپلوان دې له تانه؛) پس ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه بېزاره یم له هغه (شرک او معاصي) چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: دغه یې فرمایلي دي محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او اورولي یې دي نورو ته، یعني کله چې دغه کتاب بلاشک او شبهه د الله تعالی له جانبه نازل کړی شوی دی، شیطان د یوې ذرې په اندازه هم په کې مداخله نه ده کړې، نو د قرآن پر تعلیم ټینګ وکړه، چې په کې أصل الأصول توحید دی، د شرک او کفر او تکذیب لاره مه اختیاروه، که نه د الله تعالی له عذابه د نجات هیڅ لاره نشته، ځینو مفسّرینو دا خطاب عام کړی هر هغه چاته چې صلاحیت د مخاطبې د دې خطاب لري.

یعنې له نورو څخه پخوا خپلو اقاربو او خپلوانو ته تنبیه ورکړئ، چې په خیر غوښتلو کې د دوی حق مقدم دی، برسېره په دې د انسانانو د صداقت او حقّانیت امتحان او ازموینه هم د خپلو او اقاربو په معاملو کې اخیستل کیږي، شاه صاحب لیکي: «کله چې دغه آیت نازل شو؛ رسول الله صلی الله علیه وسلم ګردو قُریشو ته په زوره واوروه، آن تر عمې (ترور) او لور او اکا پورې یې هم ورساوه، چې د خپلو ځانونو لپاره فکر وکړئ، چې د الله تعالی په حضور کې تاسې مخامخ کیدونکي یئ، او زه هلته ستاسې لپاره هیڅ نشم کولی.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿۲۱۷﴾

او توکل وکړه (په ټولو مهماتو کې) پر ښه قوي غالب (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکي.

تفسیر: یعنې نافرماني کوونکی هر څوک چې وي، او هومره چې وي؛ ستا هیڅ نشي خرابولی، له ګردو څخه بېزاره او یواځې پر پاک الله تعالی اعتماد او اطمینان ولره، چې لوی زبردست ذات دی، او د هیچا هیڅ شی د ده په مقابل کې نشي چلېدی، او رحم او مهرباني کوونکی هم دی، لکه چې دی له خپلې مهربانۍ هر وخت پر تا د مهربانۍ نظر لري، او خپل رحمت او عنایت درباندې مبذولوي.

الَّذِیْ یَرٰىكَ حِیْنَ تَقُوْمُ ﴿۲۱۸﴾ وَ تَقَلُّبَكَ فِی السّٰجِدِیْنَ ﴿۲۱۹﴾

هغه (الله) چېويني تا کله چې پاځېږې يوائې (لپاره د تهجّد) او (هم ويني) ګرځېدل اوښتل راوښتل ستا (په صف د) ساجدانو کې.

تفسير: کله چې ته د لمانځه لپاره درېږې، او د جماعت په لمانځه کې نقل او حرکت رکوع او سجود او نور کوې، او د مقتديانو حال احوال ته ګورې.

اِنَّهٗ هُوَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ ﴿۲۲۰﴾ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّیٰطِیْنُ ﴿۲۲۱﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِیْمٍ ﴿۲۲۲﴾

بېشکه دغه (الله) هم دی دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه علم والا (په ټولو احوالو). آيا خبر درکړم زه تاسې ته (ای مشرکانو) په هغو (خلقو) چې کوزېږي شيطانان (پر هغوی). (بيا پخپله الله فرمايي) کوزېږي (شيطانان) پر هر ډېر دروغجن کذّاب ډېر ګناهګار.

تفسير: دلته بيا د قرآن په صدق او د شان پر عظمت تنبيه فرمايي، يعنې آيا داسې ويل کېدی شي چې (معاذ الله) شيطان پرې وحي راوړه؟ راځئ چې زه تاسې ته وښيم چې شيطاني وحي پر څه قسم خلقو نازلېږي؟ هغه پر دروغجنانو بدمعاشانو او بدکارانو باندې راځي، ځکه چې شيطانان له رښتينو او نېکو انسانانو څخه بيخي مرور او بېزاره او هغوی ته په بده سترګه ګوري، او له هغو دروغجنانو دغابازانو مکارانو څخه خوښې او خوشالي کوي، چې د ده له مرضي سره برابر وي، ښه، له ګردو صادقانو څخه زيات صدّيق او له ګردو نېکانو څخه زيات نېک او متقي انسان د شيطاني وحي سره څه نسبت لري؟ د رسول الله صلی الله عليه وسلم صدق، امانت، اتقاء، طهارت، خوف عن الله خو هغه عالي اوصاف دي، چې د صباوت له وخته د نبوّت تر مدّت پورې د ده ګرد قوم هغه منلي دي، او تسليموي يې، تر دې چې «الصادق الأمين» لقب د همدغو له جانبه همدوی ته ورکړی شوی وو.

یُّلْقُوْنَ السَّمْعَ وَ اَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ ﴿۲۲۳﴾

چې ږدي (دا شيطانان) غوږ (خبرو د پرښتو ته) او اکثر د دوی دروغجنان دي. (يا غورځوي شيطان خپلې اورېدلې شوې خبرې له ملائکو کاهنانو ته چې افّاک اثيم دي، او زياتره د دوی دروغجنان دي، چې زياترې خبرې يې دروغ دي).

تفسير: يعنې شياطين د غيبي امورو څخه د يوه نه يوه جزئي امر د خبرو په متعلق کوم شيان له ورا د تښتېدلو په منځ کې اوري، په هغو کې سل نورې خبرې له خپله ځانه ګډوي، او بيا هغه خپلو کاهنو دوستانو ته رسوي، دغه د دوی د وحي حقيقت دی، پر خلاف د دې د انبياوو وحي داسې منظمه او مرتبه محفوظه ده، چې د هغې يو حرف يو حرکت هم نشي پاتې کېدی، ځينو د ﴿یُلْقُوْنَ السَّمْعَ﴾ معنی داسې اخيستې ده، چې شياطين د ملأ الأعلی په طرف غوږ ږدي، که کومه غيبي خبره يا غږ يې غوږ ته ورسيږي، يا دروغجنو ګناهګارانو د شيطان خوا ته غوږونه نيولي وي، که کومه خبره له هغوی ځنې واوري، او بيا ژر تر ژره يې خوروی کوي.

وَ الشُّعَرَآءُ یَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ ﴿۲۲۴﴾

او (کافران) شاعران متابعت کوي د دوی ناپوهان (بې لارې).

تفسير: کافرانو به رسول الله صلی الله عليه وسلم ته (استغفر الله) کله کاهن، کله شاعر ويل؛ نو دلته فرمايي چې د شاعری خبرې محض تخيّلات دي، او له تحقيق سره بيخي تعلّق نه لري، نو ځکه په هغه خبره کې ماسوا د مجالسو د تودوالي او

د خوښې او ساعت تېرې او چرچې او واه واه ويلو بل كوم مستقل هدايت نه دى، حال دا چې د دغه رسول الله صلى الله عليه وسلم د پاك صُحبت په ميمنيت او د دغه قرآن په بركت په زرهاوو سرېو د نېكۍ او هدايت لارې موندلې دي.

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ۝٢٢٥﴾

آيا نه وينې ته چې بېشكه دوى (شاعران) په هرې كندې او هرې پندې د (خبرې) كې سرګردانه ګرځي (او ښكته په كې ډوبيږي، او پروا نه كوي چې دا حق دى كه باطل).

تفسير: يعنې هر مضمون چې د دوى په لاس كې ولوېږي؛ نو دوى هغه پسې اوږدوي، كه د چا په تعريف او ستاينه (صفت) كې ولګېدل؛ نو هغه اسمان ته خېژوي، او كه د چا په مذمّت كې لګيا شول؛ نو د ټولې دنيا عيوب او مذمّت په هغه كې راټولوي، موجود معلوم ګرځوي، او له معدوم څخه يو خورا ډېر ثابت او معلوم او موجود منظوموي، الغرض دروغ، مبالغه، تخيّل د دوى د كين لاس معمولي لوبې دي، په هره صحراء او بيديا كې چې يو ځلې دوى سم شي، بيا نو دوى بېرته مخ ګرځوونكي نه دي، نو ځكه د اشعارو په نسبت مشهور دي چې: «أكذبه أحسنه»، څومره چې شعر دروغجن وي هم هغومره ښائسته ګڼل كيږي.

﴿وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ۝٢٢٦﴾

او بېشكه دغه (شاعران) وايي هغه چې نه يې كوي دوى.

تفسير: يعنې كله چې اشعار لولې؛ نو داسې درښكاري چې د ده قائل به له ځمري څخه زيات زړور وي، او كله چې ويې ګورې؛ نو په انتهايي درجه ډارن، بې زړه او جبان درښكاري، او كله بالعكس چې دوى وګورې؛ روغ رمټ پياوړي (تكړه) او مضبوط درښكاري، ولې د دوى د اشعارو له لوستلو څخه داسې درڅرګنديږي (درښكاريږي) چې د دوى روح قبض شوى، يا يې نبضين له حركته لويدلي دي، او اوس به مري.

الغرض د الله تعالى دغه معظّم رسول چې خاتم الأنبياء دى د دغه جماعت سره هيڅ علاقه او ارتباط نه لري، او له همدغه جهته يې فرمايلي دي: ﴿وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ﴾، د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم هره خبره سره كره، جوته، رښتيا، حقه او روښانه، او د تحقيق، عدل او انصاف په ميزان كې تللې شوې وه، هره خبره چې د دوى له مباركې ژبې څخه وته؛ هم هغه به عملاً لېدلې كېده، آيا شاعر د داسې صفاتو خاوند دى؟ او شاعر هم دې ته ويلى شي؟ كلاّ وحاشا، ثمّ كلاّ وحاشا.

﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱنتَصَرُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا۟ ۗ وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ۝٢٢٧﴾

مګر (نه دي مذموم) هغه (شاعران) چې ايمان يې راوړى دى، او كړي يې دي ښه (عملونه)، او يادوي دوى الله ډېر، او بدل اخلي (له كفّارو په هجو د كفّارو) وروسته له هغه چې ظلم كړى شوى وي (پر هغو)، او ژر به پوه شي هغه كسان چې ظلم يې كړى دى؛ چې كوم ځاى ته به بېرته لاړ شي دوى (يعنې بد ځاى ته به لاړ شي پس له مرګه).

تفسير: مګر هغه څوك چې په هر شعر كې د الله تعالى حمد ووايي، يا د نېكۍ په لورې ترغيب وركړي، يا د كفر مذمّت يا د ګناه خرابې څرګنده (ښكاره) كړي، يا د هغو كافرانو هجو او بدې ووايي، چې د اسلام هجو كوي، يا كه څوك ده ته ايذاء او ضرر ورسوي؛ د هغه ځواب د اعتدال په اندازه وركړي؛ نو داسې شعر ويل نه دي مذموم، لكه

چې حسّان بن ثابت رضي الله تعالى عنه او نورو به همداسې اشعار ويل، نو ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم پر ده امر صادر کړ، چې د کفّارو جواب ورکړه، روح القُدس ستا سره دی.

د ﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا ظُلِمُوا۟﴾ په مناسبت يې وفرمايل چې: ظالمانو ته به عنقريب خپله آخره خاتمه او انجام معلوميږي، چې د دوی اوښ پر کومه ډډه پرېوځي؟ له ګردو څخه زيات ظلم دا دی چې د الله تعالى کتابونو او انبياوو ته د دروغو نسبت کوي، او په کاهن او شاعر ويلو سره يې تکذيب کوي.

تمت سورة الشعراء بفضل الله تعالى وحسن توفيقه.

سُوْرَةُ النَّمْلِ

«د (النمل) سورت مكي دی، (۹۳) آيتونه (۷) ركوع لري، په تلاوت كې (۲۷) او په نزول كې (۴۸) سورت دی، وروسته د (الشعراء) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دی.

طٰسٓ تِلْكَ اٰيٰتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُّبِيْنٍ ﴿۱﴾ هُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲﴾ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ﴿۳﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿۴﴾

دا (آيتونه د دې سورت) آيتونه د قرآن، او د كتاب مبين (ښكاره بيانوونكي) دي. (دغه قرآن) سمه صافه لاره ښوونكى دی (ټول جهان ته) او زېرى وركوونكى دی مؤمنانو ته (په نعيم سره). هغه (مؤمنان) چې قائموي (سم اداء كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركوي زكات (د اموالو خپلو)، او دوی په (ورځې) آخرې (چې قيامت دی) هم دوی يقين كوي (چې خامخا به راشي په حقه سره). بېشكه هغه كسان چې نه راوړي ايمان په (ورځې) آخرې (چې قيامت دی)؛ ښايسته كړي دي مونږ دوی ته (قبيحه) عملونه د دوی، پس دوی حيران سرګردانه دي (په دغو بدو اعمالو خپلو كې).

تفسير: يعنې هر هغه څوك چې له ده سره د آخرې خاتمې او انجام فكر او انديښنه نه وي؛ نو هغه دې د همدغې فاني دنيا په فكر او انديښنه كې ډوب پروت وي، او د ده د ګردو كوښښونو مركز همدغه څو ورځنى دنيوي ژوندون دی، او د هغه كتاب او نبي په طرف له سره نه ګوري، چې د دوی مخ له هغه فاني طرف نه د عاقبت او باقي ژوندون په طرف اړوي او متوجه كوي يې، او نه ورته فكر او توجّه كوي، دوی په دنيوي عيش او مينه كې داسې غرق او ډوب تللي دي، چې د هاديانو خبرو ته له سره غوږ نه ږدي، بلكه پر دوی مسخرې كوي او ملنډې وهي، پر اسماني صحائفو طعنې وي، او پر انبياوو مزاح كوي، او همدغه وضعيت پخپل فكر او زعم ښه بولي، او پرله پسې په همدغې ګمراهۍ كې ترقي او پرمختګ كوي.

تنبيه: د «تزيين» نسبت د الله تعالى په طرف له دې حيثيته شوی دی، چې د هر شي خالق او مالك همدی دی، پر كوم سبب باندې د مسبب ترتّب بې د ده د مشيت او ارادې څخه نشي كېدی، لكه چې په نورو ځايونو كې د اضلال، د ختم، د طبع او د نورو نسبت هم ده ته شوی دی.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُوْنَ ﴿۵﴾

دا هم هغه كسان دي چې مقرر دی دوی ته ډېر بد عذاب (په دنيا كې) او دوی په آخرت كې هم دوی زيانكاران دي.

تفسير: يعنې هلته به له ګردو څخه زيات همدوی په نقصان او خساره كې پراته وي.

وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ۝

او بېشکه ته (ای محمده !) خامخا دربنوولی کیږي (دررسیږي) تاته قرآن له نزده د ښه حکمت والا ښه علم والا (چې الله دی).

تفسیر: یعنې دغه بدبختان پرېږده چې د ضلالت په تیه (میره) کې سرګردانه وګرځي، کله چې دوی د عظیم الشأن قرآن قدر او عزت ونه پېژنده، او د ده د هدایاتو او بشاراتو څخه یې فائده وانخیستله؛ نو ښایي چې د دوی حال او احوال همداسې کېدی، تاسې الله تعالی ته شکر وکړئ، چې د دغه علیم او حکیم له جانبه له ټولو څنې زیات عظیم الشأن کتاب (قرآن) تاسې ته مرحمت شوی دی، چې له هغه څخه تل تاسې ته جدید جدید فوائد دررسیږي، او په هغه کې مؤمنانو ته بشارات او مکذبانو ته عبرتناکه واقعات اورول شوي دي، څو د صادقانو زړونه مضبوط او قوي او د دروغو حمایت کوونکي پر خپلې بدې خاتمې او خراب انجام مطلع شي، لکه چې په همدې غرض وروسته له دې نه د موسی علیه السلام او د فرعونیانو قصه اوروله کیږي.

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا

(یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی ښځې خپلې ته بېشکه چې ما ولید یو اور (له لرې).

تفسیر: دغه له «مدین» نه د راتګ په وخت کې څه وخت چې دوی «وادي» ته ورنژدې شو، کله چې یې په یوه یخه توره تیاره شپه کې لاره ورکه کړې وه، د موسی علیه السلام وینا ده چې له خپلې ښځې سره یې کوي، د دغه مفصله قصه د «طه» د سورت په تفاسیرو کې پخوا تېره شوې ده، هلته دې بیا ولوستی شي.

سَآتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ۝

ژر به راوړم تاسې ته له دې (ځای د اوره) خبر (حال د لارې) یا به راوړم تاسې ته لمبه لګولې (په سر د پلتې یا لرګي) لپاره د دې چې تاسې تاوده شئ (په هغه اور).

تفسیر: یعنې د لارې خبر او پته تاته راوړم که دغه اور سره نژدې څوک وي، که نه اقلا ستاسې د تودېدلو لپاره کومه لمبه یا څکروټه به راوړم.

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

پس کله چې راغی دغه (موسی) هغه (اور) ته ؛ غږ وکړ شو داسې چې برکتناک کړی شوی دی هغه چې په دغه اور کې دی، او هغه چې چاپېر دی له دغه (اوره)، او (غږ وکړ شو چې) پاکي ده الله ته چې رب (پالونکی) د عالمیانو دی.

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام هلته ورسېد؛ دغه خبره ورته معلومه شوه، چې دغه دنیوي اور نه دی، بلکه غیبي او نوراني اور دی، چې په هغه کې د الله تعالی د انوارو آثار څرګندیږي (راښکاره کیږي)، ښایي چې دغه به هم دا وي چې په حدیث کې د هغه په نسبت فرمایلي شوي دي: «حجابه النار»، یا «حجابه النور»، بیا پرې غږ وشو: ﴿أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ یعنې د ځمکې دغه ټوټه مبارکه ده، او په دغه اور کې چې کومه تجلّي ده؛ هغه هم مبارکه ده، او د ده په منځ او شاوخوا کې کوم ذوات چې دي؛ هغوی ګرد مقدس دي، مثلا پرښتې، یا پخپله موسی علیه السلام، هغه ګرد سره مبارک دي، دغه یې اغلبًا د موسی علیه السلام د مأنوس ګرځولو او د اعزاز او اکرام لپاره فرمایلي دي.

يٰمُوسٰىٓ اِنَّهٗٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۹﴾

اى موسى ! شان دا دى چې زه يم الله بنه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوم).

تفسير: يعني په دغه وخت كې له تا سره زه پخپله غږېدونكى يم.

وَاَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ

او غورځوه همسا خپله (نو يې وغورځوله)، پس كله چې وليدله (موسى) هغه (همسا) چې خوځېدله؛ ګواكې دغه (همسا) يو نرى سپين ځغاستونكى مار دى.

تفسير: ښايي په ابتداء كې به نرى وي، يا به د حركت د سرعت لامله دغه تشبيه وركړى شوي وي، نه د جُثې د صغارت لامله.

وَلّٰى مُدْبِرًا وَّلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يٰمُوسٰى لَا تَخَفْ ۗ اِنِّيْ لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۱۰﴾

نو مخ يې ترې وګرځاوه په شا تلونكى، او راونه ګرځېده بېرته، (نو بيا غږ ورته وشو) اى موسى ! مه وېرېږه (له دې ماره)، بېشكه زه چې يم نه وېرېږي په نزد ځما مرسلان (پيغمبران ـ له هيڅ شي نه).

تفسير: يعني مرسلانو ته نه دي لايق چې وروسته ځمونږ د قرب دربار د رسېدلو څخه له همسا يا مار يا د بل كوم مخلوق څخه ووېرېږي، په دغه مقام كې ښايي چې د دوى زړونو ته انتهايي سكون او طمأنينت حاصل شي.

تنبيه: دغه طبيعي خوف دى، چې د نبوّت سره څه منافات نه لري.

اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوْٓءٍ فَاِنِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۱﴾

ليكن هغه څوك چې ظلم يې كړى وي (په ځان خپل) بيا بدل راوړي نيكي وروسته له بدۍ (چې په صدق سره ثابت شي)؛ پس بېشكه زه ښه بخښونكى يم (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى يم.

تفسير: دغه منقطع استثناء ده، يعني وروسته له دې نه چې د الله تعالى قرب ته ورسېدې؛ تاته هيڅ وېره او انديښنه نه ده په كار، خوف او انديښنه يواځې هغه چاته په كار ده چې كومه ګناه يا خطا يا تقصير يې كړى وي، چې د هغه په نسبت هم ځمونږ په دربار كې داسې قاعده شته، چې وروسته له ګناه كه كوم سړى په صدق او اخلاص سره توبه وباسي، او خپل اعمال او احوال اصلاح او درست كړي، او د نېكيو او حسناتو په وسيله خپله بدي او سيئات محو او ورك كړي؛ نو الله تعالى يې پخپل رحمت سره معافوونكى دى.

وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ ۫ فِيْ تِسْعِ اٰيٰتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿۱۲﴾

او ننباسه لاس خپل په ګرېوان خپل كې؛ نو وبه وځي (په خلاف د طبيعي لون خپل) تك سپين بې له كومه عيبه (او مرض، پس سره له دې دواړو معجزو چې حساب دي) په نهو معجزو ستا كې (ورشه) طرف د فرعون ته او قوم د ده ته، بېشكه دوى دي يو قوم فاسقان (وتونكي له فرمان).

تفسير: د دغو معجزاتو بيان د «بني اسرائيل» په سورت كې د ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِذْ جَآءَهُمْ﴾ الآية ـ آيت لاندې ليكلى شوى دى، هلته دې ولوستل شي !.

فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ اٰيٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوْا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَآ اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَّعُلُوًّا ۭ
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿١٤﴾

پس کله چې راغلل (فرعون او فرعونیانو ته) آیتونه (معجزې د قدرت) ځمونږ ښکاره روښانې؛ نو وویل دوی چې: دغه سحر (کوډې) دی ښکاره. او منکران شول دوی په دغو (آیتونو)، حال دا چې یقین کړی وو په دغو معجزاتو نفسونو د دوی (چې حق او له جانبه د الله دي، لیکن انکار ترې وکړ دوی) له جهته د ظلم او سرکښۍ، پس وګوره څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدانو (من الغرق والحرق).

تفسیر: یعنې کله چې وقتًا فوقتًا د دوی د سترګو د خلاصولو لپاره هغه معجزې ورښودلې کېدې؛ نو دوی به ویل چې: دغه ګردې کوډې او جادو دی، حال دا چې د دوی په زړونو کې په یقیني ډول سره دغه خبرې ځای نیولی وو، چې موسی علیه السلام رښتین دی، او دغه معجزې چې راښیي یقینًا د الله تعالی د قُدرت دلائل دي، سحر، جادو، شعبذه، نظر بندي او بل کوم باطل شی نه دی، او تش د بې انصافۍ، غرور او تکبر لامله عمدًا او د خپل ضمیر په خلاف د حق تکذیب او له صدق څخه دوی انکار کاوه، بیا نو څه وشو؟، څو ورځې وروسته له دې نه دغه خبره ورمعلومه شوه چې د داسې ضد کوونکیو معاندانو مفسدانو انجام او عاقبت څه کېږي؟ دوی ټول د قُلزم د بحیرې د امواجو یوه ګوله شول، او هیڅ یوه ته یې ګور او کفن هم نه شو ورپه برخه.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا ۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ فَضَّلَنَا عَلٰى كَثِيْرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ داود ته او سلیمان ته یو خاص علم، او وویل دواړو چې: ټولې ثناوې ستاینې (صفتونه) دي الله ته، هغه چې مشرتیا (فضیلت) یې راکړې دی مونږ ته پر ډېرو له (هغو) بندګانو خپلو چې مؤمنان دي.

تفسیر: سُلیمان د داود علیهما السلام ځوی وو، دغه پلار او ځوی ته هر یوه ته الله تعالی علم ورعطاء کړی وو، شرایع، احکام، د سیاست اصول، حکومت چلول او نور ګرد علوم د دې لفظ لاندې داخل شول، هغه علم چې الله تعالی داود او سلیمان علیهما السلام ته ورکړی وو؛ د هغه اثر دا وو چې دوی د الله تعالی د انعاماتو شکر اداء کاوه، د الله تعالی د کوم نعمت شکر اداء کول د هغه اصلي نعمت څخه لوی نعمت دی.

«پر ډېرو» یې ځکه وفرمایل؛ چې ډېرو نورو بندګانو ته الله تعالی پر دوی فضیلت ورکړی دی، پاتې شو پر ګردو مخلوقاتو کلي فضیلت لرل؛ نو دغه انعام او اکرام په ګردو انسانانو کې ځمونږ سید الکونین خاتم المرسلین فخر الأولین والآخرین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په برخه شوی دی، اللهم صل وسلم وبارک علیه وعلی آله وأصحابه أجمعین.

وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ

او میراث واخیست سلیمان (نبوّت، علم، سلطنت) له داود څخه (له نوره اولاده یې).

تفسیر: یعنې د داود علیه السلام په ځامنو کې د ده اصلي ولي عهد او خلیفه سُلیمان علیه السلام شو، چې د ده په مبارک ذات کې الله تعالی نبوّت او سلطنت دواړه جمع کړي وو، او داسې مملکت او حکومت یې ورعطاء کړی وو، چې له ده څخه وړاندې او وروسته د بل چا په برخه کې داسې یو صوري او معنوي، ظاهري او باطني عظمت او شوکت نه دی جمع شوی، انسانان، پیریان، طیور، هوا، او نور ټول ورته مسخّر شوي وو، لکه چې د «سبأ» په سورت کې راځي.

وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ

او وویل (سُلیمان) ای خلقو! ښوولې شوي دي مونږ ته خبرې د الوتونکیو مرغانو.

تفسیر: له دغې خبرې څخه انکار کوا کې د بداهت څخه د انکار په منزلت دی چې طیور او پرندګان کومې خبرې او چړېړ چې کوي، په هغه کې تر یوه حده پورې د افهام او تفهیم شان موندلی کیږي، یو مرغه څه وخت چې خپله جوړه ځان ته رابولي، یا د دانې ورکولو لپاره خپلو نورو ملګرو ته هم خبر ورکوي؛ په دغو ګردو حالاتو کې د ده بولي، لهجه او غږبدل له سره یو شان نه دي، لکه چې د طیورو مخاطبین او سامعین دغه فرق او توپیر په ښه شان سره محسوسولی شي، نو له دې نه مونږ پوهېدی شو، چې د نورو احوالو او ضروریاتو په وخت کې هم د دوی په دغو چونېدلو کې اګر که مونږ ته ډېر متشابه او متقارب هم راښکاره شي، کوم داسې لطیف او خفیف تفاوت او توپیر به ضرور وي، چې پر هغه باندې به دوی پخپلو منځونو کې سره پوهیږي.

د حیواناتو لپاره د جزئي ادراکاتو حصول خو لا له پخوا څخه مسلّم دی، لیکن د اوروپا جدید تحقیقات اوس د حیواناتو عاقلیت د آدمیت تر سرحد پورې قریب کړی دی، تر دې چې د حیواناتو د بولۍ (وینا) د «ابجدو» په تیارولو پسې هم لګیدلي دي.

لوی قرآن خبر راکړی دی چې: «هر شی د خپل رب تسبیح او تحمید کوي، لیکن تاسې پرې نه پوهېږئ، او هر الوتونکی خپل د صلات او تسبیح څخه واقف دی»، په صحیحو احادیثو کې د حیواناتو تکلّم بلکه د محضو جماداتو خبرې کول او تسبیح ویل ثابت دي.

وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيْءٍ

او راکړی شوي دي مونږ ته له هر څیز څخه (چې انبیاوو او باچایانو ته ورکاوه شي).

تفسیر: یعنې د داسې عظیم الشأن سلطنت او نبوّت لپاره هغه اشیاء، لوازم او سامان چې په کار دي؛ هغه ګرد یې راعطاء کړه.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمَٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾

بېشکه دغه (عطاء) خامخا همدغه فضل فضیلت دی ښکاره. او جمع کړی شوې لپاره د سُلیمان لښکرې د ده، له پیریانو او (له) انسانانو او (له) مرغانو، بیا به د دوی ډلې ترلې کېدلې (په ترتیب سره).

تفسیر: هر کله به چې سُلیمان علیه السلام کوم طرف ته تلو؛ نو د انسانانو، پیریانو او د طیورو د درې واړو اقسامو لښکر به یې له خپله ځانه سره حسب الضرورت او مصلحت بوتلو، او د دوی په دغو افواجو کې به یو ځانته نظم نسق او انضباط قائم وو، مثلاً وروستني افواج به سره له خپلو ګړندي تللو یا الوتلو خپلو له ړومبنیو افواجو څخه نشو وړاندې کېدی، او نه به هیڅ یو لښکري فرد داسې کولی شو، چې خپله پیره یا وظیفه په خپل سر خوشې کړي، او چېرې لاړ شي، لکه چې نن ورځ په برې، بحري او فضایي قواوو کې پوره نظم، نسق او د عمل اشتراک لیدل کیږي.

حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا۟ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ

تر هغه پورې چې راغلل دوی پر کنده د میږیو،

تفسير: يعني سُليمان عليه السلام له خپل لاو لښکر سره له داسې يو ميدان څخه تېرېده، چې هلته د ميږيانو ډېره لويه وداني وه.

تنبيه: په کوم ځای کې چې ډېر ميږيان سره راټول شي، او هلته په خپل ذوق او سليقه کورونه جوړ کړي؛ هغه ته په عربي ژبه «قرية النمل» وايي، يعني «د ميږيانو کلی»، مفسرانو په مختلفو بلادو کې د داسې ميدانونو او بيديا ګانو نښه او پته لګولې ده، چې هلته د ميږيانو خورا زيات کورونه او کلي شته، چې د دغو له منځه پر يوه باندې حسب الاتفاق د سُليمان عليه السلام ګزر شوی وو.

قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا۟ مَسَٰكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾

نو وويل يوه ميږي (چې مشر وو پر نورو): ای ميږيو ! ننوځئ ټول مساکنو - سوړو خپلو ته چې مات او چيت پيت مو نه کړي هرومرو تاسې سليمان او لښکر د ده، حال دا چې دوی به نه وي پوه (د تاسې له دې پايمالېدو نه).

تفسير: يعني سليماني لښکر خو داسې نه دي چې عمدًا او په قصد سره تاسې وژني، هو ! امکان لري چې د لاعلمی او ناپوهۍ په سبب پايمال شئ، شاه صاحب ليکي: «د ميږي غږ هيڅ يو انسان نشي اورېدی، خو د سُليمان عليه السلام غوږ ته د دوی خبرې ورسېدې، او دوی له هغو څخه معلومات حاصل کړل»، نو دا د هغوی معجزه شوه.

تنبيه: د حيواناتو علماوو له کلونو کلونو راهيسې کومې تجربې چې کړې دي؛ له هغوی څخه دا راڅرګندېږي، چې دغه خوار او حقير ساکښ (ذي روح) او خوځنده (حشره) هم پخپل اجتماعي حيات، سياسي نظام کې ډېر زيات له انساني خويونو سره قريب واقع شوی دی، او د دغو امورو اداره په ډېر عجيب او غريب ډول سره کوي، د انسانانو په شان ميږيان هم د کورنيو او ټبرو او قبائلو خاوندان دي، په دوی کې هم د تعاون او خواخوږۍ جذبات شته، د دوی د اعمالو تقسيم او د حکومت نظام د انساني اداراتو سره ډېر قريب او متشابه ليدل کيږي.

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٩﴾

پس تبسّم وکړ (سُليمان) په دغه حال کې چې خندا کوونکی وو (وربسې تعجّبًا او سُرورًا) له وينا د هغه ميږي، او وويل سُليمان: ای ربه څما ! الهام وکړه ماته (را په برخه کړه) دا چې شُکر وکړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما او پر مور پلار څما، او بل دا چې وکړم زه عمل نېک چې (په فضل خپل سره) خوښوې ته هغه، او ننباسه ما (او يو ځای کړه ما) په رحمت خپل سره په (هغو) بندګانو خپلو کې چې صالحان شوي دي.

تفسير: کله چې سُليمان عليه السلام د هغه ميږي پر خبره وپوهېده؛ متعجب شو، او د سُرور او نشاط له فرطه يې د شکر د اداء کولو جذبه په جوش راغله، او وويل سُليمان: ای ربه څما ! الهام وکړه، را په برخه کړه دا چې شکر وکړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما او پر مور او پلار څما او بل دا چې وکړم زه عمل نېک، چې پخپل فضل سره خوښوې ته هغه، او ننه باسه او يو ځای مې کړه په رحمت خپل سره په هغو بندګانو کې چې صالحان دي.

وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِىَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ ٱلْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾

او لټونه يې وکړه د مرغانو (او هدهد يې ونه مونده)؛ نو ويې ويل: څه مانع دی ما لره چې نه وينم زه هدهد، بلکه دی هدهد له غائب شويو (د دې ټولې څخه چې يې نه وينم).

تفسير: بناء پر کوم ضرورت سُليمان عليه السلام د الوتونکيو افواجو حاضري واخيسته؛ هدهد د ده په نظر کې رانغی، نو ځکه يې وفرمايل: دا څه خبره ده چې زه هدهد نه وينم؟ آيا د دغو الوتونکيو افواجو په منځ کې پټ دی او زه يې نه وينم؟ يا په واقع سره غير حاضر دی؟.

تنبيه: له طيورو څخه سُليمان عليه السلام مختلف اعمال اخيستل، مثلاً په هوايي سفرونو کې به دوی مأمور وو، چې د سُليمان عليه السلام په سر داسې والوځي، چې د دوی پر تخت سيوری ولوېږي، عند الضرورت د اوبو او د نورو ضروورياتو سراغ او پته ولګوي، خطوط او فرامين له يوه ځايه بل ځای ته ورسوي، په دغه وخت کې امکان لري چې هُدهد ته به کوم يو خاص ضرورت وروړاندې شوی وي، او دی به د هغه لامله غير حاضر شوی وي.

لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَا۟ذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿۲۱﴾

خامخا عذاب به ورکړم زه هرومرو ده ته عذاب سخت، يا خامخا ذبح به کړم زه دی، يا به خامخا راوړي دی ماته برهان دليل ښکاره (په غياب خپل چې له دې وجې نه غايب وم).

تفسير: يعنې خپل د غير حاضری کوم واضح او ښکاره دليل راوړاندې کړي.

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿۲۲﴾

پس ځنډ (تأخير) وکړ هدهد نه ډېر (بلکه لږ ځنډ يې وکړ او ژر راغی) پس وويل (هُدهد په جواب د سليمان کې) احاطه وکړه ما په هغه څيز (او پوره پرې خبر شوی يم) چې نه ده احاطه کړې تا (او نه يې پرې خبر) په هغه باندې، او راغلی يم زه تاته له سبا څخه په خبرې تحقيقي يقيني سره.

تفسير: سُليمان عليه السلام ته د هغه ملك احوال په مفصّل ډول سره نه وو رسېدلی، اوس وررورسېد، «سبأ» د يوه قوم نوم دی، چې د هغوی ملك په عربستان کې د يمن په اطرافو کې وو (موضح القرآن)، ګواکې د هُدهد په وسيله الله تعالی دغه تنبيه وفرمايله، چې د ډېرو لويو لويو انسانانو علم هم له سره نشي محيط کېدی، وګورئ چې د هغه نبي په شان چې پخپله الله تعالی داسې فرمايلي وو ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ عِلْمًا﴾ هغه ته د يوې جزئيې اطلاع هُدهد وررسوي.

إِنِّى وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَىْءٍ

بېشکه چې ما وموندله يوه ښځه چې باچاهي يې کوله پر دغه (اهل د سبأ) او ورکړی شوي دي دغې (ښځې) ته له هر څيز څخه (چې باچايانو ته ورکولی شي).

تفسير: په هر شي کې مال، اسباب، فوج، اسلحه، حسن، جمال ګرد شيان راغلل.

وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿۲۳﴾

او دی دې ته تخت ډېر لوی.

تفسير: يعنې د دې ملك د ملکې تخت داسې مُکلف، مرصّع او ډېر قيمتدار دی، چې د دنيا هيڅ يوه له باچاهانو سره هغسې تخت نشته، مفسّرينو د دغې ملکې نوم «بلقيس» ليکلی دی، والله أعلم.

وَجَدْتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُوْنَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُوْنَ ﴿۲۴﴾

ومې مونده دغه ښځه او قوم د دې چې سجده کوي دوی لمر ته بې له الله، او ښایسته کړي دي دوی ته شیطان عملونه د دوی، پس منع کړي دي (شیطان) دوی له سمې صافې لارې، پس دوی نه مومي سمه صافه لاره.

تفسیر: یعنې هغه قوم مشرکان او د لمر عابدان دي، او شیطان دوی له لارې څخه ایستلي دي، او د شرک رسوم او اطوار د دوی په نظرونو کې ښایسته ورځرګند (ورښکاره) شوي دي، نو ځکه دوی د هدایت لاره نشي موندلی، هُدهد پخپلې دغې وینا سره ګواکې سُلیمان علیه السلام ته ترغیب ورکړ، چې د دغه قوم پر خلاف جهاد وکړي.

اَلَّا يَسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ ﴿۲۵﴾

ولې دوی نه کوي سجده الله ته؟ هغه (الله) چې راوباسي (ښکاره کوي) پټ څیزونه چې په اسمانونو کې دي، او په ځمکه کې دي، او (هغه الله) چې ورمعلوم دی هر هغه څیز هم چې پټوئ یې تاسې (په زړونو خپلو کې)، او هر هغه څیز چې ښکاروئ یې تاسې (په ژبو خپلو کې).

تفسیر: غالبًا د دغه هُدهد د کلام تتمّه ده، معلومیږي چې حیوانات فطرتًا د خپل خالق د صحیح معرفت لرونکي دي، یا د خرق عادت په ډول همدغه یوه هُدهد ته دغسې تفصیلي معرفت ورعطاء کړی شوی وو، هو ! که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو دغسې معرفت په یوه وچ لرګي کې هم پیدا کولی شي.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴿۲۶﴾ السجدة

الله هغه ذات دی (چې) نشته هیڅ لایق د عبادت مګر یواځې همدی دی، چې رب د عرش ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې د ده د عظیم عرش سره د بلقیس تخت څه مناسبت لري؟.

قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿۲۷﴾

نو وویل (سُلیمان) ژر به وګورو آیا رښتیا ویلي دي تا (ای هدهده ! دغه خبره کې) یا که ته یې له دروغ ویونکیو.

تفسیر: یعنې زه ستا د دروغو امتحان اخلم، (بیا سُلیمان یو مکتوب ولیکه، او هُدهد ته یې وویل):

اِذْهَبْ بِّكِتٰبِيْ هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُوْنَ ﴿۲۸﴾

یوسه ته (ای هُدهده !) لیک ځما دغه پس وغورځوه هغه (لیک) دوی ته، بیا مخ جار باسه له دوی (او پټ نژدې ورته ودرېږه) پس وګوره (له ورایه) چې په څه ځواب رجوع کوي دوی؟.

تفسیر: یعنې سلیمان علیه السلام یو خط ولیکه، او هُدهد ته یې ورکړ، چې د «سبأ» ملکې ته یې ورسوي، او جواب یې بېرته راوړي، او ورته ویې ویل: څه وخت چې خط دې وررورسوه؛ ښایي چې بیا ترې یوې خوا ته پر څنګ شې، ځکه چې د قاصد مخامخ درېدل د سلطنت له آدابه سره څه تناسب نه لري.

قَالَتْ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنِّيْٓ اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتٰبٌ كَرِيْمٌ ﴿۲۹﴾ اِنَّهٗ مِنْ سُلَيْمٰنَ

وويل (بلقيس) چې اى اشرافو ! بېشكه زه چې يم راغورځولى شوى دى ماته يو ليک عزتناک. بېشكه دغه (ليک) د سليمان (له طرفه راغلى) دى.

تفسير: بلقيس د دغه خط د لوستلو په اثر خپل مشران او درباريان راټول کړل، او دوى ته يې وويل چې: «اى ځما مشرانو ! ماته داسې يو عجيب خط په دغه عجيبه طريقه رارسېدلى دى، چې د يوه معزّز او محترم باچا سُليمان عليه السلام له طرفه راغلى دى، غالبًا دوى به د سُليمان عليه السلام اسم او د ده د بې مثاله حکومت او شوکت اشتهار پخوا له دې نه اورېدلى وي.

وَاِنَّهٗ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿۳۰﴾

او بېشكه (مضمون د دې ليک دا دى چې شروع) په نامه د الله چې خورا مهربان ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: هم هغسې چې دلته دغه «تسميه» د دغه قرآني آيت جزء دى، د قرآنكريم په نورو ځايونو کې هم ځان ته يو مستقل قرآني آيت دى، د تسميې لوستل په اول د هر سورت کې يو ضروري امر دى، د حنفيانو په مذهب لکه چې پاس مو وليکل «تسميه شريفه» د عظيم الشأن قرآن يو ځان ته مستقل او جلا مبارک آيت دى، چې لپاره د تبرّک او فصل د قرآني سورتونو د هر سورت په اول کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په امر ليکلې شوي دي، د امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهما الله په مذهب برسېره په دې چې تسميه شريفه د فاتحې شريفې د سورت اوله برخه او جزء دى؛ په نورو قرآني سورتونو کې هم پرته (علاوه) د توبې له سورته داخله ده.

اَلَّا تَعْلُوْا عَلَيَّ وَاْتُوْنِيْ مُسْلِمِيْنَ ﴿۳۱﴾

(مقصد ځما دا دى) چې لويي (او کبر) مه کوئ تاسې پر ما او راځئ تاسې ماته مسلمانان غاړه اېښودونكي (الله ته).

تفسير: داسې جامع مختصر او له عظمته ډک خط به ممکن دى چې ډېر لږو باچاهانو په دنيا کې بل کوم باچا ته ليکلى وي، مطلب يې دا دى چې: «ځما په مقابل کې زور آزمويل هيڅ فائده نه دررسوي، ستاسې خير په همدې کې دى چې اسلام ومنئ !، او ځما احکامو ته غاړه کېږدئ !، او د انسانانو په شان په سمو ګوتو ماته راشئ ! ځکه چې ستاسې لويي، تکبّر او ځان مشر ګڼل ځما په مقابل کې بې فائدې دي».

قَالَتْ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُوْنِيْ فِيْٓ اَمْرِيْ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُوْنِ ﴿۳۲﴾

وويل (بلقيس) چې اى اشرافو ! فتوى (مشوره) راکړئ تاسې ماته په دغه کار ځما کې، نه يم زه فيصله كوونكى د كوم كار تر هغه پورې چې حاضر شئ تاسې ماته (مشوره راکړئ !).

تفسير: يعنې تاسې مشوره راکړئ ! چې د هغه ځواب په څه مضمون سره وليکل شي، او بالمقابل يې څه اقدامات او چارې وکړى شي؟ لکه چې تاسې ته معلوم دي د کومې لويې معاملې (قطعي) فيصله بې د تاسې له پوښتنې او مشورې څخه نه کوم.

قَالُوْا نَحْنُ اُولُوْا قُوَّةٍ وَّاُولُوْا بَاْسٍ شَدِيْدٍ ۙ۬ وَّالْاَمْرُ اِلَيْكِ فَانْظُرِيْ مَاذَا تَاْمُرِيْنَ ﴿۳۳﴾

وويل دغو (اشرافو) چې مونږ خاوندان د قوّت زور يو، اوخاوندان د جنګ سخت يو، او امر (حکم، اختيار) تا ته دی، پس وګوره (ای ملکې !) چې د څه شي امر (حکم) کوې ته (پر مونږ باندې چې ويې منو !).

تفسير: يعنې له مونږه سره د زور او طاقت او د حربي لوازمو او سامانونو هيڅ تقليل او کمی نشته، او نه د کوم باچا له ويرولو څخه مونږ ډاريږو، که ستا حکم صادر شي؛ نو مونږ له سُليمان عليه السلام سره جنګ ته تيار يو، برسېره په دې ته خپلواکه او خپله مختاره يې، سره له غوره پوهه او چرته (خياله) مونږ ته هر هغه حکم چې مناسب يې ګڼئ؛ را يې کړه ! څکه چې څمونږ غاړې ستاسې د هر حکم په مقابل کې ښکته دي، معلوميږي چې د درباريانو فکر او رايه د جنګ کولو په لوري وه، مګر ملکې په جنګ کولو کې تعجيل مناسب ونه ګاڼه، او يو بين البين داسې معتدل صورت يې غوره کړ، چې د هغه ذکر اوس راځي:

قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً ۚ وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ ﴿۳۴﴾
وَاِنِّيْ مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنٰظِرَةٌ ۢ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۳۵﴾

نو وويل (بلقيس چې په جنګ کې خير نشته)، بېشکه باچاهان هر کله چې ننوځي په کوم کلي (ښار) کې (په غلبه او قهر)؛ خرابوي دوی هغه (ښار)، او ګرځوي دغه (باچاهان) عزيزان (مشران) د اهل د هغه ذليلان (سپک بندیان)، او همداسې (چې ومې ويل) دوی کوي. او بېشکه زه لېږونکې يم دوی ته (قاصد) سره له هديې (پېشکشی)، پس بيا زه کتونکې يم چې په څه حال بېرته راځي دغه لېږلي شوي (چې قبلوي دغه پېشکشي يا يې بېرته راليږي).

تفسير: معلوميږي چې د خط د مضمون له عظمته او شوکته او له نورو قرائنو، اماراتو او آثارو څخه بلقيس متيقنه شوه، چې زه پر دغه باچا برى نشم موندلی، او اقلا د دغې خبرې قوي احتمال د دې په زړه کې پيدا شوی وو، چې د داسې لويو شان او شوکت لرونکيو باچاهانو سره جنګېدل د لوبو او ټوکو خبره نه ده، که دی غالب شو، لکه چې د ده د برې قوي امکانات شته؛ نو د نورو ملوکو او سلاطينو له عمومي عادته سره موافق به دغه څما ګرد ښارونه سره لاندې باندې کړي، او داسې يو لوی انقلاب به ونښلي چې په هغه کې به مشران، کشران، عزت لرونکي خلق به بې عزته کيږي، او ډېر انسانان به خواران او ذليلان کيږي، لهذا څما په فکر خو ښه داسې راښکاري چې مونږ په جنګېدلو کې جلتي او تلوار ونه کړو، بلکه لازم دي چې د مقابل جانب قوّت، قدرت، طبيعي رجحانات، او د حکومت نوعيت څخه معلومات حاصل کړو، او په دې باندې ښه ځان خبر کړو، چې هغوی په رښتيا سره څه شی له مونږ څخه غواړي؟ که مونږ څه تحائف او هدايات ورولېږو، او دغه راتلونکې مصيبت د هغو په وسيله له خپله ځانه لرې وساتو؛ نو ډېر به ښه شي، که نه په دغه ذريعه مونږ ته لږ څه د دوی وضعيت او رويه راڅرګنديږي (ښکاره کيږي)، څو بيا مونږ له هغه سره مناسب رويه او لاره ځان ته غوره کړو.

فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّوْنَنِ بِمَالٍ ۫ فَمَآ اٰتٰىنِۦَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِّمَّآ اٰتٰىكُمْ ۚ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُوْنَ ﴿۳۶﴾ اِرْجِعْ
اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُوْدٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَآ اَذِلَّةً وَّهُمْ صٰغِرُوْنَ ﴿۳۷﴾

پس کله چې راغی (قاصد د بلقيس) سُليمان ته؛ نو وويل (سُليمان آيا مددګاري کوئ تاسې له ما سره په مال سره، پس هغه څيز چې راکړی دی ما ته الله (له نبوّت، علم، سلطنت) خير ډېره غوره

دی له هغه ځیزه څخه چې در کړی دی (الله) تاسې ته، بلکه تاسې په دغه هدیه (بښکښې) خپلې خوشالېږئ. بېرته ورشه دوی ته (ای قاصده چې راشې ماته ! که نه) پس خامخا وربه شو مونږ دوی ته سره له (داسې زورور) لښکر، چې نه وي هیڅ طاقت د مقابلې دوی ته له هغو لښکرو سره، او خامخا وبه باسو هرومرو دوی له دغه (ښار د سبأ څخه) په دې حال کې چې بې عزته بې حُرمته وي، او دوی به خوار او سپک وي.

تفسیر: یعنې دغه تحفې او هدایا دې تاسو ته در مبارك وي، چې په ورکولو یې تفاخر کوئ، او په اخیستو یې په تکثّر د اموالو سره خوشالېږئ، آیا ستاسې په فکر او اټکل کې زه تش یو دنیوي باچا درغلم؟ چې د مال او متاع مطامع ماته راوړاندې کوئ؟ تاسې ته دې معلوم وي؛ هغه روحاني دولت او مال، حکومت او دولت چې الله تعالی راعطاء کړی دی؛ هغه ستاسې له دغه ملك او دولت څخه ډېر اعلی او اولی دی، زه ستاسو دغو هدیو او تحائفو ته هیڅ اهمیت نه ورکوم، یعنې بېرته ورشه ای قاصده ! بلقیس او قوم ته یې ووایه چې: را دې شي ټول مسلمانان غاړې ایښودونکي، او که رانغلل دوی پس رابه ولو مونږ خامخا د دوی جنګ او مقابلې ته داسې لښکرې چې له جهته د ډېروالي اوقوّت نه دی هیڅ طاقت د مقاومت (ودرېدو) د دوی له هغو لښکرو سره، او هرومرو (خامخا) وبه باسو او وبه شړو مونږ خامخا دوی له دغه ښار د سبا څخه په دې حال کې چې بې عزته او بې حرمته به وي.

قَالَ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَاْتِيْنِيْ بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَّاْتُوْنِيْ مُسْلِمِيْنَ ﴿۳۸﴾

وویل (سُلیمان) ای (ځما د دربار) اشرافو ! کوم یو لـه تاسې به راوړي ماته تخت د دې (بلقیسې) پخوا له هغه چې راځي دوی ماته مسلمانان (غاړه ایښودونکي الله ته).

تفسیر: دغه سفیر بېرته لاړ، او د جنګ پیغام یې ورورسوه، بلقیس متیقنه شوه چې دغه کوم معمولي باچا نه دی، د ده زور او قوّت د الله تعالی په زور او قوّت سره دی، له جدال څخه به هیڅ یوه ګټه او فائده په لاس رانه شي، او نه د داسې باچا په مقابل کې له چل، فریب څخه څه کار اخیستل کیږي، بالآخر د اطاعت او انقیاد په غرض د ډېرو ساز او سامان او لأو لښکر سره د سُلیمان علیه السلام په حضور د تشرّف په مقصد رهي (روانه) شوه، کله چې بلقیس د شام سرحداتو ته ورنژدې شوه، سُلیمان علیه السلام خپلو درباریانو ته وفرمایل چې: آیا داسې یو څوك شته چې د بلقیس شاهي تخت د دې د راتللو د مخه حاضر کړي؟.

تنبیه: له ﴿قَبْلَ اَنْ يَّاْتُوْنِيْ مُسْلِمِيْنَ﴾ څخه معلوم شو، چې پخوا له اسلامه او انقیاده د حربي مال مباح دی.

قَالَ عِفْرِيْتٌ مِّنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُوْمَ مِنْ مَّقَامِكَ ۚ وَاِنِّيْ عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمِيْنٌ ﴿۳۹﴾

وویل یو زورور سخت قوي له (قومه د) پیریانو چې: زه به راوړم تاته دا (تخت) پخوا د هغه چې پاڅېږې ته (ای نبي الله) له دغه ځایه خپله، او ببشکه زه پر دغه (راوړلو) د دې (تخت) خامخا قوي (زورور معتبر) امانتګر یم (چې نه کوم خیانت په جواهرو د ده کې).

تفسیر: د سُلیمان علیه السلام دربار به هره ورځ تر یو ټاکلي (مقرّر کړي) وخت پورې دوام درلود (لرلو)، مطلب یې دا دی چې «پخوا له دې نه چې تاسې له خپله درباره پاڅېږئ؛ زه به دغه شاهي تخت درحاضر کړی شم»، مګر په دغه کې هم لږ څه ځنډ (تأخیر) واقع کېده، او سُلیمان علیه السلام غوښته چې له دې نه مخکې د دې تخت راحاضر کړی شي.

قَالَ الَّذِيْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ يَّرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ ط

وويل هغه (سړي) چې د ده سره يو علم وو له كتابه (منزّله يعني اسم الأعظم) زه به راوړم تاته دا (تخت) پخوا له هغه چې بيا راګرځي تاته ستر ګه ستا، (چې نيولې دې وي كوم شي ته).

تفسير: راجح خو همدغه معلوميږي چې دغه سړی د سُليمان عليه السلام صحابي او وزير آصف بن برخيا رضي الله تعالى عنه دی، چې د سماوي كتابونو عالم او د الله تعالى د اسماوو او د كلامونو له تأثيراتو څخه واقف وو، عرض وكړ چې: زه د ستر ګو په يوه رپه كې د هغې تخت در حاضرولی شم، يعنې همدا چې تاسې چاته وګورئ پخوا له هغه چې تاسې خپلې ستر ګې له هغه څخه ځان ته واړوئ؛ زه به هغه تخت دلته پخوا له طرفة العين څخه در حاضر كړم.

فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ ۖ لِيَبْلُوَنِيْٓ ءَاَشْكُرُ

نو كله چې وليد (سُليمان) دغه (تخت) قرار پروت په نزد د ده؛ نو ويې ويل: دغه (ژر راوړل د تخت) له فضله (احسانه) د رب ځما دی، لپاره د دې چې وازمويي ما چې آيا زه شكر كوم (پر نعمتونو د الله).

تفسير: يعنې دغه په ظاهري اسبابو سره نه دی، د الله تعالى فضل دی چې ځما رفيق دغه درجې ته رسېدلی دی، چې ترې داسې كرامات ظاهريږي، او كله چې د ولي او بالخاصه د صحابي كرامت د هم هغه نبي معجزه او د ده د اتباع ثمره وي؛ نو ځكه پر سُليمان عليه السلام هم د هغه شُكران عائد كيږي.

اَمْ اَكْفُرُ ۗ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبِّيْ غَنِيٌّ كَرِيْمٌ ۝

يا ناشكري (كُفران) كوم؟ او هر څوك چې شكر كوي؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې شُكر كوي خپل ځان ته (ځكه چې پرې د نعمتونو دوام او تزييد كيږي)، او هر چا چې ناشُكري وكړه (كفران كوي)؛ نو بېشكه رب ځما غني بې پروا دی (له شكر او له هر څيزه) كرم والا (څښتن - خاوند د سخاوت دی پر مستحقانو د انعام).

تفسير: يعنې د شُكر ايستلو نفع شاكر ته رسيږي، چې په دنيا او آخرت كې به مزيد انعامات پرې مبذول كيږي، كه ناشكري وكړي؛ نو الله ته به څه ضرر او نقصان ونه رسوي، ځكه چې الله تعالى د داسې شكر ايستلو څخه قطعًا بې پروا او بالذات كامل الصفات او منبع الكمالات دی، ځمونږ له كُفرانه د ده په كماليه صفاتو كې هيڅ نقص او كمی نه راځي، دغه هم د الله تعالى لُطف او كرم دی، چې ناشكرانو ته سمدلاسه سزا نه وركوي، نو د داسې كريم ناشكري كوونكی سړی په انتهايي درجه بې حيا او احمق دی.

قَالَ نَكِّرُوْا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِيْٓ اَمْ تَكُوْنُ مِنَ الَّذِيْنَ لَا يَهْتَدُوْنَ ۝

وويل (سُليمان) چې نا آشنا (او په بل شان او شكل كړئ) تاسې دغې (بلقيس) ته تخت د دې، چې وګورو چې آيا پېژني يې يا كيږي له هغو كسانو چې نه يې پېژني.

تفسير: يعنې د تخت رنګ او وضعيت يې تبديل كړ، او د هغه شكل او هيئت يې وګرځاوه، چې د هغه په ليدلو بلقيس په اسانۍ سره ونشي پوهېدی، په دې د بلقيس د عقل او فهم ازموينت او امتحان مقصود وو، چې د هدايت استعداد په دې كې تر كوم ځای پورې شته.

فَلَمَّا جَآءَتۡ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرۡشُكِۖ قَالَتۡ كَأَنَّهُۥ هُوَۚ

نو کله چې راغله (بلقيس تخت يې هلته وليد)، وويل شو (ورته) آيا همداسې دی تخت ستا؟ نو وويل (بلقيس) لکه چې دا هم هغه دی.

تفسير: ويې نه ويل چې: هو! هم هغه دی، او نه يې بالکل نفي وکړه، څه يې چې حقيقت وو؛ هغه يې صاف صاف ظاهر کړ، چې تخت خو هم هغه دی، ليکن په اوصاف کې يې څه فرق او توپير (تفاوت) راغلی دی، او کله چې دغه فرق دومره مهم او معتدّبه نه دی؛ نو ځکه ويلی شي لکه چې هم هغه دی.

وَأُوتِينَا ٱلۡعِلۡمَ مِن قَبۡلِهَا وَكُنَّا مُسۡلِمِينَ ﴿٤٢﴾

او راکړی شوی وو مونږ ته علم (په وحدت د رحمان او نبوّت د سُليمان) پخوا له دې (معجزې کله چې هُدهد ستا ليک راوړ)، او وو مونږ مسلمانان (غاړه ايښودونکي حکم ستا ته).

تفسير: يعنې مونږ ته لا له پخوا څخه دغه خبره معلومه وه، چې سُليمان عليه السلام تش يو باچا نه دی، بلکه ورسره د الله تعالی يو مقرّب بنده هم دی، نو ځکه مونږ د اطاعت او تسليم او انقياد لپاره اختيار کړه.

وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعۡبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ إِنَّهَا كَانَتۡ مِن قَوۡمٖ كَٰفِرِينَ ﴿٤٣﴾

او منع کړه (الله په توفيق خپل) دا له (عبادت د) هغه څيز چې وه دا چې عبادت يې کاوه غير له الله، بېشکه چې دا وه (پخوا) له (هغه) قومه چې کافران وو.

تفسير: يعنې الله تعالی، يا سُليمان عليه السلام د الله تعالی په حکم ملکه بلقيس د لمر او نورو شيانو له عبادت څخه ستنه (منع) کړه، چې په هغه کې دا سره د خپل قوم مبتلا وه، يا يې دا مطلب چې د سليمان عليه السلام په خدمت کې د حاضرېدلو تر وخته پورې چې د اسلام اظهار يې په علانيه ډول سره نه وو کړی، د هغه سبب دا وو چې د باطلو معبودانو خيال او د کفّارو صحبت او تقليد دا يې له داسې کولو څخه منع کړې وه، کله چې د نبيّ الله په ملاقات او زيارت مشرفه شوه؛ هغه ممانعت له منځه ورک شو، که نه د سليمان عليه السلام د صداقت اجمالي علم دې ته لا له پخوا څخه حاصل وو.

قِيلَ لَهَا ٱدۡخُلِي ٱلصَّرۡحَۖ فَلَمَّا رَأَتۡهُ حَسِبَتۡهُ لُجَّةٗ وَكَشَفَتۡ عَن سَاقَيۡهَاۚ قَالَ إِنَّهُۥ صَرۡحٞ مُّمَرَّدٞ مِّن قَوَارِيرَۗ قَالَتۡ رَبِّ إِنِّي ظَلَمۡتُ نَفۡسِي وَأَسۡلَمۡتُ مَعَ سُلَيۡمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٤٤﴾

وويلی شو دغې (بلقيس) ته چې: ننوځه دې بنګلې ته، پس کله چې وليده (بلقيس) دا (ښيښه)؛ نو ګمان يې پرې وکړ د ژورو اوبو، او پورته يې کړه (پاينڅه) له دواړو پنډيو خپلو، نو وويل (سليمان) بېشکه دغه (اوبه نه دي) يوه بنګله ده په ځمکه هواره ښويه (جوړه شوې) له ښيښو نه، وويل (بلقيس): ای ربه ځما! بېشکه ما ظلم کړی دی پر ځان خپل، او اسلام مې راوړی دی سره له سُليمانه خاص (هغه) الله ته چې رب (پالونکی) د عالميانو دی.

تفسير: يعنې له اوبو څخه د پورې وتلو په نيت يې خپلې پاينڅې پورته کړې، لکه چې عمومي قاعده ده، چې که د اوبو د ژوروالي اندازه په پوره ډول معلومه نه وي؛ نو له اوبو څخه پورې وتونکی ړومبی د خپلو پاينڅو په پورته کولو شروع کوي.

سُليمان عليه السلام پخپله سلام خانه کې ناست وو، چې هغه د تیږو (ګټو) په ځای په ښیښو فرش شوې وه، دغه صافې او پاکې ښیښې له لرې داسې ښکارېدې لکه چې د اوبو لوی حوض وي، او ممکن دي چې له دغو ښیښو لاندې په واقعي اوبه هم وې، یعنې حوض یې په ښیښو سره پټ کړی وي، دې په اوبو کې د ګډېدلو لپاره خپل پنبې لوڅې (بربنډې) کړې، سُلیمان علیه السلام پرې غږ وکړ چې: دغه د ښیښې فرش دی اوبه نه دي، بلقیس ته خپل د عقل قصور او د ده د عقل کمال ور معلوم شو، او په دغه باندې ښه وپوهېده، چې په دیانت هم پر هغو اسرارو چې دی پوهیږي؛ هغه هم صحیح دي، او دغه هم ورښکاره شوه چې پر هغو سازونو او سامونونو او وسائلو چې دغه قوم مغرور وو، او پرې نازېدل؛ دلته له هغه څخه ډېر سامونونه موجود وو، ګواکې سُلیمان علیه السلام دوی ته تنبیه ورکړه، چې د لمر او د ستوریو پر ځلېدلو غولېدل او هغوی ته د معبود نسبت ورکول همداسې دي، لکه چې انسان د ښیښې په ځلېدلو وغولیږي، او د اوبو ګمان پرې وکړي.

کله چې ملکه بلقیس پر خپل قصور وپوهېده؛ نو وی یې ویل: ای ربه ځما ! بېشکه ما ظلم کړی دی پر خپل ځان، او اسلام مې راوړی دی سره له سلیمانه خاص هغه الله ته چې رب د عالمیانو دی، یعنې یا الله ! زه ستا منونکې یم، او د سلیمان علیه السلام دین او طریقه اختیاروم، تر اوسه پورې مې پر خپل ځان باندې ډېر ظلم کړی دی، چې په شرک او کفر کې مبتلا وم، اوس له هغه څخه توبه کوم، او ستا د ربوبیت د دربار په طرف رجوع کوم !.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ۝٤٥﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح (چې وواېه ثمودیانو ته) داسې چې عبادت کوئ تاسې خاص د الله، پس ناڅاپه دوی دوه فرقې وې (مؤمن او کافر) چې سره یې جګړې کولې.

تفسیر: یعنې یوه ایمان لرونکې او یوه منکره، لکه مکي والو چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د راتګ په وخت کې پخپلو منځونو کې جګړې سره کولې، د ثمودیانو د جګړې لږ څه تفصیل د «الأعراف» سورت په (۱۰) رکوع کې پر دغو آیتونو ﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ﴾ کې تېر شوی دی.

﴿قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ ۖ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝٤٦﴾

وویل (صالح) ای قومه ځما ! ولې جلتي کوئ تاسې په بدی (نزول د عذاب) پخوا له نېکی (توبې)، ولې مغفرت نه غواړئ تاسې له الله (په ایمان او توبه) لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړ شي؟.

تفسیر: صالح علیه السلام دوی ډېر په هر ډول سره وپوهول، نو کله چې دوی پرې ونه پوهېدل؛ بالآخر یې دوی له عذابه وویرول، چې د هغه په ځواب کې هغوی داسې وویل: ﴿وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ یعنې که ته پخپلې دغې خبرې کې رښتین یې؛ نو ولې د الله تعالی عذاب پر مونږ نه نازلیږي؟ او د څه لامله په کې ځنډ (تأخیر) او ډیل واقع کیږي؟ صالح علیه السلام وویل: ای کمبختانو ! ولې د ایمان او توبې او د نېکی لار نه اختیاروئ؟ چې په دنیا او آخرت کې ستاسې په کار درشي، او د څه له سببه بالعکس بدي او عذاب ژر غواړئ؟ دغه عذاب او بدي چې په خپل وخت کې پر تاسې واقع شي؛ نو ستاسې دغه ګرد شورماشور به پای (آخر) ته ورسیږي، اوس وخت دی چې تاسې له خپلو ګناهونو څخه توبه وباسئ، او خپل ځان د الله تعالی له عذابه محفوظ او مصئون کړئ !، تاسې ولې توبه او استغفار نه کوئ څو الله تعالی د عذاب او زحمت په ځای ثواب او رحمت در مرحمت کړي؟.

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَّعَكَ

وويل (ثموديانو) چې بدفالي نيولې ده مونږ په تا او په هغه چا چې له تا سره دي (له مؤمنانو).

تفسير: يعنې اى صالحه ! له کله راهيسې چې ستا قدم ځمونږ په خاوره کې اېښود شوى دى، او تا پخپلو دغو خبرو شروع کړېده؛ پر مونږ راز راز مصائب او مصاعب را نازل شوي دي، او په هر کور کې جنګ او جګړې نښتې دي.

قَالَ طَٰٓئِرُكُمْ عِندَ اللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾

وويل (صالح) چې: بدفالي د تاسې په نزد د الله ده (چې درکوي يې په بدل د کفر د تاسې)، بلکه تاسې يو قوم يئ چې ازمويلى کېږئ (کله په راحت او کله په زحمت).

تفسير: يعنې دغه مصاعب او سختۍ ځما لامله پر تاسې نه دي راغلي، بلکه د دغو سبب ستاسې هغه بد قسمتي ده چې الله تعالى ستاسې د شرارتونو او بدو اعمالو لامله پر تاسې مقررې او مقدّرې کړې دي.

وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾

او وو په ښار (د ثموديانو) کې نهه سړي (غټ شرير) چې فساد به يې کاوه په ځمکه (د حجر) کې، او نه به يې کوله اصلاح. وويل (ثموديانو) حال دا چې قسمونه يې خوړلي وو په الله چې: خامخا د شپې به ولويږو پر دغه (صالح) او اهل (عيال او امّت) د ده، (او وژنو به يې)، بيا به خامخا ووايو مونږ هرومرو ولي د ده ته (که د قتل دعوى راباندې وکړي؛) چې: نه وو ليدلى مونږ ځاى د هلاکت د اهل د ده (نو نه يو خبر چې چا وژلي دي)، او بېشکه چې مونږ خامخا له صادقانو يو (په دعوى خپله کې).

تفسير: دغه نهه سړي ممکن دي چې د نهو تېرو سرداران او مشران وي، چې د دوى کار په ملک کې پرته (علاوه) له فتنې او فساد او خرابۍ اچولو څخه بل هيڅ شى نه وو، د اصلاح او درستي په طرف به هيڅکله دوى خپل مخ نه اړوه، په معظمه مکه کې هم د کفّارو نهه مشران وو، چې تل به يې د اسلام په مخالفت او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په معاندت کې سعي او مجاهدت کاوه، او نورو مفسّرانو د هغوى نومونه هم ليکلي دي، دغو د صالح عليه السلام د قوم نهو غټو اشرارو پخپلو منځونو کې معاهده او قسمونه سره يادل کړل؛ چې ګرد به سره يو ځاى کيږي، او د صالح عليه السلام په کور به ورننوځي، او دى به سره له ګردو کور وکهوله له يوه مخه وژني، بيا که څوک د ده د وينې دعوادار پيدا شي؛ نو مونږ به ورته ووايو چې: مونږ له دغه داړې او د ده له وژونکي څخه نه يو خبر، او مونږ رښتيا وايو چې مونږ د ده د کور دغه تباه او وران وضعيت په خپلو سترګو نه دى ليدلى.

وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

او فرېب وکړ دوى په فرېب کولو سره او فرېب ورکړ مونږ په فرېب ورکولو سره، حال دا چې دوى پرې نه پوهېدل. پس وګوره چې څرنګه شو عاقبت د مکر (انجام د فرېب) د دوى، بېشکه

چې مونږ هلاک کړل دغه (نهه واړه) او قوم د دوی ټول (په غږ د جبریل). پس دغه دي کورونه د دوی (ورته وګورئ) چې وران تش پراته دي، په سبب د دې چې ظلم (شرک) کاوه دوی، بېشکه په دغه (اهلاک د ثمودیانو) کې خامخا لوی دلیل (د قدرت او عبرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې پوهیږي (په خیر او شر خپل، او ترې عبرت اخلي). او نجات ورکړ مونږ (له دغه عذابه) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو، او وو دوی چې ویرېدل (له الله او ځانونه یې ساتل له شرکه او معاصیو).

تفسیر: د دوی مکر خو همدغه د دروغو تړون وو، او د دوی د غه مکر په مقابل کې الله تعالی دوی ته ښه ډیل او مهلت ورکړ، چې په زړه پورې خپلو شرارتونو ته تکمیل ورکړي، څو د عذاب عظیم په مستحق کېدلو کې هیڅ حجّت او عذر پاتې نشي، دوی داسې ګڼل چې ګواکې مونږ صالح علیه السلام له منځه لرې کوو، او له دې نه نه وو خبر چې په واقع سره دوی پخپلو دغو اعمالو سره خپل بېخ وباسي، او په خپل لاس خپل ځان له منځونو لرې کوي، موضح القرآن داسې لیکي: «د دوی د اهلاک اسباب خپل د تکمیل حد ته رسیدلي وو، ځکه څو شرارت خپل د تکمیل حد ته ونه رسیږي؛ اهلاک نه واقع کیږي».

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ
شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

او (یاده کړه قصه د) لوط کله چې وویې ویل قوم خپل ته: آیا راځئ تاسې فاحشې (قبیح کار د لواطت) ته حال دا چې وینئ تاسې (یو بل په دې بد عمل کې چې څومره مردار کار دی؟) آیا تاسې خامخا راځئ سړیو ته له جهته د شهوت غیر له ښځو (چې د شهوت د دفعې لپاره دي) بلکه تاسې یو قوم یئ ناپوهان (له قبح د عواقبو خپلو).

تفسیر: یعنې که تاسې نه پوهېږئ چې د دغې بې حیایی آخره خاتمه څه کیږي؛ نو په انتهایي درجه جاهلان او ناپوهان یئ.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوٓا۟ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾

پس نه وو جواب د قوم د دغه (لوط بل شی) مګر همدا وو چې وبه ویل دوی (یو بل ته): وباسئ (وشړئ) تاسې خپلخانه د لوط له دې ښاره خپله (چې سدوم دی)، بېشکه دوی داسې سړي دي چې ځانونه پاک ساتي (له کارونو څمونږ او بد یې ګڼي).

تفسیر: یعنې دغه لوط چې خپل ځان لوی، پاک، صاف او صفا ساتي؛ نو بیا څمونږ له ناپاکانو سره څه کار او غرض لري؟

فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَٰهَا مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَآءَ مَطَرُ
ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾

پس نجات ورکړه مونږ دغه (لوط) ته او اهل د دغه (لوط) ته مګر ښځه د ده چې مقدره کړې وه مونږ هغه (کافره ښځه په ازل کې) له باقي پاتې کیدونکیو (په عذاب کې). او ووراوه مونږ پر دوی باران (د تیږو ـ ګټو چې هلاک شول پرې) پس بد باران د ویرول شویو (په عذاب سره) باران د دوی دی.

تفسير: يعنې هغوی يې تباه او هلاک کړل، او لوط عليه السلام ته يې سره د ده د مسلمانانو ملګريو نجات ورکړ، ليکن د لوط عليه السلام ښځه چې د دغو اشرارو کفّارو سره يې مرستې کولې؛ هغه هم له هم هغو هلاک کېدونکيو سره پاتې شوه، او په دغو ګردو مجرمينو باندې پاک الله له آسمانه تيږې (ګټې) اوورولې، او دغه ښار يې له يوه مخه پر بل مخ واړاوه.

﴿قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ۗ آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ۝٥٩﴾

ووايه (ای محمده !) چې ټولې ثناوې ستاينې (صفتونه) خاص الله لره دي (په نصرت د ابرارو، او ذلّت د کفارو)، او سلام دی پر بندګانو د دغه (الله) هغه (بندګان) چې غوره کړي دي دوی (الله پر ټولو مخلوقاتو)، آيا الله خير بهتر غوره دی که هغه بتان چې دوی يې شريکان کوي (له الله سره؟ بلکه الله بهتر دی !).

تفسير: وروسته د قصصو له فراغه: ﴿آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ يې د توحيد بيان فرمايلی دی، دغه الفاظ د خطبې په ډول تعليم فرمايي، چې ښايي پخوا له بيانه وي، «موضح القرآن» ليکي: د الله تعالی تعريف کول، او په انبياوو سلام لېږل، او وروسته له هغه په بله خبره شروع کول يې خلقو ته وروښودل، ځينې مفسّرين وايي: د الله تعالی هغه کمالات او احسانات چې پاس د قصصو په منځ کې مذکور شول؛ پر هغو ځمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم ته حکم وشو، چې د الله تعالی حمد او ثناء ووايي، او شکر پر ځای راوړي، او پر هغو مقبولو بندګانو چې د ځينو د هغو ذکر پاس وکړ شو؛ سلام وليږي، له دې ځايه د توحيد وعظ شروع کړی شوی دی، يعنې د پاس قصصو د اورېدلو او په تکويني آيتونو باندې د فکر او غور کولو څخه وروسته تاسې پخپله دغه راوښيئ، چې د دغه «وحده لا شريک له» الله تعالی مثل خير، بهتر، غوره، نافع او معقول دي؟ يا د ده په الوهيت کې د هغو خوارو عاجزانو او ناتوانو مخلوقاتو معبود درول؟ او له الله تعالی سره يې شريک ګرځول؟ اوس دغه مسئله دومره سخته او مشکله نه ده، چې د هغې په فيصله کولو کې څه تدقيق او ځنډ (تأخير) کولو ته څه حاجت او ضرورت پاتې وي، خو بيا هم د زيات تذکير او تنبيه په غرض وروسته له دې نه د الله تعالی ځينې داسې شئون او صفات بيانيږي چې د ده پر توحيد او تقدّس دلالت کوي، او ځينې هغه خير او نفعې شمېرل کيږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فضل آثار په هغو کې له وړا ښکاري، نو فرمايي چې:

﴿أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنبِتُوا شَجَرَهَا ۗ﴾

بلکه هغه څوک (بهتر دی) چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه، او نازلې کړې يې دي لپاره د تاسې له (طرفه د) اسمان اوبه، پس زرغون کړل مونږ په دغو (اوبو) سره باغونه خاوندان د رونق (او ښايست)، نه دی کېدونکی له تاسې دا (کار) چې زرغونې کړئ تاسې ونې د هغو.

تفسير: آيا دغه الله موصوف په دغو صفاتو بهتر دی که معبودان د تاسې چې هيڅ نشي کولی؟ بلکه له سره د ونو زرغونول ستاسې په اختيار کې نه دي، دا لا څه چې له هغه ځينې مېوې او ثمرات او نور شيان هم راوباسئ.

﴿أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ۝٦٠﴾

آيا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه نشته)، بلکه دغه (مشرکان) يو داسې قوم دی چې ښنګ کوي (له توحيده).

تفسير: يعنې په دې باندې ګرده دنيا پوهيږي، او پخپله همدغه مشركان يې هم مني، چې د ځمكې او اسمان پيدا كول، د باران (وريا) ورول، د ونو ـ نباتاتو زرغونول غير له الله تعالى څخه د بل چا كار نه دى، لكه چې د لوى قرآنكريم په بل ځاى كې د مشركانو داسې اقرار او اعتراف هم مذكور دى، بيا وروسته له دې نه چې تر دې ځاى پورې ورسېدئ، نو بيا ولې له سمې لارې څخه كاږه كيږئ؟ كله چې ماسوا الله څخه بل داسې يو ذات نشته، چې د دغو ګردو (ټولو) مخلوقاتو انتظام او تدبير وكړى شي، يا د كوم شي مستقل اختيار ولري؛ نو بيا د الله تعالى په ألوهيت او معبوديت كې څرنګه بل څوك ورسره شريكېدى شي؟ «عبادت» د انتهايي تذلل نوم دى، نو دغسې عبادت هغه ذات ته لايق دى، چې په انتهايي درجه كامل او بااختياره وي، د كوم ناقص يا عاجز مخلوق له لوى خالق سره په معبوديت كې برابرول، انتهايي ظلم، ضد او عناد دى.

أَمَّن جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ

بلكه هغه څوك (بهتر دى) چې ګرځولې يې ده ځمكه ځاى د قرار (آرام)، او ګرځولي يې دي په منځ د دغې ځمكې كې نهرونه (سيندونه، رودونه، ويالې د اوبو)، او ګرځولي يې دي دغې (ځمكې) ته محكم لوړ (اوچت) غرونه.

تفسير: چې په كې اېښي دي لكه ميخونه او بارونه تر څو ودرېږي، ونه خوځي، يعنې د انسانانو او حيواناتو د ېره ځاى دى، چې په آرامۍ سره پرې ژوندون كوي، او له دې حاصلاتو او پيداوار څخه ګټه (فائده) او نفعه اخلي.

وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا

او ګرځولې يې ده په منځ د دوو بحرونو (خواږه او تروه) كې پرده (چې سره ګډ نشي).

تفسير: آيا دغه الله موصوف په دغه صفاتو بهتر دى كه معبودان د تاسې چې هيڅ نشي كولى؟ د دې تحقيق پر دغه آيت ليكلى شوى دى: ﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ (۱۹ جزء د الفرقان سورت (۵) ركوع، (۵۳) آيت) كې دې ولوستل شي.

أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

آيا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه ! نشته) بلكه اكثر د دغو (مشركانو) نه پوهيږي.

تفسير: په توحيد چې ايمان نه راوړي، يعنې آيا بل كوم بااختياره ذات شته؟ چې دغسې كار وكړى شي؟ او پر دغه بناء د معبود ګرځېدلو لايق شي؟ كله چې نشته؛ نو معلوم شو چې دغه مشركين محض دجهالت او ناپوهۍ لامله د شرك او مخلوق پرستۍ په ژوره كنده كې لويدلي دي، او لا پسې د جهل په سوړو كې ننوځي.

أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ

بلكه هغه څوك (بهتر دى) چې قبلوي سوال د عاجز (بېكس بې بس) كله چې وبولي دغه (مضطر) هغه (الله أكبر)، او لرې كوي بدي سختي.

تفسير: يعنې كله چې الله تعالى اراده وفرمايي؛ نو د بېكسانو او ناقرارانو او بې وځلو دعاوې او نارې اوري، سختي ترې لرې كوي، لكه چې (په ۷ جزء د الأنعام سورت په (۴) ركوع (۴۱) آيت كې) يې فرمايلي دي: ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ﴾ ګواكې الله تعالى دعاء هم له عادي اسبابو څخه يو سبب ګرځولې ده، چې پرې د مسبب ترتّب د الله تعالى په مشيت د شروطو پر استجماع او د موانعو پر ارتفاع كيږي، علامه طيبي رحمه الله او نورو ويلي دي چې: په دغه آيت كې

مشرکینو ته تنبیه ده، چې د سختیو مصائبو او شدائدو په وخت کې تاسې هم مضطرب کېږئ، او همدغه پاک الله ته دعا او نارې کوئ، او نور معبودان ستاسې له یاده وځي، نو بیا د فطرت او ضمیر دغه شهادت مو ولې د امن او اطمینان په وخت کې له تاسې هیریږي.

وَيَجۡعَلُكُمۡ خُلَفَآءَ ٱلۡأَرۡضِۗ

او ګرځوي (الله) تاسې لره خلیفګان په ځمکه کې (په ځای د تېرو خلقو).

تفسیر: آیا دغه الله موصوف په دغو صفاتو سره بهتر دی که معبودان د تاسې چې هیڅ نه شي کولی؟ یعني یو قوم او نسل له ځمکې څخه پورته کوي، او د دوی په ځای بل قوم او نسل ودانوي، چې دوی پر ځمکه د مالکیت او سلطنت له حیثه تصرّفات کوي.

أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ ٦٢

آیا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه، نشته) لږ شانته پند قبلوئ (او غور چلوئ تاسې).

تفسیر: یعني که تاسې په پوره ډول سره فکر کولی؛ نو د لرې تللو لپاره هیڅ یو ضرورت نه وو پاتې، همدغو خپلو حوائجو او ضروریاتو او د اقوامو همدغه تبدیل او تغیر ته به مو کتل، نو پخپله به پوهېدئ چې د هغه قدیر ذات په لاس کې چې د دغو امورو قبضه او اختیار دی؛ یواځې هم هغه ذات د عبادت وړ او مستحق دی.

أَمَّن يَهۡدِيكُمۡ فِي ظُلُمَٰتِ ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ وَمَن يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشۡرَۢا بَيۡنَ يَدَيۡ رَحۡمَتِهِۦٓۗ

بلکه هغه څوک (بهتر دی) چې لاره ښيي تاسې ته (په ستوریو سره) په تیارو د بر (بیدیا) او (په تیارو) د بحر (دریاب) کې، او هغه (څوک بهتر دی) چې رالیږي بادونه زېری ورکوونکي په مخ کې د رحمت (باران) خپل.

تفسیر: آیا دغه الله موصوف په دغو صفاتو سره بهتر دی؟ که معبودان د تاسې چې هیڅ نشي کولی؟ الله تعالی د وچې او د سیند په تیارو کې د ستوریو په وسیله ستاسې لارښوونه کوي، اعم له دې نه چې بلاواسطه وي که د قطب ښوونکي او نورو آلاتو په واسطه وي، او پخوا د رحمت له بارانه هواوې او بادونه چلوي، او په هغو سره د باران د راتګ زېری ورکوي.

أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ٦٣

آیا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (بلکه نشته) ډېر لوی دی، ډېر پورته دی الله له هغو (شیانو) چې شریکوي یې دغه (مشرکان له الله سره).

أَمَّن يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ

آیا هغه څوک چې له ړومبی یې پیدا کړي دي خلق (له نطفې په ارحامو کې)، بیا به یې ژوندي کوي (بعد الموت په قیامت کې).

تفسیر: ګرد خلق دغه قبلوي چې ابتدائي تخلیق د الله تعالی کار دی، وروسته له مرګه بیا ژوندي پاڅېدل هم پر هم دغه قیاس کړئ، د «بعث بعد الموت» منکرین هم هم دغومره پوهیږي چې که بالفرض وروسته له مرګه بیا ژوندون وي؛ نو هغه کار هم د هم هغه ذات دی چې اول ځلي یې پیدا کړي دي.

وَمَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ

او هغه څوك چې رزق روزي دركوي تاسې ته له (طرفه د) اسمانه (په باران) او له ځمكې (په محصولاتو يې، آيا دغه الله موصوف په دغو صفاتو بهتر دى؟ كه معبودان د تاسې چې هيڅ نشي كولى؟).

تفسير: يعنې هغه كوم ذات دى چې د سماوي او ارضي اسبابو په وسيله سم له خپله حكمته سره تاسې ته روزي دررسوي؟

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۶۴﴾

آيا شته بل معبود له الله سره؟ (بلكه نشته) ووايه (اى محمده ! دوى ته) راوړئ تاسې بُرهان (سند) خپل (په دې چې غير له الله همداسې كولى شي) كه چېرې يئ تاسې صادق (رښتين په دې دعوى خپله كې).

تفسير: يعنې سره د دغو صافو، ښكاره دلائلو له اورېدلو بيا تاسې د الله تعالى وحدانيت او د كفر او شرك نقصان او قباحت نه تسليموئ، نو هر هغه دليل چې تاسې يې د خپلې دغې باطلې دعوى په ثبوت كې لرئ؛ هغه راوړاندې كړئ !، څو د هغې له مخې ستاسې دروغ او رښتيا ښكاره شي، مګر له هغوى سره دليل او برهان چېرې دى؟ محض د ړندو په تقليد رهي (روان) دي: ﴿وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهٖ فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ﴾ (۱۸ جزء د «المؤمنون» سورت (۶) ركوع، (۱۱۷) آيت).

قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ ؕ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) نه پوهيږي هغه څوك چې په اسمانونو كې دي، او په ځمكه كې دي (له پرښتو او انسانانو) په غيبو امورو باندې مګر (عالم دى پر غيبو) الله.

تفسير: دغه آيت د سابق مضمون تكميل او د لاحق مضمون تمهيد دى، د دې جزء له ابتداء څخه تر دې ځايه پورې د الله تعالى د تام قدرت، عام رحمت، او د كامل ربوبيت بيان وو، يعنې هر كله چې الله تعالى په دغو صفاتو او شئونو كې متفرد دى؛ نو ښايي چې په الوهيت او معبوديت كې هم متفرد وي، په دغه آيت كې په الوهيت له بله حيثيته استدلال كاوه شي، يعنې معبود به هم هغه ذات كېدى شي، چې له تام قدرت سره محيط او كامل علم هم ولري، او دا هغه صفت دى چې په ځمكه او اسمان كې هيڅ يو مخلوق ته نه دى حاصل، او د هم هغه رب العزّت سره مخصوص دى، پس په دغه اعتبار سره هم د معبوديت استحقاق له هم هغه واحد ذات لپاره ثابت شو.

وَمَا يَشْعُرُوْنَ اَيَّانَ يُبْعَثُوْنَ ﴿۶۵﴾

او نه پوهيږي دغه (كفار) چې كله به بيا ژوندي راپاځولى شي دوى.

تفسير: يعنې پر قيامت يقين نه لري، او وايي چې قيامت كله راځي؟ چې د هغه په اثر مړي بيا ژوندي كيږي، پر دغه هيڅوك نه دي خبر، ړومبى د مبدأ ذكر كېده، له دې ځايه وروسته د معاد ذكر شروع كيږي.

بَلِ ادّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ ۫ بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْهَا ۫ بَلْ هُمْ مِّنْهَا عَمُوْنَ ﴿۶۶﴾

بلکه سترې ستومان، او له کار لویدلی دی علم د دوی په (کار د) آخرت کې، بلکه دغه (کفّار) په شک کې دي له دغه (قیامت)، بلکه دغه (کفّار) له دغه (قیامت) نه ړانده دي (د زړه په سترګو چې پرې باور نه کوي).

تفسیر: یعنې ډېر عقل او فکر یې وچلوه، او له ډېر فکر وهلو څخه بیخي سترې او ستومان شول، خو سره له هغه هم د آخرت په حقیقت او کیفیت ونه پوهېدل، کله د هغه په نسبت په حیرت شول، کله په شک کې ترې ولوېدل، او کله ترې منکران شول. (موضح القرآن).

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ۝٦٧ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ۝٦٨

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي (او د زړه سترګې یې ړندې دي): آیا کله چې شو مونږ خاورې او پلرونه څمونږ (هم خاورې شي)؛ آیا خامخا به مونږ رایستلی شو (ژوندي له ځمکې جزاء ته). خامخا په تحقیق وعده کړی شوې ده له مونږ سره د دې (بعث بعد الموت، هم) له مونږ سره، او هم له پلرونو څمونږ سره له دې (وعدې د محمد نه) پخوا (د نورو انبیاوو له خوا)، نه دي دغه خبرې (بل شی) مګر لیکلي قصې (باطلې دروغ افسانې) دي د ړومبنیو (خلقو).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه څمونږ له پلرونو سره هم داسې وعدې شوې وې، دغه ده چې عیناً نن له مونږ سره هم هغسې خبرې او اترې دغه رسول کوي، لیکن سره د دومره قرنو او پېړیو د تېرېدلو مونږ ته تر نن ورځې پورې دغه خبره نشوه څرګنده او نه مو واورېده چې وروسته له دې نه چې مړي په خاورو کې سره ګډوډ او مخلوط شي، هغه به بیا ژوندي کیږي، لکه چې د پخوا په شان روغ رمټ انسان ترې جوړ او عیان کیږي، او بیا د خپلو اعمالو سزا مومي؟.

قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ۝٦٩

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې وګرځئ تاسې په ځمکه (د مکذبینو) کې، پس وګورئ چې څرنګه شو عاقبت (آخره خاتمه) د ګنهګارانو (کافرانو؟ او ترې عبرت واخلئ !).

تفسیر: یعنې ډېرو مجرمانو ته په همدغې دنیا کې عبرتناکه سزا ورکړی شوې ده، او د انبیاوو علیهم السلام مواعید پر دوی منطبق ګرځېدلي دي، پر همدغه دې د «بعث بعد الموت» قیاس هم بنایي چې وکړی شي، چې بالیقین بعث، حساب کتاب، ثواب عقاب، او اخروي عذاب شته، چې ټول رښتیا دي، او الله تعالی له هغه څخه خبر راکړی دی، او هغه ضرور راتلونکی دی، او دغه لویه کارخانه هم داسې خوشې او بې نتیجې نه پاتې کیږي، او دغه هم امکان نه لري، چې پر دغو ټولو علوي او سفلي موجوداتو داسې کوم عمومي حاکم نه وي، چې حق په حقدار ورسوي، او خپل دغه ګرد رعایا همداسې مهمل پرېږدي، کله چې ټولو مجرمانو ته دلته پوره سزا نه ورکوله کیږي؛ نو یقیني ده چې هرومرو بل کوم ژوندون او جهان شته، چې هلته به هر څوک د خپلو اعمالو نتیجه او سزا او جزاء ومومي، که تاسې پر همدغه خپل تکذیب دوام (ټینګوالی) وکړئ؛ نو هم هغسې چې د نورو مکذّبینو آخره خاتمه او انجام شوی دی؛ ستاسې به هم کیږي.

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِى ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ۝٧٠

او مه خفه کېږه (ای محمده !) پر دوی (چې ستا تکذیب کوي او له ایمانه مخ اړوي)، او مه اوسه په تنګي (د زړه) کې له هغه چې دوی مکر کوي (له تا سره ځکه چې زه ستا حافظ او ناصر یم).

تفسیر: یعنې ای محمده ! دغه مکذبان د دوی په ښو او بدو په ښه شان سره وپوهوه ! او د آخرې خاتمې تنبیه ورته ورکړه !، وروسته له دغو پوهولو له دوی نه جدا شه !، که دغه خلق حق ونه مني؛ نو تاسې ډېر غمجن، متأسف او مه خفه کېږئ !، او نه د دوی د مکر او فریب او د حق په خلاف له تدبیر کولو څخه زړه تنګه او ملول کېږئ؟ تاسې خو خپل فرض په پوره ډول سره اداء فرمایلی دی، الله تعالی پخپله داسې ضدي او عنادي کسانو ته سزا ورکوي، او هم هغسې چې پخواني مجرمان یې په سزا رسولي دي؛ دوی هم رسوي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾

او وایي دا (کفّار) کله به وي دغه وعده (د نزول د عذاب) که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغې دعوی خپلې کې).

قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نژدې ده چې شي پیوست په تاسې پسې ځینې هغه (عذاب) چې غواړئ یې تاسې په جلتی.

تفسیر: یعنې ډېر شورماشور او غوغا مه نښلوئ !، هغه وعده هرومرو ایفاء کېدونکې ده، او هیڅ لرې نه ده چې د هغې وعدې کومه برخه تاسې ته ډېره نژدې شوې او در پورې نښتې هم وي، لکه چې ډېرې ورځې نه وې تېرې چې پر دوی باندې سخت قحط نازل شو، او هم د «بدر» په غزوه کې د دغه عذاب یوه برخه وررورسېده، پاتې شو قیامت کبری؛ د هغه هم ځینې آثار او علائم در ښکاره شوي دي.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

او بېشکه رب ستا خامخا څښتن (خاوند) د فضل (احسان، انعام) دی پر خلقو (چې دوی ژر په ګناهونو نه نیسي)، ولیکن اکثر د دوی شکر نه کوي (په دې نعمت چې د عذاب تأخیر دی).

تفسیر: یعنې که الله تعالی پخپل فضل او کرم سره د عذاب په لېږلو کې تاخیر کوي؛ نو لازم وو چې دوی دغه تأخیر غنیمت ګڼلی، او د دغې مهربانۍ په مقابل کې یې شکر ایستی، او د صالح عمل لاره به یې خپلو ځانونو ته غوره کړې وی، لیکن پر خلاف د دې دوی ناشکري کوي، او په خپله خوله عذاب غواړي.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾

او بېشکه رب ستا ته خامخا معلوم دي هغه څه چې پټوي یې سینې (زړونه) د دغو (کفارو) او هغه څه چې ښکاره کوي یې دوی. او نشته هیڅ شی پټ پناه (له حوادثو) په اسمان او په ځمکه کې؛ مګر (لیکلی) دی په کتاب ښکاره (لوح محفوظ) کې.

تفسیر: یعنې ستاسې ظاهري او باطني اعمال، د زړونو پټې خبرې، نیات، ارادې، د ځمکې او د اسمانونو ډېر زیات پټ اسرار ګرد د الله تعالی په علم کې او د لوح محفوظ په دفتر کې درج دي، هره خبره له هغه سره موافقه واقع کیږي، تلوار کولو یا ځنډ کولو څخه هیڅ یو حاصل او ګټه په لاس نه درځي، هر هغه څیز چې د الله تعالی په علم کې طې شوی وي؛ ژر یا په ځنډ پر خپل وخت هرومرو کېدونکی دی، او هر یوه ته سم د ده له عمل، نیت، عزم او ارادې سره موافقه ثمره او نتیجه خامخا وررسېدونکې ده.

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾
وَإِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

بېشکه چې دغه قرآن قصه کوي (بیانوي) پر بني اسرائیلو باندې اکثر له هغو څیزونو چې دوی په هغو (څیزونو) کې سره اختلاف کوي. او بېشکه دغه (قرآن) خامخا هدایت دی او رحمت دی لپاره د مؤمنانو (چې هم دوی پرې نفع اخلي).

تفسیر: یعني اوس د عملي فیصلې وخت نه دی راغلی، بېشکه قرآن د قولي او عملي فیصلې لپاره راغلی دی، په دغه وخت کې په سماوي علومو او مذهبي شیانو کې له ګردو څخه لوی علماء بني اسرائیل ګڼل کېدل، مګر د عقائدو، احکامو، قصصو، روایاتو او نورو په متعلق د هغوی د شدیدو اختلافو قاطعه فیصله او ښه تصفیه همدغه پاک قرآن اورولې ده.

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم بِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾

او بېشکه رب ستا فیصله به وکړي په منځ د دوی کې (په قیامت کې) په حکم (عدل) خپل سره، او همدی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه علم والا (پر ټولو احوالو او اشیاوو).

تفسیر: یعني قرآن خو د پوهولو او ښوولو لپاره نازل شوی دی، باقي د ټولو معاملاتو حکیمانه او عادلانه فیصله سم له حکمته سره پخپله قدرت لرونکی قادر او توانا الله تعالی کوي.

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾

پس توکل (اعتماد) وکړه خاص پر الله (او د معاندانو له عداوته مه ویرېږه ای رسوله څما !)، بېشکه ته پر حق ښکاره یې (چې اسلام دی).

تفسیر: یعني تاسې د هیچا د اختلاف او تکذیب څخه مه متأثر کېږئ !، یوائې پر پاک الله اعتماد او توکل ولرئ !، او پخپله وظیفه کې چې دعوت او تبلیغ دی؛ مشغول او لګیا اوسئ !، پر هغه سمه صافه لاره چې تاسې درومئ؛ په هغې کې هیڅ قسم خرخشه او اندېښنه نشته، کله چې انسان پر سمه لاره رهي (روان) وي، او پر واحد الله تعالی اعتماد ولري؛ نو د بل هیڅ شي ویره او اندېښنه ورسره نه وي.

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَا أَنتَ بِهَادِي
الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

بېشکه ته نه شې اورولی (خبره) مړیو ته، او (همداسې) نشې اورولی کڼو ته غږ د نارو (د وعظ) کله چې وګرځي دوی په دې حال کې چې شا کوونکي وي. او نه یې ته لاره ښوونکی ړندو ته (چې یې راوګرځوې) له ګمراهۍ د دوی څخه، نه اوروې ته (په سماع د فائدې رسولو سره)؛ مګر هغه چا ته چې ایمان راوړي په آیتونو (د قدرت) څمونږ، پس همدوی مسلمانان دي (غاړه ایښودونکي الله ته).

تفسیر: یعني هم هغسې چې یوه مړي ته خطاب یا کوم کاڼه ته نارې وهل په تېره بیا چې تاته یې شاه هم وي، او په منډو در څخه ځغلي، او د نارې وهونکي په طرف قطعًا متلفت نه وي؛ سودمن نه دی، همدغه د هغو مکذبینو حال دی، چې د دوی زړونه مړه شوي دي، او په زړه کاڼه هم دي، او د اورېدلو اراده هم بیخي نه لري، نو د دوی په حق کې هیڅ

نصیحت نافع او کار کوونکی نه دی، که یو خاص ړوند د غېږو او ړنو سترګو خاوند نشي؛ نو تاسې به هغه ته څرنګه لار يا بل شی وروښوولی شئ؟

يعنې پند او نصيحت د هغو خلقو په حق کې نافع دی، چې يې ومني او پرې متأثر شي، او د اثر قبلول همدغه دی چې د الله تعالی پر کلام يقين او باور وکړي او ويې مني.

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

او کله چې واقع ثابت شي خبر د عذاب پر دغو (بني آدمانو او نژدې شي قيامت پر دوی)؛ نو راوبه باسو مونږ دوی ته يو دابه (ژوندی خوځېدونکې تلونکې) له ځمکې، چې خبرې کوي دغه (دابّه) له دوی سره، چې بېشکه دا خلق وو چې په دلائلو (د قدرت او الوهيت) ځمونږ به يې يقين نه کاوه.

تفسير: موضح القرآن ليکي: «پخوا له قيامته به په مکه معظمه کې د صفا غر وچوي، او له هغه څخه به يو ژوندی خوځېدونکی ووځي، چې له خلقو سره به خبرې کوي، چې اوس قيامت نژدې دی، او صادق مؤمن به له کاذب منکر څخه په نښه کولو سره بېلوي»، له ځينو رواياتو څنې معلومېږي چې دغه به بالکل په آخره زمانه کې واقع کېږي، چې لمر له مغربه وخېژي، نو قيامت د همدغې ورځې نوم دی، چې د ټولې دنيا ګرد موجوده نظام به په کې ګډوډ او خرابېږي، نو د داسې خوارقو په وقوع کې هيڅ تعجّب نه دی پکار چې د قيامت د قريبو علاماتو او د دې مقدمې په شان ظاهرولی شي، ښايي د «دابة الأرض» په ذريعه د دې خبرې ښودنه مقصود وي؛ هغه خبره چې تاسې د يو رسول په ژبه نه منله؛ نن مجبور يئ چې د يوه حيوان په ژبه يې ومنئ !، مګر د دغه وخت منل تاسې ته مفيد او نافع نه دي، او له دغه څخه يواځې د مکذبينو تجهيل او تحميق مطلوب دی، چې د منلو وخت تېر شو.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې ژوندی به راپورته کړو له (قبورو د) هر امّت (فرقې) څخه يو فوج (چې اشراف او رؤساء دي) له هغو (منکرانو) چې تکذيب کوي په آيتونو ځمونږ، پس د دوی جماعتونه به سره يو ځای کېږي، بيا روانيږي.

تفسير: د هر ګناه کوونکې ټولنه او لښکر به سره بېل وي.

تنبيه: عمومًا مفسرينو د ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ معنی په ستنولو (واپس کولو) سره کړې ده، يعنې د هر امّت مکذبان به د محشر په طرف بيول کېږي، او دوی به دغومره ډېر او زيات وي، چې وړاندې تلونکي خلق به د وروستنيو مخه بندوي، او له مخکې تللو څخه به يې ستنوي (واپس کوي)، لکه چې په لوی بيروبار او ازدحام کې د انتظام د ټينګ ساتلو لپاره همداسې وضعيت غوره او اختيارولی شي.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُم بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

تر هغه پورې چې راشي دوی (ټول محشر ته) نو وبه فرمايي (ورته الله) آيا تکذيب کړی وو تاسې د آيتونو ځما، حال دا چې احاطه نه وه کړې تاسې په هغـو (آيتونو) له جهته د علمه، آيا څه شی دی هغه چې وئ تاسې چې کاوه به مو (هغه له مأمور بِه څخه؟ ووايئ !).

تفسير: يعني زيار (محنت) يې ونه کړو، او کوښښ يې ونه کړ چې په پوره ډول به پرې پوهېدل، او تمامو اطرافو او جوانبو ته به يې کتل، ابتداء يې د هغه په تکذيب خوله وسپړدله، «يا وواييء ! که داسې نه ده نو نور مو څه کول؟ يعنې ماسوا له دې نه ستاسې بل څه کار وو؟» امکان لري چې مطلب يې داسې وي، چې بې له غوره او فکر کولو څخه تاسې هم داسې د هغه تکذيب کړی وو؟.

وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾

او واقع ثابته به شي خبره (د عذاب) پر دغو (منکرانو) باندې په سبب د هغه چې ظلم يې کړی وو، پس دوی به هيڅ خبرې نشي کولی (په عذر خواهۍ له جهته د عذاب لا متناهي).

تفسير: يعني د دوی د شرارتونو يقيني ثبوت وشو، او د الله تعالی حجّت پر دوی تمام شو، اوس وروسته له دې نه به دوی څه ويلی شي؟.

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

آيا نهويني دا (منکران د حشر) چې بېشکه مونږ ګرځولې مو ده شپه (توره تياره) لپاره د دې چې آرام وکړي دوی په کې، او (ګرځولې مو ده) ورځ ليدونکې (تکه سپينه روښانه چې کسب وکار په کې وکړي)، بېشکه په دغه (تعاقب د ليل او نهار) کې خامخا دلائل (د قدرت او عبرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې ايمان راوړي.

تفسير: يعني څرنګه ښکاره دلائل او واضحې نښې الله تعالی په دنيا کې دوی ته وروښودې، خو دوی لږ څه هم پر هغو فکر او غور ونه کړ، که يواځې د شپې او د ورځې پر دغه دائمي تبديل او تحويل او نورو اختلافاتو دوی خپل افکار چلولی او پرې غور او خوض يې کولی؛ نو د الله تعالی پر توحيد، د انبياوو پر ضرورت او اهميت او پر «بعث بعد الموت» پر ګردو شيانو به دوی پوهېدل، چې بالآخر هغه کوم يو ذات دی چې داسې مضبوط او محکم انتظام سره برابر وروسته له ورځې څخه شپه، او د شپې څخه ورځ رابښکاره کوي، او څمونږ د ظاهري بصارت لپاره وروسته د شپې له تيارو د ورځې رڼا خوروي، نو آيا دغسې يو مطلق قادر څمونږ د باطني بصيرت لپاره د اوهامو او اهواوو په تيارو کې د معرفت او هدايت رڼا نه ده رالېږلې؟.

وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ۚ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۚ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې پو کی وکړ شي په صور (شپېلۍ) کې، نو ويرېږي (له ډېره هيبته) هر هغه څوک چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څوک چې په ځمکه کې دي، مګر هغه څوک چې اراده وفرمايي الله (د نه ويرېدلو د هغه)، او ټول به راشي د دغه (الله په حضور په قيامت کې) عاجزان. او وينې به ته غرونه (په قيامت کې) ګمان به کوې ته پر هغو چې کلک ولاړ دي (له

جهته د لويوالي) حال دا چې دوی به ځي تيريږي پشان د وريځې، کاريګري د الله (يا وکړ دا کار الله په کولو سره) هغه (الله) چې محکم (درست) کړی يې دی هر څيز (چې پيدا کړی يې دی)، بېشکه چې دغه (الله) ښه خبردار دی په هغو کارو چې کوئ يې تاسې. هر هغه څوک چې راشي په حسنه (نېکی) سره (چې کلمه د توحيد ده)؛ پس شته ده ته (جزاء) بهتر غوره له هغه، او دوی به له سختې وېرې د دغې ورځې په امان وي. او هر هغه څوک چې راشي په سيئه (بدئ شرک سره)؛ پس نسکور به وغورځول شي مخونه د دوی په اور (د دوزخ کې، او وبه ويل شي دوی ته له جانبه د الله) آيا جزاء درکوله کيږي (بلکه نه درکوله کيږي)؛ مګر (جزاء د شرک او نورو معاصيو) هغه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې).

تفسير: د صور «شپېلی» پو کوونکې پرښته اسرافيل عليه السلام دی، چې د الله تعالی د حکم په انتظار کې د صور د پو کولو لپاره تيار ولاړ دي.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې: ﴿إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ جبرئيل، ميکائيل، عزرائيل عليهم السلام دي، ځينې د دې مصداق شهداء بولي، والله أعلم.

(موضح القرآن) ليکي: يو ځلې صور پوکلی کيږي، چې د هغه په اثر به ګرد مخلوق سره مري، دوهم صور چې وپوکلی شي؛ د هغه په اثر ټول مړي بيا له سره ژوندي کيږي، دريم صور چې وپوکلی شي؛ دوی ګرد ويريږي، په څلورم کې ګرد بېهوشه کيږي، په پنځم کې بيا په هوش کيږي، د «صور» پوکل به څو څو ځلې صورت نيسي، اکثر علماء يواځې هم دغه دوې نفخې مني، يعنې ګرد سره فقط دوه ځلې صور پوکلی کيږي، او دغه ګرد احوال او اهوال د هم دغو دوو شپېليو لاندې درجوي، والله أعلم.

﴿وَتَرَى ٱلْجِبَالَ﴾ الآية ـ او وينې به ته غرونه په قيامت کې، ګمان به کوې ته پر هغوی چې کلک ولاړ دي، له جهته د لويوالي، حال دا چې دوی به تيريږي په شان د وريځې، يعنې دغه لوی لوی غرونه چې تاسې يې اوس وينئ، او د دې خيال کوئ چې دغه به تل پر ځمکه کلک ولاړ وي، او له سره به له خپله ځايه نه ښوريږي، دغه ګرد به د قيامت په ورځ کې د ټکولو شويو رنګينو وړو په شان په فضاء او هواء کې الوځي او ګرځي، او د وريځو په شان به ژر ژر درومي، لکه چې د (۲۷) جزء د «الواقعة» سورت په اوله رکوع (۵-۶) آيتونو کې داسې يو آيت لولو: ﴿وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ۞ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا﴾ او په «القارعة» کې لولو ﴿وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ﴾، او (۱۶ جزء د «طه» سورت په (۶) رکوع، (۱۰۵) آيت کې) لولو: ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا﴾.

تنبيه: د دغه آيت هيڅ تعلّق د ځمکې د حرکت او سکون سره نشته، لکه چې ځينې متنورين له هغه ځنې پوهېدلي دي.

﴿صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ﴾ يعنې هغه ذات چې هر شی يې په نهايت حکمت سره درست کړ، هغه الله تعالی چې نن يې دغه غرونه داسې درانه او مضبوط جوړ او درولي دي، هم هغه الله تعالی به يوه ورځ دوی بځرکي بځرکي او دړې وړې کوي، او ترې دوړې به جوړوي، او په هواء به يې الوځوي، دغه د غرونو الوځول به د خرابی او تباهی په غرض نه وي، بلکه د عالم په نظام کې به سره لاندې باندې او لازمه تعديلات کوي، او په همغه درجه يې رسوي چې د هغه لپاره يې پيدا کړي دي، نو دغه ګرد به د هغه حقيقي صانع صنعت او کاريګري وي، چې د هغه هيڅ يو تصرّف له حکمت څخه تش نه دی، ﴿إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ﴾ الله تعالی ستاسو په اعمالو خبردار دي چا چې څه کړی وی د هغه پوره جزاء به ورکول کيږي نو چا چې نيکی کړي وي توحيد کلمه يې ويلی وي، او عقيده يې پرې ساتلی وي نو هغه ته به ښه بدله وي، او چا چې شرک او بد عمل کړي وي هغه ته به د هغه د شرک او بد عملونو سزا پوره ورکول کيږئ.

إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلۡبَلۡدَةِ ٱلَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُۥ كُلُّ شَيۡءٖۖ

بېشکه همدا خبره ده چې امر (حکم) کړی شوی دی ماته داسې چې عبادت کوم د رب د دې بلدې (ښار) هغه (الله) چې حُرمت (عزت يې) ورکړی دی دې (ښار د مکې ته په امن سره)، او خاص همدغه الله لره دي (ملکا، خَلقًا، وعبيدًا) هر شی.

تفسير: له بلده او ښار څخه مراد مکّه معظّمه ده، چې الله تعالی هغې ته خاص تعظيم، تحريم او تکريم ور په برخه کړی دی، نو د دغه تخصيص او تشريف په سبب د رب اضافت د هغې په طرف وکړ شو، که نه الله تعالی خو د ګردو شيانو رب او مالک دی.

وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٩١﴾

او امر (حکم) کړی شوی دی ماته داسې چې شم زه له مسلمانانو (غاړه ايښودونکيو الله ته).

تفسير: يعنې په هغو خلقو کې محسوب شم، چې د پاک الله کامل حکم منونکي او فرمان وړونکي دي، او بيخي يې خپل ځانونه ورسپارلي دي.

وَأَنۡ أَتۡلُوَاْ ٱلۡقُرۡءَانَۖ فَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهۡتَدِي لِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾

او (بل مأمور يم) په دې چې ولولم قرآن (پر تاسو، وايې وروم خلقو ته)، پس هر چا چې سمه صافه لاره وموندله؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې سمه صافه لاره يې وموندله لپاره د ځان (او فائدې خپلې)، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس ووايه (ای محمده ! ده ته) بېشکه همدا خبره ده چې زه له ويروونکيو څخه يم.

تفسير: يعنې زه بالذات هم د الله تعالی بندګي او فرمان برداري کوم، او نورو ته هم د الله تعالی دغه عظيم الشأن قرآن اوروم، او د هدايت سمه صافه لاره خلقو ته ورښيم، پس هر څوک چې لاره يې وموندله له جهته د متابعت ځما توحيد د الله او نفي د شرکاوو ته؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې لاره يې وموندله لپاره د ځان خپل، ځکه چې نفع يې همده ته راجع ده، او هر څوک چې ګمراه شو له جهته د مخالفت ځما؛ پس ووايه ورته چې: بېشکه همدا خبره ده چې زه له ويروونکيو څخه يم، او پر ما غير له پيغام رسولو بل هيڅ نشته، او وبال د ضلال د بل چا پر ما نه لويږي، يعنې ما خپل پند او نصيحت کړی دی، او له دغه تبليغه مې ځان فارغ الذمه ګرځولی دی، که تاسو نه پوهېږئ، يا ځان پرې نه پوهوئ؛ نو په دغه صورت کې ستاسو نقصان دی، او دغه احکام پخوا له امر د قتال وو.

وَقُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ فَتَعۡرِفُونَهَاۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٩٣﴾

او ووايه (ای محمده !) چې ټولې ثناوې ستاينې (صفتونه) (خاص) الله ته دي (په دغه نعمت د علم او نبوّت)، ژر به وښيي (الله) تاسې ته دلائل (د قدرت خپل)؛ پس وبه پېژنئ تاسې هغه (دلائل)، او نه دی رب (پالونکی) د تا غافل (بېخبره) له هغو عملونو نه چې کوئ يې تاسې (ای مشرکانو نو جزاء به ورکړي هر چا ته د ده له عمله سره سمه).

تفسير: يعنې الله تعالی ته په زرهاوو ځلې د حمد او شکر ځای دی، چې زه يې هادي او مهتدي ګرځولی يم، في الحقيقت د تعريف لايق هم هغه لوی او مقدّس ذات دی، هر چا ته هر هغه ښېګڼې يا کمال چې ور په برخه شوی دی؛

د ده له لطف او مرحمت څخه دی، ژر به وښيي الله تاسې دلائل د قدرت خپل، پس وبه پېژنئ تاسې هغه دلائل، يعنې وروسته له دې نه الله تعالى ستاسې په منځ کې يا د باندې د خپل قدرت هغه نمونې او څما د صداقت داسې ښکاره دلائل به درښيي؛ چې د هغو په ليدلو سره به تاسې وپوهېږئ چې بېشکه دغه د الله تعالى هغه آيات دي، چې د هغو اطلاع مونږ ته رسول الله صلى الله عليه وسلم راکړې وه.

تمت سورة النمل، ولله الحمدُ والمنة.

سُورَةُ القَصَصِ

«د (القصص) سورت «مکّي» دی، پرته له (۵۲) تر (۵۵) آیتونو پورې، چې «مدني» دي، او له (۸۵) آیت څخه چې په جحفه کې د هجرت په جریان کې نازل شوی دی، (۸۸) آیتونه (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۸) او په نزول کې (۴۹) سورت دی، وروسته د «النمل» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طٰسٓمّٓ ۞١ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۞٢ نَتْلُوْا عَلَيْكَ مِنْ نَّبَاِ مُوْسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۞٣

دا (آیتونه د دې سورت) آیتونه د کتاب مبین (ښکاره) دي (چې خیر او برکت یې ښکاره او د حق او د باطل بېلوونکی دی). لولو مونږ پر تا (ای محمده !) له (ځینو) خبرو د موسی او د فرعون په حقه (رښتیا) سره، لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي.

تفسیر: یعنې مسلمان خلق دې خپل حال قیاس کړي ! (موضح) د ظالمانو په مقابل کې خرنګه چې د موسی علیه السلام په ذریعه الله تعالی بني اسرائیل سره له ضعف او کمزورۍ د فرعونیانو په مقابل کې منصور او مظفر وګرځول؛ همداسې مسلمانانو ته هم اګر که نن په مکې معظمې کې قلیل ـ ضعیف او ناتوانه په نظر راځي، د دوی د بېشمارو زوررو اعداوو په مقابل کې برۍ او کامیابي ور په برخه کوي.

اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَّسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِّنْهُمْ

بېشکه چې فرعون لویي (او تکبّر) غوره کړی وو په ځمکه (د مصر) کې، او ګرځولي یې وو اهل د دغه (مصر) ټولی ټولی، چې ضعیفه (مقهوره) کړي یې وه یوه طائفه له دوی (چې بني اسرائیل وو).

تفسیر: یعنې په مصر کې قبطیان ودان وو، چې د فرعون له قوم څخه وو، او سبطیان هم اوسېدل چې په بني اسرائیلو سره مشهور وو، لیکن فرعون به د ظلم او تکبّر له لارې بني اسرائیلو ته فرصت او موقع نه ورکوله، چې دوی ترقي وکړي، او په هوسایۍ (راحت) او آرام سره ږده ولګوي، ګواکې ګرد قبطیان سرداران او آغایان ګرځېدلي وو، او د انبیاوو اولاد بني اسرائیل یې خپل غلامان او نوکران ګرځولي وو، او پر دوی به یې ډېر ذلیل کارونه او سخته بیګاري اجراء کوله، او په هیڅ ډول یې نه پرېښودل چې دوی په مملکت کې قوت او وقعت حاصل کړي.

يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ؕ

چې وژل به یې ځامن د دوی (چې نسل یې منقطع شي) او ژوندۍ به یې پرېښودې ښځې (جنکیانې) د دوی (خپل خدمت ته).

تفسیر: مفسّرین وايي چې: فرعون یو خوب ولید چې کاهنانو د هغه تعبیر داسې وکړ چې: «د کوم داسې بني اسرائیلي هلك له لاسه به ستا دغه سلطنت تباه او بربادیږي، چې لا تر اوسه نه دی ځېږېدلی»، نو ځکه فرعون د دغې پېښې د

مخې نيولو په قصد دغه د ظلم او حماقت تدبير له خپله ځانه وويست، چې د تل لپاره بني اسرائيليان مغلوب، مقهور او ذليل وساتي، څو په دوی کې داسې کوم قوّت او قدرت پيدا نشي، چې له هغه څخه د بغاوت او شرارت کومه اندېښنه متصوره وي، او داسې امر يې صادر کړ: «وروسته له دې نه هومره بني اسرائيلي هلکان چې پيدا کيږي؛ دوی دې د يوې مخې څخه ووژلی شي !، او په دغه ترتيب دې د راتلونکي مصيبت او خطرې مخه په ښه شان سره ونيوله شي، کله چې قبطيانو ته د سبطيانو د جونو له خوا داسې کومه خطره نشته؛ نو دوی دې ژوندی پرېښودی شي، څو وروسته له پېغلتوبه له هغوی څخه قبطيان د وينځو په شان کار واخلي».

إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ۝٤

بېشکه وو دغه (فرعون) له مفسدانو (چې راز راز فسادونه به يې کول).

تفسير: يعني فرعون خو بالطبع په ځمکه کې خرابي غورځوونکی وو، نو ځکه د داسې لوی ظلم او ستم څخه له سره نه لړځېده، او نه يې زړه خوږېده.

وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ۝٥ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ

او اراده وکړه مونږ د دې چې منّت احسان کېږدو پر هغو کسانو چې ضعيفان کړی شوي وو په ځمکه (د مصر) کې، او چې وګرځوو مونږ دوی امامان (مقتدايان)، او وګرځوو مونږ دوی وارثان (د ملك د فرعون). او چې قُدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه (د مصر او شام) کې.

تفسير: يعني د دغه ملعون انتظامات خو هغه وو، او څمونږ اراده داسې وه چې کمزوران زورور کړو، او ټيټ مخلوق هسك (اوچت) کړو، او د هغه قوم پر سر د ديني امامت او دنيوي سيادت تاج کېږدو، چې د فرعون او فرعونيانو له لوري ذليل حقير او مريان شوي وو، او له هغو ظالمانو او متکبّرانو څخه هغه ځمکه پاکه او صافه کړو.

وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَـٰمَـٰنَ

او چې وښيو فرعون او هامان (وزير ته يې).

تفسير: هامان د فرعون وزير او د ده په ظلم، ستم او تيري کې له ده سره شريک، د ده د کار آله او د لاس د يوې همسا په شان وو.

وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَحْذَرُونَ ۝٦

او لښکرو د دغو دواړو ته له دغو (بني اسرائيلو نه) هغه شی چې وو دوی چې ويرېدل (به ترې چې زوال د قوّت او سلطنت د قبطيانو دی).

تفسير: يعني د هغې خطرې لامله چې دغو قبطيانو د سبطيانو پر زرهاوو معصومو هلکان وژلي وو؛ مونږ اراده وفرمايله چې هم هغه خطره وردمخه کړو، فرعون خپل ګرد امکاني کوښښ او زيار (محنت) پکار واچولو، چې په هيڅ صورت هغه بني اسرائيلی هلك چې د هغه له لاسه د ده سلطنت تباه کيږي؛ مصئون او مأمون پاتې نشي، او فرعون د ده له شره ساتلی وي، مګر کله چې د الله تعالی د ارادې په مقابل کې هيڅ مانع نه شي درېدی؛ نو هم هغه معهود هلك يې د ده په غېږ کې وپاله، او د دوی په وسيله يې وساته، او دغه يې علی رؤوس الأشهاد ثابت او محقق کړ؛ د هر هغه کار او انتظام اراده چې الله تعالی وفرمايي؛ هيڅ يو قوّت او قُدرت د هغه په انسداد کې نه موفّق کيږي.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِى ٱلْيَمِّ

او وحي (الهام) وکړ مونږ مور د موسی ته داسې چې تی ورکوه ته دغه (موسی) ته، نو کله چې وویرېدې ته (په ده)؛ پس وغورځوه دغه (موسی سره له تابوته) په سیند کې.

تفسیر: د موسی علیه السلام مور ته یا الهام وشو، یا یې په خوب کې ولید، یا په بله کومه ذریعه ورمعلومه شوه، څو چې تاته خپل د دې هلك د وژلو ویره او اندېښنه نه وي پیدا شوې؛ په منظم ډول سره یې وپاله !، او تی ورکوه !، کله چې د وژلو ویره درته پیدا شي؛ نو په یوه صندوق کې یې تابوت کړه، او د نیل په سیند کې یې لاهو کړه، دغه قصه د «طه» په سورت کې هم لیکلې شوې ده.

وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِىٓ ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ۞

او مه ویرېږه ته (له غرق یې) او مه خفه کېږه ته (له بېلتون یې) ! بېشکه چې مونږ بېرته راوستونکي یو د دغه (موسی) تاته، او (بیا) ګرځوونکي یو د دغه (موسی) له مرسلانو (پیغمبرانو).

تفسیر: یعنې مور ته یې ډاډینه او تسلي ورکړه شوه، چې مه ویرېږه، او بې له کوم تردّد او اندېښنې یې په سیند کې لاهو کړه !، ستا دغه هلك له سره نه ضایع کېږي، او د خپل ځوی د دغه بېلتون څخه هم مه خفه کېږه ! چې مونږ یې ډېر ژر بېرته ستا غېږې ته درولو، او د پاك الله اراده په دې خبره تللې ده، چې له دې نه یو ډېر لوی کار واخلي، او د رسالت په منصب یې افتخار وبخښي، او هیڅ یو قوت او طاقت د الله د ارادې په مخ کې حائل او مانع نشي کېدی، او دغه ګرد موانع به له منځه لرې کېږي، او دغه مقدّس مقصد هرومرو پوره کېدونکی دی، چې د دغه محترم مولود له وجوده سره متعلق دی.

فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا۟ خَٰطِـِٔينَ ۞

پس ومونده دغه (او ونیو تابوت د موسی) کورنۍ د فرعون لپاره د دې چې شي دغو (فرعونیانو) ته دښمن او (سبب د) غم، بېشکه چې فرعون او هامان (وزیر یې) او لښکرې د دغو دواړو وو (دا ټول) خطاکاران.

تفسیر: مور یې خپل هلك د لرګیو یوه صندوق کې وغورځوه، او د سیند په اوبو کې یې خوشې کړ، صندوق د اوبو د جریان په متابعت په داسې یوې ویالې کې لاړ چې د فرعون په باغ کې تېرېده، او هلته د مېرمنې آسیې رضي الله تعالی عنها د فرعون ښځې په لاس کې ولوېد، مېرمنې آسیې رضي الله تعالی عنها ته ددغه ښکلي هلك ښکلې صورت ډېر ښه په نظر ورغی، او د ده په وچولي (تندي) کې د نجابت او شرافت آثار ورښکاره شول، نو یې د پاللو په غرض راپورته کړ، مګر د دې پورته کولو آخري نتیجه داسې شوه، چې دغه وړوکی لوی شو، او د فرعون او د فرعونیانو سخت مخالف او دښمن ثابت شو، او د دوی په حق کې د روح د سوهان په شان عیان شو، نو ځکه الله تعالی هغوی ته موقع ورکړه چې دی راپورته کړي، لعین فرعون له دې څخه څه خبر وو، د هغه دښمن له وېرې چې زه په زرهاوو معصوم هلکان وژنم، هغه هم دغه هلك دی، چې نن په ډېر ناز او نعمت سره ځمونږ په لاسو د هغه پالنه او روزنه کېږي.

وَقَالَتِ ٱمْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّى وَلَكَ ۖ

او وویل ښځې د فرعون (آسیې چې دغه هلك) یخوالی د سترګو دی ماته او تاته.

تفسیر: یعنې ځومره ښکلی، ګلالی او په زړه پورې هلک دی، مونږ هلک نه لرو، راځئ ! چې له ده سره خپل فهم غلط کړو، او سترګې پرې رڼې او زړونه مو خوښ کړو.

لَا تَقۡتُلُوهُ عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوۡ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدٗا

مه وژنئ دغه (هلک) ښايي چې نفع به راورسوي مونږ ته، یا به ونیسو دی ځوی.

تفسیر: یعنې کله چې لوی شي؛ ځمونږ په کار به راشي، او که مو مناسب وګاڼه؛ نو خپل متبنی به یې وګرځوو.

وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ۝٩

حال دا چې دوی نه پوهېدل (پر دغه سبب د هلاک د فرعونیانو).

تفسیر: یعنې له دې نه خو نه وو خبر؛ کله چې دی لوی شي نو څه کارونه به وکړي؟ آیا دغه خبره خو ضروري نه ده، چې همدغه هلک به هم هغه ځمونږ معهود دښمن وي، چې مونږ ترې اندېښنه لرو، بیا چې یې کله مونږ وپالو، نو دی به څرنګه ځمونږ په خلاف څه اقدام وکړي؟، دوی له دې نه نه وو خبر چې دغه هلک به له هغه لوی ذات سره زیاته دوستي کوي، چې د ګرد جهان رب او پالونکی دی، او کله چې تاسې د هغه ربّ العالمین دښمنان یئ؛ نو ځکه دی به مجبور وي چې د هغه حقیقي رب العالمین په حکم ستاسې سره مخالفت وکړي.

وَأَصۡبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَٰرِغًاۖ إِن كَادَتۡ لَتُبۡدِي بِهِۦ لَوۡلَآ أَن رَّبَطۡنَا عَلَىٰ قَلۡبِهَا لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ۝١٠

او سبا ته وګرځېد زړه د مور د موسی تش له صبره قراره (او له نورو افکارو پرته ـ علاوه د غمه د موسی)، بېشکه چې نژدې وه چې اظهار وکړي په دغه (موسی سره چې ځوی مې دی) که چېرې نه وی محکم کړی مونږ (صبر او ثبات) پر زړه د دې، چې شي دا له باور کوونکیو (په وعده د الله سره).

تفسیر: اګر که د موسی علیه السلام مور د موسی علیه السلام تابوت په سیند کې لاهو کړ، مګر د موروالي لورینې او د موروالي مینې کله دې ته اجازه ورکوله او آرامه به یې پرېښوده، چې د موسی علیه السلام له حاله او له یاده غافله پاتې شي، نو شپه او ورځ به د موسی علیه السلام فکر او ذکر له دې سره مل وو، او له زړه څخه یې صبر او قرار فرار کړی وو، اونژدې وو چې د ضبط او صبر تار ترې وشلېږي، او په عمومي ډول سره د ژړا او انګولا په ضمن کې دغه خبره ترې څرګنده شي، چې زه هغه کمبخته مور یم چې خپل ځوی مې په خپل لاس په سیند کې غورځولی دی، که چا موندلی وي یا یې پته ور معلومه وي؛ نو راته ودې وایي، مګر د الله تعالی دغه الهام ﴿إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيۡكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾ به ورته ډاډېنه او تسلي ورکوله، نو دغه د الله تعالی کار وو چې د دې زړه ته صبر، ثبات، او تسکین ور په برخه کړي، څو د الله تعالی اسرار پخوا له وخته افشاء او اظهار نه شي، او لږ څه مدّت وروسته پخپله د موسی علیه السلام مور ته عین الیقین حاصل شي، چې د الله تعالی دغه وعده هرومرو پوره کېدونکې ده.

وَقَالَتۡ لِأُخۡتِهِۦ قُصِّيهِۖ فَبَصُرَتۡ بِهِۦ عَن جُنُبٖ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ۝١١

او ویل (مور د موسی) خور د دغه (موسی) ته چې څه برابره ورور پسې دې (او خبر یې راوړه)، پس کتل به یې دغه (موسی) ته له لرې ځایه (لکه پردی) حال دا چې دغه (فرعونیان) نه پوهېدل (په دغه خورولی او جاسوسی د دې).

تفسير: يعني كله چې د فرعون په حرم سراى كې هغه صندوق خلاص او دغه هلك په كې وموندل شو، او په ګرده دنيا كې يې آوازه (انګازه) ګډه او شهرت يې وموند، د موسى عليه السلام مور خپلې لور د موسى عليه السلام خور ته لا له پخوا څخه حكم وركړى وو، چې ته دې د خپل ورور په سراغ او پته لګولو پسې تل لګيا اوسه !، او له لرې په پټه سره د هغه حال او احوال ځان ته معلوم كړه ! چې څېرې پيدا كيږي؟ او څه ما جرا پرې تيريږي؟ كله چې دغه جينۍ پوهه او هوښياره وه، د هغه شهرت او انګاځې په اثر يې ژر ځان برابر هم هغه ځاى ته ورسوه، چې پر هغه له سينده موندلي هلك باندې لوى ازدحام او بيروبار جوړ شوى وو، او هلته لكه يوه بې تعلقه اجنبيه لرې ودريده، او هيڅ څوك په دې ونه پوهېدل چې دا د دغه هلك خور ده.

وَحَرَّمۡنَا عَلَيۡهِ ٱلۡمَرَاضِعَ مِن قَبۡلُ فَقَالَتۡ هَلۡ أَدُلُّكُمۡ عَلَىٰٓ أَهۡلِ بَيۡتٖ يَكۡفُلُونَهُۥ لَكُمۡ وَهُمۡ لَهُۥ نَٰصِحُونَ ﴿١٢﴾

او حرام (منع) كړي وه مونږ پر دغه (موسى تې رودل د) دايګانو له پخوا (د بېرته ورتلو مور خپلې ته)، نو ويل (خور د موسى) آيا خبر كړم زه تاسې پر اهل د (داسې) كاله باندې چې واخلي وساتي دا (هلك) تاسې ته، او دوى به ده ته له خير غوښتونكيو وي.

تفسير: يعني د فرعون ښځې ملعون فرعون هم د دغه هلك په پالنه او ساتنه راضي كړ، دلته د تي وركوونكيو فكر ورپيدا شو، او ډېرې دايګانې يې طلب كړې، مګر الله تعالى لا له پخوا څخه د موسى عليه السلام شونډې كلكې تړلې وې، چې پرته (علاوه) د خپلې مور له تي څخه د بل چا تى په خوله ونه نيسي، نو سخت تشويش ور پيدا شو، چې داسې يوه مرضعه له كومه ځايه راپيدا كړه شي، چې دغه هلك يې تى وروي؟ ولې چې موسى عليه السلام به مطلقاً د هيڅ يوې مرضعې تي ته خپل مخ نه اړاوه، فرعوني خدم او حشم په همدغه فكر او اندېښنه كې وو چې د موسى عليه السلام خور وويل چې: «زه د داسې يوې كورنۍ معرفي تاسې ته كولى شم، چې ډېره پاكه او صافه ده، او ممكن دي چې دغه هلك د هغې كورنۍ د كومې ښځې تى وروي، او تر هغه ځاى پورې چې زه معلومات لرم؛ هغوى به په ډېرې لورينې (مهربانۍ) او خير غوښتنې سره د دغه هلك روزنه او پالنه كوي، ځكه چې هغه كورنۍ ډېره شريفه او نجيبه ده، او علاوه پر هغه د باچاهۍ له كوره د انعام او اكرام لوى توقّعات هغوى لا په دې اړوي چې پر دغه هلك ښه توجه او فهم ولري».

بالنتيجه د همدې جينۍ په مشوره د موسى عليه السلام مور وغوښتله شوه، په مجرد د دې چې د خپلې مور بوى پر موسى عليه السلام ولګېده؛ په ډېره مينه او محبت سره يې خپل ځان د مور په تي پورې ونښلوه، او په غړكهار سره يې په تي رودلو شروع وكړه، فرعوني كورنۍ ته د دغې ښځې پيدا كېدل ډېر غنيمت معلوم شول، چې بالآخر هغه هلك د يوې مرضعې يعني د خپلې مور تي سره پخلا شو، او شودې يې روي، په دغه ټول سره خوښ او خوشال شول.

فَرَدَدۡنَٰهُ إِلَىٰٓ أُمِّهِۦ كَيۡ تَقَرَّ عَيۡنُهَا وَلَا تَحۡزَنَ وَلِتَعۡلَمَ أَنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ

پس بېرته راوست مونږ دغه (موسى) مور خپلې ته لپاره د دې چې يخې (او رڼې) شي سترګې د دې (په بېرته رسېدو د موسى)، او چې نشي غمجنه (په بېلتون يې)، او لپاره د دې چې وپوهيږي (په عين اليقين هم) په دې چې ببشكه وعده د الله حقه ده.

تفسير: يعني په ﴿إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيۡكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾ كې دوه وعدې ورسره شوې وې، يوه خو هم هغه وعده وه چې مور يې پخپلو سترګو وليده چې په څه يو حيرانوونكې طريقه پوره او تر سره شوه، او د دويمې وعدې د پوره كېدولو لپاره ورته قياس موقع پيدا شوه، چې ببشكه هغه هم په خپل وخت او نېټه پوره كېدونكې ده.

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۳﴾

ولیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (پرې چې حقه ده).

تفسیر: یعنې د الله تعالی وعده هرومرو رسېدونکې او واقع کېدونکې ده، هو ! په منځ کې ډېر خنډونه او موانع پیښیږي، چې د هغو په نسبت ډېر ضعیف الاعتقاد کسان متردّد او مشتبه کیږي، (موضح).

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَاسْتَوٰۤى اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ؕ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۴﴾

او کله چې ورسېد (موسی) زور (قوّت د ځوانۍ خپلې) ته، او برابر شو (په عقل)؛ نو ورکړ مونږ ده ته حکمت (نبوّت) او علم (پوهه)، او همداسې (مهرباني چې وکړه مونږ په موسی او مور یې؛) جزاء ورکوو مونږ نیکي کوونکو ته.

تفسیر: یعنې کله چې موسی علیه السلام د خپل رُشد او ځلمیتوب وخت ته ورسېد؛ نو مونږ ده ته ډېرې د حکمت خبرې وروښودې، او خصوصي علم او فهم او پوهه مو ورکړه، ځکه چې دی د هلکتوبه صالح او نېک عمل وو، نو داسې پوهو او قابلو خلقو سره ځمونږ لطف او مرحمت همداسې مبذول کیږي.

وَدَخَلَ الْمَدِيْنَةَ عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِّنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيْهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلٰنِ ۖ هٰذَا مِنْ شِيْعَتِهٖ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهٖ ۚ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِىْ مِنْ شِيْعَتِهٖ عَلَى الَّذِىْ مِنْ عَدُوِّهٖ ۙ فَوَكَزَهٗ مُوْسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ ۖ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّىْ ظَلَمْتُ نَفْسِىْ فَاغْفِرْ لِىْ فَغَفَرَ لَهٗ ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۶﴾

او ننوت (موسی) ښار (د مصر) ته په وخت د غفلت د اهل د هغه کې (د غرمې په وخت کې چې ویده وو)، پس ویې موندل په دغه ښار کې دوه سړي چې جګړه یې سره کوله، دغه یو (سبطي) له تابعانو د دغه (موسی وو)، او هغه (بل قبطي) له دښمنانو د دغه (موسی) وو، پس مرسته (مدد) وغوښته دغه (سبطي) چې له تابعانو د دغه (موسی) وو پر هغه (قبطي) چې له دښمنانو د ده وو، پس په سوک وواهه هغه (قبطي) لره موسی؛ پس قضاء وکړه (الله) په دغه قبطي (چې مړ یې کړ په سوک د موسی سره، کله چې د وژلو قصد یې نه وو کړی، او نه وو مأمور په قتل د هغه؛ نو ځکه) وویل (موسی) چې: دغه کار له عمله د شیطان دی، بېشکه چې دغه (شیطان) دښمن دی (د انسانانو) لغزوونکی دی ښکاره. وویل (موسی) ای ربه ځما ! بېشکه زه چې یم ظلم مې کړی دی په نفس خپل (په قتل د دغه قبطي سره)، پس مغفرت وکړه ماته (د دغې ګناه ځما)، پس مغفرت وکړ (الله) دغه (موسی) ته، بېشکه چې (الله) همدی دی خامخا ښه بخښونکی د (خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: موسی علیه السلام وروسته له ځلمیتوبه یوه ورځ په داسې وخت کې ښار ته ورسېده چې خلق غافل ویده وو، ښایي چې یا به د شپې یا به د غرمې وخت وو، موسی علیه السلام چې کله ځلمی شو؛ د فرعون له قوم او د دوی د ظلم او کفر له سببه بېزاره وو، او تل به یې له بني اسرائیلو سره ناسته او ولاړه درلوده، د ده د مور کور د ښاره د باندې وو، موسی علیه السلام به کله کله هلته ورته، او کله به د فرعون کره هم ورته، د فرعون قوم (قبط) د ده سره هم عداوت او دښمني درلوده، او داسې به یې د ده په نسبت ویل چې: دی ذاتًا د غیر قوم یو ځلمی دی، نه چې د زور او قوّت خاوند

شي، موسی علیه السلام یوه ورځ ولید چې دوو سړیو پخپلو منځو کې جنګ سره کوو، چې یو یې سبطي (اسرائیلي) او هغه بل یې قبطي وو، کله چې اسرائیلي موسی علیه السلام ولید؛ ورنارې یې کړې چې: «راشه د دغه قبطي له لاسه مې خلاص کړه»، موسی علیه السلام تش تهدید او ویرولو لپاره د یوه سوک ګزار پرې وکړ، څرنګه چې موسی علیه السلام ډېر یو قوي ځلمی وو؛ په هم هغه سوک سره یې دغه قبطي پر ځمکه ونښلوه، حال دا چې پخپله موسی ته دا نه وه معلومه چې ځما په یوه سوک به داسې یو قوي سړی یو په یو مري، نو ډېر زیات خفه شو، چې ولې بلا قصده وینه را په غاړه شوه.

له بل طرفه د دغه بلا اراده قتل په اثر دغه فکر او اندېښنه تولیده کېده، چې له ګوند (ډلې) او ګوند بازۍ (ډله بازۍ) اور یو ځلې بل او د نورو مصائبو او فتنو ابواب ونه پرانستل شي، نو ځکه موسی علیه السلام له خپل عمل څخه سخت نادم او متأثر شو، او داسې وپوهېد چې د ده په دغه عمل کې تر یوې درجې پورې د شیطان مداخله هم شته، د انبیاوو علیهم السلام ضمیر او فطرت داسې پاک او صاف او د هغوی استعداد دومره اعلی وي، چې پخوا د نبوّت له موندلو څخه دوی د خپلو اعمالو د یوې یوې ذرې محاسبه په ډېر تدقیق کوي، او په ډېر لږ ښوییدلو یا اجتهادي خطا د پاک الله له درباره په عجز او نیاز او ژړا معافي غواړي، او ترې توبه کوي، لکه چې موسی علیه السلام هم د دغې خپلې خطا معافي وغوښته، او پر دغه خپل تقصیر یې اعتراف وکړ، چې د الله تعالی له طرفه ورو‌ښنلی هم شو.

قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنۡعَمۡتَ عَلَيَّ فَلَنۡ أَكُونَ ظَهِيرٗا لِّلۡمُجۡرِمِينَ ١٧

وویل (موسی) ای ربه ځما! په حق د انعام فضل ستا پر ما (وساته ما) پس چې له سره هیچېرې نشم مددګار لپاره د ګناهګارانو.

تفسیر: یعنې کله چې تا ماته پخپل فضل او کرم د عفوې بشارت رامرحمت کړ، او عزّت، راحت، قدرت او قوت دې راعطا کړ، نو زه د دې د شکریې لامله به له سره د مجرمانو او ګناهګارانو حامي او مرستندوی نه کېږم، ممکن دي چې موسی علیه السلام ته د دغه مستغیث اسرائیلي څه تقصیر هم معلوم شوی وي، او همدغه ته به یې مجرم ویلی وي، یا به یې له مجرمانو څخه کفّار او ظالم خلق مراد وي، یعنې زه ستا دغه راکړې قوّتونه به وروسته له دې نه له سره د دغو خلقو په نصرت او حمایت کې نه لګوم، یا به له مجرمینو څخه شیاطین مراد وي، چې زه به هیڅکله د دوی د جمعیت حمایت نه کوم، څو هغوی ځما په زړه کې دغسې وسوسې واچوي، او دغسې کارونو ته مې ولمسوي، چې وروسته له هغه زه په ندامت او حسرت کې اخته شم، یا به یې هغه اسرائیلي ته د دې لامله مجرم ویلی وي چې هغه د دغه جرم د وقوع سبب ګرځېدلی وو، والله أعلم.

فَأَصۡبَحَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ خَآئِفٗا يَتَرَقَّبُ

بیا سبا پاڅېد (موسی) په دغه ښار کې په داسې حال کې چې ویرېدونکی وو (پر ځان خپل) چې انتظار به یې کوو (مدد د رب خپل ته، یا لاره یې کتله د نجات خپل).

تفسیر: یعنې موسی علیه السلام انتظار کوي، او لارې ته ګوري چې د دغه مقتول وارثانو به خپله دعوی فرعون ته وړاندې کړې وي، ولید شي چې پر چا دغه جرم اوړي؟ او له ما سره څه سلوک کوي؟.

فَإِذَا ٱلَّذِي ٱسۡتَنصَرَهُۥ بِٱلۡأَمۡسِ يَسۡتَصۡرِخُهُۥۚ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰٓ إِنَّكَ لَغَوِيّٞ مُّبِينٞ ١٨

پس ناڅاپه هغه (اسرائیلي) چې نصرت مدد یې غوښتی وو له دغه (موسی) څخه پرون، اوس بیا نارې وهي دغه (موسی ته او مرسته ـ مدد ترې غواړي پر بل قبطي باندې)، پس وویل موسی هغه

(اسرائيلي) ته چې: بېشكه ته خامخا بې لارې يې ښكاره (چې پرون دې هغه قبطي راباندې مړ كړ، او اوس بيا راته نارې وهې).

تفسير: يعنې هم هغه اسرائيلي نن له بل كوم سړي سره جنګېده، او لاس يې پرې اچولى وو، نو موسى عليه السلام داسې ورته وويل چې: ته هره ورځ له ظالمانو سره نښلې، او غواړې چې ما هم له هغوى سره په جنګ واچوې، لنډه يې دا چې موسى عليه السلام ورته ورغى لپاره د امداد.

فَلَمَّآ أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ أَتُرِيدُ أَن تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِالْأَمْسِ إِن تُرِيدُ إِلَّآ أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾

پس كله چې اراده وكړه (موسى) چې ونيسي هغه (قبطي) چې وو دښمن د دغو دواړو (يعنې موسى او د دغه اسرائيلي حال دا چې موسى هغه اسرائيلي ته په قهر شوى هم وو، نو) ويې ويل: اى موسى ! آيا اراده لرې د دې چې ووژنې ته (نن) ما لكه چې وژلى دې وو يو نفس (د قبطي) پرون، اراده نه لرې ته (د هيڅ شي) مګر د دې چې شې (اى موسى) زورور په ځمكه (د مصر) كې او اراده نه لرې چې شې ته له اصلاح كوونكيو څخه.

تفسير: يعنې موسى عليه السلام غوښت چې پر هغه ظالم قبطي لاس واچوي، او دغه مظلوم سبطي (اسرائيلي) ترې خلاص كړي، خو سبطي په دې ګمان له موسى عليه السلام څخه وويرېد، كله چې ده راته «غويّ مبين» ويلي دي؛ نو نه چې اوس مې ووژني، ځكه چې دغه سبطي داسې وپوهېد؛ هم هغسې چې په خوله او خبرو سره ماته په غوسه او قهر دى، نو هرومرو لاس يې هم پر ما پورته كيږي، هغه پرونۍ وينه چې تر نن پورې پټه وه، او څوك پرې نه وو خبر چې د هغه قاتل څوك دى؟؛ سبطي ښكاره كړه، كله چې دغه قبطي د هغه سبطي دا خبرې واورېدې؛ نو پوه شو چې هغه قبطي هم دغه موسى وژلى دى، نو ورغى او فرعون يې خبر كړ، او فرعونيانو هم د موسى عليه السلام د وژلو اراده وكړه.

وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّٰصِحِينَ ﴿٢٠﴾

او راغى يو سړى له آخره د ښاره په دې حال چې رامنډې يې وهلې ويې ويل: اى موسى ! بېشكه چې مشران مشورې كوي په حق ستا كې لپاره د دې چې ووژني تا (په قصاص د هغه قبطي)، پس ووځه ته (له مصره) بېشكه زه يم تاته له نصيحت كوونكيو (خير غوښتونكيو) نه.

تفسير: يعنې د دغه قتل خبر فرعون ته رسېدلى دى، او هلته سره جرګې او مشورې كوي، چې د غير قوم د يوه ځلمي جرأت تر دغې اندازې پورې رسېدلى دى، چې د شاهي قوم او د سركاري ملازمانو د يوه فرد قتل ته اقدام كوي، د حكومت ملازمان پر موسى عليه السلام پسې په سرعت وځغلول شول، چې ژر يې پيدا او بندي او په قتل يې ورسوي، له هغه مجمع څخه د يوه نېك سړي په زړه كې پاك الله دغه خبره واچوله څو هغه په تلوار او ديوې لنډې لارې څخه په ځغاسته موسى عليه السلام ته خپل ځان ورسوي، او دى له دغه ماجرا څخه باخبره او داسې يوه مشوره ورته وركړي، چې ښايي ته همدا اوس له ښاره ووځې !.

فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِيْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى
رَبِّيْٓ اَنْ يَّهْدِيَنِيْ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿٢٢﴾

پس ووت موسی له دغه مصر ځخه په دې حال کې چې ويريدونکی وو، کتل به يې (هر طرف ته چې څوک راپسې رانشي)، وويل (موسی) ای ربه ځما ! نجات راکړه ته ماته له قومه ظالمانو (چې فرعون او تابعان يې دي). او کله چې متوجّه شو (موسی) په طرف د مدين؛ ويې ويل: اميد دی له رب ځما ځخه د دې چې وښيي ماته سمه لاره.

تفسير: موسی عليه السلام له مصر ځخه د هجرت په قصد لاړ شو، ليکن هيڅ يوه لاره او طرف ورته نه وو معلوم، نو له پاک الله ځخه يې سوال وکړ چې: په سمه لاره مې برابر کړه !، نو ځکه دی د (مدين) په لويه لاره برابر شو، او په خير او سلامتی سره يې هلته ورسوه، او په مدين کې يې داسې د امن او اطمينان ژوندون ور په برخه کړ، چې په کې ښه مأنوس او متأهل شو، يواځې هم دغومره نه بلکه تر ډېر لرې پورې يې نورې لار ښوونې هم ورته وکړې، او په سمه صافه لاره يې رهي (روان) کړ.

وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُوْنَ ۖ وَوَجَدَ مِنْ دُوْنِهِمُ امْرَاَتَيْنِ
تَذُوْدٰنِ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۖ قَالَتَا لَا نَسْقِيْ حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَآءُ ٚ وَاَبُوْنَا شَيْخٌ كَبِيْرٌ ﴿٢٣﴾

او کله چې ورسېد (موسی) اوبو د مدين ته؛ نو ويې موندله پر هغه (کوهي) يوه ډله له خلقو چې اوبه يې ورکولې (مواشيو خپلو ته)، او ويې موندلې رابېرته له دوی ځخه دوه ښځې چې رامنع کولې به يې ګډې خپلې (له اوبو نه)، نو وويل (موسی دغو ښځو ته) چې: څه دی حال ستاسې (چې منع کوئ له اوبو ګډې خپلې)؟ وويل هغو (دواړو) چې: اوبه نه ورکوو مونږ (ګډو خپلو ته) ځو بېرته لاړ شي (دغه) شپانه، او پلار ځمونږ زوړ (د ډېرو کلونو سړی) دی (چې کار يې له لاسه نه کيږي).

تفسير: مدين له مصر ځخه د اتو يا لسو ورځو لرې مسافه کې پروت دی، کله چې دی هلته ورسېد؛ وږی تږی وو، ويې ليده چې خلق پر کوهي راټول دي، او خپل مواشي اوبه کوي، او دوه داسې ښځې يې هم هلته وليدې چې دغو دواړو خپلې ګډې لرې ايسارې کړې دي، او په شرم او حياء سره لرې ولاړې وې، په دوی کې دومره يو زور او قوّت نه وو، چې هغه مجمع له خپلې مخې ځخه لرې کړي، يا بالذات هغه لويه درنه بوکه له اوبو ځخه ډکه او له کوهي ځخه يې راوکاږي، او ممکن وو چې دوی به خپلو ګډو ته داسې اوبه ورڅښولې، چې له نورو ځخه وروسته پاتې کېدې، نو موسی عليه السلام له دوی نه د انتظار علّت استفسار کړ، هغوی وويل چې: مونږ له ګردو ځخه وروسته خپلو مواشيو ته اوبه ورکوو، ځکه که ځمونږ پلار ځلمی او قوي وی؛ نو مونږ به ولې راتلو، او هغه به پخپله راته، او له دغو خلقو سره به يې خپله معامله خلاصوله.

فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنِّيْ لِمَآ اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيْرٌ ﴿٢٤﴾

پس اوبه کړه (موسی رمه) د دغو دواړو بيا يې شا وګرځوله (ښځو ته او لاړ شو) سيوري ته، نو ويې ويل: ای ربه ځما ! بېشکه زه هر هغه ځيز ته چې ولېږې ته ماته له خيره فقير (محتاج) يم.

تفسير: يعني ای الله ! زه د خپل هيڅ عمل اجرت له مخلوقه نه غواړم، هو ! که ستا له طرفه کومه ښېګڼه (فائده) راوړسيږي؛ زه هغې ته تل محتاج يم، (موضح القرآن) ليکي: «ښځو دی وپېژاند چې دغه سړی د لارې مسافر او

په سیورو کې کیناستونکی پردیسي دی، او له لرې څخه وږی تږی راغلی دی، لاړلې او خپل پلار ته یې دغه ټکرد احوال بیان کړل».

فَجَآءَتْهُ اِحْدٰىهُمَا تَمْشِیْ عَلَی اسْتِحْیَآءٍ ۡ قَالَتْ اِنَّ اَبِیْ یَدْعُوْكَ لِیَجْزِیَكَ اَجْرَ مَا سَقَیْتَ لَنَا ؕ

پس راغله دغه (موسی) ته یوه له دواړو چې تګ یې کاوه په (طریقه د) حیاء سره، نو وویل (دې موسی ته) چې: بېشکه پلار ځما بولي تا لپاره د دې چې درکړي تاته اجر حق د اوبو کولو ستا (ګلهو) څمونږ ته.

تفسیر: دغه جینۍ داسې راتله لکه چې د شریفې او عفیفې او پاکې ښځې عادت او قاعده وي، وايي چې: دې له ډېره شرمه او حیاء خپل مخ په ټکري (څادر) بیخي پېچلی (نغاړلی) وو، او خبرې به یې کولې، موسی علیه السلام د الله تعالی څخه د خیر طالب وو، چې یې له خپله فضله په غیر متوقعه ډول سره ورولېږه، نو ولې به یې نه مانه، پاڅېد او له هغې ښځې سره د هغې د پلار په لوري روان شو، وايي چې د تللو په وخت کې یې دغې جینۍ ته وویل چې: «ته ځما په مخکې مه درومه ! او راپسې راځه، نه چې پر پردی ښځې عمداً ځما نظر ولوېږي»، لکه چې موسی علیه السلام د مخه شو، او هغه جینۍ ورپسې تله، او په خبرو سره یې ورته د لارې ښوونه کوله، تر څو یې خپل پلاره ته راوست.

فَلَمَّا جَآءَهٗ وَ قَصَّ عَلَیْهِ الْقَصَصَ ۙ قَالَ لَا تَخَفْ ٝ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ ﴿۲۵﴾

پس کله چې راغی (موسی) دغه (د جینکو پلار) ته، او بیان یې کړه پر دغه قصه خپله؛ وویل (د جینکو پلار موسی ته) مه ویرېږه ! نجات دې وموند له قومه ظالمانو (فرعونیانو) نه.

تفسیر: موسی علیه السلام خپله ټوله قصه د جینکو پلار ته واوروله، او هغه ده ته ډاډینه او تسلي ورکړه، او ویې فرمایل چې: ته اوس د ظالم قوم د منګولو څخه خلاص شوی، وروسته له دې نه دوی ان شاء الله تاته هیڅ ضرر نشي رسولی، ځکه چې مدین د فرعون د سلطنت له حدوده خارج وو.

قَالَتْ اِحْدٰىهُمَا یٰۤاَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ ۫ اِنَّ خَیْرَ مَنِ اسْتَاْجَرْتَ الْقَوِیُّ الْاَمِیْنُ ﴿۲۶﴾

وویل یوې له دغو دواړو: ای پلاره ځما ! مزدور ونیسه دی (لپاره د مېږو ـ ګلهو څرولو)، بېشکه چې غوره د هر هغه چا چې مزدور یې نیسې؛ هغه څوک دی چې قوتناک او امانتګر وي.

تفسیر: یعنې په موسی علیه السلام کې دواړه صفات موجود دي، زورور دی چې یواځې لویه تیره (ګټه) یې د کوهي له سره لرې کړه، چې هغه به په څو تنو لرې کېده، په ډېر قوّت او مېړانه (بهادرۍ) سره یې اوبه وویستلې، اوځمونږ رمه یې په لږ وخت کې اوبه کړه، او ګرده د اوبو ویستونکي مجمع یې سره لرې کړه، او امانت دار دی، چې هیڅ طمع او توقع نه لري، او ډېر عفیف او یو شریف ځلمی دی، تر دې چې په لاره کې هم له ما څنې پر مخ ته، چې پر ما یې له سره نظر ونه لګیږي.

قَالَ اِنِّیْۤ اُرِیْدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَی ابْنَتَیَّ هٰتَیْنِ عَلٰۤی اَنْ تَاْجُرَنِیْ ثَمٰنِیَ حِجَجٍ ۚ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ ۚ وَ مَاۤ اُرِیْدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَیْكَ ؕ سَتَجِدُنِیْۤ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ﴿۲۷﴾

وویل (پلار د جینکو موسی ته) بېشکه زه اراده لرم د دې چې په نکاح درکړم تاته یوه له دغو لونړو خپلو چې دا دي؛ په دې چې مزدوري وکړې ته ځما لپاره اته کاله، پس که پوره کړه تا لس

کاله؛ نو هغه به ستا له طرفه (له ما سره احسان) وي، او نه لرم زه اراده د دې چې مشقّت واچوم پر تا (په اشتراط د لسو کلونو)، ژر به ومومې ته ما که اراده وفرمايي الله له صالحانو نېکانو (وفا کوونکيو په وعده).

تفسیر: ښايي همدغه خدمت د ده د جينى مهر وي.

﴿فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ﴾ - «پس که پوره کړه تا لس کاله؛ نو هغه به ستا له طرفه له ما سره احسان وي»، يعنې اقلاً اته کاله به ځما په خدماتو کې هرومرو مصروفيږې، که دوه کاله نور دې هم خدمت وکړ؛ نو هغه ستا تبرّع ده، او زه خو کوم سخت خدمت له تا څخه نه اخلم، ته به له ما سره اوسېږې، ان شاء الله پخپله به په تجربه درڅرګنده شي، چې زه بد طينته سړى نه يم، بلکه د الله تعالى په فضل او کرم سره د نېک بختانو څخه يم، ته به ځما په صحبت کې نه خفه کيږې، بلکه د طبيعت د مناسبت لامله به مؤانست درحاصل شي.

قَالَ ذٰلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ ۖ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾

وويل (موسى پلار د جينکو ته) چې همدا (عهد مقرر شو) په منځ ځما او ستا کې، چې هره يوه له دې دواړو نېټو چې پوره کړه ما؛ پس نه به وي زيادت پر ما، او الله پر دغه چې وايو (يې مونږ يعنې زه او ته وکيل) ساتونکى شاهد دى.

تفسير: يعنې زه مختار او خپلواک يم، چې اته کاله درسره پاتې کېږم، که لس کاله، په هر حال دا معاهده چې اوس ترلې شوې ده؛ د الله په اعتماد ځما خوښه او منظوره ده، زه پاک الله پر دغه معاهده شاهدوم، او دغه معامله ختم کوم، په احاديثو کې راغلي دي چې موسى هم دغه اوږد مدّت (لس کاله) پوره کړ.

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي
آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا
نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ

پس کله چې پوره کړه موسى نېټه (خپله په اتو يا لسو کلونو)، او رهي (روان) شو سره له عيال خپل (مصر ته) وليد (موسى) له جانبه (د غره) د طور يو اور، ويې ويل عيال خپل ته چې: مدار وکړئ تاسې (په دې ځاى کې)، بېشکه زه چې يم ومې ليد يو اور، ښايي ما لره چې راتله وکړم تاسې ته له دې (اور) څخه په خبر (د لارې ورکې)، يا په بڅري (سکروټې يا شغلې) له هغه اوره لپاره د دې چې تاسې (پرې) تاوده شئ. پس کله چې راغى (موسى) دغه (اور) ته؛ نو غږ (ورته) وکړى شو له غاړې د هغې کندې چې په ښي طرف (د موسى) کې وه، (دغه غاړه وه) په هغه ټوټه مبارکه کړى شوې کې (له جهته د اورېدو د موسى کلام د الله لره په دې کې) له (هغې) ونې.

تفسير: چې ولاړه وه په غاړه د کندې کې، او د اور لمبې ترې څرګندېږې.

أَنْ يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ
مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۖ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ
تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ

داسې چې ای موسی ! بېشکه زه همدا زه الله یم، رب د عالمیانو. او بل داسې (غږ پرې وشو چې) وغورځوه همسا خپله (پس ویې غورځوله)؛ نو کله چې ویې لیدله (موسی) دا (عصا) چې خوځېدله ګواکې دا (عصا) یو نری منګری مار ټوپ وهونکی دی؛ نو شا یې کړه، مخ یې واړاوه په دې حال کې چې تښتېدونکی وو (له ویرې)، او بېرته راونه ګرځېد، (بیا پرې غږ وشو د الله تعالی له جانبه داسې چې) ای موسی ! مخ راواړوه او بېرته راوګرځه ! اومه ویرېږه ! بېشکه ته چې یې له امان موندونکیو یې (له وېرې نه او بیخي مأمون یې). ننباسه (ننی) لاس خپل په ګرېوان (د کمیس خپل کې)، بیا یې خارج کړه، حال دا چې راوځي به تک سپین بې له کوم عیب (مرض ـ بدی).

تفسیر: د دغې رکوع له ابتداء څخه تر ﴿مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٖ﴾ پورې ګرد (ټول) مفصل واقعات د «طه» په سورت او نورو ځایونو کې تېر شوي دي، هلته دې ولوستل شي !.

﴿وَٱضۡمُمۡ إِلَيۡكَ جَنَاحَكَ مِنَ ٱلرَّهۡبِ﴾

او پیوست کړه (سینې) خپلې ته څانګ (یعنې لاس) دې له (جهته) د ویرې.

تفسیر: او رانژدې کړه څان ته یعنې سینې خپلې ته څانګ دې، یعنې لاس دې له جهته د ویرې له مار یا له برص !، یعنې خپل مټ دې له خپلې سینې سره او تخرګ (ترخ) ته نژدې کړه، د مار او د برص او د نورو شیانو ویره به له تا څخه لرې کیږي، ښايي چې د راتلونکي لپاره یې هم د ویرې د ازالې په نسبت یې همدغه ترکیب ورښوولی وي.

﴿فَذَٰنِكَ بُرۡهَٰنَانِ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦٓۚ﴾

نو دغه دواړه (عصا او ید بیضاء) دوه برهانه (او سندونه په رسالت د تا دي لیږلي شوي) له (طرفه د) رب ستا طرف د فرعون ته او قوم د ده ته.

تفسیر: یعنې د «عصا» او «ید بیضاء» معجزې د نبوّت د برهان او سند په ډول درعطاء کړی شوي دي، څو پر دغه وسیله پر فرعون او نورو سبطیانو د حجّت اتمام وکړی شې.

﴿إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ٣٢ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلۡتُ مِنۡهُمۡ نَفۡسٗا فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ٣٣﴾

بېشکه چې دوی دي قوم فاسقان (وتلي له فرمان د الله). وویل (موسی) ای ربه څما ! بېشکه زه چې یم وژلی مې دی له دغو (قبطیانو) څنې یو نفس (سړی)، پس ویرېږم چې وبه مې وژني دوی (په قصاص د هغه سره).

تفسیر: یعنې که په مجرد د رسېدلو مې ووژني؛ نو ستا دغه دعوت به څرنګه ورسولی شم؟.

﴿وَأَخِي هَٰرُونُ هُوَ أَفۡصَحُ مِنِّي لِسَانٗا فَأَرۡسِلۡهُ مَعِيَ رِدۡءٗا يُصَدِّقُنِيٓۖ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ٣٤﴾

او ورور څما هارون هغه ډېر فصیح دی له ما له جهته د ژبې، پس ولېږه هغه هم له ما سره یار مددګار چې تصدیق کوي څما، بېشکه ویرېږم له دې چې دروغجن به وګڼي دوی ما.

تفسیر: یعنې که کوم یو بل تصدیق او تایید کوونکی سړی هم راسره وي؛ نو طبعًا به څمونږ زړونه مضبوط او قوي کیږي، نو د ده د دروغجن شمېرلو په موقع کې کله چې د بحث او مناظرې وار ورسیږي؛ امکان لري چې څما د ژبې

د لکنت او بندېدلو لامله په خبرو او اترو کې څه موانع او عوائق واقع شي، نو په دغه وخت کې به د هارون رفاقت ماته ډېر نافع او مفید واقع شي، ځکه چې د ده ژبه له ما څخه ډېره ښه چلېږي، او ښه فصیح او بلیغ دی.

قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا ۚ بِآيَاتِنَا ۚ أَنتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾

وفرمایل (الله) ژر به قوي کړو مونږ مټ ستا په وړور ستا، او وبه ګرځوو مونږ تاسې ته غلبه (او تسلّط پر دښمنانو د تاسې)، پس وبه نه رسیږي دوی تاسې دواړو ته (په ضرر سره) په سبب د معجزو ځمونږ سره، تاسې دواړه او هر هغه څوک چې متابعت وکړي ستاسې غالبان به اوسئ (پر دوی باندې).

تفسیر: یعني ما ستا دغه دواړه غوښتنې منظورې کړې، هارون به ستا بازو او مټ وي، او د یوه وزیر په شان به ستا سره ملګرتوب کوي، او د فرعون لاس به له سره په تاسې نه رسیږي، او ځمونږ د دغو دلائلو او نښو په برکت تاسې او ستاسې ملګري تل غالب او بریالي (کامیاب) او دوی سره له خپلو ملګرو تل مغلوب او پړه دي.

فَلَمَّا جَاءَهُم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾

پس کله چې راغی دوی ته موسی سره له معجزو ځمونږ چې ښکاره وې وویل (فرعونیانو): چې نه دی دا مګر خو سحر (کوډې) دي په دروغو سره تړلې شوې، او نه دی اورېدلی مونږ دا (سحر یا دعوی د نبوّت) په (زمانو د) پلرونو ځمونږ کې چې پخوا تېر دي.

تفسیر: یعني د دغو معجزاتو د لیدلو په اثر یې وویل چې: دغه ګردې کوډې او سحر دی، او د هغو خبرو نسبت چې دوی الله ته کوي؛ هغه هم د کوډو خبرې دي، چې دوی له خپله ځانه جوړې کړې دي، او داسې دعوی کوي چې دغه پر ما باندې الله تعالی د وحی په صورت نازلې کړې دي، په واقع کې دغه وحي او الهام هیڅ شی نه دی، او یواځې د سحر او د کوډو اعمال او د سحر تخیّل او افتراء ده، دغه خبرې چې موسی کوي: مثلاً یوه الله تعالی دغه ګرده دنیا پیدا کړې ده، او هم هغه یو الله جل جلاله همدغه دنیا فناء کوي، او بیا یې له سره ژوندی کوي، بیا به حساب او کتاب اخلي، او زه یې رسول ګرځولی او درلېږلی یم او داسې نور، مونږ له خپلو پخوانیو مشرانو او نورو څخه نه دي اورېدلې، او داسې څیز مو له سره غوږو ته نه دی رسېدلی.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَن جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِندِهِ وَمَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾

او وویل موسی چې رب ځما ښه عالم دانا دی په هغه چا چې راغلی دی په هدایت (راوړی یې دی) له طرفه د هغه (رب)، او په هغه چا باندې چې شته هغه ته ښه خاتمه په دې دنیا کې، بېشکه شان دا دی چې نه مومي بری ظالمان (چې هدایت وموميي په دنیا او راحت په عقبی کې).

تفسیر: یعني الله تعالی په دې باندې ښه عالم دی، چې زه پخپله په د غې دعوی کې رښتین یم، او د هغه له نزده مې هدایت راوړی دی، نو ځکه آخره خاتمه او انجام به مې ښه وي، هغه خلق چې د الله تعالی دغه ښکاره د قدرت نښې

وینې، او د صداقت دلائل اوري، او د بې انصافۍ له مخې يې تکذيب کوي، دوی له سره برى نه مومي، او د کاميابۍ مخ نه ويني، او په آخره خاتمه کې دوی له ذلّت او ناکامۍ سره مخامخ کېدونکي دي.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى فَأَوْقِدْ لِى يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿۳۸﴾

او وويل فرعون: ای ټوليه د مشرانو (د اهل د مصر!) نه پېژنم زه تاسې ته کوم معبود (چې عبادت ورته کوئ) بې له ما څخه، پس بل کړه اور څما لپاره ای هامانه پر خټې باندې (خښتې راته پخې کړه) پس وګرځوه جوړه کړه څما لپاره مانۍ لوړه (اوچته) ښايي ماته چې وخېژم الله د موسی ته (وئ ګورم چې شته؟ که نشته؟)، او بېشکه خامخا زه ګمان کوم پر موسی له دروغجنانو (په دعوی د بل معبود کې بې له مانه).

تفسير: يعني خپل وزير هامان ته يې وويل چې د ډېرو کلکو او ښو خښتو څخه يوه پخه او هسکه مانۍ را جوړه کړه چې اسمان ته نژدې شي څو زه پر هغه پاس وخيژم او د موسی رب وګورم چې چېرته دی، دايې دروغ وګڼله چې الله تعالى بره دی، نو څکه يې د تمسخر په ډول دا خبره وکړه.

وَٱسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿۳۹﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿۴۰﴾

او کبر وکړ دغه (فرعون) او لښکرو د دغه (فرعون) په ځمکه (د مصر) کې په ناحقه سره (بې له استحقاقه)، او ګمان وکړ دوی د دې چې بېشکه دوی به مونږ ته نه راګرځول کيږي (په قيامت کې). پس راونيوه مونږ هم دغه (فرعون) او (هم) لښکرې د دغه (فرعون)، پس وغورځول مونږ دوی (ټول) په سيند کې (پس غرق شول)، نو وګوره (ته ای محمده!) چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو.

تفسير: يعني له خپلې خاتمې او انجامه بالکل غافل شو، او په خپل مملکت کې يې په تکبّر او غرور لاس پورې کړ، او په دې ونه پوهېد چې بل د ده سر ماتوونکی او غاړه څپېښونکی هم موجود دی، بالآخر قهّار الله دی سره د ده د لاوو لښکر د قُلزم په بحيره کې غرق کړ، څو دغه لويه واقعه د يادګار په شان نورو هغو بدبختو ظالمانو ته پاتې شي، چې له انجامه بې خبره او غافل دي، او ښه وپوهيږي چې د دوی خاتمه به همداسې کيږي، د دغه غرق او نورو ورپورې تړلې خبرو تفصيلات پخوا له دې نه هم تېر شوی دی.

وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿۴۱﴾

او ګرځولي وو مونږ دوی پېشوايان (د ګمراهۍ په دنيا کې) چې بولي دوی (تابعان خپل په بدو عقيدو او عملونو سره) د اور طرف ته، او په ورځې د قيامت کې وبه نه کړی شي مدد (له دوی سره په دفع د عذاب کې له دوی نه).

تفسير: يعني دلته په ضلالت او طغيان کې له ګردو څخه وړاندې او مقدم وو، او خلقو ته به يې د دوزخ په لوري بلنه کوله، هلته به هم دی د نورو دوزخيانو امام او مشر وي، لکه چې (د ۱۱ جزء د هود سورت په (۹) رکوع (۹۸) آيت کې) مسطور دي: ﴿يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ ٱلْمَوْرُودُ﴾ يعني د دې ځای لښکر به يې هلته هيڅ په کار نه

ورځي، نه به د چا له لوري کوم امداد او معاونت وررسیږي، دی به سره له خپل لاوو لښکر ګرد په دوزخ کې غورځول کیږي، هیڅوک به د دوی خلاصوونکي نه وي.

وَأَتْبَعْنَٰهُمْ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾

او تابع (لازم) کړ مونږ له دوی سره په دغه (لږ خسیس ژوندون د) دنیا کې لعنت لرېوالی (له رحمته)، او په ورځ د قیامت کې به وي دوی له قبیح (لرې له رحمت ـ او بد څېرو کړی شویو څخه).

تفسیر: یعنې د عُقبا بدي او بد انجام خو بېل دی، په همدغه دنیا کې تر هغه پورې چې خلق اوسیږي، پر داسې کسانو لعنت وایي.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ ٱلْأُولَىٰ

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) وروسته د هغه چې هلاك کړي وو مونږ (اهل د) زمانو ړومبنیو (لکه قوم د نوح، لوط او نور).

تفسیر: د تورات له نزوله وروسته پر دنیا داسې د اهلاك او د افناء عذاب ډېر لږ راغلی دی ځکه چې د سماوي اهلاك په ځای د جهاد طریقه مشروع کړی شوې ده، ځکه چې څه نه څه خلق هرومرو پر شرعي احکامو قائم اوسیږي.

بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

حال دا چې سبب د انوارو وو لپاره د خلقو، او سمه لار ښوونکی او رحمت وو لپاره د هغو (کسانو چې ایمان یې پرې راوړی دی) ښایي چې دوی پند واخلي پرې.

تفسیر: یعنې (تورات) چې موسی علیه السلام ته ورکړی شوی دی؛ لوی فهم او بصیرت عطاء کوونکی او خلقو ته د هدایت پر سمه صافه لاره بیوونکی او د رحمت مستحق ګرځوونکی یو کتاب وو، څو خلق هغه ولولي، او د الله تعالی په یادو اوسیږي، او د الله تعالی احکام یاد کړي، پند او نصیحت ترې حاصل کړي، ربښتیا خو دا ده چې وروسته له عظیم الشأن قرآن څخه په هدایت کې د (تورات) شریف درجه ده، او نن ورځ چې هغه د خپلو تابعانو له لاسه ضایع شوی دی، همدغه پاك قرآن د (تورات) د ضروري علومو او هدایت حفاظت کوي.

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلْغَرْبِىِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَى ٱلْأَمْرَ وَمَا كُنتَ مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٤٤﴾

او نه وې ته (حاضر ای محمده ! له موسی سره) په جانب (د هغه غره چې) غربي (وو له موسی څخه په وخت د مناجات کې) هغه وخت چې ولېږه مونږ طرف د موسی ته امر (حکم د رسالت)، او نه وې ته له حاضرینو (عند الوحي چې دغه قصه دې له خپلو لیدلو بیان کړي وی).

تفسیر: یعنې د طور د غره له غربي جانبه چېرې چې موسی ته نبوّت او (تورات) ورعطاء شوی دی.

وَلَٰكِنَّآ أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ ٱلْعُمُرُ

ولیکن مونږ پیدا مو کړل اهل د زمانو (ډېر وروسته له موسی) پس اوږده شول پر دوی عمرونه.

تفسیر: یعني ته د هغه وخت واقعات په داسې صحت او صفایۍ ـ بسط او تفصیل سره بیانوې، لکه چې هم هغلته له «طور» سره ولاړ وې، او دغه ګرد واقعات دې پخپلو سترګو سره لیدلي وي، حال دا چې ستاسې عدم الوجود په هغې موقع کې یوه ښکاره او ظاهره خبره ده، او برسېره پر دې هم ټول عالم خبر دی، چې تاسې امّي یئ، د کوم عالم په صحبت کې هم نه یئ اوسېدلي، او نه د صحیحو او ثقه وو واقعاتو کوم ښه جید عالم په مکې معظمې کې موجود د وو، نو سره له دې دغه خبره د غور او دقّت لایقه او وړ (لایقه) ده، چې دغه علوم او حقایق له کوم ځای تاسې ته راغلل، حقیقت دا دی چې د دنیا پر اقوامو ډېر مدّتونه او قرنونه تېر شوي دي، چې د زمانو په تیریدو مروره هغه علوم بیخي منحرف او مندرس او هغه حقائق محو او اضاعه او له یاده ووتل، نو ځکه د هغه علیم او خبیر اراده په دې باندې مقتضي شوه چې د یو امي له ژبې څخه هغه هېر شوی سبق بیا د خلقو په یاد ورکړ شي، او د هغو عبرتناکو او موعظت ورکوونکیو واقعاتو داسې یوه صحیحه نقشه د دنیا خلقو ته ور وړاندې کړی شي، چې د هغې له لیدلو څخه د دغې خبرې منل او تسلیم ته غاړه کیږدي؛ چې دغه د هم هغه واحد احد الله کلام دی.

وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِنَا وَلَـٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾

او نه وې ته (ای محمده !) اوسېدونکی په اهل د مدین کې چې لوستل به دې پر دوی باندې آیتونه ځمونږ، ولیکن مونږ چې یو ـ یو مونږ لیږونکي (تا لره لپاره د دغې قصې په وحي سره).

تفسیر: یعني موسی علیه السلام ته هغه واقعات چې وروسته د «مدین» له هجرت څخه ورپېښ شوي دي؛ ته د هغو واقعاتو بیان په داسې ښه ډول او صحت سره کوې چې له هغه څخه داسې څرګندیږي چې ګواکې تاسې په هغه وخت کې سره د نبوّت له شانه هلته مسکون وئ.

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَـٰكِن رَّحْمَةً مِّن رَّبِّكَ

او نه وې ته (ای محمده !) په جانب د طور کله چې غږ وکړ مونږ (موسی ته)، ولیکن (لېږلی یې مونږ ته ای محمده !) رحمت له طرفه د رب ستا.

تفسیر: کله چې پر موسی علیه السلام داسې غږ وشو چې: ﴿إِنِّىٓ أَنَا ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ ته خو هلته ولاړ نه وې؟ او دغه غږ خو دې نه دی اورېدلی؟ دغه د الله تعالی انعام او اکرام دی چې ته یې پر دغو واقعاتو او حقائقو مطلع کړې، او ستا سره یې هم همداسې یو وضعیت او رعایت وفرمایه، لکه چې له موسی سره شوی وو، ګواکې په «جبل النّور» کې چېرې چې د «حراء» غار دی، او په مکه معظّمه او مدینه منوره کې د «جبل الطور» او د «مدین» واقعات بیا له سره اعاده او تکرار شول.

لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾

(لپاره) د دې چې وویروې ته هغه قوم چې نه دی راغلی دوی ته هیڅ ویروونکی (له عذابه) پخوا له تا (ای محمده !) لپاره د دې چې دوی پند واخلي پرې.

تفسیر: یعني د عربو خلقو ته دغه شیان وروښیه ! او دوی له دغو خطرناکو عواقبو څخه خبردار کړه !، ممکن دي چې دوی دغه خبرې واوري، او په یاد یې ولري، او پند او نصیحت ترې واخلي.

تنبیه: ﴿مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ﴾ څخه به «آباؤهم الأقربون» مراد وي، والله أعلم.

وَلَوْلَآ أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۷﴾

او که چېرې نه وی دا چې وبه رسيږي دوی ته مصيبت (غم عذاب) په سبب د هغو (ګناهونو) چې پخوا ليږلي دي لاسونو د دوی، پس وبه وايي (دغه کفّار): ای ربه څمونږ! ولې دې نه رالېږه تا مونږ ته کوم رسول (چې ستا احکام یې مونږ ته راوړي وی)، پس متابعت به کړی وو مونږ د آيتونو ستا او شوي به وو مونږ له مؤمنانو (په تا او په هغه رسول ستا باندې). (که دا خبره نه وی؛ نو نه به مو وی لېږلی ته دوی ته ليکن لېږلی مو يې چې عذر يې پاتې نشي).

تفسير: يعنې د رسول الله صلی الله عليه وسلم بعثت په دوی کې د دوی خوش قسمتي ده، که بې د رسول الله صلی الله عليه وسلم له لېږلو څخه مو دوی ته پر دغو ظاهرو او باهرو طغيانونو او بې عقليو او بې ايمانيو سزا ورکولی؛ خو دغه هم عين الانصاف او عدل وو، ليکن الله تعالی پر دوی احسان وفرمايه، او د هيڅ قسم معقول عذر او پلمو (تدبيرونو) وړاندې کولو لپاره يې موقع ورپرې نه ښوده، څکه امکان يې درلود (لرلو) چې د سزا ورکولو په وخت کې به يې ويل چې: «الهه! مونږ ته خو دې کوم رسول نه دی رالېږلی تر څو يې مونږ پر خپلو اغلاطو پوهولي وی، او اقلاً سمه لاره يې راښوولې او څه تنبيه يې راکولی، او دغه دی چې مونږ دې بې خبره په دوزخ کې وغورځولو، هو! که کوم نبي دې راغلی وی؛ نو عالم به ليده چې مونږ په څه اخلاص او عقيدت سره له پخوا ايماندارانو څخه ثابت کيدو».

فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟ لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ مُوسَىٰٓ

پس کله چې راغی دغو (کفّارو) ته حق قرآن له جانبه څمونږ؛ نو ويې ويل (دغو کفارو): ولې نه دي ورکړی شوي (محمد ته معجزې) په شان د هغو (معجزو) چې ورکړی شوې وې موسی ته (لکه عصا او يد بيضاء).

تفسير: يعنې که مو رسول نه لېږه؛ نو داسې به يې ويل چې: ولې دې رسول راته ونه لېږه؟ اوس چې داسې رسول ورمبعوث شوی دی، چې له ګردو انبياوو څخه په شان او رُتبه کې لوی دی، نو وايي صاحبه! مونږ دې هله منو، کله چې وګورو چې د موسی عليه السلام په شان له تا څخه د «عصا او يد بيضاء» او نور معجزات راښکاره شي، حال دا چې هغه ته (تورات) هم يو ځلي د يوه کتاب په شکل ورنازل شوی وو، او ته دې خپل کتاب د دوو دوو څلورو څلورو آيتونو په شکل راوړاندې کوې.

أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ

آيا نه وو کافران شوي (جنس د کفّارو) په هغو (معجزو) چې ورکړی شوې وې موسی ته پخوا (له نزوله د دغه قرآن).

تفسير: يعنې د موسی عليه السلام کتاب او معجزات مو چېرې ټول سره منلي وو، د هغه په نسبت مو هم شبهات ايستل، او ورته مو «سحر مفتری» ويل، لکه چې اوس په يوه دوه رکوع مخکې تېر شو، هو! هر څوک چې غواړي د پاک الله احکام ونه مني؛ نو په هره يوه خبره يو نه يو شی وايي، او راز راز احتمالات د هغه په نسبت پيدا کوي.

قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا وَقَالُوٓا۟ إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ ﴿۴۸﴾

وويل (منكرانو په حق د موسی او محمد کې چې خاوندان د) سحر دي، مدد کوي يو د بله، او
ويې ويل چې: بېشکه مونږ په هر يوه (د دې دواړو انبياوو) کافران يو.

تفسير: کله چې موسی عليه السلام د معجزو ذکر ورته وشو نو دا يې ويل چې دی دواړو انبياؤ سحر راوړی دي او مونږ يې نه منو.

قُلۡ فَأۡتُوا۟ بِكِتَـٰبࣲ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِ هُوَ أَهۡدَىٰ مِنۡهُمَاۤ أَتَّبِعۡهُ إِن كُنتُمۡ صَـٰدِقِينَ ۝٤٩

ووايه (ای محمده دوی ته) پس راوړئ تاسې يو داسې کتاب له جانبه د الله، چې هغه ښه لاره
ښوونکی وي له دغو دواړو کتابونو چې متابعت وکړم زه د هغه (کتاب) که چېرې يئ تاسې
صادقان رښتيني، په دغه دعوی ستاسی کې.

تفسير: يعنې په اسماني کتابونو کې له ګردو څخه لوی او مشهور کتابونه هم دغه دوه کتابونه دي، چې له هغوی سره سيالي او برابري بل هيڅ يو کتاب نشي کولی، که دغو دواړو ته جادو وايئ؛ نو تاسې بل کوم د الله تعالی کتاب راواړندې کړئ چې له دغو څخه ښه او ډېر هدايت لرونکی وي، په فرض محال کې تاسې داسې کوم کتاب راوړئ؛ نو زه به د هغه متابعت وکړم، ليکن تاسې داسې کتاب تر قيامته پورې نشئ راوړئ، له دې نه به زياته بدبختي څه وي، چې تاسې پخپله له ربّاني هدايته قطعًا بې برخې يئ !، او دغه مقدّس کتاب ته چې سره له هدايت درغلی دی؛ کوډې وايئ !، او نه يې منئ، کله چې دغه کتاب د يوه انسان جوړ کړی جادو دی؛ نو تاسې د ګرد جهان جادوګران راټول کړئ، او له هغوی څخه له دغه څخه لوی جادو جوړ کړئ، ځکه چې جادو خو داسې يو شی نه دی، چې د هغه مقابله به امکان نه لري.

فَإِن لَّمۡ يَسۡتَجِيبُوا۟ لَكَ فَٱعۡلَمۡ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهۡوَآءَهُمۡۚ وَمَنۡ أَضَلُّ مِمَّنِ ٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ بِغَيۡرِ
هُدࣰى مِّنَ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ۝٥٠

پس که چېرې ونه منله دوی خبره ستا؛ پس پوه شه چې بېشکه همدا خبره ده چې متابعت کوي
دوی د خواهشونو خپلو (بې دليله)، او څوک دی ډېر ګمراه له هغه چا چې متابعت کوي د
خواهش خپل بې هدايته له ښوولو د لارې له (طرفه د) الله، بېشکه چې الله نه ښيي سمه لاره قوم
ظالمانو ته (چې تابع وي د نفسونو او هواوو خپلو بې دليله).

تفسير: يعنې کله چې دغه خلق نه هدايت قبلوي، او نه د هغه په مقابل کې بل کوم شی وړاندې کولی شي؛ نو همدغه وضعيت د دغې خبرې دليل دی، چې دوی داسې مقصود نه لري، چې د هدايت په لاره لاړ شي، محض پر خپلو نفساني خواهشاتو تګ کوي، او هر شی يې چې زړه غواړي؛ هغه مني، او هر هغه شی چې د خپلې مرضی او غوښتنې څخه مخالف او چپ وموميِ؛ هغه نه مني، او ترديدوي يې، نو دلته دغه راوښوول کيږي چې داسې هوا پرستانو ظالمانو ته څرنګه هدايت ورکاوه کيږي؟ د الله تعالی عادت د هغه قوم پر هدايت جاري دی، چې د هدايت موندلو اراده ولري، او محض هوا او هوس د حق او حقانيت معيار ونه ګڼي.

وَلَقَدۡ وَصَّلۡنَا لَهُمُ ٱلۡقَوۡلَ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ ۝٥١

او خامخا په تحقيق پرله پسې لېږلې ده مونږ دوی ته خبره (د پند چې قرآن دی) لپاره د دې چې
دوی پند واخلي.

تفسير: يعنې څمونږ د وحيې سلسله لا له پخوا څخه جاري ده، د يوې وحې په تصديق او تاييد مو بله وحي ورپسې لېږلې ده، او قرآن مو هم په تدريج سره نازل کړی، او په يوه آيت پسې بل آيت تل راځي، مقصد دا دی چې د کافي غور کولو او د پوهېدلو موقع په لاس درشي، او د هغه په يادولو کې درته آساني او سهولت وي.

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۲﴾ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّنَآ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِيْنَ ﴿۵۳﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پخوا له دغه (قرآنه) دوی په دغه (قرآن) ايمان راوړي. او کله چې ولوست شي (دا قرآن) پر دوی باندې؛ نو وايي دوی چې: ايمان راوړی دی مونږ په دغه (قرآن چې) حق دی (راغلی دی) له (طرفه د) رب څمونږ، بېشکه مونږ چې وو پخوا له نزوله د دغه (قرآن) مسلمانان (په دغه قرآن باندې).

تفسير: يعنې د دغو جاهلانو مشرکانو حال داسې دی چې نه پخواني کتابونه مني، او نه د وروستنو کتابونو منونکي دي، د دوی په مقابل کې هغو حق پسندو او انصاف خوښوونکو کتابيانو ته وګورئ چې دوی هغه دواړه مني، پخوا له دې نه يې په تورات او انجيل يقين لرلو، کله چې پاک قرآن نازل شو؛ نو ژر يې تصديق وکړو، چې بلا شبهه دغه هم حقّاني اسماني کتاب دی، چې څمونږ د الله له جانبه نازل شوی دی، مونږ په ده باندې هم د خپل يقين او اعتماد اعلان کوو، مونږ خو پخوا له دې نه هم د الله تعالی خبرې منلې دي، او اوس يې هم منو، في الحقيقت مونږ له نن ورځې څخه نه يو مسلمانان ـ بلکه لا له پخوا مسلمانان وو، ځکه چې مونږ په خپلو پخوانو کتابونو هم ايمان لرلو، چې په هغو کې د مخه د دغه آخر الزمان نبي او د دغه عظيم الشان فرقان په متعلق صاف صاف بشارات موجود وو، لهذا په هغو وړاندوينو مونږ پخوا له دې نه بالاجمال مؤمنان وو، اوس چې دغه تفصيل مو په خپلو سترګو وليدو؛ لا پرې مسلمانان شو.

اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوْا

دغه (يهودان او نصرانيان چې ايمان يې راوړی دی په قرآن)؛ ور به کړ شي دوی ته اجر د دوی دوه کرته، په سبب د دې چې صبر کړی وو دوی (او پر خپل ايمان قائم وو په دې دواړو کتابونو).

تفسير: يعنې په غُرور او استغناء يې د حق له قبوله مخ نه دی اړولی، بلکه هر کله چې حق او صداقت ورسيږي؛ بې تکلّفه د تسليم او اطاعت غاړه ورته ږدي.

وَيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

او دفع کوي دوی په حسنه نېکۍ سره سيئه بدي.

تفسير: يعنې که بل څوک له ده سره بدي کوي؛ دی له هغه سره نيکي او احسان، مروت او شرافت کوي، يا يې دا مطلب که چېرې له دوی نه کوم بد کار صادريږي؛ نو د هغه تدارک په نېکۍ سره کوي، څو د حسناتو پله پر سيئاتو درنه شي.

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿۵۴﴾

او له ځينو د هغو مالونو چې ورکړي دي مونږ دوی ته صرفوي يې (په لاره د الله کې).

تفسير: او له هغه حلال مال چې پاک الله ورته عطاء کړي دي؛ زکات ورکوي، صدقات او خيرات اداء کوي، له أقاربو او خپلوانو سره مرسته او امداد کوي، لنډه دا چې په حقوق العباد کې هم له سره قصور او لنډون نه کوي.

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾

او کله چې واوري دوی کومه چتي (بېکاره) خبره؛ نو څنګ کوي دوی له هغې نه، او وايي (هغو چتي -بېکاره ويونکيو ته): دي مونږ ته عملونه څمونږ (له حلمه او صبره)، او دي تاسې ته عملونه ستاسې (له حماقته او بد ويلو)، سلام دی پر تاسې (له طرفه څمونږ له کنځلو او طعنو) نه غواړو مونږ (مجلس او طريقه) د جاهلانو.

تفسير: يعنې که کوم جاهل لغو خبرې کوي؛ نو دی له هغه سره نه لګيږي، او ورته وايي چې: بس دی خانه ! ستا د دغې خبرې جواب مونږ له لرې څخه په سلام اچولو سره درکوو، دغه د جهالت او ناپوهۍ وضعيت مونږ تاسې ته در پرېږدو، مونږ پرېږده چې پخپلو کارونو کې مشغول اوسو، ستاسې اعمال به ستاسې په مخ کې او څمونږ اعمال به څمونږ په مخ کې راځي، مونږ ته د دې خبرې هيڅ ضرورت نه دی پاتې چې خامخا به ستاسې غوندې له ناپوه خلقو سره لګيږو.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

بېشکه ته (ای محمده !) نشې ښوولی (لاره حقه) هغه چاته چې خوښ وي ستا، وليکن الله سمه صافه لاره ښيي هغه چاته چې اراده وفرمايي (د سمې لارې ښوولو يې).

تفسير: شاه صاحب ليکي چې: «محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د خپل تره ابو طالب لپاره ډېر کوښښ وکړو، چې د مرګ په وخت کې د اسلام کلمه ولولي، مګر هغه دغه خبره ونه منله، نو د هغه په نسبت دغه آيت نازل شو» (موضح) يعنې له هغه چا سره چې ته طبيعي محبّت لرې، يا ستا زړه غواړي چې هغه هدايت ومومي؛ نو دغه خبره ضروري نه ده چې هم هغسې واقع شي، ستا کار يوازې لارښوونه ده، پاتې شو دغه کار چې کوم يو سړی پر هغه لاره درومي او د مقصود تر منزل پورې رسيږي؟ او کوم يو نه رسيږي؟ دغه ستا د اختيار او له قبضې څخه خارج دی، الله تعالی اختيار لري چې د هر چا په نسبت اراده وفرمايي؛ هغه ته د قبول الحق او وصول الی المطلوب توفيق ورکړي.

وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

او همدغه (الله) ښه عالم دی په سمه صافه لاره موندونکيو باندې.

تفسير: هيڅ يو سړی د دغې خبرې واک او صلاحيت نه لري، چې بل څوک پر سمه صافه لاره روان کړي، بلکه څوک پر دغه خبره علم هم نه لري، چې کوم يو پر سمه لاره راتلونکی دی؟ يا د راتللو استعداد او لياقت لري؟، په هر حال په دغه آيت کې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې تاسې د جاهلانو په دغو چتي (بېکاره) ويناوو او د ضد او عناد پر شورماشور يا د خپل خاص اعزه او اقارب پر نه مسلمانېدو مه متأثر او مه غمجن کېږئ !، هومره چې ستاسې پر ذمه فرض دی؛ هغه اداء کړئ !، د خلقو استعدادات مختلف دي، او دغه خبره د الله تعالی په اختيار او علم کې ده، چې د هغوی څنې کوم يو پر سمه لاره راوستل کيږي.

وَقَالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَا

او وايي (کفّار د مکې): که چېرې متابعت وکړو مونږ د هدايت له تا سره (او ايمان په تا راوړو)؛ نو وبه تښتول شو (او ژر به وشړل شو) له ځمکې خپلې نه.

تفسیر: له هدایت ځنې د انسان منع کوونکي څو شیان دي، مثلاً د ځان نقصان، د مال خوف، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ویلي وو: بېشکه چې مونږ په دې باندې ښه پوهېږو، چې تاسې پر حقاني دین یئ، لیکن که مونږ د اسلام دین قبول کړو، او له تاسې سره یو ځای شو؛ نو ګرد عرب به ځمونږ دښمنان شي، او د چارچاپېر ګرد اعراب به پر مونږ هجوم او یرغل راوړي، او ټول به سره یو ځای کیږي، او مونږ به خپله یوه نمړۍ کړي، نه به مو ځان سلامت پاتې شي، او نه به مو مال او دولت مأمون او مصئون پاتې وي، د همدغه ځواب د آیت په راتلونکې ټوټه کې داسې فرمایي:

اَوَلَمۡ نُمَكِّنۡ لَّهُمۡ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجۡبٰٓى اِلَيۡهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَىۡءٍ رِّزۡقًا مِّنۡ لَّدُنَّا وَلٰـكِنَّ اَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُوۡنَ ۝٥٧

آیا نه دی ورکړی (ځای) مونږ دوی ته داسې حرم، چې په امان دی (له قتل او غارته)، راچلولې کېدې (یا راچلولی کیږي) دي (حرم) ته (له هر طرفه) مېوې (لپاره) د هر څیز، رزق د دوی له جانبه ځمونږ، ولیکن اکثر د دوی چې دي نه پوهیږي (په حق).

تفسیر: شاه صاحب فرمایي: «د مکې معظّمې خلقو به ویل: که مونږ مسلمانان شو؛ نو د ټول عربستان مسکونین به له مونږ سره دښمنان شي، الله تعالی فرمایي: که اوس تاسې د هغوی د دښمنۍ او لاس غځولو څخه د چا په پناه کې ناست یئ؟ همدغه د حرم ادب مانع دی، چې سره له دغې سختې دښمنۍ او عداوت چې تاسې یې یو له بله سره لرئ؛ اطرافي اعراب پر تاسې یرغل او هجوم نه راوړي، چې تاسې له مکې معظّمې څخه د باندې وباسي، هغه الله چې اوس دغه ځای یې تاسې ته حرم ګرځولی دی، په هغه وخت کې هم تاسې ته پناه درکوونکی دی (موضح).

وَكَمۡ اَهۡلَـكۡنَا مِنۡ قَرۡيَةٍۢ بَطِرَتۡ مَعِيۡشَتَهَا ۚ فَتِلۡكَ مَسٰكِنُهُمۡ لَمۡ تُسۡكَنۡ مِّنۡۢ بَعۡدِهِمۡ اِلَّا قَلِيۡلًا ؕ وَكُنَّا نَحۡنُ الۡوٰرِثِيۡنَ ۝٥٨

او څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ له (اهل د) کلیو (او ښارونو) چې سرکشي یې کړې وه په معاش خپل کې، پس دا دي کورونه د دوی چې نه ده کړی شوې هستوګنه په کې پس له (اهلاک د) هغوی مګر لږ وخت (چې کوم مسافر کومه شپه هلته دمه کړې ده)، او یو مونږ همدا مونږ وارثان.

تفسیر: یعنې د عربو له ښمنۍ څخه ولې ویرېږئ، د الله تعالی له عذابه وویرېږئ، آیا تاسو نه ګورئ او غور او دقّت نه کوئ، چې له تاسې څخه پخوا څومره لوی اقوام تېر شوي دي، چې هغوی ګرد پخپل عیش عشرت او خوښۍ مست او مغرور وو، نو هر کله چې هغو د تکبّر ، لويي او سرکښۍ لاره ځان ته غوره کړه؛ نو وګورئ چې پاک الله دوی څرنګه تباه ـ برباد او فنا کړل، چې نن ورځ د دنیا په مخ کې د هغوی نوم او نښه هم نه ده پاتې، تش دغه ویجاړې مېنې او کنډوالې یې پاتې دي، چې په هغوی کې هیڅ یو هستېدونکی نشته، پرته له دې نه چې کوم مسافر کومه شپه هلته کینې، او خپله دمه ونیسي، یا کوم پوه او هوښیار سړی د الله د قُدرت د دغه عبرتناکې منظرې د کتلو لپاره هلته ودرېږي.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهۡلِكَ الۡقُرٰى حَتّٰى يَبۡعَثَ فِىۡۤ اُمِّهَا رَسُوۡلًا يَّتۡلُوۡا عَلَيۡهِمۡ اٰيٰتِنَا ۚ

او نه دی رب ستا (عادتًا) هلاک کوونکی (د اهل د دې) قریو تر هغه پورې چې ولیږي په مور (لویه قریه ښار) د هغو (قریو ښار کې) یـو رسول چې لولي پر دوی آیتونه ځمونږ (لپاره د قطع د عذر).

تفسیر: یعني الله تعالی تر هغه پورې دغه کلي او ښارونه تباه ـ خراب او فنا کړي نه دي؛ څو د هغو مراکزو او لویو مراکزو او لویو ځایونو کې کوم هوښیاروونکی نبي نه وي ورلیږلی، د مرکز تخصیص ښایي د دې لامله وي، چې د هغه اثر تر ډېر لرې ځای پورې رسیږي، او د ښارونو هستېدونکي نسبتًا سلیم او عاقل هم وي، د ځمکې د مخ د ګردو ودانیو مرکز او د صدارت مقام بیت الحرام وو، لکه چې د «شوری» سورت په اوله رکوع (۲۵) جزء کې لولو: ﴿لِّتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ نو ځکه هلته د ګردو ځنې لوی او د آخر الزمان رسول مبعوث شو، صلی الله علیه وعلی آله وصحبه أجمعین.

وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

او نه یو مونږ هلاک کوونکی خرابوونکي د کلیو د ښارونو مګر په هغه وخت کې چې اهل د هغو ظالمان وي (په تکذیب د رسولانو).

تفسیر: یعني هر کله چې سره له پوهولو او هوښیارولو هم خلقو له کفره او شرکه لاس وانخیست، او هم هغسې په خپل کفر ـ ظلم ـ طغیان او عصیان کې چالان او مترقّي وو، دلته د الله تعالی په دغه عذاب اخته او هلاک او سپېره شول.

وَمَا أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾

او هر هغه چې درکړی شوي دي تاسې ته له کوم څیزه؛ پس هغه معاش نفع کار د دغه ژوندون لږ خسیس دی، او ښایست د هغه دی، او هر هغه چې په نزد د الله دی (اجر) خیر غوره (دی) او باقي دی (له دغه فاني نه)، آیا پس تاسې عقل نه چلوئ (چې باقي بهتر دی په فاني باندې).

تفسیر: یعني انسان ته ښایي چې له عقل او پوهې کار واخلي !، او دومره وپوهیږي چې دا ژوندون په دنیا کې تر کله پورې به وي؟ او د دنیوي د دغه باغ او بهار، عیش او عشرت، مزې اوچرچې به تر څه وخت پورې کوي؟ فرض یې کړئ چې په دنیا کې له سره پر ده عذاب هم رانشي، خو بیا هم د مرګي لاس تاسې ګرد له دغه ساز او سامان څخه جلا کوي، او بیا به د الله تعالی په مخ کې حاضر یږئ، او تر یوې یوې ذرې پورې به هم د خپل اعمالو حساب ورکوئ، که مو أخروي عیش او عشرت په برخه شو؛ نو دغه دنیوي عیش عشرت د هغه په مقابل کې هیڅ او لاشی دی، داسې به کوم پوه او عقلمن سړی وي، چې یو مکدر او منغص ژوندون ته پر یو بې غشه او غله ژوندون او یو ناقص او فاني لذّت ته پر کامل او باقي لذائذو ترجیح ورکوي؟، بلکه نه یې ورکوي.

أَفَمَن وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَن مَّتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾

آیا پس هغه څوک چې وعده کړېده مونږ له هغه سره وعده ښه (چې جنت دی) پس دی مونږونکی دی د هغې وعدې (خامخا داسې دی) لکه هغه څوک چې معاش ورکړی وي مونږه ده ته معاش د (ژوندون لږ خسیس د) دنیا، بیا دی په ورځ د قیامت کې له حاضر کړیو شویو وي (اور ته؟ بلکه نه دي سره برابر دواړه !).

تفسیر: یعني مؤمن او کافر دواړه د انجام په اعتبار کله سره یو برابر کېدی شي؟ د یوه لپاره د دائمي عیش کومه وعده چې شوې ده؛ هغه هرومرو پوره کېدونکې ده، او د بل لپاره د څو ورځو عیش او عشرت کولو څخه وروسته د بندي کړئ جلب ضروري رسېدونکی او دی په دائمي بندیخانه کې خامخا لوېدونکی دی (العیاذ بالله).

وَيَوۡمَ يُنَادِيهِمۡ فَيَقُولُ أَيۡنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ كُنتُمۡ تَزۡعُمُونَ ﴿٦٢﴾

او ياد كړه هغه ورځ چې غږ به وكړي دوى ته الله، پس وبه وايي (الله) چېرته دي شريكان ځما هغه (شريكان) چې وئ تاسې چې ګمان به مو كاوه (پرې چې دا شريكان ځما دي)؟.

تفسير: يعني هغه د ألوهيت برخې لرونكي چېرې دي، هغوى دې وغوښت شي، چې اوس لږ څه د دوى تأييد او حمايت وكړي.

قَالَ ٱلَّذِينَ حَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقَوۡلُ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَغۡوَيۡنَآ أَغۡوَيۡنَٰهُمۡ كَمَا غَوَيۡنَاۖ تَبَرَّأۡنَآ إِلَيۡكَۖ مَا كَانُوٓاْ إِيَّانَا يَعۡبُدُونَ ﴿٦٣﴾

وبه وايي هغه كسان چې حقه ثابته شوې ده پر دوى خبره (د عذاب په دخول د اور سره): اى ربه ځمونږ ! دا (ضعيفان تابعان) هغه كسان دي چې ګمراه كړي وو مونږ (دوى)، (ګمراه كړي مو وو دوى) لكه چې ګمراه شوي وو مونږ، بېزاره يو مونږ تاته (له دوى او له كفره د دوى)، نه وو دوى داسې چې خاص ځمونږ عبادت به يې كوو (بلكه عبادت د هوا د نفس خپل يې كوو).

تفسير: يعني سؤال خو له مشركينو څخه وو، مګر ګمراه كوونكي شركاء به داسې وپوهيږي چې في الحقيقت مونږ ته هم تنبيه راكړى شوې ده، نو ځكه په ځواب وركولو كې سبقت كوي، چې اى الله ! بېشكه چې مونږ دوى ګمراه كړي دي، مګر دا ګمراهي خو داسې ده لكه چې مونږ پخپله ګمراهان شوي يو، پس د دغو اغواوو په جرم مونږ اعتراف لرو، ليكن پر دغو مشركانو خو ځمونږ له لوري هيڅ كوم جبر او اكراه نه وه، او نه مو هغوى په زوره دغې ګمراهۍ ته اړولي دي، في الحقيقت دغه د دوى نفسي اغراض او شخصي هوا پرستي وه، چې ځمونږ په غولولو وغولېدل، او پر مونږ پسې رهي (روان) شول، نو په دغه اعتبار دوى ځمونږ د عبادت په ځاى د خپلو اهواوو او ظنونو په عبادت پسې لګيا وو، مونږ د دوى له عبادته څخه نن ورځ ستاسې په حضور كې د خپلې بېزارۍ او تنفّر اظهار كوو.

وَقِيلَ ٱدۡعُواْ شُرَكَآءَكُمۡ فَدَعَوۡهُمۡ فَلَمۡ يَسۡتَجِيبُواْ لَهُمۡ

او وبه ويلى شي (كفّارو ته) چې وغواړئ تاسې شريكان د تاسې، پس را وبه غواړي دا (كفّار هغه بُتان)، پس هيڅ ځواب به ور نه كړي (دا بُتان) هغوى ته.

تفسير: يعني دوى ته به ويل كيږي چې اوس خپل مددګاران خپلې مرستې ته رابولئ، مګر هغوى به د دوى سره څه مرسته او مدد وكړى شي؟ ځكه چې په خپل غم او مصيبت كې به اخته او مبتلا وي، كذا قال المفسرون.

وَرَأَوُاْ ٱلۡعَذَابَۚ لَوۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ يَهۡتَدُونَ ﴿٦٤﴾

او وبه ويني دغه (تابعان او متبوعان) عذاب، كه چېرې بېشكه دوى وى چې سمه صافه لاره يې نيولې وى (نو اوس به نه معذب كېدل، يا كاشكې په كوم ډول مو لاره موندلې وى).

تفسير: يعني د دغه وخت د عذاب د ليدلو څخه به داسې آرزو او تمنّا كوي، كاشكې زه په دنيا كې پر سمه صافه لاره تلى، تر څو په دغو مصائبو نه اخته او نه مبتلا كېدى.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿٦٦﴾

او یاده کړه هغه ورځ چې غږ به وکړي دوی ته (الله)، پس وبه وايي چې څه ځواب ورکړی وو تاسې رسولانو ته (په هغه وخت کې چې حق ته غوښتي شوي وئ؟). پس پټ به شي پر دوی خبرونه (چې دوی خلاص شي) په دغه ورځ کې، پس دوی به نه کوي پوښتنه یو تر بله.

تفسیر: پخواني سوالات د توحید په نسبت وو، دغه د رسالت په نسبت سوال دی، یعنې که تاسې پخپل عقل او پوهې سره په حقه نه وی پوهیدلي؛ نو د انبیاوو په پوهولو خو ښايي پوهېدی، دا راوښيئ چې تاسې له هغو سره څه سلوک او رویه کړې ده؟ په دغه وخت کې به هیڅوك هیڅ جواب نشي ورکولی، او د خبرو ګردې لارې به بندې شي، (او پټ به شي په دوی جواب).

فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾

پس هر هغه څوك چې توبه وباسي (له شرکه) او ایمان راوړي (په الله او رسول د الله) او عمل وکړي د نېکیو؛ پس ښايي چې وي به دی له خلاصېدونکیو.

تفسیر: یعنې د هغه ځای بری او کامیابي صرف له ایمان او صالح عمل سره ده، که اوس هم څوك له کفره او شرکه توبه وباسي، او ایمان راوړي، او د نېکیو لاره ځان ته غوره کړي؛ حق تعالی د ده ټول پخواني ګناهونه معافوي، او فائز المرام یې ګرځوي.

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۚ

او رب ستا پیدا کوي هغه څه چې اراده وفرمايي (د پیدا ښت یې)، او غوره کوي یې، نه دی دوی ته هیڅ اختیار (په هیڅ شي کې).

تفسیر: یعنې د هر څیز پیدا کول د الله تعالی په مشیت او اختیار کې دي، او د کوم شي غوره کول یا د نورو له منځه د هغه منتخب کولو حق همده ته حاصل دی، او هر قسم چې الله تعالی اراده وفرمايي، او مرضي یې وي؛ هم هغسې احکام صادروي، هر یو سړی په هر یو منصب سره چې دی مناسب او لازم وبولي؛ هم هغه کار او منصب ورته عطاء کوي، په هر چا کې استعداد او لیاقت وګوري؛ نو د هدایت پر سمه لاره یې برابروي، او د مقصود تر منزله پورې په رسېدلو سره بری او کامیابي ور په برخه کوي، حافظ ابن القیم د «زاد المعاد» په اوائلو کې دغه مضمون په ډېر بسط او تفصیل سره لیکلی دی، فلیُراجع.

سُبْحَٰنَ اللَّهِ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾

پاکي ده الله لره او لوی پورته دی له هغه څه چې دوی یې ورسره شریکوي.

تفسیر: یعنې په تخلیق او تشریع او مذکور اختیار کې بل هیڅوك له الله تعالی سره نه دي شریك، مشرکانو چې پخپل تجویز او انتخاب کوم شرکاء درولي او ټاکلي دي؛ هغه ګرد باطل او بې سنده دي.

وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾

او رب ستا ته معلوم دي هر هغه چې پټوي يې سينې (زړونه) د دوی، او هر هغه چې ښکاروي يې (ژبې د دوی).

وَهُوَ اللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَىٰ وَالْآخِرَةِ ۖ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

او همدی الله دی نشته دی بل لايق د عبادت مګر همدی دی، خاص همده ته ټوله ثناء ده په دنيا او (په) آخرت (عُقبیٰ) کې، او خاص همدغه (الله) ته دی حکم، او خاص همدغه (الله) ته به بيولی شئ تاسې (په قيامت کې).

تفسير: يعنې هم هغسې چې الله تعالی په تخليق او اختيار او محيط علم کې متفرّد دی؛ په الوهيت کې هم واحد او يو دی، ماسوا له ده بل هيڅا ته بندګي او عبادت نه کيږي، ځکه چې د ده په منبع الکمالات ذات کې ګرد محاسن او محامد مجموع دي، د کلّي اقتدار مالک دی، او په آخره خاتمه کې د هر چا رُجوع د همده په لوري ده.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَاءٍ ۖ

ووايه (ای محمده دوی ته): آيا وينئ (يعنې څرنګه درښکاري) که چېرې وګرځوي الله پر تاسې دغه شپه اوږده همېشه تر ورځې د قيامت پورې، نو څوک دي هغه (معبود) بې له الله چې راوړي تاسې ته رڼا (چې په کې طلب د معاش کوئ).

تفسير: يعنې تاسې خبر راکړئ ! چې مثلاً الله تعالی پرې نه ږدي چې لمر طلوع وکړي، يا يې رڼا او تودوخه ترې لرې کړي، نو تاسې به د خپلو کارونو او چارو لپاره داسې تودوخه او رڼا له کومه راوړئ؟.

أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾

آيا پس نه اورئ تاسې (دغه خبره د زړه په غوږو سره؟).

تفسير: يعنې دا خبره دومره روښانه او صافه ده، چې تش په يوه اورېدلو سره هم په فهم او پوهه راځي، نو آيا تاسو له سره نه اورئ؟.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته): آيا وينئ تاسې (يعنې څرنګه درښکاري) که چېرې وګرځوي الله پر تاسې ورځ اوږده همېشه تر ورځې د قيامت پورې (چې هيڅ غروب الشمس ونشي)، نو څوک دی (معبود) بې له الله چې راوړي تاسې ته شپه چې آرام وکړئ تاسې په هغې کې؟ آيا پس نه وينئ تاسې (دا آثار د قُدرت).

تفسير: يعنې تاسې خبر راکړئ ! که الله تعالی پرې نه ږدي چې لمر غروب وکړي، او تل ترتله ستاسې پر سرونو همداسې ولاړ وي؛ نو هغه راحت او سکون او نور فوائد چې د شپې له راتلو څخه حاصليږي؛ د هغو حصول به په کوم يو طاقت سره ممکن کېدی شي؟ آيا دغسې يو ظاهر او باهر حقيقت هم تاسې نشئ ليدلئ؟.

تنبيه: ﴿أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ له ﴿إِن جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا﴾ سره مناسب دی، ځکه چې په سترګو سره ليدل عادتاً پر رڼا موقوف دي، چې په ورځې کې په پوره ډول سره په عمل راځي، د شپې په تياره کې کله چې د ليدلو هيڅ يو

صورت نشته، بلکه اوربدل په کې امکان لري؛ نو ځکه ﴿إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا﴾ سره د ﴿أَفَلَا تَسْمَعُونَ﴾ فرمايل موزون وو، والله أعلم.

﴿وَمِن رَّحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾﴾

او (خاص) له رحمته مهرباني خپلې پيدا كړې ده (الله) تاسې ته شپه او ورځ، لپاره د دې چې آرام وكړئ تاسې په هغه (شپه) كې، او چې ولټوئ تاسې (په دغه ورځ كې) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شكر وكړئ تاسې (د نعماوو د الله).

تفسير: يعني د شپې او د ورځې اړول رااړول، څو د شپې په تيارو كې مو سكون او راحت په برخه شي، او د ورځې په رڼا كې خپلو كارو او چارو ته هم دوام وركړى شئ، او د شپې او د ورځې پر مختلف الأنواعو انعاماتو د الله تعالى د انعاماتو شكر اداء كړئ.

﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾﴾

او (ياد كړه) هغه ورځ چې غږ به وكړي دوى ته (الله) پس وبه فرمايي چېرته دي شريكان ځما هغه چې وئ تاسې چې ګمان به مو كاوه (پرې د شريكانو ځما). او را وبه باسو له هر امّت (ملّت) څخه يو شاهد (پر اقوالو، افعالو، احوالو د دوى)، پس وبه وايو مونږ دوى ته: راوړئ تاسې بُرهان سند خپل (په اشراك)، پس هلته به پوه شي دوى چې حق په (الوهيت كې) خاص الله لره دى، او وركګ به شي له دوى نه هغه چې وو دوى چې دروغ به يې جوړول (په دنيا كې چې الله شريك لري).

تفسير: له شهيد څخه احوال ښوونكي انبياء عليهم السلام يا د دوى نائبان يا نور ښه سړي مقصود دي (موضح القرآن)، دوى به دغه راښيي چې خلقو له سماوي شرائعو او له الهي احكامو سره څه رويه كړې ده؟، نو الله تعالى به ورته وايي چې هر كله مو نبي ونه منو نو يو برهان او دليل خو راوړئ چې تاسو په كوم دليل ما سره شريكان ګرځولي پس هلته به پوه شي دوى، چې حق خاص الله تعالى لره دى، او وركګ به شي له دوى نه هغه چې وو دوى چې دروغ به يې جوړول، يعني په هغه وخت كې به دغه په نظر راځي، چې رښتيا خبره د پاك الله ده، او معبوديت هم يوازې د همده حق دى، او بل هيڅوك د ده شريك نشي كېدى، هغه خبرې چې په دنيا كې انبياوو عليهم السلام ښوولې وې؛ هم هغه حقې او رښتيا وې، هغه عقائد او افكار چې مشركانو له خپل لوري جوړ كړي وو؛ هغه ګرد په هغه ورځ كې بې اثره او ناقص او بېكاره ثابتېږي.

﴿إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوأُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾﴾

بېشكه چې قارُون وو له قومه د موسى (يعني د ده تربور وو)، پس سركشي وكړه (قارون) پر دغو (بني اسرائيلو)، او وركړې وو مونږ ده ته له خزانو دومره قدر چې بېشكه كليګانې د هغو به خامخا درنېدلې پر (داسې يوې) ډلې چې خاوندان د قوّت زور به وو، (ياد كړه) هغه وخت چې وويل دغه (قارون) ته قوم د ده (چې مسلمانان وو) په كبر او غرور سره مه خوشالېږه ! بېشكه چې الله محبّت نه كوي له خوشالېدونكو سره، (چې په مال د دنيا خوشالېږي).

تفسير: وايي چې قارُون د موسى عليه السّلام د تره ځوی يا تربور او د فرعون د مخې سړی وو، څرنګه چې د ظالمو حکومتونو دستور وي چې د کوم قوم د وينې څښلو لپاره د هم هغه قوم ځينې افراد د خپل کار آله او د لاس همسا ګرځوي، فرعون هم په بني اسرائيلو کې هم دغه ملعون ځان ته غوره کړی وو، قارون په دغه موقع کې چې فرصت موندلی وو، پخپلو دواړو لاسو سره د دولت او دنيا په ټولولو کې لګيا شوی وو، او ډېر لوی دنيوي اقتدار يې ځان ته ګټلی وو.

موسى عليه السلام يو ځلې پر قارون حکم وکړ چې: «د خپل مال زکات اداء کړه !»، نو قارون له خلقو سره وويل: «تر اوسه پورې کوم احکام چې موسى پر مونږ جاري کول، د هغه په مقابل کې مو حوصله او تحمّل کاوه، مګر آيا تاسې اوس د موسى عليه السلام د دغې خبرې تحمّل هم کولی شئ، چې دی ځمونږ د اموالو څخه زکاتونه هم غواړي؟»، څه خلق د قارون مؤيدان شول، او ويل يې چې: نه، ځمونږ له لاسه دغه نه ده پوره، بالآخر ملعون قارون د موسى عليه السلام د بدنام کولو لپاره يوه ډېره ناپاکه او چټله پلمه (تدبير) جوړه کړه، او يوې بدکارې ښځې ته يې څه بډې او پيسې ورکړې، او ويې لمسوله چې د خلقو په يوه لويه جرګه کې کله چې موسى عليه السلام د زناء د حدّ په اطراف بيانات ورکوي؛ ته هغه له خپله ځانه سره متهم کړه، لکه چې دغې پليتې ښځې په هم هغه لويه مجمع کې هم داسې يوه چټي (بېکاره) خبره وکړله، کله چې حضرت موسى عليه السلام هغې ته شديد قسمونه ورکړل، او د الله تعالى له قهره او غضبه يې وويروله؛ نو هغه وويرېده، او په ښکاره ډول سره يې وويل چې: ما دغه د قارون په لمسولو سره ويلي دي، دلته د قارون د موسى عليه السلام په ښېرا سره له خپله کوره او خزانو په ځمکه خښ او ډوب کړل شو، د «مفاتح» تفسير يې په کنجيو (کليو) سره کړی دی، يعنې د اموالو دومره صندوقونه وروسره وو، چې د هغو د کليګانو په پورته کولو څو زورور کسان ستړي کېدل، او دغه دومره مستبعد هم نه وو، لکه چې په ځينو تفاسيرو کې د هغه صورت هم ښوولی شوی دی، ﴿إِذۡ قَالَ لَهُۥ قَوۡمُهُۥ﴾ يعنې په دغه فاني او زائل دولت ولی نازيږې او ډېری فخر او غرور کوي چې هغه د الله تعالى په نزد څه قدر قيمت نه لري او نه الله تعالى د مغرور بندګانو سره محبت کوي.

وَٱبۡتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ

او وغواړه په هغه (دولت) چې درکړی دی تاته الله کور د آخرت.

تفسير: يعنې د الله تعالى ورکړی مال د دې لپاره دی، چې انسان هغه د آخرت خپله پنګه وګرځوي، نه داسې چې د هغه د غفلت په نشو مست، مغرور او متکبّر شي، او د متکبرانو په شان حرکت او وضعيت اختيار کړي.

وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنۡيَاۖ وَأَحۡسِن كَمَآ أَحۡسَنَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَ

او مه هېروه برخه خپله له (ماله د) دنيا او احسان کوه (له بندګانو د الله سره په ورکړه د مال) لکه چې احسان کړی دی الله له تا سره (چې داسې ډېر دولت يې درکړی دی).

تفسير: يعنې د خپلې برخې سره ترې خوره ! او څښه ! او آغونده ! او د آخرت لپاره دې پنګه ترې واخله !، او په ناروا مواردو کې يې مه لګوه ! او د خلق الله سره ښه سلوک کوه !.

وَلَا تَبۡغِ ٱلۡفَسَادَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝

او مه غواړه (ای قارونه !) فساد (په تکبّر، ظلم او بغي سره) په ځمکه کې، بېشکه چې الله محبّت نه کوي فساد کوونکو سره.

تفسیر: یعني له موسی علیه السلام سره ضد مه کوه ! د الله تعالی پر ځمکه د مطیعانو په شان ګرځه ! او خامخا په بلاد الله کې شورماشور او غلغله مه جوړوه ! ځکه چې په ملك کې فتنه او فساد اچول ښه کار نه دی.

قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِىٓ ۚ

وویل (قارون قوم خپل ته): بېشکه همدا خبره ده چې راکړی شوی دی ماته دغه مال په هغه علم سره چې ما څخه دی.

تفسیر: یعني هنرمن وم، او د ګټلو استعداد او سلیقه مې درلوده، پخپل لیاقت او قابلیت یا د کوم خاص علمي مهارت لامله ماته دغه دولت حاصل شوی دی، الله تعالی هم ماته ځما د لیاقت او اهلیت په ملحوظ دغه مال، دولت او شته راکړي دي، او دغه ثروت په خوشې ناسته بې له محنته ماته په لاس نه دی راغلی چې اوس یې زه د موسی په حکم او مشوره خوشې ویړیا د الله تعالی په نوم لګوم.

أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ

آیا نه پوهېده (قارُون) چې بېشکه الله په تحقیق هلاك کړي دي پخوا له دغه (قارون څخه) له (اهل د) زمانو هر هغه څوك چې دی ډېر سخت وو له دې (قارون) څخه له جهته د قوّت، او ډېر وو له جهته د جمع کولو (د مال یا ملاترړه).

تفسیر: یعني د دولت ګټلو لیاقت چا درکړ؟ افسوس دی چې تا د حقیقي منعم احسان هېر کړ، او د هغه په درکړي دولت او لیاقت مغرور شوې، آیا ده دغه دولت له خپل نجات وسیله او ضامن ګڼلی وو؟ او دی په دغه نه وو خبر چې د ده څخه پخوا څومره ملل او اقوام له خپلو همداسې شرارتونو او سرکښیو له سببه هلاك او تباه شوي دي، چې د هغوی په لاسو کې لوی لوی سلطنتونه او ډېرې زیاتې خزانې، لښکرې او نور زیات دنیوي وسائل او وسائط وو، آیا دغه ملعون د هغو د احوالو د اورېدلو څخه پند او عبرت نه دی اخیستی؟.

وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾

او نه به شي پوښتېدلی له ګناهونو خپلو څخه کافران (ځکه چې الله ته معلوم دي).

تفسیر: یعني پوښتنې ته به ضرورت نه وي، پاتې الله تعالی ته د دوی ګناهونه یو په یو معلوم دي، او له پرښتو سره هم لیکلي پراته دي، هو ! که د توبیخ او تقریع په ډول کوم وخت کوم سوال له دوی نه وشي؛ نو هغه بېله خبره ده، یا خو دغه کنایه ده د ګناه له کثرته، یعني د دوی ګناهونه به دومره ډېر او زیات وي، چې دغه ته به ضرورت نه وي پاتې چې د یوې یوې جزئیې پوښتنه له دوی ځنې وکړه شي.

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ فِى زِينَتِهِۦ ۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَـٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَـٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾

پس راووت (قارون) پر قوم خپل په زینت ښایست (او دج خپل)، وویل هغو کسانو چې غوښت یې دغه ژوندون (لږ خسیس د) دنیا: ای کاشکې چې وی مونږ ته هم (له ثروته) په شان د هغو (اموالو اتباعو) چې ورکړی شوي دي قارون ته، بېشکه چې دغه (قارون) خامخا خاوند دی د برخې لویې (له دنیا څخه).

تفسير: يعنې قارون خپل فاخره لباس واغوست، او سره له ډېرو خدمو او حشمو، او په ډېر شان او شکوه، او جل او بل ووت، چې د هغه د ليدلو څخه د دنيا د طالبانو سترګې رډې بلهې پاتې شوې، او ګرد ورته هک حيران ودرېدل، او له خپلو ځانونو سره به يې داسې ويل: «کاشکې چې مونږ هم د داسې دنيوي شان او شوکت خاوندان وی !، او همداسې ترقي او عروج مو حاصل کړی وی؛ چې نن د قارون په برخه شوی دی، بېشکه چې دی ډېر د اقبال او اجلال خاوند او ډېر خوش قسمته سړی دی».

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ۚ وَلَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾

او وويل (دوی ته) هغو کسانو چې ورکړی شوی وو (هغوی ته) علم فهم چې: افسوس دی تاسې ته (ای طلابو د دنيا)، ثواب د الله خير ډېر غوره دی هغه چا ته چې ايمان يې راوړی دی (په الله او رسول الله) او عمل يې کړی دی د نېکيو، او نه ورکول کيږي (يا نه ښوولی کيږي) دغه (خبره) مګر صبر کوونکيو ته (په طاعت او مصيبت او له معصيته).

تفسير: يعنې پوهانو او ذي علم سړيو وويل چې: «ای کمبختانو ! په دغه فاني جل وبل کې څه ايښي دي چې د هغه هوس او ارمان کوئ؟ صالحانو مؤمنانو لپاره د الله تعالى په دربار کې کوم دولت او عزّت چې شته، او دوی ته وررسېدونکی دی؛ د هغه په مقابل کې دغه دنيوي شان او شوکت محض هيڅ او لاشي دي، او دومره يو نسبت هم سره نه لري، لکه چې د يوې ذرې نسبت له لمر سره کيږي»، داسې خبرې هغو خلکو ته ښوولی کيږی چې په دنيا کې د الله تعالى په طاعت ټينګ ولاړ وي، د ګناهونو نه ځان ساتي، او په مصيبتونو او کړاوونو صبر کوي ځکه چې هغوی د حقيقي ژوند په قدر قيمت پوهيږي.

فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُ مِن دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾

پس ننه ايست مونږ دغه (قارون) او کور د ده په ځمکه کې، پس نه وو ده ته (په دغه وخت کې) هيڅ ډله (د دوستانو) چې مددګاري يې کړي وی له ده سره غير له الله څخه (په دفع د عذاب کې)، او نه وو (قارون پخپله) له بدل اخيستونکيو څخه (چې ځان يې له عذابه خلاص کړی وی).

تفسير: يعنې نه بل څوک له خپله طرفه د ده مدد ته ورسېد، او نه يې څوک د خپل مدد لپاره وغوښتی شو، نه يې خپل قوّت په کار ورغی، نه د بل چا.

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ ۖ

او سبا کړ هغو کسانو چې آرزو به يې کوله د مرتبې د دغه (قارون) په پرون (مابنام) کې ويل به يې (يو بل ته): افسوس دی تاته پوه شه ! چې بېشکه الله پراخوي رزق روزي په هر هغه چا چې اراده وفرمايي (د پراخولو يې) له بندګانو خپلو، او تنګوي (الله دغه روزي په هر هغه چا چې اراده وفرمايي د تنګولو يې).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د قارون ترقي او ترفّع د ليدلو څخه پرون داسې ارزو او هيله (اميد) کوله چې: «کاشکې مونږ ته هم داسې عُروج او ترقي حاصله شوي وی»؛ نن د قارون د دغه بد انجام د ليدلو څخه لاسونه پر غوږونو

ړدي، او توبې وباسي، او اوس په هوش راغلل، چې دغسې دولت په حقيقت کې د يوه ښکلي مار په شان دی، چې د هغه په منځ کې مهلک زهر وي، دغه دنيوي ترقي او تنزيل د کوم بنده د مقبوليت او مردوديت معيار نشي کېدی، بلکه دغه د الله تعالی مصلحت او حکمت دی، پر هر چا چې لازم او مناسب وګڼي؛ د رزق او د روزۍ وروته (ابواب) ورپرانيځي، او هر چا ته چې مناسب وي؛ روزي ورتنګه او په اندازه کوي يې، د مال او دولت پراخوالی د ښې خاتمې او مقبوليت دليل نه دی، بلکه علی الأکثر د هغه نتيجه تباهي او بربادي ده، او د ابدي هلاکت او فلاکت په صورت څرګنديږي.

لَوْلَآ اَنْ مَّنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ؕ وَيْكَاَنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۲﴾

که چېرې نه وی دا چې احسان کړی دی الله پر مونږ؛ نو خامخا ډوب کړي به يې وو مونږ په ځمکه کې (د قارون په شان)، افسوس دې ته؛ نه پوهيږي نه ويني دا چې نه خلاصيږي کافران (له عذابه).

تفسير: يعني دغه د الله تعالی مهرباني او احسان دی چې مونږ يې د قارون په شان ونه ګرځولو، که نه ځمونږ حال او احوال به هم داسې کېده، له خپل لوري که مونږ د ډېر حرص او طمعې له سببه داسې هيله او آرزو کړې وه: ﴿يٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ قَارُوْنُ﴾ الله تعالی ځمونږ په مخ کې خير راپېښ کړ، چې ځمونږ دغه آرزو او هيله يې تر سره ونه رسوله، او نه يې پر دغه حرص او طمعې مونږ ته څه تنبيه او سزا راکړه، بلکه د قارون نتيجه او حشر يې مونږ ته راښکاره او مونږ يې په دغه وسيله سره وينښ او منـتبه کړو، اوس مونږ ته دغه خبره ښه څرګنده شوه، چې محض د مال او زر په ترقی سره حقيقي فلاح او بری هيچا ته نشي حاصلېدی، او دغه چې ناشکره منکران له سره د الله د عذابه نجات نشي موندلی.

تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِيْنَ لَا يُرِيْدُوْنَ عُلُوًّا فِى الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا ؕ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿۸۳﴾

دغه کور د آخرت (چې جنّت دی) ورکوو مونږ دا لپاره د هغو کسانو چې نه لري اراده د لويي (او تکبّر) په ځمکه کې، او نه فساد ظلم کوي (پر خلقو)، او عاقبت ښه خاتمه لپاره د پرهېزګارانو ده.

تفسير: يعني د قارون د دولت په نسبت ناپوهانو داسې ويل چې: قارون خو ډېر خوش قسمته او بختور سړی دی، حال دا چې دغه خوش قسمتي او بختورتوب نه دی، بلکه د آخرت ګټه په لاس کول لويه خوش قسمتي ده، او دغه ګټه د هغو کسانو لپاره ده چې د الله تعالی په ملک کې شرارت او فساد غورځول نه غواړي، او په دغه فکر کې له سره نه دي، چې خپل ځان له ګردو څخه لوی او لوړ (اوچت) وګڼي، بلکه د تواضع او انکسار او پرهېزګاری لار ځان ته اختياروي، د دوی کوښښ د دې په ځای چې خپل ذات لوړ او لوی ښکاره کړي؛ تل په دغه کار کې مصروف او معطوف دي چې خپل دين لوړ کړي، او کلمة الله په اعلاء کې ووينې.

په هر حال د مؤمنانو اصلي مقصد آخرت دی، د دنيا هغه برخه چې د دغه مقصد ذريعه وګرځي؛ هم هغه ښه او مبارکه ده که نه هيڅ.

مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ خَيْرٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۸۴﴾

او هر چا چې وکړه کومه نيکي؛ پس شته ده ته (ښه جزاء) خير غوره له جهته د دغې (حسنى) او هر چا چې وکړه کومه بدي؛ پس نشي ورکولی جزاء هغو کسانو ته چې کړې يې دي (عمل د) د بديو مګر (جزاء د هغه شي) چې وو دوى چې کاوه به يې (په دنيا کې).

تفسير: يعني کومه نيکي چې دلته وکړي؛ له هغه څخه ښه او بهتره نيکي به هلته ورسره وکړه شي، د يوې نېکۍ څرنګه چې د هغه اقتضاء وي؛ اقلا لس چنده د هغه ثواب ورکاوه کيږي، شاه صاحب ليکي: «پر نېکۍ باندې د نېکۍ وعده يې ورکړه، چې هغه على اليقين رسېدونکې ده، او پر بدي يې د بدۍ وعده ونه فرمايله، چې ضرور به وررسيږي، ځکه چې ممکن دي چې هغه ورمعاف شي، هو ! دومره يې وفرمايل چې: د هغه فعل له سزا څخه به ډېره سزا ورته ونه رسيږي».

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ ۚ

بېشکه هغه (الله) چې فرض (نازل) کړي يې دي پر تا (احکام د) قرآن؛ خامخا بېرته بيوونکی دی د تا هغه ځای د وعدې (مکې) ته.

تفسير: ځينو مفسّرينو له «معاد» څخه موت مراد کړی دی، او ځينو آخرت، او ځينو جنت، او ځينو د شام ځمکه چې هلته دوی يوځلې د معراج په شپه تشريف وړی وو، حافظ عماد الدين ابن کثير (رحمة الله عليه) په دغو اقوالو کې ډېر عميق او لطيف تطبيق کړی دی، يعني له معاده دلته مکّه معظّمه مراده ده (کما في البُخاري) مګر د مکې معظمې فتح د قرب الأجل علامه ده، لکه چې ابن عباس او عمر رضي الله تعالى عنهما د ﴿إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ په تفسير کې وفرمايل: د وړاندني «أجل» څخه وروسته د «حشر»، د حشر څخه وروسته د «آخرت»، او د آخرت وروستنی منزل جنّت دی.

مطلب يې داسې شو چې الله تعالى به تا ړومبی په يوه شانداره طريقه سره بېرته مکې معظّمې ته راولي، وروسته له هغه څو ورځې اجل مو واقع کيږي، بيا به د شام په ځمکه کې حشر کېږئ، لکه چې له أحاديثو څخه ثابت شوي دي، بيا په آخرت کې به هم په ډېر شان او شوکت سره تشريف راوړئ، او په آخر کې په جنّت کې ډېر اعلى مقام ته استول کېږئ.

قُل رَّبِّي أَعْلَمُ مَن جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾

ووايه (اى محمده ! دوی ته) رب ځما ته ښه معلوم دي هغه څوک چې راغلی يې کړي په هدايت سره او هغه څوک چې هغه په ګمراهۍ ښکاره کې دی.

تفسير: يعني الله تعالى ته ځما هدايت او د مکذبينو او معاندينو ګمراهي ښه معلومه ده، يقيناً دی به له هر يوه سره سم د دوی له احواله سره معامله کوي، او دغه له سره نشي کېدی چې ځما دغه کوښښ ضايع شي، يا ګمراهان رسوا، سپک او ګمراه نه کړي.

وَمَا كُنتَ تَرْجُو أَن يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نه وې ته چې توقّع اميد دې درلود (لرلو) د دې چې راوبه لېږلی شي تاته کتاب (قرآن)، ليکن (راولېږلی شو محض) په رحمت مهربانۍ له (جانبه) د رب ستا، پس مه کېږه ته خامخا مددګار لپاره د کافرانو (په دين د دوی کې).

تفسير: ته له پخوا ځنې د نبوّت په انتظار كې نه وې، دا محض د الله تعالى رحمت او موهبت دى، چې ته يې په رسالت سره سرفراز كړې، نو هم هغه الله تعالى به په دنيا او آخرت كې تاته برى او كاميابي دركوي، لهذا اى محمده ! د ده پر معاونت او امداد تل ترتله اعتماد او اطمينان ولره !.

وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۸۷﴾

او (خبردار چې) وا دې نه ړوي (كفّار) خامخا تا (په مكر او فريب) له آيتونو د الله پس له هغه چې نازل كړل شول تاته، او وبوله خلق (توحيد او عبادت) د رب خپل ته، او مه كېږه ته خامخا له مشركانو څخه (په اعانت د دوى كې).

تفسير: يعنې ته دې د دين په كار كې د خپل قوم خاطر او رعايت مه كوه ! او مه دې خپل ځان په هغوې كې شمېره ! اګر كه دوى ستا له قرابت دارانو څخه هم وي، هو ! دوى ګرد د خپل رب په لوري وبوله ! او د الله تعالى د احكامو په تعميل كې ټينګ اوسه !.

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ

او مه بوله ته له الله سره معبود بل (ځكه چې) نشته هيڅ لايق د بللو بل هيڅوك مګر همدى دى (يواځې، ځكه چې) هر څيز فاني كېدونكى دى مګر مخ د ده (چې تل باقي دى).

تفسير: دغه خطاب اګر كه پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دى، مګر بالوسيله په دغه سره نورو ته پند او نصيحت وركول كيږي، د پاس آيتونو په نسبت ځيني مفسّرينو همداسې ليكلي دي، يعنې هر شى له خپله ذاته معدوم دى، او تقريبًا ټول شيان فناء كېدونكي دي، اعم له دې چې په هر وخت كې وي، مګر خو د الله تعالى مخ چې نه له سره معدوم وو، او نه هر ګز فناء كېدونكى دى، رښتيا ده: (ألا كلّ شيء ما خلا الله باطل)، و قال الله تعالى: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝ وَّيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ﴾. (چې مراد ترې د الله تعالى ټول ذات دي).

لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۸۸﴾

همده ته دى حكم (نافذه قضاء)، او همده ته به بېرته بوتلى شئ تاسې (لپاره د جزاء).

تفسير: يعنې د ګردو حضور د ده په مخ كې د حساب او كتاب لپاره يو حتمي او ضروري شى دى، چې هلته يواځې د همده حكم چليږي، او صورتًا، ظاهرا، او مجازاً هم د بل هيچا حكم نه چليږي، او نه به قوّت او اقتدار ورپاتې وي، اى الله ! جار دې شم ! په همدغه وخت كې پر دغه ګناهګار بنده دې رحم وفرمايه ! او له خپله غضبه يې وساته !.

تمّت سورة القصص ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ العَنكَبُوت

«د (العنکبوت) سورت مکّي دی، پرته له (۱ـ۱۱) آیتونو پورې چې مدني دي، (۶۹) آیته او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۹) او په نزول کې (۸۵) سورت دی، وروسته د «الروم» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ۝١ أَحَسِبَ ٱلنَّاسُ أَن يُتۡرَكُوٓاْ أَن يَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا وَهُمۡ لَا يُفۡتَنُونَ ۝٢

آیا ګمان کوي دا خلق د دې چې پرې به ښودی شي دوی (په) همدې قدر چې ووایي دوی چې: ایمان راوړی دی مونږ؛ حال دا چې دوی به ونه ازمویل شي؟.

تفسیر: یعنې په ژبه سره د ایمان دعوی کول دومره سهل او آسانه نه دي، هر څوک چې د ایمان دعوی کوي، امتحان او ابتلاء ته دې یې هم تیار شي !، همدغه د امتحان محک دی چې پرې سره او ناسره سولولی کیږي او معلومیږي، په حدیث کې راغلي دي چې: له ګردو څخه سخت امتحان د انبیاوو دی، وروسته له هغه د صالحینو بیا درجه په درجه د هغو خلقو دی، چې له هغو سره مشابهت لري، او د انسان امتحان د ده د دین او ایمان له حیثیته اخیست کیږي، په هر اندازه چې انسان پخپل دین او ایمان کې مضبوط او سخت وي؛ په هم هغه اندازه له هغه څخه سخت امتحان اخیست کیږي.

وَلَقَدۡ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ

او خامخا په تحقیق ازمویلي وو مونږ هغه کسان چې له دوی نه پخوا وو.

تفسیر: یعنې د پخوانیو انبیاوو د متبعینو ډېر لوی او سخت امتحان اخیست شوی دی، په صحیح بخاري شریف کې دي چې: صحابه وو رضي الله عنهم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې عرض وکړ، چې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! څمونږ لپاره د الله تعالی له درباره دعاء او مدد وغواړئ ! دا هغه زمانه وه چې د مکې معظّمې مشرکینو پر مسلمانانو باندې انتهایي ظلم او ستم کوو، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل، چې پخوا له تاسو به یې یو (ژوندی) انسان په څمکه کې ولاړ خښوو، او بیا د هغه پر سر به یې اره کشوله، او د ده سره به له منځه دوه ټوټې ټوټې کېده، د ځینو نورو مؤمنینو پر وجود به یې د اوسپنې تک سره سیخونه وهل او لګول، چې د هغو په اثر به د دوی پوستکي او غوښې وریتې کېدې او سوځېدې، تناکې به یې وهلې، او لاندې به لوېدې، خو سره د دغو سختیو باوجود له خپل دین څخه به یې دوی نشو ګرځولی.

فَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡكَٰذِبِينَ ۝٣

پس خامخا معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره ـ په کوم علم چې ثواب او عقاب مرتب دی ـ هم) هغه کسان چې رښتیني دي (په دعوی د ایمان کې)، او خامخا معلوم به کړي الله (هغه) دروغجنان (په علم ظاهري سره هم).

تفسير: يعني الله تعالى په علانيه ظاهروي او هر يو به پوهيږي چې د ايمان په دعوى کې کوم يو رښتين راوځي؟ او کوم يو دروغجن څرګنديږي، او سم له هغه سره به هر يوه ته سزا ورکوي.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَن يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾

آيا ګمان کوي هغه کسان چې عمل کوي دوى د بديو (لکه شرک او معاصي) د دې چې وړومبى به شي دوى پر مونږ (چې مونږ به له دوى نه انتقام ونشو اخيستى)، بد دى هغه حکم چې کوي يې دوى (چې نفي د انتقام دى).

تفسير: يعني د مؤمنينو امتحانات دي کافران داسى ونه ګڼي چې مونږ په خوندونو او مزو سره ظلمونه کوو او دهغو له سختيو څخه ساتلي يو، دوى له مونږه خپل ځانونه چيرى ساتلى شي هغه سختى سزاوى چې دوي ته ورکولى کيږي د هغه په مقابل کې د امتحان سختئ هيڅ نه دي دوي ددى عارضي مهلت په نسبت چې کوم نظر لري چې مونږ به تل مأمون يو په حقيقت کې ډيره بده خرابه فيصله يې کړي ده.

مَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾

هر څوک چې وي اميد لري دى د ملاقات د الله (په جنت کې)؛ پس بېشکه اجل نبټه د (ملاقات د) الله خامخا راتلونکې ده، (نو ښايي چې ورته تيار شي)، او همدى ښه اوريدونکى دى (د ټولو اقوالو) ښه عالم دى (پر ټولو احوالو).

تفسير: يعني هر هغه سړى چې په دغه توقّع سختي ګالي، چې يوه ورځ به زه هرومرو د الله تعالى په مخ کې حاضريدونکى يم، چې هلته تر يوې ذرې پورې هم حساب او کتاب کيږي، که زه دلته په دغه امتحان کې ناکام شوم؛ نو د دغه ځاى له سختيو څخه په زياتو سختيو کې اخته کېدونکى يم، او که ترې بريالى او کامياب ووتلم؛ نو دغه ګرد تکاليف به ځما له مخې څخه لرې کيږي، او د الله تعالى رضاء او لقاء به مې په برخه کيږي، نو داسې سړى دې په ياد ولري چې د الله تعالى وعده هرومرو راتلونکې ده.

وَمَن جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

او هر څوک چې جهاد کوي (له کفّارو يا له نفس خپل سره)؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې جهاد کوي لپاره (د نفعې) د نفس خپل، بېشکه چې الله خامخا غني بې پروا دى له ټولو عالميانو څخه.

تفسير: يعني الله تعالى ته د چا له طاعت او عبادت څخه هيڅ نفع او له معصيته هيڅ قسم نقصان نه رسيږي، هغه غني ذات له هغې شيانو څخه په کلي ډول سره بې پروا او بې نيازه دى، هو ! بنده په هره اندازه چې د الله تعالى په طاعت کې محنت او زيار پر ځان اخلي؛ د هغه ثمره او نتيجه ورته په دنيا او آخرت کې رسيږي، پس مجاهده کوونکى دې هيڅکله داسې خيال ونه کړي، کله چې مونږ د الله په لاره کې دومره زحمت کوو؛ نو (معاذ الله) پر الله تعالى خپل څه منّت او احسان باروو، بلکه بالعکس دا د هغه الله تعالى مرحمت او احسان دى، چې تاسې ته يې ستاسې د ګټې او فائدې لپاره د طاعت او رياضت توفيق درکړى دى.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) خامخا وبه رژوو مونږ هرومرو له دوی نه ګناهونه د دوی، او خامخا جزاء به ورکړو مونږ هرمرو دوی ته ښه جزاء د هغه (عمل) چې وو دوی چې کاوه به يې (په اسلام کې).

تفسير: يعنې سره له دې نه چې الله تعالی د ګرد عالم څخه غني، بې پروا او بې نياز دی، خو بيا هم په خپل رحمت او شفقت سره ستاسې محنت او زحمت نه ضايع کوي، او په ځای يې رسوي.

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ۖ وَإِن جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۚ

او (مؤکد) امر کړی دی مونږ پر انسان له مور پلار خپل سره يې د نېکۍ (هر کله په هر څه کې)، او که کوښښ کوي (دوی دواړه) له تاسره چې شريک ونيسې ته له ما سره هغه څيز چې نشته تاته په (الوهيت) د هغه کې هيڅ علم؛ پس اطاعت مه کوه ته د دوی (دواړو).

تفسير: ﴿فَلَا تُطِعْهُمَا ۚ﴾ «اطاعت مه کوه ته د دې دواړو په اشراک بالله کې».

په دنيا کې له موره او پلاره د بل هيچا حق زيات نه دی، خو د الله تعالی حق له دوی نه هم ډېر دی، د والدينو لامله نه ښايي چې د الله تعالی دين پر پرېږدي (موضح)، په حديث کې راغلي دي، چې د سعد بن أبي وقّاص رضي الله عنه والده چې مشرکه وه، کله چې د خپل ځوی د اسلام خبر يې واورېد؛ نو له خپله ځانه سره يې عهد وکړ، څو سعد (معاذ الله) له اسلامه مرتدّ نشي؛ نو زه به له سره خوړل او څښل نه کوم، او تر چت لاندې به آرام ونه کړم، لکه چې هغې له طعام خوړلو او له اوبو څښلو خپله خوله وتړله، او بيخي خواره زهيره شوه، خلقو به په زور او زيادت د دې خوله پرانستله، او ډوډۍ او اوبه يې ورکولې، نو په دغه مناسبت دغه آيت نازل شو، ګواکې دغه يې راوښودل چې د والدينو په داسې شان پر خلاف الحق باندې مجبوروول هم هغه يو شان ابتلاء او امتحان دی، ښايي چې د خالص مؤمن د ثبات پښه ترې ونه ښوييږي.

إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

خاص ماته دي بيا راتله د تاسې (ټولو)، پس خبر به کړم زه تاسې پر هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې).

تفسير: يعنې ټول به په هغه عدالت کې حاضر ېږئ !، په دغه وخت کې به ګردو ته دا ورښوول کيږي، چې په اولاده او والدينو کې کوم يو متجاوز او له خپله حده تېرې کوونکی وو؟ او کوم يو پر حق او صداقت قائم وو.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) خامخا داخل به کړو مونږ هرومرو دوی په (جماعت) د صالحانو کې (چې انبياء او اولياء دي).

تفسير: يعنې هر څوک چې سره له داسې زبردستو موانعو او عوائقو هم پر ايمان او د نېکۍ پر لاره قائم وي؛ حق تعالی به د هغه حشر پخپلو خاصو بندګانو کې کوي، ابن کثير (رحمه الله) ليکي: «که اولاد په ناحقه خبره کې د خپلو والدينو خبره ونه منله، او والدين هم هغسې په ناحقه ټينګ ولاړ وي؛ نو د اولاد حشر به له صالحينو سره کيږي، او د ده د والدينو په زمره کې به نه کيږي، اګر که د طبيعي او نسبي تعلّقاتو په بناء دی د ګردو ځنې دوی ته ډېر نژدې وي، په

«المرء مع من أحبّ» (چې سړی به د هغه چا سره چې د هغه سره مینه لري) کې دیني محبّت مراد دی، طبیعت محبت نه دی مراد».

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ

او ځیني له خلقو څخه هغه څوک دي چې وايي (تش په خوله) ایمان راوړی دی مونږ په الله باندې، پس کله چې سختي ورسوله شي ده ته په (لاره) د الله کې؛ نو وګرځوي فتنه سختي خپګان د خلقو (او شمیرې یې) په شان د عذاب د الله.

تفسیر: دغه د هغو خلق ذکر دی چې پخپله ژبه ځان ته «مؤمن» وايي، مګر د دوی په زړونو کې له سره ایمان راسخ نه وو، دوی ته هر چېرې چې د الله تعالی په لاره کې کوم رېړ یا تکلیف وررسېده، یا د دین له سببه یې څوک تکلیفوو؛ نو دغه امتحان او آزموینه دوی د الله تعالی د عذاب په منزله ګڼله، څرنګه چې انسان د الله تعالی له عذابه ویریږي، او خپل ځان ترې ساتي، او وروسته د هغه له نزوله له خپلې هغې پخوانۍ دعوی څخه لاس واخلي، او ناچاره اعتراف او اقرار کوي چې زه په غلطۍ کې وم؛ همدغسې حال د هغو ضعفاوو القلوبو دی، هر چېرې چې د دین په معامله کې کومه سختي وررورسیږي؛ نو ژر تر ژره ویریږي، او د ایمان له دعوی څخه لاس اخلي، او په ژبه یا په عمل سره ګواکې داسې اقرار کوي چې مونږ پخپلې دغې دعوی کې په غلطۍ کې وو، یا دغسې دعوی مو له سره نه وه کړې.

وَلَئِن جَاءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ

او قسم دی که چېرې راشي مددګاري (د مؤمنانو) له (طرفه) د رب ستا (چې فتح او غنیمت یوسي)؛ نو خامخا وبه وايي دغه (منافقان) هرومرو بېشکه مونږ (هم) یو له تاسې سره (په ایمان کې) (نو په غنیمت کې مو شریک کړئ).

تفسیر: یعنې که د مسلمانانو کوم عروج او موفقیت وګوري؛ نو له خپله ځانه د هغه په نسبت خبرې جوړوي، چې مونږ خو له تاسې سره وو، او اوس هم ستاسې اسلامي ورونه یو، خصوصًا که مسلمانان فاتح شي، او فرض یې کړئ که دغه خلق چې د کفّارو سره یې معاونت کاوه، د مسلمانانو په لاس کې بندیان شي؛ نو بیا د دوی د نفاق او تملّق لپاره هیڅ حد او اندازه نشته.

أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

(وفرمایل الله) آیا نه دی الله ښه عالم په هغه (اخلاص او نفاق) چې په سینو زړونو د عالمیانو کې (پټ) دی (بلکه په هر شي باندې ښه عالم دی).

تفسیر: یعنې لکه چې ځیني له دغو خلقو له مسلمانانو سره دي، الله ته دغه ګرد (ټول) معلوم دي، آیا تش د ژبې په دعوی سره دوی له الله تعالی څخه د خپلو زړونو احوال پټولی شي؟.

وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾

او خامخا معلوم به کړي الله (په هغه علم چې ثواب او عقاب وربانديې مرتّب دی) هرومرو هغه څوک چې ایمان یې راوړی دی، او خامخا معلوم به کړي هرومرو (الله) منافقان (نو ور به کړي هرې یوې فرقې ته جزا موافقه).

تفسير: يعني الله تعالى ته لا له پخوا څخه هر شی پوره معلوم دی، ليکن اوس ستاسې اعمال او افعال نورو ته هم ورښيي او ظاهروي يې چې آيا د عمل په ميدان او په ښکاره ډول کوم يو له تاسې خپل ځان صادق مؤمن ثابتوي؟ او کوم يو دروغجن ـ دغاباز او منافق دی؟، نو هغو ته د هغوی د عملونو موافق جزا ورکول کيږي.

تنبيه: په دې قسم مواضعو کې د ﴿وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ﴾ معنی په (ليرينّ الله) سره له ابن عبّاس رضي الله تعالى عنه څخه منقول دي، کما في تفسير ابن کثير (رحمه الله).

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّبِعُواْ سَبِيلَنَا وَلۡنَحۡمِلۡ خَطَٰيَٰكُمۡ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی: متابعت وکړئ تاسې د لارې څمونږ (په دنيا کې) او ښايي بار به کړو (پر ځانونو) ګناهونه ستاسې.

تفسير: يعنې کفارو به مسلمانانو ته ويل: «راځئ اسلام خوشې کړئ! او په خپلو هم هغو پخوانيو وروړګلويو او خپلويو کې ننوځئ! او څمونږ پر لاره تګ وکړئ، څو له ګردو تکاليفو او ايذاوو څخه نجات ومومئ!، او بې سببه په دغو مصائبو او تکاليفو کې پاتې نشئ، او که تاسې داسې اقدام ګناه ګڼئ، او له مؤاخذې څخه يې ويريږئ؛ نو د الله تعالی په دربار کې څمونږ نوم واخلئ، چې دوی مونږ ته داسې مشوره راکړې وه، او که داسې کومه پېښه دروړاندې شي؛ نو ګرد مسئوليت او ذمه واري به مونږ په خپل سر اخلو».

وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنۡ خَطَٰيَٰهُم مِّن شَيۡءٍۖ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ١٢ وَلَيَحۡمِلُنَّ أَثۡقَالَهُمۡ وَأَثۡقَالٗا مَّعَ أَثۡقَالِهِمۡۖ

حال دا چې نه دي دوی (پخپل ځان) اخيستونکي له ګناهونو د دوی د هيڅ شي، بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په دغه وعده کې). او خامخا بار به کړي هرومرو (دغه کفّار) بارونه درانه د ګناهونو خپلو او نور درانه بارونه هم سره له بارونو درنو د ګناهونو خپلو.

تفسير: يعنې دوی دروغجنان دي، او ستاسې بار د يوې ذرې په اندازه هم دوی نشي سپکولی، هو! خپل بار درنوي، يو خو د دوی د ذاتي ګناهونو بار وو، اوس د نورو د اغواء کولو او د ګمراه کولو بار پر هغه لا زيات شو، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «که څوک وغواړي چې رفاقت وکړي، او د بل چا د ګناه بار پر خپله اوږه واخلي؛ امکان نه لري، مګر که يو بل ګمراه کړي؛ نو د دغه ګمراه شوي سړي د ګناه بار هم د دغه ګمراه او هم د هغه ګمراه کوونکي په غاړه لويږي» (موضح) لکه چې په حديث کې راغلي دي: «هر څوک چې په دنيا کې (ناحقه) وينه تويه کړي؛ د ده د ګناه برخه د آدم عليه السلام ړومبني ځوی «قابيل» ته هم رسيږي، چې هغه اول ځلي دغه خرابه لاره ايستلې ده».

وَلَيُسۡـَٔلُنَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَمَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ١٣

او خامخا وبه پوښتېدلی شي دوی هرومرو په ورځ د قيامت کې له هغو (دروغو) چې وو دوی چې له ځانه به يې جوړول (په الله، په رسول الله).

تفسير: يعنې دوی د دروغو خبرې جوړوي، چې مونږ به ستاسې بار پر خپلو اوږو آخلو، دغه بالذات يوه مستقله ګناه ده، پر دغه همدوی مأخوذيږي.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمۡ أَلۡفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمۡسِينَ عَامٗا

او خامخا په تحقيق لېږلی وو مونږ نوح قوم د ده ته، پس مدّت يې تېر کړ په دوی کې زر کاله (لپاره د تبليغ او دعوت حق ته) مګر پنځوس کاله (کم له زرو نه).

تفسیر: له ابن عبّاس رضي الله تعالی عنه څخه منقول دي چې نوح علیه السلام په څلوېښت کلنۍ کې مبعوث شو، نهه نیم سوه کاله په دعوت ـ تبلیغ ـ سعي او اصلاح کې مصروف او لګیا وو، بیا طوفان (څپان) راغی، له طوفانه وروسته (۶۰) کاله نور هم ژوندی پاتې وو، چې په دغه حساب سره د دوی ټول عمر (۱۰۵۰) کاله شو.

فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿۱۴﴾

(نو تکذیب یې وکړ) پس ونیول دوی طوفان (ډېرو اوبو نو غرق شول) حال دا چې دوی ظالمان وو (په سبب د کفر خپل).

تفسیر: یعنې کله چې دوی له ګناهونو او شرارتونو څخه لاس وانخیست؛ نو طوفان پرې نازل شو، چې په هغه وخت کې پرته له څو تنو مخصوصو نفوسو نور ګرد سره ډوب او هلاک شول.

فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ السَّفِينَةِ

پس نجات ورکړ مونږ ده ته (له عذابه د طوفان) او خاوندانو د بېړۍ (ته چې له ده سره وو).

تفسیر: هغه انسانان یا حیوانان چې پر دغې بېړۍ کې سواره وو، هغوی مو د نوح علیه السلام په ملګرتوب محفوظ او مأمون وساتل، د هود علیه السلام په سورت کې دغه قصه په تفصیل سره تېره شوې ده.

وَجَعَلْنَٰهَا ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿۱۵﴾

او وګرځوله مونږ دغه (بېړۍ یا قصه لویه) نښه (د قدرت او عبرت) عالمیانو ته.

تفسیر: وایي چې د نوح علیه السلام بېړۍ تر ډېرو مودو پورې د (جودي) پر غره ولاړه وه، څو د ګردو لیدونکو لپاره عبرت وي، نن ورځنۍ بېړۍ او جهازونه هم د هم هغې بېړۍ یوه نښه ده، چې د هغو د لیدلو څخه هم د نوح علیه السلام د سفینې یاد تازه کیږي، او د الله تعالی د قدرت یوه نمونه په نظر راځي، یا ښایي چې ترې داسې مراد وي چې: مونږ دغه قصه د همېشه لپاره د عبرت نښه ګرځولې ده.

وَإِبْرَٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ۖ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۶﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا ۚ

او (یاده کړه قصه د) ابراهیم کله چې وویل قوم خپل ته چې عبادت کوئ تاسې الله ته، او وویرېږئ له (عذابه د) ده، دغه (عبادت او ویره) غوره ده تاسې ته (له کفره) که چېرې یئ تاسې چې پوهېږئ (په خیر او شر خپل). بېشکه همدا خبره ده چې عبادت کوئ تاسې غیر له الله د بُتانو او جوړوئ دروغ (له خپله ځانه چې معبودان یې بولئ).

تفسیر: یعنې له خپله ځانه په دروغو سره عقیدې جوړوئ، او د دروغو خیالاتو او اوهامو متابعت کوئ، لکه چې تاسې په خپلو لاسونو بُتان له تیږو (ګټو) څخې توږئ او دروئ یې، او بیا هغه تاسې په دروغو سره خپل معبودان ګرځوئ.

إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِندَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ ۖ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۱۷﴾

بېشکه هغه کسان چې عبادت يې کوئ تاسې بې له الله؛ نه دي مالکان دوی تاسې ته د رزق، پس طلب کړئ تاسې په نزد د الله رزق (چې قادر دی په رسولو د روزۍ)، او عبادت کوئ د هم هغه (الله يواځې)، او شکر وباسئ هم هغه (الله) ته (په نعمتونو د ده)، همدغه الله ته به بېرته بيولي کېږئ تاسې.

تفسير: يعني تاسو چې د چا عبادت کوئ هيڅ قسم روزی تاسو ته نه شي درکولی، دا کار يواځې الله تعالی کوی نو د هغه عبادت وکړئ، او د هغه په نعمتونو شکر وباسئ هم هغه الله تعالی ته ستاسی ورتګ او رجوع ده.

وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ۖ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

او که نسبت د دروغو وکړ تاسې (ای کفّارو رسُول ته)؛ نو په تحقيق نسبت د دروغو کړی وو (انبياوو خپلو ته) ډېرو قومونو پخوا له تاسې، او نشته پر رسول باندې مګر رسونه (د پيغام) ښکاره.

تفسير: يعني (ای کفارو !) ستاسې له دغه دروغجن ګڼلو څخه ماته هيڅ ضرر او نقصان نه رسيږي، زه په صافو الفاظو سره تبليغ، پند او نصيحت کوم، او خپله وظيفه او فريضه مې په دغه مورد کې په ښه ډول سره اداء کړېده، او د ښو او د بدو لارې او کندې مې ګردې تاسې ته درښوولې دي، که سره له هغه يې تاسې نه منئ؛ البته تاسې به هم داسې نقصانونه ومومئ، لکه چې پخوا له تاسې «عاديان» او «ثموديان» او نور په کې اخته او مبتلا شوي وو.

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾

آيا نهويني (دغه منکران له بعثه) چې څرنګه اول پيدا کوي الله دا خلق، بيا به يې دويم ځلي هم خلق کړي، بېشکه دغه (اعاده د مخلوق اول او دويم ځلي) پر الله آسانه ده.

تفسير: يعني پخپلو ځانونو کې غور او دقّت وکړئ ! ړومبی تاسې بيخي نه وئ ! الله تعالی تاسې له عدم څخه وجود ته راوستئ، همداسې تاسې به وروسته له مرګه هم بيا ژوندي راپاڅوي.

شاه صاحب ليکي: «ړومبی خو مو ليدلی دی، وروستی هم پرې قياس کړئ» يعنې د الله تعالی په نزد خو هيڅ شی سخت او مشکل نه دی، مګر خبره ستاسې په پوهيدلو او باور کولو کې ده، هغه ذات چې يو شی يې بې له نمونې څخه اول ځلي پيدا کړی دی؛ دويم ځلي يې هم پيدا کولی شي، د نمونې د قائمبدلو څخه وروسته د يوه شي جوړول ښايي چې لا سهل او آسان وي.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ۚ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ۚ
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَن يَشَاءُ ۖ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾
وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وګرځئ تاسې په ځمکه کې پس وګورئ چې څرنګه يې شروع کړې دی پيدايښت (له نشتوالي څخه)، بيا به الله پيدا کړي پيدا کول وروستني هم (په آخرت کې په مثل د ړومبني پيدايښت په دنيا کې ځکه چې) بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې مبدا او اعاده ده). عذاب ورکوي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (د تعذيب يې) او رحم کوي پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د رحمت يې) او خاص هم دغه (الله) ته تاسې

بېرته بيولی کېږئ. او نه يئ تاسې (ای خلقو !) عاجزوونکي (د الله) په ځمکه کې او نه په اسمان کې (له عذاب خپله)، او نشته تاسې ته غير له الله هيڅ دوست (چې وساتي تاسې)، او نه هيڅ مددګار (چې ستاسې مرسته وکړي په دفع د عذاب کې).

تفسير: يعنې خپل ذات پرېږدئ ! د نورو اشياوو په پيدايښت کې هم غور او فکر وچلوئ ! او د الله تعالی په ځمکه او ملکونو کې وګرځئ ! او سترګې وغړوئ ! چې الله تعالی څرنګه مخلوقات پيدا کړي دي؟ پر هم دغو مخلوقاتو او موجوداتو هم هغه خپل بل ژوندون هم اټکل او قياس کړئ ! او پرې ښه وپوهېږئ ! چې د هغه قدرت خو اوس نه دی محدود شوی، نو همدغه الله تعالی تاسې دويم ځلي هم پيدا کوي، او بيا به سم له خپله حکمته او مصلحته سره سزا درکوي، او پر هر چا چې اراده وفرمايي؛ پخپل فضل ـ کرم او رحمت سره به خپل مهرباني مبذوله فرمايي، او د هر چا سزا وركولو ته چې الله تعالی اراده وفرمايي؛ هغه نه په دې سره له هغې سزا خلاصېدی شي، چې دی د ځمکې په سوريو کې ننوځي، يا اسمان ته والوځي، هيڅ يوه هسکه او ټيټه د الله تعالی مجرم ته د پناه ځای نشي ورکولی، او نه هيڅ زور، قوت او طاقت هغه مجرم ته څه امداد او معاونت رسولی شي، او نه ورسره څه مرسته او نه يې حمايت کولی شي.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِن رَّحْمَتِي وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ

اوهغه کسان چې کافران شوي دي په آيتونو د الله او په ملاقات د دغه (الله)؛ دغه کسان نااميده دي له رحمت ځما، او دغه کسان مقرر دی دوی ته عذاب ډېر دردناک. پس نه وو ځواب د قوم د دغه (ابراهيم) مګر دا وو؛ چې وويل دوی: ووژنئ تاسې دغه (ابراهيم) يا وسوځوئ ده لره.

تفسير: يعنې هغه کسان چې د الله تعالی له خيره څخه انکار کوي، او د الله تعالی سره د مخامخ کېدلو اميد نه لري؛ نو هغوی به څرنګه د الله تعالی د رحمت څخه اميد کولی شي، ځکه چې دوی په بعث بعد الموت قائل نه دي، لهذا دوی به په آخرت کې هم محروم او مأيوس پاتې کيږی، او دغه د ﴿مَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ﴾ عکس شو.

يعنې د ابراهيم عليه السلام د تمامو معقولو خبرو او دلائلو او براهينو د اورېدلو څخه کله چې د ده قوم له ځواب څخه عاجز شو؛ نو د قوّت د استعمال لپاره يې لاس وغځول، پخپلو منځونو کې يې سره جرګه او مشوره وکړه، چې ښايي دی ووژلی شي، او يو ځلي دغه شورماشور آرام کړي، يا په اور کې وسوځولی شي، څو يې د ربړ او تکليف له احساسولو څخه له خپله دغو خبرو واوړي، که ده له خپلو دغو خبرو څخه توبه وويسته؛ نو نه به يې سوځوو، که نه په اور کې به يې وغورځوو چې د ايرو يوه ډېری ترې جوړه شي.

فَأَنجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ

پس نجات ورکړ دغه (ابراهيم ته) الله له (ضرره د) اوره.

تفسير: يعنې د دوی د مشورو او جرګو په اثر ابراهيم عليه السلام په اور کې وغورځول شو، مګر الله تعالی اور پرې ګلزار کړ، لکه چې د «الأنبياء» په سورت کې يې قصه مفصّلا تېره شوه.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾

بېشکه په دغه (نجات د ابراهيم له اوره) کې خامخا ډېر دلائل (د قدرت) دي لپاره د هغه قوم چې ايمان يې راوړی دی.

تفسیر: یعنې دغې واقعې دا راښکاره او جوته کړه چې الله تعالی خپلو صادقو بندګانو ته څرنګه نجات ورکوي؟ او د حق مخالفان څرنګ خائب، خاسر او نااميده کوي؟ دا هم راڅرګنده شوه چې د هر شي تأثير د الله جل جلاله له حکمه دی، کله چې د الله جلّ جلاله حکم نه وي؛ نو د اور په شان يو شی هم يو څيز نشي سوځولی.

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

او ويل (ابراهيم خپل قوم ته) بېشکه همدا خبره ده چې نيولي دي تاسې غير له الله بُتان (په الوهيت سره) لپاره د دوستی په منځ ستاسې کې په دغه ژوندون لږ خسيس کې.

تفسیر: يعنې کله چې ابراهيم عليه السلام له اوره څخه صحيح او سلامت ووت؛ نو بيا يې خپل قوم ته دغسې نصيحت وکړ چې: «کوم يو عقلمن سړی بت پرستي ته ښه او جايزه ويلی شي؟ بُت پرستان هم په خپلو زړونو کې په دې باندې ډېر ښه پوهيږي چې دغه حرکت نهايت مهمل حرکت دی، مګر د قومي ښېرازۍ د جمع ساتلو لپاره دوی داسې يو مذهب ځان ته ټاکلی (مقرر کړی) دی چې د هغه پر نامه ټول قوم سره متّحد او متفق وي، او يو له بل سره دوستان شي، لکه چې نن ورځ مونږ د اوروپا د عيسايي اقوامو احوال ګورو، يا دا مطلب چې د بت پرستی شيوع او رواج په دغه نه دی بناء شوی چې هغه کوم معقول څيز دی، بلکه د ړندو تقليد، د قومي مروت او لحاظ او د ذات البيني تعلّقاتو تأثيرات د هغه لوی سبب دی، يا يې دا غرض دی چې د بُت پرستی اصلي اساس د ذات البيني محبت دوستي ده، د يوه قوم هغه څه نېک سړي چې د خلقو په نزد به محبوب وو، څه وخت چې انتقال يې وکړ، خلقو به د ډېرې مينې د دوی تصاوير جوړول، او د يادګار په ډول به يې ساتل، بيا به يې متدرّجا د دغو تصويرونو په تعظيم شروع کوله، همدغه تعظيم به ورو ورو پسې زياتېده، او د عبادت شکل به يې ځان ته اخيست، دغه ګرد احتمالات په دغه آيت کې د مفسّرينو له طرفه بيان کړی شوي دي، او ممکن دي له ﴿مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ﴾ څخه د بت پرستانو هغه محبت مراد وي، چې دوی يې له خپلو بتانو سره لري، لکه چې په بل ځای کې يې ﴿أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ﴾ فرمايلي دي، والله أعلم.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا

بيا په ورځ د قيامت کې بېزاره (منکر) به شي ځينې ستاسې (چې متبوعان دي) له ځينو نورو څخه (چې تابعان دي)، او لعنت به وايي ځينې د تاسې (چې تابعان دي) پر ځينو نورو (چې متبوعان دي).

تفسیر: يعنې دغه ګردې اوسنۍ دوستی او محبت د څو ورځو له مخې دی، د قيامت په ورځ کې به يو د بل سره دښمنان شي ! او ځينې به پر ځينو نورو لعنت وايي.

وَمَأْوَىٰكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٥﴾

او ځای د هستوګنې ستاسې اور دی، او نه به وي تاسې ته (په قيامت کې) هيڅوک له مددګارانو.

تفسیر: چې له عذاب نه مو خلاص کړي ای نمروديانو ! او د دوزخ له اوره تاسې ته نجات درکړي، لکه چې څما رب ماته ستاسې له دغه اوره نجات راکړ.

فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ ۘ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي ۖ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾

پس ایمان راوړ دغه (ابراهیم) ته لوط، او وویل (ابراهیم) چې بېشکه زه هجرت کوونکی یم (له قوم خپله) رب ځما، ته بېشکه چې دی هم دی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره وو، د ابراهیم علیه السلام له قوم څخنې هیڅا دی ونه مانه، یواځې لوط علیه السلام بلا توقّف د دوی تصدیق وکړ، د دوی دواړو وطن په «عراق» کې د «بابل» ښار وو، دوی د الله تعالی په توکّل له خپله وطنه ووتل، الله تعالی دوی د شام ملک ته ورسول، او هلته یې د هستوګنې وسائل ورمهیأ کړل.

تنبیه: په ﴿وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ﴾ الآیة ـ کې دواړه احتمال شته چې قائل یې ابراهیم وي یا لوط علیهما السلام.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

او وباښه مونږ دغه (ابراهیم) ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) یعقوب، او ګرځولي وو مونږ په اولاده د دغه (ابراهیم) کې نبوّت او کتاب (لکه تورات، انجیل، زبور او قرآن)، او ورکړی وو مونږ دغه (ابراهیم) ته اجر د ده په دنیا کې، او بېشکه دی په آخرت کې خامخا له (معتبرو) صالحانو څخه دی.

تفسیر: اسحاق علیه السلام ځوی او یعقوب علیه السلام لمسی یې ورعنایت کړ، چې د دوی اولادې ته بني اسرائیل وایي، او د ابراهیم علیه السلام نه وروسته ماسوا د ده د اولادې څخه بل هیچا ته اسماني کتاب او نبوّت نه ورکاوه کیږي، لکه هومره انبیاء چې مبعوث شوي دي د همدغه ابراهیم علیه السلام له ذریّاتو څخه دي، ځکه دوی ته «أبو الأنبیاء» هم ویلی کیږي، او الله تعالی په دنیا کې ده ته مال، اولاد، عزّت او د تل لپاره ښه نوم ورکړ، او د شام ملک یې د همېشه لپاره ده ته او د ده اولادې ته وروباښه «کذا في الموضح»، او په آخرت کې یې د صالحینو په اعلی درجه کې چې د اولو العزمو انبیاوو جماعت دی؛ شامل کړه.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾

او یاد کړه (ای محمده ! قصه د) لوط کله چې ویې ویل قوم خپل ته چې: بېشکه تاسې خامخا راځئ ناکاره کار (د لواطت) ته چې نه دي ړومبی شوي پر تاسې (په دغه قبیح کار کې) هیڅوک له (تېرو) عالمیانو (چې انس او جن دی).

تفسیر: یعني دغه شنیع فعل هیچا پخوا له تاسې نه دی کړی، همدا د دغې خبرې دلیل دی چې انساني فطرت له هغه څخه منفور دی، د داسې خلاف الفطرت او خلاف الشریعت کار اساس تاسې ایښی دی.

أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ

آیا تاسې خامخا راځئ سړیو ته (د لواطت لپاره)، او قطع کوئ (شکوئ) لاره (او د خلقو مال اخلئ).

تفسير: له لارې وهلو څخه مراد ممکن دي چې داړه ماري وي، چې دغه کار به هم په دوی کې رواج درلود (لرلو)، يا په دغه بدکارۍ سره به يې د مسافرانو لارې وهلې، چې هغوی د خپل عفّت او عصمت له وېرې د هغې لارې په لوري نه راتلل، يا به د ﴿وَتَقۡطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ﴾ مطلب داسې وي، چې تاسې فطري او معتاده لاره پرې اېښې، او د توالد او تناسل لاره مو منقطع کړې ده.

وَتَأۡتُونَ فِي نَادِيكُمُ ٱلۡمُنكَرَ

او راځئ تاسې په مجلسونو خپلو کې منکرو ناکارو کارونو ته.

تفسير: ښايي چې دغه بدکاري به يې په علانيه او ډانګ پيلې (ښکاره) د نورو خلقو په مخ کې کوله، او له سره به له خپلو دغو بدو اعمالو څخه نه شرمېدل، يا برسېره په هغه نور څه تمسخر او استهزاء او لاس اچول او د بې شرمۍ خبرې يې هم کولې.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوۡمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُواْ ٱئۡتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾

پس نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط ده ته بل شی) مګر دا چې ويل به (دغو لواطت کارانو) چې راوړه مونږ ته عذاب د الله که چېرې يې ته (ای لوطه !) له صادقينو رښتيا ويونکيو (چې ځمونږ کارونه بد دي).

تفسير: يعني که ته په رښتيا سره نبي يې، او په واقع سره رښتيا خبره وايې چې دغه کار خراب او مستوجب د عذاب دی؛ نو دغه ځنډ (تأخير) او ډيل د څه لپاره دی؟ ژر هغه عذاب مونږ ته راوغواړه، د «الأعراف» سورت په (۱۰) رکوع (۸۲) آيت کې يې داسې فرمايلي دي: ﴿وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوۡمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ أَخۡرِجُوهُم مِّن قَرۡيَتِكُمۡۖ إِنَّهُمۡ أُنَاسٞ يَتَطَهَّرُونَ﴾.

يعني د لوط عليه السلام د قوم جواب همدغه وو، چې د لوط کورنۍ له خپل کلي څخه وشړئ ! چې دوی غواړي خپل ځانونه پاک وساتي، ښايي د قوم ځينو افرادو به داسې ويلي وي، او ځينو به هغسې ويلي وي، يا به يې په يوه وخت کې داسې ويلي وي، او په بل وخت کې به يې هسې ويلي وي.

قَالَ رَبِّ ٱنصُرۡنِي عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿٣٠﴾

وويل (لوط) ای ربه ځما ! مدد وکړه له ما سره (په لېږلو د عذاب) پر دغه قوم مفسدانو (په پيدا کولو د ناکاره خصلت په عالم کې).

تفسير: دغه يې وروسته له هغه چې له هغوی څخه نااميده او مأيوس شو؛ وفرمايل، ښايي لوط عليه السلام به په دې پوهېدلی وي چې د دوی راتلونکی نسل به هم د عدل او اصلاح په لاره سمبدونکی نه وي، او هغوی به هم د همدغو خپلو پلرونو په لاره روان وي، لکه چې نوح عليه السلام فرمايلي وو: ﴿إِنَّكَ إِن تَذَرۡهُمۡ يُضِلُّواْ عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓاْ إِلَّا فَاجِرٗا كَفَّارٗا﴾ (د «نوح» سورت (۲) رکوع (۲۷) آيت (۲۹) جزء)، كذا قال النيشاپوري في تفسيره.

وَلَمَّا جَآءَتۡ رُسُلُنَآ إِبۡرَٰهِيمَ بِٱلۡبُشۡرَىٰ قَالُوٓاْ إِنَّا مُهۡلِكُوٓاْ أَهۡلِ هَٰذِهِ ٱلۡقَرۡيَةِۖ إِنَّ أَهۡلَهَا كَانُواْ ظَٰلِمِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې راغلل رسولان (لېږلي) ځمونږ ابراهيم ته په زيري (د ځوی او لمسي د ده)؛ نو وويل (دغو ملائکو): بېشکه مونږ هلاک کوونکي يو د اهل د دغه کلي (او ښار د لوط)، بېشکه چې اهل د دغو ځايونو وو دوی ظالمان (په سبب د کفر او منکراتو).

تفسیر: د لوط علیه السلام د دعاء په اثر پرښتو ته حکم وشو چې دغه ګرد کلي سره وران او تباه کړئ ! دغه پرښتې ړومبی د ابراهیم علیه السلام کره راغللې، او په زوړوالي کې یې ورته د ځوی او لمسي بشارت ورکړ، او هغه یې مطلع کړ چې مونږ د دغو کلیو (سدوم) ورانولو ته هم راغلي یو، او دغه دی هلته ورځو، ځکه چې د دغو کلیو هستېدونکي په هیڅ ډول سره له خپلو شنیعو حرکاتو څخه بېرته نه آوړي، د دغو واقعاتو تفصیل د اعراف ـ هود ـ او حجر په سورتونو کې پخوا تېر شوی دی.

قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿۳۲﴾

وویل (ابراهیم ملائکو ته) چې: بېشکه په هغه ښار کې لوط (هم) دی، وویل دغو ملائکو: مونږ ښه پوه یو په هر هغه چا چې په دغه ښار کې دي، خامخا به مونږ نجات ورکړو هرومرو (خامخا) هم ده ته او هم کورنۍ د ده ته، مګر ښځه د ده، چې ده هغه له پاتې کېدونکیو (په عذاب کې).

تفسیر: یعني آیا سره د لوط علیه السلام د موجودیت هغه کلي ورانوئ؟ یا هغوی به له هغه ځایه راوباسئ؟ او بیا د تعذیب په عملیاتو لاس پورې کوئ؟ غالبًا ابراهیم علیه السلام ته به د شفقت له سببه دغه خیال پیدا شوی وي، که د لوط علیه السلام تر سترګو لاندې دغه آفت او عذاب نازل شي؛ نو د تعجّب ځای نه دی چې د عذاب د دغه هولناکو مناظرو د لیدلو ځنې څه خوف او وحشت او وېره ور پیدا نشي، ځکه چې پرښتې په خپل کلام کې څه استثناء نه وه کړې، چې د هغه لامله د دوی په ذهن کې به هم دغه شک راغلی وي، چې د لوط علیه السلام په موجودیت کې به دغه تخریبي عملیات شروع کیږي، والله أعلم.

پرښتو دوی ته اطمینان ورکړ، چې مونږ ټول په دې باندې خبردار یو چې څوک څوک هلته اوسیږي؟ او کوم کوم یې د الله تعالی مجرمان دي؟ یواځې لوط علیه السلام په هغوی کې پاک او صاف دی، نو ځکه نه لوط علیه السلام ته او نه د ده نورې کورنۍ ته څه ربړ او تکلیف ور متوجه کیږي، بلکه ټول سره روغ رمټ، صحیح، سالم نجات مومي، او د عذاب له منطقې څخه لرې کیږي، یواځې د لوط علیه السلام ښځه هم هغلته پاتې کیږي، ځکه چې هغه په معذّبینو کې شامله او عذاب پر هغې هم نازلېدونکی دی.

وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا

او کله چې راغلل رسولان ځمونږ لوط ته؛ نو خپه شو (لوط) په (سبب د) دوی، او تنګ شو په دوی له جهته د زړه (چې منکران به یې راځخه بوځي).

تفسیر: دغه پرښتې د ډېرو حسینو او جمیلو او ښکلو هلکانو په شکل او د امردانو په شکل هلته ورسېدې، لوط علیه السلام ړومبی دوی ونه پېژندلې؛ نو ځکه د دوی د لیدلو څخه ډېر خپه او غمجن او لړمون خوړین شو، چې اوس به زه د دغو مېلمنو عزت او احترام د خپل قوم له لاسه څرنګه وساتلی شم، که دوی پخپل کور کې ونه ساتم؛ نو دغه وضعیت د اخلاق، مروت او د مېلمه پالنې له اصولو څخه منافات لري، او که یې ساتم؛ نو د دوی پت، عزت او ناموس به د دغو بدکارانو څخه څرنګه وساتلی شم.

وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ۖ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿۳۳﴾
إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿۳۴﴾

او وويل دغو (ملائكو لوط ته) مه ويرېږه ! او مه خپه كېږه ! بېشكه مونږ نجات دركوونكي يو تا ته او اهل ستا ته (اى لوطه ! له عذابه) مګر ښځه ستا ده هغه له پاتي كېدونكيو (په دغه عذاب كې). بېشكه مونږ نازلوونكي يو پر اهل د دې قريې (ښار د سدوم) باندې عذاب له اسمانه (چې د ګټو ورول دي) په سبب د دې چې وو دوى چې فسق او بدكاري به يې كوله.

تفسير: يعني د خپل قوم له شرارته څخه له سره مه ويرېږئ، ځكه دوى څمونږ په نسبت هيڅ نشي كولى، او څمونږ د ساتنې لامله تاسې هرګز مه غمجن كېږئ، ځكه چې مونږ انسانان نه بلكه پرښتې يو، چې ستا او ستا د ملګريو دنجات لپاره او د دغو مفسدانو اهلاك او افناء ته راغلي يو، دغه قصه پخوا له دې په څو ځايونو كې تېره شوې ده.

وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَآ ءَايَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

او خامخا په تحقيق پرېښوده مونږ له هغې (قريې ښار) يوه ښه ښكاره لپاره د هغه قوم چې عقل لري (او عبرت پرې اخلي).

تفسير: يعني د دوى د منقلبو او الټه شويو كليو آثار او نښې مكيّان د شام او مكّې پر لاره له لرېويني.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱرْجُوا۟ ٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾

او (لېږلى مو وو اهل د) مدين ته ورور د دوى شُعيب، پس وويل (دغه شُعيب): اى قومه څما ! عبادت كوئ (يواځې) د الله، او اميد لرئ د ورځې وروستنۍ (او وويرېږئ له عذابه يې) يعنې د آخرت له طرفه مه غافلېږئ، او د واحد الله تعالى بې له شريكه عبادت كوئ، او مه ګرځئ تاسې په ځمكه (د مدين) كې په دغه حال كې چې فساد كوونكي يئ !.

تفسير: د فساد او خرابۍ اچولو څخه مراد په معاملاتو او راكړه او وركړه كې چل، فرېب او دغابازي ده، چې سود سوايي او غير مشروعه ګټې خوړل د دوى عادت وو، او امكان لري چې غلا او د لارو شكونه به يې هم كوله، وقيل غير ذلك.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمْ

پس دروغجن وباله دوى دغه (شُعيب) پس ونيول دوى لره سختې زلزلې (يا چغې د جبريل) پس سبا كړ دوى په كورونو خپلو كې (مړه) پرمخې پراته نسكور پر ځنګنونو. او (هلاك كړى مو وو قوم د) عاد او ثمود، او په تحقيق ښكاره شوي دي تاسې ته (اهلاك) له كورونو د دوى (چې ورانې كنډوالې يې پرتې دي).

تفسير: يعني د دوى د كليو كنډوالې او ويجاړې او ورانې شوې ودانۍ تاسې ليدلې دي، ښايي چې له هغو څخه پند او عبرت واخلئ !.

وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُوا۟ مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

او ښايسته كړي وو دوى ته شيطان عملونه د دوى، پس اړولي وو (دغه شيطان) دوى له لارې د حق (چې د خپلو انبياوو متابعت يې ونه كړ)، او وو دوى بينايان (هوښياران).

تفسیر: یعنې د دنیا په کارونو کې پوه او هوښیار وو، او په خپل زعم او اټکل کې پوهان او عاقلان وو، مګر سره له هغه د شیطان د تېرایستلو او غولولو څخه یې نجات ونه موند.

وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُم مُّوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾

او (هلاک کړي مو وو) قارون او فرعون او (وزیر یې) هامان، او خامخا په تحقیق راغلی وو دوی ته موسی په معجزاتو ښکاره وو سره، پس تکبّر وکړ دوی په ځمکه (د مصر) کې، او نه وو دوی رومبی کیدونکي (له حکم او عذابه ځمونږ).

تفسیر: یعنې سره له دې نه چې د قدرت ښکاره معجزات یې ولیده، بیا هم د الله تعالی په مخ کې یې خپله غاړه کنښېښوده، او له کبره او غروره او لویي څخه لږ څه هم رانښکته نشول.

بالآخره نتیجه یې څه شوه؟ آیا دوی د خپلې دغې لویي او مشرتوب له سببه له عذابه څخه نجات وموند، یا «العیاذ بالله» الله تعالی یې پخپلو عذابونو کې ستړی او ستومان کړ؟.

فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُم مَّنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُم مَّنْ أَغْرَقْنَا ۚ

پس هر یو له دغو مذکورینو ونیول مونږ په (سبب) د ګناه خپلې یې، پس ځینې د دوی هغه څوک دي چې ولېږل مونږ پرې سخت (کاڼي وروونکی) باد، او ځینې له دوی هغه څوک دي چې ونیول دوی چغې (چې زړونه یې وچاودل)، او ځینې له دوی هغه څوک دي چې ښکته ننه ایست مونږ دوی په ځمکه کې، او ځینې له دوی هغه څوک دي چې غرق کړل مونږ دوی (په اوبو کې).

تفسیر: یعنې له دوی څخه هر یوه ته سم د دوی له جرمه سزا ورکړه شوه، پس ځینې د دوی هغه څوک دي چې ولېږل مونږ پرې سخت کاڼي وروونکی باد، دغه د لوط علیه السلام قوم دی، ځینو عادیان هم په دوی کې داخل کړي دي، او ځینې له دوی هغه څوک دي چې ونیوه دوی چغې او زړه یې وچاود، دغه ثمودیان وو او اهل المدین ورسره، او ځینې له دوی هغه څوک دي چې راپورته کړه مونږ ځمکه پر دوی باندې، او په کې ډوب مو کړ، یعنې قارون لکه چې د «القصص» په سورت کې تېر شو، او ځینې له دوی هغه څوک دي چې غرق کړل مونږ دوی په اوبو کې، دغه فرعون او هامان او قبطیان دي، او ځینو د نوح علیه السلام قوم هم په دوی کې داخل کړی دی.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

او نه وو الله چې ظلم یې کړی وی پر هغو، ولیکن وو دوی پر ځانونو خپلو به یې ظلم کاوه (په کفر او معصیت سره).

تفسیر: یعنې د الله تعالی شان داسې نه دی، چې کوم کار مخالف له عدله او انصافه یا بې موقعه وکړي، د الله تعالی لوی دربار له ګردو عیوبو او نقائصو او معایبو څخه په کلي ډول سره مبرأ او منزّه دی، ظلم خو هلته له سره متصور نه دی، هو ! پخپله بندګان پر خپلو ځانونو ظلم او تېری کوي، یعنې داسې اعمال ترې صادرېږي، چې د هغو نتیجه لامحاله د دوی په حق کې بده او خرابه ده.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنكَبُوتِ ۖ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

مثل حال د هغو کسانو چې نیولي دي دوی بې له الله دوستان (معبودان) لکه مثل حال د عنکبوت غنې جولاگي داسې دی چې ونیسي (جوړ کړي) یو کور (له تارونو خپلو)، او بېشکه ډېر ضعیف د ټولو کورونو خامخا کور د غنې دی، که چېرې وئ دوی چې پوهېدلی (نو د غیر الله عبادت به یې نه کاوه).

تفسیر: یعنې کور د دې لپاره وي چې د انسانانو ځان او مال په هغه کې محفوظ، مصئون او مأمون وي، نو د غنې (جولاگې) ځالې ته هیڅوک کور نشي ویلی، چې په ادنی یوه اهتزاز او خوځولو سره شکیږي، همدغه مثال د هغو کسانو دی چې ماسوا له الله ځنې نور کسان د خپلو ځانونو لپاره معبودان نیسي، او هغوی د خپلو ځانونو لپاره نجات ورکوونکي محافظان گڼي، حال دا چې بې د الله تعالی د ارادې او مشیته هیڅ یو فلاح او نجاح خارجي صورت نشي موندلی.

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾

بېشکه چې الله ته معلوم دي هر هغه چې بولي یې (عبادت یې کوي) دوی غیر له الله له هر څیزه چې وي، او همدی دی ډېر غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې ممکن وو چې اوریدونکي تعجّب وکړي چې گرد معبودان یې څرنگه په یوه ځنځیر کې سره وتړل، او هیڅ یو یې د دوی له منځه جلا او مستثنی ونه فرمایه، ځینې بُتانو ته، ځینې اور ته، ځینې اوبو ته، ځینې باد ته، ځینې لمر او ستوریو ته، ځینې انبیاء یا پرښتو ته عبادت کوي، نو الله تعالی فرمایي چې: پاک الله ته دغه گرد شیان معلوم او عیان دي، که د دوی له منځه یو تن هم د مستقل قدرت، قوّت او اختیار خاوند وی؛ نو الله تعالی د دغو گردو (ټولو) نفي نه کوله، الله تعالی د هیچا رفاقت او ملگرتوب ته ضرورت نه لري، ځکه چې ډېر زبردست زورور ذات دی، له سره جرگو او مشورو ته حاجت نه لري، ولې چې مطلق حکیم دی.

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

او دغه مذکوره مثالونه (په قرآن کې) بیانوو مونږ لپاره د خلقو، او نه پوهیږي پر دغو (مثالونو) مگر هغه پوهندگان (چې ښخ د خبرې راسپړي).

تفسیر: یعنې د مکې معظمې مشرکینو به ویل چې: الله تعالی د غنې جولاگي او د مچانو او د نورو حقیرو او سپکو شیانو مثالونه بیان فرمایي، چې د ده له عظمته سره منافي دي؛ نو د دغه جواب ورکوي چې دغسې مثالونه د خپل موقع په لحاظ نهایت موزون او پر «ممثل له» په پوره ډول سره منطبق کیږي، مگر د داسې مثالونو پر مطلب یوازې پوهان په ښه ډول سره پوهیږي، جاهلان او ناپوهان او بې وقوفان کله پرې پوهېدی شي؟ د مثال انطباق د مثال ورکوونکي پر حیثیت نه ښایي چې وکړی شي، بلکه د هر هغه شي مثال چې ورکړی شوی دی؛ ښایي د هم هغه حیثیت ته وکتلی شي، که هغه حقیر او کمزور وي؛ نو ښایي چې تمثیل یې هم هغسې له حقیرو او کمزورو شیانو څخه وي، د مثال ورکوونکي عظمت له ده سره بیخي ارتباط او تعلّق نه لري.

خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ

پیدا کړي دي الله اسمانونه او ځمکه په حق سره (څرنګه چې مناسب وو).

تفسیر: یعنې په نهایت حکمت سره یې جوړ کړ، او بېکاره یې نه دي جوړ کړي.

اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَاٰیَةً لِّلْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۴۴﴾

بېشکه په دغه (تخلیق یا تمثیل) کې خامخا لوی دلیل (د قدرت) دی لپاره د مؤمنانو (چې همدوی پرې نفع اخلي).

تفسیر: یعنې کله چې الله تعالی اسمانونه او ځمکې یواځې جوړ کړي دي؛ نو په نورو وړو کیو کارونو کې به دی کله شریک، ملګري یا مدد ګار ته څه احتیاج لري؟ (معاذ الله) که ورته ضرورت وی؛ نو په هغو لویو لویو کارونو کې به وی.

اُتْلُ مَاۤ اُوْحِیَ اِلَیْکَ مِنَ الْکِتٰبِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ ؕ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰی عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْکَرِ ؕ وَلَذِکْرُ اللّٰهِ اَکْبَرُ ؕ وَاللّٰهُ یَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ ﴿۴۵﴾

ولوله (ای محمده !) هغه چې وحي کړی شوې ده تاته له کتاب نه، او قائموه (سم اداء کوه سره له ټولو حقوقو) لمونځ، بېشکه لمونځ منع کوي (لمونځ کوونکي) له بې حیایۍ او له بدکار څخه، او خامخا یادول د الله ډېر لوی دي، او الله ته معلوم دي هر هغه چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: یعنې د لوی قرآن تل تلاوت کوه ! څو چې زړه دې مضبوط او قوي شي، او د تلاوت اجر او ثواب بېل در په برخه شي، د لمانځه په سبب د بدیو نه منع کېدل دوه معنی ګاني لري: یوه د تسبّب په طریقه، یعنې الله تعالی په لمانځه کې داسې خاصیت او تأثیر اینبی دی، چې لمونځ کوونکی له ګناهونو او بدیو څخه ساتي، لکه چې د کومې دوا استعمال تبه او نور امراض له سرې شکوي، او نه یې پرېږدي چې پرې راشي، په دغه صورت کې ښایي په یاد یې ولرئ چې د دوا لپاره دغه امر ضرور نه دی، چې هغه یواځې یو خوراک د ناروغتیا د لرې کولو لپاره کافي شي، ځینې دواګانې په خاص مقدار سره تر یوې مودې پورې په لازمي ډول خوړل کیږي، نو وروسته بیا دوا خپل تأثیر ښکاره کوي، مشروط په دې چې رنځور کوم داسې شی استعمال نه کړي چې د دې د دوا له خاصیت سره منافي وي.

بله معنی یې داسې کېدی شي چې له بدیو ځنې د لمانځه په برکت منع کېدل ښایي د اقتضاء په ډول وي، یعنې د لمانځه هر یو هیئت او د ده د هر یو ذکر مقتضي دی، هغه انسان چې همدا اوس د الله تعالی په دربار کې د خپل عُبودیت، اطاعت، خُشوع، خضوع او تذلّل او د الله تعالی د الوهیت، ربوبیت، مالک الملکوتیت اظهار او اقرار کړی دی؛ نو اوس له لمانځه وروسته او له مسجد نه د باندې دې هم په هم هغه خپل عهد او پیمان باندې ټینګ ولاړ وي، او بد عهدي او شرارت دې نه کوي، او د هغه لوی ذات له احکامو څخه دې منحرف نشي، ګواکې د لمانځه هره یوه اداء، لمونځ کوونکي ته په پنځو وختونو کې داسې حکم ورکوي چې: ای د عبودیت او بندګۍ مدعي ! تاته ښایي چې په رښتیا سره د عابدانو او د الله تعالی د خاصو بندګانو په شان اعمال او افعال ولرئ ! ځکه چې لمونځ د حال په ژبه سره له تانه غواړي چې د شرارت او سرکشۍ او بې حیایۍ څخه په څنګ شه !.

هو ! دغه دې واضح وي چې د هر لمانځه د نهي او منع کولو درجه به هم هغومره وي، چې د هغه په اداء کولو کې د الله تعالی له یاده لمونځ کوونکی غافل نه وي، ځکه چې لمونځ تش د څو ځلې پاڅېدلو او کېناستلو نوم نه دی، له

ټولو څخه لوی شی په لمانځه کې دا دی چې د الله تعالی قدرت، عظمت، کمال او جلال مستحضر وي، او خپله ژبه او زړه سره موافق وي، هغومره به د ده زړه د لمانځه د منع کولو غږ اوري، او په هم هغه اندازه دغسې لمونځ د منهیاتو په مخنیوي کې مؤثر ثابتیږي.

﴿وَلَذِكۡرُ ٱللَّهِ أَكۡبَرُ﴾ «او خامخا ذکر یادول د الله تعالی ډېر لوی دي»، یعني لمونځ به له بدیو څخه ولې انسان نه منع کوي؛ کله چې هغه د الله تعالی د یادولو ډېر ښه صورت دی، لکه چې الله تعالی وایي: ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ﴾ د طه سورت اوله رکوع»، او د الله تعالی یاد ډېر لوی شی دی، دغه د الله تعالی ذکر هغه مقدّس شی دی، چې هغه ته د لمانځه جهاد او د ګردو عباداتو روح ویلی شو، که د الله تعالی ذکر نه وي؛ نو عبادت به څه وی؟ یو بې روحه جسد او بې معنی لفظ به وی، د ابوالدرداء رضي الله تعالی عنه او د نورو احادیثو په لحاظ عالمانو هم دغسې فیصله کړېده چې له ذکر الله (د الله تعالی یاد) څخه بل کوم لوی عبادت نشته، اصلي فضیلت هم ده لره دی.

بنده لره ښایي چې هیڅ وخت د الله تعالی له ذکر او فکر نه غافل نشي، بالخاصه په کوم وخت کې چې کومې بدۍ ته یې میلان پیدا شي؛ نو فورا ښایي د الله تعالی عظمت او جلال وریاد کړي، او له هغې منع شي، په قرآن او حدیث کې راغلي دي: څه وخت چې بنده خپل الله یادوي؛ نو الله تعالی هم دی یادوي.

وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡ

او جګړه مه کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له کتابیانو سره مګر په هغه (خصلت) سره چې هغه ډېر ښه وي، مګر هغه کسان چې ظلم یې وکړ له دوی څخه (نو ورسره په توری مجادله کوئ).

تفسیر: یعني د مشرکانو دین له اساسه غلطه دی، د کتابیانو دین اصلاً حق او ربښتیا وو، نو له کتابیانو سره د مشرکانو په شان جګړه مه کوئ ! چې له بېخه د هغوی خبرې باطلې او پرې کړئ، بلکه په نرمی، صبر او تحمّل سره په ضروري خبرو باندې دوی وپوهوئ !، هو ! هغه کسان چې د دوی له منځه ښکاره بې انصافي، ظلم، عناد او سرتمبګي کوي؛ له هغوی سره په مناسب صورت د سختي او تشدد معامله کولی شئ، او له دې نه وروسته دوی په سزا هم رسولی شئ !.

وَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَأُنزِلَ إِلَيۡكُمۡ

او ووایئ تاسې چې ایمان راوړی دی مونږ په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی مونږ ته، او (په هغه کتابونو چې) نازل کړی شوي دي تاسې ته.

تفسیر: یعني لکه څنګه چې مونږ په عظیم الشأن قرآن ایمان راوړی دی، په دې مو هم ایمان راوړی دی، چې الله تعالی ستاسې د هدایت لپاره موسی او عیسی او نورو انبیاوو علیهم السلام ته چې کوم کتابونه او احکام لیږلي دي؛ هغه ګرد حق او ربښتیا دي، او د هغو یو حرف هم غلط نه وو، که څه هم اوس هغه اسماني کتابونه په خپل هم هغه اصلي صورت او حقیقت ستاسې په لاسونو کې نه دي پاتې.

وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمۡ وَٰحِدٞ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ۝٤٦

او الله څمونږ او الله ستاسې یو دی، او مونږ خاص الله ته غاړه ایښودونکي (موحدان) یو.

تفسیر: یعني څمونږ او ستاسې اصلي معبود یو دی، یواځې دغومره فرق په منځ کې شته، چې مونږ یواځې د هم هغه الله تعالی په حکم عمل کوو، او تاسې له هغه څخه لرې شوي یئ، او نورو ته مو هم د الوهیت حقوق او اختیارات ورکړي، مثلاً عُزیر یا احبارو او رهبانانو ته، سربېره په دې مونږ د الله تعالی ګرد احکام ومنل، او د ده د ګردو انبیاوو او کتابونو

تصدیق مو و کړ، او په حقه او رښتیا سره یې منو، او د ده د وروستي حکم په مقابل کې مو غاړه کېښوده، او تاسې ځینې ومنل، او ځینې مو ونه منل، او له وروستي تصدیق څخه بیخي منکر شوئ.

﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ ۚ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَمِنْ هَٰؤُلَاءِ مَن يُؤْمِنُ بِهِ ۚ﴾

او همداسې (چې نازل کړي وو مونږ په نورو انبیاوو کتابونه) نازل کړی دی مونږ په تا کتاب (قرآن)، پس هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب (تورات)؛ ایمان راوړي دوی په دې (قرآن)، او ځینې له دغو (عربو او نورو څخه) هغه څوک دي چې ایمان راوړي په دې.

تفسیر: هم هغسې چې د پخوانیو انبیاوو صحیفې او کتابونه په یوه پسې به بل نازلېده؛ همداسې په نبي آخر الزمان همدغه لاځواب مقدس کتاب نازل شوی دی؛ نو تاسې د هغه له منلو څخه ولې دومره انکار کوئ؟.

﴿وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾﴾

او نه منکریږي په آیتونو څمونږ مګر کافران.

تفسیر: یعني هغه کتابیان چې د خپلو حقاني کتابونو په مفهوم او مدلول په ښه شان سره پوهېدلي دي؛ هغوی به دغه قرآن هم ومني، او انصافاً هم ښایي چې ویې مني، لکه چې له هغوی ځینې هغه کسان چې منصفان دي، هغوی د ده صداقت د زړه له کومې نه یواځې کتابیان بلکه د عربو ځینې خلق هم چې په پخوانیو کتابونو بیخي نه پوهیږي؛ دغه قرآن هم مني، په حقیقت کې د عظیم الشأن قرآن د صداقت دلائل دومره روښانه دي چې له حق پټوونکو او نه منونکو خلقو نه پرته بل هیڅوک د ده له صداقت او منلو نشي منکرېدی.

﴿وَمَا كُنتَ تَتْلُو مِن قَبْلِهِ مِن كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾﴾

او نه وې ته (ای محمده !) چې لوست به تا پخوا له دې قرآن څخه کوم کتاب (له پخوانیو کتابونو نه)، او نه به دې لیکه دغه (کتاب) په ښي لاس خپل، (او که چېرې وی ته لیکونکی، لوستونکی)؛ نو هلته به خامخا شک کاوه باطلوونکو (خلکو).

تفسیر: د قرآن له نزول څخه پخوا د رسول الله صلی الله علیه وسلم څلویښت کاله په همدغو مکیانو کې تېر شول، ټول په دې پوهیږي او خبر دي چې په دغو څلویښتو کلونو کې محمد صلی الله علیه وسلم هیڅ یو معلم او استاذ ته نه دی ناست، نه یې کوم کتاب لوستی دی، او نه یې په خپل مبارک لاس کې قلم اخیستی دی، که داسې وی؛ نو امکان یې درلود چې دغو باطل ویونکو به داسې شُبهې او تصوّر کاوه چې ممکن محمد صلی الله علیه وسلم به ټول پخواني کتابونه لوستي وي، او د هغو له منځه به یې ځینې یاداشتونه او اقتباسات کړي وي، او بیا به یې هغه ورو ورو په خپل عبارت او سبک سره جوړ کړي وي، چې اوس یې خلقو ته اوروي، که څه هم په هغه تقدیر سره به هم داسې ادعاء غلطه وه، ځکه چې هیڅ یو لیکونکی او لوستونکی انسان لا څه بلکه که د ټولې دنیا علماء او فضلاء سره راټول شي، او د ګردو مخلوقاتو قوّت په دغه لاره کې صرف شي؛ خو بیا هم دوی داسې یو بې مثاله کتاب نشي جوړولی، خو سره د هغه هم دروغجنانو ته د خبرو جوړولو یوه زمینه په لاس ورتله، لیکن کله چې د محمد صلی الله علیه وسلم امینتوب له مسلّماتو او منل شوو خبرو څخه دی؛ نو د دغې سطحي شبهې بیخ هم وویستل شو، خو سره له دې هم ضد کوونکو او معاندینو له خپلو دروغو پلمو او چټي خبرو خوله ونه تړله، لکه چې داسې به یې ویل: ﴿وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ (۱۸ جزء د «الفرقان» سورت اوله رکوع، (۵) آیت).

بَلْ هُوَ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ فِيْ صُدُوْرِ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ ؕ

بلکه دغه (قرآن) آيتونه دي ښکاره په سينو د هغو کسانو کې چې ورکړې شوی دی هغوی ته علم (فهم يعني مؤمنان چې يادوي يې).

تفسیر: يعني رسول الله صلی الله عليه وسلم له چا څخه ليکل او لوستل نه دي زده کړي، بلکه دغه وحي چې په ده نازليږي؛ تل به بې د ليکلو سينه په سينه جاري پاتې وي، او د الله تعالی په فضل به د علماوو، فضلاوو، حفاظو، او قراؤو په سينو کې دده د الفاظو او معانيو حفاظت کيږي، نور اسماني کتابونه نه يادبدل او دغه کتاب يادیږي، او په حفظ سره ساتلی او باقي پاتې دی، ليکل پرې سربېره او علاوه دي (له موضح القرآن په لږ توضيح سره).

وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا الظّٰلِمُوْنَ ۝۴۹

او نه منکريږي په آيتونو ځمونږ (هيڅوک) مګر بې انصافان ظالمان.

تفسير: يعني د بې انصافۍ علاج به څرنګه وکړی شي، که يو سړی له خپله ځانه سره داسې غوټه کړې وي، چې زه به له سره ربښتيا خبره نه منم، او د ډېرو روښانو او څرګندو شيانو څخه به هم انکار کوم.

وَقَالُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيٰتٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيٰتُ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاِنَّمَآ اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۝۵۰

او وايي (دغه د مکي کفار) چې ولې نه نازلولی شي په دغه (محمد) معجزې له (طرفه د) رب د ده، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده چې معجزې (خاص) په نزد د الله دي، او بېشکه همدا خبره ده چې زه ويروونکی ښکاره يم (له جحيم څخه).

تفسير: يعني دغه خبره ځمونږ په واک او قبضه کې نه ده، چې کومه معجزه چې تاسې يې غواړئ؛ زه هم هغه معجزه تاسې ته دروښيم، او نه د کوم نبي تصديق په دې خبرو څه ارتباط لري، زما کار او وظيفه دا ده: چې د بدی د بدو نتائجو څخه تاسې خبر کړم، او په ښکاره او صافو الفاظو کې تاسې ته د خير او شر ګردې لارې دروښيم، که حق تعالی ځما د تصديق لپاره څه معجزې هم تاسې ته ښيي؛ اختيار لري.

اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَّذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝۵۱

آيا نه دی کافي دوی ته (له جهته د معجزې دا چې) بېشکه مونږ نازل کړی دی مونږ په تا کتاب (قرآن) چې تل لوستل کيږي په دوی باندې، بېشکه چې په دې (کتاب باقي الی الأبد) کې خامخا رحمت مهرباني او ذکر پند دی لپاره د (هغه) قوم چې ايمان راوړي.

تفسير: يعني آيا دغه معجزه نه ده کافي؟ له دغه کتاب نه چې تاسې ته يې د شپې او ورځې لولې او اوروي؛ بله معجزه به څه وي؟ آيا نه ګورئ چې د دې کتاب منونکو او تابعانو څرنګه عقل او پوهه پيدا کړې ده؟ او څنګه د الله تعالی له رحمته مستفيد شوي دي؟.

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ شَهِيْدًا ۚ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

ووايه (ای محمده دوی ته) کافي دی الله ځما او ستاسې په منځ کې شاهد (په صدق ځما او تکذيب ستاسې)، چې ورمعلوم دي هر هغه شی چې په اسمانونو کې دی، او (هر هغه شی چې) په ځمکه کې دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په څمکه او د ده تر اسمان لاندې زه ښکاره او په څرګند ډول د رسالت دعوی کوم، چې هغه یې اوري او ګوري، بیا ورځ په ورځ ماته او څما نورو ملګرو ته ترقي او پرمختګ راپه برخه کوي، او تعداد او شمېر مو را زیاتوي، او پرله پسې ډول څما د دغې دعوی عملي تصدیق کوي، څما په ژبه څما په لاسونو د قدرت داسې خارق العاده معجزې څرګندېږي چې د هغو د مثل او نظیر له وړاندې کولو څخه ټول پیریان او انسانان عاجز دي، آیا څما د صداقت لپاره د الله تعالی دغه شهادت کافي نه دی؟.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په باطل او کافران شوي دي په الله؛ دغه کسان هم دوی زیانکاران دي.

تفسیر: د انسان لویه بدبختي او زیان دا دی چې دروغ خبره که څه هم وړه او په ښکاره ډول باطله هم وي؛ ژر مني، او رښتیا خبره که څه هم صافه او ښکاره او واضحه هم وي؛ نه یې مني، او ترې انکار کوي.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ۚ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾

او تلوار کوي (دغه کفار) په تا په راتلو د عذاب، او که نه وی (هغه) نېټه ټاکلې (مقرر) شوې (لپاره د عذاب)؛ نو خامخا راغلی به وو دغو (ژر غوښتونکو) ته عذاب (سمدلاسه)، او خامخا به راشي دا عذاب دوی ته یو ناڅاپه حال دا چې دوی به نه وي خبر (د راتګ په وخت یې).

تفسیر: یعنې منکران وایي: که مونږ په ناحقه او باطله یو؛ نو په مونږ باندې ولې په همدې دنیا کې آفت او بلا نه نازلېږي؟ نو د دوی د دغې غوښتنې ځواب داسې ورکړ شو چې: که نه وی هغه نېټه ټاکلې شوې؛ نو خامخا به راغلی وو دغو ژر غوښتونکو ته عذاب سمدلاسه، او خامخا رابه شي دا عذاب دوی ته یو ناڅاپه حال دا چې دوی به نه وي خبر د راتګ په وخت یې، یعنې هر شی په خپل ټاکلي وخت کې راتلونکی دی، مه وارخطا کېږئ ! تاسې هرومرو (خامخا) په هم هغه مطلوبه بـلا او آفت اخته کېدونکي یئ، شاه صاحب لیکي: «د دغه امّت عذاب همدغه وو چې د مسلمانانو په لاس قتل او قید شول، لکه د مکې معظمې په فتح کې ګرد مکیان بېخبره وو، چې محمّدي لښکر په دوی ورغی».

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾

تلوار کوي کفّار په تا په (راتلو) د عذاب (په دنیا کې) حال دا چې بېشکه دوزخ خامخا احاطه کوونکی دی په کافرانو. (یاده کړه ای محمده ! هغه) ورځ چې لاندې به کړي دوی عذاب له پاسه د دوی، او له لاندې د پښو د دوی نه، او وبه وایي دوی ته الله: وڅکئ تاسې (خوند د سزا) د هغه (عمل) چې وئ تاسې چې کاوه به مو (په دنیا کې).

تفسیر: دلته به له عذاب څخه ښایي د آخرت عذاب مراد وي، لکه چې له ځواب څخه یې معلومېږي، دوی عذاب په دنیا کې غواړي، خو له مرګه وروسته د دغو ګردو خبرو حقایق دوی ته د سر په سترګو وربښکاره کېږي، او دوی به ګوري چې په څه شان به دوی د دوزخ په اور کې سوځي؟.

حدیث کې راغلي دي چې: د هغه مال به مار ګرځاوه شي، او د ده په غاړه کې به لکه غاړکۍ لوېږي، او دی به له ستوني څخه نیسي او څیروي به یې، او داسې به ورته وایي چې: زه ستا مال یم، او زه ستا خزانه یم.

يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ اَرْضِيْ وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُوْنِ ﴿۵۶﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ﴿۵۷﴾

ای بندګانو ځما هغو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) بېشکه ځمکه ځما ارته ده (نو د وېرې له ځای نه د أمن ځای ته هجرت وکړئ !) پس خاص ما لره عبادت کوئ تاسې (په هر هغه ځای کې چې مأمون اوسئ ! دغه د مکې معظمې کفار که تاسې تکلیفوي؛ نو د الله تعالی ځمکه خو تنګه نه ده، بل چېرې لاړ شئ او هلته د الله تعالی په عبادت مشغول شئ !). هر یو نفس (ژوندی) څکونکی د مرګ دی (یعني خامخا مري) بیا (خاص) مونږ ته (په بعث بعد الموت سره) راوستل کېږئ (د جزاء لپاره).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «کله چې کفارو په مکه معظمه کې ډېر زور او قوت د مسلمانانو په خلاف پیدا کړ؛ نو مسلمانانو ته حکم وشو چې هجرت وکړئ ! لکه چې د مسلمانانو اتیا یا درې اتیا کورنی حبشې ته لاړې، د همغه په نسبت دلته وايي چې: دغه د څو ورځو ژوندون هر چېرته چې ممکن وي؛ هم هغلته یې تېر کړئ ! بیا وروسته له هغه ګرد سره یو ځای کېدونکي یئ، او ماته راتلونکي یئ، په دغه سره مهاجرینو ته تسلي ورکړی شوه، څو په دوی د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم مفارقت او د وطن لرېوالی آسان شي، او د ډېرو زیاتو تکلیفونو او زحمتونو احساس ونه کړي».

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ نِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿۵۸﴾ الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿۵۹﴾

او (هغه) کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ خامخا ځای به ورکړو مونږ هرومرو دوی ته له جنته په جګو ماڼیو کې، چې بهېږي لاندې له (ونو او ماڼیو د) هغو ویالې (څلور)، حال دا چې تل به اوسیږي په دغو (ماڼیو کې)، ښه دی اجر د دغو عمل کوونکو. هغه (عاملان) چې صبر یې کړی (په طاعت او مصیبت او له معصیت نه) او (خاص) په رب خپل توکل کوي.

تفسیر: یعني هر څوک چې له صبر او استقلال سره سره د ایمان او اسلام په لاره ټینګ ثابت او قائم وي، او په پاك الله اعتماد او توکل وکړي، او خپل کور او کهول پرېږدي، او له خپل وطن څخه ووځي؛ نو دوی ته به د دغه وطن په بدل هغه بل وطن ور په برخه کېږي، او د دې ځای له کورونو څخه به ښه کورونه ورته ورکړل شي.

وَكَاَيِّنْ مِّنْ دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ۖ اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ ۖ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۶۰﴾

او ډېر دي له خوځېدونکو (ذیروحو په ځمکه) چې نه پورته کوي دوی رزق خپل (له وجې د ضعف) الله رزق رسوي هغوی ته او تاسې ته هم، او همدی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه پوه دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: په دغه سره یې د روزۍ له پلوه اطمینان او ډاډ راکړ، چې د زیاترو ساکښانو په ځایونو کې د بلې ورځې خوراك او روزي نه وي، په نوې ورځې کې نورې روزي وررسیږي (موضح)، بیا نو هغه الله تعالی چې ساکښانو ته رزق، روزي رسوي، آیا خپلو وفادارو او خاصو بندګانو ته به یې نه رسوي؟ ! ښه وپوهېږئ چې حقیقي رزّاق خو هم هغه دی چې د ګردو خبرې اوري، د دوی د زړونو په اخلاص پوهېږي، د هر یوه ظاهر او باطن ده ته څرګند او ښکاره دی، د هیڅا

زیار او خواري د ده په دربار کې بې ځایه نه پاتې کیږي، هغه خلق چې د الله تعالی په لاره کې خپل وطن پرېږدي؛ او محض لله وتلي وي؛ د دوی دغه هجرت له سره نه ضایع کیږي، دوی دې د معیشت د وسائلو او د سامان د وړلو چې له خپله ځانه سره یې یوسي؛ هیڅ فکر ونه کړي، څومره ساکښان دي چې د دوی رزق روزي د دوی په شاګانو نه ده بار، او له خپلې روزۍ سره هر چېرې نه ګرځي، خو حقیقي رازق دوی ته هره ورځ رزق او روزي رسوي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾

او قسم دی که سوال وکړې ته له دوی نه (ای محمده ! داسې) چې چا پیدا کړي دي اسمانونه او ځمکه؟ او مسخر کړی دی لمر او سپوږمۍ؛ نو خامخا وایي (د مکې کفار چې) الله (پیدا کړي دي، له دغه اقراره سره سره) پس څرنګه دوی ګرځولی شي (له توحید څخه).

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾

الله پراخوي رزق لپاره د هر هغه چا چې اراده وکړي (د پراخۍ یې) له بندګانو خپلو څخه، او تنګوي یې په ده (که اراده وکړي د تنګۍ یې) بېشکه چې الله په هر شي ښه عالم دی.

تفسیر: یعني په مېچ او اندازه کوي یې، داسې نه چې بیخي یې نه ورکوي، بېشکه چې الله تعالی په هر شي باندې ښه عالم دی، یعني په دې باندې پوځې همدی عالم او خبر دی، چې چاته یې ورکړي؟ او څومره یې ورکړي؟.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

او بیا قسم دی چې که سوال وکړې ته له دوی نه (ای محمده ! داسې) چې چا نازلې کړي دي (له طرفه) د اسمان څخه اوبه پس ژوندۍ کړې یې ده په دې اوبو سره ځمکه پس له مرګه (او وچوالي) د دې؟ نو خامخا وایي دوی چې: الله (نازلې کړې دي، نو له دغه اقرار سره سره ولې شریك ورته پیدا کوي؟) ووایه (ای محمده !) ټوله ثناء الله ته ده، بلکه زیاتره د دوی نه لري عقل (ځکه د دوی اقوال تناقض لري).

تفسیر: یعني باران هم په هر چا او هر ځای یو برابر نه اوري، همداسې د حال او احوال په بدلولو کې هم دومره ځنډ او ډیل نه پیښیږي، یا کله الله په لږ وخت کې خوار او غریب غني او شتمن ګرځوي.

وَمَا هَٰذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾

او نه دی دغه ژوندون د دنیا مګر عبث او لوبې دي، او بېشکه چې دار، آخرت خامخا هم هغه دی واقعي حیات (او ژوندون) که چېرې وی دوی چې پوهېدلی (نو نه به یې غوره کوله دنیا پـه آخرت).

تفسیر: یعني انسان ته ښایي چې د دې دنیا په څو ورځني ژوندون کې زیاتره د آخرت په فکـر کـې اوسي، ځکه چې اصلي او دائمي ژوندون هم هغه دی، نه ښایي چې څوك د دنیا په لوبو او تماشو کې ډوب او د آخرت له فکر او یاد څخه بیخي غافل شي، بلکه د دې دنیا په ژوندون کې ښایي د هغې دنیا لپاره تیاری وکړي، او د عقبی د سفر لپاره ځان ته توښه برابره کړي.

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾
لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ ۙ وَلِيَتَمَتَّعُوا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

پس هر کله چې سپاره شي دوی په بېړۍ کې؛ نو بولي دوی (هلته یوائې) الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي دوی دغه (الله) ته دین خپل، پس هر کله چې نجات ورکړي (الله) دوی ته وچې ته؛ ناڅاپه دوی بیا شریکان نیسي له الله سره (لکه پخوا). لپاره د دې چې کافران منکران شي دوی په هغه نعمت چې ورکړی وو مونږ دوی ته او چې ګټه (فائده) واخلي دوی، پس ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل).

تفسیر: یعنې لازم خو داسې وو چې انسان په دنیوي عیش او عشرت کې په دې اندازه اخته او مشغول نشي؛ چې د الله تعالی او د عقبی له یاده بیخي غافل شي، لیکن د خلقو دا عادت دی هر کله چې د دوی جهاز یا بېړۍ طوفاني شي؛ نو په ډېر اخلاص او پوره عقیدې سره پاک الله یادوي، بیا څه وخت چې هغه آفت او مصیبت د دوی څخه لرې شي، او صحیح او سلامت په وچه کې قدم کېږدي؛ نو د الله تعالی هغه ګرد انعامونه او احسانونه هېروي، بیا د هم هغو باطلو معبودانو په عبادت او صفت لګیا کېږي، ګواکې مطلب دا شو چې د الله تعالی د نعمتونو ناشکري او کفران کوي، او په دنیوي خوندونو او چرچو کې مشغولېږي، خیر دی، دوی دې څو ورځې نور هم د خپل زړه دغه هوسونه او ارمانونه وباسي، هغه وخت ډېر نژدې دی چې دوی ته دغه خبره روښانه او ښکاره شي، چې د دغه بغاوت، شرارت احسان هېرول د نعمت کفران او د نورو ګناهونو نتایج به څرنګه وي؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ۚ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾

آیا نهویني (نه پوهېږي) چې بېشکه مونږ ګرځولی مو دی (دا مکه) حرم امن ورکوونکی حال دا چې چور کېږي (تښتولی کېږي) نور خلق له چاپېره د دوی، آیا پس په باطلو معبودانو ایمان راوړي دوی او په نعمت د الله (چې حرم کې اوسېدل او امن دی) کافران کېږي.

تفسیر: د مکې معظمې خلق د بیت الله په برکت د دښمنانو د تیري او ضرر څخه محفوظ وو، حال دا چې نور د عربستان په ګردو ځایونو کې د فتنې، فساد، جدال، قتال، جنګ او جنجال بازارونه تاوده وو، نو دوی د باطلو معبودانو په دروغو احسان مني، مګر د پاک الله دغه واضح او ښکاره احسان نه مني.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې له ځانه وتړي په الله دروغ (چې بې حجّته ورته شریک نیسي) یا تکذیب وکړي د حق (رسول او قرآن) کله چې راشي هغه ده ته (بلکه له ده نه ډېر ظالم نشته)، آیا نشته (بلکه شته) په دوزخ کې ځای د هستوګنې لپاره د کافرانو.

تفسیر: یعنې له ګردو ځنې لوی ظلم او ناانصافي دا ده چې بل کوم مخلوق د دې لوی خالق شریک وګرځول شي، یا پاک الله ته د داسې خبرو نسبت وکړی شي چې د الوهیت له شان او عظمت سره وړ او لایق نه وي، یا د هغو انبیاوو په تکذیب او دروغجن شمېرلو لاس پورې کړي چې د رب العزّت له جانبه یې دیانت او صداقت راوړی وي، آیا دغو

ظالمانو ته نه ده معلومه چې د منکرانو د هستوګنې ځای دوزخ دی، چې په داسې بېباکۍ او بېحیایۍ سره د عقل او انصاف په مرئ چاړه کاږي.

وَالَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ

او هر چې هغه کسان چې کوښښ کوي تل په (دین د) مونږ کې؛ خامخا وبه ښیو خامخا دوی ته لارې خپلې.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې یواځې د الله تعالی لپاره محنتونه کوي، او تکلیفونه ګالي، او په راز راز مجاهداتو کې مشغول او لګیا وي؛ الله تعالی دوی ته د بصیرت یوه خاصه رڼا او نور ور په برخه کوي، او د طاعت توفیق ورته په برخه کوي.

وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

او بېشکه الله خامخا له نیکوکارانو سره دی (په مرسته کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی حمایت او مرسته د نیکي کوونکو سره وي.

تمّت سورة العنکبوت بفضل الله تعالی، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الرُّومِ

«د (الروم) سورت مکي دی، پرته د (۱۷) آیت چې مدني دی، (۶۰) آیتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۰) او په نزول کې (۸۴) سورت دی، وروسته د «الانشقاق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّوْمُ ﴿٢﴾ فِيْٓ اَدْنَى الْاَرْضِ

مغلوب کړی شو (اهل د) روم په متّصله (نژدې) ځمکه کې.

تفسیر: له ﴿اَدْنَى الْاَرْضِ﴾ لګېدلي ځمکي یا رانژدې ځمکې څخه مراد د «أذرعات» او «بصری» په منځ کې سیمه ده، چې د شام په سرحد د حجاز سره نښتې او معظمې مکې ته نژدې پرته ده، یا به ترې فلسطین مراد وي، چې د رومیانو ملک نژدې وو، یا به د «ابن عمر جزیره» مراد وي، چې «فارس» ته ډېره نژدې پرته ده، ابن حجر د ړومبني قول تصحیح کړې ده، والله أعلم.

وَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُوْنَ ﴿٣﴾ فِيْ بِضْعِ سِنِيْنَ ۬

او دغه (رومیان به) وروسته له دغه مغلوبیت د دوی ژر به بیا غالب شي (په پارسیانو). په څو کلونو کې.

تفسیر: یعنې د نهو کلونو په منځ کې به رومیان غالب شي، ځکه چې په لُغت او حدیث کې د «بضع» اطلاق له دریو څخه تر نهو پورې شوی دی، واقعه داسې ده: د دغې زمانې دوه لوی سلطنتونه «فارس» او «روم» له ډېرو کلونو را په دېخوا په خپلو منځونو کې سره په جنګ اخته وو، مکیانو ته د روم او د فارس د جنګونو په متعلق خبرونه او اطلاعات ورسېدل، په دغه وخت کې د نبي کریم د نبوي دعوې او اسلامي تحریک، د دغو خلقو په زړونو کې د جنګي خبرونو سره یوه خاصه علاقه پیدا کړې وه، د فارس مجوسي آتش پرستانو د مکې معظمې له بُت پرستانو سره یو ځانته علاقه او ارتباط درلود، او هغوی به یې د مذهب له مخې خپل بلل، او د روم نصرانیانو به د اهل الکتاب توب لامله د مسلمانانو لږ تر لږه د هغو د نژدې دوستانو په منزله ګڼل کېدل، کله چې به د فارسیانو د غلبې خبر راورسېد؛ نو د مکې معظمې مشرکانو به خوشالي کوله، او په هغه سره به یې د مسلمانانو په مقابل کې په خپله غلبه او برې باندې فال نیوه، او پخپلو زړونو کې به یې د ډېرو ښو توقّعاتو امیدونه تړل، مسلمانانو ته به هم بالطبع صدمه رسېدله، چې ولې عیسایي اهل کتاب د آتش پرستو مجوسانو په مقابل کې مغلوب شول؟ چې مونږ دلته د دغو مشرکانو د طعنو او پیغورونو مورد ګرځېدلي یو، بالآخر د خسرو پرویز (ثاني کیخسرو) په عهد کې فارسیانو رومیانو ته ډېره سخته ماتې ورکړه، شام، مصر او وړو کې ایشیا او نور ډېر ممالك د روم د قیصر (هرقل) له لاسه ووتل، او په خپله دی د فارس د لښکرو له لاسه په (قسطنطنیه) کې کلابند او محصور شو، ظاهرًا هیڅ یو داسې وسایل او وسایط په نظر نه راتلل چې د هغه په اثر به بیا رومیان په خپلو پښو درېدل، او د فارسیانو د دغه برې او تسلط څخه به یې خپل ځانونه بچ کول، چې د دغو حالاتو او اوضاعو د لیدلو څخه به د مکې معظمې مشرکان ډېر خوښ او خوشالېدل، او مسلمانان به یې ځورول، تر دې پورې چې ځینو له

مشر کينو څخه ابوبکر الصديق رضي الله تعالی عنه ته وويل چې: «نن ځمونږ ايراني ورونړو ستاسې رومي وررونو ته ماتې ورکړه، او محوه يې کړل، سبا به مونږ تاسې ته هم داسې ماتې درکړو، او له منځه به مو لرې کړو»، په دغه وخت کې عظيم الشأن قرآن د ظاهري اسبابو د سلسلې څخه بيخي مخالف داسې يو عام اعلان وکړ چې: «بېشکه نن ورځ روميان د فارسيانو له لاسه مغلوب شوي دي، ليکن د نهو کلونو په موده کې به بيا روميان په فارسيانو غالب، منصور او بريالي کيږي»، د دغو وړاندوينو په اساس ابو بکر الصديق رضي الله تعالی عنه له ځينو مشرکينو سره شرط وتړه، تر دغه وخته پورې داسې شرط تړل نه وو حرام شوي: «که تر دومره کلونو پورې روميان بريالي نشول؛ نو زه به سل اوښان تاسې ته درکړم، که نه تاسې به همدومره اوښان ماته راکوئ!»، په ابتداء کې ابوبکر الصديق رضي الله تعالی عنه له خپلې رايې سره سم د (بضع سنين) ميعاد لږ څه ټاکلی وو، بيا يې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په ارشاد (بضع) په لغوي مدلول يعني په نهو کلونو معاهده وتړله، دلته د روم هرقل د خپل له لاسه تللي اقتدار او وقار د اعادې په نسبت ترتيبات ونيول، او په اقداماتو يې لاس پورې کړ.

د الله تعالی شان او قُدرت ته وګورئ چې د قرآن له دغو وړاندوينو سره سم برابر د نهو کلونو په موده کې يعنې له هجرت څخه يو کال وروسته عيناً د بدر په ورځ کې څه وخت چې مسلمانانو ته د پاک الله په فضل پر مشرکانو ښکاره فتح او برى حاصل شو، او په خوشالۍ او خوښۍ کې وو؛ د دغه خبر له اورېدلو څخه لا خوښ او خوشاله شول، چې د روم کتابيانو ته هم الله تعالی پر پارسي مجوسيانو برى او فتح ورکړه، په دغه ضمن کې د مکې شريفې مشرکين لا سپک او ذليل شول، د عظيم الشأن قرآن د دغې محيّر العقولې وړاندوينې د صداقت له مخې ډېر کسان په اسلام مشرّف شول، او ابو بکر صديق خپل هغه سل اوښان د مکې د مشرکانو څخه واخيستل، چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم له ارشاد سره سم خيرات کړل شول، فلله الحمد علی نعمائه وآلائه الباهرة.

لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْۢ بَعْدُ ۭ

خاص الله ته دی حکم امر پخوا (له دې نه چې پارس په روم باندې برى ومومي) او ورسته (له دې نه چې روم پر پارس غلبه وموموي)، او امر يې تل نافذ دی).

تفسير: يعنې رومبی د پارسيانو غالبول او د روميانو مغلوبول، او بيا دغه اوضاع په بل مخ اړول دغه ټول امور د الله تعالی په قبضه او اختيار کې دي، او يواځې په هم دغومره خبرې سره دکوم قوم د مقبوليت او مردوديت فيصله نشي کېدی: ﴿وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ﴾.

وَيَوْمَىِٕذٍ يَّفْرَحُ الْمُؤْمِنُوْنَ ۙ﴿۴﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِ ۭ يَنْصُرُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۙ﴿۵﴾

او په دغه ورځ (د غلبې د روم په پارس) خوشاله به شي مؤمنان. په نصرت د الله (له کتابيانو سره په مجوسيانو)، مرسته کوي (الله) له هر هغه چا سره چې اراده وکړي د نصرت يې، او همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يو خو په دغه ورځ د فتح په خوښۍ برسېره هغوی ته دغه خوښي هم حاصله شوه چې رومي کتابيان چې نسبتًا مسلمانانو ته نژدې وو؛ په پارسي مجوسيانو غالب شول، او د قرآن د دغو وړاندوينو په صداقت باندې ګرد سره وپوهېدل، او د سر په سترګو يې وليدل، او د مکې شريفې کفارو ته هر راز ذلت ور په برخه شو، نو د هر چا په نسبت چې الله تعالی اراده وکړي چې مغلوب يې وګرځوي؛ نو هيڅوک يې مخه نشي نيولی، او په هر چا چې د مهرباني اراده وکړي؛ نو يې بې له هيڅ مزاحمت او ممانعت ضرور غالب ګرځوي.

وَعْدَ اللّٰهِ ۭ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهٗ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝

وعده کړې ده الله (وعده کول) خلاف نه کوي الله له وعدې خپلې، ولیکن زیاتره خلق نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې زیاتره خلق نه پوهیږي چې په غالبولو او مغلوبولو کې د الله تعالی څه څه حکمتونه شته، او کله چې دی د قدرت کوم کار کول غواړي؛ نو د هغه له مخه ګرد ظاهري موانع او عوایق لرې کیږي، نو ځکه زیاتر ظاهري لیدونکي خلق بې له ظاهري اسبابو په الله تعالی اعتماد نه لري، او د یو څا د عارضي برې او غلبې له لیدلو څخه داسې ګڼې چې د الله تعالی په دربار کې به هم هغه مقبول وي.

يَعْلَمُوْنَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ښ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ ۝

(بلکه) پوهیږي په ښکاره سطحي شیانو له دغه ژوندون لږ «خسیس» د دنیا څخه حال دا چې دوی له آخرت نه (چې مقصود له ودانۍ د دې دنیا دی؛) هم دوی غافلان دي.

تفسیر: یعنې دغه خلق د دنیوي ژوندون په ظاهري سطح باندې پوهیږي، د دې دنیا آرام، ښایست، سینګار، خوړل، څښل، اغوستل، یوې کول، کرل، ربېل، ګټې کول، په خوندونو او مزو سره ژوندون او ښې شپې ورځې تېرول د دوی د پوهې او تحقیق انتهایي ځای او پړاو دی، او له دې نه له سره نه دي خبر چې پر دغه فاني ژوندون پورې د بل یو باقي ژوندون سلسله هم تړلې ده، چې کله انسانان هلته ورورسیږي؛ نو د دغه ژوندون ښه او بد نتایج او ثمرې ور د مخه کیږي.

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۣ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى ۭ

آیا فکر نه کوي دوی په نفسونو خپلو کې (چې عالم صغیر دی) چې نه دي پیدا کړي الله دغه اسمانونه او ځمکه او هر هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي مګر په حقه سره او په نیټې ټاکلې شوې.

تفسیر: یعنې د دنیا دغه زبردست انتظام خوشې چټې او بېکاره نه دی، دغه پیدایښت ضرور څه مقصود او غرض لري، چې هغه به په آخرت کې ښکاره ګندیږي، هو ! که دغه سلسله تل تر تله همداسې چلیدی؛ نو بیا به یوه خبره وی، لیکن د دې دنیا په تغیراتو او احوالو کې له فکر او غور کولو څخه دغه را ښکاره ګندیږي چې دغه دنیا هم ضرور یو حد او انتها لري، لهذا په یوې ټاکلې وعدې به دغه دنیا فناء کیږي، او بل عالم به منځ ته راشي.

وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَاۗئِ رَبِّهِمْ لَكٰفِرُوْنَ ۝

او بېشکه چې ډېر له خلقو (کفارو) په ملاقات د رب خپل (په قیامت کې) خامخا منکران دي.

تفسیر: دوی داسې ګڼي چې له سره الله تعالی ته ورتګ نشته، او نه به الله تعالی له مونږ څخه څه حساب او کتاب اخلي، او نه به څه سوال او ځواب راڅخه کوي.

اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً
وَّاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوْهَآ اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوْهَا وَجَاۗءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ۭ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ
وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۝

آیا نه ګرځي دغه کفار په ځمکه کې، پس ودې ګوري دا چې څرنګه وه آخره خاتمه د هغو (کسانو) چې تېر شوي دي پخوا له دوی نه، چې وو هغه پخواني ملتونه ډېر سخت له دغو کفّارو له جهته د قوّت، او څېروله به دوی ځمکه، او ودانه کړې وه (کفارو پخوانیو) دغه ځمکه ډېره له هغې ځمکې نه چې ودانه کړې ده (د مکې کفّارو) دغه (ځمکه)، او راغلي وو دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو، او نه وو الله چې ظلم وکړي په دوی باندې، ولیکن وو دوی چې پر نفسونو خپلو به یې ظلم کاوه (د انبیاوو په تکذیب سره).

تفسیر: یعنې ډېر زورور زورور قومونه مثلاً عاد او ثمود چې پخپل کنبت (فصل) یې د ځمکې مخ ډېر ښه ودان کړی وو، او په کې یې کاریزونه، ویالې، کوهي ایستلي وو، او د دغو منکرینو په نسبت د ډېر قوت خاوندان وو، او تمدن ته یې زیاته ترقي ورکړې وه، او د ځمکې مخ یې له دوی نه زیات ودان کړی وو، بالآخر هغوی نن ورځ چېرې دي؟ کله چې د الله تعالی رسولان له ښکاره معجزاتو او روښانو احکامو سره راغلل، او دوی د هغوی تکذیب وکړ، نو آیا تاسو ونه لیدل، او وا مو نه ورېدل چې د هغوی عاقبت او آخره خاتمه څرنګه شوه؟ او په څه شان سره تباه او هلاک وګرځېدل؟.

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوأَىٰ أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

بیا وه آخره خاتمه د هغو کسانو چې بد یې کړي وو؛ ډېر بد (ځای چې جهنّم دی) په دې سبب چې تکذیب کړی دی دوی د آیتونو د الله، او وو دوی (په دنیا کې چې) په دغو آیتونو به یې مسخرې کولې.

تفسیر: موجوده اقوامو ته لازم دي چې د تېرو اقوامو له احوالو څخه پند او عبرت واخلي، ځکه هر یوه قوم چې پر کوم بد کار سزا موندلې وه؛ بل ته په هم هغه بد کار باندې هم هغسې سزا ورکول کیږي.

اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾
وَلَمْ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءُ وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾

الله اول ځلي پیدا کوي خلق، بیا اعاده کوي هغه، بیا به خاص همدغه (الله) ته بیول کېږئ تاسې (د مجازاتو لپاره). او په هغه ورځ چې قائم شي قیامت؛ نااميده به شي ګناهګاران (مشرکان). او نه به وي دوی ته له شریکانو د دوی څخه کوم شفاعت کوونکی، او شي به دوی له شریکانو خپلو (پس له نااميدئ) بېزاره منکران.

تفسیر: یعنې هغه شیان چې د الله تعالی شریکان ګرځوئ، کله چې په مطلوب وخت کې په کار ورنشي؛ نو ورڅخه منکرېږي، او داسې به وایي: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ «قسم دی په الله چې مونږ مشرکانو نه وو».

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾

او په هغه ورځ چې ودرېږي قیامت؛ په دغه ورځ کې تار په تار به شي ګرد مخلوقات.

تفسیر: یعنې نېک او بد او هر قسم خلق به سره بېل کړل شي، او هره یوه ډله به جلا جلا خپلو ځایونو ته ورسوله شي، چې تفصیل یې په دغه راتلونکي آیت کې راځي:

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾

پس هر چې هغه (کسان) دي چې ایمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ پس دوی به په روضه (د جنّت) کې خوشاله کړل شي (چې له ډېرې خوشالۍ به يې مخونه تجلّي کوي).

تفسیر: يعنې له هر راز لذّت او خوښۍ ځنې به مستفید او متمتّع شي، دغه د نېکانو د هستوګنې ځای دی، له دې نه وروسته د بدانو ځای هم رابښيي، مطلب يې دا چې د دواړو په منځ کې به داسې تفريق او بېلتون وکړ شي چې له هغه ځنې به بل زيات کوم بېلتون امکان ونه لري.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾ فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾

او هر چې هغه کسان دي چې کافران شوي دي او دروغجن يې شمېرلي دي آيتونه (د قرآن) ځمونږ او (کافران دي) په ملاقات د آخرت؛ پس دغه کسان په عذاب کې حاضر کړی شوي دي. پس (تسبيح ووایئ) تسبیح د الله کله چې دا خل شئ په بېګا کې او کله چې ننوځئ په سبا کې. او خاص همده ته ده ثناء صفت په اسمانونو او په ځمکه کې او کله چې ننوځئ په آخر د ورځې کې او کله چې ننوځئ په (وخت د) ماسپښین کې.

تفسیر: يعنې که جنت غواړئ نو الله تعالی یاد کړئ چې د هغه یاد په زړونو، ژبه، اعضاوو او ټولو جوارحو سره کيږي، په لمانځه کې د دريو واړو ډولو یاد سره جمع کړی شوی دی، او د فرض لمانځه وختونه هم دغه دي چې په دغه آیت کې بیان شوي دي، يعنې سبا او ماښام چې مغرب او عشاء پکې شامل دي، د ورځې وروستنی وخت مازدیګر او ماسپښین کله چې لمر له نصف النهاره واوړي، چې همدغه پنځه وختونه د لمانځه دي، په دغو وختونو کې د الله تعالی د رحمت يا قُدرت يا عظمت آثار لا زيات ښکاره او ظاهريږي.

ښايي په دغه آيت کې ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ويلو سره يې د دې مطلب یادونه کړي وي چې د تسبيح او تنزيه او يادولو لايق هم هغه جامع الصفات ذات کېدی شي، چې د ده حمد «ثناء» او ښېګڼې د اسمانونو او ځمکې ټول کائنات د حال او قال په ژبه بيانوي، بل کوم مجبور او عاجز مخلوق د دې خبرې استحقاق نه لري، که څه هم په نظر کې ډېر لوی هم ښکاره شي، وروسته له دې نه د لوی الله تعالی د ځينو عظيمو شئونو او کاملو صفاتو بيان دی، څو د معبوديت استحقاق په پوره ډول څرګند شي، په دغه ضمن کې د بعث بعد الموت په مسئله هم کافي رڼا اچولی شوې ده.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾

راوباسي (الله) ژوندی له مړي (لکه مرغه له هګۍ نه، عالم له جاهل څخه)، او راوباسي (الله) مړی له ژوندي (لکه جاهل له عالم څخه، هګۍ له مرغه څخه)، او ژوندي کوي ځمکه پس له مړګه (وچوالي) د هغې، او په مثل (د راويستلو د دغو شيانو) راويستل کېږئ تاسې (له قبرونو څخه).

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُوْنَ ﴿۲۰﴾

او يوه له نښو د دغه (الله) دا ده چې: پيدا يې کړې (اصل د) تاسې له خاورو، بيا اوس تاسې يئ بشر خور برئ (په ځمکه کې).

تفسير: يعني آدم عليه السلام يې له خاورو څخه پيدا کړ، بيا د الله تعالى دغه کامله قدرت او بالغه حکمت ته وګورئ چې د هغه اولاد يې په څه اندازه ډېر او تر کومې پيمانې يې په ځمکه کې خور کړ.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۱﴾

او (ځيني) له نښو د دغه (الله) دا دي چې پيدا کړې يې دي تاسې ته له نفسونو ستاسې ښځې (جوړه) لپاره د دې چې په آرام شئ تاسو د دوی سره (او مطمئن اوسئ)، او ګرځولې يې ده په منځ ستاسې (او د ښځو) کې دوستي او مهرباني، بېشکه په دغه (پيدا کولو د مودت او رحمت په منځ د ازواجو) کې خامخا ډېرې نښې د قدرت دي لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (د الله په صنع کې).

تفسير: يعني ړومبی يې له خاورو څخه آدم عليه السلام پيدا کړ، بيا يې له آدم عليه السلام څخه د ده جوړه پيدا کړه، څو له هغې څخه انس او اطمينان واخلي، او په خلقي ډول يې د دواړو صنفونو نارينه او ښځې په منځ کې خاص قسم مينه او محبت او الفت واچوو، څو د ازدواج اصلي مقصود ترې حاصل شي، لکه چې د دغو دواړو د اختلاط او ګډ اوسېدلو څخه انساني نسل په دنيا کې خپور شو، لکه چې الله تعالى د النساء د سورت په اوله رکوع ـ اول آيت کې فرمايي: ﴿يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً ۚ﴾.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ ﴿۲۲﴾

او (ځيني) له نښو د دغه (الله)، پيدا کول د اسمانونو او ځمکې او اختلاف دی د ژبو ستاسې او د رنګونو ستاسې، بېشکه په دغه (اختلاف کې) خامخا ډېرې نښې دي لپاره د عالمانو پوهانو.

تفسير: ګرد انسانان يې له يوه موره او پلار څخه پيدا او سره يې مخلوط او مېشته او د ځمکې په ټولو نقاطو کې يې خپاره (خواره) کړل، د هر يوه ژبه او وينا يې سره بېله کړه، که د يوه مملکت سړی بل ملک ته ورشي، د ژبې په اعتبار محض پردی او اجنبي ښکاري، بيا وګوري چې د دنيا له شروع څخه تر نن ورځې پورې څومره بېشماره انسانان پيدا شوي دي، مګر هيڅ يوه داسې جوړه انسانان نه پيدا کيږي چې د هغوی شونډې، ژبې، لهجه، تلفظ د تکلم طرز او نور خصائص سره يو شان وي، هم هغسې چې د هر انسان شکل او صورت او رنګ او نور سره جلا او ممتاز دي؛ غږ او شونډې او لهجه يې هم بېخي سره بيل دي، هيڅ يو داسې دوه انسانان نه پيدا کيږي چې د دوی په غږ او رنګ، هيئت، وضعيت کې کومه بېلوونکې علامه او نښه نه وي.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَآؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ

او (ځيني) له نښو د دغه (الله) خوب ستاسې دی په شپه کې او په ورځ کې او طلب ستاسې دی (په دغه ورځ کې) له فضله د الله.

تفسیر: شاه صاحب لیکي چې: «د انسان دوه حالتونه سره بدلیږي، که ویده شي؛ نو د تیږې په شان بې هوشه او بېخبره پروت وي، او که د رزق او روزۍ په تلاش لګیا شي؛ نو په داسې پوهه او هوښیارۍ لګیا کیږي چې د ده په شان بل هیڅوک هوښیار نه لیدل کیږي، په اصل کې شپه د خوب لپاره ده، او ورځ د روزۍ د تلاش لپاره مخصوصه ده، نو ځکه په همدغو دواړو وختونو کې همدغه دواړه کارونه اجرا کیږي».

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾

بېشکه په دې (خوب او معیشت) کې خامخا ډېرې نښې دي لپاره (د هغه) قوم چې اوري.

تفسیر: یعنې څه چې اوري؛ په یاد یې ساتي، لکه چې د ابن کثیر (رحمه الله) په تفسیر کې راغلي دي، شاه صاحب لیکي چې: «د خپل خوب حالات نهویني، لیکن د نورو خلقو د ژبو څخه یې اوري»، (موضح)، دغه د «یسمعون» د لفظ د اختیارولو نکته شوه.

وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا

او (ځینې) له نښو د دغه (الله دا دي) چې ښیي تاسې ته برېښنا لپاره د وېرې (له تندر) او لپاره د امید د باران.

تفسیر: د برق او د برېښنا د سخت برېښېدلو څخه خلق وېرېږي، او دغسې تصوّر کوي نه چې تندر راولویږي، یا باران له خپلې اندازې څخه زیات ونه وریږي، چې د هغه له امله جاني او مالي تلفات واقع نه شي، او هیله او امید هم ورته لري چې که دغه وربدل ګټور واقع شي، نو ګرد دنیوي کارونه به ښه وچلیږي، هغه مسافران چې په دغو تورو تیارو کې سفر کوي، کله دغه د برېښنا برېښېدل ځان ته غنیمت ګڼي، چې تر ډېر لرې پورې د هغې رڼا په اثر لار او نور شیان ورځرګندیږي، او کله کله دوی هم ترې وېرېږي.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾

او نازلوي (الله) له (طرفه) د اسمان څخه اوبه پس ژوندي کوي په دغو (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګ (وچوالي) د دې، بېشکه چې په دغه (برېښنا او باران) کې خامخا ډېرې نښې دي لپاره (د هغه) قوم چې عقل لري (او تدبّر کوي په امورو کې).

تفسیر: یعنې له دې نه وپوهېږئ ! چې له مرګ څخه وروسته ستاسې بیا ژوندي کول کوم مشکل کار نه دی.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَن تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾

او (ځینې) له نښو د دغه (الله دا دي) چې ولاړ دی اسمان (پاس بې له ستنو او نه لویږي) او ځمکه په امر حکم د الله سره، بیا کله چې راوبولي تاسې په بللو سره له ځمکې څخه ناڅاپه تاسې راووځئ (ژوندي له قبرونو خپلو څخه).

تفسیر: ړومبی د ځمکې او اسمان د پیدا کولو ذکر وشو، دلته یې د هغو بقاء او قیام وښود چې هغه هم د الله تعالی په حکم سره دي، او له سره امکان نه لري چې هیڅ یو له دوی نه د خپل ثقل د مرکز څخه بې ځایه شي، یا یو په بل باندې

ولویږي، او د کائناتو نظام تار په تار او وران او ویجاړ کړي، یعني ځمکه او اسمان به تر هغه پورې چې د الله تعالی حکم وي؛ قائم وي، بیا څه وخت چې د ځمکې او د اسمان او د نورو موجوداتو میعاد پوره شي، او سرته ورسیږي؛ د الله تعالی د یوه غږ په اثر به تاسې ګرد له خپلو قبرونو څخه ژوندي راوځئ، او د حشر میدان ته به منډې وهئ، او هلته به سره ټولیږئ.

وَلَهٗ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ ﴿۲۶﴾

او خاص الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې خلقًا، ملکا وعبیدًا)، دا ټول دغه (الله) ته اطاعت کوونکي دي.

تفسیر: یعني د اسمانونو او ځمکې ټول اوسیدونکي د ده مخلوق، مملوك، او بندګان دی، او هیڅوك له سره د دغې خبرې قوّت او طاقت نه لري چې د الله تعالی د دغو تکویني احکامو له قبول څخه غاړه وغړولی شي.

وَهُوَ الَّذِىْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ ؕ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲۷﴾

او (الله) هغه هغه (مطلق قادر) دی چې اول خلې پیدا کوي خلق بیا به راژوندي کوي (دا خلق) او دغه (بیا ژوندي راپاڅول هم) ډېر اسان دي په دغه (الله)، او خاص الله لره دی شان، صفت ډېر لوی، لوړ (اوچت) په اسمانونو کې او په ځمکه کې، او همدی دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني د الله تعالی د قدرت په مقابل کې ټول سره برابر دي، لیکن ستاسې د محسوساتو په اعتبار د اول ځل پیدا کولو په نسبت د دویم ځل اعاده خو ښایي چې ډېر سهل او آسان وي؛ نو بیا به دغه ډېره عجیبه خبره وي چې په اول ځل پیداینبت کې تاسې الله تعالی قادر منئ، مګر په دویم ځل کې د الله تعالی پیداینبت مستبعد ګڼئ؟.

﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى﴾ الآیة ـ «او خاص الله تعالی لره دی شان، صفت ډېر لوی لوړ په اسمانونو او ځمکه کې الخ».
تنبیه: یعنې له اعلی ځنې اعلی صفات او له لوړ څخه لوړ شان د الله تعالی شان او صفتونه دي، په اسمان او ځمکه کې هیڅ یو شی په خپل حسن او ښه والي کې د الله تعالی له شان سره برابر او مساوي لا څه بلکه ادنی صفت او مشابهت ته یې هم ځان نشي رسولی، الله تعالی له ګردو شیانو څخه په جلال، جمال، کمال، مثال او نورو ممیزاتو (خصوصیاتو) کې اولی، اعلی، ارفع او اقدس دی، چې د مخلوقاتو په وهم او تصوّر کې راتلی نشي.

ضَرَبَ لَكُمْ مَّثَلًا مِّنْ اَنْفُسِكُمْ ؕ هَلْ لَّكُمْ مِّنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ شُرَكَآءَ فِىْ مَا رَزَقْنٰكُمْ فَاَنْتُمْ فِيْهِ سَوَآءٌ تَخَافُوْنَهُمْ كَخِيْفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ ؕ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۲۸﴾

بیانوي (الله) تاسې ته (ای مشرکانو) یو مثال له ځانونو ستاسې څخه (هغه مثال دا دی:) آیا شته له هغو مریانو چې مالکان شوي دي د هغو ښي لاسونه ستاسې څه شریکان (له تاسې سره) په هغه څه کې چې درکړی دی مونږ تاسې ته، پس تاسې (او دا مریان مو) په هغه (رزق) کې سره برابر یئ، چې ویربږئ له هغو لکه ویربدل ستاسې له نفسونو (د نورو اصیلانو شریکانو) خپلو؟، په مثل د دغه (تفصیل) په تفصیل سره بیانوو مونږ آیتونه لپاره (د هغه) قوم چې عقل لري (تدبّر کوي).

تفسیر: یعنې د شرک په قباحت او بطلان د پوهولو لپاره الله تعالی ستاسې له احوالو څنې یو مثال راوړي او بیانوي، او هغه دا دی چې: ستاسې د لاس مال (یعنې وینځه او مریي) چې تاسې د هغو ظاهري او مجازي مالکان او خاوندان یئ، په خپله هغه روزي او مال او متاع کې چې الله تعالی تاسې ته درکړی دی، آیا هغوی له خپلو ځانونو سره مساوي او برابر منلی شئ؟ لکه چې ستاسې په مشترکو مالونو جایدادونو او شتو کې ستاسې ورونه او نور اقارب او خپلوان سره شریکان دي، او تل داسې اندېښنه درسره وي، نه چې په هغه مشترک مال کې څه ناجائزه تصرّف او مداخله ونه شي، او که داسې کوم لاسوهنه په هغه کې وشي؛ نو تاسې ترې متأثر او خپه کېږئ، او د هغه په ویش او ترکه کولو پسې لږېږئ، یا لږ تر لږه دغسې پوښتنه کوئ چې ولې څما د اجازې او خوښې څخه پرته هغه کار یا تصرّف په دغه شي کې شوی دی؟ آیا کوم دغسې فکر کوم بادار ته د خپل مریي او خدمتګار په نسبت پیدا کېدی شي؟، او که نه شي پیدا کیدي نو څرنګه به یو مخلوق د الله تعالی سره په الوهیت کې شریک شې؟ داسې خبره یو عقلمن سړې له سره نه شې منلی.

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوٓا أَهْوَآءَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ فَمَن يَهْدِى مَنْ أَضَلَّ اللّٰهُ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نّٰصِرِينَ ﴿٢٩﴾

بلکه متابعت کوي هغه کسان چې ظلم یې کړی دی (په شریک نیولو له الله سره) د آرزوګانو خپلو بې له علم (او حجّت) څخه، پس څوک به سمه صافه لاره وښیي هغه چاته چې ګمراه کړی وي (دی) الله؟ (بلکه هادي نه لري)، او نشته دوی لپاره هیڅوک له مرسته کوونکو (چې خلاص یې کړي له عذاب نه).

تفسیر: یعنې دغه بې انصافه خلق به په داسې ښکاره او څرګندو خبرو څرنګه وپوهېږي حال دا چې هغوی له سره نه غواړي چې ځان پرې وپوهوي؟ بلکه د جهالت او هواپرستی له سببه محض د اوهامو او نفسي غوښتنو په متابعت او پیروۍ کې مشغول او لګیا دي.

﴿فَمَن يَهْدِى﴾ الآیة ـ «پس څوک به سمه صافه لاره وښیي هغه چا ته چې ګمراه کړی وی دی الله، بلکه هادي نه لري».

تنبیه: یعنې هر هغه چا ته چې الله تعالی د ده د بې انصافی، جهل، او هواپرستی په سبب د حقې لارې تللو او پوهېدلو توفیق ور نه کړي؛ نو څوک به د دغې خبرې طاقت او توان ولري چې هغه پوه کړي او سمه لار ور وښیي؟ یا ورسره مرسته او معاونت وکړي؟ یا یې له ګمراهی او تباهی څنې وژغوري، نو د داسې خلقو له طرفه زیات مه متحسر او مه خپه کېږه ! او له دوی څنې قطع نظر وکړه، او بیخي الله تعالی ته متوجه اوسه ! او په خپل فطري دین ټینګ اوسه !.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ۚ
ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا
الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

پس برابر کړه (ای محمده !) مخ خپل دین ته په داسې حال چې پر حق دین کلک ولاړ یې، لازم ونیسئ دین د الله هغه چې پیدا کړي دي (الله) خلق په هغه (دین)، مه بدلوئ تاسو هغه دین چې الله خلق پر هغه پیدا کړي دي (چې شریک له الله سره پیدا کړئ)، دا هم هغه دین سم دی (چې هیڅ کوږوالی په هغه کې نشته)، ولیکن زیاتره خلق نه پوهیږي (په توحید د الله). حال دا

چې رجوع کوونکي يئ دغه (الله) ته او ويرېږئ له الله او قائموئ (سم دروئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او مه کېږئ تاسې له مشرکانو. (يعنې) له هغو (مشرکانو) چې تار په تار کړی يې دی دين خپل او شوي وو دوی ډلې ډلې، هر يوه ډله (له دوی نه) په هغه (دين) چې له دوی سره دی خوشاله دي.

تفسير: يعنې هر هغه څوک چې له ګمراهۍ څنې په هيڅ يو شان سره نه غواړي چې ووځي؛ نو هغه پرېږده چې د همدغه کفر او شرک په خټو کې نښتې پروت وي، او ته له دوی نه مخ وګرځوه! او يواځې له الله تعالی سره خپل تعلّقات ټينګ وساته! او يواځې د هغه حق دين په پوره توجّه ټينګ ونيسه!.

﴿فِطۡرَتَ ٱللَّهِ﴾ «لازم ونيسئ تاسې دين د الله تعالی هغه چې پيدا کړي دي الله تعالی خلق په هغه دين» الله تعالی د انسان فطرت او جوړښت په ابتداء کې داسې ګرځولی دی، که دی وغواړي چې په حق ځان پوه کړي او وېې منې؛ نو ځان ورباندې پوهولی او منلی شي، ځکه چې د فطرت له ابتداء څخه يې د خپل اجمالي معرفت يوه سپرغۍ د ده په زړه کې د هدايت د تخم په شان شيندلې ده، که د اطرافو او شاو خوا د خرابو اثراتو څخه متأثر نشي، او په خپل اصلي طبيعت پرېښودل شي؛ نو يقيناً به حق دين اختيار کړي، او بل طرف ته به متوجه نشي، د «ألستُ» د عهد قصه همدغه طرف ته اشاره کوي، او په صحيحو احاديثو کې تصريح ده چې «هر مولود په فطرت د «اسلام» پيدا کيږي، وروسته مور او پلار يې دی يهودي يا نصراني يا مجوسي ګرځوي»، په يوه قدسي حديث کې راغلي دي: «ما خپل بندګان (حنفاء) پيدا کړي دي، بيا شيطانانو دوی اغواء او له سمې لارې ايستلي دي»، په هر حال حق دي، حنيف دين، قيّم دين هغه دين دی؛ چې که انسان په خپل اصلي فطرت پرېښودلی شي؛ نو بالطبع هغه ته متمايل کيږي، د ټولو انسانانو فطرت الله تعالی همداسې پيدا کړی دی، چې په هغه کې له سره تفاوُت او تبديل نشته.

﴿لَا تَبۡدِيلَ لِخَلۡقِ ٱللَّهِۚ﴾ «نشته له سره بدلول دين د الله ته، او مه يې بدلوئ چې شريک ورسره پيدا کړئ!»، يعنې د اصلي پيدايښت په اعتبار هيڅ فرق او تغيير او تبديل په کې نشته، د هر انساني فرد فطرت د حق د قبول لپاره صالح او مستعد ګرځولی شوی دی، يا يې دا مطلب: په هر هغه فطرت چې الله تعالی خپل مخلوق پيدا کړی دی؛ تاسې په خپل واک او اختيار هغه مه بدلوئ! او مه يې خرابوئ! هغه تخم او استعداد چې په تاسې کې کرلی شوی دی؛ هغه په خپلې بې توجی يا بې تميزۍ مه خرابوئ!.

﴿ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلۡقَيِّمُ﴾ «دا هم هغه دين سم دی چې هيڅ کوږوالی پر هغه کې نشته، وليکن زياتره خلق نه پوهيږي په توحيد د الله تعالی»، يعنې سمه لاره او حق دين همدغه د فطرت غږ دی، خو زياتره خلق په دغه نکته نه پوهيږي.

﴿مُنِيبِينَ إِلَيۡهِ﴾ «حال دا چې تاسې رجوع کوونکي يئ دغه الله ته»، يعنې اصلي دين ټينګ ونيسئ! او د هم هغه په طرف توبه او رجوع وکړئ! که محض د دنيوي مصلحت لپاره مو دغه کار وکړ؛ نو دين به مو درست نه وي.

﴿مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ﴾ يعنې د دين الفطرت له اصولو څخه بېل پاتې شوي دي، او په خپلو اديانو او مذاهبو کې يې نفاق او تفرقه غوره کړې ده، ډېرې فرقې يې جوړې کړي دي، د هرې يوې عقيده، مذهب، مشرب او مسلک سره بېل او جلا دی، هر هغه چې په غلطه يا په هوا او هوس يې کومه عقيده قائمه کړه، يا کومه طريقه يې ايجاد کړه؛ نو يوه ټولنه په هغې پسې شوه، لږ څه موده وروسته له هغې څخه ډېرې فرقې جوړې شوې، بيا هره يوه فرقه په خپلو هم هغو ټاکلو اصولو او عقايدو که څه هم هغه ډېر چټي او مهمل هم وي؛ داسې مين ګرځيدلي دي؛ چې د خپلې غلطۍ د امکان تصور يې هم په ماغزو کې نه ګرځي.

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿۳۳﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۳۴﴾

او کله چې ورسيږي خلقو ته څه ضرر؛ نو بولي دوی رب خپل په داسې حال کې چې رجوع کوونکي وي خاص الله ته، بيا کله چې وڅکوي (الله) دوی ته له خپله طرفه کوم رحمت؛ ناڅاپه يوه ډله له دوی نه له رب خپل سره شريکان نيسي. لپاره د دې چې ناشکري وکړي (او کافر شي) په هغو (نعمتونو) چې ورکړي دي مونږ دوی ته، پس ګټه اخلئ (ای کفارو څو ورځې)، پس ژر به معلوم کړئ تاسې (عاقبت د عمل خپل).

تفسير: يعنې څرنګه چې د هر انسان فطرت په ښو کارونو باندې پوهيږي؛ همدا راز د هر انسان فطرت الله تعالی ته په رجوع کولو هم پوهيږي، لکه چې دا حقيقت د سختۍ په وخت کې څرګنديږي، ډېر لوی کبرجن او سرکښ انسان هم د مصيبت او غم په وخت کې بې اختياره الله تعالی ته رجوع کوي، او د ده په دربار کې په دعا او زارۍ شروع کوي، او په دغه وخت کې يې نور ورو کي وسايل له فکر وځي، او هم هغه واقعي او حقيقي مالک الملک يې په ياد پاتې کيږي، چې د هغه په طرف انساني فطرت لارښوونه کوي، مګر افسوس چې انسان په دغه حالت تر ډېر مودې پورې قايم نه پاتې کيږي، څه وخت چې د الله تعالی په لطف او مهربانۍ مصيبت ورڅخه لرې شي، بيا له الله تعالی څخه غافليږي، او د هم هغو باطلو معبودانو په ستاينو لګيا کيږي، ګواکې دوی د خپل دغه وضعيت څخه داسې څرګندوي چې دغه شی د همدغو عطا او ورکړه ده، او الله تعالی هيڅ شی مونږ ته نه دي راکړي (العياذ بالله)، ښه دې څو ورځې مزې کوي، وروسته به معلوميږي چې د دغه کُفر او ناشکرۍ نتيجه څه کيږي؟.

أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴿۳۵﴾

آيا نازل کړې مونږ په دوی کوم برهان علمي سند، پس هغه خبرې کوي په هغه چې وو دوی په هغه سره شريک پيدا کوي (له الله سره دوی، بلکه نه مو دی نازل کړی).

تفسير: يعنې د سليم عقل او انساني فطرت شهادت په صاف ډول سره د شرک او کفر ترديد کوي، نو آيا دوی د هغه په خلاف کوم برهان، حجّت او علمي سند لري؟ چې دغه راوښيي چې د الله تعالی په الوهيت کې بل څوک هم د هغه شريک دی (معاذ الله)، کله چې هيڅوک نشته؛ نو د هغه د معبود ګرځولو استحقاق له کومه شو؟.

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿۳۶﴾

او کله چې وڅکوو مونږ په خلقو څه رحمت؛ نو خوشاله شي دوی په هغه، او که ورسيږي هغوی ته څه سختي په سبب د هغو (اعمالو) چې پخوا ليږلي دي لاسونو د دوی؛ ناڅاپه به بيا دوی نااميده شي (د الله له رحمت څخه).

تفسير: يعنې د دغو خلقو عجيب حالت دی، کله چې د الله تعالی له رحمت مهربانۍ او احسان په عيش او عشرت کې له خوشالۍ په خپلو کاليو کې نه ځاييږي، نو خپل حقيقي محسن بيخي هيروي، او که کوم وخت د خپلو اعمالو له شامته په کوم غم يا مصيبت کې اخته شي؛ نو بيخي نااميده او مأيوس شي.

د مؤمن حال د ده په عکس دی، مؤمن په راحت او نعمت کې هم تل خپل حقيقي منعم يادوي، د الله تعالی له فضل څخه خوښی کوي او په زړه او ژبه او عمل سره د الله تعالی حمد او شکر اداء کوي، که په کوم غم او مصيبت کې

مبتلا شي؛ نو هغه په خورا صبر، تحمّل سره ګالي، او له پاک الله تعالی څخه په هغه کې خپل ځان ته مرسته غواړي، او تل دغسې هیله او امید په خپل زړه کې پالي، چې څومره لوی او سخت مصیبت هم چې وي؛ په یقیني ډول د الله تعالی فضل او کرم دغه ګرد سره په بل مخ اړولی شي.

تنبیه: یو آیت یې پخوا له دې نه ویلی وو چې: «خلق د تنګسې او سختۍ په وخت کې خالص د الله تعالی په دربار کې د عرض او نیاز غږ او آواز کوي»، دلته یې دغه وویل چې: «د سختۍ او بدۍ د رسېدلو په وخت کې دوی بې هیلې او ناامیده کېږي»، په دغو دواړو کې هیڅ اختلاف سره نشته، ړومبی حالت یعنې د الله تعالی بلل ابتدایي منزل دی، بیا کله چې سختي او مصیبت اوږدېږي او امتداد مومي؛ نو بالآخره وارخطا او بې هیلې او ناامیده کېږي، یا به د ځینو خلقو احوال هغسې وي، او د ځینو احوال به داسې وي، والله أعلم.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

آیا نهویني (نه دي خبر) دوی چې بېشکه الله پراخوي رزق هر هغه چا ته چې اراده وکړي، او تنګوي یې (هغه چا ته چې ویې غواړي)، بېشکه په دغه (بسط او قبض) کې خامخا دلائل دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي.

تفسیر: یعنې کامل ایمان او یقین لرونکی پوهېږي چې د دنیا سختي او نرمي او د روزۍ زیاتوالی او کموالی د پاک الله په لاس کې دي، نو هر هغه وضعیت او احوال چې ورباندې راشي؛ لازم دي چې بنده هغه په صبر او شکر سره ومني ! او په قضا سره خپله خوښي او رضاء ښکاره کړي !، د زحمت او مصیبت په وخت کې دې صبر او تحمّل وکړي ! او هیله من دې اوسي چې الله تعالی په خپل فضل او مرحمت سره دغه ټول زحمت او مصیبت له منځه لرې کوي.

فَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾

پس ورکړه (ای مؤمنه !) خاوند د قرابت ته حق د ده (چې نیکي او صله رحمي ده) او محتاج ته او مسافر ته، دغه (ورکول د حقوقو) خیر، غوره دي (له امساک څخه) لپاره د هغو کسانو چې د الله تعالی مخ لیدل غواړي، او همدغه ورکوونکي (د حقوقو) هم دوی دي خلاصېدونکي بریالیان (کامیاب).

تفسیر: یعنې هر کله چې د فطرت په شهادت سره دغه ثابته شوه چې حقیقي معبود او رب العالمین هم هغه الله تعالی دی، او د دنیا ګرد نعمتونه د هم هغه پاک الله تعالی ورکړه او عطا ده؛ نو په هغو کسانو چې د ده د لقاء او د لیدلو آرزو او امید لري؛ لازم دي چې د ده د هغه عطاء او ورکړې څخه څه شی د ده په لاره کې صرف کړي !، او د مسافرانو، محتاجانو او بې وسو خپلوانو له احواله ځان خبر او هغوی له خپل ځان څخه خوشاله کړي ! او د خپلوانو حقوق درجه په درجه اداء کړي ! نو دغسې بندګانو ته الله تعالی په دنیا او آخرت کې خیر ور په برخه کوي.

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ ۖ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾

او هغه څه چې ورکوئ یې تاسې له سود نه لپاره د دې چې زیات شي په مالونو د خلقو کې؛ پس نه زیاتیږي هغه په نزد د الله، او هر هغه څه چې ورکوئ یې تاسې له زکات څخه چې اراده لرئ

تاسې په هغه سره د لقاء او د ليدلو د مخ د الله؛ پس دغه (محض لله ورکوونکي) هم دوی دي زياتوونکي (د حسناتو خپلو).

تفسير: يعني که څه هم په سود سره ظاهراً د مال زياتوالی ښکاري، ليکن په حقيقت کې هغه کميږي، لکه چې د کوم انسان بدن د پړسو ب لامله غټ او څورب ښکاري، نو دغه د صحت او روغتيا علامه نه ده، بلکه د رنځوری نښه او د مرګ پيغام دی، او د زکات له ورکولو څخه اګر که په ښکاره ډول سره داسې ښکاري چې د هغه مال کميږي؛ مګر هغه په حقيقت کې زياتيږي، لکه چې د کوم مريض بدن له مسهل او تنقيي څخه وروسته ضعيف او ناتوانه ښکاري، مګر بالآخره د ده صحّت ښه کيږي، د سود او زکات حال د انجام په اعتبار همداسې وګڼئ: ﴿يَمۡحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرۡبِي ٱلصَّدَقَٰتِۗ﴾ (د البقرې سورت (۳۸) رکوع، (۲۷۶) آيت)، په حديث کې راغلي دي: «که د خُرما يوه دانه مؤمن په صدقه ورکړي؛ نو هغه د قيامت په ورځ دومره لوييږي چې د يوه غره په اندازه به لويه ښکاري).

ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ ثُمَّ رَزَقَكُمۡ ثُمَّ يُمِيتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيكُمۡۖ هَلۡ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَفۡعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَيۡءٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٤٠﴾

الله هغه ذات دی چې پيدا کړي يې يئ تاسې، بيا يې روزي درکړې ده تاسې ته، بيا مړه کوي، بيا ژوندي کوي تاسې (په بعث)، آيا شته له دغو شريکانو ستاسې داسې څوک چې کولی شي هغه له دغو (خلورو واړو کارونو) څخه کوم شی؟ (بلکه نشي کولی)، پاکي ده الله ته او ډېر لوی پورته دی شان د الله له دې نه چې شريک پيدا کوي دوی (له الله سره).

تفسير: يعني وژل، ژوندي کول، روزي ورکول، نور ګرد شيان د الله تعالی په واک دي، نو بل شريک يې له کومه شو، او څرنګه د الوهيت مستحق وګرځېد؟.

ظَهَرَ ٱلۡفَسَادُ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ بِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِي ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعۡضَ ٱلَّذِي عَمِلُواْ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٤١﴾

ظاهر شو (آثار د) فساد په بر او بحر (په وچه او لونده) کې په سبب د هغې (ګناه او شرک) چې کړي دي لاسونو د خلقو، لپاره د دې چې وڅکوي (الله) دوی ته څه (سزا) د هغو (عملونو) چې کړي دي دوی، لپاره د دې چې واوړي دوی (له دغو بديو نه).

تفسير: يعني خلق د فطرت په دين قائم پاتې نشول، کفر او ظلم په دنيا کې خپور شو، او د هغو له شامته په ملکونو او جزايرو کې خرابي او فساد خور شو، نه په وچه کې امن او سکون پاتې شو، او نه په لونده کې، د ځمکې مخ فتنې او فساد ونيو، بحري جنګونه او د جهازونو جنګونو او داړه ماريو په سمندرونو کې هم لوی شورماشور او طوفان ونښلاوه، دغه ګرد د دې لامله چې الله تعالی اراده وکړه چې بندګان يې د خپلو بدو اعمالو لږ څه خوند په دنيا کې هم وڅکي، پوره سزا خو دوی ته په آخرت کې ورکوله کيږي، مګر د هغې لږه نمونه په همدغه دنيا کې دوی ته ورښوو له کيږی، ممکن دي چې ځينې خلق وويريږي، او په سمه لاره روان شي.

قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلُۚ كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّشۡرِكِينَ ﴿٤٢﴾

ووايه (ای محمده ! مشرکانو ته) چې وګرځئ په ځمکه کې پس وګورئ څرنګه شوه خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، وو زياتره د دوی مشرکان (نو د خپل شرک په سبب هلاک شول).

تفسیر: یعنې د زیاترو شامت د شرک په وجه راغلی دی، او د ځینو نورو به د نورو ګناهونو له سببه راغلی وي.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾

پس برابر کړه مخ (وجود) خپل سم دین ته پخوا له هغه چې راشي هغه ورځ چې نشته هیڅ بېرته ګرځېدل هغې (ورځې) ته له (جانبه د) الله، په دغه ورځ کې به تار په تار شي دغه مخلوق (چې ځینې به جنّت ته ځي او ځینې به دوزخ ته).

تفسیر: یعنې په دنیا کې خو فتنه او فساد خپور شوی دی، نو تاسې پر سم او معتدل دین چې د فطرت دین دی، په ښه شان سره قایم او ټینګ اوسئ! چې د ګردو خرابیو او مفاسدو علاج په همدغه دین سره دی، پخوا له هغه چې راشي هغه ورځ چې نشته هیڅ بېرته ګرځېدل هغې ته له جانبه د الله تعالی، یعنې د الله تعالی له طرفه د هغې راتلل قطعي او یقیني دي، او هیڅ یو قوت او طاقت د هغې مخه نشي نیولی، او نه به یې په خپله الله تعالی وځنډوي (تأخیر کړي)، په دغه ورځ کې به تار په تار شي دغه مخلوق، یعنې نېکان جنت او بدان دوزخ ته لیږي: ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾ (د الشوری سورت (۱) رکوع، (۷) آیت (۲۵) جزء).

مَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾

هر څوک چې کافر شو؛ پس په هغه ده (سزا) د کُفر د هغه، او هر څوک چې وکړي (نېک عمل)؛ پس خاص لپاره د ځانونو خپلو فرشونه غوړوي او په زړه پورې سامانې جوړوي. لپاره د دې چې جزاء ورکړي (الله) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) له فضله خپله څخه، بېشکه چې الله مینه محبت نه کوي له کافرانو سره.

تفسیر: یعنې هر څوک چې کافر شو؛ پس په هغه ده سزا د کفر د هغه چې د هغو ګناه او وبال به پرې لوېږي، او هر څوک چې وکړي نېک عمل؛ پس خاص لپاره د ځانونو خپلو فرشونه غوړوي او په زړه پورې سامانې جوړوي، یعنې په جنّت کې د دوی د ارامی او هوسایی (راحت) لپاره تیاری کیږي، او لپاره د دې چې جزاء ورکړي الله تعالی هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه عملونه له فضل خپل څخه، یعنې هومره چې ښه او نېک وي؛ هغه ته به هم یواځې د الله تعالی په فضل او مرحمت سره جنّت ور په برخه کیږي.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾

او ځینې له نښو د الله دا دي چې رالیږي بادونه زیری ورکوونکي او لپاره د دې چې وڅکوي په تاسې (په سبب د دغو بادونو) ځینې (مزې) د رحمت خپل، او بل لپاره د دې چې روانه شي پرې بېړۍ په امر حکم د الله، او لپاره د دې چې طلب کړئ (په چلولو د بېړۍ) له فضل د الله څخه، او لپاره د دې چې تاسې شُکر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنې بادونه د رحمت د باران زېری او بشارت راوړي، بیا الله تعالی په خپل لطف او مهرباني سره باران ورووي، او رالیږي بادونه لپاره د دې چې روانه شي پرې بېړۍ په حکم امر د الله تعالی سره، یعنې بادوان لرونکي جهازونه او بېړۍ په باد سره چلیږي او درومي، او دخاني جهازونو او استمرونو ته هم د موافق باد له الوتلو څخه په تګ کې کومک او

معاونت رسيږي، او لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې په چلولو د بېړۍ له ځينې له فضل د الله تعالی څخه، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ په دغو نعمتونو، يعنې د جهازونو په ذريعه تجارتي اموال منتقل او وړل کيږي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره ډېره ښه ګټه (فائده) ترې اخيستل کېدی شي، بيا د الله تعالی په دغو نعمتونو په ښه شان سره د ده شُکر اداء کړئ !.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَآءُوْهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا ۚ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝٤٧

او خامخا په تحقيق ليږلي وو مونږ پخوا له تا (ای محمده ! نور) رسولان په طرف د قومونو د دوی ته، پس راغلل (دغه رسولان) دوی ته په معجزو ښکاره وو، پس بدل واخيست مونږ له هغو کسانو چې کافران شول (نو دوی مو هلاک کړل، او مؤمنانو ته مو نصرت ورکړ)، او دی حق (تفضّلا) په مونږ نصرت د مؤمنانو.

تفسير: يعنې پخوا يې ويلي وو، چې مقبول او مردود سره بېل کړی شي، په منکرانو د دوی د ګناه وبال او سزا لويږي، او پاک الله د دوی سره مينه نه کوي، اوس دا ښکاره کوي چې د دغې خبرې اظهار به په دنيا کې هم کيږي، دا د الله تعالی عادت او وعده ده چې له مکذبينو او مجرمينو څخه ضرور انتقام اخلي، او کامل مؤمنان په خپلې مرستې او اعانت سره په دښمنانو غالبوي، په منځ کې د باران ذکر ځکه راغی؛ څرنګه چې د رحمت باران د نزول څخه پخوا بادونه چليږي، همداسې د دين د غلبې علايم هم روښانه کيږي.

اَللّٰهُ الَّذِيْ يُرْسِلُ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهٗ فِي السَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهٗ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ ۚ فَاِذَآ اَصَابَ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ۝٤٨

الله هغه ذات دی چې رالیږي بادونه پس پورته کوي (په هوا کې) وريځې، پس خوروي دغه (وريځې) په اسمان کې څرنګه چې اراده وکړي (الله)، او ګرځوي دغه (وريځې) ټوټې ټوټې لاندې باندې؛ پس وينې به ته (ای مخاطبه ! څاڅکي د) باران چې راوځي له منځه د دغې (وريځې)، پس کله چې ورسوي دغه باران هغه چا ته چې اراده وکړي (الله) له بندګانو خپلو؛ ناڅاپه دوی خوشالیږي پرې (او زړې پرې کوي).

تفسير: يعنې الله تعالی وريځې اول يو لورې ته او وروسته بل لورې ته خپروي (خوروي) همداسې دين به هم منتشر او هر چېرې خپور (خور) کړي، لکه چې ويې هم کړل.

وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِّنْ قَبْلِهٖ لَمُبْلِسِيْنَ ۝٤٩

او بېشکه چې وو دوی پخوا له دې چې نازل کړی شوی وو په دوی (باران) پخوا له (ظهوره له) دې (وريځې او باران) خامخا نااميده وو (له ورښت څخه يې).

تفسير: يعنې پخوا له دې نه خلق نااميده وو، تر دې چې د باران له راتګه لږ څه پخوا هم بيخي مايوس شوي وو، چې په دغه باران به دغه مړه ځمکه ژوندۍ، څنګه د انسان حال ډېرعجيب او غريب دی، په لږ وخت کې نااميده او خپه کيږي، بيا له لږ څخه وخت نه وروسته له ډېرې خوښۍ نه خاندي او خوشاليږي.

فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثٰرِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۵۰

نو وګوره (ای مخاطبه) نښې د رحمت (باران) د الله ته چې څرنګه ژوندي کوي دی دغه ځمکه په باران (د وښو په زرغونولو سره) وروسته له مړوالي او وچوالي د هغې، بېشکه دغه (ژوندی کوونکی د ځمکې) خامخا ژوندی کوونکی د مړو هم دی، او هغه (الله) په هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسير: یعنې څو ساعته پخوا له هر لوري خاورې او دوړې پورته کېدې، او ځمکه وچه، بې رونقه او مړه پرته وه، ناڅاپه د الله تعالی له مهرباني ځخه ژوندۍ، شنه او زرغونه شوه، او دغه باران د ځمکې دغه پټ قوتونه څرنګه ویښ او راژوندي کړل، همدغه حال دې په روحاني باران هم قیاس کړ شي، چې له هغه ځخه به په مړو زړونو کې نوی روح پیدا شي، او د الله تعالی دغه ځمکه د ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ له مرګ ځخه وروسته به بیا ژوندۍ کیږي، له هر طرفه به د الله تعالی د رحمت نښې او د دین آثار څرګندیږي، هغه استعداد او قابلیت چې د مودو راپه دېخوا په خاورو کې موجود وو؛ د رحمت د باران په څاڅکو سره یې تر او تازه څرګنده او ښکاره کوي، لکه چې الله تعالی د محمدي بعثت په وسیله دغه جلوه دنیا ته راښکاره کړه.

﴿اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى﴾ «بېشکه همدغه مُحيي الأرض خامخا ژوندی کوونکی د مړو هم دی، او همدغه الله تعالی په هر شي باندې چې اراده وکړي ښه قادر دی»، یعنې دلته به مړو زړونو ته روحاني ژوندون ورکړي، او د قیامت په ورځ به په مړو جسدونو کې بیا نوی روح اچوي، د الله تعالی د کامل قُدرت په مقابل کې هیڅ شی ګران او مشکل نه دی.

وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيْحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ يَكْفُرُوْنَ ۝۵۱

او قسم دی که ولېږو مونږ باد (په شنه کښت ـ فصل)؛ پس وبهویني دوی دا کښت تک زیړ؛ نو خامخا وبه ګرځي دوی وروسته له دغه زیړوالي کافران (په تېرو نعمتونو ای محمده !).

تفسير: یعنې ړومبی نااميده وو کله چې باران وشو، او وچه کلکه ځمکه ترې تکه شنه، ژوندۍ او زرغونه شوه، او خلق ترې خوښ او خوشاله شول، اوس که مونږ له هغه وروسته یو سخت باد والوځوو چې د هغه په اثر د دوی ګرد کښتونه په شینوالي کې ووچ کلك او تک زیړ وګرځي؛ نو سمدلاسه د دغو خلقو وضعیت بدلیږي، او د الله تعالی ګرد احسانونه هېروي، او په کُفران او ناشکرۍ شروع کوي، لنډه دا چې د دوی شُکر ګزاري او ناشکري ټول د دنیوي اغراضو تابع دي، او دلته د دې په نسبت وایي: کله چې انسان د الله تعالی په فضل او احسان سره په خپل مقصد او مراد ورسېد؛ نو نه ښايي چې بې خوفه وګرځي، ځکه چې د ده قدرت راز راز (قسم قسم) څرګندیږي (ښکاره کیږي)، دا نه دي معلوم چې دغه در کړي نعمت کله در ځخه بېرته واخلي؟

فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَآءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِيْنَ ۝۵۲ وَمَآ اَنْتَ بِهٰدِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلٰلَتِهِمْ ؕ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُّؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا فَهُمْ مُّسْلِمُوْنَ ۝۵۳

پس بېشکه ته نشې اورولې مړو ته (او دغه کفّار هم حکم د مړو لري)، او نشې اورولې ته کڼو ته غږ (د بللو) کله چې وګرځي دوی په داسې حال کې چې شا ګرځوونکي وي (تاته). او نه یې ته سمه لاره ښوونکی ړوندو ته له ګمراهۍ د دوی، نشې اورولې ته (د پوهې او منلو په اورولو

سره) مګر هغه چاته چې ایمان یې راوړی وي په نښو او آیتونو څمونږ پس دوی مسلمانان غاړه ایښودونکي دي.

تفسیر: یعنې الله تعالی هر راز قُدرت لري، مړي ژوندي کولی شي، تاته د دغې خبرې قدرت نشته چې په مړو خپله خبره ومنلی شې، یا په کڼو خپله خبره واورولی شې، یا ړوندو ته سمه صافه لاره وښیي، خصوصًا کله چې دوی د اورېدلو او لیدلو اراده هم ونه لري، پس ته د دوی د دغه کُفر او ناشکری څخه مه غمجن کېږه ! ستا کار یواځې تبلیغ او دعوت دی، که کوم بدبخت یې نه اوري، یا یې نه مني؛ نو له دغه څخه تاته څه نقصان نه پیښیږي، ستا خبره همغه څوك اورېدی شي چې څمونږ په خبرو او ښکاره نښو یقین او باور لري، او د تسلیم او انقیاد په صفت موصوف وي.

اَللّٰهُ الَّذِیۡ خَلَقَکُمۡ مِّنۡ ضُعۡفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنۡۢ بَعۡدِ ضُعۡفٍ قُوَّۃً ثُمَّ جَعَلَ مِنۡۢ بَعۡدِ قُوَّۃٍ ضُعۡفًا وَّ شَیۡبَۃً ؕ یَخۡلُقُ مَا یَشَآءُ ۚ وَ ھُوَ الۡعَلِیۡمُ الۡقَدِیۡرُ ﴿۵۴﴾

الله هغه ذات دی چې پیدا کړي یې یئ تاسې له کمزوري (شي څخه چې نطفه ده)، بیا یې درکړی دی وروسته له بل ضعف (د طفولیت) قوّت (د ځوانی)، بیا یې درکړی دی وروسته له قوّت (د ځلمیتوبه) ضعف او د ویښتو سپینوالی، پیدا کوي الله هر هغه شی چې اراده وکړي (د پیدایښت د هغه)، او همدغه (الله) ښه عالم دی ښه قادر دی (په هر شي).

تفسیر: یعنې کوچنی د پیدایښت په وخت کې بې حده کمزور او ناتوانه وي، بیا ورو ورو قوت مومي، تر دې چې د ځلمیتوب په وخت کې د ده زور او قوّت خپل انتهایي حد ته ورسیږي، او د ټول زور او قوت ترقي د ځلمیتوب په وخت کې وي، بیا ورو ورو عمر مخ په زوړوالي درومي، او لـه زور او قـوّت نـه وروسته د کمزورۍ آثار ځرګندیږي، چې د هغې انتهایي حد سپین ګیرتوب او زوړوالی دی، په دغه وخت کې ګرد اعضاء سست او کمزوري کیږي، او په قوتونو کې فتور او تعطیل واقع کیږي، د قوّت او ضعف دغه ګردې ترقۍ او تنّزل د پاك الله تعالی په لاس کې دي، هر قسم چې د الله تعالی اراده وي؛ هم هغسې یو شی جوړوي، او هغه د ضعف او قوّت له مختلفو ادوارو څخه تیروي، همدغه الله تعالی ته هر نوع قوت او قدرت حاصل دی، او همدغه الله تعالی ښه پوه او ښه عالم دی، چې کوم یو شی په کوم وخت کې او په کومو کومو حالاتو کې په څه ډول سره ښایي چې موجود وي؟.

نو په مونږ واجب او لازم دي چې د همدغه الله تعالی جلّ و أعلی شأنُه وأعظم برهانُه او د ده د رسولانو خبرې په ښه شان سره واورو.

وَ یَوۡمَ تَقُوۡمُ السَّاعَۃُ یُقۡسِمُ الۡمُجۡرِمُوۡنَ ۬ۙ مَا لَبِثُوۡا غَیۡرَ سَاعَۃٍ ؕ

او په هغې ورځې کې چې قایم شي قیامت؛ نو قسمونه به خوري مجرمان (کافران په دې) چې نه دي پاتې شوي (په دنیا کې) غیر له یو ساعته.

تفسیر: یعنې په قبر یا په دنیا کې به هستوګنه ورته ډېره لږه ښکاري، څه وخت چې غم او مصیبت د ده په سر باندې ولویږي، او دی ورته ګوري؛ نو په ډېر افسوس او ارمان سره به ووایي چې: د برزخ او د دنیا ژوندون ډېر ژر راباندې تېر شو، او لږ څه ډیل او مهلت را په برخه نشو، چې په هغه کې مو د دغه دردوونکي عذاب څخه د نجات لپاره څه سعي او کوښښ کړی وی، یا په دنیا کې لږ ډېره موده پاتې کیدو، څو د دغې ورځې لپاره مو څه تهیه او تیاري کړي وی، دغه مصیبت خو یو ناڅاپه راته پیښ شو.

كَذٰلِكَ كَانُوْا يُؤْفَكُوْنَ ﴿۵۵﴾

همدارنګه (چې دوی دروغ وايي په آخرت کې) وو دوی چې ګرځول کېدل به (له رښتيا نه په دنيا کې).

تفسير: يعني لکه چې هم هغلته د دوی داسې ويناوې به غلطې او دروغ وي، همداسې وپوهېږئ چې په دنيا کې به هم دغه خلق چټې او غلط خيالات او معکوسې او منقلبې خبرې او اترې به سره کوي.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ وَالْاِيْمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ ۡ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۵۶﴾

او وايي به دوی ته هغه کسان چې ورکړی شوی وو دوی ته علم او ايمان (يعني انبياء، پرښتې، مؤمنان چې: ولې دروغ وايئ بلکه) خامخا په تحقيق ډېر پاتې شوي يئ (په دنيا کې چې هغه ليکلي دي) په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې تر ورځې د بعث پورې، پس دغه ده ورځ د بعث (چې تاسې ترې منکران وئ) وليکن تاسې وئ تاسې په دنيا کې چې د جهل او غفلت لامله نه پوهېدئ (د دغې ورځې په وقوع).

تفسير: يعني مؤمنان او پرښتې به په دغه وخت کې د دوی ترديد کوي، او دوی ته به داسې وايي چې: تاسې دروغ او خوشې چټې خبرې کوئ، يا په مغالطه کې لويدلي يئ چې مونږ په برزخ يا په دنيا کې له يو (۱) ساعت څخه زيات نه يو پاتې شوي، تاسې د الله تعالی د علم او د ده د خبر او د لوح محفوظ د ليکنې سره سم د قيامت تر ورځې پورې په دنيا او په برزخ کې اوسيدلي يئ، چې د يوې شيبې په اندازه هم په هغه کې څه کمی نه دی واقع شوی، نن له هم هغې وعدې سره سم هغه ورځ رارسېدلې ده، اوس هغه وګورئ چې تاسې پرې نه پوهېدئ او نه مو منله، که له پخوا څخه مو په دغې ورځې يقين کړی وی، او له تيارئ سره ورته راغلي وئ؛ نو د دغه ځای له لذتونو او مسرتونو څخه به محظوظ او متمتع شوي وئ، او د دغو انعامونو او اکرامونو د ليدلو په مقابل کې به مو داسې ويل چې: دغه ورځ په ډېر ځنډ او ډېل راغلې ده، او مونږ د دې د راتللو ډېر انتظار او اشتياق ويستلی دی، لکه چې مؤمنان يې همداسې ګڼي.

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنْفَعُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿۵۷﴾

پس دغې ورځې کې به نه رسوي ګټه هغو کسانو ته چې ظلم کړی دی دوی (په ځانونو خپلو په کفر سره) عذر د دوی، او نه به دوی وبللی شي راضي کولو د الله ته (يا به نه له دوی نه معذرت غوښتلی کېږي).

تفسير: يعني نه به کوم معقول عذر وړاندې کولی شي، چې د دوی په کار ورشي، او نه به دوی ته داسې ويل کېږي: ښه ده، اوس د توبې او اطاعت په ذريعه د الله تعالی خوښي او رضا حاصله کړئ !، ځکه چې د هغو وخت تېر شوی دی، او اوس پرته له دې نه چې دايمي سزا وګالئ؛ بل هيڅ يوه چاره اومخلص نه دی پاتې.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۭ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَّيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُوْنَ ﴿۵۸﴾

او خامخا په تحقيق بيان کړي دي مونږ لپاره د خلقو په دغه قرآن کې له هـر قسم مثال (چې مفيد واقع کيږي دوی ته)، او (قسم دی ای محمده !) که راوړې ته دوی ته کوم آيت د قُدرت؛ نو

خامخا وبه وايي هرومرو هغه کسان چې کافران شوي دي (عنادًا) چې: نه يئ تاسو (ای محمده ! او مؤمنانو !) مګر (دروغجنان) باطل ويونکي.

تفسير: يعنې په دغه وخت کې به ډېر افسوس او ارمان کوي، مګر نن چې د الله تعالی د خوښې، رضاء او لقاء حاصلولو وخت او موقع ده، او عظيم الشأن قرآن دوی ته داسې عجيب مثالونه او دليلونه بيانوي، او راز راز خبرې ورته کوي، او په هره ممکنه طريقه سره يې په خپل خير او شر پوهوي؛ خو سره له هغه هم دوی په هغو باندې خپل ځان نه پوهوي، او نه د هغو هيڅ يو پند او خبره اوري، ځومره مهم او عالي آيتونه چې دوی ته واوروئ يا ډېر لوی اوصاف او ځرګند معجزات ورښکاره کړئ؛ نو دوی د هغو په اورېدلو او ليدلو داسې وايي چې: تاسې رسول الله او مسلمين ګردو لاسونه سره يو کړي دي، او دغه دروغ مو (العياذ بالله) له خپله ځانه جوړ کړي دي، يو تن مو څو آيتونه جوړوي او درلولي يې، او نور د هغه تصديق کوئ، يو جادو او کوډې کوي، او نور دغه ته تيار ولاړ دي چې په هغه ايمان راوړي، په دغه ډول مو ګردو سره يو تړون کړی دی، او يوه اتحاديه مو سره جوړه کړې ده، او غواړئ چې په دغه چل سره خپل مذهب او مسلک خپور کړئ.

كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾

همدارنګه مهر لګوي الله په زړونو د هغو کسانو چې نه پوهيږي (او نه د پوهې غوښتنه کوي).

تفسير: يعنې هغه انسان چې نه پوهيږي، او نه د پوهېدلو لپاره زيار او کوښښ کوي، او د ضد او عناد له سببه خامخا د هرې خبرې ترديد او انکار ته هم تيار ولاړ وي؛ نو د دغه وضعيت دوام ورو ورو په تدريجي توګه د ده زړه کلکوي، او د شرک، شک، ترديد او انکار مهر پرې لګوي، او بالآخر د ډېر ضد او عناد له سببه د ده زړه دومره سخت شي، چې د حق د منلو قوت او استعداد په کې بيخي پاتې نشي (العياذ بالله).

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾ ع

پس صبر کوه (ای محمده ! په ضرر د دوی) بېشکه چې وعده (د نصرت) د الله حقه ده، او بې همته نه کړي تا لره هغه کسان چې يقين نه راوړي (په آخرت) !.

تفسير: يعنې کله چې د دغو بدبختانو د ضد، عناد، او تکرار احوال او مقدار تر دغو درجو پورې ورسېدل؛ نو ته د دوی له دغه شرارت، بغاوت، او طغيان څخه مه خپه کېږه ! بلکه د پېغمبرۍ په صبر، تحمل او حلم سره ورنه تېرېږه ! او په خپل دعوت، تبليغ، پند او نصيحت کې مشغول او لګيا اوسه، هغه د فتحې او نصرت وعده چې له تا سره رب العزّت کړې ده، هغه په يقيني ډول کامله او پوره کېدونکې ده، او په هغه کې د يوې ذرې په اندازه هم څه تفاوت او تخلف واقع کېدی نشي، ته په خپل کار تل ټينګ اوسه ! دغه بد عقيده او بې يقينه خلق د يوې ذرې په اندازه هم تا له خپله ځايه نشي خوځولی.

تمت سورة الروم بعون الله الحي القيوم، فله الحمدُ والمنة أولا وآخرا وظاهرا وباطنا.

سُورَةُ لُقْمَانَ

«د لقمان سورت مکي دی پرته له (۲۷، ۲۸، ۲۹) آیتونو نه چې مدني دي، (۳۴) آیتونه او (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۱) او په نزول کې (۵۷) سورت دی، وروسته د الصافات له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ ① تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ② هُدًى وَّرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِيْنَ ③ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ
الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ④ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ⑤

دا آیتونه د کتاب حکمت لرونکي (محکم قرآن) دي. په داسې حال کې چې هدایت او رحمت دی لپاره د نېکوکارانو. هغه کسان چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي دوی (واجب) زکات، او دوی په آخرت باندې همدوی یقین کوي (چې خامخا راځي په حقه سره). دغه (ستایلي شوي کسان) په سمه لاره دي له (طرفه) د رب د دوی، او دغه (کسان) هم دوی په مراد رسیدلي دي.

تفسیر: دغه کتاب خاص د نېکانو لپاره د رحمت او هدایت پانګه ده، ځکه چې همدغه خلق ورنه ګټه اخلي، که نه نو په نفس نصیحت او پوهولو کې ذکر د جن او انس په حق کې ښکاره هدایت او رحمت دی، د «سورة البقرة» په اوله رکوع کې همداسې نور آیتونه هم تیر شوي دي، او د ﴿هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ﴾ دوه ترجمې شوي دي، دلته دې هم هغه بیا وکتل شي !.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْتَرِيْ لَهْوَ الْحَدِيْثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ وَّيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ اُولٰٓئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ⑥

او (ځیني) له خلقو څخه هغه څوک دي چې اخلي عبثې خبرې لپاره د دې چې وښویوي (خلق) له لارې د الله نه بې له علمه (په عاقبت د فعل خپل)، او چې ونیسي دا (لاره یا آیتونه) په ټوکو مسخرو، دغه (کسان) شته دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: د مفلحینو نېکبختانو په مقابل کې دلته د هغو بدبختانو ذکر دی، چې د خپل جهالت او نادانی او آخرې خاتمې ته د نه کتلو له امله یې قرآنکریم پرې اینبی، په لوبو، لهوو، لعبو یا په نورو واهیاتو او خرافاتو کې مستغرق دی، غواړي، چې نور هم په همداسې مشغولیتونو او ساعت تېریو کې مشغول او لګیا او د الله تعالی له دین او یاد څخه غافل او بې پروا کړي، او د الله تعالی یاد ترې هېر کړي، او په دیني خبرو پورې خاندې او پرې مسخرې او ملنډې وهي، حسن بصري رضي الله تعالی عنه د «لهو الحدیث» په متعلق وایي: «هر هغه شی چې د الله تعالی له عبادت او له یاد څخه لرې کوونکی وي؛ مثلاً فضولې قصې ویل، چټې د خندا او ټوکو خبرې، چټي کارونه، ساز او سرود او نور».

په روایتونو کې راغلي دي چې «نضر بن حارث» چې د کفارو له مشرانو څخه وو، کله چې به د تجارت لپاره پارس ته تلو؛ نو له هغه ځای به یې د عجمو باچایانو قصې او د تواریخو کتابونه له خپله ځانه سره راوړل، او قُریشو ته

به يې ويل چې: محمد صلی الله عليه وسلم تاسې ته د عاد او ثمود قصې اوروي، راځئ چې زه به تاسې ته د رُستم او د اسفنديـار او د آريانا د باچايانو قصې واوروم، ځينو خلقو هغه قصې ښې او په زړه پورې ګڼلې، او ورته به متوجه کېدل، هغه يوه سندرغاړې وينځه هم پېرودلې وه، کله چې ده ليدل چې د کوم سړي زړه نرم او اسلام ته لږ څه متمايل شوی دی؛ نو هغه به يې د هغې سندرغاړې کره لېږه، او ورته ويل به يې چې: دغه ته ښه ډوډۍ او د څښلو شيان ورکوه، او ښې بدلې ورته اوروه !، بيا به يې دغه سړي ته ويل چې: ګوره دغه مېلې او چړچې له هغه څخه ډېرې ښې او بهترې دي چې محمد صلی الله عليه وسلم دې هغه لوري ته بولي، چې لمونځ کوه ! روژې نيسه ! ځان دې په شهادت ورسوه ! نو په دغه باندې دا آيتونه نازل شول.

تنبيه: ددغه آيت شان نزول اګر که خاص دی، مګر د الفاظو د عموميت له وجې يې حکم عام دی، هغه لهو چې داسلامي دين ځنې د خلقو اړوونکی وي، يا د اړولو له موجباتو څخه وي؛ ممنوع او حرام بلکه کُفر دی، او هغه شيان چې د ضروري شرعي احکامو څخه انسان ستنوي (منع کوي) يا د معصيت سبب ګرځي؛ ګناه او معصيت دی، هو ! هغه لهو چې د کوم واجب امر مانع نه وي، او کوم شرعي غرض او مصلحت په هغه کې نه وي؛ هغه مباح دی، ليکن د لايعني والي له سببه خلاف الأولیٰ دی، آس ځغلول، غشي اونورې نښې ويشتل يا د زوجينو ملاعبت چې په شرعي حدودو کې وي؛ څرنګه چې په معتد به شرعي اغراضو او مصالحو مشتمل دي؛ نو ځکه د باطل لهو څخه مستثنی ګرځول شوي شوي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝

او کله چې ولوستل شي په ده باندې آيتونه (د قرآن) زمونږ؛ نو وګرځوي تری مخ حال دا چې متکبّر غاړه غړوونکی وي داسې چې ګواکې له سره يې نه دي اورېدلي، ګواکې په دواړو غوږونو د ده کې دروندوالی، کوڼوالی دی، پس زېری، خبر ورکړه ته هغه ته په عذاب دردناک سره.

تفسير: يعنې د غرور او تکبّر له سببه نه غواړي چې زمونږ آيتونه واوري، بلکه د هغه په مقابل کې بيخي ځان کوڼ اچوي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ۝ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی لره جنّتونه د نعمتونو. حال دا چې تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، (دغه وعده کړې ده) وعده د الله حقه رښتيا، او همدی دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت لرونکی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې هيڅ يو قوّت دی د وعدې له سر ته رسولو څخه نشي ستنولی، او نه له چا سره بې موقعه وعده کوي.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

پيدا کړي دي (الله) اسمانونه بې له ستنو چې وينئ تاسې هغه.

تفسير: د دغه (عمد) د لفظ تفسير د «الرعد» د سورت په اوله کې تېر شو، هلته دې وکتل شي.

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ

او ایښي (پیدا کړي یې دي) په ځمکه کې غرونه لپاره د دې چې ونه خوځیږي دا ځمکه پر تاسې.

تفسیر: یعنې د ځمکې د انتظام او استقرار لپاره خورا لوی او درانه غرونه پرې درولی شوي دي، چې د سمندر له موجونو یا د سختې هوا له جټکو یا د نورو طبیعیه اسبابو له اثره ونه لړزیږي، او یوې خوا ته مائله نشي، د «نحل» په اوله کې دغه مضمون پخوا له دې نه تېر شوی دی، باقي د غرونو د پیدا کېدلو مصلحت یواځې پر هم دغومره حکمت محدود او منحصر نه دی، نور داسې ډېر فوائد او حکمتونه هم په کې مضمر او موجود دي، چې هغه ګرد پاک الله ته معلوم او ښکاره دي.

وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾

او ویې شیندل (خواره واره یې کړل) په دغه ځمکه کې له هر قسم خوځېدونکو ساکښو (جاندارو) څخه، او نازلې کړې دي مونږ له (طرفه) د اسمانه اوبه؛ پس زرغونې کړې دي مونږ په دغه (ځمکه) کې له هر هر قسمه ګیاه ښې (خاصې جوړې).

تفسیر: یعنې هر قسم ښایسته، ښکلې، ګټور، او نفیسې ونې یې په ځمکه کې زرغونې کړې دي، د «الشعراء» د سورت په شروع کې په همدغه مضمون یو بل آیت هم تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِى مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾

دغه (ټول مذکوره شیان) مخلوق د الله تعالی دي، پس وښیئ (ای مشرکانو !) ماته هغه شی چې پیدا کړی دی هغو معبودانو بې له الله نه، بلکه دغه ظالمان مشرکان په ګمراهۍ ښکاره کې دي.

تفسیر: کله چې د هغو مخلوق نشئ راښوولی؛ نو په کوم مخ او خوله هغوی د الله تعالی شریکان ګرځوئ؟ او د معبودیت وړ او مستحق یې بولئ؟ معبود خو داسې یو جامع الصّفات ذات کېدی شي، چې د هغه په واک او قدرت کې پیدا کول، وژل، روزي رسول او نور ګرد شیان وي، مګر دلته دوی د پیدا کولو او د نورو افعالو یوه ذره اختیار هم نه لري، مګر دغه ظالمان د فکر، ذکر، غور او دقّت سره هیڅ علاقه او ارتباط نه لري، په توره تیاره کې پراته دي، او حیران او سرګردانه ګرځي.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾

او خامخا په تحقیق ورکړې وو مونږ لقمان ته حکمت (عقل، علم او ویلي وو مونږ ده ته) چې شکر کوه الله ته، او هر چا چې شکر وکړ؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې شکر کوي لپاره (د ښېګڼې) د ځان خپل، او هر څوک چې کافر شو؛ پس بېشکه الله غني ډېر بې پروا د ګردو محامدو څښتن دی.

تفسیر: د زیاترو علماوو رایه داسې ده چې: لُقمان علیه السلام نبي نه وو، هو ! یو پاک او متقي انسان وو، چې الله تعالی ورته اعلی درجه عقل، فهم، متانت او پوهه ورکړې وه، د ده د عقل او پوهې نصایح او د حکمت خبرې په خلقو کې له قدیم الأیامه معروفې او مشهورې وې، رب العزّت د هغو یوه برخه په خپل عظیم الشأن قرآن کې هم نقلوي، او د ده مرتبه لازیاتوي، ښایي له دې نه مطلب دا وي چې د شرک، کفر او عصیان قباحت هم هغسې چې د انساني فطرت په شهادت او د انبیاء الله له وحي ثابت دی؛ د دنیا د غورو او منتخبو عاقلانو او فاضلانو مفکوره او مقوله هم د هغه تأیید

او تصدیق کوي، پس کفّار ولې د توحید څخه بېزاره او کفر او شرک یې ځان ته غوره کړی دی؟ او د دوی دغه وضعیت که ښکاره ګمراهي نه ده نو بل څه شی دی؟.

﴿وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ﴾ یعني پر دغه لوی احسان او نورو احساناتو ښایي چې د حقیقي منعم شکر اداء او د ده حق پېژندل ضروري وګڼل شي، لیکن دغه خبره دې واضحه وي چې د دغه حق پېژندلو او شکر ایستلو څخه الله تعالی ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، هو ! هغومره ګټه او نفعه چې رسیږي؛ پخپله همدغه شاکر ته رسیږي، چې په دنیا کې ډېر انعام او اکرام، او په آخرت کې اجر، ثواب او ښه مقام یې ور په برخه کیږي.

که دوی ناشکري او کُفران کوي؛ نو خپل ځان ته تاوان رسوي، الله تعالی داسې شکر ګزاریو ته هیڅ ضرورت او احتیاج نه لري، د الله تعالی په حمد او ثناء کې د دنیا ټول مخلوقات د حال په ژبه مشغول او لګیا دي، او په فرض محال که کوم حامد او ثنا ویونکی له سره هم نه وي؛ خو بیا هم پاک الله د خپل جامع الصفات او منبع الکمالات والي په بناء پخپله محمود دی، او د چا د حمد او شکر کولو یا نه کولو څخه د ده په کمالاتو کې د یوې ذرې په اندازه هم څه زیاتی او کمی نه پیښیږي.

وَإِذْ قَالَ لُقْمَٰنُ لِابْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿۱۳﴾

او یاد کړه (ای محمده ! هغه وخت) چې وویل لقمان ځوی خپل ته حال دا چې ده پند ورکاوه ده ته: ای بچوړیه ځما ! شریک مه ګرځوه له الله سره، بېشکه چې شرک خامخا ظلم دی ډېر لوی.

تفسیر: له دې نه به بله بې انصافي څه وي چې عاجز مخلوق ته د مختار خالق درجه ورکړی شي؟ او له دې نه به زیات حماقت او ظلم په خپل ځان بل څه وي چې له أشرف المخلوقات والي سره سره د ډېرو خسیسو او سپکو شیانو په مقابل کې د خپل عُبودیت سر ښکته کړي؟ لا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم.

وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴿۱۴﴾

او وصیت، امر کړی دی مونږ انسان ته له مور او پلار خپل سره (په نېکۍ کولو، ځکه چې په نس کې) ګرځاوه ده لره مور د ده په سستۍ سره له پاسه د بلې سستۍ، او بېلول د ده دي (له تي نه) په (پوره کېدلو د) دوو کلونو کې، (او ورته ویلي دي مونږ داسې) چې شکر کوه ماته او مور پلار خپل ته ! خاص بیا ماته دي راتله (ستاسو ای انسانانو !).

تفسیر: یعنې د مور حق له پلار نه هم زیات دی، ځکه چې مور تر څو میاشتو پورې دې په خپله ګېډه کې ګرځوي، بیا د حمل له وضعې نه وروسته تر دوو کلونو پورې تی ورته ورکوي، او د ده د تربیې او پاللو په ضمن کې راز راز تکالیف او رېړونه ګالي، او زحمتونه او تکالیف په ځان اخلي، او خپله آرامي او هوسایي ترې جاروي، نو ضروري ده چې هر انسان ړومبی د الله تعالی او بیا د خپل مور او پلار حقوق په مخصوص ډول سره وپېژني، او په ځای یې کړي، یعنې د الله تعالی عبادت وکړئ ! او د مور او پلار په خدمت او اطاعت کې له توان سره سم بوخت اوسئ ! او له سره ترې غاړه مه غړوئ ! خو تر هغې پورې چې د الله تعالی معصیت ته مفضي نشي، ځکه چې د الله تعالی حق په دوی مقدم دی، او د ده په حضور کې تاسې او دوی ګرد سره حاضرېږئ، نو ښایي چې انسان دې په خپل زړه کې ښه فکر او غور وکړي، چې په کوم مخ او خوله به دی له پاک الله سره مخامخ کیږي.

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ
وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ ۚ

او که کوښښ وکړي دا مور او پلار په تا په دې چې شريک کړې ته له ما سره هغه شی چې نه وي تاته په هغه سره څه علم پوهه؛ نو اطاعت مه کوه د دې دواړو، او ملګرتيا کوه له دوی سره په دنيا کې ښه غوره (ملګرتيا له شرعې سره سمه)، او متابعت کوه په دين کې د لارې د هغه چا چې بېرته راګرځيدلي دي ماته (په توحيد سره).

تفسير: د دين په خلاف د مور او پلار وينا مه منه ! هو ! په دنيوي معاملاتو کې له هغوی سره نېکي او ښه سلوک کوه ! په همدغه مضمون يو بل آيت هم د «العنکبوت» په سورت کې تېر شوی دی، د هغه تفسير دې هلته ولوستل شي ! د انبياوو او مخلصو بندګانو په لاره درومه ! او د دين په خلاف د خپل مور او پلار تقليد او اطاعت مه کوه !.

ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

بيا (خاص) ماته راتله ستاسې دي (د ټولو په قيامت کې د حساب لپاره)، پس خبر به کړم زه تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به تاسې (په دنيا کې له خير او شر نه).

تفسير: يعنې وروسته له دې نه چې د الله تعالى دربار ته ورسېږئ؛ نو اولاد او والدينو او نورو ګردو ته به دغه خبره معلومه او ښکاره شي چې کوم يو متجاوز او مقصر وو؟.

تنبيه: له ﴿وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَانَ﴾ څخه تر دې ځای پورې د الله تعالى کلام دی، رومبی خپل خوی ته د لقمان وصيت وو، او وروسته هم له ﴿يَٰبُنَىَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ﴾ څخه د همدغه وصيت سلسله ده، په منځ کې الله تعالى له خپلې خوا يو ضروري تنبيه وکړه، يعنې شرک دومره سخت او قبيح شی دی، تر دې چې که مور او پلار خپل اولاد پرې مجبور کړي؛ خو بيا يې هم څوک نشي غوره کولی.

يَٰبُنَىَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِى صَخْرَةٍ أَوْ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوْ فِى ٱلْأَرْضِ يَأْتِ
بِهَا ٱللَّهُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾

ای ځوی ګوټيه ځما ! بېشکه دا (د بدئ او نېکۍ خصلت) که کوم شی وي په قدر د داني له اوړي څخه، پس وی دا دانه په کومې تيږې (ګټې) کې يا وی په اسمانونو کې يا په ځمکې کې (چې هيڅوک پرې خبر نه وی)؛ نو رابه يې وړي الله (حساب کتاب ته)، بېشکه الله ښه باريک ليدونکی ښه خبردار دی.

تفسير: يعنې کوم شی يا کوم خصلت ښه وي يا بد، که د اوړي په اندازه وړوکی هم وي، او فرض يې کړئ چې په کومې لوی غټې تيږې کې يا د اسمانونو له پاسه يا د ځمکې په تيارو کې اينبودل شوی وي؛ هغه هم له الله تعالى څخه پټ نشي پاتې کېدی، هر کله چې وخت راشي؛ هغه به له هم هغه ځايه هر چېرې چې اراده وکړي راحاضر کړي، نو ځکه هر انسان ته لازمه او ضروري ده چې دغه خبرې دې تر نظر لاندې ونيسي، هر هغه کار چې په زرهاوو پردو کې دننه هم وشي، هغه الله تعالى ته حاضر او دی ورته ناظر دی، لکه چې نېکي يا بدي چې په هر څومره پټ ځای کې وکړی شي؛ د هغې اثر ضرور ښکاره کېدونکی دی، او اهل النظر هغه بې تکلفه محسوسولی شي.

يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ

ای ځوی ګوټيه ځما ! قائموه (سم ودروه سره له ټولو حقوقو) لمونځ او امر کوه (خلقو ته) په نېکۍ او منع کوه خلق له بدۍ نه.

تفسير: يعنې ته پخپله هم د الله تعالی پر توحيد او بندګی قايم اوسه ! او هم نورو ته نصيحت کوه، چې ښې خبرې زده کړي، او له بدو او خرابو خبرو څخه ځان وساتي !.

وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ ۭ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ۝۱۷

او صبر کوه په هغې سختۍ چې رسيږي تاته (بالخاصه په امر او نهي کې)، بېشکه دغه (مذکوره نصائح) له مهمو مقصودي کارونو څخه دي.

تفسير: يعنې په دنيا کې هر هغه سختي، کړاوونه، او تکليفونه چې درپيښيږي، چې هغه اغلبًا د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په سلسله کې وي؛ نو هغه په تحمّل او اولوالعزمۍ سره په ځان وګاله، او له سختيو څخه له سره مه ويرېږه ! ځکه چې له دغو شيانو څخه د کلمة الله د اعلاء په مقابل کې ويرېدل د زړورو او د عزم د خاوندانو کار نه دی.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ

او مه ګرځوه مخ خپل خلقو ته (له ډېره کبره، بلکه ګوره دوی ته په تواضع سره).

تفسير: يعنې په تکبر او غرور سره مه ګوره ! خلق خوار، سپک او حقير مه ګڼه ! د متکبرانو په شان خبرې اترې مه کوه ! بلکه په روڼ تندي، او په خندا، خوښی او خوشالی له خلقو سره غږېږه !.

وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ ۝۱۸

او مه کوه تګ په ځمکه کې په ناز او نخرو ! بېشکه الله محبت نه کوي هر کبر کوونکي فخر کوونکي سره (په خلقو).

تفسير: يعنې په غرور، تکبر، لويي او لاپو د سړي څه قدر او عزت نه زياتيږي، بلکه د دې په عکس ذليل، حقير او سپک ښکاري، که څوک مخامخ ورته څه ونه وايي؛ پسې شا خو خلق ورپسې ډېر بد وايي، او سپک يې ګڼي.

وَاقْصِدْ فِيْ مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۭ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيْرِ ۝۱۹

او ميانه رو اوسه ! په تګ خپل کې (يعنې مه ډېر ګړندی اومه ډېر ورو ځه)، او ورو کړه غږ خپل، بېشکه چې ډېر بد د ټولو غږونو خامخا غږ د خرو دی.

تفسير: يعنې تواضع، متانت، اعتدال او متوسط وضعيت ځان ته غوره او اختيار کړه، بې له ضرورت نه خبرې مه کوه ! د خبرو په وخت کې بې له ضرورت نه چغې مه وهه ! که په لوړ غږ سره غږېدل څه کمال وی؛ نو د خره غږ ته به خلقو ډېر اهميت ورکاوه، حال دا چې څه وخت چې خر هنګيږي؛ هغه په غوږونو ډېر کريهه او بد لګيږي، ډېر ځله د انسان په زوره غږېدلو کې هم داسې بې نظمي او بې ترتيبي پيښيږي.

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً ۭ

آیا نه وینئ تاسې (ای انسانانو !) چې بېشکه الله مسخر کړي په کار اچولي دي تاسې ته هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، او پوره کړي دي (الله) په تاسې نعمتونه خپل (هم) په ښکاره او (هم) په پټه.

تفسیر: یعني د اسمان او ځمکې ګرد مخلوقات ستاسې په کارونو کې لګیا دي، نو بیا تاسې ولې د هغه په کار نه لګیا کېږئ؟ او پوره کړي دي الله په تاسې نعمتونه خپل هم ښکاره هم په پټه، ښکاره نعمتونه هغه دي چې په حواسو سره یې ادارک کیږي، یا بلا تکلفه په فهم او پوهه کې راتلای شي، پټ نعمتونه هغه دي چې په عقل، فکر، غور او دقّت سره موندل کیږي، یا به له ظاهري ځنې مادي او معاشي او له باطني ځنې روحاني او معادي نعمتونه مراد وي، ګواکې د رسول ارسال، د کتاب نازلول، د نېکۍ توفیق ورکول؛ ګرد په باطني نعمتونو کې شامل دي.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ﴿۲۰﴾

او (ځینې) له خلقو هغه څوک دي چې جګړه کوي په (حق د) الله کې بې له پوهې (د توحید څخه) او بې له (لارې د) هدایت، او بې له کتاب روښان څخه.

تفسیر: یعني له داسې ظاهرو او باهرو نعمتونو او احسانونو سره سره ځینې خلق خپلې سترګې پټوي، د الله تعالی په وحدانیت کې یا د ده په شیونو او صفاتو کې یا په احکامو او شرائعو کې مباحثې او جګړې کوي، او تش په بې سندو جګړو کې سره نښلي، نه کوم علمي او عقلي اصول له هغوی سره شته، او نه د کوم بر حق هادي څه هدایت، او نه د کوم مستند او روښان کتاب حواله له خپله ځانه سره لري، تش د خپلو پلرونو او نیکونو ړوند تقلید له هغوی سره شته، چې ذکر یې په راتلونکي آیت کې راځي.

وَإِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطٰنُ يَدْعُوْهُمْ إِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿۲۱﴾

او کله چې وویل شي دوی ته چې متابعت وکړئ په صدق سره د هغه (قرآن) چې نازل کړی دی الله؛ نو وایي دوی: نه ! بلکه متابعت کوو د هغه شي چې موندلي وو مونږ په هغه شي پلرونه خپل، (نو وایي الله) آیا (متابعت کوي دوی د پلرونو) اګر که وي شیطان داسې چې بولي دوی (یا پلرونه د دوی) په طرف د عذاب د دوزخ (بلکه متابعت دې نه کوي !).

تفسیر: یعني که شیطان ستاسې پلرونه او نیکونه د دوزخ په طرف بیولي وي، بیا هم تاسې په هم هغو پسې درومئ؟ او په کوم ځای کې چې هغوی لویدلي دي؛ تاسې هم خپل ځانونه هملته غورځوئ؟.

وَمَنْ يُّسْلِمْ وَجْهَهٗٓ إِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ؕ

او هر څوک چې وسپاري (تابع کړي) مخ (ځان) خپل الله ته (او پرې تفویض او توکّل وکړي) حال دا چې دی نیکوکار وي؛ نو په تحقیق ده منګولې خښې کړي دي په کړۍ مضبوطې باندې.

تفسیر: یعني هر هغه چا چې په اخلاص سره د نېکۍ لاره غوره او اختیار کړه، او خپل ځان یې الله تعالی ته وسپاره؛ نو وپوهېږه چې خپل لاس یې په ډېرې مضبوطې او کلکې کړۍ لګولی دی، او ځان یې پرې ټینګ کړی دی، تر هغه وخته پورې چې ده دغه کړۍ ټینګه نیولې وي؛ نو له سره نه ښایي چې د لوېدو کومه اندېښنه ورته پیدا شي.

وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾

او خاص الله ته دی عاقبت خاتمه د (ټولو) کارونو.

تفسير: يعنې هر هغه چې دغه کړۍ مضبوطه ونيوله؛ بالآخره د همدغې کړۍ او سند په وسيله د الله تعالى دربار او ديدار ته رسيږي، او پاک الله د ده آخره خاتمه او انجام ښه کوي.

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾

او هر څوک چې کافر شو؛ پس نه دې خپه کوي تا (ای محمده !) کُفر د ده (ځکه چې) خاص مونږ ته دي بيا راتله د دوی په قيامت کې، پس خبر به کړو مونږ دوی په هغو اعمالو چې کړي يې دي، بېشکه چې الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سينو (د دوی) کې دي.

تفسير: يعنې تاسې خپله علاقه له پاک الله سره ټينګه او مضبوطه ولرئ ! د هيچا د تکذيب او انکار پروا له سره مه کوئ ! د منکرينو بېرته راتګ او رجوع خامخا ځمونږ په لوري ده، په دغه وخت کې به د دوی ټولو عملونه بې له کموالي او زياتوالي د دوی په مخ کې اېښودل کيږي، او هيڅوک به خپل هيڅ يو جرم له پاک الله څخه نشي پټولی، ځکه چې الله تعالى د زړونو په پټو خبرو او مخفي اعمالو هم خبر دی، او هغه ګرد به دوی ته ور وړاندې کړي.

نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾

نفع به ور کړو مونږ دوی ته (په دنيا کې) لږ شانې، بيا راولو دوی په ډېره ناچارۍ عاجزۍ سره په طرف د عذاب سخت (د دوزخ).

تفسير: يعنې د لږو ورځو عيش عشرت، بې فکري او بېغمي ده، کله چې د دوی دغه نېټه او مهلت ختم شي؛ نو خورا ډېرې سختې سزا ته به راښکودل شي، او هيڅ به د دوی له واکه نه وي پوره چې چېرې وتښتي، يا پټ شي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

او قسم دی که وپوښتې ته دغه (کُفّار) چې چا پيدا کړي دي دغه اسمانونه او ځمکه؛ نو خامخا وبه وايي دوی چې: الله، (کله چې مقر شول دوی؛ نو ای محمده !) ووايه: ټوله ثناء خاص الله لره ده، بلکه زياتره د دوی نه پوهيږي.

تفسير: يعنې الحمد لله دغومره خو په خپلو ژبو اعتراف کوي، چې د اسمانونو او د ځمکې پيدا کول بې له الله تعالى نه د بل هيچا کار نشي کېدی، نو بيا اوس کوم قسم خوبي پاتې شوه چې د ده په پاک ذات کې نه وي موجوده؟ آيا د دغو عظيم الشأنو شيانو پيدا کول او بيا يې په يو مضبوط او ټينګ نظام په کار اچول، بې له اعلی درجې علم او حکمت، زور او قوّت امکان لري؟ نو هرومرو د «خالق السماوات والأرض» په ذات کې د ټولو کمالاتو د موجوديت منل لازميږي، او دغه هم د ده د قدرت يوه نمونه ده، چې تاسې غوندې مجرمينو او منکرينو باندې هم د خپل عظمت او قدرت اقرار او اعتراف کوي، چې له دغه اقرار څخه وروسته تاسې ملزم ګڼل کېږئ، يعنې کله چې ستاسې په نزد هم خالق يوازې هم هغه الله دی؛ نو بيا ولې نور شيان مو خپل معبودان ګرځوئ؟ خبره خو صافه او سمه ده، خو سره له هغه ډېر کسان پرې نه پوهيږي، او دلته چې رسيږي؛ بند پاتې کيږي.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾

خاص الله لپاره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا عبيدًا)، بېشکه چې الله همدی دی غني بې پروا، ډېره ثناء ورته ويلې شوې ده.

تفسير: يعني هم هغسې چې د اسمانونو او د ځمکې پيدا کوونکی الله تعالی دی؛ همداسې ټول هغه شيان چې په اسمانونو او ځمکه کې دي، ټول بلا استثناء بې د بل چا له اشتراکه د الله تعالی مخلوق او مملوک دي، او تمامًا د الله تعالی محتاج دي، او بالعکس پاک الله هيچا ته اړ او محتاج نه دی، ځکه چې د ده هيڅ يو کمال د بل چا څخه مستفاد نه دی، دی بالذات د ټولو عزتونو او محاسنو او ښېګڼو مالک دی، نو بيا به دی بل چا ته ولې محتاج او اړ وي؟ او د چا به څه پروا لري؟.

وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِن بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمٰتُ اللّٰهِ ۗ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾

او که چېرې هغه څه چې په ځمکه کې دي له ونو څخه (هغه ټول) قلمونه شي، او (سياهي شي محيط) بحر، مرسته وکړي له ده سره پس له (تمامېدلو د اوبو) د ده اوه (نور) بحرونه؛ نو خلاص به نشي کلمات د الله، بېشکه چې الله دی ښه غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني که د دنيا له ګردو (ټولو) ونو څخې قلمونه جوړ کړی شي، او دغه اووه موجوده ترخه بحرونه (سمندرونه) سياهي تيار کړل شي، او بيا د همدغو سمندرونو په شان اوه نور سمندرونه هم د ده د کار د کومک او معاونت لپاره پيدا کړل شي، او فرض يې کړئ چې د ټول عالم انسانان له خپل قدرت او قوّت سره سم هم په ليکلو لاسونه پورې کړي؛ خو سره له دغه هم د الله تعالی د کلمو د ليکلو د عهدې څخه ټول نشي وتلی، او د الله تعالی د کمالاتو او جلال، عظمت، او قدرت له اظهار څخه به ګرد سره عاجز او ناتوان پاتې شي، د ليکونکو عمرونه به تمام شي، قلمونه به په ډېرو ليکلو وسولېږي او مات به شي، سياهي به له ډېرو ليکلو څخه خلاصه شي، خو سره له دې به هم د الله تعالی تعريف، توصيف، محامد، محاسن او ثناء به ختم نشي، رښتيا خبره همدا ده چې: محدود او متناهي قوّتونه به څرنګه د الله تعالی لا محدود او غير متناهي صفات قيد او ضبط کړی شي؟ اللهم لا أحصي ثناء عليك، أنت كما أثنيت على نفسك.

مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ ۗ

نه دي پيدا کول ستاسې او نه بيا ژوندي راپاڅول ستاسې مګر داسې دي لکه پيدا کول او ژوندي کول د يوه نفس.

تفسير: يعني د ټول جهان پيدا کول او د يوه انسان پيدا کول دواړه پاک الله ته يو شان سهل او آسان دي، نه په دغه کې څه اشکال او دقّت او نه په هغه کې څه سختي ورته پيښېږي، په يوه «کن» سره هر شي ته چې اراده وکړي؛ هم هغه کېږي.

إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾

بېشکه چې الله دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه ليدونکی (د ټولو احوالو).

تفسير: يعني څرنګه چې د يوه غږ اوربدل، يا د يو شي ليدل يا په يو وخت کې د ټول جهان د شيونو ليدل الله تعالى ته يو شان او برابر دي؛ همداسې د يوه سړي وژل او ژوندي کول، او د ګرد جهان د ټولو موجوداتو وژل او ژوندي کول الله تعالى ته برابر او مساوي دي، او د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کې يو شان دي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

آيا نه وينې (ته اى مخاطبه؟ بلکه وينې يې) چې بېشکه الله ننباسي شپه (په کامل قدرت خپل سره) په ورځ کې، او ننباسي (الله) ورځ په شپه کې، او مسخر کړي په کار اچولي يې دي تاسې ته لمر او سپوږمۍ، هر يو (له دغو دواړو نه لکه نور سيّارات) روان دي تر ټاکلې (مقرر کړې) مودې پورې.

تفسير: د «مقرر وخت» څخه مراد قيامت دى، يا له لمر او سپوږمۍ څخه د هر يوه دوره ده، ځکه چې د يوې دورې د پوره کېدلو څخه وروسته ګواکې دوى بيا له سره خپله دوره او تګ شروع کوي.

وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾

او بېشکه الله په هر هغه څه چې تاسې يې کوئ ښه خبر دى.

تفسير: يعني د الله تعالى هغه قوّت او قدرت ته چې له شپې څخه ورځ او له ورځې څخه شپه جوړوي، او د لمر او سپوږمۍ په شان له خورا ډېرو لويو لويو کراتو څخه د ادنا مزدورانو په شان کار اخلي، له مرګ نه وروسته ستاسې بيا ژوندي راپاڅول څه اشکال لري؟ او کله چې دى له هر لوى او وړوکي عمل څخه پوره واقف او عالم دى؛ نو بيا په حساب او کتاب کې به الله تعالى ته څه اشکال او سختي ورپېښه شي.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾

دغه (شامل معرفت، کامل قدرت) له دې سببه دى، چې بېشکه الله همدى حق دى، او بېشکه هغه (معبودان) چې بولي (عبادت يې کوي) دوى بې له دغه (الله) نه؛ حق نه دي، او بېشکه الله هم دى ښه پورته ډېر لوى دى.

تفسير: يعني د الله تعالى دغه عظيمه شئون او قاهره صفات ځکه ذکر شول؛ څو اورېدونکي وپوهيږي چې د يوه الله تعالى منل او د هم هغه واحد لا شريک عبادت کول؛ هم هغه سمه لاره ده، له دې نه خلاف هر څه چې وويل شي يا وکړل شي؛ باطل او دروغ دي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُم مِّنْ آيَاتِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾

آيا نه وينې ته چې بېشکه (دا) بېړۍ تګ کوي په بحر کې په فضل د الله، لپاره د دې چې وښيي تاسې ته له دلائلو د ده، بېشکه په دغې (بېړۍ او بحر) کې خامخا ډېر دلائل دي لپاره د هر ډېر صابر ډېر شاکر (په آفتونو او نعمتونو).

تفسیر: یعنې جهازونه او بېړۍ دېر ثقیل او درانه بارونه وړي، او د الله تعالی په قدرت، فضل او مرحمت څرنګه د سمندر څپې سره څیروي او په کې ځي؟ یعنې د دغه بحري سفر په احوالو او حوادثو کې له غور کولو څخه انسان ته د صبر او شکر ډېر مواقع په لاس ورځي.

کله چې طوفان پورته شي، او جهاز د طوفان په څپو کې ګېر شي، او له هرې خوا له لویو پېښو او حوادثو سره مخامخ شي؛ نو دغه وخت د لوی صبر او تحمّل وخت دی، او کله چې الله تعالی دوی د مرګ او ژوند له دغه کشمکش څخه صحیح او سالم وباسي؛ نو حتمي او ضروري ده چې د الله تعالی د دغه احسان او مرحمت شکر اداء کړي. !.

وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ

او کله چې لاندې کړي دغه (کفار) یو موج لکه وریځې؛ نو بولي دوی الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي دوی خاص الله ته (د) دین خپل، پس کله چې نجات ورکړي دوی ته الله طرف د وچې ته؛ نو ځینې د دوی ولاړ وي په (هم هغې) لارې سمې.

تفسیر: یعنې د طوفاني موجونو او څپو (چپو) له وېرې ډېر سخت اوغلیظ مشرک هم په ډېر اخلاص او عقیدې سره د الله تعالی په دربار کې دعا او استغفار کوي، او ترې خپل نجات او حیات غواړي؛ نو معلوم شو چې د انسان ضمیر او د فطرت اصلي غږ همدغه دی، او باقي ټول جعلي، ساختګي، موهوم او چټي (بېکاره) شیان دي.

پس هر کله چې پاک الله دوی له طوفان نه روغ رمټ وچې ته راوباسي؛ نو ډېر لږ کسان داسې دي چې د اعتدال او توسط په لاره قایم پاتې کېږي، که نه زیاتره څنګه چې له بحر څخه د باندې پل کېږدي؛ بېرته په خپلو هم هغو شرارتونو لاس پورې کوي.

وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

او انکار نه کوي له دلائلو ځمونږ مګر هر هغه چې ډېر عهد ماتوونکی غدار زیات ناشکره وي.

تفسیر: یعنې اوس لږه شبېه پخوا یې د طوفان له وېرې څخه کوم قول چې له الله تعالی سره تړلی وو؛ هغه بیخي غلط او دروغ ثابت شو، څو ورځې یې هم د ده د هغه انعام او احسان حق ونه مانه.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَّا يَجْزِي وَالِدٌ عَن وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِ شَيْئًا

ای خلقو ! وویرېږئ تاسې (ټول له عذابه) د رب خپل، او وویرېږئ تاسې له هغې ورځې چې نه به شي دفع کولی عذاب هیڅ پلار له ځوی خپل، او نه به هیڅ ځوی (داسې وي) چې هغه دفع کوونکی شي له پلار خپل څخه کوم شی (څه عذاب).

تفسیر: د طوفان په وخت کې د جهاز مسافران سخت پرېشان، وارخطا وي، او له هر انسان سره یواځې د خپل ځان د خلاصون فکر او اندېښنه وي، خو سره له هغه هم مور او پلار له خپلو اولادو، او اولاد له خپل مور او پلار څخه بیخي غافل او بې پروا نه وي، او هر یو د بل د نجات او خلاصې او مرستې په فکر کې وي، بلکه ډېر کله د والدینو شفقت غواړي چې هر راز زحمت او مصیبت په خپل ځان واخلي، چې خپل اولاد له هغه مصیبت څخه وژغوري، لیکن د

دې په عکس یوه داسې ویروونکې او هولناکه ورځ راتلونکې ده، چې په هغې کې به له هر طرفه هم دغه د «نفسي ! نفسي !» غږ راپورته کیږي، نه اولاد او نه والدین بلکه هیڅوک به داسې یو ایثار او شفقت ونشي کړی، چې د بل لږ څه مصیبت په ځان واخلي.

نو په هر انسان لازم دي چې لا له اوسه د هغې ورځې په فکر او اندېښنه کې واوسي ! او د هغې لپاره توښه برابره کړي ! او زیار و کړي، څو د الله تعالی له قهر او غضب څخه مأمون او مصون پاتې شي، که نن دوی د سمندر له طوفانه روغ رمټ ووتل، نو سبا خو دوی د حشر له ډګر ځنې په هیڅ صورت نشي وتلی.

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾

بېشکه وعده د الله رښتیا ده (د بعث، د حساب، د جزا وعده) پس نه دې غره کوي تاسې خامخا دغه ژوندون لږ خسیس ! او نه دې غره کوي خامخا تاسې په (عفو او کرم د) الله هیڅ غره کوونکی.

تفسیر: یعني هغه ورځ یقینًا او قطعًا راتلونکې ده، او داسې یې مه ګڼئ چې هر څوک چې دلته په آرام وي؛ نو بې له ایمان او صالح عمل څخه هلته به هم په آرامۍ او هوسایۍ کې وي، د ټګ شیطان له مکر او فریب او اغواء څخه تل هوښیار او ویښ اوسئ ! چې شیطان مو د الله تعالی په نامه هم غولوي، او داسې درته وایي: څه خانه ! بېغمه خپلې چړچې او مزې کوه ! پاک الله غفور رحیم دی، که ستا په تقدیر کې جنّت لیکلی وي؛ نو هر څومره ګناهونه چې وهم کړې؛ بالآخر به جنّت ته ځې، که په تقدیر کې دې دوزخ لیکلی شوی وي؛ نو په هیڅ ډول ته خپل ځان له دوزخه نشې خلاصولی؛ نو بیا د څه لپاره په دنیا کې مزې نه کوې؟.

إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

بېشکه الله خاص همده څخه دی علم (د قیام) د قیامت، او نازلوي الله باران (او د نزول په وخت یې هم علم لري)، او معلوم دی الله ته هغه شی چې په ارحامو (د میندو په نسونو) کې وي (لکه نرتوب او ښځه توب یې او داسې نور)، او نه پوهیږي هیڅ نفس چې څه کار به کوي سبا، او نه پوهیږي هیڅ نفس چې په کومه ځمکه کې به مري، بېشکه الله دی ښه عالم (په دغو شیانو او نورو ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو) دی.

تفسیر: یعني قیامت خامخا راتلونکی دی، د دې علم یواځې له الله تعالی سره دی، دغه نه ده معلومه چې دغه دنیوي لویه کارخانه به کله ویجاړه او دړې وړې کیږي؟، په دغه آیت کې چې دا پنځه شیان مذکور دي؛ په احادیثو کې یې دغو ته «مفاتیح الغیب» ویل شوي دي، چې د هغه کلي علم پر ته (علاوه) له الله څخه بل هیچا ته نشته.

«تمت سورة لقمان بمنّه وکرمه»

سُورَةُ السَّجْدَةِ

«د السجدة سورت مکي دی، پرته له (۱۶) آیت څخه تر آخر د (۲۰) آیت چې مدني دي، (۳۰) آیتونه او (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۲) او په نزول کې (۷۵) سورت دی، وروسته د (المؤمنون) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ۝

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ۝ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ۝

نازلېدل د (دغه) کتاب (قرآن) چې نشته هيڅ شک په دغه کې له (جانبه) د رب د عالميانو دی.

تفسير: بې شکه دغه مقدّس کتاب رب العالمين نازل کړی، په دغه کې نه څه شک شته او نه شبهه، او نه د فرېب او تېرويستلو ځای دی، ليکن کفّار دا خبره نه مني چې راغلی دی دا قرآن له طرفه د الله تعالی.

اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّاۤ اَتٰىهُمْ مِّنْ نَّذِيْرٍ مِّنْ قَبْلِكَ
لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ۝

آيا وايي (دغه کفّار) له خپله ځانه يې جوړ کړی دی دا (قرآن محمد، داسې نه دی) بلکه همدغه (قرآن) حق دی (نازل شوی دی) له جانبه د رب ستا، چې ووېروې ته (په قرآن سره) هغه قوم چې نه دی راغلی دوی ته هيڅ وېروونکی پخوا له تانه (تر اسماعيل عليه السلام پورې)، لپاره د دې چې سمه لاره ومومي دوی (په سبب د وېرولو ستا).

تفسير: يعني د هغه کتاب په باب کې چې اعجاز او حقانيت يې دومره ښکاره او واضح دی، چې د هيڅ شک او شبهې ځای په کې نشته؛ آيا د هغه په نسبت کفار داسې اظهار کوي چې رسول الله دغه قرآن له خپله ځانه جوړ کړی دی، او (معاذ الله) د لويو دروغو نسبت پاک الله ته کوي؟ نو دغه د دوی انتهايي لجاجت، ګستاخي او سپين سترګي ده، چې په داسې واضح او روښانه بيان کې هم له خپله ځان شبهې پيدا کوي، که دوی لږ څه غور او انصاف کولی؛ نو دوی ته به معلومه شوې وی چې په رښتيا سره دغه کتاب د پاک الله له طرفه راغلی دی، او ته کوښښ کوې چې د هغه په وسيله يو داسې قوم ويښ او هوښيار او په سمه لار يې راولې؛ چې له څو پېړيو راپه دېخوا په دوی کې ويښوونکی نبي نه دی مبعوث شوی.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ؕ

الله هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه او هر هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي په شپږو ورځو کې، بيا اوچت شو په عرش باندې (هم هغسې چې لايقه وه له شانه د الله سره، نو ايمان راوړئ پرې !).

تفسير: د «استواء» بيان د «الأعراف» په (۷) رکوع کې تېر شوی دی، هلته دې بيا ولوستل شي !.

مَا لَكُمْ مِّنْ دُونِهٖ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا شَفِيعٍ ۚ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ④

نشته تاسې لره (ای کفارو) غير له الله هيڅ دوست او نه شفاعت کوونکی (چې عذاب در څخه دفع کړي)، آيا پس نه اخلئ پند (په دغه وعظ).

تفسير: يعنې غور او فکر نه کوئ؟ د الله تعالى د پيغام او د ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دروغجن ګڼلو څخه وروسته به تاسې چېرې ځئ؟ په ګردو اسمانونو او ځمکه کې له فرشه تر عرشه پورې د الله تعالى حکومت دی، که ونيولی شوئ؛ نو بې د هغه د اجازې او رضا به مو هيڅوک څه حمايت او سپارښت ونشي کړی، او نه به داسې کوم حامي او سپارښت کوونکی وموموئ !.

او الله تعالى داسې مطلق قادر دی چې:

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ⑤

تدبير کوي (او نازلوي) امر کار له اسمانه ځمکې ته (تر ورځې د قيامت پورې) بيا بېرته خيژي هغه کار ده ته په هغې ورځې کې چې ده اندازه د هغې (ورځې) زر کاله له هغو «دنيوي وختونو» چې يې شمېرئ تاسې.

تفسير: مفسّرين د دغه آيت مطلب داسې بيانوي چې: «د الله تعالى حکم د اسمانونو له پاسه تر ځمکې پورې رسيږي، بيا هر هغه کاروايي چې د هغه په متعلق دلته کيږي؛ هغه د اعمالو په دفتر کې د درج کېدلو لپاره پاس خيژي، او له ځمکې څخه د هغه ځای فاصله د انسان په متوسط تګ سره د يو زر کاله لاره ده، چې د الله تعالى په نزد هغه د يوې ورځې لاره ټاکلې شوې ده، مسافه خو هم دغومره ده، دغه خو بېله خبره ده چې پرښته هغه په يوه ګړۍ کې وهي، يا له دې نه هم په لږه موده کې وررسيږي».

ذٰلِكَ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ⑥

هم دی (خالق او د امورو مدبر) عالم دی په هر پټ او ښکاره، ښه غالب قوي دی، ښه مهربان دی.

تفسير: يعنې د داسې اعلى او عظيم الشأن انتظام او تدبير قايمول د هغه پاک ذات کار دی، چې په هر يو پټ او ښکاره شي عليم او خبير دی، او ډېر زبردست او نهايت مهربان دی.

الَّذِيٓ اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهٗ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ⑦ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهٗ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ مَّآءٍ مَّهِينٍ ⑧ ثُمَّ سَوّٰىهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُّوحِهٖ

هغه الله چې ښايسته کړی يې دی هر شی چې پيدا کړی يې دی هغه (هر موجود بالخاصه انسان)، او شروع کړی يې پيدايښت د انسان (يعنې آدم) له خټې څخه. بيا يې پيدا کړ نسل اولاد د ده له خلاصې له اوبو ضعيفو حقيرو څخه. بيا يې برابر کړ (قالب د) هغه او پو (داخل) يې کړ په دغه (قالب) کې له روح خپل څخه (چې مخلوق د ده دی).

تفسير: يعنې الله تعالى د انسان نسل او اولاد له خلاصې له اوبو ضعيفو حقيرو څخه چې د خورا ډېرو غذاګانو عُصاره او خلاصه ده، بيا يې برابر کړ قالب د هغه يعنې شکل، صورت او اعضاء يې موزون او متناسب خلق او موجود کړي دي،

او پو، داخل یې کړ په دغه قالب کې روح خپل، شاه صاحب لیکي چې: «ګرد مخلوقات د ده مال دی، مګر هر چا ته یې چې ډېر پت او عزت ورکړی دی؛ هغه یې خپل بللی دی، لکه چې وایي: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾ حال دا چې ټول د الله تعالی بندګان دي، لکه چې الله تعالی ویلي دي: ﴿إِن كُلُّ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا﴾.

وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

او ویې ګرځول (در یې کړل) تاسې ته (ای د آدم اولاده) غوږونه او سترګې (چې پرې اورئ او وینئ) او زړونه (چې عقل او فکر پرې کوئ)، خو سره د دغو نعمتونو بیخي لږ شکر کوئ تاسې!.

تفسیر: د دغو نعمتونو شکر دا وو چې پخپلو سترګو مو د ده تکویني آیتونه په غور سره کتلي وی، او پخپلو غوږونو مو د ده تنزیلي آیتونه په پوره توجه او شوق سره اورېدلي وی، او په خپلو زړونو سره مو د دغو دواړو په پوهېدلو او غور او فکر کولو کې پوره کوښښ او زیار ایستلی وی، او وروسته له پوهېدلو مو پرې عمل کړی وی، مګر تاسې خلق ډېر لږ شکر اداء کوئ.

وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۚ بَلْ هُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾

او وایي (منکران د بعث) آیا کله چې ورک شو مونږ په ځمکه کې (چې خاورې شو)؛ آیا مونږ خامخا په نوي پیدایښت کې یو؟ (بلکه نه یو، نو الله وایي: نه ده داسې چې دوی وایي) بلکه دوی له ملاقات د رب خپل څخه منکران دي (چې په قیامت باندې ایمان نه راوړي).

تفسیر: یعني په دغه خبره یې غور او فکر ونه کړ؛ چې پاک الله دوی اول له خاورو څخه پیدا کړي دي، او په خلاف د هغه یې د شبهو په پیدا کولو شروع وکړه، چې آیا له دې نه وروسته چې ځمونږ جسم له خاورو سره ګډوډ شي، بیا به څرنګه مونږ ژوندي راپاڅول کیږو؟ دغه خو تشه یوه شبهه او استبعاد نه دی، بلکه په صاف ډول سره دغه خلق له بعث بعد الموت څخه منکر شوي دي.

قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) قبض کوي ارواح ستاسې پرښته د مرګ هغه چې مقرره شوې ده په تاسې (لپاره د قبض د ارواحو) بیا به رب خپل ته بېرته بوتلل شئ (پس له مرګ نه د حساب لپاره).

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾

او که ووینې ته (ای محمده!) کله چې دغه کافران ښکته اچوونکي به وي د سرونو خپلو په نزد د رب خپل (په ورځ د قیامت کې له ذلت ندامت او خجالت نه، او وایي به) ای ربه ځمونږ! ولیده مونږ او واورېده مونږ (وعده ستا او تصدیق د رسولانو)؛ پس بېرته بوځه مونږ (دنیا ته لپاره د دې چې وکړو ښه عمل، بېشکه چې مونږ یقین کوونکي یو (نو وبه ګورې ته یو سخت بد کار، او دغه وینا به دوی ته له سره څه ګټه نه رسوي).

تفسير: يعنې ځمونږ غوږونه او سترګې خلاصې شوي دي، د رسول الله په هغو خبرو چې ويلې يې دي؛ ځمونږ يقين راغی، او دغه ګرد شيان مو په خپلو سترګو سره وليدل، او ښه وپوهېدو چې يواځې ايمان او صالح عمل د الله جل جلاله په نزد منظور او مقبول دی، او په كار راځي، اوس مو يو ځلې بيا دنيا ته ولېږه، او ومو ګوره چې مونږ څرنګه ښه عملونه كوو.

وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰىهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّيْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٣﴾

او كه اراده كړې وی مونږ؛ نو خامخا وركړی به وو مونږ هر نفس ته (په دنيا كې) هدايت د هغه، وليكن مقرّره شوې ده دغه وينا (حكم) له ما چې خامخا ډک به كړم خامخا دوزخ (له كفارو نه) له پيريانو او انسانانو ټولو څخه.

تفسير: مونږ په دغه خبره قادر يو چې د دنيا ګرد انسانان په جبر او زور سره د هدايت په لاره راولو، او پرې قائم يې كړو، چې د هغه په لوري د انسانانو زړونه فطرتًا مايل دي، ليكن په دغه تقدير سره چې ګرد انسانان په همدغه يوه طريقه اختيارولو مجبور كول؛ دغه ځمونږ د حكمت څخه مخالف وو، چې د هغه بيان په څو نورو ځايونو كې پخوا له دې نه تېر شوی دی، نو هم هغه خبره پوره كېدونكې وه چې د ابليس د دغې دعوی: ﴿لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ * اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِيْنَ﴾ (د ص سورت) (۸۲ - ۸۳ آيت) په ځواب كې ويلې وه: ﴿قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ اَقُوْلُ * لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِيْنَ﴾ (د ص (۵) ركوع، (۸۴ - ۸۵) آيت (۲۳) جزء)، معلومه شوه چې دلته له جن او انس څخه مراد هم هغه شياطين او د هغو پيروان دي.

فَذُوْقُوْا بِمَا نَسِيْتُمْ لِقَاۤءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا اِنَّا نَسِيْنٰكُمْ وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٤﴾

پس وڅكئ تاسې (دا عذاب) په سبب د دې چې هېر كړی وو تاسې ملاقات د ورځې ستاسې چې دا دی، بېشكه چې مونږ به هم هېر كړو تاسې، او وڅكئ تاسې عذاب دائمي په سبب د هغه (كفر او تكذيب) چې وئ تاسې چې كاوه به مو (په دنيا كې).

تفسير: يعنې مونږ هم تاسې هېر كړي يئ، يعنې هيڅكله به په رحمت سره نه يادول كېږئ، وروسته له دې نه د مجرمينو په مقابل كې د مؤمنانو حال او مآل بيانوي.

اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِهَا خَرُّوْا سُجَّدًا وَّسَبَّحُوْا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿١٥﴾
تَتَجَافٰى جُنُوْبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَّطَمَعًا وَّمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿١٦﴾

بېشكه همدا خبره ده چې ايمان راوړي په آيتونو ځمونږ هغه كسان كله چې پند وركړی شي دوی ته په دغو (آيتونو)؛ نو پرېوځي په داسې حال كې چې سجده (عبادت) كوونكي وي الله ته او تسبيح وايي سره له ثناء د رب خپل، او دوی تكبّر لويي نه كوي (له عبادت نه). لرې كيږي ډډې د دوی له ځايونو د خوب (لپاره د تهجّد)، بولي دوی رب خپل (پټ له خلقو نه) له وېرې (د قهره د الله نه) او له طمعې (د رحمت د ده نه)، او ځينې له هغو مالونو چې وركړي دي مونږ دوی ته لګوي (يې په لاره د الله كې).

تفسير: يعنې په خوف او خشيت او خشوع او خضوع په سجده لوېږي، په ژبه سره د الله تعالی تسبيح او تحميد اداء كوي، او په زړه كې د كبر، غرور، داسې خبرې نه ګرځوي چې د الله د آيتونو په مقابل كې د ټيټېدلو څخه مانع وي،

له خوږو خوبونو او پستو بسترو څخه پورته کیږي، او د پاک الله په حضور کې دریږي، له دې نه مراد د تهجّد لمونځ دی، لکه چې په صحیح حدیث کې راغلي دي.

او ځینو ترې د سبا او د عشا د لمانځه یا د مغرب او د عشا د لمانځه په منځ کې کوم نفلونه چې کیږي؛ هغه مراد کړي دي، ګواکې په الفاظو کې د دې خبرې د ځایيدلو ځای هم شته، لیکن قوي هم هغه لومړنی تفسیر دی، والله أعلم.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿۱۷﴾

پس نه دي معلوم هیڅ نفس ته (نه پرښتې او نه نبي ته) هغه شی چې پټ کړی شوی دی دوی ته له یخوالي د سترګو نه، لپاره د جزاء د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې (پټ).

تفسیر: یعنې څرنګه چې د شپو په تیارو کې له خلقو څخه په پټه دوی بې ریاء عبادت کړی دی؛ د هغه په بدل کې الله تعالی هغه نعمتونه پټ ساتلي دي، او د هغو پوره کیفیت هیچا ته نه دی معلوم؛ دوی ته ورکوي چې د هغو د لیدلو څخه د دوی سترګې روښانه کیږي، په حدیث کې راغلي دي چې: ما خپلو نېکو بندګانو له په جنت کې داسې شیان پټ ساتلي دي، چې د هغو مثال نه سترګو لیدلی دی، او نه د هغه تعریف غوږونو اورېدلی دی، او نه د کوم انسان په زړه کې ګرځېدلی دی.

أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا ۚ لَّا يَسْتَوُۥنَ ﴿۱۸﴾

آیا پس هغه څوک چې وي مؤمن لکه هغه څوک دی چې وي هغه فاسق، نه دي برابرې (دا دواړه ډلې).

أَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ فَلَهُمْ جَنَّـٰتُ ٱلْمَأْوَىٰ نُزُلًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿۱۹﴾

هر چې هغه کسان دی چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ پس شته دوی لره جنتونه د هستوګنې په طریقه د مېلمستیا په سبب د هغو عملونو چې وو دوی چې کول به یې (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په فضل به د دوی صالح عمل د جنت د مېلمستیا سبب ګرځي.

وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فَسَقُوا۟ فَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَآ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿۲۰﴾

او هر چې هغه کسان چې فاسقان شوي دي؛ پس ځای د هستوګنې د دوی اور (د دوزخ) دی، هر کله چې اراده وکړي دوی د دې چې راووځي له دغه اوره؛ نو بېرته به غورځول کیږي دوی په دغه اور کې، او ویل کیږي به دوی ته: (د اهانت په ډول) وڅکئ تاسې عذاب د اور هغه عذاب چې وئ تاسې چې د هغه به مو تکذیب کاوه (په دنیا کې او باور مو پرې نه کاوه).

تفسیر: یعنې کله کله چې د اور شُغلې دوزخیان د دروازې په لوري وغورځوي؛ په دغه وخت کې ښایي دوی د تښتېدلو په فکر کې ولویږي؛ نو پرښتې به له هغه ځای څخه دوی په ټېل وهلو سره بېرته بیایي، او دوی ته به وایي: چېرې ځئ؟ هغه شی مو چې دروغ باله، او باور مو پرې نه کاوه؛ اوس د هغه خوند او مزه وڅکئ! (اللهم أعذني من النار، و أجرني من غضبک).

وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

او خامخا وبه څکوو مونږ خامخا په دوی باندې له هغه عذاب نږدې (په دنیا کې) لږ له عذاب لوی نه (چې د آخرت دی) لپاره د دې چې دوی وګرځي (له کفر نه اسلام ته).

تفسير: يعنې د آخرت د لوی عذاب څخه پخوا په دنيا کې لږ څه کمه درجه عذاب پرې نازلوو، څو هغه کسان چې د رجوع توفيق ور په برخه وي؛ له الله تعالى څخه وويرېږي او الله تعالى ته رجوع وکړي، کمه درجه عذاب همدغه دنيوي مصائب دي، لکه ناروغي، قحط، قتل، قيد، د مال او د اولاد او د نورو تباهي او نور.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا ۚ إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې پند ورکړ شي په آيتونو د رب خپل (قرآن) بيا مخ وګرځوي ترې (فکر او غور ونه کړي په کې)، او وروسته له پوهېدلو ترې بېرته وګرځي، بلکه له دې نه ډېر ظالم نشته)، بېشکه چې مونږ له دغو مجرمانو څخه انتقام اخيستونکي يو (په عذاب سره).

تفسير: کله چې مونږ له ټولو ګناهګارانو او ظالمانو او مجرمانو څخه انتقام او بدل اخيستونکي يو؛ نو دغه ډېر ظالم به څرنګه نجات وموندلی شي؟ له دې نه وروسته رسول الله صلى الله عليه وسلم ته تسلي ورکوي چې ته د دوی له ظلم او اعراض څخه مه خپه کېږه ! پخوا مو موسى عليه السلام ته هم کتاب ورکړی وو، چې په هغه سره بني اسرائيلو هدايت وموند، او د ده په تابعانو کې لوی لوی ديني پېشوايان او امامان تېر شول، تاته هم بېشکه د الله تعالى له طرفه دغه عظيم الشأن کتاب درکړی شوی دی، چې ډېر خلق به پرې لار ومومي، او له بني اسرائيلو څخه به زيات ستا په امّت کې لوی لوی امامان او پېشوايان پيدا شي، پاتې شوه د منکرانو فيصله؛ هغه به پخپله الله پاک کوي.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ ۖ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٣﴾

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسى ته کتاب (د تورات لکه چې تاته مو ای محمده قرآن درکړی دی)، پس مه کېږه ته ! په شک کې له ملاقاته د دغه (موسى)، او ګرځولی وو مونږ تورات يا موسى هدايت لپاره د بني اسرائيلو (اولاده د يعقوب).

تفسير: ﴿فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ﴾ په منځ کې معترضه جمله ده، يعنې بېشکه او بې شبهې موسى عليه السلام ته کتاب ورکړی شوی وو، او تاته هم داسې کتاب درکړی شوی دی، چې په دغه کې هيڅ قسم چل او فرېب نشته، يا يې د موسى عليه السلام د ذکر په نسبت وويل چې: تاسې له موسى عليه السلام سره د معراج په شپه کې وليدل، هغه واقعي او حقيقي ملاقات وو، او په هغه کې هيڅ قسم چل، تېرايستل، ستر ګې پټول او نور شک او شبهه نه وه.

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ

او ګرځولي وو مونږ ځينې له دوی نه امامان چې لاره به يې ښووله (خلقو ته) په حکم ځمونږ کله چې صبر وکړ دوی (په دين خپل).

تفسير: يعنې د دنيا په سختيو او د منکرانو په ظلم او تېريو يې صبر وکړ، او خپل دين يې ټينګ وساته.

وَكَانُوا بِـَٔايَٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾

او وو دوی چې په آيتونو څمونږ (چې له انبياء الله سره وو؛) يقين به يې کاوه.

تفسير: يعنې مسلمانان دې د الله تعالی په وعدو يقين او باور ولري، او په سختيو دې صبر وکړي، او پخپلو کارونو کې دی ثابت او قائم اوسي، نو له دوی سره به پاک الله هم داسې معامله وکړي لکه چې وشوه او ښه وشوه.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

او بېشکه رب ستا هم دی به فيصله کوي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه شي کې چې وو دوی په دغه شي کې (په دغه دنيا کې چې سره) اختلاف به يې کاوه.

تفسير: يعنې د اهل الحق او منکرانو په منځ کې قاطعه او عملي پرېکړه به د قيامت په ورځ وشي، هو ! په دنيا کې هم ډېر مثالونه داسې ښوول شوي دي چې انسان د هغو له ليدلو څخه پوهه او عبرت حاصلولی شي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَٰكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ ۖ
أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ ٱلْمَآءَ إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا

آيا (لاره د عبرت) نه ده ښوولې دغو (مکيانو) ته (دې خبرې) چې څومره هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له اهل د زمانو چې تل تيرېږي (دغه کفّار) په (ورانو) کورونو د دوی، بېشکه په دغه (هلاکولو د پخوانيو) کې خامخا لوی دلائل د قدرت دي، آيا پس نه اوري دوی (د عبرت په غوږونو). آيا نه وينې دوی چې بېشکه مونږ بهوو (ويالې د) اوبو طرف د ځمکې وچې ته (چې ګياه په کې نه وي) پس راوباسو مونږ په هغو سره کښت.

تفسير: يعنې بهوو مونږ د نهرونو، ويالو او د سيندونو اوبه يا د باران اوبه، نو آيا نه وينې دوی دا چې بېشکه مونږ راوکاږو اوبه ځمکې وچې ته چې ګيا په کې نه وي، له ﴿ٱلْأَرْضِ ٱلْجُرُزِ﴾ څخه هغه وچه توره ځمکه مراد ده، چې له نباتاتو څخه تشه او خالي وي، ځينې ترې خاص د مصر ځمکې مصداق او مراد ګرځوي، او له ﴿نَسُوقُ ٱلْمَآءَ﴾ څخه د نيل د سيند اوبه مرادوي، ولې دې تخصيص ته هيڅ ضرورت نشته، کما نبّه عليه ابن کثير رحمه الله.

تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَٰمُهُمْ وَأَنفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

چې خوري له دغه کښته چارپايان د دوی (واښه، پاڼې) او نفسونه د دوی (دانه او مېوه)، آيا پس نه وينې (نښې د قُدرت د ده).

تفسير: يعنې ښايي چې دغه نښې يې کتلې او د الله تعالی په کامل قدرت، حکمت او رحمت قايل شوي وي، او ښه پوه شوي وي چې دی همداسې د مړي په لاش کې هم بيا روح ننباسي، او دغه «بعث بعد الموت» ده ته څه اشکال او سختي نه لري، او هم ښايي چې د الله تعالی په نعمتونو يې د زړه له کومې شُکر ويستلی وي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٨﴾

او وايي (کفّار): کله به وي دغه فتح (فيصله) که چېرې يئ تاسې رښتيني (په دغه فتحه کې).

تفسیر: پخوا یې ویلي وو چې: د دوی فیصله به د قیامت په ورځ کیږي، د ده په نسبت به منکرینو داسې ویل چې: ته پرله پسې قیامت قیامت وایې، که ته رښتینی یې نو راوښیه چې هغه ورځ به کله راځي؟ مطلب دا دی چې دغه خو تش ډارول او چټې انداز دی، قیامت او نور هیڅ نشته.

قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې په ورځ د فتح (قیامت) کې هیڅ نفع به ونه رسوي هغو کسانو ته چې کافران شوي دي؛ ایمان راوړل د دوی (په دغه ورځ کې)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، او نه به دوی ته انتظار وکړ شي.

تفسیر: یعنې اوس وخت دی چې د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو یقین او باور وکړئ، او د هغې ورځې له عذابه ځان وژغورئ (وساتئ) !، او ورته بیخي آماده او تیار شئ ! وروسته له هغه چې قیامت شي، بیا ایمان او باور له سره نه پکاریږي، او نه به په سزا کې څه تأخیر، تخفیف او مهلت وي، او نه مجرم ته داسې کومه موقع او فرصت ورکاوه کیږي، چې په هغه کې دی د خپلو اعمالو تعدیل او اصلاح وکړي، او بیا خپل حساب او کتاب ته حاضر شي، نو د دغه وخت فرصت او مهلت غنیمت وګڼئ ! او په تکذیب او استهزاء خپل وخت مه ضایع کوئ ! هغه ساعت چې راتلونکی دی؛ یقینًا او قطعا راځي، او له سره په کې هیڅ ډیل، تعطیل او تأخیر نشته، نو داسې پوښتنې او وینا بیخي فضولې او بېکاره دي، چې هغه ورځ به کله راځي؟ او څه وخت به دغه فیصله صادریږي؟.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

پس مخ وګرځوه ! له دوی نه، او منتظر اوسه (د الله نصرت ته)، بېشکه دوی هم منتظر دي (د غلبې په تا).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې داسې بې فکره او بې حسه دي، چې د انتهایي مجرموالي او د سزا د وړ ګرځېدلو سره سره د فیصلې د ورځې او د سزا صدور پورې خاندي؛ نو له دوی څخه څرنګه داسې هیله او توقع کېدی شي چې ګوندې دوی په سمه لاره راشي؟، نو تاسې د خپل تبلیغ او د دعوت د فریضې په اداء کولو کې مصروف او لګیا اوسئ ! او د دوی له زیات فکر او خیال څخه بیخي بې پروا شئ ! او هغوی پخپل سر پرېږدئ ! او د دوی د هلاکېدو او تباهی په انتظار کې اوسئ ! لکه چې هغوی هم پخپل زعم او اټکل (معاذ الله) ستاسې د تباهی او خرابی په انتظار کې دي، (و هذا قبل الأمر بقتالهم).

تمت سورة السجدة ولله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الأَحزَابِ

«د (الأحزاب) سورت مدني دی، (۷۳) آیت (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۳) او په نزول کې (۹۰) سورت دی، وروسته د آل عمران د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

یٰۤاَیُّهَا النَّبِیُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الۡكٰفِرِیۡنَ وَالۡمُنٰفِقِیۡنَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِیۡمًا حَكِیۡمًا ۙ﴿۱﴾ وَّاتَّبِعۡ مَا یُوۡحٰۤی اِلَیۡكَ مِنۡ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِیۡرًا ۙ﴿۲﴾ وَّتَوَكَّلۡ عَلَی اللّٰهِ ؕ وَكَفٰی بِاللّٰهِ وَكِیۡلًا ﴿۳﴾

ای نبي (محمده !) وویرېږه له الله څخه، او مه منه خبره د کافرانو او د منافقانو، بېشکه چې الله دی ښه عالم پر هر شي، ښه حکمت والا. او متابعت کوه ! (ای محمده !) د هغه (حکم) چې درلېږل شوی دی تاته له جانبه د رب ستا، بېشکه چې الله دی پر هغو کارونو چې کوئ یې تاسې ښه خبردار. او توکّل وکړه په الله، او کافي بس دی الله کار جوړوونکی (ستا).

تفسیر: یعنې هم همغسې چې تر نن پورې معمول وو، وروسته له دې نه هم تل له یوه الله څخه ویرېږه ! او د کافرانو او منافقانو خبره له سره مه منه ! که دغه ګرد سره یو ځای شي او خپل لاسونه سره یو کړي، او راز راز حیلې هم جوړې کړي، او تاسې ته د دروغو مطالبات او د ټګۍ مشورې در وړاندې کړي، او وغواړي چې خپل طرف ته دې متمایل کړي؛ نو تاسې قطعًا او اصلاً د هغوی پروا مه کوئ ! او بې د الله تعالی څخه د بل هیچا څخه خوف او اندېښنه مه کوه ! او د هم د هغه یوه الله خبره منه، او د هغه په دربار کې خپله غاړه ږده ! اګر که ګرد مخلوق سره یو ځای شي، او تاته راشي، د الله تعالی د احکامو په خلاف د هیچا خبرو ته غوږ مه ږده ! الله تعالی پر ګردو احوالو ښه پوهېدونکی دی، الله تعالی په هر وخت کې هر حکم چې درکوي؛ په نهایت حکمت او مصلحت او خبرداری سره یې درکوي، او په هغه کې ستا اصلي خیر او ښېګڼه ده، کله چې ته د الله تعالی پر احکامو ټګ وکړې، او د ده پر لوی ذات توکل او اعتماد و لرې؛ نو دی به ستا ګرد امور پخپل فضل او مرحمت او قدرت سره جوړ کړي، یواځې د الله تعالی ذات د توکل او اعتماد وړ دی، هر څوک چې قلبًا، خالصًا، او مخلصًا په ده پورې خپل ځان وتړي، نو دی به په بل چا یا بلې خوا ته له سره خپل زړه نشي تړلی، هو ! که دی د دوو زړونو خاوند وی؛ نو طبیعي ده چې هغه بل زړه به یې بلې خوا ته درومي، لیکن د هر یو انسان په ټټر (سینه) کې فقط همدغه یو زړه وي.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِّنۡ قَلۡبَیۡنِ فِیۡ جَوۡفِهٖ ۚ وَمَا جَعَلَ اَزۡوَاجَكُمُ الّٰٓـیِٴۡ تُظٰهِرُوۡنَ مِنۡهُنَّ اُمَّهٰتِكُمۡ ۚ وَمَا جَعَلَ اَدۡعِیَآءَكُمۡ اَبۡنَآءَكُمۡ ؕ ذٰلِكُمۡ قَوۡلُكُمۡ بِاَفۡوَاهِكُمۡ ؕ وَاللّٰهُ یَقُوۡلُ الۡحَقَّ وَهُوَ یَهۡدِی السَّبِیۡلَ ﴿۴﴾

نه دي پیدا کړي الله لپاره د هیڅ سړي دوه زړونه په دننه د ده کې، او نه دې ګرځولي (الله) ښځې ستاسې هغه چې ظهار کوئ تاسې له هغو څخه؛ میندې ستاسې، او نه دي ګرځولي (الله) هغه څوک چې پر ځویتوب نیولي دي تاسې (ځامن بلل شوي ستاسې)؛ (واقعي) ځامن ستاسې، دغه (درې مذکوره خبرې چټې - بېکاره) خبرې ستاسې دي په خولو ستاسې (چې هیڅ حقیقت نه لري)، او الله وایي حقه (رښتیا خبره) او همدغه الله ښیي لاره (سمه).

تفسیر: یعنې څنګه چې انسان په ټټر (سینه) کې دوه زړونه نه لري؛ همداسې په حقیقت کې یو انسان یوه میندې یا دوه پلرونه هم نه لري، د جاهلیت په زمانه کې به که کوم سړي خپله ښځه مور وبلله؛ نو پخپل ګرد عمر کې به له هغې سره نه یوځای کېده، ګواکې دوی به داسې ګڼل چې په همدغه لفظ سره هغه ښځه د ده د حقیقي مور په شان وګرځېده، که چا ته به يې د خپل ځوی یا د لور نسبت کاوه؛ نو هغه به يې واقعًا خپل اولاد ګاڼه، او د پلارتوب او ځوی توب ګرد احکام به پر هغو مترتّب کېدل، عظیم الشأن قرآن د دغې مصنوعي او لفظي تعلّق له حقیقي او فطري تعلّق څنې د جلا کولو لپاره د دغو رسومو او مفروضاتو په ډېر تشدید او تهدید سره تردید وکړ، او دغه يې ښکاره کړه چې که څوك خپلې ښځې ته مور ووایي؛ په دغه تش ویلو سره هغه د ده واقعي مور نه ګرځي، که نه د دغې خبرې له منلو څخه دا لازمیږي چې دغه سړی د دوو ښځو له ګېډو څخه پیدا شوی دی، یوه هغه چې دی يې ځېږولی دی، او دویمه دغه چې دی ورته مور وایي، په دغه صورت سره که څوك زید خپل ځوی وبولي؛ نو د زید یو پلار خو لا له پخوا څخه موجود وو، چې دی د هغه له نطفې څخه پیدا شوی دی، نو آیا د واقعیت له مخې دغه خبره ومنله شي چې زید د دوو پلرونو څخه بېل بېل پیدا شوی دی، لکه چې داسې نه ده، نو د حقیقي مور او پلار او اولاد احکام پر دوی باندې نشي جاري کېدی، لکه چې خپلې ښځې ته د مور ویلو حکم د (تحریم) په سورت کې راځي، او د متبني (ځوی بللو) حکم وروسته له دې نه راځي، له دغو دواړو خبرو سره يې دغه درېمه خبره د تمهید او تشریح په ډول هم واوروله، چې داسې ډېرې خبرې له ژبې او خولې څخه راووځي، چې په واقع کې حقیقت او واقعیت نه لري، لکه چې کوم غیر مستقل مزاج یا دوه رګه انسان یا کوم قوي الحفظ او قوي القلب سړی یا داسې چا ته چې په یوه وخت کې د دوو مختلفو شیانو په طرف متوجه کېدی شي؛ داسې وایي چې دی د دوو زړونو خاوند دی، حال دا چې که څوك يې ټټر ورڅیري کړي او ویې ګوري؛ نو هغه به ضرور هم هغه یو زړه لري، همداسې پر خپلې مور سربېره بله ښځه مور بلل، یا برسېره پر پلار بل کوم سړی پلار نیول، یا له خپل ځوی څخه پرته بل کوم هلك ته خپل ځوی ویل په واقع کې په دغو ګردو کې قطعًا نسبت نه ثابتیږي، نو ځکه نه ښایي چې د حقیقي او مصنوعي تعلّقاتو په منځ کې ګډون او خلط وکړی شي.

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ

وبولئ تاسې دغه (ادعیاء او منسوب) پلرونو د دوی ته، دغه (نسبت د دوی پلرونو د دوی ته) ډېر برابر (او غوره) دی په نزد د الله.

تفسیر: یعنې ښه او د انصاف خبره خو دا ده چې د هر سړي نسبت د ده حقیقي پلار ته وکړ شي، که کوم سړی کوم هلك خپل ځوی وبولي (متبنی يې وګرځي)؛ نو هغه د ده حقیقي پلار نشي کېدی، د اسلام په ابتداء کې رسول الله صلی الله علیه وسلم زید بن حارثه آزاد کړ، او خپل متبنّی يې وګرځاوه، لکه چې سم له دستوره به خلقو هغه ته «زید بن محمد صلی الله علیه وسلم» ویل، کله چې دغه آیات نازل شول؛ ګردو خلقو «زید بن حارثه» ورته ویل.

فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

پس که نه پېژنئ تاسې (ای مؤمنانو !) پلرونه د دوی؛ پس دوی ورونه ستاسې دي په دین کې او دوستان ستاسې دي (په دین کې)، او نشته پر تاسې (هیڅ) ګناه په هغه شي کې چې خطا شوي يئ تاسې په کې (لکه چې وایئ زید بن محمد) ولیکن شته ګناه په هغه شي کې چې قصد يې وکړي زړونه ستاسې، او دی الله ښه بخښونکی د (خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې که یې پلار نه وي معلوم؛ نو په هر حال ستاسې ورور او دیني ملګری خو دی، نو په همدغو القابو سره یې یادوئ ! لکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم «زید بن حارثه» ته ویل: «أنت أخونا ومولانا»، که په هېره یا ناپوهۍ یا غلطۍ سره یې وویل چې: فلانی د فلاني ځوی؛ نو دغه معاف دی، د خطا او نسیان ګناه په هیڅ شي کې نشته، په دغه کې هم که الله تعالی اراده وکړي؛ نو بخښي یې.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهٗٓ اُمَّهٰتُهُمْ ؕ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ اِلَّآ اَنْ تَفْعَلُوْٓا اِلٰٓى اَوْلِيٰٓئِكُمْ مَّعْرُوْفًا ؕ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ۝

(محمد د الله) نبي ډېر حقدار دی پر مؤمنانو له نفسونو د دوی، او ښځې د دغه (نبيّ الله) میندې د دوی دي (تعظیمًا او تحریمًا)، او خاوندان د خپلوۍ ځیني د دوی ډېر وړ دي پر ځینو نورو (په میراث کې) په کتاب (حکم) د الله کې له مؤمنینو (انصارو) او له مهاجرینو، مګر خو دا چې وکړئ (پخپل ژوند کې) له دوستانو خپلو سره څه احسان (یا د دوی لپاره وصیت وکړئ په دریمه یا لږ له هغې)، دی دغه (میراث په ایمان او په هجرت) په کتاب (قرآن یا لوح محفوظ) کې لیکلی شوی.

تفسیر: که په غور سره ولیدل شي؛ د مؤمنانو په حق کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د پلار په شان دی، بلکه له پلار څخه هم په مراتبو ډېر زیات دی، نو دغه به بیخي په ځای او صحیح وي، لکه چې د ابو داود په سنن کې د «إنما أنا بمنـزلة الوالد» الحدیث، او د «أبيّ بن کعب» او نورو په قرائتونو کې د ﴿اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ﴾ آیت او د «وهو أبٌ لهم» جمله دا حقیقت ښکاره کوي، که د پلار په تعلّق کې فکر وکړئ؛ نو د هغه حاصل همدا راوځي چې د ځوی جسماني وجود د پلار له جسمه راوتلی دی، او د پلار طبیعي شفقت او تربیت له نورو څخه زیات دی، لیکن آیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم تعلّق د ده له امّت سره له دې نه لږ دی؟ یقینًا د محمدي امّت ایماني او روحاني تربیت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لوی روحانیت یوه پلوشه او د هغه سیوری دی، او هغه شفقت او تربیت چې د نبي صلی الله علیه وسلم څخه ښکاره (ښکاره) شوی دی، د مور او پلار له طرفه لا څه بلکه په ټولو مخلوقاتو کې د هغه نمونه نشي موندلی.

د همدغو حقائقو په ملحوظ په احادیثو کې راغلي دي: «هیڅ یو له تاسې نشي مؤمن کېدی څو د ده په نزد زه له پلار او ځوی او نورو ګردو انسانانو بلکه د ده له خپله ځانه څخه هم ډېر زیات ګران او محبوب نه شم».

﴿وَاَزْوَاجُهٗٓ اُمَّهٰتُهُمْ﴾ «او ښځې د نبي میندې د دوی دي»، یعنې ستاسې دیني میندې دي، په تعظیم او احترام او په ځینو نورو احکامو کې چې د هغوی لپاره د شریعت له مخې ثابت شوي وي، نه په ټولو احکامو کې.

﴿وَاُولُوا الْاَرْحَامِ﴾ «او خاوندانو د خپلوۍ ځیني د دوی ډېر لایق دي په ځینو نورو الخ»، یعنې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دوی خپل وطن پرېښی دی، او له خپلو دوستانو او خپلوانو څنې بېل شوي دي، رسول الله صلی الله علیه وسلم د مهاجرینو او د منورې مدینې د انصارو په منځ کې د دوو تنو په منځ کې دیني اخوّت او اسلامي ورورې تړلې وه، وروسته له دې چې د مهاجرینو نور خپلوان مسلمانان شول؛ نو دلته یې داسې وویل چې: د نسبي خپلوۍ رعایت په دغه مؤاخات ړومبی او مقدّم دی، ښایي چې میراث او نور شیان د نسبي قرابت په اساس تقسیم کړل شي، هو ! ښایي چې ښه سلوك او احسان دې له هغو ملګرو څخه هم منع نه شي.

﴿كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا﴾ «دی دغه میراث او وصیت په کتاب: قرآن، لوح محفوظ کې لیکلی شوی»، یعنې په قرآن کې دغه حکم د تل لپاره جاري او نافذ دی، یا به په تورات کې هم وي، یا به له کتاب څخه لوح محفوظ مراد وي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ۝

او یاد کړه (ای محمده !) کله چې واخیست مونږ له (ټولو) انبیاوو څخه عهد د دوی (په «ألستُ» کې، چې هم پخپله دده عبادت کوي، او هم دې نور څما عبادت ته رابولي) او (بالخاصه) له تانه او له نوح او (له) ابراهیم او (له) موسی او (له) عیسی څوی د مریمې نه (چې عبادت د الله کوئ)، او واخیست مونږ له دغو (ټولو انبیاوو) څخه (په قسم سره) عهد محکم.

تفسیر: یعني دغه قول او اقرار چې یو به د بل تایید او تصدیق کوي، او د دین په قائمولو او د الله تعالی د پیغام په رسولو کې به له سره هیڅ قسم نقص او قصور نه کوي، په «آل عمران» کې د دغه میثاق ذکر تېر شوی دی.

لِّيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ۝

لپاره د دې چې وپوښتي (الله) له صادقانو څخه له صدق (رښتیا) د دوی، او (الله) تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب دردناک.

تفسیر: یعني له قول او اقرار سره مطابق د انبیاوو پر ژبه یې خپل احکام خلقو ته ورسول، او د حجّت اتمام یې وفرمایه، بیا به له هر یوه څخه بېلې بېلې پوښتنې کوي، څو د صادقینو پر صداقت قائم پاتې کېدل ښکاره شي، او منکرینو ته د صدق پر انکار سزا ورکړه شي، وروسته له دې نه د «الأحزاب» د جنګ واقعه یادوي، چې د رښتین رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم او د رښتینو مؤمنینو په مقابل کې د دروغجنانو منافقانو او د منکرانو څه حال او احوال شو؟ او د دوی د ظاهري ثمراتو او نتائجو ذکر کوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) یاد کړئ تاسې نعمت د الله پر تاسې کله چې په (غزوه د احزاب کې) راغللې تاسې ته لښکرې (د کفّارو)؛ نو راولېږو مو پر دوی باد او داسې فوځونه (د ملائکو) چې (هیڅ) نه لیدلې تاسې دوی، او دی الله پر هغو (کارونو) چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی.

تفسیر: د هجرت په څلورم او پنځم کال کې د «بني نضیرو» یهودان له منورې مدینې څخه وویستل شول، چې ذکر یې د «الحشر» په سورت کې راځي، دغه فراري یهودان کور په کور او قوم په قوم وګرځېدل، او هغوی یې د اسلام او مسلمینو په خلاف ولمسول، او ګرد یې د مسلمانانو په خلاف جنګ ته مستعد او تیار کړل، او د «بني فزاره» او «غطفان» او د عربو د نورو قبائلو تقریبا (۱۲۰۰۰) دولس زره لښکر سره له پوره وسلو، سامان، تجهیزاتو او لوازمو د فتح او ظفر په نشو کې مست ورتوی شول، د «بني قُریظه وو» د یهودانو یوه ټینګه او کلکه کلا د مدینې منورې په شرقي جانب کې وه، دوی پخوا له دې نه له مسلمانانو سره معاهده تړلې وه، بالآخر دوی د نضیري یهودانو په ترغیب او ترهیب هغه معاهده ماته کړه، او د متعارضینو د امداد او معاونت لپاره د مسلمانانو په خلاف ودرېدل، د مسلمانانو عمومي جمعیت ټول (۳۰۰۰) درې زره تنه وو، چې په هغه کې یو لوی تعداد منافقان وو، چې د تکلیف او سختی په وخت کې به یې د دروغو بهانې جوړولې، او د جنګ له میدانه به یې ورو ورو خپل ځانونه ایستل، رسول الله صلی الله علیه وسلم په دغه

مورد کې له مسلمانانو سره مشوره وکړه، بالآخر د پارسي سلمان رضي الله تعالی عنه په مشوره د ښار په اطرافو کې په هغو ځایونو کې چې د کفّارو د تعرّض او د حملې اندېښنه وه؛ خندقونه وکنستل شو، د سختې یخنۍ وخت وو، غله هم ډېره قیمته او ډېره لږه پیدا کېده، د لوږې له سببه أصحابو رضي الله تعالی عنهم أجمعین او پخپله رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم هم پر خپلو ګېډو تیږې تړلې وې، مجاهدین پر دغې سختې ځمکې کې په کودال وهلو مشغول او لګیا وو، او په خپلو منځونو کې به یې په ډېر جوش او خروش سره داسې ویل:

نحـن الذیـن بایعـوا محمـدا علی الجهاد مـا بقینا أبـدا

بالمقابل ځمونږ د لوی سردار محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سیّد الأبرار او أفضل الأخیار له طرفه به چې هغوی هم بالذات دخندق په کنستلو کې مشغول وو؛ د دوی ځواب داسې ویلی کېده:

اللهم لا عیش إلا عیش الآخرة فاغفر للأنصار و المهاجرة

کله چې خندق تیار شو؛ نو اسلامي مجاهدین د متعارضینو په مقابل کې په خپلو سنګرونو او مورچو کې ټینګ ودرېدل، تقریبًا تر پنځه ویشتو ورځو پورې دواړه فوځونه سره مخامخ پراته وو، او د دغو دواړو قومونو په منځ کې خندق حائل وو، سره له دې چې د کفّارو تعداد ډېر زیات وو، خو د دوی له لاسه ونشو چې له خندقه تېر او پر ښار عمومي هجوم راوړي، مګر له لرې ځنې به یې غشي ویشتل، او کله کله به د فریقینو مخصوص ځلمیان د مبارزې په ډګر کې هم سره وتل، د مشرکینو او د بني قریظه وو د یهودانو په منځ کې مسلمین د محصورینو حیثیت درلود، خو سره له هغه دوی ټولې ښځې او ووړکي د ښار په مضبوطو او محفوظو انګړونو کې خوندي کړل، او دوی پخپله په ډېر شجاعت او استقامت سره د ښار محافظت او مدافعت کاوه، بالآخره د «نعیم بن مسعود الأشجعي» رضي الله تعالی عنه د یوه عاقلانه او لطیف تدبیر په اثر د مشرکینو او د بني قریظه وو د یهودانو په منځ کې اختلاف او مشاجره واقع شوه، له بل طرفه د کفّارو په زړونو کې د الله تعالی د غیر مرئي فوځونو له لورې وېره او رُعب وغورځاوه شو، په همدغه ضمن په یوه شپه کې یوه سخته ویروونکې سیلۍ راوالوته، چې د هغې په اثر د دوی ټولې خیمې او کیږدۍ وشلېدلې، او له ځمکې ځخه وشکولی شوې، او ډېرې لرې ولوېدلې، د دوی ګرد څاروي او حیوانات توري شول، اوروته یې مړه او دیګونه او لوښي یې په بل مخ نسکور او ګرد سره مات او ګډوډ شول، شګې به په داسې شدّت سره الوتلې چې د دوی سترګې، خولې، پوزې او غوږونه ترې ډک پک شول، بالجمله دکفارو دغه عظیم الشأن لښکر چې تر (۲۴۰۰۰) تنو ځلمیانو پورې رسېدل؛ په تېښته او فرار مجبور شول، او ګرد نا امیده بېرته ستانه شول: ﴿وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا﴾ دغه جنګ ته د «أحزاب» یا د «خندق» جنګ وایي، د سخت برودت او سختو لوږو په وخت کې داسې خندق کنستل او د دغومره دښمنانو په مقابل کې په مېړانه سره ټینګ ودرېدل داسې اوضاع او حالات وو، چې د منافقانو د زړونو پټې خبرې یې څرګندې کړې، او د مؤمنینو ثبات او استقامت په ښه شان سره تثبیت شو، په همدغه جنګ کې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: وروسته له دې نه به بیا کفّار پر مونږ تعرّض نه کوي، بلکه بالعکس مونږ به پر هغو هجوم وروړو، لکه چې همداسې هم وشول.

إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ

(یاد کړئ) کله چې راغللې (لښکرې د کفّارو) تاسې ته له پاسه (جانبه) د تاسې، او له ښکته (جانبه) د تاسې.

تفسیر: یعنې د منورې مدینې په شرقي جانب چې جګ (وچت) دی، او له غربي جانبه چې ښکته دی.

وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾

او کله چې کږې خړې شوې سترګې (له ډېرې وېرې)، او ورسېدل زړونه چنغړکو ته (له ډېره خوفه)، او ګمانونه کول تاسو پر الله راز راز ګمانونه.

تفسیر: یعني له ډېره دهشته او حیرته سترګې رډې بډې پاتې شوې، او د خلقو اشکال او بڼې والوتې، د دوستۍ او خپلوۍ مدّعیانو به ځانونه پټول، او له سترګو ځنې به یې ځان ګوښې کاوه، او ورسېدل زړونه چنغړکو بیخونو د مریو ته، یعني له ډېر خوف او هراسه زړونه لړزېدل، او داسې زور او شدّت سره له خپله ځایه غورځېدل، لکه چې د ستوني له لارې د باندې راوتل، او ګمانونه وکړل تاسو پر الله تعالی راز راز ګمانونه، یعني یو به په یو شي پوهېده، او بل به بل شي اټکلاوه، مسلمانانو به داسې ګڼل چې دا ځلې یو بل قسم سخت امتحان راباندې راغلی دی، ګورو چې مونږ ته په دغه آزموینه کې څه راپېښېږي؟ ناقص الایمان کسانو به داسې ګڼل چې اوس له دغې پېښې څخه ځمونږ ژوندي وتل سخت او مشکل دي، د منافقینو له احوالو خو له سره پوښتنه مه کوئ، چې هغوی په څه حال کې وو؟ د منافقینو مقولې وروسته راځي:

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾

په دغه وخت کې وازموېلی شول مؤمنان، او وخوځولی شول په خوځولو سختو سره (له ډېرې وېرې).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم «حُذیفة رضي الله تعالی عنه» ولېږه، څو د دښمن صحیح احوال راوړي، د دغې واقعې مفصله قصه دې په حدیث کې ولوستله شي، څو د دغه تردّد او تذبذب او اندېښنې د کیفیت اندازه ترې وشي، دلته د هغې د ترجمې ګنجایش نشته.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾

او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل منافقانو او هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) وو چې: نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او د هغه رسول مګر په غرور تیرایستلو سره.

تفسیر: ځینو منافقینو به داسې ویل چې: محمد صلی الله علیه وسلم به داسې دعوې کولې چې ځما دین تر مشرقه او مغربه خور او منشورېږي، او د روم، پارس او صنعا بنګلې او مانۍ ماته راکړی شوي دي، حال دا چې اوس مسلمانان د اودس د تجدید لپاره هم له خپلو سنګرونو څخه نشي وتلی، هغه وعدې چېرې لاړې؟ شاه صاحب فرمایي: «مسلمانانو ته ښایي چې اوس هم د ناامیدۍ په وخت کې د بې ایمانۍ خبرې ونه کړي !».

وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ

او کله چې وویل یوې طائفې له دغو (منافقانو) چې ای اهل د یثربه (مدینې).

تفسیر: «یَثرِب» د طیبې مدینې قدیمي نوم وو، کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه ځای ته تشریف راوړ؛ د یثرب نوم په «مدینة النبي» سره تبدیل شو.

لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ۚ وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ ۛ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

نشته ځای (د هستوګنې) تاسې ته؛ پس بېرته وګرځئ، او اذن (د بېرته تللو) غواړي يو فريق ډله له دوی له نبي، وايي چې: بېشکه کورونه ځمونږ تش پراته دي (له سړيو)، حال دا چې نه دي تش پراته کورونه د دوی، نه لري اراده (په دغه تګ سره) مګر د تېښتې (له جنګه).

تفسير: يعني ګرد عرب ځمونږ دښمنان شول، او ځمونږ لپاره هيچېرې د توقّف او د هستوګنې ځای پاتې نشو، ټول له اسلامي لښکر جلا او خپلو کورونو ته لاړ شئ! رسول الله صلی الله عليه وسلم سره د اسلامي مجاهدينو د باندې ولاړ وو، او د ښار د مضبوطو او محفوظو انګړونو په مزيد تأمين او تحکيم او په هغو کې د ښځو او ووړکو په خوندي کولو او ځای په ځايولو کې مشغول وو، په دغه وخت کې به دغو منافقينو داسې پلمې او بهانې سره کولې؛ چې ځمونږ کورونه د باندې په ډاګ ميدان کې پراته دي، مونږ له دې نه ويرېږو نه چې غله ځمونږ په کورونو ولوېږي، او ځمونږ ګرد مال او شته به تالا او لوټ يوسي، دغه محض د دروغو بهانې او پلمې وې، او له داسې خبرو څخه د دوی مقصود دا وو چې په کوم چل او فرېب سره خپل ځان د جنګ له ميدانه وباسي، لکه چې هومره سړيو چې له محمد صلی الله عليه وسلم څخه اجازه وغوښتله؛ دوی هغو ګردو ته اجازه ورکړه، او د مرخصينو د تکثير او تزييد هيڅ پروا يې ونه کړه، له ځينو روايتونو څخه داسې معلومېږي چې فقط درې سوه نفوس له دوی سره باقي پاتې شول.

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾

او که راننه ايستی شي پر دوی (دغه کفّار په مدينه کې او ترې چاپېر شي) له اطرافو د دغې (مدينې)، بيا طلب کړل شي ترې فتنه (شرک يا له مسلمانانو سره جنګ)؛ نو خامخا را به شي دوی هغې (فتنې) ته، او ځنډ به ونه وکړي په دغې (قبول د فتنې) کې مګر لږ.

تفسير: يعني منافقان د دروغو حيلې او بهانې جوړوي، فرض يې کړئ که دغه کسان په ښار کې هم وی، او کوم يو دښمن د دې خوا يا د هغې خوا راشي، يا پر دوی ورتوی شي، او له دوی څخه داسې يوه مطالبه وکړي، چې د اسلام دغه دين پرېږدئ، چې تاسې ظاهرا هغه منلی دی، يا ورته وويل شي چې: راځئ چې له مسلمانانو سره وجنګېږو، نو دوی سمدلاسه د جنګ او فتنې او فساد اچولو لپاره ولاړ او تيارېږي، او په دغه وخت کې د دوی دغه مکر او فرېب او دروغ په ښکاره ډول سره ظاهرېږي، ځکه چې علی الفور دوی د کفّارو د هغو مطالباتو د تعميل لپاره خپلې ملاوې ترې، او د دوی مرستې او تاييد ته چټ پټ ودرېږي، نه به د خپلو کورونو د خالي کېدو او بې سر پرستۍ او د ساتلو عذر وړاندې کوي، او نه د هغو د غلا او لوټېدلو او په تاراج تللو څخه څه انديښنه کوي، ماسوا له هغه توقّفه چې په دغو مذاکراتو او د وسلې په اخيستلو کې واقع شوی دی.

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقيق وو دوی چې وعده يې کړې وه له الله سره پخوا له دې نه چې وبه نه ګرځوي (په جنګ کې) شاوې خپلې (او نه به تښتي)، او دی عهد د الله پوښتېدلی شوی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي چې: «وروسته د احد له جنګه منافقانو اقرار کړی وو، چې بيا به مونږ داسې يو حرکت ونه کړو»، د دغه مخالفت پوښتنه به الله تعالی له دوی ځنې وکړي، چې ستاسې هغه قول او اقرار چېرې لاړ؟.

قُلْ لَّنْ يَّنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِّنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَّا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۶﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې له سره به نفعه نه رسوي تاسې ته تښته که چېرې وتښتئ تاسې له مرګه يا له قتله، او کله چې وتښتېدئ؛ نو ژوندي به پاتې نه کړی شئ مګر لږ (مدّت).

تفسير: يعنې د هر چا په قسمت کې چې مرګ دی؛ هغه هيڅېرې په تښتېدلو سره له مرګه ځان نشي ژغورلی، د الله تعالی قضا هر چېرې انسان ته رسيږي، او که اوس مرګ ستاسې لپاره نه وي مقدر؛ نو له ميدانه څخه تښتېدل بېکاره دي، آيا دوی د جنګ په ميدان کې تول وژل کيږي؟ او فرض يې کړئ که د جنګ له ميدان وتښتئ؛ نو بيا به له مرګه مأمون يئ؟ آيا دغه مأمونيت به تر څو پورې وي؟ بالآخر مرګ خو راتلونکی دی، که اوس رانشي؛ نو څه موده وروسته خو خامخا راتلونکی دی، خو معلوم نه دی چې په څومره ذلّت او خواری سره به راځي؟.

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِمُكُمْ مِّنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۚ وَلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) څوک دی هغه (ذات) چې وساتي تاسې له (عذابه) د الله که چېرې وفرمايي الله په تاسې باندې د بدئ (هزيمت)، يا اراده وفرمايي په تاسې باندې د رحمت، نصرت، او نه به مومي دوی خپلو ځانونو ته بې له الله کوم دوست (نافع) او نه کوم مددګار (دافع د ضرر).

تفسير: يعنې د الله تعالی اراده هيڅ يو زور او طاقت نشي ګرځولی، نه کومه حيله او تدبير د هغه په مقابل کې کار کولی شي، انسان ته لازم دي چې پر پاک الله توکل وکړي، او په هر حال د الله تعالی د مرضی غوښتونکی وي، که نه د دنيا نيکي يا بدي، سختي يا نرمي خو يقيناً رسېدونکي دي، نو بيا د الله تعالی د احکامو په تعميل او د ده په لار کې به ولې انسان خوف، وېره او ډار له خپله ځانه ښکاره کړي؟، او په لازمه وخت کې ولې ځان ترې بېل او لرې کړي؟، او په لوی لاس خپل عاقبت خراب کړي، او له تکليفه څخه هم خپل ځان خلاص نشي کړی.

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِيْنَ مِنْكُمْ وَالْقَآئِلِيْنَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا ۚ وَلَا يَاْتُوْنَ الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۸﴾

په تحقيق ښه معلوم دي الله ته منع کوونکي (له جهاده) له تاسې او ويونکي ورونو خپلو ته (چې) راشئ څمونږ په لوري (چې آرام وکړئ)، او نه راځي دوی جنګ ته مګر لږ (کله نه کله).

تفسير: يعنې د ريا له سببه يا له شرم او ننګ او د نورو په ترهيب او ترغيب کله کله د جنګ ميدان ته راځي، او د نورو حقيقي مجاهدينو په څنګ کې ودريږي، که نه عموماً دوی پخپلو کورونو کې او په خپل عيش او عشرت، مزو او چړچو کې مشغوليږي، او خپلو نورو عزيزانو او خپلوانو ته چې صادق مسلمانان دي؛ هم وايي چې جهاد ته مه ځئ ! او دوی جهاد ته له وتلو څخه منع کوي.

اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۖ

بخيلان دي (په اعانت له تاسې سره او انفاق) پر تاسې.

تفسير: يعنې د مسلمانانو د امداد او معاونت څخه ځان ساتي، او د دوی له هر قسم همدردئ او خير غوښتلو او خير رسولو څنې بخل کوي، هو ! که غنيمت مواقع راشي؛ نو د ډېر حرص او طمع لامله غواړي چې بل هيڅا ته دې هيڅ

شي ورنه کړه شي، او دغه ګرد مال او غنيمت دې يواځې ځمونږ برخه شي، او په همدغه اميد او هيله ځينې په جنګونو کې هم حسب الظاهر شرکت کوي.

فَإِذَا جَآءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ

پس کله چې راشي ويره (د دښمن)؛ نو وبه وينې ته دوی ګوري به دوی تاته (ويريدونکي) چې چاپېر به چورلي (ګاتې د) سترګو د دوی په شان د هغه انسان چې بېهوشي راوستلې شوي وي پر هغه له (وجه د سکراتو د) مرګه، پس بيا کله چې لاړه شي دغه ويره (او تول شي غنائم)؛ نو ضرر دررسوي دوی تاسې ته په ژبو تېرو سره په دغه حال چې بخيلان (حارصان) وي په خير (او لاس اچوي په غنيمت).

تفسير: يعنې د سختۍ او تنګسی په وخت کې د رفاقت څخه ځانونه بېرته واپس کوي، او له ډېرې وېرې يې ساه راخيژي، وروسته له برې او فتح راځي، او له خپل ځانه خبرې جوړوي او خپل شجاعت او مېړانه ښکاره کوي، او له ډېر حرص او طمعې د غنيمت پر اموالو پړمخي نسکور لوېږي، يا يې دا مطلب چې د اسلام او مسلمانانو پر خلاف په طعنو او تشنيعو کې خوله سپړي او ژبه کوي.

أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾

دغه (کسان د جنګ ګيدړان او د ولجې زمريان) ايمان يې نه دی راوړی (په اخلاص سره) پس خراب (باطل) کړل الله عملونه د دوی، او دی دغه (ابطال د اعمالو) پر الله آسان.

تفسير: يعنې تر څو پر الله تعالی او رسول الله ايمان رانه وړي؛ د دوی هيڅ يو عمل نشي مقبول واقع کېدی.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا ۖ وَإِن يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنبَائِكُمْ ۖ

ګمان کوي (دغه منافقان) پر لښکرو (د کفّارو) چې نه دي تللي (بېرته په ماتې)، او که چېرته بيا راشي لښکر د (کفّارو جنګ ته)؛ نو دوست ګڼي (منافقان) دا چې کاشکې دوی اوسيدونکي وي په (لرېو کليو د) اعرابو کې، چې پوښتنې به يې کولې (له لرې) له (احوالو) خبرونو ستاسې.

تفسير: يعنې د کفارو لښکرې ناکامه بېرته لاړې، ليکن دغه ويريدونکي منافقان لا تر اوسه هم نه دي متيقن چې هغوی ماتې موندلې ده، او فرض يې کړئ ! که د کفارو افواج بيا بېرته وګرځي، او پر مسلمانانو حمله او يرغل وکړي؛ نو د دوی همدغه هيله او تمنّا وه که وروسته له دې نه د جنګ تر ختمه پورې بيخي په ښار کې هم ونه اوسيږي، او چېرته کوم کلي ته ولاړ شي، او هم هلته لرې ناست ننداره وکړي، او له تلونکيو او راتلونکيو څخه پوښتنې وکړي، چې مسلمانان څه حال لري؟ او د جنګ نخچه او وضعيت څرنګه دی؟.

وَلَوْ كَانُوا فِيكُم مَّا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

او که چېرې وئ (دغه منافقان) په تاسې کې نو جنګ به يې نه وو کړی دوی مګر لږ (لپاره د ريا).

تفسير: يعنې د خولې پر خبرو کې ستاسې خير غوښتنه په ظاهري ډول سره ښکاره کوي، او په جنګ کې زيات کار نه کوي، او تش د مجبوريت او ضرورت لامله چې نوم يې وشي په جنګ کې شرکت کوي.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

خامخا په تحقيق ده تاسې ته په رسول الله کې اقتداء غوره ښکه لپاره د هغه چا چې وي دى چې ډاريږي د الله (او اميد لري د رضاء او د لقاء يې) او د ورځې وروستنى (د قيامت)، او يادوي الله ډېر (هم په خوله، هم په زړه، هم په راحت، هم په زحمت).

تفسير: يعنې رسول الله ته وګورئ ! چې په دغو سختيو کې څرنګه ثبات لري، حال دا چې له ګردو څنې د زياتې انديښنې او فکر زور پر دوى لويږي، مګر امکان نه لري چې لږ څه د دوى په استقامت کې تزلزل واقع شي، هغه خلق چې د الله تعالى د رضاء او لقاء هيله من او د آخرت د ثواب د حصول اميدوار دي، او په کثرت سره د الله تعالى په ذکر او ياد کې مشغول دي؛ د هغوى لپاره د رسول الله ذات ډېر ښه نمونه ده، ښايي چې دوى په عباداتو، معاملاتو، مأکولاتو، مشروباتو، ملبوساتو، بلکه په هر حرکت او سکون او ناسته او ولاړه کې د دغه جامع الصفات ذات د قدم پر نقش حرکت وکړي ! او په همت او شجاعت د دوى د عمل د طرز متابعت وکړي ! او په ښه شان سره يې زده کړي !.

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾

او کله چې وليدل مؤمنانو لښکرې (د کفّارو) نو وويل (مؤمنانو) دا هغه دي چې وعده کړې ده له مونږ سره الله او رسول د دغه (الله د نصرت)، او رښتيا ويلي وو الله او رسول د (الله په وعده کې)، او زيات نه کړ دغو (لښکرو د کفارو) مؤمنانو ته مګر ايمان او تسليم (احکامو د الله ته).

تفسير: يعنې کله چې پخو مسلمانانو وليدل چې د کفارو افواج سره يو ځاى شوي دي، او له څلورو خواوو څخه پر مونږ راتوييږي؛ نو د دې په ځاى چې وارخطا شي، د دوى يقين او باور د الله تعالى او د رسول الله پر وعدو لا زيات شو، او دوى به داسې ويل چې: دغه خو هم هغه منظره ده چې د هغه خبر الله تعالى او رسول الله پخوا له دې نه ورکړى وو، او د ده په متعلق د الله تعالى وعده لا له پخوا څخه شوې وه، لکه چې (د البقرې سورت په (۲۶) رکوع (۲۱۴) آيت کې) يې فرمايلي دي: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ او (د ص د سورت په (۱) رکوع (۱۱) آيت (۲۳) جزء کې يې چې مکي دى) فرمايلي دي: ﴿جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ﴾.

مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

ځينې له مؤمنانو څخه (داسې) سړي دي چې رښتيا کړې يې ده هغه خبره چې عهد کړى وو دوى له الله سره په هغې باندې (چې ثبات، استقامت في القتال دى)، پس ځينې له دوى هغه دي چې تر سره يې کړ نذر خپل (چې مړ شو يا شهيد)، او ځينې له دوى هغه دي چې انتظار کوي (دغه مرګ يا شهادت ته)، او بدل يې نه کړ (عهد خپل يو ذره هم) په بدلولو سره.

تفسیر: یعنې هغه وعده چې منافقينو کړې وه، او د هغې ذکر په پخواني رکوع کې په دغو الفاظو سره شوی وو: ﴿وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ﴾ هغه يې ماته کړه، او په ډېرې بېحيايي او بې شرمی سره د جنګ له ميدانه په شڼګ شول، پر عکس د دوی ډېر زيات داسې پاخه مسلمانان هم شته چې هغو خپل عهد او پيمان په صداقت او امانت پای ته ورسوه، او د ډېرو زياتو سختيو په اوقاتو کې هم د دين له حمايته او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له نصرته، او د مسلمانانو له رفاقته يو قدم هم بېرته پاتې نه شول، کوم عهد او پيمان او ژبه چې دوی د الله جل جلاله او رسول الله صلی الله عليه وسلم سره کړې وه؛ د غره په شان پرې ټينګ ولاړ وو، له دوی نه خو ځينې کسان هغه دي چې خپله ذمه واري يې پوره کړې وه، يعنې په جهاد کې د شهادت په درجه نائل شوي دي، لکه د «بدر» او «احد» شهداء چې په دوی کې د أنس بن النضر رضي الله تعالی عنه قصه ډېره مشهوره ده، او زيات مسلمانان هغه دي چې په ډېره مينه او اشتياق سره د في سبيل الله موت په انتظار کې دي، په هر حال دغه دواړه قسمه مسلمانان چې د الله په لاره کې يې ځان قربان کړی دی، يا د شهادت مشتاق دي؛ د خپلو عهدو او پيمانونو پوره حفاظت يې کړی دی، او له خپلو خبرو څخه يې د يوې ذرې په اندازه هم تجاوز نه دی کړی.

﴿لِّيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِن شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٤﴾﴾

لپاره د دې چې جزاء ورکړي الله رښتينو ته په (سبب د) رښتينې د دوی، او په عذاب به کړي منافقان که اراده وفرمايي (د تعذيب يې)، يا رجوع په رحمت سره وکړي پر دوی (چې ايمان راوړي)، بېشکه چې الله دی ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې هغو ته چې په خپل عهد باندې ټينګ ولاړ وو، او په خپل قول او اقرار کې رښتين پاتې شوي دي، پر دغه رښتيا ټينګ پاتې کېدلو بدل به وررسيږي، بد عهد او منافقانو ته که اراده وفرمايي؛ سزا ورکوي، او که اراده وفرمايي؛ د توبې توفيق ور په برخه کوي او معافوي يې، او دغه د الله تعالی له مهربانۍ څخه بعيد نه دی.

﴿وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا﴾

او بېرته وشړل الله (له مدينې نه) هغه کسان چې کافران شوي وو (په ماتې بې له جنګه) سره له قهره خپله (ډک زړونه) چې ويې نه موند هيڅ خير (بری پر مؤمنانو).

تفسیر: یعنې د کفارو افواجو سره له ذلت او ناکامی په دغه حال کې چې له ډېره قهره او غوصې به يې غاښونه چيچل؛ د جنګ ميدان پرېښود، او بېرته خائب او خاسر خپلو کورونو ته لاړل، هو ! د عمرو بن عبدوُدّ په شان د کفّارو ډېر نوميالي چې خلقو به ده ته د يو زرو سورو په شان اهميت ورکاوه؛ په دغه جنګ کې د سيدنا علي رضي الله عنه په توره ووژل شو.

﴿وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾﴾

او کفايت وکړ الله مؤمنانو ته د جنګ کولو (په امداد د پرښتو)، او دی الله قوي ښه زورور (په انفاذ د احکامو) ډېر زبردست (په هر چا او په هر شي).

تفسیر: یعنې له مسلمانانو سره د عمومي جنګ او جګړې وار ونه رسېد، الله تعالی په خپل قدرت سره ډېره سخته سيلۍ پر دوی مسلطه کړه، او د پرښتو لښکر يې ورولېږه، او داسې آثار يې پيدا کړل چې کفار په خپل سر وارخطا او پرېشان شول، او فرار يې پر قرار اختيار کړ، د پاک الله د زورور او زبردست قوّت په مقابل کې څوک ودرېدی شي !؟.

وَأَنزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾

او راکوز کړل (الله) هغه کسان چې کومک یې کړی وو له دغو (ډلو د احزابو) سره له اهل د کتابه (چې بني قریظه وو) له کلاګانو د دوی، او وغورځوله (الله) په زړونو د دوی کې وېره (د رسول الله او د مؤمنانو)، یوه ډله وژله تاسې، او بندي کوله به تاسې بله ډله.

تفسیر: دغه د بني قُریظه وو یهودان دي چې د منورې مدینې په شرقي جانب کې د دوی یوه ټینګه او مضبوطه کلا وه، او دوی لا له پخوا له مسلمانانو سره د روغې معاهده درلوده، لیکن دغه د احزابو په جنګ کې (د حُیي بن أخطب) په اغواء او لمسونه دوی هغه ګرد معاهدات نقض کړل، او د مشرکینو په امداد ودربدل، کله چې د قریشو کُفّار عاجز او ناچاره شول، او بېرته لاړل؛ نو بني قُریظه په خپلو ټینګو او مضبوطو کلاوو کې ننوتل، او دروازې یې کلکې وتړلې، کله چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د احزابو له جنګه فارغ شو، او په غسل مشغول وو؛ جبرئیل علیه السلام تشریف راووړ، حال دا چې د جبرئیل علیه السلام پر څهره هم د دوړو او غبار آثار وو، او ویې ویل: یا رسول الله ! تاسې له خپل ځان وسلې ایسته کړي دي، حال دا چې پرښتې لا هم هغسې مسلحې پخپلو وظایفو کې مشغولې دي، الله تعالی حکم درکوي چې پر بني قُریظه وو دې حمله وکړه شي !، فوراً منادی وشوه، چې «د بني قریظه وو عهد ماتوونکیو یهودیانو باندې د یرغل (حملې) ورووړلو حکم دی !»، نو اسلامي افواجو په منتهی سرعت سره د دوی کلاوې تر محاصرې لاندې ونیولې، دغه محاصره تر څلورویشتو یا پنځه ویشتو ورځو وه، بالآخر محصورین ناطاقته شوه، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور د پیغامونو په لېږلو یې شروع وکړه، بالآخر د دوی له طرفه دغه خبره ومنله شوه، چې «مونږ له خپلو کلاوو څخه د باندې راووځو او د «اوس» د قبیلې مشر سعد بن معاذ رضي الله تعالی عنه خپل منځګړی حَکم او منصف دروو، ځکه چې هغه د دوی حلیف وو، هر هغه فیصله چې سعد څمونږ په نسبت صادره کړه؛ مونږ یې منو»، د دوی دغه خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم هم ومنله، لنډه یې دا چې سعد رضي الله تعالی عنه تشریف راووړ، د یوه مسلم حَکم په حیثیت یې فیصله وکړه چې: «د بني قریظه وو ګرد جنګي ځلمیان دې ووژلی شي ! او ښځې او ووړکي دې ټول د مریبتوب په قید کې ونیولی شي !»، سم له دغې فیصلې سره څو سوه ځلمي یهودان ووژل شول، او څو سوه ښځې او ووړکي قیدیان شول، او د دوی پر املاکو او اموالو مسلمانانو قبضه وکړه.

وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَٰرَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

او په میراث یې درکړه تاسې ته ځمکه د دوی او کورونه د دوی او مالونه د دوی او هغه ځمکه چې نه وه پایمال کړې تاسې هغه (په ځغلولو د اسونو سره)، او دی الله پر هر څیز باندې ښه قادر.

تفسیر: دغه ځمکه چې منورې مدینې ته نژدې ده؛ په لاس ورغله، رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه پر مهاجرینو باندې تقسیم کړه، او په دغه سره د دوی د معاش وسیله پیدا شوه، او د دوی د ژوندون بار د انصارو له اوږو څخه لرې شو، له نورو ځمکو څخه مراد د خیبر ځمکې دي چې له دغې واقعې څخه دوه کاله وروسته د مسلمانانو په لاس ورکړی شوې، او په هغو سره نبوي اصحاب خوشاله شول، ځینې وایي چې: بله ځمکه معظمه مکه ده، ځینې ترې د پارس او روم ځمکې مرادوي، چې وروسته له رسول الله صلی الله علیه وسلم د راشدو خلفاوو رضي الله تعالی عنهم أجمعین په لاس فتحه شوې، ځینې وایي: تر قیامت پورې هومره ځمکې چې د مسلمانانو په لاس فتحه کیږي؛ هغه ګردې په دې کې شاملې دي، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيۡنَ أُمَتِّعۡكُنَّ
وَأُسَرِّحۡكُنَّ سَرَاحٗا جَمِيلٗا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ
لِلۡمُحۡسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجۡرًا عَظِيمٗا ﴿٢٩﴾

ای نبي ! ووايه ته ښځو خپلو ته ! که چېرې يئ تاسې چې غواړئ همدغه ژوندون لږ خسيس او ښايست رونق د هغه؛ پس راشئ چې څه فايده درورسوم تاسې ته، او خوشې کړم تاسې په خوشي کولو ښکو سره. او که يئ تاسې چې اراده لرئ د الله او د رسول د (الله) او د کور د آخرت (او د نعمتونو د جنّت)؛ پس بېشکه الله تيار کړی دی لپاره د نيکي کوونکيو (ښځو) له تاسې نه اجر ډېر لوی.

تفسير: د رسول الله صلی الله عليه وسلم مطهّراتو ازواجو کله چې وليدل ټول خلق ماړه شول؛ نو ويې غوښتل چې ښايي ځمونږ د ژوندون وسائل هم په ښه صورت سره شي !، نو له دوی څخه ځينو بيبيانو له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره په دغه مورد کې خبرې اترې وکړې، او ترې ويې غوښتل چې ځمونږ د مزيدو نفقو او سامانونو تهيه وفرمايې !، څو مونږ هم لکه د نورو مسلمانانو په شان په عيش سره ژوندون وکړی شو، پر رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه خبره شاقه تېره شوه، او قسم يې ياد کړ چې تر يوې مياشتې پورې به د هيڅ يوې بي بي کره نه ورځي، مسجد ته قريب په يوې پاسنۍ کوټه (مشربه) کې دېره شو، صحابه له دغه وضعيت څخه مضطرب شول، ابو بکر رضي الله تعالی عنه او عمر رضي الله تعالی عنه سره زياته اندېښنه د دوی د لوڼو بي بي عائشه رضي الله تعالی عنها او بي بي حفصه رضي الله تعالی عنها وه، چې هغوی رسول الله صلی الله عليه وسلم له خپلو ځانونو خپه او غمجن نه کړي، او بالوسيله خپل دين او دنيا دواړه له لاسه ور نه کړي، دوی دواړه پر هغوی دواړو په قهر شول، او په خپلو خطاوو يې وپوهولې، بيا د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره يې د اُنس او د بې تکلفۍ څه خبرې او اترې وکړې، څو د رسول الله صلی الله عليه وسلم مبارک طبيعت لږ څه خوښ او منشرح شو، بالآخره يوه مياشت وروسته دغه د تخيير آيت نازل شو، يعنې خپلو ښځو ته په صافو الفاظو سره ووايه چې: له دوو خبرو ځنې ښايي دوی يوه خبره ځان ته غوره او اختيار کړي، که دوی دنيوي عيش او عشرت غواړي؛ نو دوی ته ووايه چې: ځما او ستاسې ژوندون سره سخت او مشکل دی، نو راځئ چې په شرعي طريقه سره تاسې ته طلاق درکړم، او که د الله تعالی او د رسول الله خوښي او د آخرت د اعلی مراتبو طالبات يئ؛ نو د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره د پاتې کېدلو له سببه به هغه دررسيږي.

له دغه ځنې به نور څه ښه شی وي چې په جنت کې له ګردو ځنې به اعلی او ارفع مقام کې له سيّد الأنام صلی الله عليه وسلم سره اوسيږي !، د دغه آيت له نزوله وروسته رسول الله صلی الله عليه وسلم کور ته تشريف يووړ، او ړومبی يې د الله تعالی دغه حکم بي بي عايشې صديقې رضي الله تعالی عنها ته واوراوه، دې د الله او د رسول الله مرضي ځان ته غوره کړه، وروسته له هغه نورو ګردو ازواجو هم داسې وکړه، او د دنيا د عيش او عشرت تصوّر يې له خپلو زړونو څخه وويست.

يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأۡتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِۚ وَكَانَ
ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٗا ﴿٣٠﴾

ای ښځو د نبي ! هر څوک چې راشي له تاسې په يوه کار ناکاره ښکاره (چې دغه عصيان دی له رسول الله نه)؛ نو دوچنده به کړ شي هغې ته عذاب په دوچند (د عذاب د نورو ښځو)، او دی (دوچندي عذاب) پر الله اسان.

تفسير: د لويانو غلطي هم لويه وي، كه بالفرض له تاسې څخه له كومې يوې د بد اخلاقۍ كوم فعل صادر شي؛ نو هغه سزا چې نورو ته پر هغه عمل وركوله كيږي، د هغه دوچنده تاسو ته دركوله كيږي، او دا كار الله تعالى ته اسان دى، يعنې ستاسې وجاهت او د زوجيت نسبت د الله تعالى د عقوبت څخه له سره څه ممانعت نشي كولى.

وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

او هر څوك چې (تل) اطاعت وكړي له تاسې الله او رسول د (الله) ته، او عمل كوي د نېكيو؛ نو وربه كړو مونږ هغې ته اجر د هغې دوه كرته (دوه مثله د ثواب د نورو ښځو)، او تيار كړى دې مونږ هغې ته رزق روزي نېكه (زياته په جنّت كې).

تفسير: يعنې پر نېكۍ او اطاعت هغومره اجر چې نورو ته وررسيږي؛ د هغه دوچنده تاسې ته دررسيږي، او مزيد پر هغه يوه خاصه روزي او عزّت به هم درعطاء كيږي، شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «له دغې لويې درجې سره لازمه ده چې دنېكۍ ثواب دوچنده او د بدۍ عذاب هم دوچنده وي»، پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې فرمايلي دي: ﴿إِذًا لَّأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾ (۱۵ جزء د اسراء سورت (۸) ركوع (۷۵) آيت).

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ

اى ښځو د نبي ! نه يئ تاسې لكه يو ټولګى (په شان د ټولګي د محمدي امت) له ښځو.

تفسير: يعنې ستاسې حثيثيت او مرتبه د عامو ښځو په شان نه ده، ځكه چې تاسې د الله تعالى له جانبه د سيّد المرسلين صلى الله عليه وسلم د زوجيت لپاره انتخاب او غوره شوي يئ، او تاسې يې امّهات المؤمنين ګرځولي يئ، نو كه د تقوى او طهارت ډېره ښه نمونه شئ لكه چې له تاسې څخه همدغه صفات او ستاينه متوقعه ده؛ نو د هغه وزن به د الله جل جلاله په دربار كې ډېر زيات وي، او كه بالفرض كوم بد حركت له تاسې څخه ځرګند شي؛ نو په هم هغه تناسب سره د هغه سزا به هم زياته درنه وي، او ډېر زيات قبيح ګڼلى كيږي، الغرض كه د فضائلو خوا وي يا د رذائلو خوا، په دواړو كې ستاسې وضعيت له نورو عامو مؤمناتو څخه جلا او ممتاز دى.

إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

نو كه چېرې پرهېزګاري كوله تاسې؛ پس مه كوئ نرمي په ويلو كې پس (كه پسته خبره تاسې وكړه)؛ نو په طمع كې به پرېوځي هغه څوك چې په زړه كې يې رنځ وي (د نفاق يا د فجور)، او ووايئ تاسې خبره ښه.

تفسير: يعنې كه تقوى او د الله جل جلاله وېره پخپلو زړونو كې لرئ؛ نو له پرديو سړيو سره چې خبرې اترې كوئ چې د هغه ضرورت خصوصًا أمهات المؤمنين ته على الأكثر پيښيږي؛ په پستې او زړه وړونكي لهجې سره يې مه كوئ !، بلا شبهه د ښځو په خبرو كې الله په طبيعي ډول سره يو طبيعي پوستوالى، نزاكت او لطافت ايښى دى، ليكن د پاكو مطهراتو، متقياتو ښځو شان او صفت ښايي داسې وي چې حتى المقدور د اجانبو سړيو سره د ضروري خبرو كولو په وخت كې لږ شانې په تكليف سره داسې خبرې او اترې او لهجه اختيار كړي، چې په كې لږ څه خشونت او ضبط النفس ځرګند شي، او د كوم يوه بد باطن قلبي ميلان خپل طرف ته جذب او كش نه كړي، امّهات المؤمنين ته د دوى د لوړ مقام په لحاظ په هسې مواردو كې لا احتياط لازم دى، څو كوم روحاني مريض او د زړه رنځور خپل عاقبت تباه او برباد ونه ګرځوي.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ

او قرار ونیسئ (ای ښځو !) په کورونو خپلو کې، او مه ښکاره کوئ (ښایست خپل بېګانه سړیو ته) په شان د اظهار (او ښایست) د جاهلیت (د ښځو) ړومبنیو.

تفسير: يعني پخوا له اسلامه د جاهليت په زمانه كې به ښځې بې پردې ګرځېدې، او د خپل بدن او د لباس ډول ښايست او د سينګار مظاهره او ښودنه به يې په علانيه صورت سره كوله، د دغې بد اخلاقۍ او بېحيايۍ وضعيت د مقدّس اسلام په نزد منفور او مهجور وګرځاوه شي، او ښځو ته يې صاف او پاك حكم صادر كړ چې دوى دې پخپلو كورونو كې هستوګنه وكړي !، او د جاهليت د زمانې په شانې دې د باندې نه وځي، او نه دې د خپل حسن جمال، ډول او سينګار نمايش او ښودنه كوي !، د أمهات المؤمنين فرض به په دغه معامله كې د نورو په نسبت لا زيات مؤكّد وي، لكه چې د ﴿لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ﴾ په تفسير كې وليكله شوه.

تنبيه: كوم احكام چې په دغو آيتونو كې مذكور دي؛ د ګردو ښځو لپاره دي، د مطهّراتو ازواجو په حق كې كله چې د دې تأكيد او اهتمام زيات ضروري وو؛ نو ځكه په الفاظو سره دوى په خصوصيت سره مخاطبې ګرځولې شوي دي، ځما په نزد له ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾ څخه تر ﴿لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ﴾ پورې د دغو احكامو تمهيد وو، په تمهيد كې د دوو شقوقو ذكر وو، د بېحيايۍ د خبرې ارتكاب او د هغه انسداد هغه په ﴿فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ﴾ څخه تر ﴿تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ﴾ پورې وكړى شو، بل د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم اطاعت او صالح عمل د هغه سلسله د ﴿وَأَقِمْنَ الصَّلَوٰةَ﴾ څخه تر ﴿وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ پورې دوام لري، خلاصه يې داسې شوه چې: د بدۍ له مواقعو څخه د ځان ساتنه او د نېكۍ په طرف سبقت ګردو ته ضروري دى، مګر مطهّراتو ازواجو ته له ګردو ښځو څخه زيات هغه ضروري او حتمي ده، د دوى د نېكۍ او د بدۍ وزن دوه چنده درولى شوى دى، له دغه تقرير سره موافق د ﴿بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾ تفسير هم بې تكلّفه پوهېدلى كېږي.

وَأَقِمْنَ الصَّلَوٰةَ وَآتِينَ الزَّكَوٰةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ

او سم دروئ لمونځ (چې د بدني عباداتو اصل دى)، او وركوئ زكات (چې د مالي عباداتو اصل دى) او (تل) اطاعت كوئ د الله او د رسول د (الله).

تفسير: يعني له نورو څخه زيات تاسې د دغو شيانو اهتمام وكړئ ! ځكه چې تاسې له نبي سره اقرب او د امت لپاره نمونه يئ.

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ۝٣٣

بېشكه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې لرې كړي له تاسې ګناه اى اهل البيت (كورنۍ د محمد رسول الله) او چې پاك كړي تاسې (له ګناه) په پاكوالي.

تفسير: د الله تعالى اراده همدا ده چې د نبي صلى الله عليه وسلم پر كورنۍ باندې د دغو احكامو تعميل په ښه شان سره وكړي، او دوى ښه صاف او پاك وګرځوي، او سم د دوى له رتبې سره دوى ته داسې قلبي صفايي او اخلاقي پاكي عطا وفرمايي؛ چې په هغې سره دوى له نورو څخه فائقې او ممتازې وي (چې د هغې په لوري يې په ﴿وَيُطَهِّرَكُمْ﴾ كې د ﴿تَطْهِيرًا﴾ په تزييد سره اشاره فرمايلې ده)، دغه تطهير او د رجس اذهاب هم هغسې نه دى لكه چې د وُضوء په آيت كې ﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ﴾ (د المائده (۲) ركوع، (۶) آيت) يا د «بدر» په قصه كې په ﴿لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَٰنِ﴾ (د الأنفال (۲) ركوع (۱۱) آيت) دا ترې مراد شوى دى، بلكه دلته له تطهير څخه د تهذيب النفس،

تصفية القلب، او تزکية الباطن هغه اعلی مرتبه مراد ده، چې اکملو اولياء الله ته حاصله وي، او د هغې له حصول څخه وروسته اګر که دوی د انبياء الله په شان معصوم نه ګرځي، هو ! محفوظ ويلی کيږي لکه چې د ﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ﴾ الآية ـ فرمايل او د (أراد الله) نه فرمايل پخپله د دغې خبرې دليل دی چې د أهل البيت لپاره عصمت نه دی ثابت.

تنبيه: په «نظم القرآن» کې تدبّر کوونکيو ته د يوې لمحې لپاره هم په دغه خبره کې هيڅ شك او شبهه نشي واقع کېدی؛ چې دلته د أهل البيت په مدلول کې يقيناً مطهّرات ازواج داخل دي، ځکه چې د دغه آيت څخه ړومبی او وروستی په ټوله رکوع کې دېر خطابات له هم هغو سره شوي دي، او د «بيوت» نسبت هم پخوا په ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ او وروسته په ﴿وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ کې د همدوی په طرف کړی شوی دی، علاوه پر دې په قرآن کې عموماً دغه لفظ په همدغه سياق مستعمل شوی دی، د ابراهيم عليه السلام ښځې بي بي سارې رضي الله تعالی عنها ته د خطاب کولو په وخت پرښتې ويلي وو: ﴿أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ (د هود سورت (٧) رکوع، (٧٣) آيت)، په هر حال په «أهل البيت» کې دلته د ازواجو دخول يقيني دی، بلکه د آيت خطاب ړومبی له هغو سره دی.

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

او يادوئ تاسې هغه چې لوستی کيږي په کورونو ستاسې کې له آيتونو د الله (چې قرآن دی) او له حکمته (حديث رسول)، بېشکه چې الله دی ښه مهربان او ښه خبردار.

تفسير: يعني په قرآن او سنت کې کومې خبرې چې د الله تعالی پر احکامو او د پوهې پر مطالبو شاملې دي؛ هغه زده او يادې کړئ ! او نورو ته يې هم ورښيئ ! او د الله تعالی د عظيم احسان شکر اداء کړئ ! چې تاسو ته يې په داسې متبرکو کورونو کې ځای درکړی دی، چې د حکمتونو خزانه او د هداياتو سرچينه ده، د الله تعالی په آيتونو کې دېر دقيق اسرار او د قدرت د علاماتو زيات رموزات دي، هغه الله جل جلاله پر دې ښه پوهيږي چې کوم يو سړی د دې امانت د پورته کولو اهل دی؟ هم هغه په خپل لطف او مهربانۍ سره محمد صلی الله عليه وسلم په وحي او تاسې يې د ده په زوجيت سره غوره کړي يئ، ځکه چې الله تعالی د هر چا د احوالو او استعدادو څخه عليم او خبير دی، او هيڅ يو کار بې له حکمته او تدبيره نه کوي.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ

بېشکه چې مسلمان سړي او مسلماناني ښځې، او مؤمنان سړي او مؤمناني ښځې، او اطاعت کوونکي سړي او اطاعت کوونکې ښځې، او رښتين سړي او رښتينې ښځې، او صبر کوونکي سړي او صبر کوونکې ښځې.

تفسير: يعني تکاليف پر ځان اخيستونکي، سختي پر ځان ګالونکي (برداشت کوونکي)، د شريعت پر احکامو قائم او ټينګ پاتې کيدونکي.

وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ

او ويريدونکي عاجزي کوونکي سړي او ويرېدونکې عاجزي کوونکې ښځې.

تفسير: يعني د تواضع او د عاجزۍ او د انکسار غوره کوونکي يا په خشوع سره د لمانځه اداء کوونکي.

وَالْمُتَصَدِّقِيْنَ وَالْمُتَصَدِّقٰتِ وَالصَّآئِمِيْنَ وَالصّٰٓئِمٰتِ وَالْحٰفِظِيْنَ فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِيْنَ اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّالذّٰكِرٰتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۳۵﴾

او خيرات كوونكي سړي او خيرات كوونكي ښځې، او روژه نيوونكي سړي او روژه نيوونكي ښځې، او حفاظت كوونكي سړي ځاى د شهوت خپل (له ښځو) او ساتونكي ښځې (ځاى د شهوت خپل له سړيو)، او ذكر كوونكي سړي الله لره (ذكر) ډېر او ذكر كوونكې ښځې (الله لره په ذكر ډېر)؛ تيار كړي دي الله دغو (لسو واړو جامع الطاعاتو سړيو او ښځو ته) مغفرت او اجر ډېر لوى.

تفسير: ځينو مطهّراتو ازواجو ويلي وه چې په قرآن شريف كې ډېر ځايونه د نارينه وو ذكر شته، مگر د ښځو ذكر هيچېرې نشته، او ځينو نورو صالحانو ښځو ته داسې خيال پيدا شو چې په سابقه وو آيتونو كې د أزواج النبي صلى الله عليه وسلم تذكار وشو، خو د نورو ښځو په نسبت هيڅ كومه تذكره ونشوه؛ نو په دغه تناسب دغه آيت نازل شو، څو ټولې سره متسلّي شي، چې كه نارينه وي يا ښځه؛ د هيچا محنت او زحمت د الله تعالى په نزد نه ضايع كيږي، هم هغسې چې نارينه وو ته د روحاني او اخلاقي ترقۍ د حاصلولو ذرايع او وسايل شته؛ ښځو ته هم دغه ميدان خلاص دى، دغه يې د اناثيه وو طبقې د اطمينان او تسلى لپاره وفرمايل، كه نه هر هغه احكام چې په قرآن كې د نارينه وو لپاره فرمايلي شوي دي؛ هم هغه عمومًا پر ښځو عائديږي، او د بېل نوم اخيستلو لپاره هيڅ ضرورت نه دى پاتې، هو ! په دوى پورې نور خصوصي احكام بېل بيان كړى شوي دي.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ؕ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ﴿۳۶﴾

او نه دي (روا) هيڅ مؤمن سړي او نه هيڅ مؤمنې ښځې ته كله چې حكم وكړي الله او رسول د (الله) په يو امر كار كې؛ چې وي دوى ته اختيار له امره كاره خپله (په خلاف د امر د الله او د رسول) هيڅ، او هر څوك چې اطاعت نه كوي د الله او د رسول د (الله)؛ پس په تحقيق گمراه شو په گمراهۍ ښكاره سره.

تفسير: بي بي زينب رضي الله تعالى عنها بنت أميمه بنت عبد المطلب د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ترور لور چې د قريشو له ډېرې لويې كورنۍ څخه وه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وغوښت چې د هغې نكاح «زيد بن حارثه رضي الله تعالى عنه» سره وتړي، دغه زيد هم اصلاً د عربانو له شرفاوو څخه وو، خو كوم ظالم په وړوكوالي دى تښتولى او د مريي په عنوان يې د معظمې مكې په بازار كې خرڅ كړى وو، بيا دغه زيد رضي الله تعالى عنه د بي بي خديجه الكبرى رضي الله تعالى عنها له طرفه په بيع واخيست شو، چې څو موده وروسته بي بي صاحبې دغه خپل مريي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وبانښه، كله چې زيد رضي الله تعالى عنه لوى او هوښيار شو، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په ملگرتوب د شام په يوه تجارتي سفر كې تلو، څه وخت چې زيد رضي الله تعالى عنه د خپل كور او كلي له څنگه تېرېده، دلته يې د خپلو أقاربو او خپلوانو پوښتنه وكړه، خو د زيد رضي الله تعالى عنه پلار، تره او ورور د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضر شول، او داسې غوښتنه يې ترې وكړه چې: «د زيد معاوضه له مونږ څخه واخلئ ! او پر مونږ يې وسپارئ !»، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «كه زيد پخپلې رضا او خوښې له تاسې سره ځي؛ ځما له خوا هيڅ ممانعت نشته»، كله چې هغوى له زيد څخه دغه پوښتنه وكړه؛ زيد وويل چې: «زه له

محمد صلی الله عليه وسلم څخه بل هيچېرې نه ځم، ځکه چې دوی له ما سره ډېر ښه سلوک کوي، او له مور او پلار څخه مې ښه ساتي»، په دغه تقريب رسول الله صلی الله عليه وسلم دی آزاد کړ، او خپل ځوی يې وباله، لکه چې خلقو د هغې زمانې د رواج سره سم ده ته «زيد بن محمد» ويل، تر هغه پورې چې دغه آيت نازل شو ﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ﴾؛ دلته به د زيد بن محمد صلی الله عليه وسلم په ځای خلقو زيد بن حارثه باله، کله چې سم د قرآن له حکمه سره د ده له نامه څخه د دغه عظيم نسبت شرف ببل کړی شوی وو، ښايي د دغه د تلافي لپاره د ټولو اصحابو له مجمع څخه يواځې همده ته دغه شرف ورو بخښلی شو چې نوم يې تصريحًا په قرآنکريم کې وارد شو، لکه چې وروسته راځي: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا﴾.

په هر حال کله چې د بي بي زينب رضي الله تعالی عنها د کورنۍ حيثيت ډېر لوړ (اوچت) وو، او زيد رضي الله تعالی عنه بن حارثه ظاهرًا د مريبتوب په داغ داغلی شوی وو؛ نو ځکه نه پخپله بي بي زينبه رضي الله تعالی عنها او نه د دې ورور په دغه خوښ او رضا وو، چې د دې نکاح له زيد سره وتړله شي، ليکن د الله تعالی او د رسول الله صلی الله عليه وسلم منظور داسې وو چې داسې موهم تفريقات او امتيازات د دې د نکاح په لاره کې نه ښايي چې حائل شي، نو ځکه رسول الله مبارک پر بي بي زينب رضي الله تعالی عنها او د دې پر ورور زور وغورځاوه ځو هغوی پر دغه نکاح راضي شول، په دغه وخت کې دا آيت نازل شو، او دغه خلقو خوښه او مرضي د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم تر خوښې او مرضۍ جار او قربان کړله، او د بي بي زينب رضي الله تعالی عنها نکاح له زيد بن حارثه رضي الله تعالی عنه سره وتړله شوه.

﴿وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ۝﴾

او (ياد کړه ای محمده !) کله چې وويل تا هغه (زيد) ته چې انعام کړی وو الله پر هغه (په اسلام سره)، او انعام کړی وو تا پر هغه (په آزادولو سره) چې وساته ته له ځان سره ښځه خپله (زينب بنت جحش) او ووېرېږه له الله (په طلاق) حال دا چې پټوله (ای محمده !) تا په زړه کې هغه خبره چې الله ښکاره کوونکی وو د هغې (چې زوجة النبي کېدل د زينب دي)، او وېرېدې ته له خلقو، او الله ډېر لايق دی د دې چې ووېرېږې ته له ده نه، کله چې تمام کړ زيد له دغې (زينب) څخه خپل غرض (او طلاقه يې کړه او عدّت يې تېر شو)؛ نو په نکاح درکړه مونږ تاته دغه (زينب) لپاره د دې چې نه وي پر مؤمنانو سختي (او وبال) په (نکاح کولو د) ښځو د ادعياوو د دوی کله چې تمام کړي (دغه ادعياء) له دوی نه غرض (خپل چې طلاقې يې کړي، او عدّت يې تېر شي)، او دی امر حکم د الله کېدونکی خامخا.

تفسير: يعنې زيد رضي الله تعالی عنه بي بي زينب رضي الله تعالی عنها ته طلاق ورکړ، او د دې عدّت هم تېر شو، او اوس زيد رضي الله تعالی عنه له بي بي زينبې رضي الله تعالی عنها سره هيڅ غرض او تعلّق نه لري، کله چې بي بي زينب رضي الله تعالی عنها د زيد رضي الله تعالی په نکاح کې ورغله؛ نو زيد بن حارثه رضي الله تعالی عنه د دغې مېرمنې په نظر کې خوار او حقير ښکارېده، د دې طبيعت او مزاج به له هغه سره نه لګېده، او پخپلو منځو کې يې له همدې سببه موافقت نه کاوه، همېشه د دغو دواړو په منځ کې به جنګ او جګړه نښتې وه، نو زيد رضي الله تعالی عنه به د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور کې حاضرېده، او خپل دغه شکايت به يې وروړاندې کاوه، او همداسې به يې ويل چې: زه دغه خپله ښځه خوشې کوم، ځکه چې ځما ګذران ورسره نه کېږي، خو رسول الله صلی الله عليه

وسلم به تل دی منع کاوه، او د صبر او استقامت توصیې به يې ورته کولې، او ورته به يې ويل چې: هغې ځما له خاطره او د الله او د رسول په حکم د خپلې خوښې خلاف له تاسره خپله نکاح وتړله، نو که ته يې اوس خوشې کړې؛ نو دغه طلاق به هم هغې او هم د هغې نورو عزيزانو او خپلوانو ته د سپکوالي په منزله وي، نو ځکه له الله څخه وويرېږه ! او په وړوکو وړوکو خبرو دغسې خبرې ته اقدام مه کوه، او څو دې له وسه کېږي؛ ګذران کوه ! او شپې او ورځې دې ورسره په ښه شان تېروه ! کله چې په هيڅ ډول د دوی دواړو په منځ کې موافقت رانغی، نو ممکن دي چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په زړه کې به دغې خبرې خطور کړی وي، که زيد لا علاجه شي او مجبورًا خپله ښځه خوشې کړې؛ نو د بي بي زينبې تسلي او اطمينان بې له دې نه په بل شي نه کېږي څو چې زه خپله نکاح ورسره ونه تړم، ليکن د جاهلانو او منافقانو له بد ويلو څخه په اندېښنه کې وو، چې دوی به داسې وايي چې: «محمد د خپل ځوی ښځه په نکاح واخيسته»، حال دا چې دغه خبره دوی ته لا له پخوا څخه معلومه وه، چې د الله جل جلاله په نزد متبنّي په هيڅ يوه خبره کې د ځوی حکم نه لري.

له بل جانبه د الله تعالی اراده داسې وه چې دغه د جهالت خيال او مفکوره هم د خپل رسول په وسيله په عملي طور سره لرې او ورکه کړي، څو مسلمانانو ته په مستقبل کې له داسې مسائلو ځنې هيڅ قسم تکليف او زحمت ورپېښ نه شي، او د هيڅ قسم توحّش او استنکاف مورد ورپاتې نه وي، نو الله تعالی خپل رسول ته اطلاع ورکړه چې: «زه بي بي زينب ستا په نکاح کې درکوونکی يم»، ولې يې درکوم؟ دغه پخپله د پاک قرآن دغه الفاظ ﴿لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ﴾ په صاف او ښکاره ډول سره ظاهروي، يعنې غرض له دغې نکاح څخه دا دی چې د نورو له زړه څخه دغه د جاهليت خيال بيخي محو او معدوم شي، او وروسته له دې نه بل هيڅ قسم تنګسه او ممانعت په دغه معامله کې پاتې نشي.

پاتې شوې هغه چتې او بې موردې قصې او خبرې چې حاطب اللّيل مفسّرين او مؤرخين او بالخاصه اروپايي مستشرقينو په دغه مقام کې ليکلي دي، او ځمونږ ځينې متجدد ځلميان هم هغه د خپلې پوهې د نمونې پشان بيانوي؛ د هغوی په نسبت حافظ ابن حجر العسقلاني (رحمه الله) داسې ليکي: «لاينبغي التشاغل بها» يعنې د هغو ذکر کول د وخت ضايعول دي، او ابن کثير (رحمه الله) ليکي: «أحببنا أن نضرب عنها صفحًا لعدم صحتها فلا نوردها»، يعنې دغه روايتونه مو پرېښودل، ځکه چې اصلاً ثبوت او صحت نلري.

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ ۖ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا
مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾

نشته پر نبي هيڅ قدر سختي (او وبال) په هغه کار (د نکاح د زينبې) کې چې مقرره کړې وه الله ده ته، طريقه مقرره کړې ده الله په هغو (انبياوو) چې تېر شوي دي ړومبي له دې نه، او دی امر حکم د الله يو حکم مقرر کړی شوی. هغه (انبياء) چې رسوي پيغامونه د الله، او ويرېږي له دغه (الله)، او نه ويرېږي د بل هيچا مګر يواځې له الله، او کافي دی الله ښه حساب کوونکی (د بندګانو).

تفسير: يعنې د الله تعالی حکم قاطع او نافذ دی، کومه خبره چې د ده له جانبه صادره شوې وي؛ هغه هرومرو کېدونکې ده، بيا نبي صلی الله عليه وسلم ته په داسې کولو کې هيڅ مضايقه نشته، چې په شريعت کې روا شوې ده، انبياء او رسولان د الله تعالی په پيغام رسولو کې له ماسوا الله د بل هيچا څخه نه دي ويريدلي، کله چې تا هم خپل د دغه پيغام په رسولو کې تر نن ورځې پورې د هيڅ شي پروا نه ده کړې، او نه د چا د ويلو او اورولو له تصوره لږ څه متأثر شوی يې، نو بيا د دې نکاح په معامله کې به ولې څه ممانعت واقع شي؟، داود عليه السلام يو سل ښځې درلودې (لرلې)، همداسې سُليمان عليه السلام هم د ازدواج په کثرت کې مشهور دی، سفهاء او ناپوهان هغه الزام چې پر تاسې اړوي؛ د سابقينو

انبياوو په سوانح کې له دې نه زيات دهغه اشباه او نظائر شته، لهذا تاسې ته نه ښايي چې دغو سفاهتي او جهالتي تنقيداتو ته وګورئ ! وروسته دغه راښيي چې زيد بن حارثه رضي الله تعالی عنه چې هغه تاسې د خپل ځوی په ځای بللی وو؛ ستاسې واقعي ځوی خو نه دی ګرځېدلی چې د هغه د مطلقې ښځې سره به تاسې نکاح نشئ تړلی، او يو زيد رضي الله تعالی عنه څه بلکه تاسې له نورو نارينه وو ځنې هم د هيڅ يـو سړي پلار نه يئ، ځکه چې ستاسې له اولادې ځنې خو يا هغه هلکان وو چې په وړوکوالي کې مړه شول، او ځينې د دغه آيت د نزول په وخت کې بيخي نه وو پيدا شوي، يا خو جونې وې، چې د هغوی څخه د سيدتنا فاطمة الزهراء رضي الله تعالی عنها اولاده په دنيا کې منتشره او خوره شوه.

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ

نه دی محمد صلی الله عليه وسلم (حقيقي) پلار د هيڅ يو تن له سړيو ستاسې، وليکن رسول د الله دی.

تفسير: يعنې هيڅوک د ده ځوی مه ګڼئ ! محمد صلی الله عليه وسلم د پاک الله رسول دی.

وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝٤٠

او مهر (او آخرنی) د (ټولو) انبياوو دی (چې پس له دې نه بل نبي نشته)، او دی الله پر هر څيز ښه عالم.

تفسير: د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په تشريف راوړلو سره د انبياوو پر سلسله د اختتام مهر ولګېد، اوس به هيچا ته نبوّت نه ورکاوه کيږي، پس هر چا ته چې نبوّت رسېدلی دی، نو له همدې جهته د ده د نبوّت دوره له ګردو انبياوو څخه وروسته ايښې شوې ده چې د قيامت تر قيام پورې به اوږدوالی لري، عيسي المسيح عليه السلام به هم په آخره کې د محمد صلی الله عليه وسلم د يوه امّتي په شان راځي، او د عيسوي شريعت عمل په هغه وخت کې جاري نه وي، لکه چې نن ورځ هم د ګردو انبياوو اديان پخپلو ځايونو کې موجود شته، مګر په ټوله دنيا کې يواځې محمدي نبوّت جاري او ساري دی، په حديث کې راغلي دي: «که نن موسی عليه السلام د ځمکې په سر ژوندی وی؛ نو هغه ته به هم ماسوا ځما له متابعته بله چاره نه وه».

تنبيه: د نبوّت د ختم په متعلق له قرآن، حديث، د امت اجماع څخه په سلهاوو دلائل ځينو معاصرو عالمانو راټول کړي دي، او ترې مستقل کتابونه يې ليکلي دي، چې د هغو له کتلو څخه لږ څه تردّد او اشتباه نه پاتې کيږي چې د دغې عقيدې منکر قطعًا کافر او له اسلامي ملّت څخه خارج دی، «او دی الله پر هر څيز ښه عالم» يعنې همدغه الله تعالی پر دغه باندې هم عليم او خبير دی چې د رسالت يا د نبوّت ختم په کوم ځای کې کېښود شي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ۝٤١ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝٤٢

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) يادوئ الله په يادولو ډېرو سره. او تسبيح وايئ (لمونځ کوئ) ده ته په صبا او په بېګا کې.

تفسير: يعنې الله تعالی دومره لوی احسان فرمايلی دی چې داسې عظيم الشأن رسول او د انبياوو سردار محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم يې ستاسې د هدايت لپاره لېږلی دی، نو پر دغه د ده د شکر اداء کړئ ! او له سره حقيقي منعم مه هېروئ ! په ناستې او ولاړې، په تللو او راتللو، په شپه او ورځ، په سبا او بېګا په ګردو اوقاتو او حالاتو او محلاتو کې د الله تعالی په ذکر او فکر کې لګيا اوسئ !.

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَٰٓئِكَتُهُۥ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَٰتِ إِلَى النُّورِۚ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

دی هغه (الله) دی چې رحمت (نازلوي) پر تاسې او پرښتې د دغه (الله هم مغفرت درته غواړي) لپاره د دې چې وباسي (الله) تاسې له تیارو (د کفره) رڼا ته (د اسلام)، او دی (الله) پر مؤمنانو ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی د زیات ذکر او په کثرت سره د یادولو نتیجه داسې کیږي چې الله تعالی خپل رحمت پر تاسې نازلوي، همدغه رحمت او برکت دی چې ستاسې لاس یې نیولی دی، او د جهالت او ضلالت له تیارو څخه یې ایستلي یئ، او د علم، پوهې او تقوی د رڼا په طرف یې لاره درښوولې او بیولي یې یئ، که د الله تعالی خاصه مهرباني پر ایمان لرونکیو نه وی؛ نو د ایمان دولت به دوی ته له کومه ځایه ورعطاء کېده؟ او څرنګه به هغه له دوی سره محفوظ پاتې کېده؟ د الله تعالی په لطف او مهربانی مؤمنین د رُشد او هدایت، ایمان او احسان په طریقو کې ترقي کوي، دغه خو د دوی دنیوي حال دی، د دوی د اخروي اعزازو او اکرامو ذکر وروسته راځي.

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُۥ سَلَٰمٌۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

(د الله) پېشکش دوی ته په هغې ورځې چې ملاقات وکړي دوی له دغه (الله) سره؛ سلام دی، او تیار کړی دی (الله) دوی ته اجر ډېر لوی.

تفسیر: یعنې الله تعالی به پر دوی سلام لیږي، او پرښتې به هم پرې سلام اچوي، او بیا ورننژدې کیږي، مؤمنین به هم پخپلو منځونو کې د سلامونو همداسې مبادله او تعارف کوي، لکه چې په دنیا کې یې سره کوي.

يَٰٓأَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾

ای نبي! بېشکه مونږ لېږلی یې ته شاهد (په هغه چا چې ورلېږلی شوی یې)، او زېری ور کوونکی (په نعیم سره مؤمنانو ته)، او ویرووونکی (له جحیم څخه کافرانو ته).

تفسیر: یعنې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تاسې ته د الله تعالی توحید در زده کوي، او تاسو ګردو ته سمه صافه لاره درښیي، هر هغه شی چې وایي؛ په زړه او په عمل سره پرې شاهدي ورکوي، او په محشر کې به هم د امت په نسبت شاهدي لولي، چې د الله تعالی پیغام کوم یوه سړي تر کومې اندازې پورې منلی دی؟ یعنې غاړه اینښودونکي او فرمان منونکي ته په ثواب سره زېری ورکوي، غاړه غړوونکي او نافرمانان په عذاب سره ویروي.

وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِۦ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾

او بلونکی (د خلقو عبادت د) الله ته په اذن حکم د دې (الله) او ډیوه روښانوونکې.

تفسیر: پخوا یې فرمایلي وو چې د الله تعالی رحمت مؤمنین له تیارو څخه وباسي، او رڼا ته یې راولي؛ دلته دغه راښیي چې هغه رڼا د دغې ډیوې څخه منتشره شوې ده، ښایي د ډیوې لفظ په دغه ځای کې په هغې معنی سره وي چې د «نوح» په سورت کې داسې فرمایلي شوي دي: ﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾ «الله تعالی سپوږمۍ رڼا او لمر یې ډیوه ګرځولې ده»، یعنې تاسې د نبوّت او د هدایت هغه لمر یې چې ستاسې د طلوع څخه وروسته بلې کومې رڼا ته هیڅ ضرورت نه دی پاتې، او نورې ګردې رڼاګانې په دغه اعظم نور کې محو او مدغم شوې دي.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾

او زېرى وكړه په مؤمنانو په دې چې بېشكه شته دوى ته له (طرفه د) الله فضل ډېر لوى (جنّت).

وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

او مه منه (حكم) د كافرانو او منافقانو، او پرېږده ضرر د دوى (په انتقام اخيستلو كې) او توكل وكړه پر الله، او كافي دى الله وكيل (كار جوړوونكى).

تفسير: يعني كله چې الله تعالى تاسې ته داسې كمالات او داسې غوره جماعت عنايت فرمايلى دى؛ نو تاسې د دعوت او اصلاح او تبليغ فرائض په پوره قوت سره اداء كوئ ! او پر هغه حكم چې الله تعالى تاسې ته دركړى؛ د هغه په ويلو او كولو كې د هيڅ يوه كافر او منافق او د نورو پروا مه كوئ !.

﴿وَدَعْ أَذَاهُمْ﴾ الآية ـ يعني كه دغه اشقياء تاسې په ژبه او عمل وځورويږ؛ نو تاسې د دوى هيڅ پروا مه كوئ ! او پر پاك الله توكل او اعتماد وكړئ ! هغه به په خپل قدرت او رحمت سره ګرد كارونه جوړوي، د مجرمينو لاربښوونه يا د دوى په سزا رسونه دغه ټول د همده په لاس كې دي، تاسې ته هيڅ ضرورت نه دى پاتې چې په دغه فكر او اندېښنه كې خپل ځان وكړوئ !، د دوى مطلب خو همداسې دى څو تاسې د دوى له طعنو څخه وويرېږئ، او د خپل دعوت او تبليغ له فريضې څخه مخ واړوئ، كه په فرض المحال سره تاسې همداسې وكړئ؛ نوګواكې د دوى مطلب مو پوره كړ (العياذ بالله).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) كله چې په نكاح واخلئ مؤمنې ښځې بيا طلاقې كړئ تاسو دوى پخوا له دې نه چې مس (صحيحه خلوت) وكړئ له دوى سره؛ پس نشته تاسې ته پر دغو مطلقاتو هيڅ شمېر (د ورځو) چې شمېرئ به تاسو هغه، نو وركړئ دوى ته څه فائده او خوشې كړئ دوى په خوشې كولو ښو سره.

تفسير: يعني هغه سړي چې خپلې ښځې ته پخوا له جماع يا صحيحه خلوت څخه طلاق وركړي، كه د دې لپاره يې مهر ټاكلى وي؛ نو نيمايي مهر يې پرې اوړي، كه نه لږ څه فائده دې ورورسوي !، يعني سم له عُرف او خپل حيثيت سره يوه جوړه جامه دې وركړي، او په ښه صورت سره دې خوشې او مرخصه كړي، او كه ښځه په دغه صورت وغواړي چې له بل چا سره خپله نكاح وتړي؛ نو عدّت پرې نشته، دغه مسئله يې دلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم د مطهّراتو ازواجو په ذكر كې بيان وفرمايله، چې د هغه سلسله له لرې ځاى څخه دوام لري، په منځ كې څو آيتونه د ضمني مناسباتو له سببه راغلل، له دې ځايه بيا د سابق مضمون په طرف عود وكړى شو، په رواياتو كې راغلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له يوې ښځې سره نكاح وتړله، كله چې هغې ته ورنژدې كېده؛ نو دغې ښځې وويل چې: «زه له تا څخه الله تعالى ته پناه نيسم»، رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل: «تا لوى پنا ځاى ځان ته غوره كړى»، نو په دغه نسبت دا آيت نازل شو، او خطاب يې ايمان لرونكو ته وفرمايه، څو معلوم شي چې دغه حكم په رسول الله صلى الله عليه وسلم پورې څه خصوصيت نه لري؛ بلكه پر ګردو مسلمانانو همدغه حكم شته، سم له دغه سره رسول الله مبارك صلى الله عليه وسلم هغې ښځې ته جوړه وركړه، او مرخصه يې كړه، مګر دغې ښځې په ټول عمر كې پر خپل محروميت ژړل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَٰجَكَ ٱلَّٰتِيٓ ءَاتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ
ٱللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ ٱلَّٰتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ
وَٱمْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِن
دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيٓ أَزْوَٰجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ لِكَيْلَا
يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٠﴾

اى نبي ! بېشکه مونږ حلالې کړې دي تاته ښځې ستا، هغه ښځې چې ورکړي دي تا دوى ته مهرونه د دوى، او هغه ښځې چې مالك شوى دى (د هغو) ښي لاس ستا له هغو (وينځو) چې راګرځولي دي الله په تا (له کفّارو)، او لوڼې د عم (تره) ستا، او لوڼې د عمې (ترور) ستا، او لوڼې د ماما ستا، او لوڼې د خاله (توړۍ ـ د مور خور) ستا، هغه ښځې چې هجرت يې کړى دى له تا سره، او هغه ښځه مؤمنه چې وبښي نفس خپل نبي ته (بې له مهره) که اراده وکړي نبي د دې چې په نکاح واخلي (بې مهره) دغه (ښځه)، خالصه (جايزه ده) تاته غير له نورو مؤمنانو، په تحقيق معلوم دي مونږ ته هغه چې مقرر کړي دي مونږ پر دوى باندې په (حق د) ښځو د دوى کې او په (حق د) هغو وينځو کې چې مالکان دي (د هغو) ښي لاسونه د دوى، لپاره د دې چې نه وي پر تا باندې هيڅ حرج سختي، او دى الله ښه بخښونکى (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکى.

تفسير: يعني له هغو وينځو چې په غنيمت او نورو کې ستاسې په لاس درشي، او ستا هغه ښځې چې د دوى مهر دې ورکړى دى، يعني چې اوس ستاسې په نکاح کې دي، که قريشى وي، يا له مهاجراتو څخه وي يا نه وي؛ ټولې تاسې ته حلالې دي، له دوى څني هيڅ يوه د دې وړ او قابله نه ده چې خوشې کړى شي، د تره، د ترور، د ماما، او د توړۍ لوڼې يعني له قريشيانو څني چې د مور يا د پلار له جانبه د تا قرابت دارى وي؛ د هجرت په شرط حلالې دي، او تاسې له هغوى سره نکاح کولى شئ، او هره ښځه چې خپل ځان نبي ته وبخښي، يعني بې له مهره وغواړي چې په نکاح کې يې راشي؛ هغه هم حلاله ده، که تاسې داسې په نکاح راوړل خوښوئ ! دغه اجازت مخصوص رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دى، اګر که دوى پر دغه اجازت عمل نه دى کړى (کما في الفتح)، ښايي له ﴿أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ﴾ څخه مرجوحه اباحت ګڼلى شوى وي، په هر حال نورو مسلمانانو ته هغه حکم دى چې معلوم شوى دى: ﴿أَن تَبْتَغُوا۟ بِأَمْوَٰلِكُم﴾ الآية ـ (النساء (۴) رکوع)، يعني بې له مهره نکاح نه کېږي، که د عقد په وخت کې د هغه ذکر شوى وي، او که وروسته له هغه ټاکلى شوى وي؛ يا هيڅ نه وي ټاکلى شوى؛ نو په دغه صورت کې مهر المثل يعني هغه مهر چې د دې اقاربو او خپلوانو کې معمول او مروج وي؛ واجبېږي، له رسول الله صلى الله عليه وسلم څني الله تعالى دغه مهر قيد لرې کړى دى، په خلاف د مؤمنينو چې هغوى ته نه د دې خبرې اجازه ده، چې له څلورو ښځو څخه زياتې ښځې واخلي، او نه دا چې کومه ښځه بې له مهره په نکاح راولي.

تُرْجِي مَن تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِيٓ إِلَيْكَ مَن تَشَآءُ وَمَنِ ٱبْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَٰلِكَ
أَدْنَىٰٓ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ ءَاتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾

بېرته کوې ته هر هغه ښځه چې غواړې ته له دغو ښځو خپلو، او رانژدې کوې ځان ته هره هغه ښځه (خپله) چې غواړې ته (له دغو ښځو خپلو)، او هغه چې بيا يې وغواړې له هغو (ښځو

خپلو) چې لرې کړې دي؛ پس نشته هيڅ ګناه پر تا باندې، دغه (تفويض د واک ـ اختيار د ښځو خپلو) تاته ډېر نژدې دی چې يخې او روښانه شي سترګې د دوی (او خوشاله شي)، او نه به غمجنې کيږي، او راضي شي دوی په هغه شي چې ورکړی تا دوی ټولو ته، او الله ته معلوم دي هر هغه څه چې په زړونو ستاسې کې دي (له رغبت او کراهيت د ښځو)، او دی الله ښه عالم ډېر تحمّل والا.

تفسير: يعنې د «واهبة النفس» په متعلق اختيار لرې چې قبلوې يې او که يې نه قبلوې، او د موجوده وو ښځو څخه ته مختار يې چې کومه يې ساتې او کومې يوې ته يې طلاق ورکوې، او هم د هغو ښځو په نسبت چې پاتې شي؛ پر تاسې نوبت نه دی واجب چې خامخا يوه يوه شپه له هرې يوې سره به اوسېږې، د هرې يوې په نسبت چې زړه مو غواړي؛ وړاندې وروسته هم کولی شې، او له هرې يوې څخه مو چې ځان بېل کړی وي؛ بيا د هغې د بېرته اخيستلو اختيار هم لرې، سره له دې چې دغه حقوق او اختيارات ده ته ورکړی شوي وو؛ مګر ده په خپل ټول عمر کې له دغو اختياراتو څخه کار وانخيست، په معاملاتو کې يې دومره زيات له عدل او مساوات څخه کار اخيست او د هغه مراعات به يې کاوه؛ چې ډېر لوی محتاط سړی به هم هغسې نشي کولی، خو سره له دې نه که د ده قلبي ميلان د چا په لوري بې اختياره کېده؛ نو داسې به يې فرمايل: «اللهم هذا قِسمي فيما أملك، فلا تلُمني فيما تملك و لا أملك»، «ای الله ! دغه ځما تقسيم دی په هغو شيانو کې چې ځما په واک او اختيار کې دي، او پر هغه شيز کې چې يواځې ستا په اختيار کې دی، او ځما په اختيار کې نه دی؛ مه مې ملامتوه !»، ښايي په ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا﴾ کې د همدغه په لوري اشاره وي.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ

نه دي حلالې تاته ښځې پس له دغو (نهو ښځو چې اوس دې په نکاح دي)، او نه دغه (در ته روا دي) چې بدل کړې په دوی له نورو ښځو، اګر که تعجب در ولی تاته ښايست د هغو نورو هم.

تفسير: يعنې هومره اقسام يې چې په کې فرمايلي دي، له هغو څخه زياتې نه دي حلالې، او څه چې موجودې دي؛ د هغوی بدلول نه دي حلال، يعنې دغه چې له دوی ځنې کومه يوه د دې لامله خوشې کړې چې د هغې په ځای بله کومه يوه راولې.

إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ

مګر (خو روا دي درته) هغه وينځې چې مالک وي ښي لاس د تا.

تفسير: يعنې وينځه، کنيزک، د رسول الله مبارک دوه ښځې مشهورې دي، يوه «مارية القبطية» چې د دې له نسه ابراهيم متولّد او په هلکتوب کې وفات شو، دويمه ريحانة رضي الله تعالى عنهما.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴿٥٢﴾

او دی الله په هر څيز باندې ښه ساتونکی.

تفسير: يعنې الله تعالى درته ګوري چې په کوم يوه د احکامو او حدودو پابندي کوې؟ او پر کوم يوه يې نه کوې؟ نو ښايي چې انسان د هر کار د کولو په وخت کې همدغه خبره تر نظر لاندې ونيسي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتَ ٱلنَّبِىِّ إِلَّآ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَٱدْخُلُوا۟

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) مه ننوځئ كورونو د نبي ته مگر (هغه وخت ننوځئ) چې اذن وكړى شي تاسې ته (خوړلو د) طعام ته په دغه حال كې چې نه اوسئ منتظر پخلي د هغه ته، وليكن كله چې وبلل شئ تاسې؛ پس ننوځئ !.

تفسير: يعنې بې له حكمه او اجازې دعوت ته مه ځئ ! ځو تاسې يې نه يئ غوښتى، پخپل سر چېرې مه درومئ ! كه نه هلته به په انتظار كې ناست پاتې كېږئ، او د هغه كورنۍ د كارونو په اجراء كې به مانع گرځئ، او د حرج عوامل به پيدا كوئ !.

فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَٱنتَشِرُوا۟ وَلَا مُسْتَـْٔنِسِينَ لِحَدِيثٍ ۚ

پس كله چې طعام وخورئ؛ نو خواره شئ (نور ځنډ مه كوئ هلته)، او مه كېنئ آرام نيوونكي لپاره د خبرو (يو له بل سره).

تفسير: يعنې څه وخت چې له ډوډۍ څخه فارغ شوئ؛ نو ښايي د خپلو كورونو په طرف بېرته ولاړ شئ ! ځكه چې د هملته كېناستلو او مجلس جوړولو څخه هغه كوربه ته تكليف او حرج واقع كيږي، دغه خبرې اگر كه د نبي الله صلى الله عليه وسلم د كورونو په متعلق فرمايلې شوې دي، ځكه چې د شان نزول تعلق له هغه سره دى، مگر ترې د يوه عمومي ادب ښوونه مقصود ده، چې: بې له غوښتنې د چا كره تلل، يا د كوم مېلمه سره مل شوى په طفيلي حيثيت د چا كره ننوتل، يا پخوا له ډوډۍ همداسې خوشې هلته پنډېدل، او خبرې اترې كول، يا وروسته د ډوډۍ له فراغه هلته كېناستل، او مجلس او ساعت تيري كول نه دي پكار.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى ٱلنَّبِىَّ فَيَسْتَحْىِۦ مِنكُمْ ۖ وَٱللَّهُ لَا يَسْتَحْىِۦ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ

بېشكه دغه (ننوتل كېناستل خبرې كول) دى داسې كار چې تكليف رسوي نبي ته، پس حيا كوي (نبي) له تاسې (چې وباسي تاسې) او الله حياء نه كوي له (ويلو د خبرې) حقې.

تفسير: يعنې نبي الله صلى الله عليه وسلم د شرم او حياء له وجې پر خپل ځان تكليف اخلي، او د خاطر او لحاظ لامله په صافو الفاظو سره دغو مېلمنو ته نه وايي چې ځئ ! خپلو ځايونو ته لاړ شئ ! چې ماته تكليف او اذيت پېښيږي، دا خو د نبي الله صلى الله عليه وسلم د اخلاقو وضعيت دى، مگر ستاسې له تأديب او اصلاح څخه هيڅ شى پاك الله نشي منع كولى، او الله تعالى هرومرو د خپل رسول الله صلى الله عليه وسلم په ژبه تاسې ته خپل احكام در ښكاره كوي.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ۚ

او كله چې وغواړئ تاسې له دغو (مطهّراتو ازواجو) څخه كوم متاع (كوم څيز)؛ پس غواړئ هغه له دوى نه د باندې د پردې، دغه (غوښتل د باندې د پردې) د تاسې ډېر پاك ساتونكى دى د زړونو ستاسې او (ډېر پاك ساتونكى دى) د زړونو د دوى.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «په دغه سره الله تعالى مسلمانانو ته ادب ښوولى دى، كله چې دوى به د ډوډۍ لپاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم كره ورتلل؛ نو وروسته له ډوډۍ ځنې به هملته كېنېناستل، او په خپلو خبرو اترو به

مشغولېدل، حال دا چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د هوسايې (آرام) او استراحت ځای به هم هغه وو، مګر دوی له شرمه او حياء دوی ته نه ويل چې ځئ پاځئ! نو ځکه پاک الله دوی ته وفرمايل، او په دغه آيت کې د پردې حکم صادر شو، چې نارينه دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له ازواجو سره مخامخ نشي، که کوم شی غواړي؛ بنايي چې د پردې له شاه يې وغواړي، په دغه کې د جانبينو زړه صاف او پاک پاتې کيږي، او د شيطاني وساوسو استيصال په عمل راځي».

وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا ۚ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾

او نه ده روا تاسې ته دا چې تکليف (او ضرر) ورسوئ رسول د الله ته، او نه ده (روا تاسې ته) دا چې په نکاح واخلئ ښځې د ده پس له وفات (يا طلاق) د ده هيڅکله، بېشکه دغه (ايذاء د رسول او د ازواجو نکاح يې) ده په نزد د الله (ګناه) ډېره لويه.

تفسير: يعنې د کفارو او منافقينو هر څه چې زړه يې غواړي چټې دې ووايي، او پخپلو همدغو ايذاء رسولو کې دې مشغول اوسي!، مؤمنينو ته چې د ډېرو دلائلو او براهينو په رڼا کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم انتهايي امانت، عفّت، طهارت، ظاهر ا و څرګند شوی دی؛ دغه خبره لايقه او مناسبه نه ده چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حيات يا ممات کې داسې کومه خبره وکړي يا يې ووايي چې د دوی د ډېرې ضعيفې درجې ايذاء او خفګان سبب وګرځي، په مونږ او ټولو مؤمنانو لازم دي چې د خپل دغه محبوب او مقدس رسول د عظمت شان تل ترتله رعايت کړو، او همېشه فهم او دقّت وکړو، چې په غفلت او تساهل سره هم کوم داسې تکليف ورکوونکی حرکت له مونږ څخه صادر نشي، چې د هغه لامله د دنيا او آخرت په زيان او خسارت اخته او ککړ شو.

له دغه تکليف ورکوونکو حرکاتو څخه يوه ډېره سخته او لويه ګناه دغه ده چې: کوم سړی د دوی د مطهراتو ازواجو سره وروسته د دوی له وفاته خپله نکاح وتړي، يا د داسې نالايقې ارادې اظهار د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حيات کې وکړي، ظاهر دی چې د مطهراتو ازواجو مخصوص عظمت د رسول الله صلى الله عليه وسلم د تعلق له سببه موجود او قايم شوی دی، او دوی له روحاني حيثيته د ټولو مؤمنينو محترمې ميندې ټاکلې شوي دي، آيا وروسته له دې نه چې د کوم امّتي د نکاح په عقد کې راشي؛ د دوی هغه عزّت او احترام کما حقّه پاتې کېدی شي؟ وروسته له دوی نه کله چې دوی په کورني جنجالو او جګړو کې ولوېږي؛ نو د تعليم او تلقين او ديني احکامو د تبليغ هغه اعلی غرض او مقصود څرنګه په اطمينان او آزادۍ سره تکميل او پوره کولی شي؟ چې د هغه لپاره في الحقيقت الله تعالی دوی د رسول الله صلى الله عليه وسلم د زوجيت لپاره غوره کړي دي، او آيا کوم په انتهايي درجه سره بې حياء انسان به هم باور کولی شي چې له سيد البشر سره کومې بي بي صاحبې چې خپل عمر تېر کړی وي؛ هغه به د يوې شپې تېرولو له مخې هم بې د دوی له کوره په بل ځای کې اوسېدی شي؟ او هلته قلبي سکون او مسرّت هم حاصلولی شي؟ يا د هغه هيله په خپل زړه کې ګرځولی شي؟ خصوصًا څه وخت چې دغه خبره معلومه شوي هم وي چې دوی له هغو منتخبو او غورو خواتينو څخه دي چې د دوی په مخ د دنيا او آخرت دواړه لارې وروړاندې کړلې شوې؛ مګر هغوی په خپل ذوق او خوښې سره د دنيا پـر عيش د رسول الله صلى الله عليه وسلم صحبت او خدمت او د آخرت عظمت ته ترجيح او اهميت ورکړ، او د آخرت د لارې د اختيارولو اعلان يې وکړ.

لکه چې تاريخ راښيي چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له وفاته وروسته دغو مطهّراتو ازواجو او جنتي مقدساتو خواتينو په څه عديم النظر زُهد، ورع، تقوی، صبر او توکل سره د الله تعالی په عبادت او خپلو معنوي اولادوو په هدايت او د اسلامي احکامو په نشر او اشاعت او په ديني خدمت کې مواظبت کاوه، او خپل ګرد اوقات يې په همدغو

مهمّاتو کې صرف او وقف کړل، او هیڅ یوې له دوی څخه په سهو او خطا سره هم دنیوي لذائذو او مشاغلو ته نه دي کتلي، او څرنګه داسې کوم خیال به د دوی په زړه کې تېرېده؟ حال دا چې الله تعالی د دوی په نسبت داسې لطف او مرحمت فرمایلی وو: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ او په دغه سره یې د دوی د تزکیې او د تطهیر د کفالت بشارت ورکړی وو.

إِن تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

که چېرې ښکاره کړئ کوم شی (تاسې په خوله) یا یې پټ وساتئ (په زړونو کې)؛ پس بېشکه الله دی پر هر څیز (د اعمالو ستاسې) ښه عالم.

تفسیر: یعنې مه په ژبه سره دغسې خبرې کوئ، او مه په زړه کې داسې وسوسې ته لاره ورکوئ ! ځکه چې د الله تعالی په نزد ظاهر او باطن او نور ګرد یو شان عیان دي، او هیڅ یو شی له ده څخه پټ نه دی، او دی پر ګردو اخبارو او اسرارو علیم او خبردار دی.

لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ ۗ

نشته ګناه پر دغو ښځو په (مخامخ کېدلو د) پلرونو د دوی کې، او نه په ځامنو د دوی کې، او نه په ورونو د دوی کې، او نه په ځامنو د وروڼو د دوی کې، او نشته (ګناه پر دغو ښځو په مخامخ کېدلو د) ځامنو د خویندو د دوی کې، او نه په ښځو د دوی (یعنې په ښځو د نورو مؤمنانو)، او نه په هغو (وینځو) چې مالکان وي ښي لاسونه د دغو (ښځو لره).

تفسیر: پاس د مطهراتو ازواجو سره د نارینوو د مخامخ کېدلو ممانعت وشو، اوس دغه ښوولی کیږي چې دوی سره د دوی د محارمو مخامخ کېدل ممنوع نه دي، په دغه مورد کې کوم عمومي حکم چې د عمومي مستوراتو په نسبت د «النور» په سورت کې تېر شو؛ هم هغسې د مطهراتو ازواجو په نسبت هم حکم دی، د ﴿وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ﴾ کومه تشریح چې مونږ هلته په (۱۰) رکوع کې کړې ده؛ هغه دې دلته بیا ولوسته شي !.

وَاتَّقِينَ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

او وویرېږئ (ای ښځو !) له الله ! بېشکه الله دی پر هر شي باندې ښه شاهد عالم.

تفسیر: یعنې د پردې کوم احکام چې بیان شوي دي، او هغه استثناء چې په کې کړی شوې چې هغه په پوره ډول سره ملحوظ ولرئ، او لږ څه هم په هغه کې وړاندې وروسته لاندې باندې ونه کړئ ! او په ظاهر او باطن کې ښایي چې د الله تعالی د احکامو او د حدودو رعایت وکړئ، ځکه چې له الله جل جلاله څخه ستاسې هیڅ شی نه دي پټ: ﴿يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ﴾.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ۚ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

بېشکه الله او پرښتې د الله درود وایي پر نبي باندې، ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) درود ووایئ پر هغه (نبي) باندې او سلام (پرې) ووایئ په سلام ویلو سره.

تفسير: د «صلاة على النبي» مطلب دا دی: د نبي ثناء له تعظيم، رحمت، او عطوفت سره، بيا د هر يوه په طرف چې «صلاة» منسوب وي، سم د هغه د شان او مرتبې سره کومه ثناء، تعظيم، رحمت او عطوفت چې وړ او لايق وي؛ هم هغه به ترې مرادوه شي، لکه چې وايي: پلار پر ځوی او ځوی پر پلار، او ورور پر ورور مهربان دی، يا هر يو له بل سره مينه او محبت کوي، نو ظاهر ده د پلار کوم قسم محبت او مهرباني چې پر ځوی ده، د ځوی هغه قسم مينه او محبّت پر خپل پلار نه وي، او د ورور له ورور سره هم هغسې نشته، بلکه د دغو دواړو د مينې نوعيت بل شان دی، همداسې دلته يې هم قياس وکړئ او ويوهېږئ! الله تعالى هم پر نبي «صلاة» ليږي، يعنې په رحمت او شفقت سره د ده ثناء، اعزاز او اکرام کوي، پرښتې هم پرې سلام ليږي، مګر د هر يوه صلاة، رحمت، تکريم او تعظيم سم د ده د شان، مقام او مرتبې سره دی، وروسته له دی نه پر مؤمنانو حکم دی چې تاسې هم پر نبي صلى الله عليه وسلم صلاة او رحمت ولېږئ!، ښايي د دوی حيثيت له دغو دواړو ځخه بيخي جلا وي، علماوو فرمايلي دي چې د الله صلاة، رحمت لېږل او د ملائکو په منځ کې پر هغه ثناء ويل دي، او د پرښتو صلاة استغفار دی، او د مؤمنينو صلاة دعاء ده، په حديث کې راغلي دي: کله چې دغه آيت نازل شو، صحابه وو رضي الله عنهم عرض وکړ: يا رسول الله! د سلام طريقه خو مونږ ته معلومه شوې ده، يعنې چې د لمانځه په تشّهد کې داسې لوستل کيږي: السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، د صلاة طريقه هم مونږ ته ارشاد وفرمايئ! ځو يې مونږ په لمانځه کې ولولو، رسول الله صلى الله عليه وسلم د دغه درود تلقين دوی ته وفرمايه: «اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد، اللهم بارك على محمد و على آل محمد كما باركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد».

غرض دا دی چې الله تعالى مؤمنيو ته حکم ورکړ چې تاسې هم پر نبي صلاة ولېږئ، نبي عليه السلام دغه راوښود چې ستاسې صلاة لېږل دغه دي چې له الله جل جلاله ځنې وغواړئ ځو هغه زيات له زيات خپل رحمتونه تر أبد الآباد پورې تل ترتله پر نبي صلى الله عليه وسلم نازل وفرمايي!، ځکه چې د الله تعالى رحمتونه بېحده او بې نهايته دي.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٥٧﴾

بېشکه هغه کسان چې ايذاء رسوي الله ته (په ولد او شريک) او (ايذاء رسوي) رسول الله (ته په نسبت د سحر، شعر، جنون)؛ لرې کړي دي دوی الله (له رحمته خپله) په دنيا او په آخرت کې، او تيار کړی يې دی دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسير: د الله تعالى ايذاء دغه ده چې د ده رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ځوک ايذاء ورسوي، يا د ده لوی جناب په نسبت نالايقې خبرې وکړي.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾

او هغه کسان چې ايذاء رسوي مؤمنانو سړيو ته او مؤمنانو ښځو ته (په اتهام) په غېر د هغه کار چې کړی وي دوی (يعنې په ناکړي کار)؛ پس په تحقيق باروي دوی پخپل ځان غټ دروغ او ګناه ښکاره (چې د عقوبت موجب دی).

تفسير: دغه منافقان وو چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم بد به يې ويل، يا د دوی د مطهراتو ازواجو په نسبت به يې د دروغو خبرې اترې لکه چې د «النور» په سورت کې مسطورې دي کولې، وروسته له دې نه د ځينو هغو ايذاوو د انسداد په نسبت ځينې ښوونې کړی شوي دي، چې د دغو منافقينو له خوا به ځينې مسلمانانو ښځو ته رسېدې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّۚ

اى نبي ووايه ښځو ته دې او لوڼو ته دې او ښځو (د نورو) مؤمنانو ته چې خواره دې کاندي پر ټولو ځانونو خپلو له ټکريو پړونو خپلو څخه.

تفسير: يعني وروسته د ټول بدن له پټولو څخه د ټکري څه برخه پر سر او څه برخه يې له سر ځني راښکته پر خپله څېره باندې وځړوئ، په رواياتو کې راغلي دي چې وروسته د دې آيت له نزوله مسلمانانو ښځو به خپلې څېرې او ګرد بدنونه په خپلو ټکريو سره پټول، او بيا به د باندې داسې وتلې چې يواځې به د دوی يوه سترګه ښکاريده، چې په هغه سره په لاره تلی شوې، له دې نه معلومه او ثابته شوه چې د فتنې او فساد په وخت کې ښايي چې آزادې اصيلې ښځې خپله څېره هم پټه کړې، او وينځې د شديدو ضروورياتو له سببه پر دغه نه دي مکلّفې، ځکه چې د دوی په کارو او چارو کې تکليف او حرج پيښيږي.

ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن يُعۡرَفۡنَ فَلَا يُؤۡذَيۡنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ٥٩

دغه (پټول د بدن) نژدې دي دې ته چې وبه پېژندی شي دوی (چې اصيلې دي)؛ پس ايذاء به ونشي رسولی دوی ته (په زعم د وينځو)، او دی الله ښه بښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي چې: «ښه وپېژندله شي چې وينځه نه ده بلکه بي بي ده، د ننګ او ناموس مېرمن ده، بدبخته او بدناموسه نه ده، نېک بخته ده بد ذاته نه ده، څو بدنيته خلق هغوی ته لاس ونه غځوي، او نقاب يې د هغه نښه کېښوده، دغه د بهترۍ حکم دي، وروسته يې وفرمايل چې: الله بښونکی مهربان دی»، يعنې که سره له دومره اهتمامه کوم تقصير پاتې شي؛ نو د الله تعالى له مهربانۍ نه د ښښنې توقع شته، (تکميل)، دغه خو د آزادو ښځو په نسبت انتظام وو، څو هر څوک دوی وپېژني او د دوی ربړولو ته زړه ښه نه کړي، او بيا د دروغو حيله ورته جوړه نه کړي، وروسته له دې د عمومي ګوتې وروړلو او لاس غځولو په نسبت تهديد او ويرول دي، اعم له دې چې له کومې مېرمنې سره وي، يا له کومې وينځې سره.

۞ لَّئِن لَّمۡ يَنتَهِ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ

قسم دی که منع نشول منافقان (له نفاق څخه) او هغه کسان چې په زړونو د دوی کې رنځ دی (د زنا کولو ـ له بد کارۍ خپلې نه).

تفسير: يعنې پر هغو خلقو چې د بد نظرۍ او شهوت پرستۍ مرض لګېدلی دی.

وَٱلۡمُرۡجِفُونَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ

او بدې آوازې ګډوونکي په (ښار د) مدينې کې.

تفسير: د غه غالبًا يهودان دي، يا ممکن دي چې هغه منافقان ترې مراد وي چې على الأكثر به يې دروغ خبرې شايع کولې، او د اسلام او د مسلمانانو په خلاف به يې شايعات او انتشارات کول.

لَنُغۡرِيَنَّكَ بِهِمۡ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا قَلِيلٗا ٦٠ مَّلۡعُونِينَۖ أَيۡنَمَا ثُقِفُوٓاْ أُخِذُواْ وَقُتِّلُواْ تَقۡتِيلٗا ٦١

نو خامخا به وګمارو مسلّط به کړو مونږ خامخا تا پر دوی، بيا به همسايه توب ونه کړي (دوی) د تا په دغه (مدينه کې) مګر لږ وخت. رټلي ترټلي شوي هر چېرې چې وموندلی شي؛ وبه نيولی شي، او وبه وژلی شي په وژلو (د خوارۍ سره).

تفسير: يعنې که دغه بد سړي د خپلو دغو حرکاتو څخه لاس وانخلي؛ نو مونږ به تا پر هغوی مسلط کوو، چې په څو ورځو کې تاسې هغوی له مدينې منورې څخه د باندې و شړئ، او هومره ورځې چې دلته اوسيږي؛ د ذلت په صفت کې به پاتې وي، لکه چې دغه يهودان ګرد وشړل شول، او منافقانو به د دغو ويرولو او ډارولو په اثر ښايي خپله رويه بدله کړي وي؛ نو ځکه له سزا څخه يې نجات وموند.

سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ﴿٦٢﴾

دا يوه لاره ايښې ده الله لاره په حق د هغو (منافقانو مرجفانو) کې چې تېر شوي دي پخوا له دې نه، او له سره به نه مومې ته لارې د الله ته هيڅ تبديل تغيير.

تفسير: يعنې عادت الله په همدې دوام لري، هغه کسان چې د انبياء الله په مقابل کې شرارتونه کوي، او فتنه او فساد خوروي؛ همداسې ذليل، خوار او هلاک کړي، يا دغه مطلب دی چې په پخوانيو کتابونو کې همدغه حکم شوی دی چې مفسدان له خپله منځه د باندې وباسئ ! لکه چې شاه صاحب (رحمه الله) يې له تورات څخه نقلوي.

يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ ۗ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُوْنُ قَرِيْبًا ﴿٦٣﴾

پوښتنه کوي له تا څخه خلق له قيامت (د راتلو چې کله دی؟) ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده علم د قيامت (خاص) په نزد د الله دی، او څه شي پوه کړی يې ته (په قيام د قيامت؟، يعنې ته ترې بېخبره يې، بيا نو ورته ووايه) ښايي چې قيام د قيامت دی نژدې.

تفسير: اګر که د قيامت د صحيح وخت تعيين الله هيچا ته نه دی ښوولی، مګر دلته يې د هغه د قُرب په طرف اشاره فرمايلې ده، په حديث کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم خپله د شهادت او وسطی ګوتې پورته کړې، او ورسره يې وفرمايل: «أنا والساعةُ كهاتين» «زه او قيامت د دغو ګوتو په شان يو»، يعنې هومره چې وسطی ګوته د سبابې په نسبت وړاندې ختلې ده؛ نو زه له قيامت څخه هم دغومره قدر ړومبی راغلی يم، قيامت ډېر نژدې او په ما پسې ژر راتلونکی دی.

اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ﴿٦٤﴾

بېشکه الله رټلي دي کافران (منکران د بعث له رحمت خپله)، او تيار کړی يې دی دوی ته سختې لمبې وهونکی اور.

تفسير: يعنې د دغه لعنت اثر دی چې دوی داسې لا طائل سوالات کوي، او د آخرې خاتمې او د عاقبت هيڅ فکر نه کوي.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوْهُهُمْ فِي النَّارِ

په دغه حال کې چې همېشه به اوسيږي په دغه اور کې تل ترتله، نه به مومي دوی هيڅ دوست (چې يې ترې وباسي) او نه کوم مددګار (چې عذاب ترې لرې کړي). (ياده کړه) هغه ورځ چې چورلولی به شي مخونه د دوی په اور کې.

تفسير: يعنې پرمخې نسکور غورځولی کيږي، او د دوی څېرې به په اور کې لاندې باندې کيږي.

يَقُولُونَ يَٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا۠ ﴿٦٦﴾

وايي به دوی: ای کاشکې مونږ اطاعت کړی وی د الله، او اطاعت کړی وی مونږ د رسول (د الله).

تفسير: په دغه وخت به ارمان او افسوس کوي چې کاشکې مونږ په دنيا کې د الله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم پر وينا غوږ اينبي وی، او پر هغه مو عمل کړی وی، څو له دغه بدې ورځې سره مخامخ شوي نه وی.

وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

او وايي دوی: ای ربه څمونږ! بېشکه مونږ اطاعت کړی وو مونږ د مشرانو خپلو، او د غټانو خپلو، پس ورکه کړه دوی له مونږ څخي سمه لاره. ای ربه څمونږ! ورکړه دوی ته دوچنده له عذابه، او لرې کړه دوی له رحمته خپله رټلو ترټلو لويو سره.

تفسير: دغه به د قهر له شدّته وايي چې: څمونږ دغو دنيوي سردارانو، مشرانو او مذهبي پېشوايانو مونږه وغولولو، او په دروغو او فريبو يې په دغه غم او مصيبت کې اخته کړو، د همدوی په لمسون د حق له لارې څخه بې لارې شو، نو که اوس مونږ ته سزا راکوله کيږي؛ ښايي دوی ته څمونږ په نسبت دوچنده سزا ورکړه شي، او هغه لعنت او زحمت چې پر مونږ نازليږي؛ له هغه څخه دې زيات پر دوی هم نازل شي، ګواکې د دوی پر دوچنده سزا ورکولو سره د خپل زړه يخول غواړي، په همدغه مضمون يو بل آيت د «الأعراف» په (۴) رکوع کې تېر شوی دی، هلته دې د دوی د دغې غوښتنې ځواب هم شته، هغه دې هلته بيا ولوستل شي!.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوْا۟ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُوا۟ ۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو!) مه کېږئ په شان د هغو کسانو چې ايذاء يې رسولې وه موسی ته؛ پس پاک کړ دغه (موسی لره) الله له هغو دروغو چې دوی پرې ويل، او وو (موسی) په نزد د الله کې وجيه (مخور خاوند د عزّت).

تفسير: يعني تاسې داسې کوم کار يا خبره مه کوئ چې له هغه نبي عليه السلام ته ايذاء ورسيږي، دغه ايذاء نبي عليه السلام ته هيڅ زيان او ضرر نشي رسولی، ځکه چې دی د الله تعالی په دربار کې لوی عزّت او پت لري، او الله جل جلاله به له ده څخي هغه د اذيت ګردې خبرې لرې کوي، مګر په هغه سره ستاسې آخرت خرابيږي، وګورئ چې د موسی عليه السلام په نسبت خلقو څرنګه د اذيت خبرې کولې، مګر الله تعالی د موسی عليه السلام د وجاهت او مقبوليت له وجې د هغو ټولو ابطال وفرمايه، او د موسی عليه السلام بې داغي يې ثابته کړه، په رواياتو کې راغلي دي چې ځينو مفسدينو پر موسی عليه السلام تهمت لګاوه چې هارون عليه السلام يې بېديا ته بيولی دی او هلته يې وژلی دی، نو الله تعالی په يوه خارقه طريقه سره د هغه ترديد وفرمايه، او په صحيحينو کې راغلي دي چې موسی عليه السلام د حياء له وجې د هغې زمانې د خلقو د رواج او دستور په خلاف به په پټ ځای کې تل په پټه غسل کاوه، خلقو به ويل چې: د دوی په بدن کې هرومرو څه عيب دی، يا د برص داغ لري، يا يې خصيې پړسېدلې دي، يوه ورځ موسی عليه السلام غسل کاوه او خپل کالي يې ايستلې پر يوې تيږې يې اينبې وو، هغه تيږه د دوی له کاليو سره وتښتېده، موسی

عليه السلام بربنډ له اوبو څخه ووت او خپله همسا يې واخيسته، او په هغې تيږه پسې پر منډو شو، په دغه وخت کې ټولو خلقو دوی ته کتل، او ګردو ته دغه حقيقت ورڅرګند شو، چې د دوی مبارک وجود بيخي پاک او بې عيبه دی.

تنبيه: د موسی عليه السلام بربنډ ځغلېدل په تيږې پسې د مجبوريت لامله وو، او ښايي دا يې هم خيال کې نه وي ګرځيدلي چې دغه تيږه به برابره هغې لويې مجمعې ته ورځي، او هلته به دريږي، پاتې شو د تيږي دغسې حرکت؛ نو هغه د فوق العادت په ډول وو.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) وويرېږئ له عذاب د الله، او ووايئ خبره سمه محکمه رښتيا. چې نېک صالح کړي (الله) تاسې ته عملونه ستاسې، او وبښي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او هر چا چې اطاعت وکړ د الله او د رسول د (الله)؛ پس په تحقيق برياڵی (کامياب) شو په بري ډېر لوی سره.

تفسير: يعني ای مؤمنانو ! له الله تعالی څخه وويرېږئ او وپوهېږئ چې سمې خبرې کوونکي ته د ډېرو ښو او مقبولو اعمالو توفيق ور په برخه کېږي، او ګناهونه او تقصيرات يې ورمعافيږي، په حقيقت کې يواځې د الله تعالی او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په اطاعت کې د حقيقي بري او کاميابۍ راز پټ دی، هر هغه څوک چې دغه لاره غوره کوي؛ په مراد رسيږي.

إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾

بېشکه وړاندې کړ مونږ امانت (ثواب ـ عقاب) پر اسمانونو او پر ځمکه او غرونو (کله چې مو پيدا کړ په دوی کې فهم او نطق)؛ پس منع راوړه دوی له دې چې پورته کړي هغه (د امانت بار) او وويرېدل دوی له هغه (امانت)، او پورته کړ هغه (د امانت بار) انسان، بېشکه چې دغه (انسان) دی ظالم ډېر نادان (په عاقبت خپل).

تفسير: يعني انسان پر خپل ځان لوی ظلم او ستم وکړ، د هغه بار او پېټي په اوږو اخيستلو څخه چې اسمانونو، ځمکې او غرونو د خپلې ناتوانۍ او عجز اظهار وکړ، چې پورته کولی يې نشو؛ دغه ناپوه انسان هغه پر خپلو اوږو واخيست.

اصلي خبره دا ده چې الله تعالی د خپل يو خاص امانت کېښودل د مخلوقاتو په کومه نوعه کې اراده وفرمايله، چې که هغه غواړي؛ نو دغه امانت په خپلې سعي او کسب او د متې په قدرت او قوّت وساتلی شي، بلکه تزييد او ترقي هم ورته ورکړه شي، هغه افراد چې هغه امانت په پوره ډول سره محفوظ ساتي او ترقي ورته ورکړي؛ پر هغو انعام او اکرام وکړي، او هر هغه چې په غفلت او شرارت سره هغه ضايع کړي؛ نو هغه ته به سزا ورکړه شي، او هغه کسان چې په دغه مورد کې لږ شان قصور وکړي؛ له هغوی سره د عفوې او د ښنلو معامله وکړه شي، ځما په خيال دغه امانت د ايمان او د هدايت يو تخم دی، چې د بنيادمانو په زړونو کې شيندلی او کرلی شوی دی، چې هم هغه ته «مابه التکليف» هم ويلی شو، «لا إيمان لمن لا أمانة له» چې د دغه د ساتنې او په حفاظت کې له مداومت څخه د ايمان ونه زرغونيږي، ګواکې د بني آدميانو قلوب د الله تعالی ځمکه ده، چې تخم هم په هغو کې پخپله الله شيندلی (کرلی) دی، د باران ورولو لپاره يې د رحمت وريځې هم لېږلې دي، چې د هغوی له سينو ځنې د الله تعالی د وحي باران هم ورېدلی دی، د هر انسان فريضه

دا ده چې د ایمان دغه تخم چې د الله تعالی امانت دی؛ ضایع نه کړي، بلکه په پوره سعی، کوښښ، سره د هغه پرورش او پالنه وکړي، او ډېر زیات دقّت دې وکړي، څو په سهو، خطا او غلطی هم دغه تخم ونه سوځېږي، او ضایع نشي.

لِّيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٣﴾

(دغه د امانت عرض د دې لپاره وو) چې عذاب ورکړي الله منافقانو سړيو او منافقاتو ښځو ته، او مشرکانو سړيو او مشرکاتو ښځو ته، او رجوع په رحمت سره وکړي الله پر مؤمنانو سړيو او مؤمناتو ښځو، او دی الله ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تمت سورة الأحزاب بعون الله الملك الوهاب، فلله الحمد والمنة.

سُورَةُ سَبَإٍ

«د (سبأ) سورت مکي دی، پرته له (۶) آیته څخه چې مدني دي (۵۴) آیتونه او (۶) رکوع لري، په نزول کې (۵۸) او په تلاوت کې (۳۴) سورت دی، وروسته د «لقمان» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ①

ټوله ثناء صفت خاص الله لره دي، هغه چې خاص هغه ته دي هر هغه (شیان) چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا عبیدًا)، او خاص همدغه (الله) لره ده ټوله ثناء صفت په آخرت کې (لکه چې په دنیا کې هم ده)، همدغه (الله) ښه حکمت والا ښه خبردار دی.

تفسیر: یعني ګرد محاسن او محامد او تعریف هغه الله جلّ جلاله ته دي چې واحد احد دی، او بې د نورو له شرکته د ګردو اسمانونو او د ځمکو د شیانو مالك او خالق دی، او په نهایت حکمت او خبرداري سره د دوی انتظام او تدبیر کوي، او دغه سلسله یې چې نه ده پیداکړې، د داسې حکیم او دانا په نسبت دغه ګمان نشي کېدی، ضرور دغه نظام بالآخر پر کومې اعلی نتیجې منتهي کېدونکی دی، چې هغه ته آخرت وایي، او څرنګه چې همدی په دنیا کې یواځې د ټولو تعریفاتو مستحق دی، په آخرت کې هم یواځې همدی د ټولو تعریفاتو مستحق دی، بلکه دلته خو ظاهرًا د نورو کسانو هم لږ څه تعریف کېدی شي، لیکن هلته نور ګرد وسایط او پردې لرې کېږي، او هر شی لیدل کیږي، هغه ګرد د همده له طرفه وي، نو ځکه صورتًا او معنًا او حقیقتًا بلکه له هر حیثیته یواځې د هم هغه مطلق محمود تعریف پاتې کیږي.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ

معلوم دي (الله ته) هر هغه شی چې ننوځي په ځمکه کې او هر هغه شی چې بیرون راوځي له دغې (ځمکې) څخه، او هر هغه څیز چې راښکته کیږي له اسمانه، او هر هغه شی چې پورته خیژي په دغه (اسمان) کې.

تفسیر: یعنې په اسمان او ځمکه کې هیڅ یو لوی او وړوکی داسې څیز نشته، چې د ده له علم څخه خارج وي، هر هغه شی چې په ځمکه کې ننوځي، مثلاً حشرات، خوځندې، د نباتاتو تخم، د باران اوبه، د مړیو اجساد او هر هغه شیان چې له ځمکې څخه د باندې راوځي او بهر کیږي مثلاً: زراعت، نباتات، معدنیات او نور، او هغه شیان چې د اسمان له جانبه راښکته کیږي لکه: باران، وحي، تقدیر، پرښتې او نور، او هغه شیان چې پورته خیژي اسمان ته مثلاً: روح، دعاء، اعمال، ملائك او نور، پر دغو ګردو انواعو او جزئیاتو د الله تعالی علم محیط دی.

وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ②

او همدغه (الله) ډېر رحم کوونکی دی، ښه ښبونکی دی (د خطیّاتو).

تفسير: يعني دغه ګرد د ژوندون رونق ښايست د الله تعالی له رحمته او ښېښنې څخه دی، که د بندګانو د دغې ناشکرۍ او د حق نه پېژندلو په اثر لاس په لاس د دوی په نيونو باندې لاس پورې کېدی؛ نو دغه ګرد رونق او ښايست به په يوه لمحه کې ختمېده: ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ﴾ (د فاطر سورت (۴۵) آيت (۵) رکوع (۲۲) جزء).

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي چې را به نشي مونږ ته قيامت، ووايه (ای محمده ! دوی ته چې ولې به رانشي) بلکه رابه شي، قسم دی ځما په رب خپل چې خامخا رابه شي هرومرو (لازمًا) دا قيامت تاسې ته.

تفسير: يعني هغه انسان چې د ده د صدق او امانت اقرار له نورو ګردو موجوداتو څخه ړومبی وو؛ اوس له براهينو څخه د ده صداقت په پوره ډول سره ښکاره شو، په مؤکد قسم سره د الله تعالی له طرفه خبر ورکوي چې خامخا قيامت راتلونکی دی، نو بيا يې هيڅ علّت او سبب نه دی معلوم، چې ولې يې دوی نه مني، هو ! که کومه محال خبره يا له حکمت څخه مخالفه کومه خبره يې کړې وی؛ نو د انکار ځای به په کې وو، ليکن دغه خو نه محاله ده، او نه له حکمت څخه مخالفه ده، نو بيا له هغه څخه انکار که ضد او عناد او سرتمبګي نه ده؛ نو څه ده؟.

عَٰلِمِ الْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ۝٣

(هسې رب) چې عالم دی په غيبو، نه پټيږي له ده په اندازه د يوې ذرې په اسمانونو کې او نه په ځمکه کې، او نه وړوکی له هغې ذرې، او نه لوی (ترې) مګر (چې دا ټول ليکلي پراته دي) په کتاب ښکاره (لوح محفوظ) کې.

تفسير: يعني په هم هغه عالم الغيب قسم دی چې د ده له محيط علم څخه د اسمان او د ځمکې هيڅ يو لوی يا وړوکی شی، يا يوه ذره يا له ذرې څخه وړوکی يو شی هم نه دی پټ، او نه هيڅ شی ترې غائبيږي، ښايي چې دغه يې ځکه فرمايلي وي چې د قيامت د وخت تعيين مونږ له سره نشو کولی، د هغه علم له هغه چا سره دی چې د هغه له علم څخه هيڅ يو شی خارج نه دی، مونږ ته هغومره خبر چې هغه راکړی دی؛ هغه مو بې له زيادته او تنقيصه درورسوه، او په دې سره د هغې خبرې ځواب هم وشو: ﴿وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ﴾ الآية - يعني کله چې ځمونږ ذرات په ځمکه کې منتشر شي، بيا به څرنګه سره يو ځای کيږي؟ نو دغه يې راوښوول چې هيڅ يوه ذره هم د الله تعالی له علمه نه ده غائبه، او پخوا يې دغه راښوولي وو چې د اسمان او د ځمکې پر هر يوه شي د ده قبضه ده، نو بيا به ده ته څه مشکل وي چې ستاسې ګرد منتشر ذرات يو ځلې سره راټول کړي.

تنبيه: له ښکاره کتاب څخه «لوح محفوظ» مراد دی، چې په هغه کې هر شی سم د الله تعالی له علمه سره ثبت دی.

لِّيَجْزِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ ۚ أُولَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝٤ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُولَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ۝٥

لپاره د دې چې جزا ورکړي (الله) هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) دغه (نيکوکاران مؤمنان چې دي؛) شته دوی ته مغفرت بخښنه او رزق روزي ښه (د

عزت چې جنّت دی). او هغه کسان چې سعي کوښښ کوي په (ابطال د) آيتونو (د قرآن) ځمونږ په دې حال چې عاجز کوونکي وي د الله (په زعم خپل)؛ دغه کسان شته دوی ته عذاب له عذابه دردناکه څخه.

تفسير: يعنې د قيامت راتلل ځکه ضروري دي چې خلقو ته د دوی د نېکۍ او بدۍ نتيجه او ثمره ورکړه شي، او د الله تعالی د ټولو صفاتو کامل ظهور په عمل راشي.

تنبيه: «هغه کسان چې سعي او کوښښ کوي په باطلولو د آيتونو د قرآن ځمونږ» مطلب دا دی چې ځمونږ د آيتونو په ابطال او د خلقو په ممانعت کې د هغو له قبول څخه قولاً او فعلاً کوښښ کوي، او د دغه مقصد د په مخ بيولو لپاره ټينګ ولاړ دی، ګواکې دوی (العياذ بالله) داسې غواړي چې الله تعالی عاجز کړي، او پر او مغلوب يې وګرځوي، او داسې ګڼي چې دوی د ده په لاس کې راتلونکي نه دي، او هرومرو له ده ځنې خپل ځان بچ کوي.

﴿وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝﴾

او (بل لپاره د دې ليکلي پراته دي په لوح محفوظ کې) چې ويني هغه کسان چې ورکړی شوی دوی ته علـم فهم هغـه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته له (جانبه د) رب ستا؛ هم هغه حق دی، او سمه لاره ښيي طرف د لارې (د هغه الله ته چې) ښه زبردست ډېر ستايلی شوی دی.

تفسير: يعنې ځکه قيامت راتلونکی دی، څو هغه کسان چې پرې يقين او باور لـري هغو ته عين اليقين حاصل شي، او په خپلو سترګو سره هم د هغه وقوع او قيام ويني، او ښه وپوهيږي چې د لوی قرآن بيان څرنګه بې له تزييده او تنقيصه صحيح ثابت شو، او بېشکه چې قرآن هم هغه لوی او زبردست کتاب دی چې الله ته مو رسوي، او سمه صافه لاره راښيي، ځيني مفسرين د ﴿وَيَرَى الَّذِينَ﴾ الآية ـ مطلب داسې اخلي چې د ﴿وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ﴾ په برخلاف هغه کسان چې پوهان او اهل العلم دي، اعمّ له دې چې مسلمانان وي که کتابيان، هغوی پوهيږي او ويني چې د قيامت او نورو په متعلق د قرآن مجيد بيان بيخي صحيح دی، او انسانانو ته د وصول الی الله ښه طريقه ورښيي، او په سمه صافه لاره يې برابروي.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۝ أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِ جِنَّةٌ﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: آيا (وښيو) دلالت وکړو تاسې ته په يو سړي چې خبر درکوي تاسې ته کله چـې ذرې ذرې کـړی شئ تاسې په کامل ذره ذره کېدلو سره، بېشکه چې تاسې خامخا په پيدايښت نوي کې يئ. آيا له خپله ځانه تړلي دي (محمد) پر الله باندې دروغ؟ يا ورپورې لېونتوب دی؟.

تفسير: د قريشو کفّارو د رسول الله صلی الله عليه وسلم په شان کې دغسې ګستاخي او سپين سترګي کوله، يعنې راځئ چې مونږ تاسې ته هغه سړی دروښيو چې وايي ورروسته له مړ کېدلو او پرسېدلو او وراسته کېدلو او خاورو او دوړو کېدلو څخه بيا له خاورو څخه راټوليږئ او له تاسو ځنې هم داسې روغ جوړ انسانان پيدا کيږي، او بيا به هم داسې ژوندي له قبرونو راپاڅولی کېږئ، ښه نو پر داسې چټي او مهملو خبرو څوک يقين او باور کولی شي؟ او څرنګه يې منل امکان لري؟ له دوو حالو څخه خالي نه دی؛ يا خو دغه شخص عمداً په قصد سره پر پاک الله دروغ تړي، چې ده

داسې خبر راکړی دی، که نه لېونی او سودايي دی، او دماغ يې پخپل ځای کې نه دی، نو ځکه دا هسې اپلتې او چتې خبرې کوي (العياذ بالله).

بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ۝

(نو فرمايي الله ترديداً: داسې نه دي) بلکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت په عذاب کې به وي (په عُقبی کې) او په ګمراهي لويه کې (لوېدلی دی په دنيا کې).

تفسير: يعنې نه دروغ دي او نه جنون، بلکه خالي دغه خلق پخپله د عقل، پوهې، صدق او صواب له لارې څخه ښوييدلي دي، او له حق او يقين څخه ډېر لرې لويدلي دي، چې دغسې چټې خبرې کوي او په خپل دغه انکار او تکذيب سره خپل ځان په آفت او عذاب کې اخته کوي، في الحقيقت دغه ډېر لوی عذاب دی چې د انسان دماغ په دغه اندازه سره خراب او مختل شي؛ چې دی د الله تعالی انبياوو ته مفتري، مجنون او نور شيان ووايي (العياذ بالله).

أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ إِن نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ ۚ

آيا نه ګوري (دا کافران) هغه ځيز ته چې په مخ کې د دوی دی او هغه ځيز ته چې وروسته د دوی دی له اسمانه او له ځمکې (چې دوی په کې محاط وي)، که چېرې اراده وفرمايو؛ نو ځيري به کړو په دوی ځمکه (او په کې به يې ډوب کړو په شان د قارون)، يا به وغورځوو پر دوی باندې يوه ټوټه له اسمانه.

تفسير: آيا دغه خلق ړانده شوي دي چې اسمان او ځمکې ته هم نه ګوري، او خپل شاوخوا ته هم سترګې نه غړوي، چې پر موجوداتو خپل عقل او فکر وچلوي، پر دغې خبرې باندې خو پخپله دوی هم قايلان دي چې د دوی او د ګردو علوياتو او سفلياتو خالق الله دی، بيا ښه آيا هغه الله ته چې د دغو شيانو مالك او خالق دی؛ د دغو شيانو خرابول او ماتول او بيا جوړول هغه ته څه سختي او اشکال لري؟ او هغه ذات ته چې داسې عظيم الشأن اجسام جوړولی شي، او لاندې باندې او ويجاړولی يې شي؛ د انساني جسم تخريب، تفکيك او تجزيه او بيا يې سره ټولول، ژوندي کول او پاځول څخه اشکال لري؟ آيا دغه خلق له دې نه نه ويرېږي چې د الله تعالی پر ځمکه او تر اسمان لاندې اوسيږي او بيا داسې د بې ادبی او ګستاخی خبرې کوي، او بېځايه خپلې ژبې خوځوي، حال دا چې که الله تعالی اراده وفرمايي؛ په يوه رپه کې به دوی يا په ځمکه خښوي، يا به له اسمانه يوه ټوټه پرې وغورځوي او دوی به بيخي سپېره او فنا کړي، او په همدغه دنيا کې به د قيامت يوه وړوکې نمونه دوی ته وښيي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۝

بېشکه په دغه (کتلو د پاس او ټيټ او خسف او اسقاط) کې خامخا دلائل دي لپاره د هر بنده رجوع کوونکي (الله ته).

تفسير: يعنې هر هغه بنده چې له عقل او انصاف څخه کار واخلي؛ نو د الله تعالی په طرف يې رجوع کيږي، ځکه چې يوه او عاقل انسان ته په علوياتو او سفلياتو او ما فيهما کې ډېر زيات د قدرت لويې نښې او د لائل موجود دي، د دغه منظم او ډك له حکمته نظام له ليدلو څخه پوهيږي چې هرومرو دغه ګرد يوه ورځ خپلې عُليا او اکملې نتيجې ته

رسېدونکی دی، چې د هغې نوم «دار الآخرة» دی، کله چې دوی دغه تصّور وکړي؛ نو زیات له زیاته خپل مالك او خالق الله تعالی ته رجوع کوي، او د هغو علوي او سفلي نعماوو چې ورته رسيږي؛ شکریه اداء کوي، له دغو بندګانو څخه د ځينو تذکره پاك الله داسې فرمايي چې:

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا ۖ يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ ۖ

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ داود ته له جانبه خپله فضل (لويي پر نورو، ومو فرمايل غرونو ته چې) ای غرونو ! راوګرځوئ (ښه) غږونه خپل له ده سره (په وخت د تسبيح کې، او له ده سره تسبيح ويل) مرغانو هم.

تفسير: يعني الله تعالی داود عليه السلام ته له نبوّت سره غير معمولي سلطنت هم ورعنايت فرمايلی وو، داود عليه السلام به کله کله بيديا او صحرا ته هم ووت، او هلته به د الله تعالی په ذکر او ياد مشغولېده، او د الله تعالی له خوفه به يې ژړل، او په تسبيح او تهليل به مشغولېده ، او په خپل هغه ښکلي غږ سره به چې ضرب المثل دی؛ د (زبور) په لوستلو مصروفېده، د ده د تسبيح او تهليل د عجيب او غريب تأثير په سبب به له ده سره غرونو هم تسبيح لوستل، او ګرد مرغان به هم د دوی په شاوخوا کې سره ټولېدل، او د ده په شان هغوی به هم تسبيح او تهليل وايه، که د غرونو له تسبيح څخه د ده د غږ محض عکس العمل (انګی) مراد وي؛ يا هغه عمومي تسبيح مراد وی چې هر شی يې د خپل حال يا د قال په ژبه سره اداء کوي يا يې وايي؛ نو د داود عليه السلام د مخصوص فضل او شرف په ذيل کې به د دغې خبرې تذکره بيخي مهمله او بې معنی وی (العياذ بالله)، نو معلومه شوه چې مراد ترې تسبيح ويل دي، د ﴿يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ﴾ حکم تکويني دی.

وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ ۝١٠ أَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ ۖ

او پسته کړې وه مونږ ده ته اوسپنه. (امر وفرمايه الله داود ته داسې) چې جوړوه ځغرې ارتې اوږدې، او اندازه کوه په اوبدلو کې (چې حلقې يې سره برابرې وي).

تفسير: د داود عليه السلام په حق کې يې اوسپنه لکه موم پسته وګرځوله، او ده به بې د اور د صناعيه وو آلاتو له مرستې اوسپنه په هر شان سره چې غوښته؛ کږوله او تاووله به يې، او پنډه او نرئ کوله، او له هغې څنې به يې ځغرې او نور دقيق او نفيس آلات او ادوات جوړول او پلورل به يې، او له هغې څخه به يې د خپل قوّت او معاش وسايل برابرول، او پر اسلامي بيت المال به يې خپل د اعاشې بار نه غورځاوه، وايي چې: کړئ لرونکې ځغرې ړومبی ځلې د ده له لاسه ايجاد او اختراع ومونډله، چې ارتې او پراخې وې، الله تعالی ده ته امر ورکړ چې پراخې او ارتې ځغرې جوړوه ! او د هغو حلقې او کړئ په ښه نظم او ترتيب سره ونښلوه ! چې د خپل لويوالي ـ وړوکوالي او نريوالي په اعتبار يو له بل سره متناسبې وي.

وَاعْمَلُوا صَالِحًا ۖ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝١١

او عمل کوئ تاسې د نيکيو، بېشکه زه چې يم پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی يم.

تفسير: يعنې د دغو چارو او صنايعو په مشغوليت کې د حقيقي منعم له ياده مه غافلېږئ ! او تل ترتله په صالحه وو اعمالو کې مشغول اوسئ ! او دغه خبره په ياد ولرئ چې الله تعالی ګرد اعمال او احوالويني.

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ ۗ

او (مسخر کړی مو وو) سُليمان ته باد (د) سبايي (منزل) د هغه (د) يوې مياشتې، او (د) بيگايي (منزل) د هغه د يوې مياشتې (لاره) وه، او بهولې مو وه د ده لپاره چينه د ويلې کړی شويو مسو.

تفسير: د سُليمان عليه السلام داسې يو تخت وو، چې په فضا کې الوته، او دی به يې له شام څخه يمن ته او له يمن څخه شام ته رساوه، الله تعالی د سُليمان عليه السلام لپاره باد تابع او مسخّر کړی وو، نو ځکه د باد په وسيله به يې د يوې مياشتې مسافه په نيمه ورځ کې طی کوله، د «أنبياء» او د «نمل» په سورتونو کې د دې څه بيان تېر شوی دی، او وروسته له دې نه د «ص» په سورت کې يې بيان راځي.

وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَّعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ۗ وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿۱۲﴾

او (مسخّر کړي مو وو ده ته) له پيريانو هغه څوک چې کار به يې کاوه په مخ د ده کې، په اذن (حکم) د رب د ده، او هر چا چې به څنګ سرکښي وکړه له دوی له امره حکمه ځمونږ (او د سليمان اطاعت به يې نه کاوه)؛ نو وبه څکوو مونږ هغه ته (په آخرت کې) له عذاب د اور.

يَعْمَلُوْنَ لَهٗ مَا يَشَآءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ۗ

جوړوه (دغو پيريانو) دغه (سُليمان) ته هر هغه شی چې ده غوښت له هسکو (اوچتو) کلاوو، او تمثالونه، او لوی لګنونه په شان د تالاو او (په شان د لويو کلکو) ديګونو پر نغريو پراته.

تفسير: يعني لوی لوی مساجد، کلاوې، محلات به يې پر پيريانو تعمير او ودانول، او مجسمې او تصاوير به يې پر دوی جوړول، چې ممکن په هغه شريعت کې به دغه تصاوير نه وو ممنوع، او يا هم د غير ذي روح شيانو تصويرونه به يې جوړول، په محمدي شريعت کې مجسمې او تصاوير ممنوع درول شوي دي، او د مسو (ټېټو) لوی لوی داسې لګنونه به يې جوړول چې لکه لوی تالاو او حوض به وو، او داسې لوی لوی ديګونه به يې هم جوړول چې له خپل ځای څخه له سره نه خوځېدل، او په هغه خپل ځای کې ځای په ځای باندې کېدل.

اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ۗ وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ ﴿۱۳﴾

(وفرمايل مونږ) عمل کوئ (د نېکيو ای) آل د داوده ! لپاره د شکر، او لږ دي له بندګانو ځما شکر ايستونکي (احسان منونکي).

تفسير: يعني ای د داود کورنۍ ! د دغو عظيم الشأنو انعاماتو او احساناتو شکر اداء کوئ، محض په ژبه سره نه بلکه په عمل سره هم داسې کار وکړئ چې له هغو د الله تعالی شُکر ايستل مترشح وي، دغه خطاب د داود عليه السلام کورنۍ او ټبر ته دی، ځکه علاوه پر نورو مستقلو احساناتو پر داود عليه السلام باندې احسان من وجه پر ګردو احسان دی، وايي چې داود عليه السلام د خپل ګردې کورنۍ لپاره داسې د اوقاتو تقسيم جوړ کړی وو، چې د هغه په اساس د شپو ورځو په څلورويشتو ساعتو کې هيڅ يو وخت داسې نه وو چې د ده له کورنۍ څخې به يو نه يو تن د الله تعالی په عبادت کې مشغول او لګيا نه وو.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿۱۴﴾

پس کله چې حکم وکړ مونږ پر سُلیمان د موت (او دی مړ ولاړ وو، تکیه پر همسا یو کال) نو هیڅ خبر کړي نه وو دغه پیریان په مرګ د دغه (سُلیمان) مګر چنجي د ځمکې (وینو) چې ویې خوړه همسا د ده، پس کله چې ولوېد (سُلیمان پر ځمکه)؛ نو معلوم شو حقیقت دپیریانو که چېرې وی (دغه پیریان) چې پوهېدی په (علم د) غیب؛ نو نه به تېراوه (سلامت یو کال) په تکلیف مشقت سپکوونکي کې.

تفسیر: کله چې سُلیمان علیه السلام پر پیریانو د بیت المقدس په تجدید کې مشغول او لګیا وو، مطلع شو چې ځما د موت نېټه را نژدې شوې ده، نو پر پیریانو یې د خپل ځان لپاره یوه د بلورو داسې مانۍ جوړه کړه چې د هغې منځنۍ سطحه له ورا ښکاربده، بیا سلیمان علیه السلام په هغې کې ننووت، او دروازې یې پر ځان پسې وتړلې، او لکه چې د دوی عادت وو چې تر څو څو میاشتو پورې به په خلوت کې د الله تعالی په عبادت کې مشغول وو، بیا په داسې یو وضعیت د رب العزّت په عبادت کې مشغول شو، چې د قومې په حالت پر خپله همسا باندې یې تکیه لګولې وه، کله چې پرښتې د دوی روح هم قبض کړ، د دوی مبارک نعش په هم دغه وضعیت ولاړ پاتې وو، او هیڅوک د دوی پر وفات متحسس نه شول، د دوی د وفات څخه وروسته تر ډېر مدّت پورې پیریان په هم هغه شان پخپلو تعمیریه امورو مشغول وو، کله چې تعمیرات سم له سلیماني نقشې سره پای ته ورسېدل، نو د هغې همسا په بېخ کې چې دی د هغه پر موازنه ولاړ وو؛ د لرګي چنجی (وینه) ولګېد، او هغه یې وخوړه، او دوی ولید، نو دلته جنیاتو ته د دوی د غیبي امورو د پوهېدلو حقیقت ورښکاره شو، پر پیریانو باندې معتقدو انسانانو ته هم دغه خبره ځرګنده شوه، که دغه پیریان پر غیبیه وو امورو پوهېدی؛ نو ځرنګه به په دغه تکلیف کې پاتې کېدل، او لازم وو چې د سُلیمان علیه السلام پر وفات له مطلع کېدلو سره متصله به یې له کاره لاس اخیست، له دې نه دا هم ظاهره شوه چې د شیاطینو او د نورو تسخیر د سُلیمان علیه السلام کسبي کمال نه وو، بلکه محض د الله تعالی فضل وو، کوم انعامات چې پر سُلیمان علیه السلام د ده په ژوندون کې کړی شوي وو؛ دغه د هغه تکمیل شو، چې وروسته د دوی له موت څخه هم تر یوه ضروري حد پورې جاري کېښود شي، او دغه راښوولې شوي دي چې د انبیاوو د شروع کړیو کارو تکمیل الله تعالی په څه تدبیر سره پوره کوي !.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ ۖ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ

خامخا په تحقیق وو خلقو د سبا ته په ځای د هستوګنې د دوی کې یوه لویه نښه چې (هغه لویه نښه) دوه باغونه دي له ښي او کیڼ (طرف د مېنو د دوی).

تفسیر: یعني د باغونو دوه طویلې سلسلې په ښي او کیڼ لوري اوږدې تر څو میلو پورې پرتې وې، که دوی پوهېدلی؛ نو د الله تعالی د رحمت او د قُدرت همدغه نښه د ایمان راوړلو او شکر ګزار کېدلو لپاره کافي وه.

كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿۱۵﴾

(وویلی شو دوی ته) خورئ تاسې له رزق روزۍ د رب خپل او شکر وباسئ دغه (الله) ته، (دا) بلده ښار دی ډېر پاکیزه او (دغه رب د تاسې) رب دی ډېر ښوونکی.

تفسیر: د «سبأ» قوم د یمن بادشاهان او اوسیدونکي وو، الله تعالی پرې لویه مهرباني کړې وه، آرامه زندګي یې تېروله، د ښو باغونو او کښتو خاوندان وو، الله تعالی ورته رسولان رالېږل چې په دې یې ورته حکم کاوه چې د الله تعالی رزق خورئ، او د الله تعالی د نعمتونو شکر وباسئ !، په عبادت کې یې یو وګڼئ !.

دوی تر څه وخته پورې داسې وو چې بيا يې اعراض شروع کړ، د الله تعالی د احکامو څخه يې سرغړونه وکړه، الله تعالی پرې عذاب نازل کړ، سخت سيلاب پرې راغی، او په ښارونو کې تيت او پره شول، دوی ته به د دوو غرونو په منځ کې اوبه راتللې، د بارانونو او سيلابونو اوبه هم ورسره يوځای کېدې چې بيا يې د دغه دوو غرونو په منځ کې يو محکم بند هم جوړ کړ، اوبه په کې د غرونو څنډو ته رسېدې، چې د هغې اوبو نه دوی استفاده کوله، راز راز باغونه يې جوړ کړل چې ډېرې خائسته ميوې او حاصلات يې کول.

﴿بَلۡدَةٞ طَيِّبَةٞ وَرَبٌّ غَفُورٞ﴾ له رب غفور څخه دغه طرف ته اشاره ده چې ته له خپله جانبه شکر ګزار اوسه ! که د بشريت په مقتضی څه نقص او تقصير پاتې شي؛ نو الله تعالی پر ووړو کو وړوکو خبرو دومره سخت نيول نه کوي، او په خپلې مهربانی سره يې معافوي، د ده د نعماوو شکر «کما کان حقّه» د چا له لاسه پوره کېدی شي؟.

فَأَعۡرَضُواْ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ سَيۡلَ ٱلۡعَرِمِ وَبَدَّلۡنَٰهُم بِجَنَّتَيۡهِمۡ جَنَّتَيۡنِ ذَوَاتَيۡ أُكُلٍ خَمۡطٖ وَأَثۡلٖ وَشَيۡءٖ مِّن سِدۡرٖ قَلِيلٖ ﴿١٦﴾

پس وګرځېدل (له شکره او له دعوته د انبياوو اهل د سبأ)؛ پس ومولېږه پر دوی سيلاو د يوه زورور خوړ، او بدل ورکړ مونږ دوی ته په ځای د دوو باغونو د دوی کې دوه باغونه نور خاوندان د مېوو بې مزې ترخو، او د ښوره ګزه (غزانو) او يو قدر له بېرو هم خو ډېر لږ.

تفسير: يعني پندونه اونصائح يې په خپلو غوږونو کې ونه نيول، او د حقيقي منعم له شکر ايستلو څخه يې مخ واړاوه؛ نو بيا مونږ دوی باندې د اوبو عذاب ولېږه، او هغه بند ونړېده، او هغه ګرد باغونه، ځمکې تر خړو اوبو او خټو لاندې ډوب شول، او د هغو ښايستوو او خوندورو، اعلی، نفيسو مېوو او ثمراتو په ځای ډېر خراب او ښکته ونې او اغزي او د سوځولو وړ ځنګلونه زرغون شول، دغه ځای ته باغ ويل تش لپاره د مشاکلت دي، او د دغه لږو بېرو او نورو بېکاره ونو د پاتې کېدلو څخه مطلوب تذکر او يادونه ده، څو د هغو پخوانيو په زړه پورې شيونو او ودانيو او واقعات له افکارو څخه هېر نشي.

دغه واقعه د عيسی المسيح عليه السلام او محمد صلی الله عليه وسلم په منځ زمانه کې واقع شوې ده، د قديمه آثارو محققينو په لاس کې د «أبرهه الأشرم» د زمانې يوه لويه کتيبه د سدّ العرم د بقيه دېوال څخه لوېدلې ده چې په هغه د دغه بند د نړېدو پېښه مذکوره ده، مګر دغه غالبًا د دغې واقعې څخه د وروستنی زمانې قصه ده، چې د هغې ذکر په قرآن کې مذکور دی، والله أعلم.

ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِمَا كَفَرُواْۖ وَهَلۡ نُجَٰزِيٓ إِلَّا ٱلۡكَفُورَ ﴿١٧﴾

دغه (عذاب) جزاء ورکړه مونږ دوی ته په سبب د هغه چې کافران شوي وو، او آيا جزاء ورکوو (يعنې نه ورکوو) مګر ناشکرو ته.

تفسير: دغه لويه سزا لويو ناشکرانو ته ورکوله کيږي، له کفر څخه بله ناشکري څه ده؟ د «النمل» په سورت کې تېر شو: ﴿وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ (۱۹ جزء (۲) رکوع (۲۴) آيت) ظاهراً دغسې شرک به په دغه قوم کې وروسته له بلقيس څخه پاتې وي.

وَجَعَلۡنَا بَيۡنَهُمۡ وَبَيۡنَ ٱلۡقُرَى ٱلَّتِي بَٰرَكۡنَا فِيهَا قُرٗى ظَٰهِرَةٗ وَقَدَّرۡنَا فِيهَا ٱلسَّيۡرَۖ سِيرُواْ فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا ءَامِنِينَ ﴿١٨﴾

او ګرځولي وو مونږ په منځ د دې (اهل د سبأ) او په منځ د کليو ښارونو هغو کې چې برکت اچولی وو مونږ په هغه کې کلي (ښارونه) ښکاره، او په اندازه کړي وو مونږ په هغو کې منازل (د تګ او راتګ) (ومو فرمايل چې) ځئ راځئ په دغو کليو (ښارو) کې د شپې او د ورځې په امان (له هر آفته).

تفسير: برکت والا کلي د شام مملکت دی، يعنې د دوی د ملک څنې د شام تر ملک پورې ټوله لاره مأمونه او مصونه او ودانه وه، د لارې پر دواړو خواوو د ودانيو او کليو سلسله په داسې اندازه او تناسب سره موجوده وه، چې متردديـنو او مسافرانو ته به هر منزل کې ځای په ځای مأکولات او مشروبات ور رسېدل، او د آرامۍ او هوسايۍ ځايونه ور ميسر کېدل، د ودانيو د دغه مقاربت او پرله پسې د يوه څخه وروسته د بل د ژر ليدلو څخه به يې فهم غلطېده او ترې توحّش، هيبت او انديښنه به ورته نه پيدا کېده، او نه د غلو او داړه مارانو څخه ډار ورته لوېده، ګواکې پر دغو لارو باندې تلل سفر نه، بلکه يو راز تفريحي سير او سياحت وو.

فَقَالُوۡا رَبَّنَا بٰعِدۡ بَيۡنَ اَسۡفَارِنَا

پس وويل دوی: ای ربه څمونږ! لرېوالی پيدا کړه په منځ د منازلو (د سفرو) څمونږ کې.

تفسير: دغسې به يې د حال په ژبه سره ويلي وي، او ممکن دي چې د قال په ژبه سره يې ويلي وي، چې ای الله! په داسې صورت سره په منزل او مسافرت کې څخه مزه او خوند نه وي، که منازل لرې وي، او د لارې په شاوخوا کې ودانۍ نه وي، انسان ته د لوږې او تندې څخه تکليف وررسېده؛ نو هلته به مسافرت کې لذت او خوند سړي ته حاصلېدی شي، شاه صاحب ليکي: «په آرامۍ کې دوی مست او مغرور شول، او له ډېرې مستۍ اوس ځان ته تکليف غواړي، لکه چې د نورو ملکونو له احوالاتو څخه دوی مطلع کېدل، چې هلته په سفر کې اوبه نه پيدا کېږي، د ودانۍ او کلي اثر او پته بيخي نه ښکاري، هم هغسې ښايي چې مونږ هم پخپلو مسافرتو کې وګورو، دغه لويه ناشکري ده، لکه چې بني اسرائيل له «من» او «سلوی» څخه ماړه او د هوګې او پيازو په فکر کې ولوېدل».

وَظَلَمُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ فَجَعَلۡنٰهُمۡ اَحَادِيۡثَ وَمَزَّقۡنٰهُمۡ كُلَّ مُمَزَّقٍ

او ظلم وکړ دوی پر ځانونو خپلو (چې راحت يې بدل کړ په زحمت) پس وګرځول مونږ دغه (أهل السبأ) قصې افسانې، او تار په تار کړل مونږ دوی په پوره تار په تار کېدلو.

تفسير: يعنې مونږ هغوی تيت پرک کړل، د دوی اکثره خاندان او کورنۍ يو جانب او بل جانب ته کډې وکړې، او منتشر شول، او يو ملک او بل ملک ته لاړل، د دوی د ودانيو نوم او نښه د غلط حرف په شان بيخي د ځمکې له مخ څخه محو او لرې شوه، اوس تش د دوی قصې پاتې دي، خو يې خلق واوري او ترې پند او عبرت واخلي، د دوی عظيم الشأن تمدّن او شان او شوکت ګرد له خاورو سره ګډوډ شول.

اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوۡرٍ ﴿۱۹﴾

بيشکه په دغه (تمزيق د سبا) کې خامخا لوی دلائل (د عبرت) دي لپاره د هر ښه صبر کوونکي ډېر شکر کوونکي.

تفسير: يعنې د دغو حالاتو له اورېدلو څخه ښايي عقلمن سړی پند او عبرت حاصل کړي!، کله چې الله تعالی ارتوالی عيش او عشرت ور په برخه کړ؛ نو د هغه شکريه دې په ښه شان سره اداء کړي، او که څه تکليف او مصيبت پرې راشي؛ نو د صبر او تحمّل لاره دې غوره کړي!، او له الله تعالی څخه دې توفيق او مدد وغواړي!.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۰﴾

او خامخا په تحقيق رښتيا وموند پر دوی ابليس ګمان خپل، پس متابعت وکړ دوی ټولو د دغه (ابليس) مګر يوې فرقې (چې هغه فرقه ده) د مؤمنانو.

وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿۲۱﴾

او نه وو دغه (ابليس) ته په دوی څه تسلّط مګر خاص لپاره د دې چې معلوم کړو (په علم الشهود سره هم) هغه څوک چې ايمان راوړي په آخرت له هغه چا څخه چې هغه له دې آخرت څخه په شک کې وي، او رب ستا پر هر څيز باندې ښه ساتونکی دی.

تفسير: يعنې شيطان ته دغسې کوم قوّت او قدرت نه وو حاصل چې لکړه په لاس واخلي، او په زور او جبر سره خلق له سمې لارې څخه منع کړي او ويې ښويوي، هو ! لمسول، غولول او تېرايستل کوي، او دغومره قدرت ځکه شيطان ته ورکړې شوی دی، چې د بندګانو امتحان او ابتلاء هم منظوره وه، څو وکتل شي چې کوم يو پر آخرت يقين لري؟ او د الله تعالی په فکر، ذکر او ياد کې دوام کوي؟ او کوم يو په دنيوي لومه کې نښلي؟ او له خپله انجامه او خاتمې څخه غافله کيږي؟ او له خپله ځانه ناپوهه او بېوقوفه جوړوي؟ يا په چل او فرېب غوليږي، د الله تعالی د حکمت اقتضاء همدغه وه چې په دنيا کې د انسانانو لپاره د دواړو خواوو د تللو لارې خلاصې او ارتې وپرانستلې شي.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿۲۲﴾ وَلَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ عِندَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې ګمان به کاوه تاسې (په دوی د حقيقي معبودانو) غير له الله، چې نه لري دوی اختيار په اندازه د يوې ذرې (نه) په اسمانونو کې، او نه په ځمکه کې، او نشته (دغو معبودانو) د دوی ته په دغو (علويّاتو او سفليّاتو) کې څه شرکت، او نشته دغه (الله) ته له دوی نه هيڅ مددګاره. او نه رسوي هيڅ نفع شفاعت سپارښت په نزد د الله کې مګر (شفاعت) د هغه چا چې اذن ورکړي (الله) هغه ته.

تفسير: يعنې ماسوا الله څخه پر هغو شيانو چې تاسې د معبود ګمان کوئ؛ نو لږ شانې د کوم ضرورت، احتياج او اړتيا په وخت دوی وبولئ ! تر څو وليدل شي چې هغوی تاسې ته څه نفع رسولی شي؟ او څه په کار مو درځي؟ يعنې دغه مسکينان د تاسې څه په کار درځي چې په اسمان او ځمکه کې د يوې ذرې په اندازه هم د مستقل واک او اختيار خاوندان نه دي، بلکه بُتان خو غير مستقل اختيار هم نه لري، نه په اسمان او نه په ځمکه کې دوی څه شرکت لري، نه الله تعالی د کوم کار په انجام کې د بل چا امداد او معاونت ته څه ضرورت لري، چې دوی د هغه معين او مددګار وګرځي، او څه حقوق ځان ته حاصل کړي، د الله تعالی دربار هغه اعلی او ارفع ځای دی، چې خورا ډېر مقربين هم هلته د دغې خبرې طاقت او توان نه لري، چې بې د الله تعالی له اذنه او رضا د چا د شفاعت او سپارښت په نسبت يو حرف هم له خپلې خولې څخه وويستلی شي، د الله تعالی د انبياوو، اولياوو او د پرښتو شفاعت هم يواځې د هغو کسانو په حق کې نافع واقع کېدی شي؛ چې د هغو په نسبت د الله تعالی له خوا د شفاعت اذن او حکم ورکړی شوی وي، او وېره د ملائکو او د شافع او د مشفوع او د اهل المحشر به باقي وي.

حَتّٰىٓ اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوْبِهِمْ قَالُوْا مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ؕ قَالُوا الْحَقَّ ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿۲۳﴾

تر هغه پورې کله چې پورته کړه شي ويره له زړونو د دوی؛ وايي دوی (په خپلو منځونو کې) چې څه (حکم) وفرمايل رب ستاسې؟ نو وايي دوی چې: حق يې (وفرمايل) او همدغه (الله) ډېر پورته او ډېر لوی دی.

تفسير: دغه يې د پرښتو حال وفرمايه چې تل د ده په دربار کې حاضرې دي، کله چې له پاسه د الله تعالی حکم نازليږي؛ نو داسې غږ پورته کيږي لکه چې پر صافو او ښويو تيږو کوم لوی ځنځير په شدّت سره راوښکودل شي، پرښتې له دهشته او خوفه او رُعبه لړزيږي او په دغه حال کې چې تسبيح کوونکې وي؛ سر په سجده لويږي، کله چې دغه حالت مرفوع شي، او زړونه يې تسکين او آرام ومومي، او د الملك العلّام کلام نازل شي؛ نو پرښتې يو له بل څخه پوښتنه کوي چې څه حکم صادر شو؟ پاسنۍ پرښتې ښکتنيو پرښتو ته درجه په درجه د هغه حکم نقل اوروي چې د الله تعالی له حکمته سره سم او موافق او لا له پخوا د هغه قاعده او ضابطه ورته معلومه وي، او هم هغسې حکم صادر شوی وي.

ظاهر دی چې هلته د معقولې او واجبې خبرې څخه ماسوا بل څه شی نشي کېدی، پس هغه لوی ذات چې د ده د علوّ او عظمت داسې کيفيت وي څه وخت چې حکم صادروي؛ نو مقربين د ده د هيبت او جلال په داسې وضعيت او حال مبتلا کيږي، نو هلته به څوك دومره همّت وکړی شي چې په خپل سر د بل چا شفاعت ته ودريږي.

قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ۙ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې څوك رزق درکوي تاسې ته له (جانبه د) اسمانونو او ځمکې؟ ووايه (ای محمده ! د دوی په ځای ته پخپله) چې (خاص رزق راکوي ټولو ته) الله.

تفسير: يعنې له اسمانه او له ځمکې څنې رزق او روزي د وسائلو او د سامانونو تهيه او برابرول يواځې د هم هغه لوی الله په واك کې دي، چې پر هغه مشرکين هم اقرار کوي، لهذا تاسې وفرمايئ چې: دغه مسلّمه خبره خو تاسې هم راسره منئ؛ نو بيا په الوهيت کې نور شرکاء له کومه شول؟ او بيا داسې هم ورته ووايه: ای محمده ! چې:

وَاِنَّآ اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۴﴾

او بېشکه مونږ (چې مؤمنان يو) او تاسې (چې منکران يئ) خامخا پر سمې صافې لارې کې يو؟ يا په ګمراهۍ ښکاره کې يو؟ (وروسته به معلوميږي).

تفسير: يعنې دغه دواړه فرقې خو رښتيا نه وايي (که نه د نقيضينو اجتماع لازميږي)، يقيناً په دواړو کې يو دروغجن او بل رښتين دی، نو لازم دي چې غور او دقّت وکړئ !، او رښتيا خبره ومنئ !، په دغه کې د هغه ځواب دا دی چې ځينې خلق داسې وايي: «خانه ! د دغو دواړو فرقو په منځ کې له قديمه راهيسې همدغه وضعيت دوام لري، نو په دغه کې د جګړو کولو څه ضرورت دی؟»، او په دغه سره يې دا راوښودل چې يوه فرقه خو هرومرو خطاکاره او بې لارې ده، باقي په تعيين نه کولو د هغه کې يو حکيمانه حسن الخطاب دی، يعنې درواخلئ ! مونږ له خپله جانبه هيڅ نه وايو، تاسو خو په خپله پوهېږئ چې يو جانب هرومرو په غلط ټينګ ولاړ دی، دغه پاس دلائل خو مو واورېدل؛ نو اوس تاسې به له خپله ځانه سره فيصله وکړئ چې کومه يوه پر غلطۍ ولاړه ده؟ ګواکې له مخالف سره په نرمۍ خبرې کوئ، او ورته فرصت او موقع ورکوئ چې په دغه مورد کې په خپل نفس او ځان کې غور او دقّت وکړي.

قُلْ لَّا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّآ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ۝۲۵ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ؕ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيْمُ۝۲۶

ووايه (اى محمده !دوى ته) وبه نه پوښتېدلى شئ تاسي له هغو بديو چې كړي وي مونږ، او (همداسې) نه به پوښتېدلى كېږو مونږ له هغو بديو چې كوئ يې تاسې. ووايه (اى محمده !) چې جمع به وكړي په منځ څمونږ كې رب څمونږ، بيا حكم (فيصله) به وكړي په منځ څمونږ كې په حق سره، او همدى دى ښه فيصله كوونكى ښه عالم.

تفسير: هر يوه ته لازم دي چې د خپل آخرت فكر او انديښنه وكړي !، هيڅ يو به د بل د قصور او د غلطۍ ځواب نه وركوي، كه د داسې صافې خبرې له اورېدلو څخه وروسته بيا هم تاسې پر خپل حال د غور او دقّت كولو لپاره نه تياربږئ؛ نو په ياد ولرئ چې مونږ پر تاسې د حجّت اتمام كړى دى، او د حق خبره مو دررسولې ده، اوس تاسې به په خپله د خپلو اعمالو ځواب وركوئ، او پر مونږ هيڅ قسم ذمه واري نه ده عائده، او نه په دغسې يو حالت كې به څما او ستاسې په منځ كې كومه وسيله او واسطه پاتې وي، د الله تعالى د لقاء او رضاء د حصول لپاره هر يوه ته بېل بېل لازم دي چې د خپلو ځانونو فكر او انديښنه وكړي، ځكه چې الله تعالى به ګرد مخلوقات سره يو ځاى او هر يوه ته به بېله بېله برابره سزا او جزاء سم له عدله او انصافه سره وركوله كېږي.

قُلْ اَرُوْنِيَ الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَآءَ

ووايه (اى محمده !دوى ته) چې راوښيئ ماته هغه (معبودان) چې پيوست كړي دي تاسې له دغه (الله) سره شريكان؟ (په عبادت كې).

تفسير: يعني لږ خو يې راوړاندې كړئ ! چې دغه كوم يو موجود دى چې د الله تعالى په الوهيت كې مداخله او مشاركت لري؟ چې مونږ يې هم وګورو چې په هغو كې څه صلاحيت شته؟ او د كومو اختياراتو خاوندان دي؟ آيا تاسو به مونږ ته د تيږو دغه له خپله ځانه توږلې او تراشلي بُتان راوړاندې كوئ؟.

كَلَّا ؕ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ۝۲۷

نه ده داسې (او هيڅوك لايق د شركت نه دي له الله سره)، بلكه همدغه الله دى ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعني له سره به تاسې داسې كوم موجود او هستي نشئ راوړاندې كولى، په دغو اوصافو سره موصوف ذات خو يواځې الله تعالى دى، چې واحد، زبردست، قادر، قاهر، غالب او د اعلى درجې حكمت، قدرت، علم او حكم خاوند دى، او ګرد د هغه په مقابل كې مغلوب او مقهور دي.

وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ۝۲۸

او نه يې لېږلى مونږ ته مګر په دې حال كې چې جامع يې خلقو ته زېرى وركوونكى (د جنت مؤمنانو ته) او ويروونكى (له دوزخ كفّارو ته) وليكن اكثر خلق (له كفّارو) نه پوهيږي (په فضائلو ستا او په رذائلو خپلو).

تفسير: دغه يې د توحيد سره د رسالت ذكر وكړ، يعني ستاسې له بعثت څخه غرض دا دى چې نه يواځې عرب بلكه د دنيا ګرد خلق تاسې له نېكيو او بديو څخه مطلع كړئ چې دغه تبليغ مو تاسې ته وكړ، هغه كسان چې خپل ځانونه يې

پرې نه دي پوهولي؛ دوی پوهېږي، او پوه سړی خو خپله نفع او نقصان سنجوي، او هرومرو ستاسې خبرې مني، هو ! مګر په دنيا کې د جاهلانو او ناپوهانو کثرت دی، د دوی په ماغزو کې چېرې د دې خبرې ځای او ګنجايش شته چې د داسې کاري خبرې قدر وکړي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾

او وايي (کفار له ډېره جهله) کله به وي دغه وعده (د عذاب) که چېرې يئ تاسې رښتيني.

تفسير: يعني له هغې ګړۍ او ساعت څخه چې تاسې مو درګرده وېروئ؛ هغه به کله راځي؟ که دغه خبره رښتيا وي نو ژر يې راوله ! راښکاره يې کړه !.

قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) چې (مقرره) ده تاسې ته وعده د يوې ورځې چې نه به وروستی کېږئ له هغې (ورځې) يو ساعت (قدر) او نه ړومبی کېږئ تاسې (ترې).

تفسير: يعني مه وار خطا کېږئ ! د هغې ورځې د راتګ وعده چې له تاسې سره شوې ده؛ هغه ضرور راتلونکې ده، او کله چې وخت راشي؛ نو د يوې شېبې په اندازه به هم چا ته وار فرصت نه ورکوي، نو د دغه ژر غوښتلو او شور او شر نښلولو په ځای د دغې خبرې فکر تاسې ته ضرور دی، چې د هغه وخت د راتللو څخه پخوا ورته څه تياری وکړئ !.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: له سره به ايمان رانه وړو مونږ په دې قرآن (چې محمد ته راغلی دی) او نه پر هغه کتابونو چې راغلي دي پخوا له دې (قرآنه).

تفسير: يعني منکران وايي: مونږ نه قرآن منو او نه نور هغه پخواني کتابونه لکه تورات، انجيل، زبور چې تاسو يې اسماني کتابونه ګڼئ، دغه ګرد سره هم هغه يو ډول او يو شان خبرې کوي، د دوی په هر يوه کې چې وګورئ؛ هم هغه د حساب، کتاب، قيامت، شفاعت، ثواب، عقاب، او د توحيد او رسالت قصې او افسانې دي، حال دا چې بېخي مونږ د دغسې شيانو منونکي نه يو، او نه پرې يقين او باور لرو (العياذ بالله).

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ

او که ووينې ته (ای محمده په آخرت کې) کله چې دغه ظالمان ودورل شي په نزد د رب د دوی (لپاره د حساب) چې اړوي به ځينې د دوی له ځينو نورو سره خبرې (داسې چې)

تفسير: يعني هم هغسې چې د مغلوبيت او ناکامی په وختونو کې بالعموم داسې پېښې واقع کيږي، چې ناکامان د پړوالي او مغلوبی اسباب او وسائل يو پر بل اړوي، او يو سړی خپل مسؤوليت پر بل سړي اچوي، همداسې په محشر کې به کفّار يو پر بل خپل بار غورځوي، او غواړي چې مجرم او ملزم يې کړي، چې د هغه تفصيل داسې فرمايي:

يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

وبه وايي هغه (تابعان) چې ضعيف ګڼلی شوي وو هغو (متبوعانو) ته چې تکبّر به يې کاوه چې: که نه وی تاسې (منع کوونکي مونږ لره له ايمانه؛) نو خامخا وو به مونږ مؤمنان (نو خامخا وينې يو کار ډېر سخت، او دغه محذوف د «لو» جواب دی).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په دنیا کې له ښکتو طبقاتو ځنې شمیرلي کېدل، او د نورو مشرانو متابعت به یې کاوه، دوی به پر خپلو دغو مشرانو او غټانو الزام اړوي، او وایي به چې: مونږ ستاسې له لاسه په دغه غم او مصیبت کې ککړ او اخته شوي یو، که ستاسې لمسون او ممانعت نه وی؛ مونږ به ضرور د انبیاوو خبرو ته غوږ ایښود، او په دغه عذاب به نه اخته کیدو.

قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْٓا اَنَحْنُ صَدَدْنٰكُمْ عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَآءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُّجْرِمِيْنَ ﴿۳۲﴾

وبه وایي هغه (متبوعان) چې تکبّر به یې کاوه هغو کسانو ته چې عاجزان کړی شوي وو: آیا مونږ منع کړي وئ تاسې له سمې صافې لارې پس له هغه چې راغلی وو (دغه هدایت) تاسې ته؟ (نه دي داسې) بلکه وئ تاسې په خپله مجرمان (کافران).

تفسیر: یعنې کله چې تاسې ته حقه خبره ورسیده او پرې وپوهېدئ؛ نو بیا مو هغه ولې ونه منله؟ آیا مونږ په زور سره ستاسې زړونه د ایمان او ایقان له قبوله اړولي وو؟ پر تاسې دغه لازم وو چې په دغه مورد کې مو د هیچا خبرو ته غوږ نه کېښوده، او هیڅ پروا به مو نه وی کړې، او هرومرو به مو حق قبلولئ، اوس خپله ګناه او جرم نورو ولې غورځوئ؟.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَاْمُرُوْنَنَآ اَنْ نَّكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهٗٓ اَنْدَادًا ؕ

او وبه وایي هغه کسان چې عاجزان ګڼلی شوي وو هغو (رئیسانو) ته چې تکبر به یې کاوه: بلکه دا فریب (ستاسې وو) د شپې او د ورځې کله چې امر به کاوه تاسې مونږ ته (هر وخت داسې) چې کافران شو مونږ پر الله، او پیدا کړو مونږ دغه (الله) ته شریکان.

تفسیر: یعنې بېشکه چې تاسې په زوره مونږه نه وو منع کړي، مګر د شپې او د ورځې په مکر او فریب او په غولوونکیو تدابیرو سره مو تېر ایستلي او لمسولي یو، او په هر وخت او په هر ځای کې به ستاسې ښوونه او تلقین مونږ ته همداسې وو، څو مونږ د انبیاء الله له ارشاد سره سم الله تعالی په وحدانیت سره ونه منو، بلکه ځینې نور مخلوقات د ده شریک او مماثل وګڼو، آخر تاسې خو پوهېږئ چې ستاسې دغه د شپې او د ورځې دائمي او متوالي ترغیب او تشویق او لمسونې تر کومې اندازې پورې مونږ له لارې څخه بې لارې او پر مونږ یې ډېر بد اثرات غورځولي دي.

وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ؕ

او پټه به کړي (دغه تابعان اومتبوعان یو له بله) پښیماني خپله کله چې ووینې عذاب.

تفسیر: یعنې څه وختي چې دوی له هولناك عذاب سره مخامخ کیږي؛ تابعان او متبوعین دواړه په خپلو زړونو کې افسوسونه او ارمانونه کوي، او هر یو به دغه محسوسوي چې په رښتیا سره زه مجرم او ګناهګار یم، لیکن له شرمه به دغه کیفیت یو بل ته نه څرګندوي، او د شدید خوف او اضطراب لامله امکان لري چې دوی به هم د وینا قوّت او قدرت ونه لري.

وَجَعَلْنَا الْاَغْلٰلَ فِيْٓ اَعْنَاقِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ

او وبه ګرځوو ځنځیرونه (د اور) په غاړو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي (تابعان دي که متبوعان).

تفسیر: د دوی په غاړو کې به د فولادو غاړکی او په لاسونو او پښو د دوی کې به لوی او غټ ځنځیرونه او زولنې لویدلي وي.

هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾

آیا جزا به ورکوله شي دوی ته (بلکه نه ورکوله کیږي) مګر خو د همدغو (عملونو) چې دوی کول (په دنیا کې).

تفسیر: یعني هر هغه عمل چې مو کړی دی؛ نن هغه د همدغې سزا په شکل در څرګندیږي، نو اوس وربېئ هغه دانې چې مو کرلي دي.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾

او نه وو لېږلی مونږ په هیڅ کلي (او ښار) کې هیڅوك ویروونکی (له عذابه)مګر ویل به خوشاله (ماړه او مشرانو خلقو) د هغه (قریې) چې: بېشکه مونږ په هغه څه چې رالېږلي شوي یئ تاسې په هغه شي؛ کافران (منکران) یو.

تفسیر: په دغه سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلّي او اطمینان ورکړی شوی دی، چې تاسې د معظمې مکې د رؤساوو او غټانو د غاړه غړولو او سرکښۍ څخه مه مغموم او مه خفه کېږئ ! په هره زمانه کې د انبیاء الله په مخ کې هم داسې بدبخت رؤساء او مشران په مخالفت سره دریدلي دي، د دولت او ثروت نشه، او د عزت او اقتدار غوښتلو جذبه د انسانانو سترګې ړندوي، او دوی پر دغه باعث کوي چې د هیچا په مقابل دی ښایي غاړه کښېږدي، او د کشرانو په مجلس کې کښناستل ځان ته عیب وګڼي، نو ځکه د انبیاوو ړومبی متبعین به عمومًا هم دغه مسکینان او ضعیفان وو، کما ورد في حدیث هرقل.

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾

او ویل به دوی چې: مونږ ډېر یو (له تاسې) له جهته د مالونو او د اولاد، او نه یو مونږ په عذاب کړی شوي.

تفسیر: یعني معلوم شو چې الله تعالی له مونږ څخې راضي او خوښ دی، که نه دومره مال او اولاد به یې مونږ ته ولې راکوو؟ کله چې الله له مونږ څخه خوښ وي؛ نو مونږ د هیڅ یو آفت څخه نه ویریږو، ته چېې مونږ له عذابه ډاروې.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې بېشکه رب ځما پراخوي رزق روزي لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمایي، او تنګوي یې (پر هر هغه چا چې اراده وفرمایي)، ولیکن اکثر خلق نه پوهیږي (چې دا استدراج دی).

تفسیر: یعني د رزق وسعت یا ضیقت د الله تعالی د خوښۍ یا د ناخوښۍ دلیل له سره نشي کېدی، آیا نه ګورې چې په دنیا کې څومره بد اخلاقان، شریران، دهریان او ملحدان مزې او چړچې کوي، حال دا چې هغو ته هیڅ یو مذهب هم ښه نه وایي، او ډېر متقیان مخلصان او د الله تعالی نېک او خالص بندګان ظاهرًا وږي تږي بربنډ دي، نو معلوم شو چې دولت او افلاس، د رزق تزیید یا تقلیل د هیچا د محبوبتوب او مقبولتوب عند الله دلیل نه دی، دغه معاملات خو پر نورو هغو مصالحو او حکمتونو مبني دي چې پرې یواځې پاك الله پوهیږي مګر اکثر خلق پر دغه نکته نه پوهیږي.

وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا

او نه دي دغه مالونه ستاسي او نه اولاد ستاسي داسې څيز (خصلت هغه خصلت) چې نژدې کوي تاسي په نزد څمونږ مګر (نژدې کوي له تاسې) هر هغه څوك چې ايمان راوړي او کړي يې وي ښه (عملونه).

تفسير: يعني د مال او د اولاد کثرت نه د الله تعالی د قرب علامت دی لکه چې په پاس آيت کې تېر شو، او نه د الله تعالی د قرب حاصلولو سبب دی، بلکه بالعکس د کفارو په حق کې د دغو شيانو تزيید او تکثير د دوی د بعد او د لريوالي سبب ګرځي، هو ! که مؤمنان خپل مال او دولت په خيري امورو کې ولګوي، يا خپل اولاد ته ښه تعليم او تربيه ورکړي، او ښه يې اهل او صالح وپالي؛ نو دغسې مال او اولاد په يوه درجه د الله تعالی د قرب وسيله ګرځي، په هر حال د الله تعالی په دربار کې د مال او د اولاد څخه پوښتنه نه کيږي، بلکه هلته محض د ايمان او د صالح عمل پوښتنه کوي.

فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾

پس دغه (مؤمنان چې دي) شته دوی ته جزاء دوچنده په سبب د هغو (نېکيو) چې کړي دي دوی، او دوی به په ماڼيو (د جنت کې مطمئن) مأمون وي (له هر آفته).

تفسير: يعني پر يوه نېک کار د هومره اجر او ثواب استحقاق چې لري؛ له هغه څخه به زيات بدل وررسيږي، اقلا لس چنده او که زيات وي؛ تر اوه سوه چنده بلکه که الله تعالی اراده وفرمايي؛ له هغه څخه به هم هومره ډېر اجر او ثواب ورپه برخه کوي، چې بېحده او بېحسابه وي: ﴿وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (د البقرې سورت (۳۶) رکوع، (۲۶۱) آيت دلته له «ضعف» څخه مطلقًا زيادت مراد دی.

وَٱلَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾

او هغه کسان چې سعي کوښښ کوي په (ابطال د) آيتونو څمونږ په دې حال کې چې عاجز کوونکي وي مونږ لره (په زعم خپل) دغه کسان په عذاب (د دوزخ کې) حاضر کړی شوي به وي.

تفسير: يعني هغه بدبختان چې د الله تعالی د آيتونو ترديد کوي، او پر هغو طعنې وهي، او د خلقو مخ له هغوی څنې اړوي، او داسې دعوی کوي چې مونږ الله تعالی او د هغه رسول مغلوب او عاجزوو، دوی ټول به په عذاب اخته کيږي، او د الله تعالی په مخ کې به حاضر کړی شي، او هيڅ يو به له دوی څنې د الله تعالی له نيولو څخه نه خلاصيږي، او نه به چېرې تښتيدی شي.

قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ ۚ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه رب څما پراخوي رزق روزي لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو، او تنګوي يې ورته (چې اراده وفرمايي امتحانًا)، او هر هغه څه چې لګوئ يې تاسي (په لاره د الله کې) له کوم شي څخه (ډېر وي که لږ) پس هغه (الله) عوض درکوي د هغې، او همدغه (الله) خير غوره د روزي ورکوونکيو دی.

تفسير: دغه يې مسلمانانو ته اورولي دي، هغه مال چې تاسې په خيريه امورو کې لګوئ؛ د هغو د لګولو په وخت له تنګسی او افلاس څخه مه ويرېږئ، له صرف کولو څنې ستاسې رزق نه کمېږي، هغه شی چې تاسې ته مقدّر او مقرر دی؛ هغه هرومرو دررسيږي، الله تعالی په خپل حکمت او مصلحت هر چاته چې د هومره شي د اعطاء اراده وفرمايي؛ ورکوي يې، په هغه کې ستاسې له صرفولو او نه صرفولو څخه هيڅ فرق او توپير نه واقع کيږي، بلکه په خيريه امورو کې د اموالو له لګولو څخه برکت په کې لويږي، الله تعالی د هغه عوض درکوي، اعم له دې چې د مال په صورت وي، يا د قناعت يا د قلبي غناء په شکل وي، په آخرت کې دهغه د بدل در رسېدل خو يو حتمي امر دی.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾

او (ياده کړه) هغه ورځ چې (الله) ټول به کړي دوی ګرد، بيا به فرمايي (الله) ملائکو ته: آيا دا هغه ګمراهان دي چې خاص تاسې ته (بې له الله) وو (په دنيا کې) چې عبادت به يې کاوه؟.

تفسير: زياتو مشرکانو به پرښتو ته د الله تعالی لوڼې ويلې، ډېرو مشرکانو به د دغو پرښتو هيکلونه پخپل اټکل سره جوړ کړي وو، او هغو ته به يې عبادت کاوه، بلکه ځينو ليکلي چې: د اصنامو عبادت ابتداء د ملائکو له عبادت څخه شروع شوی دی، او (عمرو بن لُحيّ) دغه قبيح رسم له (شام) څخه (حجاز) ته راوړی دی، په هر حال په قيامت کې د کفارو د اورولو لپاره به له پرښتو څخه داسې سوال فرمايي: آيا دغو خلقو به خاص تاسې ته عبادت کاوه؟ ښايي له دې نه به دا مطلب وي چې تاسې خو دوی ته څه نه وو ويلي؟ يا تاسې خو له دوی د دغه عبادت څخه نه يې خوشال شوي؟ لکه چې له مسيح عليه السلام څخه به هم داسې سوال کيږي: ﴿ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ (۷ جزء د المائدې سورت (۱۶) رکوع (۱۱۶) آيت)، او په (۱۸ جزء د فرقان سورت په (۲) رکوع (۱۷) آيت) کې راغلي دي: ﴿ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هَٰٓؤُلَآءِ﴾.

قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

وبه وايي (پرښتې جوابًا) پاکي ده تاته، ته يې مولی (معبود) څمونږ بې له دوی نه (نه ده داسې چې دغه کفّار وايي) بلکه وو دوی چې عبادت به يې کاوه د پيريانو شيطانانو، او زياتره د دوی پر دغو (پيريانو شياطينو باور کوونکي) او مؤمنان وو (نو منلې به يې خبرې د دوی).

تفسير: يعني عرض کوي: يا الله ! ستا ذات له دې نه پاک دی چې په کومه درجه څوک درسره شريک شي، العياذ بالله مونږ به ولې داسې خبرې کړو؟ يا له هسې واهياتو حرکاتو څخه به خوښيږو؟ څمونږ رضا خو ستا د رضا تابع ده، مونږ له دغو مجرمانو سره هيڅ علاقه او واسطه نه لرو، مونږ يواځې خاص ستا فرمان منونکي بندګان او مريان يو، خو سره له دې دغو بد بختانو کله څمونږ عبادت کاوه، دوی په حقيقت کې څمونږ په نامه د شياطينو په عبادت کې مشغول وو، في الحقيقت د دوی عقيدتمني او اخلاص له شياطينو سره اختصاص لري، شياطين دوی خپل طرف ته کش کاږي، او د ضلالت په لار يې بالاستمرار بولي، دوی دائمًا د شياطينو په تعقيب روان دي، اګر که ظاهرًا دوی د پرښتو يا د کوم ولي نوم اخلي، مګر په واقع کې پرته له شيطان څخه بل څوک دوی نه مني، بلکه ځيني د دوی په علانيه سره د همدغه شيطان په بندګی کې لګيا دي، لکه چې پخوا له دې نه د «الأنعام» د سورت (۱۲) رکوع کې څمونږ د دغه تفسير دغه موضوع مو په تفصيل سره ليکلې ده.

فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا

(نو الله فرمايي) پس نن ورځ نه لري اختيار ځينې ستاسې (معبودان) لپاره د ځينو نورو (عابدانو) نه د نفعې او نه د ضرر.

تفسير: يعنې نن د عابدانو او د معبودانو عجز او ناتواني واضحه شوه، چې هيڅ يو د يوې ذرې په اندازه هيڅا ته څه ګټه او تاوان نشي رسولی، دوی پر هغو معبودانو چې مغرور وو، او هغوی يې د خپلو ځانونو لپاره وسيله او شافع ګرځولي وو؛ نن ورځ هغه معبودان له دوی څخې خپله بيزاري ښکاره کوي.

وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿۴۲﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ

او وبه وايو مونږ هغو کافرانو ته چې ظلم يې کړی دی: وڅکئ تاسې عذاب د اور هغه چې وئ تاسې چې د دې (اور) تکذيب به مو کاوه (په دنيا کې). او کله چې ولوستلی شي پر دوی آيتونه ځمونږ په دې حال کې چې واضح دي؛ نو وايي: نه دی دغه (محمد) مګر يو داسې سړی دی چې اراده لري د دې چې منع کړي تاسې له هغه شي څخه چې وو چې عبادت به کاوه پلرونو ستاسې.

تفسير: دغسې به دوی د رسول کريم صلى الله عليه وسلم په نسبت په خپلو منځو سره ويل چې: دغه سړی خو نه رسول او نه نبي دی، او فقط هم دغومره مقصد لري چې مونږ ځمونږ د پلرونو او نيکونو له هغه طريقې څخه جدا کړي چې له قديمه راهيسې مونږ ته پاتې دی، او مونږ يې حق ګڼو، او مونږ خپل دين او طريقې ته کش کوي، او په دغه وسيله سره خپل ځان حاکم او متبوع او مونږ محکوم او تابع وګرځوي، ګواکې دی يواځې خپل حکومت او رياست غواړي (العياذ بالله).

وَقَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ

او وايي دغه (منکران) چې نه دی دغه (قرآن) مګر يو دروغ دی له خپله ځانه جوړ کړی.

تفسير: يعنې دغه چېرې قرآن دی (العياذ بالله)، بلکه د څو دروغو خبرو مجموعه ده، چې د هغه نسبت الله تعالى ته کاوه شي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿۴۳﴾

او وايي هغه (منکران د مکې) چې کافران شوي دي حق (قرآن ـ اسلام ـ نبوّت) ته کله چې راغی دوی ته: نه دی دغه مګر خو دی سحر کوونکی ښکاره.

تفسير: يعنې دغه د نبوت دعوی چې د هغه د څو معجزو او خوارقو ښوونه هم کړی شوې ده، يا د اسلام دين چې په خپل نزول سره يې دمبړه او ښځې او ځوی او پلار په منځ کې بېلتون او تفرقه اچولې ده، يا قرآن چې د هغه له فوق العاده تأثيره د خلقو په زړونو کې فوق العاده اثرات او انفعالات پيدا کيږي، د صريح جادو او ښکاره کوونکی او سحر څخه ماسوا بل شی نه دی (العياذ بالله).

وَمَا آتَيْنَاهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿۴۴﴾

حال دا چې نه دي ورکړي مونږ دوی ته له کتابونو (منزله وو څخه) چې لولي دوی هغه (کتابونه)، او نه وو ليږلي مونږ دوی ته پخوا له تانه کوم ويروونکی (له جحيمه).

تفسير: يعنې محض امي وو، نه کوم سماوي کتاب د دوی په لاس کې وو، نه په دومره اوږد مدّت کې کوم نبي په دوی کې مبعوث شوی وو، الله تعالى په دوی کې داسې عظيم الشأن رسول مبعوث او داسې جليل القدر قرآن يې

ورولېږه، چې دواړه يې عديم النظير او بېمثاله دي، نو پر دوی لازم وو چې دوی به دغه نعمت غنيمت ګڼلی !، او د الله تعالی د دغه انعام او احسان به يې زيات قدر کاوه !، خصوصًا چې دوی به پخپله پخوا له دې نه داسې ويل: «که په مونږ کې کوم نبي مبعوث شوی وی، يا پر مونږ کوم اسماني کتاب نازلېدی؛ نو مونږ به هغه مانه، او په اطاعت کې به مو له نورو څخه زياته جلتي او مسارعت کاوه»، اوس چې هغه مقصود مطلوب وررسېدلی دی؛ نو دوی د هغه په مقابل کې استکبار او انکار کوي.

وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

او تکذيب کړی وو (د انبياوو هم داسې) هغو کسانو چې پخوا وو له دوی، حال دا چې نه دي رسيدلي (دغه کفّار د مکې) لسمې برخې د هغه شي ته چې ورکړی مو وو هغوی ته (له قوّت او قدرت)، پس تکذيب وکړ (هغو پخوانيو) د رسولانو ځما، پس څرنګه وو انکار ځما (په عذابولو د هغو).

تفسير: يعنې هم هغسې اوږده عمرونه، جسماني قوّتونه، مال، دولت، او عيش عشرت چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ د هغه عشر العشير هم تاسې ته نه دی درکړی شوې، نو هر کله چې هغوی له خپلو انبياوو سره مخالفت او د هغوی تکذيب ته ودرېدل؛ ښه وګورئ چې د هغوی آخره خاتمه څرنګه شوه؟ او د هغوی ګرد ساز او سامان څنګه بېکاره پاتې شو؟ او د الله تعالی منزل عذاب د يوې شېبې له مخې هم معطل نه شو، او نه يې چا مخه ونيوی شوه، نو بيا تاسې پر څه مغرور او د څه لپاره دومره لويي او ځانمني (غرور) کوئ؟.

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَادَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾

ووايه (ای محمده ! منکرينو ته) بېشکه همدا خبره ده چې پند درکوم تاسې ته په يوې خبرې سره چې ودرېږئ تاسې خاص الله ته دوه دوه او يو يو، بيا ښه فکر (او غور) وکړئ چې نشته په دغه ملګري ستاسې کې هيڅ قسم لېونتوب، نه دی دغه (محمد) مګر وېرووونکی دی تاسې ته په مخ کې د عذاب سخت (د قيامت).

تفسير: يعنې تعصّب او عناد پرېږدئ ! په انصاف او اخلاص سره د پاک الله په نامه سم ودرېږئ !،او څو څو تنه سره يو ځای شئ !، او پخپلو منځونو کې سره مباحثه، مرکه، مشوره او جرګه وکړئ !، او يواځې له خپلو ځانونو سره هم بېل کېنئ، او ښه فکر، دقّت او غور وکړئ !، چې ستاسې دغه رفيق محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم چې له څلوېښتو کلونو څخه ډېر ستاسې تر نظر لاندې حيات او ژوندون کوي، او تاسې د هغه د ګردو حالاتو او له ذرې ذرې خصوصياتو څخه يې د طفوليت تر کهولت پورې کامل خبردار يئ، او د ده پر امانت، ديانت، صداقت، عفاف او پوهې تل ترتله قائلان يئ، او ښه پوهېږئ چې دی هيڅکله په هيڅ يوه معامله کې په نفسانيت، اغراض او نورو بدو خبرو او اخلاقو ملزم او مشبوه نه دی ګرځېدلی، نو آيا تاسې په واقعي ډول سره اوس داسې اټکل او ګمان پرې کولی شئ چې دی (العياذ بالله) بې له کومو موجبه اسبابو يو ناڅاپه لېونی شوی دی؟ او بې سببه يې ځيني خلق له خپله ځانه سره دښمنان او مخالفان ګرځولي دي؟.

قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هر هغه څه چې وغوښتل ما له تاسې له اجر ته (په دغه انذار)؛ پس هغه دې هم ستاسې وي، نه دی اجر ځما مګر پر الله دی.

تفسير: يعنې زه د خپل محنت څه صله له تاسې څخه نه غواړم، كه ستاسې په خيال كې داسې راغلي وي چې زه به له تاسې څنې څه معاوضه غواړم؛ نو هغه ټول تاسې له خپله ځانه سره وساتئ !، بيخي هغه ته څه ضرورت نه لرم، ځما صله خو د الله تعالى په دربار كې ده، هغه شى چې زه يې له تاسې څخه غواړم يعنې ايمان او اسلام؛ هغه ستاسې د فائدې او ګټې لپاره دى، له دې نه پرته په دغه دعوت او تبليغ كې ځما څه غرض او مقصد نشته.

وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾

او همدغه (الله) پر هر شي باندې ښه شاهد (خبردار دى).

تفسير: يعنې ځما رښتيا او صداقت او نيت الله تعالى ته معلوم او ښكاره دى.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه رب ځما ويشتل كوي (راليږي) حق (دين)، ښه خبردار دى پر ټولو اشياوو هم.

تفسير: يعنې له پاسه وحي نازليږي، او د دين باران اوري، دغه موقع وېړيا له لاسه مه وركوئ !، او ترې ښه ګټه او فائده واخلئ !، په هغه زور او قوت سره چې پاك الله د باطل په سر ويشتل كوي او لرې يې غورځوي؛ له هغه څخه اندازه وكړئ چې ورورسته له دې نه به باطل چېرې ودرېدى شي؟ ضرور دي چې باطل محو او په سوړو كې ننوځي، او په ټولو آفاقو كې به د حق دين غږ ډېر پورته شي، هغه علاّم الغيوب پخپل علم او پوهې سره موافق په ډېر مناسب وخت او عين الموقع كې د باطل د سر د ټكولو او لتاړولو لپاره حق نازل كړ: ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾.

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) راغى حق (قرآن ـ اسلام) او نشي پيدا كولى باطل (معبودان هيڅ شى)، او نه يې بيا له سره ژوندي راپاځولى شي.

تفسير: يعنې حق دين راورسېد، هغه زور او قوت له سره منع كېدونكى نه دى، او حتمًا او جزمًا غالب او مظفريږي، او باطل لاندې او ښكته كوي، دروغ كله د رښتيا په مقابل كې چلېدى شي؟ او باطل څرنګه د حق په مقابل كې راتلى شي؟ هغه اوس نه د درېدلو قوت او توان لري او نه د تنبتېدلو، او داسې يې وګڼئ چې لكه له منځه ورك او تري تم شوى وي، دغه د ﴿جَاءَ الْحَقُّ﴾ آيت د معظمې مكې د فتحې په ورځ د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر مباركه ژبه جاري وو.

قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي ۖ وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه چېرې وښوييدم زه (له سمې لارې په زعم ستاسې)؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې وبه ښوييږم په (ضرر د) ځان خپل (او ځما نقص دى)، او كه سمه لاره مې وموندله؛ نو په سبب د دې به وي چې وحي كوي ماته رب ځما، هم هغه (الله) ښه اوريدونكى دى، ډېر رانژدې دى.

تفسير: يعنې كه ما دغه نوى دستور له خپله ځانه درولى وي؛ نو تر څو ورځو پورې به وچليږي؟ په دغه كې بالآخر ماته نقصان راپيښيږي، دنيوي بغض او عداوت به ځان ته ګټم، خواري، زحمت، او ذلت به پر ځان اخلم، اخروي رسوايي

به پر ځان ګالم (العياذ بالله)، ليکن که زه پر سمه لاره يم لکه چې په واقع سره هم په سمه صافه لاره روان يم؛ نو ښه وپوهېږئ چې دغه ګرد د الله تعالی تاييد او امداد، او د اسماني وحي مرسته، برکت او هدايت دی، چې هيڅکله او هيچېرې به ځما ملګرتوب نه خوښي کوي، او تل ترتله به له ما سره وي، ځما پاک الله هر شی اوري، او هغه بېخي رانژدې دی، هغه به همېشه له ما سره الطاف او امداد فرمايي، او خپل دغه پيغام هرومرو ګردې دنيا ته رسوي، او پر ټولو مخلوقاتو يې ظاهر او ځرګندوي (ښکاره کوي)، اعم له دې نه چې تاسو يې ومنئ، او که يې ونه منئ.

وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذۡ فَزِعُواْ فَلَا فَوۡتَ وَأُخِذُواْ مِن مَّكَانٖ قَرِيبٖ ﴿٥١﴾

او که ووينې ته کله چې وويرېږي دوی (عند النزع) پس نه به خلاصيږي په تېښته (له عذابه ځمونږ)، او وبه نيول شي دوی له ځايه نژدې (له ځمکې قبر ته يا له موقفه اور ته).

تفسير: يعني کفّار خو دلته خپل لويي، تکبر او غرور ښکاره کوي، مګر هغه وخت به د ليدلو وړ او قابل وي چې دغه خلق د محشر ويرووونکي مناظر او لړزوونکي مظاهر وګوري اوسخت وويرېږي، او د تښتېدلو په فکر کې ولوېږي، مګر د تېښتې لورې ترې ورک وي، او هيچېرې به ونښي خوځېدلی، کله چې د دوی د نيولو او په اور کې د غورځولو حکم صادر شي؛ نو دوی به له لټولو او دغې خوا او هغې خوا کتلو څخه سمدلاسه هم هغلته پيدا کېږي، بلکه په نهايت آسانی سره علی الفور د حکم د اصدار سره متصل او جوخت نيولی کېږي او د خپلو اعمالو په سزا (هيداد) اخته کېږي.

وَقَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِهِۦ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانِۭ بَعِيدٖ ﴿٥٢﴾

او وبه وايي (دا کفّار) ايمان مو راوړی دی پر دغه (الله)، او له کومه به وي دوی ته حاصلول او لاس ته راوړل (د ايمان يا بېرته ګرځېدل دنيا ته) له ځايه لرې (چې آخرت دی).

تفسير: يعني په دغه وخت کې به وايي چې: اوس مو باور د رسول الله صلی الله عليه وسلم پر خبرو راغی، او اوس ايمان راوړو، حال دا چې د اوس ايمان به څرنګه وي؟ هغه وخت او موقع ډېره لرې لاړه چې ايمان راوړل مفيد او نافع او د نجات وسيله واقع کېده، اوس د دوی لاس تر دومره لرې ځای پورې چېرې رسېدی شي؟ چې له هغه ځايه د خپل ځان لپاره ايمان راوړي، مطلب يې دا دی چې مقبول او منجي ايمان هغه دی چې پخوا له مرګه په همدغې دنيا کې د انسان په برخه شي، په آخرت کې کله چې ګرد احوال ګرد سړي پخپلو سترګو سره وګوري؛ نو هلته ګرد متيقين کېږي، نو هلته به د ايمان راوړلو څه فائده وي؟.

وَقَدۡ كَفَرُواْ بِهِۦ مِن قَبۡلُۖ وَيَقۡذِفُونَ بِٱلۡغَيۡبِ مِن مَّكَانِۭ بَعِيدٖ ﴿٥٣﴾

او په تحقيق کافران شوي وو په الله پخوا له دې نه (په دنيا کې)، او ويشتل به کول دوی په غيب له ځايه لرې (د حق، صدق، او د صواب پر امورو د معاد).

تفسير: يعني پخوا له دې نه چې د ايمان راوړلو وخت وو؛ تاسې پر کفر او انکار ټينګ ولاړ وئ، او همداسې په خپل خيال او اټکل سره مو نښې ويشتلې، د دنيا په ژوندون کې به مو تل بې تحقيقه خبرې کولې، او رښتيا او محققې خبرې به مو هيڅ نه منلې، اوس د افسوس او ارمان څخه هيڅ شی په لاس نه درځي.

وَحِيلَ بَيۡنَهُمۡ وَبَيۡنَ مَا يَشۡتَهُونَ

او پرده (جدايي) به واچولی شي په منځ د دوی او په منځ د هغه شي چې ارمان يې کوي دوی (لکه ايمان او اعاده الی الدنيا).

تفسیر: یعنې د هغو شیانو په نسبت چې دوی یې هیله او ارمان لري، مثلاً مقبول ایمان یا نجات یا د دنیا په لوري بېرته ورتګ، دنیوي لذائذ، عیش او آرام؛ د دغو شیانو او د کفارو په منځ کې به سخت سد او مانع وي، چې د هغه لامله به دوی له سره تر هغې پورې نشي رسېدی.

كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

لکه چې کړی شوی وو (دا کار) له سیالانو د دوی سره پخوا له دې نه، بېشکه هغوی وو په داسې شک کې چې ډېر تردّد اچوونکی وو (خلقو ته).

تفسیر: یعنې ړومبی له دې نه له هغو مخلوقاتو سره چې د همدوی په وضعیت او هیئت تېر شوي دي کومه معامله چې کړې شوې ده؛ له دوی سره هم هغه معامله وکړی شوه، ځکه چې هغو خلقو به هم داسې مهملې او بې ځایه شبهې کولې، او په داسې بې موردو شکوکو او تردیداتو کې اخته وو، چې دوی یې له سره مطمئن او په آرام نه وو پرې ایښي.

تمت سورة سبأ بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه، وله الحمد.

سُورَةُ فَاطِرٍ

«د (فاطر) سورت مکي دی، (۴۵) آیتونه او (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۵) او په نزول کې (۴۳) سورت دی، وروسته د (الفرقان) له سورت څخه نازل شوی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

ټوله ثناء صفت خاص (هغه) الله ته ده چې بې له نمونې څخه پيدا کوونکی دی د اسمانونو او د ځمکې.

تفسير: يعني اسمان او ځمکه يې ابتداء له عدم څخه وجود ته راوړه، حال دا چې له پخوا څخه د دغو علويّاتو او سفلياتو کومه نمونه يا د تخليق قانون نه وو موجود.

جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا

ګرځوونکی د پرښتو دی رسولان.

تفسير: يعني ځينې پرښتې انبياوو ته د الله تعالى پيغام رسوي، او ځينې نورې دنورو جسماني او روحاني نظام پر تدابيرو او تشکيلاتو مأمورانې دي: ﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا﴾.

أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

(هسې ملائکې) چې خاوندانې د وزرو دوو دوو، او دريو دريو، او څلورو څلورو دي.

تفسير: يعني د ځينو پرښتو دوه دوه وزرونه، او د ځينو درې درې او د ځينو څلور وي، د دغو وزرو کيفيت يواځې پاک الله ته معلوم دی.

يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ①

زياتوي (الله) په پيدايښت کې هومره چې اراده وفرمايي (د هغو)، بېشکه چې الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې دغسې تزييد او تخليق دی).

تفسير: يعني الله تعالى په هر مخلوق کې هر عضو او صفت سم له خپله حکمته سره زياتوي، پرښتو ته دوه دوه يا درې درې يا څلور څلور وزرونه هم هغه ور پيدا کړي دي، که اراده وفرمايي؛ نو ځينو پرښتو ته له څلورو څنې زيات هم ور کوي، لکه چې په حديث کې راغلي دي: چې جبريل عليه السلام شپږ سوه وزرونه لري، او له ﴿جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا﴾ څخه داسې ونه ګڼله شي چې ګوندې الله تعالى دغو وسائلو ته څه ضرورت او احتياج لري !، پاک الله دغسې وسائطو

ته بيخي څه اړتيا (احتياج) او ضرورت نه لري، او بالذات دی پر هر څيز باندې ښه قادر او مقتدر دی، ولې محض د حکمت او مصلحت لپاره يې د دغو اسبابو او وسائطو سلسله قائمه کړې ده.

مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ

هر هغه شی چې پرانيځي الله لپاره د خلقو له رحمت خپل (لکه صحت وسعت) پس نشته هيڅوک بندوونکی د هغه.

تفسير: رحمت جسماني وي لکه باران، روزي اونور، يا روحاني وي لکه انزال د کتابونو او ارسال د رسولانو، الغرض هر کله چې الله تعالی پر خلقو د خپل رحمت وروونه وپرانيځي؛ نو څوک يې تړلی شي؟.

وَمَا يُمْسِكْ ۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲﴾

او هر هغه شی چې بند کړي (له عطاء خپلې)؛ پس نشته ليږونکی د هغه (هيڅوک) پس له بندولو د الله، او همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې سم له خپله بالغه حکمته سره د هر شي د کولو او په وجود راوړلو اراده چې وفرمايي؛ على الفور يې کوي، او داسې قوي، مقتدر، غالب او زبردست ذات دی، چې هيڅوک د ده دارادې مخه نشي نيولی.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ؕ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۖ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۳﴾

ای خلقو ! ياد کړئ نعمت احسان د الله پر تاسې (چې حيات او روزي او نور يې در کړي دي)، آيا شته بل کوم پيدا کوونکی بې له الله چې تاسې ته روزي در کړي له اسمانونو (په سبب د باران) او (له محصولاتو د) ځمکې نه (په سبب د زرغونولو؟ بلکه نشته داسې څوک)، نشته لايق د عبادت بل هيڅوک مګر همدی دی، پس له کوم جهته ګرځولی کېږئ (له توحيده شرک ته).

تفسير: يعنې تاسې دغه ټول سره منئ چې پيدا کول او د روزي د وسائلو او اسبابو برابرول، ژوندي ساتل او نور ګرد د الله تعالی په قبضه او اختيار کې دي، نو بيا د معبوديت استحقاق بل شي ته له کومه پيدا شو؟ هر هغه ذات چې حقيقي خالق او رازق دی، واقعي معبود او لوی الله هم هغه دی.

وَاِنْ يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۴﴾

او که دروغجن وشمېري (دغه کفار ای محمده !) تا؛ پس په تحقيق دروغجن شمېرل شوي وو ډېر رسولان پخوا له تانه (نو ته هم صبر کوه په شان د هغو)، او خاص الله ته بېرته ګرځولی شي ټول کارونه (په آخرت کې).

تفسير: يعنې سره له دومره پوهولو او د حجّت د تمامولو بيا هم دغه خلق تاسې دروغجن ګڼي، نو تاسې په دغه سره مه غمجن کېږئ !، ځکه له نورو پخوانيو انبياوو سره همداسې رويه او سلوک کړی شوی دی، دا کومه نوې خبره نه ده، متعصبينو او معاندينو هيځکله له خپله ضده او عناده لاس نه دی اخيستی، د دغسې خلقو معامله پاک الله ته وسپارئ، کله چې دوی په آخرت کې الله تعالی ته بوتلل شي؛ نو الله تعالی به د دغو ګردو جګړو فيصله صادروي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلۡغَرُورُ ۝ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لَكُمۡ عَدُوّٞ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۚ إِنَّمَا يَدۡعُواْ حِزۡبَهُۥ لِيَكُونُواْ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ۝

ای خلقو ! بېشکه وعده د الله حقه ده (چې قيامت حساب کتاب جزاء شته) پس خبردار چې نه دې تېرباسي تاسې دغه ژوندون لږ خسيس، او نه دې تېرباسي تاسې په (کرم د) الله غره کوونکی (شيطان). بېشکه چې شيطان تاسې ته دښمن دی پس تاسې هم ونيسئ دی (خپل) دښمن، بېشکه همدا خبره ده چې بولي شيطان ډله خپله (ځای د هلاکت ته) لپاره د دې چې شي دوی له ملګرو د دوزخ (په آخرت کې).

تفسير: يعنې قيامت هرومرو راتلونکی دی، او علی اليقين ټول مخلوقات د پاک الله په مخ کې حاضريدونکي دي، د دغې دنيا پر عيش، باغ او بهار ډېر مه غولېږئ، او د شيطان په چلونو او فريبونو مه تېروځئ !، ځکه چې دی ستاسې ازلي دښمن دی، او دی تل په همدغه کوښښ کې دی چې تاسې هم له خپله ځانه سره په دوزخ کې وغورځوي.

ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٞ كَبِيرٌ ۝ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنٗاۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۖ فَلَا تَذۡهَبۡ نَفۡسُكَ عَلَيۡهِمۡ حَسَرَٰتٍۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِمَا يَصۡنَعُونَ ۝

هغه کسان چې کافران شوي دي شته دوی ته عذاب سخت، او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته مغفرت، ښښنه او اجر ډېر لـوی. آيا پس هغه څوک چې ښايسته کړی شوی وي ده ته بد عمل د ده، پس ويني يې دی ښايسته، پس بېشکه چې الله ګمراه کوي هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د ګمراهی يې)، او سمه صافه لاره ښيي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، پس نه دې ځي (نه دې هلاکيږي) نفس ستا په (ګمراهی) د دوی له جهته د افسوسه، بېشکه چې الله جل جلاله ښه عالم دانا دی په هغو کارونو چې کوي يې دوی (نو جزاء به ورکړي دوی ته).

تفسير: يعنې شيطان چې د هر چا په سترګو کې خراب کار ښه ورخرګند کړي، آيا دغه سړی له هغه چا سره برابر کېدی شي چې د الله تعالی په فضل او کرم سره د خير او شر په منځ کې فرق اوتميز کولی شي؟ نيکي نيکي بولي، او بدي بده ګڼي، کله چې دوی دواړه سره نشي برابرېدی؛ نو د دغو دواړو آخره خاتمه او انجام به څرنګه برابرېدی شي؟ او داسې خيال مه کوئ چې کوم انسان به سره د خپلو رڼو سترګو پر بدو ښه ګمان وکړي، د الله تعالی اراده د هر چا په نسبت چې د ده د سوء الاختيار په بناء په ګمراهی او ضلالت تللې ده؛ هغه سمې لارې ته څوک نشي اړولی، او هر چا ته چې د ده د حسن الاختيار د سببه سمه صافه لاره ښيي؛ نو له سره د شيطان له واکه دغه نه دي پوره چې دی له سمې لارې څخه بې لارې کړي، يا نامناسبه ښوونه ورته وکړي.

په هر حال هغه سړی چې په شيطاني اغواوو سره بدو ته ښه او ښو ته بد وايي؛ د ده په نسبت داسې توقع نشي کېدی چې ګوندی دی به پر سمه صافه لاره راشي، کله چې دغسې نشي کېدی، او د هدايت او د ضلالت ټوله سلسله د الله تعالی د مشيت او حکمت تابع ده؛ نو تاسې د دغو معاندينو په غم او انديښنه کې خپل ځان مه ويلې کوئ !، او مه په دوی پسې کړېږئ !، الله تعالی ته د دوی ګرد اعمال او احوال ښه معلوم او ښکاره دي، او بالذات له دوی سره حساب او کتاب کوي، او د دوی په نسبت خپله لازمه فيصله صادروي، تاسې مه خفه او مه غمجن کېږئ !.

وَاللّٰهُ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا فَسُقْنٰهُ اِلٰى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ
كَذٰلِكَ النُّشُوْرُ ⑨

او الله هغه (مطلق قادر) ذات دی چې ليږلي يې دي بادونه، پس راپورته کوي (بادونه) وريځې، پس راکاږو مونږ دغه وريځې هغه کلي (ځمکې) مړې (وچې کلکې بې وښو) ته، پس ژوندی کوو مونږ په هغو (اوبو) ځمکه پس له مړوالي (وچوالي) د هغې، همداسې به وي حال د بیا ژوندي پورته کېدلو هم.

تفسير: يعنې د الله تعالى په حکم د هواوو په وسيله وريځې پورته شوې، او په هغې سيمې رقبه کې چې مړه وچه کلکه پرته وه، يعنې هيڅ وابنه او شينکي په کې نه وو، او له هرې خوا يې دوړې او غبار پورته وو، د باران د اوبو له سببه په کې ساه ولوېده، همداسې وګڼئ چې الله تعالى به تاسې هم وروسته له مرګه بيا راپاڅوي، په رواياتو کې راغلي دي: «څه وخت چې الله تعالى د مړيو د بيا ژوندي راپاڅولو اراده وفرمايي؛ نو له ما تحت العرش څخه به يو مخصوص قسم باران واوروي، چې د دغه باران په اوبو سره به ټول مړي داسې ژوندي راپاڅيږي لکه چې د پسرلي د معمولي باران په اثر پتنګان او نور مچان او خوځندې د ځمکې له سوريو څخه ووځي» ښايي چې مزيد تفصيلات يې په رواياتو کې وليدل شي.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيْعًا ۭ

هر هغه څوک چې وي چې اراده لري د عزّت پس خاص الله ته دی عزّت ټول.

تفسير: يعنې کفارو نور معبودان ځکه د خپلو ځانونو لپاره نيولي وو، چې ګوندې د دغو معبودانو د الله تعالى په دربار کې ډېر عزّت او پت وي: ﴿وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِّيَكُوْنُوْا لَهُمْ عِزًّا﴾ (۱۶ جزء، د مريم سورت (۵) رکوع (۸۱) آيت)، او ډېرو کسانو له مسلمانانو څخه مخ اړولی وو، اوله کفارو سره يې خپله دوستي او خپلوي ټينګه کړې وه؛ څو په دغه وسيله سره دوی پتمن او باعزّت شي: ﴿اِلَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَاۗءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۭ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَھُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۲۰) رکوع (۱۳۹) آيت)، نو دغه قسم خلقو ته يې دغه وروښودل چې هر هغه انسان چې د دنيا او آخرت عزت غواړي؛ ښايي چې دغه عزّت د الله تعالى څخه وغواړي چې مطلق عزيز همدی دی، او د الله تعالى له اطاعت او يادولو څخه اصلي پت او عزّت ميسّر کيږي، د ګردو اعزازونو مالک همغه واحد احد الله دی، هر هغه څوک چې عزّت مومي، يا يې موندلی دی؛ د همدغه الله له خزائنو څخه ورته رسېدلی دی، يا به وروړسيږي.

اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ

خاص همدغه (الله) ته پورته خيژي خبرې پاکې.

تفسير: يعنې پاکيزه کلام ذکر الله، دعاء، د قرآن تلاوت، دعلم او نصيحت خبرې دي، چې دغه ګرد شيان رب العزّت ته ورخيژي، او د قبول عزّت حاصلوي.

وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهٗ ۭ

او نېک عمل پورته کوي ذکر او ښې خبرې.

تفسير: د پاکيزه وو کلامونو (ذکر الله) او نورو ذاتي اقتضاء همدا ده چې پاس وخيژي، له هغه سره که نور صالح اعمال وي؛ نو د هغه په طفيل او وسيله هغوی هم پاس ورخيژي، او هغه ته زيات قوت، نشاط، تازګي، رفعت او عظمت ښښي،

ښه کلام ته بې له ښو کارونو پوره د رفعت شان نه حاصلیږي، ځینې مفسرین د ﴿وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ د ضمائرو مرجع سره بدلوي، او داسې معنی ترې اخلي چې: ښه کلام ښه کار لوړ او پورته کوي، دغه هم دُرست دي چې ځینو خلقو د (رفع) ضمیر د الله تعالی په لوري اړولی دی، یعنې الله تعالی صالحه اعمال لوړوي، په هر حال غرض دا دی چې ښه کار او ښې خبرې دواړه علوّ او رفعت غوښتونکي دي، لهذا هر هغه سړی چې د الله تعالی د عزت طالب وي؛ دغه عزّت او رفعت دې د دې په وسیله حاصل کړي !.

په دې آیت کریمه علماء دلیل نیسي چې د الله تعالی ذات اوچت او د عرش د پاسه دی.

وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

اوهغه کسان چې جوړوي (تاته د قتل، حبس، نفي) مکرونه ناکاره؛ شته دوی ته عذاب ډېر سخت، او مکر فریب د دغو هم هغه فاسد باطل هلاک دی.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې بد تدابیر جوړوي، او د حق په خلاف تل په حیلو او پلمو جوړولو کې مشغول او لګیا وي، بالآخره ناکامه کیږي، او ضرور تاوان مومي، وګورئ ! قریشو په (دار النّدوة) کې سره جرګه او پر دغې خبرې یې تړون وکړ: «ښايي چې رسول الله یا ووژلی شي، یا دې بندي کړی شي، یا دې له ملکه د باندې وشړلی شي»، د دغې فیصلې نتیجه داسې شوه چې: د «بدر» د غزوې په وخت کې همدغه خلق له خپله وطنه د باندې وویستل شول، او همدوی د مسلمانانو له لاسه ووژلی شول، او د «بدر» په قلیب او کوهي کې د تل لپاره قید کړل شول.

وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ

او الله پیدا کړي یئ تاسې (یعنې اول ځلي نیکه د تاسې) له خاورو، بیا (تاسې اولاده یې پیدا کړئ) له څاڅکي (د مني)، بیا یې وګرځولی تاسې جوړې جوړې (ښځه او مېړه لپاره د توالد او تناسل)، او نه اخلي حمل هیڅ ښځه، او نه زږدي (حمل هیڅ ښځه) مګر په علم د الله سره.

تفسیر: یعنې آدم علیه السلام یې له خاورو څخه او بیا د هغه نوره اولاده یې د اوبو له یوه څاڅکي څخه پیدا کړه، بیا له نارینه او ښځې څخه یې جوړه پیدا کړه، چې له هغو څخه انساني نسل منتشر او خوریږي، په دغه ضمن کې د حمل استقرار له وخته د ووړکي د پیدا کېدلو تر وخته، هغه اطوار او ادوار چې تیریږي؛ پر هغو ګردو باندې الله تعالی عالم دی، او هغه داسې پټ او مخفي اعمال دي، چې مور او پلار هم پرې نه دي خبر، چې دننه څه صور، اعمال او تحوّلات پېښیږي.

وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

او نشي اوږدېدلی عمر د هیڅ عمر اوږد کړی شوي، او نه هیڅ قدر کمولی شي له عمر د دغه (معمرّ) څخه (یا له عمره د بل معمّر څخه، یعنې تزیید او تنقیص د عمر نه دی)؛ مګر په کتاب (د لوح محفوظ کې لیکلی شوی دی)، بېشکه دغه (لنډول او اوږدول د عمر) پر الله ډېر اسان دي.

تفسیر: یعنې د هر چا چې هر قدر عمر وي، هغه په «لوح محفوظ» کې لیکلی شوی دی، او هغه اسباب او وسائل چې د عمر د اوږدېدلو یا د لنډېدلو دي، یا دا چې کوم یو به خپل طبیعي عمر ته رسیږي؟ او کوم یو به نه رسیږي؟ دغه ټول د الله تعالی په محیط علم کې موجود دي، او پاک الله ته پر دغو ټولو جزئیاتو باندې احاطه لرل هیڅ اشکال نه لري، او الله تعالی ته د ګردو (ټولو) «ما کان و ما یکون» جزئي، کلي او د غیب او شهادت علم له ازله تر ابده او الی ما شاء الله پورې ښکاره دی، نه ښايي چې د الله تعالی علم او صفات پر خپل ځان قیاس کړی شي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي:

«هر كار الله تعالى ته ډېر اسان وي، لكه د «انسان پيدايښت»، او رسونه يې خپل مقدّر عمر ته، او همداسې وګڼئ د اسلام تدريجي پرمختګ او ارتقاء، او بالآخر د كفر مقهوربېدل او مغلوبېدل».

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ ۖ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ

او نه برابرېږي سره هغه دواړه بحرونه سيندونه، دا يو خوږ دى تنده لرې كوونكى، خوندورې ښې هضمېدونكې ښې تېرېدونكې اوبه د ده، او دا بل تريو دى تريخ، او له هر يوه له دغو (دواړو بحرونو سيندونو څخه) خورئ تاسې غوښې تازه (د مهي)، او راوباسئ (له دغه ترخه سينده) ګاڼه (د مرغلرو او مرجانو) چې اغوندئ يې (او اغوندوئ يې ښځو خپلو ته).

تفسير: له پاسه د توحيد د دلائلو بيان ادامه لري، چې په دغه ضمن كې يوه لطيفه اشاره د اسلام د غلبې په طرف هم كيږي، شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «يعنې كفر او اسلام سره برابر نه دي، الله تعالى كفر مغلوبوي، اګر كه تاسې ته به له دغو دواړو څخه فائده دررسيږي، له مسلمانانو څنې دين قوّت او غلبه مومي، او له كفّارو څنې جزيه او خراج حاصلوي، غوښه د خوږو او د ترخو د دواړو سيندونو څخه وځي، يعنې مهي، مګر ګاڼه (زېور) مرغلرې، مرجان او جواهر على الأكثر له ترخه سيند څخه ايستل كيږي.

وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

او (تل) وينې ته بېړۍ (او جهازونه) په دغه (بحر سيند) كې تلونكې څيروونكې (د اوبو) لپاره د دې چې طلب كړئ تاسې له فضله د الله (په تجارت كې) او لپاره د دې چې تاسې شكر وباسئ (په دغه لوى نعمت).

تفسير: اكثريه لوى لوى او مهم تجارت او سوداګري د جهازونو په وسيله كيږي، له هغه څخه كوم منافع چې حاصليږي؛ همدغه د پاك الله فضل او مهرباني ده، پر دغو فوائدو او انعاماتو انسان ته لازم دي چې د دغه مالك الملكوت او صاحب الكبرياء والجبروت حمد او شكر اداء كړي !.

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ

ننباسي (الله) شپه ورځ كې، او ننباسي (الله) ورځ په شپه كې، او مسخر په كار كې يې لګولي دي لمر او سپوږمۍ، چې هر يو بهيږي (روان دى) تر يوې ټاكلې نېټې پورې (چې ورځ د قيامت ده).

تفسير: دغه مضمون پخوا له دې نه په څو ځايونو كې تېر شوى دى.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾

دغه (ذات موصوف په پاس صفاتو) الله دى رب ستاسې، خاص همده ته دى ملك باچاهي، او هغه معبودان چې بولى يې تاسې (اى مشركانو !) بې له دغه (الله)؛ نه دي مالكان دوى د نرۍ پردې (د زړي) د خرماوو.

تفسير: يعنې د هغه لوى ذات صفات چې پاس بيان شول؛ هم هغه في الحقيقت ستاسې حق الله دى، او د ټولو علويّاتو او سفليّاتو خالق، مالك، الله دى، هغه شيان چې ستاسې له خوا معبودان درولي شوي دي، او تاسو يې بولئ او عبادت

ورته کوئ؛ د هغو خوارانو باچاهي او خپلواکي چېرې، بلکه دوی د هغې نرۍ پردې په اندازه هم د يوه څيز مالکان نه دي، چې د کجورو (خرماوو) په زړيو پورې نښتې وي.

إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ

که وبولئ تاسې (ای منکرانو) دغه معبودان؛ نه اوري بلنه ستاسې، او که (بالفرض) وايې وري دوی، نو نه به شي درکولی ځواب ستاسې (ځکه چې ژبه نه لري)، او په ورځ د قيامت به منکران شي دوی په شريک کولو ستاسې (باندې دوی لره سره له الله نه).

تفسير: يعني له هغو معبودانو څخه چې تاسې مرسته او امداد غواړئ، او هغه خپلو ځانونو ته وسيله ګڼئ؛ دوی ستاسې غږ او بلنه نه اوري، او که تاسې ته څه توجّه هم وکړي؛ هغه ستاسې په کار نشي درتلی، او په درد مو نه خوري، بلکه د قيامت په ورځ به دوی ستاسې د دغه شرک څخه په علانيه ډول د خپل تنفّر او بېزارۍ اعلان کوي، او د امداد او کومک په ځای به تاسې ته دښمنان ثابت شي.

وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

او خبر به نه کړي تا (له حقيقت د دې کار هيڅ خبروونکی) په شان (د خبرولو د هغه ښه عالم) ښه خبردار (الله).

تفسير: يعني له الله تعالی څخه په ټولو احوالاتو باندې بل څوک ښه عليم او خبردار دی؟ همدغه عليم او خبير الله تعالی فرمايي چې دغه شرکاء بيخي چټي او غلط دي، او له سره ستاسې په کار نه درځي، دغسې سمې صافې خبرې بې له الله تعالی نه بل څوک تاسې ته کولی شي؟ او ښوولی شي؟.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾

ای خلقو ! تاسې فقيران محتاجان يئ الله ته، او الله همدی دی غني بې پروا، ښه حمد ثناء ويلی شوی.

تفسير: يعني ټول مخلوقات هم هغه الله جل جلاله ته محتاج دي، او الله جل جلاله هيچا ته او هيڅ شي ته محتاج نه دی، ځکه چې ګرد محاسن، محامد او صفات د ده په وجود کې مجموع او موجود دي، نو همدغه الله جل جلاله د بلنې او دعاء لايق دی، او د امداد او استعانت غښتنې او مستحق دی، چې د خپلو بندګانو هر راز دعاء او سوال اوري، او په خوښۍ سره يې مستجابوي، او که څوک د ده لوی دربار ته خپل عجز، نياز او افتقار نه وړاندې کوي؛ په قهرېږي.

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾

که اراده وفرمايي (الله) د بيولو ستاسې (په هلاکت سره؛ نو بو به موځي) او را به ولي نور مخلوق نوی (بدل د تاسې). او نه دي دغه (شړل ستاسې او راوستل د نورو) پر الله څه سخت مشکل.

تفسير: يعني که تاسو يې منئ يا يې نه منئ، الله تعالی داسې مطلق قادر دی چې تاسې ګرد له منځه ورک کړي، او خپل بل مخلوق ستاسې په ځای ودان او ودروي، چې من کلّ الوجوه الله تعالی ته داسې مطيع وي؛ لکه چې په اسمانونو کې پرښتې د ده خالصې او مخلصې بندګانې دي، او داسې کول پاک الله ته ډېر سهل او اسان دي، ليکن د الله تعالی د حکمت اقتضاء داسې ده، چې په ځمکه کې دغه ګردې سلسلې ښايې چې قائمې او جاري وي، او په پای کې هر يو د خپلو ښو او بدو اعمالو جزاء او بدل ومومي.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ أُخْرٰى ۚ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۗ

او نه اخلي (هيڅ نفس عاصي) بار د ګناه د بل نفس، او که راوبولي دروند باري (بل څوک) بار د ګناهونو خپلو ته؛ وابه نه خيستى شي له هغه څخه هيڅ څيز، او اګر که وي (دغه بللى شوى) خاوند د خپلوۍ هم.

تفسير: يعنې هيڅوک به د خپلوانو بار پخپل سر وانخلي، او نه به يو د بل د ګناه له پيټي څخه لږ څه کم کړي، او نه به د بل چا د بللو او غږ کولو څخه څه ګټه او فائده وررسيږي، اګر که يې ډېر نژدې خپلوان هم وي، ګرد خلق به نفسي ! نفسي ! ! وايي، هلته يوائې د الله تعالى په فضل او مرحمت سره کار چليږي، او بس !.

إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۚ

بېشکه همدا خبره ده چې وېروې ته هغه کسان چې ويرېږي له ربه خپله په غيبو سره، او قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ.

تفسير: يعنې ستاسې له ويرولو څخه هم هغه سړى نفع اخلي؛ چې له الله تعالى څخه بالغيب ويريږي، او د ده له وېرې څخه تل په عبادت کې لګيا وي، د هر چا په زړه کې چې د الله تعالى خوف او وېره بيخي نه وي؛ نو هغه کله له دغو ويرولو څخه متأثر کيږي.

وَمَنْ تَزَكّٰى فَإِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ۚ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿١٨﴾

او هر څوک چې ځان پاک کړي (له شرکه او معاصيو) پس بېشکه همدا خبره ده چې ځان يې پاک کړ لپاره (د نفعې) د ځان خپل، او خاص (طرف) د الله ته ورتله دي (د هر چا).

تفسير: يعنې هر څوک چې ستا پند او نصيحت واوري، او خپل وضعيت اصلاح او ښه کړي؛ نو د ده احسان او منّت نه پر تا او نه پر الله تعالى دى، بلکه په دغه کې په خپله د هم هغه سړي فائده ده، او دغه فائده په پوره ډول سره هلته څرګنديږي چې د ګردو رجوع او بېرته ورتګ الله تعالى ته شي.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَآءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ

او نه برابرېږي سره ړوند (کافر) او ليدونکى (مؤمن). او نه تياره (باطل) او نه رڼا (حق). او نه سيورى (ثواب يا جنت) او نه تود باد (عقاب يا دوزخ). او نه برابرېږي سره ژوندي (علماء) او نه مړي (جهلاء).

تفسير: يعنې هغه مؤمن چې الله تعالى ورته د زړه سترګې ښندلې دي، د حق په رڼا او د الله تعالى د وحې په پلوشو کې بې له کوم تکليفه او زحمته دغه لاره پرې کوي، او برابر د جنت باغونو او د الله تعالى د رحمت سيوري ته رسيږي، آيا له دغسې انسان سره هغه کافر سيالي او برابري کولى شي چې د زړه ړوند او د اهواوو او اوهامو په تيارو کې حيران سرګردان ګرځي، او بالآخر ناڅاپه د جهنّم اور او د هغه سخت سوځوونکي تاوده باد په طرف منډې وهي؟ له سره دغه دواړه سره نه دي برابر، او که داسې وي؛ نو داسې وپوهېږئ ! چې مړي او ژوندي سره برابر شول، في الحقيقت د مؤمن او کافر په منځ کې له دې نه هم زيات داسې فرق او تفاوت شته، چې د يوه ژوندي روغ رمټ انسان او د يوه

مړي لاش په منځ کې وي، اصلي او دائمي ژوندون يواځې د ايمان د روح په برکت پيدا کيږي، او ماسوا له ايماني روح څخه بنايي ژوندی انسان له زرهاوو مړيو څخه بدتر وګڼل شي.

إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾

بېشکه چې الله اوروي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د اورولو يې) او نه يې ته (ای محمده !) اوروونکی (د نافع قول) هغو ته چې په قبورو هديرو کې دي. نه يې ته (ای محمده !) مګر ويروونکی (د منکرانو له جحيمه).

تفسير: يعني که الله تعالى اراده وکړي؛ نو مړيو ته يې هم اوروليی شي، حال دا چې د دغې خبرې قدرت نورو ته نشته، همداسې وګڼئ چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم کار دعوت، تبليغ، پيغام رسول او په خير او شر باندې پوهول او خبرول دي، که زړه مړي کافران دغه خبرې وانه وري؛ نو هغه اورول د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له قوّته او قدرته پورته دي.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾

بېشکه چې مونږ لېږلی مو يې ته په حق رښتيا (دين) سره زېرې ورکوونکی (د جنت مؤمنانو ته)، او ويروونکی (له دوزخ کفّارو ته)، او نه وو هيڅ امّت مګر چې تېر شوی په هغه کې کوم ويروونکی.

تفسير: وېره اوروونکی نبي وي يا د نبي قائم مقام، هر څوك چې د الله تعالى د لارې په لورې بلنه ورکوي، د دې په متعلق د «نمل» د سورت په (۴) رکوع کې څه ليکلی شوي دي.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾

او که دروغجن بولي (کفّار) تا (نو مه خفه کېږه، ځکه چې) پس په تحقيق دروغجن بللي وو هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (انبياء خپل) ، چې راغلي وو دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو او په صحيفوسره او په کتاب ښکاره کوونکي (د حق او باطل).

تفسير: يعني پخوانيو انبياء الله همدغه روښان تعليمات يا ښکاره معجزات له خپلو ځانونو سره راوړي وو، له هغو ځنې ځينو ته مختصرې مختصرې صحيفې او ځينو ته لوی مفصل کتابونه ورکړی شوي دي.

ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

بيا مې ونيول هغه کسان چې کافران شوي وو (په سخت عذاب سره) پس څرنګه شو انکار ځما (او تغيير د دوی په عذاب سره؟).

تفسير: يعني کله چې له تکذيب څخه دوی مخ وانه ړوه، نو وګورئ چې د هغوی آخره خاتمه څرنګه شوه؟ ستاسې انجام هم هغسې کېدونکی دی.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا ۚ

آیا نه وینې ته چې بېشکه الله نازلې کړې دي له (جانبه) د اسمانه اوبه، پس راوویستلې مونږ په وسیله د دې (اوبو) مېوې، په دې حال چې مختلف دي رنګونه د دغو (مېوو).

تفسیر: یعنې قسم قسم مېوې، بیا په یوه قسم کې رنګا رنګ ثمرات یې پیدا کړي دي، له یوې ځمکې او له یو اوبو او له یوې هوا څخه د دغومره مختلفو اشیاوو او انواعو پیدا کول؛ د پاک الله عجیب او غریب قدرت ښکاره کوي.

وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَّحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿۲۷﴾

او ځینې له غرونو (خاوندان د) لارې (ټوټې ټوټې) دي سپینې او سرې چې مخالف دي سره رنګونه د دغو (لارو)، او (ځینې د دوی) تک تور دي.

تفسیر: یعنې سپین هم په څو څو درجو دي، کوم یې تک سپین لکه د مرمر ډبره، کوم یې سپین لکه مالګه، او ځینې یې نسبتًا سپین، او سور هم په څو څو درجو، او تور هم په څو څو درجو دي، ځینې تک تور لکه رانجه او د ډبرو سکاره، او ځینې تور لکه د کارغه وزر، او ځینې نسبتًا تور، او په ځینو غرونو کې رنګارنګ رګونه او لارې شته.

وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ ؕ

او (همداسې) له خلقو څخه هم او (هم داسې له نورو) ژوندیو خوځېدونکو او څارویو څخه هم چې سره مخالف دي رنګونه د هغو همداسې (لکه دغه اختلافات).

تفسیر: دغه ګرد د الله تعالی د قدرت د عجائبو او غرائبو تذکره ده، یعنې هم هغسې چې په نباتاتو، جماداتو، حیواناتو کې راز راز او رنګ په رنګ مخلوقات لیدل کیږي؛ په انسانانو کې هم هره نوعه او صنف سره بېل او جلا دي، که د مؤمن په شان کافر هم سمه صافه لاره ځان ته غوره کړي، او دواړه سره یو شي، او ګرد انسانان یو رنګ ځان ته غوره کړي؛ نو دغه کله امکان لري، او له سره نشي کېدی، په دغه سره یې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته اطمینان او تسلي ورکړې ده، چې تاسې د مخلوقاتو له اختلافاتو څخه مه خفه کېږئ !.

اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿۲۸﴾

بېشکه همدا خبره ده چې ویریږي له الله څخه له بندګانو د دغه (الله) پوهنده عالمان، بېشکه الله ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو).

تفسیر: یعنې نه ویریدونکي بندګان هم شته، او د الله تعالی ځنې ویریدونکي هم شته، مګر ویریږي هغه کسان چې الله تعالی د عظمت او جلال، د آخرت د بقاء او دوام، او د دنیا په فناء او اتمام باندې پوهیږي، او د الله تعالی د احکامو او هدایاتو د علم تحصیل کوي، او تل د مستقبل په فکر کې اوسیږي، په هر هغه چا کې چې دغه پوهه او علم په هره درجه وي؛ په هم هغه درجه به دی هم له الله تعالی څخه ویریږي، په هغه کې چې خوف نه وي؛ هغه في الحقیقت د دې خبرې مستحق نه دی چې ورته پوه او عالم وویلی شي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې د الله تعالی معامله هم په دوه ډوله ده: الله غالب هم دی چې په هره خطا چې سړی ونیسي؛ نیولی یې شي، او غفور رحیم هم دی، که ګناهګاران وبښي؛ بښلی یې شي»، نو په دواړو حیثیتو انسان ته ښایي چې د الله تعالی څخه وویریږي، ځکه چې نفع او ضرر دواړه د الله تعالی په واک او قبضه کې دي، نو هر کله چې اراده وکړي؛ نفع ستنوي او ضرر لاحقوي.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿۲۹﴾

بېشکه هغه کسان چې لولي کتاب د الله (قرآن) او قايموي (تل سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو لمونځ، او لګوي (په لاره د الله کې) ځينې له هغو شيانو څخه چې ورکړي مو دي دوی ته (لګوي يې) په پټه او په ښکاره، اميد لري دوی د داسې يوه تجارت چې له سره نه هلاک کيږي.

تفسير: يعنې هر هغه چې د الله تعالى څخه ويريږي، قلبًا او لسانًا مسلمان شي، او د ده احکام ومني، او د ده کتاب په اخلاص او عقيدت سره ولولي، او په بدني او مالي عباداتو کې هيڅ قصور او کوتاهي ونه کړي، نو دغه مسلمانان دې د داسې لويې او اعتباري سوداګرۍ اميدوار اوسي ! چې له سره په هغه کې نقص او خساره نه عائده کيږي، او د ضرر او تاوان احتمال په کې نشته.

لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿۳۰﴾

لپاره د دې چې پوره ورسوي (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او زيات ورکړي دوی ته له فضله خپله، بېشکه چې دغه (الله) ښه ښښونکی (د معصياتو) دی ښه قبلوونکی (د احسان د محسنينو) دی.

تفسير: يعنې ډېر ګناهونه ښښي او معافوي يې، او د خورا لږ طاعت قدر فرمايي، او سم له اصوله او قاعدې څخه کوم ثواب چې ښايي چاته ورسيږي؛ الله تعالى له هغه څخه زيات ثواب ورعطاء کوي.

وَالَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَٰبِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿۳۱﴾

او هغه چې وحې کړې ده مونږ تاته له کتابه (قرآنه) هم هغه حق رښتيا ده، په دغه حال کې چې مصدّق رښتينی کوونکی دی هغو کتابونو ته چې پخوا له دې نه وو، بېشکه الله پر بندګانو خپلو خامخا ښه خبردار دی (په باطن د دوی) ښه ليدونکی دی (په ظاهر د دوی).

تفسير: يعنې د بندګانو پر احوالو ښه عليم اوخبير دی، او په ښه موقع کې يې دغه کتاب نازل کړی دی.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَٰبَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِالْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿۳۲﴾

بيا مو وارث وګرځول (او ور مو کړ دا) کتاب (قرآن) هغو کسانو ته چې غوره کړي مو دي له بندګانو خپلو (چې دغه محمدي امت دی)، پس ځينې له دوی ظالم دي پر خپل ځان، او ځينې له دوی په منځ د لارې کې برابر تلونکي دي، او ځينې له دوی ړومبی کېدونکي خيراتونو نېکيو ته په اذن حکم د الله، دغه يو فضل دی ډېر لوی.

تفسير: يعنې وروسته د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د دغه کتاب وارث محمّدي امّت ګرځولی شوی دی، چې په مجموعي حيثيت او هيئت د ګردو امتونو څخه غوره افضل او اعلى دی، هو ! د امت ګرد افراد سره يو شان نه دي، په دوی کې ځينې افراد خو هغه دي چې سره له صحيح ايمانه په ګناهونو کې اخته او مبتلا کيږي، چې دغه «ظالم لنفسه» شو، او هغه دي چې متوسط تلونکي دي يعنې نه په ګناه کې لګيا او نه منهمک ـ او نه لوی ولي او بزرګ دی،

دغو ته يې «مقتصد» وفرمايل، يو خو هغه كامل بنده دى چې د الله تعالى په فضل او توفيق سره يې پرمختګ كړى دى، او د محاسنو، فضائلو، او كمالاتو په تحصيل كې له مقتصدانو څخه ډېر مخ كې تللي دي، مستحب شيان يې هم نه دي پرېښي، او د ګناه له خوفه له تنزيهي مكروه څخه هم پرهېز كوي، او خپل ځان ژغوري، د اعلى درجې بزرګي او د فضيلت خاوندان همدوى دي، په دغسې منتخبو او غورو بندګانو كې له يوه حيثيته ګرد مسلمانان شميرلي شوي دي، ځكه چې دوى ګرد درجه په درجه جنتيان دي، ګنهګار هم كه مؤمن وي؛ نو يوه نه يوه ورځ حتمًا جزمًا په جنّت كې ننوځي، يعنې بالآخر د دوى په برخه معافي ده، او مقتصد په سلامت دى، او پر مخ تلونكى له ګردو څخه په مخ كې دى.

جَنّٰتُ عَدۡنٍ يَّدۡخُلُوۡنَهَا يُحَلَّوۡنَ فِيۡهَا مِنۡ اَسَاوِرَ مِنۡ ذَهَبٍ وَّلُؤۡلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمۡ فِيۡهَا حَرِيۡرٌ ﴿۳۳﴾

جنتونه د هستوګنې دي ننوځي به (دغه درې واړه طائفې) په هغو كې، ګاڼه دار كولى به شي په دغه (جنت) كې له باهوګانو (وښيو) څخه له سرو زرو (خالصو) او له مرغلرو (صافو)، او جامې د دوى په دغه (جنت) كې د ورېښمو (مخصوصو) به وي.

تفسير: سره زر او ورېښم دمسلمانانو نارينه وو لپاره هلته دي په جنت كې، نه دلته په دنيا كې، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «هر هغه (نارينه) چې ورښمين (جامې) اغوندي په دنيا كې؛ وابه يې نغوندي په آخرت كې».

وَقَالُوا الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِيۡۤ اَذۡهَبَ عَنَّا الۡحَزَنَ ؕ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُوۡرٌ شَكُوۡرُ ۙ﴿۳۴﴾

او وبه وايي (جنتيان په وخت د دخول د جنّت كې) ټوله ثناء صفت خاص الله ته دى، هغه الله چې لرې يې كړ له مونږ څخه خفګان، بېشكه رب ځمونږ خامخا ښه ښونكى (د عاصيانو) ښه قدردان (د نېكانو) دى.

تفسير: يعنې د دنيا او د محشر غم يې لرې او ورك كړ، او ګناه يې وروښېله، او د قدردانۍ له لورې يې ځمونږ لږ طاعت قبول وفرمايه.

اِلَّذِيۡۤ اَحَلَّنَا دَارَ الۡمُقَامَةِ مِنۡ فَضۡلِهٖ ۚ لَا يَمَسُّنَا فِيۡهَا نَصَبٌ وَّلَا يَمَسُّنَا فِيۡهَا لُغُوۡبٌ ﴿۳۵﴾

هغه (رب) چې را يې وستو مونږ كور د اقامت (جنّت ته) له فضله خپله، چې نه رسيږي مونږ ته په دغه (جنّت كې) هيڅ مشقّت، او نه رسيږي مونږ ته په دغه (جنّت) كې هيڅ ستوماني خفګان.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «د هستوګنې كور له دې نه پخوا هيڅ نه وو، هر چېرې به تلل راتلل، نقل او حركت وو، د روزۍ غم، د دښمنانو اندېښنه، د رنځ او مشقت، مصيبت او نور مصاعب او مصائب به موجود وو، كله چې جنّت ته ورسيږي؛ دغه ګرد شيان له منځه لرې او ورك كيږي».

وَالَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ ۚ لَا يُقۡضٰى عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوۡتُوۡا وَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمۡ مِّنۡ عَذَابِهَا ؕ
كَذٰلِكَ نَجۡزِيۡ كُلَّ كَفُوۡرٍ ۚ﴿۳۶﴾

او هغه كسان چې كافران شوي دي؛ شته دوى ته اور د دوزخ، حكم به ونه كولى شي پر دوى (د دويم مرګ چې) پس مړه (او په آرام) شي، او نه به سپكوالى كاوه شي له دوى نه له عذابه د دې (اور د دوزخ)، همداسې جزاء وركوو مونږ هر ناشكره (بې ايمانه) ته.

تفسير: نه كفارو ته په جهنّم كې مرګ وررسيږي چې د دوى هغو تكاليفو ته خاتمه وركړي، او نه به د عذابه تكليف لږ شيبه هم له دوى نه كميږي، داسې ناشكرانو ته څمونږ له جانبه هم دغسې سزاوې وررسيږي.

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

او دوى به نارې سورې وهي په دغه دوزخ كې (او داسې به وايي) اى ربه څمونږ ! (يو كرت) راوباسه مونږ (بېرته دنيا ته ښو هلته) عمل وكړو صالح او نېك غير له هغه چې وو مونږ چې كاوه به مو (پخوا له دې، بد عمل).

تفسير: يعني په هغه وخت كې دوى هغه ښه ګڼل، مګر اوس داسې وايي چې: بيا به هم هغسې عملونه ونه كړو، د لږ مدّت له مخې مونږ له دوزخ څخه وباسه، ښو مونږ ښې چارې، صالحه اعمال او حسنه افعال ځان ته راټول كړو، او سره له اطاعته او غاړه ايښودلو او فرمان منلو بېرته درحاضر شو، بيا الله تعالى ورته داسې فرمايي:

أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ

آيا نه وو دركړى مونږ تاسې ته عمر دومره (موده) چې پند اخلي په هغه كې هر هغه څوك چې پند اخيستل غواړي، او راغلى وو تاسې ته ويروونكى (چې د هغو خبره مو ونه منله)، پس وڅكئ (عذاب) پس نشته ظالمانو (كافرانو) ته هيڅوك مددګار (چې له عذابه يې خلاص كړي).

تفسير: دغه ځواب به دوزخيانو ته وركاوه كيږي، يعني مونږ خو تاسې ته عقل او پوهه دركړې وه، او پوره عمر مو هم در په برخه كړى وو، چې ښايي تاسې به په هغه كې ښه فكر او غور كاوه، او ښه به مو له بده جلا او سمه صافه لاره به مو ځان ته غوره كړې وى، تر دې چې له تاسې څنې ډېر كسان تر شپېتو ـ اويا او اتيا كلونو پورې هم په دنيا كې ژوندون كړى وو، برسېره په دې ستاسې د هدايت او لارښوونې لپاره مونږ تاسې ته داسې اشخاص او حالات هم درلېږلي وو، چې تاسې د بديو له خرابې خاتمې څخه وويروي، او د غفلت له خوبه مو ويښ كړي، آيا وروسته له دې نه اوس تاسې ته كوم عُذر او بهانه پاتې ده؟ اوس نو په همدغه دوزخ كې اوسېږئ !، او د سختو عذابونه خوندونه وڅكئ !، او له هيڅ لوري د هيچا امداد او معاونت ته هم څه هيله او توقع مه لرئ !.

إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

بېشكه چې الله عالم دى په پټو شيانو د اسمانونو او د ځمكې، بېشكه الله ښه عالم پر هغو خبرو چې پټې دي په سينو زړونو كې.

تفسير: يعني پاك الله ته د بندګانو ګردې پټې او ښكاره خبرې، احوال افعال، او د زړونو اسرار معلوم دي، د هيچا نيت له الله تعالى څخه پټ نه دى، او سم له هغه له هر چا سره معامله كوي، الله جل جلاله ته دغه خبره هم ښرګنده ده چې دغه خلق چې اوس داسې نارې او سورې وهي چې مونږ يو ځلې خوشې كړه چې بېرته دنيا ته لاړ شو، ښو هلته به صالحه اعمالو بوخت او له سره ګناه ته نژدې نشو؛ دوى پخپلو دغو دعوو كې دروغجنان دي، ځكه كه دوى اويا ځلې نور هم پر ښودى شي چې بېرته لاړ شئ ! ښو صالحه اعمال وكړئ، خو بيا هم دوى له خپلو شرارتونو او بغاوتونو څخه لاس اخيستونكي نه دي، د دوى عادت او د مزاج اقتضاء همداسې ده: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳) ركوع، (۲۸) آيت).

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِي الْأَرْضِ ۚ

دغه (الله) هم هغه ذات دی چې ګرځولي يې يئ تاسې خليفګان (د تېرو خلقو) په ځمکه کې.

تفسير: يعنې د پخوانيو امتونو په ځای مو تاسې ته ځای درکړ، چې اوس د هغو په مينو کې ودان يئ، او وروسته له هغوی څخه تاسې حکومت او رياست چلوئ، نو ښايي چې د هغه د شکر ايستلو حق په ښه شان سره اداء کړئ.

فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾

پس هر څوک چې کافر شو (يا يې ناشکري وکړه)؛ پس پر هغه دی (دغه) کفر (يا کفران) د ده، او نه زياتوي کافرانو ته کفر د دوی په نزد د رب د دوی مګر بې زاري غضب (د رب په دوی)، او نه زياتوي کافرانو لره کفر د دوی مګر خساره زيان (په آخرت کې).

تفسير: يعنې ستاسې له دغه کفره او ناشکري او د الله تعالى له آيتونو څخه له انکاره الله تعالى ته هيڅ ضرر او نقصان نه رسيږي، الله ځمونږ له حمده او شکره بې پروا دی، هو! له ناشکرئ څخه پر فاعل يې د هغې ګناه او وبال لوېږي، د کفر آخره خاتمه ماسوا له دې نه بل هيڅ شی نه ده، چې پاک الله له دغه ناشکره څخه بېزاره او نارضا کيږي، او د دغه کافر په نقصان او خسران کې مسلسلاً او منظمًا تزييد او ترقي واقع کيږي.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ

ووايه (ای محمده! دوی ته) آيا وينئ تاسې شريکان ستاسې هغه چې بلل به مو (او عبادت به مو کاوه د دوی) غير له الله؛ راوښيئ ماته چې کوم څيز پيدا کړی دی (دغو معبودانو ستاسې) له ځمکې څخه، او که شته دوی ته (کوم) قسم شريکوالی په (پيدايښت د) اسمانونو کې (له الله سره).

تفسير: يعنې د خپلو معبودانو په احوالو کې فکر وکړئ! او بيا ماته دغه خبره راڅرګنده کړئ، چې د ځمکې کومه برخه دوی جوړه کړې ده؟ ياد اسمانونو په جوړولو، په ساتلو او اداره کولو کې دوی څومره برخه او شرکت لري؟ که دوی په دغه کې هيڅ برخه نه لري؛ نو دوی څرنګه معبودان ګرځيدلي دي؟ لږ شانې خو له عقل او پوهې او فکر او غور څخه هم کار واخلئ!.

أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ

يا ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پس دوی پر پاخه حجّت ولاړ دي له هغه کتابه (او دا يو هم نه دی).

تفسير: يعنې که عقلي دليل او سند نشته؛ نو کوم هسې معتبر نقلي دليل راوړاندې کړئ! چې د هغه په اساس تاسې دغه د شرک دعوی کوئ؟ دا يو هم نه دی!

بَلْ إِن يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾

بلکه نه کوي وعده دا ظالمان (مشرکان) ځيني د دوی (چې غټان او مشران دي) ځينو نورو ته (چې خواران او کشران دي)؛ مګر غره کول (او فريب ورکول).

تفسير: يعنې هيڅ عقلي يا نقلي دليل نشته، خبره فقط هم دغومره ده، چې په دوی کې مشرانو کشرانو ته، او پخوانيو وروستنيو ته د شيطان په لمسون او اغواء پرله پسې دغسې وعدې کړي، او داسې خبرې يې ورښوولې دي: ﴿وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ﴾ «همدغه معبودان ځمونږ شفاعتګران دي د الله په نزد کې»، او د هغه قرب مونږ ته راعطاء کوي، حال دا چې دغه خالص چل، فريب او غولول دي، دوی به څرنګه شفيع وګرځېدلی شي؟ حال دا چې ډېر لوی مقربين به هم د کفارو د شفاعت او سپارښت په موضوع کې خپله ژبه نشي خوځولی.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّن بَعْدِهِ ۚ

بېشکه الله ساتي (دغه) اسمانونه او ځمکه له دې نه چې زائل شي (او له خپله محوره بېځايه شي) او (قسم دی) که (بالفرض) مخ په زوال شي دا دواړه؛ نو وبه نه ساتي (له زواله) دغه دواړه بل هيڅوک ماسوا له دغه (الله) نه.

تفسير: يعنې د الله تعالی قدرت دی چې دومره لويو لويو عظامو کراتو ته يې داسې تنظيم، تنسيق او ترتيب ورکړی دی، چې هيڅ يو له دوی ځينې له خپلو مراکزو څخه نه ښويېږي، او نه له خپل مقام او نظام څخه يو طرف ته لږ تمايل او حرکت کوي، او که بالفرض دغه شيان له خپلو ځايونو څخه بل کوم طرف ته نقل يا حرکت وکړي؛ نو بيا ماسوا الله څخه کوم يو زور او طاقت به وي چې هغه به بيا بېرته خپل ځای ته راولي، يا يې تر خپل نظارت او انتظام او ادارې لاندې ونيسي؟ لکه چې په قيامت کې کله چې الله تعالی دغه نظام او قوام ګډوډ او تيت او پرک کړي؛ نو کوم قوت به د ده مخه ونيسي؟.

إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمّل والا (چې تعجيل نه کوي په تعذيب د منکرينو) ښه ښښونکی (د تائبانو).

تفسير: يعنې د خلقو د کفر او عصيان اقتضاء خو همداسې ده چې دغه ګرد نظام يو ځلي ګډوډ او لاندې باندې کړی شي، ليکن د الله تعالی لطف، کرم، حلم، تحمّل او بردبارۍ دغه نظام ټينګ پخپل قوام درولی او ساتلی دی، که د الله تعالی مرحمت، مکرمت، او ښښنه نه وي؛ نو دغه ودانه دنيا ورانيږي.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ

او قسمونه به خوړل (کفارو د مکې) پر الله پر سختو قسمونو خپلو سره: خامخا که چېرې راغی دوی ته کوم ويروونکی (پيغمبر)؛ خامخا وي به دوی هرومرو ښه لاره موندونکي له يوه (له تېرو) امتونو، پس کله چې راغی دوی ته ويروونکی (چې محمد دی)؛ نو زيات نه کړ (دغه راتګ) دوی ته مګر تېښته (له حقه). لپاره د لويي غوښتلو په ځمکه کې او (لپاره د) مکر بد، او نه چاپېره کيږي مکر فريب ناکاره مګر خو په اهل خپل (چې مکر کوونکي دي).

تفسير: کله چې د عربو اقوامو دغه قصې او خبرې اورېدلې، چې يهودانو او نورو اقوامو د انبياء الله خبرې نه منلې، او د دوی له احکامو څخه به يې غاړې غړولې؛ نو دوی به پخپلو منځونو کې سره داسې ويل: «که د الله تعالى له فضله په مونږ کې کوم نبي مبعوث شي؛ نو مونږ به د هغو عاصي اقوامو پر خلاف د خپل نبي په ډېر ښه شان سره رفاقت، اطاعت او متابعت وکړو، او د خپل اخلاص او صميميت يو ډېر ښه وضعيت به دنيا ته ورښکاره کوو»، خو څه وخت چې الله تعالى دوی ته خپل داسې نبي مبعوث او ولېږه، چې له ټولو انبياوو څخه په عظمت او شان لوی دی؛ نو له حقه څخه دوی لا لرې شول، او غاړه يې ترې وغړوله، د دوی تکبّر، غرور، لويي دوی ته کله اجازه ورکوي چې نبي الله صلى الله عليه وسلم په مخ کې خپلې غاړې کېږدي، او د رفاقت او اطاعت په ځای يې عداوت او مخالفت ته ملاوې تړلې دي، او راز راز نامناسبه تدابير، چلونه او فريبونه يې شروع کړي دي، مګر دغه خبره مو په ياد وي چې ناکاره کار او بدې چارې پخپله همدغه د بدو کارونو او بدو عملونو عامل او فاعل ته عائد او راجع کيږي.

فرض يې کړئ چې په دنيا کې ورته څه زيان او تاوان هم ونه رسېد، مګر په آخرت کې خو يقيناً پخپله سزا رسيږي.

فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

پس آيا انتظار کوي دوی (يعني نه کوي) مګر طريقې جاري د الله ته په (امتونو) پخوانيو کې، پس له سره به نه مومې ته سنت، عادت د الله تعالى ته هيڅ تبديل، او بيا به له سره نه مومې ته سنت، عادت د الله ته هيڅ تحويل (ګرځول).

تفسير: يعنې دوی د دغې خبرې په انتظار کې دي، کومه معامله چې له پخوانيو مجرمينو سره شوې ده؛ هم هغه معامله دې له مونږ سره هم وکړه شي، نو که دوی له خپل دغه کفره او شرکه لاس وانخيست؛ هم هغسې معامله له دوی سره هم هرومرو کيدونکې ده، د الله تعالى هغه سنّت او دستور چې د مجرمينو د سزا ورکولو په نسبت له پخوا څخه جريان لري؛ هغه له سره بدلېدونکی او تغيير موندونکی نه دی، او په خپل ټاکلي وخت او نېټه کې خامخا رسېدونکی دی، او هر ګز داسې نه کيږي چې پر داسې مجرمينو به په آخرت کې انعام او اکرام مبذول شي، او له سره هغه لرې کېدونکې نه ده چې له مجرم څخه سزا لرې کړه شي، يا غير مجرم ته سزا ورکړه شي.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِن شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

آيا نه دي ګرځېدلي (دغه کفّار د مکې) په ځمکه (ملکونو) کې پس چې ووينې (په دغو اوطانو کې چې) څرنګه وو عاقبت ـ آخره خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی نه (تېر شوي) دي، او وو دوی ډېر سخت له دغو (کفّارو) څخه له جهته د قوت، او نه دی الله (داسې) چې عاجز يې کړي کوم شی نه په اسمانونو کې او نه په ځمکې کې، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په احوال د مخلوقاتو) ښه قادر دی.

تفسير: يعنې لوی لوی زورور او قوي مدّعيان هم د الله له نيولو څخه ځان نشي خلاصولی، لکه عاد او ثمود او نور، دغه خواران څه حيثيت لري؟ او څه شی دي؟ ښه وپوهېږئ! چې په اسمان او ځمکه کې د هيڅ يو قوت او قدرت له لاسه دغه نه دي پوره چې الله تعالى عاجز او ناتوان کړی شي، د الله تعالى علم محيط او قدرت کامل دی.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ

او که چېرې نیولي وی الله دا خلق په سبب د هغو (بدو اعمالو) چې کوي يې دوی؛ نو نه به يې پرېښې وی پر شا د ځمکې هیڅ ژوندی خوځېدونکی تلونکی.

تفسیر: یعنې خلق چې دغه خطاوې او ګناهونه کوي، که د دوی په هره یوه ګناه او جزئي خطا نیولو شروع شي؛ نو هیڅ یو جاندار او متنفس د ځمکې پر مخ کې نه پاتې کیږي.

وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

ولیکن وروستي کوي (الله) دوی تر نېټې تاکلې شوې پورې، کله چې راشي اجل (نېټه) د دوی؛ پس بېشکه چې الله دی پر بندګانو خپلو ښه لیدونکی بینا (نو وربه کړي دوی ته جزا سم له اعمالو د دوی).

تفسیر: یعنې تر یوه مقرر میعاد او معین حد پورې الله تعالی مهلت اینبی دی، چې پر هر جرم به يې فوراً نه نیسي، کله چې موعود وخت راشي؛ نو په یاد يې ولرئ چې ګرد شیان د پاک الله تر نظر لاندې دي، او د هیچا د یوې ذرې په اندازه ښه یا بد عمل د ده له علمه نه دی بهر، پس د هر یوه په نسبت سم له خپل محیط علم سره ډېرې ښې ښې فیصلې صادروي، نه به مجرم چېرې پټېدی شي، او نه به د مطیع له حقه ستر ګې پټیږي.

تمت سورة فاطر بعون الله الملك القادر، فالحمد لله والشكرُ له.

سُورَةُ يسٓ

«د (يسٓ) سورت مكي دی، پرته له (۴۵) آيته چې مدني دی، (۸۳) آيتونه (۵) ركوع لري، په تلاوت کې (۳۶) او په نزول کې (۴۱) سورت دی، وروسته د (الجن) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰسٓ ۞ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ۞ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ۞ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۞

قسم دی په دغه قرآن محکم (حکم کوونکی په حق ـ خاوند د حکمت) باندې. چې بېشکه ته (ای محمده !) خامخا له (هغو) رسولانو څخه يې (چې ليږلي شوي دي خلقو ته). پر سمه لاره (يا ته يې روان پر سمه لاره چې توحيد دی).

تفسير: يعنې لوی قرآن پخپل اعجازي شان، ډك له حکمته تعليماتو، پخو مضامينو په لحاظ د دې خبرې ډېر لوی زبردست شاهد دی چې هغه نبي چې د دغه پاك قرآن حامل دی؛ باليقين د الله تعالی رسول دی، او بې له شکه او شبهې پر سمه لاره دی، او د دوی ګرد تابعان بې له کومې انديښنې او خطرې د مقصود تر منزل پورې رسيږي، او نه بې لارې کيږي.

تَنْزِيْلَ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ۞

نازل شوی دی (تا ته دغه قرآن په نازلېدلو) د زبردست رحم کوونکي له خوا.

تفسير: يعنې دغه د دين سمه لاره، يا قرآن حکيم د هغه الله تعالی له جانبه نازل شوی دی، چې داسې يو لوی زبردست ذات هم دی، چې هرومرو منکرانو ته سزا ورکوي، او داسې رحمان رحيم مهرباني کوونکی ذات هم دی، چې د امر منونکيو او مطيعانو ته خامخا پخپل بخشش او مهربانی سره انعام او اکرام ورکوي، نو لـه همدې جهته په قرآني آيتونو کې بعضاً د لطف، رحم او کرم شان عيان دی، او بعضاً د قهر، غضب، تهديد او تخويف شان بيان شوی دی.

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ۞ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۞

لپاره د دې چې ووېروې ته هغه قوم چې نه وو ويرولي شوي پلرونه د دوی، پس دوی غافلان دي (له توحيده). خامخا په تحقيق حقه ثابته شوې خبره (د عذاب) پر اکثرو د دوی (په ازل کې) پس دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې ډېر سخت او مشکل کار تاسې ته درسپارلی شوی دی، چې دغه عربي قوم د دې پاك قرآن په وسيله ويښ او د نورو اقوامو مقتدا وګرځوه، حال دا چې دغو عربو ته له سلهاوو کلونو راهيسې کوم ويښوونکی او پوهوونکی نه دی راغلی، نو دغسې جاهل قوم چې نه له الله جل جلاله څخه خبر دي، او نه آخرت پېژني، نه له ماضي څخه يې عبرت اخيستی دی، او نه د مستقبل په فکر کې دي، او نه د ښو او د بدو تمييز لري، او نه د اصلاح او افساد شعور په دوی کې شته، د دغه غفلت له تيارو څخه دوی هدايت ته ايستل، او د رشد پر سمه لويه لاره باندې برابرول کوم معمولي کار نه

دی، بلاشُبهه تاسې په پوره قوّت او قدرت او فعالیت سره دوی د دغه غفلت او جهالت څخه د ویروونکیو نتائجو او ډېر خراب مستقبل څخه خبروئ او ویروئ يې، او زیار کوئ څو دغه قوم د فوز اعلی مدارجو (درجو) ته ورسیږي، او د دغه قوم د بري او کامیابی په وسیله د جهان نورو انسانانو ته هم د فلاح او نجاح لار وښیې، لیکن تاسې له داسې ډېرو افرادو سره مخامخ کیدونکي يئ چې هغوی به هیڅ قسم پند او نصیحت ته غوږ نه ږدي، نو ځکه پر دوی باندې شیطان په پوره ډول سره مسلّط کیږي، او په دغه وسیله سره د دوی حماقتونه او شرارتونه د دوی په نظر کې ډېر ښکلي او ښایسته ښکاره کوي، او د دوی ګرد ړومبني او وروستني احوال اګر که ډېر ګنده او خراب هم وي؛ د دوی تر سترګو ښه او موزون ورښکاره کوي، بالآخر دغه خلق له بل ژوندون څخه بالکل منکریږي، او هم هغه فاني غوښتنې د خپل مقصود قبله ګرځوي، په دغه وخت کې له یوه جانبه د شیطان دغه خبره ﴿لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ «ماسوا له مخلصانو نور ګرد به بې لارې کړم» رښتیا کیږي، او له بل طرفه د الله تعالی دغه قول ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ «له ستا او ستا له تابعانو څخه به دوزخ ډک کړم» ثابت او منطبق کیږي، باقي د الله تعالی په علم کې دغه خبره له ازله ثابته ده، چې د هغه قوم دغه افراد له خپلې بې تمیزۍ او بې پروایی د شیطان په اغواء کې اخته کیږي، او د الله تعالی د عذاب مستحق ګرځي، نو له داسې خلقو څخه دغسې هیله نه کیږي چې دوی به په سمه لاره راشي، نو که تاسې ته د انذار او اصلاح په سلسله کې له داسې همت او حوصله ماتوونکو واقعاتو سره مقابله واقع شي؛ نو مه خفه کیږئ ! او په ډېر ښه شان سره خپله وظیفه انجاموئ ! او نتائج يې پاک الله ته وسپارئ !.

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴿٨﴾

بېشکه مونږ، ګرځولي مو دي په غاړو د دوی کې طوقونه پس دغه (طوقونه رسیدلي دي) تر زنو د دوی پورې، پس دوی جګ (وچت) سرې کړی شوي دي (چې له سره ښکته نشي کتلی).

تفسیر: دغه غاړکی د عاداتو، رسومو، د جاه او مال حب، او د آباوو او اجدادو تقلید وو، چې دغو شیانو دوی له ستونیو (مرو) څخه سخت نیولي وو، او د نخوت او تکبّر لامله د دوی سرونه نه راښکته کېدل.

وَجَعَلْنَا مِن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

او ګرځولی مو دی په مخ د دوی کې سد دېوال، او له وروسته د دوی سد دېوال، پس پټې کړې مو دي (سترګې د دوی)، پس دوی هیڅ نهویني.

تفسیر: د نبيّ الله عداوت د دوی او د هدایت قبلولو په منځ کې لوی دېوالونه درولي وو، دوی د جاهلانه رسومو او د فاسدو آراوو په تیارو کې داسې بند وو چې وړاندې وروسته هیڅ د دوی په نظر کې نه ښکارېده، نه به يې ماضي ته کتل، او نه به يې مستقبل ته، باقي د دوی د افعالو نسبت الله تعالی ته د دې لپاره کړی شوی دی، چې د خیر او شر خالق هم هغه دی، او پر اسبابو د مسبباتو ترتّب د الله تعالی په اراده او مشیت سره کیږي.

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

او برابر دي پر دوی باندې چې وویروې ته دوی (له عذابه) یا نه ویروې ته دوی (خو دوی) ایمان نه راوړي (ځکه چې مقرر دی په ازل کې مرګ د دوی په کفر سره).

تفسیر: دوی ته برابر دي، لیکن ستاسې په حق کې برابر نه دي، بلکه داسې سخت معاند او سرکښ قوم ته نصیحت کول او د دوی په اصلاح پسې لوېدل د عظیمو درجاتو د حصول سبب دی، او کله همدغه ښه اخلاق د نورو د هدایت باعث ګرځي، همداسې آیت د البقرة سورت په (۱) رکوع کې هم تېر شوی دی.

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ⑪

بېشکه همدا خبره ده چې وېروې ته هر هغه چې متابعت کوي د پند (د قرآن) او ويرېږي له رحمان څخه په غيب (بې د ليدلو)، پس زېرى ورکړه (اى محمده !) هغه ته په مغفرت بښنې سره او په اجر لوى سره.

تفسير: يعنې ځما د ويرولو فائده د هم هغه په حق کې ظاهرېږي چې نصيحت ومني، او پر هغه عمل وکړي، او د الله تعالى وېره د ده په زړه کې وي، هر هغه چا سره چې بېخې د الله تعالى وېره نه وي؛ نو هغه نه د پند او نصيحت څه پروا کوي، او نه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له تنبيه او تذکير څخه څه ګټه او فائده اخيستى شي، دغسې خلقو ته د مغفرت او عزّت په ځاى ذلت ور په برخه کيږي، وروسته اشاره فرمايي چې د فريقينو د دغه عزّت او ذلّت پوره اظهار د ژوندانه په بله دوره کې کيږي، چې د هغه مبادي وروسته له مرګه شروع کيږي.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ

بېشکه مونږ همدا مونږ به ژوندي کوو مړي (په قيامت کې).

تفسير: يعنې وروسته له مرګه د بل ژوندانه وجود حتمي او يقيني دى، چې هلته به ټول د خپلو اعمالو بدل ومومي.

وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ۚ

او ليکو مونږ هغه چې مخکې ليږلي دي دوى او (هغه) نښې (چې وروسته پاتې کيږي) له دوى.

تفسير: يعنې هغه نېک او بد اعمال چې له خپله ځانه يې ړومبى ليږلي دي، او د ځينو هغو اعمالو ښه يا بد اثرات يا نښې چې له خپله ځانه يې وروسته پرېښي دي، مثلاً د کوم کتاب تصنيف يا د علومو ښوونه، يا د عمارت ودانى، يا د کوم رسم اساس کېښودل، اعم له دې چې ښه وي يا بد؛ دغه ټول په دې کې داخل دي، بلکه د الفاظو په عموم کې د اقدامو هغه نښې هم شاملې دي، چې د کوم عبادت په طرف د تللو په وخت کې پر ځمکه لوېږي، لکه چې په ځينو صحيحو احاديثو کې تصريح ده: «ديارکم تُکتبْ آثارُکم».

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ⑫

او هر شى شمېرلى دى مونږ هغه په اصل ښکاره (لوح محفوظ کې).

تفسير: يعنې څرنګه چې ټول اعمال او آثار وروسته له وقوعه سم له خپلې ضابطې سره ليکلي کيږي، پخوا له وقوعه هم هر څيز په لوح محفوظ کې ليکلي شوي دي، او هغه ليکل هم د انتظامي ضوابطو او مصالحو پر بناء دي، که نه د الله جلّ جلالُه په قديم علم کې هر وړوکى او لوى شى لا له پخوا څخه موجود او حاضر دى، چې سم له هغه سره په لوح محفوظ کې نقلولى شي.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ⑬

او بيان کړه (اى محمده !) دغو کفّارو ته يو مثل د اوسېدونکيو د کلي، کله چې راغلل هغې ته مرسلان استاځي.

تفسير: د دغو نومونو صحيح تعيين نشي کېدى، او نه په يقيني ډول سره دغسې ويلى شي چې هغوى به بلا واسطه د الله تعالى رسولان وو، يا د کوم نبي په واسطه دوى مأموران شوي وو، خو د ده په نيابت هغه کلي ته لاړ شي، دغه دواړه

احتماله په کې شته، اګر که متبادر هم دغه دی چې ګوندې دوی پخپله انبياء دي، ممکن دي چې له عيسی المسيح عليه السلام څخه به وړاندې دوی مبعوث شوي وي، بعضې وايي چې: دغه د عيسی عليه السلام استاځي وو، چې د الله جل جلاله په امر لېږلي شوي وو.

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾

کله چې ولېږل مونږ دوی ته دوه (استاځي) پس تکذيب وکړ دوی د هغو دواړو، پس عزت ورکړ مونږ (او قوت دوی ته) په درېيم سره، پس ووېل دوی: بېشکه مونږ تاسې ته مرسلان استاځي يو.

تفسير: يعنې ړومبی دوه تنه لاړل، بيا د دوی تأييد لپاره درېيم هم ولېږل شو، دوی درې واړه سره يوځای شول، او داسې يې ووېل: مونږ خو په خپل سر نه يو راغلي، بلکه د الله تعالی استاځي يو، لهذا هر هغه شی چې مونږ يې وايو هغه د الله تعالی پيغام وګڼئ.

قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَٰنُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾

ووېل (کافرو استاځيو ته) نه يئ تاسې مګر انسانان په شان څمونږ او نه دی رالېږلی رحمان هيڅ شی (نه وحي او نه رسالت)، نه يئ تاسې مګر دروغ وايئ (په دغې دعوی).

تفسير: يعنې تاسې خو په هيڅ شي کې له مونږ څخه څه امتياز نه لرئ، نو بس کړئ! خامخا داسې چټې خبرې مه کوئ!، او بې سببه د الله نوم مه اخلئ!، له سره الله هيڅ شی نه دی رالېږلی، فقط تاسې درې واړه پخپلو منځو کې سره جوړه او دغه خبره مو غوټه کړې ده، چې راځئ يوه داسې د دروغو خبره له خپله ځانه وتړو، او بيا د هغې نسبت الله ته وکړو.

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾

ووېل (استاځيو) رب څمونږ ته معلوم دي (دا چې) بېشکه مونږ تاسې ته خامخا درلېږلي شوي يو.

تفسير: يعنې که مونږ پر الله تعالی دروغ تړو، هغه خو مو ويني، نو آيا الله جل جلاله به پخپل فعل سره د دروغجنانو پر له پسې تصديق او تاييد کوي؟ داسې له سره نشي کېدی، اوس تاسې پوهېږئ که نه پوهېږئ، الله تعالی ته دغه خبره ښه معلومه ده چې مونږ پخپلې دغې دعوی کې رښتيني يو، او هيڅ يوه خبره له خپله ځانه نه وايو، نو ځکه فعلاً هغه څمونږ تصديق فرمايي.

وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾

او نشته پر مونږ مګر (پيغام) رسونه ښکاره (سره له معجزاتو).

تفسير: يعنې مونږ خپله فريضه اداء کړې ده، د الله تعالی پيغام مو په ښه واضح او ښکاره صورت تاسې ته رسولی دی، او په ښو معقولو دلائلو او په زړه پورې طريقو مو تاسې پخپل خير او شر پوهولي يئ، اوس وروسته د حجّت له اتمامه تاسې پخپله غور او دقّت وکړئ، چې د تکذيب او عداوت انجام او عاقبت به څرنګه وي؟

قَالُوْٓا اِنَّا تَطَیَّرْنَا بِكُمْ ۚ لَىِٕنْ لَّمْ تَنْتَهُوْا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَیَمَسَّنَّكُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِیْمٌ ۝۱۸

وويل (کافرو) بېشکه مونږ بدفالي نيولې ده په تاسې، قسم دی که منع نه شوئ (له دعوی د دغه رسالته خپل)؛ خامخا سنګسار به کړو مونږ هرومرو تاسې، او خامخا وبه رسيږي تاسې ته له طرفه ځمونږ عذاب دردناک.

تفسير: ممکن چې د مرسلينو د تکذيب او د کفر او عناد له شامته به پر دوی قحط او نور بليات نازل شوي وي، يا د انبياوو د ښوونې په اثر د دوی په منځ کې بيلتون واقع او بيا دوی په خپلو منځو کې سره اختلاف وکړ، څه يې ومنل او څه يې ونه منل، او د نامبارکۍ نسبت يې دوی ته وکړ، يعنې ستاسې د قدمونو له شامته پر مونږ د قحط او بې اتفاقۍ او مصيبت بلاء نازله شوې ده، دغه ګرد ستاسې له نحوست دي (العياذ بالله)، که نه مونږ پخوا له دې نه ښه ماره وو، او په اطمينان او سکون مو ژوندون کاوه، بس کړئ !، که تاسې له خپل دغه وضعيت څخه لاس وانخيست؛ نو مونږ به سخت تکليف او عذاب تاسې ته دوررسوو، او تاسې به تر هغه پورې په ګټو سره وولو، تر څو چې مړه شئ.

قَالُوْا طَاىِٕرُكُمْ مَّعَكُمْ ؕ اَىِٕنْ ذُكِّرْتُمْ ؕ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ۝۱۹

وويل (استاځيو) چې بدفالي ستاسې له تاسې سره ده (چې دغه کُفر دی)، آيا نو که پند درکړ شي تاسې ته (نو دغه ته بدفالي وايئ، نه ده داسې) بلکه تاسې يو قوم يئ مسرفان د انصاف له حده تېرېدونکي.

تفسير: يعنې ستاسې د کفر او تکذيب له شامته عذاب نازل شوی دی، که تاسې ګردو متحدًا او متفقًا حق او صداقت منلی وی؛ نو نه به دغه مذموم اختلاف او تفرقه ستاسې په منځ کې پيدا کېده، او نه به په دې شان په آفاتو او بليّاتو مبتلا او اخته کېدی، پس د نامبارکۍ او نحوست اسباب پخپله په تاسې کې موجود دي، نو بيا ولې په دغومره يوه خبره چې مونږ تاسې ته ښه نصائح او پوهنه دوررواندې کړې ده، او تاسې مو ستاسې پر خير او شر پوهولي يئ؛ خپل نحوست ځمونږ پر سر غورځوئ !؟ او له وژلو څخه مو ويروئ !؟، حقيقت دا دی چې تاسې د عقل او د انسانيت له حدوده بيخي وتلي يئ ! نه خپله نفع او ضرر پخپل عقل سره معلومولی شئ !، او نه د انسانيت خبرې ستاسې له خولې څخه وځي !.

وَجَآءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِیْنَةِ رَجُلٌ یَّسْعٰی

او راغی له لرې طرفه د هغه ښار يو سړی (حبيب نجار) چې منډې يې وهلې.

تفسير: وايي چې د دغه صالح سړي نوم حبيب وو، او د ښار په آخري برخه کې په عبادت مشغول او لګيا وو، او له حلاله کسبه به يې روزي خوړه، دغه فطري صلاحيت ده ته وار او موقع ورنه کړه چې چپ او ساکت پاتې شي، د دغې قصې د اورېدلو په اثر د استاځيو او د مرسلينو د تاييد او حمايت او د مکذبينو د پوهولو او نصيحت لپاره په منډه او ډېره جلتۍ راغی ولې چې دی وويرېده نه چې اشقياء د خپلو هغو وېرولو په اثر دغو مرسلينو او استاځيو ته څه ضرر او اذيت ورسوي، له دغه څخه معلومېږي چې د دغو مرسلينو د دعوت او تبليغ اثر د دې ښار تر لرې برخو پورې هم رسېدلی وو.

قَالَ یٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِیْنَ ۝۲۰ اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا یَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ۝۲۱

وويل (حبيب نجار) ای قومه ځما ! متابعت وکړئ تاسې د مرسلانو استاځيو. متابعت وکړئ تاسې د هغه چا چې نه غواړي له تاسې څخه اجر بدل حال دا چې دوی پر سمه صافه لاره (د خير او اصلاح) رهي (روان) دي.

تفسیر: یعنې دوی د الله تعالی استاځي دي، او د الله تعالی پیغام یې له خپل ځان سره راوړی دی، کوم پند او نصیحت چې دوی تاسې ته کوي ښایي تاسې هغه ومنئ !، او پرې عمل وکړئ !، وګورئ چې د دوی اخلاق، اعمال، عادات او اطوار ټول ښه دي، او بې غرضه د خیر غوښتنه کوي، او څه معاوضه او مزدري هم له تاسې څخه نه غواړي، نو بیا ولې د داسې بې غرضو او پاکو بزرګانو متابعت او اطاعت ونه کړی شي؟ او د الله تعالی هغه پیغام چې د دوی په ذریعه لیږلی شوی دی؛ ولې ونه منلی شي !؟.

(نو دوی ورته وویل چې ته په دین د دوی یې؟ نو هغه ورته داسې وویل چې:)

وَمَالِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي

او څه مانع ده ما ته (بلکه نشته چې د زړه له صدقه) عبادت نه کوم د هغه (الله) چې پیدا کړی یې یم زه.

تفسیر: دا یې اګر که خپل ځان ته ویلې دي، مګر اصلي مقصود یې دا دی چې نورو ته یې واوروي، یعنې پر تاسې څه شوي دي چې د هغه لوی الله تعالی عبادت نه کوئ چې رب او خالق دی.

وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٢٢﴾

او خاص دغه (الله ته) بیولې کیږئ تاسې (په قیامت کې نو ښایي تاسې هم د همدغه الله تعالی عبادت وکړئ !).

تفسیر: یعنې داسې مه ګڼئ چې تاسې یې عبث پیدا کړي یئ ! او بیا یې همداسې سرخوشي او آزاد پرېښي یئ؟ او بل هیڅ مقصود ستاسې له دغه پیدایښت څخه نشته، داسې نه دي بلکه وروسته له مرګه ګرد د الله تعالی په حضور کې حاضریږئ، نو ښایي چې لا اوس د هغې ورځې په تهیه او فکر کې واوسئ !.

ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾

آیا ونیسم بې له الله نور معبودان که اراده وفرمایي ماته رحمان د ضرر رسولو؛ نو دفعه به نه کړي له ما څخه شفاعت سپارښت د دوی هیڅ شی، او نه به مې خلاص کړي (په زور). بېشکه زه به په دغه وخت کی (چې نور معبودان ونیسم)؛ خامخا په ګمراهی ښکاره کې یم.

تفسیر: یعنې دغه خومره ښکاره او صریحه ګمراهي ده چې له هغه مهربان او مطلق قادر الله څخه مخ اړوئ، او د داسې شیانو عبادت کوئ چې هغوی مو نه د پاک الله د نازل کړیو تکالیفو او ربړو څخه پخپله خلاصولی شي، او نه مو په سپارښت سره ترې بچ کولی شي.

إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴿٢٥﴾

بېشکه زه چې یم ایمان مې راوړی دی په رب ستاسې پس واورئ تاسې له مانه.

تفسیر: یعنې په مجمع کې بې له تردّده او اندېښنې اعلان کوم، چې ما پر واحد الله ایمان راوړی دی، دغه خبره دې ګرد سره واوري ! شاید مرسلانو ته یې د دې لامله اورولي وي؛ څو د الله تعالی په مخ کې شهادت ورکړي، او قوم ته

يې دا شهادت ځکه اورولی وي؛ چې د هغه د اورېدلو څخه متأثر شي، يا اقلاً د يوه مؤمن د ايمان د قوّت د مشاهدې په طرف متوجه شي.

قِيْلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ

وويل شو (ورته چې ځه) ننوځه جنت ته (نو داخل شو جنت ته، او بې انتهاء نعمتونه يې په کې وليدل).

تفسير: يعني على الفور ده ته د جنّت د ننوتلو فرمان ورکړ شو، نقل کوي چې قوم هغه په ډېر ظلم، جفا او غتې زږه توب سره په شهادت ورسوه، نو ځکه سمدلاسه د ده شهادت سره متصل حکم صادر شو، چې دی فورًا په جنت کې داخل شي، لکه چې د شهداوو د ارواحو په نسبت له احاديثو څخه ثابت دي چې دوی پخوا له محشره په جنت کې داخلېږي.

قَالَ يٰلَيْتَ قَوْمِيْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۶﴾ بِمَا غَفَرَ لِيْ رَبِّيْ وَجَعَلَنِيْ مِنَ الْمُكْرَمِيْنَ ﴿۲۷﴾

وويل ده: کاشکې چې دا قوم ځما پوه شوی وی. په دې چې مغفرت بښنه وکړه ماته رب ځما، او ويې ګرځولمه زه له عزت ورکړيو شويو (په ادخال د جنّت سره).

تفسير: قوم له هغه سره دښمني وکړه، چې دی يې وواژه، مګر دی وروسته د جنّت له ننوتلو څخه هم د قوم له خير غوښتلو څخه بېفکره نشو، او ويې ويل: که ځما قوم ځما له حاله او له دغه انعام او اکرام څخه چې د الله تعالی له لوري پر ما مبذول شوی دی خبرېدلی؛ نو خامخا يې ايمان راووړ.

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِيْنَ ﴿۲۸﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خٰمِدُوْنَ ﴿۲۹﴾

او نه مو وو نازل کړی پر قوم د دغه (حبيب نجار) وروسته (له شهادته) د ده هيڅ لښکر له (جانبه د) آسمانه، او نه وو مونږ نازلوونکي (د لښکر د ملائکو). نه وو دا عذاب (د دې قوم) مګر چغه وه يوه (د جبريل) پس ناڅاپه دوی مړه يخ کړخ پراته وو (لکه ايره د اور).

تفسير: يعني وروسته له هغه دغه قوم هلاک کړل شول، او د دوی د دغه اهلاک لپاره مزيدو ترتيباتو او اهتماماتو ته دومره ضرورت پاتې نشو، چې له اسمانه ورته پرښتې لېږلې کېدی، او نه د الله تعالی دغه عادت دی چې د اقوامو د اهلاک لپاره لوی افواج ولېږي، که هسې د کوم خاص مصلحت لپاره يې د پرښتو افواج لېږلي وي؛ هغه بېله خبره ده، په دغسې مواردو کې د ډېرو لويو مدعيانو او اعيانو د سرولو او شخ يخ غورځولو لپاره يو معمولي چغه کافي ده، لکه چې د همدغه قوم حال همداسې شو، چې پرښتې پر دوی يوه چغه ووهله، او دوی ګرد سره يو ځای همغلته مړه شول.

يٰحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ ۚ مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۳۰﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُوْنِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿۳۱﴾

ای حسرت افسوس دی پر بندګانو (کافرانو)، نه دی راغلی دوی ته هيڅ رسول مګر وو دوی چې په هغوی پورې به يې ټوکې مسخرې کولې. آيا نه ويني (دغه کفار) چې څومره ډېر هلاک

کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له اهل د زماني چي بېشکه هغه (هلاك کړی شوي) دوی ته بېرته نه راګرځي (دنيا ته، نو دوی پرې ولې عبرت نه اخلي؟).

تفسير: يعني ګوري او اوري چي په دنيا څومره اقوام او ملل له انبياوو سره د استهزاء او تمسخر په بدل هلاك او تباه شوي دي، چي اوس د هغوی نوم او نښه هم د دنيا په مخ کې نه ده پاتې، نو هيڅ يو تن له هغوی څخه د دغي خبرې توان او طاقت نه لري چي بېرته راشي، د عذاب په ژرنده کې دوی ټول سره اوړه او دلده او برابر شوي دي، خو دوی سره له هغه پند او عبرت نه اخلي، او هر کله چي کوم نوی رسول دوی ته راځي؛ نو دوی بيا په همغو تمسخرو او استهزاوو او ټوکو مسخرو باندې لاس پورې کوي چي پخواني کفار په هغه معتاد او د هغو په اثر پخپله سزا ورسېدل، لکه چي نن له خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم سره د معظمې مکې کفّار هم داسې سلوك او معامله کوي.

وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ۝٣٢

او نه دي دا ګرد (خلائق) مګر ټول په نزد څمونږ حاضر کړی شوي لپاره د جزاء (په قيامت کې).

تفسير: يعني هغه خو د دنيا عذاب وو، د آخرت سزا خو بېله ده، داسې مه ګڼئ کله چي هلاك شوئ، نو بيا به بېرته څمونږ په طرف نه راځئ او ګردې خبرې او قصې ختمې شوې، د ګردو مخلوقاتو رجوع او حضور د پاك الله په دربار کې يو حتمي او ضروري امر دی، او هلته به ټول مجرمين او منکرين بلا استثناء نيولي کيږي.

وَآيَةٌ لَّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ۝٣٣ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ۝٣٤ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ

او يو دليل (د قدرت) دی دوی ته ځمکه مړه (وچه کلکه) چي ژوندی کوو مونږ هغه (په اوبو سره) او راوباسو مونږ له هغې ځمکې څخه دانې نو له ځينو د دغو (دانو) څخه خوري. او پيدا کړي مو دي په دغې ځمکې کې باغونه له (هر قسمه د) خرماګانو او له (هر راز) انګورو، او جاري کړي مو دي په دغې (ځمکې) کې له چينو څخه. لپاره ددې چي وخوري دوی له مېوو د هغو.

تفسير: يعني ښايي دوی ته داسې شبهه پيدا شوي وي چي پس له مرګه بيا به مونږ څرنګه ژوندي راپاڅولی کيږو؟ دغه په دې صورت ورپوهوي: څرنګه چي ځمکه وچه کلکه مړه پرته وي، نو بيا الله تعالی يې تکه شنه زرغونه او ژوندۍ کوي، او په کې راز راز ونې، ګلان، غلې، دانې، مېوې، باغ، بهار او نور پيدا کوي، چي تاسې يې استعمالوئ، همداسې قياس او اټکل وکړئ، چي په مړو ابدانو کې هم الله تعالی د حيات روح پو کوي، په هر حال په دغې مړې ځمکې کې دوی ته يوه داسې نښه او د قدرت دليل شته چي په هغه کې د غور او دقّت کولو څخه بعث بعد الموت، د الله تعالی وحدانيت او عظمت او انعام او احسان په ښه ډول سره پېژندل او پوهېدل کيږي.

وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ۝٣٥

او نه دي پيدا کړي دغه (مېوې) لاسونو د دوی، آيا پس شکر نه وباسي دوی.

تفسير: يعني مېوې او د ځمکې نور حاصلات د الله تعالی په قدرت سره پيدا کيږي، د دوی په لاسونو کې داسې قدرت نشته چي د کورو يا کجورو يو دانه هم پيدا کړی شي، سره له هغه محنت او تردّد چي د يوه باغ په لګولو او روزنه کې

کیږي، مګر د دغه باغ د مېوو او حاصلاتو راوستل د الله تعالی کار او د ده په قبضه او اختیار کې دی، او که په غور سره وکتل شي؛ ټول هغه کارونه چې د انسانانو په سعي او کوښښ سره انجام مومي، هغه هم في الحقیقت د الله تعالی په عطاء کړې شوي قدرت او قوت او مشیت او ارادې سره کیږي، لهذا په هر حیثیت سره د الله تعالی شکر ایستل او احسان پېژندل واجب دي.

تنبیه: محقق مترجم (رحمه الله) په ﴿وَمَا عَمِلَتۡهُ أَيۡدِيهِمۡ﴾ کې «ما» نافیه اخیستې ده (کما هو دأب المتأخرین) لیکن له اسلافو څخه عمومًا د دغې «ما» موصوله توب نقل شوی دی، چې د هغه تایید د ابن مسعود رضی الله تعالی عنه له قراءته چې په کې «و مما عملته أیدیهم» دی کیږي.

سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡأَزۡوَٰجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ وَمِنۡ أَنفُسِهِمۡ وَمِمَّا لَا يَعۡلَمُونَ ۝٣٦

پاکي ده (له هر عیبه) هغه الله ته چې پیدا کړي یې دي دغه (ټولې) جوړې (انواع ـ اصناف) ټول له هغو شیزونو چې زرغونوي یې ځمکه، او له ځانونو د دوی (اولاد، لمسي، کړوسي) او له هغو (مخلوقاتو) څخه چې دوی یې نه پېژني (د علويّاتو اود سفليّاتو له عجائبو مخلوقاتو څخه).

تفسیر: یعنې په نباتاتو او انسانانو او په هغو نورو مخلوقاتو کې چې لا له هغوی څخه خلق پوره نه دي خبر؛ الله تعالی جوړې پیدا کړي دي، اعم له دې نه چې دغه جوړه توب د تقابل له حیثیته وي، لکه نر او ښځه، خواږه او تروه، تور او سپین، ورځ او شپه، رڼا او تیاره، یا د تماثل له حیثیته وي، لکه په یوه شان، یو رنګ، یو خوند مېوې او د ځمکې نور محصولات، او په یوه شکل او صورت سره دوه ساکنان (جاندار)، په هر حال په مخلوقاتو کې هیڅ یو داسې مخلوق نشته چې د هغه بل کوم مقابل او مماثل نه وي، ځکه چې مقابله یا مماثلت په هغو شیانو کې کېدی شي چې په کومه درجه کې في الجمله اشتراک ولري.

وَءَايَةٞ لَّهُمُ ٱلَّيۡلُ نَسۡلَخُ مِنۡهُ ٱلنَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظۡلِمُونَ ۝٣٧ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ

او یو دلیل (د قدرت د الله) دوی ته شپه ده، چې راوباسو مونږ له هغې (شپې) څخه ورځ، پس ناڅاپه دوی ننوتونکي وي په تیارو کې. او (بل دلیل د قدرت د الله دوی ته) لمر (دی چې) ځي پخپلې ټاکلې (مقرر) لارې باندې (یا خپل ځای ته).

تفسیر: «سلخ» د حیوان پوستکي ایستلو ته وایي، چې ترې لاندې غوښه یې ښکاره شي، همداسې وګڼئ د شپې په تیارو باندې د ورځې څادر هوار کړې شوی دی، څه وخت چې دغه د رڼا څادر د دې له سره څخه لرې کړ شي؛ خلق په تیارو کې پاتې کیږي، وروسته له هغه لمر بیا په خپل همغه مقرر تګ سره په معین وخت راخیژي، او ټول جهان او شیان رڼوي، د لیل او نهار پر دغو تقلباتو قیاس او اټکل وکړئ، اوښه ویوهیږئ چې الله تعالی عالم همداسې فناء کوي، او بیا یې د بقا بل عالم ته انتقال او ژوندي راپاڅوي، او بېشکه همدغه الله تعالی د عبادت وړ او لایق دی، چې د ده په قدرت کې د دغو عظیم الشأنو انقلاباتو واک اختیار او زمام دی، چې له هغه څخه مونږ ته د مختلفو اقسامو فوائد رارسیږي، هغه مطلق قادر چې شپه په ورځې سره تبدیلوي؛ نو له هغه څخه دغه خبره کله لرې او بعیده ده چې د رسالت د لمر په ذریعه دغه دنیا هم د جهالت له تیارو څخه وباسي، او لرې یې کړي، لیکن د شپې او ورځې او د لمر او قمر او د انجم د طلوع او غروب په شان هر کار پخپل وخت او نېټه کیږي.

ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ۝٣٨

دغه (مخصوص حرکت د لمر) اندازه ده د ښه غالب قوي(په انفاذ د احکامو) ښه دانا (پر هر شیز).

تفسیر: د لمر چال او لاره مقرره ده، او دی پر هغې باندې منظم درومي، یو بخرکی یوه رپه له هغې څخه وړاندې وروسته نشي کېدی، د قیامت تر قرب او قیام پورې همدغه وضعیت دوام لري، څو دغسې یو وخت راشي چې هلته د الله تعالی له جانبه پر لمر داسې حکم صادرېږي چې له همغه ځایه چې غروب شوی یې بېرته راوخېژه ! دغه هم دا وخت دی چې باب التوبه به تړل کېږي کما ورد في الحدیث الصحیح.

خبره دا ده چې د ده دغه د طلوع او غروب د علیم او خبیر ذات له جانبه قائم کړی شوي دي، چې د ده انتظام او قوام بل هیڅوک نشي خرابولی، او نه یې ماتولی او نه د ده پر دغه حکمت او پوهنې څه تنقید او تبصره کولی شي، دی هر وخت چې اراده وفرمایي، او څرنګه چې مشیت وفرمایي؛ په کې تحویل او تبدیل او تعدیل کولی شي.

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ ﴿۳۹﴾

او سپوږمۍ ته اندازه کړې دي مونږ منزلونه تر هغه پورې چې وګرځي (په نظر کې) لکه وچه څانګه د خرما (چې کږه او نرۍ شي).

تفسیر: یعنې د لمر په شان قمر تل په یوه وضعیت او هیئت نه دی، بلکه هره ورځ تزیید یا تنقیص مومي، الله تعالی قمر ته (۲۸) منازل مقرر فرمایلي دي، چې دی دغه منازل په یوه معین نظام سره درجه په درجه طی او پرې کوي.

لَا الشَّمْسُ يَنْۢبَغِيْ لَهَآ اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ﴿۴۰﴾

نه دي لایق لمر لره (او له وسه یې پوره نه ده) چې لاندې کړي سپوږمۍ (په زمان مکان او صافو کې) او نه شپه وړمبۍ کېدونکې ده له ورځې، او دغه ټول (فلکي اجرام) په اسمان کې چورلیدونکي دي (لامبو په کې وهي، پراخ په کې روان دي).

تفسیر: په هر ملك او اقلیم او په هره زمانه او موسم کې کومه اندازه چې شپې او ورځې ته اېښودلې شوې ده؛ دغه کرات هیڅ مجال او قدرت نه لري، چې له خپلې ټاکلې حرکت او سرعت څخه وړاندې یا وروسته د یوې رپې په اندازه هم تجاوز یا تخلف وکړی شي، هره یوه سیاره په همغه خپل مدار کې قائمه او پخپل معین نظام سره چورلي، او له هغه څنې د یوې ذرې په اندازه هم یو خوا او بلې خوا ته هیڅ تمایل او تجاوز نشي کولی، او سره له دغومره لویوالي او سریع او ګړندي حرکت په دغې آزادې فضاء کې یو له بله سره ټکر نه وي، او نه متصادم کېږي، او نه له خپلې مقررې اندازې څخه ورو یا ګړندي کېږي، آیا دغه د دې خبرې واضحه نښه نه ده چې دغه ټول عظیم الشأن مشینونه او د هغو دغه ګرد اجزاء او پرزې د کوم زبردست علیم، خبیر، قدیر ذات په قبضه او اختیار کې دي، چې په داسې دقیق او منظم صورت سره پخپلو کارونو کې لګیا دي، بیا نو هغه لوی ذات چې دغه شپې، ورځې، لمر، قمر، انجم او ټول علویّات او سفلیّات وما فیها یې پیدا کړي دي، او په دغو کې هر راز تبدیل تحویل کوي؛ آیا هغه په دې باندې نه دی قدیر چې تاسې وروسته له فناء څخه بیا ژوندي راپاڅوي؟.

وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۴۱﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِّنْ مِّثْلِهٖ مَا يَرْكَبُوْنَ ﴿۴۲﴾

او یوه نښه دلیل (د قدرت د الله) دوی ته دا ده چې بېشکه سواره کړي دي مونږ اولاد د دوی په بېړۍ (جهاز) ډکه کړی شوي کې. او پیدا کړي دي مونږ دوی ته په شان د دغه (بېړۍ) هر هغه څه چې دوی پرې سورېږي (له نورو نواقلو څخه).

تفسیر: یعنې د نوح علیه السلام په زمانه کې کله چې طوفان راغی؛ نو د آدم نسل یې د هغه پر ډکې بېړۍ سور کړ، چې نوح علیه السلام هغه جوړه کړې ده، که نه د انسان تخم به نه پاتې کېده، بیا د هغې بېړۍ په نمونه یې نورې بېړۍ او

جهازونه در جوړ کړل، چې پر هغو تاسې تر نن پورې سورېږئ، او سره له خپلو احمالو او اثقالو یې له یوې وچې څخه بلې وچې ته وړئ!، او له دغو جهازونو څخه همداسې کار اخلئ لکه چې له نورو نواقلو څخه یې اخلئ، مثلاً اوښ چې هغه ته عربو «سفائن البر» یعنې د وچې بېړۍ ویل.

وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾

او که اراده وفرمایو مونږ؛ نو غرق کړي به مو وو دغه (راکبین د بېړۍ) پس نه به وي هیڅ فریاد رس او نه به دوی خلاصولی کیږي (له غرقه). مګر (نه یې غرقوو) په رحمت مهرباني خپلې سره، او لپاره د نفعې اخیستلو تر نېټې (د مرګ د دوی) پورې.

تفسیر: یعنې دغه د هلوکو یو موټې انسان ته وګورئ، چې څرنګه له ویروونکو سمندرونو او سیندونو څخه د جهاز په ذریعه تیرېږي راتیرېږي، چې د هغو په نسبت د خورا لویو جهازونو حقیقت د یوې نرۍ خځلې په اندازه هم نه دی، که الله تعالی اراده وفرمایي چې تاسې په دغو سیندونو کې ډوب کړي؛ نو څوک تاسې ته له دغو ډوبېدلو څخه نجات درکوي؟ او څوک به مو په فریاد رسیږي، مګر دغه د الله تعالی د حکمت او مهرباني او مصلحت اقتضاء ده چې دوی تر یوې معینې نېټې پورې ژوندي وي، او دغه دنیوي امور پخپل طبیعي مدار وګرځي، د ډېر افسوس ځای دی چې ډېر خلق د قدرت پر دغو دلائلو او نښو نه پوهیږي، او نه د الله تعالی د دغو نعماوو قدر پیژني.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

او کله چې وویل شي دوی ته چې ځان وساتئ له هغه (دنیوي عذابه) چې په مخکې ستاسې دی، او له هغه (اخروي عذابه) چې وروسته درپسې راځي ښایي پر تاسې رحم وکړ شي (نو دوی مخ وګرځوي). او نه راځي دوی ته هیڅ دلیل له دلائلو د رب د دوی مګر دي دوی له هغو (دلائلو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسیر: وړاندې د جزاء ورځ راځي، او وروسته مو پرېښې دي اعمال، یعنې کله چې دوی ته وویل شي چې: د قیامت د سزا او د بدو اعمالو له شامت څخه وویرېږئ!، او د خپلې آخرې خاتمې په نسبت څه فکر او غور وکړئ!، څو د الله تعالی رحمت ستاسې په لوري متوجه شي؛ نو دوی نصیحت ته له سره غوږ نه ږدي، او تل د الله تعالی له احکامو څخه مخ اړوي.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ

او کله چې وویل شي دوی ته چې: نفقه ورکړه کوئ (عاجزانو ته) له ځینو هغو (مالونو) چې رزق روزي درکړې دي تاسې ته الله!؛ نو وایي هغه کسان چې کافران شوي دي (له جهته د استهزاء) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی: آیا طعام ورکړو مونږ هغه چاته که اراده فرمایلي وی الله؛ نو طعام به یې ورکړی وو هغه ته.

تفسیر: یعنې د الله تعالی نور احکام به څه ومني، پر فقراوو او مساکینو مال لګول د دوی په نزد هم ښه کار دی، لیکن همدغه مسلّمه خبره کله چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د مؤمنانو له طرفه دغو منکرانو ته ویله کیږي؛ نو په نهایتو سپکو طریقو سره ترې اعراض او انکار کوي، او وایي: «هغو کسانو ته چې پخپله الله پاک رزق او روزي نه

ده ورکړي، مونږ به هغوی ته څه ورکولی شو؟ او ولې به يې پرې خورو؟ مونږ د الله تعالی له مشيته مخالف کار نشو کولی، که د الله تعالی مشيت داسې نه وی؛ نو دوی به يې فقراء او محتاج او مونږ به يې غني او دولتمن نه وو ګرځولي»، نو آيا د دغه حماقت او بېحيايۍ په مقابل کې څه وويل شي؟ دغه خو د الله تعالی امتحان دی چې اغنياء يې د فقراوو پر اعانت مأمور فرمايلي دي، او د دوی په وسيله يې د هغوی د رزق رسولو سامان مهيأ کړی دی، هر هغه چې په دغه امتحان کې پاتې او ناکامه شي؛ نو ښايي چې دی پر خپلې بدبختۍ او ناکامۍ وژاړي.

تنبيه: د ځينو اسلافو له اقوالو معلومېږي چې دغه آيت د ځينو زنادقه وو په حق کې دی، په دغه صورت به د دوی دغه قول پر تمسخر نه حمل کېږي، بلکه پر خپل حقيقت اېښود کېږي.

اِنۡ اَنۡتُمۡ اِلَّا فِیۡ ضَلٰلٍ مُّبِیۡنٍ ﴿۴۷﴾

نه يئ تاسې مګر په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسير: که دغه جمله د کفارو د قوله تتمه وي؛ نو مطلب به يې داسې کېږي: «ای د مؤمنانو ټولنې! تاسې په صريحې ګمراهۍ کې لويدلي يئ، چې د داسې خلقو د ګټې پر مړولو پس ګرځئ، او که د الله له طرفه خطاب شي؛ نو معنی يې دا ده: «تاسو په ښکاره ګمراهۍ يې ياستئ، چې د الله تعالی حکم نه منئ، او په تقدير حواله ورکوئ»، شاه صاحب ليکي: «دغه ګمراهي ده چې په نېک کار کې پر تقدير حواله ورکړي، او د خپلو مزو په لاس ته راوړلو کې په طمعې او توقع پسې منډې ووهي».

وَیَقُوۡلُوۡنَ مَتٰی هٰذَا الۡوَعۡدُ اِنۡ کُنۡتُمۡ صٰدِقِیۡنَ ﴿۴۸﴾

او وايي (کفّار) چې کله به وي دغه وعده (د قيامت؟ ووايئ راته!) که چېرې يئ تاسې صادقين رښتيني (په دې کې ای مؤمنانو!).

تفسير: يعنې ستاسې دغه قيامت او دغه عذاب او آفتونه چې تاسې مو له هغو څخه پرله پسې ويروئ؛ کله راځي؟ او دغه مواعيد مو کله پوره کېږي؟ که تاسې په واقع سره رښتيني يئ؛ نو دغه وعده ژر تر ژره پوره کړئ، او مونږ ته يې راوښيئ!.

مَا یَنۡظُرُوۡنَ اِلَّا صَیۡحَۃً وَّاحِدَۃً تَاۡخُذُهُمۡ وَهُمۡ یَخِصِّمُوۡنَ ﴿۴۹﴾ فَلَا یَسۡتَطِیۡعُوۡنَ تَوۡصِیَۃً وَّلَاۤ اِلٰۤی اَهۡلِهِمۡ یَرۡجِعُوۡنَ ﴿۵۰﴾

(نو فرمايي الله چې) انتظار نه کوي (کفار) مګر د چغې يوې (د اسرافيل) چې وبه نيسي دوی حال دا چې دوی به جګړې سره کوي. پس توان به يې ونه شي د وصيت او نه به خپل اهل ته بېرته ورشي (له مشاغلو خپلو).

تفسير: يعنې قيامت به يو ناڅاپه واقع شي، او په داسې حالت کې به قائمېږي چې ټول خلق پخپلو معاملاتو او چارو کې مشغول او لګيا وي، څه وخت چې اول صور (شپېلۍ) وپوکلی شي؛ د ګردو هوش او حواس به مفقود او ورک شي، او بالآخر ټول سره مري، او په هر ځای کې به مړي يو پر بل لوېږي، دوی به دومره فرصت هم ونه مومي چې څه ووايي، يا څه وصيت وکړي، ياخپلو کورونو ته خپل ځان ورسوي، او بالفرض که وصيت هم وکړي؛ نو چا ته به يې کوي؟ او که خپلو کورونو ته هم راشي؛ نو کورونه به يې چېرې ودان پاتې وي؟.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾

او بیا به پوکی وکړ شي په صور (شپېلۍ) کې پس ناڅاپه دوی له قبورو څخه په طرف د رب خپل به منډې وهي ځغلي.

تفسیر: یعنې کله چې دویمه شپېلۍ (صور) وپوکلې شي؛ نو ګرد مخلوقات به سره ژوندي کیږي، او له خپلو قبرونو څخه به راپورته کیږي، او پرښتې به په ډېر سرعت سره دوی ګرد په ټېل وهلو سره د محشر د میدان په لوري ولي، او شړي به یې.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ

وایي به دوی: هلاکت دی او افسوس دی مونږ ته، چا راپاڅولو له ځایونو د خوبونو ځمونږ څخه؟

تفسیر: د قیامت د هولناکې منظرې له لیدلو څخه به دوی د قبر عذاب اسان وګڼي.

هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾

دا هغه (دویم ژوندون) دی چې وعده یې کړې وه رحمان، او رښتیا ویلي وو رسولانو.

تفسیر: دغه ځواب د الله تعالی له جانبه په هغه وخت کې ورکاوه کیږي، یا یې مستقبل د حاضر په ځای درولی همدا اوس ورته جواب وایي، یعنې ولې دغه پوښتنه کوئ؟ لږ شانته خو خپلې سترګې وغړوئ !او دغه وضعیت ته وګورئ ! دا خو هم هغه ژوندي راپاڅول دي، چې د هغو وعده د الله تعالی له طرفه تاسې ته درکړی شوې وه، او انبیاء الله به پرله پسې د هغو اخبار او اطلاع تاسې ته درکوله.

إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾

نه به وي (دغه نفخه الثانیه) مګر چغه یوه (چې وشي؛ نو راژوندي به شي دوی ټول) پس ناڅاپه دوی ټول په نزد ځمونږ به حاضر کړی شوي وي.

تفسیر: یعنې هیڅ یو متنفس به نه تښتېدلی شي، او نه به چېرې خپل ځان پټولی شي.

فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

پس نن ورځ به ونه کاوه شي ظلم په هیڅ نفس باندې د هیڅ څیز، او نه به جزاء درکوله کیږي تاسې ته مګر (جزاء) د هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (له خیر او شر په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د هیچا به نه نیکي ضایع کیږي او نه به د جرم له حیثیت او اندازې څخه زیاته سزا چاته ورکوله کیږي، پوره پوره او په کامل ډول سره هر چا ته د هغې جزاء او سزا ورکاوه کیږي، او له هر چا سره به په عدل او انصاف سره معامله وشي، او هر چاته به هر هغه نېک او بد کار چې په دنیا کې یې کړی وي؛ په عُقبا کې د ثواب او عقاب په شکل او صورت ور د مخه او وړاندې کیږي.

إِنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ ٱلۡيَوۡمَ فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمۡ وَأَزۡوَٰجُهُمۡ فِي ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمۡ فِيهَا
فَٰكِهَةٞ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾

بېشکه اصحاب یاران د جنّت به نن ورځ په مشغولتیا کې د لذت اخیستونکي وي. دغه (جنتیان) او ښځې د دوی به په سیوریو کې (ناست وي) پر تختونو باندې تکیه وهونکي به وي. وي به دوی ته په دغه جنّت کې (انواع د) مېوو، او وي به دوی ته هر هغه شی چې غواړي یې دوی (او ارزو یې کوي).

تفسیر: په جنت کې به د هر قسم عیش عشرت او نشاط وسائل او سامان وي، مؤمنین به له دنیوي مکروهاتو څخه نجات مومي، او په جنت کې به د هغوی مشغله ماسوا له تفریح او ساعت تېری څخه بل شی نه وي، دوی به له خپلو ښځو سره یو ځای لګه شودې او شکره ګډ او خوښ او خوشال وي، په ډېره اعلی درجه ښایسته او ښکلو چپرکټونو او پالنګونو به هوسایي او آرام کوي، هر قسم مېوې دانې، مأکولات او مشروبات به دوی ته حاضر او مهیا وي، پس لنډه یې دا د هر هغه شي طلب ارزو او تمنّا چې د جنتیانو په زړونو کې وګرځي؛ همغه به ورته علی الفور وړاندې کېږي.

سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ ﴿٥٨﴾

وي به دوی ته سلام (چې وبه ویلی شي ورته) په ویلو سره له (طرفه د) رب رحم کوونکي.

تفسیر: یعنې د مهربان رحمان له جانبه به جنتیانو ته سلام وایه کېږي لکه چې د «ابن ماجه» په یوه روایت کې راغلی دي.

وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ﴿٥٩﴾

او (وبه وایه شي چې) را جدا شئ نن ورځ ای مجرمانو (کافرانو له مؤمنانو څخه).

تفسیر: یعنې د جنتیانو په عیش او آرام کې تاسې له سره هیڅ برخه نه لرئ، ستاسې د هستوګنې ځای بېل دی، چې تل به همغلته اوسېږئ ای مجرمانو کافرانو !.

۞أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ ٱعۡبُدُونِيۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ
مُّسۡتَقِيمٞ ﴿٦١﴾

آیا حکم نه وو کړی ما تاسې ته (په ژبو د رسولانو سره) ای ځامنو د آدم په دې سره چې عبادت مه کوئ تاسې د شیطان، بېشکه دغه شیطان تاسې ته دښمن دی ښکاره. او (داسې حکم مې نه وو کړی بلکه کړی مې وو) چې عبادت کوئ (یواځې) ځما، دغه (عبادت ځما) لاره ده سمه (چې جنت ته تللې ده).

تفسیر: یعنې د همدغې ورځې په نسبت مو تاسې د انبیاء الله په واسطه مکرر پوهولي وئ، او ویلي مو وو چې د لعین شیطان متابعت له سره مه کوئ !، چې ستاسې ښکاره او صریح دښمن دی، او هغه مو تر هغه پورې نه پرېږدي څو مو په دوزخ کې وغورځوي، که ابدي نجات غواړئ؛ نو پر دغې سمې صافې لارې چې درښکاره او واضحه کړی شوې ده لاړ شئ، او یواځې د الله تعالی په عبادت او بندګۍ کې مشغول اوسئ !.

وَلَقَدۡ اَضَلَّ مِنۡكُمۡ جِبِلًّا كَثِيۡرًا ؕ اَفَلَمۡ تَكُوۡنُوۡا تَعۡقِلُوۡنَ ﴿۶۲﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِىۡ كُنۡتُمۡ تُوۡعَدُوۡنَ ﴿۶۳﴾ اِصۡلَوۡهَا
الۡيَوۡمَ بِمَا كُنۡتُمۡ تَكۡفُرُوۡنَ ﴿۶۴﴾

او خامخا په تحقیق گمراه کړي وو (شیطان) له تاسي خلق ډېر، آیا پس نه یئ تاسي داسي چي عقل وچلوئ. (وبه ویلی شي منکرانو ته په آخرت کي) دا دوزخ دی هغه چي وئ تاسي چي (په دنیا کي) وعده یې درسره کړی شوې وه. ځئ ننوځئ په ده کي نن ورځ په سبب د هغې چي وئ تاسي (په دنیا کي) چي کافران کېدئ.

تفسیر: یعني افسوس چي سره له دومره نصیحت او پوهولو تاسي ونه پوهېدئ، او له غور او فکر او عقل څخه مو کار وانخیست، او دغه ملعون شیطان له تاسي یو لوی جمعیت گمراه او بې لارې کړ، آیا تاسو دومره عقل او پوهه نه درلوده چي د دوست او دښمن په منځ کي فرق او تمییز سره وکړی شئ؟.

اوس نو د خپل هغه حماقت او سفاهت نتائج او ثمرات وڅکئ ! دغه دی دوزخ درته تیار او منتظر دی، چي د هغه وعده مو له تاسي سره د کفر اختیارولو په تقدیر کړې وه، د کفارو د هستوگنې ځای همدا دی، ځئ خپلو ځایونو ته او په کي الی الأبد پرېوځئ !.

اَلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلٰٓى اَفۡوَاهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَاۤ اَيۡدِيۡهِمۡ وَتَشۡهَدُ اَرۡجُلُهُمۡ بِمَا كَانُوۡا يَكۡسِبُوۡنَ ﴿۶۵﴾

نن ورځ به مهر ووهو پر خولو د دوی، او خبرې به وکړي له مونږ سره لاسونه د دوی، او شاهدي به ورکړي پښې د دوی په هغو کارونو چي وو دوی چي کول به دوی (په دنیا کي).

تفسیر: یعني که نن دغه خلق پخپلو جرائمو باندي پخپلو ژبو سره هم اقرار او اعتراف ونکړي؛ نو څه به کیږي؟ مونږ د دوی پر خولو مهر لگوو، او د دوی لاسونو او پښو بلکه د دوی ابدانو پوستکیو ته به حکم ورکوو، څو د هغو د جرائمو بیان وکړي چي د دوی په ذریعه یې پر هغو ارتکاب کړي وو، لکه چي هر عضو د الله تعالی په قدرت په وینا راځي، او شهادت ورکوي، لکه چي الله جل جلاله فرمايي: ﴿حَتّٰۤى اِذَا مَا جَآءُوۡهَا شَهِدَ عَلَيۡهِمۡ سَمۡعُهُمۡ وَاَبۡصَارُهُمۡ وَجُلُوۡدُهُمۡ بِمَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۳) رکوع (۲۰) آیت)، او د همدغه سورت په (۲۱) آیت کي فرمايي: ﴿قَالُوۡۤا اَنۡطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِىۡۤ اَنۡطَقَ كُلَّ شَىۡءٍ﴾، او د نېکانو اعضاء شهادت ورکوي د دوی په طاعت او صلاح باندي.

وَلَوۡ نَشَآءُ لَطَمَسۡنَا عَلٰٓى اَعۡيُنِهِمۡ فَاسۡتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبۡصِرُوۡنَ ﴿۶۶﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَمَسَخۡنٰهُمۡ عَلٰى مَكَانَتِهِمۡ فَمَا
اسۡتَطَاعُوۡا مُضِيًّا وَّلَا يَرۡجِعُوۡنَ ﴿۶۷﴾

او که اراده فرمایلی وی مونږ؛ نو خامخا هوارولی به راوستلی وو مونږ پر سترگو د دوی پس وړاندي شوي به وو دوی هغې لارې ته (چي تل پرې تلل)، پس څرنگه به لیدلې وه دوی (هغه لاره). او که اراده فرمایلي وی مونږ؛ خامخا مسخ کړي به وو مونږ دوی په ځایونو خپلو کي، پس طاقت به یې نه وو د وړاندي تللو او نه به بېرته گرځېدلی شو (شاته).

تفسیر: یعني لکه چي دوی څمونږ له آیتونو څخه سترگې پټې کړې دي، که مونږ اراده فرمایلي وی؛ نو د سزا په ډول به مو د دوی ظاهري بصارت هم له دوی نه اخیست، او له دوی نه به مو خالص ړانده جوړ کړي وی، چي د دې لورې او د هغه لورې لار به یې هم پرې نه لیدله، او هم هغسې چي دوی له شیطاني لارو څخه نه پر څنگ کیږي، او نه غواړي چي د الله تعالی پر لاره لاړ شي؛ مونږ قدرت لرو چي د دوی صورتونه بیخي مسخ او له اصلي حالت څخه یې واړوو، څو دوی د خپل کوم ضرورت لپاره بیخي له خپله ځایه پر خوځېدلو قادر نه وي.

وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى الْخَلْقِ ؕ اَفَلَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۶۸﴾

او هر چا ته چې اوږد عمر ورکړو مونږ هغه ته؛ نو نسکور به کړو هغه په پیدایښت کې، آیا دوی د عقل څخه کار نه اخلي؟ (چې نه یواځې الله په عمر ورکولو او تنکیس، بلکه په بعث هم قادر دی).

تفسیر: یعني د خپل بصارت فقدان او د صورت مسخ مستبعد مه ګڼئ !، آیا تاسې نه ګورئ او غور نه کوئ چې یو روغ رمټ او مضبوط انسان څه وخت چې زیات سپین ګیری او زوړ شي، څرنګه د لیدلو، اورېدلو، تللو، ګرځېدلو څخه معذور کیږي، ګواکې د هلکتوب په شان کمزور او ناتوانه ګرځي، او بیا د نورو کومک او معاونت او لاس نیولو ته لکه وړوکی محتاجیږي، او په زوړتوب کې همغه د وړوکتوب حالت او عادت له سره شروع کیږي، نو آیا هغه الله تعالی چې د دوی د دغه قوې په عطالت او ازاله په وړتوب او زړتوب کې قادر دی؛ په ځلمیتوب کې به نه وي مقتدر؟.

وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِىْ لَهٗ ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَّقُرْاٰنٌ مُّبِيْنٌ ﴿۶۹﴾

او نه دی ښوولی مونږ دغه (محمد) ته شعر او نه ښایيږي ورلره (شعر ویل)، نه دی دغه (قرآن) مګر خالص ذکر پند دی او قرآن دی ښکاره کوونکی (د احکامو).

تفسیر: یعني څه چې پاس بیان شو؛ ګرد حقائق دي، او کوم شاعرانه تخیّلات نه دي، د غه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته مونږ د داسې یو عظیم الشأن قرآن احسان کړی دی، چې پر نصائحو او روښانو تعلیماتو معمور دی، کوم د شعر او شاعرۍ دېوان نه دی، چې په کې خالص طبع ازمویل، او د تخیل او مبالغې مظاهره وي، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم مبارکه طبع په فطري ډول سره د شاعرۍ له فنه دومره بعیده ده چې سره له دې چې دوی د قریشو له خاندانه څخه دي، چې د هغوی هر فرد حتا چې وینځو یې هم د شعر ویلو قدرت او طبیعي سلیقه لرله، مګر دوی پخپل مدّت العمر کې شعر نه دی جوړ کړی، البته په رجز او په نورو مواقعو کې به یو نیم ځلې د دوی د مبارکې ژبې څخه بې تکلفه مقفّی عبارت وتلی وي، چې د شعر خاصیت به ترې څرګندېده، چې ښایي دغه ترې مستثنی وګڼل شي، او نه ښایې چې پر دغو د شعر او شاعري اطلاق وکړي شي.

لِّيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَّيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۷۰﴾

چې وویروي (دغه قرآن یا نبي) هر هغه چې وي ژوندی، او ثابته شي خبره (د عذاب) پر کافرانو (چې قرآن نه مني).

تفسیر: یعني د ژوندي زړه انسان د قرآن په اورېدلو سره له الله تعالی څخه وویریږي، او پر منکرانو د حجّت اتمام وشي.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَيْدِيْنَآ اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مٰلِكُوْنَ ﴿۷۱﴾

آیا نه ویني دوی (بلکه ویني دوی) چې بېشکه مونږ پیدا کړي مو دي دوی ته له هغه چې جوړ کړي دي لاسونو ځمونږ چارپایان، پس دوی د هغوی مالکان (واکداران) دي.

تفسیر: له تنزیلیه آیتونو څخه وروسته بیا د تکوینیه آیتونو په طرف توجه ورکوي، یعني له یوه جانبه د لوی قرآن پندونه او نصائح واورئ، او له بل طرفه په غور او دقّت سره وګورئ چې پاک الله څرنګه انعام او احسان پر تاسې فرمایلی دی،

اوښ، غوايي، اس، کچر، پسه او نور ساکښان تاسې نه دي پيدا کړي، بلکه دغه ګرد پخپله پاک الله ستاسې د فائدې او ګټې لپاره پيدا کړي دي، او بيا يې تاسې محض پخپل فضل او کرم سره د هغو مالکان ګرځولي يئ، چې ترې وخورئ، او ترې هر راز کار چې مو زړه غواړي؛ واخلئ، او ترې په هر ډول منتفع شئ !.

وَذَلَّلْنٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوْبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُوْنَ ﴿۷۲﴾ وَلَهُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ ۚ اَفَلَا يَشْكُرُوْنَ ﴿۷۳﴾

او ذليل عاجز ايل کړي مو دي دغه (چارپايان) دوی ته، پس ځينې له دوی د سورلی د دوی دي، او له ځينې د دوی خوري. او شته دوی ته په دغو انعامو کې نفعې ډېرې د ځښلو (شيان)، آيا پس دوی شکر نه وباسي (په نعماوو)؟.

تفسير: وګورئ چې څومره لوی او عظيم الجثه او قوي هيکله حيوانان د ضعيف البنيان انسان په مقابل کې عاجزان او ناتوانان او ټول ده ته مسخّر او تابعان دي، د زرهاوو اوښانو يو قطار (لړ) يو وړوکي هلک هر چېرې چې وغواړي؛ بيايي، او دوی د پوزې له نکېله راکاږي، او دوی د دغه وړوکي په مقابل کې خپل غوږ هم نه خوځوي، او پر څومره قوي او زورورو حيواناتو انسانان سورېږي، پېتې پرې وړي، او ډېر حيوانات حلالوي، او له غوښو او نورو اجزاوو څخه يې منتفع کېږي، علاوه پر غوښې د دوی له پوستکيو، هډوکيو، وړيو، وېښتانو او نورو څخه څومره فائده حاصلولی شي، د دوی غلانځې داسې دي لکه د شودو چينې چې د همدغو چينو له اوبو خور څخه ډېر انسانان خړوبېږي، خو سره له دې شکر ايستونکي بندګان ډېر لږ دي.

وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿۷۴﴾ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَهُمْ ۙ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُوْنَ ﴿۷۵﴾

او نيولي دي (دغو مشرکانو) بې له الله (نور) معبودان چې ښايي دوی سره به مدد وکړی شي. نه لري (طاقت) (دغه معبودان) د نصرت له دوی سره حال دا چې دغه (معبودان) به دوی ته لښکرې حاضرې کړی شوي وي (په دوزخ کې).

تفسير: يعنې هغه الله چې دغسې نعمتونه يې تاسې ته عطاء او مرحمت کړي دي؛ د هغه شکريه تاسې په دې ډول سره اداء کوئ چې د ده په مقابل کې مو نور معبودان او اختيار لرونکې ودرول، او د دوی په نسبت داسې عقيده لرئ چې ګواکې دوی د احتياج په وخت کې ځمونږ په کار راځي او په درد خوري، او راسره امداد او مرستې کوي، نو په ياد يې ولرئ چې هغوی به ستاسې سره څه کومک او مرستې وکړی شي؟ حال دا چې دوی خپلو ځانونو ته هم څه نفعه او ګټه نشي رسولی، هو ! څه وخت چې تاسې امداد او معاونت ته سخت محتاج اوسئ؛ په همدغه وخت کې پر تاسې نور الزامات او جرمونه هم اړوي، او ستاسې پېتې لا درنوي، نو هلته به تاسې ته دغه خبره ښکاره شي چې د هغو معبودانو په طرفدارۍ او حمايت چې تاسې خپل ګرد عمر مصرف کړی وو؛ نن هغوی په کومه سترګه تاسې ته ګوري؟

فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ۘ اِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴿۷۶﴾

پس نه دې غمجن کوي تا خبرې د دوی (په دې چې ته رسول نه يې)، بېشکه مونږ ته معلوم دي هغه (حسد او بغض) چې پټوي يې دوی او هغه (کفر او عناد) چې ښکاره کوي يې دوی.

تفسير: يعنې کله چې پخپله له مونږ سره د دوی سلوک او معامله داسې ده؛ نو تاسې له سره مه غمجن او مه خفه کېږئ !، او خپله فريضه په ښه ډول سره اداء کړئ ! او دوی مونږ ته پرېږدئ ! مونږ د دوی له ظاهري او باطني احوالاتو څخه ښه واقف او خبردار يو، او په ډېر ښه شان سره د دوی حساب او کتاب اخلو، او لازمه احکام د دوی په نسبت صادروو.

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿۷۷﴾

آیا نه ويني نه پوهيږي انسان چې بېشکه مونږ پيدا کړی مو دی هغه له نطفې (يوه څاڅکي اوبو) پس ناڅاپه دی سخت جګړه کوونکی ښکاره دی.

تفسير: يعنې انسان خپل اصليت او ماهيت ته نه ګوري، چې دی د نا څيزو اوبو يو څاڅکی وو چې د الله تعالی په قدرت له څه شي څه شی ترې جوړ شوی دی؟، د اوبو دغه څاڅکي ته الله تعالی داسې نطق او بيان ورعطاء کړ چې دی اوس پر هره يوه خبره جګړې او مناقشې کوي، او له خپله ځانه راز راز خبرې او اترې جوړوي، تر دې اندازې پورې چې نن له خپله حده متجاوز شوی، د خپل لوی خالق په مقابل کې هم ټينګ او ولاړ دی.

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿۷۸﴾

او ترې پر مونږ پورې مثل (د هډوکي وراسته)، او هېر کړی يې دی پيدايښت خپل، وايي: څوک به ژوندي کړي هډوکي حال دا چې هغه وراسته دي.

تفسير: يعنې وګورئ، چې دوی پر الله تعالی څرنګه خبرې ترې؟ ګويا هغه مطلق قادر د عاجز مخلوق په شان فرضوي، او داسې وايي: کله چې څمونږ اجساد وراسته شي، او بيخي وريژي، يواځې وراسته او زاړه هډوکي او ککره مو پاتې شي؛ نـو آيا دغه شيان بيا څوک ژوندي کولی شي؟ د دغسې سوال کولو په وخت کې دوی ته د دوی اصلي پيدايښت نه په ياديږي، که نه دغه ناڅيزه څاڅکي ته به د دغه الفاظو د ويلو جرأت نه وی پيدا شوی، ښايي چې دی خپل اصل او ماهيت ته نظر وکړي !، او لږ دې وشرميږي !، او لږ څه دې له خپله عقله او پوهې کار واخلي !، ښکاره ده چې په دغه تقدير به دی پخپله د دغو سوالاتو هغه ځواب ومومي چې په دغه راتلونکي آيت کې مذکور دی.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿۷۹﴾

ووايه (ای محمده ده ته) بيا به ژوندي کړي دغه (وراسته هډوکي) هغه (مطلق قادر) چې پيدا کړي يې دي اول ځلي حال دا چې دغه (الله) په هر قسم پيدايښت ښه عالم دی (که نوی وي او که زوړ).

تفسير: يعنې هغه لوی ذات چې اول ځلي يې په دغو هډوکو کې روح غورځولی دی، هغه ته دويم ځلي په دوی کې روح اچول څه سختي او اشکال نه لري، بلکه ستاسې په زعم دغه دويم ځلي ژوندي کول د اول ځلي ژوندي کولو په نسبت لا سهل او اسان دي: ﴿وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ حال دا چې هغه مطلق قادر ته هر شی اسان دی، اعم له دې چې اول ځلي وي که دويم ځلي، دی په هر ډول سره په پيدا کولو قادر او مقتدر دی، او د بدن اجزاء او د هډوکو بځرکي هر چېرې چې تيت او پرک وي؛ د هغه هره هره ذره د ده په محيط علم کې ده، او هغه يې پخپل موعد بيا ټولوي او ژوندي کوي.

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿۸۰﴾

هغه (مطلق قادر) چې پيدا کړی يې دی تاسې ته له ونې شنې څخه اور، پس ناڅاپه تاسې له هغې ونې څخه بلوئ اور.

تفسير: يعنې ړومبی يې له اوبو څخه تکه شنه او خړوبه ونه زرغونه کړه، بيا د دغې تکې شنې او ښکلې ونې لرګي يې وچ او خس يې وګرځوله، چې اوس تاسې له هغې څخه اور وباسئ، پس هغه الله جل جلاله چې دغسې متضاد صفات

په اول او آخر کې بدلولی شي، آيا دی به د يوه څيز په موت او حيات او په لاندې باندې کولو او اړولو راړولو څرنګه قادر او توانا نه وي !؟.

تنبيه: ځينو اسلافو له ﴿مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ﴾ څخه هغه خاصه ونه مراده کړې ده، چې د هغې له څانګو څخه کله چې يوه په بلې باندې ومښلی شي؛ اور وځي، لکه چې ځمونږ په مشرقي جلال آباد کې د (بانس) ونه يا په عربو کې د (مرخ) او (عفار) ونې دي، والله أعلم.

اَوَلَيْسَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ ۬ؕ بَلٰى ۗ وَهُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ ﴿٨١﴾

آيا نه دی هغه ذات چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه قادر په دې باندې چې پيدا کړي په شان د دوی؟ هو ! (قادر دی په دې باندې)، او همدی دی اصلي ډېر پيدا کوونکی (د مخلوقاتو) ښه عالم (پر هر شي باندې).

تفسير: يعنې هغه لوی ذات چې د اسمان او ځمکې په شان لويې لويې کُرې يې پيدا کړي دي، هغه ته د دغسې کفارو په شان د وړو کو وړو کو شيانو پيدا کول له سره مشکل نه دي.

اِنَّمَآ اَمْرُهٗٓ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٨٢﴾

بېشکه همدا خبره ده چې امر حکم د الله هر کله چې اراده وفرمايي (د پيدا کولو) د يوه څيز دا دی چې وفرمايي هغه ته چې (جوړ) شه ! نو (جوړ) شي.

تفسير: يعنې د کوم لوی يا وړوکي شي په اول يا دويم ځلي پيدا کولو کې الله تعالی ته هيڅ يو اشکال او دقّت نشي وړاندې کېدی، د ده له جانبه خو تش يوه اراده په کار ده، هر کله چې دی د کوم شي د پيدا کولو اراده وفرمايي؛ هغه له على الفور څخه هم وړاندې پيدا کيږي، او د يوې ربې ډيل او تأخير هم په کې امکان نه لري.

فَسُبْحٰنَ الَّذِيْ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٨٣﴾

پس پاکي ده هغه (الله) ته چې په لاس د ده کې ده باچاهي د هر څيز او خاص همده ته بېرته بيا بيولي کېږئ (په آخرت کې لپاره د جزاء).

تفسير: يعنې لوی معبود چې د ده په لاس کې في الحال هم د ګردو علويّاتو او سفليّاتو د مخلوقاتو د حکومت واک او زمام (واګې) شته؛ په مستقبل کې هم ګرد د هم هغه په لوري ورتلونکي او رجوع کوونکي دي، او پاک الله د عجز او سفه او نور هر قسم عيب او نقص څخه په کُلي ډول منزّه او پاک دی.

تمت سورة يسٓ، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الصَّافَّاتِ

«د (الصافات) سورت مکي دی، (۱۸۲) آیته او (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۷) او په نزول کې (۵۶) سورت دی، وروسته د (الأنعام) له سورته څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ۝١ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ۝٢

قسم دی پر (هغو پرښتو چې) صف تړونکې دي په صف تړلو سره. بیا پر (هغو) شړونکیو د (شیطانانو) په شړلو سره.

تفسیر: یعنې چې صف تړي قطار قطار، او په منظم ډول سره ودرېږي، که پرښتې وي چې د الله تعالی د احکامو د اورېدلو لپاره پخپلو ځایونو کې درجه په درجه ودرېږي، یا عبادت کوونکي انسانان وي چې په لمانځه او جهاد او نورو کې سره صفونه تړي.

تنبیه: په محاوراتو کې قسم د تأکید لپاره دی، چې علی الأکثر د منکرانو په مقابل کې استعمالېږي، لیکن ډېر اوقات محض د یوه مضمون د مهتم بالشأن ظاهرولو لپاره هم استعمالېږي، او د قرآنکریم قسمونه پر متبعینو ظاهرېږي، چې عمومًا مقسم به مقسم علیه ته د یوه شاهد یا دلیل په ډول وي، والله أعلم.

﴿فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا﴾ «بیا پر هغو شړونکیو د شیطانانو په شړلو سره»، یعنې هغه پرښتې چې شیطانان رټي او شړي یې، څو د خپلو استراق السمع په اراده کې بریالیان او کامیاب نشي، یا بندګانو ته د نېکۍ او فضائلو لاره ښيي، او له بدۍ او رذائلو څخه یې منع کوي، یا هغه نېک انسانان چې خپل ځان له بدیو څخه ساتي، او نورو ته هم د بدۍ او شرارت په خلاف پند او نصیحت او زجر ورکوي، بالخاصه د جهاد په ډګر او د کفارو په مقابل کې چې د دوی زجر، تهدید او توبیخ لا زیات وي.

فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ۝٣ إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ۝٤

بیا په هغو لوستونکیو په ذکر کولو سره. چې بېشکه معبود ستاسې خامخا یو دی.

تفسیر: یعنې هغه پرښتې یا انسانان چې د الله تعالی احکام وروسته له اورېدلو څخه لولي او یادوي یې، څو یې نورو ته هم وروښوولی شي.

﴿إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ﴾ «چې بېشکه حق معبودِ ستاسې خامخا یو دی»، بېشکه په اسمانونو کې پرښتې او په ځمکه کې د الله تعالی نېک بندګان په هره زمانه کې قولاً او فعلاً شهادت ورکوي، چې د ټولو مالک او حقیقي معبود هغه یو الله دی چې مونږ ټول د هم هغه بندګان او تابعان او رعایا یو.

رَّبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ۝٥

چې رب د اسمانونو او ځمکې دی، او د هغو (شیانو) دی چې په منځ د دوی کې دي، او رب د مشرقونو (او د مغربونو او نورو دی).

تفسیر: له شمال څخه تر جنوب پورې یو طرف «مشرقین» دي، ځکه چې لمر ـ قمر او نجوم هره ورځ او هره شپه له بېلو بېلو ځایونو څخه را څرګندېږي، یعنې هغه نقاط چې له هغو ځایونو څخه طلوع کیږي، او بل طرف یې په هغومره اندازې «مغربین» دي، ښایي دلته د مغاربو ذکر یې د دې لامله نه وي کړی چې له «المشارق» څنې د مقابل طرف په اعتبار پخپله فهمیږي، او له یوه حیثیته طلوع الشمس او الکواکب ته د الله د حکومت د شان او عظمت په اثبات کې د دوی د غروب په نسبت زیات اثر او دخل شته، والله أعلم.

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ۝٦

بېشکه مونږ ښایسته کړی مو دی دغه اسمان نژدې په ښایست سره چې ستوري دي.

تفسیر: یعنې په تیارو شپو کې دغه اسمان د دغو بېحسابو ستوریو د ځلېدلو څخه د کتونکیو په سترګو څومره ښایسته او ښکلی، مزین او ډک له سینګاره او رونقه معلومیږي.

وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ ۝٧

او ساتلی دی (مونږ دا اسمان) په ساتنې سره له هره شیطانه سرکښه نافرمانه (چې ویشتلی شي په لمبو سره).

تفسیر: یعنې په دغو ستوریو کې د اسمان زینت او ښایست دی، او له ځینو ستوریو څخه چې رالویږي د شیاطینو په انسداد او اندفاع کې هم کار اخیست کیږي.

لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ۝٨ دُحُورًا

غوږ نه شي نیولی (دغه شیاطین) طرف (د خبرو) د هغه پورته ډلې او ټولې ته، او ویشتلی غورځولی شي له هر طرفه (د اسمانه چې دوی اراده وکړي د هغه د ختلو). لپاره د شړلو.

تفسیر: له پاس مجلس څخه د پرښتو مجلس مراد دی، یعنې شیاطینو ته د دې خبرې قدرت نه دی ورکړی شوی چې د پرښتو مجلس ته ځان ورسوي، او د الله تعالی له وحي څخه کومه خبره واوروي، کله چې شیاطین داسې اراده وکړي، او پاس اسمانونو ته د ورننږدې کېدلو کوښښ وکړي؛ نو هر طرف ته چې دوی ورځي؛ له هغه ځایه یې پرښتې شړي، او په وهلو او ویشتلو سره یې لاندې غورځوي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ۝٩

او شته دوی ته عذاب دائم سخت.

تفسیر: یعنې په دنیا کې دوی تل تر تله شړل او رټل کیږي، د دوی اخروي عذاب خو بېل دی.

إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ۝١٠

مګر (غوږ نیسي) هغه (شیطان) چې غوټه واچوي په یو کرت غوټه اچولو، (یعنې مګر هغه څوک چې وتښتوي یوه خبره په تښتولو) پس ژر ورپسې راخطا شي لمبه رڼا کوونکې سوځوونکې.

تفسیر: یعنې په همدغو تښتېدلو او ځغلېدلو کې د وېرې او وارخطایۍ په منځ کې یوه نیمه خبره اوري، خو سره له هغه پرښتې په شهاب ثاقب سره د دوی تعاقب کوي، د دې تفسیر د «حجر» د سورت په ابتداء کې پخوا لیکلی شوی دی.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَّنْ خَلَقْنَا

پس وپوښته ته دغه مشركان چې آيا دوى سخت دي له جهته د پيدايښت كه هغه څوك چې مونږ پيدا كړي دي؟.

تفسير: يعنې د بعث له منكرينو څخه پوښتنه وكړئ چې د اسمان، ځمكې ستوريو، پرښتو، شياطينو او د نورو مخلوقاتو پيدا كول د دوى په خيال كې زيات مشكل كار دى، يا پخپله د دوى پيدا كول؟ او هغه هم وروسته له يو ځلي پيدا كولو څخه، ظاهر دى هغه الله تعالى ته چې د داسې عظيم الشأن مخلوقاتو خالق دى؛ دويم ځلي پيدا كول هم هيڅ اشكال نه لري.

إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴿١١﴾

بېشكه مونږ پيدا كړي مو دي دوى له ختې سرېښناكې.

تفسير: يعنې د دوى اصلي حقيقت مونږ ته ټول معلوم دى، له يو شان سرېښناكې ختې څخه مونږ د دوى د نيكه كالبوت جوړ كړ، اوس د هغه اولاده داسې دعوى كوي چې د اسمان او د ځمكې پيدا كوونكى د دوى په بيا پيدا كولو نه دى قادر، همغسې چې مونږ اول ځلي تاسې له خاورو څخه پيدا كړي يئ؛ دويم ځلي به هم تاسې له خاورو څخه بيا ژوندي راپاڅوو.

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾

بلكه ته تعجب كوې (د دوى پر تكذيب او انكار)، حال دا چې مسخرې كوي دوى (پر تا پورې).

تفسير: يعنې ته تعجّب كوې چې دوى ولې پر داسې صافو خبرو نه پوهيږي؟ او دوى ټوكې او مسخرې كوي چې دغه (نبي) څرنګه چټې خبرې كوي؟ (العياذ بالله).

وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾

او هر كله چې وپوهول شي دوى نه پوهيږي (پند نه اخلي). او هر كله چې ويني دوى كومه نښه دليل؛ نو مسخرې پرې كوي. او وايي (منكران) چې نه دى دا (چې مونږ وليد) مګر سحر كوډې دي ښكاره.

تفسير: يعنې كله چې پند او نصيحت اوري؛ پرې غور او فكر نه كوي، او هغه د قدرت د دلائلو نښې او معجزې چې ګوري؛ هغو ته د كوډو او د سحر نسبت كوي، او پرې خاندې تمسخر او پوچنې كوي، او غواړي چې بلا اثر يې وګرځوي.

أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾

(او وايي منكران) آيا هر كله چې مړه شو او شو خاورې او (وراسته) هډوكي؛ آيا مونږ به خامخا بيا ژوندي راپاڅول كيږو. كه پلرونه ږومبني څمونږ (هم را ژوندي كيږي؟).

تفسير: د دوى همغه يوه خبره زده ده، چې صاحبه ! كله چې څمونږ وجود له خاورو سره يو ځاى شو، او يواځې څمونږ هډوكي پاتې وي، او له دې نه زيات څمونږ پلار نيكه چې د هغوى له مړينې څخه قرنونه تېر شوي دي، او

ښايي چې هډوکي يې هم نه وي پاتې؛ نو دغه څرنگه منلی شو چې دغه ټول له سره راټوليږي، او بيا له سره ژوندي راپاڅولی کيږي؟.

قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ﴿١٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هو ! (ټول راژوندي کېږئ) حال دا چې تاسې به ذليل هم يئ. پس بېشکه همدا خبره ده چې دغه قيامت چغه ده يوه، پس ناڅاپه دوی به گوري (چې څه راپورې کيږي).

تفسير: يعني هو ! ضرور هغوی گرد بيا ژوندي راپاڅول کيږي، او هلته به په نهايت ذلت او رسوايی سره د دغه تکذيب او انکار ربړ او سزا مومي.

وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾

او وايي به (منکران) ای خرابي ده مونږ ته ! (نو وايي به ملائکې دوی ته): دا خو هغه ورځ ده د جزاء.

تفسير: يعني په يوه چغه سره به ټول سره ژوندي راپاڅولی کيږي، او له ډېر حيرت او دهشت څخه به يو طرف او بل طرف ته گوري (دغه چغه يا جگړې ورکول به د صور د نفخې په ذريعه وي).

هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾

دا هم هغه ورځ د فيصلې (او قضاء) ده هغه (ورځ) چې وئ تاسې چې په دې باندې به مو نسبت د دروغو کاوه، (او باور مو پرې نه کاوه چې رابه شې).

تفسير: يعني دغه خو په واقعي او رښتيا سره د جزاء ورځ راورسېده، چې د هغې اطلاع او خبر مونږ ته انبياء الله راکړی وو، او مونږ به پرې مسخرې کولې.

احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾

(وبه فرمايي الله ملائکو ته چې) راټول کړئ تاسې هغه کسان چې ظلم يې کړی وو (په ځانونو خپلو په انکار او په شرک سره) او (کافرانې) ښځې (يا شيطانان ملگري) د دوی، او هغه چې وو دوی چې عبادت به يې کاوه د نورو معبودانو.

تفسير: دغه خطاب به د الله تعالی له طرفه کيږي.

مِن دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾

بې له الله پس روان کړئ برابر کړئ دوی لارې د دوزخ ته (او دوزخ ته يې ورسوئ).

تفسير: دغه حکم به پرښتو ته ورکاوه کيږي چې دغه گرد سره راټول کړئ !، او د دوزخ لاره وروښيئ.

تنبيه: له «أزواج» يا جوړې څخه د يوې نوعې يا صنف گناهکاران مراد دي، يا به د دوی کافرې ښځې مرادې وي، او له ﴿وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ * مِن دُونِ اللَّهِ﴾ څخه اصنام، شياطين او نور مراد دي.

﴿وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ ۝٢٤﴾

او ودرویئ دوی (په دغې لارې کې) بېشکه دوی پوښتېدلی شي (یعنې ترې پوښتنه کیږي د اقوالو او افعالو د دوی).

تفسیر: له حکم څخه وروسته به لږ څه هلته درول کیږي، څو له دوی څخنې هغه سوال او ځواب وکړی شي، چې وروسته له دې نه په ﴿مَالَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ﴾ کې مذکور دی.

﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ۝٢٥ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ۝٢٦﴾

څه مانع ده تاسې ته چې مرسته (مدد) نه کوئ یو له بل سره (په خلاصي کې لکه چې کوله مو په دنیا کې). (هیڅ نشي کړی) بلکه دوی نن ورځ پخپله خپل ځانونه تسلیموي (او ذلیل) دي.

تفسیر: یعنې په دنیا کې به تاسې ﴿نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ﴾ ویل چې مونږ یو له بل سره مرستې کونکي او مددګاران یو، نن پر تاسې څه شوي دي چې یو له بله سره هیڅ امداد او معاونت نه کوئ؟ بلکه هر یو له تاسې بې له دې نه چې لږ څه خپل غوږ وخوځوئ په نهایت ذلت او حقارت سره نیول او راوستل کیږئ.

﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۝٢٧ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ۝٢٨﴾

اومخ به وګرځوي ځینې د دوی پر ځینو نورو (کشرانو او مشرانو) پوښتنه به کوي دوی یو له بله. وبه وایي (کشران مشرانو ته) چې بېشکه تاسې وئ تاسې (په دنیا کې) چې راتلئ به مونږ ته له جانبه د قسم (یا زور او قوّت).

تفسیر: په «یمین - ښي لاس» کې عمومًا ډېر زور او قوت وي، یعنې همدا تاسې وئ چې پر مونږ باندې به راتلئ، ځمونږ د ګمراه کولو لپاره او د خپل زور او قوّت راښوولو په نسبت، یا له یمین څخه مراد د خیر او برکت په جانب نیول دي، یعنې همدا تاسې وئ چې راتلئ او غلبه به مو کوله پر مونږ باندې چې له نېکۍ او ښېګڼې څخه مونږ واپس شو، یا وئ تاسې چې راتلئ به په نصائحو او ښو غوښتنو سره چې نېک به وو په ګمان ستاسې سره، یا له جانبه د قسمه چې مونږ په حق دین یو، دغه خبرې او اترې به د تابعانو او متبوعینو (مشرانو او کشرانو) په منځ کې سره کیږي.

﴿قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۝٢٩ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ۝٣٠ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ۝٣١ فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ۝٣٢﴾

وبه وایي (متبوعان تابعانو ته: نه ده داسې) بلکه نه وئ تاسې پخپله ایمان راوړونکي. او نه وو مونږ ته پر تاسې باندې هیڅ زور، تسلّط، بلکه وئ تاسې یو قوم سرکښه (له حده وتونکي ځمونږ په شان). پس ثابته شوه پر مونږ خبره د رب ځمونږ، بېشکه مونږ خامخا څکونکي یو (د عذاب). پس مونږ ګمراه کړئ تاسې، بېشکه (لکه) چې مونږ وو ګمراهان.

تفسیر: یعنې تاسې خو پخپله ایمان نه راوړ، اوس د هغه الزام او ملامتي پر مونږ باندې غورځوئ، مونږ خو څه زور او زیاتی نه وو کړی، نو ځمونږ پر خبرو به مو له سره غوږ نه کېښود، مونږ خو ظاهر باهر ګمراهان، او بې لارې رټلي شوي شیطانان یو، او دغه خبره ظاهره او څرګنده ده چې له یوه ګمراه څخه ماسوا له ګمراهۍ او د ضلالت په طرف له بلنې څخه بل شی نه متوقع کیږي، مونږ همغه شی کړی دی چې ځمونږ له حاله سره وړ او مناسب وو، لیکن پر تاسې څه بلا او آفت لوېدلی

وو چې ځمونږ په لمسون وغولېدئ؟ او د شيطاني حکمونو اطاعت مو وکړ؟ په هر حال هر هغه شی چې کېدونکی وو؛ هغه وشو، او د الله تعالی حجّت پر مونږ قائم شو، او د ده همغه خبره ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ﴾ الآية ـ کامله تثبيته شوه، نن مونږ او تاسو ګرد سره يو ځای د خپلو بدو افعالو او بدو چارو او غلطو کارونو خوند او مزه څکونکي يو، او د دوزخ د سختو عذابونو موندونکي يو.

فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿۳۳﴾

(نو فرمايي الله) پس بېشکه چې دوی نن ورځ په عذاب کې سره شريکان دي.

تفسير: يعنې ټول مجرمان به درجه په درجه په عذاب کې هم همغسې شريکېږي، لکه چې جرم او ګناه کې سره ملګري او شريکان وو.

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿۳۴﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿۳۵﴾

بېشکه مونږ همداسې (لکه چې له دوی سره مو وکړ)؛ کوو له ټولو مجرمانو سره. بېشکه دوی وو کله چې وبه ويل شو دوی ته چې نشته بل بر حق معبود هيڅوک مګر الله دی؛ نو تکبّر به يې کاوه (له ويلو د کلمې نه يا کبر او لويي کوي دوی په دې بلونکي باندې).

تفسير: يعنې د دوی کبر او غرور مانع دي چې د نبيّ الله له ارشاد سره سم د «لا اله الا الله» پاکه کلمه پر خپلې ژبې راوړي، چې په هغې سره د دروغو معبودانو نفي کيږي، اګر که په زړه کې هغه رښتين ګڼي.

وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿۳۶﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿۳۷﴾

او وايي (دغه منکران) چې آيا بېشکه مونږ خامخا پرېښودونکي يو د (معبودانو) خپلو لپاره د يو شاعر ليوني؟. (الله فرمايي په ترديد د منکرانو: نه ده داسې) بلکه راغلی دی (محمد) په حق (دين) سره او رښتين بولي (محمد ټول پخواني) رسولان.

تفسير: يعنې د شاعرانو دروغ خو مشهور دي، نو دغسې صديق او امين ذات ته څرنګه تاسې شاعر وايئ؟ چې دنيا ته حقيقي رښتيا او صداقت همدوی له خپله ځان سره راوړی دی، او د ګرد جهان د صديقانو او رښتينو تصديق کوي، آيا ليونی او مجنون هم داسې رښتيا او صافې صافې خبرې کوي؟ او دغسې صحيح او پاخه اصول دروړاندې کولی شي؟.

إِنَّكُمْ لَذَائِقُو الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿۳۸﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۳۹﴾

بېشکه چې تاسې خامخا څکونکي يئ د عذاب دردناک (په سبب د شرک او تکذيب خپل).
او جزاء به نه درکوله کيږي تاسې ته مګر په قدر د هغه (عمل) چې وئ تاسې چې کاوه به مو (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د توحيد د انکار او د دغو بې ادبيو او ګستاخيو خوند اومزه به وڅکئ چې د رسالت په دربار کې يې کوئ، هر څه چې کوئ د هغه ګرد نتائج او ثمرې هرومرو يوه ورځې ستاسې په مخ کې راتلونکي دي.

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿۴۰﴾

مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي دي (له پليتی نه؛ نو ډېره ښه مضاعفه جزاء به مومي).

تفسیر: یعنې د دې مخلصینو په نسبت څه وویل شي، د دوی وضعیت او حالت خو بیخي له هغوی څخه جلا او متمایز او کامل بل قسم دی، او پر دوی د الله تعالی کرم او احسان نازلیږي، او د داسې انعاماتو مورد ګرځي، چې ځینې یې دغه دي:

أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ

دغه (مخلصین چې دي) شته دوی ته رزق روزي معلومه (رنګا رنګ) مېوې.

تفسیر: یعنې داسې عجیبې او غریبې مېوې د خوړلو لپاره دوی ته وړاندې کیږي، چې د هغوی پوره صفت او خاصیت فقط الله تعالی ته معلوم دی، هو ! د هغو لږ څه لنډ او مختصر تعریف یې په دې صورت سره خپلو بندګانو ته ښوولی دی چې: ﴿لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (۲۷ جزء د الواقعه سورت (۱) رکوع، (۳۳) آیت).

وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾

او دوی ته به عزّت ورکړی شوی وي.

تفسیر: په دې باندې پاک الله ښه پوهیږي چې څومره لوی اعزاز او اکرام او احترام به وي.

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾
لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾

په جنتونو ودانو له نعمتونو کې. (ناست به وي) پر تختونو سره مخامخ (چې هر یو د بل له لیدلو څخه خوشالیږي). ګرځولی به شي پر دوی (له طرفه د سقاتو د جنت). له جامونو د صافو شرابو. تک سپین خوند ورکوونکي لپاره د څښونکیو. نه به وي په دغو شرابو کې څه آفت علت او نه به وي دوی له هغو شرابو څخه مست بېخوده.

تفسیر: یعنې خوند، مزه او نشاط به یې پوره وي، او د هغو مضارو او مفاسدو به هیڅ یوه نښه او اثر هم په کې نه وي چې په دنیوي شرابو کې شته، د دغو طهورو شرابو له څښلو څخه به د سر دروندوالی او نشه نه پیدا کیږي، ینې او سګی به نه خرابوي، او نه به یې ویالې وچیږي.

وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

او وي به په نزد د دوی کې حورې نظر بندوونکې په خپلو خاوندانو، غټې سترګې لرونکې. ګواکې دوی هګۍ دي پټې ساتلې شوې (په صفایۍ کې).

تفسیر: یعنې له ډېره شرمه او نازه ښکته کتونکې حورې چې ماسوا له خپلو مېړو (خاوندانو) بل هیچا ته نه ګوري، او نه سترګې وراړوي.

د دې حورو رنګونه به ډېر صاف او شفاف وي په شان د هغو تکو سپینو هګیو چې الوتونکي یې تر خپلو وزرو لاندې پټې ساتي، نه به پرې کوم داغ لګېدلی وي، او نه به څه ګردغبار او دوړې پرې لوېدلې وي، یا د هغو نریو پردو په شان تکې سپینې او پستې او نازکې وي، چې د هګۍ د پوستکي په منځنۍ برخه کې د سپینې برخې او پوټکي په منځ کې واقع او ساتلې وي، ځینې وایي چې: د «شتر مرغ» هګۍ ترې مراده ده، چې ډېره ښایسته وي، په هر حال دغه تشبیه

په صفايي او ښکليتوب کې ده، نه په سپينوالي کې لکه چې د «الرحمان» سورت (په ۲۷ جزء (۳) رکوع، (۵۸) آيت) کې داسې يو آيت مونږ لولو: ﴿كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾.

﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۞ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ۞ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ۞ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ۞﴾

پس مخ به وګرځوي ځينې د دې جنتيانو پر ځينو نورو جنتيانو چې پوښتنه به سره کوي يو له بله (له احواله د دنيا). نو وبه وايي يو ويونکی له دوی نه چې بېشکه زه چې وم وو ما لره يو ملګری (منکر له بعثه). چې ويل يې (ماته) آيا بېشکه ته چې يې له باور کوونکيو يې (په بعث بعد الموت). آيا هر کله چې مړه شو مونږ، او شو مونږ خاورې او هډوکي آيا بېشکه مونږ ته به خامخا جزاء راکړه شي؟.

تفسير: يعنې د مجلس ملګري به سره ټولېږي، او د طهورو شرابو جامونه به څښي، او د دغه عيش او تنعم په وخت کې به ځينې د خپلو تېرو حالاتو او واقعاتو تذکرې سره کوي، يو جنتي به ويي چې خانه ! په دنيا کې به يو سړی د دې لامله پر ما خندېده چې زه ولې پر آخرت قايل او پر وجود يې باور لرم، او ماته به يې د نادان او د احمق نسبت کاوه، او ويل به يې چې: دغه بيخي مهمله او چټي خبره ده، وروسته له دې نه چې سړی مړ او له خاورې او له نورو سره ګډ شي، او غوښه او پوستکی هيڅ شی يې پاتې نشي، او تش وراسته هډوکي يې پاتې شي؛ نو بيا دی د خپلو اعمالو د بدل موندلو لپاره ژوندی راپاڅاوه شي؟.

﴿قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ۞﴾

بيا وايي: آيا يئ تاسې کتونکي (په دوزخ کې چې د هغه منکر حال درښکاره شي).

تفسير: يعنې هغه پر آخرت مسخره کوونکی سړی يقيناً په دوزخ کې لوېدلی دی، راځئ چې له لرې څخه خو لږ څه د هغه بد احوال ځان ته په عين اليقين سره هم معلوم کړو، دغه به د هم هغه جنّتي مقوله وي، او ځينې وايي چې دغه مقوله د الله تعالی ده، يعنې الله تعالی به وفرمايي چې: آيا تاسو غواړئ چې د هغه منکر بد احوال وګورئ؟.

﴿فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ۞ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ۞ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ۞﴾

پس وبه ګوري (دغه قائل) پس وبه ويني هغه (منکر ملګری) په منځ د دوزخ کې. وبه وايي (قائل منکر ته د ملامتيا لپاره) قسم دی په الله چې نژدې وې ته چې په کنده د دوزخ کې مې وغورځوې. او که نه وی انعام د رب ځما؛ خامخا وم به زه له حاضر کړيو شويو (دوزخ ته سره له تا).

تفسير: يعنې دغه جنتي ته د ده د ملګري حال ورښود کيږي چې بيخي د دوزخ منځ کې به پروت وي، د ده له ليدلو څخه به دی عبرت اخلي، او د الله تعالی فضل او احسان به يې په ياد ورشي، او هغه ته به داسې وايي: «ای کمبخته ! تا غوښته چې ما هم له خپل ځانه سره يار او ملګری کړې»، محض د الله تعالی فضل او احسان ځما لاس ونيو، او له دغه مصيبت څخه يې بچ کړم، چې ځما قدم د اسلام د سمې لارې څخه ونه ښوييده، که نه نن به زما حال هم ستا په شان وو، تا غوندې به زه هم نيول کېدم، او په دغه دوزخ کې به غورځول کېدم، او دغه سخت دردناک عذاب به مې موندو.

﴿أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾﴾

آيا پس نه يو مونږ (جنتيان) مړه کېدونکي (بلکه نه يو). مګر همغه مرګ څمونږ ړومبنی په (دنيا کې) او نه يو مونږ په عذاب کړی شوي. بېشکه چې دغه (ابدي خوندور حيات) خامخا همدغه په مراد رسېدل بری ډېر لوی دی. خاص لپاره د مثل د دې (نعمتونو) پس ښايي چې عمل وکړي عمل کوونکي (نه لپاره د جاه او مال د دنيا چې فاني دي).

تفسير: په دغه وخت کې به له ډېره مسرّته ووايي: آيا دغه واقعي خبره نه ده، بلکه ده چې ماسوا له هغه پخواني مرګه چې په دنيا کې مونږ ته رسېدلی دی؛ وروسته له دې نه مونږ له سره نه مرو، او نه له سره له دغه عيش او عشرت او راحت څخه وځو، بېشکه چې لوی بری او کاميابي همدې ته وايي، او دغه دی اعلی مقصد چې ښايي د هغه د تحصيل لپاره هر قسم زحمتونه او تکاليف پر ځان واخيستل شي !، او هر ډول ايثار او فداکاري په دغه لاره کې وکړی شي !.

﴿أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾﴾

آيا دغه (نعماء د جنت) غوره دي له جهته د مېلمستيا (جنتيانو ته) يا ونه د زقوم (غوره ده دوزخيانو ته). بېشکه مونږ ګرځولې مو ده دغه ونه فتنه عذاب لپاره د ظالمانو. بېشکه چې دا ونه چې راووځي په بيخ د دوزخ کې.

تفسير: «زقّوم» د کومې ونې نوم دی چې ډېره ترخه او خورا بد خونده ده، لکه چې په هندوستان کې د (تهر) يا (سېهند) ونه همدغسې ده، د دوزخ په منځ کې الله تعالی پخپل قدرت سره دغه ونه زرغونه کړې ده، همغه يې دلته په ﴿أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ﴾ سره موسومه کړې ده، هغه يوه بلا ده ظالمانو لره په آخرت کې، ځکه څه وخت چې دوزخيان له لوږې څخه ډېر په عذاب او بېقراره شي؛ نو همدغه خوراک به دوی ته ورکاوه کيږي، او د دوی له ستوني (حلق) ځيني د هغه له تېرولو يا تېرېدو څخه وروسته له دې څخه مخصوص بد اثر پيدا کيږي، چې له هغه ځنې يو ځان ته مستقل عذاب پر دوزخيانو نازل او مسلط کيږي، او په دنيا کې هم د ونې تذکره يو شان ته ابتلاء او ازموينه ده، چې منکران د هغې له ذکره په قرآن کې په ضلالت او ګمراهی کې لوېږي، ځيني وايي چې: شنه ونه به د دوزخ په اور کې څرنګه زرغونيږي؟ حال دا ممکن دي چې د دې ونې مزاج ناري وي، لکه د «سمندر» مزاج چې د اور په چنجي سره مشهور دی، او د هندوستان د سهارنپور د بلدې په عمومي باغ کې ځيني داسې ونې هم شته، چې د هغو تربيت په اور سره کيږي.

﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾﴾

وږي د هغې ګواکې سرونه د شيطانانو (په عمومي قباحت او کراهيت خپل سره).

تفسير: يعني د سخت بدرنګه شيطان په صورت يا يې مارانو (منګورو) ته شياطين ويلي دي، يعني د هغې وږي يا واښکي به يې د منګرو د سرونو په شان وي، لکه چې په هندوستان کې په تشبيه سره يوې ونې ته «ناګپهن» وايي، يعنې د منګري پرانستلې خوله.

فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾

پس بېشکه دوی خامخا خوړونکي وي له هغه (زقوم) څخه، پس ډکوونکي به وي له هغه (زقوم) د نسو خپلو (له جهته د ډېرې لوږې نه). بیا بېشکه دوی ته پر هغه (ونه د زقوم) خامخا ګډول (څښول) به وي له اوبو یشولیو شویو څخه (چې کلمې به یې ټوټې ټوټې کوي).

تفسیر: کله چې دوزخیان «زقوم» وخوري؛ تږي کیږي، دلته سختې تودې یشېدلې اوبه پر دوی څښولی کیږي، چې د هغو په اثر د دوی کُلمې ټوټې ټوټې لاندې ترې لوېږي: ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د محمد سورت (۲) رکوع (۱۵) آیت) أعاذنا الله منها.

ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾

بیا بېشکه ورتله د دوی به هرومرو اور ته وي.

تفسیر: او کله چې دوی ډېر وږي کیږي؛ نو له اوره یو څنګ ته بیول کیږي، او دغه خوراک او اوبه پر دوی خوړلی او څښلی کیږي، نو بیا بېرته په همدغه اور کې غورځول کیږي، او دوی د دغه عذاب ځکه مستحق دي چې:

إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾

بېشکه چې دوی موندلي دي پلرونه خپل ګمراهان. پس دوی په قدمونو د هغوی پسې ځغلي منډې وهي (د هغوی تقلید کوي، دلیل او برهان ته نه ګوري).

تفسیر: دغه وروستني کفار د پخوانیو کفارو په ړوند تقلید ګمراه شول، په کومه لاره چې پخواني کفّار تللي وو، هم پر همغو لارو په منډو شول، او هغه کندو ژورو ته یې له سره فکر او دقت ونه کړ، او د حجّت متابعت یې پرېښود.

وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

او خامخا په تحقیق ګمراه شوي وو پخوا له دوی نه اکثر د ړومبنیو (اممو څخه په تقلید او ترک د دلیل). او خامخا په تحقیق لیږلي مو وو په دوی کې ویروونکي (انبیاء له عذابه؛ نو دوی هغه نه منل؛ نو هلاک مو کړل). پس وګوره چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د ویرولیو شویو (له جهته د عذابه چې ټول هلاک شول). مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي وي (له عصیانه؛ خلاص دي له عذابه).

تفسیر: یعنې په هره زمانه کې له انجامه خبروونکي او له آخرته ویروونکي انبیاء راغلي دي، د هغو کسانو عاقبت او آخره خاتمه څرنګه شوه؟ چې د هغوی خبرو ته یې غوږ کښېنښود؟ یواځې د الله تعالی همغه مخصوص او منتخب بندګان له عذابه محفوظ او مصئون پاتې شول، چې له الله تعالی څخه وېرېدل، او د آخرت فکر له هغوی سره وو، وروسته له دې نه د ځینو منذرینو (ویروونکیو) او د ځینو منذَرینو (ویرولیو شویو) قصې اورلی کیږي، څو مکذبین ترې عبرت واخلي، او مؤمنین پرې ډاډه او متسلي شي.

وَلَقَدْ نَادٰىنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿۷۵﴾ وَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿۷۶﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهٗ هُمُ الْبٰقِيْنَ ﴿۷۷﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿۷۸﴾ سَلٰمٌ عَلٰى نُوْحٍ فِي الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۹﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۸۰﴾ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۸۱﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِيْنَ ﴿۸۲﴾

او خامخا په تحقیق غږ کړی وو مونږ ته نوح؛ پس خامخا ښه دعا او سوال قبلوونکي وو. او نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او اهل د دغه (نوح) ته له غمه ډېر لوی (چې ایذاء قوم او غرق وو). او وګرځوله مونږ اولاده د دغه (نوح) هم دوی باقي پاتې کیدونکي. او پرې مو ښودل پر دغه (نوح مدح او ثناء) په وروستنیو خلقو کې. سلام دی (له الله) پر نوح په عالمیانو کې. بېشکه مونږ همداسې (لکه نېکه جزاء د نوح، نېکه) جزاء ورکوو محسنانو نیکوکارانو ته. بېشکه چې دغه (نوح) وو له (خاصو) بندګانو مؤمنانو څخه زمونږ نه. بیا غرق کړل مونږ هغه نور (کفار په سؤال د نوح).

تفسیر: تقریبًا تر یو زر کاله پورې نوح علیه السلام خپل قوم ته پند او نصیحت کاوه، او دوی یې د دوی په خیر او شر پوهول، مګر د دوی شرارت او ایذاء رسول پرله پسې تزیید او ترقي مونده، بالآخر نوح علیه السلام له ډېر مجبوریت د خپل لیږونکي دربار ته متوجه شو، او عرض یې وکړ: ﴿فَدَعَا رَبَّهٗۤ اَنِّیْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ﴾ (۲۷ جزء، د القمر سورت (۱) رکوع (۱۰) آیت) «ای ربه ! بېشکه چې زه پر مغلوب یم، ته له ما سره مدد او مرسته وکړه»، نو وګورئ چې الله تعالی د ده دعاء څرنګه مستجابه او په څه شان یې ورسره مدد وکړ؟ نوح علیه السلام ته یې سره د ده له کورني او اتباع د کفارو د هغه مسلسل او متوالي ضرر رسولو څخه نجات ورکړ، او د هولناک طوفان په وخت کې یې د ده حفاظت وکړ، او یواځې بیا د نوح علیه السلام له اولادې او د ذریاتو څخه یې دنیا ودانه کړه، او تر څو چې دنیا ودانه وي؛ د ده د خیر ذکر یې پر ژبو جاري او باقي پرېښود، لکه چې تر نن پورې خلق پرې سلامونه لیږي، او په ټوله دنیا کې د نوح علیه السلام پر نامه یادیږي.

وَاِنَّ مِنْ شِيْعَتِهٖ لَاِبْرٰهِيْمَ ﴿۸۳﴾

او بېشکه یو له تابعانو د دغه (نوح) خامخا ابراهیم دی.

تفسیر: انبیاء علیهم السلام د دین په اصولو کې ټول سره یو او پر یوه سمه صافه لاره روان دي، او هر یو وروستنی نبي د پخوانیو انبیاوو تأیید او تصدیق کوي، نو ځکه ابراهیم علیه السلام یې د نوح علیه السلام له ډلې څخه وفرمایه: ﴿وَاِنَّ هٰذِهٖۤ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُوْنِ﴾ (۱۸ جزء، د المؤمنون سورت (۴) رکوع (۵۲) آیت).

اِذْ جَآءَ رَبَّهٗ بِقَلْبٍ سَلِيْمٍ ﴿۸۴﴾

کله چې راغی (ابراهیم) رب خپل ته سره له زړه ښه سالم پاک بې له شکه.

تفسیر: یعنې له هر قسمه اعتقادي او اخلاقي رنځورئ او مرض څخه یې خپل زړه پاک کړ !، او د دنیوي اندېښنو او خرخشو څخه یې ځان خلاص کړ، سره له تواضع او انکسار د خپل رب په طرف راغب او متمایل شو، او خپل قوم ته یې هم پند او نصیحت وکړ چې له کفر، شرک او بت پرستئ او عصیان څخه خپل ځانونه وساتئ.

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾﴾

کله چې وويل (ابراهيم) پلار خپل او قوم خپل ته: څه شی دی چې عبادت يې کوئ تاسې. آيا په دروغو سره معبودان نور غير له الله غواړئ تاسې (او عبادت يې کوئ).

تفسير: يعني دغه د تيرې بتان څه شی دي او څه حيثيت لري چې تاسو يې په دې اندازه عزت او احترام کوئ؟ او له الله تعالى څخه مو مخ اړولی او له بُتانو سره مو خپل عابدانه مناسبات تړلي دي، آيا په واقع سره د دوی په لاس کې د ټول جهان واک، اختيار او حکومت دی؟ او د کوم وړوکي يا لوی نقصان او نفعې مالکان دي؟ آيا تاسې ولې له خپل حقيقي الله او مالك أجل وأعلى شأنه و أعظم برهانه څخه مخ ګرځوئ؟ او د دغو باطلو او د دروغو حاکمانو او بُتانو خوشامد او حمايت کوئ؟.

﴿فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾﴾

پس څه ګمان مو دی پر رب د عالميانو (چې بې له عذابه به مو پرېږدي، بلکه نه مو پرېږدي).

تفسير: يعني آيا د ده په وجود کې څه شك او شبهه شته؟ آيا تاسې د هغه له شان او رُتبې څخه بېخبره او ناپوهان يئ چې (معاذ الله) تيرې له هغه سره شريکان دروئ، يا د ده له غضب او انتقام څخه ناواقفه يئ، چې پر داسې ګستاخۍ او بې ادبۍ زړور شوي يئ؟ بالآخر دا راوښيئ چې تاسې د رب العالمين په نسبت څرنګه افکار او خيالات لرئ؟.

﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾﴾

پس نظر يې واچوه يو نظر په ستوريو کې. پس وويل (ابراهيم) چې بېشکه زه ناجوړ يم. پس وګرځېدل هغوی له ابراهيم څخه حال دا چې شا کوونکي وو. پس پټ راغی (دغه ابراهيم) معبودانو د دوی ته، پس وويل (ابراهيم دغو بُتانو ته) چې: آيا نه خورئ (تاسې له دغو درته ايښودليو شويو طعامونو څخه؟).

تفسير: د ابراهيم عليه السلام په زمانه کې د نجوم علم ډېر مترقّي وو، ده خپل قوم ته د ورښوولو لپاره ستوريو ته وکتل، او ويې ويل چې: ځما طبيعت ښه نه دی، يا يې مطلب دا وو چې: زه ناجوړه کېدونکی يم، ځکه چې ناروغي د مزاج د بې اعتدالۍ سره مرادفه ده، او له موت څخه پخوا هر سړي ته همدغه صورت وړاندې کېدونکی دی، په هر حال د ابراهيم عليه السلام مراد صحيح وو، ليکن ستوريو ته يې د کتلو په وخت د ده له داسې وينا ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ څخه خلق داسې وپوهېدل، چې دی د نجوم په وسيله وپوهېد، چې ده نژدې ده چې رنځور پرېم، دغه خلك ديو لوی جشن په طرف د ښاره د باندې روان وو نو د ابراهيم عليه السلام د وينا په اورېدو سره دده په نه ورتګ د معذوريت په علت وپوهيدل.

تنبيه: د پاس تقرير څخه ظاهر شو چې د ابراهيم عليه السلام ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ ويل په واقع کې دروغ نه وو، هو! له هغه څخه اورېدونکي په کوم مطلب چې پوهيدلي دي، د هغه په اعتبار خلاف الواقع وو، ځکه په بعض الأحاديث الصحيحه کې پر دغه د کذب د لفظ اطلاق کړی شوی دی، حال دا چې دغه: «کذب» نه بلکه في الحقيقت «توريه» ده، او داسې توريې د شرعي مصلحت په وخت کې مباح دي، لکه چې د هجرت په حديث کې رسول الله صلى الله عليه وسلم د «ممن الرجل» چې دا سړی د کوم ځای دی، په ځواب کې «من ماء» چې دا اوبو نه دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مقصد دا وو چې زه د نطفې د اوبو نه يم خو په ظاهر کې هغه سړي پرې پوه نه شو چا چې دده نه ځای په

تعلق پوښتنه کړي وه. وفرمایل، او ابو بکر الصدیق رضي الله عنه د یوه سوال په ځواب کې ویلي وو: «رجلٌ یهدیني السبیل» هو ! خرنګه چې دغه «توریه» هم د ابراهیم علیه السلام د لوړ (اوچت) مقام په لحاظ خلاف الأولی وه، نو ځکه د «حسنات الأبرار سیئات المقربین» په أساس په حدیث کې «ذنب» ورته ویلی شوی، والله أعلم.

مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾

څه شوي دي پر تاسې چې خبرې نه کوئ (او جواب نه راکوئ تاسې مالره؟).

تفسیر: کله چې د بتانو له طرفه د خوړلو او نه خوړلو په نسبت ابراهیم علیه السلام کوم جواب وانه ورېد؛ نو ویې ویل چې: تاسې خبرې ولې نه کوئ؟ حال دا چې ستاسې اعضاء او صورت د انسانانو په شان جوړ کړی شوی دی، لیکن ویې نشو کړی چې د انسانانو روح هم په تاسې کې وغورځوي، نو بیا د تعجّب ځای دی چې خوړونکي، ښبونکي، ویونکي انسانان د دغو بې حسه او بې حرکته د انسان په شان ښکاریدونکیو بُتانو په مخ کې ولې سر په سجده لویږي؟ او خپل حاجات او مهمات ترې غواړي؟

فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾

پس پټ ننوت پر دوی په وهلو سره په قوت (یا ښي لاس سره).

تفسیر: یعنې په زور سره یې ودرزول، او ګرد یې سره مات او ګوډ کړل، د انبیاء په سورت کې دغه قصه مفصّله تېره شوې ده، چې ابراهیم علیه السلام داسې قسم یاد کړی وو: ﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ﴾.

فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾

پس مخامخ شول (متوجه شول نمرودیان) دغه (ابراهیم) ته چې رامنډې یې وهلې.

تفسیر: کله چې خلق له خپلي مېلې او چړچې څخه بېرته راوګرځېدل، څه ګوري چې د دوی بُتان ګوډ او مات ټوټې ټوټې پراته دي، نو له قرائنو او اماراتو څخه وپوهېدل چې دغه کار پرته له ابراهیم څخه بل چا نه دی کړی، لکه چې ګرد د ده په چارچاپېر کې سره راټول شول، او ورته یې وویل چې: دغه څمونږ معبودان دې ولې مات کړي دي؟.

قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

وویل (ابراهیم دوی ته جوابًا) آیا عبادت کوئ تاسې د هغه چې تاسو یې تراشوئ (او پخپلو لاسو یې جوړوئ). حال دا چې الله پیدا کړي یئ تاسې او هغه (عمل) چې کوئ یې تاسې (نو ولې د غیر الله عبادت کوئ؟).

تفسیر: یعنې هر چا چې دغه بُتان مات کړي دي، تاسو هغه پسې ولې ګرځئ؟ تاسې پخپله ولې داسې احمقانه حرکات کوئ؟ آیا د تیرو بېځانه بت چې تاسې یې پخپلو لاسو جوړوئ د عبادت لایق کېدی شي؟ کله چې الله تعالی د ټولو موجوداتو خالق او رب دی؛ نو تاسې ولې د نورو اشیاوو په عبادت کې مشغول او لګیا کېږئ؟.

قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

وویل (کفارو) چې جوړه کړئ دغه (ابراهیم) ته یوه بناء (او له خسو یې ډکه کړئ او اور ورواچوئ) پس وغورځوئ دغه (ابراهیم) د اور په ډیري کې. پس اراده وکړه دوی له ابراهیم سره د فرېب (لپاره د سوځولو) پس ومو ګرځول دوی لاندې (خوار سپک).

تفسیر: کله چې د ابراهیم علیه السلام د دغو معقولو خبرو ځواب دوی ورنشو کړی؛ نو داسې تجویز یې سره غوټه کړ، چې راځئ یوه لویه آتشخانه جوړه کړو، او ابراهیم د هغې په اور کې وغورځوو، څو په دغه تدبیر د خلقو په زړونو کې د بُتانو عقیده ښه ټینګه شي، او په عین زمان کې د دوی یو خوف او هیبت هم په زړونو کې پیدا شي، او ګرد سره وپوهیږي چې د مخالفت انجام څرنګه کیږي؟ څو وروسته له دې نه بل څوک له سره داسې یو حرکت ته جرأت او اقدام ونه کړي، مګر الله تعالی بیا هم دوی سپک او ذلیل وګرځول، او هغه ډېر زورور اور یې پر خپل خلیل ګلزار کړ، چې له هغه څخه علی رؤوس الأشهاد دغه خبره ثابته شوه چې تاسې او ستاسې معبودان که ټول سره خپل لاسونه یو کړئ؛ خو بیا هم د الله تعالی د یوه مخلص بنده یوه ویښته ته هم څه ضرر او زیان نشي رسولی، او له سره د دې خبرې مجال نه لري چې د ابراهیم علیه السلام د رب او د الله تعالی له اجازې څخه ماسوا یو ویښته یې هم وسوځوي.

وَقَالَ اِنِّیۡ ذَاهِبٌ اِلٰی رَبِّیۡ سَیَهۡدِیۡنِ ﴿۹۹﴾

او وویل (ابراهیم) بېشکه زه تلونکی یم رب خپل ته، ژر به لاره راوښیي ماته (رب ځما).

تفسیر: کله چې ابراهیم علیه السلام له خپل قوم څخه مأیوس او نا امیده شو، او پلار یې هم پرې سختي او شدّت شروع کړ، نو د هجرت اراده یې وفرمایله، او الله تعالی د شام لار ورته وروښوده.

رَبِّ هَبۡ لِیۡ مِنَ الصّٰلِحِیۡنَ ﴿۱۰۰﴾

ای ربه ځما! راوبښه ما ته (ځوی) له صالحانو.

تفسیر: یعنې کله چې ټبر او قوم او کور کهول مې پرېښود؛ نو ښه اولاد راته عطا کړه، چې په دیني چارو کې ځما مدد وکړي، او د دوی سلسلې ته دوام ورکړه.

فَبَشَّرۡنٰهُ بِغُلٰمٍ حَلِیۡمٍ ﴿۱۰۱﴾

پس زېری وکړ مونږ په دغه (ابراهیم) په داسې هلک چې ډېر تحمل والا به وي.

تفسیر: یعنې له دې نه معلوم شو، چې ابراهیم علیه السلام د اولاد په نسبت چې دعاء کړې وه، او د الله تعالی په دربار کې قبوله شوه؛ نو همدغه هلک یې د الله تعالی په دربار کې د قرباني په شان وروړاندې کړ، له موجوده تورات څخه هم ثابت دي: کوم هلک چې ابراهیم علیه السلام ته د ده د دعا په اثر ورعطا شوی وو، هغه هم دغه اسماعیل علیه السلام دی، او ځکه یې نوم اسماعیل علیه السلام کېښود چې معنی یې «واورېد الله» ده، لکه چې «اسماعیل» له دوو لفظونو څخه جوړ دی چې: «سمع - اورېدل» او «ایل - الله» دی، یعنې الله تعالی د ابراهیم علیه السلام دعا واورېده، او مستجابه یې وګرځوله، او دغه هلک یې ورعطا کړ.

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعۡیَ قَالَ یٰبُنَیَّ اِنِّیۡۤ اَرٰی فِی الۡمَنَامِ اَنِّیۡۤ اَذۡبَحُکَ فَانۡظُرۡ مَاذَا تَرٰی ؕ قَالَ یٰۤاَبَتِ افۡعَلۡ مَا تُؤۡمَرُ ۫ سَتَجِدُنِیۡۤ اِنۡ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰبِرِیۡنَ ﴿۱۰۲﴾

پس کله چې ورسېد اسماعیل سره له پلار خپل حد د سعي ته؛ وویل (ابراهیم) ای ځویګیه ځما! بېشکه زه پرله پسې وینم په خوب کې داسې چې بېشکه زه ذبحه کوم تا، پس ته هم نظر وکړه چې څرنګه مصلحت ګڼې؟ وویل (اسماعیل): ای پلاره ځما! وکړه ته همغه چې حکم یې درباندې شوی دی، ژر ده چې وبه مومې ته ما که اراده فرمایلې وي الله له صبر کوونکیو (په حکم د الله).

تفسير: څه وخت چې اسماعيل عليه السلام لوى ځلمكى او د دغه كار وړ او قابل شو چې د خپل پلار په مخ كې منډې ووهي، او ورسره وځغلي، او د ده په كارونو كې ورسره سعي، كوښښ وكړي؛ نو په دغه وخت كې ابراهيم عليه السلام خپل خوب دغه خپل په زړه پورې يو ځوى ته ووايه، څو د ده افكار او خيالات ځان ته معلوم كړي، چې په خوښۍ سره دغه كار ته تياريږي؟ كه جبر او اكراه ته هم وار رسيږي؟ وايي چې: ابراهيم عليه السلام پرله پسې درې شپې همدغسې خوب ليده، په دريمه ورځ كې يې خپل ځوى ته هم د هغه اطلاع وركړه، چې ځوى يې هم بلا توقفه هغه ومنله، او ويې ويل: «بابا جانه ! نو ولې ډيل او ځنډ كوئ؟ هر هغه حكم چې لوى مالك له جانبه تاسې ته شوى دى، ژر تر ژره يې اجراء او نافذ كړئ !، په دغسې كارونو كې هيڅ صلاح او مشورې ته ضرورت نشته، د الله تعالى د حكم په امتثال كې نه ښايي چې د پلارتوب شفقت مانع شي، ځما له جانبه بيخي مطمئن او ډاډه اوسئ !، ان شاء الله تاسې به وګورئ چې زه په څه صبر او تحمّل سره د الله تعالى د دغه حكم تعميل كوم»، په زرګونو رحمتونه دې وي پر دغسې پلار او ځوى باندې.

فَلَمَّآ أَسۡلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ ﴿١٠٣﴾

پس كله چې غاړه كېښوده (دواړو حكم د الله ته) او وايې چاوه دغه (اسماعيل) پر ښي اړخ د ده.

تفسير: «يا وايې چوه پړمخى پر وچولي د ده»، پړمخى يې ځكه واچوه څو د ځوى مخ ورته مخامخ نشي، نه چې د پلارولۍ مينه او محبت په جوش راشي، او د دغه حكم په تعميل كې څه ډيل او ځنډ واقع شي، وايي چې دغه خبره ځوى خپل پلار ته ور وښوده، زيات له دې نه الله تعالى نه دي فرمايلي چې څه كيفيت او ماجرا تېره شوه؟.

وَنَٰدَيۡنَٰهُ أَن يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدۡ صَدَّقۡتَ ٱلرُّءۡيَآۚ

او غږ وكړ مونږ ده ته داسې چې اى ابراهيم !. په تحقيق رښتيا كړ تا خوب (خپل او ومو مانه هغه له تا).

تفسير: يعنې بس ! بس ! ! پرېږده ! ! ! تا رښتيا كړ خوب خپل !، او قبوله مې كړه دغه قرباني ستا !، ځمونږ مقصود خو ستا د ځوى د حلالولو نه دى !، او تش مو ستا ازموينه او امتحان منظور وو، چې ته په هغه كې پوره بريالى او كامياب ووتې.

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡبَلَٰٓؤُاْ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٠٦﴾

بېشكه مونږ همداسې (لكه نېكه جزاء د ابراهيم ده) جزا وركوو (نورو) محسنانو نيكوكارانو ته.
بېشكه چې همدا (ذبحه) خامخا همدا ابتلاء ازموينه وه ښكاره.

تفسير: يعنې داسې سخت او مشكل حكمونه د امتحان او ازموينې لپاره صادروو، او بيا هغه مستقيم او ثابت قدم د هغه په تعميل كې ګرځوو، بيا ورته لوې درجې وركوو.

وَفَدَيۡنَٰهُ بِذِبۡحٍ عَظِيمٖ ﴿١٠٧﴾

او فديه مو وركړه دغه (اسماعيل) ته په مذبوحې لويې (جنتي پسه سره).

تفسير: يعنې د لويې درجې چې له جنته راغلې وه، يا ډېره قيمتداره يا سمينه، څربه او تياره، بيا همدغه د قربانۍ رسم د اسماعيل عليه السلام د عظيم الشأن يادګار په شان د تل لپاره همېشه قايم او دائم پاتې شو.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿۱۰۸﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿۱۰۹﴾

او باقي پرېښود مونږ پر ده په وروستنيو خلقو دا چې. سلام دی پر ابراهيم. (يا باقي پرېښود مونږ پر ابراهيم ښه ثناء او مدح په وروستنيو خلقو تر قيامت پورې).

تفسير: سلام دی ځمونږ پر ابراهيم باندې، يعنې مونږ تر نن پورې ابراهيم عليه السلام په عزّت او عظمت او حرمت سره يادوو، على نبينا و عليه ألف سلام وتحية.

كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱۰﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۱۱﴾

همداسې (په مثل د ښکه جزاء د ابراهيم، ښکه) جزاء ورکوو (نورو) محسنانو نيکو کارانو ته. بېشکه چې دی له هغو (خالصو) بندګانو ځمونږ دی چې (خاص) مؤمنان دي.

تفسير: يعنې ابراهيم عليه السلام ځمونږ له اعلی درجه ايماندارو بندګانو څخه دی.

وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۱۱۲﴾

او زېری ورکړ مونږ دغه (ابراهيم) ته (پس له اسماعيل) په اسحاق سره چې نبي وو له صالحانو.

تفسير: معلوم شو چې هغه ړومبنی زېری د اسماعيل عليه السلام وو، او د ذبحې د قصې ګرده واقعه پر هغه مبني وه.

وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿۱۱۳﴾

او برکت اچولی وو مونږ پر دغه (اسماعيل) او پر اسحاق (په تکثير د اولاد)، او له اولادې د دې دواړو څخه ځوک نيکوکار دي (په ايمان او طاعت سره)، او ځوک ظالم دي په ځان خپل ښکاره (په کفر او معصيت سره).

تفسير: يعنې د دوی اولاد (ځوځات) ټول سره يو شان نه دي، په دوی کې داسې ښکان او پاکان هم شته چې د خپلو آباوو او اجدادو نومونه روښانه او ژوندي کوي، او ډېر بدان او خراب سړي هم په کې شته چې د خپلو بدو عملونو او بدو چارو لامله هغوی ته د دغې معظمې کورنی ننګ ويلی شي، او د بدو سزاوو وړ او مستحق دي.

تنبيه: عمومًا مفسرينو د ضمير د ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا﴾ ابراهيم او اسحاق په طرف راجع کړی دی، مګر شاه صاحب (رحمه الله) د اسماعيل او اسحاق عليهما السلام په طرف راجع کړی، او مضمون ته يې زيات وسعت ورکړی دی.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿۱۱۴﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿۱۱۵﴾

او خامخا په تحقيق احسان مو کړی وو پر موسی او هارون. او نجات مو ورکړ دغو دواړو ته او قوم د دوی ته له غمه ډېر لوی نه.

تفسير: يعنې د فرعون او د ده د قوم له ظلم او ستم څخه يې نجات ورکړ، او د قلزم له بحيرې څخ يې پورې ايستل په ډېرې اسانی سره.

وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿۱۱۶﴾

او نصرت مو ورکړ دغو (سبطيانو) ته پس وو همدوی بريالیان (کامیاب) (پر قبطيانو دښمنانو خپلو).

تفسیر: يعنې فرعون او د فرعونيانو لاولښکر يې ګرد (ټول) سره غرق او ډوب کړل، او بني اسرائيل يې غالب، مظفر او منصور وګرځول، او د هالکينو قبطيانو د املاکو او اموالو وارثان يې همدغه سبطيان او اسرائيليان کړل.

وَاٰتَيْنٰهُمَا الْكِتٰبَ الْمُسْتَبِيْنَ ﴿۱۱۷﴾

او ورکړی مو دی دغو دواړو (ورونړو) ته کتاب (تورات) ډېر ښه بيانوونکی (شرائعو لره).

تفسیر: يعنې تورات شريف چې په هغه کې د الله تعالى احکام په ډېر تفصيل او ايضاح سره بيان شوي دي.

وَهَدَيْنٰهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ﴿۱۱۸﴾

او ښودلې مو وه دغو دواړو (ورونړو) ته لاره سمه (رسوونکې مقصود ته).

تفسیر: يعنې په ښو افعالو او اقوالو کې مونږ هغوی ته ثبات او استقامت ور په برخه کړل، او پر سمه صافه لاره مو دوی رهي کړل، او هغه اوصاف او صفات مو ورعطاء کړل چې د انبياوو د عصمت له لوازمو څخه دي.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿۱۱۹﴾ سَلٰمٌ عَلٰى مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿۱۲۰﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۲۱﴾ اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۲۲﴾

او پرې ښود مونږ په دې داوړو (ورونړو) په وروستنيو خلقو کې دا. چې سلام دی (د الله له طرفه) پر موسی او هارون. بېشکه مونږ همداسې (په مثل د نېکې جزاء د موسی او هارون؛ نېکه) جزاء ورکوو (نورو) محسنانو نيکوکارانو ته. بېشکه دوی دواړه له هغو (خالصو) بندګانو څمونږ دي چې (خاص) مؤمنان دي.

تفسیر: يعنې څمونږ د کاملو ايماندارانو بندګانو څخه دي.

وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۱۲۳﴾ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖۤ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۱۲۴﴾ اَتَدْعُوْنَ بَعْلًا وَّتَذَرُوْنَ اَحْسَنَ الْخٰلِقِيْنَ ﴿۱۲۵﴾

او بېشکه الياس خامخا له مرسلانو څخه دی. کله چې ويې ويل قوم خپل ته: آيا نه وېرېږئ (له عذابه د الله څخه). آيا تاسې عبادت کوئ د (هغه بُت چې نوم يې) بعل (دی)، او پرېږدئ تاسې (عبادت) د ښه پيدا کوونکي.

تفسیر: د ځينو په نزد الياس عليه السلام د هارون عليه السلام له نسله دی، الله تعالى الياس عليه السلام د شام په ملک کې يوه ښار ته چې د «بعلبک» په طرف کې وو؛ ولېږه، د هغه خلق د هغه بُت په عبادت کې مشغول وو چې د «بعل» په نامه سره مشهور وو، الياس عليه السلام دوی د الله تعالى له قهره او غضبه وويرول، او د بت پرستی له بد انجام او عاقبت څخه يې پوره او خبردار کړل.

اللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۲۶﴾

چې الله دی رب ستاسې او رب د هغو پلرونو ستاسې چې ړومبی وو.

تفسير: يعنې هسې خو په دنيا كې بني آدمان هم د تحليل، تركيب، تعديل، تحويل او نورو وسايلو په ذريعه ظاهرًا ډېر شيان جوړوي، مګر ډېر ښه خالق، صانع او جوړوونكى همغه پاك الله دى چې د ټولو اصولو، فروعو، جواهرو، اعراضو، صفاتو، موصوفاتو او نورو مخلوقاتو حقيقي خالق دى، هغه لوى ذات چې تاسې او ستاسې پلرونه او نيكونه يې پيدا كړي دي؛ نو بيا به دغه كار څېرې جايز او روا وي چې هغه ﴿أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ﴾ پرېږدئ او د «بعل» بُت په عبادت كې بوخت او لګيا شئ، او له هغه څخه امداد او مرسته وغواړئ، چې په ظاهري ډول سره د يوې ذرې د پيدا كولو قوّت او قدرت هم نه لري، بلكه د هغه وجود د ده د منونكيو د كار او زحمت رهين دى، چې د خپلو دغو عابدانو په لاسونو كې څرنګه چې د دوى زړه غوښت؛ جوړ شوي، او پخپل ځاى كې درولى شوي دي.

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمۡ لَمُحۡضَرُونَ ۝١٢٧

پس تكذيب وكړ دوى د هغه، پس بېشكه دوى خامخا حاضر كړى شوي دي (دوزخ ته).

تفسير: يعنې د دروغجن ګڼلو سزا دوى ته هرومرو وررسيږي.

إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ۝١٢٨

مګر تكذيب ونه كړ (د ده هغو) بندګانو د الله چې مخلصان دي.

تفسير: يعنې نور ګردو هغه ته د دروغو نسبت وكړ، مګر د الله تعالى مخلص او غوره بندګانو د هغه تصديق وكړ، نو ځكه له سزا څخه يې نجات وموند.

وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ۝١٢٩ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِلۡ يَاسِينَ ۝١٣٠

او پرې ښود مونږ پر دغه (الياس مدح او ثناء) په ورستنيو خلقو كې. سلام دى (له الله) پر اِل ياسين.

تفسير: «الياس» ته «الياسين» هم وايي، لكه چې «طور سينا» ته «طور سينين» هم ويلى كيږي، يا به له «الياسين» څخه د الياس عليه السلام متبعين مراد وي، او ځينې «آل ياسين» يې هم لولي، نو په دغه تقدير به «ياسين» د هغوى د پلار نوم وي، يا به د هغوى نوم «ياسين» او «آل» لفظ به مقحم او زائد وي، لكه چې په «كما صليت على آل ابراهيم» كې ابراهيم عليه السلام مراد دى، يا چې پـه «اللهم صل على آل أبي أوفى» كې مراد أبى أوفى هم دى.

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ۝١٣١ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ۝١٣٢ وَإِنَّ لُوطٗا لَّمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ۝١٣٣
إِذۡ نَجَّيۡنَٰهُ وَأَهۡلَهُۥٓ أَجۡمَعِينَ ۝١٣٤ إِلَّا عَجُوزٗا فِي ٱلۡغَٰبِرِينَ ۝١٣٥

بېشكه مونږ همداسې (په مثل د نېكې جزاء د الياس؛ نېكه) جزاء وركوو نېكو بندګانو ته. بېشكه چې دى له هغو بندګانو ځمونږ دى چې (خاص) مؤمنان دي. او بېشكه چې لوط وو خامخا له مرسلانو څخه. كله چې نجات وركړ مونږ ده ته او اهل د ده ټولو ته. مګر يوې زړې ښځې ته چې وه دا په باقي پاتې كېدونكيو (د عذاب) كې.

تفسير: يعنې د ده ښځه چې له معذبينو سره يې تعلق او ارتباط درلود.

ثُمَّ دَمَّرۡنَا ٱلۡأٓخَرِينَ ۝١٣٦

بيا مونږ ګرد سره هلاك كړل نور (كفّار).

تفسير: يعنې ماسوا له لوط عليه السلام څخه او د ده له کورنۍ څخې نور د هغو کليو پر ګردو هستېدونکيو باندې د دوی کلي وارولی شو عِنْدَاللهِ ل، دغه قصه پخوا له دې نه په څو ځايونو کې په تفصيل سره ليکلي شوې ده.

وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

او بېشکه چې تاسې خامخا تيرېږئ (ای اهل د مکې) پر دوی په دې حال کې چې صبا کوونکي يئ (د ورځې). او د شپې (يعنې هر وخت پرې تېرېږئ)، آيا پس عقل نه چلوئ (چې عبرت ترې واخلئ).

تفسير: دغه يې مکيانو ته فرمايلي دي، ځکه چې کوم قوافل چې له معظمې مکې څخه شام ته تلل او راتلل، او د دوی د لارې په منځ کې د لوط عليه السلام د قوم په بل مخ اوښتيو کليو به يې سترګې لګېدلې، يعنې سره له دې چې دوی تل ترتله پر همغو ورانو قريو تېرېدل، او د عذاب او عبرت علائم او هغه د قدرت لويې نښې يې ليدلې؛ خو بيا هم دوی ته هيڅ پند او عبرت له هغو څخه نه حاصلېده، آيا دوی پر دې نه پوهيږي کوم حال او انجام چې د بل يو نافرمانه قوم شوی وي؛ همغسې احوال پر بل يو نافرمانه قوم هم راتلونکي دي.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾

او بېشکه چې يونس خامخا له مرسلانو څخه دی. کله چې وتښتېد (له خپل قوم څخه) طرف د هغې بېړۍ ډکې ته. پس قرعه يې واچوله (له دغو خلقو د بېړې (سره) درې کرته؛) پس شو له مغلوب کړيو شويو (په قرعه کې، بيا ځان يې سيند ته واچوه). پس يوه مرۍ کړ دغه (يونس) لره مهي، حال دا چې دی پخپله د خپل ځان ملامت کوونکی وو (په دغه بلا اذن راتلو کې).

تفسير: يعنې بېړۍ د سيند په منځ کې په چورلېدلو شروع وکړه، پر بېړۍ سورو خلقو وويل چې: څمونږ پر دغې بېړۍ کې داسې کوم مريي هم سور دی چې له خپل باداره تښتېدلی دی، نو د ګردو پر نامه څو ځلې پچې واچولی شوې، خو په هر ځلې به پچه (قرعه) د همدغه يونس عليه السلام پر نامه خته، دغه قصه د «يونس» او د «انبياء» په سورتونو کې په تفصيل سره تېره شوې ده، هلته دې د هغې تحقيق ولوستل شي، د ده الزام هم دغومره وو چې د اجتهادي خطا په اقتضاء يې له دې نه چې د الله تعالی حکم ته يې انتظار کولی، له هغه کلي څخه ووت، او د الله تعالی د عذاب د نزول ورځ يې تعيين فرمايلې وه.

فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾

پس که نه وی دغه خبره بېشکه چې دغه (يونس) وو له تسبيح کوونکيو څخه. نو خامخا پاتې به وو په نس د دې مهي کې تر هغې ورځې پورې چې بيا ژوندي راپاڅولی شي (خلق).

تفسير: يعنې کله چې د مهي په ګېډه کې او پخوا له هغه څخه به يونس عليه السلام د الله تعالی په ذکر او ياد کې ډېر مشغول وو، نو ځکه مونږ هغه ته ډېر ژر نجات ورکړ، که نه تر قيامته به دې د همغه مهي په ګېډه کې پاتې وو، او د باندې وتل به يې په برخه نه کېده، او د همغه مهي غذاء او خوراک به کېده، د کب په ګېډه کې د يونس عليه السلام تسبيح دغه وه: ﴿لَّا إِلَٰهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾.

فَنَبَذْنٰهُ بِالْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيْمٌ ۝١٤٥ وَاَنْۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَّقْطِيْنٍ ۝١٤٦

پس ومو غورځوه دغه (یونس) په ډاګ میدان کې حال دا چې دی رنځور وو. او زرغونه کړه مونږ پرې یوه ونه له کدو نه.

تفسیر: پر مهي حکم وشو چې دی یونس علیه السلام له خپلې ګېډې څخه قی کړي، او په یوه خلاص میدان کې یې وغورځوي، غالبًا یونس علیه السلام به د کافي غـذاء او هواء او نور ضروریاتو د نه رسېدلو له سببه رنځي او نحیف شوی وو، وایي چې د ده ضعف او نحیفي دې اندازې ته رسېدلې وه، چې د لمر پلوشې او د مچ او نورو کنبېناستل هم د ده پر بدن بد لګېده، الله تعالی پخپل قدرت د ده په څنګ کې د کدو یو بوټی سمدلاسه زرغون او لوی کړ، چې د هغه سیوری د ده پر جسم لوېده.

وَاَرْسَلْنٰهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيْدُوْنَ ۝١٤٧

او بیا مونږ ولېږه دغه (یونس) سلو زرو (خلقو) ته یا زیات له دې نه.

تفسیر: یعنې یواځې که د دوی عاقلان او بالغان شمېرل کېدي؛ نو د هغوی شمېر یو لک تنه وو، او که ټول واړه او لوی سره وشمېرل شي؛ نو د هغوی شمېر زیات وو، یا داسې ووایئ چې: له یو لک تنو څخه زیات وو، او دوو لکو ته نه رسېدل، د زرو کسور ورسره مه لګوئ، نو یو لک یې ووایئ، او که کسر ورسره لګوئ؛ نو د یوه لک څخه به څو زره د پاسه وي، والله أعلم.

فَاٰمَنُوْا فَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِيْنٍ ۝١٤٨

پس ایمان راووړ (هغوی پرې) پس نفع مو ورکړه دوی ته تر یوې نېټې پورې.

تفسیر: یعنې د ایمان او یقین په برکت یې د الله تعالی له عذابه نجات وموند، او په خپل مقدّر عمر پورې له دنیوي لذائذو او ژوندون څخه متمتع او مستفید شول.

دغه قصه پخوا له دې نه د «یونس» او د «انبیاء» په سورتونو کې هم لېکلې شوې ده، هلته دې ولوستلی شي.

فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُوْنَ ۝١٤٩ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَّهُمْ شٰهِدُوْنَ ۝١٥٠ اَلَآ اِنَّهُمْ مِّنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُوْلُوْنَ ۝١٥١ وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ۝١٥٢

پس وپوښته ته (ای محمده !) دغه (کفار) آیا رب ستا لره لوڼې دي؟ او دوی لره ځامن دي؟. او که مو پیدا کړي دي پرښتې ښځې (لوڼې د الله) حال دا چې دوی حاضر وو (په وخت د پیدا کولو د پرښتو کې). خبردار ! پوه شه !، چې بېشکه دوی له دروغو خپلو خامخا وایي. (داسې) چې ولد راوړی دی الله حال دا چې بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په دې ویلو خپلو).

تفسیر: یعنې د انبیاوو حال خو مو واورېد چې د نوح، ابراهیم، اسماعیل، موسی، هارون، الیاس، لوط او یونس علیهم السلام د ګردو مشکلات د الله تعالی په امداد او اعانت سره حل شول، خورا ډېر لوی مقرّب انسانان هم د الله تعالی له امداد او معاونت څخه مستغني او بې پروا کېدی نشي، اوس وروسته لږ څه د پرښتو او د پیریانو حال واورئ، چې کفارو د دوی په نسبت څرنګه چټي عقائد له خپله ځانه جوړ کړي دي، لکه چې د عربو ځینو قبائلو به ویل چې: پرښتې د الله تعالی لوڼې دي، کله چې له دوی نه پوښتنه کېده چې ښه نو د دوی میندې څوک دي؟ نو د لویو لویو پیریانو لوڼه به یې ورښوولې په دې شانې چې (العیاذ بالله) د الله تعالی تعلّقات به یې له پیریانو سره تړل.

الله تعالی فرمايي چې: اوس لږ شانې له دغو جاهلانو څخه پوښتنه وکړئ چې آيا داسې د لوی عظمت او قدرت والا الله تعالی (معاذ الله) د خپل ځان لپاره که د اولاد تجويز هم کوي؛ نو آيا د خپل ځان لپاره لوڼې غوره کوي؟ او تاسې ته هلكان درکوي !؟ يو خو دغه بې ادبي او ګستاخي شوه چې تاسې الله تعالی ته د اولاد نسبت کوئ، او بيا په اولاد کې هم ورته کمزوي او ښكته او ضعيفه اولاد، او پرښتو ته هم د اناثو (ښځو) نسبت کوئ، آيا کوم وخت چې مونږ پرښتې پيدا کولې؛ دوی ځمونږ په څنګ کې ولاړ وو؟.

اَصۡطَفَى الۡبَنَاتِ عَلَى الۡبَنِيۡنَ ﴿۱۵۳﴾ مَا لَكُمۡ كَيۡفَ تَحۡكُمُوۡنَ ﴿۱۵۴﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُوۡنَ ﴿۱۵۵﴾

آيا غوره کړي دي دغه (الله) لوڼې پر ځامنو. څه وشوه پر تاسې (په دغه حکم د دروغو کې) دغه څرنګه حکم کوئ تاسې. آيا پس پند نه اخلئ تاسې (چې الله پاک دی له ټولو عيوبو).

تفسير: يعنې لږ ذره خو غور او دقت وکړئ، د عيب تړلو لپاره هم لياقت او علميت پکار دی، که مو داسې يوه غلطه عقيده له خپله ځانه جوړوله؛ نو ښايي چې دغسې بې اساسه او بې منطقه به مو نه جوړوله، دغه کوم عدل او انصاف دی چې د خپل ځان لپاره هلكان غوره او پسند کړئ؟ او پاک الله ته د لوڼو نسبت وکړئ؟.

اَمۡ لَكُمۡ سُلۡطٰنٌ مُّبِيۡنٌ ﴿۱۵۶﴾ فَاۡتُوۡا بِكِتٰبِكُمۡ اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ﴿۱۵۷﴾

آيا شته تاسې ته کوم برهان سند ښکاره (چې الله اولاد لري). پس راوړئ تاسې هغه کتاب خپل که چېرې يئ تاسې صادقين رښتين (په خپل قول کې).

تفسير: يعنې بالآخر دغسې مهمله او بې اساسه خبره مو له کوم ځای څخه رااېستلې ده؟ له عقل او فهم او علمي اصولو سره خو د دغې خبرې هيڅ اړه او ارتباط نشته، نو آيا کوم نقلي سند د دغې عقيدې د اثبات لپاره لرئ؟ که داسې وي؛ نو بسم الله ! راوړاندې يې کړئ !.

وَجَعَلُوۡا بَيۡنَهٗ وَبَيۡنَ الۡجِنَّةِ نَسَبًا ؕ وَلَقَدۡ عَلِمَتِ الۡجِنَّةُ اِنَّهُمۡ لَمُحۡضَرُوۡنَ ﴿۱۵۸﴾ سُبۡحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوۡنَ ﴿۱۵۹﴾

او ګرځوي دغه مشرکان په منځ د دغه (الله) او په منځ د پيريانو نسب قرابت (نسبت د خپلوۍ)، او خامخا په تحقيق پوهېږي پيريان چې بېشکه دوی خامخا حاضر کړی شوي دي (دوزخ ته). پاکې ده الله ته له هغو (خبرو) څخه چې وايي يې دوی (چې شريک او ولد ورته نيسي).

تفسير: يعنې دغو حمقاوو د پيريانو سره (معاذ الله) د الله تعالی د ځوموالي (دامادۍ) تعلّقات قائم کړي دي، سبحان الله !، دوی څرنګه خبرې کوي؟ که موقع ومومئ؛ نو لږ شانې له دغو پيريانو څخه پوښتنه وکړئ چې د هغوی عقيده او افکار د خپلو ځانونو په نسبت څرنګه دي؟ او خپل ځانونه څرنګه ګڼي؟ دوی ته دغه خبره په ښه شان سره معلومه ده چې دوی هم لکه نورو مجرمينو نيولی کيږي، او د الله تعالی په مخ کې وړاندې کولی شي، ايا له ځوم او داماد سره همداسې معامله کوله شي؟ ځينې اسلافو له نسب څخه مقصد اخيستی دی چې دغو خلقو شياطين الجن د الله تعالی مقابل حريفان ګڼل، لکه چې مجوسيان د «يزدان» او «اهريمن» قائلان دي، يعنې يوه ته د نېکۍ خدای او بل ته د بدۍ خدای وايي.

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الۡمُخۡلَصِيۡنَ ﴿۱۶۰﴾

مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي دي (منزّه دي له دغه نسبت او احضار د دوزخ).

تفسیر: یعنې له پیریانو یا انسانانو ځنې د الله تعالی غوره او منتخب بندګان له نیولو او په عذابولو څخه آزاد دي، معلوم شو چې هلته د نسبونو او د ارتباطاتو او د تعلقاتو څه پوښتنه نشته، بلکه هلته یواځې د بندګی او اخلاص پوښتنه کیږی.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿۱۶۱﴾ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿۱۶۲﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿۱۶۳﴾

پس بېشکه تاسو چې یئ او هغه چې عبادت یې کوئ تاسې. نه یئ تاسې (ای عابدانو او معبودانو په دغه بُت پرستی سره) فتنه اچوونکي (د هیچا). مګر د هغه چې ننوتونکي د دوزخ دي (د الله تعالی په علم کې).

تفسیر: ډېر خلق داسې ګڼي چې د پیریانو په لاس کې د بدی او پرښتو په لاس کې د نېکی واک او اختیار شته، هر چا ته چې دوی وغواړي ښېګڼه وررسوي، او الله تعالی ته یې مقرب ګرځوي، او هر یوه ته چې دوی وغواړي؛ بدي او تکلیف رسوي، یا یې ګمراه کوي، ښایي د دغو مفروضه وو اختیاراتو په بناء یې دوی د الله تعالی اولاد یا خُسر ګرځولي وي، نو دلته یې د دغې خواب ورکړی دی، چې نه ستاسې او نه د دوی په لاس کې څه مستقل اختیار شته، تاسې او هغه شیاطین چې تاسو یې عبادت کوئ که ګرد سره یو ځای شئ؛ د دغې خبرې قوت او قدرت نه لرئ چې بې د الله تعالی له مشیته یو متنفس هم په جبر او اکراه سره ګمراه کړی شئ، ګمراه خو همغه څوک کیږي چې الله تعالی دی د ده د بد استعداد په بناء دوزخي لیکلی وي، او د خپلې بدکاری په سبب خپل ځان دوزخ ته رسوي، (بیا وویل جبریل علیه السلام محمد صلی الله علیه وسلم ته):

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿۱۶۴﴾

او نشته له مونږ ځنې هیڅوک مګر چې مقرر دی ورته یو مقام ځای معلوم.

تفسیر: الله تعالی دغه کلام د پرښتو له ژبې او د دوی له جانبه فرمایلی دی، لکه چې په ډېرو ځایونو کې د انسانانو له جانبه دعاوې فرمایي، یعنې د هرې لویې پرښتې لپاره یو حد مقرر دی، چې دا له هغه حده نشي وړاندې کېدی، دا یې ځکه وفرمایل چې کافران وایي چې: پرښتې د الله تعالی لوڼه دي، چې د پیریانو له ښځو څخه پیدا شوي دي، حال دا چې پیریانو ته د دوی حال په ښه شان سره معلوم دی، او پرښتې داسې وایي چې: مونږ د دغې خبرې له سره طاقت او توان نه لرو چې د الله تعالی له احکامو د یوې ذرې په اندازه هم تجاوز او تخلّف وکړی شو.

وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿۱۶۵﴾

او بېشکه مونږ خامخا مونږ صف تړونکي یو (په وخت د طاعت کې).

تفسیر: یعنې په خپلو حدودو کې هر څوک د الله تعالی عبادت او د ده د احکامو د منلو لپاره تیار ولاړ دي، او له سره هیڅ یو د دې خبرې طاقت او توان نه لري چې له هغه څخه د ویوه ویښته په اندازه هم وړاندې وروسته وښوییږي.

وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿۱۶۶﴾

او بېشکه مونږ خامخا مونږ تسبیح ویونکي یو.

تفسیر: یعنې تر دې ځای پورې د پرښتو کلام ختم شو، وروسته له دې نه د مکې معظمې د خلقو حال بیان فرمایي.

وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

او بېشکه چې وو (دغه کُفّار) خامخا ویل به یې داسې. چې که چېرې بېشکه وی له مونږ سره ذکر (کوم کتاب) له پخوانیو (کتابونو) څخه. نو خامخا وو به مونږ بندګان د الله مخلصان. (بیا چې ورته راغی دغه قرآن؛) پس کافران شول په دغه (کتاب)، پس ژر ده چې پوه به شي دوی (په عاقبت د دې کفر خپل).

تفسیر: د عربستان خلقو څه مهال چې د انبیاوو نومونه او قصې اورېدلې، او د دوی له علم څخه بې خبران وو؛ نو پخپلو منځ کې به یې سره داسې ویل: «که مونږ ته د دغو پخوانیو علوم حاصل وی، یا پر مونږ باندې هم کوم اسماني کتاب یا د پند او نصیحت خبرې نازلېدی؛ نو مونږ به پر هغو په ډېر ښه شان سره عمل کوه، او خپل حسن الأعمال به مو نورو ته هم ښوول، او په معرفت او عبادت کې به مو تر دغې اندازې پورې ترقي او پرمختګ کاوه، چې د الله تعالی په مخصوصو او منتخبو بندګانو کې به شاملېدو»، اوس چې د دوی په منځ کې نبي الله صلی الله علیه وسلم مبعوث شوی دی، دوی له خپلو هغو خبرو څخه اوښتي دي، او هغه خپل قول او اقرار یې هېر کړی دی، نو د دغه انحراف څخه کو مه نتیجه او انجام چې دوی ته پېښېدونکی دی؛ دوی به یې عنقریب وګوري.

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾

او خامخا په تحقیق پخوا لا صادر شوی دی حکم ځمونږ لپاره د بندګانو ځمونږ مرسلینو. چې بېشکه دوی هم له دوی سره مدد کړی شوی دی. او بېشکه لښکرې ځمونږ خامخا همدوی بریالیانې دي (په کفارو).

تفسیر: یعنې دغه خبره د الله تعالی په علم کې مقرره شوې ده، چې د منکرینو په مقابل کې پاك الله له خپلو انبیاوو سره مدد او معاونت کوي، او بالآخر د الله تعالی لښکر غالب او بریالی کېږي، اګر که ضمناً حالات په هر ډول او هر وضعیت سره واوړي او لوټونه وخوري؛ مګر فتحه، بری او کامیابي هرومرو د مخلصو بندګانو لپاره ده، او دغه نصرت هم د حُجّت او برهان په اعتبار او هم د ظاهري تسلّط او غلبې په معیار وي، مګر په دغه شرط چې دغه «جند» في الواقع «جند الله» وي.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾

پس مخ وګرځوه ته (ای محمده !) له دوی نه تر یوه وخته پورې. او ګوره ته دوی ته پس ژر ده چې وبه ویني دوی (عاقبت خپل).

تفسیر: یعنې اوس څو ورځې نور هم دوی ته څه مه وایئ !، او په صبر او استقامت سره د دوی حال ته وګورئ، دوی به هرومرو خپل انجام وګوري، لکه چې ویې هم لید، کله چې وویل منکرانو تمسخرًا چې کله به وي نزول د عذاب؟ نو نازل شو:

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾

آیا پس (په راتلو) د عذاب ځمونږ تلوار کوي دوی. پس کله چې نازل شي (عذاب) په میدان (غولي) د دوی؛ پس بد به وي سبا د ویرولیو شویو.

تفسير: ﴿فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ﴾ (ژر دی چې وبه وينی عذاب) شايد د اوربدلو په اثر به دوی داسې ويلې وي چې: اوس نو ژر شه ! ځمونږ عاقبت خاتمه او انجام مونږ ته اوښيه !، نو د هغه ځواب يې داسې ورکړ چې: پر خپل ځان باندې د آفت د ژر غوښتلو دغه شورماشور چې تاسې نښلولی دی، کله چې وخت يې راشي؛ هغه به ډېر بد وخت وي، د الله تعالی عذاب داسې درځي لکه چې کوم دښمن سرې ته څوك په پټوني کې د شپې پټ ناست وي، او ګهيځ د وخته يو ځلي په ميدان کې ځان ورښکاره کړي، او پر خپل غليم په ډانګ پيلې (ښکاره) داړه واچوي، د الله تعالی د عذاب د نزول په وخت کې به د هغو خلقو حشر هم داسې کيږي چې دوی پخوا له دې نه ويرولي شوي دي، او له آخرې خاتمې څخه په ښه ډول پوه او مطلع کړی شوي دي، لکه چې د مکې معظمې په فتح او په نورو ځايونو کې همداسې وشو، اوس بيا الله جلّ شأنه و أعظم برهانُه لپاره د تسلی د خپل رسول الله صلی الله عليه وسلم مکررًا مؤکدًا داسې امر فرمايي:

﴿وَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٖ ١٧٨ وَأَبۡصِرۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ ١٧٩﴾

او مخ وګرځوه (ای محمده !) له دوی څخه تر يوې ټاکلې پورې. او ګوره (دوی ته) پس ژر ده چې وبه ويني دوی (احوال خپل).

تفسير: ښايي چې ړومبنی وعده د دنيوي عذاب وه، او دغه به د اخروي عذاب وي، يعنې تاسې ورته ګورئ چې وروسته له دې نه دغه کفّار په آخرت کې څه څه عذابونه مومي.

﴿سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ١٨٠ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ ١٨١ وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ١٨٢﴾

پاکي ده رب ستا لره (له هره عيبه او نقصانه) چې رب د عزّت (قوت غلبې دی، او پاك دی) له هر هغه څيزه چې (مشرکان يې ورته) نسبت کوي. او سلام دی پر (ټولو) مرسلينو استاځيو. او ټوله ثناء صفت خاص الله لره دی چې رب پالونکی د ټولو عالميانو دی.

تفسير: د سورت په خاتمه کې يې د ګردو اصولي مضامينو خلاصه بيان کړه، يعنې د الله تعالی ذات له ټولو عيوبو او نقائصو څخه پاك او منزّه دی، په ګردو کماليه وو صفاتو او محاسنو موصوف دی، او ګردې ښېګنې د ده په پاك ذات کې مجتمعې دي، پر ګردو انبياوو او رسولانو د ده له طرفه سلام راځي، چې د دوی د عظمت او عصمت او ساليمت او منصوريت دليل دی.

تمت سورة الصافات بفضل الله تعالی ومنّه

سُورَةُ صٓ

«د (صٓ) سورت مکي دی، (۸۸) آیته (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۸) او په نزول کې هم (۳۸) سورت دی، وروسته د «القمر» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِی الذِّكْرِ ﴿۱﴾ بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ عِزَّةٍ وَّشِقَاقٍ ﴿۲﴾

قسم دی په قرآن چې څښتن (خاوند) د پند، ذکر، بیان، شهرت، عظمت دی. بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي په کبر، سرکښی کې دي (له قبوله د حق)، او په مخالفت کې دي (له مسلمانی سره).

تفسیر: یعنې دغه عظیم الشأن، عالي مرتبت قرآن چې په ډېرو عمده وو نصائحو سره ډک او په نهایت مؤثر طرز خلقو ته د هدایت او معرفت خبرې ښوونکی او پوهوونکی دی؛ په جګ غږ سره شهادت ورکوي: هغه خلق چې له قرآني صداقت او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له رسالت څخه منکر دي، د هغه سبب داسې نه دی چې د قرآن په تعلیم یا تفهیم کې څه نقص یا قصور شته، یا رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د ده په تبلیغ او تبیین کې (معاذ الله) مقصّر دی، بلکه د دغه انکار او انحراف اصل سبب دا دی چې: دغه مخلوق دروغ پرې ترې، حماقت کوي، او د شقاق او نفاق د جذباتو په جال کې نښتي دي، که چېرې دوی لږ څه له دغه دلدل څخه ووځي؛ نو د حق او صداقت ډېر صاف او پاک سړک د دوی په نظر ورځي.

كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَّلَاتَ حِيْنَ مَنَاصٍ ﴿۳﴾

(نه ګوري منکران چې) خومره ډېر هلاک کړي دي مونږ پخوا له دې څخه له اهل د زمانې، پس نارې به یې وهلې (عند نزول العذاب) حال دا چې نه به وو هغه وخت د خلاصېدلو.

تفسیر: یعنې دوی ته دې معلوم وي چې د همدغه غرور او تکبّر په سبب او د انبیاء الله د مقابلې او مجادلې په علّت پخوا له دې نه ډېر اقوام او ملل سره تباه او برباد شوي دي، هغه خلق هم تر ډېرو مودو پورې د الله تعالی له انبیاوو سره جنګېدلي وو، بیا څه وخت چې پر هغوی هغه بد ساعت راغی، او د الله تعالی عذاب دوی له څلورو خواوو څخه چار چاپېر ونیول؛ نو سخت ووېرېدل، او شورماشور او غلغله یې ونښلوله، مګر د خلاصي او نجات موقع تېره شوې وه، او وخت او فرصت نه وو پاتې.

«لات» د «لیس» په معنی ده، چې «ت» تأکیداً پرې زائده شوې ده، او له «حین» سره مختص دی، چې ترې اسم یا خبر عمومًا محذوفیږي، «مناص» د واوي اجوف مصدر دی.

وَعَجِبُوْٓا اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿۴﴾

او تعجب کوي (کفّار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ویروونکی له دوی نه، او وایي دا کافران چې: دغه (ویروونکی نبي) ساحر کوډګر دی دروغجن.

تفسیر: یعنې دوی وایي: که له اسمانه کومه پرښته راتلې، خو بیا هم یوه خبره وه، ځمونږ له منځه یو سړی راپورته شوی، او ځمونږ په ویرولو او ژړولو یې شروع کړې ده، او داسې وایي چې: زه د اسمان والا الله له جانبه راغلی یم، دغه یوه ډېره عجیبه خبره ده، اوس ماسوا له دې نه بل څه وویل شي: چې یوه کوډګر یوه د دروغو ننداره جوړه کړې ده، او د کوډو په زور دغه ننداري او کرشمې راښیي، او ورته معجزه وایي، او څو د افسانې خبرې یې هم راټولې کړي دي، او د هغو په نسبت داسې دعوی کوي چې دغه د الله تعالی رالیږلي شوي علوم دي، او زه یې رسول یم.

أَجَعَلَ ٱلْءَالِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ ۝ وَٱنطَلَقَ ٱلْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ ٱمْشُوا۟ وَٱصْبِرُوا۟ عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمْ ۖ

آیا ده ګرځولي دي دغه معبودان الله یو؟ بېشکه دغه (ګرځول د ډېرو معبودانو یوه ته، چې تاسې نور معبودان پرېږدئ، او د یوه الله عبادت کوئ؛) خامخا یو څیز ډېر عجیب دی (چې مثل نه لري). او لاړل په تلوار سره مشران له دوی نه (له مجلسه چې سره ویونکي وو یو بل ته) چې ځئ (پاځئ له دې ځایه)، او صبر وکړئ (او محکم اوسئ) پر (عبادت د) معبودانو خپلو.

تفسیر: یعنې دغه بل هم دراواخلئ! د دومره بېشماره معبودانو دربارونه دي بندوي، او یواځې یو الله یې پرېښی دی، له دې نه بله لویه د تعجّب خبره به څه وي چې د دغومره لوی جهان انتظام یواځې همدغه یو الله ته وسپارلی شي؟.

په روایاتو کې راغلي دي چې د ابو طالب په رنځورۍ کې ابوجهل او د قریشو څو نور غټان ابو طالب ته ورغلل، او هغه ته یې د رسول الله مبارک شکایت یووړ، چې دغه ستا وراره ځمونږ معبودانو ته بدې ردې خبرې کوي، او مونږ ته په څو څو ډوله (قسمه) احمقان او ناپوهان وایي، تاسو ده ته نصیحت وکړئ!، کله چې ابو طالب دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وکړې؛ ده د هغه په ځواب کې وویل: «ای تره! زه تشه له دوی نه یوه کلمه غواړم چې وروسته له هغه به ګرد عرب د دوی مطیعان او عجمیان به د دوی خدمتګاران شي، او نور ادیان به ورته جزیه وړاندې کړي»، دوی خوشال شول او ورته وېې ویل: «چې هغه څه شی دي؟ تاسو څو همغه یوه کلمه ووایئ، مونږ ستاسې د لسو کلمو منلو لپاره تیار ولاړ یو»، رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک وفرمایل: «نه! هغه څو همدا یوه د «لا اله الا الله» پاکه کلمه ده»، کله چې هغوی دغه خبره واورېدله؛ ډېر په قهر او غصه شول، او تاوکړي له هغه مجلسه پاڅېدل، او ویې ویل چې: مونږ دومره ډېر معبودان پرېږدو، او فقط ستا په خوله یواځې همدغه یو الله معبود ومنو!، ځئ چې ځو!، نه چې د ده په دغو تبلیغاتو سره د کوم ضعیف الاعتقاد سړي پښه ځمونږ د دغې پخوانۍ آبائي او اجدادي طریقې څخه وښویږي، او دی پخپل مقصد بریالی (کامیاب) شي، د ده د دغې بلیغې سعیې او کوښښ په مقابل کې مونږ ته هم لازم دي چې ډېر زیات صبر، استقلال او استقامت له خپله ځانه ورښکاره کړو».

إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ ۝

بېشکه دغه شی (توحید) خامخا یو شی دی چې اراده یې کړې شوې ده (له مونږ څخه).

تفسیر: یعنې محمد صلی الله علیه وسلم ځمونږ د معبودانو په خلاف په جهاد لاس پورې کړی دی، ضرور په دغه کې د ده څه غرض شته، او هغه دا دی چې د یوه الله په نامه اخیستلو سره مونږ ګرد خپل ځان ته مطیع او محکوم وګرځوي، او خپل ځان ته حکومت او ریاست حاصل کړي، نو لازم دي چې مونږ دی پرې نږدو چې پخپل دغه مقصد کې بریالی او کامیاب شي، ځینې مفسرین د ﴿إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ﴾ مطلب داسې بیانوي: بېشکه دا همغه شی دی چې محمد صلی الله علیه وسلم د هغه ټینګه اراده کړې ده، او په هیڅ صورت له هغه څخه لاس اخیستونکی نه دی.

مَا سَمِعۡنَا بِهٰذَا فِي الۡمِلَّةِ الۡاٰخِرَةِ ۖۚ اِنۡ هٰذَاۤ اِلَّا اخۡتِلَاقٌ ۖۚ ﴿۷﴾

نه دی اورېدلی مونږ دغه (توحید، وحدانیت) په دین وروستني (عیسوي) کې، نه دی دغه (توحید) مګر له خپله ځانه جوړ کړی شوي دروغ دي.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «چې خپل د پلرونو او نیکونو دین ته یې پخوانی دین ونه وایه، یعنې پخوا مو داسې اورېده چې پخوانیو خلقو به هم داسې خبرې کولې، مګر ځمونږ پلرونو خو داسې نه دي کړي، او نه یې دي ویلي»، او ممکن دي چې له پخواني دین څخه عیسایي دین مراد وي، لکه چې د اکثرو اسلافو قول دی، یعنې نصرانیان چې له أهل الکتاب څخه دي، د هغوی په نسبت هم مونږ داسې نه دي اورېدلي چې ګرد نور معبودان له منځه لرې کړي، اوتش یو الله یې پرېښی وي، آخر دوی خو هم درې معبودان مني، او دوی هم دغه رسول د رسول په حیثیت نه مني، او وایي: که د ده د دغو ویناوو کوم اصل په نورو کتابونو کې وی؛ مونږ به هم ضرور منلی وی، معلومیږي چې دغه خبرې ګردې له خپل ځان څخه جوړې کړی شوي دي، (العیاذ بالله).

ءَاُنۡزِلَ عَلَيۡهِ الذِّكۡرُ مِنۡۢ بَيۡنِنَا ؕ

آیا نازل شوی دی پر دغه (محمد) دغه ذکر قرآن له منځ ځمونږ (غټانو).

تفسیر: یعنې بالفرض دغه قرآن هم مونږ په نامنلي زړه د الله تعالی کلام منو، مګر څرنګه محمد صلی الله علیه وسلم په نبوّت سره منتخب شو؟ آیا په ټوله دنیا کې پرته له محمد صلی الله علیه وسلم بل د دې کار لپاره لایق نه وو؟ او همدغه لوی کار فقط همدغه ته پاتې وو؟ او بل کوم مشر، غټ، ستر، مالداره، جایداد لرونکی او بااعتبار سړی په دنیا کې نه مونده کېده چې خپل دغه کلام او د نبوت مهم یې د ده په لاس کې ورکړی وی؟.

بَلۡ هُمۡ فِيۡ شَكٍّ مِّنۡ ذِكۡرِيۡ ۚ بَلۡ لَّمَّا يَذُوۡقُوۡا عَذَابِ ؕ ﴿۸﴾

بلکه دوی په شک کې دي له ذکره قرآنه پنده ځما، بلکه نه دی څکلی دوی عذاب ځما (که نه شک به یې ورک شوی وی).

تفسیر: دغه د الله تعالی له طرفه د دوی د دغې خبرې ځواب شو، یعنې د دوی دغه خرافات او واهیات هیڅ اصل او حقیقت نه لري، خبره فقط هم دغومره ده چې اوس دوی ته ځمونږ د خبرو په نسبت څه شک او اندېښنه ورپیدا شوې ده، او دوی پر دغه خبره یقین او باور نه لري چې هغه خوفناک مستقبل چې دوی ته یې خبر او اطلاع ورکوله کیږي، هرومرو واقع کېدونکی هم دی، ځکه چې دوی تر اوسه پورې د الله تعالی د ویشتلو خوند نه دی څکلی، څه مهال چې دوی د الله تعالی د ویشتلو خوند او مزه وڅکي؛ نو دغه ګرد شکوک او شبهات به یې لرې کیږي.

اَمۡ عِنۡدَهُمۡ خَزَآئِنُ رَحۡمَةِ رَبِّكَ الۡعَزِيۡزِ الۡوَهَّابِ ۚ﴿۹﴾ اَمۡ لَهُمۡ مُّلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا ۟ فَلۡيَرۡتَقُوۡا فِي الۡاَسۡبَابِ ﴿۱۰﴾

آیا په نزد د دوی دي خزانې د رحمت د رب ستا چې ډېر غالب قوي ښه ښښونکی دی؟. آیا دوی لره دی سلطنت د اسمانونو او ځمکې او د هغو ګردو شیانو چې په منځ د دغو کې دی؟ پس ودې خیژي (دوی اسمان ته) په اسباب (رسوونکیو) سره.

تفسیر: یعنې د رحمت خزائن او د اسمانونو او د ځمکې ګرد حکومت د الله تعالی په لاس کې دی، الله ډېر زبردست او لوی بخشش والا دی، پر هر چا چې د هر انعام اراده وکړي؛ هیڅوک د هغه مانع نشي ګرځېدی، او نه پرې څه تنقید

او اعتراض کولی شي، که الله تعالی پخپل حکمت او علم سره کوم بشر ته د نبوّت او رسالت په منصب سره افتخار وبښي؛ نو تاسي د هغه په نسبت څه مداخله کولی شئ؟ آیا د رحمت د خزائنو او د اسمانونو او د ځمکې واکداره هم دا تاسي یئ؟ که یئ؛ نو خپل ګرد (ټول) وسائل، اسباب مو په کار واچوئ، او په اسمان پورې خپلې رسۍ وتړئ، او پر علویّاتو هم قبضه وکړئ !، او سم له خپلې مرضۍ سره د اسمانونو او ځمکو په تدبیر او انتظام کې که مو له لاسه پوره وي؛ ګوتې ووهئ !، او که دغه مو له واکه نه وي پوره؛ نو د اسمانونو او د ځمکې د حکومت او د رحمت د خزائنو د مالکیت دعوی بیخي غلطه ده.

جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴿۱۱﴾

دوی خو یو لښکر ګوتي دی په دغه ځای کې چې ماتې ورکړی شوې، له هغو ډېرو لښکر څخه دي.

تفسیر: یعني هیڅ نشته !، د اسمانونو او د ځمکې له حکومت او د رحمت د خزائنو له مالکیت سره دغه خواران څه اړه او تعلّق لري؟ دوی خو د څو ماتو او هزیمت خوړلیو انسانانو یوه ډله او جمعیت دی، چې د پخوانیو سپېرو او تباه شوواقوامو په شان لا له اوسه تباه او برباد په نظر راځي، لکه چې دغه منظره د خلقو له نظره د «بدر» له غزوې څخه د مکې معظمې تر فتحې پورې تېره شوه، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعني پخواني اقوام تباه شول، که دوی هم پر خپل طغیان او عصیان کې همداسې مداومت وکړي؛ نو د هغوی په شان دوی هم تباه او فنا کیږي»، ګواکې د دغه آیت ربط یې له پخواني آیت سره وښود، والله أعلم.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿۱۲﴾

تکذیب کړی وو پخوا له دوی نه قوم د نوح او (قوم د) عاد او (قوم د) فرعون چې خاوند د میخونو وو.

تفسیر: یعني زور او قوت او لاو لښکر والا چې په دنیا کې یې د خپل سلطنت میخونه په ځمکه کې ټک وهلي وو، او ځیني وایي: هغه څوک چې سړی به یې په میخونو سره واژه، نو د دغه لامله د هغه نوم هم داسې: ﴿ذُو الْأَوْتَادِ﴾ میخ والا مشتهر شو، والله أعلم.

وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ ۚ أُولَٰٓئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿۱۳﴾ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿۱۴﴾

او (قوم د) ثمود او قوم د لوط او اهل د ځنګله (چې شُعیب ورمبعوث شوی وو)، دغه کسان (همغه) لویې لویې ډلې وې. نه ده (هر یوه د دغو ډلو) مګر نسبت د دروغو یې کړی وو رسولانو د (الله) ته، پس ثابت شو عذاب ځما (دوی ته).

تفسیر: یعني دغو ټولو لویو زورورو او طاقتورو افواجو هم څه وخت چې د الله تعالی رسولان دروغجن وشمېرل؛ د الله تعالی له سزا او عذاب څخه یې نجات ونه موند، نو ستاسې حقیقت څه دی؟.

وَمَا يَنظُرُ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿۱۵﴾

او نه کوي انتظار دغه کسان (کفار د مکې) مګر چغې یوې ته (د اسرافیل) چې نشته هغې ته هیڅ ډیل بېر ته ګرځېدل.

تفسیر: یعنې د صور (شپېلۍ) د غږ منتظر دي، چې پوره سزا خو دوی ته په هغه وخت کې ورکوله کیږي، او ممکن دي چې له «صیحه» څخه دلته فقط یوه چغه او انصجار مراد وي.

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۱۶﴾

او وايي (کفار تمسخرًا) ای ربه ځمونږ! ژر راکړه مونږ ته برخه عملنامه ځمونږ پخوا له ورځې د حساب.

تفسیر: یعنې هر کله چې دوی د قیامت خبرې اوري؛ نو په ټوکو او مسخرو سره وايي چې ځمونږ د هغه وخت برخه اوس راکړه! تر څو مونږ همدا اوس خپله اعمالنامه وګورو او لاس په لاس له خپلې سزا څخه فراغت ومومو.

اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿۱۷﴾

(فرمايي الله) صبر تحمّل کوه (ای محمده!) پر هغې خبرې چې وايي دوی (تاته)، او یاد کړه (قصه) د بنده ځمونږ داود خاوند د قوّت (په عبادت کې)، چې بېشکه دی ډېر رجوع کوونکی وو (عبادت د الله ته).

تفسیر: شاه صاحب فرمایي: «په دغه ځای کې ده ته د داود علیه السلام قصه ور په یادوي، چې ده هم د «طالوت» د حکومت په عهد کې ډېر صبر کړی وو، څو بالآخر حکومت ده ته ورسېد، او «جالوت او نور» مخالفین ګرد (ټول) سره په جهاد کې پړه او مغلوب شول، چې همدغه وضعیت او نقشه ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورپېښه شوه.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿۱۸﴾

بېشکه چې مونږ تابع مسخّر کړي مو وو غرونه له دغه (داود) سره چې تسبیح به یې ورسره ویلې په آخره او په اوله برخه د ورځې کې.

تفسیر: یعنې سبا او بېګا کله چې داود علیه السلام په تسبیح کې مشغولېده؛ نو غرونو به هم له ده سره تسبیح ویل، د ده په متعلق څه مضمون د «سبأ» په سورت کې تېر شوی دی، هلته دې ولوست شي!.

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ ﴿۱۹﴾

او (بل تابع او مسخر کړي وو مونږ) مرغان حال دا چې ټول کړی شوي به وو (صفونه صفونه) هر یو (له دوی) به ده ته رجوع کوونکی وو (په طاعت سره).

تفسیر: یا به ګرد (ټول) له ده سره یو ځای کېدل او د الله تعالی په طرف به یې رجوع کوله کما قال بعض المفسّرین.

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ

او قوي محکم کړی وو مونږ ملك سلطنت د دغه (داود).

تفسیر: یعنې پر دنیا باندې د ده د سلطنت رعب او دأب مو کېښودی وو، او پخپل نصرت او اعانت سره مو ورته د مختلفو اقسامو کثیر التعداد افواج ورکړي وو، او د ده قدرت او اقتدار مو په ښه شان سره ټینګ کړی وو.

وَاٰتَيْنٰهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿۲۰﴾

او ور مو کړ ده ته حکمت (نبوّت تدبیر د ټولو امورو) او فصل الخطاب (د حق او باطل بیان شافي په هر مقصد کې).

تفسیر: یعني لوی مدبّر او پوه وو، د هرې خبرې فیصله به یې په ډېر ښه صورت سره کوله، د وینا په وخت کې به یې ډېر فیصله کوونکې تقریر او وینا کوله، په هر حال الله تعالی ده ته نبوّت، ښه تدبیر، د فیصلې قوّت، او راز راز علمي او عملي کمالات ورعطاء فرمایلي وو، لیکن د ابتلاء او امتحان څخه ده هم نجات ونه موند، چې د هغه قصه اوس بیان فرمایي:

وَهَلْ اَتٰىكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ ۘ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿۲۱﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلٰى دَاوٗدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ

او آیا راغلی دی تاته (ای محمده !) خبر د جګړه کوونکیو کله چې راوختل په دیوال عبادتخانې ته. کله چې ننوتل پر داود باندې (او ده ولیدل) پس وویرېد (داود) له دوی نه (چې دوی ولې راوختل له دیواله؟ او ولې راننوتل بې له اجازې نه؟).

تفسیر: داود علیه السلام درې ورځې یې سره داسې تقسیم فرمایلې وې، چې یوه ورځ د عمومي دربار او فصل الخصوماتو لپاره وه، یوه ورځ له خپل اهل او عیال سره اوسېدل، یوه ورځ به خالص د الله تعالی د عبادت لپاره وه چې په دغه ورځ کې بیخي په خلوت کې کېناستل، او پیره دارانو ته به یې امر ور کاوه چې هیڅا ته اجازه مه ورکوئ چې ماته راشي.

یوه ورځې چې داود علیه السلام په عبادت کې مشغول وو، یو ناڅاپه څو سړي له دېواله راختلي ده ته مخامخ ودرېدل، داود علیه السلام سره له خپله هغه فوق العاده قوت او شوکت د دغه خلاف التوقّع حرکت څخه وویرېد او متحیر شو، الغرض یو ناڅاپه یې د دغې عجیبې او مهیبې واقعې له لیدلو څخه یې افکار او خیالات مشوش او متفرق شول، او په خپل عبادت کې په همغه خشوع او خضوع چې پخوا مشغول وو؛ ښشو مشغولېدی.

قَالُوْا لَا تَخَفْ ۚ خَصْمٰنِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَآ اِلٰى سَوَآءِ الصِّرَاطِ ﴿۲۲﴾

وویل دوی: مه ویرېږه (مونږ دوه ډلې) جګړه کوونکي یو چې ظلم کړی دی ځینو څمونږ پر ځینو نورو، پس حکم وکړه په منځ څمونږ کې په حق سره، او لرې مه غورځوه (ظلم مه کوه پر مونږ باندې)، او برابر کړه مونږ سمې لارې (د انصاف ته).

تفسیر: دغو راتلونکیو ورته وویل چې: تاسې مه ویرېږئ ! او له مونږ څخه پخپل زړه کې څه فکر او اندېښنې ته لارې مه ورکوئ ! مونږ دواړه ډلې د خپلې یوې جګړې د فیصله کولو لپاره ستاسې په خدمت کې در حاضر شوي یو، او غواړو چې تاسې د هغې په نسبت یوه منصفانه فیصله وفرمایئ !، کومه بې لارې یا د ټال ورکولو خبره دې ښایي په کې نه وي، څکه چې مونږ د عدل او د انصاف د سمې لارې د معلومولو لپاره راغلي یو، ښایي د دوی د دغې خبرې له عنوانه داود علیه السلام به لا مبهوت او متعجب شوی وي.

اِنَّ هٰذَآ اَخِيْ لَهٗ تِسْعٌ وَّتِسْعُوْنَ نَعْجَةً وَّلِيَ نَعْجَةٌ وَّاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِيْهَا وَعَزَّنِيْ فِي الْخِطَابِ ﴿۲۳﴾

بېشکه چې دا (سړی) ورور ځما دی، ده لره نهه نوي مېږې دي، او ما لره يوه مېږه ده، پس وايي دې ماته: کفيل وګرځوه ما د دې (يوې مېږې، او ماته يې راکړه)، او غلبه يې کړې ده پر ما په خطاب خبرو کې هم.

تفسير: يعنې ځمونږ جګړه دغه ده چې: ځما د دغه ورور سره (۹۹) نهه نوي مېږې دي، او له ما سره يوائې يوه مېږه ده، خو دی غواړي چې همغه يوه مېږه هم له ما څخه په هر ډول سره چې وشي واخلي، او خپل سل مېږې پرې پوره کړي، او بل مشکل دغه دی چې دغه ورور مې همغسې چې په مال او دولت کې له مانه موړ او لوړ دی، په ژبه او خبرو کې هم له ما څخه لوړ او غوړ دی، هر کله چې دی خبرې کوي ما مغلوب او پړ کوي، او ګرد اوريدونکي د ده په لوري ګرځي او خبرې کوي، لنډه يې دا چې ځما د حق د اخيستلو لپاره په جبر او تيري سره خبرې کوي.

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ ۖ

وويل (داود) خامخا په تحقيق چې ظلم کړی دی ده پر تا په غوښتلو د مېږې (ګډې) ستا (چې يو ځای يې کړي) له مېږو (ګډو) خپلو سره.

تفسير: داود عليه السلام به د شريعت په قاعده ثبوت او نور شيان طلب کړي وي، او په آخر کې يې داسې وفرمايل چې: «بېشکه که ستا دغه ورور همداسې کوي؛ خو دغه د ده تېری او ناانصافي ده، او غواړي چې په دغې وسيلې د خپل غريب او خوار ورور مال وخوري»، مطلب دا چې مونږ يې نه پرېږدو چې داسې وکړي.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ

او بېشکه چې ډېر له خلطاوو شريکانو خامخا ظلم کوي ځينې د دوی پر ځينو نورو مګر ظلم (تېری) نه کوي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)، او ډېر زيات لږ دي (داسې کسان په منځ) د دغو شرکاوو کې.

تفسير: يعنې دغه د شريکانو عادت دی چې يو پر بل باندې ظلم او تېری کوي، قوي حصه دار غواړي چې ضعيف وخوري، او له منځه يې لرې کړي، يوائې د الله تعالی ايمانداره او نېک بندګان له دې نه مستثنی دي چې د هغوی شمېر په دنيا کې ډېر لږ دی.

وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۩ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَٰلِكَ ۖ

او متيقن پوه شو دواد په دې چې بېشکه همدا خبره ده چې وازمويه مونږ دی؛ نو بښنه يې وغوښته له رب خپل او پرمخی پرېوت په دغه حال کې چې رکوع سجده کوونکی وو (الله ته) او بېرته راجع شو (الله ته په توبه سره). پس ومو بښله مونږ ده ته هغه (خطا د ده).

تفسير: د دغې قصې په اثر داود عليه السلام متنبه شو، چې دغه ځما په حق کې يوه فتنه او امتحان وو، په مجرد د دې چې دغه خيال ور پيدا شو، له خپلې دغې خطا څخه يې معافي وغوښتله، او په ډېر عجز او نياز يې سر په سجده کېښود، آخر الله تعالی د هغه خطا ورمعافه کړه، د داود عليه السلام هغه خطا کومه وه؟ چې د هغې په نسبت په دغو آيتونو کې اشاره ده، دهغه په نسبت مفسرينو ډېرې اوږدې قصې ليکلي دي، مګر حافظ عماد الدين ابن کثير (رحمه الله تعالی) د هغوی په نسبت ليکي: «وقد ذكر المفسرون ههنا قصة أكثرها مأخوذ من الإسرائيليات، ولم يثبت فيها عن المعصوم حديث يجب اتباعه»، «دلته مفسرينو يوه قصه ذکر کړې ده، چې زياته برخه يې اسرائيليات دي، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه په کې داسې حديث صحيح نه دی راغلی، چې د هغې پيروي واجب وګرځي».

وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿۲۵﴾

او بېشکه ده ته په نزد څمونږ کې خامخا مرتبه ده، او ښه ځای د ورتلو دی.

تفسير: يعني لکه د پخوا په شان څمونږ د دربار له مقربانو څخه دی، او په دغې غلطۍ سره د ده په تقرّب او په مرتبه کې څه فرق او توپير نه دی راغلی.

يٰدَاوٗدُ اِنَّا جَعَلْنٰكَ خَلِيْفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ يَضِلُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ

ای داوده ! بېشکه مونږ ګرځولی مو يې ته خليفه په ځمکه کې (چې لوی سلطنت مو درکړی دی)، پس حکم وکړه په منځ د خلقو کې په حق سره او متابعت مه کوه د هوا (د نفس په احکامو کې)، پس ګمراه به کړي (دغه هوا) تا له لارې د الله، بېشکه هغه کسان چې ګمراه کيږي له لارې د الله شته دوی ته عذاب سخت.

تفسير: ای داوده ! الله تعالی په ځمکه کې ته خليفه ګرځولی يې، لهذا د هغه پر احکامو عمل او ټګ وکړه !، او د معاملاتو فيصله سم د عدل او انصاف او د الله تعالی له شريعت سره موافق وکړه !، څو په هيڅ يوه معامله کې هم د يوې ذرې د نفساني خواهش ادنی شائبه هم پيدا نشي، ځکه چې دغه شی انسان د الله تعالی له لارې څخه بې لارې کوي، او څه وخت چې انسان د الله تعالی له لارې څخه بې لارې شو؛ نو بيا دی د ښې ورځې خاوند کېدی نشي.

بِمَا نَسُوْا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿۲۶﴾

په سبب د هېرولو د دوی ورځې د حساب لره.

تفسير: يعني د الله تعالی د احکامو د هېرولو په سبب به د قيامت په ورځ کې پر دوی باندې سخت عذاب نازليږي.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ؕ ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنَ النَّارِ ﴿۲۷﴾

او نه دي پيدا کړي مونږ دغه اسمان او ځمکه او هغه ګرد مخلوقات چې د دغو دواړو په منځ کې دي په باطله سره، دغه (پيدا کول د دغو په باطلو سره) ګمان د هغو کسانو دی چې کافران شوي دي، پس عذاب هلاک خرابي ده لپاره د هغو کسانو چې کافران شوي دي له اوره (چې سوځي به په کې).

تفسير: يعني داسې دې نه ګڼي چې فقط همدغه دنيوي ژوندون دی، چې هغه به په خوړلو، څښلو او چړچو سره په پای رسوو، او وروسته له هغه حساب، کتاب، ثواب، عقاب هيڅ نشته، دغسې خيالات همغه کسان لري چې وروسته له مرګه پر بل ژوندون اعتقاد نه لري، او ترې انکار کوي، نو د دغسې منکرانو لپاره د دوزخ اور تيار دی.

اَمْ نَجْعَلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ كَالْمُفْسِدِيْنَ فِى الْاَرْضِ ۫ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِيْنَ كَالْفُجَّارِ ﴿۲۸﴾

آيا وبه ګرځوو مونږ هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) په شان د فساد کوونکو په ځمکه کې؟ (بلکه نه يې ګرځوو)، آيا وبه ګرځوو مونږ پرهېزګاران په شان د بدکارانو؟ (بلکه نه يې ګرځوو).

تفسير: يعنې ځمونږ د عدل او حکمت اقتضاء داسې نه ده چې نېک ايماندار بندګان له شريرانو او مفسدانو سره برابر او يو شان کړو، يا له ويريدونکيو سره هم هغسې معامله وکړو لکه چې له غاړه غړوونکيو او بېخوفه شريرانو سره يې کوو، نو ضروري شوه چې يو وخت د حساب او کتاب، ثواب او عقاب لپاره وټاکلی شي، ليکن مونږ په دنيا کې ګورو چې خورا ډېر نېک او ايماندار سړي په راز راز مصائبو، آفاتو او بليّاتو کې اخته او مبتلا وي، او ډېر شريران، بدکاران او بيحيا سړي مزې، چړچې، عيش عشرت کوي، نو لا محاله د دې خبرې تسليم لازميږي، چې وروسته له مرګه يو بل حقيقي ژوندون شته، چې په هغه کې سم د صادق مخبر له وينا سره د دغې خبرې فيصله سم د حکمت او مصلحت د اقتضاء سره کيږي، او هلته به د هر صالح او طالح، نېک او بد د اعمالو په نسبت لازمه جزاء سزا صادريږي، نو بيا ﴿يَوۡمِ الۡحِسَابِ﴾ له اخبار څخه انکار څرنګه صحيح کېدی شي؟.

كِتٰبٌ اَنۡزَلۡنٰهُ اِلَيۡكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوۡۤا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الۡاَلۡبَابِ ﴿۲۹﴾

(دغه قرآن) يو کتاب دی چې نازل کړی مو دی هغه تاته (ای محمده !) برکتناک دی، لپاره د دې چې فکر وکړي (کفّار) په آيتونو د ده او لپاره د دې چې پند واخلي پرې خاوندان د صافو عقلونو.

تفسير: يعنې کله چې د نېک او بد انجام سره يو شان نشي کېدی؛ نو ضروري وو چې کوم هدايت کوونکی کتاب د رب الأرباب له خوا نازل شي، څو خلق په ښې او معقولې او مقبولې طريقې سره د دوی له انجام څخه مطلع او خبردار کړي، لکه چې په دغه وخت کې دغـه کتاب نـازل شو، چې ورته قرآن المبين وايي چې د هغه په الفاظو حروفو، نقوشو، معانيو، مضامينو او نورو هر هر ځيزونو کې خير او برکت دی، او په دغه غرض نازل کړی شوی دی، څو خلق د ده پر آيتونو غور او دقّت وکړي، عقلمندان د ده له نصائحو څخه متمتع او منتفع شي، لکه چې د دې آيت نه پخواني آيت ته وګوري چې په څه صاف فطري او معقولې طريقې سره يې د «معاد» مسئله حل کړېده، چې ډېر لږ عقل لرونکی سړی هم که پرې غور او فکر وچلوي؛ نو پرې صحيحې نتيجې رسيږي.

وَوَهَبۡنَا لِدَاوٗدَ سُلَيۡمٰنَ ؕ نِعۡمَ الۡعَبۡدُ ؕ اِنَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿۳۰﴾

او ومو بانښه داود ته سليمان چې ښه بنده وو، بېشکه چې دی ډېر رجوع کوونکی دی (الله ته).

تفسير: يعنې سُليمان عليه السلام مو ورته وبانښه، چې د ده ځوی او د ده په شان نبيّ الله او باچا وو.

اِذۡ عُرِضَ عَلَيۡهِ بِالۡعَشِيِّ الصّٰفِنٰتُ الۡجِيَادُ ﴿۳۱﴾ فَقَالَ اِنِّيۡۤ اَحۡبَبۡتُ حُبَّ الۡخَيۡرِ عَنۡ ذِكۡرِ رَبِّيۡ ۚ حَتّٰى تَوَارَتۡ بِالۡحِجَابِ ﴿۳۲﴾ رُدُّوۡهَا عَلَيَّ ؕ فَطَفِقَ مَسۡحًۢا بِالسُّوۡقِ وَالۡاَعۡنَاقِ ﴿۳۳﴾

کله چې وړاندې کړی شو په ده باندې په آخر د ورځې کې هغه ګړندي خاصه اسونه په درېو پښو ولاړ او د يوې سوې نوکه يې په ځمکه لګولې. نو وويل (سُليمان) بېشکه زه چې يم غوره مې کړه مينه د اسونو په ذکر د رب خپل تر هغه پورې چې پټ شو (لمر) په پرده کې. (بيا وويل سليمان): بېرته راولئ دغه آسونه ماته (نو ورته راېې وستل) پس شروع وکړه (سُليمان) په وهلو د دې (اسونو) په پنډيو او غاړو(يعنې پښې او غاړې يې ترې پرې کړې).

تفسير: کله چې سُليمان عليه السلام د اسونو په معائنه او کتلو کې مشغول پاتې شو، نو د هغه وخت په لمانځه يا وظيفه کې ذهول پېښ شو، او نسيان د انبياوو په حق کې محال نه دی، نو ويې فرمايل چې: وګورئ ! د دنيوي مال محبت چې

د دې خبرې سبب شو چې زه د الله تعالی له یاده غافل شوم، تر دې چې د لمر تر پرېوتو پورې هم خپله وظیفه مې ادا نه کړه، سلّمنا چې د دغه مال په محبت کې هم د عبادت یوه ډډه وه، او په هغه کې هم بالمآل د ذوالجلال یاد وو، مګر له خواصو او مقربینو سره دغه فکر او اندېښنې هم لګېدلي دي، چې د هر عبادت هر وخت چې مقرّر دی ښايي په هغه وخت کې له سره څه تخلّف واقع نشي، او که احیانًا په کې څه توپیر واقع شي؛ نو د هغه د غم او اندېښنې څخه سخت متأثر او نـاآرامه کیږي، اګر که د معذوریت له جهته هم وي.

کله چې هغه اسونه بېرته راوستل شول؛ نو د الله تعالی د محبت له غلبې او د غیرت له شدته یې په توره سره د هغوی غاړې پرې او پنډۍ غوڅې کړې.

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَأَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ﴿۳۴﴾

او خامخا په تحقیق ازمویلی دی مونږ سُلیمان او غورځولی مو وو پر تخت د ده یو جسد (بې روحه) بیا رجوع وکړه ده (الله ته).

تفسیر: په صحیح حدیث کې راغلي چې سُلیمان علیه السلام قسم یاد کړ چې: «زه نن شپه د خپلو ګردو ښځو کره ځم، چې شمېر یې اویا، یا نوي، یا سلو ته نژدې ښځې وې، او ځما هره یوه ښځه به یو یو هلك وځېږوي، چې دغه ټول به د الله تعالی په لاره کې جهاد وکړي»، پرښتې دغه خبره ورالقا کړه چې «ان شاء الله» ووایئ !، سره له دې چې «ان شاء الله» یې په زړه کې وو، مګر په ژبه یې «ان شاء الله» ونه فرمایل، د الله تعالی کارونو ته ګورئ چې له هغه مباشرت څخه د ده د دومره ښځو کره یو وړوکی هم پیدا نشو، یواځې له یوې ښځې څخه یو ناقص مولود موجود شو»، ځینې مفسرین وایي چې: دایه همغه ناقص مولود د ده پر تخت وغورځوه، او ورته یې وویل: «درواخله دا ده ستا د قسم نتیجه !»، همغه یې دلته په «جسد» (جثه) سره تعبیر کړی دی، د دغه وضعیت له لیدلو څخه سُلیمان علیه السلام سره له افسوسه او ندامته د الله تعالی په طرف رجوع وکړه، او د «ان شاء الله» په نه ویلو یې استغفار وکړ، «هو ! مقرّبینو ته زیات ربړونه (تکلیفونه) او زحمتونه پېښیږي»، په حدیث کې راغلي دي: «که ان شاء الله یې ویلي وی؛ نو بېشکه الله تعالی به همغسې کړي وی چې د ده ارزو او تمنّا وه».

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا يَنْۢبَغِيْ لِأَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِيْۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿۳۵﴾

وویل (سُلیمان): ای ربه ځما ! مغفرت ببښنه وکړه ماته، او راکړه ماته داسې ملك لوی سلطنت چې نه ښایېږي (او نه وي) بل هیچا لره وروسته له ما څخه، بېشکه همدا ته (ای ځما ربه !) ته ډېر بښونکی ورکوونکی یې.

تفسیر: یعني داسې عظیم الشأن سلطنت عنایت وفرمایه، چې ماسوا له ما ځنې د بل هیچا په برخه نه وي، او نه بل څوك د هغه اهل ثابت شي، ښایي د سُلیمان علیه السلام دعا پدې خاطر وي چې د الله د دین په نشر کې زیات کوښښ وکړي، او د سلطنت په واسطه د الله دین په ځمکه کې پلی کړي.

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيْحَ تَجْرِيْ بِأَمْرِهٖ رُخَآءً حَيْثُ أَصَابَ ﴿۳۶﴾ وَالشَّيٰطِيْنَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَّغَوَّاصٍ ﴿۳۷﴾

پس مسخر تابع کړ مونږ دغه (سُلیمان) ته باد چې چلېده په امر حکم د ده سره نرم نرم هر چېرته چې اراده به وشوه د ده. او (مسخر کړل مونږ ده ته پیریان) شیطانان هر بناء کوونکی (د عمارتونو) او غوټه وهونکي (په لویو بحارو کې لپاره د ایستلو د جواهرو).

تفسير: يعنې پيريانو د سُليمان عليه السلام په حکم ډېر لوی لوی عمارتونه جوړول، او مرغلرې او نور قيمتداره شيان به يې له بحارو او سيندونو څخه په غوټه وهلو سره ايستل، د هوا او د پيريانو د تسخير او تابع ګرځولو په نسبت پخوا له دې نه د «سبأ» په سورت او په نورو ځايونو کې لازمه تفصيلات ليکلي شوي دي.

وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ ﴿۳۸﴾

او (تابع مو کړل سليمان ته) نور (سرکښ شيطانان) تړلي شوي په ځنځيرونو کې.

تفسير: يعنې ډېر نور پيريان وو چې هغوی د سرکشۍ او تمرّد لامله په بندي خانه کې غورځولي شوي وو. (داسې ومو فرمايل سليمان ته):

هٰذَا عَطَاۗؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۹﴾

دغه (سلطنت او تسخير) عطا بخشش ځمونږ ده، پس احسان کوه (له هر چا سره) يا يې وساته (له خپل ځان سره) بې حسابه.

تفسير: يعنې که چاته عطاء او بخښنه ورکړې يا ورنه کړې؛ مختار يې، دومره بېحساب يې ورکړ، او بيا د حساب او کتاب قيد يې هم ترې لرې کړ، شاه صاحب ليکي: «دغه بله مهرباني ده چې دغومره دولت او دنيا يې ورکړه، او مختار يې وګرځوه، حساب او کتاب يې هم ورمعاف کړ، مګر ده به پخپله د خپل لاس له ګټې څخه ډوډۍ خوړه، چې ټوکری به يې جوړولې».

وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿۴۰﴾

او بېشکه چې ده ته په نزد ځمونږ خامخا قرب دی (په دنيا کې) او ښه ځای د ورتلو دی (په عُقبی کې).

تفسير: يعنې سره له سلطنته هغه مرتبه چې ځمونږ په نزد سُليمان عليه السلام ته حاصله ده، او په اعلی فردوس کې له اعلی څخه اعلی ځای چې د ده لپاره تيار دی؛ هغه خو عليحده او جلا دی.

وَاذْكُرْ عَبْدَنَآ اَيُّوْبَ ۘ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَسَّنِيَ الشَّيْطٰنُ بِنُصْبٍ وَّعَذَابٍ ﴿۴۱﴾

او ياده کړه (ای محمده!) بنده ځمونږ أيوب، کله چې غږ يې وکړ رب خپل ته چې: بېشکه زه چې يم مس کړی يم شيطان په ايذاء او تکليف سره.

تفسير: د عظيم الشأن قرآن له تتبّع څخه ظاهرېږي، چې په هغو امورو کې چې په کوم پلو کې شر يا ايذاء وي، يا کوم صحيح مقصد فوتيږي؛ د هغه نسبت د شيطان په طرف کيږي، لکه چې د موسی عليه السلام قصه کې راغلي دي ﴿وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۹) رکوع (۶۳) آيت، ځمونږ د دغه مبارک تفسير) ځکه چې علی الأکثر د دغه قسم شيانو قريب سبب يا بعيد سبب په يوه نه يوه درجه کې شيطان وي، د همدغې قاعدې په موجب ايّوب عليه السلام د خپلې رنځورۍ يا د تکليف او رېړ نسبت د شيطان په طرف وکړ، ګواکې تواضعًا يا تأدّبًا يې دغه ښکاره کړه چې ضرور له ما ځنې څه تساهل يا کومه غلطي ځما له درجې سره سمه صادره شوې ده، چې د هغې په نتيجه کې دغه آزار راورسېد، يا د مرض په حالت او شدّت کې به شيطان د وساوسو د غورځولو کوښښ کړی وي، او ده به د هغه په مدافعت کې تکليف او تعب احساس کړی وي، نو هغه يې په «نصب» او «عذاب» سره تعبير فرمايلی دی، والله أعلم.

تنبیه: د ایوب علیه السلام قصه د «انبیاء» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتله شي !.

نو د الله تعالی جلّ وعلا شأنه وعظُم برهانه له جانبه جبریل علیه السلام ایّوب علیه السلام ته داسې وویل:

ارْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾

ووهه (ځمکه) په پښه خپله (نو ويې وهله او اوبه راووتې)، دغه دی ځای د غسل يخ او اوبه د څښلو (نو غسل يې وکړ، اوبه يې وڅښلې جوړ شو). او ومو بښل دغه (ايّوب) ته اهل د ده او په مثل د دوی له هغوی سره له جهته د مهربانۍ له خپله طرفه، او لپاره د ذکر پند اخيستلو خاوندانو د صافو عقلونو ته.

تفسير: کله چې الله تعالی داسې اراده وفرمايله چې ايوب عليه السّلام روغ او جوړ وګرځوي؛ نو پرې حکم يې وکړ چې خپله پښه پر ځمکه ووهـه، همدا چې ده خپله پښه پر ځمکه ووهله، د الله تعالی په کامله قدرت له هغه ځايه د يخو اوبو چينه وخوټېده، چې ده په هغه کې غسل وکړ، او له هغو اوبو څخه يې وڅښلې، او همدغه د ده د شفاء سبب شو، او د ده د هغې کورنۍ خلقو په مقابل کې چې مړه شوي وو؛ پخپلې مهربانۍ او فضل سره دوچنده خيلخانه ورعطاء کړه، څو عقلمن خلق د دغو واقعاتو له ليدلو څخه په دې ښه وپوهيږي، هغه بنده چې په مصائبو کې مبتلا کيږي؛ ښايي صبر وکړي، او الله ته رجوع وکړي، څو يې د ده حفاظت، کفايت، کفالت، او اعانت په ښه شان سره وفرمايي، (ومو فرمايه ايّوب ته داسې):

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

او ونيسه په لاس خپل جارو (د کهکو ـ ډکو) پس ووهـه په هغه جارو (د کهکو ـ ډکو) سره (ښځه خپله)، او مه حانثوه ځان خپل (په ترک د وهلو کې)، بېشکه مونږ وموند دغه (ايّوب) صبرناک (په سختيو) ښه بنده وو دی، بېشکه چې دی ډېر رجوع کوونکی وو الله ته.

تفسير: ايّوب عليه السلام د رنځورۍ په حالت کې پر کومې خبرې خفه شوی وو، او قسم يې ياد وو؛ کله چې زه روغ شوم نو پر خپله ښځه به سل ګزارونه وکړم، حال دا چې دغه بي بي د ابتلاء په حالت کې د ده صادقه خدمتګاره او صميمه خادمه وه، اوچندان داسې کوم قصور او خطا يې هم نه درلوده، چې د وهلو وړ وی، نو الله تعالی د ده د قسم د رښتيا کولو يوه طريقه وروښوده، چې فقط همده ته مخصوصه ده، او که نن څوک داسې قسم يادوي؛ نو د هغه د پوره کولو لپاره به دغومره يوه خبره کافي نه وي.

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾

او ياد کړه (ای محمده !) بندګان ځما ابراهيم او اسحاق او يعقوب خاوندان د قوت او بصيرت وو (کوونکي د صالحو اعمالو ليدونکي د آيات الله).

تفسير: يعنې په دين کې د قوت او بصيرت خاوندان وو، چې د الله تعالی طاعت او بندګي يې په پوره توګه سره کوله، او الله تعالی ورته په دين کې پوهـه ورکړې وه.

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾

بېشکه مونږ خالص کړي دي دوی په خالص خوی سره په ذکر يادولو د کور (د آخرت).

تفسیر: د انبیاوو امتیاز دا دی چې د دوی په شان بل هیڅوک د الله تعالی او د آخرت یادوونکي نشته، او د همدغه خصوصیت لامله دوی د الله تعالی په دربار کې له ګردو ځنې زیات ممتاز مراتب او مدارج حاصلوي.

وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ ۖ وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾

او ببشکه دوی په نزد ځمونږ خامخا له غوره کړیو شویو بهترو خلقو (د زماني خپلې) وو. او یاد کړه (ای محمده !) اسماعیل او الیسع او ذوالکفل (خاوند د ضمانت)، او دغه ټول (مذکورین) وو له خاوندانو د خیر (په خلقو کې).

تفسیر: د اسماعیل علیه السلام او ذوالکفل علیه السلام ذکر پخوا له دې نه تېر شوی دی، او الیسع علیه السلام د الیاس علیه السلام خلیفه وو، چې هغه ته هم الله تعالی نبوّت ورعطاء کړی وو.

هَٰذَا ذِكْرٌ ۚ

حال دا چې دغه (بیان د انبیاوو) ذکر پند دی (هر پند اخیستونکي ته، یا په دنیا کې ښه ذکر د دوی دی).

تفسیر: یعنې دغه مذکور خو د انبیاوو ذکر وو، وروسته له دې نه د عامو متقیانو انجام واورئ !.

وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾

او ببشکه لپاره د پرهېزګارانو خامخا ښه ځای د ورتلو دی (په آخرت کې). جنّتونه دي د همېشه هستوګنې په دې حال کې چې تل پرانستلې وي دوی ته دروازې (د جنتونو).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «کله چې جنتیان په جنت کې ننوځي؛ نو هر یو جنتي به بې د بل چا د ورښوولو سم برابر خپلې ماڼۍ او باغ او ټاکلي ځای ته ورځي»، او د دې خبرې ضرورت به ورته نه وي پاتې چې غږ و کړي، یا نارې ووهي، یا د وره د پرانستلو په انتظار کې ودرېږي.

مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾

تکیه وهلي (ناست به وي مؤمنان) په دغو (جناتو) کې چې غواړي به په هغو کې مېوې ډېرې او (څیزونه د) څښلو.

تفسیر: قسماقسم مېوې، دانې، خوراک او نور مطلوبه شیان به دوی ته غلمان سم د دوی له غوښتنې سره سم د لاسه ورحاضروي.

وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾

او وي به په نزد د دوی ښځې بندوونکې د سترګو (مېړو ـ خاوندانو خپلو ته) همځولې (پخپل منځ کې، یا له مېړو ـ خاوندانو سره).

تفسیر: یعنې ټولې ښځې به پیغلې نوې جونې او په یوه عمر او یوه منګ وي، یا په اشکالو، شمائلو، عاداتو، او اطوارو کې به له خپلو ازواجو سره هم عمر او یو شان وي، نو د الله تعالی له جانبه پرښته به ورته داسې وایي:

هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾

دا هغه دي چې وعده به يې کوله کېده له تاسو سره (په دنیا کې لپاره د خوښی) د ورځې د حساب. بېشکه چې دغه وعده خامخا داسې رزق ځمونږ دی چې نشته ده لره خلاصېدل.

تفسیر: یعنې غیر منقطع او لازواله نعمتونه دي، چې د هغوی سلسله به له سره هیچېرې نه ختمیږي، او نه کمیږي.

هٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾

دغه (حال د مطیعانو وو)، او بېشکه لپاره د سرکشانو خامخا بده مرجع ده. (چې هغه) دوزخ دی چې ننوځي دوی په هغه کې، پس بده بستره ده (دا دوزخ). دا دی عذاب د کفّارو، پس ودې څکي دوی دا ایشېدلې اوبه (چې ټوټې ټوټې کیږي کُلمې د دوی) او (د دوخیانو د جراحاتو بدبویه) زوې.

تفسیر: یعنې د متقیانو او پرهېزګارانو انجام مو واورېد، وروسته له دې نه د شریرانو انجام واورئ ! او بېشکه لپاره د سرکشانو خامخا بده مرجع دوزخ دی، چې ننوځي دوی په هغه کې پس بده بستره ده دا دوزخ، دا دی عذاب، پس ودې څکي دوی دا، یعنې درواخله ! دغه درحاضره ده د هغه خوند وڅکه !، له «غسّاق» څخه ځینې وایي چې د دوزخیانو د پرهارو زوې او وینې او نورې چټلی مراد دي، چې په هغو کې به د مارانو او لړمانو او د نورو زهر هم ګډ وي، او د ځینو په نزد «غسّاق» خورا ډېرو یخو او بې نهایته سړو اوبو ته وایي، چې د هغو له څکلو څخه له حده زیات تکلیف او اذیت وررسیږي، ګواکې په دغه تقدیر سره دغه د «حمیم» ضد او کامل مقابل دی.

وَآخَرُ مِن شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ هٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۖ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ صَالُو النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ۖ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾

او څه بل (قسم عذاب) له قسمه د هغه تېر عذاب راز راز قسمونه. دغه یو فوج دی (د تابعانو) چې ننوتونکي دي په سختی له تاسې سره، نه دي وي خوشالي ځای د آرامی دوی ته، بېشکه چې دوی ننوتونکي دي اور ته. وايي (دغه تابعان متبوعانو ته) بلکه تاسې چې یئ؛ نه دې وي خوشالي په تاسې (په ځای موندلو د آرامی)، تاسې راوړاندې کړی دی دغه (عذاب) مونږ ته، پس بد قرار ځای دی (دا دوزخ).

تفسیر: دغه خبرې او اترې به دوزخیان په خپلو منځونو کې سره کوي، څه وخت چې پرښتې دغه دوزخیان پرله پسې په شړلو او ټېل وهلو سره د دوزخ پر خنډو (غاړو) ودروي، ړومبی ډله به د غټانو او سردارانو وي، وروسته له هغه به د دوی د تابعانو او پیروانو وي، د دغو تابعانو د لیدلو په وخت کې به له لرې څخه دغه متبوعان وایي چې: «دغه دی یو بل فوج له تاسو سره یو ځای په ټېل وهلو او کشولو او رابنکودلو سره په دوزخ کې د غورځولو لپاره په زوره راوستل کیږي، د الله تعالی قهر او غضب دې وي پر دوی باندې، دوی هم دلته د عذاب ګاللو لپاره راغلل، الله تعالی دې وکړي چې دوی ته په بل کوم ځای کې کوم ارت مکان ورنه کړ شي»، د دغې خبرې د اورېدلو په اثر به هغوی د دوی جواب داسې ورکوي: «ای کمبختانو ! پر تاسې باندې دې د الله تعالی قهر او غضب وي !، پاك الله دې تاسو ته هیچېرې د هوسایی (راحت) او آرامی ځای درنه کړي !، همدغه تاسو وئ چې ځمونږ د اغواء او اضلال وسائل مو را تیار کړي

وو، او مونږ ستاسي له لمسونه او غولولو نه په دغه کنده کې ولویدو، او په دغه سخت مصیبت او آفت کې اخته شو، اوس دغه راوښیئ چې چېرې لاړ شو؟ هر څه چې دي هم دغه ځای د دربدلو ځای دی، په هر ډول (طریقه) سره چې کیږي همدلته خپل ځانونه تر هغه پورې ټینګ او کلک کړئ ! چې ګرد (ټول) سره ومرئ !، او یو پر بل باندې خوله ولګوئ !، او په خپلو منځونو کې سره وخرئ !.

قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿۶۱﴾

وبه وایي (تابعان) ای ربه څمونږ ! هر چا چې رومبی تیاره کړې ده مونږ ته دغه لاره (د کفر)؛ پس زیات کړه ورته عذاب دوچنده په اور کې.

تفسیر: یعني په خپل منځ کې به یو بل ته طعن او لعن وایي، او بالآخر الله تعالی ته به داسې عرض کوي چې: «ای ربه ! هغه کسان چې له خپل شقاوته یې دغه بلا او مصیبت څمونږ پر سر راوستلی دی؛ د دوزخ په دوچنده عذاب یې اخته او مبتلا کړه !».

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿۶۲﴾ أَتَّخَذْنٰهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿۶۳﴾

وبه وایي (مشرکان د کفارو) څه مانع ده مونږ ته چې نه وینو هغه سړي چې وو مونږ چې شمېرلي مو وو هغوی له اشرارو څخه. آیا نیولي مو وو دوی په مسخرو سره یا که کږې (چپې) شوي دي له هغوی څخه سترګې څمونږ (چې نه یې وینو په دوزخ کې).

تفسیر: هلته به دوی وګوري، چې ګرد د دوی دوستان، آشنایان، خپلوان او نور ټولي اعلی او ادنی خلق سره یو ځای غونډ او ټول کړی شوي دي، چې ګرد سره یو ځای په دوزخ کې وغورځول شي، مګر د هغو مسلمانانو پته او درک به دوی ته نه وي معلوم چې دوی له هغوی سره آشنایي او پېژندګلوي درلوده (لرله)، او پرې ټوکې او مسخرې به یې کولې، نو په حیرت او افسوس سره به داسې ووایي چې: مونږ څرنګه غلط کارونه کول چې له هغوی سره به مو مسخرې او ټوکې کولې، حال دا چې دوی د هغو وړ (لایق) او قابل نه وو، همدا ده چې نن هغوی هیڅ د دوزخ په شاوخوا او اطرافو کې نه ښکاري، یا خو هغوی هم په همدغو خلقو کې دي، مګر په سترګو نه ښکاري، یا څمونږ له سترګو څخه بیخي چېرې الوتي دي.

إِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿۶۴﴾

ببشکه دغه (مذکوره قصه د اهل النار) خامخا حقه رښتیا ده جګړه کول د دوزخیانو په منځ خپل کې.

تفسیر: یعني په ظاهر سره دغه خبره خلاف القیاس ښکاري، چې په هغې وېرې او خوف او پریشاني کې به دوی یو له بل سره جګړې او مناقشې کوي، او دوی به څرنګه د عذاب په دغې هولناکې منظرې کې بل لوري ته متوجه کېدی شي؟ مګر په یاد یې ولره چې همداسې به کیږي، او دغسې پېښه بیخي په یقیني او واقعي ډول پېښیدونکې ده، چې په کې هیڅ د شک او شبهې ځای نشته، او په حقیقت کې دغه د هغوی د عذاب تکمیل دی.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنْذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۶۵﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿۶۶﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) ببشکه همدا خبره ده چې زه ویرووونکی یم (له عذابه)، او نشته هیڅ بل حق معبود بې له الله چې یودی، ډېر قهر کوونکی دی. رب د اسمانونو او د ځمکې او د هغو

ټولو شیانو دی چې په منځ د دوی کې دي (ملکًا خلقًا وعبیدًا)، ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه ښښونکی دی (د خطیّاتو).

تفسیر: ووایه ای محمده منکرانو ته ! چې ځما کار خو هم دغومره دی چې تاسې د هغه راتلونکي خوفناک ساعت له راتګه باخبره کړم، باقي ستاسې معامله او سوال او ځواب له هغه حاکم او قاضي سره چې واقع کېدونکی دی؛ هغه خو همغه أحکم الحاکمین واحد الله تعالی دی، چې د هغه په مخ کې هیڅ لوی او وړوکی له سره سا نشي اخیستی، او هر شی او هر څوک د ده په مقابل کې عاجز، ناتوانه او ضعیف دی، د اسمانونو او ځمکې په منځ کې هیڅ یو شی داسې نه دی چې د ده تر تصرّف لاندې نه وي، تر هغه وخته پورې چې د ده اراده وي؛ دغه علویّات او سفلیّات قائم ساتي، او څه وخت چې اراده وفرمایي؛ ویجاړوي یې، د دغه عزیز قوي غالب الله تعالی لاس څوک نیولی شي؟ او د ده د زبردستې قبضې څخه هیڅوک نه وتلی او نه تښتېدلی شي؟ او ورسره د ده د لامحدوده او بې نهایته رحمت او ښښنې په محدودولو او محصورولو کې هیڅوک هیڅ وسعه او اقتدار نه لري.

قُلۡ هُوَ نَبَؤٌاْ عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمۡ عَنۡهُ مُعۡرِضُونَ ﴿٦٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) دغه (قرآن یا عذاب) خبره ډېره لویه ده، چې تاسې له دې نه مخ ګرځوونکي یئ (او هیڅ غور په کې نه کوئ).

تفسیر: یعني قیامت او د هغه سخت اهوال کوم معمولي شی نه دی، او ډېر لوی، درونډ، مهم مصیبت او غټه خبره ده، چې زه د هغه خبر تاسې ته درکوم: ﴿عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ * عَنِ ٱلنَّبَإِ ٱلۡعَظِيمِ * ٱلَّذِي هُمۡ فِيهِ مُخۡتَلِفُونَ﴾ (۳۰ جزء، د النبأسورت (۱) رکوع (۱ - ۳) آیتونه)، مګر افسوس چې تاسې له هغه څخه بیخي بېفکره یئ، او پر هر هغه شي چې د تاسې د خیر او ښېګڼې (فائدې) لپاره ویل کیږي؛ هیڅ فکر، غور او دقّت نه کوئ.

مَا كَانَ لِيَ مِنۡ عِلۡمِۭ بِٱلۡمَلَإِ ٱلۡأَعۡلَىٰٓ إِذۡ يَخۡتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰٓ إِلَيَّ إِلَّآ أَنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٞ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾

نشته ماله هیڅ قدر علم پوهه په هغه ټولي ډېر پورته لوی (د ملائکو) کله چې سره جګړې یې کولې. وحي نه کوله کیږي ماته مګر د دې چې بېشکه همدا خبره ده چې زه ویروونکی یم ښکاره (له عذابه).

تفسیر: «ملأالأعلی» یعني پاسنی جرګه، د مقرّبینو ملائکو او د نورو مجلس دی، یعني په «ملأالأعلی» کې د عالم د نظام د فناء او بقاء په متعلق کوم تدابیر یا ابحاث او قیل او قال چې کیږي؛ زه له هغو څخه نه وم خبر، چې تاسې ته به مې د هغه بیان کاوه، پر کومو خبرو باندې چې زه د الله تعالی له طرفه مطلع شوی یم، هغه مې بیان کړي دي، زه هر څه چې وایم، د همغه الله تعالی د وحي له مخې یې وایم، ماته داسې حکم راکړی شوی دی چې ګرد عالم د هغو له راتلونکي مستقبل څخه خبردار کړم، پاتې شوه دغه خبره چې قیامت کله راتلونکی دی؟ نه د انذار لپاره زه دغې خبرې ته څه ضرورت لرم، او نه د دې خبرې اطلاع چاته ورکړی شوې ده.

إِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرٗا مِّن طِينٖ ﴿٧١﴾

(یاد کړه) هغه وخت چې وفرمایل رب ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پیدا کوونکی یم د یو بشر (آدم) له ختې څخه.

فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى

پس کله چې برابر کړ ما (قالب د) هغه (په ښه شکل سره) او پو کړ ما په هغه قالب کې له روح خپل.

تفسیر: یعني قالب کالبوت یې په ډېر ښه ډول سره جوړوم، بیا په کې خپل روح پوکم، شاه صاحب لیکي: «روحي ـخپله سا» یې ځکه وفرمایله چې هغه له اوبو او خاورې ځخه نه دی جوړ شوی، او د غیب له عالمه راغلی دي، څه مضمون د روح په متعلق د «بني اسرائیل» په سورت کې ځمونږ په دغه مبارک تفسیر کې پخوا لیکلي شوي دي، هلته د روح پر اضافت هم څه رڼا غورځولی شوې ده، ښايي چې هغه دې ولوست شي !.

فَقَعُوا لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ ٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧٤﴾

پس پر پرېوځئ (تاسي ټول ای پرښتو ! تعظيمًا) ده ته سجده کوونکي. پس سجده وکړه ملائکو ټولو دوی ګـردو. مګر ابلیس (چې هغه ونه کړه سجده) او لويي وکړه، او وو دی (په علم د الله کې) له کافرانو.

تفسیر: دغه د آدم علیه السلام قصه په «البقره» او «الأعراف» او په نورو سورتونو کې پخوا له دې نه هم تېره شوې ده، او د «الأعراف» په تفاسیرو کې مو مفصّل بحث پرې کړی دی، هلته دې ولوستل شي !.

قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ ۖ

وفرمایل (الله): ای ابلیسه !څه شي منع کړی یې ته له دې نه چې سجده وکړې (ته) هغه شي ته چې پیدا کړی دی ما په دواړو لاسونو خپلو.

تفسیر: دا آیت په دې ځرګند دلیل دی، چې د الله تعالی لپاره دوه لاسونه دي خرنګه چې د هغه د شان سره مناسب وي، تشبیه بیانول، یا کیفیت بیانول یې کُفر دی، او په معنی کې یې تحریف باطل دی.

أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْعَالِينَ ﴿٧٥﴾

آیا تکبر دې وکړ یا که یې ته له لویانو.

تفسیر: آیا په قصد او عمد سره دې خپل ځان لوی وګاڼه، یا په واقع کې ته خپل مرتبه لویه بولې.

قَالَ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِى مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴿٧٦﴾

وویل (ابلیس په ځواب کې) زه غوره یم له دغه (آدم) څخه، پیدا کړی دې یم زه له اوره، او پیدا کړی دې دی دغه (آدم) له ختو.

تفسیر: د «الأعراف» په سورت کې د دې بیان تېر شوی، شاه صاحب لیکي: «اور دی ګرم، پرجوشه، او خاوره ده یخه او خاموشه، ابلیس اور ښه وګاڼه، او پاک الله خاوره غوره او خوښه کړه».

قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾

وفرمایل (الله): پس ووځه له جنته، پس بېشکه ته رټلی شوی یې.

تفسیر: یعنې شیطان جنت ته د پرښتو د ملاقات لپاره ورتلو، اوس له هغه ځایه وویست شو، او ورته وویل شول، چې ووځه له جنته، پس بېشکه ته رټلی شوی یې له رحمته، ویشتلی شوی یې په شُغلو سره.

وَّاِنَّ عَلَيۡكَ لَعۡنَتِىۡۤ اِلٰى يَوۡمِ الدِّيۡنِ ۝٧٨

او بېشکه پر تا دی لعنت ځما تر ورځې د جزاء پورې.

تفسیر: یعنې تر هغه وخته پورې پر تا باندې ستا د اعمالو د شامت لامله لعنت وریږي، او ستا د شقاوت مرتبې زیاتیږي، وروسته له هغه چې عذاب او بلیّات چې پر تا نازلیدونکي او ته په هغو کې اخته کېدونکی یې، د هغه له احواله څه پوښتنې مه کوه !، وروسته راځي چې ﴿لَاَمۡلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنۡكَ وَمِمَّنۡ تَبِعَكَ مِنۡهُمۡ اَجۡمَعِيۡنَ﴾، د اخروي لعنت په مقابل کې دغه دنیوي لعنت هیڅ اهمیت نه لري.

قَالَ رَبِّ فَاَنۡظِرۡنِىۡۤ اِلٰى يَوۡمِ يُبۡعَثُوۡنَ ۝٧٩

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې پورته کولی شي مړي له قبرونو نه.

تفسیر: یعنې د صور (شپیلی) تر دویمې نفخې پورې.

قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الۡمُنۡظَرِيۡنَۙ ۝٨٠ اِلٰى يَوۡمِ الۡوَقۡتِ الۡمَعۡلُوۡمِ ۝٨١

وفرمایل (الله): پس بېشکه ته (ای ابلیسه !) له مهلت ورکړ شویو څخه یې. تر ورځې د وخت معلوم پورې، (چې نفخة الأولی ده).

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغۡوِيَنَّهُمۡ اَجۡمَعِيۡنَۙ ۝٨٢ اِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ الۡمُخۡلَصِيۡنَ ۝٨٣ قَالَ فَالۡحَقُّ وَالۡحَقَّ اَقُوۡلُۚ ۝٨٤

وویل (ابلیس) پس قسم دی په عزّت ستا چې خامخا ګمراهان به کړم هرومرو دوی ټول. مګر هغه بندګان ستا له دوی څخه چې خلاص کړی شوي دي (له شرک شک عصیان څخه چې مؤمنان دي). نو وفرمایل (الله) چې پس حقه خبره همدا ده او حقه خبره زه وایم.

تفسیر: یعنې ځما کړدې خبرې رښتیا او په واقع سره برابرې او منطبقې وي.

لَاَمۡلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنۡكَ وَمِمَّنۡ تَبِعَكَ مِنۡهُمۡ اَجۡمَعِيۡنَ ۝٨٥ قُلۡ مَاۤ اَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ اَجۡرٍ وَّمَاۤ اَنَا مِنَ الۡمُتَكَلِّفِيۡنَ ۝٨٦ اِنۡ هُوَ اِلَّا ذِكۡرٌ لِّلۡعٰلَمِيۡنَ ۝٨٧ وَلَتَعۡلَمُنَّ نَبَاَهٗ بَعۡدَ حِيۡنٍ ۝٨٨

خامخا ډک به کړم دوزخ له تا نه (او ستا له اولاد نه) او له هغه چا نه چې متابعت یې کړی وي ستا له دغو (انسانانو) نه له ټولو څخه. ووایه (ای محمده ! دوی ته) نه غواړم زه له تاسې په دې (قرآن یا تبلیغ) ځان ته هیڅ اجر او نه یم زه له تکلّف کوونکیو نه (په جوړولو د قرآن کې له ځانه). نه دی دغه (قرآن) مګر پند دی لپاره د عالمیانو. او خامخا عالمان پوه به شئ په خبر (د صدق) د دې (قرآن) لږ وروسته (پس له یو مدّت چې د قیامت ورځ ده).

تفسير: يعنې له نصيحت څخه دا غرض دی چې تاسې د خپل دوست او دښمن په منځ کې سره فرق او تمييز وکړئ !او د لعين شيطان په لاره چې ستاسې ازلي دښمن دی مه ځئ !، د انبياوو خبره ومنئ چې ستاسې د خير غوښتنې لپاره ليږلي شوي دي، زه له تاسې څخه د دغه نصيحت څه اجر، صله او معاوضه نه غواړم، او نه څه شی له خپله ځانه جوړوم، چې تاسې ته يې وايم، هر هغه شی چې پاک الله زه پرې پوهولی يم؛ همغه زه له تاسې سره وايم او دررسوم يې، لږ مدّت وروسته تاسې به پخپله معلوم کړئ چې دغه اخبار او اطلاعات چې تاسې ته درکړی شوي دي، تر کوم ځای پورې صحيح او درست دي؟ او کوم نصائح چې کړی شوي دي، څرنګه رښتيا او مفيد وو.

تمّت سورة «صٓ» بعون الله رب العباد، وحسن توفيقه، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ الزُّمَرِ

«د (الزّمر) سورت مکّي دی، پرته له (۵۲ ، ۵۳، ۵۴) آیتونو چې مدني دي، (۷۵) آیتونه او (۸) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۹) او په نزول کې (۹۵) سورت دی، وروسته د «السبأ» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ①

رالېږل د دې کتاب (قرآن پر محمد) دي له (جانبه د هغه) الله چې ډېر زبردست قوي غالب، د حکمتونو څښتن دی.

تفسیر: کله چې زبردست او زورور او غالب (په انفاذ د احکامو) دی، نو ځکه د هغه کتاب انتشار او انفاذ او اجراء مومي، او هیڅ یو مقابل او مزاحم د ده د شیوع او د انفاذ مخه نشي نیولی، او حکیم دی چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي، نو ځکه د دنیا هیڅ یو کتاب د ده له محاسنو او ښېګڼو سره مقابله نشي کولی.

اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ ② اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ

بېشکه مونږ نازل کړی دی تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره پس عبادت کوه د الله حال دا چې خالص کوونکی یې دغه (الله) ته د دین (خپل له شرک). واورئ خبردار اوسئ ! خاص الله لره دی دین (او طاعت) خالص.

تفسیر: یعني حسب المعمول د الله تعالی تل داسې بندګي کوئ چې د شرک او رياء او له نورو شوائبو څخه پاک وي، او د الله تعالی په طرف قولاً او فعلاً خلقو ته دعوت او بلنه کوئ ! او اعلان وفرمائ چې الله تعالی همغه بندګي قبوله فرمايي؛ چې خالصه د هغه لپاره وي، د الله تعالی په دربار کې د هغه عمل له سره پوښتنه نه کیږي چې له اخلاصه تش وي.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ۘ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِيْ مَا هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ؕ

او هغه کسان چې نیولي یې دي غیر له دغه (الله) څخه نور دوستان (وايي) نه کوو عبادت د دوی مګر لپاره د دې چې نژدې کړي دوی مونږ طرف د الله ته نژدې کول، بېشکه الله به فیصله کوي په منځ د دوی کې په هغه څیز کې چې دوی په هغه سره اختلاف کوي.

تفسیر: عمومًا مشرکینو به داسې ویل چې: مونږ د دغو وړوکیو معبودانو او بُتانو عبادت ځکه کوو چې دوی څمونږ د نزدیکۍ او قرب وسیله د پاک الله په دربار کې کیږي، او هغه پر مونږ مهرباني وفرمايي چې په دغه وسیله سره څمونږ کار یو سر او صورت نیسي، د هغه ځواب یې وفرمایه چې په دغو چټي حیلو (بهانو) سره چې تاسې په خالص توحید کې جګړې او مناقشې وړاندې کوئ، او له اهل الحق سره اختلاف کوئ، نو د هغه عمل فیصله به د الله تعالی له طرفه وروسته له دې نه وکړه شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَٰذِبٌ كَفَّارٌ ۝٣

بېشکه الله نه ښيي سمه لاره د هدايت هغه چا ته چې دی دروغجن وي ناشکره.

تفسير: يعني هر چا چې پخپل زړه کې دغه خبره غوټه کړې وي، چې زه به له سره رښتيا خبره نه منم، او تل به په دروغو او ناحقو خبرو ټينګ ولاړ يم، او له حقيقي منعم څخه مخ اړوم، او د باطلو معبودانو عبادت کوم؛ نو د الله تعالی دا عادت دی چې دغسې بد باطنانو ته د فوز، فلاح، بري او کاميابی لاره نه ښيي.

لَّوْ أَرَادَ اللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ سُبْحَانَهُ ۖ

که چېرې اراده فرمايلي وی الله د دې چې ونيسي ولد؛ نو خامخا غوره کړی به يې وی له هغه مخلوقه چې پيدا کوي يې هر هغه چې اراده يې فرمايلي وي، پاکي ده الله لره (له ولده او ټولو عيوبو).

تفسير: مطلب دا دی: که په فرض المحال سره الله تعالی داسې اراده فرمايلي وی چې د ده کوم اولاد وي؛ نو ښکاره ده چې ده به له خپله مخلوقه کوم يو د دغه کار لپاره غوره کوو، ځکه چې له دلايلو څخه ثابت شوي دي چې له يوه الله څخه ماسوا نور ټول شيان د همغه الله مخلوق دي، اوس ظاهر دي چې په مخلوق او خالق کې په هيڅ توګه اشتراک نشته، بيا يو د بل پلار يا ځوی څرنګه کېدی شي؟، علاوه پر دې فرض يې کړئ که دغه کار محال هم نه وي؛ نو بيا د پرښتو لونې ګرځول خو په هيڅ ډول په فهم او پوهه کې نشي راتلی، نو کله چې له مخلوقه څخه انتخاب وټاکلی (مقرر کړی) شي؛ نو بيا د دغې خبرې مقصد به څه وي چې خوار او سپک اولاد (يعنې لورګانې) ځان ته غوره کړي، او درونده او پتمن اولاد تاسې ته غوره او در يې کړي.

هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝٤

همدی دی الله يواځې (بې شريکه) ډېر غالب (پر هر شي).

تفسير: يعني هر څيز د الله تعالی په مخ کې عاجز ناتوانه ټيټ او ښکته دی، د هيچا اثر او نفوذ پرې نشته، او نه کوم شي ته اړ او محتاج دی، نو بيا د اولاد جوړول او لرلو معنی او غرض به څه وي؟.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ

پيدا کړي دی (الله) اسمانونه او ځمکه په حقه سره (چې دليل شي په وجود د صانع مطلق او په استحقاق يواځې د هغه د عبادت)، تاووي (نغاړي داخلوي الله) شپه پر ورځې، او تاووي (نغاړي داخلوي الله) ورځ په شپه کې (يا زياتوي د شپې نه په ورځې او له ورځې نه په شپې باندې).

تفسير: په ماښام کې که د لمرخاته په لوري وګورئ؛ نو داسې به درښکاري چې افق څخه يوه تکه توره لويه پرده راپورته کېږي، چې له خپل مخ څخه د ورځې رڼا د لمر لوېدلو په لوري تاووي او ورنغاړي يې، همداسې ګهيځ (سحر وختي) د سپېده داغ په وخت کې داسې ښکاري چې د ورځې رڼا د شپې تياره د لمره خاته له خوا راشړي، او د لمرخاته له خوا راشړي، او د لمر پرېوتلو په لوري يې ټېل وهي.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ۝٥

او مسخر کړي په کار لګولي يې دي لمر او سپوږمی، چې هر يو روان دی تر نېټې معلومې کړی شوې پورې (چې ورځ د قيامت ده)، واورئ خبردار شئ چې: الله زبردست قوي غالب ښه بخښونکی دی.

تفسير: يعنې په همدغه زبردست قدرت سره يې دغه انتظام قايم او دائم او ټينګ کړی دی، د خلقو ګستاخي، سپين سترګي او شرارتونه خو داسې دي چې ښايي د هغه په ملحوظ دغه ګرد انتظامات ګډوډ او درې وړې کړی شي، ليکن کله چې الله تعالی لوی ښېونکی او درګزر کېدونکی ذات دی، نو د خپلې عفوې او مغفرت له شانه يوځلې داسې نه کوي.

خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ الْاَنْعَامِ ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ

(الله) پيدا کړي يئ تاسې له نفس يوه (آدم) څخه، بيا يې پيدا کړه له دغه (نفس واحد يعنې آدم) څخه جوړه د ده (حواء)، او نازل (پيدا) يې کړل ستاسو د نفعې لپاره له چارپايانو څخه (لکه اوښان، غوايان، پسونه، اوزې) اته جوړې (نر او ښځې).

تفسير: يعنې آدم عليه السلام او د ده جوړه بي بي حواء رضي الله تعالی عنها يې پخپل قدرت سره پيدا کړل، يعنې نر او ښځې او ستاسې د نفعې او ګټې اخيستلو لپاره په انعامو او مواشيو کې يې هم اته جوړې پيدا کړې، اوښ، غوايي، پسه، وزه، چې د هغوی ذکر د انعام په سورت کې تېر شو.

يَخْلُقُكُمْ فِيْ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنْۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِيْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ

پيدا کوي (الله) تاسې په ګېډو د ميندو ستاسې کې يو قسم پيدايښت وروسته له يو بل قسم پيدايښت په تيارو دريو کې (چې مشيمې او د رحم او د ګېډې دي).

تفسير: يعنې په تدريج سره مو پيدا کړ، مثلاً له نُطفې څخه علقه، او له علقې څخه مضغه، او بيا مو ترې هډوکي پيدا او د هغه له پاسه مو غوښه ورشنه کړه، او بيا مو په هغه کې روح ورپو کړ، فسُبحان الله أحسن الخالقين.

﴿فِيْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ﴾ «په تيارو دريو کې» يعنې يوه ګېډه بل رحم، درېم هغه پرده (پېلار) چې په منځ کې يې مولود پيدا کيږي، او مولود په کې تاو شوی متولد کيږي.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ۝

دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله دی رب ستاسې خاص ده ته دی ملک سلطنت (بې زواله)، نشته بل هيڅوک لايق د عبادت مګر همدی يواځې، پس کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسې (له عبادت د ده نه).

تفسير: يعنې کله چې خالق، رب، مالک، او ملک همدی دی؛ نو ماسوا له ده څخه بل څوک څرنګه معبود کېدی شي؟ وروسته له دې نه چې تاسې واحد الله تعالی په دغو صفاتو سره موصوف ګڼئ او پرې اقرار کوئ، نو بيا نورو مخلوقاتو ته ولې عبادت کوئ؟ مطلب دا چې وروسته له دومره ورنژدې رسېدلو نو بيا ولې سمه لاره در څخه ورکيږي؟ او دغه پر بلې لارې ولې درومئ؟.

اِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ ۟ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۚ

که چېرې کفر اختيار کړئ تاسې؛ پس بېشکه الله غني بې پروا دی له تاسې (او ستاسې له عبادته)، او نه خوښوي (الله) لپاره د بندګانو خپلو کفر.

تفسير: يعنې که کافر کېږئ، او د الله تعالی له انعاماتو او حقوقو څخه انکار کوئ؛ نو په دغه کې پخپله ستاسې نقصان دی، او د الله تعالی هيڅ يو شی تاسې نشئ خرابولی، هو ! هرومرو الله تعالی په کفر خوښ او رضا نه دی، او د خپلو بندګانو پر کفر نارضاء کيږي، او دغه شيان دوی ته نه خوښوي.

وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ

او که شُکر وباسئ؛ نو خوښوي دغه شکر ايستل تاسې ته.

تفسير: يعنې که بندګان د الله تعالی حق ومني، او ده ته مطيع او شکر ګزار شي؛ نو دغه خبره د الله تعالی خوښه ده، او د هغه نفعه هم دوی ته رسيږي.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

او وابه نخلي بار هيڅ بار اخيستونکی بار د ګناهونو د بل چا.

تفسير: يعنې داسې کيدونکې نه دي چې يو سړی ناشکري وکړي، او په جرم او ګناه يې بل څوک ونيولی شي.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

بيا خاص رب ستاسې ته بېرته ورتله ستاسې دي، پس خبر به کړي تاسې پر هغو (عملونو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم دی په خبرو د سينو (د زړونو په پټو نياتو هم).

تفسير: کله چې دوی هلته وررسيږي، د دوی ګرد ښه او بد اعمال د دوی په مخ کې وړاندې کيږي، او د دوی هيڅ لوی يا وړوکی کار به له منځه نه ورک کيږي، ځکه چې د الله تعالی له محيط علم څخه هيڅ يو شی خارج نه دی، الله تعالی د زړونو له پټو خبرو او نياتو څخه هم عليم او خبير دی، او په هر شي په ښه شان سره پوهيږي.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ ۚ

او کله چې ورسيږي انسان (کافر) ته کوم قسم سختي؛ نو بولي رب خپل په دې حال کې چې رجوع کوونکی وي خاصه همده ته، بيا هر کله چې ورکړي (الله) ده ته نعمت له خپل جانبه؛ نو هير کړي هغه (ذات الله) چې وو دی چې په کې باله به يې (تضرّع به يې کوله) هغه (الله) ته پخوا له دې نعمته، او ګرځوي الله ته شريکان (په عبادت کې) لپاره د دې چې ګمراه کړي (خلق) له لارې د الله (چې دين د اسلام دی).

تفسير: يعنې د انسان حالت او وضعيت عجيب دی، کله چې پرې کوم غم او مصيبت واقع شي؛ نو مونږ يې په ياديږو، ځکه چې دی ښه پوهيږي چې ماسوا الله څخه بل هيڅوک د دغه مصيبت لرې کوونکی نشته، بيا هر کله چې د الله تعالی په مهربانئ سره لږ څه آرام او اطمينان يې په نصيب شي؛ سمدلاسه دی خپل همغه پخواني حالت ته مراجعت

کوي، او هغه پاک الله ترې هیربري چې همدا اوس د هغه په دربار کې یې عرضونه او دعاوې کولې، او نارې او سورې یې وهلې، او د عیش او تنعم په نشو کې داسې مست او غافل کیږي چې ګواکې له سره څمونږ سره یې واسطه او علاقه نه وه، د الله تعالی د ورکړیو نعمتونو نسبت نورو معبودانو ته منسوبوي، او له هغوی سره همغسې سلوک او معامله کوي چې ښایي له واحد الله تعالی سره وکړی شي !، په دې ډول سره همدوی پخپله ګمراه کیږي، او هم پخپلو دغو اقوالو او اعمالو سره نور خلق بې لارې او ګمراه کوي.

قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۝

ووایه (ای محمده ! دغه کافر ته) چې نفع واخله په کفر خپل لږ (مدّت په دنیا کې)، بېشکه ته له خاوندانو د اور (د دوزخ) یې.

تفسیر: یعنې ښه ده، څو ورځې د همدغه کفر په حالت کې دلته عیش او عشرت وکړئ، او تر هغه پورې چې الله تعالی تاسې ته مهلت درکړی دی، د دنیا له نعمتونو څخه فائده واخلئ !، او ترې متمتع شئ !، وروسته له دې نه به ستا د هستوګنې ځای دوزخ وي، چې له هغه ځایه له سره نشې وتلی، او تل به هم هغلته پراته یئ، او له سره به دې نجات نه په برخه کیږي.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ۝

آیا هغه څوک چې دی طاعت کوونکی وي په ساعتونو د شپې کې سجده کوونکی او ولاړ (په لمانځه)، ویریږي (له عذابه) د آخرت، او امید لري د رحمت د رب خپل؛ (داسې دی لکه هغه څوک چې بې فرمانه وي په کفر او نورو بدیو)؟ ووایه (ای محمده !) آیا برابر دي سره هغه کسان چې پوهیږي او هغه کسان چې نه پوهیږي (جاهلان وي؟، بلکه برابر نه دي)، بېشکه همدا خبره ده چې پند اخلي خاوندان د خالصو عقلونو.

تفسیر: یعنې هر هغه بنده چې د شپې خوب او آرامي پریږدي، او د الله تعالی په عبادت کې لګیا کیږي، کله د ده په حضور کې لاس تړلی دریږي، کله په سجده ورته لویږي، له یوه جانبه د ده زړه د آخرت له ویرې بې قراره کړی شوی وي، او له بل جانب د الله تعالی رحمت او مهربانۍ ته هیلمن وي، آیا دغه سعید بنده او هغه بدبخته انسان چې ذکر یې پاسو وشو، چې د مصیبت په وخت کې الله تعالی ته نارې وهي، او څه مهال چې مصیبت له ده نه لرې کیږي نو الله هم ترې هیریږي؛ سره برابر کېدی شي؟ بلکه نه ! له سره نشي سره برابر کېدی، په همدغې خبرې باندې همغه پوهېدی شي او غور کولی شي چې پاک الله ورته څه عقل او پوهه ورکړې وي.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته د الله له جانبه) ای بندګانو څما هغه چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) وویریږئ له (عذابه د) رب خپل، شته هغو کسانو ته چې نیکي یې کړې ده په دغه دنیا کې (په طاعت سره) ښه حالت، نیکي (ده په آخرت کې چې جنت او رضوان دی).

تفسیر: یعنې هر هغه څوک چې په دنیا کې نیکي وکړي؛ نو په آخرت کې هم د ده لپاره ښه حالت دی، یا یې دا مطلب: هر چا چې نیکي وکړه هغه ته پخوا له عُقبی په همدغې دنیا کې هم ښېګڼه ور په برخه کیږي، اعم له دې نه چې ظاهري وي که باطني.

وَالْأَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ ۗ إِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ⑩

او ځمکه د الله ارته ده، بېشکه همدا خبره ده پوره ورکاوه شي صابرانو ته اجر ثواب د دوی بې حسابه (ډېر زیات).

تفسیر: یعني که په یوه ملك کي خلق له نېکی او ښېګڼې څخه ممانعت کوي؛ نو د الله تعالی ځمکه ارته او پراخه ده، بل ملك ته لاړ شئ څو هلته په آزادی او خپلواکی سره د الله تعالی احکام په ځای راوړئ، بېشکه په دې صورت کې به د ترك الوطن له سببه تاسې په ډېرو مصائبو اخته او مبتلا کېږئ، او په راز راز خلاف العادت او خلاف الطبیعت امورو باندې په صبر او تحمّل کولو اړ او مجبوریږئ، لیکن دا مو په یاد وي چې د هغه په مقابل کې به ډېر ثواب هم دررسیږي، چې د دغه اجر او ثواب په برابر کې چې داسې مهاجرینو ته ورکول کیږي؛ دغه ګردې سختی او تکالیف هیڅ شی دي.

قُلْ إِنِّيْٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ ⑪ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُوْنَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِيْنَ ⑫

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه چې یم امر حکم کړی شوی دی ماته د دې چې عبادت کوم یواځې د الله چې خالص کوونکی یم ده (ته) دین (بندګی خپلې). او امر حکم کړی شوی دی ماته چې شم زه اول د مسلمانانو (د دې امّت).

تفسیر: لکه چې ته په عالم الشهادت کې د دې امّت په لحاظ د الله تعالی له ټولو ځنې ړومبنی حکم منونکی او مطیع بنده یې، صلی الله علیه وسلم.

قُلْ إِنِّيْٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ⑬

ووایه (ای محمده !) بېشکه زه ویرېږم که چېرې نافرماني وکړم د رب خپل له عذابه د ورځې لویې (د قیامت).

تفسیر: یعني ځما په شان یو معصوم او مقرّب بنده هم که په فرض محال سره نافرماني وکړي؛ نو په دغه ورځ کې له عذاب څخه نشي مأمون او مصئون کېدی، نو د نورو څه پوښتنه کوئ؟.

قُلِ اللّٰهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُ دِيْنِيْ ⑭ فَاعْبُدُوْا مَا شِئْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ ۗ

ووایه (ای محمده !) الله ته عبادت کوم په دې حال کې چې خالص کوونکی یم ده ته (د) دین خپل (له شرکه). پس عبادت کوئ تاسې د هر هغه څیز چې اراده یې وکړئ تاسې غیر له الله.

تفسیر: یعني زه خو د الله تعالی له حکم سره موافق په نهایت اخلاص او صمیمیت سره د هغه واحد احد الله تعالی عبادت کوم، تاسې مختار یئ چې د هر چا چې عبادت کوئ، او هر چاته چې مو زړه غواړي سرونه ښکته کړئ، هو ! دغومره فکر او دقّت وکړئ ! او له غور څخه کار واخلئ ! چې ستاسې آخره خاتمه او انجام به څرنګه کیږي؟ چې په دې سره مقصد دوی ته توبیخ او رټنه ده.

قُلْ إِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ أَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ⑮

ووایه (ای محمده !) بېشکه زیان کاران هغه کسان دي چې زیان یې رسولی دی ځانونو خپلو ته، او اهل خپل ته په ورځ د قیامت کې، واورئ خبردار شئ ! چې دغه (خسران) همدغه دی زیان ښکاره.

تفسیر: یعني مشرکین نه خپلو ځانونو ته د الله تعالی له عذابه نجات ورکولی شي، او نه خپلي مورنی او خپلخانی ته څه فائده او نجات بښلی شي، او ګرد د جهنّم د شغلو ځنې جارولی (قربانولی) شي، له دې به زیاته نوره څه خساره وي؟.

لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ

وي به دوی ته له پاسه د دوی طبقات له اوره، او له لاندې د دوی طبقات (د اور).

تفسیر: یعني له هر طرفه به یې اور محیطوي، لکه چې وریځ یا بخار له کوم شي شخه راتاویږي.

ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ۚ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ⑯

دغه (مذکور عذاب) ویروي الله په هغه سره بندګان (مؤمنان خپل)، ای بندګانو ځما! پس وویرېږئ له ما (په اجتناب د معاصیو).

تفسیر: یعني ای بندګانو ځما! وپوهېږئ چې دغه شی د ویرېدلو وړ او قابل دی که نه؟ که د ویرېدلو وړ او قابل وي؛ نو د الله تعالی له غضب او قهر څخه تل ښایي چې وویرېږو!.

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ ۚ

او هغه کسان چې ځان یې ساتلی دی له بُتانو داسې چې عبادت وکړي د هغوی، او رجوع یې کړې وي طرف د الله ته شته دوی ته بشارت زیری.

تفسیر: یعني هغو کسانو چې د شیطانانو خبرو ته یې له سره غوږ نه دی ایښی، او له ګردو شرکاوو ځنې یې مخ اړولی دی، او خاص الله تعالی ته یې خپل مخ ګرځولی دی؛ د هغوی لپاره ډېر لوی بشارت او زیری دی.

فَبَشِّرْ عِبَادِ ⑰ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ۚ

پس زیری وکړه (ای محمده!) پر بندګانو ځما. هغو چې اوري خبره (د قرآن)، پس متابعت کوي دوی ډېر ښه د هغه.

تفسیر: یعني ګردې (ټولې) خبرې اوري، بیا د هغو له منځه پر همغه خبره عمل کوي چې ډېره ښه وي، یا یې دا مطلب چې د الله تعالی خبرې اوري او پر هغو هدایاتو یې چې له اعلاوو ځنې اعلا وي؛ عمل کوي، مثلاً که یوه خبره د رخصت او اباحت په نسبت واوري، او بله د عزیمت؛ نو د عزیمت په لوري منډې وهي، او ځان هم هغه لوري ته رسوي، او خامخا د ترخیصاتو تتبع نه کوي، یا یې داسې ترجمه وکړئ: چې د الله تعالی کلام اوري، او د هغه د ډېرو ښو خبرو اتباع کوي، ځکه چې د ده ګردې خبرې أحسن في الأحسن دي، کذا قال المفسرون، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) د دې مطلب په یو بل ډول سره بیان فرمایلی دی: «درومئ د هغه پر نېک باندې! یعني د هغه پر نېکو احکامو درومئ چې پرې تعمیل وکړئ، او پر منع باندې غوږ ږدئ چې نه ور نژدې کېږئ، چې د هغه کول ښه کار دی، او د دغه نه کول ښه کار دی».

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ⑱

دا هغه کسان دي چې سمه لاره ښوولې ده دوی ته الله، او دغه کسان همدوی دي خاوندان د خالصو عقلونو.

تفسیر: یعنې د برې او کامیابۍ لاره هم دوی موندلې ده، ځکه چې هغوی له خپل عقل او پوهې څخه کار اخیستی دی، او د خالص توحید او د انابت الی الله لاره یې غوره کړې ده.

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ۖ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾

آیا هغه څوک چې واجب شوي وي په ده حکم د عذاب، آیا پس خلاصولی شې ته هغه څوک چې په اور کې وي؟ (بلکه نه یې شې خلاصولې).

تفسیر: یعنې پر هغو باندې چې د دوی د ضد او عناد او بدو اعمالو له سببه د عذاب حکم ثابت او مسلّم شوی دی؛ کوم یو سړی یې له اوره د باندې ایستلی شي؟ او سمه لاره ورښوولی شي؟، بنه نو دغسې کمبختان چې د خپل ازلي شقاوت له سببه په اور کې لویدلي دي، څرنګه د نجات ور کېدی شي؟ او څوک یې له اوره ایستلی شي؟ او په سمه صافه لاره یې بیولی شي؟.

لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ

لیکن هغه کسان چې ویریږي له رب خپله شته دوی ته مانۍ (په جنت کې) چې له پاسه د هغې نورې مانۍ بناء کړی شوي دي.

تفسیر: دغه د جنت د درجاتو په طرف اشاره ده، او دا چې هغه ګرد آماده او تیار دی، نه داسې چې د قیامت په ورځ به تیاریږي.

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَعْدَ اللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ

چې بهیږي لاندې د مانیو (او ونو د هغې څلور قسمه) ویالې، (وعده کړې ده) وعده کول د الله، نه کوي مخالفت الله له وعدې خپلې. آیا نه وینې ته بېشکه الله نازلې کړې دي له (طرفه) د اسمانه اوبه، پس ننه ایستلې یې دي دا (اوبه) په چینو په ځمکه کې.

تفسیر: یعنې د وریا او باران اوبه د غرونو او د ځمکو په مساماتو کې جذب او بیا د چینو په حیث له ځمکې څخه راخوټیږي.

ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ

بیا راوباسي په دغو (اوبو) سره کښت (فصل) حال دا چې مختلف وي رنګونه د هغه.

تفسیر: یعنې شین، زېړ، سپین، سور او داسې نور، یا د مختلفو اقسامو کښتونه راوباسي: مثلاً غنم، جوار، شولې وغیر ذلک.

ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

بیا وچ شي پس وینې ته هغه شین رنګی تک زېړ، پس ګرځوي دغه کښت رژېدلی مات شوی، بېشکه په دغو (اوبو او ونو) کې خامخا ډېر لوی پند دی خاوندانو د خالصو عقلونو ته.

تفسیر: یعني عقلمن سړی د کبنت (فصل) حال ته ګوري او ترې نصیحت حاصلوي، څرنګه چې د هغه رونق او شینوالی د څو ورځو له مخې وي او بیا وچ کلك او مات او بوس بوس کولی شي، د دنیا د دغه عیش او نشاط او باغ او بهار حال همداسې دی، ښایي چې انسان د دغې دنیا پر عارضي بهار مغرور او مفتون او د آخرت له انجام څخه غافل او بې پروا نشي.

یو داسې وخت راتلونکی دی چې دغه کښت (فصل) به وربېل شي، او ښه میده او بوس بوس به کیږي، بیا به له هغه څخه هر یو جزء د هغه مناسب ځای ته ورسول شي، نیکي او راحت به خپل مرکز او مستقر ته رسول کیږي، او بدي او تکلیف خپلې خزانې ته رسیږي، الغرض د کښتونو (فصلونو) د مختلفو احوالو له لیدلو څخه عقلمن ډېر مفید سبق حاصلولی شي.

أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۚ فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾

آیا پس هر هغه څوك چې پرانستلی او ارته کړي وي الله سینه د ده (قبول د) اسلام ته، پس وي به دی په رڼا (د هدایت) له (طرفه) د رب خپل، پس افسوس هلاك خرابي ده هغو کسانو ته چې سخت وي زړونه د دوی له ذکره د الله، دغه کسان په ګمراهي ښکاره کې دي.

تفسیر: یعني دواړه سره کله برابر کېدی شي، یو هغه چې الله تعالی د هغه سینه او ټټر د اسلام د قبول لپاره پرانستلې ده، دې نه د اسلام په حقانیت کې څه شك او شبهه لري، او نه د اسلامي احکامو له تسلیم څخه خپل څه انقباض ښکاره کوي، الله تعالی ده ته د توفیق او بصیرت یوه عجیبه رڼا او انوار ورعطاء کړي دي چې د هغو په رڼا کې په نهایت سکون او اطمینان سره د الله تعالی پر لاره په منډو ځغلي، بل هغه بدبخت دی چې د ده زړه د تیږې په شان سخت دی، هیڅ یو نصیحت پرې اثر نه کوي، او نه د خیر کوم څاڅکی په کې ننوتلی شي، هیڅکله د الله تعالی د یادولو توفیق نه مومي، او همداسې خوشې چټې د اوهامو او اهـواوو او رسومـو او د آباوو د تقلید په تیارو کې حیران او سرګردان ګرځي.

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا

الله ټوټه ټوټه نازل کړی دی ډېر ښایسته خوږ کلام کتاب.

تفسیر: یعني په دنیا کې هیڅ یو خبره د دې کتاب له خبرو څخه ښه او بهتره نه ده.

مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ

(او دغه پاك کتاب ډېر ښایسته خوږ کلام) مشابه یو له بل مکرّر غبرګ (دی).

تفسیر: یعني داسې صحیح، صادق، مضبوط، نافع، معقول، فصیح او بلیغ دی چې په هیڅ یوه آیت کې یې هیڅ صوري او معنوي نقص نه لیده کیږي، یو له بل سره موافق مطابق او مشابه دی، په مضامینو کې یې هیڅ یو اختلاف او تعارض نشته، بلکه د اکثرو آیتونو مضامین داسې متشابه سره واقع شوي دي چې د یوه آیت د راجع کولو څخه بل آیت ته د هغه صحیح معنی او تفسیر معلومیږي، «القرآن یفسّر بعضُه بعضا»، او د «مثاني» یعني غبرګ مکرر مطلب دا دی چې ډېر احکام، مواعظ، قصص او نور په مختلفو عناوینو او اسلوبو سره بیان شوي دي، څو په ښه ډول سره په یاد او په زړه کې ځای ونیسي، په تلاوت کې هم څو څو ځلي آیتونه مکرّریږي، او ځینو علماوو د «متشابه» او د «مثاني» څخه داسې مطلب اخیستی دی چې په ځینو آیتونو کې د یوه قسم مضمون سلسله تر لرې ځای پورې اوږدیږي او هغه متشابه دی،

او په ځينو ځايونو کې د يوه نوعيت مضمون سره په بله جمله کې د هغه د مقابل نوعيت مضمون بيان کاوه شي، مثلاً ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾ يا ﴿نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ * وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ﴾ يا ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾ دغسې آيتونو ته «مثاني» ويل کيږي چې په دغو کې دوه مختلف قسمونه مضامين بيان شوي دي.

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ

چې لړځيږي رپيږي ځيک کيږي له ده پوستکي د هغو کسانو چې ويريږي له رب خپل، بيا پاسته (آرام نيسي) پوستکي د دوی او زړونه د دوی طرف د يادولو د الله ته.

تفسير: يعنې د کتاب الله له اورېدلو څخه د الله تعالى خوف او د ده د کلام له عظمته د ده زړه مرتعش او لړځيږي، او ويښتان يې شک پک (نيغ) دريږي، او پوستکي يې پاسته کيږي، مطلب دا چې د خوف او رعب کيفيت پر دوی طاري کيږي، او د دوی قلب او قالب، ظاهر او باطن د الله تعالى له ياده متمايل او راټيټيږي، او د الله تعالى ياد د دوی پر روح او بدن پر دواړو يو خاص اثر پيدا کوي.

ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿۲۳﴾

دغه (قرآن) هدايت دی د الله، سمه لاره ښيي په دغه (قرآن) سره هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي، او هر څوک چې بې لارې يې کړي الله؛ پس پيدا به نشي هغه ته هيڅوک لاره ښوونکی.

تفسير: يعنې د هر چا لپاره چې د الله تعالى حکمت مقتضي وي؛ داسې د بري او کاميابۍ لارې ورخلاصوي، او په دغه شان سره د مقصود د منزل پر طرف درومي، او هر هغه چاته چې الله تعالى د ده د سوء استعداد له وجې د هدايت توفيق ورنه کړي؛ نو بل څوک به له هغه سره څه مرستې وکړي، او څنګه به يې لاس ونيسي؟.

أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿۲۴﴾

آيا پس هغه څوک چې ځان ساتي په مخ خپل سره له سختۍ د عذاب د ورځې د قيامت (په شان د هغه مأمون دی؟ بلکه نه دی)، او وبه ويلی شي ظالمانو ته چې وڅکئ (خوند) د هغه عمل چې وئ تاسې چې کوه به مو (په دنيا کې چې د انبياوو تکذيب وو).

تفسير: د انسانانو قاعده ده کله چې د مخامخ له لوري پرې څوک حمله او يرغل راوړي؛ نو په لاسونه سره د هغه مخه نيسي، ليکن په محشر کې به د ظالمانو لاسونه بند وي، څو د عذاب څپېړې برابرې د دوی پر مخ ولګيږي، نو آيا داسې يو انسان چې د داسې سخت ګزار مخه پخپل مخ سره ونيسي، او ورته وويل شي چې اوس د هغو کارونو مزه وڅکه چې په دنيا کې دې کړي وو؛ د هغه مؤمن په شان کېدی شي چې هغه ته به په آخرت کې د هيڅ يو قسم تکليف او زحمت رسېدلو فکر او اندېښنه نه وي، او د الله تعالى په فضل او مرحمت سره به بيخي مطمئنه او بېفکره اوسيږي؟ له سره يو نه دي !.

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۲۵﴾ فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۲۶﴾

(همداسې) دروغجن شميرلي وو (خپل انبياء) هغو کسانو چې پخوا له دوی نه وو، پس رابه غی دوی ته عذاب له داسې طرفه چې نه به پوهېدل. پس وبه څکوله په دی الله خواري او رسوايي په

دغه ژوندون لږ خسیس کې، او خامخا عذاب د آخرت ډېر لوی دی که چېرې وی دوی په دې عالمان (نو ایمان به یې راوړی وو).

تفسیر: یعنې ډېر اقوام د انبیاوو د تکذیب په سبب هلاك او رسوا کړی شوي دي، او د آخرت اشد عذاب لا د هغوی لپاره همغسې پوره پاتې دی، نو آیا دغه موجوده مکذبین ډاډه او مطمئن دي چې له هغوی سره به دغسې معامله نه کیږي، هو ! که دوی د پوهې او فکر او غور خاوندان وی؛ نو په دغه مورد کې به یې فکر او غور کوو.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۷﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۲۸﴾

او خامخا په تحقیق بیان کړی دی مونږ خلقو ته په دغه قرآن کې له هر مثله (چې په دیني امورو کې پکارېږي) لپاره د دې چې دوی (پرې) پند واخلي. په دې حال کې چې دا قرآن دی لوستلی شوی په عربي ژبې سره چې نه دی خاوند د کوږالي، لپاره د دې چې دوی وساتلی شي (له معاصیو او کفره).

تفسیر: دغه د دوی نه پوهېدل د دوی له غفلته او حماقته دي، پاك قرآن خو هره یوه خبره په مثالونو او دلیلونو سره پوهوي، څو خلق په هغه کې غور او دقّت وکړي، او په هغه سره خپل عاقبت اصلاح کړي، قرآن په یوه صافه عربي ژبې رالېږلی شوی کتاب دی، چې د ده د ړومبنیو مخاطبینو مورنی ژبه ده، په دغه قرآن کې هیڅ یوه کږه او ناموافقه خبره نشته، او ډېرې ښې صافې سمې خبرې په کې شته، چې سلیم عقل یې په ډېر ښه شان سره قبلوي، هیڅ قسم اختلال او کوږوالی د ده په مضامینو او عباراتو کې نشته.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا

(بیانوي) الله یو مثل چې یو سړی وي (مریي) چې وي په ده کې (ډېر) شریکان تړول بدخویه سره ناسازه، او یو بل سړی وي (هغه هم مریي خو) سلامت تړول د یوه سړي وي، آیا برابر دي سره دغه دواړه مثلونه (د مریو؟ بلکه نه دي سره برابر، همداسې دی حال د کافر او د مؤمن).

تفسیر: یعنې که څو تنه حصه لرونکي په یوه مریي یا نوکر کې شریك وي، او له دغو څخه هر یو حصه لرونکی ضدّي او عنادي واقع شوی وي، او له دوی څنې هر یو هم دغه غواړي چې هغه مریي یا نوکر یواځې د همده خدمت او کار وکړي، او نور شرکاء ورسره څه اړه او علاقه ونه لري، نو ښکاره خبره ده چې په دغه فکر کې دغه خدمتګار سخت وارخطا او پرېشان کیږي، په خلاف د دې هغه مریي او نوکر چې یواځې یوه سره وي، نو هغه ته به یو شان یو جانبه طمانیت حاصل وي، او د څو تنو بادارانو د خوښ ساتلو فکر او د دې خوا او هغې خوا څغلولو اندېښنه به ورسره نه وي، اوس ښکاره خبره ده چې دغه دواړه مریان بیخي نشي سره برابرېدلی، همداسې وګڼئ مشرك او موحّد، د مشرك زړه په څو جانبه ویشلی شوی وي، او د څو تنو باطلو معبودانو د خوښ ساتلو په فکر کې مشغول وي، پر خلاف د دې موحّد خپل ګرد توجهات، خیالات، ارتباطات او تعلّقات د واحد الله په طرف مصروفوي، او د ده مرجع او مرکز د تل لپاره د همغه پاك الله دربار دی، موحد په پوره اطمینان او تړول زړه سره د الله تعالی د رضا او خوښی په فکر کې مشغولیږي، او پوهیږي چې وروسته د پاك الله له خوښې څخه د بل چا خوښې او خوشالی ته چندانې اړ (محتاج) نه یم.

ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿۲۹﴾

ټوله ثناء صفت خاص الله ته دی، بلکه زیاتره د خلقو نه پوهیږي (په نفع او ضرر خپل).

تفسیر: یعنې ګرد محاسن او محامد هغه پاک الله ته دي چې په داسې اعلی مطالبو او حقایقو سره مو په داسې صاف او په زړه پورې مثالونو او شواهدو پوهوي، مګر سره له دې ډېر داسې بد نصیبه کسان دي چې د دغو واضحو مثالونو په پوهېدلو توفیق نه مومي.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿۳۰﴾ ثُمَّ إِنَّكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمۡ تَخۡتَصِمُونَ ﴿۳۱﴾

بېشکه چې ته هم مړ کېدونکی یې، او بېشکه دوی هم مړ کېدونکي دي. بیا بېشکه تاسې په ورځ د قیامت کې په نزد د رب خپل جګړه به کوئ (په دیني امورو کې).

تفسیر: یعنې د دغه اختلاف اثر چې د مشرک او موحّد په منځ کې دی د قیامت په ورځ کې علی رؤوس الأشهاد ظاهرېږي، څه مهال چې نبیان به سره له خپلو امتیانو یو ځای کړل شي، او کافران به د انبیاوو او مؤمنینو په مقابل کې جګړې او مناقشې وکړي، او حجّتونه او دلائل به راوړاندې کړي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «کفّار به منکرېږي چې له سره مونږ ته ستا حکم نه دی رارسېدلی، بیا د دوی د دغه انکار په مقابل کې د پرښتو او د ځمکې او د اسمان او د دوی د لاسونو او پښو او نورو اعضاوو په شهادت به پرې ثابتېږي»؛ چې دوی پخپلو دغو ادعاوو کې دروغجنان دي، همداسې د نورو ګردو جګړو فیصلې به هم په هغه ورځ کې د پاک الله په حضور کې صادرېږي، بهتر همدا دی چې د «اختصام» لفظ عام کېښود شي، څو د احادیثو او آثارو څخه مخالف نشي.

په دې آیت شریف کې ښکاره دلیل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفات شوی دی، او د دنیا د ژوند سره یې علاقه پرې شوې ده، هو ! د انبیاوو علیهم السلام او د شهداوو په اړه چې د ژوند کوم نصوص راغلي دي، مراد ورڅخه برزخي ژوندون دی، لکه چې د شهداوو په اړه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿بَلۡ أَحۡيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمۡ يُرۡزَقُونَ﴾.

فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدۡقِ إِذۡ جَآءَهُۥٓۚ أَلَيۡسَ فِي جَهَنَّمَ مَثۡوًى لِّلۡكَٰفِرِينَ ﴿۳۲﴾

پس څوک دی ډېر ظالم؟ (بلکه نشته) له هغه چا چې دروغ تړي پر الله (په لرلو د شریک، ځوی، ښځې)، او دروغ شمیري رښتیا خبره (قرآن) کله چې راشي (دغه قرآن) دغه (مکذّب ته، آیا نشته په دوزخ کې ځای لپاره د کافرانو؟ (بلکه شته).

تفسیر: پر الله تعالی باندې یې دروغ وویل، یعنې شریک یې ورته ودراوه، یا یې اولاد ور تجویز کړ، یا یې داسې صفات ورمنسوب کړل چې په واقع کې د ده د ذات او صفاتو سره وړ او ولایق نه وي، او رښتیا خبره کله چې ورته ورسېده؛ دروغ یې وشمېرله، یعنې هغه رښتیا خبرې چې انبیاوو علیهم السلام د الله تعالی له طرفه راوړلې؛ هغوی ته یې د دروغو نسبت وکړ، او هیڅ یې په کې خپل فکر او غور ونه چلاوه، بلا شُبهه هغه څوک چې له حق او حقانیت سره دومره عداوت او دښمني لري، له هغه څنې ډېر لوی ظالم بل څوک کېدی شي، او د داسې ظالمانو د ورتلو او هستوګنې ځای ماسوا له دوزخه بل به چېرې وي؟.

وَٱلَّذِي جَآءَ بِٱلصِّدۡقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُتَّقُونَ ﴿۳۳﴾

او هغه (محمد) چې راغی په (خبرې) رښتیا سره، او هغه (مؤمنان) چې رښتیا یې وشمېرله دا (خبره)؛ دغه کسان همدوی دي پرهېزګاران (له معاصیو او له شرکه).

تفسیر: یعنې الله تعالی د ویریدونکیو شان داسې وي چې تل رښتیا ووایې، او د رښتیا تصدیق وکړي.

لَهُمْ مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

شته دوی ته (په جنّت کې) هر هغه (نعمت) چې غواړي یې په نزد د رب د دوی، دغه (مذکور کرامت) جزا ده د محسنانو نیکوکارانو. لپاره د دې چې ورژوي الله له دوی نه بدتر د هغو ګناهونو چې کړي یې وي، او چې جزا ورکړي (الله) دوی ته اجر د دوی په سبب د هغه ډېر ښه عمل چې وو دوی چې کوو به یې (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی متقینو او محسنینو ته د دوی د ډېرو ښو کارونو اجر او بدل ورکوي، که په غلطه کوم بد عمل ترې صادر شوی وي؛ هغه وربښي.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انتِقَامٍ ﴿٣٧﴾

آیا نه دی الله کافي بس کېدونکی د بنده خپل (بلکه کافي دی)، او ویروي (کفّار ای محمده !) تا په هغو بُتانو (چې عبادت یې کوي کفّار) بې له الله، او هر څوک چې ګمراه یې کړي الله؛ پس پیدا به نه شي دې (ګمراه) ته هیڅوک سمه لاره ښوونکی. او هر چاته چې سمه لاره وښیي الله؛ پس نشته ده ته هیڅوک ګمراه کوونکی، آیا نه دی الله ډېر زبردست غالب قوي څښتن (خاوند) د بدل اخیستلو؟ (بلکه دی).

تفسیر: مشرکینو څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم له بُتانو ویراوه، او ویل به یې: «ګورئ تاسې څمونږ د معبودانو تحقیر او توهین مه کوئ !، او دوی پر خپل ځان مه خپه او مه قهرجنوئ !، نه چې دوی (معاذ الله) له تا څخه بالکل روغ لېونی او تیار پاګل جوړ کړي»، نو دلته د هغه ځواب ورکوي: «هر هغه چې د لوی زبردست الله بندګي ځانته غوره کړي وي؛ نو دی به کله له دغو عاجزانو او ناتوانانو باطلو معبودانو څخه ویرېږي، آیا د هغه عزیز منتقم الله تعالی امداد او اعانت ده لره بس او کافي نه دی، چې له بل چا څخه وویرېږي؟ یا ورته څه هیله امید ولري؟ دغه هم د دغو مشرکینو ګمراهي ده، چې د واحد الله بندګان له هسې چټي شیانو څخه ویروي، رښتیا خبره خو هم دا ده چې پر سمه صافه لاره روانول او نه روانول دغه ګرد د الله تعالی په قبضه او اختیار کې دي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ ۚ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾

او خامخا که وپوښتې ته (ای محمده !) له دغو (مشرکانو) چې چا پیدا کړي دا اسمانونه او ځمکې؛ نو خامخا وبه وایي چې الله (پیدا کړي دي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا پس نه وینئ تاسې هغه بُتان چې بولئ (عبادت یې کوئ)

تاسې بې له الله، که چېرې اراده وفرمايي ماته الله د ضرر رسولو؛ آيا دي دا بُتان لرې کوونکي د ضرر د هغه (له مانه؟ بلکه نه دي !)، يا که اراده وفرمايي (الله) ماته د رحمت (د نفعې رسولو)؛ آيا دي دغه (بُتان) منع کوونکي د رحمت د الله (له مانه؟ بلکه نه دي !)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بس دى ځما الله، خاص په هم دغه الله توکل کوي توکل کوونکي (په هر حال او هر کار کې، او خپل ټول امور هم هغه ته ورسپاري).

تفسير: يعني يو طرف خو قدوس الله تعالى چې پخپله تاسې د اقرار سره موافق د ټولو اسمانونو او ځمکې خالق او مالک دى، او بل طرف دغه د تيږو او بې سا بُتان يا عاجز مخلوقات چې که هغوى ګرد سره يو ځاى هم شي؛ د الله تعالى د رالېږلي شوي يو ادنى زحمت يا راحت مخه نشي نيولى، او نه يې نوعيت بدلولى شي، نو تاسې پخپله دغه خبره راوښيئ چې له دغو دواړو څخه کوم يو د اطمينان او اعتماد وړ (مستحق) او لايق کېدى شي؟ او کوم يو د خپل مدد لپاره کافي او بس ګڼلى شي؟ د هود عليه السلام قوم هم ويلي وو: ﴿إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ﴾ چې د هغه ځواب هود عليه السلام داسې ورکړى وو: ﴿قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ * مِن دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ * إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ (۱۲ جزء، د هود سورت (۵) رکوع، ۵۴، ۵۵، ۵۶ آيتونه)، او ابراهيم عليه السلام هم خپل قوم ته داسې فرمايلي وو: ﴿وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ * وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (۷ جزء، د الأنعام سورت (۹) رکوع، (۸۰ - ۸۱) آيتونه).

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾

ووايه (اى محمده !) اى قومه ځما ! ژوند کوئ تاسې په ځاى (او حال) خپل کې، بېشکه زه هم عمل کوونکى يم (په حال د توکل او صبر خپل)، پس ژر ده چې معلوم به کړئ تاسې (ځما او له تاسو نه) هر هغه چې رابشي هغه ته داسې عذاب چې وبه شرموي دى، او نازل به شي په ده عذاب همېشه.

تفسير: يعني عنقريب دغه خبره واضحه او ښکاره کېدونکې ده چې د واحد الله بندګان غالبان کېږي، که د دغو سلهاوو دروازو فقيران؟ واقعات به ډېر ژر دا راوښيي چې هر هغه بنده چې د الله تعالى په حمايت او پنا کې راغلى دى؛ د هغه مقابله کوونکي بالآخر ګرد سره خوار زار او تباه کېږي.

تنبيه: له ﴿عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ څخه دنيوي عذاب، او له ﴿عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾ څخه اخروي عذاب مراد دى، والله أعلم.

إِنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾

بېشکه مونږ نازل کړى مو دى پر تا کتاب (قرآن) لپاره (د انتفاع د ټولو) خلقو په حقه سره، پس هر چا چې سمه لاره يې وموندله؛ پس نفس د ده لره ده (فائده يې)، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کېږي پر ځان خپل (چې ضرر يې ګالي)، او نه يې ته پر دوى وکيل (ساتونکى).

تفسير: يعني ستا په ژبه او د دغه کتاب په ذريعه د نصيحت رښتيا خبرې ويلې شوي دي، او د دين سمه صافه برابره لاره ښوولې شوې ده، زيات له دې نه هر انسان دې خپله ګټه او تاوان وسنجوي، هر څوک چې پر نصيحت عمل او تګ

کوي؛ خپل ځانته فائده او ګټه رسوي، که نه خپله آخره خاتمه او انجام خرابوي، پر تا د دوی نور هیڅ مسئولیت او ذمه واري نشته، چې په زور او جبر سره دوی پر سمه لاره راولې، ستا وظیفه تش د الله تعالی د پیغام رسونه ده، چې دغه فریضه تاسې اداء کړې ده، وروسته له دې نه نور ګرد معاملات هغه پاک الله ته وسپارئ چې د ده په لاس کې ژوندي کول، مړه کول، ویده کول او ویښول او نور ګرد شیان دي.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا ۚ فَيُمْسِكُ الَّتِيْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰۤى اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۴۲﴾

الله راکاږي (قبضوي) نفسونه په وخت د مرګ د دوی، او هغه نفس چې نه وي مړ (هغه راکاږي) په خوب د هغه کې، پس وساتي (هغه نفس) چې حکم یې کړی پر هغه د مرګ، او بېرته رالیږي (بدن ته) هغه بل (نفس) تر نېټې په نامه کړې شوې پورې، بېشکه په دغه (قبض، امساک، ارسال) کې خامخا ډېر دلائل د قدرت دي لپاره د هغه قوم چې فکر کوي (او عبرت ترې اخلي، لیکن نه کوي فکر په کې کفّار).

تفسیر: شاه صاحب لیکي «یعنې په خوب کې هر ورځ روح اخلي، او بیا یې بېرته ورلیږي، همدغه نښه ده د آخرت، معلوم شو چې په خوب کې هم لکه موت سا اخیسته کیږي، که خوب وځنډیږي؛ نو هم هغه مرګ دی، مګر دغه روح هغه دی چې ورته ظاهري هوش وايي، او هغه روح چې په هغه سره تنفس جریان لري، او نبضین خوځیږي، او خواړه هضمیږي؛ هغه بل دی، چې پخوا د مرګ له وقوع څخه نه ایستل کیږي»، (موضح القرآن).

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُفَعَآءَ ۗ

آیا نیولی دي دغو (مشرکانو) غیر له الله شفاعتګران (بُتان چې زارۍ وکړي الله ته).

تفسیر: یعنې مشرکین د بُتانو په نسبت داسې دعوی کوي چې دوی د الله تعالی په دربار کې ځمونږ سپارښت او شفاعت کوي، او د همدوی له سپارښت څخه ځمونږ ګرد کارونه هلته جوړیږي، نو ځکه مونږ د دوی عبادت کوو، حال دا چې اول د شفیع کېدلو لپاره معبودیت لازمي نه دی، بل شفیع هم هغه څوک ګرځېدی شي چې ورته د الله تعالی له طرفه د شفاعت حکم او اجازه وي، او یواځې د هغو کسانو په حق کې شفاعت په عمل راتلی شي، چې دوی د الله تعالی په نزد غوره او مقبول وي، لنډه یې دا چې د شفیع لپاره اذن او د مشفوع لپاره مرتضائیت یو ضروري امر دی، او دلته دغه دواړه خبرې نشته، نه بُتانو ته اذن ثابت دی او نه د کفّارو مرتضائیت؛ نو د دوی دغه دعوی غلطه شوه.

قُلْ اَوَلَوْ كَانُوْا لَا يَمْلِكُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۴۳﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) آیا اګر که وي دوی په داسې حال کې چې مالکان نه وي د هیڅ شي، او نه عقل لري (دوی چې ستاسې عبادت ورته معلوم شي ځکه چې جمادات وي).

تفسیر: یعنې بُتان نه اختیار لري او نه پوهه، نو بیا د دوی شفیع کېدل ډېر عجیب دي.

قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيْعًا ۗ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۴۴﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) خاص الله ته (اختیار د) شفاعت دی ټول (او بل هیڅا لره دخل نشته)، خاص الله ته دی سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، بیا خاص همده ته بېرته بیول کیږئ (لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې في الحال هم پر اسمانونو او ځمکه کې د همدغه الله تعالی سلطنت دی، او في المآل هم د ګردو رجوع او بېرته ورتګ هم هغه ته دی، نو بې د الله تعالی له خوښې او رضا هیڅوک د دې خبرې قوّت او قدرت نه لري، چې خپلې شونډې هم وخوځولی شي.

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

او په هغه وخت کې چې یاد کړ شي الله یواځې (بې له بُتانو)؛ نو منقبض شي، وترهیږي زړونه د هغو کسانو چې ایمان نه راوړي په آخرت باندې، او په هغه وخت کې چې یاد کړل شي هغه (بُتان) بې له دغه (الله)؛ ناڅاپه دوی خوشالیږي (مخونه یې رڼه او وچولي ـ تندي یې خلاص شي له خوښی).

تفسیر: د مشرکانو دغه یوه خاصه ده چې په ځینو اوقاتو کې تش پخپلو ژبو د الله تعالی د عظمت او محبّت اعتراف کوي، لیکن د هغوی زړونه د واحد الله له ذکره او حمد او ثنا څخه نه خوښیږي، هو ! که د نورو بُتانو یا وړوکیو معبودانو تعریف ورته وکړی شي؛ نو له ډېر خوښی او خوشالی پخپلو جامو کې نه ځاییږي، او د مسرّت آثار د دوی له څېرو څخه له ورا (لرې) ځرګندیږي (ښکاره کیږي)، د افسوس او حسرت ځای دی چې نن ورځ علی الأکثر تش په نامه سره مسلمانانو همداسې یو وضعیت ځانته غوره کړی دی، مثلاً که د واحد الله قدرت، قوّت، عظمت او د ده د لامحدوده علم وسعت بیان کړ شي؛ نو د دوی په مخونو کې د انقباض آثار احساس کیږي، مګر که د کوم پیر، فقیر، حضرت، شیخ، ملنګ، صاحبزاده، خواجه، سید او د نورو متعارفه وو خوارقو، رښتیا دروغ کرامات او نورې چټې او مهملې خبرې دوی ته وویلی شي؛ نو د دوی په څېرو کې د وجد او نشاط علائم قائمیږي، او په زړونو کې یې د سرور او انبساط امواج پیدا کیږي، بلکه ډېر اوقات د خالص توحید بیانوونکي د دوی په نزد د اولیاء الله منکر ګڼل کیږي، «فإلی الله المشتکی وهو المستعان».

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾

ووایه (ای محمده !) ای الله !، پیدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکې !، ای عالمه خبرداره په پټو او په ښکاره وو !، ته حکم کوې (په قیامت کې) په منځ د بندګانو خپلو کې په هغو (دینیه وو امورو کې) چې وو دوی چې په کې اختلاف به یې کاوه.

تفسیر: یعنې هر کله چې دوی په داسې غټو خبرو کې هم جګړې کوي، او د الله تعالی دومره عزت او وقار هم د دوی په زړونو کې نشته، نو اوس زه ستا پاک دربار ته عرض او فریاد کوم، څو پخپله د دغو جګړو په منځ کې یوه پرېکړه او فیصله وفرمایې.

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِن سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾

او که چېرې بېشکه په اختیار کې شي د هغو چې ظلم یې (پر نفسونو خپلو په کفر سره اختیار) کړی دی هغه (اموال مبالغ) چې په ځمکه کې دي ټول، او په مثل (هم د هغه) نور ورسره شي؛

نو خامخا فديه به ورکړي دوی په هغه سره له بدرنګه عذابه په ورځ د قيامت کې، او ښکاره به شي دوی ته له جانبه د الله هغه (عذاب) چې نه وو دوی چې ګمان به يې کاوه (د هغه). او ښکاره به شي دوی ته (سزا او عقوبت) د هغو اعمالو چې کړي وو دوی، او چاپېره نازله به شي په دوی (جزاء د) هغه شيز چې وو دوی چې په هغه پورې به يې مسخرې کولې (چې الهي قهر او ابدي عذاب دی).

تفسير: يعني د قيامت په ورځ چې د دغو اختلافاتو فيصلې اوروولی کيږي، په دغه وخت کې به د دغو ظالمانو چې په شکک او شرک سره يې د الله تعالى شان تنقيص کوو؛ ډېر بد حال وي، فرض يې کړئ که په دغه ورځ د ځمکې د مخ ګردې خزانې بلکه له هغوی څنې زائد مبالغ هم له دوی سره موجود وي، او وغواړي چې دغه ګرد اضعافًا مضاعفه خزائن د خپلې فديې په ډول ورکړي، او خپل ځان خلاص کړي؛ مګر هغه ترې نه قبليږي، او هر څه بد اعمال چې ده کړي دي؛ يو په يو يې په مخ راوړل کيږي، او د داسې راز راز ويروونکيو عذابونو خوند به وڅکي چې هيڅکله به د هغه مثال او نظير د ده په وهم او خيال کې هم نه وي ګرځېدلی، الغرض هغه کسان چې پر خالص توحيد او حق دين پورې يې ټوکې او مسخرې کولې، د هغه ربړ او وبال يې دوی هرومرو ګالونکي دی، او په هغو عذابونو کې چې دوی ورپورې مسخرې کولې؛ دوی پخپله په کې اخته کېدونکي دي.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا

پس کله چې ورسيږي (جنس د) انسان ته څه قسم ضرر؛ نو بولي مونږ (دفع د هغه ته).

تفسير: يعني چې د هغه الله تعالى له ذکر څخه چې اوس خپه او ناراضه کيږي؛ د مصيبت په وخت کې ورغږ او نارې وهي، او د ده ذکر چې د مصائبو په وخت کې پرې خوښيږي؛ د مرفه الحالي (د خوشحالي او مستئ) په وخت کې له دوی نه هيريږي.

ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

بيا کله چې ورکړو مونږ ده ته کوم نعمت له (جانبه) خپله؛ وايي بېشکه همدا خبره ده چې راکړی شوي دی ماته دغه (نعمت) په سبب د پوهې (ځما، نه ده داسې).

تفسير: يعني قياس خو همدغه غوښت چې دغه نعمت ځما په برخه شي، ځکه چې په ما کې د دغې خبرې لياقت وو، او د هغه د ګټلو ذرائع ماته ښکاره او معلوم وو، او الله تعالى ته ځما استعداد او اهليت څرګند وو، نو بيا به هغه ولې ماته نه رسېده؟ الغرض چې ده پر خپل لياقت او عقل نظر وکړ، او د الله تعالى پر فضل او قدرت يې نظر ونه کړ.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۴۹﴾

بلکه دغه (عطا د نعمت) فتنه امتحان ازموينه ده، وليکن اکثر د دوی نه پوهيږي (چې دغه تخويل استدراج، امتحان دی دوی ته).

تفسير: يعني داسې نه ده، بلکه دغه نعمت د الله تعالى له طرفه يو امتحان دی، چې بنده د هغه پر موندلو تر کوم حد پورې د حقيقي منعم شکريه اداء کوي؟ او د احسان او انعام حق يې پېژني؟ که ناشکري يې وکړله؛ نو دغه نعمت ورته نقمت او د ده د ځان وبال ګرځي.

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ
وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾

په تحقيق ويلې ده دغه خبره هغو کسانو (چې تېر شوي دي) پخوا له دوی نه (لکه قارون او قوم د ده)؛ پس هيڅ قدر دفع د عذاب ونه کړه له دوی څخه هغه (دنيوي مال او متاع) چې وو دوی چې کسب (د ګټې د هغو) به يې کوو. پس ورسېد هغو (پخوانيو) ته (جزاء د هغو بدو) اعمالو چې کول به دوی (په خسف سره)، او هغه کسان چې ظلم يې کړی دی (په اختيارولو د کفر) له دغه (قوم ستا ای محمده !)؛ ژر ده چې وبه رسيږي دوی ته سزا او عقوبت د هغو اعمالو چې کړي دي دوی، او نه دي دوی عاجز کوونکي (مونږ لره له تعذيب د دوی نه).

تفسير: لکه چې قارون همداسې ويلي وو، د هغه څه حشر او آخره خاتمه شوه؟ د هغه ذکر پخوا له دې نه تېر شو، يعنې څرنګه چې پر پخوانيو مجرمينو د خپلې ګناه سزا او وبال ولوېد؛ پر دغو موجوده وو مشرکينو هم د دوی د بدو اعمالو سزا او وبال لوېدونکی دی، څه وخت چې پاك الله تعالی د دوی د سزا ورکولو اراده وفرمايي، نو دوی له سره خپل ځانونه نشي پټولی، او نه چېرې ترې تښتېدلی شي، او نه په کوم چل او تدبير سره دی سترې، ستومانه، او عاجزولی شي.

أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

آيا نه پوهيږي دوی په دې چې بېشکه الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي، او تنګوي (په اندازه کوي يې)، بېشکه په دغه (بسط او قبض) کې خامخا ډېر دلائل دي لپاره (د هغه) قوم چې ايمان راوړي (په الله چې باسط او قابض دی).

تفسير: يعنې په دنيا کې محض د روزي پراخي او تنګي د کوم سړي د مقبوليت او مردوديت دليل نشي کېدی، نه د روزي ګټل دومره په عقل، ذهانت، علم او لياقت پورې منحصر دي، وګورئ چې څومره بېوقوفان او ناپوهان په ډېر اطمينان او هوسايي سره ژوندون کوي، او څومره عاقلان، فاضلان او نېکان په لوږو سره شپې او ورځې تېروي.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

ووايه (ای محمده ! چې فرمايي الله) ای بندګانو (مؤمنانو) زما هغو کسانو چې اسراف يې کړی دی پر نفسونو خپلو ! مه نااميده کېږئ له رحمته د الله، (ځکه چې) بېشکه الله مغفرت کوي ښنې ګناهونه ټول (اګر که ډېر هم وي بې له شرکه)، بېشکه چې الله همدی دی ښه ښنونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: دغه آيت د أرحم الراحمين د بې پايانه رحمت بيان او د ده د عفوې او د عظيم الشأن تېرېدلو اعلان کوي، او د خورا ډېرو سختو مأيوس العلاجو مريضانو په حق کې د شفاء د اکسير حکم لري، مشرك، ملحد، زنديق، مرتد، يهودي، نصراني، مجوسي، مبتدع، فاسق، فاجر او نور عاصيان او باغيان هر څوك چې وي د دغه آيت له اورېدلو څخه وروسته د الله تعالی مهربانۍ ته اميدوار کېږي، ځکه چې د هر چا په نسبت چې الله تعالی اراده وفرمايي؛ د هغه ګناه معافوي، او هيڅوك د ده لاس نشي نيولی، بيا بنده به ولې نااميده کېږي؟ هو ! دغه ضروري ده چې د الله تعالی

له نورو اعلاناتو سره سم چې په هغو کې تصریح شوې ده، چې د کفر او شرک جرم به بې له توبې او بې له ایمانه نه قبلوي، بنايي چې ﴿إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ له ﴿لِمَن يَشَاءُ﴾ سره مقيده وګڼله شي، خو سره له هغه د دغې خبرې تقييد يې هم فرمايلی دی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (٨) رکوع (١١۶) آيت)، له دغه تقييد څخه دغه نه لازميږي چې الله تعالی بې له توبې هيڅ يوه لويه يا وړوکې ګناه نشي معافولی، او نه يې داسې مطلب کيږي چې د هيڅ يو جرم لپاره له سره د توبې ضرورت نشته، او بې له توبې به ګرد ګناهونه معافيږي، قيد يواځې د مشيت دی، او د مشيت په متعلق په نورو آيتونو کې دا ښوولې شوي دي چې هغه په کفر او شرک کې بې له توبې ممکن نه دی، لکه چې د دغه آيت شان نزول هم پرې دلالت کوي، او د دې وروستني آيت له افادې څخه هم معلوميږي، نو الغرض الله تعالی ټول ګناهونه کله چې وغواړي بندګانو ته معافوي، خو شرک بغير له توبې نه نه معاف کيږي، نو دا آيت د الله تعالی د پراخه رحمت بيان کوي چې ګناهګار بندګان دې نه نااميده کيږي، که د الله تعالی نه د ګناهونو د معافولو غوښتنه وکړي؛ الله تعالی يې معافوي.

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾

او بېرته وګرځئ تاسې رب خپل ته (له شرکه او عصيانه)، او غاړه کېږدئ ده ته پخوا له هغه چې راشي تاسې ته عذاب، بيا به مدد درسره نشي کولی (په دفع د عذاب کې).

تفسير: يعنې پخپلو تېرو اغلاطو نادم شئ !، او د الله تعالی د بې پايانه جود اوکرم څخه وشرمېږئ !، او د کفر او عصيان لاره پرېږدئ !، او د هغه کريم رب په طرف رجوع وکړئ !، او خپل ځانونه هغه ته وروسپارئ !، او د ده د احکامو په مقابل کې په نهايت عجز او اخلاص سره غاړه کېږدئ !، او ښه وپوهېږئ چې په حقيقت کې نجات يواځې د ده په فضل او کرم سره ممکن دی، ځمونږ رجوع او انابت هم بې د الله تعالی له فضله او کرمه نشي ميسّر کېدی.

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾

او متابعت وکړئ د ډېر غوره حکم د هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته له (جانبه د) رب ستاسې پخوا له هغه چې راشي تاسې ته عذاب يو ناڅاپه، حال دا چې تاسې به نه پوهېږئ (چې له کوم لوري راځي).

تفسير: له ښې خبرې څخه مراد قرآنکريم دی، يعنې پر قرآني هدايتونو عمل وکړئ !، او د عذاب له راتګه پخوا د خپل مستقبل په فکر او انديښنه کې اوسئ !، که نه د عذاب له معاينې څخه وروسته به د هغه هيڅ تدارک او انتظام نشي کېدی، او هيڅ يو تدبير به مؤثر نه لويږي، د الله تعالی عذاب به مو داسې يو ناڅاپه راګېر کړي، چې تاسې به له سره د هغه پر راتګ نه خبرېږئ.

أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿٥٦﴾

(چابکې کوئ تاسې په تعميل د قرآن باندې پخوا له هغه) چې ووايي يو نفس: ای ارمان او ندامت مې دی پر هغه چې تقصير مې کړی دی په طرف (په حق د طاعت) د الله کې، او بېشکه چې وم زه خامخا له مسخره کوونکيو څخه.

تفسير: يعنې په هوا اوهوس، رسم، تقليد او دنيوي خوندونو او چړچو کې اخته او مشغول او د الله تعالی له ذکره او ياده بلکه د ده له وجوده بېخي غافلان شوي وو، د ده دين او رسول او د هغه هولناک انجام په نسبت به مو چې

رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ویرولو؛ ملنډې، ټوکې او مسخرې کولې، او د دغو شیانو په حقیقت نه وو پوهیدلي، د ډېر افسوس ځای دی چې د الله تعالی په پېژندلو او د ده د حقوقو په منلو کې مونږ په څه اندازه سره غفلت او قصور کړی دی، چې د هغه په نتیجه کې نن له دغې بدې پېښې سره مخامخ شوي یو، کفّار به دغسې خبرې په محشر کې کوي، که د آیت مضمون کفارو او عصاتو لره عام کېښود شي؛ نو د ﴿وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّٰخِرِينَ﴾ معنی به «ما به د مسخره کوونکو غوندې عمل کولو» وي، «علمت عمل ساخر مستهزئ» (کما فسر به ابن کثیر رحمه الله).

﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَىٰنِي لَكُنتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۝٥٧﴾

یا (پخوا له دې نه) چې ووایي: که چېرې داسې وی چې بېشکه الله سمه لاره ښوولې وی ماته؛ نو خامخا وم به زه له متقیانو پرهېزګارانو (له شرکه او له معاصي نه).

تفسیر: کله چې په حسرت او افسوس سره کار ونه چلیږي؛ نو د خپل فهم غلطولو لپاره دغه ګوډ عذر وړاندې کوي، څهووایم؟ الله تعالی ماته هدایت رانه کړ، که الله اراده فرمایلي وی؛ نو نن به زه هم د متقیانو په مرتبه رسېدلی وم، د دغه ځواب وروسته داسې راځي: ﴿بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي﴾.

﴿أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۝٥٨﴾

یا (پخوا له دې نه) چې ووایي (نفس) په هغه وخت کې چې ویني عذاب: کاشکې وی ماته بیا بېرته ورتګ (دنیا ته)؛ پس وم به زه هلته له نیکوکارانو (موحدانو هم په عقائدو هم په اعمالو کې).

تفسیر: کله چې حسرت او اعتذار دواړه بېکاره ثابت شي؛ او د دوزخ له عذابونو سره مخامخ شي؛ نو په دغه وخت کې به د اضطراب وارخطایي له شدّته داسې وایي: «په هر ممکنه صورت سره چې کیږي، یو ځلي مې بیا دنیا ته ولېږه !، او د توبې او اطاعت فرصت او موقع راکړه !، او ګوره چې زه په څه صلاح او تقوی سره بېرته درحاضرېږم»، فرمایي الله تعالی چې: ولې مې هدایت نه وو درته کړی بلکه درته کړی مې وو:

﴿بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ۝٥٩﴾

هو ! داسې ده چې په تحقیق راغلي وو تاته دلائل (قرآن) ځما، پس تکذیب کړی وو تا په هغو سره، او تکبّر دې کړی وو، او وې ته له کافرانو (نامنونکیو نه).

تفسیر: یعني غلط وایې، آیا الله تعالی درته سمه صافه لاره نه وه درښوولې؟ او خپل انبیاء یې سره له معجزو او احکامو نه وو درلیږلي؟ مګر د هغوی خبرې دې و نه منلې، او هر هغه شی چې تاته ویلی کېده، هغه مو سره له غروره او تکبر تکذیب کوو، او ستا هم دغه لویي او تکبر د حق له قبوله مانع ګرځېده، او خبره همدا ده چې الله تعالی ته له ازله دغه خبره معلومه وه چې ته به د ده له آیتونو څخه انحراف او انکار کوې، او په تکبّر او سرکښی سره به وړاندې کېږې، ستا د طبیعت او مزاج غوښتنه او اقتضاء همداسې ده چې که زر کرته د دنیا په طرف بېرته وګرځولی شې؛ بیا به پخپلو هم هغو واهیه وو حرکاتو کې مداومت کوې، او له هغه څخه له سره لاس اخیستونکی نه یې: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (د «الأنعام» سورت (۳) رکوع (۲۸) آیت)، د داسې خلقو په نسبت د الله تعالی داسې عادت نه دی چې دوی بریالیان او کامیاب کړي، بلکه خائب او خاسر کوي یې.

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾

او په ورځي د قيامت کې به ووينې ته هغه کسان چې دروغ يې تړلي دي پر الله پورې (په نسبت د شرک او نورو عيوبو) مخونه د دوی به تور کړی شـوي وي، آيا نشته په دوزخ کې ځای لپاره د منکرانو (کافرانو؟ يعنې شته !).

تفسير: کومه خبره چې د الله تعالی له جانبه راځي، او هغې ته د دروغو نسبت وکړل شي؛ هم دغه پر الله تعالی دروغ تړل دي، ځکه چې دروغ شمېرونکي داسې دعوی کوي چې الله تعالی هغه خبره نه ده فرمايلې، حال دا چې په واقع کې به يې فرمايلي وي، نو د دغو دروغو تورولی د قيامت په ورځ د دوی پر څېرو کې څرګندېږي (ښکاره کيږي).

وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾

او وبه ساتي الله (له دوزخه) هغه کسان چې ځان يې ساتلی وي (له شرکه) په سبب د خلاصي موندلو د دوی، نه به رسيږي دوی ته سختي او نه به دوی غمجن کيږي.

تفسير: يعنې الله تعالی متقيان د دوی د ازلي فوز او فلاح په سبب د بري او کاميابي پر هغه لوړ (اوچت) مقام رسوي، چې هلته به له هر قسمه بديو او شرورو څخه محفوظ او له هر راز (قسم) فکر او غم څخه به آزاد او محفوظ وي.

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَّهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾

الله پيدا کوونکی د هر څيز دی، او دغه (الله) پر هر څيز وکيل (ساتونکی متصرف) دی. خاص همدغه (الله) لره دي کليګانې (د خزانو) د اسمانونو او د ځمکې، او هغه کسان چې کافران شوي دي په آيتونو د الله، دغه کسان همدوی زيانکاران دي (چې ځای يې ابدي دوزخ دی).

تفسير: يعنې الله تعالی هر شی پيدا کړی دی، او وروسته له پيدايښته د ده د بقاء او تحفظ ذمه واري يې هم پر خپل قدرت اخيستې ده، او د ځمکې او اسمان د ګردو شيانو تصرّف او اقتدار هم ده ته حاصل دی، ځکه چې د ګردو خزانو کنجيانې له ده سره دي، نو له داسې الله څخه مخ اړول او نورو شيانو ته مخ ګرځول فضول او بېکاره خبره ده، ښايي چې انسان د الله تعالی له غضبه وويرېږي، او د الله تعالی رحمت او مهرباني ته اميدوار اوسي.

قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾

آيا پس تاسو امر کوئ ماته چې بې له الله تعالی د بل چا عبادت وکړم ای جاهلانو ناپوهانو !.

تفسير: يعنې انتهايي ناداني، حماقت او جهالت دا دی، چې انسان الله تعالی پرېږدي، او د نورو په عبادت کې بوخت شي، او له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه داسې غوښتنه کوي، او ترې طمع کوي چې دی (معاذ الله) د کفر او شرک لاره د دوی له سببه غوره کړي، په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې مشرکانو رسول الله صلی الله عليه وسلم ته دعوت ورکړی وو، چې راځه ځمونږ د معبودانو عبادت کوه، نو ځکه دغه پاس آيت د دوی په ځواب کې نازل شو:

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾

او خامخا په تحقیق وحي کړی شوې ده تاته او (وحي کړی شوې ده) هغو کسانو ته چې ړومبی له تا نه وو (داسي چې قسم دی) که شرک پیدا کړ تا (فرضًا)؛ نو خامخا خراب به شي هرومرو عمل ستا، او خامخا شې به ته هرومرو له زیانکارانو (نو ځان وساته له شرکه !). بلکه (یواځې) د الله عبادت کوه، او اوسه له شکر کوونکیو (په نعمت د توحید او عبادت).

تفسیر: یعني که له عقلي حیثیته وکتلی شي، د ګردو اشیاوو پیدا کول، باقي پرېښودل، او په هغه کې د هر ډول تصرفاتو جاري لرل یواځې د الله تعالی کار دی، نو د عبادت مستحق ماسوا له الله څخه بل هیڅوک نشي کېدی، او که له نقلي حیثیته ملاحظه وکړئ؛ نو ټول انبیاء الله او سماویه ادیان د توحید په صحت او د شرک په بطلان متفق دي، بلکه هر نبي ته د وحي په ذریعه دغه ښوولی شوي دي چې په آخرت کې د مشرکانو ټول اعمال بیخي بېکاره دي، او د شرک انجام د خالص حرمان او خُسران څخه سوا بل شی نه دی، لهذا پر هر انسان لازم دي چې له ګردو باطلو معبودانو څخه ځان وشکوي !، او له الله تعالی سره د خپل عبودیت تعلقات ونښلوي، او د الله تعالی وفادار او شکرګزار او احسان پېژندونکی بنده شي، د ده عظمت، قدرت، جلال او کمال ښه وپېژني، عاجز او ناتوانه مخلوقات د ده شریک ونه ګرځوي، او هغه په هم هغو صفاتو سره لوی، پورته، اعلی او ارفع وګڼي، لکه چې واقع کې هم دی.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ

او تعظیم نه دی کړی دغو (مشرکانو) د الله حق تعظیم د ده.

تفسیر: یعني مشرکینو د الله تعالی عظمت، علویت، کمال، جلال، لویي او بزرګي تر هغې اندازې او مرتبې پورې ونه پېژندله چې تر هغې اندازې او مرتبې پورې پر یوه بنده د هغه معرفت او پېژندګلوي لازمه ده چې هغه وپېژني، د الله تعالی د رفیع شان او لوړې مرتبې د اجمالي تصوّر کوونکی آیا د عاجز او محتاج مخلوق حتی د بېځایه ګټو او بتانو شرکت له الله تعالی سره تجویز کولی شي؟ حاشا وکلاّ ! وروسته له دې نه د الله تعالی د عظمت او قدرت، د جلال او کمال د ځینو شئونو بیان دی.

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

او ځمکه ټوله به په موټي د الله تعالی کې وي په ورځ د قیامت کې، او اسمانونه به نغښتلي شوي دي په ښي لاس د ده کې، پاکي ده ده ته او لوړ لوی دی له هغو شیانو چې دوی یې شریکوي (له الله سره بُتان او نور شیان).

تفسیر: د الله تعالی د عظمت حال خو دادی چې په ورځ د قیامت کې به ټوله ځمکه په یوه موټي کې ونیسي، او اسمانونه به په ښي لاس کې راونغاړي، په صحیح حدیث کې راغلي دي، ابو هریرة رضي الله تعالی عنه فرمایي چې: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلي دي چې ویې فرمایل: «الله تعالی به ځمکه په موټي کې راونیسي، او اسمانونه به په ښي لاس کې راونغاړي، او بیا به وفرمایي: زه بادشاه یم، چېرته دي د ځمکې بادشاهان؟» یعني په دغه ورځ به ښرګنده شي چې حقیقي بادشاه الله تعالی دی، د نورو بادشاهي به ختمه شوي وي، یواځې د الله تعالی په واک کې به وي، او حساب به ورسره کیږي.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ ۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرٰى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَّنْظُرُونَ ﴿۶۸﴾

او پو کل به و کړی شي په شپېلۍ کې، پس بېخوده مړه به شي هر هغه چې په اسمانونو کې دي او هر هغه چې پـه ځمکه کـې دي، مګر هغه څوک چې اراده وفرمايي الله (د نه وژلو د هغه)، بيا به وپو کل شي په هغې شپېلۍ کې بل ځلې؛ پس ناڅاپه دغه خلق به (چې مړه وو ټول) ولاړ وي منتظر وي (چې څه راباندې کيږي).

تفسير: د اکثرو محققينو علماوو په نزد ټول به دوه ځلې د صور نفخې کيږي، په اوله کې به د ګردو حواس ورکيږي، بيا هغه کسان چې ژوندي دي مړه کيږي، بيا به بله نفخه کيږي، چې د هغې په اثر د مړيو ارواح به د ابدانو په طرف بېرته راګرځي، او ټول بېهوشان به په هوش کيږي، په دغه وخت کې د محشر د دې عجيبو او غريبو مناظرو د ليدلو څخه ګرد مخلوقات حيران کيږي، بيا به په ډېر سرعت سره د قدوس الله په مخکې وړاندې کيږي، او ګرد سره ورحاضرولی شي.

تنبيه: له ﴿إِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ﴾ څخه ځينو جبرئيل، ميکائيل، اسرافيل او داسې نور عليهم السلام مراد نيولي دي، او ځينو له هغوی سره حملة العرش هم شامل کړي دي، د ځينو په نزد ترې انبياء او شهداء مراد دي، والله أعلم، په هر حال دغه استثناء به د هغې نفخې په وخت کې وي چې وروسته له هغه ممکن دي پر دوی هم فناء طاري کيږي، ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۲) رکوع (۱۶) آيت).

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَجِاْئَ بِالنَّبِيّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۶۹﴾

او روښانه به شي ځمکه په نور د رب د دغې (ځمکې لپاره د فيصلې د بندګانو)، او کېښود به شي کتاب (عملنامې لپاره د حساب)، او راتله به وکړل شي په انبياوو (محشر ته) او په شهداوو سره (له هر امته)، او حکم به وکړ شي په منځ د دوی کې په حق اوعدل سره، او پر دوی به ظلم ونه کړ شي (هيڅ قدر په تزييد د عقاب يا تنقيص د ثواب).

تفسير: الله تعالی به د حساب لپاره څرنګه چې د ده د شان سره مناسب دي؛ راښکته شي، او ځمکه به د ده د نور او رڼا په وجه وځليږي، انبياء او شهداء به راوستل شي، او د بندګانو په منځ کې به د عدل او انصاف فيصله وشي.

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ

او پوره به ورکړه شي هر نفس لره (جزا د هغه) عمل چې کړی يې وو (ده).

تفسير: يعني د نېکۍ په بدل کې تنقيص او د بدۍ په بدل کې تزييد نه واقع کيږي، د هر چا هومره چې ښه يا بد عمل وي؛ هغه ګرد د الله تعالی په علم کې دی، سم له هغه سره بدل ورکول کيږي، چې د هغه څه تفصيل وروسته له دې نه راځي.

وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿۷۰﴾

او حال دا چې الله ښه عالم دی پر هغو اعمالو چې دوی يې کوي (نو جزاء به پرې ورکړه شي).

تفسیر: یعنې شاهدان راځي د دوی د ملزم کولو لپاره، که نه له الله تعالی څخه هیڅ یو شی پټ نه دی (کذا في الموضح).

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ

او شړلی راښکلی کیږي (په شدّت سره) هغه کسان چې کافران شوي دي طرف د دوزخ ته ډلې ډلې.

تفسیر: یعنې ټول کافران په ټېل وهلو او په نهایت ذلت او خوارۍ سره د دوزخ په طرف شړل او بیول کیږي، څرنګه چې د کفر اقسام او مراتب ډېر دي؛ نو هر قسم او هره درجه د کفارو ډله سره بېله بېله کوله شي.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا

تر هغه پورې چې راشي دوی دوزخ ته حال دا چې وبه پرانیستلی شي دروازې د دغه (دوزخ).

تفسیر: هم هغسې چې د دنیوي بندیخانې دروازې خلاصې نه وي، هر کله چې کوم بندي په کې ننویستل کیږي، ور یې ورته خلاصوي، او وروسته د ده له ننوتلو څخه بېرته وربندول کیږي، همداسې ځه وخت چې دوزخیان دوزخ ته نژدې رسیږي، د دوزخ دروازې پرانیستلی کیږي، او دوزخیان په ټېل وهلو سره په کې غورځولی کیږي، او بیا یې دروازې تړلی کیږي، کما قال الله تعالی: ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ﴾ (همزة).

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ

او وبه وایي دوی ته خزانچیان (متصرفان) د دغه (دوزخ) آیا نه وو راغلي تاسې ته رسولان له تاسې نه.

تفسیر: یعنې هغه پرښتې چې د دوزخ محافظانې دي، دوی به کفارو ته د ملامتی په ډول سره داسې وایي: «آیا نه وو درغلی تاسې ته رسولان له تاسې»، یعنې چې له هغوی څخه له دې سببه چې ستاسې له جنس څخه وو؛ فائده اخیستل ډېر اسان وو.

يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧١﴾

چې لوستل به دغو (رسولانو) پر تاسې آیتونه (د قرآن) د رب ستاسې، او ویرول به دوی تاسې له ملاقات د هغې ورځې ستاسې چې دغه ده، وبه وایي (کفار چې ولې نه وو راغلی) بلکه راغلی وو، ولیکن ثابته شوې ده کلمه (حکم) د عذاب پر کافرانو.

تفسیر: یعنې ولې انبیاء نه وو راغلي !؟ بلکه ضرور راغلي وو، او د الله تعالی کلام یې راوړی وو، او له نن ورځې څخه ډېر زیات ویرولی شوي وو، لیکن مونږ له خپلې بدبختی او نالایقۍ د هغو پندونو ته غوږ کښېښنود، څو بالآخر د الله تعالی د داسې قاطع او لا یتغیّر تقدیر سره مخامخ شو، او د عذاب حکم پر مونږ کفارو په قطعي ډول ثابت او نافذ شو: ﴿فَٱعْتَرَفُوا۟ بِذَنۢبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ﴾ (الملک).

قِيلَ ٱدْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾

وبه ویل شي دوی ته: ننوځئ دروازو د دوزخ ته په دې حال کې چې همېشه اوسیدونکي اوسئ په ده کې، پس بد دی ځای د هستوګنې د متکبرانو (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې تاسې د خپل، تکبر، لویي او غرور له سببه د الله تعالی خبره ونه منله، نو اوس تاسې تل په دوزخ کې پراته اوسئ !، او د هغه د عذابونو خوند وڅکئ !.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا

او بیول کیږي به هغه کسان چې ویرېدل به دوی له ربه خپله طرف د جنت ته ډلې ډلې.

تفسیر: یعنې کله چې د ایمان او تقوی مدارج متفاوت دي، د هرې درجې متیقن مؤمنین جلا او د هرې یوې ډلې به سره بېلې وي، او دغو ګردو جماعتونو ته ډېر زیات تشویق او ترغیب ورکول کیږي، او په ډېره مینه او محبت سره د جنت په طرف لېږل کیږي.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿۷۳﴾

تر هغه پورې چې راشي دوی جنت ته حال دا چې پرانیستلې شوې به وي دروازې د دغه (جنت)، او وبه وایي دوی ته خزانچیان (متصرفان) د جنت: سلام دې وي پر تاسې، پاک یئ تاسې (له ګناهونو) پس ننوځئ جنت ته په دې حال کې چې همېشه اوسیدونکي اوسئ (په ده کې).

تفسیر: څرنګه چې د مېلمنو له راتګه څخه پخوا د مېلمستون دروازې پرانیستلې کیږي، او د هغوی لپاره د هوسایۍ وسائل او وسائط برابرولی شي؛ کله چې جنتیان هلته ورسیږي، نو د جنت دروازې به د دوی په مخ کې پرانیستلې خلاصې وي، لکه څنګه چې د «ص» سورت په (۴) رکوع کې راغلي دي: ﴿مُفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ﴾ او د الله تعالی پرښتې به په نهایت اعزاز او اکرام سره په سلامونو او ثناوو او نورو د دوی استقبال کوي، او ورته «هر کله راشئ ! ښه راغلئ !» وایي، او د جنّت د تل اوسېدلو بشارات او زیري به ورته کوي.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ

او وایي به دغه (جنتیان): ټوله ثناء صفت خاص الله ته دي، هغه (الله) چې رښتینه یې کړه له مونږ سره وعده خپله.

تفسیر: یعنې د الله تعالی شکر او حمد وایو، هغه وعدې چې مونږ د انبیاوو له خولې څخه اورېدلې دي، د هغو تصدیق مونږ پخپلو سترګو وینو.

وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ

او میراث یې راکړه مونږ ته ځمکه (د جنت) چې ځای نیسو له جنته هر ځای چې خوښ شي ځمونږ.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «جنتیانو ته حکم شته هر چېرې چې زړه یې غواړي، هم هغلته دې وسیږي، لیکن د هر جنتي زړه به هم هغه ځای خوښوي چې د ده لپاره لا له پخوا څخه مخصوص او معین کړی شوی دی»، د ځینو په نزد مراد

يې داسې دی: چې په جنت کې د تللو او راتللو او له يوه ځای بل ځای ته ورتګ هيڅ ممانعت نه دی، او هر جنتي هر چېرې چې يې زړه وغواړي؛ هم هغلته وردرومي.

فَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿۷۴﴾ وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّيْنَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيْلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۵﴾

پس ښه دی اجر د (نېک) عمل کوونکو (دغه جنّت). او وينې به ته (ای محمده !) پرښتې طواف کوونکې (چار چاپېر) له عرشه چې تسبيح به وايي دوی (پيوسته) له حمده ثنا د رب د دوی سره، او حکم به وکړی شي په منځ د خلقو کې په حق سره، او وبه ويلی شي چې: ټوله ثنا ده خاص الله ته چې رب پالونکی د عالميانو دی.

تفسير: يعنې څه وخت چې الله تعالی د حساب او کتاب لپاره د فيصلو ميدان ته راشي، په دغه وخت کې به پرښتو د عظيم عرش په چار چاپېر حلقه تړلې وي، او ګردې به د خپل رب په تسبيح او تحميد کې مشغولې وي، او د ګردو بندګانو د اعمالو فيصلې به په ډېر انصاف سره وکړی شي، چې د هغې په اثر به له هر لوري څخه په ډېر جوش او خروش سره د ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ ناري پورته کيږي، يعنې ټوله ثنا صفت او محامد هغه پاک الله ته لايق دي، چې د ګرد جهان رب او پروردګار دی، او د ټول عالم په نسبت يې ښه احکام او عمده فيصلې صادرې کړې دي.

تمّت سورة الزمر بعون الله وتوفيقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُؤمِن

«د (المؤمن) سورت مکي دی، پرته له (۵۶، ۵۷) آیتونو څخه چې مدني دي، (۸۵) آیته او (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۰) او په نزول کې (۶۰) سورت دی، وروسته د (الزّمر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ۝١ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللهِ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ۝٢ غَافِرِ الذَّنْۢبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ

نازلېدل د دې کتاب (قرآن) له (جانبه) د الله دي، چې (دی) ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو)، ښه عالم دی (پر هر څیز). ښونکی د ګناهونو دی (عاصیانو لره)، او قبلوونکی د توبې دی (تائبانو لره).

تفسیر: یعني توبه قبلوي او له ګناهونو څنې تائب داسې پاک او صافوي چې ګواکې له سره یې څه ګناه او خطا نه وي کړې.

شَدِيْدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ

سخت دی عذاب (د ده کفّارو لره) څښتن (خاوند) د فضل دی.

تفسیر: یعني بې نهایته د قدرت او وسعت او غناء څښتن دی، چې پر بندګانو د انعام او احسان بارانونه وروي.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۝٣

نشته لایق او حقدار د عبادت بل هیڅوک مګر یواځې هم دی دی، خاص همده ته بېرته ورتلل دي (لپاره د حساب).

تفسیر: چې هلته له وررسېدلو څخه وروسته هر یوه ته د دوی د اعمالو مکافات او بدل ورکول کیږي.

مَا يُجَادِلُ فِيْۤ اٰيٰتِ اللهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

جګړې نه کوي (طعنې نه وایي) په آیتونو د الله کې مګر هغه کسان چې کافران شوي دي.

تفسیر: یعني د الله تعالی کلام او خبرې او د ده د عظمت او قدرت دلائل داسې نه دي، چې په هغه کې څه مناقشه، مجادله او جګړه وکړه شي، مګر هغه خلق چې دا یې له خپلو ځانونو سره غوټه کړېده چې د خورا روښانو دلائلو او براهینو او له ډېرو ښو ښکاره وو شواهدو څخه به هم انحراف او انکار کوي، نو دوی پر دغو د رښتیا خبرو په ناحقه سره جګړې او مناقشې کوي.

فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ۝٤

پس نه دې تېر باسي تا ګرځېدل د دوی (په هوساینې سره) په ښارونو کې (ځکه چې عاقبت د دوی دوزخ دی).

تفسير: يعني د داسې منكرينو انجام تباهي او هلاكت دی، اګر كه دوی في الحال په ښارونو او كليو كې ګرځي، سيلونه، سياحتونه او سوداګري كوي، او پخپلو چرچو كې مشغول دي، نو نه ښايي چې تاسې د دوی پر دغه راحت او هوسايۍ وغولېږئ، ځكه چې دغه د الله تعالی له طرفه امهال او استدراج دی.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾

دروغجن شميرلي وو (رسولان خپل) پخوا له دوی نه قوم د نوح او نورو اقوامو وروسته له دوی نه، او قصد وكړ هر امّت (له دوی نه) پر رسول خپل چې ونيسي دوی هغه (رسول او ضرر وررورسوي)، او جګړې به كولې دوی (له دغو رسولانو سره) په باطله سره، لپاره د دې چې پټ كړي په دغه (باطل سره) حق (توحيد)، پس ومو نيول دوی (په عذاب سره)، پس څرنګه وو سزا عقوبت ځما (دوی لره؟).

تفسير: د هر امّت اشرارو د خپلو انبياوو د وژلو يا د زحمت او تكليف وررسولو ارادې كړې وې، او همېشه هغوی دداسې چلونو په جوړولو كې مصروفېدل، چې د هغو په وسيله حق او رښتيا دين ته ماتې او شكست وركړي، ليكن د دې په ځای چې دغه اشرار ځمونږ انبياوو ته لاس وروغځوي، يا يې ونيسي؛ مونږ همدغه اشرار پخپل غضب او قهر كې اخته او سختې سزاوې مو ورته وركړې دي، بيا وګورئ چې د دوی ببخ او بكر مو څرنګه له بېخه وويست؟ نن هم د هغو سپېره شويو اقوامو څه آثار چېرې شته او په نظر راځي، چې د هغو د ليدلو څخه يو انسان د دوی د تباهۍ په نسبت څخه فكر، غور او تصوّر كولی شي.

وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٦﴾

همداسې (لكه وجوب د عذاب پر دغو مكذبينو) واجبه شوې ده خبره (د عذاب) د رب ستا پر هغو كسانو چې كافران شوي دي (هغه كلمه دا ده چې) بېشكه دوی ملګري د اور (د دوزخ) دي.

تفسير: يعني هم هغسې چې پر پخوانيو اقوامو د عذاب راتلونكې خبره پوره نازله او منطبقه شوې ده، پر اوسنيو منكرينو يې هم نازله وبوله، او هم هغسې چې د انبياوو د اعلان سره موافق پر كفارو دنيوي عذاب نازل شوی دی؛ ستا د رب دغه خبره هم يو ثابت شوی حقيقت دی، چې په آخرت كې د دغو خلقو ځای دوزخ دی.

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا

هغه كسان (له ملائكو) چې پورته اخلي عرش او هم هغه (پرښتې) چې چارچاپېرې دي د عرش تسبيح وايي سره د حمده ثناء د رب د دوی، او ايمان يې راوړی دی په دغه (الله)، او مغفرت غواړي (له الله نه) هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړی دی.

تفسير: يعني د عظيم عرش حاملين او د هغه په چارچاپېر كې بېشماره مطوفيني پرښتې چې د دوی غـذاء يواځې د الله تعالی تسبيح او تحميد دی، او د الله تعالی د دربار د مقربيت لامله په اعلی درجې سره د ايمان او يقين لرونكې دي، دوی د الله تعالی په حضور كې د مؤمنينو لپاره دعاء او استغفار كوي.

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَّعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِيْنَ تَابُوْا وَاتَّبَعُوْا سَبِيْلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ۝

(نو وايي چې) اى ربه څمونږ ! احاطه کړې ده او پراخه دى هر شي ته ستا رحمت او علم، پس مغفرت وکړه هغو کسانو ته چې توبه يې ايستلي ده، او متابعت يې کړى دى د لارې ستا، او وساته دوى له عذابه د دوزخ نه.

تفسير: دغه يې د پرښتو د استغفار صورت ښوولى دى، يعني د الله تعالى په دربار کې داسې عرض کوي: «اى څمونږ ربه ! ستا علم او رحمت په هر شي محيط دى، پس هغه څوک چې ستا په محيط علم يې بد کارونه پرېښې وي، او د زړه په صدق سره يې ستا په طرف رجوع کړې وي، او ستا پر سمه لاره يې د تللو زيار، کوښښ ايستلى وي، او د بشريت په اقتضاء څه کمزوري او خطاوې له دوى نه صادرې شوي وي؛ ته پخپل فضل، رحمت او کرم سره هغه وروښه، نه په دنيا کې څه ربړ او زحمت ورپېښ کړې !، او نه په عُقبا کې د دوزخ مخ ورښکاره کړې !.

رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنّٰتِ عَدْنِ الَّتِيْ وَعَدْتَّهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ ؕ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝

(او هم وايي به) اى ربه څمونږ !او ننه باسه دوى په جنتونو د همېشه هستوګنې کې هغه چې وعده کړې ده تا له دوى سره، او څوک چې نېک شوي له پلرونو د دوى او (له) ښځو د دوى، او (له) اولادو د دوى، بېشکه چې ته هم ته يې ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني اګر که جنّت هر چا ته د ده د عمل په صله کې وررسيږي، لکه چې دلته هم د چپ ۓ چله قيده ښکاره ده، او بې له خپل ايمان او اصلاح ښځه، اولاد، مور و پلار او نور کسان يې هيڅ په کار نه ورځي، ليکن ستا حکمتونه داسې هم دي چې د يوه له خاطره ډېرو کسانو ته د دوى له عمله زيات په اعلى درجه رسوې، لکه چې د «الطور» سورت په لمړۍ رکوع (۲۱) آيت (۲۷) جزء کې راغلي دي: ﴿وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيْمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ اَلَتْنٰهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ﴾ نو هغه به هم په حقيقت کې د هم هغه صالح سړي د اکرام او مداراتو يو صورت وي، چې د هغه مور او پلار او ښځه او اولاد هم په هم هغې درجې کې ورسره پرېښودلى شي.

وَقِهِمُ السَّيِّاٰتِ ؕ وَمَنْ تَقِ السَّيِّاٰتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهٗ ؕ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝

او وساته دوى له بديو ځنې !، او هر څوک چې وساتې ته له بديو څخه په دغه ورځ د قيامت کې؛ نو په تحقيق رحمت دې وکړ پر او دغه (ساتل ستا له عذابه) همدغه دى برى ډېر لوى.

تفسير: يعني په محشر کې دوى ته هيڅ قسم بدي مثلاً وېره، پرېشاني او نور لاحق نه وي، او دغه عظيم الشأن برى او کاميابي خاص ستا په مهربانۍ او مرحمت حاصلېدى شي، ځينو مفسّرينو له «سيئات» څخه سيئه اعمال مراد اخيستي دي، يعني وروسته له دې نه دوى يې له بدو کارونو څخه محفوظ وفرمايل، او د دوى خوى او عادت يې داسې وګرځاوه چې د بدۍ په لوري متمايل نشي، ښکاره ده هر هغه چې نن دلته له بدۍ ځنې ځان وساتي؛ پر هغه ستا لوى فضل او کرم شوى دى، او همدغسې سړى به هلته اعلى برى او کاميابي حاصلوي، په دغه تفسير کې د «يومئذ» ترجمه دې: د «هغې ورځې» په ځاى په «دې ورځې» سره وکړه شي، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «يعني که ستا لطف او مهرباني وي؛ نو له بديو ځنې به دوى ځان وساتي، او پخپل عمل سره هيڅوک خپل ځان نشي ساتلى، له لږې يا ډېرې بدۍ څخه څوک تش دى؟»، په دغو الفاظو سره دغه دواړه تفاسير منطبق کېدى شي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى ٱلْإِيمَـٰنِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي (چې دوزخ ته داخل کړل شي)؛ نو غږ به ورته وکړ شي: خامخا دښمني (او قهر) د الله (پر تاسې باندې) ډېر لوی دی له دښمنۍ (او قهر) ستاسې له ځانونو خپلو سره، کله چې وبه بللی شوئ تاسې (په دنیا کې) طرف د ایمان راوړلو ته، پس کافران کېدئ به تاسې (او له ایمانه به تښتېدلئ).

تفسیر: دغه به د قیامت په ورځ کې وايي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې نن تاسې له خپل نفس څخه بېزاره یئ، او پر خپل ځان لعنت وایئ، په دنیا کې چې کافران کېدئ؛ په دغه وخت کې الله تعالی له دې نه زیات پر تاسې لعنت لېږه، او ستاسې له حرکاتو به نارضا وو، چې د هم هغه بدل نن ورځ مومئ».

قَالُوا۟ رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا ٱثْنَتَيْنِ

(نو) وبه وايي (دا کفّار) ای ربه څمونږ! مړه دې کړو مونږ دوه ځلې، او ژوندي دې کړو مونږ دوه ځلې.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «پخوا له دې نه تاسې خاوره وئ یا نطفه، په دواړو تقدیرو سره مړه او بېځانه وئ، بیا په تاسې کې سا ننوته، نو ژوندي شوئ، بیا مړه شوئ، بیا به ژوندي راپاڅول کېږئ، همدغه دي دوه ژونده او دوه مړیني، لکه څنګه چې الله تعالی د البقرې سورت په (۳) رکوع (۲۸) ایت (۱) جزء کې فرمایلي دي: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَٰتًا فَأَحْيَـٰكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ځینو نور تفسیرونه هم کړي دي، خو ظاهر همدا تفسیر دی.

فَٱعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا

پس قایل شو مونږ په ګناهونو خپلو.

تفسیر: هر کله چې مو دا حالت چې له مونږ سره یې وعده شوې وه په سترګو ولیده؛ نو اوس په خپلو ګناهونو قایل شو.

فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾

پس آیا شته د وتلو (څمونږ ته له دغه دوزخه) کومه لاره؟.

تفسیر: یعنې افسوس چې اوس حسب الظاهر له دې ځایه د خلاصېدو او تښتېدلو هیڅ یوه چاره او لاره نه راښکاري ماسوا له دې چې تا پخپل قدرت سره مونږ ته دوه ځلې موت او حیات راکړی دی، دریم ځلې مو هم دنیا ته ولېږئ، څو دا ځلې هلته صالحه اعمال وکړو، او سره له ډېرو نېکیو بېرته درحاضر شو.

ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِۦ تُؤْمِنُوا۟ ۚ فَٱلْحُكْمُ لِلَّهِ ٱلْعَلِىِّ ٱلْكَبِيرِ ﴿١٢﴾

دغه (ابدي عذاب) تاسې ته په سبب د دې دی، کله چې وبه باله شو الله یواځې (بې له نورو معبودانو ستاسې)؛ نو کفر به اختیار کړ تاسې، او که شریکان به هم وبللی شول له الله سره؛ نو ایمان به راوړ تاسې، پس حکم خاص الله لره دی (چې هر څه کوي دغه الله) ډېر پورته دی، ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې بېشکه اوس د دنیا په لوري د بېرته ورتګ هیڅ یو صورت نشته، اوس تاسې د خپلو پخوانیو اعمالو سزاوې درواخلئ، ستاسې په نسبت د ابدي هلاکت دغه فیصله ځکه شوې ده، چې تاسې د واحد الله او حقیقي معبود غږ ته غوږ کنښېنبود، او تل مو د ده له وحدانیت څخه انکار کوو، که له تاسې نه د کوم دروغ او باطل معبود په لوري بلنه کېده؛ نو علی الفور به مو «آمنّا وصدّقنا» ویل، او په هغه پسې به مو منډې وهلې.

هُوَ الَّذِيْ يُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ رِزْقًا ۭ وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُّنِيْبُ ﴿۱۳﴾

الله هغه ذات دی چې ښیي تاسې ته دلائل خپل، او نازلوي تاسې ته له (طرفه) د اسمانه رزق روزي (باران چې سبب د روزۍ دی)، او پند نه اخلي (په دغو دلائلو) مګر هغه چې راګرځیدلي وي (له شرکه او معصیته توحید او طاعت ته).

تفسیر: یعنې د الله تعالی د عظمت او وحدانیت دلائل او نښې په هر څیز کې ظاهرې دي، انسان ته ښایي چې یواځې پخپلې روزۍ او رزق کې لږ غور او دقّت وکړي، او ودې ګوري چې په څه وسائلو او وسائطو سره هغه وررسیږي، حتی چې د هغه سامان له اسمانه هم تهیه کیږي، بیا په نورو شیانو کې هم د ده عقل او پوهه رسیږي، لیکن که څوک هغه لوري ته له سره رجوع هم ونه کړي، او له غور او فکر څخه کار وانخلي، نو له کوم ځایه او په کومې وسیلې سره به پوهـه حاصله کړی شي؟.

فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱۴﴾

پس وبولئ تاسې الله په دې حال کې چې خالص کوونکي اوسئ دغه (الله) ته (د) دین (له شرکه)، او اګر که بد ګڼي دغه کافران (دغه اخلاص ستاسې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی بندګانو ته ښایي چې له پوهې او عقل څخه کار واخلي، او د واحد الله په طرف رجوع وکړي، او هم هغه دې وبولي او عبادت دې وکړي، او د ده په بندګۍ کې دې بل چا ته شرکت ور نه کړي، بېشکه چې د مخلصو بندګانو د دغه موحدیت، د واحد احد الله د عبادت کولو څخه کفار او مشرکان خپه کیږي، چې دوی ولې نور ګرد معبودان له منځه لرې کړي دي؟ او صرف واحد الله قبلوي؟ او یواځې د همغه قدّوس الله په عبادت کې مشاغلت لري؟، مګر پوخ او حقیقي موحد هم هغه دی چې د مشرکانو په مجمع کې د توحید غږ پورته کړي، او د هغوی د بد ویلو او خپګان څخه له سره اندېښنه او پروا ونه کړي !.

رَفِيْعُ الدَّرَجٰتِ ذُو الْعَرْشِ ۚ يُلْقِي الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ

(همدغه الله) پورته کوونکی د درجو (د مؤمنانو) دی، څښتن (مالک) د عرش دی، رالیږي روح (جبرئیل یا پټې خبرې) په امر حکم خپل پر هغه چا چې اراده وفرمایي له بندګانو خپلو.

تفسیر: له پټو خبرو څخه وحي مراد ده، چې پر انبیاوو علیهم السلام نازلیږي، او د دوی د ورثه وو په وسیله نورو بندګانو ته هم رسیږي، لکه چې د قیامت تر ورځې پورې به رسیږي.

لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿۱۵﴾

لپاره د دې چې وویروي (خلق) له ورځې د ملاقات.

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې چې ټول اولین او آخرین به سره یو ځای د پاك الله په حضور کې حاضریږي، او هر یو سړی به د خپلو ښو یا بدو اعمالو له بدل سره ملاقات کوي، یا ارواح له اجسادو، یا اعمال له عمالو، یا مظلومان له ظلامو، یا عابدان له خپلو معبودانو سره ګوري.

يَوْمَ هُم بَارِزُونَ ۚ

په هغه ورځ کې چې دوی به راښکاره وي.

تفسیر: یعنې له قبورو څخه به ووځي، او په یوه داسې ډاګ سم صاف هوار میدان کې به حاضریږي، چې هلته به هیڅ غر او غونډۍ او نور حائل نه وي.

لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۚ

پټ به نه وي پر الله له دوی نه هیڅ څيز.

تفسیر: یعنې ښه وپوهېږئ چې د هغه أحکم الحاکمین په دربار کې حاضرېدل دي، چې له هغه څخه ستاسې هیڅ احوال پټ نه دي، او ګرد ظاهري او باطني اسرار او احوال ورته ښکاره او څرګند دي، او د دوی ګرد اعمال به دوی ته وروړاندې کیږي، او خپله جزاء مومي، بیا به داسې وفرمایي الله جل جلاله پس له نفخې د صور:

لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

چا لره دی سلطنت؟ (نو ځواب فرمایي پخپله الله) نن ورځ خاص الله لره دی (سلطنت) چې یو دی ښه غالب قوي.

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې په ظاهري او مجازي ډول به هم د هیچا سلطنت او باچاهي نه وي پاتې، او یواځې د هم هغه مالك الملکوت او صاحب الکبریاء والجبروت حکومت او سلطنت به دائم او قائم وي، چې د ده په مقابل کې ټول زور او قوّت او طاقت عاجز او ناتوانه مطیع او منقاد دی.

الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ ۚ

نن ورځ به جزاء ورکړه شي هر نفس ته په قدر د هم هغه عمل چې کړی یې دی، نشته هیڅ قدر ظلم نن ورځ، بیشکه چې الله ډېر ژر حساب کوونکی دی. او وویروه (ای محمده ! دغه کفار له عذابه) د ورځې رانژدې، کله چې زړونه به په نزد د چنغړکو وي، په دې حال کې چې غم کوونکي به وي (خاوندان د زړونو).

تفسیر: یعنې له ډېرې وېرې او خوف زړونه به یې ترپیږي، او تر ستونو پورې به پورته کیږي، او خلق به په دواړو لاسونو سره هغه ټینګ ونیسي، او له دې نه به ویریږي چې چېرې د دوی زړونه د دوی له تنفس سره یو ځای د باندې ونه وځي.

مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾

نه به وي ظالمانو ته (په قیامت کې) هیڅوك دوست، او نه کوم شفاعتګر چې خبره یې ومنله شي.

تفسیر: یعنې داسې کوم شفاعتګر به نه وي چې د هغه خبره به خامخا اوربدله کيږي، سپارښت به هم هغه څوک کولی شي؛ چې د الله تعالی له طرف مجاز او مأذون وي، او د هغه انسان په حق کې کېدی شي؛ چې شفاعت د هغه لپاره غوره او پسند وي.

يَعْلَمُ خَآئِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُوْرُ ﴿۱۹﴾ وَاللّٰهُ يَقْضِيْ بِالْحَقِّ

معلوم دي (الله) ته خیانت د سترګو او هغه نیات چې پټوي يې سينې. او الله حکم (فيصله) کوي په حقه (عدل) سره.

تفسیر: یعنې له مخلوقاتو څنې خپلې سترګي وژغوري، او په پټه او مخفي ډول سره پر کوم يو شي نظر وغورځوي، يا د سترګو په يوه کنج يا په غلا سره وګوري، يا پخپل زړه کې کوم نيت وکړي، يا د کومې خبرې اراده يا خيال پخپل زړه کې تېر کړي، له دغو ګردو شيانو څخه پر ټولو او پر هر يوه باندې الله تعالی عليم او خبير دی، او فيصله يې په عدل او انصاف سره کيږي.

وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَقْضُوْنَ بِشَيْءٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿۲۰﴾

او هغه کسان چې بولي يې دوی غير له دغه (الله)؛ حکم نشي کولی دوی په هيڅ څيز، بېشکه الله همدی دی ښه اوربدونکی (د اقوالو) ښه ليدونکی (د اعمالو).

تفسیر: یعنې فيصله صادرول د هم هغه ذات کار کېدی شي چې ښه اوربدونکی ښه پوهېدونکی وي، ښه نو دغه بېځانه تيږي او بې روحه بُتان چې تاسې هغوی ته معبود وايئ، او په بندګۍ کې يې لګيا يئ؛ څرنګه به فيصله وکړی شي، بيا هغه څيز چې د فيصله کولو قوّت او قدرت نه لري، نو هغه څرنګه معبود کېدی شي؟.

اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ كَانُوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَانُوْا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ

آيا نه ګرځي (دغه مشرکان) په ځمکه (ملکونو) کې پس چې وګوري دوی چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د هغو کسانو چې وو پخوا له دغو (مشرکانو)؟ چې وو هغوی ډېر سخت له دغو (کفارو) څخه له جهته د قوت او آثار (چې پرينښې يې دي) په ځمکه کې.

تفسیر: یعنې ډېرې کلکې او مضبوطې کلاوې، عالي شانه عمارتونه، او د مختلفو اقسامو يادګارونه.

فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ﴿۲۱﴾

پس ونيول هلاک کړل دوی لره الله په سبب د ګناهونو د دوی، او نه وو دوی ته له (عذابه د) الله هيڅوک ساتونکی.

تفسیر: یعنې کله چې څوک مو له دنيوي عذاب څخه نشي بچ کولی؛ نو له اخروي عذاب څخه مو څوک ژغورلی شي؟.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَّاْتِيْهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَكَفَرُوْا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ ؕ اِنَّهٗ قَوِيٌّ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۲﴾

دغه (نيول او اهلاک د دوی) په سبب د دې وو چې بېشکه هغوی ته به راتلل رسولان د دوی په دلائلو ښنبو ښکاره وو، پس کافران شول؛ پس ونيول دوی لره الله (هلاک يې کړل)، بېشکه چې دغه (الله) قوي ښه زورور سختوونکی د عذاب دی.

تفسیر: یعنې تاسې هم د هغوی په شان د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تکذیب کې فلاح نه شئ موندلی، او بالآخر رسوا او هلاک کېږئ، او قدّوس الله به پخپل زور او قوّت سره خپل رسول فاتح، غالب، مظفر او منصور ګرځوي، په همدغه مناسبت الله أکرم شأنه وأعظم برهانُه اوس د موسی علیه السلام او د فرعون قصه دغسې بیان فرمایي.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۳﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی په آیتونو دلائلو خپل، او په برهان سند ښکاره سره.

تفسیر: له «آیتونو او دلائلو» ځنې یې معجزات او له «برهان سند ښکاره» څخه یې ماسوا له معجزاتو نور قسمونه دلائل او براهین مراد فرمایلي دي، یا دې له «آیات» څخه تعلیمات او احکام او لـه ﴿سُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ﴾ ځنې معجزات مراد واخیست شي.

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَقَارُوْنَ

طرف د فرعون ته او هامان ته او قارون ته.

تفسیر: هامان د فرعون وزیر وو، قارون د بني اسرائیلو ډېر لوی متمول او تاجر وو، چې د موسی علیه السلام پر خلاف د فرعون پر مرضی به یې اقدامات کول، پخوا له دې نه د ده قصه تېره شوې ده.

فَقَالُوْا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿۲۴﴾

پس وویل (دوی چې دا رسول) ساحر کوډګر دی دروغجن دی.

تفسیر: یعنې ساحر او کوډګر دی، د دغو معجزاتو په ښوولو کې دروغجن دی، د رسالت په دعوی کې دغسې به ځینو د هغو ویلي وي، او نورو به د دوی تصدیق کړی وي.

فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوْٓا اَبْنَآءَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ وَاسْتَحْيُوْا نِسَآءَهُمْ ؕ

پس کله چې راغی (موسی) دغو (قبطیانو) ته په حقه سره له نزده ځمونږ؛ وویل (قبطیانو) چې:
ووژنئ تاسې ځامن د هغو (سبطیانو) چې ایمان یې راوړی دی له موسی سره، او ژوندی پرېږدئ
تاسې ښځې (لونې) د دوی (خدمت ته).

تفسیر: دغه حکم یې دویم ځلي د موسی علیه السلام د تشریف راوړلو څخه وروسته ورکړ، ځو په دغه سره د بني اسرائیلو تذلیل او توهین وکړي، او د دوی تعداد کم کړي، او د دوی په زړونو کې دغه خیال کېنوي چې دغه ګرد مصائب پر مونږ د موسی علیه السلام له سببه راغلي دي، او په دغه علت د هغه ملګرتیا پرېږدي.

وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۲۵﴾

او نه دی کید مکر د کافرانو مګر په ګمراهی کې.

تفسیر: یعنې له هسې مکرونو، فرېبونو، او تدابیرو څخه هیڅ نه کېږي، الله تعالی له خپلو مخلصو بندګانو سره امداد او معاونت فرمایي، او د منکرینو ګردې حیلې او پلمې ناکامې او غلطې ثابتوي.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُوْنِيْٓ اَقْتُلْ مُوْسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهٗ ۚ

او وویل فرعون (عملي خپلې ته): پرېږدئ (ای مشرانو) ما چې ووژنم موسی او راودې بولې (موسی) رب خپل (چې خلاص یې کړي له ما).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «فرعون وویل: ما پرېږدئ ! ښايي چې د ده د سلطنت ارکانو به د موسی د وژلو مشوره نه وي ورکړې، او هغوی د ده د معجزاتو له لیدلو څخه متأثر شوي او ویریدلي وو، او له دې نه ډارېدل، نه چې د موسی رب څمونږ څخه انتقام واخلي، پخپله فرعون هم ویریدلی وو او سخت مرعوب او منفعل شوی وو، لیکن خپل دغه خوف او بیم به یې پټاوه، او په خلقو کې به یې د خپل قوّت او شجاعت د اظهار لپاره دغسې خبرې کولې، څو خلق وګڼي چې د فرعون په مخکښې د موسی د وژلو په لاره کې هیڅ یوه مانع او رادع نشته، او د فرعون د ارادې په مقابل کې هیڅ یو قوّت او طاقت نشي درېدلی».

اِنِّيْٓ اَخَافُ اَنْ يُّبَدِّلَ دِيْنَكُمْ اَوْ اَنْ يُّظْهِرَ فِى الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿۲۶﴾

(وویل فرعون) بېشکه چې زه ویرېږم چې بدل به کړي (موسی) دین ستاسې (ای قبطیانو !) یا به ظاهر کړي (موسی) په ځمکه (د مصر) کې فساد (او مخالفت په منځ څمونږ کې).

تفسیر: یعنې که موسی علیه السلام ژوندی پرېښود شي؛ نو د دیني او دنیوي د دواړو قسمو د نقصان اندېښنه ده، ممکن دي چې دی د خپل وعظ او تلقین په اثر ستاسې هغه مذهبي دود او دستور درخراب کړي، چې له پخوا راهیسې جریان او دوام لري، یا د سازش او د نورو وسائلو جال په ځمکه کې وغځوي، او په مملکت کې بد امني واچوي، چې نتیجه به یې داسې کیږي، چې د تاسې (قبطیانو) حکومت به خاتمه وموي، او سلطنت به د بني اسرائیلو (سبطیانو) په لاس کې ورشي.

وَقَالَ مُوْسٰٓى اِنِّيْ عُذْتُ بِرَبِّيْ وَرَبِّكُمْ مِّنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ

او وویل موسی چې: بېشکه زه پناه غواړم په رب خپل او په رب ستاسې له (شره د) هر متکبره (سرکښه).

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام ته د دغو مشورو خبر وررسېد؛ نو خپل قوم ته یې وفرمایل چې: زه له دغو ویرولو څخه له سره نه ویرېږم، او نه یې پروا لرم، یواځې فرعون لا څه کوې، که د دنیا ګرد متکبرین او جبّارین هم سره راټول شي؛ خو بیا څما الله ما د دوی له شر څخه ساتي، او هغه ماته کافي دی، ما خپل ځان یواځې د ده په پناه کې ورکړی دی، هم هغه څما حامي او مددګار دی، کما قال الله تعالی: ﴿قَالَ لَا تَخَافَآ اِنَّنِيْ مَعَكُمَآ اَسْمَعُ وَاَرٰى﴾ (۱۶ جزء د طه سورت (۲) رکوع (۴۵) آیت)، بنه وروسته د الله تعالی له حمایته او امداده داسې اولوالعزم نبیان به څرنګه له یوه مغرور انسان څخه وویرېږي؟ نو ځکه موسی علیه السلام وویل: بېشکه زه پناه غواړم په رب خپل او په رب ستاسې له شره د هر متکبّره سرکښه.

لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۲۷﴾

چې نه راوړي ایمان په ورځ د حساب.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «څوک چې په حساب او کتاب یقین او باور ولري؛ نو هغه به څرنګه ظلم وکړي؟».

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُم بِالْبَيِّنَاتِ مِن رَّبِّكُمْ ۖ وَإِن يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ ۖ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ ۖ

او وويل يو سړي مؤمن له خپلوانو د فرعون څخه چې پټاوه ده ايمان خپل (له نورو قبطيانو): آيا وژنئ تاسې داسې يو سړی چې وايي رب څما الله دی، او حال دا چې په تحقيق راغلی دی تاسې ته په ښکاره دلائلو له (طرفه) د رب ستاسې، او که چېرې وي (موسی) دروغجن؛ نو پس په همده ده (جزاء د) دروغو د ده، او که چېرې وي (موسی) صادق رښتينی؛ نو وبه رسيږي تاسې ته ځينې د هغه عذاب چې وعده کوي (موسی د هغه) له تاسې سره.

تفسير: يو مؤمن سړی چې هغه تر دغه وخته پورې خپل ايمان له فرعونه او د ده له قومه مخفي ساتلی وو، د ﴿ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ﴾ په ځواب کې يې داسې وويل: «آيا ته د داسې يو سړي په ناحقې وينې تويولو پسې خپله ملا تړې چې هغه علاوه له دغه اظهاره بله هيڅ ګناه نه لري، چې څما رب يوائې الله دی، او دی ولې يوائې يوه الله ته خپل رب وايي؟ حال دا چې دی د خپلې دغې دعوی په تصديق کې ښکاره دلائل هم لري، چې تاته يې درښوولي دي، او ته د هغو وژلو ته دومره ضرورت هم نه لرې، بلکه امکان لري چې د هغه وژل تاته مضر هم واقع شي، فرض يې کړه: که دی پخپلې دغې دعوی کې دروغجن هم ثابت شي؛ نو پر دغسې لويو دروغو يې خامخا الله تعالی هلاک يا رسوا کوي، د الله تعالی عادت داسې نه دی چې هغه داسې کاذب ته دومره موقع او فرصت ورکړي چې ترقي وکړي يا برى ومومي، د دې لپاره چې د دنيا خلق د تل لپاره پرې تېر نه وځي، او له دغه التباس او اشتباه څخه ووځي، که په واقع سره دی صادق او رښتينی وي؛ نو له هغه دنيوي او اخروي عذاب څخه به چې دی خپل مخالفين او مکذبين ويروي، څه نه څه برخه علی اليقين تاته به هم دررسېدونکې وي، لهذا په ړومبني تقدير سره د ده په وژلو کې تلوار کول عبث او بېکاره دي، او په دويم تقدير خو بيخي د نقصان او خُسران موجب دی».

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾

بېشکه الله سمه لاره نه ښيي هر هغه چا ته چې هغه مسرف له حده تېرېدونکی وي، ډېر دروغجن وي.

تفسير: يعني که بالفرض موسی عليه السلام دروغجن وي؛ نو له سره به الله تعالی ورته داسې سمه لاره نه ښووله، او هغه به داسې متواليًا او مسلسلاً خپلې معجزې نشوې راښوولې، او په برې او کاميابۍ کې به يې دغومره ترقي او پرمختګ نه کاوه، او که ته داسې دروغجن يې چې عمدًا يوه رښتين او صادق نبي ته د دروغو نسبت کوې؛ نو بالآخر به دې الله تعالی ذليل، پاتې او ناکاموي.

يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِن بَأْسِ اللَّهِ إِن جَاءَنَا ۚ

ای قومه څما ! تاسې لره دی ملک باچاهي نن ورځ په دغه حال کې چې غالب يې په ځمکه (د مصر کې پر سبطيانو) پس څوک به نصرت وکړي له مونږ سره له عذابه د الله که راشي (دا عذاب) مونږ لره (په سبب د قتل د موسی؟) (بلکه ناصر نشته، نو مه يې وژنئ !).

تفسیر: یعنې پر خپلو تسلیحاتو، تجهیزاتو، مه مغروريږئ ! اګر که نن تاسو د دغه شان او شوکت خاوندان يئ، که سبا مو الله تعالی پخپل عذاب محاط او محصور کړي؛ نو کوم يو سړی به تاسو ته نجات او پناه درکولی شي؟ او دغه ستاسې ګرد ساز او سامان به همداسې ويجاړ او وران پاتې کيږي.

قَالَ فِرۡعَوۡنُ مَآ أُرِيكُمۡ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهۡدِيكُمۡ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾

وويل فرعون چې: زه نه ښيم تاسې ته مګر هم هغه (مصلحت) چې وينم زه (په وژلو د موسی کې)، او نه ښيم زه تاسې ته (ای قبطيانو !) مګر لاره د نېکۍ (او د مصلحت).

تفسير: ستا په دغه تقرير سره ځما خيالاتو تبديل نه دي موندلی، هر هغه څيز چې ځما په نزد خير او مصلحت وو؛ هم هغه مې تاسو ته وويل، او غواړم چې تاسې په ښه شان سره ځانونه پرې پوه کړئ، ځما په خيال د بهترۍ او صواب هم هغه لاره چې په کې امنيت، راحت او نجات مرکوز دی، همدغه لاره ده چې د دغه سړي خبرو ته دې سمدلاسه خاتمه ورکړه شي.

وَقَالَ ٱلَّذِيٓ ءَامَنَ يَٰقَوۡمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُم مِّثۡلَ يَوۡمِ ٱلۡأَحۡزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثۡلَ دَأۡبِ قَوۡمِ نُوحٖ وَعَادٖ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡۚ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلۡمٗا لِّلۡعِبَادِ ﴿٣١﴾

او وويل هغه (سړي) چې ايمان يې راوړی وو: ای قومه ځما ! بېشکه زه ويرېږم پر تاسې (په تکذيب د موسی کې) په مثل د (عذاب) د ورځې د ډلو (د پخوانيو په سبب د تکذيب د انبياوو) په مثل د حال د قوم د نوح (چې ډوب شول) او (په شان) د عاديانو (چې په باد صرصر هلاک شول) او (په شان د) ثموديانو (چې په چغه مړه شول) او هغه کفار چې وروسته له دوی نه وو، او نه دی الله چې اراده لري د ظلم پر بندګانو خپلو.

تفسير: يعنې که تاسې همداسې پر تکذيب او عداوت ټينګ ولاړ اوسئ؛ نو سخته انديښنه ده چې تاسې هم هم هغه عذاب ونه ګورئ چې پخوانيو اقوامو د خپلو انبياوو د تکذيب په مقابل کې ليدلی دی، په ياد يې ولرئ چې د الله تعالی په دربار کې ظلم، تېری او بې انصافي بيخي نشته، که پر دغسې سختو جرائمو تاسې ته يا نورو اقوامو ته سخته سزا درکړي، او سپېره او تباه مو کړي، نو دغه اهلاك به د عين العدل او نفس الانصاف تقاضا وي.

وَيَٰقَوۡمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ يَوۡمَ ٱلتَّنَادِ ﴿٣٢﴾

او ای قومه ځما ! بېشکه زه ويرېږم پر تاسې له (عذابه د) ورځې د رابللو (په چغو سره يو بل ته).

تفسير: عمومًا مفسرين له «يوم التناد» د (نارې سورې بلنې ورځ) قيامت مراد اخلي، ځکه چې په محشر کې د جمع کېدلو او حساب ورکولو لپاره د هر چا بلنه کيږي او پرله پسې دخلقونو نومونه ياديږي، او اهل الجنت به اهل النار او بالعکس او اهل الأعراف پخپلو منځونو کې يو پر بل نارې وهي، څو بالآخر داسې غږ وشي: «يا أهل الجنة خلود لا موت، ويا أهل النار خلود لا موت»، ای جنتيانو په جنت کې به هميشه اوسئ، مرګ به در باندی نه راځي، او ای جهنميانو په جهنم کې به تل اوسئ، مرګ به در باندی نه راځي.

يَوۡمَ تُوَلُّونَ مُدۡبِرِينَ

هغه ورځ چې وګرځئ تاسې شا اړوونکي (موقف ته په طرف د دوزخ).

تفسیر: یعنې په محشر کې به په شا اړولو سره د دوزخ په طرف په منډو منډو سره شړلی شئ، یا د عذاب د نزول په وخت کې به د تښتېدلو لپاره ناکامه زیار او کوښښ کوئ.

مَا لَكُم مِّنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿۳۳﴾

نو نه به وي تاسو ته له (عذابه) د الله هیڅوک ساتونکی، او هر هغه چې ګمراه یې کړي الله؛ نو نه به وي ده ته هیڅوک هادي لارښوونکی.

تفسیر: هیڅوک به مو د الله تعالی له عذاب څخه بچ نه کړي.

وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِالْبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦ ۖ حَتّٰىٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۚ

او خامخا په تحقیق راغلی وو تاسې ته یوسف پخوا له (موسی څخه) په ښکاره دلائلو، پس همېشه به وئ تاسې په شک (ګمان) کې له هغه (حکمه) چې راغلی وو دی تاسې ته په هغه سره، تر هغه پورې کله چې وفات شو (یوسف) نو وویل تاسې چې: له سره به راونه لیږي الله وروسته له دغه (یوسفه) هیڅ رسول.

تفسیر: یعنې څئ ! خبره پای (آخر) ته ورسېده ! نه دغه رسول وو، نه وروسته له دې نه بل کوم رسول راتلونکی دی، ګواکې بیخي یې د رسالت له سلسلې څخه انکار وکړ.

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ﴿۳۴﴾ الَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللّٰهِ وَعِندَ الَّذِينَ ءَامَنُوا ۚ

همداسې (لکه دغه اضلال) ګمراه کوي الله هر هغه لړه چې مسرف له حده تېرېدونکی وي، شک راوړونکی وي (په دین د الله کې). هغه (مسرفین او مرتابین) چې جګړې کوي (له انبیاوو سره) په (ابطال) د دلائلو د الله کې بې له کوم برهان علمي سنده چې راغلی وي دوی ته، ډېر لوی دی (دغه جدال) له جهته د بغض په نزد د الله او په نزد د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی.

تفسیر: یعنې بې له عقلیه او نقلیه حجت څخه د الله تعالی په خبرو کې جګړې کوي، او شبهې غورځوي، له دې نه به بل لوی زیاتی او بیباکي څه وي؟ نو الله تعالی او د ده ایماندار بندګان له دغو خلقو څخه زیات نارضا او بېزاره وي، چې دغه د دوی د انتهایي ملعونیت سبب دی.

كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿۳۵﴾

همداسې (لکه دغه اضلال) مهر وهي الله (د کفر او شقاوت) پر هر زړه د متکبر (سرکش) ډېر جبر کوونکي.

تفسیر: هغه خلق چې د الله تعالی په مخ کې له ډېر غرور څخه خپله غاړه ښکته نه کړي، او د انبیاوو د ارشاداتو په مقابل کې خپل اطاعت او فرمان منل ښکاره نه کړي؛ نو بالآخر الله تعالی د دوی پر زړونو داسې مهر لګوي چې بیا له سره د قبول الحق او نفوذ الخیر ځای او ګنجایش په هغه کې نه پاتې کیږي.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿۳۶﴾ اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى

او وويل فرعون: اى هامان! جوړه کړه ماته يو مانۍ ډېره لوړه اوچته، ښايي ورسېږم لارو ته (په دغو ختلو سره). لارو د اسمانونو ته پس چې زه وځېژم په طرف د الله د موسى (چې آيا شته که نشته؟).

تفسير: هر کله چې فرعون وپوهېده چې دغه اله چې موسى عليه السلام ورته دعوت ورکوي بره دى؛ نو د انکار په ډول يې دغه خبره وکړه، چې د دې آيت څخه ځرګندېږي چې څوک د الله تعالى د اوچتوالي څخه انکار کوي؛ د فرعون په مذهب دى، او څوک چې پرې اعتراف کوي د موسى عليه السلام په لاره دى.

وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا

او بېشکه زه ګمان کوم پر دغه (موسى) د دروغجن.

تفسير: يعنې د رسالت په دعوى هم، او په دغې دعوى کې هم چې په ټوله دنيا کې ماسوا له هغه هم يوه احد واحد الله څخه چې بره دى، بل هيڅوک حقيقي معبود نشته، ماته خو ماسوا له خپل ځانه بل هيڅ يو رب په نظر نه راځي، لکه څنګه يې چې د (۲۰ جزء د القصص سورت په (۴) رکوع (۳۸) آيت) کې ويلي دي: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ﴾.

وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيْلِ

او همداسې (لکه ښايست د دغې دنيا)؛ ښايسته کړى شوې وه فرعون ته بدي د عمل د ده، او منع کړى شوى وو دى له سمې لارې (د هدايت څخه).

وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فِيْ تَبَابٍ ﴿۳۷﴾

او نه وو دغه کيد مکر د فرعون (په جوړولو د دغې مانۍ کې) مګر په زيان کارۍ هلاکوالي کې وو.

تفسير: يعنې د فرعون هومره جرګې، مشورې، تدابير، چل، پلمې، او نور چې وو هغه ګرد خوشې او بې حقيقته وو، ده پخپله د خپلې تباهۍ لپاره اقدامات وکړل، او موسى عليه السلام ته يې هيڅ ضرر ونه شو رسولى.

وَقَالَ الَّذِيْٓ اٰمَنَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ اَهْدِكُمْ سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿۳۸﴾

او وويل هغه (سړي) چې ايمان يې راوړى وو: اى قومه ځما! متابعت وکړئ ځما چې وښيم تاسې ته لاره د هدايت (او صواب).

تفسير: کله چې فرعون ويلي وو ﴿وَمَآ اَهْدِيْكُمْ اِلَّا سَبِيْلَ الرَّشَادِ﴾؛ د هغه په ځواب کې مؤمن سړي داسې وويل چې ﴿سَبِيْلَ الرَّشَادِ﴾ «د نېکۍ او بهترۍ لاره» هغه نه ده چې فرعون يې تجويز کوي، بلکه تاسې په ما پسې راځئ!، څو د فايدې او بهترۍ لاره وموميئ!.

يٰقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ۡ وَّاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿۳۹﴾

اى قومه ځما! بېشکه همدا خبره ده چې دغه ژوندون لږ خسيس يوه متاع (ګټه - فائده لږه) ده، او بېشکه آخرت هم هغه دى کور د قرارۍ (بې زواله).

تفسير: يعني په فاني او زائل ژوندون او دغو څو ورځنيو عيش او عشرت کې مه غافلېږئ !، او تل د آخرت په فکر او ذکر کې مشغول اوسئ، او مه يې هېروئ !، دغه دنيوي ژوندون په هر ډول سره چې وي، ښه يا خراب؛ پای ته رسيږي او خاتمه مومي، او وروسته له هغه داسې يو ابدي حيات شروع کيږي چې هغه له سره انجام او خاتمه نه لري.

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰىٓ اِلَّا مِثْلَهَا ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۴۰﴾

هر څوک چې وکړي بد کار؛ پس جزاء نه ورکوله کيږي (هغه ته) مګر په قدر د هم هغې بدۍ، او هر څوک چې وکړي نېک کار؛ له نارينه وو وي يا له ښځو وي، حال دا چې دی مؤمن وي؛ پس دغه (صالحان مؤمنان) ننه به وځي په جنت کې، رزق روزي به ورکوله کيږي (دوی ته) په دغه جنت کې بې حسابه.

تفسير: په دغه سره د اخروي ژوندون لږ څه تفصيل ښوولی شوی دی، چې اخروي حيات څرنګه ښه کېدی شي، معلوم شو چې هلته ايمان او صالح عمل په کار دی، د مال او متاع هيڅ قدر او قيمت هلته نشته، او دا هم ظاهر شو چې د الله تعالی رحمت د ده پر غضب غالب دی، عاقلانو ته ښايي چې دغه طلايي فرصت او موقع له خپل لاسه ونه باسي.

وَيٰقَوْمِ مَا لِيْٓ اَدْعُوْكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُوْنَنِيْٓ اِلَى النَّارِ ﴿۴۱﴾

او ای قومه زما ! څه دي ما لره چې بولم تاسې په طرف د نجات، او بولئ تاسې ما په طرف د اور.

تفسير: يعني زما او ستاسې معامله هم سره عجيبه ده، زه غواړم چې تاسې د ايمان پر لاره روان کړم، او د الله تعالی له عذابه مو وژغورم، او ستاسې کوښښ دا دی چې ما هم له خپلو ځانونو سره په دوزخ کې اړتاو کړئ، له يوه جانبه داسې دوستي او خير غوښتنه، له بل جانبه داسې دښمني او بده غوښتنه.

تَدْعُوْنَنِيْ لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهٖ مَا لَيْسَ لِيْ بِهٖ عِلْمٌ ۫

بولئ تاسې ما لپاره د دې چې کفر اختيار کړم په الله، او چې شريک ونيسم له دغه (الله) سره هغه (څيز) چې نشته ماته په الوهيت د هغه هيڅ علم.

تفسير: يعني ستاسې د کوښښ حاصل دا دی چې زه معاذ الله له واحد الله څخه انکار وکړم، د ده او د ده د انبياوو خبرې ونه منم، او د ناپوهانو جاهلانو په شان هغه شيان معبود او مستحق د عبادت وبولم چې د دوی الوهيت په هيڅ يوه دليل او علمي اصولو سره هم نه دی ثابت.

وَّاَنَا اَدْعُوْكُمْ اِلَى الْعَزِيْزِ الْغَفَّارِ ﴿۴۲﴾

حال دا چې زه بولم تاسې هغه (الله) ته چې ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه مغفرت کوونکی (د خطيّاتو) دی.

تفسير: يعني زما منشأ دا ده چې په هيڅ شان ستاسې سرونه د هغه واحد الله تعالی له درشله لرې نشي، او تل مو سرونه د هغې دروازې په مخکښې ښکته وي، چې نهايت زبردست هم دی، او ډېر زيات د خطاوو ښوونکی هم دی، او که مجرم ونيسي؛ نو هيڅوک د هغه ژغورونکی (بچ کوونکی) او خلاصوونکی هم نشته دی، د همدې خبرې ور (لايق)

او مستحق دی چې انسان د ده په مقابل کې سره له خوفه او رجاء او وېرې خپل د عبودیت سر ښکته کړي، په یاد یې ولرئ چې زه د هغه پاک الله په پناه کې راغلی یم چې تاسې د هغه په طرف بولم.

لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِيٓ إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِي ٱلدُّنْيَا وَلَا فِي ٱلْـَٔاخِرَةِ

حقه او رښتيا (دغه) خبره ده: بېشکه هغه (معبود) چې بولئ تاسې ما (عبادت د) هغه ته؛ نشته هغه ته (قوّت د) بلنې (نه) په دنیا کې او نه په آخرت کې (چې شفاعت وکړي د چا).

تفسیر: یعنې ماسوا د الله تعالی څخه بل هیڅ شی داسې نه دی چې په دنیا یا عُقبا کې د ډېرې ادنی نفعې او ضرر مالک وي، نو د مخلوقاتو بندګي او بلنه که جهل او حماقت نه دی؛ نو بل څه دی؟ ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُۥٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ وَهُمْ عَن دُعَآئِهِمْ غَٰفِلُونَ * وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُوا۟ لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُوا۟ بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ﴾ (۲۶ جزء د الأحقاف سورت (۱) رکوع، (۵ـ۶) آيتونه)، آخر داسې عاجزو او ناتوانو شیانو ته انسان په څه نیت او مقصد تعظیم او تکریم کوي او بولي یې؟ د نندارې وړ څیز دا دی چې په دغو کې ډېر شیان هغه دي چې دوی پخپله د خپل ځان په طرف دعوت نه ورکوي، بلکه د دعوت ورکولو او ویلو قدرت او قوّت هم نه لري.

وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿۴۳﴾

او بېشکه چې ورتله ځمونږ (د ټولو) خاص الله ته دي، او بېشکه چې مسرفان له حده تېرېدونکي (مشرکان) همدوی ملګري د اور (د دوزخ) دي (چې تل په کې اوسیږي).

تفسیر: یعنې د کار په انجام د هر ډول تګ او راتګ رجوع او بېرته ورتله د واحد الله په طرف دي، کله چې انسان هلته ورسیږي، د خپلو ګردو تجاوزاتو او زیاتوو نتیجه به ورخرګندیږي، راوښیه ! چې له دې نه بل زیاتی به څه وي؟ چې عاجز مخلوق ته د خالق درجه ورکړه شي.

کله چې فرعونیانو د هغه مؤمن د قتل قصد وکړ؛ نو ده ورته داسې وویل چې:

فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمْ

پس ژر ده چې یاد به کړئ تاسو (په وخت د لیدلو د عذاب کې هغه) چې زه یې وایم اوس تاسې ته.

تفسیر: یعنې کله چې وروسته له دې نه د خپل تیرې، تجاوز او زیاتې د خوند څکوونکو یئ، نو په هغه وخت کې به ځما دغه پند او نصیحت یادوئ، چې هو ! د الله تعالی یوه بنده مونږ ته دغه ګردې خبرې ښوولې وې، او رښتیا یې فرمایلې وې، لیکن د دغه وخت یادونه بیخي مفیده نه واقع کیږي.

وَأُفَوِّضُ أَمْرِيٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿۴۴﴾

او سپارم زه هر کار خپل الله ته، بېشکه چې الله ښه لیدونکی دی (د ټولو اقوالو او افعالو) د بندګانو.

تفسیر: یعنې ما د الله تعالی حجّت درتمام کړی دی، او د نصیحت خبرې مو درپوهولې دي، که تاسو یې نه منئ؛ نو زه له هغه سره څه کار او غرض نه لرم، اوس زه خپل ځان بیخي پاک الله ته سپارم، او پرې پوره اعتماد لرم، که تاسې ځما ربړولو او ضرر رسولو پسې لوېږئ؛ نو هم هغه الله تعالی ځما حامي او ناصر دی، او ټول بندګان د ده تر کتنې لاندې

دي، هغه ستا او ځما دواړو معامله ګوري، د هیچا هیڅ یو حرکت له ده څخه پټ نه دی، د یوه قانت مؤمن کار دا دی چې له خپلې امکاني سعي او کوښښ ایستلو څخه وروسته نتیجه الله تعالی ته وسپاري.

فَوَقٰىهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ مَا مَكَرُوْا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُوْٓءُ الْعَذَابِ ﴿۴۵﴾

پس وساته دغه (موسی یا مؤمن سړي) لره الله له سختو (عذابونو) د هغو چې مکر کړی وو دوی، او (بالعکس) چاپېر شو په آل د فرعون (سره د فرعون) بد عذاب (د غرق په دنیا او بد عذاب په عُقبی کې).

تفسیر: یعنې د حق او باطل د دغه کشمکش اخري نتیجه داسې شوه، چې الله تعالی موسی علیه السلام او د ده ملګرو ته سره له هغه مؤمن سړي چې له آل فرعون څخه وو؛ د فرعونیانو له شره او کیده نجات ورکړ، او محفوظ یې وساته، او د فرعونیانو هیڅ یو مکر او فرېب ته یې د اجراء موقع ورنه کړه، بلکه د دوی هغه مکر او فرېب یې پخپله پر هم دوی واړاوه، نو هغه کسان چې د حق منونکو تعاقب ته وتلي وو؛ ووژلی شول، او قوم د قلزم په بحیره کې مغروق او تر اوبو لاندې محروق شول.

اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ۚ

اور (د دوزخ) وړاندې کاوه شي (دا کفار) پر دې (اور) هر سبا او بېګا.

تفسیر: یعنې د دوزخ ځای چې په هغه کې به د قیامت په ورځ ننه ایستلی کیږي، هر سبا او بېګا به دوی ته ورښوول کیږي؛ څو د نمونې په ډول د هغه راتلونکي عذاب څخه خوند تل وڅکي، دغه د برزخ د عالم احوال شو، له احادیثو څخه ثابت دي چې همداسې د هر کافر په مخکې دوزخ او د هر مسلمان په مخکې جنت صبا او بېګا وروړاندې کیږي.

تنبیه: له دغه آیت څخه یواځې د فرعونیانو د معذّب کېدلو حال په عالم البرزخ کې ثابت شوی وو، وروسته له دې نه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلوم کړی شو، چې ټول کفار بلکه د مؤمنینو عصات هم په برزخ کې معذّب کیږي (أعاذنا الله منه) کما ورد في الأحاديث الصحيحة.

وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ ۟ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿۴۶﴾ وَاِذْ يَتَحَآجُّوْنَ فِى النَّارِ فَيَقُوْلُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا نَصِيْبًا مِّنَ النَّارِ ﴿۴۷﴾

او په هغه ورځ کې چې قایم شي قیامت (نو وبه ویلی شي له جانبه د الله ملائکو ته) ننباسئ تاسې آل د فرعون (سره له فرعون) په ډېر سخت عذاب کې (له عذابه د برزخ) او (یاد کړه) هغه چې جګړه به کوي (دوزخیان د دوزخ) په اور کې، پس وبه وایي ضعیفان (کشران تابعان) هغو کسانو ته چې سرکشان (او مشران متبوعان وو): بېشکه وو مونږ تاسې ته تابعان، پس آیا اوس یئ تاسې (ای متبوعانو !) دفع کوونکي له مونږ څخه کومه برخه له اوره (د دوزخ).

تفسیر: یعنې په دنیا کې مو پر مونږ خپل اطاعت او اتباع کوله، چې د هغه لامله مونږ نیولي شوي یو، اوس دلته خو مونږ ته څه ګټه او نفع راورسوئ !، آخر مشرانو ته لازم دي چې د خپلو کشرانو لږ خبر او احوال واخلي، آیا ګورئ چې نن مونږ په څرنګه سخت عذاب او مصیبت کې اخته یو؟، آیا ستاسې له لاسه نه دي پوره چې له دغو مصائبو کومه برخه له مونږ څخه لرې او سپکه کړئ؟.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُلٌّ فِيهَآ إِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿۴۸﴾

وايي هغه كسان چې تكبّر يې كړى وو (سركش او متبوع وو چې څنگه به دفع كوو عذاب): بېشكه مونږ ټول په دوزخ كې يو، بېشكه الله په تحقيق حكم كړى دى په منځ د بندګانو كې (داسې چې هر څوك يې خپلو خپلو هغو ځايونو ته چې له دوى سره وړ (مستحق) او لايق وو؛ ولېږل، مستحقان د جنت، جنت ته، او لايقان د دوزخ دوزخ ته).

تفسير: يعني هغه كسان چې خپل ځانونه يې په دنيا كې لوى ګڼل، اوس داسې ځواب وركوي چې مونږ او تاسې دواړه په دغه مصيبت كې اخته او مبتلا يو، الله تعالى ځمونږ د هر يوه په نسبت سم د مونږ له جرمه سره خپله فيصله اورولې ده، چې د ده دغه صادر حكم بيخي قاطع او لا يتغيّر دى، او د دغې خبرې موقع نه ده پاتې چې يو د بل په كار ورشي، كله چې مونږ خپل دروند مصيبت نشو سپكولى؛ نو بيا به تاسې ته څه ګټه دررسولى شو؟.

وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿۴۹﴾

او وبه وايي هغه كسان (چې پراته دي) په اور كې خزانچيانو متصرفانو د دوزخ ته چې: دعاء وكړئ (ځمونږ لپاره) رب خپل ته چې سپك كړي له مونږه يوه ورځ له عذابه (چې لږ څخه په ارام شو).

تفسير: يعني كله چې له خپلو دغو مشرانو څخه بې هيلې او مايوس شي؛ نو له هغو پرښتو څخه به داسې غوښتنه كوي چې د دوزخ په انتظام مسلطې دي، چې خير تاسې خپل رب ته ووايئ چې اقلاً د يوې ورځې له مخې خو ځمونږ په دغه عذاب كې څه تقليل، تخفيف او تعطيل وفرمايي، څو مونږ لږ څه په ارام شو.

قَالُوٓا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَىٰ قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَـٰٓؤُا
الْكَـٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَـٰلٍ ﴿۵۰﴾

وبه وايي (متصرّفان د دوزخ دوزخيانو ته) آيا نه وو راغلي تاسې ته رسولان ستاسې په دلائلو ښكاره وو؟ وايي: (ولې نه وو راغلي) بلكه راغلي وو، نو وبه وايي (متصرّفان د دوزخ) پس وبولئ تاسې (پخپله الله)، او نه ده دعاء د كافرانو مګر په ګمراهۍ كې (چې هيڅ فائده ورته نه رسوي).

تفسير: يعني په هغه وخت كې مو د هغه خبره ونه منله، او د انجام فكر مو ونه كړ چې په هغه سره څه ګټه تاسې ته دررسېده، اوس مو موقع له لاسه وتلې ده، اوس په هيڅ ډول سعي، كوښښ سره څه كار نشي كېدى، اوس همدلته پراته اوسئ !، او په ژړا او انګولا سره اوقات تېروئ !، او راز راز عذابونه ګالئ !.

إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

بېشكه چې مونږ خامخا مدد كوو له رسولانو خپلو سره، او (مدد كوو له) هغو كسانو سره چې ايمان يې راوړى دى په ژوندانه لږ خسيس كې (په حجّت او په ظفر او په انتقام له اعداوو د دوى).

تفسير: يعني په دنيا كې د مرسلانو خبرو ته وقعت او وقار وركوي، او د هر مقصد لپاره چې انبياء الله ودريږي؛ د الله تعالى په امداد او نصرت سره په هغه كې مظفر او كامياب كيږي، په علمي حيثيت او په حجّت او برهان سره خو تل

دوی فائزان او بریالیان دي، لیکن مادي فتحه او ظاهري عزت او رفعت هم بالآخر د همدوی په برخه کیږي، الله تعالی د خپلو رسولانو او مؤمنانو سره د دې وعده کړېده چې هم په دنیا او هم په آخرت کې به یې کامیاب او بریالي لري، په دنیا کې یې بریالیتوب په حجّت او دلیل کې او هم په مادي لحاظ سره وي، او په آخـرت کې یې بریالیتوب جنت ته داخلېدل او د اور څخه نجات موندل دي، لیکن واضح دې وي چې هغه وعده چې په دغه آیت کې له مؤمنینو سره کړی شوې ده؛ په هغه تقدیر سره ایفاء او انجام مومي چې مؤمنین هم په حقیقي اوصافو سره مؤمنین او د سید المرسلین صحیح متبعین وي: ﴿وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ (د آل عمران سورت (۱۴) رکوع (۱۳۹) آیت) د مؤمنینو خصال په پاک قرآن کې ځای په ځای مذکور دي، ښایي چې هر مسلمان د خپل ایمان او ایقان زر د دغه محک په تیره (ګټه) ومږي، او د هغه حسن او قبحه سره او ناسره ځانته معلوم کړي !.

وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ۝

او په هغه ورځ چې وبه دریږي شاهدان (له ملائکو، انبیاوو، مؤمنانو پر منکرانو باندې).

تفسیر: یعني د حشر په میدان کې کله چې اولین او آخرین ګرد سره ټولیږي، حق سبحانه وتعالی پخپل فضل علی رؤوس الأشهاد د دوی سرفرازي عزت او رفعت ښکاره کوي، په دنیا کې لږ څه شبهه پاتې کیږي او التباس هم واقع کیږي، لیکن هلته به لږ څه ابهام او التباس هم باقي نه پاتې کیږي.

يَوْمَ لَا يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ ۖ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ۝

په هغې ورځې کې به هیڅ نفع نه رسوي ظالمانو ته معذرت عذرونه د دوی، او شته دوی ته لعنت لرېوالی له رحمته، او شته دوی ته ناکاره کور (د دوزخ).

تفسیر: یعني له دوی سره به هیڅ مدد او مرسته او لاس نیوی نه کیږي، د مقبولینو په مقابل کې یې دغه د مطرودینو انجام بیان وفرمایه.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ۝ هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۝

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته هدایت (تورات)، او په میراث مو ورکړ بني اسرائیل اولادې د یعقوب ته کتاب (د تورات). په دې حال کې چې هدایت سمه لاره ښوونکی وو او ذکر پند (او پوهه) وو لپاره د خاوندانو د خالصو عقلونو.

تفسیر: یعني په دنیا کې وګوره چې فرعون او د ده قوم سره د دومره زور او قوّت د الله تعالی د دښمنۍ له سببه څرنګه سپېره هلاک او برباد شول، او د موسی علیه السلام په لار ښوونه د بني اسرائیلو مظلوم او کمزور قوم څنګه ترقي او وداني ومونده؟ او د دغه عظیم الشأن کتاب (تورات) وارث وګرځاوه شو، چې د دنیا د عقلاوو لپاره یې د هدایت د ډیوې په شان کار ورکوو.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ۝

پس صبر وکړه (ای محمده ! په ایذاء د کفارو) بېشکه چې وعده د الله حقه ده (په نصرت د انبیاوو، په اهلاک د اعداوو)، او مغفرت وغواړه لپاره د ګناه خپل (له الله)، او تسبیح وایه سره

له ثناء د رب خپل هم په آخره د ورځې کې او (هم) په اوله د ورځې کې (يعنې تل تسبيح تحميد وايه).

تفسير: يعنې اى محمده ! تاسې هم ډاډه او متسلي اوسئ، هغه وعده چې له تاسې سره کړى شوې ده؛ هغه هرومرو پوره کېدونکې ده، الله قدّوس په دواړو دارينو کې تاسې او ستاسې ګردو متبعينو ته عزّت او سرلوړي عطاء فرمايي، ولې دغه خبره ضروري ده چې د الله تعالى د خوښې او رضا حاصلولو لپاره پر هر قسم شدائدو او نوائبو صبر وکړئ، او له هر چا څخه په هره درجه چې د تقصير امکان وي؛ له الله تعالى څخه د هغه ښنه او معافي وغواړئ !، او همېشه سبا او بېګا د خپل د رب تسبيح او تحميد قولاً او فعلاً ورد او عادت ولرئ !، په ظاهر او باطن کې د الله تعالى له ياده غافل نشئ، بيا د الله تعالى امداد او مرسته (مدد) يقيني ده، په دغه سره يې د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارک مخاطب ګرځولى دي، او بالوسيله ګرد امت محمدي ته يې اوروي.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰـهُمْ ۙ اِنْ فِيْ صُدُوْرِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ بِبَالِغِيْهِ ۚ

بېشکه هغه کسان چې مجادله جګړه کوي په (بطلان) د آيتونو د الله بې له کوم برهان علمي سنده چې راغلى وي دوى ته؛ (بله هيڅ خبره نشته !) بېشکه چې نه ده په سينو د دوى کې مګر کبر او سرکښي ده چې نه دي دوى رسېدونکي هغه (بُرهان) ته.

تفسير: يعنې هغه کسان چې خامخا د الله تعالى د توحيد په دلائلو او په اسماني کتابونو او د انبياء الله په معجزاتو او هداياتو کې خامخا جګړې او مناقشې کوي، او بې سنده خبرې وايي، او د حق غږ بې اثره ګرځوي او بطلان يې غواړي، حال دا چې د دوى په لاس کوم حُجّت دليل او بُرهان هم نشته، او نه في الواقع په هغو ښکاره وو شيانو کې د څه شک او شبهې موقع شته، او يوائې تکبّر، غرور، لويي د دغې خبرې مانع ده چې حق ته غاړه کيږدي، او د نبي متابعت وکړي، دوى ډېر خپل ځان لوى او پورته ګڼي، او غواړي چې له نبي څخه پورته وي يا اقلاً د نبي په مخ کې خپل سرونه ښکته نه کړي، ليکن په ياد يې ولرئ ! چې دوى له سره په دغه مقصد کې برى نه مومي، او هرومرو مجبور دي چې د نبي په مخکې د اطاعت سر ښکته کړي، که نه ډېر سخت ذليل او رسوا کېدونکي دي.

فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ۭ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ۝۵۶

پس پناه ونيسه په الله پورې (له شره د دوى)، بېشکه دغه (الله) همدى دى ښه اورېدونکى (د اقوالو) ښه ليدونکى (د افعالو؛ نو جزاء به ورکړي دوى ته).

تفسير: يعنې له الله تعالى څخه پناه وغواړه !، چې هغه د دغو مجادلينو له دغو خيالاتو څخه نجات درکړي، او د دوى له شره دې وساتي، وروسته له دې نه د ځينو هغو مسائلو تحقيق دى چې په هغو کې خلق سره جګړې کوي، مثلاً بعث بعد الموت وروسته له مرګه بيا ژوندي راپاڅېدل چې دغه امر دوى محال ګاڼه يا د الله تعالى له توحيده يې انکار کوو.

لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝۵۷

خامخا پيدا کول د اسمانونو او د ځمکې ډېر لوى دي له پيدايښته د خلقو، وليکن اکثر د خلقو نه پوهيږي (په اسانې د دغه دويم پيدايښت لکه د اول).

تفسير: يعنې ظاهراً له مادي حيثيته د اسمان او د ځمکې د عظمت او جسامت په مخکښې د انسان حقيقت څه دى؟ حال دا چې دغه خبره مشرکين هم مني چې داسمان او د ځمکې پيدا کوونکى هم هغه واحد قدوس الله دى، بيا هغه لوى

ذات چې د دغومره لويو مخلوقاتو پيدا کوونکی وي؛ آيا هغه ته د انسانانو اول ځلي يا دويم ځلي پيدا کول کوم سخت يا مشکل کار دی؟ د تعجب ځای دی چې پر دغسې غټو غټو خبرو هم ډېر خلق نه پوهيږي.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ ۚ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾

او نه سره برابريږي (يو) ړوند (غافل جاهل) او بل کتونکی (ذاکر ـ عالم) او (همداسې نه برابريږي سره) هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) او نه هغه چې بدکار دي، ډېر لږ پند اخلئ تاسې (ای خلقو).

تفسير: يعنې يو داسې ړوند چې د حق سمه صافه لاره نشي ليدلی، او يو ليدونکی چې په نهايت بصيرت سره صراط المستقيم کتلی شي، او پري پوهيږي؛ آيا دواړه سره برابر کېدی شي؟ يا د يوه نيکو کار مؤمن او د بدکار کافر انجام سره يو شانې کېدی شي؟ که داسې نه وي؛ نو ضرور دي چې يوه داسې ورځ به وي چې د دغو دواړو په منځ کې به فرق او تفاوت ښکاره شي، او د دغو دواړو د علمونو او د عملونو د ثمراتو نتائج په ډېر اکمل صورت سره ظاهر او ښکاره شي، مګر افسوس چې تاسې دومره هم نه پوهېږئ؟.

إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ

بېشکه چې قيامت خامخا راتلونکی دی، نشته هيڅ شک په (راتللو د) دغه (قيامت) کې، وليکن زياتره د خلقو ايمان نه راوړي (په قيامت او تصديق يې نه کوي). او فرمايي رب ستاسې (ای بندګانو ځما !) تاسې وبولئ ما چې قبلوم تاسې ته (دعاء ستاسې).

تفسير: يعنې ماته عبادت وکړئ ! چې د هغه بدل او جزاء به درکړم، او له ما څخه وغواړئ ! چې ستاسې دغه غوښتنه به توی او تشه نه ځي.

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

بېشکه هغه کسان چې تکبّر (سرکښي) کوي له عبادت څخه ځما؛ ژر ده چې ننه به وځي دوی په دوزخ کې په دې حال کې چې خوار او سپک وي.

تفسير: د بندګۍ شرط له الله تعالی څخه غوښتنه ده، نه غوښتل تکبّر او غرور دی، او له دې آيت څخه معلوميږي چې الله تعالی ته د بندګانو غږ او دعاء وررسيږي، دغه خبره خو بېشکه برحقه ده، مګر د دې مطلب داسې نه دی چې د هر بنده هر دعاء قبلوي، يا ښايي چې قبوله يې کړي، يعنې هر هغه شی چې غواړي؛ هم هغه شی ورته ورکړي، نه ! د ده د دعا اجابت څو اقسامه او انواع لري، چې په احاديثو کې بيان کړی شوی دی، د کوم شي ورکړه او عطاء د الله تعالی پر مشيت موقوفه او د ده د حکمت تابع ده، لکه څنګه د «الأنعام» سورت په (۴) رکوع (۴۱) آيت کې يې فرمايلي دي: ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَاءَ﴾ په هر حال د بندګانو کار د الله تعالی له درباره هم دغه غوښتنه ده، او دغه غوښتنه في حدّ ذاته يو عبادت دی.

اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ

الله هغه (ذات) دی چې ګرځولې يې ده تاسې ته شپه لپاره د دې چې ارامي وکړئ تاسې په هغې کې، او (ګرځولې يې ده) ورځ ليدلو ته.

تفسير: د شپې په مستريحه يخه او تياره فضاء او د هوسايۍ او د راحت په هوا کې ټول خلق د استراحت خوب کوي، هر کله چې ورځ شي؛ نو په نوي نشاط او تازه قوّت سره پاځيږي، او د لمر په رڼا کې پخپلو کارو او چارو کې بوخت او لګيا کيږي، په دغه وخت کې د تګ او راتګ ليدل کار کول او د نورو اعمالو لپاره مصنوعي رڼا بيخي ضرورت نه وي.

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾

بېشکه الله خامخا څښتن د فضل دی پر انسانانو، وليکن زياتري د انسانانو شُکر نه وباسي (په دغو نعماوو د الله).

تفسير: يعنې د حقيقي منعم پېژندل هم دغه وو چې په قول او فعل او په ځان او زړه يې شُکر اداء کولی، خو ډېر خلق د شکر ايستلو په ځای شرک اختياروي.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾

دغه (ذات) تاسې ته (وايم): الله دی، رب پالونکی ستاسې چې خالق پيدا کوونکی د هر څيز دی، نشته هيڅوک لايق د عبادت مګر همدی دی يواځې، پس کوم طرف ته ګرځولی شوي يئ تاسې (له عبادت د ده).

تفسير: يعنې د شپې او د ورځې نعمتونه د الله تعالی له طرفه منئ، نو ښايي چې بندګي هم همغه ته وکړئ !، وروسته د دغه مقام له رسېدلو بيا تاسې ولې بې لارې کېږئ، چې حقيقي مالک يو ذات وي او عبادت وکړی شي د بل چا؟.

كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ
رَبُّكُمْ ۖ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾

همداسې ګرځولی کيږي (له حقه) هغه کسان چې وو له آيتونو د الله به يې انکار کوو. الله هغه (ذات) دی چې ګرځولې يې ده تاسې ته ځمکه ځای د قرار (چې پرې ګرزان او معاش کوئ)، او (ګرځولی يې ده تاسې ته) اسمان چت (د قُبې په شان)، او صورتونه يې ترلي دي ستاسې پس ډېر ښايسته يې جوړ کړه صورتونه ستاسې، او روزي يې درکړې ده تاسې ته له طيباتو پاکيزه وو (لذتناکو شيانو)، دغه (خالق، مصوّر، رازق) الله دی رب پالونکی ستاسې، پس ډېر بر کتي (ډېر پورته دی شان) دی الله چې رب پالونکی د ټولو عالميانو دی.

تفسير: يعنې له ګردو ساکښانو ښخه د انسان صورت ښه، بهتر، او ښکلی او د ده روزي يې پاکه صافه ګرځولې ده.

هُوَ الْحَيُّ

هم دی ژوندی دی، تل په يو حال باقي قايم تدبير والا.

تفسير: چې له هيڅ يوه حيثيته او جهته له سره فناء او موت نه پرې طاري کيږي، او نه طاري کېدی شي، او ظاهر دی کله چې د الله تعالی حيات ذاتي او دائمي دی؛ نو د ده د حيات ګرد (ټول) لوازم ذاتي او دائمي وي.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ؕ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۵﴾

نشته بل هيڅوک لايق د عبادت مګر همدی دی، پس يواځې وبولئ همدی په دې حال چې خالص کوونکي يئ تاسې خاص دغه (الله) لره (د) دين (له شرکه)، ټوله ثناء ده خاص الله لره چې رب پالونکی د ټولو عالميانو دی.

تفسير: يعنې ګرد کمالات، محامد، محاسن، د حيات د وجود تابع دي، هغه چې على الاطلاق حي دی، همدی د عبادت وړ او مستحق دی، او د ګردو (ټولو) کمالاتو مالک دی، ځکه چې په ﴿هُوَ الْحَيُّ﴾ پسې وروسته يې ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ وفرمايل.

قُلْ اِنِّيْ نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَمَّا جَآءَنِيَ الْبَيِّنٰتُ مِنْ رَّبِّيْ ۫
وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۶﴾

ووايه (اى محمده دوی ته) بېشکه زه منع کړی شوی يم له دې نه چې عبادت وکړم د هغو (بُتانو) چې بولئ يې تاسې غير له الله کله چې راغلل ماته ښکاره دليلونه (د توحيد) له (جانبه د) رب پالونکي ځما، او امر حکم کړی شوی دی پر ما چې غاړه کېږدم رب پالونکي د (تمامو) عالميانو ته.

تفسير: يعنې هر کله چې ماته صفا او ښکاره دلائل راکړی شوي دي، نو د دې څخه منع شوی يم چې د غير الله عبادت وکړم، بلکه يواځې د عالميانو د پالونکي په عبادت مأمور شوی يم.

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ

الله هغه (ذات) دی چې يې پيدا کړی دی (نيکه) ستاسې له خاورو نه.

تفسير: يعنې ستاسې پلار آدم، يا تاسې مو په داسې شان له خاورو څخه پيدا کړئ، هغه نطفه چې تاسې ترې پيدا کېږئ؛ د هغو مأکولاتو او مشروباتو خلاصه ده چې له ځمکې څخه پيدا کيږي.

ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ

بيا يې (پيدا کړه اولاده د آدم) له نطفې (اوبو د مني) بيا له کلکې ټوټې د وينو.

تفسير: يعنې بني آدم اصلاً د اوبو له ځاځکي د مني له قطرې څخه مخلوق دي، چې وروسته ترلې وينه کيږي، او د حيات نور مدارج پرې کوي.

ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْٓا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُوْنُوْا شُيُوْخًا ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوْٓا
اَجَلًا مُّسَمًّى

بيا راوباسي تاسې (له ارحامو د ميندو) اطفال واړه (بيا تربيت کوي ستاسې) لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې منتها د قوت خپل ته، بيا (ژوندي ساتي تاسې) لپاره د دې چې شئ تاسې زاړه (بې

قو ته، بې مجاله)، او ځيني له تاسې هغه دي چې مړه کولی شي پخوا له دې (بلوغه)، او (ساتي مو) لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې تر هغې نېټې معلومې پورې (چې وخت د مرګ دی).

تفسیر: یعنې له وړو کیتوبه ځلمي کیږئ، او له ځلمیتوبه زوړتوب ته رسېږئ، او ځیني سړي پخوا له ځلمیتوبه یا زوړتوبه مري، په هر حال ګرد تر یوه ټاکلي معیّن میعاد او لیکلي شوې وعدې پورې رسیږي، له موت او حشر څخه هیڅوک نه دي خلاص، او نه ترې مستثنی کېدی شي: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ * وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾.

وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۶۷﴾

او لپاره د دې چې تاسې د عقل څخه کار واخلئ (په دلائلو د وحدانیت او قدرت د الله، او په بعث بعد الموت).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې ښه فکر او دقّت وکړئ !، چې دومره احوال او ادوار پر تاسې تېر شوي دي، ممکن چې یو بل حال او دوره هم پر تاسې تېره شي، چې وروسته له مرګه بیا ژوندي راپاڅېدل دي، نو هغه تاسې ولې مشکل او محال ګڼئ»؟.

هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿۶۸﴾

(الله) هم هغه (ذات) دی چې ژوندي کول کوي، او مړه کول کوي، پس هر کله چې اراده حکم وکړي د يوه کار؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې وايي ورته چې (موجود) شه پس هغه موجود شي (بې له مهلته).

تفسیر: یعنې د ده کامل قدرت او د «کن فیکون» د شان په مقابل دغه څه سختي او اشکال لري چې وروسته له مرګه مو بیا ژوندي کړي؟.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿۶۹﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۷۰﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ

آیا نه ویني ته هغه کسان چې مجادله جګړه کوي په آیتونو (قرآن) د الله کې، پس کوم طرف ته ګرځولی شي دوی له تصدیقه د هغو. هغه (کسان) چې تکذیب یې کړی دی په دغه کتاب (قرآن)، او په هغو (شیانو) چې رالیږلي مو دي په هغو سره رسولان (پخواني) خپل، پس ژر ده چې پوه به شي دوی (چې د دغه تکذیب بده نتیجه څه کیږي؟). کله چې وي به (د اور) غاړکۍ په غاړو د دوی کې، او ځنځیرونه به هم وي (په پښو د دوی).

تفسیر: د ځنځیر یو سر به په غاړه پورې نښتی وي، او بل سر به یې د پرښتو په لاسو کې وي، او په دغه ډول دوی د مجرمانو او قیدیانو په شان راوستل کیږي.

يُسْحَبُونَ ﴿۷۱﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿۷۲﴾

چې راښکلی کیږي به دوی. په اوبو ډېرو تودو کې، بیا به په اور (د دوزخ) کې سوځولی وریتولی شي دوی.

تفسير: يعني په دوزخ کې به کله په ايشېدلو ډېرو سوځوونکيو اوبو سره او کله به په اور سره عذاب ورکول کيږي (أعاذنا الله منهما).

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ۝ مِن دُونِ اللَّهِ

بيا به ورته ويل شي دوی ته چې چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسې چې شريکول به مو (له الله سره په عبادت کې). بغير له الله (چې اوس خلاص کړي تاسې له عذابه)؟.

تفسير: يعني په دغه وخت به له دوی څخه هيڅ يو په کار نه ورځي، که مو له لاسه پوره وي او توانېږئ؛ نو هغوی خپل مدد ته راوبولئ !.

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا

نو وبه وايي (کفّار) چې: ورک شول له مونږ څخه (هغه معبودان څمونږ).

تفسير: يعني له مونږ څخه خطا او ورک او مونږ ترې تېر شو، ښايي په دغه وخت کې به عابدين او معبودين سره بېلولی شي، يا به د ﴿قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا﴾ مطلب داسې وي چې: اګر که موجود دي، مګر کله چې له دوی نه کومه فائده نه رسيږي، نو د دوی وجود او عدم سره برابر دي.

بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُوا مِن قَبْلُ شَيْئًا

بلکه ګويا نه وو مونږ چې بلل به مو (په عبادت سره دغه معبودان) پخوا له دې نه هيڅ شی.

تفسير: اکثرو مفسرينو د دې مطلب داسې اخيستی دی، په دنيا کې مونږ هغو کسانو ته چې بلنه کوله؛ اوس راښکاره شوه چې هغوی په واقع کې هيڅ شی نه وو.

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ۝

همداسې (په شان د دغو مجادلانو) ګمراهان کوي الله کافران (چې سمه لاره به نه مومي).

تفسير: يعني لکه چې دلته له ډېر انکار کولو څخه وښوييدل او وويرېدل، او داسې اقرار يې وکړ، په دنيا کې هم د همدغو کفّارو هم دغه حال وو.

ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ۝

دغه (ګمراهي او عذاب) تاسې ته په سبب د هغه دی چې وئ تاسې چې خوشالي به مو کوله په ځمکه کې په ناحقه سره، او په سبب د هغه چې وئ تاسې چې تکبّر به مو کولو په ناحقه سره.

تفسير: يعني ومو ليد چې د ناحق غرور، تکبر او لويي آخره خاتمه او عاقبت داسې کيږي، اوس مو هغه لويي او ښودنه چېرې لاړه؟ او بيا وبه ويل شي دغو منکرينو ته د الله تعالی له جانبه داسې چې:

ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ

ننوځئ تاسې په دروازو د دوزخ کې.

تفسیر: یعنې هر قسم مجرم په هم هغه وره کې ننوځئ چې د دوی لپاره ټاکلی او مقرّر کړی شوی دی.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِيْ نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ﴿٧٧﴾

په دې حال چې همېشه پاتې کېدونکي اوسئ په دغه (دوزخ) کې، پس ناکاره ځای د متکبّرانو دی. پس صبر و کړه (ای محمده! په ضرر د کفّارو)، بېشکه چې وعده د الله (په نصرت د اولیاوو او اهلاک د اشقیاوو) حقه ده، پس که وښیو مونږ تاته ځینې د هغه عذاب چې وعده یې کوو مونږ له هغوی سره؛ (نو ډېر ښه ده!)، یا قبض کړو مونږ تا پس خاص مونږ ته بیا بېرته راوستلی شي دوی.

تفسیر: یعنې الله تعالی ده ته د عذاب ورکولو کومه وعده چې فرمایلې وه؛ هغه یقیناً پوره او ایفاء کېدونکې ده، ممکن دي چې ځینې مواعید د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک په حیات کې په سر ورسیږي، لکه چې د بدر او معظمې مکې فتح او نور فتوحات، یا د دوی له وفاته وروسته، په هر حال دوی له مونږ څخه خپل ځانونه نشي ژغورلی، او نه یې چېرې ایستلی شي.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ

او خامخا په تحقیق لېږلي وو مونږ رسولان پخوا له تانه چې ځینې له هغوی هغه انبیاء دي چې قصې د هغو کړي دي مونږ تاته، او ځینې له دغو هغه انبیاء دي چې قصې نه دي کړي مونږ تاته.

تفسیر: یعنې د ځینو انبیاوو تفصیلي حال یې تاسې ته بیان کړی دی، او د ځینو یې نه دی کړی، او امکان لري چې د دې آیت له نزوله وروسته یې د هغوی تفصیلي حال هم بیان کړی وي، په هر حال د هغو رسولانو نومونه چې معلوم دي؛ پر هغو باندې تفصیلاً او پر هغو چې نوم او نور حالات یې نه دي معلوم؛ اجمالاً ایمان راوړل ضروري دي: ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ﴾.

وَمَا كَانَ لِرَسُوْلٍ اَنْ يَّاْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ

او نه وو هیڅ رسول ته (او نه یې مقدور وو) دا چې راوړي کومه یوه معجزه مګر په اذن حکم د الله سره.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په مخکښې ټول سره عاجزان دي، رسولانو ته هم د دې خبرې واک او اختیار نشته، چې هر معجزه چې د دوی زړه وغواړي؛ هم هغه معجزه ور وښیي، دوی یواځې هم هغه معجزات ښوولی شي چې د هغې د ښوونې اجازت د رب العزّت له طرفه دوی ته شوی وي.

فَاِذَا جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿٧٨﴾

پس هر کله چې راغی امر حکم د الله؛ فیصله به وکړه شي په حقه سره، او زیان به وکړي هلته باطلونکي (د حق دروغجن شمېرونکي).

تفسیر: یعنې څه وخت چې د الله تعالی حکم رسیږي، د رسولانو او د دوی د اقوامو په منځ کې په عدل او انصاف سره حکم فیصله صادریږي، په دغه وخت کې رسولان کامیاب او فائز المرام کیږي، او د باطلو منونکیو په برخه پرته له ذلّته او رسوایی بل هیڅ شی نه رسیږي، او حکمت په نه واقع کېدلو د دغو کې دا دی چې:

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۷۹﴾ وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوْا عَلَيْهَا حَاجَةً فِيْ صُدُوْرِكُمْ

الله هغه (ذات) دی چې پیدا کړي یې دي تاسې ته چارپایان لپاره د دې چې سور ېږئ پر ځینو د دوی، او له ځینو د دوی خورئ تاسې. او دي تاسې لره په دغو چارپایانو کې ډېرې نفعې، او لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې په دوی سره هغه حاجت ته چې په سینو (زړونو) ستاسې کې وي.

تفسیر: مثلاً د دوی له پوستکي، څرمنې، وړیو، ویښتانو، او نورو څخه راز راز فائدې اخلئ، پر دوی باندې سورلي پخپل ځای کې یو مقصد دی، او د سورلۍ په وسیله انسان ډېر دیني او دنیوي مقاصد حاصلولی شي.

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُوْنَ ﴿۸۰﴾

او پر دغو چارپایانو (په بر کې) او پر بېړۍ (په بحر کې) سورول کېږئ تاسې.

تفسیر: یعنې په وچه کې د څاروو پر شا، او په سیند کې پر بېړیو سواره ګرځئ، او مال او اسباب مو هم پرې باروئ.

وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ ۖ فَاَيَّ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُنْكِرُوْنَ ﴿۸۱﴾

او ښيي تاسې ته دلائل خپل، پس له کوم یوه له دلائلو د الله څخه انکار کوئ تاسې.

تفسیر: یعنې سره د دومره ښکاره وو دلائلو له لیدلو بیا انسان تر کوم حد او اندازې پورې پخپل شک او انکار کې ټینګ ولاړ دی، لا نه دي معلوم چې الله تعالی د خپل قدرت څومره نورې نښې او دلائل هم ورښيي؟.

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَانُوْٓا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِى الْاَرْضِ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸۲﴾

آیا پس نه دي ګرځېدلي دوی په ځمکه کې، پس چې وګوري دوی چې څرنګه شو عاقبت آخره خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی نه (تېر شوي) وو، چې وو هغوی ډېر زیات له دغو (کفّارو) څخه، او ډېر سخت وو په (بدني) قوّت او (مدني) آثارو په ځمکه کې، پس هیڅ دفع ونه کړه له دوی نه هغو (اعمالو) چې وو هغوی چې کسب او پیدا کول به یې (چې اموال او رجال او نور وو).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه ډېر داسې اقوام تېر شوي دي، چې په سرو او ملاتړ، زور او قوت او نورو شیانو کې له دغو موجوده وو کفّارو څخې ډېر قوي وو، هغوی له دوی څخې زیاتې او مهمې نښې او یادونې په ځمکه کې پرېښې دي، لیکن څه وخت چې د الله تعالی عذاب ورنازل شو؛ نو هغه زور اوقوت، سامان او وسایل هیڅ د دوی په کار ورنغلل، او سره له هغو سپېره، هلاک او تباه شول.

فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرِحُوْا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۸۳﴾

پس هر کله چې رابه غلل دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو؛ نو خوشاله به شو په هغه چې له دوی څخه به وو له علمه (اخباره پوهنه)، او چاپېر (محیط منعکس) شو پر دوی هغه (عذاب) چې وو به دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې.

تفسير: کوم علوم او فنون چې له هغوی سره وو، او پر هغو غلطو عقيدو چې دوی خپل زړونه تړلي وو، او پر هغو به يې تکبر، تفاخر او لويي کوله، او د انبياوو عليهم السلام علومو او هداياتو ته به يې په سپکه کتل، او په تحقير به يې ليدل، او پرې ټوکې او مسخرې به يې کولې؛ بالآخر داسې يو وخت راغی چې هغوی ته د خپلو هم هغو ټوکو او ملنډو نتيجه او حقيقت ښه ورښکاره شو، او د هغه تمسخر او استهزاء مورد خپله همدوی وګرځېدل.

فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾

پس هر کله چې وبه ليد دوی (په دُنيا کې) سخت عذاب ځمونږ؛ نو وبه يې ويل: ايمان مو راوړی دی په الله يواځې، او کافران شو مونږ پر هغو څيزونو چې وو مونږ په سبب د هغه څيز مشركان (چې باطل معبودان دي).

تفسير: يعني څه وخت چې دوی له عذاب سره مخامخ شول، او د الله تعالی د عذاب معاينه يې وکړه؛ نو د ايمان راوړلو او توبه ايستلو په فکر کې ولوېدل، او وروسته له هغه په دې وپوهېدل چې يواځې د واحد الله په لطف او مرحمت سره کار چلېدی شي، هغو شيانو ته چې مونږ د معبوديت درجه ورکړې وه؛ هغه ګرد عاجزان وو، او مونږ ډېر احمقان او جاهلان وو چې داسې چټي او بېکاره شيان مو د الوهيت پر تخت کښېنولي وو.

فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ۖ

پس نه وو (دا کار) چې نفع ورسوي دوی ته ايمان د دوی هر کله چې وبه ليد دوی سخت عذاب ځمونږ.

تفسير: يعني اوس افسوس او ارمان او د تقصير له اقراره او اعترافه هيڅ يوه فائده نه وررسيږي، د ايمان او د توبې وخت تېر شوی دی، د عذاب له ليدلو څخه خو هر يوه سړي ته بې اختياره يقين او باور پيدا کيږي، مګر دغسې يقين د نجات موجب نشي کېدی، او نه د داسې يقين په واسطه نازل شوی عذاب منع کېدی شي.

سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

(طريقه ايښې ده الله) طريقه د الله هغه چې په تحقيق تېره شوې ده په بندګانو د دغه (الله)، او زيان کاره شول په دغه ځای کې کافران (چې ښکاره شو هغه متمادي خسران د دوی).

تفسير: يعني دغه وضعيت له پخوا راهيسې تل دوام لري، چې خلق ړومبی د انکار او استهزاء له لارې وړاندې کيږي، بيا هر کله چې په عذاب کې اخته او مبتلا شي؛ نو شورماشور لګوي، او پر خپلو اغلاطو اعتراف کوي، د الله تعالی دا عادت دی چې ناوخته توبه نه قبلوي، بالآخر منکرين د خپلو جرائمو په بدل سپېره، خراب او بربادېږي.

تمّت سورة المؤمن، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ حٰمٓ السَّجۡدَة

«د (حٰمٓ السجدة) سورت مکي دی، (۵۴) آيته او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۱) او په نزول کې (۶۱) سورت دی، وروسته د (المؤمن) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ۝١ تَنۡزِيۡلٌ مِّنَ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ۝٢

(دغه قرآن) رالېږلی شوی دی له (هغه الله) چې خورا (ډېر) مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې د الله ډېره زياته مهرباني او رحمت پر خپلو بندګانو دی، چې د دوی د هدايت لپاره يې داسې عظيم الشأن او بېمثاله کتاب نازل فرمايلی دی.

كِتٰبٌ فُصِّلَتۡ اٰيٰتُهٗ

داسې کتاب دی چې په تفصيل سره بيان شوي دي آيتونه د ده.

تفسير: په لفظي ډول سره د آيتونو بېل بېل توب خو ښکاره دی، مګر له معنوي حيثيته هم د سلهاوو اقسامو علومو او مضامينو تفصيل په بېلو بېلو آيتونو کې ورکړی شوی دی.

قُرۡاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوۡمٍ يَّعۡلَمُوۡنَ ۝٣

په دې حال چې لوستلی شوی دی په عربي ژبه لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسير: يعنې عظيم الشأن قرآن په اعلی درجې صافې عربي ژبې نازل کړی شوی دی، چې د ده د ړومبنيو مخاطبينو مورنۍ ژبه وه، څو هغو خلقو ته د ده په پوهېدلو کې څه تکليف ورپېښ نشي، او دوی ژر او ښه پرې وپوهيږي، او بيا نور انسانان هم پرې په ښه شان سره وپوهوي، مګر سره له هغه دغه خبره هم ظاهره ده چې هم هغه خلق له دغه قرآن څخه منتفع او ګټور کېدی شي؛ چې د عقل او پوهې خاوندان وي، ناپوه او جاهل خلق د دغه عظمی نعمت څه قدر او عزت کولی شي؟

بَشِيۡرًا وَّنَذِيۡرًا ۚ

زېری ورکوونکی دی (دا کتاب مؤمنانو ته په جنت) او ويرونکی دی (دا کتاب کفّارو لره له دوزخ).

تفسير: يعنې دغه پاک قرآن خپلو منونکيو ته د نجات او فلاح زېری اوروي، او منکرينو ته د دوی له بده انجامه وېره ورکوي.

فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ④

پس مخ وګرځاوه زياترو د دغو (كفارو) پس دوى نه اوري (حق په اورېدلو د قبول سره).

تفسير: يعني سره له دغو ګردو خبرو تعجّب دى، چې له دوى نه ډېر كسان د دې كتاب دغه ډېر قيمت لرونكيو پندونو او نصائحو ته غور او دقّت نه كوي، كله چې دې ته بيخي د دوى فكر نشته؛ نو ولې به يې اوري؟ او فرض يې كړئ كه دوى دغه قرآن پخپلو غوږونو سره هم واوري، ليكن د زړه په غوږونو سره يې نه اوري، او د ده د منلو او قبلولو توفيق نه ورحاصلوي، نو د دوى دغه اورېدل د نه اورېدلو په شان دي.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ⑤

او وايي (دغه كفّار محمد ته) زړونه مو په پردو كې دي له (فهمه) د هغه څيزه چې بولې ته مونږ هغه ته (چې توحيد يا قرآن دى)، او په غوږونو ځمونږ كې دروندوالى دى (چې نه اورو وينا ستا)، او په منځ ځمونږ او په منځ ستاسې كې پرده (د مخالفت) ده، نو عمل وكړه ته (پر دين خپل) بېشكه مونږ هم عمل كوونكي يو (پر دين خپل).

تفسير: دوى به دا ويل چې: ستا د دعوت په وجه زړونه مو په غلافونو او پردو كې پټ دي، او غوږونه مو درانه دي، او ستا او ځمونږ په منځ كې پرده حائل ده، چې مونږ او تاسو سره بيلوي، نو ته خپل كار كوه، او مونږ به خپل كار كوو، ستا خبرې پر مونږ تأثير نه كوي.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ

ووايه (اى محمده! دوى ته) بېشكه همدا خبره ده زه يو بشر انسان يم په شان ستاسې، (ليكن فرق مې دا دى چې) وحي كيږي ماته (له طرفه د رب ځما) داسې چې بېشكه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود يو دى، پس سم مستقيم ورځئ ده ته (په توحيد)، او مغفرت وغواړئ له ده نه!.

تفسير: يعني نه زه معبود او الله يم چې په زور سره ستاسې زړونه واړولى شم، او نه هغه پرښته يم چې د هغې د رالېږلو غوښتنه تاسې كوئ، او نه كوم بل مخلوق يم، بلكه ستاسې له نوعې او له جنسه يو انسان يم چې ځما خبره پوهېدل ستاسې د همجنسى له سببه تاسو ته اسان دي، او هغه انسان يم چې د الله تعالى له جانبه آخري او د خورا اكملې وحي لپاره غوره شوى يم، بناء عليه هومره چې تاسې له هغه شخصه مخ واړوئ؛ زه خامخا د پاك الله پيغام تاسې ته اوروم، ما ته د وحي په وسيله دا ښوولي شوي دي چې ستاسې ټولو معبود يو دى، چې ماسوا له هغه بل هيڅوك د عبادت لايق نه دى، لهذا پر ټولو لازم دي چې په ګردو احوالو كې سم د هم هغه واحد الله تعالى په طرف مخ وګرځوي، او د ده د سمې صافې لارې څخه يوه خاشه دېخوا او هغې خوا ته لاړ نشي، او هغه بې لارې او كاږه تلل چې پخوا له دې نه ستاسې څخه صادر شوي دي؛ د هغو معافي د الله تعالى له درباره وغواړئ، چې پاك الله ګرد ړومبني او وروستني ګناهونه دروبښي.

وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ ⑥ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ⑦

او افسوس هلاك خرابي ده لپاره د مشركانو. هغه چې نه وركوي زكات (يا نه كوي هغه كار چې پرې پاكيږي)، او دوى پر آخرت (حساب كتاب ثواب عقاب) همدوى كافران منكران دي.

تفسير: د هغو خلقو معامله چې له الله تعالى سره داسې وي چې عاجز مخلوق د ده په عبادت کې شريکوي، او له بندګانـو سـره داسې وي چې د صدقې او زکات پيسې پر کوم فقير او محتاج نه لګوي، او نه غواړي چې مساکين پرې خوشاله شي، او ورسره له آخرته او انجامه هم بيخي بېفکره او غافل دي، ځکه چې دوی له سره دغه خبره نه مني چې له مړينې څخه وروسته بل کوم ژوندون، حساب، کتاب، ثواب او عقاب شته، د دغسې خلقو مستقبل ماسوا له اهلاکه خرابۍ بربادۍ او سپکتيا بل شی نه دی.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝٨

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) شته؛ دوی ته اجر چې نه دی قطع کېدونکی.

تفسير: يعني هيڅکله به نه منقطع کيږي، او تر أبد الآباده پورې به جاري وي، کله چې جنت ته ورسيږي؛ نه به دوی او نه به د دوی ثواب فناء او انقطاع مومي.

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَرْضَ فِى يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٩

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا بېشکه تاسې خامخا کافران کېږئ په هغه الله چې پيدا کړې يې ده ځمکه په دوو ورځو کې، او ګرځوئ له خپل ځانه (دغه الله) ته شريکان؟ دغه ذات (چې ځمکه يې په دوو ورځو کې پيدا کړې ده) رب د عالميانو دی.

تفسير: يعني څومره د حيرت او د تعجّب ځای دی چې د «رب العالمين» د وحدانيت او کماليه صفاتو څخه انکار کوئ، او نور داسې شيان له هغه سره برابروئ چې د يوې ذرې په اندازه هم د کار او اختيار مالکان نه دي.

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ مِن فَوْقِهَا وَبَٰرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا

او پيدا کړي دي (الله) په دغه (ځمکه) کې درانه کلک محکم غرونه د پاسه د دې نه، او بيا يې برکت کېښود په دغه (ځمکه يا غرونو) کې، او مقرره (په اندازه) کړې يې ده په دې ځمکه کې روزي (د اهل) د دې.

تفسير: «او بيا يې برکت کېښود په دغه ځمکه يا غرونو کې» يعني قسم قسم کانونه، ونې، مېوې، ثمرات، غلې، دانې او حيوانات او نور له ځمکې څخه وځي، «او مقرره او په اندازه کړې يې ده په دې ځمکه کې روزي د اهل د دې»، يعني پر ځمکه باندې يې د هستېدونکو خواړه په يوې خاصې اندازې او حکمت سره په ځمکه کې کېښودل، لکه چې د هر اقليم او د هر ملک د هستېدونکو له طبايعو او له ضروورياتو سره يې موافق خواړه مهيّاً او تهيه فرمايلي دي، او الله أکرم شأنه وأعظم برهانه پيدا کړه ځمکه، غرونه او نور او مقدر يې کړل اوقات:

فِىٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ۝١٠

په څلورو ورځو کې، برابر دي لپاره د پوښتنې کوونکيو (له پيدا کولو د ځمکې او د ما فيها).

تفسير: يعني ګرد کارونه په څلورو ورځو کې وشول، په دوو ورځو کې ځمکه پيدا کړی شوه، او په دوو نورو ورځو کې د دوی د نورو متعلقاتو بندوبست وشو، هر څوک چې پوښتنه کوي يا د پوښتنې کولو اراده لري؛ هغو ته دغه

وروښيه ! چې دغه ټول په څلورو ورځو کې بې له تزييده او تنقيصه په وجود راغلي دي، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «يعنې د پوښتنې کوونکيو ځواب پوره شو».

تنبيه: دلته له ورځو څخه په ظاهري صورت سره همدغه معروفې او متبادرې ورځې نشي مراد کېدی، ځکه چې د ځمکې او د لمر او د نورو موجوداتو له وجوده پخوا د هغه وجود له سره نه دی متصور، لا محاله له دغو څلورو ورځو څخه به د هغو مقدار مراد وي، يا به هغه ورځې ترې مراد وي چې د هغو په نسبت يې فرمايلي دي: ﴿وَاِنَّ يَوۡمًا عِنۡدَ رَبِّكَ كَاَلۡفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوۡنَ﴾ (۱۷ جزء د الحج سورت (۶) رکوع (۴۷) آيت ځمونږ د دغه مقدس تفسير) والله أعلم.

﴿ثُمَّ اسۡتَوٰۤى اِلَى السَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ﴾

بيا اوچت شو اسمان ته حال دا چې دغه اسمان يو لوګی وو (ولاړ).

تفسير: يعنې بيا د اسمانونو په طرف اوچت شو، چې په دغه وخت کې دوی ګرد سره يو وو د يوه لوګي په شان؛ نو هغوی يې سره تقسيم کړل، او په اوو اسمانونو سره يې وويشل، لکه چې وروسته له دې نه يې ذکر راځي.

تنبيه: ممکن دي له «دخان» څخه د اسمانونو د مادې په طرف اشاره وي.

﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلۡاَرۡضِ ائۡتِيَا طَوۡعًا اَوۡ كَرۡهًا ؕ قَالَتَاۤ اَتَيۡنَا طَآئِعِيۡنَ ۝۱۱﴾

پس وفرمايل (الله) دغه (اسمان) ته، او (دغې) ځمکې ته چې راشئ دواړه پخپلې خوښې سره، يا په زور سره، وويل اسمان او ځمکې: راغلو مونږ (فرمان ستا ته) په خوښۍ سره.

تفسير: يعنې اراده يې وفرمايله چې د دغو دواړو اسمان او ځمکې له يو ځای کېدو څخه دنيا ودانه کړي، اعم له دې نه چې دوی دواړه پخپل طبيعت سره يو ځای شي که په زور سره، په هر حال د دواړو له يو ځای کولو سره يې دغه نظام جوړول مقصود وو، او دغه دواړه سره يو ځای شول، پخپل طبيعت له اسمان د لمر اشعې راغلې، او تودوخې پيدا شوې، هواوې جاري شوې، د هغو دوړې او بخار پاس پورته شو، بيا له هغه څخه اوبه توييدې، او د باران په صورت ووريدې، چې د هغو په وسيله راز راز شيان پيدا شول، او پخوا يې فرمايلي وو چې: «په ځمکه کې يې د دوی خوراکونه کېښودل»، يعنې په ځمکه کې يې داسې قابليت کېښود چې دغسې شيان ترې پيدا کيږي.

﴿فَقَضٰٮهُنَّ سَبۡعَ سَمٰوَاتٍ فِىۡ يَوۡمَيۡنِ﴾

پس مقرر جوړ کړل (الله لوګي ځني) اووه اسمانونه په دوو ورځو کې.

تفسير: يعنې څلور ورځې هغه وې، او په دوو ورځو کې يې اسمانونه پيدا کړل، چې ګردې (ټولې) سره شپږ ورځې شوې، لکه چې په بل ځای کې د ﴿سِتَّةِ اَيَّامٍ﴾ تصريح شته.

تنبيه: په هغو مرفوعه احاديثو کې چې د کائناتو د تخليق په متعلق د ورځو تعيين او ترتيب راغلی دی، چې هغه دغه شيان الله تعالى د هفتې په دغو او هغو ورځو کې پيدا کړي دي؛ په هغو کې کوم يو صحيح حديث تر اوسه پورې په نظر نه دی راغلی، حتى چې د ابو هريره رضي الله تعالى عنه د حديث په متعلق چې په صحيح مسلم کې دی؛ «ابن کثير» ليکي: «هو من غرائب الصحيح، وقد علّله البخاري في التاريخ، فقال: رواه بعضهم عن أبي هريرة عن كعب الأحبار، وهو الأصح» «يعنې دا حديث امام بخاري په خپل تاريخ کې معلول کړی دی، او ويلي يې دي: ځينو دغه حديث له ابوهريره رضي الله عنه څخه چې هغه له کعب بن الأحبار نه روايت کړی دی، او همدغه روايت أصحّ دی»، يعنې حديث د اسرائيلياتو له جملې څخه دی، د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په صحيح سند سره ثابت نه دی.

وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا

او ويې لېږه (مقرر يې كړ) په هر اسمان كې كار (مناسب تدبير) د هغه (اسمان).

تفسير: يعني هر هغه حكم چې د هر اسمان لپاره مناسب وو، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليكي: «دغه رب ته معلوم دي چې هلته څه قسم مخلوق اوسيږي؟ او د دوی اسلوب وضعيت، او هيئت څرنګه دی؟ په دغه ځمكه كې چې په زرهاوو كارخانې دي؛ نو آيا دومره لوی اسمانونه به څرنګه تش پراته وي».

وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفْظًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

او ښايسته كړې مو دی دغه اسمان نژدې په ډيوو (ستوريو) سره، او (ساتلی دی مونږ دا اسمان) په ساتلو سره (له غوږ كېښودلو د شيطانانو)، دغه (مخلوقات) اندازه كول د الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه عالم (په هر څيز).

تفسير: يعني په ليدلو سره داسې معلوميږي چې دغه ګرد ستوري پر همدغه اسمان باندې ختلي دي، د شپې له مخې په دغه قدرتي ډيوو سره اسمان څرنګه ښكلی او ډک له رونقه ښكاري؟ بيا يې څومره محفوظ ګرځولي دي؟ چې د هيچا لاس او قدرت ورته نه رسيږي، د پرښتو زورورې پيرې ولاړې دي، هيڅ طاقت او قوت پر دغه ټينګ نظام كې څه درځ او چاود نشي غورځولی، ځكه چې هغه د الله تعالی له خوا جوړ او قايم شوی دی، چې له ګردو څخه لوی زبردست او باخبر ذات دی.

فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾

پس كه چېرې مخ وګرځاوه (دغو كفّارو له حقه)؛ پس ووايه (ای محمده !دوی ته) چې ويروم زه تاسې له سخت عذابه په مثل د سخت عذاب د عاديانو (لكه باد د صرصر) او ثموديانو (لكه چغه د جبريل).

تفسير: يعني كه د معظمې مكې كفارو د داسې عظيم الشأن آيتونو د اورېدلو څخه وروسته بيا هم د نصيحت له قبلولو او د توحيد او د اسلام له لارې د غوره كولو څخه مخ واړوي؛ نو تاسې دوی ته وفرمايئ: «زه تاسې په دغه خبروم چې ستاسې خاتمه هم د «عاد» او «ثمود» او نورو معذبينو اقوامو په شان كيږي».

إِذْ جَآءَتْهُمُ ٱلرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ

كله چې راغلل دوی ته رسولان (هود او صالح) له مخې طرفه د دوی (كفّارو)، او وروسته له دوی (كفارو له هر طرفه)، او ويې ويل دوی ته داسې:

تفسير: يعني له هر طرفه ښايي چې ډېر رسولان به ورغلي وي، مګر مشهور دا دي چې دا رسولان هود او صالح (على نبيّنا وعليهما أفضل الصـلاة وأتم التسليم) دي، يا به له ﴿مِّنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾ څخه داسې مراد وي چې: دوی د ماضي او مستقبل پر خبرو وپوهوي، او د ورښوولو او د پند او نصيحت هيڅ جانب او پلو يې پرې نښود.

أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ قَالُوا۟ لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً فَإِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾

چې مه كوئ عبادت مګر يواځې د الله، وويل (كفارو په ځواب د دوی كې) كه اراده فرمايلې وې رب ځمونږ (په لېږلو د رسولانو)؛ نو خامخا لېږلي به يې وی پرښتې، پس بېشكه چې مونږ په هغه څيز چې رالېږلي شوي يئ تاسې په هغه سره؛ كافران يو.

تفسير: يعنې د الله رسول څرنګه بشر کېدی شي؟ که الله په واقع سره کوم رسول لېږه؛ نو له اسمانه به يې کومه پرښته لېږلې وه، په هر حال تا پخپل زعم سره کومې خبرې چې د الله تعالى له جانبه راوړې دي؛ مونږ د هغو د منلو لپاره تيار نه يو.

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً

پس هر چې عاديان وو پس کبر (لويي) يې غوره کړه په ځمکه کې په ناحقه سره، او وويل دوی: څوک دي زيات سخت له مونږ څخنې په قوت کې.

تفسير: ښايي کله چې رسولانو دوی له عذابه ويرولي وي؛ دوی به د هغوی په ځواب کې داسې ويلي وي چې له مونږ څخه زيات زورور او طاقتور بل څوک دي؟ چې مونږ له هغه څه وويريږو؟ آيا ځمونږ په شان پر زورورو انسانانو خپل رعب او ويره کېنولی شي؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ۝١٥

آيا نه ويني (او نه پوهېدل) دوی چې بېشکه الله هغه (ذات) چې پيدا کړي يې دي دوی؛ هغه ډېر سخت دی له دوی نه په قوّت زور کې، او دوی وو په دلائلو ځمونږ چې انکار به يې کوو (سره له علمه په دې باندې چې هغه حق دی).

تفسير: يعنې پخپلو زړونو کې د ده پر حقّانيت پوهېدل مګر د ضد او انکار له لوري به يې همداسې معامله کوله.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ

پس راومو لېږه پر دوی باندې باد يخ ډېر زورور هيبتناک په څو ورځو کې چې ډېرې نحسې شومې وې، لپاره د دې چې وڅکوو مونږ پر دغو (کفّارو) عذاب رسوا کوونکی په دغه ژوندون لږ خسيس کې.

تفسير: شاه صاحب (رحمة الله عليه) ليکي: «د دوی د غرور ماتولو لپاره د يوه کمزور مخلوق په وسيله هغوی پناه او سپېره شول، اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سيلۍ چلېده، ونې، غنې، انسان، حيوان، ودانۍ او عمراني شيان يې بيخي له ځمکې څخه يوړل، او هيڅ يو شی يې باقي پرې نښود».

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ ۖ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ۝١٦

او خامخا عذاب د آخرت ډېر رسوا کوونکی دی، حال دا چې له دوی سره به مدد ونه کړ شي (په دفع د عذاب کې).

تفسير: يعنې د آخرت رسوايي خو ډېره لويه ده، چې د هيڅا په منع کولو او مخه نيولو سره نه معطلېږي، او نه بېرته اوړي، او نه هلته يو بل ته څه کومک او مدد رسولی شي، له هر سړي سره به د خپل ځان فکر وي، د محبت او مينې او د همدردۍ ډېر مدّعيان به هلته له خپلو دوستانو خپلوانو او مينانو څخه سترګې اړوي، او په پټه او په غلا سره به ورګوري.

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ

او هر چې ثموديان وو، پس سمه لاره مو وښووله دوی ته (په لېږلو د رسولانو سره)، پس غوره کړ دوی ړوندوالی (ضلالت) پر هدايت (او رهنمايي).

تفسیر: یعنې د نجات له هغې لارې څخه چې څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورښوولې وه؛ دوی خپلې سترګې وتړلې، او ړندوالی یې ځانته غوره کړ، بالآخر الله تعالی همدوی د همدوی په خوښه سره په هم هغه حالت پرېښودل.

فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾

پس ونیول دوی لره سختې چغې د عذاب سپکوونکي په سبب د هغه (شرک او عصیان) چې وو دوی چې کول به یې (چې تکذیب د صالح وو).

تفسیر: یعنې داسې یوه سخته زلزله راغله چې له هغې سره ډېره سخته چغه هم وه، چې د هغه غږ له شدّته د دوی زهره وچاوده، او د زړونو حرکت یې بند شو.

وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

او نجات مو ورکړ هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو، او وو دوی چې پرهېزګاري به یې کوله.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې ایمان یې راوړ، او له بدۍ څخه یې ځانونه وژغورل؛ الله تعالی دوی ته له عذابه نجات ورکړی دی، او د عذاب د نزول په وخت کې لږ څه صدمه او تود باد هم نه دی وررسېدلی.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾

او (یاده کړه) هغه ورځ چې راټول به کړل شي دښمنان د الله اور (د دوزخ) ته پس دوی به ډلې ډلې کړل شي.

تفسیر: یعنې د هر یوه قسم مجرمانو ډلې او جماعتونه به سره بېل بېل وي، او دغه ګرد جماعتونه به یو د بل په انتظار کې جهنّم ته نژدې درول کیږي، بیا چې ټول سره یوځای شي؛ نو روان به کړل شي دوزخ ته.

حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

تر هغه وخته پورې چې راشي دوی دغه (اور ته) شاهدي به ورکړي پر دوی باندې غوږونه د دوی، او سترګې د دوی او پوستکي (او نور اعضاء) د دوی پر هغو (کارونو) چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: په دنیا کې یې پخپلو غوږونو سره تنزیلي آیتونه واورېدل، او پخپلو سترګو سره یې تکویني آیتونه ولیدل، مګر سره له هغه د الله تعالی وحدانیت او د ده د رسول رسالت یې ونه مانه، او په هر حیث او هر جهت د الله تعالی عصیان او نافرمانی ته متوجه شول، خو له دې نه بېخبره وو چې د ګناهونو ګرد دفاتر یاداشتونه د همدوی په وجود کې محفوظ او ډک کړی شوي پراته دي، چې په لازمه وخت کې به لولول او اورول کیږي، له روایاتو څخه معلومیږي چې په محشر کې به کفّار له خپلو جرائمو څخه پخپلو ژبو سره انکار کوي، نو په دغه وخت کې به داسې احکام صادریږي چې د دوی د هغو اعضاوو او جوارحو شهادت وړاندې کړ شي چې دوی د هغوی په ذریعه د دغو ګناهونو مرتکب شوي دي، لکه چې ګرد وجود به یې پرې شاهدي ورکوي، او په دې صورت د دوی د هغه اظهار چې پخپلو ژبو سره یې ړومبی کړی وو؛ تکذیب کیږي، دلته به دوی حیران او مبهوت او هک پک پاتې کیږي، او خپلو اعضاوو ته به

وايي چې: ای کمبختانو ! لرې او ورک شئ ! ما خو دغه مدافعه ستاسې له وجهې کوله، او جګړې مې ستاسې په ګټه نښلولې وې، حال دا چې تاسې پخپله پخپلو جرائمو اقرار او اعتراف وکړ.

وَقَالُوْا لِجُلُوْدِهِمْ لِمَ شَهِدْتُّمْ عَلَيْنَا ۭ

او وبه وايي (کفّار په تعجّب سره اعضاوو او) پوستکيو خپلو ته: ولې شاهدي وکړه تاسې پر مونږ؟.

تفسير: دغه منکرين به وايي: کله چې پخپله ژبه سره مونږ داسې انکار کوو؛ نو پر تاسې داسې کوم مصيبت رالوېدلی وو چې خامخا مو په ورښوولو شروع وکړه، او په آخر کې دغه وينا تاسې ته چا دروښوده؟.

قَالُوْٓا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِيْٓ اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ

نو وبه وايي (دغه پوستکي دوی ته چې مونږ پخپله نه يو غږېدلي، بلکه) غږولي يو مونږ الله هغه ذات چې غږولی يې دی هر څيز.

تفسير: د هغه لوی ذات قدرت هر ناطق ته د وينا قوّت وربښلی دی، نن ورځ هم هغه لوی ذات مونږ ته هم د وينا قوّت او قدرت راکړ، نو که مو خبرې نه کولې، او شيان مو نه وی ښوولي؛ نو څه شی به مو کړي وی، کله چې د هغه مطلق قادر اراده وشي چې يو شی خبرې وکړي؛ نو کوم شی توانيږي او قدرت او مجال لري چې وينا ونه کړي؟ هغه لوی ذات چې ژبې ته يې د وينا قوّت او قدرت وربخښلی دی، آيا همدغه قوّت لاسو او پښو او د بدن نورو اندامونو ته نه شي بښلی؟ نو دغه دی چې مونږ هم د الله تعالی په اراده دغسې شهادت اداء کړ.

وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝۲۱

حال دا چې الله پيدا کړي يئ تاسې اول ځلې، او خاص همدغه الله ته بېرته بيولی شئ (مجازاتو ته).

تفسير: دغه مقوله يا خو د الله تعالی ده، يا خو د پوستکو ده، دواړه محتملې دي.

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ يَّشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُوْدُكُمْ

او نه وئ تاسې (په وخت د کولو د دغو فواحشو داسې) چې پټول به مو (دغه فواحش له وېرې د دې) چې شاهدي به ورکړي پر تاسې غوږونه ستاسې، او نه سترګې ستاسې، او نه پوستکي ستاسې (ځکه چې د خپلو اعضاوو په شهادت مو باور نه درلود ـ لرلو).

تفسير: يعنې له نورو څخه په پټه سره مو ګناه کوله، او له دې نه نه وئ خبر چې ستاسې لاسونه او پښې به ستاسې هغه مخفي اعمال ښکاره کوي، ښايي چې تاسې هغه ګناه له دغو اندامونو څخه هم پټه کړي وی، حال دا چې تاسو همداسې کول هم غوښتل، دغه مو له قدرته او واکه نه وو پوره.

وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ۝۲۲

وليکن ګمان به کوو تاسې د دې چې بېشکه الله نه دی عالم پر ډېرو له هغو کارونو چې کول به تاسو.

وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِىْ ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰىكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۲۳﴾ فَاِنْ يَّصْبِرُوْا فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۚ وَاِنْ يَّسْتَعْتِبُوْا فَمَا هُمْ مِّنَ الْمُعْتَبِيْنَ ﴿۲۴﴾

او دغه (فاسد ګمان) ستاسي هغه ګمان ستاسي دی چي کوو به تاسي دغه (ګمان) په رب خپل، هلاک کړي یئ تاسي (دغه ګمان په آخرت کي) پس نن وګرځېدئ تاسي له زیانکارانو څخه. پس که صبر وکړي دوی (په دي عذاب یا يي ونه کړي) پس اور (د دوزخ) ځای د هستوګني دی دوی ته، او که رضا د الله (او قبول د توبي یا رجوع دنیا ته) غواړي دوی؛ پس نه به وي دوی له قبول کړی شویو (په طلب د رضا د الله).

تفسير: شاه صاحب (رحمة الله عليه) ليکي: «يعني په دنيا کي ځيني بلاء په صبر سره اسانيږي، هلته که صبر وکړي يا يي ونه کړي؛ دوزخ د دوی لپاره کور مقرّر کړی شوی دی، چي له هغه ځايه له سره نشي وتلی، ځيني بلاء دلته په منّت خوشامند او تملّق سره لرې کېدونکي دي، ولي هلته دغه شيان له سره مفيد نه واقع کيږي، او هومره زاري خواري او عاجزي چي وکړي؛ نه قبليږي، او نه يي په درد خوري».

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوْا لَهُمْ مَّا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

او مقرر کړي مو دي دوی ته ملګري (له شياطينو)، پس ښايسته کړي يي دي دوی ته هغه ځيزونه چي وړاندي له دوی دي او هغه ځيزونه چي وروسته له دوی دي (له هوا او هوس او انکار د آخرت).

تفسير: يعني پر دوی باندي يو يو شيطان مقرر شوی دی، څو دوی ته خراب کارونه چي پخوا يي کړي وو، يا وروسته له دي نه يي کوي؛ ښه وروښيي، او د دنيا تباه کوونکي ماضي او مستقبل هغوی ته ښه او ښکلي ورښکاره کړي، او د دغو شياطينو تقرّر هم د دوی د اعراض عن الذکر نتيجه وه، لکه څنګه چي الله جل جلاله په (۲۵ جزء د الزخرف سورت په (۴) رکوع (۳۶) آيت کي فرمايلي دي): ﴿وَمَنْ يَّعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهٗ شَيْطٰنًا فَهُوَ لَهٗ قَرِيْنٌ﴾.

وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِىْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۚ

او ثابته شوې ده پر دوی خبره (د عذاب) په هغو امّتونو کي چي په تحقيق تېر شوي دي پخوا له دوی نه له پيريانو او له انسانانو.

تفسير: يعني هم هغه خبره چي د دوی په نسبت په ابتداء کي فرمايلي شوې ده: ﴿لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۰) رکوع، (۱۱۹) آيت ځمونږ د دغه مقدس تفسير).

اِنَّهُمْ كَانُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۲۵﴾

بېشکه چي دوی وو زيانکاران (په دواړو جهانونو کي).

تفسير: کله چي انسان ته خساره واقع کيږي؛ نو همداسي سامان ورمهيأ کيږي.

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَسْمَعُوْا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُوْنَ ﴿۲۶﴾

او وايي هغه کسان چي کافران شوي دي چي غوږ مه ږدئ تاسي دغه قرآن ته (چي محمد يي لولي)، او شورماشور واچوئ په (وخت د لوستلو د) ده کي، ښايي چي تاسي غالب شئ (پرې او له تبليغه يي ساکت کړئ).

تفسير: يعني د عظيم الشأن قرآن غږ د برق په شان د اورېدونكيو پر زړونو اثر غورځوي، او هر څوك يې چې اوري سخت تأثير پرې كوي؛ نو ځكه د دغه تأثير دانسداد لپاره كفّارو دغه يوه طريقه ځانته غوره كړېده، هر كله چې قرآن لوستلى كيږي؛ دوى غوږ ورته نه نيسي، او دومره شورماشور اچوي چې نور يې هم وانه ورېدى شي، او داسې به يې ګڼل چې ځمونږ په دغه شورماشور سره د قرآن غږ پورته نشي، او پر خلقو خپل تأثير ونه غورځوي، نن ورځ هم جاهلان همداسې تدابير كوي، چې د كار د خبرو په مقابل كې شورماشور كوي، څوبل څوك يې وانه وري، مګر د حقانيت او صداقت كړنګهار او تنهار كله د مياشو او مچانو په بنهار پټ او مغلوبېدى شي؟ او سره له دغسې تدابيرو هم د حق غږ د زړونو تر ژورو پورې رسيږي، او هم هغه هلته خپل اثر غورځوي.

فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۷﴾

(فرمايي الله تعالى چې) پس خامخا وبه څكوو مونږ هرومرو هغو كسانو ته چې كافران شوي دي عذاب سخت، او خامخا جزاء به وركړو مونږ هرومرو دوى ته ډېره بده سزا د هغو اعمالو چې وو دوى چې كول به يې.

ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ ۖ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿۲۸﴾

دغه (سخت عذاب) جزاء ده د دښمنانو د الله (يعني) چې اور دى، شته دوى ته په دغه اور كې كور د همېشه والي (لپاره د جزاء) په جزاء وركولو په سبب د هغه چې وو دوى (په دنيا كې) چې په آيتونو ځمونږ (قرآن) انكار به يې كوو.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿۲۹﴾

او وبه وايي (په اور كې) هغه كسان چې كافران شوي دي اى ربه ځمونږ! وښيه مونږ ته هغه (دوه تنه) چې ګمراهان كړي يې وو مونږ له پيريانو او له انسانانو چې وګرځوو (واچوو) دوى لاندې د قدمونو خپلو لپاره د دې چې شي دوى له ښكته (سپكو ذليلانو خلقو څخه).

تفسير: يعني خير مونږ خو په آفت كې اخته شوو، ليكن له انسانانو او پيريانو څخې هغه شياطين چې ځمونږ د ګمراه كولو او د غولولو سبب ګرځيدلي دي، او مونږ د دوى له لاسه په دغه مصيبت كې مبتلا شوي يو، له مونږ سره يې مخامخ كړئ، څو يې مونږ تر خپلو پښو لاندې ذرې ذرې او لتاړ كړو، او په نهايت ذلّت او خوارى سره يې د دوزخ په ډېرې ښكتنى طبقې كې وغورځوو، او په دغه ډول خپل انتقام ترې واخلو، او لږ څه خپل زړونه پرې ساړه كړو.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿۳۰﴾

بېشكه هغه كسان چې ويلي يې دي صدقًا له زړه چې رب ځمونږ الله دى، بيا ټينګ ولاړ وي (په دغه توحيد او نورو اعمالو د دين)؛ رانازليږي به پر دوى پرښتې (د سا ختلو په وخت او په قبر كې چې داسې به وايي) مه وېرېږئ او مه خپه كېږئ او خوشاله اوسئ تاسې په جنت هغه چې وئ تاسې چې وعده يې درسره كړى شوې ده (په ژبې د انبياء الله سره).

تفسير: يعنې په زړه سره يې اقرار وکړ او په هغه قائم پاتې شو، او د الله تعالى په ربوبيت او الوهيت کې يې بل څوک شريک ونه درواه، او نه له دغه يقين او اقرار څخه د مرګ تر لحظې پورې وانه وښته، او نه يې خپل رنګ بدل کړ، هر هغه شی يې چې په ژبه سره ويلي وو، د هم هغه پر مقتضاء عملاً او اعتقاداً ټينګ پاتې شو، او د الله تعالى د کامل ربوبيت حق يې په پوره ډول سره وپېژاند، او هر هغه عمل يې چې وکړ خاص د ده د خوښې او شکرګزارۍ لپاره يې وکړ، د خپل رب ټول عائد کړې حقوق او فرائض يې په ښه شان وپېژندل، او په ښه ډول سره يې اداء او په ځای يې راوړل، الغرض له ماسوا الله څخه يې مخ واړاوه، او يواځې د هم هغه په جانب متوجه شو، او د هم ده پر سمه صافه لاره رهي (روان) شو، پر داسې مستقيم الحال بندګانو د مرګ په وخت او د قبر د رسېدلو په فرصت او وروسته له هغه د بيا ژوندي راپاڅېدلو په وخت کې پرښتې نازليږي، او دوی ته تسکين، تسلي ورکوي، او د جنت د دخول زېرې وراوروي، او ورته وايي چې: اوس تاسې ته لـه هيڅ جهته د وېرې او د انديښنې موقع نه ده پاتې، د فاني دنيا ټول فکرونه او غمونه ختم شوي دي، او د بل کوم راتلونکي آفت او مصيبت انديښنه نه ده پاتې، اوس په ابدي ډول هر قسم جسماني او روحاني خوښي او عيش تاسې لره دی، او د جنّت هغه مواعد چې د انبياء عليهم السلام په ژبو له تاسې سره کړی شوي وو؛ هغه ګرد اوس له تاسې سره ايفاء کيدونکي دي، دا هغه دولت او نعمت دی چې د هغه د رارسېدلو د يقين له حاصلېدو څخه وروسته هيڅ يو غم او فکر د انسان په شاوخوا کې نشي ګرځېدلی.

نَحۡنُ اَوۡلِيٰٓـؤُكُمۡ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَفِى الۡاٰخِرَةِ ۚ

(بل داسې ورته وايي ملائکې) مونږ يو دوستان ستاسې په دغه ژوندون لږ خسيس کې (په حفاظت او نصرت) او په آخرت کې (چې به درڅخه لرې کړو وحشت د قبر، او وبه مو رسوو جنّت ته).

تفسير: ځينو دغه د الله تعالى کلام ښوولی دی، يعنې د پرښتو کلام له دې نه پخوا ختم شوی دی، او د اکثرو په نزد دغه هم د پرښتو مقوله ده، ګواکې پرښتې دغه قول د دوی په زړونو کې الهام کوي، او د دوی حوصله او همّت زياتوي.

وَلَكُمۡ فِيۡهَا مَا تَشۡتَهِىۡۤ اَنۡفُسُكُمۡ وَلَكُمۡ فِيۡهَا مَا تَدَّعُوۡنَ ؕ ﴿۳۱﴾

او شته تاسې ته په دغه جنت کې هغه نعمتونه چې خوښوي يې نفسونه ستاسې، او شته تاسې ته په دغه (جنت) کې (له هغو لذاتو کراماتو) چې غواړئ يې تاسې.

تفسير: يعنې د هر شي خواهش، رغبت او هوس چې تاسې پخپلو زړونو کې وکړئ، يا هر هغه شی چې په ژبه سره يې وغواړئ؛ هغه ټول به تاسې ته درکولی کيږي، د الله تعالى په خزانو کې د هيڅ شي کمی او تقليل نشته.

نُزُلًا مِّنۡ غَفُوۡرٍ رَّحِيۡمٍ ﴿۳۲﴾

مېلمستيا ده له (جانبه د الله) چې ښه ښونکي (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې ښه وپوهېږئ چې هغه غفور رحيم به له خپل مېلمه سره څومره ښه سلوک وکړي؟ او دغه څومره يو لوی عزت او توقير دی، چې يو ضعيف بنده د خپل رب العزت مېلمه شي.

وَمَنۡ اَحۡسَنُ قَوۡلًا مِّمَّنۡ دَعَاۤ اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَّقَالَ اِنَّنِىۡ مِنَ الۡمُسۡلِمِيۡنَ ﴿۳۳﴾

او څوک دی ډېر ښايسته (بلکه نشته) له جهته د وينا له هغه چا چې بولي (خلق) طرف د الله ته، او عمل کوي نېک، او وايي بېشکه زه له مسلمانانو غاړه اېښودونکو د الله تعالى احکامو ته يم.

تفسير: پخوا په ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ كې د هغو مخصوصو بندګانو ذکر وو چې هغوی يواځې د يوه الله پر الوهيت خپل اعتقاد ټينګ کړی وو، او د خپل استقامت ثبوت يې ورکړی وو، دلته د هغوی د يوه بل اعلی مقام ذکر فرمايي، يعنې ډېر ښه سړی هغه دی چې خپل ځان پاک الله ته بيخي وسپاري، او د الله تعالی د پوره طاعت او کامل انقياد اعلان وکړي، او همدغه غوره دين او سمه لاره ځانته اختياره کړي، او د ده قول او فعل نورو بندګانو ته د الله تعالی په طرف د راتللو لپاره ډېر ښه محرک، مؤثر او سايق شي، او دوی د دنيا نورو خلقو ته هم د الله تعالی په طرف دعوت ورکړي، او د دين په طرف يې جذب او کش کړي، او د هغې نېکۍ په طرف چې دی خلق رابولي؛ دی پخپله هم پرې عامل وي، او د الله تعالی په نسبت د خپلې بندګۍ او احکام منلو د اعلان په وخت کې هيچېرې او هيڅکله ونه ويرېږي، او نه څه اندېښنه ورته پيدا شي.

دغه آيت په شان د محمد صلی الله عليه وسلم کې دی، يا مراد ترې صحابه رضي الله تعالی عنهم، يا عالمان، يا محتسبان، يا مؤذنان يا نور هغه خوک دي چې په کې دغه ښه صفات وي.

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾

او نه برابرېږي سره نيکي او نه بدي (په جزاء او حسن عاقبت کې)، دفعه کوه (ته هغه بدي) په هغه خصلت سره چې هغه ډېر ښه وي، پس ناڅاپه هغه څوک چې په منځ ستا او په منځ د هغه کې عداوت دښمني وي؛ لکه چې دی به دوست وي ډېر مهربان.

تفسير: په دغو آيتونو کې يوه رښتين داعي الی الله تعالی ته د هغو ښو اخلاقو تعليم ورکوي، چې دوی ورته ضرورت لري، يعنې ښه وپوهېږه چې بدي له نېکۍ سره، او نيکي له بدي سره قطعًا نشي برابرېدی، او د دواړو تأثيرات سره بېل دي، بلکه يوه نيکي له بلې نېکۍ سره او يوه بدي له بلې بدۍ سره په اثر او نتيجه کې متمايزې دي، لهذا د يوه قانت مؤمن مخصوصًا د يوه داعي الی الله مسلک ښايي داسې وي چې د بدۍ جواب دې له سره په بدۍ ورنه کړي، بلکه حتی الامکان د بدۍ مقابله دې په نېکۍ سره وکړي، که څوک ورته کومه سخته خبره وکړي يا بده معامله ورسره وکړي؛ نو د هغه په مقابل کې دې دی داسې رويه او د عمل طرز ځان ته غوره کړي چې له هغه څخه بهتر او ښه وي، مثلاً د قهر او غصې په مقابل کې دې له حلم او تحمّل څخه کار واخلي !، او د کنځلو جواب دې په تهذيب او انسانيت سره په دعاء، او د سختۍ جواب دې په نرمۍ او مهربانۍ سره ورکړي، د دغه وضعيت او مسلک له غوره کولو څخه به په نتيجه کې ژر درښکاره شي چې ډېر سخت دښمن به هم ستاسې په مقابل کې نرم او پوست شي، اګر که په زړه او اساسي ډول سره به ستا دوست او خير غوښتونکی نه ګرځي، خو په ښکاره ډول سره به دې دوست وګرځي، او متدرّجًا دغه ظاهري دوستي په باطني دوستۍ تبديل او تحويل مومي، او د دښمنۍ او عداوت ټول خيالات د ده له زړه او افکارو څخه بيخي وځي، کما قال الله تعالی: ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً﴾ (د الممتحنه سورت (۲) رکوع (۷) آيت (۲۸) جزء).

وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾

او نه ورکول کيږي دا (نېک خصلت د بدۍ دفع په نېکۍ سره) مګر هغو کسانو ته چې صبر تحمّل کوي، او نه ورکول کيږي دا (نېک خصلت) مګر خاوند د برخې ډېرې لويې ته.

تفسير: يعنې ډېره لويه حوصله په کار ده، چې انسان په هغې سره د بدو خبرو تحمّل وکړی شي، او د هغه مقابله په ښه سره وکړي، دغه ښه اخلاق او اعلی خصلت د الله تعالی له درباره ډېرو ښو او خوش قسمته او اقبالمنو سړيو ته وربښلی کيږي، (ربط) تر دې ځايه پورې د هغه حريف او دښمن سره د معاملې او ښه سلوک ښوونه وه، چې په ښو معاملو او

ښو اخلاقو سره متأثر کېدی شي، ليکن ځني داسې دښمنان هم پيدا کيږي چې په هيڅ حالت او صورت سره له دښمنۍ څخه لاس نه اخلي، که څوک ورسره هومره ملاطفت او محبّت وکړي، د هغه شقاوت او عداوت مراتب لا پسې زياتيږي، او هغه تل په همدغه فکر او ذکر وي چې هرومرو تاته څه ضرر او اذيت دوررسوي، نو د داسې پخو شيطانانو له اضرار او ايذاء څخه د ځان ساتلو تدبير اوس دغسې الله تعالی بيان فرمايي چې:

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۳۶﴾

او که ورسيږي تاته له طرفه د شيطان څه تباهي، وسوسه (چې دی واړوي تا له دغه ښه خصلت)؛ پس پناه نيسه په الله (له شره د ده)، بېشکه الله همدی دی ښه اورېدونکی عالم.

تفسير: يعني د داسې شيطان په مقابل کې له نرمۍ او عفوې او په تېرېدلو سره کار نه چليږي، يواځې د هغه نه د نجات لپاره يو تدبير شته چې د الله قدوس جل وأعلی شأنُه وأعظم برهانُه په پناه کې راشئ !، دا هغه مضبوطه کلا ده چې هغې ته له سره شيطان نشي رسېدی.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

او ځيني له دلائلو د الله شپه او ورځ ده (چې په يوه کې لباس او په بل کې معاش دی) او (بل ځيني له دلائلو) لمر او سپوږمۍ دي.

تفسير: له «دعوت الی الله» سره څو سماويه او ارضيه دلائل هم بيان فرمايي، څو په هغو سره «داعي الی الله» ته د الله تعالی دعظمت او وحدانيت او بعث بعد الموت او نورو اهمو مسائلو په پوهولو کې مدد ورسيږي، په دغه ضمن کې دې لوري ته هم اشاره وشوه چې له يوه جانبه د الله تعالی مخصوص بندګان پخپل قول او عمل سره خلق د الله تعالی په طرف رابولي، او له بل جانبه د لمر، قمر، اسمان، ځمکې او د نورو مخلوقاتو عظيم الشأن نظم او نسق، غور او دقّت کوونکو ته د هغه واحد الله په طرف د راتللو دعوت ورکوي.

وفي کل شيئ له آية «»» تدل علی أنه واحد

په هر څيز کې د الله تعالی د قدرت نښه ده چې ددې ښکارندوی ده چې د دې نظام چلونکی يو ذات دی.

لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۳۷﴾

مه کوئ سجده تاسې لمر ته، او نه سپوږمۍ ته، او سجده کوئ تاسې خاص هغه (الله) ته چې پيدا کړي يې دي دا (څلور علامې) که چېرې يئ تاسې چې خاص همده (الله) ته عبادت کوئ.

تفسير: د لمر، سپوږمۍ، او د نورو شيانو عبادت کوونکو به هم په ژبه سره همداسې ويل چې: ځمونږ غرض د دغو شيانو له عبادته د پاک الله عبادت دی، مګر پاک الله دغه وښوول چې دغه شيان بيخي د عبادت لياقت نه لري، د عبادت لايق يواځې واحد الله دی، او د کوم غير الله عبادت کول د قدوس الله څخه له بغاوت کولو سره مرادف دي.

فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ﴿۳۸﴾

پس که لويي وکړه دوی (له سجدې د الله؛ نو الله مستغني دی)، پس هغه څوک چې په نزد د رب ستا دي (له پرښتو) تسبيح وايي دغه (الله) ته، هم په شپه کې او هم په ورځ کې، حال دا چې دوی (له دغه تسبيحه او عبادته) نه ستړي کيږي.

تفسیر: یعنې که غرور، تکبّر، لویي د حق له قبلولو مانع ده، او د توحید د دلائلو له وضوح سره د واحد الله د عبادت په جانب نه غواړي چې راشي؛ نو نه دې راځي، دوی خپلو ځانونو ته نقصان رسوي، الله تعالی له سره د دوی پروا نه لري، هغه لوی ذات چې د ده عظمت او جبروت داسې وضعیت لري چې بې حسابه مقرّبین ملائک شپه او ورځ دده په عبادت، تسبیح او تقدیس کې داسې مشغول او لګیا دي چې له سره په کې نه خپه، نه ستړي او ستومانیږي، نو د دوی په مقابل کې دغه خواران څه شی دي، دوی په دغو دروغو، تکبّر، او غرور خامخا خپلو ځانونو ته ضرر او نقصان رسوي.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۭ اِنَّ الَّذِيْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ۭ اِنَّهٗ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۳۹﴾

او ځینې له دلائلو د دغه (الله) دا دي چې بېشکه ته وینې ځمکه وچه کلکه، پس هر کله چې نازلې کړو مونږ پر دغې (ځمکې) اوبه (د باران)؛ نو سره وخوځیږي، او وپړسیږي (او شنه شي)، بېشکه هغه الله چې ژوندۍ کړې یې ده دا (ځمکه) خامخا ژوندی کوونکی دی د مړیو، بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې همدغه ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسیر: یعنې ځمکې ته وګورئ چې دغه خواره چپ چاپ، ذلیل او سپک تر درانه بار لاندې ده، د وچوالي په وخت کې یې له هرې خوا څخه دوړې او خاورې پورته کیږي، لیکن همدا چې د باران پرخه پرې ولوېده؛ یو ځلي د طراوت، رونق، تازګۍ او نشونما او د لیدلو وړ تحوّلات په کې څرګندیږي، آخر دغه اقلاب د کوم ذات د لاس تصرّف او نتیجه ده؟ هغه الله جل جلاله چې وچې کلکې مړې ځمکې ته یې طراوت، شینوالی او ژوندون وربښلی دی، آیا هغه پر دغه نه دی قدیر چې د انسانانو په ابدانو کې بیا روح واچوي؟ او آیا هغه مطلق قادر نشي کولی چې مړو زړونو ته د دعوت الی الله له تأثیره بیا له نوي سره ژوندون او جدید حیات ورعطا کړي؟ بېشکه الله تعالی هر شی کولی شي، او د الله تعالی د قدرت په مقابل کې هیڅ شی مانع او مزاحم نشي کېدی.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۭ اَفَمَنْ يُّلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ يَّاْتِيْٓ اٰمِنًا يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ ۙ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۴۰﴾

بېشکه هغه کسان چې میلان کوي له حقه باطل ته په آیتونو (د قرآن) ځمونږ کې نه دي پټ دوی پر مونږ (نو د دغه الحاد جزاء به ورته ورکړو)، آیا پس هغه څوک چې ورغورځولی شي په اور کې غوره دی، یا هغه څوک چې رابه شي په امن (له عذابه) په ورځ د قیامت کې، (نو تهدیداً دوی ته ویلی کیږي چې) کوئ تاسې هر څه چې مو خوښ وي (ای کفّارو)، بېشکه الله پر هغو اعمالو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی (نو جزاء به د اعمالو درکړي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لوري د دعوت کوونکو له ژبو څخه د تنزیلي آیتونو له اورېدلو او د دهر پر قرطاس د تکویني آیتونو له لیدلو څخه هم چې دغه خلق له کږو تللو ببرته نه ګرځي، او په سمو صافو خبرو کې واهي او تباهي شبهات پیدا او ترې کږې وږې خبرې جوړوي، یا یې خامخا سره اړوي رااړوي، او یو غلط مطلب ترې وباسي، یا خوشې چټې بل کوم عذر او بهانه وړاندې کوي، او د آیتونو په منلو کې وړاندې وروسته تحریف او تبدیل کوي؛ د داسې کږو تلونکو پر اوضاعو پاک الله ډېر ښه پوهیږي، ممکن دي چې دغه پر خپلو مکاریو او چالاکیو ډېر مغرور وي، مګر له الله تعالی ځنې د دوی هیڅ احوال نه دی پټ، څه وخت چې دوی له الله تعالی سره مخامخ ودرول شي، هلته به

دوی وپوهیږي چې في الحال الله تعالی هغوی ته مهلت ورکړی وو، ځکه چې الله تعالی سمدلاسه مجرمین نه نیسي، له همدې جهته وروسته فرمایي: ﴿اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ یعني ښه دی، څرنګه چې پوهیږئ هم هغسې وکړئ !، مګر ښه وپوهیږئ چې ستاسې ګرد حرکات د پاك الله تعالی تر نظر لاندې دي، او په یوه ورځ د هغه سزا تاسې ته یو ځای پوره درکوي، او بالآخر د هغه تکلیف او زحمت تاسې موندونکي یئ، اوس تاسې پخپله فکر او غور وکړئ، هغه سړی چې د خپلو شرارتونو په علت په ډېر سخت سوځوونکي اور کې ولویږي، او یو بل سړی چې د خپل شرافت او سلامت خوښولو په برکت تل په امنیت او طمأنیت کې اوسیږي، آیا له دغو دواړو څخه کوم یو ښه او بهتر دی؟.

تنبیه: هغه خوك چې د الله په آیتونو کې الحاد کوي، یعني معناګانې یې بدلوي، تحریف په کې کوي، لکه د الله تعالی د نومونو او صفتونو څخه بدلې معناګانې اخلي، او الله تعالی ته یې په هغه شان او صفت نه ثابتوي چې الله تعالی د ځان لپاره ثابت کړي وي؛ نو هغه هم ددی آیت لاندې راځي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي په ذکر (قرآن) کله چې راغی دوی ته (نو ژر به په عذابېږي دوی).

تفسیر: یعني دوی خامخا د خپلو کړو تللو په علت د پند او نصیحت په خبرو کې شبهات پیدا کوي، حال دا چې په هغه کې د دروغو ځای او ګنجایش له سره نشته، هغه ذکر، پند نصیحت څه شی دی؟ یو صاف، واضح، مضبوط او محکم کتاب چې له هغه څخه ماسوا له یوه ناپوه، احمق او شریر انسان بل هیڅوك انکار نشي کولی.

وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿۴۱﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿۴۲﴾

حال دا چې بېشکه دغه قرآن خامخا کتاب قوي (نادر) دی. نه راځي دغه قرآن ته باطل (نه) د مخې (له طرفه) د دې، او نه د شا (له طرفه) یې (بوجه من الوجوه)، رالېږلی شوی دی له طرفه د حکمت والا، ثنا ویلي شوي (الله).

تفسیر: یعني د الله تعالی په رالېږلی شوي کتاب کې که دروغ راغلي دي؛ نو له کوم ځای څخه راغلي دي؟ او دهغه کتاب د ساتلو ذمه چې هغه پخپله په غاړه اخیستې ده؛ نو ناحق او باطل څه قوّت او مجال لري چې د هغه شاوخوا ته ورنژدې شوي دي.

مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿۴۳﴾

نه ویل کیږي تاته (ای محمده !) مګر (هم هغسې) وینا چې په تحقیق ویلې شوې وه رسولانو ته چې پخوا له تا تېر شوي وو، بېشکه رب ستا خامخا څښتن د مغفرت دی (مؤمنانو لره)، او څښتن د عذاب دردناك دی (کافرانو لره).

تفسیر: یعني د منکرینو کومه معامله چې له تاسې سره ده؛ همدغه معامله به د هرې زمانې منکرینو له خپلو انبیاوو سره درلوده، انبیاوو به تل د دوی لپاره خیر غوښت، او هغوی به د هغه په مقابل کې هر راز تکالیف او مصائب خپلو انبیاوو ته رسول، بیا هم هغسې چې هغو انبیاوو پر هغو تکلیفونو او سختیو کې صبر او تحمّل کوو؛ تاسې هم پر دغو مصاعبو صبر او تحمّل وکړئ !، په نتیجه کې به ځینې توبه کوي، او پر سمه لاره به راځي چې د دوی لپاره د الله تعالی له جانبه معافي او ښښنه ده، او څه نور کسان به پر خپلو هم هغو کړو تللو، ضد او عناد ټینګ او قایم پاتې کیږي، چې بالآخر دوی د دردناکې سزا مستوجب کیږي.

وَلَوْ جَعَلْنٰهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَّقَالُوْا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ ؕ ءَاَعْجَمِيٌّ وَّعَرَبِيٌّ ؕ

او که ګرځولی مو وی دغه قرآن په ژبه د عجمو؛ نو خامخا ویلي به وو (دغو د عربو کفّارو) ولې واضح بیان شوي نه دي آیتونه د دې (په ژبې فصیحې عربي دغه قرآن)، آیا عجمي دی، (او نبي یې) عربي دی؟.

تفسیر: یعنې که یوه سړي داسې اراده کړې وي چې یوه خبره نه مني، نو په زرګونو حیلې او بهانې ورته جوړولی شي، د معظمې مکې کفّارو کله چې بل شی ونه موند؛ نو پـه داسې ویناوو یې شروع وکړه چې: «صاحبه ! مونږ خو د عربي نبي په معجزې باندې هلته قایل او معترف کیدو، چې دغه قرآن ماسوا له عربي ژبې په بلې کومې ژبې راغلی وی»، لیکن فرض یې کړئ ! که همداسې هم کېدی؛ نو د هغه د دروغجن شمېرلو لپاره به دوی داسې ویل: «ښه صاحبه ! چېرې داسې بې اساسه او بې منطقه خبره به لیدلې شوې وي چې پخپله رسول عربي او د ده قوم چې د دغه کتاب ړومبني مخاطبین دي هم عرب، مګر دغو ته دغسې کتاب رالېږلی شوی دی، چې پر یوه توري یې هم دوی نشي پوهېدی».

قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ ؕ

ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) چې دغه قرآن لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی هدایت او شفاء دی.

تفسیر: یعنې لغو او چټي (بېکاره) شبهات خو به له سره نه ختمیږي، هو ! دغومره تجربه هر یو سړی کولی شي، هغو کسانو چې پر دغه مقدّس کتاب ایمان راوړی دی او پرې عمل کوي، په څرنګه عجیب هدایت او بصیرت، عقل او پوهې نائل او فائز شوي دي، او د دوی د سلهاوو کلونو او قرنو امراض او رنځوری یې لرې او ورکه کړېده، او له دوی څنې یې ظاهري او باطني روغ رمټ انسانان جوړ کړي دي.

وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَّهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ؕ

او هغه کسان چې ایمان نه راوړي په غوږونو د دوی کې دروندوالی دی، حال دا چې دغه (قرآن) پر دوی باندې ړوندوالی پټوالی دی (نو نهویني دوی هغه جمال او کمال د ده).

تفسیر: یعنې هم هغسې چې د خفاش (شکالي ـ ښاپیرک) سترګې د لمر په رڼا کې ترلې کیږي، او دی هیڅ یو شی پرې نشي کتلی؛ دغه منکرین هم د قـرآن په رڼا کې ړانـده او هیڅ یو روڼ شی نشي لیدلی، نـو پـه دغه کې د قـرآن څه قصور دی؟ منکرینو ته لازم دي چې د خپلو لیدلو دغه ضعف ته ښه ځیر شي، او محسوس یې کړي ! او بیا د هغې معالجې ته متوجه شي !.

اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍۢ بَعِيْدٍ ؑ ﴿۴۴﴾

دغه کفار (ګواکې داسې دي لکه چې) غږ ورته کاوه شي له ځایه لرې (او په کیفیت یې نه پوهیږي).

تفسیر: یعنې که یو سړي ته له لرې څخه غږ او نارې وکړې؛ هغه یې نه اورې، او که وایې ورې؛ ښه پرې نه پوهیږي، همداسې د قرآن منکرین هم د دغه صداقت او منبع د صداقت څخه دومره لرې لویدلي دي، چې د حق غږ د هغو د زړه غوږو ته له سره نشي رسېدی، او که چېرې هم وررسیږي؛ نو دوی د هغه پر مطلب په ښه شان سره نشي پوهېدی.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيْهِ ؕ

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، پس اختلاف وکړ شو په (تصديق او تکذيب د) هغه کې.

تفسير: يعنې هم هغسې چې نن د «قرآن» د منونکو او نامنونکو په منځ کې اختلاف واقع شوی دی، پخوا له دې نه د (تورات) په متعلّق هم همداسې اختلافات واقع شوي وو، بيا وګورئ چې د هغه انجام څرنګه شوی وو؟.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ

او که چېرې نه وی هغه خبره چې ړومبی شوې ده له (طرفه) د رب ستا (چې تأخير د عذاب دی)؛ نو خامخا حکم به کړی شوی وو په منځ د دوی (په دنيا) کې.

تفسير: هم هغه خبره صادره شوې ده چې د دغو ګردو شيانو فيصله په آخرت کې کيږي.

وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ۝

او بېشکه چې دغه (دروغ جوړونکي) خامخا په داسې شک کې دي له دې (قرآنه يا له تورات) چې موجب د اضطراب دی.

تفسير: يعنې مهمل شکوک او چټې شبهات دوی ته اطمينان او هوسايي (آرام) نه ورکوي، او تل د دوی په زړونو کې اندېښنې دي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ۝

هر څوک چې وکړي نېک (کار) پس لپاره د ځان خپل يې دی، او هر څوک چې بدکار وکړي؛ پس هغه بار دی په ده، او نه دی رب ستا ظلم کوونکی پر بندګانو (چې بې موجبه يې په عذاب کړي).

تفسير: يعنې د الله تعالى له جانبه ظلم نه کيږي، هر سړی به د خپل عمل بدل مومي، څه چې يې کړي وي؛ هم هغه به يې په مخه ورشي، نه د هيچا نيکي هلته ضايع کيږي، او نه د يوه بدي د بل چا په غاړه کې لويږي، (ربط): کله چې د نېکی او بدی پوره بدل د قيامت په ورځ ورکول کيږي، او کفارو به على الأکثر دغسې پوښتنې کولې چې قيامت کله راځي؟ نو ځکه د هغه په نسبت اوس داسې ارشاد صادريږي چې:

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ؕ

خاص همدغه (الله) ته واپس کېدی شي علم د قيامت (چې څه وخت به واقع کيږي).

تفسير: يعنې يواځې الله تعالى په دې عالم دی چې قيامت کله راځي؟ ډېر لوی رسول او ستره پرښته هم د قيامت د وخت له تعيينه عاجز او ناتوانه دي، که څوک د قيامت د قيام پوښتنه له دوی نه کوي؛ نو ځواب به يې داسې اوري: «ما المسئول عنها بأعلم من السائل».

وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٰتٍ مِّنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ؕ

او نه راوځي هيڅ قسم له مېوو څخه له غلافو د دوی څخه، او نه اخلي بار هيڅ ښځه (له انسانه او حيوانه) او نه زېږوي بار (حمل) خپل مګر په علم د الله سره.

تفسير: يعنې د الله تعالی علم پر هر شي محيط دی، هيڅ يوه خُرما له خپل وابنکي، او هيڅ يوه دانه له خپل وږي، او هيڅ يوه مېوه او ثمره له خپلې خولۍ (غلافه) د باندې نه راووځي چې الله تعالی ته هغه نه وي معلوم (بلکه معلوم دي)، د هيڅ يوې ښځې يا د ښځې ساکښ (ذي روح) په ګېډه يا په هګۍ کې به داسې وړوکی مولود او موجود نه وي چې الله تعالی ته هغه نه وي معلوم (بلکه معلوم دي)، او هر هغه چې دوی يې څېړوي، يا ترې ووځي؛ هغه ګرد د الله تعالی په علم کې شته، همداسې وپوهېږئ چې د دغې موجودې وړې دنيا د نتيجې په ډول د آخرت ظهور او د قيامت وقوع هم هرومرو په عمل راځي، د هغه وخت او نېټه هم همدغه ربّ البريّه ته معلومه او ښکاره ده چې کله راځي؟ هيڅ يو انسان يا پرښته په دې نه دي خبر، او نه دغه ضروري ده چې څوک پرې خبر شي.

وَيَوۡمَ يُنَادِيهِمۡ أَيۡنَ شُرَكَآءِي

او په هغه ورځ غږ به وکړي (الله) مشرکانو ته چې څه شول شريکان ځما (په زعم د تاسې).

تفسير: يعنې هغه خپل معبودان راوبولئ چې هغو مو ځما په الوهيت کې شريک درولي وو، چې اوس هغوی چېرې دي؟.

قَالُوٓاْ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٖ ﴿٤٧﴾

نو وبه وايي دغه (مشرکان) چې خبر کړې مونږ ته (اوس) چې نشته ځمونږ نه هيڅوک شاهد (په دې چې تاته شريک شته).

تفسير: يعنې مونږ په صافو او ښکاره وو الفاظو د تا په حضور کې عرض کړی دی چې مونږ له سره پخپل جرم او ګناه اقرار او اعتراف نه کوو، او نه د هغه د قبلولو لپاره حاضر يو، (ګواکې په دغه وخت کې په نهايت لجاجت او سپين سترګيتوب په درواغو سره له خپل کفر، شرک، او عصيان انکار کوي)، ځينو د «شهيد» معنی شاهد اخيستې ده، او داسې مطلب ترې اخلي چې په دغه وخت کې هيڅ يو ځمونږ هغه شرکاء دلته نه وينو، او راڅخه ورک شوي دي.

وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَدۡعُونَ مِن قَبۡلُ وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٖ ﴿٤٨﴾

او ورک به شي له دوی نه هغه (معبودان) چې وو دوی چې عبادت به يې کاوه (د هغو) پخوا له دې نه (په دنيا کې)، او يقين به راشي د دوی چې نشته دوی ته هيڅ ځای د تېښتې (له عذاب د الله څخه).

تفسير: يعنې هغو شيانو ته چې تاسې په دنيا کې د الله تعالی شريکان ويل، او د هغو په عبادت کې لګيا وئ، نن د هغوی هيڅ درک او پته نه ده معلومه چې چېرې دي؟ د خپلو عابدانو مدد ته ولې نه راځي؟ او د عابدانو له زړو ځنې هم هغه د بللو او د عبادت کولو خيالات او افکار غائب شوي دي، هغوی اوس ښه پوهيدلي دي، چې د الله تعالی له سزا څخه له سره نشي خلاصېدی، او خپل مرئ د ده د سزا له منګلو څخه په هيڅ وسيله نشي خوشې کولی، بالآخر بې هيلي او نااميده کيږي، او له هغو ځنې بيخي خپله بې تعلقي او بېزاري ښکاروي، چې د دوی په حمايت به له انبياوو سره جنګېدل، او د هغو پند به يې نه اورېده.

لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَآءِ الْخَيْرِ وَاِنْ مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَـُٔوْسٌ قَنُوْطٌ ﴿۴۹﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُوْلَنَّ هٰذَا لِيْ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً وَّلَئِنْ رُّجِعْتُ اِلٰى رَبِّيْٓ اِنَّ لِيْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى

نه ستړی کيږي انسان له غوښتلو د خير (او د انواعو د ښېګڼو)، او که ورسيږي ورته کوم شر پس نااميده وي دی ډېر سخت (له رحمته د الله). او قسم دی خامخا که وڅکوو ده ته رحمت (مهرباني غنا او صحّت) له (جانبه) ځمونږ پس له هغې چې رسېدلې وي ده ته (له فقر او مرض)؛ نو خامخا وبه وايي دی هرومرو چې دغه (غناء او صحت لايق) ځما دی (په سبب د عمل ځما)، او ګمان نه کوم پر قيامت د درېدونکي (چې رابه شي)، او قسم دی که (بالفرض) بېرته وګرځولی شم په طرف د رب خپل؛ نو بېشکه ځما لپاره به وي په نزد د دغه (الله) کې خامخا نيکي (جنّت).

تفسير: بد انسان د خير په غوښتلو نه ستړی کيږي، او که بدي مصيبت ورته ورسيږي؛ نو بيا ناهيله او نااميده وي، او که د رحمت نه پرې وروسته راحت راشي، د مرض نه وروسته د ښه صحت خاوند شي، د فقر او لوږې نه وروسته مالداره او موړ شي؛ نو هغه بيا د خپل تدبير او کمال نتيجه ګڼي، د الله تعالی رحمت ته متوجه نه وي، او چې کله ورته د قيامت ذکر وشي؛ نو د هغه د واقع کېدو نه منکر شي، او وايي چې: اول خو واقع کيږي نه، او که بالفرض قيامت راشي؛ نو هلته به هم زه د ښې مرتبې خاوند يم.

فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِمَا عَمِلُوْا وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿۵۰﴾

پس خامخا به خبر ورکړو هرومرو هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په هغو (عملو) چې کړي يې دي، او خامخا وبه څکوو هرومرو پر دوی له عذاب سخته لويه.

تفسير: يعنې خوښ شئ ! چې له دغه کفر او غرور سره به هم هلته مزې او چړچې کوئ؟ کله چې هلته ورسېږئ، بيا به به درڅرګنده (ښکاره) شي چې منکرين څرنګه سختې سزاوې ګالي (برداشت کوي) او په څه شان سره د خپل ګرد عمر د اعمالو په سزا (هيداد) رسيږي؟.

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُوْ دُعَآءٍ عَرِيْضٍ ﴿۵۱﴾

او کله چې انعام وکړو مونږ پر انسان نو وګرځي (له حقه او په څنګ شي له شکره)، او لرې شي (له سمې لارې) په سبب د غرور (لويي) خپلې، او کله چې ورسيږي ده ته کومه سختي (بلاء)؛ پس دی خاوند د دعاء اوږدې وي (يعنې تل مشغول وي په سؤال او زارۍ سره).

تفسير: يعنې د الله تعالی د نعمتونو څخه د متمتع کېدلو په وخت کې خو د حقيقي منعم د حق پېژندلو او شکر ايستلو څخه اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او بيخي ترې بې پروا کيږي، او په بل اړخ اوړي، بيا هر کله چې کوم تکليف او مصيبت ورورېاندې شي؛ نو هم هغه پاک الله ته خپل د عجز لاس غځوي، او اوږدې دعاوې کوي، او له دې نه نه شرميږي چې په کوم مخ او خوله ترې دغسې غوښتنې وکړم او وېې بولم، د تماشا ځای دا دی چې ځينې اوقات پر اسبابو او وسائلو نظر اچوي، او پخپل زړه کې مايوس کيږي، او په دغه حالت کې هم له ډېرې مايوسۍ او وارخطايۍ ترهور کيږي، او د پاک الله په طرف بې اختياره د دعاء لاس پورته کوي، اګر که په خپل زړه کې بې هيلې او نااميده هم وي، خو پخپلې ژبې سره درګرده الله تعالی يادوي.

شاه صاحب (رحمة الله عليه) ليکي: «دغه ګرد د انسان د قصور او د نقصان بيان دی، چې نه پر سختۍ صبر او نه پر نرمۍ شُکر کوي».

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿۵۲﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا وينئ تاسې (نو ما هم خبر کړئ چې) که چېرې وئ (دغه قرآن) له نزده د الله، بيا کافران شئ تاسې په دغه (قرآن) نو څوک دی ډېر ګمراه له هغه چا چې دی په مخالفت لرې کې (له حقه) وي؟.

تفسير: پاس يې د انسان د طبيعت عجيبه او غريبه نخچه وايسته، او ده ته د ده پر کمزوريو او ناروغيو په نهايت مؤثر بيان سره توجه ورکړه شوه، اوس تنبيه کوي چې دغه کتاب تاسې ته ستاسې په کمزوريو او نقائصو پوهوونکی، او د انجام په طرف مو متوجه کوونکی دی، که د الله تعالى له جانبه راغلی (لکه چې په واقع کې دی)، بيا نو تاسې يې ولې نه منئ؟او له دغسې اعلى او ډېرو قيمتدارو نصائحو څخه ولې منکر يږئ؟، او د خپل عاقبت فکر او انديښنه نه کوئ؟ بلکه د حق په مخالفت کې ډېر لرې تښتئ، نو آيا له دې نه بله کومه لويه ګمراهي، نقصان او خساره شته؟.

سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ

ژر ده چې وبه ښيو دوی ته دلائل (د قدرت) خپل چې په آفاق ملکونو کې دي، او په نفسونو د دوی کې دي، تر هغه پورې چې ښکاره شي دوی ته چې بېشکه دغه قرآن حق دی.

تفسير: يعنې د قرآن حقانيت خو د نورو دلائلو او براهينو په موجب په خپل ځای پاتې دی، اوس مونږ منکرينو ته د دوی په خپلو ځانونو کې او د دوی په اطرافو او اکنافو کې او په ګرد عربستان بلکه په ټول جهان کې د خپل قدرت هغه دلايل او نښې ورخرګندوو چې په هغو سره د قرآن او د پاک قرآن د حاملينو صداقت بيخي د رڼې ورځې په شان تر سترګو روښان او عيان شي، هغه نمونې څه دي؟ هغه د اسلام د عظيم الشانو او محير العقولو هغه فتوحات دي چې د ظاهري اسبابو له سلسلې څخه بيخي مخالف او د قرآن له وړاندوينو سره يې عيناً موافق وقوع ومونده، لکه چې د بدر په غزا کې کفارو پخپلو ځانونو کې او د معظمې په فتحه کې د عربستان په مرکز کې او د راشدو خلفاوو په عهد کې په ګرد جهان کې د هغه نمونې دوی پخپلو سترګو وليدلې.

أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿۵۳﴾

آيا کافي نه دی رب ستا (بلکه بس او کافي دی)، بېشکه الله پر هر څيز شاهد حاضر ګواه دی.

تفسير: يعنې ته پاک قرآن حق او رښتيا ومنه ! که بل څوک يې نه مني، نو آيا يواځې د الله شهادت لږ دی او کافي نه دی؟ چې هغه پر هر شي شاهد او ګواه دی، او پر هر څيز باندې له غور کولو څخه د ده د شهادت ثبوت موندل کيږي.

أَلَآ إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌۢ ﴿۵۴﴾

واوره ! خبردار شه ! چې بېشکه کُفّار په شکّ کې دي له ملاقات د رب خپل (ځکه منکران دي له بعثه)، واوره خبردار شه ! چې بېشکه الله پر هر څيز چاپېر کېدونکی دی (په علم او قدرت خپل، او جزاء د کفر به ورکړي).

تفسير: ينې دوی په دې تېروتلي دي چې مونږ له الله تعالی سره مخامخ کېدونکي نه يو، او له سره د ده مخ ته نه بيولي کيږو، حال دا چې الله تعالی په هر وخت او هر شي باندې محاط او چاپېر دی، او په هيڅ وخت کې هيڅوک د ده له قبضې او احاطې څخه نشي وتلی، که له مړ کېدلو څخه وروسته د دوی د ابدانو ذرّات له خاورو سره ګډ يا په اوبو کې خلط او وبهيږي، يا په هوا منتشر شي، خو بيا هم د دغه پر هرې يوې ذرې د الله تعالی علم او قُدرت محيط دی، او هغه بيا جمع کول او له نوي سره بيا ژوندي پاڅول ورته هيڅ سختي او اشکال نه لري.

تمت سورة حٰمٓ السجدة، فلله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الشُّورَىٰ

«د (الشورىٰ) سورت مكي دى، پرته له (۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷) آيتونو څخه چې مدني دي، (۵۳) آيته (۵) ركوع لري، په تلاوت كې (۴۲) او په نزول كې (۶۲) سورت دى، وروسته د «حم السجده» له سورته نازل شوى دى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

حمٓ ۞ عٓسٓقٓ ۞ كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۞ لَهُۥ مَا فِي السَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۞

په مثل (د وحي) د همدې (سورت) همېشه وحي كوي تاته (اى محمده !) او (وحي مو كړې وه) هغو انبياوو ته چې پخوا له تا وو، الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي). خاص همده لره دى هر هغه شى چې په اسمانونو كې دى، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره له اسمانونو او ځمكې ملكا خلقًا او عبيدًا)، او هم دى دى ډېر پورته ډېر لوى.

تفسير: يعنې هم هغسې چې دغه سورت (چې په نهايت اعلى او اكملو مضامينو مشتمل دى) ستا په طرف وحي كاوه شي، همداسې د الله تعالى عادت دى چې دغه وحي ستا په طرف او د نورو انبياوو په طرف دائمه وليږي چې په هغې سره د حكمت شان او د حكومت اظهار تل تر تله وشي.

تَكَادُ السَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ

نژدې دي اسمانونه (ټول دې ته) چې وچوي له پاسه د دوى (له جهته د ظهور د كبرياء او عظمت د رب العزّت).

تفسير: يعنې اسمان به د الله تعالى د عظمت او جلال له زوره څيري شي (يا به وچوي)، يا د بې حسابو پرښتو له درونوالي يا د دوى د ذكر له كثرته يو خاص تأثير توليد او د هغه په اثر به څيرېږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «په اسمانونو كې د څلورو ګوتو په اندازه هم داسې يو ځاى نشته چې په هغه كې به پرښتې سره په سجده نه وي پرتې»، ځينو د دې آيت مطلب داسې اخيستى دى: كله چې مشركين الله تعالى ته شريكان، ځامن او لوڼې دروي؛ نو د پاك الله په دربار كې داسې بې ادبي، سپين سترګي او ګستاخي له اثره هيڅ لرې نه دى چې د اسمان پاسنى سطحه څيري او ټوټې ټوټې د لاندې ولويږي، لكه څنګه چې الله جل جلاله د «مريم» په سورت كې فرمايلي دي: ﴿تَكَادُ السَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا * أَن دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا﴾ مګر د الله تعالى د رحمت او مغفرت له شانه او د پرښتو د تسبيح او استغفار له وجهى دغه نظام قوام لري، او ټينګ ولاړ دى.

وَالْمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِي الْأَرْضِ

او پرښتې تسبيح وايي سره د حمد د رب خپل، او مغفرت غواړي لپاره د هغه چا چې په ځمكه كې دي (له مؤمنانو).

تفسیر: یعنې ای الله تعالی ! د مؤمنینو خطا او ښوییدل معاف وفرمایه !، او کفّار یو ځلې مه نیسه، او بیخي یې مه سپېره او مه یې پوپناه کوه !.

أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٥

واوره !خبردار شه !چې بېشکه همدغه (الله) ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې د خپلې مهربانۍ له امله د پرښتو دعاوې قبلوي، او د مؤمنینو خطاوې ورمعافوي، او کفّارو ته تر یوې نېټې پورې مهلت ورکوي، که نه د دنیا دغه نظام او قوام او دغه لویه کارخانه به په یوه رپه کې درې ورې خرابه او ویجاړېږي.

وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيۡهِمۡ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ۝٦

او هغه کسان چې نیولي یې دي بې له دغه (الله نور) دوستان (معبودان چې عبادت یې کوي) الله ښه ساتونکی دی پر دوی (او ټول احوال یې ورمعلوم دي چې جزاء به ورکړي)، او نه یې ته پر دوی وکیل (مسلّط کړی شوی).

تفسیر: یعنې په دنیا کې خو مشرکینو ته مهلت ورکوي، لیکن داسې مه ګڼئ چې هغوی د همېشه لپاره نجات وموند، د دوی ګرد اعمال او احوال د الله تعالی په نزد محفوظ دي، چې پخپل وخت به ورڅرګندېږي، تاسې په دغه فکر او اندېښنه کې مه لوېږئ چې دوی ولې ځما دعوت او تبلیغ ته غوږ نه ږدي؟ او د نه منلو په صورت ولې سمدلاسه نه تباه او نه بربادېږي؟ تاسې د دغو خبرو ذمه وار نه یئ، ستاسې کار یواځې د حق تعالی پیغام رسول دي، وروسته له هغه ځمونږ کار دی چې مونږ د دوی حساب او کتاب ګورو، او عادلانه فیصله د هغه په نسبت صادروو.

وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ قُرۡءَانًا عَرَبِيّٗا لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ وَمَنۡ حَوۡلَهَا

او همداسې (چې هر نبي ته مو وحي کوله) وحي مو کړېده تاته (ای محمده !) قرآن عربي (په ژبه د قوم ستا) لپاره د دې چې وویروې (اهل د) مرکز د ښارونو (چې مکه ده) اوهغه کسان چې چاپېر دي له دې نه.

تفسیر: ام القری (لوی کلی) یې مکې معظمې ته وفرمایل چې د ګردو اعرابو مجمع به هلته سره کېده، او په ټوله دنیا کې د الله تعالی کور هلته دی، او هم هغه کور د ځمکې پر مخ له ګردو ځنې ړومبنۍ اول معبد ټاکلی شوی دی، بلکه له روایاتو څخه معلومېږي چې د خلقت په ابتداء کې الله تعالی د ځمکې په غوړولو، ارتولو، او لویولو له همدغه ځایه شروع کړې ده، چېرې چې اوس کعبة الله واقع ده، او د معظمې مکې له شاوخوا څخه اول عربستان او بیا ګرد جهان مراد دی.

وَتُنذِرَ يَوۡمَ ٱلۡجَمۡعِ لَا رَيۡبَ فِيهِۚ فَرِيقٞ فِي ٱلۡجَنَّةِ وَفَرِيقٞ فِي ٱلسَّعِيرِ ۝٧

او چې وویروې (خلق) له ورځې د جمع کېدلو (چې ورځ د قیامت ده)، چې نشته هیڅ شک په (وقوع د) دغه (قیامت کې) یوه فرقه به وي په جنت کې (چې مؤمنان دي)، او بله فرقه به وي په دوزخ کې (چې کافران دي).

تفسير: يعنې دوی خبردار کړئ چې يوه داسې ورځ هم راتلونکې ده چې ګرد ړومبني او وروستني مخلوقات به دخپل حساب، کتاب، ثواب، او عقاب لپاره د الله تعالى په حضور کې حاضرېږي، دغه يوه يقيني او قاطعه خبره ده، چې په هغې کې هيڅ قسم تردّد، اشتباه، فرېب، شک او شبهه نشته، پر هر انسان لازم دي چې د هغې ورځې لپاره ځان تيار کړي، په دغه وخت کې به ټول مخلوقات په دوو فرقو سره تقسيمېږي، يوه فرقه به جنتيان وي، او بله فرقه به دوزخيان وي، نو تاسې پخپل ځان غور او دقّت وکړئ چې په کومه فرقه کې به يئ؟ که نه؟ او څه سامان مو ورته تهيه کړی دی؟ که نه؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ يُّدْخِلُ مَنْ يَّشَآءُ فِىْ رَحْمَتِهٖ ؕ وَالظّٰلِمُوْنَ مَا لَهُمْ مِّنْ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ۝

او که اراده فرمايلې وی الله؛ نو خامخا ګرځولی به يې وو دغه ټول مخلوق فرقه يوه (په دين د اسلام)، وليکن ننباسي (الله) هر هغه څوک چې اراده وفرمايي په رحمت خپل کې، او ظالمان چې دي نشته دوی ته هيڅوک دوست (نافع) او نه مددګار (دافع د عذاب).

تفسير: يعنې بېشکه الله تعالى قدرت درلود، که اراده يې فرمايلې وی؛ نو ګرد خلق به يې يو شان جوړ او پيدا کړي وی، او په يوه لاره به يې لګولي وی، ليکن د ده د حکمت اقتضاء داسې شوه چې خپل د رحمت او د غضب دواړو قسمو صفات اظهار يې وفرمايي، نو ځکه د بندګانو په احوال کې يې اختلاف او تفاوت کېښود، يوه ډله يې د خپل عبادت او اطاعت له سببه د رحمت مورد وګرځوله، او بله ډله يې د دوی د ظلم، طغيان، او عصيان په علّت له خپل رحمت څخه لرې وشړله، هغه کسان چې له رحمت څخه لرې شوي دي، او د غضب مستحق ګرځېدلي دي، او د الله تعالى د حکمت اقتضاء پر دوی خپله سزا جاري کړې ده؛ نو د دوی د آرامی او هوسايۍ ځای هيچېرې نشته، او نه دوی کوم دوست، رفيق، او مددګار موندلی شي، چې دوی ته د الله تعالى له عذابه نجات ورکړي.

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ ۚ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِىُّ وَهُوَ يُحْيِ الْمَوْتٰى ؗ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ۝

آيا نيولي دي (کفّارو) غير له الله (نور معبودان) دوستان؟ (که دوی نيسي حقّاني دوست) پس الله چې دی همدی دی دوست (په حق سره) او همدی ژوندي کوي مړي، او همدی پر هر شيز باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې همدغه ژوندي کول دي).

تفسير: يعنې که رفيق او مددګار د خپلو ځانونو لپاره نيسئ؛ نو پاک الله خپل ځانته ولي او دوست وګرځوئ، چې ګرد کارونه جوړولی شي، تر دې پورې چې مړي هم ژوندي کولی شي، او پر هر شيز پوره قدرت او توان لري، دغه عاجز، مجبور، او ناتوان رفيقان هيڅ ستاسې په کار نه درځي.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيْهِ مِنْ شَىْءٍ فَحُكْمُهٗۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ

او په هغه خبره کې چې جګړه کوئ تاسې (له کفّارو سره) په هغه کې له کوم شيزه؛ پس حکم (فيصله) د هغه (مفوض) دی الله ته.

تفسير: يعنې ښايي چې د ګردو جګړو فيصله هم هغه ته ورسپارلی شي !، عقايد وي که احکام عبادات وي که معاملات، په هر شيز کې چې جګړه او اختلاف واقع شي؛ د هغه ډېره ښه فيصله همدا ده چې پاک الله ته وروسپارله شي !.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبِّيْ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ⑩

دغه (مطلق قدیر چې حکم کوي په حقه سره) الله دی رب ځما، خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او خاص همده ته رجوع کوم (په هر حال په اطاعت سره).

تفسیر: یعنې زه تل پر الله اعتماد او اطمینان لرم، او په هره معامله کې تل د هم هغه په طرف رجوع کوم.

فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا ۚ

(الله) پیدا کوونکی دی د اسمانونو او د ځمکې، پیدا کړي دي (الله) تاسو ته له ځانونو ستاسې جوړې (له جنسه ستاسي ښځې)، او له چارپایانو جوړې (نر او ښځه).

تفسیر: یعنې له چارپایانو څخه یې جوړې (نر او ښځه) در پیدا کړي دي، چې هغه ستاسې په کار درځي، او ترې منافع اخلئ.

يَذْرَؤُكُمْ فِيْهِ ۭ

خواره کړي یې دي تاسې په دغه (طریقه د توالد او تناسل) سره.

تفسیر: یعنې د انسانانو بېلې بېلې جوړې یې پیدا کړي دي، او د نورو ساکښانو بېله جوړه یې پیدا کړې ده، او د دوی ډېر نسلونه یې خپاره واره او منتشر کړي دي، چې د ځمکې پر مخ کې په هر ځای کې په خپلې روزۍ او معیشت پسې ګرځي، او په جدوجهد کې مشغول او لګیا دي.

لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ ۚ

نشته په شان د دغه (الله) هیڅ شیز (په هیڅ شیز کې).

تفسیر: یعنې نه په ذات کې ورسره مماثل دي، او نه په صفاتو کې، او نه د ده د احکامو او فیصلو په شان د بل چا حکم او فیصله کېدی شي، او نه د ده د دین په شان بل کوم دین دی، او نه دی کومه جوړه، سیال، شریک، خپل او خپلوان لري.

وَهُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ⑪

او همدغه (الله) دی ښه اورېدونکی (دټولو اقوالو) ښه لیدونکی (د ګردو اعمالو).

تفسیر: یعنې بېشکه الله هر شیویني او اوري یې، مګر د الله تعالی لیدل او اورېدل هیڅ د مخلوقاتو په شان نه دي، ګرد کمالات د ده په جامع الصفات ذات کې مجموع دي، خو د ده هیڅ یو کمال داسې نه دی چې دهغه کیفیت بیان کړی شي، ځکه چې د هغه مثال او نظیر هیچېرې نشته، الله تعالی د مخلوقاتو له مشابهت او مماثلت څخه بیخي پاک، مقدّس او منزّه دی، نو بیا د ده د صفاتو کیفیت به څرنګه په فهم او پوهه کې راشي؟.

لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۭ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ⑫

خاص دغه (الله) لره دي کلیګاني (چابیانې) (د خزائنو) د اسمانونو او د ځمکې، پراخوي رزق، روزي د هر هغه چا چې اراده وفرمایي، او تنګوي (یې پر هغه چا چې اراده وفرمایي) بېشکه دغه (الله) پر هر شیز باندې ښه عالم دی.

تفسیر: د ګردو خزائنو کلیګاني د ده په لاس کې دي، همده ته دغه قُدرت او اختیار حاصل دی، چې له هرې خزانې څخه هر چا ته هر څومره چې اراده وفرمايي؛ ور يې کړي، ګردو ذوي الأرواحو ته همدی رزق او روزي ورکوي، ليکن د هغه زيادت او د نقصان تعيين سم له خپل حکمت سره کوي، پاك الله ته دغه خبره ډېره ښه معلومه ده چې چاته څومره شی ورعطا کړی شي؟ او د ده استحقاق څومره دی؟ او د هغه په حق کې د څومره ورکړې مصلحت دی؟ کوم حال او وضعيت چې د روزۍ په نسبت دی؛ د نورو عطاياوو په متعلق يې هم همغسې وګڼئ !.

شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَالَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ

مقرر کړی، بيان کړی دی (الله) تاسې ته له دين څخه هغه چې وصيت (حکم) يې کړی وو په هغه سره نوح ته، او هغه (څيز) چې حکم وحي مو کړې ده تاته (ای محمده !)، او هغه (څيز) چې حکم کړی وو مونږ په هغه سره ابراهيم ته، او موسی ته، او عيسی ته.

تفسير: له آدم عليه السلام څخه وروسته او له ګردو څخه ړومبنی رسول نوح عليه السلام دی، بلکه ښايي چې وويلی شي: في الحقيقت د تشريعي احکامو سلسله له همدغه نوح عليه السلام څخه شروع شوې ده، او وروستني رسول محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم دی، چې پر دوی رسالت او نبوّت خاتمه موندلې ده، په منځ کې هومره انبياء او رسولان چې راغلي دي، په دوی کې ابراهيم، موسی، عيسی عليهم السلام همدغه درېواړه هم زيات مشهور شوي دي، او د دوی نوم اخيستونکي په هره زمانه کې ډېر کسان موجود وو، ځيني دغو پنځو تنو رسلُ الله ته «أولوالعزم» رسولان هم وايي، په هر حال په دغه ځای کې الله تعالی په صاف ډول سره وښود چې په اصل کې دين تل ترتله يو وو، ځکه چې عقائد، اخلاق، او د ديانت په اصولو کې ټول سره يو او ګرد سره متفق وو، هو ! په ځينو فروعو د هرې زمانې د مصالحو په موجب څه تفاوت واقع شوی دی، او هم د دين د قيام طور او طريقه يې په هر وخت کې بېله درولې ده، چې هغه يې په بل ځای کې داسې فرمايلی دی: ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾.

أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ ۚ

داسې چې قائم کړئ، سم ودروئ دين (د توحيد) او مه غورځوئ اختلاف په هغه کې.

تفسير: يعني پر ګردو انبياوو او د دوی پر امتونو همداسې حکم صادر شوی دی، چې د الله تعالی دين پخپلو اعمالو او اقوالو کې ټينګ او قائم وساتئ !، او د دين په اصل کې هيڅکله تفريق او اختلاف روا او جائز مه بولئ !.

كَبُرَ عَلَى ٱلْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ ٱللَّهُ يَجْتَبِىٓ إِلَيْهِ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾

ډېر دروند دی پر مشرکينو هغه (څيز) چې بولې ته دوی هغه (توحيد) ته، الله راکاږي ځان خپل ته (غوره کوي) هغه څوک چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې)، او سمه لاره ښيي دين خپل ته هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسير: يعني د توحيد د هغه دين په طرف چې تاسې خلقو ته دعوت ورکوئ؛ پر مشرکينو هغه ډېر دروند واقع کيږي، ګواکې تاسې کوم نوی عجيب شی خلقو ته وروړاندې کوئ، چې هيڅا د هغه نظير او مثال پخوا له تاسې نه دی وړاندې کړی، نو ښه د توحيد په مثال يو صاف، معقول، ښکاره او متفق عليه شی هم کله چې سخت او دروند ورښکاره شي، او په هغه کې هم خلق د اختلافاتو له غورځولو څخه پاتې نشي، نو آيا د دوی د جهالت او بدبختي خپلې انتهايي اندازې

ته نه ده رسېدلي؟ رښتيا خبره همدا ده: هدايت او نور شيان ګرد (ټول) د الله تعالى په لاس کې دي، په هر قسم چې اراده وفرمايي؛ خپل بندګان غوره کوي، او خپل طرف ته يې وربولي، او په خپل رحمت سره د قرب او اصطفاء په مقام يې فائزوي.

وَمَا تَفَرَّقُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِهِمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿۱۴﴾

او نه وو سره مختلف شوي (پخواني خلق په دين خپل کې) مګر پس له هغه چې راغى دوى ته علم له جهته د حسده په منځ خپل کې، او که چېرې نه وى يوه خبره چې ړومبى ويلې شوې ده له (جانبه) د رب ستا تر ټاکلې نېټې په نامه کړى شوې پورې؛ نو خامخا حکم به کړى شوى وو په منځ د دوى کې (په عذاب د کفارو په دنيا) کې، او بېشکه هغه کسان چې ورته په ميراث ورکړى شوى دى کتاب پس له هغوى څخه؛ خامخا په داسې شک کې دي له دې (قرآنه) چې په اضطراب اچوونکى دى.

تفسير: په توحيد او نورو اصولو کې د مخکېني امتونو اختلاف د حسد او عناد له کبله وو، که د الله تعالى دا خبره مخکښې نه وه شوې چې د هر څيز د عاقبت لپاره يوه نېټه ده مقرره شوې؛ نو د دوى په منځ کې به الله تعالى فيصله کړې وى.

فَلِذَٰلِكَ فَٱدْعُ ۖ وَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ ۖ وَقُلْ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ ۖ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿۱۵﴾

پس دغه (توحيد) ته پس وبوله (اى محمده ! دغه خلق)، او محکم ولاړ اوسه (په دې دعوت) لکه چې امر حکم کړى شوى دى تاته، او مه کوه متابعت د خواهشونو د دوى، او ووايه (اى محمده ! دوى ته) ايمان مې راوړى دى پر هغه چې نازل کړى دى الله له (جنسه د سماوي) کتاب څخه، او امر حکم کړى شوى دى ماته چې عدل وکړم په منځ ستاسې کې، الله رب دى ځمونږ او رب دى ستاسې، مونږ ته ده (جزا د) اعمالو ځمونږ، او تاسې ته ده (جزاء د) اعمالو ستاسې، نشته هيڅ جګړه په منځ ځمونږ او په منځ ستاسې کې، الله جمع به وکړي په منځ ځمونږ (او تاسې کې لپاره د فيصلې)، او خاص همده ته بيا ورتلل دي.

تفسير: يعني کله چې د حق دين په متعلق د تفريق او اختلاف داسې طوفان له څو لرو خواوو څخه پورته شوى دى، نو ستاسې فريضه دا ده چې په غير متزلزل عزم او ټينګې ارادې سره د دغه دين په طرف خلقو ته هم هغسې بلنه، دعوت او تبليغ وکړئ چې آدم او نوح او وروسته له هغو نور ګرد انبياء عليهم السلام نور خلق، الله ته بلل، تاسې شخصًا د الله تعالى له حکم لږ شانې هم دېخوا او هغې خوا ته مه غورځېږئ !، قولاً، فعلاً، عملاً او حالا برابر پر هم هغې سمې صافې لارې روان اوسئ !، چې تر اوسه پورې پرې روان يئ، د مکذبينو او معاندينو د غوښتنو هيڅ پروا مه کوئ !، او په صاف او ښکاره ډول سره د خپل تبليغ اعلان وکړئ !، او داسې ووايئ چې: زه د الله تعالى پر ټولو نازل کړى شويو کتابونو اعم له دې نه چې «تورات» وي که انجيل، يا قرآن يا بله کومه صحيفه، چې په هره زمانه کې پر هر يو نبي نازل شوى دى؛ د زړه له صدقه ايمان، ايقان لرم، ځما کار د پخوانيو صداقتونو تکذيب نه دى، بلکه زه هغه ګرد منم او باقي يې پر پرېږدم،

او پر ما حکم صادر شوی دی، چې ستاسې په منځ کې عدل او انصاف وچلوم، او د هغو اختلافاتو فیصله په عدالت او انصاف سره صادره کړم چې تاسې پخپل منځ کې غورځولي دي، او د احکامو او شرائعو په تبلیغ، یا د خصوماتو په حل او فصل کې د عدل او مساوات اصول قائم ودروم، هر هغه صداقت او رښتیا بې له تکلفه ومنم او تسلیم یې کړم؛ چې په هر ځای او په هر مذهب کې وي، هم هغسې چې تاسې د الله تعالی د بندګۍ او احکامو منلو په طرف رابولم، له تاسې څخه ړومبی زه پخپله هم پر هغو پوره عمل کوم، او غواړم چې دخپل پوره اطاعت، صمیمیت او عابدیت تثبیت کړم، ځکه چې زه ښه پوهېږم چې ځما او ستاسې رب هم هغه یو رب العالمین دی، نو ښایي چې مونږ د هغه د خوښې او استرضاء لپاره زیار او کار وکړو، که تاسې داسې ونه کړئ؛ نو له تاسې سره زه هیڅ تعلق نه لرم او غرض نه نیسم، ما خپل د دعوت او او د تبلیغ فریضه اداء او له هغې ځنې په ښه شان سره فارغ شوی یم، له مونږ ځنې هیڅ یو د بل چا د اعمالو ذمه وار کېدی نشي، د هر چا عمل له هغه سره مل دی، او هر څه یې چې کړي وي، هم هغه یې په مخ ورځي، او هر څه یې چې کرلي وي؛ هم هغه به ریبي، نو ښایي چې هر څوک د خپلو اعمالو نتائجو ته تیار او په انتظار اوسي، وروسته له دې نه د دې خبرې ضرورت نه دی پاتې چې زه له تاسې سره جګړه، مباحثه او تکرار وکړم، مونږ او تاسې او نور مخلوقات د الله تعالی په حضور کې خپل د حساب او کتاب لپاره حاضرېدونکي یو، هلته به هر یوه ته د دغې خبرې اطلاع حاصلېږي چې ده له دنیا ځنې څه څیز د خپل ځان لپاره ګټلی او راوړی دی؟.

تنبیه: دغه آیت مکي دی، او د قتال آیات په مدینې منورې کې نازل شوي دي.

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِن بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾

او هغه کفّار چې مخاصمه کوي په (دین د) الله کې وروسته له دې نه چې قبولوالی کړی شوی دی (حکم د الله) لره، خصومت، حجّت د دوی باطل دی په نزد د رب د دوی، او پر دوی غضب دی (د الله)، او شته دوی ته عذاب ډېر سخت.

تفسیر: یعني د الله تعالی دین، او د ده کتاب او د ده د خبرو صداقت په علانیه صورت ظاهر شوی دی، تر دې پورې چې د زیاتو عقلاوو او پوهانو له خوا قبول اومنل شوی هم دی، او علی الأکثر سره له دې چې تر اوسه یې دغه دین نه دی منلی، خو سره له هغه د ده په حقّانیت او صداقت اقرار کوي، نو سره له دې چې حق او حقیقت د ظهور او وضوح دغې درجې ته رسېدلی دی، ولې خلق خامخا د دین په مورد کې سره جنګ او جګړې نښلوي؟ او د محمدي دین د متابعینو سره مناقشې کوي؟ دوی د الله تعالی د غضب او د سخت عذاب مستوجب دي، د دوی دغه ګردې د دروغو جګړې او تمام ابحاث چټي باطل او بې اساسه دي.

اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ

الله هغه (لوی ذات) دی چې نازل کړی یې دی کتاب (قرآن) په حقه سره او مېزان تله یې هم مقرره کړې ده (چې خرڅوونکي او اخیستونکي دواړه نقصاني نه شي).

تفسیر: الله تعالی مادّي تله هم نازله کړې ده، چې په هغې سره اجسام تلل کېږي، او معنوي علمي تله یې هم چې هغه ته سلیم عقل وایي، او اخلاقي تله هم چې هغې ته عدل، انصاف او مساوات ویل کېږي، او له ګردو ځنې لوی او مهم میزان «حق دین» دی، چې د خالق اومخلوق حقوق په ډېر ښه صورت سره تصفیه او ببلوي، او په هغه کې ګردې خبرې په ښه ډول سره داسې تللې شوي دي چې هیڅ تزیید او تنقیص په کې نشته.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾

او څه څيز خبر کړی يې ته (په قُرب د قيامت بې له وحي) ښايي چې ساعت (قيامت) نژدې وي (نو په ښو اعمالو ورته تيار شئ !).

تفسير: يعني خپل اعمال او احوال د «حق دين» په تله کې يې وتلئ !، او دغه خبره په ښه شان سره ځان ته معلومه کړئ چې په څه اندازه ستاسو اعمال خالص او کامل دي؟ دغه چاته معلومه ده چې د قيامت ساعت به ډېر نژدې رارسېدلی وي، بيا په هغه وخت کې به هيڅ نشی کېدی، هر هغه فکر او ذکر او تياری چې کوئ ښايي د هغه له رارسېدلو څخه مخکې يې وکړئ !.

يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ ۗ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾

تعجيل کوي په راتللو د دغه (قيامت) هغه کسان چې نه راوړي ايمان په هغه (قيامت) باندې، او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی؛ ويرېدونکي دي له دغه (قيامت)، او پوهيږي په دې چې بېشکه دغه (قيامت) حق دی، واوره ! خبردار شه ! بېشکه هغه کسان چې مخاصمه جګړې کوي په (راتللو د) قيامت کې خامخا دوی په ګمراهۍ لرې کې دي (له حقه).

تفسير: يعني هغه کسان چې پر قيامت يقين نه لري، نو هغوی د ټوکو مسخرو په ډول په ډېر بې فکری او لاقيدی سره وايي چې: صاحبه ! هغه ستا قيامت کله راځي؟ ولې دومره ځنډ (ايسارتيا) او تعطيل په کې کيږي؟ ولې ژر نه واقع کيږي؟ ليکن هغه ته چې الله تعالی ايمان او يقين ور په برخه کړی وي؛ هغوی د هغه هولناک ساعت له تصوّره څخه ويرېږي، او ريږدي او لړځيږي، او په دې ښه پوهيږي چې همدغه شی واقع کېدونکی دی، او هيڅوک د هغه د وقوع مخه نشي نيولی، نو ځکه تل د هغه په ذکر او فکر او تياری کې مشغول او لګيا اوسيږي، نو له دې نه وپوهېږئ چې د دغو جګړه کوونکو منکرانو حشر او نشر به څرنګه کيږي؟ کله چې يو سړی د قيامت په راتګ يقين نه لري؛ نو دغه به څه تهيه او تياری ورته وکړي؟ هو ! هومره چې له دغه ثابت حقيقت څخه انکار او پرې تمسخر کوي؛ هومره په ګمراهۍ او ضلالت کې ترقي او پرمختګ او له مسلمانۍ او هدايت څخه مباعدت کوي.

اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ

الله ډېر لطف کوونکی دی ښه مهربان دی پر بندګانو خپلو.

تفسير: يعني (أكرم شأنُه وأعظم برهانُه) سره له تکذيبه او انکاره د هيچا روزي نه بندوي، بلکه د بندګانو د خورا نريو نريو احوالو رعايت کوي، او په نهايت نرمي او لطيف تدبير سره د دوی تربيت فرمايي.

يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿١٩﴾

رزق، روزي ورکوي (الله) هغه چاته چې اراده وفرمايي، او همدی قوي زورور ښه زبردست ډېر غالب دی.

تفسير: يعني د هر چا په نسبت هر څه چې اراده يې وي؛ ورکوي يې.

مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ

هر څوک چې وي دی چې اراده لري (په عمل سره ثواب) کښت (فصل) د آخرت؛ نو زیادت کوو په کښت د ده کې.

تفسیر: د يوې نېکۍ لس چنده ثواب ورکوي، بلکه تر اووه سوه چنده او له دې نه هم لا زيات، او په دنيا کې د ايمان او صالح عمل په برکت کومه پراخي او برکت يې چې پر برخه کيږي؛ هغه بېل دی.

وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴿۲۰﴾

او هر څوک چې وي دی چې اراده لري (په عمل خپل سره متاع) کښت د دنيا؛ نو وربه کړو ده ته له هغه (که اراده وفرمايو)، او نه به وي ده ته په آخرت کې هيڅ نصيب برخه (بې له جهنّمه).

تفسیر: هر څوک چې د دنيا لپاره محنت او زحمت وګالي، نو سم له خپل قسم سره برخه ترې مومي، خو له دغه نه زياته هيڅ يوه فائده په آخرت کې نه وررسيږي، لکه څنګه چې الله جل جلاله (د ۱۵ جزء د بني اسرائيل سورت په (۲) رکوع (۱۸) آيت) کې فرمايلي دي: ﴿عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ﴾.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَن بِهِ اللَّهُ

آيا دي دوی لره شريکان چې سازه کړې دوی لاره هغوی ته له دين (د جاهليت) هغه (څيز) چې اذن حکم نه دی کړی په هغه سره الله (دې کفّارو ته لکه شرک او نور معاصي).

تفسیر: يعنې الله تعالى د خپلو انبياوو په ژبه د دين د آخرت حقه لاره ښوولې ده، آيا ماسوا له الله څخه بل څوک داسې شته چې د بلې کومې لارې د مقررولو حق او اختيار ورته حاصل وي؟ چې هغه د الله تعالى حرام کړي شيان حلال يا حلال کړي شيان حرام کړي؟ نو بيا دغو مشرکانو د الله تعالى هغه لاره چې انبياوو عليهم السلام ښوولې ده، ولې پرېښوده؟ او بله لاره يې له کومه راويستله؟.

وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۲۱﴾

او که چېرې نه وي (ويلی شوي) خبره د فيصلې (د تأخير د عذاب) نو خامخا حکم به کړی شوی وو په منځ د دغو (کفّارو او مؤمنانو) کې، او بېشکه ظالمان چې دي شته دوی ته عذاب ډېر درد ورکوونکی.

تفسیر: يعنې د فيصلې وعده ده په خپل وخت.

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ

وبه وينې ته (په قيامت کې) ظالمان وېرېدونکي له جهته (د جزاء) د هغو (بديو) چې کړي يې دي، حال دا چې هغه (خامخا) به پرېوتونکي واقع کېدونکې وي پر دوی.

تفسیر: يعنې د خپلو اعمالو له نتائجو څخه که نن نه وېرېږئ؛ نو په هغه ورځ کې به خو هرومرو ووېرېږئ، او دغه وېره خامخا پر دوی لوېدونکې ده، حال دا چې دوی به د تېښتې د خلاصې او نجات لپاره هيڅ يوه لاره نه مومي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ رَوْضٰتِ الْجَنّٰتِ ۚ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿۲۲﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) په (خورا ښو پاکو) باغونو د جنت کې به وي، وي به دوی ته هغه (نعمتونه) چې خوښ وي د دوی په نزد د رب د دوی، دغه (مذکور کرامت) همدغه دی فضل ډېر لوی.

تفسیر: یعنې په جنّت کې هر قسم روحاني او جسماني راحتونه او د خپل رب قرب شته، چې همدغه خورا لوی فضل دی، د دنیا عیش او راحت د دې په مقابل کې څه حقیقت لري؟.

ذٰلِكَ الَّذِيْ يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۭ

دغه (ثواب) هغه دی چې زېری کوي الله (په هغه سره) پر هغو بندګانو خپلو چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه).

تفسیر: یعنې الله تعالی کوم زېری چې ورکړی دی؛ هغه خامخا واقع کېدونکی دی.

قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى ۭ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نه غواړم له تاسې په دغه (پیغام رسولو) اجر لیکن دوستي غواړم په قرابت خپلوۍ کې.

تفسیر: د قرآن په شان دولت تاسې ته درکوم، او د ابدي نجات او فلاح لاره درښیم، او د جنت زېری درکوم، دغه ټول محض لوجه الله دي، د دغې خیر غوښتنې او احسان څه معاوضه له تاسې څخه نه غواړم، تش یوه خبره غواړم چې له هغه نسبي او کورني او قومي تعلّقاتو څخه اقلاً سترګې مه پټوئ، چې زه یې له تاسې سره لرم، آخر ستاسې معامله له اقاربو، خپلوانو او عزیزانو سره څرنګه ده؟ ډېر کله د دوی بې موقعه حمایت هم کوئ، څما وینا دا ده: که تاسې څما خبره نه منئ، مه یې منئ !، که څما دین نه قبلوئ، یا څما د تأیید او حمایت لپاره که نه درېږئ؛ هم څه خبره نشته، لیکن اقلاً د قرابت او صله رحمی لږ څه خیال او رعایت په کار دی، ښایي چې له ظلم او ضرر رسولو او لاس غځولو څخه ستانه (منع) شئ !، او ماته دومره فرصت او موقع او آزادي راکړئ چې د خپل الله پیغام ټولې دنیا ته ورسوم، آیا زه د دغومره دوستی او فطري محبت استحقاق هم نه لرم؟.

وَمَنْ يَّقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهٗ فِيْهَا حُسْنًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۲۳﴾

او هر څوک چې وکړي نېک کارونه؛ زیات به کړو مونږ ده ته په هغه (نېک کار) کې ښایست، بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د معصیت) ښه قبلوونکی (د طاعت) دی.

تفسیر: یعنې که انسان دنېکی او ښېګڼې لاره اختیار کړي؛ نو الله تعالی هم د ده نیکي او ښېګڼه زیاتوي، په آخرت کې د اجر او ثواب په اعتبار، او په دنیا کې ښه اخلاق او ښایسته خویونه ورعطا کوي، او د داسې سړي ښوییدل هم ښېي، ښایي دلته د دې مضمون ذکر یې ځکه فرمایلی وي، چې اقلاً د قرابت محبت مطلوب دی، چې د هغه حاصل د ایذاء او ظلم څخه ممانعت وو، لیکن که څوک له دې نه زیاته نیکي وکړي؛ نو هغه دې ښه وپوهیږي چې د الله تعالی په دربار کې د هیچا نیکي نه ضایع کیږي، بلکه زیاتیږي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِن يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ
بِكَلِمَاتِهِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾

آيا وايي (دا كفّار) چې له خپل ځانه تړلي دي (محمد) پر الله دروغ، پس كه اراده وفرمايي الله؛ نو مهر به كيږدي (د صبر) پر زړه ستا، او محو كوي (يا) كه اراده وفرمايي الله؛ نو مهر به كيږدي پر زړه ستا (زائله به كړي نازله شوې وحي له تانه)، او محو كوي الله باطل، او ثابتوي حق په كلماتو خپلو سره، بېشكه دغه (الله) ښه عالم دى په خبرو د سينو (زړونو) باندې هم.

تفسير: يعني كه په فرض محال سره ته كومه خبره په دروغو سره جوړه او د هغې نسبت پاک الله ته وكړې؛ نو الله تعالى قدرت لري چې ستا پر زړه مهر ولګوي، او بيا پرښته سره له دغه معجز نظام كلام پر تا نازله نشي، او د وحي سلسله درڅخه منقطعه شي، بلكه هغه خبرې چې پخوا له دې نه پر تا نازلې شوي دي؛ هم درڅخه سلب او هېرې كړي، لكه څنګه چې الله جل جلاله (په ۱۵ جزء د بني اسرائيل سورت په (۱۰) ركوع (۸۶ – ۸۷) آيتونو كې) فرمايلي دي: ﴿وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا * إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا﴾.

تنبيه: د دغه آيت په تفسير كې ډېر اقوال شته، ځما په نزد همدغه مذكور مطلب بې تكلفه دى چې پاس وليكل شو، په دغه تفسير سره د ﴿وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ﴾ جمله مستأنفه شوه، لكه چې له ترجمې څخه هم ظاهر دي، او اكثرو محققينو همدغه غوره كړې ده، البته د مضارع معنى مترجم (رحمه الله) په حال سره كړې ده، چې هغه بيخي صحيحه ده، مګر ځما په خيال سره دلته د استقبال معنى اخيستل ترې زيات ښه لګيږي، والله أعلم.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ

او الله هغه (مهربان ذات) دى چې قبلوي توبه له بندګانو خپلو، او عفوه كوي له بدو كارونو (د دوى پس له پښېمانى) او ورمعلوم دى هر هغه كار چې كوئ يې تاسې. او قبلوي (الله دعاء) د هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى، او كړي يې دي ښه (عملونه) او زيادت كوي (دوى ته) له مهربانۍ خپلې.

تفسير: يعني نبي د الله تعالى كلام دررسوي، تاسې هغه رښتيا ګڼئ كه دروغ؛ وروسته له هغه د بندګانو ګرد معاملات له الله سره دي، له هر يوه بنده سره په دنيا او آخرت كې سم د ده له حال او استعداد سره معامله كيږي، د توبه كوونكو توبه قبوله فرمايي، او سره له دې چې پر هر شي ښه عليم، خبير او پوه دى، له ډېرو بدو معاملو څخه تيريږي، او ښښي يې، هغه ايمان دار او نېک بندګان چې دده خبرې اوري، الله تعالى هم د دوى دعاوې اوري، او د دوى طاعاتو او عباداتو ته د قبول شرف ښښي، او د هومره اجر او ثواب استحقاق چې دوى سم له عمومي ضابطې سره لري، هغوى ته پخپل فضل او مرحمت سره له هغه څخه زيات مرحمت فرمايي.

وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ
مَّا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾

او كافران چې دي شته دوى ته عذاب ډېر سخت (د دوزخ). او كه چېرې پراخه كړي وى الله رزق روزي لپاره د (ټولو) بندګانو خپلو؛ نو خامخا سركښي به كړې وه دوى په ځمكه كې،

ولیکن نازلوي (روزي الله دوی ته) په هغې اندازې چې اراده وفرمايي، بېشکه الله پر بندګانو خپلو ښه خبردار دی، ښه لیدونکی دی.

تفسیر: د الله تعالی په خزانو کې د هیڅ یو شي تقلیل نشته، که الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو خپل ټول بندګان غني ګرځولی شي، لیکن د الله تعالی حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ګردو مخلوقاتو ته بې له مېچه او اندازې روزي ورکړي، او ټول په عیش او عشرت کې آرام او هوسا وساتي، که داسې وکړل شي؛ نو بالعموم خلق طغیان او تمرّد اختیاروي، او په دنیا کې یو لوی شورماشور جوړېږي، نه به د الله تعالی دربار ته سرونه ښکته کوي، او نه به د مخلوق څه رعایت او خاطر کوي، او نه به پر هغو سامانونو چې هغوی ته ورعطا کیږي خپل قناعت ښکاره کوي، د دوی حرص او طمع به لا زیاتیږي، لکه چې مونږ دغه حالت په همدغه موجوده حالت کې بالعموم په هوسا (آرام) او مرفّه الحال اشخاصو کې وینو.

پر دغه یواځې پاک الله ښه پوهیږي او عالم دی، چې د چا په حق کې په کوم حال کې کوم وضعیت او صورت اصلح او اولی دی؟ ځکه چې ګرد ړومبني او وروستني حالات د پاک الله په محیط علم کې حاضر او موجود دي.

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۚ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾

او الله هغه لوی ذات دی چې نازلوي باران وروسته له هغه چې ناامیده شي (خلق له ورېدلو یې) او خوروي رحمت (باران) خپل (په ټولو ځایونو کې)، او همدی دی ولي، دوست، کار جوړوونکی، ډېر ثنا ویلی شوی.

تفسیر: یعنې ډېر کله د ظاهري اسبابو او حالاتو په ملحوظ څه وخت چې خلق له باران او وریا څخه مایوسیږي؛ نو په همدغه وخت کې الله تعالی پخپل فضل او مرحمت سره باران نازلوي، او د خپلې مهرباني آثار او د برکاتو علائم ځلور خواوو ته خوروي، څو پر بندګانو ثابت شي چې د رزق په شان د رزق اسباب هم د الله تعالی د قدرت په قبضه کې دي، لکه چې الله تعالی په یوې خاصې اندازې سره عطا کوي، باران هم په خاصو اوقاتو او په خاصو مقدار سره مرحمت فرمايي، خبره دا ده چې ګرد کارونه د ده په واک او اختیار کې دي، او هر هغه شی چې دی یې کوي؛ عین د حکمت او صواب دی، ځکه چې ټول محاسن او کمالات د ده په مجمع الصفات ذات کې مجموع دي، او د هر راز کار جوړول امداد او اعانت د همده له درباره کېدی شي.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

او ځینې له دلائلو د الله پیدا کول د اسمانونو او د ځمکې (او مافیهما) دي.

تفسیر: یعنې هم هغسې چې رزق رسول او د هغه د اسبابو (باران او نورو) مهیأ کول د ده په قبضه او واک کې دي؛ د دغو اسبابو سماویه او ارضیه اسباب او د هغو آثار او نتایج هم د همده مخلوق دي.

وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ

او (پیدا کول) د هغو اشیاوو دي چې خواره کړي یې دي په اسمانونو او په ځمکه کې له دې ذي روح خوځېدونکو.

تفسیر: له دغه آیت څخه ظاهراً همدا معلومیږي چې د ځمکې په شان پر اسمانونو هم د ساکنانو (ذي روحو) په شان کوم مخلوق موجود دی.

وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَآءُ قَدِيْرٌ ﴿۲۹﴾

او دغه (الله) په جمع کولو (بیا راټولولو) د دوی (محشر ته) هر کله چې اراده وفرمايي؛ ښه قادر دی.

تفسير: يعنې هغه ذات چې دوی يې ګرد خواره واره کړي دي؛ هم هغه کولی شي چې دوی ګرد سره يوځای کړي، او هم دغه به د قيامت ورځ وي.

وَمَآ اَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيْكُمْ وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ ﴿۳۰﴾

او هغه څه چې رسيږي تاسې ته (ای مؤمنانو) له کوم مصيبت پس له (شامته) د هغو اعمالو دي چې کړي دي لاسونو ستاسې، او عفوه کوي (الله) له ډېرو (ګناهونو).

تفسير: يعنې هم هغسې چې نعمتونه په يو خاصې اندازې او په خاصو اوقاتو او احوالو په رعايت ورکول کيږي؛ د مصائبو نزول هم د خاصو اسبابو او ضوابطو ما تحت وي، مثلاً بندګانو ته چې کومه سختي او مصيبت وروړاندې کيږي؛ د هغه قريب يا بعيد سبب د همدغو بندګانو ځينې اعمال او افعال وي.

وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ فِى الْاَرْضِ ۚ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۳۱﴾

او نه يئ تاسې عاجز کوونکي (د الله ای مشرکانو ! په انفاذ د احکامو خپلو سره) په ځمکه کې، او نشته تاسې ته غير له الله هيڅوک ولي دوست کار جوړوونکی، او نه مدد کوونکی (د دفع د عذاب له تاسې نه).

تفسير: يعنې محض پخپلې مهربانی سره يې معافوي، که پر هر جرم چې د سزا ورکولو اراده وفرمايي؛ نو مجرم چيرې ترې تښتېدلی او پټېدلی هم نشي، او له ماسوا الله څخه بل څوک د ده د حمايت او امداد لپاره درېدلی شي؟.

وَمِنْ اٰيٰتِهِ الْجَوَارِ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿۳۲﴾

او ځينې له دلائلو (د قدرت) د الله روان جهازونه دي په بحر سيند کې په شان د غرونو (په لويوالي کې).

تفسير: لکه چې د ځمکې پر سطح غرونه د باندې وتلي دي، د سمندر لوی لوی جهازونه هم لوړ (اوچت) په نظر راځي.

اِنْ يَّشَاْ يُسْكِنِ الرِّيْحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ ؕ

که اراده وفرمايي (الله)؛ نو وبه دروي دغه باد (محرکه قوّت) پس وبه ګرځي (دغه جهازونه) ولاړ په شا د دغه (بحر).

تفسير: يعنې (محرّکه قوه او) هوا هم د الله تعالی په قبضه کې ده، که دغه محرکه قوه او هوا ودروي چې ونه چليږي؛ نو ټول بادوان لرونکي جهازونه د سمندرو پر شا چيرې چې ولاړ دي هم هغلته به ولاړ وي، الغرض اوبه او هوا اونور ټول شيان د الله تعالی د حکم او د فرمان تابعان دي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿۳۳﴾

بېشکه په دغه (حرکت د جهازونو) کې خامخا لوی دلائل (د قدرت) دي لپاره د هر صبر کوونکي (په مصیبت) شکر کوونکي (په نعمت).

تفسیر: د سمندرونو په سفرونو کې د موافق او ناموافق له دواړو قسمو حالاتو سره د مسافرینو سابقه لوېږي، نو ځکه دغه امر ډېر ضرور دی، چې انسان پر موافقو حالاتو شاکر، او پر ناموافقو اوضاعو صابر اوسي، او د الله تعالی قدرت او نعمت په ښه شان سره وپېژني، نو که اراده وفرمایي الله جلّ وعلا شأنُه وعظُم برهانُه:

أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿۳۴﴾

یا به هلاک (ډوب) کړي دغه (جهازونه) په سبب د هغو ګناهونو چې کړي دي (راکبینو یې)، او عفو کوي (الله) له ډېرو (ګناهونو؛ نو ځکه یې نه غرقوي).

تفسیر: یعنې ښایي چې د بعضو مسافرینو د ځینو اعمالو په بدل تباه او مغروق کړل شي، مګر د دغه تباهۍ په وخت کې هم الله دوی معافوي او بښي یې.

وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿۳۵﴾

او چې پوه شي هغه کسان چې مجادلې جګړې کوي په آیتونو ځمونږ کې چې نشته دوی ته هیڅ ځای د خلاصېدو.

تفسیر: یعنې د دې لامله به تباه کړل شي؛ څو دوی د خپلو ځینو اعمالو بدل ومومي، او خورا ډېر لوی جګړه کوونکي هم وګوري، چې بېشکه د الله تعالی له نیولو څخه هیڅوک نشي وتلی، او نه تښتېدلی شي، او نه چېرې ترې د پټېدو ځای موندلی شي.

فَمَا أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۳۶﴾

پس هغه چې درکړی شوی دی تاسې ته (ای مخاطبانو) له څه څیزه (لکه اسباب د دنیا) لږ خسیس ده (چې زائلیږي)، او هغه ثواب چې په نزد د الله دی؛ خیر غوره او ډېر باقي پاتې کېدونکی دی لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، او (خاص) پر رب خپل توکل کوي دوی.

تفسیر: یعنې د دغو ګردو خبرو له اورېدلو څخه وروسته انسان ته لازم دي چې د الله تعالی د رضاء حاصلولو په فکر کې واوسي، او پر دغه څو ورځني ژوندون او فاني عیش مغرور نه شي، او ښه وپوهیږي چې ایماندارانو ته کوم عیش او آرام چې د الله تعالی له جانبه ورعطاء کېږي، هغه به د دغه دنیوي عیش او آرام څخه ډېر ښه او بادوامه وي، او نه به په هغه کې هیڅ قسم کدورت وي، او نه به یې د فناء او زوال څه اندېښنه وي.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿۳۷﴾

او بل لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي دوی له غټو ګناهونو او له فواحشو (قبائحو نورو ګناهونو نه)، او هر کله چې په غضب شي؛ هم دوی بښنه کوي.

تفسير: د دې بيان د «النساء» په سورت كې د ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾ په تفسيرو كې ليكلى شوى دى، هلته دې بيا ولوستل شي !، ښايي دلته له «كبائر الاثم» څخه به هغه لويه ګناه مراده وي چې د نظريه وو قوّت له بدو كارونو څخه پيدا كيږي، مثلاً بدعيه وو عقائدو، او «فواحش» هغه ګناهونه چې په هغو كې د شهوانيه وو قواوو د بې اعتداليو مداخله وي، او په ﴿وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ﴾ كې خو ظاهر دي چې د غضبيه وو قوّت اندفاع او انسداد كړى شوى دى، والله أعلم.

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ الصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ

او بل لپاره د هغو كسانو چې اجابت كوي (د احكامو) د رب د دوى، او قائموي (اداء كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او كار د دوى (په) مشورت (سره) وي په منځ د دوى كې.

تفسير: په مشوره سره كال كول د الله تعالى خوښ دي، اعم له دې چې دغه مشوره په دنيوي امورو كې وي يا په اخروي امورو په شيونو كې وي، رسول الله مبارك د امورو په مهماتو كې برابر له كرامو اصحابو سره مشوره كوله، د جنګونو او نورو امورو په موضوعاتو كې او د ځينو مسائلو او احكامو په نسبت هم بلكه د راشده خلافت بنياد پر همدغې مشورې قائم شوى وو.

وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ الْبَغْىُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾

او له ځينو د هغو شيانو چې وركړي دي مونږ دوى ته؛ نفقه وركوي (په لاره د الله). او بل لپاره د هغو كسانو كله چې ورسيږي دوى ته ظلم تعدّي له طرفه د (كفارو)؛ نو دوى انتقام اخلي (له هغو متجاوزو خلقو).

تفسير: يعنې چيرې چې معافول مناسب وي؛ معافوي يې، مثلاً د يوه سړي پر يوه حركت يې غُصه راغله، او هغه سره له ندامته پر خپل عجز او قصور اعتراف وكړه، او دى يې معاف كړي؛ دغه محمود دى، چيرې چې بدل اخيستل مصلحت وي، مثلاً كوم سړى خامخا بې سببه او بې جهته له خلقو سره منګولې لګوي يا خوله اچوي، او په ظلم او زور سره د مخلوق تعجيز او تحقير ته يې ملا تړلې وي، يا د څه نه ويلو او تأديب نه وركولو څخه د ده حوصله او جرأت لا زيادت مومي، يا ځمونږ له شخصي حيثيت څخه قطع نظر د دين اهانت يا د مسلمينو د جمعيت ذلت په كې متصور وي؛ نو په دغو پاس صورتونو كې دې داسې بدل او انتقام اخلي؛ چې په قدر د هم هغه تيري او زيادت وي، او له جرم څخه زائده سزا نه وركوي.

وَجَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا

او جزاء د بد كار بدكار دى په شان د هغه (نه زيات).

تفسير: د بدل او انتقام په طور سره كومې بدۍ چې له چا سره كولى شي، هغه حقيقتًا بدي نه بلكه صورتًا بدي وي، د «سيّئه» اطلاق پر هغه «مشاكلة» كړى شوې ده.

فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُۥ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ الظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾

پس هر چا چې عفو وكړه او صلح يې وكړه؛ پس اجر د ده پر الله دى، بېشكه الله نه خوښوي ظالمان (شروع كوونكي په ظلم سره).

تفسیر: یعني ظلم او زیادت د الله تعالی په نزد په هیڅ یوه حالت کې پسند نه دی، ډېر ښه خصلت همدغه دی چې انسان هغومره بدل او انتقام چې اخیستی هم شي له هغه څخه هم منصرف شي، او په دې چې د همدغو تېرېدلو په سبب هغه خبره اصلاح ومومي.

وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۱﴾

او خامخا هغه څوک چې واخلي حق خپل پس له مظلوموکېدلو د ده؛ پس دغه کسان (چې خپل حق یې اخیستی دی)، نشته پر دوی هیڅ لاره (د معاتبت او ملامتیا).

تفسیر: یعني که مظلوم له ظلم څخه خپل بدل او انتقام اخلي؛ نو په دغه کې پرې هیڅ الزام او ګناه نشته، مګر د هغه معافول او ترې تېرېدل ډېر ښه، احسن او افضل دي.

اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ يَظْلِمُوْنَ النَّاسَ

بېشکه همدا خبره ده چې لاره (د معاتبت) پر هغو کسانو ده چې (ابتداء په) ظلم کوي پر خلقو.

تفسیر: یعنې ابتداء په ظلم کوي، یا په انتقام اخیستلو کې د خپل استحقاق له حده تجاوز او تېری کوي.

وَيَبْغُوْنَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۭ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۴۲﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿۴۳﴾

او سرکښي (تجاوز) کوي په ځمکه کې په ناحقه سره (بې له حجّته)، دغه (ظالمان) شته دوی ته عذاب دردناک. او خامخا هغه څوک چې صبر (او تحمّل یې وکړ په ظلم او آزار) او ښنه یې وکړه؛ بېشکه دغه (صبر، غفران او عفو) خامخا له عزم الأمور غورو کارونو څخه دی.

تفسیر: یعنې د قهر او د غصې ځغمل، او د ایذاء او ضرر ګالل، او د ظالم ښنل او معافول د لوی همّت او د تحمّل او حوصلې کار دی، په حدیث کې راغلي دي: «هغه بنده چې ظلم پرې شوی وي، او هغه محض د الله تعالی لپاره ترې تیرېږي، او ښني یې، نو الله تعالی ضرور د هغه عزّت او پت زیاتوي، او مدد او اعانت ورسره فرمایي».

وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ وَّلِيٍّ مِّنْۢ بَعْدِهٖ ۭ

او هر هغه څوک چې ګمراه یې کړي الله؛ پس نشته ده ته هیڅوک ولي دوست کار جوړوونکی وروسته له (ګمراه کولو د) الله نه.

تفسیر: یعنې محض د الله تعالی په توفیق او لاس نیونه انسان ته د عدل، انصاف، صبر او غفران اعلی خصائل حاصلېدی شي، که الله تعالی ده ته د دغو ډېرو ښو اخلاقو په طرف لارښوونه ونه کړي نو څوک به یې لاس ونیسي»، او د دغې سپکتیا او ټیټوالي او رسوایی له کندې څخه به یې وویستلی شي؟.

وَتَرَى الظّٰلِمِيْنَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُوْلُوْنَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۴﴾

او وینې به ته ظالمان (کافران) هر کله چې ویني دوی عذاب (په ورځ د قیامت کې)؛ وایي به دوی: آیا شته بېرته تللو (د دنیا) ته کومه لاره (چې نېک عمل وکړو).

تفسیر: یعنې کومه داسې لاره هم شته چې مونږ په هغې سره بېرته دنیا ته ستانه شو، او دا ځلي له دنیا څخه سره له ښو عملونو بېرته راحاضر شو.

وَتَرٰىهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خٰشِعِيْنَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُوْنَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ

او وینې به ته دوی چې وړاندې کولی به شي په دغه اور په دغه حال کې چې ویریدونکي به وي له خوارۍ، ګوري به دوی (دغه اور ته) په کتنې پټې (له ډېر هیبته به د سترګو له کنجونو ورته ګوري).

تفسیر: یعنې د یوه ډېر ویریدونکي مجرم په شان د ډېر خوف، ذلت او ندامت له سببه به په ټيټو سترګو سره ګوري، او هیچا ته به په هسکه غاړه او اوچتو سترګو نه شي کتلی.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

او وایي به هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (داسې چې) بېشکه زیانکاران هغه کسان دي چې زیان یې رسولی دی نفسونو خپلو ته، او کورنی خپلې ته په ورځ د قیامت کې.

تفسیر: یعنې دغه بدبخت له خپل ځان سره خپل متعلقین او کورنی او ګرد یې سپېره او په عذابونو کې اخته کړل، او ټول یې تباه، برباد کړل.

اَلَآ اِنَّ الظّٰلِمِيْنَ فِيْ عَذَابٍ مُّقِيْمٍ ﴿۴۵﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ اَوْلِيَآءَ يَنْصُرُوْنَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۗ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۶﴾

واوره ! خبردار شه ! چې بېشکه ظالمان په عذاب همېشه کې دي. او نه به وي دغو کفّارو ته هیڅوک له دوستانو چې مدد وکړي له دوی سره (په دفع د عذاب کې) غیر له الله، او هر هغه چې ګمراه یې کړي الله؛ پس نه به وي ده ته هیڅ لاره (حق ته په دنیا کې، اوجنت ته په آخرت کې).

تفسیر: یعنې نه یې په دنیا کې هدایت ورپه برخه کړ، او نه یې په آخرت کې نجات ور په برخه شو.

اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ

اجابت وکړئ (ای خلقو !) رب د تاسې ته (په ایمان او توحید سره) پخوا له هغه چې راشي (هغه) ورځ چې نشته هیڅ رد او دفعه هغې (ورځې) لره له (جانبه د) الله.

تفسیر: یعنې هم هغسې چې په دنیا کې د عذاب مؤخر کېده او وروسته لوېده؛ په هغه ورځ کې به نه وروسته او نه به ټال خوري (بلکه حتمًا او خامخا عذاب به واقع کیږي).

مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلْجَاٍ يَّوْمَئِذٍ وَّمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيْرٍ ﴿۴۷﴾

نه به وي تاسې ته هیڅ د پټېدلو (تنبتېدلو) ځای په دغه ورځ کې، او نه به وي تاسې ته هیڅ لاره د انکار (له ګناهونو).

تفسیر: یعني له انکار څخه به مو هیڅ فائده نه وررسیږي، او ابن کثیر (رحمه الله) داسې معنی کړېده: چې هیڅ یوه داسې موقع به نه پیدا کیږي چې تاسې به هغه نه پېژنئ.

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ

پس که مخ وګرځوو (دغو مشرکانو له دعوته ستا ای څما رسوله !) پس نه یې لېږلی مونږ ته پر دوی ساتونکی، نشته پر تا مګر یواځې تبلیغ (د احکامو دی، او کړی دی دا ای محمده دا کار).

تفسیر: یعنې ای محمد صلی الله علیه وسلم ! تاسې د دې خبرې مسؤول او ذمه وار نه یئ چې یواځې هرومرو په جبر او اکراه او زور سره دغه خبره پر هغوی ومنئ، ستاسې فریضه او وظیفه همدا ده چې د الله تعالی پیغام دوی ته ورسوئ چې هغه تاسې اداء کړې ده، او اداء کوئ یې، که دوی یې نه مني بلا ورپسې، دوی پوهیږي اوجهنّم.

وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ ۝٤٨

او ببشکه مونږ کله چې وڅکوو (جنس) د انسان ته له طرفه خپله کوم رحمت (لکه غناء او صحّت)؛ نو خوشاله شي دی په هغه، اوکه ورسیږي دوی ته کوم قسم بدي (لکه مرض یا فقر) په سبب د هغو بدیو چې پخوا لیږلي دي لاسونو د دوی؛ ببشکه چې (جنس د) انسان ناشکره دی (چې نعمت هیروي، زحمت یادوي).

تفسیر: یعنې تاسې د دوی د مخ اړولو او اعراض څخه مخه خفه کېږئ !، د انسان طبیعت همداسې واقع شوی دی «الا من شاء الله» چې: پاک الله پری نعمت، احسان او انعام وفرمایي؛ نو دی له هغه سببه تکبر، لویي، فخر او غرور پیدا کوي، بیا هر چېرې چې ده ته د ده د بدو اعمالو له شامته کوم مصیبت، نقص، او ضرر واقع کیږي؛ نو بیا هغه ګرد نعمتونه او احسانات یې له یاده وځي، او هیروي یې، او داسې منکر او ناشُکره کیږي چې ګواکې پرې ښه وخت له سره نه وو تېر شوی، هو ! د قانتینو مؤمنینوشان همداسې او طریقه همداسې ده، چې په سختی او مصیبت کې صبر، او د وسعت او پراخی په حالت کې د حقیقي منعم شکریه اداء کوي، او په هیڅ حالت کې د الله تعالی انعامات او احسانات نه هیروي، او له ناشکری څنې ځان بچ کوي.

لِّلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَاءُ الذُّكُورَ ۝٤٩
أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَاءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ۝٥٠

خاص الله لره دی سلطنت باچایي د اسمانونو او د ځمکې، پیدا کوي (الله) هر هغه شی چې اراده وفرمایي، ښنې لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمایي لوڼې، او ښني (الله) لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمایي ځامن، یا جوړه ورکوي دوی ته (الله) ځامن او لوڼې، او ګرځوي هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (الله) شنډه، ببشکه دغه (الله) دی ښه عالم (په فائدې د هر چا) ښه قادر.

تفسیر: یعنې سختي وي یا نرمي وي؛ ګرد احوال د الله تعالی له لوري لېږلی شوي دي، په اسمان او ځمکه او پر هر شي د هم هغه سلطنت دی، او د همده حکم چلیږي، د هر هغه شي اراده چې وکړي؛ هم هغه پیدا کوي، او د هر چا لپاره چې د هر شي د اعطاء اراده وفرمایي؛ ورعطا کوي یې، او هر چاته چې د عدم الاعطاء اراده وفرمایي؛ نه یې ورکوي، د دنیا دغه رنګ په رنګ حالاتو ته وګورئ چې مثلاً یو له سره اولاد نه لري، او دویم تش لوڼې لري، دریم تش ځامن لري، څلورم هم ځامن او هم لوڼې لري، جوړه جوړه یا جلا جلا په دغه کې هیڅ دعوی نه ده، هم هغه حقیقي

مالك پوهيږي چې د كوم يوه سړي په كوم حالت كې ساتل مناسب دي، او همدی سم له خپل علم او حكمت سره تدبير كوي، هيڅا ته د دغې خبرې قوّت او مجال نشته چې د الله تعالى د ارادې مخه ونيسي، يا د الله تعالى پر تخليق او تقسيم څه تنقيد اعتراض وكړی شي، د عاقل كار دا دی چې په هر قسم تودو او سړو حالاتو كې د هم هغه الله په طرف رجوع وكړي، او تل دې خپل ناچيز حقيقت تر خپل نظر لاندې ونيسي !، او د تكبّر او د نعمت له كفرانه دې خپل ځان وساتي !.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ

او نه ښايي لپاره د هيڅ بشر دا چې خبرې وكړي له ده سره الله مگر په وحي سره (په خوب كې، يا په الهام سره) يا وروسته له پردې څخه، يا وليږي (الله) كوم رسول استازی (له ملائكو لكه جبريل)، پس وحي يوسي په اذن حكم د الله سره هغه چې اراده وفرمايي (الله).

تفسير: هيڅ يو انسان پخپل عنصري خلقت او د موجوده وو قواوو په اعتبار د دې خبرې طاقت نه لري، چې له الله قدّوس سره په دغې دنيا كې مخامخ شي، او ورسره بالمشافهه كلام وفرمايي، او دی يې تحمل وكړی شي، نو ځكه د كوم بشر له الله تعالى سره خبرې او كلام كول درې صورتونه لري:

لمړي: چې الله تعالى د كوم يو نبي كريم عليه السلام په زړه كې خبره واچوي، چې هغه په دې شك نه كوي چې دا د الله تعالى له خوا ده.

دوهم: دا چې د پردې تر شا الله تعالى د كوم نبي سره خبرې وكړي، لكه چې الله تعالى د موسى عليه السلام سره خبرې كړې وې.

دريم : دا چې پرښته ورته راشي، او د الله تعالى كلام او پيغام ورته ورسوي، لكه چې جبريل او نورې پرښتې به انبياوو ته راتللې.

إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشكه دغه (الله) ډېر پورته دی، ښه حكمت والا دی (په صنعت خپل كې).

تفسير: يعني د الله تعالى علوّ له دې نه مانع دی چې بې حجابه خبرې وكړي، او حكمت يې د دې مقتضي دی چې په ځينو صورتونو كې د هم كلامي صورت اختيار كړي.

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا

او همداسې (لكه چې وحي مو كړې وه نورو انبياوو ته) وحي راولېږله مونږ تا ته (ای محمده !) روح (قرآن، پرښته) په امر حكم خپل سره.

تفسير: د قرآن څخه يې په روح سره تعبير فرمايلی، ځكه چې د پاك قرآن له تأثيره ډېر زړونه ژوندي كيږي.

مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ

نه وې ته چې پوهېدې چې څه دی كتاب؟، او نه (پوهېدې په دې چې څه شي دي شرايع او) ايمان.

تفسیر: یعني ایمان او د ایمانیه وو اعمالو دغه تفاصیل چې د وحي په ذریعه اوس معلوم شوي دي، پخوا له دې نه چېرې معلوم وو، اګر که په نفس الایمان سره تل تر تله متّصف وو.

وَلٰكِنْ جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نَّهْدِیْ بِهٖ مَنْ نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ؕ

ولیکن ګرځولی دی مونږ دغه (روح، کتاب، ایمان) داسې یوه رڼا چې سمه لاره ښیو په هغه سره هغه چاته چې اراده وفرمایو مونږ له بندګانو خپلو.

تفسیر: د پاک قرآن په رڼا کې د هر هغو بندګانو په نسبت چې مونږ اراده وکړو؛ نو هغوی د سعادت او فلاح پر لارې بیایو.

وَاِنَّكَ لَتَهْدِیْۤ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ۙ﴿۵۲﴾

او بېشکه ته خامخا ښودل کوې (خلقو ته) په طرف د لارې مستقیمې برابرې.

تفسیر: یعني تاسو خو ټولو بندګانو ته د پاک قرآن په ذریعه تر الله تعالی پورې د رسېدلو سمه صافه لاره وربښیئ، اعم له دې چې څوک پر هغې لاړ شي که لاړ نشي.

صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِیْ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ

سمې لارې د هغه الله ته چې خاص ده لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو) او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو سره له اسمانونو او ځمکې خلقًا ملکًا عبیدًا).

تفسیر: یعني سمه صافه لاره هغه ده چې پر هغې باندې له تللو څخه انسان تر واحد الله تعالی پورې ورسېدی شي، هر څوک چې له دې لارې څخه بې لارې شي؛ نو هغه له الله تعالی څنې ښېل پاتې کیږي.

اَلَاۤ اِلَى اللّٰهِ تَصِیْرُ الْاُمُوْرُ ﴿۵۳﴾

واوره ! خبردار اوسه ! خاص الله ته بېرته ګرځي ټول کارونه (د مخلوقاتو په قیامت کې).

تفسیر: یعني کله چې د ګردو کارونو انجام د هغه په طرف دی؛ نو ښایي چې انسان له شروع څخه د عاقبت په فکر او ذکر کې اوسي، او پخپل اختیار سره پر داسې یوې لارې لاړ شي؛ چې هغه سم وررورسیږي، اللّٰهم اهدنا الصراط المستقیم، وثبتنا علیه.

تمّت سورة الشوریٰ بعون الله وتوفیقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الزُّخْرُفِ

«د (الزخرف) سورت مکّي دی، پرته له (۵۴) آیت څخه چې مدني دی، (۸۹) آیت او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۳) او په نزول کې (۶۳) سورت دی، وروسته له «الشوری» څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾

قسم دی په دغه کتاب روښان بیانوونکي. چې بېشکه مونږ ګرځولی مو دی دغه (کتاب) قرآن په عربي ژبه لپاره د دې چې تاسې پرې وپوهېږئ (عقل په کې وچلوئ).

تفسیر: ځکه چې عربي ژبه ستاسې مورنۍ ژبه ده، او ستاسې په ذریعه به د دنیا نور اقوام هم دغه کتاب زده کوي، او پرې پوهیږي به.

وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾

او بېشکه دغه کتاب (ثابت دی) په اصل د کتاب (لوح محفوظ) کې په نزد ځمونږ خامخا خاوند د لوېې مرتبې ډېر مستحکم دی.

تفسیر: یعني دغه پاک قرآن د اعجاز پر وجوه او پر عظیمه وو اسرارو د اشتمال له وجې نهایت لوړه مرتبه لری او له تبدیل او تحریف څني د محفوظیت او مصئونیت له سببه نهایت مستحکم دی.

تنبیه: قرآن او نور سماوي کتابونه پخوا له نزوله په لوح محفوظ کې لیکلي شوي دي.

أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿٥﴾

آیا پس بند کړو (وګرځوو) له تاسې دغه ذکر پند (قرآن) بندېدل (ګرځېدل) له دې سببه چې یئ تاسې یو قوم مسرف له حده تېرېدونکی.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «له دې سببه چې تاسې حکم نه منئ؛ نو آیا مونږ به د حکم لېږل موقوف کړو؟» یعني دغسې توقّع له سره مه کوئ! د الله تعالی حکمت او رحمت د دې خبرې مقتضي دی چې سره د دغو زیاداتو، تجاوزاتو، او شرارتونو چې ستاسې له خوا کیږي؛ د الله تعالی د کتاب نزول او د تبلیغ دعوت، نصیحت، او د پند سلسله ونه ترله شي، ځکه چې ډېر نور سعید ارواح له هغه څخه مستفید کیږي، او پر منکرانو په کامل طور سره د حجّت اتمام کیږي.

وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾

او څومره ډېر مو لیږلي دي له انبیاوو څخه په پخوانیو (خلقو کې). او نه به راته دوی ته هیڅ نبي مګر وو به هغوی چې په هغه (نبي) پورې به یې مسخرې کولې.

تفسیر: یعنې له پخوانیو انبیاوو سره هم داسې استهزاء کړی شوې وه، او د هغو تعلیماتو ته د دروغو نسبت کړی شوی وو، مګر د دغې استهزاء او تکذیب له وجې د نبوّت سلسله ونه تړله شوه.

فَأَهْلَكْنَآ أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلْأَوَّلِينَ ۝٨

پس هلاک کړل مونږ (پخواني خلق چې) سخت تر (وو) له دوی نه له جهته د قوت، او تیر شوی دی (ځو ځایه په قرآن کې) مثل صفت د ړومبنیو خلقو (چې اهلاک او تعذیب وو).

تفسیر: یعنې د عبرت لپاره د هغو مکذبینو د تباهي او هلاک مثالونه وړاندې کړی شوي دي، او پخوا له دې نه مذکور شوي دي، چې په زور او په قوّت کې له تاسې څخه ډېر زیات وو، کله چې هغوی د الله تعالی له عذابه نجات ونه موند؛ نو تاسې په څه شي مغرور یئ؟ وروسته له دې نه د الله تعالی د هغه عظمت او قدرت، او د تصرّف د کمال ذکر راځي، چې تر یوې اندازې پورې د دوی په نزد هم منلی شوی او مسلّم وو.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ۝٩ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝١٠

او قسم دی خامخا که چېرې پوښتنه وکړې ته له دغو کفارو چې څوک دی هغه ذات چې پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکه؟ نو خامخا وبه وایي دغه کفار هرومرو چې: پیدا کړي دي (ټول هغه الله چې) ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه عالم دی. هغه (ذات) چې ګرځولې یې ده تاسې ته ځمکه فرش (ځای د قرار) او ګرځولې (یې) دي تاسې ته په دغې ځمکې کې لارې لپاره د دې چې تاسې سمه لاره وموميئ (مقاصدو خپلو ته).

تفسیر: یعنې تر هغه ځایه پورې چې انسان هلته هستوګنه کوي، او یو له بل سره ګوري او تګ راتګ کوي، او پخپلو منځونو کې سره لارې لري، او په دغه تللو راتللو سره په دنیوي او اخروي مقاصدو کې د بري او کامیابی لارې ځان ته معلومې کړي.

وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ

او (هغه) ذات چې نازلې کړې یې دي له (طرفه) د اسمانه اوبه په اندازه سره.

تفسیر: یعنې په یوه مخصوص مقدار چې د ده له حکمت سره مناسب او د ده په علم کې مقدر وو.

فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ۝١١

پس ژوندۍ کړې ده مونږ په دغو اوبو سره کلې مړه (وچې کلکې ځمکې) په شان (د دغه ژوندي کېدلو د ځمکې)؛ راوبه ایستل شئ تاسې (هم بیا ژوندي له قبورو).

تفسیر: یعنې څرنګه چې په وچې کلکې مړې ځمکې کې د باران د اوبو په وسیله نوی ژوندون او حیات پیدا او تکه شنه ودانه او زرغونه کوي یې، همداسې په مړو اجسامو کې هم روح غورځوي، او بیا مو له مقابرو څخه ژوندي راپاڅوي.

وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا

او (هغه) ذات چې پیدا کړي یې دي اصناف (او انواع د مخلوقاتو) ټول د دوی.

تفسیر: یعنې په دنیا کې د هومره اشیاوو جوړې چې دي، او د مخلوقاتو هومره اقسام او متماثل یا متقابل انواع چې دي؛ د هغو ګردو خالق الله تعالی دی.

وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ

او ګرځولي يې دي تاسې ته له بېړيو (جهازونو) او له چارپايانو هغه چې سورېږئ تاسې پرې (په لونده او وچه کې). لپاره د دې چې سم برابر کېنئ تاسې پر شاوو (د هر يوه) د هغه.

تفسیر: یعنې په وچه کې د ځینو چارپایانو پر شاوو او په بحر (سیند) او فضاء او نورو کې د بېړۍ او جهازونو او طيارو او نورو مراکبو پر شاوو سوریږئ.

ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾

بیا یاد کړئ (قلبًا) تاسې نعمت د رب خپل کله چې برابر کېنئ (سواره شئ) پر هغه، او ووایئ تاسې: پاکي ده هغه (لوی ذات) ته چې مسخر کړي يې دي مونږ ته دغه (مذکور له مراکبو) او نه وو مونږ ده لره په ضبط (او قید) کې راوستونکي (په وس خپل).

تفسیر: یعنې پر حیواناتو یا کښتیو او جهازونو او نورو نقلیه وو وسایلو باندې د سورېدلو په وخت د الله تعالی د هغه انعام او احسان یادونه پخپلو زړونو کې وکړئ چې الله تعالی مونږ ته دومره عقل، پوهه، تدبیر، قوّت، او قدرت او نور رابښلي دي چې پخپل عقل او تدبیر او نورو سره دغه شیان مونږ تر خپلې ادارې لاندې راوستلي دي، دغه محض د الله تعالی فضل او احسان دی، که نه په مونږ کې دومره قدرت، او طاقت کوم دی چې داسې شیان مو قابو کړي وی، لازم دي چې په ژبه سره هم پر نقلیه وو وسایلو د سورېدلو په وخت کې دغه الفاظ ووایئ: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ * وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ نور اذکار او ادعیه هم په احادیثو کې راغلي دي، چې د حدیث او تفسیر په کتابونو کې مذکور دي.

وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾

او بېشکه چې مونږ رب خپل ته خامخا بېرته ورتلونکي يو.

تفسیر: یعنې د دغو سفرونو په تقریب د آخرت د سفر په یادونه کې ولوېږئ، رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم خو د سورېدلو په وخت هم دغه تسبیح فرمایله.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا ۚ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾

او ګرځوي (مقرروي کفّار) الله ته له بندګانو د ده يوه برخه (اولاد چې ملائکو ته د الله لوڼه وايي)، بېشکه چې (کافر) انسان خامخا ناشکره دی ښکاره. آیا وایئ تاسې چې (الله) نیولی دی له هغه مخلوقه چې پیدا کوي يې لوڼې (چې اخس او ادنی دي؟) او غوره کړي يې يئ تاسې په ځامنو (چې اشرف او اعلی دي له لوڼو نه).

تفسیر: یعنې لازم خو داسې وو چې د الله تعالی نعمتونه به يې پېژندلي او د هغو شُکریه به يې اداء کړې وه، دوی صریحې ناشکرۍ ته اوښتي وو، او د الله تعالی دربار ته سپین سترګي او ګستاخي کوي، له دې نه لویه ګستاخي او ناشکري به

څه وي چې د هغه لپاره د اولاد تجويز وکړی شي، او هغه هم له بندګانو څخه، او هغه لونړې، اول: اولاد د مور او پلار د وجود يو جزء وي، نو قدّوس الله ته د اولاد د تجويز کولو معنی دا ده چې ګواکې دی له اجزاوو څخه مرکّب دی، او د مرکب حدوث ضروري دی، دويم: په ولد او والد کې ښايي چې مجانست وي، که دواړه له يوه جنسه نه وي؛ نو د ولد يا والد په حق کې عيب دی، دلته د خالق او مخلوق په منځ کې د مجانست تصور هم نشي کېدی، دريم: جونې د جسمي او عقلي قواوو په اعتبار د هلکانو په نسبت عمومًا ناقصې او کمزورې وي، ګواکې معاذ الله که الله تعالی د خپل ځان لپاره اولاد هم اختيار کړی وي، هغه هم ټيټ او ناقص، آيا تاسې ته شرم نه درځي چې پخپلو برخو او حصو کې عُمده او اعلی شيان، او د الله تعالی په حصه کې ناقص او ټيټ شيان راوباسئ، او مقرروئ يې.

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾

حال دا چې، هر کله چې زېرى ورکړ شي يو د دوی ته په (تولد د) هغه (لور) سره چې ګرځولې يې دی رحمن ته په مثل (او شبيه دهغی؛ نو) وګرځي مخ د ده تک تور (له ډېره غمه) حال دا چې دی به ډک وي له غمه.

تفسير: يعنې هغه اناثيه اولاد چې د الله تعالی لپاره دوی تجويز کړي دي، هغه د دوی په زعم کې داسې عيب دار او ذليل او حقير دي، چې که پخپله دوی ته د هغه د تولّد زېری ورکړی شي؛ نو له ډېره رنځ او خفګانه د دوی مخ تک تور اوړي، او وضعيت يې سخت تغير مومي، او پخپل زړه کې سخت پيچونه او تاوونه خوري، د دې پوره تقرير د «صافات» د سورت په آخرې رکوع کې پخوا له دې ليکلی شوی دی.

أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾

آيا (مقرروي دوی الله ته) هغه څوک چې لويولی شي په ګاڼو کې حال دا چې هغه په وخت د جګړو کې نشي ښکاره کولی (بيانولی مطلب خپل).

تفسير: آيا الله تعالی خپل اولاديت ته جونې غوره کړي دي؟ چې عادتًا په ډول او سينګار سره نشو او نما مومي، د ګاڼو او زېورو په شوق کې مستغرقې اوسي، چې د دوی د رايې او عقل پر ضعف باندې دليل دی، او دوی د فکريه قوّت له ضعفه د مباحثې په وخت کې بيانيه قوّت هم ونه لري، لکه د ښځو په تقريرونو کې که څوک لږ څه غور وکړي؛ نو ګوري به چې دوی نه خپله دعوی په کافي بيان سره ثابتولی شي، او نه د نورو دعاوی ماتولی شي، او تل ناقصې او ناتمامې خبرې کوي، او نورې داسې فضولې او چتې (بېکاره) خبرې له هغې سره ګډوي، چې له هغه موضوع سره به بيخي څه علاقه او تناسب نه لري.

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا ۚ

او ګرځوي (کفّار) پرښتې هغه چې دوی عباد الرحمن د الله بندګان دي؛ ښځې (لونړې د الله).

تفسير: يعنې دغه د دغو مشرکانو يو بل دروغ دي چې پرښتې د ښځو په وصف کې داخلوي، حال دا چې پرښتې نه د ښځو او نه د نارينه وو له جنسه دي، بلکه دوی د الله تعالی يو بېل عليحده مخلوق ده.

أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾

آيا حاضر وو (دغه کفّار په وخت د) پيدا کولو د دغو پرښتو کې (چې ښځې لونړه پيدا شوي دي)؟ ژر ده چې وبه ليکلی شي شاهدي د دوی او پښتنه به هم ترې وکړه شي (په آخرت کې).

تفسير: يعنې کوم يو عقلي يا نقلي دليل خو له دوی سره د دغې دعوی د اثبات لپاره نشته، نو آيا دوی په هغه وخت کې چې الله تعالی پرښتې پيدا کولې ورته ولاړ وو؟ او دوی پخپلو سترګو پرښتې ليدلي دي چې پرښتې نارينه نه دي ښځې دي؟ښه دی، د دوی دغه شهادت د اعمالو په دفتر کې ليکلی کيږي، څه مهال چې دوی به د الله تعالی د عدل او انصاف په دربار کې وړاندې کيږي؛ نو هلته به د دې موضوع په نسبت هم له دوی نه پوښتنې کيږي، چې تاسې ولې داسې خبرې کولې، او له کومه تاسې ته دا معلومات په لاس درغلي وو؟.

وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُم ۗ

او وايي (دغه مشرکان) که اراده فرمايلي وی رحمن؛ نو عبادت به مو نه وی کړی د دغو (باطلو معبودانو).

تفسير: يعنې دوی د خپلو دغو د شرک، بې ادبۍ او ګستاخۍ په جواز او استحسان کې يو داسې عقلي دليل هم وړاندې کوي، چې که الله تعالی اراده کړي وی؛ نو مونږ ته به يې موقع نه راکوله چې له ماسوا الله څخه د نورو شيانو عبادت وکړو، او هرومرو به يې څمونږ مخه نيوه، کله چې مونږ برابر پر خپل همدغه دود او دستور دوام کوو چې هغه يې ګوري؛ نو ثابت شو چې دغه کار بهتر او د ده خوښ دی، نو الله تعالی د مشرکانو د دغې وينا ترديد داسې فرمايي:

مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾

نشته دوی ته په دغې (وينا خپلې) هيڅ قـدر علم، پوه نه دي دوی مګر دروغ وايي (خوشې چټې) اټکلونـه چلـوي (څکه چې الله راضي نه دی په کُفر).

تفسير: يعنې دغه خبره خو رښتيا ده چې بې د الله تعالی له ارادې څخه هيڅ شی نشي کېدی، ليکن د کوم شي ښېګڼه (فائده) او بهتري څمونږ لپاره له دې نه نه ثابتيږي، او که داسې وي؛ نو په دنيا کې به هيڅ کار بېکاره او هيڅ شی خراب او بد نه پاتې کېده، او په ګرد جهان کې به محض خير وه او بس، او د شر تُخم به له سره نه پيدا کېده، او هر يو دروغجن ظالم او مکار به همداسې وايي: که د الله تعالی اراده نه وی؛ نو زه به يې نه پرېښودم، چې داسې ظلم او تېری به مې کاوه، او کله يې چې ماته د ظلم، ستم، او تيري موقع راکړه؛ نو معلومه شوه چې دی په دغه کار خوښ او راضي دی، په هر حال په مشيت او رضاء کې د لزوم ثابتول کوم علمي اصول نه دي، او محض د ګمان او اټکل غشي دي، چې د هغه بيان (د ۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۸) رکوع (۱۴۸) آيت) کې) د دغه آيت په تفسير کې پخوا ليکلی شوی دی: ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا﴾.

أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُم بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

آيا ورکړې مو دي دوی ته کوم کتاب پخوا له دغه (قرآن) پس دوی په هغه کتاب منګلې خښوونکي (حجّت نيوونکي دي. نه ده داسې) بلکه وايي دغه مشرکان بېشکه مونږ موندلي مو دي پلرونه خپل پر يوې لارې (دين) او بېشکه مونږ پر قدمونو د دوی لاره موندونکي تلونکي يو، (يعنې د هم هغو خپلو پخوانيو په پلونو ځو، او د غير الله عبادت کوو).

تفسير: د عقلي دليل حال خو مو واورېد، آيا ماسوا له هغه څخه بل کوم نقلي دليل پخپلې دعوی باندې وړاندې کولی شئ؟ يعنې د الله تعالی له منزله وو کتابونو څخه کوم کتاب د دوی په لاس کې شته؟ چې په هغه کې د

شرك غوره والی لیکل شوی وي؟ ظاهر دی چې داسې کوم سند له دوی سره نشته، نو ماسوا له دې نه چې د خپلو پلرونو او نیکونو ړوند تقلید دلیل وړاندې کړي؛ بل څه شی له دی سره نه دی پاتې شوی، همدغه د دوی له ګردو څخه زبردست دلیل دی چې د هرې زمانې مشرکانو به همدغه دلیل وړاندې کاوه، چې وروسته له دې نه د همدغه بیان دی.

وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ۖ

او همداسې (ستا په شان) نه وو لېږلی مونږ پخوا له تانه په هیڅ قریه کلي کې کوم ویروونکی (له عذابه یعنې نبي)؛ مګر وبه ویل هوسا او نعمت لرونکیو (خلقو د هغو کلیو): بېشکه مونږ چې یو موندلي مو دي پلرونه خپل پـر یوې لارې، او بېشکه مونږ پر قدمونو د دوی اقتداء کوونکي تلونکي یو. وبه ویل (نبي دوی لره) آیا (کوئ تاسې متابعت د پلرونو خپلو) اګر که راتله کړي دي ما تاسې ته په ښه لاره ښوونکي له هغه شي څخه چې موندلي دي تاسې پر هغه شي باندې پلرونه خپل؟.

تفسیر: یعنې نبيّ الله فرمایلي دي چې: ستاسې د پلرونو او د نیکه ګانو له لارې څخه بهتره یوه ښه سمه صافه لاره تاسې ته دربښیم، خـو آیا تاسې سره له هغه د خپل هغه پخواني جهل او عناد څخه مخ اړوئ؟.

قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾

وبه ویل دوی: بېشکه مونږ چې یو په هغه (دین) چې لیږلي شوي یئ تاسې په هغه سره کافران یو.

تفسیر: یعنې هر څه چې وي؛ مونږ ستاسې خبرې نشو منلی، او له خپل هغه پخواني دود او دستور څخه چې له پلرونو او نیکه ګانو څخه راته پاتې شوی دی؛ نشو ګرځېدی.

فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾

پس انتقام مو واخیست له دوی نه، پس وګوره چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د دروغجن ګڼونکیو (انبیاوو خپلو ته). او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل ابراهیم پلار خپل (آزر) ته، او قوم خپل (نمرودیانو) ته چې بېشکه زه بېزاره یم له هغو بتانو چې تاسې یې عبادت کوئ. مګر هغه الله چې پیدا کړی یې یم زه، پس بېشکه چې هغه (الله) به ثابت لري ما په هدایت (او دین خپل) باندې.

تفسیر: یعنې صرف له یوه پاك الله سره ځما علاقه ده، چې هغه ځما خالق دی، او هم هغه مې د مقصود منزل پر لاره تر آخره پورې بیایي.

تنبیه: دلته یې دغه قصه پر دې بیان فرمایلې ده چې وګورئ ستاسې مسلم پلار او پېشوا کله چې د خپلو پلرونو لاره غلطه وموندله؛ هغه یې پرېښوده، تاسې هم هغسې وکړئ !.

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿۲۸﴾

او ګرځولې وه (ابراهیم) دغه کلمه (د توحید) باقي پاتې کیدونکې په پشت اولاد خپل کې، لپاره د دې چې دوی بېرته راوګرځي (توحید ته له شرکه).

تفسیر: یعنې د ابراهیم علیه السلام اولاده دې یو له بل څخه د توحید بیان او دلائل واوري، او د حق د لارې په طرف دې رُجوع وکړي.

بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ ﴿۲۹﴾

(دوی هم هغسې ونه کړ) بلکه نفعه ورکړې وه ما دغو (مشرکانو) ته او پلرونو د دوی ته تر هغه پورې چې راغی دوی ته حق (دین قرآن) او رسول (محمد) ښکاره بیانوونکی (د شرعي احکامو دوی لره).

وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿۳۰﴾

او څه وخت چې راغی دوی ته حق (دین، قرآن)؛ وویل (کفّارو) دا سحر (کوډې) دي، او بېشکه مونږ پر دغه قرآن کافران یو (او نه یې منو).

تفسیر: یعنې پاک قرآن ته یې د جادو او کوډو نسبت وکړ، او د انبیاء الله د کلام له منلو څخه منکران شول.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿۳۱﴾

او وویل (کُفّارو) ولې نه نازلوه شي دغه قرآن پر یوه سړي له دغو دوو قریو څخه (چې مکه او طائف دی، چې دغه سړی) هم ډېر لوی دی (لکه ولید په مکه کې، او عروه په طائف کې)؟.

تفسیر: یعنې که خامخا د قرآن نزول د پاک الله مقصود وو؛ نو ښایي چې هغه یې د معظمې مکې یا د طائف پر کوم مشر نازلوه، دغه څرنګه د باور کولو وړ (لایق) دي چې لوی لوی، غټان، مشران او د مالونو د شتو خاوندان څخه پاک الله منصرف شوی دی، او د رسالت د لوی منصب لپاره یې داسې یو سړی غوره او منتخب فرمایلی دی چې د دولت او ریاست په اعتبار د هیڅ یو امتیاز خاوند نه دی.

نو پاک الله جلّ وعلا شأنُه وأعظم برهانُه جوابًا د دوی په رد کې داسې فرمایي:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ

آیا دوی تقسیموي رحمت (نبوّت) د رب ستا (لکه چې دوی وایي)؟.

تفسیر: یعنې آیا د نبوّت او د رسالت د مناصبو تقسیم ستاسې په لاس کې درکړی شوی دی چې د هغه پر انتخاب داسې مباحثې کوئ؟.

نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ

(نه ده داسې، بلکه پخپله) مونږ ویشلی قسمت کړی مو دی په منځ د دوی کې معیشت د دوی په دغه ژوندون لږ کې، او پورته کړي مو دي ځینې د دوی له پاسه د ځینو نورو په مرتبو کې د دې لپاره چې ونیسي ځینې د دوی (چې غنیان دي) ځینې نور (چې فقیران دي) تابعان کار کوونکي.

تفسیر: یعنې ځینې یې غني او شتمن او ځینې یې فقیران او خوار ګرځولي دي، یوه ته یې بې حسابه دولت ورکړی دی، او بل ته یې له هغه څخه لږ، څوک یې مسخر تابع او مطیع ګرځولي دي، او څوک یې متبوع او مطاع.

وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿۳۲﴾

او رحمت د رب ستا (جنّت) خیر ډېر غوره دی له هغو (اموالو) چې ټولوي یې دوی (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د نبوّت او د رسالت شرف خو د ظاهري مال او جاه او د دنیوي ساز او سامان څخه ډېر اعلی او اولی دی، کله چې الله تعالی دنیوي روزي د دوی په فکر او تجویز سره نه ده ویشلې؛ نو د نبوّت او رسالت تقسیم به ولې د دوی په تجویز سره سم وکړي، وروسته له دې نه د مال او دولت او د مادي سامانونو د بې وقعتی او حقارت بیان فرمایي:

وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِٱلرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿۳۳﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴿۳۴﴾ وَزُخْرُفًا

او که نه وی دغه (خطره) چې شي دا خلق ډله یوه (متّفق په کفر)؛ نو خامخا ګرځولي به مو وو هغه چا لره چې کافر کیږي په رحمان لپاره د کوټو د دوی چتونه له سپینو زرو، او زینه پایې (به مې هم له سپینو زرو ورجوړولې، څو په هغو سره) پر دغو (کوټو) به ختلی دوی (لپاره د حاجتونو خپلو). او لپاره د کوټو د دوی (د سپینو زرو) دروازې به وې او تختونه (به وو د سپینو زرو) چې پر هغو به یې تکیې وهلې دوی. او (له) سرو زرو (نور د زینت شیان به مې هم ورلره ورکړي وو).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په نزد دغه دنیوي مال او دولت هیڅ قدر او اهمیت نه لري، او نه د دنیوي مال اعطاء څه د قُرب او د وجاهت عند الله دلیل دی، دا خو داسې بې قدره او حقیر شی چې که کوم خاص مصلحت مانع نه وي؛ نو الله تعالی د کفارو کوټې، چتونه، زینې، دروازې، درشایي، قلفونه، تختونه، چوکیګانې او نور اثاث البیت به یې ګرد له سرو او سپینو زرو څخه جوړول، مګر په دغه صورت کې به خلقو د دغه وضعیت له لیدلو څخه چې کفارو ته دغسې اسباب او سامان ور په برخه کیږي؛ عمومًا د کفر لاره اختیاروله (الا ما شاء الله)، او دغه شی د الله تعالی له مصلحته مخالف دی، نو ځکه داسې ونه کړه شوه.

وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَٱلْـَٔاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿۳۵﴾

او نه دي دا ټول (مذکور شیان) مګر متاع نفعه د دغه ژوندون لږ خسیس، او (متاع نفعه د) آخرت (جنّت) په نزد د رب ستا لپاره د متقیانو دی.

تفسیر: یعنې دنیوي عیش او عشرت او خوند کې خو ګرد سره شریکان دي، مګر آخرت سره له خپلو ابدي نعماوو او آلاوو د متقینو لپاره مخصوص دی، چې متّقیان له الله جّل جلاله څخه ویریږي، او ځان له معاصیو ساتي.

وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿۳۶﴾

او هر څوک چې اعراض کوي (سترګې پټوي) له ذکر يادولو (د قرآن) د رحمان مسلط به کړو مونږ پر هغه باندې يو شيطان، پس هغه به له ده سره (دائمي) ملګرى وي (چې يې لمسوي ګناهونو ته، او لغزوي يې له سمې لارې نه).

تفسير: يعنې هر څوک چې له رښتيا نصيحت او د الله تعالى له ذکره او ياده اعراض کوي، او مخ ترې اړوي؛ پر ده باندې يو شيطان په خصوصي ډول سره مسلطوه شي، چې تل ترتله يې اغواء کوي، او د ده په زړه کې راز راز وسوسې اچوي، دغه شيطان به تر دوزخ پورې هم د ده له ملګرتوبه لاس نه اخلي.

وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿۳۷﴾

او بېشکه دغه (شيطانان) خامخا اړوي دغه خپل ملګري له لارې (د حق) او ګمان کوي (دغه سترګې پټوونکي کفّار له حقه) داسې چې بېشکه دوى د سمې لارې موندونکي دي.

تفسير: يعنې شياطين به تل د دوى مخه د نېکۍ له لارې څخه نيسي، مګر د دوى عقلونه هم تر دې اندازې پورې مسخ کيږي چې هغه غلطه لاره د دوى په نظر کې سمه لاره ښکاري او ښه يې ګڼي، د بدۍ او د نېکۍ تميز هم په دوى کې نه پاتې کيږي.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿۳۸﴾

تر هغه پورې چې راشي مونږ ته؛ نو وبه وايي: (دغه اعراض کوونکي خپل ملګري ته) کاشکې چې وى په منځ څما او په منځ ستا کې لرې والى له مشرقه تر مغربه، پس بد ملګرى (يې ته څما).

تفسير: يعنې هر کله چې د الله تعالى په حضور کې ورسيږي؛ هلته به دغه خبره په ښه شان سره ورڅرګنديږي چې دغه ملګري يې څومره بد او خراب ملګري وو، هلته به له حسرته او قهره داسې وايي چې: کاشکې څما او ستا په منځ کې د مشرق او مغرب فاصله وى !، او يوه شېبه به مې هم ستا په صحبت کې نه وى تېره کړې، اى کمبخته ! اوس خو لږ شانې له ما څخه لرې شه !.

نو پاک الله جلّ وأعلى شأنُه وأکرم وأعظم برهانُه داسې فرمايي:

وَلَن يَنفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿۳۹﴾

او له سره به څه فائده ونه رسوي تاسې ته نن ورځ (له دې جهته) چې ظلم کړى دى تاسې (په شرک سره) دا چې بېشکه تاسې (سره له ملګرو خپلو) په عذاب کې سره شريکان يئ (لکه چې په کفر کې سره شريکان وئ).

تفسير: د دنيا قاعده ده: په کوم مصيبت کې چې په عمومي ډول سره لوى او واړه ټول سره شريکان وي؛ نو هغه لږ شانې سپک او آسان ښکاري، مشهور متل دى چې: «په ګډه مرګ کې لويه چرچه وي» مګر په دوزخ کې د ټولو شياطين الانس والجنّ او د تابعينو او متبوعينو په اشتراک او ګډون کې دوى ته هيڅ يوه فائده او ګټه نه وررسيږي، د عذاب شدّت به دومره زيات وي چې په داسې سطحي خبرو له سره دوى نشي متسلي کېدى، او دوى ته له هغه څنې څه تخفيف او سپکتيا نه محسوسيږي.

أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَن كَانَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم
مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَٰهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ
عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾

آیا پس ته به (ای محمده !) اوروول وکړې کڼو ته؟ یا سمه لاره به وښيې ړندو ته؟ او هغه چا ته چې وي په ګمراهي ښکاره کې، پس که بیول وکړو مونږ خامخا په تا سره؛ پس بېشکه مونږ له دوی نه انتقام اخیستونکي یو (په آخرت کې). یا به وښیو تاته (په حیات ستا کې) هغه (عذاب) چې وعده یې کوو له دوی سره، پس بېشکه مونږ په (عذاب د) دوی قادر یو (په هر حال کې). پس منګولې خښې کړه (ښه عمل وکړه) په هغه (قرآن) چې وحي کړې شوی دی تاته (ای محمده !)، بېشکه ته پر لارې سمې روان یې (نو ژر به مطلب ته ورسېږې).

تفسیر: یعنې ړندو ته د حق لاره ښوول، کڼو ته د غږ اوروول، او هغو کسانو ته چې په صریحې غلطۍ او ګمراهۍ کې سرګردانه حیرانه ګرځي، سمه صافه لاره ښوول، او د کفر، شرک، شک او عصیان له تیارو څخه یې د باندې ایستل، او هدایت پر لوی سړک یې روانول؛ ستاسې په واک او اختیار کې نشته، که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو ستا په غږ کې تأثیر پیدا کوي، په هر حال تاسې داسې غم او اندېښنه مه کوئ چې دغه ګرد خلق ولې حق نه مني؟ او ولې خپله آخره خاتمه خرابوي؟ د دوی معامله پاک الله ته وسپارئ؟ هم هغه به دوی ته د دوی د دغو اعمالو سزا ورکوي، که د دوی دغه په سزا رسول ستاسې له وفاته وروسته واقع شو؛ او یا هم ستاسو په ژوند کې مو تاسو ته ددوی عذاب دروښوول، په هر صورت دوی څمونږ له واکه او اختیاره وتلي نشي او نه چېرې تللی شي، او نه به مونږ دوی بې له سزا ورکولو خوشې پرېږدو، ستاسې کار همدا دی: کومه وحي چې راغلې ده او کوم حکم چې تاسې ته درکړی شوی دی؛ پر هغه په ډېر مضبوطي سره ټینګ ولاړ اوسئ !، او برابره خپله فریضه اداء کوئ !، ځکه که د دنیا نور خلق پر بلې لارې لاړ شي؛ نو ته د الله تعالی په فضل او کرم سره پر سمه لاره روان یې، چې له هغه څنې یو قدم دېخوا یا هغې خوا ته د هیسته کېدلو ضرورت نه دی پاتې، او نه د کوم هواپرست په غوښتنه، هیله، ارزو او تمنّا ته کوم بل لوري ته کتلی او التفات کولی شې.

وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ۖ

او بېشکه دغه (قرآن) ذکر پند (شرف عزت) دی تاته (ای محمده !) او قوم (امّت) ستا ته.

تفسیر: لوی قرآن ستاسې او ستاسې د قوم لپاره د خاص فضل او شرف سبب دی، نو که عقل او پوهه لري؛ نو د دغه لوی نعمت قدر دې وکړي، او د دې په هدایاتو دې عمل وکړي.

وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾

او ژر ده چې پوښتنه به وکړه شي له تاسې (په ورځ د قیامت کې).

تفسیر: یعنې مخ کې به د دې خبرې پوښتنه کیږي چې تاسې د دغه عظیم نعمت څه قدر کړی وو؟ او د دغه لوی فضل او شرف شکریه مو په څه شان سره اداء کړې وه؟

وَسۡـَٔلۡ مَنۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلۡنَا مِن دُونِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ءَالِهَةٗ يُعۡبَدُونَ ﴿٤٥﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده !) له هغه چا چې لېږلي مو دي پخوا له تا له رسولانو څخه زمونږ (په شپه د معراج کې، یا له علماوو د دوی)، آیا مقرر کړي وو مونږ بې له رحمن نور معبودان چې عبادت به یې کاوه شو.

تفسیر: یعنې ستاسې لاره خو هم هغه ده چې د پخوانیو انبیاوو لاره وه، هیڅ یو نبي د شرک تعلیم نه دی ورکړی، او نه الله تعالی په هیڅ یوه دین کې شرکیه اعمال جائز درولي دي، چې ماسوا الله څخه د بل چا عبادت هم وکړی شي، او دغه ارشاد چې پوښتنه وکړه یعنې هر کله چې له دوی سره ملاقات وکړئ ! لکه چې د معراج په شپه کې وشو، یا د دوی احوال له کتابونو څخه تحقیق وکړئ !، په هر حال د تحقیق او تفتیش ذرائع چې وي؛ هغه ګرد تر استعمال لاندې ونیسئ !، له هغو څخه به په صاف ډول سره ثابتیږي چې په هیڅ سماوي دین کې هیڅ کله د شرک اجازه نه ده ورکړی شوې.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنۡهَا يَضۡحَكُونَ ﴿٤٧﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی سره له (نهو) دلائلو څخه زمونږ فرعون ته او مشرانو د دغه (فرعون) ته، پس وویل (موسی): بېشکه زه چې یم رسول د رب د عالمیانو یم. پس کله چې راغی (موسی) دوی ته سره له دلائلو څخه زمونږ؛ ناڅاپه دوی په دغو دلائلو به یې خندل.

تفسیر: یعنې پر معجزاتو یې ټوکې مسخرې کولې.

وَمَا نُرِيهِم مِّنۡ ءَايَةٍ إِلَّا هِيَ أَكۡبَرُ مِنۡ أُخۡتِهَا

او نه مو ښوده دوی ته (هیڅ دلیل) له دلائلو (د عذاب) مګر چې هغه لوی وه له ملګري د دې (یعنې له هغه تېر عذابه).

تفسیر: یعنې له یوه څخه بل د قدرت لوی دلیل مو د موسی علیه السلام د تصدیق لپاره وښوده.

وَأَخَذۡنَٰهُم بِٱلۡعَذَابِ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٤٨﴾

او نیولي وو مونږ دوی په عذاب سره لپاره د دې چې دوی راوګرځي (له کفره خپله).

تفسیر: بالآخره مو هغه دلائل ورولېږل چې د عذاب یو شان رنګ د هغو په منځ کې مرکوز وو، لکه چې د (۹ جزء د «الأعراف» سورت په (۱۶) رکوع (۱۳۳) آیت) کې مذکور دي: ﴿فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلۡجَرَادَ وَٱلۡقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٖ مُّفَصَّلَٰتٖ﴾ او له دې نه غرض دا وو څو دوی وویرېږي، او له خپلو هغو حرکاتو څخه مخ وګرځوي، نو هغوی بېرته ونه ګرځېدل، کله چې عذاب یې ولید؛ نو داسې فریاد یې وکړ:

وَقَالُواْ يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ

او وویل (قبطیانو موسی ته) ای ساحره !

تفسير: د دوی په محاوراتو کې عالم ته به يې «ساحر» ويل، ځکه چې لوی علم د دوی په نزد همدغه سحر وو، ښايي د دغه عجز، زاري، خوشامد او تملّق په وخت موسی عليه السلام يې په دغه ظاهري تعظيمي لقب سره بللی وي.

ادۡعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهۡتَدُونَ ﴿٤٩﴾

وبوله ځمونږ لپاره رب خپل په سبب د هغې وعدې (د الله) چې له تا سره شخه ده (چې له مونږ لرې کړي عذاب)، بېشکه چې مونږ خامخا لاره موندونکي يو (په ايمان راوړلو سره په تا باندې ای موسی !).

تفسير: يعنې د دعاء هغه طريقه چې تاته رب ښوولې ده، او هغه عهد چې مونږ له تاسې سره کړی دی، سم له هغه دعاء سره داسې وشو؛ نو ضرور مونږ به هم پر سمه لاره راځو او ستا خبرو ته به غوږ ږدو؛ نو سمه صافه لاره به بيامو مو.

فَلَمَّا كَشَفۡنَا عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابَ إِذَا هُمۡ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾

پس کله چې لرې مو کړ له دوی نه عذاب (په دعاء د موسی سره) ناڅاپه ماته کړه دوی (هغه وعده خپله).

تفسير: يعنې څه مهال چې هغه تکليف مرتفع او د مصيبت ساعت له دوی نه پورته او مندفع شو؛ يو ځلي ټولو سره له خپلو هغو مواعيدو څخه مخ واړوه، او داسې يې ورښکاره کړل چې مونږ له سره تاسره څه عهد او پيمان نه وو کړی، او في الحال يې مات کړ.

وَنَادَىٰ فِرۡعَوۡنُ فِي قَوۡمِهِۦ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَلَيۡسَ لِي مُلۡكُ مِصۡرَ وَهَٰذِهِ ٱلۡأَنۡهَٰرُ تَجۡرِي مِن تَحۡتِيٓۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ ﴿٥١﴾

او غږ وکړ فرعون (افتخارًا) په قوم خپل کې (د جارچيانو په وسيله) وويل (فرعون): ای قومه ځما ! آيا نشته ما لره ملک سلطنت د مصر، او دغه وياله چې بهيږي (او اصلي منبع يې نيل دی) لاندې تر (ماڼۍ) ځما، آيا پس نه وينئ تاسې (دغه لويي، جاه او جلال ځما)؟.

تفسير: په دغو اطرافو او حواليو کې د مصر حاکم ډېر لوی سړی ګڼل کېده، او نهرونه يې همده کينودلي وو، او د نيل اوبه يې په همدغو ويالو کې غورځولې وې، او خپل باغ ته يې هم را ايستلې وې، مطلب دا چې سره د دغو سامانونو او وسايلو د موجوديت آيا ځمونږ دغه حيثيت او وضعيت له دې خبرې سره وړ او متقاضي دی ، چې د موسی عليه السلام په شان د يوه معمولي حيثيت والا خبرو ته غوږ ونيسو، او غاړه ورته کيږدو؟.

أَمۡ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡ هَٰذَا ٱلَّذِي هُوَ مَهِينٞ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾

بلکه زه بهتر يم له دغه سړي (موسی) چې هغه سپک (او حقير دی)، او نه دی نژدې (دې ته چې) صاف بيان (د مطلب) وکړي.

تفسير: يعنې له موسی سره نه څه مال او دولت شته، او نه حکومت او نه عزّت او نه کوم ظاهري کمال، تر دې چې په خبرو او اترو کې يې ژبه هم په صاف ډول سره نه چليږي، او تته کيږي.

فَلَوْلَآ أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿۵۳﴾

پس ولې نه غورځول کيږي په ده باندې وښي له سرو زرو يا ولې نه دي راغلې له ده سره پرښتې پيوسته (صف تړلې).

تفسير: وايي چې فرعون به پخپله د جواهرو وښي پخپلو لاسونو کې اچول، او پر هر وزير او امير او مشر به يې چې لطف او مهرباني کوله؛ د هغه په لاسو کې به يې هم سم د ده له حال سره مناسب وښي اچول، د ده په مخ کې د ده لاوو لښکر صف تړلی وو، مطلب يې دا کله چې مونږ چا ته عزّت ورکوو؛ نو دغسې وضعيت ورسره کوو، نو آيا کله چې دی د الله تعالى د رسالت مدّعي دی نو ولې د ده الله د ده په لاسو کې وښي نه دي اچولي؟ او له سره يې د ملائکو يو لښکر نه دی رالېږلی؟.

فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿۵۴﴾

پس سپک بې عقل وموند (فرعون) قوم خپل پس اطاعت يې وکړه د هغه (فرعون په مطلب د ده کې)، بېشکه چې دوی وو يو قوم فاسقان.

تفسير: يعنې په دغو چټيو او غلطو تېرايستونکيو خبرو سره يې له خپل قوم څخه ناپوهان جوړ کړي دي، او هغه ټول احمقان د ده خبرو ته غوږ ږدي، حقيقت دا دی چې د دغو خلقو طبائع د الله تعالى په نافرمانۍ له ابتداء څخه عادت او معتاد شوي وو، دغه يې اوس د هغه عصيان او طغيان لپاره يوه نوې حيله او پلمه وګرځوله.

فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا

پس کله چې په غضب يې کړو دوی مونږ (په ډېر طغيان خپل سره).

تفسير: يعنې هم هغسې کارونه يې وکړل چې په هغو سره عادتًا پاک الله په قهر او غضب کيږي.

ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۵۵﴾ فَجَعَلْنَٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْءَاخِرِينَ ﴿۵۶﴾

نو انتقام واخيست مونږ له دوی نه پس غرق ډوب مو کړل دوی ټول (په بحيره د قلزم کې). پس ومو ګرځول دوی پېشوايان (لپاره د عبرت اخيستلو) او مثل لپاره د وروستنيو (خلقو تر قيامت پورې).

تفسير: يعنې وروسته راتلونکيو نورو نسلونو ته د دوی قصه د يوې عبرتناکې پېښې په شان ذکر او بيانيږي.

وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿۵۷﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ ۚ

او کله چې يادشی ځوی د مريمې دمثال په طور؛ ناڅاپه قوم ستا پر هغه (مثال) شورماشور د خوشالتيا (او خندا) کوي. او وايي (دغه کفّار) آيا معبودان ځمونږ غوره دي او که هغه غوره دی؟ (هر کله چې عيسى په دوزخ کې شو، خو ځمونږ بُتان دي هم په دوزخ کې وي).

تفسير: يعنې کله به چې د عيسى المسيح عليه السلام ذکر کېده؛ نو د عربو مشرکانو به ډېر شورماشور نښلاوه، او راز راز غږونه به يې پورته کول، په ځينو رواياتو کې راغلي دي، څخه مهال (وخت) چې رسول الله مبارک دغه آيت ولوست: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۷) رکوع (۹۸) ځمونږ دغه تفسير)؛

نو مشرکانو وویل چې: نصاری د مسیح علیه السلام عبادت کوي، او راوښیه چې ستاسي په خیال څمونږ معبودان ښه دي؟ که مسیح علیه السلام؟ ظاهر دی چې تاسې مسیح ته ښه وایئ، کله چې مسیح (معاذ الله) د دې آیت په عموم کې داخل وي؛ نو خیر دی څمونږ معبوان دې ورسره داخل وي، په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم یو ځلي فرمایلي وو: «لیس أحد یُعبد من دون الله فیه خیر»؛ نو کفارو وویل چې: آیا په مسیح کې هم څه خیر او ښېګڼه (فائده) نشته؟ ظاهر دی چې د آیت او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې الفاظو مطلب له هغو شیانو سره متعلق وو چې مشرکان د هغوی په عبادت کې لګیا وو، او په دغو معبودینو کې د دغې خبرې قوّت او قدرت هم نه وو چې د خپلو عابدینو جواب په «لا» او «نعم» سره ورکړی شي، یا دوی له دغه ناحقه عبادت څخه منع کړي، یا د خپلې بېزارۍ اعلان هغوی ته واوروي، مګر د دغو معترضینو منشأ تش جګړه کول او اعتراض ایستل، او د مناقشې او مجادلې خبرې پیدا کول، او د حق لتاړول وو، نو ځکه قصدًا به یې داسې خبرې جوړولې، چې د متکلم له مراده مخالفې وې.

مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾

نه بیانوي دوی دغه مثال تا لره مګر محض لپاره د مجادلې خصومت جګړې، بلکه دوی یو قوم جګړه کوونکی دی (په هر کار کې). نه دی دغه (عیسی) مګر یو بنده دی چې نعمت کړی وو مونږ پرې، او ګرځولی مو وو دی یو مثل لپاره د بني اسرائیلو.

تفسیر: یعني یواځې په همدغه مسئله کې د دوی دغه جګړې نه دي محدودې، بلکه د دوی په طبیعت کې جګړه او جنجال واقع دی، سمې او صافې خبرې هیڅ کله د دوی په مغزو کې ځای نه نیسي، همداسې مهملې او چټې مباحثې او لرې له مقصده جګړې راوباسي، چېرې هغه شیاطین چې پر خلقو خپل عبادت اجرا کوي، او پر هغو دوی خوښېږي، یا هغه د تیږې (ګټې) بېځانه بُتان چې پر دغه بیخي قوّت او قدرت نه لري چې خلق له کفره او شرکه منع کړي، او چېرې د لوی الله هغه مقبول بنده چې پرې الله تعالی خپل خاص فضل او کرم فرمایلی دی، او د بني اسرائیلو د هدایت لپاره یې درولی وو، چې دی پخپله پر خپل عبودیت مقر وو، او هم خپل امت یې د وحدانیت په طرف باله، او هغوی ته به یې داسې ویل: ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ﴾ نو آیا دغه مقبول بنده ته (العیاذ بالله) «حصب جهنّم» یا «لیس فیه خیر» ویلی کېدی شي؟ یا د تیږو بُتان له هغه سره برابري او سیالي کولی شي؟.

وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾

او که اراده فرمایلي وی مونږ؛ نو خامخا ګرځولې به مو وی په ځای د تاسې پرښتې په ځمکه کې چې خلیفګانې شوې به وی.

تفسیر: که الله تعالی اراده کړې وی؛ نو ستاسو په عوض به یې پرښتې په ځمکه کې ګرځولې وی، چې یو په بل پسې راتلې، لکه چې تاسې یو بل پسې راځئ، الله تعالی ته پوره قدرت حاصل دی.

وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ

او بېشکه دغه (عیسی) خامخا علامه نښه ده لپاره د قیامت (په اعتبار د نزول سره).

تفسیر: یعني د عیسی علیه السلام اول ځلي راتلل خو خاص د بني اسرائیلو لپاره یوه د قدرت نښه وه، چې بې له پلاره پیدا شو، او عجیبې او غریبې معجزې یې ورښکاره کړې، او د ده دویم ځلي راتګ به د قیامت له نښو څخه وي، د ده له نزوله به خلق معلوم کړي چې قیامت بیخي نژدې رارسېدلی دی.

فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ ۖ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾

پس شک مه کوئ تاسې په (راتلو د) قیامت کې، او متابعت وکړئ ځما (په توحید کې)، دغه لاره ده سمه برابره (چې نه پرې ګمراه کیږي هیڅوک). او نه اړوي تاسې شیطان (له دغې سمې لارې)، بېشکه چې (دغه شیطان) تاسې ته دښمن دی ښکاره.

تفسیر: یعني د قیامت په راتګ کې شک مه کوئ ! او د توحید او د ایمان پر هغې سمې لارې چې زه یې تاسې ته درښیم؛ سم برابر لاړ شئ !، نه چې ستاسې ازلي دښمن تاسې له هغې لارې څخه منع کړي، او مخه مو ونیسي.

وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ ۖ

او کله چې راغی عیسی په دلائلو ښکاره وو سره وویل (عیسی) چې: په تحقیق راغلی یم زه تاسې ته په حکمت (نبوّت، شریعت، ښه درایت پخې خبرې)، او لپاره د دې چې بیان کړم تاسې ته ځینې له هغو احکامو چې وئ تاسې چې اختلاف به مو کاوه په هغو کې (له امورو د دین نه).

تفسیر: یعني دیني خبرې یا ځینې هغه شیان چې د موسوي شریعت له طرفه حرام درولی شوي وو؛ د هغه حلّت بیان تاسو ته کوم، لکه څنګه چې د آل عمران سورت په (۵) رکوع (۵۰) آیت کې راغلي دي: ﴿وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾

پس وویرېږئ له (عذابه د) الله او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). بېشکه الله هم هغه دی رب ځما او رب ستاسو، پس عبادت کوئ یواځې د دغه (الله، او حکم یې منئ)، دغه لاره ده سمه برابره.

تفسیر: دغه تعلیم وو د عیسی علیه السلام، وګورئ چې په څومره صفایي او دُرستي سره یې د واحد الله تعالی د رُبوبیت او معبودیت بیان فرمایلی دی، او همدغه توحید، اتّقاء او د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت یې صراط المستقیم درولی دی.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ

پس مختلف شول سره دغه قومونه (د نصاری) په منځ خپل کې.

تفسیر: یعني اختلاف واقع شو، یهودان ترې منکران شول، او نصرانیان پرې قائلان شول، بیا وروسته له دې نه نصرانیان هم سره څو ډلې شول، ځینې مسیح علیه السلام ته د الله تعالی ځوی وایي، ځینې یې له درې معبودانو یو معبود ګڼي، ځینې یو څه وایي او ځینې بل څه وایي، د مسیح علیه السلام پر اصلي تعلیم خو یو تن هم نه دی پاتې.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾

پس افسوس هلاك خرابي ده لپاره د هغو كسانو چې ظلم يې كړى دى (په باب د عيسى كې) له عذابه د ورځې درد وركوونكې. آيا منتظر دي (دغه احزاب يا كفار د مكې، يعنې نه دي) مگر قيامت ته چې رابه شي دوى ته يو ناڅاپه، او دوى به نه پوهيږي (په وخت د راتلو يې قبل الظهور).

تفسير: يعنې له داسې ښكاره وو او واضحو بياناتو او هداياتو سره هم كه دغه خلق د حق او صدق منونكي نه دي؛ نو بالآخر دوى د څه شي په انتظار كې دي؟ د دوى د دغه وضعيت او احوال له ليدلو څخه داسې ويل كېدى شي چې كه قيامت يو ځلې ناڅاپه د دوى پر سرونو ودريږي؛ نو هلته به يې ومني، حال دا چې د هغه وخت منل له سره په درد نه خوري، او مفيد نه واقع كيږي.

اَلۡاَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذٍۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الۡمُتَّقِيۡنَ ﴿۶۷﴾

ياران (دوستان د كفر او معصيت) په دنيا كې په دغه ورځ (د قيامت كې) ځينې د دوى له ځينو نورو سره به دښمنان وي مگر (پاتې به وي دوستي) د متقيانو.

تفسير: په دغه ورځ كې به دوست له دوست څخه لرې تښتي، نه چې زه هم د ده په شامت ونيولى شم، د دنيا دغه گردې دوستۍ او محبتونه او خپلوۍ به سره منقطع كيږي، انسان به افسوس او ارمان كوي چې ولې مې له هغه شرير سړي سره دوستي كړې وه، چې د هغه په غولولو او لمسولو سره زه نن په دغه مصيبت كې اخته شوم، په دغه وخت كې به ډېر خوږ او مين محبوب هم د خپلې خوږې او مينې محبوبې له ليدلو ځنې ويريږي به، او يو د بل له ليدلو څخه به بېزاره وي، هو ! د هغو كسانو محبت او دوستي به په كار ورځي، چې خاص د الله لپاره وي، او نداء به وكړه شي پر دغو مؤمنانو باندې د الله أعظم شأنُه وأكرم برهانُه له جانبه داسې چې:

يٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ الۡيَوۡمَ وَلَاۤ اَنۡتُمۡ تَحۡزَنُوۡنَ ﴿۶۸﴾

اى بندگانو ځما ! نشته هيڅ وېره پر تاسې نن ورځ او نه به غمجن كيږئ.

تفسير: يعنې نه د وړاندې وېره او نه به د وروستي غم انديښنه ورسره وي، او د دوى صفت دغه دى.

اَلَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوۡا مُسۡلِمِيۡنَ ﴿۶۹﴾

هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى په آيتونو ځمونږ، او وو دوى مسلمانان (په دنيا كې).

تفسير: يعنې په زړه سره يې يقين او پخپلو نورو جوارحو او اعضاوو سره يې د ده احكام په ځاى راوړل، او د اطاعت او انابت غاړه يې ورته كېښوده، له دې ځايه د ايمان او اسلام فرق ظاهريږي، لكه چې د جبريل عليه السلام په حديث كې د دې مفصّل بيان شوى دى، بيا به وويلى شي دغو مؤمنانو ته له جانبه د الله أكرم شأنُه او أعظم برهانُه داسې چې:

اُدۡخُلُوا الۡجَنَّةَ اَنۡتُمۡ وَاَزۡوَاجُكُمۡ تُحۡبَرُوۡنَ ﴿۷۰﴾ يُطَافُ عَلَيۡهِمۡ بِصِحَافٍ مِّنۡ ذَهَبٍ وَّاَكۡوَابٍ ۚ وَفِيۡهَا مَا تَشۡتَهِيۡهِ الۡاَنۡفُسُ وَتَلَذُّ الۡاَعۡيُنُ ۚ

ننوځئ (اى ځما بندگانو) جنت ته تاسې او ښځې ستاسې چې خوشاله به كړل شئ. گرځولى كيږي به (د غلمانو له خوا) پر دغو جنتيانو كاسې گلاسونه له سرو زرو څخه او (طلايي) صراحي گانې، او (وي به دوى ته) په دغه (جنت) كې هغه څيزونه چې خواهش كوي د هغو نفسونه (د دوى) او چې خوند اخلي ستر گې (د دوى ترې).

تفسیر: له ټولو څخه اعلی او اولی څیز چې ترې سترګې په لیدلو سره رڼې او یخې او زړونه آرامي او هوسايي (راحت) مومي؛ د الله تعالى لقاء ده، رزقنا الله تعالی بفضله ومنّه.

وَأَنتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۷۱﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۷۲﴾

او تاسې په دغه جنت کې همېشه اوسېدونکي يئ. او دغه جنت دی هغه چې په میراث درکړی شوی دی هغه تاسو ته په سبب د هغو (نېکو عملونو) چې وئ تاسې چې کول به مو په دنیا کې.

تفسیر: يعنې ستاسې د پلار آدم علیه السلام میراث تاسې ته بیا دروړسېده، او دغه د الله تعالى فضل او مرحمت او ستاسې د اعمالو ثمره ده.

لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿۷۳﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿۷۴﴾
لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿۷۵﴾

شته تاسې په دغه (جنّت) کې (ښې غورې منتخبې) مېوې ډېرې چې له هغو څخه به يې خورئ تاسې. بېشکه چې مجرمان (کافران) په عذاب د دوزخ کې به همېشه پاتې کېدونکي وي. نه به سپکاوه شي له دوی څنې (عذاب) او دوی به په دغه عذاب کې ساکت نااميده وي (له نجاته او نشاطه).

تفسیر: يعنې عذاب به نه کوم وخت ملتوي کېږي، او نه سپکاوه شي، دوزخيان به نااميده کېږي چې اوس په هيڅ صورت له دې ځايه نشو وتلی، او نه د وتلو څه سبيل او لاره شته.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿۷۶﴾

او نه دی کړی مونږ ظلم پر دوی وليکن دوی وو هم دوی ظالمان (پر ځانونو خپلو په کفر سره).

تفسیر: يعنې مونږ په دنيا کې د نېکۍ او بدۍ هره خوا او هر پلو دوی ته ښوولی او پوهولی وو، او انبياء الله مې لېږلي وو، او پر دوی مې د حجّت اتمام کړی وو، او هيڅ يومعقول عذر مې دوی ته باقي نه وو پرېښی، خو سره له هغه دوی ونه منل، او له خپلو تېريو او زياتو څخه يې لاس وانه خيست، که داسې ظالمينو او متجاوزينو ته سزا ورکړه شي؛ نو څوک دغې سزا ته ظلم ويلی شي؟.

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ

او غږ به وکړي (جهنّميان) چې ای مالکه (خازنه د دوزخ) حکم دې وکړي پر مونږ رب ستا (د مرګ).

تفسیر: «مالک» د هغې پرښتې نوم دی چې پر دوزخ موکله ده، او د اور داروغه ورته ويلی شي، دوزخيان به ده ته غږ کوي او نارې به وهي چې مونږ نه مرو او نه خلاصی مومو، ته دې خپل رب ته وواېه چې: يو ځلې دې مونږ ته عذاب راکړي، او کار مو دې له بېخه تمام کړي، ګواکې له نجاته بې هيلې او مايوس کېږي، او د مرګ په ارمان کې لوېږي.

قَالَ اِنَّكُمۡ مّٰكِثُوۡنَ﴿۷۷﴾

وبه وايي (مالك خازن پس له زرو كلو په ځواب كې د دوى) چې بېشكه تاسې (ژوندي) پاتې كيدونكي يئ (په دوزخ كې).

تفسیر: يعنې له چيغو او شورماشور څخه هيڅ فائده نه دررسيږي، تاسې په همدغه خپل حال تل ترتله پاتې كيدونكي يئ، وايي چې دوزخيان به تر يو زر كاله چغې وهي، نارې سورې به كوي، بالآخر دوى ته به داسې يو جواب اوراوه شي، او د الله أجل وأعلى شأنُه وأعظم برهانُه له جانبه داسې ويل كيږي:

لَقَدۡ جِئۡنٰكُمۡ بِالۡحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَكُمۡ لِلۡحَقِّ كٰرِهُوۡنَ﴿۷۸﴾

خامخا په تحقيق راغلي وو مونږ تاسې ته (په وسيله د انبياوو) په حق سره، وليكن زياتره ستاسې حق لره بد ګڼونكي يئ (چې حق به مو نه قبلاوه).

تفسیر: يعنې هغه سزا تاسې ته پر دغه جرم دركړى شوې ده، چې تاسې على الأكثر د صداقت او حقّانيت په خلاف اقدامات كول، او زيات له تاسې د ړوندو په شان په هغه پسې لويدلي وئ.

اَمۡ اَبۡرَمُوۡۤا اَمۡرًا فَاِنَّا مُبۡرِمُوۡنَ﴿۷۹﴾

بلكه محكم كړي دي (كُفّارو په خلاف د انبياوو) يو كار، پس بېشكه مونږ هم محكم كوونكي يو (د تدبير خپل).

تفسیر: د عربو كفّار ځمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خلاف راز راز پلمې او حيلې جوړولې، او قسم په قسم پټ تدبيرونه به يې سره تړل، مګر د الله تعالى خفيه تدبير د دوى پر دغو ګردو پلمو باندې اوبه بهولې.

اَمۡ يَحۡسَبُوۡنَ اَنَّا لَا نَسۡمَعُ سِرَّهُمۡ وَنَجۡوٰىهُمۡ ؕ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيۡهِمۡ يَكۡتُبُوۡنَ﴿۸۰﴾

آيا ګمان كوونكي دي (كفّار) چې بېشكه مونږ نه اورو پټې خبرې د دوى او پټې مشورې د دوى؟ (نه ده داسې) بلكه اورو يې، او رسولان ځمونږ (چې حفظه ملكې دي) له دوى سره دي چې ليكي (ټول أعمال د دوى).

تفسیر: يعنې دوى د زړونو پر اسرارو، نيّاتو، او پټو خبرو مونږ پوهيږو، او د دوى پټې جرګې او مشورې مونږ اورو، او سم د حكومت د انتظامي ضابطې سره ځمونږ پرښتې (كرام كاتبين) د دوى ګرد اعمال ليكي، دغه ګرد دفاتر به د قيامت په ورځ وروړاندې كيږي.

قُلۡ اِنۡ كَانَ لِلرَّحۡمٰنِ وَلَدٌ ۖ فَاَنَا اَوَّلُ الۡعٰبِدِيۡنَ﴿۸۱﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه وي (بالفرض والتقدير لكه چې تاسې وايئ) رحمان ته ولد (ځوى لور)؛ پس زه به (دغه ولد لره) ړومبنى له عبادت كوونكيو وم (خو الله له ګردو (ټولو) عيوبو څخه پاك دى، او ولد نه لري).

تفسیر: يعنې له دې نه لوى ظلم به بل څه وي چې الله تعالى ته ځامن او لوڼې تجويزيږي، تاسې ووايئ: كه به فرض محال سره الله تعالى اولاد درلودى؛ نو ړومبنى سړى به زه وم چې د ده د اولاد عبادت به مې كاوه، ځكه چې په دنيا

کې زه له ګردو ځني زيات د الله تعالی عبادت کوونکی يم، او هر چاته چې هومره زياته علاقه له الله تعالی سره وي؛ په هم هغه تناسب ښايي د ده له اولاد سره يې هم وي، بيا څه مهال (وخت) چې زه سره له اوّل العابدينتُوبه د هيڅ يو موجود په ولديت الله ته قايل نه يم؛ نو تاسې ځرنګه د پاک الله داسې منونکي يئ چې د ده تر فرضي اولاده حقوق هم منئ؟.

سُبْحٰنَ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۸۲﴾

پاکي ده رب د اسمانونو ته، او (رب د) ځمکې ته، رب د عرش ته له هغه څه چې بيانوي (دوی ورته چې نسبت د ولد او شريک او نور عيوب دي).

تفسير: يعني د هغو خبرو نسبت چې دغه خلک الله تعالی ته کوي، مثلاً اولاد او نور، له هغو ګردو ځني د الله تعالی ذات پورته او منزّه دی، د ده په ذات کې د دې خبرې له سره امکان نشته چې معاذ الله د چا پلار يا ځوی شي.

فَذَرْهُمْ يَخُوْضُوْا وَيَلْعَبُوْا حَتّٰى يُلٰقُوْا يَوْمَهُمُ الَّذِيْ يُوْعَدُوْنَ ﴿۸۳﴾

بس پرېږده دوی چې غوټې وهي (په باطلو خبرو)، او لوبې کوي تر هغه پورې چې ملاقات وکړي له ورځې د دوی سره هغه (هغه ورځ) چې وعده کړی شوې ده (له دوی سره په دغه ورځ د قيامت کې د عذاب).

تفسير: يعني دوی د غفلت او حماقت په نشو کې هر څه چټې او چپولې خبرې چې کوي؛ ودې کړي، او تاسې له سره ورته توجّه او التفات مه کوئ !، دغه خلق د څو ورځو له مخې په دنيوي عيش او عشرت او چړچو کې خپلې ورځې تېروي، بالآخر هغه موعوده ورځ راتلونکې ده، چې په هغې کې دوی ته د دوی دغه بې ادبي او ګستاخي او نور شرارتونه يو په يو وړاندې کيږي، او د هغو په مقابل کې به دوی د هر يوه د خوند او مزې څکوونکي وي.

وَهُوَ الَّذِيْ فِي السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَّفِي الْاَرْضِ اِلٰهٌ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْعَلِيْمُ ﴿۸۴﴾

او الله هغه (لوی ذات) دی چې په اسمانونو کې معبود دی، او په ځمکه کې معبود دی، او همدی دی ښه حکمت والا ښه عالم.

تفسير: يعني نه په اسمان کې پرښتې، لمر، قمر، او ستوري معبود ګرځېدی شي، او نه په ځمکه کې اصنام، اوثان، او بُتان او نور، د ګردو علويّاتو او سفليّاتو او ما فيهما حقيقي معبود هم هغه واحد احد الله تعالی دی، چې له فرشه تر عرشه پورې د ګردو اشياوو مالک او خالق دی، او د ټولو اکوانو او امکنه وو، ازمنه وو پخپل علم او اختيار سره مالک او متصرّف دی.

وَتَبٰرَكَ الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ وَعِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ

او برکت ناک دی هغه (لوی ذات) چې خاص ده ته دی ملک سلطنت د اسمانونو او د ځمکې او د هر هغه څه چې په منځ د دغو دواړو کې دي، او (خاص) له همده سره دی علم د قيامت.

تفسير: يعني قيامت کله راځي؟ د دې خبرې علم يواځې له هغه مالک الملکوت او صاحب الکبرياء والجبروت الله أجل وأعلی شأنه وأعظم وأکرم برهانُه سره دی.

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾

او خاص همدغه (الله) ته به بېرته بيولی شئ (ټول قيامت ته لپاره د جزاء).

تفسير: يعنې كله چې هلته ورسېږئ، د ګردو حسناتو او سيئاتو حساب او كتاب به مو كيږي، او د هغو ثواب او عذاب به دررسيږي.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

او اختيار نه لري هغه معبودان چې دوی يې عبادت كوي بې له دغه (الله) د شفاعت (لكه چې منكران ګمان كوي) مګر هغه څوك چې شاهدي يې ويلي وي (په ژبه) په حقه سره، حال دا چې دوی پوهيږي (او علم يې وي پر هغو باندې په زړه سره).

تفسير: يعنې دومره سپارښت كولی شي، هر هغه چا چې له خپل علم سره موافق د اسلام حقه كلمه ووائي او د هغې ګواهي وركړي او د اسلام دحقې كلمې د ګواهي پرته هيڅ څوك د هيچا سفارش نشي كولی، او دغومره سپارښت به هم هغه صالحين وكړي چې د دوی په رښتين توب خبردار وي، او په دې باندې ښه پوهيږي چې دغه په ژبه او په زړه سره مسلمان دی، نورو ته به داسې اجازه نه وي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾

او قسم دی كه وپوښتې ته دوی چې چا پيدا كړي دي دغه (عابدان او معبودان)؛ نو خامخا وبه وايي: هرومرو (خامخا) دوی چې الله (پيدا كړي دي)، پس كوم طرف ته ګرځول كيږي دغه (مشركان له عبادت د الله).

تفسير: يعنې كله چې پيدا كوونكی همدغه يو الله دی؛ نو د بندګۍ او د عبادت مستحق ولې نور شول؟ عبادت د انتهايي تذلّل نوم دی، او دغه تذلّل د هغه ذات لپاره ښايي چې وكړي شي چې د انتهايي عظمت او جبروت څښتن دی، ډېر د تعجّب ځای دی چې دوی مقدّمات تسليموي، ليكن د هغو له نتايجو څخه منكران كيږي.

وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او (الله تعالی سره علم پر دغې) وينا د دغه (رسول) دی چې ای ربه زما ! بېشكه دغه (قريشي منكران) يو قوم دی چې ايمان نه راوړي (په مؤمن به شيانو باندې).

تفسير: يعنې د نبي دغه وينا هم الله تعالی ته معلومه ده.

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ

پس مخ وګرځوه له دوی (او طمع پرېكړه له ايمانه د دوی)، او ووايه (ای محمده ! دوی ته غواړم له شره ستاسو) سلامتي.

تفسير: يعنې غم مه خوره ! او زيات په دوی پسې مه لوېږه ! محض د دعوت او تبليغ فريضه دې اداء كوه !، نو بيا له دوی څنې خپل مخ وګرځوه !، او ووايه: ښه ده كه تاسې زما خبرو ته غوږ نه ږدئ؛ نو زما سلام دې وي تاسې ته:

(وكان هذا قبل الأمر بالقتال)، (چې دا حكم د جهاد كولو د حكم نه مخكې وو).

﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾﴾

پس ژر ده چې پوه به شي دوی (په عاقبت د کُفر خپل).

تفسیر: یعنې بالآخره دوی ته به دغه خبره ښکاریږي چې دوی په څرنګه لویې غلطۍ کې لویدلي وو؟ لکه چې پر خپلو دغو تېروتو باندې ځینې کسان لږ څه په همدغه جهان کې پوه شوي هم دي، خو د هغه په پوره تکمیل په آخرت کې کېدونکي دي.

تمّت سورة «الزخرف» بعون الله و توفیقه، فلله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الدُّخَانِ

«د (الدّخان) سورت مکي دی، (۵۹) آیت درې رکوع لري، په تلاوت کې (۴۴) او په نزول کې (۶۴) سورت دی، وروسته د «الزخرف» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ۝١ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝٢ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ

قسم دی پر دغه کتاب ښکاره کوونکي (د دیني احکامو). چې بېشکه مونږ نازل کړی مو دی هغه په شپه برکتناکه کې.

تفسیر: د «برکت شپه» د قدر شپه ده، لکه څرنګه چې الله تعالی د «القدر» په سورت کې فرمایلي دي: ﴿اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ چې د رمضان المبارک په میاشت کې واقع ده، له قوله تعالی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ﴾ (د البقره سورت (۲۳) رکوع (۱۸۵) آیت)، په دغه شپه کې عظیم الشأن قرآن له لوح محفوظ څخه سماء الدنیا ته نازل کړی شوی دی، او بیا له هغه ځای متدرّجًا په درویشتو کلونو کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم نازل شوی دی، هم په همدغه شپه کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک د پاک قرآن ابتدایي نزول شروع شوی دی.

اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِيْنَ ۝٣

بېشکه مونږ یو ویروونکي (په رالېږلو د قرآن).

تفسیر: یعنې اورول همېشه څمونږ کار او دستور وو، چې له هغه سره موافق دغه پاک قرآن هم نازل شوی دی.

فِيْهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيْمٍ ۝٤ اَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا ؕ

په دغه (شپه) کې بیانوه شي بېلاوه شي هر کار حکمتناک (داسې ټینګ چې نه بدلیږي). حکم له نزده څمونږ.

تفسیر: یعنې د ټول کال په متعلق د قضاء او قدر ګرد د حکمت او د مصلحت ډکې قاطعې او نه بدلېدونکې فیصلې په دغې عظیم الشأنې شپې کې له لوح محفوظ څخه نقل کیږي، او هغو پرښتو ته سپارلی کیږي چې د تکویناتو په شعبو کې کار کوي.

اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِيْنَ ۝٥

بېشکه مونږ یو لېږونکي (د رسولانو).

تفسیر: یعنې (مونږ لېږونکي یو د) پرښتې پر هر هغه کار چې له دوی سره مناسب وي، لکه چې جبرئیل علیه السلام یې سره له پاک قرآن محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلّم ته ولېږه.

رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾

لپاره د رحمت (او مهرباني پر خلقو) له رب ستا، بېشکه الله همدی دی ښه اورېدونکی د (ټولو) اقوالو، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعني الله تعالی د ټول عالم له ګردو حالاتو څخه باخبر دی، د دوی غږ او دعاء اوري، ځکه په عین ضرورت کې یې خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم ته قرآن ورکړ، او د عالم لپاره یې د لوی رحمت په شان ولېږه.

رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾

(رحمت دی ټولو ته له طرفه د) رب د اسمانونو او (رب د) ځمکې او (رب د) هغو شیانو چې په منځ د دوی کې دي که چېرې یئ تاسې یقین کوونکي (نو یقین وکړئ چې محمد د الله رسول دی).

تفسیر: یعني که په تاسې کې پر کوم شي د یقین لرلو صلاحیت وي؛ نو له ګردو شیانو څخه ړومبی شی د یقین کولو قابل د الله تعالی عمومي ربوبیت دی، چې د هغه آثار په هره هره ذره کې له روښانې ورځې څخه زیات ښکاره او څرګند دي، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم رسالت دی.

لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مګر همدی دی، چې ژوندي کوي او مړه کوي (دغه الله) رب ستاسې دی، او رب د پلرونو ړومبیو ستاسې دی.

تفسیر: یعني چې د هغه الله په قبضه کې ژوندي کول او مړه کول او د وجود او عدم واک او اختیار د هغه په لاس کې وي، او ګرد اولین او آخرین یې تر پالنې او تربیت لاندې دي؛ آیا ماسوا له هغه د بل چا عبادت او بندګي جایزه ده؟ دغه یو داسې صاف او ښکاره حقیقت دی چې په هغه کې د شک او شبهې هیڅ ځای او ګنجایش نشته.

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾

(یقین نه کوي) بلکه دوی په شک کې دي (له بعث نه) چې لوبې مسخرې کوونکي دي (په مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعني د دغو واضحو ښنو او دلائلو اقتضاء خو داسې وه چې دغو خلقو به هغه منل، مګر سره له هغه دوی یې نه مني، بلکه دوی د توحید او د نورو حقه وو عقایدو له طرفه په شکوکو او شبهو کې لویدلي دي.

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ ۖ هَٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

پس منتظر اوسه (ای محمده ! دوی ته) په هغه ورځ چې راشي دا اسمان په لوګي ښکاره سره. چې پټ به کړي ټول مخلوق. (وبه وایي دوی) دغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسیر: له «لوګي» څخه دلته څه مراد دي؟ په دغه مورد کې د اسلافو دوه قوله دي: ابن عباس رضي الله تعالی عنهما او نور وایي چې: قیامت ته نژدې به یو لوګی پورته کېږي، چې ګرد خلق به پټوي، ښکو سړیو ته به د ده ډېر لږ خفیف څه اثر د زکام په شان ورسیږي، او د کفّارو او منافقینو په ستونیو او دماغو کې ننوځي او بې هوشه کوي یې، دلته هم هغه لوګی مراد دی، ابن مسعود رضي الله عنه په ډېر قوّت سره ادعاء کوي، چې له دغه آیت څخه مراد هغه لوګی نه

دی چې د قيامت له علائمو څخه دی، بلکه رسول الله مبارک کله چې د قُريشو له تمرّد او طغيان څخه په تنګ شو؛ نو دعا يې وفرمايله چې الله جل جلاله پر دوی تر اوو کلونو پورې قحط مسلّط کړ، هم هغسې چې د يوسف عليه السلام په زمانه کې پر مصريانو مسلّط شوی وو، لکه چې قحط پر دوی مسلّط شو چې مکيانو به په هغه کې له مردارو او له پوستکو او له هډوکو څخه خوړل، غالبا په همدغه دوران کې د «يمامه» رئيس ثمامه بن آثال رضي الله عنه په اسلام مشرّف شو، او د مأکولاتو د هغو ګوداموږ لېږل يې منع کړل، چې له هغه ځايه مکې معظمې ته تلل، الغرض مکيّان د لوږې له لاسه مړه کېدل، او دغه مسلّمه او ښکاره خبره ده چې د مسلسلې وچکالۍ او قحط په زمانه کې به د «جو» يعنې د ځمکې او اسمان په منځ کې لوګې په شان دوړې او غُبار په نظر راځي، په دغه تقرير په ﴿يَغۡشَى ٱلنَّاسَ﴾ کې به له خلقو څخه مراد مکيان وي، ګواکې دغه يوه وړاندوينه وه چې پوره شوه، كما يدل عليه قوله تعالى: ﴿فَٱرۡتَقِبۡ﴾.

رَّبَّنَا ٱكۡشِفۡ عَنَّا ٱلۡعَذَابَ إِنَّا مُؤۡمِنُونَ ﴿١٢﴾

ای ربه څمونږ ! لرې کړه له مونږ دغه عذاب بېشکه مونږ ايمان راوړونکي يو.

تفسير: يعنې کله چې په هغه عذاب کې مبتلا کيږي، نو داسې به وايي چې: اوس له دغه آفت څخه نجات راکړه، وروسته له دې نه مو توبه ده !، اوس مونږ ته پوره يقين حاصل شو، بيا به طغيان او شرارت نه کوو، او پاخه مسلمانان کيږو، وروسته له دې نه د دغې خبرې الله تعالى أعظم برهانُه وأكرم شأنُه داسې جواب فرمايي:

أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكۡرَىٰ وَقَدۡ جَآءَهُمۡ رَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوۡاْ عَنۡهُ وَقَالُواْ مُعَلَّمٌ مَّجۡنُونٌ ﴿١٤﴾

چېرې به نفع ورسوي دوی ته پند اخيستل (پس د عذاب له نزوله) حال دا چې په تحقيق راغلی وو دوی ته رسول ښکاره، بيانوونکی. بيا همداسې وګرځېدل دوی له هغه (اجابت د رسُول نه)، او وويل (کفّارو): ده ته ښوونه کړې شوې ده (د قرآن له بل چا نه) لېونی دی.

تفسير: يعنې اوس له پوهېدلو او له نصيحت څخه د فائدې اخيستلو موقع چېرې پاتې ده، په هغه وخت کې مو دغه پندونه ونه منل، چې څمونږ رسول سره له ښکاره نښو او واضحو هداياتو درغلی وو، هلته به مو داسې ويل چې دغه لېونی دی، کله به مو ويل چې: دی دغه خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بيا د هغه له مخې دغه کتاب جوړوي، د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما د تفسير سره سم د دې آيت مطلب داسې شو، او د ابن مسعود رضي الله تعالى عنه له تفسير سره موافق معنى به يې داسې وي چې: مکيّان له قحط او نورو مصائبو څخه په تنګ شول، او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې غوښتنه وکړه چې دغه آفت له مونږ څخه لرې کړئ، په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې ابو سفيان او نورو مشرکانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور کې عرض او فرياد وکړ، چې تاسې خو فرمايئ چې زه «رحمة للعالمين» يم، او دغه دی ستا قوم له قحط او د وچکالۍ له لاسه تباه او فنا کيږي، نو مونږ تاسې ته د مرحمت او شفقت او د قرابت وسائط در وړاندې کوو، څو د دغه مصيبت د لرې کېدلو لپاره دعاء وکړئ، که دغه قحط او مصيبت له مونږ څخه پورته شو؛ نو مونږ ټول سره ايمان راوړو، لکه چې د دوی په دعاء سره باران وشو، او له يمامې څخه د غلې کوم ګودامونه چې منع کړی شوي وو؛ هغه هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حکم سره سم بېرته جاري شول، مګر سره له دې هم دوی مسلمانان نه شول، د همدې په نسبت فرمايي: ﴿أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكۡرَىٰ﴾ يعنې دغه خلق د دغې خبرې له سره منونکي نه دي، په دغه قسم شيانو دوی په زرهاوو تأويلات له خپله ځانه جوړوي، هغه شيان چې بيخي لکه د لمر په شان عيان او روښان دي يعنې ستاسې نبوّت دوی نه مني، او تاسې ته د مجنون نسبت کوي، او ځينې داسې وايي چې: دی له هغه رومي مريي څخه ځنې خبرې زده کړې دي، او بيا يې پخپل عبارت سره اداء کوي، له داسې متعصبو معاندينو څخه د کوم شي د پوهېدلو څه توقّع کېدی شي؟.

إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿۱۵﴾

بېشکه مونږ لرې کوونکي يو د دغه عذاب (په دعاء دنبي) لږ مدّت، بېشکه تاسې بېرته ګرځيدونکي يئ (کفر خپل ته).

تفسير: يعنې که مونږ د لږ څه مدّت له مخې له دوی څخه عذاب لرې کړو؛ دوی به بيا پخپلو هم هغو حرکاتو لاس پورې کوي، چې پخوا له دې نه به يې کول، او د ابن مسعود رضي الله تعالی عنه له تفسير سره موافق به يې داسې مطلب کيږي: درواخلئ مونږ د لږ څه مدّت له مخې دغه عذاب له دوی څخه لرې کوو، تاسې وګورئ چې دوی به په هم هغسې اعمالو مداومت کوي چې پخوا له دې نه هم په هغه کې مشغول وو.

يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿۱۶﴾

(ياده کړه) هغه ورځ چې وبه نيسو مونږ (دغه کفّار) په نيولو سختو لويو سره، بېشکه مونږ خامخا انتقام اخيستونکي يو (په دغه ورځ کې).

تفسير: د ابن عباس رضي الله تعالی عنهما په نزد به لويه نيونه په قيامت کې وي، غرض دا دی چې د آخرت عذاب له سره نه منع او نه بېرته ګرځېدونکی دی، د ابن مسعود رضي الله تعالی عنه په نزد له لويې نيونې څخه د «بدر» غزا مراده ده، چې په دغې غزوې کې له کفّارو څخه بدل او انتقام واخيست شو.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿۱۷﴾

او خامخا په تحقيق ازمويلي وو مونږ پخوا له دې نه قوم د فرعون، او راغلی وو دوی ته رسول (موسی) عزتمند (په نزد د الله).

تفسير: يعنې د موسی عليه السلام په ذريعه د دوی امتحان واخيست شو، چې آيا دوی د الله تعالی پيغام قبلوي که نه؟.

أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ

(او وويل موسی فرعونيانو ته) چې وسپارئ تاسې په ما باندې بندګان د الله !

تفسير: يعنې د الله تعالی بندګان خپل مريان مه ګرځوئ !، بني اسرائيلو ته له مريتوبه آزادي ورکړئ !، او ماته يې وسپارئ، چې هر چېرې څما خوښه وي؛ دوی له خپل ځان سره بوځم.

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿۱۸﴾ وَأَن لَّا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿۱۹﴾

بېشکه زه تاسې ته رسول مُکرم امانتګر يم. او (وويل موسی فرعونيانو ته) چې سرکښي مه کوئ پر الله (په اهانت د وحي)، بېشکه چې زه راوړونکی يم تاسې ته د برهان حجّت دليل ښکاره واضح.

تفسير: «برهان، حجّت، دليل ښکاره واضح» هغه معجزات وو چې موسی عليه السلام ښوول لکه عصا، يد بيضاء، يعنې «همسا» او «سپين لاس» او نور.

وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾

او (وویل موسی فرعونیانو ته) چې بېشکه زه پناه نیسم په رب خپل او په رب ستاسې له دې نه چې سنګسار کړئ تاسې ما.

تفسیر: په دغه سره یې د دوی د هغو ویرولو ځواب ورکړ، یعنې ما ستاسې له ظلم او ایذاء څخه د الله تعالی پناه حاصله کړېده، هغه ځما حمایت کوي، او د الله تعالی پر حفاظت زه پوره اعتماد او اطمینان لرم.

وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾

او که ایمان نه راوړئ تاسې (ای فرعونیانو !) پر ما؛ پس په څنګ شئ (له ما، پر بېږدئ ما).

تفسیر: یعنې که ځما خبره نه منئ، نو اقلاً ماته څه ضرر او ایذاء مه رسوئ !، او په دغه سره خپل جرم مه درنوئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «یعنې چې خپل قوم بوځم، ته مې لار مه نیسه !».

فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾

پس دعا وکړه (موسی) رب خپل ته داسې چې بېشکه دغه (قبطیان) یو قوم دی ګنهګاران (کافران). (نو وفرمایل الله موسی ته چې): پس بوځه بندګان ځما (سبطیان) د شپې، بېشکه تاسې متبوع یئ (د قبطیانو)، (تاسو پسې د فرعون لښکری درځي).

تفسیر: یعنې بالآخر مجبور شو، او د الله تعالی په حضور کې یې عرض او فریاد وکړ، چې دغه خلق له خپلو جرائمو څخه لاس اخیستونکي نه دي، نو اوس ته ځمونږ او د دوی په منځ کې فیصله وکړه !، د ده دعاء فورًا مستجابه او پر موسی علیه السلام امر وشو، چې بې د فرعونیانو له اطلاعه بني اسرائیلو سره د شپې له مخې له مصره ووځئ !، ځکه چې ګهیځ (سحر) له مخې به وروسته له دې نه چې ستاسې له تګه خبر شي؛ نو د تاسې د تعاقب لپاره درپسې وځي، لیکن په یاد یې ولرئ چې په لاره کې ستاسې په مخ کې تریخ سیند درځي، چې هغه به ستا د همسا په اشاره سره دېځوا او هغې لرې کیږي، او په منځ کې وچه صافه لاره تاسې ته پیدا کیږي، چې ته به سره له خپل قومه له هم هغې لارې تېرېږئ.

وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا ۖ إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾

او پرېږده بحر سیند ولاړ (ساکن کوڅې کوڅې) بېشکه دوی لښکرې دي ډوبې کړی شوې.

تفسیر: یعنې د دغې خبرې په فکر او اندېښنې کې مه اوسه !، دغه لاره چې د الله تعالی په قُدرت په دغه سیند کې شوې ده، بېرته پاتې نشي، پرېږده چې دغه لاره هم دغسې پر خپل حال پاتې وي، څو فرعون او فرعونیان یې وګوري او پر تاسې پسې د راتلو همّت او ځغرد (جرأت) وکړي، لکه چې هغوی هم په همدغې وچې کې ننوتل، کله چې ټول د سیند منځ ته ورسېدل؛ دلته الله تعالی د سمندر اوبو ته حکم ورکړ، چې بیا سره یو ځای شي، او په دغه ترتیب سره یې هغه ګرد لاو لښکر ډوب او مغروق کړ، نو فرمایي الله أکرم شأنه وأعظم برهانه چې:

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ ۖ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾

څومره ډېر پرېښودل دوی له باغونو او (له) چینو (د اوبو). او (له) فصلونو او ځایونه عمده مخصوص ښایسته. او (له) نعمتونو (او له هسې د هوسایۍ ـ آرام سامان) چې وو دوی په هغو

(نعمتونو) خوشال خوندور. همداسې (هلاک کوو مونږ مکذبینو لره) او په میراث مو ورکړل (دغه شیان) قوم بل (سبطیانو) ته.

تفسیر: یعنې د بني اسرائیلو په لاسونو کې یې ورکړ، لکه چې د «الشعراء» په سورت کې دي، له دې نه معلوم شو چې د فرعون د غرقېدلو څخه وروسته د بني اسرائیلو تصرّفات او مداخله په مصر کې شروع شوله، او که دغه ثابت نشي؛ مطلب به یې داسې وي: د هم هغو اقسامو سامانونو په شان چې له فرعونیانو څخه پاتې وو؛ هم هغسې شیان مونږ بني اسرائیلو ته هم ورکړل، والله أعلم.

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَآءُ وَالْأَرْضُ

پس ونه ژړل پر دوی (یا پر هلاکت د دوی) باندې اسمانونو او ځمکې.

تفسیر: په روایاتو کې راغلي دي چې د مؤمن د وفات په تقریب کې د اسمان هغه دروازه ژاړي چې له هغې څخه به ده ته روزي نازلېده، یا هغه دروازه چې په هغې کې د ده صالح عمل پورته خوت، او هغه ځمکه به هم ژاړي چې ده به پرې لمونځ کاوه، یعنې افسوس چې هغه سعادت له مونږ څنې واخیست شو، کله چې له کفارو سره د صالح عمل تُخم نشته؛ نو ده پسې به اسمان یا ځمکه ولې وژاړي؟ بلکه ممکن دي چې د دوی پر مرګ خوښ هم شي، چې ښه شو چې دغه یوه بلا له دنیا ورکه شوه.

وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَآءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِن فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾

او نه وو دوی ته مهلت ورکړی شوی. او خامخا په تحقیق نجات مو ورکړ بني اسرائیلو ته له عذاب سپکوونکي (د قبطیانو). چې له (طرفه د) فرعون وو (چې مجسم مصیبت او آفت وو)، بېشکه دغه (فرعون) وو سر کښه متکبّر له مسرفینو له حده تېرېدونکي سر غړوونکي (په شرک کې). او خامخا په تحقیق غوره کړي مو وو دغه (بني اسرائیل) په علم خپل پر خلقو (د زمانې د دوی).

تفسیر: یعنې اګر که د بني اسرائیلو کمزوري او نواقص هم مونږ ته معلوم وو، خو سره له هغه مونږ دوی ته د هغې زمانې پر ګردو خلقو فضیلت ورکړ، او ځینې جزئیه فضائل خو هم هغه دي چې تر نن پورې د بل هیڅ قوم په برخه نه دي شوي، مثلاً د ډېرو انبیاوو په دوی کې مبعوثېدل.

وَآتَيْنَاهُم مِّنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٌا مُّبِينٌ ﴿٣٣﴾

او ور مو کړ دوی ته له دلائلو (د قُدرت خپل په لاس د موسی) هغه چې په هغو کې ازمایش مدد وو ښکاره.

تفسیر: یعنې د موسی علیه السلام په ذریعه مثلاً د «منّ او سلوی» نزول د وریځو سیورې غورځول وغیر ذلک.

إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾

بېشکه دغه (کفّار) خامخا وایي چې: نه دی دغه عاقبت ځمونږ مګر همدا ړومبی مرګ ځمونږ دی (په دنیا کې)، او نه یو مونږ راپورته کړی شوی (له قبورو).

تفسير: په منځ کې د موسی علیه السلام د قوم ذکر استطرادًا راغلی وو، له دې ځایه بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قوم تذکره شروع کیږي، یعنې دوی وایي چې: ځمونږ آخري حالت فقط هم دغه دی چې موت پر مونږ راځي، هر کله چې مړه شو؛ نو وروسته له مرګه بیا نو نورې خبرې اترې له سره نه دي پېښېدونکې، او له موجوده ژوندون څخه ماسوا بل ژوندون بیخي نشته، حشر او نشر، ثواب او عقاب څه شی دی؟ او حساب او کتاب چېرې کیږي.

فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾

پس (ژوندي) راولئ پلرونه ځمونږ که چېرې یئ تاسې صادقین رښتیني (په دغې وینا خپله کې).

تفسير: یعنې رسول الله مبارک او مؤمنانو ته کفار وایي: که تاسې پخپلې دغې وینا کې یئ، او دغه عقیده مو صحیحه وي چې وروسته له مرګه بیا ژوندون هم شته؛ نو ډېره ښه ده، تاسې خو ځمونږ دغه مړه شوي پلرونه او نیکه ګان راژوندي کړئ چې مونږ یې پخپلو سترګو سره ووینو، او په کیفیت یې وپوهیږو.

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ

(نو فرمائي الله چې) آیا دغه (قریش) غوره دي (په مال او قوت) که قوم د «تبع».

تفسير: «تبع» د یمن د باچا لقب وو، چې د ده حکومت پر سبا، حضرموت او نورو ټولو وو، «تُبَّع» ډېر تېر شوي دي، الله تعالی ښه عالم دی چې دلته ترې کوم یو مراد دی؟ په هر حال دومره ترې ظاهر شو چې دغه قوم د ډېر قوّت او قدرت خاوندان وو، چې د خپل طُغیان او تمرّد په سبب هلاک او تباه شو، ابن کثیر (رحمه الله تعالی) له دغه قوم څخه د سبأ قوم مرادوي، چې د هغه ذکر د سبأ په سورت کې تېر شوی دی، والله أعلم.

وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ أَهْلَكْنَاهُمْ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾

او هغه کسان چې پخوا تېر شوي وو له دغو (قوم د تُبّع لکه عاد او ثمود، بلکه قوي نه وو په مال او قوّت؛ نو سره له هغه هم) هلاک کړل مونږ دوی، بېشکه دوی وو ګناهګاران (کافران منکران له بعثه او له قیامته).

تفسير: مثلاً عاد او ثمود او نور، الله تعالی دغه ټول د دوی د ګناهونو په بدل هلاک او تباه کړل، آیا تاسې له دوی نه بهتر زیات زورور طاقتور یئ چې نه مو هلاکوي؟ یا مو نه شي هلاکولی؟.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

او نه دي پیدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او ټول هغه شیان چې په منځ د دغو دواړو کې دي حال دا چې لوبې کوونکي یو (یعنې عبث). نه دي پیدا کړي مونږ دغه دواړه مګر په حقه سره، ولیکن زیاتره د دغو (مشرکانو) نه پوهیږي (په دې چې فعل د حکیم هیڅېرې له حکمته خالي نه وي).

تفسير: یعنې نه مې دي پیدا کړي دغه ټول علویّات او سفلیّات بې مطلب او عبث، او دغه لویه کارخانه د څه لوبو او تماشو لپاره نه ده جوړه شوې، بلکه په ډېر لوی حکمت سره پیدا کړی شوې ده، چې د هغې نتیجه ضرور یوه ورځ ښکاره شي، چې همدغه نتیجه آخرت دی.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾
إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾

بېشکه ورځ د فیصلې (قیامت په منځ د خلقو کې) وعده (د جمع کولو) د دوی ده د ټولو (چې په دغه ورځ کې د ټولو حساب په یوه وخت کې کیږي). هغه ورځ چې دفع به نشي کولی هیڅ دوست خپلوان له دوست خپل څخه هیڅ شی (له عذابه)، او نه به له دوی سره (له کوم طرفه) مدد وکړی شي (او نه مرسته رسېدی شي). مګر هغه څوک چې رحم پرې وکړي الله (چې مؤمنان دي)، بېشکه الله همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې بس پر هم هغه چا چې الله تعالی رحمت وکړي، هم هغه به نجات مومي.

إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾

بېشکه (مېوه د) ونې د زقوم. طعام خواړه د (ډېرو لویو) ګناهګارانو (کافرانو) دی.

تفسیر: یعنې د کومې ادنی مشابهت لامله ورته «زقّوم» چې په اردو کې ورته (سیهنډ) وایي ویلي شوي دي، که نه د دوزخ د زقوم کیفیت خاص الله ته معلوم دی، لکه چې د جنت ځینې نعمتونه له دنیوي نعمتونو سره نوم اشتراک لري، همداسې د دوزخ په نسبت هم وپوهیږئ.

كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾

په شان د مس (او ژېړ) ویلي کړی شوي، چې ایشیږي په ګېډو کې. په شان د اوبو خوټېدونکیو.
(وبه فرمایي الله خازنانو د دوزخ ته چې) ونیسئ دی پس راکاږئ دی برابر منځ د دوزخ ته.

تفسیر: دغه د نیولو حکم به هغو پرښتو ته کیږي چې د مجرمینو په تعذیب مأمورې دي.

ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾

بیا ورتویې کړئ پاس پر سر د ده له عذابه د ایشېدلو اوبو.

تفسیر: دغه اوبه به د پوزو او دماغو له لارې د دوی ګېډو ته ننوځي، او د دوی کلمې پرې کوي، او د هغو ټوټې د باندې لوېږي (أعاذنا الله منه).

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾

(وبه ویل شي ده لره) وڅکه (دغه عذاب) ! بېشکه ته هم دغه ته عزتمن غټ مشر (کافر) وې (په زعم خپل).

تفسیر: یعنې ته خو هم هغه یې چې په دنیا کې دې ځان لوی معزّز او مکرّم ګاڼه، او خپل مشرتوب او سرداري به دې ثابتوله، اوس دې هغه مشرتوب چېرې لاړ؟.

إِنَّ هَٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

بېشکه چې دغه عذاب هغه دی چې وئ تاسې چې په ده کې به مو شک کاوه.

تفسیر: یعنې تاسې کله داسې یقین او باور درلود، چې له دغه ورځې سره به مخامخ کېږئ؟، تاسې په دغه شک او شبهه کې وئ چې فقط مونږ همدلته لوبې او چرچې کوو، او په هم دغې مشغولتیا کې خپل عمر تېروو، کله چې مړه شو؛ نو له خاورو سره ګډوډ کېږو، او وروسته له هغه بل هیڅ شي پر مونږ نه دی راتلونکی، اوس خو مو پخپلو سترګو ولیدې چې هغه ټولې خبرې رښتیا وې، چې انبیاء علیهم السلام به د هغو بیان تاسې ته کاوه.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾

بېشکه چې متّقیان به په ځای د امن کې وي (له ټولو مکروهاتو).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې دلته له الله تعالی څخه ویریږي، هلته به ډاډه، هوسا او مطمئن اوسیږي، او هیڅ ډول خوف او غم به دوی ته نه رسیږي.

فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾

په جنتونو او چینو کې چې اغوندي به (دوی جامې) له ورېښمو نازکو، او له ورېښمو پېړو (غټو) په دې حال کې چې سره مخامخ به ناست وی.

تفسیر: یعنې د دوی پوښاک (لباس) به له نریو او پرېړو ورېښمینو کالیو (کپړو) څخه وي، او یو جنّتي به له بل جنّتي څخه له سره اعراض نه کوي، او مخ به ترې نه اړوي، او بې تکلفه لکه ډېر خواږه دوستان خپلوان به سره مخامخ کیني، او خبرې اترې به سره کوي.

كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾

همداسې به وي (بې تغیره او بې تبدیله)، او ملګرې به کړو مونږ دوی له پیغلو سپین پوستو غټو (ښایسته) سترګو سره.

تفسیر: یعنې له دوی سره به د دوی جوړې (ښځې) یو ځای کوي.

يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾

غواړي به دوی په دغه (جنّت) کې له هر قسم مېوې حال دا چې په امن کې به وي له (انقطاع او ضرر د مېوو او هر مکروه نه).

تفسیر: یعنې هره هغه مېوه چې د دوی په زړه کې وګرځي، او دوی یې وغواړي؛ فورًا دوی ته ورحاضروله کیږي، او هیڅ یو فکر او اندېښنه به له دوی سره نه وي، په پوره زړه جمعي او اطمینان سره به یې خوري، او څښي، او مسرور به اوسیږي.

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ

نه به څکي دوی په دغه جنّت کې مرګ مګر خو هغه مرګ ړومبنی (چې تېر شوی دی په دنیا کې).

تفسیر: یعنې هغه موت چې پخوا له دې نه راغلی وو، اوس وروسته له دې نه به له سره مرګ او درد تاسې ته نه راځي، دائم به په همدغه عیش او نشاط کې خوښ او خوشال اوسېږئ، چې نه ستاسې خوندور ژوندون ته څه فناء او زوال رسیږي، او نه د هغه وسائلو او وسائطو ته.

وَوَقٰهُمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكَ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٥٧﴾

او وبه ساتي (الله) دوی له عذابه د دوزخ نه. له جهته د فضل له طرفه د رب ستا، دغه (انعام او اکرام) همدا بری دي ډېر لوی.

تفسیر: یعني له دې نه به بل لوی بری او کامیابي څه شی کېدی شي چې د الله تعالی له عذابه محفوظ او مأمون پاتې وي، او تر أبد الآباد پورې د الطافو او افضالو مورد ګرځي !.

فَاِنَّمَا يَسَّرْنٰهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٥٨﴾

پس بېشکه همدا خبره ده چې اسان کړی مو دی دغه (قرآن) په ژبه ستا لپاره د دې چې دوی پند واخلي (ښه وپوهېږي او ایمان پرې راوړي).

تفسیر: یعني پخپلې مورنۍ ژبې سره په اسانۍ پرې وپوهېږي او یاد یې کړي.

فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُوْنَ ﴿٥٩﴾

پس منتظر اوسه ته (هلاکت د دوی ته) بېشکه دوی هم منتظر دي (هلاکت د تاته).

تفسیر: یعني که دوی ونه پوهېږي؛ نو تاسې څو ورځې انتظار وکړئ، د دوی بد انجام د دوی په مخ کې راتلونکی دی، دوی خو د دغې خبرې په انتظار کې دي، که کومه بده پېښه پر تاسې واقعه شي، لیکن تاسې هم د دوی اخرې خاتمې ته وګورئ چې هغوی ته څه شیان ور دمخه کېدونکي دي؟.

تمّت سورة الدّخان بفضل الله تعالی ورحمته، فله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الجَاثِيَةِ

«د (الجاثية) سورت مکّي دی، پرته له (۱۴) آیت څخه چې مدني دی، (۳۷) آیتونه (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۵) او په نزول کې (۶۵) سورت دی، وروسته د (الدخان) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٣﴾

نازلېدل د کتاب له طرفه د الله دي چې ډېر غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. بېشکه په (پيدايښت د) اسمانونو کې او په ځمکې کې خامخا ډېر دلائل دي مؤمنانو ته.

تفسير: يعنې که انسان ومني؛ نو په همدغه د ځمکې او د اسمانونو په پيدا کولو او د دوی په دغه منظم او محکم نظام او قوام کې له غور او فکر کولو څخه پر دغه خبره په ښه شان سره پوهېدی شي، چې خامخا د دغو علويه وو، او سفليه وو موجوداتو داسې پيدا کوونکی او ساتونکی شته، چې دغه يې پخپل کامل قدرت، او حکمت سره په دغسې محاسنو او مزاياوو سره جوړ کړي دي، او پخپل لا محدود قدرت سره د هغه حفاظت هم کوي.

وَفِيْ خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿٤﴾

او په پيدا کولو (د هر يوه) ستاسې کې، او په هغه څه کې چې خواره کړي دي (الله په ځمکه کې) له هر قسم دابّې (خوځېدونکيو)؛ ډېر دلائل دي لپاره (د هغه) قوم چې يقين کوي (پر بعث باندې).

تفسير: يعنې که انسان پخپل خلقت او د نورو ساکښانو (جاندارو) او ذوي الأرواحو په خلقت کې غور او فکر وکړي؛ نو د عرفان، او ايقان تر درجو پورې رسوونکي په زرهاوو دلائل او نښې په نظر ورځي چې هر يو يې لوی برهان او قوي استدلال دی په وجود د اله العالمين، او په دې چې يواځې همدغه الله تعالی د عبادت مستحق دی.

وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَآ أَنْزَلَ اللهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ رِّزْقٍ

او په اختلاف د شپې او د ورځې (په تياره، او رڼا، تزييد او تنقيص او نورو کې) او په هغه کې چې نازل کړی دی الله له (طرفه د) اسمان له (اسباب د) رزق (باران، حرارت).

تفسير: يعنې اوبه يې د اسمانه له طرفه رانازلې کړي، چې د رزق او روزي ماده ده.

فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيْفِ الرِّيٰحِ اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٥﴾

پس (الله) ژوندی کړې ده په دې (اوبو) سره ځمکه پس له مرګه (وچوالي) د هغې، او په بدلولو د بادونو (په يو قسم بل قسم سره) دلائل دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسیر: یعنې که لږ څه هم له پوهې او عقل څخه کار واخلئ؛ نو دغه درمعلومیږي چې دغه امور پرته د هغه زبردست قادر، او حکیم له قوّته او قدرته د بل هیچا په واک او اختیار کې نشته، لکه چې پخوا له دې نه په څو څو ځایونو کې د دې مفصل تقریر لیکلی دی.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ فَبِاَيِّ حَدِيْثٍۭ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ۝

دغه دلائل د الله دي چې لولو یې مونږ په تا باندې په حقه سره، پس پر کومه یوه خبره پس له (خبرې) د الله (قرآن) او پس له دلائلو د الله ایمان به راوړي دوی؟ (بلکه نه یې راوړي).

تفسیر: یعنې له ماسوا الله څخه بل کوم شی د بندګی او عبادت وړ او مستحق دی؟ او بغیر د الله له خبرو څخې بل کوم کلام داوریدلو او منلو قابل دی؟ کله چې د داسې لوی مالک داسې رښتیا او صافې او سمې خبرې هم کوم بد بخت نه قبلوي؛ نو بالآخر دوی د کوم شي په انتظار کې دي چې هغه به بیا مني؟.

وَيْلٌ لِّكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ۝ يَّسْمَعُ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَّمْ يَسْمَعْهَا ۚ

خرابي هلاکت افسوس دی هر دروغ تړونکي، ګناهګار ته. چې اوري آیتونه د الله چې لوستل کیږي پر ده، بیا لا ښه کلک شي (په کفر خپل) په دې حال کې چې متکبّر (ګرځېدونکي وي له ایمانه) دی، لکه چې یې نه دي اوریدلي هغه (آیتونه).

تفسیر: یعنې د ضد او غرور له سببه د الله تعالی خبرې نه اوري، او تکبّر او لویي ورته اجازه نه ورکوي چې له خپل جهالت او حماقت څخه لاس واخلي، کله چې حقه او رښتیا خبره اوري، داسې ترې مخ اړوي لکه چې له سره یې نه وي اوریدلې.

فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيٰتِنَا شَيْـًٔا ۨاتَّخَذَهَا هُزُوًا ۗ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝

پس زیری ورکړه ده ته په عذاب دردناک سره. او کله چې پوه شي له آیتونو (د قرآن) څمونږ پر یوه څه شي؛ نو نیسي یې په ټوکو او مسخرو، دغه (دروغجنان متکبّران مسخره کوونکي) شته دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې څرنګه چې دوی له آیات الله سره د اهانت او استخفاف معامله کوي؛ نو د هغه سزاوې به همدوی ته سره له سخت اهانت او ذلّت وررسیږي، چې ذکر یې دغه دی.

مِنْ وَّرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ ۚ وَلَا يُغْنِيْ عَنْهُمْ مَّا كَسَبُوْا شَيْـًٔا وَّلَا مَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْلِيَآءَ ۚ

وروسته له (مرګه) د دوی دوزخ دی، او دفعه به نه کړي له دوی نه هغه څیز چې کسب کړی وي دوی، هیڅ څیز (له عذابه)، او نه (به دفعه کوي) هغه معبودان چې نیولي دي دوی بې له الله دوستان.

تفسیر: یعنې اموال او اولاد او نور شیان به سره هلته پکار ورنشي، او نه هغه شیان په کار ورځي چې هغوی له ماسوا الله څخه معبودان دوستان او رفیقان ګرځولي شوي وو، او له هغوی څخې یې د ډېر امداد او اعانت توقّعات هم درلودل.

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا هُدًى ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

او شته دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ). دغه (قرآن کامل) هدایت دی، او هغه کسان چې کافران شوي دي په آیتونو د رب خپل شته دوی ته عذاب له (هغه ډېر سخت) عذاب درد رسوونکي نه.

تفسیر: یعنې دغه لوی عظیم الشأن برکت او ستر هدایت دی چې د هر راز ښو او بدو لارې او چارې انسانانو ته ښیي، هر هغه څوک چې د دغه لوی قرآن احکام او بیان نه مني، هغه دې خپل ځان د ډېر سخت غلیظ او دردناك عذاب ګاللو لپاره آماده او تیار کړي !.

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ

الله هغه (ذات) دی چې مسخّر (تابع) کړی یې دی تاسې ته بحر سیند لپاره د دې چې ګرځي بېړۍ په دغه (بحر) کې په امر حکم د الله سره.

تفسیر: یعنې د سمندر په شان مخلوق مو تاسې ته داسې تابع او مسخر ګرځولی دی، چې تاسې بلا تکلفه د خپلو بېړیو او جهازونو په وسیله پرې ګرځئ، او له میلونو میلونو ژورو اوبو له پاسه پرې تېرېږئ، او له یوې وچې څخه بلې وچې ته پرې رسېږئ.

وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

او لپاره د دې چې طلب کوئ تاسې له فضله د الله، او لپاره د دې چې شکر یې وباسئ.

تفسیر: یعنې بحري تجارت وکړئ !، یا ښکار وکړئ !، یا د ده له منځه مرغلرې او نور شیان وباسئ، او د دغو ګردو منافعو او فوائدو د حاصلولو په وخت کې هغه حقیقي منعم مه هېروئ !، او د ده حق اداء کړئ ! او قدر یې په ښه شان سره وپېژنئ !، او په ژبه او زړه او قلب او قالب سره یې شُکریه اداء کړئ !.

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ

او په کار لګولي مسخر کړي یې دي تاسې ته هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي (لکه لمر، قمر، نجوم) او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (لکه اوبه، خاوره، او حیوانات او نور) ټول (مسخّر) له (طرفه د) الله (دي).

تفسیر: یعنې پخپل حکم او قُدرت سره یې دغه ګرد شیان ستاسې په کار کې لګولي دي، دغه د الله تعالی لویه مهرباني او فضل دی، چې دغسې عظیم الشأن مخلوقات یې د انسانانو د خدمت، منفعت، او چرچو لپاره په کار کې لګولي دي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

بېشکه په دغه (تسخیر) کې خامخا لوی دلائل دي لپاره د هغه قوم چې فکر کوي (په دغو مخلوقاتو کې).

تفسیر: که انسان فکر او غور وکړي؛ نو پوهېدلی شي چې دغه شی د ده له توانه، قوّته او قدرته وتلی وو، محض د الله تعالی په فضل او د ده د کامل قدرت په برکت دغه ګرد شیان ځمونږ په کارونو کې بوخت او لګیا دي.

قُل لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ

ووايه (اى محمده) هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى چې مغفرت (ببښنه) وكړي (د ازار) هغو كسانو ته چې اميد نه لري د ورځو (وقائعو حوادثو) د الله.

تفسير: له «أيام الله» يعني د الله له ورځو څخه هغه ورځې مراد دي، چې په هغو كې الله تعالى خپلو دښمنانو ته كومه خاصه سزا وركړي، يا پر خپلو بندګانو كوم مخصوص انعام او اكرام ابذال او احسان كړي، لهذا له ﴿قُل لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ څخه هغه كفّار مراد دي چې د الله تعالى له رحمت څخه بيخي نااميده او د ده له عذابه څخه بيخي بې فكره وي.

لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۱۴﴾

لپاره د دې چې جزاء وركړي (الله) هغه قوم ته پر هغه چې وو دوى چې كسب كول به يې.

تفسير: يعني اى مسلمانانو ! تاسې د دوى د بدل او انتقام اخيستلو په فكر كې مه اوسئ !، د هغوى معامله پاك الله ته وسپارئ !، هغه پخپله دوى ته د دوى پر شرارتونو كافي او پوره سزا وركوي، او د مؤمنينو د صبر، تحمّل، عفوې او تېرېدلو مناسبه صله هم وركوي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۖ

هر هغه څوك چې وكړي (كوم كار) نېك؛ نو (وكړه ده دا كار) لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر هغه څوك (چې وكړي كوم كار) بد؛ پس پر همده دى (وبال، او ضرر يې).

تفسير: يعني د ښو كارونو مناسبه صله هغو كار كوونكيو ته رسېدونكې ده، الله تعالى هغه ته هيڅ ضرورت نه لري، او بدي كوونكى پخپله په خپل حق كې خراب تخم شندي او كري يې.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿۱۵﴾

بيا خاص رب ستاسې ته به بيول كېږئ (په قيامت كې لپاره د جزاء د اعمالو).

تفسير: يعني څه مهال چې هلته ورسېږئ؛ نو د دوى ټول ښېګڼه او خرابي د دوى په مخه ورځي، او هر يو به د خپلو اعمالو او چارو نتيجه او سزا ومومي، او د خپل عمل د مېوې خوند به وڅكي.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ الْكِتَٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ الطَّيِّبَٰتِ

او خامخا په تحقيق وركړى وو مونږ بني اسرائيلو (اولادې د يعقوب) ته كتاب (تورات)، او حكم (په تورات په ما بين د خلقو كې)، او نبوّت (موسى او هارون ته له دوى نه)، او روزي وركړى مو وه دوى ته له څيزونو پاكو حلالو (لكه من او سلوى).

تفسير: يعني «تورات» يې دركړ، او سلطنت يا د فيصلې قوّت يا د پوهنې خبرې، يا د دين پوهه يې درعطا كړه، او ډېر زيات انبياء الله يې په تاسې كې مبعوث كړل، دغه خو روحاني غذاء وه، كه جسماني غذاء ته وګورئ؛ هغه يې هم په كثرت او افراط سره تاسې ته درعطاء كړې ده، تر دې چې «من، او سلوى» يې هم پر تاسې نازل كړل.

وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦﴾

او فضیلت ورکړې وو مونږ دوی ته پر خلقو (د زمانې خپلې).

تفسیر: یعنې د هغې زمانې پر ګردو خلقو دوی ته کلي فضیلت حاصل وو، او د ځینو جزئیه وو فضائلو په اعتبار، نو د هغې زمانې قید لګولو ته هم دومره ضرورت نه پاتې کیږي.

وَاٰتَيْنٰهُمْ بَيِّنٰتٍ مِّنَ الْاَمْرِ ۚ

او ورکړي وو مونږ دوی ته ښکاره دلائل له امره (له دیني احکامو).

تفسیر: یعنې نهایت واضح او مفصّل احکام، یا ښکاره واضح معجزات چې د دین په باب کې د حجّت او بُرهان په شان وړاندې کول کیږي.

فَمَا اخْتَلَفُوْٓا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ ۙ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ؕ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿١٧﴾

پس ونه کړ اختلاف (دوی په امورو د دین کې) مګر پس له هغه چې راغی دوی ته علم له جهته د هغه ضد او عناد چې وو په منځ د دوی کې، بېشکه رب ستا به حکم وکړي په منځ د دوی (او ستاسې) کې په ورځ د قیامت په هغه شي کې چې وو دوی چې په هغه کې به یې سره اختلاف کاوه.

تفسیر: یعنې دوی له ضده او عناده او له خپل نفسانیته اصلي کتاب پرېښی دی، او بېشماره فرقې جوړې شوي دي، چې د دوی عملي فیصلې به د قیامت په ورځ کیږي، او هلته به دوی ته ښه معلوم او دغه پته به ولګیږي، چې د دوی منشأ ماسوا د نفس پاللو او هوا او هوس خوښولو پرته بل هیڅ شی نه وو.

ثُمَّ جَعَلْنٰكَ عَلٰى شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٨﴾

بیا مو وګرځولې ته ولاړ پر شریعت ارته لاره له کاره د دین، پس متابعت وکړه د هغه، او متابعت مه کوه د ارزوګانو د هغو کسانو چې نه پوهیږي دوی (په حقیقت د توحید).

تفسیر: یعنې د دغو اختلافاتو او د ګوند (ډلې) اوګوندبازۍ (ډله بازۍ) په موجودیت کې مونږ تاسې د دین په صحیحه لارې قائم کړئ، نو تاسې ته او ستاسې امّت ته لازم دي چې پر دغسې سمې صافې برابرې لارې باندې برابر او مستقیم واوسئ، او هیڅ کله په خطأ او تېروتلو سره هم د دغو جاهلانو او ناپوهانو په فکر غوښتنه او خواهشونو مه ځئ!.

اِنَّهُمْ لَنْ يُّغْنُوْا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ

بېشکه چې دوی له سره به دفعه نه کړي له تا له (عذابه د الله تعالی) هیڅ شی.

تفسیر: یعنې د دوی په طرف ستاسې متمایل کېدل تاسې ته د الله تعالی په نزد هیڅ په درد نه خوري، او په کار نه درځي.

وَإِنَّ الظّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾

او بېشکه چې ظالمان ځينې د دوی دوستان دي د ځينو نورو، او الله دوست دی د متّقيانو (په اعانت نصرت اثابت سره).

تفسير: يعني منصف او رښتيا خوښوونکي مسلمانان د ظالمانو او بې لارې کفّارو رفيق او ملګری له سره نشي کېدی، دوی خو د الله تعالی مطيع بندګان دي، او الله تعالی هم د دوی رفيق ناصر او مددګار دی، لازم دي چې دوی پر هغې سمې لارې لاړ شي، او پر هم هغې باندې اعتماد او توکل ولري.

هٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّوقِنُونَ ﴿٢٠﴾

دغه (قرآن) بصيرتونه پندونه دي لپاره د خلقو، او هدايت لار ښوونه ده، او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې يقين راوړي (پر بعث باندې).

تفسير: يعني دغه قرآن پر ډېر بصيرت زياتونکيو مشتمل دی، خلقو ته د کار ښې خبرې ښيي، او د برې او کاميابی لارې هغوی ته ښيي، او هر هغه خوش قسمته او بختور سړی چې پر دغو هداياتو او نصائحو باور او يقين وکړي، او په ښه شان سره پرې عامل شي؛ نو د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره دغه قرآن رحمت برکت او لوی نعمت دی.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

آيا ګمان کوي هغه کسان چې کړي يې دي بد کارونه (د شرک او کفر) د دې چې وبه ګرځوو مونږ دوی (په آخرت کې) په شان د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) برابر (يو شانې) به وي ژوندون د دوی او مرګ د دوی؟ (بلکه نه دي برابر)، بد دی هغه چې حکم کوي دوی (چې دا برابري ده).

تفسير: يعني د الله تعالی د حکمت پر شئون له نظر اچولو څخه آيا کوم عاقل داسې اټکل او ګمان کولی شي چې له يو بد عمله او له يو صالح انسان سره به رب المنّان څرنګه يو شان معامله وکړي؟ او د دغو دواړو آخره خاتمه به څنګه سره برابره کړي؟ داسې له سره کېدونکې نه دي، نه دغه دواړه په دغه ژوندون کې سره يو شان دي، او نه به له مړ کېدلو څخه وروسته يو شان وي، او هغه د علوّ، نصرت، او مغفرت وعدې چې دلته ورسره کړی شوي دي؛ هغه د يوه بدکار کافر په برخه کله کېدی شي.

وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

او پيدا کړي دي الله اسمانونه، او ځمکه په حقه سره (لکه چې مناسب وو)، او لپاره د دې چې جزاء ورکړه شي هر نفس ته په هغه عمل سره چې کړی يې وي، او پر دوی به ظلم ونه کړی شي (په تزييد د سيئاتو يا تنقيص د حسناتو).

تفسير: يعني ځمکه او اسمانونه يې همداسې خوشې او چټې نه دي پيدا کړي، بلکه په نهايت حکمت سره يې د کوم خاص مقصد او مصلحت لپاره پيدا کړي دي، څو مخلوق د هغو پر احوالو غور او دقّت وکړي، چې کوم شيان يې جوړ کړي، او له هغو څخه دغه خبره ځان ته معلومه کړي، او اندازه يې ولګوي چې يوه ورځ هرومرو د دغو

موجوداتو او د دغې عظيم الشأني كارخانې نتيجه هم ظاهرېدونكې ده، چې هغه ته آخرت وايي، او هلته به هر چاته د ده د اعمالو جزاء او سزا، ثمره او نتيجه ور وړاندې كيږي، او هر څه يې چې كړلي وي؛ هغه به ريبي.

د عمل له مكافاته غافل مه شه «» له غنمو غنم كيږي له اربشو نه اربشه

أَفَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَىٰهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

آيا پس وينې ته هغه څوك چې نيولى وي ده معبود خپل خواهش (د نفس) خپل، او ګمراه كړى وي ده لره الله په علم باندې (چې استعداد يې ورته معلوم دى په ازل كې)، يا سره له علمه.

تفسير: يعني الله تعالى ته معلوم دي چې د هغه استعداد خراب دى، او د دغې خبرې وړ او مستعد دى، چې له سمې لارې څخه دې لورې ته او بل لورې ته درومي، يا دا مطلب چې هغه بدبخت وروسته له علم، پوهې، ايقان او اذعان ګمراه شوى دى.

وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾

او مهر لګولى وي الله تعالى پر غوږونو د ده، او پر زړه د ده، او ګرځولى يې وي پر سترګو د ده پرده، پس څوك به لاره وښيي ده ته پس له (ګمراه كولو د) الله (ده لره)، پس آيا تاسې پند نه اخلئ (او غور او دقّت نه كوئ، بلكه پند پرې واخلئ).

تفسير: يعني هغه سړى چې محض خپل نفساني خواهش خپل حاكم او معبود وګرځوي، او هر چېرې يې چې خواهش وي؛ هغه لورې ته لاړ شي، او د حق او باطل د معلومولو او بېلولو معيار له ده سره هغه د ده نفساني خواهش او غوښتنه وي؛ نو الله تعالى دى د ده په هم هغې خوښې كړې ګمراهۍ كې پرېږدي، بيا د ده حالت داسې كيږي چې نه يې غوږونه پند او نصيحت اورېدى شي، او نه يې په زړه كې رښتيا خبرې ځاى نيولى شي، او نه پرې پوهېدلى شي، او نه د ده په سترګو كې د بصيرت رڼا بريښي، ظاهر دى چې الله تعالى هر هغه څوك چې د ده د اعمالو په سبب داسې يوه حالت ته رسوي، بل به كوم قوّت او طاقت وي چې وروسته له هغه دى پر هغې سمې لارې راولي.

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ ۚ

او وايي (كُفّار) نشته ژوندون مګر همدغه ژوندون ځمونږ دى په دغې دنيا كې، چې مړه كيږو او ژوندي كيږو، او نه مو هلاكوي مګر زمانه.

تفسير: يعني كُفّار وايي: ماسوا له دغه ژوندانه بل ژوندون نشته، بس همدغه دنيا ده چې مونږ په كې ژوندون كوو، او مرو لكه چې د باران په اثر په ځمكه كې شينكي او تركودې زرغونيږي، لوييږي، وچيږي، او بيا له منځه وركيږي، د انسان حال هم پر همدغه قياس كړئ، چې يو وخت پيدا كيږي، او تر يوه معينه وخته پورې ژوندون كوي، او بالآخر د زمانې چورلېدل او تدوير يې له منځه پورته كوي، او ژوندون ته يې خاتمه وركوي.

وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾

او نشته دوى ته په دغه (انتساب د مرګ زمانې ته) هيڅ قدر علم پوهه، نه دي دوى مګر ګمان كوي (او اټكل چلوي، او دغه خبره بې دليله وايي).

تفسير: يعنې «دهر» د زمانې نوم دى، چې هغه هيڅ کار کوونکى نه دى، ځکه چې په هغه کې نه حس شته او نه شعور، او نه اراده لا محاله، د دوى مقصد به له دې نه بل کوم شى وي چې هغه د دوى په زعم نه معلوميږي، ليکن په دنيا کې د هغه تصرّفات چليږي، نو بيا د همدغو تصرّفاتو او تحوّلاتو نسبت ولې پاك الله تعالى ته ونه کړى شي؛ چې د ده وجود او على الاطلاق متصرفوالى له فطري دلائلو او عقلي او نقلي براهينو څخه ثابت شوى دى، او د زمانې تحوّلات تبديلات او انقلابات او د ورځې او د شپې تبديل او اختلاف او نور ټول د ده په لاس کې دي، همدغه معنى په حديث کې ښوولې شوې ده چې «دهر» الله دى، نه ښايي چې دهر ته بد وويلى شي، ځکه څه وخت چې انسان «دهر» ته بد وايي، په دې نيت يې وايي چې: د دهر حوادث ورته منسوبيږي، حال دا چې د دهر ټول حوادث د الله تعالى په مشيئت او ارادې سره کيږي، نو د دهر بد ويل په حقيقت کې د الله تعالى په حضور کې بې ادبي او ګستاخي ده، أعاذنا الله منه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتُوا۟ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿۲۵﴾

او هر کله چې ولوستل شي پر دغو (کفّارو) آيتونه (د قرآن) څمونږ ښکاره؛ نو نه وي حُجّت دليل د دوى مګر دا چې وايي: راولئ پلرونه څمونږ که چېرې يئ تاسې رښتيني (په دغې وينا خپلې کې چې پس له مرګه بيا ژوندون دى).

تفسير: يعنې کله چې د لوى قرآن آيات يا د بعث بعد الموت دلائل دوى ته اورول کيږي؛ نو وايي چې: مونږ له سره د دغو دلائلو منونکي نه يو، هو ! که تاسې پخپله په دغې دعوى کې رښتيني يئ؛ نو څمونږ مړه پلرونه او نيکونه راژوندي کړئ، او راوېې ښيئ، نو خامخا مونږ به ستا دغه ګردې خبرې منو، چې بېشکه پس له مرګه په حقه او رښتيا سره بيا ژوندي کېدل شته.

قُلِ ٱللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۲۶﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله ژوندي کوي تاسې، بيا مړه کوي تاسې، بيا به سره ټولوي تاسې ورځې د قيامت ته چې نشته هيڅ شک په (راتلو د) هغې کې، وليکن زياتره (کافران) خلق نه پوهيږي، (نو ځکه ترې انکار کوي).

تفسير: يعنې هغه ذات چې يو ځلې مو ژوندي کوي، او بيا مو وژني؛ هغه ته دغه کار څه سختي او اشکال لري چې تاسې بيا ژوندي کړي، او بيا مو ګرد سره يو ځاى راټول او جمع کړي؟.

وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿۲۷﴾

او خاص الله لره دى سلطنت د اسمانونو او د ځمکې (سره له اسمانونو او ځمکې، خلقًا، ملكًا، وعبيدًا) او په هغه ورځ کې چې ودريږي قيامت، نو په دغه ورځ به زيانکاره شي مبطلان (کافران).

تفسير: په هغې ورځې کې چې ذليل، سپک او خوار ودريږي؛ نو هلته به دوى ته دغه خبره ښکاره او څرګنديږي چې تېروتلي او غولېدلي وو.

وَتَرٰى كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً ۚ كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۲۸﴾

او وبه وینې ته (ای کتونکیه په قیامت کې) هر امّت ناست پر ځنګنونو خپلو (له خوفه او هیبته)، هر یو امّت به رابللی شي په طرف د کتاب اعمالنامې خپلې (نو وبه ویل شي دوی ته له جانبه د الله چې) نن ورځ به جزاء درکړه شي (تاسې ته د) هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د اعمالنامې په طرف بلل کیږي، چې راځئ سم له دې سره حساب راکړئ !، نن هر سړي ته د ده له هغه عمل سره سم بدل جزاء او سزا وررسیږي، چې په دنیا کې یې کړي وي.

هٰذَا كِتَابُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِالْحَقِّ ۚ

دغه کتاب ځمونږ دی خبرې کوي (او شاهدي وايي) پر (اعمالو د) تاسې باندې په حقه سره.

تفسیر: یعنې هر هغه کار چې کړی یې وي، دغه اعمالنامه به هم هغه په پوره او کامل صورت سره دربښيي، او د یوې ذرې به هم په هغه څه تزيید او تنقيص نه کیږي.

إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۲۹﴾

بېشکه مونږ وو چې امر به مو کاوه په لیکلو سره د هر هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې ځمونږ په علم کې هر شی له ازله شته، مګر د دوی د انضباط لپاره ځمونږ پرښتې مقررې دي، چې د دوی ګرد اعمال حقًّا حقًّا ولیکي، نن د دوی لیکلی شوی مکمّل رپورټ ستاسې په مخ کې پروت دی.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿۳۰﴾

پس هر چې هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ پس ننباسي دوی رب د دوی په رحمت (جنّت) خپل کې، دغه (ننوتل د جنّت) همدغه بری دی ښکاره.

تفسیر: یعنې په جنّت کې به الله تعالی مؤمنان داخلوي، چې هلته په اعلی درجه سره رحمت او هر قسم مهرباني وي.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿۳۱﴾

او هر چې هغه کسان دي چې کافران شوي دي (وبه ویل شي دوی ته داسې) آیا نه وو آیتونه (د قرآن) چې لوستل کېدل به پر تاسې باندې؛ پس تکبّر مو وکړ (او ایمان مو پرې رانه ووړ)، او وئ تاسې قوم ګناهګاران (کافران).

تفسیر: یعنې ځمونږ له طرفه د پندونو او نصیحتونو پوهولو او د حجّت د اتمام ګردې خبرې دوی ته ور رسولی شوي دي، او له هیڅ پلوه هیڅ یو قصور او لنډون په دغه مورد کې نه دی پاتې، خو سره له هغه هم د دوی د غرور او تکبّر سر ښکته نشو، او بالآخر د پخو مجرمانو په حیثیت واوښتل، یا له ﴿وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ څخه داسې مطلب واخیست شي چې تاسې لا له پخوا څخه جرائم کوونکي خلق وئ.

وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا
وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾

او هر كله چې وبه ويل شو (تاسو ته اى كفّارو چې) بېشكه چې وعده د الله حقه ده (په بيا ژوندون سره) او قيامت، نشته شك په (راتلو) د هغه كې، نو به ويل تاسې: نه پوهېږو چې څه شى دى قيامت، ګمان نه كوو مګر ګمان لږ، او نه يو مونږ يقين راوړونكي (په راتلو د قيامت).

تفسير: يعنې مونږ په دې باندې هيڅ نه پوهېږو چې قيامت به څرنګه وي؟ ته د قيامت كوم عجيب او غريب احوال چې بيانوې؛ مونږ پر هغه له سره يقين اوباور نشو كولى، هو ! دغو خبرو او اترو او ستا د ډېرو اوررولو په اثر يو لږ څه ضعيف امكان او يوه توره تياره خيال يې څمونږ په افكارو كې كله نا كله راځي، چې هغه بېله خبره ده.

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٣﴾

او ښكاره به شي (په قيامت كې) دوى ته ناكاره والى (بدې جزاوې) د هغو (بدو اعمالو) چې كړي وو دوى (په دنيا كې)، او چاپېر (نازل) به شي په دوى (عذاب د) هغه چې وو دوى چې په هغه پورې به يې مسخرې كولې.

تفسير: يعنې څه مهال چې قيامت راشي، د دوى دغه ټول بد كارونه او د هغو نتائج به د دوى په مخ كې وروړاندې كيږي، او د عذاب او د نورو انذارونو په نسبت څه ټوكې ټكالې چې دوى به كولې؛ هغه ټول به د دوى په مخ كې راځي، او دوى چپ له خپل تصوّره په هم هغو كې اخته او ككړ كيږي.

د عذاب ملائكې په ژبه دغو كفّارو ته د الله جل جلاله أعلى شأنُه وأعظم برهانُه له جانبه دغسې خطاب كيږي چې:

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا

او وبه ويل شي چې نن ورځ به هېر كړو (د هېروالي معامله به درسره وكړو) مونږ تاسې (په دوزخ كې) لكه چې هېر كړى وو تاسې ملاقات د ورځې ستاسې دغه (چې ورځ د قيامت ده).

تفسير: يعنې په دنيا كې دغې لويې ورځې ته مو هيڅ فكر او خيال نه وو، او بيخي مو هغه نه يادوله، نن مونږ هم په لطف او مهربانۍ سره ستاسې يادونه نه كوو، او تل تر تله مو په همدغه عذاب كې هم هغسې سره خوشې پرېږدو، لكه چې تاسې په دنيوي مزو، مېلو، او چړچو كې ډوب تللي وئ.

وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

او ځاى ستاسې اور دى، او نشته تاسو ته هيڅوك له مددګارانو (چې مو ترې خلاص كړي).
دغه (تعذيب له دې سببه دى) چې بېشكه تاسې نيولي مو وو آيتونه (د قرآن) د الله په ټوكو سره، او مغرور كړي وئ تاسې دغه ژوندون لږ خسيس.

تفسير: يعنې په دنيوي مزو او چړچو كې داسې مشغول او لګيا شوي وئ، چې له سره دغه خبره ستاسې په فكر او خيال كې نه ګرځېده چې كله به دلته راځئ، او له الله تعالى سره مخامخ كېدونكي يئ؟.

فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿۳۵﴾

نو نن ورځ وبه نه ایستلی شي دوی له دوزخه او نه به د دوی عذر قبول (او توبه ومنله) شي.

تفسیر: یعني نه دوی له دوزخه ایستل کیږي، او نه داسې کومه موقع دوی ته ورکوله کیږي چې په هغې کې څه عبادت او ریاضت وکړي، او د رب العزّت د رضاء میمنت ځان ته حاصل کړي.

فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۶﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَآءُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۪ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۳۷﴾

پس خاص الله لره ده ټوله ثناء صفت چې رب د اسمانونو او رب د ځمکې دی رب د ټولو عالمیانو دی. او خاص الله لره ده لویي په اسمانونو او په ځمکه (په علویّاتو او سفلیّاتو) کې، او هم دی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ښایي چې انسان الله تعالی ته متوجه شي، او د ده د احساناتو او انعاماتو قدر وکړي !، او پر هدایاتو یې ټګ وکړي، او له نورو ګردو څخه ځان وشکوي !، او محض د ده د خوښې او رضا ځان ته حاصله کړي !، په حدیث قدسي حدیث کې راغلي دي: «الكبرياء ردائي، والعظمة إزاري، فمن نازعني واحدا منهما قذفته في النار» «کبریاء ځما څادر دی، او لویي ځما ازار دی، نو هر څوک چې په دغو دواړو کې له ما سره منازعه یا کشمکش وکړي؛ زه به یې په سخت اور کې په غورځولو سره وغورځوم»

تمت سورة الجاثية بعونه وصونه، فلله الحمد والمنة وبه التوفيق.

سُورَةُ الأَحْقَافِ

«د (الأحقاف) سورت مکي دی پرته له (۱۰، ۱۵، ۳۵) آیتونو څخه چې مدني دي، (۳۵) آیته (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۶) او په نزول کې (۶۶) سورت دی، وروسته د «الجاثیة» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ﴿۱﴾ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿۲﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى

رالېږل د دې کتاب (قرآن) دي له طرفه د الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي). نه دي پیدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او هر هغه څیزونه چې په منځ د دې دواړو کې دي مګر په حقه (لپاره د دې چې دلالت وکړي په قدرت او وحدانیت ځمونږ)، او (په) ټاکلي (مقرر کړې) وعدې سره.

تفسیر: یعني اسمان او ځمکه او دا ګردې کارخانې الله تعالی خوشې چټې نه دي جوړې کړې، بلکه هغه ګردې یې د یوه غرض او مقصد لپاره پیدا کړي دي، چې تر یوه ټاکلي مدّت او اینبود شوې نېټې او معین میعاد پورې به همداسې چلیږي، کله چې د دې نړۍ نتیجه راښکاره شي؛ نو هغه ته به آخرت وایه شي.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَمَّآ أُنْذِرُوْا مُعْرِضُوْنَ ﴿۳﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي له هغه څیزه چې دوی پرې ویرولی شي (چې قرآن دی) مخ ګرځوونکي دي.

تفسیر: یعني له بد انجام څخه نه ویریږي، او د آخرت لپاره څه تیاری نه کوي، کله چې د آخرت خبرې اوري؛ نو په یوه غوږ یې ننوځي، او له بل غوږ یې وځي، او ژر تر ژره یې هیروي.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللهِ أَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوٰتِ

ووایه (ته ای محمده !) آیا وینئ خبر کړئ تاسې ما په (حال د) هغو (معبودانو) چې بولئ یې عبادت یې کوئ تاسې بې له الله، وښیئ تاسې ماته ! کوم دی هغه څیز چې پیدا کړی دی دوی له ځمکې څخه؟ آیا شته دوی ته څه شرکت په (پیدا کولو د) اسمانونو کې؟ (یعني نشته له الله سره شریک).

تفسیر: یعني قدّوس الله تعالی اسمان او ځمکه او ګرد مخلوقات پیدا کړي دي، آیا په رښتیا سره ویلی شئ چې د ځمکې کومه ټوټه یا د اسمان کومه برخه بل چا پیدا کړې ده؟ یا یې پیدا کولی شي؟ نو دوی بیا ولې هغه خپل باطل معبودان له الله تعالی سره بولي؟ بلکه زیات له هغه څخه یې ولې ګڼي؟ او ولې غوښتنې ورځنې کوي؟ دا «ام» بمعنی د همزې د انکار دی.

ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَٰذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿۴﴾

راوړئ تاسې ماته کوم کتاب (چې راغلی وي تاسې ته) پخوا له دغه (قرآنه) یا یوه باقي علامه دلیل له علمه (د پخوانیو انبیاوو) که چېرې یئ تاسې رښتیني (په دې کې چې په عبادت کولو د دې معبودانو به الله ته نژدې کېږئ).

تفسیر: یعنې که دوی د خپل شرک په دعوی کې رښتین وي؛ نو د کوم اسماني کتاب سند دې دربښکاره کړي، یا په داسې یو علمي اصول سره دې دا خپله وینا جوته کړي چې د عاقلانو په منځ کې د منلو وړ وي، که پر یو شیز باندې نه عقلي او نه نقلي دلیل په لاس وي؛ نو هغه په څه ډول د منلو او اورېدلو وړ کېدی شي؟.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُو مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿۵﴾

او څوک دی ډېر ګمراه (یعنې هیڅوک نشته ډېر ګمراه) له هغه چا چې بولي بې له الله څخه هغه چې نشي قبلولی هغه لره (دعاء سؤال) تر ورځې د قیامت پورې، او دغه (مدعو) له دعاء او بلنې د دغو (عابدانو څخه) بې خبره دي.

تفسیر: یعنې له دې څخه به لویه ګمراهي او زیات حماقت څه شی وي، چې یو ناپوه خپل الله تعالی پرېږدي، او له داسې یو بې ژوند او بې واک مخلوق څخه د خپلو اړتیاوو او احتیاجاتو په پوره کولو کې امداد او مرستې وغواړي چې هغوی پخپل مستقل اختیار د هیچا غږ نشي اورېدلی.

وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿۶﴾

او کله چې راټول کړل شي خلق (لپاره د حساب) وي به (وبه ګرځي) دغه (معبودان) دغو (خپلو عابدانو) ته دښمنان، او وي به (وبه ګرځي) دغه (معبودان) په عبادت د دغو (عابدینو خپلو) منکران.

تفسیر: یعنې په آخرت کې چې امداد او معاونت ته یې ډېره اړتیا او حاجت وي؛ نو دا بې وسه معبودان خپلو عابدانو ته څه مرستې رسولی شي؟ بلکه لکه دښمن د دوی په مخکې ودرېږي، او له دوی څخه به خپله بېزاري او خپګان ښکاره کوي، تر دې چې داسې به هم وایي: ﴿مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۷) رکوع (۶۳) آیت)، یعنې دا خلق مونږ نه پېژنو، او نه یې زمونږ بندګي کړې ده، نو تاسې فکر وکړئ چې په هغه وخت کې به دوی ته څومره حسرت او ندامت ورپېښېږي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿۷﴾

او کله چې ولوستل شي پر دغه (اهل د مکې) باندې آیتونه څمونږ ښکاره؛ نو وایي هغه کسان چې کافران شوي دي حق (قرآن) ته کله چې راشي دوی ته؛ چې دا سحر جادو دی ښکاره.

تفسیر: یعنې دا خلق اوس د آخرت هیڅ فکر نه کوي، او نه نصیحت او نه پند او نه ښوونې ته غوږ ږدي، که د پاک قرآن آیتونه دوی ته واورول شي؛ نو په څرګند سره وایي چې دا خو ظاهر سحر کوډې او جادوی دی.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ

بلکه وايي دوی له ځانه يې جوړ کړې دی (محمد دغه قرآن او د الله له جانبه نه دی راغلی).

تفسير: يعنې د جادو ويلو څخه زياته قبيحه او شنيعه د هغوی دا دعوی ده چې قرآن مجيد محمد صلی الله عليه وسلم له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د ډېر لويو دروغو نسبت يې الله تعالی ته کوي (العياذ بالله).

قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ

ووايه (ته ای محمده ! دوی ته) که ما جوړ کړی وی دغه (قرآن فرضًا) له ځانه؛ پس نه به شئ تاسې مالکان (خلاصوونکي) ما لره له (عذاب د) الله په مخکې هيڅ قدر (نو ولې به تړم دغومره لوی دروغ پر الله باندې؟).

تفسير: يعنې پر الله تعالی باندې دروغ ويل ډېر لوی جرم دی، که په فرض محال سره داسې جسارت هم وکړم؛ نو ګواکې په لوی لاس مې خپل ځان د الله تعالی لوی غضب او ډېر سخت عذاب ته وروړاندې کړ، لږ څه خيال خو وکړئ، هغه سړي چې پخپل ټول عمر کې پر بندګانو باندې دروغ نه وي ويلي، او په ډېرو کوچنيو کوچنيو معاملو کې د الله تعالی له ډاره ريږدي؛ نو څرنګه به يو ناڅاپه پر الله تعالی باندې دروغ وايي، او خپل ځان پخپل لاس په داسې لوی عذاب کې اخته کوي، چې د دنيا هيڅ يو قوّت له هغه څخه ژغوروونکی نشي کېدی.

هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ ۖ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۖ

دغه (الله) ته ښې معلومې دي هغه خبرې چې تاسې لګيا يئ په هغو کې، کافی دی دغه (الله) ښه شاهد حق ښوونکی په منځ ځما او په منځ د تاسې کې (چې دغه قرآن له جانبه د الله دی).

تفسير: يعنې هغه خبرې چې تاسې يې ويونکي يئ، الله تعالی ته هغه ښې معلومې دي، که د الله تعالی حق رسول ته کاذب او مفتري وايئ؛ نو د دې خبرې پای (آخر) دروند دی، ولې چې الله تعالی ته ځمونږ او ستاسې هيڅ کومه پټه خبره پټه نه ده، هغه به خپل صحيح او محيط علم سره موافق د هر چا له چارې سره سمه معامله کوونکی دی، زه هغه پاک الله د خپل او ستاسې په منځ کې شاهدوم، هغه به د خپل قول او فعل سره راښيي چې کوم يو رښتيا وايي؟ او کوم يو دروغجن دی؟ او افتراء کوي.

وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝

او همدغه (الله) دی ښه مغفرت کوونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې که اوس هم له هغو خبرو څخه خپله خوله ونيسئ؛ نو وبه بښلی شئ، او وپوهېږئ چې دا ښښنه د الله له لورينې (مهرباني) او بخښنې او حلم څخه ده.

قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) نه يم زه اول له رسولانو (بلکه ځما نه پخوا هم رسولان تېر شوي دي).

تفسير: يعنې تاسې ځما له دې خبرو څخه ولې دومره بد وړئ؟ ما کوم نوی شی له ځان سره نه دی راوړی، له ما څخه مخکې هم د نبوّت او رسالت سلسله جاري وه، زه هم هغه خبره کوم چې هغوی کوله، له هغو ګردو پيغمبرانو څخه وروسته زه د الله تعالی له لوري رسول او استاځی شوی يم.

وَمَآ أَدۡرِي مَا يُفۡعَلُ بِي وَلَا بِكُمۡۖ إِنۡ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ مُّبِينٞ ٩

او نه پوهېږم چې څه به وکړل شي له ما سره (په دنيا کې) او نه (پوهېږم) چې څه به وکړل شي له تاسو سره (په دنيا کې)، نه کوم زه پيروي متابعت مګر خو د هغه (حکم) چې رالېږلی شوی دی ماته (چې قرآن دی)، او نه يم زه مګر ويروونکی يم ښکاره (له عذابه).

تفسير: يعني زه له دې خبرې سره هيڅ اړه او کار نه لرم، چې ځما د دې کار وروستنی نتيجه څه کيږي؟ او له ما سره به الله تعالی څه معامله کوي؟ او له تاسې سره به څه چارې کوي؟ او نه اوس زه پوره پوره تفصيلونه د خپل او ستاسې د انجام په نسبت ښوولی شم، چې په دنيا او آخرت کې به څه څه پېښې پېښېدونکې وي؟ يوه خبره کوم چې ځما کار يوازې د الله تعالی د وحي اتباع او د الله جل جلاله د حکم امتثال او د کفر او د عصيان له خرابو نتائجو څخه په ډېر ښکاره ډول سره د خلقو پوهول دي.

قُلۡ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كَانَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرۡتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٞ مِّنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثۡلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسۡتَكۡبَرۡتُمۡۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ١٠

ووايه (ته ای محمده ! دوی ته) آيا وينئ خبر کړئ تاسې ما (چې څه حال به وي ستاسو) که چېرې وی دغه (قرآن) له جانبه د الله، حال دا چې کافران شوي يئ تاسې په ده سره، او بيا شاهدي ويلې ده يوه شاهد له (علماوو) د بني اسرائيلو په مثل حقيقت د داسې يو کتاب باندې، پس ايمان راوړی وي (پرې هغه شاهد)، اوتکبّر کړی وي تاسې (له ايمان راوړلو پرې، نو آيا تاسو نه يئ ظالمان؟ بلکه خامخا ظالمان يئ)، بېشکه الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: په دغه زمانه کې د عربو ناپوهان د بني اسرائيلو له علم او فضل څخه مرعوب وو، کله چې ځمونږ د پيغمبر دنبوّت اوازه (انګازه) خوره شوه؛ نو ګرد مشرکانو د دوی د بعث په نسبت د بني اسرائيلو له پوهانو څخه پوښتنې کولې، او غوښتل يې چې د هغوی په خولو دوی دروغجن وښيي، او د خپلو ويناوو لپاره کومه خبره زده کړي او ويې وايي، چې وګورئ ! د علم خاوندان او اهل الکتاب هم د ده خبرې دروغ ګڼي، خو په دې مقصد کې هم مشرکان تل ناکام شول، او الله تعالی د هم هغو بني اسرائيلو په ژبو ځمونږ د پيغمبر تصديق او تأييد وفرمايه، او دا يې ورښکاره کړه، چې هغوی هم لکه پاک قرآن غوندې يو اسماني کتاب چې «تورات» دی، او يو پيغمبر چې موسی عليه السلام دی؛ لري، نو ځکه د رسالت دعوی او د قرآن نزول او راښکته کېدل کوم نوی شی نه دی، له يهودانو ځيني عالمانو په ښکاره ډول سره هم اقرار وکړ چې بېشکه ځمونږ په «تورات» کې ليکلي دي چې: له عربو څخه به يو عظيم الشأن رسول مبعوث شي، چې ديوه مقدّس اسماني قرآن لرونکی به وی، او دا رسول هم هغه موعود پيغمبر راښکاري، او دا کتاب يې هم هغه اسماني کتاب دی چې مونږ په «تورات» کې لوستلی دی، د يهودانو د عالمانو دا شهادتونه في الحقيقت له هغو پخوانيو ويناوو سره سم وو چې سره له زرهاوو تحريفونو او تبديلو تر اوسه پورې په «تورات» او نورو کتابونو کې ليکل کيږي، چې له هغو څخه راښکاريږي چې د بني اسرائيلو ډېر لوی او مقدس ګواه موسی عليه السلام په زرهاوو کلونه پخوا له دې نه داسې شاهدي ورکړې ده چې د بني اسرائيلو له اقاربو او ورونو څخه په بني اسماعيل کې به ځما په شان يو پيغمبر راشي، نو سره له دومره شهادتونو که تاسې د خپلې لوينې او غرور لامله هغه نه منئ؛ نو وپوهېږئ چې له دې څخه به کومه سخته ګناه بله نه وي، او داسې ظالم او ګناهکار ته نه ښايي چې د نجات او فلاح څه توقع ولري.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي په حق د هغو کسانو کې چې ایمان يې راوړی دی (داسې) که چېرې وی (دا ایمان راوړل) خير بهتر؛ نو نه به وو ړومبي شوي (دغه خوار مؤمنان) پر مونږ باندې هغه ته.

تفسير: يعني زياتره مسلمانان کمزوران، غريبان، او مريان دي، که دا دين ښه وی؛ نو ښو سړيو به منلې وروهلې، او د هغه په منلو کې به يې څمونږ په شان پوهان، لويان، عزتمندان او مالدار څرنګه له دې مريانو او وينځو څخه وروسته پاتې کېدل؟.

وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿۱۱﴾

او کله چې سمه صافه لاره بيا نه مونده دغو (منکرانو) په دغه قرآن سره؛ نو ژر ده چې وبه وايي دوی: دغه (قرآن) دروغ پخواني دي.

تفسير: يعني پخوانيو خلقو هم تل داسې خبرې سره جوړولې، ښايي چې دا به د ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ او د ﴿قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ﴾ ځواب وي.

وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ

حال دا چې پخوا له دغه (قرآنه) کتاب (تورات) د موسی امام پېشوا لار ښوونکی وو (مؤمنانو ته)، او (سبب د) رحمت وو (پر دوی)، او دغه (قرآن) يو کتاب تصديق کوونکی دی (هغو پخوانيو کتابونو لره).

تفسير: يعني دا پخواني دروغ نه دي، بلکه پخواني رښتيا دي، چې په زرهاوو کلونو پخوا له دې نه «تورات» هم د همدې اصولو تعليم او ښوونه کړېده، او د هغه اقتداء ګرو پيغمبرانو او وليانو کوله، او پخپله بشارتو د تعليم سره يې ګردو راتلونکيو نسلونو ته د هدايت رښتيا ښې لارې وروښوولې، او د رحمت ورونه يې ورپرانيستل.

لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿۱۲﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۳﴾

په دې حال کې چې په ژبه عربي دی لپاره د دې چې وويروي (دغه قرآن) هغه کسان چې ظلم يې کړی دی، «پر ځانونو خپلو په کفر سره» او زېرې (د خوشالۍ) دی نيکوکارانو (مؤمنانو) لره (په جنت سره). بېشکه هغه کسان چې وايي: رب څمونږ الله دی، بيا ټينګ ودريږي (په عبادت د ده)؛ پس نه به وي (هيڅ) وېره پر دوی، او نه به وي دوی چې خپه به شي (په آخرت کې).

تفسير: همداسې آيت د «حم السجده» سورت په څليرويشتمه سيپاره کې تېر شوی دی، ښايي چې د هغه فوائد هلته ولوستل شي.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾

دغه کسان ياران اوسېدونکي د جنّت دي په دې حال کې چې همېشه به وي دوی په دغه (جنّت) کې، ورکوله به شي دوی ته جزاء په سبب د هغو (نېکو عملونو) چې وو دوی چې کول به يې (په دنيا کې).

تفسیر: یعنې د نېکو چارو په سبب د حق تعالی په رحمت به همېشه په جنت کې پاتې کیږي.

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا﴾

او وصیت حکم مو کړی دی هر انسان ته له مور او پلار خپل سره د احسان نېکۍ کولو.

تفسیر: د قرآنکریم په ځوځایونو کې حق تعالی خپل حق د مور او پلار له حق سره یو ځای بیان فرمایلی دی، ځکه چې حقیقي موجد خو الله تعالی دی، لیکن په عالم اسباب کې د اولاد د وجود ظاهري سبب والدین دي، او د حق تعالی د ربوبیت د شان خاص مظهر وایه شي، دلته هم ړومبی په ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ کې د الله تعالی د حقوقو ذکر وو، اوس یې د والدینو حق راوښود، یعنې انسان ته حکم ورکړی شوی دی چې له خپلو والدینو سره ښه سلوک وکړي !، د هغوی تعظیم، محبت، خدمت کول او خوښي خپل سعادت وګڼي !، په بل ځای کې یې دا ښوولي دي، که والدین مشرک هم وي؛ بیا هم له هغوی سره په دنیا کې ښایي ښه معامله وکړي !، په تېره بیا د مور خدمت کول چې د ځینو وجوهو لامله د هغې حق دې له پلار څه زیات اداء کړ شي، لکه چې صحیحه احادیث په دې باندې دالّ دي، ځکه چې:

﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا﴾

پورته کړی (ساتلی) یې دی ده لره (په نس خپل کې) مور د ده په سختۍ سره، او (بیا) یې ایښودلی (ځېږولی) دی ده لره په سختۍ سره.

تفسیر: یعنې کله چې حمل د څو میاشتو شي، د هغه درونده‌والی معلومیږي، چې مور په دې وخت کې او د تولّد په وخت کې څومره صعوبتونه او تکلیفونه پر ځان اخلي، بیا خپل کوچني ته شودې ورکوي، او تر کلونو کلونو هغه هر راز تکلیفونه په ځان ګالي، روزنه او پالنه یې کوي، خپله آرامي او هوسایي د هغه په هوسایي او آرامی باندې جاروي، پلار هم تر زیاتې اندازې پورې په دغو تکلیفونو کې مل وي، او د هغه د روزنې وسیلې ورغونډوي، بېشکه چې دا ګردې چارې د فطرت په تقاضا کیږي، او د همدې فطرت تقاضا وي چې اولاد د خپل مور او پلار دا محبت او شفقت محسوس کړي، او د هغوی د هغه محنت ایثار او قدر وکړي.

﴿وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾

او (دا) پورته کول ساتل د ده (په نس د مور کې) او جلا کول د ده (له تي نه) دېرش میاشتې وي.

تفسیر: ښایي دا اکثریه عادت لامله یې داسې فرمایلي وي، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «که هلک قوي وي، وروسته له یوویشتو میاشتو څخه له شودو بیلیږي، او نهه میاشتې د هغه د حمل دی، یا داسې وواییځ چې: لږ تر لږه د حمل مدّت شپږ میاشتې دی، او په دوو کلونو کې کوچنیان عمومًا له تي څخه جلا کیږي، چې ګرده مدّت سره دېرش میاشتې شوې، د رضاع د مودې زیات له دې څخه ډېر کم او نادر دی.

﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾

تر هغه پورې کله چې ورسېد دی قوّت (د هوښیارۍ) خپلې ته، او ورسېد څلوېښت کلونو ته.

تفسیر: په څلوېښت کلنۍ کې عمومًا د انسانانو عقلي او اخلاقي قوّتونه پخیږي، نو ځکه د انبیاوو علیهم السلام بعثت اکثر پخوا له څلوېښت کلنۍ څخه نه دی شوی.

قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِيْٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيْٓ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰىهُ وَأَصْلِحْ
لِيْ فِيْ ذُرِّيَّتِيْ ۚ إِنِّيْ تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّيْ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿۱۵﴾

وویل ده: ای ربه ځما ! الهام وکړې ماته په زړه کې توفيق راکړې په دې چې شکر اداء کړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما باندې، او په مور او پلار ځما باندې، او (بل دا راته الهام وکړه) چې عمل وکړم نېک چې راضي کېږې ته په هغه، او صلاحيت کېږده ته (يا الله) په اولاده ځما کې، بېشکه ما توبه کړې ده تاته، او بېشکه يم زه له حکم منونکيو څخه (فرمان ستا ته).

تفسير: يعني سعادتمند سړی داسې وي چې د هغو احساناتو شکريه ادا کړي؛ چې الله تعالى په هغه باندې او د هغه په مور او پلار باندې احسان کړي دي، او د راتلونکي نېک عمل توفيق له الله څخه وغواړي، او د خپل اولاد په حق کې هم د نېکي دعاء طلب وکړي، او له هغه تقصير او لنډوالي څخه چې په حقوق الله او حقوق العباد کې له هغه څخه شوی وي؛ توبه وکړي او د خلوص او تواضع او بندګۍ له لارې څخه د خپل مخلصانه عبوديت او فرمانبرداری اعتراف وکړي !.

أُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوْا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّاٰتِهِمْ فِيْٓ أَصْحٰبِ الْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِيْ
كَانُوْا يُوْعَدُوْنَ ﴿۱۶﴾

دغه (ټول چې دا يې حال او وينا وي) هغه کسان دي چې قبلوو مونږ له دوی نه ډېر ښه د هغو (کارونو) چې کړي دي دوی، او تيرېږو له ګناهونو د دوی نه په دې حال کې چې وي به په يارانو اوسېدونکيو د جنّت کې، وعده کړې ده الله وعده رښتينې هغه (وعده) چې وو دوی چې وعده به يې ورسره کولی شوه (په دنيا کې).

تفسير: يعني د داسې بندګانو نېکۍ منلې، بدۍ يې ښنلی کيږي، او د دوی ځای د الله أعظم شأنُه وأكرم برهانُه له صادقې وعدې سره سم جنّت دی.

وَالَّذِيْ قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَآ

او هغه (سړی) چې وېې ويل مور او پلار خپل ته (کله چې راوېې باله ايمان ته) قباحت او کراهيت دې وي تاسې دواړو لره.

تفسير: د سعادتمن اولاد په مقابل کې يې دغه د بې ادب او نالايق او نافرمان اولاد ذکر وفرمايه، چې مور او پلار هغه ته د ايمان خبرې کوي، او پرې پوهوي يې، مګر هغه پرې نه پوهيږي، او په ډېرو بې ادبو خبرو سره ورته غربيږي، او سپک خطابونه ورته کوي، او ايذاء وررسوي، او دغسې هم هغوی ته وايي چې:

أَتَعِدَانِنِيْٓ أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُوْنُ مِنْ قَبْلِيْ ۚ

آيا وعده کوئ تاسې له ما سره (يا وېروئ ما) چې وبه ايستلی شم (له قبره) حال دا چې په تحقيق تېر شوي دي ډېر اهل د زمانې پخوا له ما څخه (او يو هم نه دی ژوندی شوی، نو زه به څرنګه بيا ژوندی شم؟).

تفسير: يعني د مړ کېدلو څخه وروسته له ژوندي کېدلو څخه انکار کوي، او هيڅ له قيامت او پوښتنې څخه نه وېرېږي، او وايي چې: څومره قومونه او ټبرونه پخوا له ما څخه تېر شوي دي، نو آيا له هغوی څخه کوم يو سړی تر اوسه پورې بيا ژوندی شوی دی؟.

وَهُمَا يَسْتَغِيْثٰنِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ ۖ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ

او هغو دواړو زارۍ کولې الله ته (په دغه حال کې چې ویل دوی) خرابي دې تاته، ایمان راوړه ته ! بېشکه وعده د الله (په بعث بعد الموت سره) حقه رښتیا ده.

تفسیر: یعني د ده په ګستاخی باندې له یوې خو الله تعالی ته فریادونه او دعاوې کوي، چې ده ته د حق د قبول توفیق ور په برخه شي، او له بلې خوا یې ویوهوي، چې کمبخته ستا کور وران شو، اوس هم وخت دی فکر وکړه !، او وګوره چې د الله تعالی وعده رښتیا ده، د بعث بعد الموت کوم خبر چې د الله تعالی له لوري ورکړ شوی دی؛ بالکل حق او هغه پخپل ټاپې او وعدې پوره کېدونکی دی، او په هغه وخت کې به ستا د دغه (انکار) نتیجه ښه درښکاره شي.

فَيَقُوْلُ مَا هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۷﴾

پس وواېي دی: نه دی دا (قول په بعث) مګر دروغې قصې د پخوانیو خلقو دي.

تفسیر: یعني داسې قصې مونږ ډېرې اورېدلې دي، د پخوانیو وختونو قصې داسې ډېرې مشهورېږي، چې په رښتیا سره هغه ګردې دروغ دي، او هیڅ خارجي مصداق نه لري، (العیاذ بالله).

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۭ

دا هغه کسان دي چې حقه ثابته شوې ده پر دوی باندې خبره (د عذاب) په جمله د نورو امّتونو خلقو کې، چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دوی څخه له پېریانو او انسانانو.

تفسیر: د عذاب خبره هم هغه ده چې د (الم السجدة) په دویمه رکوع کې ﴿لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ﴾ راغلې دي، یعني څرنګه چې ډېرې ډلې له پېریانو او له بني آدمانو څخه پخوا له دې نه د دوزخ مستحق ګرځېدلې دي؛ دا بدبختان هم په هغوی کې ګډ دي.

اِنَّهُمْ كَانُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۱۸﴾

بېشکه دوی وو زیان کاران (په دنیا کې).

تفسیر: الله تعالی له خپل رحمت د ایمان او د سعادت تُخم د هر سړي په زړه کې په فطري ډول سره کرلی دی، هغه هم د دې کمبختانو له لاسه ضایع شوی دی، له دې څخه به زیات نقص او خساره څه وي، چې یو سړی په تجارت کې د ګټې په ځای د خپلې ناپوهی، غفلت او حماقت له سببه خپله پنګه او رأس المال هم ضایع او له لاسه وباسي.

وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ۚ

او هرې فرقې ته (د مؤمنانو او کافرانو) مرتبې دي له (جزاء د) هغو چې کړي یې دي (په دنیا کې).

تفسیر: یعني د اعمالو د تفاوت لامله چې د جنتیانو په درجاتو کې فرق او توپیر (تفاوت) دی، همدا راز د دوزخیانو په درجاتو کې هم فرق شته.

وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۹﴾

او (مقررې كړې درجې) لپاره د دې چې پوره به وركړه شي دوى ته جزاء د عملونو د دوى، حال دا چې پر دوى به ظلم ونه كړ شي (د نېكۍ په كمېدو، او بدۍ په زياتېدو).

تفسير: نه د كومې نېكۍ ثواب لږ وركاوه شي، او نه د كومې بدۍ سزا د هغه له مېچه پورته او نامناسبه ټاكل كيږي.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا

او ياده كړه (اى محمده !) هغه ورځ چې وړاندې كړ شي هغه كسان چې كافران شوي دي پر اور (د دوزخ باندې، او وبه ويلى شي ورته): چې وړې دي تاسې لذائذ نېكۍ خپلې په ژوندون لږ خسيس كې، او نفع اخيستې ده تاسې په هغه سره (په دنيا كې).

تفسير: د كافرانو په هيڅ يو كار كې د ايمان روح نه وي، يواځې د نېكۍ د يوه قالب او نمونې غوندې يو شی وي، د دې راز فاني نېكۍ اجر هم فاني وي، چې په دې ژوندون كې د مال، شتو، اولاد، حكومت، روغتيا، عزّت، شهرت او نورو په شكل وركاوه شي، هم هغه يې وفرمايل چې: تاسې د خپلو صوري نېكيو مزې په دنيا كې اخيستې دي، او په هغه ځاى كې يې له لذاتو څخه متمتع شوي يئ، هغه عيش او آرام چې د ايمان راوړلو په تقدير تاسو ته په آخرت كې رسېده، ګواكې د هغه په ځاى مو په دنيا كې مزې وكړې، اوس دلته تاسو په عيش او مزو كې هيڅ برخه نه لرئ.

فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿۲۰﴾

پس نن ورځ به جزاء دركوله شي تاسې ته د عذاب سپكوونكي په سبب د هغې چې وئ به تاسو (په دنيا كې) چې تكبّر لويي به مو كوله په ځمكه كې په ناحقه سره، او په سبب د هغې چې وئ تاسو چې نافرماني به مو كوله (په دنيا كې).

تفسير: يعنې نن تاسې ته د دروغو لافو او غاړه غړولو په سزا كې ذليل او رُسوا كوونكى عذاب دركاوه كيږي، همدا يو شى تاسې لره دلته پاتې دى، وروسته له دې نه د ځينو زوروړو او متكبّرو اقوامو احوال فرمايي، چې پخوا له آخرته د هغوى انجام څرنګه شوى دى.

وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ

او ياد كړه (اى محمده ! دغو منكرانو ته قصه) د ورور د عاد (هود) كله چې وويراوه ده قوم خپل په (رېګستان چې نوم يې) احقاف دى (له عذابه).

تفسير: يعنې د هود عليه السلام چې د «عاديانو» قومي ورور وو؛ قصه دغو معاندانو ته وكړه، كله چې وېراوه ده قوم خپل له عذابه.

د «أرض القرآن» مؤلف تر «بلاد الأحقاف» لاندې ليكي: د يمامې، عمان، بحرين، حضرموت، او د مغربي يمن تر منځ هغه لويه صحراء چې د (الدّهناء) يا (ربع الخالي) په نامه پرته ده، اګر كه هغه د ودانۍ وړ (لايق) نه ده، خو د هغه په شاوخوا كې چېرې لږې ډېرې ځمكې د ودانۍ وړ (لايق) شته، په تېره بيا په هغې برخې كې چې له حضرموت څخه تر نجران پورې پرتې دي، ګواكې اوس هم هغه نه ده ودانه، خو په پخوانيو وختو كې د همدې نجران او حضرموت تر منځ د «عادارم» نوميالى قبيله ودانه وه، چې د الله تعالى د نافرمانى په سبب پناه شوه.

وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿۲۱﴾

او په تحقيق تېر شوي وو (نور) ويروونکي (انبياء) وړاندې له دغه (هوده) او وروسته له ده څخه (په دې سره) چې عبادت بندګي مه کوئ د هيچا بې له الله، بېشکه زه ويرېږم پر تاسې باندې له عذابه د ورځې لويې (د قيامت نه).

تفسير: يعنې له هود عليه السلام څخه وړاندې او وروسته ډېر ويروونکي انبياء راغلي دي، ګردو به هغه ويل چې هود عليه السلام ويل، يعنې د يوه الله بندګي کوئ !، او د کفر او د معصيت له بد انجام څخه وويرېږئ !، ممکن دی چې د عاد په قوم کې به هم برسېره له هود عليه السلام نور ويروونکي هم راغلي وي، والله سبحانه وتعالى أعلم.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿۲۲﴾

وويل (هود ته قوم يې) آيا راغلی يې ته مونږ ته چې وګرځوې مونږ له معبودانو خپلو، پس راوړه مونږ ته هغه (عذاب) چې وعده يې کوې له مونږ سره که چېرې يې ته له رښتيا ويونکيو څخه.

تفسير: يعنې مونږ د خپل آبائي طريقې څخه بېرته ګرځېدونکي نه يو، که ستا دا ويرول رښتيا وي؛ نو ولې په کې ځنډ کيږي؟ هغه چې په ژبه سره يې وايې؛ ښايي چې په کولو يې هم راښکاره کړې.

قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿۲۳﴾

وويل (هود قوم خپل ته) بېشکه همدا خبره ده چې علم په (راتلو د عذاب په) نزد د الله دی، او رسوم زه تاسې ته هغه څه (احکام) چې پرې رالېږلی شوی يم زه په هغو سره، وليکن زه وينم تاسې يو قوم جاهل ناپوه (ځکه چې په زوره خپل ځان ته عذاب غواړئ).

تفسير: يعنې داسې غوښتنه او مطالبه ستاسو ناپوهي او جهالت دی، زه د الله رسول يم، هغه پيغام چې ځما په وسيله لېږلی شوی دی زه هغه دررسوم، زيات له هغه څخه نه علم لرم، او نه د اختيار خاوند يم، او علم له الله تعالی سره دی، چې منکران کله د دنيوي سزا مستوجب کيږي؟ او تر کله هغوی ته مهلت ورکوي؟.

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا

پس کله چې وليد دوی (هغه عذاب په شکل د) يوې پلنې ورېځې مخ کوونکې کندو کښتو (فصلونو) د دوی ته؛ نو وويل دوی: دا يوه پلنه ورېځ ده باران وروونکې پر مونږ باندې.

تفسير: يعنې له مخامخ خوا څخه يو ورېځ په پورته کېدلو سره ښکاره شوه، خلقو وګڼل چې د دې ورېځې له ورېدو څخه به ګردې درې او خوړونه وبهيږي، او د ځمکې مخ به له اوبو څخه نه ښکاري، نو ويې ويل چې: ډېره وروونکې ورېځ پورته شوه، اوس به ډېره ښه ووريږي، او ځمونږ کار به پرې جوړيږي، ځکه چې په هغه وخت کې د يوې اوږدې وچکالۍ او سوکړې له سببه خلق ډېر پرېشان او له قحط په تکليف وو، او اوبو ته يې ډېر ضرورت درلود.

بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۲۴﴾

(نو وويل هود: نه ده دا ورېځ) بلکه دا هغه عذاب دی چې تلوار به مو کاوه تاسو په هغه، يو باد دی چې په ده کې عذاب دی دردناک.

تفسیر: یعنې دا اوروونکې وریځ نه ده، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، چې د هغه ژر راتللو ته تاسې سترګې په لاره ولاړ وئ، او په دغه وریځ کې دغسې یو سخت او تند باد دی.

تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍۭ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰٓ إِلَّا مَسَٰكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي ٱلْقَوْمَ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾

چې هلاکوي (او له بېخه راوکاږي) هر څیز په امر حکم د رب خپل، بیا صباح ته پاتې شول داسې چې نه به لیدل شو مګر کورونه (خالي) د هغوی، همداسې (لکه چې مو جزاء ورکړه عادیانو ته) جزاء ورکوو مونږ قوم ګناهګارانو ته (چې کوي جرمونه په شان د هغوی).

تفسیر: اوه شپې او اته ورځې پرله پسې داسې غضبناک طوفان راوالوت، چې د هغه په مخ کې ونې، سرې او خاروي لکه خځلي ښکارېده، او هر شی به یې له بنسټه (بېخه) ایستل، او چارچاپېر پرته (علاوه) له خرابی او ورانی څخه بل شی نه ښکارېده، په پای کې پرته له نړېدلیو کنډوالو څخه بل هیڅ څیز په سترګو نه راتله، ومو لیدل چې د الله تعالی د مجرمانو دا حال دی، ښایي د دې پېښو له اورېدلو څخه په هوش راشئ، که نه ستاسې احوال به همداسې شي.

وَلَقَدْ مَكَّنَّٰهُمْ فِيمَآ إِن مَّكَّنَّٰكُمْ فِيهِ

او خامخا په تحقیق قوّت قدرت ورکړی وو مونږ دوی ته په هغو څیزونو کې چې قوّت قدرت مو نه دی درکړی تاسې ته (ای قریشو !) په هغه کې.

تفسیر: یعنې هغه مال، اولاد، کور، کهول او جسماني طاقت چې هغوی ته ورکړی شوي وو؛ تاسې ته نه دي درکړی شوي، کله چې د الله تعالی له جانبه عذاب راغی؛ هیڅ یو شی د هغوی په کار ورنغی، بیا نو تاسې په کومه خبره مغرور یئ؟.

وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَٰرًا وَأَفْـِٔدَةً فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُهُمْ وَلَآ أَفْـِٔدَتُهُم مِّن شَيْءٍ

او ګرځولي دي مونږ هغوی ته غوږونه (سماعت) او سترګې (بصارت) او زړونه (بصیرت)، بیا دفع نه کړه له دوی نه غوږونو (سماعت) د دوی، او نه سترګو (بصارت) د دوی، او نه زړونو (بصیرت) د دوی هیڅ قدر (له عذاب څخه).

تفسیر: یعنې د نصیحت اورېدلو ته یې غوږونه او د قدرت د دلائلو ته یې سترګې او پوهېدلو سنجولو ته یې زړونه هغوی ته ورکړي وو، خو یو له هغوی څخه د دوی په کار ورنغی، رانده، کاڼه او لیونیان شول، د پیغمبرانو په مخکښې ودرېدل، تر څو چې سره د لرلو د دې ګردو قوّتونو د الله تعالی عذاب هغوی راچاپېر کړل، او هیڅ یو دنني او باندني قوّت هغه ونشو ګرځولی.

إِذْ كَانُوا۟ يَجْحَدُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٢٦﴾

له دې جهته وو دوی چې انکار به یې کاوه په دلائلو د الله، او نازل شو په هغوی هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې ټوکې کولې.

تفسير: يعنې په هغه عذاب باندې چې هغوی خندا کوله او ملنډې يې پرې وهلې؛ اخته شول.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ

او خامخا په تحقيق هلاک کړي دي مونږ هغه چې چاپېر له تاسې څخه دي له (اهل د) کليو ځنې.

تفسير: يعنې پرته د «عاد» له قومه د ثمود د قوم، د لوط د قوم او د نورو کلي همدا راز وران شوي دي، چې ستاسې په شاوخوا کې پراته وو، دا خطاب مکيّانو ته ځکه شوی دی چې هغوی د خپل تګ او راتګ په وخت کې هغه ځايونه پخپلو سترګو سره ويني.

وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۞

او مکرر مو بيان کړي دي دلائل لپاره د دې چې دوی بېرته راوګرځي (له کفر نه).

تفسير: مګر سره له دومره پوهولو بيا هم هغوی له هغو چارو څخه مخ ونه ګرځاوه.

فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً

پس ولې مدد مرسته ونه کړه له دوی سره هغو (بُتانو) چې نيولي وو دوی (هغه بُتان) بې له الله لپاره د نژدېوالي (الله ته په زعم خپل) نور معبودان.

تفسير: يعنې د هغو بُتانو په نسبت به يې ويل چې: مونږ د هغوی عبادت ځکه کوو، تر څو هغوی مونږ الله ته نژدې کړي، او لوېې درجې راوبښي، نو هغه بُتان د دې اړې (حاجت) په وخت کې ولې د هغوی په کار ورنغلل.

بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ

بلکه ورک شول (بُتان په وخت د عذاب کې) له دوی څخه.

تفسير: يعنې نن ورځ د هغوی هيچېرې پته نشته، چې د عذاب په وخت کې هغوی ته غږ وکړي، آخر هغوی چېرته تللي دي؟ چې د داسې مصيبت په وخت کې هم په کار نه ورځي.

وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۞

او دا (نيول د بُتانو) دروغ د دوی وو، او هغه چې وو دوی چې له خپل ځانه به يې جوړول (پر الله).

تفسير: يعنې درښکاره شوه چې بُتانو ته الله ويل، او هغو ته هيلې لرل، او په زړه پورې خبرې له هغوی څخه غوښتل؛ ګردې چټې (بېکاره) او اپلتې خبرې وې، او لکه د لرګيو پښې د درېدلو وړ (لايق) نه وې.

(ربط) په ړومبنيو آيتونو کې د انسانانو د تمرّد او سر غړولو خبرې وې، وروسته له دې نه د پيريانو د اطاعت او غاړه اېښودلو خبرې راځي، تر څو له هغه څخه راښکاره شي هغه قوم چې په طبيعي ډول سره سخت متمرّد او سرکښ دی، له هغو ځينې افرادو څرنګه د الله تعالى خبرې اورېدلې دي؟ او د هغه په مقابل کې لکه موم غوندې پاسته شوي دي، او غاړه يې کېښودلې؟.

وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْءَانَ ۖ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا أَنصِتُوا ۖ فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ ﴿۲۹﴾

او یاد کړه (هغه وخت ای محمده!) کله چې وګرځول مونږ تا ته یو ټولی له پیریانو څخه چې غوږ به یې ایښود قرآن ته، پس کله چې حاضر شول (دوی قرآن ته)؛ وویل دوی په منځ خپل کې: چپ شئ تاسې ای پیریانو، بیا کله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بېرته وګرځېدل قوم خپل ته ویروونکي (له عذابه).

تفسیر: له محمدي بعثت څخه پخوا ځینو پیریانو ته لږ څه اسماني خبرې رابښکارېدې، کله چې څمونږ په پیغمبر باندې د وحي راتلل شروع شو؛ دا سلسله تقریبًا بنده شوه، او په ډېر کثرت د شهاب سره ویشتل شروع شو، پیریانو ته دا خیال ولوېد چې هرومرو کومه خبره پېښه شوې ده، چې د هغې په وسیله اسماني پېښې کلکې ساتلې او سختې پیرې پرې درېدلې دي، د دې خبرې د پلټنې لپاره پیریان څو څو لوېې ډلې په مشرق او مغرب کې سره خواره شول، له دوی څخه یوه ډله (بطن نخله) ته ورسېده، چې اتفاقًا هلته څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم سره له څو تنو اصحابو د سهار لمونځ اداء فرمایه، الله تعالی د پیریانو د دې ډلې فکر د محمد صلی الله علیه وسلم د قرآن لوستلو په لوري وګرځاوه، د قرآنکریم غږ د هغوی په غوږونو کې ډېر عجیبه غریبه مؤثر او زړه وړونکی اثر او اغېزه وکړه، او د هغه عظمت، هیبت او لوینې د هغوی په زړونو کې ولوېدې، او پخپلو منځونو کې یې سره وویل: «چپ شئ! او د زړونو له کومې څخه یې واورئ!»، تر دې چې پاک قرآن دهغوی زړونه په خپل لوري ورکش کړل، او په دې خبره باندې یې باور وشو چې همدا هغه نوې خبره ده، چې د هغې په سبب پیریان له اسمانه شړل کیږي، کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د قرآن له لوستلو څخه فارغ شو، د پیریانو ډلې پخپلو زړونو کې د ایمان او ایقان سوغات نیولی د خپلو ټبرو په لوري رهي شوه، او دا ګردې خبرې یې هغوی ته وویلې، او لازمه ښوونې یې هغوی ته وکړې، چې مفصّلې خبرې یې د (جن) په سورت کې راځي.

قَالُوا يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ

وویل دوی: ای قومه څمونږ! بېشکه مونږ واموورېده داسې یو کتاب چې نازل کړی شوی دی وروسته له موسی.

تفسیر: په پخوانیو کتابونو کې د موسی علیه السلام کتاب «تورات» غوندې بل کتاب، احکام، او شرائع لرونکي نه وو، چې د بني اسرائیلو ګردو انبیاوو په هم هغه باندې عمل کاوه.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

په دې حال کې چې تصدیق کوونکی موافق دی له هغو (کتابونو) سره چې پخوا له دې نه وو.

تفسیر: ښایي په هغه وخت کې د پاک قرآن هغه برخه چې رسول أکرم صلی الله علیه وسلم لوستله؛ همداسې مضمون لرونکې وه، یا به له قرینو څخه پوهیدلي وي.

يَهْدِىٓ إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۳۰﴾

لاره ښیي حق دین ته او لارې سمې ته.

تفسیر: یعني رښتینې عقیده او د عمل سمه لاره.

يٰقَوْمَنَآ اَجِيْبُوْا دَاعِيَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوْا بِهٖ

اى قومه ځمونږ ! قبول كړئ قول د بلونكي د الله، او ايمان راوړئ په ده باندې.

تفسير: يعنې د هغه خبره ومنئ !، چې د الله تعالى په لوري مو بولي، او د هغه په رسالت باندې يقين ولرئ !.

يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ

چې مغفرت كړي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې.

تفسير: يعنې هغه ګناهونه چې د كفر په حالت كې مو كړي دي، اوس د اسلام له بركته هغه ګرد درمعافيږي، او پس له دې نه به بل دفتر شروع كيږي، خو په ياد يې ولرئ چې دلته د (حقّ الله) ګناهونو ذكر دى، او د حقوق العباد معافي له دې څخه څه نه ښكاري.

وَيُجِرْكُمْ مِّنْ عَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿۳۱﴾ وَمَنْ لَّا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى الْاَرْضِ وَلَيْسَ لَهٗ مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءُ

او خلاص به كړي (الله) تاسې له عذاب دردناك څخه. او هغه څوك چې ونه مني (بلنه د) بلونكي د الله؛ پس نه به وي عاجز كوونكى (د الله په تېښته سره) په ځمكه كې، او نه به وي ده ته بې له هغه (الله) څخه دوستان مددګاران.

تفسير: يعنې نه دوى پخپله په تښتېدلو سره د الله تعالى له ويشتلو څخه ځان ژغورلى (بچ كولى) شي، او نه يې بل څوك ژغورلى (بچ كولى) شي.

اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳۲﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ

دغه كسان په ګمراهي ښكاره كې دي. آيا نهويني فكر نه كوي (منكران د بعث) چې بېشكه الله هغه (ذات) دى چې پيدا كړي يې دي اسمانونه او ځمكه حال دا چې نه دى ستړى شوى په پيدا كولو د هغوى كې.

تفسير: په دې لفظ كې د يهودانو د عقيدې ترديد دى، چې ويل به يې: «الله تعالى په شپږو ورځو كې ځمكه او اسمان پيدا كړل، او په اوومه ورځ كې يې هوسايي (آرام) وفرمايله» العياذ بالله.

آيا نه دى الله:

بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُّحْيِۦَ الْمَوْتٰى بَلٰٓى اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۳۳﴾

قادر په دې باندې چې ژوندي كړي مړي؟ بلكه قادر دى، بېشكه دغه (الله) پر هر څيز باندې ښه قادر دى (چې ځيني يې بعث بعد الموت دى)

تفسير: يعنې لوى عذاب به وروسته له مړ كېدلو څخه وي، تاسو په دې چرت كې مه اوسئ چې وروسته له مړينې څخه بيا ژوندون چېرې دى؟ الله جل جلاله ته دا كوم ګران كار نه دى، د ځمكې او د اسمان په پيدا كولو كې هيڅ ستړى شوى نه دى، نو آيا ستاسې دا دويم ځلي پيدا كول كوم مشكل كار دى؟ بلكه ډېر ورته آسان دى.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا

او یاده کړه هغه ورځ چې وړاندې به کړل شي هغه کسان چې کافران شوي دي په اور باندې (وبه ویل شي دوی ته) آیا نه وو دغه (عذاب) حق رښتیا؟ نو وبه وایي دوی چې: هو ! حق او رښتیا ده قسم دی ځمونږ په رب ځمونږ.

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به ویل کیږي چې: آیا دوزخ شته او د هغه عذاب رښتیا دی؟ په پای کې به ګرد خړ او ذلیل کیږي، او داسې اقرار به وکړي چې بېشکه واقعي دی، او مونږ په غلطه سره له هغه څخه انکار کاوه.

قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ

فرمایي: نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کافران کېدلی. نو صبر کوه ته لکه چې صبر کړی وو خاوندانو د عزم ټینګ ودربدلو (په حق) له رسولانو، او تلوار مه کوه (په غوښتلو د عذاب) دوی ته.

تفسیر: یعنې کله چې ښکاره شوه چې د منکرانو سزا ورکول په دنیا کې وي یا په آخرت کې، یو ضروري امر دی؛ تاسې د دوی په معاملو کې تلوار ونه کړئ !، بلکه تر ټاکلې نېټې پورې صبر وفرمایئ، لکه چې نورو اولوالعزم رسولانو همت لرونکیو او ټینګ ودرېدونکیو پیغمبرانو به صبر کاوه.

تنبیه: ځینو أسلافو ویلي دي چې: ګرد اولوالعزم پیغمبران همت لرونکي وو، خو په عُرف کې پنځه پیغمبرانو ته په خصوصي ډول ویل کیږي: نوح، ابراهیم، موسی، عیسی، محمد رسول الله صلی الله تعالی علیهم و علی آلهم وأصحابهم وسلّم.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ

ګویا دوی په هغه ورځ کې چې ووینې هغه (عذاب) چې وعده یې ورسره کوله شي؛ نه دی ډیل کړی (په دنیا کې) مګر یو ساعت یوه ګړی له یوې ورځې څخه.

تفسیر: یعنې په دنیا کې هیڅ ډیل او تأخیر په کې نه دی شوی، یعنې اوس خو ډیل او تأخیر درښکاري، او درګرده وایي چې: ولې هغه عذاب ژر نه رارسیږي، خو په هغې ورځې کې به وپوهیږي چې هغه عذاب ډېر ګړندی راغلی دی، او په دنیا کې هغوی فقط یوه ګړی ژوندون کړی دی، یا به د قبر د هستوګنې موده ورته یوه ګړی معلومیږي، دا یوه عمومي قاعده ده چې تېره شوې موده ډېره لږه ښکاري، په تېره بیا د سختۍ او مصیبت په وخت کې د عیش آرامۍ ډېره موده خورا لږه په نظر ښکاري.

بَلَاغٌ ۚ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

دغه (قرآن) پند رسونه ده، نو آیا هلاک به کړ شي (بلکه نه هلاک کیږي) مګر قوم فاسقان سر غړوونکي (له احکامو د الله).

تفسیر: یعنې مونږ د نصیحت خبرې تاسې ته دررسولې، او د ښو او بدو لارې مو درښوولې دي، اوس هر هغه چې دا پند نه اوري؛ هم هغه تباه او پناه کیږي، ځمونږ له خوا د حجّت اتمام شوی دی، مونږ هیڅوک بې قصوره نه نیسو، هم هغه سړي خرابوو چې په خرابۍ پسې یې ملاوې تړلي وي.

تمت سورة الأحقاف، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ مُحَمَّدٍ

«د (محمّد) صلی الله علیه وسلم سورت مدني دی، پرته له (۱۳) آیته چې د هجرت په لاره کې نازل شوی دی، (۳۸) آیته (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۷) او په نزول کې (۹۵) سورت دی، وروسته د (الحدید) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ

هغه کسان چې کافران شوي دي او منع کړي يې دي (خلق يا منع يې راوړې ده) له لارې د الله (اسلام) نه.

تفسیر: لکه چې د کفّارو د مشرانو دا عادت وو، چې په ځان، مال، او اولاد او نورو شیانو سره یې په دې لارې کې کوښښ کاوه.

اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ①

خراب (ابته) کړي دي (الله نېک) عملونه ددوی.

تفسیر: یعنې هغه چارې چې دوی ښې ګڼلې دي، د ایمان د نه لرلو په سبب هغه نه منلې کیږي، بلکه له هغو څخه ځینې چارې د عتاب موجب ګرځي، لکه د اسلام د نه خوربدلو په لاره کې د پیسو لګول.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاٰمَنُوْا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ
وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ②

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (کارونه)، او ایمان یې راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی پر محمد، او هغه حق (دین) دی له (نزده د) رب د دوی، وبه رژوي له دوی څخه (الله) ګناهونه د دوی، او ښه به کړي (الله) حال د دوی.

تفسیر: یعنې خراب عادتونه به الله جل جلاله له هغو څخه لرې، او د هغوی احوال به ښه کړي، چې ورځ په ورځ په ښه والي کې پرمختګ کوي، او په آخرت کې د هغوی له ګناهونو څخه تیریږي، او ښه ورځ ورکوي.

ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَّبِّهِمْ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ
لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ③

دغه (د کفّارو د ښو اعمالو تخریب او د مسلمانانو د بدیو مغفرت) په سبب د دې دی چې بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، متابعت یې کړی دی د باطل (د شیطان)، او بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، متابعت یې کړی دی د حق (قرآن) له جانبه د رب د دوی، همداسې (په مثل د دې بیان) بیانوي الله خلقو ته مثالونه (احوال) د دوی.

تفسير: يعنې الله تعالى خلقو ته داسې ښه ښکاره د هغوی د ښو او بدو احوال ورښوولی او په ګردو خبرو باندې يې پوه کړي دي، تر څو د باطلو خوښولو نحوست او شامت او د حق منلو برکت او کرامت د هغوی په زړونو کې په ښه ډول سره کيني.

هر کله چې الله تعالى حقوالی د مؤمن او باطلوالی د کافرو بيان کړ، اوس د کافرو بيان دی، يعنې چې داسې ورسره مناسب دي لکه چې فرمايي:

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً

نو کله چې مخامخ شوئ (په جنګ کې) له (هغو کسانو) سره چې کافران شوي دي؛ نو ووهئ وهل د ورمېږونو (د هغو)، تر هغه پورې چې ښه ډېر مو ووژل دوی، او پرې غالب شوئ؛ نو (وتړئ دوی) بيا سخت محکم کړئ تړل (د دوی چې در څخه خلاص نه شي)، پس بيا يا احسان ورسره وکړئ احسان کول وروسته (له بندي کولو او تړلو يې)، او يا تاسې فديه کړئ دوی فديه کول (په عوض يې مال واخلئ، يا مسلمانان بنديان راخلاص کړي).

تفسير: يعنې د حق او باطل مقابله تل وي، کله چې د مسلمانانو او کافرانو په منځ کې جنګ شروع شي؛ نو مسلمانانو ته ښايي چې په هغه کې په ډېره مېړانه او بهادرۍ سره توره وکړي، د باطل زور هلته ماتيږي چې خورا شرير سرې ووژلی شي، او د هغوی ډلې ورماتې شي، نو ځکه د جنګ او جګړې په ډګر کې لټې، بې زړه توب، وېره، توقف، تردّد او تېښته خورا بد کار دی، پر مسلمانانو باندې لازم او ضرور دي، چې د الله تعالى د دښمنانو په ورمېږونو وهلو کې بېړه (تلوار) وکړي، او د دوی د وينې تويولو څخه وروسته کله چې د هغـوی قـوّت دبدبه ماتـه شي، او زور يـې پاتې نشي؛ نو د هغوی بندي ساتل هم کافي دي، د (۱۰ جزء د الأنفال سورت په (۹) رکوع (۶۷) آيت) کې مونږ داسې يو آيت لولو: ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ دا قيد او بند ممکن دی چې د هغوی لپاره يو لوی عبرت او ويښتوب شي، او دوی ته د مسلمانانو له دې نژدېوالي څخه داسې يوه ګټه په لاس ورشي چې په خپل او د مسلمانانو په حال او احوال باندې په ښه شان ځانونه پوه کړي، او پخپل وړاندې او وروسته باندې فکر ووهي، او ورو ورو هغوی د حق او صداقت لاره غوره او له اسلامي تعليماتو څخه ګټور شي.

بيا که مو مصلحت وشي؛ نو بې له کومې معاوضې د احسان په ډول هغه خوشې کړئ !، په دې ډول ښايي چې ډېر افراد ځمونږ له دې ښو اخلاقو څخه متأثر شي، او ځمونږ د اسلام په لوري راغب وګرځي، او ځمونږ له دين سره مينه او محبت پيدا کړي، داسې هم کولی شئ چې نغدې فديې ورځنې واخلئ، يا يې د مسلمانانو له بنديانو سره مبادله کړئ، په دې دوو هر يوې کې ډېرې ګټې او راز راز فائده شته، لنډه يې دا که دا د جنګ کافر بنديان د هغوی د وطن او هيواد په لوري لېږئ دوه صورتونه لري:

(۱): په معاوضه باندې خوشې کول.

(۲): بې له معاوضې پرېښودل، په دې دواړو کې هر يو چې اسلامي ټولواک (باچا) ته ښه ښکاريږي، او اصلح وي؛ هم هغه دې غوره او اختيار کړي.

حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا

(جنګ ورسره کوئ) تر هغه پورې چې کيږدي (جنګياليان د) جنګ وسلې خپلې.

تفسير: يعنې د دې حرب، ضرب، قيد او بند سلسله به تر هغه پورې جاري وي، تر څو چې خپله وسله کيږدي، او جګړه بنده شي.

ذٰلِكَ ۛ وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِّيَبْلُوَا۟ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ۗ

دغه (حکم د الله په دوی کې) دی، او که اراده فرمايلي وی الله (د بدل اخيستلو)؛ نو خامخا به بدل اخيستی وو الله له دوی څخه (بې له جنګه)، وليکن (امر يې درته وکړ په جهاد له دوی سره)، لپاره د دې چې ازموينه وکړي الله د ځينو ستاسو په ځينو نورو (په جنګ کې).

تفسير: يعني الله قُدرت لري چې پر دې کافرانو باندې کوم اسماني عذاب نازل کړي، او لکه عاد او ثمود غوندی دوی هم هلاک کړي، خو د جهاد او قتال له مشروعيت څخه د بندګانو امتحان مقصود دی، او الله دوی ازمويي چې څوک د الله تعالی په پاک نامه باندې خپل نوم، ننبان، ځان، مال، اولاد او نور شيان جاروي، او د کفارو په مخکښې څومره مسلمانان له تنبيهي کاروائيو څخه وينبيږي؟ او څومره کسان له دې مهلت څخه فائده اخلي، چې الله تعالی هغوی ته ورکړی دی، او هغوی لکه پخواني قومونه يوځلي په سزا نه رسوي، او نه يې استيصال کوي.

وَالَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُّضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ۝ سَيَهْدِيْهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ۝

او هغه کسان چې وژلی شوي دي په لاره د الله کې؛ پس له سره به ضايع نه کړي (الله) عملونه د دوی. ژر به سمه لاره وښيي دوی ته (الله په دنيا او په آخرت کې)، او ښه به کړي حال د دوی (په دارينو کې).

تفسير: يعني هغه کسان چې د الله جل جلاله په لاره کې شهيدان کيږي، اګر که په ښکاره ډول سره دوی پاتې او ناکام په نظر راځي؛ خو په رښتيا سره هغوی برياليان (کامياب) دي، الله تعالی د هغوی چارې نه ضايع کوي، بلکه د کار په پای کې د هغوی هغه ربړونه ګټور کيږي، او دوی ته د جنّت په لوري لاره ورکوي، او د آخرت په ګردو منازلو او مواقعو او موافقو کې د هغه حال ښه کوي.

وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ۝

او داخل به کړي (الله) دوی په جنّت کې چې معلوم کړی دی (الله) دغه (جنّت) دوی ته.

تفسير: يعني په هغه جنّت کې داخليږي چې د هغه احوال دوی ته د انبياء عليهم السلام په ژبه ورښکاره شوي دي، وروسته له دېنه چې هلته ورسيږي، هر جنّتي د خپلې هستوګنې ځای پخپله پيژني، او د هغه د زړه کشش به په هم هغه لوري وي چې د هغه دهستوګنې لپاره ټاکلی شوی دی.

تنبيه: ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما د ﴿عَرَّفَهَا لَهُمْ﴾ معنی (طيّبها لهم) اخيستې ده، يعني جنّت هغوی ته هسې خوشبويې ورشيندي چې د هغه د هغو ښو ورمو په وسيله به پېژندګلوي دوی ته آسانيږي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ۝

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) که مددګاري وکړئ تاسې له (دين د الله، او رسول د) الله سره؛ نو مدد به وکړي (الله) له تاسې سره (په غلبه پر دښمن)، او ثابت به کړي قدمونه ستاسې (په ځای د جنګ).

تفسير: يعني په جهاد کې به د الله جل جلاله په مرسته ستاسې قدمونه ټينګ پاتې کيږي، او د اسلام په اطاعت کې به ثابت قدم اوسيږئ، چې د هغه په نتيجه کې به مو په «صراط» کې ثابت قدمي په برخه شي.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿۸﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ پس هلاکوالی شرمول دي دوی ته (له الله)، او عبث خراب به کړي (الله خامخا نېک) عملونه د هغوی.

تفسیر: یعنې هسې چې د مسلمانانو قدمونه ټینګوي؛ پر ته له هغه د کفّارو په پښو کې رېږدېدل او په زړونو کې یې وېره غورځوي، او هسې چې مسلمانانو ته د الله تعالی له لوري مرستې رسیږي، د کافرانو کارونه خراب او ابته کیږي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿۹﴾

دغه (هلاکوالی، او د دوی د اعمالو تخریب) په سبب د دې دی چې بېشکه هغوی بد ګڼلی دی هغه (قرآن) چې نازل کړی دی الله (پر محمد باندې)؛ پس الله عبث کړل (نېک) عملونه د دوی.

تفسیر: یعنې کله چې هغوی د الله جلّ جلالُه خبرې نه اوري؛ نو الله تعالی به څرنګه د هغوی کارونه خوښوي، او هغه څیز چې د الله تعالی په دربار کې نامنلی وي؛ هغه به خوشې چټي او بېکاره څیز وي.

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكٰفِرِيْنَ اَمْثَالُهَا ﴿۱۰﴾

آیا پس نه ګرځي دوی په ځمکه کې پس چې وګوري دوی (په نظر د عبرت سره) چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، هلاکت راوست الله په دوی باندې، او شته لپاره د کافرانو مثالونه (حالونه د هلاکت د پخوانیو کفارو).

تفسیر: یعنې په همدې دنیا کې وګورئ چې منکرانو ته څه پیښیږي؟ او د هغوی ګرد تدبیرونه څنګه په ځمکه لوېږي؟آیا په دې ورځو کې به هغوی لره داسې سزاوې نه ورکولی کیږي؟.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاَنَّ الْكٰفِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿۱۱﴾

دغه (نصرت د مؤمنانو، اهلاك د کافرانو په سبب د دې دی چې) بېشکه الله دوست مددګار د هغو (کسانو) دی چې ایمان یې راوړی دی، او بېشکه چې کافران نشته (هیڅ) دوست مددګاران دوی لره.

تفسیر: یعنې الله تعالی د مؤمنانو او صالحانو رفیق دی، چې په ټاکلي وخت کې له هغوی سره مرستې کوي، د کافرانو هسې ملګری به څوك وي چې د الله تعالی په مخکښې ودریږي.

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَتَمَتَّعُوْنَ وَيَاْكُلُوْنَ كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿۱۲﴾

بېشکه الله داخل به کړي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) په جنتونو کې بهیږي به له لاندې (د ونو او ماڼیو د هغو څلور قسمه) ویالې، او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ (لږ) نفع اخلي (په دنیا کې)، او خوراك به کوي لکه چې خوراك کوي چارپایان، او اور (د دوزخ) ځای د ورتلو (او کور د اوسېدودی) دوی لره.

تفسیر: یعنې د دنیا سامان غونډوي او له ډېر حرص څخه لکه بهائم غونډې ګرځي، خوري او مزې کوي، او د خپلو اعمالو له نتائجو څخه نه دي خبر چې د دوی د خوړلو او څښلو پای به څه کیږي؟ ښه دې دلته په دنیا کې څو ورځې مزې او چړچې کوي، په آخرت کې دوی ته د اور کور تیار دی.

وَكَأَيِّنْ مِّن قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّن قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ⑬

او ډېر له (اهل د) کلیو نه چې هغوی به ډېر سخت محکم وو له جهته د قوّت نه له (اهل د) کلي ستا نه، هغه (کلي) چې یې ترې ایستلی یې ته (ای محمده !؛ اهل د هغې قریې) هلاک مو کړل هغوی، پس نه به وو هیڅوك مدد کوونکی هغوی سره (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: یعنې هغو قومونو ته چې په زور او قوّت کې د مکې معظمې له خلقو څخه ډېر لوړ (اوچت) وو، سخت هیدادونه او سزاوې یې ورکړې دي، چې د هغوی مرستې ته هیڅوك حاضر نه شول، نو بیا دوی په کومې خبرې دومره مغرور دي؟.

تنبیه: له ﴿قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ﴾ څخه مراد مکّه معظمه ده، چې خلقو یې داسې حرکات وکړه، چې د هغوی په سبب څمونږ لوی پیغمبر صلی الله علیه وسلم هغه خپل محبوب او مالوف ښار پرېښود.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ كَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُم ⑭

آیا نو هغه چې وي په ښکاره حجّت (لارې) له (جانبه د) رب خپل نه په شان د هغه دی چې ښایسته کړی شوی دی ده ته ناکاره کار عمل د ده، او متابعت یې کړی وي د خواهشاتو خپلو (بلکه نه دي سره برابر).

تفسیر: یعنې هر یو سړی چې په ښکاره دلائلو باندې ولاړ وي، او په بصیرت سره په صافه لار روان وي، دا د هغه چا په شان دی چې بد او ناوړه عمل ورته ښه ښکاري، او د ښو او بدو تمیز نه شي کولی، (بلکه برابر نه دي، او د دواړو انجام یو شان نه دی).

مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ

مثل، صفت، بیان د جنّت هغه چې وعده یې کړی شوې ده له پرهېزګارانو سره، په هغه کې ویالې دي له اوبو چې نه به وي بد خوندې (بدلېدونکې په مزه او بوی کې).

تفسیر: یعنې له ډېرو څنډېدلو یا د کوم شي له ګډېدلو څخه د هغوی بوی او ورِم نه خرابیږي، له شهدو څخه ډېرې خوږې او له شودو څخه ډېرې سپینې وي، هیڅ ډول تغییر او بدخوندي په کې نه پیښیږي، بلکه تل صافې خوږې وي.

وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ

او ویالې دي له شودو چې نه به وي متغیرې (مزه یې، بلکه صاف او خوندوره ده) مزه د هغو.

تفسیر: یعنې نه ښایي چې د هغو قیاس د دنیا په شودو باندې وکړ شي، په دې شودو کې سره له تېرېدلو د زیات مدّت څه تغییر او فرق نه پیدا کیږي، بلکه تل به صافې خوږې وي.

وَأَنْهَٰرٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ

او ويالې دي له شرابو چې مزه ورکوونکي دي (هغه) څښونکيو ته.

تفسير: يعنې د جنّت په شرابو کې به يو صاف لذّت او ښه خوند او مزه وي، نه په کې نشه وي او نه ماتېدل، او نه سر ګرځېدل او نه بل کوم تريخوالی، او نه څه عيب او نقصان په کې ليدل کيږي.

وَأَنْهَٰرٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى

او ويالې دي له شاتو (ګبين) صفا کړيو شويو (له خيريو نه).

تفسير: يعنې صاف او شفاف چې تکدّر چېرې حتّى د يوه نري څڅک نښه به هم په کې نه ښکاري.

تنبيه: دلته د څلورو قسمو ويالو ذکر شوی دی، چې په دوی کې اوبه داسې يو څيز دی چې د انسان ژوند په هغوی باندې ترلی دی، او شودې د لطيفې غذاء کار ورکوي، شراب د خوښۍ او د نشاط څيز دی، او شهدو ته يې «شفاء للنّاس» فرمايلي دي.

وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَٰتِ

(او شته) دوی ته په دغه (جنّت) کې له هر راز مېوو.

تفسير: له مشروباتو څخه وروسته يې د دې مأکولاتو ذکر وفرمايه.

وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَٰلِدٌ فِى النَّارِ وَسُقُوا

او مغفرت له (طرفه د) رب د دوی، (آيا دغه ښښتن د نعمتونو) په شان د هغه دی چې تل دی په اور د دوزخ کې وي، او ورڅښولی به شي پرې.

تفسير: يعنې الله تعالى د دوی ګردې خطاوې ببښي، او په جنّت کې به يې داخلوي، د جنّت له ننوتلو څخه وروسته به هيڅ کله د خطاوو ذکر نه کيږي، چې د هغوی د خپګان سبب شي، او وروسته له هغه به هم د کومې خطا پوښتنه ترې نه کيږي.

مَآءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَآءَهُمْ ﴿١٥﴾

اوبه ډېرې تودې، پس پرې به کړي (ټوټې ټوټې به کړي دغه اوبه) کولمې د دوی (بلکه دوی سره هيڅکله برابر نه دي).

تفسير: يعنې کله چې ايشېدلې اوبه پر دوزخيانو باندې وڅښولی شي؛ نو کولمې به يې پرې پرې کيږي، او د باندې به لويږي، «أعاذنا الله منه».

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰٓ إِذَا خَرَجُوا۟ مِنْ عِندِكَ قَالُوا۟ لِلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مَاذَا قَالَ ءَانِفًا

او ځينې له دغو (کُفّارو) څخه هغه دي چې غوږ ږدي تاته، تر هغه پورې هر کله چې بهر ووځي دوی له نزده د تا څخه؛ نو وايي هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی ورله علم څه وويل (محمد) اوس (په دې ساعت کې).

تفسیر: پورته د مؤمنانو او د کافرانو حال بیان شو، په دې آیت کې د هغه راز کافرانو حال بیانیږي چې هغه ته منافق وایه شي، یعنې په ښکاره ځان په مسلمانانو کې ګڼوي، او په پټه کې له هغه څخه انحراف کوي، یعنې دا خلق په ښکاره ډول د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خبرې ته غوږ نیسي، خو په زړه کې ورته توجّه نه کوي، او نه یې په یادوي، او نه پرې پوهیږي، کله چې له مجلس څخه د باندې ووځي؛ نو پوهانو ته وایي چې: دغه سړي محمد صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم اوس څه وویل؟ ښایي له دې پوښتنې څخه به د دې خبرې تعریض وي، چې مونږ د هغه خبرې د اعتناء وړ نه بولو، او غوږ ورته نه ږدو، او نه ورته متوجّه کیږو، یا څه حکم یې وفرمایه؟ څمونږ ورته ښه فکر نه وو، یا خو مونږ پرې هیڅ پوه نشو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿۱۶﴾

دوی هغه کسان دي چې مهر وهلی دی الله په زړونو د دوی (چې ټینګ په کُفر ولاړ دي)، او متابعت کړی دی دوی د خواهشاتو خپلو (په نفاق کې).

تفسیر: یعنې د دې راز نالایقو حرکتونو اثر او اغېزه دا کیږي چې الله تعالی د هغوی په زړونو باندې مهر لګوي، او بیا دوی ته د نېکۍ توفیق هیڅ نه پاتې کیږي، او یواځې پر خپلو غوښتلو پسې درومي او پیروي یې کوي.

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿۱۷﴾

او هر چه هغه کسان دي چې سمه لاره یې موندلې ده، زیات کړی دی دوی ته (الله یا قرآن) هدایت، بصیرت، او ورکړې ده (الله) دوی ته پرهېزګاري د دوی.

تفسیر: یعنې د هدایت د لارې د تګ اثر او اغېزه دا کیږي چې سړی ورځ په ورځ په هدایت کې ترقي او پرمختګ کوي، او د هغه پوهه، هوش، عقل، پرهېزګاري او اتّقاء او ایمان زیاتیږي.

فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً ۖ فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۚ فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ ﴿۱۸﴾

پس انتظار نه کوي دوی مګر د قیامت چې رابه شي دوی ته ناڅاپه، نو په تحقیق راغلې دي علامې نښې د هغه (قیامت)، پس بیا څرنګه به (نفع ورسوي) دوی ته هغه وخت چې راشي دوی ته (قیامت) پند اخیستل توبه ایستل د دوی؟.

تفسیر: یعنې د قرآن نصیحتونه، د پخوانیو قومونو عبرت لرونکي قصې، د جنّت وعدې، او د دوزخ وعیدونه یې ګرد واورېدل، اوس د هغو د منلو لپاره د کوم وخت په انتظار کې دي؟ آیا دې خبرې ته دوی سترګې نیولې دي چې قیامت ناڅاپه د دوی په سر باندې ودریږي؟ د قیامت ځوعلامې او نښې خو اوس هم راښکاره شوي دي، خو کله چې پخپله قیامت راودریږي؛ نو هلته به دوی ته د پوهنې د حاصلولو وخت کله پاتې وي، یعنې د هغه وخت منل او پوهېدل چټي او بېکاره دي، ځکه چې په هغه باندې نجات او ژغورېدل نه حاصلیږي.

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ

نو پوه شه (ای مخاطبه) شان دا دی چې نشته هیڅ بر حق معبود مګر یواځې الله دی، او مغفرت بښنه غواړه د ګناه خپلې، او لپاره د مؤمنانو سړیو او مؤمناتو ښځو.

تفسیر: د هر سړي ذنب (ګناه) د هغه له مرتبې سره سمه وي، دکوم کار ډېره ښه خوا پرېښودل او لږه ښه خوا غوره کول که څه هم د جواز او د استحسان مرتبه ولري، ځینې اوقات د مقرّبینو په حق کې ذنب «ګناه» ګڼل کیږي، د «حسنات الأبرار سیئات المقرّبین» معنی همدا ده، په حدیث کې راغلي دي چې «نبي کریم صلی الله علیه وسلم به د ورځې سل کرته استغفار فرمایه».

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰىكُمْ ﴿۱۹﴾

او الله ته معلوم دی ځای د ګرځېدلو ستاسې (په ورځ کې یا په دنیا کې)، او ځای د هستوګنې ستاسې (په شپه کې، یا په آخرت کې).

تفسیر: په هومره پردو کې چې وګرځئ؛ بیا به جنّت یا دوزخ ته ورسېږئ، چې هغه ستاسو اصلي ځای او کور دی.

وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ۚ

او وایي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی: ولې نه نازلول کیږي یو سورت (د قرآن په باب د قتال د کفّارو سره).

تفسیر: داسې یو سورت چې په هغه کې د جهاد اجازه وي.

فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ

نو پس کله چې نازل کړ شي یو سورت محکم.

تفسیر: په داسې محکمو او مضبوطو او ټاکلیو حکمونو باندې مشتمل وي، چې نه وي منسوخ شوي، او پوره پخپل مهال سم راښکته کیږي، او معنی یې دغسې ظاهرېږي چې په کې بل احتمال نه وي غیر له قتاله.

وَّذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ ۙ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ يَّنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ
فَأَوْلٰى لَهُمْ ﴿۲۰﴾

او یاد کړی شوی وي په هغه کې جنګ؛ نو وینې به ته هغه کسان چې وي په زړونو د دوی کې ناروغي (د نفاق) ګوري تاته لکه کتنه د هغه چا چې بیخودي راغلي وي پر هغه باندې له وېرې د مرګ نه، پس هلاکت دې وي دوی لره.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «مسلمانانو سورت غوښت، یعنې د کافرانو له رېړونو څخه چې ډېر په تکلیف وو، هیلې به یې کولې که الله جلّ جلاله د جهاد امر راکړي؛ نو هغه چې څمونږ له لاسه کېدی شي هغه به مونږ وکړو، کله چې د جهاد امر راغی؛ نو پر منافقانو او خامو خلقو باندې دروند شو، په وېرېدلو او تېښو ختلیو سترګو سره به یې پیغمبر ته کتل، او د حال په ژبې سره به یې ویل: «کاشکې مونږ له دې امر څخه معاف اوسو!». په زیاته وېره کې د سترګو رونق او ښایستوالی نه پاتې کیږي، لکه چې د ځنګدن په وخت کې د سترګو نور ورک کیږي.

طَاعَةٌ وَّقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ ۚ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿۲۱﴾

طاعت کول (د دوی الله ته) او خبره نېکه کول (تاته غوره دي دوی ته)، پس هر کله چې فرض شي کار (د جهاد) پس که چېرې رښتیا ویل کړي وی دوی له الله سره (په اظهار د حرص جهاد ته)؛ نو خامخا به وو دغه رښتیا ویل بهتر دوی ته.

تفسیر: په ښکاره سره دا خلق امر مني، او په خپلو ژبو سره په اسلام او د هغه په احکامو باندې اقرار کوي، مګر د کار خبره دا ده چې ښايي په عمل سره هم هغوی د الله او د رسول هر امر ومني، ښې او معقولې خبرې وکړي، او بيا د جهاد او د نورو زورورو کارونو په مهال کې د الله جلّ جلاله رښتيني بندګان ثابت شي، نو دا صورت به د هغوی د ښېګڼې او بهترۍ وي.

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿۲۲﴾

پس آيا نژدې يئ تاسې (ای منافقانو) که چېرې بادشاهان او متصرّفان شئ، نژدې يئ د دې ته چې فساد به کوئ په ځمکه کې، او پرې به کړئ تاسې (خپلولۍ او) قرابتونه خپل.

تفسیر: د حکومت او اقتدار په نشه کې خلق په عمومي ډول په اعتدال او انصاف باندې قائم نه پاتې کيږي، او د دوی دنيوي حرص لا زياتيږي، بيا د مال او د جاه په کشمکش کې د غرض خوښولو جګړې پيدا کيږي، چې د هغه وروستنۍ نتيجه داسې شي چې په دنيا کې عمومي فتنه او فساد پورته کيږي، او يو له بل څخه خپل تعلّقات او اړيکې پرې کوي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعني له خپل ځان په تنګ کيږئ، او د جهاد اروز کوئ، نو که الله تعالی همدا تاسې غالب کړي، او برۍ درکړي؛ نو فسادونه به وکړئ».

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿۲۳﴾

دا (مفسدان) هغه کسان دي چې لرې کړي دي دوی الله (له رحمت) پس نو کاڼه کړي يې دي دوی (له اورېدلو د حق نه)، او ړندې کړي يې دي سترګې د دوی (له ليدلو د حق نه).

تفسیر: د حکومت په غرور کې کاڼه او ړانده شوي ظلم کوي او ضرر رسوي، او د نورو په پوهولو هم پخپل خير او شر باندې نه پوهيږي، د الله جلّ جلاله له لعنت څخه بالکل سنګدل او کلك زړه ګرځېدلي دي، او دا ټول د هغوی د بد اختيار او د استعداد له قصوره ډګر ته راوتلي دي.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿۲۴﴾

آيا فکر نه کوي دوی په قرآن کې؟ بلکه پر زړونو (د دوی باندې) قلفونه د زړونو د دوی دي.

تفسیر: منافق په قرآن کې غور نه کوي، يا د هغوی د شرارتونو لامله د هغوی پر زړونو باندې مهر او قفل لګېدلی دی، چې د نصيحت د تللو لاره بنده شوې ده، که د قرآن د پوهېدلو توفيق د دوی په برخه وی؛ نو په آسانۍ سره به پوهېدل چې په جهاد کې څومره اخروي او دنيوي ګټې شته.

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى ۙ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿۲۵﴾

بېشکه هغه کسان چې بېرته ګرځېدلي دي (له ايمانه) پر شاوو خپلو پس له هغې څخه چې ښکاره شوې ده دوی ته سمه لاره؛ شيطان ښايسته کړي دي دوی ته (ګناهونه)، او مهلت ښکاره کړی دی (شيطان) دوی ته.

تفسیر: منافقان وروسته د اسلام له اقراره او د هغه د رښتيا ګڼلو له اعتراف څخه کله چې د ازموينې وخت راشي؛ د خپل قول او اقرار څخه غاړه غړوي، او په جهاد کې له مسلمانانو سره ملګرتوب نه کوي، شيطان هغوی ته دا خبره ورښوولې ده چې که جنګ ته لاړ نشي؛ نو تر ډېر مدّت پورې به ژوندون کوي، نو خامخا به د جنګ له ورتګه او په هغه کې له مړ کېدلو څخه څه ګټه دررسيږي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لِلَّذِیْنَ كَرِهُوْا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ سَنُطِیْعُكُمْ فِیْ بَعْضِ الْاَمْرِ ۚ وَ اللّٰهُ یَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ ﴿۲۶﴾

دغه (مهلت دوی ته په سبب د دې دی چې) ببشکه دوی وویل هغو کسانو ته چې بد یې ګڼل هغه (قرآن) چې رالېږلی دی الله: ژر به حکم ومنو ستاسې (او فرمانبرداري به وکړو) په ځینو کارونو کې (چې مرسته «مدد» ده په جنګ او عداوت د رسول الله کې)، او الله ته معلومې دي پټې خبرې (او مشورې) د دوی هم.

تفسیر: منافقانو به له یهودانو او کافرانو سره ویل: که څه هم مونږ په ښکاره ډول سره مسلمانان شوي یو، خو مونږ به له مسلمانانو سره نه یو ځای کیږو، او نه به د هغوی په مرسته جنګ وکړو، بلکه که مو د لاسه وشو؛ ستاسې سره به مرستې وکړو، او په ګردو چارو کې به مونږ ستاسې خبرو ته غوږ ږدو.

فَكَیْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓىِٕكَةُ یَضْرِبُوْنَ وُجُوْهَهُمْ وَ اَدْبَارَهُمْ ﴿۲۷﴾

نو څرنګه به وي (حال د دوی) کله چې قبض کوي دوی لره پرښتې (سا یې راکاږي) وهي به دوی مخونه د دوی، او شاګانې د دوی.

تفسیر: په هغه وخت کې به له موت څخه څرنګه خلاصیږي؟، ببشکه په هغه وخت کې به د نفاق خوند څکي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوْا مَاۤ اَسْخَطَ اللّٰهَ وَ كَرِهُوْا رِضْوَانَهٗ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿۲۸﴾

دغه (سا وښکل د دوی په دغه سختۍ سره په سبب د دې دي چې) ببشکه دوی متابعت کړی وو د هغه شي چې په غضب کاوه به یې الله، او بده یې ګڼله خوښي د دغه (الله)، پس ابته (ضایع) خراب کړل (الله نېک) عملونه د دوی.

تفسیر: د الله جلّ جلاله د خوښولو لاره یې نه ده خوښه کړې، او په هغې لارې باندې یې ټګ کړی دی چې د هغه نه وه خوښه، ځکه د مړ کېدلو په وخت کې ډارېدونکی او اوتر ښکارېده، او الله تعالی د هغه کفر او طغیان په سبب د هغه ګرد عملونه بېکاره کړل، او هیڅ یو عمل هغه ته په بل ژوندون کې ګټه ونه رسوله.

اَمْ حَسِبَ الَّذِیْنَ فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ اَنْ لَّنْ یُّخْرِجَ اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ ﴿۲۹﴾

آیا ګمان کوي هغه کسان چې په زړونو د دوی کې ناروغي (د شک او د نفاق) ده؛ چې نه به ښکاره کوي الله تعالی پټې کینې د دوی له مؤمنانو سره؟ بلکه ظاهرې به یې کړي.

تفسیر: منافقانو پخپلو زړونو کې له اسلام او مسلمانانو سره حسد او ډېر عداوتونه لرل، او له هغوی سره دښمني او کینې کوي، آیا دوی داسې خیال کوي چې دا به د هغوی په زړونو کې پټ پاتې کیږي؟ او الله تعالی به هغه نه ښکاره کوي؟ او مسلمانان به د هغوی په مکر او فرېب باندې نه خبرېږي؟ هیڅکله به داسې نه کیږي !، بلکه د هغوی د باطن خبیث به هرومرو ښکارېږي، او د ازموینې په داسې بهټۍ کې به اچول کیږي، چې هلته به ټولې ککړتیا او خیرې له پاکو شیانو څخه جلا کیږي.

وَ لَوْ نَشَآءُ لَاَرَیْنٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِیْمٰهُمْ ؕ وَ لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِیْ لَحْنِ الْقَوْلِ ؕ

او که اراده وفرمایو مونږ؛ نو خامخا به وښیو مونږ تاته دغه کسان، نو خامخا وبه پېژنې ته دوی په (علائمو د) څېرو د دوی، او (قسم دی چې) خامخا وبه پېژنې ته دوی په ګرځولو اړولو د خبرو کې.

تفسیر: که الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو منافقان به فردًا فردًا وټاکي، او تاته به يې درونښيي، او نامه په نامه به يې درڅرګند کړي، چې په دې مرکه کې دغه او هغه سړي منافقان دي، خو د الله تعالی بالفعل حکمت د داسې سپينو ويلو متقاضي نه دی، برسېره په دې الله تعالی تاسې ته اعلی درجه د فراست نور او رڼا دربښلي دي، چې تاسو هغوی له څېرې او بشرې څخه پېژنئ، او وروسته له دې څخه هغه خلق د خبرو اترو او د وينا له ډوله هم پېژندلی شئ، ځکه چې د منافقانو او د مخلصانو د خبرو کولو او ويلو لهجه او د ګفتګو چل سره جلا وي، هغه زور، شوکت او د خلوص رنګ چې د مخلصانو له خبرې څخه له لرې ښکاري؛ هغه د منافقانو په خبرو کې هيڅ نه وي.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اَعْمَالَكُمْ ﴿۳۰﴾

او الله ته معلوم دي ټول اعمال ستاسې.

تفسیر: له بندګانو څخه د کومې خبرې پټېدل امکان لري، مګر الله تعالی ته ستاسې ګردې چارې که پټې وي که څرګندې وي؛ ورښکاره دي.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجٰهِدِيْنَ مِنْكُمْ وَالصّٰبِرِيْنَ ۙ

خامخا او هرومرو مو آزمويو تاسې (په جهاد او نورو تکاليفو سره) تر هغه پورې چې معلوم او ظاهر کړو مونږ جنګ کوونکي له تاسې څخه، او صبر کوونکي (په جهاد او په نورو احکامو او تکاليفو په اسلام کې).

تفسیر: د جهاد او د نورو شيانو د احکامو ازموينه مقصود ده، په همدې سختې ازموينې کې دا ښکاره کوي چې کوم کسان د الله تعالی په لاره کې خپلې وينې تويوي؟ او په ډېره سخته ازموينه کې ثابت قدم درېږي؟ او کوم سړی ترې تښتي؟ او هغه په ښه شان سره جلا کړو، او تاسو ته يې درښکاره کړو.

وَنَبْلُوَا۟ اَخْبَارَكُمْ ﴿۳۱﴾

او ازمويو مونږ عملونه حالونه خبرونه ستاسې (د ايمان چې آيا رښتيا ده که دروغ؟).

تفسیر: د هر سړي د ايمان، طاعت، او د انقياد تول معلوميږي، او د ګردو داخلي خبرې عملاً محققې کيږي.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَشَآقُّوا الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى ۙ
لَنْ يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا ؕ وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ ﴿۳۲﴾

ببشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او منع کوي يعنې راااړوي نور (خلق) له لارې د الله څخه، او مخالفت کوي له رسول سره پس له هغه چې ښکاره شوه دوی ته لاره سمه؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هيڅ شی، او ژر ده چې ابته (ضايع) خراب به کړي (الله ـ نېک) عملونه د دوی.

تفسیر: د خپلو ځانونو نقصان کوي، الله تعالی ته په دې کې څه نقصان نشته، نه د هغه دين او نه د هغه پيغمبر څه خرابولی شي، هغه قدرت لرونکی الله تعالی د هغوی ګردې پلمې (تدبيرونه) ورخرابوي، او ټولې داسې چارې ړنګوي، او د هغوی زيارونه (کوښښونه) ورانوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوٓا۟ أَعْمَٰلَكُمْ ﴿۳۳﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو) اطاعت كوئ د الله او اطاعت كوئ د رسول الله، او مه باطلوئ تاسې عملونه خپل (په معاصيو سره).

تفسير: په جهاد يا د الله په لاره كې بل كوم محنت او رياضت هلته منلى او مقبول كيږي، چې د الله او د رسول الله له احكامو سره سم وي، او يوازې پخپل شوق، ذوق، خواهش او د طبيعت په غوښتنې سره نه وي، كه نه داسې عملونه بېكاره او ابته كيږي، او توى ځي، او ضايع كيږي، هيڅ يو مسلمان داسې كار نه كوي چې د هغه كوم ښه كار توى لاړ شي، يا له كوم سببه ضايع او بېكاره شي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا۟ وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ﴿۳۴﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي، او منع كوي (خلق) يا منع راوړي له لارې د الله نه، بيا مړه شي او دوى كافران وي؛ پس له سره به مغفرت ونه كړي الله دوى ته.

تفسير: هيڅ يو كافر چې د كفر په حالت كې مړ شي د الله تعالى له خوا نه بخښل كيږي، په تېره بيا هغه كافران چې نور خلق د الله تعالى له لارې څخه ګرځوي، او تل په همدې پسې لوېدلى وي، چې څوك د نبي الله د لارې په لوري لاړ نشي.

فَلَا تَهِنُوا۟ وَتَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱلسَّلْمِ ۖ

پس سُستي مه كوئ، او مه ضعيفان كېږئ (په جهاد) كې، او مه غواړئ تاسې (كفّار) روغې ته (بلكه جنګ ورسره وكړئ).

تفسير: مسلمانانو ته ښايي چې د كفّارو په مقابله كې سُست او كم همّت نشي !، او د جنګ له سختيو څخه ونه ويرېږي، او د جهاد په موقع كې د روغې په لوري ونه ځغلي !، كه نه دښمن زړور كيږي، او په تاسې باندې به خپل ډېر زور او قوت غورځوي، او د اسلام ټولى به مغلوب او رسوا كيږي، هو ! كله چې د اسلام مصلحت او د مسلمانانو ښېګنې تر سترګو لاندې وي؛ نو هلته روغه بده نه ده، لكه چې وروسته د «الفتح» په سورت كې راځي، په هر حال د روغې بنا ښايي پخپل كم همّتى او نامردى باندې نه وي.

وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ وَٱللَّهُ مَعَكُمْ وَلَن يَتِرَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ ﴿۳۵﴾

حال دا چې همدا تاسې غالب يئ (اى مؤمنانو ! پر منكرانو باندې)، او الله له تاسې سره دى (په ثبات نصرت كې)، او له سره به ناقص او ضايع نه كړي له تاسې عملونه ستاسې (بلكه په قيامت كې به پوره جزاء دركړي).

تفسير: د ويرېدلو هيڅ يوه خبره نه ده، كه صبر او استقلال وښيئ، او د الله تعالى په احكامو باندې ثابت قدم واوسئ؛ نو الله له تاسې سره دى، او هغه په پاى كې تاسې ته برى دركوي، او په هيڅ حال كې تاسې ته نقصان او خساره نه درپېښوي.

إِنَّمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ أَمْوَٰلَكُمْ ﴿۳۶﴾

بېشكه دا ژوندون لږ خسيس لوبې او مشغولېده دي، او كه ايمان راوړئ تاسې او پرهېز وكړئ (له معاصيو)؛ در به كړي تاسې ته (الله) اجرونه ستاسې، او نه به غواړي له تاسې (ټول) مالونه ستاسې (بلكه مفروضه زكات درڅخه اخلي، يا نه به غواړي له تاسې هيڅ مالونه د تاسې څخه چې غني دى).

تفسیر: د آخرت په مقابل کې د دنیا حقیقت د یوې لوبې او تماشې غوندې دی، که تاسې ایمان او تقوی غوره کړئ، او له دې لوبو او تماشو څخه لرې خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی به د هغه بدل تاسې ته پوره درکوي، او ستاسې مال به هم له تاسې څخه نه غواړي، هغه مال ته هیڅ اړ (مجبور) نه دی، دی پخپله مال درکوونکی دی.

إِن يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ۝٣٧

که وغواړي دی له تاسې څخه هغه (مال)؛ پس ښه کوښښ وکړي په غوښتلو کې (له تاسې)؛ نو بُخل به وکړئ تاسو (په دغې سره)، او راوه به باسي (په دغو غوښتلو یا بخل سره) پټې کینې دښمني ستاسې (له اهل اسلام سره).

تفسیر: که الله تعالی په سختی سره د هغوی ګرد مال وغواړي، چې هغوی ته یې وربښلی دی؛ نو څومره د الله بندګان به وي چې په خلاص زړه او روڼ تندي د دې امر په مقابل کې (لبّیک) ووایي، زیاتره به هغه سړي وي چې د بخل او تنګدستی ثبوت ښکاره کوي، او د مال لګولو په وخت کې به د هغوی د زړونو خپګان له لرې ښکاریږي.

هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

واورئ ! خبردار شئ ! تاسې چې یئ ای دغو کسانو چې بللي شوي یئ لپاره د دې چې نفقه کړئ مال ولګوئ په لاره د الله کې (په هغو طریقو سره چې فرض کړې یې دي په تاسې لکه زکات او جهاد).

تفسیر: یوه برخه د الله له ورکړی شوي مال څخه د ده په لاره کې د خپلې ګټې لپاره ولګوئ !.

فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ ۖ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِ ۚ

پس ځیني له تاسو هغه دي چې بُخل کوي (نه لګوي مال) او هغه څوک چې بُخل کوي، مال نه لګوي؛ نو بېشکه چې بخل کوي خپل ځان ته (چې محرومو یې له ثوابه).

تفسیر: ستاسې دنیا ستاسې د فائدې لپاره ده، که یې نه ورکوئ؛ نو د خپل ځان نقصان کوئ، الله تعالی ستاسې د ورکولو او نه ورکولو هیڅ پروا نه لري.

وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاءُ ۚ

او الله غني بې پروا دی (له نفقې د تاسې او له هر څیزه)، او تاسې فقیران محتاجان یئ (الله ته).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «د مال د لګولو هغه تأکیدونه چې تاسې یې اوروئ؛ داسې خیال ونه کړئ چې الله تعالی یا د هغه رسول له تاسې څخه سوالونه کوي، داسې نه دی، دا ګردې ویناوې د تاسې د ښېګڼې لپاره دي، بیا د یوه په مقابل کې په زرګونو عوضونه تاسې ته رسیږي، که تاسې له داسې ګټې څخه مخ اړوئ؛ نو الله تعالی او د هغه رسول ستاسې څه پروا نه لري.

وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُم ۝٣٨

او که وګرځېدی تاسې (له ایمان او سخا نه؛ نو الله) به بدل کې راولي یو قوم بل بې له تاسې، بیا به نه وي هغوی په شان د تاسې (ګرځېدونکي له احکامو د الله، بلکه فرمانبردار به وي).

تفسیر: الله تعالی په هغه حکمت او مصلحت چې خپلو بندګانو ته د خرڅ کولو امر ورکوي؛ د هغه حاصل کېدل پر تاسې باندې څه انحصار نه لري، فرض کړئ ! که تاسې بخل او کینې وکړئ، او د الله تعالی له امره مخه واړوئ؛ نو الله تعالی ستاسې په ځای بل کوم قوم دروي، چې هغه قوم به تاسې غوندې کنسک او بخیل نه وي، او په لوی زړه او ډېره خوښی به د الله تعالی د احکامو تعمیل او د هغه په لاره کې به خپل مال لګوي، په هر ډول د الله جلّ جلاله حکمتونه او مصلحتونه پوره کېدونکي دي، خو تاسې له دې سعادته بې برخې پاتې کېږئ.

تمت سورة محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم، بتوفیق الله تعالی وإعانته، فله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الفَتۡحِ

«د (الفتح) سورت مدني دی، (۲۹) آیته او (۴) رکوع لري»، په تلاوت کې (۴۸) او په نزول کې (۱۱۱) دی، د (الجمعة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

د دې سورت په مختلفو آيتونو کې د متعدّدو واقعاتو په لورې اشارې دي، چې د فهم د سهولت لپاره د هغو خُلاصه او لنډون داسې بيانيږي:

الف: پيغمبر صلی الله عليه وسلم په مدينه کې خُوب وليد چې: «په امن او امان سره مکې ته داخل او عمره يې ادا کړې، حلق او قصر يې فرمايلی دی»، دوی دا خوب صحابه وو ته ووايه، خو د ورتګ نېټه يې ونه ټاکله (مقرر نه کړه)، مګر د شدّت اشتياق څخه د ډېرو داسې خيال کېده چې سږ کال به عمره ميسّره کيږي، او اتفاقاً دوی هم د عمرې قصد وفرمايه.

ب: دوی له يونيم زر سړيو سره د عمرې په نيت د مکې په لورې وخوځېدل، او «هديې» هم له دوی سره وې، کله چې دا خبر مکې ته ورسېد؛ قريشو يوه لويه جرګه جوړه او په هغې کې دا خبره غوټه کړه چې دوی به نه پريږدو چې مکې ته راشي، سره له دې چې سم د مکې معظمې له اصولو سره دښمنانو حق درلود (لرلو) چې حج او عمره وکړي، کله چې محمدي قافله مکې ته نژدې او (حُديبيې) ته ورسېده؛ نو د دوی اوښه هلته چو شوه، او سره له ډېرو وهلو او خوځولو او کشمکش هيڅ له خپل ځای څخه ونه خوځېده، تر څو چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «حبسها حابس الفيل» او ويې ويل: «قسم په الله که د مکې خلق له ما څخه د داسې خبرې مطالبه وکړي چې په هغې کې د حرمات الله تعظيم قائم وي؛ زه به هغه منم»، نو په هغه ځای کې يې قيام وفرمايه.

ج: محمد رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم مکيّانو ته سړي ولېږل، چې «مونږ د جګړې لپاره نه يو راغلي، مونږ پرېږدئ چې خپله عمره وکړو، او بېرته لاړ شو»، کله چې د نبوي صلی الله عليه وسلم ځواب ور ونه رسېد؛ نو نبي کريم صلی الله عليه وسلم د عُثمان رضي الله تعالی عنه په خوله هم دا خبره هغوی ته ولېږله، او هغو نارينه وو او ښځو مسلمانانو ته يې زېری ورکړ چې هلته مغلوب او مظلوم اوسېدل: «نژدې ده چې په مکه کې اسلام غالب شي»، قُريشو عثمان رضي الله تعالی عنه ستون کړ، کله چې د عُثمان رضي الله تعالی عنه بېرته راتګ وځنډېد (ايسار شو)؛ دا خبره خوره شوه چې هغه هلته وژلی شوی دی، دلته رسول الله مبارک په دې خيال چې ښايي اوس د جګړې وار هم راورسيږي؛ ګرد اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم تر يوې ونې لاندې کېنول، او د جهاد بيعت يې ترې واخيست، کله چې قريشو د بيعت خبره واورېده؛ وويرېدل، او عُثمان رضي الله تعالی عنه يې بېرته ولېږه.

د: بيا د مکې ځو غټان د روغې په غرض د محمد رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم په حضور کې حاضر شول، او صلحنامه يې وليکله، دلته پر ځينو خبرو باندې بحث او مناقشه پېښه شوه، او مسلمانان په قهر شول، او ويې ويل چې: د داسې خبرې پرېکړه په توره وکړي، خو رسول الله مبارک د مکيانو ګردې غوښتنې ومنلې، او مسلمانانو د رسول الله مبارک په وينا او د کفارو د ډېرو اصرارو لامله له ضبط او تحمّل څخه کار واخيست، او روغه غوټه شوه، په دې روغليک (صلحنامه) کې يو شرط د کفارو له لوري دا وو چې سږ کال تاسې مسلمانان بېرته لاړ شئ، کال ته بې وسلې

راشئ او عمره وکړئ !، تر لسو کلونو پورې به د دواړو ډلو په منځ کې جنګ نه کيږي، په دې مدّت کې هومره سړي چې له مکې څخه مدينې ته راشي؛ ښايي چې بېرته ولېږل شي، که له مدينې څخه کوم سړی مکې ته راشي؛ هغه همدلته په مکې کې ساتل کيږي، وروسته له دغې روغې څخه دوی په (حُديبيې) کې د هدي حيوانات ذبح او وروسته له حلق او قصر يې خپل احرام خلاص کړ، او مدينې منورې ته بېرته راغلل.

هـ: په لاره کې همدا د (الفتح) سورت نازل شو، دا ګردې پېښې د هجرت په (۶) کال کې پېښې شوې.

و: محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په (۷) کال د هجرت د «ذي القعدة الحرام» په مياشت کې سم له تړون سره د «عمرة القضاء» لپاره مکې ته تشريف يووړ، او په امن او امان او په زړه پورې يې عمره اداء کړه.

ز: د هغه روغليك (صلحنامې) هغه خبره چې تر لسو کلونو پورې به جنګ نه کيږي؛ د قريشو له خوا ماته شوه، نو ځکه د هجرت په (۸) کال د رمضان المبارك په مياشت کې مکه معظمه د مسلمانانو په لاس فتحه شوه.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۝ لِّيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنۢبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ

بېشکه چې مونږ فتح او بری مو درکړی دی تاته فتحه، او بری ظاهر، او ښکاره. لپاره د دې څو چې وبښي تاته الله هغه چې پخوا تير شوي دي له ګناه د تا څخه، او هغه چې وروسته دي (له ګناه څخه).

تفسير: د حُديبيې روغه که څه هم په ښکاره ډول د ذلت او مغلوبيت روغه په نظر راځي، او د هغې د شرائط له لوستلو څخه په بادي النظر کې دا محسوس کيږي چې ګردې خبرې د قريشو په ګټه دي، لکه عمر الفاروق رضي الله تعالی عنه او نورو اصحابو کرامو رضوان الله تعالی عليهم أجمعين د دې روغې د ښکاره توری له کتلو څخه سخت خپه، محزون، مضطرب او پرېشان وو، دوی خيال کاوه چې د مسلمانانو د دې يو نيم زر (۱۵۰۰) سر جارونکي (قربانوونکي) لښکر په مخکښې به قريش او د هغوی نور طرفداران څه اهميت لري، ولې د دې راز ګردو جګړو پرېکړه او فيصله په توره سره ونه کړه شي؟ مګر د رسول الله صلی الله عليه وسلم سترګې هغه احوالو او نتيجو ته وې چې د نورو له سترګو څخه به پټې وې، ځکه چې الله جلّ جلالُه د دوی ټټر (سينه) د ډېرو سختو پېښو د تحمّل لپاره پرانيستلی وو، دوی په بې مثاله استغناء، توکل، تحمّل، او ايثار سره هغه شرطونه ومنل، او خپلو اصحابو ته يې په دې لنډو توريو (الله ورسولُه أعلم) سره ډاډينه (سُکون) او تسلي ورکوله، يعني الله تعالی او د هغه رسُول په داسې خبرو باندې ډېر ښه پوهيږي، تر څو چې دا سُورت نازل شو، او الله تعالی د دې روغې او فيصلې نوم «فتح مبين» کېښود، خلقو په دې باندې هم تعجّب کاوه، او ويل به يې چې: يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! دا بری دی؟ نبي صلی الله عليه وسلم به فرمايل چې: «هو ! لوی بری دی».

وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ

او (بل لپاره د دې) چې پوره کړي (الله په فتحه د مکې او د نورو ښارونو سره) مهرباني خپله پر تا باندې.

تفسير: يواځې له تقصيراتو څخه نه تيريږي، بلکه هر هغه ظاهري، باطني، مادي، روحي انعام او احسان چې تر اوسه پورې درسره شوی دی، د هغه تکميل او تتميم هم کاوه شي.

وَيَهْدِيَكَ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ۝

او (بل لپاره د دې) چې وښيي تاته سمه صافه لاره.

تفسير: تل به دې د هدايت او استقامت لاره کې قائم لري، د اسلام د حکومت د قائمېدلو په لاره کې به تاته هيڅ مشکلات نه در پيښيږي، خلق به ډلې ډلې ستاسو په لار ښوونه د اسلام په سمه لاره راځي، او په دې ډول د تا د حسناتو په ذخيره کې بېشماره زيادت کيږي.

وَّيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيْزًا ③

او (بل لپاره د دې) چې کومک (مدد) وکړي الله تعالى له تا سره مدد غالب زبردست.

تفسير: د الله تعالى داسې مدد به راشي چې هيڅوک به يې نشي بندولی، او د هغه په مرسته به فتح او ظفر ستاسې له قدمونو سر مل وي.

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ السَّكِيْنَةَ فِيْ قُلُوْبِ الْمُؤْمِنِيْنَ لِيَزْدَادُوْٓا اِيْمَانًا مَّعَ اِيْمَانِهِمْ ؕ

دغه (الله) هغه ذات دی چې نازله کړې يې ده سکينه، او ډاډينه (سکون) په زړونو د مؤمنانو کې لپاره د دې چې زيات کړي دوی لره ايمان سره له ايمان د دوی.

تفسير: اطمينان او ډاډينه (سکون) يې راښکته کړه يعنې سره له دې چې د هغوی له طبعې څخه خلاف وو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حکم باندې ټينګ ودرېدل، او له ضد کوونکيو کافرانو سره يې ضد ونه کړ، نو د هغه په برکت د دوی ايمان نور هم زيات شو، اول د جهاد په بيعت سره يې ثابته کړه چې مونږ د الله جلّ جلاله په لاره کې د جنګ کولو او ځان جارولو (قربانولو) لپاره حاضر يو، دا هم د ايمان يو رنګ وو، وروسته له دې کله چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم د مسلمانانو له جذباتو څخه پرته (علاوه) روغه وکړه؛ نو دغه د هغوی د ايمان د رنګ بله نندارہ وه چې خپل جوش، جذبات او عواطف يې په زور سره ټينګ کړل، او د الله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د فيصلې په مقابل کې يې غاړه کېښودله، رضي الله تعالى عنهم ورضوا عنه.

وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ④

او خاص الله لره دي لښکرې د اسمانونو او د ځمکې (که اراده وفرمايي الله د نصرت د دين خپل؛ بې له تاسې څخه يې هم کوي)، او دی الله ښه خبردار ښه حکمت والا.

تفسير: دغه خبره همغه پاک الله تعالى ښه معلومه ده چې کوم وخت تاسو ته د قتال امر کول مصلحت دی؟ او په کوم وخت کې له قتال څخه بېرته درېدل، او روغه کول تاسې لره ښه دي؟ که تاسې ته د قتال امر درکړ شي؛ نو هيڅ د کفارو د کثرت له خياله تردّد ونه کړئ، ځکه چې د ځمکې او د اسمانونو د لښکرو مالک همغه الله تعالى دی، چې سره د لړتوب ستاسې امداد او مرسته په غيبي لښکرو سره هم کولی شي، لکه چې په «بدر، احزاب، حُنين» او نورو کې يې وکړه.

لِّيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ ؕ

لپاره د دې چې داخل کړي مؤمنان سړي او مؤمناتې ښځې په جنّتونو کې چې بهيږي د لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو (ځلور قسمه ويالې) حال دا چې همېشه به وي دوی په هغو (جنّتونو) کې، او (لپاره د دې چې) ورژوي الله تعالى له دوی څخه ګناهونه د دوی.

تفسير: کله چې رسول أکرم صلى الله عليه وسلم ﴿اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِيْنًا﴾ الآية ولوست؛ نو اصحابو هغوی ته مبارکي عرض کړه، او ويې ويل: يا رسول الله ! دا خو تاسې ته شوه، مونږ ته څه ده؟ نو ځکه دا آيتونه نازل شول، يعنې الله تعالى

اطمینان ډاډینه (سکون) او سکینه رانښکته کړله، او د مؤمنانو ایمان یې لا زیات کړ، تر څو دوی په ډېر اعزاز او اکرام سره په جنّت کې داخل کړي، او د هغو ګردې خرابۍ او کمزورۍ معاف کړي، په حدیث کې دي: هغو اصحابو چې د حُدیبیې بیعت کړی دی؛ هیڅ یو له هغو څخه هم دوزخ ته نه ځي.

وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا عَظِيْمًا ۝

دی دغه (غُفران او ادخال د جنّت) په نزد د الله په مراد رسېدل، بری موندل ډېر لوی.

تفسیر: ځینې نقّال صوفیان یا مغلوب الحال لویان وایي چې: «جنّت غوښتل د ناقصانو کار دی»، له دې ځای څخه رانښکاره شوه چې د الله تعالی په نزد دا لوی کمال دی.

وَّيُعَذِّبَ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَ الْمُشْرِكٰتِ

او (لپاره د دې) چې عذاب کړي (الله) منافقان سړي او منافقانې ښځې او مشرکان سړي او مشرکانې ښځې.

تفسیر: د مؤمنینو په زړونو کې یې د صُلحې او روغې له خوا ډاډینه (سکون) پیدا کړه، او د اسلام اساس او بنسټ یې ټینګ کړ، او د اسلامي فتوحاتو او ترقیاتو ورونه یې خلاص کړل، چې په پای کې به د کافرانو او منافقانو د مصیبت او د ماتې سبب کیږي، او هغوی ته به سخته سزا رسیږي.

الظَّآنِّيْنَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ

چې ګمان کوونکي دي پر الله باندې ګمان د بدۍ (چې الله به هیڅ کله رسول الله ته بری نه ورکوي).

تفسیر: «بد اټکلونه» دا دي چې د مدینې د تګ په وخت کې منافقان پرته له «جدّ بن قیس» څخه ګرد هلته پاتې شول، او پلمې یې ځان ته جوړې کړې، ولې چې هغوی داسې اټکل کاوه چې په مکه کې ضرور جنګ پېښیږي، او دا ګرد مسلمانان په ښکاره ډول عمرې ته راغلي دي، خو په چل سره غواړي چې په معظمه مکه باندې تصرّف وکړي.

عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ

پر دوی باندې دي راګرځېدل د بدۍ (په ذلّت او عذاب) سره.

تفسیر: د زمانې په ګردش او د مصیبت په احاطه کې راغلي تر کومه به احتیاط او وړاندې کتل وکړي.

وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ۚ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ۝ وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ۝

او غضب کړی دی الله پر دوی باندې، او لرې کړي دي (الله دوی له رحمت خپله)، او تیار کړی دی الله دوی ته (عذاب د) دوزخ، او بد ځای د ورتللو دی (دغه دوزخ). او خاص الله لره دي لښکرې د اسمانونو او د ځمکې، او همېشه دی الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: که هغه سزا در کړي؛ نو څوک به مو وژغوري؟ خدايي لښکر به مو په يوه شېبه کې وړې ذرې کړي، خو هغه ذات سره د زبردستی حکمت لرونکی هم دی، او د الهي حکمت داسې مقتضی نه دی، چې سمدلاسه هغوی ته سزا ورکړي.

﴿إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝٨﴾

بېشکه مونږ لېږلی يې ته (ای محمده !) شاهد او زېرې ورکوونکی او ويروونکی.

تفسير: تاسې د الله امر منونکيو ته زېری د خوښی ورکوئ، او غاړه غړوونکو ته وېره اوروئ، او خپل احوال ښيئ، لکه چې له ﴿إِنَّا فَتَحْنَا﴾ څخه تر دې ځای پورې درې واړه مضامين راغلي دي، او په آخرت کې هم پر خپل امت او هم پر انبياوو عليهم السلام باندې ګواهي ورکوئ.

﴿لِّتُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ﴾

لپاره د دې چې ايمان راوړئ تاسې په الله او په رسول د دغه (الله)، او مدد وکړئ د هغه د دين، او تعظيم وکړئ د هغه.

تفسير: د ﴿وَتُعَزِّرُوهُ﴾ او د ﴿وَتُوَقِّرُوهُ﴾ ضميرونه که الله ته راجع شي؛ نو د الله له مدد کولو څخه د هغه د دين او د هغه د پيغمبر مدد کول دي، که رسول ته راجع شي؛ نو هيڅ اشکال نه پاتې کيږي.

﴿وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝٩﴾

او هغه (الله) ته نسبت د پاکۍ وکړئ سبا او بېګا.

تفسير: د الله تعالی د پاکۍ بيان تل کوئ، که په لمانځه کې وئ، او که د باندې له لمانځه څخه وئ.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

بېشکه هغه کسان چې بيعت کوي له تا سره بېشکه بيعت کوي له الله سره، او لاس د الله له پاسه د لاسونو د دوی دی.

تفسير: خلقو به خپل لاسونه د رسول الله صلی الله عليه وسلم په لاس کې ورکول، او له هغوی سره يې بيعت کاوه، نو دا يې وفرمايل، چې د نبيّ الله په لاس باندې بيعت کول داسې دي لکه له الله تعالی سره بيعت کول، ځکه چې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په حقيقت کې د الله تعالی له جانبه بيعت اخلي، او د هغه د احکامو تعميل او تأکيد د بيعت په وسيله کوي، نو دا هسې ده لکه چې د (۵ جزء د النساء سورت په (۱۱) رکوع (۸۰) آيت کې دي: ﴿مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ﴾.

﴿فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَٰهَدَ عَلَيْهُ ٱللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝١٠﴾

پس هغه چا چې مات کړ دا بيعت؛ نو بېشکه چې ماتوي به دی بيعت په ځان خپل (او ضرر يې همده ته راجع کيږي)، او هغه څوک چې وفا وکړي په هغه شي چې عهد او اقرار يې کړی دی پر هغه له الله سره؛ پس ژر ده چې ور به کړي الله تعالی ده ته اجر او بدل ډېر زيات (چې د جنّت عطاء او د الله لقاء ده).

تفسیر: هغه خبرې چې د بیعت په وخت کې کولی کیږي، که څوک هغه ماتوي؛ نو خپل ځان ته عار او نقصان رسوي، او الله تعالی او د هغه رسول ته هیڅ یو نقص او ضرر نشي رسولی، او هغه ته د عهد ماتولو سزا ورسیږي، هر څوک چې خپل استقامت ښکاره کړي، او په خپل عهد او پیمان باندې په ټینګه سره ولاړ وي؛ نو هغه ته به د هغه پوره اجر او بدل ورورسیږي.

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ

ژر دی چې وبه وایي تاته وروسته پاتې شوي (له تللو د مکې په کال د حُدیبیې) له صحرایانو، مشغول کړي یې مونږ مالونو څمونږ او کورنۍ څمونږ، نو ښښنه وغواړه مونږ لره (د ګناه څمونږ).

تفسیر: له مدینې څخه د وتلو په وخت کې رسول الله مبارک مکې معظمې ته د خپلو تللو اعلان کړی وو، او مسلمانانو ته یې له خپل ځان سره د ورتګ تشویق او رغبت ورکړی وو، ښایي له قرائنو څخه دوی ته هم د جګړې د پېښېدلو کوم احتمال ورپیدا شوی وي، خو له دې څخه هغو کلي والو صحرائیانو چې هنوز ایمان د هغوی په زړونو کې لا ښه ځای نه وو نیولی؛ خپل ځانونه یې پټول، او پخپلو منځونو کې به یې سره ویل: «آیا مونږ د هغه قوم کورونو ته لاړ شو، چې هغوی د محمد صلی الله علیه وسلم پر کور مدینې باندې راغلل، او د هغه ملګري اصحاب یې ورځنې ووژل، آیا مونږ چې د هغو توره دلته لیدلې ده؛ هلته له هغوی سره جنګېدی شو؟ وګورئ چې دا تلونکي هم له دې سفر بېرته راتلونکي نه دي، او ګرد به هلته سره تباه شي»، په دې آیتونو کې حق تعالی د هغوی پټې خبرې راڅرګندې (راښکاره) کړې، او د هغوی د مدینې له رسېدلو څخه پخوا په لاره کې یې ورښکاره کړه چې ستاسې د صحیح او سالم بېرته راتللو په نسبت به دا خلق د خپلې غیر حاضرۍ راز راز دروغ او عذرونه ووایي، او ډول ډول هیلې بهانې پلمې به جوړوي، او وایي به چې: مونږ د خپل کور او کهول له چارو څخه نه وو وزګار، یا مو څوک په کورونو کې نه وو چې وروسته له مونږ څخه د مال، اسباب، اهل او عیال سرپرستي وکړي، په هر حال له مونږ څخه لوی قصور شوی دی، اوس ته له الله تعالی څخه څمونږ مغفرت او ښښنه وغواړه.

يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۚ

وایي دغه (پاتې کیدونکي منافقان) په ژبو خپلو سره هغه (خبرې) چې نشته په زړونو د دوی کې.

تفسیر: پخپلو زړونو کې پوهیږي چې دا عُذر بیخي غلط دی، او استغفار او د ښښنې غوښتل هم یو ظاهر داري ده، او رښتیا او له زړه نه ده، ځکه چې دوی نه دا کومه ګناه ګڼي، او نه په داسې څه اعتقاد لري.

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۚ بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ⑪

ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) نو څوک دی چې مالک به شي تاسې لره په دفع د عذاب کې د جانبه د الله څخه د یو څیز که الله اراده وفرمایي ستاسې د ضرر او نقصان؟ یا الله تعالی اراده وفرمایي ستاسو د نفع او ګټې؟ (بل هیڅوک نشته چې ضرر او نفع یې په قدرت کې وي)، بلکه دی الله په هغو ګردو کارونو چې کوئ یې تاسې ښه خبردار.

تفسیر: هر راز ګټه (فائده) او نقصان د الله تعالی په لاس کې دی، د هغه د ارادې او مشیت په مخامخ کې هیڅوک هیڅ شی نشي کولی، الله تعالی پخوا د تاسې له دې دروغو، حیلو او عذرونو ویلو څخه خبر راکړی دی، او ستاسې حال

او احوال يې ماته را څرګند (راښکاره) کړي دي، او اراده يې فرمايلې ده، چې ستاسې د دې ناوړه (ګنده) اعمالو او حرکاتو په سبب تاسې د حُديبيې د غزوې له راز راز برکاتو او ګټو څخه بې برخې کړي، او تاسې ته له دې درکه نقصان او خساره ورسوي، که تاسې وايئ چې: مونږ د مال، اولاد، کور او کهول لامله په دې غزوې کې شرکت ونه کړ؛ نو که الله وغواړي چې ستاسې مال، اولاد، کور او کهول ته ستاسې په حضور کې څه زيان او ضرر ورسوي؛ نو ستاسې له لاسه څه کېدی شي؟ يا فرض کړئ: که الله تعالی تاسې يا د تاسې اهل او عيال او مال ته کومه ګټه (فائده) رسوي؛ نو ستاسې نشتوالی او مسافرت د هغې مانع کېدی نشي، او هرومرو يې دررسوي، نو د الله او د هغه د رسول د خوښې په مقابل کې داسې خبرې ته ځير کېدل او د داسې شيانو پروا کول پرته (علاوه) له حماقت او ضلالت څخه بل شی نه دی، او داسې فکر هم مه کوئ چې په پلمو (تدبيرونو)، حيلو، بهانو او خبرو سره به د الله تعالی او د رسول صلی الله عليه وسلم خوښې حاصله کړئ، او په دې ښه پوه شئ چې الله تعالی ستاسو په ګردو خبرو اترو او پلمو خبر دار دی.

بَلۡ ظَنَنۡتُمۡ اَنۡ لَّنۡ يَّنۡقَلِبَ الرَّسُوۡلُ وَالۡمُؤۡمِنُوۡنَ اِلٰٓى اَهۡلِيۡهِمۡ اَبَدًا وَّزُيِّنَ ذٰلِكَ فِىۡ قُلُوۡبِكُمۡ وَظَنَنۡتُمۡ ظَنَّ السَّوۡءِ ۖۚ وَكُنۡتُمۡ قَوۡمًاۢ بُوۡرًا ﴿۱۲﴾

(دا عذرونه او بهانې چې تاسې کوئ داسې نه ده) بلکه ګمان به کاوه تاسې (ای متخلّفينو) چې بيا به له سره بېرته راونه ګرځي رسول الله او مؤمنان (له حُديبيې نه) کورونو خپلو ته هيڅکله، او ښايسته کړی شوی دی دغه (ګمان د تباهي د مؤمنانو) په زړونو ستاسې کې (ای منافقانو)، او ګمان کړی وو تاسې ګمان بد شوی (په علم د الله کې)، او وئ تاسې يو قوم هلاک کړی شوی.

تفسير: په رښتيا سره ستاسې د نه ورتګ سبب دا خبرې نه دي چې تاسې يې وايئ، بلکه ستاسې ګمان داسې وو چې اوس پيغمبر او د هغه ملګري له دې سفره په روغ صورت بېرته راونه ګرځي، دا ستاسې د زړه ټينګه خبره وه، چې دا ګمان مو بيخي غلط او چټي (بېکاره) ثابت شو، نو ځکه تاسې خپل حفاظت او ګټې د جلا اوسېدلو په صورت کې سنجولې وې، او حال دا دی چې په دې صورت کې ستاسې خُسران او تباهي وه، او الله تعالی ته ښه معلوم وه چې تاسې تباه او برباد کېدونکي يئ.

وَمَنۡ لَّمۡ يُؤۡمِنۡۢ بِاللّٰهِ وَرَسُوۡلِهٖ فَاِنَّاۤ اَعۡتَدۡنَا لِلۡكٰفِرِيۡنَ سَعِيۡرًا ﴿۱۳﴾ وَلِلّٰهِ مُلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ يَغۡفِرُ لِمَنۡ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنۡ يَّشَآءُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوۡرًا رَّحِيۡمًا ﴿۱۴﴾

او هر هغه چې ايمان يې نه وي راوړی په الله او په رسول د دغه (الله)؛ نو بېشکه مونږ تيار کړی دی مونږ کافرانو ته تود اور (د دوزخ). او خاص الله لره دی سلطنت او باچايي د اسمانونو او د ځمکې (ملکًا خلقًا وعبيدًا)، ښښي هر هغه چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې)، او په عذاب کې اچوي هر هغه چې اراده وفرمايي (د عذاب يې)، او هميشه دی الله ډېر ښه ښښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: هغه څوک چې د الله تعالی اراده د هغه ښښنې ته نه وي تللې؛ نو زه يې څرنګه ښښنه وغواړم، هو ! که الله تعالی مهرباني پر تاسې باندې وفرمايي؛ نو تاسې ته توفيق درکوي چې توبه وکاږئ، او د هغه ښښنه ځان ته وګټئ، د هغه رحمت په هر حال کې د هغه په غضب باندې سابق دی.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ ۖ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ ۚ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ ۖ

ژر به ووايي (تاته) وروسته پاتې كيدونكي (خلق) كله چې روان شئ تاسې غنيمتونو (د خيبر ته) (لپاره د دې) چې واخلئ تاسې هغه (غنائم) ! پرېږدئ مونږ چې درځو په تاسې پسې (لپاره د جنګ او غنيمت)، اراده لري دوی چې بدلې كړي دوی د الله خبرې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې له سره به متابعت ونه كړئ تاسې ځمونږ، همداسې فرمايلي وو الله پخوا له دې څخه.

تفسير: د حُديبيې له راتګ څخه وروسته رسول اكرم صلى الله عليه وسلم ته امر ورسېد، چې پر (خيبر) باندې بريد او تعرض وكړي !، چې هلته هغه غدّاران يهودان اوسېدل، چې د (احزاب) په غزا كې يې كافرانو ته د مدينې لارښوونه كړې وه، حق تعالى خپل رسول ته خبر وركړ چې هغه صحرائيان چې حُديبيې ته نه وو تللي؛ اوس به د (خيبر) په غزا كې له تاسې سره د ورتګ غوښتنه وكړي، ځكه چې هلته وېره لږه او د ولجې (غنيمت) هيلې ډېرې دي، تاسې هغوی ته ووايئ چې: ستاسې له دې غوښتنې څخه لا پخوا ماته الله تعالى ستاسې په نسبت هدايت راكړی، دا چې تاسې په دې سفر كې هم هر ګز نشئ تلی، نو آيا په دې صُورت كې به تاسې له مونږ سره تلی شئ؟ كه ځئ نو د دې تګ معنا به دا وي چې د الله تعالى خبره بدله شوې ده، حال دا چې د الله تعالى احكام هيڅكله بدليدونكي نه دي.

فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ۚ

بيا به ژر ووايي چې حسد او كينه كوئ تاسې له مونږه سره (په ګټه ځمونږ كې ای مؤمنانو !).

تفسير: الله تعالى هيڅ نه دي فرمايلي، تاسې محض دا غواړئ چې مونږ ته څه ګټه ونه رسيږي، او د غنيمت مال يواځې تاسې ته پاتې دی.

بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

(داسې نه ده) بلكه وو دوی چې نه به پوهېدل (له دين د اسلام نه) مګر خو لږ څه.

تفسير: ډېره لږه پوهـه لري، او دا ناپوهان په دې نه پوهيږي چې د مسلمانانو د زُهد او د قناعت مرتبه دومره لوړه ده، چې هغوی هيڅ دنيوي ګټو ته نه ګوري.

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۖ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ

ووايه (ای محمده !) وروسته پاتې كېدونكيو ته له صحرائي خلقو: ژر ده چې راوبه بللی شئ تاسې طرف د جنګ د يوه قوم ته چې خاوندان د جنګ سخت وي، يا به جنګ كوئ تاسې له هغو سره (چې ايمان يې نه راووړ)، يا به مسلمانيږي هغوی؛ نو بيا كه امر ومنئ تاسې د دغو بلونكيو دربه كړي تاسې ته الله اجر ثواب ښه (چې عزّت او غنيمت دی په دنيا كې، جنّت او رؤيت دی په عُقبا كې).

تفسير: لږ څه صبر وكړئ، دې غزا ته نشئ تلی، خو وروسته له دې نه نورې جګړې ډېرې راتلونكې دي، او د خورا سختو جنګياليو قومونو سره به د مسلمانانو جنګونه پيښيدونكي وي، او د هغه سلسله به تر هغه پورې اوږديږي تر څو

هغه اقوام يا د اسلام په دين مشرّف شي، يا جزيه وركړي، او ځان مطيع الاسلام وشمېري، كه په رښتيا سره تاسې د جهاد مينه لرئ؛ نو هلته د جهاد ډګر ته ننوځئ ! او خپل شجاعت مېړانه (بهادري) او توره راښكاره كړئ، كه چې په هغه وخت كې د الله تعالى امر او حكم ومنئ؛ نو الله تعالى به خورا ښه بدل او جزاء تاسې ته دركړي.

تنبيه: له دې جنګياليو قومونو څخه (بنو حنيفه) يا نور مراد دي، چې د كذّاب مسيلمه تېر وو، يا (هوازن) يا (ثقيف) او نور دي، چې د حُنين په غزا كې له هغوى سره مقابله وشوه، يا به هغه مرتدّان وي چې له هغوى سره د ابوبكر الصدّيق رضي الله تعالى عنه په خلافت كې سخته جګړه پېښه شوه، يا به د پارس، روم، خراسان، پښتونخوا ګرد او نور هغه توريالي قومونه وي، چې د راشدو خلفاوو په وخت كې له هغوى سره سخت جنګونه ونښتل.

وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾

او كه وګرځېدئ تاسې لكه چې ګرځېدلي وئ پخوا له دې څخه؛ نو په عذاب به كړي (الله) تاسې په عذاب دردناك سره.

تفسير: لكه چې د حُديبيې له تګه بېرته پاتې شوى، كه په راتلونكي جګړې كې هم بېرته پاتې شوئ؛ نو الله تعالى تاسې ته ډېر درد لرونكى عذاب دركوي، او ښايي پخوا له آخرته په همدغه دنيا كې هم څه عذاب درورسيږي.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

نشته پر ړانده باندې هيڅ ګناه او تكليف، او نه په ګوډ باندې هيڅ ګناه او تكليف، او نه په ناروغ باندې هيڅ ګناه او تكليف (ځكه چې جهاد پر دغو معذورانو باندې فرض نه دى)، او هر هغه څوك چې اطاعت وكړي، حكم ومني د الله او د رسول د دغه (الله)؛ نو داخل به يې كړي (الله) دى په جنّتونو كې چې بهيږي له لاندې (د ونو او مانيو) د هغو (ځلور قسمه) ويالې، او هر هغه څوك چې وګرځېد (له احكامو د الله)؛ نو (الله) به په عذاب كړي دى په عذاب ډېر دردناك سره.

تفسير: په ګردو امورو او معاملو كې عامه ضابطه همدا ده چې متخلّفين معذّب كړي.

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ

خامخا راضي او خوښ شوى دى الله تعالى له مؤمنانو نه هغه وخت چې بيعت يې كاوه، له تا سره د لاندې د ونې.

تفسير: دا د «كيكر» ونه وه، غالبًا د ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ الآية - د فرمايلو له سببه دغه بيعت ته (بيعة الرضوان) وايي، چې د هغه مفصّله قصه د دې سورت په شروع كې تېره شوه.

فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ

بيا معلوم كړ (الله په ظاهري علم سره هم) هغه (اخلاص) چې په زړونو د دوى كې وو.

تفسير: د ظاهر اندېښنه او د زړه توكّل، حسن نيت، صدق، اخلاص اسلامي مينه او نور.

فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا

بیا راښکته کړه (الله) سکینه، او ډاډینه (سکون) پر دوی باندې، او عوض يې ورکړ (الله) دوی ته برى نژدې (چې فتح د خيبر ده)، او ولجې (غنيمت) ډېرې چې وابه خلي دوى هغه (ولجې).

تفسير: مراد له فتحې نژدې څخه فتحه د خيبر ده، چې د حُديبيې له بېرته راتګ څخه سمدلاسه پېښه شوه، او زياتې ولجې (غنيمت) په لاس ورغللې، چې له هغو سره مجاهدين هوسا او خوښ شول.

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾

او دى الله همېشه قوي غالب ډېر حکمت والا.

تفسير: الله تعالى په خپل زور او حکمت سره، د حُديبيې نقصانونه ! په دې ځای کې تلافي او معاوضه کړل، او په فتحه د مکې معظّمې او حُنين کې همداسې تلافي او معاوضې په ظهور ورسېدې.

وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ

وعده کړې ده له تاسې سره الله د غنائمو او ولجو ډېرو چې وابه يې خلئ تاسې هغه نو (الله) ژر درکړل تاسې ته دا (غنائم او ولجې).

تفسير: وروسته به ډېرې ولجې او غنيمتونه دررسېدونکي وي، چې له هغو يو همدا د خيبر غزا ده، چې ستاسې برخه په دې کې درکړه شوه.

وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنكُمْ

او (الله) بند کړل لاسونه د خلقو له تاسې نه.

تفسير: عام جنګ در پېښ نه شو، او په حُديبيې او خيبر کې يې د کفّارو له لاسه تاسې ته څه ضرر او نقصان ونه رساوه، او ستاسې په نشتوالي کې هيڅا ستاسې اهل او عيال کور او کهول ته هم لاس ونه غځاوه.

وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ

او چې شي دا کار ښنه (د قدرت د الله) لپاره د مؤمنانو.

تفسير: مسلمانان دې وپوهېږي چې د الله تعالى قدرت څرنګه دى؟ او د هغوى درجه د هغه په دربار کې کې څومره ده؟ او بل دا چې وروسته له دې څخه هم د هغه نورې ګردې وعدې همداسې پوره کېدونکې دي.

وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾

او الله ښيي تاسې ته لاره برابره.

تفسير: د الله تعالى پر وعدو باندې ډاډينه او د هغه د لا محدود قدرت پېژندنه او همغه ذات ته د ځان او د جهان سپارنه؛ د لا زيات اطاعت او حکم منلو ترغيب درکوي، چې همدا ده د توکّل برابره او سمه لاره.

وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾

او بل (يې درکړي دي تاسو ته غنيمتونه او برى) چې لا نه وى قادر تاسې په هغو (غنيمتونو) باندې، په تحقيق (علمي) احاطه کړېده الله په هغو (غنائمو) باندې هم، او دى الله تعالى پر هر شي باندې ښه قادر او توانا.

تفسير: د دې بيعت په انعام کې يې د خيبر فتح درکړه، او د مکې شريفې فتحې چې په هغه وخت کې په لاس درنغله، وروسته له دې څخه به په لاس درشي، ځکه چې الله د هغه وعده کړې ده، چې په حقيقت او عالم اسباب کې همدا د حُديبيې صلح د مکې شريفې د فتحې مقدمه او توطئه ده.

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾

او که جنګ وکړي له تاسې سره هغه کسان چې کافران شوي وو؛ نو خامخا به يې ګرځولې وې شاوې خپلې، بيا به يې نه وو موندلي څوک دوست ساتونکى او نه مددګار.

تفسير: که جنګ پېښېده؛ نو برى به ستاسې وو، او کافرانو به شا اړوله، او تښتېدل به، او مدد کوونکيو به دوى له آفته نه شو ژغورلى، خو د الله تعالى د حکمت داسې اقتضاء وشوه، چې سمدلاسه روغه وشي، او د روغې د عظيم الشأنو ثمرو څخه مسلمانان مستفيد او ګټور شي.

سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

(طريقه ايښې ده الله د غالبېدو د حق) په طريقې هغې سره چې په تحقيق سره تېره شوې ده پخوا له دې نه، او هيڅ کله به نه مومې ته طريقې د الله لره تبديل او اوښتل.

تفسير: کله چې د اهل الحق او د اهل الباطل په منځ کې په کومه فيصله کوونکې موقع کې سره مقابل وشي؛ نو په دغې مقابلې کې به بالآخر اهل الکتاب غالب او اهل الباطل مغلوب او مقهوريږي، د الله همدا عادت له پخوا راهيسې جاري دى، چې هيڅ تغيير او تبديل په کې پېښېدونکى نه دى، هو ! دومره شرط په کې شته چې اهل الحق په هيئت مجموعي سره په پوره حق منلو باندې ټينګ ولاړ دي.

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ

او دغه (الله) هغه (ذات دى) چې بند يې کړل لاسونه د هغو (کُفّارو) له تاسې څخه، او لاسونه ستاسې له هغوى څخه په منځ د مکې کې پس له هغې څخه چې غالب يې کړئ تاسې په هغوى باندې.

تفسير: د مشرکانو څو ډلې حُديبيې ته راغلې وې، چې که لاس يې بر شي؛ رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په شهادت ورسوي، يا يو نيم مسلمان ګوښې ګېر کړي، او وېې ربړي، لکه چې داسې څو پېښې هم راپېښې شوې، او په دې منځ کې يو مسلمان هم په شهادت ورسېد، چټې خبرې او د جنګ د اور د بلېدلو هم وشوې، تر دې چې اصحاب کرامو رضي الله تعالى عنهم أجمعين هغه قاتل ونيو، او د رسول أکرم صلى الله عليه وسلم حضور ته يې وړاندې کړ، او رسول الله د هغه د انتقام څخه سترګې پټې کړې، او وېې باښه، په دې آيت کې د همدغو واقعاتو په لورې اشارې دي، او (ببطن مكة) د مکې د ښار له منځ څخه مقصد د ښار هغه نژدې منطقه ده، چې له ډېره نژديوالي څخه داسې ښکاري لکه مځکه د حرم، او يا مابين د ښار.

وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرًا ﴿۲۴﴾

او دی الله په هغه څخه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی.

تفسير: الله تعالی ته د کفّارو شرارتونه او ستاسې عفو او تحمّل ښه معلوم دی، اوويني يې، نو جزا به پرې در کړي.

هُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوْفًا اَنْ يَّبْلُغَ مَحِلَّهٗ ؕ

دوی هغه کسان دي چې کافران شوي دي، او منع کړي يې وئ تاسې له مسجد الحرام څخه، او (منعه کړې يې وې) قرباني د تاسې په دې حال کې چې بندې کړی شوې وې له دې نه چې ورسيږي ځای د حلالولو خپلو ته.

تفسير: د حرم تر هغې برخې پورې يې د قرباني حيوانات پرېنښودل چې هلته يې بوځئ، او په مشروعه طريقه سره يې ذبح کړئ، او همالته په حُديبيې کې بند پاتې شول.

وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُوْنَ وَنِسَآءٌ مُّؤْمِنٰتٌ لَّمْ تَعْلَمُوْهُمْ اَنْ تَطَئُوْهُمْ فَتُصِيْبَكُمْ مِّنْهُمْ مَّعَرَّةٌۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ
لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِيْ رَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۚ

که چېرې نه وئ (پټ په کُفّارو کې) څو سړي ايمان راوړونکي، او څو ښځې ايمان راوړونکې چې نه پېژندل تاسې هغوی لره (په صفت د ايمان سره) دا خطره چې پايمال کړي وو تاسې هغوی (هم سره له کفّارو)، پس رسېدلی به وو تاسې ته له هغوی څخه ضرر او غم په ناپوهی سره (نو د جهاد حکم به يې درکړی وې، ليکن حکم يې در نه کړ) لپاره د دې چې داخل کړي الله په رحمت خپل کې هر هغه چې اراده وفرمايي (د داخلولو يې).

تفسير: هغه مسلمانان نارينه او ښځې چې په مکې کې مظلوم او مقهور اوسېدل، او د مدينې منورې مسلمانانو له هغوی سره پوره پېژندګلو نه درلوده، هغوی به په جنګ کې د ناپوهی په سبب پايمال او لتاړ کېدل، که دا وېره نه وی؛ نو سمدلاسه به د جنګ کولو امر کېده، خو که داسې امر صادرېدی؛ نو تاسې به په دې قومي نقصان باندې متأسف او خپه کېدی، او کافرانو ته به د داسې ويناوو موقع په لاس ورتله چې: «وګورئ ! مسلمان د خپل مسلمان پت هم نه ساتي»، نو ځکه مو جنګ منع کړ، تر څو هغه مسلمانان محفوظ او ساتلي پاتې وي، او پر تاسې باندې د دې بېمثاله صبر او تحمّل له سببه الله جل جلاله خپل رحمت ووروي، او له دې کافرانو څخه هغه سړي چې د هغو مسلمان کېدل مقرّر او مقدّر دي؛ ښايي په دې خطرناکې جګړې کې له لاسه ونه وځي، او د الله تعالی په رحمت کې پخپلې نېټې داخل شي.

لَوْ تَزَيَّلُوْا لَعَذَّبْنَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۲۵﴾

که چېرې جلا (جدا) شوي وی دغه (مسلمانان له کفّارو نه)؛ نو خامخا به مو په عذاب کړي وو هغه کسان چې کافران شوي دي له دغو (اهل د مکې) څخه په عذاب ډېر دردناک سره.

تفسير: که مسلمانان له کافرانو څخ جلا اوسېدی، او مسلمانان له هغوی سره داسې ګډوډ نه وی پراته؛ نو تاسې به کتل چې مونږ کافرانو ته د مسلمانانو په لاس څومره خوړوونکې سزاوې ورکولې.

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ

کله چې ګرځولې وو هغو کسانو چې کافران شوي وو په زړونو خپلو کې ننګ هسې ننګ چې د جاهلیت ناپوهي وه؛ نو راښکته کړه الله ډاډینه او اطمینان خپل پر رسول خپل او پر مؤمنانو باندې.

تفسیر: د ناپوهی ضد دا دی چې سږ کال عمره ونه کړئ، هغه مسلمانان چې له مکې څخه هجرت کوي؛ هغوی بېرته رالیږي، کال ته دې عمرې ته راشي، او زیات له دریو ورځو څخه به په مکه کې نه اوسي، علاوه پر دې وسلې له خپله ځانه سره ونه لري، په روغلیک کې «بسم الله الرحمن الرحیم» مه لیکئ !، د «محمد رسول الله» په ځای یواځې «محمد بن عبد الله» ولیکئ، رسول أکرم دا ګردې خبرې ومنلې، او اصحابو سره د سخت انقباض او اضطرابه د پیغمبر له ارشاد سره سم دېته غاړه کېښووله، او په پای کې په همدې فیصلې باندې د هغوی زړونه مطمئن شول.

وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾

او ټینګه لازمه یې کړله هغوی لره کلمه د تقوی (د توحید کلمه)، او وو دوی ښه لایق وړ له دغه سره، او اهل د دې (کلمې د تقوی)، او دی الله تعالی په هر شي باندې ښه پوه.

تفسیر: له الله تعالی وویرېږي، او د نافرمانی له لارې څخه ځان وژغوري، او د کعبې په ادب باندې په مضبوطۍ سره ټینګ واوسي، او ولې به نه اوسي چې تاسې په دنیا کې د واحد الله تعالی رښتین منونکي او د (لا إله إلا الله، محمد رسول الله) زبردست قایلان عاملان او حاملان یئ، او د یوه پوخ او موحّد پیغمبر محمد رسولُ الله صلی الله علیه وسلم مطیع او وفادار امّتیان یئ، او خپل جذبات او رُجحانات مو په جوش کې د الله جلّ جلاله په خوښۍ او د هغه د شعائرو په تعظیم کې جار کړي دي، حقیقي توحید همدا دی چې سړی دهغه واحد الله تعالی اوامر او احکام واوري، او د خپل عزّت او د ذلّت خبرې د هغه په مخکښې یوې خوا ته کېږدي، ښایي د همدې لامله په حدیث کې د (کلمة التقوی) تفسیر: په ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ سره شوی دی، ولې چې زیاتره د طهارت او د تقوی اساس همدا پاکه کلمه ده، چې د دې د منلو او د حق د اداء کولو لپاره الله تعالی د رسـول أکرم أصحاب غوره کړي وو، او بېشکه همدوی د الله تعالی په علم کې د دې خبرې اهل او مستحقّ هم وو.

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ ۖ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ

خامخا په تحقیق رښتیا ښودلی دی الله رسول خپل ته خوب د ده په حقه او رښتیا سره، چې خامخا به داخل شئ تاسې مسجد حرام ته که اراده وفرمایي الله په امن او آرام سره، حال دا چې خریونکي به وی د سرونو خپلو، او لنډوونکي به وی (د ویښتو خپلو)، او نه به ویرېږئ تاسې (له هیچا هیڅېږې).

تفسیر: د دې سُورت په ابتداء کې ذکر شوی دی، چې په مدینې منوّرې کې رسول أکرم صلی الله علیه وآله وسلم خوب ولید، چې مونږ په مکّې کې داخل شوي یو، سر خریيلي او ویښتان پریکړي، له احرامه وتلي، حلال شوي یو، لکه چې د حُدیبیې له کال څخه وروسته همداسې هم وشو، په دې آیت کې یې همدا فرمایلي دي چې په تحقیق سره

الله خپل رسول ته رښتيا خوب ورليدلی وو، پاتې شو د (إن شاء الله) فرمايل، د «ابن کثير» په نزد دا (إن شاء الله) د تحقيق او توکيد لپاره ده، (سيبويه) وايي: په داسې ځايونو کې چې د يوه شي په قطعي ډول سره ورښوول د ځينو مصلحتونو له مخې مقصود نه وي، او کول يې منظور وي؛ داسې عنوان غوره کاوه شي، يا محض لپاره د تبرّك الله تعالی (إن شاء الله) فرمايلي دي، يا لپاره د تعليم د بندګانو خپلو يې فرمايلي دي، يعنې هر مؤمن لره مناسب دي چې د راتلونکو کارونو په نسبت «إن شاء الله» ووايي.

فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

نو معلوم دي الله ته (فوائد د دغې صلحې) هغه څه چې نه پوهېدئ تاسې؛ نو ويې ګرځوله پخوا له دغه داخلېدو دمکې نه فتحه او بری نژدې.

تفسير: بيا الله تعالی له خپل محيط علم سره سم د واقعاتو سلسله قائمه کړه، الله تعالی ته دغه خبره معلومه وه، چې د خُوب د تعبير په ښکاره کولو کې وروسته له يوه کال څخه څومره ګټې او مصالح دي، چې عام خلق پرې نه دي خبر، نو ځکه يې د خوب د تعبير وقوع بل کال ته وځنډوله (ايساره کړه)، او د هغه له وقوع څخه يې پخوا تاسې ته سمدلاسه يو بل بری دروباښه، يعنې د خيبر بری يا د حُديبيې روغه چې هغې ته اصحاب الکرام رضي الله تعالی عنهم أجمعين (فتح مبين) ويله، لکه چې د دې سُورت په اول کې څمونږ په دی تفسير کې د دې خبرې تفصيلات ليکلی شوي دي.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ

دغه (الله) هغه ذات دی چې رالېږلی يې دی رسول خپل په (ښوونه د) سمې لارې او دين حق سره (چې دين د اسلام دی).

تفسير: د اصولو او فروعو او عقائدو او احکامو په اعتبار دا دين رښتيا دی، او همدا سمه لاره ده چې محمد صلی الله عليه وعلی آله وأصحابه وسلم راوړې ده.

لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ

لپاره د دې چې غلبه ورکړي (پورته کړي هغه دين) پر دينونو ټولو باندې.

تفسير: الله تعالی دا دين په ښکاره ډول تر سلهاوو کلونو پورې پر ګردو مذاهبو باندې غالب کړی دی، او مسلمانانو تر څو پېړيو پورې په ټول بشريت باندې حکومت او تسلّط درلود، او په راتلونکې زمانې کې د دنيا له ختمېدو سره نژدې همداسې يو وخت راتلونکی دی، چې په هر ځای کې به د دې حق دين حکومت او تسلّط وي، د استدلال او حُجّت له مخې به هم د اسلام دين تل غالب وي، لکه چې اوس هم غالب دی.

وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

او کافي بس دی الله ښه شاهد (حق ثابت کوونکی).

تفسير: الله تعالی د دې دين په حقانيت باندې ګواه دی، او همغه ذات پخپل قدرت سره حق ثابت کوونکی دی، يا کافي بس دی، الله شاهد په وعدو خپلو يا په نبوّت او رسالت د رسول خپل يعنې محمد صلی الله عليه وسلم لکه چې د دوی عالي شان په وروسته کې داسې بيانيږي.

مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗۤ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ

محمد رسول او رالېږل شوی د الله دی (په حقه سره)، او هغه كسان چې له ده سره دي سختي كوونكي دي په كافرانو باندې.

تفسير: د كافرانو په مقابل كې هسې سخت، مضبوط او قوي دي چې له هغو څخه ګرد كافران ويرېږي، او له كُفر څخه نفرت او بېزاري ښكاره كوي، لكه چې الله تعالى (د ۱۱ جزء د توبې د سورت په (۱۶) ركوع (۱۲۳) آيت كې) ﴿وَلْيَجِدُوْا فِيْكُمْ غِلْظَةً ؕ﴾ فرمايلي دي: ، او همداسې (د «توبې» په لسمه ركوع (۷۳) آيت كې) ﴿وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ؕ﴾، او د (۶ جزء د «مائدې» سورت په اتمه ركوع (۵۴) آيت كې) يې: ﴿اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۫﴾ فرمايلي دي.

رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ

مهربانان او زړه سواندي دي پخپلو منځونو كې

تفسير: دوی پخپلو منځونو كې يو تر بله ډېر شفقت او مهرباني كوي، يو په بل باندې د ضرورت په وخت كې سر ايږدي، له مال، ځان، اولاد ټولو نه ورته تېرېږي.

تَرٰىهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَّبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا ۫

وينې به ته هغوی، ركوع كوونكي او سجده كوونكي، غواړي دوی په دې عبادت سره فضل او مهرباني له الله تعالى نه، او غواړي رضامندي د هغه.

تفسير: دا هغه خاص بندګان د الله تعالى دي، چې په ټولو عملونو كې خصوصًا په لمانځه كې چې يو لوی رُكن د اسلام دی، يواځې او يواځې اخلاص او عجز الله تعالى ته ښكاره كوي، مهرباني او رضا د هغه غواړي، هيڅ رياكاري او نور باطل غرضونه د دوی په شان كې نه ليدل كېږي.

سِيْمَاهُمْ فِيْ وُجُوْهِهِمْ مِّنْ اَثَرِ السُّجُوْدِ ؕ

نښې د ديندارۍ د دوی ثابتې دي په مخونو د دوی كې له اثر د سجدو نه، يعنې هغه انوار چې په اوداسه، لمانځه او سجدې سره په وجود د بنده كې پيدا كېږي؛ هغه نورانيت د دوی په وجودونو كې له ورايه بريښي.

تفسير: په اداء د لمانځه سره بنده ډېرو لوړو كمالاتو ته رسيږي، مشكلات د دنيا او د آخرت په لمانځه سره حل كېدی شي، خو په شرط د دې سره چې لمونځ كامل شي، اصحاب د أحمد صلى الله عليه وسلم اولين اشخاص دي چې دوی لمونځ كمال ته رسولی وو، نو ځكه الله تعالى د دوی صفت په قرآن كې بيانوي، اثر د نورانيت يې په سجدې سره د دې لپاره خاص ذكر كړی چې په سجده نه كولو سره شيطان له درباره د رحمت نه ورټل شو، او انسان به د همدې سجدې له لارې لوړو (اوچتو) كمالاتو ته رسيږي، د اووم اسمان ملائكې د پيدايښت د وخته نه تر پو كولو د شپېلۍ د اسرافيل عليه السلام پورې په سجده پرتې دي، دا د سجدې په اهميت او كمال بندګۍ ښايي.

ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰىةِ ۖۛ وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيْلِ ۛ

دا اوصاف هغه اوصاف دي، چې مثالونه يې په تورات كې بيان شوي دي، او دا هغه اوصاف دي چې مثالونه يې په انجيل كې بيان شوي دي.

تفسیر: د اصحابو د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د فضائلو او د کمالاتو بیان په نورو اسماني کتابونو کې هم راغلی دی، همدا وجه ده چې ډېرو پوهانو له اهل د کتاب نه چې تنګ نظري نه درلوده، اصحاب کرام به یې چې ولیدل؛ نو به یې سمدلاسه تصدیق کاوه، چې دوی په مثل د حواریونو د مسیح علیه السلام غوندې ښکاري.

كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهٗ فَاٰزَرَهٗ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوْقِهٖ

لکه هغه کښت (فصل) چې راوباسي څانګې خپلې، بیا یې ملا خپله ټینګه کړي، بیا کلکه شي دغه څانګه، بیا ودرېږي دغه کښت (فصل) پس له ضعیفۍ او نرمۍ نه په پنډیو او بېخونو خپلو باندې.

تفسیر: الله تعالی صحابه په تقویه د دین کې له کښت (فصل) او زراعت سره تشبیه کوي، یعني لکه څنګه چې کښت او زراعت په څلورو مراحلو او مراتبو سره ثمر او پخوالي ته رسیږي؛ همدارنګه اصحابو خصوصًا راشدو خلفاوو پخپلو دورو د خلافت کې دین د اسلام یې درجه په درجه ثمر او پخوالي ته ورساوه، که د دوی مقام علمي، مناقب او تاریخ د کارنامو ولټول شي، دا څلور کلمې د دوی له کارنامو سره په ابلغه وجه سره داسې تشبیه کېدی شي، ﴿اَخْرَجَ شَطْـَٔهٗ﴾ دوره د صدّیق، ﴿فَاٰزَرَهٗ﴾ دوره د فاروق، ﴿فَاسْتَغْلَظَ﴾ دوره د ذي نورین، ﴿فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوْقِهٖ﴾ دوره د اسد الله !، دوی هغه برجسته او غیور شخصیتونه دي، چې په کارنامو خپلو سره یې تاریخ د بشریت او د اسلامیت د همېش لپاره روښانه او ژوندی ساتلی دی.

يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ

په داسې حال کې چې قوّت د دې کښت (فصل) په تعجّب کې اچوي (خوشحالوي) بزګران (زمیدار).

تفسیر: تشبیه د اصحابو له بزګرانو (زمیدارو) سره په تدبیر او غیرت کې، او تشبیه د دین د اسلام له کښت سره په قوّت او کثرت کې؛ ډېره ابلغه او مناسبه تشبیه ده، یعني لکه څنګه چې اصحاب کرام په صدر اسلام کې ډېر کم او په یوه حالت د غربت او ناتوانۍ کې وو، خو وروسته ډېر قوّت او کثرت ته ورسېدل، حتی چې د نړۍ په ډېره برخه باندې مسلّط شول، او همدارنګه دین د اسلام هم په یوه حالت د غربت او ناتوانۍ کې وو، خو وروسته وروسته په ډېر زر وخت کې داسې قوّت او شهامت ته ورسېد، چې ټول جهان د هغې پیروۍ ته مجبور شو، او خلق فوج فوج په دین د اسلام کې داخل شول.

لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ

دا قوّت د دې لپاره دی چې په قهر راولي کُفّار.

تفسیر: اسلام په دې قوّت او رونق سره، د کفارو په زړونو کې د حسد او کینې اورونه بلوي، چې دا کار پخپل ذات کې د دوی په زړونو او فکرونو کې لویه فتنه او مرض ګرځي.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنْهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۲۹﴾

وعده کړې ده الله تعالی له هغو کسانو سره چې ایمان یې راوړی، او عملونه نېک یې کړي دي، دوی لره د ښښې او د اجر ډېر لوی، چې (جنّت، لقاء او رضا د الله تعالی ده).

تفسیر: دا وعده له هغو کسانو سره ده، چې ایمان لرونکي وي او ښه عملونه کوي، هغه څوک چې په داسې صفتونو موصوف وي، صحابه دي.

تمت سورة الفتح، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ الْحُجُرَاتِ

«د (الحُجرات) سورت مدني دی، اتلس آيات او دوه رکوع لري»، په تلاوت کې (۴۹) او په نزول کې (۱۰۴) سورت دی، د (المجادلة) سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ

ای هغو کسانو چې ايمان مو راوړی ! مه وړاندې کوئ مفکورې خپلې په مخکښې له صدوره د اوامرو د الله او د رسول د هغه، بلکه انتظار کوئ امر د هغوی لره.

تفسير: په کوم کار او فيصله کې چې د الله تعالی له طرفه او د رسول د هغه، له طرفه کومه اميدواري د اصدار د حکم لرئ؛ نو عجله مه کوئ چې پخپلې رايې او فکر سره حُکم وکړئ، بلکه انتظار وباسئ حکم د ذات احد لره، کله چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم ارشاد درته وفرمايي؛ نو په ډېر ښه سکوت او ادب سره د دوی مبارکو ارشاداتو ته غوږ ونيسئ، او په ډېر پاکې عقيدې سره يې قبول او په عمل کې يې پياده کړئ.

تنبيه: په انسانانو خصوصًا په مسلمانانو لازمه ده، چې اراء او افکار خپل په ټولو امورو کې !، تابع د اسلامي امورو وګرځوي، ځکه انسان په آراوو خپلو سره په ټولو امورو کې اعتماد نشي کولی، بلکه په سلو کې سل خطا کيږي او ناکاميږي، او پيروي د آراوو انسان له ټولو بدمرغيو او کړاوونو سره مخامخ کوي.

يواځې او يواځې اسلامي احکام دي، چې په ټولو لارو، چارو باندې سل په سلو کې ټيک وي، نو همدا وجه ده چې الله تعالی په مقابل د امر خپل او د رسول د هغې کې اختيار د بنده سلبوي، او فرمايي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ﴾.

که په دقّت سره څېړل وشي؛ ټولو ته په تجربه او مشاهده سره ثابتيږي، چې ټولې بدمرغۍ او کړاوونه بشريت ته، د پيروي د آراوو او خواهشاتو نه وررسيږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝۱

وويريږئ له الله تعالی ځنې هر وخت، الله تعالی اورېدونکی او ښه پوه دی.

تفسير: حقيقي فرمانبرداري د الله تعالی هغه ده، چې د زړه له کومې وي، او که په خوله نارې سورې د اسلام او اصلاح وهي، او په زړه کې يې نفاق او عمل يې هم د فساد وي؛ داسې رويه د هيچا په درد نخوري.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ۝۲

ای هغو کسانو چې ايمان مو راوړی دی ! مه پورته کوئ آوازونه خپل برسېره پر آواز د پيغمبر، او په لوړه مه پورته کوئ ده لره آواز په خبرو کې لکه په لوړ آواز خبرې د بعضو د

تاسو له بعضو نورو سره، له جهته د وېرې د دې چې ضایع به شي عملونه د تاسې، او تاسې به پرې خبر نه يئ.

تفسير: د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مجلس کې به په داسې شور او غوغا سره غږېدل، لکه چې پخپلو منځونو کې به په هغې سره غږېدل، چې دا کار په داسې عالي حضور کې ډېره لويه بې احترامي او بې ادبي ده، او په بې ادبۍ سره انسان له لطف د رب او د رسول او د هر حضور عالیه ځنې محروم پاتې کيږي، په ادب سره مقام د انسان له ملائکو ځنې پورته کيږي، او په بې ادبۍ سره مقام له خاورو سره خاورې کيږي.

صالح اولاد په مقابل د مور او پلار، صالح شاګرد په مقابل د استاذ، صالح مأمور په مقابل د آمر کې ځومره ادب ساتي، نو تر ټولو نه چې مهمتر او اول تر ادب وساتل شي، په مقابل د محمد صلی الله عليه وسلم کې دی، ځکه د هغوی مقام تر هر څه نه عالي او لوړ دی، که لږڅه تغییر په فکر د رسول الله صلی الله عليه وسلم کې پېښ شي! ډېر خطر د دې شته چې عملونه ستاسې هبت او ضایع شي، او تاسې به پرې خبر هم نه يئ.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ

بيشکه هر هغه کسان چې ټيټوي آوازونه خپل په نزد د رسول الله دا ډله هغه کسان دي چې ازمويلي دي الله تعالی جلّ جلاله زړونه د دوی لپاره د پرهېزګارۍ او وېرې له ده ځنې.

تفسير: هغه څوک چې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په مجلس کې په تواضع او ادب سره خبرې کوي، او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په مقابل کې آوازونه خپل نه پورته کوي؛ دوی هغه کسان دي چې الله تعالی جلّ جلاله د دوی زړونه د تقوی او پرهېزګارۍ لپاره آماده کړي، يعنې خپل الهي توفيق يې له دوی سره ملګری کړی دی.

لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿۳﴾

دوی لره ده بخښنه، عوض او ثواب لوی.

تفسير: کله چې دوی په ډېر اخلاص او غيرت سره د شعائر الله احترام ساتي، او له رحمت للعالمين سره ډېر احترام او ادب ساتي، نو که کله وخت له دوی نه څه کوتاهي او خطا پيښيږي، الله تعالی ډېر مهربان دی د دوی ګناهونه بښي، او لوی اجرونه ورته نصيب کوي.

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۴﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۵﴾

بيشکه هغه کسان چې چيغې وهي تا لره، د کورونو د أمّهات المؤمنيونو نه له هغه خوا؛ اکثر د دوی عقل نه لري، که چېرې دوی صبر کړی وَی تر هغو پورې چې راوتلی وې ته دوی ته؛ نو دا صبر به په خير تماميده دوی لره، او الله تعالی جلّ جلاله ډېر بښونکی او مهربان دی.

تفسير: د بني تميمو قوم د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د ليدلو لپاره مدينې منورې ته راغلل، او رسول الله صلی الله عليه وسلم په کور کې تشريف درلود، دوی د بيرون نه ورته چغې وهلې: ای محمده! راووځه !، دا د دې نه وه چې دوی پوهه نه درلوده، او ايجابات اخلاقي يې نه مراعات کول، محمد صلی الله عليه وسلم يې يو عادي شخص فکر کاوه، حال دا چې محمد صلی الله عليه وسلم عالي شخصيت دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن جَآءَكُمۡ فَاسِقُۢ بِنَبَإٖ فَتَبَيَّنُوٓاْ أَن تُصِيبُواْ قَوۡمَۢا بِجَهَٰلَةٖ فَتُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَا فَعَلۡتُمۡ نَٰدِمِينَ ﴿٦﴾

ای هغو کسانو چې تاسو ایمان راوړی !، که چېرې راتګ وکړ تاسو لره فاسق او بدکار په یوه خبره سره؛ نو تاسو ښه تحقیق په کې وکړئ !، له جهته د وېرې د دې چې وبه رسوئ تاسو یوه قوم لره ضرر اوتاوان په ناپوهۍ سره، نو پس وبه ګرځئ تاسو په هغه څه سره چې مو عمل کړی دی؛ خفه او پښېمانه.

تفسیر: ټولې شخړې او جګړې، بغض او عداوت، انسان ته د دروغو له لارې پیښیږي، نو له دې خاطره الله تعالی جلّ جلالُه بندګانو خپلو ته ارشاد فرمایي: که چېرې تاسو ته کوم بدکاره انسان په کومه موضوع کې خبر درکوي !، تاسو په هغې که ډېر فکر وکړئ، حق او باطل، رښتیا او دروغ یې ښه ځان ته ثابت کړئ، وروسته له هغې څخه په حل د موضوعاتو باندې اقدام وکړئ، لپاره د دې چې په احساساتو او تنګ نظرۍ سره مو کومه خرابي او ضرر رسولی وي؛ بیا یې جبیره مشکله او پښېماني یې هم څه په درد نخوري، چې په دې صورت کې به ظلم برقرار او عدالت نړېدلی وي، او حال دا چې انسان باید عدالت برقرار کړي، او د ظلم ریښې له بېخ څخه وباسي.

وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ فِيكُمۡ رَسُولَ ٱللَّهِۚ لَوۡ يُطِيعُكُمۡ فِي كَثِيرٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡرِ لَعَنِتُّمۡ

او پوه شئ تاسې چې په منځ ستاسې کې رسول د الله دی (نو مه وایئ دروغ) که چېرې پیروي وکړي رسول الله صلی الله علیه وسلم تاسې لره په ډېرو امورو کې چې هغه خلاف د واقعیت او حقیقت وي؛ نو خامخا به تاسې په مشقت او ګناه کې لویدئ.

تفسیر: که رسول الله صلی الله علیه وسلم دکوم سړي پر رای او غوښتنې باندې عمل ونه کړي؛ نو تاسې مه خپه کېږئ ځکه چې حق د خلقو د غوښتنو یا د یوه او د بل د رایې نه تابع کیږي، که داسې وشي؛ نو د ځمکې او د اسمانونو ګردې کارخانې سره خرابیږي.

وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ حَبَّبَ إِلَيۡكُمُ ٱلۡإِيمَٰنَ وَزَيَّنَهُۥ فِي قُلُوبِكُمۡ وَكَرَّهَ إِلَيۡكُمُ ٱلۡكُفۡرَ وَٱلۡفُسُوقَ وَٱلۡعِصۡيَانَۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلرَّٰشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضۡلٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَنِعۡمَةٗۚ

لیکن الله تعالی جلّ جلالُه دوست او محبوب ګرځولی دی تاسې ته ایمان او ښایسته کړی یې دی دغه (ایمان) په زړونو ستاسې کې، او بد او منفور یې ګرځولی دی تاسو لره کفر، فسق، او نافرماني له اوامرو د الله تعالی نه، (هغه تحقیق کوونکي په خبرونو کې) همدوی دي ثابت په دین حق باندې. له جهته د فضله له طرفه د الله نه، او د نعمت د ده له طرفه.

تفسیر: که تاسې دا غواړئ چې محمد صلی الله علیه وسلم ستاسې هره خبره ومني؛ نو خورا زیات مشکلات به پیښیږي، خو د الله تعالی شکر وکړئ چې هغه د خپل فضل او احسان په واسطه د قانتینو مؤمنانو په زړونو کې ایمان محبوب ګرځولی دی، او د کُفر او معصیت نفرت یې په کې اچولی دی، چې د هسې بې هودګیو په شاوخوا کې نه نژدې کیږي، په هغې مجتمع کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم تشریف ولري، په هغې کې د بل چا د رایو او فکرونو منل چې پر ته له منلو د هغه څخه وي؛ نشي کېدی، او نه ښایي چې وشي، نن اګر که رسول الله صلی الله علیه وسلم ځمونږ په منځ کې تشریف نه لري، مګر د هغوی پاک شریعت او د هغو وارثان او نائبان شته، او تل به وي.

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿۸﴾

او الله تعالی ښه عالم ښه حکمت والا دی.

تفسیر: الله تعالی ته د ګردو استعداد ښه معلوم دی، او هر یوه ته پخپل حکمت سره هغه احوال او مقامات فرمايي، چې د هغه استعداد د ده په ځان کې وي.

وَاِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا ۚ فَاِنْۢ بَغَتْ اِحْدٰىهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِيْ تَبْغِيْ حَتّٰى تَفِيْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿۹﴾

که چېرې دوه ډلې د مؤمنانو (پخپلو منځونو کې) سره په جنګ او جګړه کې ولویږي؛ پس روغه او صلحه وکړئ (ای نورو مؤمنانو) په منځ د هغو دواړو جنګ کوونکیو کې په نصیحت سره، او په بلنې سره حکم د الله او د رسول الله ته، نو که ظلم او تېری وکړ یوې له دغو دواړو په هغې بلې ډلې باندې، یعني چې صلح قبوله نه کړي، او حکم د الله او رسول الله ته راضي نشي؛ پس جنګ وکړئ تاسو ټول ای مؤمنانو له هغې (ډلې) سره چې ظلم او تجاوز کوي (پر هغې بلې مظلومې ډلې باندې)، تر هغه پورې چې بېرته راوګرځي دوی حکم د الله تعالی ته، او غاړه ورته کېږدي، او که چېرته وګرځېدله (دغه ډله بې انصافه له ظلم نه، او د الله تعالی حکم یې بېرته ومانه) پس صلح او روغه وکړئ تاسې په منځ د دوی کې په عدل او انصاف سره، عدل او انصاف کوئ تاسې ای مؤمنانو په هر کار کې، ځکه چې بېشکه الله تعالی دوست لري عدل او انصاف کوونکي (په قول او فعل کې).

تفسیر: سره له دې ګردو مخ نیونو که د مسلمانانو د دوو ګوندو (ډلو) په منځ کې جنګ او جګړه پېښه شي، نو تاسې زیات کوښښ وکړئ چې هغه جګړه لرې شي، که په هغه بری ونه مومئ، او یوه ډله په بلې ډلې باندې برید او تعرّض وکړي، او ظلم او زیاتي ته ملاوې وتړي؛ نو تاسې د هغوی سیل او ننداره مه کوئ، بې پلوي او بېطرفي مه غوره کوئ، بلکه تېری او تجاوز له هرې خوا چې وي ګرد مسلمانان دې په هغې کې سره یو شي، او له هغې سره دې جنګ وکړي، تر څو هغه ډله مجبوره شي، او روغې ته ځان وروړاندې کړي، او د خپلو تېریو او زیاتي څخه لاس واخلي، او د الله د امر او حکم په لوري راشي، او روغې ته ځان وروړاندې کړي، نو مسلمانانو لره ښایي چې د دواړو ډلو په منځ کې په عدل او انصاف سره روغه وکړي، او یوه له بلې سره یو ځای کړي، او د دواړو ډلو په مابین کې په طرفداری کې د حق د لارې نه د ېخوا او هغه خوا چپ (غلط) نشي.

تنبیه: د صحیحینو له روایت سره سم د دې آیت نزول د انصارو د هغو دوو ډلو په نسبت شوی دی، چې د (اوس) او (خزرج) په نامه سره مشهورې دي، او دوی پخپلو منځونو کې د ډېر جګړې سره کولې، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د دې آیت په اساس د هغوی دواړو په منځ کې سره روغه وفرمایله، لکه چې په (۴ جزء د سورت آل عمران په (۱۱) رکوع (۱۰۳) آیت) کې دي: ﴿وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا﴾ الآية.

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۰﴾

بېشکه چې مؤمنان ټول په دین کې سره وروڼه دي، نو پس صلح او جوړښت کوئ تاسې (ای مؤمنانو) په منځ د وروڼو خپلو کې (تل تر تله)، او وویرېږئ له الله تعالی څخه (په هر څیز او په هر وخت کې) او ځان ساتئ (له معاصیو) ښایي چې درباندې رحمت وکړ شي (له جانبه د الله).

تفسیر: د روغې او د جګړې په وخت کې بلکه په هر حالت کې ښايي دا تر سترګو لاندې وي، چې د دوو ورونو روغه يا جګړه دې د دښمنانو او کافرانو په خبر ونه بلله شي !، کله چې دوی سره ورونه کيږي؛ نو هغوی هم هغسې مه پريږدئ، بلکه په ذات البيني اصلاح کې يې ډېر زيات کوښښ وکړئ، او د دې کوښښ کولو په وخت کې تل له الله تعالی څخه وويريږئ !، چې له کومې خوا بې ځايه طرفداري ونه شي، يا د انتقامي جذبې له کبله کومه نښه په منځ کې ونه ليدله شي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ وَلَا تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ ؕ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) ټوکې او سپکاوی دې نه کوي هيڅ يو قوم له تاسې څخه په بل قوم باندې، ځکه ښايي چې وي به دغه (مسخره کړی شوی) بهتره او غوره (په نزد د الله) له دې (مسخره کوونکيو) څخه، او (نه دې ټوکې او سپکاوی کوي) يو ټولی ښځې له تاسې په نورو ښځو، ځکه ښايي چې هغه (مسخرې کړی شوی) به بهترې او غوره وي (په نزد د الله له دې مسخره کوونکيو څخه)، او مه عيب جويي کوئ بعضې د تاسو د بعضې نورو، ځکه چې بيا د تاسو عيب جويي هم کيږي (چې دا په حقيقت کې د ځان عيب جويي ده)، او مه غواړئ تاسې يو تر بل په بد نومونو او القابو سره.

تفسیر: ړومبی يې د مسلمانانو د نزاع او جګړې د لرې کولو تدبيرونه راوښوول، بيا يې دا راوښوده که اتفاقاً اختلاف پيښ شي؛ نو په زور او مؤثرې طريقې سره دې هغه ورک کړ شي، خو تر کله پورې چې د نزاع خاتمه ونه شي؛ ښايي کوښښ وکړ شي چې لږ تر لږه د منافرت او مخالفت جذبې زياتې او مشتعلې نه شي.

په دې آيت کې الله تعالی مونږ ته داسې حکم فرمايي، چې يوه ډله دې له بلې ډلې سره مسخرې او ټوکې نه کوي، او نه دې يو په بل باندې ناوړه غږونه کوي !، او نه دې يو په بل پسې د عيب لټولو لپاره لويږي، او نه دې په بدو نومونو او ناوليو لقبونو سره يو بل ياد کړي، ولې چې له داسې خبرې څخه دښمني او نفرت ورځ په ورځ زياتيږي، او د فتنې او د فساد اور لا تيزيږي، سبحان الله ! دا څو قيمتدارې لارښوونې او هدايات دي !، که نن مسلمانان لږ څه ځير شي، د دوی د ګردو جګړو او جنګونو او د نورو اخلاقي رنځوريو د علاج نسخې په همدې د (حجرات) په سورت کې شته.

بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ ۚ

بد دي دا درې نومونه د (سخرېې، تلمّز، تنابز) له جهته د فاسقې وروسته له ايمان درلودلو (لرلو) څخه.

تفسیر: د بل سړي د خراب نوم په اخيستلو سره پخپله هم هغه نوم اخيستونکی ګناهګاريږي، که پر هغه باندې هغه بد اثر وکړي، که يې ونه کړي، خو دی پخپله ځان بد تهذيب، فاسق، او ګناهګار او خلق ربړوونکی ښکاره کوي، خيال وکړئ چې مؤمن له ښکلي لقب سره دا بل لوری ښه ښکاري؟ او بل تفسير يې داسې کېدی شي: کله چې يو څوک مسلمان شي؛ نو بيا هغه ته په هغو پخوانيو خبرو باندې طعنه ورکول يا د هغه وخت په بدترينو القابو يادول لکه پرنګی، يهود، هندو او داسې نور؛ ډېر مذموم حرکت دی، همداسې هغه سړی چې په کوم عيب کې اخته وي، چې هغه يې په واک کې نه وي، يا يې له کومې ګناه څخه فرض يې کړئ توبه کړې وي؛ له هغه څخه د ژغورنې لپاره د هغه يادول ښه نه دي.

وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۱۱﴾

او هغه چې توبه یې ونه ایستله؛ نو دغه کسان همدوی دي ظالمان (پر ځانونو خپلو).

تفسیر: هغه ګناه چې پخوا شوې، له هغې څخه توبه وکړئ !، که د دې هدایاتو او حکمونو د اورېدلو څخه وروسته دوی له هغو جرائمو څخه توبه نه کوي؛ نو د الله په نزد به اصلي ظلم همدا وي.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ځان وساتئ تاسې له ډېرو بدګمانیو او تهمتونو نه (په خلقو باندې)، بېشکه ځینې بد ګمانونه او تهمتونه ګناه ده، او مه لټوئ تاسې پټ عیبونه د مسلمانانو، او نه دې کوي غیبت ځینې ستاسې د ځینو نورو.

تفسیر: د دوو تنو د اختلاف او تفریق په ډېروالي کې دا امور په خصوصیت سره داخل دي، یو فریق په بل فریق باندې داسې بد ګمان کوي چې حُسن ظن لره چې په حدیث کې راغلی دی؛ هیڅ ځای نه پاتې کیږي، او له هرې یوې خبرې څخه څه ناڅه مخالفت کوي، که د هغه په خبرو کې د ښه والي له زرو احتمالاتو څخه د یوې خرابی احتمال هم متصور وي؛ نو د هغه فکر او چرت د هم هغې خرابۍ په لورې وردرومي، او له هغو ټولو ښېګڼو څخه یې سترګې پټوي، او د هم هغې کوچنۍ خرابۍ په شاوخوا کې چورلي، او هم هغه خرابه او کمزورې خوا ته یوه قطعي او یقیني بڼه او شکل ورښيي، او پخپل مقابل فریق باندې د تُهمت په الزام شروع کوي، نو پاک قرآن له دې ګردو ویناوو او خُرافاتو څخه منع کوي، که مونږ مسلمانان د پاک قرآن په احکامو باندې عمل وکړو، نو هغه ګرد اختلافات چې له بد قسمتۍ راپېښیږي، له خپله حده نه تیریږي، او د هغو ضررونه به محدود پاتې کیږي، بلکه په لږ مدّت کې به د هغه نوم او نښه هم ورکیږي، الزام لګول او د پټو خبرو لټول او د هر چا په شا خبرې کول؛ هیچا ته او هیڅ کله روا نه دي.

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَّأْكُلَ لَحْمَ أَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ

آیا خوښوي یو له تاسې څخه دا چې وخوري غوښې د ورور خپل، حال دا چې مړ وي، پس بد ګڼي تاسې هغه؛ نو همدارنګه بد وګڼئ د مسلمان ورور غیبت او عیب لټول.

تفسیر: د خپل مسلمان ورور غیبت کول داسې ګنده کار دی، لکه چې څوک د خپل هسې مړه ورور غوښه چې سخا شوې هم وي؛ پخپلو نوکانو سره شکوي، او خوري یې، نو آیا د ده دا چارې کوم انسان خوښوي؛ نو وپوهېږئ چې غیبت کول له دې نه هم یو شنیع او خراب کار دی، ټولې کینې او دښمنۍ او حتّی داسې نور ډېر بد عواقب ټول له غیبت نه پیدا کیږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲﴾

وویرېږئ تاسې له الله تعالی څخه، بېشکه الله ښه توبه قبلوونکی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: په دې نصیحتونو باندې هم هغه څوک عمل کوي، چې په زړه کې یې د الله تعالی ویره وي، که د الله تعالی ویره نه وي؛ نو هیڅ نه کیږي، که پخوا د دې حکم له لوستلو څخه کومه غلطي یا تېرواته له هغوی څخه شوې وي؛ نو اوس ښایي د پاک الله په مخکښې د زړه له کومې توبه وکړي، او د هغه له مهربانۍ او لورینې څخه خپله ښښنه او مغفرت وغواړي چې مغفرت یې وکړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ

اى خلقو ! بېشكه مو پيدا كړي يئ تاسي (ټول اصلاً) له يوه سړي چې (آدم) او له يوې ښځې چې (حوا) ده، او ګرځولي يئ مونږ تاسې څانګې او قبيلې قبيلې، لپاره د دې چې وپېژنئ يو له بل سره، بېشكه چې ډېر مكرّم او معزّز له تاسې څخه په نزد د الله ډېر متّقي ادب لرونكى ستاسې دى.

تفسير: زياتره د غيبت، طعن، ذم او عيب لټولو منشأ كبر او غرور دى، چې آدمي خپل ځان لوى ګڼي، او نورو ته په حقارت او سپكه ګوري، نو ځكه الله تعالى دلته دا راښيي چې انسان لره نه ښايي چې پخپل اصل او نسب او لويي او عزّت باندې مغرور شي، بلكه ودې پوهيږي چې د انسان اصلي لويي او عزّت په دې كې دى چې ښه روش او ښه خصلتونه ولري، او تل له الله وويريږي، مؤدب او پرهېزګار وي، تر څو د دې ښو صفاتو په مېچ او اندازه د الله تعالى په دربار كې معزز، مكرّم او محترم شي، د نسب حقيقت خو دا دى چې ګرد نارينه او سړي له آدم او حوّاء عليهما السّلام څخه پيدا دي، سيدي، عثماني، فاروقي، صدّيقي، انصاري، شيخي، خاني، ځويتوب، او نورې ستاينې (صفتونه) د ښه علم، عمل او تقوى په مقابل كې هيڅ دي، او دا خاندانونه، صفتونه، او ستاينې پرته له دې څخه چې خلق پرې پېژندل كيږي، او په تعارف كې كار وركوي؛ بل كوم قدر او قيمت نه لري، اصلي قدر او قيمت د هر سړي په دې كې دى چې متقي، پرهېزګاره او پوه وي.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ ﴿١٣﴾

بېشكه چې الله تعالى ښه عالم ډېر خبردار دى.

تفسير: تقوى او ادب په اصل كې د زړه كار دى، الله تعالى ته دغه ښه معلوم دي هر هغه سړى به چې په ښكاره ډول سره متقي او مؤدب په نظر راځي؛ هغه په واقع كې څنګه دى، او وروسته له دې څخه به څرنګه شي؟ عبرت آخرې خاتمې لره دى.

قَالَتِ ٱلۡأَعۡرَابُ ءَامَنَّاۖ قُل لَّمۡ تُؤۡمِنُواْ وَلَٰكِن قُولُوٓاْ أَسۡلَمۡنَا وَلَمَّا يَدۡخُلِ ٱلۡإِيمَٰنُ فِي قُلُوبِكُمۡۖ

وويل صحرائيانو ايمان راوړى دى مونږ، ووايه (اى محمده ! دوى ته) له سره ايمان نه دى راوړى تاسې، وليكن ووايئ: اسلام راوړى دى مونږ، او له سره نه دى ننوتى ايمان په زړونو ستاسې كې.

تفسير: دلته دا راښيي چې ايمان او يقين كله چې په پوره ډول په زړه كې راسخ شي، او بيخ ونيسي؛ نو په هغه وخت كې غيبت، عيب لټول، او نور خراب خصلتونه له سړي څنې لرې كيږي، هر هغه سړى چې د نورو عيبونه لټوي، او ازار ورسوي؛ نو دى دې وپوهيږي چې تر اوسه پورې ايمان په پوره ډول په زړه د ده كې ځاى نه دى نيولى.

تنبيه: له دې آيت څخه د ايمان او د اسلام فرق ښكاريږي، او همدا خبره له حديث د جبرئيل او نورو څخه هم ثابتيږي.

وَإِن تُطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَا يَلِتۡكُم مِّنۡ أَعۡمَٰلِكُمۡ شَيۡـًٔاۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾

او كه حكم ومنئ تاسې د الله او د رسول د دغه (الله په اخلاص سره)؛ نو نه پرې كوي نه كموي (الله) له (جزاء د) عملونو ستاسې څخه هيڅ شى، بېشكه چې الله ښه مغفرت كوونكى ډېر رحم كوونكى دى.

تفسیر: که اوس هم د الله تعالی د اوامرو د منلو لار غوره کړئ؛ نو د ړومبنیو کمزوریو لامله ستاسې له هیڅ یو عمل څخه د هغه ثواب نه کموي.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

بېشکه چې (صادقان) مؤمنان هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی په الله او په رسول د دغه (الله) باندې، بیا شك نه کوي (په ایمان کې)، او جهاد کوي دوی په مالونو خپلو سره (چې لګوي یې په اعلاء د کلمة الله کې)، او په ځانونو خپلو سره چې جهاد کوي په لاره د الله کې؛ دا کسان همدوی رښتیني دي (په دعوی د ایمان کې).

تفسیر: د رښتیني مؤمن شان دا دی چې په الله تعالی او د هغه په رسول باندې پوره او پوخ اعتقاد ولري، او د هغه په لاره کې په هر قسم سره چې وي؛ په مال او ځان سره حاضر وي.

قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا خبروئ پوهوئ تاسې الله په دین د تاسې سره، حال دا چې الله ته معلوم دي هر هغه څیزونه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څیزونه چې په ځمکه کې دي، او الله تعالی پر هر څیز باندې ښه خبردار دی، هیڅ شی ترې پټ نه دی.

تفسیر: که په رښتیا سره واقعي دین او پوره یقین تاسې لره حاصل وي؛ نو له تش ویلو څخه څه په لاس درځي؟ له هغه پاك الله سره چې ستاسو معامله ده، هغه ډېر ښه پرې پوهیږي، هر شی ورته ډېر ښه ښکاره او معلوم دی.

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا ۖ

احسان باروي دوی په تا باندې (ای محمده !) د دې چې تش مسلمانان شوي دي دوی.

تفسیر: ځینې کوچیان او صحرائیان راځي، او وایي: وګورئ چې مونږ بې له جنګه او جګړې مسلمانان شوي یو، ګواکې دوی خپل احسان ښکاره کوي، او د دې ځواب وروسته له دې نه داسې ورکاوه کیږي:

قُل لَّا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُم ۖ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) احسان مه باروئ تاسې په ما باندې د اسلام راوړلو د تاسې، بلکه الله احسان کوي په تاسې باندې د دې چې لاره یې وښووله تاسې ته د ایمان راوړلو، که یئ تاسې رښتیني او صادقان (په دعوی د ایمان کې).

تفسیر: که په واقعي ډول تاسې د اسلام دعوی لرئ، او په رښتیا سره ایمانداران یئ؛ نو دا ستاسې احسان نه دی، بلکه د الله احسان دی چې تاسې ته یې د ایمان په لوري لاره دروښوده، او د اسلام په لوی دولت یې سرفرازي درکړه.

ګواکې د دې سُورت په پای کې یې تنبیه فرمایلې ده، که تاسې ته پر قرآني هدایاتو او اسلامي تعلیماتو باندې د عمل کولو توفیق په لاس درځي؛ نو هغه د احسان په ډول مه ورښکاروئ !، بلکه د الله تعالی أکرم شأنُه وأعظم برهانُه د شکر او انعام حق اداء کړئ، چې تاسې ته یې داسې توفیق درکړی دی.

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۸﴾

بېشکه الله ته ښه معلوم دی غیب د اسمانونو او د ځمکې، او الله تعالی ښه لیدونکی دی په هغو کارونو باندې چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: الله تعالی ته د زړونو پټې خبرې او ښکاره چارې ګردې ورمعلومې دي، نو د دغه علیم او خبیر په مخکې خبرې او بهانې مه جوړوئ !.

تمّت سورة الحجرات، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ قٓ

«د (قٓ) سورت مکّي دی، پر ته (۳۸) آیت څخه چې مدني دی، (۴۵) آیتونه (۳) رکوع لري»، په تلاوت کې (۵۰) او په نزول کې (۳۴) سورت دی، وروسته له (المرسلات) سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قٓ ۚ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيْدِ ① بَلْ عَجِبُوْٓا اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيْبٌ ② ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ۚ ذٰلِكَ رَجْعٌۢ بَعِيْدٌ ③

قسم دی پر قرآن چې لوی شان لري. (او نه دی راوړی ایمان کُفّارو په تا ای محمّده) بلکه تعجّب کوي دوی له دې نه چې راغلی دوی ته ویروونکی له دوی څخه، نو وویل کافرانو: دا (ویرول) یو شی عجیب دی. آیا کله چې مړه شو مونږ او شو مونږ خاورې (بیا به هم ژوندي کیږو؟)، دغه بېرته راتلل ډېر لرې دي (له عقله).

تفسیر: الله تعالی په قرآنکریم قسم کوي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نبوّت، او د مرګ نه پس ژوندون حق دی، لیکن کافران دا تعجّب کوي، چې څرنګه به مونږ راژوندي شو، په داسې حال کې چې خاورې شو، خو دوی په اول ځل پیدا کولو کې فکر نه کوي، چې الله تعالی څرنګه پیدا کړل، نو ده ته دوباره راپورته کول د دوی څه ګران دي؟.

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ ۚ

(الله فرمایي د دوی د وینا په رد کې) په تحقیق سره معلوم دي مونږ ته هغه چې کموي یې ځمکه له وجوده د دوی.

تفسیر: ګرد وجود نه خاورې کیږي، روح سلامت پاتې کیږي، او د بدن اجزاء تحلیل کیږي، او په هر لوري تیت او پرک کیږي، خو الله تعالی ته هغه ګرد ښکاره دي، او کولی شي چې بیا هغه تیت پیت اجزاء سره راټول کړي، او بیا یې لکه اول ځلي جوړ او غوښه، پلې، رګونه او پوست پرې زرغون او سا په کې واچوي.

وَعِنْدَنَا كِتٰبٌ حَفِيْظٌ ④

او مونږ سره یو کتاب دی په یاد ساتونکی د هر شي چې لوح محفوظ دی.

تفسیر: دا نه ده چې له نن څخه راښکاره او معلوم دي، بلکه د قدیمي علم مو دی، تر دې چې له هغه څخه پخواني قبل الوُقوع ګرد حالات هم په یو کتاب کې چې لوح محفوظ نومیږي، لیکل شوي دي، او تر اوسه پورې هغه کتاب ځمونږ سره شته.

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَهُمْ فِيٓ أَمْرٍ مَّرِيجٍ ۝٥

بلکه نسبت د دروغو کړی دی دوی حق او رښتيني دين ته کله چې راغی دوی ته، پس دوی په ګډو وډو مختلفو خبرو کې (مضطرب) دي.

تفسير: يواځې تعجّب نه بلکه په ښکاره ډول يې دروغ بولي، او ځمونږ د پيغمبر صلی الله عليه وسلم نبوّت قرآن، بعث بعد الموت او نور اعتقادي شيان هم دروغ ګڼي، او عجيبې ګډې وډې مختلفې او راز راز ويناوې کوي، بېشکه هر هغه سړی چې رښتيا خبرې دروغ بولي، په همداسې شکوکو، اضطرابونو، حيرانتياوو، تردد، تحيّر او تذبذُب سره غاړه په غاړه کيږی، او د ناپوهی په غړومبي (ګرداب) کې لويږي، ځکه چې له داسې يوه څرګند (ښکاره) امر نه انکار کوي، چې ثبوت يې له لمر نه هم روښانه دی، خو که نصوص او دلائل ولټول شي.

أَفَلَمْ يَنظُرُوٓا إِلَى السَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَٰهَا وَزَيَّنَّٰهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ۝٦

آيا پس نه ګوري دغه (منکران د بعث له غفلته) طرف د اسمان ته د پاسه د دوی چې څرنګه جوړ کړی دی مونږ هغه، او ښايسته کړی دی مونږ هغه، او نشته دغه آسمان ته کوم چاود (عيب).

تفسير: اسمان ته وګورئ !، چې په ښکاره ډول سره نه کومه ستنه په کې په نظر راځي، او نه کومه پايه لري، او نه له کوم شي سره تړلی شوی دی، داسې عظيم الشأن جسم يې څرنګه مضبوط او مستحکم درولی دی؟ د شپې له مخې د ستوريو په کروړونو قناديل ډيوې په کې بليږي، او د هغې منورې کړې له لرې لکه د برېښنا لويې ونې رابرېښي، او په مجموعي ډول څومره په سنګار او رونق ډولي ښکاري، له ګردو څخه غوره خبره دا ده چې سره له تېرېدلو د زرګونو قرنو څخه نه کوم سوری يا چاود په کې لوېدلی دی، نه يې کومه ګنګوره نړېدلې ده، نه يې پلاستر مات دی، نه يې رنګ الوتی دی، آخر دا کوم يو لاس دی؟ چې داسې مخلوق يې جوړ کړی دی؟ او بيا يې له ډېرو پېړيو راهيسې همداسې ساتلی دی؟.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ۝٧ تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۝٨

او (آيا نظر نه کوي دوی) ځمکې ته (چې څرنګه ښه) غوړولې مو ده، او غورځولي مو دي په هغې کې درانه بارونه محکم غرونه، او زرغونه کړي مو دي په هغې (ځمکې) کې له هر قسم تازه ګياوې. د رونق شيان لپاره د ښوونې (د قدرت خپل)، او د پند او نصيحت هر هغه بنده ته چې رُجوع کوونکی وي الله ته.

تفسير: دويمه نښه د قدرت پيدايښت د ځمکې دی:

(الف): اوارول د هغې.

(ب): اچول د غرونو او مېخ کول د ځمکې په هغوی سره.

(ج): زرغونه کول د هر قسم ګياه او تازه بوټو په رونق سره.

(د): هر يوه د دې نښو څخه درس د عبرت ګرځي رښتينو بندګانو لره.

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا فَأَنبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾

او نازلې راښکته کړې دي مونږ له (طرفه د) اسمانه اوبه ډېرې برکتناکې؛ نو زرغونه مو کړل په دغو (اوبو) سره باغونه (چې هر راز مېوې لري)، او دانې د کښت چې فصل يې رېبلی کېږي.

تفسير: د رېيمه نښه د قدرت د اوبو راښکته کول دي له اسمانونو نه:

(الف): اوبه مبارکې او بابرکته چې هر شی په هغې سره ژوندی کېږي.

(ب): باغونه او دانې د کښتونو (فصلونو) چې په هغې سره زرغونېږي، غله هغه ده چې له هغې سره بوټي يې هم رېبل کېږي، او د باغ ونې سره له دې چې مېوې يې شکولی کېږي؛ ونې يې پخپله پاتې کېږي.

وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ ﴿١٠﴾

او (زرغونې مو کړلې په دغو اوبو سره ونې د) خرماوو لوړې، هغې لره وږي دي لاندې باندې.

تفسير: (ج): زرغونول د خرما د ونو، لوړې لوړې چې دوی لره وږي دي لاندې باندې، چې روزي ده لپاره د بندګانو، په ډېر کثرت او وفرت سره، چې د هغو وږي په ليدلو کې هم ډېر ښه ښکاري.

رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ ۖ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾

رزق روزي لپاره د بندګانو او ژوندي کړل مونږ په دغو (اوبو) سره کلي او ښارونه مړه، همداسې دي راوتل (د مړيو له قبرونو نه).

تفسير: (د): الله تعالی ژوندي کوي په دې اوبو د باران سره ښارونه او کلي مړه، يعنې چې بوټي او ګيا ټولې وچې او خزان وي، بيا يې ژوندي کوو او زرغونې کوو يې، نو نتيجه د دې دريو نښو سره له اجزاوو يې دېته شوه، چې تاسې انسانان هم داسې راوتونکي او ژوندي کولی شئ، لکه چې ګياوې زرغونې کيدونکې او راوتونکې دي، نو که تاسو عقل لرئ په خپل ژوند کې پس له مرګه هيڅ شک او شبهه مه کوئ!، لکه چې د باران په ورولو سره مړه ځمکه ژوندۍ کوي؛ همداسې د قيامت په ورځ مړي هم ژوندي کولی شي.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ
وَقَوْمُ تُبَّعٍ ۚ

نسبت د دروغو کړی وو پخوا له دغو (کفّارو) قوم د نوح (نوح ته)، او ملګري د کوهي (نبي خپل ته)، او ثموديانو (صالح ته)، او عاديانو (هود ته)، او فرعون (موسی ته)، او وروڼو د لوط (لوط ته)، او خاوندانو د ځنګله (شُعيب ته)، او قوم د تُبّع (خپل نبي ته).

تفسير: د دې قومونو قصې د «حجر»، «فرقان»، «دخان» او په نورو سورتونو کې تېرې شوي دي، هلته يې بيا ولولئ!.

كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

دوی ټولو نسبت د دروغو کړی وو پيغمبرانو خپلو ته؛ نو بيا حق او ثابت شو ځما عذاب پر دوی.

تفسیر: د انبیاوو د دروغجن شمېرلو (ګڼلو) لامله له هغو شیانو څخه چې دوی ویرول شوي وو؛ هغه ور د مخه راغلل، او په هم هغه عذابونو کې چې دوی ترې ویرول شوي وو؛ ولوېدل.

﴿أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ ۚ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾﴾

آیا پس نو مونږ ستړي شوي وو په پیدایښت اول باندې (یعنې نه یو ستړي شوي)، بلکه دوی په شک کې دي له جوړولو او ژوندي کولو نویو څخه.

تفسیر: د دویم ځلي نوي ژوندون په نسبت هغوی ته خوشې او فضول یو شک پیدا شوی دی، هغه قادر مطلق چې دوی یې اول ځلي پیدا کړي دي، آیا دویم ځلي هغه ته د هغوی بیا پیدا کول کوم ګران کار دی؟ آیا دوی هسې ګمان کوي چې (معاذ الله) هغه به په اول ځلي د دې ګردې دنیا له پیدا کولو څخه ستړی شوی وي؟ د هغه مطلق قادر په نسبت داسې توهّمات غوره کول ډېر سخت جهالت او سپین ستر ګیتوب دی.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ ۖ﴾

او په تحقیق پیدا کړی دی مونږ جنس د انسان په داسې حال کې چې مونږ پوهېږو په هغه څیز چې وسوسه او خطره کوي په هغه سره زړه د ده له فکرونو عبثو او ناکارو سره.

تفسیر: د انسانانو د هر قول او فعل څخه مونږ خبردار یو، تر دې چې له هغو پټو خبرو چې د وسوسې په ډول د هغو په زړه کې تیرېږي؛ هغه هم مونږ ته معلوم دي: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ (۲۹ جزء لمړی رکوع (۱۴) آیت).

﴿وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾﴾

حال دا چې مونږ ډېر نژدې یو ده ته (څمونږ ملائکې) له رګونو د ورمېږ د ده څخه.

تفسیر: یعنې څمونږ ملائکې انسان ته د ورمېږ د رګ (شارګ) څخه نژدې دي، چې الله تعالی ملائکو ته د دې قُدرت ورکړی دی.

﴿إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾﴾

(او یاد کړه) کله چې اخلي دوه اخیستونکې پرښتې چې یوه له ښي طرف نه ناسته وي لیکلو د نېکی ته، او بله له کیڼ طرف نه ناسته وي لیکلو د بدۍ ته.

تفسیر: دوه پرښتې د الله په حکم سره د همېش لپاره د هر سړي په کتنه کې دي، هر هغه لفظ چې د دوی له خولې څخه ووځي، یا هر کار چې دوی یې کوي؛ سمدلاسه یې لیکي، د نېکی لیکونکې ښي خوا ته او بدۍ لیکونکې کیڼې خوا ته ناستې او ټاکلې (مقرر کړی) شوي دي، څه زیادت او نقصان نه کوي، بلکه په ډېرې امانتدارۍ سره لیکنې کوي: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾ (جزء عمّ، د الانفطار سورت).

﴿مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾﴾

نه وایي دغه بنده هیڅ خبره مګر خو وي له ده څخه دوه ساتونکې، حاضر او تیار چې ژر یې ولیکي.

تفسیر: دا دوه پرښتې لیکلو ته همېش تیارې وي، او هیڅکله نه ترې جُدا کیږي، هغه چې د ورځې له طرفه موظّفې دي؛ د نمازدیګر په وخت کې عملونه د بندګانو ثبت ته رسوي، او هغه چې د شپې له طرفه موظفې دي؛ په وخت د صباح کې عملونه د بندګانو ربّ العالمین ته پوره کوي، رسول الله صلی الله علیه وسلم وايي چې: الله تعالی له دې ملائکو نه پوښتنه کوي چې: څما بندګان په څه حالت کې وو؟ هغوی ورته وايي چې: په سجده وو، نو رب العالمین ملائکو ته په هغوی باندې افتخار کوي، نو له همدې وجې نه باید په دې دوو لمونځونو باندې ډېر خیال وشي !.

وَجَآءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ

او راغلې بې هوشي سختی د مرګ لپاره د دې چې په سترګو یې ووینې په حق سره.

تفسیر: له یوه لوري دفتر او دوسیه تیاره شوې ده، او له بل لوري یې د مرګي په کنده باندې رسېدلی دی، مړ کېدونکی دی، او د څنکدن په تکلیفونو کې غوټې خوري، نو هلته دا ګردې خبرې ورته رښتیا ښکاري، چې الله تعالی او د هغه پیغمبرانو د هغه خبر ورکړی وو، او د مړي له مخې د هغه د سعادت او شقاوت پردې لرې کیږي، او د داسې پېښې پېښېدل یقیني او قطعي دي، ځکه چې د مطلق حکیم ډېر حکمتونه د ده سره اړې لري، نو په دغه وخت کې به وویلی شي دغه منکر انسان ته داسې چې:

ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيْدُ ﴿۱۹﴾

دا مرګ هغه دی چې وې به ته له ده څخه په څنګ کېدونکی، او نه وې پرې اقرار کوونکی.

تفسیر: سړی ډېر زیار کوي چې له مرګ څخه ځان وژغوري (وساتي)، او د هغه د بد خوند او وحشت څخه تل ځان وساتي، او دېخوا او هغې خوا سر او پښې ووهي، خو سره له دې د مرګي شېبه چېرې وروسته کېدونکې ده، آخر هغه په سر باندې راتلونکې ده، او هیڅ یوه حیله او تدبیر د مرګي مخه نشي نیولی.

وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ ۭ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيْدِ ﴿۲۰﴾

او وبه پو کل شي په صور (شپېلۍ) کې، چې دا یوه ورځ ده د ویرولو (د کُفّارو په عذاب سره).

تفسیر: وړوکی قیامت خو د مرګ وخت دی، وروسته له دې لوی قیامت حاضر دی، فقط چې په صور او شپېلۍ کې وپو کلی شي، هغه ویروونکې ورځ موجودیږي، چې انبیاوو او پیغمبرانو خلق تربنه ویرولي وو.

وَجَآءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ وَّشَهِيْدٌ ﴿۲۱﴾

او راځي هر نفس په دې ورځ کې چې وي به له ده سره یو شړونکی (محشر ته)، او شاهدي ورکوونکی (پر اعمال یې لکه لاس، پښې او داسې نور).

تفسیر: خلق به په قیامت کې داسې حاضر کړل شي، چې یوه پرښته به یې میدان ته د وړاندې کولو لپاره راکاږي، او بلې به یې عملنامه نیولې وي، چې د ده د ژوندانه ګرد احوال او خبرې په کې لیکلې شوي وي، ښایي چې دا به همغه دوه پرښتې وي چې ورته ﴿كِرَامًا كَاتِبِيْنَ﴾ وايي، او د هغو په نسبت یې فرمایلي دي: ﴿إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيٰنِ﴾ الآیة ـ او ښایي چې کومه بل وي، والله أعلم، نو وبه ویلی شي ده ته د الله تعالی له جانبه داسې چې:

لَقَدْ كُنْتَ فِيْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيْدٌ ﴿۲۲﴾

په تحقیق سره (په دنیا کې) وې ته په غفلت بېخبرۍ له دې ورځې د عذاب څخه، نو بېرته مو کړه له تا څخه پرده د غفلت ستا، نو سترګې ستا نن ډېرې تېزې دي (چې پرې وینې خپل ګرد اعمال).

تفسیر: په هغه وخت کې به وویلی شي دوی ته چې: تاسې د دنیا په خوندورو شیانو کې مشغول وئ، او له دې ورځې څخه بېخبر او بې پروا وئ، او ستاسې سترګې د شهواتو او غوښتنو تیارې او پردې پټې کړې وې، هغه ښوونې چې پیغمبرانو تاسې ته کولې؛ هغو ته مو فکر نه کاوه، نن هغه پرده ستاسې له سترګو څخه لرې کوو، او ستاسې لیدنه خورا زیاتوو، تر څه ښه وګورې: آیا هغه خبرې چې تاسې ته کېدلې؛ صحیح وې او که غلطې؟ ثابته وه او ثابته شوه چې دا ټولې خبرې رښتیا وې.

وَقَالَ قَرِيْنُهٗ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيْدٌ ﴿۲۳﴾

او وبه وایي ملګری د ده (پرښته) دا دی هغه شی چې ما سره حاضر دی (د دفاترو د اعمالو د ده).

تفسیر: پرښتې به یې له اعمالنامو سره حاضرې وي، ځینې له (قرین) څخه شیطان مرادوي، یعنې شیطان به وایي: دا مجرم حاضر دی، چې ځما له خوا اغوا شوی وو، او هغه مې د دوزخ لپاره تیار کړی دی، مطلب دا چې هغه اغوا ځما له لاسه شوې ده، خو په ما کې دومره زور او تسلّط چېرې وو، چې هغه مې په جبري ډول سره په شرارت کې اخته کړ، دی پخپل اختیار، اراده او واک ګمراه شوی دی.

اَلْقِيَا فِيْ جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيْدٍ ﴿۲۴﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيْبٍ ﴿۲۵﴾

(نو وبه ویل شي دوو پرښتو ته) وغورځوئ تاسې په دوزخ کې هر یو کافر عناد کوونکی. منع کوونکی د خیر، تېرېدونکی له حدودو مشروعو، ظالم او شک کوونکی (په دین کې).

تفسیر: د الله تعالی له درباره به دغه حکم دوو پرښتو ته وشي، چې داسې سړی دې په دوزخ کې واچول شي !.

الَّذِيْ جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيٰهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيْدِ ﴿۲۶﴾

هغه (کافر) چې ګرځولی یې دی له الله تعالی سره بل معبود، نو وغورځوئ دی په عذاب سخت کې.

تفسیر: داسې سړی په دوزخ کې د ډېر سخت عذاب مستحق دی، ځکه چې تر مشرکینو نه لوی ظالمان نور په دنیا کې نشته.

قَالَ قَرِيْنُهٗ رَبَّنَا مَآ اَطْغَيْتُهٗ وَلٰكِنْ كَانَ فِيْ ضَلٰلٍ بَعِيْدٍ ﴿۲۷﴾

وبه وایي ملګری د ده یعنې شیطان: ای ربه ځمونږ ! نه وو ګمراه کړی ما دی (جبرًا)، لیکن وو دی پخپله په ګمراهۍ لرې کې له حقه ځنې.

تفسیر: ځما زور پر ده باندې نه رسېده، لږ څه اشاره مې چې ورته وکړه؛ دغه کمبخت پخپله ګمراه شو، د نجات او فلاح له لارې څخه لرې ولوېد، شیطان په داسې ویناوو سره غواړي چې خپل جرم سپک ورښکاره کړي.

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾

وبه فرمايي (الله قهرًا چې) جګړه مه کوئ تاسې دلته له ما څخه چې فائده نه کوي جګړې د تاسې
په دې ځای کې، او په تحقيق ړومبی لېږلي وو ما تاسې ته وېرول خپل په ژبو د انبياوو.

تفسير: تاسې چټې او اپلتې خبرې مه کوئ، په دنيا کې مې هر چا ته د ښو او بدو لارې ورښوولې وې، اوس هر يوه ته د هغه له جُرم سره سمه جزاء ورکوله کيږي، هغه چې ګمراه شوی دی، او هغه چې له دوی څخه يې لاره ورکه کړې ده؛ دواړه به د خپلو جرمونو سزاوې ومومي.

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

نه شي بدلېدلې هيڅ خبره په دې باره کې په نزد ځما، او نه يم زه ظلم کوونکی پر بندګانو چې
بې له ګناه يې په عذاب کړم.

تفسير: څمونږ له لوري به ظلم نه کيږي، هغه فيصله چې صادريږي؛ عين حکمت او انصاف به وي، «او خبره به نه بدليږي»، يعنې کافران به نه بښلی کيږي، نو د دې لوی کافر شيطان بښنه به چېرې کيږي.

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾

(ياده کړه هغه ورځ) چې وايو مونږ دوزخ ته داسې: آيا ډک او موړ شوې ته له خلقو نه؟ او وبه
وايي هغه: آيا نور هم څه زيات شته، بلکه شته يعنې زيات کړه !، زه لا ښه موړ شوی نه يم.

تفسير: د دوزخ وسعت او ارتوالی به له دومره خلقو څخه نه ډکيږي، او د قهر له شدّته به نور کافران او نافرمانان هم ورغواړي.

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾

او رانژدې به کړ شي جنّت لپاره د وېريدونکيو پرهېزګارانو چې نه به وي لرې (له دوی نه).

تفسير: جنت به له دوی څخه لرې نه وي، دوی به له ډېر نژدې څخه د هغه تر او تازګي، ښايست او سينګارويني.

هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَّنْ خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ

فرمايي الله چې: دا هغه دی چې وعده به يې کېده له تاسې سره، لپاره د هر رجوع کوونکي الله
لره، او د هر ساتونکي حدودو د هغه لره. هر هغه زړه چې وېريږي له عذابه د رحمان په غيب
سره، او راتلونکی وي په زړه رجوع کوونکي سره الله ته؛ (نو وبه فرمايي الله:) ځئ ننوځئ په کې
په سلامتيا سره.

تفسير: هغه کسان چې په دنيا کې يې الله تعالی يادوه، او له ګناهونو څخه يې ځانونه ژغورل، او د الله په لوري به يې رجوع کوله، او بې له ليدلو څخه د هغه له قهر او جلاله وېربدل، او په يوه پاک او صاف رجوع کوونکي زړه د الله په حضور کې حاضر شوی وو، د هغه جنت وعده له داسې سړيو سره کړې شوې وه، اوس يې وخت رارسېدلی دی، چې په سلامتيا او عافيت سره په کې ننوځئ، او پرښتې دوی ته سلام اچوي، او د پاک پروردګار سلام هم وررسوي.

﴿ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُوْدِ ۝۳۴﴾

دا ورځ د ورننوتلو په جنت کې ورځ ده د همېشه توب په هغه کې.

تفسير: په حديث کې وايي: جنتيان چې جنّت ته ننوځي؛ ورته ويل کيږي: ننوځئ بيا مو نو مرګ نشته، دوزخيانو ته په وخت د ننوتلو کې دوزخ ته همداسې ويل کيږي، نو هغه ورځ هر چا ته هر څه چې وررسيږي؛ د تل لپاره وي.

﴿لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ فِيْهَا وَلَدَيْنَا مَزِيْدٌ ۝۳۵﴾

وي به دغو (مؤمنانو) لره هغه چې غواړي دوی په دې جنّت کې، او له مونږ څخه يې زيادت هم شته په هغو باندې.

تفسير: هر شی چې وغواړي؛ هغه وررسيږي، برسېره په هغه داسې نعمتونه هم وررسيږي، چې د هغوی په خيال کې نه وي رسېدلي، لکه د الله تعالی لقاء او ليدنه، او ممکن دي له ﴿وَلَدَيْنَا مَزِيْدٌ﴾ څخه دا غرض وي چې له مونږ سره ډېر شيان دي، هر څومره چې د جنّتيانو له خوا وغوښت شي؛ هغه ګرد به ورکړل شي.

﴿وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوْا فِى الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّحِيْصٍ ۝۳۶﴾

او ډېر مو هلاک کړي دي پخوا له دې څخه له اهل د زمانو پخوانيو نه چې هغوی ډېر سخت او قوي وو له دغو (کفارو د مکې) څخه له جهته د قوّته؛ نو ډېر ځايونه د پنا يې ولټول په ښارونو کې، چې ګوندې پيدا به کړي ځای د ساتنې له مرګه ځنې، خو پيدا يې نه کړ، آيا شته دوي ته خلاصيدل له هلاکه؟

تفسير: ړومبی د کفارو د اخروي تعذيب بيان وو، پـه منځ کې د هغوی په مقابل کې د اهل جنّت د تنعّم ذکر راغی، اوس بيا د کفارو د سزا ورکولو ذکر فرمايي، يعني پخوا له آخرته په دنيا کې مونږ ډېر داسې شرير سرکښ او غاړه غړوونکي قومونه تباه او خراب کړي دي، چې په زور او قوّت کې له موجوده کافرانو څخه ډېر لوړ وو، او په ډېرو ملکونو کې ګرځيدلي وو، او راز راز تصرّفات يې په کې کړي وو، کله چې د الله تعالی عذاب ورسېد؛ نو د تښتېدلو او پټېدلو لپاره هغوی ته په ګرد جهان کې په هيڅ يو ځای کې داسې ځای نه پيدا کېده: ﴿اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِىْ بُرُوْجٍ مُّشَيَّدَةٍ﴾ الآية ـ (د النساء سورت (۱۱) رکوع (۷۸) آيت).

﴿اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهٗ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيْدٌ ۝۳۷﴾

ببشکه په دغو (مذکوره وو شيانو) کې خامخا ذکر او پند دی هر هغه چا لره چې وي هغه لره زړه روغ او فکر کوونکی، يا کيږدي غوږ نصيحت ته په داسې حال کې چې دی حاضر متوجه وي په زړه سره.

تفسير: په دې عبرتناکو واقعاتو باندې له غور او فکر کولو څخه هم هغه خلق پند اخيستی شي چې د هغوی په سينه کې هسې پوهېدونکی زړه وي، چې يا پخپله په خبرې باندې پوهيږي، يا د نورو له پوهولو څخه پوهه ومومي، اوغوږ ورته ونيسي، ځکه چې دا هم د پوهنې يوه درجه ده، چې سړی پخپله نه پوهيږي، خو د نورو له ويښولو څخه متنبه او هوښياريږي، او منفعت ترې اخلي، هغه چې نه پخپله پوهيږي، او نه د نورو پوهولو ته غوږ ږدي، او نه يې په زړه کې ځای ورکوي، نو له هسې سړي څخه لوټه او تيږه ښه ده.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ

او په تحقيق پيدا کړي دي مونږ اسمانونه او ځمکه او هغه نور مخلوقات چې په منځ د دغو (اسمانونو او ځمکه) کې دي په شپږو ورځو کې.

تفسير: د دې بيان پخوا له دې تېر شوی دی.

وَّمَا مَسَّنَا مِنْ لُّغُوْبٍ ﴿۳۸﴾

او نه وه رسېدلې مونږ ته هيڅ ستوماني.

تفسير: کله چې دی د اول ځلي له پيدا کولو څخه نه دی ستړی شوی؛ نو د دويم ځلي په پيدا کولو کې به څرنګه ستړی کېږي؟ او تباه او برباد کول خو له جوړولو څخه ډېر اسان دي.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

نو صبر کوه (ای محمده !) پر هغه چې وايي يې دوی، او تسبيح ووايه پيوست له حمده د رب خپل.

تفسير: که دا خلق په داسې غټو خبرو باندې هم نه پوهېږي؛ نو تاسې مه خپه کېږئ !، بلکه پر داسې چټې خبرو باندې صبر وکړئ !، او دا حکم د جهاد د حکم نه مخکې وو، او د هغه الله تعالى په ياد کې د زړه له کومې مشغول اوسئ !، چې د ګردو اسمانونو او ځمکې پيدا کوونکی دی، او د هر شي په ودانولو او ورانولو باندې قدرت لري.

قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوْبِ ﴿۳۹﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ

پخوا له راختلو د لمر يعنې لمونځ د سبا، او پخوا له لوېدلو د لمر څخه يعنې لمونځونه د ماسپښين او د مازديګر، او په ځنې برخې د شپې نه پس تسبيح وايه د دغه الله يعنې لمونځ د تهجّد او ماسختني وکړه.

تفسير: دا د الله تعالى د يادولو وختونه دي، په دې کې عبادتونه او دعاوې قبلېږي، له ځينو روايتونو څخه ښکارېږي، چې ړومبی ځمونږ په پيغمبر صلى الله عليه وسلم باندې د دريو وختونو لمونځ فرض وو، سهار، مازديګر او تهجّد، لکه چې اوس هم دی دريو وختو ته يو خصوصي فضل او شرف حاصل دی، ښايي چې هر سړی په لمانځه، ذکر، دعاء، تلاوت يا نورو ښو کارونو باندې په دغو وختونو کې مشغول اوسي، او معمور يې ولري، په حديث کې راغلي دي: (عليکم بالغداة والروحة وشيء من الدّلجة) ځينې وايي چې: له قبل الطلوع څخه د سهار لمونځ او له قبل الغُروب څخه د ماسپښين او مازديګر لمونځونه او له (من الليل) څخه د ماښام او ماسختن لمونځونه مراد دي.

وَاَدْبَارَ السُّجُوْدِ ﴿۴۰﴾

او وروسته له سجدو د لمونځونو څخه هم تسبيح ووايه !

تفسير: وروسته له لمانځه څخه دې څه تسبيح او تهليل وکړ شي، چې هغه عبارت له سنتو لمونځونو او نوافلو څخه دي، او يا عبارت له هغو اذکارو څخه دي چې په احاديثو کې راغلي: لکه درې دېرش کرته سبحان الله، درې دېرش کرته الحمد لله، څلور دېرش کرت الله أکبر، او يا داسې نور اذکار او اوراد چې په نصوصو کې راغلي.

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيْبٍ ﴿۴۱﴾

او واوره غوږ کېږده (ای محمده !) هغه ورځ چې اواز وکړي اواز کوونکی له ځای نژدې نه.

تفسير: وايي چې د بيت المقدس پر تيرې باندې به صور او شپېلۍ پوكل كيږي، نو ځكه يې نژدې ويلي دي، يا يې دا مراد دی چې د هغه غږ به په هر ځای كې له ډېر نژدې ځخه اورېده كيږي، او ټول به يو شانې اوري، له صور ځخه نور غږونه هم د الله تعالی له لوري اورول كيږي، چې ځينې له دې آيت ځخه هم هغه غږونه مرادوي، چې په هغې ورځې كې پرته له صور ځخه له ډېر نژدې ځخه غوږونو ته رسيږي، خو ښكاره نفخ صور دی، والله أعلم.

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾

هغه ورځ چې واوري (دغه خلق) سخته چيغه په حقه سره، دا (ورځ د اواز) ورځ د وتلو (له قبورو) نه.

تفسير: كله چې دويم ځلي صور او شپېلۍ پوكله كيږي، نو ځمكه بالكل سره ببرته كيږي، او ګرد مړي ترې ژوندي راوځي، او په ميدان دريږي.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾

ببشكه همدا مونږ ژوندي كول كوو او مړه كول كوو، او شته خاص مونږ ته راګرځېدل (د ټولو امورو).

تفسير: په هر حال موت او حيات ګرد د الله تعالی په لاس كې دی، او د هر ډول (طريقه) ګرځېدلو پای (آخر) د الله تعالی په لوري دی، هيڅوک له دې ځخه نه شي خلاصېدی.

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ۚ ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾

پـه هغه ورځ چې وچوي ځمكه له دوی ځخه په چابكۍ سره، دغه (ژوندي كول) ټولول دي پر مونږ ډېر آسان.

تفسير: ځمكه به چوي، مړي به له هغې ځخه راووځي، او د حشر د ميدان په لوري به سره په منډو غونډيږي، الله تعالی به ګرد ړومبي او وروستني مخلوقات سره يو ځای ټولوي، او داسې كول هغه ته كوم لوی كار نه دی.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ ۖ وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ ۖ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

مونږ ته ښه معلوم دي هغه ځه چې وايي يې دوی، او نه يې ته په دوی باندې زور كوونكی (په راوړلو د ايمان)؛ نو پند وركوه په قرآن سره هغه چاته چې ويريږي له وعيدونو او ويرولو ځما په عذابونو د آخرت سره.

تفسير: هغه خلق چې له حشر ځخه منكران دي، هغوی چټي ابلتې كوي، دوی پربږدئ چې هسې چټي خبرې كوي، او د هغوی معامله مونږ ته راوسپارئ، مونږ ته دوی ګرد معلوم دي، او په هغو خبرو مونږ ښه پوهيږو چې دوی يې وايي، ستاسو دا كار نه دی چې په زور او زياتی سره په هر سړي باندې هره يوه خبره ومنئ، هو ! هغوی ته قرآنكريم واوروئ !، او مخصوصًا هغوی ته نصيحت او لار ښوونه وكړئ !، چې د الله تعالی ځخه وويريږي، او په دې معاندينو پسې ډېره زياته هڅه مه كوئ !.

تمّت سورة (ق) بتوفيقه تعالی.

سُوۡرَةُ الذّٰرِيٰتِ

«د (الذّاريات) سورت مكي دی، (۶۰) آيتونه او درې ركوع لري، په تلاوت كې (۵۱) او په نزول كې (۶۷) سورت دی، وروسته د (الأحقاف) له سورت نه نازل شوی دی.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

وَالذّٰرِيٰتِ ذَرۡوًا ﴿۱﴾ فَالۡحٰمِلٰتِ وِقۡرًا ﴿۲﴾ فَالۡجٰرِيٰتِ يُسۡرًا ﴿۳﴾ فَالۡمُقَسِّمٰتِ اَمۡرًا ﴿۴﴾

قسم دی په هغو بادونو باندې چې تيتوي (الوځوي) خاورې او نور شيان په الوتلو خپلو سره. پس قسم دی په وريځو پورته كوونكيو د اوبو درنو سره. پس قسم دی په كشتيو تلونكيو په نرمۍ سره په سر د اوبو. پس قسم دی په (ملائكو) قسمت كوونكو د كارونو لويو په حكم د الله سره «لكه ارزاق باران او داسې نور».

تفسير: ړومبی ډېر سخت بادونه او سيلۍ الوځي، چې د هغو له دوړو او غبار څخه وريځې پورته كيږي، بيا له هغو څخه اوبه جوړيږي، او هغه پيټي پورته ګرځي، بيا د وربدلو په وخت كې سپكه هوا چليږي، بيا د الله تعالى له حكم سره سم د هرې سيمې هومره وربن چې په برخه يې وي؛ هغه ورويشل كيږي، پر دې هواو باندې الله تعالى قسم خوري، ځينې عالمان له (ذاريات) څخه هواوې، له (حاملات) څخه وريځې، او له (جاريات) څخه ستورې، او له (مقسمات) څخه پرښتې مرادوي، ګواكې د مقسم په ترتيب له ښكته والي څخه د پورته په لورې شوی دی، له عليّ (رضي الله تعالى عنه) او نورو څخه روايت دی چې (ذاريات) هواوې، (حاملات) وريځې، (جاريات) بېړۍ، او (مقسمات) هغه پرښتې دي چې د الله تعالى په حكم خواړه او نور شيان تقسيموي، ځواب د قسم دا دی چې:

اِنَّمَا تُوۡعَدُوۡنَ لَصَادِقٌ ﴿۵﴾ وَّاِنَّ الدِّيۡنَ لَوَاقِعٌ ﴿۶﴾

بېشكه هغه چې له تاسو سره يې وعده كاوه شي چې هغه عبارت دی له ژوندي كولو پس له مرګه ځنې؛ خامخا يوه وعده رښتيا ده. او بېشكه چې جزاء د عمل خامخا واقع كېدونكې او راتلونكې ده (نو ځانونه ورته ښه تيار كړئ !).

تفسير: دا د هواوو او وربښو او نورو شيانو نظام ښه شاهد او ښوونكی دی، چې د آخرت وعده رښتيا ده، او د دنيا د اموراتو فيصله كول په عدل او انصاف سره هم ضروري دي، كله چې په نړۍ كې يو باد، وربښ، هوا هم بې له نتيجې نه ښوري، نو آيا دا دومره لويه كارخانه به څرنګه بې له كومې نتيجې پخپل سر ګرځي؟ خامخا دوی لره به هم كومه عظيم الشأنه نتيجه وي، چې هغه ته مونږ آخرت وايو.

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الۡحُبُكِ ﴿۷﴾

او (قسم دی) په اسمان خاوند د لارو، خلقي وو، مزينو.

تفسير: په صاف، مضبوط او ډېر ښه رونق لرونكي اسمان باندې قسم دی، چې پر هغه باندې د ستوريو جال لوېدلی راښكاري، او په هغه كې د ستوريو او پرښتو لارې شته، جواب د قسم دا دی چې:

إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾

بېشکه تاسې يئ اى مشرکانو ! خامخا په يوه خبره مختلفه ګډه وډه کې. ګرځول کاوه شي له دغه (نبي، قرآن او ايمان څنې په هغوى سره) هغه څوک چې ګرځولى شوى دى له هدايته په علم د الله کې.

تفسير: د قيامت او د آخرت خبرې هرومرو ستاسو د جګړو مورد ګرځېدلي دي، دا هغه سړى مني، چې د رُبوبيت له دربار سره څه تعلّق ولري، هغه چې له دې درباره رټلى او شړلى وي؛ د خير او د سعادت له لارې څخه ګرځېدلى وي، نو هغه د دې شيانو له تسليم او منلو او قبلولو څخه تل بې برخې پاتې کيږي، که دوى يواځې د اسمان په نظم او نسق باندې فکر وچلوي، او غور وکړي؛ نو يقين يې راځي چې په هسې خبرو کې جګړې کول ناپوهي او حماقت دى.

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾

لعنت کړى شوى دى پر دروغ ويونکيو، اټکل کوونکيو باندې.

تفسير: په دوى څکه لعنت شوى دى، چې دوى د دين په خبرو کې اټکلونه وهي، او پخپل ګمان او اټکل سره د قطعيّاتو ترديد کوي.

الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾

هغه کسان چې دوى په نهايت غفلت کې سهو کوونکي غافل او بېخبره دي (له قيامت نه).

تفسير: د دنيا د چرچو او د مزو لامله دوى له الله تعالى څخه او آخرت نه بالکل غافل شوي دي.

يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٢﴾

سوال کوي منکران (تمسخرًا له محمد نه) چې کله به وي ورځ د انصاف (او د جزاء).

تفسير: د انکار او خندا په ډول پوښتني کوي: ښه ! خانه ! هغه د عدل او د انصاف ورځ کله راځي؟ او دومره ولې وځنډېده؟ نو فرمايي الله أکرم شأنه وأعظم برهانُه په ځواب د دوى کې چې: واقع به شي دا جزاء.

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾

هغه ورځ چې دوى په اور باندې معذّب شي. (ورته وبه ويل شي): وڅکئ تاسې (خوند د) عذاب ستاسې، دا دى هغه (عذاب) چې وئ تاسې چې په جلتي سره مو غوښت دغه عذاب په دنيا کې.

تفسير: دا د الله تعالى له لوري هغوى ته جواب ورکړى شوى دى، چې لږ صبر وکړئ !، هغه ورځ راتلونکې ده، کله چې تاسې په اور کې سره سم او کاږه واږه ولوېږئ، او ښه په کې وسوځئ !، نو هلته به تاسې ته وويل شي: واخلئ وڅکئ دا مو د شرارت او استهزاء مزه او خوند او دا ده هغه ورځ چې تاسې ژر غوښتله درغله.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ

بېشکه ويريدونکي له الله او ځان ساتونکي له معاصيو به په جنت کې وي، او په چينو کې به وي، يعنې ښنونکي د اوبو د دې چينو به وي. اخيستونکي به وي هغو نعمتونو لره چې ورکړى وي دوى ته رب د دوى.

تفسير: په ډېره خوښۍ هغه نعمتونه قبلوي چې الله تعالی دوی ته وربښلي، چې يو له هغې څخه انواع د چينو دي: لکه سلسبيل: ﴿عَيۡنٗا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلۡسَبِيلٗا﴾ «الدهر»، تسنيم: ﴿وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسۡنِيمٍ * عَيۡنٗا يَشۡرَبُ بِهَا ٱلۡمُقَرَّبُونَ﴾ «المطففين»، جارية: ﴿فِيهَا عَيۡنٞ جَارِيَةٞ﴾ «الغاشية».

إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَبۡلَ ذَٰلِكَ مُحۡسِنِينَ ﴿۱۶﴾

بېشکه دوی وو پخوا له دې څخه يعنې په دنيا کې محسنان او نيکي کوونکي.

تفسير: له دنيا څخه سره له ډېرو ښېګڼو (فائدو) راغلي وو، نن د هغو ښېګڼو مېوه مومي، وروسته له دې د ښېګڼو لږ څه تفصيل هم راځي.

كَانُواْ قَلِيلٗا مِّنَ ٱلَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُونَ ﴿۱۷﴾ وَبِٱلۡأَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ ﴿۱۸﴾

وو به دوی (په دغه وصف) چې لږ برخه د شپې کې به اوده کېدل، او په اکثره د شپې کې به يې عبادت کاوه. او په وخت د چرګ بانګ (له سبا ختو نه مخکې) کې دوی مغفرت غوښت له الله نه د ګناهونو خپلو.

تفسير: د شپې زياته برخه د الله تعالی په عبادت کې تېروي، او د چرګ بانګ (له سبا ختو څخه مخکې) په وخت کې کله چې شپه پای (آخر) ته ورسېږي؛ له الله تعالی څخه د خپلو تقصيراتو ښښنه غواړي.

وَفِيٓ أَمۡوَٰلِهِمۡ حَقّٞ لِّلسَّآئِلِ وَٱلۡمَحۡرُومِ ﴿۱۹﴾

او په مالونو د دوی کې حق او برخه وه سوالګرو لره، او صبر کوونکو لره (يعنې مسکين سوال نه کوونکي لره).

تفسير: محروم هغه اړ او محتاج دی، چې له هيچا څخه هيڅ شی نه غواړي، مطلب يې دا دی چې دوی برسېره پر «زکات» له خپلو مالونو او شتو څخه پخپلې خوښې سره سائلانو او محتاجانو ته برخې ټاکي، چې د التزام لامله ګواکې حق ورته وايه شي، او اغنياء بايد د داسې محتاجانو د حال نه خبر وي، چې دوی له شرم او غيرت نه له چا څخه څه نه غواړي.

وَفِي ٱلۡأَرۡضِ ءَايَٰتٞ لِّلۡمُوقِنِينَ ﴿۲۰﴾ وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ ﴿۲۱﴾

او په ځمکې کې علامې او نښې دي د قدرت د الله تعالی يقين لرونکو لره. په نفسونو او ځانونو ستاسې کې هم علامې د عبرت دي، آيا نو تاسې يې نه وينئ، چې ترې پند واخلئ.

تفسير: له دغو نښو د قدرتونو د الله تعالی څخه چې په آفاقي او انفسي، يعنې په ځان او جهان کې شته، که سړی پخپل ځان يا د ځمکې د مخې د موجوداتو په احوالو باندې فکر او غور وکړي؛ نو دا تفکر او تعمّق هر انسان په دې متيقن کوي چې د هرو نېکو او بدو جزاء په هر ډول چې وي، ضرور رسېدونکې ده.

وَفِي ٱلسَّمَآءِ رِزۡقُكُمۡ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿۲۲﴾

او په اسمان کې دی (سبب د) رزق ستاسې چې (باران دی)، او هغه چې له تاسو سره يې وعده کړې شوې ده (د ثواب او عقاب).

تفسير: په سائلانو او محتاجانو باندې له لګولو څخه مه ویرېږئ، په دې معنا چې که مونږ خپل مال، اقرباء او فقیرانو ته ورکړو؛ نو له کومه به یې بیا وخورو، او مه په لګولو سره په مساکینو باندې څه منّت او احسان ږدي، ځکه چې مونږ ستاسې ګردو روزي، اجر او ثواب سم له کړې شوې وعدې سره درکوو، او د هر یوه روزي رسېدونکې ده، هیڅوک یې مخه نشي نیولی، او لګونکي لره به ډېر احترام اجر او ثواب نور هم وررسیږي.

فَوَرَبِّ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَآ أَنَّكُمْ تَنطِقُونَ ﴿٢٣﴾

نو قسم دی وي ځما په رب د اسمان او ځمکې باندې، بېشکه دا خبره چې وعده یې کړی شوې ده؛ خامخا حقه او رښتیا ده، په مثل د هغې حقیقت او واقعیت چې تاسو پرې خبرې کوئ.

تفسير: هسې چې ستاسې په وینا کې څه شک نشته، هم هغسې په دې خبرې کې هم څه شُبهه نشته، په یقین سره دا ورځ رسېدونکې ده، او د قیامت لویه ورځ درېدونکې ده، آخرت راتلونکی دی، او د الله تعالی ګردې وعدې پوره کېدونکې دي.

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾

آیا رسېدلې او راغلې ده تاته (ای محمّده) خبر د مېلمنو د ابراهیم چې مکرمان او عزتمندان وو (په نزد د الله).

تفسير: دا مېلمانه هغه پرښتې وې چې په اوله کې ابراهیم په هغوی باندې د بني آدمانو ګمان کړی وو.

إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾

کله چې ننوتلې دغه (پرښتې) پر دغه (ابراهیم)؛ نو وی ویل (سلام کوو مونږ پر تا) په سلام کولو سره، وویل (ورته ابراهیم چې) سلام دې وي پر تاسو (او په زړه کې یې دغه تېره شوه چې دوی یو) قوم ناآشنا دي.

تفسير: د سلام ځواب یې په سلام سره ورکړ، او پخپلو زړونو یا په خپلو منځونو کې یې سره وویل: چې دوی خو اوپره او ناپېژندلي سړي رابښکاري.

فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُۥٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾

پس ورغی (ابراهیم) کور خپل ته نو راېې وړ یو خوسی (سخی) تیار وریت کړی؟ نو ورنژدې یې کړ هغوی ته ویې ویل: ولې نه خورئ (یعنې وخورئ ترې).

تفسير: په ډېر اهتمام سره یې په مېلمستیا لاس پورې کړ، او په ډېر تهذیب او خوږه ژبه یې دوی ته وفرمایل: ګرانو مېلمنو ! ولې تاسو ډوډۍ نه خورئ؟»، کله چې هغوی پرښتې وې، او خواړه یې نه وو پکار؛ نو دوی ورته وویل چې: نه یې خورو.

فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾

پس پټه کړه (ابراهیم) په زړه کې له دوی نه وېره. ورته وویل دوی: مه ویرېږه (مونږ لېږلي شوي د رب ستا یو)، او زېری یې ورکړ ده ته په یوه هلك ښه عالم هوښیار سره.

تفسیر: دلته ابراهیم علیه السلام وپوهېده چې دوی بې آدمان نه دي، بلکه ملائکې دي، دا قصه پخوا له دې څخه په تفصیل سره د (هود) په سورت او د (حجر) په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتله شي.

فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾

پس مخ یې ورواړاو ښځې د ده په غږ د حیرانتیا سره؛ نو ویې واهه مخ خپل (په څپېړو)، وویل دې چې: زړه بوډۍ یمه شنډه (نو څرنګه به وځېږوم زه ځوی؟).

تفسیر: بي بي ساره رضي الله تعالی عنها چې یوه ګوټ کې ولاړه وه، د هلک د ځېږېدلو د زیري له اورېدلو څخه په چغو سر شوه، او بلې خوا ته متوجّه شوه، او له ډېره تعجّبه یې په څپېړو خپل مخ ووهه، او ویې ویل: «دا څرنګه د منلو وړ خبره ده، چې یوه هسې زړه بوډۍ او شنډه ښځه لنګه شي، چې په ځوانۍ کې یې اولاد نه دی شوی، او اوس چې ډېره زړه او کړوپه شوې ده؛ د هلک مور شي؟».

قَالُوا كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ ۖ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

وویل دغو (ملائکو) همداسې (لکه چې بشارت مو درکړ) ویلي دي رب ستا، بېشکه هغه (الله) ښه حکمت والا ښه خبردار دی.

تفسیر: مونږ دا خبره له ځانه نه وایو، بلکه ستاسې پروردګار همداسې فرمایلي دي، او هم هغه پاک الله ته دغه ښه معلوم دي چې چا ته څه شی؟ او په کوم وخت کې ورکړ شي؟، او بیا تاسې سره له دې چې د نبوّت له کورنۍ څخه یئ؛ نو ولې په دې زیري باندې تعجّب کوئ؟.

تنبیه: له ګردو آیتونو څخه دا راښکاري چې دا هلک اسحاق علیه السلام دی، چې د هغه زېری مور او پلار دواړو ته ورکړی شوی دی.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾

وویل (ابراهیم) نو څه کار (شان) دی ستاسې ای مرسلانو؟ (رالېږلیو شویو د الله له جانبه).

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام له پرښتو څخه پوښتنه وکړه چې آخر تاسې د څه لپاره راغلي یئ؟ ښایي چې له قرینې څخه پوهیدلي وي چې دوی د کوم ضروري او اهمّ مقصد لپاره راغلي دي.

قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ﴿٣٣﴾

وویل دوی: بېشکه مونږ چې یو رالېږلي شوي یو طرف د یوه قوم ګنهګار (کافر) ته. لپاره د دې چې ولېږو پر هغوی باندې تیږي (ګټې) له خټو (پخو شوو په اور کې لکه پخې خښتې).

تفسیر: یعنې د لوط علیه السلام د قوم د سزا ورکولو لپاره ورلېږلي شوي دي، تر څو یې د کنکرو د ډبرو په ورولو سره ووژنو.

مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾

نښان داره کړی شوې (په نامه د هغه چا چې پرې ویشتل کیږي) په نزد د رب ستا لپاره د مسرفانو له حده تېرېدونکو (په کفر او فجور کې، لپاره د هلاک کولو).

تفسير: يعني د الله تعالى له خوا په هغه باندې نښې لګولې شوي دي (پر هرې ګټې باندې يې د هغه چا نوم ليکلي وو چې پرې ويشتلې کېده او هلاکېده)، دا د عذاب کاڼي يواځې پر هغوی باندې لګېږي، چې د عقل، دين او د فطرت له حدوده وتلي دي.

فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾

بيا راوويستل مونږ هغه څوک چې وو په دې کليو کې له ايمان لرونکو څخه. پس بيا ونه مونده مونږ په دغو کليو کې پرته له يوه کوره د مسلمانانو (د لوط) او کورنۍ د ده.

تفسير: يعني په هغه کلي کې يواځې لوط عليه السلام کورنۍ د مسلمانانو يو کور وو، چې مونږ هغه له عذابه وژغوره (وساته)، او ټول هستېدونکي يې روغ رمټ پاتې شول، او نور ټول سره هلاک او فناء شول.

وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾

او پرېښوده مونږ په (هلاکت) د دغو (کليو) کې يوه نښه (لويه د عبرت د هلاکت) لپاره د هغو کسانو چې وېرېږي له عذاب دردناک څخه چې له بدو څخه ځان وژغوري (وساتي).

تفسير: يعني تر اوسه هلته د تباهۍ علائم او نښې شته، او د دوی دغه ويروونکي وژل ويريدونکيو لره لوی عبرت دی، او په دې قصې کې د عبرت او نصيحت ښه پندونه ليدل کېږي.

وَفِي مُوسَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾

او (پرېښې دي مونږ ويريدونکيو ته علامې د قدرت) په (قصې د) موسی کې کله چې ور ومولېږه دغه (موسی) طرف د فرعون ته په برهان واضح دليل ښکاره سره (يعني سره له معجزې او براهين).
بيا نو مخ واړاوه (فرعون له ايمان راوړو) سره له قوّت زور او لاولښکر خپل، او وويل (فرعون چې دغه) موسی کوډګر دی يا لېونی دی.

تفسير: يعني فرعون پخپل زور او قوّت باندې مغرور شوی، د حق له لارې څخه يې مخ واړاوه، او د دولت ارکان او ټبر يې هم له خپل ځان سره يو ځای ډوب کړل، فرعون به ويل چې: «موسی يا يو ګرندی کوډګر دی، يا لېونی دی، او له دغو دوو خبرو څخه خالي نه دی».

فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾

نو ونيوه مونږ دغه (فرعون) او لښکر د ده، نو وغورځول مونږ دوی په سيند کې (نو غرق شول)، او هغه ملامته کړی شوی وو.

تفسير: يعني مونږ په هغوی باندې څه زياتی نه دی کړی، هغوی پخپله ګرم او ملزم دي، چې ولې يې کفر او غاړه غړول، او سرکشي غوره کوله، او سره له پوهولو هم ونه پوهېدل، آخر هغه چې کړلي يې وو؛ ويې رېبل.

وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِن شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾

او (پرېښې دي مونږ علامې د قدرت) په (قصې د) عاد کې کله چې ومولېږه پر دوی باندې باد شنډ. نه به پرېښوده (دغه باد) هيڅ شی (له نفس او مال) چې وابه لوت په هغه باندې، مګر خو وبه يې ګرځاوه لکه وچ زوړ رژېدلي (وانښه ټوټې ټوټې).

تفسير: يعني د عذاب هغه سخته سيلۍ راوالوته، چې له سېلمې له خير او بركته تشه وه، او د مجرمانو سته يې وويسته، او په هر شي باندې چې الوته؛ د هغه دوړې به يې ايستلې.

وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾

او (پرېښې دي مونږ علامې د قدرت) په (قصې د) ثمود کې كله چې وويل شو دوى ته: نفع واخلئ تر يوه وخته (د راتللو د عذاب) پورې.

تفسير: يعني صالح عليه السلام ثموديانو ته وفرمايل: «ښه ده، څو ورځې نور هم د دنيا مزې وڅكئ !، او د دې ځاى سامان درغونډه كړئ !، په پاى (آخر) کې به د الله تعالى په عذاب کې اخته شئ».

فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِن قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾

نو سر يې وغړاوه له امره حكمه د رب خپل؛ نو ونيول دوى تكې (د تندر عذاب هلاك كوونكې)، او دوى به (ورته) كتل. نو بيا نه توانېدل دوى چې پورته شي (وتښتي له عذاب د الله څخه)، او نه وو دوى بدل اخيستونكي (له مونږه، مقابله كوونكي له عذاب الله سره).

تفسير: يعني د دوى شرارت ورځ په ورځ پسې زياتېده، آخر د الله تعالى عذاب راغى، يوه سخته تكه (تندر) ولوېده، او په يوې كتنې هغوى ټول يخ پخ شول، د دوى د يوه له لاسه دومره ونه شو چې له سرګردانۍ څخه وروسته له خپل ځاى څخه وخوځېږي، نو دوى به څرنګه انتقام او بدل اخلي؟ او څه ډول به نور خپلو مرستو (مدد) ته وغوښتى شي؟.

وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾

او (هلاك كړى وو مونږ) قوم د نوح پخوا له دې (اهلاك د دې قومونو)، بېشكه دوى وو قوم فاسقان وتونكي له فرمان.

تفسير: يعني له دې قوم څخه پخوا د نوح عليه السلام قوم د خپل بغاوت او سركښى په سبب تباه شوى دى، ځكه چې هغوى په نافرمانۍ کې له حده تېرى كړى وو.

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾

او اسمان موجود كړى دى مونږ په خپل قدرت سره، او بېشكه مونږ خامخا پراخوونكي يو (او هر شي مو له واک (اختيار) او قدرته پوره دى).

تفسير: يعني الله تعالى اسمان غوندې يو لوى څيز پخپل قدرت او قوّت سره پيدا كړي دي، او هغه ته له اسمان او له ځمكې څخه د نورو لويو شيانو پيدا كول هيڅ مشكل نه دي.

وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾

او ځمكه غوړولې ده مونږ، نو ښه غوړوونكي يو مونږ.

تفسير: يعني اسمان او ځمکه ټول د الله تعالى پيدا کړي اجسام دي، او هغه ټول د الله تعالى په واک او قبضه کې دي، نو د دې مجرم به چېرې وتښتېدی شي؟ او کوم ځای ته به پناه يوسي؟.

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾

او له هر څيز څخه پيدا کړي دي مونږ جوړې دوه قسمه (نر ـ ښځه) لپاره د دې چې تاسې پند واخلئ (په شئ چې فرديت او وحدانيت يواځې د الله صفت دی).

تفسير: يعني پيدا کړي دي مونږ نر او ښځه لکه چې «ابن زيد» ويلي دي، او نن نوي حکماء هم په هغه باندې اعتراف کوي، چې په هرې نوعې کې د نر او ښځې تقسيم شته، يا له (زوجين) څخه متقابل او متضاد شيان مراد دي، لکه شپه ورځ، اسمان ځمکه، رڼا تياره، تور سپين، روغتيا ناروغتيا، ايمان کفر، او د دوی په شان نور، پس ووايه ای محمده! دوی ته داسې چې:

فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾

او وتښتئ (رجوع وکړئ) په طرف د الله (په طاعت سره)، بېشکه زه تاسې ته له طرفه د هغه (الله) ويروونکی ښکاره يم. او مه ګرځوئ مه شريکوئ تاسې له الله سره بـل څوک معبود، بېشکه زه تاسې ته له طرفه د هغه (الله) ويروونکی ښکاره يم.

تفسير: يعني کله چې اسمان او ځمکه او ګرد کائنات د واحد الله تعالى پيدا کړي شيان دي، او د هغه تر واک او حکومت لاندې دي، نو بنده لره ښايي چې له هرې خوا څخه لرې شي!، او د هغه لوري ته په منډه وروځغلي!.

كَذَٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾

همداسې (لکه چې وايي تاته قوم د تا ساحر، مجنون) نه دی راغلی هغو کسانو ته پخوا له دوی څخه هيڅ رسول؛ مګر خو ويل هغوی چې: (دی) ساحر کوډګر دی، يا مجنون لېونی دی.

تفسير: يعني که داسې ښکاره تنبيه او انذار ته دا منکران غوږ نه ږدي؛ نو مه غمجن کېږئ!، له دوی څخه پخوا هغو کافرو قومونو ته چې پيغمبران ورتلل؛ هغوی ته به يې همداسې کوډګر او لېونی ويل، او د هغوی په پندونو او نصيحتونو باندې به يې خندل، او ملنډې به يې پرې وهلې.

أَتَوَاصَوْا بِهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾

آيا وصيت کړی دی دوی يو بل ته په دې خبرې سره؟ (نه) بلکه همدوی دي قوم سرکښان.

تفسير: يعني د هرې زمانې کافران په دې خبرې باندې همداسې متّفق اللّفظ وو، لکه چې دوی يو بل ته وصيت کړی وي، او بيا مړه شوي وي، چې د الله هر يو رسول چې راشي؛ ښايي چې هغه ته ساحر يا مجنون ووايي، او په واقع کې به يې کله وصيت کاوه؟ هو! د شرارت په عُنصر کې ګرد سره شريکان او مل دي، او د همدې اشراک لامله پخوانيو شريرانو هم هغسې خبرې کړي دي لکه چې اوسني شريران يې هم کوي.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾

پس مخ وګرځوه ته له دوی څخه، پس نه يې ته هيڅ ملامت کړی شوی (ځکه چې پوره تبليغ دې کړی دی)، او تل نصيحت کوه، پس بېشکه چې ذکر پند ګټه نفعه رسوي مؤمنانو ته.

تفسير: يعنې تاسې د تبليغ او دعوت فرض هسې چې ښايي؛ اداء کړي دي، اوس د زيات غمجن کېدلو او فکر وهلو ضرورت نشته، په نه منلو باندې کوم الزام چې راتلونکی دی؛ هغه پر هم دغو نه منونکيو او معاندينو باندې دی، هو ! پوهول ستاسې کار دی، نو دا د پوهولو سلسله جاري ولرئ !، د هر چا په قسمت او برخه چې ايمان وي؛ هغه ته دا پوهول نافع او ګټور واقع کيږي.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

او نه دي پيدا کړي ما پيريان او انسانان مګر لپاره د دې چې عبادت وکړي دوی ځما.

تفسير: شيخُ الهند (رحمه الله) د دې آيت ترجمه داسې کوي: او هر څه چې مو پيدا کړي دي، جن او آدمي خو لپاره د بندګۍ خپلې، يعنې د هغو له پيدا کولو څخه شرعًا بندګي مطلوبه ده، نو ځکه خلقتًا په دوی کې داسې استعداد ايښود شوی دی، چې که وغواړي؛ پخپل اختيار د بندګۍ په لاره کې تلی شي.

مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾

او اراده نه لرم زه له دوی څخه د هيڅ رزق روزي (ما لره او ځانونو خپلو ته)، او اراده نه لرم زه د دې چې طعام راکړي ما لره دوی (او ځانونو خپلو ته). بېشکه الله همدی ښه رزق روزي ورکوونکی دی، څښتن (خاوند) د قوّت محکم مضبوط دی.

تفسير: يعنې د دوی له بندګۍ څخه ماته هيڅ ګټه نه رارسيږي، بلکه د همدوی ګټه په کې ده، زه له دوی څخه رزق او خواړه او نورې ګټې نه غواړم، بلکه هغوی ته زه پخپله خواړه او ګټې وررسوم.

فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِّثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾

پس بېشکه هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی دی (په نفسونو خپلو، او په بل چا) حصه د عذاب ده، پشان د حصې د عذاب د يارانو هلاک کړی شوو د دوی، پس تلوار دې نه کوي دوی !(په ما باندې په غوښتلو د عذاب کې، که يې چېرې وروستی کړم).

تفسير: يعنې که دا ظالم د بندګۍ په لوري نه درومي، نو وپوهېږئ چې د نورو ظالمانو په شان د ده سلواغه او بوکه هم له کفر او شرک څخه ډکه ده، او اوس ډوبيږي، نو خامخا د هغوی په ژر سزا ورکولو کې تلوار مه کوئ، لکه چې نورو کفّارو ته له الهي سزا څخه برخه رسېدلې ده؛ دوی ته هم رسيږي.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

پس افسوس هلاکت خرابي سخت عذاب دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له ورځې د عذابه د دوی څخه، هغه ورځ چې وعده يې ورسره کړی شوې ده.

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ يا له هغې څخه په پخوا د سزا کومه بل ورځ راځي، لکه چې د مکې مشرکانو ته د «بدر» په غزا کې سخته سزا ور ورسېده.

تمّت سورة الذاريات، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الطُّورِ

«د (الطور) سورت مکّي دی، (۴۹) آیتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۲) او په نزول کې (۷۶) سورت دی، وروسته د «السجدة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالطُّوْرِ ①

قسم دی په (غره د) طور باندې.

تفسیر: یعني د «طور» غر چې په هغه باندې موسی علیه السلام له الله تعالی سره خبرې اترې کولې، یا به ترې مراد مطلق غرونه وي، ځکه چې د ځمکې مېخونه دي، او په کې د مخلوقاتو لوی منافع دي، او په دوی کې د الله تعالی أکرم شأنُه وأعظم برهانُه لوی لوی نعمتونه دي.

وَكِتٰبٍ مَّسْطُوْرٍ ② فِيْ رَقٍّ مَّنْشُوْرٍ ③

او په کتاب لیکلي شوي باندې. په کاغذ ارت خور کړی شوي کې.

تفسیر: له دې کتاب څخه ښایي لوح محفوظ مراد وي، یا د خلقو اعمالنامې، یا قرآنکریم یا د طور په مناسبت «تورات» یا عام سماوي کتابونه مراد دي، دا ټول احتمالات شته.

وَّالْبَيْتِ الْمَعْمُوْرِ ④

او (قسم دی) په کور معمور ودان کړی شوي باندې (په اسمان کې).

تفسیر: ښایي چې له دې څخه کعبه شریفه مراد وي، یا د کعبې له محاذ سره سم په اووم اسمان کې د پرښتو کعبه ده، چې هغې ته بیت المعمور وایي، لکه چې له احادیثو څخه ثابته ده.

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوْعِ ⑤

او قسم دی په چت پورته کړی شوي باندې (چې اسمان دی).

تفسیر: یعني په اسمان باندې قسم دی چې پر ځمکې باندې لکه چت داسې دی، یا به له «السقف المرفوع» څخه عرش عظیم مراد وي، چې له ګردو اسمانونو څخه هسک (اوچت) دی، او له روایتونو څخه ښکاري چې هغه د جنّت چت دی.

وَالْبَحْرِ الْمَسْجُوْرِ ⑥

او (قسم دی) په بحر سیند تود یا ډک کړی شوي باندې.

تفسیر: یا به د دنیا کوړم او خارخوري سیندونه (دریاهای جوشان) مراد وي، یا به هغه سیند مقصد وي چې د ګردو اسمانونو د پاسه او تر عرش عظیم لاندې بهیږي، او له روایتونو څخه ثابت شوی دی، ځواب د قسم دا دی چې:

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۝٧ مَّا لَهُ مِن دَافِعٍ ۝٨

بېشکه عذاب د رب ستا خامخا واقع کېدونکی دی (په مستحق یې). نشته هغه لره هیڅوک دافع لرې کوونکی.

تفسیر: یعنې دا ګرد شیان چې قسم پرې یاد شو شهادت ورکوي چې الله تعالی ډېر یو قوّت او قدرت لرونکی او باعظمت ذات دی، نو په هغو کسانو باندې به چې د ده احکام نه مني؛ ولې سخت عذابونه نه راځي؟ او کوم یو داسې طاقت به پیدا شي چې د هغه د رالیږلي شوي عذاب مخه ونیسي؟.

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ۝٩

هغه ورځ چې وخوځیږي اسمان په خوځېدلو سره.

تفسیر: یعنې اسمان به ولړځیږي، او د ډېرو خوځېدلو او لړځېدلو لامله به وشلیږي، وبه چوي.

وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ۝١٠

او روان به شي غرونه په راونېدلو سره.

تفسیر: یعنې غرونه به له خپلو ځایونو څخه وخوځیږي، او پاغوندو غوندې به یوې خوا او بلې خوا ته رغړي، او د وریځو په شان به یوه او بل لوري ته درومي.

فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝١١ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ۝١٢

نو خرابي افسوس هلاکت دی په دغه ورځ کې دروغجن کوونکیو ته. هغو لره چې دوی په چټې خبرو جوړولو کې لوبې مشغولتیا کوي.

تفسیر: یعنې چې نن په لوبو تماشو او ننداړو کې مشغولیږي، او راز راز خبرې جوړوي، او د لوبې ورځې تکذیب کوي، هغوی لره به د آخرت په ورځ کې سخته سزا ورکوله کیږي، او پرته له خرابۍ او تباهی به بل کوم شی نه وررسیږي.

يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ۝١٣ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝١٤

هغه ورځ چې ټېل وهلی به شي دوی اور د دوزخ ته په ټېل وهلو سره. (وبه ویلی شي دوی ته) دا دی هغه اور چې وئ تاسې چې په دې به مو دروغ ویل (یعنې ترې منکران وئ).

تفسیر: یعنې پرښتې به له هغوی سره په سخت ذلّت او خوارۍ معامله کوي، او په ټېل وهلو سره یې تر دوزخ پورې بیایي، او هلته ورته وایي: دا دی حاضر او تیار دی هغه اور چې تاسې به هغه دروغ ګڼاه.

أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ۝١٥

آیا پس سحر کوډې دي دا (عذاب چې وینئ تاسو)؟ که یئ تاسې چې نه یې وینئ؟

تفسیر: یعنې تاسې به په دنیا کې انبیاء علیهم السلام ته کوډګر (ساحر) او د هغوی وحي ته به مو کوډې (سحر) ویلې، اوس نو لږ څه راوښیئ چې دا دوزخ چې د هغه خبر تاسې ته انبیاوو علیهم السلام درکړی وو؛ آیا په رښتیا سره جادو کوډې یا نظربندي ده؟ یا دا چې په دنیا کې ستاسې سترګې د حق له لیدلو څخه عاجزې وې، او نه مو شوې لېدلې، دلته هم د دوزخ د اور له لیدلو څخه عاجزې دي؟.

اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوْٓا اَوْ لَا تَصْبِرُوْا ۚ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ ۖ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ⑯

ځئ ننوځئ په دغه دوزخ کې، پس صبر وکړئ تاسې یا مه کوئ صبر، برابر دي (دغه دواړه کارونه) په تاسې باندې، بېشکه همدا خبره ده چې جزا درکوله شوې تاسې ته د هغو (کارونو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې کله چې په دوزخ کې ولوېږئ او هلته وویرېږئ، او ډېر شورماشور چغې په کې وکړئ؛ نو سره له هغه به هیڅوک ستاسې چغو ته غوږ کېنږدي، او نه به مو مرستې ته څوک درشي، که په فرض محال تاسې لږ څه چپ شئ؛ نو پر تاسې باندې به څوک رحم کوونکی او زړه سوځوونکی هم نه پیدا کیږي.

اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنّٰتٍ وَّنَعِيْمٍ ⑰ فٰكِهِيْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمْ رَبُّهُمْ ۚ وَوَقٰىهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ⑱

بېشکه ویریدونکي (له الله ـ څان ساتونکي له معاصیو) په جنّتونو کې به وي، او په نعمتونو کې به وي. مېوې خوړونکي خوشالیدونکي به وي په هغو (شیانو) چې ورکړي دي دوی ته رب د دوی، او ساتلي دي دوی رب د دوی له عذاب د دوزخ.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په دنیا کې له الله تعالی څخه ویریدل، په جنّت کې به بالکل مأمون او بې فکر اوسیږي، هلته به دوی ته د هوسایی، آرامی، او د عیش هر راز اسباب او سامان موجود وي، پرته له هغو څخه چې آیا یواځې دا ښښه او انعام لږ دی، چې الله تعالی به یې د دوزخ له اوره وساتي؟.

او وبه ویل دغو متّقیانو ته له جانبه د الله تعالی أجلّ وأعلی شأنُه وأعظم برهانُه داسې چې:

كُلُوْا وَاشْرَبُوْا هَنِيْٓـًٔا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ⑲ مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى سُرُرٍ مَّصْفُوْفَةٍ ۚ

خورئ تاسې او څښئ ښه هضمېدونکي په سبب د هغو (ښو اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې). حال دا چې تکیه کوونکي به ناست وي دوی پر تختونو باندې چې برابر به اېښود شوي وي صف صف.

تفسیر: یعنې د جنتیانو مجلس به هسې وي چې ګرد جنّتیان به لکه باچاهانو غوندې پخپلو تختونو باندې یو له بل سره مخامخ ناست وي، او د هغوی ترتیب به خورا (ډېر) ښه وي.

وَزَوَّجْنٰهُمْ بِحُوْرٍ عِيْنٍ ⑳ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيْمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ اَلَتْنٰهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ ۚ

او په نکاح به ورکړو دوی لره حورې ښې ښایستې، غټې سترګې. او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او متابعت کړی وي د دوی اولادونو د دوی په ایمان سره؛ نو پیوست به کړو مونږ په دوی پورې اولاد د دوی، او کم به نه کړو مونږ دغو (پلرونو) لره له (جزاء د) عملونو د دوی هیڅ شی.

تفسیر: یعنې د کاملانو اولاد او د دوی متعلّقین که په ایمان باندې قائم وي، او د همدغو کاملانو په لاره باندې لاړ شي، او هغه خدمتونه چې د دوی اسلافو انجام کړي دي، دوی هم د هغو په انجام او تکمیل کې سعي وکړي؛ نو د الله تعالی په فضل او کرم به دوی په جنّت کې له هغوی سره یو ځای کیږي، که څه هم د دوی اعمال او احوال د دوی له اعمالو او افعالو څخه په څنګه والي او څومره والي کم او کیفیت کې راښکته وي، نو بیا هم د هغو لویانو د عزت او اکرام دپاره دا تابعان له متبوعینو سره یو ځای کیږي او ممکن دي چې ځینو ته پوره همغه ځای او مقام هم ورکړ شي، لکه چې له روایتونو څخه معلومیږي او ښکاري، په دې صورت کې داسې ګمان دی ونه کړ شي چې د دې کاملانو له ځینو ښو څخه به څه قدر لږ کړ شي، او د هغه په بدل کې د دوی ځوځات ته څه ثواب ورکاوه کیږي، نه دا به د الله تعالی له فضل، کرم او احسان څخه وي چې د قاصرینو لږ عمل ته ډېر موقعیت وربښي، او هغه د کاملینو تر مقام پورې رسوي.

كُلُّ امْرِئٍۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿۲۱﴾

هر سړی په هغه عمل چې کړی یې وي؛ ګرو آخته دی (که نېک وي که بد).

تفسیر: پاس د «فضل» بیان وو، دلته د «عدل» ضابطه راښیي، یعنې د عدل اقتضاء دا ده: هر سړی چې ښه یا بد عمل وکړي؛ له هغه سره سم خپل بدل مومي، زیات له دې څخه د الله تعالی فضل او کرم دی چې هغه تقصیرات بښي، یا یې کومه درجه لوړوي (اوچتوي).

وَأَمْدَدْنَٰهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿۲۲﴾

او مدد به وکړو مونږ له دوی سره په ورکولو د مېوو (په هر وخت کې)، او د غوښو له هغه څیز چې د دوی زړه یې غواړي.

تفسیر: یعنې هر راز غوښې یې چې زړه غواړي، او هره مېوه یې چې په زړه کې وګرځي؛ بې له ډیله او توقفه ورته حاضر او رسیږي.

يَتَنَٰزَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿۲۳﴾

یو له بله به اخلي دوی په دغه (جنّت) کې پیالې (د شرابو) چې نه وي چټي ویل په هغې کې، او نه نسبت کول د ګناه یو بل ته.

تفسیر: یعنې کوم وخت چې د شراب طهور دوره وشي؛ نو جنتیان به د خوش طبعې په ډول یو د بل له لاسه کاسې (ګلاسونه) سره اخلي، خو په دې پاکو شرابو کې به یواځې خوند، نشاط او مزه وي، نشه، چټي خبرې او اپلتې به نه وي، او په هوش او عقل کې څه نقصان او فتور نه وررسېږي، او نه به ګناه کې څه مرسته کوي، او نه کومه بده پېښه ورځني پېښیږي.

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿۲۴﴾

او چاپېر به ګرځي (لپاره د خدمت) پر دوی باندې غُلامان ځنکیان د دوی، ګواکې دغه (خُدام په حُسن او پاکۍ کې) مرغلرې پټې په غلاف کې ساتلې شوي به وي.

تفسیر: یعنې لکه مرغلرې پخپل پوښ (غلاف) کې به بالکل پاک، صاف، او شفّاف وي، هیڅ دوړه ګرد او غبار ورته نه رسیږي، د دوی د پاکۍ او ستر حال به هم همداسې وي.

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

او مخ به کړي ځيني د دوی ځينو نورو ته چې پوښتنې به سره کوي (له دنيوي مشقّتونو څخه تشکّرًا). وبه وايي دوی چې: بېشکه مونږ ړومبی له دې نه وو په اهل خپل کې ويريدونکي (له عذابه). نو احسان وکړ الله پر مونږ باندې، او ويې ساتلو مونږ له عذاب د تودوخې ګرمی (د دوزخ). بېشکه مونږ وو مونږ پخوا له دې څخه (په دنيا کې) چې عبادت به مو کاوه د دغه (الله)، بېشکه چې دغه (الله) همدی دی ډېر ښه احسان کوونکی خورا (ډېر) رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني جنّتيان به په هغه جنّت کې يو د بل په لوري متوجه کېږي، او خبرې به سره کوي، او د خورا (ډېر) مسرّت او امتنان له سببه به يو بل ته داسې وايي: «ورونو ! مونږ په دنيا کې له الله تعالی څخه ويريدو، او په دې اندېښنې کې تل اوسېدو چې وروسته له مرينې به په مونږ باندې څه راځي؟ د الله تعالی دې احسان ته وګورئ ! چې نن مونږ څومره ډاډه، مطمئن او مأمون يو، چې د دوزخ يو تود باد او ورمه هم مونږ ته نه ده رسېدلې».

فَذَكِّرْ فَمَا أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾

پس پند ورکوه ته (ای محمده ! خلقو ته) پس نه يې ته په سبب د فضل نعمت د رب خپل سره فال ګر (خبر ورکوونکی له غيبه) او نه مجنون ـ لېونی.

تفسير: کفّارو څمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم کله لېونی، کله کاهن، کله له پيريانو او شيطانانو څخه خبرې اورېدونکی باله، او ويل به يې چې: دوی له هغوی څخه څه خبرې اوري، بيا له هغه سره نورې خبرې ګډوي، مګر بې عقلان په دې باندې نه پوهېدل چې تر اوسه پورې کوم يو کاهن، شاعر، يا لېوني داسې پندونه، او حکيمانه اصول او داسې خوږې خبرې او هسې ښې وېناوې کړې وې؟ نو ځکه الله تعالی خپل حبيب صلی الله عليه وسلم ته وايي چې تاسې د هغوی له پوهولو څخه لاس مه اخلئ !، او د خپل رسالت پندونو ته دوام ورکړئ !، او د دوی له دې چټې خبرو څخه مه خپه کېږئ !، ځکه چې د الله تعالی له فضل او کرم څخه نه تاسې لېوني، نه کاهن يئ، بلکه د هغه مقدس استاځی او رسول يئ، او نصيحت کول ستاسې منصبي فرض دی، نو تل په هغه باندې دوام ولرئ !.

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾

آيا وايي دوی دی شاعر دی مونږ منتظر يو په ده باندې ګردش حوادثو د زمانې ته.

تفسير: يعني دغه پيغمبر صلی الله عليه وسلم چې دغو منکرينو ته د الله تعالی خبرې اوروي، او پندونه ورکوي؛ آيا دا خلق يې ځکه نه مني، چې هغه محض شاعر ګڼي، او د دې خبرې په انتظار کې دي؛ هسې چې د پخوانی زمانې ډېر شاعران د زمانې په ګردش کې مړه شوي دي؛ دی به هم مري؟.

قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) منتظر اوسئ تاسې (هلاکت ځما ته)، پس بېشکه زه له تاسې سره له منتظرانو څخه يم (اهلاک د تاسې ته).

تفسير: يعني ښه دی، تاسې ځما انجام ته ګورئ، زه به ستاسې انجام ته ګورم، ژر دی چې دا غوټه به خلاصيږي، نو دا به درښکاره شي چې څوک خائب او خاسر دي؟.

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا ۚ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾

آیا امر حکم کوي دوی ته عقلونه د دوی په دې (کار) یا دوی یو قوم دی سرکښه شر خوښوونکي تېرېدونکی له حده (جګړو او په عنادونو کې).

تفسیر: یعنې پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته له لیوني ویلو څخه دا ښکاري چې ګواکې هغوی ډېر پوهان او عقلمندان دي، نو آیا د دوی عقل او پوهه دا ورښیي چې ډېر صادق، أمین، پوه عاقل او په رښتیا پیغمبر ته شاعر، کاهن او لېونی ووایي، او د هغه له ښوونې څخه سترګې واړوي، که دوی د شاعرانو او پیغمبرانو د ویناوو په منځ کې څه فرق او توپیر نه شي کولی؛ نو دوی څرنګه پوهان او عقلمندان دي؟ مګر حقیقت خو دا دی چې دوی پخپلو زړونو کې په ګردو خبرو باندې په ښه شانې پوهیږي، خو په ښکاره داسې چټي خبرې کوي، او د شرارت چارې وړاندې کوي.

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ۚ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

آیا وایي دوی چې له ځانه یې جوړ کړی دی دا (قرآن، نه ده داسې) بلکه دوی ایمان نه راوړي (تکبّرًا عنادًا). پس رادې وړي دوی یوه خبره (جوړه کړی شوې) په شان د دې (قرآن په فصاحت او بلاغت کې) که چېرې وي دوی رښتیني په دې (وینا).

تفسیر: یعنې داسې خیال کوي پیغمبر صلی الله علیه وسلم هغه چې اوروي؛ هغه د الله تعالی کلام نه دی، بلکه هغه دی له خپله ځانه جوړوي، او د هغه د دروغو خبرو نسبت الله تعالی ته کوي؟ که څوک وغواړي چې دا ښکاره خبره ومنې؛ نو دومره خبره د هغه د منلو لپاره کافي ده، چې د دنیا ګرد طاقتونه که سره یو ځای شي؛ نو د دې پاک قرآن په شان یو کتاب نشي راوړی.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾

آیا پیدا کړی شوي دي دوی بې له یو څیز (خالق پخپل سر)؟. یا که دوی پخپله پیدا کوونکي دي د ځانونو خپلو؟. آیا پیدا کړي دي دوی اسمانونه او ځمکې؟ (نه ده داسې، خالق د ټولو الله دی)، بلکه یقین نه کوي دوی (او نه یې منې چې ایمان راوړي په هغه باندې او بندګي وکړي د هغه).

تفسیر: یعنې دغه منکران د الله تعالی د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خبرې ولې نه مني؟ آیا په دوی باندې هیڅ یو هسې الله نشته چې د هغه حکم منل په دوی لازم وي؟ آیا دوی پرته له کوم پیدا کوونکي څخه پخپل سر پیدا شوي دي؟ آیا دوی خپل ځان خدای ګڼي؟ داسې خیال کوي چې اسمان او ځمکه د دوی جوړ کړي شیان دي؟ دوی هم پخپلو زړونو کې ښه پوهیږي چې هرومرو الله تعالی شته، چې همغه الله تعالی د دوی او د ځمکې او اسمان پیدا کوونکی دی، مګر سره له دې علمه دوی له هغه ایمان او یقین څخه چې شرعًا مطلوب دي؛ محروم او بې برخې دي.

أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾

آیا له دوی څخه دي خزانې د رب ستا؟ آیا همدوی دي واکداران؟ (زورواران چې کوي هر کار پخپل سر، بلکه دوی ټول د الله تعالی تر حکم لاندې دي).

تفسیر: آیا دوی داسې خیال کوي چې ځمکه او اسمان د الله تعالی له جوړ کړیو شیان څخه دی، خو الله تعالی د خپلو خزانو مالکان دوی ګرځولي دي؟ یا د ده په ملك او خزانو باندې دوی په زور او تسلّط سره قبضه کړې ده؟ نو دوی سره له دومره تسلّط، تصرّف او اقتدار څرنګه مطیع او منقاد کېدی شي؟.

أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿۳۸﴾

آیا شته دوی ته اندرپایه (چې پرې خيژي اسمان ته او) اورېدل کوي په هغې باندې (خبرو د ملائکو ته)؟ پس را دې وړي هغه اورېدونکی د دوی یو بُرهان سند ښکاره (په صحّت د اورېدلو د ده باندې).

تفسیر: یعنې آیا هغوی داسې دعوی کوي چې دوی پوړی درولې، پر اسمان باندې ختلي دي، او هلته يې له ملأ الأعلی څخه خبرې اورېدلي دي، کله چې دوی پخپل سر تر هغه درباره پورې رسېدی شي؛ نو د بل چا متابعت ته اړ نه دي؟ ځوک چې هسې دعوی کوي؛ نو بسم الله رادې شي، او خپل حُجّت، قاطع سند، لامع برهان او بیان دې راوړاندې کړي، اوس په حماقت او جهالت د مشرکانو کې فرمايي چې:

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿۳۹﴾

آیا هغه (الله) لره لونې دي (په زعم ستاسې)؟ او تاسې لره ځامن دي.

تفسیر: یعنې آیا دغه منکران، الله تعالی له خپل ځان څخه ښکته ګڼي؟ معاذ الله لکه چې د دوی د لونو او ځامنو له ويشلو څخه راڅرګندیږي، نو ځکه د هغه د احکامو او هدایتونو په مخ کې غاړه ایښودل د خپل شان کسر بولي.

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿۴۰﴾

آیا ته غواړې له دوی څخه (ای محمده!) څه اجر بدل؟ پس دوی له تاوان (د هغه) درانه کړی شوي دي؟ (او ځکه در څخه تاووي مخ، او نه مؤمنانیږي له عناده).

تفسیر: آیا دا خلق ځکه ستاسې خبرې نه مني، چې الله تعالی دې نه کړي تاسې په ارشاد او تبلیغ باندې له هغوی څخه څه باړه مزدوري او معاوضه غواړئ، چې د هغه د دروندوالي لامله تور خوري.

أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿۴۱﴾

آیا په نزد د دوی (علم د) غیب دی، نو دوی يې لیکي (له هغه نه).

تفسیر: یعنې آیا پخپله الله تعالی پر دوی باندې وحي لیږي، او لکه پیغمبران دوی له خپلو اسرارو څخه خبروي چې دوی يې لیکي، لکه چې د انبیاوو علیهم السلام وحي لیکلی کیږي، نو ځکه دوی ستاسې پیروي ته څه ضرورت نه لري، بلکه نه ده دا خبره چې له دوی څخه علم د غیب وي، بلکه دوی صرف ضد نیولي، نو ځکه ایمان نه راوړي.

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿۴۲﴾

آیا اراده لري دوی د مکر کولو (او د چل په اهلاک د تا)؟ پس هغه کسان چې کافران شوي دي؛ هم په دوی باندې مکر کړی شوی دی (او خپله جزاء مومي).

تفسیر: یعنې له دغو پاسو خبرو څخه هیڅ یوه خبره نشته، نو بیا آیا داسې اراده لري چې له پیغمبر سره فریب دروغ چل او مکر وکړي؟، او په خفیه تدابیرو په پټو غوټو سره حق مغلوب یا يې له منځه وباسي؟، که داسې وي نو په یاد يې ولرئ، چې هغه مکر، چل، او فریب ګرد د همدوی په غاړه کې لویږي، ژر به دوی ته دا څرګنده شي چې آیا حق

مغلوب کېدونکی دی؟ که دوی پخپله له منځه وتونکي او فناء کېدونکي دي؟ بلکه حق څامخا غالب دی، او پخپله همدوی په همدغه خپل کنستلي کوهي کې لوېږي.

أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾

آیا شته دوی ته کوم معبود بې له الله؟ پاکي ده الله لره له هغه شي چې دوی يې ورسره شريکوي (نور).

تفسير: يعني آيا بې له الله تعالى بل کوم حاکم يا معبود يې تجويز کړی دی چې د مصيبت په وخت کې د هغوی مرسته وکړي، او د هغه عبادت دوی د الله تعالى له عبادت څخه بې پروا کړي دي؟ نو په ياد يې ولرئ، چې دا ګرد اوهام او وساوس دي، او د الله تعالى ذات له ګردو څخه پاک او د هغه هيڅوک شريک، مثيل، مقابل او مزاحم نشي کېدی.

وَإِن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾

او که ووينې دوی يوه ټوټه له اسمانه رالوېدونکې؛ نو وبه وايي (دا) وريځ ده پربړه (غټه) يو پر بلې باندې سوره شوې.

تفسير: يعني په حقيقت کې له دوو خبرو څخه هيڅ يوه هم نشته، او يوازې يوه خبره ده چې هغه عناد او ضد دی، او د هغه لامله دا خلق هر رښتيا خبره دروغ ګڼي، او د هغې په دروغ بللو باندې ټينګ ولاړ دي، د دې خبرې کيفيت دا دی: که د دوی له غوښتنې سره سم د اسمان يوه ټوټه هم راولوېږي، او دوی هغه پخپلو سترګو سره هم ووينې، نو بيا هم هغه ته خبرې جوړوي، او څه په څه تأويل په کې کوي، مثلاً وايي به چې دا د اسمان ټوټه نه ده، بلکه د وريځې يوه پربړه (غټه) حصه ده چې منجمد شوې راولوېده.

فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾

نو پرېږده دوی تر هغه پورې چې يو ځای شي (مخامخ شي) دوی له ورځې خپلې سره، هغه چې په کې وبه لوېږي پر دوی باندې ټکه (تندر) (د برېښنا يا بې هوشه هلاک کړی شي). هغه ورځ چې وبه نه کړي دفع له دوی نه کيد مکر د دوی هيڅ څيز (له عذابه د الله)، او نه به له هغوی سره څه مدد مرسته وکړه شي.

تفسير: يعني په هسې معاندينو پسې زيات لوېدل دومره په کار نه دي، پرېږدئ چې د څو ورځو له مخې لوبې وکړي، او خبرې جوړې کړي، آخره هغه ورځ راتلونکې ده چې د الله تعالى د قهر برېښنا (تندر) پرې ولوېږي، او د دوی هوش او حواس والوځي، او د ژغورنې هيڅ ترتيب به يې په کار نه ورځي، نه له کوم لوري ورته مرسته رسيږي، غالبًا له دې څخه به قيامت مراد وي.

وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او بېشکه هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی (کافران شوي) دی (اخروي) عذاب دی بې له دې (دنيوي) عذابه، وليکن زياتره د دوی نه پوهيږي (نو ځکه مخ ګرځوي له ايمانه).

تفسیر: یعنې له دوی څخه زیاتره سړي په دې خبر نه دي چې پر ته له آخرته په دنیا کې هم دوی ته يوه سزا او هیداد رسېدونکی دی، ښايي چې له دې څخه د «بدر» غزا او د نورو غزواتو سزاوې مراد وي.

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا

او صبر کوه ته (ای محمده !) حکم د رب خپل ته، بېشکه ته څمونږ د ستر ګو لاندې یې، چې وینو دې او حفاظت دې کوو.

تفسیر: یعنې له صبر او استقامت سره د خپل رب د تکویني او تشریعي حکم انتظار وباسئ، چې ژر به ستاسې او د هغو په منځ کې فیصله وکړي، او تاسې ته به د مخالفینو له خوا هیڅ نقصان نه رسیږي، ځکه چې تاسې څمونږ تر ستر ګو لاندې یئ، او ستاسې ساتنه او حفاظت څمونږ په غاړه دی.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾

او تسبیح وایه پیوست له حمده د رب خپل سره په هغه وخت کې چې راپاڅېږئ (له خوبه یا له مجلسه).

تفسیر: یعنې له صبر، تحمّل، سکون او اطمینان سره تل د الله تعالی په تسبیح، تحمید او عبادت کولو کې مشغول اوسئ !، په تېره بیا کله چې له خوبه راپاڅېږئ !، یا لمانځه ته ودرېږئ !، یا له مرکې څخه تشریف یوسئ، په دې حالاتو کې د تسبیح او تهلیل او نورو اذکارو ډېر ترغیب او تأکید شوی دی.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

او په بعض د شپې کې پس تسبیح ووایه د دغه (الله)، او د وروستو د ستوریو څخه (یعنې د شپې په آخره کې هم تسبیح ووایه).

تفسیر: د شپې له برخې څخه ښايي چې د تهجّد وخت مراد وي، او د ستوریو نه شا ګرځولو وقت ګهیځ (سحر) دی، ځکه چې په دې مهال کې ګرد ستوري د سحر په رڼا کې پټېږي.

تمّت سورة الطور، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ النَّجْمِ

«د (النجم) سورت مکّي دی، پرته (علاوه) د (۳۲) آیته څخه چې مدني دی، (۶۲) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۳) او په نزول کې (۲۳) سورت دی، وروسته د «الاخلاص» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى ﴿۱﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ﴿۲﴾

قسم دی په ستوریو باندې کله چې پرېوځي (غروب وکړي، یا راوخیژي طلوع وکړي). نه دی گمراه شوی ملگری (رسول) ستاسې، او نه یې لاره ورکه کړې ده.

تفسیر: له «صاحب» او «رفیق» او ملگري څخه نبي کریم صلی الله علیه وسلم مراد دی، یعنې نه دی د غلط فهمی لامله له لارې څخه وتلی دی، او نه په خپل قصد او اختیار سره پوهېدلی بې لارې تللی دی، بلکه هم هغسې چې د اسمان ستوري له ختلو څخه نیولې تر پرېوتلو پورې په یوه ټاکلې تگ او لارې باندې درومي، او یوې خوا بلې خوا ته نه خوځېږي، د نبوّت لمر هم په همغه ډول د الله تعالی په ټاکلې لارې باندې برابر ځي، او هیڅېږي یوه او بل لوري ته نه ځي.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ﴿۳﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى ﴿۴﴾

او خبرې نه کوي (محمد) له هوا (خپلې) نه. نه دی دغه (قرآن) مگر وحي ده چې ورته لېږلې شوې ده.

تفسیر: یعنې مخالف عمل او کار چېرې؟، د دوی له مبارکې خولې څخه داسې یو توری هم نه دی وتلی چې د دوی په نفساني غوښتلو باندې مبني وي، بلکه دوی هر هغه شی چې د دیني امورو په نسبت فرمایلی دی؛ هغه د الله تعالی رالېږلې وحي ده، او هغه گرد د الله تعالی له حکمونو سره سم وو، د دوی په منځ کې متلوّ وحي ته قرآن او غیر متلوّ وحي ته حدیث ویلی شي.

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى ﴿۵﴾ ذُو مِرَّةٍ

ښوولې ده ده ته د سختو قوّتونو مالک (جبرئیل). چې خاوند د ښه قوت صورت عقل دی.

تفسیر: یعنې اصلي وحي لېږونکی الله تعالی دی، خو د هغه په وسیله چې دا وحي تر دوی پورې رسیږي، او هغه چې په ښکاره ډول ده ته ښوونه کوي؛ هغه د ډېرو قوّتونو څښتنه، خورا زوروره، او وجیهه پرښته ده، چې هغې ته «جبریل أمین» وایه شي، لکه چې د (التکویر) په سورت کې یې هم د «جبریل أمین» په نسبت فرمایلي دي: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ﴾ الآية ـ

فَاسْتَوٰى ﴿۶﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلٰى ﴿۷﴾

بیا برابر کېناست. او هغه وو په کنارو لوړو (اوچتو) (له اسمانه).

تفسير: له لوړو (اوچتو) كنارو څخه زياترو مفسّرينو شرقي افق مراد كړي دي، چې له هغه ځايه سپېده داغ برېښي، نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته د بعثت په اول كې يو ځلې جبريل أمين پخپل اصلي صورت سره ورښكاره شو، چې په يوه كرسى باندې ناست وو، په هغه وخت كې د اسمان يوه څنډه تر بلې څنډې پورې د هغه له وجود څخه ډكه ښكارېده، او خورا لويه او ويروونكې په نظر راتله، چې له دې امله څمونږ رسول اكرم صلى الله عليه وسلم له دوى څخه دومره وويرېد چې د (مدّثر) سورت نازل شو.

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ﴿۸﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى ﴿۹﴾ فَاَوْحٰٓى اِلٰى عَبْدِهٖ مَآ اَوْحٰى ﴿۱۰﴾

بيا نژدې شو (جبريل محمد ته) پس ښه نژدې شو. پس وو په منځ د نژدېوالي د دوو ليندو يا ډېر نژدې له دې نه هم. پس وحي وكړله (الله په ژبه د جبريل) بنده خپل ته هغه چې وحي يې وكړه.

تفسير: يعني جبريل عليه السلام سره له دې چې له خپل اصلي مستقر سره تعلّق لري، خو سره له هغه هم راښكته شو، او رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارك ته دومره نژدې شو چې د دواړو په منځ كې د دوو لاسو يا د دوو ليندو څخه زياته فاصله نه وه پاتې، په خپل هغه وخت كې الله تعالى پر خپل خاص بنده محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې وحي ورنازله كړه، غالبًا له دې څخه د «المدثر» سورت دا آيتونه مراد وي: ﴿يٰٓاَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَاَنْذِرْ﴾ الآية - يا به نور احكام وي.

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ﴿۱۱﴾

نه وو ويلي دروغ زړه (د محمد) هغه چې ليدلي يې وو (په سترګو) (جبريل).

تفسير: يعني محمد صلى الله عليه وسلم جبريل عليه السلام په خپلو سترګو سره وليد، او زړه يې ورته وويل چې: په دې وخت كې په زړه پورې هم هغسې چې ښايي ته جبريل عليه السلام ته وګوره، او په دې كې ته هيڅ غلطي نه كوې، او د يوه شي په ځاى بل شى په نظر نه درځي، په دې ويلو كې د ده زړه رښتين وو.

اَفَتُمٰرُوْنَهٗ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿۱۲﴾

پس آيا تاسې جګړې كوئ له هغه (محمد) سره په هغه كې چې ده ليدلي دي.

تفسير: يعني وحي لېږونكى الله او وحي راوړونكې هسې پرښته ده چې د هغه صورت، سيرت، فهم، حفظ، او نور صفات ګرد ښايسته او ښه او د هغې ګرد قوّتونه كامل دي، او بيا داسې سره نژدې شول او وحي يې ور ورسوله چې پيغمبر هغه پخپلو سترګو سره وليد، او د هغه صاف او روڼ زړه د هغه تصديق وفرمايه، نو آيا په هسې ليدلي شوي او ښه اورېدلي شوي څيز كې تاسې لره د داسې چتي او اپلتې خبرې كولو څه حق شته؟ چې خامخا په كې فضول بحثونه او بېكاره جګړې او تكرارونه وكړئ.

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى ﴿۱۳﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿۱۴﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى ﴿۱۵﴾

او خامخا په تحقيق ليدلى وو محمد هغه (جبريل) پـه راښكته كېدلو كې بـل ځلې په نزد د ونې د بېرې سدرة المنتهى (چې منتها د علم د خلقو دى). په نزد د هغې دى جنّت المأوى (يعني ځاى د هستوګنې د مؤمنانو).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «دویم ځلي یې جبریل علیه السلام پخپل اصلي صورت د معراج په شپه په اووم اسمان کې د بېرې له ونې سره ولید، چې هغه د پورتنیو او ښکتنیو مخلوقاتو په منځ کې وېش سرحد دی، یعنې چې پاسني خلق لاندې او ښکتني خلق پورته نشي تلی، او د هغه په خوا کې جنّت یې هم وکُوت»

إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾

(لیدلی وو محمد جبریل لره) کله چې پټې کړې هغې ونې د بېرې لره هغه څه چې پټ کړې یې وو.

تفسیر: یعنې د حق تعالی انوارو او تجلیّاتو پر دې ونې باندې پلوشې اچولي دي، او د پرښتو د هجوم او کثرت دا حال وو چې د دې ونې له هرې پاڼې سره یوه پرښته په نظر راتله، په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې (ما یغشی) پتنگونه (پتنگان) دي، یعنې ډېر ښه صورت لري چې د هغې په لیدلو سره زړه خوښېږي، په دې وخت کې د دې ونې د بهار او د سینگار او د هغې د حسن او جمال داسې یو حال دی چې هیڅ یو مخلوق د هغې صفت په الفاظو سره نشي کولی.

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾

نه وې کږځېدلې سترګې د (محمد بلې خوا ته) او نه دی تېر شوی (له حده).

تفسیر: یعنې هر هغه شی چې د محمد صلی الله علیه وسلم سترګو ولید؛ په پوره تمکّن او اتقان سره وو، نه کتنه کږه شوې ده، او نښي او کیڼې او ښکته او پورته خوا ته اوښتې ده، او نه یې له مبصَر څخه تجاوُز کړی وړاندې تېره شوې ده، پس په هغه شي باندې نښتې وه چې د هغه ښوونه منظور وه.

لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾

خامخا په تحقیق لیدلي دي (محمد) له (ځینو) د لاثلو د رب خپل چې ډېر لوی وو.

تفسیر: د ﴿إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ﴾ په تفسیر کې هغه بیان چې شوی دی، برسېره په هغه باندې هغه نور شیان چې لیدلي او اوریدلي یې وي؛ هغه الله تعالی ته ښه معلوم او ښکاره دي.

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾

آیا پس وینئ تاسې لات او عُزّی او منات (په مرتبه کې) دریېم بل له دغو (یعنې دغه بُتان بیخي بېکاره شیان دي).

تفسیر: یعنې د هغه الله تعالی په مقابل کې چې د هغه عظمت او جلال لره حد او اندازه نشته، د دې سپکو او ناولو شیانو له نوم اخیستلو څخه شرم په کار دی.

تنبیه: «لات ـ عُزّی ـ منات» د هغې زمانې د کفارو د بتانو او باطلو معبودانو نومونه دي، د دوی له منځه (لات) د طائفیانو په نزد ډېر معظم وو، او (منات) د اوس او خزرج او خُزاعه په نزد او (عُزّی) د قریشو او بني کنانه او نورو په نزد ډېر معزّز وو، چې له هغو دوو ړومبنیو څخه یې ده ته عزّت ورکاوه، او (عُزّی) چې په مکه مکرّمه کې نخلې ته نژدې وو، بیا (لات) چې په طائف کې وو، بیا له دوی څخه وروسته په دریېمه درجه (منات) چې له مکې څخه لرې او مدینې ته نژدې وو، په ځینو تفاسیرو کې پر دې ځای کې یوه قصّه نقل کوي چې د محدّثینو د جمهورو له اصولو سره سم د صحت تر درجې پورې نه رسیږي.

اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿۲۱﴾ تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيْزٰى ﴿۲۲﴾

آیا تاسې لره (ای کُفّارو) هلکان دي او دغه (الله) لره لوڼې دي. دا (قسمت د اولاد) په دې شان قسمت دی ډېر کوږ ناکاره.

تفسیر: یاقوت په (معجم البُلدان) کې لیکي چې: کافرانو دا بُتان د الله تعالی لوڼې بللې، خو اول الله هغه لوی ذات دی چې صفت یې په ﴿لَمْ يَلِدْ ۙ وَلَمْ يُوْلَدْ﴾ سره شوی دی، او بالفرض که د اولاد تقسیم هم ومنل شي؛ نو دا تقسیم څومره خراب او بېکاره دی، چې تاسې خپلو ځانونو ته هلکان او الله تعالی ته لوڼې ورکوئ (العیاذ بالله).

اِنْ هِيَ اِلَّآ اَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوْهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ۭ

نه دي (دا بُتان) مګر خو تش نومونه دي چې ایښي دي تاسې دوی لره تاسې او پلرونو ستاسې، نه دی نازل کړی الله په دغه (عبادت د بُتانو) باندې کوم برهان ـ علمي سند.

تفسیر: یعني په تیرو او ونو باندې یو څه نوم ږدي، چې د هغوی پر الوهیت باندې کوم برهان او علمي سند نه لري، بلکه د هغوی پر خلاف دلائل قائم دي، هغوی ته چې تاسې پخپلو خیالونو کې که د الله تعالی لوڼې یا د هغه هلکان یا بل شی وایې؛ دا ګردې چټې او د خولې خبرې دي، چې هیڅ صحیح نه دي او څه حقیقت نه لري.

اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ ۚ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنْ رَّبِّهِمُ الْهُدٰى ﴿۲۳﴾

متابعت نه کوي دوی مګر خو د ګمان خپل، او د هغه شي چې غواړي یې نفسونه د دوی، او خامخا په تحقیق سره راغلی دی دوی ته له ربه د دوی څخه هدایت او لارښوونه.

تفسیر: یعني سره له دې چې د الله تعالی له خوا د هدایت رڼا راغلې ده، او سمه لاره یې راښوولې ده، مګر دا ناپوهان د هم هغو اوهامو او د هغو خبرو چې ددوی په زړونو کې ګرځي؛ متابعت کوي، اود ګمانونو په توره تیاره کې سره نښتي دي.

اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى ﴿۲۴﴾ فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُوْلٰى ﴿۲۵﴾

آیا شته (کافر) انسان لره هغه چې غواړي یې (له نبوّت اواخروي سعادت؟ بلکه نشته). پس خاص الله لره دی (سلطنت او باچایي د) آخرت او د دنیا.

تفسیر: یعني هسې اټکل او ګمان کوي چې دا بُتان به څمونږ سپارښت کوي، دا خو تش خیال او تشې ارزوګانې دي، آیا هر هغه تمنّا او ارزو چې سړی یې وکړي؛ هغه یې په لاس ورځي، په یاد یې ولرئ چې د دنیا او آخرت ګردې ښېګڼې د الله تعالی په لاس کې دي.

وَكَمْ مِّنْ مَّلَكٍ فِي السَّمٰوٰتِ لَا تُغْنِيْ شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَّاْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَرْضٰى ﴿۲۶﴾

او ډېرې دي له ملائکو څخه په اسمانونو کې چې نه دفع کوي شفاعت سپارښت د دوی هیڅ شی مګر وروسته له هغه چې اذن حکم وفرمایي الله لپاره د هغه چا چې اراده وفرمایي او راضي وي په شفاعت یې.

تفسیر: یعني د دې بتانو حقیقت څه دی؟ د اسماني هستېدونکیو د مقرّبو پرښتو شفاعت او سپارښت هم هیڅ په کار نه راځي، هو ! د هر چا په حق کې چې پاک الله د سپارښت کولو حکم وکړي؛ هغه د کار شی دی، او هغه له هر چا څخه

چې خوښ وي؛ همغه ګټور دی، ښکاره ده چې هغه نه بتانو ته د سپارښت کولو اذن ورکړی دی، او نه دی له کافرانو څخه خوښ دی.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ ۖ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان نه راوړي په آخرت باندې؛ خامخا نوموونه ږدي پر ملائکو باندې په نوم اینښودلو د ښځو سره. او نشته دوی ته په دې وینا کې هیڅ علم پوهه، متابعت نه کوي دوی مګر خو د ګمان، او بېشکه ګمان نه دفع کوي له حق څخه هیڅ شی.

تفسیر: هر څوک چې په آخرت باندې یقین او باور نه لري؛ هغه له سزا او هیداد څخه بېفکره کېږي، او په داسې بېباکۍ او بېفکرۍ کې اخته کېږي چې الله تعالی ته بد نسبتونه کوي، او مثلاً وايي چې: پرښتې ښځې او د هغه لوڼې دي، دا محض د دوی جهالت او ناپوهي ده، ځکه چې پرښتې له نارینتوب او ښځیتوب سره هیڅ تعلق او علاقه نه لري، او الله تعالی به څرنګه اولاد ولري؟ که څوک په رښتیا او ټینګو خبرو باندې قائم وي؛ نو په داسې ګمانونو اټکلونو او اوهامو او چټي خبرو پسې چې هیڅ کار ورځنې نه جوړېږي، نه ګرځي.

فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ الْعِلْمِ ۚ

پس مخ وګرځوه ته له هغه چا څخه چې مخ یې ګرځولی دی له ذکره پنده ځمونږ. او نه لري اراده مګر خو د ژوندون لږ خسیس. دا (اختیارول د ده دنیا لره) ځای د رسېدلو د دوی دی له علمه پوهې (د دوی).

تفسیر: یعنې د هر چا برستن او نالۍ چې د دنیا دا څو ورځې ژوندون دی، او په هغه کې هسې منهمک شي چې الله تعالی او آخرت ور څخه هېر وي، او هیڅ خپل فکر ورته نه نیسي؛ نو تاسې د دوی اپلتو او چټي (بېکاره) خبرو ته زيات مه متوجه کېږئ !، هم هغسې چې هغوی له الله تعالی څخه مخ اړوي، تاسې هم د هغوی له شرارت او بدۍ څخه مخ واړوئ !، د دوی علمي جداوجهد یواځې د بهائمو په شان د ګېډې ډکول او د شهوت شړل دي، پرته له نفساني غوښتنو څخه بل شي ته نه متوجّه کېږي.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾

بېشکه رب ستا همدی ښه عالم دی په هغه چا باندې چې ګمراه شوی دی له لارې د ده څخه (چې اسلام دی)، او همدی ښه عالم پوه دی په هغه چا باندې چې سمه لاره یې موندلې ده.

تفسیر: یعنې هغه چې په ګمراهۍ کې پروت دی، او هغه چې په سمې لارې باندې روان دی، دوی ټول سره د هغوی د مخفي استعداداتو له ازل راهیسې پاک الله ته معلوم او الله تعالی پرې ښه خبر دی، او سم له هغه سره هر کار کېدونکی دی، نو ځکه تاسې ځان یوې خوا ته ونیسئ، او د هغو معاندینو معامله الله تعالی ته خوشې کوئ او ور ویې سپارئ.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ﴿٣١﴾

او خاص الله ته دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا وخلقا وعبيدًا) (پیدایښت)، لپاره د دې چې جزاء ورکړي (الله) هغو

کسانو ته چې بدي يې کړي وي په (سبب) د هغه (بد) عمل چې کړی يې وي، او جزاء ورکړي هغو کسانو ته چې نيکي يې کړي وي په نېکو عملونو سره (په جنّت).

تفسير: يعني د هر سړي احوال الله تعالی ته ښه معلوم دي، او د ځمکې او د اسمان پر هر شي باندې د هغه واک او قبضه ده، بيا نو د ښو او د بدو په بدل ورکولو کې د هغه په مخ کې څه ممانعت موجود کېدی شي، بلکه که په غور سره وګورئ؛ نو ځمکه او د اسمان دا ګردې کارخانې د همدې لپاره پيدا کړی شوي دي چې د هغو په نتيجه کې د ژوندون يوه بله غير فاني سلسله قائمه کړه شي، تر څو په هغې کې بدانو ته د هغوی د بدۍ او نېکانو ته د هغوی د نېکۍ بدل ورکړ شي.

ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَ

(نيکوکاران) هغه کسان چې ځان ساتي له کبائرو لويو ګناهونو څخه، او له فواحشو قبيحو کارونو څخه، مګر وړې وړې ګناه (لکه نظر کول حرامو ته، او نور د دې په شان ښښل کيږي له جانبه د الله په سبب د اجتناب له کبائرو نه).

تفسير: د صغيرې او کبيرې فرق د «النساء» سورت په تفاسيرو کې په تفصيل سره تېر شوی دی، د (لمم) په تفسير کې څو خبرې شته، ځينې وايي: هغه خيالات او چرتونه دي چې د ګناه په نسبت په زړونو کې ګرځي، خو له قوې څخه فعل ته نه وځي؛ هغه لمم دی، ځينې له هغه څخه صغيره ګناه مرادوي، ځينې وايي: هغه ګناه چې په کولو باندې يې اصرار نه کوي، يا يې خپل عادت ونه ګرځوي، يا هغه ګناه چې توبه ورځنې وکړي مراد دی.

إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلْمَغْفِرَةِ

بېشکه رب ستا واسع (پراخ کوونکی د ښښنې او) د مغفرت دی.

تفسير: نو ځکه له ډېرو وړو وړو ګناهونو څخه تيرېږي او توبه قبلوي، او ګنهګاران نه مأيوس کوي، که په هره لويه او وړه ګناه باندې يې پوښتنه کولی؛ نو د اميد ځای به چېرې پاتې کېده؟.

هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴿٣٢﴾

هغه ښه عالم دی په تاسې باندې کله چې پيدا يې کړئ تاسې له ځمکې څخه، او کله چې وئ تاسې (پټ) بچي په ګېډو د ميندو خپلو کې؛ نو مه ستايئ مه پاکوئ تاسو ځانونه خپل، همدغه (الله) ښه عالم دی په هغه چا باندې چې ويرېږي (له الله او ځان ساتي له معاصيو).

تفسير: يعني که د تقوی څه توفيق الله تعالی چاته ورکړي؛ نو دی دې لويي نه کوي !، او خپل ځان دې نه ستايي !، ځکه چې پاک الله د هر سړي له لويۍ او پاکۍ او تقوی نه په ښه شان خبردار دی، او له هغه وخته ورښکاره ده چې دوی لا د دې وجود او شتوالي په دائره کې قدم او پل نه وو ايښی.

أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾

آيا پس ليدلی دی تا هغه څوک چې مخ يې واړاوه (له ايمانه او مرتدّ شو).

تفسیر: یعنې خپل اصل یې هېر کړ، او د خپل اصلي خالق او حقیقي مالک له لوري یې مخ واړاوه.

وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ ﴿۳۴﴾

او ور یې کړ لږ شی (له مقرره مال څخه)، اومنع یې کړل نور (او سخت پرې ټینګ شو).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې لږ څه ایمان یې راوړ، بیا یې زړه کلک شو»، مجاهد (رحمة الله علیه) او نور لیکي چې دا آیت د (ولید بن مغیره) په باره کې نازل شوی دی، چې هغه څمونږ د پیغمبر لږ څه خبرې واورېدې، او د اسلام په لور یې لږ څه رغبت پیدا شو، او د کفر له سزا څخه وویرېده، نژدې وو چې مسلمان شي، چې یوه کافر ته وویل: داسې مه کوه ! چې زه ستا ګرد جرائم پخپله غاړه اخلم، او ستا له لوري ګرده سزا زه په ځان تېروم، په دې شرط سره چې لږ څه مال ماته راکړې، هغه دا خبره ومنله، او د مقرر شوي رقم څه قسط یې هم ور ورساوه، او بیا یې انکار وکړه؛ نو په دې صورت سره د ﴿وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ﴾ معنی به داسې کیږي: چې څه مال یې ورکړ او بیا یې لاس وویست.

أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿۳۵﴾

آیا شته له ده څخه علم د پټو (مخفي شیانو) پس دی ویني (نجات خپل).

تفسیر: یعنې آیا دا د غیب خبر یې لیدلی دی چې هغه ته به د کُفر سزا نه رسیږي؟ او بل سړی به خپل ځای ودروي، او په ربنتیا سره دی دی خلاصیږي؟.

أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿۳۶﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴿۳۷﴾

آیا نه دی خبر کړی شوی دی په هغه (شي) چې وو په صحیفو پاڼو دموسی کې. او په (صحیفو پاڼو) دابراهیم کې هغه (ابراهیم) چې وفاء یې کړې وه (په احکامو د الله).

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام پخپله وینا او عهد او پیمان باندې پوره ټینګ ولاړ وو، او د الله تعالی ګرد احکام یې په ځای کړل، او د هغه د احکامو په تعمیل کې یې لږ څه تقصیر هم ونه کړ.

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴿۳۸﴾

(په صحف مذکوره وو کې دا دي) چې نه پورته کوي هیڅ نفس پورته کوونکی بار پېټی د بل نفس.

تفسیر: یعنې د موسی او د ابراهیم علیه السلام په صحیفو کې داسې مضمون وو، چې د الله تعالی په مخکې یو مجرم د بل مجرم پېټی نشي اخیستی، او هر یو سړی خپل سوال او ځواب او ښه او خراب پخپله غاړه اخلي.

وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿۳۹﴾

او بله دا چې نشته هیڅ انسان لره مګر (جزا د هغه شي) چې کړی یې دی.

تفسیر: یعنې سړی چې هر څه پخپل زیار او کوښښ سره ګټي؛ هغه د ده دي، او هیڅوک د بل نیکي او بدي نشي اخیستی.

وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾

او بېشکه (دا چې) جزا د سعي عمل د ده ژر ده چې وبه ښوولی شي (ده ته). بیا به جزاء ورکړی شي هغه ته جزاء پوره بدل ښه (د نېکی نېکه ـ د بدئ بده).

تفسیر: یعنې د هر چا سعي او کوښښ به د هغه په مخ کې ښکېنود شي، او د هغه پوره پوره بدل به ورکاره کیږي.

وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾

او بېشکه (دا چې) رب ستا ته ده انتهاء د ګردو (مخلوقاتو پس له مرګه چې ورځي ورته لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې د ګردو علومو او افکارو سلسله او د وجود انتهاء د الله تعالی په لوري کیږي، او ټول شیان په پای کې هغه الله تعالی ته رجوع او ورتګ کوي، او د ده له مخې به هر چا ته د هغه د ښو او بدو ثمره ورکوله کیږي.

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) خندوي او ژړوي. او بېشکه همغه (الله) وژني او ژوندي کوي. او (دا چې) بېشکه همغه (الله) پیدا کړي يې دي جوړې نر او ښځه.

تفسیر: یعنې په دې نړئ کې ګرد متضاد او متقابل احوال هغه لوی ذات پیدا کړي دي، د شر او د خیر خالق همغه الله تعالی دی، د خوښئ او د غم کیفیّات د هغه په لاس کې دي، خندول، ژړول، لارښوول، ګمراه کول، ژوندي کول او مړه کول، نر او ښځه پیدا کول او د دوی په شان نور شیان ټول د دې خالق له کارونو څخه دي.

مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾

له یوه ځاڅکي اوبو د (مني) څخه کله چې وڅڅاوه شي (په رحم کې). او (دا چې) بېشکه په ده باندې دي پیدا کول د دویم ځلي (پس له مرګه).

تفسیر: یعنې هغه ذات چې له یوه ځاڅکي څخه یې نر او ښځه پیدا کړي دي، نو هغه ته بیا پیدا کول څه مشکل دي؟ د یوه پیدایش له ښوولو څخه یې په بل پیدایش باندې هم تنبیه وفرمایله.

وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) غني کوي او خزانې ورکوي (یا خواروي).

تفسیر: یعنې مال، خزانه، جایدادونه ټول د هغه ښښنه ده، ځینې د (اقنی) معنی (افقر) اخلي، یعنې هغه ځینې غني کوي، او ځینې فقیر اکرب کوي، دا معنی له ړومبني سیاق سره مناسبه ښکاري، ځکه چې د متقابلو شیانو ذکر له اول تر آخره پورې راغلی دی، او که اول مطلب واخیست شي؛ نو د هغه په مقابل کې ښایي چې اهلاک ښکېنود شي، چې ذکر یې وروسته راځي، یعنې خزانې، مال، او دولت هغه ورکوي او زیاتوي یې، او همغه ډېر لوی دولتمندان او طاقتوران اقوام او ټبرونه تباه او بربادوي.

وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾

او (دا چې) بېشکه هم هغه (الله) رب د شِعرى دى.

تفسير: «شِعرى» يو لوى ستورى دى، چې ځينو له اعرابو به د هغه عبادت کاوه، او داسې يې ګڼله چې د عالم په پېښو کې هغه ډېر تأثير او اغېزه لري، دلته دا راښکاره کوي چې د «شِعرى» رب هم الله تعالى دى، او د دنيا ګردې پېښې او لاندې باندې او نور د ده په لاس او واک کې دي، بې وځلې (شعرى) هم لکه يو معمولي مزدور د هغه احکامو په ځاى راوړلو کې زيار (کوښښ) کوي، او په هغه کې کوم مستقل تأثير او اغېزه هيڅ نشته.

وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) وژلي هلاک کړي دي عاديان ړومبى.

تفسير: يعنې د هود عليه السلام قوم.

وَثَمُودَا فَمَا أَبْقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾

او (هلاک کړي يې دي) ثموديان، پس باقي يې پرې نه ښود بل هيڅوک (له هغوى نه). او (هلاک کړى يې دى) قوم د نوح پخوا له دوى نه، بېشکه چې دوى وو هم دوى ډېر ظالمان او ډېر سر کښان.

تفسير: يعنې تر سلهاوو کلونو د الله تعالى رسول نوح عليه السلام ته يې هسې ډېر سخت ضررونه او ايذاوې رسولې چې د هغه له ويلو څخه د هر سړي زړه خوږېږي، او راتلونکيو لره يې بده لاره وېرانيسټله.

وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّاهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾

او هغو کليو اړوليو شويو لره يې ښکته راوغورځول (ځمکې ته پس له پورته کېدو نه). پس راولوېد په هغه باندې څه چې راولوېد (يا پس پټ يې کړه هغه لره په هغه څه چې پټ يې کړل).

تفسير: يعنې د تېږو باران او وريا يې پرې وکړه، دا د لوط عليه السلام د قوم يادونه ده.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾

پس په کومو نعمتونو د رب خپل شک کوې ته (اى کافر انسانه؟).

تفسير: يعنې د داسې مفسدانو، ظالمانو او باغيانو تباه کول او له منځه لرې کول او ورک کول هم د الله تعالى ډېر لوى انعام او ښېنه ده، آيا د داسې نعمتونو له ليدلو څخه وروسته هم انسان خپل الله تعالى ته د دروغو نسبت کوي.

هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾

دغه (محمد رسول الله هم) ويرونکى دى له (جملې د) ويرونکيو ړومبنيو څخه.

تفسير: يعنې محمد صلى الله عليه وسلم د مجرمانو د بد انجام څخه همداسې ويرول کوي، لکه چې له دوى څنې وړاندې نورو پيغمبرانو هم کفار ويرول.

أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾

را نژدې شو راتلونکی (قیامت). نشته هغه لره پرته له الله ښکاره کوونکی (راوستونکی).

تفسیر: یعنې قیامت ډېر نژدې شوی دی، خو د هغه ټاکلی وخت پرته له الله تعالی بل چا ته په ښکاره ډول نه دی معلوم، او کله چې ټاکلی وخت یې راشي؛ نو هیڅ یو طاقت هغه نشي ستنولی، که الله تعالی اراده وفرمایي؛ د هغه په دفع باندې قادر دی، خو هغه یې هم نه لرې کوي.

أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾

آیا پس له دې خبرې (قرآن) څخه تعجّب کوئ تاسې (انکارًا ای منکرانو). او خاندئ تاسې (تمسخرًا) او نه ژاړئ (خوفًا. او تاسې غافلان یئ (له هغه شي چې مطلوب دی تاسې ته) چټي (بېکاره) لوبې کوئ.

تفسیر: یعنې قیامت او د هغه نژدېوالی د خبر له اورېدلو څخه باید چې تاسې د الله تعالی له وېرې په ژړا کېدئ او یرېدئ، او د خپلې ژغورنې تیاری به مو کاوه، مګر تاسې په خلاف د هغه تعجّب کوئ او خاندئ، او په غفلت او بېفکری کې په چټي لوبو کې اخته یئ.

فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ۩ ﴿٦٢﴾

پس سجده کوئ تاسې (خاص) الله ته، او عبادت کوئ د همدغه (الله !، نه د نورو).

تفسیر: یعنې یو عاقل او پوه لره نه ښایي چې له انجامه غافل شي، او په پند، نصیحت او پوهولو باندې ټوکې او مزاح وکړي او پرې وخاندي، بلکه ښایي چې د بندګۍ لاره غوره کړئ !، او مطیع او منقاد اوسئ !، د عاجزۍ او نیاز وچولی د الله تعالی په دربار کې کېږدئ !.

تنبیه: په روایتونو کې راغلي دي چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم کله چې د (النجم) سورت ولوست، دی پخپله هم په سجده پرېوت، او نورو ګردو مسلمانانو او مشرکانو هم چې هلته حاضر وو؛ سجده وکړله.

تمّت سورة النجم، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ الْقَمَرِ

«د (القمر) سورت مکّي دی، ماسوا له (۴۴، ۴۵، ۴۶) آیتونو څخه چې مدني دي، (۵۵) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۴) او په نزول کې (۳۷) سورت دی، وروسته د «الطارق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿۱﴾

را نژدې شو قيامت او څيري دوه ټوټې شوه سپوږمی.

تفسير: له هجرت څخه پخوا رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په (منا) کې تشريف درلود، د کافرانو يوې لويې جرګې له دوی څخه يوه معجزه وغوښته، دوی وفرمايل چې: د اسمان په لوري وګورئ! ناڅاپه سپوږمۍ له منځه دوه ټوټې شوه، يوه ټوټه يې د لمر خاته په لوري، او بله ټوټه يې د لمر پرېوتو په لوري لاړه، په منځ کې يې غر حائل وو، کله چې د کافرانو جرګې دا لويه معجزه وليده؛ سره يې وويل چې: «محمد صلی الله عليه وسلم پر مونږ يا پر سپوږمۍ باندې سحر جادو کوډې کړي دي»، دغې معجزې ته (شقّ القمر) وايي، او دا يوه نمونه يا نښه وه د قيامت چې وروسته له دې څخه به هر شی لکه دا شلېږي او چوي، طحاوي او ابن کثير اونورو د دې واقعې د تواتر دعوی کړېده، او له کوم عقلي دليل سره تر اوسه پورې د هسې واقعاتو محال کېدل نشي ثابت کېدی، او يواځې د استبعاد په بناء داسې قطعي الثبوت شيان نه شي ترديد کېدی، بلکه استبعاد خو اعجاز لره لازم دی.

وَاِنْ يَّرَوْا اٰيَةً يُّعْرِضُوْا وَيَقُوْلُوْا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿۲﴾

او که ويني دغه (کُفّار د قريشو) کوم دليل (د قدرت) نو پر څنګ به شي دوی (مخ به واړوي) ترې، او وايي به دوی (دغه) سحر کوډې دي قوي چې له پخوا راهيسې راځي.

تفسير: يعني پخوا له دې هم د نبوّت دعوی کوونکيو د داسې سحر او کوډو دعاوی کړي دي، هم هغسې چې هغه تللي دي؛ دا به هم ځي.

وَكَذَّبُوْا وَاتَّبَعُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴿۳﴾

او دروغجن ګڼي دوی (حق لره)، او متابعت کوي دوی د خواهشونو خپلو، او هر کار قرار نيوونکی دی (سره له کوونکي خپل په نعيم يا جحيم کې).

تفسير: يعني د هغوی عذاب هم په خپل وخت باندې راتلونکی دی، او هغوی لره هغه هلاکت او ګمراهي چې د الله تعالی په علم کې ټاکلې شوې ده؛ هيڅ وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنَ الْاَنْبَآءِ مَا فِيْهِ مُزْدَجَرٌ ﴿۴﴾

او خامخا په تحقيق راغلي دي دوی ته خبرې او اهلاک د پخوانيو امتونو هغه شی چې په هغه کې امتناع او سرزنش وو (له کفره).

تفسیر: یعنې د قرآنکریم په وسیله هر راز احوال او د تباه شویو قومونو واقعات درښکاره شوي دي، که په هغو باندې غور وکړئ؛ نو د الله تعالی له لوري لویه تنبیه او ویښول دي.

راغلي دي دغو منکرانو ته دغسې پند چې:

حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ۝ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ

حکمت دی کامل نهایت ته رسېدلی، پس هیڅ نفع نه رسوي (دوی ته) ویروونکي (انبیاء، قرآن، مواعظ). نو مخ وګرځوه ته له هغوی څخه.

تفسیر: یعنې قرآن مجید د پوره عقل او حکمت د خبرو مجموعه ده، که څوک یې په ښه نیت او پوره توجّه سره ولولي؛ نو په زړونو کې یې ځای نیسي او په کې لویږي، مګر د افسوس ځای دلته دی چې سره د دومره لاربنوونې او د هدایت د اسباب د شتو بیا هم دوی هدایت نه مومي، او په سمه لاره نه راځي، نو څکه د هسې غټو زړونو او سنګدلو بدبختانو په فکر کې ډېر زیات مه اوسئ، تاسو د خپل تبلیغ فرض او د دعوت وظیفه او دنده په ښه شان او سلوک سره اداء وفرمایئ، اوس نو د زیات تعاقُب ضرورت نشته، پرېږدئ چې هغوی د خپلې هستوګنې د ځای په لورې ور درومي.

يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكُرٍ ۝

(او یاده کړه هغه) ورځ چې رابولي (دوی لره) بلونکی یو شي ناآشنا ته (چې حساب او جزاء د اعمالو ده).

تفسیر: یعنې د حشر د ډګر به لوري د شمېر (حساب) ورکولو لپاره.

خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ

حال دا چې ویرېدونکي خړې خوارې به وي سترګې د دوی.

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به یې د خوف او ندامت لامله په ډېر ذلت او ندامت سره سترګې ځوړې او مړې وي، او له ډېره شرمه به ځمکې ته ګوري.

يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ۝ مُّهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ

راوځي به دوی له قبرونو څخه ګواکې دوی به ملخان وي خواره واره. چې تلوار کوونکي به وي په لوري د بلونکي خپل.

تفسیر: یعنې ګرد ړومبني او وروستني خلق به له خپلو قبرونو څخه ووځي، اود ملخانو په ډول سره به په ځمکه کې تیت پیت او خواره شي، او د الله تعالی په مخ کې به د خپلو چارو د جزاء لپاره په ډېر تلوار سره حاضرېږي.

يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ۝

وایي به کافران دا ورځ ده ډېره سخته.

تفسیر: یعنې د هغې ورځې د ویروونکیو احوالو او شدائدو لامله او د خپلو جرائمو له تصوّره به کفار داسې ووایي، چې دا بده سخته ورځ ده، وبه لیده شي چې نن به څه را باندې تیرېږي، وروسته دا راښیي چې قیامت او د

آخرت عذاب پخپل وخت باندې راتلونکی دی، ډېرو دروغجنانو ته له هغه څخه پخوا په دنیا کې هم یوه سخته ورځ په مخ راغلې ده.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾

دروغجن ګڼلي دي پخوا له دوی څخه قوم د نوح (نوح علیهم علیه السلام)، نو دروغجن وشمېرو دوی بنده څمونږ، او ویې ویل چې: (دغه نوح) لېونی دی او منع کړی شوی دی (له دعوت د خلقو نه).

تفسیر: کُفّارو به تهدیدًا ویل: ای نوحه ! که ته له خپلو هسې خبرو څخه نه اوړې، نو مونږ به دې تر ډېرو لاندې کړو ! ګواکې په داسې ویرولو سره یې د هغوی خبرو ته غوږ نه نیوه، او د ده خبرې به توی تللې، ځینې د ﴿وَّازْدُجِرَ﴾ معنی داسې کوي چې: لېونی یا بادسار یا رنځور دی، او سد (هوش) او عقل ترې ورک، (العیاذ بالله).

فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾

پس دعا سوال وکړ (نوح) له ربه خپله (داسې چې) بېشکه زه مغلوب عاجز شوی یم، نو بدل مې واخله (له کُفّارو).

تفسیر: یعنې له سلهاوو کلونو پوهولو سره هم کله چې څوک د دوی په خبرو باندې ونه پوهېدل، نو دوی هغوی ته ښېرې وفرمایلې، او ویې ویل: «ای ربه ! زه اوس د دوی له لاربښوونې څخه عاجز شوی یم، پر دوی باندې ځما هدایت او لاربښوونې هیڅ اغېزه او اثر ونه کړ، اوس نه ته د خپل دین او پیغمبر بدل او کسات واخله !، او پر ځمکه باندې هیڅ یو کافر ژوندی مه پرېږده !».

فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾

نو وپرانیستل مونږ ورونه د اسمان په اوبو ډېرو راتوېې شویو سره (له اسمانه). او وبهولې مونږ له ځمکې څخه (هم) چینې، بیا سره ګډې شولې ټولې اوبه (د اسمان او د ځمکې) په هغه کار باندې چې ټاکلی مقرر شوی وو (چې اهلاک د قوم د نوح وو).

تفسیر: یعنې اوبه داسې سختې راوشوړېدې لکه چې د اسمان ګرد ورخونه خلاص شوي دي، او لاندې د ځمکې ټولې اوبه هم له یوې مخې دباندې راخوټېدلې دي، او دومره زیاتې اوبه راووتې، لکه چې د ځمکې مخ د لویو چینو یوه مجموعه شوه، بیا د لاندې او د باندې او دا دواړه اوبه سره ګډې شوې د هغه کار لپاره حاضرې شوې چې د الله تعالی له خوا لا پخوا له هغه ټاکلی (مقرّر) شوی وو، یعنې د نوح علیه السلام د قوم تباهي، هلاکت او ډوبېدل.

وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا

او سور کړی وو مونږ دغه (نوح) پر (بېړۍ چې) خاونده د تختو پلنو او میخونو پریړو (غټو) وه. چې تلله ګرځېده څمونږ د سترګو لاندې چې مو لیده او ښارنه مو ورله کوله.

تفسیر: یعنې د دې ویروونکي طوفان په وخت کې د نوح علیه السلام بېړۍ څمونږ د سترګو تر کتنې حفاظت او نګرانۍ لاندې وه، او په ډېره هوسایۍ او آرامۍ سره د اوبو په سر ګرځېده.

جَزَآءً لِّمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿۱۴﴾

(واقع شوی وو دا طوفان) لپاره د امداد د هغه چا چې کُفران د احسان یې کړی شوی وو (چې نوح دی).

تفسیر: یعني کفّارو د نوح علیه السلام بې قدري وکړه، او الله تعالی د خبرې له منلو څخه یې مخ واړاوه، دا وه د هغه سزا او انتقام چې د لوی طوفان او سخت څپان په ډول ورورسېده.

وَلَقَدْ تَّرَكْنٰهَآ اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿۱۵﴾

او خامخا په تحقیق پرېښودله مونږ دغه (بېړۍ) یو دلیل (د قدرت خپل)، نو آیا شته څوک یادوونکی پند اخیستونکی.

تفسیر: یعني فکر کوونکي لره په دې واقعې کې د قُدرت ډېر دلائل او د عبرت زیاتي نښې دي، یا یې دا مطلب چې نن د کشتۍ وجود په دنیا کې هغه قصه راپه یادوي او د الله تعالی د لوی قدرت لویه نښه ده.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِیْ وَنُذُرِ ﴿۱۶﴾

پس څرنګه وو عذاب زما (په دوی چې مې هلاك كړل ټول په طوفان) او ویرول زما (په ژبې د نوح)؟.

تفسیر: یعني زما عذاب یې ولید، چې څومره ویروونکی دی، او زما ډارول څومره په ځای او رښتیا دي.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿۱۷﴾

او خامخا په تحقیق اسان کړی دی مونږ قرآن لپاره د یادولو او پند اخیستلو، نو آیا شته څوک یادوونکی پند اخیستونکی.

تفسیر: یعني له قرآنه پند اخیستل ډېر اسان دي، ځکه هغه مضامین چې د ترغیب، ترهیب، انذار، تبشیر او نورو په نسبت دي؛ هغه ګرد بالکل صاف، سهل، ساده او اسان دي، او مؤثر دي، او دومره سهل او صاف دي چې هر سړی په لږ فکر او غور سره پرې پوهیږي.

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِیْ وَنُذُرِ ﴿۱۸﴾ اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيْحًا صَرْصَرًا فِیْ يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿۱۹﴾

دروغجن ګڼلي وو عادیانو (هود)، نو څرنګه وو عذاب زما او ویرول زما؟. بېشکه مونږ لېږلی وو مونږ پر دوی باندې باد ډېر سخت په ورځې نحسې (د بدۍ) کې چې تل وي بدي یې (پر دوی باندې چې په کې هلاك شو).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعني بدي او نحوست پورته نه شو، تر څو ګرد سره تمام نه شول، او دا د نحوست ورځ هغوی لره وه نه تل»، په قرآنکریم کې تصریح شوې ده چې هغه عذاب اووه شپې او اته ورځې پرله پسې وو.

تَنْزِعُ النَّاسَ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنْقَعِرٍ ﴿۲۰﴾

چې را ایستل به (باد له پټو ژورو کندو د ځایونو خپلو نه) خلق ګواکې دوی تنې د خرماوو وي چې له بېخه رایستلې شوې په ځمکه پرېوتلې وي.

تفسير: د عاد قوم ډېر پياوړی قوي او د لويو جثو او ونو خاوندان وو، خو دوی د دې سخت باد او د لويې سيلی له ورښه داسې سره په ځټ راولوېدل، لکه چې د کجورو ونې چې له سټه او بېخه وويستلی شي، او هغه خوا وغورځولی شي.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾

نو څرنګه وو عذاب ځما او ويرول ځما (له بېخه ايستل مې)؟. او خامخا په تحقيق اسان کړی دی مونږ قرآن ذکر پند اخيستلو ته، نو آيا شته څوک يادوونکی پند اخيستونکی. دروغجن ګڼلي وو ثموديانو (انبياء او نور) ويروونکي.

تفسير: يعنې صالح عليه السلام يې دروغجن شمېرلی وو، او حال دا دی چې يوه نبي دروغجن بلل عينًا د ټولو پيغمبرانو دروغجن بلل دي، ځکه چې د دين په اصولو کې دوی ګرد يو، د بل مصدقان او مؤيدان دي.

فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾

پس وويل دوی آيا يو بشر لره له مونږ څخه چې يو دی؛ متابعت وکړو (مونږ چې ډېر يو) ده لره؟ بېشکه مونږ په دغه وخت کې خامخا به يو په ګمراهی او لېونتوب کې (نو نه يې کوو متابعت).

تفسير: يعنې دغه خو کومه اسماني پرښته نه دی، بلکه مونږ غوندې يو سړی دی، هغه هم يو بېکس او يواځې چې هيڅ قوت او ملګری ورسره نشته، دی غواړي چې مونږ راښکته او د خپل ځان تابع وګرځوي، او حال دا دی چې دا کار له سره هيڅ کېدونکی نه دی، که مونږ د ده په خبرو باندې وغولېږو، او د ده په لومه کې بند شو؛ نو دغه به ځمونږ سخته غلطي ناپوهي او حماقت څرګند کړي، بلکه دا کار به له لېونتوب سره سم وي.

أَأُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾

آيا غورځولی شوی دی ذکر وحي په ده باندې په منځ ځمونږ (نه ده شوې وحي)؟ بلکه دی ډېر دروغجن متکبّر دی (چې پخپله ځان غټوي).

تفسير: يعنې پيغمبری ته د نورو خلقو په منځ کې يواځې همدغه پاتې وو؟ ګردې خبرې يې دروغ دي، او خامخا ځای لوی راښيي، تکبّر کوي او وايي چې: زه د الله تعالی له لوري استاځی او پيغمبر يم، او ګرد قوم ته ښايي چې ځما خبرې ته غوږ کېږدي، او اطاعت مې وکړي، او حکم مې ومني، نو ترديدًا فرمايي الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه داسې چې:

سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ ﴿٢٦﴾

ژر ده چې پوه به شي دوی صباح (په وخت د نزول د عذاب کې، يا په ورځ د قيامت کې) چې څوک دی هغه ډېر دروغجن متکبّر.

تفسير: يعنې ډېر ژر معلومېږي چې د دې دواړو په منځ کې دروغجن او متکبّر څوک دی؟.

إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ

بېشکه مونږ لېږونکي يو د اوښې لپاره د فتنې ازموينت د دوی.

تفسیر: یعنې د هغوی له غوښتنې سره سم مونږ له تیرې څخه اوښه را وویسته، او ور ومو لېږله، او د هغې په وسیله مو دا په عملي ډول هم ښکاروله چې له هغوی څخه کوم یو د الله تعالی او د هغه د رسول خبرې منې؟ او کوم یو د خپل نفس په غوښتنې کار کوي؟.

فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿۲۷﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿۲۸﴾

پس منتظر اوسه ته (ای صالح !) دوی ته او صبر وکړه (یعنې وګوره ! چې څه نتیجه راووځي؟).
او خبر کړه دوی (په دې) چې بېشکه اوبه ویشلې شوي دي په منځ د دوی (او د اوښې) کې، هر
وار د اوبو ته حاضر کړی شوي دي (خاوندان د اوبو پخپل وار).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: هغه اوښه به په هر وار چې اوبو ته تله؛ نور څاروي او حیوانات به له هغې څخه ویرېدل او لرې به تښتېدل، نو د الله تعالی له لوري وار او نوبت مقرّر شو، چې یوه ورځ به هغې اوښې اوبه څښلې، او بله ورځ به نورو حیواناتو.

فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿۲۹﴾

نو راوباله دوی ملګری خپل (لپاره د وژلو د اوښې؛ نو توره یې واخیسته) پس پرې یې کړې پښې
(د هغې اوښې او مړه یې کړه).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یوه بدکاره ښځه وه چې حیوانات یې ډېر وو، هغې خپل یو آشنا ولمساوه، او هغه د دې اوښې پښې پرې کړې، او ویې وژله، نو پس له دریو ورځو نه پرې عذاب نازل شو».

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿۳۰﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿۳۱﴾

پس څرنګه وو عذاب ځما او ویرول ځما. بېشکه مونږ ولېږه مونږ پر هغو باندې غږ یو (د جبریل)؛
نو شول دوی لکه وچ مات شوي (ټوټې ټوټې خس خاشاک واښه شپول جوړوونکي).

تفسیر: یعنې پرښتې یوه سخته کریکه وکړه، چې د هغې لامله د هغو ګردو زړونه وچاودل، او ټول سره هک پک او حیران پاتې شول، او هسې راوبرېښېدل، لکه چې د وښو یوه لویه کوټه د څاروو تر پښو لاندې غوبل شوي وي، او ګرد سره ګوډ او مات او چیت او بوس بوس شوي وي.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿۳۲﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴿۳۳﴾

او خامخا په تحقیق اسان کړی دی مونږ قرآن لپاره د ذکر یادلو پند اخیستلو؛ نو آیا شته څوک
یادوونکي پند اخیستونکي؟. دروغجن کړی وو قوم د لوط ویروونکي (انبیاء لره).

تفسیر: یعنې دوی لوط علیه السلام ته دروغجن وویل، او په داسې کار سره چې د یوه نبي تکذیب یې وکړ، ګواکې د ګردو انبیاوو تکذیب یې وکړ، یا قوم د لوط دروغجن وګڼه لوط په ویرولو او پند ورکولو د ده سره دوی لره.

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَّجَّيْنَاهُم بِسَحَرٍ ﴿۳۴﴾ نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا كَذَٰلِكَ نَجْزِي مَن شَكَرَ ﴿۳۵﴾

بېشکه مونږ لېږلی وو مونږ پر دوی باندې باد کاڼې ویشتونکی مګر کورنی د لوط، ومو ژغورل
دوی په پېشمنې کې. له جهته د مهرباني له نزده ځمونږ، همداسې (د آل لوط په شان) جزاء ورکوو
مونږ هغه ته چې شُکر وباسي حق منونکی وي.

تفسیر: یعنې لوط علیه السلام په پښېمني کې له خپلو کورنیو سره روغ رمټ ووتلو، او هغوی ته هیڅ ربړ او عذاب ونه رسېد، او څمونږ عادت همداسې دی چې حق پېژندونکیو او شکر ویستونکیو بندګانو ته هسې جزا ورکوو.

وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقیق ویرولي وو (لوط) دوی لره له نیولو څمونږ څخه، نو شک وکړ دوی په ویرولو (د هغه کې).

تفسیر: یعنې د هغو په خبرو کې به یې چټي ویناوې شبهې جګړې کولې، او هغه به یې دروغجن ګڼلو (په ویلو د ده کې).

وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾

او خامخا په تحقیق غوښتي وو دوی له دغه (لوط څخه) مېلمانه د هغه (بدکاری ته)؛ نو محو ړندې کړې مونږ سترګې د دوی، پس (وفرمایل الله دوی ته په ژبه د ملائکو چې) وڅکئ تاسې ثمر د عذاب څما، او د ویرولو څما.

تفسیر: پر هغو پرښتو باندې چې د ښکلیو هلکانو په اشکالو کې راغلې وې، دوی د انسانانو ګمان کړی او د خپلو بدو اخلاقو او بدو رشو په غوښتنه پر دوی باندې د لاس اچولو په فکر کې شول، نو مونږ هغوی ړانده کړل چې هر لوري ته ګرځېدل، او له هر شي سره لګېدل، او هیڅ شی به هغو ته نه ښکارېده، نو ورته ومو ویل چې: ړومبی تاسې د دې عذاب خوند وڅکئ !.

وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾

او خامخا په تحقیق راغلی وو دوی ته په وقت د صباح کې عذاب چې ثابت قرار نیوونکی وو (په دوی باندې). نو (وفرمایل الله دوی ته په ژبه د ملائکو چې) وڅکئ تاسې ثمره د عذاب څما او د ویرولو څما.

تفسیر: یعنې له ړندولو څخه وروسته مو د هغوی کلي واړول، او پر دوی باندې مو له پاسه تیږي وورولې، له هغه وروکي عذاب څخه وروسته دا لوی عذاب وو چې پر دوی باندې له پاسه د صباوون په وخت کې راولوېد.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿٤١﴾

او خامخا په تحقیق اسان کړی دی مونږ قرآن لپاره د ذکر یادولو پند اخیستلو، نو آیا شته څوک یادوونکی پند اخیستونکی؟. او خامخا په تحقیق راغلي وو (فرعون او) قوم د فرعون ته ویروونکي.

تفسیر: موسی او هارون علیهما السلام او د هغوی ویروونکې نهه مشهورې معجزې.

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾

دروغجن وګڼل هغوی آیتونه څمونږ ټول، نو ونیول مونږ دوی په نیولو د ذات ډېر غالب او قادر سره.

تفسیر: یعنې د الله تعالی نیول زبردست نیول دي، چې د هغه له لاسه هیڅوک چېرې نشي تښتېدلی، لکه چې د فرعونیانو ګرد لاولښکر یې سره له فرعون د قُلزم په بحیره کې هسې ډوب کړل چې یو تن هم د هغو له منځه خلاص نشو.

﴿أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ۝٤٣ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ۝٤٤﴾

آیا کفّـار ستاسي (ای عربـو !) غـوره دي له ړومبنیو (کُفّارو) د تاسې څخه یا تاسې ته (حکم) د خلاصی دی په (ړومبنیو) کتابونو کې. آیا وایي دوی (چې) مونږ یو ټولی مرستې (مدد) کوونکی یو له بل سره، بدل اخیستونکی؟.

تفسیر: الله تعالی د ړومبنیو قومونو قصه اوروي، او د هغې په منځ کې موجوده وو خلقو ته خطاب کوي چې آیا له دې موجوده وو کافرانو څخه پخواني کافران کم قوّته او کم شوکته وو؟ یا دوی له هغوی څنې قوي او ښه دي؟ کله چې مونږ هغو تېرو کافرانو ته د هغوی د کفر او طغیان په سزا کې تباهي ورکړه؛ نو آیا د دوی تباهي کومه سخته خبره ده؟ یا دوی ته د الله تعالی له لوري کوم لیکلی امر ورکړی شوی دی، چې هومره مو چې زړه غواړي؛ شرارت او سرکښي وکړئ، تاسې ته هیڅوك سزا نه درکوي، یا یې داسې ګڼلي او ټاکلي دي چې څمونږ مجمع او ټولنه ډېره لویه ده، مونږ به یو له بل سره مرستې کوو، او ګرد به په دې وسیله له سزا څخه ځانونه ساتو، او هیڅوك به نه پرېږدو چې څمونږ په مخ کې بریالي شي، نو فرمایي الله جل جلاله:

﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ۝٤٥﴾

ژر ده چې ماته به کړه شي جمع (د دوی)، او وبه ګرځوي دوی شاوې خپلې (مسلمانانو ته له جنګه).

تفسیر: یعنې ژر ده چې دوی ته به د هغوی د دې مجمع حقیقت وربښکاره شي، او د مسلمانانو په منځ کې به ماتې ومومي، او شا به وګرځوي، لکه چې په بدر، احزاب او نورو غزاګانو کې دغه وړاندوینه رابښکاره شوه، په دې وخت کې څمونږ د لوی استاځي پـه ژبه دا آیت جاري وو: ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾.

﴿بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ۝٤٦﴾

(دغه قتل او ماتې کافي نه ده دوی ته) بلکه قیامت دی وخت ځای د وعدې (د عذاب) د دوی، او قیامت ډېر سخت دی (چې نه لري هیڅ علاج) او ډېر تریخ دی (له عذابه د دنیا نه).

تفسیر: یعنې دلته به څه ماتې ومومي، د دوی اصلي ماتې به په هغه وخت کې وي چې قیامت په سر راودرېږي، او هغه به د سخت مصیبت وخت وي.

﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ۝٤٧ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ۝٤٨﴾

بیشکه ګناهګاران په ګمراهی کې دي او په اور ګرم (د دوزخ او لېونتوب) کې دي. هغه ورځ چې راکش کړل به شي دوی په اور (د دوزخ) کې په مخونو د دوی (وبه ویل شي دوی ته زجرًا چې) وڅکئ تاسې (مزه) د مس کولو رسېدلو (د اور) د دوزخ.

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې د غفلت لامله هك پك او حیران پاتې کیږي، او دا سودا یې هلته له ککرۍ څخه راووځي، چې په زېږو سترګو او مات اورمېږه د دوزخ په اور کې رابښکوولی شي، او وبه ویل شی دوی ته زجرا د ملائکو په ژبه چې: «واخلئ ! اوس لږ څه د دې ګرم اور مزه هم وڅکئ !».

﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ۝٤٩﴾

بیشکه مونږ هر شی پیدا کړی مو دی په (ړومبني ازلي) اندازه سره.

تفسیر: هر راتلونکی شی لا له پخوا څخه د الله تعالی په علم کې شته، او کټمټ (هو بهو) هم هغسې لیکلی شوی دی، او له هغه څخه هیڅ یو شی وړاندې وروسته کېدونکی نه دی.

وَمَآ أَمۡرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٞ كَلَمۡحِۭ بِٱلۡبَصَرِ ۝٥٠

او نه دی امر زمونږ (یو شي لره چې اراده مو کړې ده د هغه د پیدا کولو) مګر (امر) یو ځل لکه رپول د سترګو.

تفسیر: یعنې د سترګو په رپولو کې د هر څیز اراده چې الله تعالی وفرمایي، هم هغسې کوي، الله تعالی ته د یوه شي په جوړولو یا د یوه څیز په ورانولو کې هیڅ ځنډ نه واقع کیږي، او نه څه ربړ او مشقت ورپېښیږي.

وَلَقَدۡ أَهۡلَكۡنَآ أَشۡيَاعَكُمۡ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ۝٥١

او خامخا په تحقیق هلاک کړي دي مونږ مشابه نظائر ستاسې (له سابقه وو امتونو)، نو آیا شته څوك یادوونکي پند اخیستونکي؟.

تفسیر: یعنې تاسې غوندې ډېر کافران مو تباه کړي دي، نو په تاسې کې دغسې کوم فکر کوونکی نشته چې د هغو له احواله عبرت واخلي، او په صدق سره ایمان راوړي؟.

وَكُلُّ شَيۡءٖ فَعَلُوهُ فِي ٱلزُّبُرِ ۝٥٢

او هر هغه شی چې کړی دی هغوی (لیکلی شوی دی) په (پاڼو د اعمالنامو د دوی او په) لوح محفوظ کې.

تفسیر: یعنې هر یو نېك او بد عمل وروسته له کولو څخه د هغوی په اعمالنامو کې لیکلی کیږي، او د پوښتنې په وخت کې دا ګرد کاغذونه او دفترونه وروړاندې کیږي.

وَكُلُّ صَغِيرٖ وَكَبِيرٖ مُّسۡتَطَرٌ ۝٥٣

او هر وړوکی او لوی (عمل که خیر وي که شر وي) لیکلی شوی دی (په لوح محفوظ کې).

تفسیر: یعنې پخوا له دې څخه د هر وړوکیو او لویو شیانو تفصیل په لوح محفوظ کې لیکلی شوی دی، او ګرد دفترونه یې په منظم ډول سره مرتّب دي، تر دې چې ډېر یو وړوکی شی هم له قلمه نه دی لوېدلی.

إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٖ وَنَهَرٖ ۝٥٤ فِي مَقۡعَدِ صِدۡقٍ عِندَ مَلِيكٖ مُّقۡتَدِرِۭ ۝٥٥

بېشکه ویریدونکي (پرهېزګاران) به په جنتونو کې وي او په ویالو کې وي (چې څکي له اوبو، شرابو، شاتو، شودو د هغو). په مجلس (حق) رښتیا (د جنّت) کې په نزد د باچا لوی قدرت لرونکي (چې هیڅوك یې نشي عاجزولی).

تفسیر: وروسته له مجرمینو څخه اوس د متّقینو انجام بیان فرمایي، چې دوی به د خپل صدق په سبب د الله تعالی د استاځي له رښتیا وعدې سره سم په یوه غوره ځای کې وي، چې هلته به یې د مالك الملك والملکوت د قرب دولت په لاس وي.

تمّت سورة القمر بعون الله وتوفیقه.

سُورَةُ الرَّحۡمٰنِ

«د (الرحمٰن) سورت مدني دی، (۷۸) آیتونه (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۵) او په نزول کې (۹۷) سورت دی، وروسته د (الرعد) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلرَّحۡمٰنُ ﴿۱﴾ عَلَّمَ الۡقُرۡاٰنَ ﴿۲﴾

رحمان. ښوولی دی قرآن (هغه چا ته چې اراده یې شوې ده د قرآن ښوولو).

تفسیر: یعني دغه قرآنکریم د الله تعالی په عطایاوو کې لویه عطیه ده، او د ده په نعمتونو کې له ګردو څخه لوی نعمت او رحمت دی، د انسان بساط ته او د هغه ظرف ته خیال وکړئ، او د قرآن د علم دا بې څنډې لرونکي بحر او سیند ته وګورئ، او بیا څیر شئ چې انسان ته یې سره له دومره ضعفه څومره عزّت او لویي د عظیم الشأن قرآن په وربښلو سره ورکړې ده.

تنبیه: د «النجم» په سورت کې یې وفرمایل چې: ﴿عَلَّمَهٗ شَدِيۡدُ الۡقُوٰى﴾ الآیة ـ او دلته یې راڅرګنده کړه چې د قرآن اصلي ښوونکی الله تعالی دی، که څه هم د پرښتو په وسیلې سره یې رابښي.

خَلَقَ الۡاِنۡسَانَ ﴿۳﴾ عَلَّمَهُ الۡبَيَانَ ﴿۴﴾

پیدا کړی یې دی انسان. بیا یې وربښوولی دی بیان (خبرې چې د زړه مقصدونه یې پرې اداء کیږي).

تفسیر: «ایجاد» یعني د وجود عطاء فرمایل د الله تعالی له لویو نعمتونو څخه دي، بلکه د ګردو نعمتونو بېخ دی، او هغه په دوه ډوله دی، ایجاد د ذات، او ایجاد د صفت، نو الله تعالی اول سړی پیدا کړ، او په هغه کې یې د علم بیان صفت هم کېښود، یعني قوّت یې وروباښه، چې د خپل زړه خبره په ډېره صفایي، حسن او ښه والي سره اداء کړی شي، او د نورو په خبرو او اترو باندې هم ښه وپوهیږي.

اَلشَّمۡسُ وَالۡقَمَرُ بِحُسۡبَانٍ ﴿۵﴾

لمر او سپوږمی (جاري او روان) دي په حساب سره (چې پخپل تګ کې نه تیریږي له هغه نه).

تفسیر: یعني د دواړو طلوع او غروب زیاتوالی او لږوالی یا په یو احوال باندې قائم پاتې کېدل، بیا د هغوی په وسیله د فصلونو او موسمونو بدلېدل، او په سُفلیّاتو باندې راز راز تأثیرات غورځول؛ د اکرد تر یوه خاص حساب او ضابطې او مضبوط نظام لاندې دي، مجال نشته چې د هغه له ټاکلې دائرې څخه بهر ووځي، او د خپل مالك او خالق له ورکړیو شویو احکامو څخه مخ واړولی شي.

وَّالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدٰنِ ﴿٦﴾

او ستوري يا نباتات (چې ساق نه لري د وددرېدو) او ونې (چې ساق لري د وددرېدو) سجده کوي دوى دواړه (الله تعالى ته دغسې سجده چې له شان د دوى سره مناسبه ده، او ټول د الله تعالى تسبيح وايي چې بل پرې نه پوهيږي).

تفسير: يعني د علويّاتو په شان سفليّات هم د خپل مالك مطيع او منقاد دي، له وړوکي ترکودې (نباتات) څخه نيولې تر غځېدلو پنګو جلغو (تاکو) لويو ونو او غنو؛ ګرد د هغه د تکويني امر په مقابل کې سر په سجده دي، که بندګان دوى پخپلو چارو کې ولګوي؛ نو له هغه څخه هم انکار نشي کولى.

وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾

او اسمان پورته کړى دى (الله) هغه (پر ځمکه باندې)، او اېښې يې دى ميزان (تله د عدل پر ځمکه). لپاره د دې چې ونه کړئ تاسې تېرى په ميزان تله (د عدل) کې. او برابروئ وزن تول په انصاف سره او مه کموئ ميزان تلل (او کمى مه کوئ په تول کې).

تفسير: د ميزان څخه عدل او انصاف مراد دى، الله تعالى اسمانونه او ځمکې د عدل د پلې کولو په منظور پيدا کړي دي، او په دې عدل ټول نظام د دنيا ولاړ دى، نو انسان ته نه ښايي چې عدل او انصاف پرېږدي، او يا د ميزان څخه دا معروفه تله مراده ده، چې انسان بايد د تللو په وخت کې زياتې ونه کړي.

وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ ﴿١٠﴾

او ځمکه غوړولې ټيټه کړې ده (الله) لپاره د خلقو.

تفسير: يعني خلق په هغې باندې په آرامى او هوسايۍ سره تګ وکړي، او راشه درشه ولري، او خپل کاروبار دنده (وظيفه) قائمه وساتي.

فِيهَا فَاكِهَةٌ وَّالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾

په دې (ځمکې) کې (ډول ډول) ميوې دي، او خرماګانې دي خاوندانې د پوښو. او (په دې ځمکه کې دي ډول ډول) دانې خاوندانې د وښو او (خاوندانې) د خوشبويۍ ورقې د ښو وږمو.

تفسير: يعني مېوې او دانې هم له ځمکې څخه راوځي، او په غلو او دانو کې دوه شيان وي، اول دانه چې هغه زياتره د انسانانو خواړه دي، بل واښه چې هغه د حيواناتو خوراکه ده، او ځينې نور شيان هم له ځمکې څنې پيدا کيږي، چې يا د خوړلو لپاره پکار راځي، يا د خوشبويۍ لپاره او د ښو وږمو او د نورو چارو او کار فائده ورڅخه اخيسته کيږي.

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿١٣﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر يږئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى).

تفسیر: یعني ای پیریانو او انسانانو ! په پاس آیتونو کې ستاسې د رب هغه عظیم الشّأن نعمتونه او د قُدرت لويې نښې چې بیان کړی شوې، تاسې به د هغو له منځه د کومو کومو څیزونو په دروغ ګڼلو باندې ځغردوالی او جرأت وکړئ، آیا دا نعمتونه او نښې د نه منلو او د انکار وړ (لایق) دي، بلکه نه دي.

عالمان د یوه صحیح حدیث په بناء سره لیکي: «کله چې کوم سړی دا آیت ولولي: ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ یا یې واوري؛ نو داسې جواب دې وکړي: «لا بشيء من نعمك ربنا نكذب، فلك الحمد»، «ای څمونږ پالونکیه ! مونږ ستاسې هیڅ یو نعمت نه شو دروغ ګڼلی، حمد او ثناوې ستاینې (صفتونه) تاته دي».

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ۝١٤ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ۝١٥

پیدا کړی دی (الله) انسان (آدم) له ختې کړنګېدونکې وچې څخه په شان د کودړي. او پیدا کړی دی (الله) (پلار د) پیریانو (ابلیس) له خالصې شُغلې د اور څخه چې دود یې نه درلود.

تفسیر: یعني د ګردو بني آدمانو پلار مو له خاورې څخه، او د پیریانو پلار مو د اور له خالصو لمبو څخه پیدا کړی دی.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝١٦

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی).

تنبیه: ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ جمله په دې سورت کې (۳۱) یو دېرش ځلې تکرار شوې ده، او په هر ځلې کې د یوه خاص نعمت په لوري اشاره شوې ده، یا د عظمت او قدرت له شئونو څخه یو خاص شان ته توجه په عمل راغلې ده، داسې مکرّرات د عربو او د عجمو په خبرو کې ډېر موندلی کېږي.

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ۝١٧

دی رب د دواړو مشرقونو (لمر ختو د ژمي او اوړي) دی، او رب د دواړو مغربونو (لمر پرېوتو د ژمي او اوړي) دی.

تفسیر: په اوړي او ژمي کې له کومو ځایونو څخه چې لمر راخیژي، او په کومو کومو ځایونو چې لمر پرېوځي، همدغو ځایونو ته «مشرقین» او «مغربین» وایه شي، چې د همدې مشرقینو او مغربینو د تغییر او تبدیل څخه موسمونه او فصلونه پیدا کیږي، او راز راز انقلابات څرګندیږي، د څمکې هستېدونکیو ته له دې تغیراتو څخه په زرهاوو ګټې فوائد او مصالح ور رسیږي، نو د دوی بدلېدل او یو د بل په ځای راتلل هم د الله تعالی لوی نعمت دی، او د الله تعالی له لویو قدرتونو څخه یو عظیم قدرت دی.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝١٨ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ۝١٩ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ۝٢٠

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). بهولي یې دي دوه بحرونه سیندونه چې یو ځای ښکاریږي. په منځ د دواړو کې یوه پرده ده چې نه ګډیږي یو په بل باندې.

تفسير: يعني هسې نه دي چې خوږې او ترخې اوبه يو په بل باندې تېرې وکړي، او د مخامخ خوا په خاصيت کې څه تزييد او تبديل وارد کړي، يا د دې دواړو له يو ځای کېدلو څخه دومره اوبه زياتوب وکړي، چې د طوفان او ډوبېدلو وېره پيدا شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٢١ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ۝٢٢ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٢٣ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ۝٢٤

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکرېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). راوځي له دې دواړو څخه لؤلؤ او مرجان. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکرېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). او خاص دغه (الله) لره دي بېړۍ تلونکې نوې پيدا کړی شوې لوړې په بحر سيند کې لکه لوی لوړ غرونه.

تفسير: يعني کشتۍ او بېړۍ که څه هم په ښکاره ستاسې جوړ کړي شيان دي، مګر ستاسې جوړوونکی الله تعالی دی، او همغه پاک الله تاسې ته هسې قوّت، قدرت، ساز، او سامان دربښلی دی، چې د هغه په وسيله يواځې جهازونه نه بلکه په زرهاوو نور شيان جوړولی شئ، نو ځکه الله تعالی ستاسې او ستاسې د ګردو مصنوعاتو او مملوکاتو څښتن او خالق دی، او دا ګرد د هغه نعمتونه او د ده د قدرت دلائل او نښې دي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٢٥ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝٢٦ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝٢٧

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکرېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). ټول هغه څوک چې په دې (ځمکه) کې دي؛ فاني کېدونکي دي، او باقي به پاتې شي مخ د رب ستا چې خاوند د جلال لويي دی، او (خاوند د) اکرام عزت ورکولو، عظمت، فضل او احسان دی.

تفسير: هيڅوک د ځمکې پر مخ پاتې کېدونکی نه دی، هر څه به فناء کيږي، يواځې د الله تعالی مخ چې د عظمت او اکرام خاوند دی؛ به پاتې کيږي، د الله تعالی د مخ ذکر وشو، چې دا د ټول ذات په پاتېکېدو دليل دی، الله تعالی لره مخ ثابت دی، څرنګه چې د ده د شان سره مناسب وي، کيفيت بيانول، او تمثيل او تشبيه يې د مخلوقاتو د مخونو سره ناروا ده، همدا راز په معنی کې يې تحريف کول باطل دي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٢٨ يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ۝٢٩

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکرېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). سوال غوښتنه کوي له دغه (الله څخه د رزق د مغفرت او دنورو حوائجو) هر هغه څوک چې په اسمانونو، او په ځمکه کې دي، هره ورځ هر وخت دی په يوه کار کې دی (لکه ژوندي کول، مړه کول او داسې نور).

تفسير: د ځمکې او اسمان ټول مخلوقات د حال او وينا په ژبه خپل حاجات د الله تعالی څخه غواړي، او الله تعالی هره ورځ يو کار ترسره کوي، څوک وژني، څوک پيدا کوي، يو رنځوروي، يو جوړوي، له يوه څخه دنيا اخلي، او بل ته يې ورکوي، يو ځای ودانوي، بل ځای ورانوي، لنډه دا: هر څه چې غواړي؛ کوي يې.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۰﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿۳۱﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۲﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ
وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿۳۳﴾

پس په كوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منكر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلكه نشئ كېدى). ژر ده چې فارغ وزګار به شو مونږ (او قصد به وكړو حساب د) تاسې ته اى دوو درنو قبيلو (د انسانانو او پيريانو). پس په كوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منكر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلكه ترې منكر بېدى نشئ چې دا د الله له جانبه نه دي). اى ډوليه د پيريانو او د انسانانو ! كه چېرې قدرت لرئ تاسې چې بهر ووځئ (وتښتئ تاسو) له څنډو (غاړو) د اسمانونو او (له څنډو د) ځمكې څخه، پس ووځئ، وتښتئ، وبه نه وځئ وبه نه تښتئ تاسې مګر په قوت او زور سره (چې نه يې لرئ !).

تفسير: په ﴿سَنَفْرُغُ﴾ كې مقصود د الله تعالى له جانبه په حساب سره د خلقو ويرول دي ، نه وزګاربدل دي له څه كار څخه په رښتيا سره، ځكه چې نه مشغولوي الله تعالى يو كار له بل كار څخه، يعنې كه څوك وغواړي چې د الله تعالى له حكومت څخه وتښتي؛ نو بې له قوّت او غلبې څخه به څرنګه وتښتي؟ آيا پرته (علاوه) له الله جل جلاله څخه بل څوك قوّتمن او زورور شته؟ نو دى به چېرې وتښتي؟ بله باچايي او قلمرو كوم دى چې دى هلته لاړ شي، برسېره پر دې د دنيا معمولي حكومتونو ته هيڅوك بې سنده او بې پاسپورټه نه پرېږدي چې لاړ شي يا راشي، نو الله تعالى به څرنګه چاته اجازه وركړي چې بې له سنده بل چېرې لاړ شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۴﴾

پس په كوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منكر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلكه نشئ كېدى).

تفسير: يعنې داسې په ښكاره ډول به ګرد وراندې او وروسته او لاندې باندې درښيي، او پر هر شي باندې تاسې خبروي، چې هر يو له دوى څخه لوى نعمت دى، نو آيا تاسې به د دې لويو نعمتونو هيڅ قدر نه كوئ؟ او د الله تعالى هسې عظيم الشأن قدرتونه به دروغ ګڼئ.

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿۳۵﴾

وبه لېږلى شي په تاسې باندې خالصې لمبې له اوره او په لوګي (سره ګډ، يا خالي له اوره)، بيا به تاسې مدد نشئ كولى يو له سره (په دفع د عذاب كې.)

تفسير: يعنې كله چې په ګنهګارانو باندې د اور صافې لمبې او د لوګي سره ګډې لمبې پرېښودى شي؛ نو هيڅوك به د هغو مخه نشي نيولى، او نه به يې په دفع پوهيږي، او نه به د هغې سزا كوم بدل او انتقام اخيستى شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۶﴾

پس په كوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منكر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلكه نشئ كېدى).

تفسير: يعنې مجرمانو ته سزا ورکول او د هغوی د سزا بيان کول هم وفادارانو لره نعمت دی، چې خلق د هغې د اورېدلو لامله له هغه جُرم څخه ځان وژغوري (وساتي)، نو دا يو مستقل انعام دی.

فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾

بيا کله چې وچوي، څيري شي اسمان؛ نو وبه ګرځي ګل سور رنګ لکه سرې څرمنې (يا د زيتون تېل).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې به اسمان وچوي، او رنګ به يې لکه سره څرمن غوندې برېښي، يا به په شان د تېلو د زيتون ځلېدونکې پرقېدونکې وي، نو دا به څه لوی هيبت وي.

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). نو په دغه ورځ (د چاودېدلو، څيريدلو د اسمان) کې نه به پوښتېدل کيږي له ګناه د دوی نه (نه) له انسانانو او نه له پيريانو.

تفسير: يعنې له کوم سړي يا پيري څخه به د هغه د ګناه د معلومولو په نسبت څه پوښتنې نه کيږي، ځکه چې الله تعالى ته هغه ټول څرګند دي، هو ! د الزام او توبيخ او ويرولو په ډول به پوښتنې ورځنې کوي، لکه چې (۱۴ جزء د الحجر سورت کې (۶) رکوع (۹۲) آيت کې) داسې راغلي دي: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ يا دا مطلب چې له قبر څخه د وتلو په وخت کې هسې پوښتنې نه کيږي، او له هغه څخه وروسته پوښتنه له هغه څخه منافي نه ده.

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). پيژندل کيږي ګنهګاران (کافران) په علائمو نښو د دوی سره.

تفسير: يعنې د مخ له توروالي او د سترګو د شينتوب به مجرمان پخپله پيژندل کيږي، بلکه چې مؤمنان مسلمانان به د اوداسه او لمانځه د نښو په لرلو سره له لرې هر چاته ښکاري، او د عباداتو انوار او آثار د هغوی سينګار زياتوي.

فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾

نو وبه نيولی شي (دغه منکران) په (ويښتو د) وچولي (تندي) سره او په قدمونو سره (او وبه غورځولی شي په اور کې).

تفسير: يعنې ځيني به له پيکيو څخه او ځيني به له پښو څخه نيسي، په دوزخ کې به يې اچوي، او په راښکودلو سره يې د اور په لوري کش کوي، يا د هر مجرم پنډۍ او هډوکي ماتاوه شي، او د هغوی وچولی له پښو سره يو ځای کاوه شي، او په ځنځيرونو او نورو سره يې تړلی په دوزخ کې غورځاوه شي.

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). دا دوزخ دی هغه چې دروغ به يې ګڼلو دې لره مجرمانو (کافرانو).

تفسیر: یعنې هلته به داسې ورته ویل کیږي، چې دا هغه دوزخ دی چې په دنیا کې ته د هغه له وجود څخه منکر وې.

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴿٤٤﴾

ګرځي به دوی په منځ د دوزخ او په منځ د اوبو ډېرو تودو ډېرو ګرمو کې.

تفسیر: یعنې کله به د اور او کله به د ډېرو تودو او ایشېدلو اوبو عذاب مومي: «ای لویه څښتنه! له دې دوو تکلیفونو او له نورو تکلیفونو څخه مو تل وساتې!».

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). او هغه چا لره چې ویریږي (په وخت د ګناه کې) له ودرېدلو څخه په مخ د رب خپل کې (حساب ته) دوه جنّتونه دي.

تفسیر: یعنې هغه سړی چې په دنیا کې له دې خبرې څخه ویرېده، چې زه به یوه ورځ د خپل پاک پروردګار په مخ کې ودرېږم، او د یوې یوې ذرې او ککۍ شمېر به ورکوم، او له دې وېرې څخه به یې د الله تعالی له نافرمانۍ څخه ځان ساته، او د تقوی په سمه لاره باندې به یې ټګ کاوه؛ نو څکه هسې سړیو ته دوه عالیشان جنّتونه ورکول کیږي، چې د هغو صفتونه لاندې راځي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). (هسې جنتونه) چې خاوندان د ډېرو ډېرو څانګو دي.

تفسیر: یعنې په جنّت کې د مختلفو اقسامو راز راز مېوې به وي، او د ونې څانګې به ډېرې مېوې او ښه سیوري لري.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). په دواړو (جنتونو) کې به دوه چینې وي چې بهیږي به (هر چېرته یې چې غواړي دوی).

تفسیر: چې اوبه یې نه لږې کیږي او نه وچیږي، او تل بهېدونکې دي، او هر چېرې چې د دې جنتي زړه وغواړي؛ هلته ځي، د دغو چینو نومونه دا دي: «تسنیم» او «سلسبیل».

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). په دې دواړو (جنّتونو) کې به له هرې مېوې (آشنا ناآشنا وچه لمده او نور) دوه دوه قسمه وي. پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای

انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). تکیه کوونکي به وي پر هسې فرشونو باندې چې استرونه د هغو به له وربښمو کلکو ښخه به وي.

تفسیر: کله چې د هغه استر له کلکو وربښمو ښخه وي، نو له هغې ځنې دې اټکل او قیاس وکړ شي، چې د هغه مخ به له څه نرم او پاسته وربښمین او ښه توکي ښخه وي؟.

وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾

او شوکول (د مېوې د دغو) دوو جنّتونو به تر لاس لاندې وي.

تفسیر: چې د هغو شوکول دانه دانه کول به ډېر آسان وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر یوه حالت او ډول چې جنّتیان وغواړي؛ ټولولی یې شي، او له هغو ښخه په زړه پورې خوند اخیستی شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). په دغو (جنّتونو) کې به بندوونکې د سترګو (حورې) وي چې نه وي مسه کړې دوی لره انسان پخوا له دغو (جنّتیانو مېړونو «خاوندانو» خپلو) او نه پیرې.

تفسیر: یعنې د هغو عصمت ته د هیچا ګوته نه ده رسېدلې، او نه دوی پرته له خپلو مېړو ښخه د نورو په لورې خپلې سترګې غړوې.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). ګواکې دغه (حورې) یاقوت لعل وي (په صفایي) او مرجان وي (په سپینوالي کې).پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی).

تفسیر: یعنې هسې خوشرنګې او ښش بها او قیمتدارې به وي.

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾

نه ده جزاء بدل د احسان نیکي مګر احسان نیکي ده.

تفسیر: یعنې د ښو بندګانو بدل پرته له ښه ثوابه بل څه کېدی شي؟ دې جنّتیانو په دنیا کې د الله تعالی داسې ډېر ښه عبادتونه کړي وو، ګواکې هغوی الله تعالی پخپلو سترګو سره لیدو، او الله تعالی هم هغوی ته انتهایي بدل ورکړ.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). او بې له دغو (دوو جنّتونو) دوه جنتونه نور هم دي.

تفسیر: ښایي وړاندنی باغ مقربینو لره وي، او دا دوه باغونه ښو ډلو (اصحاب یمین) لره وي.

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَآمَّتٰنِ ﴿٦٤﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). تک تور به وي (له ډېر شينوالي څخه).

تفسير: يو څيز چې ډېر زيات شين شي؛ توروالي ته اوړي.

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنٰنِ نَضَّاخَتٰنِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا
فَاكِهَةٌ وَّنَخْلٌ وَّرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). وي به په دغو (جنّتونو) کې دوه چينې جوش وهونکې. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). وي به په دغو (دوه جنتونو) کې هر راز مېوې او خرما او انار.

تفسير: خو د دنيا په انارو او کجورو باندې دې قياس ونه کړل شي، ولې چې د هغو مېوو کيفيّت او ښکلوالى بل رنګ دى، او يواځې پاک الله تعالى ته معلوم دى.

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرٰتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). وي به په دغو (ټولو جنّتونو) کې حورې پيمخې نېکې ښايسته.

تفسير: يعني په دغو څلور واړو جنّتونو کې به پېغلې وي، ښې رښې، پيمخې ښکلې.

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَّقْصُورٰتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). حورې به وي پټې کړى شوې په خيمو کې.

تفسير: له دې څخه رابښکاري چې د ښځې لويه بزرګي او صفت ستر او پرده ده، او د ښځې اصلي ډول او سينګار په کور او په پرده کې دى، او ښايي چې پخپلو کورونو کې درنې لکه مرغلرې ناستې وي.

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى
رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَّعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٧٧﴾ تَبٰرَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلٰلِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). چې نه به وي مسه کړې دوى لره سړي پخوا له دغو (جنتيانو مېړو خپلو) او نه پيري. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). تکيه کوونکي به وي دوى پر بالښتونو شين رنګو باندې، او پر فرشونو نفيسو عمده وو ښايسته وو باندې. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ

(او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه ترې منکر یدی نشئ چې دا د الله له جانبه نه دي).
برکت ناک دی نوم د رب ستا چې خاوند د لويي، سترتوب او د عزت ورکولو او د انعام دی.

تفسیر: يعنې هغه څوک چې په خپلو وفادارانو باندې دومره احسان او انعام وفرمايي؛ نو غور وکړئ چې په ګردو نعمتونو کې اصلي ښه والی د ده د پاک نامه له برکته په لاس راځي، او د ده د نوم اخیستلو په وسیله دا نعمتونه حاصليږي، بيا وپوهيږئ په هغه نامه کې چې دومره برکت وي؛ نو په مسمی کې به يې څومره برکات او حسنات وي.

تمّت سورة الرحمٰن بفضل الله الملك المنّان، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الوَاقِعَةِ

«د (الواقعة) سورت مکي دی، بې له (۸۱، ۸۲) آیتونو چې په مدینه کې نازل شوي دي، (۹۶) آیتونه او درې رکوع لري، په تلاوت کې (۵۶) او په نزول کې (۴۶) سورت دی، وروسته د (طه) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾

کله چې واقعه شي واقع کېدونکې (قیامت). نشته پیښېدلو د هغې لره هیڅ نفس دروغ کوونکی (او انکار کوونکی لکه چې به وو تر منکر په دنیا کې).

تفسیر: یعنې کله چې قیامت شي؛ نو دا به ښکاره شي چې هغه یوه رښتیا خبره وه، او هیڅوک یې مخه نشي نیولی، او نه یې بېرته شړلی شي، او هسې دعوی چې الله تعالی مړي نه ژوندي کوي، او نور ګرد دروغ ثابتیږي.

خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾

(قیامت) ښکته کوونکی دی (د کفّارو په جحیم) پورته کوونکی دی (د ابرارو په نعیم).

تفسیر: یعنې یوه ډله به پورته بېوله کیږي، او بله ډله به ښکته شړله کیږي، او لوی متکبّران چې په دنیا کې دوی خپل ځانونه لوی ګڼل؛ د أسفل السّافلین په لوري راښکودل شي، او د دوزخ په اور کې به سوځي، او ډېرو متواضعینو او له الله تعالی څخه ویرېدونکیو ته به چې په دنیا کې به وړوکی او حقیر ښکارېدل؛ د ایمان او صالح عمل په وسیله دجنّت لوړ ځایونه وربښل کیږي.

إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّنْبَثًّا ﴿٦﴾

کله چې وخوځولی شي ځمکه په لړځولو سختو سره. او وریږول شي غرونه په ریږولو سختو سره. نو شي به دا غرونه یوه دوړه خوره کړی شوې.

تفسیر: یعنې په ځمکه کې به سخته رېږدېدنه (زلزله) پیدا شي، او ګرد غرونه به ټوټې ټوټې شي، او له بخرکو څخه به یې هسې دوړې او ګردونه پورته کیږي، چې ټوله دنیا به په هغه کې ډوبیږي.

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾

او شئ به تاسې صنفونه درې (دوه جنّتیان او یو دوزخیان).

تفسیر: یعنې د قیامت له وقوع څخه وروسته ګرد خلق په درې برخو ویشل کیږي، دوزخیان عام جنتیان او د مقرّبینو خواص چې د جنّت په اعلی درجاتو رسیږي، وروسته د دې درې واړو ذکر په مجمل ډول سره راځي، او بیا د هغو احوال په تفصیل سره بیانیږي.

فَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ۞

پس یاران ملګري د ښي لاس څومره ښه دي یاران ملګري د ښي لاس.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د عظیم عرش په ښي خوا کې وي، او هغوی د میثاق اخیستلو په وخت کې هم د آدم علیه السلام له ښي خوا څخه ایستلی شوي وو، او د هغوی اعمالنامې هم د هغوی په ښي لاس کې ورکولی کیږي، او پرښتې یې هم د دوی له ښي لاس څخه اخلي، نو هغه ورځ د دوی ښه والي او برکت ډېر زیات او د دوی مرتبه به ډېره لوړه وي، څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم د معراج په شپه کې د همدوی په نسبت داسې یوه ننداره کړې وه، چې آدم علیه السلام به کله چې خپل ښي لاس ته کاته؛ نو مسکېدل او تبسّم به یې کاوه، او کله چې به یې خپل کیڼ لاس ته وکتل؛ نو له ژړا پورې راورې کېده، نو دغه «أصحاب الیمین» خورا ښه نېک بختان دي، او د داسې ښو درجو او نعمتونو خاوندان دي، چې هر څوک پرې تعجّب کوي.

وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ۞

او یاران ملګري د کیڼ لاس څومره بد سپک دي یاران ملګري د کیڼ لاس.

تفسیر: یعنې دا خلق د آدم علیه السلام له کیڼې خوا څخه ایستلی شوي، او د عرش عظیم په کیڼې خوا کې ودرولی شوي، او د دوی اعمالنامې هم په کیڼ لاس ورکولی کیږي، او پرښتې یې د هغوی له کیڼ لاس څخه کش کوي، نو دوی ډېر بدبخت او په ډېرو ډېرو ربړو او نحوستونو اخته دي، چې هر څوک پرې تعجّب کوي.

وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ۞ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡمُقَرَّبُونَ ۞ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ۞

او ړومبی کېدونکي (حسناتو ته) هم دوی ړومبی کېدونکي دي (جنّت ته). هم دوی نژدې کړی شوي دي (الله ته). په جنّتونو د نعمتونو کې به وي.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې په دنیا کې د علمیه وو او عملیه وو کمالاتو او د تقوی د مراتبو لامله وړاندې وي؛ نو په آخرت کې به هم د ښي لاس له ډلې څخه وړاندې تیریږي، او لوړو مرتبو ته خیژي، نو دوی به د الله تعالی په رحمتونو او تقرّب او وجاهت په مراتبو کې له ګردو څخه په مخکې وي، او ابن کثیر (رحمه الله) وایي چې: دا خورا منلی سړي به پیغمبران، رسولان، صدیقان، شهیدان وي، چې الله تعالی ته به مخامخ ودریږي.

ثُلَّةٞ مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ ۞ وَقَلِيلٞ مِّنَ ٱلۡأٓخِرِينَ ۞

لویه ډله به وي له اوّلینو ړومبنیو څخه. او لږ دي له آخرینو وروستنیو څخه.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «ړومبی یې ړومبني امّتونه یاد کړل، او وروسته یې دا (محمّدي) امّت یاد کړ، یا به له وړاندې او وروسته څخه د همدې محمّدي امت مقدم او مؤخر کسان مراد وي، یعنې اعلی درجه سړي پخوا ډېر وو، او وروسته به لږ کیږي»، ابن کثیر (رحمه الله) له دې آیت څخه یو دریم مطلب هم اخیستی، چې مونږ ته هغه غوره ښکاري، یعنې د هر امت په وړاندینیو پېړیو کې د نبي د صُحبت یا د قرب عهد له برکته اعلی درجه مقرّبین هومره چې زیات وي، په وروستنیو پېړیو کې یې دومره نه پاتې کیږي.

عَلَىٰ سُرُرٖ مَّوۡضُونَةٖ ۞

ناست به وي (جنّتیان) په تختونو اوبدلیو شویو چړاو کړیو شویو په زرو جواهرو باندې.

تفسير: چې دغه جنّتي تختونه په سپنسو د سرو زرو او جواهرو سره اوبدلی شوي وي.

مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيۡهَا مُتَقَٰبِلِينَ ﴿١٦﴾

چې تکيه وهونکي به وي (جنّتيان) په هغو (تختونو) باندې مخامخ کېناستونکي يو بل ته.

تفسير: يعنې د دوی کېناستل به په داسې يو ډول سره وي چې د هيڅ يوه شا به د بل په لوري نه وي، او يو به د بل په ليدلو سره خوشالېږي.

يَطُوفُ عَلَيۡهِمۡ وِلۡدَٰنٞ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾

ګرځي به په دوی باندې (لپاره د خدمت) هلکان تل پاتې کيدونکي (په هلکوالی سره).

تفسير: يعنې د دوی د خدمت لپاره به هسې هلکان ټاکلی شوي وي، چې تل به هغوی په همغه يوه صحيح او اندازه عمر او منګ وي، او ګرځي به دغه هلکان پر دغو جنّتيانو.

بِأَكۡوَابٖ وَأَبَارِيقَ وَكَأۡسٖ مِّن مَّعِينٖ ﴿١٨﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنۡهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾

په ګلاسونو او په کوزو سره، او په کاسو لوښيو سره له صافو پاکو شرابو بهيدونکيو څخه. چې نه به سر خوږېږي له دغو (شرابو)، او نه به بې هوشه کيږي چتې وييږي (ترې).

تفسير: يعنې ډېر ښه او پاک شراب چې د هغو قدرتي چينې به په جنّت کې بهيږي، او د هغو له څښلو څخه به نه په سر کې خوږ پيدا کيږي، او نه به يې څښونکی چتي او اپلتې خبرې کوې ،ځکه چې په هغو کې به نشه نه وي، او يوازې د خوښی، سرور، خوند، لذّت او خوشالی څخه به ډک وي.

وَفَٰكِهَةٖ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحۡمِ طَيۡرٖ مِّمَّا يَشۡتَهُونَ ﴿٢١﴾

او (ګرځي به په دوی باندې هلکان په) مېوو له هغه راز چې يې خوښوي (جنّتيان). او غوښو د مرغانو سره له هغه ډوله چې زړونه يې غواړي.

تفسير: يعنې هر کله يې چې مېوه زړه وغواړي، او هر راز غوښه يې چې خوښه وي؛ بې له زحمته او تکليفه هغه ورته رسيږي.

وَحُورٌ عِينٞ ﴿٢٢﴾ كَأَمۡثَٰلِ ٱللُّؤۡلُوِٕ ٱلۡمَكۡنُونِ ﴿٢٣﴾

او (ګرځي به په دغو جنّتيانو باندې) حورې پيمخې غټ سترګې په شان د لؤلؤ مرغلرو ساتليو شويو په پوښو کې.

تفسير: يعنې لکه صافې او پاکې مرغلرې غوندې چې د هيڅ ګرد او دوړو اثر او اغبزه به په کې نه وي.

جَزَآءَۢ بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسۡمَعُونَ فِيهَا لَغۡوٗا وَلَا تَأۡثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلٗا سَلَٰمٗا سَلَٰمٗا ﴿٢٦﴾

جزاء بدل ورکول دي په هغو چې وو دوی چې کول به يې (له حسناتو په دنيا کې). نه به اوري دوی په دغه (جنّت کې) چتې خبرې او نه د ګناه خبرې. مګر اوري يوه خبر سلام سلام (يعنې تل به سلام اچوي جنّتيان يو په بل باندې په جنّت کې).

تفسیر: یعنې چټي خبرې، لغويّات او واهيات به هلته بیخي نه وي، او نه به څوک دروغ وايي، او نه به پر چا باندې تُهمت او تور تړل شي، یواځې له هرې خوا څخه د سلامونو غږونه پورته کیږي، چې جنّتیان به یو بل باندې سلامونه اچوي، او پرښتې به همدوی ته سلام اچوي، او د الله تعالی سلامونه به هم دوی ته وررسیږي، چې هغه خورا د عزّت او احترام صورت لري، او په ډېر اعزاز او اکرام سره اجراء کیږي.

وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ ﴿۲۷﴾ فِي سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ ﴿۲۸﴾

او ملګري یاران د ښي لاس څومره ښه دي ملګري یاران د ښي لاس. په بېرو بې اغزیو کې به وي.

تفسیر: چې په راز راز خوندورو ګلانو کې پټې وي.

وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ ﴿۲۹﴾ وَظِلّٖ مَّمۡدُودٖ ﴿۳۰﴾

او په کېلو له بېخه تر سره ډکو کړیو شویو کې به وي. او په سیورو اوږدو کړیو شویو همېشه وو کې به وي.

تفسیر: یعنې نه د لمر تکلیف وي، او نه د ګرمی، او نه د یخنی له لاسه کوم زحمت وررسیږي، نه به تیاره وي، تل به هسې وخت وي لکه چې د لمر ختُو له وخت څخه لږ څخه پخوا وي، او هسې یو برابر او ښه اوږد سیوری وي؛ چې ډېر ګړندی اس به په پنځه سوو پر له پسې کلونو تګ سره نشي ترې وتلی.

وَمَآءٖ مَّسۡكُوبٖ ﴿۳۱﴾ وَفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ ﴿۳۲﴾ لَّا مَقۡطُوعَةٖ وَلَا مَمۡنُوعَةٖ ﴿۳۳﴾

او په اوبو بهېدونکیو توئیدونکیو همېشه وو کې به وي. او په مېوو ډېرو که به وي. چې نه به قطع کولی کیږي په هیڅ وخت. او نه به منع کولی کیږي په هیڅ عذر سره.

تفسیر: یعنې هر راز مېوې به وي چې پر ته له جنّتیانو څخه به هیچا ګوتې نه وي وروړې، او نه به چا پرې کړې وي، او نه د دنیا د موسمې میوو غوندې وي چې کله وي او کله نه وي، او نه به په کې څه ډېل او انقطاع پېښیږي، بلکه تل ښه او تاندې او خوندورې مېوې موجودې وي، او بلا ممانعت او تکلّف به هر وخت ورتقدیمیږي.

وَفُرُشٖ مَّرۡفُوعَةٍ ﴿۳۴﴾

او په فرشونو اوچتو کړیو شویو کې به وي (په پالنګونو باندې).

تفسیر: یعنې خورا پر پړ او جګ به وي، او له ظاهري او باطني حیثیته به هم خورا ښه اعلی عمده او هسک وي.

إِنَّآ أَنشَأۡنَٰهُنَّ إِنشَآءٗ ﴿۳۵﴾ فَجَعَلۡنَٰهُنَّ أَبۡكَارًا ﴿۳۶﴾ عُرُبًا أَتۡرَابٗا ﴿۳۷﴾ لِّأَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ ﴿۳۸﴾

بېشکه مونږ نوي پیدا کړي دي دغه حورې په یوه ښه پیدا کولو سره. نو ګرځولي مو دي دوی بکرې پیغلې عاشقانې (پر جنتیانو خاوندانو خپلو) همزولې (په خپل مابین کې). لپاره د ملګرو یارانو د ښي لاس.

تفسیر: یعنې حُورې او د دنیا ښځې چې په جنّت کې سره ګډیږي؛ نو هلته د دې دنیا د ښځو پیدایش وده او ښایست به د الله تعالی په قدرت هسې وي چې تل به پیمځې، پېغلې، ښایسته او په زړه پورې وي، او د هغوی خبرې اترې، طرز،

اداء او ناز او طبیعي مینه د خپلو مېړو شوق ځان ته ورکش کوي، او تل به دوی د خپلو مېړو سره همزولې هم منګې او هم فکره وي.

ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ۝٣٩ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ۝٤٠

(أصحاب الیمین به) لویه ډله وي له اولینو ړومبنیو خلقو څخه. او لویه ډله به وي له آخرینو وروستنیو خلقو نه.

تفسیر: یعنې أصحاب الیمین په پخوانیو کې هم ډېر وو، او په وروستنیو کې به هم ډېر وي.

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ۝٤١ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ۝٤٢ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ۝٤٣ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ۝٤٤

او ملګري یاران د کیڼ لاس څومره بد دي ملګري یاران د کیڼ لاس. په اور تاوده کې به وي او په سوځوونکیو اوبو کې به وي. او په سیورې کې به وي د لوګي ډېر تور. چې نه به سوړ وي او نه به د عزّت راحت وي.

تفسیر: یعنې د دوزخ د اور تک تور لوګی به پورته کیږي، او دوی به د هغه لوګي تر هغه سیوري لاندې ودرول کیږي، چې هلته به دوی ته هیڅ یو جسماني او روحاني آرام او هوسایي نه رسیږي، نه به یخني وررسیږي، او نه به هغه د پت او عزّت سیوری وي، ډېر ذلیل او خوار به د هغه سیوري تر سوځوونکي بړاس لاندې په ربړو (تکلیفونو) اخته وي، دا د هغوی د دنیوي خوشالۍ بدل دی، چې هغوی د هغه په غرور او ضد سره د الله تعالی او د هغه د رسول مخالفت کاوه.

إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ۝٤٥ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ۝٤٦

(دا عذابونه په سبب د دې وو چې) بېشکه دوی وو پخوا له دې څخه په دنیا کې ودان کړی شوي په نعمتونو کې خوشال. او وو دوی چې دوام اصرار ضد به یې کاوه پر ګناه لویه (کفر) باندې.

تفسیر: هغه لویه ګناه کفر او شرک او د انبیاوو تکذیب یا هسې دروغ قسمونه دي چې وایي یې: «له مړینې څخه وروسته هیڅ کله بیا ژوندون نشته».

وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ۝٤٧ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ۝٤٨

او وو دوی چې ویل به یې: آیا کله چې مړه شو مونږ، او شو خاورې او هډوکي؛ آیا بېشکه مونږ به بیا خامخا راپورته کړی شو؟. او پلرونه څمونږ ړومبني هم (به بیا ژوندي راپورته کیږي؟ بلکه نه کیږو).

تفسیر: هغه مړي هم ژوندي کیږي چې له مونږ څخه پخوا مړه شوي دي، یعنې دا خبره د چا په فکر او پوهې کې راتلی شي؟.

قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ۝٤٩ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ۝٥٠

ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) بېشکه چې ړومبني (خلق) او وروستني (خلق). به خامخا ګرد به ټول کړل شي وخت د ورځې معلومې ته (چې قیامت دی).

تفسير: يعنې د قيامت ورځ چې د هغې وخت يواځې الله تعالى ته ښكاره دى، او د ده په علم كې مقرّر او مقدّر دى.

ثُمَّ اِنَّكُمۡ اَيُّهَا الضَّآلُّوۡنَ الۡمُكَذِّبُوۡنَ ﴿۵۱﴾ لَاٰكِلُوۡنَ مِنۡ شَجَرٍ مِّنۡ زَقُّوۡمٍ ﴿۵۲﴾ فَمَالِـُٔوۡنَ مِنۡهَا الۡبُطُوۡنَ ﴿۵۳﴾

بيا به بېشكه تاسې اى ګمراهانو دروغ ويونكيو. خامخا خوړونكي به يئ (په دوزخ كې) له ونې د زقّوم څخه. پس ډك كوونكي به يئ له هغې (ونې) څخه ګېډو خپلو لره.

تفسير: يعنې كله چې د لوږې له لاسه ترهور (مضطرب) شي؛ نو دا ونه دوى ته د خوړلو لپاره وركوله كيږي، او دوى به له هغې څخه خپلې ګېډې ډكوي.

فَشٰرِبُوۡنَ عَلَيۡهِ مِنَ الۡحَمِيۡمِ ﴿۵۴﴾ فَشٰرِبُوۡنَ شُرۡبَ الۡهِيۡمِ ﴿۵۵﴾

پس څښونكي به يئ تاسې په هغه (زقوم خوړلي شوي) باندې له اوبو سوځوونكيو څخه. پس څښونكي به يئ (په شان) د څښلو د اوښانو ډېرو ترږو.

تفسير: يعنې هسې چې اوښ په ډېره سخته ګرمۍ كې د ډېرې تندې له لاسه وروسته له دې چې څو ورځې يې اوبه نه وي څښلې، او بيا اوبو ته ورورسيږي؛ نو اوبه په ډېره وارخطايي سره څښي، چې يو څاڅكى هم نه ترې پاتې كيږي، دوزخيان به هم همداسې هغه سوځوونكې اوبه څښي، چې د هغوى خولې به تناكې او كولمې به يې ټوټې ټوټې لويږي، (العياذ بالله).

هٰذَا نُزُلُهُمۡ يَوۡمَ الدِّيۡنِ ﴿۵۶﴾

دا (خوړل او څښل چې ذكر شول) مېلمستيا د دوى ده په ورځ د جزاء انصاف كې.

تفسير: يعنې د انصاف اقتضاء همداسې ده چې د هغو منكرانو مېلمستيا همدا راز وكړه شي.

نَحۡنُ خَلَقۡنٰكُمۡ فَلَوۡلَا تُصَدِّقُوۡنَ ﴿۵۷﴾

مونږ پيدا كړي يئ تاسې (له نشتوالي څخه) نو ولې تاسې باور يقين نه كوئ په ژوندون پس له مرګه؟.

تفسير: يعنې دا خبره ولې نه منئ چې پخوا هم پيدا كوونكى الله تعالى دى، او بيا هم پيدا كوونكى همغه الله تعالى دى؟.

اَفَرَءَيۡتُمۡ مَّا تُمۡنُوۡنَ ﴿۵۸﴾ ءَاَنۡتُمۡ تَخۡلُقُوۡنَهٗۤ اَمۡ نَحۡنُ الۡخٰلِقُوۡنَ ﴿۵۹﴾

آيا وينئ تاسې (چې خبر راكړئ له) هغه اوبو څخه چې څڅوئ يې تاسې (پر رحمونو د ښځو خپلو كې)؟. آيا پيدا كوئ تاسې له دغه (مني نه بشر) كه يو مونږ پيدا كوونكي؟.

تفسير: يعنې د ميندو په رحم كې له نطفې څخه سړى څوك جوړوي؟، هلته ستاسې هيڅ ظاهري تصرّف نه چليږي، او د هيڅا يو ښكاره لاس نه وررسي، او نه څه تصرّف په كې كولى شئ، بيا نو پرته له مونږ څخه بل څوك دي چې له هغه يو څاڅكي اوبو څخه هسې ښكلى شكل جوړوي؟ او بيا په هغې كې سا او روح اچوي.

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ

مونږ مقدّر کړی مو دی په منځ ستاسې کې (ای مخلوقاتو) مرګ.

تفسیر: یعنې ژوند بښل، وژل او نورې ګردې چارې څمونږ په قدرت او قبضه کې دي، کله چې د وجود او د عدم واک او اختیار څمونږ په لاس کې دی؛ نو وروسته له مړینې ژوندي کول هم مونږ ته کوم ګران کار نه دی.

وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿۶۰﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۶۱﴾

او نه یو مونږ عاجز چې څوک تېری رابانديې وکړي. له دې نه چې پیدا کړو بدل ستاسې (نور خلق) په شان ستاسې، او مونږ راپورته پیدا کړو تاسې په هغو (صورتونو سره) چې تاسې به علم نه پرې لرئ.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکی: «یعنې تاسې به بلې نړۍ (جهان) ته بیایو، او ستاسې په ځای به نور خلق ودروو».

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۶۲﴾

او خامخا په تحقیق پوهیدلي یئ تاسې په پیدا کولو ړومبنیو باندې؛ نو ولې نه یادوئ پند نه اخلئ (د دغه الله تعالی په قدرت، او یقین نه کوئ په بیا پیدا کولو باندې)؟.

تفسیر: یعنې همغه ړومبنی پیدایش په یاد کړئ، او د هغه له مخې او اټکله دا دویم پیدایش هم قیاس کړئ !.

أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿۶۳﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿۶۴﴾

آیا پس وینئ (چې خبر راکړئ ماته) هغه چې کرئ یې تاسې. آیا تاسې زرغونوئ هغه که مونږ یو زرغونوونکي؟.

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره خو تاسې تخم شیندئ، ولې دننه په ځمکه کې د هغه پالل او د هغه زرغونول، او له هغه څخه یو تک شین کښت جوړول، او بیا هغه ګټور ګرځول د چا کار دی؟ د دې په نسبت خو تاسې ظاهري او سطحي دعوی هم نشئ کولی، چې هغه څمونږ تیار کړی شوی شی دی.

لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿۶۵﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿۶۶﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿۶۷﴾

که اراده وفرمایو مونږ؛ نو خامخا وبه ګرځوو مونږ هغه (کښت لره) وچ واښه ذره ذره، نو وبه ګرځئ تاسې تعجّب کوونکي او ویونکي د دې خبرې. بېشکه مونږ خامخا تاوان کړي یو (په زراعت خپل کې). بلکه مونږ محروم بې برخې کړی شوي یو (له رزق نه).

تفسیر: یعنې د کښت له پیدا کولو څخه وروسته د هغه محفوظ او باقي پاتې کېدل هم څمونږ کار دی، که مونږ وغواړو؛ نو کوم یو آفت ورولېږو، چې په هغه سره ګرد کښت خاورې ایرې شي، او بیا به تاسې خپل سر پخپلو لاسونو نیولی ژاړئ، او پخپلو منځونو کې به سره ناست راز راز خبرې به جوړوئ !، او وایئ به چې خانه ! تاته خو سږ کال ډېر لوی تاوان او جنجال در رسېدلی دی، که ښتیا پوښتنه کوئ؛ نو زه بالکل خوار او فقیر او تش لاس پاتې شوی یم.

اَفَرَءَيۡتُمُ الۡمَآءَ الَّذِىۡ تَشۡرَبُوۡنَ ﴿۶۸﴾ ءَاَنۡتُمۡ اَنۡزَلۡتُمُوۡهُ مِنَ الۡمُزۡنِ اَمۡ نَحۡنُ الۡمُنۡزِلُوۡنَ ﴿۶۹﴾

آيا پس وينئ (چې خبر راکړئ) تاسې اوبه هغه چې څښئ يې تاسې (او ژوند پرې ترلى دى)؟ آيا تاسو نازلې کړي دي هغه لطيفې خوږې (اوبه) له سپينو وريځو څخه که مونږ نازلوونکي راښکته کوونکي يو (د هغو اوبو؟ بلکه ته يې اى الله !).

تفسير: يعنې باران هم ځمونږ په حکم سره وريږي، او د ځمکې په خزانو کې هغه اوبه هم مونږ ټولوو، آيا تاسې څه زور او قوّت لرئ چې اوبه جوړې کړئ؟ يا يې په زور او زارى له وريځو څخه وورووئ؟.

لَوۡ نَشَآءُ جَعَلۡنٰهُ اُجَاجًا فَلَوۡلَا تَشۡكُرُوۡنَ ﴿۷۰﴾

که اراده فرمايو مونږ؛ نو وبه ګرځوو دا (اوبه) تروې ترخې؛ نو ولې شُکر نه وباسئ (تاسې په دغو نعماوو)؟.

تفسير: يعنې که مونږ اراده وفرمايو؛ نو خوږې اوبه ترخې کوو، چې هيڅوک يې ونشي څښلى، او نه کښت ته په کار ورشي، بيا هم تاسې ځما احسان نه منئ، چې مونږ تاسې ته خوږې اوبه اوروو، او د خوږو اوبو لويې خزانې تاسې ته ساتو، او له هغو څخه تاسې ته راز راز ګټې رسوو.

اَفَرَءَيۡتُمُ النَّارَ الَّتِىۡ تُوۡرُوۡنَ ﴿۷۱﴾ ءَاَنۡتُمۡ اَنۡشَاۡتُمۡ شَجَرَتَهَاۤ اَمۡ نَحۡنُ الۡمُنۡشِــُٔوۡنَ ﴿۷۲﴾

آيا پس وينئ (چې خبر راکړئ) تاسې د اور هغه نه چې بلوئ يې تاسې (له هر راز محروقاتو نه). آيا تاسې پيدا کړې ده ونه د دې (اور) او که مونږ پيدا کوونکي يو (د هغې ونې او د ټولو محروقاتو؟ بلکه ته يې اى الله !).

تفسير: په عربو کې داسې څو تکې شنې ونې دي، چې د هغو د دوو لرګيو له سولولو څخه اور پيدا کيږي، لکه چې په هندوستان کې د بانس د ونې له سولولو څخه اور پيدا کيږي، پخوا له دې نه د (يس) د سورت په آخر کې د دې په نسبت څه بيان ليکلى شوى دى، يعنې په دې ونو کې اور چا ايښى دى؟ تاسې که ما؟ (بلکه تا ايښى دى اى الله !).

نَحۡنُ جَعَلۡنٰهَا تَذۡكِرَةً

مونږ ګرځولى مو دى دغه (دنيوي اور) تذکره يادول (د دوزخ).

تفسير: يعنې دې اورته وګورئ او د دوزخ اور ياد کړئ، دا هم د هغه اور يوه برخه او ادنى نمونه ده، او فکر وهونکي لره دا خبره ور په ياديږي، هغه الله چې له تکې شنې ونې څخه تک سور اور راوباسي، هغه په يقين سره کولى شي او قادر دى چې مړي هم ژوندي کړي.

وَّمَتَاعًا لِّلۡمُقۡوِيۡنَ ﴿۷۳﴾

او (ګرځولى دى مونږ دا اور نفعمن او) په کار راتللو ته لپاره د مسافرانو محتاجانو بې وځلو.

تفسير: يعنې د بيديا او ميدان اوسېدونکيو او پردېسانو ته اور ډېر په کاريږي، په تېره بيا د ژمي او سړو په وخت کې، او پرته له دې څخه د نورو هم ډېر په ښه ورځي، او د مدنيّت ډېر امور پرې مربوط دي.

فَسَبِّحۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلۡعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

نو وکړه نسبت د پاکۍ نامه د رب خپل ته چې له ګردو څنې لوی دی (او تل شاکر اوسه په دغو نعماوو يې).

تفسير: يعني هغه ذات چې داسې مختلف شيان او د کار وړ څيزونه يې پيدا کړي دي، او خاص پخپل فضل او احسان يې مونږ منتفع ګرځولي يو، د هغه شکر اداء کول په کار دي، او د کافرانو او منکرانو د هغو چتي او اپلتو خبرو په مقابل کې چې هغه الله تعالی ته يې نسبت کوي؛ د هغه د مبارک نامه پاکي بيانول پکار دي، د تعجّب ځای دی چې دا خلق سره د داسې باهره وو آياتونو او نښو د ليدلو بيا هم د هغه الله تعالی په قدرت او وحدانيت باندې هسې چې ښايي نه پوهيږي.

فَلَآ أُقۡسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾

نو قسم خورم زه په ځايونو د پرېوتلو د ستوريو باندې.

تفسير: او دويمه معنی يې دا ده چې: قسم خورم د آيتونو په راښکته کېدلو د پيغمبرانو په زړونو باندې، يا د قرآني آيتونو په راښکته کېدلو باندې له اسمانه پر ځمکې باندې چې لږ لږ او ورو ورو رانازليږي.

وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوۡ تَعۡلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَٰبٍ مَّكۡنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾

او بېشکه دا قسم خامخا قسم دی که پوهېږئ تاسې عظيم ډېر لوی. چې بېشکه دا (کتاب لوستی شوی په تا باندې) خامخا قرآنکريم عزت والا دی. (چې ليکلی شوی دی) په کتاب پټ ساتلي شوي (لوح محفوظ) کې. چې نه مسه کوي ده لره او نه دې يې مسه کوي مګر هغه چې پاک کړی شوي وي (يعنې پاکان).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعني پرښتې په دې پاک کتاب باندې لاس لګوي، هغه کتاب همدا ليکلی شوی کتاب دی، د پرښتو په لاسونو سره يا په لوح محفوظ کې»، ځينې د ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ﴾ ضمير قرآن ته اړوي، يعنې دې پاک قرآن ته لاس نه وروړي مګر خو پاک سړي، يعنې هغه کسان چې زړونه يې صاف او اخلاق يې پاک وي، د همداسې سړيو فکرونه او عقلونه د دې لوی کتاب په علومو او حقائقو، معارفو او آيتونو باندې هم په ښه ډول سره رسيږي، يا نه مسه کوي دا قرآن مګر خو پاک خلق، يعنې بې اودسه هغه ته لاس نه وروړي، لکه چې د نبوي احاديثو څخه هم دا خبره ثابته شوې ده، نو په دې تقدير سره د ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ﴾ نفي به د نهي لپاره وي.

تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾

(هغه قرآن چې ټوټه ټوټه) نازل کړی شوی دی له (طرفه د پالونکي) رب د عالميانو.

تفسير: يعنې دا کومې کوډې (جادو) او ټوکې نه دي، او نه د کاهنانو چتي او اپلتې خبرې دي، او نه د شاعرانو توهّمات او مبالغات او هسکې استعارې دي، بلکه يو لوی، مقدّس، معزّز، پاک او اسماني کتاب دی، چې د رب العالمين له لوري د ټول عالم او ګردو نړۍ والو (اهل جهان) د لار ښوونې لپاره راښکته شوی دی، هغه الله تعالی ځمونږ پاک الله دی چې د لمر، سپوږمۍ او ستوريو ډېر کلک، محکم، عجيب، غريب او ښکلی ترتيب او نظام يې قائم کړی دی، او هغه ګرد سماوي اجرام د يوه مرتّب قانون اومنظم اصولو سره د خپلو ورځنيو ختلو او پرېوتلو او نورو تأثيراتو او اغېزو سره د خپل عظمت، قدرت، قوّت، وحدانيت، تصرف او د عظيم الشأن اقتدار مظاهرې او په زړه پورې ننداري راښيي.

أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

آيا په دې خبرې (د قرآن) باندې تاسې سپک کوونکي یئ (دروغ یې ګڼئ)؟. او ګرځوئ تاسې روزي برخه خپله (له قرآنه دا خبره) چې تاسې دروغ ګڼونکي یئ (دغه قرآن لره).

تفسیر: یعنې آیا دا هسې دولت دی چې له هغه څنې په ګټه اخیستلو کې تاسې سُستي او کاهلي وکړئ، او خپله برخه همدومره وګڼئ چې د الله تعالی هغه راښوولي حقائق دروغ ثابتوئ؟ لکه چې د باران د لیدلو په وخت کې وایي چې هغه ستورى هغه برج ته راغلى؛ نو څکه ورښت وشو، ګواکې دوی د الله په قدرت قائل نه دي، او په هسې وینا سره دوی د رحمت د دې باران قدر هم نه کوي، چې د پاک قرآن په شکل کې رانازل شوی دی، او دا ویل چې د الله تعالی له خوا نه دی لېږلی شوی؛ سخته بدبختي، حرمان او بد نصیبي ده، آیا د یوه نعمت شکر ګزاري همداسې کېدی شي، چې هغه دروغ وبللی شي؟.

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾
فَلَوْلَا إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾

نو ولې په هغه وخت کې چې ورسیږي (روح د سړي) ستوني ته. او (حال دا وي چې) تاسې په دغه وخت حاضر اوربدونکي نظر کوونکي یئ هغه ته. او مونږ ډېر نژدې یو هغه ته (څمونږ پرښتې) له تاسې څخه مګر نه وینئ، او نه پوهېږئ تاسې. پس ولې که یئ تاسې چې جزا نه درکوله کیږي او نه ژوندی کیږئ؛ نو راوګرځوئ تاسې دا (روح) که چېرې یئ تاسې رښتیني (په دې ګمان خپل کې چې جزاء نشته).

تفسیر: یعنې په داسې بېفکرۍ او بې خوفۍ سره د پاک الله تعالی خبرې دروغ ګڼئ، ګواکې تاسې د چا په حکم او واک کې نه یئ، یا هیڅ نه مرئ، او له الله تعالی سره نه مخامخ کېږئ، ښه ! څه وخت چې ستاسې د کوم عزیز او محبوب سا په ختلو کې وي، او سا یې په ستوني کې بنده شي، او د څنکدن ربړونه پرې تیریږي، که تاسې له هغه سره نژدې کېنئ او د ده هغه بې وځلي او بېچارګي پرېشاني او سرګرداني وګورئ، له بلې خوا پرښتې له تاسې څخه هغه ته ډېرې نژدې دي، چې تاسې یې نه وینئ، که ستاسې واک او اختیار د بل چا په لاس کې نه دی؛ نو په هغه وخت کې تاسې د خپل هغه محبوب او مین سا او روح ولې نه شئ ساتلی؟ او د څه لپاره هغه مین او محبوب مو له تاسې څخه په داسې حال کې چې ستاسې زړونه خوړیږي، او اوښکې مو بهیږي، بېلتون کوي، او تاسې په خپل فراق او بېلتون ژړوي.

فَأَمَّا إِن كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِن كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾
فَسَلَامٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾

نو که چېرې وي (دغه مړی) له مقرّبینو څخه (الله ته). نو (شته ده لره) راحت هوسایي (آرام) او ښه رزق او جنّت ډک له نعمتونو څخه. او که چېرې وي (دا مړی) له یارانو ملګرو د ښي لاس. نو سلامتیا ده تا لره له یارانو ملګریو د ښي لاس څخه.

تفسیر: یعنې تاسې د یوې شیبې لپاره هم هغه نه شئ ساتلی، او هغه خپل ځای ته هرومرو رسېدونکی دی، که هغه مړی له مقرّبینو څخه وي؛ نو اعلیٰ درجه روحاني او جسماني، د هوسایي راحت عیش او چړچو سامانونو ته رسیږي، او په ښي لاسه ډله (اصحاب الیمین) کې شاملیږي، او هیڅ یوه وېره او ربړونه ورته نه پاتې کیږي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي:

«یعني د هغوی له لوري ډاډه (خاطر جمع) اوسه !»، یا دا مطلب چې د (أصحاب الیمین) له طرفه هغوی ته سلامونه رسیږي، یا هغه ته ویل کیږي: تا لره په راتلونکي وخت کې سلامتي او هوسایي (آرام) ده، او ته په اصحاب یمین کې شامل او ګڼل یې.

وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾

او که چېرې وي (دغه مړی) له دروغ ویونکیو ګمراهانو څخه. نو مېلمستیا ده (ده ته) له سوځوونکیو اوبو څخه. او ننه ایستل دي په اور (د دوزخ) کې.

تفسیر: یعنې د هغه پای او انجام هسې وي چې پخوا له مړ کېدلو څخه هغه ته د هغه راتلونکی حال احوال اوراوه کیږي.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾

بېشکه دا خبره (چې ذکر شوه په شان د دې درې صنفو کې) خامخا همدا حقه یقیني ده.

تفسیر: یعنې ستاسې له تکذیب څخه هیڅ شی کېدونکي نه دي، هر هغه شیان چې د مؤمنانو او مجرمانو په نسبت خبر ورکړی شوی دی؛ هغه ګرد صحیح او یقیني دي، او هم هغسې کېدونکي دي.

فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

پس وکړه نسبت د پاکۍ نامه د رب خپل ته چې له ګردو (ټولو) څخه ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې په تسبیح او تحمید کې مشغول اوسئ !، چې دا د هغه ځای لپاره لویه تیاري ده، او په همدې ښه چاره کې بوخت اوسئ !، او د مکذبینو د زړه خوږوونکیو خبرو څخه زیات مه خپه کېږئ !.

تمّت سورة الواقعة، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الۡحَدِيۡدِ

«د (الحدید) سورت مدني دی، (۲۹) آیتونه او (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۷) او په نزول کې (۹۴) سورت دی، د (الزلزال) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ۚ

نسبت د پاکۍ کوي الله ته هغه چې په اسمانونو او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکو).

تفسیر: یعنې د حال یا د قال په ژبه په دواړو سره د الله تعالی حمد، ثناء، او تسبیح وایي.

وَهُوَ الۡعَزِيۡزُ الۡحَكِيۡمُ ۝۱ لَهٗ مُلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ۚ يُحۡيٖ وَيُمِيۡتُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيۡءٍ قَدِيۡرٌ ۝۲

او همدغه (الله) ښه غالب قوي ښه حکمت والا دی. خاص دغه (الله) لره ده باچایي د اسمانونو او (باچایي) د ځمکې، (همدغه الله) ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، او همدغه (الله) په هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې همدغه ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسیر: یعنې په اسمان او ځمکه یا په دواړو کې یا هر چېرې د الله تعالی احکام چلیږي، او هر چېرې او هر کله واک او اختیار لري، د ایجاد او اعدام او د ګردو چارو ملونې او قبضه د ده په لاس کې ده، هیڅ یو قوّت او طاقت د هغه د تکویني قدرت او تصرّف مخه نشي نیولی.

هُوَ الۡاَوَّلُ وَالۡاٰخِرُ

همدغه (الله) اول دی (له هر شي څخه چې مخکې ترې څوک نشته)، او آخر دی چې وروسته ترې څوک نشته.

تفسیر: کله چې هیڅوک نه وو، الله جل جلاله موجود وو، او کله چې هر څه فنا شي؛ الله جل جلاله به موجود وي.

وَالظَّاهِرُ وَالۡبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيۡمٌ ۝۳

او ظاهر دی، بره ترې څوک نشته، او باطن دی (دنیا کښې نه لیدل کیږي) د ده نه پناه څوک نشته، او همدغه (الله) دی په هر شي باندې ښه عالم ښه پوهېدونکی.

تفسیر: د هر شي وجود او ظهور د هغه الله تعالی له ایجاد څخه دی، نو ځکه د الله تعالی وجود که ظاهر او باهر نه وي؛ نو د بل چا به وي؟ له عرشه نیولې تر فرش پورې، او له ذرې څخه اخیستې تر لمر او نورو لویو کرو پورې، هر یو شی د هغه په وجود او شته والي باندې روښان دلیلونه دي، او بېلې بېلې شاهدۍ لولي، خو سره له دې د هغه ذات

او اصلي حقائقو او صفاتو ته هغسې چې ښايي عقل، پوهه او ادراک نه ور رسيږي، او د ده د هيڅ يوه صفت احاطه کول هم امکان نه لري، او نه پخپل قياس او ادراک سره څوک د هغه د څنګوالي (کيفيت) بيان کړی شي، نو ځکه ويلی شو چې له هغه څخه زيات پټ او باطن بل څوک نشته، په هر حال سره هغه الله تعالی د باندې هم دی او دننه هم دی، ظاهر هم شته او په باطن کې هم دی، او په هر راز احوالو باندې که پټ دی يا ښکاره؛ ښه خبردار او ډېر پوه دی، ظاهر د غالب په معنی هسې چې د هغه له پاسه هيڅ يو قوت نشته، باطن داسې چې له هغه څنې پرته (علاوه) هسې کوم ځای موقع به نه وي چې څوک به هلته تـرې پټ شي، يا يې له علمه او پوهې څخه کوم شی لرې او پټ وي، د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په حديث کې راغلي دي: «وأنت الظاهر فليس فوقك شيء، وأنت الباطن فليس دونك شيء».

هُوَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِىْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه په مقدار د شپږو ورځو کې (له ورځو د دنيا نه) بيا اوچت شو په عرش باندې (لکه چې له شانه د الوهيت د ده سره مناسبه وه).

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا

معلوم دي (الله ته) هغه څه چې ننوځي په ځمکه کې (لکه مړي او باران) او هر هغه څه چې راووځي له دغه ځمکې نه.

تفسير: لکه کښت او ترکودې (نباتات) چې له ځمکې څخه راوځي، د دې بيان د (سبأ) په سورت کې پخوا له دې تېر شوی دی.

وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيْهَا

او (معلوم دي الله ته) هر هغه چې نازليږي له اسمانه (لکه رحمت او عذاب)، او هر هغه چې پورته خيژي په دغه (اسمان) کې (لکه نېک عملونه او بد عملونه).

تفسير: يعني له اسمانه پرښتې حکمونه، د قضاء او قدر فيصلې، وريا (باران) او نور راښکته کيږي، او د بندګانو اعمال او د الله أكرم شأنُه وأعظم برهانُه پرښتې او نور پورته کيږي.

وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۴﴾

او دغه (الله) له تاسې سره دی (په علم او قدرت سره) هر چېرې چې يئ تاسې، او الله پر هر هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی (نو جزاء به پرې درکړي).

تفسير: يعني هيڅکله له تاسې څخه غائب نه دی، بلکه هر چېرې او په هر حال کې چې تاسې يئ؛ هغه ګرد دی ښه پېژني، او ټولې ښکاره او پټې خبرې ښه اوري، او ستاسې اعمال او نور ګرد شيان ښهويني.

لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۵﴾

خاص هغه (الله) لره ده باچايي سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، او خاص الله لره ګرځول کيږي ټول کارونه.

تفسیر: یعنې منکران د الله تعالی له باچایي او قلمرو څخه د باندې وتلی نشي، په ټولو اسمانونو او ځمکه کې یواځې د هغه وحده لا شریک له حکومت دی، او په پای کې د ټولو کارونو فیصله د ده له لوري کیږي.

يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۚ

ننه باسي (الله) شپه په ورځې کې او ننه باسي (الله) ورځ په شپې کې.

تفسیر: یعنې الله تعالی کله ورځ لنډوي او شپه اوږدوي (په قوس او جدي کې)، او کله په عکس د دې شپې لنډوي او ورځې اوږدوي (لکه په جوزا او سرطان کې).

وَهُوَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

او دغه (الله) ښه عالم دی په پټو خبرو نیاتو عقائدو د سینو زړونو باندې هم.

تفسیر: یعنې په زړونو کې هغه نیات او ارادې یا هغه خطرې او وسوسې چې پیدا کیږي، په هغو ټولو باندې هغه ښه پوهیږي، او هیڅ شی د ده له پوهې څخه د باندې نه دي.

اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاَنْفِقُوْا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَخْلَفِيْنَ فِيْهِ ۚ

ایمان راوړئ تاسي (او په ایمان همېشه اوسئ) په الله او په رسول د دغه (الله) باندې، او لګوئ (په لاره د الله کې) له هغو (اموالو) څخه چې ګرځولي يئ تاسو (الله) خلیفګان (د پخوانیو) په هغو (اموالو) کې.

تفسیر: یعنې هغه مال او شته چې ستاسې په لاسونو کې شته، د هغو ټولو مالك او څښتن پاك پروردګار دی، او تاسې یواځې د یوه امانتدار او خزانه دار په شان يئ، نو ځکه په هر ځای او هر چا باندې چې هغه الله تعالی تاسې ته د هغه د صرفولو او لګولو په نسبت امر وکړي؛ په هم هغه ځای کې یې تاسې صرف کړئ، او دا خبره مو هم په یاد وي چې پخوا له دې څخه دا مال د نورو په لاسونو کې وو، خو اوس د هغوی په ځای تاسې يئ، او ښکاره ده چې تاسې به هم ځئ.

فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوْا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيْرٌ ۝

پس هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی له تاسې، او لګولي یې دي (اموال خپل په لاره د الله کې) هغوی لره دی اجر ثواب ډېر لوی (په جنّت کې، نو تاسې ته هم نفع رسوي ایمان او خرڅول د اموالو د تاسې).

تفسیر: نو ځکه ضروري ده په هغو کسانو کې چې دا خصلت او صفت موجود نه وي، ښايي چې هغه پیدا کړي !، او په هغو کې چې شته، ښايي چې په هغه باندې مستقیم پاتې وي، او د ایمان په مقتضٰی باندې ټک او عمل وکړي !.

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ۚ وَالرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ لِتُؤْمِنُوْا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ مِيْثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝

او څه مانع عذر دی تاسې لره (بلکه هیڅ مانع نشته) چې ایمان نه راوړئ په الله او رسول د دغه (الله)، حال دا چې (رسول الله) رابولي تاسې چې ایمان راوړئ په رب خپل او په تحقیق اخیستې ده (الله) وعده کلکه د تاسې که چیرې يئ تاسې ایمان راوړونکي (نو ایمان ولې نه راوړئ؟).

تفسیر: یعني په الله تعالی باندې له ایمان راوړلو څخه یا د یقین او معرفت په لارې باندې له تللو څنې کوم شیان ستاسې مخه نیسي؟ او په داسې چارو او معاملو کې لټې سستي او تقاعد ولې وکړ شي، الله تعالی او د هغه پاک رسول تاسې د کوم پردي او غیر معقول څیز په خوا نه رابولي، بلکه تاسې ته ستاسې د حقیقي رب او پالونکي په لور بلنه کوي، چې د هغه اعتقاد ستاسې په اصلي فطرت کې په ودیعت ایښود شوی دی، او تاسې د هغه د ربوبیت اقرار پخوا له دې څخه چې دنیا ته راشئ؛ کړی دی؟، لکه چې تر نن پورې د هغه اقرار اثر او اغېزه څه نه څه د بني آدمانو په زړونو کې موندله کیږي، بیا په دلائلو، براهینو او د رسولانو په ارسال او د اسماني کتابونو په لېږلو سره د هغه ازلي عهد او پیمان تجدید کیږي، او پخوانیو انبیاوو له خپلو امتیانو څنې داسې وعده او پیمان هم اخیستی وو چې د خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم اتباع دې هرومرو وکړي !، او له تاسې څخه ډېر سرې هسې هم دي چې پخپله د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مبارک لاس باندې د سمعې، طاعت، انفاق في سبیل الله او نورو ایماني امورو باندې د ټینګوالي او پابندۍ کلک عهد او تړون هم کړی دی، نو وروسته له دې مبادیو څخه اوس څنګه کېدی شي، هغه څوک چې د منلو اراده لري؛ هغه یې ونه مني، او چا چې منلی دی له هغه څخه غاړه وغړوي، او ترې انحراف وکړي؟.

هُوَ الَّذِیْ یُنَزِّلُ عَلٰی عَبْدِهٖۤ اٰیٰتٍۭ بَیِّنٰتٍ لِّیُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَی النُّوْرِ ؕ وَ اِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِیْمٌ ﴿۹﴾

دغه (الله) هغه ذات دی چې نازلوي پر بنده خپل باندې دلائل ښکاره (لپاره د دې) چې وباسي تاسې له تیارو (د کفر) څخه رڼا (د ایمان) ته، او بېشکه الله په تاسې باندې خامخا ښه مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې قرآن یې را نازل کړ، او د صداقت لارې یې دروښودې، چې د هغو په وسیله تاسې د کُفر او جهل له تیارو څخه ووځئ، او د ایمان او علم او عمل رڼا ته راشئ، او دا د پاک الله لوی شفقت او مهرباني ده، که سختي یې کولی؛ نو تاسو به یې په همدې تیارو کې پرې ښودئ، تر څو په کې مړه شئ، یا به یې د ایمان او یقین له راوړلو څخه وروسته ستاسې خطاوې او ګناهونه نه ښښل.

وَ مَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَ لِلّٰهِ مِیْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ ؕ

او څه مانع عذر دی تاسې لره چې نه نفقه کوئ نه لګوئ (مال خپل) په لاره د الله کې، او خاص الله لره دی میراث د اسمانونو او د ځمکې.

تفسیر: یعنې (مجازي) مالکان فنا کیږي، او ملک هغه حقیقي مالک ته چې الله تعالی دی پاتې کیږي، که نه هسې خو د تل لپاره هغه د ده مال وو، نو بیا د ده په مال کې سم د ده له امر سره خرڅ کول او لګول ولې در نه ښکاري؟، که په خپلې خوښې او واک سره یې نه ورکوئ؛ نو بیا واک هم هغه ته رسېدونکی دی، نو د بندګی اقتضاء او غوښتنه همدا ده چې په خوښۍ سره هغه ورورانديې کړئ !، او د هغه په لاره کې یې خرڅ کړئ !، او د فقر، فاقې، افلاس او تنګۍ څخه ونه ویرېږئ !، ځکه چې د ځمکې او د اسمانونو د خزانو او د شتو مالک او څښتن پاک پروردګار دی، نو آیا په دې لارې کې به پخپلې خوښې سره خرڅ کوونکي او لګوونکي وړي پاتې کیږي !؟.

لَا یَسْتَوِیْ مِنْكُمْ مَّنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ

نه دي برابر له تاسې څخه هغه چې لګولی یې دی (مال خپل په لاره د الله کې) پخوا له فتحې (د حدیبیې یا د مکې) څخه.

تفسیر: ځینو له فتحې څخه د حُدیبیې صلحه روغه مراد کړې ده، او له ځینو روایتونو څخه د هغه تأیید هم کیږي.

وَقٰتَلَ ۚ أُولٰٓئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْۢ بَعْدُ وَقٰتَلُوا ۚ وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى ۚ

او بیا یې جنګ کړی (د کافرانو سره)، دا (لګوونکي د مالونو خپلو په لاره د الله کې او جنګېدونکي پخوا له فتحې د حُدیبیې یا د مکې نه) ډېر لوي دي له جهته د درجې مرتبې له هغو کسانو چې لګوي مال خپل په لاره د الله کې وروسته (له فتح د مکې نه) او جنګیږي (لپاره د اعلاء کلمة الله)، او له دواړو طائفو سره وعده کړې ده الله د نېکۍ (جنّت).

تفسیر: یعنې که هسې د الله تعالی په لاره کې هر مهال هر شی خرڅ کړل شي او جهاد وکړ شي؛ هغه ښه دی، او الله تعالی به د هغه ډېر اجر په دنیا او آخرت کې ورکوي، لیکن هغه مقدور لرونکي چې له خپلو شتو څخه یې پخوا د حُدیبیې له روغې یا د مکې له بري فتحې څخه خرڅ کړي دي، او د جهاد شرف یې ګټلی دی؛ هغوی ډېرې لویې درجې موندلي دي، او وروستني مسلمانان د هغوی په درجو پورې نشي رسېدلی، ځکه چې په هغه وخت کې د حق منونکي او په هغه باندې سر قربانوونکي سړي ډېر لږ وو، او ګرده دنیا له کافرانو او باطلو خوښوونکیو څخه ډکه وه، په هغه وخت کې اسلام جاني او مالي قربانۍ ته ډېره اړتیا او احتیاج درلود، او مجاهدینو ته په ښکاره ډول د اسبابو، اموالو، غنائمو، وسلو، خوړو او نورو ضروریاتو هیلې او توقّعات ډېر لږ وو، په داسې حالاتو کې ایمان راوړل او د الله او د هغه د رسول په لاره کې د خپلو ځانونو او مالونو او شتو قربانول د دنیا د لویو اولوالعزمانو او د هغو لویو سړیو کار دی، چې د هغوی ثابت قدمي او ټینګتیا له غرونو څخه هم ټینګه او کلکه وي، فرضي الله عنهم ورضوا عنه.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۱۰﴾

او الله په هغو کارونو باندې چې کوئ یې تاسې ښه خبردار دی (نو جزاء به پرې درکړي).

تفسیر: یعنې الله تعالی له هر شي څخه خبر دی، او پوهیږي چې د چا عمل څه درجه لري؟ او د هغه د اخلاص وزن او تول څومره دی؟ نو له خپلې پوهې سره سم له هر یوه سره به بېله بېله معامله کوي.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿۱۱﴾

څوک دی ذات هغه چې قرض ورکوي الله لره په قرض ورکولو نېکو سره، نو بیا به (الله) دوچنده کړي (هغه قرض) ده لره، او خاص ده ته اجر ثواب دی نېک (د عزّت).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «له پور څخه دا مطلب دی چې په دې وخت په جهاد باندې تاسې خپل مالونه او شته ولګوئ، بیا همدا تاسې د ډېرو شتو خاوندان کېږئ، او په آخرت کې لویې مرتبې او مرادونه مومئ، د دوه ګوني معنی هم همدا ده، که نه د نوکر او بادار په منځ کې هسې ګټې وټې نشته، که چاته څه شی ورکوي مختیار دی، او که نه یې ورکوي؛ هم همدی مختیار او واکدار دی».

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنٰتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمٰنِهِمْ

(یاده کړه ای محمده !) هغه ورځ (د قیامت) چې وینې ته مؤمنان سړي او مؤمناتې ښځې چې ځغلي به رڼا د دوی مخکښې له دوی څخه او له ښي خوا د دوی څخه.

تفسیر: د حشر په میدان کې کله چې د (صراط) په پل تیرېږي، پس ډېره سخته توره تیاره وي، نو په دې وخت کې له هر چا سره د هغه د ایمان او ښه عمل رڼا وي، ښایي چې د ایمان رڼا چې ځای یې زړه وي، او د ښو عملونو به په ښې خوا کې وي، ځکه چې ښې چارې ګردې په ښي خوا کې سره ټولیږي، د هر چا ایمان او عمل په هره درجه اندازه او مېچ چې وي؛ په هغه مېچ او اندازه سره به د هغه رڼا او روښانتیا هم وي.

بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝۱۲

(او وبه ویل شي دوی ته چې) زېرې د تاسې نن ورځ دی (ننوتل په) جنت چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په هغو کې، دغه دی هم دغه برى موندل ډېر لوی.

تفسیر: ځکه چې جنّت د الله تعالی د خوښې ځای دی، هغه کسان چې جنّت ته رسیږي؛ ګواکې د هغو ګردو مرادونه وررسېدلي وي.

يَوْمَ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا انْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُّوْرِكُمْ ۚ قِيْلَ ارْجِعُوْا وَرَآءَكُمْ
فَالْتَمِسُوْا نُوْرًا ۭ فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُوْرٍ لَّهٗ بَابٌ ۭ بَاطِنُهٗ فِيْهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهٗ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ۝۱۳

(یاده کړه ای محمده ! هغه) ورځ چې وایي به منافقان سړي او منافقانې ښځې هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (داسې چې): وګورئ مونږ ته (انتظار وکړئ) چې رڼا واخلو له رڼا ستاسې، نو وبه ویل شي دوی ته (تمسخرًا): چې وګرځئ شاوو خپلو ته پس ولټوئ رڼا، پس وبه واهه شي په منځ د دغو (منافقانو او مؤمنانو) کې یو دېوال چې هغه لره به دروازه وي، دننه طرف د هغې (دروازې کې به چې د جنّت په جانب دی) رحمت وي (مؤمنانو لره)، او د باندې طرف ته د هغه (چې جانب د منافقانو دی) له طرفه د هغه څخه به عذاب وي.

تفسیر: یعنې د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې به یو لوی دېوال ودرول کیږي، چې په هغه کې به یو ور وي، له دې وره به مؤمنان د جنّت په لوري درومي، او د منافقانو له سترګو څخه به پټیږي، د وره په منځ کې د جنّت ورمې او ښې ننداره به لرې بریښي، او له وره د باندې به د الله تعالی د عذاب نښې او د هغه ویروونکې اغیزې او منظرې وي.

يُنَادُوْنَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ ۭ

غږ به وکړي (منافقان) دغو (مؤمنانو) ته: آیا نه وو مونږ له تاسې سره (ملګري په دنیا کې).

تفسیر: خبره داسې ده چې رسمي کافران به د (صراط) په پل باندې نه تیریږي، بلکه ړومبی به په دوزخ کې د هغه له وره څخه په تېل وهلو غورځولی شي، هو ! هغه کسان چې د کوم پیغمبر امّت او تابعدار وي، اعمّ له دې چې ښه وي یا خراب؛ هغه به د (صراط) له پله تیریږي، وروسته له دې څخه چې د الله تعالی امر ورته وشي؛ په هغه پل باندې به وخیژي، په یوه سخته تیاره کې به ګرد خلق ډوبیږي، په دې توره تیاره کې به له ایمان لرونکیو سره یوه رڼا وي، چې دوه مخیز (منافقان) به هم غواړي چې د هغې رڼا په شاوخوا کې لاړ شي، خو څرنګه چې مؤمنان ډېر ګرندي او تېز لکه الوتکې، موټر، بایسکل، اس او نور ځغلي؛ نو ځکه هغه رڼا له هغوی لرې تښتي، نو دلته به دا منافقان په شورماشور او نارو سورو باندې خولې پرانیځي، چغې به وي او وایي: لږ خو ودرېږئ چې مونږ هم ستاسې په رڼا کې

درسره لاړ شو، مونږ په دا توره تیاره کې لکه ړانده هسې تیربږو، مونږ مه پرېږدئ چې له تاسې څخه وروسته پاتې شو، لږ څه ډیل وکړئ او انتظار وکړئ، چې مونږ هم ستاسې له دې ڼا څخه لږ څه ګټور شو، آخر مونږ په دنیا کې له تاسې سره یو ځای اوسېدو، او په ښکاره ډول مونږ هم په مسلمانانو کې شمېرل کېدو، دوی به داسې ځواب اوري چې: بېرته وګرځئ !، او خپلو ځانونو ته هلته رڼا ولټوئ !، که یې ومومئ له هغه ځایه یې واخلئ !، د دې خبرې له اورېدلو څخه دوی بېرته ګرځي، په دې منځ کې به په هسې یوه توره تیاره کې سره لوېږي، چې په هیڅ یو شي باندې به د دې نظر ونه لګیږي، او هغه دېوال د دوی او د هغې رڼا په منځ کې راځي، مطلب یې دا چې دا رڼا په دنیا کې په ښو عملونو سره په لاس راتله، هغه ګټه او رڼا له تاسې څخه هلته پاتې شوې ده، بېرته دنیا ته وګرځئ چې دا هلته له تاسې څخه پاتې ده، یا به هغه ځای مراد وي چې د (صراط) په پل له ختلو څخه پخوا هلته رڼا او نور هر چا ته تقسیم کېده.

قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنَّكُمْ فَتَنتُمْ أَنفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾

نو وبه وايي (مؤمنان منافقانو ته چې) هو ! وئ (تاسې له مونږ سره) مګر تاسې په فتنه کې اچولی وو تاسو ځانونه خپل، او انتظار کاوه تاسې (په آفتونو او حوادثو مؤمنانو ته)، او شک به مو کاوه تاسې (په اسلام کې)، او غولولي وئ تېر ایستلي وئ تاسې ارزوګانو خپلو تر هغه پورې چې راغی امر حکم د الله (چې مرګ ستاسې دی)، او غولولي یئ تاسې په (کرم د) الله باندې غولوونکي (چې شیطان دی).

تفسیر: یعني بېشکه په ښکاره ډول په دنیا کې تاسې له مونږ سره وئ، او په ژبې سره مو د اسلام دعوی کوله، خو باطني حالت مو داسې وو چې په لذّاتو او شهواتو کې وئ، او د نفاق لاره مو غوره کړېوه، او خپل ځانونه مو غولولي او په هلاکت کې مو اچولي وو، او بیا مو توبه هم ونه کړه، بلکه تل به مو لارې ته کتل، او انتظار به مو ایستو، چې کله پر اسلام او مسلمانانو باندې کومه تکه لوېږي، او د دین په نسبت به په شکوکو او شبهاتو کې لویدلي وئ، تاسې په همدې فریب او غلونه کې داسې ګڼل، چې وروسته له دې څخه به ستاسې څنې هیڅ پوښتنه نه کیږي، او تاسې په داسې خیالونو کې مست او بېخبره پراته وئ چې د الله تعالی حکم او امر راورسېد، مرګی راغی او تاسې یې راګیر کړئ، ګواکې هغه لوی غولوونکي (شیطان) تاسې له لارې څخه وویستئ، چې اوس هیڅ یوه د ژغورنې او د خلاصې لاره درپاتې نه ده.

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ مَأْوَاكُمُ النَّارُ ۖ هِيَ مَوْلَاكُمْ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

پس نن ورځ وا به نخیستله شي له تاسې څخه (ای منافقانو !) فدیه معاوضه، او نه له هغو کسانو څخه چې کافران شوي وو، ځای د ورتلو ستاسې (او د دوی د ټولو) اور (د دوزخ) دی، همغه (اور لایق او) ملګری ستاسې دی، او بد ځای د ورتلو دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعني بالفرض که تاسې منافقان او ښکاره کافران څه معاوضه او فدیه ورکړئ، او وغواړئ چې په هغه چل سره مو ځانونه وژغورئ؛ نو د داسې چارې د منظورۍ هیڅ یو صورت نشته، پس تاسې ګرد په همغه کور کې پاتې کیدونکي یئ، او همدا د دوزخ اور ستاسې د هستوګنې ځای دی، او همدا مو ملګری دی، د بل چا د رفاقت او ملګرتوب توقّع او هیله او امید مه لرئ.

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

آیا نه دی راغلی وخت هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (د دې) چې وویریږي زړونه د دوی (له جهته) د ذکر (وعید) د الله نه، او (له جهته د) هغه څیز چې نازل شوی دی له حق څخه (چې قرآن دی).

تفسیر: یعني هغه وخت رارسېدلی دی چې د مؤمنانو په زړونو کې د الله تعالی او د قرآن یاد او مینه او محبت لا ښه ځای ونیسي، او د اسلام د حقاني دین په مقابل کې غاړه کیږدي، او ښه پاسته شي، او له الله تعالی څخه لا وویریږي.

وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ⁽¹⁶⁾

او نه دې کیږي (په سختوالي د زړه کې) په شان د هغو کسانو چې ورکړی شوی وو هغوی ته کتاب پخوا له دې څخه، نو اوږده شوه په دوی باندې زمانه، نو سخت شول زړونه د دوی، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان دي.

تفسیر: یعني ایمان همغه دی چې زړونه پرې نرم شي، د نصیحت او د الله تعالی یاد په هغو باندې ډېره اغېزه او اثر واچوي، او ژر یې قبول کړي، پخوا به اهل الکتابو ښه پندونه د خپلو پیغمبرانو له صحبته اخیستل، له څو مودې راهیسې پر هغوی باندې د غفلت خوب غلبه کړې ده، او هر شی له دوی څخه هېر او زړونه یې سخت او په اکثرو د دوی کې ډېره سرکشي او یاغیتوب پېښ شوی دی، نو اوس د مسلمانانو وار راغلی دی، چې هغوی د خپل مبارک پیغمبر له صحبت څخه ښې ګټې وکړي، او په نرم زړه کامل انقیاد او د ذکر الله په پوره خشوع او زیات خضوع سره د الله تعالی او د ده د رسول اوامر او احکام ومني، او په ښو صفاتو سره متّصف شي، او هغه لوی مقام ته وخېژي چې هلته تر اوسه پورې بل کوم امّت نه دی ختلی.

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ⁽¹⁷⁾

پوه شئ تاسې چې بېشکه الله ژوندۍ کوي زرغونوي ځمکه وروسته له موت، وچوالي د هغې (په باران سره)، په تحقیق ښکاره بیان کړي دي مونږ تاسې ته دلائل او آیتونه لپاره د دې چې تاسې عقل په کې وچلوئ (او کار ترې واخلئ په دنیوي او اخروي امورو خپلو کې).

تفسیر: یعني د عربو خلق جاهل او ګمراه او داسې وو لکه مړه ځمکه، اوس الله جل جلاله هغوی ته ایمان وروباښه، او د علم په روح سره یې ژوندي او په دوی کې یې ګرد کمالات پیدا کړل، لنډه یې دا چې کوم (روحًا) مړ انسان لره نه ښایي چې مأیوس بې هیلي او ناامید شي، ځکه چې که په رښتیا سره توبه وکاږي؛ نو بیا الله تعالی د هغه په کالبد کې د ژوندون روح ننباسي.

إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ⁽¹⁸⁾

بېشکه خیرات ورکوونکی سړي او خیرات ورکوونکي ښځې او هغه څوک چې قرضونه یې کړي دي له الله سره قرض نېک؛ دوچند به کړ شي دوی ته (ثواب د قرض د هغوی)، او وي به دوی ته اجر ثواب ډېر لوی (چې جنّت دی).

تفسیر: یعنې هغه څوک چې د الله جل جلاله په لاره کې په خالص نیت سره د هغه د خوښې په خاطر خرڅ وکړي، او خپل مال ولګوي، او پرته له الله جل جلاله څخه د کومې بدلې یا د شکرېې غوښتونکی نشي؛ ګواکې هغه پاک الله تعالی ته پور ورکوي، نو ډاډه اوسئ ! چې د هغه ورکړه به نه ضایع کیږي، بلکه څو چنده به بېرته ورګرځي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ ۖ وَالشُّهَدَاءُ عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په الله او په (ټولو) رسولانو د دغه (الله)؛ دغه کسان همدوی دي ډېر رښتیني او شاهدان دي (په ورځ د قیامت کې پر دروغ ویونکیو باندې) په نزد د رب خپل، وي به دغو (صدیقانو مؤمنانو) ته اجر د دوی او رڼا د دوی (چې پرې تیریږي به په پل صراط بانـدې)، او هغه کسان چې کافران شوي دي، او نسبت د دروغو یې کـړی دی آیتونو ځمونږ ته؛ هغوی دي یاران ملګري د دوزخ (چې اصلاً د همدوی لپاره جوړ شوی دی).

تفسیر: محقّق مترجم (رحمه الله) په ښکاره سره د (الشهداء) عطف په (الصدّیقون) باندې منلی دی، یعنې هغه خلق چې په پاک الله او د ده په رسول پوره یقین لري، او د دې یقین اثر د دوی له اعمالو او احوالو څخه هم ښکاري، نو دوی رښتیني او پاخه ایمانداران دي، او د الله تعالی په مخ کې هم دوی د شاهدانو په ډول د نورو حال او احوال هم راښکاروي، لکه چې د «البقرة» د سورت په (۱۷) رکوع (۱۴۳) آیت ځمونږ د دغه مقدّس تفسیر کې داسې یو آیت راغلی دی: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ په آخرت کې به داسې ریښتونکیو ایماندارانو لره د دوی د عمل او د ایمان له درجې سره سم ثواب او رڼا ورښنله کیږي.

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ ۖ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا ۖ وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ ۚ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾

پوه شئ تاسې (ای تشې دنیا خوښوونکیو) چې بېشکه دغه ژوندون لږ خسیس خوشې بې فائدې لوبې، او بېکاره عبث مشغولتیا، او زینت ښایست، او فخر لویي کول دي په منځ ستاسې کې یو په بل باندې، او ډېروالی دی په اموالو او (ډېروالی دی) په اولاد کې، په مثل (د نباتاتو) د باران دي (چې پر تېزې ځمکې باندې اوري)، ښه ښکاري ناشکرانو کوونکو لره زرغونه د دغه (باران)، بیا وچه شي (دا ګیا)، نو پس وبه وینې (ای کتونکیه) هغه (زرغونه یا نبات) زېړ شوی (پس له شینوالي د هغه)، بیا شي هغه (وچ واښه) مات تار په تار، او په آخرت کې عذاب شدید سخت دی (لپاره د هغه چا چې منګولې یې ولګولې په تشو دنیوي امورو، او آخرت ته یې شا کړه)، او مغفرت ښښنه ده لویه له (جانبه) د الله، او رضوان رضاء خوښي ده (هغه چا ته چې مشغول شي په اخروي امورو او دنیا ته شا کړي)، او نه دی (دغه) ژوندون لږ خسیس مګر دی متاع اسباب د غرور د غولېدلو (چې نه پاتې کیږي).

تفسیر: هر سړی د خپل عمر په اول کې بازي او لوبې کوي، بیا په جوړښت ډول او فېشن او سینګار پسې ګرځي، بیا د خپل پت او د اعتبار په زیادت پسې لوېږي، بیا یې د مړینې ورځ نژدې کیږي، د مال او اولاد په فکر کې ډوب تللی وي، چې وروسته له ما څنې به څما د کور، کهول، آل اولاد حال او ژوندون څرنګه وي؟ مګر دا ګرد ساز او سامان، فکرونه

او جاجونه فاني او زائل دي، لکه چې د کښتو رونق او بهار د څو ورځو له مخې وي، بیا ژېړ شي او وچېږي، او انسانان او حیوانات یې ګوډ او ماتوي، او ذره ذره کوي یې، او د هغه د سینګار او رونق نوم او نښه نه پاتې کېږي، د دنیا د ژوندون حال او احوال او د هغه ساز او سامان هم داسې وګڼئ، چې سړی د هغه په عارضي باغ او بهار باندې غولېږي او تېروځي، او خپل انجام پرې خرابوي، ځکه چې وروسته له مرګه هیڅ یو له دې شیانو څخه نه په کارېږي، او هلته یوازې هغه ایمان او ښې چارې او صالحه اعمال په کارېږي او په درد یې خوري، چې سړي په دنیا کې کړي وي، او که کور یې ورانیږي، په آخرت کې هغه لره د الله تعالی خوښي او رضامندي لاس ته نه ورځي، هغه کسان چې د ایمان له دولت څخه بې برخې وي، او د کفر او عصیان او د ګناهونو له پیټي سره آخرت ته حاضرېږي؛ هغه ته به سخت عذاب وررسیږي، او هغو مړیو ته چې سره د لرلو د ایمان یې خپلو ایماني چارو کې څه لنډوالی او کوتاهي کړې وي؛ د هغوی له قصور سره برابره سزا ورکوله کیږي، او بیا یې پاک الله بښي، د دنیا خلاصه هغه وه، او د آخرت مجموعه دا ده:

سَابِقُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٢١﴾

تلوار وکړئ وځغلئ تاسې (ای مؤمنانو !) طرف د مغفرت او ښښني ته چې له (جانبه) د رب ستاسې ده، او (تلوار وکړئ وځغلئ تاسې ای مؤمنانو هغه) جنّت ته چې پلنوالی یې (داسې) دی لکه پلنوالی د اسمان او د ځمکې، تیار کړی شوی دی لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی په الله او (ایمان یې راوړی دی) په رسولانو د دغه (الله)، دغه (موعود جنّت، مغفرت، رضاء، لقاء) فضل د الله دی چې عطا کوي یې هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د عطا یې، چې مؤمنان دي)، او الله څښتن د فضل عظیم دی.

تفسیر: یعنې له موت او مړینې څخه پخوا د هغو شیانو په راغونډولو پسې ولوېږئ چې د هغو په وسیله ستاسې ګناهونه وبښل شي، او جنت مو په برخې شي، په داسې ښو چارو کې لټي کول او سستي کول ښه کار نه دی، او وړاندېوالی وکړئ وځغلئ تاسې ای مؤمنانو ! هغه جنّت ته چې پلنوالی یې داسې دی لکه پلنوالی د اسمان او د ځمکې، یعنې که ځمکه او اسمان دواړه سره یو ځای کړل شي؛ نو له هغو څخه به د جنّت عرض او سور جوړېږي، الله تعالی ښه پوهېږي چې د هغه طول اوږدوالی به څومره وي، تیار کړی شوی دی دغه جنّت لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی په الله او ایمان یې راوړی دی په رسولانو د الله، دغه فضل د الله دی چې عطاء کوي یې هغه چاته چې اراده یې وفرمایي، یعنې ایمان او ښه عمل خو بېشکه د جنّت د حصول وسیله ده، لیکن په حقیقت سره به د جنّت موندل د الله تعالی په فضل او کرم پورې اړه لري، که د هغه فضل او کرم نه وی، نو له سزا څخه ځان بچ کول سخت دي، او جنّت ته رسېدل خو جلا خبره ده.

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ

نه رسیږي هیڅ مصیبت آفت غم په ځمکه او نه ستاسې په ځانونو کې مګر هغه خو لیکلی شوی دی په کتاب (لوح محفوظ) کې پخوا له هغې څخه چې پیدا کړی وي مونږ هغه (په دنیا کې).

تفسیر: په دنیا او نړۍ کې هغه عمومي آفتونه لکه قحط او سوکړه، زلزله، وبا او نور چې راځي، او هغه غمونه او آفتونه لکه رنځ، درد، ناروغي او نور چې په ځینو سړیو کې لیدل کیږي؛ دا ګرد د الله تعالی په علم قدیم کې شته، او فیصله یې صادره شوې ده، او په لوح محفوظ کې لیکلې شوې ده، چې سم له هغه سره دا ګردې پېښې واقع کیږي، او د یوې ذرې په اندازه او میچ هم په هغه کې څه شی نه لږ او نه ډیرېږي.

إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾

بېشکه دا (اندازه پخوا له پیدا کولو) پر الله ډېره آسانه ده.

تفسیر: یعنې الله تعالی د هر شي علم په ذاتي ډول سره لري، او په زحمت او تکلیف یې نه زده کوي، نو بیا هغه ته د علم محیط سره سم د ګردو واقعاتو او حوادثو لیکل پخوا له وقوع څخه په هغه کتاب (لوح محفوظ) کې آیا کوم مشکل کار دی؟ بلکه ډېر ورته سهل او آسان دی، او خبر کړئ تاسې الله أکرم شأنُه وأعظمَ برهانُه په دې سره:

لِّكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ

لپاره د دې چې خفه نشئ تاسو پر هغه څه چې فوت شوي له لاسه وتلي دي د تاسو، او خوشاله نشئ تاسې په هغه څه چې تاسې ته یې درکړي وي (په خوشحالتیا د کبر او هوا سره).

تفسیر: په دې حقیقت مو ځکه تاسې ته خبر درکړی دی چې تاسې ښه وپوهېږئ: هغه فائدې چې تاسې لره مقدّرې دي؛ هغه به ضرور در رسېدونکي وي، او هغه چې مقدّرې نه دي؛ هیڅکله په لاس نه درځي، هر هغه شی چې د الله تعالی په قدیمي علم کې مقرّر او ټاکلی شوی دی؛ هم هغسې کېدونکی دی، نو ځکه که کومه ګټه د چا لاس ته ونه رسیږي؛ ښایي چې پرې خفه او مضطرب نه شي !، او هغه شی یې چې په برخه ورسیږي؛ په هغه باندې ځان تریخ او تریو او مضطرب نه کړي، بلکه د مصیبت او ناکامی په وخت کې صبر او تسلیم، او د هوسایۍ او کامیابی په وخت کې دې شُکر او حمد ووایي.

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ

او الله نه خوښوي هر متکبّر (په نعمت باندې) او فخر کوونکی (په نورو باندې). هغه کسان چې (همدوی پخپله) بخل کوي، او (هم) امر کوي خلقو ته په بخل سره (نو دوی لره سخت عذاب ورکوي).

تفسیر: د زیاترو متکبّرو مالدارانو حالت داسې دی چې لویي کوي، خو د لګولو په وخت کې به یو پول او پیسه هم د دوی له جیبه څخه نه راوځي، په کوم یوه ښه کار کې به دی پخپله د ورکولو توفیق نه لري، مګر پخپلو ویلو او کولو سره نورو ته دا ورښیي چې په موقع کې خرڅ کول د هغو متوکلانو او همّتناکو کار دی چې له پیسو سره دومره زیاته مینه او محبت نه کوي، او پوهیږي چې سختي او نرمي او نور ګرد هغه علی الاطلاق مالكُ له لوري دي.

وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

او هر هغه چې مخ یې وګرځاوه (له احکام الله نه)؛ نو بېشکه الله همغه غني بې پروا په صفتونو سره، ښه ستایلی شوی دی.

تفسیر: یعنې ستاسې له خرڅ کولو او نه کولو څخه هغه ته هیڅ یوه ګټه نه وررسیږي، هغه خو بې نیاز او بې پروا ذات دی، ګردې ښېګڼې (فائدې) او صفات علی وجه الکمال د ده په ذات کې سره ټول شوي دي.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

خامخا په تحقیق لېږلي وو مونږ پیغمبران خپل سره له ښکاره وو دلائلو او نازل کړی وو مونږ له هغوی سره کتاب او میزان تله (قواعد د عدل) لپاره د دې چې ودریږي خلق په انصاف باندې.

تفسیر: ښايي چې له دې کتاب او میزان او تلې څخه د تللو تله مراد وي، چې په هغې سره خپل حقوق اداء کوي، او راکړه ورکړه کوي، او د هغې په وسیلې سره عدل او انصاف کیږي، یعنې کتاب الله ځکه نازل شوی دی، چې خلق په عقائدو، اخلاقو، اقوالو کې د عدل او انصاف په سمه لاره لاړ شي، او د افراط او تفریط څخه بالکل ځانونه وژغوري، او تله یې ځکه ټاکلې وه، چې په پلورلو او پېرودلو (بیع شراء) او نورو معاملاتو کې د انصاف د تلې پلې چابړې هیڅ لوري ته ښکته او پورته نه وي، او ممکن دي چې له تلې څخه شریعت مراد وي، چې د ګردو قلبیه وو او قالبیه وو اعمالو حُسن او قُبح مونږ ته په ښه ډول سره راښیي، والله أعلم.

وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ

او رالېږلې ده مونږ اوسپنه.

تفسیر: یعنې الله تعالی «اوسپنه» پخپل قدرت پیدا کړه، او په ځمکه کې یې د هغه (معادن) کېښودل.

فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

چې په دې کې سخت جنګ ډېر قوت دی، او (په کې ډېرې) منافع ګټې دي لپاره د خلقو.

تفسیر: یعنې چې له دغې اوسپنې څخه د جګړې او جنګ وسلې او نور شیان جوړیږي، او د خلقو زیات کارونه په هغې باندې چلیږي، او ګرد مدني او عصري امر پرې مربوط دی.

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ

او بل لپاره د دې چې عالم شي الله (په علم ظاهري سره) په هغه چا باندې چې مرسته کوي له ده سره او له رسولانو د ده سره په غیبو سره (بې له لیدلو).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د اسماني کتاب په لارښوونه په سمه لاره رانشي، او د انصاف او نیاو تله په دنیا کې سمه ونه دروي، که ضرروت پېښ شي؛ نو هغوی ته جزاء او ګوشمالي ورکوله کیږي، او په ظالمانو معاندینو، مخالفینو او نورو کږو تلونکیو باندې به د الله تعالی او د ده د رسول د احکامو وقار او اقتدار قائمیږي، په هغه وخت کې د توري له موټي څخه نیول او په یوه خالص اسلامي جهاد کې د داخلېدو وار راځي، چې په هغه کې به له همدې اوسپنې څخه کار اخیستل کیږي، په دې وخت کې به دا خبره راښکاره کیږي، چې کوم یو بنده وفادار دی؟ چې بې له لیدلو د الله تعالی د هغه مینه او محبّت او د آخرت په راتللو او د اجر او ثواب او په ګناه او عقاب باندې په غیاب سره ایمان، یقین، او عقیده لري؟ او د هغه د دین او د هغه د رسول او د کتاب متابعت او اعانت کوي؟.

إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾

بېشکه الله ډېر قوي دي (په نصرت د احباوو) ښه غالب دی (په ذلّت د اعداوو).

تفسیر: د جهاد تعلیم او ترغیب د دې لپاره نه دی ورکړی شوی چې الله تعالی ستاسې مرستې، معاونت، او امداد ته څه اړتیا او احتیاج لري، ځکه چې هغه لوی او بې نیاز او بې پروا پروردګار ته دا بې وځلی او کمزوری مخلوق څخه مرسته او کومک ورسولی شي؟ او هغه به دوی ته څه اړتوب ولري؟ هو ! دومره ده چې الله تعالی له داسې امر څخه ستاسې د وفادارۍ امتحان او ازموینه کوي، تر څو هغو بندګانو ته چې دوی په ازموینه کې بریالي شي، لوړ او اعلی مقامات ورکړي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ نوح او ابراهیم، او ګرځولي وو مونږ په اولاده د دغه (نوح او ابراهیم کې) نبوّت پیغمبري (او نازل کړی وو مونږ په اولادو د دوی کې) کتاب.

تفسیر: یعني د پیغمبری او کتاب لپاره مونږ د دوی دواړو له اولادې څخه سرې غوره کړل، تر څو وروسته له دوی څخه دا لوی دولت د هغوی د ذریّت او خېلخانې او ځوځات څخه بهر لاړ نشي.

فَمِنْهُم مُّهْتَدٍ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾

نو ځینې له دوی لار موندونکي دي، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان وتونکي دي (له لارې حقې نه).

تفسیر: یعني هغو خلقو لره مو چې لیږلي وو، یا داسې یې وبولئ چې د دې دواړو له اولادې ځنې بعضې په لاره وو، او زیاتره کسان نافرمانان ثابت شول.

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا

بیا وروسته ولېږل مونږ پر آثار قدمونو د هغوی باندې نور رسولان خپل.

تفسیر: یعني وروستنیو رسولانو د هغو پخوانیو پیغمبرانو په پل باندې تګ کاوه، ځکه چې په اصولي حیثیت کې د ګردو رسولانو تعلیم او ښوونه سره یوه وه.

وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ

او وروسته راووست مونږ عیسی ځوی د مریمې، او ورکړ مونږ ده ته انجیل.

تفسیر: یعني الله تعالی په آخر کې د بني اسرائیلو د انبیاوو خاتم یعني عیسی علیه السلام ته انجیل ورکړ، او استاځی یې وټاکه، او هغوی ته یې واستاوه.

وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

او ګرځولي وو مونږ په زړونو د هغو کسانو کې چې متابعت یې کړی وو د دغه (عیسی) رأفت، نرمي، او رحمت مهرباني.

تفسیر: یعني د عیسی المسیح علیه السلام ملګري چې په واقعي ډول د هغوی په طریقې باندې تلل، د هغوی په زړونو کې پاک الله نرمي ایښې وه، دوی د الله تعالی له مخلوقاتو سره د محبّت او شفقت په ډول سلوک کاوه، او پخپلو منځونو کې به هم تل په مهرباني اوسېدل، او ښه ژوندون یې سره درلود.

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا

او (پیدا کړی وو دوی له ځانه) رهبانیت (ترک د دنیا) چې نوی یې له ځانه جوړ کړی وو دوی هغه (رهبانیت)، نه وو مقرّر کړی مونږ دغه (رهبانیت) په دوی باندې مګر (دوی غوره کړی وو رهبانیت) لپاره د خوښې د الله، پس ونه کړ دوی رعایت د دې لکه چې حق د رعایت یې وو.

تفسیر: یعني په وروستنیو زمانو کې د مسیح عیسی علیه السلام تابعین د بې دینو باچاهانو له لاسه په تنګ شول، او د دنیا له مخمصو څخه وویرېدل، او د رُهبانیت یو بدعت یې وویست، چې د هغه حکم د الله تعالی له لوري نه دی شوی، مګر د رُهبانو نیت هسې وو چې د پاک الله خوښي حاصله کړو، خو بیا یې هغه په پوره ډول سره پای ته ونشو رسولی.

شاه صاحب لیکي: «دا د فقیرۍ او تارک الدنیا کېدلو رسم پرنګیانو (نصاری) ایستلی دی، دوی به په ځنګلو کې یوه تکیه جوړوله، او هلته به کېناستل، نه به یې ښځه لرله، او نه به د اولاد په فکر کې لوېدل، شپه او ورځ به یې عبادت کاوه، له خلقو سره به یې خبرې اترې نه درلودې، او له هغوی څخه به لرې تنښتېدل، او حال دا دی چې الله تعالی خپلو بندګانو ته داسې حکم نه دی کړی چې دنیا داسې پرېږدئ، او له ځېلمې وزګار کېنئ، نو کله چې دوی پخپلو ځانونو باندې د دنیا ترک نوم کېښود، بیا نو په پټه او پردې کې د دنیا غوښتنه ډېره لویه ګناه ده»، د اسلامي حق شریعت له فطري اعتدال څخه پرته (متجاوز) د داسې رهبانیت منع فرمایلې ده.

تنبیه: «بدعت» هغه کار ته وایه شي چې د هغه اصل په پاک قرآن او احادیثو او په هغو پېړیو (قرنو) کې چې مشهود لها بالخیر دی؛ نه وي، او هغه د دین او د ثواب کار وګاڼه شي.

فَاٰتَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ ۚ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۲۷﴾

پس ورکړ مونږ هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو (په محمّد) له هغو څخه اجر ثواب د دوی، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان دي.

تفسیر: یعني په دوی کې اکثر نافرمانان دي، نو ځکه سره له دې چې پر خاتم الأنبیاء صلی الله تعالی علیه وعلی آله وصحبه وسلّم پخپلو زړونو کې یقین او باور لري، خو بیا هم پر دوی ایمان نه راوړي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوْا بِرَسُوْلِهٖ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَّحْمَتِهٖ وَيَجْعَلْ لَّكُمْ نُوْرًا تَمْشُوْنَ بِهٖ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۸﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو پر پخوانیو انبیاوو) ! وویرېږئ تاسې (له عذابه) د الله، او ایمان راوړئ په رسول د دغه (الله چې محمد دی)، چې درکړي تاسې ته دوه حصې برخې له رحمته خپله، او چې وګرځوي تاسې لره یوه رڼا چې تلل به کوئ په هغې سره (پر صراط)، او وبښي تاسې ته (ګناهونه ستاسې)، او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني ای کتابیانو ! د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تابع اوسئ !، تر څو دا نعمتونه ومومئ، او ستاسې تېرې خطاوې وبښلی شي، او د ښه عمل او هر کار دوچنده ثواب در ورسیږي، او سره له خپلې رڼا هر چېرې وګرځئ، یعني ستاسې ښه د ایمان او د تقوی په وسیله روڼ او نوراني شي، او په آخرت کې هم دا رڼا ستاسې په مخ او ښي خنګ کې له تاسې سره هر چېرې لاړه شي.

لِّئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَلَّا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿۲۹﴾

لپاره د دې چې وپوهیږي اهل د کتاب (په دې) چې قادران نه دي دغه (منکران) په هیڅ شي له فضل د الله نه، او (بل عالمان شي دغه منکران په دې) چې بېشکه فضل لویي په لاس د الله

کې ده، ورکوي يې هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د ورکولو يې)، او الله خاوند د فضل ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې اهل الکتابو د پخوانيو پيغمبرانو خبرې او قصې اورېدلې، او خپل افسوسونه او ارمانونه يې داسې ښکارول چې: کاشکې مونږ هم د هغو په پېړيو کې اوسېدی، تر څو مو هغه درجې او مرتبې موندلې وی، اوس مونږ ته د هغو برکاتو موندل ګران دي، نو دلته داسې وايه شي چې: هغه پيغمبران هم د الله تعالی له لوري لېږلی شوي وو، او هغه دوچنده ثواب ورکول هم د پاک الله له درباره مرحمت کېږي، او حال دا دی چې اوس همغه الله تعالی شته، او د هغه د فضل او کمال بحار او سيندونه تر څنډو ډک خاږخوږی بهيږي.

تمت سورة الحديد، بفضل الله المجيد، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُجَادِلَةِ

«د (المجادلة) سورت مدني دی، (۲۲) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۸) او په نزول کې (۱۰۵) سورت دی، وروسته د «المنافقون» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ

په تحقيق اورېدله الله خبره د هغې (ښځې) چې سوال او ځواب يې کاوه له تا سره د خپل خاوند په شان کې، او شکايت يې کاوه الله ته.

تفسير: پخوا له اسلام څخه که کوم سړي خپلې ښځې ته ويل چې ته مې مور يې؛ نو دا خبره داسې ګڼله کېده چې هغه د ژوندون تر آخره پورې په هغه باندې حرامه شوه، او بيا به هيڅ يو داسې صورت هغه ته نه وو چې هغه ښځه يې بيا ښځه شي، ځمونږ د رسول أکرم صلى الله عليه وسلم په زمانه کې يو مسلمان چې نوم يې «أوس بن الصّامت» رضي الله تعالى عنه وو، خپلې ښځې ته چې «خوله بنت ثعلبه» رضي الله تعالى عنها نومېده؛ همداسې وويل، هغه ښځه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخ کې ودرېده، او دا قصه يې ورته وکړه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: د دې معاملې په نسبت لا د الله تعالى له لورې ماته کوم خاص حکم نه دی رارسېدلی، خو زه خيال کوم چې ته په هغه باندې حرامه شوې يې، او وروسته له دې څخه تاسې سره ګډ نه شئ اوسېدلی، هغې ښځې په نارو او چغو باندې پيل (شروع) وکړ، او داسې به يې ويل چې: «ځما ودان کور وران او واړه ماشومان مې خوار او پرېشان شول»، کله به يې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره داسې جګړې کولې چې: «يا رسول الله ! د هغه مقصد د دې الفاظو له ويلو ځنې د طلاق اراده نه وه»، کله به يې د الله تعالى په دربار کې ژړا او انګولا کوله، او داسې به يې ويل: «آ اله العالمينه ! زه د خپل يوائېتوب او د دې مصيبت شکايت ستا دربار ته کومه، ته مې په عرض او فرياد ورسه !، که نه دا ځما ماشومان که له ما سره پاتې شي؛ له لوږې څخه مري، او که يې هغه ته ورکړم؛ نو ځما د نه پاللو او نه ساتلو څخه له کاره وځي او ضايع کيږي، ای الله تعالى ! ته پخپله د آخر الزّمان نبي په خوله ځما د ژغورنې (بچ کېدنې) يوه لاره راوښيه !، او ځما دا مشکل او غوټه را وپرانيځه !» نو په دې وخت کې دا آيات نازل او د «ظهار» احکام ورانعام شول.

تنبيه: «ظهار» په شريعت کې دېته وايي چې: د خپلې ښځې کومه (عضو) د ابديه محرّماتو: مور، خور، او نورو کومې عضوې سره تشبيه ورکړي، چې د هغه کل ده ته حرام او ناروا وي، لکه چې داسې ووايي چې: «أنت علي کظهر أمّي» «ته دې پر ما باندې داسې يې لکه ځما د مور شا»، د «ظهار» د احکامو تفصيلات دې په فقهي کتابونو کې وکتل شي !.

وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ①

او الله اورېده سوال او جواب ستاسې، بېشکه چې الله ښه اورېدونکی دی (د ټول اقوالو) ښه کتونکی دی (د ګردو احوالو).

تفسير: يعني الله تعالى هر څيزويني او اوري يې، هغه خبرې اترې چې ستاسې او د هغې ښځې په منځ کې وشوې؛ نو هغه به يې ولې نه وي اورېدلې، محققه ده چې پاک الله د هغې مصيبتناکې ښځې په شکايت چې فرياد يې کاوه؛ ورسېده، او د همېشه لپاره يې د داسې حوادثو د ژغورنې لاره په لاندې ډول سره څرګنده کړه !.

اَلَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْكُمْ مِّنْ نِّسَآئِهِمْ مَّا هُنَّ اُمَّهٰتِهِمْ ؕ اِنْ اُمَّهٰتُهُمْ اِلَّا الّٰٓئِیْ وَلَدْنَهُمْ ؕ وَاِنَّهُمْ لَيَقُوْلُوْنَ مُنْكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُوْرًا ؕ

هغه کسان چې ظهار کوي (مور وايي) له تاسې څخه ښځو خپلو ته؛ نه کېږي دغه ښځې (په بللو د دوی سره) ميندې د دوی، نه دي ميندې د دوی مګر هغه ښځې دي چې څېږولې يې وي دوی، او بېشکه دوی خامخا وايي يوه خرابه (ناآشنا خبره) له خبرې او دروغ وايي.

تفسير: يعني ماندينه (منکوحه) کله چې دی يې نه دی څېږولی، نو څرنګه د ده مور کېدی شي؟ او څنګه به په محض يوه تشبيه سره د تل لپاره په ده باندې لکه حقيقي مور غوندې حرامېږي؟، هو ! که کوم سړی د خپلې بې تميزۍ لامله داسې يوه دروغ او چټي او نامعقوله خبره وکړي؛ نو د هغې بدله دا ده چې کَفّاره دې ورکړي، بيا که هغې ته ورنژدې شي، يا ورنژدې نشي؛ هغه ښځه د ده ښځه ده، او له ظهاره طلاق نه اوړي.

وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ۝۲

او بېشکه الله خامخا ښه عفو کوونکی ښه مغفرت کوونکی دی.

تفسير: يعني هغه حرکتونه چې د جاهليت په زمانه کې شوي دي؛ هغه ګرد معاف دي، اوس وروسته له هدايته هسې مه کوئ !، که په غلطه له تاسې څخه داسې ګناه کېږي؛ نو ژر تر ژره توبه وباسئ !، او پخوا له دې څخه چې خپلې ښځې ته ورنژدې شئ؛ د «ظِهار» کفارت اداء کړئ !.

وَالَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ لِمَا قَالُوْا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ؕ

او هغه کسان (چې مور وايي) ظهار کوي له ښځو خپلو نه، بيا راګرځي دوی (ماتولو د) هغې خبرې ته (چې ويلې يې وي)؛ نو لازم دي دوی ته ازادول د مريي پخوا د هغه چې يو بل سره مسه کړي (په وطي سره).

تفسير: يعني د دغه لفظ «أنت علي كظهر أمي» له ويلو څخه د مېړه او ښځې مسه کول او يو پر بل باندې لاس اچول او صحبت کول حرامېږي، کله چې يو مريي آزاد کړي، يا د دوو مياشتو د روژې څخه فارغ شي، نو بيا يو بل ته سره نژدې کېدی شي.

ذٰلِكُمْ تُوْعَظُوْنَ بِهٖ ؕ

دغه (حکم په کفّارت سره) پند درکاوه شي تاسې ته په دغه (حکم) سره).

تفسير: د کفارې مشروعيت ستاسې د تنبيه او پند لپاره دی، چې بيا داسې غلطي ونه کړئ !، او نور هم له هسې غلطيو څخه ځانونه وساتئ !.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝

او الله په هغه څه چې کوئ تاسې ښه پوهيدونکی دی (نو جزاء به پرې در کړي).

تفسير: يعنې سم د تاسې له احوال سره احکام درليږي، او په دې باندې پوهيږي چې تر کومې اندازې پورې تاسې په هغو باندې عمل کوئ.

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ۚ فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّيْنَ مِسْكِيْنًا ۚ

پس هغه چا چې ونه موند (مريي) نو (پرې لازم) روژه نيول دي د دوو مياشتو پرله پسې، پخوا له هغه چې يو بل سره مسه کړي (په وطي سره)، پس هغه چې توان نه لري (د روژې نيولو)؛ نو (پرې لازم) طعام ورکول دي شپېتو مسکينانو ته.

تفسير: يعنې که د غلام آزادولو توان نه لري؛ نو پرله پسې دوه مياشتې داسې روژې دې ونيسي چې په کې بې له عُذره هيڅ يو ډيل او پرېکړه واقع نشي، که په روژه نيولو باندې يې هم توان نه رسيږي؛ نو شپېتو تنو اکربانو او فقيرانو ته دې طعام او خواړه ورکړي، د دې مسئلې نور تفصيلات دې په فقهي کتابونو کې وکتل شي !.

ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۚ

دغه (تخفيف په کفّاره کې) لپاره د دې دي چې ايمان راوړئ تاسې په الله او په رسول د دغه (الله).

تفسير: يعنې د جاهليت د زمانې خبرې پرېږدئ !، او د الله تعالى په حکمونو باندې ټګ وکړئ، او هسې چارې وکړئ چې مؤمن لره ښايي، او د مؤمن له شان څخه وي.

وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۗ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ كُبِتُوْا كَمَا كُبِتَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ ۗ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝

(دا مذکوره احکام) حدونه د الله دي (معين کړی شوي)، او کافرانو ته عذاب ډېر دردناک دی. بېشکه هغه کسان چې مخالفت کوي له الله نه او له رسول د دغه (الله) څخه؛ خوار هلاک به کړل شي دوی لکه خوار هلاک کړی شوي وو هغه (کسان) چې پخوا له دوی څخه وو، او په تحقيق نازل کړي دي مونږ دلائل روښانه، او کافرانو منکرانو ته عذاب سپکوونکی، رسوا کوونکی دی (په دنيا يا عُقبا کې).

تفسير: يعنې مسلمانانو ته نه ښايي چې د الله تعالى له ټاکليو حدودو څخه تجاوز وکړي، پاتې شول کافران چې د الله تعالى د حدودو څه پروا نه کوي، او پخپل فکر او غوښتنه سره حدود ټاکي؛ نو تاسې هغوی پرېږدئ چې هغوی لره درد رسوونکی عذاب دی، داسې خلق به پخوانيو زمانو کې هم ذليل او خوار وو، اوس هم خواريږي، د الله تعالى د قُدرت د دلائلو له ليدلو او د رڼو او ښکاره وو نښو له اورېدلو څخه وروسته بيا پخپلو انکارونو باندې کلک پاتې کېدل، د الله تعالى د احکامو عزت او احترام نه کول؛ د خپل ځان د ذلت او سپکتيا او بې احترامی او خواری په عذاب کې ځان اخته کولو سره مرادف دي.

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا ۚ

(یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې ژوندي به پورته کړي الله دوی ټول له قبورو، پس خبر به کړي (الله) دوی په هغو کارونو باندې چې کړي يې وي.

تفسیر: یعنې هر هغه کارونه چې دوی کړي وي، د هغو له نتیجې سره به مخامخ کیږي، د دوی به هیڅ عمل غائب کېدونکی نه وي.

أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾

شمېرلي ساتلي دي هغه (اعمال) الله، او هېر کړي دي هغوی (هغه اعمال)، او الله پر هر شي باندې ښه شاهد، ښه خبردار دی (نو ور به کړي دوی ته جزاء موافقه).

تفسیر: یعنې هغوی ته د هغوی د ګرد عمر کارونه او اعمال هیڅ په یاد هم نه دي پاتې شوي، یا هغوی ته يې هیڅ توجّه نه ده شوې، لیکن د الله تعالی په نزد هغه ګرد یو په یو محفوظ او ساتلي شوي دي، دی به هغه ګرد دفترونه په هغه ورځ کې پرانیځي، او د هر سړي په مخ کې به يې ږدي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا
هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ۖ

آیا نه وینې ته، نه يې خبر چې بېشکه الله ته ښه معلوم دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکو کې دي (بلکه خبر يې)، نه به وي پټې خبرې (یو د بله په غوږونو کې) د درې تنو مګر خو دغه (الله) به څلورم د هغوی وي (په اعتبار د علم سره)، او نه به وي پنځه تنه (راز ویونکي) مګر خو دغه (الله) به شپږم د هغوی وي (په اعتبار د علم سره)، او نه به وي لږ له دې (عدد) نه او نه به وي ډېر (له دې عدد نه) مګر خو وي به دغه (الله) له هغو سره (په اعتبار د علم سره) هر چېرې چې وي هغوی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی علم یواځې د دوی په اعمالو باندې منحصر نه دی، بلکه د هغه په علم کې د اسمان او ځمکې هر وړوکی او لوی شی شته، هیڅ یو مجلس، مشوره، جرګه، مرکه، پټه خبره، ګنګوسه او پس پسې به نه وي چې الله تعالی به په هغوی باندې نه خبریږي، د ده محیط علم په هر شي او هر ځای باندې رسیږي، هر چېرې چې درې سړي سره کېني، او خبرې اترې سره وکړي؛ دوی دې داسې نه ګڼي چې دلته بل څلورم څوک نشته، او پنځه ګوني مرکه دې خیال ونه کړي چې له مونږ سره کوم شپږم اوریدونکی نشته، تاسو ویوهیږئ ! چې درې وي که څلور، یا پنځه، یا له دې څخه لږ یا ډېر، هر چېرې چې وي، او په هر حالت کې چې وي؛ الله تعالی په خپل محیط علم له هغوی سره شته، او هیڅ کله له هغوی څخه جلا نه دی.

ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا
نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ

بیا به خبر کړي (الله) دوی په هغو (دنیوي اعمالو) چې کړي يې دي په ورځې د قیامت کې، بېشکه الله په هر څیز باندې ښه پوهېدونکی ښه خبردار دی. آیا نه وینې ته، نه يې خبر؟ هغه کسان

چې منع کړی شوي وو له پټو خبرو څخه، بیا بېرته ور وګرځېدل دوی هغه شي ته چې منع کړی شوي وو دوی له هغه څخه، او پټې خبرې کوي دوی په ګناه سره، او په تجاوز دښمنۍ ظلم سره، او په معصیت نافرمانۍ د رسول (د الله) سره.

تفسیر: ځمونږ د پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم په مرکه کې دوه مخو او منافقانو به پخپلو منځونو کې پټې خبرې سره کولې، د مرکې په سرېو باندې به یې مسخرې کولې، او عیبونه به یې څرګندول، یو د بل په غوږو کې به یې پس پسې کولې، او د سترګو او د سر په اشارو سره به یې له خپلو ملګرو سره خبرې کولو، چې له دې حرکاتو څخه صادقو او مخلصو مسلمانانو ته تکلیف پېښېده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خبرې له اورېدلو څخه وروسته به یې ویل چې: «دا مشکل کار ځمونږ له لاسه کېدونکی نه دی»، اګر که پخوا له دې څخه د (النساء) په سورت کې له هسې سرګوشی او پټې خبرې څخه هم هغوی ته ممانعت شوی وو، خو دغو مؤذي او بې حیاء منافقانو سره له هغه د خپلو دې بدو عملونو څخه لاس وانخیست، دا دی اوس بیا د هغه په نسبت داسې ممانعت وشو.

وَإِذَا جَآءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ ٱللَّهُ وَيَقُولُونَ فِىٓ أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا ٱللَّهُ بِمَا نَقُولُ ۚ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٨﴾

او کله چې راشي دوی تاته (ای محمده !) نو پېشکشي درکوي، سلام اچوي تاته په هغه شي سره چې پېشکشي نه ده مقرره کړې تاته په هغه شي سره الله، او وایي دوی په نفسو زړونو خپلو کې: ولې نه په عذابوي مونږ الله په هغه څه چې وایو یې؟ (نو فرمایي الله) بس دی دوی ته (په تعذیب کې) دوزخ چې ورننوځي په کې، نو بد ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعني پاک الله له نورو پیغمبرانو سره تاسې ته داسې دعاوې فرمایلي (سلام علی المرسلین)، او (سلام علی عباده الذین اصطفی)، او د مؤمنانو په ژبه یې داسې ویل: «السلام علیك أیها النبي ورحمة الله وبرکاته»، مګر ځیني یهودان به کله چې د هغوی حضور ته راتلل؛ نو د «السلام علیك» په عوض به یې په ژوبلې ژبې سره ویل: «السام علیك» چې د هغه معنی داسې ده چې: «تا باندې دې مرګی راشي !» ګواکې د هغو د سلامتیا د دعاء په عوض کې چې الله تعالی هغوی ته ورکړې وو؛ دوی ښېراوې کولې، بیا به یې پخپلو منځونو کې سره ویل: که دی په رښتیا سره پیغمبر دی؛ نو د داسې وینا له ویلو سره سمدلاسه ولې پر مونږ باندې عذاب نه رانازلیږي؟ نو د دوی د دې سوال په ځواب کې فرمایي: ﴿حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ﴾ یعني: تلوار مه کوئ !، داسې کافي پوره عذاب به دروررسیږي، چې د هغه په مقابل به د بل عذاب ضرورت نه پاتې کیږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا تَنَٰجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَٰجَوْا۟ بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَمَعْصِيَتِ ٱلرَّسُولِ وَتَنَٰجَوْا۟ بِٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) کله چې پټې خبرې کوئ تاسې یو له بله سره (په غوږونو کې)؛ پس مه کوئ پټې خبرې پخپلو منځونو کې په ګناه سره، او په تجاوز دښمنۍ ظلم سره، او په معصیت نافرمانۍ د رسول (الله) سره، او پټې خبرې مصلحت کوئ پخپلو منځونو کې په احسان نېکۍ او پرهېزګارۍ سره.

تفسیر: یعني صادقو مسلمانانو لره ښایي چې د منافقینو له داسې عاداتو څخه ځانونه وژغوري، او د مسلمانانو پس پسې او ګنګوسې او مشوره نه ښایي چې د ظلم او عدوان او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم د نافرمانۍ لپاره وي، بلکه د نېکۍ، د تقوی او د معقولې او ښې خبرې د اشاعت لپاره وي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ⑨

او وویرېږئ له (عذابه د) الله هغه (الله) چې خاص ده ته به تاسې جمع کړی شئ په قیامت کې جزاء ته.

تفسیر: یعنې تاسې ټول د الله تعالی په مخ کې ودرېږئ، او تر ذرې پورې حساب ورکوئ، له الله تعالی څخه د هیچا پټه او ښکاره پټه نه ده، نو ځکه د هغه د وېرې او د پرهېزګاری خبرې وکړئ !.

إِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطٰنِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيْسَ بِضَآرِّهِمْ شَيْـًٔا إِلَّا بِإِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ⑩

بېشکه چې پټې خبرې (په ګناه) (له کارونو) د شیطان دي، لپاره د دې چې خفه کړي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او نه دی (شیطان یا پټه خبره) ضرر رسوونکی دغو (مؤمنانو) ته د هیڅ شي مګر په اذن حکم اراده د الله، او ښایي چې خاص پر الله پس توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسیر: یعنې د منافقانو دا سرګوشی او پس پسی د دې لامله وي چې لږ څه مسلمانان خپه او په سودا کې ولوېږي، وویرېږي او پخپلو زړونو کې ووایي چې آیا دا خلق څه غوټه کوي؟ او څه سره وایي؟ او په څه تړون کې سره بوخت دي؟ دا کار شیطان په هغوی باندې کاوه، مسلمانان دې په یاد ولري چې د شیطان له لاسه هیڅ شی کېدونکي نه دي، او هیڅ یو څیز د هغه په واک کې نشته، ګټه او نقصان د الله تعالی په اختیار کې دي، که د هغه حُکم او اراده نه وي، که هر څومره مشورې او منصوبې او تړون وکړي؛ تاته هیڅ نقصان نه شي رسولی، نو ځکه په ځای د دې چې تاسې خفه او پرېشان شئ؛ ښایي چې الله تعالی ته هیله او امید او اسره وکړئ !.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجٰلِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) ! کله چې وویل شي تاسې ته: ځای ارت کړئ په مجلسونو کې؛ نو ځای ارت کړئ چې پراخي وکړي الله تاسې لره (په جنّت کې).

تفسیر: یعنې ای مؤمنانو ! په مجالسو کې داسې سره کېنئ چې د کښېناستلو ځای نورو ته پاتې شي، او ټول موقع ومومي، او د نورو ځای تنګ نه شي، کله چې تاسو ځایونه ارت کړئ خلقو ته؛ نو پاک الله به هم تاسې له تنګی څخه وباسي، او د خپل رحمت ابواب او ورونه به در پرانیځي.

وَإِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا

او کله چې وویل شي (تاسې ته) چې: پورته شئ ! (کوم ښه کار ته لکه لمونځ او نور)؛ نو پورته شئ !.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «دا د مجلس ادب دی، که کوم سړی راشي او د هغه د کېناستلو ځای نه وي؛ نو نورو ته ښایي چې لږ لږ سره وخوځېږي، تر څو د مجلس حلقه لویه او ځای ارت شي، یا له خپلو ځایونو څخه ودرېږي او لږ څه ارته بله حلقه او پېنډه سره جوړه کړي، که بالکل د تللو په نسبت دوی ته وویل شي؛ نو لاړ دې شي، په داسې حرکت کې غرور او بخل کول ونه کړئ، ځکه چې په ښو خویونو په سړي باندې الله تعالی مهربان او له بدو خویونو څخه الله تعالی بېزار دی.

يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ ۙ وَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ ؕ

پورته کوي الله هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی له تاسې څخه، او (خاص پورته کوي) هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم پوهه په درجو مرتبو کې.

تفسیر: یعنې صادق ایمان او صحیح علم سړي ته ادب او تهذیب ورښیي، او متواضع کوي یې، علم او د ایمان خاوندان چې هومره کمالاتو ته ورسیږي، او لوړو (اوچتو) مرتبو ته وخیژي، او پرمختګ وکړي؛ هومره ځان ښکته، مات، متواضع او ناڅیزه ګڼي، نو ځکه الله تعالی د هسې سړیو درجې لا پسې وچتوي، او دوی لا د پت او د عزّت خاوندان کوي (من تواضع رفعهُ الله)، دا د متکبّرانو، بې دینانو جاهلانو، ناپوهانو کار دی، چې په لږ خبره باندې جګړې نښلوي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ⑪

او الله په هغو (کارونو) چې کوئ تاسو ښه خبردار دی (نو جزاء به پرې درکړي).

تفسیر: یعنې هر یوه ته د هغه له کار، لیاقت او درجې سره سمه مرتبه ښيي، او هغه الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه ته ښه معلوم دی چې کوم یو په رښتیا سره ایماندار او د علم خاوند دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُوْلَ فَقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰىكُمْ صَدَقَةً ؕ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاَطْهَرُ ؕ فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ⑫

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې (اراده کوئ) د پټو خبرو له رسول سره؛ نو وړاندې کړئ په مخکښې د راز خپل څه صدقه، خیرات، دغه تقدیم د صدقې پخوا له پټو خبرو نه خیر بهتر ډېر غوره دی تاسې لره او ډېر پاکیزه دی، نو که بیا نه مومئ (تاسې هغه شی چې صدقه یې کړئ)؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: منافقانو به بې فائدې خبرې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په غوږ کې ویلې، او په دې چل به یې خپله لویي او نژدېوالی نورو ته ورښود، او ځینو مسلمانانو به هم غیر مهمې خبرې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په غوږ کې په ورو سره ویلې، او د هغوی وخت به یې خرابولو، او نورو ته به یې موقع نه ورکوله چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له ارشاداتو مستفید شي، یا که کوم وخت رسول الله مبارک غوښتل چې ګوښې کیني، او لږ څه خلوت شي؛ نو هلته به هم خلق ورننوتل، او هغه ځای به یې هم تنګوو، او دوی به یې پخپل فکر نه پرېښودل، او د هغوی په چار چاپېر کې به ډېر سړي غونډېدل، خو رسول الله صلی الله علیه وسلم د مروت او اخلاقو له سببه هیچا ته هیڅ نه ویل، نو ځکه داسې حکم رانازل شو: «هر څوک چې غواړي له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره پټې خبرې او څه مصلحت وکړي؛ ښایي چې پخوا له هغه فقیرانو او مسکینانو ته څه خیرات ورکړي !»، د دې حکم په منلو کې څو ګټې دي، د غریبانو او فقیرانو سره امداد او معاونت کېږي، او د خیرات ورکوونکي د نفس تطهیر او تزکیه په عمل راځي، او د منافق او مخلص مسلمان معرفي او پېژندګلوي په ښه شان سره کېږي، او د پټو خبرو د کوونکیو لږ توب په عمل راځي، که له چا سره به د خیرات ورکولو څه شی نه وو؛ نو هغه له دې قید معاف وو، کله چې دا حکم نازل شو، نو منافقانو د بخل او کنسکی لامله هغه عادت پرېښود، او مسلمانان هم وپوهېدل چې ډېرې پټې خبرې کول د الله تعالی نه خوښېږي، او د دې لپاره یې داسې حکم را نازل کړی دی، په پای (آخر) کې یې دا حکم په راتلونکې آیت سره منسوخ وفرمایه:

ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ ۚ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

آيا ويرېږئ تاسې (له فقر) چې وړاندې کړئ په مخکښې د پټې خبرې ستاسې صدقات خيراتونه، پس په هغه وخت کې چې ونه کړ تاسې دغه (خيرات) او رجوع په رحمت سره وکړه الله پر تاسې باندې؛ نو قائم کړئ سم ودروئ (سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړئ تاسې زکات، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د دغه (الله)، او الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو باندې (هم) چې کوئ تاسې (نو جزاء به يې درکړي).

تفسير: يعنې د صدقې د ورکولو له حکم څخه کوم مقصد چې وو؛ هغه حاصل شو، اوس مو دا مؤقت حکم له تاسې څخه پورته کړ، ښايي چې تاسې د هغه حکم په تعميل کې په صدق او د زړه له کومې څخه زيار (کوښښ) وکړئ چې هيڅ منسوخ کېدونکی نه دی، او هغه لمونځ روژه او نور حسنات دي، چې له دوی څخه د تاسې د نفس پوره تطهير او تزکيه کيږي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

آيا نه ګورې ته (ای محمده !) هغو (منافقانو) ته چې دوستي کوي له (هغه) قومه (د يهودانو) سره چې غضب کړی دی الله پر هغوی باندې.

تفسير: دا خلق منافقان او هغه قوم او ټبر يهودان دي (چې دغه منافقين له هغو يهودانو سره دوستي او همدردي کوي).

مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ

نه دي دغه (منافقان) له تاسې (مؤمنانو) څخه او نه له هغو (يهودانو) څخه.

تفسير: يعنې منافق نه په پوره ډول په تاسې مسلمانانو کې شامل دی ځکه چې په پټه کافر دی، او نه په پوره ډول په هغو يهودانو کې ګډ او شامل دي ځکه چې په ښکاره سره ځان مسلمان بولي: ﴿مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ﴾.

وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾

او قسمونه خوري (منافقان په دعوی د اسلام) په دروغو باندې حال دا چې دوی پوهيږي (پخپلو دروغو).

تفسير: قسمونه خوري منافقان په دعوی د اسلام او احترام د سيد الأنام صلی الله عليه وسلم، حال دا چې دوی پوهيږي چې دروغ وايي، او دروغ هم له بېخبرۍ او غفلت څخه نه بلکه په قصد سره پر دروغو خبرو باندې قسمونه خوري، مسلمانانو ته وايي: ﴿إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ﴾ «هغوی له تاسې څخه دي او تاسې غونډې په رښتيا سره مسلمانان دي»، او حال دا دی چې هغوی له اسلام سره له لرې نه هم څه نسبت نه لري.

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ

تيار کړی دی الله دوی ته عذاب ډېر سخت.

تفسير: چې د هغوی په نسبت د دې پاک قرآن د (النساء) د سورت په (۲۱) رکوع (۱۴۵) آيت کې داسې ويلي شوي دي: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾.

إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۵﴾

بېشکه دوی لره بد دی هغه شی چې وو دوی چې کول به يې (له ګناهونو).

تفسير: يعنې که څه هم اوس هغوی ته د دوی بد کارونه په نظر ورنشي، خو هغوی د نفاق په کارونو کې هسې سره بوخت دي چې ځان ته ډېر خراب تخم کري، او خپل ځانونه پخپلو لاسو سره په بلا اخته کوي.

اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿۱۶﴾ لَّن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۷﴾

ګرځولي يې دي قسمونه خپل ډال (چې پرې ساتي سر او مال خپل)، پس منع کړل دوی (په دغو قسمونو سره مؤمنان) له لارې د الله څخه، پس دوی لره دی عذاب سپکوونکی. له سره به دفع نه کړي له دوی څخه (په قيامت کې) مالونه د دوی، او نه اولاد د دوی له (عذابه د) الله څخه هيڅ څيز، دغه کسان ياران ملګري د دوزخ دي، دوی به په دې دوزخ کې تل اوسېدونکي وي.

تفسير: يعنې د دروغو په قسمونو سره خپل ځانونه او مالونه د مسلمانانو له لاسو څخه ساتي، او خپل ځان مسلمان ورښکاروي، او د دوستۍ او خپلوۍ په ډول نور سړي هم د اسلام له لارې څخه باسي، نو په ياد يې ولرئ چې داسې خلقو ته په دې ډول سره هيڅ يو پت او عزّت نه پاتې کيږي، او د ذلّت او سپکتيا په سختو ربړو او عذابونو ککړ کيږي، کله چې د سزا وخت راورسيږي؛ نو دوی د الله تعالی له لاسه خپل ځانونه نشي ژغورلی، او دوی ته د دوی هغه مالونه او اولادونه څه مرسته او مدد رسولی نشي، چې دوی د هغو د حفاظت لپاره په دروغو سره قسمونه پرې خوړل.

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ

(ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې ژوندي پورته کړي (دوی) الله ټول؛ نو قسمونه به خوري دوی هغه (الله) ته لکه چې قسمونه خوري دوی تاسې ته (په دنيا کې ای مسلمانانو)، او ګمان به کوي (دوی) چې بېشکه دوی په يو کار دي (نفعمن او پر کومه ښه لاره درومي).

تفسير: يعنې د دې ځای هغه روږد شوي عادت به هلته هم له دوی سره وي، لکه چې دلته ستاسې په مخ کې په دروغو سره ځانونه ساتي، او داسې ګڼي چې مونږ ډېر هوښيار يو، او ډېر ښه چالونه چلوو، د الله تعالی په مخ کې به هم د دروغو قسمونو په يادولو سره ځان تياروي، او وايي: ای پروردګاره ! مونږ خو داسې نه وو، او داسې وو، ښايي دوی داسې ګڼي چې هلته به هم په داسې اقوالو او افعالو او ويناوو سره نجات مومو !.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿۱۸﴾

واورئ ! خبردار شئ ! چې بېشکه دوی هم دوی دي دروغجنان (چې له الله سره هم دروغ وايي).

تفسير: بېشکه چې اصل او ډېل دروغ هغه دي چې د الله تعالی په مخکښې يې هم وايي، او د خپلو هغو دروغ ويلو څخه هيڅ نه شرميږي.

اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ فَاَنْسٰىهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ ط

غالب شوی دی پر دوی باندې شیطان، نو هېر کړی دی شیطان له دوی نه ذکر ـ یاد د الله.

تفسیر: پر هر چا باندې چې شیطان داسې پوره لاس ولري؛ نو د هغه زړه او دماغ داسې مسخ او بدلیږي چې هیڅ یو شی یې په یاد نه پاتې کیږي، او په دې باندې هیڅ نه پوهیږي چې آیا پاک الله هم شته؟ که نه؟ دا کمبخت د الله تعالی له عظمت، لويي، جلال او کبریاء څخه ځان نه خبروي، او داسې خیال کوي چې په قیامت کې به هم د دروغو په مرسته خپل ځان وژغوري.

اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ ط اَلَآ اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾

(دغه هیروونکي کسان) لښکر د شیطان دی، واورئ ! خبردار شئ ! بېشکه لښکر تابعان د شیطان همدوی دي زیانکاران.

تفسیر: د شیطاني لښکرو انجام ضرور خراب دی، نه په دنیا کې د دوی مکر، فریب، منصوبې د وروستني بري مخ لیدلی شي، او نه په آخرت کې له سخت عذاب څخه خپل ځانونه ژغورلی شي.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗٓ اُولٰٓئِكَ فِي الْاَذَلِّيْنَ ﴿۲۰﴾ كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِيْ ط اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿۲۱﴾

بېشکه هغه کسان چې مخالفت کوي له الله او له رسول د دغه (الله) څخه؛ دغه (د مخالفانو ټولي) په (جملې د) ذلیلانو مغلوبانو کې دي. لیکلي دي الله (په لوح محفوظ کې) چې خامخا به غلبه بری وکړم هرومرو زه او رسولان ځما، بېشکه الله ډېر قوي دی ښه غالب دی.

تفسیر: یعنې له الله تعالی او د ده له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مقابله کوونکی چې د حق او صداقت په خلاف جنګیږي؛ سخت ناکام، سپک او ذلیل دي، پاک الله په لوح محفوظ کې لیکلي دي چې: په پای کې یوائې حق او حقّانیت لره بری او غلبه ده، او د ده پیغمبران هرومرو (خامخا) مظفّر او منصور کیږي، دغه تقریر پخوا له دې په ځو ځو نورو ځایونو کې هم تېر شوی دی.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَوْ كَانُوْٓا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ط اُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِيْ قُلُوْبِهِمُ الْاِيْمَانَ

او نه به مومې ته (ای محمده !، او نه ښاییږي چې بیامومې) یو قوم چې ایمان یې راوړی وي په الله، او په ورځې آخرې (د قیامت) چې دوستي به کوي دوی له هغه چا سره چې مخالفت کوي له الله او له رسول د دغه (الله) نه، اګر که وي (دغه مخالفین) پلرونه د دوی، او ځامن د دوی، یا ورونه د دوی، یا (نور قبیله) خپلوان د دوی، دغه (قوم چې له دښمنانو د الله سره دوستي نه کوي) لیکلی دی (الله) په زړونو د دوی کې ایمان.

تفسیر: یعنې ایمان د هغوی په زړونو کې داسې ټینګ ثبت شو، لکه هغه لیکه چې پر ډېره باندې لیکلې شوي وي.

وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ

او قوي كړي يې دي دوی په مدد له نزده خپل څخه، (او قوي كړي قوت وركړی دی الله تعالی دوی لره په روح رحمت نصرت خپل سره، يا په نور رڼا د زړه يا په قرآن عظيم الشأن سره).

تفسير: يعنې غيبي رڼا يې ورته عطاء وفرمايله، چې له هغې څخه زړه ته يو راز ځانـته معنوي ژوندون وررسيږي، يا د (روح القدس جبريل) په وسيله سره يې مرسته وفرمايله.

وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ

او داخل به كړي دوی (الله) په جنّتونو كې چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو) د هغو (ځلور قسمه) ويالې، تل به وي دوی په هغو (جنتونو) كې، راضي شو الله له دوی څخه، او راضي شول دوی له الله څخه. (او خوشال شو الله تعالی له دوی نه په سبب د طاعت سره په دنيا كې، او خوشاله شول دوی له الله تعالی څخه په موندلو د لقاء او رضاء او عطاء د جنّت په آخرت كې).

تفسير: يعنې دا خلق د پاك الله لپاره له ګردو اعداء الله څخه خپه او ناراض شوي دي، نو الله تعالی له هغوی څخه خوښ دی، له هر چا څخه چې الله تعالی خوښ وي؛ نو دی نور څه غواړي.

اى رب العالميـنـه ! وګرځوه مونږ له دغو څخه !.

أُو۟لَٰٓئِكَ حِزْبُ ٱللَّهِ ۚ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

دغه (خلق) دی حزب ـ لښكر د الله، واورئ ! خبردار شئ ! چې بېشكه لښكر د الله چې دی هم دوی دي په مراد رسېدونكي برياليان (كامياب).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «يعنې هغه خوك چې د الله تعالی له مخالفينو سره دوستي نه لري، اګر كه يې پلار وي يا نور خپلوان هم وي؛ هغه هم رښتوني مسلمانان دي، او هغو ته هم دا درجه وررسيږي»، د كرامو أصحابو هسې شان وو چې د الله تعالی او د ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم په معاملو كې به يې د هيڅ څيز او هيچا پروا نه كوله، په همدې سلسلې كې د أحد په غزا كې ابو عُبيده رضي الله تعالی عنه خپل پلار وواژه، د بدر په غزا كې ابو بكر الصدّيق رضي الله تعالی عنه د خپل ځوی د مقابلې لپاره ځان تيار كړ، مصعب بن عُمير رضي الله تعالی عنه عُبيد بن عُمير وو وواژه، عمر بن الخطّاب رضي الله تعالی عنه د خپل ماما عاص بن هشام، علي بن أبي طالب، حمزه، عبيده بن الحارث رضي الله تعالی عنهم د خپلو خپلوانو مخې ته چې عُتبه، شيبه، او وليد بن عُتبه وو؛ ووتل او هغوی يې ووژل، او رئيس المنافقين عبد الله بن أبيّ يعنې د عبد الله ځوی چې هغه هم عبد الله نومېده، او د أبيّ لمسی وو؛ د رسول أكرم صلى الله عليه وسلم په مخ كې د مريسيع په غزا كې عرض وكړ، چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! كه ستاسې امر وي؛ نو زه د خپل پلار سر اوس پرې كوم، او ستاسې په حضور كې يې لكه يو پنډوس غورځوم، خو د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا خبره خوښه نه شوه، فرضي الله عنهم ورضوا عنه.

تمّت سورة المجادلة، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الحَشْرِ

«د (الحشر) سورت مدني دی، (۲۴) آیته او درې رکوع لري، په تلاوت کې (۵۹) او په نزول کې (۱۰۱) سورت دی، وروسته د (البینة) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ ①

نسبت د پاکي کوي الله ته هر هغه چې په اسمانونو کې او هر هغه چې په ځمکه کې دی (سره له اسمانونو او ځمکې)، او همدغه (الله) ښه غالب دی ښه حکمت والا دی.

تفسیر: لکه چې د هغه د زبردستۍ غلبې او د حکمت له آثارو څخه یوه پېښه او واقعه وروسته له دې نه بیانیږي.

هُوَ الَّذِیْۤ اَخْرَجَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ دِیَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ ؔ

دغه (الله) هغه ذات دی چې ایستلي یې دي هغه کسان چې کافران شوي وو له اهل د کتابونو څخه له کورونو خپلو څخه په اول د ایستلو د دوی.

تفسیر: له مدینې منورې څخه د مشرق په لوري د څو کروهو په فاصله (واټن) کې د یهودانو د قوم او ټبر یو کلی وو چې «بني نضیر» باله کېده، دا ټبر د ډېرو سرېو او شتو ـ مالونو خاوند وو، او پخپلو کلکو او مضبوطو کلاوو باندې یې زیات اطمینان او ډېره ډاډینه لرله.

ځمونږ پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم کله چې هجرت وفرمایه، او په مدینې منورې کې یې هستوګنه غوره کړه؛ نو ړومبی دوی له مسلمانانو سره د روغې تړون وکړ، او داسې یې غوټه کړه چې مونږ به ستاسې په مقابله کې د نورو مرستې نه کوو، یعني د عدم تعرّض معاهده یې وتړله، بیا دوی د خیانت له مخې د مکې معظّمې له کافرانو سره په پټه مکاتبې، لیکنې، خبرې اترې کولې، تر څو چې د دوی یو لوی مشر «کعب بن الأشرف» له څلوېښتو سورو سره مکې معظمې ته ځان ورساوه، او له بیت الله سره مخامخ د مسلمانانو په مخالفت له قریشو سره یې معاهده او تړون وکړ، څه موده وروسته د الله او رسول صلی الله علیه وسلم له امر سره سم دغه (کعب) د خپلې دغې درغلۍ او خیانت لامله د «محمد بن مسلمه» رضي الله تعالی عنه له لاسه وواژه شو، بیا هم د بني نضیر له لوري د غدارۍ او بد عهدۍ سلسله جاري وه، د مکر، فرېب او دغابازۍ له مخې دوی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره له څو تنو اصحابانو وبلل چې پخپلو کورونو کې یې په مکر، فرېب او درغلۍ سره ناڅاپه په شهادت ورسوي، یو ځلې یې د یوې لوړې په څنګ کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم له پاسه یو د ژرندې پل ور وغړاوه، چې که ځمونږ په پیغمبر صلی الله علیه وسلم باندې لګېدلی وی؛ نو په شهادت به رسېدلی وو، مګر په دې ګردو مواقعو کې د الله تعالی په فضل او مرحمت سره اسلام او مسلمانانو د دوی له شرورو څخه نجات وموند، بالآخر رسول أکرم صلی الله علیه وسلّم له مسلمانانو سره یوه جرګه وکړه، او په هغې کې یې دا سره غوټه کړه چې له بني نضیر سره دې غزا وشي، کله چې مسلمانانو په ډېر سرعت ګرندیتوب او تلوار سره په هغوی باندې حمله یرغل ور ووړ، او د دوی ګردې کلاوې او کلي یې کلابند او محاصره کړل؛ نو دوی سخت مرعوب شول، او وویرېدل،

او د وېرې او ډار لامله له خپلو کلاوو څخه د باندې په ډګر جګړې ته راونه وتل، او عمومي جنګ ته وار ونه رسېد، او بیا یې د روغې غوښتنه وکړه، تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په دوی باندې داسې مرحمت او مهرباني وفرمایله، چې دوی دې له مدینې منورې څخه د باندې ووځي، د دوی سرونه او وینې به ساتلې وي، دوی دې د خپلو منقوله وو اموالو څخه هومره شیان چې وړی یې شي؛ یودې سي، خو د دوی غیر منقوله مالونه به د مسلمانانو په لاسونو کې وي، د الله تعالی په حکم هغه کلاوې او ځمکې او نور د مسلمانانو په لاس او قبضه کې ولوېدل، خو د غنائمو په ډول ونه ویشلی شوې، بلکه یواځې ځمونږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په واک کې پاتې شوې، محمد رسولُ الله صلی الله علیه وسلم د دې ځمکې زیاتره برخه پر مهاجرینو باندې وویشله، او د هغو مصارفو بار او پېټی یې د انصارو له اوږو څخه سپک کړ چې انصارو به پر مهاجرینو کول، او په دې ډول سره دواړو ته له هغه ځنې ګټې ورسېدې، او هم رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د خپلې کورنی خرڅ او د نبوّت د مقام کلني مصارف له همدې جایداده اخیسته، که له داسې مصارفو څخه څه شی بېرته پاتې کېده؛ هغه به یې د الله تعالی په لاره کې صرفول.

په دې سورت کې د همدې قصې په لوري اشاره شوې ده، چې الله تعالی همغه غالب قوي حکمت والا ذات دی، چې لپاره د ذلیل کولو یې وویستل هغه کسان چې کافران شوي وو له اهل کتاب څخه چې یهودان د بني نضیر وو له کورونو خپلو نه، چې په ځمکه د مدینې منورې کې وو، په اول د جمع کېدلو د لښکرو سره، یعنې یواځې په همغه یو یرغل سره وډار شول، او په همغې ړومبنۍ جګړې کې یې خپل کور او کلی او کلکې کلاوې ویجاړې پرېښودلې، او له مدینې څخه وتښتېدل، او هیڅ یوه مېړانه او ثابت قدمي یې له ځانه ورښکاره نه کړه.

مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُوا ۖ وَظَنُّوا أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا ۖ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ

ګمان نه کاوه تاسې (ای مؤمنانو) چې وبه وځي دوی (له مدینې نه)، او ګمان کاوه دوی چې بېشکه دوی لره منع کوونکې ساتونکې دي کلاوې د دوی له (عذابه د) الله، پس راغی پر دوی (عذاب د) الله له هغه ځایه چې ګمان نه کاوه دوی، او واچوله (الله) په زړونو د دوی کې وېره.

تفسیر: یعنې د هغوی د ساز او سامان، ټینګو کلاوو، او د توریالي توب او مېړانې په نسبت به ستاسې خیال داسې نه وو، چې تاسې دومره ژر به هغوی پرې کړئ، او دوی به خپلې وسلې له لاسو غورځوي، او نه د هغوی داسې خیال وو چې دا وړو کی او بې وسلې او بې سامان د مسلمانانو ټولی دوی هسې مغلوب او منکوب کړي، هغوی د غفلت په دې خوب کې تللي وو او چې دا مسلمانان چې د هغوی په سر باندې د پاک الله لاس دی؛ ځمونږ تر ټینګو کلاوو پورې چېرې رسېدی شي، او ښایي چې مونږ به د خپلو ښو وسلو، او کلکو مورچلو او مېړانې په سیوري کې د الله تعالی له عذابه ساتلي یو، مګر خو هغوی ولیدل چې هیڅ یو قوّت او طاقت د الله تعالی د حکم مخه نشي نیولی، پر دوی باندې د پاک الله حکم له هغې خوا راورسېد، چې له هغې خوا نه د هغوی خیال او ګمان هم نه وو، یعنې د هغوی په زړونو کې الله تعالی وېره واچوله، او د بې وسلو او بې شتو مسلمانانو ډار یې پر هغوی باندې کېښود، یو خو هغوی د خپل مشر «کعب بن الأشرف» له ناڅاپي وژلو څخه ډېر مرعوب او ترهور وو، اوس نو د مسلمانانو له دې ناڅاپي حملې او یرغل ځنې یې خپل حواس بالکل له لاسه وویستل.

يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ

چې ورانول به یې کورونه خپل په لاسو خپلو سره، او په لاسو د مؤمنانو سره (چې وران کړي ځای د پناهی او ارت شي ورته ځای د جنګ).

تفسیر: یعني د حرص، غیظ، غضب او قهر په جوش کې به یې د خپلو ودانیو څنځیرونه، ورونه، دړې او نور شلول، ماتول، ورانول او نړول به یې، تر څو له هغو شیانو څخه چې دوی یې له خپلو ځانونو سره نشي وړی؛ مسلمانان ګټور نشي، په دې کار کې مسلمانانو هم له هغوی سره ښې مرستې کولې، یعني له یوه لوري هغوی په نړولو سره مشغول او بوخت وو، او له بل لوري مسلمانانو هم د هغوی هغه ودانۍ ورانولې، چې دوی هلته مورچل نیولی وو، که په غور سره وکتل شي؛ هغه ورانۍ او تباهي چې د مسلمانانو له لاسه رسېدلې وه؛ هغه هم د همدې بدبختانو د بد عهدیو او شرارتونو په نتیجه کې وه.

فَاعۡتَبِرُوا يٰٓأُولِي الۡاَبۡصَارِ ۝

پس عبرت واخلئ تاسې ای خاوندانو د سترګو (عقلونو په احوالو د دوی).

تفسیر: یعني خاوند د بصیرت ته په دې واقعې کې لوی عبرت دی، الله تعالی دا ورښوول چې د ظلم، کفر، شرک، او بد عهدۍ انجام څرنګه کیږي؟ او یواځې په ظاهري اسبابو باندې ډاډه کېدل او د الله تعالی له قدرت څخه غافل اوسېدل د پوهانو کار نه دی.

وَلَوۡلَآ اَنۡ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيۡهِمُ الۡجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمۡ فِي الدُّنۡيَا ؕ وَلَهُمۡ فِي الۡاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ۝

او که نه وی لیکلی (مقرّر کړی) الله په دوی باندې وتل (فرار کول) له وطنه؛ نو خامخا په عذاب کړي به وو (الله) دوی لره په دنیا کې (په وژلو او بندي کولو سره)، او دوی لره دی په آخرت کې عذاب د اور.

تفسیر: یعني د هغوی په برخه له وطنه جلا کېدل لیکلي وو، که دا یې په قسمت کې نه وی لیکلي؛ نو بله کومه دنیوي سزا به هغوی ته ورکوله کېده، او د «بني قریظه وو» په شان به وژل کېدل، لنډه یې دا چې له سزا څخه به دوی خپل ځانونه نشو بچ کولی، دا د الله تعالی حکمت دی چې د وژلو په ځای د هغوی په جلا وطنۍ سره اکتفاء وشوه، مګر خو دا تخفیف یواځې د هغوی په دنیوي سزا کې شوی دی، ځکه چې د آخرت ابدي سزا په هیڅ ډول سره له کافرانو څخه نه کمیږي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمۡ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ ۚ وَمَنۡ يُّشَآقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيۡدُ الۡعِقَابِ ۝

دغه (تعذیب د دوی) په سبب د دې وو چې بېشکه وو دوی چې مخالفت به یې کاوه له الله او له رسول د دغه (الله) سره، او هر هغه چې مخالفت کوي له الله څخه؛ نو بېشکه شدید سخت دی عذاب د الله.

تفسیر: یعني داسې مخالفانو ته همداسې سختې سزاګانې ورکولی کیږي.

مَا قَطَعۡتُمۡ مِّنۡ لِّيۡنَةٍ اَوۡ تَرَكۡتُمُوۡهَا قَآئِمَةً عَلٰٓى اُصُوۡلِهَا فَبِاِذۡنِ اللّٰهِ

هغه چې پرې کوئ تاسې له تنو د ونو د (کم اصلو) خرماوو څخه، یا یې پرېږدئ هغه ولاړې په بېخونو خپلو باندې؛ نو دغه (ټول) په اذن حکم د الله سره دي.

تفسیر: کله چې دا قوم کلابند شو، نو رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم اجازه وفرمایله چې د هغوی ځینې کم اصلې ونې دې پرې کړی شي !، او هغه باغونه دې ویجاړ شي چې دوی د هغو تر شا پر مسلمانانو ګزارونه کوي،

تر څو چې د هغو د درد لامله په بهر وتلو باندې مجبور شي، او په ډګر کې وجنګیږي، او د ډګر د جګړې په وخت کې له ونو څخه غازیانو ته څه ربړ او تکلیف ورپېښ نه شي، د دې امر په سبب ځینې ونې ووهلی شوې، او ځینې یې پاتې شوې، تر څو له بري څخه وروسته د مسلمانانو په ښه ورشي، کافرانو په داسې طعنه ورکولو باندې شروع وکړه، چې دوی خلقو ته پندونه ورکوي چې له فساده ځانونه وژغورئ، مګر دوی پخپله فساد کوي، آیا د ونو پرې کول او سوځول فساد نه دی؟ نو ځکه دا آیت نازل شو، چې دا ګردې چارې د الله تعالی أجلّ وأعلی شأنُه په اذن او حکم سره سمې شوي دي، او د الله تعالی د حکم تعمیل ته هیڅ کله هیڅوک فساد نشي ویلی، ځکه چې هغه په ژورو حکمتونو او مصلحتونو باندې مشتمل وي، لکه چې د دې حکم ځینې حکمتونه او مصالح پاس ولیکل شول.

وَلِيُخْزِيَ الْفٰسِقِيْنَ۝۵

او (بل لپاره د دې دي) چې رسوا کړي (الله) فاسقانو نافرمانانو (یهودیانو) لره.

تفسیر: یعنې چې مسلمانانو ته عزت ورکړي، او کافران خوار او سپک کړي، لکه هغه ونې چې پاتې وې؛ په هغو کې د مسلمانانو ګټې او د کافرانو غیظ او خفګان وو، ځکه چې هغوی به د دې پاتې ونو له کتلو څخه ویل چې: دا ونې به د مسلمانانو شي، او هغوی به له دې ځنې ګټې اخلي، او هغه ونې چې پرې شوي یا سوځولی شوي دي؛ په هغو کې د مسلمانانو برې وو، چې د غلبې د آثارو ظهور، او د کفّارو هسې غیظ او غضب منظور وو، چې مسلمانان څمونږ په شیانو کې څرنګه تصرّفات کوي؟ نو ځکه دواړه امور جائز او په حکمت باندې مشتمل دي.

وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ۝۶

او هغه مال چې راګرځولی دی الله په رسول خپل باندې له مالونو د دوی، پس نه وو ځغلولي تاسې پر دوی هیڅ اس او نه هیڅ اوښ، لیکن الله مسلطوي برې ورکوي رسولانو خپلو ته پر هغه چا باندې چې اراده وفرمایي، او الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «په غنیمت او فيء کې همدا فرق او توپیر شته، هغه مال چې د جګړې او د جنګ په ډګر کې په لاس راځي؛ هغه غنیمت دی، چې د هغه پنځمه برخه د الله تعالی نذر دی، چې د هغه تفصیل د لسمې پارې په شروع کې تېر شوی دی، او نورې څلور برخې یې پر لښکرو باندې ویشلی کیږي، او هغه شیان چې بې له جنګه په لاس راځي؛ هغه د ټولو مسلمانانو په خزانو کې ایښودل کیږي، او د هغوی په عامّو مصالحو او ضروري کارونو کې لګول کیږي.

مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ

هغه شی چې راګرځولی دی الله پر رسول خپل باندې له (مالونو د) اهل د قریو کلیو (بې له جنګه)؛ نو (هغه) دی الله لره، او رسول (د الله) لره.

تفسیر: په ړومبنیو آیتونو کې یواځې د بني نضیرو د مالونو د لګولو ذکر وو، اوس د «فيء» د مالونو په نسبت عمومي ضابطه راښیي، یعنې په «فيء» باندې د رسول الله صلی الله علیه وسلم، او وروسته له دوی څخه د امام قبضه او تصرّف وي، چې پر دغو خلقو یې وویشي، د الله تعالی ذکر دلته تبرّکا شوی دی، ځکه چې دی د ګردو شیانو مالك دی، هو! د کعبې شریفې او د مساجدو صرفیات چې د الله تعالی په نامه یادیږي، ممکن دي چې په کې درج وي.

وَلِذِي الْقُرْبٰى

او (دغه اموال دي) خپلوانو د رسول (الله) لره.

تفسیر: یعني د رسول الله صلی الله علیه وسلّم خپلوانو څرنګه چې د نبي کریم په زمان کې له دې مالونو څخه هغوی ته ورکول کېدل، او په هغوی کې د فقر او مسکنت قید هم نه وو، لکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم خپل تره عبّاس رضي الله تعالی عنه ته چې یو بډاي (غني مشر) وو برخه ورکړه، اوس هم وروسته له دوی څخه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خپلوانو ته چې اړ او محتاج وي؛ پر نورو اړو او محتاجانو باندې ترجیح ورکوله کیږي، او ښايي چې امام هغوی ته پخوا له نورو څخه په مخکې برخه ورکړي.

وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ كَيْ لَا يَكُوْنَ دُوْلَةً ۢ بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ ۚ

او (دغه اموال دي) یتیمانو لره او مسکینانو لره او مسافرانو لره، (مقرر کړی دی الله دا قسمت) لپاره د دې چې ونه ګرځي (دغه اموال) دولت په منځ د غنیانو کې له تاسې څخه (چې له خپله حقه زيات واخلي او فقراوو ته لږ ورکړي).

تفسیر: یعني دا مصارف ځکه راښوولي شوي دي، چې مسلمانان تل د پلار مړیو، اړو، بېکسانو او عامو مسلمانانو په پالنه او پوښتنه کې متوجه اوسي !، او تل د اسلامي عمومي ضروریاتو او مصالحو ته خیال ولري، ځکه چې داسې مالونه د بډایانو او دولتمندانو راکړه ورکړه او نورو ګټو لپاره نه دي، او نه ښايي چې هغه د هغوی د مخصوص جایداد په منزله وګرځي، او یواځې بډایان پرې مزې وکړي، او خوندونه ترې واخلي، او غریبان او اکربان له لوږې څخه ومري، یا عمومي مصالح خراب او ویجاړ پراته وي.

وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ ۚ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۞

او هغه څه چې درکړي تاسې ته رسول (د الله)؛ نو وایې خلئ، ویې نیسئ، قبول یې کړئ !، او هغه څه چې منع کوي (رسول الله) تاسې له هغه څخه؛ نو بېرته شئ ترې (مه یې غواړئ !)، او وویرېږئ له (عذاب د) الله په ځان ساتلو له معاصیو، بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده).

تفسیر: یعني مال او جایداد او نور چې سم د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له امر سره تقسیمیږي؛ هغه د تقسیم امر دې په ډېرې خوښۍ سره ومنلی شي !، هغه چې دررسیږي؛ هغه په خوښۍ سره واخلئ !، او هغه ته چې ورنه کړ شي؛ هغه دې لاس واخلي !، همداسې د ګردو احکامو او نواهیو منل او پابندي په کار ده.

ځکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نافرماني د الله تعالی نافرماني ده، او وویرېږئ که چېرې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د نافرمانۍ لامله الله تعالی له تاسې څخه ناراضه نشي، او سخت عذاب په تاسې مسلّط ونه فرمايي.

لِلْفُقَرَآءِ الْمُهٰجِرِيْنَ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَّيَنْصُرُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ۭ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ ۞

(دغه اموال دي) لپاره د فقیرانو هجرت کوونکیو (هغه مهاجران) چې ایستلی شوي دي دوی له کورونو، کلیو خپلو څخه، او له اموالو خپلو څخه، په دې حال کې چې طلبوي دوی فضل ښښنه مهرباني له الله او رضا (د ده)، او مرسته کوي له الله او له رسول د دغه (الله) سره (په نفسونو او مالونو خپلو سره)، دغه (مهاجران) همدوی دي صادقان رښتیني (په ایمان او جهاد کې).

تفسیر: یعنې هسې خو په دې مال پورې د ګردو مسلمانانو حوائج او ضروریات تعلّق او اړه لري، مګر په خصوصي ډول سره د ځان قربانوونکو او ایثار خوښوونکیو رښتینو مسلمانانو حق مقدم او وړاندې دی، چې هغوی یواځې د الله تعالی په خوښې او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په محبّت او اطاعت له خپلو کورونو او مالونو او شتو څخه لاس وینځلی دی، او بالکل په تش لاس له خپل هېواده راوتلي دي، تر څو د الله تعالی او د هغه د رسول الله په کارونو کې په زړه پورې پخپل سر او آزاد کار وکړی شي، او هغه ته په ښه ډول مرسته ورسوي.

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ

او هغو (انصارو لره دي دغه اموال) چې ځای یې نیولی دی په (دې) کور (مدینه) کې، او (خالص کړی یې دی خپل) ایمان پخوا له دغو (مهاجرانو) څخه.

تفسیر: له دې کور څخه مدینه طیّبه مراده ده، او دا خلق د مدینې منورې انصار دي، چې د مهاجرینو له راتګه وړاندې یې په مدینې منورې کې هستوګنه لرله، او د ایمان په لارو کې زیات مضبوط او مستقیم شوي وو.

يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ

خوښوي محبت کوي دوی له هغه چا سره چې هجرت یې کړی دی دوی ته.

تفسیر: یعنې په مینه او محبت سره د مهاجرینو خدمت کوي، تر دې چې پخپلو مالونو او شتو کې یې هغوی ته برابره برخه ورکړې ده، او د هغوی په شریک ګرځولو کې یې خپل ځانونه تیار کړي دي.

وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

او نه مومي دوی په زړونو سینو خپلو کې څه تنګي (حسد) له هغه شي څخه چې ورکړی شوي وي (مهاجرانو لره)، او غوره کوي (مهاجران) مقدّموي یې پر خپلو ځانونو او اګر که وي پر دوی باندې تنګي.

تفسیر: یعنې مهاجرینو ته هغه فضل او شرف چې الله تعالی عطا فرمایلی دی، یا د فيء په مالونو او نورو کې هغه برخه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغو ته عطا فرمایي؛ د هغوی له لیدلو څخه د انصارو زړونه نه خفه کیږي، او په هغوی باندې کینه او حسد نه کوي، بلکه پرې خوښیږي، او په هر څیز کې هغوی پخپلو ځانونو باندې وړاندې ګڼي، پخپله دغه انصاریان مصاعب، متاعب، سختیاوې او ربړونه وچتوي، او په لوږه یې تېروي، مګر هغوی ته هرومرو څه نه څه وررسوي، داسې بې مثله او بې ساری ایثار په دنیا کې تر اوسه پورې هیڅ قوم د بل قوم لپاره نه دی کړی.

وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ⑨

او هر هغه څوک چې وساتلی شي له بخل د نفس د ده نه؛ نو همدغه کسان دي همدوی مراد موندونکي په مراد رسیدلي.

تفسیر: یعنې ډېر بریالي او کامیاب دي، هغه قوم چې د الله تعالی په توفیق او لاس نیوي د هغوی په زړونو باندې طمع، حرص او بخل هیڅ اغېزه نشي اچولی، ځکه چې طمّاع او بخیلان کله خپلو نورو وروڼو ته څه ایثار او ګټه رسولی شي؟ او د نورو په خوښې او هوسایی باندې کله خوښیږي؟

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ

او (اموال) هغو (کسانو لره دي) چې راغلي دي راځي وروسته له دغو (مهاجرو او انصارو) نه.

تفسير: يعنې هغه کسان چې له مهاجرينو او انصارو څخه وروسته د وجود په عالم کې راځي، يا وروسته له دوی څخه د اسلام په حلقه کې داخليږي، يا له وړاندنيو مهاجرينو څنې وروسته يې هجرت کړی مدينې منورې ته راغلي دي، او غوره ړومبنی قول دی.

يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾

وايي دوی چې: ای ربه ځمونږ! مغفرت وکړه مونږ ته او هغو (ديني) ورونږو ځمونږ ته چې ړومبی داخل شوي دي (له مونږ څخه) په ايمان کې، او مه ګرځوه په زړونو ځمونږ کې بغض او کينه د هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی، بېشکه ته (يا الله) ښه مهرباني کوونکی خورا رحم کوونکی يې.

تفسير: يعنې دغه اخلاف او وروستني کسان هغو اسلافو او سابقينو وړاندنيو ته د ښېښې دعاء کوي، او د خپل هيڅ يو مسلمان ورور په نسبت بغض او کينه په خپل زړه کې نه لري، امام مالک (رحمه الله) له همدې ځايه فرمايي: «هغه سړی چې د صحابه وو په نسبت بغض او کينه ولري، او د هغوی بدګويي وکړي؛ هغه لره د (فيء) په مال کې هيڅ يوه برخه نشته».

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ

آيا نه ګورې ته هغو کسانو ته چې منافقان دغابازان شوي دي، وايي هغوی هغو ورونږو خپلو (يهودانو) ته چې کافران شوي دي له اهل د کتابونو: قسم دی که خامخا وويستل شئ تاسې (له مدينې څخه)؛ نو خامخا وبه وځو مونږ هرومرو له تاسې سره، او نه به منو (خبره په ضرر د تاسې کې) د هيچا هيڅکله، او که چېرې جنګ شروع کړ شي له تاسې سره؛ نو خامخا مدد به وکړو مونږ هرومرو له تاسې سره.

تفسير: عبد الله بن أبيّ او نورو منافقانو د بني نضير يهودانو ته پيغام او پټه خبره ورلېږلي وه، چې تاسې مه ويرېږئ، او خپل ځانونه يواځې مه ګڼئ، که مسلمانان غواړي چې تاسې له مدينې څخه وباسي؛ نو مونږ به له تاسې سره درېږو، که د جنګ او جګړې وار ورسېد؛ نو مونږ به له تاسې سره مرسته کوو، دا ځمونږ قطعي او ناګرځېدونکې ټينګه فيصله او پرېکړه ده، او پرته له دې څخه مونږ ستاسې په جنګ او جګړه کې د هيچا خبره نه اورو، او نه د هيچا پروا کوو.

وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾

او الله شاهدي ګواهي ورکوي چې بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په همدغو خبرو کې).

تفسير: يعنې دغه منافقان يهودانو ته دغه خبرې له زړه څخه نه وايي، يواځې د مسلمانانو په مخالفت خلق ورپورته کوي، او هسې خبرې کوي چې هغه د مسلمانانو په ګټه نه وي، او هغه خبرې چې په ژبه وايي؛ په هغو باندې هيڅ عمل نه کوي.

لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ ۚ وَلَئِن قُوتِلُوا لَا يَنصُرُونَهُمْ

قسم دی که وویستل شي دغه (یهودان) (له کورونو خپلو نه)؛ نه وځي دغه (منافقان له هغو یهودانو) سره (له کورونو خپلو نه)، او که جنګ وکړ شي له هغو (یهودانو) سره؛ نو مرسته مدد نه کوي دغه (منافقان) هغوی سره.

تفسير: کله چې په مدینې منورې کې جګړه ونښته، او د «بني نضير» یهودان محصور شول، په هغه نازک حال کې هیڅ یو منافق د دوی مرستې او مدد ته ونه رسېد، په پای کې کله چې هغوی وویستل شول، دغه منافقان په دې وخت کې هم په ډېرې خوشالی سره پخپلو کورونو کې ناست وو.

وَلَئِن نَّصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿۱۲﴾

او که (اراده د) مدد مرستې وکړي دغه (منافقان) دغو (یهودانو) لره؛ خامخا وبه ګرځوي دغه (منافقان) په تېښته سره شاوې خپلې، بیا به مدد مرسته ونه کړی شي له دوی سره (منافقانو یهودانو سره وروسته له ماتې).

تفسير: یعنې که په فرض محال سره منافق د هغو یهودانو مرستې ته راغلي وی؛ نو نتیجه به څه کېده؟ پرته له دې څخه چې د مسلمانانو له مقابلې څخه بېرته وتښتي بل نتیجه نه لري، او بیا به د دوی مرسته څرنګه کېده؟ نو د دوی د مرستې لپاره به هم څوک نه رسېده.

لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿۱۳﴾

خامخا تاسو (ای مؤمنانو) ډېر سخت یئ له جهته د وېرې په سینو زړونو د دغو (منافقانو) کې له (وېرې د) الله، دغه وېره (د منافقانو له مؤمنانو څخه) په سبب د دې ده بېشکه چې دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهیږي (نه پېژني الله).

تفسير: یعنې که د الله تعالی په عظمت باندې دغه منافقان پوهېدی، او د هغوی په زړونو کې د الله تعالی خوف او وېره وی؛ نو کفر او نفاق به یې ولې غوره کاوه؟ هو ! د مسلمانانو د شجاعت او مېړانې څخه ویرېږي، ځکه د مسلمانانو په مقابل کې نه شي ودرېدلی، او نه د جنګ په ډګر کې له ځانه څه ثبات او توره او مېړانه ورښوولی شي.

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَاءِ جُدُرٍ ۚ

جنګ به ونه کړي دغه (یهودان) له تاسې سره (ای مؤمنانو) ټول په ګډه سره مګر په قریو کلیو ټینګ کړیو شویو کې، یا وروسته له دېوالونو سنګرونو څخه.

تفسير: یعنې څرنګه چې د دې خلقو په زړونو کې د مسلمانانو وېرې او خوف ځای نیولی دی؛ نو ځکه د جنګ په ډګر کې نشي جنګېدلی، هو په کلیو او ټینګو کلاوو کې سنګرونه نیولی او جګړې کولی شي، یا که د دیوالونو ونو او نورو شیانو تر شاوو ځانونه پټ کړي؛ نو جنګېدی شي.

بَأْسُهُم بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ۚ

جنګ د دوی په منځ د دوی کې ډېر سخت دی.

تفسیر: یعنې په جګړو کې چې دوی یې پخپلو منځونو کې کوي؛ ډېر تېز او ګړندي او سخت ښکاري، لکه چې پخوا له اسلامه د «اوس» او «خزرج» د جنګونو تجربه څمونږ په مخ کې پرته ده، مګر د مسلمانانو په مقابله کې د هغوی وینه وچه، توره، پخه، ژبه بنده او مېړانه ورکه شي.

تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَّقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾

ګمان به کوې ته په دوی چې سره يو دي (حال دا چې) زړونه د دوی سره جلا جلا دي، دا په سبب د دې دي چې بېشکه دوی داسې يو قوم دی چې نه پوهيږي.

تفسیر: یعنې د مسلمانانو په مقابله کې د هغو په ظاهري اتفاق او اتحاد مه غولېږئ، د هغوی زړونه هیڅکله سره غونډ نه دي، او بالکل جلا دي، هر يو د خپل غرض او غوښتنې مين، او د هر يوه فکر او خيال بېل دی، نو ځکه د دوی په منځ کې حقيقي اتحاد او يو جهتي هیچېرې نه پیدا کيږي، که دوی پوهه ولري؛ نو پوهېدل به چې دا نمايشي اتحاد او د ښودنې يووالی هيڅ نه پکاريږي.

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ۖ ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾

مثال د دوی (په نه ايمان راوړلو کې) لکه مَثَل (قصه) د هغو کسانو دی چې وو پخوا له دوی نه په نژدې زمانه کې، چې وڅکله هغوی وبال سزا د بدو چارو خپلو، او شته هغوی ته عذاب دردناک (په عُقبا کې).

تفسیر: یعنې اوس په نژدې زمانې کې د «بني قينقاع» يهودانو د خپلې درغلی، خيانت، او غدارۍ خوند څکلی دی، کله چې هغوی بد عهدي وکړه؛ نو مسلمانانو له هغوی سره يوه مختصره جګړه ونښلوله، او وروسته د يوه وړوکي جنګ څخه يې هغوی د باندې وشړل، او له هغه څنې په مخ کې په قريبه ماضي کې مکيّانو هم د «بدر» په ورځ کې خپله سزا وموندله، همغسې د «بني نضيرو» انجام هم وګورئ !، چې په دنيا کې د مسلمانانو له لوري پخپل انجام او سزا ورسېدل، او دوی ته د آخرت درد رسوونکی عذاب هم هغسې چې دوی ته ټاکلی شوی دی، هم وررسيږي.

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

(مثال د منافقانو په مخالفت د وعدې کې) لکه مثل (قصه) د شيطان داسې دی، کله چې وايي انسان ته چې: کافر شه !، نو کله چې (انسان) کافر شي؛ وايي (شيطان): زه بېزاره جلا يم له تا څخه، بېشکه زه ويرېږم له الله چې رب (پالونکی) د ټولو عالميانو دی. پس دی عاقبت انجام د دواړو (ګمراه کوونکي او ګمراه شوي) داسې چې بېشکه هغوی دواړه به وي په اور (د دوزخ) کې، تل به اوسيږي دوی (دواړه) په هغه (اور د دوزخ) کې، او همدا جزاء د ظالمانو ده.

تفسیر: یعنې شيطان په اول کې انسان ته د کفر او معصيت تشويق او تحضيض ورکوي، کله چې سړی د ده د اغواء په لومه او دام کې ونښلي؛ نو وايي چې: زه له تا څخه جلا او د تا له کاره بيخي بېزاره يم، زه خو له الله تعالی ويرېږم، «دا وينا به هم د ريا او مکارۍ له مخې وي»، نتيجه به داسې وي چې دی به هم د دوزخ خس او بوټي دړې کيږي، او د هغه د دوزخ د لوېدلو سبب به هم ګرځي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «شيطان به په آخرت کې دا خبره وايي، او د «بدر» په ورځ کې يې هم د يوه کافر په شکل او بڼه نور خلق په جګړه کې اچولي وو، کله چې سترګې يې پر پرښتو

باندې ولګېدې؛ نو ژر وتښتېد، - لکه چې د هغه بیان د (الأنفال) په سورت کې پخوا له دې څخه څمونږ د دغه پښتو تفسیر کې تېر شوی دی- همدا مثال د منافقینو هم دی»، «هغه بني نضیر» ته د خپل حمایت او رفاقت یقین ور کړی وو، او په دې چل سره یې د مخالفت ډګر ته را وویستل، کله چې هغوی په مصیبت سره اخته شول؛ دی جلا (جدا) شو، او لرې ترې کښېناست، ولې آیا هغه په دې ډول د الله تعالی له عذابه خلاصېدی شي؟ هیڅکله نه خلاصیږي، او د دواړو د هستوګنې ځای دوزخ دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! وویرېږئ له (عذابه د) الله، او ښایي چې ودې ګوري هر نفس هغه شي ته چې ړومبی یې لېږلی دی لپاره د سبا (قیامت).

تفسیر: یعني ای مؤمنانو ! له الله تعالی څخه وویرېږئ !، او خپلو ځانونو ته د طاعاتو او عباداتو سرمایه ذخیره برابره کړئ، او فکر وکړئ چې سبا به څه شیان در د مخه کېدونکي وي؟ او د قیامت لویې ورځې لپاره مو څه ذخیره او ځېرمه کړي دي؟ او څه شی مو د مخه ورلېږلي دي، چې وروسته له مرګه هغه هلته در پکار شي؟.

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

او وویرېږئ له الله، بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو عملونو چې کوئ تاسو.

تفسیر: یعني ستاسې هیڅ یو کار له الله تعالی څخه پټ نه دی، نو ځکه له هغه الله تعالی څخه وویرېږئ !، او د تقوی او پرهېزګارۍ لارې غوره کړئ !، او له ګناهونو او معاصیو څنې خپل ځانونه وژغورئ !.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾

او مه کېږئ تاسې (ای مؤمنانو !) په شان د هغو کسانو چې هېر کړی دی هغوی الله، بیا هېر کړل الله په دوی حق د نفسونو د دوی، دغه خلق همدوی دي فاسقان نافرمانان.

تفسیر: یعني هغه کسان چې د الله تعالی حقوق یې هېر کړي دي، او د هغه له یاده غافل شوي دي، او د ده د اوامرو او نواهیو هیڅ پروا نه کوي؛ نو الله تعالی هېر کړي دي په دوی باندې حق د نفسونو د دوی، چې له راتلونکیو آفتونو څنې د ژغورنې هیڅ یو فکر او اندېښنه د دوی سره نشته، او په معاصیو او نافرمانیو کې ډوب تللي دي.

لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۚ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾

نه دي سره برابر (په نزد د الله) یاران ملګري د اور او یاران ملګري د جنّت، یاران ملګري د جنّت همدوی دي مراد موندونکي په مراد رسیدلي (په لقاء د الله او نعماوو د جنّت).

تفسیر: یعني ښایي چې هر سړی خپل ځان د جنّت د داخلېدو وړ وګرځوي، چې لاره یې پرته د قرآنکریم د هدایاتو او احکامو په مخکې له غاړې اېښودلو بل شی نه دی.

لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ

که نازل کړی وی مونږ (احکام د دغه) قرآن په یوه غره باندې؛ نو خامخا لیدلی به وو تا هغه (غر) ویرېدونکی فرمان منونکی ټوټې ټوټې کېدونکی له ویرې (د عذابه) د الله.

تفسیر: یعني د افسوس او د حسرت ځای به وي؛ چې قرآن مجید د انسانانو پر زړونو باندې هیڅ یو اثر او اغېزه ونه کړي، حال دا چې د قرآن شریف اثر او اغېزه دومره زبردسته او قوي ده، چې که هغه پر غرونو غونډې یو کلک شي باندې هم رانښکته شوی وی، او په هغه کې د پوهېدلو داسې یوه ماده چې په انسانانو کې وي شته وی؛ نو هغه به د متکلم د عظمت په مقابل کې ویرېده، او چاودېده، او له ډاره به یې ټوټې ټوټې کېده.

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

او دا مثالونه بیانوو اوروو مونږ هغه خلقو ته (لپاره د دې) چې دوی فکر غور وکړي په کې.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعني د کافرانو زړونه ډېر سخت دي، سره له دې چې د الله تعالی کلام اوري، خو بیا هم ایمان نه پرې راوړي، که غر د دې پاک کلام په مفهوم باندې وپوهیږي؛ نو هغه به هم له ډېرې وېرې وشلیږي».

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۖ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ

دغه الله هغه ذات دی چې نشته بل هیڅ معبود بر حق مګر خو همدی (دی یواځې)، عالم دی په غیبو باندې، او (عالم دی) په ښکاره وو باندې، هم هغه (الله) دی خورا مهربان ډېر رحم کوونکی. دغه الله (هغه ذات دی) چې نشته بل هیڅ معبود بر حق مګر خو همدی دی، (یواځې) بادشاه دی، ښه پاک دی (له ټولو قبائحو څخه)، سالم دی (له ګردو عیوبو) څخه، امان ورکوونکی دی.

تفسیر: یعني الله تعالی أجلّ وأعلی شأنُه وأعظم برهانُهُ له ګردو نقائصو او کمزوریو څخه پاک منزّه دی، او له ټولو عیوبو او آفاتو څخه سالم دی، هیڅ یوه خرابي او نقصان نه د هغه دربار ته رسېدلی دی، او نه به وررسیږي، د «مؤمن» ترجمه یې په «امان ورکوونکي» سره کړې ده، او د ځینو نورو مفسّرینو په نزد د «مصدّق» په معنی هم راغلی دی، یعني پخپل قول او فعل سره د خپلو پیغمبرانو د اقوالو او ویناوو تصدیق کوونکی دی، یا د مؤمنانو په ایمان باندې د تصدیق د مهر ثبت کوونکی دی.

الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

شاهد حافظ دی (په اعمالو د بندګانو)، ښه زبردست دی د وېرې خاوند دی، لوی څښتن دی، پاک دی ذات د الله له هغو شیانو چې (مشرکان یې) ورسره شریکوي.

تفسیر: یعني د الله تعالی په ذات او صفاتو او افعالو کې هیڅوک ورسره مل او شریک نه دي.

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ

دغه الله (هغه ذات دی) چې پیدا کوونکی دی راویستونکی دی (له عدم نه وجود ته) صورت ورکوونکی دی.

تفسیر: د (خالق) او د (باري) د فرق په نسبت مو د بني اسرائیل په سورت کې د دې آیت د تفاسیرو په ضمن کې څه اشارې کړې دي، ځمونږ دغه مبارک تفسیر بیا ولولئ !.

«المصوّر» صورت جوړوونکی، لکه چې په نطفه باندې یې د انسان تصویر جوړ کړی دی.

لَهُ الْأَسْمَآءُ الْحُسْنٰى

همدغه (الله) لره دي نومونه نېک (ډير ښائسته) عمده مخصوص.

تفسير: يعنې هغه نومونه چې په اعلى درجه په ښه والي او کمالاتو او صفاتو باندې دلالت کوي.

يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

په پاکۍ سره يادوي هغه (الله) لره هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او (هر هغه څه چې په) ځمکه کې دي.

تفسير: يعنې د قال يا د حال په ژبه سره چې په هغه باندې مونږ او تاسې نه پوهيږو.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

او همدغه (الله) ښه غالب دی ښه حکمت والا دی.

تمّت سورة الحشر بمنّه و کرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ المُمْتَحِنَةِ

«د (الممتحنة) سورت مدني دی، (١٣) آيتونه او دوه رکوع لري، په تلاوت کې (٦٠) او په نزول کې (٩١) سورت دی، وروسته د (الأحزاب) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

ځمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم په «حُديبيې» کې له مکيانو سره روغه وفرمايله، چې د هغې ذکر ځمونږ د دغه پښتو تفسير د (الفتح) په سورت کې پخوا له دې نه تېر شوی دی، تر دوو کلونو پورې دا روغه قائمه وه، بيا د کافرانو له لوري هغه ماته شوه، نو دلته رسول الله صلی الله عليه وسلم د حربي له اصولو سره سم په پټه خوله افواج ټولول، او د مکې معظمې د برې فتح لپاره يې ترتيبات نيول، د خبرو اترو او ليکونو په لېږلو باندې يې ممانعت او بندشونه کېښوول، چې تر څو د مکې معظمې کافران د دوی له دې تياري څخه خبر نشي، او هغوی هم د جګړې لپاره ځانونه تيار نه کړي، او په دې ډول سره په حرم شريف کې د جګړې مخه ونيوه شي، يوه مسلمان چې «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه نوميده، او د «بدر» له مهاجرينو څخه وو، مکيانو ته يې يو ليک ورولېږه چې: «د محمد صلی الله عليه وسلم لښکر پر تاسې باندې لکه د شپې تياره يا د لوی سيلاو د اوبو په شان درتلونکی دی» دا خبره رسولُ الله صلی الله عليه وسلم ته د وحي په وسيله ورښکاره شوه، دوی علي «رضي الله تعالى عنه» او څو نورو اصحابو ته امر ورکړ چې يوه ښځه د مکې شريفې په لوري روانه ده، تاسې ورپسې ورشئ، تاسې به له هغې سره په فلانې ځای کې مخامخ کېږئ، له هغې سره يو ليک دی؛ هغه ورځنې واخلئ !، او له ځان سره يې راوړئ، دا أصحاب په تلوار روان شول، او هغه ښځه يې په همغه ځای کې ومونده، هغې ښځې ډېر «ليت او لعلّ» او وراندې او وروسته وکړ، خو سره له هغه هم همغه ليک (خط) يې وروسپاره، چې د هغه له لوستلو څخه دا خبره ښکاره شوه چې د «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه له لوري د مکې معظمې د کافرانو په نامه ليکلی شوی دی، او هغوی ته يې د مسلمانانو د تعرّض اطلاع ورلېږلې ده، ځمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه راوباله، او ترې يې وپوښتل چې: دا څرنګه يو حرکت دی؟ ده وويل: يا رسول الله ! نه زه کافر يم، او نه مې له اسلامه مخ اړولی دی، رښتيا خبره خو دا ده چې ځما کور او کهول په مکه معظمه کې دی، او هلته د هغوی ساتونکي او پالونکي هيڅوک نشته؛ نو مې غوښتل چې پر کافرانو باندې خپل يو احسان واړوم تر څو هغوی د هغه په معاوضه کې ځما له اهل او عيال سره څه غرض ونه لري، بلکه له هغوی سره څه ښېګڼې هم وکړي، زه پوهېږم چې له دې څخه ماته ډېره ګټه (فائده) رارسيږي، خو اسلام او مسلمانانو ته له هغه ځنې هيڅ يو ضرر نه رسيږي، هغه د فتح او نصرت وعدې چې تاسې ته د الله تعالى له لوري شوي دي؛ هغه په يقيني ډول سره پای (آخر) ته رسېدونکې دي، او د هغو مخه هيڅوک نشي نيولی، لکه چې د ده د هغه خط په منځ کې همدا مضمون ليکلی شوی وو: قسم په الله که رسول الله صلی الله عليه وسلم يواځې هم پر تاسې باندې حمله وکړي؛ نو الله تعالى به ورته مدد ورکوي، او هغه وعدې چې له هغه سره شوي دي؛ خامخا پوره کېدونکې دي.

بلا شُبهه د «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه څخه دا غټه خطايي شوې ده، خو «رحمة للعالمين» وفرمايل: «لا تقولوا له إلا خيرا» «مه وايئ ورته هيڅ شی پرته له خيره» او ويې فرمايل: «چې حاطب د «بدر» د اصحابو څخه دی، او تاسې ته نه دي معلوم چې الله تعالی د «بدر» د اصحابو ګرد ګناهونه ښنلي دي»، د دې سورت زياتره برخه همدې قصې لره نيوونکې ده، لکه چې الله أجل وأعلى شأنُه وأعظم برهانُهُ داسې فرمايي چې:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَآءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِٱلْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِمَا جَآءَكُم مِّنَ ٱلْحَقِّ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! مه نيسئ تاسې دښمنان ځما او دښمنان خپل دوستان په دغه حال کې چې غورځوئ لېږئ تاسې خبرونه هغوی ته په سبب د دوستی سره (په منځ ستاسې او د دوی کې) حال دا چې په تحقيق کافران شوي دي هغوی په هغه شي چې راغلی دی تاسې ته له حق (دين او قرآن) څخه.

تفسير: يعني د مکې کافران هم د الله تعالی جل جلاله دښمنان دي او هم ستاسې، نو له هغوی سره دوستي مه کوئ !، او هغوی ته دوستانه پيغامونه لېږل مسلمانانو لره ښه نه دي، او په تحقيق کافران شوي دي هغوی په هغه څه چې راغلی دی تاسې ته له حق دين څخه، نو د دې لامله د الله تعالی دښمنان شول.

يُخْرِجُونَ ٱلرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ رَبِّكُمْ

چې وباسي دوی رسول (د الله) او هم تاسې (له خپل وطن مکې څخه ځکه) چې ايمان راوړی دی تاسې په الله چې رب ستاسې دی.

تفسير: يعني پيغمبر ته او تاسې ته يې څنګه ربړونه او زحمتونه دروررسول، او تاسې يې د خپل هېواد او وطن په پرېښوولو باندې اړ کړئ، يواځې په همدې خبره سره چې تاسې ولې د يوه الله تعالی چې ستاسې او د ګردو (ټولو) مخلوقاتو پروردګار دی؛ عبادت کوئ؟ نو له دې څخه به لويه دښمني او عداوت څه وي؟ د تعجّب ځای دی چې تاسې له داسې سړيو سره دوستي کوئ؟ او د خپلوی لاسونه وروړاندې کوئ؟.

إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَٰدًا فِى سَبِيلِى وَٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِى

که چېرې يئ تاسې چې راوتلي يئ تاسې (له اوطانو خپلو) لپاره د جهاد جنګ په لاره ځما کې، او لپاره د رضا خوښی غوښتلو ځما.

تفسير: يعني که ستاسې له کوره وتل ځما د خوښی لپاره او ځما په لاره کې د جهاد لپاره وي، او خاص ځما د رضا لپاره تاسې نور د خپلو ځانونو دښمنان کوئ؛ نو بيا په هغې دښمنی کې د دوستی ارتباط د څه لپاره دی؟ آيا د هغو کسانو په ناراضي چې تاسې د الله تعالی رضا ګڼلې وه، اوس غواړئ چې هغوی له خپلو ځانونو څنې رضا او خوښ او الله تعالی ناراض کړئ؟ (العياذ بالله).

تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِٱلْمَوَدَّةِ وَأَنَا۠ أَعْلَمُ بِمَآ أَخْفَيْتُمْ وَمَآ أَعْلَنتُمْ

چې په پټه (خبرې) لېږئ تاسې هغوی ته په (سبب د) دوستی سره، او زه ښه عالم يم په هغه څه چې پټوئ تاسې، او په هغه څخه چې ښکاروئ تاسې.

تفسیر: یعنې که یو سړی وغواړي چې یو کار له ګردو خلقو او نړیوالو څخه په پټه اجرا کړي؛ نو آیا هغه له الله تعالی څخه هم پټولی شي؟ وګورئ چې «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالی عنه څومره زیار وکړ، او کوښښ یې وکړ چې د خپل لیك اطلاع هیچا ته ورنه کړي، خو الله تعالی له هغه څخه خپل رسول خبردار کړ، او دغه پټه خبره ښکاره له وخته ورته شوه.

وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ①

او هر څوك چې وکړي دغه (کار) له تاسې څخه؛ نو په تحقیق ورکه کړې یې ده سمه صافه لاره.

تفسیر: یعنې که سره له مسلمانۍ داسې کار وکړي، او داسې یو وګڼي چې دی به د هغه په پټو ساتلو کې بری ومومي؛ نو سخته غلطي او زیات تېرواته کوي.

إِن يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا۟ لَكُمْ أَعْدَآءً وَيَبْسُطُوٓا۟ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِٱلسُّوٓءِ وَوَدُّوا۟ لَوْ تَكْفُرُونَ ②

که چېرې ظفر بری ومومي (کفّار) په تاسې باندې (نو) شي به دوی تاسې لره دښمنان، او اوږده به کړي تاسې ته لاسونه خپل (په وهلو او وژلو د تاسې)، او (اوږدې به کړي) ژبې خپلې په بدۍ (ویلو د تاسې) سره، او خوښوي به دوی (دغه) چې کافران شئ تاسې (لکه چې دوی دي).

تفسیر: یعنې له دې کافرانو څخه په موجوده حالت کې څه هیله او اسره مه لرئ !، که څه هم تاسې زیاته پېرزوینه او رواداري پر هغوی باندې وکړئ، او د دوستۍ اظهار وکړئ؛ هغوی هیڅکله د مسلمانانو خیر غوښتونکي نشي کېدی، او سره له دې انتهایي رواداریو که د هغوی لاسونه پر تاسې باندې بر شي؛ نو له هیڅ راز خرابۍ او دښمنۍ څنې خپل ځانونه نه منع کوي، په ژبو او لاسو سره هر ډول ضررونه او ایذاوې تاسې ته دررسوي، او داسې غواړي هم هغسې چې هغوی له صداقته منکران دي؛ تاسې هم منکران کړي، نو آیا داسې شریران او بد باطنان د دې خبرې وړ دي چې هغوی ته هسې پیغامونه ولېږل شي؟.

لَن تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُمْ ۚ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ③

له سره به نفع در ونه رسوي تاسې ته (که کافران شئ) خپلوي ستاسې، او نه اولاد ستاسې په ورځې د قیامت کې فیصله به وکړي (الله) په منځ ستاسې کې، او الله په هغو عملونو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی.

تفسیر: حاطب رضي الله تعالی عنه هغه خط د خپل اهل او عیال لپاره لیکلی وو، نو په دې باندې داسې تنبیه فرمایي چې اولاد او خپلوان د قیامت په ورځ هیڅ نه پکارېږي، الله تعالی د هر یوه سړي اعمال تر ذرې ذرې پورې هم ګوري، او سم له هغه سره فیصله او پرېکړه کوي، د الله تعالی دا فیصله هیڅ یو څوی، لمسی، کړوسی خپل، خپلوان او عزیزان نشي ماتولی، نو بیا دا کومه عقلمندي ده چې یو مسلمان د خپل اهل او عیال لپاره الله تعالی له خپل ځان څخه نارضا کړي، په یاد یې ولرئ چې له هر شي څخه د الله تعالی رضامندي او خوښي وړاندې ده، که دی له مونږ څخه راضي وي؛ نو د هغه په فضل او کرم سره ګرد کارونه ښه کېږي، او که الله تعالی نارضا شي؛ نو هیڅ شی نه پکارېږي.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَٰوَةُ وَالْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُۥٓ

په تحقيق شته تاسې لره (اى مؤمنانو !) طريقه ښه (چې اقتداء پسې كولى شئ) په (قول او فعل) د ابراهيم كې او په (قول ـ فعل د) هغه چا كې چې ده سره وو (له مؤمنانو)، كله چې وويل (دغه ابراهيم او اتباعو يې مشركانو د) قوم د دوى ته چې: بېشكه مونږ جلا بېزاره يو له تاسې څخه، او (بېزاره يو) له هغه څيزه چې عبادت يې كوئ تاسې بې له الله، منكران شوي يو مونږ (په باطل دين) ستاسې باندې، او ښكاره شوى دى په منځ څمونږ او ستاسې كې عداوت، دښمني او بغض حسد ابدي همېشه، تر هغه پورې چې ايمان راوړئ په الله باندې يواځې (چې واحد لا شريك دى).

تفسير: يعني هغه كسان چې سره له اسلامه د ابراهيم (عليه وعلى نبيّنا أفضل الصلاة والسلام) سره ملګري شوي دي، هر يوه په خپل وخت كې په خپلو فعلونو او قولونو سره له هغو كفارو څخه د بېزارۍ او بېلتون اعلان كړى دى، او ابراهيم عليه السلام سره له نورو مؤمنانو اتباعو خپلو هغو مشركانو د قوم خپل ته وويل چې: په تحقيق سره مونږ بېزاره يو له تاسې څخه، او بېزاره يو له هغه شي څخه چې عبادت يې كوئ تاسې بې له الله چې بُتان دي، او كافر شوي يو مونږ په دين يا په معبود ستاسو باندې، يعني تاسې اى كفارو څرنګه چې له الله تعالى څخه منكران يئ، او د الله تعالى د احكامو پروا نه كوئ؛ نو مونږ هم ستاسې له طريقې څخه منكران يو، او د يوې ذرې په مېچ هم ستاسې فكر او پروا نه كوو، او ښكاره شوى دى په منځ څمونږ او ستاسې كې عداوت، دښمني او بغض كينه همېشه تل تر هغه پورې چې ايمان راوړئ تاسې په الله تعالى باندې يواځې، يعنې دا دښمني به هلته پاى ته رسېږي چې تاسې شرك او كفر پرېږدئ، او د همغه يوه مالك الملك والملكوت أكرم شأنُه وأعظم برهانُهُ هسې بندګان او چوپړان شئ لكه چې مونږ يې هم بندګان او تابعان يو.

إِلَّا قَوْلَ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ

مګر خو (اقتداء مه كوئ د) يوې خبرې د ابراهيم (چې ويلې يې وو پخوا له منع كيدلو) پلار خپل ته (داسې) چې خامخا زه بخښنه غواړم هرومرو (خامخا) د تا لپاره، او مالك نه يم زه تا لره له عذابه د الله د هيڅ څيز.

تفسير: يعني يواځې دعا كولى شم، د كومې ګټې او نقصان مالك نه يم، الله تعالى هر څه چې وكړي كولى يې شي، او د هغه مخه هيڅوك نشي نيولى، شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «يعني ابراهيم عليه السلام هجرت وكړ، او بيا يې خپل ټبر ته مخ ونه ګرځاوه، نو آيا تاسې به هم همغسې كوئ؟ يو خو ابراهيم عليه السلام كله چې دا خبره ورمعلومه نه وه خپل پلار ته يې دعا وكړه، او هر كله چې دا خبر ورمعلومه شوه چې مشركان له غُفران څخه محروم دي؛ نو چپ شو، اوس چې هغه خبره تاسې ته ښكاره شوه؛ نو څكه د كافرانو بښنه مه غواړئ !».

او ويل ابراهيم عليه السلام او اتباعو يې داسې چې:

رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ④

اى ربه څمونږ (خاص) په تا باندې توكّل كړى دى مونږ او (خاص تاته) رجوع كړې ده مونږ، او (خاص) تاته ببرته ګرځېدل د ګردو دي (په آخرت كې لپاره د جزاء).

تفسير: يعني ګرد مو پرېښوول، او تاته مو هيله وکړه، او د خپل له قوم او له ټېر څخه مو پرېکړه وکړه، او له تا سره مو خپل علاقه ونښلوله، او تاته مو رجوع وکړه، او په دې باندې پوهېږو، چې د ګردو ورتګ ستا په لوري دی.

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾

(وويل ابراهيم او اتباعو د ده) ای ربه ځمونږ ! مه ګرځوه ته مونږه فتنه ځای د ازمويلو هغو کسانو لره چې کافران شوي دي، او ببښنه وکړه مونږ لره ای ربه ځمونږ، بېشکه هم ته يې ښه غالب قوي ښه حکمت والا.

تفسير: يعني مونږ د کافرانو لپاره فتنه او د ازمويښت محل د مشق تخته مه ګرځوه !، او مونږ پخپل فضل او کرم سره په دغسې حالت کې وساته، چې د هغو له ليدلو څخه کافران خوښ نشي، او پر اسلام او مسلمانانو باندې د تمسخر او استهزاء غږونه وکړي، او ځمونږ په مقابل کې په خپل حقانيت باندې استدلال وکړي، بېشکه هم ته يې ښه غالب قوي په انفاذ د احکامو ښه حکمت والا چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوې، يعني ځمونږ تقصيرات او کوتاهي وبښه، او را معاف يې کړه، ستا د زبردست قوّت او حکمت څخه همدا هيله او توقّع ده، چې خپل وفا لرونکي بندګان د دښمنانو په مقابل کې مقهور او مغلوب مه کړې، اوس لپاره د ازدياد د حرص په اقتداء د ابراهيم عليه السلام کې الله أكرمَ شأنُه وأعظم برهانُه داسې ارشاد فرمايي:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ ۚ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦﴾

خامخا په تحقيق ده تاسې لره (ای مؤمنانو) په دغو (خبرو د ابراهيم او اتباعو د ده) کې طريقه حسنه ښه (چې اقتداء پسې کوئ، او دا اقتداء ده) هغه چا لره چې وي چې اميد لري د الله، او ويرېږي د ورځې آخرې (د قيامت)، او هر هغه څوک چې مخ وګرځوي د الله تعالى د احکامو څخه؛ نو بېشکه الله همغه دی غني بې پروا، ښه ستايلى شوى (په ښو صفتونو).

تفسير: يعني تاسې مسلمانانو ته يا په بل لفظ هغو خلقو ته چې د الله تعالى د ليدلو او د آخرت د قائمېدلو هيله لرئ، د ابراهيم عليه السلام او د ده د ملګرو حسنه اسوه او نېکې طريقې غوره کول پکار دي، که څه هم ټوله دنيا تاسې ته متعصّب او جاهل ووايي، تاسې خپل مخونه د هغې لارې څخه مه اړوئ !، چې د دنيا هغه لوى موحد هغه پخپل تګ او طرز عمل سره قائم کړي، د مستقبل وخت ابدي کاميابي او برى د همدې لارې په تللو سره په لاس درتلى شي، که چپ (مخالف) له دې نه لاړ شئ، او د الله تعالى له دښمنانو سره خپله دوستي ټينګه کړئ؛ نو تاسې پخپله نقصان او زيان مومئ، ځکه چې الله تعالى د هيچا د دوستۍ او دښمنۍ پروا نه لري، هغه پخپل ذات سره د ګردو کمالاتو او هر راز ښېګڼو مالك او څښتن دی، او هيڅ ضرر ورته نه رسيږي.

عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً ۚ وَاللَّهُ قَدِيرٌ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

ښايېږي چې الله پيدا کړي په منځ ستاسې کې او په منځ د هغو کافرانو کې چې دښمني لرئ تاسې له هغوی سره دوستي، او الله ښه قادر دی، او الله ښه مغفرت کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني د الله تعالى د قدرت او رحمت څخه بعيد نه دي، چې د نن ورځې ډېر کلك کافر سبا ښه پوخ مسلمان وګرځوي، او په دا ډول ستاسې او د هغوی په منځ کې د دوستۍ تعلّقات قائم شي، لکه چې د مکې معظمې په فتحه

کې همداسې وشوه، نژدې مکيان مسلمانان شول، او هغه کسان چې پرون به يې يو د بل په مخ تورې وښکلې؛ نن يو پر بل باندې ځان قربانوي، په دې آيت کې مسلمانانو ته اطمينان او تسلي ورکړې شوې ده، چې د مکيانو په مقابل کې د مسلمانانو دا د خپلوۍ شلول او ترک موالات او جهاد د څو ورځو له مخې مؤقتي دی، بيا به هغه ته څه اړه او ضرورت نه پاتې کيږي، او له چا ځنې چې په دې لاره څه بې اعتدالي شوي وي؛ الله تعالی د ده د هغې خطا بښونکی دی، ځکه چې همغه لوی بښونکی دی.

لَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَتُقْسِطُوْٓا اِلَيْهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝

نه منع کوي تاسې (ای مؤمنانو) الله له (دوستی د) هغو کسانو چې نه يې دی کړې جنګ له تاسو سره په (کار د) دين کې، او نه يې ايستلي يئ له کورونو خپلو څخه (له دې نه) چې نيکي وکړئ تاسې له دوی سره، او چه عدل او انصاف وکړئ تاسې له هغوی سره، بېشکه چې الله مينه کوي له انصاف او عدل کونکو سره.

تفسير: يعني په مکّه معظمه کې داسې خلق هم شته، چې دوی پخپله مسلمانان شوي نه وو، خو له مسلمانانو سره يې څه ضد او مخالفت هم نه کاوه، او به يې د دين په چارو کې له هغو سره جګړې کولې، او نه به يې ربړونه ورپېښول، او نه به يې د هغوی په ايستلو کې د ظالمانو مرستې کولې، له داسې کافرانو سره له ښېګڼې او ښه سلوک کولو څخه اسلام هيڅ ممانعت نه کوي، کله چې هغوی ستاسې سره عدل او انصاف نرمي او رواداري کوي، نو د انصاف تقاضا همدا ده چې تاسې هم له هغوی سره ښه ټينګ او مناسب سلوک وکړئ، او دنيا ته وروښيئ چې د اسلامي اخلاقو معيار څومره هسک دی؟.

اِنَّمَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ قٰتَلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَاَخْرَجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ وَظٰهَرُوْا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝

بېشکه همدا خبره ده چې منع کوي تاسې الله له (دوستی د) هغو کسانو څخه چې جنګ يې کړی دی له تاسې سره په (کار د) دين کې، او چې ايستلي يې يئ له کورونو د تاسې څخه، او کومک مرستې يې کړي دي له دښمنانو ستاسې سره په ايستلو ستاسې کې، له دې څخه چې دوستي وکړئ تاسې له هغوی سره، او هر هغه چې دوستي کوي له هغوی سره؛ دغه (خلق) همدوی دي ظالمان ګنهګاران.

تفسير: يعني له هسې ظالمانو سره دوستانه تعلّقات قائمول بېشکه سخت ظلم او ګناه ده، (ربط) تر دې ځای پورې د کفّارو د دوو ټوليو (معاند ـ مسالم) سره د معاملې ذکر وو، وروسته له دې نه دا راښيي چې له هغو ښځو سره څه معامله وکړو چې له (دار الحرب) څخه (دار الاسلام) ته راشي؟ يا په (دار الحرب) کې هستوګنه ولري؟، خبره دا ده چې د حُديبيې په روغه کې مکي والو داسې ټاکلي وو چې: ځمونږ هغه سړي چې د مسلمانانو په لوري راشي؛ ښايي چې هغه بېرته ولېږلی شي، لکه ځمونږ پيغمبر دا خبره منلې هم وه، او د هغه په اثر څو سړي چې مدينې منورې ته راغلي وو؛ بېرته مکې معظمې ته ولېږل شول، وروسته له هغه څخه څو ښځې هم راغلې، که دا ښځې هم بېرته لېږلې کېدې؛ نو د کافر نارينه په کور کې د مسلمانې ښځې هستوګنه له اسلامي غيرته لرې ښکاريدل، او د هغو ناسته ملاسته سره حرامه وه، نو په دې باندې دا وروستي آيتونه رانازل شو، معلوميږي چې وروسته له دې نه د ښځو په بېرته لېږلو کې کافرانو اصرار ونه کړ، او که نه هغه روغه به روغه نه پاتې کېده.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ مُهَٰجِرَٰتٖ فَٱمۡتَحِنُوهُنَّۖ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِإِيمَٰنِهِنَّۖ﴾

اې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، کله چې راشي تاسې ته مؤمناني (ښځې) هجرت کوونکې وطن پرېښودونکې؛ نو وازمویئ تاسې هغوی، الله ته ښه معلوم دی ایمان د دوی.

تفسیر: یعني د زړونو احوال الله ته ښه معلوم دي، خو په ښکاره ډول سره تاسو د هغو ښځو تفتیش او تحقیق په ښه ډول سره وکړئ !، چې آیا په رښتیا سره مسلماني دي؟ آیا په رښتیا د مسلمانی لامله دوی هجرت کړی دی، او خپل وطن یې پرینبی دلته راغلي دي؟ آیا کومې دنیوي یا نفساني غوښتنې د دوی د هجرت او راتګ سبب شوي دي؟ په ځینو روایتونو کې راغلي دي چې عمر رضي الله تعالی عنه به د دوی امتحان اخیستلو، او ازموینه یې کوله، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له لوري به یې د هغوی بیعت اخیست، کله کله به پخپله رسول أکرم صلی الله علیه وسلم هم د دوی بیعت مانه، چې وروسته په ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ يُبَايِعۡنَكَ﴾ الآیة ـ کې مذکور دی.

﴿فَإِنۡ عَلِمۡتُمُوهُنَّ مُؤۡمِنَٰتٖ فَلَا تَرۡجِعُوهُنَّ إِلَى ٱلۡكُفَّارِۖ لَا هُنَّ حِلّٞ لَّهُمۡ وَلَا هُمۡ يَحِلُّونَ لَهُنَّۖ وَءَاتُوهُم مَّآ أَنفَقُواْۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّۚ﴾

نو که وپېژنئ تاسې دوی (په قسم سره) مؤمناني؛ نو بېرته مه لېږئ هغوی د کفارو طرف ته، نه دي دغه (مؤمناني ښځې) حلالې هغو (کفارو سړیو) لره، او نه هغه (کافران) حلال دي (مؤمنو ښځو) لره، او ورکړئ تاسې (هغو کافرانو) ته (چې مېړونه د هغو ښځو دي) هغه څه چې لګولي یې دي (له مهره)، او نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې چې نکاح وتړئ تاسې له دې ښځو سره په شرط د دې کله چې ورکړئ تاسې هغو ته مهرونه د دوی.

تفسیر: داسې حکم وشو: که له زوجینو څخه یو مسلمان او بل مشرک وي، نو د دارینو په اختلاف سره د نکاح تعلّقات قائم نه پاتې کیږي، که د کوم کافر ښځه مسلمانه شوې وي، او دار الاسلام ته راشي، هر هغه مسلمان چې د دې نکاح تړي؛ د ده په غاړه ده چې هومره مهر چې هغه کافر په دې ښځې ورکړی دی؛ هومره بېرته ورکړي، او اوس د دې ښځې مهر هر څه چې ټاکلی شوی وي؛ هغه جلا دې ښځې ته ورسپاري، نو وروسته له دې څخه د هغې ښځې سره نکاح تړلی شي.

﴿وَلَا تُمۡسِكُواْ بِعِصَمِ ٱلۡكَوَافِرِ وَسۡـَٔلُواْ مَآ أَنفَقۡتُمۡ وَلۡيَسۡـَٔلُواْ مَآ أَنفَقُواْۚ ذَٰلِكُمۡ حُكۡمُ ٱللَّهِ يَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡۖ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ١٠﴾

او منګولې مه نښلوئ په عصمتونو د ښځو کافرانو (او مه یې ساتئ په نکاح خپله کې)، او وغواړئ تاسې هغه څه چې خرخ کړي دي تاسې (پر دغو کافرانو)، او ودې غواړي (دغه کفار هم) هغه څه چې خرخ کړي وي هغوی (له مهرونو پر دغو مهاجرانو)، (دا مذکوره احکام) حکم د الله دی، حکم کوي (الله په دغه سره) په منځ ستاسې کې، او الله ښه علم والا دی ښه حکمت والا دی.

تفسیر: د ړومبي حکم په مقابل کې وروستنی داسې حکم وشو، د هغه مسلمان سړي ښځه چې لا کافره پاتې وي؛ دغه مسلمان دې هغه ښځه پرېږدي !، بیا هر کافر چې له هغې سره نکاح وتړي، د دې مسلمان لګولی شوی مهر به بېرته وررسوي، په همدې ډول هر یو له دواړو فریقینو څخه دې یو له بل څخه خپل حق وغواړي، کله چې دا حکم راښکته شو؛ نو مسلمانان دې خبرې ته تیار شول، چې هم یې ورکړي، او هم به یې واخلي، خو کافرانو ورکول ونه منل، نو ځکه دا راتلونکی آیت رانازل شو.

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُم مِّثْلَ مَا أَنفَقُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنتُم بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

او که چېرې فوت شي له تاسو نه (ای مؤمنانو) يو شی له ښځو ستاسې په طرف د کُفّارو؛ پس غزا مو وکړه (او غنيمت مو واخيست تاسې په غزا کې)؛ پس ورکړئ تاسې هغو کسانو ته چې تللې وي ښځې د هغوی (کفارو ته) په مثل د هغه (مهر) چې ورکړی دی دوی (هغو ښځو لره)، او وويرېږئ تاسې له الله هغه چې تاسو پر هغو باندې ايمان راوړونکي يئ.

تفسير: يعني که د کوم مسلمان ښځه مرتده او دار الحرب ته لاړه شي، او کافر د هغه خرڅ بېرته نه ورکوي، نو که د کوم کافر ښځه د مسلمانانو کره راشي، د هغه هر څومره خرڅ چې کيږي؛ ښايي د هغه کافر په ځای دې مسلمان ته ورکړي چې ښځه يې کافر کره تللې ده، او حق يې سوځېدلی دی، هو ! دومره ده که د دغه مسلمان د حق له ورکولو څخه څه شی بېرته پاتې شي؛ هغه به همغه کافر ته وررسوي !، ځينو عالمانو ليکلي دي: که کوم مسلمان د کافر خرڅ نشي ورته رسولی؛ نو هغه دې د مسلمانانو په بيت المال کې ور تحويل کړي، الله أکبر ! دا څومره د عدل، انصاف تعليم دی !، خو په دې باندې عمل کوونکی به همغه څوک وي چې د هغه په زړه کې د الله تعالی وېره وي، او په هغه باندې پوره او کامل ايمان ولري.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ

ای نبي ! کله چې راشي تاته مؤمناني ښځې چې بيعت کوي له تا سره پر دې شرط چې نه به شريکوي دوی له الله سره هيڅ شی، او نه به کوي غلا دوی، او نه به کوي زنا دوی، او نه به وژني دوی اولاد خپل.

تفسير: يعني ای محمده ! بيعت واخله له ښځو څخه په دې خبره چې نه به شريکوي دوی له الله تعالی سره هيڅ څيز، او غلا به نه کوي، او زنا به نه کوي، او نه به وژني اولاد خپل لکه چې د جاهليت په زمانه کې رواج وو، د معمولي ننګ او عار لامله به يې جونې ژوندۍ په هديرو کې خښولې، او په ځينو وختونو کې به يې د لوږې له وېرې هم خپل اولاد واژه.

وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ

او نه به راتله کړي په دروغو سره چې جوړوي يې دوی په منځ د لاسو او پښو خپلو کې (يعني له خپله ځانه).

تفسير: او بيعت واخله ای ځما پيغمبره ! له ښځو څخه په دې خبره چې: نه به راځي په دروغو سره چې جوړوي هغه دروغ په منځ د لاسونو او پښو خپلو، يعني چې حرامزاده اولاد رانه وړي او په بل چا باندې په دروغو سره دعوی کوي، يا په دروغو سره شاهدي ورکوي، يا په کومه معامله کې له خپل ځانه خبره جوړه کړي په دروغو سره او قسمونه خوري، بله معنی يې دا ده چې: د خپل ځيږولي اولاد نسبت په دروغو سره بل چاته کوي، يا د بل چا اولاد پټوي، او داسې وايي چې: دا مې له خپل مېړه دی، يعني په مکر او فرېب، دروغ، درغلی او ناروا سره خپل اولاد بل ته يا د بل اولاد ځان ته کوي.

وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ

او نه به کوي نافرماني له تا څخه په معروف ښو چارو کې؛ نو بیعت وکړه له دوی سره.

تفسیر: پخوا یې فرمایلي وو: هغه مسلمانې ښځې دې چې په هجرت کولو سره راځي؛ وپوښتلی شي !، دلته دا راښیي چې د هغوی پوښتل دا دي: که دا ګرد حکمونه چې په دې آیت کې دي هغوی ومني؛ نو د هغوی ایمان ثابت وګڼه !، دې آیت ته د بیعت آیت وایه شي، څمونږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مخ کې به چې ښځو بیعت کاوه، نو همدا اقرار به یې له دوی څخه په ژبه سره اخیست، لیکن د بیعت په وخت کې د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم لاس د هیڅ یوې ښځې لاس ته نه دی رسېدلی.

وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۲﴾

او مغفرت بښنه وغواړه لپاره د دغو (ښځو) له الله، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې په دې چارو کې هغه کوتاهي چې پخوا له دې څخه شوې ده، یا د دې احکامو په ځای راوړلو کې وروسته له دې نه کوم تقصیر ورپېښ شي؛ نو څکه تاسې د هغوی په حق کې د مغفرت او بښنې غوښتنه وفرمایئ، تر څو الله تعالی ستاسې په دعا د دوی تقصیرات ورووبښي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! مه کوئ دوستي له هغه قوم (یهودانو) سره چې په قهر شوی دی الله پر دوی باندې.

تفسیر: هغه خبره چې د دې سورت په شروع کې وه، د دې سورت په ختم کې یې هم د هغه یاد وفرمایه، یعنې د مؤمن په شان کې نه دي چې له هغه چا سره رفاقت او دوستي وکړي چې الله تعالی ورته په قهر وي، په هر چا باندې چې پاک الله په قهر وي؛ ښایي چې د الله تعالی دوستان هم ورته په قهر وي.

قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿۱۳﴾

په تحقیق ناامیده شوي دي دغه (یهودان) له آخرته لکه چې ناامیده شوي دي کافران له ټولګیو ملګرو د هدیرو څخه.

تفسیر: یعنې منکران داسې توقّع نه لري چې له هدیرې څخه به څوک پاڅیږي، او بیا به په بل ژوندون کې یو له بل سره وګوري، دا کافران هم هم هغسې ناامیده دي.

تنبیه: د ځینو مفسّرینو په نزد ﴿مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ﴾ د کفّارو بیان دی، یعنې هغسې چې هغه کافران چې هدیرو (مقبرو) ته رسېدلي دي، او د هغه ځای له حال او احوال څخه خبر شوي دي، او د الله د مهربانۍ او خوښۍ څخه بالکل بې هیلي او ناامیده شوي دي؛ همدا راز دا کافران هم د آخرت له لوري بالکل بې اسرې او ناامیده دي.

تمّت سورة الممتحنة بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الصَّفِّ

«د (الصف) سورت مدني دی، (۱۴) آیتونه دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۱) او په نزول کې (۱۰۹) سورت دی، وروسته د (التغابن) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝۱ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَ تَقُوْلُوْنَ مَا لَا
تَفْعَلُوْنَ ۝۲ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۝۳ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ
سَبِيْلِهٖ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُوْصٌ ۝۴

نسبت د پاکي کوي الله لره هر هغه څيزونه چې په اسمانونو کې دي، او (هر هغه څيزونه چې) په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې)، او همغه (الله) ښه غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی ! ولې وايئ تاسې هغه (خبره) چې نه يې کوئ. لويه ده له جهته د غضبه په نزد د الله (دا خبره) چې وايئ تاسې هغه څه چې نه يې کوئ. بېشکه الله خوښوي هغه کسان چې جنګ کوي په لاره (د دين) د دغه (الله) کې صف تړونکي ګواکې دوی بناګاني په قلايي سره ټينګې کړی شوې (ښې محکمې).

تفسير: هر بنده ته ښايي چې له لويې، ځانمنې او باتې (لافې) وهلو او له ناحقو دعوی ځنې ووېرېږي !، ځکه چې وروسته به په جنجال او ربړو کې اخته شي، له خولې څخه د يوې خبرې ايستل ډېر آسانه دي، مګر د هغې سر ته رسوونه ډېر سخت کار دی، الله تعالی له سره هغه سړي نه خوښوي چې په ژبه يو شی وايي، خو کول يې هسې نه وي، په رواياتو کې راغلي دي چې په يو ځای کې څه مسلمانان ګرد سره ټول شوي وو؛ نو وئ ويل: که مونږ ته دا خبره رابښکاره شي چې الله تعالی د کوم کار له کولو څخه ډېر خوښېږي؛ مونږ ټول به همغه غوره کوو، په دې خبرې باندې دا آيتونه رانازل شول، چې خبردار وګورئ ! په احتياط سره خبرې کوئ !، دا ده ! در وايې خلئ، د الله تعالی په دربار کې هغه سړي ګران او زيات محبت ورسره کوي، چې د الله تعالی په لاره کې د هغه د دښمنانو په مقابل کې لکه د اوسپنې ديوال ټينګ ولاړ ودرېږي، او د جهاد په ډګر کې خپل معنوي صفونه داسې وتړي چې ګواکې داسې يو مضبوط دېوال دی چې له سريو څخه رېژېدلی شوی دی، او په هغه کې له هيڅ لوري کوم کنډاو او رخنه نه وي لوېدلې، نو اوس په دې معيار سره هر سړی خپل ځان ته وګوري ! نو هلته به دا خبره ورښکاره شي، چې په تاسې کې ډېر سړي داسې دي چې په دې معيار سره اکمل، کامل، جوړ او مناسب ښکاري، مګر ځينی به داسې څرګندېږي چې په ځينو مواقعو کې په ژبه او تشو وينا وو سره ډېر غرېږي مګر عمل يې د وينا دروغ څرګندوي.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ لِمَ تُؤْذُوْنَنِيْ وَقَدْ تَّعْلَمُوْنَ اَنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ

او (ياد کړه ای محمده ! هغه وخت) کله چې وويل موسی عليه السلام قوم خپل ته داسې چې: ای قومه ځما ! ولې اذيّت رسوئ تاسې ماته (په بد ويلو سره) حال دا چې په تحقيق پوهېږئ تاسې په دې چې بېشکه زه رسول د الله يم تاسې ته.

تفسير: يعنې د ښکاره دليلونو او ځرګندو معجزاتو په ليدلو سره تاسې پخپلو زړونو کې باور کوئ چې زه د الله تعالی رښتين رسول او پيغمبر يم، بيا خو مې په ډېرو ناکاره او زړه خفه کوونکيو حرکتونو سره ولې ربړوئ؟.

فَلَمَّا زَاغُوٓا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

نو هر کله چې وګرځېدل دوی (له احکام الله نه)؛ نو وګرځول الله زړونه د دوی (له هدايت او يقين نه)، او الله نه ښيي سمه صافه لاره فاسقانو نافرمانانو ته.

تفسير: قاعده ده چې د ډېرو بديو کولو څخه زړه تک تور او سختيږي، تر دې چې د ښو کارونو لپاره په هغه کې هيڅ ځای نه پاتې کيږي، همدا حال د هغوی شو چې په هره خبره کې به يې د الله تعالی له رسولانو سره عناد او ضد او اختلاف کاوه، او درګرده به يې په کږو چالونو سره تنګ کاوه، تر څو چې مردود شول، او الله تعالی د هغوی زړونه هسې کاږه کړل چې د سمې خبرې د منلو صلاحيت هيڅ په کې پاتې نه شو، له داسې ضد کوونکيو نافرمانانو سره د الله تعالی همداسې عادت دی.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ

او (ياد کړه ای محمده ! هغه وخت) کله چې وويل عيسی ځوی د مريمې داسې چې: ای بني اسرائيلو (اولاده د يعقوب !) بېشکه زه رسول لېږلی شوی د الله يم تاسې ته، (حال دا چې) تصديق کوونکی يم د هغه کتاب چې وړاندې ځما دی له (تورات) څخه.

تفسير: يعنې اصلاً زه د دې خبرې تصديق کوم چې (تورات) د الله تعالی له لوري راغلی دی، او په اخبارونو او احکامو يې يقين او باور لرم، او ځما ګرد تعليم او ښوونې په حقيقت سره د همغو اصولو باندې مبني دی چې په (تورات) کې ښوولی شوي دي.

وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ۖ

او زېری کوونکی يم په هغه رسول سره چې رابه شي وروسته له ما څخه چې نوم د هغه احمد دی.

تفسير: يعنې د ړومبني تصديق کوم، او د وروستني زېری اوروم، هسې خو نورو پخوانيو پيغمبرانو هم د خاتم الأنبياء د تشريف راوړلو زېری اورولی دی، خو په هغه صراحت او ښکاره ډول سره چې مسيح عليه السلام په ډېر اهتمام سره د محمد رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم د راتګ زېری اورولی دی، هغسې له نورو ځنې نه دی منقول شوی، ښايي چې د قرب العهد له وجې دا خصوصيت د ده په برخه کې راغلی وي، ځکه چې وروسته له دوی څخه پر ته د نبي آخر الزمان صلی الله عليه وسلم بل کوم پيغمبر راتلونکی نه دی.

فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٦﴾

بيا کله چې راغی هغه (رسول) دوی ته په ښکاره وو معجزو سره؛ وويل (بني اسرائيلو) دا (قرآن) سحر کوډې دي ښکاره.

تفسير: يعنې مسيح عليه السلام سره له ښکاره نښو راغی، يا د هغه شي زېری يې چې ورکړی وو؛ احمد مجتبی مصطفی صلی الله عليه وسلم له هغو ښکاره وو معجزاتو سره راغی؛ نو خلقو هغه سحر کوډې او جادو وبللې.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾

او څوک دی ډېر ظالم (بلکه هیڅوک نشته) له هغه چا څخه چې له ځانه تړي په الله پورې دروغ، او (حال دا چې) دی بللی شوی دی طرف د اسلام ته، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو بې انصافانو ته.

تفسير: يعني کله چې هغوی ته د اسلام په لوري بلنه کيږي؛ نو حق پټوي، او له خپل ځانه دروغ جوړوي، او پر محمد صلی الله عليه وسلم باندې له ايمان راوړلو څخه مخ اړوي، هغوی پر الله تعالی د بشر يا په بشر باندې د الله حکم کوي، په اسماني کتابونو کې تحريفونه کوي، او له هغو شيانو څخه چې واقعيت او حقيقت لري منکريږي، او هغه شيان چې هيڅ حقيقت نه لري په اسماني کتابونو کې داخلوي، نو له دې څخه به لوی ظلم څه وي؟ او د الله تعالی له جانبه داسې بې انصافانو ته به هدايت چېرې په برخه کېدی شي؟.

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾

اراده لري، غواړي (منکران) چې مړه کړي رڼا د الله (شريعت د محمد) په خولو خپلو سره، او الله پوره کوونکی د رڼا خپلې دی، اګر که بد ګڼي دغه (اتمام د رڼا لره) کافران منکران.

تفسير: يعني که کافران منکران بد وګڼي او خفه هم شي، خو سره له هغه پاک الله خپله رڼا پوره رڼوي، او د الله تعالی د مشيت په خلاف کوښښ کول هسې دي لکه چې کوم احمق د لمر رڼا پخپله خوله سره مړه کوي، همدا حال دی د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم د مخالفانو او د مخالفانه وو زيار وو.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

دغه (الله) هغه (ذات) دی چې رالېږلی يې دی رسول خپل (محمد) په هدايت سمه صافه لاره، او په دين حق لپاره د دې چې غلبه ورکړي (الله) دغه (حق دين) ته پر دينونو ټولو باندې، اګر که بده ګڼي (دغه غلبه) مشرکان.

تفسير: په دې آيت باندې د (براءة) د سورت په تفاسيرو کې خبرې شوي دي، هلته دې وکتلی شي !.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! آيا دروښيم تاسې ته هسې تجارت سوداګري چې نجات درکوي خلاصوي تاسې له عذاب دردناک. (پس دغه تجارت او سوداګري کوئ چې هغه دا ده): ښه ټينګ محکم مضبوط اوسئ په ايمان باندې، چې لرئ يې په الله باندې او په رسول استاځي د دغه (الله)، او جهاد جنګ کوئ تاسې (ای مؤمنانو له دښمنانو د الله تعالی سره) په لاره د الله کې په اموالو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره (چې جنګ ته يې وړاندې کوئ)، دغه (ټينګ ايمان او مالي او جاني جهاد) خير بهتر دی تاسې ته که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ؟. نو وبه ښې (الله) تاسې ته ګناهونه د تاسې، او داخل به کړي تاسې په جنتونو کې چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو ويالې.

تفسير: يعني دغه دين ته پر نورو اديانو باندې برى وركول د الله تعالى كار دى، خو پر تاسې باندې دا فرض دي چې پخپل ايمان باندې په ښه ډول سره مستقيم اوسئ !، او د هغه په لاره كې په ځان او مال سره جهاد وكړئ !، دا هغه تجارت او سوداګري ده چې هيڅ زيان په كې نشته، كه مسلمانان وپوهيږي نو دا تجارت د دنيا له ګردو تجارتونو څخه بهتر دى، ځكه چې د هغه ګټه كامله مغفرت او دائم جنّت دى، چې له هغه څخه پورته او ښه برى او مراد موندل بل نشته.

وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنّٰتِ عَدْنٍ

او (داخل به مو كړي) په ځايونو ښايسته وو پاكيزه وو كې (چې جوړ شوي دي) په جنّتونو د همېشه اوسېدلو كې.

تفسير: يعني هغه پاكيزه ماڼۍ به د هغو جنّتونو په مخ كې وي چې هلته مؤمنان اوسيږي، دا خو د آخرت كاميابي ده، وروسته له دې د دنيا د اعلى او انتهايي كاميابۍ او برې ذكر هم راځي چې:

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرٰى تُحِبُّوْنَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ

دغه (مغفرت او ادخال د مؤمنانو جنت ته) فوز عظيم، برى موندل، په مراد رسېدل ډېر لوى دي. او (الله تاسې ته اى مؤمنانو دركړى دى) بل (دنيوي نعمت چې) خوښوئ غواړئ تاسې هغه (نعمت) نصرت كومك حفاظت دى له (جانبه د) الله، او فتح قريب، برى نژدې دى.

تفسير: يعني اصلي او لوى برى او كاميابي خو هغه ده چې په جنّت كې وركاوه شي، چې د هغه په مقابل كې د اوو اقليمو او د ټول جهان شهنشاهي هيڅ ده، خو په دنيا كې هم يو داسې شى تاسې ته دركاوه كيږي، چې هغه ستاسې په نزد طبعًا ډېره غوره او محبوب دى، او هغه ﴿نَصْرٌ مِّنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ﴾ دى، يعني د الله تعالى له لوري يو ځان ته مخصوصه مرسته او امداد او ژر حاصل كېدونكې فتح او ظفر چې له دوى څنې به هر يو له بل سره هسې تعلّق لري لكه خوله او لاس.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٣﴾

او بشارت زېرى وركړه (اى محمده !) مؤمنانو ته (په دنيوي فتح نصرت او اخروي مغفرت او جنّت).

تفسير: ځكه چې د دې زېري او بشارت اورول هم ځان ته يو مستقل بخشش او انعام دى.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْٓا أَنْصَارَ اللهِ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى ! شئ تاسې مرسته كوونكي (د دين) د الله (لكه چې مرسته كړېوه حواريونو).

تفسير: يعني د هغه الله تعالى د دين او د ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم او استاځي مرسته كوونكي او مددګار شئ !، لكه چې د دې حكم د تعميل په اثر د الله تعالى په فضل او احسان او توفيق سره په مسلمانانو كې يو ځان ته فرقه د «انصارو» په نامه پيدا شوه.

كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ

لكه چې ويلي وو عيسى ځوى د مريمې حواريونو (ملګرو خپلو) ته ! څوك دي مرسته كوونكي ځما په لاره د الله كې؟ نو وويل حواريونو (ملګريو د ده): مونږ يو مرسته كوونكي (د دين) د الله.

تفسير: حوارين د مسيح عليه السلام ياران لږ څه ښه او غوره سړي وو، چې د خپل حسب او نسب په اعتبار سره دومره زيات معزّزان نه ګڼل كېدل، دوى د عيسى المسيح عليه السلام دين ومانه، او د عيسوي دين په دعوت او بلنه كې لويې قرباني وركړې، تر څو يې چې په ښارونو او كليو كې خپور كړ.

فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَت طَّائِفَةٌ ۖ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

نو ايمان راووړ يوې طائفې ډلې له بني اسرائيلو نه (په عيسى باندې چې بنده د الله دى، پورته شوى دى اسمان ته)، او كافره شوه پرې بله طائفه ډله (چې ويل يې عيسى ځوى د الله دى، پس دواړو طائفو جنګ سره وكړ) نو قوّت مو وركړ هغو ته چې ايمان يې راوړى وو پر دښمنانو د دوى باندې، پس وګرځېدل دوى غالبان (پر كافرانو).

تفسير: يعني بني اسرائيل په دوو فرقو وويشل شول، يوه يې په ايمان باندې قائمه پاتې شوه، او بلې له هغه څخه غاړه وغړوله، بيا د مسيح عليه السلام ځنې وروسته دوى دواړو سره منګولې ولګولې، او شخړې به يې سره كولې، په پاى كې د الله تعالى په مرسته په دې مباحثو، مناظرو او جګړو كې عيسويانو پر منكرانو باندې برى وموند، او د مسيح عليه السلام پر نوم اخستونكي (نصارى) په يهودانو باندې غالب شول، وروسته له عمومي ګمراهۍ څخه د نصاراوو ځينې پاتې سړيو ته چې صحيح عقيده يې درلوده؛ حق تعالى ځمونږ د نبي آخر الزّمان په وسيله پر نورو باندې برى او غلبه وروبښله، چې د دوى دا غالبيت او برى هم د حجّت او برهان په اعتبار او هم د سلطنت، قوّت او حيثيت له پلوه د افتخار وړ وو، فلله الحمدُ والمنّة.

تمت سورة الصف بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الجُمُعَةِ

«د (الجمعة) سورت مدني دی، (۱۱) آیتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۲) او په نزول کې (۱۱۰) سورت دی، وروسته د (الصفّ) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝١ هُوَ الَّذِيْ بَعَثَ فِي الْأُمِّيّٖنَ رَسُوْلًا
مِّنْهُمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۝٢

نسبت د پاکي کوي خاص الله لره هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي (له علويّاتو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سُفليّاتو) چې باچا ټولواک دی، ډېر پاک دی له هره عيبه، ښه غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. دغه (الله) هغه ذات دی چې پورته کړی لېږلی يې دی په أمیّانو ناپوهانو کې يو رسول (محمّد) له دوی څخه، چې لولي پر دوی باندې آيتونه د دې (قرآن)، او پاکوي دوی (له شرکه او له نورو رذيله وو اخلاقو)، او ښيي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن)، اګر که وو دوی پخوا له (بعثه د محمده) خامخا په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسير: «أُمّيين» نالوستو عربو ته چې په دوی کې علم او هنر هيڅ نه وو، نه يې کوم اسماني کتاب درلود، په معمولي ليك او لوست باندې هم د دوی ډېر لږ سړي پوهېدل، د دوی وحشت او جهالت په دنيا او نړۍ کې ضرب المثل وو، الله تعالی يې بالکل هېر وو، پر بت منلو او اوهامو غوښتلو، فسق او فجور باندې يې د ابراهيمي ملّت نوم ايښی وو، او تقريبا ګرد قوم په صريحي ګمراهي کې ډوب تللی وو، ناڅاپه د الله تعالی له لوري په دې قوم کې يو رسول مبعوث شو، چې د هغوی امتيازي لقب «نبيّ أمّيّ» دی، خو سره د دې امّيتوب يې خپل قوم ته له ګردو څخه زيات عظيم الشأن کتاب راوړ، او وايې وراوه، او د علومو او معارفو او د حکمت او پوهنې عجيبي او غيبي خبرې وروښوولې، او دوی يې هسې پوهان او حکيمان کړل چې د نړۍ لويو لويو حکيمانو، پوهانو، علماوو، عرفاوو او نورو به له دوی څخه د علم او معرفت او کريمه اخلاق زده کول.

وَّاٰخَرِيْنَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوْا بِهِمْ

او (الله پورته کړی لېږلی دی محمد لره په منځ د نورو راتلونکيو کې) له مؤمنانو چې نه دي رسيدلي دوی هغو (پخوانيو) ته (په فضيلت کې).

تفسير: يعني همدا رسول الله صلی الله عليه وسلم د نورو راتلونکيو خلقو د هدايت لپاره هم يو واسطه دی، ښايي هغوی ته د مبدأ او معاد او اسماني شرائعو باندې د صحيح علم او پوره پوهې د نه لرلو په واسطه مونږ أمّي او نالوستی ويلی شو، لکه د بلخ، هرات، سيستان، غزني، کابل، خراسان، پارس، روم، چين، هند او نور قومونه چې وروسته له دې نه د دې اميّونو په دين کې داخل او په اسلامي أخوّت، وروری کې شامل شول.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٣

او دغه (الله) ښه غالب قوي دی ښه حکمت والا دی.

تفسير: چې د هغه زبردست قوّت او حکمت د دې جليل القدر پيغمبر په وسيله تر قيامت پورې د عربو او عجمو د تعليم او تزکيې انتظام وفرمايه، صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلّم.

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝٤

دغه (نبوّت) فضل لوی د الله (له طرفه) دی چې ورکوي يې هغه چاته چې اراده وفرمايي د ورکولو يې، او الله څښتن د فضل ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې الله تعالى محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته داسې لويي ورکړه، او دې امّت ته يې داسې د لويې مرتبې څښتن رسول وروبانښه، وروسته له دې نه د يهودانو مثال د عبرت په ډول بيانوي، چې هغوی د خپل پيغمبر په کتاب کې ډېر زيات غفلت، بې پروايي کړې ده.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰىةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ۚ

مثال د هغو کسانو چې مکلّف کړی شوي وو هغوی په «تورات» (چې پرې عمل وکړي)، بيا بار نه کړ هغوی هغه (تورات چې عمل يې پرې ونه کړ)، مثال د دغو کسانو چې علماء د يهودو دي) په مثال د خره دی، چې په شا وړي کتابونه، او نفع ترې نشي اخيستی.

تفسير: يعنې پر يهودانو باندې د «تورات» پېټې اېښود شوی وو، او دوی د هغه ذمّه وار ګرځولي شوي وو، خو هغوی د هغه د تعليماتو او هداياتو هيڅ پروا ونه کړه، او نه يې محفوظ وساتل، او نه يې پخپلو زړونو کې ځای ورکړ، او نه يې پرې عمل وکړو، او نه د الله تعالى له هغو فضلونو او انعامونو څنې ګټور شول چې د هغو له لورې هغوی ته ورعطا او بښلي شوي وو، بېشکه هغه «تورات» چې دوی يې حاملان ټاکلي شوي وو؛ د ربّاني هدايتو او حکمتونو يوه لويه خزانه وه، نو کله چې دوی له هغه څخه منتفع نه شول، نو د دوی مثال هسې شو لکه چې يو خر چې د علم او د حکمت ډېر لوی کتابونه پرې بار شوي وي، نو هغه ته پرته له دې څخه چې د هغه پېټي لاندې سترې ستومان شي بله کومه ګټه نه وررسيږي.

بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيٰتِ اللّٰهِ ۚ

ډېر بد دی مثال د قوم هغه (کسانو) چې دروغ ګڼي د الله تعالى آيتونه.

تفسير: يعنې خراب قوم دی هغه قوم چې د هغوی مثال داسې وي، الله مو دې ترې پخپله پناه کې وساتي !، الله تعالى په «تورات» او نورو کتابونو کې کوم زېری چې د نبي آخر الزّمان په نسبت ورکړی دی، او هغه دلائل او براهين چې د دوی پر رسالت باندې قائم دي، د هغو دروغ بلل د الله تعالى آيتونه دروغ ګڼل دي.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ۝٥

او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته (کافرانو ته).

تفسير: يعنې هسې معاندانو زوروړانو او بې انصافانو ته د هدايت توفيق نه ورکوي.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ هَادُوٓا۟ إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَآءُ لِلَّهِ مِن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ۝٦ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُۥٓ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ۝٧

ووایه ته (ای محمده !) ای هغو کسانو چې یهودان شوي يئ ! که ګمان دعوی کوئ تاسې (د دې) چې بېشکه تاسې دوستان يئ د الله پر ته له نورو خلقو (چې مؤمنان دي)؛ نو (فرمايي الله) ارزو وکړئ د مرګ که چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني (په دغه ادّعاء د دوستی کې). حال دا چې وبه نه کړي دوی ارزو د دغه (مرګ) هيچېرې په سبب د هغو کارونو چې مخکښې ليږلي دي لاسونو د دوی، او الله ښه عالم دی (په احوالو د) ګردو ظالمانو.

تفسير: يعني سره له دې ناپوهی، جهل او حماقت داسې دعوی کوي چې مونږ بې د نورو له شرکته د پاک الله دوستان يو، او جنّت واکوالان او حقداران يو، کله چې له دنيا څخه ولتيږو؛ نو سمدلاسه جنت ته ځو، که په رښتيا سره دوی خپلو زړونو کې داسې يقين لري، او پخپلو دغو دعوو کې رښتين دي؛ نو ضرور وو چې دوی د دنيا له مکدّر عيش څخه خپل زړونه شکولي او د حقيقي محبوب او د جنّت الفردوس په تمنّا کې به يې د مرګ ارزو کوله، ځکه هغه چاته چې دا خبره يقيناً ښکاره وي چې ځما درجه د الله تعالی په دربار کې ډېره لويه ده، او هلته ځما لپاره هيڅ يوه خطره او وېره نشته، نو هغه بېشکه په مړ کېدلو باندې خوښيږي.

تنبيه: په همدې مضمون يو بل آيت د (البقرة) په سورت ځمونږ د دغه مبارک تفسير کې هم تېر شوی دی، دلته دې هم د هغه تفسير بيا وکتل شي، د ځينو اسلافو په نزد د موت د تمنّا مطلب «مباهله» وه، يعني معاندانو يهودانو ته وويل شو: که «هغوی په رښتيا سره د خپلو اولياء کېدلو يقين لري، او مسلمانان په باطلو باندې ګڼي؛ نو داسې تمنّا دې وکړي د دواړو فريقينو له منځه هر څوک چې دروغجن وي؛ مړ دې شي !»، مګر هغوی به هيڅکله داسې نه کوي، ځکه چې هغوی ته د دوی د کذب او د ظلم يقين حاصل دی، ابن کثير او ابن القيّم (رحمهما الله) او نورو هم دا توجيه غوره کړېده، والله أعلم.

قُلْ إِنَّ ٱلْمَوْتَ ٱلَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُۥ مُلَٰقِيكُمْ ۖ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٨

ووایه (ای محمده ! دغو يهودانو ته) بېشکه مرګ هغه چې تښتئ تاسې له هغه نه (او نه يې غواړئ) پس بېشکه هغه مرګ ضرور رسېدونکی دی تاسې ته، بيا به بوتلی شئ تاسې په لوري د (هغه) ښه پوهېدونکي په پټو او په ښکاره وو باندې، پس خبر به کړي تاسې په هغو (کارونو باندې) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې؛ نو جزاء به پرې درکړي).

تفسير: يعني ای يهودانو ! که تاسې له مرګه وېرېږئ؛ نو چېرې به تښتئ او ځئ؟ که په زرګونو ځلې کوښښ هم وکړئ، او په هسې کلکو کلاوو کې سنګر (مورچه) ونيسئ چې ورونه يې تړلي وي؛ نو هلته به هم له مرګه نه خلاصېږئ، او وروسته له مرګه بيا همغه د الله تعالی عدالت دی او تاسې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ فَٱسْعَوْا۟ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ وَذَرُوا۟ ٱلْبَيْعَ ۚ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! کله چې اذان وويل شي لپاره د لمانځه په ورځې د جمعې کې؛ نو ځغلئ منډې ووهئ طرف د ذکر د الله ته، او پرېږدئ (بيع او شراء ـ پلورل او پېردول).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «د هر اذان حکم داسې نه دی، څکه چې بل جماعت هم موندل کیږي، او د جمعې لمونځ په یوه مسجد کې اداء کیږي، په بل ځای کې نه اداء کیږي»، او د الله تعالی له یاده څخه خطبه مراد ده، او لمونځ د هغه په عمومیت کې داخل دی، یعني په داسې وخت کې ښایي چې مونږ مسجد ته ورشو، چې خُطبه واورو، په دې وخت کې پلورل او پېرودل (اخیستل او خرڅول) حرام دي، او له منډې وهلو او ځغلېدلو او سعي څخه په پوره اهتمام او استعداد سره ورتګ مطلوب دی، او منډې وهل مراد نه دي.

تنبیه: په قرآنکریم کې له ﴿نُوْدِیَ﴾ څخه هغه اذان مراد دی، چې د دې آیت د نزول په وخت کې وو، یعني هغه اذان چې امام ته مخامخ پخوا له خُطبې څخه ورکاوه کیږي.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ⑨

دا (تګ لمانځه ته) خیر بهتر ډېر غوره دی تاسې ته که چېرې یئ تاسې چې پوهېږئ (په أخروي نفع او نقصان خپل).

تفسیر: ښکاره ده چې د أخروي ګټې په مقابل کې دنیوي فائدې هیڅ یو حقیقت نه لري.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوْا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوْا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ⑩

نو هر کله چې اداء کړی شي لمونځ (د جُمعې)؛ پس خواره شئ تاسې په ځمکه کې (خپلو حوائجو ته که یې لرئ)، او ولټوئ تاسې له فضله د الله، او یادوئ تاسې الله (په یادولو) ډېرو سره، ښایېږي چې ومومئ تاسې ښېګڼې خلاصی، مراد.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «د یهودانو په نزد د عبادت ورځ د شنبې ورځ وه، چې په ګرده ورځ کې سود سودا منع وه، نو څکه یې وفرمایل چې: وروسته له لمانځه څخه د روزۍ په لټولو پسې وګرځئ !، او په هغه وخت کې هم تاسې د الله تعالی له یاده غافل مه اوسئ !.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوْا إِلَيْهَا وَتَرَكُوْكَ قَائِمًا ۚ قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ ۚ
وَاللّٰهُ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ⑪

او کله چې ووینې دوی تجارت سوداګرې یا کومه لهو تماشا ننداره؛ نو خورېږي دوی په لوري د هغې، او پرېږدي دوی تا ولاړ (خُطبه ویونکی پر منبر)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) هغه څه (ثواب) چې په نزد د الله دی خیر ډېر بهتر غوره دی له لهوې تماشې نندارې او له تجارت سوداګرۍ څخه، او الله خیر ډېر بهتر غوره له ګردو رزق روزۍ ورکوونکیو دی.

تفسیر: یو ځلې رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د جُمعې په ورځ خُطبه فرمایله، چې د سوداګرانو جوپې له باندې څخې خواره او غله راوړه، چې له هغه سره د خبرتیا لپاره طبل تغارې او ډمامې هم وهلې کېدې، څرنګه چې په ښار کې غله ډېره لږه وه؛ نو خلقو ورمنډې وهلې چې هغه جوپه واړوي، ګواکې دوی داسې ګڼل چې د خطبې حکم هم لکه د نورو وعظونو غوندې دی، چې په هغو کې د ضرورت په وخت کې سړی پاڅېدی شي، او بیا لمانځه ته ځان ور رسوي، یا به لمونځ شوی وي لکه چې د ځینو قول دی چې: په هغه وخت کې د جمعې لمونځ پخوا له خُطبې څخه کېده، په هر حال د خُطبې احکام لا ښه ښکاره نه وو، چې خُطبه هم د لمانځه په شان ده، ډېر خلق لاړل، رسول صلی الله علیه وسلم سره له دولسو سړیو چې په هغوی کې راشد خلفاء هم وو پاتې شول، نو په دې نسبت دا آیت را نازل

شو، یعني سوداګري او د دنیا لوبې او تماشې څه شی دي، هغه ابدي ګټه حاصله کړئ !، چې له الله تعالی سره ده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحبت او مجلس په برکت او د ذکر او عبادت څخه په لاس راځي، پاتې شوه هغه اندېښنه چې تاسې ته د خوړو او قحط له پلوه پیدا شوې وه، او د هغې لامله داسې ولتېدلئ نو په یاد یې ولرئ چې رزق روزي د الله تعالی په لاس کې ده، او همغه ډېر ښه روزي ورکوونکی دی، او د هغه مالک هیڅ یوه بنده ته نه ښایي چې په دې باره کې اندېښنه وکړي، وروسته له دې تنبیه څخه د صحابه وو شان داسې وو چې د (النور) په سورت کې راغلی دی: ﴿رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ﴾.

تنبیه: لهو هر هغه شي ته وایه شي چې سړی د الله تعالی له یاده وباسي، لکه لوبې، ننداري، او ښایي چې د هغې طبل، تغارې او ډمامې غږ ته لهو ویلې شوي وي.

تمّت سورة الجمعة بفضل الله ومنّه وكرمه.

سُورَةُ المُنَافِقُونَ

«د (المنافقون) سورت مدني دی، (۱۱) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۳) او په نزول کې (۱۰۴) سورت دی، وروسته د (الحجّ) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ قَالُوْا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُ اللهِ ۘ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ؕ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ ۚ۝۱

کله چې راشي تاته (ای محمده) منافقان نو وايي دوی: شاهدي ورکوو مونږ چې بېشکه ته خامخا رسول د الله يې، او الله ته معلوم دي چې بېشکه ته خامخا رسول د دغه (الله) يې، او الله شاهدي ورکوي په دې چې بېشکه منافقان خامخا دروغجنان دي (په دې شهادت خپل کې).

تفسير: يعنې منافقان دروغ وايي چې: هغوی له زړه ستا په رسالت باندې اعتقاد لري، په رښتيا سره هغوی ستاسې په رسالت قائل نه دي، او يواځې د خپلو اغراضو لامله په ژبه سره داسې خبرې کوي، او پخپلو زړونو کې وايي چې: مونږ دا خبرې په دروغو سره وايو، بيا ددوی دروغ په دې خبره باندې نه دي منحصر بلکه دروغ ويل ددوی امتيازي خصلت او شعار ګرځيدلي دي.

اِتَّخَذُوْٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً

نيولي دي دوی قسمونه خپل ډالونه (چې پرې ساتي سرومال خپل).

تفسير: يعنې په دروغو سره قسمونه خوري چې مونږ مسلمانان يو، او د اسلامي مجاهدينو له لاسه د خپلو ځانونو او مالونو د ساتنې لپاره د داسې قسمونو تر سيوري لاندې خپلې شپې او ورځې تېروي، کله چې له دوی څنې د پوښتنې وړ کوم کار ښکاره کېږي، او د مسلمانانو له لوري د مؤاخذې وېره پيدا کېږي؛ نو سمدلاسه دوی په ناحقو قسمونو يادولو باندې شروع کوي.

فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللهِ ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝۲

پس اړوي (دوی خلق په دغو قسمونو سره) له لارې د الله څخه، بېشکه دوی چې دي بد دی هغه عمل چې دي دوی چې کوي يې.

تفسير: يعنې د اسلام او مسلمانانو په نسبت طعن، تشنيع وايي او عيبونه يې لټوي، او د اسلام له ننوتلو څخه نور خلق منع کوي، او خلق هم د دوی په ښکاره مسلمانۍ باندې غوليږي، نو د دوی د دروغو قسمونو ضرر او فساد تر دوی پورې محدود نه پاتې کيږي، بلکه نورو ته هم متعدّي کيږي، نو له دې څخه به لويه خرابي څنګه وي؟.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ ۝۳

دا (بدي د عمل د منافقانو په سبب د دې ده چې) بېشکه دوی ايمان راوړی دی (لسانًا) بيا کافران شوي دي، بيا مهر وهلی شوی دی په زړونو د دوی باندې؛ پس دوی نه پوهېږي.

تفسير: يعني په ژبه سره د ايمان دعوی کوي، او په زړه کې له هغوی څخه انکار کوي، سره د ايمان د دعوی د کافرانو په شان کارونه کوي، د دې بې ايمانۍ او انتهايي مکر او فرېب او اثر داسې شو چې د هغوی په زړونو باندې مهر ولګېد، چې پر هغوی د ايمان، خير، صداقت او امانت ګردې لارې وتړلې شوې، او هيڅ يو ښه شی په هغه کې نه ځايېږي، ښکاره ده چې اوس دې حالت ته رسيدلي دي چې له هغوی څنې د پوهېدلو او په لار راتللو هيڅ يوه هيله او توقّع نشي کېدی، کله چې د سړي زړه د بدکاريو او د بې ايمانيو څخه بالکل خراب او مسخ شوی وي؛ بيا نو په دې کې د ښه او بد پوهېدلو هيڅ صلاحيت نه پاتې کيږي.

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ ۗ وَاِنْ يَّقُوْلُوْا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ۗ

او کله چې ووينې ته دوی؛ په تعجّب کې تا اچوي اجسام جثې بڼې د دوی له جهت د ښايست، او که خبرې کوي دوی؛ اورې غوږ ږدې ته خبرو د دوی ته له جهته د فصاحته او بلاغته.

تفسير: يعني زړه خو مسخ شوی دی، مګر که بڼې (جسم) ته وکتل شي؛ ډېر ډولي، ښايسته، روغه رمټه، لويه درنده ښکاري، په خبرو اترو کې ډېر غوړ او ښه غږيږي، په فصاحت او بلاغت کې بې مثال او بې نظير ښکاري، او خامخا د اوريدونکي فکر او توجّه ځان ته وراړوي، او د هغه د خبرې د ظاهري سطحې له ليدلو څخه هر سړی د هغه منلو او باور کولو ته حاضريږي.

كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ۗ

حال دا چې په واقع کې ګواکې دوی لرګي وچ دي درولي شوي دېوال ته.

تفسير: هغه وچ او بېکاره لرګي چې له ديوالونو سره يې لګولي دروي، محض بې ځان او لا يعقل او د نشوونما او د ودې څخه بې برخې وي، په ليدلو سره ډېر لوی او پنډ ښکاري، مګر يوه شيبه هم بې له تکيې او استناده نه شي ودرېدی، هو يواځې د سوځولو په کار راتلی شي، همدا حال د دې خلقو دی چې د هغوی ښه شکل او ښايسته جثه او ښکاره ډول وډيل ډېر ښه ښکاري، خو په منځ کې تش او بې ځان وي، او يواځې د دوزخ خس کېدی شي.

يَحْسَبُوْنَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۗ

ګڼي دوی هر غږ (هسې چې بلاء راغله) پر دوی باندې.

تفسير: هسې بزدل، نامرد او ويريدونکي دي، چې په لږ شوروشر سره د هغوی زړونه لړځيږي، او داسې ګڼي چې سمدلاسه پر مونږ باندې کومه لويه بلا يـا آفت راتلونکې دی، د خپلو درنو جرمونو، درغليو، دروغو او خيانت لامله هر کله د هغوی په زړونو کې دغه انديښنه او وېره لوېدلې وي.

هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ۗ

همدوی دي دښمنان (د مؤمنانو) نو ځان وساته ته له دوی څخه.

تفسیر: یعنې لوی ویروونکي دښمنان او غلیمان همدوی دي، د دوی له مکرونو او چالونو څخه تل خبردار شئ !، او بې غمه او بې اندېښنې مه ترې کښېنئ !.

قَٰتَلَهُمُ ٱللَّهُۖ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ۝٤

هلاک دې کاندي دوی لره الله، څرنګه ګرځولی شوي دي دوی (له سمې صافې لارې نه).

تفسیر: یعنې وروسته د ایمان له اظهاره دا بې ایماني، او پس له دې نه چې د حق او صداقت په رڼا کې ننوتلي دي، د دوی دا ظلمت ـ تیاره خوښول ډېر عجیب او حیرانوونکي دي.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ ٱللَّهِ لَوَّوْا۟ رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ۝٥

او کله چې وویل شي دوی ته راشئ (په عذر غوښتلو سره) چې ښښنه وغواړي تاسې ته (محمد) رسول د الله؛ تاو کړي دوی سرونه خپل (مخ ترې اړوي) او وینې ته دوی چې څنګ کوي (له درتللو نه په خدمت د تا) حال دا چې وي دوی لویي کوونکي (له توبې او استغفار نه).

تفسیر: یعنې که چېرې د دې منافقانو کوم شرارت په صاف ډول سره څرګند شي، او د دوی د کذب او د خیانت پرده وشلېږي؛ نو خلق دوی ته وايي: اوس لا هم وخت شته، ورځئ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شئ، او د هغوی په وسیله د الله تعالی له لوري خپلې ښښنې وغواړئ، تر څو الله تعالی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د استغفار په وجه ستاسې دا خطاوې وبښي؛ نو دوی د لویي او تکبّر او غرور له پلوه غاړې غړوي، او سرونه اړوي، او اوږې پورته غورځوي، او خپله بې پروايي ښکاروي، بلکه ځینې کمبختان په غوړه ژبه سره وايي چې: مونږ ته د رسول الله د استغفار هیڅ ضرورت نشته.

سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ۝٦

برابره ده پر دوی باندې چې ښښنه غواړې ته (ای محمده !) دوی ته او که ښښنه نه غواړې ته (ای محمّده !) دوی ته، له سره به ښښنه نه کوي الله دوی ته، بېشکه الله نه ښیي سمه صافه لاره قوم فاسقانو، نافرمانانو ته.

تفسیر: یعنې ممکن دي چې تاسې له ډېر رحمت او شفقت له کبله د هغوی په موجوده حالت باندې زړه سوی وکړې، او هغوی ته ښښنه وغواړئ، مګر الله تعالی په هیڅ صورت سره هغوی نه بښي، او داسې نافرمانانو ته د هغه په لوري د هدایت توفیق نه ورکاوه کیږي.

هُمُ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنفِقُوا۟ عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ ٱللَّهِ حَتَّىٰ يَنفَضُّوا۟ۗ

دوی هغه کسان دي چې وايي (خپلو ملګرو ته) مه ورکوئ نفقه، مه لګوئ تاسې مال په هغه چا باندې چې په نزد د رسول الله دي (له فقراوو د مهاجرینو) تر څو چې متفرّق خواره شي دوی (ترې).

تفسیر: په یو سفر کې دوه تنه سره په جنګ شول، چې یو مهاجر او بل انصاري وو، هر یوه له دې دواړو څخه خپلو ملګرو ته غږ کړ، او یوه لویه شخړه ترې جوړه شوه، کله چې دا خبر د منافقانو مشر «عبد الله بن أُبَيّ بن سَلُول» ته ورسېد؛ نو ویې ویل: «که مونږ دغو مهاجرینو ته پخپلو کورونو کې ځای نه ورکولی؛ نو دوی به ولې څمونږ په مخ

کې داسې پورته کېدل، همدا تاسې يئ چې د دوی پالنه کوئ، چې دوی د دې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په شاوخوا کې سره ګرځي، تاسې د دوی دا خبر اخیستل او پوښتېدل پرېږدي، نو دوی د خپلو خوړو له لاسه په تنګ کیږي، او ګرد سره خواره کیږي، او د دوی دا ټولنه سره تار په تار کیږي»، دا یې هم وویل: که مونږ له دې خپل سفره بېرته وګرځېدو، او مدینې ته ورسېدو؛ نو ښايي هغه کسان چې د زور او اقتدار خاوندان دي نور سپک، ذلیل او بې قدر خلق وشړي !، یعنې مونږ چې مالدار، او عزتمندان یو؛ ښايي دا خوار مسلمانان له مدینې څخه وباسو، یو صحابي چې زید بن أرقم رضي الله تعالی عنه نومیده، کله چې دا خبرې یې واورېدې، هغه یې یو په یو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته واورولې، رسول الله صلی الله علیه وسلم عبد الله بن أبيّ او نور سړي خپل مخ ته وروغوښتل، او لازمه تحقیقات یې وفرمایل، نو منافقانو په قسم خوړلو باندې شروع وکړه، او ټولو سره وویل چې: دا ګردې خبرې دروغ دي، چې د زید بن أرقم رضي الله تعالی عنه له لوري څمونږ په خلاف په دښمنی سره جوړې شوي دي، نو خلقو پر زید رضي الله تعالی عنه باندې په مسخرو شروع وکړه، او دی ډېر خفه، نادم او محجوب وو، په دې وخت کې دا آیتونه رانازل شول، نو رسول الله مبارک زید رضي الله تعالی عنه راوغوښت، او ورته ویې فرمایل: چې ته د الله تعالی له لوري رښتین شوې.

وَلِلّٰهِ خَزَآئِنُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَفْقَهُوْنَ ۝۷

او خاص الله لره دي خزانې د اسمانونو او د ځمکې، ولیکن منافقان نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې دا احمقان ناپوهان منافقان دومره هم نه پوهیږي، چې د ګردو اسمانونو او د ځمکو د خزانو مالک الله تعالی دی، نو آیا هغه خلق به چې یواځې د هغه د خوښې لپاره د ده د رسول په خدمت کې سره بوخت دي، په لوږه سره وژني؟، او که خلق په هغوی باندې د خوړو ورونه وتړي؛ نو الله تعالی به هم د خپلو خوړو او رزق ور پر دوی باندې وتړي؟، بلکه نه یې تړي، رښتیا خو دا ده: هغه بندګان چې پر دې «اهل الله» باندې خپل مالونه لګوي، هغه هم پر هغوی باندې پاک پروردګار کوي، که د هغه له لوري دوی ته توفیق په برخه نه شي؛ نو په ښو کارونو کې به یو پول او پیسه ونه لګوي.

يَقُوْلُوْنَ لَئِنْ رَّجَعْنَآ اِلَى الْمَدِيْنَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ ۚ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُوْلِهٖ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَلٰكِنَّ
الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝۸

وايي منافقان: که چېرته بېرته وګرځو مونږ د مدینې طرف ته، نو خامخا به وباسي هرومرو ډېر عزتمن ډېر خوار کمزور خلق، او خاص الله لره دی عزّت او غلبه او رسول د ده لره دی او مؤمنانو لره دی، ولیکن منافقان نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې منافقان په دې باندې نه پوهیږي چې زورور او عزّتمن څوک دي؟ په یاد یې ولرئ چې اصلي او ذاتي عزت خو د الله تعالی دی، وروسته له هغه له الله تعالی سره د علاقه لرونکو ذواتو دی، چې درجه په درجه د هغه د تعلّقاتو له مخې مراتب لري، یعنې بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم او د نورو مؤمنانو دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْخٰسِرُوْنَ ۝۹

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! مشغول غافل دې نه کړي تاسې مالونه ستاسې او نه اولاد ستاسې له ذکره یاده د الله څخه، او هغه څوک چې وکړي دا کار؛ نو همدغه کسان همدوی دي زیانکاران.

تفسیر: یعنې هر سړي ته دا لوی زیان دی چې باقي دولت پرېږدي، او په فاني پسې وردرومي، او له اعلی ځنې مخ اړوي، او په ادنی کې پرېوځي، همغه مال او اولاد ښه ګڼله شي چې سړی د الله تعالی له یاده نه غافلوي، او د آخرت له کاره يې نه وباسي، که کوم سړی په دې شیانو کې داسې اخته کیږي، او له الله تعالی څخه غافلیږي؛ نو آخرت يې له لاسه ووت، او د دنیا په جنجالونو کې هسې کېووت، چې هغه ته به د زړه ډاډینه او اطمینان هیڅ په نصیب کې نه وي: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ﴾.

وَأَنفِقُوا مِن مَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَن يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا ۚ

او نفقه کړئ ـ ولګوئ تاسې له هغو مالونو څخه چې درکړي مو دي تاسې ته پخوا له هغه ځنې چې راشي یو ستاسې ته (اسباب) د مرګ، نو وبه وایي: ای ربه ځما ! ولې دې وروستی نه کړ ما لره تر اجل نښتې نژدې پورې چې صدقه خیرات وکړم زه، او شم زه له صالحانو نېکانو څخه. (نو فرمایي الله) او له سره به نه وروستی کوي الله هیڅ نفس لره (له مرګه) کله چې راشي نښته يې.

تفسیر: دا ښايي د منافقانو د دې وینا ځواب وي چې: ﴿لَا تُنفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ﴾ الآیة ـ دی، یعنې په خرڅ کولو کې ستاسې ښه ده، هر څه خیرات او صدقات مو چې له لاسه پوره وي؛ هغه ژر تر ژره همدا اوس وکړئ !، که نه موت او مړینه مو پر سر رسېدونکې ده، نو هلته به افسوس او ارمان کوئ چې ولې مو څه د الله تعالی په لاره کې ونه لګول؟ کله چې مرګی د شوم او بخیل په سر باندې راځي؛ نو هلته دی ارزو او تمنّا کوي، چې ای الله تعالی ! څو ورځې نور مې په مرګ کې ډیل او معطلي وفرمایه !، چې زه ښه خیرات صدقات ورکړم، او ځان ښه سنبال کړی په اصلاح او توبه راشم، خو هلته به کله مهلت ورکاوه کیږي؟ هر سړي لره هومره عمر او نښه او میعاد چې ټاکلی شوی دی؛ د هغه د پوره کېدلو څخه وروسته د یوې لحظې لپاره هم په هغه کې څه ډیل او تأخیر پیښېدونکی نه دی.

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه څه (ښه او بد) چې کوئ يې تاسې (نو جزا به پرې درکړي).

تفسیر: یعنې هغه الله تعالی ته دا خبره هم ښه ورمعلومه او ښکاره ده، که بالفرض ستاسې مرګ ملتوي کړي، یا مو له محشره د دنیا په لورې بېرته ورولیږي، نو هلته به بیا څرنګه چارې وکړئ؟.

تمت سورة المنافقون بفضل الله تعالی.

سُورَةُ التَّغَابُنِ

«د (التغابن) سورت مدني دی، (۱۸) آیته دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۴) او په نزول کې (۱۰۸) سورت دی، وروسته د (التحریم) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ① هُوَ
الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ ۚ

نسبت د پاکۍ کوي الله ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي (له علويّاتو سره له اسمانونو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سفليّاتو سره له ځمکې)، خاص همدغه (الله) لره دی ملک باچايي، او هم ده لره ټوله ثنا ستاینه ده، او همدغه (الله) په هر څيز باندې ښه قادر دی. همدغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي يې يئ تاسې، پس ځينې له تاسې کافر دي، او ځينې له تاسې مؤمن دي.

تفسير: د هر چا حکومت او ټولواکي چې په دنیا کې کې ليده کيږي؛ په حقيقت کې هغه د الله تعالی سلطنت او ټولواکي ده، او د هر سړي چې ستاينه او تعريف کاوه شي، هغه په واقع سره د همغه الله تعالی حمد، ثنا او ستاينه ده، همدغه پاک الله تعالی ځمونږ او د ګردو مخلوقاتو خالق او پيدا کوونکی دی، او ښايېري چې ګردو به په ده باندې ايمان راوړی وي، او د هغه حقيقي منعم اطاعت به يې کړی وي، مګر ځينې کسان منکران شول، او ځينې ايمانداران وګرځېدل، بېشکه چې الله تعالی هر سړي ته داسې يو قوّت او استعداد وربښلی دی، چې د هر لوري د حرکت او د تګ قوّت په کې شته، الله تعالی ړومبی ګرد خلق په صحيح فطرت سره پيدا کړل، بيا ځينې پخپل همغه صحيح فطرت باندې ټينګ پاتې شول، او ځنې نور له شاوخوا له حالاتو څخه متأثر شول.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ② خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۖ وَإِلَيْهِ
الْمَصِيرُ ③

او الله په هغه څه چې کوئ تاسې ښه ليدونکی دی. پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه په تدبير حق سره، او صورتونه يې ترلي دي ستاسې بيا يې ښايسته کړي دي صورتونه ستاسې، او هغه (الله) ته بېرته ورتلل دي ستاسې.

تفسير: په ګردو ساکښانو (ذي روحو) کې د انسان خلقت ښه دی، په ليدلو کې ډېر ښه ښکاري، پخپلو ملکاتو او قواوو هم له ګرد عالم څخه لوړ، غوره او ممتاز دی، بلکه د ټولو ښو مجموعه ده.

يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ④
أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ⑤

ښه معلوم دي دغه (الله) ته هغه څه چې په اسمانونو او په ځمکه کې دي، او ښه معلوم دي دغه (الله) ته هغه څه چې پټوئ تاسې او هغه څه چې ښکاره کوئ يې تاسې، او الله ته ښه معلوم دي هغه پټې خبرې چې په سينو زړونو ستاسې کې دي. آيا نه دی راغلی تاسې ته ای منکرانو خبر د هغو کسانو چې منکران شوي دي پخوا له دې نه؟، پس ويې څکل وبال سزا د کار خپل، او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعني له تاسې څخه پخوا ډېر قومونه لکه عاد او ثمود او نور هلاک شوي دي، او د آخرت عذاب جلا دی، دا خطاب د مکې مکرّمې هستېدونکيو لپاره دی.

ذٰلِكَ بِاَنَّهٗ كَانَتْ تَّاْتِيْهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالُوْٓا اَبَشَرٌ يَّهْدُوْنَنَا فَكَفَرُوْا وَتَوَلَّوْا

دا (عذاب دوی ته) د دې لپاره دی چې وو به دوی چې راتلل به دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو سره، نو ويل به دوی (تعجّبًا وتسمخرًا) چې آيا بشر سړی (لکه مونږ) لاره ښيي مونږ ته، بيا به کافران شول (په رسولانو) او مخونه به يې وګرځول.

تفسير: يعني ځمونږ غوندې پر يوه سړي باندې يې د لارې ښوونې او د هادي نوم اينبی، او هغه يې مونږ ته رالېږلی دی؟ که مونږ ته هادي لېږونکی وو، نو ښايي پرښته يې رالېږلې وی، ګواکې د دوی په نزد د بشريت او رسالت په منځ کې منافات وو، نو ځکه هغوی خپلو ځانونو ته کفر غوره کړ، او د پيغمبرانو د خبرو له منلو څخه يې مخ واړاوه.

وَّاسْتَغْنَى اللّٰهُ ۚ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ۝

او بې پروا غني دی الله (له ايمان د خلقو)، او الله غني بې پروا دی (له عبادت)، او ډېر ستايلی شوی دی (بې له ستايلو د خلقو).

تفسير: يعني د الله تعالی څه پروا ده، که هغوی مخ واړوي، يا غاړه وغړي؛ نو الله هم له هغوی ځنې د خپل رحمت نظر اړوي.

زَعَمَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ لَّنْ يُّبْعَثُوْا ؕ

دعوی کوي هغه کسان چې کافران شوي دي چې له سره به بيا ژوندي راپورته نه کړی شي دوی.

تفسير: هم هغسې چې دغه کُفّار پخپل زعم د انبياوو له رسالت څخه انکار کوي، د بعث بعد الموت ځنې هم انکار کوي.

قُلْ بَلٰى وَرَبِّيْ لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ؕ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ۝

ووايه (ای محمده دوی ته چې) هو بيا به ژوندي راپورته کړی شئ، قسم دی په رب ځما چې خامخا ژوندي پورته به کړل شئ هرومرو تاسې (پس له مرګه)، بيا خامخا خبر به کړی شئ تاسې هرومرو په هغه څه چې کړي دي تاسې په دنيا کې، او دا (ژوندي پاڅول جزاء ورکول) په الله باندې ډېر اسان دي.

تفسير: يعنې د دويم ځلي بيا ژوندي کول او د ګردو حساب، کتاب اخيستل الله تعالى ته کوم سخت او ګران او مشکل کار نه دى، پوره يقين ولرئ ! چې دا کار ضرور کېدونکى دى، د چا له انکار کولو څخه هغه ته کلى شوى کار هيڅ وړاندې وروسته نه کيږي، نو ځکه ښايي چې تاسې انکار پرېږدئ، او د هغې ورځې په فکر کې ولوېږئ.

فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلنُّورِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلْنَا ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾

نو ايمان راوړئ په الله او په رسول د ده (محمّد) باندې، او په هغې رڼا (قرآن) باندې چې نازل کړې دى مونږ، او الله په هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه خبردار دى.

تفسير: يعنې ايمان سره عمل هم يو ضروري شى دى.

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ ٱلْجَمْعِ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ ٱلتَّغَابُنِ ۗ

(ياد کړه) هغه ورځ چې راجمع به کړي (او خبر به در کړي الله) تاسو لره په ورځ د جمع کېدلو (قيامت) کې، دا (ورځ چې ده) ورځ د نفعې او نقصان ده.

تفسير: يعنې دوزخيان به پړه کيږي، او جنّتيان به کاميابيږي، پړه کېدل دا چې هغوى به د الله تعالى ورکړې قوّتونه بېځايه لګولي وي، رأس المال او پنګه به يې هم له لاسه وتلي وي، برى دا چې د لويې فائدې په بدل کې په زرهاوو ښه مومي، اوس د همدې خبرې لږ څه تفصيل داسې راځي چې:

وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَيَعْمَلْ صَـٰلِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِۦ

او هغه چې ايمان راوړي په الله او وکړي عمل نېک؛ لرې به کړي (الله) له ده څخه بدي د ده.

تفسير: يعنې هغه تقصيرات چې شوي دي؛ د ايمان او ښو کارونو له وجې معاف او ښنلى کيږي.

وَيُدْخِلْهُ جَنَّـٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٩﴾

او داخل به کړي (الله) دغه (صالح مؤمن) په هغو جنّتونو کې چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو (څلور قسمه) ويالې، تل به وي دوى په هغه کې ابدي همېشه، دغه (مغفرت او جنّت) برى خلاصى ډېر لوى دى.

تفسير: يعنې هر څوک چې جنّت ته ورسيږي؛ ټول مرادونه يې په لاس ورځي، ځکه چې جنّت د الله تعالى د ليدلو او د هغه د رضاء موندلو ځاى دى.

وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَآ أُو۟لَـٰٓئِكَ أَصْحَـٰبُ ٱلنَّارِ خَـٰلِدِينَ فِيهَا ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُۥ ۚ

او هغه کسان چې کافران شوي دي او نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته، دغه کسان دي ياران ملګري د دوزخ، تل به وي دوى په هغه (دوزخ) کې، او بد ځاى د ورتللو دى (دوزخ). نه رسيږي هيڅ مصيبت، غم، درد هيڅ‌ته مګر خو (رسيږي) په اذن حکم د الله سره، او هغه څوک چې ايمان يې راوړى دى په الله باندې؛ لاره ښيي (الله) زړه د ده ته (د صبر او ثبات).

تفسير: په دنيا کې هيڅ يوه سختي او مصيبت بې د الله تعالى له رضا، مشيت څخه نه رسيږي، کله چې مؤمنان په دې خبره باندې يقين او باور ولري؛ نو نه ښايي چې په هغه باندې خفه شي، بلکه په هر وخت او په هر حال باندې د هغه په فيصلې باندې رضا وي، او تل دې هسې وينا وکړي، تر څو چې الله تعالى يې زړه کلک کړی، او پدې وپوهيږي چې هر څه د الله تعالى له جانبه دي.

وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۱۱﴾

او الله په هر څيز باندې ښه عالم دانا دی (پر شاکرانو صابرانو).

تفسير: يعنې هغه تکليف او مصيبت چې د الله تعالى له لوري رارسيږي؛ د هغه عين علم او حکمت دی، همغه الله تعالى ته ښه معلوم دي چې کوم يو له مونږ څخه د واقعي صبر، تسليم او رضا په سمه لاره ځي؟ او د چا زړه د کومو احوالو او کيفياتو د مورد ګرځېدلو وړ دی؟.

وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿۱۲﴾

او حکم ومنئ تاسې د الله، او حکم ومنئ تاسې د رسول (د دغه الله)، پس که مخ وګرځوه تاسې (له طاعته؛ نو د تاسې نقصان دی، رسول ته څه زيان نه رسيږي ،ځکه چې) نو بېشکه په رسول ځما باندې رسونه ښکاره ده (او خپل تبليغ يې کړی دی).

تفسير: يعنې په نرمی، سختی، تکليف، راحت او په هر صورت کې د الله تعالى او د هغه د رسول حکم ومنئ !، که نه ستاسې خپل نقصان دی، رسول الله صلى الله عليه وسلم خو تاسې ته ټول ښه او بد درپوهولي دي، او خپل فرض يې ادا کړی دی، او الله تعالى ته ستاسې له اطاعت يا معصيت څخه هيڅ يو ضرر يا ګټه نه وورسيږي.

اللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۳﴾

الله (يو دی) نشته هيڅوک وړ د عبادت مګر خو همدی دی، او خاص يواځې پر الله باندې پس توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسير: يعنې معبود او مستعان يواځې د الله تعالى لوی ذات دی، بل څوک د بندګۍ او د هيلې او د اسرې وړ نه دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! بېشکه ځينې له ښځو ستاسې او (ځينې له) ځامنو ستاسې دښمنان دي تاسې لره.

تفسير: ډېر ځلې داسې کيږي چې سړی د ښځې او ځامنو په مينه او محبت کې داسې اخته کيږي، چې د الله تعالى له ياده غافليږي، او د داسې تعلّقاتو لامله نور ډېر خراب کارونه هم کوي، او له ډېرو ښو څخه بې برخې پاتې کيږي، د ښځې او اولاد غوښتنې او د هغوی خوښ ساتل هيڅکله دې نه پرېږدي چې بل شي تـه خپل فکـر واړوي، د آخرت فکر ترې هيريږي، کله چې د آل او عيال د سړي د داسې ضرر او نقصان سبب وګرځي، هغه يې دوستان نه بلل کيږي، بلکه داسې دښمنان دي چې سړی د دوی د دې دښمنۍ احساس نشي کولی، نو ځکه الله تعالى مو وينبوي چې ځانونه مو له داسې دښمنانو څخه ساتئ !، او له هسې چارو څنې لرې ګرځئ چې د هغو په وسيله دنيا تاسې ته ډېره ښه ښکاره شي،

او آخرت مو له ياده ووځي، او د دنيا لامله مو دين له لاسه وران شي، ولې داسې نه دي چې په دنيا کې ګردې ښځې يا ټوله اولاده او خپلوان هسې وي، چې سړی د آخرت له ياده غافلوي، بلکه ځينې بختورې ښځې او هلکان داسې هم وي چې له خپلو مېړو او پلرونو سره د هغوی د دين په حفاظت کې مرستې کوي، او په ښو چارو کې هغوی ته لار ښوونه او لاس نيونه کوي، او هغوی ته عابدې ښځې نعم الصاحبات او نېک مرغې اولاده باقيات الصالحات ګرځي: (جعلنا الله منهم بفضله ومنّه).

فَاحۡذَرُوهُمۡۚ وَإِن تَعۡفُواْ وَتَصۡفَحُواْ وَتَغۡفِرُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ۝١٤

نو ځان وساتئ تاسې له دوی څخه (په مقابل د حکم د الله او د دوی لحاظ مه کوئ)، او که عفوه او ګزشت وکړئ تاسو، او مخ وګرځوئ تاسو، او مغفرت وکړئ تاسې؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې که دوی له تاسې سره دښمني وکړه، او تاسې ته ديني يا دنيوي زيان ورسېد؛ نو د هغه اثر او اغېزه به داسې کيږي چې تاسې به په انتقام او کسات پسې لو ېږئ، او پر هغوی باندې به نامناسبه سختي شروع کوئ، نو له داسې کولو څخه به د دنيا انتظام خرابيږي، تر هغه ځايه پورې چې عقلاً او شرعًا ګنجايش وي؛ له هسې حماقتونو، تقصيراتو ځنې تېرېږئ او ښنئ يې !، انتقام او کسات پسې مه ګرځئ !، چې په داسې مکارمو اخلاقو سره به الله تعالی پر تاسې باندې مهرباني کوي او ستاسې خطاوې ښنې.

إِنَّمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَأَوۡلَٰدُكُمۡ فِتۡنَةٞۚ وَٱللَّهُ عِندَهُۥٓ أَجۡرٌ عَظِيمٞ ۝١٥

بېشکه همدا خبره ده چې مالونه ستاسې او اولاد ستاسې يوه فتنه ازموينت دی، او الله چې دی په نزد د ده دی اجر ثواب ډېر لوی.

تفسير: يعنې الله تعالی تاسې ته مال او اولاد درکوي او تاسې پرې ازمويي، چې کوم يو له تاسې څخه په داسې فاني او زائلو شيانو کې اخته کيږي؟ او کوم يو له تاسې ځنې د فاني شيانو نه د خپل آخرت پنګه او ذخيره ګرځوي؟ او د آخرت ډېر لوی اجر او ثواب د دې ځای پر حظوظو او مالونو باندې ښه بولي، او ترجيح ورکوي؟ او يا أخروي باقي او غير فاني نعمتونه هېروي، او په بدل يې دغه زائل او فاني شيان اخلي؟.

فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُمۡ وَٱسۡمَعُواْ وَأَطِيعُواْ وَأَنفِقُواْ خَيۡرٗا لِّأَنفُسِكُمۡۗ

نو ووېرېږئ تاسې له الله څومره چې توانېږئ تاسې، او واورئ (خبرې د الله په سماع د قبول سره)، او اطاعت کوئ (د احکام الله)، او نفقه کوئ لګوئ ښه شيان لپاره (د نفعې) د ځانونو خپلو، يا دا غوره ده ستاسو لپاره.

تفسير: يعنې تر څو مو چې له وسه کيږي له الله تعالی ځنې ووېرېږئ، او په دې امتحان او ازموينه کې ثابت قدم اوسئ !، او د هغه احکام واورئ !، او عمل پرې وکړئ !.

وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفۡسِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ۝١٦

او هغه چې وساتلی شي له حرص بخيلۍ د نفس خپل څخه؛ نو دا کسان همدوی دي برياليان په مراد رسېدلي (بچ شوي له عذابه په دواړه دارينو کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لاره کې به له نفقه کولو او له مال لګولو څخه ستاسې خپلې ښېګڼې کیږي، او همغه سړی بریالی او په مراد رسیږي چې الله تعالی د هغه زړه له دې اندېښنې غوښتنې څخه پاک ساتلی وي، او حرص، بخل، طمع او کنسکي لار په کې ونه لري.

إِن تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ط

که چېرې قرض پور ورکړئ تاسې الله لره (په هغه څه چې فرمایلي یې دي) قرض پور نېک؛ نو دو چنده به کړي (الله ثواب د) هغه (پور) تاسې ته او مغفرت به وکړي (الله) تاسې ته.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لاره کې په اخلاص او نېک نیّت سره له خپل حلال او طیب مال څخه صرف کړئ او ویې لګوئ !، تر څو الله تعالی تاسې ته څو چنده له هغه څخه زیات ثواب درکړي، او ستاسې ګردې خطاوې او تجاوزات وبښي، همداسې یو مضمون پخوا له دې څخه هم تېر شوی دی، پوره تقریر دې هلته وکوت شي !.

وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿۱۷﴾

او الله ښه قدردان دی ښه تحمّل والا دی.

تفسیر: د قدر پېژندلو خبره دا ده چې په لږ عمل سره ډېر ثواب ورکوي، او تحمّل یې دا دی چې د ګناه په لیدلو سره سمدلاسه عذاب نه مقرروي، بیا هم د ډېرو ګناهکارانو جرم بښي، او د ډېرو سزا تخفیف کوي.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۱۸﴾ ع

عالم پوهېدونکی د پټ او ښکاره دی، ښه غالب قوي دی ډېر حکمت والا دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی په ښکاره کارونو او پټو نیتونو باندې علیم او خبیر ښه دانا او بینا دی، او سم د خپل زبردست قوّت او حکمت سره هر چاته بدل ورکوي.

تمّت سورة التغابن بفضل الله تعالی ومنّه، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الطَّلَاقِ

«د (الطلاق) سورت مدني دی، (۱۲) آیت (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۵) او په نزول کې (۹۹) سورت دی، وروسته د (الإنسان) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا طَلَّقۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ

ای نبي ! (ووايه امّت خپل ته) کله چې اراده وکړئ طلاقوئ تاسو ښځې؛ نو طلاقوئ يې په (وخت د) عدّت د دوي کې (په طُهر کې چې خالي له جماع وي).

تفسير: اګر که دلته مخاطب نبي صلی الله عليه وسلم دی، مګر په واقع کې ګرد امّت مخاطب دی، يعني کله چې کوم سړی بيا په کوم ضرورت يا د مجبوريت له کبله د خپلې ښځې د طلاق ورکولو اراده وکړي، نو ښايي چې هغه دې په عدّت سره طلاق ورکړي.

په طلاق ورکولو کې مشروعه طريقه دا ده چې په طُهر کې دې طلاق ورکړی شي، او له احاديثو څخه هم دا قيد ثابتيږي، چې په هغه طهر کې چې کوروالی او صحبت په کې نه وي شوی؛ ښايي مېړه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي.

وَأَحۡصُواْ ٱلۡعِدَّةَۖ

او وشمېرئ وساتئ تاسو عدّت (د ښځو خپلو).

تفسير: نارينه او ښځې دواړو ته ښايي چې دا خبره په ياد ولري چې چېرې د غفلت او سهوې په وسيله له دوی څخې کومه سهوه او بې احتياطي ونشي، او څه لاندې باندې په منځ کې رانشي، او هم ښايي چې طلاق داسې ورکړ شي چې د عدّت په شمېر کې هيڅ شانې ډېروالی او لږوالی رانشي.

وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ رَبَّكُمۡۖ لَا تُخۡرِجُوهُنَّ مِنۢ بُيُوتِهِنَّ

او وويرېږئ تاسو له الله چې رب (پالونکی) د تاسې (دی)، مه وباسئ (ای خاوندانو) دغه (ښځې خپلې) له کورونو خپلو څخه (چې په کې اوسي دوی، تر هغه پورې چې يې تېر شي عدّت).

تفسير: يعني له الله څخه وويرېږئ، او په شرعي احکامو باندې پابندي ولرئ !، چې له هغو څخه يو حکم دا دی چې د حيض په حالت کې دې طلاق ور نه کړ شي !، او درې طلاق دې يو ځای ور نه کړ شي !، او مطلّقه ښځه دې له کوره د باندې ونه ايستله شي !، او د دې په شان د الله أکرم شأنه وأعظم برهانُهُ نورې ښوونې هم په اخلاص سره منئ !.

وَلَا يَخۡرُجۡنَ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ

او نه دې وځي دغه (ښځې هم پخپله له کورو نه تر څو چې عدّت د دوی تېر شي) مګر هلته چې راشي دوی په فاحشه بې حيايي ښکاره سره (لکه زنا).

تفسیر: یعني ښځې دې پخپله خوښه هم نه وځي، ځکه چې دا سُکنَی محض حق العبد نه دی چې د هغه په رضا سره ساقطه شي، بلکه حق الشّرع دی، هو ! که ښځه کومه ښکاره بېحیایي وکړي، یا په بدو چارو ځغرد وکړي، یا د غلا مرتکبه شي، یا د ځینو علماوو په قول: ژبه وکړي، یا تل په جنګ جنجال او جګړه کې لګیا وي، او بې له غمه او خفګانه یې بل کار نه وي؛ نو ایستل یې روا دي، که دا ښځه بې موجبه له کوره ووځي؛ نو دا پخپله د دې د صریحې بې حیایی یو کار دی.

وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ۚ

او دا (احکام) حدود اندازه کړی شوي د الله دي، او هر هغه چې تیریږي له حدودو د الله څخه؛ نو په تحقیق ظلم یې کړی دی په ځان خپل باندې.

تفسیر: یعني ګناهګار شوي دي، د الله تعالی په نزد د سزا موجب وګرځېد.

لَا تَدْرِيْ لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ①

نه پوهېږې (ته ای طلاق کوونکیه ! یا نه پوهېږي هیڅ نفس) ښایي چې الله پیدا کړي وروسته له دې طلاق کوم ښه کار او نوی صورت لکه رجوع له طلاقه.

تفسیر: یعني ښایي چې بیا د دواړو په منځ کې روغه او صلحه وشي، او په طلاق باندې پښېمان او نادم شي.

فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ فَارِقُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ

بیا نو کله چې ورسیږي دغه (ښځې) نېټې خپلې ته؛ نو وساتئ (تاسې ای مېړونو) دوی په معروف نېکۍ ښه شان سره، یا جلا شئ تاسې له دوی څخې په معروف نېکۍ ښه شان سره.

تفسیر: یعني په رجعي طلاق کې کله چې عدّت ختمېدلو ته نژدې شي؛ نو تاسې لره له دوو چارو څخه د یوې چارې اختیار دی، چې یا د عدّت له ختمېدلو څخه پخوا سم له دستوره هغې ښځې ته رجعت او خپلې نکاح ته دوام ورکړئ !، یا د عدّت په ختمېدلو سره په معقولې طریقې باندې له هغې څخه جلا شئ !، مطلب دا که د نکاح ټینګ ساتل مقصد وي؛ نو په هغه وخت کې، او که یې شلول مطلب وي؛ نو په دغه وخت کې ځغرد (ټینګوالی) پرې وکړئ !، او په دواړو صورتونو کې د انسانیت، شرافت اصولو ته په درنه سترګه وګورئ !، او داسې مه کوئ چې ساتنه یې مقصود نه وي، او خامخا د عدّت د اوږدوالي لپاره رجعت وکړئ، یا د ساتلو په صورت کې هغې ته ایذاء ورسوئ، او طعن او تشنیع ور واوروئ !.

وَّاَشْهِدُوْا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنْكُمْ

او شاهدان نیسئ تاسې (په دغه رجوع باندې) دوه خاوندان د عدل له تاسې څخه.

تفسیر: یعني وروسته له طلاق ورکولو او پخوا د عدّت له پوره کېدلو که د نکاح بیا ساتل غواړئ؛ نو په دې رجعت باندې دوه شاهدان ونیسئ، تر څو د خلقو په نزد متهم نه شئ.

وَاَقِيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ۚ

او ښه اداء کړئ تاسې شاهدي (ای شاهدانو په وخت د حاجت کې) لپاره د (ثواب او رضا د) الله.

تفسیر: په دې کې شاهدانو لره هدایت دی چې د شاهدي ورکولو په وخت کې کړه او خرابه خبره ونه کړي، او سمه صافه او درسته خبره ووايئ !.

ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۬

دا (ساتنه په نېکۍ سره) نصیحت کاوه شي په دې سره هغه چاته چې وي چې ایمان يې راوړی وي په الله او په ورځې وروستۍ (د قیامت) باندې.

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کې پر ښځو باندې زیات ظلمونه کېدل، او له ښځو سره هسې سلوك جاري وو لکه چې له غواوو او خرو سره يې کوي، یا له خورا سختو او ذلیلو بندیانو سره کاوه شي، ځینې ښځې به سل سل کرته طلاقېدې، خو سره د هغه به هم د هغوی د مصیبت دوره پای (آخر) ته نه رسېده، قرآن په ځو ځو ځایونو کې د دې وحشیانه مظالمو او بې رحمیو خلاف ویناوې کړې دي، او د نکاح او د طلاق په حدودو او حقوقو باندې په ډېر ښه ډول سره زور غورځولی دی، بالخصوص د دې سورت په منځ کې په نورو حکیمانه وو هدایتو او نصیحتو کې يې یو نهایت جامع او مانع او ټول ښوونکی اصول بیان فرمایلی دی چې: ﴿فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ فَارِقُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ﴾ دی، چې د هغه حاصل دا دی چې که يې ساتئ؛ نو په معقوله ډول او طریقې سره يې وساتئ !، او که يې پرېږدئ؛ نو هم په معقوله طریقه سره يې پرېږدئ !، خو له دې ښو او زرینو نصیحتو څخه هغه سړی منتفع او ګټور کېدی شي چې په الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم او په آخرت باندې یقین لري، ځکه چې همدا باور او یقین د انسان په زړه کې د الله تعالی وېره او خوف پیدا کوي، او د همدې وېرې لامله دا خیال د انسان په فکر کې پیدا کیږي: همغسې چې یوه کمزوره ښځه له بخته او اتفاقه څمونږ په منګلو او قبضه او اقتدار کې راغلې ده، مونږ هم ټول د یوه لوی قهّار الله تعالی په قبضه او اقتدار کې پراته یو، همدا یو خیال دی چې په هر حال کې سړی له ظلم او تعدّي څخه ساتي، او د الله تعالی په امر منلو باندې اړوي، د دې لپاره په دې سورت کې په مخصوص ډول سره په اتقاء پرهېزګارۍ او د الله تعالی په وېره باندې زیات امرونه او توصیې شوي دي.

وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مَخْرَجًا ۝۲

او هغه څوك چې ویرېږي له الله، ځان ساتي له معاصیو؛ وبه ګرځوي ده ته یو ځای د وتلو (له دنیوي او اخروي غمونو نه).

تفسیر: یعنې له الله تعالی ځنې وویرېږئ !، او د هغه د احکامو تعمیل په هر حال کې وکړئ !، که څه هم له ډېرو مشکلاتو او شدائدو سره مخامخ شئ، ځکه چې الله تعالی د هغو ګردو مشکلاتو ځنې د وتلو لاره در خلاصوي، او په سختیو کې د ګزارې وسیلې هم در برابروي.

وَّيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ؕ

او رزق روزي به ورکړي (الله) ده ته له هغه (ځایه) چې ګمان به نه کوي دی.

تفسیر: د الله تعالی څخه وېره د دواړو دارینو د خزانو کنجي ده، او د ګردو بریو او کامیابیو وسیله ده، له همدې ځنې ګرد مشکلات اسانیږي، بې قیاس او بې ګمانه يې رزق روزي او خواړه ور رسیږي، ګناهونه يې بښل کیږي، جنّت ورحاصلیږي، ثواب يې زیاتیږي، او یوه عجیبه د زړه ډاډینه، سکون، اطمینان او خوښي په برخه او نصیب راځي، چې د هغه لامله بیا هیڅ یوه سختي لکه سختي نه ورښکاري.

وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ ۭ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهٖ ۭ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ③

او هغه څوک چې توکل وکړي په الله باندې؛ نو دغه (الله) بس کافي دی ده لره (په دواړو جهانو کې)، بېشکه الله رسېدونکی دی امر کار خپل ته، په تحقیق ګرځولې ده الله هر څیز لره اندازه.

تفسیر: یعنې پر الله تعالی باندې هیله او اسره ولرئ، او یواځې پر وسائلو او اسبابو باندې تکیه ونه کړئ !، د الله تعالی قُدرت په دې اسبابو اړه نه لري، د کوم کار د کولو اراده چې الله وفرمايي؛ هغه هرومرو (خامخا) پوره کېدونکی دی، اسباب او وسائل هم د ده د مشیت تابع دی، هو ! د هر څیز اندازه د هغه له خوا ټاکلې شوې ده، چې سم له هغې سره هغه ښکاره کېدونکی دی، نو ځکه که د کوم څیز په حاصلېدو کې څه ډېل ښکاره شي؛ نو متوکل لره نه ښايي چې ځان خپه یا پرېشان کړي.

وَالّٰٓئِيْ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيْضِ مِنْ نِّسَآئِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَّالّٰٓئِيْ لَمْ يَحِضْنَ ۭ

او هغه ښځې چې نااميده شوي وي (په سبب د کبارت یا د مرض) له حیضه له ښځو ستاسې ځنې که چېرې په شک کې یئ تاسې؛ نو عدّت د دوی درې میاشتې دی، او همداسې ښځې چې نه وي شوي حائضې (په سبب د صغارت نو درې میاشتې عدّت دې تېروي).

تفسیر: یعنې پاک قرآن د مطلّقې عدّت لکه چې د «البقرة» په سورت کې راغلی دی؛ درې حیضه ښوولی دی، که شبهه او شک پیدا شي چې چاته حیض ورنشي، یا د ډېر عمر او منګ لامله یې حیض بند شوی وي، نو د هغې عدّت به څو وي؟ دا یې راښکاره کړه چې درې میاشتې دی.

وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَّضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۭ

او (ښځې) خاوندانې د بار ګېډې (حاملانې بلاربې) عدّت د دوی دا دی چې وزېږوي دوی بار (حمل) خپل.

تفسیر: د جمهورو په نزد د حاملې عدّت د هغې د حمل تر وضعې او د مولود تر څېګولو پورې دی، که څه هم هغه یوه لحظه او شېبه وروسته وي، یا تر ډېرو میاشتو پورې وځنډېږي، په دې کې د مطلقې او د کونډې حکم یو دی، لکه چې په احادیثو کې راغلي دي.

وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مِنْ اَمْرِهٖ يُسْرًا ④ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهٗٓ اِلَيْكُمْ ۭ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ وَيُعْظِمْ لَهٗٓ اَجْرًا ⑤

او هغه څوک چې ویرېږي له الله، ځان ساتي له معاصیو؛ نو وبه ګرځوي الله ده ته کار د ده کې اساني. دا (چې ویلی شوی دی) امر حکم د الله دی چې نازل کړی یې دی تاسې ته، او هغه څوک چې ویرېږي له الله، ځان ساتي له معاصیو؛ نو لرې به کړي الله له ده څخه ګناهونه د ده، او لوی به کړي (الله) ده لره اجر ثواب (د ده).

تفسیر: د هرې جُملې په آخر کې د اتّقاء او د الله تعالی أكرمَ شأنُه وأعظمَ برهانُه د وېرې مضمون په مختلفو اسالیبو او ډول ډول پیرایو سره یې تکرار کړی دی، تر څو لوستونکي د هغه د بار بار ویلو څخه ډېر ویښ او متنبّه شي، چې د ښځو په معاملاتو کې د دې اتقاء او پرهېزګارۍ ضرورت ډېر زیات دی.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ

واوسوئ دا (ښځې طلاقې کړی شوې) په هغه ځای کې چې په کې اوسېږئ تاسې (سم) له طاقت د تاسي (چې توانېږئ !).

تفسیر: د نارینه په ذمّه باندې ضرور دي چې خپلې مطلّقې ښځې ته تر عدّت پورې هستوګنې لپاره کور ورکړي، چې هغه ته «سُکنی» وایه شي، نو کله چې «سکنی» واجبه شي؛ نو نفقه هم د هغه په ذمّه ثابتیږي، ځکه چې ښځه دومره موده د ده په کور کې مقیّده او محبوسه پاتې کیږي، د قرآنکریم د دې الفاظو اشاره په همدې لوري ده: ﴿مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ﴾.

وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ

او مه کوئ اراده د ضرر تاسې د دغو (مطلّقاتو) لره چې تنګوئ به (ځایونه او نفقې) په دوی باندې.

تفسیر: یعنې ای مېړونو (خاوندانو) ! ضرر مه رسوئ تاسو دې ښځو طلاقو شوو ته په ځای د هستوګنې چې هغوی په تنګې شي، او په وتلو سره مجبورې شي.

وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

او که چېرته وي دغه (ښځې) خاوندانې د بار ګېډې (حاملانې بلاربې) نو نفقه کوئ تاسې پر دوی باندې تر هغه پورې چې وزېږوي دوی بار (حمل د ګېډو) خپلو (په ځېګېدلو سره).

تفسیر: د حمل مدّت کله چې ډېر اوږدیږي؛ نو هغه یې په خصوصیت سره راوښود، چې په هغه کې که هومره اوږدوالی هم وشي، خو د حمل تر ځېږېدلو پورې ښایي هغې ته دې نفقه ورکړه شي، او داسې دې ونه کړي چې درې میاشتې نفقه ورکړي، او بیا یې بنده کړي.

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ

نو که تی ورکاوه دوی (پس له طلاقه) اولاد د تاسو لره؛ پس ورکړئ تاسې هغوی لره مزدوري د هغوی، او مصلحت مشوره کوئ (ای ښځو او مېړونو په حق د مولود خپل) په منځونو خپلو کې په معروف نېکۍ سره.

تفسیر: یعنې که له وضع حمل څخه وروسته ښځې ستاسې له خاطره وړوکي ته شودې ورکوي؛ نو اجرت یې ښایي هومره ورکړ شي لکه نورو تی ورکوونکیو ښځو ته چې ورکاوه کیږي !، او سم له دستوره په معقولې طریقې سره یو له بله د دې وړوکي په نسبت مشوره وکړي، او لازمه قراردادونه وتړي، او خامخا ضد او خراب تګ ونه کړي !، او یو له بل سره د نېکۍ سلوك وکړي، نه دې ښځه د شودو له ورکولو څخه غاړه غړوي !، او نه دې نارینه له هغې ځنې مخ اړوي چې بلې ښځې ته د دې وړوکي ورکړي، چې د ده د مور په ځای بله ښځه په اجرت سره تی ورکړي.

وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾

او که سختي وکړئ تاسې (ای والدینو په تي ورکولو او اجرت کې)؛ نو لپاره د تي ورکولو دې طلب کړي هغه (مولود) لره بل ښځه (یعنې دایي دې ورته ونیسي، او په مور باندې دې زور نه کوي).

تفسیر: یعنې که د مخالفت، ضد لامله ښځه په شودو ورکولو باندې راضي نشي؛ نو نارینه دې هرومرو هغې ته نه ګوري، او بله ښځه دې پیدا کړي چې هغه کوچني ته شودې ورکړي، او که نارینه پر هغې ښځې باندې خپل وړوکی نه پالي، او شودو ته یې نه پرېږدي؛ نو خامخا به بله کومه ښځه پیدا کیږي، او په دواړو صورتونو کې به بلې ښځې ته څه ورکول کیږي، نو ولې همدا شی د همغه وړوکي مور ته ورنه کړ شي، چې هم وړوکی په ارام او خوشاله او هم مور پرې ډاډه او بې پروا شي.

لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

نو نفقه دې ورکوي خاوند د طاقت له طاقته شتو خپلو نه، او هغه چې تنګ کړ شي په ده باندې رزق د هغه، پس نفقه دې کوي له هغه څنې چې ورکړي وي هغه لره الله، نه ورکوي تکلیف الله هیڅ نفس لره مګر خو په هغه قدر چې ورکړی وي هغه لره (له ماله)، ژر به ښکاره کړي الله پس له سختی تنګی څخه اساني او پراخي.

تفسیر: یعنې د ووړکي خرڅ پر پلار باندې دی، مال او شته والا دې د خپل مال او شتو په اندازه خرڅ او نفقه ورکوي، اکرب او نادار دې د خپل نشتوالي په حیثیت نفقه خرڅ کوي، که د کوم سړي په برخه ډېره پراخي او شته نه وي، او دالله جل جلاله له درباره یې لږ رزق او خواړه په برخه شوي وي؛ نو دی دې په هغه کې د خپل ګنجایش او قوّت په نسبت خرڅ وکړي !، ځکه چې الله تعالی هیچا ته د هغه له طاقت څخه زیات تکلیف نه ورکوي، کله چې کوم سړی په تنګه کې هم د هغه له احکامو سره خرڅ وکړي؛ نو الله تعالی به هغه سختي او تنګه په اسانی او پراختیا سره وربدله کړي.

وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِۦ فَحَاسَبْنَٰهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨﴾

او ډېر وو له کلیو څخه چې ګرځېدلې سرکښي یې کړې وه له امره د رب خپل، او له (امره حکمه) د رسولانو د دغه (الله) څخه، نو حساب به وکړو مونږ له هغوی سره حساب سخت (په قیامت کې)، او په عذاب به کړو مونږ هغوی په عذاب نااشنا ناکاره سخت سره.

شیخ الهند (رحمة الله علیه) د دې آیت ترجمه داسې کړې ده چې: «او څومره (ډېر) وو له کلیو نه چې سرکشي یې کړې وه له حکمونو د رب خپل نه، او له رسولانو د ده نه؛ پس حساب مو وکړ له هغوی سره حساب سخت، او په عذاب مو کړ هغو په ناکاره ناڅاپه عذاب سره.

تفسیر: یعنې د شریعت د احکامو مخصوصًا د ښځو په نسبت د ګردو حکمونو پوره پابندي ولرئ !، که نافرماني وکړئ؛ نو په یاد یې ولرئ ! چې څومره کلي او ښارونه د الله تعالی او د ده د رسولانو د نافرمانی لامله ویجاړ او وران شوي دي، کله چې هغه خلق د تکبّر او ځانمنی آخرې درجې ته ورسېدل، او مونږ د هغوی حساب او کتاب ښه او کلک واخیست، او د هغوی یو عمل مو هم بې له پوښتنې پرې نښود، او ټول مو په هسې سخت عذاب او آفت کې اخته کړل چې د هغه نظیر او ثاني پخوا له هغه څخه هیڅ لیدلی شوی نه وو.

فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَٰقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾

نو (وڅکله یا) وبه څکي هغوی سزا د کار خپل (په دنیا کې)، او دی عاقبت آخر د کار د دوی زیان (په آخرت کې چې حرمان دی له جنّتونو).

تفسیر: یعنې هغه سودا، بیع او شراء، پلورل او پېرودل (اخیستل او خرڅول) چې یې په ټول عمر کې کړي وو، آخر یې په هغو کې سخت نقصان وموند، تر دې چې پانګه یې هم له لاسه ووتله.

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا

تیار کړی دی الله هغوی ته عذاب سخت (په دارینو کې).

تفسیر: د مخه د دنیوي عذاب ذکر وو، دا د أخروي عذاب ذکر دی.

فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا

نو وویرېږئ له الله، ځان وساتئ ای خاوندانو د عقلونو هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی.

تفسیر: یعنې د دې عبرتناکو واقعاتو له اورېدلو څخه عقلمند ایماندارانو ته ویرېدل په کار دي، او مونږ لره داسې کار کول نه ښایي چې د هغه لامله د الله تعالی د قهر او د خپګان مورد وګرځو، العیاذ بالله.

قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾

په تحقیق نازل کړی دی الله تاسې ته ذکر نصیحت (قرآن).

تفسیر: یعنې قرآن، که له (ذکر) څخه (ذاکر) مراد وي، نو هغه پخپله رسول دی.

رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ

رسول (چې محمد) دی لولي په تاسې باندې آیتونه د الله چې ښکاره کوونکي دي (د احکامو).

تفسیر: یعنې ښکاره نښې او آیات چې په هغو کې د الله تعالی احکام په ډېر ښه ډول سره اورولی شوي دي.

لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

لپاره د دې چې وباسي (الله) هغه کسان چې ایمان یې راوړی او کړي یې دي ښه عملونه له ظلمتونو تیارو (د جهل او کفر) څخه رڼا (د علم او ایمان) ته.

تفسیر: یعنې د کفر او د جهل له ظلمت او تیارو څخه ایستلي د ایمان او د عمل رڼا ته مو لار ښوولې ده.

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾

او هغه چې ایمان راوړي په الله باندې، او وکړي ښه (عمل)؛ نو داخل به کړي (الله) ده لره په جنّتونو کې چې بهېږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو ویالې، تل به اوسېدونکي وي دوی په هغو کې ابدي همېشه، په تحقیق ښه ورکړی دی الله هغه ته رزق روزي.

تفسیر: او له جنّت څخه زیات ښه رزق، خواږه او روزي چېرې موندل کېږي !؟.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ

الله هغه (ذات) دی چې پیدا کړي يې دي اوه اسمانونه او (پيدا کړي يې دي) له ځمکې څخه په مثل د دې (اوه اسمانونو اوه ځمکې).

تفسير: يعنې اوه ځمکې هم پیدا کړي دي، لکه چې د (ترمذي) او نورو په احاديثو کې راغلي دي.

يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ

نازلیږي امر حکم (د الله) په منځ د دغو (اسمانونو او ځمکو) کې.

تفسير: يعنې د عالم د انتظام او تدبير لپاره د الله تعالی تکويني او تشريعي احکام په اسمانونو او ځمکه کې راښکته کيږي.

لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿۱۲﴾

(پوهوي مو) تر څو چې وپوهيږئ تاسې چې بېشکه الله پر هر څيز باندې ښه قادر دی، او (پوه شئ) بېشکه چې الله په تحقيق احاطه فرمايلې ده رسېدلی دی هر شي ته له جهته د علمه قدرته.

تفسير: يعنې د اسمان او د ځمکې د پيدا کولو او د هغو د انتظامي احکامو له جاري کولو څخه دا مقصود دی چې د الله تعالی د علم او د قدرت د صفاتو اظهار وشي، دا خبره د «ابن القيّم» (رحمة الله عليه) له لوري په (بدائع الفوائد) کې څرګنده شوې ده.

تمّت سورة الطلاق، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ التَّحْرِيمِ

«د (التحريم) سورت مدني دی، (۱۲) آیتونه او (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۶) او په نزول کې (۱۰۷) سورت دی، وروسته د (الحجرات) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

د نبي صلی الله علیه وسلم هسې عادوت وو چې وروسته له مازدیګره د خپلو ټولو مطهّراتو ازواجو کره د څو لحظو او شېبو له مخې ورته، یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلې ښځې أم المؤمنین بي بي «زینب» رضي الله تعالی عنها په کور کې لږ شاني ډېل وفرمایه، وروسته دا ښکاره شوه چې دوی هلته د هغه عسل شات ګبینه څخه څه خوړلي وو، چې د دوی په مخ کې ور وړاندې کړی شوي وه، دا د شاتو او د ګبینو د خوړلو ډېل او وقفه په هره ورځ پرله پسې پېښېده، تر څو چې أم المؤمنین بي بي «عائشة الصدیقة» رضي الله تعالی عنها او أمّ المؤمنین بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها سره ملګرې شوې، او داسې تدبیر یې جوړ کړو چې د هغې لامله نه یواځې رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د شاتو د شربت څښل د هغې کره پرېښود، بلکه بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها ته یې وفرمایل چې: «ما د زینب کره د شاتو شربت څښلی وو، اوس قسم خورم چې وروسته له دې نه یې نه څښم»، لکه چې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خیال دا خبره هم تېره شوې وه: که له دې خبرې څخه أم المؤمنین بي بي «زینب» رضي الله تعالی عنها خبره شي؛ نو هرومرو خپه کیږي، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم «حفصې» رضي الله تعالی عنها ته یې دا هم فرمایلي وو چې: «له دې خبرې هیچا ته څه ونه وایي»، همداسې یوه خبره د أم المؤمنین بي بي «مارية القبطیة» رضي الله تعالی عنها په نسبت هم پېښه شوې وه، «مارية القبطیة» هم د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم ماندینه (بي بي) وه، چې د دې له ګېډې څخه د دوی ځوی ابراهیم رضي الله عنه څېږېدلی وو، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د نورو ازواجو د خوښی لپاره قسم خوړلی وو چې: «پس له دې نه به د هغې کره نه ځم»، او دا خبره نشي، خو بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها له دې خبرې څخه په پټه بي بي عائشې رضي الله تعالی عنها ته خبر ورکړ، او دا یې هم ورته وویل چې: پټه یې وساتي، دلته د الله تعالی له لوري دا خبرې څمونږ پیغمبر ته ورښکاره شوې، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها ته وفرمایل چې: «ولې دې له دې خبرې څنې نورې خبرې کړې دي؟ چې په ټینګه سره مې درته ویلي وو چې پټه یې وساته»، نو هغوی په تعجّب سره وویل: «تاسې ته دا خبر چا در کړی دی؟ نو پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: «الله تعالی ماته له دې خبرې څنې خبر راکړی دی»، د همدې پېښې په لړ کې دا آیتونه راښکته شوي دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكَۖ تَبۡتَغِي مَرۡضَاتَ أَزۡوَٰجِكَۚ

ای نبي (ای څما پیغمبره !) ولې حراموي ته هغه چې حلال کړي دي الله تاته، غواړې ته (په دې حرامولو سره) خوښي د ښځو خپلو.

تفسیر: د حلال شي په ځان باندې د حرامولو مقصد داسې دی چې د هغه په نسبت چې د عقیدې له مخې حلال او مباح ګڼي، هسې عهد او پیمان وکړي چې وروسته له دې نه به یې نه استعمالوم، که داسې کول د کوم صحیح مصلحت پر بناء وي؛ نو شرعًا جائز دی، مګر د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د رفیع شأن سره دا وړ او مناسب نه وو چې د ځینو ازواجو

د خوښي لپاره داسې يوه (اسوه) قائمه کړي چې وروسته له دې نه به د هغه د امّت لپاره د تکليف سبب وګرځي، نو ځکه الله تعالی خپل رسول يې متنبّه وفرمايه چې ازواجو سره ښېکه خوش اخلاقي کول او په مينې او محبت سره سلوک لرل ښه کار دی، مګر نه په دې اندازه او مېچ چې يو حلال شی پر ځان باندې حرام کړي، او خامخا ځان په ربړ او تکليف کې واچوي.

وَاللّٰهُ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ①

او الله ښونکی دی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: چې ګناه ښي، او له تاسې ځنې کومه ګناه هم نه ده شوې، يوازې پخپلې درجې کې يو خلاف اوْلی خبره دې له خولې څخه وتلې وه.

قَدۡ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمۡ تَحِلَّةَ اَيۡمَانِكُمۡ ۚ وَاللّٰهُ مَوۡلٰىكُمۡ ۚ وَهُوَ الۡعَلِيۡمُ الۡحَكِيۡمُ ②

په تحقيق مقرر کړی دی الله تاسې لره حلالوالی د قسمونو ستاسې (په کفّارت سره) او الله مولی دوست مددګار ستاسې دی، او همدغه (الله) ښه عالم دانا دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: يعنې هغه مالك الملك أعلی شأنُه وأعظم برهانُه د خپل علم او حکمت له مخې تاسې ته مناسب احکام او هدايات درليږلي دي، چې له هغو څخه دا دي: که کوم سړی په يوه نامناسب شي باندې قسم وخوري؛ نو کفّاره دې ورکړي، او خپل قسم دې حلال کړي، چې د هغه ذکر د «المائدة» په سورت کې راغلی دی.

وَاِذۡ اَسَرَّ النَّبِیُّ اِلٰى بَعۡضِ اَزۡوَاجِهٖ حَدِيۡثًا ۚ فَلَمَّا نَبَّاَتۡ بِهٖ وَاَظۡهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيۡهِ عَرَّفَ بَعۡضَهٗ وَاَعۡرَضَ عَنۡۢ بَعۡضٍ ۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهٖ قَالَتۡ مَنۡ اَنۡۢبَاَكَ هٰذَا ؕ قَالَ نَبَّاَنِیَ الۡعَلِيۡمُ الۡخَبِيۡرُ ③

کله چې پټ راز ووايه پيغمبر ځينو ښځو خپلو ته يوه خبره (چې تحريم د عسلو د مارېې يا د زينبې وو)، نو کله چې خبر ورکړ هغې (حفصې) په دې (خبرې) سره (عائشې ته) او ښکاره کړه هغه خبره الله پر دغه (خپل نبي پيغمبر) باندې؛ نو ور وپېژندله (نبي حفصې ته) له ځينو هغو (خبرو) سره، او مخ يې واړوو له ځينو خبرو، وويل دې (حفصې) چې چا خبر کړې ته په دې باندې، وويل (نبي) خبر کړی يم زه ښه عالم دانا ښه خبردار (الله په اسرارو د کائناتو).

تفسير: د دې سورت په شروع کې تاسې د شاتو او د مارېې قبطيې قصې ولوستلې، په آيت کې دا راښوولې شوې چې: بنده د يوې خبرې په هغومره پټو ساتلو کې چې کوښښ وکړي، نو کله چې الله تعالی د هغې ښکاره کول وغواړي؛ نو هيڅ کله هغه پټه نه پاتې کيږي، او هم د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د حسن معاشرت او د اخلاقو د وسعت ثبوت له دې څخه لا ښه ثابتيږي، چې په هغو چارو کې چې د دوی د طبيعت په خلاف پيښېدې، تر کومې اندازې پورې تساهل او اغماض فرمايه، او څرنګه يې د عفوې او د کرم له لارې ځنې خبرو ته کتل، ګواکې د شکايت په وخت کې يې پوره الزام نه ورکاوه.

اِنۡ تَتُوۡبَاۤ اِلَى اللّٰهِ فَقَدۡ صَغَتۡ قُلُوۡبُكُمَا ۚ

که توبه وباسئ تاسې دواړه (ای بيبيانو) الله ته (قبوله به شي)، نو په تحقيق کاږه شوي دي زړونه د تاسې دواړو.

تفسیر: دا خطاب بي بي عائشې او بي بي حفصې رضي الله تعالى عنهما ته دی، که تاسې توبه وباسئ؛ نو بېشکه د توبې ایستلو موقع ده، ځکه چې ستاسې زړونه د اعتدال له لارې ځنې کاږه شوي دي، نو ښايي چې بیا هسې د بې اعتدالی په لوري لاړې نشئ، او د بې اعتدالی ځنې ځانونه وژغورئ.

وَإِنْ تَظٰهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰىهُ وَجِبْرِيْلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيْرٌ ﴿۴﴾

او که مرستې وکړئ تاسې دواړه یو له بلې سره (په ضرر د دغه نبي باندې)؛ نو بېشکه الله همغه مددګار دی د هغه (نبي) او جبريل او صالح د مؤمنانو (يې هم مددګاران دي) او ملائکې (يې هم) وروسته له دغه (مددګارۍ نه) مددګارانې دي.

تفسیر: د زوجینو په کورنیو چارو کې ځینې اوقات ځینې خبرې ړومبی ډېرې معمولي او وړوکې په نظر راځي، خو که لږ څه عنان او ملونه يې سسته پرې ښوده شي؛ نو په پای کې هغه ډېر يو ويروونکی او خطرناک شکل ځان ته غوره کوي، په تېره بیا ښځه که کومې لویې کورنۍ ته منسوبه وي؛ نو هغه طبعًا پخپل پلار، ورور، خپلوانو او کورنۍ باندې نازېږي، نو ځکه يې تنبیه وفرمایله چې وګورئ ! که تاسې دا راز مرستې، ملګرتیا او ښوونې کوئ؛ نو په یاد يې ولرئ چې له هغه څخه پیغمبر ته هیڅ ضرر نه رسيږي، ولې چې الله تعالى پرښتې او نېک بخت ایمان لرونکي درجه په درجه چې دچا مرسته کوونکي او رفيقان او مددګاران وي، نو د هغه په مقابل کې د بل کوم انسان تدبیر نه چلیږي، هو ! یواځې له هسې چارو ځنې تاسې ته نقصان در پیښیږي.

عَسٰى رَبُّهٗٓ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُّبْدِلَهٗٓ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكُنَّ مُسْلِمٰتٍ مُّؤْمِنٰتٍ قٰنِتٰتٍ تٰٓئِبٰتٍ عٰبِدٰتٍ سٰٓئِحٰتٍ ثَيِّبٰتٍ وَّأَبْكَارًا ﴿۵﴾

نژدې دی (او قادر دی) رب د دغه (نبي) که چېرې طلاق درکړي تاسې ټولو ته په دې چې بدل ورکړي ده لره نوري ښځې بهترې له تاسې څخه (په سیرت او صورت کې)، حکم منونکې، مؤمنانې، لمونځ کوونکې، توبه ایستونکې، عبادت کوونکې، روژه کوونکې، هجرت کوونکې، کونډې او پېغلې.

تفسیر: یعنې داسې وسوسو ته پخپلو زړونو کې لارې مه ورکوئ چې نارینه لره خو خامخا د ښځو ضرورت وي، او له مونږ ځنې ښایسته او ښکلې ښځې چېرې پیدا کیږي، نو ځکه دوی مجبور دي چې ځمونږ ګردې ویناوې واوري، په یاد يې ولرئ ! که الله تعالى اراده وفرمایي؛ نو له تاسې ځنې بهترې ښځې هم خپل پیغمبر ته پیدا کولی شي، ولې چې د الله تعالى په دربار کې د هیڅ یوه شي لږوالی نشته.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُوْٓا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيْكُمْ نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی ! وساتئ تاسې ځانونه خپل او کور کهول خپل (په اطاعت د الله) له اور څخه چې خس اور لګوني بالنړ د هغه سړي او تیږي (ګټې) دي.

تفسیر: هر مسلمان ته لازم دي چې د خپلو ملګرو او کور کهول والو په دینداری او مسلمانۍ کې هم توجّه ولري، او د هغوی په سمون او لار ښوونه کې زیار وباسي، په پوهولو، ویرولو، روزلو، مینه، محبت، وهلو او نورو وسیلو سره کوښښ وکړي چې هغې ته د دیانت چارې ور وښيي، که سره له دې هم هغوی په لاره باندې برابر نشي؛ نو د هغوی کمبختي او د ده بې قصوري پېژندی شي د: ﴿وَقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ تفسیر د لمړي جزء په (البقرة) سورت کې ځمونږ دغه مبارک تفسیر کې لیکلی شوی دی، هلته دې وکوت شي !.

عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ

په دې اور باندې مقررې دي پرښتې کلك زړونې قوّتناکې زبردستې.

تفسیر: یعني دغه پرښتې پر مجرمانو باندې زړه سوی او رحم نه کوي، او نه یې پرې ږدي، او نه د هغه د زبردست نیولو څخه هیڅوك ځان ژغورلی شي، او نه ترې تښتېدلی شي.

لَّا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿۶﴾

نه کوي نافرماني دغه (پرښتې) له الله د هغه څه چې امر یې کړی دی دوی ته، او کوي دوی هغه کار چې پرې مأمورې وي (من جانب الله).

تفسیر: یعني نه د الله تعالی له حکمونو څخه خلاف تګ کوي، او نه د هغو د احکامو په تعمیل کې او په ځای راوړلو کې څه ډیل او سستي کوي، او نه د حکم په امتثال کم قوّته او عاجزانې دي، او په قیامت کې ویلی کیږي دغو منکرانو ته داسې چې:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ ؕ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۷﴾

ای هغو کسانو چې کافران منکران شوي یئ، یعني ای کافرانو ! عذر مه کوئ تاسې نن ورځ (ځکه چې نه قبلیږي)، بېشکه همدا خبره ده چې بدل جزاء به درکړ شي تاسې ته د هغه څه عمل چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعني د قیامت په ورځ کې کله چې د جهنّم عذاب په مخ کې شته، نو هلته به منکرانو ته ویلی کیږي چې اوس پلمې او بهانې مه راښیئ، ځکه چې نن به هیڅ یوه پلمه او بهانه نه چلیږي، بلکه هر څه چې مو کړي دي؛ د هغه سزا به تاسې ته پوره درکوله کیږي، او ځمونږ له لورې به په تاسې باندې هیڅ یو ظلم او زیاتی نه کیږي، دا ګرد ستاسې عملونه دي، چې د عذاب په بڼې تاسې ته په نظر راځي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا تُوْبُوْٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا ؕ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! توبه وباسئ تاسې الله ته توبه خالصه رښتیا د زړه له کومې.

تفسیر: د زړه له کومې خالصه توبه دا ده چې په زړه کې بیا د ګناه یو خیال هم تېر نشي، که وروسته له توبې څخه بیا هم د ده په زړه کې د همغو چټي او خرابو چارو چرتونه او فکرونو ته اندېښنه وګرځېده، نو وپوهېږئ چې د هغه په توبه کې څه نقص او کسر شته، او د ګناه بنیاد یې لا له بېخه نه دی وتلی.

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ ۚ

امید دی چې رب ستاسې وبه رژوي له تاسې څخه ګناهونه ستاسې، او داخل به کړي تاسې هغو جنّتونو ته چې بهیږي له لاندې د (ونو او ماڼیو د) هغو (څلور قسمه) ویالې، (دا ننویستل ستاسې دي جنّت ته) په هغه ورځ کې چې وبه نه شرموي الله نبيّ او هغو کسانو لره چې ایمان یې راوړی دی له هغه سره.

تفسير: يعني د نبي مقام خو ډېر لوړ دی، د هغوی ملګرو ته هم ذلّت نه ورپېښېږي، بلکه په خورا اعزاز اکرام د فضل او شرف په مناسبو او لوړو مقام کې ځای مومي، او د ډېر لوی افتخار او امتياز خاوندان ګرځي.

نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ

رڼا د دوی به ځغلي وړاندې د دوی څخه او په ښي خوا د دوی.

تفسير: د دې بيان د (حديد) په سورت کې پخوا له دې نه تېر شوی دی، وګورئ ځمونږ دغه مقدس تفسير.

يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾

وبه وايي دوی: ای ربه ځمونږ ! پوره کړه باقي ولره مونږ لره رڼا ځمونږ، او وبښه مونږ لره (ګناهونه ځمونږ)، بېشکه ته پر هر شي باندې ښه قادر يې.

تفسير: يعنې ځمونږ رڼا تر آخر پورې قائمه ولره، او مه يې وژنه !، لکه چې د منافقينو په نسبت د (حديد) په سورت کې وليکل شو، چې د هغوی رڼا مړه کيږي، او په توره تياره کې پاتې کيږي.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ

ای نبي (ای ځما پيغمبره) جهاد جنګ کوه له کفّارو سره (بالسّيف) او له منافقانو سره (باللسان) او سختي کوه پر دوی باندې.

تفسير: د محمد صلی الله عليه وسلم خلق او پوست خوی په دې اندازې سره زيات وو، چې الله تعالی نورو ته د تحمّل کولو امر فرمايي او په دوی باندې د سختي کولو امر کوي.

وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٩﴾

او ځای (د ورتللو) د دوی جهنّم دوزخ دی، او بد مرجع ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسير: ړومبی يې د مؤمنانو د هستوګنې ځای ور وښود، او بيا يې د هغوی په مقابل کې د کفارو او د منافقانو د هستوګنې ځای او کور راښکاره کړ.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ

بيان کړی دی الله يو مثال لپاره د هغو کسانو چې کافران منکران شوي دي، ښځه د نوح او ښځه د لوط، چې وې دا (دواړه ښځې تر نکاح) لاندې د دوو بندګانو له بندګانو صالحانو ځمونږ، بيا خيانت وکړ (دې دواړو ښځو) له دغو دواړو (صالحانو خاوندانو خپلو سره)، نو دفع نه کړ (دغو پيغمبرانو) له دغو (خپلو) ښځو څخه له عذاب د الله څخه هيڅ شی، او وويل شو: ننوځئ تاسې دواړه (دوزخ ته) سره له نورو ننوتونکيو (کافرانو). او بيان کړی دی الله يو مثال لپاره د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی: ښځه د فرعون.

تفسیر: یعنې نوح او لوط علیهما السلام د الله ځنګه نېک بندګان وو، مګر د دواړو په کورونو کې د هغوی ښځې منافقانې وې، چې په ښکاره ډول به یې هغو سره تعلّقات لرل، خو په پټه به له کافرانو سره ملې وې، نو بیا ځنګه شول؟ له عامو دوزخیانو سره دوی هم د الله تعالی له لوري په دوزخ کې وغورځول شول، او د پیغمبرانو د زوجیت تعلّقات یوه ذره هم هغوی ته څه فائده ونه رسوله، او نه یې له عذابه وژغورل، پرته له دې څخه د فرعون ښځه بي بي آسیه رضي الله تعالی عنها بنت مزاحم چې یوه پخه ایمانداره او کامله ولیه وه، او د هغې مېړه د الله تعالی لوی باغي وو، هغې نېکې ښځې خپل مېړه له عذابه ونه شو ژغورلی، او نه د مېړه د شرارت او بغاوت په جرم هغې ښځې ته کوم اخروي رنځ ور ورسېد.

إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

کله چې وویل دې: ای ربه ځما ! جوړ کړه ماته په نزد خپل یو کور په جنّت کې.

تفسیر: یعنې خپل قرب دې را عنایت کړه ! او په جنّت کې راته یوه ماڼۍ ودانه کړه !.

وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾

او ومې ژغوره (خلاصه) مې کړه له عذاب د فرعون څخه، او له عمل د ده څخه، او ومې ژغوره (خلاصه مې کړه) له قومه ظالمانو څخه.

تفسیر: یعنې د فرعون له منګولو څخه مې وژغوره !، او د هغه له ظلم ځنې راته نجات وبښه، دوی موسی علیه السلام پاللی وو، او د دوی له مرستیالانو ځنې وو، وایي: کله چې فرعون ته دا حال ورڅرګند شو؛ نو دا یې په څلورو موږو کې وتړله، او راز راز ربړونه او ایذاوې یې ور ورسولې، په همدې حال کې د الله تعالی له لوري هغې ته د هغه د جنّت ځای ور وښوول شو، چې د هغه لامله په هغې باندې هغه ګرد ربړونه او سختیاوې ور اسانې شوې، په پای کې فرعون هغه سیاستًا ووژله، او دې د شهادت کنډول په سر واړاوه، او د حقیقي مالك الملکوت أجلّ وأعلی شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ مخې ته ورسېده، په صحیح حدیث کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دې د کاملتوب اعلان فرمایلی، او بي بي مریم سره یې د هغه شتوالی ذکر کړی دی، په زرهاوو رحمتونه دې وي د دوی په پاك روح باندې.

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا

او (مثال بیان کړی دی الله د) مریم لور د عمران هغه چې ساتلې یې وو ځای د شهوت خپل (له نکاح او سفاح څخه).

تفسیر: یعنې له حلال او له حرام له ګردو څخه یې محفوظه وساتله.

فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا

نو ومو پو کل (په ګرېوان د هغې) کې له روح خپل څخه.

تفسیر: یعنې د پرښتې په وسیله یې یو روح ور وپوکه، جبریل علیه السلام د دې د کمیسه په ګرېوان کې پوکلی وو، چې د هغه په نتیجه کې د حمل استقرار وشو، او مسیح علیه السلام پیدا شو.

وَصَدَّقَتۡ بِكَلِمٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهٖ

او تصدیق باور کړی وو هغې په خبرو د رب خپل، او په کتابونو د ده.

تفسیر: د رب خبرې هغه وې چې د پرښتو په ژبو سره د (آل عمران) په سورت کې بیان شوي دي، ﴿وَاِذۡ قَالَتِ الۡمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرۡيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصۡطَفٰكِ وَطَهَّرَكِ﴾ الآية ـ او له کتابونو څنې به عام سماویه کتابونه مراد وي، او د تخصیص ضرورت نشته.

وَكَانَتۡ مِنَ الۡقٰنِتِيۡنَ ۝١٢

او وه دا له امر منونکیو فرمان وړونکیو ښځه.

تفسیر: یعنې د کاملینو نارینه وو په شان په بندګۍ او طاعت کې ټینګه او ثابت قدمه وه، باقي داسې وبوله چې د قانتینو له کورنۍ ښځه وه.

تمت سورة التحریم، ولله الحمدُ والمنّة، وبه التوفیق والعصمة.

سُوْرَةُ الْمُلْك

«د (الملك) سورت مكي دی، (۳۰) آيته دوه ركوع لري، په تلاوت كې (۶۷) او په نزول كې (۷۷) سورت دی، وروسته د (الطّور) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

تَبَٰرَكَ ٱلَّذِي بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ١

ډېر بركت كوي هغه (الله) چې په لاس د ده كې دی ملك سلطنت، او همدغه (الله) پر هر څيز باندې ښه قادر دی.

تفسير: يعني لوی بركتناك او خورا ثابت دی په دوام هغه الله تعالی چې ګرد ملك د ده دی، او يواځې په هر شي كې د هغه واك او اختيار دی، او حكم يې پر هر څيز او هر ځای باندې چلېږي.

ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡمَوۡتَ وَٱلۡحَيَوٰةَ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۚ

هغه (الله) چې پيدا كړی يې دی مرګ او ژوندون لپاره د دې چې وازمويي تاسې چې كوم يو له تاسې ډېر ښه دی د عمل له مخې.

تفسير: يعني د مړينې او د ژوندون سلسله هغه الله قائمه كړې ده، مونږ او تاسې ړومبی هيڅ نه وو، هم هغه مرګ او مړينه وګڼئ، بيا پيدا شو، وروسته له هغه مړينه او مرګ پر مونږ راځي، بيا مو له هغې مړينې او مرګ څخه ژوندي راپاڅوي، لكه چې د (البقرة) په درېمې ركوع (۲۸) آيت ځمونږ د دغه تفسير كې راغلي دي: ﴿وَكُنتُمۡ أَمۡوَٰتٗا فَأَحۡيَٰكُمۡۖ ثُمَّ يُمِيتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيكُمۡ ثُمَّ إِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾ د مړينې او د ژوندون دا ګردې سلسلې د دې لپاره دي چې ستاسې د چارو كتنه او ازموينه وكړه شي چې كوم يو خراب كار كوي؟ او كوم يو ښه كوي؟ په ړومبني ژوندون كې ازموينه كيږي او په دويم ژوندون كې د هغه نتيجه فورًا درښوله كيږي، فرض يې كړئ ! كه ړومبی ژوندون نه وی؛ نو چا به عمل كاوه، كه موت نه راتلی؛ نو خلق به له مبدأ او منتهی څخه غافل او بې فكره پاتې كېدل، او هيڅ به نه پسې ګرځېدل، كه بيا ژوندون نه وی؛ نو د ښو او بدو چارو بدل به چېرې وركاوه كېده؟.

وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡغَفُورُ ٢

او همدغه (الله) ښه غالب قوي دی، ډېر مغفرت كوونكی دی.

تفسير: يعني داسې زبردست دی چې د هغه له نيولو څخه هيڅوك ځان نشي بچ كولی، او لوی لوروونكی مغفرت كوونكی او ښوونكی هم دی.

ٱلَّذِي خَلَقَ سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٖ طِبَاقٗاۖ

هغه (الله) چې پيدا كړي يې دي اووه اسمانونه طبقې طبقې لاندې باندې.

تفسير: په حديث كې راغلي دي چې: د يوه اسمان په سر باندې بل اسمان، او د هغه د پاسه دريم اسمان او همداسې يو پر بل باندې اووه اسمانونه سره لاندې باندې طبقې دي، چې له يوه اسمانه تر بل اسمان پورې د پنځو سوو كلونو مسافه ده.

مَا تَرٰى فِيْ خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفٰوُتٍ

وبه نه وينې ته (ای كتونكيه) په پيدايښت د رحمان كې هيڅ تفاوت خلل عيب فرق.

تفسير: يعنې قادر ذات پخپل انتظام او كاريگرۍ كې هيچېرې هيڅ فرق نه دی ايښی، په هر شي كې له انسان څخه نيولې اخيستې تر حيواناتو، نباتاتو، جماداتو، عناصرو، علوي او سفلي اجرامو، او اوو اسمانونو، ستوريو او نورو پورې يو شانې د هغه قدرت او كاريگري ښكاري.

هسې نه دي چې ځينې شيان يې په حكمت او بصيرت سره او ځينې يې همداسې چټې او بېكاره او بې اصوله پيدا كړي وي (العياذ بالله)، كه چېرې چاته هسې كوم شی په نظر ورشي؛ نو ودې پوهيږي چې د هغه په ځای د ده په عقل او نظر كې څه نه څه نقص او قصور شته.

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُوْرٍ ۝

بيا واړوه (خپلې) سترگې چې آيا وينې ته (په كې) څه چاود څيروالی نقصان.

تفسير: يعنې گرد كائنات له ښكته څخه تر پاسه پورې په يوه قانون او مضبوط نظام سره تړلی شوي دي، او يو لړ يې له بل لړ سره داسې نښتی دی چې هيچېرې څه چاود، فرق، تفاوت، سوری، خلل، نقصان، عيب او څه د تنقيد ځای په كې نشته، او نه د هغه په كاريگرۍ كې څه اهمال او اختلال موندل كيږي، هر شی همغسې دی لكه چې ښايي، كه دا آيتونه د اسمان په نسبت وي؛ نو مطلب به يې داسې وي چې: ای اوريدونكيه (مخاطبه) ! پاس اسمان ته وگوره چې په كوم ځای كې يې څه لاندې باندې درز چاود څيروالی او نقصان موندل كيږي؟ بلكه يو صاف، هوار، متصل، مربوط او منظم شی په نظر راځي، چې سره د تېرېدلو د دومره زمانو او د ازمنوو د تطاولو تر نن پورې هيڅ فرق او تفاوت نه په كې ليدل كيږي.

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَّهُوَ حَسِيْرٌ ۝

بيا وگرځوه سترگې خپلې (اسمان ته ای كتونكيه !) دوه دوه ځلې، بېرته به راو گرځي پاتې سترگې (ستا) بېرته گرځېدونكې او دغه (سترگې به وي) ذليلې ستړې ستومانه (له نه ليدلو د خلل نه).

تفسير: يعنې ممكن دي چې په يوه نيمه كتنه كې سترگې تېروځي، نو ځكه په پوره كوښښ سره څو څو ځلې وگوره !، چې آيا په كوم ځای كې كوم چاود، كنډو، څيروالی، او رخنه شته؟ ښه غور، فكر او دقّت وكړه، او بيا كتنه پرې وكړه، چې د قادر ذات په انتظام كې خو چېرې د گوتې ايښوولو ځای شته؟ په ياد يې ولرئ ! چې ستاسې سترگې له ډېرو كتلو څخه ستړې ستومانيږي، او ذليلې، درمانده خړې پړې به بېرته راگرځي، خو د الله تعالى په كاريگرۍ او مصنوعاتو او انتظاماتو كې به هيڅ عيب او قصور نه شي ايستلی.

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيْحَ

او خامخا په تحقيق ښايسته كړی دی مونږ دا اسمان ډېر نژدې (ځمكې ته) په ډېوو ستوريو سره.

تفسير: يعنې د اسمان په لوري وګورئ ! چې د شپې له مخې د ستوريو اشعه، پلوشې، ځلېدل او سينګار په څه رونق او شان سره بريښي، دا د قدرت هسې رڼاګانې او ډيوې دي چې د نړۍ ډېرې ګټې په هغو پورې ترلې دي.

وَجَعَلْنٰهَا رُجُوْمًا لِّلشَّيٰطِيْنِ

او ګرځولي دي مونږ دغه (ډيوې ستوري) ويشتونکي شيطانانو لره.

تفسير: د (رجم الشياطين) مضمون د (الحجر) په سورت او نورو ځايونو کې په تفصيل سره تېر شوی دی.

وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيْرِ ۝

او تيار کړی دی مونږ دوی لره عذاب ډېر سوځوونکی (د دوزخ).

تفسير: يعنې په دنيا کې په شهابو سره ويشتل کيږي، او په آخرت کې دوی لره د دوزخ اور تيار دی.

وَلِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝

او شته لپاره د هغو کسانو چې کافران شوي دي په رب خپل باندې عذاب د جهنّم دوزخ، او بد مرجع ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې د کافرانو د هستوګنې ځای له شياطينو سره په همغه دوزخ کې دی.

اِذَآ اُلْقُوْا فِيْهَا سَمِعُوْا لَهَا شَهِيْقًا وَّهِيَ تَفُوْرُ ۝ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ؕ

کله چې وغورځولی شي (کافران) په دغه (اور د دوزخ) کې وابه وري دوی دغه (دوزخ لره) اواز لوی بد، او هغه به خوټيږي. نژدې به وي (دا دوزخ) چې ټوټې ټوټې شي له جهته د قهره (غضبه پر کفّارو باندې).

تفسير: يعنې په هغه وخت کې به د دوزخ غږ ډېر بد او ويروونکی وي، او په بې انتها خوټېدلو او اشتعال سره به هسې راښکاري لکه چې له ډېرې غوصې او قهر دې پورې راوړی چې اوس به سمدلاسه ټوټې ټوټې الوځي (أعاذنا الله منها بلطفه و کرمه).

كُلَّمَآ اُلْقِيَ فِيْهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيْرٌ ۝

هر کله چې وغورځوله شي په کې يوه ډله (د منکرانو)؛ پوښتنه به وکړي (توبيخًا) له هغوی نه خازنانې د دوزخ (داسې چې) آيا نه وو راغلی تاسې ته (ای منکرانو) ويروونکی (پيغمبر په دنيا کې).

تفسير: يعنې دا پوښتنې به د زياتو ذليلولو، محجوبولو او خړولو لپاره وي، چې تاسې په دې مصيبت ککړ شوي يئ، آيا پخوا له دې څخه چا نه وی خبر کړي؟ او نه يې متنبه کړي او ويرولي وئ؟ چې په دې لاره باندې مه ځئ !، که نه سم به په دوزخ کې لوېږئ، چې هلته به داسې سخت سخت عذابونه وي.

قَالُوْا بَلٰى قَدْ جَآءَنَا نَذِيْرٌ ۙ۬ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ ۖۚ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ كَبِيْرٍ ۝٩

نو وبه وايي (منكران داسې چې) هو ! په تحقيق راغلی وو مونږ ته ويروونکی (پيغمبر)، نو دروغجن وباله مونږ دی، او وويل مونږ (هغوی ته چې) نه دی رالېږلی الله هيڅ شی، نه يئ تاسې مګر په ګمراهی لويه کې.

تفسير: يعني خجل او نادم شوي په ډېر حسرت او ندامت سره به جواب ورکوي چې: بېشکه ويروونکی پيغمبر مونږ ته راغلی وو، مګر مونږ د هغوی خبرې ونه منلې، او دوی به مو تل دروغجن ګڼل، او ورته ويل به مو چې: تاسې غلطې خبرې کوئ، نه د الله تعالی له لوري رالېږلی شوي يئ، او نه پر تاسې باندې وحي راځي، بلکه تاسې د عقل او پوهې له لارې څخه لرې تللي يئ، او په سخته ګمراهی کې لوېدلي يئ.

وَقَالُوْا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِيْٓ اَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ۝١٠

او وبه وايي (منكران) که چېرې وی مونږ چې اورېدلې مو (خبرې د انبياوو په دنيا کې په سماع القبول سره)، يا مو عقل لرلی (په خير او شر خپل)؛ نو نه به وو مونږ (نن) په اهل ملګرو د دوزخ کې.

تفسير: يعني مونږ په دې نه پوهيدو چې دا ويروونکي به رښتين راووځي، که مونږ په هغه وخت کې د کوم پند ورکوونکي خبرې اورېدلې وی، او له پوهې او عقل څخه مو کار اخيستی وی، او د معاملې په حقيقت باندې پوهيدلي وی؛ نو نن به ولې د دوزخيانو په ډله کې ګډېدو، او تاسې ته به د دې پيغور او طعن ورکولو موقع څرنګه په لاس درتله؟.

فَاعْتَرَفُوْا بِذَنْۢبِهِمْ ۚ فَسُحْقًا لِّاَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ۝١١

نو اقرار يې وکړ (قائل شول) دوی په ګناه خپلې باندې، نو لرې والی دی خاوندانو د دوزخ لره، (د الله تعالی له رحمته دي لری وګرځول شي).

تفسير: يعني پخپله دوی اقرار وکړ چې بېشکه مونږ مجرمان يو، هسې بې ګناه مونږ په دوزخ کې نه يو لويدلي، خو د دې ناوخته اقرار او اعتراف څخه هغوی ته هيڅ ګټه او فائده نه وررسيږي، او هسې ارشاد به کيږي: ﴿فَسُحْقًا لِّاَصْحٰبِ السَّعِيْرِ﴾ «اوس دې لرې او ورک شي او دفعه دې شي دوزخيان»، دوی لره د رحمت په شاوخوا کې هيڅ د هستوګنې ځای نه دی پاتې، بلکه دوی ته لرېوالی دی له مهرباني د الله څخه.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ

بېشکه هغه کسان چې ويريږي له رب خپل په غيب سره.

تفسير: يعني الله تعالی يې نه دی ليدلی، مګر پر هغه او د هغه په صفاتو باندې پوره باور لري، او د هغه د عظمت او د جلال له تصوّره ريږدي، او د هغه د عذاب له خياله لړځيږي، يا د (بالغيب) مطلب دا دی چې د خلقو له مجمع څخه جلا په عزلت اوخلوت کې هم په پټه سره خپل پروردګار يادوي، او د هغه له وېرې څخه لړځېدونکي ويرېدونکي وي.

لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ﴿۱۲﴾ وَاَسِرُّوْا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوْا بِهٖ ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌ ۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۱۳﴾

شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر ثواب ډېر لوی (چې جنّت دی). او که پټوئ تاسې خبره خپله، او که ښکاروئ (هغه خبره)، بېشکه هغه (الله) علیم ښه دانا دی په پټو خبرو د سینو باندې هم.

تفسیر: یعنې اګر که تاسې هغه نه وینئ، مګر هغه تاسې ویني، او ستاسې په هره پټه او ښکاره خبره که په خلوت کې وي یا په جلوت کې؛ پوهیږي، بلکه پر هغو ټولو شیانو باندې هم خبردار دی چې ستاسې په زړونو کې ګرځي، لنډه یې دا چې سره له دې چې الله تعالی ستاسې له سترګو څخه پټ او غائب دی، خو بیا هم ستاسې په ټولو پټو او ښکاره وو باندې پوه او خبردار دی، او هیڅ شی ترې غائب او پټ نه دی.

اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ؕ وَهُوَ اللَّطِيْفُ الْخَبِيْرُ ﴿۱۴﴾

آیا نه پوهیږي (په پټو اسرارو د زړونو) هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي (زړونه؟ بلکه هر شی ورمعلوم دی)، او همغه (الله) دی علیم دانا (په پټو اسرارو) ښه خبردار دی (په ظواهرو د موجوداتو هم).

تفسیر: یعنې ستاسې او ستاسې د افعالو او اقوالو د هر څیز خالق او مختار هم همغه الله تعالی دی، کله چې خالق او مختار کوم شی پیدا کوي، نو خامخا په هغه باندې پوه او خبردار او پوره عالم هم وي، که نه پیدا کول ناممکن دي، او داسې امکان نه لري چې یو شی یې جوړ کړی وي خو پرې نه پوهیږي.

هُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُوْلًا فَامْشُوْا فِيْ مَنَاكِبِهَا وَكُلُوْا مِنْ رِّزْقِهٖ ؕ وَاِلَيْهِ النُّشُوْرُ ﴿۱۵﴾

دغه (الله) همغه ذات دی چې ګرځولې یې ده تاسې ته ځمکه پسته تابعداره، نو ځئ ګرځئ تاسې په اوړو اطرافو لارو د دې ځمکې کې، او خورئ تاسې له (حلال) رزق د دغه (الله)، او خاص دغه (الله) ته بیا ژوندي راپورته کېدل ستاسو دي (پس له مرګه).

تفسیر: یعنې ځمکه یې ستاسې په مقابل کې داسې نرمه، پسته، ذلیله، مسخّره او منقاده ګرځولې ده، چې هر څه وغواړئ؛ په هغې کې تصرّف کولی شئ، او په هغې باندې او د هغې پر غرونو باندې ځئ او راځئ، او ترې خپل خوراک، څښاک او نور ضروریات ګټئ، مګر دومره په یاد ولرئ ! هغه څوک چې خواړه او نور شیان درکوي، د همغه په لوري پس له مرګه او بیا ژوندي پاڅېدلو ستاسې بیا ورتګ دی.

ءَاَمِنْتُمْ مَّنْ فِي السَّمَآءِ اَنْ يَّخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُوْرُ ﴿۱۶﴾

آیا مأمون ډاډه شوي یئ تاسې له هغه (الله) څخه چې په اسمانونو کې دی چې راپورته به کړي په تاسې باندې ځمکه (او ډوب به مو کړي په کې)؟ بیا به (ناڅاپه) هلته دا (ځمکه) ولړځیږي وخوځیږي.

تفسیر: ړومبی یې انعامات راښوولي وو، اوس د قهر انتقام او د پوښتنې شان راښیي او ویرول یې مقصود دي، یعنې بېشکه ځمکه تاسې لره تابعه او مسخره شوې ده، مګر په یاد یې ولرئ چې په هغې باندې حکومت د همغه ذات دی، چې د دې اسمان خاوند دی، که وغواړي تاسې په ځمکه کې داسې ښخ کړي چې له چارچاپېره به ځمکه درباندې

پورته کوي، او په هغه وخت کې به ځمکه ولړځيږي، او تاسې د هغې په همدا خوځېدلو سره په کې ډوبيږئ، نو ځکه سړي لره نه ښايي چې د هغه خالق مختار له دربار ځنې بې وېرې او بې پروا شي، او په شرارت باندې لاس پورې کړي، او د هغه په ډيل او معطلې باندې مغرور شي.

أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ۖ

آيا مأمون ډاډه شوي يئ تاسې له هغه (الله) ځنې چې په اسمانونو کې دی له دې نه چې وبه ليږي په تاسې باندې کاڼي ويشتونکي باد.

تفسير: يعني په ډېره خوښې سره په ځمکه باندې ځئ راځئ، او خواړه او نور ضروريات ځان ته ګټئ، خو سره له هغه خپل الله تعالی مه هېروئ !، که نه هغه الله تعالی په دې باندې قادر دی چې پر تاسې باندې يوه سخته سيلۍ درولیږي، يا د کاڼو باران درباندې اووروي، نو بيا به تاسې څه وکړلی شئ، او ستاسې به دا ګرد ځغلېدل، لاندې باندې کېدل په ځای پاتې کيږي.

فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾

نو ژر ده چې پوه به شئ تاسې چې څه رنګه وو ويرول ځما.

تفسير: يعني له هغه عذابه چې تاسې وېرول کېږئ؛ هغه څومره تباه کوونکی او ويروونکی وو؟.

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾

او خامخا په تحقيق دروغجن ګڼلي وو (کفّارو خپل انبياء) چې پخوا له دغو (کفّارو د مکې) ځخه وو، نو څه رنګه وو انکار د عذاب ځما !؟.

تفسير: يعني له عاد او ثمود او له نورو سره کومه معامله چې شوې ده، له هغې ځنې عبرت واخلئ !، او وګورئ چې د هغوی په حرکاتو باندې هم مونږ انکار کړی وو، نو هغه ځمونږ انکار څه رنګه د عذاب په صورت ورښکاره شو؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَٰنُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾

آيا نه ګوري دوی مرغانو ته (په هوا کې) له پاسه د سرونو د دوی؟ پرانيځي وزرونه او ټولوي (وزرونه خپل)، نه نيسي نه ساتي دوی په هوا کې له پرېوتو مګر خو رحمان، بېشکه هغه (الله) په هر شيز باندې بينا ښه ليدونکی دی.

تفسير: ړومبی د اسمان او د ځمکې ذکر شوی وو، دلته د هغو د منځ شيانو ذکر دی، يعني د الله تعالی قدرت ته وګورئ چې مرغان د ځمکې او د اسمان په منځ کې کله خپل وزرونه غوړوي او پرانيځي او خواره يې کړي، څرنګه ورسره الوځي؟ او کله يې ټولوي، او سره له دې چې د ثقيل جسم او د درنې ښې او بشرې خاوندان او مائل الی المرکز دي، خو بيا هم هغوی لاندې نه رالويږي، او نه د ځمکې جاذبه قوّه هغه وړوکی مرغه د خپل ځان په لوري راښکلی شي، وښيه پرته (علاوه) له الله تعالی د چا قدرت هسې دی؟ چې هغه يې په فضاء او تشتيا کې هسې ساتلی دی؟ بېشکه «رحمان» پخپل رحمت او حکمت سره د هغوی ښې هسې جوړې کړې دي، او په هغوی کې يې داسې يو قُوّت ايښی دی، چې د هغه په وسيله هغوی بې تکلّفه په هوا کې ځو ځو ګړۍ الوتلی او ګرځېدلی شي، همغه د هر يوه شيز په استعداد باندې ښه پوهيږي، او ګرد مخلوق تر خپل نظر لاندې ساتي.

أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿۲۰﴾

آيا څوک دی هغه (ذات) چې هغه لښکر ستاسي شي کومک مرستې وکړي له تاسې سره بې له «رحمان»؟ نه دي کافران مګر خو په غرور غولېدلو کې دي.

تفسير: منکران سخت غوليدلي دي، که هغوی داسې ګڼي چې د هغوی معبودان او د فرضي بتانو لښکرې دوی د الله تعالی لـه عذابه او لـه راتلونکي آفت څخه ژغورلی شي؛ ښه وپوهېږئ ! چې له رحمانه جلا شوي هيڅوک به هغوی ته مدد او مرستې ونه رسوي.

أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۚ

آيا څوک دی هغه (ذات) چې رزق درکړي تاسې ته که چېرې بند کړي (الله) درڅخه رزق خپل؟ (هيڅوک مو بې له الله رازق نشته).

تفسير: يعنې که الله تعالی د خوړو سامان او اسباب در بند کړي، نو څوک به طاقت ولري چې په تاسې باندې د خوړو ورونه پرانيځي؟.

بَل لَّجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿۲۱﴾

بلکه ننوتلي او محکم شوي دي دوی په سرکشۍ عناد او تېښته نفرت کې (له حقه).

تفسير: يعنې دا خلق پخپلو زړونو کې پوهېدل چې له الله تعالی څخه جلا پاتې شوي نه د چا د نقصان مخه نيولی شي، او نه چاته ګټه رسولی شي، مګر يواځې د شرارت او سرکشۍ لامله کله چې د توحيد او اسلام په لوري راوبللی شي؛ تور خوري او ياغي کيږي.

أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۲۲﴾

آيا پس هغه څوک چې ځي نسکور په مخ خپل باندې ښه لار موندونکی وي، يا هغه څوک چې ځي برابر سم په لارې سمې باندې؟.

تفسير: يعنې د ظاهري کاميابۍ لارې طي کوي، همغه تر اصلي مقصد پورې رسېدی شي، چې په سمه لاره باندې د سر په شان برابر لاړ شي، هغه څوک چې په کږه لاره لکه ړانده نسکور ځي؛ نو هغه د مقصود تر منزل پورې نشي رسېدی، دا د يوه موحّد او د يوه مشرک مثال دی، په قيامت کې د دوی دواړو په ورتګ کې همداسې فرق ليدل کيږي.

قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿۲۳﴾

ووايه (ای محمده !) دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې يئ تاسې، او درکړي ګرځولي يې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه، ډېر لږ شکر وباسئ تاسې (په دغو نعماوو د الله).

تفسير: يعنې الله تعالی د اورېدلو لپاره غوږونه، او د ليدلو لپاره سترګې، او د پوهېدلو لپاره زړونه راکړي دي، تر څو د هغه حقونه ومنو، او دا قوّتونه په ښه لاره کې مصروف کړو، او د هغه طاعت او فرمانبرداري وکړو، مګر داسې شکر ګزاره سړي ډېر لږ دي، کافرانو ته وګورئ چې هغوی د دې نعمتونو حق څرنګه په ځای راوړي؟ او د الله تعالی دا ورکړی شوي قوّتونه د هغه الله تعالی په مقابل کې څنګه استعمالوي؟.

قُلۡ هُوَ الَّذِیۡ ذَرَاَکُمۡ فِی الۡاَرۡضِ وَاِلَیۡہِ تُحۡشَرُوۡنَ ﴿۲۴﴾

ووایه (ای محمده !) دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا (خواره) یې کړئ تاسې په ځمکه کې، او خاص ده ته به راټول کړل شئ تاسې.

تفسیر: یعنې ابتداء هم له هغه څخه شوې ده، او انتهاء به هم پر هغه وي، له هر ځایه چې راغلي یئ؛ هلته به بېرته ځئ، بایده وو چې له هغه ځنې یوه شېبه هم نه غافلېدئ، او هر وخت د هغه په فکر او یاد کې وئ، او زیار وکړئ تر څو د هغه مالک په مخ کې تش لاس ونه دربرئ، مګر داسې بندګان ډېر لږ دي.

وَیَقُوۡلُوۡنَ مَتٰی هٰذَا الۡوَعۡدُ اِنۡ کُنۡتُمۡ صٰدِقِیۡنَ ﴿۲۵﴾

او وایي دغه (کفّار مؤمنانو ته په تمسخُر سره) کله به وي دا وعده (د حشر) که چېرې یئ تاسې صادقان رښتیني (په دغه ویلو کې؟، نو مونږ پوه کړه په زمانه د راتلو د قیامت).

تفسیر: یعنې مونږ او تاسې به کله ټولېږو؟ او د الله تعالی په حضور ټول کله سره ځو؟ او قیامت به کله وي؟ او ژر یې راښکاره کړه !.

قُلۡ اِنَّمَا الۡعِلۡمُ عِنۡدَ اللّٰہِ ۪ وَاِنَّمَاۤ اَنَا نَذِیۡرٌ مُّبِیۡنٌ ﴿۲۶﴾

ووایه (ای محمده ! دغو منکرانو ته) بېشکه د دې خبرې (چې قیامت کله قائمېږي؟) علم په نزد د الله دی، او بېشکه (خبره دا ده چې) زه وېروونکی یم ښکاره.

تفسیر: یعنې د قیامت وخت او مهال زه ټاکلی نه شم، د هغه علم له الله تعالی سره دی، هر هغه شی چې په یقین سره راتلونکی دی؛ له هغې ځنې پوهول او د هغه له وېروونکي مستقبل ځنې ډارول ځما فرضي کار دی، چې زه یې اداء کوم.

فَلَمَّا رَاَوۡہُ زُلۡفَۃً سِیۡٓـَٔتۡ وُجُوۡہُ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا وَقِیۡلَ هٰذَا الَّذِیۡ کُنۡتُمۡ بِہٖ تَدَّعُوۡنَ ﴿۲۷﴾

پس کله چې وویني دوی هغه (عذاب قیامت) ډېر نژدې؛ نو بد شکله تور به شي مخونه د هغو (کسانو) چې کافران شوي دي، او وبه ویل شي (دوی ته): دا همغه (عذاب) دی چې وئ به تاسو چې دغه مو (ژر) غوښتلو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې اوس خو د هغه د راتګ په نسبت شور لګوي، خو کله چې هغه ټاکلی وخت ورنژدې شي؛ د ډېرو لویو باغیانو خولې به چینګې پاتې کیږي، او په ویجاړو مخونو بدو اشکالو او وچو شونډو به هک پک اریان په رډو سترګو ورته ګوري، او هیڅ به یې له لاسه نه وي پوره.

قُلۡ اَرَءَیۡتُمۡ اِنۡ اَهۡلَکَنِیَ اللّٰہُ وَمَنۡ مَّعِیَ اَوۡ رَحِمَنَا ۙ فَمَنۡ یُّجِیۡرُ الۡکٰفِرِیۡنَ مِنۡ عَذَابٍ اَلِیۡمٍ ﴿۲۸﴾

ووایه (ای محمده ! دغو منکرانو ته) آیا وینئ خبر راکړئ تاسې ماته ! که چېرې هلاک مې کړي الله او هغه څوک چې ځما سره دي (لکه چې تاسې د دې قصد کړی دی)، یا رحم وکړي (الله) پر مونږ باندې په طول د عمر؛ پس څوک دی چې وبه ژغوري خلاص به کړي کافران له عذابه دردناکه څخه.

تفسير: كفّارو به تمنّا كوله چې كه محمد صلى الله عليه وسلم ژر مړ شي؛ نو دا قصه به پای ته ورسيږي (العياذ بالله)، د هغه ځواب داسې وركوي چې: فرض يې كړئ ! كه سم د ستاسې له اټكله محمد صلى الله عليه وسلم او د ده ملګري رضي الله تعالى عنهم مړه شي، يا سم ځمونږ د مسلمانانو له عقيدې سره محمد صلى الله عليه وسلم او د ده ملګري د الله تعالى په رحمت برياليان او مراد موندونكي شي؛ نو په دې دواړو صورتونو كې هر يو چې وي، له هغې څنې تاسې ته هيڅ يوه ګټه او فائده نه رسيږي، ځمونږ انجام په دنيا هر څه چې وي خو آخرت مو ډېر ښه دی، ځكه چې مونږ په دې لاره كې جداوجهد كوو، ليكن تاسې د خپلو ځانونو فكر وكړئ ! چې په دې كفر او سركشۍ سره تاسې به له هغه درد رسوونكي عذاب څخه چې راتلونكی دی څوك وژغوري؟ ځمونږ فكر او انديښنه پرېږدئ، پخپل فكر كې ولوېږئ !، ولې چې كافران په هيڅ ډول د الله تعالى له عذابه ژغورېدونكي نه دي.

قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۚ

ووايه (ای محمده دغو منكرانو ته ! الله) رحمان دی چې ايمان مو راوړی دی پر هغه (رحمان) باندې، او پر همغه (رحمان) باندې توكل كړی دی مونږ (په ټولو كارونو خپلو كې).

تفسير: يعنې څنګه چې ځمونږ ايمان په هغه الله تعالى باندې دی؛ نو د هغه په مرسته ځمونږ ژغورنه يقيني ده، او كله چې مونږ په صحيحې معنى سره پر هغه الله تعالى باندې اسره او توكل لرو؛ په ګردو مقاصدو كې مو برى او كاميابي يقيني ده.

فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ هُوَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۹﴾

نو ژر به پوه شئ تاسې (په وخت د ليدلو د عذاب كې) چې څوك دی هغه (چې لوېدلی دی) په ګمراهي ښكاره كې (له مؤمنانو او كافرانو).

تفسير: يعنې مونږ مؤمنان داسې يو چې ستاسې ګمان دی، يا تاسې منكران همغسې يئ چې ځمونږ عقيده ده.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَّاْتِيْكُمْ بِمَآءٍ مَّعِيْنٍ ﴿۳۰﴾

ووايه (ای محمده دغو منكرانو ته) آيا وينئ خبر راكړئ تاسې ماته: كه چېرې ګهيځ وګرځي اوبه ستاسې ښكته (په ځمكه كې ننوتلې وركې)؛ نو څوك دی هغه چې راولي تاسې ته اوبه روانې شفافې پاكې صافې؟.

تفسير: يعنې د مړينې او ژوندون ګرد اسباب د هغه الله تعالى په لاس كې دي، يوه اوبه د مثال په ډول واخلئ، چې په هغه باندې هر شی ژوندی دی، فرض يې كړئ كه د چينو، ويالو، كوهي او نورو اوبه وچې شي، او د ځمكې لاندنۍ عُمق او تل ته ورښكته شي، لكه چې زياتره د تودوخې په موسم كې پيښيږي؛ نو د چا له لاسه به پوره وي چې لكه مرغلرې غوندې جارې، پاكې، رڼې او صافې اوبه په زياته اندازه سره راپيدا كړي، چې ستاسې ژوندون او بقا لره كافي وي، نو ځكه يو متوكل مؤمن لره ښايي چې په هغه خالق الكل مالك على الاطلاق باندې هيله (اميد) او اسره ولري.

تمّت سورة الملك بفضل الله وكرمه ومنّه.

سُورَةُ القَلَمِ

«د (القلم) سورت مكّي دی، پرته (علاوه) له (۱۷) آيته تر (۳۳) آيت پورې، او له (۴۸) آيت څخه تر (۵۰) آيت پورې چې مدني دي، (۵۲) آيتونه او دوه ركوع لري، په تلاوت كې (۶۸) او په نزول كې دويم سورت دی، وروسته د «العلق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُوْنَ ۝۱ مَآ اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُوْنٍ ۝۲

قسم دی په قلم او په هغه څه چې دوی یې ليكي. چې نه يې ته (ای محمده !) په نعمت (فضل انعام) د رب خپل سره لېونی.

تفسير: د مكي مشركانو پيغمبر ته (العياذ بالله) لېونی ويل، ځينو به ويل چې: په دوی باندې د شيطان اثر لوېدلی دی، چې داسې يو ناځاپه له ګرد كور كهول او ټبر څخه جلا شوې، داسې غټې خبرې كوې چې هيڅوك يې نشي منلی، حق تعالی د دې باطل خيال ترديد او د خپل پيغمبر تسلي وفرمايله، يعنې پر هغه چا باندې چې د الله تعالی دومره لوی فضل او انعام شوی دی، چې د هغه مشاهده هر ليدونكی په ښه شان سره كولی شي، مثلاً اعلی درجې فصاحت، د حكمت او د پوهنې خبرو يې د مخالفينو او موافقينو په زړونو كې ډېر قوي تأثير اچولی دی، او سره د داسې لوړې رشې (خوی) او ښو اخلاقو دوی ته لېونی ويل پخپله د ويونكي لېونتوب نه دی؟.

وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُوْنٍ ۝۳

او بېشكه چې دی خاص تا لره خامخا اجر بدل ثواب بې انتهاء.

تفسير: يعنې تاسې مه خپه كېږئ، د دوی له دې لېوني بللو څخه ستاسې اجر او ثواب زياتيږي، او ستاسې غير محدود هدايت انساني بني نوعو ته رسېدونكی دی، او د هغو د بې انتهاء ثواب تاسې ته رسېدونكی دی، آيا د لېونيانو او پاګلانو مستقبل به هسې روڼ او شاندار او پايدار وي؟ لكه چې ستاسې دی.

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيْمٍ ۝۴

او بېشكه چې يې ته (ای محمده) هرومرو په خلق خويونو (دين) ډېر لوی باندې.

تفسير: يعنې په هغو اعلی اخلاقو او ملكاتو سره چې د الله تعالی له جانبه تاسې ستايلي شوي يئ، كله په لېونيانو كې د هسې ښو خويونو تصوّر كاوه شي؟ د يوه لېوني په خبرو اترو، كار روزګار كې هيڅكله د نظم او ترتيب اثر نه ليدل كيږي، او نه خبرې يې پر چارو باندې منطبقې وي، او حال دا دی چې ستاسې په مباركه ژبه باندې پاك قرآن چليږي، او ستا ښه اعمال افعال او اخلاق د هغه بې غرېه تفسير دی.

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُوْنَ ۝۵ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُوْنُ ۝۶

پس ژر به ووينې ته (ای محمده !) او وبه ويني دغه (منكران هم). چې په كوم يوه له تاسو څخه لېونتوب دی.

تفسير: يعني په زړه كې پخوا له دې نه ټول ښه پوهېدل، ليكن عنقريب دواړو ته به په كتنه سره هم ورښكاره شي، چې د دوى په منځ كې كوم هوښيار، عاقبت انديش او په وروستنى انديښنه كې وو؟ او كوم سړى ناپوه او بې سده وو؟ چې د هغه لامله يې لكه لېونيان چټي چټي خبرې كولې.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ۝٧

بېشكه رب ستا چې دى همغه ته ډېر ښه معلوم دى هغه څوك چې گمراه شوى دى له لارې د ده څخه، او همغه (الله) ته ښه معلوم دي لار موندونكي (چې مؤمنان دي).

تفسير: يعني پوره علم خو له الله تعالى سره دى، چې كوم يو په كومه لاره راتلونكى دى؟ او كوم يو له لارې څنې چپ درومي؟ ليكن نتائج گردو ته ښكاره دي، او ټول به سره پوهېږي چې څوك بريالي دي، او څوك د شيطان په لمسون پاتې او نامراد شوي دي.

فَلَا تُطِعِ ٱلْمُكَذِّبِينَ ۝٨ وَدُّوا۟ لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ۝٩

نو ته مه منه (خبره) د دروغجن گڼونكو. خوښوي دوى چې كه ته نرمي كوې (له دوى سره) نو دوى به هم نرمي كوي (له تا سره).

تفسير: يعني په لار راتلونكي او بې لارې گرد د الله تعالى په محيط علم كې ټاكلى شوي دي، نو څكه د دعوت او د تبليغ په معامله كې د مخ اړولو او د رعايت دومره ضرورت نشته، څوك چې د لار موندلو وړ (قابل) وي؛ هغه هرومرو لار مومي، او هغه چې ازلي محروم وي؛ هغه په هيڅ لحاظ او مروت سره منونكي نه وي، د مكې كافرانو به څمونږ پيغمبر ته ويل چې: تاسې د بت پرستى په نسبت خپله دا سخته رويه تركه كړئ !، او څمونږ د معبودانو بيخي ترديد مه كوئ، تر څو مونږ هم ستا د الله تعظيم وكړو، او ستاسې د طور، طريق، مسلك، مشرب او له دين سره متعرض نه شو، نو څكه حق تعالى تنبيه ورته وفرمايله چې تاسې د دې دروغجنانو خبرو ته غوږ مه ږدئ !، د دوى مقصد دا دى چې تاسې د كفر په نسبت پاسته اوسئ !، ايمان راوړل او صداقت منل د هغوى مقصد نه دى، او ستاسې د بعثت اصلي مقصد په دې ډول سره په لاس نه راځي، تاسې د هر لوري څنې ستر گې واړوئ، او خپله وظيفه او فرض اداء كړئ، تاسې د دې خبرې ذمه وار او اجاره دار نه يئ، چې څوك يې مني؟ كه يې نه مني.

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ۝١٠

او ته خبره مه منه د هر ډېر قسم خوړونكي سپك.

تفسير: يعني د چا په زړه كې چې د الله تعالى د نامه عظمت نه وي؛ نو د دروغو قسم خوړل هغه ته يوه خوشې خبره ښكاري، كله چې خلق د هغه په خبرو باور نه كوي، نو څكه د هغو د يقين راوړلو لپاره څو څو ځلې قسمونه خوري، او ځان په دې وسيلې سره ذليل او بې قدره كوي.

هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيمٍ ۝١١ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢ عُتُلٍّۭ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ۝١٣

عيب ويونكى تلونكى په چغلى سره. منع كوونكى د خيره له حده تېرېدونكى (په ظلم كې) ډېر گنهگار. بد خوى سخت ويونكى وروسته له دې ټولو عيبو حرام زاده.

تفسير: يعني سره د دې خصلتونو بدنام او بد انجام او د خاص او عام رسوا هم وي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي چې: «دا ګرد د کافرانو وصف دی، سړی دې دننه خپل ځان ته ګوري، که چېرې هسې کوم خصلت په کې وي؛ هغه دې پر بېردي !».

تنبيه: د «زَنيم» معنی د ځينو اسلافو په نزد ولد الزنا او حرامزاده دی، د هغه کافر په نسبت چې دا آيت نازل شوی دی، هغه هم داسې وو، چې «وليد بن مغيره» نوميده، او د مکې معظمې يو لوی مشر سړی او د اسلام سخت دښمن وو.

اَنۡ كَانَ ذَا مَالٍ وَّبَنِيۡنَ ﴿١٤﴾

په سبب د دې چې دی وو خاوند د مال او د ځامنو.

تفسير: يعني که يو سړی په دنيا کې طالعمن او خوش قسمت وي، لکه چې مال دولت ځامن او شته ولري؛ نو يواځې په دې سره د دې وړ نه دی چې د هغه هره خبره ومنله شي، اصلي شی په انسان کې شرافت، نجابت او ښه اخلاق دي، څوک چې شرافت او ښه اخلاق نه لري؛ ښو مسلمانانو لره نه ښايي چې د هغه خبرې ته غوږ وباسي، يا يې په غولوونکيو چارو باندې تېروځي.

اِذَا تُتۡلٰى عَلَيۡهِ اٰيٰتُنَا قَالَ اَسَاطِيۡرُ الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿١٥﴾

کله چې ولوستل شي په ده باندې آيتونه (د قرآن) ځمونږ؛ نو وايي دا قصې نقلونه دي د پخوانيو (خلقو).

تفسير: يعني د الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُهٗ خبرې په داسې ويناوو سره دروغ ګڼي.

سَنَسِمُهٗ عَلَى الۡخُرۡطُوۡمِ ﴿١٦﴾

ژر دی چې داغ به کېږدو ده لره په پوزه (خلتم) باندې (تحقيرًا).

تفسير: وايي: «وليد بن مغيرة» د قريشو يو سردار وو، چې په هغه کې دا ګرد اوصاف مجتمع وو، پر پوزه او خلتم باندې يې له داغ ورکولو څخه د هغه رسوايي مختوروالی او سپکتيا مراده ده، ښايي چې په دنيا کې په حسّي ډول کوم داغ په ده باندې هم لوېدلی وي، يا به په آخرت کې ورباندې وخېژي.

اِنَّا بَلَوۡنٰهُمۡ كَمَا بَلَوۡنَاۤ اَصۡحٰبَ الۡجَـنَّةِ ۚ

بېشکه مونږ ومو ازمويل دغه (مکيّان په قحط سره) لکه چې ازمويلي وو مونږ خاوندان د باغ.

تفسير: يعني د مال او د اولاد زيادت د کوم مقبوليت علامت او نښه نه ده، او د الله تعالی په نزد د هسې شيانو څه قدر او قيمت نشته، نو ځکه نه ښايي چې د مکې کافران په دې شيانو باندې مغرور شي، دا خو د الله تعالی له لوري هغوی ته د ازموينې لپاره ورکړی شوي دي، لکه چې د پخوانيو خلقو ازموينه هم پرې شوې ده.

اِذۡ اَقۡسَمُوۡا لَيَصۡرِمُنَّهَا مُصۡبِحِيۡنَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسۡتَثۡنُوۡنَ ﴿١٨﴾

کله چې قسمونه وخوړل دوی ټولو چې هرومرو پرې به کړو مېوې د هغه باغ په اول وخت د صباح کې. او استثنا يې ونه کړه، إن شاء الله يې ونه ويل.

تفسير: څو ورونه وو چې هغو ته له پلاره په ترکه کې يو مېوه دار باغ پاتې شوی وو، چې په هغه کې کر هم کېده، او ګرده کورنۍ د هغه له حاصلاتو څخه خوشاله وه، د پلار په زمانه کې داسې عادت وو، په هغه ورځ کې چې به د باغ مېوې ټولېدې، يا کښت (فصل) رېبل کېده؛ نو د ښار ګرد فقيران او اړ سړي به هم هلته ټولېدل، او دې ګردو ته به د هغو مېوو او کښتو څخه لږ او ډېر ورکول کېدل، او په همدې خير او خيرات سره په هغه باغ کې لويه ګټه او برکت وو، د هغه له مړه کېدلو څخه وروسته د ده د ځامنو په فکر کې دا خبره ورو ګرځېده: دومره مېوه او کښت چې فقيران له مونږ څخه وړي، که دا ګرد مونږ پخپله سره ټول کړو؛ نو مونږ ته به له هغه څخه ډېرې ګټې راورسيږي، ولې داسې يو تدبير به وکړو چې فقراء او نورو ته هيڅ ونه رسيږي، او ګرد حاصلات ځمونږ کورونو ته راشي، نو پخپلو منځونو کې يې سره مشوره وکړه، او دا يې سره غوټه کړه، چې سهار د وخته باغ ته ځو، او خپلې مېوې ټولوو، چې فقيران او نور کسان پرې خبر نه شي، دوی دا تدبير داسې سره غوټه کړ، إن شاء الله تعالى يې هم په کې ونه ويل.

فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾

پس نازله شوه پر دغه (باغ) يوه طواف کوونکې (بلاء - سوځوونکی اور) په شپه کې له (طرفه د) رب ستا، حال دا چې دوی اوده وو. پس تر ګهيځ (سحر وختي) پورې وګرځېد (هغه باغ لکه له بېخه) رېبلی شوی کښت، يا تک تور لکه توره شپه.

تفسير: يعنې د شپې له مخې سخته سيلۍ راوالوته، يا اور ولګېد، يا بل کوم آفت پرې نازل شو، او ګرد کښت او باغ له کاره ووت، او تک تور وګرځېد.

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَن لَّا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُم مِّسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾

بيا يې يو بل ته ورغږ کړل په وخت د صباح کې. (داسې) چې صباح له وخته ورشئ کښتو خپلو ته که چېرې يئ تاسې پرې کوونکي (د مېوې، لو کوونکي د کښت - فصل). نو لاړل دوی او دوی پخپلو منځونو کې پټې خبرې سره کولې. (داسې) چې داخل نه شي هرومرو هغه (باغ ته) نن ورځ پر تاسې باندې هيڅ مسکين محتاج اړ مجبور سړی. او سهار لاړل په منع د فقيرانو سره (باغ ته) حال دا چې قادر وو (په منع د فقيرانو په زعم خپل).

تفسير: يعنې په دې يقين او باور سره وخوځېدل چې اوس به درومي او ګرد کښت او د باغ حاصلات به په لاس راولي.

فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾

بيا هر کله چې وې ليد هغه (باغ تک تور سوځېدلی)؛ ويې ويل: بېشکه مونږ خامخا لاره ورکه کړې ده (د خپل باغ). بلکه مونږ پخپله محرومه بې برخې شوي يو (له حاصلاتو په سبب د منعې د فقراوو).

تفسير: هغه ځمکه او باغ داسې ډاګ ډېر شوی وو چې دوی هلته ورسېدل، هغه يې نشو پېژندلی، او داسې يې وګڼل چې لار يې ورکه کړې ده، او بل کوم لوري ته وتلي دي، نو بيا چې ښه ورته ځير شول، او غور يې وکړ؛ وپوهېدل چې ځای خو همغه دی چې دوی ورته راغلي دي، مګر دوی له هغه څخه بې برخې او بې نصيبه دي، او د الله تعالى له درباره محروم شوي دي.

قَالَ اَوۡسَطُهُمۡ اَلَمۡ اَقُلۡ لَّكُمۡ لَوۡلَا تُسَبِّحُوۡنَ ﴿۲۸﴾

وویل منځني بهتر د دوی (په عقل کې): آیا ما نه وو ویلي تاسي ته: ولې په پاکۍ نه یادوئ تاسې الله، او توبه نه وباسئ له منع د فقیرانو؟ (یا ولې نه وایئ: إن شاء الله تعالی).

تفسیر: د دوی په منځ کې منځني ورور ډېر پوه او هوښیار وو، ده د مشورې په وخت هغوی ته تنبیه ورکړې وه، او دا خبره یې ورته ویلې وه چې وګورئ ورونو! الله تعالی مه هېروئ!، ځکه چې دا ټول د هغه احسان او انعام دی، نو تاسې هم له فقیرانو او مسکینانو څخه هغه مه منع کوئ!، کله چې چا د ده خبرې ته غوږ کېښنود؛ نو دی هم چپ شو، او په پټه خوله هغوی سره ملګری شو، خرنګه چې دا خرابي یې ولیده؛ نو ژر یې هغه خبره بیا ور په یاد کړه.

قَالُوۡا سُبۡحٰنَ رَبِّنَاۤ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيۡنَ ﴿۲۹﴾ فَاَقۡبَلَ بَعۡضُهُمۡ عَلٰى بَعۡضٍ يَّتَلَاوَمُوۡنَ ﴿۳۰﴾

وویل دوی: پاکي ده رب څمونږ لره، بېشکه مونږ وو پخپله ظالمان (په منع د فقراوو کې)، بیا مخ واړاوه ځینې د دوی پر ځینو نورو باندې چې یو بل به یې ملامتوه.

تفسیر: اوس یې پخپل تقصیر باندې اعتراف وکړ، او ګردو د الله په لوري مخ واړاوه، او لکه چې د عمومي مصیبت د وخت قاعده ده؛ یو په بل باندې یې الزام لګولو او درګرده به یې یو بل د دې مصیبت سبب او عامل وشمېره.

قَالُوۡا يٰوَيۡلَنَاۤ اِنَّا كُنَّا طٰغِيۡنَ ﴿۳۱﴾ عَسٰى رَبُّنَاۤ اَنۡ يُّبۡدِلَـنَا خَيۡرًا مِّنۡهَاۤ اِنَّاۤ اِلٰى رَبِّنَا رٰغِبُوۡنَ ﴿۳۲﴾

وویل دوی: ای هلاک افسوس خرابي ده مونږ لره، بېشکه مونږ وو له حده تېرېدونکي. ښایي چې رب څمونږ بدل راکړي مونږ لره خیر غوره له دې (باغچې) څخه، بېشکه مونږ رب خپل ته رغبت کوونکي یو.

تفسیر: په پای کې ټول سره یو ځای شول، ویې ویل: چې په رښتیا سره مونږ ګرم او ملامت یو، ځکه چې مونږ د فقیرانو او غریبانو د برخې د خوړلو په قصد وتلي وو، او د حرص او طمع لامله مو اصلي ګټه هم له لاسه ووتله، دا څه خرابي چې مونږ ته رارسېدلې دي؛ د هغو ذمه وار مونږ پخپله یو، مګر اوس هم مونږ له الله تعالی څخه بې هیلې او ناامیده نه یو، او د هغه له مهربانۍ او لورینې څخه دا خبره لرې نه ګڼو، چې هغه له خپل فضل او رحمت څخه مونږ ته له هغه پخواني باغ څخه یو بل ښه باغ را په برخه کړي.

كَذٰلِكَ الۡعَذَابُ ؕ وَلَعَذَابُ الۡاٰخِرَةِ اَكۡبَرُ ۘ لَوۡ كَانُوۡا يَعۡلَمُوۡنَ ﴿۳۳﴾

همداسي (راځي آفت ـ عذاب په دنیا کې مخالفانو ته له حکمه د رب) او خامخا عذاب آفت د آخرت ډېر لوی دی، که چېرې وی دوی چې پوهېدلی (په سختی د عذاب د آخرت؛ نو مخالفت به یې نه وو کړی).

تفسیر: یعني دا خو د دنیا د عذاب یوه وړوکې نمونه وه، چې هیڅا یې مخه نشوه نیولی، نو د آخرت د خورا لوی عذاب مخه به څوک ونیولی شي، که پوه وی؛ نو ښایي چې سړی په دې خبره باندې ښه وپوهیږي.

اِنَّ لِلۡمُتَّقِيۡنَ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ جَنّٰتِ النَّعِيۡمِ ﴿۳۴﴾

بېشکه ویریدونکیو (له الله څان، ساتونکیو له معاصیو) ته په نزد د رب د دوی جنّتونه ډک له نعمتونو دي.

تفسیر: یعنې د دنیا باغ او بهار پسې دومره زیات ولې لویدلي یئ، د جنّت باغونه له دې ځنې په څو څو درجو لوړ (اوچت) او غوره دي.

أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ۝ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ۝

آیا پس وبه ګرځوو مونږ مسلمانان (حکم منونکي) په شان د مجرمانو ګنهګارانو (په خلاصي او ثواب کې؟، بلکه نه یې ګرځوو). څه شوي دي تاسې ته، څرنګه حکم کوئ تاسې؟.

تفسیر: یعنې د مکّې کفّارو د غرور او تکبّر له مخې پخپلو زړونو کې داسې ټاکلي وو: «که د قیامت په ورځ پر مسلمانانو باندې عنایت او بښنه وشي؛ نو پر مونږ باندې به له هغه څخه ښه او زیاته مرحمت کیږي»، او لکه چې په دنیا کې مونږ په آرامۍ او هوسایۍ کې یو، هلته به هم له مونږ سره همداسې معامله کیږي، نو دلته داسې فرمایي چې: دا به څرنګه کېدی شي؟ که داسې وشي؛ نو د دې مطلب به داسې وي چې د یوه وفا لرونکي غلام چې تل د خپل بادار د حکم منلو لپاره تیار ولاړ وي، او د یوه بدکار او باغي سړي انجام به سره یو شانته وي، بلکه هغه بدکار به له وفادار ځنې ښه وي، دا هغه خبره ده چې سلیم عقل او صحیح فطرت یې هیڅ نشي منلی.

أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ۝ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ۝ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ۝ سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ۝

آیا له تاسې سره شته کوم کتاب چې په هغه (له اسمانه نازل شوی کتاب) کې لولئ تاسې. داسې چې بېشکه تاسې لره دي په هغه (کتاب) کې خامخا هغه څه چې خوښوئ یې تاسې. آیا شته تاسې لره قسمونه پر (وعدو د) مونږ باندې چې رسېدلي وي تر ورځې د قیامت پورې بېشکه چې شته تاسې ته هغه چې پرې حکم کوئ تاسې؟. پوښتنه وکړه له دوی نه چې کوم یو له دوی نه په دغه (حکم چې کوي یې) ضامن ذمه اخیستونکی دی (دوی ته).

تفسیر: یعنې دا خبره چې مسلم او مجرم سره یو برابر وګڼل شي؛ ښکاره ده چې له عقل او فطرت څخه مخالفه ده، بیا د دې په تأکید او تأیید کې کوم عقلي دلیل هم له تاسې سره شته؟ آیا په کوم معتبر کتاب کې داسې کوم مضمون تاسې لوستی دی چې هر هغه شی چې تاسې یې د خپلو ځانونو لپاره غوره کوئ؛ همغه به تاسې ته درکاوه شي؟ او ستاسې ګردې غوښتنې او په زړه پورې خبرې پوره کېدونکې دي؟ یا به الله تعالی تر قیامت پورې داسې قسم خوړلی وي، چې تاسې هر هغه شی چې پخپلو زړونو کې وټاکئ؛ همغه به تاسې ته درکاوه شي؟ او همغسې چې اوس تاسې هم په عیش او راحت کې یئ؛ تر قیامت پورې به په همدې حال کې وساتل شئ؟ هغه سړی چې د دوی له منځه داسې دعوی کوي، نو د دې خبرې د ثابتولو ذامه واري ښایي پخپله غاړه ونیسي، رایې وله او مخامخ یې ودروه چې ویې وینو او ویې پوښتو، چې له کومه وایي؟ او څه غږیږي؟.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ۝

آیا شته دوی لره شریکان (په دغه دعوی کې په زعم د دوی)؟ نو رادې ولې هغه شریکان خپل که چېرې وي دوی صادقان رښتیني؟ (په دعوی خپله کې).

تفسیر: یعنې که له هغوی سره هیڅ یو عقلي او نقلي دلیل نشته، او یواځې د دروغو بُتانو په نامه داسې ویناوې کوي، چې هغوی به له مونږ سره داسې او هسې کوي، او داسې مرتبې رابښي، ځکه چې هغوی (استغفر الله) په الوهیت کې

برخه لرونكي او مله دي؛ نو په داسې دعوو كې د هغوی رښتينوالی هغه وخت ثابتيږي چې دوی دې شريكانو ته د الله تعالی په مخ كې هم دعوت او بلنه وركړي، او د هغوی په وسيله دې خپلې په زړه پورې خبرې او چارې پر دوی باندې اجراء كړي.

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَّ يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُوْدِ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۴۲﴾

(او ياده كړه) هغه ورځ چې بربنډوالی به وكړی شي له پُنډۍ نه، او راوبه بللی شي دغه (كافران) طرف د سجدې كولو ته (لپاره د امتحان) پس توان به يې ونه شي (سجدې كولو ته).

تفسير: د دې آيت كريمه دوه معناگانې دي:

(۱): «په هغه ورځ چې ښكاره به كړی شي د الله تعالی پنډۍ او الله تعالی به خلك سجدې كولو ته راوبلي، منافقين به سجده نشي كولی» لكه چې امام بُخاري (رحمه الله تعالی) د أبو سعيد الخُدريّ رضي الله تعالی عنه څخه نقل كړی چې فرمايي: ما د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه اورېدلي دي چې: څمونږ رب به خپله پنډۍ ښكاره كړي، نو هر مؤمن سړی او هره مؤمنه ښځه به ورته سجدې وكړي، او هغه څوك به پاتې شي چې په دنيا كې يې د ريا او د شهوت په خاطر سجده كوله، نو وبه غواړي چې سجده وكړي، خو ملا به يې وچه سمه سيخه وگرځي، د سجدې كولو توان به نه لري، نو په دې حديث كې د الله تعالی د پنډۍ صفت ذكر دی، مونږ پرې ايمان لرو، لكه څرنگه چې واجب دي، كيفيت يا تشبيه بيانول يې د مخلوقاتو د صفتونو سره ناروا دي، همدا راز معنی بدلول او تأويل كول په كې باطل دي، لكه څرنگ چې مونږ د الله تعالی د نورو صفتونو په كيفيت باندې نه پوهيږو هم دا راز د الله تعالی دا صفت هم داسې دي چې خيالات او فكرونه كول پكې هيڅ قسم ځای نه لري.

(۲): «په هغه ورځ چې سختي به ښكاره شي، سخت حالات به راشي، او منافقان به د سجدې كولو توان نه لري»، چې دا تفسير د عبد الله بن عبّاس رضي الله تعالی عنهما او د ځينې تابعينو څخه نقل شوی دی.

خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ

حال دا چې ذليلې ښكته به وي (له شرمه) سترگې د دوی.

تفسير: يعنې د ندامت او شرمندگی لامله به يې سترگې ټيټې وي، او نه يې شي پورته كولی.

تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۭ وَقَدْ كَانُوْا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُوْدِ وَهُمْ سٰلِمُوْنَ ﴿۴۳﴾

راگېر كړي به وي دوی ذلت خواری، او بېشكه وو دوی (په دنيا كې) چې بلل كېدل دوی طرف د سجدې ته او دوی به وو روغ رمټ (نو سجده به يې نه كوله).

تفسير: يعنې په دنيا كې هغوی ته د سجدې حكم وركړی شوی وو، كله چې دوی روغ رمټ وو، او پخپل واك يې سجدې كولی شوې، هلته دوی په اخلاص سره هيڅ سجده ونه كړه، د هغه اثر داسې شو چې استعداد يې باطل شو، اوس كه غواړي چې سجده وكړي؛ نه يې شي كولی.

فَذَرْنِيْ وَمَنْ يُّكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيْثِ ۭ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۴﴾

نو پرېږده ما او هغه څوك چې دروغ وايي په دې خبرې (قرآن) باندې، ژر ده چې وبه نيسو مونږ دوی ورو ورو (او نژدې به يې كړو عذاب ته) له هغه ځايه چې دوی نه دي پرې پوه.

تفسير: يعني د هغوی په عذاب کې لو ېدل يقيني دي، خو د دوی د دې څو ورځني توقف او د عذاب د ډيل په نسبت تاسې مه خپه کېږئ، او د هغوی معامله ماته پرېږدئ، زه به پخپله د هغوی چاره وکړم، او داسې په ورو ورو او په تدريج سره به يې دوزخ ته بوځم، او زينه په زينه به راښکته کړو دوی، او ورو ورو به نژدې کړو دوی عذاب ته چې هغوی په ځان هم خبر نشي، دوی به پخپلو ځرتو کې ډوب تللي وي، خو د دوی بنسټونه له بېخه خېژي.

﴿وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾﴾

او ټال ورکوم دوی ته (په دنيا کې) بېشکه ځما چال کلک دی.

﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾﴾

آيا ته غواړې له دوی ځنې (په تبليغ د رسالت) څه اجر مزدوري؟ نو دوی د هغه له زيان تاوان څخه دروند بار کړی شوي دي (نو ځکه مخ درڅخه اړوي؟ بلکه نه يې غواړې). آيا شته په نزد د دوی پټه خبره علم الغيب، پس دوی يې ليکي؟ (له هغه څخه دغه حکم د برابری د مؤمن او د کافر).

تفسير: يعني افسوس او د تعجّب ځای دی، چې دا خلق داسې د تباهی په لوري ورځي، څو ستاسې خبرې نه مني، آخر د دوی د نه منلو سبب څه شی دی؟ آيا تاسې له دوی ځنې کومه معاوضه تنخوا ـ کمېشن ـ او نور څه غواړئ چې د هغه لپاره هغوی ځان ببرته راکاږي؟ يا پخپله له هغوی سره د پټو خبرو څه حال او احوال شته؟ يا د الله تعالی وحي دوی ته راځي؟ او هغوی هغه په ډېر حفاظت سره لکه قرآن غوندې ليکي، نو ځکه ستاسې متابعت ته ځان اړ او مجبور نه بولي، او آخر به څه نه څه په منځ کې وي، کله چې پر هغوی باندې هيڅ يو بار نه اچول کيږي، او له هغه شي څخه دوی مستغني او بې پروا هم نه دي، نو د دوی د دې نه منلو سبب به پر ته له ضده، عناده، انکاره، رخې، او عداوت بل شی کېدی نشي.

﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾﴾

نو صبر کوه حکم د رب خپل ته (په باب د منکرانو کې)، نو مه کېږه ته (په تنگ دلی او تلوار کې) لکه خاوند د ماهي کب (په تنگدلی او تلوار کې) کله يې چې غږ وکړ او دی وو ډک له غم غصې نه.

تفسير: يعني د کب په گېډه کې تلونکي پيغمبر يونس عليه السلام په شان د مکذّبينو په معامله کې تنگدلي او وېره مه ښکاروئ، د دوی قصه پخوا له دې نه په څو ځايونو کې لږه لږه تېره شوې ده.

﴿إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾ «کله چې غږ وکړ او دی وو ډک له غم غصې نه»، يعني د قوم له لوري له غصې نه ډک شوی وو، له ډېره قهره يې د عذاب په غوښتلو کې ډېره چالاکي بلکه پېشگويي وکړه.

﴿لَّوْلَا أَن تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾﴾

که چېرې نه وی دا چې موندلی وی ده نعمت احسان له لوري د رب د ده؛ نو خامخا به پرېوتی وو دی (له گېډې د مهي نه) په سپېره ډگر (ميدان) کې، او دی به ملامت کړی شوی وو.

تفسیر: یعني د توبې له قبول څخه وروسته که د الله تعالی زیات فضل او احسان د هغه لاس نیونه نه وی کړې؛ نو په هغه وچ کلك لوی میدان کې چې د ماهي له ګېډې څخه د باندې لوېدلی همغسې ملزم شوی به پروت وو، او هغه کمالات او کرامات به بیا نه ورته بښل کېدل، خو یواځې د الله تعالی د فضل او مهرباني لامله د هغه د ابتلاء په وخت کې هم هغه شیان له هغه سره پاتې وو.

فَاجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَجَعَلَهٗ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٥٠﴾

پس غوره کړ دغه (یونس) لره رب د ده (په نبوّت سره)؛ نو ګرځولی یې وو دی له کاملانو صالحانو انبیاوو څخه.

تفسیر: یعني بیا یې د هغه نوره رتبه هم لا اوچته کړه، او په اعلی درجه نېکو خلقو کې یې ورداخل کړ، په حدیث کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې: «له تاسې څخه دې هیڅ یو داسې نه وته وایي چې زه د یونس علیه السلام ابن متّی څخه ښه او بهتر یم».

وَاِنْ يَّكَادُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَيُزْلِقُوْنَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُوْلُوْنَ اِنَّهٗ لَمَجْنُوْنٌ ﴿٥١﴾

او بېشکه نژدې وو هغه کسان چې کافران شوي دي چې خامخا وبه ښویوي تا (وبه دې غورځوې په څمکه) په سترګو خپلو سره هر کله چې واورېده دوی قرآن (ستا له ژبې)، او وایي دوی (د کینې له مخې) بېشکه دغه (محمد) لېونی دی.

تفسیر: یعني د قرآنکریم له اورېدلو څخه له غیظ او غضبه خوټکیږي، او په هسې رډو سترګو تاسې ته ګوري چې تاسې پخپلو سترګو سره له ځایه وښویوي، یا خامخا هلاک کړي تا لره، یا دې وغورځوي له مرتبې خپلې نه، او په ژبه سره هم چټې اپلتې خبرې کوي، چې (استغفر الله) دا سړی لېونی شوی دی، او د ده هیڅ یوه خبره (نعوذ بالله) د التفات وړ نه ده، مقصد دا دی چې داسې غواړي چې تاسې ووېروي، او د صبر او استقامت له ځایه مو وخوځوي، مګر تاسې همغسې سم پخپل مسلك باندې کلك اوسئ !، او مه زړه تنګه کېږئ، او په هره معامله کې خپل خپګان مه ښکاره کوئ !، او مه چالاکي کوئ !، وېره او مداهنت مه اختیاروئ !.

وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿٥٢﴾

او حال دا دی چې نه دی دا (قرآن) مګر خو ذکر پند دی ټولو عالمیانو لره.

تفسیر: یعني په قرآن کې د لېونتوب او جنون خبرې چېرې دي، هغه خو د ګردې نړۍ او نړۍ والانو لپاره د خورا لوی ذکر، پند او د نصیحت لویه ذخیره ده، په دې کې د بني نوع انسان اصلاح او فلاح چارې پرتې دي، او په رښتیا سره همغه سړی لېونی باله شي چې د دې پاک کلام لېونی نه وي، او د زړه په اخلاص سره یې نه مني.

تمّت سورة القلم بفضل الله و کرمه ومنّه.

سُورَةُ الحَاقَّةِ

«د (الحاقة) سورت مكي دى، (۵۲) آيته (۲) ركوع لري، په تلاوت كې (۶۹) او په نزول كې (۷۸) سورت دى، وروسته د (الملك) له سورت څخه نازل شوى دى».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

اَلْحَاۤقَّةُ ۝ مَا الْحَاۤقَّةُ ۝

هغه (قيامت) حق واقع كېدونكى. څه شى دى هغه حق واقع كېدونكى؟.

تفسير: يعنې د قيامت هغه ګړۍ چې د هغې راتلل له ازله د الله تعالى په علم كې ثابت او ټاكلى شوى دى، كله چې حق له باطل څخه بالكل ښكاره او بې له كوم التباس او اشتباه څخه هر شى بېل او جلا كيږي، او د هغه د ذات په نسبت ګرد جګړه كوونكي هلته مغلوب او مقهور كيږي، نو هلته به وپوهېدى شي چې هغه ګړۍ څه شى ده؟ او څرنګه احوال او كيفيات په هغې كې شته؟.

وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا الْحَاۤقَّةُ ۝

او څه پوه كړى يې ته چې څه شى دى هغه (قيامت) حق واقع كېدونكى.

تفسير: يعنې كه هر څومره يو خورا لوى سړى هر څومره فكر ووهي، او خپل چرت او جاج وچلوي، د هغې ورځې د ويروونكې ننداري او زړه خوځوونكې پيښې منظرې ته يې فهم او ادراك نه وررسيږي.

كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ۝

دروغ ګڼلى وو ثموديانو او عاديانو (هغه قيامت) ټكوونكي (د زړونو او د غوږونو په سختيو سره).

تفسير: يعنې د ثمود او د عاد قومونو دا د قيامت راتلونكې ګړۍ دروغ وبلله، چې هغه به ګرد ځمكه، اسمان، لمر، سپوږمى، ستوري، غرونه او سرې ټكوي، او ډېر سخت شيان ترې وړې وړې او ذرې كيږي، بيا وګوره چې د دې دواړو انجام او پاى څرنګه شو؟.

فَاَمَّا ثَمُوْدُ فَاُهْلِكُوْا بِالطَّاغِيَةِ ۝

پس هر چې ثموديان وو؛ نو هلاك كړل شو (هغوى) په سخت اواز (د جبريل يا په سبب د سركښۍ خپلې).

تفسير: يعنې يوه سخته زلزله له يوه سخت اواز د جبريل عليه السلام سره يو ځاى راغله، او ګرد يې سره لاندې باندې كړل يا هلاك شول، ثموديان په سبب د سركشيو خپلو سره چې د صالح عليه السلام ناقه يې ګوډه او هلاكه كړه.

وَاَمَّا عَادٌ فَاُهۡلِكُوۡا بِرِيۡحٍ صَرۡصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝۶

او هر چې عاديان وو؛ نو هلاک کړی شوي وو (دوی) په باد سخت اواز کوونکي (يا په ډېر سخت له حده تېرېدونکي يخ باد).

تفسير: يعنې هغه باد دومره سخت او شديد وو چې په هغه باندې د هيڅ يوه موجود زور نه رسېده، تر دې حده چې هغو پرښتو له واکه هم د هغه سخت باد اداره کول نه وو پوره، او د هغوی له لاسو څخنې هم الوت، چې د هغه باد په اراده باندې مسلطې او مقررې وې.

سَخَّرَهَا عَلَيۡهِمۡ سَبۡعَ لَيَالٍ وَّثَمٰنِيَةَ اَيَّامٍ ۙ حُسُوۡمًا فَتَرَى الۡقَوۡمَ فِيۡهَا صَرۡعٰى ۙ كَاَنَّهُمۡ اَعۡجَازُ نَخۡلٍ خَاوِيَةٍ ۝۷ فَهَلۡ تَرٰى لَهُمۡ مِّنۡۢ بَاقِيَةٍ ۝۸

مقرر کړی وو (الله) دغه (باد) پر دوی باندې اووه شپې او اته ورځې متواتر پرله پسې برابر، نو ليده به تا هغه قوم (د عاد) په هغه کې لوېدلي (مړه پراته په ځمکه باندې)، ګواکې دوی (له جهت د لويوالي د جثو بېخونه) ډډونه د خرماوو دي (هلاک پرېوتلي په ځمکه باندې). نو آيا وينې ته کوم يو (نفس) له دوی څخنې باقي پاتې شوی (بلکه هيڅ يې نه وينې).

تفسير: يعنې هغه قومونه چې لنګ وهلي د مباحثې او مناقشې ډګر ته راووتي وو، او په لوړو غړونو سره به يې ويل: څوک به وي چې له مونږ څخنې زيات زور ولري؟ هغه ځمونږ له هغه زورور باد او ورښ سره مقابله ونشوه کړی، او ډېر پهلوانان يې د هغه زورور ورښ (باد) د څپېړو په مخ کې داسې کم قوّت او بې سيکه او اوږده غځېدل لکه د خرما لوی ډډونه چې سرونه يې وهلی شوي او له بېخه او بنسټ څخه راويستل شوي وي، نو آيا وينې ته کوم يو له دوی څخنې پاتې شوی؟ بلکه وبه نه وينې يو تن هم له هغوی څخه پاتې شوی، يعنې د هغو قومونو ذريه او نسل پاتې نشو، او د دنيا له مخ څخه بيخي فنا شو.

وَجَآءَ فِرۡعَوۡنُ وَمَنۡ قَبۡلَهٗ وَالۡمُؤۡتَفِكٰتُ بِالۡخَاطِئَةِ ۝۹ فَعَصَوۡا رَسُوۡلَ رَبِّهِمۡ فَاَخَذَهُمۡ اَخۡذَةً رَّابِيَةً ۝۱۰

او راغی فرعون او هغه چې پخوا له هغه څخنې وو او (اهل د) کليو چپه (الټه) کړی شويو په ګناهونو سره (چې شرک وو). نو حکم ونه مانه دوی د رسول د رب د دوی، نو (الله) ونيول هغوی په نيولو سختو سره.

تفسير: يعنې وروسته له عاد او ثمود څخه فرعون ډېرې سختې خبرې او تکبّر او ځانمنې کولې، او پخوا له هغه څخه نور څو قومونه هم سره له لويو ګناهونو تېر شوي دي، لکه د نوح قوم او د شُعيب قوم او د لوط قوم، چې د هغوی کلي سره له کليوالو د هغو په بل مخ واړول شول، دوی ګردو د خپلو خپلو پيغمبرانو خبرې نه منلې، او د الله تعالی مقابلې ته راوتلي وو، او د الله تعالی له احکامو څخه يې غاړې غړولې، په پای کې د الله تعالی له لوري دوی ګرد په لويو آفتونو سره ککړ شول، او په هسې سختو بلاوو کې اخته شول چې د هغوی ژغورنه له هغه څخنې مشکله وه، هو ! د الله تعالی په مخ کې د هيچا له لاسه هيڅ شی نه دي پوره.

إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَآءُ حَمَلْنٰكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَّتَعِيَهَآ أُذُنٌ وَّاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

بېشكه مونږ هر كله چې طغيان وكړ اوبو راپورته شوې په هر شي باندې؛ پورته كړي وو مونږ تاسې په تلونكې بېړۍ (د نوح) باندې. لپاره د دې چې وګرځوو مونږ دا (واقعه) تاسې ته تذكره پند (په نجات د مؤمنانو او غرق د كافرانو)، او په ياد دې ولري (ودې ساتي) دا (نصيحت) غوږونه يادوونكي ساتونكي.

تفسير: يعني د نوح عليه السلام په زمانه كې كله چې طوفان راغی، نو ښكاره وه چې په هيڅ ډول د هيڅ يو انسان پاتې كېدل او ژغورنه له هغه څنې ممكنه نه وه، او څمونږ قدرت او عام انعام، اكرام او احسان وو چې ګرد منكران مو ډوب كړل، او يوازې نوح عليه السلام او د هغه ملګريو ته مو نجات وركړ، نو ښه په داسې يوه لوی طوفان كې د هغې وړوكې بېړۍ سلامت پاتې كېدل له توقع او هيلې څنې لوړ كار نه دی؟ او آيا هغه څمونږ د قدرت او حكمت يوه علامه او نښه نه ده؟ تر څو هغه ژغورلی شوي انسانان د هغه لوی طوفان او د خپلې ژغورنې قصې نورو ته وكړي، او په دې ډول سره دا پېښه تر آخره پورې د هر سړي په ياد پاتې وي، نو دغه خبرې د هغو غوږونو له ياده چې كومه معقوله خبره اوري او پرې پوهيږي، او په ياد يې ساتي؛ هيڅكله به نه هيرېږي چې په يوه زمانه كې د الله تعالی له لوري څمونږ پر پلرونو باندې هسې يو لوی احسان شوی دی، او په دې باندې وپوهيږي، لكه چې د دنيا په جګړو او پېښو كې تل فرمانبرداران له نافرمانانو څنې بېلېږي؛ همداسې حال به د قيامت په ويرونكې (حاقّة) كې هم كېدونكی وي، وروسته له دې نه بيا الله تعالی أجلّ شأنه وأعظم برهانُه په همدې لوري خپل كلام منتقل كوي.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَّحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾

بيا كله چې پوكی وشي په صور شپېلۍ كې پوكی يو. او پورته كړه شي ځمكه او غرونه (له خپلو ځايونو) نو مات به كړل شي دا دواړه (ټوټې ټوټې) په ماتولو يوه سره. نو په دغه ورځې كې به واقع شي (هغه) واقع كېدونكې (قيامت).

تفسير: يعني د صور (شپېلۍ) له پوكېدلو سره به سم ځمكه او غرونه له خپل اصلي صورت څنې راووځي، او ګرد سره وړوكي وړوكي ذرې ذرې او بخركي بخركي كيږي، نو همدا د قيامت د قائمېدلو وخت دی.

وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَّالْمَلَكُ عَلٰٓى أَرْجَآئِهَا

او وبه چوي (څيرې به شي) اسمان، بيا به هغه (اسمان) په دغه ورځ كې سست ضعيف وي. او ملائكې پرښتې به وي په څنډو (غاړو) د هغه (اسمان).

تفسير: يعني نن ورځ چې اسمان دومره كلك او مضبوط دی، چې سره د لكونو كلونو د تېرېدلو بيا هم هيڅ يو سوری او كنډو په كې نه ليده كيږي، په هغې ورځې كې به شلېږي، او ټوټې ټوټې كيږي به، كله چې د هغه د منځنۍ برخې نړېدل شروع كيږي؛ نو پرښتې به د هغه څنډې ته ځي.

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمٰنِيَةٌ ﴿١٧﴾

او پورته به كړي عرش د رب ستا له پاسه د دوی په هغه ورځ كې اته (پرښتې).

تفسیر: اوس څلورو پرښتو عظیم عرش راپورته کړی دی، چې د هغه د لویوالي او ارتوالي علم یواځې له پاک پروردګاره سره دی، په هغه ورځ کې له هغوی سره څلور پرښتې نورې هم ملګرې کیږي.

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

په دغه ورځ کې به تاسې حاضر وړاندې کړل شئ (الله ته سره د حساب)، پټه به نه پاتې کیږي له (اعمالو د) تاسې هیڅ یوه پټه خبره.

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې به تاسې د الله تعالی دربار ته راحاضر کړی شئ، او د هیچا هیڅ یوه نیکي او بدي به نه پټیږي، او ګرد عام منظر ته به راښکاره کړی شي.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾

نو هر هغه څوک چې ورکړ شي کتاب عمل نامه د ده په ښي لاس د ده؛ نو وبه وایي (له خوشالۍ داسې چې) راشئ (واخلئ) او ولولئ تاسې دا څما کتاب عملنامه.

تفسیر: یعنې په هغې ورځې کې هره اعمالنامه چې په ښي لاس کې ورکړه شي؛ هغه د نجات او د مقبولیت علامه ده، نو هغه له ډېرې خوښۍ څخه هر سړي ته ورښکاروي او وایي به چې: راځئ څما اعمالنامه ولولئ.

إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾

بېشکه ما یقین کاوه (په دنیا کې) چې بېشکه زه مخامخ کېدونکی یم له حساب خپل سره.

تفسیر: یعنې په دنیا کې یې هسې خیال کاوه چې یوه ورځ به ضرور څما حساب او کتاب اخیست کیږي، نو ځکه زه ویرېدم او د خپل ځان سره مې محاسبه کوله، نن شکر دی چې د هغه په زړه پورې نتیجه وینم، چې د الله جل جلاله په فضل څما حساب بالکل صاف او پاک دی.

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾

نو هغه (شخص) دی په عیش ښه کې (چې دی به پرې راضي وي). په جنّت عالي لوی اوچت کې. چې مېوې به یې ډېرې نژدې وي.

تفسیر: چې په ولاړه، ناسته، ملاسته او هر وخت کې په ډېره اسانۍ سره په لاس راځي، او په ښه ډول سره شوکولی کیږي.

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

(ورته وبه ویل شي) خورئ او څښئ په اشتها هضم سره په سبب د هغو عملونو خپلو چې مخکښې لیږلي وو تاسې په ورځو تېرو شویو د دنیا کې.

تفسیر: یعنې په دنیا کې تاسې خاص د الله تعالی لپاره د خپلو نفساني او خواهشاتو مخې مو نیولې وې، او د لوږې او تندې ربړونه مو پر ځان اخیستي وو، نن هیڅ یو رنځ او تکلیف په تاسې باندې نشته، په ښو مزو او اشتها سره هر شی مو چې زړه غواړي؛ خورئ او څښئ یې !، ځکه چې نه مو طبیعت خفه او نه منغض او نه منقبض کیږي، او نه د بدهضمۍ او د بولو او غائطو او د بلې ناروغۍ اندېښنه له تاسو سره شته، او نه مو د دې نعمتونو زوال په تصوّر کې راځي.

وَ اَمَّا مَنْ اُوْتِيَ كِتٰبَهٗ بِشِمَالِهٖ ۙ۬ فَيَقُوْلُ يٰلَيْتَنِيْ لَمْ اُوْتَ كِتٰبِيَهْ ۚ﴿۲۵﴾ وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ۚ﴿۲۶﴾
يٰلَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ۚ﴿۲۷﴾ مَاۤ اَغْنٰى عَنِّيْ مَالِيَهْ ۚ﴿۲۸﴾ هَلَكَ عَنِّيْ سُلْطٰنِيَهْ ۚ﴿۲۹﴾

او هر هغه څوک چې ورکړ شي کتاب عملنامه د ده په کيڼ لاس د ده؛ نو وبه وايي (له غمه داسې چې) اى کاشکې نه وى راکړى شوى ماته دا کتاب اعمالنامه څما. او نه وم پوه شوى زه چې څه دى حساب څما. اى کاشکې وى (ړومبنى مرګ څما په دنيا) خلاصوونکى (څما له دويم حيات). هيڅ دفع ونه کړه له ما څخې مال څما. برباد شو له ما څخې سلطنت حکومت څما.

تفسير: يعني د شا له لوري په کيڼ لاس کې د هر چا اعمالنامه چې ورکوله کيږي؛ هغه پوهيږي چې په ما باندې کمبختي راغلې ده، نو په دې وخت کې په ډېر حسرت سره داسې تمنّا کوي چې کاشکې څما دا أعمالنامه نه وى راکړى شوې، او زه نه خبرېدى چې څما حساب او کتاب څرنګه دى، کاشکې په مرينې مې دا قصه پاى ته رسېدلې وى، او زه د تل لپاره مړ پروت وى، او له مرينې څخه وروسته مې بيا دا ژوندون نه په برخه کېدى، او که ژوندى کېدم خو بيا زر د مرګي يوه لقمه او نمړى کېدلى ! !، افسوس چې هغه مال، جاه، حکومت او دولت مې هيڅ په کار رانغى، او نن مې د هغو ګردو شيانو هيڅ يو شى په سترګو نه راځي، نه څه دليل او حجّت په لاس لرم، او نه څه عذر او معذرت کولى شم.

(نو الله تعالى أجلّ شأنُهٗ وأعظم برهانُه خازنانو د جحيم ته داسې حکم فرمايي چې):

خُذُوْهُ فَغُلُّوْهُ ۙ﴿۳۰﴾ ثُمَّ الْجَحِيْمَ صَلُّوْهُ ۙ﴿۳۱﴾ ثُمَّ فِيْ سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُوْنَ ذِرَاعًا
فَاسْلُكُوْهُ ؕ﴿۳۲﴾

ونيسئ دئ ! پس په ځنځير سره وتړئ دى !. بيا (اور د) دوزخ ته وغورځوئ دى !. بيا په يوه ځنځير کې چې ګزونه د هغه اويا ګزه وي پس ننه باسئ دى (په دوزخ کې) !.

تفسير: پرښتو ته به حکم کيږي چې هغه ونيسئ !، او غاړکى يې په غاړه ورواچوئ !، او په اور کې يې غوپه کړئ !، او په هغه ځنځير کې يې چې اوږدوالى يې اويا ګزه دى وتړئ !، تر څو د سوځېدلو په وخت کې هيڅ ونه خوځېدى شي، ځکه چې د دې خوا او هغې خوا له خوځېدلو څخې سوځېدونکى لږ څه تخفيف حس کولى شي.

تنبيه: له ګز څخې د هغه ځاى ګز مراد دى، چې د هغه اندازه هم الله ته معلومه ده.

اِنَّهٗ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ ۙ﴿۳۳﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِيْنِ ؕ﴿۳۴﴾

بېشکه دى وو (په دنيا کې) چې ايمان يې نه راووړ په الله لوى باندې. او تأکيد تېزوالى به يې نه کاوه په طعام ډوډۍ ورکولو د مسکينانو محتاجانو باندې.

تفسير: يعنې چې په دې دنيا کې اوسېده، نه يې د الله تعالى حق پېژنده، او نه يې د بندګانو د حقوقو ساتنه کوله، د فقيرانو او د محتاجانو لاس نيونه او ګروېړنه (تپوس) چېرې، حتّى نورو ته يې هم په دې مورد کې څه تشويق او ترغيب ورنه کړ، بيا په الله تعالى باندې همغسې چې ښايي؛ ايمان يې رانه ووړ، نو نجات به چېرې وي؟.

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيْمٌ ۙ﴿۳۵﴾

نو نشته ده ته نن ورځ په دې ځاى کې کوم دوست (دافع د عذاب).

تفسير: يعني لکه چې هغه الله تعالی يې خپل دوست نه کړ؛ نو نن به د هغه دوست څوک شي چې د ده حمايت وکړي؟ او دی له عذابه وژغوري؟ يا د مصيبت په وخت کې تسلي ورکړي؟.

وَّلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِيْنٍ ﴿۳۶﴾ لَّا يَاْكُلُهٗۤ اِلَّا الْخٰطِئُوْنَ ﴿۳۷﴾

او نشته هيڅ طعام (چې ويې خوري) مګر خو (د دوزخيانو د زخمونو) له وينو او زوو څخه. چې نه خوري دغه (غسلين) مګر همغه خطاکاران ګنهګاران (يې خوري).

تفسير: له طعام او خوړو څخه انسان ته قوّت رسيږي، مګر دوزخيانو ته هيڅ يو داسې مرغوبه خواړه نه وررسيږي چې د هغوی د راحت او د قوت سبب شي، هو ! يواځې هغوی ته به د دوزخيانو د زخمونو زوې ورکولی کيږي، چې هغه به پر ته له هغو ګنهګارانو څخه بل څوک نشي خوړی، او هغه هم د لوږې او تندې له شدّته تېروتلي په دې خيال سره يې خوري، او داسې يې ګڼي چې د هغه څخه هغه ته څه ګټه وررسيږي، وروسته له هغه دا وربښکاريږي چې د هغه خوړلو د لوږې له ربړه لوی تکليف ورپېښ کړ، (أعاذنا الله من سائر أنواع العذاب في الدنيا والآخرة).

فَلَاۤ اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُوْنَ ﴿۳۸﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُوْنَ ﴿۳۹﴾ اِنَّهٗ لَقَوْلُ رَسُوْلٍ كَرِيْمٍ ﴿۴۰﴾

نو قسم خورم زه په هغو شيانو چې وينئ يې تاسې. او په هغو شيانو چې نه يې وينئ تاسې. بېشکه دا (قرآن) خامخا خبره د رسول مکرم عزتمن ده.

تفسير: يعني هر څه چې د جنّت او د دوزخ او نورو په نسبت بيان شو؛ دا کومه شاعري نه ده، او نه د کهانت اټکلونه او چټي (بېکاره) خبرې دي، بلکه دا قرآنکريم د الله تعالی کلام دی، چې له الله تعالی له خوا نه يې يوه لويه پرښته جبريل عليه السلام راوړي، او يو لوی پيغمبر محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ته يې اوروي، هغه پرښته چې دغه قرآنکريم د الله تعالی له خوا نه راوړي، او دغه محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم چې هغه قرآن شريف په څمکه کې انسانانو ته وررسوي؛ دا دواړه عزتمن رسولان دي، د يوه کرامت خو تاسې پخپلو سترګو سره وينئ، او د بل کرامت او لويي د هغه اول کريم د بيان څخه تاسې ته ثابته شوې ده.

وَّمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ؕ قَلِيْلًا مَّا تُؤْمِنُوْنَ ﴿۴۱﴾

او نه ده دا خبره د کوم شاعر، بيخي لږ ايمان راوړئ تاسې (بلکه نه مؤمنان کېږئ).

تفسير: يعني د قرآنکريم په کلام الله والې باندې کله کله ستاسې په زړونو کې له يقين څخنې پلوشې راځليږي، مګر ډېر لږ چې د نجات لپاره کافي نه دی، آخر ولې د دې کلام الله په نسبت د شاعرۍ او کاهنۍ خبرې کوئ؟ آيا د واقعي انصاف له مخې دا ويلی شئ؟ آيا دا د کوم شاعر کلام کېدی شي؟ او د شعر له قسم څخه دی؟ په شعر کې وزن، بحر او نورو شتوالی ضروري دی، او په قرآنکريم کې د هغو شيانو نښه نشته، د شاعرانو خبرې زياتره بې اصله وي، او زياتره مضمونونه يې يواځې وهمي او خيالي وي، او حال دا دی چې په عظيم الشأن قران کې ټول ثابته حقايق او محکمه اصول په قطعي دلائلو او يقيني حُجّتونو سره بيان شوي دي.

وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۴۲﴾

او نه ده دا خبره د کاهن (ترويتي لکه چې تاسو ګمان کوئ)، لږ پند اخلئ تاسې (بلکه نه يې اخلئ).

تفسیر: یعني په پوره فکر سره یې رامعلوم کړئ، او نبه چرت (خیال) په کې ووهئ !، چې دا د کوم شاعر او کاهن کلام نه دی، کاهنان په عربو کې همغه خلق وو چې له بُتانو، پیریانو او نورو خرافاتو او رذائلو سره یې تعلّقات او مناسبات لرل، دوی خلقو ته د کومې جزوي غیبي خبرې په نسبت ځینې مقفّا او مسجّع خبرې اورولې، مګر د پیریانو په کلام کې معجزې نه وې، چې همغه غوندې بل څوک به خبرې نشي کولی، بلکه که کوم جنّ کوم ترویتي بامبړ (کاهن) ته کومه خبره وروښیې؛ بل پیری هم همغسې ورښوولی شي، او دا کلام یعني پاک قرآن داسې یوه معجزه ده چې ګرد جنّ او انس که سره یو ځای شي، د همغه په شان کومه خبره نشي جوړولی، د نورو کاهنانو او ترویتیانو بامبړانو په خبره کې یواځې د قافیې او د سجعې د رعایت لپاره ډېر الفاظ راوړي چې بالکل بېکاره وي، خو په دغه معجز نظام کلام کې یو حرف او توری یو حرکت هم بېکاره او بې فائدې نه دی.

تَنۡزِیۡلٌ مِّنۡ رَّبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ ﴿۴۳﴾

دغه (قرآن) نازل شوی دی له (جانبه د پالونکي) رب د عالمیانو.

تفسیر: ځکه چې د ګردې دنیا د تربیت ډېر اعلی او کلك اصول په دغه عظیم الشأن قرآن کې بیان شوي دي.

وَلَوۡ تَقَوَّلَ عَلَیۡنَا بَعۡضَ الۡاَقَاوِیۡلِ ﴿۴۴﴾ لَاَخَذۡنَا مِنۡهُ بِالۡیَمِیۡنِ ﴿۴۵﴾ ثُمَّ لَقَطَعۡنَا مِنۡهُ الۡوَتِیۡنَ ﴿۴۶﴾ فَمَا مِنۡكُمۡ مِّنۡ اَحَدٍ عَنۡهُ حٰجِزِیۡنَ ﴿۴۷﴾

او که له ځانه جوړولی (محمد) مونږ باندې ځینې خبرې (چې مونږ ورته نه وي ویلې). نو هرومرو (خامخا) بدل اخیستی به وو مونږ له ده په ښي لاس سره (او یا نیولی به مو وو د ښي لاسه او عذاب به مو ورته ورکړی وو). بیا به خامخا پرې کړی وو مونږ له ده رګ د زړه (او وژلی به مې وو). پس نه به وو هیڅوك له تاسې څخه (یعني نه یئ تاسې له قتل د) هغه (محمد) ځنې منع کوونکي (ما لره).

تفسیر: شاه عبد القادر (رحمه الله) لیکي: «یعني که ده دروغ پر الله تعالی باندې جوړول؛ نو اول به یې الله تعالی دښمن کېده، او له لاسه به یې نیوه، قاعده ده چې د ورمېږ وهلو په وخت کې جلادان مقتولان له ښي لاس څخه اخلي، تر څو له خپل ځای څخه له سره ونه ښوریږي».

وَاِنَّهٗ لَتَذۡکِرَۃٌ لِّلۡمُتَّقِیۡنَ ﴿۴۸﴾ وَاِنَّا لَنَعۡلَمُ اَنَّ مِنۡكُمۡ مُّكَذِّبِیۡنَ ﴿۴۹﴾ وَاِنَّهٗ لَحَسۡرَۃٌ عَلَی الۡكٰفِرِیۡنَ ﴿۵۰﴾

او بېشکه دغه (قرآن) خامخا تذکره پند دی ویرېدونکیو لره (چې نفع ترې اخلي). او بېشکه مونږ ته خامخا معلوم دي دا چې بېشکه ځینې له تاسې څخه دروغ ګڼونکي دي (قرآن لره). او بېشکه دغه (انکار له قرآن) خامخا سبب د پښېمانی دی پر منکرانو کافرانو باندې.

تفسیر: یعني له الله تعالی څخه ویریدونکي د دې خبرې له اورېدلو څخه پند اخلي، او د هغو په زړونو کې چې وېره نه وي؛ هغه یې دروغ ګڼي، لیکن یو وخت داسې راتلونکی دی چې دا کلام او د هغوی دا دروغ بلل به د سخت حسرت او پښېمانی سبب شي، او هلته به ارمان کوي چې ولې مو هسې رښتیا خبره دروغ وبلله، چې نن د هغې لامله په دې آفت ککړ شوي یو.

وَإِنَّهُۥ لَحَقُّ ٱلْيَقِينِ ۝٥١ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ۝٥٢

او بېشکه دغه (قرآن) خامخا (عین) حق یقین (محض او د منلو وړ ـ قابل) دی. پس تسبیح پاکي وو‌ایه په نامه د رب خپل چې له ګردو څخه عظیم ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې دا کتاب خو داسې حق او رښتیا دی چې له حده تېر د منلو وړ (لایق) دی، او د هغه مضامین له سره تر آخره پورې رښتیا او هیڅ یو شک او شُبهه په کې نشته، ښایي چې هر سړی په هغه باندې ایمان راوړي، او تل د الله تعالی په عبادت او تسبیح او تحمید کې مشغول اوسي.

تمّت سورة الحاقة بفضل الله ومنّه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الْمَعَارِجِ

«د (المعارج) سورت مکّي دی، (۴۴) آیتونه (۲) رکوع لري، په نزول کې (۷۹) او په تلاوت کې (۷۰) سورت دی، وروسته د (الحاقة) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَاَلَ سَآئِلٌۢ بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ ۝ لِّلْكٰفِرِيْنَ لَيْسَ لَهٗ دَافِعٌ ۝

وغوښت غوښتونکي یو عذاب واقع کېدونکی لوېدونکی. (منکرانو) کافرانو لره چې نشته هغه ته دفع کوونکی (چې راشي).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعني پیغمبر تاسې ته عذاب غوښتی دی، چې هغه هیڅوك له تاسې څنې نشي لرې کولی»، یا به غوښتونکي کفّار وي چې ویل به یې: آخر هغه عذاب ولې ژر نه راځي چې وعده یې مونږ ته راکړی شوې ده؟ ای الها ! که د محمد دا وینا په رښتیا وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه تیږې ولې نه وریږي؟ دا خبرې به یې د انکار او تمسخر له لارې کولې.

مِّنَ اللهِ ذِى الْمَعَارِجِ ۝

له طرفه د الله چې څښتن د لویو لوړو (اوچتو) زینو دی.

تفسیر: یعني پرښتې او د مسلمانانو ارواح ګرد اسمانونه درجه په درجه طی کوي، د هغه دربار ته ورنژدې کیږي، او دا درجې د مسافت او د لرېوالي او نژدېوالي له پلوه سره مختلفې او متفاتې دي، او فرق او توپیر لري، ځینې داسې چې: په یوه رپه کې د هغه د لوړوالي سبب کېدی شي، لکه د اسلام کلمه په ژبه سره ویل، او ځینې داسې دي چې یوه ګړئ په هغه سره ترقي حاصلیږي لکه اودس او لمونځ کول، او ځینې په پوره ورځ کې لکه روژه یا په کامله میاشت کې لکه د رمضان د میاشتې روژه نیول، او ځینې په پوره یو کال لکه حج کول، (وعلی هذا القیاس) همدا راز د پرښتو او د ارواحو عُروج چې په هر کار باندې مقرر دی، وروسته له دې چې له هغه څنې فراغت ومومي، هم مختلف او متفاوت دي، او د قدوس الله تعالی تدبیر او انتظام هسك او ټیټې بېشماره درجې لري.

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوْحُ اِلَيْهِ

چې خیژي ملائکې پرښتې او روح (جبریل) په طرف د هغه.

تفسیر: یعني پرښتې، جبریل علیه السلام وغیره الله تعالی طرف ته خیژي، او یا پرښتې او د نورو بندګانو ارواح الله تعالی ته خیژي.

فِىْ يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗ خَمْسِيْنَ اَلْفَ سَنَةٍ ۝

په هغه ورځ کې چې ده اندازه د هغې پنځوس زره کاله (په نسبت سره کافرانو ته).

تفسیر: د قیامت ورځ د پنځوسو زرو کلونو په مېچ ده، یعني له اولې شپېلۍ (صور) څخه تر هغه پورې چې جنّتیان په جنّت کې او دوزخیان په دوزخ کې ننوځي؛ پنځوس زره کاله تیرېږي.

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾

نو صبر وکړه (ای محمده !) صبر جمیل ښکلی (بې له شکوه ـ شکایت ـ جزع ـ فزع).

تفسیر: یعنې که دا کافران د انکار او تمسخر له لارې شورماشور کوي چې ژر هغه ټاکلی عذاب راورسیږي، بیا هم تاسې تلوار مه کړئ !، بلکه په صبر او استقلال سره اوسئ !، مه موږ زړه تنګوئ !، او نه د شکایت الفاظ ښایي د تاسې له خولې څخه ووځي !، دا ستاسې صبر او د دوی تمسخر او ملنډې وهل به ضرور خپله اغېزه او اثر ښکاره کوي.

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾

بېشکه دغه (منکران) ویني هغه (عذاب یا قیامت) لرې. او موږ وینو هغه (عذاب یا قیامت) نژدې.

تفسیر: یعنې د دوی په خیال کې د قیامت راتګ لرې ورځې، بلکه د دوی په زعم وقوع یې هم ممکن نه دی، او په عقل کې یې له سره نه ځايېږي، او موږ یې ډېر نژدې ګڼو، او هسې بولئ چې اوس راځي.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾

هغه ورځ (به واقع شي پر منکرانو عذاب) چې وګرځي اسمان په شان د قلعي ژېړ ویلي شوی یا (تورې خټې د تېلو). او وبه ګرځي غرونه په شان د وړۍ نداف وهلې رنګارنګ.

تفسیر: وړۍ مختلف او راز راز رنګونه لري، او د دغو غرونو رنګونه هم سره مختلف او راز راز دي، لکه چې الله تعالی د «فاطر» سورت په څلورمه رکوع (٢٧) آیت کې فرمايي: ﴿وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ﴾ او د «القارعه» په سورت کې یې فرمایلي دي: ﴿كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ﴾ «یعنې غرونه لکه رنګینې وهلی شوې وړۍ غونډې به وي»، دا خوا او هغه خوا به رغړې رارغړې.

وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ

او نه کوي پوښتنه یو دوست له بل دوسته (ځکه چې مشغول به وي په ځان خپل، اګر که په نظر ورځي دوی ته هغوی). او ښه به یې پېژني.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعنې ګرد به سره په نظر راځي، او دا به ورښکارېږي چې د دوی دوستي چټې او بېکاره وه»، هر یو به د بل حال او احوال ګوري، مګر یو له بل سره څه مرسته او حمایت نشي کولی، او هر یو به پخپل فکر کې ډوب تللی وي.

يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ
الَّتِي تُؤْوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنجِيهِ ﴿١٤﴾

خوښوي به مجرم ګنهګار (کافر) چې فدیه ورکړي له عذابه د دغې ورځې په ځامنو خپلو سره. او ملګرې ښځې خپلې سره، او ورور سره. او خپلوانو قبیلو خپلو سره هغو سره

چې ځایونه یې ورکول دوی ته په دنیا کې. او هغه ځوك چې په ځمکه کې دي ټول، بیا وژغوري ځان خپل.

تفسیر: یعنې غواړي چې ګرد کور او کهول او خپل که یې له لاسه پوره وي او په درد یې وخوري له خپل ځانه قربان کړي، او پخپله فدیه کې یې ورکړي، او خپل ځان وژغوري، مګر دا به امکان ونه لري، او خلاص به نشي له عذابه ځکه چې:

كَلَّآ ۖ إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِّلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾

نه ده داسې چې ارزو کوي دوی. بېشکه دا (اور د دوزخ) لمبې وهونکی دی. ویستونکی دی (له کفّارو څخه) د اینې (یا د پوستکو د لاسو او د پښو د دوی).

تفسیر: یعنې هغه اور به مجرم کله پرېږدي، هغه به یې پوستکی وباسي، او تر اینې (جګر) پورې یې رسیږي، او اینه یې هم ترې وباسي.

تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾

رابولي (دا دوزخ) هغه ځوك چې شا یې کړې وي او مخ یې ګرځولی وي (له ایمانه). او ټول کړی یې وي (مال) نو ساتلی یې وي (د الله حق یې ترې نه وي ورکړی).

تفسیر: یعنې د دوزخ له لوري به یو راښکودل او نارې او سورې وي، هومره سړي چې په دنیا کې د حق او رښتیا په لوري شاه اړولې او د ښو چارو څنې یې مخ ګرځولی وي، او د مالونو او شتو په ټولولو او کلکو ساتلو کې مشغول؛ هغه ګرد به د دوزخ په لوري راښکودل کیږي.

إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾

بېشکه انسان بني آدم پیدا کړی شوی دی هلوع حارص بې صبره. کله چې ورسیږي ده ته شر خرابي؛ صبر نه کوي فریاد کوي. او کله چې ورسیږي ده ته ښېګڼې؛ نو بې توفیق کیږي منع کوونکی شي (حق لره).

تفسیر: یعنې په هیڅ لوري پخپلې بهادرۍ، کلکتوب، پوخوالي، قوت او همّت نه ورښکاروي، که فقر، فاقه، ناروغي او سختي پرې راشي؛ نو بې صبري ورښکاروي، ویریږي او ناامیده کیږي، او هسې ګڼي چې اوس د هغه لپاره هیڅ یوه لاره نه ده پاتې، چې په هغې کې له هغه ربړ او مصیبت نه ځان وژغوري، که مال، شته، دولت، روغتیا، عظمت او پت ور په برخه شي؛ نو د ښېګڼې لپاره به هیڅ خپل لاس نه غځوي، او د الله تعالی په لاره کې هیڅ یو شی په اخلاص او مینې سره نه لګوي، هو ! هغه سړی له دې وینا څنې مستثنی دی، چې د هغوی بیان دغه دی چې اوس راځي.

إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾

مګر (نه دي پیدا کړی شوي هلوع هغه) لمونځ کوونکي چې دوی پر لمانځه خپل دائم قائم دي. او هیڅکله او هیچېرې هیڅ یو لمونځ ترې نه فوت کیږي.

تفسیر: یعنې د لمانځه ناغه کوونکي نه دي، بلکه په مداومت او انتظام او التزام سره یې کوي، او د لمانځه په حالت کې په ډېر سکون او اطمینان سره سم برابر لمونځ کوي، او تل لمانځه ته متوجّه وي.

وَالَّذِينَ فِيٓ أَمۡوَٰلِهِمۡ حَقّٞ مَّعۡلُومٞ ۝٢٤ لِّلسَّآئِلِ وَٱلۡمَحۡرُومِ ۝٢٥

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې په اموالو د هغوی کې حق برخه معلومه وي (له زکات او صدقات). لپاره د غوښتونکیو (فقیرانو) او محروم (فقیرانو چې سوال نه کوي).

تفسیر: د «المؤمنون» په سورت کې د دې تفسیر شوی دی.

وَٱلَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوۡمِ ٱلدِّينِ ۝٢٦

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې مصدق باور کوونکي دي په ورځ د انصاف جزاء باندې.

تفسیر: یعنې د همدې یقین په بناء باندې ښه کارونه کوي، چې په هغه ورځ به یې په کار ورځي.

وَٱلَّذِينَ هُم مِّنۡ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشۡفِقُونَ ۝٢٧

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی له عذابه د رب خپل وېرېدونکي وي (اګر که په عبادت کې یې ډېر کوښښ هم کړی وي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی له عذابه ویرېږي، او په خرابو کارونو پسې هیڅ نه ګرځي، ځکه چې:

إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمۡ غَيۡرُ مَأۡمُونٖ ۝٢٨

بېشکه له عذابه د رب؛ دوی نه دي پر امن کړی شوي (بلکه تل ترې ویرېږي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عذاب داسې یو شی نه دی چې بنده د هغه له لوري ځنې مأمون شي، او بې وېرې کېني. بالخاصه منکران او مجرمان خو له سره ترې په امان نه دي.

وَٱلَّذِينَ هُمۡ لِفُرُوجِهِمۡ حَٰفِظُونَ ۝٢٩ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزۡوَٰجِهِمۡ أَوۡ مَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُهُمۡ فَإِنَّهُمۡ غَيۡرُ
مَلُومِينَ ۝٣٠ فَمَنِ ٱبۡتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡعَادُونَ ۝٣١

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی د خپل شهوت د ځایونو ساتونکي دي. مګر په ښځو خپلو باندې او په هغې وینځې خپلې باندې چې یې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی، نو بېشکه دوی نه دي ملامت کړی شوي (ځکه چې خپلې ښځې -وینځې پرې حلالې دي). نو هغه چې غواړي پرته له دغو ځخه؛ پس همدوی دي له حده تېرېدونکي.

تفسیر: یعنې که څوك پرته له خپلې حلالې ښځې یا وینځې ځنې بل کوم ځای د شهوت د قضاء لپاره ولټوي؛ نو هغه د اعتدال د حد او جواز څخه د باندې قدم ږدي، نو متعه موقّته، بهیمه او استمناء (په لاس سره منی ایستل) او نور ناروا دي.

وَٱلَّذِينَ هُمۡ لِأَمَٰنَٰتِهِمۡ وَعَهۡدِهِمۡ رَٰعُونَ ۝٣٢

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی امانتونو خپلو لره او وعدو خپلو لره ساتونکي دي (او په سر یې رسوي).

تفسیر: په دې کې د الله تعالی او د بندګانو د ګردو حقوق راغلل، ځکه د سړي هومره قوّتونه چې شته هغه ګرد د الله تعالی امانت دی، نو ښايي هغه د الله تعالی په راښوولو مواقعو کې صرف کړی شي، او هغه قول او اقرار چې په ازل کې يې تړلی دی؛ له هغه څخه ځنې خپله غاړه ونه غړوي !.

وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې همدوی په شاهدۍ خپلې باندې سم ولاړ وي.

تفسیر: يعنې که ضرورت پېښ شي؛ نو بې له زيادت او لږوالي او لحاظ او رعايت شاهدي ورکوي، او حقه خبره هيڅکله نه پټوي.

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې همدوی پر لمانځه خپل باندې ساتنه کوي (پخپلو وختونو يې اداء کړي).

تفسیر: يعنې د لمونځونو د اوقاتو، شرائطو، او آدابو ځنې باخبر وي، او د هغه صورت او حقيقت د ضايع کېدلو ځنې تل خپل ځان ساتي.

أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

دغه کسان به (چې موصوف په دغو اتو صفاتو دي) په جنّتونو کې به وي مکرّم عزّتمن کړی شوي.

تفسیر: يعنې د جنتيانو همدا اته صفتونه دي، چې په لمانځه سره او په لمانځه باندې ختم شوي دي تر څو معلوم شي چې لمونځ د الله تعالی په دربار کې څومره مهتمّ بالشأن او الزم او ضروري عبادت دی، د هر يوه مسلمان په وجود کې چې دا صفات او ستاينې وي؛ نو په هغه کې به د «هلوع» مذمّت نه وي.

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا

نو څه شوي دي هغو کسانو لره چې کافران شوي دي چې طرف ستا نه راځغاستونکي دي. له ښي لوري څخه او له کيڼ لوري څخه ناست ډلې ډلې (حلقه) وهونکي. آيا طمع کوي هر سړی له دوی ځنې چې داخل به کړی شي په جنّت د نعمتونو کې؟. نه ده داسې (چې دوی طمع کوي د دخول د جنّت).

تفسیر: ابن کثير (رحمه الله) د دې آيتونو مطلب داسې اخيستی دی: يعنې ستاسې په لوري دا منکرين ولې په ډېره جلدۍ او تلوار سره درځغلي او منډې وهي، او ښي او کيڼې خوا ته ډلې ډلې پنډېږي، يعنې د پاک قرآن له اورېدلو ځنې ولې دومره تور خوري او بد وړي او تښتي؟ نو آيا سره له دې وحشت او نفرت دوی داسې توقّع او هيله هم لري چې له دوی څخه به هر يو سړی بې له اند ېښنې جنت ته ننوځي؟ هر ګز داسې نه ده، (هذا کما قال الله تعالی: ﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ﴾ د «المدثر سورت» دويمه رکوع).

إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

بېشکه مونږ پیدا کړي مو دي دوی له هغې (نُطفې) څخه چې پرې پوهیږي دوی (چې ضعیفه او حقیره ده).

تفسیر: یعنې د خاورې غوندې یو حقیر شي یا له مني غوندې شي څنې پیدا شوي، هغه چېرې د جنت ورو وي تر څو چې په ایمان او وحدانیت سره خپل ځان پاک نه کړي، او په ربنتیا سره معظم او مکرّم نه شي.

فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ وَٱلْمَغَٰرِبِ

نو قسم خورم په رب (مالك) د مشرقونو او (په رب مالك د) مغربونو.

تفسیر: لمر، سپوږمۍ او نور ستوري هره ورځ له یوه نوي ځایه راڅرګندیږي، او په یو نوي ځای راپټیږي، نو د دې نقطو په اعتبار یې مشارق او مغارب ورته وویل.

إِنَّا لَقَٰدِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾

بېشکه مونږ خامخا قادر یو. په دې باندې چې بدل راوړو خیر ډېر غوره له دوی څخه، او نه یو مونږ عاجزی کړی شوي (له ارادې خپلې).

تفسیر: یعنې کله چې د هغوی په ځای له هغوی څنې ښه سړي راوستلی شو؛ نو پخپله دوی ولې نشو ژوندي کولی؟ یا دا مطلب: پرېږدئ چې دا د مکې کافران خندا او مسخرې وکړي، او ملنډې ووهي، مونږ به د اسلام د خدمت لپاره له دوی څنې غوره قوم راولو، لکه چې د قریشو په ځای یې د مدینې انصار ودرول، او مکه والان بیا د هغوی د واک څنې بهر ونه وتی شو، او په پای کې یې د خپلو شرارتونو خوند وڅکو.

تنبیه: د «مشارق» او «مغارب» قسم ښایي د دې لپاره یاد کړی وي، چې هغه الله تعالی چې هره ورځ مشرق او مغرب بدلوي؛ نو آیا هغه ته ستاسې بدلول کوم سخت او مشکل کار دی؟.

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾

نو پرېږده دوی (ای محمده !) چې ننوځي مشغولیږي په باطلو کې او لوبې کوي په دنیا کې تر هغه پورې چې پیوست شي دوی له هغې ورځې خپلې سره چې وعده یې کړی شوې ده له دوی سره (چې بدر یا قیامت دی).

تفسیر: یعنې د لږو ورځو څنډه دی، بیا به د هغوی سزا یقیني وي.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾

هغه ورځ چې بهر راویستل شي دوی له قبرونو څخه چې ځغلېدونکي به وي لکه چې دوی په طرف د نښو چابک ځغلي.

تفسیر: یعنې څرنګه چې څوك د کومې خاصې نښې او علامې په لوري په منډو سره ځغلي، او یو له بله غواړي چې ژر ورسیږي.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

حال دا چې ذليلې خوارې به وي ستر ګې د دوی چې پټ کړی به وي دوی لره ذلت خواری، دا ورځ ده (هغه د قيامت) چې وو دوی چې وعده ورسره کړی شوې وه (په دنيا کې).

تمّت سورة المعارج بفضل الله ومنّه وكرمه.

سُوْرَةُ نُوْحٍ

«د (نوح) سورت مکّي دی، (۲۸) آیتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۱) او په نزول کې هم (۷۱) سورت دی، وروسته د (النحل) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اِنَّاۤ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖۤ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ①

بېشکه مونږ لېږلی وو مونږ نوح طرف د قوم د ده ته په دې سره چې وویروه ته قوم خپل پخوا له هغه ځنې چې راشي دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: یعني پخوا له دې چې په دنیا کې د خپل کفر او شرارت لامله له یو لوی طوفان سره مقابل او په آخرت کې د دوزخ له عذاب سره مخامخ شي، ښايي چې مؤمنان شي.

قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّيْ لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ② اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ وَاَطِيْعُوْنِ ③

وويل (نوح) ای قومه ځما ! بېشکه زه تاسې ته ویروونکی ښکاره یم (په دې سره چې وایم تاسې ته) چې بندګي کوئ تاسې الله ته، او وویرېږئ له الله ځنې، او ومنئ تاسې ځما خبرې !.

تفسير: یعني له الله تعالی څخه وویرېږئ !، او کفر او معصیت پرېږدئ !، او د اطاعت او عبادت لارې خپلو ځانونو ته غوره کړئ !.

يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ

چې وبښي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او وروستي به کړي (الله) تاسې (بې له عذابه) تر نېټې په نامه کړی شوې پورې (چې نېټه د موت ده).

تفسير: یعني که ایمان مو راوړو؛ نو پخوا له ایمانه هغه حقونه چې تاسو تلف کړي دي هغه به دروبښلی شي، او د کفر او شرارت لامله د کوم عذاب راتلل چې مقدّر وو؛ هغه به د ایمان راوړلو ځنې وروسته نه راځي، بلکه تاسې ته مهلت درکاوه شي چې خپل طبیعي عمر سر ته ورسوئ، او د نورو ساکښانو (ژوندیو) د موت او د حیات له عمومي قانون سره سم په مقرر شوي وخت کې پر تاسې باندې مرګ راځي.

اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ ۘ

بېشکه چې اجل نېټه د الله کله چې راشي؛ نه وروستی کیږي.

تفسير: یعني د ایمان د نه راوړلو په صورت کې د هغه عذاب وعده چې شوې ده، که هغه پر سر باندې ودرېږي؛ نو څوک یې مخه نشي نیولی، او نه د یوې شېبې وړاندې وروسته کیږي.

لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۴﴾

که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ.

تفسير: يعنې که تاسې پوهه لرئ؛ نو دا ګردې خبرې د پوهېدلو او د عمل کولو وړ دي.

قَالَ رَبِّ اِنِّيْ دَعَوْتُ قَوْمِيْ لَيْلًا وَّنَهَارًا ﴿۵﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَآءِيْٓ اِلَّا فِرَارًا ﴿۶﴾

وويل (نوح) اى ربه ځما ! بېشکه ما ومې باله قوم خپل (توحيد ته) شپه او ورځ (تل). نو زيات نه کړ دوى ته دعوت بلنې ځما مګر تېښته (له ايمان او اطاعت څخه).

تفسير: يعنې نوح عليه السلام تر نهه نيم سوو کلونو پورې دوى ويوهول، کله چې د اميد هيڅ يوه هيله ورته پاتې نشوه؛ نو مأيوس او خفه شو، د الله تعالى په دربار کې يې عرض وکړ چې اى الله ! ما له خپل لورې د دعوت او تبليغ حق اداء کړ، او يوه شېبه مې هم څه معطّلي او ډيل نه دى کړى، د ورځې په رڼا او د شپو په تيارو کې مې تل تر تله ستا په لورې بلنه کړې ده، مګر نتيجه داسې شوه چې هر څو هر څومره مې چې دوى ستا په لورې وبلل؛ دوى هومره له تا څخه لرې شول.

وَاِنِّيْ كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوْٓا اَصَابِعَهُمْ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ

او بېشکه زه هر کله چې وبولم دوى (توحيد او اطاعت ته) د دې لپاره چې وبښې ته دوى؛ نو ننباسې دوى ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې (چې ځما دعوت وا نه ورې).

تفسير: ځکه چې هغوى ځما د خبرو اورېدل نه غواړې، او دايې پر ځان اخيستې ده چې دا غږ خامخا د هغوى غوږونو ته ونه رسيږي.

وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ

او چاپېر کړې نغښتلې يې وو ځانونه خپل په جامو خپلو (لپاره د دې چې ما ونه وينې).

تفسير: تر څو هغوى ځما او زه د هغوى صورت ونه ګورم، که کوم وخت په ګوتو سره هغوى غوږونه په ښه ډول بند نشي.

وَاَصَرُّوْا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿۷﴾

او همېشه والى کوي (په کُفر خپل) او سرکشې کوي (له متابعته ځما) سرکشې کول.

تفسير: يعنې په هيڅ ډول هغوى له خپلې طريقې څخه مخ اړوونکي نه دي، او د هغوى غرور دوى ته اجازه نه ورکوي چې ځما د اسلامي دعوت خبرو ته غوږ کيږدي.

ثُمَّ اِنِّيْ دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿۸﴾

بيا بېشکه ما وبلل دوى په ښکاره (بلنې سره).

تفسير: يعنې د هغوى په مرکو او جرګو کې مې ويناوې وکړې، او په مجلسونو کې مې هم دوى په ښه شان سره ويوهول.

ثُمَّ اِنِّیْۤ اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَ اَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًا ۙ﴿۹﴾

بیا بېشکه ما ښکاره وینا وکړه دوی ته، او په پټه مې وینا وکړه دوی ته.

تفسیر: یعنې پرته له جرګو او مجامعو څخه مې هم ګوښې له هغوی سره خبرې وکړې، او صافې مې هم هغوی ته وویلې، او په اشارو او کنایو مې هم وپوهول، په لوړ غږ مې هم وینا وکړه، او په ورو مې هم وویل، لنډه یې دا چې د پند هیڅ یو عنوان او هیڅ یو رنګ مې هم پرې نښود.

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ غَفَّارًا ۙ﴿۱۰﴾

نو ومې ویل دوی ته: ښښنه وغواړئ له ربه خپله (له شرکه)، بېشکه هغه (الله) دی ډېر ښښونکی (توبه کوونکیو لره هر کله چې توبه وباسي).

تفسیر: یعنې سره له سلهاوو کلونو له پوهولو څخه چې په تاسې باندې یې څه اثر ونه کړ، که اوس څما دا خبرې ومنئ، او د خپل حقیقي مالك په لوري مو سرونه ټیټ کړئ، او له هغه څنې د خپلو تېروتنو او خطاوو ښښنه وغواړئ، نو ستاسې هغه پخواني ګناهونه او قصور ښښل کیږي، ځکه چې الله تعالی لوی ښښونکی دی، او ستاسې هغه ګرد پخواني ګناهونه به درمعافوي.

یُّرْسِلِ السَّمَآءَ عَلَیْكُمْ مِّدْرَارًا ۙ﴿۱۱﴾ وَّ یُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَّ بَنِیْنَ وَ یَجْعَلْ لَّكُمْ جَنّٰتٍ وَّ یَجْعَلْ لَّكُمْ اَنْهٰرًا ؕ﴿۱۲﴾

راو به لیږي باران پر تاسې باندې ډېر اورېدونکی. او در ډېروي، کومك به کوي له تاسې سره په مالونو او ځامنو سره، او وبه ګرځوي تاسې ته باغونه او وبه ګرځوي تاسې ته ویالې.

تفسیر: یعنې د ایمان او استغفار په برکت به هغه قحط او سوکړه چې له څو کلونو راهیسې په هغه کې اخته یئ لرې کیږي، او الله تعالی ډېرې ښې ورېدونکې وربځې درلیږي، چې د هغه د ورېدو لامله به مو کښتونه او باغونه اوبه کیږي، مېوې او غلې ډېرېږي، څاروي او نور ساکښان به څربیږي، شودې او غوړي به ډېریږي، او هغه ښځې چې د کفر او معصیت له سببه اوس شنډې شوي دي؛ هلکان به وځېږوي، لنډه یې دا چې د دنیا د عیش او نشاط سره د آخرت لویې درجې هم مومئ.

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُوْنَ لِلّٰهِ وَقَارًا ۚ﴿۱۳﴾

څه شوي دي په تاسې باندې چې امید هیله نه لرئ له الله څخه د عظمت او لویې، او یا له الله څخه د وقار لویې عزّت.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له لویې څنې ښایی امید وکړی شی که تاسې د هغه امر ومنئ نو تاسو ته به لویې عزت او وقار دروبښی او یا دا مطلب چې تاسې د الله تعالی په لویې باندې ولې اعتقاد نه لرئ؟ او د هغه د عظمت او جلال څنې ولې نه ویرېږئ؟.

وَ قَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿۱۴﴾

او (حال دا دی چې) په تحقیق پیدا کړي یې یئ تاسې تېرېدونکي په مختلفو حالاتو، او یا راز راز.

تفسير: يعنې د مور په ګېډه کې مو ډول ډول رنګونه بدل کړل، او د اصلي مادې څخه اخيستی تر مړينې پورې سرې په راز راز بڼو (صورتونو) او رنګارنګ اشکالو اوړي رااوړي، او له ډېرو اطوارو ادوارو سره مخامخ کيږي.

أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾

آيا نه ګورئ تاسې څرنګه پيدا کړي دي الله اووه اسمانونه لاندې باندې، او ګرځولې يې ده سپوږمۍ په دې اسمانونو کې رڼا روښانه، او ګرځولی يې دی لمر ډيوه بله روښانه.

وَاللَّهُ أَنبَتَكُم مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾

او الله زرغون پيدا کړي يئ تاسې له ځمکې څنې زرغونېده پيدا کېده.

تفسير: يعنې له ځمکې څخه يې په ډېر پوخوالي سره پيدا کړ، اول يې ځمونږ پلار آدم عليه السلام له خاورې څخه پيدا کړ، بيا يې نطفه چې له هغه څخه ووړکي پيدا کيږي، او د غـذاءاو د خوړو خلاصه او جوهر دی، او د ځمکې له عناصرو څنې پيدا کيږي.

ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾

بيا به نبناسي تاسې (پس له مرګه) په هغې (ځمکې) کې، بيا به راوباسي تاسې (له قبورو څخه عند البعث) رايستل.

تفسير: يعنې وروسته له مړينې څخه بيا له خاورې سره ګډېږئ، بيا د قيامت په ورځ له هغه څنې راځېژئ.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِّتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾

او الله ګرځولې ده تاسې ته ځمکه غوړولی فرش. تر څو چې لاړ شئ تاسې له دغې (ځمکې) نه پر لارو لويو ارتو باندې.

تفسير: يعنې پر هغه باندې کېنئ، ګرځئ، لاندې باندې ورشئ، او اوده شئ، په هر لوري يې ارتې لارې درايستلې دي، که يو سرې وغواړي او لازم وسايل ورسره وي؛ نو په ټوله ځمکه باندې چورلېدلی شي، او د لارې د نشتوالي لامله به هيڅ يو مشکلات نه ورپېښيږي.

قَالَ نُوحٌ رَّبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾

وويل نوح: ای ربه ځما ! بېشکه دوی نافرماني وکړه له ما څخه، او متابعت يې وکړ د هغه چا چې نه يې دی زيات کړی ده ته مال د ده، او اولاد ده (په هيڅ بابت کې) پرته له زيانکارۍ ګمراهۍ.

تفسير: يعنې د خپلو مشرانو خبرې يې واورېدې، چې د هغوی په مال او اولاد کې هيڅ يو ښه والی او بهتري نشته، بلکه دوی پر هغوی باندې ورغونډ شول، او د همدې لامله هم مشران له دين څنې بې برخې شول، او هم يې د ډېر تمرّد او تجبّر په سبب کشران محروم کړل.

وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾

او مکر وکړ دغو (رؤساوو د دوی) مکر ډېر لوی.

تفسیر: یعنې ګرد یې وپوهول چې د هغه خبره ونه مني، او راز راز تکلیفونه ور ورسوي.

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ

او وویل (مشرانو کشرانو ته) چې مه پرېږدئ تاسې (عبادت د) معبودانو خپلو.

تفسیر: یعنې د خپلو معبودانو په عبادت او حمایت باندې ټینګ اوسئ !، او د نوح په لمسون باندې مه غولېږئ !.

وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾

او مه پرېږدئ (عبادت د هغه بُت چې) وَدّ (نومیږي) او مه (پرېږدئ عبادت د هغه بت چې) سُواع (نومیږي) او مه (پرېږدئ تاسې عبادت د هغو بُتانو چې) یغُوث او یعُوق او نسر (نومیږي).

تفسیر: دا د هغو بتانو نومونه دي چې د هر مطلب لپاره یې یو بېل بُت جوړ کړی وو، په ځینو روایتونو کې راغلي دي چې په پخوانیو زمانو کې ځینې لویان هسې تېر شوي وو، چې خلقو له هغوی سره ډېره مینه درلوده (لرله)، کله چې هغوی مړه شول؛ نو د شیطان په لمسولو او غولولو خلقو د هغوی تصویرونه د یادولو په ډول ودرول، بیا یې د هغوی په تعظیم باندې شروع وکړه، ورو ورو یې د هغوی په بندګۍ باندې شروع وکړه (العیاذ بالله).

وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا ۖ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾

او په تحقیق ګمراه کړي دي (دغو مشرانو په سبب د عبادت د بُتانو) ډېر (کشران خلق)، او مه زیاتوه (ای ربه ځما !) ظالمانو بې انصافانو لره مګر خو ګمراهي هلاك عذاب.

تفسیر: شاه عبد القادر (رحمه الله) لیکي: «یعنې سرګردانه ګرځي، یو سم تدبیر د دوی له لاسو نه دی پوره».

مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا

په سبب د ګناهونو خپلو سره ډوب کړل شول (په دنیا کې په ډېرو دریابي اوبو کې) نو داخل به کړل شي (أخروي) اور ته.

تفسیر: یعنې طوفان راغی، او په ښکاره ډول د لوی بحر په اوبو کې ډوب شول، خو په رښتیا سره د برزخ عذابونو ته ورسېدل، چې ورپسې متّصل د آخرت اور هم هغوی ته تیار دی.

فَلَمْ يَجِدُوا لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَنصَارًا ﴿٢٥﴾

بیا نه موندل دوی د خپلو ځانونو لپاره پرته له الله مددګاران (چې له عذاب څخه یې خلاص کړي).

تفسیر: یعنې هغه بُتان: ود، سواع، یغوث او نور د دوی د دې اړتوب په وخت کې هیڅ په کار ورنغلل، او نه یې مرسته له هغوی سره وکړه.

وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾

او وویل نوح: ای ربه ځما ! مه پرېږده پر ځمکه باندې له کافرانو څخه هيڅ اوسېدونکی (یا ګرځېدونکی، او ټول هلاک کړه). بېشکه ته که چېرې پرېږدې ته دوی؛ نو ګمراهان به کړي دوی (مؤمنان) بندګان ستا، او نه ځېږوي دوی مګر خو فاجر بېباکه ناشکره بدکاره له حقه منکره.

تفسیر: یعنې یو کافر هم ژوندی مه پرېږده ! ځکه چې له دوی ځنې هيڅ یو کافر د دې خبرې لایق او وړ نه دی چې ژوندی پرېښود شي، که له دوی ځنې کوم یو ژوندی پاتې شي؛ نو ځما تجربه دا راښیي چې د هغه له نطفې څخه به هم بې حيا بېباک د حق منکر او بې شرم او ناشکره ځوځات پیدا کېږي، او تر هغه پورې چې له دوی ځنې یو سړی هم پاتې وي؛ نور خلق نه پرېږدي چې په سمه لاره راشي، او ګرد به سره ګمراهان کړي.

رَّبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنٰتِ

ای ربه ځما ! وبښه ما او مور پلار ځما، او هغه څوک چې ننوځي کور ښېرې مسجد ځما ته حال دا چې ایمان لرونکي وي، او (وبښه) ګرد ایمان لرونکي نارینه او ګردې ایمان لرونکې ښځې.

تفسیر: یعنې که سم ځما د مرتبې سره له ما نه کوم تقصیر شوی وي؛ هغه پخپل فضل او کرم سره راوبښه !، او ځما د مور او پلار او هغه ایمانداران چې ځما په کور یا ښېرې یا مسجد کې دي؛ د هغوی ګردې خطاوې ورمعاف کړه !، بلکه تر قیامت پورې هر څومره نارینه او ښځې چې د ایمان په شرف رسېدلي وي؛ هغو ګرد (ټول) وبښه !.

وَلَا تَزِدِ الظّٰلِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

او مه زیاتوه (ای ځما پروردګاره) ظالمانو (کافرانو) لره مګر خو بربادي هلاک (لکه چې هغوی هلاک شول).

تمّت سورة نوح بفضل الله و کرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الۡجِنِّ

«د (الجنّ) سورت مکي دی، (۲۸) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۲) او په نزول کې (۴۰) سورت دی، وروسته د (الأعراف) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلۡ اُوۡحِیَ اِلَیَّ اَنَّهُ اسۡتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الۡجِنِّ

ووایه (ای محمده دوی ته) وحي راغلې ماته چې بېشکه شان دا دی چې واورېده (قراءت ځما) یوه ټولي له پیریانو نه.

فَقَالُوۡۤا اِنَّا سَمِعۡنَا قُرۡاٰنًا عَجَبًا ۙ﴿۱﴾ یَّهۡدِیۡۤ اِلَی الرُّشۡدِ فَاٰمَنَّا بِهٖ ؕ وَ لَنۡ نُّشۡرِكَ بِرَبِّنَاۤ اَحَدًا ۙ﴿۲﴾

نو وویل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بېرته ورغلل چې) بېشکه مونږ وامو ورېد یو قرآن عجیب (په فصاحت او بلاغت سره). چې هدایت کوي لاره ښیي رشد (ایمان او حق) ته، نو ایمان راووړ مونږ پر هغه (قرآن)، او هرګز به شریک نه کړو (پس له دې ورځې) له رب خپل سره بل هیڅوک.

تفسیر: د «أحقاف»په سورت کې تېر شوي دي چې رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د سهار په لمانځه کې قرآنکریم لوست، چې یوه ډله پیریان له هغه ځایه تېرېدل، کله چې د قرآن مجید غږ یې واورېد؛ ټول په هغه باندې مین او د زړه له کومې مسلمانان شول، بیا خپلو تېرو ته بېرته لاړل، او دا ګردې خبرې یې هلته وویلې، چې مونږ داسې یو کلام واورېد چې پخپل فصاحت، بلاغت، حسن الأسلوب، قوت تأثیر، خوږوالي، موعظت، علومو او مضامینو او پندونو په اعتبار ډېر عجیب او غریب دی، د معرفت ربّاني او رشد دنیوي او فلاح أخروي په لورې لار ښیي، نو ځکه په مجرد د اورېدلو بلا توقّف پر هغه مو یقین وکړ، او هیڅ یو شک او شُبهه ځمونږ په زړونو کې پاتې نشوه، چې داسې خبرې پرته د الله تعالی د بل چا نه دي، اوس مونږ سم د هغه له تعلیم او هدایت سره عهد کوو چې وروسته له دې نه مونږ هیڅ یو شی د الله شریک نه ګڼو.

وَّ اَنَّهٗ تَعٰلٰی جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَّ لَا وَلَدًا ۙ﴿۳﴾

او بېشکه شان دا دی چې لوی دی شأن لویي د رب ځمونږ، نه ده نیولې (الله) ښځه او نه اولاد (لکه چې وایي د پیریانو او د انسانانو کفّار او مشرکان).

تفسیر: یعنې ښځه او اولاد لرل د الله تعالی له شان او عظمت څخه منافي دي.

وَّ اَنَّهٗ کَانَ یَقُوۡلُ سَفِیۡهُنَا عَلَی اللّٰهِ شَطَطًا ۙ﴿۴﴾

او (وویل پیریانو قوم خپل ته داسې) بېشکه شان دا دی چې ویل به ناپوه ځمونږ (ابلیس) پر الله باندې خبرې لوېې لرې له حق صواب.

تفسير: يعنې ځمونږ په منځ کې هغه بېوقوفان چې د الله تعالی په نسبت داسې چټې خبرې له خپل ځانه جوړوي، او لويې يې کړې وي، د هغوی په منځ کې له ګردو څخه لوی ناپوه ابليس دی، ښايي خاص همدغه شيطان د (سفيه) له لفظ څخه مراد وي.

وَّاَنَّا ظَنَنَّآ اَنۡ لَّنۡ تَقُوۡلَ الۡاِنۡسُ وَالۡجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۝۵

او بېشکه مونږ ګمان کاوه چې هيڅکله به نه وايي انسانان او پيريان پر الله باندې دروغ.

تفسير: يعنې ځمونږ په خيال کې داسې راتلل، چې دومره زيات انسانان او پيريان چې په دوی کې لوی سړي او پوهان هم شته؛ څرنګه سره يو ځای شوي د الله تعالی په نسبت دروغ خبرې جوړوي، او داسې جرأتونه کوي؟، په همدې ځُرت کې مونږ لاره غلطه کړې، اوس د پاک قرآن له اورېدلو څخه هغه ګردې غلطې خبرې او دروغ راښکاره شوي، او د خپلو مشرانو د تقليد څخه مو ځانونه وژغورل.

وَّاَنَّهٗ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الۡاِنۡسِ يَعُوۡذُوۡنَ بِرِجَالٍ مِّنَ الۡجِنِّ فَزَادُوۡهُمۡ رَهَقًا ۝۶

او بېشکه شان دا دی چې وو به ډېر سړي له انسانانو څخه چې پناه به يې غوښتله په سړيو له پيريانو څخه، نو زياته کړه دغو انسانانو دغو پيريانو لره سر کشي (په سبب د استعاذې پناه غوښتو د دوی له جنّاتو نه).

تفسير: په عربو کې جهالت ډېر وو، له پيريانو ځنې به يې د پټو خبرو پوښتنې کولې، او د هغوی په نامه به يې نذرونه په غاړه اخيستل او ورکول به يې، کله به چې د کومې جوپې پړاو يا د تېرېدلو لاره پر کومې وېروونکې کندې يا ځای باندې لوېده؛ ويل به يې چې: مونږ د دې ځای د پيريانو د هغه مشر په حلقه کې ننوځو، او ننګ وروړو چې د دې سيمې د پيريانو سردار دی، تر څو مو هغه د خپل لاس لاندې د پيريانو له شره وساتي، له داسې خبرې به پيريان لا مغرورېدل، او په سر به يې ختل، او له بل لوري د داسې شرک لامله د انسانانو عصيان او طغيان لا پسې زياتېده، کله چې دوی پخپله پر خپلو ځانونو باندې پيريان مسلطول؛ نو هغوی به هم د هغوی په اغواء کې هيڅ لږوالی نه کاوو، په پای کې پاک قرآن د دې ګردو خرابيو بېخ وويست.

وَّاَنَّهُمۡ ظَنُّوۡا كَمَا ظَنَنۡتُمۡ اَنۡ لَّنۡ يَّبۡعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا ۝۷

او بېشکه دوی ګمان کړی دی لکه چې ګمان کړی دی تاسې، چې هر ګز به پورته نه کړي الله هيڅوک (پس له مرګه له قبره).

تفسير: مسلمانان پيريان دا ګردې خبرې له خپلو قومونو سره کوي، يعنې لکه چې تاسې خيال کوئ د ډېرو سړيو خيال همداسې دی، چې الله تعالی به مړي هيڅکله له هديرو څخه نه پورته کوي، يا به وروسته له دې نه بل کوم پيغمبر نه مبعوثوي پرته له هغه پيغمبرانو چې پخوا له دې نه مبعوث شوي دي؛ اوس له قرآنه راښکاري چې الله تعالی يو عظيم الشأن رسول رالېږلی چې ګردو خلقو ته دا ور په يادوي، چې تاسې ټول له مړينې څخه وروسته بيا ژوندي کېږئ، او د ذرې ذرې حساب به ورکوئ.

وَّاَنَّا لَمَسۡنَا السَّمَآءَ فَوَجَدۡنٰهَا مُلِئَتۡ حَرَسًا شَدِيۡدًا وَّشُهُبًا ۝۸ وَّاَنَّا كُنَّا نَقۡعُدُ مِنۡهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمۡعِ ؕ فَمَنۡ يَّسۡتَمِعِ الۡاٰنَ يَجِدۡ لَهٗ شِهَابًا رَّصَدًا ۝۹

ښشکه مونږ ورسېدو اسمان ته (لپاره د غوږ نیولو خبرو د ملائکو ته)؛ نو ومو موندو هغه (اسمان) ډک کړی شوی له څوکیدارانو سختو (چې ملائکې دي) او له ستوریو سوځوونکیو څخه. او ښشکه وو مونږ چې کېناستلو پخوا له لېږلو د دې پیغمبر له دې آسمانه په ځایونو د کېناستلو کې لپاره د اورېدلو، نو هغه څوک چې اورېدل غواړي اوس؛ مومي به لپاره د ځان د اور لمبه منتظره (چې سوځوي يې).

تفسیر: یعني مونږ الوتلي نژدې اسمان ته ورسېدو؛ نو هلته مو ولېدل چې ډېرې سختې جنګي پیرې دربدلې دي، چې هیڅ یو شیطان نه پرېږدي چې غیبي خبرې واوري، او هر هغه څوک چې داسې اراده ولري؛ پر هغې باندې د اور لمبه او انګار وریږي، پخوا له دې نه دومره سختي او ساتنه او مخ نیونه نه وه، پیریان او شیطانان به اسمان ته نژدې په پټ ځای کې کېناستل، او د یوه لوري او بل لوري څخه به یې څه خبرې اورېدلې، مګر اوس دومره سختي او انتظام او لار نیونه شته، چې هر څوک د اورېدلو خیال وکړي؛ سمدلاسه پرې شهاب ثاقب ډک مردک اوري، او د هغوی تعاقب کیږي، دا بحث پخوا له دې نه د حجر په سورت او نورو ځایونو کې تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾

او ښشکه مونږ نه پوهېږو (چې دغه منع کېدل څمونږ له اسمانه) آیا شر بد دی چې اراده کړی شوې ده په هغه چا باندې چې په ځمکه کې دي؟ یا اراده کړې ده په دوی باندې رب د دوی د رُشد د لار ښوونې.

تفسیر: یعنې دا نوي انتظامات او د لارو ټینګونه الله تعالی ته ښه معلومه ده چې ولې شوي دي؟ آیا پر دوی د کوم شر اراده شوې، او که د الله تعالی له خوا د دوی په هکله د خیر او هدایت اراده شوې.

وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾

او ښشکه مونږ چې یو ځیني له مونږ څخه نېکان دي (پس له اورېدلو د قرآن) او ځیني له مونږ غیر له دوی دي، وو مونږ ناست پر لارو مختلفو (د ادیانو).

تفسیر: یعني د قرآن مجید له نزول څخه پخوا هم ګرد پیریان په یوه لاره نه تله، ځیني یې ښه او ښایسته وو، او ډېر یې بدکار او بدرنګ وو، په هغوی کې هم فرقې او جماعتونه دي، ځیني مشرکان، ځیني عیسایان، ځیني یهودان او نور دي، او په عملي ډول باندې د هر یوه د عمل لارې بېلې او فکر، عقیده جلا ده، وروسته له هغه چې قرآنکریم راغی، د هغه ښوونه د اختلافاتو او تفرقو لرې کول دي، زیاتره پیریان مسلمانان شول، او ځیني همغسې پاتې دي، ځکه چې داسې خلق چېرې پیدا کیږي، چې ټول د حق په منلو کې لاسونه سره یو کړي، او په یوه سمه لاره باندې لاړ شي، نو هرومرو اوس هم د هغوی په منځ کې اختلاف او جګړه شته.

وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن نُّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾

او ښشکه مونږ یقین مو کاوه چې له سره به مونږ عاجز نه کړو الله په ځمکه کې (چې ترې پټ او خلاص شو) او له سره به مونږ نه کړو عاجز دغه (الله) په تېښتې سره (که ترې وتښتو).

تفسیر: یعني که مونږ قرآن ونه مانه د الله تعالی له سزا څخه نشو ځان ژغورلی، نه په ځمکه کې چېرې ترې پټېدی شو، نه دې خوا نه هغې خوا ترې تښتېدلی یا په هوا کې الوتلی شو.

وَّاَنَّا لَمَّا سَمِعۡنَا الۡهُدٰۤى اٰمَنَّا بِهٖ ؕ

او بېشکه مونږ کله چې واورېد هدايت (د قرآن)؛ نو ايمان راوړ مونږ پر هغه.

تفسير: يعنې مونږ لره د فخر موقع ده، چې په پيريانو کې له ګردو څخه پخوا مونږ قرآن واورېد، او بې له ډيله مو ومانه، او په ايمان راوړلو کې مو يوه شيبه ځنډ ونه کړ.

فَمَنۡ يُّؤۡمِنۡۢ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخۡسًا وَّلَا رَهَقًا ۙ﴿۱۳﴾

نو هغه چې ايمان راوړي په رب خپل باندې؛ نو نه ويريږي له نقصان (د خپلې نېکۍ) او نه له زيادت څخه (په تزييد د بدۍ).

تفسير: يعنې رښتين ايماندار لره د الله تعالى له لوري هيڅ يوه اندېښنه نشته، او نه نقصان وررسيږي، نه يې کومه نيکي او محنت خوشې ځي، او نه بل څوك پرې څه زيادت او زبردستي کولی شي، چې د بل جُرم او ګناه په هغه باندې ورواړوي، لنډه يې دا چې ايمانداران له هر نقصان، تکليف، ذلت او رُسوايي او نورو څخه مأمون او مصون دي.

وَّاَنَّا مِنَّا الۡمُسۡلِمُوۡنَ وَمِنَّا الۡقٰسِطُوۡنَ ؕ فَمَنۡ اَسۡلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوۡا رَشَدًا ﴿۱۴﴾ وَاَمَّا الۡقٰسِطُوۡنَ فَكَانُوۡا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿۱۵﴾

او بېشکه مونږ چې يو ځينې له مونږه مسلمانان دي، او ځينې له مونږ ظالمان کاږه دي (له لارې د حقه په کفر سره)، نو هر هغه چې (الله ته) غاړه کيږدي (او ايمان راوړي)؛ نو دوی قصد کړی دی د سمې صافې لارې. او هر چې کږېدونکي دي له سمې لارې؛ نو وي به دوی دوزخ لره لرګي د (سوځولو).

تفسير: يعنې د قرآن له نزول څخه وروسته په مونږ کې دوه ډوله خلق دي، يو هغه چې د الله تعالى پيغام اوري، او د هغه د احکامو په مقابل کې غاړه ږدي او مسلمانيږي، دوی همغوی دي چې د حق په تلاش کې برياليان شوي دي، او د خپل تحقيق، تفحّص، او تعمّق په وسيله سمې لارې ته رسېدلي دي، بله هغه د بې انصافانو ډله ده چې کږه لاره يې خوښه کړې، او د بې انصافۍ له لورې د خپل پروردګار احکام دروغ بولي، او د هغه له حکم منلو څخه انحراف کوي، دا هغه کسان دي چې هغوی ته د دوزخ او د جهنّم خس وايه شي.

تنبيه: تر دې ځای پورې د مسلمانانو پيريانو د هغه کلام نقل وو، چې هغوی خپل قوم ته کړی وو، وروسته له دې الله تعالى د خپل لورې څخه د نصيحت څو خبرې ارشاد فرمايي:

وَّاَنۡ لَّوِ اسۡتَقَامُوۡا عَلَى الطَّرِيۡقَةِ لَاَسۡقَيۡنٰهُمۡ مَّآءً غَدَقًا ۙ﴿۱۶﴾ لِّنَفۡتِنَهُمۡ فِيۡهِ ؕ

او (بله وحي راغلې ده ماته چې) که دا (خلق اهل د مکې) برابر شي پر طريقه (سمې لارې د اسلام)؛ نو هرومرو به وڅښنوو دوی ته اوبه ډېرې (پس له قحطه) تر څو وازمويو مونږ دوی په دغه (نعمت) کې.

تفسير: يعنې که پيريان او انسانان په سمه لاره باندې تلل؛ نو مونږ به هم د ايمان او اطاعت په ظاهري او باطني خوږو او برکاتو سره دوی خړوبول، او په هغه کې به هغه هم د هغوی ازموينه مقصد وه، چې د دې نعمتونو څخه د منتفع کېدلو په وخت کې دوی ځمونږ شکر اداء کوي، او په طاعت کې ښه ترقي او زيادت ليدل کيږي؟ يا په کفران د نعمت کې اخته شوي هغه اصلي سرمايه او پانګه هم له لاسه وباسي؟.

وَمَنْ يُّعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ۝١٧

او هغه څوک چې مخ واړوي له ذکر (قرآن) د رب خپل؛ نو داخل به يې کړي (الله) عذاب سخت ته.

تفسير: يعني که سړی د الله تعالی له ذکر او ياده مخ واړوي؛ هغه ته به هيڅ ډاډينه او خوشالي نه په برخه کيږي، او تل به د هغه تګ په داسې يوه لاره باندې وي چې له پرېشاني او له ربړو څخه ډک وي، او عذاب يې ګړی په ګړی زيادت مومي.

وَّاَنَّ الْمَسٰجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوْا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا ۝١٨

او (بله وحي راغلي ده ماته) دا چې بېشکه مسجدونه لپاره (د ياد) د الله دي، نو مه بولئ تاسې (په دغو مساجدو کې) سره له الله بل هيڅوک.

تفسير: اګر که الله تعالی ګرده ځمکه د محمّدي امّت لپاره مسجد جوړه کړې ده، ليکن په خصوصيت سره هغه ځايونه چې د مسجدونو په نامه خاص د الله تعالی د عبادت لپاره جوړ شوي دي، هغه لره زيات امتياز دی، چې هلته تللئ پر ته له الله تعالی د بل چا بلل لوی ظلم او ډېر بد شرک دی، مطلب دا چې د خالص واحد الله په لوري راځئ!، او له هغه سره بل څوک مه شريکوئ، او له هغه سره يې مه بولئ!، خصوصا په مسجدونو کې چې د الله تعالی په نامه او يواځې د هغه د عبادت لپاره جوړ شوي دي.

وَّاَنَّهٗ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ

او بله (وحي کړی شوې ده ماته) دا چې بېشکه کله چې ودرېد (لمانځ ته) بنده د الله (محمد).

تفسير: يعني کامل بنده محمد صلی الله تعالی عليه وعلی آله وأصحابه وسلّم.

يَدْعُوْهُ كَادُوْا يَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِ لِبَدًا ۝١٩

چې باله يې دغه (الله)؛ نژدې وو دغه (پيريان) چې کېدل به پر ده باندې سر په سر پرېوتونکي (له جهته د ازدحامه).

تفسير: يعني کله چې محمد صلی الله عليه وسلم ودرېږي، او پاک قرآن لولي؛ نو خلق ډلې ډلې په ګڼ ډول پر دوی باندې توييږي، مؤمنانو د شوق، د مينې او رغبت لامله قرآن اورېده، او کافرانو او منافقانو د عناد او عداوت په سبب پر دوی باندې هجوم کاوه، ځينې مفسّرين د دې آيت دغسې ترجمه کوي: او بله وحي شوې ده ماته چې په تحقيق سره کله چې پورته شو لمانځه ته په بطن نخله کې بنده د الله محمد صلی الله عليه وسلم چې باله يې الله، او عبادت يې ورته کاوه، او قرآن يې لوست، او پيريانو قرائت د ده واورېده؛ نو نژدې وو دوی چې کېدل به په ده باندې پرېوتونکي له جهته د ډېر شوقه او د ازدحامه.

قُلْ اِنَّمَآ اَدْعُوْا رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِهٖٓ اَحَدًا ۝٢٠

ووايه (ای محمده دوی ته) په تحقيق زه بولم (عبادت کوم د) رب خپل، او شريک نه نيسم له دغه (الله) سره هيڅوک.

تفسير: يعني كافرانو ته ووايه چې تاسې د مخالفت په لاره کې دومره هجوم او بيړه ولې کوئ، کومه خبره داسې ده چې په هغې باندې تاسې خفه يئ، زه کومه خرابه او نامعقوله خبره نه کوم، زه خو يوائې خپل رب بولم، او هيڅوک د هغه شريک نه ګڼم، نو په دې کې د جنګ او جګړې سبب څه شى دى؟.

قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾

ووايه (اى محمده! دوى ته) بېشکه زه مالک نه يم، نه توانېږم تاسې لره د څه ضرر (ګمراهئ) او نه د څه رشد خير رسولو (ځکه چې يخپله الله هم ضارّ او هم نافع دى).

تفسير: يعني دا ځما په اختيار کې نه ده، چې تاسې په سمه صافه لاره راولم، او که رانشئ تاسې ته کوم ضرر او نقصان درورسوم، ګردې ښېګڼې او خرابى، هدايت او ضلالت د الله تعالى په واک کې دى.

قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾

ووايه (اى محمده! دوى ته) بېشکه زه چې يم هر ګز به مې خلاص نه کړي له (عذابه) د الله (که چېرې مې په عذاب کړي) هيڅوک او له سره به بيا نه مومم بې له دغه (الله) څخه ځاى د پناهى.

تفسير: يعني تاسې ته ځما ګټه رسول چېرې! ځما خپله ګټه او زيان هم ځما په قبضه او واک او لاس کې نه دى، که بالفرض زه يخپلو فرائضو کې څه سستي او تقصير وکړم؛ نو هيڅوک مې د الله تعالى له عذابه نشي ژغورلى، او هيڅ يو ځاى هم داسې نشته چې هلته وتښتم، او پناه حاصله کړم.

إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ

مګر خو (مالک يم د) تبليغ (د شريعت تاسو ته) له (طرفه د) الله او (تبليغ د) رسالت د دغه (الله).

تفسير: يعني د الله تعالى له لوري پيغام راوړل، او هغه بندګانو ته رسول همدا يو شى دى چې ځما په اختيار کې دى، او همدا فرض دى چې د هغه د اداء کولو لامله زه د الله تعالى په پناه او حمايت کې پاتې کېدى شم.

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾

او هر هغه څوک چې نافرماني کوي د الله او د رسول صلى الله عليه وسلم د دغه (الله)؛ نو بېشکه هغه لره دى اور د دوزخ حال دا چې تل به وي په هغه کې همېشه (چې نه به خلاصيږي ترې هيچېرې).

تفسير: يعني زه د تاسې د ګټې او د زيان مالک نه يم، خو دومره تاسې ته وايم، چې د الله تعالى او ځما د خبرو د نه منلو په سبب تاسې ته ضرور زيان رسيږي.

حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾

تر هغه پورې چې ووينې دوى هغه (عذاب) چې وعده يې ورسره شوې ده؛ نو ژر به پوه شي دوى (په وخت د تعذيب کې چې) څوک دى ډېر ضعيف له جهته د مددګاره، او ډېر لږ له پلوه د شمېره (آيا مؤمنان دي که کافران، بلکه کافران دي).

تفسير: يعني تاسې چې سره راغونډېږئ، او پر مونږ باندې هجوم راوړئ، او داسې ګڼئ چې د محمد صلى الله عليه وسلم او د هغه د ملګريو قوّت او شمېر لږ دى، او ورسره ضعيفان او کمزوران هم دي، نو کله چې د وعدې وخت

راشي؛ هلته به درښکاره شي چې د چا ملګري کمزوري او شمېر يې لږ وو؟ وويل بعض کافرانو چې: دا وعده به څه وخت وي؟ نو الله فرمايي:

قُلْ إِنْ أَدْرِيٓ أَقَرِيبٌ مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّيٓ أَمَدًا ﴿٢٥﴾

ووايه (اى محمده دوى ته) نه پوهېږم چې آيا نژدې دى هغه (عذاب) چې وعده يې درسره کړى شوې ده او که يې مقرره کړې ده هغه لره رب ځما يو زمانه.

تفسير: يعنې د دې خبرې علم ماته نه دى راکړى شوى، چې هغه وعده ژر راتلونکې ده؟ که څه مدّت څخه وروسته؟ ځکه چې د قيامت وخت الله تعالى چاته نه دى ټاکلى، او نه يې چاته ورښکاره کړى دى، دا له هغو پټو خبرو څخه دى چې پرته له الله تعالى ځنې بل هيڅوک په هغې باندې نه دي خبر.

عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ٱرْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ
يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ﴿٢٧﴾

(الله) عالم دى پر غائبو (اشياوو) باندې؛ نونه خبروي په غيبو خپلو باندې هيڅوک. مګر هغه څوک چې راضي وي ترې (او غوره کړى يې وي په اطلاع د غيبياتو) له رسول خپل څخه، نو بېشکه هغه (الله) روانوي په مخ د هغه (رسول محمد) کې او وروسته له هغه ځنې ساتونکي څوکيداران له هر طرفه (له ملائکو).

تفسير: يعنې د خپلو پټو خبرو احوال هيچا ته نه ورکوي، هو ! پيغمبرانو ته په همغه اندازه چې د هغو له شان او منصب سره لايق او وړ وي؛ د وحي په وسيله خبر ورکوي، له دې سره د پرښتې پيرې او څوکى هم وي، تر څو يې کوم شيطان وانه وري، او څه مداخله په کې ونه کړي، او د رسول صلى الله عليه وسلم نفس هم په هغه باندې په ښه ډول سره وپوهيږي.

لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا۟ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمْ

تر څو چې پوه شي (رسول يا الله په علم ظهور سره) په دې چې بېشکه پوره رسولى دى (جبريل او نورو پرښتو ملګرو د هغه يا رسولانو) پيغامونه د رب خپل (بې له نقصانه او تزييده).

تفسير: يعنې ځکه زبردست انتظامات کاوه شي، چې الله تعالى دا ښکاره کړي چې پرښتې پيغمبرانو ته او پيغمبرانو نورو بندګانو ته دا پيغامونه په ښه ډول سره بې له تزييده او بې له تنقيصه ورسوي.

وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًۢا ﴿٢٨﴾

او نيوونکى دى (علم د الله او چاپېر دى) په هغه (علم) باندې چې په نزد د دغو (ملائکو او رسولانو) دى، او شمېرلى ساتلى دى (الله) هر شى د شمېر او عدد له مخې (په ډېر ښه انضباط سره).

تفسير: يعنې هر شى د هغه الله تعالى تر کتنې او نګرانى لاندې دى، هيڅوک د دې خبرې طاقت نه لري چې د الله تعالى په وحي کې څه تغيير او تبديل او قطع او برېکړه وکړي، او دا پيرې او څوکى د حکومت د شان د اظهار او د محافظت د اسبابو د سلسلې لپاره ډېرو حکمتونو لره نيوونکې دي، که نه هغه لوى ذات چې په علم او قبضه کې يې هر شى شته؛ داسې شيانو ته هيڅ احتياج نه لري، او نه ورته اړ دى.

تمّت سورة الجنّ بفضله و کرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ الْمُزَّمِّلِ

«د (المزمّل) سورت مکّي دی، پرته له (۱۰، ۱۱، ۲۰) آیتونو چې مدني دي، شل آیته او دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۷۳) او په نزول کې (۳) سورت دی، وروسته د «القلم» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰۤاَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ۝

ای نغښتونکیه د ځان په جامه کې (له هیبته د وحي).

تفسیر: دا سورت له ابتدائي سورتونو څخه دی، چې په مکّه کې نازل شوی دی، په صحیحو روایاتو کې دي چې په شروع کې کله چې د وحي له ثقل او دهشته د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم بدن ربږدېده، نو دوی خپلې کورنۍ ته وفرمایل: «زمّلوني زمّلوني ! په کالیو کې مې ونغاړئ !، په کالیو کې مې ونغاړئ !»، لکه چې دوی په کالیو کې ونغښتل شول، الله تعالی په دې سورت کې او په لاندني سورت کې څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم په همدې نامه سره یادوي، او په ځینو نورو راویتونو کې راغلي دي چې قریش په «دار الندوة» کې ټول شوي وو، او د دوی په نسبت یې مشورې سره کولې، چې د دوی له حال سره مناسب کوم لقب ورکړ شي، ځینو یې «کاهن» ځینو یې «مجنون» ځینو یې «ساحر» وویل، خو یو هیڅ یوې خبرې باندې د دوی د رأیو اتفاق حاصل نشو، په پای کې د «ساحر» په لوري یې رجحان حاصل شو، کله چې څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم له دې جرګې څخه خبر شو، نو خفه په کالیو کې یې خپل ځان ونغښتو، کښاست لکه چې په عام ډول سره د غم او خپګان په وخت کې هم داسې وضعیت له ښه سړیو څخه لیده کیږي، نو په دې مناسبت سره حق تعالی د تأنیس او ملاطفت لپاره په دې عنوان سره ورته خطاب فرمایي.

قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيْلًا ۝

ودرېږه (لمانځه ته) په شپه کې مګر خو په لږه (له ټولې شپې نه).

تفسیر: یعنې که کومه شپه اتفاقًا ونه شوه؛ نو معاف دي، د ډېرو مفسّرینو په نزد د ﴿اِلَّا قَلِيْلًا﴾ مطلب دا دی چې: د شپې له مخې د الله تعالی د عبادت لپاره ودرېږې، هو ! که د شپې په کومه لږه برخه کې هوسا کیږې نو څه مضایقه نشته، غالبًا له لږو څخه به مطلب دلته نیمایي وي، څکه شپه چې د هوسایي لپاره ده، کله چې نیمه یې په عبادت باندې تېره شوه؛ نو په هغه اعتبار پاتې نیمې ته یې لږ ویل؛ موزون ښکاري، ودرېږه ای محمده لمانځه ته په لږه برخه د شپې کې.

نِّصْفَهٗۤ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيْلًا ۝ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ

(چې هغه نیمه د شپې ده) یا لږه کړه له هغې (نصفه) لږ څه (چې ثلث دی). یا زیاته کړه په هغې (نیمې شپې) باندې (چې ثلثان دي).

تفسیر: یعنې له نیمې شپې څخې څه لږه چې تر دریمې برخې پورې رسیږې، یا له نیمایي څخې څه زیات چې تر دوو ثلثو پورې ورسیږې؛ په قرینې د هغې وینا د الله تعالی چې وروسته له دې نه یې داسې لولو: ﴿اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُوْمُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهٗ وَثُلُثَهٗ﴾ الآیة ـ.

وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيْلًا ۝۴

او ښکاره واضح لوله قرآن په ښکاره واضح لوستلو سره (چې وشمېرلی شي حروف يې).

تفسير: يعنې په تهجّد کې قرآن په وضاحت سره لوله، چې يو يو توری يې په صاف ډول سره وپوهېدی شي، ځکه چې له داسې لوستلو څخه فهم او تدبّر ته ډېر مدد رسيږي، او په زړه باندې زيات اثر کوي، او په شوق او ذوق کې زيادت راولي.

اِنَّا سَنُلْقِيْ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيْلًا ۝۵

بېشکه مونږ غورځوونکي يو پر تا باندې قول درونډ (قرآن، ځکه چې مشتمل دی په اوامرو او نواهيو، سخت دی پر مکلفينو باندې).

تفسير: مطلب مې دا دی چې وروسته له دې نه به پر تاسې باندې پرله پسې مونږ قرآن کريم راښکته کوو، چې د خپل قدر او منزلت په اعتبار ډېر قيمتدار او وزندار او د خپلو کيفياتو او لوازمو په اعتبار ډېر درونډ او ګران بار دی، په احاديثو کې راغلي دي چې د قرآن کريم د راښکته کېدلو په وخت کې پر رسول أکرم باندې ډېره سختي او تکليف تېرېده، د يخنی په موسم کې هم دوی خولې کېدل، که د وحي په وخت کې پر هر څاروي باندې سور وو؛ هغه به د دوی د سورلی توان نه درلود، يو ځلې د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم پتون د زيد بن ثابت پر پتون باندې وو، په دې وخت کې وحي نازله شوه، زيد بن ثابت ته داسې محسوسه شوه ګواکې د هغه پتون له ډېره باره ماتيږي.

اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْاً وَّاَقْوَمُ قِيْلًا ۝۶

بېشکه پورته کېدل د شپې (له خوبه) دغه (پاڅېدل) ډېر سخت دي له پلوه د مشقّته پايمال کولو د نفس (يا له حيثيته د موافقته د سمع له قلبه سره)، او ډېر ښه ثابت محکم دي (دا پورته کېدل له خوبه لپاره د ويلو د قرآن).

تفسير: يعنې د شپې له مخې له خوبه پاڅېدل کوم آسان کار نه دی، ډېر درونډ رياضت او نفس وژل دي، او له هغه څخه نفس او هوس پايمال کيږي، او خوب او آرام او نورې نفساني غوښتنې خرابيږي، او د شپې په منځ کې دعاء او د الله تعالی ياد په ډېر ښه ډول سره کاوه شي، زړه او خوله سره ملګرتيا کوي، اوهغه خبرې چې له ژبې څخه راووځي؛ په ذهن کې ښه ځای نيسي، ځکه چې په دې وخت کې شورماشور نه وي، او د الله تعالی له نزول څخه د دنيا په اسمان کې زړه ته يو راز عجيب سکون، او قرار، لذّت او د اشتياق کيفيت ورميسّر او حاصليږي.

اِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيْلًا ۝۷

بېشکه تا لره (ای محمده !) په ورځې کې شُغل دی په کارونو اوږدو کې (له مخلوق سره).

تفسير: يعنې په ورځ کې د خلقو پوهول او نور راز راز مشاغل او چارې ستاسې په مخ کې دي، اګر که هغه هم بالواسطه عبادت دی، خو سره له هغه هم د پروردګار د بلا واسطې عبادت او مناجات لپاره د شپې اوقات تاکل هم لازم دي، که د شپې د مشغولتيا لامله ځينې د شپې چارې پاتې کيږي؛ نو د هيڅ فکر کولو ځای نه دی، او د هغو تلافي د ورځې له مخې هم کېدی شي.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ۝٨

او یادوه نوم د رب خپل او جدا شه له هر شي څخه په لوري د دغه (رب خپل) جدا کېدل کامل.

تفسیر: یعني علاوه د شپې له قیامه د ورځې له مخې هم اګر که په ښکاره ډول له مخلوقاتو سره معاملات او علایق ساتلی کیږي، خو په زړه کې د هغه الله تعالی علاقه ډېره زیاته وساتئ !، او په تللو او راتللو ناستې ملاستې کې هم د الله تعالی په یاد او فکر کې مشغول اوسئ !، پرته له الله تعالی نورو شیانو ته مه متوجه کېږئ !، بلکه له ګردو تعلّقاتو ځنې ځان وساتئ !، او یواځې له هغه سره خپل تعلّق او علاقې ټینګې ولرئ !.

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

(همدغه الله) رب د مشرق د لمر ختو دی او (رب) د مغرب لمرپرېوتو دی.

تفسیر: مشرق د ورځې او مغرب د شپې نښه ده، ګواکې اشاره یې وکړه چې شپه او ورځ دواړه د هغه مشرق او مغرب د مالك أجلّ وأعلی شأنُه وأعظم برهانُه په رضا غوښتلو سره ښایي صرف کړی شي.

لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ۝٩

نشته بل هیڅوك حقاني معبود مګر خو همدی دی یواځې، نو ونیسه دغه (الله) وکیل کار ورسپارلی شوی، کار جوړوونکی لپاره د امورو خپلو.

تفسیر: یعني بندګي هم د هغه وکړئ !، او توکل هم پر همغه باندې ښایي چې سړی ولري !، کله چې هغه وکیل او کار چلوونکی وي؛ نو له نورو ځنې د جلا اوسېدلو څخه هیڅ وېره نه ده پکار.

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

(نو فرمایي الله) او صبر کوه (ای محمده !) په هغه څه باندې چې وایي یې دوی (ځما او ستا په حق کې).

تفسیر: یعني کفّار تاسې ته ساحر، کاهن، مجنون، مسحور او نور وایي، او ماته د ښځې او ولد نسبت کوي، تاسې داسې خبرې په ډېر صبر او استقلال سره واورئ !، تحمل وکړئ !.

وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ۝١٠

او پرېږده دوی په پرېښوولو ښکلو سره.

تفسیر: ښه پرېښوول دا دي چې ملامتیا په کې نه وي.

وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ۝١١

او پرېږده ما او دروغ ګڼونکي حق لره چې خاوندان د نعمت دي، او مهلت ورکړه دوی ته (مهلت) لږ.

تفسیر: یعنې د حق او صداقت د دروغ ګڼونکو معامله چې په دنیا کې په عیش او آرام دي؛ ماته وسپارئ !، زه به له هغوی سره پوهېږم، مګر لږ وروسته.

إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾

بېشکه په نزد ځمونږ دي (لپاره د منکرانو په آخرت کې) ځنځیرونه درانه او اور سوځوونکی. او طعام نښتونکی په مرئ کې (چې د زقّوم او ضریع ونه ده) او عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې عذاب دردناک د مارانو، لړمانو، او الله پوهېږي په نورو څه څه راز عذابونو. (العیاذ بالله).

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾

(دا واقع عذابونه په هغې) ورځې کې دي چې وخوځېږي ولړځیږي ځمکه او غرونه، او شي به دا غرونه لکه د شګو ډېرۍ رواني شوې (تیت پیت ـ خواره واره له ډېره هیبته).

تفسیر: یعنې د هغه عذاب تمهید له هغه وخت راهیسې شروع کیږي، کله چې د غرونو بېخونه سست شي، او په خوځېدو او لړځېدو سره ټوټې ټوټې والوځي، او داسې راښکاره شي لکه د شګې ډېرۍ چې څوک به قدم پرې نشي ایښودی.

إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ

بېشکه مونږ لېږلی مو دی تاسې ته (ای محمدي امّته !) رسول (محمد) شاهد په (اعمالو د) تاسې باندې (په ورځې د قیامت کې).

تفسیر: یعنې دا پیغمبر به د الله تعالی په مخ کې شاهدي ورکوي، چې کوم سړي د الله تعالی وحدانیت او د انبیاوو رسالت او شریعت منلی دی؟ او کوم سړي نه دی منلی؟.

كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

لکه چې لېږلی وو مونږ فرعون ته رسول (موسی علیه السلام).

تفسیر: یعنې الله تعالی د موسی علیه السلام په شان تاسې ته هم ای محمده صلی الله علیه وسلم مستقل دین او عظیم الشأن کتاب درکړی دی.

فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾

نو عصیان نافرماني وکړه فرعون له هغه رسول (موسی علیه السلام) څخه؛ پس ونیو مونږ دغه (فرعون) په نیولو سختو سره.

تفسیر: کله چې الله تعالی د موسی علیه السلام منکران په سختۍ سره ونیول، او د غرق له لارې یې حرق ته واستول، نو د محمد صلی الله علیه وسلّم منکرین به ولې نه نیسي، چې له ګردو پیغمبرانو ځنې افضل او برتر دی.

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾

پس څرنګه به وساتئ (ځانونه خپل) که چېرې کافران منکران شئ (تاسې په دنیا کې) له (عذاب د هغې ورځې څخه (چې له هیبته) به وګرځوي هلکان واړه سپین ګیري (چې ورځ د قیامت ده).

تفسير: يعنې كه په دنيا كې خلاص شوئ؛ نو په آخرت كې به څرنګه خلاصېږئ؟ چې د هغې ورځې د ډېر اوږدوالي سختوالي لامله به هلكان زاړه كيږي، كه څه هم په حقيقت كې خو هلكان نه زاړه كيږي، خو د هغې ورځې د سختوالي اوږدوالي اقتضاء به همداسې وي.

ٱلسَّمَآءُ مُنفَطِرٌۢ بِهِۦۚ كَانَ وَعْدُهُۥ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾

اسمان به وچوي (په سبب د هيبت شدّت د دغې ورځې) ده وعده د هغه (الله په راتللو د دغې ورځې سره) كېدونكې خامخا.

تفسير: يعنې د الله تعالى وعده ضروري ده، اګر كه تاسې هغه ډېره لرې وګڼئ، او غير ممكنه يې وبولئ.

إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذْكِرَةٌۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

بېشكه دا (آيتونه) ويرونكي تذكره پند دى (خلقو لره)، نو هر هغه څوك چې اراده كوي (چې) نيسي رب خپل ته لاره (د ايمان په دغه نصيحت سره؛ ودې نيسي).

تفسير: يعنې نصيحت كړى شوى دى، نو اوس كه څوك خپله فائده غواړي؛ پر هغه نصيحت باندې دې عمل وكړي !، او خپل پروردګار ته دې ځان ورنژدې كړي، او ملجأ دې ونيسي !، ځكه چې لاره خلاصه ده، او هيڅ ممانعت نشته، او نه له هغه څخه الله تعالى ته څه فائده رسيږي، بلكه په هغه كې ستاسې ډېرې فائدې او ګټې دي، نو پر صافه سمه لاره لاړ شئ !.

تنبيه: د شپې د ويښېدلو امر چې د دې سُورت په شروع كې ياد شو؛ تقريبًا تر يوه كال پورې وروسته له هغه هغه آيت په دغه راتلونكي آيت سره منسوخ شو.

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثَىِ ٱلَّيْلِ وَنِصْفَهُۥ وَثُلُثَهُۥ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ مَعَكَۚ

بېشكه رب د تا عالم دى په دې بېشكه ته چې يې پاڅېږې لمانځه ته په شپه كې لږ له دوو برخو د شپې څخه، او نيمه برخه د شپې، او دريمه برخه د شپې، او (همدارنګه پورته كېږي لمانځه ته) يوه طائفه له هغو كسانو څخه چې له تا سره دي (په دين كې له مؤمنانو).

تفسير: يعنې الله تعالى ته ښكاره ده چې تاسې او ستاسې ملګرو د دې امر تعميل په ښه شان سره كړى دى، كله مو نيمه شپه كله مو دوه برخې كله مو تر دريو برخو د شپې پورې د الله تعالى عبادت كړى دى لكه چې په رواياتو كې راغلي دي، چې د لويو اصحابو رضي الله تعالى عنهم پښې د شپې د ډېرو ودرېدلو لامله پړسېدلې وې.

وَٱللَّهُ يُقَدِّرُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَۚ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِۚ

او الله اندازه كوي ساتي شپه او ورځ، پوه دى (الله) په دې، شان دا دى چې هر ګز به طاقت ونه لرئ تاسې د هغې (شپې چې پورته كېږئ په كې په هغه ټاكلي مقرر كړي وخت)؛ نو معافي يې ولېږله پر تاسو باندې، پس ولولئ (په لمانځه كې) هومره چې آسان وي له قرآنه.

تفسير: يعني د شپې او د ورځې پوره اندازه او ميچ الله تعالى ته معلوم دى، همدى په يوې ځانته خاصې اندازې سره كله شپه او كله ورځ اوږدوي، لنډوي او برابروي يې، خپل ګرد بندګان د هغوى د خوب او د غفلت په وخت كې چې كله نيمه او كله درې برخې او كله دوه برخې او كله پر ګردې شپې پورې اوږديږي، په ښه ډول سره يې ساتي او حفاظت يې كوي، په تېره بيا په هغو وختونو كې چې لكه اوس د ګړيو او ګړيالونو او نورو سامان او اسباب نه وو، او د وخت د معلومولو كار دومره آسان نه وو، اصحابو ته يې داسې توفيق وبا‌ښه چې پوره پخپل وخت باندې پخپل عبادت ودريږي، دا يواځې د هغه له مهرباني ځخه وو، اګر كه ځينې كسان ګرده شپه له ډې وېرې ځخه نه ويدېدل، چې په ټاكلي وخت به ويښ نشم، او د تهجّد لمونځ او د شپې قيام به راځخه پاتې كيږي، نو د دې تكاليفو لامله الله تعالى پخپل رحمت سره د معافى امر هغوى ته ولېږه، او ويې فرمايل چې: تاسې په دې ډول سره تر آخره پورې نشئ دربېدلى، نو ځكه هر چا لره چې د وينښدلو توفيق وي؛ پادې ځيږي !، او هر ځومره يې چې زړه غواړي؛ لمونځ دې وكړي !، او هر ځومره يې چې خوښه وي؛ هومره قرآن دې په كې ولولي !، نو اوس پر محمّدي امّت باندې نه د تهجّد لمونځ فرض دى، او نه يې د وخت مقدار او نه د قرآن شريف د تلاوت او د لوست انداز يې ټاكلى شوى دى.

عَلِمَ اَنۡ سَيَكُوۡنُ مِنۡكُمۡ مَّرۡضٰى ۙ وَاٰخَرُوۡنَ يَضۡرِبُوۡنَ فِى الۡاَرۡضِ يَبۡتَغُوۡنَ مِنۡ فَضۡلِ اللّٰهِ ۙ وَاٰخَرُوۡنَ يُقَاتِلُوۡنَ فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ ۖ فَاقۡرَءُوۡا مَا تَيَسَّرَ مِنۡهُ ۙ وَاَقِيۡمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ

پوه دى (الله) شان دا دى چې ژر به شي بعض له تاسې ځنې مريضان ناروغان، او وي به نور له تاسې ځخه په سفر، مزل به كوي دوى په ځمكه كې، لټوي به دوى له فضله رزقه د الله، او وي به نور له تاسې ځخه چې جنګونه به كوي دوى په لارې د الله كې، نو ولولئ تاسې (په لمانځه كې) هومره چې آسان وي له دغه (قرآنه)، او قائموئ سم ودروئ لمونځ (سره له ټولو حقوقو يې) او وركوئ زكات.

تفسير: يعني الله تعالى وليده او ښه ورته معلوم وو چې په تاسې كې به رنځوران او پردېسيان هم وي، چې د خوړو د ګټلو يا د علم د زده كولو يا د نورو لپاره به سفرونه كوي، او هم به غازيان او مجاهدين وي، چې د الله تعالى په لارې كې جنګونه كوي، نو سره له دې حالاتو د شپې وينښدل او د هغه په احكامو باندې عمل كول به ډېر سخت كار وي، نو ځكه يې هغه پر تاسې باندې تخفيف كړ، او ويې فرمايل چې: په لمانځه كې هومره قرآن چې لوستلى شئ؛ ويې لولئ !، او پر خپلو ځانونو باندې نور زيات ځه تكليف وانه اخلئ !، هو ! فرض لمونځونه پر ډېر اهتمام او توجه سره وكړئ !، او له شريعت سره برابر زكات وركوئ !، او د الله تعالى په لاره كې خپل مالونه ولګوئ !.

وَاَقۡرِضُوا اللّٰهَ قَرۡضًا حَسَنًا ؕ

او قرض كوئ تاسې له الله سره قرض ښه مال وركوئ په لاره د الله كې (په خوښى له حلالو).

تفسير: په پوره اخلاص سره د هغه الله تعالى په لارې كې د هغه له احكامو سره سم مال او شته لګول هم هغه ته د ښه پور وركولو پشان دي، كه بندګانو ته حسنه قرض وركړ شي؛ نو هغه په همدغه عموم كې داخل دى، لكه چې په حديث كې يې فضيلت ثابت شوى دى.

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۚ

او هر هغه چې وړاندې کوئ یې لېږئ یې تاسې لپاره د ځانونو خپلو له څه خیر نېکۍ څخه؛ نو بیا به مومئ تاسې هغه (نېکۍ) په نزد د الله، دا (پخوا لېږل د حسناتو) خیر ډېره غوره ده او ډېره لویه ده له پلوه د اجر ثواب.

تفسیر: یعنې هغه نیکي چې تاسې یې دلته کوئ، د هغه بدل به هلته په ډېر ښه صورت سره مومئ، او ډېر زیات اجر ثواب به تاسې ته له هغه څخه دررسیږي، او داسې یې مه ګڼئ هغه نیکي چې مونږ یې په دنیا کې کوو؛ همدلته ختمیږي به، بلکه هغه ګرد سامان له تاسې څخه د مخه هلته رسیږي، او په عین حاجت او اړتیا کې ستاسې په کار راځي.

وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

او بښنه وغواړئ له الله په هر حال کې، بېشکه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې تاسې ګرد شرعي حکمونه په ځای راوړئ !، او بیا د الله تعالی له حضوره معافي وغواړئ !، ځکه هر څومره محتاط سړی چې وي؛ بیا هم له هغه څخه څه نه څه ګناه او خطا کیږي.

تمّت سورة المزمّل بفضل الله ومنّه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُدَّثِّرِ

«د (المدّثر) سورت مکّي دی، (۵۶) آیته او (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۴) او په نزول کې (۴) سورت دی، وروسته د (المزمّل) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَاَنْذِرْ ۝٢

ای په جامه کې نغښتونکیه (له هیبته د وحي) پورته شه ! (له ځایه د خوبه خپله). نو وویروه (خلق له عذابه د الله که ایمان را نه وړي).

تفسیر: دلته دې د «المدثّر» په نسبت د «المزمّل» تفسیر دې څمونږ دغه تفسیر کې ولوستله شي، یعنې د وحي له ثقاله او د پرښتو له هیبته نه ښايي چې تاسې وویرېږئ، یا وډار شئ، د تاسې کار خو دا دی چې ګردې هوسایی او آرامی مو پرې اېښې دوی له الله تعالی څخه وویروئ، او د کفر او د معصیت له خراب انجام څخه یې وډار کړئ.

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝٣

او رب خپل پس په لویی سره یادوه.

تفسیر: څکه چې د الله تعالی د لویی د ویلو او د هغه د عظمت او بزرګی له بیانولو څخه د هغه وېره په زړونو کې پیدا کیږي، او د الله تعالی تعظیم او تقدیس داسې یو شی دی چې د هغه معرفت ښايي له ګردو (ټولو) اعمالو او اخلاقو څخه پخوا حاصل شي.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝٤ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝٥

او کالي (جامې) خپل پاک وساته ! (له پلیتی نه، لکه چې ځان دې پاک ساتې). او ګندګي ګناه او بُتان پس ترک کړه (دائم اوسه په ترک یې لکه چې له نورو ګناهونو څخه په څنګ یې !).

تفسیر: د دې سورت په نازلېدلو کې حکم شوی دی چې ګرد مخلوق د خالق په لوري وبلل شي !، بیا د لمانځه او نورو حکم شوی دی، د لمانځه لپاره شرط دی چې کالي پاک وي، او له پلیتی څخه ځان وژغورل شي، دا دې چې هغه شیان یې دلته بیان وفرمایل.

دا ښکاره ده: کله چې کالي پاک ساتل له حسي او معنوي نجاستونو څخه ضروري دي؛ نو د بدن پاکي به په طریق اولی سره حتمي او ضروري وي، نو څکه د هغه د بیان ضرورت پاتې نشو، څینو عالمانو د کالي له پاک ساتلو څخه له بدو اخلاقو څخه د نفس پاک ساتل مراد کړي دي، او د ګندګی له لرې کېدلو څخه دا معنی مرادوي چې د بُتانو له ګندګی څخه لرې شئ !، لکه چې تر اوسه پورې لرې یئ.

وَلَا تَمۡنُنۡ تَسۡتَكۡثِرُ ۝٦ وَلِرَبِّكَ فَاصۡبِرۡ ۝٧

او مه کوه داسي (لرِ) احسان چې بدل يې ډېر غواړې. او لپاره د رب خپل پس صبر کوه (او هيله ـامید ورته ولره، احکامو ته يې منتظر اوسه !).

تفسير: دلته الله تعالى أعظم برهانُه همّت او اولولعزمی رانښيي، چې هر شی مال، دولت، علم، لار ښوونه يا نور چې چاته ورکوئ؛ نه ښايي چې د هغه بدل عوض او ونج وغواړئ، يواځې د الله تعالى پر ورکړه باندې شاکر او صابر اوسئ !، او هغه شدائد چې د تبليغ او دعوت په لاره کې تاسې ته پيښيږي؛ د هغه په مقابل کې له صبر او تحمّل څخه کار واخلئ.

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ۝٨ فَذَٰلِكَ يَوۡمَئِذٖ يَوۡمٌ عَسِيرٌ ۝٩

پس کله چې پو کړه شي په صور (شپېلۍ) کې. نو هغه (وخت د) پو کې په دغه ورځ کې ورځ سخته ده.

تفسير: يعنې د هغې ورځې په واقعاتو او پېښو کې د صور نفخ او د شپېلۍ پو کل ګواکې يو مستقله ورځ او ځانته پېښه ده، چې له سره تر پايه پورې به له مشکلاتو څخه ډکه وي.

عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ غَيۡرُ يَسِيرٖ ۝١٠

پر (منکرانو) کافرانو باندې نه به وي اسانه.

تفسير: يعنې پر منکرانو کافرانو باندې به هيڅ ډول اساني نه وي، بلکه د هغې ورځې سختي به لحظه په لحظه پر هغوی باندې زياتيږي، پرته له مؤمنانو څخه چې که دوی سختي هم ويني؛ خو د څه مدّت له مخې به وي، او وروسته له هغه به بيا په دې باندې ډېره آساني شي.

ذَرۡنِي وَمَنۡ خَلَقۡتُ وَحِيدٗا ۝١١

پرېږده ما او هغه څوک چې پيدا کړی مې دی يواځې (بې له ماله او بې له مددګاره اولاده).

تفسير: هر سړی د مور له ګېډې څخه يواځې او جره راځي، مال، اولاد، فوج، لښکر، سامان او نور شيان له ځان سره نشي راوړی، يا به له وحيد څخه مراد خاص «وليد بن مغيره» وي، چې د هغه په باره کې دا آيات نازل شوي دي، ځکه چې وليد د خپل پلار يو ځوی وو، او د دنيوي ثروت او لياقت له اعتباره په عربو کې يو نوميالی سړی وو، مطلب دا دی چې د داسې منکرانو په معاملو کې چابکتيا مه کوئ !، او مه د دوی له مهلت موندلو څخه خفه کېږئ !، بلکه د هغوی ګردې خبرې ماته پرېږدئ !، زه به ټول پخپل هيداد او سزا ورسوم، نو نه ښايي چې تاسې خفه او پرېشان شئ.

وَجَعَلۡتُ لَهُۥ مَالٗا مَّمۡدُودٗا ۝١٢ وَبَنِينَ شُهُودٗا ۝١٣

او بيا مې وګرځاوه، ور مې کړ ده ته مال ډېر زيات (له هر قسمه چې تل زياتېده). او ځامن حاضر (کېناستونکي له ده سره په هره مرکه مجلس کې).

تفسير: يعنې وليد ځوی د مغيره د ډېر مال او اولاد او د ډېرو شتو خاوند وو، لس واړه ځامن يې تل د هغه په مخکې وو، په جرګو او مرکو کې به يې د خپل پلار عزّت او وقار ډېر زياتوو، او نور به ترې وېربدل، د سوداګرۍ په چارو او د نورو کارونو لپاره به د هغه په مخ کې ډېر سړي وو، او هيڅ ضرورت نه پېښېده چې ځامن يې د پلاره له مخې څخه غائب شي.

وَّمَهَّدْتُّ لَهٗ تَمْهِيْدًا ﴿۱۴﴾

او تياري مې وکړه، پراخي مې وکړه ده لره تياري (په عيش، عمر، مال، اولاد، رياست سره).

تفسير: يعنې وليد ځوی د مغيره په دنيا کې ډېر د عزت خاوند وو، او خپل ځان ته يې د رياست او حکم ډېر ښه مسند تيار کړی وو، لکه چې ګرد قريش به هر مشکل کار کې هغه ته ورتلل، او دی به يې د خپلو ځانونو حاکم او مشر ګاڼه.

ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيْدَ ﴿۱۵﴾

بيا طمع کوي اميد لري دی چې لا به ښه زيات کړم (ده لره دغه ټول شيونه).

تفسير: يعنې د وليد ځوی د مغيره له ژبې ځخه سره له دغه ډېر نعمت او ثروت د شکر توری به هيڅکله نه وتو، او که رسول أکرم صلی الله عليه وسلم به د هغه په مخ کې کله د جنّت د نعمتونو ذکر فرمايه؛ نو ده به ويل: «که دا سړی په خپل بيان کې رښتين وي؛ نو زه کامل يقين لرم چې د هغه ځای نعمتونه هم ماته رارسيږي»، نو د هغه په نسبت فرمايي چې سره له دومره ناشکری او حق نه پېژندلو داسې هيله هم لري چې الله تعالی هغه ته د دنيا او آخرت نعمتونه لا زياتوي.

دغه خو بې له ايمانه او شکرانه سره کېدونکې نه دي، لکه پخپله الله أجلّ شأنُه وأعظم برهانُه داسې فرمايي:

كَلَّا ؕ اِنَّهٗ كَانَ لِاٰيٰتِنَا عَنِيْدًا ﴿۱۶﴾

نه کوم داسې (چې مال او سړی او نعمتونه يې ډېر کړم)، بېشکه هغه وو آيتونو ځمونږ لره عناد کونکی مخالف.

تفسير: يعنې کله چې د هغه حقيقي منعم له آيتونو ځنې وليد ځوی د مغيره مخالف دی؛ نو دی هيڅ حق نه لري چې داسې توقّع او هيله ولري، او هسې خيالي پلاوونه پاخه کړي، وايي چې د دې آيتونو له نازل کېدلو ځنې وروسته پرله پسې د ده په مال او اسباب کې نقصان پېښېده، تر څو چې ملنګ او فقير شو، او په ډېره خواری او ذلّت سره مړ شو.

سَاُرْهِقُهٗ صَعُوْدًا ﴿۱۷﴾

ژر ده چې مکلّف به يې کړم په مشقّت عذاب سخت سره (يا) وبه يې خېژوم پر لوړ غره د اور باندې.

تفسير: يعنې اوس هغه «وليد» ځوی د «مغيره» ته ډېر په لوړه باندې ختل پاتې دي، او په خورا سختو مصائبو کې يې اخته کېدل په مخ کې دي، او په ځينو روايتونو کې راغلي دي چې «صعود» په دوزخ کې د يوه غره نوم دی، چې په هغه باندې کافران تل خېژول کيږي، او بيا د هغه له څوکې ځنې راښکته رغړول کيږي، چې دا هم بالذات يو قسم عذاب دی.

تنبيه: «وليد» يو ځلې د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم په حضور مشرّف شو، دوی «وليد» ته د قرآنکريم څو آيتونه واورول، چې «وليد» د هغو له اورېدلو څخه لږ څه متأثّر شو، مګر ابو جهل يې وغولاوه، په قريشو کې يو شورماشور ونښت، چې که «وليد» مسلمان شي؛ نو کفارو ته به سخته خرابي پېښيږي، نو ځکه ګرد سره راټول شول، او د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم په نسبت راز راز خبرې وشوې، ځينو ويل چې: شاعر دی، او ځينو کاهن او نور ويل،

«ولید» وویل چې: «زه پخپله په شعر او شاعرئ کې پوه او ماهر یم، او د کاهنانو خبرې مې هم ډېر اورېدلي دي، خو دا قرآن نه شعر دی، نه سحر، او نه کهانت»، خلقو وویل: «آخر ستا فکر د هغه په نسبت څه دی؟»، ویې ویل چې: «ماته وار راکړئ چې زه څُرت ووهم»، په پای کې یې وچولی تریو او خوله یې ورانه کړه، او ویې ویل چې: «هیڅ شی نه دی، هغه کوډې دي چې له بابلیانو څخه نقل شوي دي»، حال دا دی چې ده پخوا له دې نه د قرآن د اورېدلو په وخت ویلي وو چې: دا نه کوډې دي، او نه د لېونیانو د خبرو په شان دي، بلکه د الله تعالی کلام دی، مګر یواځې د نورو خپلوانو د خوښولو لپاره یې وروسته له خپله ځانه هسې یوه خبره جوړه کړه، لکه چې وروسته د همدې په لوري اشاره شوې ده.

إِنَّهُۥ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾

بېشکه هغه فکر وکړ (چې څرنګه طعن وکړم په قرآن) او اندازه یې وکړه په زړه خپل کې. ووژلی شو (ملعون کړ شـو) څرنګه یې اندازه وکړه. بیا دې ووژلی شي (ملعون دې کړ شي) څرنګه یې اندازه وکړه (په طعن د قرآن او محمّد کې).

تفسیر: یعنې دې بدبخت «ولید» پخپل زړه کې خبره جوړه او داسې یې غوره کړه چې قرآن کوډې دي، الله تعالی دې دی غارت کړي او ملعون یې وګرځوي، او ودې وژني، دا یې څومره چټي او مهمل تجویز وکړ، بیا دې یې الله تعالی غارت کړي، او ملعون یې وګرځوي، او ودې وژني، چې ده د خپل قوم د جذباتو لحاظ داسې وکړ چې سم د هغوی له خوښې سره یې یوه هسې خبره ویله چې ګرد ترې خوښ شول.

ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾

بیا یې وکتل. بیا یې مخ تریو کړ او وچولی (تندی) یې غوټه کړ (له کراهیته). بیا یې شا واړوله (له محمده) او غاړه یې وغړوله (له اسلامیته). نو ویې ویل: نه دی دا (قرآن) مګر خو سحر دی چې نقل کاوه شي (له نورو ساحرانو نـه). نه دی دا (قرآن) مګر خو خبره د بشر بني آدم ده.

تفسیر: یعنې «ولید» د کفّارو ټولنې ته وکتل، او خوله یې ورانه کړه، بیا یې په وینا شروع وکړه، تر څو لیدونکي وپوهېږي چې دی د قرآن په نسبت سخت کراهیت او انقباض لري، بیا یې هسې شا واړوله لکه چې د یوه منفور شي په نسبت وینا کوي، او حال دا دی چې پخوا یې د ده د حقّانیت په نسبت اقرار کړی وو، اوس دی د خپلوانو د خوښې لامله له هغې وینا څخه واوښت، او په ډېر غرور او تکبّر سره یې وویل چې: «بس بل شی نه دی، دا هغه سحر او جادو دی چې له پخوانیو نقل شوی راځي، او په یقین سره دا د سړي خبره ده چې د جادو په ډول لاره له ځوی، مېړه له ښځې، دوست له دوسته جلا کوي».

نو اوس الله أعظم شأنُه وأکرم برهانُه د ده د دغې وینا داسې تردید فرمایي:

سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾

(نو فرمایي الله) ژر به داخل کړم دی سقر (اور د دوزخ) ته.

تفسیر: یعنې ژر به هغه په اور کې واچوم، او د ده د عناد او تکبّر خوندونه به هغه ته وروڅکوم.

وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سَقَرُ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾

او څه شي پوره کړی یې چې څه دی اور د سقر؟. نه پاتې کیږي (ترې هیڅ شی د غوښو بې له سوځولو) او نه پرېږدي (هډوکي بې له سوځولو نه).

تفسیر: یعنې د دوزخیانو هیڅ یو شی به داسې نه پاتې کیږي چې ونه سوځي، بیا له سوځېدلو څخه وروسته به په همغه خپل حال باندې هم نه پاتې کیږي، بلکه دویم ځلي به بیا پخپل هغه اصلي حالت باندې بېرته اوړي، او بیا سوځي، او دا سلسله به تل جاري پاتې کیږي.

لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾

سوځوونکې توروونکی دی (دغه اور بشره د کافرو) سرېو لره. په هغه (اور د سقر) باندې موکّلې دي نولس پرښتې.

تفسیر: یعنې د بشرې پوستکی او نور هغه شیان چې د انسان پر بدن په نظر راځي؛ ټول به وریژیږي او تک تور به اوړي، او د دوزخي حیثیت به بیخي خرابوي، شاه صاحب لیکي: لکه چې اوسپنه په اور کې سره شي، او تکه سره بربښي، د کافرانو بنـي آدمانو د ساقونو او د پنډیو پوستکي او پردې به همغسې رابربښي، ځینې د ﴿لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ﴾ ترجمه داسې کوي: ظاهر کېدونکی خلقو لره، یا په نظر راتلونکی پر بدن باندې، ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾ «پر هغه اور د سقر باندې موکّلې دي نولس پرښتې»، یعنې د دوزخ د انتظام لپاره هغه پرښتې لښکرې چې ټاکلې (مقرر) شوي دي؛ د هغوی مشرتوب او لار ښوونې ته نولس مشران مقرّر شوي دي.

وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَٰٓئِكَةً ۙ

او نه دی ګرځولې مونږ خازنانې موکّلانې د دوزخ مګر پرښتې (ډېرې قوّتناکې).

تفسیر: د نولسو د شمېر له اورېدلو څخه کافرانو خندل، او ملنډې یې پرې وهلې، او ویل به یې چې: څمونږ شمېر له زرګونو څخه زیات دی، نولس پرښتې پر مونږ باندې څه کولی شي؟ که هغوی ډېر زور ولري؛ نو هرومرو څمونږ د لسو تنو له مقابلې ځنې یوه پرښته نشي وتلی، یوه پهلوان د دوی له منځه وویل: «چې زه یواځې د دې نولسو پرښتو له منځه اوولسو تنو لره بس یم، د دوو نورو ساتنه ستاسې په غاړه ده»، نو په دې مناسبت دا آیت رانازل شو، یعنې دوی خو په شمېر نولس دي، ولې پرښتې دي، بنیادمان نه دي، او د هرې یوې پرښتې قوّت دومره زیات دی چې د لوط علیه السلام ټبر او کلی یې په یوه لاس لکه چې ډوډۍ په تبي باندې پر بل مخ اړوي؛ واړول.

وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟

او نه دی ګرځولی مونږ (دا لږ) شمېر د دوی مګر فتنه ازموینه لپاره د هغو کسانو چې کافران شوي دي (چې استهزاء او ټوکې پرې کوي، چې دا څه عدد دی چې مقرر شوی دی؟).

تفسیر: یعنې د کافرانو د عذابولو لپاره د نولسو پرښتو شمېر پر یوه خاص حکمت باندې مبتني دی، او د دې شمېر له بیانولو څخه د منکرانو ازموینه مقصد ده، چې آیا د دې له اورېدلو څخه کوم یو ویریږي؟ او کوم یو پرې خاندي او ملنډې پرې وهي.

او بل موذکر د نولسو پرښتو وکړ، لپاره د دې:

لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا إِيمَانًا وَّلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ وَالْمُؤْمِنُونَ ۙ

تر څو چې يقين وکړي هغه کسان چې دوی ته ورکړی شوی دی کتاب (چې يهود او نصاری دي، ځکه چې د دوی په کتابونو کې د خازنانو د اور همدغه عدد وو)، او (بل لپاره د دې چې) زيات کړي هغه کسانو لره چې ايمان يې راوړی دی په محمد له اهل کتابو نه له جهته د ايمان، ايمان يې زيات کړي (او لپاره د دې) چې ونه کړي شک هغه کسان چې دوی ته ورکړی شوی دی کتاب او مؤمنان.

تفسیر: يعنې اهل د کتابونو ته دا شمېر لا پخوا معلوم وو، لکه چې د «ترمذي» په يوه روايت کې راغلي دي، يا لږ تر لږه د نورو سماوي کتابونو په ذريعه به دومره پوهيدلي وي چې يوه پرښته څومره زور او قوّت لري، او حال دا دی چې نولس پرښتې هم دومره لږ شمېر نه دی، بله دا چې د تعذيب د انواعو په اعتبار ښايي چې مختلفې پرښتې پر دوزخ باندې مأموري وي، او دا کار يواځې د يوې پرښتې له لاسه پوره نه دی، په هر حال له دې بيان څخه د اهل کتابو په زړونو کې د قرآن د حقيت يقين پيدا کيږي، او د مؤمنانو په زړونو کې له دې څنې د ايمان قوّت لا زياتيږي، او د دې دواړو ډلو په زړونو کې د پاک قرآن په بيان کې هيڅ يو شک او ترديد او اشتباه نه پاتې کيږي، او نه مؤمنان د کافرانو په دې مسخرو او ملنډو باندې تېروځي او غوليږي، او بل مو ذکر د نولسو پرښتو وکړ لپاره د دې:

وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْكٰفِرُونَ مَاذَآ أَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا ۭ

او چې ووايي هغه کسان چې په زړونو د هغوی کې مرض ناروغي (د نفاق) ده، او (ووايي) کافران: څه شی اراده کړې ده الله پر دې شمېر (د ملائکو) سره له جهته د مثاله.

تفسیر: له ﴿الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ﴾ څخه منافقان يا ضعيف الايمان سړي مراد دي، او له «کافرون» څخه ښکاره منکران مطلب دي، يعنې د نولسو له بيان څنې مقصد څه وو؟ داسې ناموزونه خبره څوک منلی شي؟ (العياذ بالله).

كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِي مَنْ يَّشَآءُ ۭ

همداسې (په شان د ګمراه کولو د منکرانو) ګمراه کوي الله هر هغه څوک چې اراده وفرمايي د ضلالت يې، او سمه لاره ښيي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (د هدايت يې).

تفسیر: يعنې له يوه څيز څنې يو بد استعداده سړی ګمراه کيږي، او يو سليم الطبع انسان لاره مومي، څوک چې غواړي کومه خبره ونه مني؛ نو خامخا ښه خبره په بدې باندې اړوي، او له هغې څخه مسخرې او ملنډې جوړوي، او د هر چا په زړه کې چې د الله تعالی وېره او ايمان وي؛ نو د هغه له اورېدلو څخه د ده ايمان ټينګيږي، او يقين يې ترقي کوي.

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۭ

او نه پوهيږي په لښکر د رب ستا مګر همدغه.

تفسیر: يعنې د الله تعالی د بې شمېرو لښکرو شمېر يواځې هغه ته معلوم دی، دا نولس تنه پرښتې خو يواځې د دوزخ د کارکوونکيو پرښتو مشرانې دي.

وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

او نه دی دا (سقر، جهنّم) مګر خو ذکر پند دی خلقو ته (چې پرې پند ونيسي).

تفسير: يعنې د دوزخ ذکر يواځې د عبرت پند او نصيحت لپاره دی، تر څو د هغه د احوالو له اورېدلو څخه خلق د الله تعالی له غضبه وويرېږي، او د هغه له نافرمانی څخه مخ واړوي.

كَلَّا وَالْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ اِذَآ اَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِ ﴿٣٥﴾

نه ده داسې (چې څوک به انکار وکړي له سقره) او قسم دی په سپوږمۍ باندې. او په شپې باندې کله چې شا واړوي. او په ګهيځ (سحر) باندې کله چې روڼ شي؛. بېشکه دا (اور د سقر) خامخا (يو له بلاګانو) لويو څخه دی.

تفسير: يعنې هغه خورا لوی وېروونکي او ډېر عظيم الشأن شيان چې په قيامت کې ظاهر کېدونکې دي؛ دوزخ له هغو لويو شيانو څنې يو شی دی.

نَذِيْرًا لِّلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَّتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ ﴿٣٧﴾

وېروونکی دی (سقر) بشر بنې آدمانو لره. هغه چا لره چې غواړي له تاسې څنې چې وړاندې شي (نېکۍ، جنّت ته په ايمان سره) يا وروستی شي (شرور ته په کفر سره).

تفسير: که وړاندې لاړ شي؛ د نېکۍ يا د جنّت په لوري درومي، که بېرته پاتې شي؛ په بدئ اخته کيږي، يا په دوزخ کې لويږي.

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ ﴿٣٨﴾ اِلَّآ اَصْحٰبَ الْيَمِيْنِ ﴿٣٩﴾ فِيْ جَنّٰتٍ يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٤١﴾

هر نفس په سبب د هغه چې کړی يې وي؛ ګرو، بندي به وي (په سقر کې). مګر خو خاوندان د ښي لاس. وي به په جنتونو کې چې پوښتنې به سره کوي يو له بل. له حال د مجرمانو (ګنهګارانو).

تفسير: يعنې هغه خلق چې د ميثاق په ورځ کې د آدم عليه السلام د شا له ښي لوري څخه وتلي وي، او په دنيا کې يې هم ښې چارې کړي وي، او په سمه لاره تللي وي، او په موقف کې د عرش په ښي خوا چېرې چې جنّت وي؛ ودرېږي، او په همغه طرف رهي کيږي، او د هغوی عملنامې هم په ښي لاس کې ورکړی شوي وي؛ نو دا خلق نه يواځې له قيده او رنځ څخه خوشې دي، بلکه د جنّت په باغونو کې خوښ، خوشاله، او په خپل واک سره ګرځي، او په خورا بېفکرئ او فارغ البالي سره له خپلو نورو ملګرو يا پرښتو څخه د ګنهګارانو احوال پوښتي، چې هغوی چېرې دي؟ چې دلته نه ښکاري؟.

مَا سَلَكَكُمْ فِيْ سَقَرَ ﴿٤٢﴾

(نو وبه وايي مؤمنان منکرانو ته داسې چې:) څه شي داخل کړي يئ تاسې (ای منکرانو) په دوزخ کې.

تفسير: يعنې کله چې واوري چې ګنهګاران په دوزخ کې اچولي شوي دي؛ نو دوی د دې ګنهګارانو په لوري متوجّه کيږي، او داسې پوښتنې ترې کوي چې تاسې سره له پوهنې او عقل څرنګه د دوزخ په اور کې لويدلي يئ؟.

قَالُوْا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّيْنَ ﴿۴۳﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِيْنَ ﴿۴۴﴾ وَكُنَّا نَخُوْضُ مَعَ الْخَآئِضِيْنَ ﴿۴۵﴾
وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّيْنِ ﴿۴۶﴾ حَتّٰٓى اَتٰىنَا الْيَقِيْنُ ﴿۴۷﴾

وبه وايي (مجرمان په ځواب د مؤمنانو کې چې) نه وو مونږ (په دنيا کې) له لمونځ کوونکيو ځخه. او نه وو مونږ چې طعام خوارو مو ورکړي وی مسکينانو ته. او وو مونږ چې ننوتلو شغل مو کاوه په (باطلو) خبرو سره له ډېرو خبرو کوونکيو. او وو به مونږ (په دنيا کې) چې دروغ به مو ويل په ورځ د جزاء (قيامت) باندې. تر هغه پورې چې راغله مونږ ته (هغه) يقيني خبره (مرګ).

تفسير: يعنې نه يې د الله تعالى حق وپېژنده، او نه يې د بندګانو خبر واخيست، هو ! د نورو خلقو په شان به يې د حق په خلاف بحثونه کول، او په بدو صحبتونو کې کېناسته، تر څو د شکوکو او شبهاتو په دلدل کې کېواته، او له ګردو څخه لويه خبره دا ده چې د هغوی باور نه وو چې د انصاف ورځ به هم راتلونکې وي، او تل به هغو رښتيا خبرې دروغ ګڼلې، تر څو چې د مرګي په کنده کې ولوېده، او پخپلو سترګو يې وليده، او په هغو ګردو خبرو چې دروغ يې بللې پوره، باور وشو.

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشّٰفِعِيْنَ ﴿۴۸﴾

(نو فرمايي الله) پس نفع ګټه به ونه رسوي دوی ته شفاعت د سپارښت کوونکيو.

تفسير: د کافرانو په حق کې به هيڅوک سپارښت ونه کړي، او که يې وکړي؛ نه به منلی کيږي.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِيْنَ ﴿۴۹﴾

پس څه شوي دي په دوی باندې چې له تذکره پنده (قرآنه) مخ ګرځوونکي دي.

تفسير: يعنې سره له دې چې دا مصيبتونه د دوی په مخ کې دي، او ښه پندونه هم اوري، خو هيڅ نه متأثر کيږي، بلکه د هغوی له اورېدلو ځنې هم غاړه غړوي.

كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنْفِرَةٌ ﴿۵۰﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿۵۱﴾

ګواکې دوی (صحرايي خره) ګوره خر دي تښتېدونکي. چې تښتي له ځمري (يا له غال مغال) څخه.

تفسير: يعنې د حق او حقيقت د شورماشور له اورېدلو څخه، او د الله تعالى د ځمريانو له غرمبېدلو څخه لکه وحشي خره لرې تښتي.

بَلْ يُرِيْدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ يُّؤْتٰى صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ﴿۵۲﴾

بلکه غواړي هر يو سړی له دوی نه دا چې ورکړی شي ده ته پاڼې خورې شوې (په متابعت د محمد کې).

تفسير: يعنې نه غواړي چې د پيغمبرانو خبرې واوري، بلکه له دوی ځنې د هر سړي غوښتنه دا ده چې پخپله په ده باندې د الله تعالى صحيفې رانازلې شي، او دی هم پيغمبر وپېژنده شي، لکه چې د الأنعام سورت په پينځلسمه رکوع (۱۲۴) آيت ځمونږ دغه تفسير کې راغلي دي: ﴿حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ﴾.

كَلَّا ۖ بَل لَّا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾

داسې نه ده (ور به نه کړې شي دوی ته دا پاڼې) بلکه نه ویریږي دوی له (عذابه د) آخرت څخه.

تفسیر: یعنې هیڅکله به داسې نه کیږي، ځکه چې نه په هغو کې دا لیاقت شته، او نه د دې خبرې د اجراء لپاره څه اړه او ضرورت دی، یعنې که چیرې دغه پاڼې هم دوی ته ورکړی شي؛ نو بیا هم دوی ایمان نه راوړي، نو پس څنګک کول د دوی له ایمانه په سبب د نه راتللو د کاغذونو سره نه دي، بلکه دوی نه ویریږي له عذابه د آخرته.

كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾

نه ده داسې چې دوی وایي (قرآن ته چې سحر کهانت دی)، بېشکه دا (قرآن) تذکره پنده دی.
پس هر هغه څوک چې غواړي پند دې واخلي له دغه (قرآن).

تفسیر: یعنې داسې له سره نشي کېدی چې هر یوه ته بېل بېل کتاب ورکړ شي، همدا یو کتاب پاک قرآن د پند لپاره بس او کافي دی، ﴿فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ﴾ «پس هر هغه څوک چې غواړي؛ پند دې واخلي له دغه قرآن څخه».

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ

او نه اخلي پند (له قرآنه) دوی مګر که اراده وفرمایي الله (د هدایت یې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی غوښتل او نه غوښتل اګر که د ده په حکمت باندې مبني دي، چې هیڅ یو بشر په هغه باندې احاطه نشي کولی؛ همدی د هر سړي استعداد او لیاقت په ښه ډول سره پېژني، او سم له هغه ورسره معامله کوي.

هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

همغه (الله) دی اهل (وړ) د وېرې (چې ترې وویریږو)، او اهل د ښنې (چې ښښنه ترې وغواړو).

تفسیر: یعنې سړی هومره ګناه چې وکړي، خو هر کله چې د تقوی په لارې باندې لاړ شي، او له الله تعالی څخه وویریږي؛ نو دی به یې ګرد ګناهونه وبښي، او د هغه توبه به ومني، ځکه د الله تعالی نه وېره پکار ده؛ او هم دی ښښنه او مغفرت کوي.

تمّت سورة المدّثر بمنّه وتوفيقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الۡقِيَامَةِ

«د (القيامة) سورت مکي دی، (۴۰) آيته او (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۵) او په نزول کې (۳۱) سورت دی، وروسته د (القارعة) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

لَاۤ اُقۡسِمُ بِيَوۡمِ الۡقِيٰمَةِ ①

قسم خورم زه په ورځې د قيامت باندې.

تفسير: يعنې د قيامت د ورځې امکان د عقل له مخې او متيقن الوقوع کېدل يې د داسې مخبر صادق په وينا سره ثابت شوي دي چې د هغه په صدق باندې قطعي دلائل قائم دي، زه په هغه باندې قسم خورم چې تاسې په يقين وروسته له مړينې څخه بيا ژوندي کېږئ، او ضرور به د ښو او د بدو حساب کېږي.

تنبيه: اسلامي شريعت مسلمانانو ته پرته (علاوه) له الله تعالی پر بل شي باندې قسم يادول حرام کړي دي، خو د الله تعالی شان له بندګانو څنې جلا او بېل دی، هغه لوی ذات پرته له خپل ځان څخه په بل باندې هم قسم يادوي، او عمومًا پر هغه شيانو باندې قسم يادوي چې د ده په نزد محبوب يا نافع يا وقيع او مهتم بالشأن وي، يا مقسم عليه لپاره په ډول د شاهد او حجّت ودراوه شي، دلته د قيامت په ورځ قسم خوړل د هغه د نهايت وقع او مهتم بالشأن او عظمت له حيثيته دی، او په هغه مضمون باندې يې چې قسم ياد کړی دی؛ د هغه مناسبت ښکاره دی، ځکه چې د بعث او د مجازاتو ظرف همدغه قيامت دی، والله تعالی أعلم.

وَلَاۤ اُقۡسِمُ بِالنَّفۡسِ اللَّوَّامَةِ ②

او قسم خورم زه په نفس ملامت کوونکي (ځان خپل لره په خرابۍ باندې، اګر که کوښښ يې کړی وي په نېکو کارونو. ځواب د قسم دا دی چې خامخا به ژوندی کړی شئ دويم وار).

تفسير: محققينو ليکلي دي چې: د سړي نفس يو شی دی، خو همغه يو نفس د دريو حالاتو په اعتبار درې نومونه لري:

(۱): که نفس د علوي عالم په لوري مائل وي، او د الله تعالی په عبادت او اطاعت کې خوښي ورته حاصله وي، او د شريعت په پيروي کې يې اطمينان او تسلي په برخه وي؛ نو دې نفس ته «مطمئنّة» وايي، لکه چې د (۳۰ جزء د الفجر سورت په (۲۷) آيت) کې يې لولو: ﴿يٰۤاَيَّتُهَا النَّفۡسُ الۡمُطۡمَئِنَّةُ * ارۡجِعِيۡۤ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرۡضِيَّةً﴾.

(۲): که نفس د سفلي عالم په لوري مايل وي، او په دنيوي لذّاتو، غوښتنو او خواهشونو کې مبتلا او اخته وي، او د بدی په لوري يې رغبت او د شريعت له اطاعته مباعدت خوښوي؛ نو دی نفس ته (امارة) وايي، ځکه چې هغه سړي ته امر ورکوي چې په بدو چارو کې مشغول او بوخت شي، لکه چې (د ۱۳ جزء د يوسف عليه السلام سورت په اووم رکوع (۵۳) آيت کې) ځمونږ دغه تفسير کې راغلي دي: ﴿وَمَاۤ اُبَرِّئُ نَفۡسِيۡۚ اِنَّ النَّفۡسَ لَاَمَّارَةٌۢ بِالسُّوۡٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيۡ﴾.

(۳): دريیم نفس کله د عالم سفلي په لوري ميلان کوي، او په شهوت او غضب کې اخته کیږي، او کله د عالم علوي په لوري رُجحان غوره کوي، او له ګردو خرابو شيانو څخه لرې تښتي، او که کومه خرابي يا تېرواته ترې وشي؛ نو په هغه باندې شرمیږي، او خپل ځان ملامتوي، نو دې نفس ته «لوامة» وايي.

دلته يې په نفس «لوّامي» باندې قسم ياد کړ، چې که د چا فطرت صحيح وي؛ نو دی پخپله د خپل نفس له لوري په دنيا کې په خرابۍ او تقصيراتو باندې ملامتي اړوي، او همدا شی دی چې پخپل خورا لوی او ښه او بهتر صورت سره په قيامت کې به راڅر ګندیږي.

اَیَحۡسَبُ الۡاِنۡسَانُ اَلَّنۡ نَّجۡمَعَ عِظَامَهٗ ؕ۳

آيا ګمان کوي (کافر) انسان چې له سره به نه ټولوو مونږ (خواره واره) هډوکي د ده (لپاره د ژوندون په ورځ د قيامت)؟.

تفسير: يعني کافر انسان داسې خيال کوي چې تر هډوکي پورې هم مات او ګوډ او خواره واره شوي دي، او د هغو وړو کي بڅر کي هم په خاورو او نورو کې ګډوډ شوي دي، نو ښه، اوس به هغه څرنګه يو ځای کیږي؟ او بيا به په څه ډول سره جوړ او پيونديږي؟ داسې خو ډېر سخت او محال ښکاري، داسې نه ده چې مونږ به جمع نه کړو خواره واره شوي هډوکي د ده.

بَلٰی قٰدِرِیۡنَ عَلٰۤی اَنۡ نُّسَوِّیَ بَنَانَهٗ ﴿۴﴾

هو ! (بلکه جمع به يې کړو) حال دا چې قادر يو مونږ په دې باندې چې برابر ټول کړو هډوکي او بندونه د ګوتو د ده.

تفسير: يعني مونږ خو د ګوتې بندونه هم جوړولی شو، د بندونو تخصيص ښايي د دې لامله وي، چې دا د بدن له اطرافو څنې دی، او د هر څيز تکميل د هغه په اطرافو باندې کیږي، لکه چې څمونږ په محاورو کې هم په داسې مواردو کې داسې ويلی کیږي چې: څما بندونه خوږیږي، او له هغه څخه مراد ګرد بدن وي، بله دا چې په بندونو کې سره د هغو وړو کي توبه د صنعت رعايت زيات دی، او عادتاً ډېر سخت او نري کار دی، نو څکه هغه څوك چې په سخت کار باندې قادر وي؛ نو هغه په آسان کار باندې په اولی طريقه سره قادر دی، او يا مراد دا دی چې: مونږ پدې قادر يو چې د ده ګوتې د خپرې او د څنګري په څېر وګرځوو، چې بيا ترې هغسې فائدې نشي اخيستلی، چې اوس يې ترې اخلي، څکه چې هره ګوته بېله بېله ده.

بَلۡ یُرِیۡدُ الۡاِنۡسَانُ لِیَفۡجُرَ اَمَامَهٗ ۚ﴿۵﴾ یَسۡـَٔلُ اَیَّانَ یَوۡمُ الۡقِیٰمَةِ ؕ﴿۶﴾

بلکه اراده لري (کافر) انسان چې دروغ ووايي (په هغه څيز باندې چې) مخ کې د ده دی (له قيامت او حسابه). پوښتنه کوي (کافر انسان استهزاءً چې) کله به وي (ورځ د) قيامت؟.

تفسير: يعني هغه خلق چې له قيامت څخه انکار کوي، او دويم ځلي ژوندون محال ګڼي؛ د هغه سبب دا نه دی چې دا خبره ډېره مشکله ده، او د الله تعالی کامل قدرت او نبيې ښکاره نه دي، بلکه بني آدم غواړي چې د قيامت له راتګه پخوا پخپل راتلونکي عمر کې چې پاتې دی بالکل بېباك او بې پروا شي، او په فسقو او فجورو کې مشغول پاتې وي، نو څکه له داسې خيال څخه يې زړه تل په ډډه ګرځي، چې ترې عيش منغص نشي، او په لذّت کې يې څه خلل ونه لويږي، بلکه د استهزاء او تعنّت او د سپين سترګی له مخې پوښتني کوي چې ښه خانه ! هغه ستاسې قيامت به کله راځي؟ که په رښتيا سره راتلونکی وي؛ نو مياشت او کال او نېټه يې په ښکاره ډول سره راوښيه !.

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ۝٧ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۝٨

کله چې خړې، متحیرې شي سترګې له هیبته. او توره شي سپوږمۍ (رڼا یې لاړه شي).

تفسیر: یعنې د حیرت او وېرې لامله یې سترګې خړې پاتې شي، او لمر به هم سر ته ډېر نژدې راشي، او سپوږمۍ بې نوره شي، سپوږمۍ یې ځکه جلا ذکره کړه، چې عربو د قمري حساب لامله هغې ته په ډېر زیات اهتمام سره کتل، او د هغې له احواله به تل خبر وو.

وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۝٩ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ ۝١٠ كَلَّا لَا وَزَرَ ۝١١ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۝١٢

او جمعه شي لمر او سپوږمۍ (له طرفه د مغربه په قیامت کې، یا جمع شي په توروالي کې په تلو د رڼا د دواړو سره، یعنې په بې نورۍ او تت والي کې به دواړه سره شریک او مله وي). نو وبه وایي (کافر) انسان په دغه ورځې کې: چېرته ځای د تېښتې شته؟. (نه دی مناسب طلب د تېښتي) نشته ځای د پناه. خاص رب ستا ته په دغې ورځې کې ځای د قرار د خلقو دی (نو حساب به ورسره وکړی شي، او جزاء به ورکړه شي).

تفسیر: یعنې اوس خو وایي چې هغه ورځ چېرې ده؟ او په هغه وخت کې به له وېرې بد حواس کیږي، او داسې به وایي چې نن زه چېرې وتښتم؟ او په کوم ځای کې پټ شم؟ نو داسې ارشاد به کیږي: چې نن نه د تښتېدلو موقع ده، او نه د پوښتنې وخت، نن هیڅ یو طاقت هم تاسې نشي خلاصولی، اونه پناه درکولی شي، نن ګرد د خپل پروردګار په مخ کې حاضریږي، او د هغه د عدل او انصاف په مخ کې ودریږي، او هغه هره فیصله چې وغواړي؛ د هر چا په حق کې یې کوي.

يُنَبَّؤُا الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍۭ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ۝١٣

خبر به کړ شي انسان په دغې ورځې (د قیامت) کې په هغو (اعمالو) چې مخ کې یې لیږلي دي (نېک وي که بد) او (په هغو اعمالو چې) وروسته یې پرې ایښي وي (نېک وي که بد).

تفسیر: یعنې ګرد پخواني او وروستني اعمال ښه وي که بد وي؛ هغه ته ورښکاره ګندیږي (ښکاریږي)، او پرې پوهیږي.

بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۝١٤ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ۝١٥

بلکه انسان په ځان خپل باندې حجّت لیدونکی شاهد دی. اګر که وړاندې کړي عذرونه خپل (قبول به نشي).

تفسیر: زیاترو مفسرینو د دې تعلّق له ﴿يُنَبَّؤُا الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ﴾ الآیة ـ سره اخیستی دی، یعنې په ورښوولو باندې هم موقوف نه دی، انسان به پخپل احوالو باندې پخپله مطلع وي، که څه د طبیعت په اقتضاء سره دوی هلته هم بهانې جوړې کړي، او راز راز حیلې وروړاندې کړي، لکه چې کافران به وایي: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ بلکه دلته په دنیا کې هم هغه انسان چې د هغه ضمیر بالکل مسخ شوی نه وي؛ پخپل حال باندې په ښه ډول سره پوهیږي، اګر که د نورو په مخ کې حیلې او بهانې جوړې کړي، او د هغه به مخالفت کې ډېر کوښښ وکړي.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ
قُرْآنَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴿١٩﴾

مه خوځوه په دې (قرآن) سره (ای محمده ! پخوا له وحي) ژبه خپله چې تعجیل به کوې په دې (قرائت سره). بېشکه پر مونږ باندې دي جمع کول یې (په سینه ستا کې) او لوستل یې (په ژبه ستا). بیا مو کله چې ولوست دا؛ نو متابعت کوه ته د لوستلو د ده (غوږ ورته نیسه). بیا بېشکه په مونږ باندې دي ښکاره بیانول د هغه (په اعتبار د فهم سره).

تفسیر: کله چې به جبریل علیه السلام د الله تعالی له لوري د قرآن وحي راوړه، د جبریل علیه السلام له لوستلو سره به یو ځای ځمونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هم هغه لوسته، چې ژر یې یاد او زده یې کړي، او د جبریل علیه السلام له تللو څخه وروسته وحي یې په ښه ډول په یاد پاتې وي، مګر په دې صورت کې دوی ته ډېر تکلیف پېښېده، کله به چې دوی هغه ړومبی کلمه لوستله؛ دویمه کلمه به د دوی په فهم کې په ښه ډول سره نه راتله، او د هغو په پوهېدلو کې به هم دوی ته لږ ډېر دقّت پېښېده، نو ځکه الله تعالی وفرمایل چې: په دې وخت کې ستا د ژبې د خوځولو او لوستلو هیڅ ضرورت نشته، تاسې بالکل د زړه له کومې د وحي اورېدلو ته متوجه شئ !، او داسې اندېښنه مه کوئ چې دا به مې نه یادېږي، او بیا به یې څرنګه ولولم؟ او خلقو ته به یې په څه ډول وپوهوم؟ د هغو ګردو تورو ستاسو په ټټر (سینه) کې حرف په حرف ټولول او ستاسې له ژبې څخه د باندې راایستل، او په خلقو یې لولول ځما کار دی، کله چې پرښته پاک قرآن ځما له لوري تاسې ته ولولي؛ نو تاسې چپ اوسئ !، پوه او ښه یې واورئ !، د هغه اورېدل، د هغه یادول، او د هغه علومو او معارفو ورونه درخلاصول، او ستاسې له ژبې څخه نورو ته د هغه رسول، او روښانول؛ دا ګرد ځمونږ له کارونو څنې دي، وروسته له دې څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم له جبریل علیه السلام سره یو ځای لوستل پرېښودل.

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ﴿٢١﴾

نه دي داسې (لکه چې انکار کوي کفّار له بعثه)، بلکه خوښوئ تاسې ځغلېدونکې (ژر فاني کېدونکې دنیا). او پرېږدئ تاسې آخرت (چې باقي او وروسته راتلونکی دی، او د هغه لپاره هیڅ عمل نه کوئ).

تفسیر: یعنې ستاسې دا د قیامت او د نورو حقائقو انکار کول هیڅ یو په کوم یوه صحیح دلیل باندې مبني نه دي، بلکه د دې سبب د دنیا انهماک دی، کله چې دنیا نقدي او ژر رسېدونکی شی دی؛ نو ځکه یې تاسې غواړئ، آخرت تاسې پور ګڼئ او پرېږدئ یې، او وایئ چې: د هغه رارسېدل لرې دي.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾

ځینې مخونه (یعنې د مؤمنانو به) په دغې ورځې (د قیامت) کې ښایسته تازه روښانه وي. خاص ذات د رب خپل ته به کتونکې وي.

تفسیر: دا د آخرت بیان دی، یعنې د مؤمنانو څېرې به په دې ورځې کې ډېرې روښانه ځلېدونکې تر او تازه او ډېرې خوښې او بشاشې وي، او د دوی سترګې به د حقیقي محبوب په لقاء او کتلو سره رڼې وي، له قرآنکریم او متواترو احادیثو څنې په یقیني ډول سره معلوم شوي دي چې په آخرت کې به د الله تعالی لیدنه وي، خو ګمراهان له دې څخه منکر دي، ځکه چې دا نعمت د هغوی په برخه کې نه دی.

وَوُجُوْهٌ يَّوْمَىِٕذٍۭ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ يُّفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾ كَلَّآ اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾

او ځيني مخونه (يعنې د کفّارو) په دغې ورځې (د قيامت) کې به تريو بدخېره وي. يقين به کوې چې کاوه شي، واقع کيږي په دغو (مخونو) باندې دوی ته بلا لويه چې ماتوونکې وي هډوکي د شا لره. نه ده داسې (چې دنيا خوښوي پر آخرت) کله چې ورسيږي (سا) هډوکي د ستوني ته.

تفسير: يعنې باور لري چې هغه ناکاره معامله کېدونکې ده، او هغه عذاب د ګاللو دی چې بالکل به ملا ماتوونکی وي.

﴿كَلَّآ اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ﴾ «نه ده داسې چې دنيا خوښوي پر آخرت، کله چې ورسيږي ساه هډوکي د ستوني ته»، يعنې آخرت لرې مه ګڼئ، ځکه چې موت د دې سفر ړومبنی منزل دی، چې هغه ډېر نژدې له همدې ځايه د نورو منزلونو په تللو باندې شروع کيږي، تر څو چې وروستني منزل ته ورسيږي، ګواکې د هر سړي مرګ هغه لره د لويې ورځې (قيامت) يوه وړوکې نمونه ده، هر کله چې د مريض روح ګرد سره غونډ شي، او چنغړک هډوکي د تټر او ورمېږ ته ورسيږي، او سا يې په مرۍ کې ونښلي؛ نو وپوهېږه چې د آخرت منزل يې شروع شو.

وَقِيْلَ مَنْ ٜ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَّظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾

او وبه ويلی شي (يعنې وبه وايي هغه څوک چې چاپېر له مريضه دی) څوک دی دم کوونکی (په هغه رنځور باندې چې جوړ شي، او روح يې بېرته ور وګرځي)؟. او يقين وکړي (هغه مريض) چې بېشکه په ده (باندې راغلی) دی وخت د فراق جدايي (له دنيا او خپلوانو).

تفسير: د داسې مأيوسۍ په وخت کې د طبيبانو او ډاکټرانو له لاسه هيڅ شی نه وي پوره، کله چې خلق له ظاهري علاج او تدبير څخه عاجز شي؛ نو د دم او دعاء په فکر کې لويږي، او يو له بل سره وايي: «خانه ! کوم داسې ښه سړی راولئ، چې په دې رنځور څه دم او دعاء وکړي.

﴿وَّظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ﴾ «او يقين وکړي هغه محتضر چې بېشکه په ده باندې راغلی دی وخت د فراق جدايي له دنيا او خپلوانو»، يعنې مړ کېدونکی به وپوهيږي چې بېشکه په دې اوس له ګردو عزيزانو او اقاربو او محبوبو او مألوفو شيانو څخه بېلېدونکی دی، يا يې دا مطلب چې سا يې له بدنه تلونکې ده.

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾

او تاويږي يوه پُنډۍ (د ده) له بلې پُنډۍ (د ده) سره (له هيبته د مرګ).

تفسير: يعنې په ځينو اوقاتو کې د موت د سکراتو لامله يوه پُنډۍ له بلې پُنډۍ سره لګيږي، او هم د بدن د لاندنۍ برخې څخه د روح د تعلق له منقطع کېدلو څخه وروسته د پنډيو خوځول او يوه له بلې څخه بېلول به د ده په واک کې نه پاتې کيږي، نو ځکه يوه پُنډۍ له بلې پُنډۍ څخه بېواکه لويږي، ځيني اسلاف وايي چې: د عربو په محاورو کې «ساق» کنايه ده له سخت مصيبت څخه، نو په دې تقدير به د دې آيت ترجمه داسې کيږي: «يوه سختي به له بلې سختۍ سره يو ځای کيږي»، ځکه چې مړ کېدونکي ته په دې وخت کې دوه سختې وروړاندې کيږي، يوه دا چې له دنيا څخه داسې درومي چې مال او اسباب، اهل او عيال، کور او کهول، جاه او حشم ګرد څخه پاتې کيږي، غليمان پرې خوښيږي، او پيغورونه ورکوي، او خپلوان يې خفه کيږي، او په رنځ او خفګان کې لويږي، بله يې له دې څخه ډېره لويه او وېروونکې ده، چې هغه د قبر او آخرت هسې پېښې او احوال دي چې د هغه کيفيت په بيان نشي راتلی، يعنې سختۍ د دنيا د آخرت له سختيو سره يو ځای کيږي.

اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذِ ۣالْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾

په لوري د رب ستا په دغې ورځې کې ورتله دي (د ټولو مخلوقاتو لپاره د مجازاتو).

تفسير: يعنې د آخرت د سفر ابتداء له دې ځای ځنې ده، ګواکې اوس د بنده راښکوول د خپل پروردګار په لوري شروع شو.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى ﴿٣١﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِهٖ يَتَمَطّٰى ﴿٣٣﴾

بيا يې يقين ونه کړ (په مؤمن به باندې)، او نه يې لمونځ وکړ. مګر دروغجن يې وشمېره (قرآن لره)، او مخ يې وګرځاوه (له ايمانه). بيا لاړ اهل خپل ته (له مجلس نه) په تکبّر سره.

تفسير: يعنې د رښتين ګڼلو او باور لرلو په ځای پيغمبران دروغجن شمېري، او د لمانځه کولو او د الله تعالی په لوري د متوجّه کېدلو په ځای تل له هغه ځنې غاړه غړوي، او په دې باندې يوائې اکتفاء نه کوي، بلکه په خپل تکبّر او غرور د خپلو متعلّقينو او خپلوانو په لوري ځي، او داسې راښکاروي چې لکه کوم ښه لوی کار او ډېره مېړانه او د پوهنې کار يې کړی دی.

اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴿٣٤﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴿٣٥﴾

ور لايقه ده تاته (ای کافر انسانه هغه شی چې بد يې بولې سختي د مرګ). پس ور لايقه ده (هغه شی چې بد يې بولې چې سختي د قبر ده). بيا ور لايقه ده تا لره (هغه شی چې بد يې بولې چې سختي د ورځې د قيامت ده)، پس ور لايقه ده (تا لره هغه شی چې بد يې بولې چې همېشه عذابېدل ستا دي په دوزخ کې).

تفسير: يعنې ای بدبخته ! اوس ستا د هلاکت، افسوس او کمبختي وار دی، يو ځلې نه بلکه ځو ځو ځلې اوس پاتې خرابي پر خرابي او تباهي پر تباهي ده، پرته له تانه به بل هيڅوک د الله تعالی د نوې نوې سزا ور او مستحق نه وي.

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾

آيا ګمان کوي (کافر) انسان چې پرې به ښود شي دی چټې (بېکاره) بې قيده مهمله بېکاره.

تفسير: يعنې آيا بني آدم داسې ګڼي چې دی به همداسې چټي بېکاره او مهمل پرې ښود شي؟ او د امر او نهي هيڅ يو قيد به په ده باندې نه وي؟ يا له مړينې څخه وروسته به بيا نه ژوندی کيږي؟ او له ده څخه به د نېکيو او د بديو ګرد شمېر نه اخيست کيږي؟ او هيڅ حساب او کتاب به ورسره نه کيږي.

اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّنْ مَّنِيٍّ يُّمْنٰى ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٣٩﴾ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُّحْيِۦَ الْمَوْتٰى ﴿٤٠﴾

آيا نه وو دغه (انسان اول) يو څاڅکی له مني څخه چې تويوه شي (اچوه شي پر رحمونو د ښځو کې)؟. بيا وو دی يوه ټوټه د وينو؛ نو پيدا کړ الله (اندامونه يې) پس برابر کړ (صورت يې او روح يې پکې وپوکول). نو پيدا يې کړ لـه هغه (اوبو د مني) څخه جوړه (دوه صنفه) نارينه او ښځه. آيا نه دی دغه (ذات) قدرت لرونکی کوونکی د دغو افعالو، قادر په دې باندې چې ژوندي کړي مړي؟ (بلکه ښه قادر دی).

تفسير: يعني انسان له نطفې څخه د غوټه شويو وينو په شکل ګرځي، بيا الله تعالی د دې د پيدايښت ګرد مراتب پوره کوي، او انسان ترې جوړوي، او ټول ظاهري اعضاء او باطني قوتونه يې برابروي، او د يوې بېځانې نطفې څخه يو عاقل انسان جوړوي، او هم له همدې نطفې څخه دوه ډوله (قسمه) بني آدم پيدا کوي، چې د دوی د هر يو ظاهري او باطني خصوصيات سره بېل وي، آيا هغه مطلق قادر چې له اوله يې ګرد خلق په داسې يو حکمت او قدرت سره پيدا کړي وي؛ بيا په دې باندې قادر نه دی چې دوی بيا راژوندي کړي؟ (سبحانک اللهمّ فَبلی !»، پاک دی ستا ذات ای الها !، ولې به يې نه پيدا کوې؟ ته بېشکه قادر يې.

تمّت سورة القيامة بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوْرَةُ الدَّهْرِ

«د (الدّهر) سورت مکّي دی، (۳۱) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۶) او په نزول کې (۹۸) سورت دی، وروسته د (الرّحمان) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُوْرًا ①

آیا راغلی دی (یعني په تحقیق سره راغلی دی) پرانسان څه وخت له زمانې څخه چې نه وو دی یو شی یاد کړی شوی (په یوه نامه سره).

تفسیر: بېشکه پر انسان باندې داسې یو وخت تېر شوی دی چې هیڅ نوم او نښه یې نه وه، بلکه یو غیر مذکور په انسانیت څیز وو، او یو جز وو له اجزاوو د عناصرو او د نطفې، بیا یې څومره مدّت طي کړ چې د نطفې په شکل کې راووت.

اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ اَمْشَاجٍ ۖ

بېشکه پیدا کړی دی مونږ انسان له نطفې څخه چې ګډوډه شوې ده (د نر او د ښځې).

تفسیر: یعني د نارینه او د ښځې د دوو ډولو اوبو څخې یې پیدا کړ.

تنبیه: د (امشاج) معنی مخلوط دی، نطفه د هغو غذاوو خلاصه ده، چې له مختلفو شیانو څخې روغه ده، نو ځکه د ښځې له اوبو څخه پرته (علاوه) یواځې همغه یو اوبو ته هم (امشاج) وایه شي، او پیدا کړ مونږ دغه انسان لره په دغه حال کې چې:

نَّبْتَلِيْهِ فَجَعَلْنٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ② اِنَّا هَدَيْنٰهُ السَّبِيْلَ اِمَّا شَاكِرًا وَّاِمَّا كَفُوْرًا ③

ازمایو یې، نو ومو ګرځوو مونږ دغه (انسان) اورېدونکی او لیدونکی. بېشکه مونږ ورښوولې ده دغه (انسان) ته سمه لاره (په لېږلو د رسولانو او په دلائلو د عقل سره)، یا به وي دی شکر کوونکی او یا به وي دی ناشکره.

تفسیر: یعني له نُطفې څخې د وینې غوټه او له هغه څخې یې د غوښې یوه ټوټه جوړه کړه، همدا راز له څو څو ځلې اړولو او ګرځولو څخه یې هغه دې درجې ته ورساوه چې د پخپلو غوږونو سره اوري، او په سترګو سرهویني، او له هسې قوّتونو څخه کار اخلي، چې بل کوم حیوان له هغو څخې کار نشي اخیستی، ګواکې نور ګرد د ده په مخ کې کاڼه او ړانده دي.

تنبیه: د ﴿نَّبْتَلِيْهِ﴾ معنی اکثرو مفسّرینو (امتحان) او ازموینه اخیستې ده، د بني آدم له پیدایښته دا غرض دی چې دی د الله تعالی په احکامو، امر، نهي او نورو مخاطب شي، او امتحان ترې واخیست شي، او ولیده شي چې دی تر کومې اندازې پورې د خپل الله تعالی د احکامو تعمیل او خپل اخلاص او وفاداري څرګندوي؟ نو ځکه هغه ته یې د اورېدلو، پوهېدلو اولیدلو قوّتونه وروبښل، چې پر هغوی باندې د شرعي تکالیفو مدار دی.

﴿إِنَّا هَدَيْنَٰهُ﴾ الآية - يعنې ړومبی يې د اصلي فطرت او پيدايشي عقل او پوهې ځنې، بيا يې د عقليه او نقليه دلائلو په وسيله هغه ته د نېکۍ لاره وروښوده، چې د دې ښوونې اقتضاء داسې ده چې ښايي ګرد انسانان په يوه سمه لاره باندې لاړ شي، خو د شاوخوا د حالاتو لامله او د خارجي عواملو اغېزې او د نورو عوارضو له سببه ګرد په يوه لاره باندې پاتې نشول، ځينو الله تعالی ومانه، او حق يې وپېژنده، او ځينو ناشکرۍ او ناحقۍ ته ملا وتړله، وروسته له دې نه الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه د دې دواړو د پای او انجام ذکر دغسې فرمايي:

إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ سَلَٰسِلَا۟ وَأَغْلَٰلًا وَسَعِيرًا ۝

بېشکه مونږ تيار کړي مو دي کافرانو ته ځنځيرونه او طوقونه او تود اور (لمبې وهونکی چې تل به په کې سوځي).

إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ

بېشکه ابرار نېکان څښي (په جنّت کې) له جامونو د شرابو ځنې چې وي ګډ له هغو سره کافور. چينه چې څښي به له هغې څخه (نېک) بندګان د الله.

تفسير: يعني د شرابو هسې جامونه به څښي چې لږ څه کافور به په کې ګډ وي، دا کافور د دې دنيا د کافورو په شان نه دي، بلکه د جنّت د يوې خاصې چينې نوم دی، چې د الله تعالی له لوري په خاص ډول د الله تعالی مخصوصو او مقرّبو بندګانو ته د هغه له اوبو څخه ورکولی کېږي، ښايي چې د دې سوړوالی ښه رائحه او ورِم، مفرح، خاصيت، او د تک سپين رنګ لامله هغه ته کافور ويلی شي.

يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ۝ يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ

چې بيايي به (مؤمنان) دغې (چينې) لره (هر چېرته چې يې خوښه وي په ېېولو سره). وفاء کوي (ابرار) په (هغه) نذر سره (چې يې واجب کړی وي په طاعت د الله کې، پر ځانونو خپلو باندې).

تفسير: يعني دا چينه د هغو بندګانو په واک او اختيار کې ده، چې په هر لوري دوی اشاره وکړي؛ د دې د اوبو ويالې به همغه لوري بهيږي، ځينې وايي چې: د دې چينې اصلي منبع به د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په لوړه ماڼۍ کې وي، چې له هغه ځايه به د ګردو انبياوو، اولياوو، صلحاوو او مؤمنينو ماڼيو ته د هغې ويالې وبهيږي والله أعلم، وروسته له دې نه الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه د ابرارو د خصائلو داسې بيان فرمايي:

﴿يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ﴾ - يعني هغه نذرونه چې پخپلو ځانونو باندې يې منلي وي؛ اداء کوي يې، ښکاره ده: کله چې پخپل ځان باندې لازم کړی څيز پوره کاوه شي؛ نو هغه خبرې چې د الله تعالی له لوري لازمې شوي دي څرنګه به پر ښودی شي؟.

وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُۥ مُسْتَطِيرًا ۝

او ويريږي (ابرار) له هغې ورځې چې شر يې ښکاره او تيت (خرګند) دی.

تفسير: يعني د دې ورځې سختي او خرابي به درجه په درجه پر ټولو عامه، او ګردو لره نيوونکې وي، او هيڅوک به په کلي ډول له هغه ځنې محفوظ نه وي، الا من شاء الله !.

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ⁽٨⁾

او (ابرار) ورکوي طعام خواړه پر محبّت میني د دغه (الله یا د طعام) مسکین اړ (مجبور) ته، او یتیم پلار مړي ته، او اسیر بندي ته.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په محبّت کې خپل طعام او خواړه سره له دې چې دی پخپله ورته اړ او محتاج دی، او ډېر خواهش یې ورته کیږي؛ په ډېر اخلاص، شوق او ذوق سره مسکینانو، یتیمانو، او بندیانو ته یې ورکوي.

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ⁽٩⁾ إِنَّا نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ⁽١٠⁾

(وایي ابرار) بېشکه چې مونږ طعام خواړه درکوو تاسې ته خاص د الله تعالی د مخ لپاره (چې ویې وینو، او د هغه رضا مو په نصیب شي)، نه غواړو مونږ له تاسې څخه جزاء، بدل، او نه شکر ایستل.
بېشکه مونږ ویریږو له ربه خپله له عذابه د ورځې تریو مخې (غمجنې) ډېرې سختې تریو مخې نه.

تفسیر: یعنې دا طعام او خواړه ورکوونکي به د حال په ژبې سره داسې ویونکي وي، او که چېرې مصلحت وي او لازم یې وګڼي؛ د قال په ژبې سره یې هم ویلی شي.

﴿إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ﴾ څمونږ خواړه ورکول په دې خاطر دي چې الله تعالی ووینو، او د هغه رضا او ثواب مو په برخه شي، له تاسو څخه څه بدله، عوض نه غواړو، او نه درڅخه د شکر ایستلو او د منني غوښتونکي یو.

﴿إِنَّا نَخَافُ﴾ «بېشکه مونږ ویریږو له ربه خپله له عذابه د ورځې تریو مخې غمجنې، ډېرې سختې تریو مخې نه».

فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ⁽١١⁾

نو وبه ساتي دوی لره الله (په سبب د حسناتو د دوی) له شره سختی د دغې ورځې، او ور به کړي دوی ته تازګي او حسن د مخونو (او خوشالی د زړونو).

تفسیر: یعنې له هغه شي څخه چې دوی ډېر ویریدل؛ الله تعالی دوی له هغه څخه محفوظ او مأمون وساتل، او د هغوی مخونو ته یې ښایست او تازګي، او زړونو ته یې خوښي او سرور ورعطاء کړ.

وَجَزَاهُم بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ⁽١٢⁾

او جزاء به ورکړي دوی ته (الله) په سبب د صبر د دوی جنت او (جامې) وریښمینې.

تفسیر: یعنې کله چې دې خلقو د دنیا پر تنګسی او سختیو باندې صبر کاوه، او له ګناهونو او معاصیو څخه یې ځانونه ساتل، او په طاعت او عبادت کې قائم اوسېدل؛ نو څکه الله تعالی د هغوی د آرام او راحت لپاره دوی ته د جنّت ښه نعماء، اعلی باغونه، او فاخره لباسونه مرحمت کړل، اوس الله اکرم شأنُه وأعظم برهانُه د دغو جنّتیانو یو بل ښه وضعیت داسې بیان فرمایي:

مُّتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۖ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ⁽١٣⁾

حال دا چې تکیه کوونکي به وي په هغه (جنّت) کې پر تختونو باندې (د باچایانو او ټولواکانو په ډول)، نه به وینې دوی هلته شمس لمر (ګرمي) او نه زمهریر (ساړه).

تفسیر: یعنې د جنّت موسم به ډېر معتدل او برابر وي، نه د تودوخې او نه د یخنۍ او نه به نور څه ربړ او تکلیف هلته وي.

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿۱۴﴾

حال دا چې نژدې به وي پر دوی باندې سیورې (د ونو) د هغه، تابع او مسخّرې ټیټې کړی شوي به وي مېوې د هغه په تابعداری مسخّرېدلو ټیټېدلو سره (چې شو کول به یې اسان وي).

تفسیر: یعنې د ونو څانګې د خپلو مېوو سره دوی ته ډېرې نژدې کیږي، او د هغوی مېوې به ورڅوړندې او د دوی په واک کې به وي، او جنّتیان په هر حالت او هر ځای کې چې وغواړي، اعمّ له دې څخه چې ولاړ وي یا ناست یا ملاست، بې له تکلّفه هغه ټولولی او شوکولی شي.

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا ﴿۱۵﴾ قَوَارِيرَا مِن فِضَّةٍ

او ګرځولی به شي پر دغو (ابرارو) باندې (په دغه جنّت کې د) شیشو جامونه له سپینو زرو او ګلاسونه صراحي چې وي به (دغه ظروف) په شان د شیشو. هسې شیشې چې له سپینو زرو به وي (صاف به وي د شیشو په شان، چې ظاهر به یې له باطن او باطن به یې له ظاهره ښکاري).

تفسیر: یعنې دا ظروف لوښي به په اصل کې د سپینو زرو څخه جوړ وي، او ډېر سپین بې داغه او خوښي بښونکي، او داسې صاف او شفاف ا و ځلېدونکې به وي، چې لکه شیشې غوندې به ښکاري، او د هغه د منځ شیان به له باندې څخه له لرې لیده کیږي.

قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿۱۶﴾

په اندازه کړي به وي هغه (جامونه ساقیانو د جنّت جنّتیانو ته) اندازه کول.

تفسیر: یعنې یو جنّتي هومره چې څښلو ته ضرورت لري، او زړه یې غواړي؛ په هغه مېچ او اندازه سره به سم او برابر په هغه کې شراب وي، چې نه به ترې لږېږي، او نه به ترې زیاتیږي، یا په هره اندازه چې جنتیان پخپلو زړونو کې ټاکلي او ګرځولي وي؛ بې له تزییده او بې له تنقیصه سم د دوی له غوښتنې سره ورته وړاندې کیږي.

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا ﴿۱۷﴾

او ورڅښول کیږي به جنتیانو ته په جنّت کې جامونه د شرابو چې وي به ګډه له هغه سره زنجبیل.

تفسیر: یعنې د شرابو جام یو هغه وو چې د هغه ګډه جنتي کافور دی، دویم یې هغه دی چې زنجبیل (سونډ) ورسره ګډوي، مګر دا د دې دنیا زنجبیل او سونډ ونه ګڼه شي، څکه هغه یوه چینه ده چې «سلسبیل» نومیږي، د سونډ تأثیر تود دی، او په غریزیه حرارت کې انتعاش پیدا کوي، او عرب هغه ډېر خوښوي.

په هر حال سره په کوم خاص مناسبت سره دې چینې ته «زنجبیل وایي»، د نېکانو په جامونو کې د هغه لږ څه ګډون کاوه شي، په اصل کې دا چینه لویو عالي مقامو مقرّبینو لره ده، والله أعلم.

عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾

چینه په دغه (جنّت کې چې) نوم یې ایښودلی شوی دی په سلسبیل سره.

تفسیر: د «سلسبیل» معنی صافې بهېدونکې اوبه دي، (کذا في الموضح)، او ځکه ورته «سلسبیل» وایي چې آسانه تیریږي له حلقه، او ډېرې لذیذې او خونده ورې دي په څښلو کې، او هر چېرته چې د جنّتي زړه وغواړوي، همغلته ورته بهیږي.

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ۚ

او ګرځي پر دغو جنّتیانو باندې هلکان تل پاتې شوي (پخپل حال).

تفسیر: یعنې تل به هلک پاتې کیږي، یا به له جنّتیانو څخه هیڅ نه اخیست کیږي، او تل تر تله به د هغوی په خدماتو کې مشغول وي.

إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا ﴿١٩﴾

کله چې ووینې ته دوی؛ ګڼې به هغوی (په صفایي کې) لکه مرغلرې خورې شوې.

تفسیر: یعنې پخپل حسن، جمال، صفایي او ښایست سره په هر لوري ګرځي، او داسې خوش منظر معلومیږي لکه چې د ډېرو ځلېدونکیو او ښایسته مرغلرو په شان پر ځمکې باندې خواره شوي وي، او تخصیص د «منثور» لپاره د دې دی؛ چې دا ښایسته او ښې ښکاریږي له مرغلرو منظومه وو او پیيلو شویو څخه.

وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾

او هر کله چې وګورې ته دغه (جنّت) ته؛ نو وبه وینې ته نعمتونه (ډېر چې صفت یې کېدی نشي)
او ملک باچایي لویه (لازواله چې انتهاء او زوال نه لري).

تفسیر: یعنې د جنت حال او احوال څه ووایه شي، که څوک یې ووینې؛ نو ور معلومیږي چې په جنّت کې به څه عظیم الشأن نعمتونه او څومره لویه لا زواله بېمثاله باچایي یوه معمولي او ادنی جنّتي ته ور په برخه کیږي، رزقنا الله تعالی منها بمنّه وفضله.

عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ ۖ

له پاسه پر دوی باندې به کالي د نریو وربښمو وي چې شنه به وي، او د غټو وربښمو نه.

تفسیر: یعنې نري او غټ دوه ډوله د وربښمو کالي به جنّتیانو ته ورکاوه کیږي.

وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ

او وابه غوسته شي (دوی ته) باهوګان له سپینو زرو.

تفسیر: په دې سورت کې درې ځایه د سپینو زرو، د لوښیو، ګاڼو او نورو ذکر راغلی دی، په بل ځای کې د سرو زرو ذکر شوی دی، ممکن دي چې دا هم وي او هغه هم وي، ځینو ته به دا ورکاوه شي، او ځینو ته به هغه، یا به کله دا او کله به هغه وروړاندې کیږي.

وَسَقٰهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُوْرًا ﴿۲۱﴾

او ور وبه څښي دغو (جنّتيانو ته) رب د دوی شراب طهور (څښاك ښه پاكيزه).

تفسير: يعنې له ګردو نعمتونو وروسته د شراب طهور يو جام به د حقيقي مالك له لوري وركاوه شي، چې نه په كې نجاست وي، او نه كدورت، نه به ورسره څه درد او الم او نه به بدبويي وي، او د هغه له څښلو ځنې به زړه پاك او ګېډه صفا كيږي، له څښلو څخه وروسته له بدن څخه به داسې عرق او خولې وځي، چې د هغه وږمه او خوشبويي به د مسكو په څېر زړونه خوښوي.

اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَّكَانَ سَعْيُكُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿۲۲﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيْلًا ﴿۲۳﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

(او وبه فرمايي الله دوی ته چې) بېشكه دغه (نعمتونه) وو تاسې لره جزاء بدل (د اعمالو ستاسې)، او دی سعي عمل زيار ستاسې مشكور مقبول. بېشكه مونږ همدا مونږ نازل كړی مو دی په تا باندې (ای محمده !) قرآن نازل كول. نو صبر كوه حكم د رب خپل ته (په نصرت د تا).

تفسير: يعنې د زيات اعزاز او اكرام او د زړونو د خوښې لپاره به ويلی شي چې: دا ستاسې د اعمالو بدل دی، ستاسې زيارونه مقبول او مشكور او سعي مو ومنلی شوې، د دې زېري له اورېدلو ځنې به جنّتيان لا خوښيږي.

﴿اِنَّا نَحْنُ﴾ الآية ـ «بېشكه مونږ نازل كړی مو دی په تا باندې ای محمده قرآن نازلول، نو صبر كوه حكم امر د رب خپل ته په نصرت د تا»، چې ستا زړه مضبوط شي، او خلق ورو ورو پخپلو ښو او بدو باندې ښه وپوهيږي او معلوم يې كړي، چې جنّت د كومو اعمالو په وسيله موندل كيږي، كه په داسې پوهولو سره هم ونه پوهېده، او پخپل ضد او عناد كې ټينګ پاتې شو؛ نو تاسې د خپل پروردګار په حكم باندې همغسې ټينګ ودرېږئ، او د وروستنی فيصلې انتظار وكړئ !.

وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُوْرًا ﴿۲۴﴾

او مه منه خبره له دوی ځنې د هيڅ يو ګنهګار او ناشكره (چې تا بولي كفر ته).

تفسير: يعنې «عتبه» او «وليد» او د قريشو نور كفار تاسې ته دنيوي ترغيبونه دركوي، او ښه باغونه درښيي، او په دې تحريص او تطميع سره غواړي چې تاسې د تبليغ له فرضه واړوي، نو الله تعالى تنبيه فرمايي چې: تاسې د دوی په خبرو باندې مه تېروځئ، ځكه چې د ګنهګار، فاسق او ناشكر كافر له وينا منلو څخه پرته له نقصانه بل څه په لاس نه درځي، نو د داسې شريرانو او بدبختانو خبرو ته غوږ نيول نه دي پكار.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ﴿۲۵﴾

او يادوه نوم د رب خپل صباح ګهيځ او بېګا ماښام.

تفسير: يعنې تل هغه پخپل زړه كې ولره !، په تېره بيا په دې دوو وختونو كې يې هرومرو يادوه !، ګردو اندېښنو علاج همدا د الله تعالى ذكر دی.

وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهٗ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيْلًا ﴿۲۶﴾

او په څه برخه د شپې كې نو سجده كوه هغه (الله) ته، او نسبت د پاكۍ كوه دغه (الله) ته په شپه اوږده كې (يعنې تهجّد كوه او).

تفسير: لمونځ وكړه !، ښايي چې له دې ځنې د مغرب او عشاء لمونځونه يا به تهجّد مراد وي، كه له ﴿وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهٗ﴾ څخه تهجّد مراد وي؛ نو دلته به له تسبيح ځنې د هغه متبادره معنى اخيسته كيږي، يعنې د شپې له لوري علاوه پر تهجّد پر ډېرو تسبيحو او تهليلو كې مشغول شئ !، كه له ړومبي «فاسجد» ځنې د ماښام او ماسختن لمونځ مراد وي؛ نو دلته به له تسبيح څخه تهجّد مراد وي.

اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ يُحِبُّوْنَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُوْنَ وَرَآءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيْلًا ﴿۲۷﴾

بېشكه دا (خلق چې كُفّار دي) خوښوي ژر تېرېدونكې (دنيا)، او پرېږدي وروسته له ځانه ورځ سخته (د عُقبى چې د هغې لپاره څه تيارى او عمل نه كوي).

تفسير: يعنې دا خلق كه ستاسې پند او هدايت نه مني، د هغه سبب د دنيا مينه ده، كله چې دنيا يو ژر په لاس راتلونكې څيز دى، دوى هم دا غواړي، او د قيامت له درنې ورځې څخه غافل شوي دي، او هيڅ د هغه په فكر كې نه دي لويدلي.

نَحْنُ خَلَقْنٰهُمْ وَشَدَدْنَآ اَسْرَهُمْ ۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَآ اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيْلًا ﴿۲۸﴾

مونږ پيدا كړي مو دي دوى، او بيا مو مضبوط كړل پيدايښت بندونه اندامونه د دوى، او كله چې اراده وفرمايو؛ بدل به راوړو مونږ امثال د دوى (په خلقت كې) بدل.

تفسير: يعنې اول مو تاسې پيدا كړئ، او ستاسې ګرد بندونه او اندامونه مو جوړ كړي دي، نن څمونږ هغه قدرت نه دى سلب شوى، هر كله چې مونږ وغواړو؛ ستاسې دا موجوده ژوندون پاى (انجام) ته رسوو، او همداسې يوه بله هستي بيا پيدا او ودرولى شو، يا دا مطلب كه دا خلق يې ونه مني؛ نو مونږ قادر يو، هر كله چې وغواړو د دوى په ځاى به نور داسې سړي راولو چې ګرد سره به مطيع او فرمانبرداران وي، او د دوى په شان به سركشان نه وي.

اِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌ ۚ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ﴿۲۹﴾

بېشكه دغه (سورت) تذكره پند دى (خلقو لره)، نو هر هغه څوك چې اراده كوي نيسي طرف د رب خپل ته لاره (په خير او طاعت سره؛ پس ودې نيسي !).

تفسير: يعنې په جبر او زور سره په دوى باندې خبرې منل ستا كار نه دى، د پاك قرآن په وسيله پند وركوئ !، وروسته له دې د هر چا اختيار دى، هر څوك چې زړه يې غواړي د خپل پروردګار تر خوښې پورې د رسېدلو لاره دې ځان ته جوړه كړي !.

وَمَا تَشَآءُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۳۰﴾

او اراده نشئ كولى تاسې (د هيڅ لاره د طاعت) مګر هغه چې اراده وفرمايي الله (تاسو ته)، بېشكه الله دى (پر هر شي باندې) ښه عالم دانا ښه حكمت والا دى.

تفسير: يعنې ستاسې غوښتنه هم پر ته د الله تعالی له غوښتنې نشي کېدی، ځکه چې د بنده مشيت د الله تعالی د مشيت تابع دی، دغه الله تعالی ته ښه معلوم او ښکاره ده چې د چا استعداد او قابليت څه قسم دی؟ نو سم له هغه سره د هغه مشيت کار کوي، بيا پاك الله هر چا لره چې اراده ولری د هدايت نو پخپل مشيت په سمې لارې باندې يې بيايي، او چا سر لره چې د ګمراهۍ اراده وکړی نو په ګمراهی کې يې پريږدي.

يُّدۡخِلُ مَنۡ يَّشَآءُ فِىۡ رَحۡمَتِهٖ‌ ؕ وَالظّٰلِمِيۡنَ اَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابًا اَلِيۡمًا ﴿۳۱﴾

داخلوي (الله) هغه څوك چې اراده (د دخول يې) وفرمايي په رحمت خپل کې، او ظالمان (کافران چې دي) تيار کړی دی (الله) دوی ته عذاب ډېر دردناك.

تفسير: يعنې د هر چا استعداد چې ښه وي؛ هغه ته به په نېکۍ باندې د تللو توفيق وروبښې، او د خپل رحمت او فضل مستوجب به يې وګرځوي.

تمّت سورة الدّهر بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُوۡرَةُ الۡمُرۡسَلٰتِ

«د (المرسلات) سورت مکي دی، پرته (علاوه) له (۴۸) آیته څخه چې مدني دی، (۵۰) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۷) او په نزول کې (۳۳) سورت دی، وروسته د (الهمزة) د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالۡمُرۡسَلٰتِ عُرۡفًا ۝۱ فَالۡعٰصِفٰتِ عَصۡفًا ۝۲

قسم دی په هغو بادونو چې لیږلی شوي دي (د الله له طرفه) پی در پی پرله پسې (چې زړونه خوښوي)، (یا) قسم دی په هغو ملائکو لیږلیو شویو په نېکیو سره (چې امر او نهي دي). بیا قسم دی په هغو سخت خوځوونکیو بادونو باندې چې الوځي په زور سره، (یا) پس قسم دی په هغو ملائکو تلونکیو په حکم د الله سره ګړندي تلل.

تفسیر: یعنې اول پسته او ښه نرۍ هوا چلیږي، چې له هغې سره به د مخلوقاتو ډېر توقّعات او منافع تړلي وي، بیا لږ څه وروسته همغه یوه نرمه او پسته هوا د یوې سختې سیلۍ او طوفان جاګړ پشان به الوځي، او داسې خرابي او وراني به راولي چې خلق به په نارو سورو شي، همدا د دنیا او د آخرت مثال وګڼئ!، ډېر داسې کارونه دي چې خلق هغه اوس مفید او نافع ګڼي، او پر هغه باندې د دوی لویې هیلې تړلې وي، او ډېر توقّعات ترې لري، خو همغه کار کله چې د قیامت په ورځ پخپل اصلي او ډېر سخت او ویروونکي صورت سره راښکاره شي؛ نو ګرد خلق به ترې پناه غواړي.

وَّالنّٰشِرٰتِ نَشۡرًا ۝۳ فَالۡفٰرِقٰتِ فَرۡقًا ۝۴

قسم دی په هغو خواره کوونکیو بادونو باندې (باران لره) پورته کول خورول. بیا (قسم دی) په (هغو ملائکو یا آیتونو د قرآن چې) جدایي کوي (په منځ د حق او باطل کې) جدایي کول.

تفسیر: یعنې پر هغه هواوو باندې قسم دی چې بخارات او نور له ځانه سره راپورته کوي، او وربځې پیدا کوي، او په فضاء کې یې خوروي، بیا په هر هر ځای کې چې د هغوی رسونه مقصود وي؛ د الله تعالی په امر هغه هم هغلته رسوي او ویشي یې، او له وریا (باران) څخه وروسته بیا وربځې یوه لوري بل لوري ته خوروي، هوا یواځې له وربځې سره مخصوصه نه ده، بلکه د هغه عمومي خاصیت دا دی چې د ګردو شیانو کیفیات لکه ښې او بدې وږمې او نور خوروي، او د هغوی لطیف اجزاء ځنې بېلوي، او له ځان سره یې وړي، او یو څیز له یوه ځایه جلا کوي، او له بل سره یې لګوي.

فَالۡمُلۡقِيٰتِ ذِكۡرًا ۝۵ عُذۡرًا اَوۡ نُذۡرًا ۝۶

پس قسم دی په هغو (پرښتو) چې راښکته کوونکې د ذکر، وحي، پند دي. لپاره د لرې کولو د عذر (الزام د مؤمنانو) او لپاره د ویرولو (الزام د کافرانو).

تفسیر: شاه عبد العزیز (رحمه الله) له ﴿فَالۡمُلۡقِيٰتِ ذِكۡرًا﴾ څخه هم هوا مراد کړې ده، ځکه چې د وحي غږ د خلقو غوږونو ته رسونه هم د هوا کار دی.

تنبیه: «المرسلات، العاصفات، الناشرات، الفارقات، الملقیات» د پنځو واړو مصداق ځینو هواوې ټاکلې (مقرر کړې) دي، ځینو پرښتې ځینو پیغمبران او ځینو مفسّرینو لکه چې ړومبنیو ځلورو څخه هواوې مراد کړي دي، او له پنځمې څخه یې پرښتې اخیستې دي چې په ترجمه کې ښکاره ده.

شاه عبد القادر (رحمه الله) لیکي چې: «له وحي څخه د کافرانو د دغه الزام لرې کول منظور دي، چې د سزا په وخت کې ونه وایي چې مونږ نه وو خبر، او هغو کسانو ته چې په برخه کې یې ایمان دی؛ د وېرې اورول دي چې ایمان راوړي».

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ۝٧

بېشکه څه وعده چې له تاسې سره کړی شوې ده (د قیامت) خامخا واقع کېدونکې ده.

تفسیر: یعنې د قیامت او د آخرت د حساب او کتاب او جزاء او سزا وعده هرومرو پېښېدونکې ده.

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ۝٨ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ۝٩

نو کله چې ستوري تور شي (رڼا نور یې ورك شي). او کله چې اسمان څېرې کړ شي.

تفسیر: یعنې ستوري محوه بې رڼا خړپړ کیږي، اسمان به ټوټې ټوټې را لوېږي، او د څیرېدلو له وجې به په هغه کې وروته او کړکی څرګندېږي.

وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ۝١٠

او کله چې غرونه والوځولی شي (ویستل شي له ځایونو خپلو نه) او روان شي.

تفسیر: یعنې د پاغوندو په شان په هوا کې الوځي، او دې خوا او هغې خوا ګرځي.

وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ ۝١١

او کله چې د پیغمبرانو وخت وټاکلی شي (او جمع کړل شي لپاره د شهادت).

تفسیر: چې له وړاندې وروسته ټاکلي وقت سره سم د خپلو امتیازاتو سره د ربّ العزّت په دربار کې حاضر شي.

لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ۝١٢ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ۝١٣

لپاره د کومې ورځې وروستي کړی شوي دي (دا څیزونه)؟. لپاره (د شهادت) د ورځې د فیصلې.

تفسیر: یعنې پوهېږئ چې دا فیصله کومې ورځې لپاره ساتلی شوې ده؟ هغې ورځې ته چې په هغې کې به د هرې خبرې بیخي او آخري او قطعي فیصله وي، بېشکه که الله تعالی غوښتلی؛ اوس به یې د هر څیز فیصله لاس په لاس او سمدلاسه هم کوله، خو د ده د حکمت اقتضاء داسې نه ده، چې اوس هر څوك پخپلې سزا ورسوي.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ۝١٤ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝١٥

او څه شي پوه کړی یې ته چې څه ده ورځ د فیصلې. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په ورځې د قیامت باندې).

تفسیر: یعنې هیڅ مه پوښتنه چې د فیصلې ورځ به څرنګه وي؟ بس دومره وپوهېږه چې دروغ ویونکیو لره به د تباهۍ ډېره سخته ورځ وي، او له سختو مصابو او ربړو سره به په کې مخامخ کېدونکي وي.

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾

آیا نه دي هلاک کړي مونږ (مجرم خلق) ړومبني؟ (بلکه هلاک کړي مو دي په سبب د تکذیب سره). بیا ورلېږو په هغو پسې وروستني (مجرمان هم لکه چې له دوی سره مو معامله وکړه). همداسې کار کوو مونږ له ټولو مجرمانو ګنهګارانو سره.

تفسیر: د قیامت منکرانو داسې ګڼل چې د دنیا دا لوی ژوندون به په څه ډول پای (آخر) ته ورسیږي؟ او څرنګه به باور کېدی شي چې دا ګرد بنـي آدمان به په یوه ورځ کې سره مړه او انساني نسل به بیخي فنا کیږي؟دا دوزخ او عذاب ویرول ګرد سره فرضي او ساختګي راښکاري، نو د دې چټي خبرو په ځواب کې فرمایي چې پخوا له دې څخه ډېر خلق مړه شوي دي، او ډېر اقوام او ټبرونه د خپلو ګناهونو په بدل د تباهۍ سره مخامخ شوي دي، د وروستنیو په نسبت به هم داسې د موت او هلاکت سلسله جاري وي، نو پاك الله فرمایي: کله چې څمونږ قدیمي عادت د مجرمانو په نسبت معلوم او څرګند دی؛ نو وپوهېږئ چې د دې پېړۍ کُفّار به هم په همغو پخوانیو کُفّارو پسې شړو.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾

افسوس هلاکت خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په بعث بعد الموت باندې).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د قیامت راتګ یې د دې لپاره دروغ ګڼه چې ګرد انسانان به څرنګه یو ځلې پناه کیږي؟ او په څه ډول به ګرد مجرمان په یوه وخت کې ګرفتار او په سزا رساوه کیږي؟

أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾

آیا نه یئ پیدا کړي مونږ تاسې له اوبو سپکو (د مني) څخه؟. نو ومو ساتلې مونږ هغه (اوبه) په ځای د قرارۍ ټینګ کې (چې د مور رحم دی). تر نېټې معلومې (وخت د ولادت) پورې.

تفسیر: یعنې د یوې وقفې په ځای کې یې محفوظ وساته، له دې څخه مراد د مور رحم دی، چې هغه ته (بچه دان) هم وایه شي، او علی الأکثر ووړکی هلته تر نهو میاشتو پورې وي، او خپل خلقت کاملوي.

فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾

پس قادر یو مونږ په دغو کارونو باندې پس ښه ټیک قادران یو مونږ. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په ایمان او په نعمت باندې).

تفسیر: یعنې د اوبو هغه څاڅکي یې او تر نېټې معلومې پورې په هغه ټینګ او مضبوط ځای (رحم) کې چې اکثر نهه میاشتې وي؛ وساته په تدریج سره یې پوره کړ، او له هغه څخه یې په ورو ورو یو کامل انسان جوړ کړ، له دې څخه څمونږ په قدرت او قوت باندې وپوهېږئ، نو آیا دا الله تعالی دا انسان وروسته له مړینې څخه نشي ژوندی کولی.

تنبیه: ځینو د «قدّرنا» معنی اندازه کول اخیستي دي، یعنې «اندازه مو کړ» او مونږ یو ښه اندازه کوونکي، چې په دومره مدت کې له مونږ څخه هیڅ یو ضروري څیز نه دی پاتې، او نه مونږ کوم زائد او بېکار شی پیدا کړی دی.

(اوس الله تعالی جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه ذکر کوي د خپل احسان پر خپلو بندګانو او داسې فرمایي:)

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾

آیا نه ده ګرځولې مونږ ځمکه جمع کوونکې (په شاه خپلې). ژوندیو لره او مړیو لره (په ګېډه، نس خپل کې)؟.

تفسیر: یعنې ګرد ژوندي مخلوقات پر همدغې ځمکې باندې د خپل ژوندون چارې برابروي، او د دوی مړي هم په همدې ځمکې کې خښیږي، او ورته رسیږي، انسان ته ژوندون د همدې خاورې په وسیله په برخه شوی دی، او له مړینې ځنې وروسته یې همدا خاوره د هستوګنې ځای دی، نو آیا بیا دویم کرت له دې خاورې ځنې د هغه پورته کېدل کومه مشکله خبره ده؟.

وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُم مَّاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾

او پیدا کړي دي مونږ په دې (ځمکه) کې غرونه لوی او لوړ، او در ومو ښښلې تاسې ته اوبه خوږې تنده ماتوونکې.

تفسیر: یعنې په همدغې ځمکې کې مو لکه غر غوندې دروند او سخت جسم پیدا کړی دی، چې له خپله ځایه هیڅ نه خوځیږي، او په همدې ځمکې کې مو د اوبو چینې در بهولې دي، چې د خپلې نرمۍ او سیلان په سبب تل تر تله بهیږي، او په ډېر سهولت سره یې ښښونکي څروبیږي.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په دغو مخلوقاتو او نعمتونو باندې).

انطَلِقُوا إِلَىٰ مَا كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾

ځئ ولاړ شئ ! هغه شیز ته چې وئ تاسې چې په هغه (عذاب د اور) به مو دروغ ویل په دنیا کې.

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ کې به منکرانو ته داسې ویل کیږي، بیا به وویل شي د الله له جانبه منکرانو ته داسې چې:

انطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾

ځئ لاړ شئ تاسې !، هغه سیوري ته چې خاوند د دریو ښاخونو ښانګو دی.

تفسیر: له «قتادة» رضي الله تعالی عنه او نورو ځنې مروي دي چې: د کافرانو د سیوري لپاره یو لوګی له دوزخه راوځي، چې په چاودلو سره به په دریو ښانګو ویشل کیږي، وایي چې: دا لوګی به داسې وي چې له هر یوه منکر به له درې خواوو راچاپیر وي، یوه ټوټه به یې د سر له لوري د چترۍ په ډول ولاړه وي، او دویمه به یې په ښي لاس او درېمه به یې په کیڼ لاس، د حساب تر خلاصېدو پورې به دا خلق تر همدې سیوري لاندې وي، او ایمانداران او نېک کرداران به د عرش عظیم تر سیوري لاندې په ډېره هوسایي او آرام سره ولاړ وي.

لَّا ظَلِيلٍ وَّلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿۳۱﴾

چې نه به وي (دا سيوری) يخ، او نه به دفع کوي (له دوی نه هيڅ شی) له لمبې د اور نه.

تفسير: يعنې يواځې په نامه سره به سيوری وي، داسې کوم ګڼ سيوری به نه وي چې د هغه په وسيله د لمر له تودوخې يا د اور له لمبو ځنې منکرين ځان وژغوري، يا د تندې د داخلي او خارجي تودوخې مخه ونيسي.

إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿۳۲﴾

بېشکه هغه (اور) ويشتل کوي په هسې بڅرکو سرو سکروټو سره (چې هره يوه به يې وي) لکه لوړه (اوچته) غټه ماڼۍ.

تفسير: يعنې د دوزخ دغه سکروټې به دغومره لوړې وي، او هغه سکروټې به د لويې ماڼۍ د وچتوالي په مېچ را الوځي، يا به د هغه د سکروټو لويوالی د لويې ماڼۍ له لويوالي سره برابر وي.

كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿۳۳﴾

ګواکې هغه (بڅرکي سکروټې قطار د) اوښانو زېړو تورو دی.

تفسير: يعنې که له ماڼۍ سره تشبيه په لوړوالي (وچتوالي) کې وي؛ نو له اوښ سره به په لويوالي کې هم وي، که هغه تشبيه په لويوالي کې وي؛ نو د ﴿كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ﴾ مطلب به داسې وي چې: ړومبی به د اور هغه بڅرکي او سکروټې له ماڼۍ سره برابرې وي، بيا به ماتې او وړې شي د اوښ په اندازه به کيږي، يا به له اوښ سره په رنګ کې تشبيه ولري، خو په دې صورت کې هغو کسانو چې د ﴿جِمَالَتٌ صُفْرٌ﴾ ترجمه په «تورو اوښانو» سره کړې ده؛ هغه زياته ښه لګيږي، ځکه چې له روايتونو څخه دا ثابته شوې ده، چې د دوزخ اور تک تور دی، او عرب تورو اوښانو ته د دې لامله «صفر» وايي چې هغه عمومًا زېړوالي ته مائل وي، والله أعلم.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿۳۴﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ويونکيو لره (د داسې عذابونو).

تفسير: چې داسې به يې ګڼل چې قيامت نه دی راتلونکی، او که راهم شي؛ نو مونږ به هلته په آرام او هوسايۍ کې يو.

هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿۳۵﴾

دا هغه ورځ ده چې (مفيدې) خبرې نه کوي (په کې کفّار، يا به نشي نيولی هيڅ حُجّت پر الله باندې).

تفسير: يعنې منکران به ځينو مواطنو کې بالکل خبرې ونه شي کړی، او په هغو مواطنو کې چې وينا کوي؛ هغه به نافع نه وي؛ نو په دې لحاظ سره به د هغوی ويل او نه ويل ګرد سره برابر وي.

وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿۳۶﴾

او اذن حکم به ونه کړ شي دوی ته چې عذر وغواړي (او نه به معذرت ورته څه نفع ورسوي).

تفسير: ځکه چې د معذرت او د توبې د قبلېدلو وخت تېر شوی دی.

وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ۝٣٧

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په دغې ورځې د قیامت باندې).

تفسیر: یعني هغه کسان چې دغه ورځ د دنیا په عدلیو او محکمو باندې قیاس کوي، او داسې یې ګڼلې وي چې که هسې کومه موقع راوړاندې شوه؛ نو هلته به هم په غوړو خبرو او په عذرونو او ننواتو سره ځانونه خلاصوو.

هَٰذَا يَوۡمُ ٱلۡفَصۡلِۖ جَمَعۡنَٰكُمۡ وَٱلۡأَوَّلِينَ ۝٣٨

دا ورځ د فیصلې ده، ټولوو مونږ تاسې (ای مکذّبانو) او پخواني خلق هم.

تفسیر: د دې لامله چې ګرد سره راټول کړو، او بیا یې بېل بېل سره ودروو، او وروستنی او آخري حکم او فیصله ور واوروو.

فَإِن كَانَ لَكُمۡ كَيۡدٞ فَكِيدُونِ ۝٣٩

پس که وي تاسې سره لره څه کید، مکر چل (په دفع د عذاب کې)؛ نو وکړئ دغه کید، مکر، چل مو په ما باندې.

تفسیر: هو که ! دا ګرد مو دلته سره را ټول کړي، اوس دې یو له بله سره جرګې او مشورې وکړي !، هر هغه چم او مکر فرېب او تدبیر چې څمونږ د نیولو لپاره جوړولی شي؛ هغه دې جوړ کړي، او راودې نبیي، په دنیا کې خو مو د حق په باطلولو او پټولو کې ډېر تدبیرونه کړي وو، نن مو هم له همغو تدبیرونو څخه هر یو مو چې زړه غواړي؛ راد مخه یې کړئ !.

وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ۝٤٠

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په حساب کتاب باندې).

تفسیر: چې په نورو یې هیله او اسره کړې وه، چې هغوی به مونږ په هر ډول سره چې وي؛ خلاصوي.

إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي ظِلَٰلٖ وَعُيُونٖ ۝٤١ وَفَوَٰكِهَ مِمَّا يَشۡتَهُونَ ۝٤٢ كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ هَنِيٓـَٔۢا بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ۝٤٣

خامخا پرهېزګاران ویریدونکي به (د جنّت د ونو) په سیورو کې وي، او په (غاړه د) چینو کې به وي. او په (منځ د) مېوو کې به وي له هغه قسمه چې غواړي یې دوی. (او وایي به مؤمنانو ته پرښتې چې) خورئ تاسې او څښئ تاسې (ای متّقیانو) په داسې حال کې چې لذّت اخیستونکي به یئ په سبب د هغو (صالحه اعمالو) چې وئ به تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعني ویریدونکي له عذابه د الله چې کوي پرهېز له کفر او عصیان څخه؛ ړومبی د عرش بیا د جنّت په سیوریو کې به وي، د مکذّبینو په مقابل کې یې دا د متّقینو حال بیان وفرمایه، ځکه چې «الأشیاء تعرف بأضدادها».

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ۝٤٤ وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ۝٤٥

(لکه چې جزاء مو متقیانو ته ورکړه؛) بېشکه مونږ دا رنګه ښه بدل ورکوو نېکانو ته. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په نعماوو د جنّت سره).

تفسير: چې په دنيا کې به يې مسلمانانو ته ويل: که له مړيني څخه وروسته بيا ژوندون وي؛ نو هلته به هم مونږ له تاسي څخه ښه يو، اوس چې هغوی تاسې په عيش او عشرت کې وينئ، او خپل ځانونه په تکليف او زحمت کې مومئ؛ نو دوی ته لا زيات تکليف رسيږي، او رسوا او ذليل کيږي، او وايي به منکرانو ته پرښتې داسې چې:

كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُم مُّجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾

خورئ تاسو ! او نفع واخلئ (ای مکذّبانو له نعمتونو د فاني دنيا) لږې ورځې، بېشکه يئ تاسې مجرمان (ګنهګاران په عُقبی کې).

تفسير: دا خطاب مکذّبينو ته دی، چې څو ورځې نورې هم مزې وکړئ !، آخر به د دې خوړلو او څښلو بدل په ښه ډول له تاسې څخې اخيست کيږي، ځکه چې تاسې د الله تعالی مجرمان يئ، چې د هغه سزا پرته له حبس دوام او عذاب اليم څخه بل شی نه دی.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ويونکيو لره (له عذاب دردناک څخه).

تفسير: چې د دنيا په عيش عشرت، ساعت تېرى او لذّتونو کې ډوب تللي وي، له دې څخه خبر نه وي؛ هغه څيز چې تاسې ته د ګلانو آمېل ښکارېده، او هغه مو پخپلو غاړو کې اچول، هغه يو تک تور سخت چيچونکی مار او منګور دی.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾

او کله چې وويل شي (په دنيا کې) دغو (مکذّبينو) ته چې رجوع وکړئ، لمونځ وکړئ تاسې (الله ته)؛ نه کوي دوی رکوع لمونځ (الله ته).

تفسير: يعنې مکذّبين په لمانځه کې رکوع نه لري، يا د الله تعالی د عامو احکامو په مقابل کې غاړه نه ږدي.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾

افسوس، هلاک، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ويونکيو لره (په اوامر او نواهي د الله).

فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

پس په کومې خبرې باندې وروسته ما سوا له دې (قرآنه) به ايمان يقين راوړي (دغه منکران)، بلکه په بل شي باندې ممکنه نه ده پرته له (قرآن).

تفسير: يعنې له قرآن مجيد څخه لوړ او کامل او مؤثر بيان به د چا وي؟ که دا مکذّبين په دې باندې باور نه کوي؛ نو پر کومې خبرې به ايمان راوړي، آيا له دې پاک قرآن څخې وروسته د بل کوم کتاب د راتللو په انتظار کې دي، چې له اسمانه به راښکته شي؟.

تمّت سورة المرسلات بفضله، ولله الحمدُ والمنّة، وبه التوفيق والعصمة.

سُورَةُ النَّبَإِ

«د (النبأ) سورت مکي دی، (۴۰) آیته (۲) رکوع لري، په نزول کی (۸۰) او په تلاوت کی (۷۸) سورت دی، وروسته له المعارج له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ①

له څه شي څخه پوښتنه کوي (کفار) یو له بله (یا له مؤمنانو څخه په طریقه د مسخرې څخه).

تفسیر: یعني خلك د کومې خبرې پته لګولو او د کوم څيز په تحقیق او تفتیش کی مشغول دي؟ آیا په هغو کی داسې څه قوت او استعداد شته چې له ډېرو پوښتنو څخه په هغه څيز باندې وپوهيږي؟ هیڅکله به ونه پوهيږي، یا دا چې کافران دانکار او استهزاء او دنه منلو او مسخرو په ډول (طریقه) په خپلو منځونو کې او هم له پیغمبر او مسلمانانو څخه پوښتي خانه ! هغه لویه ورځ کله راځي؟ ولې دومره وځنډېده (ایساره شوه) اوس ولې نه راځي؟

عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ② الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ③

پوښتنه کوي (کفـار) دلویي خبرې (قیامت یا قرآن څخه چې مشتمل دی په بعث او نورو اخروي امورو). هغه (قرآن) چې دوی په کې مختلف دي (مؤمنان یي په حقانیت اقرار لري، او کافران ترې انکار کوي).

تفسیر: یعني دقیامت لویه ورځ چې دخلقو په منځ کې په هغې کې اختلاف او شخړه ده او کفار په هغه کې سره مختلف دي، په انکار او په شک کې، یا به تپوس کاوه مؤمنانو او کافرانو ټولو، مؤمنانو دپاره دزیادت دویرې او دکافرانو له جهته دمسخرې نه، څوك راتګ نه مني، څوك يې په خیال کې ورته تللي دي.

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ④ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ⑤

نه دی کوي (دا اختلاف او پوښتنې) ژر به وپوهيږي (دا کافران په عذاب دانکار باندې). بیا هیڅکله دی نه کوي (پوښتنې او اختلاف) ژر به وپوهيږي (دغه منکران په هغه څه باندې چې حق دی په هغه وقت کی چې مړه شي او وڅکي عذاب).

تفسیر: یعني پیغمبرانو ددنیا له اوله تر اوسه پورې خلق ډېر پوهولي دي، خو خلقو هیڅ کله له خپلو جګړو او پوښتنو مخ نه دی اړولی، اوس نژدې ده چې هغه ویروونکې ننداره هغوی ته په مخ کې راشي، نو هلته به وپوهيږي چې دقیامت لویه ورځ څه شی ده؟ او دهغې پوښتنې او جګړې په څه ډول دي؟.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ⑥

آیا نـه ده ګرځولې مونږ ځمکه فرش (بلکه ګرځولې ده مونږ ځمکه فرش لپاره دهستوګنې دخلقو).

تفسیر: چې خلق په سکون او اطمینان پرې ډېږې ولګوي، او هستوګنه پرې وکړي، او په آرامۍ او هوسایۍ (راحت) سره ناسته ملاسته په کې وکړي.

وَّالْجِبَالَ اَوْتَادًا ۝

او (آیا نـه دي ګرځولي مونږ) غرونه میخونه (بلکه ګرځولي دي مونږ غرونه دځمکې میخونه چې په سبب دهغو برقراره ده).

تفسیر: لکه چې یو شی دمیخونو په وهلو سره ټینګیږي او نه سره بیلیږي او نه له خپل ځاي څخه دېخوا او هغې خوا ته خوځیږي؛ همدا راز دځمکې هغه ابتدائي خوزېدل او سره بیلېدل دغرونو د شته والي په سبب شول، او دالله تعالی په امر يې پـه ښکاره ډول یـو راز آرام په برخه شو.

وَّخَلَقْنٰكُمْ اَزْوَاجًا ۝

او پیدا کړي يئ مونږ تاسې جوړه (نر او ښځه).

تفسیر: یعنې الله تعالی د نارینه دسکون او راحت او هوسایۍ او وخت تیرولو دپاره ښځه دده جوړه کړې ده، یا به له ازواج څخه مراد راز راز اشکال (انواع اقسام) او نور شیان مراد وي.

وَّجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝

او ګرځولی دی مونږ خوب ستاسې قطع د کارونو آرام راحت (دابدانو دتاسې).

تفسیر: یعنې سړی چې په اوږدې ورځې کې له ډیر کار او بار او خوځېدو ستړی ستومانه کیږي نو هر کله چې اوده شي؛ نو ګرده ستوماني او ستړتیا يې لرې کیږي، ګواکې خوب د آرامۍ او هوسایۍ نوم دی، وروسته له دې دخوب په مناسبت شپه هم یادیږي.

وَّجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا ۝

او ګرځولي ده مونږ شپه لباس (پټوونکې دهر خیز په تیارې خپلې سره).

تفسیر: همغسې چې سړی پخپلو جامو سره ځانونه پټوي، همدارنګه دشپې تیاره هم دخلقو پرده ساتي، او هغه چارې چې دپټېدلو وړ وي؛ زیاتره يې دشپې په تیاره کې کولی شئ، په هسې او ښکاره ډول هم سړی له ورځې زیاتره دشپې له مخې دیخنۍ او نورو شیانو لامله جامې اغوستلو ته اړ او محتاج کیږي.

وَّجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝

او ګرځولي ده مونږ ورځ (وقت دطلب) معاش (او د کارونو).

تفسیر: زیاتره هر راز چارې او ګټې دورځې له مخې کیږي، چې له هغو څخه هر څوك دخپل کور او کهول حوائج او اړتیاوې لرې او خپل زړه ډاډه کوي، دشپې او ورځې په مناسبت د اسمان او لمر خبره هم کیږي، یا دا چې دځمکې په مقابل کې داسمان بیان هم کاوه شي.

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾

او جوړ کړي دي مونږ دپاسه دتاسې اوه محکم (اسمانونه چې نشته په کې هيڅ نښه دخلل او د نقصان).

تفسير: يعنې اووه کلک اسمانونه جوړ شوي دي، چې سره له دومره زياتو پېړيو مدتو دتېرېدلو اوس هم دپخوا په شان دي، او هيڅ يو کنډو په کې نشته، او داسې ټينګ او کلک دي چې له سره نه نړيږي، او هيڅ يو چاود او درز په کې نه ښکاري.

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾

او ګرځولې پيدا کړې ده مونږ (په اسمان کې) ډيوه روښانه.

تفسير: يعنې لمر چې دتودوخې او رڼا دواړه اوصاف په کې شته.

وَأَنزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾

او نازلې راښکته کړېدې مونږ له نچوړونکو او ورونکيو (وريځو) څخه اوبه ډېرې توئيدونکې پاکې صافې.

تفسير: څڅيدونکې وريځې يا څخولې هواوې.

لِّنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

لپاره د دې چې راوباسو مونږ په هغو (اوبو) سره دانې، او واښه. او باغونه يو له بل سره ګڼ نژدې.

تفسير: يعنې ډېر ګڼ باغونه، يا دا چې په يوې ځمکې کې يې راز راز ونې او باغونه شنه کړي دي.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾

بېشکه ورځ د فيصلې (په مابين د خلقو کې قيامت دی) وخت (مقرر لپاره د ثواب او عقاب په حکم د رب ستا).

تفسير: د فيصلې ورځ به هغه وي چې ښه او بد داسې سره بيخي په کې بيليږي، چې په هيڅ ډول اشتراک او اجتماع به په کې نه پاتې کيږي، هره نيکي خپل معدن ته او هره بدي خپل مرکز ته ورځي، ښکاره ده چې داسې کامل امتياز او افتراق په دې دنيا کې نشي کېدی.

يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾

هغه ورځ چې وپوکل شي (دويم ځلي) په صور (شپېلۍ) کې؛ نو راځئ به تاسې ډلې ډلې (له قبرونو نه موقف ته).

تفسير: يعنې ډېر زيات غونډونه او فرقې سره ټوليږي، چې د هغوی وېشونه د هغو په چارو، عقائدو او اعمالو پورې تړلې او مربوط دي.

وَّفُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا ﴿۱۹﴾

او پرانستلى، خيرلى به شي اسمان (په دغه ورځ د قيامت كې)؛ نو شي به دروازې دروازې.

تفسير: يعنې اسمان به داسې وپرانيستلى او ټوټې ټوټې شي چې له لرې به دروازې په كې ښكاري.

وَّسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿۲۰﴾

او روان به كړل شي غرونه، نو شي به لكه سراب (شګو ګل ځلېدونكې ځمكه لكه اوبه).

تفسير: لكه چې په ځلېدونكو شګو باندې له لرې څخه د اوبو ګمان كيږي؛ همداسې په هغو غرونو باندې به هم اټكل كاوه شي، څكه چې هغه به غرونه نه وي، بلكه د شګو ګل (سراب) به وي.

اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿۲۱﴾ لِّلطّٰغِيْنَ مَاٰبًا ﴿۲۲﴾

بېشكه دوزخ چې ځاى د انتظار (د كتو لپاره د تېرېدونكيو دى). سركشو لره د ورتللو او د هستوګنې ځاى دى.

تفسير: يعنې دوزخ د شريرينو په انتظار كې دى، او هلته د دوى د ورتللو او د هستوګنې ځاى دى، يا بېشكه دوزخ څارونكى دى، او ځاى د تېرېدلو د خلقو دى، نو مؤمن به ترې تېر شي، او كافر به په كې پرېوځي.

لّٰبِثِيْنَ فِيْهَآ اَحْقَابًا ﴿۲۳﴾

ځنډ كوونكي به وي دغه (سركشان) په هغه (دوزخ) كې ډېرې زمانې (بلكه همېشه به په كې پاتې كيږي).

تفسير: چې د شمېرلو مېچ يې نشته، سره له دې چې ډېرې زمانې او پېړۍ تيرېږي، خو د دوى مصيبت به پاى ته نه رسيږي.

لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا بَرْدًا وَّلَا شَرَابًا ﴿۲۴﴾ اِلَّا حَمِيْمًا وَّغَسَّاقًا ﴿۲۵﴾

نه به څكي دغه (سركشان) په هغه (دوزخ) كې سړه (هوا اوبه)، او نه د څښلو (يخ) څيز. مګر پرته له ډېرو تودو اوبو او بهېدونكيو زوو له وينو سره.

تفسير: يعنې نه د يخنۍ راحت او هوسايي مومي، نه به د څښلو كوم خوند هغوى ته پيدا كيږي، يواځې تودې اوبه وررسيږي، چې له هغو څخه د هغوى خولې سوځي، او كولمې يې پرې كيږي، او له ګېډې څخه د باندې لوېږي، او بل هغه تكې زيړې بهېدونكې زوې وررسيږي، چې د نورو دوزخيانو له پرهارو څخه راووځي، الله تعالى دې مونږ له دې او له نورو دنيوي او اخروي هر راز ربړو څخه وساتي.

جَزَآءً وِّفَاقًا ﴿۲۶﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا ﴿۲۷﴾ وَّكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا ﴿۲۸﴾

جزاء (وركوله شي دغو سركشانو ته) موافقه (له اعمالو د دوى سره). بېشكه وو دوى (په دنيا كې) چې نه ويرېدل اميد هيله يې نه لرله د حساب. او دروغ يې ګڼل آيتونه ځمونږ په ډېر دروغ ګڼلو سره.

تفسير: يعني د هغه شي نه چې دوی ترې نه ویرېدل، او نه یې ترې هیله لرله؛ هم هغه وردمخه شو، او هغه خبره چې دروغ یې بلله؛ پخپلو سترګو یې ولیدله، اوس ګورو چې دوی څنګه تکذیب او انکار کوي.

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ كِتَٰبًا ﴿٢٩﴾

او هر څيز (له طاعته او معصيته) شمېرلی دی مونږ هغه په ليکلو سره (په لوح محفوظ کې لپاره د جزاء).

تفسير: يعنې هر څيز د الله تعالى په ازلي او ابدي علم او پوهې کې شته، او د هغه د علم المحيط سره سم د لوح محفوظ په دفتر کې ليکلی دی، هيڅ يو ښه او بد کار د الله تعالى د علم له احاطې څخه د باندې نه دی، د يوې ورې ذرې پوښتنه او شمېر هم کوي، او وبه ويل شي دغو منکرانو سرکشانو ته په آخرت کې په وخت د وقوع د عذاب کې پردوی باندې د أکرم شأنه وأعظم برهانه له جانبه داسې چې:

فَذُوقُوا۟ فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

پس وڅکئ (سزا خپله) چې له سره نه زياتوو مونږ پر تاسې پر ته له عذابه (د پاسه په بل عذاب باندې).

تفسير: يعنې همغسې چې تاسې په تکذيب او انکار کې تېرې او وړاندې تګ کوئ؛ نو که بې واکه مرګ او مړينه تاسې ته درپېښه شي؛ تل به مو همدا وړاندې تګ وي، اوس د لويو ربړو خوند وڅکئ !، مونږ به هم ستاسې عذاب داسې زياتوو چې هيڅ تخفيف او سپکتيا به په کې نه وي، او د يوه عذاب د پاسه به بل عذاب درکاوه کيږي، او دغه آيت ډېر سخت دی لـه آيتونو د قرآنه په حق د دوزخيانو کې، اوس الله تعالى أعظم برهانُه وأعلى شأنُه د مؤمنانو کرامت داسې بيان فرمايي:

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَآئِقَ وَأَعْنَٰبًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾

بېشکه خاص متقيانو ته (په آخرت کې) ځای د خلاصې برې کاميابۍ دی. باغونه (د مېوې) او د انګورو (ونې) دي. او پېغلې انارتيونې همځولې دي.

تفسير: يعنې داسې انارتيونې پيمخې پېغلې چې دوی د خپل پېغلتوب وروستني مېچ ته رسېدلې وي، او ګردې په يوه عمر او يوه ونه وي؛ متقيانو ته ورعنايت کيږي.

وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾

او (متقيانو ته په جنّت کې د شراب طهور) پيالې ډکې تر څنډو (غاړو) دي.

تفسير: يعنې د پاکو خوږوبي (شراب طهور) په څنډو اوښتي جامونه به پر متقيانو مؤمنانو ورڅښولی کيږي.

لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّٰبًا ﴿٣٥﴾

نه اوري په دغه (جنّت کې متّقيان) لغو چټي (بېکاره) خبرې او نه دروغ.

تفسير: يعنې په جنّت کې چټي خبرې اترې نه وي، او ملنډې نه پکښې اورېدلی کيږي، درواغ او فريب او درغلي په که نه وي، نه شوک له چا سره جنګ جنجال کوي، ځکه چې هلته د جګړې او شخړې هيڅ يوه پېښه نه وي، او نه څه ضرورت ورته واقع کيږي.

جَزَآءً مِّن رَّبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾

(جزاء به ورکوله شي متّقيانو ته) جزاء ورکول له ربه ستا نه عطاء ډېره (په حساب د اعمالو سره).

تفسیر: یعنې د یوې یوې ذرې شمېر به کېږي، او ښه بدل او کافي اجر یې د دوی د رب او پالونکي له جانبه ورکاوه کېږي، هسې رب أکرم شأنه وأعظم برهانه.

رَّبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُوْنَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾

چې رب د اسمانونو او (رب د) ځمکې او (رب د) هغو شیونو دی چې په منځ د دغو دواړو (ځمکې او اسمان) کې دي، ډېر مهربان دی، نه به مالکان کیږي (د شفاعت، نه به توانیږي خلق) له دغه (الله) سره د خبرو کولو.

تفسیر: یعنې نه به قادریږي هیڅوك چې خبرې وکړي له الله سره له وېرې، یا نه به مالکان کیږي د شفاعت لپاره د هر چا مګر خو په اذن د الله تعالی، او سره له دومره لطف، مرحمت د هغه الله تعالی عظمت، جلال او لورینه داسې ده چې هیڅوك د الله تعالی په مخ کې خبرې نشي کولی، او شونډې نشي خوځولی.

يَوْمَ يَقُوْمُ الرُّوْحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا ۙ

په هغې ورځې (د قیامت) کې چې ودریږي روح او د ملائکو صفونه صفونه.

تفسیر: له روح څخه مقصد ګرد ساکنان دي، یا به له هغه څخه (روح القدس) مراد وي، چې جبریل علیه السلام دی.

لَّا يَتَكَلَّمُوْنَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾

نه به کوي خبرې (هیڅوك له وېرې په باب د شفاعت کې مګر) پرته له هغه چې اذن حکم وکړي ده ته رحمان (د خبرو یا د شفاعت)، او ویلی یې وي صواب ښه خبره (په دنیا کې چې لا اله الا الله ده).

تفسیر: یعنې په هغه دربار کې هر څوك هر څه چې وایي؛ د هغه الله تعالی په اذن او حکم اشاره یې وایي، او څه چې وایي؛ همداسې خبرې کوي چې د ویلو او کولو وړ او خورا (درستې) او معقولې وي، لکه د کوم غیر مستحق سپارښت نه کوي، په هغه ورځ کې او د الله تعالی په حضور کې به د سپارښت وړ یوازې هغه څوك کېدی شي؛ چې په دنیا کې له رښتینو او جوتو خبرو څخه زیاتره رښتیا او جوتې خبرې یې له خولې څخه وتلې وي، او د «لا اله الا الله» پاکه کلمه یې ویلې وي، یعنې مسلمان وي نه کافر، ولې چې نه کوي شفاعت مګر خو د مستحق مؤمن، ای الله تعالی ! تل دا کلمه ځمونږ په ژبو جاري لره !.

ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ۚ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ إِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا ﴿٣٩﴾

دا هغه ورځ ده حقه، پس هر هغه چې اراده وکړي؛ نیسي طرف د رب خپل ته مرجع.

تفسیر: یعنې هغه د قیامت ورځ خامخا راتلونکې ده، اوس هر هغه څوك چې خپله ښه او بهتري غواړي؛ ښایي چې د هغې ورځې لپاره ځان تیار کړي، او په زړه پورې تیاری ورته ونیسي !.

إِنَّآ أَنذَرْنَٰكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ ٱلْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًۢا ﴿٤٠﴾

بېشکه مونږ چې یو ویروو مونږ تاسې (ای کُفّارو) له یوه عذاب راتلونکي نژدې څخه (چې عذاب د آخرت دی)، هغه ورځ چې وبه ویني هر سړی هر هغه څه چې په مخ کې لیږلي دي دواړو لاسو د ده، (یعني ښه او بد، وړاندنی وروستنی چارې او اعمال یې وروړاندې کېږي)، او وبه وایي کافر (په ورځ د قیامت کې): کاشکې چې وی زه خاورې.

تفسیر: یعني کاشکې زه خاورې وی !، په دنیا کې چې هیڅ کله پیدا شوی نه وی !، ځکه چې د همدغه پیدایښت له سببه د حساب او کتاب په عذاب اخته شوی یم.

تمّت سورة النبأ بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ النَّازِعَاتِ

«د (النازعات) سورت مكّي دی، (۴۶) آيته (۲) ركوع لري، په تلاوت كې (۷۹)، په نزول كې (۸۱) سورت دی، وروسته د (النّبأ) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۝١ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ۝٢

قسم دی (په ملائكو) سخت وښكوونكيو (ارواحو د كفّارو لره) سخت وښكل. (او قسم دی) په ملائكو اسان وښكوونكيو (ارواحو د مؤمنانو لره اسان وښكل).

تفسير: يعنې قسم دی په هغو پرښتو باندې چې د كافرانو په رګونو كې ورننوځي، او د هغوی ارواح په راښكلو سره له سرونو د ګوتو او نوكونو نه په ډېره سختۍ سره وباسي، يا قسم دی په ستوريو ځغلېدونكيو باندې له مشرق نه مغرب ته.

﴿وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا﴾«او قسم دی په ملائكو اسان وښكوونكيو ارواحو د مؤمنانو لره اسان وښكل»، يعنې هغه پرښتې چې له مؤمنانو څخه د روح غوټه پرانيځي، او بيا دوی په ډېرې خوښۍ سره د بره په لوري ځغلي، خو په ياد يې ولرئ چې دا ذكر د روح دی، او د بدن نه دی، لنډه يې دا چې ښه سړی په ډېرې خوښۍ سره د بره په لوري ور ځغلي، او بد سړی ترې تښتي، نو يې په راښكودلو سره بېرته بيايي، يا قسم دی په هغو ستوريو باندې چې وځي له يوه برجه بل برج ته.

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ۝٣ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ۝٤

او قسم دی په تېزو غوټه وهونكيو (ملائكو په تعميل د احكام الله) تېز غوټه وهل. نو قسم دی په وړاندې كېدونكيو (ملائكو) باندې وړاندې كېدل (په ارواحو د مؤمنانو جنّت ته).

تفسير: يعنې هغه پرښتې چې روح له ځان سره اخلي، او د ځمكې څخه د اسمان په لوري په داسې سرعت او سهولت سره ځغلي، لكه چې بې له كوم تكليفه په اوبو باندې ګړندی لامبو وهي، بيا نو د دې ارواحو په باره كې هر هغه امر چې د الله تعالی له خوا كيږي؛ د هغه په ځای راوړلو ته په ډېر شوق، او تلوار سره ورځغلي، يا قسم دی په تسبيح ويونكو باندې په تسبيح ويلو سره، يا په هغو ستوريو باندې قسم دی چې وړاندې كيږي يو له بل نه په تللو راختلو او نورو.

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ۝٥

پس (قسم دی) په تدبير جوړوونكيو (ملائكو) د حكم د الله (په دنيوي چارو كې، جواب د قسم دا دی چې خامخا به راپورته كړی شئ تاسې لپاره د حساب او كتاب).

تفسير: يعنې وروسته له هغه د دې ارواحو په نسبت كې د ثواب حكم كيږي كه د عقاب؛ د دې دواړو احكامو تدبير او انتظام په همدغو پرښتو پورې اړه (تعلّق) لري، او د هر حكم په كولو سره مشغوليږي، يا به مطلقاً له هغو پرښتو څخه مراد وي چې د عالم تكوين په انتظام او تدبير باندې مسلّطې دي.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۝٦ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ۝٧

هغه ورځ چې ولړځيږي لړځېدونکې (چې اوله شپېلۍ ده). پس راځي پس له دې نه هغه وروسته راتلونکې (چې ثاني نفخه ده).

تفسير: يعني د قيامت په ورځ کې به ولړځيږي غرونه او ځمکه له اول ځلي شپېلۍ او صور له پوکلو څخه، شاه صاحب ليکي چې پرله پسې ځمکه لړځيږي، ډېرو مفسّرينو له «رادفة» څخه مراد دويم صور او شپېلۍ اخيستې ده، والله تعالى أعلم.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ۝٨ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ۝٩

زړونه (د منکرانو د بعث) په هغې ورځې کې به بې قراره رپېدونکې وېرېدونکې وي. سترګې د هغوی به سپکې ذليلې ښکته وي (له وېرې).

تفسير: يعني د پرېشانۍ او وېرېدلو له سببه به زړونه رپيږي، او ځانونه به لړځيږي، د دوی سترګې به خوارې او سپکې او ښکته وي، او د ذلّت او ندامت او پښېمانۍ ګردې نښې به په هغوی کې له لرې ښکاري.

يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ۝١٠ أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ۝١١ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ۝١٢

وايي به (دغه منکران د بعث تمسخُرًا) آيا مونږ به بيا وګرځولی شو په ړومبي حالت (بيا ژوندي کيږو؟). آيا کله چې وګرځو مونږ هډوکي زاړه رېژېدونکي (نو بيا به هم ژوندي کيږو؟). وويل (منکرانو تمسخُرًا) دغه (ګرځېدل ځمونږ ژوندون ته) په هغه وخت کې ګرځېدل نقصانمن زيانمن دي.

تفسير: يعني د هديرې په ژوره کې له ښخېدلو څخه وروسته به بيا څرنګه مونږ ژر تر ژره بېرته ژوندي کيږو؟ مونږ خو په دې خبرې نشو پوهېدی چې په رژېدلي زاړه هډوکي کې به بيا څنګه روح ننوځي؟ که داسې کومه پېښه وشي؛ نو بيا به ژوندي کېدل ډېر ضرر لرونکي او زيانمن وي، ولې چې مونږ هغه ژوندون لره څه تياری نه دی کړی، او هيڅ شی او سامان نه ورته لرو، دا خبرې دوی په ملنډې او مسخرو سره کوي، نو بيا فرمايي الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُهُ چې:

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ۝١٣ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ۝١٤

پس بېشکه دا (ثاني نفخه) خو پوکل يو دي (ډېر اسان چې پرې ژوندي کيږي ګرد مخلوقات). پس ناڅاپه وي به دغه (خلق ټول) په مخ د ځمکې (پس له مرګه).

تفسير: ځينې د «ساهرة» مصداق شام بولي، او ځينې يې د دوزخ نوم ګڼي، يعني منکر خلق دا خبره ډېره سخته ګڼي، او حال دا دی چې داسې چارې پاک الله تعالى ته ډېرې آسانې دي، تر دې چې د يوې سلګۍ وهلو په مېچ دا ګردې چارې کيدونکې دي، يعني د يوې چغې او د صور په پوکلو سره بې له ډيله ګرد پخواني او وروستني مړي له ځمکې څخه د حشر په ډګر کې سره ټوليږي.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۝١٥

آيا راغلې ده تاته (ای محمده ! بلکه بېشکه رسېدلې ده تاته ای محمده !) خبره د موسی.

تفسیر: دا قصه په څو ځو ځايونو کې په تفصيل سره ذکر شوې ده، يعنې په تحقيق راغلې ده تاته خبره د دغه موسى.

إِذْ نَادَىٰهُ رَبُّهُۥ بِٱلْوَادِ ٱلْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾

کله چې ور غږ کړ دغه (موسى) ته رب د ده په پاکه کنده ميدان د طوى کې.

تفسیر: يعنې د طور له غره سره نژدې، او موسى ته الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُهُ دغسې امر وفرمايه چې:

ٱذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰٓ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾

لاړ شه (په رسالت ځما) طرف د فرعون ته چې بېشکه ده سر غړولى (تجاوز يې کړى) دى (د الله تعالى له احکامو). نو ووايه ورته: آيا مينه لرې ته په طرف د دې چې پاک شې (له شرک او معاصي نه)؟. او (رغبت لرې دېته چې) لاره دروښيم تاته طرف د رب ستا ته؛ پس ووېرېږې ته (له عذابه).

تفسیر: يعنې که ته خپل ښه والى او اصلاح غواړې؛ نو زه د الله تعالى په امر ستا اصلاح کولى شم، او داسې لاره درښيم چې پر هغې باندې له تللو څخه ستا په زړه کې د الله تعالى وېره او د هغه کامل معرفت ټينګ شي، ځکه چې د وېرې شته والى بې له پوره معرفت متصوّر نه دى، ښکاره شوه چې د موسى عليه السلام له بعثت څخه مقصد د فرعون اصلاح هم وه، او يواځې د بني اسرائيلو نجات او ژغورنه له قيده نه وه، پس موسى عليه السلام فرعون ته ورغى، او هغه ترې معجزه وغوښته.

فَأَرَىٰهُ ٱلْءَايَةَ ٱلْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾

پس وښودله (موسى) دغه (فرعون ته) معجزه لويه.

تفسیر: يعنې هلته رسېدلى د الله تعالى پيغام يې ورساوه، او موسى فرعون ته د حجّت د تمامولو لپاره له ګردو څخه لويه معجزه له همسا ځنې د ښامار جوړول ورونبودل.

فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ ﴿٢٢﴾

پس تکذيب وکړ (فرعون د موسى) او ويې نه مانه. بيا يې شا کړه (له ايمانه) لاړ په ډېره بيړه سره (په فساد پسې).

تفسیر: يعنې هغه ملعون فرعون نه وو منونکى، او په دې فکر کې ولګېد چې ډېر سړي سره راټول کړي او کوډګران ولټوي، او پر دې باندې يې وګماري چې د موسى عليه السّلام د معجزاتو مقابله په سحر سره وکړي.

فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾

پس (فرعون ګرد ساحران) راټول کړل، پس غږ يې وکړ. پس وويل (فرعون داسې چې) زه رب پالونکى ستاسې يم ډېر لوى لوړ.

تفسیر: يعنې له ګردو څخه لوى رب خو زه يم، نو دا موسى عليه السلام د کوم رب رسول او استاځى دى؟ معاذ الله.

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿۲۵﴾

پس ونیو دغه (فرعون لره) الله په عذاب د آخرت او د دنیا.

تفسیر: یعنې دلته د دنیا په اوبو کې ډوب شو، او هلته د عقبی په اور کې سوځي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿۲۶﴾

ببشکه په دغه (ډوبېدلو د ده او سوځېدو د ده) کې خامخا عبرت دی هغه چا لره چې ویرېږي (له الله نه).

تفسیر: په دې قصې کې ډېرې خبرې د سنجولو (فکر کولو) او عبرت او نصیحت اخیستلو لپاره شته، په دې شرط چې د سړي په زړه کې لږ څه د الله تعالی وېره وي.

(ربط): د موسی علیه السلام او د فرعون قصه په منځ کې استطرادًا راغلې ده، وروسته له دې نه بیا هغه مضمون د قیامت په لوري اوړي، لکه چې اوس د قیامت منکرانو ته الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُهُ داسې فرمايي:

ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ ۚ بَنَاهَا ﴿۲۷﴾

آیا تاسې ډېر سخت یئ د پیدایښت لامله که اسمان؟ جوړ کړی دی (الله) دغه (اسمان).

تفسیر: یعنې د تاسې پیدا کول هغه هم وروسته له دې چې یو ځلې پیدا شوي یئ له اسمانونو څخه ګران دي؟ کله چې تاسې د داسې لوی اسمان خالق او مالك الله تعالی پېژنئ؛ بیا نو پخپلو بیا پیدا کېدلو کې ولې تردّد او شبهه لرئ؟ جوړ کړی دی الله اسمان.

رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ﴿۲۸﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿۲۹﴾

پورته کړی دی (الله) چت لوړوالی د هغه (اسمان) نو سم صاف بې عیبه یې کړ. او توره تیاره یې کړه شپه د دغه (اسمان)، او راویې ایسته ورځ رڼا د دغه (اسمان).

تفسیر: یعنې په اسمان کې فکر ووهئ ! چې څومره زیات هسك او اوچت دی؟ څرنګه کلك او مضبوط دی؟ په څه اندازه منظم مرتب بې عیبه او بې نقصانه دی؟ څنګه صاف او هوار دی؟ څه ډول انتظام او تدوین او ترتیب د هغه په موجوداتو او مربوطاتو کې شته؟ د هغه له لمر او سپوږمۍ او ستوریو څخه څومره ګټې اخلئ؟ او په څه اندازه د اوقاتو او اطرافو په پېژندلو او نورو شیانو کې ورځنې ګټور کېږئ، د اسمان نندارې ته د ورځې له خوا او د شپې له خوا بېل بېل څیر شئ چې څرنګه درښکاري؟ او د تعجّب او د حیرت وړ درېریښي؟.

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴿۳۰﴾

او ځمکه وروسته له دغه (پیدایښت د اسمان) صافه وغوړوله (الله) دا (ځمکه).

تفسیر: یعنې د ځمکې او د اسمان له منځه کوم یو وړاندې او کوم یو وروسته جوړ شوی دی؟ د دې په نسبت وړاندې له دې نه په بل کوم ځای کې څه خبرې شوي دي، ځمونږ د دغه تفسیر د «حم السجدة» سورت وګورئ !.

اوس الله أعلی شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ د ځمکې د غوړولو لږ څه نور تشریح داسې فرمايي:

أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعٰىهَا ﴿۳۱﴾

را ایستلي دي (الله) له دغې (ځمکې) څخه اوبه د دې، او واښه ورشو د دې.

تفسیر: یعني الله تعالی سیندونه او چینې بیولې دي، او د هغو اوبو په وسیله یې قسم قسم نباتات، واښه پیدا کړي دي.

وَالْجِبَالَ أَرْسٰىهَا ﴿۳۲﴾

او غرونه (په مخ د ځمکې) ودرول ثابت محکم کړل (الله) هغه (غرونه).

تفسیر: چې له خپل ځای څخه نه خوځیږي، او د ځمکې مخصوص اضطرابات او خوځېدل یې هم ورک کړي دي، او دغه ثبات د ځمکې؛ او جریان د اوبو پرې، او ایستل د محصولاتو ترې؛ کړي دي الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه.

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعٰمِكُمْ ﴿۳۳﴾

لپاره د نفعې ستاسې او لپاره د نفعې د چارپایانو ستاسې (ای بندګانو ځما !).

تفسیر: یعني که دا انتظام نه وي؛ نو ستاسې او ستاسې د حیواناتو چارې به څرنګه پوره کېدې؟ د دې ګردو شیانو له پیدا کولو څخه ستاسې د اړتیاوو پوره کول، راحت او هوسایي رسول او نورې ګټې مراد دي، نو ښایي چې تاسو د هغه حقیقي منعم شکر اداء کړئ !.

فَإِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى ﴿۳۴﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسٰنُ مَا سَعٰى ﴿۳۵﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ
يَرٰى ﴿۳۶﴾

پس کله چې راشي آفت بلاء لویه (قیامت یا وخت د ورتګ د کفّارو جحیم ته، او د مؤمنانو نعیم ته؛). په هغه ورځ به یاد کړي انسان هغه څه چې کړي یې وي (که خیر وي یا شر په دنیا کې). او څرګند (ښکاره) به کړی شي دوزخ هر هغه چاته چېویني یې (د لیدلو خاوند وي).

تفسیر: یعني دوزخ به داسې په عام منظر کې راویست شي، چې هر لیدونکی به یې ویني، او هیڅ یو غر او یوه پرده به په منځ کې نه وي.

فَأَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿۳۷﴾ وَءَاثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿۳۸﴾

پس هر هغه چې سرکشي کړې وي (په کفر سره) او غوره کړی یې وي ژوندون لږ خسیس (پر آخرت باندې).

تفسیر: یعني دنیا ته پر آخرت باندې ترجیح ورکوي، او هغه ښه ګڼي او غوره کوي یې، او آخرت بالکل هیروي؛

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿۳۹﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿۴۰﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ
هِيَ الْمَأْوٰى ﴿۴۱﴾

پس بېشکه دوزخ همدا (دوزخ د ده) د هستوګنې ځای دی. او هر هغه څوک چې ویریږي له ودرېدلو (په مخ د) رب خپل، او منع کړی یې وي نفس خپل له هوا فاحشاتو بدو غوښتنو څخه؛ نو بېشکه جنّت همدا (د ده) د هستوګنې ځای دی.

تفسير: يعنې هغه څوک چې د دې خبرې لامله ويرېږي چې زه يوه ورځ د الله تعالى په مخ کې د حساب او کتاب لپاره ودرېږم، او د دې وېرې لامله يې د خپل نفس په خواهش ناکاره کار ونه کړ، او د الله تعالى ګرد احکام يې ومنل، او له نواهيو څخه يې ځان وژغوره، نو د هغه ځای خامخا په جنّت کې دی.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ﴿٤٢﴾

پوښتنه کوي له تا څخه (ای محمده ! منکران) د قيامت، چې کله به وي وقوع د هغه (قيامت).

فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَىٰهَآ ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَىٰهَآ ﴿٤٤﴾

په څه کې يې ته (ستا څه کار دی) له ذکره پوهېدلو څخه د هغه (قيامت څخه، بلکه تا لره علم نشته). خاص رب ستا ته ده انتهاء د دغه (علم په قيامت چې کله به وي؟).

تفسير: يعنې د هغه پوره ورښول ستا کار نه دي که هر څومره پوښتنې وشي هيڅ ته دا پته خبره ښکاره کېدونکې نه ده او ددې کار پوره علم الله تعالى ته معلوم دي.

إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَىٰهَا ﴿٤٥﴾

بېشکه ته (ای محمّده) وېروونکې يې د هغه چا چې وېرېږي له (عذاب د) هغه (قيامت) نه.

تفسير: يعنې ای محمده ! ستا کار د قيامت د خبرو اورول او د خلقو وېرول دي، ګواکې ستا د وېرولو د نتيجې اعتبار يواځې د هغه کسانو په حق کې دی چې له هغو څخه د ګټې اخيستلو اميد وي، او اهليت يې ولري، که نه نا اهل سړی له انجامه غافل شوی، همداسې په فضولو بحثونو کې لوېږي، چې قيامت به کله او په کوم تاريخ کې او په کوم کال کې واقع کيږي؟.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا ﴿٤٦﴾

ګواکې دغه (منکران) په هغې ورځې کې چې ويني دغه (قيامت داسې به ګڼي) لکه چې نه يې وو کړی ځنډ (په دنيا يا قبورو خپلو کې) مګر (په قدر د) ماښام آخر د ورځې، يا په قدر د څاښت.

تفسير: يعنې اوس خو شور لګوي، چې د قيامت په راتلو کې ولې دومره ځنډ او ډيل وشو؟ ولې ژر نه راځي؟ مګر په هغه وخت کې به دوی ته ځرګنده شي چې قيامت خورا ژر راغلی، او هيڅ معطّلي او ډيل په کې پېښ شوي نه دي.

تمّت سورة النازعات بفضل الله تعالى ومنّه وکرمه.

سُورَةُ عَبَسَ

«د (عبس) سورت مکي دی، (۴۲) آیته (۱) رکوع لري، په تلاوت کې (۸۰) په نزول کې (۲۴) سورت دی، وروسته د (النّجم) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

رسول أکرم صلی الله تعالی علیه وسلم د قریشو له ځینو غټانو سره د اسلام په نسبت څه خبرې کولې، او دوی یې پوهول، په دې منځ کې یو ړوند مسلمان عبد الله بن أمّ مکتوم رضي الله تعالی عنه د دوی په خدمت ور حاضر شو، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم توجّه یې ځانته ور اړوله چې: «یا رسول الله ! د دې آیت مراد څه دی؟ ماته له هغه څه یو څه راوښیئ همغسې چې الله تعالی تاته درښوولي دي !»، هغه د دې ړانده له دې بې وخته پوښتنې څخه لږ خپه شو، او ښایي چې د ده مبارک په زړه کې داسې کومه خبره هم تېره شوي وي، چې زه اوس په مهمّو خبرو کې مشغول او بوخت یم، که د قریشو دا غټان په ښه ډول وپوهولی شم؛ ګوندې چې دوی د اسلام په لوري راشي، او د دوی له سببه نور ډېر کسان هم مسلمانان شي، او حال دا دی چې عبد الله بن أمّ مکتوم مسلمان دی، او د هغه لپاره نور ډېر وختونه هم شته چې په هغو کې خپلې داسې پوښتنې وکړي او تعلیم حاصل کړي، هغه نه ګوري چې که زه له دغو بااثرو او بارسوخو خلقو څخه سترګې واړوم، او ده ته التفات وکړم؛ نو ځما دا وضعیت به په هغو باندې لږ شاق تېر شي، او شاید چې هغوی به بیا ځما خبرو ته لکه اوس غوږ نه نیسي، لنډه یې دا چې دوی منقبض شول، او د انقباض نښې د دوی په وچولي (تندي) کې ښکاره شوې، په دې خبره باندې دا آیات نازل شول، په روایاتو کې راغلي دي چې وروسته له دې کله به چې دغه ړوند صحابي د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې راتللو؛ نو دوی به د ده زیات تعظیم کاوه، او ورته ویل به یې: «مرحبًا بمن عاتبني فیه ربي».

عَبَسَ وَتَوَلّٰىٓ ۝١ أَنْ جَآءَهُ الْأَعْمٰى ۝٢

وچولی (تندی) تریو کړ (محمد) او مخ یې وګرځاوه. د دې لامله چې راغی ده ته ړوند.

تفسیر: یعنې د پیغمبر په وچولي (تندي) کې د یوه ړانده له راتللو څخه ګونځې ولوېدې، او خپل مخ یې ترې واړاوه، او ښایي چې ده ته د دې ړانده د معذورۍ د مات زړه او د طلب صادق لحاظ کول ډېر په کار وو.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىٓ ۝٣ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ۝٤

او څه شي پوه کړی یې ته (ای محمده له احواله د دې ړانده) ښایي چې هغه (ړوند) به پاک شي (په تعلیم د تا له معاصیو له بدو اخلاقو). یا به ذکر پند واخلي پس نفع به ورسوي ده ته ذکر پند (د تا).

تفسیر: یعني هغه ړوند طالب صادق وه، تاسې ته څه معلومه ده چې ستاسې د توجّه له وجې به د هغه حال زیات اصلاح کېده، او د هغه نفس به لا پاکېده، یا به ستاسې کومې خبرې د دوی په غوږونو کې ځای نیوه، ښایي چې ستاسې په اخلاص پوهولو څخه به هغه په یوه شي پوهېده، او بله ورځ به ورته په کار ورتله.

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ﴿٥﴾ فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ﴿٧﴾

او هر هغه څوک چې استغناء یې کړې ده (پروا نه کوي د هدایت). نو ته هغه ته قصد کوې (د هغه د مسلمانۍ په فکر کې یې). او نشته پر تا باندې هیڅ الزام چې هغه پاک نشي (په اسلام سره).

تفسیر: یعني هغه خلق چې د خپلې مغرورۍ او متکبّرۍ او لویۍ په سبب د حق پروا نه لري، او لویي هغوی ته اجازه نه ورکوي چې الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته سر ښکته کړي؛ ته ولې په هغوی پسې ګرځې، او غواړې چې هرومرو هغوی مسلمانان شي، او د هغوی د اسلام اثر په نورو هم ولوېږي، حال دا دی چې د الله تعالی له پلوه پر تاسې باندې هیڅ یو الزام نشته، چې دا متکبر مغرور او لویي خوښوونکی سړی ولې په لاره نه دی راغلی؟ په تاسې دا فرض وو چې هغوی ته دعوت او تبلیغ وکړئ، او دا کار تاسې وکړ، زیات له دې نه د دې بې پروا متکبّرانو په فکر کې په دې اندازې لوېدل په کار نه دي، چې رښتیني طالبان او مخلص ایمانداران ستاسې له توجّه څخه بې برخې پاتې شي.

وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَىٰ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ﴿٩﴾

او هر هغه څوک چې راشي تاته په تلوار سره (لپاره د طلب د خیر). حال دا چې دی ویرېږي (له الله نه).

تفسیر: یعني دغه د خیر طالب عبد الله بن أمّ مکتوم رضي الله تعالی عنه له الله جلّ جلاله څخه ویرېږي.

فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ﴿١٠﴾

پس ته (ای محمده)له هغه (ړوند طالب الخیر څخه) مخ ګرځوې (مشغولېږې، تغافل کوې، له کفّارو سره خبرې کوې).

تفسیر: حال دا دی چې له همداسې سړي څخه ګټه واخلئ، او د اسلام لپاره کار وکړئ، وایي چې همدې ړانده صحابي ابن أمّ مکتوم څغره واغوسته او د اسلام بیرغ یې په اوږه کېښوده، او د قادسیې په جهاد کې شریک شو، تر دې چې په جهاد کې یې شهادت وموند، رضي الله تعالی عنه وأرضاه.

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾

مه کوه بیا داسې (ځکه چې) بېشکه دا (سورت) یو تذکره پند دی (له جانبه د الله ښولو ته). نو هغه څوک چې غواړي ودې مني دغه (پند د قرآن).

تفسیر: یعني که متکبّر اغنیاء قرآنکریم ونه لولي، او د هغه پند ته غوږ کېښنږدي؛ نو ځانونو ته ضرر رسوي، ځکه چې قرآن مجید د هغو څه پروا نه لري، نه تاسې ته ښایي چې دومره زیات د هغوی فکر وکړئ، پر تاسې باندې دومره دي چې خپل عمومي تبلیغ او پند ووایئ، که څوک خپله ګټه غواړي؛ نو ځان دې پرې پوه کړي، او ودې لولي، او عمل دې پرې وکړي.

فِيۡ صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿۱۳﴾ مَّرۡفُوۡعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ﴿۱۴﴾

(دغه قرآني آيات ليكلى شوي دي) په پاڼو عزتناكو (عند الله په لوح محفوظ كې). چې پورته دي په قدر او عظمت كې، پاك كړى شوي دي (له رسېدو د شياطينو او له نورو ټولو عيبونو نه).

تفسير: يعنې آيا د دې مغرور او لويي خوښوونكي له منلو څخه د قرآن عزّت او وقعت زياتيږي؟ قرآن مجيد خو هغه پاك كتاب دى چې آيتونه يې په اسمان كې نهايت معزّز او لويه مرتبه لري، او په پاكو پاڼو كې ليكلى شوي دي، او په ځمكه كې هم اخلاصمن مسلمانان د هغه خورا زيات عزّت او احترام ساتي، او په ډېر تقديس او تطهير يې په لوړو ښو ځايونو كې ږدي.

بِاَيۡدِيۡ سَفَرَةٍ ﴿۱۵﴾ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ﴿۱۶﴾

په لاسونو د (ملائكو). ليكونكيو عزتمنو نېكو.

تفسير: يعنې هلته يې پرښتې ليكي، او سم له هغه سره وحي راځي، چې هغوى د قرآن كريم د هر راز تزييد، تنقيص، تحريف او تبديل څخه ځانونه ژغوري، او هغه تل همغسې پاك ساتي.

قُتِلَ الۡاِنۡسَانُ مَاۤ اَكۡفَرَهٗ ﴿۱۷﴾

لعنت كړى شوى دى په (كافر) انسان، چې څه شي كافر كړى دى (باعث كړى يې دى په كفر).

تفسير: يعنې د قرآنكريم غوندې د لوى نعمت هيڅ قدر او عزّت يې ونه پېژنده، او د الله تعالى حق يې پر ځاى نه كړ، او له دې نه يې هيڅ انديښنه ونه كړه چې:

مِنۡ اَيِّ شَيۡءٍ خَلَقَهٗ ﴿۱۸﴾ مِنۡ نُّطۡفَةٍ ؕ خَلَقَهٗ فَقَدَّرَهٗ ﴿۱۹﴾ ثُمَّ السَّبِيۡلَ يَسَّرَهٗ ﴿۲۰﴾

له څه شي څخه پيدا كړى دى (الله) هغه (انسان؟ فرمايي الله) له نطفې (قطرې د مني) څخه پيدا كړى دى (الله) دغه (انسان) پس په اندازه يې كړ ده لره (هيئت او صورت، اندامونه د مور په نس كې). بيا يې لاره ور اسانه كړې ده ده ته (لاره د وتو د ده له ګېډې د موره).

تفسير: يعنې كه لږ څه دغه انسان خپل اصل ته فكر وكړي، چې دى له څه شي څخه پيدا شوى دى؟ د يوه ناڅيز او بې قدر څاڅكي له اوبو څخه پيدا شوى دى، چې هيڅ حس، شعور، حسن، جمال، عقل، كمال، ادراك، واك او نور په كې نه وو، او دا ګرد شيان الله تعالى له خپلې مهربانۍ څخه وربښلي دي، چې اوس يې عمومي حقيقت داسې ښكاري، آيا ده ته دا لويي، غرور څه مناسبت لري؟.

الله جل جلاله ده ته لاسونه، پښې، او نور ګرد اعضاء او قواوې له هم هغه يوه څاڅكي اوبو څخه د مور په نس كې د «أحسن الخالقين» توب په اقتضاء په يوه ځانته شكل او خاص اسلوب او اندازه ورجوړ كړي، او هيڅ يو شى يې نامناسب او خراب او خلاف له حكمت نه دي ورروغ كړي، بيا يې لار ور اسانه كړې ده ده ته، يعنې د ايمان او د كفر، د ښو او د بدو، پوهـه يې وركړه، يا دا چې د مور له نس څخه يې په اسانۍ سره راوويست.

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾

بیا (الله) مړ کړ هغه (انسان لره) نو په قبر کې یې کېښود ده لره.

تفسیر: یعنې وروسته له مړینې ځخه د هغه مړي د خښولو هدایت یې ورکړ، تر څو چې د ژوندیو په نزد بې حرمته نه شي.

ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ﴿٢٢﴾

بیا هر کله چې اراده وفرمايي (الله د بیا ژوندیتوب؛ نو) ژوندی کوي ده لره (لپاره د جزاء)

تفسیر: یعنې هغه الله تعالی چې یو ځلې انسان ته حیات او بیا ممات ورکوي او خښوي یې؛ اختیار لري چې هر وخت یې وغواړي بیا یې ژوندی کړي، او له قبره یې وباسي، ځکه چې اوس هم هیڅا د هغه قدرت نه دی سلب کړی.

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾

بیخي نه دی کړی (کافر) هغه شی چې امر حکم کړی دی ده ته (دغه الله د هغه).

تفسیر: یعنې سړي هیڅ کله د خپل خالق حق نه دی پېژندلی، او هر څه حکم یې چې ورکړی وي؛ تر اوسه پوره یې په ځای نه دی راوړی.

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾

نو ودې ګوري انسان خپل طعام ته.

تفسیر: ړومبی د انسانانو د پیدا کېدلو او مړ کېدلو ذکر وو، اوس د هغه د ژوندون او د بقاء د سامان داسې یادونه کوي چې:

أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾

بېشکه مونږ تویې کړې دي اوبه (له وریځو ځخه) په تویولو سره. بیا څیرې کړې ده مونږ ځمکه په څیرولو سره.

تفسیر: یعنې د یوه تنکي وابنه څه طاقت دی چې ځمکه څیري کوي او زرغونیږي، دا د الله تعالی قدرت دی، چې ځمکه څیروي، او هغه او نورې راز راز غلې، دانې، مېوې او نور ترکودې او نباتات ځنې راوباسي.

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

بیا مو زرغونې کړې دي په هغې (ځمکې) کې دانې. او انګور او ترکاري. او زیتون خونه او خرما. او باغونه ګڼ (له جهته د ډېروالي د ونو نه). او (تازه) مېوې او (وچې مېوې یا) وابنه. (ومو کړل دغه ټول څیزونه) لپاره د نفع د تاسې اود حیواناتو د تاسې.

تفسیر: یعنې ځینې شیان ستاسې په کار درځي، او ځینې ستاسې د حیواناتو پکاریږي.

فَإِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ ﴿٣٣﴾

نو كله چې راشي سخت اواز غوږونه كڼوونكى (د دويمې نفخې).

تفسير: يعنې داسې سخت غږ چې په هغه غوږونه كڼيږي، له دې څخه مراد د نفخ الصور غږ دى.

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾

هغه ورځ چې تښتي به سړى له خپله وروره. او له خپلې مور او له پلاره. او له خپلې ملګرې (ښځې) او له خپلو ځامنو. هر سړي لره له هغو څخه په دغې ورځې كې به يو حال وي چې بې پروا كوي يې (له نورو له احوالو نه).

تفسير: يعنې په هغې ورځې كې به هر څوك د خپل ځان په فكر كې وي، هيڅ يو له احبابو او خپلوانو څخه به د بل په فكر كې نه وي، بلكه له دې وېرې چې بل څوك ځما نيكي وانخلي، يا د خپل حق غوښتنه ونه كړي؛ يو له بله تښتي.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾

ځينې مخونه به په دغې ورځې كې روښانه (وي د ايمان له رڼا). خندېدونكې خوشاله به وي (په موندلو د كرامت چې مؤمنان دي).

تفسير: يعنې د مؤمنانو له څېرې څخه به خندا اوخوشالي ښكاري، چې شكر له عذابه خلاص او د الله تعالى په كرامت سره مو اختصاص وموند، او د ايمان له نوره به يې مخونه روښانه وي، او له ډېره مسرته به خاندي، او خوشاله به اوسي.

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾

او ځينې مخونه په دغې ورځې كې په دوى باندې به ګرد وي. پټ كړي به وي هغه مخونه (ګرد) ظلمت او توروالى.

تفسير: يعنې د كافرانو په څېرو باندې به د غم او كدورت او خپګان دوړې بربښي، او د فسق او فجور ظلمت او تياره به يې ښې تورې كړي

أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

دغه ټول (تورمخي) همدوى دي (بې شرم) كافران فاجران.

تفسير: هر كله چې دوى كافر او د الله تعالى احكامو څخه منكر وو، او مختلف جرمونه يې كول؛ نو مخونه به يې تور او ګرد به پټ كړي وي.

تمّت سورة عبس بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُوْرَةُ التَّكْوِيرِ

«د (التکویر) سورت مکي دی، (۲۹) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۱) په نزول کې (۷) سورت دی، وروسته د «تبّت» د سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾

کله چې (د) لمر (رڼا) ونغښتله شي (نور یې لاړ شي).

تفسیر: ګواکې د لمر هغه اوږدې شغلې به چې تودوخې رڼا ورڅخه وځي؛ ونغښتلی شي، او لمر به بې نوره شي، او د خیدك (پنېر) چکی ته به ورته وي، یا به هیڅ نه ښکاري.

وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾

او کله چې ستوري خړ شي (یا راولویږي په ځمکه).

تفسیر: یعنې ستوري به راولویږي، او رڼا به نه لري.

وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾

او کله چې غرونه روان کړل شي.

تفسیر: یعنې غرونه به له خپلو ځایونو څخه روانیږي، او په هوا کې به الوځي او ګرځي به.

وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾

او کله چې د لسو میاشتو بلاربې اوښې خوشې کړی شي (اوښبانه به ورسره نه وي).

تفسیر: اوښ د عربو له ښو خاروو څخه دی، او هغه اوښه چې د لسو میاشتو بلاربه وي، او له هغې د شودو او جونګې څخه ډېرو هیله نژدې وي، پر دوی ډېر ګرانه وي، خو د قیامت د ویروونکې زلزلې په وخت کې به د هغه نفیس او عزیز او ګران مال پوښتنه به هم ونه کړه شي، یا د هغه خاوند به دغومره خپه او پرېشانه وي چې د داسې عزیز او ګران مال له احواله به غافل وي.

وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾

او کله چې وحشي ځناوران راټول کړل شي (لپاره د قصاص اخیستو یو له بله).

تفسیر: ځینو مفسّرینو د «حشر» معنی مړه کول او ځینو مړه کول بیا ژوندي کول لیکلي دي، والله أعلم.

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾

او کله چې بحرونه سیندونه سره ګډ کړل شي (تریخ له خواږه سره یا ډېر سخت ګرم شي، یا وچ کړی شي؛ نو په کې به پاتې نشي یو څاڅکی اوبو).

تفسیر: یعنې د لویو لویو سیندونو اوبه به له ډېرو خوټېدلو څخه د بخار او بړاس په ډول کیږي، چې د هغو له تودوخې څخه به په محشر کې کفارو ته سخت ربړ پیښیږي، او د تناره په شان به د سیندونو له منځه سخت سوځوونکی اور او د بخار او بړاسونو غړوسکې پورته کیږي، یا کله چې دریابونه بل کړ شي؛ نو وګرځي اور.

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾

او کله چې نفسونه جوړه کړل شي (پیوست کړل شي ارواح له جثو سره، یا یو ځای کړل شي هر څوک له مثل خپل سره، نېکان له نېکانو سره، بدان له بدانو سره).

تفسیر: یعنې مسلمان له مسلمان سره او کافر له کافر سره، بیا هر راز عمل کوونکی که ښه وي که بد؛ لکه له خپل همجنس عمل کوونکي سره به مله شي، د عقائدو، اعمالو، اخلاقو او نورو په اعتبار به له هر یوه څخه بېل بېل ټولګي جوړیږي، یا دا چې ارواح به له خپلو اجسامو سره جوړه کړل شي.

وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾

او کله چې له جینۍ ژوندۍ خښې کړی شوې څخه وپوښتېدل شي. (داسې) چې په کوم ګناه وژلې شوې ده (دا جینۍ).

تفسیر: د جاهلیت په عربو کې قاعده وه، چې پلار به خپله جینۍ په ډېرې بېرحمۍ سره ژوندۍ په ځمکه کې خښوله، ځینو به د نېستۍ او غریبۍ، یا د هغې د واده د اخراجاتو له وېرې داسې کول، او ځینې به له دې شرمېدل چې څنګه به خپله جینۍ بل چاته ورکړم چې هغه مې ځوم وباله شي، قرآن کریم خبر ورکړ چې د دې مظلومانو په نسبت به هم په قیامت کې پوښتنې وشي، چې په کومه ګناه ژوندۍ خښې شوې دي؟ داسې یې مه ګڼئ چې دا مو اولاد دی، په دوی باندې مو هر څه چې زړه غواړې هغه کولی شئ؛ بلکه د اولادتوب له پلوه ستاسو دا جرم لا درنیږي.

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾

او کله چې اعمالنامې وغوړولی خپرې کړی شي. او کله چې اسمان د پوستکي په شان وویستلی شي (له خپله ځایه).

تفسیر: لکه چې د حیواناتو له حلالولو او پوستکي وښکلو څخه وروسته د هغه ګرد اعضاء او رګونه او پلې او نور ښکاري؛ همداسې د اسمان له پرانیستلو څخه وروسته ګرد پاس شیان لیدل کیږي.

وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾

او کله چې دوزخ بلې لمبې کړی شي (کافرانو ته). او کله چې جنّت نژدې کړ شي (مؤمنانو ته).

تفسیر: یعنې کفّارو ته دوزخ په ډېر زور او شور او بلو لمبو سره ورښکاره کاوه شي، او جنّت متّقیانو ته ورنژدې کیږي، چې د هغه ډول او سینګار به جنّتیانو ته خورا ښه خوښوونکی او مسرّت بښوونکی وي، نو په دغه وخت کې:

عَلِمَتۡ نَفۡسٌ مَّآ أَحۡضَرَتۡ ﴿١٤﴾

پوه به شي هر نفس په هغه شي چې حاضر کړی يې وي (له خير او له شره).

تفسیر: يعنې هر يوه ته به دا پته ولګيږي، او ور معلومه به شي چې له ده سره د نېکۍ يا د بدۍ څومره پانګه او سرمايه شته، چې له ځان سره يې راوړي وي.

فَلَآ أُقۡسِمُ بِٱلۡخُنَّسِ ﴿١٥﴾ ٱلۡجَوَارِ ٱلۡكُنَّسِ ﴿١٦﴾

نو قسم خورم زه په (ستوريو) بېرته ګرځېدونکيو سمو تلونکيو پټېدونکيو باندې.

تفسیر: دېر ستوري لکه زُحل، مشتري، مريخ، زهره، او عطارد کله له مشرق څخه د مغرب په لوري، کله سم کله کاږه ځي، کله ګرځندي او کله ورو خوځيږي، کله د لمر کله د سپوږمۍ څنګ ته نژدې کيږي، بيا څو ورځې پټيږي.

وَٱلَّيۡلِ إِذَا عَسۡعَسَ ﴿١٧﴾ وَٱلصُّبۡحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾

او (قسم خورم زه) په شپې کله چې راوخيژي مخ راوګرځوي (په تيارو خپلو سره). او (قسم خورم زه) په صبا کله چې ساه ووهي راوخيژي (روښانه شي).

تفسیر: يا کله چې شپه راشي يا لاړه شي، د «عسعس» لفظ دوه معناوې لري، د پاس قسمونو جواب دادي چې الله أکرم شأنه و أعظم برهانه داسې فرمايي:

إِنَّهُۥ لَقَوۡلُ رَسُولٖ كَرِيمٖ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي ٱلۡعَرۡشِ مَكِينٖ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٖ ثَمَّ أَمِينٖ ﴿٢١﴾

بېشکه دا قرآن خامخا قول وينا د رسول عزتمن (جبريل) ده. چې خاوند د قوّت زور په نزد د څښتن د عرش، مرتبې والا دی. منلی شوی دی هلته امين دی.

تفسیر: دا د جبرئيل عليه السلام صفتونه دي، يعنې قرآنکريم چې د الله جل جلاله له لوري مونږ ته رارسېدلی دی، د وصول دوه وسيلې لري، يوه وحي راوړونکې پرښته جبريل عليه السلام، دويم ځمونږ پيغمبر عربي محمد صلی الله عليه وسلم، د دوی دواړو صفتونه داسې دي چې د هغو له ښکاره کېدلو څخه بيا هيڅا ته د قرآن مجيد په منزل من الله او صداقت کې هيڅ شک او شبهه نه پاتې کيږي، د يوې خبرې په رښتيا منلو کې لوی دليل دا دی چې راوي يې په اعلی درجه ثقه، عدل، ضابط، حافظ او أمين وي، او له هغه چا څخه چې روايت کوي؛ د ده په مخ کې عزّت او حرمت لرونکی وي، او خورا معتبر ثقات د هغه په امانت باندې ډاډه وي، کلي اعتماد ولري، او د هغه خبرې بې له وراندې وروسته کولو څخه د زړه له کومې ومنې، دا ګرد صفتونه په جبريل عليه السلام کې شته، عزتمن او کريم هغه څوک دي چې متقي او ډېره پاکي ولري، او له الله تعالی څخه خورا وېرېدونکی وي: ﴿إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡ﴾ په حديث کې دي: «الكرم التقوى».

﴿ذِي قُوَّةٍ﴾ اشاره ده کامل حفظ، ضبط او د بيان کامل قوت ته، او د الله تعالی په مخ کې هغه د لوېې درجې خاوند دی، يعنې د ګردو پرښتو څخه د الله تعالی په دربار کې نژدې ځای لري، د اسمان پرښتې د هغه حکم مني، ځکه چې هغوی ګردې د هغه په امانت اعتبار او عزّت باندې خبرې دي، دا خو د ملکې رسول خبره ده، اوس د بشري رسول خبرې هم واورئ.

وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾

او نه دی صاحب ملګری ستاسې (محمد) لېونی (لکه چې پرې ګمان کوئ تاسو، بلکه ښه پوه او هوښیار دی).

تفسیر: یعني له بعث پخوا تر څلوېښتو کلونو پورې تاسې له (محمد) سره لیدلي دي، او په دې اوږده موده کې مو د هغه د پټو او ښکاره وو خبرو تجربه کړې ده، خو هیڅکله مو د هغه فریب، دروغ او لېونتوب نه دی لیدلی، او تل مو د هغه د رښتیا، امانت، عقل او پوهې اعتراف او ستاینه (صفت) کاوه، اوس نو ولې بې سببه هغه ته لېونی او دروغجن ویل کیږي؟ لکه چې دا ستاسې هغه رفیق او ملګری نه دی؟ چې د هغه ګرد احوال تاسې ته ښکاره دي، نو اوس داسې سړي تـه لېونـی ویل آیا لېونتوب نه دی؟ بلکه لېونتوب دی !.

وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾

او خامخا په تحقیق لیدلی وو (محمد) هغه (جبریل د اسمان) په څنډه (غاړه) روښانه کې.

تفسیر: یعني په مشرقي څنډه کې د هغې پرښتې یعني جبریل علیه السلام بېه یې په اصلي صورت او ښه شان سره ولیده.

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾

او نه دی دغه (محمد د وحي) پر پټو خبرو باندې بخیل (چې پټوي یې او تعلیم د هغې تاسې ته نه کوي).

تفسیر: یعني دا پیغمبر تاسې ته د هر راز پټې خبرې که په تېره که په راتونکي پورې اړه لري خبر درکوي، یا د الله تعالی د اسماوو او صفاتو، یا د شرعي احکامو، یا د مذاهبو د حقیقت او بطلان، یا د جنّت او دوزخ د خبرو، یا له مړینې څخه وروسته د پېښو او په هغو پورې تړلې خبرو په درښوولو کې لږ بخل هم نه کوي.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾

او نه ده دا (قرآن) خبره د شیطان رټلي، ویشتلي شوي (په شُغلو سره).

تفسیر: هیڅکله شیطان د هغو ښو چارو ښوونه نه کوي، چې په هغو کې د بنیادمانو ګټه او د هغه ملعون تقبیح او مذمّت وي، بلکه دغه (قرآن مجید) د الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُهُ حق کلام دی.

فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾

نو چېرته ځئ تاسو (ای منکرانو کافرانو په دې انکار او په څنګ کولو کې له قرآنه).

تفسیر: یعني کله چې دروغ، لېونتوب، تخیل، توهم، کهانت او نور ګرد احتمالات لرې شول؛ نو پرته له حق او رښتیا څخه نور څه پاتې شول؟ بیا نو ای منکرانو دا سمه صافه لاره ولې پرېږدئ؟ او بې لارې ولې ځئ؟.

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾

نه دی دا (قرآن) مګر ذکر پند دی (له جانبه د الله) لپاره د خلقو (انس وي که جن).

تفسیر: هغه ګرد احتمالات چې تاسو د قرآنکریم په نسبت پیدا کړي؛ هغه ګرد سره غلط دي، که تاسې د دې قرآن په خبرو او ښوونو ښه فکر او جاج ووهئ؛ نو دا به درښکاره شي چې دغه قرآن ټول جهان ته د ډېر ښه لار ښوونکی او مکمّل دستور العمل دی، چې په عمل کولو یې د دواړو دارینو فلاح او ګټې په لاس راځي، نه دی دا قرآن مګر ذکر پند دی له جانبه د الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُهُ لپاره د خلقو مخصوصًا.

لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾

هغه چاته چې غواړي قصد وکړي له تاسې د سمېدلو خپلو (داسې چې سم برابر لاړ شي پر لاره د الله تعالی باندې).

تفسیر: یعنې دغه قرآن مجید په تېره بیا هغو لره پند دی چې په سمه لاره تلل غواړي، کوږ تګ او عناد یې نه وي خوښ؛ ځکه چې داسې سړی له داسې پند څخه ډېره ګټه اخلي.

وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٩﴾

او نه شئ قصد کولی تاسې (د سمې لارې) مګر هغه چې اراده وفرمايي الله (د قصد د تاسې د سمې لارې)، چې رب پالونکی د (ټولو) عالمیانو دی.

تفسیر: یعنې پخپله قرآنکریم پند دی، ولې تأثیر یې د الله تعالی په مشیت پورې اړه لري، چې ځینو باندې اثر کوي، او په ځینو نور باندې د ځینو نورو حکمتونو په سبب څه اثر نه کوي.

تمّت سورة التکویر بفضل الله القدیر، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الانْفِطَارِ

«د (الانفطار) سورت مکّي دی، (۱۹) آیته یوه رکوع لري، په نزول او په تلاوت په دواړو کې (۸۲) سورت دی، وروسته د (النّازعات) له سورته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾

کله چې اسمان وچوي څيري شي. او کله چې ستوري راولوېږي، تيت په تيت (ګډوډ) شي. او په هغه وخت کې چې دریابونه ګډ شي (يو له بله سره او ټول يو درياب شي).

تفسير: يعنې د ترخو اوبو سيندونه به سره وخوټيږي، او د دې تندوبي له سببه به ترخې او خوږې اوبه سره ګډې وډې شي.

وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾

او کله چې قبرونه سره څيري لاندې باندې کړل شي (او مړي ژوندي ترې راپورته کړل شي).

تفسير: يعنې هغه شيان چې د ځمکې په منځ کې وي؛ د باندې به راغورځي، او مړي به له خپلو قبرونو څخه راووځي، هر کله چې وشي دا کارونه؛ قيامت قائميږي نو:

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾

پوه به شي هر نفس (په دغه وخت کې) په هغه خير او شر خپل باندې چې وړاندې يې لېږلی وي، او چې وروسته يې پرېښی وي.

تفسير: يعنې هغه ښې او بدې چارې چې کړې يې وي، يا يې نه وي کړې، د خپل عمر او منګ په اول کې يې کړې وي، يا په آخر کې د هغې نېښې ورځخه پاتې وي، او که نه وي پاتې؛ هغه ګرد هلته د ده په مخ کې راځي.

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

ای انسانه (کافره !) څه شي مغروره کړی يې ته پخپل رب کريم باندې (چې کافر شوی يې پرې).

تفسير: يعنې هغه کريم رب آيا د دې خبرې وړ وو چې ته د خپل جهل او حماقته د هغه په حلم او کرم باندې ډاډه شوې، سر به دې ورځنې غړاوه؟.

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾

هغه (کريم رب) چې پيدا کړی يې ته، نو برابر کړی يې ته (يعنې اندامونه يې پوره درکړي دي) پس برابر معتدل کړی يې ته (په خلقت کې).

تفسیر: یعنې پیدا یې کړ یو لاس په اندازه د بل سره، او یوه سترګه په مقدار د بلې سره، په دې کې اشارت دی دېته چې هر کله دغه رب قدیر په دغه شان سره قدرت لري؛ نو قادر دی په بیا پیدا کولو سره لپاره د حساب او کتاب، او جزاء او سزا.

فِىٓ اَىِّ صُوْرَةٍ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ۝٨

په هر شان (کامل) صورت سره چې وېې غوښته ترکیب؛ پیوند یې کړې ته.

تفسیر: یعنې د ګردو په ښو (صورتونو) کې یې لږ او ډېر توپیر او تفاوت پیدا کړ، او هر یوه ته یې بېل رنګ، شکل او ډول عنایت کړ، او په مجموعي ډول سره یې انسانانو ته د نورو ساکښانو (ژوندارو) په نسبت ښه بڼه (شکل) ور کړه.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُوْنَ بِالدِّيْنِ ۝٩

نه دی (دا غرور ستا مناسب)، بلکه دروغ وایئ تاسې ورځې د جزاء ته.

تفسیر: یعنې د تېروتلو بل هیڅ سبب نشته، تاسې چې د جزاء ورځ نه منئ؛ نو ځکه هر شی مو چې زړه غواړي هغه کوئ.

وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحٰفِظِيْنَ ۝١٠ كِرَامًا كَاتِبِيْنَ ۝١١ يَعْلَمُوْنَ مَا تَفْعَلُوْنَ ۝١٢

حال دا چې بېشکه په تاسې باندې خامخا ساتونکي ملائکې (د عمل، مقررې دي). عزتمنې (په نزد د الله) لیکونکې (د اعمالو د تاسې). پوهېږي (دغه ملائک) په هغه څه چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: یعنې دغه ملائکې چې کرام الکاتبین نومیږي، د الله تعالی داسې عزتمنې بندګانې دي، چې نه خیانت او درغلي کوي، او نه کوم کار نالیکلی پرېږدي، او نه له هغوی څخه ستاسې کارونه پټېږي.

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِىْ نَعِيْمٍ ۝١٣

بېشکه چې ابرار (نېکان ـ مؤمنان) خامخا په نعمتونو (د جنّت) کې دي.

تفسیر: چې هلته به تل هر راز بخششونه او نعمتونه مومي، او تل به خوشاله او آرام وي، او د هیڅ یوه شي غم او اندېښنه به د جنّتیانو سره نه وي، او نه به یې له جنّت څخه د وتلو او د راحت له قلّته څه پروا وي.

وَّاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِىْ جَحِيْمٍ ۝١٤ يَّصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّيْنِ ۝١٥ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِيْنَ ۝١٦

او بېشکه چې فُجّار بدکاران (کافران) خامخا په دوزخ کې دي. ننوځي دوی په هغه کې په ورځې د جزاء کې. او نه به وي دوی هیڅ له هغه (دوزخ) څخه پټېدونکي.

تفسیر: یعنې نه به په تېښته له دوزخه جلا کېدی شي، او نه به له ننوتلو څخه وروسته له هغه ځای ووځي، بلکه تل به هلته په کې وي.

وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّيْنِ ۝١٧ ثُمَّ مَآ اَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّيْنِ ۝١٨ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْـًٔا ؕ

او څه شي پوه کړی یې ته چې څه ده ورځ د انصاف جزاء. بیا څه شي پوه کړی یې ته چې څه ده ورځ د انصاف جزاء (یعنې بل څوک پرې نه پوهېږي بې له الله نه. د جزا ورځ ده) هغه ورځ چې نه به وي مالک نشي کولی هیڅوک له هیچا سره هیڅ شی (د نفعې او د ضرر).

تفسیر: یعني هومره چې فکر او جاج ووهئ، او په غور او خیال کې ډوب لاړ شئ؛ بیا به هم د دې وېروونکې ورځې په پوره کیفیت باندې نه پوهېږئ، خو لنډه یې دا چې دومره وپوهېږئ چې په هغه ورځ به دا ټولې خپلوۍ او خېښي، اشنایي او یارانې ورکې شي، او هر سړی به «نفسي ! نفسي !» نارې وهي، هیڅوک به پرته دمالك الملك له امر څخه د بل چا شفاعت نه کوي، عاجزي، چاپلوسي، صبر، او استقلال او نور هیڅ کار نشي کولی «الا من رحم الله».

وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

او امر حکم په هغه ورځ کې خالص الله لره دی.

تفسیر: یعني لکه چې په دنیا کې د ټولواك (حاکم) او باچا حکم په رعیّت باندې، او د مور او پلار خبره په اولادو باندې، او د بادار وینا په نوکرانو چلیږي؛ په هغه ورځ کې به دا ټول حکمونه پای ته رسیږي، او د هیچا امر په بل چا باندې نه چلیږي، او پرته د هغه مطلق شهنشاه او لوی ستر ټولواك (حاکم) له احکامه څنې بل څوك سا هم نشي وېستلی، او هیڅ قوّت او قدرت به نه لري.

تمّت سورة الانفطار بفضله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوْرَةُ الْمُطَفِّفِيْنَ

«د (المطفّفين) سورت مكّي دی، (۳۶) آيتونه يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۸۳) په نزول كې (۸۶) سورت دی، وروسته د (العنكبوت) له سورته نازل شوی دی، او د مكّي سورتونو آخري سورت دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ ﴿۱﴾ الَّذِيْنَ إِذَا اكْتَالُوْا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُوْنَ ﴿۲﴾ وَإِذَا كَالُوْهُمْ أَوْ وَّزَنُوْهُمْ يُخْسِرُوْنَ ﴿۳﴾

افسوس هلاكت خرابي يا كنده د دوزخ ده كم كوونكيو لره (په پيمانه او تول كې). هغه (كسان) هر كله چې ځان ته اخلي پيمانه نو پوره اخلي. او كله چې پيمانه وركوي يا يې تلي هغوی ته؛ نو كمی كوي (پوره يې نه وركوي).

تفسير: له خلقو څخه خو خپل حق او برخه پوره اخيستل بد او مذموم نه دي، دلته د دې خبرې بد ويل مقصود نه دي، بلكه د لږ وركولو د مذمّت د تاكيد لپاره دی، يعنې اګر كه لږ وركول په خپله في نفسه هم مذموم دی، خو كه له دې سره د اخيستلو په وخت كې د نورو بالكل رعايت نه كيږي؛ نو دا لا مذموم دی، پرته له رعايت كوونكي څخه چې كه په هغه كې يو عيب شته خو يو هنر هم لري، نو دا دې په هغه پسې، نو ځكه د هغه ړومبني سړي عيب لا شديد شو، څرنګه چې اصلي مراد د لږ وركولو مذمّت دی، نو ځكه يې دلته پيمانه او ژی او وزن تلل دواړه ياد كړل، تر څو خبره ښه ښكاره او جوته شي چې د پيمانه كولو او تللو د دواړو په وخت كې لږ وركوي، او څنګه چې پوره اخيستل پخپله في نفسه كومه بده خبره نه ده؛ نو يو ځلې يې د تأكيد لپاره ياد كړ، د پيمانې او اوژې (تول) تخصيص ښايي د دې لپاره وي چې په عربو په تېره بيا په مدينې منورې كې زياتره د كيل او پيمانې سره پيرودلو (اخيستلو) او پلورلو (بيع و شراء) رواج درلود (لرلو)، پرته له دې د دې تخصيص نور وجوه هم شته.

أَلَا يَظُنُّ أُولٰٓئِكَ أَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ ﴿۴﴾ لِيَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿۵﴾

آيا يقين نه كوي (ډېر اخيستونكي لږ وركوونكي دغه) چې بېشكه دوی راپورته به كړل شي لپاره (د حساب) د لويې ورځې (د قيامت).

تفسير: يعنې كه هغوی داسې خيال لري چې وروسته له مړ كېدلو بيا ژوندون شته، او د الله تعالی په مخ كې د ګردو حقوقو او فرائضو او چارو حساب او شمېر وركول حق دي؛ نو هيڅكله به يې داسې حركت او خوځېدل نه كول.

يَوْمَ يَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶﴾

هغه ورځ چې وبه دريږي خلق لپاره (د احكام) د رب د ټولو مخلوقاتو.

كَلَّا إِنَّ كِتٰبَ الْفُجَّارِ لَفِيْ سِجِّيْنٍ ﴿۷﴾

داسې پكار نه ده (او نه دې كوي ډېراخيستل او لږ وركول په تجارت او غفلت له قيامت نه)، بېشكه ليكلی شوي اعمال د فاجرانو (كافرانو) خامخا په سجّين كې دي.

تفسير: يعنې له سره هسې ګمان ونه کړ شي چې داسې ورځ به نه راځي، ځکه چې هغه ورځ هرومرو راتلونکې ده، نو د هغې ورځې د راتګ لپاره د ګردو نېکانو او بدانو عملنامې ليکلې د کرام الکاتبين په دفترو کې مرتّب اېښودلې شوي دي.

(اوس الله أجلّ شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ ويروي فاجران بالعموم او داسې فرمايي):

وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا سِجِّينٌ ۞ كِتٰبٌ مَّرْقُومٌ ۞

او څه شي پوه کړی يې ته (ای محمده !) چې څه دی سجّين. يو دفتر دی ليکلی شوی (د فجّارو د اعمالو).

تفسير: يعنې سجّين يو داسې دفتر دی چې په هغو کې د ګردو دوزخيانو نومونه ليکلي شوي دي، او د بندګانو د چارو ليکونکې پرښتې چې د هغوی دنامه يادونه په پخواني سورت کې وشوه د دې بدکارانو د مړه کېدلو او د عمل له پرېکېدلو څخه وروسته د هر يوه سړي چارې په بېلو بېلو دفترو کې ليکي، او په دې دفتر کې يې داخلوي، د هر يوه دوزخي د نامه لپاره يوه بېله علامه او نښه اېښودله شي، چې هغه دوزخي دی، او د هغه د ليدلو څخه هر څوک پوهېږي چې په کې خير نشته، له ځينو روايتونو څخه دا ښکاري چې د کافرانو ارواح په همدغه ځای کې وي، ځينې پخواني مفسّرين وايي چې: دا ځای تر اوومې ځمکې لاندې دی، الله تعالی أعظم برهانُه په داسې خبرو ښه پوهېږي.

وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۞ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ۞ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۞

افسوس هلاکت خرابي يا کنده د دوزخ ده په دغې ورځې کې دروغ ګڼونکو لره. هغه کسان چې دروغ وايي په ورځې د انصاف جزاء باندې. او دروغ نه ګڼي دغه (ورځ د جزاء) مګر هر يو له اندازې تېرېدونکی ګنهګار.

تفسير: هغه څوک چې د جزاء له ورځې څخه منکرېږي؛ په حقيقت کې د الله تعالی د ربوبيت او د هغه عدل، قدرت، حکمت او نورو صفاتو څخه منکرېږي، او هغه څوک چې د الله تعالی له دې صفاتو څخه منکرېږي؛ نو هرومرو چې په ګناهونو کې زړور شي لړه ده، د﴿مُعْتَدٍ أَثِيمٍ﴾ يعنې له اندازې تېرېدونکی ګنهګار، بل بد عادت دغه دی چې:

إِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ ءَايٰتُنَا قَالَ أَسٰطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۞

کله چې ولوستلی شي په ده باندې آيتونه (د قرآن) زمونږ؛ نو وايي (جهلاً او عنادًا چې دا) چټي (بېکاره) قصې دي د پخوانيو.

تفسير: يعنې کله چې قرآنکريم او د پند خبرې اوري؛ وايي: داسې خبرې به پخوانيو خلقو هم کولې، اوس هم هغه پخوانی قصې او له کاره وتلې افسانې ويلی کيږي، نو مونږ له داسې قصو او افسانو څخه کله ويرېدونکي يو؟ (العياذ بالله).

كَلَّا ۖ بَلْ ۜ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۞

نه ده داسې (لکه چې وايي منکران)، بلکه زنګ اچولی دی پر زړونو د دوی هغو ګناهونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسیر: یعني څمونږ په آیتونو کې هیڅ د شک او شُبهې ځای او موقع نشته، خبره خو دا ده چې د ګناهونو د کثرت او مزاولت څخه د هغوی په زړونو باندې زنګ لوېدلی دی، نو ځکه د صحیحو حقائقو انعکاس په هغو کې نه کیږي، په حدیث کې راغلي دي: «کله چې سړی ګناه کوي؛ یو تور ټکی د هغه په زړه کې پیدا کیږي، که توبه یې وکړه؛ نو دا ټکی لرې کیږي، که نه هومره چې ګناه کوي؛ په همغه اندازه دا ټکی پلنیږي او ارتیږي، تر دې چې د ده زړه تک تور شي، او د حق او د باطل هیڅ فرق او تمیز نشي کولی».

كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾

رښتیا ده چې بېشکه دوی به له (لقاء د) رب خپله په دغې ورځې (د قیامت کې) خامخا په حجاب کې وي (نه به ویني الله).

تفسیر: یعنې د دې انکار او تکذیب د انجام او پای څخه ښایي چې بې فکره نشي، هغه وخت خامخا راتلونکی دی چې په هغه کې مؤمنین د حق سبحانه وتعالی په لقاء او لیدلو سره مشرّفیږي، او دا بدبختان به ترې محروم او ممنوع او بې برخې پاتې کیږي.

ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّآ

پس بېشکه دوی چې دي خامخا ننوتونکي دي دوزخ ته. بیا به وویل شي (دوی ته چې): دا هغه (عذاب) دی چې وئ تاسې چې هغه به مو دروغ ګڼله انکار به مو ترې کوو. له سره نه ده داسې.

تفسیر: یعنې د دې بدانو او نېکانو پای او انجام هیڅکله یو شانې نشي کېدی، او الله جل جلاله ابرارو سره دغسې معامله فرمايي:

إِنَّ كِتَٰبَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾

بېشکه هغه کتاب چې پکې لیکلي شوی اعمال د ابرارو نېکانو خامخا په علیین کې دی. او څه شي پوه کړې ته (ای محمده) چې څه دی علیین؟. یو دفتر دی لیکلی شوی (د اعمالو د ابرارو).

تفسیر: چېرته چې د جنتیانو نومونه لیکلي شوي دي، او د هغو یا د ښو چارو پاڼې سره روڼې او ترتیب شوي دي؛ ړومبی د هغو ارواح هلته بیولی کیږي، بیا یې د خپلې هستوګنې اصلي ځای ته بیايي، د دې ارواحو څه علائق او اړیکې به له قبر سره هم وي، ویل کیږي چې دا ځای پر اووم اسمان دی، او د مقرّبینو ارواح به هلته هستوګنه لري، والله أعلم.

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾

چې ګوري حاضریږي هغه ته مقرّبان (د الله ملائکې او نور بندګان).

تفسیر: مقرّبې پرښتې یا د الله تعالی مقرّب بندګان په خوشالی سره د مؤمنانو اعمالنامې ګوري، او هلته به حاضر وي.

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾

بېشکه ابرار نېکان خامخا په نعیم لوی نعمت د (جنّت) کې دي. پر (مکلّلو) تختونو باندې ناست ګوري (د الله لقاء او د جنت نعماء، او ترې متلذذ کیږي، یا به ګوري دوزخیانو ته).

تفسیر: یعنې په خورا ښو پالنګونو به ناست وي، او په زړه پورې د جنّت ښې ننداري به کوي، او د الله تعالی په لیدلو سره به خپلې سترګې رڼوي، او زړونه به پرې خوشالوي.

تَعۡرِفُ فِي وُجُوهِهِمۡ نَضۡرَةَ ٱلنَّعِيمِ ۝٢٤

پېژنې به ته (ای کتونکیه !) په مخونو د دوی کې تازه ګي د نعیم (تنعّم د جنّت).

تفسیر: یعنې د جنّت له عیش او آرام څخه به د هغوی څېرې داسې ښې او تروتازه او بارونقې ښکاري، چې هر لیدونکی به له لرې پوهیږي چې دا کسان په خورا عیش، هوسایی، راحت او تنعّم کې دي.

يُسۡقَوۡنَ مِن رَّحِيقٖ مَّخۡتُومٍ ۝٢٥ خِتَٰمُهُۥ مِسۡكٞۚ

ورڅښولی شي (هغوی ته) له خالصو شرابو مهر کړیو شویو څخه. چې مهر به یې مشک وي.

تفسیر: شاه صاحب لیکي چې: «په جنت کې به د خورا خالصو شرابو ویالې د هر چا د کور د مخه وي، خو دا خورا ښه او نادر شراب دي، چې سر به یې تل مهر وي په جنّتي مشکو سره»، لکه چې په دنیا کې مهر په لاکو یا مومو یا خاورو یا ختو یا نورو شیانو باندې لګول کیږي، کله چې دهغه ځای خاورې مشک دي؛ نو په هغو باندې دا مهر لګاوه کیږي، دا ښیښه چې په لاس کې واخیسته شي؛ دماغ معطریږي، او تر آخره پورې د خوشبویی خورا ښه رائحه او وږم ترې پورته کیږي.

وَفِي ذَٰلِكَ فَلۡيَتَنَافَسِ ٱلۡمُتَنَٰفِسُونَ ۝٢٦

او په دغه (شرابو او نورو جنتي نعماوو) باندې پس بایده دي چې رغبت وکړي رغبت کوونکي (په کولو د فضائلو او پرېښودلو د رذائلو، چې عجلت وکړي په حسناتو او ځان وساتي له سیئاتو).

وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسۡنِيمٍ ۝٢٧ عَيۡنٗا يَشۡرَبُ بِهَا ٱلۡمُقَرَّبُونَ ۝٢٨

او ګډون د هغه (شراب دی له اوبو د) تسنیم څخه. دا (تسنیم) یوه چینه ده (په جنّت کې) چې څښي به له هغې څخه د (الله) مقرّبان.

تفسیر: یعنې مقرّب خلق یواځې د دې چینې خالص شراب څښي، او نېکانو ته به د دې شرابو ګډ ورکول کیږي، چې لکه ګلاب او نور په هغه شراب کې ګډیږي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجۡرَمُواْ كَانُواْ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يَضۡحَكُونَ ۝٢٩

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي؛ وو دوی په هغو کسانو باندې چې ایمان یې راوړی وو خندل به یې (مسخرې به یې پرې کولې).

تفسیر: او پخپلو منځونو کې به یې په تمسخر او استهزاء سره داسې ویل چې: د دې بې هوشانو په مغزو کې څه یو څیې خیال لوېدلی دی، چې د نن موجود او محسوس خوندونه او لذّتونه د جنّت په صباح موهومو چرتونو او خیالي لذّتونو باندې له لاسه ورکوي (والعیاذ بالله).

وَإِذَا مَرُّواْ بِهِمۡ يَتَغَامَزُونَ ۝٣٠

او کله چې تیرېږي منکران پر مؤمنانو باندې؛ هغوی به پخپلو منځونو کې سره سترګکونه وهي (لپاره د استهزاء).

تفسیر: او یو تر بله په سترګو اشارتونه کوي، او د حال او قال په ژبه پخپلو منځونو کې سره داسې وايي چې: وګورئ همدوی بې عقلان او احمقان دي، چې د جنت په پور باندې د دنیا له نغدو څخه ځان بې برخې کوي، (استغفر الله).

وَإِذَا انقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ انقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې وګرځي خپلو کورونو ته؛ (نو) ګرځي دوی خوشاله (خبرې جوړوونکي په سبب د تمسخر او استهزاء پر مؤمنانو باندې).

تفسیر: یعنې په خوش طبعې او ټوکو په مسلمانانو باندې ملنډې وهي، او په خپل عیش او عشرت باندې مفتون او مغرور شوي وايي چې: څمونږ عقیده او فکر ښه دی، که نه مونږ ته دومره نعمتونه او هوسايي ولې او له کومه رسېده !؟.

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾

او کله چې وبه ليدل (کفّارو) دغه (مؤمنان)؛ نو ويل به يې پخپل منځ کې چې: بېشکه دغه (مؤمنان) خامخا بې لارې دي.

تفسیر: کافرو به مسلمانانو ته ګمراه ویل، ځکه چې مسلمانان د دوی په عقیده نه وو.

وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾

حال دا چې نه دي لېږلي شوي (کافران) پر دغو (مؤمنانو) باندې ساتونکي څارونکي.

تفسیر: چې شاهدي ووايي په هدايت او ضلالت د دوی، دغه د الله جل شأنُه وأعظم برهانُهُ فرمان او بيان دی، چې دا کافران پر مسلمانانو باندې پيره داران نه دي مقرّر شوي، دا احمقان له خپلو بدو چارو څخه سترګې پټوي، او د هغوی د هر راز حرکاتو کتنه کوي، د خپل ځان د اصلاح په فکر کې نه لوېږي، او هغو کسانو ته چې په سمه لاره ځي ګمراه او احمق وايي.

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾

نو نن (ورځ د قيامت کې به) هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په کُفّارو باندې خاندي.

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ به مسلمانان په دې کافرانو پورې خاندي، چې دا خلق څومره ناپوهـه وو، چې فاني او خسيس څيز ته يې په ښو نعمتونو او پاتې کېدونکيو نفيسو شيانو باندې ترجيح ورکوله، نو اوس څنګه په دوزخ کې پراته دي؟ او د دائمي عذاب خوند څکي؟.

عَلَى الْأَرَائِكِ يَنظُرُونَ ﴿٣٥﴾

پر مُکلّلو تختونو به ناست، ګوري به (الله تعالی ته او د جنت نعماوو ته او ترې متلذذ کيږي، يا ګوري کفارو ته چې څرنګه په عذابيږي).

تفسیر: یعنې د خپلې خوشالۍ او د کافرانو د بد ژوند ننداري کوي.

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

بېشکه چې جزاء ورکړه شوه کفّارو ته همغسې چې کول يې (په دنيا کې له معاصيو).

تفسير: يعني هغه کسان چې په دنيا کې يې پر مسلمانانو باندې خندل؛ نن د هغوی خپل حال د خندېدو لايق او وړ دی، او مسلمانان د هغو په تېرو حماقتونو باندې خاندي.

تمّت سورة المطفّفين بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الانْشِقَاق

«د (الانشقاق) سورت مکّي دی، (۲۵) آیته یو رکوع لري، په تلاوت کې (۸۴) په نزول کې (۸۳) سورت دی، وروسته د (الانفطار) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴿۱﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿۲﴾

کله چې اسمان څیري شي وچوي. او واوري ومني امر حکم د رب خپل، او (دا اسمان) لایق وړ دی (د هغه الله حکم منلو ته).

تفسیر: یعنې کله چې د الله تعالی له خوا د څیریدلو «تکویني» حکم وشي؛ اسمان به هغه تعمیلوي او مني یې، او اسمان د مقدور او مقهور کېدلو له پلوه د دې خبرې وړ دی چې سره له دومره عظمت او رفعت او لویوالي او هسکوالي د خپل خالق او مالك په مخ کې غاړه کېږدي، او د هغه په دې منلو کې هیڅ ونه وایي.

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿۳﴾

او کله چې ځمکه وغوړوله شي.

تفسیر: د محشر لپاره به ځمکه د ربړ په شان جوړېږي، او د هغې د مخ ګرد عمارات او غرونه او نور شیان لرې کیږي، تر څو په یوې مستوی سطحې باندې ګرد پخواني او وروستني خلق سره یو ځای او په یوه وخت کې بې له پردې او حجاب او حائل څخه وکتی شي.

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿۴﴾

او د باندې وغورځوي هغه چې دننه په کې وي له مړیو او خزائنو څخه، او ښه خالي شي له ټولو اشیاوو نه.

تفسیر: په هغې ورځې کې ځمکه خپلې خزانې او مړي او نور اجزاء له دننه څخه د باندې غورځوي، او منځ یې له هر هغه شي څخه بالکل تشیږي، چې د هغو تعلّق د بندګانو له حساب او کتاب سره وي.

وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿۵﴾

او واوري ومني امر حکم د رب خپل، او (دا ځمکه) لایقه وړ ده (د هغه الله حکم منلو ته).

تفسیر: کله چې ځمکه او اسمان د هغه الله تعالی د ذات او د تکویني حکم تابع او منقاد دي؛ نو سړي ته کله ښایي چې د هغه لوی پروردګار له تشریعي حکم څخه سر وغړوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡإِنسَٰنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدۡحٗا فَمُلَٰقِيهِ ۝٦

اى انسانه ! بېشكه ته عمل كوونكى يې په پوره سعي سره تر وخت د رسېدلو رب خپل ته په عمل سعي كولو سره، نو ته يوځاى كېدونكى يې له دغه (خپل عمل او سعي او جزا يې مومې خير وي كه شر).

تفسير: يعني د پروردګار په مخ كې له رسېدلو څخه پخوا هر سړى له خپل استعداد سره سم او موافق مختلف او راز راز ربړونه ګالي، څوك يې په طاعت كې زيار ګالي، څوك يې په سر غړولو كې ځان ستړى كوي، كه د خير په لاره كې وي يا د شر په لاره كې، هر رنګه ربړونه وباسي، آخر د خپل پروردګار حضور ته ورځي، او د خپلو اعمالو او چارو نتائج به ويني.

فَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ ۝٧ فَسَوۡفَ يُحَاسَبُ حِسَابٗا يَسِيرٗا ۝٨

پس هر هغه څوك چې وركړه شي كتاب عملنامه د ده په ښي لاس د ده كې؛ نو ژر ده چې حساب به وكړ شي له ده سره حساب اسان.

تفسير: اسان حساب دا دى چې په هره خبره باندې به تنقيدونه نه كيږي، او يواځې د هغه پاڼې وړاندې كيږي، او بې له بحث او مناقشې څخه به خوشې كيږي.

وَيَنقَلِبُ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِۦ مَسۡرُورٗا ۝٩

او وبه ګرځي اهل خپل ته (په جنّت كې) خوشاله كړى شوى.

تفسير: نه د سزا خوف وي، نه د غُصې وېره، په ډېر امن او اطمينان سره د خپلو احبابو او اقاربو او مسلمانانو ورونو ته وررسيږي، او له دوى سره په خوښۍ سره مشغوليږي، او له هغوى سره ګرځي.

وَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهۡرِهِۦ ۝١٠

او هر هغه څوك چې وركړ شي كتاب عملنامه د ده وروسته تر شا د ده (په كيڼ لاس يې).

تفسير: يعنې وركړه شي عملنامه په كيڼ لاس كې د شا له لوري، او پرښتې نه غواړي چې د ده هغه مخ ويني، نو په دې وسيله خپل زيات نفرت او كراهت له هغه څخه ښكاره كوي.

فَسَوۡفَ يَدۡعُواْ ثُبُورٗا ۝١١

پس ژر به نارې كړي دى اى هلاكته (ځما را حاضر شه ! دا دې وخت دى).

تفسير: يعنې د عذاب له وېرې څخه به مرګ غواړي، او د خپل هلاكت ارزو او تمنّا به كوي.

وَيَصۡلَىٰ سَعِيرًا ۝١٢ إِنَّهُۥ كَانَ فِيٓ أَهۡلِهِۦ مَسۡرُورًا ۝١٣

او ننه به وځي دى بل اور (د دوزخ) ته. چې بېشكه وو دى په (دنيايي) اهل خپل كې خوشاله (په كفر او معاصى، غافل له آخرته).

تفسیر: یعنې په دنیا کې له آخرته بې فکره وو، د هغه عوض او رنج دا دی چې نن په سخت غم ککړ دی.

إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ۝١٤

بېشکه ده به یقین کاوه په دنیا کې داسې چې دی به له سره بېرته نه ګرځي (الله ته، او منکر وو له بعثه).

تفسیر: یعنې ده به په دنیا کې ګمان کاوه چې له سره به الله تعالی ته رجوع ونه کړم، او قیامت نشته !، نه ده داسې بلکه:

بَلَىٰٓ إِنَّ رَبَّهُۥ كَانَ بِهِۦ بَصِيرًا ۝١٥

هو ! دی رجوع کوي (هرومرو الله ته)، بېشکه رب د ده دی په ده ښه پوه لیدونکی بینا.

تفسیر: یعنې له پیدا کولو څخه تر مرګ پورې الله تعالی د ده په احوالو ښه خبر وو، نو آیا څه ګمان کاوه شي چې هغه به دې همداسې مهمل او معطل پرېږدي؟ ضرور دي چې د هغه د اعمالو نتیجې او ثمرې به ورښکاره کړي.

فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلشَّفَقِ ۝١٦ وَٱلَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ۝١٧

پس قسم خورم په شفق سوروالي یا سپینوالي د عشاء پس له سوروالي د ماښام. او په شپه او په هغو (څیزونو) چې جمع کړي وي (شپې هغه په تیارو خپلو کې).

تفسیر: یعنې سرې او نور ساکنبان چې د ورځې له مخې د معاش په تلاش کې د باندې ګرځي، او هر چېرې پخپلو چارو کې بوخت دي، د شپې له لورې ټول سره یو ځای کیږي، او هر یو په خپلو ځایونو کې سره ټولیږي.

وَٱلْقَمَرِ إِذَا ٱتَّسَقَ ۝١٨

او (قسم خورم) په سپوږمۍ کله چې پوره کامله شي.

تفسیر: یعنې د څوارلسمې شپې سپوږمۍ چې د خپل کمال حد ته رسېدلې وي، (او ځواب د پاس قسمونو دا دی چې:)

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ۝١٩

خامخا سواره به شئ وبه رسېږئ تاسې ای خلقو یو حال ته وروسته له بل حال نه.

تفسیر: یعنې د دنیا په ژوندون کې له مختلفو دورو څخه په تدریج سره تېر شوئ، په پای کې د مرګ پورې دی، بیا د برزخ عالم دی، وروسته قیامت، الله تعالی پوهیږي چې په قیامت کې ده څه څه احوال ولیدل؟ او د څه څه مراتبو پرېکول درجه په درجه په مخ کې دي؟ لکه چې د شپې په اوله برخه کې تر څو چې شفق وي، یو شانته سره او سپینه رڼا وي، نو دا رڼا في الحقیقت او په رښتیا سره وي چې د لمر د پاتې شوي اثراتو او اغېز ښبې دي، چې پس له ورکېدلو د هغې د ظلمت بل دوره شروع کیږي، چې هر شی په کې پټیږي، په شپه کې سپوږمۍ هم راخیژي، چې درجه په درجه د هغې رڼا زیاتیږي، کمیږي، او په څوارلسمې شپې کې د پوره سپوږمۍ رڼا هم توره تیاه فضاء رڼوي، ګواکې د انسان احوال طبقات هم د شپې مختلفو کیفیاتو ته ورته او ورسره مشابه دي، والله أعلم.

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۲۰﴾

پس څه دي دغو (انسانانو ته) چې ايمان نه راوړي.

تفسير: چې وروسته له مرګه دوی د الله تعالی په طرف رجوع کوي، او هم يو سخت مزل په مخ کې دی چې هغه ته کافي توښه په کار ده.

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿۲۱﴾

او کله چې ولوست شي په دوی باندې قرآن؛ نو سجده نه کوي (لپاره د لوستلو يې).

تفسير: که د هغوی عقل پخپله دا حالات نشو موندلی؛ نو لازم وو چې د قرآنکريم له بيان څخه يې ګټه اخيستلی، خو پر ته له دې د دوی حال دا دی چې د قرآن معجز بيان اوري، خو هيڅ د هغه په مخ کې د عاجزۍ او تذلّل اظهار نه کوي، تر دې چې مسلمانان د پاك الله تعالی دا آيات اوري سجده کوي، هغوی د همدې تشې سجدې توفيق هم نه لري.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿۲۲﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿۲۳﴾

بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي په الله دروغ ګڼي (قرآن). او الله ته ښه معلوم دي هغه څه چې دوی يې پټوي په زړونو کې يې ساتي (له کفر او نفاق).

تفسير: يعني يوازې دا خبره نه ده چې هغوی د الله تعالی آيتونه اوري او سجده نه کوي، او انقياد او تذلّل ته غاړه نه ږدي، بلکه زيات له دې نه د هغو آيتونو تکذيب پخپلو ژبو سره هم کوي، او د دوی له زړونو څخه چې په هغه کې د تکذيب، انکار، بغض، عناد او د حق د دښمنۍ ډېرې پرتې دي؛ الله تعالی ښه خبر دی.

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۲۴﴾

پس بشارت زېری ورکړه دوی ته په عذاب دردناك سره (په آخرت کې).

تفسير: يعني زېری وکړئ په هغو باندې ! څه شی چې هغوی ګټي؛ د هغې نتيجه او مېوه به هرومرو هغوی ته رسيږي، او د هغوی دا کوششونه او زيارونه به هيڅ نه ابته (خراب) کيږي، او خامخا هغوی ته جزاء وررسيږي.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿۲۵﴾

مګر خو هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ هغوی ته دی اجر ثواب بې نهايته چې خلاصی او کمی نه لري.

تفسير: چې هيڅ کله پای (آخر) ته نه رسيږي، او تل دائم او قائم او لا ينقطع دی.

تمّت سورة الانشقاق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الْبُرُوجِ

«د (البروج) سورت مکّي دی، (۲۲) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۵) په نزول کې (۲۷) سورت دی، وروسته د (الشّمس) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوْجِ ①

قسم په اسمان چې خاوند د برجونو دی.

تفسیر: له برجونو څخه مراد هغه دولس برجونه دي چې په یوه کال کې لمر په هغو کې ګرځي، یا د اسماني قلعې برجونه او برخې دي چې پرښتې پیرې په کې کوي، یا هغه لوی ستوري دي چې په لیدلو سره هم په اسمان کې ښکاري، والله أعلم.

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُوْدِ ② وَشَاهِدٍ وَّمَشْهُوْدٍ ③

او (قسم دی) په هغې ورځې وعدې کړی شوې (چې د قیامت ورځ ده). او (قسم دی) په هغې ورځې چې حاضریږي (چې ورځ د جمعې ده)، او په هغې ورځې چې هغې ته ورحاضریږي (خلق چې ورځ د عرفې ده).

تفسیر: خلق په ګردو ښارونو کې حاضریږي د جمعې په ورځ، او د ګردې دنیا خلق سره یو ځای ټولیږي د عرفې په ورځ حج ته، نو ځکه په روایتونو کې راغلي چې (شاهد) د جمعې ورځ ده، او (مشهود) د عرفې، برسېره پر دې د «شاهد» او «مشهود» په تفسیر کې ډېرې خبرې دي، خو أوفق الرّوایات همدا خبره ده، والله أعلم.

(ځواب د قسم محذوف دی، لکه چې پرې دغه راتلونکی آیت دلالت کوي چې):

قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ ④ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُوْدِ ⑤

وژلی شوي دي خاوندان د کندې د خندقونو د اور (په ځمکه کې) چې خاوند د بلېدلو وه (په ګوګړو او په ډېرو لرګیو او په سرپو سره).

تفسیر: یعني مغضوب او ملعون شول هغه خلق چې لوی لوی خندقونه یې کنستلي او له اوره یې ډک کړي او ډېر لرګي یې په کې واچول او ښه یې سره کړل، د ﴿اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ﴾ څخه مراد څوک دي؟ مفسّرین څو واقعات وایي، خو هغه قصه چې په صحیح مسلم، جامع ترمذي، مسند احمد او نورو کې یاده شوې ده؛ لنډه یې دا ده چې: په پخوانیو پېړیو کې کوم کافر باچا وو، چې له هغه سره یو کوډګر وو، کله چې د کوډګر مرګ نژدې شو، له باچا څخه یې غوښتنه وکړه، چې یو هوښیار او پوه هلک دې ماته راکړ شي چې زه دا خپل علم ورزده کړم، او وروسته له ما څخه دا علم له لاسه ونه وځي، یو هلک د دې کار لپاره وټاکل شو، چې هره ورځ به یې د هغه کوډګر څخه سحر او کوډې زده کولې، د ده په لاره کې یو عیسایي راهب وو چې د هغې پېړۍ په اعتبار د هغه دین حق وو، دغه هلک له هغه سره هم خپل تګ راتګ شروع کړ، او په پټه یې د هغه راهب دین ومانه، او د هغه د تعلیم په وجه د ولایت او کرامت خاوند شو، یوه ورځ دې

هلكَ وليدل چې يو ځيروونكى ځناور لكه ځمرى يا پړانګ او نور لاره نيولې، او خلقو ته يې زياته وېره او پرېشاني وروړاندې كړې ده، هغه يوه تيږه په لاس كې واخيسته، او دعاء يې وكړه: «اى الها! كه د راهب دين حق وي؛ نو ځما په دې ډبره دا ځناور مړ كړې»، دا يې وويل او تيږه يې وروغورځوله، چې د هغې له اغېزې او اثر هغه ځناور له كاره ووت، په خلقو كې يو لوى شورماشور جوړ شو چې دغه هلكَ ډېر علم لري، يوه ړانده چې دا انګازه او اوازه واورېده؛ ورځنې ويې غوښتل چې: «ځما سترګې را رڼې كړه!»، هلكَ وويل: «كوونكى زه نه يم، هغه ځمونږ الله تعالى دى، كه ته هغه منې او كفر پرېږدې؛ نو دعا درته كوم، هيله شته چې ستا سترګې رڼې شي»، لكه چې همداسې هم وشوه، ورو ورو دا خبرې ګردې باچا ته ورسېدلې، باچا ورته په قهر شو، هغه هلكَ، راهب او ړوند يې وغوښتل، او وروسته له څه خبرو او اترو څخه يې راهب او ړوند ووژل، د هلكَ په نسبت يې امر وركړ چې «هغه دې له يوه لوړ غره څخه په رغړولو وواژه شي»، خو د الله تعالى په قدرت هغه كسانو چې دا هلكَ يې د ځان سره پر غره باندې خېژولى وو؛ هغوى پخپله له غره څخه ورغړېدل، او دا هلكَ روغ رمټ بېرته راغى، بيا باچا امر وركړ چې: «هغه دې په سيند كې ډوب كړ شي!»، هلته هم دا پېښه وروړاندې شوه، او هغه ګرد سړي چې له ده سره تللي وو ټول په سيند كې ډوب شول، او دى جوړ او روغ بېرته راوګرځېد، په پاى (آخر) كې هلكَ باچا ته وويل: زه د ځان وژلو چل درښيم، تاسې ګرد سړي په يوه ميدان كې سره ټول كړئ، د هغوى پر مخ كې ما يو غرغره باندې وځړوئ، او د دې لفظ په ويلو سره پر ما باندې غشى ولئ: «بسم الله رب الغلام»، «د هغه الله په نامه چې د دې هلكَ رب او پالونكى دى»، كله چې باچا داسې وكړه او هغه هلكَ د خپل رب تر نامه ځار او مړ شو، او خلقو دا عجيبه واقعه وليدله؛ ټولو وويـل: «آمنّا بـربّ الغُلام، ايمان مو راووړ د دې هلكَ په رب او پالونكي باندې»، نو وزيرانو باچا ته وويل: «وګورئ چې د هغې خبرې په سبب چې دا ګردې چارې وشوې، اخر ته هغه پېښه شوه، ړومبى به يو دوو سړيو ايمان راووړ، اوس خورا ډېر خلق مؤمنان شول»، باچا زيات په قهر شو او د ډېرو لويو او ژورو خندقونو د كنستلو امر يې وركړ، او هغه يې ښه له اوره څخه ډكَ كړل، او اعلان يې وكړ: «هر څوكَ چې ايمان لري، او د خپل ايمان څخه لاس نه وباسي؛ په همدې كندو كې دې وغورځاوه شي!»، تر دې چې ډېر سړي په اور كې وغورځول شول، خو هيڅ يوه هم د خپل ايمان څخه لاس وانه خيست، يوه ايمان داره ښځه راوستله شوه چې په تي پورې يې يو ماشوم وو، او ګمان كېده چې ښايي دا د خپل كوچني له وېرې ځان په اور كې ونه غورځوي، خو د الله تعالى په امر كوچني (ماشوم) داسې ورغـږ كړ: «أمّاه اصبري فإنك على الحق، مور كې! صبر وكړه، چې ته په حق باندې يې!».

إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝٦ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝٧

كله چې دوى په (غاړو) د اور ناست وو. او دوى په هغه چې كول به يې په مؤمنانو باندې حاضر وو (او پخپلو سترګو يې كتلې).

تفسير: يعني باچا له خپلو وزيرانو او مشرانو سره يو ځاى د خندقونو په شاوخوا كې ناست وو، او په ډېره بېرحمۍ او غټ زړه سره يې د مؤمنانو د سوځولو ننداره كوله، او د دې بدبختانو هيڅ زړه په دوى باندې نه خوږېده.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝٨ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝٩

او عيب يې نه ليده له هغو (مسلمانانو) څخه مګر دا چې ايمان لرونكي وو په الله ډېر غالب قوي، ډېر ستايلي شوي باندې. هغه (الله) چې خاص ده لره ده باچايي كامل سلطنت د اسمانونو او د ځمكې (سره له اسمانونو او ځمكـې ملكًا خلقًا وعبيدًا)، او الله په هر شي باندې شاهد دى.

تفسير: يعني د دې مؤمنانو قصور پرته له دې بل كوم شى نه وو چې هغوى به د كفر له ظلمت او تيارو څخه وتل، او پر يوه لوى او د هر راز ستاينې وړ الله تعالى باندې به يې ايمان راوړ، چې سلطنت او باچايي يې پر اسمان او ځمكه او پر هر شي باندې ده.

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾

بېشکه هغه کسان چې په فتنه کې يې غورځولي وي، ضرر يې رسولی وي ايمان لرونکيو سړيو ته او ايمان لرونکيو ښځو ته، بيا يې توبه نه وي ايستلې (او نه وي ګرځېدلي له کفره)؛ نو دوی ته دی (په آخرت کې) عذاب د دوزخ، او دی دوی ته عذاب د اور سوځوونکي.

تفسير: يعنې په «أصحاب الأخدود» پورې منحصر نه دی، هغه سړي چې داسې زيار (کوشش) کوي چې مؤمنان د الله تعالی له لارې څخه ګرځوي لکه چې د مکې کفّار يې کوي، او بيا له دې خپلو ناوړو حرکتونو څخه نه تائب کيږي؛ هغوی ته هم د دوزخ داسې عذاب تيار دی چې په هغه کې به ډېر زيات تکليفونه وي، او زيات تکليف به په داسې سوځولو کې وي چې د دوزخي زړه او وجود په کې سوځي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)، شته دوی ته جنّتونه چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو د) هغو (څلور قسمه) ويالې، دا نجات دی مراد مونده لوی.

تفسير: يعنې د دې ځای له تکليفونو څخه نه ويريږي، وروستنی او لوی برى هغوی لره دی، چې د هغو په مخ کې د دې ځای عيش او تکليف دواړه هيڅ دي.

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾

بېشکه نيول د رب ستا خامخا ډېر سخت دي.

تفسير: نو ځکه ظالمان او مجرمان نيسي، او خورا سختې سزاوې هغوی ته ورکوي.

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾

بېشکه هم دغه (الله) دی ظاهروونکی (دبطش خپل په کفارو) اول ځلي او بيا ظاهروونکی دی (د بطش خپل په کفارو)دوهم ځلي په (آخرت کې يا) بېشکه همدغه (الله) دی پيدا کوونکی اول ځلي (له نطفې نه)، او بيا يې راګرځوونکی دی (دويم ځلي) پس له مرګه.

تفسير: يعنې اول ځلي د دنيا عذاب او دويم ځلي د آخرت ربړ (كذا في الموضح)، يا يې دا مطلب دی چې هغه اول ځلي سړی پيدا کوي، او دويم ځلي وروسته له مړينې به يې هم هم هغه بيا پيدا کوي، نو مجرمان دې نه تېروځي، چې هر کله چې څمونږ په مړينې سره نوم او نښې ورکې شي، بيا نو مونږ څرنګه ژوندي کيږو؟.

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾

او همدی دی ښه ښنونکی (د ګنهګارو مؤمنانو) محبّت کوونکی (له مؤمنانو سره).

تفسير: يعنې سره د ده د قهّارۍ او کلك نيولو له صفته د هغه د بخشش او د مهربانۍ هم هيڅ اندازه نشته دی، د حکم منونکيو بندګانو خطاوې او ګناهونه ښنې، او د دوی عيبونه پټوي، او په راز راز لطف او کرم او عنايت او شفقت سره يې پالي.

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

مالك د عرش دی، لوی دی (په ذات او صفات خپلو کې). ډېر ښه کوونکی دی د هر هغه شي
چې اراده يې وفرمايي.

تفسير: يعنې سم له خپل علم او حکمت سره د هر شي کول چې وغواړي؛ ژر تر ژره هغه کوي، هيڅا لره حق نشته،
چې د هغه د چارې مخه ونيسي.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾

آيا راغلې دی تاته (ای محمده !) خبر د (هغو) لښکرو چې فرعونيان او ثموديان دي.

تفسير: تر يوه مدّت پورې د انعام ورونه د هغو فرعونيانو او ثموديانو په مخ کې وپرانستل شول، او له هرې خوا هغوی
ته نعمتونه وروړسېدل، بيا د هغوی د کُفر او طغيان له سببه ډېر سخت کسات او انتقام له هغوی څخه واخيست شو.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾

بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي (له قومه د تا) په دروغجن ګڼلو کې دي.

تفسير: يعنې کفّار له دې خبرې څخه څه عبرت او پند نه اخلي، او د الله تعالی له عذابه هيڅ نه ويرېږي، برسېره پر دې
دا ګردې خبرې او پاک قرآن دروغ ګڼي، او تل په همدغو دروغو پسې ګرځي.

وَاللَّهُ مِن وَرَائِهِم مُّحِيطٌ ﴿٢٠﴾

او الله په هر لوري د دې احاطه کوونکی دی (په علم او قدرت خپل سره، نو ترې نشي خلاصېدی
هيڅ کله).

تفسير: يعنې له دې دروغ ګڼلو څخه هيڅ يوه ګټه هغوی ته نه رسيږي، خو د دې دروغ بللو جزاء هرومرو دوی ته
رسيږي، دوی د الله تعالی له واک او قبضې څخه هيچېرې نشي وتلی، او نه له سزا څخه يې خپل ځانونه ژغورلی شي.

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾

بلکه دا قرآن دی شانداره لوی.

تفسير: يعنې د پاک قرآن دروغ بلل پوره حماقت دی، قرآن مجيد داسې يو شی نه دی چې د دروغ بللو وړ وي، يا د څو
تنو ناپوهانو او احمقانو په دروغ ګڼلو سره د هغه په لويي او سترتوب کې به څه نقصان او لړوالی پېښ شي.

فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

ليکلی شوی دی په لوح محفوظ کې.

تفسير: په داسې يو ځای کې چې هلته د هيڅډول تغيير او تبديل او لاس وهلو هيله نشته، او له هغه ځايه په ډېر حفاظت
او اهتمام سره صاحب د وحې ته وررساوه شي.

تمّت سورة البُروج فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الطَّارِقِ

«د (الطارق) سورت مكي دى، (۱۷) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۸۶) په نزول كې (۳۶) سورت دى، وروسته د «البلد» له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾

قسم دى په اسمان او په راتلونكي د شپې. او څه پوه كړې ته چې څه دى راتلونكى د شپې. ستورى ځلېدونكى دى. چې نه دى هيڅ نفس مګر په هغه باندې څارونكى ساتونكى شته. نو ودې ګوري انسان چې (اصلاً) له څه شي څخه پيدا كړى شوى دى.

تفسير: يعنې له انسانانو سره پرښتې اوسيږي، چې هغوى له بلاوو څخه ژغوري، يا يې عمل ليكي.

خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾

پيدا كړى شوى دى (انسان) له اوبو ټوپ وهونكيو څخه (په رحم كې).

تفسير: يعنې له منيو څخه چې ټوپ وهلې وځي، يا له هسې اوبو څخه چې ټولې كړى شوي وي په رحم كې.

يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾

هسې اوبه چې راوځي له منځه د شاوو (د سړيو)، او له هډوكيو د سينو (د ښځو څخه).

تفسير: وايي چې د نارينه وو مني د دوى له شاګانو څخه، او د ښځو مني د هغو له ټټرو څخه راوځي.

إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾

بېشكه دغه (الله) په بيا بېرته ژوندي ګرځولو د هغه (انسان) خامخا توانا قادر دى.

تفسير: يعنې تر مړينې وروسته مو بيا الله تعالى ژوندي راولي (موضح القرآن)، حاصل يې دا چې له نُطفې څخه د انسان جوړول د هغه د دويم ځلي د بيا ژوندي كولو څخه څه زيات عجيبه ده، كله چې دا عجيب امر د هغه له قدرت كېدى شي؛ نو جائز نه دي تر هغه د يوه لږ عجيب څيز له وقوع څخه انكار وكړ شي، بلكه خامخا بيا يې هم پيدا كولى شي.

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾

په هغې ورځې كې چې ښكارولى به شي (په كې) پټ څيزونه.

تفسیر: یعنې ګردې هغه پټې خبرې چې د دوی په زړونو کې وې؛ ښکاریږي، او د هیڅ یو جرم اخفاء به ممکنه نه وي.

فَمَا لَهُۥ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾

نو نه به وي دغه (انسان) ته هیڅ قوّت زور، او نه هیڅ ناصر مدد کوونکی.

تفسیر: په دې وخت کې به نه مجرم د خپل زور او قوّت په مرسته خپله مدافعه کولی شي، نه به یې څوك حمایت او ملګرتوب وکړی شي، چې دی له سزا څخه وژغوري (بچ کړي).

وَٱلسَّمَآءِ ذَاتِ ٱلرَّجۡعِ ﴿١١﴾

قسم دی په اسمان خاوند د بېرته ګرځېدلو (چورلېدلو).

تفسیر: یا قسم دی په وریځې باندې چې خاونده د باران ده، یا په اسمان او ورښت راوړونکې باندې.

وَٱلۡأَرۡضِ ذَاتِ ٱلصَّدۡعِ ﴿١٢﴾

او (قسم دی) په ځمکه خاونده د چاودلو (د سوري چې ترې راوځي اوبه او ګیاه او نور).

تفسیر: یعنې د ځمکې له چاودلو څخه ونې واښه شینکي او نور د باندې راوځي، او ځواب د قسم دا دی:

إِنَّهُۥ لَقَوۡلٞ فَصۡلٞ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِٱلۡهَزۡلِ ﴿١٤﴾

چې بېشکه دا قرآن خامخا وینا ده بېلوونکې (د حق او باطل) او نه دی دغه (قرآن) لوبې عبثې خبرې مزاح ټوکې.

تفسیر: یعنې هغه خبرې چې قرآن یې د معاد په نسبت کوي؛ د لوبو او د ټوکو خبرې او د خندلو وړ اترې نه دي، بلکه د حق تعالی او د باطل او دروغو او رښتیا پرېکړه او فیصله ده، او بېشکه دغه یوه رښتیا خبره او یوه پای ته رسېدلې معامله ده، چې هرومرو راتلونکې ده.

إِنَّهُمۡ يَكِيدُونَ كَيۡدٗا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيۡدٗا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ ٱلۡكَٰفِرِينَ أَمۡهِلۡهُمۡ رُوَيۡدَۢا ﴿١٧﴾

بېشکه دوی کید چل کوي په چل کولو سره. او چل به ورسره وکړم زه په چل کولو سره. پس مهلت ورکړه کافرانو ته، مهلت ورکړه دوی ته لږ (مدّت).

تفسیر: دوی به د دین په خلاف راز راز چلونه او فریبونه کول، د خلکو په زړونو کې به یې شبهات اچول، خو د الله تعالی چل د دوی ټول چلونه برباد کړل، او الله تعالی ورته استدراج ورکولو تر دې چې عذابونه پرې نازل شول.

تمّت سورة الطارق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوۡرَةُ الۡاَعۡلٰى

«د (الأعلىٰ) سورت مکي دی، (۱۹) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۷) په نزول کې (۸) سورت دی، وروسته د (التّکویر) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَبِّحِ اسۡمَ رَبِّكَ الۡاَعۡلَى ۝١

پاکي بیان کړه د نامه د رب خپل چې (له ټولو څخه) ډېر لوی او ښه غالب اوچت دی.

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «کله چې دا آیت نازل شو؛ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «اجعلوها في سجودکم» دا پخپلو سجدو کې ووایئ !، نو ځکه مونږ او ګرد مسلمانان پخپلو سجدو کې «سبحان ربي الأعلی» وایو.

الَّذِیۡ خَلَقَ فَسَوّٰى ۝٢

هغه (رب) چې پیدا یې کړل (ټول اشیاء) نو اجزاء اعضاء یې برابر او بې نقصانه کړل.

تفسیر: یعنې هر هغه څیز چې جوړ کړی یې دی؛ پوره له حکمت سره دی، او ښه یې جوړ کړی دی، د خواصو او صفاتو په اعتبار او د هغو ګټو لامله چې له هغه شي څخه مقصود دی، د هغه پیدایش یې په درجه د کمال سره رسولی دی، او داسې معتدل مزاج یې وربښلی دی، چې په هغه باندې ګرد په زړه پورې منافع او فوائد مرتّب کیدی شي.

وَالَّذِیۡ قَدَّرَ فَهَدٰى ۝٣

او هغه (رب) چې اندازه یې کړل (خیر او شر د هغوی)؛ نو لاره یې وروښوده (په طریقه د کسب سره).

تفسیر: شاه عبد القادر (رحمة الله علیه) لیکي: «یعنې اول یې تقدیر ولیکه، بیا یې سم له هغه سره دنیا ته راوست، ګوا کې دنیا ته یې د راتلو لاره وروښوده».

وَالَّذِیۡۤ اَخۡرَجَ الۡمَرۡعٰى ۝٤ فَجَعَلَهٗ غُثَآءً اَحۡوٰى ۝٥

او هغه (رب) چې را ایستلي یې ده تازه ګیا له ځمکې څخه، پس ویې ګرځوله هغه (شنه ګیاه) وچه توره.

تفسیر: یعنې ړومبی تک شنه واښه او ورشو په ځمکه کې پیدا کوي، بیا ورو ورو هغه وچ او توروي، چې له هغو وچو وښو څخه هم حیواناتو ته خوراک ورکاوه کیږي، او هم هغوی ته تر ډېر مدّت پورې ذخیره کاوه شي، تر دې چې وچ کښتونه هم وروسته له ریبلو څخه په کار راځي.

سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ۝٦ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ

ژر ده چې وبه لولو مونږ (په ژبه د جبريل) په تا باندې (قرآن اى محمده !) بيا به يې ته نه هېروې.
مګر هغه چې اراده وفرمايي الله (د هېرولو يې له تا نه په منسوخ کېدلو).

تفسير: يعنې لکه چې مونږ پخپل تربيت سره هر څيز په تدريج د هغه مطلوب کمال ته رسولى دى؛ په تا باندې به هم ورو ورو کامل قرآن لولو، او داسې به يې در په ياد کړو چې د هغه هيڅ يوه برخه در څخه هېره نشي، پرته له هغو آيتونو ځنې چې د هغو بالکل هېرول مقصود وي، چې دا هم يو راز نسخ ده.

إِنَّهُۥ يَعۡلَمُ ٱلۡجَهۡرَ وَمَا يَخۡفَىٰ ۝٧

بېشکه دغه (الله) ته معلوم دي (هغه څه قول فعل چې دى) ښکاره او هغه څه چې پټ دي (يعنې ټول شيان).

تفسير: يعنې الله تعالى ته ستاسې پټ استعدادونه او ښکاره اعمال او احوال ټول ښه معلوم دي، او سم له هغو سره به له تاسې سره معامله کوي.

وَنُيَسِّرُكَ لِلۡيُسۡرَىٰ ۝٨

او اسانوو د تا لپاره د شريعت اسانې (يا يادول د وحي، يا توفيق درکوو تاته لپاره د اسانۍ لارې د شريعت).

تفسير: يعنې د وحي ياد لرل به اسانېږي، او د الله تعالى د معرفت او عبادت او د مملکت او ملّت د سياست ګردې (ټولې) چارې به در اسانې کړى شي، او ستا د برياليتوب له لارې څخه به ګرد مشکلات لرې کړل شي.

فَذَكِّرۡ إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكۡرَىٰ ۝٩

پس ذکر پند ورکړه ته (اى محمده !) که فائده رسوي ذکر پند (يا پس پند ورکړه ته اى محمده !)، په تحقيق فائده رسوي ذکر پند مؤمنانو ته (يا پس پند ورکړه ته اى محمده !) که فائده رسوي ذکر پند (که فائده نه رسوي).

تفسير: يعنې کله چې الله تعالى پر تاسې باندې داسې انعام وفرمايه؛ نو تاسې هم نورو ته د الله تعالى احکام ورسوئ، او له خپل کمال څخه نور هم تکميل کړئ.

تنبيه: د ﴿إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكۡرَىٰ﴾ شرط د دې لپاره راوړى شوى دى، چې وعظ او تذکير هغه وخت کېدى شي چې د اورېدونکي له خوا د هغه د قبلولو ګمان وشي، او د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم د وعظ او تذکير منصب د هر سړي لپاره نه دى، هو تبليغ او انذار «يعنې د الله تعالى د احکامو تبليغ او د هغه له عذاب څخه وېرول» په هر سړي باندې لازم دي، تر څو چې د الله تعالى په بندګانو حجّت قائم وي، او د جهل او ناپوهى عذر پاتې نشي، دېته په عرف کې تذکير او وعظ نه وايي، بلکه تبليغ او دعوت وايي، ښايي چې ځينو مفسرينو هم له همدې جهته د دې آيت معنى لا په ښکاره الفاظو سره داسې ليکلي وي چې څو څو ځلې نصيحت وکړه که د يو ځلې پند فائده ونه کړي، او کېږي چې د ﴿إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكۡرَىٰ﴾ شرط يوائې د تذکير د تأکيد لپاره وي، يعنې که تذکير چاته فائده ورسوي؛ نو تاته ښايي چې تذکير وکړې، دا خو منلې شوې خبره ده، چې په دنيا کې تذکير خامخا يو نه بل ته خو څه نفع او ګټه رسوي، لکه چې الله تعالى فرمايلي

دي: ﴿وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ نو معلّق کول د یوه امر په داسې یو شیز باندې چې د هغه وقوع ضروري وي؛ د هغه امر د تأکید موجب شو.

سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾

ژر ده چې پند به واخلي هغه څوک چې ویریږي له الله (ځکه چې دی فکر کوي په دې کې).

تفسیر: په پوهولو باندې خو هغه پوهیږي او له نصیحت څخه هغه ګټه اخیستی شي چې په زړه کې یې لږ او ډېره د الله تعالی وېره وي، او د خپل پای او انجام لږ څه فکر وکړي.

وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾

او ډډه کوي له دغه (پنده نصیحته ښه شقي کافر) لوی بدبخت چې نه یې قبلوي. هغه (لوی بدبخت) چې ننوځي به اور لوی ته (د دوزخ په آخرت کې).

تفسیر: یعني د هغه بد عمل او بد قسمت په برخه چې د دوزخ اور لیکلی دی؛ هغه کله پوهیږي، او له الله تعالی او له خپله انجامه کله ویریږي، چې د نصیحت په لوري متوجّه شي، یا د ښو خبرو په پوهېدلو کې کوښښ وکړي.

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾

بیا به نه مري په هغه (اور) کې، او نه به ښه ژوندی وي.

تفسیر: یعني نه مرګ ورته راځي چې د هغه ربړونه پای ته رسوي، او نه یې د هوسایۍ ژوندون په برخه کیږي، هو ! داسې یو ژوندون به ولري چې د هغه په مقابل کې به د مرګ غوښتنه کوي، له داسې ژوندون څخه مو دې الله تعالی وساتي.

قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾

په تحقیق بری موندلی په مراد رسېدلی دی هغه څوک چې پاک شوی دی (په ایمان سره له معاصیو).

تفسیر: یعني له ظاهري او باطني، حسي او معنوي نجاستونو څخه پاک شي، او خپل قلب او قالب یې په صحیحو عقائدو او فاضله اخلاقو او صالحه اعمالو او نافعه چارو سره ښایسته کړي.

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾

او یاد کړي نوم د رب خپل (په تکبیر سره) بیا یې لمونځ وکړ (چې نښه د اسلام ده).

تفسیر: یعني پاک او صاف شوي، د تحریمې په تکبیر کې یې د خپل پروردګار نوم واخیست، بیا یې لمونځ وکړ، ځینې اسلاف وایي چې: د تزکیې نه مراد زکات دی، چې دلته د هغه مطلب د فطر صدقه ده، او له ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ﴾ څخه د اختر تکبیرونه مراد دي، او په ﴿فَصَلَّىٰ﴾ کې د اختر د لمانځه ذکر دی، یعنې د اختر په ورځ کې یې اول «صدقة الفطر» سرسایه بیا تکبیرونه بیا لمونځ وکړ، ښکاره خو هغه رومبنی وینا ده.

بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿۱۶﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿۱۷﴾

بلکه تاسي غوره کوئ ژوندون لږ خسيس په آخرت باندې ای منکرانو. حال دا چې آخرت خير غوره ده (له دنيا نه) او (تل تر تله ښه) باقي دی.

تفسير: يعني دا ښېګڼه تاسې ته ای منکرانو ځنګه حاصليږي، چې تاسې هيڅ د آخرت فکر نه کوئ، بلکه د دنيا ژوندون او د دې ځای، عيش، عشرت، هوسايي او چرچې د اعتقاد يا د عمل له مخې په اخروي چارو باندې زياتې بولئ، حال دا دی چې دنيا حقيره او فاني او آخرت په زرهاوو ځلې له هغې ځخه ښه او پايه دار دی، بيا د تعجّب ځای دا دی: هغه ځيز چې د (کم) او (کيف) او نورو له پلوه بهتر دی، هغه ځنګه پرېښودی شي؟ او چټي او خرابې چارې ولې غوره کولی شي؟.

اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ﴿۱۸﴾ صُحُفِ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى ﴿۱۹﴾

بېشکه دا خبرې خامخا په صحيفو ړومبنيو کې دي. چې صحيفې د ابراهيم او (د) موسی دي.

تفسير: يعني دا مضمون چې له ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى﴾ ځخه تر ﴿وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى﴾ پورې دی په پخوانيو کتابونو کې هم ليکلی شوی دی، او هيڅ وخت منسوخ شوی او بدل شوی نه دی، نو په دې اعتبار لا ټينګ او مؤکد شو.

تمّت سورة الأعلى بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الغَاشِيَةِ

«د (الغاشية) سورت مکّي دی، (۲۶) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۸) په نزول کې (۶۸) سورت دی، د «الذاريات» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ①

په تحقيق راغلې دی تاته (ای محمده !) خبر د پټوونکې (د خلقو په سختيو خپلو سره چې ورځ د قيامت ده).

تفسير: يعني هغه خبره د اورېدلو وړ ده چې پټوونکې د خلقو ده په هيبتونو او په سختيو خپلو کې.

تنبيه: (له غاشيې پټوونکې) څخه مراد قيامت دی، چې پر ګردو مخلوقاتو چاپېرېږي، او د هغه په اثر به پر ګردو مخلوقاتو باندې محيط وي.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ② عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ③

ځينې مخونه به په دغه ورځ (د قيامت) کې وېرېدونکي او ذليله وي. تکليف ايستونکي رنځ راښکونکي به وي.

تفسير: يعني په آخرت کې به ربړ (تکليف) ايستونکي د ربړ ګاللو په سبب ستړي او ستومانېږي.

تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ④ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ⑤

ننوځي به اور ډېر ګرم ته. ورڅښل کيږي به پرې له چينې ډېرې ګرمې څخه (په وخت د غلبې د تندې کې).

تفسير: يعني کله چې د دوزخ تودوخې د هغوی په باطن کې سخته ګرمي پيدا کړي؛ دوی بې اختياره «تږي وږي يو» نارې وهي، چې ښايي د اوبو له څښلو څخه به د دوی دا تنده ماته شي، دلته به د يوې يشېدونکې چينې له اوبو څخه دوی ته اوبه ورکولی کيږي، چې د هغو له څښلو څخه به د دوی شونډې ورتيږي، او کولمې به يې ټوټې ټوټې لوېږي، او بيا به ژر جوړېږي، او همداسې به تل په عذاب ککړ وي (العياذ بالله).

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ⑥

نه به وي دوی ته طعام خواړه مګر له اغزي لرونکي ترخې ونې څخه.

تفسير: «ضريع» يوه اغزي لرونکې ونه ده په دوزخ کې، چې پخپل تريخوالي کې له شبرق يا له مصبر څخه زيات بد خونده او مرداره او په ګرمی کې له اوره توده ده، کله چې دوزخيان له لوږې څخه په عذاب شي او «وږي يو ! وږي يو» نارې وهي؛ نو دا «ضريع» يا «ايلوي» يا «شبرق» يا «مصبر» دوی ته ورکول کيږي.

لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ ⑦

چې نه به څربوي بدن (د دوزخي هغه ضريع)، او نه دفع کوي هيڅ لوږه (له دوی نه هغه ضريع).

تفسير: له خوړلو څخه يواځې خوند او لذّت اخيستل يا د ځان څربول يا د لوږې لرې کول يا بل مقصد وي، د (ضريع) له خوړلو څخه دا خبرې هيڅ نه حاصليږي، د خوند او لذّت نشتوالی خو د هغه له نامه څخه ښکاره دی، د نورو دوو فائدو نفي تصريحًا په دې آيت کې ذکر شوه، لنډه يې دا چې هيڅ يو لذيذ او مرغوب طعام او خواږه هغوی هلته نه مومي.

تر دې ځايه پورې د دوزخيانو د حال بيان وو، اوس د دې په مقابل کې الله أکرمَ شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ د جنّتيانو ذکر داسې فرمايي:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ⑧ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ⑨

ځيني مخونه به په دغې ورځې کې ښايسته او تازه وي. يخپل کوښښ باندې (چې يې کړی وي په دنيا کې) راضي خوشاله به وي (په آخرت کې).

تفسير: يعنې خوښ به وي چې د دوی زيار په ځای شو، او د خپلو ربړو (تکاليفو) او د زحمتونو ګټه يې په ښه ډول سره بيامونده.

فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ⑩ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ⑪

په جنت لوړ (اوچت) شانداره کې به وي. نه به اوري په هغه (جنّت) کې کومه چټې خبره.

تفسير: يعنې په جنّت کې هيڅوک چټي او اپلتې خبرې نه اوري، د کنځلو او د رذالت هيڅ يوه ننبه هلته نه ليدله کيږي.

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ⑫

په دغه (جنّت) کې چينه ده جاري بهيدونکې.

تفسير: يعنې په جنّت کې يوه عجيبه ډول چينه ده، او ځينو مفسّرينو دا «عين» پر جنس باندې حمل کړې ده، او وايي چې په جنت کې ډېرې چينې بهيږي.

فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ⑬ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ⑭

په دغه (جنّت) کې دي تختونه (لپاره د کېناستلو د جنّتيانو) لوړ (اوچت) عاليشان. او جامونه اينبودلي شوي (په اندازه د څښونکيو خپلو).

تفسير: کله چې يې وغواړي چې ويې څښي؛ هيڅ ډيل او ځنډ به نه پکې کيږي.

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ⑮

او (په دغه جنّت کې دي) بالښتونه اينبود شوي په درجه څنګ په څنګ (جنّتيانو ته).

تفسیر: یعنې په ډېر نزاکت او لطافت او په ښه قرینه او ترتیب سره به غوړېدلي وي، لوېې تکیې او بالښتونه به ځای په ځای کې ایښود شوي وي، چې کله به په یوه کیني، او کله به په نورو تکیه وهي.

وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

او (په دغه جنّت کې دي) فرشونه فاخره غوړولي شوي.

تفسیر: تر څو هر کله او په هر ځای کې چې د جنّتیانو زړه غواړي؛ هلته آرام او هوسایي او له یوه ځایه د بل ځای د تګ راتګ او وړلو او راوړلو تکلیف ورته نه وي.

أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾

نو آیا پس نه ګوري (منکران په نظر د عبرت سره) اوښانو ته چې څرنګه پیدا کړی شوی دی؟.

تفسیر: چې د نورو حیواناتو او څاروو په نسبت د اوښ هیئت او خاصیت دواړه خورا عجیب او غریب دی.

وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾

او (آیا نه ګوري منکران) اسمان ته چې څرنګه بلند اوچت کړی شوی دی (بې له ستنو).

تفسیر: یعنې اسمان پرته له ښکاره ستنې او پایې او رسۍ او نورو څخه پورته شوی دی.

وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾

او (آیا نه ګوري منکران) غرونو ته چې څرنګه درولي شوي دي.

تفسیر: چې د یوې ذرې په اندازه له خپلو ځایونو څخه نه خوځیږي، او دغه غرونه د الله تعالی په قدرت سره له دغومره لویوالي پخپلو ځایونو کې ټینګ ولاړ دي.

وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

او (آیا نه ګوري منکران) ځمکې ته چې څرنګه غوړولې شوې ده.

تفسیر: چې ځمکه د خپل لویوالي په سبب د خپل کروي شکلتوبه بیا هم مسطّحه ښکاري، نو ځکه پرې هستوګنه اوسېدل اسان دي، د ابن کثیر (رحمه الله) په وینا: د دې شیانو تخصیص ځکه شوی دی، چې د عربو خلق زیاتره په بیدیاوو ځنګلونو کې ګرځېدل، او په دې وخت کې به زیاتره د هغوی تر سترګو لاندې همدا څلور شیان وو، د سورلۍ اوښ، پاس اسمان، ښکته ځمکه، شاوخوا غرونه، نو د دې لامله په همدې علاماتو او نښو باندې د فکر وهلو او جاج کولو ارشاد شوی دی.

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾

نو ته یې وپوهوه (پند ورکړه ای محمده! دوی ته)، بېشکه همدا ته پند ورکوونکی پوهوونکی وېروونکی یې. نه یې ته پر دوی باندې مسلّط کړی شوی (چې په زور یې مسلمانان کړې).

تفسیر: یعني کله چې دا خلق سره د واضحه دلائلو له قیام څخه غور نه کوي؛ نو تاسې د هغوی زیات فکر مه کوئ، ځکه چې تاسې یواځې د پند ورکولو لپاره لیږلي شوي یئ، که دوی نه پوهیږي؛ نو تاسې په هغوی باندې محصل او داروغه ټاکلي شوي نه یئ، چې په زور او زیاتی سره یې په هغوی باندې ومنئ، او د هغوی زړونه په بل لوري واوړي، دا کار د مقلّب القلوب دی، او دا په جهاد باندې له امر نه مخکې وو.

إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

مګر هغه څوک چې وګرځېد (له ایمانه) او کافر شو. نو په عذابوي به یې الله په عذاب لوی (د آخرت) سره. بېشکه خاص مونږ ته دی بېرته راتګ د دوی (په قیامت کې). بیا بېشکه څمونږ پر غاړه دی حساب د دوی (نو سم له اعمالو به جزاء مومي).

تفسیر: یعني هغه کسان چې د الله تعالی له طاعت څخه مخ اړوي، او د هغه له آیتونو څخه انکار کوي؛ هغه د آخرت په لوی عذاب او د الله تعالی له سختې سزا څخه ځان نشي ژغورلی، یقینًا هغوی یوه ورځ څمونږ په لوري راتلونکي دي، او مونږ به له هغوی څخه د یوې یوې ذرې حساب اخلو، لنډه دا چې تاسې خپله فریضه اداء کړئ، او د هغوی مستقبل مونږ ته وسپارئ !.

تمّت سورة الغاشية بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الفَجرِ

«د (الفجر) سورت مکّي دی، (۳۰) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۹) په نزول کې (۱۰) سورت دی، وروسته د (اللّيل) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالْفَجْرِ ﴿۱﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿۲﴾ وَّالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿۳﴾ وَالَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴿۴﴾

قسم دی په فجر صباح باندې. او په شپو لسو باندې. او په جفت باندې، (او قسم دی په) طاق باندې. او په شپه باندې کله چې ځي راځي توره تياره کيږي.

تفسير: د صبا نه مراد عام صبا دی، او يا د لوی اختر د ورځې صبايي، او د لسو شپو څخه مراد د لوی اختر لس ورځې دي، او د جفت څخه مراد د لوی اختر ورځ او د طاق څخه د عرفې ورځ مراد ده، او د دې ځيزونو په مراد کې نور اقوال هم شته، چې په ذکر کولو يې خبره اوږديږي، خو دا قول په کې راجح معلوميږي، والله أعلم.

هَلْ فِي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ﴿۵﴾

آيا شته په دې قسمونو کې لوی قسم پوره خاوند د عقل ته (چې اعتبار پرې وکړي؟ هو ! شته !).

تفسير: يعنې دا قسمونه معمولي نه دي، ډېر معتبر او مهتم بالشان دي، پوهان پوهيږي چې د کلام د تأکيد لپاره په دې کې يو ځانته عظمت او خاص وقعت مونده کيږي، او محذوف ځواب د قسم دا دی: يعنې خامخا به په عذاب کړی شئ تاسو ای منکرانو ! وروسته له دې نه، الله أجلّ وأعظمَ برهانُهُ د ځينو منکرينو د تعذيب ذکر فرمايي چې:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿۶﴾ إِرَمَ

آيا نه وينې نه يې خبر ته (ای محمده !) چې څه کړي دي رب ستا (له قبيلې د اول) د عاديانو سره چې ارم وو.

تفسير: «عاد» د داسې يوه سړي نوم دی چې د هغه قوم د ده په نامه باندې ياديږي، د ده په نيکونو کې يو سړی (ارم) نومېده، د ده په لوري له نسبت کولو څخه بنايي داسې اشاره وي چې دلته له (عاد) څخه اول (عاد) مراد دي، او دويم (عاد) نه دي، ځينې وايي چې د عاد د قوم شاهي کورنۍ ته «ارم» ويل کېدل، والله أعلم.

ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿۷﴾

چې خاوندان د قوّت قامتونو لويو وو (يا خاوندان د لويو ستونو وو).

تفسير: يعني ستني یې ودرولې، او لوی لوی عمارتونه یې جوړ کړل، یا یې دا مطلب دی چې ډېر ځلې په سیر او سیاحت مشغول وو، او په لويو وځکېځکو او ستنو باندې یې کېږدۍ یا خيمې درولې، د ځينو په نزد له ﴿ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ څخه مراد د هغوی اوږده قدمونه، لوی قدونه او جګې ونې او نور لوړ شيان دي، چې په تشبيه سره ویلي شوي دي.

الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾

هسې (قبيله) چې نه وه پيدا کړی شوې مثل د هغې (په قوّت قدرت کې) په ټولو ښارونو کې.

تفسير: يعني په هغه وخت کې د هغه قوم غوندې بل کوم قوم هسې مضبوط او طاقتور نه وو، یا دا چې د هغوی عمارتونه بې سارې او مانۍ بېمثالې وې.

وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾

او (څه کړي وو رب د تا له) ثموديانو هغو سره چې کنستلې غوځې کړې یې وې لويې تيږې (ګټې) په کنده کې.

تفسير: «وادي القرى» د هغه ځای نوم دی چې هلته تيږې توږلې کېدې، او بيا یې له هغو څخه ډېرې محفوظې او مضبوطې مانۍ جوړولې.

وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾

او (څه کړي وو رب د تا له) فرعون سره چې خاوند د (ډېرو لښکرو) ميخونو وو.

تفسير: يعني لوی لښکر لرونکی چې د هغه د فوځي ضروریاتو لپاره به ډېر زيات ميخونه په کار کېدل، یا دا چې خلقو ته به یې په ميخونو سزا ورکوله.

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾

هسې (سړي وو دوی ګرد) چې سرکشي یې کړې وه په ښارونو کې. بيا یې ډېر کړی وو په هغو (ښارونو) کې فساد ورانی. نو نازله کړه پر دوی باندې رب ستا (قمچينه) متروکه د عذاب.

تفسير: يعني هغه باغي قومونه د عيش، دولت، زور او قوّت په نشو کې مست شوي په ملکونو کې یې ښه شورماشور، جنګ جنجال، فتنه فساد جوړ کړ، زيات شرراتونه یې وکړل، نو وروسته له دې نه چې د هغوی د کفر، تکبّر، جور، ستم کنډول ډک شو، او مهلت او د ټال مدّت یې پوره شو؛ ناڅاپه قهّار الله د خپل عذاب قمچينې او متروکې پرې وورولې، او د هغوی ګرد قوّت او لويي یې له خاورو سره برابره کړه، او د دوی سازوسامان یو هم په کار نشو.

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

بېشکه رب ستا په ځای د انتظار کې دی (اعمالو د دوی لره چې سم د دوی له عملونو سره جزاء هغوی ته ورکړي).

تفسير: يعني الله تعالی خلک ځاري، د دوی ويناګانې اوري، او په حال یې خبر دی، هر یو ته به د عمل بدله ورکول کيږي، او ټول مخلوقات به ده ته وړاندې کيږي، په خپل عدل به پرې فيصله کوي.

فَاَمَّا الۡاِنۡسَانُ اِذَا مَا ابۡتَلٰىهُ رَبُّهٗ فَاَكۡرَمَهٗ وَنَعَّمَهٗ ۙ۬ فَيَقُوۡلُ رَبِّىۡۤ اَكۡرَمَنِ ؕ‏ ﴿۱۵﴾

پس هر چې انسان بني آدم (دی) کله چې وازمويي دی (په راحت سره) رب د ده، پس عزّت ورکړي ده ته او نعمت ورکړي ده ته؛ نو وايي رب ځما عزّت راکړه ماته.

تفسير: يعنې زه د همدې خبرې وړ (لايق) وم، نو ځکه يې عزّت راکړ.

وَاَمَّاۤ اِذَا مَا ابۡتَلٰىهُ فَقَدَرَ عَلَيۡهِ رِزۡقَهٗ ۙ۬ فَيَقُوۡلُ رَبِّىۡۤ اَهَانَنِ‌ۚ‏ ﴿۱۶﴾

او کله چې (الله) وازمويه دی (په زحمت سره) پس تنګ کړي پر ده باندې رزق روزي د ده؛ نو وايي رب ځما سپک کړم زه.

تفسير: يعنې ځما هيڅ قدر يې ونه کړ، لنډه يې دا چې د هغوی سترګې دنيوي ژوندون او حاضره حالت ته دي، او يواځې د دنيا همدا موجوده راحت او تکليف د خپل عزّت او ذلّت معيار ګڼي، او په دې نه پوهيږي چې په همدې دواړو حالتونو کې د هغه امتحان او ازموينه مقصد ده، نعمت درکوي تر څو وګوري چې تاسې يې شکر وباسئ؟ او ربړ درپېښوي چې آيا تاسې خپل صبر او رضا پکښې ښکاره کولی شئ؟.

(نو الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه) داسې فرمايي:

كَلَّا‌ بَلۡ لَّا تُكۡرِمُوۡنَ الۡيَتِيۡمَۙ‏ ﴿۱۷﴾

داسې دې نه وايي، بلکه تاسې اکرام احسان نه کوئ پر يتيم پلار مړي باندې.

تفسير: يعنې د الله جل جلاله په دربار کې به ستاسې څنګه عزت وي؟ چې تاسې د بېکسانو او يتيمانو د زړه ساتنه او عزّت نه کوئ، يعنې نه دی دا عزت او ذلت په ډېروالي او لږوالي د مال سره، ځکه چې اکرام په طاعت او اهانت په معصيت سره دی، بلکه فعل ستاسې ډېر قبيح دی له قول ستاسو نه، ځکه چې اکرام درسره کړی الله په غناء سره، او تاسو نه کوئ احسان له يتيمانو سره.

وَلَا تَحٰٓضُّوۡنَ عَلٰى طَعَامِ الۡمِسۡكِيۡنِۙ‏ ﴿۱۸﴾

او نه تېزوئ تاسې يو بل په طعام (خواړه ورکولو د محتاجانو) د مسکينانو.

تفسير: يعنې له خپل مال او شتو څخه د مسکينانو لاس نيوی، څه چې چېرې نورو ته هم داسې يو شی نه وايئ چې د ده په ويلو او تېزولو سره هغوی له وږي او بې وځلي سره امداد او معاونت او مرسته وکړي.

وَتَاۡكُلُوۡنَ التُّرَاثَ اَكۡلًا لَّمًّا ۙ‏ ﴿۱۹﴾

او خورئ تاسې مال د ميراث په خوړلو ټولو ډېر سره.

تفسير: يعنې د مړي په پنګه او ميراث اخيستلو کې د حلال او حرام او حق او باطل څه تميز نشته، څه يې چې په لاس ورشي؛ خوري يې، او پخپل دغه عمل سره دا رابنيئ که د مسکينانو حقوق تلف کيږي؛ تلف دې شي.

وَّتُحِبُّوۡنَ الۡمَالَ حُبًّا جَمًّا ؕ‏ ﴿۲۰﴾

او مينه کوئ تاسې له مال سره په مينې ډېرې سره.

تفسیر: یعنې ربښتیا خبره دا ده چې ستاسې زړونه د مال د حرص او محبت سره ډک دي، او بس همدا غواړئ چې په څه ډول مو مال په لاس راشي، او یو پول مو هم په یوه ښه کار کې له لاسه ونه وځي، که مخ کې هر څه راپیښیږي؛ راپېښ دې شي، او له مال او دولت سره دومره مینه او محبّت چې هغه د خپل مقصود کعبه ګرځوئ، او د اسلامیت په لاره کې یې خرڅ نه کړئ، دا خو یوائې د کافرانو دود (رواج) او دستور دی.

كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ ٱلْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾

نه ده داسې، او مه کوئ (دغسې بد کارونه، یا حقه ده) کله چې وټکوله ماته شي ځمکه په ټکولو ماتولو سختو سره.

تفسیر: ګردې غونډۍ او غرونه به واړه واړه شي، ځمکه به بالکل صافه او هوار میدا شي.

وَجَآءَ رَبُّكَ

او راشي رب ستا.

تفسیر: یعنې رابه شي رب ستا (د بندګانو د فیصلې لپاره) هغسې چې د هغه له شان سره ښایي، او وړ (لایق) وي.

وَٱلْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾

او راشي پرښتې صف صف (قطار قطار چاپېر بدونکې پرانسانانو او پیریانو باندې).

تفسیر: یعنې د محشر په میدان کې، یا راځي هلته انتظاماتو لره پوړ په پوړ صف په صف.

وَجِاْىٓءَ يَوْمَئِذٍۭ بِجَهَنَّمَ ۚ

او رابه وست شي په هغې ورځې کې دوزخ.

تفسیر: یعنې په لکونو پرښتې به هغه له خپله ځایه څخه په راښکودلو سره د محشریانو په مخ کې راحاضر کړي.

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ ٱلْإِنسَٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾

په دغې ورځې کې به پند واخلي یاد کړي انسان (خپل افراط) او څه ګټه فائده به نه وررسوي ده ته په دغه وخت کې پند اخیستل (بلکه هیڅ فائده نه رسوي).

تفسیر: یعنې هلته به وپوهیږي چې په سختې غلطۍ او غفلت کې وم، مګر هغه پوهېدل به څه په کار ورشي؟ ځکه چې د پوهېدلو او سنجولو وخت به له لاس څخه وتلی وي، هغه چارې چې په دار العمل کې کېدې، په دار الجزاء کې کله کېدی شي؟.

يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى ﴿٢٤﴾

وایي: ښنګه به ښه وو ما لره که څه مې مخکې لیږلي وی لپاره د (دې) ژوند (د آخرت) خپل (یا پخپل ژوندانه کې).

تفسیر: یعنې افسوس د دنیا په ژوندون کې مې څه نیکي نه ده کړې چې هغه له ما څخه په مخکې دلته رارسیدلي وی، او اوس به مې په دغه اخروي ژوندون کې په کار راتلی، همداسې تش لاس را راهي شوی

يم، کاشکې د حسناتو کومه ذخيره مې له مخه ليږلي وی چې دلته ځما پانګه او ذخيره ګرځېدلې او په کار به مې راتلی !.

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾

نو په دغې ورځې کې به نه په عذابوي (په مثل) د عذاب د دغه (الله) هيڅوک. او نه به قيدول کوي (په مثل) د قيدولو د دغه (الله) هيڅوک.

تفسير: يعنې الله تعالی به په دغې ورځې کې مجرمانو ته داسې سختې سزاوې ورکوي، او په داسې سختې بنديخانې کې به اچول کيږي چې د هغې ساری او مثال د بل مجرم په حق کې متصوّر نه دی.

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي
عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

ای نفسه آرام نيوونکيه (په ذکر ځما شاکر په نعمت ځما صابر په زحمت ځما) !. وګرځه (له دنيا نه) په طرف د رب خپل حال دا چې راضي خوښ به يې ته (له الله څخه او الله) راضي خوښ (به وي له تا څخه). بيا ننوځه په (نېکانو) بندګانو ځما کې. او ننوځه په جنّت ځما کې (سره له نورو مقرّبانو).

تفسير: اول د مجرمانو او ظالمانو حال بيان شو، اوس د هغه په مقابل کې د هغو خلقو انجام ښودل کيږي چې د هغوی زړونو ته د الله تعالی د يادولو څخه آرام خوند او راحت په برخه کيږي، هغوی ته به په حشر کې ويل کيږي: آرام نيوونکيه نفسه ! په الله تعالی باندې، په هغه حقيقي محبوب باندې چې تا خپل زړه تړلی وو، اوس نو له هر راز جګړو او اندېښنو څخه ګوښه اوسه !، او تل په خوښۍ او هوسايۍ سره خپل ژوند تېروه !، او هغه نژدې ځای ته ورشه چې خاصو بندګانو ته ټاکلی شوی دی، او ځما د مخصوصو بندګانو په ډله کې ځان ګډ او داخل کړه، او په عاليشان جنّت کې هستوګنه کړه.

تنبيه: د مطمئنه نفس، د امّاره نفس، د لوّامه نفس تحقيق دې د «القيامة» د سورت په شروع کې وکتل شي !.

تمّت سورة الفجر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ البَلَدِ

«د (البلد) سورت مکي دی، شل آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۰) په نزول کې (۳۵) سورت دی، وروسته د (ق) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

لَآ أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۝١ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۝٢

قسم خورم په دې بلد ښار باندې چې (مکّه ده). حال دا چې خاص ته به خلاص شې (په تا به څه قید ممانعت نه وي) په دې ښار کې (چې هر څوك وژنې یا یې پرېږدې په یو ساعت د ورځې کې).

تفسیر: په مکې معظمې کې هر سړی له جنګ کولو څخه ممنوع دی، خو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یو وارې د مکې په فتحې کې دا ممانعت پاتې نشو، او هر چا چې له هغوی سره جنګ کاوه؛ د هغه وژل به روا کېده، تر دې چې لوی مجرمان د کعبې شریفې د دېوالونو تر څنګ هم ووژل شول، نو وروسته له دې ورځې څخه بیا همغه ممانعت تر نن پورې بېرته قائم شو.

تنبیه: ځینو د ﴿وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ﴾ معنی «وأنت نازلٌ» اخیستې ده، یعنې زه قسم خورم په هغه ښار باندې په هغه حال کې ته پکې پیدا شوی یې، او په کې هستوګنه لرې.

وَوَالِدٍ وَّمَا وَلَدَ ۝٣

او قسم دی په پلار او په هغه باندې چې له ده څخه څېربدلي دي.

تفسیر: یعنې آدم او بني آدم، او ځواب د قسم دا دی:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِيْ كَبَدٍ ۝٤

چې خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ انسان بني آدم په رنځ او مشقّت کې.

تفسیر: یعنې آدم علیه السلام له ابتداء څخه تر انتهاء پورې په رنځ او مشقّت اخته دی، او راز راز سختې په ده باندې تېرېږي، هیڅ داسې کېدونکې نه دي چې یو سړی پخپل ټول عمر کې د څه مدّت له مخې د دنیا د ګردو پېښو او چارو، محنتونو، رنځونو څخه فارغ او آزاد وي، او په پوره آزادۍ او بېفکرۍ سره ژوندون کوي، په رښتیا سره د انسان اصلي فطرت داسې واقع شوی دی، چې دی خپل ځان له دغو سختیو او جنجالونو څخه نه شي ژغورلی.

أَيَحْسَبُ أَنْ لَّنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ۝٥

آیا ګمان کوي (کافر انسان) چې بېشکه له سره به قادر نشي په ده باندې هیڅوك (چې بدل ترې واخلي)؟.

تفسیر: یعنې انسان چې د هغو سختیو او مشقّتونو په لارې تیریږي، نو د هغه اقتضاء خو داسې ده چې په ده کې عجز او درماندګي پیدا شي، او خپل ځان د قضا د حکم ترلې وګڼي، او د احکامو مطیع او د رضا تابع او په قضاء صابر وي، او هر کله خپل احتیاج او افتقار تر نظر لاندې ونیسي !، خو انسان دا خبره بالکل هېره کړې ده، نو آیا انسان داسې ګڼي چې داسې یوه هستي شته چې انسان د هغې تر حکم لاندې وي، او دوی ته د دې سرکشی او سرغړولو سزا ورکړي شي؟ بلکه الله أعظم شأنُه وأعظم برهانُهُ دی !.

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ⑥

وايي (له فخره) ما خرخ کړی وو مال خورا ډېر (په دښمنی د محمد کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په معصیت، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په عداوت، او د اسلام په مخالفت کې له حده تېر مال خرخ کوي، او په داسې خرخ کولو ځان باتور او ځلمی هم ګڼي.

أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُ أَحَدٌ ⑦

آیا ګمان کوي دی چې بېشکه نه دی لیدلی دی هیچا (په وخت د خرخ د مال کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی دا ګرد شیان ګوري او ویني، او هومره مال په هر نیت سره په هر ځای او په هر ځیز باندې چې ولګاوه شي؛ هغه ګرد ورته ښه معلوم دي، نو د دروغو او ریا ځخه هیچا ته هیڅ یوه ګټه نه رسیږي.

أَلَمْ نَجْعَل لَّهُ عَيْنَيْنِ ⑧

آیا نه دي ورکړي مونږ ده ته دوه سترګې (چې پرې وګوري، بلکه ورکړي مونږ ده ته دوه سترګې).

تفسیر: یعنې هغه چاته چې ما د لیدلو سترګې ورکړي دي آیا هغه پخپله نه ګوري؟.

وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ⑨

او (آیا نه دي ورکړي مونږ ده ته یوه) ژبه او دوه شونډې.

تفسیر: چې له هغه ځخه په خبرو اترو او خوړلو او څښلو کې کار اخیستل کیږي.

وَهَدَيْنَٰهُ ٱلنَّجْدَيْنِ ⑩

او ښوولي دي مونږ ده ته دوه لارې (د خیر او شر، چې پرې جنّت یا دوزخ ته ځي).

تفسیر: یعنې د ښو او بدو دواړه لارې یې ورښوولي دي، تر څو چې ځان له بدې لارې ځخه وژغوري، او په ښه لاره تګ وکړي، او د دې خبرې ښوونه په اجمالي ډول سره د عقل او فطرت په وسیله شوې ده، او تفصیل یې د پیغمبرانو او مرسلانو په واسطه او د هغوی په ژبه شوی دی.

تنبیه: ځینو له «نجدین» ځخه د ښځو دوه تي مراد اخیستي دي، یعنې رودونکیو ماشومانو او ووړکو ته یې د تي او د خوړو پیدا کولو لاره ورښوولې ده، چې پس له پیدا کېدلو ترې شوده څښي او خوري.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾

نو ربړ (تکلیف) يې ونه ایست په ختلو د غونډۍ کې (او سختي يې تېره نه کړه په مخالفت د نفس او هوا کې).

تفسیر: ځینو د «عقبه» معنی د تېرېدلو سخت ځای او غونډۍ اخیستې ده، یعنې سره له دومره زیاتو انعاماتو او د هدایت د اسبابو له موجودیته دوی دا توفیق ونه موند چې د دین په صعب المرور غونډۍ وخیژي، او سختي او ربړ په ځان واخلي، او د مکارم الأخلاق مدارج طي کړي، او د فوز او فلاح لوړو ځایونو ته ځان ورسوي.

تنبیه: دیني کارونه يې په غونډۍ سره ځکه تشبیه کړي دي چې د نفس او هوا د مخالفت په نسبت د هغه پای ته رسول سړي ته ډېر شاق وي، او ربړ پېښوي.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾

او څه شي پوه کړی يې ته چې څه دي ختل د غونډۍ؟. (عقبه) خلاصول د غاړې دي.

تفسیر: یعنې (عقبه) د مریي آزادول یا د پور (قرض) وړي غاړه له پوره قرضه خلاصول دي.

أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾

یا (دا عقبه) ورکول د طعام ډوډۍ دي په هغې ورځې کې چې خاونده د لوږې وي.

تفسیر: یعنې عقبه د قحطۍ او قیمتۍ او سختۍ په ورځو کې له وږي سره مرستې کول او هغوی ته د خوړو شیان وربرابرول دي.

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾

یتیم ته چې خاوند د خپلوۍ وي. یا غریب ته چې په خاورو ککړ وي (یا خاوند د خاورې).

تفسیر: د وړو کي پلار مړي خدمت کول ثواب دی، او له خپلوانو قرابت لرونکیو سره ښېگڼه هم ډېر ثواب لري، چېرې چې دا دواړه ثوابونه یو ځای شي؛ نو د هغې ثواب هم دوچنده کیږي.

عقبه ډوډۍ طعام ورکول دي د لوږې په ورځې کې غریب ته چې په خاورو ککړ وي، او د فقر او له فاقې د تنگسۍ او خوارۍ څخه په خاورو کې رغړي، نو د مال د لگولو ځایونه ښایي چې داسې وي، نه دا چې د ښادۍ او د غم په فضولو رسمونو کې او د الله تعالی په نافرمانۍ کې مالونه ولگول شي، او دنیوي نقصان او اخروي خسران وگټلی شي.

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا

بیا وي (دغه آزاد کوونکي طعام ورکوونکي) له هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی.

تفسیر: یعنې د ګردو عملونو مقبولیت او د منلو شرط «ایمان» دی، که ایمان نه وي؛ نو ګرد کارونه او عملونه چټي او فضول دي، او هیڅ په کار نه راځي.

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾

او وصیت کوي يو له بله سره (په طاعت او مصيبت او له معصيته) او وصیت کوي يو له بله سره
په مهرباني او شفقت سره.

تفسير: يعنې نورو ته تل تأکيد کوي چې ښايي د حقوقو او فرائضو په اداء کولو کې هر راز سختۍ او ربړونه پر خپل ځان وګالي، او د هر ډول تکليف تحمل وکړئ !، او د الله تعالی پر مخلوق باندې رحم کوئ !، تر څو چې د اسمان خاوند پر تاسې باندې ورحميږي.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾

دغه (صابران مهربانان مؤمنان) اصحاب، خاوندان د ښي طرف دي.

تفسير: يعنې دا کسان ډېر خوش نصيب او مبارك دي، چې هغوی ته د دوی اعمالنامې له ښي خوا په ښي لاس ورسپارلی کيږي.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي په آيتونو ځمونږ همدوی اصحاب خاوندان د کيڼ طرف
دي.

تفسير: يعنې هغه کسان چې بد نصيب منحوس خراب شامت لرونکي دي چې اعمالنامې يې په کيڼ لاس کې ورکولی کيږي.

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

وي به پر دوی باندې اور سرپوښ کړی شوی.

تفسير: يعنې په دوزخ کې اچول کيږي، او دوزخ ګردې دروازې تړل کيږي، (أعاذنا الله منها).

تمّت سورة البلد بفضل الله الصمد، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الشَّمْسِ

«د (الشمس) سورت مکي دی، (۱۵) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۱) او په نزول کې (۲۶) سورت دی، وروسته د (القدر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالشَّمْسِ وَضُحٰهَا ۝١ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰهَا ۝٢

قسم دی په لمر باندې او په رڼا د هغه باندې. او په سپوږمۍ باندې کله چې راځي په دغه (لمر) پسې.

تفسير: يعنې د لمر له ډوبېدلو څخه وروسته کله چې د سپوږمۍ رڼا خوره شي.

وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰهَا ۝٣

او (قسم دی) په ورځ باندې کله چې ښکاره کاندي دغه (لمر).

تفسير: يعنې کله چې په ورځ کې لمر د خپلې پوره پلوشې او روښنايي او صفايي سره رڼا غورځوونکی شي.

وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشٰهَا ۝٤

او (قسم دی) په شپه باندې کله چې پټ کړي هغه (لمر) په تياره خپله کې.

تفسير: يعنې کله چې د شپې تياره ښه توره شي، او د لمر د رڼا هيڅ نښه او پته نه وي.

وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰهَا ۝٥

او (قسم دی) په اسمان، او په هغه (ذات باندې) چې جوړ کړی يې دی هغه (اسمان).

تفسير: يعنې په هغه شان او عظمت سره چې له لرې ښکاري هغه يې جوړ کړی دی، او د ځينو په نزد له ﴿وَمَا بَنٰهَا﴾ څخه مراد د هغه جوړوونکی دی أکرم شأنُه وأعظم برهانُه، جل جلالُه وعم نواله.

وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰهَا ۝٦

او (قسم دی) په ځمکې او په هغه (ذات باندې) چې غوړولې يې ده هغه (ځمکه).

تفسير: يعنې په هغه حکمت سره يې هغه وغوړوله، او د مخلوق د هستوګنې وړ يې وګرځوله، دلته هم ځينو ﴿وَمَا طَحٰهَا﴾ څخه د هغه غوړوونکی مراد اخيستی دی، أکرم شأنُه وأعظم برهانُه، جل جلالُه وعم نواله.

وَنَفْسٍ وَّمَا سَوّٰهَا ۝٧

او (قسم دی) په نفس او په هغه (ذات باندې) چې برابر کړي يې دي (اندامونه د) هغه.

تفسیر: د مزاج اعتدال، ظاهري او باطني حواسيه طبيعيه او حيوانيه او نفسانيه قواوې يې په تناسب سره ورکړې دي، او د نېکۍ او د بدۍ په لارې باندې يې د تللو استعداد ورعطا فرمايلی دی.

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ﴿٨﴾

پس ښوولی يې ده په زړه د ده کې بدي د ده او نيکي د ده.

تفسیر: يعني اول يې په اجمالي ډول د سليم عقل او صحيح فطرت په وسيله په ښو او بدو کې د فرق کولو پوهه راکړې ده، بيا يې په تفصيلي صورت د انبياوو او رسولانو په ژبه ښه ښکاره راښودلي دي چې دا لار د بدۍ ده، او هغه د پرهېزګارۍ ده.

او ځواب د دغو پاس قسمونو چې د دغه سورت له شروع څخه شروع شوي دي دا دی:

قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا ﴿٩﴾

چې په تحقيق سره نجات ومونده په مراد ورسېد هغه څوک چې پاک يې کړ دا (نفس له معاصيو).

تفسیر: د نفس پاکول او صفايي دا ده چې شهواني او غضباني قواوې د عقل تابع شي، او عقل د الهيه شريعت تابعدار وګرځي، تر څو چې روح او قلب دواړه د الله تعالی په رڼا کې روڼ او منور شي.

وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا ﴿١٠﴾

او په تحقيق نامراد زيانمن شو هغه څوک چې پټ يې کړ دغه (نفس په خاورو د ګناهونو کې).

تفسیر: له خاورو پټ کولو څخه مطلب دا دی چې د نفس متروکه يې له يوې مخې د شهوت او د غضب په لاس ورکړي، او له عقل او شرعي سره هيڅ ارتباط او اړه ونه لري، ګواکې د هوس او د نفساني غوښتنې مريي او بنده شي، داسې سړی له ځناورانو څخه خراب او ذليل وي.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ﴿١١﴾

دروغجن شمېرلی وو ثموديانو (رسول خپل) په خپلې سرکشۍ سره.

تفسیر: يعني صالح عليه السلام يې دروغجن وباله، دا د ﴿وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾ يو مثال يې د عبرت په شان بيان وفرمايه، دا قصه د «الأعراف» په سورت او نورو ځايونو کې په تفصيل سره ذکر شوې ده:

إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿١٣﴾

کله چې پورته شو (په چابکۍ سره) لوی بدبخت د هغوی. پس وويل دوی ته رسول د الله (خبردار پرېږدئ، لاس پورته کړئ له) اوښې د الله، او د اوبو څښلو د نوبت د هغې (چې درباندې رانشي عذاب).

تفسیر: يعني خبردار دا اوښه ونه وژنئ !، او نه د هغې د وار او نوبت اوبه بندې کړئ !، د اوبو ذکر يې ځکه وفرمايه چې په ښکاره ډول د هغې د وژلو سبب د هغوی د لورې همدا اوبه وې، او د الله تعالی اوښه يې ځکه ووېل؛ چې پاک الله

تعالی هغه د صالح علیه السلام د نبوّت معجزه او نښه ګرځولې وه، او په دې اعتبار سره د هغې احترام واجب بلل شوی وو، دا قصه پخوا له دې نه په (الأعراف) او نورو سورتونو کې هم یاده شوې ده:

﴿فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا ۝١٤﴾

نو دروغجن وباله دغو، پس زخمي او مړه یې کړه هغه (اوښه)؛ نو سخت عذاب یې ولېږه په دوی باندې رب د دوی په سبب د ګناه د دوی، نو برابر یې کړل سره دغه (ټول په هلاک کې).

تفسیر: صالح علیه السلام فرمایلي وو: ﴿وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ «په دې اوښې باندې په بدۍ سره لاس مه لګوئ؛ په خوږوونکي عذاب به ککړ شئ»، دې خلقو دا خبره دروغ وګڼله، او د خپل پیغمبر تکذیب یې وکړ، او اوښه یې ووژله، په پای کې هم هغه وشو چې صالح علیه السلام ویلي وو، الله تعالی هغوی ټول لوی او واړه پناه کړل.

﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ۝١٥﴾

او نه ویرېږي (الله) له عقوبت او هلاکت د دوی څخه.

تفسیر: یعني لکه دنیوي باچاهانو ته د کوم لوی قوم یا ملك له سزا ورکولو څخه وروسته تل دا فکر او خیال وي چې چېرې بیا هلته کوم شورش او فتنه پیدا نشي، او د ملك په انتظام او په ملکي او لښکري چارو کې څه خلل او ډېل راښکاره نشي، الله تعالی له داسې اندېښنو څه پاك او بې پروا دی، ولې چې داسې بل کوم یو قوّت او طاقت نشته، چې د دې په هېداد رسېدلیو مجرمانو په کسات اخیستلو او انتقام پسې وګرځي، (العیاذ بالله).

تمّت سورة الشّمس بفضل الله تعالی وکرمه ومنّه.

سُورَةُ اللَّيْلِ

«د (اللّيل) سورت مکي دی، (۲۱) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۲) او په نزول کې (۹) سورت دی، وروسته د (الأعلی) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ۝١ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝٢ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۝٣ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ۝٤

قسم دی په شپه کله چې پټ کړي (هر شی په تياره خپله سره). او (قسم دی) په ورځ باندې کله چې روښانه شي. او (قسم دی) په هغه ذات باندې چې پيدا کړي يې دي نارينه او ښځه (له يوه اوبو نه. او ځواب د قسم دا دی) چې بېشکه سعي عملونه ستاسې خامخا راز راز دي (چې ځينې طاعت کوي او ځينې معصيت).

تفسير: يعنې همغسې چې په دنيا کې ورځ او شپه، نر او ښځه مختلف او متضاد شيان پيدا کړی شوي دي، د دې مختلفو اعمالو او مساعيو ثمرې او نتيجې هم مختلفې دي، چې د هغو نتائج او ثمرات به مختلف او متضاد وي، لکه چې د هغو ذکر اوس الله جل شأنُه وأعظم برهانُه سره له اختلاف او مجازات يې دغسې فرمايي:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ۝٥ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ۝٦ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ۝٧

نو هر چې هغه څوک دي چې ورکړه يې کوله (د مال)، او وېرېده (له الله). او يقين يې کړی وو په ښه کلمه (د ايمان). نو ژر ده چې تيار به يې کړو لپاره د لارې اسانې (شريعت).

تفسير: يعني هغه سړي چې په نېکه لاره کې مال لګوي، او په زړه کې له الله تعالی څخه وېرېږي، او اسلامي خبرې رښتيا ګڼي، او پر ربّاني بشاراتو باندې باور لري او صحيح يې ګڼي؛ د هغه لپاره به مونږ سم له خپل عادت سره د نېکۍ لارې ور اسانوو، او په پای کې به يې د اسانۍ او راحت مقام ته رسوو، چې د هغه نوم جنّت دی.

وَأَمَّا مَن بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ۝٨ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ۝٩ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ۝١٠

او هر چې هغه څوک دي چې بخيلي يې وکړله (په اداء د حقوقو)، او بې پروايي يې وکړله (له الله). او دروغ يې وګڼله ښه کلمه (د ايمان). نو ژر ده چې تيار به يې کړو لپاره د لارې سختې (د بد عملۍ).

تفسير: يعنې هغه سړی چې د الله تعالی په لاره کې يې خرڅ ونه کړ، او د هغه د خوښې او د آخرت د ثواب پروا يې ونه کړه، او د اسلام خبرې او د الله تعالی وعدې يې دروغ وبللې؛ د هغه زړه ورځ په ورځ تنګ او تياره او کلکيږي، د نېکۍ توفيق ورځنې سلبيږي، او په پای (آخر) کې په ورو ورو د عذاب الله انتهايي سختۍ وررسيږي، همدا د الله تعالی عادت دی چې نېکان هر کله ښې چارې ځان ته غوره کوي، او بدان هر کله په بد عمل پسې ګرځي، دې دواړو ته د همدوی لارې ور اسانوي، چې هغوی هغه سم د الله تعالی له تقدير سره او د خپلې ارادې او اختيار له مخې کړی دی.

وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ ﴿١١﴾

او نه دفعه کوي له ده څخه (عذاب) مال د ده کله چې هلاك شي په کنده کې ولويږي.

تفسير: يعنې هغه مال او دولت چې دوی پرې ډاډه دي، او دوی يې له آخرت څخه بې پروا کړي؛ هغه د يوې ذرې په قدر هم دوی له عذاب څخه نه خلاصوي.

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾

بېشکه پر مونږ دی خامخا هدايت سمه صافه لاره ښوول. او بېشکه مونږ ته دی خامخا آخرت او دنيا (يعنې زه مالك د دې دواړو يم، نو خطا کوي هغه چې دا دواړه غواړي له بل چا نه).

تفسير: يعنې څمونږ د حکمت داسې اقتضاء نه ده چې څوك په زور او زيادت سره په ښو يا بدو چارو باندې مجبور کړو، هو ! څمونږ په ذمه او غاړه ده چې ګردو ته د ښو او بدو لارې وروښيو، او ښه او بد ورښکاره کړو، او د دواړو نتيجې په ښه شان ورته ووايو، بيا هر چا چې هره لاره ځان ته غوره کړه په دنيا او آخرت کې به سم له هغې سره جزا ورکاوه شي.

فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾

نو وويرولئ ما تاسې (ای منکرانو) له اوره چې لمبې به وهي.

تفسير: له دې لمبې وهونکي څخه به ښايي د دوزخ هغه طبقه مراد وي چې خورا لويو مجرمانو او بدبختانو لره مخصوصه ده.

لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾

نه به ننوځي (په طريقه د دوام سره) په هغه (اور د دوزخ) کې مګر لوی بدبخت (کافر) هغه چې دروغ ګڼي حق او مخ يې ترې ګرځولی وي.

تفسير: يعنې تل به هلته لويږي، او هيڅکله به له هغه ځايه نه وځي.

وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾

او ژر ده چې ګوښه (بېل) به شي له هغه اوره ښه وېرېدونکی (مؤمن).

تفسير: يعنې د داسې خلقو سپېږمو ته د هغه وږمه هم نه رسيږي، او بالکل ورځنې صاف او پاك او ژغورلي وي.

الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾

هغه چې ورکوي مال خپل لپاره د دې چې پاك شي.

تفسير: يعنې د نفس پاکول له بخل او طمع او نورو رذائلو څخه په داسې ډول مقصود دي، چې ريا، نمايش، او دنيوي اغراض هيڅ په کې نه وي.

وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُۥ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰٓ ﴿١٩﴾ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾

او نه وو هیچا لره په نزد د ده هیڅ احسان او نعمت چې بدل یې ورکاوه شي. مګر لپاره د غوښتنې د مخ د رب خپل چې اوچت دی (چې د الله تعالی مخ ووینې، او دهغه رضا یې نصیب شي). او ژر دی چې دی به راضي شي.

تفسیر: یعنې له خرڅ کولو څخه یې د کوم مخلوق احسان او د حق اداء کول مقصد نه وي، بلکه خالص د مولی د رضا او د پاك الله د لقاء د تمنّا کولو لپاره خپل کور او شته خیراتوي او لوټوي، نو داسې څوك دې ډاډه وي چې هرومرو به خوښیږي او د هغه دا هیله به پوره کیږي: ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ﴾

تمّت سورة اللّیل بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوْرَةُ الضُّحٰی

«د (الضّحیٰ) سورت مکي دی، (١١) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (٩٣) او په نزول کې (١١) سورت دی، وروسته د (الفجر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالضُّحٰی ۝١ وَالَّیْلِ اِذَا سَجٰی ۝٢ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰی ۝٣

قسم دی په څاښت (چې روښانه دی). او قسم دی په شپه کله چې تیاره شي (او پټ کړي اشیا په تیاره خپله کې). چې نه دی درکړی رخصت تا ته (نه یې پرېښی) رب ستا، او نه یې دښمن نیولی یې ته (ای محمده !).

تفسیر: په صحیحو روایتونو کې راغلي دي چې تر ډېر مدّت پورې پر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې وحي رانغله، او جبریل علیه السلام محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رانغی، مشر کینو به پخپلو منځونو کې وویل: «وګورئ چې (محمد) د خپل الله له لوري رخصت کړ شو»، د دې خبرې په ځواب کې دا آیتونه نازل شول، ځما په ګمان (والله أعلم) چې دا زمانه د فترت الوحي زمانه وه، کله چې د قرآن د ﴿اِقْرَاْ﴾سورت ابتدائي آیتونه نازل شول، نو وروسته له هغه تر یو اوږد مدّت پورې وحي راتلل معطّل پاتې شول، او پخپله رسول أکرم صلی الله علیه وسلم به د دې فترت په زمانه کې ډېر مغموم او پرېشان وو، تر دې چې د الله تعالی له خوا پرښتې هغوی ته د ﴿یٰۤاَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾خطاب واوراوه، اغلبًا په دې زمانې کې به مخالفانو داسې خبرې کولې لکه چې ابن کثیر (رحمه الله) له محمد بن اسحاق (رحمه الله) او نورو څخه هغه الفاظ چې نقل کړي دي هغه د دې احتمال تأیید کوي، ممکن دي چې په دغه وخت کې به دا قصه هم پېښه شوي وي چې په ځینو صحیحه روایتونو کې راغلې ده، چې یو ځلې رسول الله صلی الله علیه وسلم د ناروغی له سببه دوه درې ورځې په بستره کې پرېوت، نو یوې خبیثې ښځې وویل: «ای محمده ! داسې رابنکاري چې ستا شیطان له تا څخه مرور شوی دی»، العیاذ بالله لنډه یې دا چې دا راز چټي (بېکاره) خبرې او اترې ډېرې کېدې، تر دې چې د دې ګردو خرافاتو په ځواب کې د ﴿وَالضُّحٰی﴾ سورت نازل شو، او ړومبی یې قسم یاد کړ د لمر ختو په وخت باندې، او بیا یې په توره تیاره شپه باندې، او بیا یې وفرمایل چې: د دښمنانو دا ګرد خیالات او ویناوې غلطې دي، ستا پروردګار تا ته رخصت نه دی درکړی، بلکه هسې چې ښکاره ده هغه د خپل قدرت او حکمت راز راز علائم او نښې ښکاره کوي.

وَلَلْاٰخِرَةُ خَیْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُوْلٰی ۝٤

او خامخا آخرت بهتر دی تا لره (ای محمده !) له دنیا څخه.

تفسیر: یعني ستاسې وروستنی حالت له وړاندني حالت څخه ډېر ارفع او اعلی دی، د دې څو ورځو د وحي نه راتګ ستاسې د نزول او انحطاط سبب کېدی نشي، بلکه ستاسې د ډېر عروج او د خورا ارتقاء وسیله کېږي، که د وروستني حالت تصور وکړئ، او د آخرت شان او لویی تـه ځیر شئ چې هلته به آدم علیه السلام او د هغه ګرده اولاده ستاسې تر

بیرغ لاندې ټوليږي، نو دړ ښكاره به شي چې د تاسې د هغې ورځې لويي او فضيلت او عظمت د نن ورځې د اعزاز او اكرام څخه په څو څو درجو پورته وي.

وَلَسَوۡفَ يُعۡطِيكَ رَبُّكَ فَتَرۡضَىٰٓ ۝٥

او خامخا ژر ده چې در به كړي تاته رب ستا (اى محمده لويه برخه په آخرت كې او اختيار د شفاعت) پس راضي به شې ته.

تفسير: يعني بېزاري او پرېښودل به څنګه وي، اوس خو به تاته ستا رب په دنيا او آخرت كې دومره دولتونه او نعمتونه دروبښي؛ چې ته پوره ډاډه او خوښ شې.

أَلَمۡ يَجِدۡكَ يَتِيمٗا فَـَٔاوَىٰ ۝٦

آيا نه يې وې موندلى ته (اى محمده) يتيم (وړوكى بې پلاره، بلكه موندلى يې وې) نو ځاى د پناه يې دركړ (په تربيت د ابوطالب كې يې ونيولې).

تفسير: د محمد صلى الله عليه وسلم د باسعادت ولادت څخه پخوا د دوى پلار مړ شوى وو، شپږ كلن وو چې مور يې هم مړه شوه، په اته كلنۍ كې يې نيكه عبد المطّلب چې د دوى كفالت ورپغاړه وو هم مړ شو، بيا د دې يتيم او نادر روزګار د ظاهرًا روزنې او پالنې سعادت د ده بېحده مهربان او شفيق تره ابو طالب ته په غاړه شو، ابو طالب پخپل ژوندون كې د دوى په نصرت، حمايت، تكريم، تبجيل او خدمت كې ډېر زيار وويست، خو پخوا له هجرت څخه دى هم مړ شو، څو ورځې وروسته د الله تعالى دا أمانت د مدينې منورې د انصارو په برخه شو، او د (اوس) او د (خزرج) د قبيلې د قسمت ستورې وځلېدل، او دوى د هغوى په خدمت او حفاظت كې ډېر ربړونه وګالل، او د نبي كريم صلى الله عليه وسلم دغسې ښه خدمت او صيانت يې وكړ چې په ټول جهان كې د هغه نظير او مثال نشته، دا ګردې پېښې درجه په درجه تر ايواء لاندې راځي لكه څرنګه چې ابن كثير (رحمه الله) ورته اشاره كړې ده.

وَوَجَدَكَ ضَآلّٗا فَهَدَىٰ ۝٧

او موندلى يې وې ته چې نه پوهېدې (په شرع او احكامو د شريعت)، نو در وې ښوده (تاته شرعي احكام او در يې كړ نبوّت).

تفسير: يعني كله چې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم ځلمى شو، د خپل ټبر د مشركانه وو اطوارو او چټي (بېكاره) رسمونو او رواجونو څخه سخت خفه او بېزاره وو، او د هغوى په زړه كې يواځې د الله تعالى د عبادت جذبه په قوّت كې وه، خو په ښكاره ډول كومه سمه لاره او مفصّل دستور العمل دوى ته نه وو څرګند، تر څو چې الله تعالى د (حراء) په سمڅ كې د پرښتې په ژبه دوى ته وحي ورولېږله، او د «وصول الى الله» او د خلق الله د اصلاح تفصيلي لارې يې وروښودلې، يعني د حق دين يې ورنازل كړ: ﴿مَا كُنتَ تَدۡرِي مَا ٱلۡكِتَٰبُ وَلَا ٱلۡإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلۡنَٰهُ نُورٗا نَّهۡدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِنَا﴾ (د ۲۵ جزء د شورى سورت (۵) ركوع (۵۲) آيت).

وَوَجَدَكَ عَآئِلٗا فَأَغۡنَىٰ ۝٨

او موندلى يې وې ته فقير پس غني يې كړې (په مال د غنيمت يا په مال د خديجې يا د زړه په غناء سره).

تفسير: په دې شان چې دوی د خديجې رضي الله تعالى عنها په تجارت کې مضاربت شروع کړ، او په هغه کې يې ګټه وکړه، بيا خديجې رضي الله تعالى عنها له دوی سره نکاح وکړه، او خپل ګرد مال يې هغوی ته تمليک کړ، چې دا ښکاره غناء ده، د دوی باطني او قلبي غناء هغه وه چې هغه د دواړو دارينو غني ذات ته ښه معلومه ده، او هيڅ يو سړی د هغې اندازه نشي کولی، مطلب دا چې تاسې له ابتداء څخه د انعاماتو مورد يئ، او پس له دې نه به هم يئ، هغه الله تعالى چې په دې ډول ستا تربيت کړی دی؛ نو څرنګه به له تاسې څخه بېزاره کيږي؟ او تاسې به همداسې خوشې په ډګر کې پرېږدي.

﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۝٩ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۝١٠ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝١١﴾

نو هر چې يتيم دی پس مه ورته په قهر کېږه. او هر چې سوالګر دی پس مه يې رټه. او هر چې نعمت د رب ستا دی پس بيانوه يې خلقو ته.

تفسير: بلکه د يتيم خبر نيونه او پالنه وکړه !، لکه چې تاته الله تعالى د يتيمۍ په حالت کې ښه ځای درکړ؛ نو ته هم د يتيمانو د زړه د خوښۍ اسباب ورغونډوه !، او د هغوی د هستوګنې د ځای سر رشته کوه !، چې په داسې مکارمو اخلاقو سره بندګان د الله تعالى په رنګ سره رنګول کيږي: ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ﴾ رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «أنا وكافل اليتيم كهاتين، وأشار إلى السّبّابة والوسطى».

او هر چې سوالګر دی پس مه يې رټه !، او څه شی ورته ورکړه !، يا يې رد کړه په نېکۍ او خوږې ژبې سره، يعنې ته نادار وې الله تعالى تاته غناء دروبښله، اوس نو د شکر ګزارو بندګانو حوصله ښايي چې داسې وي چې د غوښتونکي له غوښتنې څخه زړه تنګي نه شي !، او د حاجتمندانو له سواله ونه ويرېږې !، او هغو ته سختې خبرې ونه وايې !، او ويې نه رټې !، بلکه تل په روڼ تندي او ښو اخلاقو او لوی زړه معامله ورسره وکړې، هغه قصې چې په احاديثو کې د رسول أکرم صلى الله عليه وسلم د اخلاقو د وسعت په نسبت د سائلينو په مقابل کې راغلي دي؛ خورا سخت مخالفان هم د هغوی د اخلاقو د وسعت ستايونکي ګرځوي.

او هر چې نعمت د رب ستا دی نو بيانوه يې خلقو ته، د محسن د احساناتو يادول د شکر ويلو په نيت، نه د فخر او مباهاتو په ډول شرعًا محمود دي، نو ځکه هغه انعامات چې الله تعالى په تا باندې کړي دي؛ د هغه بيان وفرمايئ !، خصوصًا هغه نعمت د هـدايت چې د هغه ذکر پـه ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ﴾ کې وشو، و د هغه خورول په خلقو کې او په ښکاره لوړ غږ سره ويل ستاسې منصبي فرض دی، ښايي د دوی ارشادات او خبرې او نور چې په حديثو کې کيږي؛ د همدې ﴿فَحَدِّثْ﴾ څخه اخيست شوي وي، والله أعلم.

تمّت سورة الضّحى بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الشَّرح

«د (الانشراح) سورت مکي دی، (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۴) په نزول کې (۱۲) سورت دی، وروسته د (الضّحی) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۝۱

آیا نه ده پراخه کړې مونږ تا لره سینه ستا (په نبوّت او حکمت سره، بلکه پراخه کړې ده مونږ سینه ستا).

تفسیر: چې الله تعالی ستا په سینې کې یې (ای محمده !) د علومو او د معارفو لوی سیندونه وبهول، او د نبوّت د لوازمو او د رسالت د فرائضو د بار د پورته کولو لوی قوّت او حوصله یې درته وبښله، او د داسې لوی زړه او حوصلې څښتن یې وګرځولې، چې د ډېرو دښمنانو د عداوت او مخالفت او مزاحمت څخه نه ویرېدې.

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ۝۲ الَّذِيْٓ اَنْقَضَ ظَهْرَكَ ۝۳

او کوز کړ مونږ له تانه درون‌د بار ستا. هغه چې کړه، درنه کړې یې وه شا ستا.

تفسیر: د وحي ښکته کېدل په اول کې سخت مشکل وو، بیا آسان شول، یا د رسالت منصب د ذمه واریو د محسوسولو په سبب چې د هغوی په مبارک خاطر کې څه ګراني راتله هغه ور پورته کړه شوه.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝۴

او پورته کړ مونږ ستا لپاره ذکر ستا (په نبوّت سره یا مې ستا نوم له خپل نامه سره پیوسته کړ).

تفسیر: یعنې ای محمده ! صلی الله علیه وسلم په پرښتو او پیغمبرانو کې ستا نوم لوړ او اوچت دی، د دنیا ګرد پوهان په ډېر عزّت او وقعت سره ستا نوم یادوي، په اذان، اقامت، کلمه طیبه او التحیات، خطبه او نورو کې وروسته د الله تعالی له نامه څخه د محمد صلی الله علیه وسلم نوم اخیست کیږي، کوم ځای کې چې الله تعالی خپلو بندګانو ته د خپل اطاعت امر کړی دی؛ د محمد صلی الله علیه وسلم د امر د منلو یې هم ورسره متّصل او جخت کړی دی.

فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝۵ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝۶

نو بېشکه سره له سختۍ اسانتیا شته. بېشکه سره له سختۍ اسانتیا شته.

تفسیر: یعنې د الله تعالی د رضا غوښتلو په لاره کې هغه ربړونه چې نبي صلی الله علیه وسلم په ځان ګاللي دي، او هغه زیارونه چې ایستلي یې دي؛ له هغو سختیو سره څو څو اسانۍ هم شته، لکه د حوصلې د پراختیا په سبب د ګردو مشکلاتو لرې کول اسان شول، او د ذکر د پورته کېدلو له تصوّر څخه تاسې ته د لویو لویو مصیبتونو تحمل اسان

وګرځېده، یا دا مطلب کله چې مونږ تاسې ته روحاني راحت درکړ، او روحاني کلفت مو له تاسې څخه پورته کړ، لکه چې د ﴿اَلَمۡ نَشۡرَحۡ﴾ څخه تر آخره پورې ښکارېږي، نو په دنيوي راحت او محنت کې هم څمونږ فضل او کرم ته هيله ولرئ، مونږ وعده کوو چې په رښتيا سره د دې موجوده وو مشکلاتو په پاى (آخر) کې اساني شته، لکه چې له احاديثو او سِيرو څخه راښکاره شوې ده، هغه ګرد مشکلات يو يو له منځه لرې شوي، او د هرې يوې سختى په پاى کې به څو څو اسانتياوې راتللې.

فَاِذَا فَرَغۡتَ فَانۡصَبۡ ۝ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارۡغَبۡ ۝

نو کله چې فارغ شې (اى محمده دنيوي کارونو نه، يا له تبليغه)؛ نو ځان ستړى کوه (په عبادت، دعاء کې) او رب خپل ته پس رغبت او زاري کوه (په هر وقت کې).

تفسير: يعنې کله چې د دنيا له کارونو يا د خلقو له پوهولو څخه فارغ شې؛ نو په خلوت کې کېنه، زيار (محنت) کوه !، چې د زيات «يسر» سبب وګرځي، او د خپل رب په لوري بلا واسطه متوجه شه !.

تمّت سورة الانشراح بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ التِّينِ

«د (التّين) سورت مكي دی، (۸) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۹۵) په نزول كې (۲۸) سورت دی، وروسته د «البروج» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾

قسم دی په انځر او زيتون خونه باندې.

تفسير: انځر او خونه (زيتون) دواړه د خپل كثير المنافع او د جامع الفوائد توب لامله د انساني حقيقت او د جامعې له ضرورت سره خصوصي مشابهت لري، نو ځكه د ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ مضمون يې په دواړو قسمونو سره شروع كړ، او ځيني محققين وايي چې: دلته «التين» او «الزّيتون» څخه هغو دوو غرونو ته اشاره ده چې بيت المقدس ته نژدې پراته دي، ګواكې دلته په ونو باندې قسم نه يادوي، بلكه په هغه مقدّس ځای باندې قسم يادوي چې هلته دا ونې ډېرې دي، او همغلته د عيسى عليه السلام مولد او مبعث هم دی.

وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾

او قسم دی په (غره چې نوم يې) طور سينين (دی)، او قسم دی په دې ښار امان وركوونكې (د مكې) باندې.

تفسير: «طور سينين» يا د «طور سينا» هغه غر دی چې پر هغه باندې الله تعالى له موسى عليه السلام سره خبرې كړې دي، او د امن وركوونكى ښار مكه معظمه ده چې څمونږ او د ګرد اسلامي عالم سردار محمد صلى الله عليه وسلم په كې متولد او مبعوث شوی دی، او د الله تعالى له ګردو څخه لوی او وروستنی امانت قرآنكريم اول ځلي په همدې ښار كې رانازل شوی دی.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾

چې خامخا په تحقيق پيدا كړی دی مونږ انسان بني آدم په ډېر ښه اعتدال سره.

تفسير: يعنې دا ګرد متبرّكه مقامات چې له هغه څخه ډېر اولوالعزم پيغمبران مبعوث شوي دي ګواه دي چې مونږ انسان په يوه ښه قالب كې اچولی دی، او ښه قوّتونه مو وربښلي دي، او په ظاهري او باطني ښېګڼو مو ښايسته كړی دی، او ډېر ګټور شيان مو د ده په وجود كې راغونډ كړي دي.

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾

بيا وګرځاوه مونږ هغه (انسان په ضمن د بعضو افرادو كې) ډېر ښكته تر ښكتو نه (چې لاندنى طبقه د دوزخ ده).

تفسير: يا رد به كړم دغه انسان پس له ښه قامته ډېر ښكته له ښكتو نه چې هغه زوړوالى دى، نو شا به يې ټيټه، ويښته به يې سپين، غوږونه به يې كاڼه شي، او مغير به يې شي ټول څيزونه.

﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝٦﴾

مګر هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه) نو وي به دوى ته اجر ثواب بې انتهاء بلا انقطاع.

تفسير: چې نه به كم او نه به ختم شي، او نه به د چا احسان پرې وي.

﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ۝٧﴾

پس څه شى دى چې تا باعث كوي په دروغ ګڼلو (اى منكر د بعثه) وروسته (له دې واضحو دلائلو) په ورځ د جزاء؟.

تفسير: يعنې اى سړيه ! وروسته له دې دلائلو څخه ته ولې د جزاء له سلسلې څخه سر غړوې؟ او ترې انكار كوې؟.

نو د دې خبرې ځواب الله أعلى شأنهُ ! وأعظم برهانهُ ! جل جلالهُ ! عمّ نوالهُ ! داسې فرمايي:

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ۝٨﴾

آيا نه دى الله ښه لوى حاكم د ټولو حاكمانو؟ (بلكه ښه لوى حاكم دى پر ټولو حكم كوونكيو باندې).

تفسير: يعنې د دې لويې شهنشاهۍ او سترې ټولواكۍ په مخامخ د دنيا ګرد دولتونه او حكومتونه هيڅ دي، كله چې دلته دا وړوكي وړوكي حكومتونه خپلو وفادارانو ته انعام او مجرمانو ته سزا وركوي؛ نو آيا د هغه أحكم الحاكمين له درباره داسې هيله لرل كومه لويه خبره ده؟.

تمّت سورة التين بفضل الله تعالى وكرمه ومنّه.

سُورَةُ العَلَق

«د (العلق) سورت مکّي دی، (۱۹) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۶) سورت دی، او په نزول کې همدغه سورت ړومبنی سورت د قرآنکریم دی چې نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ ﴿۱﴾

ولوله (ای محمده ! قرآن) په برکت د نامه د رب خپل هغه رب پالونکی چې پیدا کړي یې دي (ټول مخلوقات).

تفسیر: دا پنځه آیتونه له ﴿اِقْرَاْ﴾ څخه تر ﴿مَالَمْ يَعْلَمْ﴾ پورې د قرآنکریم له ګردو آیتونو او سورتونو څخه مخکښې نازل شوي دي، رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د (حراء) په سمڅ کې د وحده لا شریک له الله تعالی په عبادت کې مشغول وو، چې ناڅاپه جبریل علیه السلام له وحي سره ورننوت، او ورته یې وویل: ﴿اِقْرَاْ﴾ «ولوله»، دوی وفرمایل: «ما أنا بقارئ» «زه لوستونکی نه یم !»، جبریل علیه السلام څو ځلې دی پخپلې غېږې کې ونیو، او په زور یې کښېښود او ورته ویل به یې: ﴿اِقْرَاْ﴾، دوی به هغمه «ما أنا بقارئ» ویل، دریم ځلې جبریل علیه السلام دی صلی الله علیه وسلم په ډېر زور سره کښېښود، او ورته ویې ویل: ﴿اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ﴾ «یعنې د خپل رب په نامه او برکت سره ولوله !»، مطلب دا چې هغه پروردګار چې له ولادت څخه یې تر اوسه پورې په عجیب او غریب ډول ستا پالنه او روزنه وفرمایله، هغه څوک چې دا خبر درکوي چې له تا څخه کوم لوی کار اخیست کیږي؛ آیا هغه به دې همداسې یواځې او بې یار او مددګار پرېږدي؟ هیڅ کله به داسې نه کیږي، او تاسې ته د هغه لوی ذات په نامه ښوونه کیږي، چې د هغه په لورینه ستاسې تربیه او روزنه شوې ده، یعنې هغه رب العالمین اعلی شأنهُ وأعظم برهانهُ چې ګرد شیان یې پیدا کړل؛ نو دا نشي کولی چې تا لوستونکی وګرځوي، بلکه قاري دې ګرځولی شي.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿۲﴾

پیدا کړی یې دی انسان له ټوټو د ترلیو شویو وینو څخه.

تفسیر: په کلکه وینه کې نه حس دی نه شعور، نه علم دی نه ادراک، یواځې لایعقل جماد دی، بیا هغه الله تعالی دې لایعقل جماد ته عقل او پوهه ورکړه، نو آیا همغه الله تعالی یو عاقل کامل او یو اُمّي قاري کولی نشي؟ بلکه کولی یې شي !، تر دې ځایه پورې د قرائت امکان ثابتول وو، چې الله تعالی ته هیڅ مشکل نه دي چې تا د امیتوبه قاري وګرځوي، وروسته د هغه په فعلیت او وقوع باندې متنبّه کوي.

اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ﴿۳﴾

ولوله (ای محمده ! قرآن) حال دا چې رب ستا لوی کریم دی (پر ټولو کریمانو)

تفسیر: یعنې په هغه شان سره چې ستاسې تربیت شوی دی، له هغه څخه ستاسې کامل استعداد او پوره لیاقت ښکاره دی، کله چې دلته په استعداد کې څه قصور نشته، او الله د لوی فضل خاوند دی، بلکه هغه د ګردو کریمانو څخه لوی کریم دی، بیا به نو د حق د ښوونې په وصول کې څه مانع وي؟ او خامخا همداسې یې کوي.

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾

هغه (رب پالونکی) چې ښوولی یې دی (خط انسان ته) په قلم سره.

عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

ښوونه یې کړې ده انسان ته د هغو شیانو چې دی پرې نه پوهېده (پخوا له ښودلو).

تفسیر: یعنې دا انسان وړوکي چې له مور څخه پیدا کېږي په هیڅ شي نه پوهېږي، بیا نو هغه ورو ورو څوک پوهوي، هغه قدیر رب چې له جاهل انسان څخه عالم جوړوي؛ خپل یو امي بنده به نه یوازې کامل عالم کړي، بلکه د ګردو عالمانو سردار یې ګرځوي.

كَلَّا إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَىٰ ﴿٦﴾ أَن رَّآهُ اسْتَغْنَىٰ ﴿٧﴾

رښتیا ده دا خبره، بېشکه انسان خامخا سرکشي کوي. د دې لامله چې ویني ګڼې خپل ځان بې پروا (په مال سره).

تفسیر: یعنې د بني آدم اصل خو دومره دی چې له ترلې وینې څخه جوړ دی، چې په اول کې محض جاهل وي، وروسته الله تعالی ورته پوهه ورکړي، مګر دی پخپل اصلي حقیقت باندې هیڅ نه پوهېږي، د دنیا په مال او دولت باندې مغرورېږي، او د الله تعالی له احکامو څخې سر غړوي، او داسې یې ګڼي چې زه د هیچا پروا نه لرم.

إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ ﴿٨﴾

بېشکه رب ستا ته (ای انسانه) بېرته ورتلل دي.

تفسیر: یعنې په اول کې هم هغه الله تعالی ای انسانه ته یې پیدا کړی یې، او آخر ته هم د همغه په لوري په آخرت کې ستا ورتګ دی، او هلته به د دغو طاغیانو منکرانو تکبّر او لویي او د ځان هېرولو حقیقت ښکارېږي.

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ ﴿١٠﴾

آیا وینې ته هغه (ابو جهل) چې منع کوي بنده (محمد) کله چې لمونځ کوي.

تفسیر: یعنې دا تمرّد او سر غړول وګوره چې دی پخپله هم د خپل پروردګار په دربار کې سر نه ښکته کوي، او د عبادت توفیق یې ور په برخه نه دی، نو که بل بنده الله تعالی ته سجده ږدي؛ هغه ته هم کتی نه شي، په دې آیتونو کې لعین ابو جهل ته اشاره ده، ځکه چې هغه به کله رسول الله صلی الله علیه وسلم په لمانځه کې ولید؛ نو خپله خوله به یې شلوله، او تخویف او تهدید به یې کاوه، او زیار به یې کوو چې هغوی ته په هر ډول چې وي څه نه څه ضرر ورسوي.

أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ﴿۱۱﴾ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰٓ ﴿۱۲﴾ أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰٓ ﴿۱۳﴾

آیا وینې ته که چېرې وی (دا بنده) په لارې سمې صافې باندې. یا امر حکم کوي خلقو ته په تقوی سره. آیا وینې ته که (دا منع کوونکی) تکذیب (د رسول الله) کوي او مخ ګرځوي له ایمانه (نو جزاء به مومي سم له خپل حال او اعمال سره).

أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ﴿۱۴﴾

آیا نه پوهیږي دغه (منکر کافر) په دې چې بېشکه الله ويني (اعمال د ده نو جزاء به پرې ورکړي؟).

تفسیر: یعنې د هغه رټلي ملعون هغه شرارتونه او د دې ښه بنده دا خشوع او خضوع دواړه پاك الله ويني.

كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًۢا بِٱلنَّاصِيَةِ ﴿۱۵﴾

داسې نه ده وړ (لایق)، قسم دی که نه شو منع دی (له بد عمله)؛ نو خامخا به یې سخت راکاږو په وېښتو د وچولي (تندي) سره.

تفسیر: یعنې پرېږده ! هغه منکر کافر په دغو ګردو خبرو باندې ښه پوهیږي، خو بیا له خپل شرارت څخه لاس نه اخلي، ښه اوس ښه غوږ وباسه ! که دوی له خپلو شرارتونو څنې لاس وانه خیست؛ نو مونږ به هم هغوی لکه د څاروو او ذلیل بندیانو غوندې د وچولي (تندي) له وېښتو او څڼو څخه نیولي د دوزخ په لوري يې راکاږو.

نَاصِيَةٍ كَـٰذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿۱۶﴾

په داسې وچولي (تندي) سره چې دروغجن خطا کار دی(خاوند یې).

تفسیر: یعنې د هر چا په سر باندې چې دا څښې وي؛ نو د هغه سر به له دروغو او ګناهونو څنې ډك وي، ګواکې د هغوی ګناهونو او دروغو به د هغوی د سر په وېښتو کې سرایت کړی وي.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۥ ﴿۱۷﴾ سَنَدْعُ ٱلزَّبَانِيَةَ ﴿۱۸﴾

پس راودې بولي اهل د مجلس خپل. ژر ده چې مونږ به هم راوبولو ملائکې سختې د عذاب.

تفسیر: یو ځلې ابو جهل ولید چې رسول الله صلی الله علیه وسلم لمانځه ته روان دی، نو په مخ کې يې ورته ودرېد، او غوښت يې چې دوی له لمانځه څخه ستون کړي، دوی په سختی سره ورسره خبرې وکړې، نو هغه وويل: «ته خبر نه يې چې په مکې کې څما جرګه لویه ده»، نو دلته داسې فرمایلي شوي دي: «چې اوس هغه د خپلې جرګې ملګري دې وغواړي، چې مونږ د هغوی د هېداد او سزا ورکولو ته د عذاب ملائکې راغواړو، ولیده شي چې څوك بریالي کیږي»، لکه چې څو ورځې وروسته د «بدر» په ډګر کې يې ولید، چې د اسلام مجاهدینو به په څه ډول هغه راکشاوو، د «بدر» په «قلیب» او کوهي کې يې وغورځاوه، دا وو د هغه عارضي کشول، خو اصلي راکشول به يې د آخرت په میدان کې وي، چې د دوزخ پرښتې به هغه په ډېر ذلّت سره راکشوي، او په جهنّم کې به يې غورځوي.

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِب ﴿١٩﴾

نه ده داسې لکه چې وايي، مه وړه فرمان د ده (خبره يې مه منه)، او سجده لمونځ کوه، او نژدې شه (الله ته په طاعت سره).

تفسير: يعنې تاسې د هغوى پروا هيڅ ونه کړئ !، او د هغوى خبرو ته غوږ مه ږدئ !، چېرې مو چې زړه شي؛ په ډېره خوښې سره د الله تعالى عبادت کوئ !، او هر کله د هغه لوى دربار ته په سجده سر ږدئ ! او د هغه پاك الله ذات قرب او لا نژدېوالى ځان ته ګټئ !، په حديث کې دي: «بنده له ګردو حالتونو څخه په سجده کې زيات خپل الله تعالى نه نژدې کيږي».

تمت سورة العلق بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ القَدْرِ

«د (القدر) سورت مکي دی، (۵) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۷) او په نزول کې (۲۵) سورت دی، وروسته د «عبس» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِنَّآ أَنزَلْنٰهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾

بېشکه مونږ نازل کړی مو دی دغه (ټول قرآن) په شپه د قدر کې.

تفسیر: یعنې قرآنکریم له لوح محفوظ څخه د دنیا پر اسمان د قدر په شپه کې نازل کړ شو، او ښایي په همدغې شپې کې د دنیا له اسمان څخه په محمد صلی الله علیه وسلم باندې یې هم نزول شروع شوی وي، په دې موضوع څه مضمون د (دُخان) په سورت کې لیکلی شوی دی، هلته دې ولوست شي.

وَمَآ أَدْرٰكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾

او څه شي پوه کړی یې ته (ای محمده !) چې څه ده شپه د قدر (د عزّت او شرافت له پلوه؟). شپه د قدر خیر غوره ده له زرو میاشتو څخه.

تفسیر: یعنې په دې شپې کې نیکي کول داسې دي لکه چې تر زرو میاشتو پورې سړي نیکي کړې وي، بلکه زیات له دې څخه هم.

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم

نازلیږي ملائکې او روح په دغه شپه کې په اذن حکم د رب د هغوی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په حکم روح القدس جبریل علیه السلام د ډېرو پرښتو په هجوم کې رانازلیږي، ځکه چې پرښتې د رحمتونو او برکتونو په وخت کې نازلیږي، ممکن دي له «روح» څخه برسېره پر ملائکو کوم بل مخلوق مراد وي، په هر حال په دې بختورې شپې کې د باطني ژوندون او روحاني خیر او برکت یو خاص نزول دی.

مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلٰمٌ

لپاره د هر کار (ټاکلي «مقرر» شوي په دغه راتلونکي کال کې). امان سلامتیا ده (له هر آفته).

تفسیر: یعنې د عالم د نظام په نسبت کوم کارونه چې په دې کال کې مقدّر وي؛ د هغو د نفاذ د تعیین لپاره پرښتې راځي، لکه چې د (دُخان) په سورت کې ولیکل شو، یا له ﴿مِّن كُلِّ أَمْرٍ﴾ څخه به د خیر امر مراد وي، یعنې له اسمان څخه هر راز د خیر امور له ځان سره اخلي، او د ځمکې په لوري راښکته کیږي، والله أعلم.

﴿سَلٰمٌ﴾: «امان سلامتیا ده له هر آفته، یا نه ده دغه شپه مګر خو سلامتیا ده له آفاتو او بلیّاتو نه»، یعنې هغه شپه د امن، هوسایی، ډاډېنې (تسکین) او د زړه د خوښۍ شپه ده، په دغې شپې کې د الله جل جلاله خاص بندګان په یوه عجیب او غریب طمأنیت او لذّت او حلاوت سره پخپلو عباداتو کې مصروف او مشغولیږي.

﴿هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝﴾

دغه شپه ده تر وخته د ختلو د سبا پورې (د سلامتیا، فضیلت، برکت، کرامت).

تفسیر: یعنې له ماښامه تر سحر پورې په ټوله شپه کې همدا سلسله جاري ده، نو ځکه دا شپه له سره تر پایه پورې مبارکه او بختوره ده.

تنبیه: له قرآن مجید څخه راڅرګندیږي (راښکاره کیږي) چې هغه شپه په رمضان شریف کې ده، ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْ أُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ﴾ او حدیث راښکاروي چې دا شپه د رمضان په وروستني عشره کې ده، په تېره بیا د دې عشرې په طاقو شپو کې د قدر شپې لټول په کار دي، بیا د طاق په شپو کې د اویشتم (۲۷) په شپې باندې زیات ګمان کاوه شي والله أعلم، ولې زیاتو عالمانو داسې تصریح کړې ده چې د قدر شپه د تل لپاره په یوه عشره او په یوه نېټه کې نشي ټاکلی، امکان لري چې په یو رمضان کې یوه شپه او په بل رمضان کې بله کوه شپه وي.

تمّت سورة القدر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الْبَيِّنَةِ

«د (البينة) سورت مدني دی (۸) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۸) په نزول کې (۱۰۰) سورت دی، وروسته د (الطلاق) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

لَمْ يَكُنِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَالْمُشْرِكِيْنَ مُنْفَكِّيْنَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝۱

نه وو هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل د کتابو او له مشرکانو جلا کېدونکي له خپل دين نه تر هغه پورې چې راغلی دوی ته حجّت روښانه.

تفسير: يعني کافران د اهل کتابو او مشرکينو د خپل دين پرېښودونکي نه وو تر دې چې ښکاره او روښانه دلائل ورته راغلل، چې هغه د الله تعالی رسول دی، چې د دين احکام يې ورته ښودل، لکه چې وروسته يې وضاحت فرمايي:

رَسُوْلٌ مِّنَ اللّٰهِ يَتْلُوْا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ۝۲

چې رسول دی له طرفه د الله لولي دغه (رسول الله پر دوی) صحيفې پاکې کړی شوې (له باطله).

تفسير: د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم له بعثت څخه وړاندې د ټولو اديانو تابعين خراب او هر يو پخپلو غلطيو باندې مغرور وو، او په دې وخت کې دا پکار وو چې کوم حکيم، ولي، لوی عادل باچا يا کوم لوی سړی دوی وپوهوي، او په سمه لاره يې راولي، او دا کار ممکن نه وو، تر دې چې داسې يو عظيم القدر پيغمبر رانشي چې له هغه سره د پاک الله مقدّس کتاب او لوی مدد وي، چې د څو کلونو په منځ کې ټول ملک د اسلام په نور ډک کړي، او پخپل زبردست تعليم او لوی همّت او عزيمت سره د ګردې دنيا مخ د وحدانيت او حقّانيت په لوري وګرځوي، لکه چې هغه د الله تعالی رسول او استاځی د پاک الله د کتاب په لوستلو راغی چې په پاکو پاڼو کې يې ليکلی شوی دی.

فِيْهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ۝۳

په هغوی کې ليکلی شوي دي سم احکام (مضبوط کتابونه چې په کې نشته هيڅ خطايي).

تفسير: د قرآنکريم هر سورت ګواکې يو مستقل کتاب دی، يا دا مطلب چې هغه عُمده کتابونه چې پخوا له دې نه راغلي دي، د هغوی ضروري مطالب په دې کتاب کې شته، يا به له ﴿كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴾ څخه مراد نور علوم او مضامين وي، يعني د هغو علومو مضامين پوره دُرست صحيح او ډېر مضبوط او معتدل دي.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝۴

او نه وو سره مختلف شوي هغه کسان چې ورکړی شوی وو دوی ته کتاب مګر وروسته له هغه چې راغلی دوی ته حجّت روښانه (چې محمد دی يا قرآن).

تفسیر: یعنې په دې رسول او په دې کتاب کې هیڅ ځای د شك او شبهې نشته، خو سره له هغه اهل د کتاب عمداً عناد، ضد او مخالفت ورسره کوي نه د شك او شبهې له پلوه، دوی دوه ډلې شوي دي، یو هغه چې پخپل ضد او انکار کې ټینګ ولاړ دي، او بل هغه چې د حق او انصاف له لوري یې په اسلام باندې یقین او ایمان راوړی دی، ښه خو به دا وه چې په هغه پیغمبر آخر الزمان باندې چې دوی د هغو په انتظار کې وو؛ ګرد سره ایمان راوړی وو، او خپل ګرد اختلافات او شخړې به یې له منځه ایستلې، او ګرد به سره په یوه لاره کې رهي کېدل، مګر هغوی د خپلو عنادو او بدبختیو په سبب د وحدت او اجتماع په ځای په مخالفت او شقاق او نفاق کې سره اخته شول، کله چې اهل د کتاب داسې دي؛ د ناپوهانو مشرکانو احوال به څه وي؟.

وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ

حال دا چې امر حکم نه وو ورکړی شوی دوی ته په تورات او انجیل کې مګر ورکړی شوی وو چې عبادت وکړي دوی د الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي الله لره دین له شرکه او نفاقه په داسې حال کې چې راګرځېدونکي وي له باطله حق ته.

تفسیر: یعنې له هر راز باطلو او دروغو څخه جلا شوي خالص د واحد الله تعالی بندګي وکړي !، او د حنیف ابراهیم علیه السلام په شان له هر چا او هرې خوا څخه علاقه شکولې د همغه یوه مالك الملك بندګان شي !، او د تشریع او د تکوین هیڅ یوه شُعبه او ځانګه او نور شیان مستقل او خپلواك (اختیارمند) ونه ګڼي.

وَيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلْقَيِّمَةِ ۝٥

او (بل دوی مأمور دي په دې چې) قائموي سم اداء کوي (سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات، او دا (مأمور به شیان) دین دی محکم (مستقیم چې هیڅ کوږوالی په کې نشته).

تفسیر: یعنې دا شیان په هر دین کې غوره او منلي شوي دي، چې د هغو شیانو تفصیل همدغه پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم هم راکوي، بیا نو الله تعالی ته دغه خبره ښه معلومه ده چې له داسې صافې ښوونې او تعلیم څخه ولې دوی ګرځي؟ او ترې وحشت کوي؟.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ وَٱلْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل د کتابو او مشرکان؛ وي به په اور د دوزخ کې (په قیامت کې) چې تل به وي دوی په هغه (جهنّم) کې.

تفسیر: یعنې د پوهې او د علم دعوی کوونکي که اهل الکتاب وي یا جاهل مشرکان کله چې د حقانیت او وحدت څخه مخ واړوي او انکار ترې وکړي؛ د هغو ګردو پای او انجام همغه دوزخ دی، چې هیڅ کله به له هغه نه خلاصیږي.

أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ ٱلْبَرِيَّةِ ۝٦

دغه کسان هم دوی دي ډېر بد د خلقو.

تفسیر: یعنې له حیواناتو څخه ډېر خوار ذلیل او خراب دي، لکه چې د «فرقان» په سورت کې داسې یو آیت لولو: ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَٱلْأَنْعَـٰمِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۝

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه په دنیا کې)؛ دغه کسان همدوی دي ډېر ښه د خلقو.

تفسير: يعنې هغه کسان چې په ټولو رسولانو او کتابو باندې يقين کوي، او په ښو کارونو کې لګيا دي؛ نو دوی ښه خلق دي.

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

جزاء عوض د دوی په نزد د رب د دوی جنّتونه د ابدي هستوګنې دي، چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو (د اوبو د شودو د شاتو او د پاکو شرابو) ويالې، تل به وي دوی په هغو (جنّتونو) کې همېشه (تر ابده)، راضي به وي الله له دغو (مؤمنانو څخه په طاعت سره).

تفسير: يعنې د جنّت د باغونو او ويالو څخه برسېره د مولی رضا هم د دوی په برخه کيږي، چې د خوښۍ اصلي روح همدا دی.

وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ۝

او راضي به وي دوی له هغه (الله څخه په ثواب)، دا (درجه) هغه چا لره ده چې ويريدلی دی له ربه خپله.

تفسير: يعنې دا لوړ مقام هر چا ته په لاس نه ورځي، او دا يواځې د هغو بندګانو برخه ده چې د خپل پروردګار له عذابه ويريږي، او هغې شيانو ته هيڅ نه ورنږدې کيږي چې په هغو کې د الله تعالی د عصيان او نافرمانۍ تصوّر کيدی شي.

تمّت سورة البينة بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُوْرَةُ الزِّلْزَالِ

«د (الزّلزال) سورت مدني دی، (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۹) په نزول کې (۹۳) سورت دی، وروسته د «النساء» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ①

کله چې وخوځوله شي ځمکه په خوځېدلو سختو خپلو سره.

تفسیر: یعني الله تعالی به ګرده ځمکه په سختو او خورا ویروونکیو زلزلو او رېږدېدلو سره وخوځوي، چې د هغې له اغېزې او اثر څخه به هیڅ مانۍ او عمارت او هیڅ یو غر یا ونه او نور شیان پر ځمکه باندې روغ نه پاتې کیږي، او ګرد هسک (اوچت) او ټیټ به سره برابریږي، تر څو د حشر میدان صاف او پاک او یو برابر وګرځي، او دا ګردې پېښې به په قیامت د دویمې نفخې د پو کولو په وخت کې پیښیږي.

وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ②

او د باندې راوباسي ځمکه درانه شیان له خپله منځه.

تفسیر: یعني په دې وخت کې ځمکه هر هغه شی چې د دې په منځ کې وي لکه مړي، سره او سپین زر، لاجور، پیروزه، غمي او نور ګرد د باندې غورځوي، خو د دې مالونو او قیمت دارو شیانو اخیستونکي به څوک نه وي، ګرد خلق به ګوري چې په دغه ورځ کې هغه ګران شیان چې تل به په هغو باندې جنګونه کېدل؛ څومره بېقدره او بېکاره لویدلي دي.

وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ③

او وبه وایي انسان چې: څه شوي دي دغه (ځمکې) لره (چې د باندې راوباسي مدفون خپل).

تفسیر: یعني بني آدمان وروسته د ژوندي کېدلو او زلزلې د آثارو له لیدلو څخه یا د هغو ارواحو د زلزلې په ترځ کې حیران پاتې شوي په حیرت سره به وایي: «پر دې ځمکې باندې څه وشو؟ چې په دومره زور سره خوځیږي؟ او هر شی له خپلې ګېډې څخه د باندې غورځوي؟».

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ④ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ⑤

په دغې ورځې کې وبه وایي بیانوي به ځمکه خبرې خپلې (خلقو ته که د خیر وي که د شر). په سبب د دې چې رب ستا وحي امر حکم کړی دی دې ته (په ویلو بیانولو سره).

تفسیر: یعني بني آدم چې څه ښه او بد کارونه د هغې ځمکې په سر باندې کړي وو؛ هغه ګرد (ټول) به ښکاره وي، لکه چې وایي به: هغه سړي په ما باندې لمونځ کړی وو، هغه غلا کړې وه، هغه ناحق وینه توی کړې وه، او داسې نورې خبرې.

يَوۡمَئِذٖ يَصۡدُرُ ٱلنَّاسُ أَشۡتَاتٗا

په دغې ورځې کې به وګرځي خلك ټولي ټولي (له موقف يا له قبورو نه په مختلفو اشکالو سره).

تفسير: يعني په هغې ورځې کې به خلق له خپلو قبرونو څخه راوتلي د محشر په ډګر کې په راز راز ډلې جوړې کړې حاضريږي، يوه ډله به د شرابيانو وي، بله ډله به د زناكارانو وي، همداسې د ظالمانو او غلو، على هذا القياس د نورو، يا دا مطلب چې خلق له حساب څخه خلاصيږي، او د بېرته ګرځېدلو په وخت کې څه ډلې به يې جنّتيانې او څه به دوزخيانې وي، چې هره يوه به پخپل لوري رهي کيږي.

لِّيُرَوۡاْ أَعۡمَٰلَهُمۡ ٦

لپاره د دې چې وښودله شي هغوی ته (جزاء د) عملونو د دوی.

تفسير: يعني د حشر په ميدان کې به د هغوی عملونه وروښولی شي، تر څو بدانو ته يو راز رسوايي او نېکانو ته يو راز سرفرازي حاصله شي، ممکن دي چې د عملونو له ورښوولو څخه د ثمراتو او نتائجو ورښوول مراد وي.

فَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٍ خَيۡرٗا يَرَهُۥ ٧ وَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ شَرّٗا يَرَهُۥ ٨

پس هغه څوك چې عمل کوي په اندازه د يوې ذرې د خير نيکی؛ نو وبه ويني (جزاء د هغه). او هر هغه څوك چې عمل کوي په اندازه د يوې ذرې د شر بدی؛ نو وبـه ويني (سزا د هغه).

تفسير: يعني هر يوه ته د هغه د عمل ذره ذره ښه وي که بد؛ د هغه په مخ کې اېښوول کيږي، او حق تعالی به هر هغه معامله چې د هر عمل په نسبت اجراء کوي، هغه به هم د هغوی له سترګو څخه تېروي.

تمّت سورة الزلزال بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ العَادِيَاتِ

«د (العاديات) سورت مكّي دی، (۱۱) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۰) په نزول کې (۱۴) سورت دی، وروسته د (العصر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالْعٰدِيٰتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُوْرِيٰتِ قَدْحًا ﴿٢﴾

قسم دی په اسونو ځغليدونکيو چې اواز ايستونکي دي له سينو ځخه اواز پورته کول له ګېډو.
پس قسم دی په اسونو ايستونکيو د اور او رايستل په وهلو د سمانو تيږو (ګټو) لره.

تفسير: يعني په هغې تيږو يا تيږې لرونکې ځمکې باندې چې خپلې سوی (سمان او نوکان) وهي، او اور پورته کوي.

فَالْمُغِيْرٰتِ صُبْحًا ﴿٣﴾

پس قسم دی په حمله کوونکيو باندې په وخت د صبا کې.

تفسير: په عربو کې عادت وو چې په صباوون کې به يې په لوټولو باندې لاس پورې کاوه، تر څو د دوی د شپې له ورتګه دښمن خبر نشي، او سحر ناڅاپه داړه واچوي، او دا به يې خپل ځلميتوب او مېړانه ګڼله چې په شپې کې په چا ور ونه لوېږي.

فَاَثَرْنَ بِهٖ نَقْعًا ﴿٤﴾

پس پورته کوي دغه (اسونه) په سمانو خپلو سره (په وخت د ځغلېدو کې) ګرد (په شاوخوا د دښمن).

تفسير: يعني په داسې قوّت او ګړنديتوب او چالاکی سره ځغلېدونکي اسونه چې د ګهيځ په وخت کې کله چې د شپې د سړو او شبنم د رطوبت لامله تولې دوړې او غبار ناست وي، خو بيا هم د دې اسونو له سوو څخه ګرد او دوړې پورته شي.

فَوَسَطْنَ بِهٖ جَمْعًا ﴿٥﴾

پس ننوځي دغه (اسونه) هغه وخت په منځ د ټولي (د دښمنانو د دين کې).

تفسير: يعني په دې وخت کې بې له وېرې او خطر د دښمن په فوج کې ننوځي.

او ځواب د دغو پاس قسمونو دا دی:

اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ ﴿٦﴾

چې بېشکه (کافر) انسان له ربه خپله خامخا منکر ناشکره (د نعمتونو) دی.

تفسير: يعنې انسان د الله تعالی د نعمتونو شکر نه وباسي، او د الله تعالی له خوا د ورکړو نعمتونو نه انکار کوي، ځني سلفو ويلي دي چې: «کنود» هغه دی چې مصيبتونه شماري، او د الله تعالی نعمتونه هېروي.

وَإِنَّهُۥ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۝

او بېشکه دا (انسان) پخپلې دغې ناشکرۍ خامخا شاهد کتونکی ګواه دی (يا هغه انسان هغه کار پخپل مخکښې ګوري).

تفسير: ډېرو مفسّرينو د دې جملې مطلب داسې اخيستی دی: انسان پخپلې ناشکرۍ باندې د حال په ژبه ګواه دی، دی دې لږ شانې د خپل زړه په غږ باندې هم غوږ کېږدي ! او وادې وري ! او متوجه دې شي ! چې زړه يې ورته څه وايي؟ دا وايي چې: آيا سره د دومره لورينې او بښګلوۍ (بخشش) ته ناشکر يې، ځينې أسلاف د﴿وَإِنَّهُۥ﴾ ضمير د رب په لوري اړوي، يعنې د ده رب د هغه ناشکرۍ او کفران ته ګوري.

وَإِنَّهُۥ لِحُبِّ ٱلْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۝

او بېشکه دا (انسان) په مينه محبّت د مال کې خامخا زيات قوي ډېر سخت دی.

تفسير: يعنې حرص، طمع، بخل امساك او نورو رذائلو هغه ړوند ګرځولی دی، د دنيا د زرو او مال په مينه کې دومره ډوب شوی دی چې خپل حقيقي منعم يې هېر کړی دی، او نه پوهيږي چې وروسته له دې نه به يې څه حال کيږي؟.

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِى ٱلْقُبُورِ ۝ وَحُصِّلَ مَا فِى ٱلصُّدُورِ ۝

آيا پس نه پوهيږي (دا انسان) کله چې را پورته شي راووځي هغه چې په قبورو کې دي (مړي).
او محقق راښکاره کړی شي هغه (عقائد او ارادې) چې په سينو د دوی کې دي.

تفسير: يعنې هغه وخت هم راتلونکی دی چې مړي به له خپلو هديرو ځني ژوندي ايستل کيږي، او هغه خبرې چې په زړونو کې پټې دي؛ ګردې څرګنديږي، نو هلته به کتل کيږي چې له دې مال څخه څه ګټې اخيستی شي؟ او دا نا لايق او کافر به څنګه ځانونه ژغوري، که دا بې حيا په دې خبره باندې پوهېدی؛ نو هيڅ کله به د مال په مينه کې دومره نه ډوبېدل، او داسې حرکتونه به يې نه کول.

إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌۢ ۝

بېشکه رب د دوی په دوی باندې په دغې ورځې کې خامخا ښه پوه خبردار دی (نو موافقه جزاء به پرې ورکړي).

تفسير: يعنې که څه هم د الله علم هر وخت د بندګانو پر پټه او ښکاره باندې محيط دی، خو پرله پسې د ده علم او پوهه پر بندګانو ظاهريږي، او هيڅا ته ځای د دې خبرې نه پاتې کيږي چې له هغې څخه انکار وکړي.

تمّت سورة العاديات بفضل الله تعالی ومنّه وكرمه.

سُورَةُ القَارِعَةِ

«د (القارعة) سورت مكي دى، (۱۱) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰۱) په نزول كې (۳۰) سورت دى، وروسته د (قريش) له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

اَلْقَارِعَةُ ﴿۱﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿۲﴾ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿۳﴾

(هغه) ټكوونكې (د زړونو، ورځ د قيامت). څه ده هغه ټكوونكې (د زړونو؟، قيامت). او څه شي پوه كړى يې ته چې څه ده هغه ټكوونكې (د زړونو، قيامت).

تفسير: له (القارعة) څخه مراد قيامت دى، چې زړونه به له وېرې او فزع څخه سخت ټكانونه په كې خوري، او غوږونو ته د ډېرو سختو غږونو له اورېدلو څخه ربړ پيښيږي، مطلب دا دى چې د قيامت د حادثې د دې ويروونكې منظرې او نندارې څه بيان وكړ شي، يوازې د هغو د ځينو آثارو او نښو څه خبرې لاندې ويلى كيږي چې له هغو څخه د هغې د شدّت او د سختۍ اندازه لګولى شئ.

يَوْمَ يَكُوْنُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوْثِ ﴿۴﴾

(ټكوي به زړونه) په هغه ورځ كې چې ګرځي خلق لكه واړه پتنګان خواره كړى شوي (يو په بل ختونكي).

تفسير: يعني هر يو به په يوه لوري په بې تابۍ او وارخطايۍ سره منډې وهي او ځغلي، ګواكې دا تشبيه له وړو پتنګانو سره د ضعف، كثرت، حركت، بې انتظامۍ او بې تابۍ له پلوه وركړى شوې ده.

وَتَكُوْنُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوْشِ ﴿۵﴾

او وبه ګرځي غرونه (له هيبته په دغې ورځې كې) لكه وړۍ رنګينې شيندلى شوې (د ندّاف په لينده).

تفسير: يعني لكه چې ندّاف او ډانډس پخپل ډينډت او لينده سره پنبه يا وړۍ وهي او پړسوي يې، او له هغو څخه د حجم په لحاظ يو لوى شى جوړوي، او بيا په يو يو كولو او لړ ښورولو سره هغه الوځي، او يوه خوا بل خوا يې رغړوي، همداسې به د قيامت په ورځ كې غرونه هم الوځي، او سره متفرق كيږي به، او په رنګ وركړيو شويو وړيو سره به يې ځكه تشبيه وركړى شوې وي؛ چې هغه ډېرې كمزورې او سپكې دي.

فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِيْنُهٗ ﴿۶﴾ فَهُوَ فِيْ عِيْشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿۷﴾

پس هر چې هغه څوك چې دروند شي (په دغې ورځې كې) وزن (د عملونو، يا اعمال) د ده؛ نو هغه به وي په ښه ژوندون چې راضي به وي (په جنّت كې).

تفسیر: یعنې د هر چا عمل چې دروند وي؛ هغه به په هغې ورځې کې په زړه پورې خوښي او هوسايي او آرامی کې وي، که کوم عمل په ليدلو کې ډېر لوی عمل ښکاري؛ خو په منځ کې يې د ايمان اغېزه (اثر)، د اسلام اثر، د اخلاص روح نه وي؛ نو هغه عمل د الله تعالی په دربار کې څه وزن او دروندوالی نه لري، لکه چې د (کهف) د سورت په (۱۲) رکوع کې (۱۰۵) آيت ځمونږ دغه تفسير کې داسې راغلي دي: ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝٨ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۝٩ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ۝١٠ نَارٌ حَامِيَةٌ ۝١١

او هر چې هغه څوک چې سپک شي وزن (د عملونو يا اعمال) د ده؛ نو ځای د اوسېدلو د ده به هاويه وي. او څه شي پوه کړې ته چه څه ده دغه (هاويه). اور دی خورا تود (چې منکران په کې پرمخي غورځولی کيږي).

تفسیر: یعنې هغه عذاب چې په دغې طبقې کې شته د ځينو سړيو په فکر کې نشي راتلی، نو بس دومره وپوهېږئ چې يو اور دی ډېر تود چې سره خوټيږي، او داسې سوځوونکی دی چې د هغه په مقابل کې بل اور ته تود نه وايه شي، الله مو دې له دې اوره او له نورو ربړو ځخه پخپل فضل او مهرباني سره وساتي !.

تمّت سورة القارعة بفضل الله تعالی ومنّه وكرمه.

سُورَةُ التَّكَاثُرِ

«د (التکاثر) سورت مکي دی، (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۲) په نزول کې (۱۶) سورت دی، وروسته د (الکوثر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلْهٰىكُمُ التَّكَاثُرُ ۝١ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۝٢

مشغول کړي یئ تاسې (له عبادته) فخر کولو (یو له بله په ډېروالي د مال، اولاد او قام). تر هغه پورې چې ورشئ هدیرو ته (مړه شئ، خښ شئ).

تفسیر: یعنې د مال او د اولاد د کثرت او د دنیا د مال او د شتو حرص سړی په غفلت کې اچوي، نه د الله تعالی د لورینې فکر ورته پرېږدي چې راشي، نه د آخرت په خیال کې لوېږي، پس شپه او ورځ په همدې فکر کې لګيدلی وي، په هر ډول چې کېږي ښايي څما مال او شته را زيات شي، او کور کهول مې له ګردو کورنيو او کهولو څخه ښه او لوړ وي، لا دا د غفلت پرده له مخه يې نه وي لرې شوې چې مرګ ورته راورسيږي، کله چې په قبر کې کېښنود شي؛ نو هلته ورښکاريږي چې په سخت غفلت او هېره کې لوېدلی وو، او هغه شيان چې د څه مودې له پلوه د ده په سترګو کې ښه ښکاريده؛ وروسته له مرګه هغه ګرد هيڅ بلکه د ده د ځان نقصان ثابت شو.

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۝٣ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۝٤

نه ده داسې وړ (لايق)، ژر ده چې پوه به شئ تاسې (پخپلې خطايې باندې). بيا بيخي داسې نه ده وړ (لايق)، ژر ده چې پوه به شئ تاسې (پخپلې خطايې باندې).

تفسير: يعنې وګورئ! په څو څو ځلې په تأکيد تاسې ته ويل کيږي چې ستاسې دا خيال صحيح نه دی چې: «د مال او اولاد او نورو شتو ډېروالی په کار راتلونکی شی دی»، عنقريب تاسې به يې معلوم کړئ چې دا زائل او فاني څيزونه هيڅکله د فخر او مباهلت لايق نه وو، بيا وپوهېږئ چې آخرت داسې يو شی نه دی چې له هغه څخه انکار يا غفلت وکړی شي، په مخ کې به تاسې ته دا درښکاره شي چې اصلي ژوندون عيش او هوسايي په آخرت کې ده، او د دنيا ژوندون د هغې په مقابل کې پرته له يوه خوب او خيال څخې بل شی نه دی.

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُوْنَ عِلْمَ الْيَقِيْنِ ۝٥

نه ده داسې، که تاسې پوهيدلئ (په خرابۍ د عاقبت د تکاثر او تفاخر) په علم اليقين سره (نو داسې به مو نه کول).

تفسير: ستاسې دا خيال هر ګز صحيح نه دی، که تاسې په يقيني ډول او د صحيحو دلائلو په وسيله په دې خبرې پوهېدئ چې د آخرت په مقابل کې د دنيا شيان هيڅ دي؛ نو هيڅکله به مو غفلت نه کاوه.

لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝

قسم دی چې خامخا وبه وینئ تاسې هرومرو دوزخ. بیا به خامخا ووینئ تاسې هرومرو هغه (دوزخ) په سترګو د یقین سره.

تفسیر: یعنې د غفلت او د انکار نتیجه دوزخ دی، او تاسې ضرور د هغه لیدونکې یئ، ړومبی د هغه څه اثر به «برزخ» کې په نظر درشي، بیا به یې په آخرت کې په پوره ډول ووینئ، او عین الیقین به مو حاصلیږي.

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝

بیا به خامخا پوښتنې وشي له تاسې څخه هرومرو په دغې ورځې کې له نعمتونو هوساینو نه (چې درکړې یې وو تاسې ته په دنیا کې).

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به وپوښتلی شئ چې: «اوس راوښیئ د دنیا د نعمتونو او د عیش او د هوسایی حقیقت څرنګه وو؟ یا هلته پوښتل کیږي: هغه ظاهري، باطني، آفاقي، انفسي، جسماني، روحاني نعمتونه چې ما تاسې ته په دنیا کې عطاء کړي وو؛ تاسې د هغه شکر او حق په څه ډول اداء کړی دی؟ او د خپل حقیقي منعم په خوښولو کې مو تر کوم ځای پورې سعي او زیار ایستلی دی».

تمّت سورة التّکاثر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوْرَةُ الْعَصْرِ

«د (العصر) سورت مکّي دی، (۳) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۳) په نزول کې (۱۳) سورت دی، وروسته د (الانشراح) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالْعَصْرِ ﴿۱﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿۲﴾

قسم دی په عصر. چې بېشکه انسان خامخا په زيان کې دی (په صرف کولو د عمر سره په فاني مطالبو کې).

تفسير: عصر زمانې ته وايي، يعنې قسم په زمانې باندې چې د انسان عمر هم په کې داخل دی، چې دا عمر د سعاداتو او کمالاتو د ګټلو لپاره يوه لويه پنګه ده، او په کې عجائب او غرائب دي په اقسامو سره، قسم دی د مازديګر په وخت باندې چې د دنيوي کارونو او وظيفو له پلوه يو ځان ته اهميت او مشغوليت لري، او د لمانځه اداء يې سخته ده، ځکه چې خلق مشغول وي په دنيوي کارونو خپلو کې، او د ديانت له سببه د خورا لوی فضيلت وخت دی، تر دې چې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «د هر چا نه چې د (عصر) لمونځ فوت شي؛ لکه چې د هغه ګرد کور او د ژوندون شيان لوټ شوي وي»، يا قسم دی ځما په پاکه زمانه د پيغمبر صلی الله عليه وسلم باندې چې په هغې کې د عظمی رسالت او کبری خلافت رڼا او نور ډېر ښه ځليږي، او بهتر او غوره ده له نورو زمانو څخه، او د «والعصر» د قسم ځواب دغه دی چې:

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴾ «بېشکه انسان خامخا په زيان کې دی»، له دې څخه به زيات زيان څه وي چې د واورې خرڅوونکي غوندې د هغه د تجارت رأس المال چې د هغه عزيز عمر دی؛ شيبه په شيبه (لحظه په لحظه) لږيږي، که دی په دې ژر ورتګ کې هيڅ يو داسې کار ونه کړي چې هغه يواځې د دې تللي عمر پنګه (سرمايه) وبللی شي، يا يې په درد وخوري، بلکه يو ابدي او غير فاني متاع او د تل لپاره د کار شی وګرځي، نو زيان او خساره يې خو زياتيږي.

إِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ ۙ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿۳﴾

مګر (خو زيانکاران نه دي) هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)، او وصيت يې کړی وي يو بل ته په حقه سره چې ايمان دی، او وصيت يې کړی وي يو بل ته په صبر (په طاعت او مصيبت او له معصيته).

تفسير: يعنې انسان ته د زيان څخه د ژغورلو لپاره د څلورو شيانو ضرورت دی:

(۱): په الله تعالی او په رسول الله صلی الله عليه وسلم او ټولو ايمانياتو باندې ايمان راوړل، او د هغه په هداياتو او وعدو باندې اخروي وي يا دنيوي؛ پوره يقين لرل.

(۲): د دې يقين اثر او اغېزه نه ښايي چې يواځې په قلب او دماغ پورې محدوده وي، بلکه ښايي چې په جوارحو کې هم څرګنده شي، او د هغه چارې او اعمال او ژوندون د ده د زړه هنداره وي.

(۳): دی پخپلې انفرادي اصلاح او فلاح باندې قناعت ونه کړي، بلکه د خپل قوم او ملک ګټې او اجتماعي مفاد هم ښايي د ده تر کتنې او نظر لاندې وي !، هر کله چې دوه مسلمانان سره ووينې؛ ښايي يو له بله سره په ورين تندي خبرې اترې وکړي، او په قول او فعل او هره معامله کې دې پرته له ديانت او صفايي څخه بل کار نه کوي !، او تل دې يو بل ته د صداقت، امانت تأکيد وينا وکړي !.

(۴): هر يوه له ښايي چې تل بل ته دا وصيت او نصيحت کوي چې د حق په معامله او د شخصي او قومي اصلاح په لاره کې چې هر څومره سختي او زيار او ربړونه ورپېښ شي، يا له طبعي مخالفې چارې په مخ ورته راشي؛ دا ګردې دې په پوره صبر او استقامت سره تحمّل کړي، او هيڅکله دې پل د نېکۍ له لارې څخه کوږ نه ږدي !، هغه خوش قسمت انسانان چې د دې څلورو اوصافو جامع او لرونکي وي، او دوی سره د خپل کمال د نورو په تکميل کې هم زيار کوي؛ نو د هغوی نوم د دنيا په صفحاتو کې تل ژوندی پاتې کيږي.

تمت سورة العصر بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الهُمَزَةِ

«د (الهمزة) سورت مکي دی، (۹) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۴) په نزول کې (۳۲) سورت دی، وروسته له (القیامة) د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ﴿١﴾

افسوس هلاکت، یا کنده د دوزخ، یا خرابي ده هر طعن لګوونکي عیب ګر لره.

تفسیر: یعنې له خپل ځان څخه نه خبرېږي، او نور حقیر ګڼي طعنې ورکوي، او د هغوی په واقعي یا غیر واقعي عیبونو پسې لویدلي وي او لټوي یې.

الَّذِيْ جَمَعَ مَالًا وَّعَدَّدَهٗ ﴿٢﴾

هغه (طعن لګونکی عیبګر) چې جمع کړی یې دی مال، او وار وار یې شمېرلی او ذخیره کړی یې دی.

تفسیر: یعنې طعنې ورکول او عیب لټول د تکبّر منشأ ده، او د تکبّر سبب مال دی، چې د حرص لامله یې له هرې خوا ځان ته راټولوي، او بخیلان د حرص لامله هرې خوا ته لاس او پښې اچوي، او د بخل له سببه خپلې ګټې شمېرلې ساتي، او یو پول او پیسه ترې نه خرڅ کوي، زیاتره بخیل مالداران داسې دي چې هغوی خپلې نغدې څو څو ځلې شمیري، او حسابونه یې جوړوي، او له دې شمېرلو څخه هر ځلې بېل بېل خوند او مزه اخلي.

يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهٗٓ اَخْلَدَهٗ ﴿٣﴾

ګمان کوي چې بېشکه مال د ده به تل ژوندی لري دی.

تفسیر: یعنې له دې چارو څخه دا ښکاري چې لکه دا مال هیڅ چېرې نه ورځنې جلا کیږي، بلکه تل به دی له ارضي او سماوي آفتونو څخه ساتي؟.

كَلَّا لَيُنْۢبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾

نه ده داسې (بلکه مړ به شي، او خلاص به یې نه کړي دا مال له عذابه)، قسم دی چې خامخا وبه غورځولی شي هرومرو (دا جمع کوونکی) په هغه شي کې چې ماتوونکی سوځوونکی دی د هر شي.

تفسیر: یعنې دا خیال بالکل چټي دی، مال خو تر هدیرې پورې هم له چا سره نه ځي، نو وروسته له هغه به څه ترې واخیست شي، ګرد مال او دولت به همداسې پاتې وي، او دا بدبخت به پورته کړي، او په دوزخ کې به یې وغورځوي.

حطمة: هغه سخت ماتوونکي اور ته وايه کيږي چې هر شی سمدلاسه بې له لوګي او اوږدو لمبو څخه وسوځوي.

وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا ٱلۡحُطَمَةُ ۝ نَارُ ٱللَّهِ ٱلۡمُوقَدَةُ ۝ ٱلَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى ٱلۡأَفۡـِٔدَةِ ۝

او څه شي پوه کړی يې ته، څه شی دی ماتوونکی سوځوونکی د هر شي. اور د الله دی بل کړی شوی. هغه (اور) چې خېژي پر زړونو باندې (نو سوځوي يې).

تفسير: يعنې بنه وپوهېږئ چې دا اور د بندګانو نه دی، بلکه د الله تعالی بل کړی شوی اور دی، د هغه سوځېدل چې په بدن باندې لګيږي؛ سمدلاسه زړه ته رسيږي، بلکه يو بل ډول سوځېدل به داسې وي چې له زړه څخه شروع شوي نور بدن ته سرايت کوي.

إِنَّهَا عَلَيۡهِم مُّؤۡصَدَةٞ ۝

بېشکه دا اور به په دوی باندې بند کړی شوی وي.

تفسير: يعنې کافران په دوزخ کې غورځول کيږي، بيا د دوزخ ورونه پرې تړل کيږي، او هيڅ د وتلو لار به نه وي، تل به په هغه کې پاتې او سوځيږي.

فِي عَمَدٖ مُّمَدَّدَةِۭ ۝

په ستنو راښکليو شويو اوږدو سره.

تفسير: يعنې د اور لمبې د اوږدو اوږدو ستنو په ډول پورته کيږي، يا دا چې دوزخيان په اوږدو ستنو کې سخت تړل کيږي، چې د سوځېدلو په وخت کې هيڅ ونشي خوځېدلی، چې د دې خوا او هغې خوا له خوځېدلو د عذاب د څه سپکتيا توهم کېدی شي، او ځيني وايي: د دوزخ خوله په اوږدو اوږدو ستنو سره بنديږي، چې له يوې خوا څخه بلې خوا ته راښکلې شوي وي، والله أعلم.

تمّت سورة الهمزة بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الفِيلِ

«د (الفيل) سورت مکي دی، (۵) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۵) په نزول کې (۱۹) سورت دی، وروسته د «الکافرون» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحٰبِ الْفِيْلِ ①

آیا نه وو لیدلی تا، نه یې خبر؟ چې څرنګه کار کړی وو رب ستا له خاوندانو د فیل سره.

تفسیر: یعنې د فیل د خاوندانو سره هغه معامله چې ستاسې پروردګار وکړه؛ هغه به ضرور تاسې ته معلومه وي، ځکه چې دا واقعه د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له با سعادت ولادت څخه څو ورځې پخوا شوې وه، او د ډېر شهرت له سببه چې د هر لوی او کوچني په ژبه یادېده، او د دې قرب عهد او د تواتر په بناء الله تعالی دا علم په رؤیت سره تعبیر وفرمایه.

اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِيْ تَضْلِيْلٍ ②

آیا نه یې وو ګرځولی (هغه) کید مکر د دوی په ګمراهۍ زیانمنۍ بطلان کې.

تفسیر: یعنې هغو کسانو غوښتل چې د الله تعالی کعبه ورانه او خپله مصنوعي کعبه ودانه کړي، نو دا ونه شوه کېدی، او الله تعالی د هغوی ګردې ترنې بېکاره او ټول تدابیر یې بې اثره وګرځول، او د کعبې شریفې د تباهۍ د فکر له سببه دوی پخپله تباه او بېکاره شول.

وَّاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيْلَ ③ تَرْمِيْهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّنْ سِجِّيْلٍ ④

او راویې لېږل په دوی باندې مرغان ټولګي ټولګي. چې وېشتل یې هغوی په کاڼو سره چې له خټو په اور پخو شویو څخه جوړ شوي وو.

تفسیر: د أصحاب فیل لنډه قصه دا ده: د حبشي د ټولواک (باچا) له خوا په یمن کې یو (ابرهه) نامې حاکم مقرر وو، هغه ولید چې د عربو ګرد خلق کعبې شریفې ته ځي، او هلته حجّونه کوي، نو ویې غوښتل چې د خلقو توجّه ځان ته ورکش کړي، نو دا تدبیر یې له ځان سره وسنجاوه چې د خپل عیسوي دین په نامه یوه لویه کتبه (عبادتخانه) جوړه کړي، چې د هر راز تکلّفاتو او د راحت او هوسایي او ساعت تېرې اسباب په کې غونډ کړی شوي وي، او غوښت یې چې په دې ډول به خلق اصلي کعبه پرېږدي، او د دې مکلفې او مرصّعې عبادتخانې په لوري به راځي، او د مکې د حج بیروبار به مات شي، لکه چې د یمن په یو لوی ښار کې یې چې (صنعاء) نومیږي؛ مصنوعي کعبه جوړه او ډېر مال او شته یې پرې خرڅ کړي وو، خو سره له هغه هم خلق ورته متوجه نشول، کله چې عرب په تېره قریش له دې خبرې څخه خبر شول؛ سخت خپه او په قهر شول، ځیني په قهر شوي هلته اودس ماتي ته کېناستل، ځیني وایي چې: کوم عرب اور بل کړی وو، چې د هغه کوم بڅرکی الوتلی په هغې ماڼۍ کې ولګېد، ابرهه له دې پېښې څخه ډېر په قهر

شو، او غوټه يې کړه چې پر کعبې شريفې باندې سره له ډېرو فوجونو او يو نوميالي فيل چې (محمود) نومېده، يرغل وروړي او ورانه يې کړي، هغې عربي قبيلې چې په لاره کې يې له هغه سره مقاومت وکړ د هغوی له لاسه ماتې وکړه، او أصحاب الفيل په ډېر قوّت او ساماني سره مکې شريفې ته ورسېدل، د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم نيکه «عبد المطلب» په دې وخت کې د قريشو سردار او د کعبې شريفې لوی متولّي وو، کله چې دوی له دې پېښې څخه خبر شول؛ ويې ويل: «خلقو! تاسې د خپلو ځانونو ساتنه وکړئ!، د کعبې ساتنه به هغه څوک وکړي چې مالک يې دی»، کله چې ابرهه پخپل مخ کې هيڅ يو مانع ونه ليده؛ نو يقين يې راغی چې د کعبې ورانول اوس يو اسانه کار دی، ځکه چې ځما پر مخ کې هيڅ څوک مقابله کوونکي نه دي، کله چې مکې معظمې ته نژدې د «مُحسّر» وادي ته ورسېد چې د يوې کندې نوم دی؛ نو د لوی سيند له لوري د شنو او ژېړو مرغانو کوچنی کوچنی ډلې ورښکاره شوې، چې د هغوی په مښوکو او منګلو کې وړوکې کنکرې وې، چې جوړې شوې وې له خټو څخه په پخولو سره لکه خښتې يا قدرتي وې لکه کوتکانې، دې عجيب او غريب مرغانو ټولی ټولی کنکرې پر لښکر ورولې، د الله په قدرت به دا د کنکرو ويشتل کټ مټ (هوبهو) لکه د ټوپکو پر هغوی باندې اثر او اغېزه کوله، او په هر چا چې لګېده له بلې خوا به يې وتله، او عجيب ډول بوسي ماده به يې پرېښوده، ډېر ډېر لښکر يې هلته مړه شول، هغه چې وتښتېدل په نورو ربړو (تکليفونو) سره اخته او په کې مړه شول، ځينې وايي: دا پېښه د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له ولادت څخه پنځوس ورځې پخوا شوې ده، ځينې وايي: دا پېښه په هغې ورځې کې شوې ده چې محمد صلی الله عليه وسلم په کې تولّد شو، ګواکې دا يوه اسماني نښه د دوی د بختور راتګ ده، او يوه غيبي اشاره ده چې الله تعالی د خپل کور او د بندګانو په فوق العاده ډول سره هم ساتنه کوي، او د دې کور متولّي هم له نورو څخه سره د خپل مقدّس پيغمبر صلی الله عليه وسلم په ښه شان ساتي، او دښمنانو ته هسې موقع نه پرېږدي چې دوی کعبې شريفې يا د کعبې شريفې رښتينو خادمانو ته څه تکليف او ضرر ورپېښ کړي.

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ۝٥

نو ويې ګرځاوه دغه لښکر په شان د وښو خوړليو شويو پايمال کړيو شويو.

تفسير: په شان د هغو وښو او پاڼو د فصل يا خوړلې شوې ګياه چې غوايي، غوا او نور حيوانات يې خوري او پاتې يې په اخور کې وي، يعنې داسې تيت او پرک او منتشر بد صورت مبتدل بېکاره او ټکر ټکر شول، لکه پاتې واښه د حيواناتو.

تمّت سورة الفيل بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ قُرَيْشٍ

«د (قُريش) سورت مكي دی، (۴) آیته یوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰۶) په نزول كې (۲۹) سورت دی، وروسته د «التين» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

لِاِيْلٰفِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ اٖلٰفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوْا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِيْٓ اَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوْعٍ ۙ وَّاٰمَنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

له جهته د انس او الفت د قریشو یو له بل سره. له جهته د انس او الفت د دوی په سفر د ژمي كې او (په سفر د) اوړي كې. نو ښايي چې بندګي وكړي دوی رب د دې كوټې (كعبې) ته هغه (رب) چې طعام خواړه يې وركړي دي دوی ته په لوږې كې، او امن يې وركړی دی دوی ته له خوف وېرې څخه.

تفسير: يعني په مكّې كې غله او نور خواړه نه پيدا كېده، نو ځكه د قريشو داسې عادت وو چې په هر كال كې به دوی دوه ځلې سفر كاوه، د ژمي په وخت كې د يمن په لوري چې تود دی، او په اوړي كې د شام په لوري چې يخ او زرغون ملك دی، د هر ځای خلقو به دوی د اهل حرم او د بيت الله د خادمانو په نامه سره پېژندل، او د دوی به يې ډېر عزّت او احترام او خدمت كاوه، او د هغوی ځان او مال ته به يې لاس نه غځوو، نو ځكه دوی به له دې تګ او راتګ څخه په زړه پورې ګټې اخيستلې، او بيا په امن، اطمينان او ډاډينه سره پخپلو كورونو كې كېناستل، خوړل او خورول به يې، د حرم په شاوخوا كې به د غلا، داړې، لوټ او تالا شورماشور وو، خو پخپله په حرم شريف كې به د هغه احترام په سبب قراره قراري وه، او د قريشو خلقو په ډېرې هوسايۍ او ارامۍ سره خپل ژوندون تېروه، نو د همدې انعام تذكره، يادونه دلته شوې ده، چې تاسو ته مې طعام او ډوډۍ دركړه، او امنيت، طمانيت، سكون او هوسايي مو دروبښله، او د أصحاب الفيل له يرغل او تعرّض څخه مو وساتلئ، نو تاسې ولې د دې كور د څښتن الله تعالى بندګي نه كوئ؟ او د هغه رسول ته ولې ربړونه پېښوئ، آيا دا ډېره بې انتهاء ناشكري او احسان هېرول نه دي؟ كه په نورو خبرو نه پوهېږئ نو د دې ښكاره حقيقت په منلو كې چې پوهېدل يې ډېر اسان دي؛ ولې خپل ځانونه وړاندې وروسته كوئ؟.

تمت سورة قريش بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الماعُون

«د (الماعون) سورت درې ړومبني آيات مکّي او نور يې مدني دي، (۷) آيتونه يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۷) په نزول کې (۱۷) سورت دی، وروسته د «التکاثر» له سورته نازل شوی دی.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَرَءَيۡتَ الَّذِىۡ يُكَذِّبُ بِالدِّيۡنِ ۝١

آيا وينې ته هغه څوک چې دروغ وايي په ورځې د جزاء باندې (يعنې دروغ يې ګڼي)

تفسير: يعنې دغه مکذّب کافر داسې وايي چې: له سره عدل او انصاف به نه کيږي، او د الله تعالی له لوري به د ښو او بدو بدل نه ورکاوه کيږي، ځينو د (دين) معنی «ملّت» اخيستی دی، يعنې د حق مذهب او اسلام ملّت دروغ بولي، ګواکې مذهب او ملّت د هغوی په نزد هيڅ يو شی نه دی.

فَذٰلِكَ الَّذِىۡ يَدُعُّ الۡيَتِيۡمَ ۝٢

نو (که يې پېژنې؛ همدغه) همغه (څوک) دی چې رټي، شړي يتيم پلار مړي لره (په شړلو قبيحو سره).

تفسير: يعنې له يتيم او پلار مړي سره همدردي او خواخوږي چېرې؟ بلکه له هغوی سره په ډېره بېرحمی، غټ زړه توب، بد اخلاقي معامله کوي، او حق يې نه ورکوي، او اموال يې له خپل ځان سره په ناحقه ساتي.

وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الۡمِسۡكِيۡنِ ۝٣

نو نه کوي تېزول په طعام، خواړه ورکولو د مسکين باندې.

تفسير: يعنې نه دوی د غريبانو او محتاجانو خبر اخلي، او نه نورو ته ترغيب ورکوي.

فَوَيۡلٌ لِّلۡمُصَلِّيۡنَ ۝٤ الَّذِيۡنَ هُمۡ عَنۡ صَلَاتِهِمۡ سَاهُوۡنَ ۝٥

پس هلاکت افسوس، کنده د دوزخ، يا خرابي ده لپاره د لمونځ کوونکو. هغه کسان چې دوی له لمانځه خپله غافله بېخبره وي.

تفسير: يعنې نه پوهيږي چې لمونځ له چا سره مناجات دي؟ او د هغه مقصد څه دی؟ او د څومره اهتمام لايق او وړ دی؟ دا به څرنګه لمونځ وي چې کله يې نه کوي، او کله يې کوي، وخت او بې وخته پرې ودريږي، په دنيوي چارو او خبرو کې په لوی لاس وخت تنګوي، او بيا يې چې کوي هم؛ يو څو ټونګې وهي، او د بته هيڅ فکر نه کوي چې چاته مخامخ ولاړ يم؟ د «أحکم الحاکمين» په دربار کې په څه شان حاضري ورکوم؟ آيا الله تعالی يواځې ناسته ولاړه، سر په ځمکه لګول، کږېدل ويني، او (استغفر الله) ځمونږ زړونه نه ويني، آيا په دې کې د اخلاص او خشوع رنګ شته؟

په ياد يې ولرئ چې دا ګرد صورتونه په ﴿عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ کې درجه په درجه شامل دي، لکه چې ځينو اسلافو په دې تصريح کړې ده.

﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ﴾

هغه کسان دي چې دوی رياکاري کوي (په عمل خپل کې، ځان ښوونه کوي خلقو ته).

تفسير: يعنې يو لمونځ څه بلکه د هغوی نور عملونه هم له رياکارۍ او نمايش څخه تش نه وي، ګواکې د دوی مقصد له خالق څخه سترګې اړول او د مخلوق خوښول دي.

﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾

او منع کوي دوی مال د زکات يا اسباب د معاونت امداد يو له بله.

تفسير: يعنې زکات او صدقات او نور ميراث خو نه ورکوي، بلکه معمولي شيان لکه لوښي، رسۍ، تبر، يوم، لور، غلبېل، اوبه، مالګه، اور، تار، ستن او نور هم چا ته چې ترې وېې غواړي نه يې ورکوي، چې د هغو ورکول په ګرده دنيا کې يو عام رواج دی.

تمّت سورة الماعون بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الكَوثَرِ

«د (الکوثر) سورت مکي دی، (۳) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۸) او په نزول کې (۱۵) سورت دی، وروسته د (العادیات) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾

بېشکه مونږ درکړی مو دی تاته کوثر (ډېر خیر یا ویاله په جنّت کې).

تفسیر: یعنې په تحقیق سره ما درکړی دی تا لره ای محمده کوثر چې په وزن د (فَوْعَل) دی، په معنی د کثرت، یعنې: درکړی مې دی تا لره خیر کثیر چې علم او نبوّت، قرآن او شفاعت دی، نو د دې لفظ لاندې ګرد دیني او دنیوي دولتونه او حسي او معنوي نعمتونه داخل دي، او له دې نعمتونو څخه یو لوی نعمت «حوض کوثر» هم دی، چې په دې نامه په مسلمانانو کې مشهور دی، او د هغه په اوبو باندې به د قیامت په ورځ خپل امّت اوبه کوي.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾

نو لمونځ کوه لپاره د رب خپل او قرباني کوه !.

تفسیر: یعنې د دومره لوی انعام او احسان شکر هم ښایي لوی وي، او ښایي چې پخپل روح او بدن او مال سره پوره د خپل رب په عبادت کې مشغول او لګیا وي، په بدني او روحاني عباداتو کې له ګردو څخه لوی عبادت لمونځ دی، او په مالي عباداتو کې قرباني یو ممتاز حیثیت لري.

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

بېشکه دښمن ستا همغه دی بې بنیاده له هره خیره منقطع.

تفسیر: ځینو کفّارو به د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم په شان کې داسې ویل: دا سړی ځوی نه لري، نو تر څو چې ژوندی وي خلق به یې نوم یادوي، خو وروسته له مرګه به یې څوک نوم اخلي؟ داسې بې هلکه سړي ته په محاوراتو کې «ابتر» وایه کېده، «ابتر» په اصل کې لنډي «دم بریده» څاروي ته وایي، د هغه چا چې تر ده وروسته کوم نوم اخیستونکی پاتې نشي، ګواکې د هغه لکۍ هم پرې شوې ده، نو قرآنکریم دا راښیي: هغه چا ته چې الله تعالی خیر کثیر عطاء فرمایلی وي؛ تر أبد الآباد پورې د هغه نوم روڼ پاتې کیږي، او هغه ته «أبتر» ویل خورا ډېر حماقت او ناپوهي ده، په رښتیا سره هغه څوک چې داسې مقدّسې او مقبولې هستۍ سره بغض، عناد او عداوت ولري؛ هغه له خپل ځانه وروسته څه د خیر ذکر او نېک اثر نه پرېږدي، نن چې دیارلس سوه اتیا کاله د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه تېر شوي دي، بیا هم ما شاء الله د هغه له روحاني اولاد څخه ګرده دنیا ډکه ده، او جسماني اولاده یې هم

د دوی د لوښو له خوا ډېره زیاته په هر ملك کې شته، د دوی د دین صالحه آثار په عالم کې ځلیږي، د دوی یادول په ښه نوم، محبت او عقیده سره د کروړونو انسانانو زړونو ته خوښي ښښي، دوست او دښمن ټول د دوی د اصلاحي چارو ستاینه کوي، او مونږ مسلمانان یې د زړه له کومې حق او رښتیا بولو، پرته له دنیا څخه په آخرت کې بیا په هغه مقام محمود کې چې دوی به هلته ودریږي، او هغه عامه مقبولیت او متبوعیت چې دوی ته علی رؤوس الأشهاد په برخه کیږي؛ هم څمونږ د افتخار ځای دی.

تمّت سورة الکوثر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الكَافِرُونَ

«د (الکافرون) سورت مکي دی، (۶) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۹) په نزول کې (۱۸) سورت دی، وروسته د (الماعون) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ يَاأَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱﴾

ووایه (ای محمده ! چې) ای کافرانو !.

تفسیر: د قریشو څو تنو غټانو وویل: ای محمده ! راځه چې مونږ او تاسې روغه سره وکړو، تاسې تر یوه کال پورې څمونږ د معبودانو عبادت وکړئ !، بیا په دویم کال کې مونږ ستا د معبود عبادت کوو، او داسې به هر یوه ټولګي ته د بل ټولګي له دین څخه څه برخه رسیږي، محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «زه له الله تعالی څخه له دې نه پناه غواړم، چې د یوې ثانیې له مخې هم له هغه سره بل څوک یا شی شریک وګڼم»، بیا هغوی وویل: «ښه، نو تاسې څمونږ د معبودانو مذمّت مه کوئ، نو مونږ به هم ستا د پیغمبری تصدیق او ستا د معبود ستاینه (صفت) کوو»، نو په دې باندې دا سورت نازل شو، چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د کُفّارو په لویه جرګه کې ولوست، چې د هغه خُلاصه د مشرکینو له طور او طریقې څخه پوره بېزاري ښکاروي، او د هغوی څنې د تعلّقاتو د انقطاع اعلان او بېزاري څرګندوي.

لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ ﴿۲﴾ وَلَآ أَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ أَعْبُدُ ﴿۳﴾

نه کوم زه (في الحال) عبادت د هغه شي چې تاسې يې عبادت کوئ (ای کافرانو چې بُتان دي).
او نه يئ تاسې (ای کافرانو في الحال) عبادت کوونکي د هغه ذات چې زه يې عبادت کوم.

تفسیر: یعني پرته له الله څخه د هغو معبودانو چې تاسې جوړ کړي دي، زه اوس عبادت نه کوم، او نه تاسې د هغه احد او صمد الله تعالی عبادت بې د نورو له شرکت څخه کوئ چې زه یې عبادت کوم، او په راتلونکي زماني کې هم زه ستاسې د معبودانو عبادت نه کوم.

وَلَآ أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ ﴿۴﴾ وَلَآ أَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ أَعْبُدُ ﴿۵﴾

او نه یم زه عبادت کوونکی (په وروستي زمانه کې) د هغه شي چې عبادت يې کوئ تاسې. او نه يئ تاسې (ای کافرانو په وروستي زمانه کې) عبادت کوونکي د هغه ذات چې زه يې عبادت کوم (چې الله دی).

تفسیر: یعني وروسته له دې هم زه ستاسې د معبودانو عبادت کوونکی نه یم، او نه تاسې څما د دغه واحد معبود بې له شرکته عبادت کوونکي يئ، مطلب يې دا چې زه موحد یم، له شرک څخه اوس او په راتلونکې زماني کې لرې تښتم، او تاسې سره له شرکته نه اوس، او نه په راتلونکي زماني کې موحّد کېدی شئ، سم له دې تقریر سره په دې آیتونو کې تکرار نه پاتې کیږي.

تنبيه: ځيني علماوو دا تکرار پر تأکيد باندې حمل کوي، او ځيني په ړومبنيو دوو جملو کې د حال او استقبال نفي او په وروستنيو دوو جملو کې د ماضي نفي اخلي، ځيني په ړومبني دوو جملو کې د حال او وروستنيو دوو جملو کې د استقبال اراده ښکاره کړېده (كما يظهر من ترجمة شيخ الهند)، ليکن ځيني محققينو په ړومبنيو دوو جملو کې «ما» موصوله او په وروستنيو دوو جملو کې «ما» مصدريه ګڼلې داسې وايي: «ځما او ستاسې په منځ کې نه په معبود کې اشتراک شته، او نه د عبادت په طريقه کې، تاسې خو د بتانو عبادت کوئ چې هغوی ځما معبودان نه دي، او زه د هغه الله تعالى عبادت کوم چې د هغه په شان او صفت کې هيڅوک شريک کېدی نشي، او داسې واحد احد ستاسې معبود نه دی، على هذا القياس تاسې څرنګه چې عبادت کوئ؛ وېې کړئ !، لکه چې بربنډ د کعبې په شاوخوا کې ګرځئ، يا د الله تعالى د ذکر او يادولو په ځای شپيلې وهئ، زه داسې عبادت کوونکی نه يم، او همغسې چې زه يې عبادت کوم، او په ډېر خشوع او خضوع ورته مخامخ کېږم؛ تاسې د هغه توفيق نه لرئ، نو ځکه ځما او ستاسې لاره بېيخي جلا ده».

د دې حقير په خيال کې داسې راځي چې: ړومبنۍ جمله يې د حال او استقبال د نفي لپاره کېښوده شي، يعنې زه نه اوس او نه په راتلونکي زمانه کې ستاسې د معبودانو عبادت پرستش کولی شم، لکه چې تاسې يې له ما څخه غواړئ، او د ﴿وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٞ مَّا عَبَدتُّمۡ﴾ مطلب د (حافظ ابن تيمية رحمه الله) په وينا داسې واخيست شي: کله چې زه د الله رسول يم، دا ځما په شان کې نشته، او نه به مې کله ممکن شي په شرعي امکان چې د شرک مرتکب شم، تر دې چې په تېرې زمانې کې چې تاسې پخوا ځما له بعثته بتانو، تيږو (ګټو)، ونو او نورو ته عبادت کاوه؛ ما پرته له واحد الله تعالى څخه د بل کوم شي عبادت نه دی کړی، وروسته له دې چې د الله تعالى له لوري د وحي، د بينات، د هدى او د نورو ښوونو رڼا خوره شوه؛ کله ممکن دي چې زه په شرکياتو کې له تاسې سره مل شم، ښايي له همدې سببه دلته په ﴿وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٞ﴾ کې اسميه جمله او په ما﴿مَّا عَبَدتُّمۡ﴾ کې د ماضي صيغه غوره شوي وي.

پاتې شول د کفارو احوال، نو د هغوی بيان يې په دواړو جملو کې يو شان وفرمايل: ﴿وَلَآ أَنتُمۡ عَٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ﴾ يعنې تاسې ای کفّارو ! د خپلو بدو استعداداتو او انتهايي بدبختيو په سبب د دې وړ (لايق) نه يئ چې په هيڅ وخت او هيڅ حال کې د واحد الله تعالى بې له شرکته عبادت کوونکي شئ، تر دې چې د روغې د خبرې په منځ کې هم د شرک په چُرت کې ډوب تللي يئ.

لَكُمۡ دِينُكُمۡ وَلِيَ دِينِ ۝٦

تاسې لره دين ستاسې دی (د شرک)، او ما لره دين (د توحيد، اسلام) ځما دی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې هغه ضد چې تاسې کړی دی؛ څه فائده دررسوي؟ تر څو چې الله تعالى فيصله وکړي»، اوس مونږ بالکل له تاسې څخه بېزاره يو، او د هغې فيصلې په انتظار کې يو، او په هغه دين قويم چې الله تعالى مونږ ته مرحمت کړی دی؛ ډېر خوښ يو، تاسو چې د خپلو ځانونو لپاره د بدبختۍ هغه تګ خوښ کړی دی؛ هغه دې تاسې ته مبارک وي، هر يو فريق ته به د هغه د دود او دستور، او د راه او روش نتيجه پوره وررسيږي.

تمّت سورة الكافرون بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ النَّصر

«د (النّصر) سورت په «منی» په «حجة الوداع» کې کې نازل شوی دی، او په مدني سورتونو کې حسابیږي درې آیاتونه اویوه رکوع لري، او وروستنی (۱۱۴) سورت دی په نزول کې (۱۱۰) سورت دی په تلاوت کې، وروسته د (التوبة) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝١

کله چې راشي نصرت مرسته د الله، او فتح (د مکې).

تفسیر: لویه فیصله کوونکې خبره دا ده چې مکّه معظّمه چې د «حجاز» مرکز او د اسلام ډېرې ننبې لري، فتحه شي، د عربو د زیاترو قبیلو سترګې هغې ته وې، پخوا له دې نه به یو یو، دوه دوه سړي په اسلام کې داخلېدل، خو د مکې معظمې له فتحې څخه وروسته ډلې ډلې داخلېدل، تر دې حده پورې چې د عربو جزیره ګرده د اسلام په نور او رڼا رڼه او ګردو هستېدونکو یې د توحید کلمه ولوستله، او هغه مقصد چې عبارت د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه وو؛ پوره شو.

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝٢ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

او وینې به ته خلک چې ننوځي به دین د الله کې فوج فوج، ډلې ډلې. پس تسبیح پاکي وایه سره له حمد ثناء د رب خپل.

تفسیر: یعنې وپوهېږئ چې د بعثت مقصود او د دنیا د هستوګنې مطلب چې د دین تکمیل او د کبری خلافت تمهید دی؛ پوره شو، اوس د آخرت سفر نژدې دی، نو ښایي چې له دنیا څخه ځان فارغ کړئ، او د زړه له کومې آخرت ته متوجّه شئ !، او له پخوا څخه زیاتره د هغه تسبیح او تحمید ووایئ، او په دې فتوحاتو او بریو باندې د هغه شکر اداء کړئ، او همېشه اوسئ په استغفار باندې.

وَاسْتَغْفِرْهُ ۚ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝٣

او مغفرت بخښنه وغواړه له ده څخه، بېشکه چې دغه (الله) تل دی ښه توبه قبلوونکی (د مستغفرانو ګنهګارانو).

تفسیر: یعنې ته ای محمد صلی الله علیه وسلم ! ځانته او خپل امّت ته استغفار ووایه، بېشکه چې دغه الله جل جلاله دی تل ښه توبه قبلوونکی.

تنبیه: دا سورت د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په آخر عمر کې نازل شوی دی، چې هغوی د دې له لوستلو څخه په دې خبره وپوهېد، چې ما په دنیا کې خپل دا راسپارلی شوی کار پای ته ورساوه، اوس نو د آخرت د سفر وار دی.

تمّت سورة النصر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ تَبَّتْ

«د (تبّت) سورت مکي دی، (۵) آيتونه يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۱) په نزول کې (۶) سورت دی، وروسته د (الفاتحة) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَبَّتْ يَدَآ اَبِیْ لَهَبٍ وَّتَبَّ ۞

مات، هلاک دې شي دواړه لاسونه د ابي لهب او پخپله دی هم هلاک شه !.

تفسير: ابو لهب چې نوم يې «عبد العُزّی بن عبد المطّلب» دی، د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم حقيقي تره وو، خو د خپل کفر او شقاوت له سببه د پيغمبر صلی الله عليه وسلم ډېر سخت دښمن وو، کله به چې څمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم په کومه مجمع او ډله کې د حق تعالی کومه خبره ويله؛ نو دې بدبخت به هغه صلی الله عليه وسلم په تيږو (ګټو) ويشته، او ډېر ځله له دې تيږو ويشتلو څخه د ده مبارک صلی الله عليه وسلم وجود ژوبلېده او ويني ترې بهېدې، يو ځلې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د «صفا» په غونډۍ باندې ودرېد، او ګردو ته يې ورغږ کړ، د دوی په غږ باندې ګرد خلک سره ټول شول، دوی په ډېرې مؤثرې طريقې سره د اسلام دعوت شروع کړ، «أبو لهب» هم هلته وو، په ځينو رواياتو کې دي چې: د خپلو دواړو لاسونو په اوچت غورځولو سره يې وويل: «تبًا لک سائر اليوم، ألهذا جمعتنا؟» «مات شه ! آيا د داسې خبرې د اورېدلو لپاره دې دلته سره راټول کړي يو؟».

لنډه يې دا چې د «أبو لهب» دښمني او شقاوت او له حق سره عداوت تر انتهاء پورې رسېدلی وو، سره له دې کله چې د الله تعالی له عذابه وېرول کېده؛ نو ويل به يې: «که چېرې په رښتيا سره دا کار کېدونکی وي؛ نو له ما سره مال او اولاد ډېر دی، چې زه هغه ګرد په خپلې فديې کې ورکړم، او ځان له هغو عذابونو څخه وژغورم»، د ده ښځې «أم جميل» هم له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره سخته هنډه، ضد او عداوت درلود، او د «أبو لهب» د دښمنۍ د اور پيلوڅه (خاشاک) وه، لکه چې دغه ښځه د دغې دښمنۍ په اور کې د ضد او عناد لرګي غورځول، او هغه يې لا پسې تېزاوه، په دې سورت کې د دې دواړو انجام راښوولی شوی دی، او داسې يوه تنبيه په کې شته: نر وي که ښځه، خپل وي که پردی، لوی وي که وړوکی، هر هغه کله چې د حق په عداوت باندې ملا وتړي؛ هغه بالآخره خوار او ذليل او تباه کيږي، لکه چې د پيغمبرانو ډېر نژدې خپلوان هم له هغه ذلّت څخه ونه ژغورل شول، «أبو لهب» ته وګورئ ! چې د خپلو لاسو په خوځولو سره يې څمونږ د پاک پيغمبر پر خلاف خبرې کولې، او پر خپل زور او قوّت باندې مغرور وو، او د الله تعالی مقدّس شريعت او د معصوم رسول الله صلی الله عليه وسلم پاک طريقت ته يې لاس ورغځاوه، څنګه يې لاسونه ورمات شول، او د هغه ګرد هغه کوښښونه چې د حق په پټولو کې يې کول؛ خراب شول، او د هغه سرداري او لويي د تل لپاره د ده له لاسه ووته، ګردې چارې يې بېکاره شولې، غرور يې له سره ووت، او له زوره ولوېد، او د تباهۍ په کنده کې پرېوت، دا سورت مکي دی وائي چې د بدر له غزا څخه اووه ورځې وروسته په ده باندې يو بده سوځونکې او زهر لرونکې دانه وخته چې د هغې په سبب دی له کور او کهول څخه جلا کړ شو او هيڅوک ورته نه نيژدې کېدو چې هم هغلته مړ شو.

مَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ۝٢

دفعه به نه کړي (دغه هلاکت لره) له دغه (ابي لهب) څخه (اصلي) مال د ده، او هغه چې ده ګټلي وو (يعني اولاده يې).

تفسیر: يعنې مال، اولاد، عزّت، وجاهت او لويي هيڅ يو «ابو لهب» له هلاکته ونه شو ژغورلی (ساتلی).

سَيَصۡلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٖ ۝٣

ژر دی چې ننه به وځي (أبو لهب په قيامت کې) په اور خاوند د لمبو کې.

تفسیر: يعنې وروسته له مړ کېدلو څخه «أبو لهب» ته سخت لمبې لرونکی اور رسېدونکی دی.

وَٱمۡرَأَتُهُۥ حَمَّالَةَ ٱلۡحَطَبِ ۝٤

او (ننه به وځي) ښځه د هغه (ابي لهب) اورته، په دې حال کې چې بار راوړونکې به وي د خسو (د دوزخ).

تفسیر: د «ابي لهب» ښځه «أمّ جميل» سره له مالدارۍ ډېره بخيله او شومه وه، نو ځکه دا به په خپله ځنګل ته تله لرګي به يې راوړه او اغزي به يې ټولول، او ځمونږ د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په لاره کې به يې د شپې له مخې هغوی ته اچول، چې هغوی ته د تهجّد د تګ او راتګ په وخت کې ربړ (تکليف) ورپېښ شي، فرمايلي يې دي: «دی لکه چې دلته د حق په دښمنۍ او د الله تعالى د پيغمبر په ايذاء رسولو کې د خپل مېړه سره معاونت او مرستې کولې، په دوزخ کې به هم هغه سره داسې مرستې کوي»، ښايي چې هلته به هم د زقّوم او ضريع چې د دوزخ اغزي لرونکې ونې دي لرګي راوړي، او د هغو په وسيله به د خپل مېړه د عذاب اور لا تودوي، لکه چې ابن کثير (رحمه الله) ويلي دي.

تنبيه: ځينو د ﴿حَمَّالَةَ ٱلۡحَطَبِ﴾ معنى چغل ګر اخيستې دی، لکه چې د عربو په محاورو کې دا لفظ په دې معنا سره هم وايه کيږي، او په پارسۍ کې چغل ګر ته «هيزم کش» وايه شي.

فِي جِيدِهَا حَبۡلٞ مِّن مَّسَدِۭ ۝٥

حال دا چې په غاړې د دې کې رسۍ ده له مضبوطو رسيو (پوټکيو د خرماوو) څخه.

تفسیر: يعنې ډېره کلکه او مضبوطه چوخېدونکې رسۍ، له دې څخه زياترو مفسرينو د دوزخ د اوسپنې غاړکۍ او سلاسل مراد اخيستي دي، او دا تشبيه د ﴿حَمَّالَةَ ٱلۡحَطَبِ﴾ په مناسب ورکړی شوې ده، ځکه چې د لرګيو د بار تړلو کې رسۍ ته ډېر ضرروت پېښيږي.

تمّت سورة تبّتْ بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الإِخْلَاص

«د (الاخلاص) سورت مکي دی، (۴) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۲) په نزول کې (۲۲) سورت دی، وروسته د (الناس) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝

ووایه (ای محمده ! دوی ته) شان دا دی چې الله یو دی (په ذات او صفاتو خپلو کې). الله بې پروا دی (الله ته هر شی محتاج دی).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د الله تعالی په نسبت پوښتي چې دی څنګه دی؟ تاسې ورته داسې ووایئ چې: الله تعالی یو دی، او د هغه په ذات کې په هیڅ ډول د تعدّد او تکثّر او دوه ییز توب ګنجایش نشته، او نه یې څوک په مقابل کې شته، او نه مشابه لري، په دې سره د مجوسانو عقیده رده شوه، چې وایي معبودان دوه دي، یو د خیر څښتن (مالک) «یزدان» او بل د شر څښتن (مالک) «اهریمن» دی، او هم د هندوانو عقیدې تردېدې شوې چې هغوی د درې دېرشو کروړو بُتانو منونکي دي، او هغوی ته د عبادت په چارو کې برخې ورکوي.

د «الصمد» تفسیر په څو ډوله کړی شوی دی، چې (طبراني) هغه ګرد نقل کړي وایي: «دا ګرد رښتیا دي، او څمونږ الله تعالی هغه لوی ذات دی چې هغه ته هر راز اړتیاوې وروړاندې کیږي، او هر ډول مرستې ورڅخه غوښتلی کیږي، او د ګرد سترتوب (لویي) صفت په کې شته، نه خوري او نه څښي او نه چا ته محتاج دی، او له خپلو مخلوقاتو څخه وروسته هم پاتې دی». (ابن کثیر).

د پاک الله د صمدیت له صفت څخه د هغو ناپوهانو رد هم وشو، چې پرته له الله تعالی څخه نور کسان هم واکوالان (اختیارمند) ګڼي، یا د هغوی په پوره خپلواکی باندې عقیده لري، د آریه وو د عقیدې تردید هم وشو، ځکه چې د دوی له اصولو سره سم د دنیا په پیدا کولو کې «روح» او «ماده» لویه اغېزه (اثر) لري، او د دواړه شیان پخپل وجود کې الله تعالی ته اړ او محتاج نه دي (استغفر الله).

لَمْ يَلِدْ ۙ وَلَمْ يُولَدْ ۝

نه یې دی ځېږولی (هیڅوک) او نه دی ځېږولی شوی دی (له هیچا نه).

تفسیر: یعنې نه هیڅوک د ده اولاد دی، او نه دی د چا اولاد دی، له دې څخه د هغو عقائدو تردید هم وشو، چې په هغو کې مسیح علیه السلام یا عُزیر علیه السلام د الله تعالی ځامن بلل کیږي، یا پرښتو ته د الله تعالی لوڼې وایي، او هم په ﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ سره د هغو عقیدو تردید وشو چې ځینې خلق مسیح یا نورو ته الله وایي، یعنې د الله تعالی دا شان دی چې څوک یې نه دي ځېږولي، او نه دی له بل چا څخه ځېږولی شوی وي، او ښکاره خبره ده چې عیسی علیه السلام د یوې سپین لمنې جینۍ له نسه پیدا شوی دی، نو هغه څنګه الله کېدی شي !؟.

وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ۝٤

او نشته دغه (الله) لره برابر سيال هيڅوک.

تفسير: کله چې هيڅوک د الله تعالی سيال، شريک، برابر، مل نه وي؛ نو د هغه ښځه او هلک او نور له کومه کيږي؟ له دې جُملې څخه د هغو ترديد وشو چې د الله تعالی په ځينو صفتونو کې کوم مخلوق هغه غوندې ګڼي، تر دې چې ځينې رډ ستر ګي د الوهيت له دې ستاينې څخه پوره ستاينې هغو مخلوقاتو ته هم ورکوي.

تمّت سورة الإخلاص بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الفَلَقِ

«د (الفلق) سورت مکّي يا مدني دی، (۵) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۳) په نزول کې (۲۰) سورت دی، وروسته د (الفيل) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝١

ووايه (ای محمده !) پناه غواړم په رب د صبا خيرونکي د تيارې باندې.

تفسير: يعنې هغه چې د شپې تياره څيروي، او له هغې څخه د سهار انوار او رڼا ښکاروي.

مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ۝٢

له شره د هغه شي چې پيدا کړی يې دی (له ضررناکو شيانو څخه).

تفسير: يعنې هر هغه مخلوق چې په هغه کې څه بدي او شر وي، زه د هغه له شر او بدۍ څخه پناه غواړم، وروسته د دې ځای په مناسبت د خو ځان ته ځيزونو نومونه هم اخيستی شوي دي.

وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝٣

او له شره د تيارې شپې کله چې تکه توره شي (او هر شی پټ کړي).

تفسير: يعنې د شپې تياره چې په هغې کې زياتره شُرور او بدۍ پېښيږي، په تېره بيا کوډې (سحر) او نورې پېښې ډېرې واقع او پېښيږي.

وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ۝٤

او له شره د هغو ښځو ساحرانو پوکي کوونکيو چې پو کول کوي په غوټو کې.

تفسير: له ﴿النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾ او پوکي کوونکيو نفسونو څخه هغه ښځې يا هغه ډلې يا هغه نفوس مراد دي چې: د سحر او د کوډو د چارو کولو په وخت کې پر کومې ژۍ يا مزي يا ويښته يا نورو باندې څه ولولي او پرې پو يې کړي، او غوټې په کې واچوي، هغه کوډې چې «لبيد بن أعصم» څمونږ پر پيغمبر صلی الله عليه وسلم باندې کړې وې؛ په هغو کې ځينې جونې هم ګډې وې، والله أعلم.

وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝٥

او له شره د حسد کوونکي کله چې ښکاره کړي حسد خپل.

تفسیر: د ډېرو مفسّرینو په نزد د: ﴿وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ مطلب دا دی چې: کله چې حاسد د خپل زړه کیفیت ضبط نه کړی شي، او په عملي ډول سره خپل حسد ښکاره کړي؛ نو د هغه له بدئ څخه پنا غوښتل ښايي، د حسد معنی دا ده چې: د بل چا د ورکړی شوي نعمت زوال وغواړي، البته داسې غوښتنه چې: الله تعالی ماته هم داسې نعمت یا زیات له هغه څخه وبښي چې هغه ته الله تعالی ورکړی دی، په رخې او حسد کې داخله نه ده، او هغه ته (غبطه) وایه شي.

تمّت سورة الفلق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ النَّاسِ

«د (الناس) سورت مدني يا مكّي دی، (۶) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۱۴) په نزول كې (۲۱) سورت دی، وروسته د (الفلق) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾

ووايه (ای محمده !) پناه غواړم په رب د ټولو خلقو. په باچا د ټولو خلقو. په معبود د ټولو خلقو.

تفسير: اګر كه د الله تعالی د رُبوبيت شان او د باچاهۍ چارې پر ټولو مخلوقاتو باندې شاملې دي، خو دا صفات همغسې چې په كامل ډول په انسانانو كې دي؛ په نورو مخلوقاتو كې داسې له لرې نه څرګنديږي، نو ځكه يې د «رب» او د «ملك» او د نورو اضافت انسانانو ته وفرمايه، او هم په وسوسو كې ابتلاء او اخته كېدل پر ته له انسان څخه د بل مخلوق په شان كې نشته.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾

له شره د وسوسې اچوونكي تنبتېدونكي (شيطان له ذكره د الله).

تفسير: شيطان سره له دې چې له سترګو څخه پټ دی خلق غولوي، او له لارې څخه يې وباسي، تر څو چې انسان په غفلت كې اوسيږي، د هغه تسلّط پر دوی باندې زياتيږي، او كله چې ويښ او خپل الله تعالی يې په ياد شي؛ نو هغه سمدلاسه تښتي.

الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

هغه (شيطان) چې وسوسې اچوي په سينو زړونو د خلقو كې. (چې دغه وسوسه اچوونكی) له پيريانو او انسانانو څخه دی.

تفسير: شيطان هم په پيريانو كې او هم په انسانانو كې شته، لكه چې ځمونږ په دغه مقدّس تفسير كې (د الأنعام سورت، ۱۴ ركوع ۱۱۲ آيت) داسې يو آيت لولو: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ الله تعالی مو دې د دې دواړو له شره وساتي.

تمّت سورة النّاس بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

تنبيه: له ډېرو أصحابو لكه «بي بي عائشه الصديقه»، «ابن عباس»، «زيد بن أرقم» رضي الله تعالى عنهم څخه روايت دی، چې پر نبي كريم صلى الله عليه وسلم ځينو يهودانو سحر جادو او كوډې كړې وې، چې د هغو له اثره د هغوی په مبارك بدن باندې يو راز مرض لاحق شو، په دې منځ كې كله داسې هم پېښېده چې دوی به ځينې دنيوي چارې كولې خو بيا يې داسې ګڼل چې هغه يې نه دي كړې، يا هغه دنيوي كار چې كړی يې نه وي داسې يې باله چې كړی

یې دی، د دې پېښې د علاج لپاره الله تعالی دا دوه سورتونه رانازل کړل، چې د هغه له تأثره د الله تعالی په اذن هغه مرض زائل شو، واضح دې وي چې دا واقعه په صحیحینو کې شته چې په هغه باندې تر اوسه پورې هیڅ یو محدّث جرح نه ده کړې، او داسې کیفیت د رسالت له منصب سره قطعًا منافي نه دي، لکه چې دوی کله فارغ او ځینې اوقات غَشْي ورباندې طاري کېده، یا څو ځلې په لمانځه کې سهو شوی دی؛ دوی فرمایلي دي: «إنما أنا بشر أنسى كما تنسون، فإذا نسيت فذكّروني» «بېشکه چې زه یو سړی یم لکه تاسې، او هېروم شیان لکه چې تاسې یې هېروئ، کله چې ځما څخه کوم شی هېر شي؛ نو هغه را په یاد کړئ !».

په یاد یې ولرئ چې سهو، نسیان، مرض، غَشْي او نور انساني عوارض د بشریت له خواصو څخه دي، کله چې انبیاء علیهم السلام بشر دي، نو د داسې خواصو موندل د هغو په وجود کې د هغوی له مرتبې څخه هیڅ شی نه لړوي، هو ! دا ضروري ده کله چې د یوه سړي په نسبت په قاطعه وو براهینو او نیّره وو دلائلو ثابت شي چې هغه په رښتیا سره د الله تعالی یقیني استاځی وي؛ نو د دې خبرې منل هم په کار دي چې د الله تعالی د هغه د عصمت تکفّل کړی دی، او همغه یې د خپلې وحي د وریادولو او پوهولو او وررسولو ذمّه وار ګرځولی دی، نو څرنګه ممکن کېدی شي چې د ده د عوت د فرائضو او د تبلیغ په انجام کې کوم بل طاقت یا قوّت خلل واچوي، نفس وي که شیطان، ناروغي وي که جادو، لنډه یې دا چې هیڅ یو شی نشته چې د نبوّت او پیغمبری په چارو او د بعثت په لوړو مقاصدو پورې اړه ولري، او بیا د سحر او جادو لږ څه اثر پرې ولویږي، او نه کوډې اونه جادو د نبوّت او د بعثت په فرائضو کې څه خلل او ډېل اچولی شي.

تمّت الترجمة والتفسير، فلله الحمدُ أوّلا وآخرا وظاهرا وباطنا، ربنا لا تؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا، ربّنا تقبّل منا إنك أنت السميع العليم، اللهم آنس وحشتي في قبري، اللهم ارحمني بالقرآن العظيم، واجعله لي إماما ونورا وهدى ورحمة، اللهم ذكّرني منه ما نسيت، وعلّمني منه ما جهلت، وارزقني تلاوته آناء الليل وأطراف النهار، واجعله لي حُجّة يا رب العالمين !.

د لومړي ټوک فهرس

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۱	سورة الفاتحة	۱	۱
۲	سورة البقرة	۴	۱ - ۲ - ۳
۳	سورة آل عمران	۱۳۱	۳ - ۴
۴	سورة النساء	۲۲۸	۴ - ۵ - ۶
۵	سورة المائدة	۳۱۹	۶ - ۷
۶	سورة الأنعام	۳۹۳	۷ - ۸
۷	سورة الأعراف	۴۵۵	۸ - ۹
۸	سورة الأنفال	۵۲۷	۹ - ۱۰
۹	سورة التوبة	۵۵۸	۱۰ - ۱۱
۱۰	سورة يونس	۶۱۶	۱۱
۱۱	سورة هود	۶۵۴	۱۱ - ۱۲
۱۲	سورة يوسف	۶۹۵	۱۲ - ۱۳
۱۳	سورة الرعد	۷۳۸	۱۳
۱۴	سورة إبراهيم	۷۵۸	۱۳
۱۵	سورة الحجر	۷۷۸	۱۳ - ۱۴
۱۶	سورة النحل	۷۹۹	۱۴
۱۷	سورة بنى اسرآئيل	۸۴۷	۱۵
۱۸	سورة الكهف	۸۸۸	۱۵ - ۱۶

د دوهم جلد فهرس

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۱۹	سورة مريم	۹۲۳	۱۶
۲۰	سورة طه	۹۴۸	۱۶
۲۱	سورة الأنبياء	۹۸۱	۱۷
۲۲	سورة الحج	۱۰۱۴	۱۷
۲۳	سورة المؤمنون	۱۰۴۲	۱۸
۲۴	سورة النور	۱۰۶۸	۱۸
۲۵	سورة الفرقان	۱۱۰۱	۱۸ – ۱۹
۲۶	سورة الشعرآء	۱۱۲۳	۱۹
۲۷	سورة النمل	۱۱۵۳	۱۹ – ۲۰
۲۸	سورة القصص	۱۱۸۱	۲۰
۲۹	سورة العنكبوت	۱۲۱۳	۲۰ – ۲۱
۳۰	سورة الروم	۱۲۳۷	۲۱
۳۱	سورة لقمان	۱۲۵۶	۲۱
۳۲	سورة السجدة	۱۲۶۸	۲۱
۳۳	سورة الأحزاب	۱۲۷۶	۲۱ – ۲۲
۳۴	سورة سبإ	۱۳۰۹	۲۲
۳۵	سورة فاطر	۱۳۳۱	۲۲
۳۶	سورة يس	۱۳۴۸	۲۲ – ۲۳
۳۷	سورة الصافات	۱۳۶۷	۲۳
۳۸	سورة ص	۱۳۹۱	۲۳
۳۹	سورة الزمر	۱۴۱۰	۲۳ – ۲۴

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپاری شمیره
۴۰	سورة المؤمن	۱۴۳۶	۲۴
۴۱	سورة حٰمٓ السجدة	۱۴۶۳	۲۴ – ۲۵
۴۲	سورة الشوریٰ	۱۴۸۴	۲۵
۴۳	سورة الزخرف	۱۵۰۴	۲۵
۴۴	سورة الدخان	۱۵۲۵	۲۵
۴۵	سورة الجاثية	۱۵۳۵	۲۵
۴۶	سورة الأحقاف	۱۵۴۶	۲۶
۴۷	سورة محمد	۱۵۶۱	۲۶
۴۸	سورة الفتح	۱۵۷۵	۲۶
۴۹	سورة الحجرات	۱۵۹۱	۲۶
۵۰	سورة قٓ	۱۶۰۰	۲۶
۵۱	سورة الذاريات	۱۶۱۰	۲۶ – ۲۷
۵۲	سورة الطور	۱۶۱۹	۲۷
۵۳	سورة النجم	۱۶۲۸	۲۷
۵۴	سورة القمر	۱۶۳۸	۲۷
۵۵	سورة الرحمٰن	۱۶۴۷	۲۷
۵۶	سورة الواقعة	۱۶۵۷	۲۷
۵۷	سورة الحديد	۱۶۶۸	۲۷
۵۸	سورة المجادلة	۱۶۸۳	۲۸
۵۹	سورة الحشر	۱۶۹۴	۲۸
۶۰	سورة الممتحنة	۱۷۰۶	۲۸
۶۱	سورة الصف	۱۷۱۵	۲۸
۶۲	سورة الجمعة	۱۷۲۰	۲۸

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارۍ شمیره
۶۳	سورة المنافقون	۱۷۲۵	۲۸
۶۴	سورة التغابن	۱۷۳۰	۲۸
۶۵	سورة الطلاق	۱۷۳۶	۲۸
۶۶	سورة التحريم	۱۷۴۴	۲۸
۶۷	سورة الملك	۱۷۵۱	۲۹
۶۸	سورة القلم	۱۷۶۰	۲۹
۶۹	سورة الحاقة	۱۷۶۹	۲۹
۷۰	سورة المعارج	۱۷۷۷	۲۹
۷۱	سورة نوح	۱۷۸۴	۲۹
۷۲	سورة الجن	۱۷۹۰	۲۹
۷۳	سورة المزمل	۱۷۹۷	۲۹
۷۴	سورة المدثر	۱۸۰۴	۲۹
۷۵	سورة القيامة	۱۸۱۳	۲۹
۷۶	سورة الدهر	۱۸۲۰	۲۹
۷۷	سورة المرسلات	۱۸۲۸	۲۹
۷۸	سورة النبإ	۱۸۳۵	۳۰
۷۹	سورة النازعات	۱۸۴۲	۳۰
۸۰	سورة عبس	۱۸۴۸	۳۰
۸۱	سورة التكوير	۱۸۵۳	۳۰
۸۲	سورة الانفطار	۱۸۵۸	۳۰
۸۳	سورة المطففين	۱۸۶۱	۳۰
۸۴	سورة الانشقاق	۱۸۶۷	۳۰
۸۵	سورة البروج	۱۸۷۱	۳۰

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۸۶	سورة الطارق	۱۸۷۵	۳۰
۸۷	سورة الأعلىٰ	۱۸۷۷	۳۰
۸۸	سورة الغاشية	۱۸۸۱	۳۰
۸۹	سورة الفجر	۱۸۸۵	۳۰
۹۰	سورة البلد	۱۸۹۰	۳۰
۹۱	سورة الشمس	۱۸۹۴	۳۰
۹۲	سورة الليل	۱۸۹۷	۳۰
۹۳	سورة الضحىٰ	۱۹۰۰	۳۰
۹۴	سورة الشرح	۱۹۰۳	۳۰
۹۵	سورة التين	۱۹۰۵	۳۰
۹۶	سورة العلق	۱۹۰۷	۳۰
۹۷	سورة القدر	۱۹۱۱	۳۰
۹۸	سورة البينة	۱۹۱۳	۳۰
۹۹	سورة الزلزال	۱۹۱۶	۳۰
۱۰۰	سورة العاديات	۱۹۱۸	۳۰
۱۰۱	سورة القارعة	۱۹۲۰	۳۰
۱۰۲	سورة التكاثر	۱۹۲۲	۳۰
۱۰۳	سورة العصر	۱۹۲۴	۳۰
۱۰۴	سورة الهمزة	۱۹۲۶	۳۰
۱۰۵	سورة الفيل	۱۹۲۸	۳۰
۱۰۶	سورة قريش	۱۹۳۰	۳۰
۱۰۷	سورة الماعون	۱۹۳۱	۳۰

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۱۰۸	سورة الکوثر	۱۹۳۳	۳۰
۱۰۹	سورة الکافرون	۱۹۳۵	۳۰
۱۱۰	سورة النصر	۱۹۳۷	۳۰
۱۱۱	سورة تبت	۱۹۳۸	۳۰
۱۱۲	سورة الإخلاص	۱۹۴۰	۳۰
۱۱۳	سورة الفلق	۱۹۴۲	۳۰
۱۱۴	سورة الناس	۱۹۴۴	۳۰

إنّ وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد

في المملكة العربية السعودية

المشرفة على مجمع الملك فهد

لطباعة المصحف الشريف في المدينة المنورة

إذ يسرها أن يصدر المجمع هذه الطبعة من القرآن الكريم

وترجمة معانيه وتفسيره إلى لغة البشتو

تسأل الله أن ينفع بها الناس

وأن يجزي

خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود

أحسن الجزاء على جهوده العظيمة في نشر كتاب الله الكريم

والله ولي التوفيق

په سعودي عربستان کښې د اسلامي چارو، أوقافو او دعوت وارشاد وزارت
او په مدينه منوره کښې د قرآنکريم د چاپ لپاره د پاچا فهد چاپخانې سرپرست
په ډيره خوشحالۍ سره د قرآنکريم دمعانيو دا پښتو ترجمه او تفسير
چاپ او خپروي،
او له الله تعالى څخه دعا او غوښتنه کوي چه په پښتو ژبه لوستونکو ورونړو ته پرې
ګټه ورسوي، او هم خادم الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ته د هغه د قرآنکريم د خپرونې او دغه لوئ خدمت په بدل کښې لوئ اجر او
ثواب ور په برخه کړي
يوائې يو الله تعالى د خير کار توفيق ورکونکې دې

بعون الله وتوفيقه
تم طبع هذا المصحف الشريف
وترجمة معانيه في مجمع الملك فهد
لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة
بإشراف وزارة الشؤون الإسلامية
والأوقاف والدعوة والإرشاد في
المملكة العربية السعودية
عام ١٤٣٦هـ

حقوق الطبع محفوظة
لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف

ص.ب ٦٢٦٢ - المدينة المنورة
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

د الله تعالی په
مرسته او توفیق سره
د قرآنکریم د معانیو پښتو ترجمی او
تفسیر دا دوهم ټوک
دقرآنکریم د چاپ لپاره په مدینه منوره
کښی د پاچا فهد په چاپخانه کښی دسعودي
عربستان د اسلامي چارو، أوقافو اودعوت
و ارشاد وزارت تر څارنی لاندي په
۱۴۳۶هـ کال کښی چاپ شو

ددی ترجمی او تفسیر د چاپ ټول حقوق په مدینه
منوره کښی د قرآنکریم د چاپ لپاره د پاچا فهد
چاپخانی په حق کښی محفوظ دي

پوسټ بکس شمیره: ۶۲۶۲ - المدینة المنورة
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

ⓒ مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، ١٤٣٦ هـ

فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف

ترجمة معاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو / مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة، ١٤٣٦هـ

٢ مج.

١٠٤٠ ص ؛ ١٩,٥ × ٢٨ سم

ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)

٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

١- القرآن - ترجمة - لغة البشتو أ. العنوان

ديوي ٤٩١٥٩، ٢٢١ ٥٣٠٣ / ١٤٣٦

رقم الإيداع: ٥٣٠٣ / ١٤٣٦

ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)

٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

٤٠٠٠/د٢٢٥ (٨) (٠١)

القرآن الكريم

وترجمة معانيه وتفسيره
إلى لغة البشتو